AUTHOR:

OEHLER, FRANZ

TITLE:

CORPORIS HAERESEOLOGICI

PLACE:

BEROLINI

DATE:

1856-1861

Master Negative #

91-80185-1

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

Ohler, Franz.
Corporis haereseologici. Berlin, 1856-1861.
3v. in 5.

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm REDUCTION RATIO: 11

IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB

DATE FILMED: 7/30/91 INITIALS N.T.

FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

VOLUME 1

CORPORIS

HAERESEOLOGICI

TOMUS PRIMUS.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

PHILASTRI,

AUGUSTINI, PRAEDESTINATI, PSEUDO-TERTULLIANI, PSEUDO-HIERONYMI, ISIDORI, PAULI, HONORII

DE HAERESIBUS

ET

GENNADII

DE ECCLESIASTICIS DOGMATIBUS

LIBRI

EDIDIT

FRANCISCUS OEHLER.

BEROLINI
APUD A. ASHER ET SOCIOS.
MDCCCLVI.

CORPORIS HAERESEOLOGICI

TOMUS PRIMUS

CONTINENS

SCRIPTORES HAERESEOLOGICOS MINORES LATINOS

EDIDIT

FRANCISCUS OEHLER.

BEROLINI
APUD A. ASHER ET SOCIOS.
MDCCCLVI.

PRAEFATIO.

Corpus Haereseologicum tomis absolvetur octo, quorum primus complectitur haereseographos minores Latinos, alter et tertius Epiphanii Panarium et Anacephalaeosin, quartus Theodoreti et Pseudo-Origenis libros, quintus Ioannis Damasceni, Leontii, Timothei compendia, adiunctis aliorum quorundam opusculis, sextus Irenaei libros, septimus atque octavus Nicetae Choniatae Thesaurum Orthodoxae Fidei, maximam partem adhuc ineditum.

Iam de singulis libris quos primus hic comprehendit tomus breviter dicam.

I. Philastrii sive **Philastri** (v. P. Galeardum ad librum S. Philastrii de Haeresibus Praefat., pag. VII sqq. Collect. Vett. Patrum Brixianae Ecclesiae, qui de nominis eius scriptura, de patria, de vita et aetate Philastri copiose et erudite disputavit) liber de Haeresibus primum prodiit Basileae anno MDXXVIII., cura Ioh. Sichardi, hoc titulo: **Philastrii Episcopi Brixiensis Haereseωn Catalogus.** Quo libro manu scripto usus sit Ioh. Sichardus neque ipse significat neque aliunde constat. Editionis principis, quae repetita est Basileae anno MDXXXIX., variantes scripturas diligentissime excerpsi atque annotavi, ne iis quidem omissis quae levioris momenti viderentur, postquam I. A. Fabricium ea opera minus plene perfunctum esse cognovi. Fabricii editio prodiit Hamburgi anno MDCCXXI. Multa feliciter correxit vir eruditissimus, plura temptavit, omnia diligentissime interpretatus est, at codice scripto usus est nullo, cum spes manu exarati alicuius exemplaris per Gisbertum Cuperum ex Italia obtinendi cum fefellisset. Fabricii editionem excepit luculentissima illa Pauli Galeardi, qui Brixiae anno MDCCXXXVIII. in Collectione Veterum Patrum Ecclesiae Brixiensis praeter Gau-

denti et Adelmanni opera Philastri quoque de Haeresibus librum protulit, ex recensione quidem I. A. Fabricii, subiunctis item eius adnotatis et seorsim (pag. 147 sq.) additis eiusdem viri Notis Posthumis ad Philastrium, quas Herm. Sam. Reimarus, Fabricii gener, ad Angelum Mariam Quirinum Cardinalem, cuius iussu atque auspiciis illa Collectio Vett. Patrum Ecclesiae Brixiensis parabatur, transmiserat. Quae ipse Galeardus in Spicilegio ad Notas Fabricii p. 171 sqq. commentatus est, ea nec Fabricii operam multum auxerunt, neque Philastro vel emaculando vel illustrando egregie contulerunt. At ornamento tamen et decori illius editioni iam absolutae accesserunt Variae Lectiones codicis scripti S. Germani apud Parisios n. 717, alias 625, membr. sec. IX, a Ioh. Raverdy, monacho Benedictino e Congregatione S. Mauri, excerptae, qui per plura adhuc secula unus liber manu exaratus potuit reperiri. Is enim codex, quamquam paucissima suppeditavit quae Sichardianis essent scripturis emendatiora[1], tamen ut integrum iam haberemus Philastri librum effecit, completo numero CLVI haeresium, testibus Augustino De Haeresibus praefat. et cap. 4, Auctore Appendicis ad Ildefonsum de Scriptt. Eccles. c. 3, Trithemio c. 84 a Philastro pertractatarum. Capita quae inde accesserunt sunt CVII, CXIV., CXVII., CXL., CLI., CLIV. Fuit autem ille liber antequam in S. Germani bibliothecam transiit monasterii Corbeiensis, cuius in bibliothecae catalogo veteri, quem Angelus Maius inseruit Spicilegii sui Romani tomo V., pag. 208., eius notitia invenitur haec: „XVIII, 7. *Philaster de haeresibus (bis). 8. Tertullianus de cibis Iudaicis. 9. Epistola Barnabae. 10. Epistola Iacobi*[2]. Hodie asser-

1. Ioh. Raverdy in Epistola ad Cardinalem Quirinum praemissa: „— — Il serait à souhaiter que le Ms. fût plus correct, car quoiqu'il soit parfaitement bien écrit, et du 9ème ou 10ème siecle, il s'y trouve bien des fautes de copiste."

2. Hic idem est liber quem Hugo Menardus inspexit, et unde Latinam Epistolae S. Barnabae interpretationem edidit. Dacherius in epistola Barnabae Epistolae praefixa tom. II. Bibl. Patr. Lugd. pag. 16. (inserta etiam tomo XVI. Bibl. Ioh. de la Haye, ante Barnabae Epistolam, pag. 901): „Cum in Philastrii Episcopi Brixiensis Ms. e Corbeiensi Monasterio incidisset aliquando P. Hugo Menardus, ibidem, proxime post Epistolam Tertulliani de Cibis Iudaicis, Barnabae nomine insignitam Epistolam una cum Iacobi Apostoli Epistola deprehendit." Cf. etiam Iac. Armachanus de Barnabae Epistola Praemonitione in I. B. Cotelerii

vatur in Bibliotheca Imperiali Petropolitana, inter alia Sangermanensis thesauri cimelia, sub finem proximi seculi per civiles Galliae turbas illuc devecta. V. Ed. de Muralt V. Cl. in Extrait de Bulletin de la Classe Historico-philologique de l'Académie des Sciences de Petersbourg tom. V. (Petropol. 1850.) Praeterea de libro Sangermanensi, si lubet, adeas Galeardi praef. XIII., p. XX., et inprimis XX., pag. XXVI. sqq.

Tertii alicuius exempli manu exarati qui Philastri de Haeresibus libellum contineret post Sichardianum et Sangermanensem, hodie Petropolitanum, de quo dixi, notitia ad me quidem pervenit nulla. Sed praeterea membranae cuiusdam veteris assutae codici Bibliothecae S. Crucis in Ierusalem, signato n. 279., mentionem fecit indeque scripturas aliquot erutas proposuit Galeardus l. l. p. 182.

II. **Augustini** librum de Haeresibus ad Quodvultdeum recudendum curavi ex recensione Benedictinorum Congregationis S. Mauri, additis editorum adnotatiunculis.

III. Anonymi scriptoris quem sub **Praedestinati** nomine ex codice scripto Hincmari Bibliothecae S. Mariae Remensis edidit Iac. Sirmondus Parisiis anno MDCXLIII., primum librum, quo XC enumerantur haereses, quemque hic unum de tribus repraesentasse intererat, aliquot locis emendare licuit ope codicis ms. Augiensis, in quem Io. Mabillon in itinere suo Germanico inciderat scripturasque discrepantes inde excerpserat. V. Io. Mabillon Iter German. pag. 93 ed. Fabric. Eius exempli antigraphum ipse Sirmondus postea invenit in Bibliotheca Barberina, in quo Primasio, episcopo Africano, hoc opusculum legebatur adscriptum. V. Iac. Sirmondi Hist. Praedestinat. cap. 4. Baune praef. ad tom. I. Opp. Sirmondi § 7. Quartum exemplum, seculo XII. scriptum, et titulo carens, huius libri idem Mabillon invenit Florentiae in Bibliotheca S. Marci. V. eius Iter Ital. p. 178., tom. I. Musei Italici. Quintus codex extat in Bibliotheca Publica Brugensi. Est seculi, uti videtur, decimi ter-

Patrum Apostolicorum tomo I. pag. 12. ed. Cler., ubi Corbeiensis codicis meminit. Ex his omnibus autem id quoque apparet, veterem catalogum illum a Maio editum esse bibliothecae non, ut putat, Corbeiae in Germania, sed Corbeiae in Gallia sitae. Cf. etiam Epistolam Scip. Maffei ap. Galeard.

tii, in membrana scriptus, e Monasterio Dunensi in Flandria illuc delatus, idemque ille quem memoravit Sirmondus Hist. Praedest. cap. 4. Cum quondam in perlustrandis Haenelii V. Cl. Catalogis, pag. 756., ubi enumerantur codd. mss. Bibliothecae Publ. Brugensis, incidissem in hunc titulum: „247. *Origenes in Ezechielem; Isidorus, Epiphanius, Philastrius de Haeresibus*," miratus statim quodnam sub eo titulo opus lateret, per litteras adii V. Cl. Laude, Bibliothecae illius Praefectum, qui paulo post mihi humaniter haec rescripsit:

„Je vous dirai d'abord que le titre donné par M. Haenel est tout-a-fait inexact. Voici celui que l'on trouve sur une feuille de garde écrit de la main de C. de Visch, abbé des Dunes au 17ème siècle:

ORIGENES IN EZECHIELEM
ITEM
YGINUS ESIODUS EPIPHANIUS ET PHILASTER DE HAERESIBUS.

Or après le livre d'Origène, on trouve la préface au traité des hérésies. Elle commence ainsi:

Quotienscumque ad te o mi amator dei verba doctorum adveniunt .... *quae nos epitomantes iuvante domino hoc uno libello conclusimus. Orabant pro nobis sancta studia quae ad requiem curarum suarum per hunc nostrum laborem attingunt. Finit praefatio in domino am̄.*

Incipit epithoma Ygini contra haeresiarches et cathegoriarum epyphanii contra sectas et expositionum Filasteri qui hos transferens in latinum sermonem de graeco cum arriani damnarentur edidit prior yginus, post hunc policrates affricanus esiodus ypyphanius philaster. hii diversis temporibus detexerunt.

Prima haeresis a Symone sumpsit exordium qui dicebat castitatem ad dominum non pertinere, deum mundum non fecisse cett.

Après 16 feuillets in quarto, comme vous savez, on lit ces mots écrits à l'encre rouge:

Incipit liber nonagesimae haeresis qui asserit dei praedestinatione peccata committi.

Il y a dans le texte *praestinatione;* mais c'est sans doute une faute de copiste.

Participem me intentionis vestrae qui defenditis veritatem fieri fratrum spiritualium suggestio invitavit cett. .... *qui dedit nobis victoriam per dominum nostrum Iesum Christum. Explicit.*

Incipit prologus libri catholici adversus praedictos haereticos.

Finitus est liber inimicus hominum contra fidem catholicam confictus liber dolosus circumdatus fallaciis cett. .... *huius libri voluerit contagionem olere.*

Finit prologus arguens librum quem sub nomine Augustini conficiunt haeretici, docens sequentem librum contra hunc pro defensione fidei catholicae dimicare.

Hactenus haereticorum omnium incensae sunt sylvae cett.

Je vais maintenant vous indiquer les différents chapitres ou paragraphes qui suivent et qui sont marqués à l'encre rouge.

hic incipiunt verba praedestinatorum.
huc usque verba haereticorum praedestinatorum.
contra hunc incipit disputatio catholicorum.
quaestio haereticorum.
solutio catholicorum.
Oppositio haereticorum.
responsio catholicorum.
De zelo dei et zelo maliciae.
...... *duo sunt baptismus et paenitentia in quibus oportet praecedere voluntatem hominis gratiam dei dicamus nunc quae secuntur libri nostri falsa commenta.*
huc usque, ad haec et contra hunc respondet catholicus.
alia positio sententiae haereticorum.
huc usque. Contra haec catholici.
. . . .
De libertate arbitrii.
In fine: ... *reos fore non solum qui iniquitatem faciunt sed etiam eos quos eis constiterit consensisse. Explicit.*

Je n'ai pas trouvé le nom de Primasius dans l'inscription des livres."

Huius libri Dunensis, hodie Brugensis, scripturas aliquot annotavi ad capp. 2. 3. 9. 12. 13. 15. 16. 18. 25—39. 43. 49. 50. 66. 81. 84., ex quibus facile intellegitur non multum discrepare eum a Remensi et Augiensi libris.

IV. Anonymi scriptoris libellum **Adversus Omnes Haereses**, quod vulgo Tertulliano adscribebatur, edidi, paucis correctis, ex nupera mea Operum Tertulliani recensione. V. Tertulliani Opp. ed. Oehler tom. II., pag. 751. sqq., ubi etiam de catalogi eius auctore quid statuendum esse probabiliter censerem exposui.

V. Pseudo-Hieronymi[3] Indiculus de Haeresibus prodiit anno MDCXVII. hoc titulo: „S. Hieronymi Stridoniensis Indiculus de Haeresibus Iudaeorum. Nunc primum in lucem editus curà Cl. Menardi, Iuliomagi Andium Propraetoris. Lutetiae Parisiorum. Apud Sebastianum Chappelet, viâ Iacobaeâ sub signo Olivae MDCXVII. Cum privilegio Regis." Is liber rarissimus, quem postquam per plerasque Germaniae bibliothecas frustra quaesivi, per Iosephi Muelleri V. Cl. humanitatem de exemplo Bibliothecae Ambrosianae Mediolani transscriptum tandem nactus sum. unam et triginta complectitur pagellas, quarum in quinta ipse Indiculus incipit. Pag. 3. et pag. 4. dedicatio legitur et Praefatio haec:

„*Reverendissimo Sanctissimoque Patri ac D. D. Carolo Burgonorio Episcopo Nannetensi.*

Metebat agelli diuitias torrente sole Bethleemita praepotens, cum despicabilis, sed plena deo Moabitis, spicilegia sua, futuri foederis arras, leuandae socrus inopiae mendicatur, quo facto, placuisse tantum, produnt annales rerum sacrarum, ut de solitaria Turture, diuitis thalami creuerit accessione. In hac feraci, feruentique scriptorum segete, peregrinus accola, post tot ingeniorum grandes manipulos, leuia neglectaque conquirens, sic annuente uero Booz.

3. Hieronymi librum de Octoginta quatuor haeresibus, quem Augustino quidem videre non licuit, ut ipse testatur in epilogo libelli de Haeresibus, aevo Ioh. Trithemii tamen superstitem fuisse docet initium eius libri a Trithemio cap. 100. prolatum: *Simoniaci a Simone.*

Christo, glebulam hanc, magni agri reliquias, adlegi, subleuandae matris Ecclesiae fami destinatas, Te magne praesul, tanti mysterii paranymphum rogamus et mysten, tuo merito, uotis nostris, quem Gallia omnis, uirorum semper nutrix, inter doctos quos habet, iure doctissimum; inter sanctos quos fert multos, uere sanctissimum sic amat et suscipit, ut quem Borromaeis adcenseat, non diu sit quesitura posteritas, **Carolum Carolo,** *sed sero utinam, commissura. At, haec, tantilla, dices, qui tanta debeas? sed desiderio meo sit in praesens satis, ut cui grauioris operae | materiem destinamus, olim, habeat interim testem hanc professionis non ingratae prorsus syngrapham quae tibi me semper obstrictum et beneficiis, loquatur et exemplo Tibi obsequentissim. Cl. Menardus. Iuliomagi Andium prid. Non. Aug. 1616.*

Consultabat *Augustinum Quodvultdeus et hereseon petebat indices, quod variis scriptionum vigiliis occupatus senex, distulit diu, et ad Hieronymi tractatum similis argumenti voluit remisisse licet quaesitum per chartas suas haud potuerit invenire, hoc testimonio docta posteritas iacturam doluit semper et questa est. Cum igitur inter cariolas putresque membranas post Isidori capita aliquot lib. 8. de Philosophis gentium et caeteris adusque libri huius finem Opusculum sub Hieronymi nomine legissemus, hoc titulo, Incipit Indiculus Hieronymi de haeresib. nihil indignum visum est tanti patris stylo curaque, sed aliqua tot pene verbis catalogus scriptorum habet haesimus, tamen aliquantulum cum in Luciferianis habet hoc usque apud quendam tamen, cuius nomen in eodem eius opusculo non inveni in haereticis luciferianos positos legi per haec verba, quae hic habet totidem syllabis ut necesse fuerit ignoratum, sanctissimo viro, libri Hieronymiani titulum. Quidquid sit hoc venerandae antiquitatis monumentum non perire tanti fuit. Vale.*

De auctore huius opusculi nihil constat nisi Hieronymum non esse. Quaedam eius particulae sunt ex Hieronymi de Ecclesiasticis Scriptoribus libro repetitae, alia ex Isidoro, alia ex Gennadio, alia ex aliis, partim antiquioribus, scriptoribus desumpta. Io. A. Fabricius hunc libellum suae Philastri editioni addere, post autem, ut narrat in Praefatione ad Philastrii librum, separato dare volumine

institnerat, aliosque breves veteres de haereticis scriptores ei adiungere, sed ea Fabricii collectio lucem nunquam vidit.

VI. Isidori Hispalensis Catalogos haeresium repetivi ex Origg. lib. VIII., capp. 4. et 5. Inseruit eos, nomine scriptoris suppresso, Hrabanus Maurus libro II. de Instit. Cleric. et De Universo V., cap. 9. Repetitus est etiam a Gratiano Part. II. Decr. Caus. 24. Qu. 3.

VII. Pauli Catalogus, ex Isidori catalogo maximam partem compilatus, nunc primum editus est ex codd. mss. n. 975. et n. 1752. Bibliothecae Bambergensis. Apographum libelli debeo humanitati VV. DD. Gutenaëcker et Stenglein, Bambergensium.

VIII. Honorii libellus, si paucissima excipias, totus est Isidori.

IX. Gennadii librum de Ecclesiasticis Dogmatibus haereseologicis adiunxi opusculis, quia eum ab hoc genere non ita alienum esse viderem. Geverhardi Elmenhorstii annotationes, etsi hodie partim inutiles, ne quid omissum quererentur lectores, repetendas curavi. Utinam pro hoc Gennadii libro octo illos qui perierunt Adversus Omnes Haereses proferre licuisset, quos sese scripsisse testatus de Vir. Illustr. c. 100., ex eoque Honorius Augustodunensis de Scriptt. Eccles. II, 97. et Ioh. Trithemius cap. 188., cui quidem ipsi, ut eos videret, non contigisse videtur, cum initium libri non retulerit. Nihil enim contra haec tam luculenta testimonia effecit Iac. Sirmondus, singularis quanquam eruditionis et exercitati iudicii vir, Histor. Praedestinat. cap. 6. ex subscriptione codicis ms. S. Victoris, in quo Augustini liber de Haeresibus continetur, contra Mauguinum Vindic. Praedestinat. et Grat. diss. II., pag. 528. probare conatus Gennadium praeter capita illa de haeresi Nestoriana, Eutychiana, Praedestinatiana, Timotheana, quae vulgo reperiuntur Augustini de Haeresibus libelli in calce addita, extantque etiam in fine libelli sub Hieronymi nomine a Cl. Menardo editi, nihil omnino de haeresibus scripsisse.

Halis Saxonum XXV. die Iulii MDCCCLV.

Franciscus Oehler.

INDEX.

PHILASTRI

EPISCOPI BRIXIENSIS

DE

HAERESIBUS LIBER.

In scripturae discrepantia Philastri verbis subiecta siglum

A	significat	librum scriptum Sangermanensem sive Corbeiensem. Scripturas libri non diserte indicatas siglo A. uncinis incluso notavi.
B	-	editionem principem, Io. Sichardi, quae prodiit Basileae anno MDXXVIII.
a	- -	alteram Basileensem, quae prodiit anno MDXXXIX.
b	- -	Lugdunensem, Bibl. PP. (tom. V, p. 701 seq.), quae prodiit anno MDCLXXVII.
c	- -	I. A. Fabricii, quae prodiit Hamburgi anno MDCCXXI.

PHILASTRI*

EPISCOPI BRIXIENSIS

IN LIBRUM DE HAERESIBUS

PRAEFATIO.

De haereseon[a] diversa pestilentia variisque erroribus qui ab origine mundi emerserint et sub Iudaeis defluxerint et ex quo venit dominus noster Iesus salvator in carne pullulaverint dicere oportet, numerumque earum paullatim exponere, inimicumque humani generis perdici fuisse a Hieremia propheta[b] non immerito comparatum agnoscere, qui cum infecunditatem patiatur[c], saepius aliorum furtim fetus incubans quasi suos iam fovet ac vindicat filios usque ad tempus aliquod; cumque eis iam tempus aetatis discernens[d] adere-

* Philastrii *Bab.* — *In A. Praefatio et prima viginti octo capita non extant.*

a. De haereseon] Non infrequens latinis scriptoribus est usus genitivi casus eiusmodi pluralis, Graecae flexionis, ut testantur vel libri Ovidii Metamorphoseon et Halieuticon: Mythologicon Fulgentii, Petronii Satyricon et Poëticon Astronomicon C. Hygini. Etiam infra c. 29. *haereseos.* *(F.)*

b. perdici a Hieremia propheta] Ieremiae XVII. 11. S. Ambrosius VI. 3. in Hexaëm. „*Perdicem astutam novimus, quae aliena ova diripiat, hoc est perdicis alterius, et corpore foveat suo, sed fraudis suae fructum habere non posse, quia cum eduxerit pullos suos, amittit eos, quia ubi vocem ejus audierint quae ova generavit, relicta ea ad illam se naturali quodam munere et amore conferunt --- Huius imitator est diabolus, qui generationes creatoris aeterni rapere contendit, et si quos insipientes et sensus proprii carentes vigore potuerit congregare, fovens eos illecebris corporalibus, ubi primum vox Christi parvulis fuerit infusa, discedunt atque ad eam se conferunt matrem, quae pullos suos, sicut avis, materno amore complectitur.*" Idem traditum Cassiodoro II. 14. Var. Epist. aliisque quam pluribus, quorum loca laudant Cotelerius in notis ad T. 2. Monumentor. Ecclesiae Graecae p. 547. Huëtius ad Origenem p. 16. sq. Bochartus T. 2. Hierozoici p. 84. et Allatius ad Eustathium Antiochenum p. 132. seq. Vide et Ambrosii Epist. 32. ad Irenaeum T. 2. p. 918 seq. [Athanas. T. I., p. 363. edit. noviss., Ioach. Camerarii Symbola III, 68.] Combefisium ad Hippolytum de Anti-Christo c. 55. Ducaeum notis ad S. Basilium T. 1. p. 44. *(F.)*

c. infecunditatem patiatur] Hoc est, infecunditate laboret, infecundus sit.

d. tempus aetatis discernens] Tempus quo per aetatem discernere possunt

verit, tunc [1]omissis[e] falsis parentibus iura parentum sensu proprio recordantes, palamque oculis intuentes, sequi eos amplius non [2]demorantur. Quorum causa nobis similitudo haec [3]nuntiata est? Quod diabolo relicto, impietatis causa eius qui orbem terrarum sua sub ditione [4]continere putaret, postque vero Christo parente a nobis viso et recognito, omissa falsitate parentis mendacissimi, iam veri parentis Christi vestigia sequi omnis homo[f] non moratur agnoscens. Quotidie per aenigma compleri[g] enim cognoscimus prophetiam [5]Hieremiae[h] beatissimi, ita dicentem: *Clamavit perdix, collegit quae non parturiit, faciens [6]sibi divitias non cum sapientia, in medio dierum derelinquent eum, et in postremo erit insipiens.* Quod nunc [7]deserentes quotidie omnes gentes[i] [8]idololatriam mortiferam inimici, Christum etiam verum dominum de lege et prophetis audientes, eumque cum patre semper esse credentes ac recordantes, aeque ad eum modis omnibus supplices[k] properant pervolare, ut compleatur prophetia[l]: *Recordabuntur et convertentur ad dominum Christum omnes fines orbis terrarum.*

1. amissis *Ba.* admissis *b. vitiose.* 2. denotantur *b.* 3. *Vulgo* nuntiata est, quod *cett.* 4. *Ita ego correxi. Libri omnes habent* cum tenere putaret, postquam *cett.* 5. Ieremiae *b. Ubique.* 6. sibi *om. b.* 7. deferentes *b.* 8. idolatriam *B.*

veros a falsis parentibus. Prima aetas, in homine quoque, ignorat discernere dextra a sinistris, bonum a malo. Confer Grotium ad Deut. I. 39. et Ionae IV. 11. Sic prima mundi aetas non statim dominum ac servatorem suum agnovit et sectata est, sed passa se a diabolo ad varia idololatriae et superstitionis genera turpiter abduci. *(F.)*

e. omissis falsis parentibus] Minus bene priores editiones *amissis.* Sic infra paucis interiectis: „*Omissa falsitate parentis mendacissimi.*" *(F.)*

f. omnis homo non moratur] I. e. nemo moratur qui agnoverit. Ita apud Florum II. 18. „*unus vir Numantinus non fuit qui catenis duceretur.*" Talia sunt in sacris scriptoribus Luc. I. 37. „οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ θεῷ πᾶν ῥῆμα." Rom. III. 20. „ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σάρξ." *(F.)*

g. Quotidie per aenigma compleri] Hoc est, per multitudinem neophytorum ad ecclesiam quotidie accedentium intelligimus impleri quod propheta futurum esse aenigmate perdicis significavit. In quam sententiam mox subiungit: „*quod nunc deserentes quotidie omnes gentes idololatriam*" etc. Porro licet commodiore interpunctione locum hunc aliquomodo iuvisse videor, antea enim coniuncta erant verba: „*Agnoscens quotidie per aenigma*", quibus subiiciebatur στιγμή, constructio tamen adhuc admodum hiulca atque impedita est, sed qualem non alienam esse a Philastri usu plura huius libri loca lectorem edocebunt. *(F.)*

h. prophetiam Hieremiae] XVII. 11. *(Fabr.)*

i. omnes gentes] Ex quibusvis gentibus etiam remotissimis quosdam. *(F.)*

k. supplices] Male edit. Helmst. *simplices.* *(F.)*

l. prophetia] Psal. XXII. 27. quo in loco Philaster nomen Christi explicationis causa inseruit. *(F.)*

CATALOGUS

EORUM QUI ANTE ADVENTUM[a] CHRISTI HAERESEOS ARGUUNTUR.

Primi sunt Ophitae[b], qui dicuntur Serpentini[c]. Isti colubrum venerantur, dicentes quod hic prior initium nobis scientiae boni et mali attulerit. Unde ei dominum[d] invidisse asserunt, quia scien- Cap. I.

Cap. I. *in Babc. inscriptum habet* OPHITAE. —

Cap. I. — a. EORUM QUI ANTE ADVENTUM CHRISTI] Quaedam haereses ex his quae usque ad caput duodetrigesimum a Philastro referuntur, non fuerunt ante adventum Christi, neque sub Iudaeis, ut in praefat. Philaster loquitur, defluxerunt, licet e veteri testamento ansam erroris sui arripuere, ut statim Ophitae, et Caiani, Sethianique. Rectius itaque Tertullianus, qui illos c. 45. vocat *Iudaismi haereticos,* alios „*qui ex evangelio haeretici esse voluerunt*", sive ut Hieronymi verbis utar „*qui evangelia laniaverunt.*" [„Ἀπὸ νόμου ἐξ Ἰουδαίων φύσασαι" Epiphan. Ancor. cap. 12. tom. II, p. 18.] *(F.)*

b. Primi sunt Ophitae] Non temporis ratione, sed quod in primo statim principio ac limine veluti primi libri veteris testamenti impegerunt. Mentio eorum apud Augustinum de Haeresibus, et Auctorem Praedestinati cap. 17., aliosque. *(F.)*

c. qui dicuntur serpentini] I. e. quorum nomen latine ita efferre possis. Pro Ophitis sive ut perperam in Pseudo-Hieronymi indiculo scribitur *Offitis,* apud Origenem, [Clem. Alexandr. VII. Strom. p. 765], et Theodoretum est etiam nomen *Ophianorum,* et corruptum apud Sophronium *Sophianorum,* nisi ita etiam dicti sunt, quod Σοφίαν serpentis imaginem assumsisse dixerunt teste Irenaeo lib. I. c. 34. Apud Theodoretum et Procopium Gazaeum in 4. Regg. 18. Hebraica appellatione veniunt Ναασηνοί (ita enim legendum, non Ἐσθηνοί) a נחש quod Hebraeis serpentem ut Graecis ὄφις denotat. Vide Cotelerium T. 1. Monument. Eccles. Graecae p. 769 et Tho. Ittigium τὸν μακαρίτην diss. de Haeresiarchis Apostolicae aetati proximis p. 120. E Gnosticis Valentinianis, vel Marcionitis hos Ophitas prodiisse mihi persuadeo, quod Ophitarum doctrina apud Epiphanium XXXVII. 3. seq. Tertullianum append. de Praescript. c. 47. Origenem VI. contra Celsum p. 295. seq. et Nicetam IV. Thesauri c. 9. valde affinis est commentis Valentinianorum et Gnosticis Prunicum colentibus, quibus etiam a S. Irenaeo Ophitae iunguntur. Praeterea Theodoretus lib. 1. de Haereticis Fabulis c. 24. ac Nicetas IV. 14. Thesauri, auctor est Marcionitas serpentem Creatori praetulisse et singulari cultu veneratos esse. Mirum vero quod tradit idem Origenes p. 294. neminem ab Ophianis Euphrate auctore in suum coetum admissum esse, „ἐὰν μὴ ἀρὰς θῆται κατὰ τοῦ Ἰησοῦ." Idem Ophianos et Caianos omnino a Iesu doctrina alienos scribit lib. 3. p. 119., et Iesum omnino ab eis abnegari lib. 7. p. 358. absurdissimum Ophianorum dogma vocat nec simplicissimis persuasum, et haeresin ipsorum ἀσημοτάτην lib. 6. p. 291. ut Procopius δυσσεβεστάτην. *(F.)*

d. dominum invidisse] Ialdabaoth, deum Iudaeorum, invidisse docebant

tiam primus detulerit mulieri, bonae rei atque malae[e], perque illam [1]ita ad genus omne hominum permanaverit; propter quod et de caelo primo[f] deiectus est, inquiunt, [2]in alterum, unde eum et de caelo aiunt adventurum, et velut[g] aliquam dei virtutem esse eundem aestimant, atque eum adnuntiant adorandum.

Cap. II. Caiani[a b], qui Cain laudant[c] fratricidam, primogenitum patris nostri ac beati Adae protoplasti, dicentes ex altera virtute, id est diaboli[d], Cain factum, ex altera autem Abel beatissimum natum, et virtutem maiorem, quae erat in ipso Cain, invaluisse ut suum interficeret fratrem.

1. *Fortasse* ista. 2. ad alterum *b*.
Cap. II. *in Babc. inscriptum habet* Caiani. —

homini quod superiorem deum ac patrem agnovisset, itaque virtutem quandam serpentis specie genuisse, quae Evam fefellerit. Vide Epiph. XXXVII. 3. 4. 5. *(F.)*

e. bonae rei atque malae] Idem est quod paulo ante dixerat, scientiam boni et mali ex Genes. II. 9. „τὸ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ." *(F.)*

f. de caelo primo deiectus in alterum] Octo enim caelos ponebant, ut docet Epiphanius XXXVII. sect. 4., licet deinde sectione 5. simpliciter scribit deiectum ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ. *(F.)*

g. et velut] Male priores quaedam editiones, *ut velut*. Porro cultus quo Ophitae serpentem prosecuti sunt, et cistae qua serpentem alere consueverunt, meminit etiam praeter Epiphanium XXXVII. 5. Damasceni verbis Scholiastes Βασιλικῶν ad lib. 21. p. 581. Eiusmodi cistarum etiam in sacris apud gentes usus fuit, de quibus Laur. Begerus V. C. in disquisitione de numis serpentiferis. *(F.)*

Cap. II. — a. Caiani] Non *Caiana* haeresis, sed *Caina* est Hieronymo utrobique, nempe tam Ep. 82. al. 83. ad Oceanum, quam lib. adv. Vigilantium, Tertulliano autem loco a Fabricio indicato *Caiana*. Lambertus Danaeus ad August. de Haeres. cap. 18. putat errore amanuensium in exscribendo Epiphanio ex *Cainianis* factos esse *Caianos*, eoque lapsu deceptum fuisse Augustinum quoque ubi *Caianos* nominat. At Baelius Dict. Crit. in *Cainites* observat *Caianorum* nomen a Patribus usurpatum multo antea quam Epiphanius et Augustinus hoc nomine uterentur. (Galeard.)

b. Caiani] *Cainaei* Auctori appendicis ad Tertull. c. 47., *Cainani* Augustino de Haeres. et Auctori Praedestinati c. 18. Sed Irenaeo quoque lib. 1. c. 35. atque Epiphanio et Damasceno haeresi 38. Καϊανοί, nam et Cainus Flavio Iosepho Κάϊς. Theodoreto lib. 1. de Haeret. Fab. cap. 15. Καϊνοί et Καϊνισταί, at Clementi Alex. VII. Strom. p. 549. Καϊανισταί. *Caiana* haeresis Tertulliano c. 33. de Praescript. et Hieron. Epist. 83. qui lib. adversus Vigilantium notat Tertullianum in Scorpiaco suo Caianos perstrinxisse. Καϊνοί etiam Sophronio in indiculo haeres. actione XI. Concilii VI. general. et Nicetae IV. 11. Thesauri et 12., ubi etiam Καϊνοί, et ante hos Origeni 3. contra Cels. p. 119., quo loco eos a Iesu doctrina plane alienos esse scribit, perinde ut Ophitas. Ab hac Gnostica haeresi diversi Caianitae Aphthartodocetae, a Caiano quodam Alexandrino nomen consecuti, de quibus Damascenus haeresi 84. *(F.)*

c. qui Cain laudant] δοξάζουσι, honorant, colunt. Apud Honorium Augustodunensem in libello de Haeresibus „*Caiani dicti qui Cain odrerunt*," legendum ex Augustino, *anorant* hoc est *honorant*. *(F.)*

d. ex altera virtute, id est diaboli] Verba *id est diaboli* puto vel a Philastrio vel ab alio adiecta contra Caianorum mentem. Nam licet Archonticos narrat Theodoretus lib. 1. de Haereticis Fab. c. 11. docuisse quod Cain et Abel fuerint τοῦ διαβόλου παῖδες, uti in Pirke R. Elieser dicitur Cain Sammaëlis progenies, atque ab aliis Rabbinis apud Gaulminum de Morte Moysis p. 216. traditur ex semine primi serpentis natus magiae per serpentes auctor: tamen a Caianorum opinione hoc remotum esse videtur, qui a fortiore et praestantiore virtute Cainum

Sethianorum[a] haeresis, quae Seth filium Adae postea genitum hocque appellatum nomine veneratur, quod post interfectionem Abel beatissimi natus est, ex quo et Sethiani appellantur, colentes eum [1]ac dicentes quod duobus creatis hominibus in initio et angelis in dissensione constitutis tenuit virtus in caelo feminea;[b c] apud eos enim masculi et feminae dii deaeque esse putantur. Quod pervidens, inquiunt, mater, quia occisus est Abel iustus, cogitavit ut pareret iustum Seth, in quem et collocavit magnae virtutis spiritum, ut [2]possint destrui virtutes inimicae.[d] De Seth autem ipso Christum dominum genus deducere[e] aiunt. Quidam autem ex eis non solum genus de eo deducere, sed etiam [3]ipsum Christum esse asserunt atque opinantur. Cap. III.

Cap. III. *in Babc. inscriptum habet* Sethiani. — 1. ac *B.* et *reliqui.* 2. possent *c.* 3. ipsum *om. b.*

quam Abelem prognatum statuebant teste Epiphanio et aliis. Huc refer et quod capite sequente ex sententia Sethianorum a Philastrio dicitur: „*angelis in dissensione constitutis tenuit virtus in caelo feminea.*" *(F.)*

Cap. III. — a. Sethianorum] Sethoitae appellantur auctori appendicis ad Tertull. de Praescript. c. 47. Alii hoc genus Gnosticorum vocant Sethitas, ut indiculus Pseudo-Hieronymi c. 9., qui tamen c. 17. et ipse vocat Sethianos, ut Epiphanius quoque et Damascenus haeresi 3. Augustinus et Praedestinati Auctor c. 19. Nicetas IV. Thesauri c. 12. Rabanus Maurus lib. 2. de Clericor. Institutione c. 58. et Honorius Augustodunensis haeresi 31. Apud Gennadium autem de Dogmatibus c. 52. ubi Sethianus et Theodosius tria et barbara principia induxisse leguntur, pro *Sethiano* videtur scribendum *Scythianus. (F.)*

b. tenuit virtus in caelo feminea] Rectissime Fabricius *tenuit* interpretatus est κεκράτηκε, h. e. primas obtinuit. Occurit ita hoc verbum lib. XII. Cod. tit. 53. leg. 1., et alibi passim.

c. tenuit virtus in caelo feminea] Tenuit, κεκράτηκε, hoc est primas obtinuit. Epiphanius XXXIX. 2. „ἦν γὰρ ἡ στάσις τοῖς ἀγγέλοις, ἀγωνιζομένοις περὶ τῶν γενεῶν τῶν ἀνθρώπων τούτων τῶν δύο, τοῦ γεγεννηκότος τὸν Κάϊν καὶ τοῦ γεγεννηκότος τὸν Ἄβελ, κεκρατηκέναι δὲ τὴν ἄνω δύναμιν, ἣν μητέρα φάσκουσι καὶ θήλειαν. Δοκεῖ γὰρ αὐτοῖς εἶναι καὶ μητέρας ἄνω, καὶ θηλείας καὶ ἄρσενας." Vide, si placet, quae ibi sequuntur, et quae Philaster latine vertit atque in compendium misit. Solet enim ille subinde, ut suis locis annotabo, Epiphanii vestigiis insistere, quo nemo melius de haeresibus scripsit, si credimus Theodoro Studitae Epistola ad Naucratium T. 5. Opp. Sirmondi p. 324. *(F.)*

d. ut possent destrui virtutes inimicae] Minus bene priores editiones, *possint.* Plenius autem haec apud Epiphanium efferuntur sic: ὅπως διὰ τῆς ταύτης συστάσεως καὶ τούτου τοῦ σπέρματος καθαιρεθῶσιν αἱ δυνάμεις τῶν ἀγγέλων τῶν τὸν κόσμον πεποιηκότων, καὶ τοὺς δύο ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρώπους." *(F.)*

e. De Seth autem ipso Christum dominum genus deducere] Nihil in hoc errabant si ita sentiebant Sethiani, quoniam Christi genus a Setho etiam S. Lucas deducere haud dubitat. Sed Philaster non satis cepit Epiphanii mentem, qui Sethianorum sententiam exponit his verbis XXXIX. 4. „ἀπὸ δὲ τοῦ Σὴθ κατὰ σπέρμα καὶ κατὰ διαδοχὴν γένους ὁ Χριστὸς ἦλθεν, αὐτὸς Ἰησοῦς οὐχὶ κατὰ γένη, ἀλλὰ θαυμαστῶς ἐν τῷ κόσμῳ πεφηνὼς, ὥς ἐστιν αὐτὸς ὁ Σὴθ ὁ τότε, καὶ Χριστὸς νῦν ἐπιφοιτήσας τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῆς μητρὸς ἄνωθεν ἀπεσταλμένος." Sensus est, Christum a Setho non communi et naturali modo genus deducere, sed rediisse per miraculum ipsum Seth in mundum, ut idem qui tunc Sethus iam Christus esset. [Licet hoc praeter rem Sethianis impingi disputat Iac. Rhenferdus p. 173 seq. Opp. Philos., ubi de fictis Iudaeorum haeresibus.] *(F.)*

Cap. IV. Dositheus quidam postea, Iudaeus genere[a], ausus est dicere secundum carnem solum esse vivendum[b] in lege domini, deque ea non sperans resurrectionem futuram[c], nec dei spiritum nec angelum esse credens[d], nec futurum iudicium[e] de lege atque prophetis[f] expectans.

Cap. IV. *in Babc. inscriptum habet* DOSITHEVS. —

Cap. IV. — a. Dositheus quidam postea, Iudaeus genere] Hic est qui in Iudaeorum libris dicitur דכתאי et cum כביים *Sabia* (a quo secta *Sebuaeorum* apud Nicetam lib. 1. Thesauri c. 35.) traditur in captivitate Assyriaca tempore Sennacheribi docuisse Samaritanos. Vide Drusium III. 4. de Sectis Hebraeor. et ad Minerval Serarii c. 10. et Lightfooti Disquisit. Chorographicam ad Iohannem p. 234. edit. Lipsiensis. Eulogio apud Photium Cod. 230. p. 466. vocatur Δόσθης, et sectatores eius Δοσθηνοί, aliis ille Δοσίθεος, hi Δοσιθεανοί et Δοσίθεοι. Iudaeum gente, et postea ad Samaritas accessisse scribit Epiphanius haeresi 13. et Nicetas loco laudato. Hinc alii Samaritanum appellant, et Samaritanis errorum suorum auctorem, etiam Samaritani corruptorem Pentateuchi fuisse scribunt. Cum hoc antiquo Dositheo confundunt passim etiam prisci scriptores res iunioris Dosithei itidem Samaritani, quem Simonis Magi aequalem faciunt et pro Messia tradunt se venditasse. Confer si placet Cotelerium ad Constitutiones Apostolicas VI. 8. et D. Tho. Ittigium in limine eruditi libri de Haeresiarchis aetatis Apostolicae. Ita auctor Recognitionum quae leguntur sub nomine Clementis lib. 1. c. 54. de Dositheo tanquam Sadducaici dogmatis principe loquitur, et mox idem lib. 2. c. 8. Dositheum triginta discipulorum et in his Simonis Magi magistrum memorat. Ab hoc videtur hausisse Origenes quae habet lib. 6. contra Celsum p. 282. qui et pluribus aliis locis huius Dosithei meminit ut lib. 1. p. 44. et tractat. 27. in Matth. et 14. in Iohann. p. 219. seq. edit. Huetii, ut Hegesippus quoque apud Eusebium IV. 22. Hist. Eccles. Hippolytus apud Photium Cod. 121. Theodoretus lib. 1. de Haereticis Fab. c. 2., qui ex Simonis haeresi tanquam ex amarissima radice Dositheanos ait propullulasse. At Philastrium nostrum non de aliquo Simonis Magi aequali sed de longe antiquiore illo loqui perspicuum est, quia mox c. 5. Sadducum Sadducaeorum auctorem vocat illius discipulum, perinde ut auctor appendicis ad Tertull. et Hieronymus adversus Lucifer. Sadducaeos ex Dositheani erroris radice surgentes et Epiphanius haeresi 14. „ἀπόσπασμα ἀπὸ Δοσιθέου" appellat. Ita Nicetas quoque lib. 1. Thesauri c. 38. *(F.)*

b. secundum carnem solum esse vivendum in lege domini] Hoc est, ut explicatur capite sequente, ritus externos legis observandos, quod diligentius ab Dositheanis factum scribunt Damascenus, Nicetas et alii. Hoc *carnaliter vivere* dicit Philastrius c. 8. Quoniam vero resurrectionem eos inficiatos esse mox affirmat, possint etiam verba illa accipi sic, ut *solum hoc in corpore vivendum esse* docuerit Dositheus, quemadmodum de Samaritanis est infra c. 7., vel legis promissiones non extendi ultra praesentem vitam. *(Fabr.)*

c. deque ea non sperans resurrectionem futuram] Utpote qui negaret e lege illam probari posse: 'Απεκήρυττε καὶ τὴν ἀνάστασιν," inquit de Dositheo Eulogius apud Photium Cod. 230. p. 467. ubi ex libris Moysis eam confirmat. Recognitionum quoque auctor non obscure innuit a Dositheo hunc errorem accepisse Sadducaeos. Contra admisisse resurrectionem diserte scribunt Epiphanius, Nicetas et alii. Etiam auctor appendicis ad Tertull. et Hieronymus contra Luciferianos tradunt Sadducaeos errorem negatae resurrectionis ad Dosithei haeresin addidisse. S. Damascenus velut conciliaturus tam diversas et pugnantes inter se sententias, quosdam saltem Dositheanorum resurrectionem futuram credidisse scribit. *(F.)*

d. nec dei spiritum nec angelum] Vid. Eulogius apud Photium p. 468. A Samaritanis tamen angelos repudiari negat Epiphanius haeresi 14. haeresin illam Sadducaeorum propriam testatus. Observa porro quod Actor. XXIII. 8. legitur οὔτε ἄγγελον, οὔτε πνεῦμα, id a Philastrio de spiritu s. explicari. Ita et Epiphanius de Sadducaeis: „πνεῦμα δὲ ἅγιον οὐκ ἴσασι." [Et Theophylactus. Sed per πνεῦμα animum hominis intellige, quam esse immortalem spiritum et post discessum a corpore permanere negabant Sadducaei, teste Iosepho XII. 12.] *(F.)*

e. nec futurum iudicium] Animos enim mortales, mundum incorruptibilem esse docuit Dositheus teste eodem Eulogio. *(F.)*

f. de lege atque prophetis] Imo primum fuisse qui prophetas repudiaverit, quasi non in spiritu s. locutos, scribunt auctor appendicis ad Tertull. de Praescription. et Hieronymus adversus Luciferianos, et in hoc ipso Samaritanis eum auctorem erroris sui fuisse innuunt, a quibus solos libros legis recipi dicetur infra, cap. 7. *(F.)*

Sadducaei post ipsum, a Saddoc[a] homine Iudaeo, qui hoc no- Cap. V.
mine vocabatur, qui discipulus fuit illius[b], qui et confirmavit hanc haeresin, ut ex eo Sadducaei dicerentur. Secundum carnem aeque solum praedicant vivendum, circumcidendum, corpusque [1]baptizandum, de lege autem divina non aliud expectantes[c], Epicuream dementiam[d] potius quam divinae legis iura sectantes. De quibus et in evangelio[e] scriptum est, docente domino, contraque hanc haeresin pestiferam praedicante.

Pharisaeorum alia est, quae resurrectionem[a] futuram confite- Cap. VI.
tur, legem accipit et prophetas[b], Christum autem expectat ut iustum[c]

Cap. V. *in Babc. inscriptum habet* SADDVCAEI. — 1. baptisandum *c.*
Cap. VI. *in Babc. inscriptum habet* PHARISAEI. —

Cap. V. — a. a Saddoc homine Iudaeo] Epiphanio et Damasceno Σαδοὺκ, Arabibus *Zendik*, Iudaeis צדוק, Antigoni Sochaei discipulus. Vide Maimonidem ad Pirke Aboth T. 4. Mischnae p. 411. edit. praeclarae Surenhusianae, ubi et de Baitoso altero Antigoni discipulo, auctore Baitosaeorum, de quibus perinde ut de Sadducaeis abunde multa viri docti, Fullerus, Pocockius, Drusius, Serarius, Scaliger etc. *(F.)*

b. discipulus fuit illius] Dosithei. Nam ita et alii veteres scriptum reliquerunt, ut capite superiore annotavi. Et qui Antigonum audivit, potuit et alterius magistri sectari vestigia. *(F.)*

c. non aliud expectantes] Nullam aliam vitam, nullas melioris et sempiternae beatae vitae promissiones. Nam ut Iosephus de Sadducaeis traditum XVIII. 2. Antiqu. „τὰς ψυχὰς συναφανίζουσι τοῖς σώμασι," et negasse resurrectionem, constat ex Act. XXIII. 8. Vide si placet Menassem Israëlidem lib. 1. de Resurrectione cap. 6. *(F.)*

d. Epicuream dementiam] Vir praestantissimus Gerhardus Vossius lib. 1. de Origine Idololatriae c. 10. saltim in eo meliores Epicureis Sadducaeos fuisse observat, quod licet animas perinde ut Epicurus mortales esse ducerent, tamen non inficiarentur deum prospicere rebus humanis, duntaxat in hac vita. Caeterum facile ad providentiam negandam prolabitur qui eidem fato animos quo corpora hominum obnoxios esse sibi persuaserit. *(F.)*

e. in evangelio] Matth. XXII. 23. Marc. XII. 18. Luc. XX. 27. seq. Vide etiam Matth. XVI. 6. seq. ubi a ζύμῃ Pharisaeorum et Sadducaeorum cavere sibi suos Servator optimus iubet. *(F.)*

Cap. VI. — a. resurrectionem futuram confitetur] Distincti in hoc a Sadducaeis, Actor. XXIII. 8. S. Epiphanius XVI. 2. „ὡμολόγουν δὲ οὗτοι ἀνάστασιν νεκρῶν." Dubium tamen, an impios etiam resurrecturos crediderint. Vide Flavium Iosephum XVIII. 2. Antiqu. et lib. 2. de bello Iudaico cap. 12. *(F.)*

b. legem accipit et prophetas] Quod etiam Sadducaeos fecisse, iam probarunt viri docti, et ex Talmude certum esse affirmat Menasse ben Israel p. 43. de Resurrect. At Pharisaei praeter τὰ γεγραμμένα utebantur etiam multis πατροπαραδότοις, et additamenta quaedam legi, ut loquitur Tertullianus, adstruebant, quae Sadducaei amplecti noluere. *(Fabr.)*

c. Christum expectat ut iustum hominem] Messiam venturum non deum fore, sed merum hominem, sibi persuadebant Pharisaei, perinde ut infra cap.

Cap. IV. Dositheus quidam postea, Iudaeus genere[a], ausus est dicere secundum carnem solum esse vivendum[b] in lege domini, deque ea non sperans resurrectionem futuram[c], nec dei spiritum nec angelum esse credens[d], nec futurum iudicium[e] de lege atque prophetis[f] expectans.

Cap. IV. *in Babc. inscriptum habet* DOSITHEVS. —

Cap. IV. — a. Dositheus quidam postea, Iudaeus genere] Hic est qui in Iudaeorum libris dicitur דכתאי et cum כבוית *Sabua* (a quo secta *Sabuaeorum* apud Nicetam lib. 1. Thesauri c. 35.) traditur in captivitate Assyriaca tempore Sennacheribi docuisse Samaritanos. Vide Drusium III. 4. de Sectis Hebraeor. et ad Minerval Serarii c. 10. et Lightfooti Disquisit. Chorographicam ad Iohannem p. 234. edit. Lipsiensis. Eulogio apud Photium Cod. 230. p. 466. vocatur Δόσθης, et sectatores eius Δοσθηνοί, aliis ille Δοσίθεος, hi Δοσιθεανοί et Δοσιθαῖοι. Iudaeum gente, et postea ad Samaritas accessisse scribit Epiphanius haeresi 13. et Nicetas loco laudato. Hinc alii Samaritanum appellant, et Samaritanis errorum suorum auctorem, etiam Samaritani corruptorem Pentateuchi fuisse scribunt. Cum hoc antiquo Dositheo confundunt passim etiam prisci scriptores res iunioris Dosithei itidem Samaritani, quem Simonis Magi aequalem faciunt et pro Messia tradunt se venditasse. Confer si placet Cotelerium ad Constitutiones Apostolicas VI. 8. et D. Tho. Ittigium in limine eruditi libri de Haeresiarchis aetatis Apostolicae. Ita auctor Recognitionum quae leguntur sub nomine Clementis lib. 1. c. 54. de Dositheo tanquam Sadducaici dogmatis principe loquitur, et mox idem lib. 2. c. 8. Dositheum triginta discipulorum et in his Simonis Magi magistrum memorat. Ab hoc videtur hausisse Origenes quae habet lib. 6. contra Celsum p. 282. qui et pluribus aliis locis huius Dosithei meminit ut lib. 1. p. 44. et tractat. 27. in Matth. et 14. in Iohann. p. 219. seq. edit. Huetii, ut Hegesippus quoque apud Eusebium IV. 22. Hist. Eccles. Hippolytus apud Photium Cod. 121. Theodoretus lib. 1. de Haereticis Fab. c. 2., qui ex Simonis haeresi tanquam ex amarissima radice Dositheanos ait propullulasse. At Philastrium nostrum non de aliquo Simonis Magi aequali sed de longe antiquiore illo loqui perspicuum est, quia mox c. 5. Sadducum Sadducaeorum auctorem vocat illius discipulum, perinde ut auctor appendicis ad Tertull. et Hieronymus adversus Lucifer. Sadducaeos ex Dositheani erroris radice surgentes et Epiphanius haeresi 14. „ἀπόσπασμα ἀπὸ Δοσιθέου" appellat. Ita Nicetas quoque lib. 1. Thesauri c. 38. *(F.)*

b. secundum carnem solum esse vivendum in lege domini] Hoc est, ut explicatur capite sequente, ritus externos legis observandos, quod diligentius ab Dositheanis factum scribunt Damascenus, Nicetas et alii. Hoc *carnaliter vivere* dicit Philastrius c. 8. Quoniam vero resurrectionem eos inficiatos esse mox affirmat, possint etiam verba illa accipi sic, ut *solum hoc in corpore vivendum esse* docuerit Dositheus, quemadmodum de Samaritanis est infra c. 7., vel legis promissiones non extendi ultra praesentem vitam. *(Fabr.)*

c. deque ea non sperans resurrectionem futuram] Utpote qui negaret e lege illam probari posse: 'Απεκήρυττε καὶ τὴν ἀνάστασιν," inquit de Dositheo Eulogius apud Photium Cod. 230. p. 467. ubi ex libris Moysis eam confirmat. Recognitionum quoque auctor non obscure innuit a Dositheo hunc errorem accepisse Sadducaeos. Contra admisisse resurrectionem diserte scribunt Epiphanius, Nicetas et alii. Etiam auctor appendicis ad Tertull. et Hieronymus contra Luciferianos tradunt Sadducaeos errorem negatae resurrectionis ad Dosithei haeresin addidisse. S. Damascenus velut conciliaturus tam diversas et pugnantes inter se sententias, quosdam saltem Dositheanorum resurrectionem futuram credidisse scribit. *(F.)*

d. nec dei spiritum nec angelum] Vid. Eulogius apud Photium p. 468. A Samaritanis tamen angelos repudiari negat Epiphanius haeresi 14. haeresin illam Sadducaeorum propriam testatus. Observa porro quod Actor. XXIII. 8. legitur οὔτε ἄγγελον, οὔτε πνεῦμα, id a Philastrio de spiritu s. explicari. Ita et Epiphanius de Sadducaeis: „πνεῦμα δὲ ἅγιον οὐκ ἴσασι." [Et Theophylactus. Sed per πνεῦμα animum hominis intellige, quam esse immortalem spiritum et post discessum a corpore permanere negabant Sadducaei, teste Iosepho XII. 12.] *(F.)*

e. nec futurum iudicium] Animos enim mortales, mundum incorruptibilem esse docuit Dositheus teste eodem Eulogio. *(F.)*

f. de lege atque prophetis] Imo primum fuisse qui prophetas repudiaverit, quasi non in spiritu s. locutos, scribunt auctor appendicis ad Tertull. de Praescription. et Hieronymus adversus Luciferianos, et in hoc ipso Samaritanis eum auctorem erroris sui fuisse innuunt, a quibus solos libros legis recipi dicetur infra, cap. 7. *(F.)*

Sadducaei post ipsum, a Saddoc[a] homine Iudaeo, qui hoc nomine vocabatur, qui discipulus fuit illius[b], qui et confirmavit hanc haeresin, ut ex eo Sadducaei dicerentur. Secundum carnem aeque solum praedicant vivendum, circumcidendum, corpusque [1]baptizandum, de lege autem divina non aliud expectantes[c], Epicuream dementiam[d] potius quam divinae legis iura sectantes. De quibus et in evangelio[e] scriptum est, docente domino, contraque hanc haeresin pestiferam praedicante. Cap. V.

Pharisaeorum alia est, quae resurrectionem[a] futuram confitetur, legem accipit et prophetas[b], Christum autem expectat ut iustum[c] Cap. VI.

Cap. V. *in Babc. inscriptum habet* SADDVCAEI. — 1. baptisandum *c.*
Cap. VI. *in Babc. inscriptum habet* PHARISAEI. —

Cap. V. — a. a Saddoc homine Iudaeo] Epiphanio et Damasceno Σαδδοὺκ, Arabibus *Zendik*, Iudaeis צדוק. Antigoni Sochaei discipulus. Vide Maimonidem ad Pirke Aboth T. 4. Mischnae p. 411. edit. praeclarae Surenhusianae, ubi et de Baitoso altero Antigoni discipulo, auctore Baitosaeorum, de quibus perinde ut de Sadducaeis abunde multa viri docti, Fullerus, Pocockius, Drusius, Serarius, Scaliger etc. *(F.)*

b. discipulus fuit illius] Dosithei. Nam ita et alii veteres scriptum reliquerunt, ut capite superiore annotavi. Et qui Antigonum audivit, potuit et alterius magistri sectari vestigia. *(F.)*

c. non aliud expectantes] Nullam aliam vitam, nullas melioris et sempiternae beatae vitae promissiones. Nam ut Iosepho de Sadducaeis traditum XVIII. 2. Antiqu. „τὰς ψυχὰς συναφανίζουσι τοῖς σώμασι," et negasse resurrectionem, constat ex Act. XXIII. 8. Vide si placet Menassem Israëlidem lib. 1. de Resurrectione cap. 6. *(F.)*

d. Epicuream dementiam] Vir praestantissimus Gerhardus Vossius lib. 1. de Origine Idololatriae c. 10. saltim in eo meliores Epicureis Sadducaeos fuisse observat, quod licet animas perinde ut Epicurus mortales esse ducerent, tamen non inficiarentur deum prospicere rebus humanis, duntaxat in hac vita. Caeterum facile ad providentiam negandam prolabitur qui eidem fato animos quo corpora hominum obnoxios esse sibi persuaserit. *(F.)*

e. in evangelio] Matth. XXII. 23. Marc. XII. 18. Luc. XX. 27. seq. Vide etiam Matth. XVI. 6. seq. ubi a ζύμης Pharisaeorum et Sadducaeorum cavere sibi suos Servator optimus iubet. *(F.)*

Cap. VI. — a. resurrectionem futuram confitetur] Distincti in hoc a Sadducaeis, Actor. XXIII. 8. S. Epiphanius XVI. 2. „ὡμολόγουν δὲ οὗτοι ἀνάστασιν νεκρῶν." Dubium tamen, an impios etiam resurrecturos crediderint. Vide Flavium Iosephum XVIII. 2. Antiqu. et lib. 2. de bello Iudaico cap. 12. *(F.)*

b. legem accipit et prophetas] Quod etiam Sadducaeos fecisse, iam probarunt viri docti, et ex Talmude certum esse affirmat Menasse ben Israel p. 43. de Resurrect. At Pharisaei praeter τὰ γεγραμμένα utebantur etiam multis πατροπαραδότοις, et additamenta quaedam legi, ut loquitur Tertullianus, adstruebant, quae Sadducaei amplecti noluere. *(Fabr.)*

c. Christum expectat ut iustum hominem] Messiam venturum non deum fore, sed merum hominem, sibi persuadebant Pharisaei, perinde ut infra cap.

hominem. [1]Hi iudaizant[d] et evangelia non accipiunt, et [2]quaedam tempora[e] Christo domino nostro esse contraria asserunt.

Cap. VII. Samaritani a [1]Samario rege[a] ita nuncupati sunt. Alii autem aiunt a filio [2]Chanaan[b], qui hoc nomine [3]Samarius vocabatur, a quo Samaritani sunt appellati. Isti legem accipiunt [4]Moysi, id est quatuor[c] solum libros[d], iudicium futurum non expectantes, resur-

1. Hii *B.* 2. *Fabricius, qui ante* testimonia *rescribendum esse putaverat pro* tempora, *deinde acquievit vulgatae*, tempora *festa interpretatus ad Coloss. II., 16. Ego quidem rescripserim et* quidem tempora. *Hoc enim videtur velle Philaster, Pharisaeos Iudaeos esse, ideoque evangelia non recipere, quod quidem temporum quibus venturus esse Messias praedicatus sit rationem nostri domini Christi adventui convenire negent. Sed omnium longe facillima est emendatio* quaedam temere Christo *esse.*

Cap. VII. *in Babc. inscriptum habet* SAMARITANI. — 1. Samaro *b.* 2. Chanaam *Bab.* 3. Samarus *b.* 4. Mosi *ab.*

9. etiam de Essenis legitur. Philastrii autem aetate vix nomen adhuc Pharisaeorum restabat, quod de suis iam temporibus testatur Eusebius Philastrio antiquior p. 268. et 396. in Psalmos. *(F.)*

d. Hi iudaizant] H. e. Iudaei sunt, cave enim de Christianis Iudaizantibus haec intelligas. *(F.)*

e. quaedam tempora] In promtu fuerit scribere *testimonia*, sed haud sine auctoritate MSS. Codicum facere, hoc nempe scindere nodum, non solvere est. Alia igitur ratio huius loci explicandi in mentem mihi venit, videlicet Pharisaeos ita existimasse, quod tempora quaedam, hoc est festa, anni Iubelei, Neomeniae et Sabbata in Lege praecepta repugnent Iesu doctrinae, cuius Apostolus vetat „παρατηρεῖσθαι ἡμέρας καὶ καιροὺς καὶ ἐνιαυτούς." Galat. IV. 10. Coloss. II. 16. *(F.)*

Cap. VII. — a. a Samario rege] Epiphan. T. I. p. 24. „ἀπὸ ἀρχαίου τινὸς Σωμήρου υἱοῦ Σομὴρ, οὕτω τοῦ ὄρους καλουμένου." Vide 3. Regum XVI. 24. *(F.)*

b. a filio Chanaan] Genes. X. 18. ille dicitur Σαμαραῖος. *(F.)*

c. quatuor solum libros] Cum alii scriptores antiqui, Origenes, Epiphanius, Leontius, [Cyrillus Hierosolym. Catech. 18. Apud Photium Cod. 229. p. 466., ubi de Dositheanis, lege „Μωσαϊκὴν πεντάτευχον", pro „ὀκτάτευχον."] aliique plurimi referant Pentateuchum solum a Samaritanis admissum, ut hodie etiam facere reliquias illorum constat; reiecta autem fuisse ab iisdem scripta prophetica post Moysen edita: mirum videri possit a Philastrio tradi, quatuor tantummodo libros Moysi accepisse. Neque error librarii est, cum infra c. 115. peculiaris de Deuteronomio repudiato haeresis recurrat. Vereor autem ne Philastrio fraudi fuerit duplex vocabulorum δευτερώσεως et δευτερονομίου significatio. Nam uti per δευτερώσεις ita per deuteronomium etiam ἄγραφα πατροπαράδοτα Hebraeorum significari quandoque, notum est vel ex Maximo ad Epistolam IX. Dionysii Areopag., quae a Samaritanis utique respuebantur. Quintum vero Moysi librum ab illis reiectum, solus quod sciam Philastrius, atque ut opinor praeter rem, scripsit. Porro antiquum genitivum *Moysi* pro *Moysis* retinui praeeuntibus prioribus editionibus, et quod ita dixerunt Tertullianus et alii veteres, similiter ut tralatitia sunt *Achilli, Ulyssi* pro *Achillis, Ulysses* et similia de quibus vide si placet Vossium libro IV. de Arte Grammatica cap. 9. et Claudium Dausqueium in Orthographia p. 95. Accusativus *Mosen* pro *Mosen* occurrit apud Iuvencum IV. 15. aliosque. *(F.)*

d. quatuor solum libros] Recte notavit Fabricius singulare hoc a Philastro haberi quod Samaritani quatuor tantum Moysi libros acciperent; id enim ceteris antiquis, qui de Pentateucho a Samaritanis recepto loquuntur, indictum, ac prorsus ἄγνωστον. Num fortasse, ubi certum sit Philastrii effatum, idcirco Deuteronomium (de libro hoc intelligit Fabricius) respuebant Samaritani, quod in eo quaedam habeantur, quae a manu Moysi minime profecta esse iam constat inter eruditos? Vide sis Simonium Hist. Crit. N. T. lib. I., cap. 6. Huetium Demonstr. Evang. p. 179. ed. Paris, a quibus Philastrii locus minime est observatus. At vero Deuteronomium antiquitus a Samaritanis non facile reiectum aperte ostendit insignis locus

rectionem negantes, Christum dominum dei filium[e] in lege et prophetis nuntiatum ante non credentes, animam etiam immortalem[f] habere hominem iuxta legem non sentientes, solum autem hoc in corpore vivendum esse putantes, resurrectionemque futuram in procreatione filiorum, quae in hoc saeculo fit quotidie, [5]hanc[g] aestimantes, eamque praedicantes vanitatem, insensatis quippe pecudibus comparati, ut scriptum est in propheta[h]: *Homo in honore constitutus non intellexit, comparatus pecudibus insensatis, et similis eis factus est.*

Nazaraeorum[a] haeresis est quae legem et prophetas accipit, Cap. VIII.
carnaliter[b] tamen vivendum affirmat, omnemque iustificationem in carnali observantia consistere suspicatur; crines etiam nutrientes capitis,[c] omnemque virtutem iustitiae in eo putantes consistere, quasi a Sampsone[d] illo sibi hoc praesumentes iudicii quia [1]Naza-

5. haud *pro* hanc *in marg. habent Ba.*

Cap. VIII. *in Babc. inscriptum habet* NAZARAEI. — 1. Nazaraeus vocabatur *b.*

cius libri XXVII., 4. a Samaritanis corruptus, ubi pro *Ebal* monte substitutus est *Garizim*, reclamantibus omnibus codicibus Hebraeis, omnibusque antiquis versionibus, de quo videndus Waltonus Proleg. XI. in Biblia Londinensia n. 16., itemque Stephanus Morinus Exercit. de Linguis par. 2. c. 7. p. 201. V. inf. Annotata ad Cap. 119. (Galeard.)

e. Christum dominum, dei filium] Ex hoc loco non colligas Philastrium affirmare quod Samaritani negaverint Messiam in lege (miror addere *et prophetis*, quos illi plane reiiciebant) promissum fuisse, quemadmodum R. Iosephus Albo circa A. C. 1400. tam ferreae fuit frontis, ut in libro Hikkarim scripserit neque in lege, neque in prophetis exstare oraculum ex quo adventus Messiae necessario colligatur: sed tantummodo negat Samaritanos credidisse quod Messias praedictus sit futurus dei filius. Leontius de Sectis p. 423. „περὶ δὲ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Χριστοῦ οὕτως ἔχουσιν. Οὐ πιστεύουσιν ὅτι ἦλθεν, ἀλλ' ὅτι μέλλει ἐλθεῖν, οὐδὲ ὅτι θεὸς ὁ ἐρχόμενος, ἀλλὰ προφήτης." *(F.)*

f. animam immortalem] Idem Leontius: „οὔτε δὲ ἄγγελον δοξάζουσιν εἶναι, οὔτε ψυχὴν ἀθάνατον, οὔτε ἀνάστασιν." [Hos tamen errores falso impingi Samaritanis evincunt viri docti. V. Christoph. Cellarii Histor. Samaritanam cap. 3; conf. tamen Hadriani Relandum Diss. p. 2. diss. 7. De Samaritanis Iustiniani adhuc aetate mentio apud Procopium. Leges Iustiniani adversus eosdem sancitas notat Nic. Alemannus notis ad Hist. Arcan. p. 130 seq.] *(F.)*

g. hanc] Male al. *haud.* *(F.)*

h. propheta] Davide. Psal. XLIX. 12. *(F.)*

Cap. VIII. — a. Nazaraeorum] Hoc vocabulum in Actis Apostolorum simpliciter ponitur pro Christianis XV. 5., ubi S. Paulus dicitur „πρωτοστάτης τῆς τῶν Ναζαραίων αἱρέσεως," a Iesu Nazareno petita appellatione. Deinde videtur speciatim positum pro iis, qui ex Iudaeis nomen Christo dedissent. Inde de iis, qui e Iudaeis ζηλωταῖς τοῦ νόμου Act. XXI. 20. facti Christiani firmius adhuc insistebant ritibus Iudaicis, et Christum deum sub legis observatione credebant, ut loquitur Sulpicius Severus lib. 2. quales ipsis Apostolorum temporibus fuere non pauci. Atque ita Philastrius etiam Epiphanium suum, ut solet, secutus, hoc nomen accipit. *(F.)*

b. carnaliter] H. e. tantum observando externos legis ritus, quod supra noster haeresi 4. dixerat „*secundum carnem solum vivere in lege domini.*" Sicque mox *carnalis observantia* nihil est aliud quam externa illa, et intellecta ad litteram. *(F.)*

c. crines nutrientes capitis] Hoc Nazaraeis suis non impingit S. Epiphanius, et vereor ne praeter rem Philastrius ad illos retulerit quae memoria sua ipsi offerebat de devotis נזירים ex Numeror. VI. *(F.)*

d. a Sampsone] Iudic. XVI. 17. Confer quae de fatalibus capillis Pherelai

raei vocabantur[e], a quo postea pagani fortes viros ex illius figura usurpantes Hercules[f] nuncuparunt.

Cap. IX. [1]Esseni[a] autem sunt qui monachorum[b] vitam exercent, escas deliciosas non sumentes, nec studium in vestimentis gerentes, nec possidentes aliquid, lectioni autem et bonis operibus insistentes, in locis etiam separatis[c] habitantes, Christum autem dominum dei

Cap. IX. *in Babc. inscriptum habet* ESSENI. — 1. Essaei *legitur in marg. Ba.*

et Nisi Tzetzes Chiliad. 2. Histor. 37. *(Fabr.)*

e. quia Nazaraei vocabantur] In quibusdam editis extat „quia Nazaraeus vocabatur", minime autem in Corbeiensi codice, ut somniavit Galeardus. Is enim liber eam Philastri particulam, qua Iudaeorum haereses pertractantur, plane non continebat, teste Io. Ravendy, monacho Benedictino, qui eum contulit. V. Collect. Vett. Patr. Eccl. Brix. p. 152. Verba Philastri supplenda videntur ex verbis Epiphanii Haer. XXIX., 5. ita: „quia Nazaraei devoti vocabantur." Cf. Num. VI. Iud. XIII. Plane absona sunt quae de hoc Philastrii loco censuit Casp. Barth Adverss. XLVI., 5.

f. Hercules] Caesum a Sampsone Tamnatam eunte leonem leo Nemeaeus ab Hercule interfectus refert, ut Dalilam Omphale, columnas duas Gazaeae domus columnae Gaditanae quae Herculi meta itinerum fuerunt, ut illae Sampsoni vitae terminus. Haec illustris Huetius p. 336. Demonstrat. Evangelicae. Adde si placet Ludovici Cappelli Opera postuma p. 426 seq. Sed et nomen ipsum congruit, nam Sampson est שמש ארן, *sol fortitudinis*, et a Flavio Iosepho exponitur ἰσχυρός. „*Et revera Herculem solem esse*, inquit Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 20., *vel ex nomine claret.* Ἡρακλῆς *enim quid aliud est nisi* Ἥρας, *id est aëris*, κλέος? *quae porro alia aëris gloria est, nisi solis illuminatio*" etc. Omitto quae de Hercule Sole notarunt amplissimi doctissimique Viri Gisb. Cuperus in Harpocrate, et Iacobus Rhenferd. in explicatione numi Phoenicii apud Iohannem Clericum T. XI. Bibl. Selectae p. 109. seq. *(F.)*

Cap. IX. — a. Esseni] Essenos Christianos agnoscit magnus Annalium parens A. C. 64. n. 4. et 5. post alios tam veteres quam recentiores, qui de iis scripserunt „Novatoribus exceptis, eo quod, ait, monachorum instituta summo odio prosequantur." Nota est quaestio, utrum ab Essenis monachi ortum ducant, qua de re extant velitationes summa contentione habitae inter Serarium et Scaligerum, quorum uterque pro sua quisque sententia locum hunc Philastrii profert, Serarius quidem 3. Trihaeres. 10., Scaliger vero Elencho Trihaeres. 31., ubi Serarium castigat, quasi Philastrii testimonium minime integrum produxerit; sed profecto immerito. Ultima enim verba quae ibi praeterit, laudaverat supra cap. 4 extremo, ubi agit de Essenorum dogmatibus vel institutis. Eos porro aliquid e Christiana doctrina hausisse, sed in totum Christianos non fuisse, notavit Salmasius ad Solin. pag. 431.; habebant enim praeter cetera quae Christianis moribus convenirent, mutuum inter se amorem, castitatis propositum, despectum opum, antelucanas preces, atque huiusmodi alia. Sed Philastrius cum addat Essenos Christum dominum dei filium non expectasse, sed ut prophetam, aut iustum hominem solum credentes, vel hinc liquet eos Christianis non posse accenseri, quod ex hoc Philastrii loco video placuisse etiam Samueli Basnagio Tom. I. Ann. p. 172. (Galeard.)

b. monachorum vitam] Neque uxores habuisse, nec servos, at communionem illis fuisse bonorum testatur Iosephus XVIII. 2., qui de vita Essenorum copiosius disserit lib. II. de Bello Iudaico c. 12., quemadmodum etiam Philo Apologia pro Iudaeis et libro quod omnis probus liber. Iosephi verba leguntur et apud Porphyrium IV. de Abstin. et Eusebium IX. 3. de Praeparat. Philonis apud Eusebium VIII. 11 et 12. *(F.)*

c. in locis separatis] Iosephus affirmat non extra urbes neque in una civitate, sed in quibuslibet civitatibus complures convenisse et una vixisse, in communi contubernio. Philo contra auctor est habitasse κωμηδόν, per vicos, civitates vero fugisse, τὰς πόλεις ἐκτρεπομένους. Atque de iisdem sermonem esse utrique patet quod Philo etiam, perinde ut Iosephus, eorum quater mille amplius numerat. Ut autem ambo concilientur, dixerim Philonis τὰς πόλεις et Iosephi μίαν πόλιν intelligi debere de urbe Hierosolyma, deinde quod Iosephus scripsit Essenos habitasse per plures civitates, id Philonem dixisse κωμηδόν. [Philo de Vita Contempl. p. 899. ed Paris. „τειχῶν ἔξω ποιοῦνται τὰς διατριβὰς ἐν κήποις ἢ μοναγρίοις ἐρημίαν μεταδιώκοντες." Iosepho XVII. ult. p. 866 memoratur Simon „ἀνὴρ γένος Ἐσσαῖος." Sic Iudas „Ἐσσηνὸς τὸ γένος", XIII. 2. §. 2. p. 665.] *(F.)*

filium non expectantes,[d] nec in lege atque prophetis eum dominum agnoscentes annuntiatum, sed ut prophetam aut iustum hominem solum credentes expectant.

[1]Heliognosti,[a] qui et [2]Devictiaci[b] dicuntur, solem adorantes, Cap. X.
atque dicentes solem scire[c] omnia quae dei sunt, homines etiam non alium nisi solem illuminare, solemque eis praebere omnia nutrimenta, non cognoscentes quod in servitute positus cursum suum peragrat[d] a deo patre per Christum dominum in sancto spiritu statutum quotidie, de quo scriptum est:[e] *Qui dicit soli oriri, et oritur, et non oriri, et non oritur.* Quem Hermes ille[f] vanus paganus Tris-

Cap. X. *in Babc. inscriptum habet* HELIOGNOSTI. — 1. Heliognostici *Prateolus in Catal. Haeres. ap. Fabricium.* 2. Aegyptiaci *Chr. A. Heumannus tom. III., lib. IV. Poiciles p. 533.* Heliactici *Cotelerius ad Damasc. de Haeres.* p. 712.

d. dei filium non expectantes] Esseni ut Iudaei expectabant venturum Messiam, non vero expectabant quod iste dei filius, sed propheta tantum aliquis promissus in lege et prophetis, venturus esset. Similiter ut c. 6. de Pharisaeis, et c. 7. de Samaritanis Philaster annotavit. *(F.)*

Cap. X. — a. Heliognosti] Ios. Scaliger Elencho Trihaeres. cap. 1. „—mendose Heliognostos dici non negabit qui mediocriter Graece eruditus est. Ἡλιογνῶσται enim, non ἡλιόγνωστοι, recta ratio postulat, quam ἀναλογίαν vocant. Atqui si κατ᾽ ἀναλογίαν recte dicitur, non tamen κατ᾽ ἔννοιαν. Nam ἡλιολάτραι aut ἡλιοσεβεῖς dicendi erant. Ii sunt qui ad solem orientem adorabant, ut est apud Ezechielem VIII. adversus institutum divinum legis Mosaicae. Ab istis profecti qui Σαμψαῖοι dicebantur, שִׁמְשָׁאֵי ἡλιάζοντες, ἡλιασταὶ, ἡλιακοί. Epiphanius Haer. XXXIII. „Σαμψαῖοι γὰρ ἑρμηνεύονται ἡλιακοί"; quamvis de sole oriente tacuit. Sed illi erant Esseni, aut ab Essenis, ut alibi [Elench. Trihaeres. cap. 20.] aperietur."

b. Heliognosti qui et Devictiaci] Gabriel Prateolus in Catalogo Haeresium legit *Heliognostici* (quod non adeo displicet), et *Devictiatici*, quae lectio non minus quam vulgaris, est obscura. Vir doctissimus Ioh. Baptista Cotelerius notis ad Damascenum de Haeresibus pag. 762. suspicabatur *Heliactiaci* ab ἥλιος et ἀκτίς. Ut Heliognostorum nomen referatur ad id quod ex illorum mente subiungit Philaster, solem scire omnia quae dei sunt: Heliactiacorum vero ad illuminationem hominum per solis radios. [D. Christoph. Aug. Heumannus tom. III. lib. 4. Poiciles p. 533. vult legi *Aegyptiaci*. Iustinus in Dial. c. Tryph. p. 274. b., 349. d., ubi ex loco Deut. IV, 19 colligit astra gentibus adoranda relicta a deo. V. Clement. Alex. VI. Strom. p. 669. Orig. tom. II. Huet. p. 48., sed et Athanas. I. c. Gentes p. 49. d., Isidor. Pelus. III. 39. epist.] *(F.)*

c. scire omnia] Scientiam soli, uti aliis stellis tribuunt etiam recentiores Iudaei: ita Maimonides in More Nevochim part. 2. cap. 5. et in Madda Hilchoth Iesode Hatthora cap. 3. §. 9. *(F.)*

d. peragrat] al. *peragat.* Sed vulgatum illud quia in Codd. editis reperiebam, et Philastro frequentior in huiusmodi constructione indicativi usus est, praetuli. *(F.)*

e. de quo scriptum est] In libro Iobi IX. 7. tantum alterum legitur „ὁ λέγων τῷ ἡλίῳ, καὶ οὐκ ἀνατέλλει." Alterum fuit a Philastro adiectum ex Genes. I. 3. 14. seq. et 2. Cor. IV. 6. *(F.)*

f. Hermes] Nescio respexeritne Phi-

megistus docuit post dominum omnipotentem non alium nisi solem debere ipsummet homines adorare: qui cum ad Celtarum[g] provinciam perrexisset, ipse eos dinoscitur docuisse, atque huic errori ut succumberent eisdem suasisse. Quem solem Iudaei captivati adorabant, ut Ezechiel[h] propheta eosdem Iudaeos incusando condemnat, et acrius crimen maiestatis[i] declarat et arguit contestando, sicut scriptum est.

Cap. XI. Alii sunt qui ranas colunt[a] quas sub Pharaone per iram dei tunc temporis Aegyptiorum terra emanavit,[b] ut putore Aegyptios [1]defatigarent[c], inque eo scelere adhuc perseverant, putantes dei iram ex hac observantia posse placari.

Cap. XII. Musoritae[a] sunt quidam nomine qui sorices colunt, qui sub [1]Heli[b] quoque sacerdote, cum fuisset capta arca testamenti ab allophylis[c] atque ex ira dei produxisset terra sorices ut eorum fruges

Cap. XI. *in Bab. inscriptum habet* RANARVM CVLTORES. — 1. defatigarent *c., ex coniectura Bocharti tom. II. Hierozoici, lib. V., cap. 4. p. 673. Reposui scripturam antiquam. Non semel enim hic scriptor in usu temporum peccavit. Modo supra cap. 3. habuimus* possint *pro* possent, *quod Fabricius mutavit.*

Cap. XII. *in Bab. inscriptum habet* MVSORITAE. — 1. Belo *Bab.*

laster haec verba quae leguntur in Hermetis Asclepio sub extremum: „*De adyto vero egressi, cum deum orare coepissent, in austrum respicientes erant. Sole etenim occidente, cum quis deum orare voluerit, illuc debet respicere, sicut et sole oriente in eum qui subsolanus dicitur.*" *(F.)*

g. ad Celtarum] Caesari VI. 17. de bello Gallico observatum a Celtis deum maxime Mercurium coli, huius esse plurima simulacra, hunc ferri omnium inventorem artium. Unde non dubium est Paulo Pezrono in Antiquitatibus gentis et linguae Celtarum p. 118. Hermetem etiam Celtis imperitasse: quod praesenti Philastri loco diserte confirmari laetabundus fortasse vidisset, si in illum incidisset Vir Clarissimus. Diversum autem hunc Celtarum Hermetem ab illo Aegyptio, cui Asclepius et alia scripta tribuuntur, non credebat vel non cogitabat Philaster cum haec scriberet. *(F.)*

h. Ezechiel] Cap. VIII. commate 16. *(Fabr.)*

i. crimen maiestatis] Divinae scilicet laesae, cultu exhibito soli qui a deo conditus est. Puto respici a Philastro Ezechielis verba VIII. 16. et in extremo huius sectionis excidisse: „*Et ecce ipsi quasi subsannantes*". *(F.)*

Cap. XI. — a. qui ranas colunt] *Ranitas* Prateolus vocat, Philastrum auctorem appellans, nescio ex antiquiore huius scriptoris codice, an ex suo ingenio. *Suspicor hos esse*, inquit Cotelerius, *qui lege V. Cod. de haereticis Batrachitae, Balsamoni* Βατραχῖται *(sic lego pro* Βαθραχῖται*) nuncupantur, est enim* βάτραχος *rana.* Philaster scripserit *Ranoritae*. *(F.)*

b. terra emanavit] Exod. VIII. 3. ἐξερεύξεται, *ebulliet fluvius ranas.* *(F.)*

c. defatigarent] Ita recte Bochartus T. 2. Hierozoici lib. V. cap. 4. p. 673. pro *defatigent*, quod est in editionibus. Cotelerius malebat *defatigaret*, scilicet terra. Non mirum autem, cultum ranarum in usu fuisse apud Aegyptios, tot portentorum adoratores, quibus ranarum frequentia multum incommodi afferre potuit, potestque post Nili praecipue exundationem. *(F.)*

Cap. XII. — a. Musoritae] Nomen petitum a muribus, addita tantummodo terminatione qualis infra c. 20. Puteoritae, et cap. 56. Hermioritae. *(F.)*

b. Heli sacerdote] Ita scripsi ex 1. Samuel. IV. cum in superioribus editionibus inepte esset *Belo*. *(F.)*

c. ab allophylis] Notissimum est hoc nomine in sacris litteris venire Philistaeos. Caeterum universae huic de poena Philistaeorum narrationi illustrandae conferendus est magnus Bo-

deperirent, admoniti a suis fecerunt aureos mures atque eos cum arca et sedibus aureis [2]remiserunt quinque[d], statimque ab eis desiit pestilentia.[e] Legem itaque et prophetas isti accipientes non cognoscunt hoc esse vanum et abominabile quod ab universis contemnitur et modis omnibus deridetur.

Alii sunt qui muscam [1]Accaron[b] colunt[c] in civitate [2]ita dicta, Cap. XIII.

2. quinque remiserunt *bcd.*

Cap. XIII. *in Ba. inscriptum habet* MVSCAACCARONITAE, *in b.* MVSCA-ACCARONITAE, *in c.* MVSCACCARONITAE[a] — 1. Accaron *om. b.* 2. ita dicta *B.* dicta *ac.* Accaron dicta *b.*

chartus lib. III. Hierozoici cap. 34. quem tantum miror p. 1033. hos Philastri Musoritas habere pro haereticis Christianis, cum dicantur recipere legem et prophetas, non evangelium. Quanquam fortasse nec Christiani nec Iudaei usquam fuere huiusmodi haeretici, et ex Philistaeorum facto haereticos Philastrium *satis incogitanter petere*, ait Seldenus Syntagm. 1. de Diis Syris cap. 6. *(F.)*

d. sedibus aureis quinque] Muribus numerum nullum addit, secutus Graecam versionem 1. Sam. VI. 4. Et ex v. 18. constat non quinque tantum mures aureos datos, perinde ut quinque ἕδρας, sed tot quot in quinque satrapiis Philistaeorum essent civitates. Ut vero Hebraici Codicis lectio v. 4. cum v. 18. concilietur, dicendum est iussos a sacerdotibus dare tantum quinque etiam mures aureos pro numero satraparum, sed deinde quo certius a mala lue liberarentur, pro singulis civitatibus singulos dare maluisse. Caeterum simulacra illa murium fuisse telesmatica et στοιχειωματικά, ut persuasum Iohanni Gregorio cap. 8. Observationum, non videtur verisimile, quia Philistaei non servarunt illa sibi, sed donarunt Israëlitis. Credibilius nuda simulacra animalium quibus puniti erant, et simulacra partis affectae, sive haemorrhoidibus, sive mariscis et ulceribus cancrosis, sive, ut Flavio Iosepho visum, dysenteria et profluvio alvi laboraverint, muneris loco dedicasse, qualem morem apud alias etiam gentes et apud Christianos quoque obtinuisse notat Iac. Philippus Thomasinus de Donariis Veterum cap. 35. *(F.)*

e. pestilentia] Generali vocabulo malum illud denotat quo deus Philistaeos castigavit, de quo nolim post eruditos interpretes, et Bocharti industriam, verbum addere. At Herodoti illud annotare iuvat, quod refert Longinus pag. 162. edit. praeclarae Tollianae: „τῶν Σκυθέων τοῖς συλήσασι τὸ ἱερὸν ἐνέβαλεν ἡ ἐν Ἀσκαλῶν πόλει θεὸς τὴν θήλειαν νοῦσον." Quae fuerit ista θήλεια νοῦσος, vide si placet disputantem Iac. Tollium V. C. in notis, et capite Fortuitorum XXXI. Hieron. Mercurialem Var. Lect. III. 7. *(F.)*

Cap. XIII. — a. Muscaccaronitae] Ita scripsi pro eo quod in editis *Musca-Accaronitae*. Prateolus perperam *Moscaranitae*. *(F.)*

b. muscam Accaron] Idolum Ecron sive Accaronis civitatis Philistaeorum, haud procul Geth, quod sub imagine Muscae ab Accaronitis colebatur, μυῖα, θεὸς Ἀκκαρών. [Georg. Pisides v. 978. Cosmurgiae „καὶ μέχρι μυίας ἐκθεοῦντες τὴν φύσιν." Pseudo-Hieronymus de Viro Perf. tom. V. p. 52. „ut quaevis potius compensatio sequeretur quam ad Muscam religionis Accaron devenirem."] Confer Bochartum T. 2. Hierozoici lib. IV. cap. 9. et Ioh. Seldenum de Diis Syris Syntagm. 2. cap. 6. ubi inter alia haec legas: „*A Baalzebub haeresin format Philastrius Muscae-Accaronitarum qui, ut verba eius sunt, Muscam colunt in civitate Accaron dicta.*" Vide etiam Salmasium ad Solin. p. 12. de Myiagro deo. [Et G. Outhovium de iudiciis Iehovae p. 102 sqq. Drusium ad voces Hebraic. Novi Testam. v. *Beelzebub.*] Caeterum apud Syncellum p. 190. pro „ἐν εἰδολίᾳ μυίας Ἀκκαρών" lege „ἐν εἰδωλείῳ." *(F.)*

c. muscam Accaron colunt] In 2 Reg. I. 2 legitur: „Ite, consulite Beelzebub deum Accaron." Hic nulla est musca Accaronis, sed Beelzebub Accaronis, a quo Beelzebubitae dici debebant. Sed Beelzebub, id est deus muscae, a scriptura dicitur לְגַבַּאי per contumeliam, ut alibi ostendimus, non quod Accaronitae eo nomine numen suum dehonestare voluerint. Quis enim τὸ σεβιζόμενον ὑβρίζει? Sed multi erant Baalim, et

ut in [3]Regnorum libro[d] scriptum est, sicuti rex Ochozias Iudaeorum languens miserat ad muscam [4]*in* Accaron civitatem[e], si sanus fieri posset de languore corporis, cuius causa beatus Helias iratus zelo divino propheta, quia non a deo salutem Iudaeorum rex sperare maluit, sed a musca potius [5]et Accaron civitate, iratus in hoc beatus propheta non eum evasurum, sed moriturum in lecto suo ilico divino spiritu pronuntiavit.

Cap. XIV. [1]Troglodytae[a], qui ita dicuntur in Iudaeis, qui in speluncis habitantes abditis[b] idola colere non desinebant, ut ait Ezechiel

3. Regnum *b*. 4. in Accaron *c*. Accaron *reliqui*. 5. *Reponendum puto* ex *pro* et.
Cap. XIV. *in Ec. inscriptum habet* Troglodytae, *in ab.* Trogloditae. — 1. Trogloditae *ab*. *In c. additum est* Troglodytae qui ita dicuntur, in Iudaeis, *in Bed.* Troglodytae, qui ita dicuntur in Iudaeis.

apud illas gentes εἰδωλολάτρεις numquam Baal dicebatur sine constructivo. Baal-Samaim οὐράνιος, Baal-reem βρόντιος, quem ridiculo nomine scriptura Baal-Phegor vocat, quod est πόρνιος, non βρόντιος. Sic illud Accaronitarum idolum, quod meo iudicio dicebatur Baal-Zebahim, deus victimarum, immolationum, sacrificiorum, ioculari vocabulo scriptura vocavit Deum Muscae, quod in templo Hierosolymitano muscae carnes victimarum non ligurirebant, cum tamen gentium fana a muscis infestarentur propter nidorem victimarum. Ideo in Arcadia heroi cuidam Myiagro, antequam hostiae caederentur, res divina fiebat, ne muscae ad eas advolarent. Pausanias: „ἐν ταύτῃ τῇ πανηγύρει Μυιάγρῳ προθύουσιν, ἐπευχόμενοί τε κατὰ τῶν ἱερείων τῷ ἥρωι, καὶ ἐπικαλούμενοι τὸν Μυίαγρον." Itaque quod Ochozias rex miserit sciscitatum oraculum Beelzebub idoli Accaronitarum, ideo ullam hinc haeresin Muscicolarum exortam fuisse neque sequitur neque verum est. Unus tantum Baal sine constructivo nominabatur κατ' ἐξοχήν, isque erat Baal-Samaim, de quo toties in scriptura. Reliqui dii dicuntur Baalim absolute in libris sacris, cum singuli apud gentes istas cum constructivo suo conciperentur. Ideo Baalitae non debebant distingui a Muscicolis, siquidem ulla Muscicolarum haeresis fuisset. Sed hoc male divulsit Philastrius, ut Troglodytas a Subterraneis. (Ios. Scaliger Elench. Trihaeres. cap. 1.)

d. in Regnorum libro] 4. Reg. 1. v. 2. et 16. *(F.)*

e. in Accaron civitatem] Priores editt. sine praepositione *Accaron civitatem*. De hac civitate vide Hadr. Relandi Palaestinam p. 745. 746. *(F.)*

Cap. XIV. — a. Troglodytae] Graecum nomen a τρώγη sive τρώγλη, quod latebram notat, et δύω subeo. Vide Hadr. Turnebi Adversaria XXIV. 42. et Ioh. Rhodium ad Scribonium Largum p. 154. Itaque eadem appellatione Eunomianos etiam et Aetianos nuncupatos scribit Theodoritus IV. de Haeret. Fab. c. 4., quod ἐν οἰκίαις λανθανούσαις convenirent. De Troglodytis nomadibus veteri gente vaga Africae, cuius apud Herodotum IV. 185. Strabonem lib. XVII. p. 775. Diodorum Sic. lib. 3. p. 165. Melam lib. 1. c. 8. Plinium V. 5. Hist. Porphyrium de Abstinendo ab Animatis lib. I. p. 9. et IV. p. 427. et alios priscos auctores mentio, extat singularis dissertatio V. C. Iohannis Esbergii, edita Upsaliae a. 1699. 8. Horum Troglodytarum reliquias esse Hottentotos recentibus relationibus peregrinatorum notissimos, non dubitant Iobus Ludolphus in commentario ad Historiam Aethiopicam p. 199. et Petrus Kolbe in descriptione lectu dignissima Capitis Bonae Spei edita Germanice Norimbergae An. 1719. fol. Vide eam pag. 352. 355. 370. 405. 425. 448. 453. 455. In iisdem Iudaicorum rituum vestigia sibi videtur observasse pag. 352. 413. 415. 416. 425. 429. 431. 433. 449. 457 sq. Troglodytarum lingua topazium habere significationem quaerendi scribit Plinius XXXVII. 8. *(Fabr.)*

b. in speluncis habitantes abditis] Troglodytae, qui et cap. 22 Subterranei dicuntur, et sine ulla causa a Philastrio iterantur, quam vere ex VIII, 11. 12. Ezechielis deducantur, verba

propheta[c], monstrante domino quomodo in speluncis absconditis seniores populi tenentes turibula idolis sacrificabant, atque ea caecis mentibus adorabant.

Alia est haeresis in Iudaeis, [1]quae Reginam[b], quam et Fortunam Caeli[c] nuncupant, quam et Caelestem vocant in Africa[d], eique sacrificia offerre non dubitabant, ut etiam prophetae [2]Hieremiae Iudaei tunc dicerent ex aperto, cum moneret eos recedere ab idolis et servire domino, solumque eum adorare eos debere: irati [3]exclamant, dicentes[e], ex quo illi Fortunae Caeli sive Reginae non sacrificant, ex eo cuncta illis mala et pericula contigisse. Propter quod beatus Hieremias exiens de populo deque civitate eorum Lamentationes illius causa impietatis in libro conscripserat, casumque illis atque civitati adventurum non multo post[f] nuntiabat. Cap. XV.

Cap. XV. *in c. inscriptum habet* Haeresis de fortvna caeli[a], *in reliquis* Fortvna caeli. — 1. quam *b*. 2. Ieremiae *abc*. 3. exclamarent *b*.

Philastrii cum verbis prophetae collata fidem fecerint: „Ubi, inquit, seniores cum turibulis idola colunt speluncis habitantes abditis." Verba prophetae: Et septuaginta vici etc. etc. In Graeco „ἐν σκότει, ἐν τῷ κοιτῶνι τῷ κρυπτῷ αὐτῶν." Neque τρωγλοδύται, neque ὑπόγειοι vel ἀποχθόνιοι dici possunt ubi nullae speluncae sunt, sed penetralia domus et abdita cubilium." (Ios. Scaliger l. l.)

c. Ezechiel propheta] Ἐν ὁράματι Cap. VII. v. 11. 12. ex quo noster ista repetit infra cap. 22. Confer si placet de eiusmodi spelaeis Porphyrium libello de Antro Nympharum. *(F.)*

Cap. XV. — a. Titulus huius capitis in prioribus editionibus erat *Fortuna Caeli*. Sed debet esse *Haeresis de Fortuna Caeli*, ut infra cap. 18. *Haeresis de Idolo Moloch et Remphan*, atque ita passim in hoc libro. *(F.)*

b. quae Reginam] Supple „adorabat," repetitum de fine capitis praegressi.

c. Reginam quam et Fortunam Caeli] Lunam sub hoc nomine cultam fuisse, iam observatum est a Viris doctissimis, Hugone Grotio ad Ierem. VII. 18. [Petro Fabro III. 2. Semestrium p. 27.] Io. Seldeno de Diis Syris Syntagm. 1. cap. 1. et Syntagm. 2. cap. 2. et Gerh. Vossio lib. 2. de Orig. Idolatriae cap. 21. et 24. Fallitur Kircherus qui Pleiades intelligit T. 1. Oedipi Aegyptiaci p. 361. seq. *(F.)*

d. Caelestem vocant in Africa] Herodianus lib. V. c. 6. „Λίβυες μὲν οὖν αὐτὴν Οὐρανίαν καλοῦσι, Φοίνικες δὲ Ἀστροάρχην (aliis haec Ἀστάρτη) ὀνομάζουσι, σελήνην εἶναι θέλοντες." Omitto Tertulliani et aliorum veterum loca, iam notata Petro Fabro lib. 3. Semestrium c. 1. sq. et illustri Viro Gisberto Cupero in Harpocrate p. 11. [Conrado Rittershusio ad Salviani VIII. de Providentia, Samueli Boussac in Noctibus Theologicis diss. XXVI., quae est de pluviarum et serenitatis imperatrice pag. 311 sqq. Paris. 1698. 8., Theodorico Ruinarto ad Victorem Vitensem pag. 144., Raphaeli Fabretto pag. 667. Inscriptt.] *(Fabr.)*

e. exclamant dicentes] Hier. XLIV. 17. *(F.)*

f. adventurum non multo post] Facit igitur Philaster cum iis, qui Lamentationes Ieremiae habent pro scripto futuram calamitatem nunciante, non illacrymante iam praesenti atque illatae. Sed magis assentiendum videtur ei, quisquis fuit, qui Graecae veteri Threnorum versioni praemisit haec verba: „καὶ ἐγένετο μετὰ τὸ αἰχμαλωτισθῆναι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ Ἱερουσαλὴμ ἐρημωθῆναι, ἐκάθισεν Ἱερεμίας κλαίων, καὶ ἐθρήνησε τὸν θρῆνον τοῦτον ἐπὶ Ἱερουσαλήμ." Eadem fuit opinio Origenis, Eusebii, Athanasii, Olympiodori, aliorumque. *(F.)*

Cap. XVI. Sunt et Baalitae in eis[a], qui Baal nomen regis Tyriorum[b] [1]detinentes memoria atque ipsius idolum adorantes eidem sacrificabant, ut in [2]Regnorum libro continetur, cum rex [3]Israëlitarum Achab et [4]Hiezabel uxor eius illi [5]idolo sacrificare non desinerent. In quo, zelo ductus divino, beatus [6]Helias propheta[c] missus a domino, ait eis sub nomine Iudaismi legem confitentibus, impietati autem [7]perniciose[d] paganae servientibus, et omni populo ita dixit: *Ut quid vos claudicatis in utrisque poplitibus[e] vestris? aut deo, deo, aut Baal, Baal.* Et nihilominus favens lucorum sacerdotibus rex atque regina diversis poenis et cruciatibus perierunt. Populus etiam non recedens ab idolis crebris captivitatibus interiit.

Cap. XVII. Alii sunt qui [1]Astar[a] hominem[b] et [2]Chamos[c] abominationem [3]Chananaeorum et [4]Sidoniorum [5]id est idola hominum ac mulierum[d], venerabantur, atque eisdem diversa offerebant sacrificia,

Cap. XVI. *in Bab.* Bahalitae *inscriptum habet, in c.* Baalitae. — 1. retinentes *b.* 2. Regum *b.* 3. Israhelitarum *B.* 4. Iezabel *b.* 5. dolo *b.* 6. Elias *b.* 7. pernitiosae *b.*

Cap. XVII. *in Babc. inscriptum habet* Astaritae. — 1. Asthar *Bab.* 2. Camos *Bab.* 3. Chananeorum *Ba.* 4. Sydoniorum *Bab.*

Cap. XVI. — a. Baalitae in eis] In Iudaeis puta, ut superiore et c. 25., sive ut hoc ipso capite loquitur, in iis qui sub nomine Iudaismi legem confitebantur. In prioribus editt. excusum erat *Bahalitae, et Bahal.* Infra c. 24. *Belitae.* *(F.)*

b. Baal nomen regis Tyriorum] Pater Iezabilis *Ethbaal*, Achabi socer, rex Sidoniorum. 3. Reg. XVI. 31. Longe antiquior autem Baalis cultus, (a Belo, ut videtur, Assyriorum rege per orientem vulgatus), cuius iam mentio Iudic. II. 13. ubi etiam v. 11. ut saepe deinde alibi *Baalim*, numero multitudinis. Verum de his copiose atque erudite Seldenus Syntagm. 2. de Diis Syris cap. 1: ut omittam Kircherum T. 1. Oedipi Aegypt. pag. 262. seq. Io. Ovenum in Theologumenis p. 342. Antonium Van Dalen de Origine et Progressu Idololatriae apud Iudaeos capite 2. etc. Pro rege *Tyriorum* autem Philaster fortasse scripserat *Syriorum* ut infra c. 27. hoc est Assyriorum. *(F.)*

c. Helias propheta] 3. Reg. XVIII. 21. *(F.)*

d. perniciose] Al. *pernitiosae.* *(F.)*

e. in utrisque poplitibus vestris] Ἰγνύαις vox ambigua est, perinde ut Hebraica סְעִפִּים, et sensum quoque sive animi sententiam denotat. Vide si placet Cotelerium ad lib. VIII. Constitutionum Apostol. c. 1. *(F.)*

Cap. XVII. — a. Astar] Astaritae et Remphanitae, puto ἀστρῖται. „τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφάν." Amos V. 26. Actor VII. 43. Ideo sequentes Molochitae apud eundem Philastrium ad istos pertinent, ex eodem loco Amos: „ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν Μολόχ," a quibus Tophethitae non magis separandi erant quam Troglodytae a Subterraneis. In loco Topheth siquidem idolo Moloch infantes igne lustrabantur. (Ios. Scaliger l. l.)

b. Astar hominem] Fallitur Philastrius qui hoc loco et infra cap. 27. *Astar* sibi finxit hominem, hoc est virum, cum nusquam in sacris litteris singulari numero Astar occurrat, *Astoreth* vero 3. Reg. XI. 5. 33. sit Ἀστάρτη dea, et per plurale *Astaroth* Ἀστάρται, et per *Ascheroth* luci in quibus idola illa colebant, denotentur. Confer Seldenum Syntagm. 2. de Diis Syris c. 1. Spencerum II. 16. de Legibus Hebr. et Allatium ad Eustathium in Hexaëmeron p. 314. sq. *(F.)*

c. Chamos] כמוש idolum Moabitarum, alio nomine Beelphegor. Vide interpretes ad Num. XXI. 29. Iudic. XI. 24. 3. Reg. XI. 33. et 4. Reg. XXIII. 13. Ierem. XLVIII. 7. 13. et Seldenum Syntagm. 1. cap. 5. Suidas: „Χαμὼς θεὸς ἦν Τυρίων καὶ Ἀμμανιτῶν, ὥσπερ ἡ Ἀστάρτη θεὸς Σιδονίων, ἣ ἐλάτρευσε Σολομῶν." *(F.)*

d. idola hominum ac mulierum] I. e. virorum et mulierum imagines. Sic infra c. 24. „*multorum quasi hominum multarumque mulierum*" et c. 27. „*Astar et Astaroth, homines et feminas.*" Notum est quod apud Hebraeos, Graecos, Gallos, aliasque gentes homo pro viro ponitur, etiam apud Latinos. Vide Io. Henelii Otium Uratislaviense c. 42. Scipionem Gentilem lib. 1. Parerg. c. 3. et Taubmannum ad Plautum pag. 251. et 292. In libro tertio Esdrae IV. 17. „καὶ αὗται ποιοῦσι τὰς στολὰς τῶν ἀνθρώπων, καὶ αὗται ποιοῦσι δόξαν ἀνθρώποις, καὶ οὐ δύνανται ἄνθρωποι χωρὶς γυναικῶν εἶναι." Similiter Tob. VI. 7. et 14. Matth. XIX. 10. et 1. Cor. VII. 1. *(F.)*

quorum causa et captivitas illis regibus et populo tunc temporis permittente domino saepius adventabat, sicuti in [6]Regnorum libris continetur. Praeter David beatum regem et Ezechiam sanctum et Iosiam et Iesum filium Nave[e] alii omnes permittebant populos sacrificare idolis, ac saepius cum illorum interitu et ipsi [7]versabantur[f g], non ea destruentes, sed magis impietatis eorum fautores fieri properantes, ut reges ceteri, sicuti libri [8]Regnorum contestantur.

Cap. XVIII. Alia est haeresis in Iudaeis, de qua dominus prophetans[b] incusabat eos. Deque ea beatus Stephanus martyr[c] increpabat, dicens: *Numquid immolationes et sacrificia mihi [1]quadraginta annis obtulistis, domus Israël, dicit dominus omnipotens[d], et nunc suscepi-*

5. id est *om. b.* 6. Regum *b.* 7. venerabantur *c. Revocari veterem scripturam* versabantur, *quod interpretor* evertebantur. 8. Regum *b.*

Cap. XVIII. *in abc inscriptum habet* Haeresis de idolo Moloch et Rempham[a] (Remphan *c.*). — 1. in deserto quadraginta *c.*

e. et Iesum filium Nave] Mirum videri possit hoc loco Iosuam commemorari post reges, itaque prima facie suspicetur quis aliquem regem sub isto nomine latere: sed non est adeo exquisita accuratio morose a Philastro exigenda, quam fortasse alibi etiam in hoc libello desideres. *(F.)*

f. versabantur] Ita omnino reponendum erat ex libro vetusto: *versabantur*, hoc est evertebantur, cum populorum suorum interitu et ipsi reges ac duces. Cf. Du Cange Gloss. Med. et Inf. Latin. s. v. *Versare.*

g. venerabantur] Ita reposui pro *versabantur*, quod ingerebant priores editiones. Porro *illorum*, intellige interitum suum ipsorum regum, populique. *(F.)*

Cap. XVIII. — a. Remphan] Ita et in Codicibus Irenaei, et in Vulgata Latina versione, et passim hoc nomen scribitur: Versio Graeca LXX senum, uti et quidam Graeci Actorum Codices habent Ῥαιφάν, quasi interpretes apud Amosum pro כיון legissent ריון. In nominibus Aegyptiorum planetarum apud Kircherum in Prodromo Copto et T. 1. Oedipi Aegyptiaci T. 1. p. 385. T. 2. p. 415. 431. est Ῥηφάν, quem Saturno respondere notat. Ῥηφὰν quoque in versione Coptica a Dav. Wilckinsio edita. Variis etiam aliis modis hoc nomen vel scriptum vel corruptum videre est in Ῥομφᾶ, Ῥαιμφάν, Ῥαμφάν, Ῥαφάν, Ῥεφάν, Ῥεφάμ, Ῥεφφάν, Ῥεφᾶ, ut Ludovici de Dieu et Ioh. Millii industria ad Actorum locum annotavit. Grotio Ῥεμφὰν idem cum Ῥιμμών 4. Reg. V. 18., quia Hebraicum רמון utroque modo efferri potest. Fuit et Remphis rex Aegypti de quo Diodorus Sic. lib. 1. p. 56. *(F.)*

b. dominus prophetans] Apud Amosum V. 26., cui loco difficili illustrando praeter interpretes et Seldenum Vossiumque de Idololatria consulendi sunt viri clarissimi Samuel Petitus libro et capite primo Variarum Lectionum, Io. Spencerus libro III. de Legibus Hebr. pag. 32. seq. Io. Braunius libro quarto Selectorum Sacrorum c. 8. 9. 10. Campegius Vitringa libro secundo Observationum p. 245. seq. et qui viri huius docti sententiam ad examen revocavit Henricus Muhlius in diss. secunda Apodixeos scripturariae. *(F.)*

c. Stephanus martyr] Actor. VII. 42. seq. *(F.)*

d. dicit dominus omnipotens] Verba inserta a Philastrio ex Amos. V. 27. *(Fabr.)*

stis tabernaculum Moloch[e] *et* [2]*sidus dei* [3]*Remphan, formas*[f] *fictorum*[5] *idolorum*[6] *et sculptilium? Propter quod dicit dominus, Transmigratione vos faciam captivari in* [7]*Babylonem*, atque *terram* Persarum[g], et interiora loca alia [8]exarida, et in postrema terrarum omnium.

Cap. XIX. Sunt et qui aram collocantes ita dictam, [1]Taphet[a], nomine alicuius in valle filii Ennon[b]; ibidem suos filios et filias Iudaei daemoniis immolabant[c]. De quibus dicit dominus per prophetam

2. vestri et *c.* 3. sydus *Bab.* 4. Remphan *Bab.* vestri Remphan *c.* 5. fictorum *c.* 6. et om. *abc.* 7. Babylonem atque terram Persarum *cyc*, *in Babylonem atque terram sequenti vocabulo* Persarum *omissa.* Babylone atque Persarum *Ba*, Babylonis atque Persarum *bc.* 8. exarida *cyc.* et arida *libri omnes.* *Pro* interiora *cum Fabricio fortasse rescribendum* ulteriora.

Cap. XIX. *in abc. inscriptum habet* Haeresis de ara tophet. — 1. Taphet *B.* Tophet *reliqui.*

e. tabernaculum Moloch] Nabzaaz et ..., in quo adorabatur Ammonitarum Moloch simulacrum. Moloch Hebraice מלכן et מלכום, quo nomine alii Saturnum alii Solem cultum contendunt, licet *Baal* et *Moloch* videantur esse nomina generalia pluribus diis communia, ut Spencerus post Sam. Petitum non absurde observavit. *(F.)*

f. formas fictorum idolorum sculptilium] Verba *fictorum idolorum sculptilium*, uti et alia quae diverso charactere edi curavi, addidit Philaster de suo. Porro *fictorum* scripsi, pro eo quod habebant priores editiones, *fictorum*. *(Fabr.)*

g. Persarum] 2. Macrab. I. 19. Apud Prophetam Amosum ..., est „καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Δαμασκοῦ" (quam Damascum Arabicae terrae adscribit Iustinus Martyr. p. 258.). Pro eo S. Stephanus dixit: „καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος," quod ultra etiam est, et eventus comprobavit. In Philastri verbis secutus sum h. l. editionem quae in Bibliothecis Patrum extat: Nam in Basileensi eadem omnia erant, nisi quod deerant verba *in deserto*, et *vestri* ac *vestri* et quod *Babylon* pro *Babylonis* scriptum esset: Iohannes vero a Fuchte ita edidit: „*In Babylonis atque Persarum interioribus locis aridis et in postrema terrarum omnium.*" Pro *interiora* possit etiam legi *ulteriora*, nisi quis in vulgata lectione malit mecum acquiescere. *(F.)*

Cap. XIX. — a. qui aram collocantes ita dictam Tophet nomine alicuius] Non videtur Tophet esse nomen idoli, sed loci, licet in Catena Patrum Graecorum ad Ieremiam pag. 624. *ara Tophet* exponitur βωμὸς τοῦ Πλούτωνος, et Andreas Mullerus vir doctissimus in Glossario Sacro putat Tophet esse *Typhon* Aegyptiorum. Aliis convenire videtur cum Vestaquae Scythis dicta Ταβιτί, teste Herodoto IV. 152. Certe Targum Esaiae XXX. 33. pro Tophet reddit Gehennam, et Kimchius ad 4. Regum XXIII. 10. aliique Hebraei notant Tophet dictum a תֹּף, quae vox tympanum sonat, quod nempe tympanis strepitum facere soliti sunt quando homines Molocho immolarunt, ne eiulatus exustulandorum exaudiretur. Procopius ad eundem locum scribit Tophet Hebraeis esse πτῶσιν sive lapsum, quasi esset תופל. Quae vero Ieremias VII. 31. vocat excelsa Tophet, במות תופת, eadem apud eundem prophetam sunt βωμοὶ τῇ Βαάλ, במות הבעל XXXII. 35. semel a loci, semel a generali idoli nomine petito vocabulo. *(F.)*

b. in valle filii Ennon] גיא הנם Nehem. XI. 30., vel גי בן הנם Ios. XVIII. 16. et alibi. Suadet sane haec appellatio Hinnonum esse nomen proprium viri qui nomen valli huic dederit, licet pulchre convenit loco, quod id a נהם sive gemere deductum volunt. Ab eo *Gehennae* appellatio, cuiu signes in sacris novi foederis libris pro suppliciis inferorum sempiternis ponuntur. Est etiam morbi genus quod ob aestus vehementiam *ignis gehennae* dicitur in narratione de transitu S. Eleutherii, Episcopi Tornacensis. *(F.)*

c. daemoniis immolabant] Recte hoc loco Philastrius, qui filios et filias non

Ezechielem[d]: *Ecce fili hominis, vide quid facit populus Israël, iste filios et filias suas in valle* [2]*Taphet immolat daemoniis, quibus ego non mandavi* hanc facere iniquitatem in Israël populo.

Puteoritae[a b] sunt qui puteos colunt, in altum fodientes, deque Cap. XX.
eis haurientes, quasi aquam salutis in ea sperantes [1]aliquam, cum dicat dominus per prophetam[c] monendo: *Me dereliquerunt fontem aquae vivae, et foderunt sibi lacus detritos, qui non possunt capere aquam* salutarem. Quod ergo ante dicebat per prophetam, in sua divina complebat praesentia[d], dicens: *Omnis qui ex hac aqua terrestri biberit, rursum sitiet: de aqua autem quam ego* [2]*ei dedero, si biberit, non sitiet in aeternum, sed erit ei saliens in vitam aeternam.* Quippe [3]erit[e] gratia Christiani baptismi salutaris humano generi concessa a domino salvatore.

Haeresis est quoque in Iudaeis quae serpenti sacrificabat et Cap. XXI.
usque ad Ezechiam regem Iudaeorum eandem impietatem celebrabat. Serpenti enim, in libris [1]Regnorum[a], usque ad Ezechiam sacrificabat aereo populus Iudaeorum, quem [2]Moyses[b] facere iussus fuerat in exitu Israël de Aegypto: cum a serpentibus morderentur Iudaei murmurantes atque deperirent inique, iussit dominus ut faceret [3]Moyses serpentem aereum, ac suspenderet eum in medio po-

2. Taphet *B.* Tophet *reliqui.*

Cap. XX. *in Babc. inscriptum habet* Pvteoritae. — 1. aliqua *b.* 2. ei dabo, si biberit, non sitiet in aeternum. sed *b.* ei dabo, non sitiet in aeternum, quam ego ei dedero, si biberit, non sitiet in aeternum, sed *Ba.* 3. erat *c.*

Cap. XXI. *in abc. inscriptum habet* Haeresis ob aenevm (aeneam *a.*) serpentem. — 1. Regum *b.* 2. Moses *ab.* 3. Moses *ab.*

tantum traductas ac lustratas per ignem, ut persuasum Maimonidi III. 38. More Nebochim, sed etiam immolatas, hoc est igne crematas scribit. Vide Seldenum lib. 1. de Diis Syris c. 6. Grotium ad Deut. XVIII. 10. et Greg. Michaelis ad Gaffarelli Curiositates Inauditas p. 95. seq. et Spencerum II. 10. de Legibus Hebraeorum, Episcopium Inst. Theolog. p. 134. 1. Geusii Victimas Humanas lib. 1. c. 11. *(F.)*

d. per prophetam Ezechielem] Prima tantum verba leguntur Ezechiel. VIII.; quae deinde sequuntur, petita sunt ex Ierem. VII. 31. Postrema Philaster ipse ex ingenio suo adiunxit. *(F.)*

Cap. XX. — a. Puteoritae] Intelligo esse vocem hybridam, *puteorygetas*, compositam ex Latino et Graeco. Sed in Graeco est „λάκκους ὤρυξαν." Λακκορύκται igitur dicendi erant, non Puteoryctae." (Ios. Scaliger l. l.)

b. Puteoritae] Vocabulum a puteo effictum, ut supra c. 12. Musoritae a muribus. Mirum vero si proprie accepit Philaster, quae per allegoriam a propheta dicta sunt, propriamque haeresin exinde confinxit. *(F.)*

c. per prophetam] Ierem. II. 13., ubi per lacus detritos daemonia et idola intelligit Apollinaris in catena ad hunc locum. *(F.)*

d. praesentia] Ita scripsi pro eo quod Helmstadiensis editio habebat, *praescientia*. Verba autem quae mox affert sunt Christi, Ioh. IV. 13. *(F.)*

e. Quippe erit] Fabricius recepit *erat*. Sed scripturam antiquam revocavi.

Cap. XXI. — a. in libris Regnorum] Libro IV. c. XVIII. 4. legas Israëlitas usque ad Regis Hezekiae tempora serpenti aereo adoluisse incensum, sive θυμιᾶσαι. Cetera ex traditione a Philastro addita sunt. *(F)*.

b. Moyses] Num. XXI. 9.

puli supra lignum, et qui intuebantur in eum, salvabantur a plagis atque diversis vulneribus. Illi ergo serpenti aereo usque ad regem Ezechiam sacrificabat Iudaeorum populus, formationes[c] etiam in lapide magno velut obelisco, qui erat in templo positus pro columna, et in eo incisiones et impressiones manu hominum, ut et litterarum [4]quarundam sculpentes Iudaei et formulas diversas tollentes[d] et ponentes in lamina baiulabant in collo: incantationes etiam docentes et velut phylacteria habentes, imo potius exercentes maleficia, eadem percolebant, atque inde alligaturas et tutamina suo portabant et portant in pectore, quae dominus ubique in lege[e] vetuerat fieri, quia paganae caecitatis haec erat impietas. Has igitur beatissimus Ezechias rex impressiones sive sculptiones deleri iussit, atque ferro radi penitus atque exscindi: aereum etiam serpentem deponi atque frangi[f] praecepit, pro quo merito[g] est liberatus a domino de obsidione tanta Persarum et Assyriorum[h], tunc temporis qui venerant captivare Iudaeorum populum atque civitatem, ut illa nocte, qua timebat barbaros rex Ezechias, angelus do-

4. quarundem *B.*

c. formationes etiam etc.] Per formationes quas Philaster vocat, et incisiones impressionesque intelligit characteres et figuras telesmaticas columnae illi insculptas, quibus vim averruncatoriam tribuerunt homines superstitiosi, uti serpenti aereo Parisiis reperto, de quo Gregorius Turonensis VIII. 33. Non defuerunt etiam qui serpentem ipsum a Moyse erectum habuerunt pro telesmate eiusmodi, quam sententiam confutat Natalis Alex. in selectis capitibus Hist. Eccles. Veteris Testamenti, aetate IV. diss. 6. et in Curiositatibus Inauditis Gaffarellus c. VI. §. 7. *(Fabr.)*

d. formulas diversas tollentes] Sensus est, fuisse qui ex illis characteribus quosdam describerent in laminas, descriptosque gestarent instar amuletorum, quae mox *phylacteria*, et latino vocabulo, quod idem significat, *tutamina* appellat, et *alligaturas* sive περιάμματα, de quibus copiose Ioh. Christianus Frommanus libro de Fascinatione, et Iacobus Wolfius in Scrutatore Amuletorum. *(F.)*

e. in lege] Levit. XXVI. 1. et Deut. XVI. 22. quae sunt in praeceptis negativis XIII. et XIV. *(F.)*

f. frangi] כתת 4. Reg. XVIII. 4. hoc est comminui, ut a Moyse vitulus Deut. XI. 21. Videant igitur qui serpentem illum adhuc ostentant in columna integrum Mediolani in templo S. Ambrosii, quem singulari libro descripsit Petrus Paulus Bosca Bibl. Ambrosianae praefectus. Conf. Geo. Hieron. Welschium de Vena Medinensi pag. 67. seq. et Wagenseilium τὸν μακαρίτην in praefat. ad librum Germanice editum de More Iudaeorum Germanica Hebraicis scribendi litteris, ubi effigiem illius serpentis exhibet. *(F.)*

g. pro quo merito] Veteres passim *meritum* ponunt pro virtute et actione bona, quae deo placet et quam ille praemiis dignatur. Loca collegit Thomas Mortonus in Antidoto. Dicitur scilicet meritum quod gratiam meretur, i. e. consequitur, hoc enim est mereri, ut in illo Zosimi Papae: *O felix culpa, quae talem meruit habere Salvatorem!* Etiam pro culpa meritum poni notavit Andreas Schottus II. 16. Observ. Humanarum. Desiderius Heraldus ad Arnob. lib. 1. pag. 50. *(F.)*

h. Persarum et Assyriorum] Sennacheribus qui Hierosolyma incassum obsedit 4. Reg. XVIII. seq. *Assyriorum et Arabum rex* dicitur Herodoto lib. 2. cap. 141. *(F.)*

mini de caelo[i] descenderet centumque et octoginta quinque milia alienigenarum obsidentia civitatem nocte silenti percuteret, atque omnes homines exanimes atque mortuos mane regi omnique Iudaeorum populo demonstraret.

Cap. XXII. Alia est haeresis[a], ut Ezechiel propheta dei iussu pervidit sub terra in spelunca stantes septuaginta viros seniores Iudaeorum, tenentes turibula, diversisque[b] formarum sculptilibus[c] sacrificantes eosdem atque eadem adorantes[d].

Cap. XXIII. Est et alia haeresis Iudaeorum, quam sub spelunca iussu dei cogitur pervidere propheta[a], mulieres sedentes[b] et plangentes quendam [1]Thamuz[c] nomine, qui filius[d] fuit regis gentilium, cuius

Cap. XXII. *in abc. inscriptum habet* HAERESIS SVBTERRANEIS IN LOCIS AD OMNEM TVRPITVDINEM APTA. —
Cap. XXIII. *in abc. inscriptum habet* HAERESIS MVLIERVM CVM THAMVR (THAMVS *c.*) SIMVLACRO. — 1. Thamus *c.* Thamur *reliqui.*

i. angelus domini de caelo] 4. Reg. XIX. 35. Angelum bonum fuisse colligit S. Antonius apud Athanasium in huius vita, ex eo quod sine tumultu rem peregerit. Eleganter et diserte stragem hanc ab angelo editam describit S. Nilus, narratione secunda.

Cap. XXII. — a. Alia est haeresis] De qua iam dictum supra, cap. 14., ex Ezech. VIII. 10. 11. 12. *(F.)*

b. diversis formarum sculptilibus] Equidem vir maximus Hugo Grotius pictas tantummodo has Panthei subterranei imagines fuisse contendit. Sed vocabulum מחקה, quod LXX. reddiderunt διαγεγραμμένον, potest etiam non absurde accipi de sculptili. Ceterum Ezechieli, qui in Babylonia tum temporis versabatur, hoc omne in visione tantummodo a deo monstratum, non in templo ipso Hierosolymis praesentem rem praesentis oculis subiectam esse, lubens mihi persuadeo. *(F.)*

c. diversisque formarum sculptilibus] Eis quae Fabricius ad haec verba adnotavit Galeardus haec addidit: „Favet Grotio Hieronymus ad hunc locum Ezechielis VIII., 10. „Non solum idolum zeli, sed et omnes templi parietes diversis idolorum imaginibus pingebantur, ut nulla esset bestia quam non parietis pictura monstraret." Et certe picturam memorat non solum Vulgata, sed etiam Paraphrasis Chaldaea. Quod Grotius addit ad eundem Ezechielis locum, pingere tales formas in parietibus morem fuisse Troglodytarum „narrante Philastrio" falsus est Vir summus: nam cap. 14., ubi Philastrius loquitur de Troglodytis, de pictura ne verbum quidem."

d. eadem adorantes] Hoc est una adorantes.

Cap. XXIII. — a. propheta] Ezech. VIII. 14. *(F.)*

b. sedentes et plangentes] Lugentium enim sedere, ut notant viri docti ad Virgil. XI. 350. „*totamque videmus consedisse urbem luctu.*" Et Ioh. Doughteius in Analectis Sacris ad prophetae locum. *(F.)*

c. Thamuz] Male priores editiones *Thamur*, est quippe in Hebraeo תמוז, Θαμμούζ. Aegypti rex Θαμοῦς apud Platonem in Phaedro et Philostratum VI. 5., aliis Ἀμοῦς, de quo dixi lib. 1. Bibl. Graecae c. 2. Manethoni apud Ioseph. 1. contra Apion. p. 1040. seq. Θούμμωσις et Τέθμωσις: Syncello p. 63. Ἄμωσις idemque Τέθμωσις, Asethi F., cui Amosi fuit filius dictus itidem Ἄμωσις et alio nomine Μισφραγμούθωσις, ut ibidem apud Syncellum et p. 122. legitur, pro quo in Iosephi codicibus minus bene est Ἀλισφραγμούθωσις, cuius filium Τέθμωσιν eum fuisse Manetho scribit, qui Israëlitas Aegypto expulit. Apud Herodotum II. 42. Ἀμμοῦς est Aegyptiorum Iupiter: idem docet Plutarchus lib. de Iside et Osiride pag. 354. Notamus idem nomen a Manethone exponi κεκρυμμένον, et hunc esse Iovem Ammonem Graecorum. Etiam Osiridem Ἄμμωνα quibusdam dictum testis est Diodorus Siculus libro 1. p. 15., et Theo-

Iudaeae mulieres simulacrum cum fletibus adorabant, impietatemque gentilium colentes ei offerre sacrificia non desinebant. [2]Thamuz enim Pharao ille[c] dicebatur rex Aegyptiorum qui sub beato [3]Moyse Aegyptiis praesidebat illo tempore.

Cap. XXIV. Alia est haeresis in Iudaeis, [1]quae multorum quasi hominum[a] multarumque mulierum percolens idola [2]Baalitarum speluncis absconditis eisdem offerre sacrificia non [3]desinebat, scriptura dicente quasi multorum atque multarum[b] fuisse numerum. Hoc [4]autem a Belo rege[c], qui Orientem potenti regimine multo tempore detinuit, ac de ipsius uxore et filiis filiabusve ita ex parentibus editis omnem eorum progeniem processisse monstrabat, ut ex eis [5]Baalitae[d] appellarentur. Nam ut est genus aut [6]Gracchorum[e], aut Aniciorum et aliorum, ita ex parentibus suis omnis illorum emerserit proge-

2. Thamus c. Thamur reliqui. 3. Mose ab.
Cap. XXIV. in Codice inscriptum habet Baalitae. — 1. qui c. 2. Bahalitarum Bab. 3. desinebat b. desinebant libri ceteri. 4. autem aut a Belo Bab. Pr. Hoc vocabulum puto Nomen. 5. Bahalitae Bab. 6. Graecorum aut Anitiorum c. Graecorum aut Anitiorum reliqui.

dorum auctore „ὁ Θαμοῦς ὁ Ἄμασις ἐπὶ κατὰ τὴν Ἑλλάδα φωνήν.“ [Adde Procopium Gazaeum p. 258. sq. ad Iesaiam. De cultu Thamusi apud Aegyptios vide scriptores laudatos a Ioh. Lukio ad Eliam Schedium p. 103.] Hinc de planctu Osiridis et Adonidis sat multa ad h. l. observarunt viri eruditi. Thamum vero Aegypti regem ab Hippopotamo discerptum periisse, Syncello teste laudato scribit praeclarus Philostrati illustrator pag. 234. Sed de Mene, non de Thamo, hoc tradit Syncellus p. 54. licet Menem cum Thamo confundit Marshamus p. 31. Chronici. (F.)

d. qui filius fuit regis] Ipse etiam, ut mox addit Philaster, Aegyptiorum rex. (F.)

e. Pharao ille] Ita et sentit Africanus apud Syncellum p. 62. seq. qui regem illum Ἄμωσιν vocat, ut Manetho apud Iosephum p. 1041. Τέθμωσιν; „ὁ ἐξελὼν αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου βασιλεὺς Τέθμωσις.“ Hic si fuerit quem mulieres Iudaeae luxerunt, tum planctus illius causa erat, quod rex iste mari rubro haustus cum exercitu periit. Alius rex ille Aegypti videtur fuisse Chenchres, vel Acherres, aliis Petissonius. Sed Manethoni libenter in hoc fidem habeo. (Fabr.)

Cap. XXIV. — a. quasi hominum] I. e. virorum, ut supra c. 17.

b. quasi multorum atque multarum] Occurrit in sacris litteris non tantum singulare בַּעַל, sed et plurativum בְּעָלִים, ut Iudic. II. 11., 1. Sam. VII. 4., 2. Paralip. XXVIII. 2. atque saepius alibi. (F.)

c. a Belo rege] Conditore Babylonis, de quo uti et de aliis huius nominis consulendus Marshamus in Chronico Canone. Hunc a sacro scriptore Moyse Nimrodum dictum volunt Genes. X. 10. (F.)

d. Baalitae] Uti Baalitae sive Belitae non incongruenter supra c. 16. dicti sunt Baalis sive Belis cultores, ita toto hoc capite aptior sensus fuerit si pro Baalitarum et Baalitae atque Belitae, ubique legas Baalim. Sententia autem Philastrii est, illo nomine communi venire omnes Beli posteros. (F.)

e. Graccorum] Ita scribendum mihi visum fuit pro Graecorum, quod erat in prioribus editionibus. Nota autem apud Romanos Gracchorum perinde ut Aniciorum familia: ac de Aniciis quidem praeter Glandorpium et alios qui de familiis Romanorum scripsere, videndus Vinetus ad Ausonii Epist. 16. et Reinesius in Epistolis ad Hofmannum p. 653. seq. Gracchorum vero nomen antiquitus sine adspirationis nota scriptum Graccorum notavit in Orthographia Terentius Scaurus ex Varrone. Confer. Io. Rhodii notas ad Scribonium Largum p. 218. seq. (F.)

nies, ut ex uno nomine impia generatio Belitae [7]dicerentur. Itaque mortui cum in monumentis ponerentur, et progenies illorum itidem sepulta in eo loco hoc nomine a suo populo meruit a posteris nuncupari, ut Belitae appellarentur a sua generatione pristina. Belus autem sive a proprio nomine, sive a fortitudine belli[f], quia multos superabat tunc temporis, hoc nomen aut cognomen habere sortitus est, deque hac re Iudaeorum populus impietatem gentilium sequendo a divina scriptura accusatur, quod sacrificantes illis, id est regibus et eorum filiis omnique cognationi illorum, [8]*eosque* sequentes diversis captivitatibus tradebantur.

Alia est haeresis in Iudaeis, quae [1]Baal idolum [2]a Balaam[a] pseudopropheta, qui de Mesopotamia advenerat contra [3]Moysen beatissimum, asserunt nomen accepisse, [4]quia Balac[b] tunc temporis rex Moabitarum illum rogaverat, ut ad eum[c] iret, et malediceret populo Iudaeorum. Et quia ut propheta in scripturis ante dicebatur[d], contempto [5]autem praecepto domini ad pseudoprophetae postea descendit interitum[e], contra dei populum cogitando, Iudaei ut pagani sub hoc vocabulo[f] idolum facientes ipsius colere illud[g] non desinebant. Cap. XXV.

7. diceretur *b.* 8. eosque sequentes *b.* sequentes *reliqui.*
Cap. XXV. *in abc. inscriptum habet* Haeresis cum Baal (Bahal *ab.*) idolo. 1. Bahal *Bab.* 2. a Balaam pseudopropheta *c.* aut Balaam pseudoprophetam *reliqui.* 3. Mosen *ab.* 4. qui *ab.* 5. ante *b.*

f. sive a fortitudine belli] Notatio nominis haud minus aliena quam quod in Chronico Paschali p. 36. Belus dictus traditur quasi βέλος telum „διὰ τὸ ὀξύτατον εἶναι.“ Hyginus fab. 274. „*Afri et Aegyptii primum fustibus dimicaverunt, postea Belus Neptuni filius gladio belligeratus est, unde bellum est dictum.*“ Postrema verba pro glossemate male habet Barthius ad Statium T. 2. p. 889.; nam Cassiodorus quoque lib. 1. Epistola 30. cum pugnam dictam esse notasset, quod prius certatum esset pugnis „*postea*, inquit, *Belus ferreum gladium primus produxit, a quo et bellum placuit nominari.*“ Qui locus Vossio etiam in Etymologico, et Munckero ad Hyginum iam observatus. *(F.)*

Cap. XXV. — a. a Balaam pseudopropheta] Ita scripsi, cum priores editiones perperam haberent: *aut Baalam pseudoprophetam.* *(F.)*

b. quia Balac] Male in prioribus editionibus: *qui Balac.* *(F.)*

c. ad eum iret] Ad regem puta Balacum Num. XXII. 5.; igitur magis perspicue dixisset *ad se.* Sed frequens huiusmodi neglectio reciproci pronominis, et vicissim huius pro demonstrativo usus apud scriptores istius maxime et sequentium aetatum. Sic illustris Huetius commentarios de vita sua inscripsit *de rebus ad eum pertinentibus.* *(Fabr.)*

d. propheta in scripturis ante dicebatur] S. Hieronymus in quaestionibus Hebraicis ad Genes. XXII. cum Balaamum dixisset ab Hebraeis haberi pro eo qui in libro Iob dicitur Elihu, et genus duxerit a Nachore Abrahami fratre: „*Primum*, inquit, *vir sanctus et propheta dei* (Num. XXIV. 3. seq.), *postea per inobedientiam et desiderium munerum, dum Israël maledicere cupit, divini vocabulo* (Ios. XIII. 22.) *nuncupatur.*“ Male apud Eucherium, ubi Hieronymi verba describit, *divini vocabulo privatur.* *(F.)*

e. ad pseudoprophetae descendit interitum] Numer. XXXI. 8. Ios. XIII. 22. *(Fabr.)*

f. sub hoc vocabulo] Baalis nomine Balaamum colentes, quod nullus alius antiquus scriptor, quantum quidem ego memini, traditum reliquit. *(F.)*

g. colere illud non desinebant] I. e.

Cap. XXVI. Alia est haeresis de [1]Pythonissa, qua [2]cooperientes vestimentis [3]mulierem[a] ab ea quaedam responsa sperabant posse[b] consequi. Unde et aiunt [4]Pythonissam illam beati Samuëlis animam ab inferis excitasse; [5]idque inde maxime credi posse homines usque hodie plurimi suspicantur, [6]quia quae dixerat regi Sauli superstiti propheta beatissimus, ea etiam in executione quasi [7]ei[c] iterum responsa dixisse [8]cognoscitur vera; cumque plurimi huic adquiescere mendacio malint, in perpetuum descendunt interitum, cum propheta[d] dicat: *Iustorum animae in manu [9]domini, et non tangit eas mors.* Quomodo itaque anima impia[e] piam sanctamque animam, et prophetam maxime, poterat ab inferis excitare? [10]Sed quia ignorant quod recedentes animae a fide Christi domini deditas iam se impietati faciunt, atque ei omni se studio subiiciunt; quia arbitrii sui est omnis homo[f], quod velit ut eligat facere permittente deo. Sed quia recessit[g] a domino, ut immundus spiritus iam ei domi-

Cap. XXVI. *in abc. inscriptum habet* DE PYTHONISSA (PHITONISSA *ab.*) MVLIERE HAERESIS SVPERSTITIOSA. — 1. Phitonissa *Bab.* 2. se cooperientes *b.* 3. mulierum *b.* 4. Phitonissam *Bab.* 5. idque *ego*, atque *libri omnes.* 6. quia quae *ego*, quaeque *libri omnes.* 7. dei *c.* 8. cognosci *c.* 9. domini sunt, et *b.* 10. Sed *capiendum est ut Graecorum ἀλλά, quemadmodum rursus infra. Sed utroque loco facillima opera rescripseris* Scilicet.

colebant: formula loquendi Philastrio perquam familiaris. Sic cap. 14. „*idola colere non desinebant.*" cap. 16. „*Achab et Hiezabel uxor eius diis idolis sacrificare non desinerent.*" c. 23. „*Impietatemque gentilium colentes et offerre sacrificia non desinebant.*" (*F.*)

Cap. XXVI. — a. cooperientes vestimentis mulierem] Male accepit Philaster quod 1. Sam. XXVIII. legitur, Saulum cooperuisse se, et mutatis vestimentis alium se simulasse. (*F.*)

b. posse consequi] Plenius erat: *posse se consequi.* Et fortasse librarius syllabam eandem quae praecedit repetere neglexit. (*F.*)

c. quasi ei iterum responsa dixisse cognosci vera] Sicut dei responsa esse comprobabantur, quae Samuel spirans adhuc Sauli dixerat. In prioribus editionibus locus hic corrupte, ut mihi quidem videtur, legebatur sic: „*quasi ei iterum responsa dixisse cognoscitur vera.*" (*F.*)

d. cum propheta dicat] Verba sunt in Sapientiae libro c. III. 1. cuius libri auctorem prophetam vocant etiam alii veteres bene multi, ut Lucifer Calaritanus ex illo hunc ipsum locum proferens p. 194. „*ore Salomonis Spiritus S. dicit,*" mox: „*Dicit scriptura sacra,*" atque iterum p. 195. „*loquitur*, inquit, *ore prophetae Spiritus S.*" Doctissimi quique tamen cum S. Hieronymo, Augustino, Eusebio, et Basilio M. (ne de Iudaeis dicam) et a Salomone et a propheta scriptum negarunt. Pro verbis: „*in manu domini, et non tangit eos mors,*" in Graeco est: „ἐν χειρὶ θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἅψηται αὐτῶν βάσανος," apud Luciferum, „*tormentum malitiae.*" (*F.*)

e. Quomodo itaque anima impia] Solidum argumentum quo Philaster probat non fuisse verum Samuelem, quem saga Endorea in conspectum Saulis produxit. Eodem argumento utitur Tertullianus c. 57. de Anima, Gregorius Nyssenus Epistola ad Theodosium, aliique quorum loca produxit Leo Allatius Syntagm. de Engastrimytho c. 10. seq. (*F.*)

f. arbitrii sui est omnis homo] Communis haec doctrina Graecorum Latinorumque scriptorum ante Augustinum, ita tamen ut faterentur cum apostolo deum esse qui det velle ac perficere. S. Hieronymus quaest. Hebr. in Genes. IV. 6. „*verum quia liberi arbitrii es, moneo ut non tibi peccatum, sed tu peccato domineris.*" Respicit autem Philaster verba Sirachidae XV. 14. seq. (*Fabr.*)

g. Sed quia recessit a domino] Saul nimirum, nam de eo sermo est. (*F.*)

naretur. Dubiis et claudicantibus in lege divina quod dixit beatus [11]Helias: *Aut deo, deo, aut Baal, Baal*[h]. *Qui enim adhaeret Christo, unum corpus est*[i], et qui immundo spiritui, *unus consensus est.* Et Achab rex Iudaeorum cum crederet Sedechiae et aliis falsis prophetis verumque prophetam domini Michaeam contemneret, interrogat dominus immundum spiritum, adhuc bonitatis loco[k] regi concesso a Christo domino usque ad tempus aliquod, ut si vellet credere prophetae vero, procellam periculi devitaret, si nollet magisque crederet pseudoprophetis, sine dubio deperiret. Ita enim interrogat dominus[l] immundum spiritum, dicens: *Quis seducet regem Achab Israëlitarum, ut vadat in pugnam et interficiatur? Et ecce immundus spiritus advenit dicens: Ego vadam et faciam. Et ait dominus ad immundum spiritum, quomodo id facies? Et ait immundus spiritus ad dominum: Faciam me quasi angelum lucis*[m] *et verba similia eloquar, et ducam eum in praelium,* [12]*atque ibi eum deseram, et sic morietur. Et ait dominus ad eum: Vade, sic facies.* Ideoque et apostolus[n] ait: *Non magnum est, si et satanas transfiguret se velut in angelum lucis, cum ipsius satellites transfigurantur.* Et ita decipiunt multos visu, verbo aut persuasione[o] non alterius rei[p], quippe visu quasi verisimili[q], ut, cum verbis veluti similibus et visibus quasi bonis et non malis in tempore volunt credere atque eis inhaerere homines, inevitabilem mortis aeternae incurrant sententiam, diversisque post exitum corporis poenis et cruciatibus pessumdentur. Quod et regi Iudaeorum illo tempore periculum supervenit, quod falsis magis quam veris dei prophetis credere maluisset.

Est haeresis in Iudaeis [1]quae [2]Astar et [3]Astaroth[a] post [4]Moysi Cap. XXVII.

11. Elias *b.* 12. et *b.*

Cap. XXVII. *in abc. inscriptum habet* DE ASTAR (ASTHAR *ab.*) ET ASTAROTH (ASTHAROTH *a.* ASTHAROT *b.*) SIMVLACRIS HAERESIS. — 1. qua *b.* 2. Asthar *Bab.* 3. Astharoth *Ba.* Astharot *b.* 4. Mosi *ab.*

h. Helias] 3. Reg. XVIII. 21. (*F.*)

i. Qui enim adhaeret Christo] 1. Corinth. VI. 17. (*F.*)

k. adhuc bonitatis loco] Dato adhuc ei spatio poenitentiae, et boni consilii amplectendi. (*F.*)

l. interrogat dominus] 2. Paralipom. XVIII. 19. Caeterum non verba exacte appendit Philaster, sed sensum expressit, more suo interpolatum. (*F.*)

m. Faciam me quasi angelum lucis] Haec interserit ex loco Apostoli mox producendo. (*F.*)

n. apostolus] 2. Cor. XI. 14. Etiam hunc locum e memoria et non accurate redditis verbis apposuit Philaster. (*F.*)

o. aut persuasione non alterius rei] Hoc est persuadentes ea quae suadent revera esse quemadmodum suadeant. Fabricii interpretatio eodem redit.

p. non alterius rei] Quam bonae scilicet, ut mox addit: „*Visibus quasi bonis et non malis.*" Ita dicimus „*si secus aliquid acciderit,*" vel „*secus cogitare,*" pro „*in malam partem.*" (*F.*)

q. quippe visu quasi verisimili] Fortasse *verisimilis* legendum. Aut vero referendum illud *verisimili* ad ea quae

defunctionem successionemque Iesu filii Nave colentes ad captivitatem gentilium [5]tradebantur. Nam [6]Astar et [7]Astaroth homines et feminas[b] figurasque eorum colebant, quae nomina regum Syriorum[c] fuerunt et Aegyptiorum, quorum filii filiaeque cum a populis suis colerentur, post etiam templa illis facientes, post mortem illorum progeniem ibidem sepelientes deorum dearumque eis [8]nomina[d] offerebant cum sacrificiis itidem. Nam [9]Astartium[e] est in Syria, [10]alibique diversa et plurima, [11]qua de gente Chananaeorum omnis haec illo tempore exarsit impietas, [12]quam [13]Moyses gentem cum omni suo populo eradicare iubebatur[f] a domino.

Cap. XXVIII. Alii Herodiani sunt, ab Herode[a] rege[b] Iudaeorum ita appellati. Isti resurrectionem confitentur[c], legem et prophetas accipiunt, He-

5. trahebantur A. 6. Asthar B. et Asthar (Astar *c.*) *abc*. 7. Astharoth *Ba.* Astharot *b*. 8. nomine *c*. 9. Asturtium *Bab. Hic in marg. Ba. asteriscus conspicitur.* 10. alibique *c*. aliqua *reliqui*. 11. qua *c*., quae *libri omnes*. 12. ob quam *b*. 13. Moses *ab*.

Cap. XXVIII. *in Babc. inscriptum habet* HERODIANI.

praecedebant, *caelo aut parvo-sano*. (*Fabr.*)

Cap. XXVII. — a. Astar et Astaroth] Vide, si placet, quae supra ad c. XVII. Prioribus editionibus erat *Asthar* et *Astharoth*. (*F.*)

b. homines et feminas] Virorum feminarumque simulacra. (*F.*)

c. Syriorum] I. e. Assyriorum. (*F.*)

d. deorum dearumque eis nomina] Minus bene priores editiones, *nomine*. Nomine deorum dearumque offerebant, hoc est tanquam diis et deabus. Offerebant cum sacrificiis, id est sacrificia. (*F.*)

e. Astartium est in Syria] 'Αστάρτειον sive 'Ασταρτεῖον templum Astartes, I. Sam. XXXI. 10. et Ioseph. VI. 15. Antiqu. et I. contra Apion. In prioribus editionibus corruptissime scriptus hic locus: „*Nam astartium est in Syria aliqua diversa et plurima*." Innuit autem Philaster alibi etiam diversa et plurima Astartes templa fuisse, quod ex veterum monumentis confirmatur. Vide Petrum Fabrum lib. 3. Semestrium cap. 2. [Astarte navi insistens in nummis. Beger. III. p. 52.] (*F.*)

f. eradicare iubebatur] Non tantum aras et idola lucosque Chananaeorum exscindere Exod. XXIII. 24. XXXIV. 13. (*F.*)

Cap. XXVIII. — a. ab Herode rege] Herodem Magnum tribuisse nomen sectae Herodianorum contendunt viri doctissimi, praeeunte Epiphanio haeresi XX., et Niceta lib. 1. Thesauri c. 34. Verum Herodiani Matth. XXII. 16. Marc. III. 6. XII. 13. fuere ministri vel milites Herodis Antipae, qui Iohannem Baptistam interfecit et Herodis Magni filius fuit: nec magis haeresin vel sectam significat ibi hoc nomen, quam Caesareanorum, Pompeianorum et similia. [Et apud Tertullianum Attinianorum, Nigrianorum et Cassianorum. Nam ita et Herodiani, qui Herodis, et cum illo Romanis partibus favebant Iudaei vel non Iudaei.] S. Hieronymus ad Matth. XXII. „*Mittunt igitur Pharisaei discipulos suos cum Herodianis, id est militibus Herodis, seu quos illudentes Pharisaei, quia Romanis tributa solvebant, Herodianos vocabant, et non divino cultui deditos. Quidam Latinorum ridicule Herodianos putant qui Herodem Christum esse credebant, quod nusquam omnino legimus.*" Herodes autem ab angelo percussus Act. XII. 23. fuit Herodes Agrippa, Aristobuli et Berenices F., cuius mortem narrat etiam Iosephus XIX. 8. Antiquit. (*F.*)

b. rege] Fabricii adnotatis haec addidit Galeardus: „Hieronymo adde Damascenum, cui Herodiani sunt qui, ut Herodi placerent, Romanis tributa solvebant, quibus ut illuderent Pharisaei, Herodianos vocabant. Macrius Hierolex. v. *Herodiani*, quo in loco Philastrium castigat. Confer, si lubet, Scaligerum Elencho Trihaer. c. 1 et 2."

c. resurrectionem confitentur] Non

rodem autem regem Iudaeorum, percussum ab angelo, ipsum ut Christum[d] sperantes expectant[e].

CATALOGUS EORUM

QUI POST CHRISTI PASSIONEM HAERESEOS ARGUUNTUR.

Post passionem [1]autem Christi domini nostri et adscensionem Cap. XXIX.
in caelum Simon quidam fuit Magus[a], genere Samaritanus, [2]Gittaeus[b], de loco quae villa est in Samaria ita vocata, qui magicis vacans artibus multos fallebat, dicens se esse virtutem quandam dei quae supra [3]omnes virtutes esset[c]. Quem Samaritani quasi

Cap. XXIX. *in c. inscriptum est* SIMON MAGVS. — 1. autem *om. A.* 2. Citieius de loco quae villa est in Samaria ita vocata A. de villa quae est Githeus (Citheus *Bab.*) vocitata *Babc.* 3. omnes inquit virtutes est *A.*

facit itaque Philaster cum iis qui Herodianis eadem de spiritibus et resurrectione quae Sadducaeos sensisse existimant, ut Iohannes Harduinus V. C. libro de nummis Herodiadum p. 97. sq. [Anonymus Anglus in Fortuitis Roterod. 1727. 8. editis p. 40.] et ante eum Hugo Grotius ad Matth. XVI. 6. et Marc. VIII. 15. Vel qui Herodianos cum Dositheanis confundunt, quorum sententiam confutat idem Grotius ad Marci III. 6. (*F.*)

d. ipsum ut Christum] Philaster igitur sibi persuasit Herodem Agrippam, quem deum ab assentatoribus vocatum refert S. Lucas Actor. XII. 22. et Iosephus XIX. 8. p. 679., ab Herodianis pro Messia habitum, et quidem venturo: nam in ipsum, inquit, ut Christum sperantes expectant. At ex Epiphanii sententia et Nicetae iam notavi Herodem Magnum ab Herodianis habitum pro Christo fuisse: memoria enim lapsus vir summus Hugo Grotius est qui ad Matth. XVI. 6. Epiphanium ait ad Herodem Baptistae interfectorem traxisse id quod ad Magnum pertinebat. Auctor quoque appendicis ad Tertull. de Praescript. S. Hieronymus contra Luciferianos, Damascenus de Haeres. et Pseudo-Hieronymi Indiculus cum Herodem simpliciter nominant, Magnum intellexisse videntur. De Magno etiam Scholiastes Persii accipit illud Sat. V., 80. „*at cum Herodis venere dies*", neque mirum est diem traditi per Augustum Herodi Magno regni etiam apud successores et posteros quotannis festum fuisse. Obiter notare liceat Herodianos a Theophylacto Epistola 13. poni pro iis qui Herodis crudelitatem imitantur. (*Fabr.*)

e. expectant] Tho. Malvenda lib. 1. de Antichristo c. 11. legit *expetunt*. Sed nihil necesse est vulgatam lectionem mutare. (*F.*)

Cap. XXIX. — a. Magus] Actor VIII. 11. [Ioh. Laurent. Mosheimii diss. de uno Simone Mago Helmst. 1734. August. Calmet diss. de Simone Mago tom. VII. p. 815. seq.] (*F.*)

b. Gitthaeus] Ita legendum a Gitthis Samariae pro *Citheus*; „ἀπὸ Γιτθῶν" vel „Γετθῶν." Confer si placet Cotelerii notas ad Constitut. Apostol. VI. 7. p. 334. et lib. 1. Recognitionum Clementis c. 12. p. 489. Fallitur enim vir doctus Stephanus le Moyne, qui Κιτταῖον sive Cittiensem a noto Cypri oppido Simonem fuisse sibi persuasit. (*F.*)

c. virtutem supra omnes virtutes] „Ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ ἡ μεγάλη." Actor. VIII. 10. Iustinus Martyr apologia longiore p. 69. „Σίμωνα μέν τινα Σαμαρέα τὸν ἀπὸ κώμης λεγομένης Γιττῶν, ὃς ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος διὰ τῆς τῶν ἐνεργούντων δαιμόνων τέχνης δυνάμεις ποιήσας μαγικὰς ἐν τῇ πόλει ὑμῶν βασιλίδι Ῥώμῃ

patrem[d] venerantur et suae haereseos[e] institutorem perniciose extollunt, multisque eum [4]laudibus praeferre[f] nituntur. Qui baptizatus a beatis apostolis[g] recessit a fide eorum, sceleratamque et perniciosam haeresin seminavit, dicens se transformatum putative, id est quasi [5]per umbram[h], et ita se passum fuisse, cum non, inquit, pateretur. Qui et audebat dicere mundum, ab angelis factum[i], angelos autem factos a quibusdam sensibus de caelo praeditis[k], eosque fefellisse genus hominum. Intellectum autem quendam alium[l] asserit esse, qui descendit in mundum salutis causa hominum, Helenam illam, inquit[m], quae in Troiano bello a poëtis vanissimis[n] edita nuntiatur. Et virtutes, inquit[o], quae mundum fecerant, con-

4. praeferre laudibus enituntur *A.* 5. per *om. Babc.*

θεὸς ὀνομασθῇ." Et Dialogo cum Tryphone p. 349. „εἶπον πλανᾶσθαι τοὺς Σαμαρεῖς πειθομένους τῷ ἐν τῷ γένει αὐτῶν μάγῳ Σίμωνι, ὃν θεὸν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως εἶναι λέγουσι." Recognitiones Clementis II. 7. „*Simon hic patre Antonio, matre Rachele natus est, gente Samaraeus, ex vico Gethonum, arte magus, Graecis tamen litteris liberalibus adprime eruditus, gloriae ac iactantiae supra omne genus hominum cupidus, ita ut excelsam virtutem, quae supra creatorem deum sit, credi se velit, et Christum putari, et Stantem nominari.*" Irenaeus lib. 1. c. 20. „*sublimissimam virtutem, hoc est eum qui sit super omnia pater, et quodcunque eum vocant homines.*" Tertullianus cap. 46. „*Hic ausus est summam se dicere virtutem, id est summum deum.*" Apud Hieron. „*ego sum sermo dei, ego speciosus, ego paracletus, ego omnipotens, ego omnia dei.*" *(F.)*

d. quasi patrem] Epiphanius XXI. 1. de Simone: „τὸν πατέρα δὲ ἔλεγεν ἑαυτὸν τοῖς Σαμαρείταις, Ἰουδαίοις δὲ ἔλεγεν ἑαυτὸν τὸν υἱόν." *(F.)*

e. suae haereseos] Diversae utique a Samaritanorum haeresi de qua supra cap. VII. *(F.)*

f. laudibus praeferre] Al. *efferre.* *(F.)*

g. a beatis apostolis] S. Philippo. Actor. VIII. 13. *(F.)*

h. quasi per umbram] „*Umbratiliter*" infra c. 31. et „*quasi per umbram putative*" cap. 32. Tertullianus: „*se in phantasmate dei non passum, sed quasi passum.*" Epiphanius XXI. 1. παθόντα δὲ μὴ πεπονθέναι, ἀλλὰ δοκῆσαι μόνον." Augustinus de Simone c. 1. Haeres. „*Tempore Tiberii in filii persona putative apparuisse - - Christum autem nec venisse nec a Iudaeis quicquam pertulisse.*" *(Fabr.)*

i. mundum ab angelis] Ut angelos a Simone per ἔννοιαν. Simon apud Epiphanium XXI. 2. „δι' ἧς (ἐννοίας) τοὺς ἀγγέλους ἔκτισα, οἱ δὲ ἄγγελοι τὸν κόσμον ἔκτισαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους." Eadem habet Irenaeus lib. 1. c. 20. Theodoretus lib. 1. de Haereticis Fabulis c. 1. etc. [Ceterum de Simonis rebus et haeresi consulendi scriptores quos laudat Ioh. Vogtius fascic. 3. Bibl. Haeresiolog. p. 567. seq. Sabbathum Simonis post XI. dies Clementina II. 35. p. 630.] *(F.)*

k. sensibus de caelo praeditis] Voluit Philastrius exprimere ἔννοιαν Simonis de qua apud Epiphan. loco laudato: „ἵνα λάθω τὰς ἀγγελικάς μου δυνάμεις καὶ κατέλθω ἐπὶ τὴν ἔννοιαν, ἥτις ἐστὶν αὕτη ἡ καὶ προύνικος καὶ πνεῦμα ἅγιον καλουμένη δι' ἧς τοὺς ἀγγέλους ἔκτισα." Pro *praeditis* malim *proditis.* *(F.)*

l. Intellectum quendam alium] Imo eundem. Nam apud Epiphanium, cuius vestigiis insistere Philastrius utique videtur, intellectus et ἡ δύναμις ἄνωθεν κατιοῦσα, atque ἡ ἔννοια Simonis itemque Helena unum idemque sunt. Apud Theodoretum tamen ex Simonis mente distinguuntur: 1) Νοῦς sive Ἐπίνοια, 2) Φωνὴ καὶ Ἔννοια, 3) Λογισμὸς καὶ Ἐνθύμησις. *(F.)*

m. Helenam illam, inquit] Epiphanius: „εἶναι δὲ ταύτην τὴν Ἑλένην τὴν πάλαι, δι' ἣν οἱ Τρῶες καὶ Ἕλληνες εἰς μάχην ἦλθον." [De hac Helena v. Clementina II. 23 et 25. p. 627.] *(F.)*

n. poëtis vanissimis] Idem XXI. 3. „αὕτη γάρ ἐστιν ἡ Ἔννοια ἡ παρ' Ὁμήρῳ Ἑλένη καλουμένη." *(F.)*

o. Et virtutes, inquit] Idem Epiphanius XXI. 2. pag. 57. „καὶ τοὺς αὐτοὺς ἀγγέλους εἰς πόλεμον δι' αὐτὴν ἥκειν, αὐτὴν δὲ μηδὲν πεπονθέναι, ἀλληλοκτονίας δὲ αὐτοὺς εἰς ἑαυτοὺς ἐργάσασθαι παρασκευάσαι, δι' ἣν ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς πρὸς ἑαυτὴν ἐπιθυμίαν, καὶ συνέχοντες αὐτὴν τοῦ μὴ ἄνω δύνασθαι ἀνιέναι, συνεγίνετο αὐτῇ ἕκαστος ἐν ἑκάστῳ σώματι γυναικείας καὶ θηλυκῆς σχέσεως, μεταγγιζομένης αὐτῆς etc." *(F.)*

cupiscentia ductae illius Helenae seditionem movebant. Ista enim dans, [6]inquit, concupiscentiam illis virtutibus, et in figura [7]feminae apparens, ascendere in caelum non poterat, quia virtutes in caelo quae erant non eam permittebant ascendere; expectabat autem[p] virtutem aliam, id est Magi ipsius Simonis praesentiam, quae eam salvaret adveniens. Ligneum etiam equum[q], quem poëtae vanissimi dicunt in bello Troiano fuisse, per allegoriam asserit quod illa machina ignorantia erat universarum gentium impiarum, cum constet illam Helenam, quae cum Mago erat, de Tyro meretricem fuisse[r], hancque eundem Simonem Magum fuisse [8]secutum, et cum eadem diversas magias[s] diversaque scelera perpetrasse. Qui cum fugeret beatum Petrum apostolum de Hierosolymitana civitate Romamque veniret[t], ibique pugnaret cum beato apostolo apud Neronem regem[u], devictus undique [9]oratione beati apostoli[x] atque percussus ab angelo[y] sic meruit interire[z], ut eius[10] magiae evidens mendacium cunctis hominibus [11]patefieret.

6. inquit *om. A.* 7. feminea *A.* 8. secutum *A.* secutam *reliqui.* 9. ratione *A.* 10. magia evidens ac mendacium *A.* 11. antefieret *A.*

p. expectabat autem] Simon apud Epiph. XXI. 3. „αὕτη (Ἑλένη) δέ ἐστιν ἡ νῦν σὺν ἐμοί, καὶ διὰ ταύτην κατελήλυθα, καὶ αὕτη δὲ προσεδόκα τὴν ἐμὴν παρουσίαν." *(F.)*

q. equum] Dureum sive durateum illum Epei equum ex Homero et Virgilio decantatissimum, de quo Laur Begerum ad Tabulam Fabretti Iliacam c. 58. licet videre, Simon Magus aiebat fuisse imaginem ignorantiae gentium, salutem suam in Simone oblatam agnoscere nolentium: „τὸν παρ' Ὁμήρου Δούριον ἵππον μεμηχανομένον, ὃν νομίζουσιν Ἕλληνες ἐπίτηδες γεγενῆσθαι, ἔλεγε πάλιν ὁ γόης ὅτι ἄγνοιά ἐστιν τῶν ἐθνῶν." Epiphan. XXI. 3. *(F.)*

r. de Tyro meretricem fuisse] Ita distinguendus hic locus, Tyria enim fuit: „ἀπὸ τῆς Τυρίων ὁρμωμένη." Epiph. XXI. 2. „ἀπὸ Τύρου ληφθεῖσα." Id. 3. „*a Tyro civitate quaestuariam*" vocat Irenaeus lib. 1. c. 20. Eadem „*Tyria meretrix*" Nicetae, aliisque. *(F.)*

s. *diversas magias]* Clementina II. 32. p. 629.]

t. Romamque veniret] De Simonis Magi adventu in urbem Romam et cum Apostolo Petro disceptatione, magicoque volatu et foedo interitu, prolixae extant narrationes in Recognitionibus tributis Clementi, in Pseudo-Abdia et Pseudo-Marcello. Sed tangunt etiam eandem rem scriptores plurimi digniores fide, quorum testimonia notarunt B. Ittigius noster Diss. de Haeresiarchis Apostolicae aetatis, Tillemontius Tom. 1. Memoriarum Historiae Eccles., ut alios innumeros praesenti transmittam. Accidit illa secundo Claudii Imp. anno, si Hieronymo c. 1. de Scriptoribus Eccles. credimus. *(F.)*

u. Neronem regem] Graecorum more βασιλέα pro Imperatore. *(F.)*

x. oratione beati apostoli] Arnobius lib. 2. p. 50. ait Simonis Magi currum et quadrigas igneas Petri ore difflatas, et nominato Christo evanuisse. Theodoret. „ἀφ' ὕψους αὐτὸν πολλοῦ κατέῤῥαξε προσευξάμενος." Precatio Petri apud Pseudo-Abdiam lib. 1. c. 18. haec affertur: „*Domine Iesu, ostende virtutem tuam, et ne permittas his vanis artibus decipi populum qui tibi est crediturus. Sic decidat, domine, ut vivens se contra tuam potentiam nihil potuisse cognoscat.*" *(F.)*

y. percussus ab angelo] Vel ut ait in Chronico Isidorus Hisp. „*a daemoni-*

Cap. XXX. Post hunc Menandrus[a] quidam nomine, qui discipulus factus ipsius[b] impietatem [1]est eius secutus in omnibus[c].

Cap. XXXI. [1]Saturninus[a] quidam paulo post et ipse sumens inde fomenta doctrinae mortiferae asserebat [2]dicens mundum ab angelis [3]factum, et distare angelos a virtute illa[b] et mundum esse divisum per ordinem angelis[c], et cogitasse eos ut facerent hominem. Fecerunt itaque hominem, et opus ipsorum, inquit, erat homo; de virtute enim superna lumen [4]dicunt fuisse dimissum[d], quod illuminavit mundum istum et ad concupiscentiam adduxit angelos, statimque

Cap. XXX. *in Babc. inscriptum habet* MENANDRVS. — 1. est eius secutus *AB*. eius est secutus [sequutus *c.*] *ae.* est secutus *b*.

Cap. XXXI. *in Babc. inscriptum habet* SATVRNINVS. — 1. Post istum Saturninus quidam et ipse *A*. 2. dicens *om. b* 3. factum esse [et *A*. 4. dicunt *om. A*.

hus, a quibus in aere ferebatur, adiurante eos Petro per deum, Paulo autem orante dimissus corruit." *(F.)*

z. meruit interire] Hoc est, interiit. Quanquam enim hoc loco belle patitur sententia, etiam merito istud Simonis evenisse, tamen certum est *mereri* ut Graecorum ἀξιοῦσθαι saepissime apud scriptores non meritum notare sed eventum. *(F.)*

Cap. XXX. — a. Menandrus] Ita dicitur, ut Phaedrus, Evandrus et similia, pro quibus alii Phaeder, Evander, Menander. De Menandro Comico apud Propertium: *docte Menandre*. Plura huiusmodi Isaacus Verburgius ad Ovidii Trist. II. 369. et scriptores a me laudati in Bibliotheca Latina II. 3. A Menandro dicti Menandriani et Menandrianistae, ut notatum Coteleric ad Constitutt. Apostol. VI. 8. *(Fabr.)*

b. discipulus factus ipsius] Epiphan. XXII. 1. „Μένανδρός τις δς ἀπὸ Σαμαρειτῶν ὁρμώμενος ἐγένετο μαθητεύων τούτῳ τῷ Σίμωνι ἐν χρόνῳ τινί." Successorem Simonis Menandrum vocat Irenaeus lib. I. c. 20. Eusebius III. c. 26. etc. *(F.)*

c. secutus in omnibus] Epiphanius p. 61. „Ὅμοια δὲ τῷ ἑαυτοῦ διδασκάλῳ τὰ πάντα συνυφαίνων καὶ γοητείαις καὶ ταῖς ἄλλαις μαγγανείαις οὐ διέλειπεν, οὐδὲν δὲ διήλλαττε τῇ διδασκαλίᾳ, ἀλλ' ἢ μόνον ὅτι ἑαυτὸν ἔλεγε μείζονα μᾶλλον ἢ τὸν πρὸ αὐτοῦ ὄντα αὐτοῦ διδάσκαλον." Hinc Ioannes Damascenus Menandrianos in quibusdam a Simonianis dissidere scribit c. 22. „διαφερόμενοι δὲ πρὸς τοὺς Σιμωνιανοὺς κατά τι." Tertull. c. 46. „*eadem dicens quae Simon ipse: quicquid Simon dixerat, hoc se Menander esse dicebat, negans habere posse quemquam salutem, nisi in nomine suo baptizatus esset.*" Certe si Theodoretum et Irenaeum audimus, non vocabat se Menander τὴν πρώτην δύναμιν ut Simon, sed ab illa missus hominum σωτῆρ haberi cupiebat. *(F.)*

Cap. XXXI. — a. Saturninus] Ita et Tertulliani Codices c. 46. necnon Eusebii IV 7. Hist. Eccles. Constitutt. Apostol. VI. 8. Augustini idem c. 3. et Auctoris Praedestinati c. 5. et Irenaei lib. 1. c. 22. at Theodoreto Σατορνῖλος, et Epiphanio ac Damasceno cap. 23., Abulpharaio *Saternus*. Antiochiae ad Daphnen in Syria vixisse ex Irenaeo cognoscimus, Menandri discipulum tradit idem Theodoretus. *(F.)*

b. distare angelos a virtute illa] Epiphan. XXIII. 1. „διεστάναι τῆς ἄνω δυνάμεως." Hanc „*Virtutem supernam*" mox Philaster appellat. Tertullianus cap. 46. „*Innascibilem virtutem, id est deum, in summis et illis infinitis partibus et in superioribus manere, longe autem distantes* (id est inferiores) *ab hoc angelos, inferiorem mundum fecisse*". Petavius apud Epiphanium διεστάναι vertit *defecisse*, ut XXVII. 2. ἀποστάντες. *(F.)*

c. divisum per ordinem angelis] A septem angelis mundum factum, ex Saturnini mente scribit Irenaeus, et inter septem illos mundum divisum addit Epiphanius: „ἑπτὰ δέ τινας τὸν κόσμον πεποιηκέναι καὶ τὰ ἐν αὐτῷ. τὸν κόσμον δὲ κατὰ μερισίαν ἑκάστῳ ἀγγέλῳ κεκληρῶσθαι." *(F.)*

d. lumen dimissum] Epiphanius: „ὁμοῦ δὲ συνελθόντας τοὺς αὐτοὺς ἀγγέλους ἐνθυμηθῆναι, καὶ κοινῇ τὸν ἄνθρωπον πεποιηκέναι κατὰ τὴν μορφὴν τοῦ ἄνωθεν παρακύψαντος φωτός." Ita legendum pro τῆς ἄνωθεν παρακυψάσης φωνῆς. Nemo cui veteres codices inspecti sunt ignorat, terminationes vocum solere exprimi per scribendi compendia, unde non mirum admissa falsa lectione vocis φωνῆς pro φωτὸς etiam mutatum τοῦ in τῆς et παρακύψαντος in παρακυψάσης. *(Fabr.)*

ascendit in caelum. At illi cupidi ipsius luminis facti[e] virtutem eius videre cupiebant; non praevalentes autem ad invicem dixerunt: *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram*[f]. Et facto homine, quia impotens erat, salvari non potuit[g]. Videns itaque virtus superna quod illi hoc [5]fecerunt, misit scintillam, quae correxit hominem et suscitavit et fecit [6]eum vivere. Scintillam itaque volunt salvari[h], [7]alia autem virtutibus illis quae fecerunt dimitti ac derelinqui suspicantur. Christum autem umbratiliter[i] apparuisse affirmant, non carnem hominis veram et animam accepisse, atque omnem oeconomiam[k] mysterii salvatoris ita [8]complesse.

[1]Basilides[a], qui et haeresiarches[b] dicitur a multis, [2]quia de Cap. XXXII.

5. fecerant *A*. 6. enim *c*. 7. aliam *A*. 8. complevisse *Ab*.

Cap. XXXII. *in Babc. inscriptum habet* BASILIDES. — 1. Post istos Basilides qui *A*. 2. qui *A*.

e. facti] Idem Epiphanius: „ἐπειδὴ γάρ, φησίν, ἄνωθεν τὸ αὐτὸ φῶς παρακύψαν ἐρεθισμόν τινα ἐνεποίησε τοῖς αὐτοῖς ἀγγέλοις, τούτους πρὸς πόθον τοῦ ἄνω ὁμοιώματος ἐπιχειρῆσαι τοῦ ἀνθρώπου τὸ πλάσμα ποιῆσαι." *(F.)*

f. similitudinem nostram] Nisi vocabulum *nostram* additum est ut in quibusdam Irenaei codicibus et Theodoreti ab aliena manu, Philaster erravit qui hoc adiunxit. Nam Saturninus verba dei Genes. I. 26. ita tribuit angelis, ut statueret eos hominem non ad suam, sed ad lucis illius et supremae virtutis imaginem condidisse, itaque tantum scripsit: „ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν," et ἡμετέραν omisit, ut diserte testatur Epiphanius. *(F.)*

g. salvari non potuit] Epiphanius: „διὰ τὸ αὐτῶν (ἀγγέλων) ἀδρανὲς μὴ δύνασθαι αὐτὸν τελεσφορῆσαι, κεῖσθαι δὲ καὶ σκαρίζειν χαμαὶ κείμενον" etc. Irenaeus: „*qui cum factus esset, et non potuisset erigi plasma propter imbecillitatem angelorum, miserantem eius desuper virtutem, quoniam in similitudinem eius esset factus, emisisse scintillam vitae quae erexit hominem et articularit et vivere fecit.*" Epiph. „ἐζωογόνησε." Theodoret. „τοῦ δὲ πλάσματος ἀνορθοῦσθαι μὴ δυναμένου, ἀλλὰ σκώληκος δίκην ἑρπύζοντος, οἰκτείρασα, φησίν, ἡ θεία δύναμις ζωῆς σπινθῆρα κατέπεμψεν, καὶ τὸν ἀτελῆ ἄνθρωπον ἐτελεσιούργησε." *(F.)*

h. Scintillam itaque volunt salvari] Scintillam animam intellige quam ad deum redire docebat Saturninus, reliquum hominis interire ac dissolvi. Tertull. „*cuius lumen illud et virtutem misertam* (ita lege pro *misericordiam*) *scintillam salvam esse, cetera hominis perire. Resurrectionem carnis nullo modo futuram esse.*" *(F.)*

i. umbratiliter] Κατὰ δόκησιν, et putative. Tertull. „*Christum in substantia corporis non fuisse, et phantasmate tantum quasi passum fuisse.*" Idem de Saturnino Irenaeus, Epiphanius, Theodoretus et alii. *(F.)*

k. omnem oeconomiam] Incarnationem et quaecunque Christus vel egit vel passus est nostri caussa, hoc oeconomiae vocabulo veteres scriptores solent complecti. Vide B. D. Eliae Veielii et Io. Philippi Pfeiferi singulares de hac voce dissertationes. Ducaei notas ad Chrysost. T. VIII. Savil. p. 372. Casaubonum ad Nysseni Epist. p. 105. Vulcanium ad Cyrill. p. 116. Grabium ad Irenaeum p. 419. Gataker. ad Antoninum p. 330. Thesaurum Suiceri etc. *(F.)*

Cap. XXXII. — a. Basilides] Liceat mihi ad illustrandam istam Basilidianorum haeresim proferre ineditam summi Viri Nicolai Claudii Peiresckii epistolam, quam mihi suppeditat ms. codex epistolarum eiusdem clarissimi auctoris, ex bibliotheca Eminentissimi Cardinalis Quirini bono litterarum nati: Lettre du

lege et prophetis et apostolis proponendo et loquendo, sentiendo autem aliter, iura violabat Christianae veritatis. Qui cum venisset

3. Qui *om. b.*

Sieur de Peiresc sur les Abraxas. „Fu error mio di scriverea V. S. che 'l primo autore della parola ΑΒΡΑΞΑΣ fosse vissuto a' tempi di Giuliano, poscia ch'egli morì sotto Adriano, e si chiamò Basilide. E' ben vero che la sua Eresia ripullulò in quei tempi, e durò anco fin a Valentiniano, e più abbasso; accresciuta da quelle de Nicolaiti, Gnostici, Carpocratiani, Marcosii, Heracleoniti, Ophiti, Arcontici, Severiani, Sampsai, Bardasianisti, Cathari, e molte altre le quali nacquero quasi tutte in un medesimo tempo: e sebbene era qualche diversità tra loro, volevano nondimeno tutti, che il Mondo fosse fatto da gli Angeli, o da certe potenze angeliche imaginate, e battezzate di certi nomi barbari, tratti quasi tutti in senso occulto dalle finzioni poetiche d'Esiodo, e degli altri Greci, e molte volte osservando la maniera del parlare Ebreo, o Siriaco. Quasi tutti s'accordavano nel numero di Sette Cieli, nel supremo de' quali dicevano ch' era Sabuoth, Saldabaoth, o l'opifice di questo Mondo, figliuolo di Achamoth; da altri chiamato Barbelo, Prunnico, o Methra. Basilide solo con alcuni altri credeva fino a' 365. Cieli, ed altretante virtù, che gli governavano, cioè Angeli barbaramente nominati, dominati tutti dalla principale ΑΒΡΑΞΑΣ che in lettere Greche fa in numero 365., e da qui provano il numero de' Cieli, delle potenze, de' giorni del anno, e de' membri del corpo umano, dandogli una potenza per ciascuno; altri introducono 30. secoli principali tutti colle loro denominazioni barbare; in somma sarei troppo lungo se volessi raccontare minutamente gli articoli delle loro Eresie. Sarà meglio che V. S. vegga lei stessa lo Epiphanio contro le 80. Eresie, nelle quali sono certo, che V. S. troverà molte cose di suo gusto, ed avendo compreso i misteri loro potrà facilmente dar qualche esposizione alla maggior parte delli suoi falsi hieroglyphici. — Nondimeno rivedendo gl' improntì mandatimi da V. S. mi parve, che le tre figure che si veggono nella corniola bianca, e nell' amandola di calcedonio di V. S. si possano forsi interpretare così, che la donna più alta, cioè la velata sia l'Achamoth de' Valentini, che l' altra, che pare un amore, sia suo figliuolo Saldabaoth, in atto d'insufflare l'essenza animale all' uomo sua creatura, per instinto di sua madre. Le lettere che nell' amandola di Calcedonio sono tra la figura inginocchiata, e quella di Achamoth, sono l'istesse con quelle che sono nel rovescio della corniola bianca; ma poco costrutto se ne può trarre, se non che ποῦ vuol dir *fuoco*, ΧΑΡΙΣ *grazia*, ΚΥΠΡΙΣ *bellezza*; ΒΟΥΒΑΣΤΙ sarà forse il nome d'una bella Città d'Egitto, o d'una prefettura lì vicina, chiamata *nomos Bubaster*, o *Bubastites*, dove particolarmente abitavano cotesti Eretici. — Nel rovescio dell amandola di Calcedonio, li tre nomi barbari, che vi sono in mezzo, crederei che fossero di tre di que' principati; le altre lettere moltiplicate che sono nel giro, crederei che dinotassero li sette Cieli, secondo la mente de' Marcosii eretici, cioè A il primo, E E il secondo, H H H il terzo, I I I I il quarto, O O O O O il quinto, r r r r r r il sto, ω ω ω ω ω ω ω il settimo, li cui misteri lei stessa potrà veder nel suddetto Epiphanio. Similmente i nomi di quei sette Angeli, che sonò nel rovescio del diaspro verde, stimo che siano messi per dinotare i sette Cieli secondo l' eresia de' Valentini, cioè Michael, Gabriel, Uriel, Raphael, Ananiel (e per compir il numero settenario credo ch' egli abbi finto questi) Prosorael, e Chabediel. Nel mezzo del clipeo della figura mostruosa, che è di altra parte del detto diaspro, si veggon quelle lettere I A ω cioè IAω, che è una parola, che proferì il Termine nel voler impedire i disegni di Achamoth, e si dette poi per nome al Principato più vicino a noi figliuolo di Achamoth, chiamato patrone del Monde, il quale inghiottisce tutte le anime, ch' escono de' corpi umani, eccetto di cotesti Eretici, e poi insieme cogli escrementi le ributta per la coda fatta a guisa di serpente, e le manda a rinchiudere nei corpi delle bestie. L'istesso nome IAω si vede sotto una simile figura, che nella corniola di V. S. che ha un leone, e sette stelle per rovescio, tiene una mano sulla testa di una figurina umana, forse di qualch' uno di questi Eretici. Si veggono anco le medesime lettere in una sua corniola sotto una figura diversa dall' altra, ma pure molto fantastica, la quale ha la testa di Serapide, il corpo nudo, coll' ale da angelo, una coda d' uccello, e di più un' altra coda di serpente, con lettere fra certi bastoni ΜΝΗCΤΗΡ, li quali mi ricordo aver già interpretato a V. S. un' altra volta. Nell' agata grande sarà forsi quel' Termine così potente de' Valentini, che si fingeva stare nel primo quaternario di secoli, o angeli sul maschio, e su la femina. Quell' ADONAI e SADDAI in plasma sarà forsi a proposito degli Archontici. — Di Padova alli 8. Marzo 1602. Peiresc." Basilidiani et Valentiniani a Peireskio illustrati leguntur in eius Vita per Gassendum conscripta lib. I., pag. 36., ut etiam Irenaei, Epiphanii (fortasse quoque Philastrii nostri) historia de antiquis Sectariis testante ibidem Pignorio pag. 60. (Galeard.)

b. haeresiarches] Princeps haereseos Gnosticorum. [V. Baluzium ad Cyprianum p. 302.] Eusebius Chron. ad A. 17. Hadriani: „*Basilides haeresiarcha in Alexandria commoratur, unde Gnostici.*" *(F.)*

c. venisset Aegyptum] Pro eo quod frequentius dicimus, *in Aegyptum*. Caeterum nec illud alterum abhorret ab usu praestantissimorum Latinae linguae scriptorum Livii, Iustini, Taciti. Vide Gronovium ad Taciti Annalem secundum c. 59. *(F.)*

d. innato et solo deo] Sequitur Philastrius ut solet Epiphanium XXIV. 1. ubi ex Basilidis sententia ponitur 1) τὸ Ἀγέννητον, ὃ μόνος πάντων πατήρ. 2) Νοῦς. 3) Λόγος. 4) Φρόνησις. 5) Δύναμις καὶ Σοφία. 6) Ἀρχαί, Ἐξουσίαι, Ἄγγελοι, angeli inquam, a quibus conditum summum primum caelum, illiusque incolae creati angeli. Ab his aliud iterum caelum angelique, et ab illis iterum aliud, usque ad novissimum vicinumque nobis trecentesimum sexagesimum quintum. Confer Irenaeum lib. 1. c. 23. Theodoretum lib. 1. de Haeret. Fab. cap. 4. *(F.)*

e. intellectu] Ita corrigendum putavi pro *intellecto*, quod Fabricius in sua editione receperat, addita hac adnotatione: „Pro *intellectu*, quasi genitivus esset *intellecti*, ut *senati, ornati, tumulti*, pro *senatus, ornatus, tumultus*, et similia collecta a Claudio Dausqueio p. 96. et 103. Orthographiae."

f. virtutem et sapientiam] Ita ex Epiphanio legendum: „ἐκ δὲ τῆς φρονήσεως δύναμις καὶ σοφία." *(F.)*

g. caelum] Summum puta illud et primum ex caelis CCCLXV. quorum numerus diebus anni respondens designatur, nomine in amuletis Basilidianis obvio ΑΒΡΑΞΑΣ. [Illa amuleta praeter Macarium et Chiffletium illustrat Thom. Ittigius de Haeresiarchis p. 101. seq., Athanas. Kircherus in Arithmologia p. 169. seq., Raph. Fabrettus p. 531. seq. Inscr.] *(F.)*

h. nomina angelica] Epiphanius XXIV. 2. ait angelos a Basilide „κατὰ μιμολογίαν ὀνοματοποιουμένους." Irenaeus: „*nomina quoque quaedam affingentes quasi angelorum annunciant hos quidem esse in primo caelo, hos in secundo, et deinceps nituntur CCCLXV. ementitorum caelorum et nomina et principia et angelos et virtutes exponere.*" Theodoretus: „καὶ ἀγγέλων δὲ ὀνόματα διαπλάσαντες." Damascenus: „λέγει γὰρ τξε οὐρανοὺς εἶναι, καὶ τούτοις ὀνόματα ἀγγελικὰ ἐπιτίθησι." *(F.)*

i. magiis vacans] Idem Irenaeus de Basilidis schola lib. 1. c. 23. „*utuntur et hi magia et incantationibus* (ἐπῳδαῖς

Aegyptum[c], docebat ita definiens: de innato et solo deo[d] natum fuisse intellectum, de intellectu[e] verbum, de verbo sensum, de sensu autem et virtutem et sapientiam[f], de virtute autem et sapientia principatus et potestates et angelos factos diversos. Ipsi enim angeli fecerunt, inquit, caelum[g], post illos alii angeli fecerunt caelum, ita ex aliis alii prolati fecerunt tertium caelum; qui secundum ordinem et alii, inquit, fecerunt trecentos sexaginta quinque caelos. Et imponit virtutibus illis nomina angelica[h], et ipse magiis[i]

4. in Aegyptum *b.* 5. dicebat *A.* 6. intellecto *Bac.* 7. et virtutem *A.* virtutem et *Fabricius, ex Epiphanio.* et virtute *Babc.*

vacans itidem multos imperitos decepit. Hominem autem ab angelis[k] factum asserit: dominum etiam verum omnipotentem, et eum audet angelum dicere[l], et accepisse genus Iudaeorum in haereditatem, et eduxisse eos de terra Aegypti[m]. Hic ergo audacior factus[n] elatus est, inquit, adversus ceteros angelos, et volens in subiectione habere alios, habuit contrarias gentes, quas commoverunt virtutes inimicae eius. Ideo et contra Iudaeos diversae gentes, inquit, surrexerunt. Christum autem dicit quasi [8]per umbram[o] putative passum fuisse. Simonem etiam Cyrenaeum pro eo ad passionem venisse affirmat. Ipse enim, inquit, portavit [9]eius crucem[p]. Hic etiam male permittit vivere[q], et dat licentiam vitiis

8. per *om. A.* 9. eius *om. A.*

Theodoret. [illegible] *perire[?]*." Epiphanius: „οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ μαγγανείας μαγγανείαις προσαγόμενος οὐκ ἐπαύσατο καὶ περιεργίας ὁ ἀπατεών." *(F.)*

k. Hominem ab angelis] Epiphan. „πεπλάσθαι τὸν ἄνθρωπον, et τὴν κτίσιν ταύτην γεγενῆσθαι." Homines et omnia haec inferiora a trecentesimo sexagesimo quinto coelo eiusque angelis conditum statuit Basilides. Vide Augustinum de Haeres. cap. 4. Theodoretum. etc. *(F.)*

l. et eum audet angelum dicere] Epiphan. „βλασφημεῖν αὐτὸν τὸν παντοκράτορα κύριον τὸν ὄντως ὄντα θεὸν μόνον καὶ οὐχ ἕτερον -- ἕνα βούλεται καὶ αὐτὸν τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων ἀγγέλων." Deum Iudaeorum Basilides habuit pro principe angelorum caeli trecentesimi sexagesimi quinti. Irenaeus lib. 1. c. 23. „*Eos autem qui posterius continet caelum angelos, quod etiam a nobis videtur, constituisse ea quae sunt in mundo omnia, et partes sibi fecisse terrae et earum, quae super eam sunt, gentium. Esse autem principem ipsorum eum, qui Iudaeorum putatur esse deus. Et quoniam hic suis hominibus, id est Iudaeis, voluit subiicere reliquas gentes, reliquos omnes principes contra stetisse ei et contra egisse*". *(F.)*

m. de terra Aegypti] Epiphanius XXIV. 2. „εἰληχέναι δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἐξ κλήρου αὐτοῦ καὶ τὸν αὐτὸν ὑπὲρ ἀγγέλων αὐθαδέστερον ἐξαγαγεῖν δὲ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, αὐθάδεια βραχίονος ἰδίου, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἰταμώτερον τῶν ἄλλων καὶ αὐθαδέστερον." *(F.)*

n. audacior factus] Idem Epiphanius p. 70. „ὅθεν διὰ τὴν αὐθάδειαν αὐτοῦ βεβουλεῦσθαι τὸν αὐτὸν αὐτῶν θεὸν καθυποτάξαι τῷ γένει τοῦ Ἰσραὴλ πάντα τὰ ἄλλα ἔθνη, καὶ διὰ τοῦτο πεποιηκέναι πολέμους." *(F.)*

o. per umbram putative] „ὡς δοκήσει πεφηνότα." umbratiliter, ut supra c. 20. et 21. Basilides apud Epiphanium XXIV. 3. „οὐχὶ Ἰησοῦν πεπονθέναι, ἀλλὰ Σίμωνα τὸν Κυρηναῖον" etc. Irenaeus: „*quapropter neque passum eum, sed Simonem quendam Cyrenaeum angariatum portasse crucem eius pro eo, et hunc secundum ignorantiam et errorem crucifixum, transfiguratum ab eo ut putaretur ipse esse Iesus: et ipsum autem Iesum Simonis accepisse formam, et stantem irrisisse eos.*" Huius de Simone commenti Basilidiani vestigium in tenebrionis Muhamedici pseudevangelio, quod S. Barnabae apostoli nomine proscriptum extat. *(F.)*

p. portavit eius crucem] Matth. XXVII. 32. Marc. XV. 21. Luc. XXIII. 26. Atque ex Lucae verbis suspicetur aliquis non mutuam sive vicariam, sed sociam potius operam Christo crucem suam ferenti Ioh. XIX. 17. Simonem praestitisse. Licet vero solus etiam pro Christo Simon ad aliquod tempus crucem gestaverit, non ideo si Iudaei omnes tam fuere stupidi captique oculis, etiam evangelistas et apostolos omnes aliquis nobis fingat tam ignaros vel mala fide, ut Christum crucifixum a Iudaeis traderent, et Paulus hoc omnem suam glorietur esse scientiam quod norit Christum, eumque crucifixum. 1. Corinth. II. 2. *(F.)*

q. male permittit vivere] Simonis Magi exemplo, ut docet Epiphan.: „πᾶσαν ἐπιτήδευσιν κακουργίας καὶ ἀσελγείας ἐπιτρέπει τοὺς αὐτῷ μαθητευομένους ἐπιτελεῖν, ἄνδρας μετὰ γυναικῶν πολυ-

secularibus inhaerere. Prohibet etiam pati martyrium[r] homines pro nomine [10]Christi, dicens ita: Ignoras quid[s] desideras: Non enim passus est, inquit, Christus, neque crucifixus est: Quomodo itaque potes, inquit, confiteri hunc crucifixum, cum non sit crucifixus, et ignoras qui passus sit?

Nicolaum Antiochenum advenam[a] qua sit amentia deceptus videamus, qui sub apostolis fuit atque ab eis est electus diaconus septimus, ut scriptum est in Actibus Apostolorum[b], posteaque recedens ab eis[c] atque a sana doctrina diversis erroribus et fallaciis pessumdatus est, qui fuit primum cum apostolis et Stephano beatissimo martyre, qui[d] dicit et ipse virtutes[e] esse plurimas; unde et Gnostici[f], qui scire se aliquid putant, maxime emerserunt. Isti [1]Barbelo[g] venerantur, et [2]Noriam[h] quamdam mulierem. Alii au- Cap. XXXIII.

10. Christi domini. dicens *A.*
Cap. XXXIII. *in Babr. inscriptum habet* NICOLAVS ANTIOCHENVS. — 1. Barbelum *A.* 2. Noriam *c.* Noram *A Bab.*

μιξίαν τινὰ κακῆς ὑποθέσεως τοὺς αὐτῷ πεισθέντας διδάσκει." Irenaeus: „*Contemnere et idolothyta et nihil arbitrari, sed sine aliqua trepidatione uti eis: habere autem et reliquarum operationum usum indifferentem et universa libidinis.*" *(F.)*

r. Prohibet etiam pati martyrium] Epiph. XXIV. 4. „διδάσκει μὴ δεῖν μαρτυρεῖν." Irenaeus: „*Tu, aiunt, omnes cognosce, te autem nemo cognoscat. Quapropter et parati sunt ad negationem qui sunt tales, imo et magis ne pati quidem propter nomen* (Christi) *possunt, cum sint omnibus* (etiam non Christianis) *similes.*" *(F.)*

s. Ignoras quid desideras] „Ποθεῖς ὃ ἀγνοεῖς." *(F.)*

Cap. XXXIII. — a. advenam] Προσήλυτον. Act. VI. 5. Nicetae quidem lib. IV. Thesauri vocatur *Antiochenus ad Daphnen.* Fuere enim et aliae decem amplius urbes, Antiochiae nomine, praeter celebrem illam Syriae quae ad Daphnen appellabatur et Saturnini sedes fuit, teste Epiphanio XXIII. 1. *(F.)*

b. Actor VI. 5. *(F.)*

c. recedens ab eis] Multi etiam veteres Nicolaum ipsum ab haeresi et criminibus liberant, discipulos Nicolai arguunt. Vide Gobarum apud Photium Cod. CCXXXII. et Cassian. XVIII. 16. Collat. Recentioribus D. Ittigium τὸν μακαρίτη Diss. 1. de Haeresiarchis Apostolicae aetatis c. IX. et Cotelerium ad lib. VI. Constitutionum Apostol. cap. 8. p. 336. seq. Dubitare videtur Augustinus c. 5. de Haeres. [Nicolaum Nicolaitarum auctorem contra Natal. Alexandrum disputat Ambros. Gardebosc tom. I. Hist. Eccl. P. 4. Diss. 3. Mem. de Trevoux 1713. p. 1494 seq. Etiam Nicolaitas ex haereticorum catalogo expungendos singulari diss. contendit D. Ioh. Guil. Ianus. Witteb. 1723. 4. recusa tom. 2. Thesaur. Novi Philologico-Theologici p. 1016. Sed contra Ioh. Laur. Mosheim Dissert. ad Hist. Eccl. p. 389. 457. V. et Grotium ad Act. XX. 30. Buddeum in Ecclesia Apost. p. 382.] *(F.)*

d. qui] Nicolaus, puta, non Stephanus. *(F.)*

e. virtutes] I. e. Aeones sive angelos, de quibus paulo infra. *(F.)*

f. unde et Gnostici] Gnosticos a Nicolao incrementa sumpsisse tradunt etiam alii, ut Nicetas. Quin et Irenaeus III. 11. Nicolaitas vocat „*vulsionem eius quae falso cognominatur scientia.*" Atque Epiphanius XXVI. 1. de Gnosticis: „οὗτοι δὲ οἱ τούτῳ τῷ Νικολάῳ συνεζευγμένοι." Confer Augustin. c. 6. *(F.)*

g. Barbelo] A בר filius et בעלה domina, quasi filium dominae dicas, ut notavit Io. Croius. Confer quae viri docti ad Irenaeum lib. 1. cap. 33. Inde dicti Gnostici *Barbelitae* sive *Barbeliotae*; vide Cotelerium ad Damascen. p. 764. Apud Nicetam male *Borbolitae*, cum supra iam memorasset Borborianos. *(F.)*

h. Noriam] Ita scripsi pro *Noram:* illud enim ab igne sive luce (ut Grae-

tem ex eis [3]Ialdabaoth[i] quendam, alii autem [4]Caulacau[k] hominem. Dicunt autem et dogmata ponentes ista: [5]Ante erant solum tenebrae et profundum [6]et aqua[l], atque [7]terrae divisio[m] facta est in medio, et spiritus separavit haec elementa. Tunc ergo tenebrae [8]irruentes[n] in spiritum genuerunt quatuor Aeonas, et isti quatuor genuerunt alios quatuor[o] Aeonas. Hoc autem dextra atque sinistra lux, [9]inquit, sunt et tenebrae[p]. [10]Et quendam etiam concubuisse cum illa muliere et virtute dicunt, de qua nati sunt dii, et homines[q], et angeli, et septem spiritus daemoniorum. Addunt etiam prophetas quosdam natos de ea, [11]specioso nomine, ut Barcabban[r]. Alii autem evangelium consummationis[s] et visiones inanes et plenas fallaciae et somnia [12]videre diversa asserunt delirantes.

3. Ialdabot *A.* 4. Caulacau *c.* Calacaum *ABab.* 5. Ante inquit erat solem *A.* 6. et *A.*, ex *reliqui.* 7. ex his divisio *A.* 8. irruentes *c.* intuentes *reliqui.* 9. inquit, sunt, et tenebrae *A. Fabricius ex Epiphanio coniecerat scribendum* inquiunt, et tenebrae sunt. *Reliqui libri habent* inquiunt, sunt. 10. Et *om. Ab.* 11. specioso nomine, ut Barcabban *c.*, specioso nomine, et Barcaban (Barabban *Ba.* Barabbam *b.*) *Babc.* speciosum nomen Barcaban *A. Reponendum suspicor* Barcoph et Barcabban, *cum plures de illa muliere natos prophetas narret.* 12. videre se diversa *b.*

cum Pyrrhae Deucalionis petitum nomen ferebant esse coniugis Noëmi patriarchae. Iren. lib. I. c. 34. Epiphan. XLVI. 1. Apud Damascenum de Haeres. c. 26. pro Βαρβέλλου καὶ Βαρὼ videtur legendum Βαρβηλὼ καὶ Νωρίαν, vel potius Βαρβῆλον καὶ Βαρβηλώ· haec enim duo distincte memorat Irenaeus lib. I. cap. 33., licet apud Epiph. XX. 2. legitur Βαρβηρὼ ἤτοι Βαρβηλώ. *(F.)*

i. Ialdabaoth] Quasi יה אל דבאות, deus roboris. V. C. Sam. Basnage Annal. ad A. C. 83. num. 6. Confer Irenaeum lib. I. c. 34. et Nicetam IV. 9., ubi vides deum Iudaeorum Ophitis hoc nomine venisse. *(F.)*

k. Caulacau] Ita scripsi pro vitioso *Calacaum.* Theodoret.: „καυλακαυχά." Petitum nomen est ex Esaiae XXVIII. 10. קו לקו, ut praeter Epiphanium XXV. 4. notarunt Hieronymus ad Esaiam et Nicetas (T. 25. Bibl. Patrum Lugd. p. 109.) ubi Danielis visio duodecima perperam allegatur pro Esaiae. De nomine illo disserunt Petavius ad Epiph. p. 44. Wetstenius ad Origenem p. 102. et Sam. Basnage T. 1. Annal. p. 790. Quem porro *hominem* praesenti loco ab haereticis cultum Philastrius scribit, Epiphanius XXV. 3. vocat ἄρχοντά τινα, hoc est aeonem sive angelum. Theodoretus vero Christum ipsum hoc nomine veneratos innuit lib. I. de Haereticis Fab. c. 4., ita Caulacau fuisset illis quasi *expectatus.* *(F.)*

l. profundum et aqua] Ita legendum pro *profundum ex aqua.* Epiphan. XXV. 5. „λέγοντες ὅτι σκότος ἦν καὶ βυθὸς καὶ ὕδωρ." *(F.)*

m. terrae divisio] I. e. terrae ab aquae separatio Genes. I. 9. *(F.)*

n. tenebrae irruentes] Sic legendum pro *tenebras intuentes* quod habebant editiones. Epiphanius: „τὸ δὲ σκότος ἦν χαλεπαῖνον τε καὶ ἐγκοτοῦν τῷ πνεύματι, ὅπερ σκότος ἀναδραμὸν περιεπλάκη τῷ πνεύματι." *(F.)*

o. alios quatuor] Apud Epiphanium: „*alios quatuordecim.*" Sed Philastri lectio recta est, et ex eo potius Epiphanii Codices emendandi. *(F.)*

p. sinistra lux, inquit, sunt] Videtur legendum: „*dextra atque sinistra, lux inquiunt, et tenebrae sunt.*" Epiphanius: „καὶ γέγονε δεξιά τε καὶ ἀριστερὰ φῶς καὶ σκότος." *(F.)*

q. et homines] Hominum nulla hic apud Epiphan. XXV. 5. mentio. *(F.)*

r. Barcabban] Βαρκαββᾶν. Ita restitui ex Epiph. XXVI. 2. Eusebio IV. 7. Hist. Hieronymo c. 21. de Scriptor. Eccles. Theodoreto aliisque pro *Barraba*, quem male ingesserant superiores editiones. De suo autem addidit Philastrius quod prophetas hosce ex virtute illa natos Gnostici iactaverint. *(F.)*

s. evangelium consummationis] „Εὐαγγέλιον τελειώσεως" Epiph. XXVI. 2. *(Fabr.)*

Alii autem ab Iuda traditore[a] instituerunt haeresim, dicentes bonum opus fecisse Iudam quod tradiderit salvatorem. Hic enim, inquiunt, nobis omnis scientiae bonae[b] auctor extitit, per quem caelestia nobis mysteria manifestata sunt. Virtutibus etenim in caelo nolentibus [1]pati Christum[c], et scientibus quod si fuerit passus, vitam hominibus donaturus sit, hoc sciens, inquit, Iudas, quod si fuerit passus Christus, salutem hominibus allaturus esset, hinc tradidit salvatorem. Hoc autem malum adsertionis impiae quibusdam vanis et vecordibus quasi verisimile videtur esse interdum, cum sit in omnibus contrarium et execrabile, cum propheta [2]eum David[d] ante et dominus salvator[e] damnaverit, et beati apostoli[f] sententiam domini adversus eum confirmaverint edocentes. Cap. XXXIV.

Post istum [1]Carpocras[a] nomine surrexit, et ipse dicens unum principium[b], de quo principio, id est de deo, prolationes factae [2]sint angelorum atque virtutum: quae autem virtutes [3]deorsum Cap. XXXV.

Cap. XXXIV. *in abc. inscriptum habet* HAERESIS AB (DE *b.*) IVDA TRADITORE. — 1. inquit pati *A.* 2. eum *om. Babc.*

Cap. XXXV. *in Babc. inscriptum habet* CARPOCRAS. — 1. quidam Carpocras *b.* 2. sunt *A.* 3. deorsum *c.* deorum *reliqui.*

Cap. XXXIV. — a. ab Iuda traditore] Iudaitas appellat Pseudo-Hieronymus cap. 8. Indiculi haeresium. Consimilem opinionem infra cap. 36. Philastrius noster tribuit Cerintho. Alii Caianis de quibus cap. 2. De recentioribus idem delirium recoquentibus vide si lubet B. D. Ittigium de Haeresiarchis Apostolicae aetatis diss. 2. p. 115. et Io. Henricum Ottium Hist. Anabapticae p. 267. *(F.)*

b. scientiae bonae] Consilii divini de nostra per Christi mortem salute: cui soli, non autem Iudae referri gratias a nobis, neque proditionem pro causa salutis nostrae habere oportet, quum divina sapientia, cui malitiam Iudae in bonum finem deflectere placuit, aliis etiam modis consulere saluti nostrae potuisset. Praeclare hanc in sententiam S. Chrysostomus homilia LXXXII. in Matthaeum p. 854., et homilia LXXXIV. p. 875. *(F.)*

c. Virtutibus etenim in caelo nolentibus pati Christum] Angelorum lapsum sive peccatum aliqui veterum olim putarunt fuisse invidiam in homines, non modo quod ad imaginem dei essent conditi, sed etiam quod salvatorem deus missurus peccantibus fuisset, ut docuit B. D. Spenerus in vindiciis germanice editis adversus Danielem Hartnaccium p. 19. seq. Eadem sententia placuit recenti aetate Paulo Sherlogo in Dioptra Antiquitatum Hebraicarum; ait enim Luciferum rabide tulisse, cum inter magna alia arcana sacramentum incarnationis futurum rescivisset. *(F.)*

d. propheta David] Psal. LXIX. 25. CIX. 8. *(F.)*

e. dominus salvator] Matth. XXVI. 24. Ioh. XVII. 12. *(F.)*

f. beati apostoli] Actor. I. 18. et 25. In editione Helmst. vocabulum *apostoli* male exciderat. *(F.)*

Cap. XXXV. — a. Carpocras] Καρποκρᾶς etiam Epiphanio XXVII., sed aliis ut Irenaeo, Eusebio, Timotheo presb. Theodoreto *Carpocrates.* Sectatores Epiphanio Καρποκράσιοι, aliis ut Augustino c. 7. et eidem Epiphanio XXX. 1. *Carpocratiani*, Nicetae *Carpocrateni.* [De Carpocrate v. Io. Frid. Hebenstreitii Dissert. de Haeresi Carpocratianorum Witteb. 1712. Epistolam posteriorem Petri et Epistolam Iudae Carpocratianis oppositam esse suspicatur Hugo Grotius ad v. 4. 7. 8.] *(F.)*

b. unum principium] „Μίαν ἄνω ἀρ-

[4]sunt[c], fecerunt creaturam istam visibilem[d] ubi [5]nos consistamus. Christum autem dicit non de virgine Maria et divino spiritu[e] natum, sed de semine Ioseph hominem natum[f] arbitratur, deque eo natum carnaliter, sicut omnes homines, suspicatur. Qui post passionem[g], inquit, melior[h] inter Iudaeos vita integra et conversatione inventus est; cuius animam in caelum susceptam praedicat, carnem vero in terra dimissam[i] aestimat, animique salutem solum[k], carnis autem non fieri salutem opinatur.

Cap. XXXVI. [1]Cerinthus successit[a] huius errori, [2]ex similitudine vanitatis docens de generatione [3]itidem salvatoris[b] deque creatura angelo-

4. sunt, fecerunt *A.* sint, fecerunt *b.* sint, fecerint *reliqui.* 5. nos inquit consistimus *A.*

Cap. XXXVI. *in Bav. inscriptum habet* CERINTHVS, in *b.* CHERINTHVS. — 1. Cherinthus *b.* 2. ex similitudine *cp.* et similitudini *libri omnes.* 3. itidem *om. A.*

χὴν καὶ πατέρα τῶν ὅλων, ἄγνωστον καὶ ἀκατονόμαστον" Epiph. XXVII. 2. *(F.)*

c. quae autem virtutes deorsum sint] Sic non dubitavi scribere pro lectione corrupta, quae erat in editionibus: „*quae autem virtutes deorsum sint.*" Virtutes deorsum existentes dicuntur angeli „πολὺ τι ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ ἀγνώστου ὑποβεβηκότες et ἀποστάντες ἀπὸ τῆς ἄνω δυνάμεως," ut est apud Epiphanium. Tertulliano dicuntur „*virtutes longe a superiore principali distantes.*" Ab Irenaei interprete „*angelis multo inferiores ingenito patre.*" *(F.)*

d. creaturam istam visibilem] „Τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν κόσμῳ" Epiphan. *(F.)*

e. divino spiritu] Ex Lucae I. 35. *(F.)*

f. de semine Ioseph hominem natum] Epiphan. „Ἰησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν ἀπὸ Ἰωσὴφ γεγενῆσθαι καθάπερ καὶ πάντες ἄνθρωποι ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐγεννήθησαν." *(F.)*

g. post passionem] Post superatos et praetervectos perpessionibus exantlatis angelos κοσμοποιούς. Epiphanius p. 103. ex Irenaei lib. I. cap. 24. „τὴν δὲ ψυχὴν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἔθεσιν ἀνατραφεῖσαν καταφρονῆσαι αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο δυνάμεις εἰληφέναι, δι' ὧν τὰ ἐπὶ κολάσει πάθη προσόντα τοῖς ἀνθρώποις δυνηθῆς πρᾶξαι, ὑπερβῆναι τοὺς κοσμοποιοὺς ἴσχυσεν." *(F.)*

h. melior] Tertullianus c. 48. ex Carpocratis sententia ait Christum „*hominem tantummodo genitum, sane prae ceteris iustitiae cultu, vitae integritate meliorem; hunc apud Iudaeos passum, solam animam ipsius caelo receptam, eo quod et firmior et robustior ceteris fuerit.*" *(F.)*

i. carnem in terra dimissam] Immissam sepulchro, ibique relictam. *(F.)*

k. animi salutem] Salutem ponit pro immortalitate, itaque ait carnis salutem a Carpocrate negari, quoniam resurrectionem ille infitiabatur: „*ex quo colligeret*, inquit Tertullianus, *tantum animarum salutem, nullas corporis resurrectiones.*" Ita saepe idem Tertullianus libro de Resurrectione Carnis. Philastrius infra cap. 38. de Valentino: „*animam solam salvari, corpus autem hominis non salvari arbitratur.*" *(F.)*

Cap. XXXVI. — a. Cerinthus successit] Carpocrate posteriorem Cerinthum facit etiam Tertullianus, sive quisquis librum de Praescriptionibus appendice locupletavit. Sed Irenaeus et Epiphanius et Hieronymus contra Luciferianos Carpocratem licet ante commemorant, tamen tempore priorem non testantur, neque fuisse credibile est, cum Cerinthus Iohannis Apostoli tempore iam suos errores sparserit, ut praeter eundem Irenaeum multi tradunt alii, ne dicam Petro, Iacobo et Paulo apostolis iam quaestionem seditionis movisse, de quo infra. *(F.)*

b. de generatione salvatoris] Iosephi et Mariae filium fuisse Iesum Cerinthus docuit cum Carpocrate, sed in hoc ab illo diversus fuit, quod post baptismum descendisse in eum traderet Christum, adeoque Christum a Iesu divelleret. Vide Irenaeum lib. 1. cap. 25. Epiphanium XXVIII. 1. *(F.)*

rum[c], in nullo discordans ab eo, nisi quia, ex parte solum[d], legi consentit, [4]quod a deo data sit[e], et ipsum [5]deum Iudaeorum eum esse [6]aestimat qui legem dedit filiis Israël. Docet autem circumcidi[f] et sabbatizare[g], et Christum nondum [7]surrexisse[h] a mortuis, sed surrecturum annuntiat. Apostolum Paulum non accipit[i], Iudam traditorem honorat[k], evangelium secundum Matthaeum solum accipit[l], tria evangelia spernit, Actus Apostolorum abiicit[m], beatos martyres blasphemat[n]. Hic sub [8]apostolis quaestionem se-

4. *Reposuerim* quoad. 5. deum Iudaeorum eum esse *A.* dominum Iudaeorum esse *c. de emendat. Cotelerii Monum. Eccl. Gr. tom. I. p. 765.* dominum Iudaeos esse *Bab. In Ba. h. l. asteriscus conspicitur in marg.* 6. existimat *b.* 7. resurrexisse *bc.* 8. apostolis beatis quaestionem *A.*

c. de creatura angelorum] Hoc est de mundo ab angelis creato, ut praeter eundem Irenaeum tradunt Epiphanius XXVIII. 1. Augustinus c. 8. Damascenus et alii. *(F.)*

d. ex parte solum] Vitiose erat editum *ex patre*, et mox *et ipsum dominum Iudaeos*, pro *dominum Iudaeorum*, ut monuit quoque Cotelerius T. I. Monument. p. 765. Ait autem Philastrius Cerinthum ex parte consentire legi, quod Epiphanius p. 110. „προσέχειν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ἀπὸ μέρους." *(F.)*

e. legi quod a deo data sit] Non a deo summo, sed deo Iudaeorum, aliquo ex angelorum numero, a quibus orbis fuerit conditus. Epiphan. „φάσκει δὲ οὗτος νόμον καὶ τοὺς προφήτας ὑπὸ ἀγγέλων δεδόσθαι, καὶ τὸν δεδωκότα νόμον ἕνα εἶναι τῶν ἀγγέλων τῶν τὸν κόσμον πεποιηκότων." Tertullian. de Cerintho: „*ipsam quoque legem ab angelis datam perhibens, Iudaeorum deum non dominum* (h. e. deum summum), *sed angelum promens.*" *(F.)*

f. circumcidi] Vide Epiphan. XXVIII. 5., et nostrum infra hoc ipso capite. *(Fabr.)*

g. sabbatizare] Ita scripsi pro *sabbatizari.* Fuit autem hoc commune Cerintho cum aliis iudaizantibus apostolorum tempore, ut sabbata contenderent more Iudaico observanda esse, itaque Paulus illud reiiciens monet Colossenses II. 16. „μή τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν μέρει ἑορτῆς ἢ νουμηνίας ἢ σαββάτων." *(F.)*

h. Christum nondum resurrexisse] Fallitur S. Augustinus et Auctor Praedestinati, qui c. 8. de Haeres. ex Cerinthi sententia scribunt „*Iesum non surrexisse, sed surrecturum.*" Nam Iesum a Christo (ut iam supra monui) divellens Cerinthus Iesum surrexisse non diffitebatur, sed de Christo illud negabat. Ita perspicue Irenaeus lib. 1. cap. 25. „*post baptismum descendisse in eum figura columbae - - in fine autem revolasse iterum Christum de Iesu, et Iesum passum esse et resurrexisse: Christum autem impassibilem perseverasse, existentem spiritalem.*" Itaque nec accurate Epiphanius XXVIII. 6. eumque secutus Timotheus presbyter apud Cotelerium III. Monum. pag. 388. „Χριστὸν πεπονθέναι καὶ ἐσταυρῶσθαι, μήπω δὲ ἐγηγέρθαι, μέλλειν δὲ ἀνίστασθαι ὅταν ἡ καθόλου γένηται νεκρῶν ἀνάστασις." Rectius idem XXVIII. 1. „πεπονθότα δὲ τὸν Ἰησοῦν καὶ πάλιν ἐγηγερμένον. Χριστὸν δὲ τὸν ἄνωθεν ἐλθόντα εἰς αὐτὸν, ἀπαθῆ ἀναπτάντα." Neque accurate de Cerintho appendix ad Tertull. „*Christum ex semine Ioseph natum.*" Imo debebat dicere *Iesum.* *(F.)*

i. Paulum non accipit] Epiphanius XXVIII. 5. „τὸν δὲ Παῦλον ἀθετοῦσι, διὰ τὸ μὴ πείθεσθαι τῇ περιτομῇ. ἀλλὰ καὶ ἐκβάλλουσιν αὐτὸν διὰ τὸ εἰρηκέναι ὅσοι ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε." Galat. V. 4. „καὶ ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει." id. V. 2. *(Fabr.)*

k. Iudam traditorem honorat] Hoc non Cerintho alii tribuunt, sed Caianis, ut dixi supra ad cap. *XXXIV.* *(F.)*

l. Matthaeum solum accipit] Neque illud quidem evangelium integrum, sed tantum quatenus haeresi Cerinthi non refragabatur. Vide Epiphanium *XXVIII.* 5. et *XXX.* 14. *(F.)*

m. Actus Apostolorum abiicit] Hos etiam ab Ebionaeis reiectos notat Epiphanius *XXX.* 16. *(F.)*

n. beatos martyres blasphemat] Cerintho assensit Basilides, qui et ipse prohibebat martyrium: supra c. XXXII.

ditionis[o] commovit, dicens debere circumcidi homines, cuius causa contra illum et haeresim eius decreverunt [9]in suis Actibus [10]apostoli sententiam[p], non debere iam homines Iudaismo, id est circumcisioni, aliisque talibus superstitionis vanae parere carnalibus, qui de gentibus venientes credebant in Christum dominum nostrum salvatorem.

Cap. XXXVII. Hebion discipulus [1]Cerinthi[a], in multis ei similiter[b] errans sal-

9. de *b*. 10. beati apostoli *A*.
Cap. XXXVII. *in Babc. inscriptum est* Hebios. — 1. Cherinthi *b*.

Unde autem hoc de Cerintho hauserit Philastrius, non constat, nam in Irenaeo et Epiphanio illud non legas. *(F.)*

o. quaestionem seditionis] Narrat Epiphanius triplicem ταραχὴν sive seditionem de circumcisione ritibusque Iudaicis servandis motam a Cerintho, antequam suam in Asia haeresin spargeret: unam quidem perturbatis Antiochenis, ad quos Iacobus et caeteri Apostoli rescripserunt Actor. XV. 24., alteram Hierosolymis, cum Petrus a Cornelio reversus esset Hierosolyma Actor. XI. 2. 3. Tertiam itidem Hierosolymis adversus Paulum Actor. XXI. 28. Easdem tres ταραχὰς Cerintho impingit Timotheus presb. *(F.)*

p. decreverunt in suis Actibus apostoli] Petro et Iacobo praeeuntibus iudicantes „μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν θεόν" Actor. XV. 19. Hieronymus Epist. 89. ad Augustin. „*in Cerinthi et Hebionis haeresin delabimur, qui credentes in Christum propter hoc solum a patribus anathematizati sunt, quod legis caerimonias Christi evangelio miscuerunt, et sic nova confessi sunt, ut vetera non amitterent.*" Omnia fuisse Iudaica quae adstruebat Cerinthus, probe notatum Agobardo lib. de Iudaicis superstitionibus T. XIV. Bibl. Patrum p. [illegible]7. *(F.)*

Cap. XXXVII. — a. Hebion discipulus Cerinthi] Tertullianus sive quisquis auctor appendicis ad librum de Praescript. cap. 48. Hebionem Cerinthi successorem vocat, cui suffragatur Hieronymus contra Luciferianos p. 304. Novi esse viros eruditos qui nullum unquam fuisse Hebionem putant, sed nemo est ex veteribus qui neget, multi qui affirment extitisse, ut praeter Hieronymum pluribus locis, ac Philastrium nostrum et Tertullianum ipsum c. 33. de Praescript. Pacianus Epist. 1. Hilarius libris de Trin. Rufinus in Symbolum, Theodoretus lib. 2. de Haeret. Fabul. c. 1. [Cassianus I. lib. de Incarnatione cap. 2. et lib. III., cap. 5. lib. V., c. 10. Cf. Mosheim. Observ. Sacr. c. 5. pag. 233 sqq., diss. ad Hist. Eccl. pag. 552 sq., Buddei Eccles. Apost. Guil. Whiston Authentic Records p. 949 sq. de Ebionitarum commentis disputat, et Ebionitis ascribit Papiam p. 680. 951., Hegesippum p. 950. 952., Clementinas Homilias p. 953 sq., nec non Iosephum p. 954 sq. Ebionitarum apologiam scripsit Iac. Rhenferdus diss. de Fictis Iudaizantium Haeresibus.] aliique, inprimis diserte Epiphanius XXX. 2. in pago Cocabe in regione Basanitide habitasse Ebionem testatus, et c. 17. p. 141. cum monuisset nomen Ebionis Hebraica lingua *pauperem* significare, subiungit: „ἀλλὰ φύσει τῷ ὄντι ἔβιων ἐκαλεῖτο, κατὰ προφητείαν οἶμαι ὁ πτωχὸς καὶ τάλας, τὸ ὄνομα ἐκ πατρὸς αὐτοῦ καὶ μητρὸς κεκληρωμένος." Interpolata Ignatii ad Philadelphenos Epistola cap. 6. „καὶ ἔστιν ὁ τοιοῦτος πένης τὴν διάνοιαν ὡς ἐπικαλεῖται ἔβιων." Hinc frequens annominatio in veterum scriptis ad paupertatis nomen, ubi de Ebionaeis loquuntur: sed hinc neutiquam licet colligere nullum fuisse Ebionem, ex cuius ipso nomine ansam annominationis illius potius sumsisse credibile est Originem, cum lib. 2. contra Celsum pag. 56. ait Ebionaeos esse ἐπωνύμους τῆς κατὰ τὴν ἐκδοχὴν πτωχείας τοῦ νόμου, quod scilicet adhuc haererent in πτωχοῖς στοιχείοις rituum Iudaicorum. Sic πτωχοὶ τῇ διανοίᾳ Ebionaei dicuntur eidem Origeni IV. περὶ Ἀρχῶν, et Homil. 3. in Genesin et Eusebio III. 27. Hist. Eccles. et lib. 1. de Eccles. Theol. c. 14. Et Ebionaeus πτωχεύων περὶ τὴν εἰς Ἰησοῦν πίστιν Origeni in Matth. XX. p. 428., sive πτωχῶς καὶ ταπεινῶς de Christo sentiens, ut Eusebii verbis utar III. 27. Hist. Ebionis alicuius in Tal-

vatorem nostrum hominem de Ioseph natum[c] carnaliter [2]aestimabat, nihilque in eo divinitatis fuisse docebat, sed sicut omnes prophetas[d], sic et eum gratiam dei habuisse adserebat, non tamen dominum maiestatis et dei patris filium cum patre sempiternum esse credebat, cum divinae [3]scripturae dominum sempiternum cum patre vero[e] [4]aeque sempiterno ubique [5]testentur ac praedicent.

Cap. XXXVIII. Post istum[a] Valentinus quidam surrexit, Pythagoricus[b] magis quam Christianus, [1]vanam quandam ac perniciosam doctrinam eructans, et velut arithmeticam, id est numerositatis, [2]novam fallaciam[c] praedicans, multorumque animas ignorantium captivavit.

2. existimabat *b*. 3. sapientiae *b*. 4. ac *A*. 5. testantur A.
Cap. XXXVIII. *in Babc. inscriptum est* Valentinvs. — 1. Nam *A*. 2. notitiam *A*.

mude fieri mentionem notavit Io. Lightfootus Tom. 2. Opp. p. 148. *(F.)*

b. in multis ei similiter] Non in omnibus. Neque assentior viris eruditis, qui apud Irenaeum lib. 1. cap. 26. de Ebionaeis legunt: „*Ea autem quae sunt erga dominum, consimiliter ut Cerinthus et Carpocrates opinantur.*" Nam legendum *non similiter* testatur Epiphanius XXX. 14. Cum enim dixisset Cerinthum et Carpocratem ex genealogia Christi in evangelio Matthaei probare conatos, Christum e Iosephi et Mariae semine esse procreatum, mox de Ebionitis subiunxit: „οὗτοι δὲ ἄλλα τινὰ διανοοῦνται," *illi diversa quaedam statuunt.* Deinde docet amputasse eos genealogiam, Iesumque pro mero habuisse homine, Christum vero qui columbae specie in eum illapsus fuerit, hominemque se negaverit, quando extensa in discipulos suos manu dixit: *Ecce mater meae et fratres mei.* Matth. XII. 49. *(F.)*

c. de Ioseph natum] „Ἐκ σπέρματος ἀνδρός, τουτέστι Ἰωσήφ" Ebion apud Epiphanium XXX. 3. Eusebius de Ebionaeis III. 27. Hist. „λιτὸν μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ κοινὸν ἡγοῦντο κατὰ προκοπὴν ἤθους αὐτὸν μόνον ἄνθρωπον δεδικαιωμένον, ἐξ ἀνδρός τε κοινωνίας καὶ τῆς Μαρίας γεγεννημένον." Similia Theodoretus et alii. *(F.)*

d. sicut omnes prophetas] In hoc tamen Christum praestare profitebantur, quod caeteri prophetae tantum ex ingenio suo et intellectu sapuerint, Christus verus propheta fuerit. Ita enim puto accipiendum quod ait Epiphanius XXX. 18. „τοὺς δὲ προφήτας λέγουσι συνέσεως εἶναι προφήτας καὶ οὐκ ἀληθείας — τὸν δὲ Χριστὸν προφήτην λέγουσι τῆς ἀληθείας." Hinc Methodius in Convivio Virginum pag. 113. de Ebionaeis: „ἐξ ἰδίας κινήσεως τοὺς προφήτας λελαληκέναι φιλονεικοῦντες." *(F.)*

e. cum patre vero] Ita ut verus pater Christi deus sit, ac Christus proprius unigenitus dei filius Rom. VIII. 32. Psal. II. 7. Matth. III. 17. XVII. 5. Ioh. I. 14. 18. III. 16. 18. Hebr. I. 8. *(Fabr.)*

Cap. XXXVIII. — a. Post istum] Episcoporum Romanorum tempore Hygini, Pii, Aniceti. Hyginus fuit ab a. C. 138. Pius ab a. 150. Anicetus ab a. 153. ad 162. Vidi quae viri docti ad Irenaeum III. 4. *(F.)*

b. Pythagoricus] Idem S. Irenaeus de Valentinianis II. 19. „*quod autem velint in numeros transferre universum hoc, a Pythagoricis acceperunt, primum enim hi initium omnium numeros substituerunt, et initium ipsorum parem et imparem, ex quibus et ea quae sensibilia et insensata sunt subiecerunt.*" De hoc Pythagoricorum dogmate vide si placet Iamblichum in Theologumenis Arithmeticae, et Denarium Pythagoricum Iohannis Meursii: et speciatim quod ad Valentinianorum aemula placita attinet, Renati Massueti dissertationes praevias ad Irenaeum p. XXVIII. *(Fabr.)*

c. numerositatis novam fallaciam] Multos Aeonas, Aeonum syzygias ac successiones multiplices, de quibus infra. *Numerositatem* pro multitudine passim legas apud Augustinum, Macrobium, Orosium, Sidonium, et alios medii aevi scriptores, nescio an etiam apud antiquiores. *(F.)*

Et in primis quidem fuit in [3]ecclesia[d]. Elatior autem factus postmodum[e] errore non parvo deceptus est, degensque in Cypri provincia coepit hoc definire: Nihil erat aliud ante, inquit, in mundo, nisi Profundum maris[f] et [4]Silentium[g], quod [5]poëtae Chaos[h] [6]adserunt, deque hoc Profundo et Silentio [7]edocens processisse Intellectum et Veritatem[i], de Intellectu autem et Veritate Verbum et Vitam[k], de Verbo autem et Vita Hominem et Ecclesiam[l], de Homine autem et Ecclesia processisse duodecim Aeonas[m], id est Secula[n] et de Verbo et Vita [8]decem Aeonas processisse, de Intellectu autem

3. ecclesiam *A.* 4. silentium maris et silentium quod *A.* 5. poëtae Chaos *b.* poëtae vani Chaus *A.* 6. adserunt edocentes *A.* 7. edocens *om. A.* 8. decem Aeonas *om. A.*

d. fuit in ecclesia] In Aegypto et Romae quoad vixit, in ecclesiae communione vixit, sive ut ait Tertullianus c. 19. de Praescript. in catholicae doctrinam credidit, nec dum errores prodidit suos: at in Cyprum insulam delatus demum haeresin effudit, ut tradit Epiphanius XXXI. 7. „ἐφαντάζετο γὰρ πρὸ τούτου μέρος ἔχειν εὐσεβείας καὶ ὀρθῆς πίστεως ἐν τοῖς προειρημένοις τόποις. ἐν δὲ τῇ Κύπρῳ λοιπὸν εἰς ἔσχατον ἀσεβείας ἐλήλακε." *(F.)*

e. Elatior autem factus postmodum] Tertullianus contra Valentinianos c. 4. „*Speraverat episcopatum Valentinus, quia et ingenio poterat et eloquio. Sed alium ex martyrii praerogativa loci potitum indignatus, de ecclesia authenticae regulae abrupit (ut solent animi pro prioratu exciti, praesumtione ultionis accendi) ad expugnandam conversus veritatem.*" Episcopatum quo excidit Valentinus, in Cypro insula fuisse mihi persuadeo. *(F.)*

f. Profundum maris] Βυθὸς Cabbalistis *Ensoph*, deus spatium infinitum ab aeterno solus implens. *(F.)*

g. Silentium] Σιγή. Auctori Praedestinati *altum*, eine tiefe Stille. Deus in se latens, et nulla re creata manifestatus. Non necesse est ad hanc Valentini Σιγὴν respexisse S. Ignatium, cum filium dei λόγον ἀΐδιον οὐκ ἀπὸ σιγῆς προελθόντα scripsit, nihil enim aliud illa verba innuunt, quam aeternum fuisse Λόγον, neque ullam in deo ante ipsum praeextitisse silentium antiquius. [Manichaeis etiam haec de Βυθῷ et Σιγῇ Valentinianorum placita tribuit Photius III. 9. contra Manichaeos pag. 34. tom. II. Anecdott. Wolfii.] *(F.)*

h. poëtae Chaos] Accurate si inspicias, aliud est poetarum Chaos, aliud Valentinianorum Σιγή. Nam Chaos poëtis rudis indigestaque moles sempiterna materiae. Valentinianorum Σιγή omnem materiam et omnem rem creatam tempore antecessit. *(F.)*

i. Intellectum et Veritatem] Νοῦν καὶ Ἀλήθειαν, mundum intelligibilem, sive angelos antemundanos a deo conditos, quorum post lapsum sive peccatum demum secutam Valentiniani putabant mundi visibilis creationem. Hinc Demiurgum esse *fructum labis* aiunt apud Irenaeum II. 35. *(F.)*

k. Verbum et Vitam] Λόγον καὶ Ζωήν, mundum rationabilem hominum ante Christiana tempora. *(F.)*

l. Hominem et Ecclesiam] Ἄνθρωπον καὶ Ἐκκλησίαν, homines in ecclesiam Christianam congregatos. *(F.)*

m. duodecim Aeonas] Ex nominibus horum Aeonum apud Irenaeum libro et capite primo, Tertullianum, Epiphanium aliosque obviis constare potest nihil aliud voluisse Valentinum quam sub Angelorum praesidum nominibus varias praerogativas Christianae conditionis denotare. Similiter decem Aeonum nomina designant varias virtutes mundi rationabilis, octo denique summorum Aeonum nomina, praestantias mundi intelligibilis, quam primogenitam octonationem radicem et substantium omnium nuncupabat. *(F.)*

n. Aeonas, id est secula] Dubito Valentinum voluisse per Aeones denotare totidem temporum successiones: verius enim est per metonymiam Aeones ab ipso signari deos inferiores et angelos in aevo viventes. Vide Cotelerium ad Constitutiones Apostolicas VIII. 12. et Grabium ad Irenaeum pap. 9. Massuetum diss. praeviis ad Irenaeum pag. XXXVIII. seq. Deus ipse Valentino „τέλειος αἰὼν προών" apud Irenaeum, initio lib. 1. „καὶ καλῶς ἂν λέγοιτο ὁ αἰὼν θεός." Plotin. pag. 329. Saecula etiam pro angelis videtur dixisse Hilarius 2. de Trin. „*Archangeli nesciunt, angeli non audierunt, saecula non tenent.*" *(Fabr.)*

et Veritate octo Aeonas, et esse hanc [9]τριακοντάδα Seculorum[o], id est triginta [10]Aeonas. De ogdoade ergo et decade [11]et duodecade consistere triginta Aeonas [12]delirat[p]. Dicit autem Christum a patre, quem Profundum nomine[q] appellat, ad totius mundi salutem[r] fuisse dimissum, deque caelo eum carnem detulisse, nihil autem [13]accepisse de sancta virgine, sed ut aquam per rivum[s], ita transisse per eam affirmat. Animam ergo solam salvari[t], corpus autem hominis non salvari arbitratur.

Alii sunt successores ipsius[a]: Ptolemaeus, qui doctrinam aeque Cap. XXXIX.
vanam intulit, dicens quatuor esse Aeonas, et alios quatuor[b]; no-

9. τριακοντάδα *c. de emendat. Cotelerii Monum. Eccl. Gr. tom. I. p. 768.* τριάκοντα *A Bab.* 10. aeonas aeonon. De *A.* 11. et duodecade *om. A.* 12. delirat *c. de emendat. Cotelerii l. l. tom. III. p. 629.* deliberat *A Bab.* 13. accessisse *A.*
Cap. XXXIX. *in Babc. inscriptum est* PTOLEMAEVS. —

o. τριακοντάδα seculorum] Ita scribendum pro τριάκοντα monuit Cotelerius T. 1. Monument. Ecclesiae Graecae p. 768. Sic et apud Tertullian. *(F.)*

p. delirat] Male priores editiones *deliberat.* Vide eundem Cotelerium T. III. p. 629. *(F.)*

q. Profundum nomine] Βυθόν, de quo supra. *(F.)*

r. ad totius mundi salutem] Dictus inde „σωτήρ, τελειότατον κάλλος τε καὶ ἄστρον, τοῦ πληρώματος τέλειος καρπός" ut est apud Irenaeum p. 14. *(F.)*

s. ut aquam per rivum] Epiphanius XXXI. 7. „φασὶ δὲ ἄνωθεν κατενηνοχέναι τὸ σῶμα, καὶ ὡς διὰ σωλῆνος ὕδωρ διὰ Μαρίας τῆς παρθένου διαληλυθέναι, μηδὲν δὲ ἀπὸ τῆς παρθενικῆς μήτρας εἰληφέναι." Irenaeus lib. 1. cap. 7. „εἶναι δὲ τοῦτον τὸν διὰ Μαρίας διοδεύσαντα καθάπερ ὕδωρ διὰ σωλῆνος ὁδεύει:" „*esse autem hunc qui per Mariam transierit quemadmodum aqua per tubum transit.*" Ita vetus Irenaei interpres. Est qui similiter apud Philastrium suspicatur scribendum esse *per tubum*, quod quia scripserit librarius *per turum*, alius non capiens correxit *per rivum*. Sed nihil mutandum, nam rivus est canalis structilis, Vitruvius VIII. 7. „*ductus aquae fiunt generibus tribus, rivis per canales structiles, aut fistulis plumbeis, seu tubulis fictilibus.*" Et fortasse apud Augustinum de Haeresibus c. 11. non per *rimam* legendum sed *per rivum aut per fistulam:* certe in Auctore Praedestinati, qui Augustini solet legere vestigia c. 11. de Valentinianis: „*Filium nihil adsumsisse de Maria virgine, sed illum tanquam aquam per rivum aut fistulam, sine ulla carnis adsumtione transisse.*" Auctor appendicis ad Tertullianum de Praescript. c. 49. „*spiritale nescio quod corpus de caelo deferentem quasi aquam per fistulam, sic per Mariam virginem transmeasse, nihil inde vel accipientem vel mutuantem.*" *(F.)*

t. Animam solam salvari] Corporis huius resurrectionem negabant Valentiniani, ut constat ex eadem appendice ad Tertull. de Praescript. c. 49. „τῶν δὲ νεκρῶν ἀνάστασιν ἀπαρνοῦνται," inquit Epiphanius XXXI. 7. Animi salutem pro immortalitate dixit noster etiam supra c. 35. *(F.)*

Cap. XXXIX. — a. successores ipsius] Non ad Ptolemaeum solum sed etiam ad secundum et alios deinceps, proximis maxime capitibus commemoratos refer, Heracleonem, Marcum, Colorbasum. *(F.)*

b. quatuor esse Aeonas et alios quatuor] Intellige praeter et ante illos Aeones triginta, quos posuerat Valentinus. Ita auctor appendicis ad Tertull. c. 49. de Ptolemaeo et Secundo: „*Cum Valentino per omnia consentiunt, in illo solo differunt: nam cum Valentinus Aeonas tantum triginta finxisset, isti addiderunt alios complures: quatuor enim primum, deinde alios quatuor ag-*

vum quid volens commenti falsi decernere quam Valentinus doctor eius est ementitus.

Cap. XL. Post hunc quidam Secundus nomine Aeonas similiter docens [1]factos adserit, tamen infinitos[a]. Christum autem quasi per phantasiam apparuisse, id est veluti umbram[b], humano generi, et non veram carnem hominis habuisse suspicatur.

Cap. XLI. Post hunc Heracleon discipulus ipsius[a] surrexit, dicens principium esse unum, quem dominum appellat, deinde de hoc natum aliud[b], deque his duobus generationem multorum asserit principiorum, cum suis itidem delirans doctoribus.

Cap. XL. *in Babr. inscriptum est* SECVNDVS. — 1. adserit factos infinitos *A.*
Cap. XLI. *in Babr. inscriptum habet* HERACLEON. —

progenuerunt." Irenaeus lib. 1. cap. 5. (11. edit. Massueti) „*alii autem rursus ipsorum primam et archegonon octonationem his nominibus nominaverunt, primum* proarchen, *deinde* anennoeton, *tertium autem* arrheton, *et quartum* aoraton. *Et de prima quidem proarche emissum esse primo et quinto loco* archen, *ex anennoeto secundo et sexto loco* acatalepton, *et de arrheto tertio et septimo loco* anonomaston; *de aorato autem quarto et octavo loco* agenneton. *Pleroma hoc primae ogdoadis. Has volunt virtutes fuisse ante bython et sigen, ut perfectorum perfectiores appareant.*" Haec Irenaei verba Ptolemaei sententiam exponunt. Deinde c. 6. (Massuet. 12.) idem Irenaeus notat quosdam Ptolemaei discipulos alia insuper commenta placitis magistri sui adiunxisse. „*Hi vero qui sunt circa Ptolemaeum scientiores, duas coniuges habere eum Bython dicunt, quas et dispositiones vocant, Ennoeam et Thelesin*" etc. Tertullianus c. 33. contra Valentinianos: „*Extiterunt enim de schola ipsius discipuli super magistrum, emendatores Ptolemaei, qui duplex coniugium Bytho suo adfingerent, Cogitationem et Voluntatem.*" Minus accurate Epiphanius XXXIII. 1. ipsi hoc tribuit Ptolemaeo, ut Massuetus p. XLIX. diss. praeviar. in Irenaeum pulchre observavit. [Cum Epiphanio S. Athanasius III. c. Arianos p. 618 edit. Montfauconianae: „Πτολεμαῖος γὰρ ὁ Οὐαλεντίνου ἔφη δύο ζυγοὺς ἔχειν τὸν Ἀγέννητον, Ἔννοιαν καὶ Θέλησιν, καὶ πρῶτον ἐνενόησεν, εἶτα ἠθέλησε, καὶ ἅπερ ἐνενόει οὐκ ἐδύνατο προβάλλειν, εἰ μὴ ὅτε καὶ ὅτε ἡ τοῦ θελήματος δύναμις ἐπεγένετο.] *(F.)*

Cap. XL. — a. adserit tamen infinitos] Hoc apud alios scriptores non invenio, qui de Secundo haeretico mentionem faciunt, ut Epiphanius et Damascenus [Tamen ab haereticis quibusdam ἀπείρους Aeonas inductos fuisse constat ex Constitut. Apostol. VI., 8.] Haeresi 32. Augustinus et Auctor Praedestinati cap. 12. Theodoretus lib. 1 de Haereticis Fabulis cap. 8. Tertullianus contra Valentinianos c. 38. et Auctor appendicis ad Tertull. cap. 49. et antiquior his omnibus Irenaeus lib. 1. c. 5. *(Fabr.)*

b. veluti umbram] Supra p. 56. 64. 68. Hinc carnem Christi a Secundianis negari scribit Damascenus. *(F.)*

Cap. XLI. — a. discipulus ipsius] Non multum tribuendum huic testimonio existimo, neque inde constare puto quod Heracleon vere Secundi fuerit discipulus, vel Marcus (de quo infra capite proximo) Heracleonis successor. Nam apud Epiphanium Colorbasus Marco, Heracleon Colorbaso subiicitur. Vicissim Secundum Heracleoni et magum Marcum Secundo subiicit Tertullianus contra Valentinianos c. 4. *(F.)*

b. de hoc natum aliud] Imo ex illa monade duo. Auctor appendicis ad Tertull. cap. 49. „*Introducit inprimis illud fuisse quod pronunciat, et deinde ex illa monade duo, ac deinde reliquos Aeonas. Deinde introducit totum Valentinum.*" Confer quae de Heracleone Epiphanius et Damascenus Haeresi 36. Augustinus et Praedestinati Auctor c. 16. [Cum Valentino etiam negavit Gratiam et Veritatem fuisse in lege. Vide Photii Amphilochia cap. 246. et Epist. 134.] *(F.)*

Marcus autem quidam post istum successor eius[a] numerum et mensuram et calculum, rationem etiam computationis faciens literarum[b], quasi verisimilis et cuiusdam rei novae inventor, cum aestimaret a quibusdam se posse laudari, non in parvam itidem erroris incurrit amentiam. Dicit enim ita: Viginti quatuor literae sunt, quae perfectionem habent omnium rerum. Propter quod et Christus, inquit, dicebat: Ego sum A et Ω[c]. Dicebat etiam quod in postremo tempore Christus [1]descendet[d] ad Iesum in figura et similitudine columbae, et Christum [2]ipsum columbam[e] esse [3]docebat, quae descendit, inquit, ad duodecim Aeonas, id est ad duodecim apostolos, et unum ex eis cecidisse, id est Iudam, aestimabat. Christum autem putative[f] dicit apparuisse, et passum fuisse quasi per umbram, non tamen vere [4]passum corpore arbitratur. Cap. XLII.

Post hunc [1]Colorbasus[a] similiter in literis et numero elementorum astrorumque septem vitam omnium hominum[b] et generationem consistere asserebat, non in Christi maiestate et potentia, neque in ipsius carnali praesentia [2]veram hominum sperari salutem advertebat. Cap. XLIII.

Cerdon[a] autem quidam surrexit post hos, peius suis doctoribus praedicans, qui cum venisset Romam de Syria, ausus est dicere duo esse principia[b], id est unum deum bonum et unum malum, et Cap. XLIV.

Cap. XLII. *in Babc. inscriptum est* MARCVS. — 1. descendit *c.* 2. ipsam *A.* 3. dicebat *A.* 4. passum arbitratum *A.*
Cap. XLIII. *in Bab.* BASSVS, *in c.* COLORBASVS *inscriptum est.* — 1. Colorbasus *c., ex emendat. Latini Latinii.* Colorbasus qui *A.* C. Bassus *reliqui.* 2. vera *A.*
Cap. XLIV. *in Babc. inscriptum est* CERDON. —

Cap. XLII. — a. successor eius] Vide quae ad caput superius annotavi. Hunc Marcum cum Marco longe iuniore Priscillianista confundit S. Hieronymus Epist. 29. et ad Esaiae LXIV. ut notavit Cotelerius ad Constitutt. Apostolic. VI. 8. *(F.)*

b. computationis literarum] Copiose de his Marci gerris Epiphanius haeresi 34., ex Irenaei lib. 1. c. 10. seq. et viri docti ad Irenaeum. *(F.)*

c. Ego sum A et Ω] Apocal. I. 8.

d. descendit] Ita scripsi pro *descendet* quod erat vitiose in prioribus editionibus. *(F.)*

e. Christum columbam] Hoc probabat Marcus ex eo, quod ex literis Graecis vocabuli περιστερά, quae columbam significat, prodit numerus 801., idem quem reddunt litterae A et Ω. Vide Irenaeum Grabii p. 68. et 71. *(F.)*

f. putative] Supra c. 32. p. 68.

Cap. XLIII. — a. Post hunc Colorbasus] Ita apud Philastrium esse legendum pro *C. Bassus*, iam pridem Latinus Latinius recte annotavit. Apud Nicetam IV. 7. male *Colobarsus*. Caeterum non post Marcum fuisse, sed eidem praeivisse Colorbasum contendit Henr. Dodwellus diss. ad Irenaeum p. 326. seq. [Neque *post* semper temporis est nota, sed ut apud Graecos μετὰ idem saepe est quod *praeter.] (F.)*

b. vitam omnium hominum] Auctor Praedestinati cap. 15. de Colorbaso: „*Vitam omnem hominum in septem stellis esse positam affirmabat, et has esse septem ecclesias et septem candelabra aurea conabatur adstruere.*" *(F).*

Cap. XLIV. — a. Cerdon] In vita Stephani Iunioris Κερδωνᾶς T. 4. Monumentor. Cotelerii p. 441. In Sophronii Epistola Κέρδων ἀκέρδων. id. III. p. 627. ut infra c. 52. Noëtus ἀνόητος. *(F.)*

b. duo principia] Gennadius de Ecclesiast. Dogmatibus pag. 52. „*vel ce-*

deum quidem bonum bona facere, et malum mala. Iesum autem salvatorem non natum asserit de virgine[c], nec apparuisse in carne, nec de caelo descendisse[d], sed [1]putative visum fuisse hominibus, qui non videbatur, inquit, vere, sed erat umbra: unde et putabatur quibusdam pati, non tamen vere patiebatur.

Cap. XLV. Marcion autem discipulus eius, genere Ponticus[a], de civitate Sinope, urbem Romam devenit[b], ibique degens sceleratam haeresim seminabat, atque interrogans presbyteros sanctos ecclesiae [1]catholicae sensus sui eis [2]errorem mortiferum propinabat, dicens ita: Quid est [3]quod in evangelio dicente domino scriptum est[c]: *Nemo pannum rudem mittit in vestimentum vetus, neque vinum novum in utres veteres, alioquin [4]rumpentur utres, et effundetur vinum?* Et iterum[d]: *Non est arbor bona quae faciat malum fructum, neque arbor mala quae faciat bonum fructum.* Deque hoc accipiens interpretationem a sanctis presbyteris non acquiescebat veritati, sed magis Cerdonis sui doctoris firmabat mendacium, et isti similiter unum deum bonum et unum malum adnuntians; Christum autem putative apparuisse[e], id est quasi per umbram, et passum eum fuisse umbratiliter, non tamen in vera carne credebat. [5]Κατὰ Λουκᾶν

1. *Verba* putative — — inquit vere *om. A.*

Cap. XLV. *in Babc. inscriptum est* MARCION. — 1. catholicae *om. Ab.* 2. errores (*h. e.* erroris) mortiferi proponebat *A.* 3. inquit quod *A.* 4. rumpuntur utres et effunditur *A.* 5. Κατὰ Λουκᾶν *B.* Secundum Lucam *reliqui.*

terae istorum origines sive ordines pestes, quae duo principia sibi opposita introducunt, ut Cerdon et Marcion: vel contraria, ut Manichaeus" etc. Sed non dubium est Cerdonem quoque duo principia pugnantia inter se ac contraria statuisse „*unum bonum et alterum saevum. Bonum superiorem: saevum hunc, mundi creatorem.*" Append. ad Tertull. de Praescript. c. 51. *(F.)*

c. non natum asserit de virgine] Non de virginitate Mariae sed de veritate nativitatis hoc accipiendum, quam tantum umbratiliter et κατὰ δόκησιν factam Cerdo existimabat. Epiphanius XLI. 1. „μὴ εἶναι δὲ τὸν Χριστὸν γεγεννημένον ἐκ Μαρίας, μηδὲ ἐν σαρκὶ πεφηνέναι:" „*nec ex virgine natum, sed omnino nec natum*" appendix ad Tertull. [V. Christiani Kortholti notas ad Iustinum p. 53. b. sq.] *(F.)*

d. nec de caelo descendisse] Quae Valentini et Apellis erat opinio. *(F.)*

Cap. XLV. — a. Ponticus] Vide Is. Vossium p. 34. ad Catullum et B. doctoris mei Tho. Ittigii diss. de Haeresiarchis p. 135. *(F.)*

b. urbem Romam devenit] Ante saeculi secundi medium. Confer Blondellum de Episcopis p. 19. seq. *(F.)*

c. scriptum est] Matth. IX. 16. In S. Archelai disp. cum Manete pag. 33. „*Sicut si assumentum panni rudis assuat quis vestimento veteri, maior scissura fit: ita etiam corpus si praeclarissimo operi adsuatum fuerit, interibit.*" *(F.)*

d. Et iterum] Matth. VII. 8. Eodem dicto abusus Manes ad duo principia ingerenda. Vide Epiphanium T. 1. p. 623. [Ante Manichaeum etiam legem prophetasque Marcion condemnabat, ut testatur Augustinus lib. I. c. Adversarium legis et prophetarum c. 1.] *(F.)*

e. putative apparuisse] Provocavit Marcion inter alia ad locum Philipp. II. 7. ubi Christus dicitur ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, ad quem locum inspice si placet Theophylactum. Chrysostomum etiam homil. LXXXIII. ad Matthaeum pag. 863. 865. *(F.)*

autem evangelium[f] solum accipit, non evangelia, nec epistolas [6]Pauli apostoli, nisi ad Timotheum et Titum[g]; quae enim de Christo [7]dicunt ut de deo vero, praeterit, quae autem quasi de homine dicunt [8]scripturae, ea accipit capitula, et neque Christum iudicem esse omnium[h] confitetur. Qui devictus atque fugatus a beato Ioanne evangelista[i] et a presbyteris de civitate Ephesi Romae hanc haeresim seminabat.

Lucanus[a] [1]post istum quidam similia Marcioni statuens ac decernens, ut ille doctor ipsius Marcion, est in omnibus ementitus. Cap. XLVI.

Fuit Apelles discipulus eius[a], similia in quibusdam Marcioni praedicans, qui interrogatus a quibusdam [1]quonam modo de fide sentiret, respondit, Non mihi opus est [2]discere[b] a Marcione, ut duo Cap. XLVII.

6. beati Pauli A. 7. dicunt de deo *A.* dicunt scripturae, ut de deo *b.* 8. scripturae *om. b.*

Cap. XLVI. *in Babc. inscriptum est* LVCANVS. — 1. quidam post istum *A.* post istum quidem *b.*

Cap. XLVII. in *Babc. inscriptum est* APELLES. — 1. quomodo *A.* 2. discere *c., de emendat. I. B. Cotelerii.* dicere *ABab.*

f. secundum Lucam evangelium] Sed variis modis mutilatum, atque ut videtur sine Lucae nomine praefixo, ac praemissis Marcionis antithesibus. Vide Tertullianum IV. 4. contra Marcion. Irenaeum I. 29. III. 11. Origenem lib. 2. contra Celsum pag. 77. et in Philocalia c. 5. Epiphan. XLII. 10. seq. et Nicetam IV. 10. Thesauri Orthodoxae Fidei. Ut in aliis ita hac quoque in parte Cerdonis magistri sui vestigiis Marcio institit, de quo appendix Tertulliani de Praescript. cap. 51. „*solum evangelium Lucae, nec tamen totum recipit.*" *(F.)*

g. nec epistolas Pauli nisi] Imo epistolas Pauli caeteras receptas, solas illas ad Timotheum ac Titum repudiatas a Marcione, constat e Tertulliano V. 20. contra Marcion., Hieronymo, Epiphanio. *(F.)*

h. neque Christum iudicem omnium] Ideo repudiavit Marcion epistolas ad Timotheum, in quarum posteriore diserte scriptum IV. 1. Iesum „μέλλοντα κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς." *(F.)*

i. a beato Ioanne evangelista] Quomodo fieri potest, inquit Latinus Latinius, ut Marcion Cerdonis discipulus, Ioannis apostoli tempore cognitus esset? cum nec Cerdon ante Hyginum, (qui fuisse Romae episcopus creditur ab A. C. 138. ad 150.) nec Marcion ante Anicetum (ab A. 150. ad 154.) cognitus fuerit, ut Irenaeus, Tertullianus et Cyprianus docent. *(F.)*

Cap. XLVI. — a. Lucanus] Hic *Lucianus* dicitur Epiphanio et Damasceno Haeresi 43. et Nicetae IV. 15. Thesauri Orthodoxae Fidei. Diversus a Luciano Arianorum martyre a quo Lucianistae. Caeterum a Rhodone apud Eusebium V. 13. Hist. sub λύκου ποντικοῦ nomine non Lucanum, ut volebat Baronius ad A. C. 146., sed Lucani magistrum Marcionem intelligi, bene notavit B. Ittigius pag. 136. diss. de Haeresiarchis. Meminit Lucani praeter Tertull. c. 2. de Resurrect. et. c. 51. de Praescript. Origenes lib. 2. contra Celsum p. 77. „μεταχαράξαντας δὲ τὸ εὐαγγέλιον ἄλλους οὐχ οἶδα ἢ τοὺς ἀπὸ Μαρκίωνος καὶ τοὺς ἀπὸ Οὐαλεντίνου, οἶμαι δὲ καὶ τοὺς ἀπὸ Λουκάνου. *(F.)*

Cap. XLVII. — a. discipulus eius] Non Lucani, sed Marcionis intellige, quem institutorem et praeformatorem Apellis vocat Tertullianus cap. 30. de Praescript. [Origines c. Celsum p. 267: „ὁ Μαρκίωνος γνώριμος Ἀπελλῆς."] Origenes homil. 2. in Genesin: „*Apelles discipulus quidem Marcionis, sed alterius haereseos magis quam eius quam a magistro suscepit, inventor extitit. Is dum assignare cupit scripta Mosis nihil in se divinae sapientiae, nihilque sancti spiritus continere, exaggerat huiusmodi dicta*" etc. Lucani συσχολαστὴν Apellem vocat Epiphanius T. 1. p. 380. *(F.)*

b. Non mihi opus est discerere] Ita

principia adseram coaeterna: ego enim unum principium esse praedico, [3]quem deum cognosco, qui deus fecit angelos, fecit etiam alteram virtutem, [4]quem deum scio esse secundum[c], qui et virtus dei est, quae fecit [5]mundum. Hic autem deus, qui fecit mundum, non est, inquit, bonus, ut ille qui fecit illum: subiectus [6]autem est deo illi a quo et factus est iste, qui et nutui et iussioni et praeceptis paret illius in omnibus[d]. Cuius Ariani nunc consortes[e] sunt atque fautores, sic praedicantes atque sentientes. Dicit autem Christum in carne apparuisse[f], non tamen, sicut Valentinus[g], de caelo carnem [7]desumpsisse. Ait etiam post passionem non carnem surrexisse[h], sed de quatuor elementis, [8]id est de sicco *et humido*, calido et frigido accepisse Christum et in resurrectione iterum reddidisse elementis quae de mundo acceperat, eaque in terram dimisisse, ipsum [9]autem in caelum sine carne ascendisse asserit. Sub apostolis[i] itaque hae fuerunt haereses [10]per ordinem.

3. quod *b.* 4. quam *b.* 5. mundum *A.* illum *reliqui. Ceterum in Ba. distinctum est* scio esse. Secundum *cett.* 6. aut *c.* 7. deposuisse *A.* 8. id est de sicco et humido, calido et frigido accepisse Christum et in resurrectione iterum reddidisse elementis *om.* id est de sicco, calido et frigido accepisse Christum et in resurrectione iterum reddidisse elementis *A. Reliqui ea verba non habent.* 9. autem *om. Babc.* 10. *Post verba* per ordinem *in (A) Bab. inscriptio nescio an subscriptio potius dicenda legitur haec:* CATALOGVS HAERESEON QVAE SVB APOSTOLIS EXTITERVNT, *quae verba Fabricius expunxit.*

recte pro *dicere*, quod erat in editis, emendavit Cotelerius T. 1. Monument. p. 772. *(F.)*

c. quem deum scio esse secundum] Sic bene iterum Cotelerius pro eo quod habebant editi: „*quem deum scio esse. Secundum qui et virtus dei est quae fecit illum.*" Idem de Apelle tradunt Epiphanius et Damascenus Haeresi 24. Augustinus et Auctor Praedestinati c. 22. Io. Zonaras apud Coteler. T. 3. Monument. pag. 470. „ἕνα τε θεὸν ὁμολογεῖ ἀνώτατον, τὸν ἕνα δὲ ἕτερον πεποιηκέναι αὖθις φησιν" etc. *(F.)*

d. praeceptis paret illius in omnibus] Hoc contra Apellis mentem additum est a Philastrio. Nam Apellis sententia fuit inferiorem deum, quem summus ille produxerat, ab eiusdem bonitate per malignitatem defecisse. Ita diserte Epiphanius, Augustinus et alii. Auctor Praedestinati c. 22. „*Apelles unum fatetur principium, hoc est bonum, et ab ipso factum alterum, id est ab ipso uno principio alterum factum est. Quod cum malignum esset inventum, a bono abiectum est: abiectum vero a bono principio hoc principium quod malignabatur contra boni principii voluntatem, in sua malignitate mundum fecit.*" *(F.)*

e. Ariani nunc consortes] Tantum in eo cum Apelle sentiebant Ariani, quod secundum deum priore inferiorem introducerent, in caeteris omnibus longe ab illius haeresi alieni. *(F.)*

f. in carne apparuisse] Quam non per nativitatem ex matre, verum ex quatuor elementis mutuatus sibi aptasset. Vide Tertullianum de Carne Christi c. 6. et contra Marcionem III. c. 11. Idem Tertullianus haec Apellis commenta pluribus oppugnaverat in libro contra Apelleianos, quem desideramus. *(Fabr.)*

g. sicut Valentinus] Supra c. 38. *(F.)*

h. post passionem non carnem surrexisse] Statuit Apelles carnem a Christo in sepultura relictam ut in elementa a quibus petita erat iterum dissiparetur. Tangit hanc Apellis opinionem etiam Greg. Nazianzenus Epistola 1. ad Cledonium. Vide Io. Pearsonium ad Symbolum Apostol. pag. 480. edit. Latinae. *(Fabr.)*

i. Sub apostolis] Latius hoc accipiendum etiam post apostolorum tempora. Verba autem quae hinc in editis tanquam novus titulus praemittebantur proximis capitibus: *Catalogus haereseon quae sub apostolis extiterunt*, merito utpote aliena atque hoc loco penitus inepta expunxi. *(F.)*

Post Decii[a] autem persecutionem fuit [1]Tatianus[b] quidam, disci- Cap. XLVIII.
pulus sancti [2]Iustini martyris, qui recessit a veritate post passionem ipsius[c], doctrinamque [3]tanti ac tam beati martyris et magistri contempsit in omnibus, dicens Aeonas quosdam[d] de caelo fuisse prolatos, addens etiam hoc, Adam patrem nostrum protoplastum non salvari[e]. [4]Abstinentiam autem nuntians sicut Marcion[f] deliravit, qui etiam generationem hominum[g] execratur, et ius nuptiarum legitimum abiicit, idque iuris a deo statutum non confitetur.

Alii autem post istos surrexerunt, Cataphryges[a], in Phrygia Cap. XLIX.
provincia habitantes. Isti prophetas et legem accipiunt[b], patrem et filium et spiritum confitentur[c], carnis resurrectionem expectant[d],

Cap. XLVIII. *in Babc. inscriptum est* TATIANVS (TACIANVS *Ba.* TARCIANVS *b.*) — 1. Tacianus quidam *Ba.* Tarcianus quidam *b.* Tacianus autem *A.* 2. Iuliani *b.* 3. tanti sancti ac beati *A.* 4. *Ita emendari ex Irenaeo I. 28. Vulgo enim extat* prolatos. Addens - - salvari. Aeonas autem - - deliravit. Qui *cett.*

Cap. XLIX. *in Babc. inscriptum est* CATAPHRYGES. —

Cap. XLVIII. — a. Post Decii] Sive Philastrii, sive (quod libenter credo) librarii haec est hallucinatio: centum fere annis Decii persecutionem, quae A. C. 250. Christianos affligebat, Tatiani haeresis antecessit. Igitur pro *Decii* Allatius ad Eustathium Antiochenum pag. 7. legit *Adriani*. Propius fuerit *Aelii*. *(F.)*

b. Tatianus] Tatianos ab Encratitis minime discernit Isidorus Origg. VIII., 5. dum ait: „Tatiani a Tatiano quodam vocati, qui et Encratitae dicti sunt quia abominantur carnes." Epiphanius autem Tatianos et Encratitas ita distinguit, ut Encratitas Tatiani schismaticos dicat, narrante Augustino de Haeres. cap. 25. De Encratitis Philastrius c. 72. (Galeard.)

c. post passionem ipsius] „Μετὰ τὴν τοῦ διδασκάλου τελείωσιν." Theodoret. lib. 1. c. 20. de Haereticis Fabulis: „ὅτε δὲ ἐτελεύτα Ἰουστῖνος ὁ ἅγιος" etc. Epiphan. XLVI. 1. „μετὰ τὴν ἐκείνου μαρτυρίαν." Irenaeus lib. 1. c. 31. Martyrium obiit S. Iustinus A. C. 150. Antonini Pii duodecimo. *(F.)*

d. Aeonas quosdam] „*Prolationes fabulosas seculorum*" vocat Augustinus Haeresi 25. In hac parte cum Valentino sensisse Tatianum, notatum Irenaeo lib. 1. c. 31., unde ab auctore appendicis ad Tertull. de Praescript. c. 51. „*totus secundum Valentinum sapere*" traditur. *(F.)*

e. Adam non salvari] De hac Tatiani opinione vide B. Ittigium de Haeresiarchis p. 206. seq. Samuelis Andreae diss. de Salute Adami: et Vossii Theses Theologicas diss. 2. thes. 2. p. 50. Tatianum egregie confutavit S. Irenaeus lib. III. c. 34. 35. 39. *(F.)*

f. sicut Marcion] Imo sicut Valentinus. Nihil de Aeonibus supra c. 45. in Marcione Philastrius. *(F.)*

g. generationem hominum] Παιδοποιίαν cum nuptiis detestatus Encratitas testis Clemens Alex. 1. Strom. p. 223. Confer quae ex Irenaeo Eusebius IV. 29. Hist. *(F.)*

Cap. XLIX. — a. Cataphryges] Montanistae a Phrygia velut patria origine οἱ κατὰ Φρύγας dicti, etiam Φρύγες, et Epiphanio Φρυγασταί. Nazianzenus Orat. 14. p. 221. „ἡ Φρυγῶν εἰς ἔτι καὶ νῦν μανία." *(F.)*

b. prophetas et legem accipiunt] Epiphan. XLVIII. 1. „πᾶσαν γραφὴν δέχονται, παλαιὰν καὶ νέαν διαθήκην." *(F.)*

c. patrem, filium et spiritum s. confitentur] Idem Epiphan. „περὶ δὲ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ὁμοίως φρονοῦσι τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ." Satis hoc patet etiam ex Tertulliani, iam Montanistae, scriptis. Igitur quod Sabellii errorem Montanistis veteres quidam impingunt, nec Montano ipsi nec universae sectae tribuendum, sed paucis quibusdam ex Montani schola, a magistro ipso hac in parte dissidentibus. *(F.)*

d. resurrectionem expectant] Epiph.

quae et catholica ecclesia praedicat: quosdam autem suos prophetas, id est Montanum nomine, et Priscillam et Maximillam[e] annuntiant, quos neque prophetae neque Christus nuntiavit. Addunt etiam plenitudinem sancti spiritus[f] non per [1]apostolos Christo dante fuisse concessam, sed per illos suos pseudoprophetas aestimant [2]impertitam, et separant se a catholica ecclesia [3]per illos suos [4]pseudoprophetas et falsos doctores. [5]Hi mortuos baptizant[g], publice mysteria celebrant[h], [6]Pepuzam[i] villam suam, quae sic dicitur in Phrygia, Hierusalem appellant, ubi Maximilla et [7]Priscilla et ipse Montanus vitae tempus vanum et infructuosum habuisse dinoscuntur. Ubi et mysterium [8]Cynicorum[k l] et infantis execranda

1. apostolos beatos Christo *A.* 2. impartitam *c.* 3. propter *A.* 4. prophetas *A.* 5. Hii *B.* 6. Pepugam *A.* Pepuram *Bab.* 7. Prisca *habent Bab. in margg.* 8. scenicorum *habent Bab. in margg.*

„καὶ νεκρῶν ἀνάστασιν ὁμοίως λέγουσι." Egregie hoc etiam dogma singulari de Resurrectione Carnis libro propugnavit Tertullianus, iam Montani discipulus, cuius „*prophetiam novam de paracleto inundantem*" laudat capite ult. et c. 11. „*de quibus luculenter per prophetidem Priscam: Carnes sunt, et carnem oderunt.*" *(F.)*

e. Montanum, Priscillam et Maximillam] Tertullianus contra Praxeam c. 1. „*Nam idem tunc* (Praxeas) *episcopum Romanum* (Victorem circa A. C. 198.) *agnoscentem iam prophetias Montani, Priscae, Maximillae, et ex ea agnitione pacem ecclesiis Asiae et Phrygiae inferentem, falsa de ipsis prophetis et ecclesiis eorum adseverando, et praedecessorum eius auctoritates defendendo, coëgit et literas pacis revocare iam emissas, et a proposito recipiendorum charismatum cessare.*" Idem c. 9. libri de Anima: „*Est hodie soror apud nos revelationum charismata sortita*" etc. Diligenter, ut solet, et erudite de iactatis hisce prophetiis Tillemontius T. 2. Memor. Eccles. p. 419. seq. [V. Didymum in Catena ad Actor X, 10. tom. IV. Anecdd. Wolfii p. 49. seq.] *(F.)*

f. plenitudinem sancti spiritus] Promissionem de spiritu s. impertiendo a Christo datam Montanistae negabant repraesentatam ad plenum in effusione facta super apostolos Actor. 2., sed perfectiorem eius exhibitionem impletam in Montano, Priscaque et Maxillima, at deinceps nullos amplius sperandos prophetas. Maximilla apud Epiphanium XLVIII. 2. „ὅτι μετ' ἐμὲ προφήτης οὐκέτι ἔσται, ἀλλὰ συντέλεια": „*Post me nulla amplius erit prophetis, sed iam finis ac perfectio.*" *(F.)*

g. mortuos baptizant] Vide Vossium de Baptismo disp. XII. thes. 2. p. 159. seq., qui ab hoc Montanistarum abusu recte distinguit alterum Cerinthianorum et Marcionitarum vivos pro mortuis baptizantium, de quo Grotius ad 1. Cor. XV. 29. et Wilhelmus Wall in Historia Paedobaptismi, anglice edita p. 239 seq. *(F.)*

h. publice mysteria celebrant] Epiphan. XLVIII. 14. de Pepuza Cataphrygum sermonem faciens: „ὅθεν ἀπερχόμενοι μυστήριά τινα ἐπιτελοῦσιν ἐν τῷ τόπῳ καὶ ἁγιάζουσιν, ὡς ὑπολαμβάνουσιν." *(F.)*

i. Pepuzam] Male in superioribus editionibus *Pepuram.* Epiphan. XLVIII. 14. „τιμῶσι δὲ οἱ τοιοῦτοι καὶ τόπον τινὰ ἔρημον ἐν τῇ Φρυγίᾳ, Πέπουζάν ποτε καλουμένην πόλιν, νῦν δὲ ἠδαφισμένην. Καί φασιν ἐκεῖσε κατιέναι τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ." *Pepuziani*, de quibus XLIX. 1. *(F.)*

k. Cynicorum] Cynicorum mysterium illustrat decantatissima illa fabula de cane tenebrarum lenone in coetibus veterum Christianorum. V. quae adnotarunt ad Tertull. Apolog. 2. 7. Ad Natt. I., 16.

l. mysterium Cynicorum] Al. *scenicorum:* sed putem legendum *Cyntillianorum*, idque scriptum pro *Quintillianorum.* Epiphanius XLVIII. 14. „ἐν τῇ συζύγῳ ταύτης αἱρέσεως τῆς τῶν Κυϊντιλλιανῶν εἴτουν Πρισκιλλιανῶν καὶ Πεπουζιανῶν καλουμένῃ δεινόν τι καὶ ἀθέμιτον ἔργον φασὶ γίνεσθαι. Παῖδα γὰρ κομιδῇ νήπιον κατὰ ἑορτήν τινα δι' ὅλου τοῦ σώματος καταπεντῶντες ῥαφίσι χαλκαῖς, τὸ αἷμα αὐτοῦ προσπορίζονται ἑαυτοῖς εἰς ἐπιτήδευσιν δῆθεν θυσίας." *(F.)*

celebratur impietas. Dicunt enim eos de infantis sanguine in pascha miscere in suum sacrificium, [9]suisque [10]ita ubique emittere perniciosis et falsis satellitibus.

Post istos Theodotus quidam, Byzantinus[a] genere, denegator Christi dei [1]nostri in persecutione[b] extitit salvatoris, qui coepit dicere, docens ita: Communis [2]homo erat ut omnes homines Christus. Hoc autem dicebat, ut denegationis opprobrium ab hominibus non amplius pateretur, cogitans quod si qui ei diceret, Quare negasti Christum deum ac dominum? diceret quod hominem [3]negavit, non deum. Isti utuntur capitulis scripturarum[c] quae de Christo veluti de homine edocent, quae autem [4]ut de deo dicunt, ea [5]vero non accipiunt, legentes et nullo modo intelligentes, impietatisque paganae et caecitatis Iudaicae consortes se potius quam Christianae salutis participes demonstrantes. Cap. L.

Sunt alii [1]docentes [2]μεταγγισμόν[a], id est filium intrare in patrem et ut vas in vase inesse, ignorantes quod asserant, cum salvator non dixerit filium in patrem intrare, sed aequalitatis causam in divinitate et potentia docuerit, non introitum aut continentiam[b], ut illi [3]aestimant, [4]impertitam. Et separant se a catholica ecclesia, Cap. LI.

9. suique *b.* 10. ita emittere perniciosis satellitibus *A.* ita ubique emittere et perniciosis et satellibus *b.*

Cap. L. *in Babc. inscriptum habet* THEODOTVS. — 1. nostri *om. A.* 2. inquit homo *A.* 3. negavit *A.* negavi *reliqui.* 4. ut de deo *A.* de deo *reliqui.* 5. isti *b.* *Reposuerim* vera.

Cap. LI. *in abc. inscriptum habet* HAERESIS DE PATRIS ET FILII SVBSTANTIA. — 1. docentes *ego*, dicentes *libri omnes.* 2. μεταγγισμόν *c.* metangesmon *A.* μετάννισμον *Ba.* μεταννικάν *b.* 3. *Verba* aestimant — — illos suos pseudoprophetas *desiderantur in A.* 4. impartitam *c.*

Cap. L. — a. Theodotus Byzantinus] Coriarius hic est, diversus a Theodoto Montanista, de quo Asterius Urbanus apud Eusebium V. 16., et a Theodoto trapezita auctore Melchisedecianorum, de quo infra ad c. 52. De Theodoto coriario B. Ittigius de Haeresiarchis p. 259. seq., cui iunges Pearsonium parte 2. Vindic. Ignatii p. 23. et in operibus postumis p. 147. seq. et quae notavi ad S. Hippolytum contra Noëtum T. 2. p. 7. *(F.)*

b. in persecutione] En erubescendam causam ereptae Christo divinitatis, quo magis videlicet excusabilis videretur facta in persecutione ab ipso hominis nudi abnegatio. Synodicum Pappi c. 3. de Theodoto Byzantio: „καὶ ἐξαρνησάμενος τὸν Χριστὸν, ἐσχάτως ὑπὸ τῶν πιστῶν ὀνειδιζόμενος. Καὶ μὴ φέρων τὴν αἰσχύνην, εἰπεῖν ἐτόλμησεν ὁ ἀνόσιος, Ἐγὼ θεὸν οὐκ ἀρνησάμην, ἀλλὰ ἄνθρωπον ψιλόν." *(F.)*

c. capitulis scripturarum] Specimen habes in Theodoti huius eclogis ad calcem Clementis Alex. *(F.)*

Cap. LI. — a. μεταγγισμόν] Ita scripsi pro vocabulo nihili μετάνισμον. Apud Augustinum et Auctorem Praedestinati c. 58. memorantur haeretici Metangismonitae dicti a vocabulo ἀγγεῖον, quo vas denotatur, quod ita docerent filium esse in patre *ut vas minus intra vas maius.* Confer Nicetam lib. I. Thesauri c. 3. et 4. et lib. 2. c. 59. et lib. 2. c. 82. *(F.)*

b. introitum aut continentiam] Qua intra patrem tanquam maiorem contineatur. *(F.)*

propter illos suos pseudoprophetas[c]: insaniunt [5]adsentientes, et non intelligentes, quod qualis immensus est pater, talis est et filius, talis est et spiritus sanctus[d], aequalis in omnibus, ita ut sit [6]immobilis trinitas, immensa et omnipotens atque sempiterna ubique, [7]quae nobis nuntiatur ex sanctis scripturis apertissime, ut et sint tres personae viventes in perpetuum, et aequales in omni maiestate et potentia, filius tamen et spiritus sanctus de patre sint proprie.

Cap. LII. Post [1]istos alii[a] recedentes ab [2]his dixerunt similia, addunt etiam Melchisedech sacerdotem [3]virtutem dei magnam esse, et nomina quaedam diversa hominum[b] adserunt a fide catholica [4]dissonantes.

Cap. LIII. Alii autem Noëtiani, insensati cuiusdam nomine [1]Noëti[a], qui dicebat patrem omnipotentem ipsum esse Christum, et ipsum natum et ipsum passum et ipsum mortuum fuisse in corpore. Hic etiam dicebat se [2]Moysen esse, [3]et fratrem suum Heliam[b] prophetam.

5. adsentientes *A.* id sentientes *reliqui, in quibus fere distinctio est* pseudoprophetas insaniunt, id sentientes *cett.* 6. immutabilis *b. in marg.* 7. quae *om. A.*

Cap. LII. *in Babc. inscriptum habet* De melchisedech. — 1. illos *A.* 2. hiis *B.* 3. dicentes virtutem *A.* 4. dissonantia *b.*

Cap. LIII. *in Babc. inscriptum habet* Noetiani. — 1. Noeti *c.* Noetiani *reliqui.* 2. Moysen *Ba.* Mosen *c.* Mosem (*A*)*b.* 3. et *om. b.*

c. pseudoprophetas] Haec nescio quomodo huc irrepserint ex haeresi Cataphrygum, ubi totidem verbis omnino leguntur. Certe nullus hic locus pseudoprophetis ibi recte memoratis propter Montanum et Priscillam, reliqua autem superflua et ἄτοπα, quod minime Fabricio observatum. (Galeard.) Pro *id sentientes* ex veteri libro reposui *adsentientes*, intell. pseudoprophetis suis.

d. immensus pater, talis est et filius, talis est et spiritus s.] Iisdem fere verbis in Symbolo quod vocamus Athanasianum: „*Immensus pater, immensus filius, immensus spiritus s.*" *(F.)*

Cap. LII. — a. alii] Praesenti capite Theodotum trapezitam videtur tangere Philaster, auctorem Melchisedecianorum, ut recte Latinius annotavit. Hic Melchisedechum virtutem dei Christo superiorem esse docuit, quod de Christo sit dictum eum esse sacerdotem in aeternum secundum ordinem Melchisedech, et Christus agat pro hominibus, deprecator et advocatus ipsorum factus, Melchisedech faciat pro caelestibus angelis atque virtutibus. Vide appendicem ad Tertullianum de Praescript. capite ult. Epiphanium et Damascenum haeresi 55. Augustinum et Auctorem Praedestinati c. 34. Theodoretum lib. 2. de Haereticis Fab. c. 6. Etiam nostrum infra c. 143. *(F.)*

b. nomina quaedam diversa hominum] Ex Epiphanio LV. 2., ubi traditur Melchisedecianos nomina parentum Melchisedeci iactasse, patris Heraclae, matris Astaroth vel Asteriae. *(F.)*

Cap. LIII. — a. insensati cuiusdam nomine Noëti] Ita legendus et interpungendus iste locus, nam in editis male erat: „*Alii autem Noëtiani insensati, cuiusdam nomine Noëtiani.*" Manifestum porro est alludi ad Νοητοῦ nomen, nam *insensatus* est ἀνόητος. Sic pro Cerdone dictus ἀκέρδων, pro Eunomio Anomius, pro Sibylla ἄβυλλα, pro Macario ἀμακάριος, pro Eudoxio Adoxius, pro Eusebio Asebius, pro Eutyche Atyches, pro Eutacto Atactus et similia. Noëti haeresin quae circa A. C. 245. prodi ab eo coepit, bene confutavit S. Hippolytus, cuius scriptum Graece et Latine habes tomo posteriore operum sancti martyris, nuper a me vulgatorum. *(F.)*

b. Heliam prophetam] Imo Aaronem. S. Hippolytus p. 6. de Noëto: „οὗτος ἔλεγεν ἑαυτὸν εἶναι Μωϋσῆν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀαρών." Eadem ex Hippolyto Epiphanius et Damascenus haeresi 57. *(F.)*

Sabellius post [1]istum, de Libya[a], discipulus eius, similitudinem sui doctoris itidem secutus est et errorem, unde et Sabelliani postea sunt appellati, qui et Patripassiani[b], et [2]Praxeani a Praxea[c], [3]et Hermogeniani ab Hermogene[d], qui fuerunt in Africa, [4]qui et ita sentientes abiecti sunt ab ecclesia catholica. Cap. LIV.

Quae est haec vanitas Galatarum[a], Seleuci et [1]Hermiae[b] haereticorum? Qui cum volunt deum esse [2]incorporeum, hylen etiam, id est materiam mundi coaeternam esse cum deo asserunt, et materiam quidem elementorum, quae est sine anima, irrationabilis scilicet, quae facta est a deo patre per filium ex nihilo, ut possit esse quae ante non erat, non ita accipiunt[c d]; spiritum autem hominis, id est animam non [3]factam a deo per filium, sed de terra Cap. LV.

Cap. LIV. *in Babc. inscriptum habet* Sabellivs. — 1. illum *b.* 2. Praxiani *libri omnes.* 3. et Hermogeniani ab Hermogene *Bab* (*in margg.*)*c.* et Hermogene (*A*)*Bab.* 4. qui *om. A.*

Cap. LV. *in abc. inscriptum est* Selevci et hermiae (herminae *b.*) haeresis de deo corporeo. — 1. Herminae *b.* 2. incorporeum *A.* corporeum *reliqui.* 3. factum *b.*

Cap. LIV. — a. de Libya] Libycum haereticum vocat Basilius Epist. 63. et apud Nicephorum VI. 25., tum Nicetas Byz. pro Concilio Chalcedonensi p. 675. Haeresis Sabellii erupit circa A. C. 257. de qua desideramus D. Ittigii τοῦ μακαρίτου diatribam quam promisit in Heptade diss. p. 432. Interim evolvere licebit Rev. Christiani Wormii Historiam Sabellianismi editam a. 1696. 8. Videsis etiam Epiphanium et Damascenum haeresi 62. Augustinum et Auctorem Praedestinati c. 41. [Victorem Vitensem lib. III, cap. 6. Augustini tempore Marcionistarum et Sabellianorum haereses silebantur, ut testatur Epistola 56. (118. ed. novae) ad Dioscorum.] Euthymii Panopliam titulo X. T. 19. Bibl. Patrum ed. Lugd. p. 61. et notas Benedictinorum ad S. Ambrosium T. 2. p. 445. Petavii Dogmata Theol. de S. S. Trinitate p. 33. seq. *(F.)*

b. Patripassiani] Quod patrem sub σχήματι Filii passum esse docerent. Confer Petavium lib. 1. de Incarnat. c. 5. Pearsonium ad Symbolum Apostol. p. 281. 566. Elmenhorstium ad Gennadium de Dogmatibus Eccles. p. 103. Beveregium ad Synodicum p. 92. etc. *(F.)*

c. Praxea] Contra hunc exstat praeclarus Tertulliani liber. *(F.)*

d. Hermogene] Ex Philastrio Hermogenem in Sabellii contubernio referunt Augustinus et Auctor Praedestinati c. 41. Sed Tertullianus, qui singulari opere errorem Hermogenis de materiae aeternitate confutavit, de Hermogenis patripassianismo ne γρῦ. *(F.)*

Cap. LV. — a. Galatarum] Infra c. 56. in locis Galatiae commorari affirmat Hermioritas et Proclianitas. Apud Nazianzenum Orat. 14. p. 221. ἡ Γαλατῶν ἄνοια ad similes haereticos respicit, verbis simul repetitis ex epistola Pauli ad Galatas III. 1., ubi eos ab apostolo regionis suae proprietate pulsari observat Hieronymus, nam et Callimachus poëta Galatis stultitiam exprobrat hymno in Delum v. 184. atque ἄφρονα φῦλον appellat. *(F.)*

b. Seleuci et Hermiae] Confer quae de Seleucianis et Hermianis Augustinus et Praedestinati Auctor c. 59. Qui autem Hermias Philastrio et Augustino, idem Tertulliano, qui singularem illi librum opposuit, Hermogenes. *(F.)*

c. non ita accipiunt] Animam videlicet ei tribuentes, et rationabilem habentes, et negantes a deo patre per filium factam.

d. non ita accipiunt] Non ita accipiunt ut ecclesia accipit catholica, quod a deo patre per filium condita sit materia ex nihilo, atque ἐξ οὐκ ὄντων iussa esse, quae ante non erat, et animae ab eodem deo factae sint per filium: sed illam quidem materiam, animae ratio-

esse aiunt[e]; malum autem [4]aliquando a deo[f], [5]aliquando esse a materia asserunt. Salvatorem autem in carne negant sedere ad dexteram patris, sed exspoliasse carnem[g], et posuisse in solem aestimant; quia dixit propheta[h], cum nesciant quid dixerit: *In sole posuit tabernaculum suum.* Paradisum visibilem [6]negant[i] a Platone[k], et [7]isti vanitatibus servientes, et animas hominum de igne et spiritu[l] esse aestimantes [8]isto baptismo[m] non utuntur, propter ver-

4. quondam *A.* 5. quondam esse materiam *A.* 6. negant a Platone *A.* affirmant ex Platone *reliqui.* 7. istis *b.* 8. illo *b.*

nabilis expertem matrem elementorum, deam faciunt deo coaeternam. Animas vero rationabiles non a deo condi, sed de materia per angelos creatores prodire. Haec Philaster suo more paullo obscurius. *(F.)*

e. de terra esse aiunt] Hoc est, ut iam demonstravi, de materia prodire. Ideoque Hermogenes apud Theodoretum lib. I. de Haereticis Fabulis c. 19. docuit etiam diabolum et daemonas refundendos iterum in materiam: „τὸν δὲ διάβολον καὶ τοὺς δαίμονας εἰς τὴν ὕλην ἀναχυθήσεσθαι." *(F.)*

f. malum aliquando a deo] Mirus hic illorum haereticorum stupor, et alienus ab aliis plerisque omnibus, qui duo coaeterna principia statuerunt, ut mali causam in deo bono etiam quaererent, non in solo materia. *(F.)*

g. exspoliasse carnem] Id est exuisse se carne, atque illam in sole tanquam futuro tabernaculo suo deposuisse. Seleuciani atque Hermiani docebant Christi corpus non ascendisse ultra solem, sed ibi exutum a Christo, in eoque ab ipso depositum fuisse, ut recte e Philastrio Augustinus et Praedestinati Auctor c. 59. „*Negant salvatorem in carne sedere ad dextram patris, sed ea se exuisse perhibent, eamque in sole posuisse.*" Probe notavit Pearsonius p. 482. ad Symbolum, geminum commentum arrisisse Manichaeis, de quibus Nazianzenus epist. I. ad Cledonium: „ποῦ γὰρ τὸ σῶμα νῦν, εἰ μὴ μετὰ τοῦ προσλαβόντος; οὐ γὰρ δὴ κατὰ τοὺς τῶν Μανιχαίων λήρους τῷ ἡλίῳ ἐναποτέθειται, ἵνα τιμηθῇ διὰ τῆς ἀτιμίας." Augustinus XX. 2. contra Faustum docet, ex Manichaeorum sententia, patrem in luce inaccessa, filium in luce solis et lunae et spiritum s. in omni aëris ambitu sedem suam fixisse. Et Christum ipsum esse solem tract. 34. in Iohannem: „*Manichaei solem istum carneis oculis visibilem, expositum et publicum non tantum hominibus sed etiam pecoribus ad videndum, Christum dominum esse putaverunt.*" Catena patrum in Psalm. XVIII. „οὐ γὰρ προσεκτέον τοῖς τῶν αἱρετικῶν φλυάροις, οἵ φασιν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ σωτὴρ ἐν τῇ ἡλιακῇ σφαίρᾳ ἀπέθετο ὃ ἐφόρησε σῶμα, φυλάττεσθαι μέχρι τῆς δευτέρας παρουσίας." Theodoretus lib. I. Haeret. Fab c. 19. de Hermogene: „οὗτος τὸ κυρίου σῶμα ἐν τῷ ἡλίῳ εἶπεν ἀποτεθῆναι." In excerptis Theodoti pag. 808. „ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκήνωμα αὐτοῦ. Ἔνιοι μὲν οὖν φασι τὸ σῶμα τοῦ κυρίου ἐν τῷ ἡλίῳ αὐτὸν ἀποτίθεσθαι, ὡς Ἑρμογένης." Huc quoque Is. Vossius c. 5. de Sibyllinis Oraculis putat pertinere illud Sibyllinum:

„Καὶ τότ' ἀπ' ἠελίοιο θεὸς πέμψει βασιλῆα,
Ὃς πᾶσαν γαῖαν παύσει πολέμοιο κακοῖο." *(F.)*

h. dixit propheta] Psal. XVIII. (XIX.) 6. (4.), cuius loci hunc sensum esse putat Iustinus quaest. 63. ad Orthodox. „τοὺς οὐρανοὺς ἔθετο σκήνωμα ἡλίου." *(Fabr.)*

i. Paradisum visibilem negant] Quemadmodum initio capitis liber Sangermanensis suppeditabat verissimam scripturam „cum volunt deum esse incorporeum" pro eo quod vulgo, sed mendose, scriptum habetur „cum deum volunt esse corporeum," ita h. l. eiusdem libri ope rescribendum erat „negant" pro „affirmant." August. Haeres. cap. 59. „Negant etiam visibilem paradisum." Cf. Praedestin. cap. 59. Platonis loco pro testimonio videtur uti Phaed. pag. 114. C. „καὶ εἰς οἰκήσεις ἔτι τούτων καλλίους ἀφικνοῦνται, ἃς οὔτε ῥᾴδιον δηλῶσαι" cett.

k. ex Platone] In Phaedone p. 401. *(Fabr.)*

l. de igne et spiritu] Auctor Praedestinati c. 59. „*nec animam deo tribunt creatori, sed creatores esse animorum angelos volunt de igni et de spiritu.*" *(F.)*

m. isto baptismo] Aquae baptismo.

n. Iohannes baptista] Marc. I. 8. Ex hoc loco autem Philastri non posse probari quod ignis etiam baptismo usi Seleuciani atque Hermiani fuerint, recte mihi videtur annotasse Io. Gotfridus Olearius in diss. de Baptismo Spiritus S. et ignis quam praeside rev. D. Io. Schmidio habuit Lipsiae 1706. §. 14. *(F.)*

o. angelos dicunt creatores animarum nostrarum] Galeardus adire iubet Desid. Heraldum Animadv. ad Arnob. lib. II. pag. 89. Feuardent. ad Irenaeum lib. II. cap. 2.

bum hoc quod dixit Ioannes baptista[n]: *Ipse vos baptizabit in spiritu et igne.* Isti angelos dicunt creatores esse animarum nostrarum[o], non Christum salvatorem; mundum autem istum infernum esse adserunt, et resurrectionem in filiorum procreatione hanc esse praedicant quae fit in humano genere quotidie, non illam immortalitatis futuram atque gloriosam annuntiant expectantes.

Alii sunt discipuli horum, qui [1]Proclianitae[a] [2]appellantur et Cap. LVI.
[3]Hermeonitae[b]. Addunt etiam diversos errores, docentes quod in Ezechiele[c] scriptum est de quatuor animalibus, [4]quod leonem regem esse [5]Parthorum[d], vitulum Aegyptiorum[e], aquilam Romanorum[f], hominem vero piissimorum[g] tenere similitudinem arbitran-

Cap. LVI. *in c.* PROCLIANITAE, *in Bab.* PRODIANITAE *inscriptum est.* — 1. Proclianitae *c.* Prodianitae *A Bab.* 2. vocantur *A.* 3. Hermeonitae *A.* Hermioritae *c.* Hermiotitae *reliqui.* 4. quod *om. A.* 5. Parthorum *c.* pastorum *reliqui.*

Cap. LVI. — a. Proclianitae] Male in superioribus editt. *Prodianitae.* Vide Augustinum et Auctorem Praedestinati c. 60. qui a *Proclino* quodam dictos affirmat. Adeoque diversi hi a Montanistis κατὰ Proclum, de quibus Appendix Tertulliani de Praescript. c. 52. Cuius mentio Procli etiam apud Eusebium VI. 20. Hist. *(F.)*

b. Hermioritae] Hermiae videlicet, de quo capite superiore, discipuli, aliis dicti Hermiani vel Hermogeniani. Porro Hermioritas scripsi pro Hermiotitis, quia observaveram Philastrium hac terminatione delectari, ut supra in Musoritis, Puteoritis etc. *(F.)*

c. in Ezechiele] Cap. I. v. 5. seq. Philastrii sententiam de hisce quatuor animalibus cognosces infra haeresi 135. 148. 149. *(F.)*

d. regem Parthorum] Ita scribendum esse existimo pro *pastorum*, quod prae se ferebant superiores editiones, et merito obscurum visum est doctissimo viro Iacobo Thomasio, qui in Praefationibus suis p. 385. seqq. copiose super hoc Philastrii loco disseruit. Nomen vero Parthorum positum hoc loco vel pro Persis, ut a Tertulliano et aliis factum notavit Salmasius ad librum de Pallio p. 119. [Et Persarum pro Parthis. Vales. ad Ammian: XXXI, 2. p. 620. Ezech. Spanhem. p. 149. b. ad Orat. I. Iuliani], vel quod malim (quia Aegyptiis praemittuntur) pro Assyriis, nam ita et Ammianus Marcellinus Parthos pro Assyriis posuit XXVIII. 4. „*palpantesque advenam deformitate magna blanditiarum ita extollunt, ut Semiramin Parthi, vel Cleopatras Aegyptus, aut Artemisiam Cares vel Zenobiam Palmyreni.*" [Sic Assyrios pro Persiis poni, qui debellatis Babyloniis Assyriam sibi subiecere, notavit Herm. Witsius tom. I. Miscell. Sacr. diss. 8.] Fuit etiam regum dynastia in Aegypto, numero decima septima, quae dicta est *Pastorum.* Sed de illa exponi Philastrium quae sequitur distincta Aegyptiorum mentio haud permittit. *(F.)*

e. vitulum Aegyptiorum] Ut Assyriis leonem tribuerunt propter potentiam, ita Aegyptiis vitulum, quod ab iis vituli specie Apis cultus fuit, itemque Mnevis. Vide Herodotum III. 28. Strabonem lib. XVII. pag. 555. Ammianum XXII. 13. et Plinium VIII. 46. Hist. aliosque. *(Fabr.)*

f. aquilam Romanorum] Propter insigne aquilae quo iam pridem Romani (a C. Marii maxime tempore teste Pli-

tur. [6]Hi Sapientiae libro utuntur Sirach illius qui scripsit post [7]Solomonem, id est post multa tempora librum unum Sapientiae[h]. Christum autem in carne venisse negantes[i], resurrectionem et iudicium non sperantes, de virgine natum eum non credentes, qui in locis Galatiae[k] commorantur, et ut vulpes[l] latitantes plurimos depraedantur, sicut [8]Solomon[m] testatus est, dicens: *Prendite nobis vulpes minimas, exterminantes vineam domini salvatoris.*

Cap. LVII. [1]Floriani[a] etiam sive Carpocratiani[b c] dicuntur, qui et Milites[d]

6. Hii *Ba.* 7. Solomonem *Ba.* Salomonem *reliqui.* 8. Solomon *Ba.* Salomon *reliqui.*

Cap. LVII. *in Bab. inscriptum est* FLORIANI SIVE CARPOCRATIANI. — 1. Alii sunt qui Floriani sive *A.*

nio X. 4. Hist.) usi sunt, aquilam in hoc viso Ezechielis etiam de Romanorum imperio accepit Nicolaus Lyra, et e Iudaeis Rabbi Elieser. Vide laudatas Iac. Thomasii Praefationes pag. 389. 399. *(Fabr.)*

g. piissimorum] I. e. Christianorum. Hanc porro animalium Ezechielis interpretationem quam haeresibus Philastrius praesenti loco adscribit, vix usquam alibi reperias. *(F.)*

h. librum unum Sapientiae] Constat Ecclesiastici volumen a veteribus passim appellari iam Σοφίαν τοῦ Σιράχ vel τοῦ Ἰησοῦ, iam Πανάρετον Σοφίαν, iam laudari nomine Salomonis, iam simpliciter, nullo auctoris nomine adscripto, Σοφίαν. Non immerito itaque mireris a Philastrio inter haereses Proclianitarum referri quod Sirachidis sapientia veluti Salomone, usi sunt: quanquam enim verissimum est multo illam tempore post Salomonem scriptam esse, tamen non debebat Philastrium fugere multos hoc fecisse alios itidem bonos et catholicos scriptores, quorum magnum numerum allegant Serarius ad Epistolam I. S. Bonifacii, et Cotelerius ad Epist. Clementis Romani p. 178. seq. Vide etiam S. Ambrosium in Psalm. 36. T. I. Benedictinor. p. 807. *(F.)*

i. in carne venisse negantes] Hoc unum iisdem verbis de Proclianitarum erroribus e Philastrio excerpsit Augustinus haeresi 60. At Auctor Praedestinati: „*Dicunt isti, dei filium sic paruisse* (h. e. apparuisse) *in terris, sicut Raphaëlem angelum, aut Gabrielem, non carne adsumta, sed visu,*" i. e. κατὰ δόκησιν duntaxat, non in vero corpore humano. Quoniam vero addit *eos nullum alium errorem pati*, hinc colligo scriptori huic, quod ex aliis etiam argumentis suspicor, Philastrium, qui plures memorat, haud inspectum, sed solum Augustini librum quem κατὰ πόδα perpetuo sequitur, ad manus fuisse. *(Fabr.)*

k. in locis Galatiae] Vide si placet quae dicta sunt capite superiore. *(F.)*

l. ut vulpes latitantes] Auctor Praedestinati: „*Sic se miscent populo dei, ut non intelligantur. Denique quia nullum alium errorem patiuntur, communicant nobiscum, et hoc est quod peius est, quia quoscunque simplices invenerint, ita eos faciunt sentire et credere.*" *(F.)*

m. Salomon] Verus nempe ille, non Proclianitarum. Cantic. II. 15., qui locus frequentissime apud veteres haereticis ecclesiam lacerantibus applicari solet. Caeterum uvis maxime insidiari vulpes, notum ex Nicandro, Theocrito et aliis quorum loca adduxit Bochartus Hierozoici III. 13. *(F.)*

Cap. LVII. — a. Floriani] A Florino dicendi potius Floriniani, tamen Florianos vocat etiam Augustinus et Auctor Praedestinati c. 66, licet hic Florianum appellat, qui aliis est Florinus, presbyter Valentinianus Romae Commodi Imp. temporibus (circa A. C. 182.) cui librum de Ogdoade opposuit S. Irenaeus, et librum de Monarchia, sive deum non esse malorum auctorem. Vide Eusebium V. 20. Hist., Theodoretum lib. 1. de Haeret. Fab. c. 23. Fuit et Flora quaedam ad quam scripsit Ptolemaeus haereticus apud Epiphan. XXXIII. 3. *(Fabr.)*

b. Floriani etiam sive Carpocratiani] Locus hic Philastrii profertur in Collectaneis ad Clem. Alex. III. Strom. pag. 514. Pott. De Florino autem et

vocantur, quia de militaribus fuerunt, negantes iudicium atque resurrectionem[e], Christum natum de virgine[f] non credentes, omnemque resurrectionem in filiorum procreatione nefandi [2]coetus aestimantes consistere, [3]ut in ecclesia sua post [4]occasum [5]solis lucernis extinctis[g] misceri cum mulierculis non dubitaverint, legis praeceptum implere putantes: *Nascimini et multiplicamini*[h]. Iudaismo potius et paganitati parere nefandae quam Christianae veritati acquiescere properantes, pecudumque potius vitam et amentiam detinentes, quos et scriptura vitae pecudum[i] comparavit.

[1]Sunt et qui de die paschae saluberrima ambigunt, asserentes Cap. LVIII. quartadecima luna[a] celebrandum esse pascha, non sicut ecclesia catholica[b] celebrat, et mense Martio[c] semper celebrandum asserunt; et cum hoc faciunt, diem non dominicam semper custodiunt

2. coitus (*A*)*b.* 3. ut *om. A.* 4. occasionem *b.* 5. solis *om. A.*

Cap. LVIII. *in abc. inscriptum habet* DE PASCHATIS FESTO HAERESIS. — 1. Alii sunt qui *A.*

Blasto eius socio Euseb. V. 15. Vales., cuius loci versio merito castigatur a Massueto Dissert. II. in S. Iren. art. 3. §. 59. Florinum iterum carpit Philastrius infra cap. 79. (Galeard.)

c. Carpocratiani] Mirum est Carpocrationos hoc loco ingeri a Philastrio, qui de Carpocrate iam dixerat supra c. 35. Neque de Carpocratianismo Florianorum Augustinus vel auctor Praedestinati verbulum addidit. atque num idoneo auctore hoc tradiderit Philastrius, merito dubitat Dodwellus diss. VI. ad Irenaeum pag. 432. *(F.)*

d. Milites] Apud Epiphanium XXVI. 3. atque inde Damascenum haeresi 26. inter Gnosticorum appellationes occurrit nomen στρατιωτικῶν. Certe quae deinceps de haereticis hisce Philastrius et eorum dogmatibus Philastrius refert, Gnosticis illis Epiphanii potius quam Florino conveniunt. *(F.)*

e. resurrectionem] Carnem nostram mali causam docuit Florinus, ut notavit Gennadius c. 126. de Dogmat. Eccles. *(Fabr.)*

f. natum de virgine] Vere natum negarunt qui cum Valentino propriae qualitatis carnem ex caelesti materia Christum habuisse nihilque accepisse de sancta virgine docuerunt; supra c. 38. *(F.)*

g. lucernis extinctis] Ab ista haereticorum quorundam foeditate ansa data calumniae ethnicorum in universos Christianos ac si libidinibus eiusmodi et promiscuo concubitu delectarentur. Vide B. D. Christiani Kortholti Obtrectatorem Paganum p. 99. et p. 546. seq. et Ioannem Bonam lib. 1. Rerum Liturgicarum cap. 4. *(F.)*

h. Nascimini et multiplicamini] „Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε" Genes. I. 28. [Carpocratianorum libidines perstringi a Iuda ad Epistolae v. 7. notavit Grotius.] *(F.)*

i. vitae pecudum] 2. Petr. II. 12. *(Fabr.)*

Cap. LVIII. — a. quartadecima luna] Die mensis decimo quarto, in quamcunque feriam hebdomadae ille incideret. Dicti inde Quartadecimani sive Tessarescaedecatitae, de quibus infra c. 86. De Blasto auctor appendicis ad Tertullianum de Praescript. c. 53. „*latenter Iudaismum vult introducere, pascha enim dicit non aliter custodiendum esse nisi secundum legem Moysi, decima quarta mensis. Quis autem nesciat, quoniam evangelica gratia evacuatur, si ad legem Christum redigit.*" *(F.)*

b. non sicut ecclesia catholica] Quae post plenilunium pascha celebrat die dominico, quod proprium Christianae religionis esse ait Augustinus epist. 119. (55.) cap. 9. *(F.)*

c. mense Martio semper] Qui Hebraeorum Nisan responderet. Conferendus ad hunc Philastri locum Peta-

paschae, non computantes horas et dies[d], sed secunda aut tertia aut quarta aut quinta aut sexta[e] die celebrant, et ex hoc errore non cognoscunt diem paschae domini nostri[f] veram et salubrem unam, orbi terrarum statutam et confirmatam a domino cursu numerali lunae mensibus et embolismis[g], et cum haec non computant, ignorant quid celebrant.

Cap. LIX. Alia est haeresis [1]Chilionetarum[a], id est mille annorum, quae docet ita: Cum venerit Christus [2]de caelo, mille anni illi erunt iterum nobis carnaliter ad vivendum, generandum et manducandum, sicut fit nunc in hoc seculo quotidie; ignorantes escam caelestem[b], id est immortalitatis illud praemium affuturum, non hoc caducum et transiens, [3]cum dominus in evangelio[c] Iudaeis quibusdam hoc suspicantibus, *Nescitis*, inquit, *scripturas et [4]virtutem earum[d] ignoratis: nam in die iudicii non nubent, neque [5]nubentur, [6]sed erunt sicut angeli[e]*. Et iterum apostolus[f] dicit: *Non est regnum dei esca et potus, sed iustitia, pax et gaudium in spiritu domini [7]sempiternum[g]*.

Cap. LIX. *in Babc. inscriptum est* CHILIONETITAE. — 1. Chilonitarum *A.* Chilionetitarum *Babc.* 2. de caelo inquit mille *A.* 3. cum et dominus *A.* 4. virtutes *A.* 5. nubuntur *Ba.* 6. sed erunt *om. A.* 7. in sempiternum (*A*)*b.*

vius libro secundo de doctrina temporum cap. 58. *(F.)*

d. horas et dies] A Christi sepultura ad eius resurrectionem. *(F.)*

e. secunda, tertia, quarta, quinta, aut sexta die] Prout nempe dies decimus quartus lunae in feriam secundam, tertiam, quartam, quintam vel sextam hebdomadis inciderit. Consule Bochartum libro 2. Hierozoici c. 10. T. I. pag. 562. *(F.)*

f. diem pascha, domini nostri] Dies solis, κυριακὴ ἡμέρα Apocal. I. 10. μία σαββάτων Actor. XX. 7. et 1. Cor. XVI. 2. Igitur et dominicus dies in sabbati locum quot hebdomadis in ecclesia feriatus, de quo viri docti ad epistolam Barnabae cap. 15. *(F.)*

g. cursu numerali lunae mensibus et embolismis] Cursu numerali lunae, ita ut post plenilunium celebretur: mensibus iam Martio, iam Aprili; embolismis sive interiectione dierum et speciatim sabbati, donec dies solis celebrationi paschae destinata advenerit. *(F.)*

Cap. LIX. — a. Chilionetarum] De Cerinthianis S. Augustinus cap. 8. de Haeres. „*Mille quoque annos post resurrectionem in terreno regno Christi secundum carnales ventris et libidinis voluptates futuros fabulantur, unde etiam Chiliastae sunt appellati.*“ Expressior est appellatio *Chilionetarum* quam illa *Chiliastarum*, vel *Milliastarum*, aut *Millenariorum*, nam in his tantum numeri vestigium apparet, Chilionetae vero dicuntur a chiliade ἐτῶν sive annorum. Sic χιλιονταετηρίδα dixit Epiphanius LXXVII. 26. p. 1031. [Apud Victorem Vitensem lib. I, cap. 10. *millenarii* praefecti dicuntur militibus mille a Genserico apud Vandalos.] *(F.)*

b. escam caelestem] Accumbentium cum Abrahamo, Isaaco et Iacobo in regno dei, Matth. VIII. 11. *(F.)*

c. dominus in evangelio] Matth. XXII. 29. *(F.)*

d. et virtutem earum] Apud Matthaeum et Marcum quoque XII. 24. est: „μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ.“ In Clementinis homilia 2. c. 51. hom. 3. c. 50. et hom. 18. c. 20. „διὰ τοῦτο πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰ ἀληθῆ τῶν γραφῶν, οὗ ἕνεκεν ἀγνοεῖτε καὶ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ.“ *(F.)*

e. sicut angeli] Apud Matthaeum „ἀλλ' ὡς ἄγγελοι τοῦ θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσι.“ Ita et Marcus „ἀλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι οἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.“ *(F.)*

f. apostolus] Rom. XIV. 17. *(F.)*

Post hos sunt haeretici qui evangelium [1]κατὰ Ἰωάννην[a] et [2]Apocalypsin ipsius non accipiunt, et [3]cum non intelligunt virtutem scripturae, [4]nec desiderant discere, in haeresi permanent pereuntes, ut etiam Cerinthi illius haeretici[b] esse audeant dicere [5]Apocalypsim [6]ipsius itidem[c], non beati Ioannis evangelistae et apostoli, sed Cerinthi haeretici, [7]qui tunc ab apostolis beatis[d] haereticus manifestatus abiectus est ab ecclesia. Cap. LX.

Manichaei post hos de [1]Persida a Mane homine, sive Turbone[a] ita dicto, surrexerunt, fomenta de illis [2]perniciosis sumentes prioribus[b], qui duos deos, unum bonum et unum malum esse adserentes, et pugnam inter deum et dominum[c] esse praedicantes, et hominis quidem animam de deo esse proprie putantes, corpus autem a diabolo factum arbitrantur; resurrectionem negantes[d], iudi- Cap. LXI.

Cap. LX. *in abc. inscriptum est* HAERESIS EVANGELIVM IOANNIS ET APOCALYPSIN IPSIVS REIICIENS. — 1. κατὰ Ἰωάννην *B.* secundum Ioannem *reliqui.* 2. Apocalypsin (*A*)*b.* 3. cum *om.* (*A*)*b.* 4. non (*A*)*b.* 5. et Apocalypsim *Babc.* 6. ipsius itidem *A.* itidem *reliqui.* ibidem *Cotelerius Monum. Eccl. Gr. tom. I. p. 775.* 7. qui tunc (*A*)*bc.* tunc *Ba.*

Cap. LXI. *in Babc. inscriptum habet* MANICHAEI. — 1. Persida *B.* Perside *reliqui.* 2. pernitiosis *A.* pernitiosa *reliqui.*

g. in spiritu domini sempiternum] Sic ex memoria, ut solet, verba scripturae allegat Philastrius. Nam apud Paulum est χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. *(F.)*

Cap. LX. — a. evangelium κατὰ Ἰωάννην] Alogos hoc nomine arguit Epiphanius et Damascenus, quos vide haeresi 51. Evangelium Iohannis reiecerunt Ebionei, Cerinthiani, Cerdoniani et Theodotus Byzantinus atque Marcion. Quartadecimanis etiam hoc tribuere videtur Theodorus Scutariota in scholio ad Nicetam IV. 22. Thesauri Orthodoxae Fidei, quod de omnibus certe verum non est. *(F.)*

b. Cerinthi illius haeretici] Evangelium Iohannis qui ad Cerinthum auctorem retulerit, nullus omnino fuit, itaque ad solam Apocalypsin haec restringenda Philastrii verba, quam Cerintho tribuerunt Alogi teste Epiphanio LI. 3. et alii nonnulli de quibus Dionysius Alex. apud Eusebium VII. 25. Histor. Quam vero procul a verisimilitudine remota sit haec sententia, idem Dionysius atque Epiphanius docent. *(F.)*

c. itidem] Cotelerius 1. Monument. p. 775. *ibidem.* *(F.)*

d. ab apostolis beatis] Supra c. 36. *(Fabr.)*

Cap. LXI. — a. Turbone] Vocabulum *Manis* Persica lingua notare hominem lingua contentiosum ὁμιλητὴν et πρὸς διάλεξιν δραστήριον, notant Cyrillus Hierosol. Catechesi VI. 13. et Photius lib. 1. contra Manichaeos, licet significationis illius vestigium hodie in lingua Persica exstare neget Tho. Hyde in Historia Religionis veterum Persarum p. 284. Ex Augustini c. 46. de haeres. suspicetur aliquis pro *Turbone* legendum *Urbico*, quod nomen apud alios est *Cubricus* vel *Curbitius*. Sed bene se habet lectio vulgata, nam fuit sane Turbo quidam Manetis discipulus Τύρβων, cuius meminit Epiphanius T. 1. p. 623. 642. *(F.)*

b. de illis prioribus] Ut Valentini schola et Marcionis, de quibus supra c. 38. et 45. *(F.)*

c. inter deum et dominum] Inter deum bonum et inter dominum, qui legem per Moysen dedit et in Hebraeis prophetis locutus est, hunc enim non esse verum deum, sed unum ex principibus tenebrarum, Manes blasphemabat, ut constat ex Augustino, Epiphanio LXVI. 31. aliisque. *(F.)*

d. Resurrectionem negantes] Etiam in hoc Valentini vestigiis Manem instituisse Rufinus in symboli expositione annotat. *(F.)*

cium non sperantes[e], [3]daemonia colentes, elementa adorantes[f], deorum dearumque nomina, ut pagani, invocantes, et [4]masculofeminas[g] quasdam esse [5]docentes et utriusque naturae participes, et nefandae turpitudini servientes, qui ab Archelao[h] sancto episcopo in disputatione superati, abiecti atque notati, manifestati sunt universis [6]in illo tempore, et ut latrones iam sub figura confessionis Christianae[i] multorum animas mendacio ac [7]pecudiali[k] turpitudine non desinunt captivare[l], qui et in Hispania et quinque provinciis[m] latere dicuntur, multosque hac quotidie fallacia captivare.

Cap. LXII. [1]Patriciani a Patricio[a] quodam, qui fuit [2]Romae, dicti sunt.

3. daemones *A*. 4. masculofoeminas *Bac*. masculos foeminas (*A b*. 5. docentes *AB*. dicentes *reliqui*. 6. illo in (*A b*. 7. pecudiali *Bac*. pecudali *A*. pecudaria *b*.

Cap. LXII. *in Babc. inscriptum habet* PATRICIANI. — 1. Alii sunt Patriciani *A*. 2. in urbe Roma *A*.

e. iudicium non sperantes] Respectu corporum intellige, nam animabus spiritalem resurrectionem tribuisse non dubium est, et fatetur Augustinus IV. 2. contra Faustum. *(F.)*

f. elementa adorantes] Intellige solem lunamque, quae στοιχεῖα sive elementa vocantur apud Cyrillum VI. in Iulian. p. 205. 211. aliosque scriptores quorum loca laudavi ad Hieron. de Scriptoribus Eccles. c. XLV. Alexander Lycopolita de Manichaeis pag. 5. „τιμῶσι μάλιστα ἥλιον καὶ σελήνην, οὐχ ὡς θεούς, ἀλλ' ὡς ὁδὸν δι' ἧς ἔστιν πρὸς θεὸν ἀφικέσθαι." [Στοιχειολάτραι Athanasio et Chrysostomo in Synopsi Scripturae, ubi de libro Sapientiae. A gentilium sacris non abstinuisse ex Philastrio contendit Petr. Pithoeus p. 175. Opp.] *(Fabr.)*

g. masculofeminas] Similes Valentinianorum aeones ἀρρενοθήλεις de quibus Irenaeus et Tertullianus. De Hermaphrodito Manetis daemone Epiphanius LXVI. 52. p. 664. *(F.)*

h. Archelao] Acta disputationis qua Archelaus Carrharum in Mesopotamia episcopus Manetis errores produxit in lucem ac convicit, Syro consignata sermone, et deinde per Hegemonium Graece versa legerunt olim et plura ex illis retulerunt Cyrillus Hierosol. Catechesi sexta, atque Epiphanius haeresi LXVI. Latine ex veteri versione vulgavit partem Valesius notis ad Socratem p. 197., integriora Laur. Alexander Zacagnius in Collectaneis Monumentorum Veterum Rom. 1698. 4. Eadem ex Zacagnii editione dedi in Spicilegio Patrum tertii saeculi, ad calcem voluminis secundi operum S. Hippolyti. Hamb. 1718. fol. Confer si placet, quae de hac Archelai cum Manete disputatione notavi in Bibl. Graeca lib. V. c. 1. p. 262. et ad Hieron. c. 72. de Script. Eccles. *(F.)*

i. sub figura confessionis Christianae] Tanquam confessores et martyres, quibus scilicet iam non liceat palam ac tuto dogmata sua proferre, sed tantum clam et intra privatos parietes latentibus. *(F.)*

k. pecudiali turpitudine] Sive *pecudali*, ut in Martiani Capellae codicibus legitur. Cato et alii veteres dixere *pecuinum*, Venantius, Sedulius et alii *pecuale*. *(F.)*

l. captivare] 2. Tim. III. 6. *(F.)*

m. in Hispania et quinque provinciis] In quinque provincias tunc Hispaniam divisam constat ex breviario Sexti Rufi c. 5. ubi illarum nomina sunt Tarraconensis, Carthaginiensis, Lusitania, Gallaecia, Baetica. Sexta Hispaniarum provincia non in Hispania, sed in solo terrae Africae, Tingitanica Mauritania. *(F.)*

Cap. LXII. — a. a Patricio] Hunc cum Marcionitis et Manichaeis memorat auctor commentarii qui legitur inter S. Ambrosii opera ad 1. Timoth. IV. 1. Et S. Augustinus Contra Adversarium legis et prophetarum lib. 2. c. ult. cum memorasset Basilidem, Carpocratem[l], Cerdonem, Marcionem et Apellem Manichaeorum praecursores, adiungit: „*Fuerunt etiam a quodam Patricio nonnulli Patriciani* (in MSS. quibusdam *Patricini*) *vel sunt, similiter*

[3]Hi carnem hominis non a deo factam asserunt, sed a diabolo[b] arbitrantur. Hanc etiam contemnendam et modis omnibus abiiciendam decernunt, ut etiam ultro quidam de eis sibi mortem inferre[c] non dubitaverint.

Symmachiani[a] [1]alii discipuli istius eadem sentientes in omnibus, non sperantes[b] iudicium, vitiis secularibus et carnalibus concupiscentiis praedicant serviendum. Cap. LXIII.

Paulus quidam fuit Samosatenus post hos[a] in Syria, qui verbum dei, id est Christum deum dei filium [1]substantivum ac personalem Cap. LXIV.

3. Hii *ABa*.

Cap. LXIII. *in Babc. inscriptum habet* SYMMACHIANI. — 1. alii discipuli *A*. discipuli *reliqui*.

Cap. LXIV. *in Babc. inscriptum habet* PAVLVS SAMOSATENVS. — 1. substantive ac personale *A*.

adversantes divinis veteribus libris." Caeteroqui rarior horum Patricianorum in veterum scriptis memoria, nam quae Augustinus de Haeres. c. 61. de illis tradit, ex Philastrio descripta sunt, sicut ex Augustino ea repetunt Isidorus et alii iuniores. *(F.)*

b. non a deo sed a diabolo] Ut Manichaei de quibus capite superiore: „*Corpus a diabolo factum arbitrantur.*" *(Fabr.)*

c. sibi mortem inferre] De Patricianis Auctor Praedestinati c. 61. „*Hi substantiam carnis humanae non a deo sed a diabolo conditam dicunt, eamque sic detestantur, ut hunc dicant esse perfectum, qui se potuerit constanter occidere. Ex his sunt aliquanti, qui etiam rogant eos, quos invenerint ignotos, ut ab eis occidantur. Haec insania in partibus Numidiae superioris et Mauritaniae coepit olim: hos miseri Donatistae postea secuti*" etc. *(F.)*

Cap. LXIII. — a. Symmachiani discipuli istius] Istius, puta Patricii. De his Symmachianis nihil Augustinus neque Praedestinati auctor, neque alii qui de haeresibus scripsere. Atque assentior Petavio, qui Symmachianos Philastrii ab alio quam Symmacho Ebionita, Graeco librorum V. T. interprete, dictos putat in notis ad Epiphan. p. 400. Sed vicissim Symmacho Ebionitae nomen debere recte Valesius p. 119. ad Eusebii VI. 17. notavit Symmachianos alios de quibus auctor commentarii, qui legitur inter S. Ambrosii opera, prologo in epistolam ad Galatas: „*Sicut et Symmachiani, qui ex Pharisaeis originem trahunt, qui servata omni lege Christianos se dicunt, more Photini Christum non deum et hominem, sed hominem tantummodo definientes.*" Faustus Manichaeus apud Augustin. XIX. 4. operis adversus eum scripti: „*Hoc si mihi Nazaraeorum obiiceret quisquam, quos alii Symmachianos appellant, quod Iesus dixerit se non venisse solvere legem*" *etc.* Augustinus ipse XIX. 17. cum dixisset de credentibus ex circumcisione, qui in ea perversitate manserunt, ut et gentes cogerent iudaizare, „*ii sunt*, inquit, *quos Faustus Symmachianorum vel Nazaraeorum nomine commemoravit, qui usque ad nostra tempora iam quidem in exigua, sed adhuc tamen vel in ipsa paucitate perdurant.*" Idem contra Cresconium Donatistam lib. 1. c. 31. „*Et nunc sunt quidam haeretici, qui se Nazarenos vocant, a nonnullis autem Symmachiani appellantur, et circumcisionem habent Iudaeorum et baptismum Christianorum.*" *(F.)*

b. non sperantes iudicium] Idem de Manichaeis supra c. 61. *(F.)*

Cap. LXIV. — a. post hos] [Id est *praeter hos.* Sic μετὰ Actt. V, 37. V. adnott. ad cap. 43. Artemonis sectatorem Samosatenum facit scriptor vetus in Catena ad Act. II, 22. ap. Rev. Wolfium tom. IV. Anecdd. pag. 6.] Non accurate adeo de tempore Philastrii verba accipienda sunt, quasi singuli quos ille post alios fuisse haereticos commemorat, etiam tempore emerserint illis, quos prius ipse nominaverat, posteriores: nam Paulus Samosatenus ob haeresin episcopatu Antiocheno deiectus est A. C. 270. Sed Manetis (de quo iam c. 61. dixit) hae-

et sempiternum esse cum patre denegabat, prolativum[b] autem, id est quasi aëra quendam dicebat, non tamen personam vivam filii sempiternam cum sempiterno patre [2]credendam docebat. Hic Christum hominem iustum, non deum verum praedicabat, iudaizans potius, qui et circumcisionem[c] docebat, unde et Zenobiam[d] quandam reginam in oriente tunc temporis ipse docuit iudaizare.

Cap. LXV. [1]Photinus doctrinam eius secutus[a] in omnibus similiter praedicabat, inque hoc mendacio perseverans proiectus est de ecclesia Sirmiensium civitatis[b], a sanctis episcopis [2]superatus.

2. credendum *b*.
Cap. LXV. *in Babc. inscriptum est* PHOTINVS. — 1. Post istum Fotinus *A*. 2. separatus *maluit Gabardus*.

resis ab Archelao convicta A. C. 278. Itaque et apud Augustinum c. 44., et Epiphanium, Paulus praecedit. *(F.)*

b. substantivum - - prolativum] Epiphanius LXV. 1. ex Pauli Samosateni sententia: „μὴ εἶναι δὲ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἐνυπόστατον, ἀλλὰ ἐν αὐτῷ τῷ θεῷ - - ἐλθόντα δὲ τὸν λόγον καὶ ἐνοικήσαντα ἐν Ἰησοῦ, ἀνθρώπῳ ὄντι." Marius Mercator epistola de discrimine Pauli et Nestorii: „*Nestorius circa verbum dei, non quidem ut Paulus sentit, qui non substantivum sed prolativum potentiae dei efficax verbum esse definit.*" Idem diss. de XII. anathematismis Nestorii n. 19. „*Paulus verbum dei* προφορικὸν καὶ πρακτικὸν λόγον καὶ ἐνεργητικόν, *id est prolativum et potestatis effectivum verbum sensit, non substantivum quod Graeci* οὐσιῶδες *dicunt.*" Alia de Paulo hoc, eiusque haeresi vide apud Garnerium ad Mercatorem T. 2. p. 307. seq. et Tillemontium tomo IV. Memor. *(F.)*

c. circumcisionem docebat] Utut negando divinitatem Christi Iudaeis suffragari visus est Paulus Samosatenus, adeoque et τῆς τῶν Ἰουδαίων αἱρέσεως ὑπηρέταις adscribitur ab Epiphan. LXV. 7., tamen circumcisionem docuisse necessariam Christianis ab aliis veteribus scriptoribus ei non tribuitur. Interim Augustinus c. 44. de Haeres. Paulianos regulam baptismatis non tenuisse colligit ex eo, quod in Canone 19. Nicaeno rebaptizari iubentur, de quo iuvabit conferre eruditas ad hunc canonem Annotationes Guil. Beveregii. *(F.)*

d. Zenobiam] Septimia Zenobia post necem Odenati mariti ab A. C. 267. Syriam et Phoenicen tenuit, cum Antiochiae episcopatum Paulus Samosatenus gereret; huic igitur Iudaica sacra colenti, quo magis se probaret, Christum negasse deum arguitur a Theodoreto II. 8. de Haeret. Fab. „Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς τῆς μὲν Ἀντιοχέων ἐπίσκοπος ἦν. Ζηνοβίας δὲ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ὑπαρχούσης (Πέρσαι γὰρ Ῥωμαίους νενικηκότες ταύτῃ παρέδοσαν τὴν τῆς Συρίας καὶ Φοινίκης ἡγεμονίαν) εἰς τὴν Ἀρτέμωνος ἐξώκειλεν αἵρεσιν, ταύτῃ νομίζων θεραπεύειν ἐκείνην τὰ Ἰουδαίων φρονοῦσαν." S. Athanasius Epistola ad solitariam vitam agentes T. I. p. 857. „Ἰουδαία ἦν Ζηνοβία καὶ Παύλου προέστη τοῦ Σαμοσατέως." S. Chrysostomus homilia VII. in Iohannem p. 57. de Paulo Samosateno: „τοῦτον γυναικί τινι χαριζόμενον τὴν σωτηρίαν φασὶν ἀποδόσθαι τὴν ἑαυτοῦ." Abulpharaius p. 81. Historiae Dynast. „*Refert Eusebius Chronologus Paulum hunc adiutum a Iudaissa quadam quam Gallus Caesar Syriae praefecerat, quae scientiam et sententiam ipsius probans in ipsum patriarchatum Antiochiae contulit.*" *(F.)*

Cap. LXV. — a. doctrinam eius secutus] Photinus patria Ancyranus, praeceptoris sui Marcelli Ancyrani (quem Eusebius confutavit) vestigiis insistens, Pauli Samosateni haeresin defensitare coepit circa A. C. 341. Vide Socratem lib. I. cap. 36. et libr. 2. cap. 18. 9. et scriptores laudatos a me Volum. VIII. Bibl. Graecae pag. 314., nec non Tillemontium T. VI. Memor. Eccles. pag. 760. 765. seq. Matthaei Larroquani Considerations servant du réponse à ce que Mr. David a écrit contre la dissertation sur Photin. Rothomag. 1671. 4. *(F.)*

b. proiectus est de ecclesia Sirmiensium civitatis] Caput Illyrici Sirmium,

[1]Ariani ab Ario[a] [2]presbytero Alexandriae civitatis, qui sub Alexandro episcopo bonae memoriae fuit et Constantino sancto [3]imperatore, dicens filium dei deo similem[b], nomine tenus similem autem dicens, et non [4]de ipsius patris divina credendo substantia, haeresim periculosam incurrit: nam et creatura similis deo dicitur, cum dicat scriptura[c]: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Non tamen est homo aut angelus de deo proprie ac naturaliter, id est de divina illa substantia patris inenarranda et sempiterna genitus, [5]ut unicus filius[d], qui genitus est de patre proprie[e] sempiternus, sed homo et angelus facti sunt ex nihilo. Filius autem cum sit verus[f], oportet [6]de divina illa substantia patris Cap. LXVI.

Cap. LXVI. *in Babc. inscriptum est* ARIANI. — 1. Sunt Ariani *A*. 2. presbytro *B*. 3. imperatore bonae memoriae dicens *A*. 4. de ipsius patris divina credendo substantia *A*. dei ipsius patris divinam credendo substantiam *reliqui*. 5. et *(A)b*. 6. ut de *A*.

cuius episcopatum Photinus gessit usque ad A. C. 351., quo per alteram synodum Sirmiensem (nam Antiochenae A. 345. et prioris Sirmiensis A. 349. decreta, de quibus Synodicon Pappi c. 43. et 50., effectu caruerunt) depositus fuit ab episcopis orientalibus et Marcelli successore Basilio Ancyrano. Conf. Socratem II. 29. seq. et Harduini Concilia T. 1. p. 702. seq. Pulsum a Valentiniano (qui a. 364. coepit imperitare) Photinum scribit Hieronymus cap. 107. de Script. Eccles., Nimirum iterata vice pulsus postea fuit, quem a. 362. ab exilio revocaverat Iulianus imp., qui Photini etiam meminit libro primo adversus Christianos, apud Cyrillum Alex. lib. VIII. p. 262. edit. Lipsiens. *(F.)*

Cap. LXVI. — a. ab Ario] Hic diaconus primum Alexandrinus, sed eiectus a Meletio: post huius vero mortem per Achillam, episcopum Alex. cooptatus presbyter et scholae Alexandrinae praefectus, ut notatur in Synodico Pappi c. 32. Inde post Achillam non diu post, anno 312., defunctum inhians episcopatui, et Alexandrum sibi praelatum indignatus, circa a. 316. haeresin spargere coepit, damnatam in Concilio Nicaeno, quod A. C. 325. Constantinus Imp. convocavit. Consule si placet scriptores de rebus Arii et Arianorum laudatos a me lib. V. Bibl. Graecae cap. 23. Volum. VIII. p. 308 seq. *(F.)*

b. deo similem] Ὁμοιούσιον non ὁμοούσιον. *(F.)*

c. dicat scriptura] Genes. I. 26. *(F.)*

d. unicus filius] Μονογενὴς Ioh. I. 14. 18. III. 16. 18. et 1. Ioh. IV. 9. genitus non modo μόνος ἐκ μόνου, sed et μονοτρόπως, ut recte Nazianzenus Orat. 36. p. 590. „Εἰ δὲ κτιστός ἐστιν," verba Theodoreti sunt V. 2. Haeret. Fab. „οὐ μονογενής, ἀδελφὴν γὰρ ἔχει τὴν κτίσιν καὶ πάντα τὰ τῆς κτίσεως μόρια." „*Creatus vero si est, non est unigenitus, sed sororem habet creaturam cum omnibus eius partibus.*" *(F.)*

e. de patre proprie] Hoc ex Christo ipso audiisse se profitebantur Iudaei; „πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν θεόν." Ioh. V. 18. Alexander Alexandrinus apud Theodoretum lib. 1. Hist. c. 4. p. 14. „*Ac germanam quidem et propriam ac naturalem eximiamque eius filiationem,* γνησίαν αὐτοῦ καὶ ἰδιότροπον καὶ κατεξαίρετον υἱότητα, *Paulus declaravit, ita dicens de deo:* (Rom. VIII. 32.) ὅσγε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, *qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis, non naturalibus scilicet filiis,* τῶν μὴ φύσει υἱῶν, *illum tradidit. Nam ut illum distingueret ab iis, qui non sunt proprie filii,* πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν οὐκ ἰδίων, *proprium filium esse eum dixit.* *(F.)*

f. Filius - - verus] Ex essentia genitus patris, ut ex ipso identitatem naturae ab aeterno habeat, et sit χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ Ebr. I. 3. Psal. CX. 3. „ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε," quem locum magno consensu veteres de aeterna et propria filii generatione Ario opponunt. Vide Petavium Dogm. Theol. de S. Trinitate lib. V. c. 7. *(F.)*

genitus cognoscatur. Verus enim deus alio modo esse non potest filius unicus nisi sit de patris illa divina substantia proprie genitus. Sempiterna similitudo itaque filii [7]est secundum opera, quia *sicut facit pater, et filius similiter facit omnia*[g]. [8]de ipsius qualitatis[h] divina substantia genitus, quia de ipso natus est proprie sempiternus, non factus ex nihilo, ut homo et angelus [9]aut creatura aliqua est.

Cap. LXVII. [1]Semiariani[a] sunt quoque. [2]Ili de patre et filio [3]bene sentiunt[b], unam qualitatis substantiam, unam divinitatem esse credentes, spiritum autem non de divina substantia, nec deum verum, sed factum atque creatum[c] spiritum praedicantes, ut eum coniungant et comparent creaturae, cum Christus dominus patri et sibi in fide baptismi[d] salutis aeternae coniunxerit, eumque cum patre et filio cunctis credentibus adorandum[e] iusserit, omnique seculo [4]deum verum[f] praedicandum statuerit: non intelligentes quod evangelista[g] cum dicit, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*[h], non de spiritu sancto dicit, quasi factum spiritum per

7. est *A.* et *reliqui.* 8. de ipsius *A.* et dei ipsius est *reliqui.* 9. *Ita Babe. At in A. legitur* ut creatura aliqua quae est omnibus occidens, *quae verba emendo ita:* aut creatura aliqua, quae est omnino occidens.

Cap. LXVII. *in Babe. inscriptum est* Semiariani. — 1. Alii sunt Semiariani, hi *A.* 2. hi *Ac.* hii *Ba.* ii *b.* 3. bene *om. A.* 4. deum *ABe.* eum *ab.*

g. filius similiter facit omnia] Ioh. V. 19. *(F.)*

h. de ipsius qualitatis] Eadem quali ipse deus natura praeditus. Sic infra c. 66. „*unam qualitatis substantiam, unam divinitatem esse credentes.*" *(F.)*

Cap. LXVII. — a. Semiariani] Hoc nomine Philastrio venire perspicuum est, qui aliis deinde Macedoniani sive Pneumatomachi, damnati in Concilio Cpolitano A. C. 381. Macedonius ipse ob haeresin deiectus Cpolitano episcopatu A. 361. *(F.)*

b. de patre et filio bene sentiunt] Idem de Macedonio affirmat Ratramus libro 2. contra Graecos c. 2. Caeterum idem non de omnibus posse affirmari Semiarianis, abunde docet Epiphanius haeresi LXXIII. 23. et 27. *(F.)*

c. factum atque creatum] Κτίσμα et ποίημα. Io. Zonaras Canone in Deiparam: „Μακεδόνιον πάντως ἐχθρὸν ἀρνητὴν τὸν λέγοντα κτίσμα τε καὶ ποίημα εἶναι τὸ ἄκτιστον πνεῦμα θεοῦ." *(F.)*

d. in fide baptismi] Formula baptismi in nomine patris et filii, et spiritus s. Matth. XXVIII. 19. *Baptismus salutis aeternae* est qui datur in spem obtinendae aeternae salutis. *(F.)*

e. cunctis credentibus adorandum] Ex ipsa illa baptismi formula ἐπίκλησιν atque adorationem religiosam s. spiritus collegerunt veteres Christiani, quibus βαπτίζεσθαι εἰς τὸ ὄνομα est βαπτίζεσθαι ἐπικαλεσάμενον τὸ ὄνομα patris, filii et spiritus s., uti ex locis Origenis, Firmiliani aliorumque probat D. Gotfridus Olearius noster, ὁ μακαρίτης, in diss. de spiritus s. cum patre et filio adoratione et glorificatione contra Guil. Whistonum, edita Lipsiae 1711. p. 12. seq. Vide etiam quae Basilius libro de Spiritu S. c. 19. *(F.)*

f. deum verum] Ita non dubito Philastrium scripsisse pro *eum verum.* *(F.)*

g. evangelista] Ioh. I. 3. *(F.)*

h. et sine ipso factum est nihil] Facit Philastrius cum iis, qui novum comma incipiunt apud Iohannem a verbis: *quod factum est in ipso vita erat.* Uti constat etiam usurpatum ab Irenaeo, Clemente Alex. Theophilo Antiocheno, Origene, Tertulliano, Lactantio, Eusebio, Augustino aliisque multis, etiam recentioribus ut Honorio, Petro Bruno etc. Igitur non fas est cum Epiphanio in Ancorato T. 2. p. 80. illam interpunctionem velut haereticam et spiritui sancto iniquam arguere, licet eam secuti etiam fuerint quidam haeretici, ut Valentinus, Heracleo etc. *(F.)*

filium. Nam propheta[i] [5]trinitatem omnia fecisse visibilia et invisibilia definit, dicens, *Verbo domini caeli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis virtus eorum.* In omni itaque creatura, quae facta est per spiritum, non aliquid praetermisit quod non per eum factum sit: alioqui in fide[k] servus cum domino non iungeretur, si esset creatura divinus et sanctus spiritus. Cuius causa omnis scriptura et dominus concedi omnia peccata hominibus[l] praeter blasphemiam [6]divini et adorandi spiritus caelesti [7]sententia[m] pronuntiaverit.

Eunomiani post hos ab Eunomio discipulo Arii[a], in omnibus inimici verae fidei, aiunt tres esse diversas qualitatis substantias[b], ut auri, argenti et aeris[c], et patrem quidem fecisse filium, et iterum filium, qui [1]sit creatura, fecisse [2]spiritum: et adserunt filium non patri esse similem, quia creatura est, neque spiritum filio similem, quia a filio factus [3]est, magis impietati paganae et iniquitati Cap. LXVIII.

5. trinitate *A.* 6. de divini *b.* 7. sententia pronuntiaverit *A.* essentia pronuntiaverit *Bab.* sententia pronuntiavit *c.*

Cap. LXVIII. *in Babe. inscriptum est* Eunomiani. — 1. est *A.* 2. spiritum sanctum adserunt. Filium *A.* *Probavit Galeardus.* 3. est magis *om. A.*

i. propheta] Psal. XXXIII. 6. quem locum de ss. trinitate accipiunt veteres communiter; vide Feuardentium ad Arnobii et Serapionis Conflictum p.523. et Gregentii disputationem p. 9. *(F.)*

k. in fide] In baptismi formula, in qua spiritus s. iungitur cum patre et filio. Sic supra dixerat noster: „*cum Christus dominus patri et sibi in fide baptismi salutis aeternae spiritum coniunxerit.*" *(F.)*

l. concedi omnia peccata hominibus] Matth. XII. 31. *(F.)*

m. caelesti sententia] Ita scripsi cum Cotelerio notis ad Damascenum de Haeres. T. 1. Monument. p. 782. Male superiores editiones, „*caelesti essentia pronunciaverit,*" et Helmst. „*praenunciaverit.*" Est etiam qui legit: „*Blasphemiam de divini et adorandi spiritus caelesti essentia pronunciaverit.*" Sed longe magis probo Cotelerii emendationem. *(F.)*

Cap. LXVIII. — a. discipulo Arii] Non Arium ipsum iam A. 336. mortuum, sed Aëtium ab A. 356. audivit Eunomius, qui usque ad A. 396. vitam produxit, certe A. 392. Hieronymus c. 120. de S. E. „*usque hodie*, inquit, *vivere dicitur in Cappadocia, et multa contra ecclesiam scribere.*" Sed discipulum Arii vocat Philastrius, haereseos eius imitatorem. Augustinus c. 54. de Haeresibus Aëtii discipulum appellat, quod et alii scriptores testantur. *(F.)*

b. tres esse diversas qualitatis substantias] Al. *diversae qualitatis.* Sed ita c. 67. et 92. „*unam qualitatis substantiam*" noster dixit. S. Augustinus cap. 54. de Eunomio: „*Dissimilem per omnia patri adserens filium, et filio spiritum sanctum.*" Nempe Ariani supra c. 66. et Semiariani apud Augustin. c. 51. negabant duntaxat filium esse patri ὁμοούσιον, at ὁμοιούσιον et similem fatebantur: sed hoc ipsum etiam inficiabatur cum Aëtio suo Eunomius, cuius sectatores Eunomiani inde Anomoei appellati sunt. Eunomii Expositionem Fidei, et Apologeticum Graece et Latine dare me memini libro V. Bibl. Graecae c. 22. ubi dicta si placet vide. [Adde notata a Rev. Vogtio fasc. 3. Bibl. Haeresiologicae p. 485. seq., ubi Iacobi Basnagii diss., et p. 605., ubi catalogus scriptorum.] *(F.)*

c. ut auri, argenti et aeris] Confer Epiphan. LXXVI. 2. p. 914. D. *(F.)*

Iudaicae consentientes apertissime [4]quam Christianae doctrinae ac fidei catholicae [5] parere volentes[d][e].

Cap. LXIX. Alii sunt qui circa [1]incorporationem[a] aberrant, dicentes non animam veram hominis rationalem[b] accepisse salvatorem, sed corpus solum hominis, et cum subtrahunt animam a corpore, veram denegant [2]hominum salubritatem[c]. Quomodo itaque potest dici anima, quae non sumpta est a salvatore? cum salvator dicat[d], *Tristis est anima mea usque ad mortem.* Alioquin anima dici non potuit, nisi esset in eo cuius [3]causa advenerat. Itaque haec utraque in comparatione salvatoris, id est corpus [4]erat et anima, quae pro nostra salute dignatus est sumere. Scire nos convenit quod et animam veram hominis habuit, intellectum habentem[e], et corpus hominis, sensum carnalem itidem, ut et dolere posset corpore[f] et

4. quam *om. A.* 5. pugnare *A.*
Cap. LXIX. *in alv. inscriptum est* HAERESIS ANIMAM VERAM CHRISTVM NON HABVISSE. — 1. incorruptionem *A.* 2. hominis *A.* 3. et causa *A.* 4. erat *om. b.*

d. parere volentes] Sangermanensis libri scriptura haec est: „quia a filio factus: impietati paganae et iniquitati Iudaicae consentientes, apertissime Christianae doctrinae ac fidei catholicae pugnare volentes."

e. parere volentes] Sic supra c. 57. de Florianis: „*Iudaismo potius et paganitati parere nefandae*" etc. *(F.)*

Cap. LXIX. — a. circa incorporationem] „Τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ λόγου." [*Concorporationem* verbi dei p. 637. et *corporationem* pluribus locis vocat S. Hilarius.] *(F.)*

b. animam veram hominis rationalem] Tantum corpus sine anima assumtum a λόγῳ, et loco animae ipsi fuisse λόγον, docuerunt Ariani, non ipse Arius, si Mario Mercatori fides: attamen Ario hoc tribuit S. Athanasius de Adventu Christi: „Ἄρειος δὲ σάρκα μόνην πρὸς ἀποκρυφὴν τῆς θεότητος ὁμολογεῖ." Ario et Eunomio Theodoretus V. 11. de Haeret. Fab. „περὶ τῆς τοῦ σωτῆρος οἰκονομίας. Ἄρειος δὲ καὶ Εὐνόμιος σῶμα μὲν αὐτὸν ἔφασαν εἰληφέναι, τὴν θεότητα δὲ τῆς ψυχῆς ἐνηργηκέναι χρείαν." Rufinus Palaestinus de Fide T. I. Opp. Sirmondi p. 309. „*Si Iesus Christus animam non habuisset, sicut nefarii aestimant Ariani, aut rursus animam quidem habuisset, et non tamen rationabilem, sicut Apollinaris definivit insaniens, numquam profecto sapientia proficere poterat.*" Idem Arianis tribuunt Epiphanius LXIX. 19. et ex Epiphanio Augustinus et Praedestinati Auctor haeresi 49. Damascenus 69. Confutat illum errorem Caesarius quaest. 25. seq. *(F.)*

c. denegant hominum salubritatem] Quia nisi animam humanam Christus assumsisset, neque animarum salvator esset, secundum Canonem Theologorum: *quod non assumsit, non redemit.* Theophilus Alex. epistola 1. Paschali: „*atque ita ipse disputationis ordo convincat nihil a domino imperfectum esse susceptum, sed assumtum ab eo hominem plene perfecteque salvatum.*" *(F.)*

d. salvator dicat] Matth. XXVI. 38. *(Fabr.)*

e. animam veram hominis habuit, intellectum habentem] Contra Apollinaris haeresin, qui docuit animatum corpus assumtum a Christo, sed mentis loco et intellectus ipsi fuisse τὸν λόγον. Facundus IX. 3. „*Apollinaristae quidem carnis et animae naturam sine mente assumsisse dominum credunt, Ariani vero carnis tantummodo.*" Vide Io. Pearsonium ad Symbolum p. 285. 422. edit. Latinae, et Suicerum T. 2. Thesauri p. 264. seq. *(F.)*

f. sensum carnalem itidem, ut et dolere posset corpore] Ariani sensum doloris non ab anima Christi, utpote quam negabant, sed a λόγῳ susceptum, atque, ut ait Phoebadius, passibilem deum factum esse docebant. S. Athanasius lib. de Incarnatione: „μάτην οὖν Ἀρειανοὶ φαντάζονται σάρκα μόνην ὑποτιθέμενοι ἀνειληφέναι τὸν σωτῆρα, τὴν δὲ τοῦ πάθους νόησιν ἐπὶ τὴν ἀπαθῆ θεότητα ἀναφέροντες ἀσεβῶς." Vide eundem Pearsonium p. 334. Benedictinorum prolegomena ad Hilarium pag. 35. et 47. et Elmenhorstium ad Gennadium de Dogm. Eccles. p. 112. *(F.)*

emori. Tamen de sancto spiritu[g] facta haec [5]cognoscitur caro, et creata anima scilicet, sicut scriptum est in evangelio, *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus altissimi [6]obumbrabit [7]te*: et quod animam veram habuit, dicens, *Animam meam pro vobis pono*[h]: et de carne passibili ad Thomam[i], *Quod spiritus non habet ossa et carnem, sicut me [8]videtis.* Et apostolus Petrus[k] de salvatore testatus est, dicens, [9]*Cuius anima non derelicta est in inferno, nec caro eius vidit corruptionem.* Ex quo autem incarnatus est, et homo nostrae causa salutis et deus verus creditur, cognoscitur, colitur et in ecclesia catholica praedicatur.

[1]Tropitae sunt qui dicunt conversum verbum in carnem[a], non intelligentes quod ait apostolus Ioannes[b], *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*: non attendentes quod verbum est immutabile et [2]inconvertibile, id est deus dei filius, caro autem quam accepit pro nostra salute, ipse eam formando adsumpsit et induit nostrae causa incapacitatis[c]. Ad eum visendum itaque res istae in unum coniunctae pro nostra salute non mutationem verbi in carnem, sed assumptionem magis rei visibilis declarabant, ut invisibilis per visibilem carnem videri possit, credi atque [3]cognosci, et ab humano genere capaciter[d] adorari. Cap. LXX.

5. cognoscit *b.* 6. obumbravit *A.* 7. tibi *b.* 8. videtis habere. Et *Ab.* 9. Cuius *A.* Huius *reliqui.*
Cap. LXX. *in Babe. inscriptum est* TROPITAE. — 1. Alii sunt Tropitae *A.* 2. incorruptibile *A.* 3. agnosci *Ab.*

g. de sancto spiritu] Prudentius Apotheosi v. 435.

„*Ex quo mortalem praestrinxit spiritus alvum*
Spiritus ille dei deus et se corpore matris
Induit atque hominem de virginitate creavit."

„Οὐ σπερματικῶς ἀλλὰ δημιουργικῶς," inquit Damascenus III. 2. de Fide Orthodoxa. *(F.)*

h. Animam meam pro vobis pono] Respicit locum Ioh. X. 11. „Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων." *(Fabr.)*

i. ad Thomam] Luc. XXIV. 39., ubi nulla Thomae mentio. *(F.)*

k. apostolus Petrus] Actor. II. 27. ex Psal. XVI. 10. „ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδου, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν." *(F.)*

Cap. LXX. — a. conversum verbum in carnem] Inde nomen Τροπιτῶν, quia τροπὴ conversio. Confutat hanc haeresin, recoctam deinde in Eutychianis, Tertullianus libro de Carne Christi c. 10. seq. *(F.)*

b. Ioannes] Cap. 1. v. 14. *(F.)*

c. nostrae causa incapacitatis] Quod videre eum, nisi carne indutum non poteramus. Possit etiam interpungi sic: „*Nostrae causa incapacitatis ad eum visendum.*" *(F.)*

d. capaciter] Sensu ipso atque visu eum percipiente. *(F.)*

Cap. LXXI. [1]Sunt etiam haeretici qui circa passionem aberrant, dicentes quod in passione dimiserit [2]dominus noster Christus carnem, et sic ascenderit in caelum[a], [3]ut non sit iam in carne divinitas. Neque enim post passionem resurrexit in carne, neque cum carne ascendit, inquiunt, in caelum, cum salus omnis [4]hominum in passione carnis [5]ipsius, et [6]resurrectione [7]et ascensione in caelum [8]consistat, sine cunctatione nobis et credentibus universis: cum et apostolis [9]angeli dixerint pro nostra fide ac laetitia in Actibus Apostolorum, quod, *Sicut vidistis eum ascendentem in caelum, sic eum iterum sperate[b] venturum de caelo.*

Cap. LXXII. [1]Aëriani[a] ab Aërio [2]quodam sic appellati [3]sunt, qui abstinentiis vacant, et in provincia [4]Pamphylia[b] quam plurimi commorantur, qui et Encratitae[c] dicuntur, id est abstinentes. [5]Hi non possident[d] aliquid, escas abominantur[e], quas deus cum benedictione humano generi tribuit, damnant etiam de lege nuptias, non a deo institutas adserentes.

Cap. LXXI. *in marg. inscriptum habet* HAERESIS DE PASSIONE CHRISTI. — 1. Alii autem sunt haeretici qui *A.* 2. dominus *A.* deus *reliqui.* 3. et non est *A.* 4. hominis *A.* 5. ipsius *om. b.* 6. surrectione *A.* 7. et ipsius ascensione *(A)b.* 8. constat *A.* 9. angeli beati dixerint *A.*

Cap. LXXII. *in Babc. inscriptum est* AERII. — 1. Alii sunt Aëriani *A.* Aërii *reliqui.* 2. quodam sic *om. A.* 3. sunt *om. A.* 4. Pamphilia *(A)Bab.* 5. Hii *B.*

Cap. LXXI. — a. sic ascenderit in caelum] Confer quae de Apelle supra c. 47. Tertull. de Carne Christi c. 24. „*Ut et illi erubescant qui affirmant carnem in caelis vacuam sensu ut vaginam exempto Christo sedere, aut qui carnem et animam tantundem, aut tantummodo animam, carnem vero non iam.*" Gregorius Naz. Ep. 1. ad Cledon. „Εἴ τις ἀποτεθεῖσθαι νῦν τὴν σάρκα λέγει, καὶ γυμνὴν εἶναι τὴν θεότητα σώματος, ἀλλὰ μὴ μετὰ τοῦ προσλήμματος καὶ εἶναι καὶ ἥξειν, μὴ ἴδοι τὴν δόξαν τῆς παρουσίας." (*F.*)

b. sic eum iterum sperate] Sensum utcunque reddit, non verba sacri scriptoris exprimit Philastrius, ut solet. Ita enim Actor. I. 11. „οὗτος Ἰησοῦς, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν." (*F.*)

Cap. LXXII. — a. Aëriani] Epiphanio et Damasceno haeresi 75. „Ἀεριανοί", Augustino et Auctori Praedestinati c. 53. *Aëriani.* Etiam apud Damascenum haeresi 58. putem legendum Ἀεριανῶν pro Ἀρειανῶν, licet Aërium etiam cum Ario fecisse ab eodem Epiphanio et aliis traditur. Aerius adhuc fuit in vivis cum scriberet Epiphanius A. C. 375. (*F.*)

b. in provincia Pamphylia] Aërium ipsum in Ponto monachum, sive minore Armenia, fuisse Epiphanius testatur. (*Fabr.*)

c. Encratitae] Cum his fecisse Aërianos, ex solo Philastro Augustinus scriptum reliquit, nam in Epiphanio hac de re ne γρῦ. At idem Epiphanius de Encratitis multa haeresi 46. qui et ipse magnum illorum numerum in Pamphylia, atque aliis Asiae provinciis suo tempore exstitisse scribit T. 1. p. 399. (*Fabr.*)

d. Hi non possident aliquid] Epiphanius de Aërio: „ἀποταξίαν κηρύττει." Contra apud Damascenum: „ἀποταξίαν ἀποκηρύττει." (*F.*)

e. escas abominantur] Contra Damascenus: „κρεοφαγίαις παντοίαις χρῆσθαι καὶ τροφαῖς ἀδεῶς." Ieiunia ecclesiae et oblationes pro mortuis reiecisse, tradit praeter Epiphanium et alios Io. Zonaras Canone in Deiparam edito in T. 3. Monumentor. Cotelerii pag. 470. (*Fabr.*)

Alia est haeresis Borborianorum[a], qui vitiis implicati seculi et malis concupiscentiis [1]servientes non sperant iudicium futurum, sed potius carnalem seculi concupiscentiam laudant. [2]Hi itaque in coenum euntes et inde obliti de coeno facies et membra sua deformantes, [3]eadem re cunctis velut culpandam dei creaturam demonstrantes: cum illa [4]vorago culparum et vitiorum perniciosa damnatio ex hominum voluntate, non legis divinae [5]permissione descenderit. Cap. LXXIII.

[1]Artotyritae[a] sunt nomine ex re ipsa imposito, in Galatia, qui panem et caseum offerunt, non illud quo ecclesia catholica[b] et apostolica celebrat offerendo. Cap. LXXIV.

[1]Alii sunt [2]Ascodrogitae[a b] in Galatia, qui utrem inflatum ponunt et cooperiunt in sua ecclesia et circumeunt eum insanientes [3]potibus et bacchantes, [4]sicut pagani Libero patri[c], insanis mentibus more gentilium furentes, et non intelligentes quod ait salva- Cap. LXXV.

Cap. LXXIII. *in Babc. inscriptum habet* BORBORIANI. — 1. servientes *om. A.* 2. Hii *Ba.* 3. eademque cunctis *A. Probavit Galeardus. In sqq. pro* demonstrantes *facili opera reposueris* demonstrant. 4. virago *(A)b.* 5. promissione *Bab.*

Cap. LXXIV. *in Babc. inscriptum est* ARTOTYRITAE. — 1. Alii sunt Artotyritae nomine in Galatia *A.*

Cap. LXXV. *in Babc. inscriptum est* ASCODROGITAE. — 1. Alii sunt iterum *A.* 2. Ascodrugitae *A.* 3. potius *A.* 4. sicut illi pagani liberi patriani *A.*

Cap. LXXIII. — a. Borborianorum] Ita Gnosticorum aliquos dictos ἀπὸ τῆς αἰσχρουργίας βορβορώδους sive foeda vitae turpitudine narrat Epiphan. XXVI. 3. p. 85. Theodoreto lib. 1. de Haereticis Fabulis c. 13. „Βαρβηλιῶται, ἤγουν Βορβοριανοί," qui ipsorum μυστικὰς τελετὰς omnem cogitationem supergredi foeditate testatur: „πάντα γὰρ λογισμὸν πονηρὸν ὑπερβαίνει καὶ πᾶσαν ἔννοιαν μυσαρὰν τὰ παρ᾽ ἐκείνων ὡς θεῖα πραττόμενα." Vide etiam Nicetam IV. 2. Thesauri. (*F.*)

Cap. LXXIV. — a. Artotyritae] Conferendus Epiphanius et Damascenus haeresi 49. Augustinus et Auctor Praedestinati c. 28. Timothei presbyteri iudicio apud Cotelerium III. Monument. p. 379. ex Marcionis haeresi descendere dicuntur, „οἱ οὖν Ἀρτοτυρῖται ἐκ τῆς αἱρέσεως τούτου τοῦ Μαρκίωνος κατάγονται." Sed Epiphanius eos iungit Montanistis ac Priscillianistis. Nomen compositum ab voce ἄρτου, quod panem, et τυροῦ, quod caseum denotat. (*F.*)

b. illud quo ecclesia catholica] Non farinam aqua subactam in sacra coena adhibebant hi haeretici, sed subactam lacte. Idem Timotheus: „γάλακτι γὰρ φυρῶντες ζύμην τοῖς οἰκείοις μύσταις ὀρέγουσιν." (*F.*)

Cap. LXXV. — a. Ascodrogitae] Augustino qui Philastrium sequitur haeresi 62. rectius *Ascitae:* „*Ἀσκὸς enim Graece, Latine* uter *dicitur, quem perhibentur inflatum et opertum circumire bacchantes.*" Auctor Praedestinati: „*Isti cum in dogmate nihil mali habeant, utrem tamen ingentem iuxta altare ponunt, eumque vacuum inflant et linteaminibus velant et adorant, quia confectum cruoris domini ibi adiiciunt, illud dicentes evangelicum* (Matth. IX. 17.). *Vinum novum in utres novos adiiciunt, et utraque conservantur.*" Epiphanii Tascodrogitae ab his plane sunt diversi, sed iidem cum Passalorynchitis de quibus noster infra c. 76. Ascitae utre usi ad asservandum vinum quod in s. coena adhibebant. (*F.*)

b. Ascodrogitae] De horum nomine cf. Du Cangii Gloss. Med. et Inf. Latin. tom. I. p. 429. s. v.

c. sicut pagani Libero patri] Iulianus epistol. 41. „καθάπερ οἱ τῷ Διονύσῳ τὸν θύασον κρούσαντι πρὸς τὴν χορείαν ἄνετοι φέρονται." (*F.*)

tor[d], utres novos sumendos, inque eos novum vinum mittendum, non in veteres. Et cum suis caecitatibus properant inservire, alieni modis omnibus Christianae salutis reperiuntur, cum apostolus[e] deiiciat iustificationem illam Iudaicam carnalemque vanitatem, Christi autem veram et plenam confirmet scientiam dicens, *Vetera transierunt, et ecce nova omnia per Christum facta sunt.* De lege enim [5]ut umbra[f] dicebat dominus, et de suae gratiae plenitudine, duorumque hominum quod ait apostolus[g], *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis.* Quod enim erat per umbram, et quod erat futurum in domini praesentia maius et melius, hoc nuntiabat docendo ac rebus testantibus confirmando.

Cap. LXXVI. Alii sunt [1]Passalorynchitae[a], qui digitum imponentes in nares et ora sua [2]et labia quasi silentium[b] semper exercent, non rei aliae[c] nisi taciturnitati quasi studium commodantes. Hoc autem facientes quasi [3]prophetas cupiunt imitari, quia ait [4]David propheta[d]: *Pone, domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiae[e] labiis meis.* Et quia ieiuniis beati prophetae vacantes[f] silentium saepius [5]commodabant, inde usurpantes isti aestimant [6]observandum, Pythagoricam vanitatem[g] potius quam prophetarum caelestem vitam et sapientiam sequi properantes.

5. ut umbra *cgs.* et umbra *libri omnes.*

Cap. LXXVI. *in ab. inscriptum est* PASSALORINCHITARVM HAERESIS. — 1. Passalorynchitae *libri omnes.* 2. et in labia *Bab.* 3. prophetas beatos cupiunt *A.* 4. David beatus, Pone *A.* 5. commendabant *c.* 6. aliquid observare *A.*

d. salvator] Matth. IX. 17. *(F.)*

e. apostolus] 2. Corinth. V. 17. *(F.)*

f. ut umbra] Ita correxi. Umbram dixit figuram, aenigma.

g. ait apostolus] 1. Corinth. XV. 47. *(Fabr.)*

Cap. LXXVI. — a. Alii sunt Passalorynchitae] Hos Tascodrungitas dictos auctor Epiphanius XLVIII. 14. p. 416. testatus τασκὸν Iberum lingua paxillum significare, δροῦγγον vero nasum sive rostrum: „τασκὸς παρ' αὐτοῖς πάσσαλος καλεῖται, δροῦγγος δὲ μυκτὴρ, ἤτοι ῥύγχος καλεῖται." Quod igitur inter orandum illi affectarent indicem manus digitum naso imponere, „κατηφείας χάριν καὶ ἐθελοδικαιοσύνης ἐκλήθησαν ὑπὸ τινῶν Τασκοδρουγῖται, τουτέστι Πασσαλορυγχῖται." Mire hinc illud nomen apud scriptores vel curtatum vel corruptum, ut notavit Cotelerius T. 1. Monument. p. 774., cui adde quod Τασκοδροῦγγοι dicuntur apud Theodorum Studitam epistola ad Naucratium T. 5. Opp. Sirmondi p. 324. *Pettomasutas* vocat Nic. Comnenus Papadopoli in Praenotionibus Mystagogicis p. 152. *(F.)*

b. labia quasi silentium] Sicut Harpocrates silentii deus digito labellum compescens exprimitur in veteri anaglypho, quod illustrant Io. Smetius Antiquitatt. Noviomagens. p. 127. seq. Io. Lomeierus Dier. Genial. diss. 3., et praecipue in Harpocrate suo, Traiecti 1687. 4. edito, illustris atque eruditiss. vir Gisbertus Cuperus. *(F.)*

c. aliae] Pro alii. Vide Vossium IV. 6. Aristarchi. *(F.)*

d. David propheta] Psal. CXLI. 3. *(Fabr.)*

e. ostium circumstantiae] Θύραν περιοχῆς. *(F.)*

f. ieiuniis beati prophetae vacantes] Ut David Psal. XXXV. 13. LXIX. 10. *(Fabr.)*

g. Pythagoricam vanitatem] Notissima sunt, quae de quinquennali silentio Pythagoricae scholae feruntur, de quo viri docti ad Gellium lib. 1. c. 9. et ad Laërtium VIII. 10. Holstenius ad Porphyrium p. 80. et Rittershusius, et libro 2. de Bono Silentii Andreas Schottus. Addam locum Procopii Gazaei Epistol. 3. „Πυθαγόρας Σάμιος, τοῦτόν φασιν, ὡς οὐ μέχρι παντὸς ἐτίμα σιγὴν, ἀλλ' ὥριστο χρόνος αὐτῆς μεταβολὴν ἄγων ἐπὶ λόγοις καὶ μετεβάλλοντο. Ἀλλ' οὐδὲ παρ' ὃν ἐσιώπων χρόνον ἔδει δήπουθεν μηδὲν παρ' ἀλλήλων εἰδέναι, ἀλλὰ τὴν μὲν γλῶτταν εἶχε σιγὴ, ἡ δὲ χεὶρ διηκονεῖτο τῇ γλώττῃ, καὶ διὰ γραμμάτων πάλιν ἐφθέγγοντο." *(F.)*

[1]Aquarii[a] sic dicti sunt, qui in sacramentis caelestibus offerunt tantum aquam, non illud quod ecclesia[b] catholica et apostolica facere consuevit. Cap. LXXVII.

[1]Sunt nonnulli qui prophetas quotidie [2]adserunt[a] [3]et prophetias fieri praedicant, ignorantes *legem et [4]prophetas[b] usque [5]ad Ioannem fuisse baptistam,* finemque legis et prophetarum in Christi praesentia completum atque consummatum. Cap. LXXVIII.

[1]Coluthiani a Colutho[a] quodam ita dicti sunt in Aegypto, qui Cap. LXXIX.

Cap. LXXVII. *in Babc. inscriptum est* AQVARII. — 1. Alii sunt Aquarii sic dicti *A.*

Cap. LXXVIII. *in c. inscriptum habet* HAERESIS DE PROPHETIS. — 1. Alii sunt haeretici qui *A.* 2. adferunt *b.* 3. et *om. (A)b.* 4. prophetias *b.* 5. ad beatum Ioannem *A.*

Cap. LXXIX. *in Babc. inscriptum habet* COLVTHIANI (COLLVTHIANI *c.*) — 1. Colluthiani a Collutho *c.* Alii sunt autem Coluthiani *A.*

Cap. LXXVII. — a. Aquarii] Augustin. et Auctor Praedestinat. c. 64. Hi sunt Hydroparastatae, „ὕδωρ ἀντ' οἴνου προσφέροντες," de quibus Theodoretus lib. 1. de Haeret. Fab. cap. 21. Solam aquam in sacra coena adhibuisse constat Ebioneos teste Epiphanio XXX. 16. et Irenaeo V. 1., nec non Tatiani sectatores Encratitas de quibus Epiph. XLVII. 3. et Timotheus presbyter a Cotelerio editus T. 3. Monum. p. 379. qui etiam Ἀκκαοφόρους appellat: tum alios ex Marcionis schola quosdam, et Manichaeos, et alios fortasse quos perstringit Clemens Alex. 1. Strom. pag. 137. „εἰσὶ γὰρ οἱ καὶ ὕδωρ ψιλὸν εὐχαριστοῦσιν," et multis oppugnat Cyprianus epist. 63. ad Caecilium p. 148. seq. Vide etiam Chrysostomi hom. 83. in Matthaeum p. 864. Beveregium ad canonem Trullan. XXXII. et D. Ittigium de Haeresiarchis p. 211. seq. Ab his Aquariis diversi Aquei sive Hydrotheithae de quibus Augustinus et Praedestinati Auctor c. 75. et noster infra c. 96. *(F.)*

b. quod ecclesia] Vinum in sacra coena offerens sive merum illud, sive temperatum aqua, quod Cypriano inprimis vehementer probatum fuit, cui per aquam populus Christi sanguini uniendus significatur. Confer si placet Edm. Martene de Antiquis Ecclesiae Ritibus p. 322. seq. Io. Bonam lib. 2. Liturg. c. 9. Gerh. Vossii Theses Theologicas p. 304. Elmenhorstium ad Gennadium de Dogmatibus Eccles. p. 174. Graeci vino aliquid aquae ferventis affundunt, ut sanguinem hominis vivi proprius referat. Vide Petrum Arcudium de Concordia utriusque ecclesiae in Doctrina de Sacramentis III. 39. p. 321. *(Fabr.)*

Cap. LXXVIII. — a. prophetas quotidie adserunt] Helmst. *adferunt.* Videtur tangere Montanistas, de quibus supra c. 49. *(F.)*

b. legem et prophetas] Matth. XI. 13. Eodem S. Chrysostomus laudat illud Danielis IX. 24. „ὅτι ἐλθόντος ᾧ ἀπόκειται, σφραγισθήσεται καὶ προφητεία καὶ ὅρασις." „*Cum venerit cui repositum est, obsignabitur prophetia et visio.*" *(F.)*

Cap. LXXIX. — a. Collutho] Hic est Colluthus presbyter Alex. quem eodem quo Arius tempore ecclesiam turbasse, falsaque dogmata sparsisse narrat Epiphanius LXIX. 2. pag. 728., memorans etiam sectatores eius, qui se non dubitaverint appellare Colluthianos, „οἱ μὲν Κολλουθιανοὺς ἑαυτοὺς ὠνόμασαν." Ambitionem Colluthi perstringit Alexander Alexandrinus apud Theodoretum lib. 1.

dicunt dominum malorum non esse factorem[b]. Contra autem alter[c] quidam opponebat dicens dominum malorum esse factorem, qui et ipse [2]est haereticus pariter[d], et cum utrique contentione ferrentur inani, nescierunt potentiam rationis. Scriptura enim deum facere bona et nihilominus et mala praedicavit, cum dicat propheta[e], *Ego sum dominus, qui facio pacem, et creo mala.* Et alter propheta[f], *Si est*, inquit, *malitia in civitate, quam deus non fecit.* Sed mala ista non natura[g] esse dixit scriptura a deo facta, sed causis existentibus hominum, scilicet in lege peccantium domino, quae sunt tentationes [3]persecutionis diversaeque angustiae quae deo permittente insurgunt peccantibus, sicut scriptum est[h]: *Quis dedit Israël in direptionem? nonne dominus, cui peccaverunt, et noluerunt in viis eius ambulare?* Non autem fecisse malam deum naturam dicit scriptura alicubi[i]: *Ecce [4]enim omnia valde [5]erant bona quae fecit deus*, in libro Geneseos, id est [6]creaturae mundi[k][l]. Et alibi propheta[m] dicit, [7]*Quoniam deus malum non fecit, neque delectatur in perditione virorum.* Quia ergo non causa dei creantis est mala naturaliter, sed hominum voluntatis, quae obnoxia legi dei [8]urgetur et [9]coërtione[n] [10]constringitur, conversionis causa a domino haec

2. erat *A.* 3. persecutiones *A.* 4. enim inquit omnia *A.* 5. erant *om. A.* 6. creatura *A.* 7. Quod *A.* 8. et iudicio arguetur *A.* 9. coërtione *ac.* coërcione *B.* coërcitione (*A*)*b.* 10. constringit *c.*, *mendose.*

Hist. cap. 4. p. 9. In gradu presbyterii mortuum testatur Athanasius in Apologia ad Imp. Constantinum T. I. p. 732. (*Fabr.*)

b. malorum non esse factorem] Idem ex Philastrio Augustinus c. 65. et ex Augustino Isidorus VIII. 5. Or. 55. Itaque errat Auctor Praedestinati cap. 65. qui Colluthianorum errorem putat in eo consistere, quod deum creasse mala et bona docuerint. (*F.*)

c. Contra autem alter] Florinus de quo supra ad c. 57. (*F.*)

d. qui et ipse est haereticus pariter] Non minus haereticum est cum Collutho contrarium ponere principium, negareque mala fieri deo permittente, quam cum Florino deum facere malorum auctorem. (*F.*)

e. dicat propheta] Es. XLV. 7. „ὁ ποιῶν εἰρήνην καὶ κτίζων κακά." (*F.*)

f. alter propheta] Amos III. 6. „εἰ ἔσται κακία ἐν πόλει ἣν κύριος οὐκ ἐποίησε;" (*Fabr.*)

g. mala ista non natura] Sensus est, ista non esse creata a deo ut mala natura sint, sive malam naturam habeant. Infra: *non autem fecisse malam deum naturam.* (*F.*)

h. sicut scriptum est] Es. XLII. 24. ubi male οἱ ἔδωκεν, pro τίς ἔδωκεν. (*F.*)

i. scriptura alicubi] Genes. I. 31. (*F.*)

k. creaturae mundi] Galeardus Fabricii citatis addi iubet Gaudentium Praef. ad Benivolum, Paulinum Epist. 18. ad Delphinum episcopum Burdigalensem, Isidori Pelusiotae epist. 282. Boeto monacho, Nilum epist. 319. Ephestioni presbytero.

l. creaturae mundi] Chalcidius p. 372. *de genitura mundi.* Nempe γένεσιν pro κτίσιν dixisse Alexandrinos, observatum Humfredo Hody erudito opere de Bibliis sacris Graecis p. 115. (*F.*)

m. propheta] Locus est in libro Sapientiae I. 13. „ὅτι ὁ θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων." Philastrius *malum* posuit, genus pro specie mali, sive *morte*, quod vocabulum in Sapientiae libro reperit. Huius auctorem, prophetae nomine passim laudant veteres scriptores Christiani, ut supra ad c. 26. notare me memini. (*Fabr.*)

inferuntur hominibus quotidie. Cum ergo haec [11]dicuntur, quomodo dicta sunt [12]ignorantur. Quae enim [13]putantur hominibus in [14]coërtione mala, haec eruditionis et utilitatis sunt plena, quae hominum voluntas perversa pati meretur, cum dicat apostolus[o], *Numquid iniustus deus, qui infert iram suam hominibus?* Non tamen sine utilitate[p] et emolumento futuro haec cuncta humano generi fieri permittuntur. Iustus enim in tribulatione sustinendo fidelior et iustior comprobatur, peccator autem aut peccare [15]desinit emendatus, aut perseverans de mundo [16]tollitur, ne in corpore constitutus amplius delinquere videatur. Ergo aut emendatus, cum superest adhuc in corpore, bonum iam opus facere non retardabit, aut mens [17]coërcetur, ut desinat a peccato, quod ait apostolus[q], *Qui mortuus est, iustificatus est a peccato.*

Alia autem est haeresis, quae dicit mundum non mutari[a], sed Cap. LXXX.
in [1]eodem statu semper manere, etiam post domini nostri Christi de caelis praesentiam[b], cum ipse dicat[c], *Omnia transibunt et mutabuntur*[d]. Hoc autem non intelligunt mutationis causa elementorum dictum fuisse a domino, ut [2]his mutatis nova creatura[e] reformetur, quod et David docet[f]: *Ipsi [3]peribunt, tu autem ipse es in aeternum.* Et dominus[g]: *Caelum et terra transibunt, verba autem*

11. dicuntur *Bab.* dicantur *A.* dicunt *c.* 12. ignorant c. 13. putant *c.* imputantur *A.* 14. coërtione *c.* coërcione *Ba.* coërcitione (*A*)*b.* 15. desinit *A.* desinet *reliqui.* 16. tolletur *b.* 17. arcessitur *A.*

Cap. LXXX. *in abc. inscriptum habet* De mundo haeresis. — 1. eo statu *A.* 2. hiis *Ba.* 3. peribunt inquit tu *A.*

n. coërtione] Coërtionem sive coërctionem pro coërcitione dixerunt boni scriptores, atque utrumque promiscue in MSS. codicibus reperitur. (*F.*)

o. apostolus] Rom. III. 3. „μὴ ἄδικος ὁ θεὸς ὁ ἐπιφέρων ὀργήν." (*F.*)

p. Non tamen sine utilitate] Insignes quasdam utilitates diserte et eleganter exponit S. Iohannes Chrysostomus homilia prima ad Antiochenos. (*F.*)

q. apostolus] Rom. VI. 7. „ὁ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας," hoc est non amplius peccat. (*F.*)

Cap. LXXX. — a. non mutari] Cum mitius iudicet infra de illorum sententia, qui mundum periturum et in nihilum rediturum sibi persuadent, iam haeresibus annumerat opinionem eorum, qui mundum aeternum futurum hoc quo in praesens est statu docebant, cum Ocello Lucano, Timaeo et aliis ethnicorum philosophis et cum Philone Iudaeo, qui eandem opinionem tuetur libro περὶ Ἀφθαρσίας κόσμου, perinde ut Anonymus Christianus apud Photium Cod. 36. „ὅτι ἀκατάλυτοί εἰσιν οἱ οὐρανοί," qui est Cosmas Indopleustes lib. VII. p. 275. seq. Danaeus ad Augustin. de Haeresibus c. 67. illos vocat *Aeternales.* Auctor Praedestinati c. 67. *Satannianos*, a nescio quo Satannio. (*F.*)

b. post domini nostri Christi de caelis praesentiam] Ad iudicium intellige, atque ut Augustinus sententiam Philastri expressit, *post resurrectionem mortuorum.* (*F.*)

c. cum ipse dicat] Matth. XXIV. 35. Marc. XIII. 31. Luc. XXI. 33. „ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται." *Omnia*, coelo et terra continentur. (*F.*)

d. mutabuntur] „Ἀλλαγήσονται" Hebr. I. 12. ex Psal. CII. 26. (*F.*)

e. nova creatura] Apocal. XXI. 1. (*F.*)

f. David docet] Psal. CII. 26. „αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις." (*F.*)

g. Et dominus] Locis laudatis Matth.

mea non transibunt. Et: *Ego facio novum caelum et novam terram, dicit dominus.* Restauranda potius ergo, non pereunda[h i] annuntiat elementa, et quamvis impossibile deo non est[k], ut qui fecit ex nihilo omnia, ut iterum delere possit omnia, quod ait beatissimus Iob[l]: *Si autem destruxerit universa, quis ei dicet, quid fecisti?* Ergo si ita senseris, omnipotentiam domini Christi [4]cognosces, [5]sive [6]ea restauranda quis aestimat, sequenter [7]intelliget[m]. Nam etsi pereunda semina scriptura demonstrat[n], id est ipsum mundum ad nihilum devenire posse, tamen [8]qua quod fecit non deperit[o]. *Fecit* enim, ut ait [9]Salomon[p], *ex nihilo omnia ut possent esse quae non erant.* [10]Et in resurrectione hominum non pereunda semina, sed ad gloriam maiorem venientia demonstrat, ut ait apostolus[q]: *Semina-*

4. cognoscit *A.* 5. sive *A.* sin *ceteri.* 6. eam restaurandam *A.* 7. intelliget *A.* 8. qua [illegible] quia *libri omnes.* 9. Salomon *(A) b.* 10. Et *om. A. Prob. Galeardus.*

XXIV. 35. Marc. XIII. 31. Luc. XXI. 33. *(F.)*

h. Restauranda potius ergo, non pereunda] [*Pereunda pro peritura dixit* praeter usum meliorum scriptorum.] Sic infra: „*nam etsi pereunda semina scriptura demonstrat.*" Atque iterum: „*Et in resurrectione hominum non pereunda semina.*" Similiter mox *permanenda* dixit pro *permansura*: „*Transeuntia ergo erunt elementa ad maiorem iam gloriam, inque ea permanenda cum hominibus.*" Ad rem ipsam quod attinet, plerique priscorum ecclesiae doctorum hae fuere sententia, non interiturum in consummatione saeculi caelum terramque, sed ἀποκαταστάσει Act. III. 10. et παλιγγενεσία Matth. XIX. 28. immutandum et renovandum. Barnabae Epist. c. 15. „ὅταν ἐλθὼν ὁ υἱὸς αὐτοῦ καταργήσει τὸν καιρὸν αὐτοῦ καὶ κρινεῖ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀλλάξει τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, τότε καλῶς καταπαύσεται ἐν ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ." Longum esset alia testimonia veterum producere, quae videri possunt apud Vossium Thes. Theolog. pag. 248. seq. Paulum Sherlogum Dioptra Antiquitatt. p. 285. Tho. Burnetum Theoria Sacra Telluris IV. 1. sq. Gatakerum ad Antonin. XI. 1. Elmenhorstium ad Gennadii Dogm. Eccles. p. 164. D. Bebelium Antiquitt. Eccles. saeculi IV. T. 2. p. 610. Suicerum T. 2. Thesauri p. 151. Iac. Thomasium de Stoica Mundi Exustione p. 17. etc. Iudaeorum consensum vide apud Menassem Israëlidem III. 4. de Resurrect. D. Lutheri et Theologorum nostratium suffragia collegit Vincentius Placcius, ὁ μακαρίτης, scripto vernaculo de Immortalitate Animae p. 65. 33. seq. *(F.)*

i. pereunda] H. e. peritura. Sic iterum paulo infra et cap. 131. Pari soloecismo posuit hoc ipso capite *permanenda* pro permansurus.

k. impossibile deo non est] Contra ethnicorum sententiam, quibus Philo libro de Mundo Incorruptibili p. 728. assentitur. Hos enim si audias statutum ipsis est, „ἐκ τοῦ οὐδαμῆ ὄντος ἀμήχανον ἐστι γενέσθαι τι, τό τε ὂν ἐξαπολέσθαι ἀνήνυστον καὶ ἄπυστον." „*Ex nihilo nihilum, in nihilum nil posse reverti.*" *(F.)*

l. beatissimus Iob] Iob. IX. 12. „ἐὰν ἀπαλλάξῃ, τίς ἀποστρέψει; ἢ τίς ἐρεῖ αὐτῷ, τί ἐποίησας;" *(F.)*

m. sequenter intelliget] Non minus scilicet eminentem Christi maiestatem et potentiam esse in instaurando quam in delendo. *(F.)*

n. scriptura demonstrat] In loco supra adducto Psal. CII. 26. *(F.)*

o. quod fecit non deperit] Quia nihil quod fecit deus odit: „οὐδὲν βδελύσσῃ ὧν ἐποίησας" Sap. XI. 24. *(F.)*

p. ut ait Salomon] Sapient. I. 14. „ἔκτισε γὰρ εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα." Vocabulum ἔκτισε a Philastrio redditur: *Fecit ex nihilo.* Simul autem respicitur locus Hermae lib. 2. Mandat. 1. quem laudat noster etiam infra c. 123. „πρῶτον πάντων πίστευσον ὅτι εἷς ἐστιν ὁ θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας καὶ ποιήσας ἐκ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι." *(F.)*

q. apostolus] 1. Cor. XV. 44. „σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν." *(F.)*

tur corpus animale, surgit corpus spiritale: seminatur[r] *in corruptione, surgit in incorruptione.* Et ipse iterum apostolus[s]: *Expectatio enim creaturae revelationem filiorum dei expectat: vanitati enim creatura subdita est non volens, sed propter eum qui subiecit* [11]*in spe futurae gloriae* [12]*dignitatis. Propter quod et ipsa creatura,* inquit, *liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum dei:* ostendens [13]itaque a gloria ad gloriam processura elementa, id est homines cum hac ipsa visibili creatura, cum dicit dominus[t]: *Sol tunc septempliciter lucebit.* Transeuntia ergo erunt elementa[u] ad maiorem iam gloriam, inque ea [14]permanenda cum hominibus, quamvis et ad nihilum possit adducere qui fecit omnia dominus. Sed in hoc est eminens Christi maiestas et potentia, quod ad gloriam eadem maiorem elementa transire permittit. Nam et apostolus elementa haec liquescere[x] et ad nihilum venire nuntiat pariter et prophetat.

[1]Excalceatorum est haeresis[a] quae excalceatos ambulare debere homines adserit, [2]quod sub Mose[b], inquiunt, dictum est, *Solve calceamenta tua*, et quod [3]Esaias[c] ita ambulaverit tribus annis: quae magis [4]humana ac vanae superstitionis sunt[d], non traditionis sanctorum ac domini nostri Iesu Christi iussionis et imperii [5]eiusque potestatis. Cap. LXXXI.

Novatiani surrexerunt post persecutionem postremam[a] a No- Cap. LXXXII.

11. eam in *(A) b.* 12. et dignitatis *(A) b.* 13. itaque gloria ad filiorum processura *A.* 14. permansura *b.*

Cap. LXXXI. *in Babc. inscriptum est* EXCALCEATI. — 1. Alia est haeresis quae *A.* 2. quod Mosi inquit *A.* 3. Esaias beatus *A.* Isaias *b.* 4. humanae *(A) b.* 5. eius ac potestatis *A.*

Cap. LXXXII. *in Babc. inscriptum est* NOVATIANI. —

r. seminatur] Id. v. 42. „σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ." *(F.)*

s. ipse iterum apostolus] Rom. VIII. 19. seq., ubi post ἐπ' ἐλπίδι Philastrius de suo supplevit verba *futurae gloriae dignitatis.* *(F.)*

t. cum dicit dominus] Es. XXX. 26. „τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἔσται ἑπταπλάσιον ἐν τῇ ἡμέρᾳ." *(F.)*

u. elementa] Sol, luna et stellae, ut supra c. 61. p. 122. *(F.)*

x. liquescere] 2. Petr. III. 10. „στοιχεῖα καυσόμενα λυθήσονται, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται." et 12. „οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθήσονται καὶ στοιχεῖα καυσόμενα τακήσεται." *(F.)*

Cap. LXXXI. — a. Excalceatorum est haeresis] Gymnopodas vocat Auctor Praedestinati et Augustinus c. 68. Philastrii insistens vestigiis, nudis pedibus semper ambulantes. Prateolus *Nudipedes.* *(F.)*

b. sub Mose] Exod. III. 5. deus ad Moysen: „λῦσαι τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου." *(F.)*

c. Esaias] Es. XX. 3., in signum imminentis Aegyptiorum et Aethiopum genti captivitatis ab Assyriis. *(F.)*

d. humana ac vanae superstitionis] Non in Esaia, qui dei iussu hoc fecerat, sed in his qui nescio quam religiosi cultus partem in superstitiosa illa aemulatione collocabant. *(F.)*

Cap. LXXXII. — a. post persecutionem postremam] Postrema persecutio sive decima sub Diocletiano et Ma-

vato quodam[b], qui sicut ecclesia catholica credebant antea[c], vetus testamentum et novum accipientes. In persecutione autem, quia lapsi sunt multi fideles et in poenitentiam suscepti sunt a catholica ecclesia, irati, imo potius praesumptione ducti ac superbia, vanam doctrinam conati sunt seminare, separantes se ab ecclesia catholica atque a Christi bonitate ac misericordia dissonantes, atque dicentes, non esse fideli post baptismum[d] locum aliquem poenitentiae; ignorantes quod per prophetam[e] clamat. *Vivo ego, dicit dominus:* [1]*Nolo mortem peccatoris, sed magis ut revertatur et vivat.* Si ergo dixerint de [2]his qui baptizandi sunt dixisse scripturam, non tamen fidelibus, audiant salvatorem post baptismum aquae dicentem de baptismo alio, poenitentiae scilicet passionis, ita: [3]*Baptisma habeo*, inquit, *baptizari*[f], *et quam festino si* [4]*finiretur*[g], ostendens utique nobis [5]post baptismum [6]quem per aquam ante dederat aliud etiam passionis poenitentiae[h] humano generi ab ipsius bonitate et clementia labentibus concedendum atque ab eodem domino tribuendum. Quod apostoli intelligentes de passione eius saluberrima post illam primam gratiam humano generi etiam hoc eum contulisse praedicabant. Ut provisor enim et omnipotens peccantibus concedit per poenitentiam ut qui lapsus est surgens ac pugnans iterum[i] [7]inque ea perseverans speret se posse a do-

1. Si volo mortem peccatoris quantum ut *A*. 2. hiis *B*. 3. baptismo *(A)b*. 4. finiretur *e.* sciretis *(A)ab.* sciret is *B. Reponendum puto* Baptismum (*vel* Baptismo) habeo baptizari, et quam festino si fieret is. 5. post *om. A*. 6. quod *A*. 7. inque ea *Bac.* atque *(A)b*.

ximiniano Herculio coepit circa A. C. 285. Sed Novatiani ecclesiam iam turbarunt post persecutionem octavam Decianam circa A. 251. Vide Tillemontium T. 3. Memor. Eccles. *(F.)*

b. a Novato quodam] Duo haereseos istius antesignani veteribus memorantur, Novatus et Novatianus, hic Romanae, ille Africanae ecclesiae presbyter. Vide Guil. Beveregii notas ad Can. VIII. Nicaen. *(F.)*

c. sicut ecclesia catholica credebant antea] „Οὐδὲν περὶ τὴν πίστιν καινοτομῆσαι," *nihil circa fidem novasse* Novatianos fatetur Atticus Cpol. apud Socratem VII. 25. p. 367. *(F.)*

d. non esse fideli post baptismum] Hunc Novatianorum errorem oppugnat Eulogius apud Photium Cod. 182. et 208. E recentioribus iuvabit consulere praeter Tillemontium, Beveregiumque, Gabr. Albaspinaei observationes p. 195. seq. Io. Forbesii Instructiones Historico-Theol. p. 666. 710. seq. etc. *(F.)*

e. per prophetam] Ezech. XXXIII. 11. *(F.)*

f. Baptisma habeo, inquit, baptizari] Luc. XII. 50. Nota phrasin ἔχω βαπτισθῆναι pro μέλλω βαπτισθῆναι, cuius multa exempla congessit Io. Boisius notis ad Io. Chrysostomum Savilii Tom. VIII. p. 41. seq. *(F.)*

g. si finiretur] Ita legendum pro verbis nihili, quae exstabant in prioribus editionibus, *si sciretis*. In Graeco est: „πῶς συνέχομαι ἕως οὗ τελεσθῇ." *(F.)*

h. aliud etiam passionis poenitentiae] De hoc poenitentiae baptismate multa Io. Morinus in opere elaborato de Sacramento Poenitentiae III. 4. et IX. 2. et 13. X. 6. *(F.)*

i. qui lapsus est, surgens ac pugnans iterum] In sacra illa ad quam per baptismum auctoratus fuerat militia adversus diabolum. *(F.)*

mino desiderandam victoriam adipisci. In Christo enim et eius clementia et iustitia [8]et bonitas propter peccantes et poenitentes abundat quotidie, ut Paulus[k] testatus de illis est qui peccati causa non egerant poenitentiam, ut dixit in sua epistola: *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* et rursum[l]: *Ne veniam ad vos, et iterum me humiliet dominus* propter quosdam, qui non egerunt poenitentiam. Et Petrus apostolus mago [9]Simoni dixerat: *Age poenitentiam, si quo modo dimittatur tibi quod fecisti.* Et Paulus quem abiecerat[m] eum suscipi post tempus iterum [10]iubet. Amissionem itaque dignitatis[n] possunt perpeti tales, non detrimentum salutis, ut ait dominus[o]: *Multae mansiones sunt apud patrem meum.*

[1]Montanistae[a] sunt qui rebaptizant[b] si quos seduxerint homines, et supra baptismum ecclesiae catholicae aliud suum baptisma [2]insanientes promittunt; qui et Donatiani dicuntur a quodam Donato in Africa[c] constituto, qui hanc haeresim seminavit; qui et Cap. LXXXIII.

8. et bonitas *A*. bonitas et *reliqui*. 9. Simon *b*. 10. iubeat *A*.
Cap. LXXXIII. *in Babc. inscriptum est* MONTANISTAE. — 1. Alii sunt Monastes qui *A*. 2. insaniunt promittentes *A*.

k. Paulus] 2. Cor. XI. 29. „τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ;" *(F.)*

l. et rursum] 2. Cor. XII. 21. „μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ θεός μου πρὸς ὑμᾶς καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ." Haec verba Pauli integra sunt, quae Philastrius suo more contraxit. *(F.)*

m. quem abiecerat] Quem Satanae tradiderat 1. Cor. V. 4., eum post poenitentiae testationem iterum recipit 2. Cor. II. 7, *(F.)*

n. Amissionem itaque dignitatis] Removendi scandali causa ex usu ecclesiae veteris clerici ad communionem redigebantur laicam, et excidebant sacris ordinibus quicunque ad poenitentiam publicam de lapsu vel crimine graviore admittebantur, ut multis notarunt Gabriel Albaspinaeus et Io. Morinus in lucubrationibus quas supra laudavi. Sed hoc loco Philastrius per dignitatem ut infra c. 89. intelligit gradum maiorem in caelesti gloria. *(F.)*

o. ut ait dominus] Io. XIV. 2. „ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν," quem locum non modo de mansionum caelestium multitudine, sed etiam de diversitate graduum veteris ecclesiae doctores acceperunt. *(F.)*

Cap. LXXXIII. — a. Montanistae] Montenses appellati sunt Donatistae, quod ecclesiam Romae primum in monte habere coeperunt, ut testatur Hieronymus in Chronico ad A. C. 356. Isidorus VIII. 5. Origg. „*Montani haeretici dicti, quod tempore persecutionis in montibus latuerunt.*" Montenses dicuntur etiam apud Optatum lib. 2. cap. 4. et alios. Augustino de Unitate Ecclesiae c. 3. *Rupitani*, quomodo etiam pro *Cutzumpitanis* videtur legendum Epist. 53. (vet. edit. 165.) De Montanistis aliis Montani sectatoribus supra c. 49. *(F.)*

b. rebaptizant] Vide D. Tho. Ittigii Historiam Schismatis Donatistarum, subiectam eius appendici diss. de haeresiarchis §. CXXII. seq. et quae viri docti ad Optatum, atque tomum IX. Operum Augustini edit. novae. *(F.)*

c. a quodam Donato in Africa] Duo Donati, unus Casensis sive a Casis nigris, et alter Carthaginiensis episc. Donatus magnus: ambo Schismatis ergodioctae, sed Casensis ille prior, unde Augustinus Haeresi 69. „*Donatiani vel Donatistae sunt — — huius haeresis principem accipimus fuisse Donatum, qui de Numidia veniens et contra Caecilianum Christianam dividens plebem, adiunctis sibi eiusdem factionis episcopis, Maiorinum apud Carthaginem ordinarit episcopum. Cui Maiorino Do-*

Parmeniani nunc appellantur a [3]Parmenione quodam[d], qui eorum nuper successit erroribus atque falsitati.

Cap. LXXXIV. [1]Sunt in [2]Gallis [3]et Hispanis[a] et Aquitania [4]velut abstinentes, qui et Gnosticorum [5]et Manichaeorum[b] particulam perniciosissimam aeque sequuntur, [6]eademque non dubitant praedicare, separantes persuasionibus coniugia hominum[c], et escarum abstinentiam[d] promittentes[e], [7]quae non ex legis praecepto, sed promotionis caelestis[f] et dignitatis causa voluntati hominum talis a Christo concessa est gratia. Dicit enim dominus[g] Petro, *Non omnes capiunt hoc verbum.* Et iterum idem dominus ait, *Qui dimiserit uxorem suam sine causa criminis*[h], *facit eam moechari.* Aliud est itaque consensu communi[i] hoc fieri laudis causa maioris consequendae a

3. Parmeniano (A)b.
Cap. LXXXIV. *in Babc. inscriptum est* Abstinentes. — 1. Alii sunt *A.* 2. Gallis *c.* 3. et Hispanis *B.* et Hispaniis *c.* et in Spanis *A.* et in Hispanis *ab.* 4. veluti (A) *abc.* 5. particula perniciosissima et *A.* 6. eademque *A.* eandemque *reliqui.* 7. *Ravenn.* cum non ex legis pr.

natus episcopus alius in eadem divisione successit, qui eloquentia sua sic confirmavit hanc haeresim, ut multi existiment propter ipsum potius eos Donatistas vocari." (F.)

d. a Parmenione quodam] Hic est Parmenianus qui Donato in episcopatu Carthaginiensi successit A. C. 368., adversus quem Optati et Augustini scripta etiamnum supersunt. Auctor Praedestinati c. 69. „*Hi haeretici in partibus Italiae Montenses appellantur, in interiore Africa Parmeniani, in Carthaginiensi Donatistae.*" Obiit Parmenianus A. C. 391., quo superstite adhuc scripsisse Philastrium ex hoc loco recte colligas. (*Fabr.*)

Cap. LXXXIV. — a. Sunt in Galliis et Hispaniis] Ita scripsi pro *Gallis* et *Hispanis.* Perspicuum vero est a Philastrio perstringi Priscillianistas, qui circa A. C. 380. proferre se coeperunt. Vide Tillemontium T. VIII. Memor. Eccles. p. 798. [Contra eosdem liber in Symbolum Apostolorum adscriptus Ambrosio.] (*F.*)

b. Gnosticorum et Manichaeorum] Augustinus Haeresi 70. „*Priscillianistae quos in Hispania Priscillianus instituit, maxime Gnosticorum et Manichaeorum dogmata permixta sectantur.*" Confer H. Dodwelli diss. V. 10. ad Irenaeum p. 405. seq. (*F.*)

c. separantes persuasionibus coniugia hominum] [Regula fidei in Synodo Toletana I.] Leo M. Epistola ad Turibium XV. (edit. vet. 93.) cap. 7. de Priscillianistis. „*nuptias damnant et procreationem nascentium perhorrescunt, in quo, sicut paene in omnibus, cum Manichaeorum pravitate concordant.*" Concil. Braccarense I. A. C. 561. can. 11. „*Si quis coniugia humana damnat, et procreationem nascentium perhorrescit, sicut Manichaeus et Priscillianus dixerunt, anathema sit.*" (*F.*)

d. escarum abstinentiam] Idem Concilium Braccarense c. 14. „*Si quis immundos putat cibos carnium, quos deus in usus hominum dedit, et non propter afflictionem corporis, sed quasi immunditiam putans ita abstineat ab eis, ut nec olera cocta cum carnibus praegustet, sicut Manichaeus et Priscillianus dixerunt, anathema sit.*" (*F.*)

e. escarum abstinentiam promittentes] H. e. supra legitimam normam et extendentes. Similiter cap. 83.

f. promotionis caelestis] „Διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν." Matth. XIX. 12. *Dignitatem* de sublimiori gradu gloriae caelestis dixit ut cap. 82. et 89. (*F.*)

g. Dicit enim dominus] Matth. XIX. 11. „οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον." (*Fabr.*)

h. sine causa criminis] Ibid. XIX. 9. „εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ," sive ut alii codices, „παρεκτὸς λόγου πορνείας." [Nisi crimine adulterii revictam. Lactant cap. 8. Epit. Institut.] (*F.*)

i. consensu communi] „Ἐκ συμφώνου πρὸς καιρόν." 1. Cor. VII. 5.

domino, et aliud contra legem suadere, contraque amborum facere voluntatem. Et iterum[k]: *Qui non manducat, manducantem non spernat, et qui manducat, non manducantem non iudicet.* Quod ex voluntate est itaque, laudis est amplioris, imo potius mercedis caelestis est desiderium, quod autem extra legem est, non a deo Christo est traditum, sed inani hominum praesumptione et errore inventum. Scriptum est enim[l]: *Do vobis omnia edere sicut foenum.* Hoc autem ideo faciunt, ut escas paulatim spernentes dicant eas non esse bonas, et ita non a deo hominibus escae causa fuisse concessas, sed a diabolo factas[m] ut adserant, ita sentiunt. Inque hoc iam creaturam non a deo creatam, sed a diabolo eam factam praedicare nituntur, perque hoc mendacium multorum animas captivarunt.

[1]In Africa sunt qui Circuitores[a] dicuntur. [2]Hi circumeunt terras, et quos inveniunt in via, cogunt eos ut interficiantur[b] ab illis, dicentes se desiderare pati martyrium, et sub causa hac multi latrocinantur interdum. Quidam autem ex [3]his velut biothanati[c] moriuntur, sese dantes ad praecipitium, diversumque subeunt calamitatis interitum. Qui cum sine causa perire ita properant, honestae mortis sustinent detrimenta[d], et iudicio dei futuro se potius implicant quam solvunt. Cap. LXXXV.

[1]Nec desunt qui cum hominibus non sumunt escas[a], praesum- Cap. LXXXVI.

Cap. LXXXV. *in Babc. inscriptum habet* Circvitores. — 1. Alii sunt in Africa Circuitores qui ita dicuntur *A.* 2. hii *B.* 3. hiis *Ba.*
Cap. LXXXVI. *in abc. inscriptum habet* Haeresis de cibo et spiritv sancto. — 1. Alii sunt qui *A.*

k. Et iterum] Rom. XIV. 3. inverso ordine: „ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω, καὶ ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω." „*Qui manducat, non manducantem ne spernat: et qui non manducat, manducantem ne iudicet.*" (*F.*)

l. Scriptum est enim] Genes. I. 29. legitur „ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον," non „ὡς χόρτον." (*F.*)

m. a diabolo factas] Hoc Priscillianistis diserte tribuitur ab Augustino haeresi 70. et in Concilio Braccarensi c. 13. (*Fabr.*)

Cap. LXXXV. — a. Circuitores] Hi sunt quos Circumcelliones appellant alii, ut Augustinus et Auctor Praedestinati c. 69. Apud Isidorum VIII. 5. pro *Crotopitis* legendum *Campitae.* (*F.*)

b. cogunt eos ut interficiantur] Mortem illis, ni id facerent, minati. Confer D. Tho. Ittigii Historiam Donatistarum §. 82. Similis in autochiriam impetus Patricianorum, de quibus supra c. 62. (*Fabr.*)

c. biothanati] Vocabulum non a βίος derivatum, sed a βία, velut βιαιοθάνατος, quod vi quadam ad mortem ruant, vel vi illata necem sibi consciscant. Vide Cangium in utroque Glossario et Elmenhorstium ad Arnobium p. 37. seq. [Petrum Wesselingium in libro Probabilium p. 35.] (*F.*)

d. honestae mortis sustinent detrimenta] Honore mortis honestae, quae per naturam eos manebat, privant se culpa sua. (*F.*)

Cap. LXXXVI. — a. cum hominibus non sumunt escas] Augustinus haeresi 71. „*Dicit Philaster esse alios haereticos, qui cum hominibus non sumunt escas, sed utrum cum aliis, qui eiusdem sectae non sunt, an etiam inter se ipsos*

ptione ducti [2]inani, putantes se melius quid facere; quia et prophetae [3]hoc, inquiunt, faciebant[b]. Ignorantes diversam oeconomiam Christi domini esse statutam hominibus [4]hi de patre et filio bene sentiunt, de spiritu autem non recte accipiunt[c], creatum credentes esse et factum sanctum spiritum, non deum, sicut scripturae nuntiant et ecclesia catholica praedicat.

Cap. LXXXVII. Alia est haeresis quae adserit cum Iudaeis debere [1]fieri pascha[a]. Isti in Galatia et Syria et Phrygia commorantur, et [2]Hierosolymis, et cum Iudaeos sequantur, simili cum eis errore depereunt. Inque hoc et suum Iudaei confirmant mendacium[b], cum pervident quosdam Christianos indoctos legis eorum magis sequi vanitatem quam regulam catholicae veritatis; et nihilominus illi cum [3]istos concelebrant, [4]ut consortes Iudaeorum criminis et sceleris [5]manifestantur atque ab [6]omnibus [7]dinoscuntur.

Cap. LXXXVIII. [1]Haeresis est etiam quae Apocrypha, id est [2]secreta, dicitur, quae solum prophetas et apostolos[a] accipit, non scripturas canonicas, id est legem et prophetas[b], vetus scilicet et novum testamentum. Et cum volunt solum illa apocrypha legere, studiose contra-

2. inanes putantes melius quid A. 3. hoc inquiunt om. A. 4. Hii Ba.
Cap. LXXXVII. in [illegible] inscriptum est HAERESIS ALIA DE PASCHATIS [PASCHATE [illegible]] in b. HAERESIS ALIA DE PASCHATIS CELEBRANDI TEMPORE. — 1. facere A. 2. hierosolymis [illegible]. 3. istos concelebrent A. istis celebrabant b. 4. ut om. A. 5. manifestarentur b. 6. hominibus A. 7. dignoscerentur b.
Cap. LXXXVIII. in Bab. inscriptum habet APOCRYPHI. — 1. Alia est haeresis quae A. 2. secreta et solum prophetarum et apostolorum accipit scripturas canonicas A.

ferent, non reperiant." Adelphagos vocat Praedestinati Auctor c. 71. „*Dicentes non debere* [illegible] *Christianum, et ab aliis videatur dum comedit.*" (F.)

b. prophetae hoc faciebant] 3. Reg. XIII. 9. (F.)

c. de spiritu autem non recte accipiunt] Hoc ex Philastrio etiam Augustinus repetit. Igitur mirum est quod Praedestinati Auctor ait Adelphagos suos trinitatem eiusdem substantiae confiteri. Interim incertum quos noster denotet, nam de aliis pneumatomachis iam dixerat supra c. 67. (F.)

Cap. LXXXVII. — a. cum Iudaeis debere fieri pascha] Quarta decima lunae, unde dicti Quartadecimani et Tessarescaedecatitae. Vide Epiphanium et Damascenum haeresi 50. Augustinum et Auctorem Praedestinati c. 29. et quae dicta sunt supra cap. 58. (F.)

b. suum Iudaei confirmant mendacium] Ut Iudaismi erroribus tanto pertinacius porro inhaereant. (F.)

Cap. LXXXVIII. — a. solum prophetas et apostolos] Haeretici varia iactabant et legebant scripta apocrypha, quae ut commendarent omnibus, non consulebant canonem librorum sacrorum receptum ab ecclesia, sed satis esse existimabant si modo prophetae alicuius vel apostoli nomine inscriberent. Verum ab ecclesia Christi nunquam illa recipi vel canonicis scripturis accenseri potuerunt. Apocrypha illa pleraque pridem recensui in duplici libro quorum alter est A. C. 1713. editus codex Pseudepigraphus Veteris Testamenti, alter Codex Novi Testamenti Apocryphus, excusus A. 1709. et cum Auctario A. 1719. 8. (F.)

b. est legem et prophetas] Legem reiecerunt Valentiniani, Manichaei aliique haeretici, malo illam deo tribuentes. Ab iisdem magnam partem pro-

ria scripturis canonicis sentiunt, atque paulatim dogmatizant, contra [3]eas dantes sententias, contra legem et prophetas contraque [4]dispositiones beatissimorum apostolorum[c] consulta ponentes, e quibus sunt maxime Manichaei, Gnostici, Nicolaitae, Valentiniani, et alii quam plurimi[d], qui apocrypha prophetarum et apostolorum, id est Actus separatos[e] habentes canonicas legere scripturas contemnunt. Propter quod statutum est ab [5]apostolis et eorum successoribus[f] non aliud legi in ecclesia debere catholica nisi legem et prophetas et evangelia, et Actus apostolorum et Pauli tredecim epistolas, et septem alias, Petri duas, Ioannis tres, Iudae unam, et [6]unam Iacobi, quae septem Actibus apostolorum coniunctae sunt. Scripturae autem absconditae, id est apocrypha, [7]etsi legi debent morum causa a perfectis, non ab omnibus [8]legi debent[g], [9]quia non intelligentes multa addiderunt et tulerunt[h] quae voluerunt haeretici. [10]Habent Manichaei[i] apocrypha beati Andreae apostoli, id est Actus quos fecit veniens de Ponto in Graeciam, quos conscripserunt tunc discipuli sequentes [11]apostolum, unde et habent Mani-

3. eas A. eos *reliqui.* 4. disputationes b. 5. apostolis beatis et A. 6. Iacobi unam b. 7. et legi b. 8. legi *om.* A. 9. quia A. qui *reliqui.* 10. Habent *ego.* Nam *libri omnes.* 11. beatum apostolum A.

pheticorum librorum, quotquot sunt canonici, repudiatam fuisse constat. (F.)

c. contraque dispositiones beatissimorum apostolorum] Mox dicet statutum esse de libris sacris ab apostolis et eorum successoribus, ubi notata a me, si placet, vide. (F.)

d. et alii quam plurimi] Ut Ebionitae, Encratitae, Apotactici et Priscillianistae. (F.)

e. Actus separatos] Monumenta longe diversa ab illis quibus ecclesia catholica utitur. (F.)

f. statutum est ab apostolis et eorum successoribus] In canone LXXXV., sive ultimo eorum quos apostolicos vocamus, de libris sacris in ecclesia tenendis statutum legitur, in quo similiter ut apud Philastrium omittitur Apocalypsis et epistola ad Hebraeos, quae utraque scripta tamen noster amplecti se alibi testatur, ut c. 60. et 89. Potuit etiam Philastrius in mente habuisse canonem Laodicenum LX. (A. 367.) „ὅσα δεῖ βιβλία ἀναγινώσκεσθαι," nisi quod ibi epistolae Pauli quatuordecim commemorantur. De ordine librorum sacrorum et quod Actus apostolorum epistolis catholicis adiunguntur, vide quae notavi in Codice Apocrypho N. T. p. 750. et Humfredum Hody de Bibliis Original. IV. 4. p. 644. sqq. (F.)

g. a perfectis non ab omnibus legi debent] Canonicas itaque scripturas non dubitabat Philastrius ab omnibus legi debere. Perfecti sunt οἱ μεμυημένοι, doctrina Christiana iam non tincti, sed imbuti. (F.)

h. quia non intelligentes multa addiderunt et tulerunt] In superioribus editionibus male *qui* fuit pro *quia*. Porro *tulerunt* dixit pro sustulerunt. (F.)

i. Habent Manichaei apocrypha] Certum puto, vocabulum *Manichaei* hoc loco alienum esse: utrum vero *Matthaei* pro eo scribendum sit, an *Matthiae Apocrypha et beati Andreae*, an vocabulum illud *Manichaei* plane temere insertum atque adeo nullo alio reposito expungendum sit, velim MSS. Codicum iudicio potius quam meo definiri. De universis autem illis actibus et scriptis, quae vel Matthaeo vel Matthiae, vel Andreae etiam aut Iohanni ac Petro, aliisque apostolis per Manichaeos haeriticosque alios supposita sunt, nolo repetere ea quae in Codice Apocrypho Novi Test. exposui. (F.)

chari; et alii tales[k] Andreae beati, et Ioannis Actus evangelistae, beati et Petri similiter apostoli, [12]et Pauli pariter apostoli, in quibus quia signa fecerunt magna et prodigia, ut pecudes et canes et bestiae loquerentur, etiam [13]eo animas hominum tales velut canum et pecudum similes imputaverunt esse haeretici perditi[l].

Cap. LXXXIX. Sunt alii [1]quoque[a], qui epistolam Pauli ad Hebraeos non adserunt esse [2]ipsius, sed dicunt aut Barnabae[b] esse apostoli aut Clementis[c] de urbe Roma episcopi; alii autem Lucae[d] evangelistae. [3]Aiunt epistolam etiam ad Laodicenses[e] [4]scriptam[f]. Et quia addiderunt in ea quaedam non bene sentientes, inde non legitur in ecclesia, et si legitur a quibusdam, non tamen in ecclesia legitur populo, nisi tredecim epistolae ipsius, et ad Hebraeos interdum. Et in ea [5]quia rhetorice scripsit, sermone plausibili[g], inde non pu-

12. et Pauli pariter apostoli *om. c.* 13. eo *typ.* et *libri omnes.*

Cap. LXXXIX. *in abc. inscriptum est* HAERESIS QVORVNDAM DE EPISTOLA PAVLI AD HEBRAEOS. — 1. quoque *om. A.* 2. ipsius *om. A.* 3. *Ita haec verba distinguenda esse putavi. In B. legitur* Episcopi. Alii autem Lucae Evangelistae aiunt Epistolam etiam *cett. in c. contra* Episcopi. Alii autem Lucae Evangelistae aiunt: Epistolam etiam *cett.* 4. scripta beati apostoli quidam volunt legere quia *A.* 5. quia *om. A.*

k. et alii tales] Et alii haeretici tales Actus habent Andreae beati cett.

l. velut canum et pecudum similes imputaverunt esse haeretici perditi] *Imputare* usurpat pro putare. Quemadmodum etiam supra cap. 79., certe in cod. Sangerm. Verba Philastrii hocce capiunt ex Epiphanio Haer. LXVI. p. 625. ed. Petav., ubi de Manichaeis. „Λέγει δὲ, φησί, ἐκ τῶν δύο ἀρχῶν τὰ πάντα, καὶ συνεστάναι. Καὶ τὴν μὲν μίαν ἀρχὴν τὰ ἀγαθὰ πάντα ποιεῖν, τὴν δὲ ἑτέραν ὁμοίως τὰ φαῦλα. Ἔχειν δὲ ἐν τῷ κόσμῳ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν τὰς ὑποστάσεις, καὶ τὴν μὲν μίαν ἀρχὴν πεποιηκέναι τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν εἶναι τῆς [illegible]. Αὐτὴν δὲ εἶναι τὴν ψυχὴν τὴν ἐν ἀνθρώποις καὶ ἐν παντὶ ζώῳ καὶ πετεινῷ καὶ ἑρπετῷ καὶ κνώδαλον· οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς τὴν τῆς ζωῆς [illegible] [illegible] τῆς ψυχῆς [illegible], ἣν καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις [illegible] λέγει." Cf. Philastri Haeres. 100.

Cap. LXXXIX. — a. Sunt alii quoque] In occidente praesertim, qui tamen haereticis ideo adscribi noluerint. Petrus Blaesensis: „*Ad Hebraeos epistolae et plerosque Latinos Pauli esse incerta, propter dissonantiam sermonis; eamdemque alii Barnabam conscripsisse, alii a Clemente suspicantur.*" Fuse et erudite de hoc argumento Frid. Spanhemius in libro de Auctore epistolae ad Hebraeos quam Paulo apostolo vindicat, et Tillemontius T. I. Mem. Eccl. p. 311. 607. seq. *(F.)*

b. Barnabae] Ita Tertullianus c. 20. de Pudicitia, ad quem locum respiciunt Hieron. c. 5. de Script. Eccles. et Primasius praef. in epist. ad Romanos. Vide si placet quae notavi lib. IV. Bibl. Graecae c. 5. p. 161. *(F.)*

c. aut Clementis] Ob dictionis similitudinem, saltim Graecam versionem epistolae ad Hebraeos ex Hebraico factam a Clemente putarunt olim non pauci, ut constat ex Eusebio III. 38. Hist., Gobaro apud Photium Cod. 222. et Theophylacto. *(F.)*

d. Lucae] Huius sententiae, quae epistolam ad Hebraeos Lucae non dubitat adscribere, meminit etiam Lanfrancus Cantuariensis praef. in Pauli epistolas. *(Fabr.)*

e. epistolam ad Laodicenses] Suppositam Paulo occasione petita ex Coloss. IV. 16. et memoratam iam olim etiam Hieronymo, Theodoreto aliisque, ut demonstravi in Codice Apocrypho Novi Testam. p. 853. seq. *(F.)*

f. Aiunt epistolam etiam ad Laodicenses scriptam] Videlicet Pauli esse apostoli.

g. sermone plausibili] Origenes apud Eusebium VI. 25. Hist. p. 227. notavit epistolam ad Hebraeos esse „συνθέσει τῆς λέξεως ἑλληνικωτέραν, οὐκ ἔχουσαν τὸ ἐν λόγῳ ἰδιωτικὸν τοῦ ἀποστόλου." *(Fabr.)*

tant esse eiusdem apostoli; et quia [6]et factum Christum[h] dicit in ea, inde non legitur; de poenitentia autem propter Novatianos[i] aeque. Cum ergo factum dicit Christum, corpore, non divinitate, dicit factum, cum doceat ibidem quod divinae sit et paternae substantiae filius, *Qui est splendor gloriae*[k], inquit, *et imago substantiae eius.* Poenitudinem etiam non excludit docendo, sed diversum gradum dignitatis ostendit inter [7]hunc qui integrum custodivit et illum qui peccavit. Dignitatis est igitur detrimentum[l] in eo qui peccavit, non damnum salutis. Nam si fortiter quis pugnaverit [8]per martyrium, recipiet pristinam [9]dignitatem, aut si condigne in hoc seculo vixerit, impetrat quod desiderat adipisci. Nam in ipsa epistola rebaptizatores excludit[m], non baptismum poenitentiae [10]abnegat conferendum, quod interdum in multis [11]fructuosum inveniatur poenitentibus, quod postea fide, vita, bono opere et in hoc seculo a domino collaudati sunt perseverantes iam in rebus bonis et operibus fructuosis, quod dominus dixerat per prophetam[n], [12]*Non ero memor malorum eius, sed bonorum potius, si iam in bonis* [13]*permanserit operibus.*

[1]Melitiani sunt a Melitio[a] quodam in Aegypto, qui de parte fue- Cap. XC.

6. et *om. A.* 7. hanc *b.* 8. per *om. b.* 9. sanitatem *A.* 10. *Vulgo distinctum reperitur* abnegat. Conferendum *cett.* 11. infructuosum invenietur *A.* 12. Nemo *b.* 13. permanserint *abc.*

Cap. XC. *in Babc. inscriptum est* MELITIANI. — 1. Sunt alii a Melitio *A.* Melitiani sunt in Melitio *b.*, *vitiose.*

h. factum Christum] Hebr. III. 2. „πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν." [Scilicet ἀρχιερέα, ut recte Photius III., 10. pag. 46. c. Manichaeos.] Quod eodem sensu intelligendum quo Actor. II. 36. „ὅτι κύριον καὶ χριστὸν αὐτὸν ὁ θεὸς ἐποίησε." *(F.)*

i. de poenitentia autem propter Novatianos] Hebr. VI. 4. et X. 26. *(F.)*

k. splendor gloriae] Hebr. I. 3. „ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ." *(F.)*

l. Dignitatis est igitur detrimentum] Sic supra cap. 81. ubi de Novatianis: „*amissionem itaque dignitatis possunt perpeti tales, non detrimentum salutis.*" *(Fabr.)*

m. rebaptizatores excludit] Nam ἅπαξ φωτισθέντας Hebr. VI. 4. est *semel baptizatos.* Itaque Ionas Aurelianensis lib. 1. contra Claudium Taurinensem (in Orthodoxographis pag. 1221.) „*Impossibile est peccata quae post baptismum admittuntur, baptismatis iteratione purgari. Quia scilicet Christus semel mortuus est carne in cruce, sic et nos semel morimur in baptismate, non carne sed peccato. Ac per hoc sicut ille crucifigi non potest, ita et nos baptizari nequimus. Peccata porro quae per baptismum committuntur, poenitentiae lacrimis et eleemosynarum largitionibus diluuntur.*" *(F.)*

n. per prophetam] Ezech. XXXIII. 16. „πᾶσαι αἱ ἁμαρτίαι αὐτοῦ, ἃς ἥμαρτεν, οὐ μὴ ἀναμνησθῶσιν, ὅτι κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐποίησεν, ἐν αὐτοῖς ζήσεται." In eandem sententiam XVIII. 28. *(F.)*

Cap. XC. — a. Melitio] Meletius sive Melitius Aegyptius Lycopoleos in Thebaide episcopus, a Petro Alex. exauctoratus quod idolis in persecutione sacrificasset, schisma fecit circa A. C. 301., de quo vide Athanasium Apologia 2. p. 777. Synodicum Pappi c. 32. Socratem lib. I. Hist. p. 14. et 28. seq. Theodoretum lib. 1. Hist. Eccles. c. 8. et IV.

rat Ariana[b], et abiectus est ab ecclesia catholica, qui postea quasi verum sequendo susceptus est[c], et discipuli eius cum eo pariter. Atque iterum indifferenter post haec agere cupientes communicabant et haereticis[d] et ecclesiae catholicae. Quorum cum cognovisset indifferentiam, exsortes eos suae communionis effecit ecclesia catholica.

Cap. XCI. Alii sunt in Aegypto et Alexandria a Rhetorio quodam[b] [1]qui omnes laudabat haereses, dicens omnes bene sentire et neminem errare ex eis, sed ambulare bene omnes illos et male [2]eos credere non sentiebat. Si itaque omnes laudabat, quem vituperabat? Ergo non tenet quod verum est. Et Photinus[c] ergo laudandus est haereticus, qui Christum dominum negat esse ante secula cum patre, et omnis haeresis quae blasphemat aut in patrem aut in filium aut in spiritum. Cur itaque blasphemos haereticos laudat, cum eos Christus dominus[d] ex hoc iam seculo damnaverit, dicens non dimitti

Cap. XCI. *in Balz. habet inscriptum* RHETORII a. — 1. homine qui *A*. 2. eos credere non *A*. eos non credere *reliqui*.

7. de Haereticis Fab., Augustin. et Auctorem Praedestinati Haeresi 48. Alii Meletiani a Meletio Antiocheno, de quibus Tillemont. T. VII. Memor. pag. 9. *(Fabr.)*

b. de parte fuerat Ariana] Arium initio schismati Meletii Aegyptii suffragatum testatur Sozomenus lib. I. cap. 15., sed mox relicto Meletio ordinatum a Petro Alexandrino diaconum, deinde iterum Petri Melitianis infesti acta improbasse. At Meletianos ipsos cacodoxos fuisse negat Theodorus Studita epist. 40. T. 5. Opp. Sirmondi p. 325. et Meletium nihil ab ecclesiae catholicae fide alienum docuisse testatur Epiphanius LXVIII. 1. et 5., qui tamen Arii haeresin ab eo deprehensam et ad Alexandrum Alexandrinum delatam narrat LXVIII. 4. Cum Arianis tamen Meletianos postea communicasse idem refert LXVIII. 6. „τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς συναφθέντες.“ Damascen. haeres. 68. *(F.)*

c. quasi verum sequendo susceptus est] In concilio Nicaeno, ubi et episcopi nomen Meletio relictum, et Meletianis permissum partes muneris sui obire in ecclesia, solo suffragii iure in electionibus ademto. Vide Valesium ad Socratem lib. I. c. 9. *(F.)*

d. et haereticis] Arianis. Vide Epiphanium T. I. pag. 721. Tillemontium T. VI. Memor. etc. *(F.)*

Cap. XCI. — a. Rhetorii] Auctori Praedestinati c. 72. Philastrum citanti ex Augustino, Rhetoriani. [Athanasius l. c. Apollinar. p. 926. „ἐδόξατε γὰρ πᾶσιν αἱρετικοῖς κατὰ τὴν τοῦ ποτε λεγομένου Ῥητορίου ἔννοιαν ἀσεβεστάτην, οὗ καὶ τὴν ἀσέβειαν [illegible].“ Augustino iudice dogma, quod Rhetorianis Philaster tribuit, tam absurdum est, ut ipsi incredibile videatur. Cum doctrina Apellis confert Cotelerius ad Constit. Apost. VI. 10.] *(F.)*

b. a Rhetorio quodam] Suspicor sub Rhetorio hoc rhetorem latere Themistium, qui oratione duodecima ad Valentem p. 159. et quinta ad Iovinianum p. 69. docet varietate illa opinionum de rebus divinis adeo non offendi numen, ut etiam delectetur. In eandem sententiam Symmachus apud Prudentium II. 772.

„*Persistit tamen, affirmans iter esse eundi*
Multiplicem variumque, deus cum quaeritur unus.
Hac alias, ast inde alios properare seorsum
Quamque per anfractus proprios, sed compita eodem
Fine coartari, simul et concurrere in unum.“ *(F.)*

c. Photinus] De cuius haeresi supra c. 65. *(F.)*

d. Christus dominus] Matth. XII. 31. *(Fabr.)*

hominibus blasphemiam in spiritum sanctum blasphemantibus et perseverantibus, neque hic neque in [3]futuro? Propter quod constat et [4]istum esse haereticum, imo potius nihil scire, qui eos laudandos, non vituperandos et abiiciendos iudicaverit.

Alia est haeresis quae dicit divinitatem doluisse[a], cum caro pateretur in cruce coniuncta divinitati, [1]errans in eo quod non solum divinitas pati non potest naturaliter, nec teneri, neque videri, verum etiam nec anima hominis, quae a deo facta est, dicente domino[b], *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed timete hunc potius, qui potest animam et corpus perdere in gehennam.* [2]Errant itaque modis omnibus qui dicunt divinitatem Christi esse [3]natura passibilem, et impie sentiunt aut doluisse aut fleuisse aut [4]ingemuisse: passio enim Christi est carnalis, [5]naturaliter[c] non divinitate dolente. Ideoque non cognoscebatur a Iudaeis qui erat in carne passibili loquendo, qui de lege et prophetis deus verus nuntiabatur, palamque in carne venturus [6]praedicabatur dicente propheta[d]: *Deus palam veniet;* et iterum [7]eodem propheta David[e]: *Dominus pars haereditatis meae, et calicis mei.* Qui est enim calix nisi eius passio[f]? qui tantae bonitatis munus et clementiae humano generi conferens ab Iudaeorum [8]iniquissimo ignorabatur populo. Passus itaque est carne passibili, [9]non divinitate, naturaliter impassibili, qui et [10]agnoscitur et creditur non [11]absente tamen divinitate, sed [12]coniuncta cum corpore pariter propter mysterium consummationis[g] statutum ac definitum antea. Quod sciens apostolus non separavit in cruce divinitatem Cap. XCII.

3. futurum *A*. 4. iustum *b*.
Cap. XCII. *in abc. inscriptum habet* DE DIVINITATE CHRISTI HAERESIS. — 1. errantes quod *A*. 2. Erant *Ba*. 3. naturam *A*. 4. gemuisse *A*. 5. naturaliter carne, non *c*. 6. praedicatur *A*. 7. eodem *om. Ac*. 8. nequissimo *A*. 9. divinitate. naturaliter impassibili *om. A*. 10. ignoscitur *A*. 11. absente tamen divinitate. sed *om. A*. 12. iuncta *A*.

Cap. XCII. — a. divinitatem doluisse] Error hic notatus speciatim in iis, qui a Christo carnem sine anima susceptam, et loco animae fuisse illi λόγον docuerunt, ut dixi supra ad c. 69. Theoponetas vocat Auctor Praedestinati cap. 73. Theopassianos Danaeus ad Augustin. c. 73. Nicephoro XV. 28. aliisque Theopaschitae. *(F.)*

b. dicente domino] Matth. X. 28. Ex hoc loco tamen male colligit Philaster animam dolori non esse obnoxiam, et animam Christi doluisse ipse c. 69. recte notaverat ex Matth. XXVI. 38. *(F.)*

c. naturaliter carne] Vocabulum *carne* adiunxi, sensu illud requirente. *(F.)*

d. propheta] Psal. L. 3. „ἥξει ὁ θεὸς ἡμῶν καὶ οὐ παρασιωπήσεται.“ *(F.)*

e. David] Psal. XVI. 5. „Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου μου.“ *(F.)*

f. Qui est enim calix nisi eius passio?] Ex Matth. XX. 22. Confer S. Maximi Opera T. 1. p. 73. seq. *(F.)*

g. mysterium consummationis] Infra hoc capite: „*Mysterium nostrae causa salutis consummabatur a domino, ut plena devictio fieret inimici.*“ Ex Iohann. XIX. 30. „τετέλεσται.“ *(F.)*

a carne, dicens, *Si enim cognovissent, numquam dominum maiestatis*[h] *crucifixissent.* Paulus itaque coniunxit utrumque ut Christi bonitatem et misericordiam nobis manifestaret plenissimam. Petrus autem[i] apostolus quod natura est passibile et quod est impassibile docuit ex aperto, dicens, *Mortuus quidem est corpore, vivificatus autem spiritu.* Neque ergo caro a divinitate nec divinitas a carne aberat cum caro pateretur humana naturaliter, et in hoc [13]ipso permittente Christi divinitate mysterium nostrae causa salutis [14]consummabatur a domino, ut plena devictio fieret inimici, ut in quo videbatur ut homo pati, qui deus erat in carne, non sibi sed nobis iam vinceret inimicum, nobisque ante devictis[k] in sui passione in eum credentibus vincendi potentiam aperiret, eumque sequentibus caelestem gloriam ministraret. Non ergo [15]dei naturalis passio et dolor talis in divinitate eius gignebatur, sicut quidam aestimant (alioquin homo solum erat, non deus et homo, ut scriptum est)[l], sed mysterium nostrae causa salutis aeternae consummabatur, quod ante fuerat nuntiatum a lege pariter et prophetis.

Cap. XCIII. [1]Est haeresis quae dicit veluti triformem deum[a] esse et compositum, ut quaedam pars patris, quaedam filii, quaedam spiritus sancti sit, atque ita credi debere [2]adserit, et hoc dicens nescit nec intelligit divinae scripturae sententiam. Triformem enim quandam [3]dicens substantiam multo [4]blasphemat maxime ignorans quod alter est qui misit, alter qui missus est. Ergo est vera persona patris[b], quae misit filium, et est vera persona filii quae advenit de patre, et est vera persona spiritus quae a filio et patre missa est. Trium itaque harum personarum una est veritas, maiestas et [5]substantiae aequalitas et divinitas sempiterna. Qualis est enim[c] im-

13. ipso *A*. ipsa *reliqui*. 14. consummatur *b*. 15. dei *om. A*.
Cap. XCIII. *in abc. inscriptionem habet* HAERESIS TRIFORMEM DEVM FACIENS. — 1. Alia est haeresis *A*. 2. asserunt, et hoc dicentes nesciunt nec intelligunt *A*. 3. dicentes *A*. 4. blasphemant maxime ignorantes *A*. 5. substantia aequalis *A*.

h. dominum maiestatis] Κύριον τῆς δόξης 1. Corinth. II. 8. Confer Alcimum Avitum Epist. 3. *(F.)*

i. Petrus autem] 1. Petr. III. 18. „θανατωθεὶς μὲν σαρκί, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι." *(F.)*

k. nobisque ante devictis] Vincendis facile, nisi ipsius ope et auxilio defenderemur. *(F.)*

l. ut scriptum est] Ioh. I. 14. atque aliis in locis. *(F.)*

Cap. XCIII. — a. triformem deum] Danaeo ad Augustinum haeresi 74. *Triformii* sive *Triformiani*, Auctori Praedestinati c. 74. *Triscilidae*, an *Triscilidae* vel *Triscelidae*, diversi a Tritheitis, sed propriores Sabellianis, de quibus Philastrius supra c. 54. [Adde Chilletium ad Virgilium p. 145.] *(F.)*

b. vera persona patris] Symbolum Athanas. „*Alia est persona patris, alia filii, alia spiritus s. Sed patris et filii et spiritus s. una est divinitas, aequalis gloria, et coaeterna maiestas.*" *(F.)*

c. Qualis est enim] In eodem symbolo: „*Qualis pater, talis filius, talis spiritus s.*" *(F.)*

mensa et inenarranda patris persona, talis est et filii, talis est [6]et sancti spiritus, ut in distinctione nominum ac trium personarum non sit aliqua naturae diversitas. Immensibilis[d] est igitur haec trinitas, [7]invisibilis et inenarrabilis, quae fide solum cognoscitur, non tamen expositione humanae vocis ac sensu mortali condigne expromitur. Cum enim dicit[e] mittere patrem filium et filium mittere spiritum sanctum, personarum causa [8]dicit, non loci separatione disiunctos ostendit, propter Sabellium scilicet et Photinum[f] haereticos, qui condigne de deo intelligere noluerunt, dicente domino[g], *Cui me similem* [9]*fecistis, dicit dominus, et cui similis ero? Sicut enim caelum distat a terra*[h], *ita distant* [10]*sensus vestri, et cogitationes et consilia vestra a sensibus et cogitationibus meis, dicit dominus.* Cum ergo dicit misisse patrem, [11]et missum fuisse filium, personarum causa dicit, ne quis aut ipsum patrem aut ipsum filium esse aestimet, quod [12]ita sentiens delirat Sabellius. Et ne iterum missus filius de caelo aestimetur non esse ubique [13]in patre, dixit quidem se missum a patre, ubique tamen [14]esse cum patre ostendit, dicens[i], *Pater, qui me misit, mecum est.* Non ergo separationem loci [15]dixit, cum omnia et ipse filius compleat contineatque cum patre et sancto spiritu, sed ut patris veram personam, et filii talem [16]qualem patris, et sancti spiritus sicut filii veram [17]credamus personam, harumque trium personarum unam qualitatis substantiam[k], [18]maiestatem et potentiam cognoscamus, haec ita docere dignatus est, [19]et in carne maxime constitutus, in qua et eius humilitas enituit seculo et inenarranda resplenduit bonitas et condescensio[l] fragilitatis humanae, in tam copiosa clementia ac libe-

6. et *om.* (*A*)*abc*. 7. et invisibilis et *A*. 8. dicit, non loci (locis *A*.) separatione disiunctos ostendit *ABac*. dicit separatione disiunctos et ostendit *b*. 9. facitis *A*. 10. sensus vestri et *om. A*. 11. et missum *A*. emissum *reliqui*. 12. ita non sentiens *A*. 13. cum patre *A*. 14. se esse *A*. 15. dicit *b*. 16. qualem *A*. qualis *reliqui*. 17. credamus personarumque trium personam. Nam qualitatis *A*. 18. maiestatem et potentiam *om. A*. 19. et *om. A*.

d. Immensibilis] Hoc *immensum* alii, Salvianus dixit *immensurabilem*. *(Fabr.)*

e. Cum enim dicit] Humana voce utens Salvator Ioh. V. 30. 37. VIII. 16. 18. etc. Ioh. XV. 26. XVI. 7. etc. *(F.)*

f. Sabellium scilicet et Photinum] Quorum ille confundit personas, hic naturam dei distrahit. De Photino dictum c. 65. *(F.)*

g. dicente domino] Esa. XL. 18. „τίνι ὡμοιώσατε κύριον, καὶ τίνι ὁμοιώματι ὡμοιώσατε αὐτόν;" *(F.)*

h. Sicut enim coelum distat a terra] Es. LV. 9. *(F.)*

i. dicens] Ioh. VIII. 16. „ὅτι μόνος οὐκ εἰμὶ, ἀλλ' ἐγὼ καὶ πέμψας με πατήρ." *(Fabr.)*

k. unam qualitatis substantiam] Contra Eunomium qui tres diversas qualitatis substantias docebat, c. 68. Infra c. 109. „*Trinitatem quidem personarum, unius tamen maiestatis et substantiae ac divinitatis aequalem potentiam* (David) *nuntiabat.*" *(F.)*

l. condescensio] *Condescensionem* posuit pro eo quod nos Itali dicimus *con-*

ralite ut generi manifestaretur humano, [20]haec ita dignatus est operari atque loqui pro nostra salute, ut nos scire de deo et capere et intelligere aliqua ex parte valeamus.

Cap. XCIV. [1]De caelorum diversitate[a] est haeresis quae [2]ambigat. Scriptura[b] enim in primo die caelum et terram facta declarat duo haec elementa, [3]secundo firmamentum [4]aquae factum, et nihilominus ipsum firmamentum caelum appellatum fuisse testatur. David[c] autem dicit de caelis ita: *Laudate dominum [5]caeli caelorum, et aquae quae super caelos sunt.* Sive ergo sex caelos[d], secundum David, et septimum hoc firmamentum[e] accipere quis voluerit, non errat; nam [6]Solomon[f] tres caelos dicit, ita: *Caelum, et caelum caeli.* Paulus aeque apostolus[g] usque ad tertium caelum se raptum [7]fatetur. Sive ergo septem quis acceperit, ut David, sive tres, sive duos, non errat, quia et dominus ait[h]: *Pater qui in caelis est.* Nam et [8]pagani unum caelum, et [9]caelos profitentur interdum. David [10]ergo quod plenum est docuit; [11]Solomon autem quod ex parte est, et beatus Paulus aeque. Liber autem Geneseos duos caelos[i] [12]nobis nuntiavit.

Cap. XCV. Alia est haeresis[a] quae de terra ambigit, dicens hanc esse so-

20. haec dignatus *A.* et haec ita dignatus *volebat Galeardus.*

Cap. XCIV. *in abc. habet inscriptum* De caelorvm diversitate. — 1. Alia est haeresis quae de caelorum diversitate ambigit *A.* 2. ambigit *Ab.* 3. secundo die *A.* 4. aeque *b.* 5. de caelis *A.* 6. Salomon *Abc.* 7. confitetur *A.* 8. pagani vanissimi unum *A.* 9. polos *Ba.* polus *A.* 10. ergo beatus quod *A.* 11. Salomon *Abc.* 12. nobis *om. A.*

Cap. XCV. *in abc. inscriptionem habet* Haeresis terram beatitvdinis[a] ignorans ac reprobans. —

descendenza, condescensione, latine *indulgentia.* (Galeard.) Confer Du Cangii Gloss. s. v.

Cap. XCIV. — a. De caelorum diversitate] Parum solida sunt quae hoc capite disputat Philastrius, et recte Augustinus totum hoc, ut alia plura in haeresibus suis, praetermisit. *(F.)*

b. Scriptura] Genes. cap. I. vers. 1. et v. 8., unde duos coelos a libro Geneseos nobis nuntiari infra concludit. Nec plures inde quam duos esse coelos contendit Cosmas Indopleustes III. p. 177. VII. p. 276. IX. p. 312. *(F.)*

c. David] Psal. CXLVIII. 4. „αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν." *(F.)*

d. sex caelos] Quoniam vocabulum dualis numeri השמים triplici vice apud Davidem occurrit, hinc sex coelos ex eius verbis colligit Philastrius, et una simul computato firmamento, septem coelos a Davide accipi infra affirmat. *(Fabr.)*

e. septimum hoc firmamentum] Ex Genes. I. 8. *(F.)*

f. Solomon] 3. Reg. VIII. 27. „ὁ οὐρανὸς καὶ ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ οὐκ ἀρκέσουσί σοι." *(F.)*

g. Paulus apostolus] 2. Cor. XII. 3. „ἁρπαγέντα ἕως τρίτου οὐρανοῦ." *(F.)*

h. et dominus ait] Matth. VI. 9. „Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς." *(F.)*

i. caelos] Sic octo coelorum meminit Simplicius ad Epictetum p. 233. ex eorum sententia scilicet, qui orbitas planetarum pro coelis computant. *(F.)*

Cap. XCV. — a. terram beatitudinis] Uti tituli capitum non sunt ab ipso Philastrio, ita hic praesens est etiam a scopo Philastrii alienus, neque enim de terra beatitudinis illi sermo, sed de terra illa invisibili et incomposita Genes. I. 2. *(Fabr.)*

b. Alia est haeresis] Haec quoque

lam[c], et aliam non esse, ignorans quod alia est, quae veluti matrix [1]est omnium rerum[d] universaque continet, [2]quae quasi ὕλη, id est materia, reperitur in scripturis[e], quae est invisibilis et incomposita[f], quae a deo facta est in primo die. Haec autem, in qua habitamus, super aquam fundata ostenditur, ut dixit David[g]: *Qui fundasti terram super aquam.* Nam matrix omnium rerum terra immensa est, illa prior quae in primo die facta est, quae continet aquam, et hanc [3]terram quae habitatur a nobis, quae et humano generi et volatilibus, serpentibus, pecudibus ceterisque aliis fruges et fructus[h] exhibet [4]opulenter, iussa a Christo[i] [5]domino salvatore, sicut scriptum est in libro Geneseos, creaturae servire[k].

Cap. XCVI. Alia est haeresis[a] quae de aqua ambigit, quod non facta sit [1]a deo[b], sed semper esse eam ex semetipsa [2]adserit, ignorans quod si maius elementum[c] factum [3]est, id est terra, quanto magis et minus, id est aqua, quae continetur a terra, dicente propheta Iona[d],

1. est *om. A.* 2. quaeque quasi *A.* 3. terra *b.* 4. opulentos iussos *A.* 5. domino *om. A.*

Cap XCVI. *in abc. inscriptum habet* Haeresis aqvam a deo factam esse negans. — 1. a domino semper *A.* 2. asserunt ignorantes *A.* 3. est *om. b.*

Augustino praetermittenda visa est iure merito. *(F.)*

c. hanc esse solam] Philastrius velut duas terras invicem distinguendas putat, unam materiae communis instar datam rebus omnibus, de qua Moses in primis Geneseos verbis: „*in principio creavit deus coelum et terram:*" et alteram, quae super aquis deinde emersit arida Genes. I. 10. Infra cap. 96. „*alia est terra quae continet universa, et alia est quae super aquam fundata est*" etc. *(Fabr.)*

d. veluti matrix omnium rerum] Cum Philastrio ita senserunt alii veteres, ut Augustinus libro de Genesi contra Manichaeos, aliisque in locis, Caesarius quaestione 51. T. 1. Auctarii Ducaeani p. 582. etc. Vide Petavii Dogmata Theol. de Opificio sex dierum lib. 1. c. 2. *(F.)*

e. in scripturis] In libro Sapientiae XI. 17. „ἡ παντοδύναμός σου χεὶρ κτίσασα τὸν κόσμον ἐξ ἀμόρφου ὕλης." *(F.)*

f. invisibilis et incomposita] תהו ובהו Genes. I. 2. Vide Chalcidium p. 372. *(F.)*

g. David] Psal. CXXXVI. 6. „τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων." Similiter 2. Petr. III. 5. „γῆ ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα." Non ἐξ ὕδατος tanquam ex materia, sed quoniam ex aquis eminet: quod ἐξ ὕδατος ἀνασχεῖν dixit Cyrillus VI. in Iulian. p. 192. „καὶ γὰρ γῆν τὸ ὕδωρ φέρει," ut ait Iarchas Indus apud Philostratum lib. 3. cap. 11. Idem visum Aegyptiis et Thaleti. Vide Simplicium 2. de Caelo p. 127. et Thomam Burnetum lib. 2. Archaeologiae cap. 3., sed et Andream Dounaeum notis ad Chrysostomum T. VIII. p. 283. *(F.)*

h. fruges et fructus] Fruges terrae frumentum: fructus arborum. *(F.)*

i. iussa a Christo] Christus verbum patris, per quem omnia creavit. Ioh. I. 3. Coloss. I. 16. *(F.)*

k. creaturae servire] Genes. I. 11. et 30. seq. *(F.)*

Cap. XCVI. — a. Alia est haeresis] Danaeo ad Augustinum cap. 75. *Aquei*, Auctori Praedestinati c. 75. *Hydrotheitae.* *(F.)*

b. quod non facta sit a deo] Quia Moses scilicet non factas, sed tantum congregatas aquas memorat. *(F.)*

c. maius elementum] Elementa vocat solem, lunam et stellas etiam alibi. Ut cap. 61. 109. 123.

d. Iona] I. 9. „δοῦλος κυρίου εἰμὶ ἐγὼ - - ὃς ἐποίησε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηράν." *(F.)*

Ego servus sum dei, qui fecit mare et [4]*aridam.* Et David[e] idem dicit factam aquam a domino. Et tres pueri itidem[f]. Alia itaque est terra[g] quae continet universa, et alia est quae super aquam fundata est, quippe ista quae habitatur a nobis, de qua ait propheta[h], *Qui fundasti terram super aquam.* Non illam [5]utique primam, hanc itaque renovari[i] [6]et purgari necesse est, quam et moveri[k] [7]saepe cognoscimus terraemotu, de qua ait dominus[l], *Ego* [8]*faciam novum caelum, et novam terram.* Et iterum[m] dominus ait caelum et terram transire in evangelio. Haec terra itaque veluti de radicibus illius prioris cognoscitur habere substantiam, quae supra aquam subsistere iussa est, quae copiose[n] humano generi exhibet alimenta.

Cap. XCVII. [1]Haeresis est quoque[a b] quae dicit ante corpus fuisse hominis

4. terram *A.* 5. *Rescripserim* itaque primam, hanc utique *edd.* 6. et purgari necesse est, quam et moveri *om. A.* 7. se cognoscimus *A.* 8. facio *A.*
Cap. XCVII. *in cdd. inscriptum est* HAERESIS DE IMAGINE DEI IN CORPORE HUMANO. — 1. Alia est haeresis quae *A.*

e. Et David] Psal. CIV. 3. et 6. Confer Severianum Gabalensem homilia I. de Creatione Mundi p. 215. T. I. Auctarii noviss. Combefisiani. *(F.)*

f. tres pueri itidem] Hi in carmine suo inter alias res creatas etiam aquas excitant ad laudes conditoris celebrandas v. 11. „εὐλογεῖτε ὕδατα πάντα" etc. *(Fabr.)*

g. Alia itaque est terra] De hac duplici terra dictum capite superiore. *(F.)*

h. propheta] Psal. CXXXVI. 6. *(F.)*

i. renovari et purgari] In consummatione saeculi. Vide quae supra c. 80. *(Fabr.)*

k. quam et moveri] Vide quae ad cap. 102. *(F.)*

l. ait dominus] Es. LXV. 17. „ἔσται γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινή." *(F.)*

m. Et iterum] Luc. XXI. 33. *(F.)*

n. copiose] Male editiones quaedam *copiosa.* *(F.)*

Cap. XCVII. — a. Haeresis est quoque] Auctori Praedestinati cap. 76. vocantur *Homuncionitae*, parum apto vocabulo, et quo ab aliis constat esse dictos, qui Christum pro mero homine habuerunt, uti in Conflictu Arnobii et Serapionis statim sub initium iidem dicuntur *Homuncionates*. Danaeus quidem notat in indice qui praefixus est libro Augustini de Haeresibus hos Philastrii haereticos Melitonios appellari. Sed in indice qualem T. VI. operum Augustini ante librum de Haeresibus ediderunt Benedictini, nulla Melitoniorum mentio, et tantum legas: „*Imaginem dei non esse animam dicentes.*" *(F.)*

b. Haeresis est quoque] Habuit Philastrius in hac sententia, qua animam humanam ante corpus fuisse conditam existimavit, plures ex Patribus sibi consentientes, inter quos Augustinus VII. de Gen. ad litt. 24. haec habet: „Illud ergo videamus, utrum forsitan verum esse possit, quod certe humanae opinioni tolerabilius mihi videtur, deum in illis primis operibus, quae simul omnia creavit, animam etiam humanam creasse, quam suo tempore membris ex limo formati corporis inspiraret; nam neque illud quod dictum est: „Ad imaginem suam" nisi in anima, neque illud quod dictum est „Masculum et feminam" nisi in corpore recte intelligimus. Credatur ergo, si nulla scripturarum auctoritas seu veritatis ratio contradicit, hominem ita factum sexto die, ut corporis quidem humani ratio causalis in elementis mundi, anima vero iam ipsa crearetur, sicut primus conditus est dies, et creata lateret in operibus dei, donec eam suo tempore sufflando, hoc est inspirando formato ex limo corpori insereret." His similia tradit Hilarius in Ps. 129. Gregorius Nyssae episcopus 2. Philos. 6. aliique, quibus refragatur auctoritas Leonis papae primi apud Sixt.

factum, non animam, et quod imago dei corpus sit, non anima hominis, et quod secundum praedestinationem[c] [2]dixerit[d], ita arbitratur, cum dicat[e] scriptura[f], *Et fecit deus hominem, ad imaginem suam fecit eum, masculum et feminam fecit eos;* [3]ignorans, propheta quid dixerit. Cum dicit enim *Faciamus,* promittit facturum se, cumque dicit *Fecit deus,* iam opus factum demonstrat, et factam non carnem, sed animam, quae [4]rationabilis est, declaravit. Nam quod caro sine anima non possit eloqui non est dubium; ergo caro organum animae est [5]rationabilis. Masculum et feminam cum dicit scriptura, non hic corporum sexum[g], sed animae dominantis et subiacentis declarat indicium. Et quod non corpora sint ante facta iacentia[h i], sicut quidam aestimant imprudentes, non est ambiguum, cum caro Adae ac mulieris postea facta sit; nam septimo die dicit scriptura de Adam ita: *Et accepit dominus terram de limo, et plasmavit hominem quem fecit.* Vides ergo quomodo factum hominem, id est animam ante ostendit rationabilem et immortalem esse creatam a domino, quae utique imago dei est appellata. Terram autem de limo acceptam adiunctam animae, id est exteriorem hominem, corpus fragile die sequenti manifestavit plasmatum, [6]ac sic immisso sopore in Adam posteaque de costa eius accepisse dominum et fecisse mulierem scriptura testatur ac praedicat. Et ut primum sit anima facta, id est sexto die, die autem septimo corpus[k] de terra plasmatum Adae, sic de viri corpore, [7]id est de la-

2. dixerit domini ita arbitrantur *A.* 3. ignorantes *A.* 4. rationabilis *A.* rationalis *reliqui.* 5. rei rationabilis *A.* rationalis *reliqui.* 6. ac sic *A.* ac *reliqui.* 7. id est *om. A.*

Sen. Bibl. Sanctae Annot. 208. extr., ubi sententiam Gregorii Nysseni ceu Platonicum figmentum suggillat, ast eam extra Platonicorum errores collocandam esse monuit Cotelerius ad Recogn. Clementis pag. 493. (Galeard.)

c. secundum praedestinationem] Quasi Moses tantum consilium dei exposuerit, atque verba *et fecit deus*, non denotent quid fecerit, sed quid facere praedestinaverit. *(F.)*

d. secundum praedestinationem dixerit] Deus videlicet.

e. cum dicat] Malim legere *cum dicit.* Quia tamen et alterum ferri potest, repugnantibus libris mutare nihil volui. Locus est Genes. I. 27. *(F.)*

f. cum dicat scriptura] Cum tamen dicat scriptura.

g. non hic corporum sexum] Paucos sibi hac in parte assentientes Philastrius habebit. *(F.)*

h. Et quod non corpora sint ante facta iacentia] Aperte falsum esse quod hoc loco Philastrius pertendit, non dubitat affirmare Petavius, quem vide sis libro 2. Dogmatum Theol. de Opificio sex dierum cap. 4. §. 16. *(F.)*

i. iacentia] Sine spiritu et anima iacentia.

k. anima sexto die, septimo corpus] Iterum iterumque hoc capite Philastrius ingerit opinionem suam incredibilem et contrariam communi sententiae, nec minus adversam sacri scriptoris verbis disertis, qui deum die septimo nihil creasse, sed omnia opera sua absolvisse die sexta, septima autem ab omnibus operibus suis quievisse scribit Genes. II. 2. At quoniam Genes. II. 7. sequitur

tere eius, factam feminam [8]demonstraverit. Non est ambiguum et [9]quod anima ante facta sit, caro autem postea plasmata, et sic postea inspiratione infusa dei et spiritalis in fine collata sit gratia[l], ut sic[m] iam capax homo legis divinae[n] non impotens a domino monstraretur. Evidens est ratio veritatis, quod et beatus dicebat David[o], factam animam primum, sic corpus plasmatum: *Manus tuae*, [10]inquit, *domine fecerunt et plasmaverunt me*. Ac sic postea fuisse infusum spiritum[p] declaravit dicens[q]: *Et spiritum sanctum tuum ne auferas a me*.

Cap. XCVIII. Alia est haeresis[a], quae dicit inspirationem[b] animam esse, non [1]inspiratione in animam[c] datam fuisse, [2]ignorans quod si inspiratio anima est, quomodo [3]iudicari potest[d] [4]quod a deo est infusum

8. demonstravit (A)b. *Vulgata verborum distinctio est* demonstraverit, non est ambiguum *cett.* 9. quid *b.* 10. inquit *om. A.*

Cap. XCVIII. *in abc. inscriptum habet* HAERESIS DE ANIMA HOMINIS INSPIRATA. — 1. inspiratione *Ba.* inspirationem *reliqui.* 2. ignorantes *A.* 3. iudicari *B.* iudicare *abc.* diiudicari *A.* 4. quod deo *Ba.*

„καὶ ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς," hinc illud die septimo factum sibi persuasit, cum tantummodo sit repetitio et explicatio eius quod die sexto factum fuerat et Moses Gen. I. 27. dixerat: „καὶ ἐποίησε ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον." Similiter probari nequit quod Genes. I. 27. de anima sola sermo sit, ut Philastrius contendit: nam de toto homine utique intelligendum quod ibidem sequitur: „*Crescite et multiplicamini et implete terram.*" Philastrii sententiam de anima ante corpus creata, quam in Ioanne Hierosolymitano etiam reprehendit Hieronymus epistola ad Pammachium, haeresibus adscripsit Alphonsus de Castro lib. 2. p. 56. *(F.)*

l. spiritalis in fine collata gratia] Per inspirationem gratiosam superaddita animae et infusa, de qua infra c. 98. *(Fabr.)*

m. ut sic] Male edit. Helmst. *ut sit.* *(Fabr.)*

n. iam capax homo legis divinae] Infra cap. 98. „*ut possit homo capax legis caelestis existere.*" *(F.)*

o. David] Psal. CXIX. 73. „αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με." Caesarius quaest. 76. „τὴν ποίησιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς μοι δοκεῖ νοεῖσθαι, τὴν δὲ πλάσιν ἐπὶ τῆς σωματικῆς πολυπλασίας." „*Faciendi verbum de anima mihi videtur intelligendum, formationis autem de multiplici fictione corporis.*" *(F.)*

p. infusum spiritum] Gratiam spiritus sancti, infusam animae, de qua infra capite proximo. De hac veteres etiam interpretantur spiritum 1. Thess. V. 23. *(F.)*

q. dicens] Psal. LI. 11. „τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν σου μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ."

Cap. XCVIII. — a. Alia est haeresis] Hanc et proximas usque ad caput 113. Augustinus praetermittendas existimavit. Et Sixtus Senensis libro quinto Bibliothecae Sanctae annot. 27. non dubitat praesentem esse unam ex illis de quibus idem Augustinus ait Philastrium multas assertiones inter haereses numerasse, quae haereses non sunt. „*Salva Philastrii reverentia*, inquit Alphonsus de Castro lib. 2. adversus Haereses p. 55. b., *non video cur hanc assertionem haeresis nota signaverit. Primo quidem reperio hanc esse doctrinam plurium vere catholicorum doctorum, asserentium spiraculum illud quod deus spiravit in faciem hominis, quam tunc aut insufflando crearit, aut creando corpori infudit.*" Neque tamen desunt multi veterum qui spiraculum vitae, quod deus primo homini insufflavit, spiritum sanctum cum anima ei infusum interpretantur. Ita Hieronymus, Cyrillus, Basilius, Severianus. Vide Bullum Defensione fidei Nicaenae sect. 2. cap. 9. §. 21. p. 211. Petavii Dogm. Theol. de Trinitate p. 824. seq. et de Opificio sex dierum p. 314. *(F.)*

b. inspirationem] Genes. II. 7. *(F.)*

c. inspirationem in animam] Male Helmst. *inspiratione.* *(F.)*

d. quomodo iudicare potest] Al. *indicare.* Sensus est, animam non posse haberi pro speciali dei et proprie infusa gratia, cum sit communis omnibus. *(F.)*

proprie, cum non [5]attendat quod inspiratio divini spiritus est quaedam gratia et [6]provectio dignitatis[e], ut possit homo capax legis caelestis[f] existere. Et [7]quod habenti animam Adae patri nostro data est inspiratio, non anima inspirata in eum sit, ostendit dominus in evangelio[g]. Sicut ante enim in Adam inspiraverat ipse, [8]ita postea apostolis habentibus animam post resurrectionem divini spiritus maiorem gratiam inspiravit, dicens, *Accipite spiritum sanctum.* Et non dixit, Animam accipite, sed Spiritum sanctum. Qui ergo inspiravit facto homini habenti animam Adae, ipse et postea inspiravit beatis apostolis habentibus animam, ut [9]cognoscatur [10]quod per ipsum [11]cuncta sint et sine ipso factum[h] nihil sit. Nullius rationis[i] est itaque ut velit quis [12]aestimare inspirationem esse animam, cum facta [13]cognoscatur anima, quae sub legis condicione posita iudicio obnoxia reperitur, de qua ait[k], *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed hunc timete, qui potest corpus et animam perdere in gehennam.* Inspiratio [14]itaque non est anima, sed gratia dignitatis[l], de divino spiritu a deo Christo [15]perveniens omnibus, quam habentes et custodientes adiectionem accipiunt gratiarum, [16]ut apostoli[m] et prophetae et omnes iusti. Iniusti autem negligentes ac contemnentes amittunt tantum meritum dignitatis, ut Saul ille, de quo dictum est[n], *Recessit ab eo spiritus domini, et immundus spiritus fatigabat eum.* Et quod *in malignam animam*[o] *non intrabit spiritus sapientiae* scriptura testatur.

5. attendant *A.* 6. provectio *AB.* profectio *ac.* perfectio *b.* 7. quam *b.* 8. et postea *A.* 9. cognoscant *b.* 10. ut *A.* 11. cuncta facta sint *A.* 12. existimare (A)b. 13. cognoscitur *A.* 14. itaque non *A.* itaque quae non *reliqui.* 15. proveniens (A)b. 16. et ut (A)b.

e. profectio dignitatis] Per quam homo longe praestat aliis hominibus. Sic infra: „*inspiratio itaque quae non est anima, sed gratia dignitatis.*" Atque iterum: „*ac contemnentes amittunt tantum meritum dignitatis.*" [Cf. Augustin. XIII, 24. de Civ. Dei.] *(F.)*

f. capax legis caelestis] Observandae libenter et alacriter per spiritus s. gratiam. Sic supra c. 97. „*caro autem postea* (post animam) *plasmata, et sic postea inspiratione infusa dei, et spiritalis in fine collata sit gratia, ut sic iam capax homo legis divinae non impotens a domino monstraretur.*" *(F.)*

g. in evangelio] Ioh. XX. 22. „ἐνεφύσησε καὶ λέγει αὐτοῖς· λάβετε πνεῦμα ἅγιον." *(F.)*

h. sine ipso factum nihil sit] Ioh. I 3. Vide quae supra c. 67. p. 133. *(F.)*

i. Nullius rationis] Procul a ratione repulsum. Sic c. 106. „*quomodo itaque hoc erit rationis.*" *(F.)*

k. de qua ait] Matth. X. 28. *(F.)*

l. gratia dignitatis] Supra *profectionem dignitatis* dixerat. *(F.)*

m. ut apostoli] Helmst. edit. vitiose: *et ut apostoli.* *(F.)*

n. de quo dictum est] 1. Sam. XVI. 14. „καὶ πνεῦμα κυρίου ἀπέστη ἀπὸ Σαοὺλ, καὶ ἔπνιγεν αὐτὸν πνεῦμα πονηρὸν παρὰ κυρίου." *(F.)*

o. in malignam animam] Sapient. I.

Cap. XCIX. Alia est haeresis quae dicit hominis animam non factam a deo [1]ita appellari animam, sed ante, inquit, intellectus vocabatur[b], et erat in caelo: postea autem, quia terrena desideravit, discessisse eam de caelo, et ex eo eam animam nuncupatam arbitrantur, ignorantes quod in principio facta a deo et creata post angelos anima est appellata a domino, hocque nomen proprietatis accepit a deo, ut anima, non intellectus vocaretur, dicente scriptura[c]: *Anima eius in bonis demorabitur.* Et iterum[d]: *Quod non derelinques animam meam in inferno.* Et iterum[e]: *Convertere anima mea in requiem tuam.* Et iterum[f]: *Anima mea conturbata est valde.* Et iterum[g]: *Ita desiderat anima mea ad te, deus.* Et iterum[h]: *Benedictus dominus, qui fecit animam meam.* Illud itaque philosophorum [2]inani sententia adserunt, quod divina scriptura non ita praedicat.

Cap. C. Est haeresis quae pecudes et serpentes et aves[a] rationabiles arbitratur esse ut homines[b], sicut Manichaei et Gnostici perditi[c], [1]et

Cap. XCIX. *in abc. inscriptum est* HAERESIS DE ANIMA [3] ET INTELLECTV HOMINIS. — 1. ita *om. b.* 2. inanes sententiae adhaeserunt non scriptura sacra praedicat *A.*

Cap. C. *in abc. habet inscriptum* GNOSTICORVM ET MANICHAEORVM HAERESIS DE SERPENTIBVS ET AVIBVS. — 1. et quidem de poëtis et philosophis stoicis vanissimi suspicantur *A.*

4. „εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία." (F.)

Cap. XCIX. — a. DE ANIMA] „[illegible]," ut verbis utar Origenis 3. contra Celsum p. 159. (F.)

b. ante, inquit, intellectus vocabatur] Spiritus intelligentes sive intelligentias in caelo vitam duxisse primum, deinde prolapsas in peccatum, ut poenas darent, detrusas in corpora opinio fuit Platonicorum de qua multis Augustinus Steuchus Eugubinus lib. IX. de Perenni Philosophia, Livius Galantes in Comparatione Theologiae Christianae cum Platonica libro XIII. et Io. Baptista Crispus de Philosophis caute legendis distributione 1. et 2. (F.)

c. dicente scriptura] Psal. XXV. 13. „ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν ἀγαθοῖς αὐλισθήσεται." (Fabr.)

d. Et iterum] Psal. XVI. 10. „ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην." (Fabr.)

e. Et iterum] Psal. CXVI. 7. „ἐπίστρεψον ψυχή μου εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου." (Fabr.)

f. Et iterum] Psal. VI. 3. „ἡ ψυχή μου ἐταράχθη σφόδρα." (F.)

g. Et iterum] Psal. XLII. 2. „οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχή μου πρὸς σὲ ὁ θεός." (Fabr.)

h. Et iterum] Simile illud Ieremiae XXXVIII. 16. „ζῇ κύριος ὃς ἐποίησεν ἡμῖν τὴν ψυχὴν ταύτην." (F.)

Cap. C. — a. pecudes et serpentes et aves] Piscium omissa mentio, ut p. 183. de quorum sollertia tamen non minus miranda comperiuntur: sicut etiam de apibus, formicis, araneis. Vide Plutarchum libro Animalia terrestria an aquatilia sagaciora p. 752. seq. et Vossium libro IV. de Idololatria c. 14. (F.)

b. quae pecudes et serpentes et aves rationabiles arbitratur esse] V. supra cap. 88. extr.

c. Manichaei et Gnostici perditi] Notat Glycas p. 145. Annalium, Manichaeos bruta rationis minime expertia esse docuisse, idque confirmasse ex eo, quod serpentem poena deus affecisset. Etiam animalibus vesci religioni sibi duxisse Manichaeos testatur Alexander Lycopolita p. 19. [De aliis haereticis v. Coteleriumn ad Constitut. Apost. VI. 10. p. 339.] (F.)

d. poëtae] Parmenides et Empedocles apud Stobaeum pag. 93. Eclog. Phys. Vide quae ad Sextum Empiricum pag. 512. (F.)

quicquid poëtae[d] et philosophi Stoici[e] suspicantur, ignorantes quod homo rationabilis intellectum [2]habeat animi de deo, id est scire posse de deo et credere[f], sensum autem habet corporis cum pecudibus quippe et ceteris aliis similibus, quae sensum quidem corporis habere possunt, intellectum [3]autem animi de deo habere nullo modo possunt, aut animam immortalem ac rationabilem, ut homo, qui imago est dei appellatus, dicente scriptura[g]: *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus.* Et[h]: *Homo in honore cum esset, non intellexit, comparatus est pecudibus insensatis, et similis factus est illis.* Sensus itaque pecudum, avium et serpentium nobiscum communis est corpore, intellectus autem solummodo est hominum, id est immortalis [4]animae potentia de sancto in eam infusa spiritu[i], quae imago dei est appellata, quae [5]his omnibus imperat, regit ac possidet universa copiose, ut scriptum est[k]: *Dedi vobis omnia sub potestate.*

Alia est haeresis quae dicit malos reges et pseudoprophetas non a sua venire et fieri voluntate, sed a dei eos iussione [1]emitti, ignorans quod non a deo illos fieri pseudoprophetas aut malos reges scripturae adnuntiant, sed contra dei voluntatem sua voluntate et inimici suggestione sic eos advenire [2]declarant, ut Iamnes et Mambres[a] contra [3]Moysen et Aaron sacerdotes dei[b] sub Pharaone sua venerant voluntate, cum dicat scriptura[c], *Regnaverunt non per me,* Cap. CI.

2. habet *A.* 3. autem *om. A.* 4. animi *A.* 5. hiis *Ba.* iis (*A*)*b.*

Cap. CI. *in abc. inscriptum est* DE FALSIS PROPHETIS HAERESIS DEO OMNIA MALA ADSCRIBENS. — 1. immitti ignorantes *A.* 2. declarat *A.* 3. Moysen *B.* Mosen beatum *A.* Mosen *reliqui.*

e. et philosophi Stoici] Non sane omnes: nam Cleanthem et Chrysippum in contraria fuisse opinione ostendi ad eundem Sextum p. 18. (F.)

f. scire posse de deo et credere] Quemcunque gradum sensus vel rationis brutis aliquis tribuat, tamen erit confitendum, non attingi ab illis quae ad religionem et virtutem, quae ad rerum coelestium et a sensu remotarum contemplationem, quae ad gloriae etiam post fata duraturae et beatae immortalitatis curam pertinent. (F.)

g. dicente scriptura] Psal. XXXII. 9. „Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος, οἷς οὐκ ἔστι σύνεσις." (F.)

h. Et] Psal. XLIX. ult. „Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς." (Fabr.)

i. de sancto in eam infusa spiritu] Supra cap. 98. et 99. (F.)

k. ut scriptum est] Genes. I. 29. „Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον" etc. (F.)

Cap. CI. — a. Iamnes et Mambres] 2 Timoth. III. 8. Vide si placet quae de his notavi in Codice Pseudepigrapho Veteris Test. pag. 813. seq. Cave enim assentiaris viro erudito qui in Observationibus Sacris lib. II. p. 32. et 156. Iamnem et Mambrem putat esse nomina ficta hominum ignotorum, ut Ploni Almoni Ruth IV. 1. 1 Samuel XXI. 3. 2 Reg. VI. 8. Certe Iamnis inter magos etiam Plinius facit mentionem XXXI. 1. (Fabr.)

b. sacerdotes dei] Moses sacerdos, quo sensu, vide Grotium ad 2 Sam. VIII. 18. et de Potestate circa Sacra cap. 9. (F.)

c. dicat scriptura] Hoseae VIII. 4. „Ἑαυτοῖς ἐβασίλευσαν, καὶ οὐ δι᾽ ἐμοῦ, ἦρξαν, καὶ οὐκ ἐγνώρισάν μοι." (F.)

neque per spiritum meum[d], *dicit dominus*. Et de pseudoprophetis[e] ita: *Haec dicit dominus: Non illos mittebam, et illi ibant in nomine meo prophetare.* Propter quod etiam contra illos saepe mortis [4]in hoc mundo condignam dominus decernit sententiam[f] enuntiando. Non sunt itaque a deo pseudoprophetae missi, neque reges impii recedentes a domino, sed etsi excitantur mali contra malos interdum dimittente domino[g], [5]hoc gignitur [6]ut malis mali consumantur. Boni etenim sustinentes persecutionem, et iustitiam habentes apud dominum, [7]repensationem magnam futuri expectant praemii. Mali autem ideo a malis, non solum bonis, interdum perimuntur, ut illorum iniquitas etiam in hoc seculo ex parte puniatur.

Cap. CII. [1]Terrae motum haeresis quaedam non dei iussione et indignatione fieri, sed [2]natura ipsa elementorum opinatur, cum ignoret quid dicat scriptura[a]: *Qui [3]conspicis*, inquit, *terram, et eam [4]commoves terrae motu.* [5]Et iterum[b] adhuc: *Ego movebo caelum et terram.* Non attendentes dei potentiam elementorum naturae adscribere audent potentiae motionem, ut quidam philosophi [6]vani, qui rerum naturae hoc adscribentes dei potentiam non cognoverunt. Quod etiam in huiusmodi rebus indignatio dei et potentia operatur, et suam [7]commonet[c] creaturam, conversionis causa et utilitatis quippe multorum peccantium ac redeuntium ad dominum salvatorem atque creatorem.

Cap. CIII. Alia est haeresis quae [1]secundum paganorum vanitatem[a] side-

4. et in hoc *A*. 5. hoc *om. A*. 6. ut a malis *A*. 7. repromissionem magnam futuram *A*.

Cap. CII. *in abc. inscriptum habet* De terrae motv haeresis. — 1. Alia est haeresis quae terrae motum non dei *A*. 2. de natura *A*. 3. conspicit *A*. 4. commovet *A*. 5. *Vulgata distinctio est* Et iterum: adhuc ego *cett.* 6. vaniloqui qui *A*. 7. commovet *c*.

Cap. CIII. *in abc. inscriptum est* Haeresis hermis trismegisti de pecoribvs et syderibvs. — 1. secundum paganorum vanitatem *c*. pecudum paganorum vanitate (vanitatem *A*.) *A Bab*.

d. neque per spiritum meum] Haec addidit Philaster ex Genes. VI. 3. *(F.)*

e. de pseudoprophetis] Ierem. XXIII. 16. 21. „Οὕτως λέγει κύριος παντοκράτωρ· οὐκ ἀπέστελλον τοὺς προφήτας, καὶ αὐτοὶ ἔτρεχον, οὐδὲ ἐλάλησα πρὸς αὐτούς, καὶ αὐτοὶ ἐπροφήτευον." *(F.)*

f. sententiam] Ut 3 Reg. 13. *(F.)*

g. dimittente domino] Permittente. *(Fabr.)*

Cap. CII. — a. dicat scriptura] Psal. CIV. 32. „Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν." *(F.)*

b. Et iterum] Haggaei II. 21. „Ἐγὼ σείω τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν." Fortasse apud Philastrium scribendum: „*Et iterum adhuc: Ego movebo caelum et terram.*" *(F.)*

c. commovet] Ita malui quam *commonet*. *(F.)*

Cap. CIII. — a. secundum paganorum vanitatem] Ita reposui pro eo quod habebant editiones: *pecudum paganorum vanitate*. Caeterum condonandum hoc Philastrio, quod zelo immodico abreptus innocentem siderum nomenclaturam pro ethnica vanitate traduxit, et haeresibus ridicule accensuit. *(F.)*

rum diversa nomina profitetur, ut Hermes[b] ille Trismegistus, qui vanus potius quam magnus iudicandus est, et poëtae quidam[c] ei consimiles, qui cometas et pogonias[d], et Hyadas, Haedos[e], et [2]alia huiusmodi adserunt [3]nomina[f] delirantes, cum scriptura pauca nomina siderum nobis dixerit, dicente Iob propheta[g], ante quam pagani e sanctis scripturis siderum nomina transtulissent. Dicit enim ipse Iob: *Qui fecit Pleiades et Arcturum*, inquit, *et Hesperum et Austrum et Oriona et Luciferum*[h]. Haec itaque nomina e sanctis scripturis accipimus nuntiata[i]; nam omnium siderum nomina non dixit scriptura, sed potestati dei reservavit per prophetam declarans et dicens [4]ita[k]: *Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina [5]vocans.* Haec itaque pauca nomina legentes e sanctis scripturis poëtae [6]postea falsique philosophi ausi sunt [7]usurpantes suis mendaciis et alia plurima copulare atque impietatis semina seculo praedicare, ut ex [8]his sperare putarent etiam omnium siderum aut plurimorum nomina posse comprehendi; cum omnium siderum nomina non [9]alter nisi deus Christus, per quem fecit pater universa, posuerit et scierit, atque eis singula nomina vocaverit, ut scriptum est[l].

Est haeresis alia quae de lingua et linguis ambigit, cum scri- Cap. CIV.

2. alia *A*. talia *reliqui*. 3. nomina *Abc*. nomine *reliqui*. 4. ita *om.* (*A*)*b*. 5. vocat *b*. 6. postea *om. A*. 7. utentes *b*. 8. hiis *Ba*. iis (*A*)*b*. 9. alter *A*. aliter *reliqui*.

Cap. CIV. *in abc. inscriptum est* De variis lingvis haeresis. —

b. Hermes] Quem *fallacissimum* vocat infra cap. 112., *vanum paganum* cap. 10. *(F.)*

c. poëtae quidam] Ut ante Aratum Homerus Iliad. Σ. 486.:

„Πληιάδας θ' Ὑάδας τε, τό τε σθένος Ὠρίωνος,
Ἄρκτον θ', ἣν καὶ ἅμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν." *(F.)*

d. pogonias] Velut in speciem barbae longae promissis radiis genus cometarum, de quo Harduin. ad Plin. T. 1. pag. 178. *(F.)*

e. Haedos] Virgil. 1. Georg. 204.:

„*Praeterea tam sunt arcturi sidera nobis*
Haedorumque dies servandi et lucidus anguis" etc. *(F.)*

f. adserunt nomina] Male *nomine* in prioribus editt. *(F.)*

g. Iob propheta] Iob. IX. 9. „Ὁ ποιῶν πλειάδα καὶ ἕσπερον καὶ ἀρκτοῦρον καὶ ταμεῖα νότου." *(F.)*

h. et Luciferum] Hunc addidit Philastrius ex Iob. XXXVIII. 32., ubi μαζουρὼθ Luciferum eruditi interpretantur. De nominibus illis siderum praeter Drusium accurate Lud. Capellus pag. 460. seq. Opp. Postumorum. *(F.)*

i. e sanctis scripturis accipimus nunciata] Imo LXX. interpretes ex gentium usu et consuetudine illa in Graecam sacrorum librorum versionem transtulerunt. Eucherius: „*Quid sibi vult quod libro Hiob auctorum saecularium consuetudine legimus Pleiades, Orionas, et Arcturum? Non quod his apud Hebraeos nominibus censeantur, sed ut apud nos horum siderum significantia possit esse manifestior, ita haec translator* (Graecae auctor versionis) *appellare voluit, ut usus gentilitatis invenerat.*" *(Fabr.)*

k. dicens ita] Psal. CXLVII. 4. „Ὁ ἀριθμῶν πλήθη ἄστρων, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν." *(F.)*

l. ut scriptum est] Loco scilicet Psalmi iam adducto. *(F.)*

ptura dicat et unam linguam[a] et linguas[b]. Si ergo erat una ante, quia pauci erant, sive postea multae, quia multi creverant iam nati homines in seculo, non est adeo inutile hoc ita sentire. Post quintam decimam enim generationem ab Adam usque ad [1]Eber MMDCC anni sunt[c], sub quo confusio missa est linguarum, propter peccatum quod fecerant aedificantes turrim et civitatem, et ut rebellantes a deo hoc passi sunt. Habentes enim angelicam gratiam[d], id est multarum linguarum scientiam, non agnoscebant datorem tantae sapientiae dominum, contraque eum conantes progredi perdiderant[e] gratiam, quam sine [2]ullo labore divinitus habebant concessam. Et quod sine studio ante donatum fuerat a domino naturaliter omnibus, ut dei imagini, [3]postea per studium atque doctrinam, oblivione immissa a domino, vix discere praevalebant non omnes, nec multas, sed vix paucas linguas, ita ut tres quis aut qua-

1. Heber (*A*)*b*. 2. quodam labore *A*. 3. postea vero per *A*.

Cap. CIV. — a. unam linguam] Linguam unam Genes. XI. 1. „*et erat omnis terra labii unius*," „χεῖλος ἓν καὶ φωνὴ μία πᾶσι." *(F.)*

b. et linguas] Quoniam Gen. X. 5. variae gentes memorantur, singulae κατὰ γλῶσσαν, et X. 20. et 31. „κατὰ γλώσσας αὐτῶν." et XI. 7. „συγχέωμεν αὐτῶν ἐκεῖ τὰς γλώσσας." *Confundamus linguas eorum*, ita enim legunt codices quidam, ut notatum ad Originem V. in Celsum pag. 250. Certe vers. 11. „ὅτι ἐκεῖ συνέχεε κύριος τὰ χείλη πάσης τῆς γῆς." Nimirum ita ex Genes. X. Philastrius censuit iam ante aedificationem Babel multis saeculis magnam fuisse inter homines linguarum varietatem: quod vero deinde Genes. XI. dicantur omnes unius fuisse labii, eo sensu dictum id existimavit, quod etsi varia erant linguarum genera, omnes tamen se invicem intelligebant, et sic una erat omnibus lingua, non quidem eorundem vocabulorum usu, sed eadem omnium loquentium et audientium intelligentia. „*Renuunt quidem*," inquit Clariss. Perizonius cap. 14. Origg. Babylon. pag. 296. „*viri eruditi hanc tam absonam interpretationem, et illam diversitatem linguarum ante confusionem Babelicam, sed deberent ergo renuere etiam illam secessionem in varias colonias ante dispersionem Babelicam, quum utriusque rei eadem prorsus sit ratio, et utraque sententia ex eodem capite X. vel ordine capitum X. et XI. Geneseos sit petita. Quid igitur? clarissima haec sunt indicio, ordinem illum narrationis Mosaicae, seu istorum capitum, nihil obstare, quo minus statuamus confidenter, omnia istius divisionis seu secessionis capite X. memoratae evenisse demum post illam capitis undecimi dispersionem et labii confusionem, unde demum linguarum varietas coeperit.*" [Hanc Philastri sententiam haeresibus adscripsit Alphonsus de Castro. Adde Marianum Valgarneram Antiqu. Panorm. p. 71. tom. 13. Thesauri Antiqu. Siciliae.] *(F.)*

c. MMDCC anni sunt] 2700 anni ab Adamo ad Heberum, sunt dimidium aetatis a condito orbe ad natum usque anno 5400. Christum servatorem. Infra cap. 111. et 105. Alii qui natum Christum esse existimarunt anno orbis conditi 6000. Phalegum filium Eberi vel Eberum retulere ad a. 3000. Sic Hesychius presb. fragmento εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν, [Iosephus c. 1. Hypomnestici.] Procopius Gazaeus ad Genes. XI. 18. Eustathius p. 54. in Hexaëmeron etc. *(F.)*

d. angelicam gratiam] Sine studio, naturaliter per virtutem imaginis divinae hoc ante confusionem Babelicam datum hominibus divinitus credidit Philastrius, ut linguis quibuscunque loquentes possent intelligere, sicut angeli. Infra: „*Angelicae virtutis est linguas scire omnium hominum.*" *(F.)*

e. perdiderant] Est qui malit *perdiderunt*. Sed ita supra: *quod fecerant aedificantes* etc. *(F.)*

tuor valeret ediscere, atque iisdem vix eloqui. Tamen [4]omnem scientiam linguarum, quae ante duo milia [5]annorum et septingentos annos offendentes amiserant homines[f], [6]sub apostolis[g] rursum post ascensionem suam dominus per spiritum sanctum sine quodam labore credentibus conferebat, sicut scriptum est in Actibus apostolorum. Angelicae enim virtutis est linguas scire omnium hominum; per fidem autem Christi sine labore linguarum omnium credentibus subministratur scientia, sicut legimus docente divino spiritu, apostolos atque gentes itidem credentes tunc temporis in Christum dominum salvatorem sine labore linguarum omnium donatam scientiam praedicasse, ut sub Petro et Paulo et aliis factum est, [7]cum docerent gentes venisse [8]spiritum dei a deo, et linguis multis eos potuisse eloqui, ut audientes homines mirarentur de gentibus, quod tantarum linguarum et ipsi per fidem Christi scientiam haberent sine doctrina concessam.

Alia est haeresis quae dicit nomen linguae de Iudaeis primum processisse, alii de paganis[a], cum utrique [1]ita hoc sentientes errore non parvo decepti sint. Homo enim factus rationis particeps fuit: qui ergo loquebatur ratione, quomodo [2]rationis erat alienus[b]? Plus ergo prius est rationis esse participem, et rationabilem dici, quam nomen speciale et locale habere alicuius linguae, atque ex nomine hominis possidere aliquid. Ab Adam enim usque [3]ad Heber[c] duo milia et septingenti anni transierunt. Erat ergo nomen linguae omnium hominum unum[d], et una lingua[e]. Ex quo autem contra Cap. CV.

4. omnium (*A*)*b*. 5. annorum *om. A*. 6. sub beatis apostolis *A*. 7. ut *A*. 8. Christum dei *A*.

Cap. CV. *in abc. inscriptum est* HAERESIS DE NOMINE LINGVAE. — 1. hoc ita *A*. 2. orationis *emendat Fabricius*. 3. ad *om. c*.

f. ante MMDCC annos offendentes amiserant homines] Si ante 2700 annos amiserant, neque ante confusionem Babelicam potuerunt illa scientia uti: itaque sensus est, per peccatum ante 2700 annos admissum a protoplastis esse factum, ut deinde non constanter illam conservarent, sed tempore interiecto in confusione Babelica facerent eius iacturam. Vide infra cap. 105. *(F.)*

g. sub apostolis] Actorum II. 4. 7. 12., ad quae loca iuvabit consulere Io. Casp. Santorocci dissertationem de Linguarum Miraculo, editam Marpurgi A. 1718. Non autem in audientibus, sed in loquentibus potius, illud fuisse recte notavit Gregorius Naz. Oratione XLIV. in Pentecosten p. 738. Diserte enim et aliquoties λαλούντων ἑτέραις γλώσσαις mentionem facit sacer Actorum scriptor Lucas. *(F.)*

Cap. CV. — a. nomen linguae de Iudaeis. alii de paganis] Hoc est, antiquissimam linguam fuisse Iudaeorum, vel paganorum, Graecam. *(F.)*

b. quomodo rationis erat alienus?] Puto legendum *orationis*. *(F.)*

c. usque ad Heber] Parentem Phalegi, sub quo celebris illa linguarum dispersio Genes. X. 25. De numero annorum 2700 iam dictum capite superiore. *(F.)*

d. nomen linguae omnium hominum unum] Quocunque idiomate loquerentur homines, vocabatur lingua humana, neque alio singulari veniebat nomine,

dominum cogitaverunt, subtracta est illis scientia ista caelestis[f], id est linguarum omnium prudentia et sapientia. Et Heber quidem sanctus [4]quia non discessit a deo secundum nomen ipsius[g], deus voluit genus eius pullulare amplius, hoc quoque nomine primum in seculo nuncupari, ut ab Heber, qui non consenserat aedificationi turris rebellantium, Hebraei[h] nomine appellarentur. Prior itaque non solum paganis, verum etiam et Iudaeis, id est ante septingentos annos[i] Heber fuisse cognoscitur iustissimus, qui in dominum credens et a coniuratione sceleratorum hominum separatus sui nominis primam hanc a domino nuncupationem meruit impetrare. Unde et poëtae vani aedificationem illam ad sua mendacia[k] transferentes gigantes docuerunt [5]Aloidas[l] illos rebellantes ascendere voluisse in caelum per impositionem montium, atque inde eos fuisse damnatos. Quorum deliramenta non latuerunt amplius scientiam ac peritiam Christianam.

Cap. CVI. Alia est haeresis de anno annuntiato[a] ambigens, quod ait propheta Esaias[b]: *Annuntiare annum dei acceptabilem, et diem retributionis.* Putant ergo quidam quod ex quo venit dominus usque

4. quia *ego*. qui *libri omnes*. 5. Haloidas (*A*)*B***b*.
Cap. CVI. *in alio inscriptum est* HAERESIS DE ANNIS CHRISTI ET TEMPORE IVDICANS. —

quia omnes se invicem intelligebant, habebantque ut mox subiungit Philastrius, *linguarum omnium scientiam.* (*F.*)

e. et una lingua] In hunc sensum Augustin. de Civ. Dei XVI. 11. „Tunc opus erat eam (linguam Hebraeam scilicet) distingui ab aliis linguis nomine proprio, sicut aliae quoque vocatae sunt nominibus propriis. Quando autem erat una, nihil aliud quam humana lingua aut humana locutio vocabatur, qua sola universum genus humanum loquebatur." (Galeard.)

f. scientia illa caelestis] Angelicam gratiam dixerat c. 104. linguas intelligendi quascunque. (*F.*)

g. secundum nomen ipsius] Heber עבר a discedendo sive transeundo nomen habet. Liber nominum Hebr. T. 2. Opp. Hieronymi edit. Io. Marcianaei p. 203. „Ἔβερ, διάβασις ἢ διαπερῶν." Hier. „*Eber, transitorem.*" (*F.*)

h. Hebraei] Confer Bocharti Phaleg. lib. 2. cap. 14. et libri 4. c. ult. (*F.*)

i. ante septingentos annos] Septingentis annis ante Moysen, Iudaicae conditorem reipublicae. (*F.*)

k. aedificationem illam ad sua mendacia] Longe hoc credibilius, quam quod Celsus apud Origenem IV. p. 174. ait Moysen ex Aloidarum fabula hausisse, quae de Babelica turri et linguarum confusione memoriae prodidit. (*F.*)

l. Aloidas] Aloei filios Otum et Ephialtem, de quibus Homerus Iliad. Λ. 314.:

„Ὄσσαν ἐπ' Οὐλύμπῳ μέμασαν θέμεν, αὐτὰρ ἐπ' Ὄσσῃ
Πήλιον εἰνοσίφυλλον, ἵν' οὐρανὸς ἀμβατὸς εἴη."

Confer Philonem Iudaeum de Confusione Linguar. p. 251., et e recentioribus illustrem Huetium lib. 2. Alnetanarum Quaestionum c. 12. §. 6. p. 189. seq. (*Fabr.*)

Cap. CVI. — a. de anno annunciato] De tempore quod intelligendum sit per annum acceptabilem, annunciatum in verbis Esaiae quae laudantur Luc. IV. 19. (*F.*)

b. Esaias] LXI. 2. „Εὐαγγελίσασθαι ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτὸν καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως." Evidens autem est ut diem, ita nec annum a propheta dici paecise et stricte, sed de tempore quo divinae benignitati gratiam suam in Christo pa-

ad consummationem seculi non plus nec minus fieri annorum numerum nisi trecentorum sexaginta quinque[c] usque ad Christi domini iterum de caelo divinam praesentiam. Quod contrarium invenitur, si ita [1]qui senserint. Nam quadringentos iam [2]plus annos[d] transisse cognoscimus, ex quo venit dominus, atque completos. Quomodo itaque hoc erit [3]rationis[e] de anno, sicut sentire voluerunt hoc [4]ita quam plurimi[f]? Dominus enim quae in uno [5]anno gessit[g] et docuit, haec sola praecepit conscribi, [6]non quae ante facta sunt ab eo ac dicta primis triginta annis, secundum beatum Ioannem[h], [7]quae dicit mundum non capere posse[i], si universa scriberentur

1. quis senserit *A*. 2. et plus *A*. plus minus *emendat Fabricius*. 3. traditionis *A*. 4. itaque plurimi *b*. 5. anno *om. b*. 6. non quae *ego*. Nam quae *libri omnes*. 7. qui (*A*)*b*.

tefacere hominibus et impertire placuit. (*Fabr.*)

c. trecentorum sexaginta quinque] Quia tot diebus constat annus. Augustinus XVIII. 53. de Civ. Dei mentionem facit oraculi sive responsi daemonum quo numerus ille 365 annorum fuerit definitus. „*Excogitaverunt nescio quos versus Graecos tanquam consulenti cuidam divino oraculo effusos: ubi Christum quidem ab huius tanquam sacrilegii crimine faciunt innocentem: Petrum autem maleficia fecisse subiungunt, ut coleretur Christi nomen per 365 annos, deinde completo memorato numero annorum sine mora sumeret finem.*" Maleficium illud commentitium postea describit „*puerum anniculum occisum et dilaniatum et ritu nefario sepultum.*" (*F.*)

d. quadringentos iam plus annos] Puto legendum „*quadringentos iam plus minus annos.*" Nam quadringenti anni necdum integri effluxerant, cum haec Philastrius exararet. Et ante Parmeniani mortem scripsisse Philastrium, hoc est ante annum 391. supra ad caput 83. notare me memini. Et cap. 3. „*inde a domino usque nunc, anni* CCCLXXX *plus.*" (*F.*)

e. Quomodo hoc erit rationis] Supra haeresi 98. „*nullius rationis itaque.*" [Cap. 146 „ut ergo est *rationis..*"] (*F.*)

f. sicut sentire voluerunt hoc ita quam plurimi] Sic legendum pro illis hiulcis, quae in superioribus editionibus: „*Sicut sentire voluerunt: hoc itaque plurimi.*" (*Fabr.*)

g. quae in uno anno gessit] Fuit haec non modo Valentinianorum sententia, ab Irenaeo lib. 2. cap. 36. seq. oppugnata, sed multorum etiam catholicorum doctorum ut Philastrii, Clementis Alex., Tertulliani, Origenis, Lactantii [Orosii, nec non Euagrii in Altercatione Simonis Iudaei cum Theophilo Christiano tom. V. Thesaur. Anecdd. Edm. Martene p. 13.] aliorumque qui Esaiae verbis nixi existimarunt uno anno Christum a baptismo praedicasse, unoque anno gesta esse illa omnia quaecunque Christi ab evangelistis describuntur. Vide Scaligerum lib. VI. de Emendatione Temporum p. 551. seq. Grotium ad Lucae VI. 19. Blondelli praef. ad librum de Episcopis et Presbyteris p. 27. seq. Montacutii Origines Eccles. T. 1. p. 330. seq. 341. 343. Io. Potteri notas ad Clementem Alex. 1. Strom. p. 407. (vet. edit. 340.) (*F.*)

h. secundum beatum Ioannem] XXI. 25. „Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς," quae verba non de triginta annis ante baptismum, ut vult Philastrius, sed vel maxime etiam de tempore ministerii Iesu post baptismum intelligenda esse mihi persuadeo. (*F.*)

i. mundum non capere posse] De hyperbole hac dixi in Codice Apocrypho Novi Test. p. 321. Neque puto Ioannis esse sententiam, quam ei tribuit eruditissimus Vir Iacobus Elsnerus in praeclaris illis suis Observationibus Sacris, quod mundus impius ea non amplexurus foret, licet singillatim omnia perscriberentur. Nam huic interpretationi perspicue refragatur, quod Ioannes addit αὐτόν, ad magnitudinem scilicet, non ad impietatem respiciens: „οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία." (*F.*)

quae fecerat. Propheta itaque [8]Esaias de anno illo dixit salvatoris domini, in quo docuit usque ad passionem et resurrectionem et ascensionem in caelum, sicuti et beatissimi tradiderunt[k], non de trecentis sexaginta quinque annis, ut quidam arbitrantur, sed de anno illo post baptismum scilicet, in quo praedicans credentibus salutis mysteria reserabat de lege pariter et prophetis quae olim dicta sunt testando atque consummando.

Cap. CVII. Alia est haeresis quae consummationem seculi[a] secundum temporum definitionem a deo Christo salvatore fuisse statutam adserunt. Hincque certum esse numerum consummationis [1]suspicantur, et non plus non minus opinantur, cum prophetae undique nuntiaverint circa D annum fieri consummationem seculi, et sic dominum de caelis iterum advenire. Daniel enim LXX septimanas numerat, audiens a Christo domino: *Audi*[b], inquit, *vir desideriorum quia septuaginta septimanae statutae sunt in populum tuum usque*

8. Isaias *b*.
Cap. CVII. *Corbeiensis, sive Sangermanensis, liber solus servavit. Desideratur in B[illegible].* — 1. suspicatur *A*.

k. beatissimi tradiderunt] Evangelistae et apostoli. Soleme hoc Philastrio ut sacris scriptoribus beatissimorum elogium tribuat. *[F.]*

Cap. CVII. — a. Alia est haeresis quae consummationem seculi] Qua nonnulli autumabant temporum definitionem a deo Christo salvatore fuisse statutam. At Philastrius, reiiciens sententiam istam, quae certum annorum numerum consummationis et non plus, non minus futurum opinabatur, ait quod prophetae undique nuntiaverint circa 500. annum fieri consummationem seculi, et sic dominum de caelis iterum advenire. Haec autem Philastrii sententia eo principio nitebatur, quod primis ecclesiae seculis omnibus fere Patribus erat commune, mundum scilicet sex millibus annorum a creatione consummandum esse, de quo Epistola Barnabae nomine inscripta cap. 15. Irenaeus adv. Haer. lib. V. cap. 28. Lactant. lib. VII. Divin. Institut. capp. 14. et 25., Gaudentius [pag. 267. ed. Galeard.] noster, aliique. Cum autem ex supputatione, quae communiter tunc obtinebat, a mundi creatione ad Christum elapsi putarentur quinque mille et amplius anni, hinc fiebat ut consummatio seculi et Christi iterum de caelis adventus non longo temporis intervallo crederentur distare. Quin etiam Hippolytus martyr, testibus Photio Cod. 202. et Syncello p. 315., existimavit Christum natum ineunte anno 5501. a mundo condito, iudicium vero futurum 500 annis post Christi ortum, quod fere convenit cum Philastrii sententia. Fuerunt qui numerum 500 annorum, quo mundi consummatio et Christi iterum de caelis adventus futurus statuebatur, post sextum millenarium completum reponerent, et sic anno a creatione mundi sexto et millesimo quingentos hos annos adderent, ut docet Cotelerius ad epistolam Barnabae p. 44.; utrum vero Philastrius fuerit in priori, an in posteriori hac sententia non liquet. Videndi porro Augustinus lib. XVIII. de Civ. Dei cap. 53., Cotelerius ad Epist. Barnabae p. 44., ubi alium etiam Philastri locum expendit, qui cap. 106. ait falli eos qui putant a primo Christi adventu ad secundum, id est ad consummationem seculi, trecentos sexaginta quinque annos, nec plus, nec minus, debere numerari; Clemens item Alexandrinus ed. Potteri p. 407. in Notis Collectan. ad lib. I., Strom. cap. 1., et Feuardentius ad Irenaeum lib. V. cap. 28. ed. Massueti p. 139., ut interpretes tum veteres, tum recentiores transmittam, qui ad cap. 24. Matthaei v. 36. et I Thessal. cap. 5. v. 1 late in hoc argumento exspatiati sunt. [Galeard.]

b. Audi] Dan. IX, 23. seq.

ad Christum ducem, ut fiant omnia quae dicta sunt de civitate Ierusalem et populo adventura. Hoc autem sicuti ante quam veniret Christus in carnem [2]Danielo dictum est et paene completum est, sic etiam idem numerus usque ad legem quam accepit Moses et usque ad terrae promissae introitum non satis longe a quingentesimo annorum distare [3]numeratur. Dominus itaque cum signa diceret [4]diversa, fames, persecutiones, inundationem, terrae motus, pestilentias circa finem adventura, Petro etiam dixit beato per aenigma de annorum numerositate. Cum diceret Petrus, *Domine*[c] *quoties peccanti fratri concedam?* ait dominus: *Non septies, sed septuagies septies:* ostendens quidem et [5]quotidianorum humani generis delictorum infinitum numerum debere homini dimitti ab homine, et Iudae redeunti, sive pagano et aliis carnalibus, [6]sed ad Christi fidem de impietate redeuntibus [7]atque eius ecclesiam, cunctis omne debitum ab eis oportere[d] concedi credentibus. Nam et historiographi Iudaei docuerunt dicentes [8]a Danielo quadringentos et octoginta plus annos transisse, et sic dominum advenisse in carnem. Habes etiam in Genesi evidentissime mysterium nuntiatum de Cain septies, de Lamech autem septuagies septies vindictam, quod duorum populorum in duabus personis unius impietatem, alterius iniquitatem sine cunctatione scripturarum praenuntiasse non dubium est. *Lex enim*[e] *spiritalis est*, secundum apostolum, *et haec*, inquit, *duo testamenta sunt*. Neque enim historiam [9]amittimus, quod LXX annos fecerit populus in Persida[f], neque spiritalem scientiam spernimus. Ergo et septuaginta septimanae a [10]Danielo dictae quadringenti nonaginta anni tunc paene completae sunt, et sic Christus advenit in carnem, et a Christi praesentia usque ad consummationem seculi [11]paene eundem complendum annorum reperies numerum. Septuaginta enim septimanas [12]Daniel quas vidit interpretes [13]docuerunt illi primi sapientes septies et septuagies, quadringentos nonaginta annos, quem iubilaeum in lege Iudaei (non isti, sed veteres) et periti illi annum remissionis Christi et indulgentiae, carnalem praesentiam per figuram ante celebran-

2. Danihelo *A*. 3. numerum *A*. 4. et diversa *A*. 5. quotidianam *A*. 5. et *A*. 7. *Fortasse* adque. 8. ad nihilo *A*. 9. *Rectius fortasse reposueris* omittimus, *ut in seqq.* degerit *pro* fecerit. 10. Danihelo *A*. 11. poene unde complendum *A*. 12. a Danihel *A*. 13. *In A. distincta sunt haec verba* docuerunt. Illi primi *cett.*

c. domine] Matth. XVIII. 22.

d. ab eis oportere] Ab hominibus, vel ab homine, uti supra dixerat.

e. Lex enim] V. Rom. VII. 14. et Gal. IV. 24.

f. Persida] Hac vocabuli forma utitur et infra. Item cap. 61 et 112.

tes, summo gaudio expectabant, sicut in Levitico continetur. Iubilaeus autem minor quinquaginta annos habet. Non minus plus autem habere non potest: nam maior iubilaeus quingentos annos habet, minor iubilaeus quinquaginta. Maior itaque minus [14]decem quingentos annos habet, ut ex hoc iubilaeus [15]unus Christi praesentiam consummationemque seculi declararet. Septuaginta anni [16]*de captivitate populi in Persida* etsi historialiter accipiuntur, et postquam redierunt in Ierusalem et usque ad Christi domini incarnationem quingenti paene inveniuntur completi, tamen hoc etiam spiritaliter intelligendum est, quod post septuagies septies, id est post quadringentos et circa nonaginta annos oportet Iudaeos sub antichristo[g], cum fallax inventus fuerit a Iudaeis ipsis, qui primum esse Christum aestimaverint. Non multo post autem cognita eius perfidia atque fallacia, tunc gerentes paenitudinem qui fuerint reliqui omnes ad Christi fidem domini pervolabunt, ac paenitentes delicta veniam ab ipso Christo domino sicut ceteri impetrabunt, ut impleatur quod dictum est: *Amen*[h] *dico vobis, iam me non videbitis, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine domini;* et ut illud compleatur: *Donec plenitudo*[i] *gentium intret, et sic omnis Israël salvabitur*, sicut scriptum est, et *Si fuerit*[k] *populus Israël sicut arena maris, reliqui salvabuntur.* Et quod Isaias beatus aperte de Christo docuerit, quod omnibus redeuntibus indulturus est, ipse dominus dixit ita: *Spiritus domini*[l] *super me, propterea unxit me, evangelizare pauperibus, misit me, praedicare captivis remissionem, caecis visum, adnuntiare annum domini acceptabilem et diem retributionis.* De [17]quo dominus in templo cum accepisset librum [18]scripturamque hanc pervidisset, ait apostolis et in omnibus hoc in sui praesentia nunc fuisse completum. Quod et [19]Daniel beatissimus adtendit, quod ei dixerat dominus dicens: *Audi vir desideriorum et adverte ab exitu verbi dei*, id est a Christi incarnatione, atque eius iterum de caelo divina [20]praesentia atque consummatione seculi, quae cum [21]angelis adfutura sit.

Cap. CVIII. (Cap. CXVII.) Alia est haeresis quae de gigantibus[a] adserit quod angeli mi-

14. decima *A*. 15. [illegible] annus *pro* unus. 16. de *voculam de meo suppleri*. 17. quod *A*. 18. scripturam quae hanc *A*. 19. Danihel *A*. 20. sententia *A*. 21. angeli *A*.

Cap. CVIII. *in alio inscriptum est* DE GIGANTIBVS TEMPORE NOE. —

g. oportet Iudaeos sub antichristo] Scil. intellegi, quod de superioribus est supplendum.

h. Amen] Matth. XXIII. 39.

i. Donec plenitudo] Rom. XI. 25.

k. Si fuerit] Esai. X. 21.

l. Spiritus domini] Luc. IV. 18.

Cap. CVIII. — a. de gigantibus] Ex Graeca versione Genes. VI. 2. multi veterum ecclesiae doctorum hoc sibi persuaserunt, ut ad fragmentum Pseudo-Henochi notare me memini in Codice

scuerint se cum feminis ante diluvium, et inde esse natos gigantes suspicatur: cum Nembroth non a spiritu, id est non ab angelo, sed ab homine Chus[b], qui filius fuit Cham, inde natus sit postea, qui et in scriptura primus gigas est appellatus, quod iste coepit esse venator, et fortis homo, ut et gigas appellaretur in terra: *Inde* [1]*dicturi sunt*, inquit, *sicut Nembroth gigas ita fortis est*, si qui ei similis in fortitudine postea videretur. Homines itaque fuerunt fortes et a iuventute rapaces, vastatores, iaculantes, cursitantes, praedationi vacantes; inde veluti alieni non solum morum, verum etiam visus hominum[c] enormes [2]aestimati, ut contra naturam aliorum hominum tanta scelera perpetrantes nuncuparentur et gigantes. Gigas enim per etymologiam terrae monstrum[d] dicitur, ex duobus nominibus[e] compositum, sive forma, sive vita, sive visu, sive fortitudine, sive mole membrorum. Nam ut scias gigantes [3]non alia natura, sed de hominum fuisse progenie editos[f], et ἑξαδακτύλους in [4]Regnorum libris[g] habes quos forma grandi et mole membrorum diffusos et ingenti fortitudine de genere gigantum [5]Regnorum libri annuntiarunt, post duo milia et trecentos annos diluvii[h], sicut et illum Goliath[i], quem deiecit in pugna solus David beatissimus rex

1. dicitur hi sunt *A*. ducturi sunt *Ba*. 2. aestimati contra *A*. etiam ut *reliqui* 3. non de alia *A*. 4. Regum *b*. 5. regum libri *b*. libri Regnorum *A*.

Pseudepigrapho Veteris Test. p. 172. seq. Licebit etiam consulere Suicerum in Thesauro pag. 37. seq. et Christiani Schotani ad Sulpicium Severum notas, et Cotelerium ad Patres Apostol. T. 1. pag. 493. etc. [D. Christ. Kortholtum ad Iustin. Mart. p. 44.] *(F.)*

b. ab homine Chus] Genes. X. 8. „Χοῦς δὲ ἐγέννησε τὸν Νεβρώδ, οὗτος ἤρξατο εἶναι γίγας ἐπὶ τῆς γῆς. Οὗτος ἦν γίγας κυνηγὸς ἐναντίον κυρίου τοῦ θεοῦ. Διὰ τοῦτο ἐροῦσιν, ὡς Νεβρὼδ γίγας κυνηγὸς ἐναντίον κυρίου." *(F.)*

c. visus hominum] Aliam veluti speciem ac formam prae se ferentes. *(F.)*

d. Gigas enim per etymologiam terrae monstrum] Orpheus octavo ἱεροῦ λόγου apud auctorem Magni Etymologici:

„Οὓς καλέουσι γίγαντας ἐπώνυμον ἐν μακάρεσσι,
Οὕνεκα γῆς ἐγένοντο καὶ αἵματος οὐρανίοιο." *(F.)*

e. ex duobus nominibus] Γῆ *terra*, et γυῖα *membra*, proprie pedes. *(F.)*

f. sed de hominum fuisse progenie editos] Negat Philastrius gigantes ex angelis et feminis genitos, quamvis huius sententiae fuerint praeter Ambrosium, Philastri σύγχρονον καὶ σύμμαχον, de Noë et Arca 4. Lactantius, Eusebius, aliique apud Sixt. Sen. V. Bibl. Sanct. annot. 77., qui tamen Ambrosium excusat, eumque allegorice locutum ac pro angelis viros fideles ac iustos intellexisse affirmat. Vide, si vacat, notas Servatii Gallaei ad Lactant. II., 14. Potterum ad Clem. Alex. p. 260. 366., Cotelerium ad Recogn. Clem. p. 493., et in Clementinis Hom. VIII. 15., quibus in locis δρακοντόποδες, anguipedes illi gigantes dicuntur, quos Philastrius ἑξαδακτύλους vocat. (Galeard.)

g. in Regnorum libris] 2 Sam. XXI. 20. „Καὶ ἦν ἀνὴρ μαδών (Procop. ἐκ Γάδης) καὶ οἱ δάκτυλοι τῶν χειρῶν αὐτοῦ, καὶ οἱ δάκτυλοι τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἓξ καὶ ἕξ, εἰκοσιτέσσαρες ἀριθμῷ." *(F.)*

h. post duo milia et trecentos annos diluvii] Sic apud Livium III. 5. „*Romanos quinque milia ac trecentos*," et XXXIII. 27. „*denarios triginta quatuor milia et quingentos quinquaginta.*" Plura Gronovius ad Livii XXXIX. 7. De rationibus autem ipsis computi annorum quo utitur Philastrius, a diluvio usque ad Davidis tempora, vide infra ad caput CXI. *(F.)*

i. illum Goliath] De quo interpretes

et propheta, cuius et aliorum talium, *Carra*, inquit, *instructionem portabat armorum*[k]. Quia ergo bestiali more a pueritia ad rapinam erant dediti [6]huiusmodi homines, et veluti a natura hominum morumque alienos scriptura nuntiavit. Nam quod illi angeli, qui de caelo deiecti sunt, non sunt humanae [7]naturae similes, non est dubium, nisi solum, quia nefanda et contraria, contraque legem suggerere, sicuti et nunc hominibus faciunt, praevalebant intrantes in homines[l], id est suadentes: sicut Iudaeis inimicus humani generis persuasit, contra [8]deum contraque sanctos prophetas talia scelera perpetrare, sicut scriptum est[m]: *Intravit*, inquit, *satanas in Iudam.* Ita igitur et ante intrantes immundi spiritus in animas hominum ac feminarum[n] malae persuasionis scelera in orbem terrarum diffuderant. Si [9]qui autem putaverit esse iustum angelos ita peccasse transformatos in carne, ut in ea [10]remansisse aut ita factos carnales crediderit, violenta ratione decernit [11]historiam[o], sicuti et paganorum et poëtarum mendacia[p] adserunt deos deasque transformatos nefanda conubia commisisse. Quod si factum est aliquando[q], et nunc fieri non erit ambiguum: quod autem non factum est aliquando, nec modo fieri manifestum est. [12]Gigas autem et in bono

6. cuiusmodi *A B*. 7. naturae similes, non est dubium, nisi *om. A*. 8. dominum *A*. 9. quis *A B*. 10. carne mansisse *A*. 11. historia *A*. 12. Gygas *B*. *Et ita vulgo*.

ad I Sam. XVII. et Rosae. Paulus Christianus Hilscherus, pastor ecclesiae Dresdensis, in vita Goliathi, quam eruditis et iucundis ornatam observationibus cum commentario in Psalmum apocryphum CLI. et epistola de Oge gigante in lucem edidit Lipsiae 1716. 4. (F.)

k. Carra inquit instructionem portabat armorum] Carrus sive carra proprie plaustri Gallici genus, quo impedimenta imponebant, unde σκευοφόρα dicitur interpreti Graeco Caesaris. Vide Io. Schefferum de Re Vehiculari lib. 2. c. 28. p. 329. Caeterum unde hoc habuerit Philastrius, nescio, quod de carra intellexit, quod ait de armigero 1 Sam. XVII. 7. „Ὁ αἴρων τὰ ὅπλα αὐτοῦ נשא הצנה προεπορεύετο αὐτοῦ." Pondus armorum Goliathi, Augustinus Calmetus notat expendisse libras 272. (F.)

l. intrantes in homines] Suggerendo et ad mala incitando, quod ἐμβάλλειν, ὑποβάλλειν, ἐγγίνεσθαι, ὑποτίθεσθαι δαίμονας veteres dicere consueverunt. Vide Damasceni Parallela Sacra T. 2. p. 648. *(Fabr.)*

m. sicut scriptum est] Ioh. XIII. 27. „εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον ὁ σατανᾶς." *(F.)*

n. hominum ac feminarum] Homines pro viris ponit, ut supra c. 17. „*Idola hominum ac mulierum*," ubi vide si placet a me notata. *(F.)*

o. decernit historiam] Supra c. 101. „*[illegible]*." *(F.)*

p. paganorum et poëtarum mendacia] Etiam atque etiam haec illis exprobata a Christianis scriptoribus in praeclaris suis apologiis adversus gentes, a Iustino Martyre, Clemente Alex., Arnobio, Tertulliano, Lactantio, Minucio Felice, Commodiano, Iulio Firmico aliisque. *(Fabr.)*

q. Quod si factum est aliquando] Vide interpretes ad Ecclesiastae I. 9. et Gatakerum p. 257. ad M. Antonini VII. 1. Gassendum de Philosophia Epicuri p. 166. Melissus Samius apud Palaephatum: „Ἔστιν, ἃ ἐγένετο, νῦν, καὶ ἔσται." M. Antoninus XII. 26. „Πᾶν τὸ γινόμενον οὕτως ἀεὶ ἐγίνετο καὶ γενήσεται καὶ νῦν πανταχοῦ γίνεται." *(F.)*

accipitur virtutis causa: *Exultabit enim ut gigas*[r] *ad currendam viam.* Quod in Christi divina praesentia probatum ostenditur atque consummatum.

Alia est haeresis quae dicit paganitatem a deo institutam[a], non ab hominum malignitate et suggestione inimici vitiorum causa et facinorum gignendorum fuisse excogitatam. Quae ergo a deo instituta est, quomodo damnatur ab eodem deo? Nam quod ab origine mundi dei patris omnipotentis et filii eius et sancti spiritus scientia[b] nuntiata sit, non est dubium. [1]Cur enim in libro creaturae mundi[c], id est in Genesi scriptum habeas: *Et dixit deus, et fecit deus;* et iterum: *Dixit deus*[d], *Fiant luminaria;* et sexto die dixit deus: *Faciamus*[e] *hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Et fecit deus non angelo utique persuasore[f] in creatione hominis, sed filii sui, Christi domini nostri et sancti spiritus, [2]manifestum est. Habes enim in Genesi, id est in primo libro sanctam adorandamque trinitatem ante hominibus nuntiatam. Dicit enim ita: *Et pluit dominus a domino*[g] *sulphur et ignem.* Et iterum de spiritu[h]

Cap. CIX. (Cap. CVIII.)

Cap. CIX. *in abc. inscriptum est* HAERESIS DEO TRIBVENS PAGANITATEM ET OMNIA FACINORA. — 1. Cur *ego.* cum *libri omnes.* 2. *Reposuerim* ut manifestum est.

r. Exultabit enim ut gigas] Psal. XIX. 5. „Ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν αὐτοῦ," quod de Christo libenter pii veteres interpretantur, ut Rufinus, Gregorius Magnus, Bernhardus, alii. *(Fabr.)*

Cap. CIX. — a. paganitatem a deo institutam] Paganitas, ut paganismus et pagania, ponitur pro religione et sacris ethnicorum, quos paganos dictos notissimum est a pagis, in quibus deos colebant, cum e fanis urbium et civitatum proscriptus idolorum cultus esset. Hanc paganitatem non minus quam Christianitatem vel Iudaismum hactenus probari deo, ut qui in illa sceleris purus vivat, possit salutem aeternam consequi, Pelagianis et aliis quibusdam persuasum. *(F.)*

b. patris omnipotentis et filii eius et sancti spiritus scientia] Doctrinam de ss. trinitate statim sub ipsum exordium rerum, hominibus a deo traditam, deinceps evincere instituit Philastrius, argumentis non firmissimi pariter roboris. *(F.)*

c. in libro creaturae mundi] Supra c. 79. p. 150. *(F.)*

d. Et dixit deus, et fecit deus, et iterum dixit deus] Non tantum ter, sed saepius hoc repetitur Gen. I. 3. 7. 14. *(Fabr.)*

e. Faciamus] Genes. I. 26. Basilius homil. 10. in Hexaëm. pag. 44. edit. Graec. Basil. „Διὰ τί οὐκ εἶπε Ποιήσω (ita leg. pro Ποίησον), ἀλλὰ Ποιήσωμεν ἄνθρωπον; ἵνα μὴ τὸν πατέρα ἐπιγινώσκων, τὸν υἱὸν ἀγνοῇς, ἵνα εἰδῇς ὅτι πατὴρ ἐποίησε διὰ υἱοῦ, καὶ υἱὸς ἐκτίσατο πατρῴῳ θελήματι, καὶ δοξάσῃς πατέρα ἐν υἱῷ, καὶ υἱὸν ἐν πνεύματι ἁγίῳ, οὕτω κοινὸν γεγονὸς ἔργον, ἵνα κοινὸς προσκυνητὴς ἀμφοτέρων ᾖς, μὴ σχίζων τὴν προσκύνησιν, ἀλλ' ἑνῶν τὴν θεότητα. *(F.)*

f. non angelo utique persuasore] Angelos allocutum deum cum dixit *Faciamus hominem* docebat Saturnilus teste Epiphanio T. 1. p. 62. Idem Iudaei sentiunt. Vide Maimonidem More Nevochim parte 2. c. 6. et Manassem Israëlidem Conciliator. in Genesin, qu. 6. *(F.)*

g. dominus a domino] Infra c. 109. ex Genes. XIX. 24. Κύριος παρὰ κυρίου. Ita veteres explicant hunc locum ut filius a patre in Sodomitas poenam immittere intelligatur. Licet Hebraismus ferat ut *dominus a domino* idem denotat quod *a se ipso*, ut notavit Theod. Hackspanius in Sylloge p. 150 seq. Gatakerus c. 17. Adversar., Grotius ad 2 Timoth. I. 18. *(F.)*

h. de spiritu] Genes. I. 2. „Καὶ πνεῦμα θεοῦ ἐφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος." *(F.)*

in primo die: *Et spiritus dei superferebatur super aquam.* Et Pharao[i] rex Aegypti dicit: *Quis haec interpretabitur,* [3]inquit, *nobis, nisi qui dei habuerit spiritum?* Et David[k]: *Verbo domini caeli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Postea vero voluntas hominum prava, recedens a tanta scientia pietatis, idolorum mendaciis ac vanitatibus studiose cum [4]properaret inservire, turpissimaeque vitae se dare maluisset, iudicio [5]damnationis obnoxia tenebatur, ita ut ante prophetae dicerent: *Sacrificans diis*[l] *eradicabitur.* Et iterum: *Dii qui caelum non fecerunt*[m], *eradicabuntur.* Et ideo [6]dominus [7]non suam novam praesentiam[n] ostendebat dicens: *Qui* [8]*loquebatur in prophetis, ecce adsum*[o]. Neque ergo angelos adorari praecepit alicubi dominus, neque mundi elementa[p], nec creaturam aliquam, neque idola, quae hominum voluntas pessima sui sceleris et turpitudinis perpetrandae causa maluit invenire, ut colentes [9]ea effusam operandi mali possint habere licentiam. Nam et ipsum nomen idoli, species doli et formae praevaricatio[q], de interpretatione Graeca est nuncupatum. Trinitas itaque Christianitatis ab origine mundi praedicabatur, et veritas pietatis sine intermissione ubique docebatur. Nam et David[r] docet: *Dixit dominus domino meo;* et[s]: *Spiritus* [10]*tuus bonus deducet* [11]*me in viam rectam;* et iterum[t]: *Spiritus* [12]*domini* [13]*implevit orbem terrarum;* et[u]: *Quo fugiam a spiritu tuo, et a facie tua quo vadam?*

3. inquit *om. A.* 4. properat *libri omnes.* 5. damnationis obnoxia *A.* damnationi obnoxio *reliqui.* 6. et dominus *A.* 7. non *om. b.* 8. loquebar *A.* 9. ea *Ac.* eam *reliqui.* 10. tuus *om. A.* 11. me *om. A.* 12. dominus (*A*)*b.* 13. replevit *b.*

i. Pharao] Genes. XLI. 38. „Μὴ εὑρήσομεν ἄνθρωπον τοιοῦτον ὃς ἔχει πνεῦμα θεοῦ ἐν αὐτῷ." *(F.)*

k. Et David] Psal. XXXIII. 6. „Τῷ λόγῳ τοῦ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν." Vide supra c. 67. *(Fabr.)*

l. Sacrificans diis] Exod. XXII. 20. „Ὁ θυσιάζων θεοῖς, πλὴν κυρίῳ, θανάτῳ ἐξολοθρευθήσεται." *(F.)*

m. Dii qui caelum non fecerunt] Psal. XCVI. 5. „Ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια, ὁ δὲ κύριος τοὺς οὐρανοὺς ἐποίησεν." *(F.)*

n. non suam novam praesentiam] Qui non nunc primum veniret, sed pridem iam adfuisset praesens ecclesiae suae. *(F.)*

o. Qui loquebatur in prophetis, ecce adsum] Puto respici ad Ioh. VIII. 56. 58., licet verba incassum ibi quaesiveris. [Imo Es. LII., 6. infra cap. 133.] *(F.)*

p. mundi elementa] Solem, lunam et stellas, ut supra cap. 61. pag. 122. Theophylactus in Coloss. II. 8. „Στοιχεῖα κόσμου ἥλιον καὶ σελήνην λέγει." *(Fabr.)*

q. ipsum nomen idoli species doli et formae praevaricatio] Forma Graecis εἶδος, praevaricatio et dolus δόλος, unde idoli nomen quasi εἴδους δόλος Philastrio componitur. *(F.)*

r. David] Psal. CX. 1. „Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου." *(F.)*

s. et] Psal. CXLIII. 10. „Τὸ πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν τῇ εὐθείᾳ." *(Fabr.)*

t. et iterum] Psal. LXXX. 9. „Ἐπλήσθη ἡ γῆ." Psal. CIV. 24. „Ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου." *(F.)*

u. et] Psal. CXXXIX. 7. „Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ προσώπου σου ποῦ φύγω." *(F.)*

Nam [14]Solomon docet[x] quod idololatria ab homine instituta [15]sit. Quia amissum filium suum cum diu fleret quidam [16]pater, fecit imaginem eidem, et videndo delectabatur in ea; atque ex eo traditam fuisse posteris, diversamque impietatis materiam inde humano in genere pullulasse.

Cap. CX. (Cap. CIX.)

Alia est haeresis quae dicit Christianos [1]nuperrimos[b] et posteriores Iudaeis et paganis fuisse creatos; ignorans quod Iudaeis et paganis natura priores creati sunt et fide, vita et tempore, sacrificio[c] et conversatione. Fide quidem, quia ab Adam usque ad [2]Moysen tribus annorum milibus et septingentis[d] omnes iusti deum et deum[e], [3]dominum et dominum colentes, etiam spiritum sanctum, veram nuntiabant trinitatem, ita ut ipsam trinitatem integram sine labore possis[f] cognoscere ab [4]illis beatis prioribus et antiquis, nobis etiam [5]hoc postea fuisse [6]manifestatam a domino. Cum enim

14. Solomon *Ba.* Salomon *bc.* Salomon beatus *A.* 15. sit illo qui amissum *A.* 15. ut pater *A.*

Cap. CX. *in abc. inscriptum est* HAERESIS DE CHRISTIANIS TEMPORE VLTIMO VERBO DEI[a] CREDENTIBVS. — 1. nuperiores *A.* 2. Mosen *ab.* 3. dominum *om. A.* 4. aliis *b.* 5. hoc *om.* (*A*)*b.* 6. manifestatam (*A*)*b.* manifestata *Ba.* manifestatum *c.*

x. Solomon docet] Sapient. XIV. 15. seq., cui loco illustrando conferendi Philo libro de Decalogo et de Vita Contemplativa, Athanasius contra Gentes T. 1. p. 10. seq. Lactantius lib. 1. c. 15. seq. E recentioribus Vossius lib. 1. de Idololatria c. 11. Io. Faës ad Gyraldum p. 698. seq. etc. *(F.)*

Cap. CX. — a. VERBO DEI] Λόγον Christum intellige, cuius cultores heri et nudius tertius demum coepisse haeresis ista garriebat. *(F.)*

b. Christianos nuperrimos] Haec obiectio novitatis adversus Christianos frequens olim fuit in ore ethnicorum Iudaeorumque. Vide Elmenhorstii notas ad Arnobium lib. 1. p. 19. et D. Kortholti, τοῦ μακαρίτου, Obtrectatorem Paganum capite I. et V. [Et ad Iust. Mart. p. 31 et 55.] Respondebant Christiani, dogma suum non esse minus antiquum quam verbum illud quod erat ab initio. „Διὰ τὸν λόγον ὃς ἐν ἀρχῇ ἦν, ἀρχαΐζομεν." inquit Clemens Alex. in Protreptico pag. 5. Confer Agobardum libro contra Fredegisum Abbatem T. XIV. Bibl. Patrum edit. Lugd. p. 277. seq. *(Fabr.)*

c. fide, vita et tempore, sacrificio] Haec quatuor deinde distincte per partes Philaster persequitur, hinc concludit, natura ac tempore priores esse Christianos Iudaeis ac paganis, hoc est et praestantiorem et antiquiorem esse ipsorum doctrinam Iudaica ethnicaque. *(F.)*

d. tribus annorum millibus et septingentis] Hoc loco ut infra haeresi 140. et 150. numeros LXX. interpretum sequitur Philastrius, quod veteres Christiani ad unum fere omnes facere consueverunt. Secundum Hebraicos quidem codices longe minus spatium memorare debebat, nam in illis ab Adamo sive orbe condito ad Moysis qui CXX. annis vixit nativitatem, computantur anni non plures quam bis mille trecenti et septuaginta tres, ita ut migratio ex Aegypto et legis sanctio in monte Sinai facta incidat in annum 2453. *(F.)*

e. deum et deum] Id est deum patrem et deum filium. Solent in hanc sententiam veteres laudare locum Genes. I. 27. „*Et fecit deus hominem, secundum imaginem dei fecit ipsum.*" *(F.)*

f. possis] Ita ex Basil. et Lugd. scripsi pro eo quod perperam erat in Helmst. *possit.* Deinde sustuli στιγμὴν post *antiquis,* et retinui *hoc* quod Lugd. male misit. Ibidem perperam editur *aliis* pro *illis,* et in Basil. *manifestata,* al. *manifestam.* Sensus huius loci est, quod facile intelligere liceat, hoc ipso post et per antiquos illos dogma de ss. trinitate a deo nobis fuisse manifestatum. *(Fabr.)*

dicit scriptura[g], *Pluit dominus a domino super Sodomam* [7] *et* [8] *Gomorram sulphur et ignem*, quid tibi videtur nuntiare? nonne deum patrem per filium suum, id est Christum deum cuncta signa et mirabilia perfecisse declaravit? Quod sciens David dominum patrem et dominum Christum, id est verbum eius, et sanctum spiritum nuntiabat: trinitatem quidem personarum, unius tamen maiestatis et substantiae ac divinitatis aequalem potentiam nuntiabat. Tamen filium de deo patre esse [9] priore[h], et spiritum sanctum, proprie demonstravit, edocens[i]: *Verbo domini caeli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis virtus eorum*; et iterum alibi[k]: *Dixit dominus domino meo*. Et omnes prophetae de verbo et spiritu nuntiaverunt[l], ubique ita dicentes: *Et factum est verbum domini ad me*[m], et: [10] *Spiritus domini fuit ad me*[n]. Ergo non est fidei causa temporalis [11] Christianitas[o p], sed ante Iudaeos et paganos in lege quidem studentibus et quaerentibus erat manifestata: [12] non autem [13] cupientibus[q] [14] vox patris omnipotentisque scientia nuntiabatur a sanctis illis doctoribus et perfectis. Vita etiam non alia priores illi sancti nisi hac, in qua nos vivimus, utebantur. Usque ad Abraham

7. et *om. b.* 8. Gomorra *A.* 9. priorem *b.* *In A. verba* priore, et spiritum sanctum *omissa sunt.* 10. spiritus inquit domini *A.* 11. Christianitas *A.* Christianitatis *reliqui.* 12. non *Ac.* nunc *reliqui.* 13. capientibus *A*, cupientibus *reliqui.* 14. vix patris omnipotentis scientia *A.*

g. scriptura] Genes. XIX. 24. supra p. 214. *(F.)*

h. priore] Ita recte Helmst. et Basil. nam in Lugd. male est *priorem.* Pater filio prior est origine, non tempore nec natura. *(F.)*

i. edocens] Psal. XXXIII. 6. Confer supra c. 108. *(F.)*

k. alibi] Psal. CX. 7. *(F.)*

l. nuntiaverunt] Hac loco ponendum comma, non post *ubique*, ut faciunt priores editiones. *(F.)*

m. verbum domini ad me] Esaias XXXVIII. 4. *(F.)*

n. Spiritus domini fuit ad me] Id. LXI. 1. Ezech. XI. 5. etc. *(F.)*

o. non est fidei causa temporalis Christianitas] Vetus gloss. „*Temporalis*, ὀλιγοχρόνιος." Sententia Philastrii est fidem Christianitatis sive Christianorum non esse ante breve tempus demum exortam, non esse χρονίτας Christianos, quo convicio catholicos proscindebat Aëtius, perabsurde quidem ille ad quem S. Athanasius dialog. 2. de Trin. p. 163. T. 2. „Πῶς δὲ λέγεις χρονίτας, τοὺς ἀπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων μέχρι καὶ σήμερον σέβοντας πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα; ἢ τοὺς ἀπὸ σοῦ τοὺς χθὲς ἢ σήμερον φανέντας καὶ αἵρεσιν ἔχοντας;" Eodem sensu vocabulum *temporalis*, pro re ante breve tempus exorta, vel per breve tempus durante, saepius apud nostrum ponitur, sed et apud Tertullianum et alios. *(F.)*

p. temporalis Christianitas] *Temporalis* hic et aliis sumitur a Philastrio pro re ante breve tempus exorta, ut recte notavit Fabricius ad h. l. et ad cap. 112. 122. 129. „quod est temporalitatis," pro eo quod recens minimeque antiquum, explicante eodem Fabricio. (Galeard.)

q. non autem cupientibus] Ita scribendum mihi visum est necessario pro *nunc*, quod nullum fundebat sensum. Venit etiam in mentem *capientibus* pro *cupientibus*, hoc tamen praetuli, quia studentibus et quaerentibus melius respondet. Esaiae LXV. 1. „*Invenerunt qui non quaesierunt me.*" Porro *vox patris, et omnipotentis scientia*, est doctrina de deo omnipotente creatore caeli et terrae eiusque cultu et lege, non simul facta mentione filii salutificatoris, nec spiritus s. *(F.)*

enim non circumcisionem habentes[r], non sacrificiis gaudentes[s] deo placebant, et iusti in omnibus ab eo nuntiabantur. Dixit enim David[t], *Sacrificium deo cor contribulatum*; et[u], *Immola deo sacrificium laudis*. Et quod necessitate indocilitatis cogente sacrificia temporalia, non perpetua nec vera[w], fuerunt indicta Iudaeis, nec salutaria, dicit propheta ad Iudaeos[x], *Ecce ego facio nova*, et[y], *Priusquam veniant, annuntiata sunt vobis*. Ante ergo Iudaeis [15] Esaias testabatur propheta[z]: [16] *Qui enim exquisivit haec de manibus vestris?* Et iterum[a]: [17] *Circumcidimini corda vestra, et non corpora vestra*. Quale autem [18] est quod sacrificium Melchisedech sub Abraham[b] inprimis obtulerit, ante quadringentos annos quam Iudaei nominarentur aut [19] Iudas nasceretur[c d], et antequam acciperent [20] librum Geneseos, praevidens mysterium Christianitatis[e]? ut omnia quae in Christianitate sunt, sive fides, sive vita, sive sacramentum[f], non temporalia, sed ab origine mundi statuta et nun-

15. Isaias *(A)abc.* 16. Quis *(A)bc.* 17. Circumcidite *(A)b.* 18. est quod *om. A.* 19. Iudâ nascerentur *c.* 20. in libro Geneseos pervides *A.*

r. non circumcisionem habentes] Praeclara sunt quae in hanc rem disputat Eusebius libro I. Demonstrationis Evangelicae, quem si placet adi. *(F.)*

s. non sacrificiis gaudentes] Constat tamen a primis hominibus oblata deo sacrificia. At certe cerimoniae sacrificiorum leviticae nondum erant tunc temporis institutae, quod adversus Iudaeos satis est. *(F.)*

t. David] Psal. LI. 19. *(F.)*

u. Immola deo] Psal. L. 14. *(F.)*

w. nec vera] Quae vere possent divinam expiare iram et salutem hominibus conciliare. Eiuscemodi unicum verum et salutare sacrificium se pro nobis obtulit Christus. *(F.)*

x. propheta ad Iudaeos] Esaias XLIII. 19. *(F.)*

y. Priusquam veniant] Id. XLVIII. 5. 6. infra haeresi CXLIV. *(F.)*

z. Isaias testabatur propheta] Cap. I. 12. *(F.)*

a. Et iterum] Ierem. IV. 4. *(F.)*

b. sub Abraham] Iam Abrahami tempore, Genes. XIV. 18. sacrificium ἐπινίκιον Melchisedechus praesente Abrahamo obtulit. *(F.)*

c. Iudas nasceretur] Minime necessaria videtur doctissimi Fabricii emendatio, cum priores editiones recte habeant „Iudas nasceretur," quibus suffragatur Corbeiensis codex. Sensus enim Philastrii est, non quod ab Abrahamo ad Iudam effluxerint 340. anni, sed quod Melchisedech sacrificium obtulerit ante quam Iudaei nominarentur aut Iudas nasceretur, et ante quadringentos annos quam acciperent librum Geneseos; ubi numerum perfectum ponit pro incompleto, utiturque μεταθέσει quadam seu transpositione verborum, quam Fabricius agnovit in illo quoque „praevidens mysterium Christianitatis," quod recte notat referri ad Melchisedech. Fortasse verba illa „quadringentos annos" irrepserunt in locum non suum, legendumque proinde „antequam Iudaei nominarentur, et ante quadringentos annos quam acciperent librum Geneseos." (Galeard.)

d. Iuda nascerentur] Sic emendavi, cum in prioribus editionibus reperissem *Iudas nasceretur*, quae lectio ferri non potest. Quis enim diceret ab Abrahamo ad natum usque Iudam effluxisse annos 340? quos ab primo Abrahami in Canaanitidem adventu usque ad exitum Israelitarum ex Aegypto numerat apostolus Galat. III. 17. *(F.)*

e. praevidens mysterium Christianitatis] Haec verba cum prioribus connectenda adeoque per interrogationem efferenda esse existimo. Priores editiones illa divellentes post vocabulum Geneseos faciunt στιγμήν, frigido sensu. *(Fabr.)*

f. sacramentum] Sacrificium Christi, de quo iam dixit. *(F.)*

nata et potius celebrata cognoscas. In Christo autem et per Christum, per quem cuncta facta sunt[g], oportuerat nos ab eo videre et cognoscere, [21]et, quod erat maius in lege mysterium de eo ante nuntiatum, [22]ab ipso plenius excipere completum [23]consummatumque. Nam quod et castitas[h] similis fuerit in prophetis quam plurimis non est dubium, ut in Helia, Helisaeo, Daniele, [24]Hieremia, [25]Esdra, tribus pueris, et aliis multis beatissimis: ut in Christi praesentia et quod supra legem erat[i] ante nuntiatum ab eis cognosceretur, et quod per legem [26]coniunctum erat[k], ipsius firmaretur divina sententia, voluntatique[l] hominum et studio concessa haec gratia nosceretur. Ideo et ipse dominus priores illos sanctos ante legem[m] nobis et nos illis prioribus secundum fidem iustitiae copulabat, Iudaeos autem [27]et paganos [28]respuens, qui medio tempore inter mandatum erant et gratiam[n] positi, qui inimica volun-

21. et om. A. 22. ab ipso plenius excipere completum om. A. 23. atque consummatum A. 24. Ieremia Ab. 25. Hesdre B. Esdrae a. 26. coniugium A. 27. et re inter mandatum A, cetera omissa. 28. respiciens c., [illegible].

g. per quem cuncta facta sunt] Iohannes versu et capite primo evangelii. (Fabr.)

h. Nam quod et castitas] Ostendit caelibem vitam quam multi Christianorum ducebant, non esse rem novam, sed iam eiusmodi institutum sectatos aliquos e prophetis sub lege. De Daniele vide Huetii Demonstr. Evang. p. 400., et de tribus pueris eiusdem viri doctissimi notas ad Origenem pag. 66. Cosmas Indopleustes VIII. pag. 307. „Οὔτε γὰρ γάμος [illegible] ἀλλ' ἡ παράδοσις [illegible]" S. Hieronymus ad Eustochium de Custodia Virginitatis: „Virgo Helias, Helisaeus virgo, virgines multi filii prophetarum. Hieremiae dicitur (XVI. 2.): Et tu ne accipias uxorem." (F.)

i. quod supra legem erat] Nusquam enim lex caelibatum praecipit. In superioribus editionibus male coniunguntur verba: „quod supra legem erat annuntiatum," nullo sensu. (F.)

k. coniunctum erat] Male hic editiones coniunctum, sed Corbeiensis codex recte coniugium. Nam cum antea Philastrius dixisset caelibatum ante nuntiatum ab Elia, Elisaeo aliisque prophetis esse supra legem, apposite subdit „coniugium quod per legem erat, in Christi praesentia (scilicet in evangelio) fuisse ab ipso Christo divina sententia firmatum," nempe illo Matth. XIX. 6. „Ὃ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω." (Galeard.)

l. voluntatique et studio concessa] Etiam sub lege et ante legem: non gratiae Christianitatis demum reservata. (Fabr.)

m. sanctos ante legem] Abrahamum verbi gratia, qui per eandem fidem iustitiam consecutus fuit, qua nos eam consequimur. (F.)

n. inter mandatum et gratiam] Id est inter statum antelegalem et gratiam evangelii. Mandatum hoc sensu habes infra haeresi 144. et disertissime haeresi 146. et 148., ubi distinguit haec tria, mandatum, legem in medio tempore, et Christi gratiam. S. Maximus T. I. p. 86. 269. et alibi vocat τὸν φυσικὸν νόμον, τὸν γραπτὸν sive γράμματος, et τὸν πνευματικὸν sive legem χάριτος, ut appellatur etiam a Proclo Cpol. homilia 2., ubi septem leges computat. [Legem et gratiam ita opponit Photius IV. contra Manichaeos p. 113. 129. 131. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 165. 167. 171. 178., ubi Christus „τῆς χάριτος νομοθέτης." Chrysost. tom. VI. ed. novae p. 324. et tom. IV. p. 593. sq. πολιτείαν ἀγγελικὴν ante-mosaicam, legem Mosis et Christi πολιτείαν. Idem tom. II. p. 276.

tate ac perniciosa pessumdati reperiuntur in vitiis carnalibus, doctrinae caelesti inimici et adversarii, aeterno poenarum iudicio reservati.

Est haeresis quae dicit nasci paganos naturaliter[a], non Christianos[b], id est rerum natura[c] corpus et animam hominis non a deo per Christum creari quotidie, sed per vanitatem paganam ita progredi [1]arbitratur, cum ab Adam usque ad Abraham, et postea usque ad Iudam, qui post Abraham quartus est in generatione[d], [2]non pagani[e] fuerint, neque Iudaei appellati, sed gentes a provinciarum nomine et diversitate nuncupati. Pagani autem post Iudaeos sive a [3]pago[f], id est loco, sive a provincia una[g] dicti sunt, sive a Pagano rege[h], quod verum esse, ut ait Hesiodus[i] Graecus poëta, manifestum est. Si ergo a [4]pago, loci est indicium, sicuti et nunc dicitur[k] de pago illo: si autem de idolis, quod ea colentes Cap. CXI. [Cap. CX.]

Cap. CXI. in abc. inscriptum est DE CORPORE ET ANIMA HOMINIS HAERESIS NOCENTISSIMA. — 1. arbitrantur A. 2. non om. A. 3. pagano (A)b. 4. pagano b.

ait Iobum fuisse „πρὸ τῆς χάριτος καὶ πρὸ τοῦ νόμου." Vocem τῆς χάριτος eodem sensu p. 228. D. 229. A.] (F.)

Cap. CXI. — a. nasci paganos naturaliter] Propagatione naturali animorum, non quotidiana creatione. Assentitur nempe Philastrius sententiae parum credibili, sed Hilario, Hieronymo multisque aliis ecclesiae doctoribus probatae, (vide Elmenhorstium ad Gennadium de Dogmatt. Eccles. p. 131.) statuitque animas a deo quotidie per Christum creari, quod Augustino etiam placuit initio: sed deinde dubius ille haesit, cum a Pelagio obiiceretur animam, si ex traduce non sit, poenam originalis peccati non mereri, cuius obiectionis solutionem neque orando, neque legendo, neque cogitando et ratiocinando invenire se potuisse ait epistola 28. (novae edit. 166.) ad Hieron. Confer Henrici de Noris Vindicias Augustinianas p. 101. 110., et Iac. Thomasii, τοῦ μακαρίτου, Diss. de Origine Animae sect. 3. §. 34. seq. (F.)

b. non Christianos] Tertulliani, qui et ipse animam propagari ex traduce affirmat, libro de Anima c. 9. 19. 22. 27. 36., celebre dictum est c. 18. Apologetici: „Fiunt, non nascuntur Christiani," „quod erudita Diss. historico-theologica pridem illustravit D. Matthias Zimmermannus Lips. 1662. 4. (F.)

c. rerum natura] H. e. generatione, sic infra c. 112. „Ergo natura rerum deo adscribenda est, non hominum vanitati." (Fabr.)

d. quartus in generatione] Iudas a quo Iudaei nomen habent, Iacobi filius, nepos Isaaci, Abrahami pronepos. (F.)

e. non pagani] Negat Philastrius tunc fuisse Graecos idololatras, neque auditum Graecorum paganorumque nomen. (Fabr.)

f. sive a pago] Vide Vossii notas ad Plinii epist. de Christianis p. 46. seq. et Weitzium ad Prudentium pag. 614. nec non Cangium in Glossario Latino. (F.)

g. a provincia una] Graecia. (F.)

h. a pagano rege] Hellene vel Graeco, de quo infra hoc capite. (F.)

i. ut ait Hesiodus] Infra: „quod a Pagano rege, ut ait Hesiodus Graecus poëta, pagani sunt appellati. Atque iterum: et, ut ait Hesiodus, a Graeco rege (Hellene) fuisse Graecos appellatos." Versus quibus hoc scripsit Hesiodus, hodie non exstant quod sciam: licet Strabo VIII. p. 370. cum notasset ab Homero solos Thessaliae incolas vocatos Ἕλληνας, subiungit Hesiodum et Archilochum Ἕλληνας dixisse etiam qui essent Πανέλληνες. (F.)

k. sicuti et nunc dicitur] Ut nunc etiam moris est ab hoc vel illo pago aliquem denominare, sive pagus villam, sive praefecturam denotet, ut apud Caesarem, cui universa Helvetiorum gens in quatuor pagos dividitur. (F.)

sculptilia ita nominabantur pagani, id est gentiles; quia non a deo idola, sed ab hominum pravissima inventa sunt voluntate, sicut et scriptura nostra[l] et paganorum quam plurimi nuntiarunt, homines haec invenisse ad seductionem [5]damnationemque animarum, quod illa aspiciens populus[m] delectabatur epulis, in quorum vanitate suis animis interitum afferebant. Certa autem est probatio et maior, [6]quod ipsi pagani in suis historiis referunt, quod a Pagano rege, ut ait Hesiodus Graecus poëta, pagani sint appellati, [7]qui postea ex rege Pagano[n], Deucalionis filio et Pyrrhae, quasi [8]plausibile atque amabile nomen eius habentes, imo potius colentes memoriam eius usque in hodiernum diem, [9]hoc mendacium nominis usque nunc detinent percolentes. [10]Hellen itaque, id est Graecus homo, a lingua et a nomine regis dicitur, qui fuit Deucalionis filius, qui ita appellatus est, sicut ab Italo Itali et Romani a Romulo et Latini a Latino nomen acceperunt, non ab idolorum impietate. Idola etenim, id est formas[o] sculptilium hominum[p] postea pessima voluntas invenit. Linguam autem Graecam provinciae unius proprietas declaravit, quam rex paganus ex suo nomine confirmavit, ut ait Hesiodus a Graeco rege fuisse Graecos[q] appellatos, qui Graecus nomine filius fuit Deucalionis.

Cap. CXII. (Cap. CXI.) Alia est haeresis quae dicit incertum numerum esse annorum a mundi origine, et ignorare homines curricula temporum, cum ab Adam usque ad diluvium[a] decem sint generationes et annorum

5. damnationemque *om.* A. 6. *Verba* quod ipsi pagani in suis historiis referunt *desiderantur in c., ut in A. verba* in suis - - poëta, pagani. *Idem pro* sint appellati *habet* sunt appellati. 7. quod c. 8. passibile A. 9. hoc A. hoc est *reliqui.* 10. Helles *libri omnes.*

Cap. CXII. *in abc. inscriptionem habet* DE ANNORVM MVNDI INCERTITVDINE HAERESIS. —

l. scriptura nostra] Sap. XIV. 15. sq. supra, c. 108. *(F.)*

m. aspiciens populus] Exod. XXXII. 6. *(F.)*

n. ex rege Pagano] Hellen Deucalionis et Pyrrhae filius, ut Thucydides, Apollodorus, Strabo, Eusebius consentiunt. Ab Hellene hoc Ἕλληνες. Confer Erasmi Vindigii librum qui inscribitur Hellen, tomo undecimo Thesauri Antiquitatum Graecarum Gronoviani p. 321. et Salmasium de Hellenistica p. 348. sq. *(Fabr.)*

o. formas] Εἴδη, unde εἴδωλον nomen. *(F.)*

p. sculptilium hominum] Sculptiles hominum imagines. *(F.)*

q. a Graeco rege fuisse Graecos] Hoc est ab Hellene, ut supra dixerat: „*Hellen itaque, id est Graecus homo, a lingua et nomine regis dicitur.*" Alioqui Γραικοὶ etiam dicti a Graeco Thessali F., quod antiquius nomen quam illud Ἑλλήνων. Vide quae viri docti ad Stephanum Byz. in Γραικοί. *(F.)*

Cap. CXII. — a. ab Adam usque ad diluvium] Si numeros singulos a Philastrio notatos colligas, prodibunt a rerum origine ad natum Christum anni 5341. Satis autem constat ex aliis etiam ipsius locis, eum sequi LXX interpretum calculum, non codices Hebraicos, nam ita 3700 annos ad Moysen usque computat c. 109. et c. 150., et ab Adamo ad Eberum usque annos 2700 c. 104. Aliorum veterum computum ad hunc Philastrii quam proxime accedentium notavi in Bibliographia Antiquaria c. 7. p. 191. *(F.)*

MMCCXLII anni, et a diluvio usque ad confusionem linguarum sub Heber sancto, [1]qui non consenserat aedificationi turris[b], quinta sit generatio, paene DC anni, quando et nomina provinciarum divisa sunt, [2]veluti LXXII linguarum[c]. Exinde usque ad Abraham patriarcham quinta est generatio, anni DXL. Et ab Abraham usque ad [3]Moysen septem generationes, anni CCCCXXX, ut ait beatus apostolus[d]: et a [4]Moyse usque Samuel [5]iudicem DCXXIX anni: et a Samuel et David usque ad captivitatem Iudaeorum in [6]Persida anni paene D: [7]et a captivitate usque ad domini nostri praesentiam anni paene D: et inde a domino usque nunc [8]anni CCCCXXX plus minus[e f]. Ergo si haec fides erat[g] in illis prioribus sanctis nostris patribus quae in nobis est, ab illis autem ante est tradita et praedicata, id est patris et filii et sancti spiritus, haec, quippe divina scientia, quomodo temporalis est[h], ut quidam aesti-

1. quae *c., mendose.* 2. veluti LXXV linguarum et exinde A. 3. Mosen *(A)abc.* 4. Mose *(A)abc.* 5. iudicem *om.* A. 6. Perside *(A)b.* 7. et captivitate *b.* 8. anni CCCCXXX plus minus A. anni CCCCXXX plus *Ba.* anni CCCLXXX plus *c., ex coniect. Latini Latinii.* anni 1430 plus *b., mendose.*

b. qui non consenserat aedificationi turris] Mirum videri possit magno Bocharto non venisse in mentem huius loci, in quo Philastrius diserte affirmat Heberum non consensisse aedificationi turris, ubi idem et ipse docet lib. I. Phal. 10. Cf. Augustin. de Civ. Dei XVI. 11. ibique Ludov. Vives, ac praeterea, si placet, Steph. Morinum Exercit. de Linguis Part. I. cap. 8. pag. 44. sqq., quamvis contra sentiat Huetius Demonstr. Evang. prop. 4. pag. 68. Hoc idem Philastrius dixerat supra cap. 105. (Galeard.)

c. LXXII linguarum] Vide Coteler. ad Clementin. XVIII. 4. Potterum ad Clementem Alex. pag. 404. Bochartum lib. 1. Phaleg. c. 15. *(F.)*

d. beatus apostolus] Galat. III. 17. ad quem locum confer si placet Usserii Chronologiam Sacram c. 8. seq. Scaligerum ad Euseb. p. 17. etc. *(F.)*

e. inde a domino usque nunc anni CCCXXX plus minus] In prioribus editionibus fuit CCCCXXX plus. Sed Philastrius ante A. C. 391. scripsisse se significavit c. 83. atque interfuit Concilio Aquileiensi A. C. 387. Syagrio et Eucherio COSS. Hinc numerum manifeste corruptum ita restituendum esse iudicavit Latinus Latinius, cui alii viri eruditi assentiuntur. Conferendus etiam locus cap. 106., ubi quadringentos iam plus minus annos ex quo venit dominus effluxisse Philastrius scripsit. *(F.)*

f. anni CCCCXXX plus minus] Ad verba Fabricii h. l. adnotata Galeardus haec monuit: „Librariorum σφάλμα, quod minime Fabricio imputandum: quomodo enim vir summus ignoraverit Concilium Aquileiense anno 381. consignandum, ut ex eius Actis constat apud Baronium eodem anno, cum aliunde etiam consularis epocha rectam anni 381. notam prodat? Oblitus certe esse non poterat Fabricius, se gesta Concilii Aquileiensis contra Palladium et Secundianum haereticos (Arianos) A. C. 381. ex Labbeo et Chiffletio inter testimonia ad Philastrium initio libri retulisse. Eundem errorem errat Latinus Latinius, ubi et ipse de Philastrio ait: „Interfuit Concilio Aquileiensi habito Syagrio et Eucherio viris consul. id est A. D. 387." Male."

g. si haec fides erat] Ostendit hoc supra c. 109. *(F.)*

h. quomodo temporalis est] Temporale, pro recentis brevisque aevi, ut eodem c. 109. et 118. 119. etc. *(F.)*

mant, et non ab origine mundi haec ante scientia Christiana cunctis hominibus nuntiata, quae in mandato et lege manifestata et praedicata ostenditur? Si autem in medio temporis sub [9]Moyse [10]per umbram minus dictum sit aliquid, non utique dantis erat invidia domini, [11]quantum non capientis populi caeleste mysterium incapax et debilis hominum et non valentium [12]incusabitur infirmitas. Denique ipse Christus dominus quod ante nuntiaverat per sanctos prophetas, hoc et postea firmando praeceperat, dicens[i], *Euntes baptizate omnes gentes in nomine patris et filii et spiritus sancti*, ut non solum fidem [13]pristinam ab origine mundi hanc esse declararet, verum etiam vitam, in qua nos degimus hodie, in circumcisione cordis, non carnis iactantia[k] comprobaret. Errant ergo nimium qui generationem hominis aut paganae impietati[l] aut Iudaicae audent adscribere vanitati. Cum Iudaeum nisi dies octava[m] susceperit, Iudaeum non licet appellari, nec paganum aeque, nisi deos vanos [14]hominem[n] fecisse putaverit. Ergo natura rerum[o] deo adscribenda est, non alicui horum vanitati: doctrina autem quae fecundat post naturam[p], si vera fuerit, fidei dei copulanda est ac saluberrimae servituti iungenda, non recedens ab ea [15]quippe, sed suum potius per fidem agnoscens dominum recordansque creatorem naturaliter. Itaque non naturae animi infirmitas hominum, sed prava voluntas est potius accusanda, dicente domino[q], *Et nunc si volueritis et audieritis me, bona terrae manducabitis: si autem nolueritis, nec audieritis me, gladius vos comedet. Os enim domini locutum* [16]*est*. Et hoc[r]: *Venite ad me omnes qui onerati estis, et ego vos sublevabo.*

9. Mose (A)bb. 10. sub umbra A. 11. *Fortasse mutatione rescribes in quantum. Quod* [illegible] 12. incusabatur A. 13. priscam A. 14. homines A. 15. quippiam (A)a. 16. est hoc. Et dominus: Venite A.

i. dicens] Matth. XXVIII. 19. (F.)

k. non carnis iactantia] Gal. VI. 13. (Fabr.)

l. generationem hominis aut paganae impietati] Hoc est qui existimant Graecorum vel Iudaeorum religionem esse tam antiquam quam est genus humanum, ita ut homines nascantur pagani vel Iudaei naturaliter, quod negaverat auctor capite superiore 110. (Fabr.)

m. dies octava] Ante circumcisionem non erat Iudaeus. (F.)

n. nisi deos vanos hominem] Ut deos vanos sive idola esse hominis opifices ac demiurgos sibi persuadeat. (F.)

o. natura rerum] Hominis generatio, ut supra c. 110. „*rerum natura corpus et animam hominis, nova deo per Christum creari gratulor.*" (F.)

p. quae fecundat post naturam] Ut propagetur non modo natura hominis, sed etiam doctrina quam parentes sunt professi, ut nascatur e pagano paganus, Iudaeus ex Iudaeo, Christianus ex Christiano. (F.)

q. dicente domino] Esaiae I. 19. 20. „Καὶ ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται. Τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησε ταῦτα." (F.)

r. Et hoc] Matth. XI. 28. „Δεῦτε πρός

[1]Habenda est et haeresis[a] quae dicit nomina dierum, Solis, Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, Saturni, a deo haec ita posita Cap. CXIII. (Cap. CXII.)
ab origine mundi, non hominum vana praesumptione nuncupata, cum a prima origine usque ad Graecos reges[b] et Hermen fallacissimum illum, qui haec nomina vanissima et frivola mentiendo ausus est nuncupare, si quaerere volueris, invenies multum fluxisse temporis, et sic paganos, id est Graecos haec nomina posuisse, cum etiam secundum septem stellas[c] dixerint hominum generationem [2]consistere, ut ille ipse delirans hoc definit. Dierum enim numerus primus, secundus, tertius, quartus, quintus, sextus, septimus, a deo est appellatus[d], non in hac vanitate nuncupationis turpissimae initio [3]enuntiatus aut traditus.

Est haeresis[a] quae cum legit in Genesi verbum dicente domino Cap. CXIV.

Cap. CXIII. *in abc. inscriptum est* HAERESIS DE SEPTEM PLANETIS. — 1. Habenda est et *Bac.* Cavenda est et *b.* Alia est *A.* 2. constituere *(A)b.* 3. nuntiatus *A.*

Cap. CXIV. *solus servavit codex Corbeiensis. Desideratur igitur in Babc.*

με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς." Illud κοπιῶντες Philastrius brevitatis causa omisit.

Cap. CXIII. — a. Habenda est et haeresis] Non facile fuerit quisquam qui nomina illa diebus imposita a deo crediderit, sed nominibus illis uti, perinde est indifferens et alienum ab haeresi, ut nominibus siderum, de quibus c. 103. Certe diem Solis non dubitavit dicere Iustinus Martyr Apologia 2. pag. 99. Idem tamen pro Veneris die maluit dicere τὴν πρὸ τῆς [illegible]ρονικῆς. Irenaeus V. 23. „*pridie ante sabbatum.*" (F.)

b. ad Graecos reges] Ut supra c. 110. paganos dixit pro Graecis, sic hoc loco Graecos pro paganis sive ethnicis. Sic infra hoc capite: „*et sic paganos id est Graecos haec nomina posuisse.*" Non autem Graecis sed Aegyptiis deberi illam dierum a septem planetis denominationem, testes locupletissimi Herodotus lib. 2. c. 82. et Dio Cassius lib. 36. p. 37. atque ipse confirmat Philastrius qui Hermem Aegyptium perinde ut c. 103. eo nomine reprehendit. (F.)

c. cum etiam secundum septem stellas] In superioribus editionibus male: *cum haec nomina etiam secundum septem stellas.* Hominum generatio ab septem planetis suspenditur etiam in scriptis quae sub Hermetis Trismegisti nomine ambulantia etiamnum habemus, ut in Poëmandro c. 9. et in Minerva Mundi p. 29. b., ut omittam quae ex Panareto Trismegisti Paulus Alexandrinus K. 3., et quae in trutina Hermetis Astrologica, libris duobus de Revolutionibus Nativitatum, et in Aphorismis atque Iatromathematicis. (F.)

d. Dierum enim numerus a deo appellatus] Genes. I. (F.)

Cap. CXIV. — a. Est haeresis] In Ms. Corbeiensi additur haeresis de duplici deo, quam tribuit Philastrius ibi Manichaeis, Gnosticis, Nicolaitis et aliis perditis, qui in hunc errorem consentiunt, dicentes quod alter quidem bonus deus est, alter autem malus. Alibi etiam Philastrius de hoc errore Manichaeos arguit, nempe cap. 61. Huius autem erroris origo adscribitur ab eodem Philastrio cap. 44. 45. Cerdoni et Marcioni, Cerdonis discipulo, quos de hoc errore redarguit tum Epiphanius tom. I. p. 300. 303., ubi Marcionem non duo tantum principia, sed tria constituisse animadvertit, quod notatum etiam Grabio ad Irenaeum lib. 3. cap. 43. ed. Massueti p. 144., tum ante Epiphanium Irenaeus ipse lib. I. cap. 27., eundem errorem refutans lib. 3. cap. 9 et 43., imo fere toto lib. 4., pout advertit Massuetus dissert. 3. in Irenaeum n. 55. pag. CXXX. Quod subdit Philastrius „Non itaque invidens deus repulit patrem nostrum de paradiso, sed magis eidem consulens in parvo peccanti non pepercit, ne parcendo

de Adam, *Ecce*[b] *Adam factus est quasi unus ex nobis, sciens bonum et malum: et nunc ne quando extendat manum suam et tangat et gustet de ligno vitae et vivat in aeternum*, Expulit, inquit, eum dominus de paradiso invidiae causa. Et primum hoc sentiunt, quod alter deus fecerit animam, alter carnem, ut Manichaei, Gnostici, Nicolaitae et alii perditi arbitrantur, dicentes quod alter quidem bonus deus est, alter autem malus, inquiunt, in hoc seculo. Et malum deum hunc aestimant dixisse ut [1]pelleretur de paradiso, non adtendentes quod unus deus atque idem pater per filium fecerit Adam patrem nostrum, dederitque ei mandatum, ut custodito eo permaneret immortalis, praevaricatoque mandato pelleretur de paradiso, ut scriptum est: et quia suasione inimici hoc perpessus est, cum non adtendunt ad Christi misericordiam, in praecipitium mortis [2]defendunt perpetuae. Hic itaque non invidens deus repulit patrem nostrum de paradiso, ut non ibi moraretur, aut non gustaret de ligno vitae, sed magis eidem consulens in parvo peccanti non pepercit, ne parcendo ad maiora etiam [3]crimina alia inveniret eum [4]prodeuntem aetate ampliore, posteaque criminali iudicio reum factum amplius condemnaret. Nam inter hominem et diabolum erat Christus auditor parter et iudex iustissimus et bonus in omnibus. Itidem et homini quidem in modico [5]peccanti non pepercit, dans nihilominus et huic condignam sententiam iuxta peccatum quod

1. pellerentur *A*. 2. descendunt *A*. 3. crimen *A*. 4. prodeunte *A*. 5. peccati *A*.

etiam ad maiora crimen (*l.* crimina) alia inveniret eum prodeunte aetate ampliore (suppl. *processisse*), posteaque criminali iudicio reum factum amplius condemnaret," simile est ei quod habet cap. 132. de Cain peccato, ubi dicit eum correptum a domino, „ut, si fructus bonorum operum de cetero eum sequerentur, remissionem tanti sceleris esset sine dubio accepturus." Verba porro illa „prodeunte aetate ampliore" indicare videntur Philastrium in ea fuisse sententia, quae asserit primos parentes in adulta aetate haud creatos; hanc autem tradit Irenaeus lib. III. cap. 22. n. 4., cui licet non multos patrocinaturos fore pronunciet Massuetus ad hunc Irenaei locum, eam tamen expresse docet Clemens Alexandrinus Protrept. cap. 11., ubi de Adam ait: „[illegible] ὁ παῖς," itemque Theophilus Antioch. lib. II. ad Autolyc. p. 314. in Orthodox., docens quod ideo Adam ligno scientiae vesci nequiverit, quia „ἔτι νήπιος ἦν."

Ad id quod sequitur de sententia et iudicio diaboli, quo videtur insinuare Philastrius diabolo post lapsum paenitentiae locum superfuisse, fortasse collineat trita illa veterum non paucis sententia, diabolum nondum damnationis suae accepisse sententiam, neque sempiternis cruciatibus addictum, sed in extremo iudicio id eum esse passurum; dicit enim Philastrius: „Diabolus cum durior ad paenitentiam pervidetur, maiorem futuri iudicii a Christo domino servitutem (*fortasse legendum* severitatem) expectat;" de quo videndus Massuetus ad Irenaeum lib. V. cap. 26. p. 324., itemque dissert. 3., quae est de Irenaei doctrina art. 9. n. 108. 109., Feuardentius Annot. ad Irenaeum edit. Massueti pag. 14. et 138., uti etiam Petavius tom. III. Dogmat. Theol. lib. I. de Angelis cap. 8. et lib. III., cap. 4. (*Galeard.*)

b. Ecce] Gen. III. 22.

fecerat, et diabolo aeque locum paenitentiae relinquens. Non autem intelligente diabolo, ut mali tanti suggestionis paenitudinem gereret, maius ei post servabat iudicium. Et homo quidem, cum pellitur e paradiso, pronior ad paenitentiam reperitur: diabolus autem, cum durior ad paenitentiam pervidetur, maiorem futuri iudicii a Christo domino [6]severitatem expectat: sicut dictum est: *Noluit intelligere, ut bene ageret;* et iterum: *Malitiam autem non odivit.* Quia ergo in parvo peccans [7]recepit Adam, persuasus a diabolo ut manducaret, egitque statim paenitudinem, meruit delicti veniam impetrare, atque in paradisum in Christi praesentiam filiorum etiam procreatione remeare. Diabolus autem, non gerens paenitudinem, et eius satellites maiori iudicio reservantur, ut dixit dominus: *Ite*[c] *a me in ignem aeternum, quem paravit pater meus diabolo et angelis eius.*

Alia est haeresis quae dicit mundos esse infinitos et innumerabiles, secundum philosophorum quorundam[a] inanem sententiam, cum scriptura mundum unum[b] dixerit et de uno docuerit, haec etiam de apocryphis prophetarum[c], id est secretis, ut ipsi pagani dixerunt, sumentes: ut et Democritus ille[d], qui multos mundos esse asseruit, deque sua sapientia cum hoc praedicat, multorum animas sensusque dubios diversis erroribus concitavit. Cap. CXV. (Cap. CXIII.)

Sunt quidam haeretici[a] qui patrem nostrum Adam et Evam ma- Cap. CXVI. (Cap. CXIV.)

6. servitutem *A*. 7. *Fortasse reponendum* resipuit.
Cap. CXV. *in abc. inscriptum est* DE MVNDIS INFINITIS HAERESIS. -
Cap. CXVI. *in abc. inscriptum habet* HAERESIS DE ADAE ET EVAE CAECITATE.

c. Ite] Matth. XXV. 41.

Cap. CXV. — a. secundum philosophorum quorundam] Itaque *philosophorum* legendum apud Augustinum indice c. 77. de Haeres. pro *Opheorum* vel, ut nonnulli, *Orpheorum*, licet Orphicum etiam dogma fuit lunam et alia sidera habitari, de quo dixi lib. 1. Bibl. Graecae cap. 20. §. 8. seq. Apud auctorem Praedestinati c. 77. haec dicitur *haeresis Ametritarum*. Et ab Origene innumerabiles mundos introductos scribit Hieronymus 1. in Rufin. [Christiani Gottlieb Loecheri Programma inagurale de Haeresi Opheorum sive Orpheorum. Lips. 1730. 4.] *(F.)*

b. scriptura mundum unum] Unius caeli et unius terrae faciens mentionem Gen. I. 1., ex quo tamen neutiquam probari potest astra nullis habitari incolis. *(Fabr.)*

c. de apocryphis prophetarum] Prophetas et theologos gentium intelligit, ut Epimenides propheta Cretensium vocatur a Paulo ad Tit. I. 12. Ab illis enim multitudinem mundorum traditam, sicut etiam a Pythagoreis et aliis, diserte testatur Proclus IV. in Timaeum p. 279. „Δῆλον ὅτι καλῶς εἴρηται κόσμον ἑκάστην εἶναι τῶν σφαιρῶν, καὶ τῶν θεολόγων ταῦτα διδασκόντων."

d. Democritus ille] Democritus apud Hippocratem epistola ad Damagetum: „Πολλαί γε ἀπειρίαι κόσμων εἰσί· καὶ μηδαμῶς κατασμικρολόγει πλουσίην τὴν φύσιν ἐοῦσαν." Mundorum infinitates Democriti memorat etiam Ammianus XV. 1. et Augustinus III. 10. contra Academicos, ut omittam alia testimonia notata Andreae Schotto lib. 2. c. 7. Nodorum Ciceronian. et Menagio ad Laërtii IX. 44.

Cap. CXVI. — a. Sunt quidam haeretici] Imperito vulgo, non haereticis, hanc tribuit opinionem Augustinus,

trem nostram aestimant caecos ante fuisse quam gustarent de arbore, posteaque [1]aperuisse suos oculos[b], ac tunc quod nudi essent [2]pervidisse, cum ante scriptura dixerit[c] quod [3]vidit Eva oculis suis arborem et fructum eius et, quia bona aspectu et suavis visu, [4]extendens manum gustaverit. Haereticorum est itaque dementiae, et Iudaeorum potius caecitatis, [5]hoc ita sentire, cum modum non intelligant [6]nuditatis. Hancque amissionem immortalitatis in praevaricatione mandati nos docuit, non corporis nuditatem. Quod nos apostolus docuit, dicens[d], *Et, si induti Christum, non nudi inveniamur*; et iterum[e], *Induite Christum Iesum*. Et quod dominus in evangelio increpat, dicens illi qui non indumentum nuptiale[f] habuit, qui erat vocatus [7]ad nuptias.

Cap. CXVII. Est haeresis[a] quae, cum audit in Genesi quod [1]dominus *per* pelli-

1. nos aperuisse *A*. 2. pervidisset *B*. 3. vidit inquit Eva *A*. vidit (vidi *B*.) etiam *Bals*. 4. et extendens *Bas*. 5. hoc est ita *A*. 6. *Vulgata distinctio est* nuditatis, hancque *etc.* *Pro* Hancque *conieceram* Hance. 7. ad nuptias: Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem (*A*)*b*.

Cap. CXVII. *in abc.* [illegible] *in Balc*. — 1. dominus pelliceas tunicas *A*.

quem vide XIV. 17. de Civitate Dei, et B. Leonhardi Coqueil notas. „Simon Magus apud scriptorem Ebionaeum Clementinorum III. 39. [illegible] Adde III. 42.] *(F.)*

b. posteaque aperuisse suos oculos] Genes. III. 7. *(F.)*

c. ante scriptura dixerit] Vers. 6. *(F.)*

d. dicens] 2 Corinth. V. 3. „[illegible]" *(F.)*

e. et iterum] Rom. XIII. 14. „[illegible]" *(F.)*

f. indumentum nuptiale] „[illegible]" Matth. XXII. 11. *(F.)*

Cap. CXVII. — a. Est haeresis] Quae de pelliceis tunicis primorum parentum tradit Philastrius, ea tendunt ad refellendam illorum haeresin qui hominem iam choicum, ut ait Irenaeus I. 5. 5., id est ex materia concretum, non tamen ab hac arida terra, sed ab invisibili substantia formam accepisse putabant; deinde carnalem superficiem ac sensibilem corporis formam tunc induisse, cum in Genesi legitur quod dominus pelliceas tunicas primis parentibus fecit. Hoc autem nomine arguebantur potissimum Valentiniani, ut constat ex Tertulliano adv. Valent. cap. 24. „Interim carnalem superficiem postea aiunt [Valentiniani] choico supertextam, et hanc esse pelliceam tunicam obnoxiam sensui." Et cap. 7. de Resurr. Carnis: „Neque enim, ut quidam volunt, illae pelliceae tunicae, quas Adam et Eva paradisum exuti induerunt, ipsae erant carnis ex limo reformatio, cum aliquanto prius et Adam substantiae suae traducem in femina iam carne recognoverit: Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea, et ipsa delibatio masculi in feminam carne suppleta sit, limo, opinor, supplenda, si Adam adhuc limus." Quas „pelliceas tunicas" vocavit Tertullianus, „dermatinam tunicam" dixit Irenaeus, hunc Valentinianorum errorem recensens lib. I. cap. 5 n. 5.: „Post deinde circumdatam dicunt ei dermatinam tunicam; hanc autem sensibilem carnem esse volunt." Sixtus Senensis lib. V. Bibl. Sanctae annot. 53. refert errorem hunc a Methodio adscriptum fuisse Origini, quasi is existimaret „rem admodum ridiculam esse quod deus decoriatis mortuis animantibus pelles pararet et pelliceas tunicas consueret, ac si esset coriarius vel pellium sutor." A quo tamen errore Origenem purgat Senensis eadem annotat. 53. subdens: „Suspicor hunc locum fuisse corruptum ab aemulis Origenis; is enim in hac re mentem suam catholice aperit Homil. 6. in Levit., ubi

ceas tunicas post praevaricationem nostros parentes [2]vestirit, aestimant corpora tunc temporis fecisse, eosque sic induisse, cum septimo die scriptura dixerit accepisse dominum terram de limo et plasmasse eorumdem corpora, atque ita mulieris carnem de costa Adae postea perfecisse. Non ergo hic corpora eorum [3]pelliceas tunicas nuntiabat, sed de potentia divina dedisse eis sapientiam declarabat, ut facerent sibi corporum indumenta, ut scriptum est: *Quis dedit mulieribus sapientiam ad texendas tunicas?* Si autem quis voluerit accipere quod dominus fecerit eis tunicas, et omnipotens fecit ex nihilo quod scriptum est: *Qui vocat ex nihilo ea quae non sunt tamquam quae sunt.* Si ergo sua sapientia fecerit tunicas, ut ait propheta, rationis est, sive deus sua virtute hoc illis praestiterit, non inritum. Nam in templo mulieres et virgines operabantur purpuram et byssum et linum et alia utensilia ad honorem templi atque [4]cooperimentum, pariter etiam ornamenta templi diversa et varia.

Est haeresis quae in Exodo[a] cum audit quod [1]Moysi occurrerit angelus in diversorio ubi applicaverat, eumque vellet interficere, non eius filium qui nondum fuerat circumcisus, non parvum hinc sibi adsumit scandalum. Si enim et ita quis vult sentire, quod minas eis tendebat angelus, [2]qui transactis diebus statutis, id est Cap. CXVIII. (Cap. CXV.)

2. vestiri *A*. *Pro* aestimant *mallem* aestimat. 3. pellicias *A*. *Ubique*. 4. quod perimentum *A*.

Cap. CXVIII. *in abc. inscriptum est* Haeresis cvlpam filiorvm in parentes transfvndens. — 1. Mosi (*A*)*abc*. 2. qui *ego*. quia *libri omnes*.

scribit: „Fecit deus tunicas pelliceas, et induit Adam et mulierem eius. Illae ergo tunicae de pellibus erant ex animalibus sumptae: talibus enim oportebat indui peccatorem." Igitur obiectio quod deo indecens esset pelliceas tunicas hominibus parare, potius quam Origeni eius sectatoribus tribuenda est (v. Sixt. Sen. lib. V. Bibl. Sanctae annotat. 54. 55.): cui ut nonnulli occurrerent, dixerunt pelliceas tunicas in eo Geneseos loco significare arborum cortices: nam sicut animalium coria pelles dicuntur, ita et arborum cortices pelles appellantur. At Philastrius noster ad obiectum diluendum aliam init viam, dicens pelliceas tunicas minime designare primorum parentum corpora, sed declarari hoc modo deum de potentia divina dedisse eis sapientiam, ut facerent sibi corporum indumenta. Quod autem ait h. l. Philastrius, nempe septimo die accepisse dominum terram de limo et plasmasse eorundem corpora, omnino idem est quod affirmaverat etiam cap. 97., ubi agit de imagine dei in corpore humano: nam et ibi habet, quod septimo die dicit scriptura de Adam: „Et accepit dominus terram de limo, et plasmavit hominem quem fecit," cum tamen aperte scriptura dicat deum die septimo nihil creasse, sed omnia opera sua die sexta absolvisse, septima autem ab omnibus operibus quievisse, ut bene notavit Fabricius ad eum locum; quam ob rem opinionem Philastrii vocat incredibilem, et repugnantem communi sententiae, utpote quae opponitur scriptoris sacri narrationi, qui disertis verbis contrarium affirmat. (Galeard.)

Cap. CXVIII. — a. in Exodo] IV. 24., ad quem locum praeter interpretes conferenda est Io. Frischmuthi diatriba. et Vesperarum Gorinchemensium Auctor p. 5. seq. *(F.)*

octo, [3] in quo[b] oportuerat circumcidi masculum, non fecissent, deique praeceptum ita contempsissent, ideoque in [4] parva aetate constitutorum culpa filiorum non est illorum, quantum parentum eorum, ut scriptum est[c], unde, cum intelligeret quod culpa esset parentum, non infantis, *Statim*, inquit, *accepto calculo*[d] *circumcidit puerum mater eius*[e], *cuius visu sanguinis ilico recessit ab eodem angelus*[f], mortisque poenam, quam ei minabatur inferre, omni modo [5] removerat? Non enim [6] Moyses in illa hora dinoscitur circumcisus, sicut quidam opinantur[g], sed filius ipsius est circumcisus; quia quod ante sub patriarchis et lege iubebatur, tardo opere, non veloci, implebatur a populo aut parentibus quorundam, ut scriptum est[h].

Cap. CXIX. (Cap. CXVI.) Sunt quidam qui turbantur haeretici de Deuteronomio[a], in quo Moses, cum exiret de corpore[b] huncque librum conscriberet de quatuor libris repetendo, in quo veluti prioris legis firmamenta decernit, Christique carnalem praesentiam[c] [1] plus contestatur[d], non parvo

3. in quo octavo oportuerat *A*. in quibus oportuerat *b*. 4. pari *A*. 5. *Signum interrogationis, quod reposui post verbum* removerat *desideratur in omnibus editis.* 6. Moses (*A*) *abc*.

Cap. CXIX. *in abc. inscriptum est* Haeresis de libro Devteronomii. — 1. plus *om. A.*

b. in quo] In quo tempore.

c. parentum eorum ut scriptum est] Exscindendum nimirum esse eum qui filium suum octavo die non circumcidisset. Genes. XVII. 14. (*F.*)

d. accepto calculo] Sic LXX. ψῆφον, calculum, quos in hac voce sequitur Philastrius, cetera aliter exprimens. Hebraica versio Pagnini „petram,“ Vulg. „acutissimam petram.“ Cultellum petrinum circumcisioni adhibitum memorat Augustinus II. de Peccat. Orig. contra Pelagium 30. Non quod necessarium fuerit petrino cultello uti, sed festinanti matri talis culter primum occurrit, cum haec circa Arabiam Petraeam agerentur, ubi maior petrarum quam ferri copia est et usus, ut recte notatum a Lap. in Exod. IV., 25. De lapideis cultris, tam sacris quam profanis usibus adhibitis, plura apud Steph. Morinum Exerc. de Linguis par. 2. cap. 9. pag. 288 seq. Vide sis Munsterum quoque, ac Drusium in Criticis Sacris Ios. V. 2. (Galeard.)

e. mater eius] Sephora uxor Mosis Exod. IV. 25. (*F.*)

f. recessit ab eodem angelus] Vers. 26. „Καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ.“ (*F.*)

g. sicut quidam opinantur] Est haec etiam sententia eruditi viri Hermanni ab Hardt, quem si placet vide in libro de Circumcisione Iudaeorum c. 4. (*F.*)

h. ut scriptum est] Iosuae V. 5. et 7. (*Fabr.*)

Cap. CXIX. — a. haeretici de Deuteronomio] Obscurum est quid hac haeresi sibi velit Philastrius, nisi forte illud quod erraverint qui existimarunt in Deuteronomio non repeti eadem quae superioribus quatuor libris scripta fuerunt, sed tradi quae post illa Moysi accidissent. [Deuteronomium מִשְׁנֵה תּוֹרָה Deuteron. XVII. 18. Ios. VIII. 32. Philoni ἡ ἐπινομίς. Scacchi Myroth. p. 1026. Carpzov. p. 83. ad Schickardi Ius Regium.] (*F.*)

b. cum exiret de corpore] Non diu ante obitum. (*F.*)

c. Christique carnalem praesentiam] Verbis quae mox ex Deut. XVIII. adducuntur. (*F.*)

d. contestatur] Galeardus ad Fabricii adnotata haec profert: „Videtur Fabricio obscurum quid sibi hac haeresi

ducuntur errore aliter sentientes; [2] nam quae in lege, id est in Exodo [3] scripta sunt, eadem et in ipso libro[e] continentur. Solum autem hoc videtur plus ab eo dictum, quia addidit[f]: *Prophetam vobis suscitabit dominus deus vester de fratribus nostris, sicut* [4] *me audietis eum: erit autem* [5] *si quis*[g] *cum non audierit, radicitus eradicabitur.* Quidam enim putant [6] Deuteronomium dictum ab eo quod et in ipso[h] acceperit in monte iterum tabulas conscriptas lapideas, cum in Exodo bis[i] cognoscitur accepisse atque in montem ascendisse. Rationis est itaque[k] ut quod legis et gratiae[l] erat manifestaretur de Christo domino, ut quod in lege per umbram [7] celebrabatur, in [8] Christi carnali praesentia diffusa [9] caelesti gratia ex credentibus nuntiaretur, [10] ipsoque in libro conscriptum omnibus velut testimonio traderetur.

Quidam sunt haeretici[a] qui cum audiunt David dixisse in quinquagesimo psalmo quod, *In iniquitate conceptus sum, et in peccato peperit me mater mea*, aestimant ita dixisse prophetam quod ius nuptiarum legitimum iniquitatem esse dixerit atque peccatum: cum ante dicatur in Geneseos libro[b]: *Nascimini et multiplicamini, et* Cap. CXX. (Cap. CXVII.)

2. namque in *A*. 3. quae ante scripta sunt *A*. 4. me *om. b*. 5. ut si *b*. 6. Deuteronomium *A*. de Deuteronomio *reliqui*. 7. celebratur *c*. 8. Christi *A*. Christo *reliqui*. 9. caelestis *A*. 10. ipsoque *A*. ipsumque *reliqui*.

Cap. CXX. *in abc. inscriptum est* De nvptiarvm legitimarvm contemptoribvs. —

voluerit Philastrius, cum tamen satis aperte innuat ab haereticis hisce anonymis reiectum fuisse Deuteronomium, eo quod Moses in eo Christi carnalem praesentiam plus contestatur; dicit enim mox, quod eadem quae in Exodo scripta sunt, in ipso Deuteronomii libro continentur, solum autem hoc videtur plus ab eo dictum, quia addidit: „Prophetam vobis suscitabit dominus deus vester de fratribus nostris:“ deinde concludit conveniens fuisse, „ut quod legis et gratiae erat, manifestaretur de Christo domino, ipsoque in libro (Deuteronomii scilicet) conscriptum omnibus velut testimonio traderetur.“ Hoc porro referendum fortasse ad Samaritanos, quos dixerat supra cap. 7. quatuor tantum Moysi libros recipere: nam et ipsi Christum dominum uti dei filium non expectabant, quod Philastrius ibidem testatur: „Christum dominum dei filium, in lege et prophetis nuntiatum ante, non credentes.“

e. in ipso libro] Deuteronomio. (*F.*)

f. quia addidit] Deut. XVIII. 15. et 18. (*F.*)

g. erit autem si quis] Vers. 19. (*F.*)

h. quod et in ipso] Deuteron. V. 5. (*Fabr.*)

i. in Exodo bis] Exod. XXIV. 12. et XXXIV. 28. (*F.*)

k. Rationis est itaque] Sic. cap. 98. „*nullius rationis itaque.*“ (*F.*)

l. legis et gratiae] Supra pag. 224. [Ad Haer. 110.] (*F.*)

Cap. CXX. — a. Quidam sunt haeretici] Valentiniani aliique quos perstringit Clemens Alex. 3. Strom. p. 469. et Chrysostomus in Psalmum LI. 5. „Οὐ τοίνυν ὥς τινες ἀνοήτως ὑπέλαβον, τοῦ γάμου κατηγορεῖ, οὕτω νενοηκότες το Ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, ἀλλὰ τὴν ἄνωθεν ὑπὸ τῶν προγόνων τολμηθεῖσαν παρανομίαν εἰς μέσον προφέρει, κἀκείνην γεγενῆσθαι τῶν ῥευμάτων τούτων πηγήν.“ Confer Io. Potterum ad Clementem Alex. 557. (*F.*)

b. in Geneseos libro] Cap. I. v. 28. (*Fabr.*)

implete terram; et: *Honorandae nuptiae*[c]. Nam si ita quis senserit, ergo et iusti tot tantique [1]in iniquitate concepti sunt, [2]cum et in ventre sanctificati sint, ut patriarchae[d], prophetae[e], iudices[f], Hieremias[g] et Ioannes baptista beatissimus[h], ut scriptum est. Sed ignorant quod alio modo dixerit propheta David, non de naturali generatione, sed de transgressione Adae patris nostri et Evae, qui post transgressionem mandati pulsi de paradiso genuerant filios, atque inde, quasi matrem omnium, post iniquitatem transgressionis mandati [3]eam sic concepisse atque eam ita peperisse docuerit. Quomodo enim de se dicebat David in iniquitate conceptum et in peccato genitum, cum legitimo iure natus sit, electusque a deo[i] ad tantam regni gloriam peteretur, ut deo scriptum est? Non ergo hic in iniquitate [4]se conceptum aut in peccato genitum edocebat, sed parentes nostros Adam et Evam[k] voluit [5]ostendere, quod ante [6]admisso peccato, id est transgressione mandati, postea sic genuerit filios atque de eis nos omnes itidem parturierit. Ideoque post praevaricationem, *In dolore*[l] *parturies filios*, inquit, quia ergo de parentibus habemus illis prioribus praevaricationis iniquitatem communem carnis atque generalem ex haereditate prima descendentem in omnes, ut dixit apostolus[m]: *Sicut per unum hominem mors introivit in omnes homines*. Hoc enim ius coniugii a deo promulgatum laudatur quotidie ac benedicitur consuete[n]. Nam et quod erat primum

1. a. ... Bev. 2. cum et Bav. cum A. et b. 3. eam b. 4. se conceptum ... Bab. 5. intendere b. 6. admissum peccatum, id est transgressionem (A.B.)

c. Honorandae nuptiae] „Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι." Hebr. XIII. 4. (F.)
d. patriarchae] Gen. XXV. 23. (F.)
e. prophetae] Ierem. I. 5. (F.)
f. iudices] Iudic. XIII. 5. 7. XVI. 17. (Fabr.)
g. Ieremias] I. 5. (F.)
h. Ioannes baptista beatissimus] Luc. I. 15. (F.)
i. electusque a deo] 1 Sam. XVI. 12. 1 Chron. XXIX. 4. (F.)
k. parentes nostros Adam et Evam] Addendum hocce Philastrii suffragium aliis veterum de peccato originis testimoniis apud Vossium Historiae Pelagianae p. 145. (F.)
l. In dolore] „Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα." Genes. III. 16. (F.)
m. apostolus] Rom. V. 12. „Ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν." Haec verba, more suo, contracta Philastrius apposuit. (F.)
n. benedicitur consuete] Apud Iudaeos et Christianos semper obtinuit mos per εὐλογίαν sive benedictionem sacerdotalem nuptias solenniter inaugurandi, de qua vide sis Io. Seldenum in Uxore Hebraea lib. 2. cap. 28. et 29. Iac. Gretserum de Benedictionibus lib. 2. cap. 43. et auctorem Dissertationis Gallice editae: *Diss. historique sur l'usage de la benediction nuptiale*, Hist. Ouvrag. des Savans A. 1703. p. 23—72. ut praeteream scriptores alios de hoc argumento quos laudavi in Bibliographia Antiquaria c. 20. §. 3. Formulas veteres benedicendi coniugibus congessit Edmundus Martene ad calcem partis secundae libri 1. de Antiquis Ecclesiae Ritibus. (F.)

ostendit[o] tristitia, et quod Christi gratia [7]caeleste credentibus erat allatura magnum gaudium, nuntiavit dicens, *Si quis non regeneratus fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit*[p] *in regnum caelorum.* Ideoque in psalmo eo praescius futuri gaudii testatus est dicens, *Asperges me hyssopo*[q], *et mundabor, lavabis me, et super nivem dealbabor;* ut per eum nos etiam credentes in salutari baptismo cum eo pariter gratulemur.

Sunt quidam haeretici qui de divisione orbis terrae et partitione habitationis recte non sentiunt, disputantes quod Graeci coeperint aut Aegyptii aut Persae describere orbem terrae universum, non beatus Noë[a] suis filiis tribus post diluvium diviserit, dederit ac definierit et partierit ordine. Unde postea historiographi accipientes velut quasdam semitas[b] diversis sunt falsitatibus ementiti. Tribus itaque [1]filiis Noë, Sem, Cham et Iaphet omnem divisit orbem terrarum et tradidit. Sem quidem orientalia Indiae[c], Persarum, usque [2]ad partem aliquam meridiani, occidentis, septentrionis, usque Cap. CXXI. (Cap. LXVIII.)

7. coeleste *Babe.* caelestis *A.*

Cap. CXXI. *in abc. inscriptum est* De divisione orbis haeresis. — 1. suis filiis beatus Noë *A.* 2. in *A.* *Pro* Indiae, Persarum *facillima opera reposueris* Indiae et Persarum.

o. ostendit] David nimirum in verbis supra allatis Psal. LI. 5. (F.)
p. non intrabit] Iohann. III. 5. „Οὐ δύναται εἰσελθεῖν." (F.)
q. Asperges me hyssopo] Psal. LI. 7. de usu hyssopi σμηκτικῷ sive abstergente, videndus Cotelerius ad epistolam Barnabae cap. 8. p. 26. et D. Theodori Dassovii, τοῦ μακαρίτου, Diss. de Lustratione Hebraeorum, edita Witebergae A. 1692. (F.)
Cap. CXXI. — a. non beatus Noë] Si Georgium Syncellum pag. 45. audimus, Noë divino oraculo monitus, κατὰ τὸν θεῖον χρησμόν, inter filios suos orbem terrarum divisit anno aetatis 934. mundi 2576. At enim Iac. Perizonius pag. 288. Origg. Babylonic. totum hoc confictum esse putat ex male intellectis verbis Genes. XI. 4. πρὸ τοῦ διασπαρῆναι. Et magnus Bochartus lib. 1. Phal. c. ult. „*Non satis capio*," inquit, „*quomodo potuerit Noa inter filios orbem dividere, cuius multo maxima pars nondum erat cognita. Dices Noam fuisse prophetam, et orbis singulas partes dei revelatione sibi notas designasse filiis. Sed scriptura tacente nostrum non est haec divinare. Tamen huic sententiae Philastrius haesit ita mordicus, ut pro haereticis habeat hac de re dubitantes.*" (*Fabr.*)
b. semitas] Ex una scilicet falsitatis via semel aperta. (F.)
c. Sem quidem orientalia Indiae] Sulpicius Severus lib. 1. cap. 6. „*Sed filiis Noë ita divisus orbis fuit, ut Sem intra orientem, Iaphet occidentem, Cham mediis contineretur.*" Conferenda sunt quae praeter Syncellum Epiphanius haeresi LXVI. 83. Eutychius T. 2. Annal. pag. 52. seq. Chronicon Paschale pag. 26. Cedrenus p. 13. Freculfus lib. 1. Chron. c. 27. etc. Hisce e recentioribus iungendi praeter Bochartum in Phaleg, et eruditos interpretes ad Gen. X., Allatius ad Eustathii Hexaëmeron p. 237. seq. et Eduardus Bernhardus ad Flavii Iosephi Antiquitatt. lib. 1. c. 6. et Franciscus Bianchinus in Historia Veterum e Monumentis Illustrata c. 18. p. 203. seq., qui secutus Lactantium lib. 1. c. 11. inde putat Graecos finxisse divisionem inter Saturni filios Iovem cui oriens, Plutonem cui pars occidentis, et Neptunum cui maritima cum insulis obtigerunt. A Philastrio dissentit Auctor Recognitionum Clementis lib. 1. c. 30., ubi ait ex Noë liberis, „*seniorem fratrem* (Semum) *eam quae est in medio terrae suscepisse, in qua est regio Iudaeae: iuniorem vero* (Iaphetum) *orientis plagam sortitum esse, Chamum autem occidentis accepisse.*" (F.)

ad montem Libam, finesque ibi suum primogenitum habiturum fixa sententia confirmavit. Cham etiam secundo filio omnes Syrias et [3]dioeceses Aegypti, Africae, Aethiopum ingentem latitudinem prope fines tendentem oceani atque Hispaniarum censendo distribuit, possidendamque eam atque habitandam spiritu divino [4]pronuntiavit, in medio autem usque Cappadociam, id est Tauri montem, fines habere concessit. Tertio autem, Iaphet nomine, Cappadociam ingredientibus atque a Cilicia exeuntibus loca frigida, quae [5]sunt Armeniae, [6]Bosporici Ponti, Thraciae, Pannoniarum, Illyrici, Italiae et occidentis universas partes iussu divino ei statuendo attribuit. [7]Et de primo quidem [8]XXV generationes[d] numerat descendisse. De secundo XXXV[e], id est de Cham. De Iaphet autem, cui minor generatio numerabatur tunc temporis, id est [9]quintadecima tantummodo[f], [10]ei amplior optanda a beato Noë promittebatur in posterum affutura, dicente scriptura[g], *Dilatet dominus Iaphet*, [11]*habitet* [12]*in tabernacula Sem.* [13]Cui cum minori filio minor numerus generationum reperiebatur concessus tunc temporis, maior crescendo eidem numerus postea amplificabatur adventurus quam duobus eius fratribus, ut et media et extrema loca, id est Chananaeorum, Aegyptiorum, Afrorum Persarumque teneret imperia. De quo postea Romani sunt editi, victores orbis terrarum atque rectores universarum gentium. Unde cognoscimus Romanos, Latinos, Italos de Iaphet genus deducere, atque hos orbem terrarum sua sub ditione tenere quotidie[h], atque ante saepius tenuisse. [14]Si quid autem fal-

3. dioecesin *A*. 4. praenuntiavit *A*. 5. sunt *om. Bcbc*. 6. Bosphorici *A**. Bosphori *AB*. 7. Et *om. A*. 8. XX generationes *A*. 9. *Repono* quindecima. 10. et *A*. 11. et habitet *AB*. 12. in tabernacula *Ba*. in tabernaculis *Ab*. tabernacula *c*. 13. Cui eum *A*. cum *reliqui*. 14. Si quis autem Graecorum *A*.

d. XXV generationes] Genes. X. 22. seqq. ex Semi posteris memorantur XXVII. 1) Elam 2) Assur 3) Arphaxad 4) Lud 5) Aram 6) Cainan 7) Uz 8) Ul 9) Gater 10) Mosoch 11) Sala 12) Eber 13) Phaleg 14) Iectam 15) Elmodad 16) Saleth 17) Sarmoth 18) Iarach 19) Odorra 20) Aebal 21) Decla 22) Eval 23) Abimael 24) Saba 25) Uphir 26) Eveila 27) Iobab. *(F.)*

e. De secundo XXXV] Genes. X. 6. seq. ex Chami posteris numerantur XXX. 1) Chus 2) Mesraim 3) Phud 4) Chanaan 5) Saba Chusi F. 6) Evila 7) Sabatha 8) Rhegma 9) Sabathaca 10) Saba Rhegmae F. 11) Dadan 12) Nebrod 13) Ludum 14) Nephtalim 15) Enemetum 16) Labiim 17) Patrosonim 18) Chasmonim 19) Philistiim 20) Caphtorum 21) Sidon 22) Chettaeus 23) Iebusaeus 24) Amorrhaeus 25) Gergesaeus 26) Evaeus 27) Arucaeus 27) Asennaeus 28) Aradius 29) Samaraeus 30) Amathi. *(Fabr.)*

f. quintadecima tantummodo] Iapheti posteri Genes. X. 2—5. 1) Gamer 2) Magog 3) Madi 4) Iovan 5) Elisa Iapheti F. 6) Thobel 7) Mosoch 8) Thiras 9) Aschanaz 10) Riphath 11) Thogarma 12) Elisa Iovanis F. 13) Tharsis 14) Cetii 15) Rhodii. *(F.)*

g. dicente scriptura] Genes. IX. 27. „Πλατύναι ὁ θεὸς τῷ Ἰαφέθ." Alludit ad Iapheti nomen quod a verbo פתא dilatandi significationem habet.

h. quotidie] Illo nempe tempore quo haec Philastrius scribebat. *(F.)*

sitate Graecorum putatur esse [15]antiquum, temporale[i] modis omnibus ipsorum autoribus testantibus comprobatur, Solone[k] testante Atheniensibus quod ab Aegyptio audierit sacerdote[l], dicente ei: *Solon* [16]*Solon, Graeci vos semper estis novelli atque pueri. Graecus autem nunquam erit senex aut antiquus, neque doctrinam aliquam aut scientiam habetis antiquam, sed ab aliis raptam atque* [17]*invasam habetis, eamque diversis mendaciis immutatam exponitis, atque ita homines edocetis.* Plato enim in Timaeo ita dictitat. Nam post confusionem linguarum tunc nomina diversa coeperunt emanare, atque inde sumentes Graeci historiographi duo aut tres diversa velut [18]monumenta conscribentes, temporalitatem[m] cum suam volunt obumbrare atque abscondere, a suis testibus mendacissimi iudicati sunt atque comprobati. Cum enim quinquaginta de ipsis consentiunt de antiquitate nostra, id est Graeci, Aegyptii, Chaldaei, Syri, duo autem aut tres dissentiunt, iustius est multis consonantibus in unum quam duobus aut tribus dissonantibus historiographis acquiescere, quia multi illi verius quam duo edixerunt.

[1]Est et haeresis quae dicit sub Deucalione et Pyrrha[a] diluvium Cap. CXXII.
fuisse [2]antiquius quam quod sub [3]Noë factum [4]est. Quod pagani (Cap. CXIX.)
transferentes mutatis nominibus impio modo et arcam velut in

15. antequam *A*. 16. Solo *B*. 17. invisam *b*.
Cap. CXXII. *in abc. inscriptum est* De diluvio haeresis. — 1. Alia est haeresis *A*. 2. antiquissimum *A*. 3. Noe beato *A*. 4. est *om. b*.

i. temporale] Recentis et non adeo longae retro aetatis. Ita supra c. 109. et 111. et mox hoc ipso capite: „*temporalitatem cum suam volunt obumbrare,*" et proximo c. 119. „*quod est temporalitatis in paganitate vanissima.*" *(F.)*

k. Solone] Apud Platonem, Timaeo p. 474. „Ὦ Σόλων, Σόλων, Ἕλληνες ἀεὶ παῖδές ἐστε, γέρων δὲ Ἕλλην οὐκ ἔστιν -- νέοι ἐστὲ τὰς ψυχὰς πάντες· οὐδεμίαν γὰρ ἐν αὐταῖς ἔχετε δι' ἀρχαίαν ἀκοὴν παλαιὰν δόξαν, οὐδὲ μάθημα χρόνῳ πολιὸν οὐδέν." Eundem locum laudant Iustinus Martyr Cohortatione ad Graecos p. 13. Cyrillus l. in Iulian. p. 15. Chalcidius p. 12. aliique quam plurimi. *(F.)*

l. ab Aegyptio audivit sacerdote] Proclus in Timaeum p. 31. (ex Manethone ut suspicor) referens nomina sacerdotum Aegyptiorum, cum quibus Solon in variis Aegypti provinciis versatus fuit, coniicit hunc qui verba ista ad eum dixit, fuisse sacerdotem Saiticum, nomine *Pateneït*: „Ἐνέτυχε δὲ Σόλων ἐν Σάει μὲν ἱερεῖ ὀνομαζομένῳ Πατένεϊτ, ἐν Ἡλιουπόλει δὲ Ὠχλαπὶ, ἐν Σεβεννύτῳ δὲ Ἐθιμῶν, ὡς αἱ τῶν Αἰγυπτίων ἱστορίαι λέγουσιν. Καὶ ἴσως οὗτός ἐστιν ὁ Σαΐτης ἱερεὺς ὁ πρὸς αὐτὸν τὰ ἑπόμενα λέγων." *(Fabr.)*

m. temporalitatem] Brevitatem per quod duravere temporis. *(F.)*

Cap. CXXII. — a. sub Deucalione et Pyrrha] Res decantata poëtarum et aliorum scriptorum monumentis, de qua nolo verbum addere post ea quae viri docti ad Ovidium I. Metamorphos. Franciscus Bianchini Veronensis in eruditissimo opere quod Italice edidit Rom. 1699. 4. de Historia Veterum Monumentis Probata c. 17. p. 187. seq. Octavius Falconerius de Numo Apameensi, typum diluvii Deucalionei exhibente Rom. 1667. et Tomo X. Thesauri Antiquitatum Graecar. Gronoviani, Georgius item Schubartus in Enarratione Parergica Metamorphoseos Ovidianae de Diluvio Deucalionis, in eodem tomo X. obvia et Ienae 1684. 4. separatim in lucem data. *(F.)*

Graecia[b] fuisse post diluvium adserunt, et quod est temporalitatis[c] in paganitate vanissima, ab eis velut antiquum cum multo mendacio praedicatur. Et quod factum est in Thessalia loco brevi, velut factum ubique, id est in [5]omni mundo, a paganis furacibus edocetur. Quod[6] fuit quidem post annos in Thessalia[d], [7]in loco inferctum modico[e], illud autem diluvium in omni seculo[f] factum est, sicut et eorum scriptura[g] testatur gentilium.

Cap. CXXIII. (Cap. CXX.) Alia est haeresis quae dicit secundum XII [1]zodia[a] nasci homines[b], sicut mathematici illi vanissimi[c] totiusque erroris et sceleris adsertores, haecque audientes interdum indocti quam plurimi lege dei dimissa[d] mathematicorum inservire non dubitant vanitatibus. unde completur apostolica sententia[e]: *Coluerunt et servierunt creaturae potius quam creatori*; et iterum[f]: *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam, secundum elementa*

5. omni mundo *A*. omni *om. abc*. 6. fuit *c*. fit *reliqui*. 7. inferctum *ego*. inter Oetam et Pindum *Fabricius* interdum *libri omnes*.

Cap. CXXIII. *in abc. inscriptum est* DE SIGNIS ZODIACI ET ORTV HOMINVM. — 1. Zodia nasci *AB*. Zodiaci signa *b*. Zodiaci signa nasci *ac*.

b. arcam velut in Graecia] Haerentem in monte Parnasso. Vide Plutarchum de Sollertia Animalium p. 968. Lucianum de Dea Syria T. 2. pag. 661. *(Fabr.)*

c. quod est temporalitatis] Quod ante non adeo multa saecula contigit, circa a. 1514. ante natum Christum: octingentis amplius post diluvium a Mose descriptum annis. Vide Scaligerum ad Eusebii num. CCCCXC. *(F.)*

d. Quod fuit quidem post annos in Thessalia] Priores editiones minus bene: *quod fit*. *(F.)*

e. in omni interdum modico] Ponit *interdum* pro *interea*, ut Seneca epist. 95. „*qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum.*" Si MSti codices suffragarentur, pro *interdum* legerem *inter Oetam et Pindum*. *(F.)*

f. in omni seculo] Per totum orbem terrarum. Sic infra capite 120. „*quatuor angulis seculi*", id est mundi. *(F.)*

g. sicut et eorum scriptura] Gentiles poetae ubi diluvium Deucalioneum describunt, illud toto orbe terrarum aiunt praevaluisse. *Omnia pontus erant, deerant quoque littora ponto.* *(F.)*

Cap. CXXIII. — a. zodia] Ζώδιον signum caeleste dixit Philastrius Graeca voce, eodem modo quo supra c. 109. nomen idoli a Graeca formatione trahit, quasi sit εἴδους δόλος, formae praevaricatio, ut etiam cap. 85. *biothanatos*, et c. 103. *pogonias* vocat: imo c. 129. habet „*ana* septuaginta duo," quod in Latino scriptore incredibile fortasse videri posse ait Fabricius eodem loco. (Galeard.) Cf. Salmas. de Annis Climacter. p. 5.

b. secundum XII zodia nasci homines] Longaevos vel brevis aevi, felices vel infelices, prout horoscopus thematis natalitii in gradum hunc vel illum zodiaci inciderit. Praecipue Philastrii aevo stellarum viribus humana adstringi opinabantur Priscillianistae, ut constat e Leonis Magni epistola 15. (93.) ad Turibium. *(F.)*

c. mathematici illi vanissimi] Astrologi genethliaci. Vide si placet quae notavi ad Sextum Empiricum p. 214. *(Fabr.)*

d. lege dei dimissa] Quae divinationes eiusmodi prohibet Levit. XX. 6. et 27. Deuter. XVIII. 10. Iesa. VIII. 19. *(Fabr.)*

e. apostolica sententia] Rom. I. 25. „Ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα." *(F.)*

f. et iterum] Coloss. II. 9. „Βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου καὶ οὐ κατὰ Χριστόν, ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς." *(F.)*

mundi[g], *et non secundum Christum; quoniam in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Ergo ignorant quod [2]zodia ista XII, quae ab illis dicuntur, diversa sunt climata, diversaeque regiones in orbe terrarum a deo dispositae ut inhabitentur locorumque ac temporum diversa temperamenta statuta sint, ut calidum, frigidum, siccum et humidum [3]e quatuor angulis seculi[h], e quibus cum veluti pleni qualitate fontes exuberant flatu, respirantes in invicem virtute nimia insita proprie mixtioneque existente salubri, rursum cum diffunditur eorum ubique mixtio, amoena temperies salutis inde cunctis habitantibus subministretur, atque ita divina potentia mortalibus vita dulcis et prospera concessa a domino et impertita non ignoratur.

[1]Nec deest haeresis quae dicit animas [2]venenariorum[a], sceleratorum et homicidarum et aliorum talium transire in daemones[b] ac pecudes et bestias et serpentes; ignorantes quod anima hominis cum exierit de seculo, sive bona sive mala, id est pia atque impia, ab angelo[c] ducitur in locum statutum, ut in futurum percipiat iuxta quod gessit in hoc seculo constituta. Si quis autem hoc ita putaverit fieri, paganitatis et vanitatis philosophorum[d] magis quam Christianitatis videtur [3]habere consortium, cum dicat apostolus[e], *Omnes* Cap. CXIV. (Cap. CXXI.)

2. Zodia ista *ABac*. Zodiaci ista signa *b*. 3. e quatuor *A*. ut quatuor *reliqui*. quatuor *Galeardus*.

Cap. CXXIV. *in abc. inscriptum est* DE ANIMABVS SCELERATORVM HAERESIS. — 1. Alia est haeresis *A*. 2. venenariorum *ego*. venerariorum *A*. foenerariorum *reliqui*. 3. ambire *A*.

g. elementa mundi] Astra. Vide supra pag. 122. et 215. [h. e. adnott. ad cap. 61. 109.] *(F.)*

h. quatuor angulis seculi] Mundi cardinibus, e quibus ventorum potens quaternio. *(F.)*

Cap. CXXIV. — a. venenariorum] Qui iniquo foenore premunt inopes. Foenerarios et subdolos iungit Firmicus III. 8. Mathes. Cato de Re Rustica prooemio: „*Maiores nostri sic habuerunt, et ita in legibus posuerunt, furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli.*" *(Fabr.)*

b. transire in daemones] In indice Augustini cap. 78. haec haeresis *Tertulliorum* dicitur: apud Isidorum, Honorium, Rabanum et Gratianum, eadem tribuitur *Tertullianistis*. In Tertulliani tamen certe scriptis, quae exstant, illa neutiquam defenditur. Vide Iac. Pamelium paradoxo Tertullianeo XI. Ab Auctore Praedestinati cap. 78. parum apte huic haeresi qui adstipulantur, vocantur *Peripneumones*. Origeni praeter rem impingi ostendit Io. Baptista Crispus de Philosophis caute Legendis p. 464 sqq. *(F.)*

c. ab angelo] Vide interpretes ad Lucae XVI. 22. et S. Macarium homilia XXII. Iudaeorum hanc fuisse sententiam disces etiam ex versione Samaritana Genes. V. 24. et Targum Cantic. IV. 12. Confer Iac. Vindeti librum de Vita Functorum Statu p. 46. et 70. *(F.)*

d. paganitatis et vanitatis philosophorum] Maxime eorum qui ex Pythagorae schola, vel Platonis, dogma de metempsychosi sive animorum in alia non humana solum sed aliorum etiam animalium corpora transmigratione defensitarunt. Ab Aegyptiis haustam illam doctrinam notat Zacharias Mytilenaeus episcopus libro Contra Mundi Aeternitatem scripto p. 184. *(F.)*

e. apostolus] 2 Cor. V. 10. „Τοὺς γὰρ

nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque ea quae gessit in hoc corpore; et iterum[f]. [4]*In inferno autem quis confitebitur tibi?* Animae itaque natura non vertitur in naturam alteram[g], sed cum voluntate[h] contemnit ac negligit dei praeceptum, studiisque legitimis ac salutaribus inhaerere dissimulat[i], futuro iudicio poenarum se dedicans, non [5]alia nisi morum causa pecudibus cognoscitur comparanda, non natura, sed moribus, ut scriptum est[k]. Non ergo naturae pecudum, sed moribus in hoc seculo similes efficiuntur huiusmodi homines pagani, Iudaei, et alii [6]quam plurimi. Nam et salvator Iudaeis cum diceret[l], *Vos de diabolo estis patre vestro*, non natura, [7]sed sceleratis moribus et beluinis sensibus [8]similes arguendo et indicando manifestabat. Et Ioannes Iudaeis[m] dixit: *Progenies [9]viperarum.*

Cap. CXXV. Aug. CXXII. Alii sunt haeretici[a] qui dicunt dominum in infernum descendisse, et omnibus post mortem etiam ibidem renuntiasse, ut confitentes ibidem salvarentur, cum hoc sit contrarium [1]dicenti prophetae David[b]: *In inferno autem quis confitebitur tibi?* et apostolo[c]:

4. quod non derelinques animam meam in infernum. Confitebitur tibi. Animae itaque *A*. 5. aliis morum causa nisi pecudibus *A*. 6. quam *om. A*. 7. sed *om. b*. 8. eos similes *A*. 9. viperarum etc. *(A)b*.

Cap. CXXV. *in Ab. inscriptum est* HAERESIS DE CHRISTI DESCENSV AD INFEROS. — 1. dicente propheta *A*.

πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν." Quae sequuntur verba, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε κακόν, brevitatis causa Philastrius et hoc loco et c. 122. praetermisit. Rufinus in Symb. p. 26. „*ut recipiat unusquisque propria opera sua, prout gessit sive bona, sive mala.*" (*F.*)

f. et iterum] Psal. VI. 5. „Ἐν δὲ τῷ ᾅδῃ τίς ἐξομολογήσεταί σοι;" (*F.*)

g. in naturam alteram] Daemonum vel bestiarum, ita enim statui a quibusdam supra dixerat, impiorum animas in daemones transire vel bestias. (*F.*)

h. voluntate] Sponte, liberi abusu arbitrii. (*F.*)

i. dissimulat] Id est, renuit, negat, recusat. Sic apud Augustinum Serm. 121. de diversis cap. 22. „*Si ergo digne perierunt, qui Noë aedificante arcam dissimulaverunt: quid digni sunt qui Christo aedificante ecclesiam a salute dissimulent?*" (*F.*)

k. ut scriptum est] Psal. XXXII. 9. 2 Petr. II. 22. et aliis in locis, ubi cum animalibus homines impii conferuntur. (*Fabr.*)

l. cum diceret] Ioh. VIII. 44. „Ὑμεῖς ἐκ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ." „*Non quia diabolus creavit, sed quia vos eum imitamini,*" inquit ad illum locum Augustinus. (*F.*)

m. Iohannes Iudaeis] Matth. III. 7. „Γεννήματα ἐχιδνῶν." Similiter ad Iudaeos Christus ipse Matth. XII. 34. XXIII. 33. (*Fabr.*)

Cap. CXXV. — a. Alii sunt haeretici] Citatur praesens Philastrii locus a Gregorio Magno lib. VI. Epist. 15. Danaeus ad Augustin. c. 79. hanc haeresin vocat *Liberatorum*, Auctor Praedestinati c. 79. *Adcerditarum*. Non Origeni autem solum eiusque praeceptori Clementi Alex., sed multis etiam aliis ecclesiae doctoribus placuisse hoc quod haeresibus praesenti capite Philastrius adscribit, docent Allatius diss. 2. de Libris Ecclesiasticis Graecorum p. 244. seq. et Cotelerius ad Hermae Pastorem lib. 3. c. 16. p. 117. (*F.*)

b. prophetae David] Psal. VI. 5. supra c. 121. (*F.*)

c. et apostolo] Rom. II. 12. „Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται." (*Fabr.*)

Quotquot sine lege peccaverunt, sine lege peribunt. Sed [2]et dicit[d]: *Remissius erit quibusdam quam civitati illi quae non crediderit*, apostolorum quippe doctrinae [3]et evangelii. In comparatione multarum poenarum dicit sustinere eos minora tormenta quam illos, non tamen salvari eos hac ratione affirmat. Nam poëtas falsos et vanos philosophos[e] qui aestimant posse salvari, rebelles deo, errant illis peius et a veritate dissentiunt, cum semina impietatis paganae non alii nisi illi poëtae vani et philosophi deorum dearumque appellationes hominum sensibus seminaverint, cum propheta [4]clamet de futuro iudicio, ut hic ei dimitteretur in paenitudine, dicens[f], *Remitte mihi ut [5]refrigerem, priusquam vadam et iam non ero amplius.* Si ergo iusti peccantes, et in hac adhuc vita vix acceperunt paenitentiam paenitentes, ut ait [6]Solomon[g], et, *Si iustus vix salvabitur, impius et peccator ubi [7]parebit?* Nam si deum esse credidissent[h], deorum et dearum turpia nomina non seminassent, et in descensione Christi in infernum veniam impetrassent[i]. Cum ergo impii [8]et hostes dei sint ubique, quomodo post mortem ibi confitentes salvabuntur? cum apostolus doceat[k] quod omnem hominem mori oportet, postque hoc iam iudicari. [9]ut scriptum est[l], ante tri-

2. cum *A*. 3. et evangelii *Bac.* evangelii *A*. et evangelio *b*. 4. clamat *c*. 5. refrigerer *(A)b*. 6. Salomon *(A)b*. 7. parebunt *(A)b*. 8. et *om. b*. 9. *Verba* ut scriptum est *et quae inde sequantur usque ad illa Cap. CXXVII.* cum simpliciter ita confitetur *non habet A*.

d. Sed et dicit] Matth. XI. 22. „Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἢ ὑμῖν." Et 24. „Πλὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι γῇ Σοδόμων ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἢ σοί." (*F.*)

e. poëtas falsos et vanos philosophos] Prae cetero gentilium vulgo Pythagoram aliquem vel Homerum suppliciis inferorum liberatum, ideo videtur Philastrio etiam incredibilius, quoniam illi veluti doctores et promachi errorum ethnicorum gravioribus etiam poenis digni sint. (*F.*)

f. dicens] Psal. XXXIX. ult. „Ἄνες μοι ἵνα ἀναψύξω πρὸ τοῦ με ἀπελθεῖν καὶ οὐκέτι μὴ ὑπάρξω," ad quem locum Origenes in Catena, „ἐὰν μὴ ἀφῇς μοι τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἀναψύξω πρὶν ἀπελθεῖν ἐκεῖ, οὐχ ἕξω μετανοίας καιρόν." „*Nisi* (in hac vita) *dimiseris mihi peccatum et refrigeratus fuero antequam vadam eo, non habebo tempus paenitendi.*" (*F.*)

g. Solomon] Proverb. XI. ult. „Εἰ ὁ μὲν δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται;" Laudat Petrus apostolus 1 Epist. IV. 18. (*F.*)

h. si deum esse credidissent] Quia a veri dei agnitione aberrabant idololatrae, hinc athei et numinis expertes esse dicuntur Ephes. II. 12. Uti Stoicorum etiam iudicio malus et impius est atheus, ὁ δὲ φαῦλος ἄθεος, ut est apud Laërtium VII. 119. (*F.*)

i. veniam impetrassent] Gregorius Magnus lib. VI. Epist. 15. ad Georgium presb. et Theodorum diaconum Cpol. „*Agnovi quod dilectio vestra dixisset omnipotentem dominum salvatorem nostrum Iesum Christum ad inferos descendentem omnes qui illic confiterentur eum deum salvasse atque a poenis debitis liberasse. De qua re volo ut fraternitas vestra longe aliter sentiat. Descendens quippe ad inferos solos per suam gratiam liberavit qui eum et venturum esse crediderunt et praecepta eius vivendo tenuerunt.*" (*F.*)

k. apostolus doceat] Hebr. IX. 27. „Ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις." (*F.*)

l. ut scriptum est] Rom. XIV. 10.

bunal Christi, et recipere[m] secundum [10]quae gessit in hoc seculo. Salvator autem confirmat dicens de illis quod nec patri crediderint[n]; unde etiam eos iudicandos[o] declaravit: qui autem credidit in patrem antequam Christus veniret in carnem, transiit de iudicio impiorum[p]. In comparatione autem peccatorum atque impiorum diversitas est poenarum atque plagarum[q]; non plena amborum est absolutio, sed diiudicationis iustitia, et secundum peccatum condigna repensio, illis etiam qui sub Noë ab aqua absorpti fuerant, ut scriptura docuit[r].

Cap. CXXVI. (Cap. CXXIII.) Est et alia haeresis quae de [1]censu animae[a b] ambigens ex elementis eam consistere opinatur, ut multi philosophi[c] vanissimi, nunc de igne[d], nunc de aqua[e], nunc de spiritu[f], nunc de materia[g],

10. ea quae *b*.
Cap. CXXVI. *in abc. inscriptum est* Haeresis de anima hominis. — 1. censu *Baluzii marg.*, sensu *Bal.*

„Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ." *(F.)*

m. et recipere] 2 Corinth. V. 10. Vide supra cap. 121. *(F.)*

n. quod nec patri crediderant] Ioh. VIII. 12. 55. *(F.)*

o. iudicandos] Ioh. XII. 48. *(F.)*

p. transiit de iudicio impiorum] Ioh. III. 18. *(F.)*

q. diversitas est poenarum atque plagarum] Uti gradus diversos gloriae dari in coelestibus praemiis, docuit noster ex Ioh. XIV. 2. supra c. 82. Tertullianus in Scorpiace cap. 6. „*quomodo multae mansiones apud patrem, si non pro varietate meritorum, quomodo et stella a stella distabit in gloria, (1 Cor. XV. 41.) nisi pro diversitate radiorum?*" quem minorem gradum Philastrius dixerat *dignitatis minorem* vel *detrimentum* c. 82. et 89. Sic poenarum quoque et suppliciorum apud inferos diversas ac differentes mensuras tradit ex communi veteris ecclesiae doctrina secundum Luc. XII. 47. Matth. XI. 24. etc. Vide Isidori Pelusiotae Epistolas IV. 42. et V. 220. 221. 222. et quae collegerunt Allatius de Purgatorio p. 232. seq. Suicerus Thesauro p. 91. etc. *(F.)*

r. ut scriptura docuit] 1 Petr. III. 20. *(Fabr.)*

Cap. CXXVI. — a. de censu animae] Hoc est de origine animae. Saepissime ita usurpavit Tertullianus vocabulum *censum*, et verbum *censeri* pro originem ducere.

b. de censu animae] Ita malui quam quod in aliis *de sensu*. Nam censum vocat naturam qua aliqua res censetur, uti de anima etiam hac voce utitur Tertullianus. *(F.)*

c. ut multi philosophi] Vide Plutarchum de Placitis Philos. IV. 2. seq. Galeni Histor. Philosoph. c. 16. Stobaei Eclog. Phys. p. 93. seq. Ioannem Philoponum Prolegom. et Aristotelem 1. de Anima, Nemesium c. 2. Macrobium lib. 1. in Somn. c. 14. Iustinum Martyrem Cohortatione ad Graecos pag. 8. Theodoretum V. Therapeut. p. 72., et quae viri docti ad Hermiae irrisionem Gentilium c. 2. et Tertullianum de Anima c. 5. *(F.)*

d. nunc de igne] Anima ignis, et πυρῶδες σύγκριμα ex mente Democriti, Hippocratis, Hipparchi. Ex mente Heraclidis Pontici, lux; Heraclito scintilla stellaris essentiae. *(F.)*

e. de aqua] Thaletis et Hipponis haec opinio, sed et Aegyptiorum, animam ὕδωρ γονοποιὸν esse existimantium. Vide Tho. Galeum ad Iamblichum de Aegyptior. Mysteriis p. 303. *(F.)*

f. de spiritu] Spiritum pro καπνῷ et ἀναθυμιάσει hoc loco accipe, ut Stoici animum habebant πνεῦμα νοερὸν καὶ θερμόν. Vide interpretes ad Sapient. II. 3. *(Fabr.)*

g. de materia] Στοιχεῖον ἀπὸ στοιχείων, ex quinta nescio qua substantia, Critolaus et Peripatetici. *(F.)*

nunc de fonte[h], nunc de atomis[i], nunc quasi aëra[k] esse animam hominis suspicantur, cum anima facta sit a domino, ex nihilo scilicet, ut scriptum est[l]: *Qui fecit ex nihilo omnia, ut essent quae non erant.* Anima itaque a deo facta imago dei appellata est, post angelorum creationem[m] scilicet: minor enim est homo quam natura angelorum, ut scriptum est[n]: *Minuisti eum paulo minus ab angelis.* Si autem legis mandata servaverit[o], tunc erit sicut angeli[p]. Si ergo angeli servi dei[q] sunt sub lege positi, quanto magis et hominis anima sub lege, quae est praedicata? Si [2]servarit quod ei praeceptum est, tunc debet dicere quod ait dominus apostolis[r]: *Quod et si feceritis omnia, dicite quod servi sumus inutiles.*

Alia est haeresis[a] quae dicit de salvatore quod primum fuerit apud patrem[b] et sic natus sit, et [1]cum simpliciter[c] ita confitetur, diversa hominibus scandala subministrat. Esse enim ante, et postea nasci, contrarium est modis omnibus. Et quamvis generatio ipsius duplex sit, una divinitatis indefinita ac sempiterna, altera incorporationis per virginem temporalis, [2]at non est dubium tamen quod secundum divinitatem debemus cognoscere quod neque de- Cap. CXXVII. (Cap. CXXIV.)

2. servaverit *b*.
Cap. CXXVII. *in abc. inscriptum est* De Christi nativitate haeresis. — 1. *Verbis* cum simpliciter *pergit A.* 2. et non est dubium. Tamen secundum *A.*

h. nunc de fonte] Fons sive crater animarum in caelis praeexistentium, ex quo illas deducit Platonis schola. *(F.)*

i. nunc de atomis] Ut schola Epicuri. *(Fabr.)*

k. nunc quasi aëra] Anima ἄνεμος, ἀεροειδὲς σῶμα, Anaxagorae et Anaximeni. *(F.)*

l. ut scriptum est] Sapient. I. 14. Vide supra cap. 80. ubi idem locus laudatur. *(F.)*

m. post angelorum creationem] Non modo tempore sed etiam dignitate inferior homo angelis. Creatio angelorum, ut mox angelorum natura ponitur pro angelis ipsis qui sunt creatio i. e. res creata a deo. *(F.)*

n. ut scriptum est] Psal. VIII. 5. „Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους." Vide interpretes ad Hebr. II. 9. et dissertationem ad illum locum D. Tho. Ittigii, τοῦ μακαρίτου, quae in eius variis opusculis legitur. *(F.)*

o. Si autem legis mandata servaverit] Legis mandata servantibus vitam sempiternam promittit salvator Luc. X. 28., sed et non valentibus perfecte illa implere, credentibus autem, fides imputatur in iustitiam Rom. IV. 5. *(F.)*

p. sicut angeli] Ἰσάγγελος Luc. XX. 36. *(F.)*

q. angeli servi dei] Λειτουργικὰ πνεύματα Hebraeor. I. 14. *(F.)*

r. quod ait dominus apostolis] Luc. XVII. 10. Infra cap. 125. „*servi nequissimi.*" *(F.)*

Cap. CXXVII. — a. Alia est haeresis] Apud Auctorem Praedestinati et Augustinum c. 80. nullum nomen haereseos huius occurrit: quod Danaeus ad Augustinum non adeo commode fecit *Nativitariorum* vel *Initiariorum.* *(F.)*

b. primum fuerit apud patrem] Nullam propriam habens ὑπόστασιν, latens veluti in patris essentia, antequam ille vellet eum ὑποστατικῶς ex se prodire, mundum per eum conditurus. Fuit haec sententia veterum quorundam ut Tertulliani c. 3. contra Hermogenem. Vide Georgi Bulli Defensionem Fidei Nicaenae sect. 3. c. 5. et 10. p. 337. 398. Petavium Dogm. Theol. de ss. trinitate lib. 1. *(F.)*

c. simpliciter] Aperte, nec satis consideranter. *(F.)*

fuit aliquando esse cum patre[d], neque qui erat cum patre semper, ex semetipso erat[e], et non de patre genitus noscebatur, ut quidam suspicantur aberrantes. Utrumque ergo si bona interpretatione profertur, [3]rectum et fidei firmamentum ostenditur, ut [4]et genitum eum cognoscamus de patre proprie hunc unicum filium, non tamen in tempore, sed ante omnia secula omnemque creaturam esse genitum de patre proprie cognoscamus atque credamus, ut condecet, cumque patre eum in perpetuum manere atque semper mansisse non ignoremus. Nulla est ergo separatio aut contrarietas inter esse semper et fuisse et genitum esse. Nam semper esse [5]propter [6]sempiternitatem dicitur, ne temporalis filius aestimetur, genitum autem dicit quia non [7]ex semetipso, sed de patre natum cognoscit ecclesia praedicans. Non ergo disiungendum est unum ab altero, sed coniungenda est sempiternitas filii, et generatio cum sempiternitate copulanda, deque patre ita est credenda ac detinenda confessio, ut unus nobis pater genitor et unus [8]nobis filius unicus patris, proprie quippe genitus de patre, cognoscatur. Ergo semper esse et genitum esse pia [9]fide est aequum: ut sempiterna eius generatio non temporalis sit, et filii unigeniti de patre et cum patre vera proprietas ac sempiternitas non ignoretur. Si quis autem primum confitetur esse eum ingenitum, et sic postea fuisse genitum de patre, ignorat quid confitetur. Cum enim unam putat evadere haeresim[f], incurrit [10]in alteram peiorem, ingenitum filium confitendo, imo potius et patrem et filium denegando, duoque ingenita praedicando, et unius patris ingeniti et unius filii unigeniti de patre proprie denegando veritatem.

Cap. CXXVIII. (Cap. CXXV.) Sunt quidam haeretici qui de Pharaone ita arbitrantur dixisse dominum per [1]Moysen, quod, *Ad hoc excitavi te*[a], *ut ostendam in te virtutem meam*; et, *Indurans indurabo*[b] *cor Pharaonis, ne dimittat vos*. Et ait apostolus[c], *Ergo neque volentis neque currentis, sed miserentis dei est*. Sed haec non definiens dicit apostolus, sed disputans atque edocens quod verum est, ne ita deum dixisse quis aestimet; debet enim attendere quod ait dominus, *Ut ostendam in te quippe omnem virtutem meam*[d], id est magnanimitatem, bonitatem, sustinentiam, quae est utique omnibus [2]hoc effusa in seculo. Cum enim ei dicit, omni homini dicit, in corpore constituto, in prosperitate quippe, facultate ac potentia temporali, annuntiat, qui cum ad divitias attendunt, segniores ac negligentiores efficiuntur circa dei Christi timorem et gratiam, suaeque ita [3]usque ad finem salutis obliviscuntur, ac timoris dei efficiuntur immemores. Cum enim tribularetur ipse Pharao, invitus dominum cognoscebat, ut scriptum est[e]. Cumque iterum dimittebatur a deo, revertebatur ut canis[f] ad suum vomitum. Ideoque omnium paganorum, Iudaeorum, haereticorum divitumque animae [4]ac peccantium pariter in prosperitate contemptrices dei reperiuntur interdum: ideo eruditio[g] utilis est humano generi in omnibus atque salutaris, dicente propheta[h], *Bonum mihi est, domine, quod humiliasti me, ut discam iustificationes tuas;* et iterum[i] de obiurgatione, *Cum occidebat*, inquit, *dominus Iudaeos, tunc inquirebant eum, et vigilabant* [5]*ad eum*. Non itaque dicit beatus apostolus, ut non curramus aut non velimus[k] servire deo, sed primum debemus nostra currere voluntate[l], deinde non cum praesumptione et iactantia, quasi nostra vir-

3. rectae fidei *A*. [illegible] 4. et *om. A*. 5. propter *om. A*. 6. sempiternam durationem dicitur *b*. 7. a semetipso *A*. 8. nobis *om. A*. 9. fides *A*. 10. in *om. A*.

Cap. CXXVIII. [illegible] habet HAERESIS DE INDVRATIONE DEI. — 1. Mosen *A b*.

d. quod neque defuit aliquando esse cum patre] Ita ut nunquam pater non habuerit filium, sed idem semper et deus et pater fuerit, ut utar verbis Arnobii in Conflictu cum Serapione pag. 523. *(F.)*

e. neque, qui erat cum patre semper, ex semetipso erat] Quoniam omne quod in patre est, ex semetipso est et ἀγέννητον subsistit, itaque si filius ante generationem fuisset ἀγέννητος in patre, oporteret illum quoque tunc fuisse ex semetipso et ἀγέννητον. *(F.)*

f. unam putat evadere haeresin] Arianorum, τὸ ὁμοούσιον et aeternitatem filii negantium. *(F.)*

Cap. CXXVIII. — a. excitavi te] העמדתיך Exod. IX. 16. ἐξήγειρά σε Rom. IX. 17. Vide si placet ad loca haec recte intelligenda B. Wolfgangum Franzium in praeclaro de Interpretatione Scripturae opere. *(F.)*

2. hoe *om. A*. 3. usque *om. A*. 4. ac *om. b*. 5. ad deum *suspicatur Fabricius*.

b. Indurans indurabo] Exod. IV. 21. אני אחזק et VII. 3. אני אקשה. ἐγὼ σκληρυνῶ. Philastrius ex memoriae lapsu pro *indurabo* scripsit *indurans indurabo*. *(F.)*

c. apostolus] Rom. IX. 16. „Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος θεοῦ," quo in loco paronomasiam trium vocum hebraicarum רחה רצה רוץ notat Mericus Casaubonus Diatriba de Linguis p. 84. et in notis ad Optatum lib. 2. cap. 20. *(F.)*

d. omnem virtutem meam] Exod. IX. 16. et Rom. IX. 17. „Ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν ἰσχύν μου." *Omnem* Philastrius explicandi causa adiunxit. *(F.)*

e. ut scriptum est] Exod. VIII. 8. et 25. IX. 27. X. 24. *(F.)*

f. ut canis] Prov. XXVI. 11. et 2 Petr. II. ult. *(F.)*

g. eruditio] Per afflictiones et calamitates. *(F.)*

h. dicente propheta] Psal. CXIX. 71. „Ἀγαθόν μοι ὅτι ἐταπείνωσάς με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου." *(F.)*

i. et iterum] Psal. LXXVIII. 34. „Ὅταν ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, ἐξήτουν αὐτὸν καὶ ἐπέστρεφον καὶ ὤρθριζον πρὸς θεόν." Unde suspicetur aliquis Philastrium scripsisse *ad deum*, pro *ad eum*. *(F.)*

k. non curramus aut non velimus] Quando dixit non esse currentis nec volentis Rom. IX. 16. „*Est enim Christiani hominis*," inquit Optatus II. 20. „*quod bonum est velle, et in eo quod bene voluerit currere, sed homini non est datum perficere, ut post spatia quae debet homo implere restet aliquid deo, ubi deficienti succurrat.*" *(F.)*

l. primum debemus nostra currere

tute et iustitia [6]condigne, et non Christi mereamur salvari clementia; qui enim currit cum superbia et praesumptione, non a deo sperat praesidium, quantum ex sua conversatione sibi praesumit iustitiam. Et currere itaque et velle nos docet beatus apostolus, inque nostra voluntate esse, ut in ipso cursu bonorum operum in humilitate perseveremus, ac tunc demum speremus salutem posse ab ipso domino adipisci, ut ait dominus: *Et cum feceritis omnia, dicite quod servi sumus nequissimi*[m]; et: *Si iustus vix salvatur*[n], *peccator et impius* [7]*ubi apparebit?* Ergo sunt in nobis quaedam in quibus currendum est. Sunt autem maiora quae a deo speranda et impetranda sunt, ut ait apostolus[o]: *Nescitis quid petatis.* Ut puta si quis dixerit, Possum esse martyr, Possum esse apostolus, et non dicit, Si deus Christus voluerit, quod ab eo incrementum id muneris et gratiae quippe confertur, non vana hominum praesumptione atque iactantia comparatur. Tentantis est enim hominis voluntas huiusmodi ac praesumentis, non quaerentis [8]ac supplicantis ut tantam consequi mereatur dignitatem.

Cap. CXXIX. (Cap. CXXV.) Sunt quidam haeretici, ut Manichaei[a] et Gnostici et Nicolaitae[b] et alii, qui de beato David audent dicere [1]quod non Christi propheta fuerit[c], neque doctor et commentator divinarum omnium scripturarum[d], sed humanae cantationis[e] ac secularis rei conscriptor extiterit, cum caelestis gratiae atque arcani salutaris Christi

6. condigne, et non *A*, condigna, ut non *Bac*. condigna, non *b*. 7. quo appellabit *A*. 8. ac supplicantis *A*. et supplicantis *c*. supplicantis *Bab*.
Cap. CXXIX. *a alia manu inscriptum est* HAERESIS NEGANTES (NEGANS *b*.) DAVID CHRISTI PROPHETAM ESSE. — 1. quod Christi propheta domini non fuerit *A*.

voluntate] Ipsum etiam velle, operante in nobis domini gratia Philipp. II. 13. *(Fabr.)*

m. servi sumus nequissimi] Luc. XVII. 10. ἀχρεῖοι, *servi inutiles* supra c. 123. *(F.)*

n. Si iustus vix salvatur] Proverb. XI. ult. supra c. 122. *(F.)*

o. ut ait apostolus] Luc. XX. 22. „Οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε." *(F.)*

Cap. CXXIX. — a. Manichaei] Qui legem et prophetas repudiabant, ut constat ex Augustini lib. contra Adversarium Mosis et prophetarum. „Τὴν λεγομένην παλαιὰν ἅπασαν ἱστορίαν ἐκβάλλουσι, ait de Manichaeis Alexander Lycopolita p. 19. *(F.)*

b. et Gnostici et Nicolaitae] Fortasse legendum *et Gnostici Nicolaitae*, nam Epiphanius XXVI. 1. Gnosticos τῷ Νικολάῳ συνεζευγμένους testatur. Idem XXVI. 6. ait Gnosticos tam veteri quam novo usos testamento, sed eum qui in veteri locutus est testamento abdicare. Igitur quando aliquid reperiunt quod dogmati ipsorum adversatur, illud ab spiritu huius mundi profectum causantur, „ὅτι τοῦτο ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ κοσμικοῦ λελάληται." *(F.)*

c. quod non Christi propheta fuerit] Licet a prophetis et lege distinguuntur psalmi Luc. XXIV. 19. 44., tamen diserte David propheta vocatur Matth. XXVII. 35. et Actor. II. 30. *(F).*

d. divinarum omnium scripturarum] Respicit ad verba 2 Tim. III. 16., ubi apostolus ait omnes scripturas πᾶσαν γραφὴν adeoque Davidis etiam scripta esse divina ac θεόπνευστα. *(F.)*

e. humanae cantationis] Ut alii quilibet poetae. *(F.)*

domini ipse meruerit prae multis humano generi mysteria praedicare. Sicut enim sanctis aliis diversam tribuit Christus dominus gratiam, ita huic maiorem concessit scientiam, dicente domino[f], *Dabo* [2]*vobis sancta David fidelia*; et[g], *Inveni David filium Iesse, hominem qui faciat omnia quae sunt in corde meo, dicit dominus.* Ignorant ergo quod velox ac praepotens commentator hic divinarum extitit scripturarum rex atque propheta David, emissus a domino, ut quod ante dicebatur praesensque videbatur [3]futurumque nuntiabatur, haec cuncta brevi collecta humano generi [4]praedicarentur ab eodem, tribusque in versibus psalmi primi omnem [5]veram virtutem exponeret veritatis praeteritorum, [6]instantium atque futurorum, omnesque errores cuiusque populi diversaque facinora nuntiando, cum dicit, *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum*[h], id est paganorum, *et in via peccatorum non stetit*, quippe Iudaeorum, *et in cathedra pestilentiae non sedit*, utique haereticorum, atque hinc iam quasi ex fontibus atque materiis copiosis diversa semina iniquitatis humano generi [7]affutura doceret, ut [8]his quippe tribus malis, paganitate, Iudaismo et omni haeresi, contemptis atque damnatis sola fides vera, id est patris et filii et sancti spiritus ab omnibus credita coleretur. Zelo enim divino ductus beatus David tunc temporis, cum videret homines daemoniis immolare, [9]non deo[i], in [10]Hierusalem civitate quatuor choros posuit[k] secundum mundi [11]aditus, [12]ana septuaginta duo[l], quatuor etiam hominibus positis ex psallentibus atque arcam dei custodientibus,

2. vobis inquit sancta *A*. 3. futurumque nuntiabatur *om. Babc*. 4. praedicerentur *b*. 5. veram *(A)b*. verum *Bac*. 6. stantium *A*. 7. adfutura deiiceret *A*. 8. hiis *Ba*. 9. non deo *Ac*. non *reliqui*. 10. Ierusalem *c*. 11. actus *A*. 12. *Ita libri omnes: quorum Ba. asterisco notati sunt in margg.*

f. dicente domino] Actor. XIII. 34. ex Es. LV. 3. „Ὅτι δώσω ὑμῖν τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά." *(F.)*

g. et] Actor. XIII. 22. „Εὗρον Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου," ex Psal. LXXXIX. 20. *(F.)*

h. in consilio impiorum] Psal. I. 1. „Ἐν βουλῇ ἀσεβῶν, ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν, ἐν καθέδρᾳ λοιμῶν." [Adde Constitut. Apostol. lib. II. c. 61.] *(F.)*

i. non deo] Vocabulum *deo* in superioribus editt. desideratur, quod sensus necessario postulat. *(F.)*

k. quatuor choros posuit] 1 Chron. XXV. 7. numerus universorum traditur 288. qui prodit ex quater repetitis 72, tot enim erant in unoquoque choro. *(Fabr.)*

l. ana septuaginta duo] Ἀνὰ οβ', ut Luc. IX. 3. et X. 1. ἀνὰ δύο vel IX. 14. ἀνὰ πεντήκοντα. Vel si hoc cui in Latino scriptore incredibile videatur, legendum *uno septuaginta duo.* Ceterum de tota hac ratione musicae sacrae a Davide in templo constitutae consulendus Salomo van Till, in parte tertia operis Belgice primum, deinde etiam Germanice editi de Musica Veterum ac speciatim Hebraeorum. *(F.)* Apud Du Cangium citatur de hoc Graecae praepositionis abusu inter alios Leo Ostiensis III. 31. (al. 43): „Sex etiam candelabra magna, tres cubitus altitudinis habentia, de productis ac sculptis argento laminis fecit *ana* sex vel quinque librarum," i. e. singula quaeque ponderis sex vel quinque librarum."

undique infinitis etiam aliis extrinsecus. In medio autem ea posita psallebat cum populo beatissimus ipse David patriarcha, et incorporationis Christi domini quippe ut testis tantus ac praedestinatus a domino, psalmorum diversa gaudia et laudes pariter non alii nisi [13]ipsi Christo domino canendo referebat, trinaque vice quotidie[m] cum orationibus psalmorum etiam [14]cantu resonante omni delectabatur cum populo, divinam Christi praesentiam nuntiando, deque ea re futura gaudia seculo [15]promittendo; de quo et dominus dignatus est dicere, multos fuisse prophetas et sapientes[n], et desiderasse videre et audire quae apostoli audire meruerunt et videre. Nam quod et Graecorum ipsa quae videtur esse sapientia [16]ex lege atque prophetis et specialiter de [17]David sit, secundum tempus[o] omnibus [18]manifestum. Ideoque et poëtae aliique sapientes versibus quod voluere dicere imitando eundem[p] conati sunt fingere; quae argumenta cum de lege atque prophetis sumerent, immutatis nominibus cum iura veritatis violare [19]properant, suae perfidiae diversa mendacia seculo seminarunt[q]. Inde haec ignorantes quam plurimi seculares homines atque imperiti [20]temporalitatis pagana mendacia[r] potius quam salutaris Christianae legis antiqua et vera arcana desiderant colere [21]atque sequi firmamenta. [22]Ex suis itaque vanitatibus, id est ex Graecorum historiographis potest quis cognoscere quam sit temporalis vana sapientia Graecorum, quae cum paulatim cognoscitur [23]a suis, sine dubio spernitur, calcatur atque quotidie condemnatur.

Cap. CXXX. (Cap. [illegible])

Sunt alii haeretici qui de inaequalitate psalterii errorem patiun-

13. ipsi *om. b.* 14. cantu resonante *A.* cantore sonante *reliqui.* 15. praemittendo *A.* 16. et ex lege *A.* 17. Davide *(A)b.* 18. est manifestum *A.* 19. properarent *b.* 20. temporalitas *b.* 21. ac *A.* 22. Et *(A)b.* 23. a suis, sine dubio spernitur *om. A.*

Cap. CXXX. *in abc. inscriptum est* HAERESIS DE PSALTERII INAEQVALITATE. —

m. trinaque vice quotidie] Mane et vesperi, ac quum sacrificium iuge offerebatur. *(F.)*

n. prophetas et sapientes] Luc. X. 24. „Πολλοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς." *(F.)*

o. secundum tempus] Gentium poëtae et scriptores etiam antiquissimi, ut Homerus, Hesiodus, Herodotus, Mose et Davide longe sunt iuniores; ut a veteribus ecclesiae doctoribus in suis adversus gentes apologiis diligenter adnotatum. *(F.)*

p. imitando eundem] Hoc fortasse minus credibile videbitur iis, qui cogitaverint in quanta ignorantia linguae rerumque Iudaicarum versati fuerint Graeci et Latini, ne dicam alia longe tinnire in eorum carminibus quam quibus sacra divino spiritu inspirata pagina Davidis resonat. *(F.)*

q. seculo seminarunt] Sic supra c. 122. „*Cum semina impietatis paganae non alii nisi illi poëtae vani et philosophi deorum dearumque appellationes hominum sensibus seminaverint.*" *(F.)*

r. temporalitatis pagana mendacia] Recentia minimeque antiqua. Sic saepe noster supra c. 109. 111. 118. 119. *(F.)*

tur non modicum, aestimantes [1]totum librum psalterii non esse [2]David[a], et cum historiam quaerunt per ordinem, inveniunt inaequalitatem[b], id est ut quae novissima, prima, et quae prima, novissima esse posita pervident, non modicum scandali patiuntur. [3]Nam in tertio psalmo[c] persecutionem [4]patitur a filio, et in centesimo plus[d] contra allophylum[e] [5]pugnando disseritur; cum invenimus primum pugnasse eum[f] cum Goliath [6]in sua iuventute, a filio autem suo[g] in senectute postea bellum sustinuisse. Et quamvis haec spiritaliter de Christo intelligenda sint, tamen et historiam inquirentes studiose de eodem beato propheta non parvo offendiculo perturbantur. Quia ergo et post septuaginta duos psalmos defecisse dicit[h] hymnos David [7]scriptura psalmorum, et postea [8]iterum eiusdem titulatio[i] in multis psalmis nuntiatur, et de hoc quaerunt, cur ita sit positum, nescientes quod beato regi atque prophe-

1. omnem *A.* 2. David beatissimi et cum *A.* 3. Non *b.* 4. patitur *om. b.* 5. *Rescribendum videtur* pugna disseritur *vel* pugnans disseritur. 6. in *om. b.* 7. scriptoris *(A)b.* 8. iterum *om. A.*

Cap. CXXX. — a. totum librum psalterii non esse David] Duo licebit hoc loco annotare, primo, falli virum eruditum, qui in Vitis Scriptorum Biblicorum germanice editis parte IX. p. 404., D. Brochmandum testem laudans, ait a Philastrio haereticis annumerari quisquis affirmet omnium psalmorum Davidem esse auctorem: nam Philastrius haereticis adscribit eorum sententiam qui non omnes psalmos a Davide scriptos sibi persuadent. Deinde hoc ipsum, quod haereticis tribuit Philastrius, neutiquam est haereticum, sed verissimum, multisque etiam Philastrii aetate probatum catholicis ac probatis doctoribus ecclesiae, ut Hilario atque Hieronymo, ne alios infinitos in praesenti memorem. *(Fabr.)*

b. inveniunt inaequalitatem] Ordinis perturbati ἀνωμαλίαν, ut ipse hoc statim interpretatur. Sane ab Esdra librum psalmorum non digestum ordine temporis quo scripti sunt, sed alio ordine quocunque, fatentur scriptores doctissimi et interpretes sacrarum litterarum etiam antiqui, ut Eusebius in Psalmos p. 7. „Παρατηρητέον δὲ ὅτι μὴ κατὰ ἀκολουθίαν τῶν τῆς ἱστορίας χρόνων ἡ τῶν ψαλμῶν σύγκειται τάξις." Adde eundem p. 208. 214. etc. Theodoretus in Auctario Garneriano p. 3. „Οὐ καθὼς ἐλέχθησαν οἱ ψαλμοὶ ἐξετέθησαν, ἀλλὰ καθὼς εὕρηνται." Quod vero illustris Huetius p. 335. Demonstrationis Evangelicae eo ordine putat esse positos psalmos, quo fuere in templo secundo decantati, coniectura est, neutiquam res certa et explorata. *(F.)*

c. in tertio psalmo] Cuius inscriptio, „Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὁπότε ἀπεδίδρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλὼμ, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ." Similis est inscriptio Psal. CXLIII. „Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὅτε αὐτὸν ὁ υἱὸς καταδιώκει." *(F.)*

d. et in centesimo plus] Hoc est in Psalmo CXLIV., qui est ultra centesimum, „τῷ Δαβὶδ πρὸς τὸν Γολιάδ." Sic supra c. 111. *anni* CCCLXXX *plus* te c. 106. „*quadringentos iam plus annos.*" *(Fabr.)*

e. contra allophylum] Philistaeum, ut supra p. 26. *(F.)*

f. primum pugnasse eum] 1 Sam. XVII. *(F.)*

g. a filio autem suo] 2 Sam. XVIII. *(Fabr.)*

h. defecisse dicit] Post Psalm. LXXII. subscribitur: „ἐξέλιπον οἱ ὕμνοι Δαβὶδ τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί," quae videtur esse nota clausulae libri secundi, cum totum psalmorum opus divisum fuerit olim in libros quinque. *(F.)*

i. eiusdem titulatio] Etiam post Psalmum LXXII. multi Psalmi diserte in titulo praeferunt Davidis nomen, ut LXXXVI. XCI. XCIII. XCIV. XCV., aliique quam plurimi. *(F.)*

tae diversa gaudia psalmorum recte a domino impertita sunt. Si ergo et aliorum inveniuntur titulationes in psalmis, postea tamen summa rerum laudis huic auctori et institutori a Christo concessa est, ut prophetae, regi atque patriarchae. De inaequalitate autem psalmorum secundum historiam qui interpretati sunt [9]auctores [10]studiosissime, hoc dixerunt, quod saepe existente captivitate in Iudaeorum populo a gentilibus propter idololatriam, quia cum illis colebant Iudaei et idola, [11]inde his[k] etiam scripturae divinae inquirebantur et comburebantur a gentibus: si quis autem abscondisset de psalmis aliquid, existente pace postmodum requirebantur a paucis sanctis eaedem divinae scripturae, cumque invenirentur, accipientes postea qui erant illo tempore sapientes [12]quia non erant prophetae iam, sed sacerdotes, timore detenti[l] iuxta quod accipiebant a quibusdam, ita componebant et textum psalmorum et ita ordine exponi iubebant. [13]Sic ergo secundum historiam [14]inaequalitatis, ut dixerunt multi, causa haec esse videtur. Nam quod spiritalis in ipsa inaequalitate psalmorum [15]et aequalis sit Christi scientia cognoscenda, manifestum est studiosis, ut quod est in primis, hoc sit et in medio de Christo itidem, et quod erat postea futurum, de eodem ante dictum sit ubique[m]. Ideoque [16]apostolus[n], *Christus heri et hodie, ipse et in secula*, inquit, *seculorum.* Nam quod spiritali virtute dicti sint psalmi non est dubium, ut quod ante factum est per diabolum de impietate idolorum[o], hoc et sub Iudaeis seductione eius commissum facinus monstraretur, et quod ipsius sit etiam haereticorum perversitas in fine pullulantium quotidie[p] non ignorat ecclesia [17]catholica.

Cap. CXXXI. (Cap. CXXVIII.) Sunt haeretici contraria sentientes, [1]libro Geneseos [2]quod dominus dixerit ad Cain, *Peccasti, quiesce, ad te conversio tua*[a], *et*

9. auctores *om. abc.* 10. studiodissimi *A.* 11. inque his (hiis *Ba.*) *libri omnes.* 12. quia *om. A.* 13. Si *A.* 14. inaequalitas *A.* 15. et aequalis sit *A.* aequalitas sit *reliqui.* 16. apostolus ait *A.* 17. quippe catholica praedicans *A.*

Cap. CXXXI. *in ac. inscriptum est* HAERESIS DE PECCATO CAIN., *in b.* HAERESIS DE EO QVOD DICTVM EST CAIN TV DOMINABERIS ILLIVS. — 1. in libro *A.* 2. quod *Aab.* quo *Bc.*

k. inde his] Olim placuerat *in aliis*, h. e. inter alias res. Anacoluthon sane tale est quale ne in hoc quidem scriptore expectari aut ferri posse censeamus.

l. timore detenti] Hoc est religione detenti.

m. ubique] Sic infra p. 286. [H. e. c. 135.] *(F.)*

n. Ideoque apostolus] Hebr. XIII. 8. „Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας." *(F.)*

o. de impietate idolorum] Ethnicis, Iudaeis et haereticis oppositam coelestem ac veram fidem a Davide, Philastrius supra cap. 126. ex primis psalmi primi verbis annotavit, ad quae praesenti etiam loco respicit. *(F.)*

p. quotidie] Sic supra c. 118. *(F.)*

Cap. CXXXI. — a. conversio tua] Imo *conversio sua* sive *eius.* Genes. IV. 7. „Ἥμαρτες, ἡσύχασον. Πρὸς σὲ ἀποστροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ." *(F.)*

tu eius dominaberis. Cum enim dicit, *Tu ipsius dominaberis*, putant quod dixerit ei, Tu eris dominus fratris tui[b]. Et quamvis si ita quis senserit, quia maior natu erat Cain quam Abel frater eius, quia et in lege maiores natu [3]maiores erant et honore[c], id est primogeniti, non autem [4]hic dicit, *Tu eius dominaberis*, [5]quasi Eris dominus eius, quod est in omnibus contrarium. Si enim ita esset, quomodo dabat in eum mortis sententiam[d] dominus, [6]quod suum occiderat fratrem, sicut scriptum est? Non ergo [7]ita dicit scriptura, dominari illum fratri suo, ut eum interficeret, sed, Dominaberis cogitationi tuae malae utique, quae est in arbitrio tuo, ut cuiusque hominis arbitrio atque voluntate[e], [8]ut proiiciat de corde suo malam cogitationem immissam a diabolo[f], aut non proiiciendo crimen incurrat perpetuum. Ut perscrutator enim cordis et animi hominis Christus[g] dominus occulta ipsius [9]pervidens arguebat quod cogitaverat, et monebat ne faceret illud sceleris, inque hoc viam parricidii seculo seminaret[h]. [10]Quod et in evangelio dictum est: *Si habes adversus fratrem tuum iram*[i], *vade reconciliare, et sic postea*

3. maiores erant *AB.* erant *reliqui.* 4. huic *b.* hoc *A.* 5. quia *A.* 6. quia *A.* 7. hic *A.* 8. ut *ego.* aut *libri omnes.* 9. praevidens *(A)b.* 10. Quo *b.*

b. Tu eris dominus fratris tui] Hanc expositionem quam Philastrius haeresibus adscribit, tuentur viri doctissimi Bonav. Cornelius Bertramus c. 1. Lucubratt. Franckenthalens Io. Lighfootus Opp. Posthum. p. 91., Guil. van der Muylen diss. de Die Mundi et Rerum omnium Natali, Ceneus in Specimine versionis bibliorum Gallice edito, aliique. Non tamen ita Dominum Abelis Cainum faciunt, ut inde ei licuerit fratrem minorem natu occidere, sed ut per poenitentiam, velut postliminii iure ei restitueretur primogeniturae praerogativa, cuius iacturam peccando fecisse videbatur. *(F.)*

c. in lege, maiores natu erant et honore] Erant et honore maiores. Vide interpretes ad Genes. XXV. 31. XLIII. 33. Dan. Lundium diss. de Primogenitis Hebraeorum, Upsal. 1703. Outramum lib. 1. de Sacrific. c. 4. Vitringam Observ. Sacr. II. 2. seq. Witsium Misc. Sacr. T. 1. et Salom. Deylingium parte 2. Obs. Sacrar. p. 48. *(F.)*

d. dabat in eum mortis sententiam] Non mortis proprie, vide Genes. IV. 15., sed, „*Maledictus*, inquit, *eris super terram.*" id. 11. *(F.)*

e. ut cuiusque hominis arbitrio et voluntate] Vide supra c. 26. et c. 125. *(Fabr.)*

f. immissam a diabolo] Communis haec sententia doctorum veteris ecclesiae, vide Eugubinum VIII. 29. de Perenni Philosophia, interpretes ad Ioh. XIII. 2. Actor. V. 3. et 1 Paralip. XXI. 1. et D. Io. Fechtii, τοῦ μακαρίτου, diss. de Suggestionibus Satanae. *(F.)*

g. perscrutator enim cordis et animi hominis Christus] Vide interpretes ad Ioh. II. 25. Matth. IX. 4. XII. 25. Luc. V. 22. VI. 8. IX. 47. *(F.)*

h. seculo seminaret] Hoc est, malo exemplo veluti semen sceleris spargeret. Libenter hoc sensu vocabulum *seminare* usurpat noster, ut supra c. 126. „*suae perfidiae diversa mendacia seculo seminarunt.*" *(F.)*

i. Si habes adversus fratrem tuum iram] Ita utcunque reddit Philastrius quod apud Matthaeum V. 23. est, si memineris fratrem tuum habere aliquid adversus te: „Ἐὰν μνησθῇς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ - ὕπαγε - διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόςφερε τὸ δῶρόν σου." *(F.)*

offeres munus tuum. Et David itidem[k] ait, *Irascimini et nolite peccare.* Et qui modus sit, *Irascimini et nolite peccare*, ipse subsequitur disserens[l]: *Quae dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris, compungimini.* Solomon etiam[m]: *Si ascenderit spiritus inimici dominantis in te, ne des ei locum ut in te habitet.* Et [11]dominus[n]: *Qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit [12]iudicii.* Ideoque pellendam cogitationem ex suggestione [13]inimici dominus edocebat ilico, ne cum diu sit in homine, ad perpetrandum facinus eum provocet proniorem.

Est haeresis quae non recte intelligit de Cain, quod post fratricidium, quod commiserat, rogat dominum mori potius quam dimitti, dicens ita: *Maior causa est si dimissus fuero*[a], *et erit omnis qui invenerit me, interficiet me.* Sed dominus per eum unum omni humano generi velut generalem docendo modum per patientiam tribuebat bonitatis suae indulgentiam copiosam, ut iam desinente scelere bonorum operum fructuositatem sequerentur, certamque ab eo cuncti cognoscerent amplectendam, dicente domino[b], *Nolo mortem peccatoris*, [1]*quam ut revertatur et vivat*, ut tanti sceleris cunctis per eum patesceret paenitentia, inque ea indulgentia pariter copiosa, ut paenitentium iam bona fructuositas hortamento dei monstraretur hominibus, quo eam [2]pervidentes salutem potius quam mortem sibi desiderent acquirendam. Unde veluti suus accusator atque iudex cum ex parte gignitur Cain, dicens quod commiserit fratricidium, audire a domino meruit, ut, si fructus bonorum operum de cetero eum [3]sequeretur, remissionem tanti sceleris esset sine dubio accepturus, nullumque metum mortis inferendae iam suspicaretur sibi ab aliquo affuturum. Insuper etiam [4]eo signum[c] acceperat, ne occideretur[d] ab aliquo, [5]cumque his etiam septem poenas perpeti[e], si [6]qui hominum ausus fuisset in eum manus iniicere, caelesti sententia [7]definitum. Ipsa enim veluti paenitentia ficta, non vera inventa est, cum audit a domino: *Omnis qui occiderit Cain, septem vindictas persolvet.* Unde et signum accipere meruit[f] propter paenitudinem, si tamen digna bonorum operum iam eum fructuositas sequeretur. Sed non invenimus fructum [8]bonum in eo paenitentiae usque fuisse, quanto magis de genere illius omnem impietatem potius pullulasse, [9]qui post eum haeredes impietatis paternae et immanitatis tanti sceleris existentes, cum non malorum suorum paenitudinem gerere voluissent, annuntiante eis Noë beato[g], perseverantes in scelere diro mortis interitu per diluvium perierunt, [10]exceptis octo animis[h i] tantummodo tunc temporis,

11. dominus ait *A*. 12. indicio *A*. 13. animi *b*.

Cap. CXXXII. *in cod. inscriptum habet* DE CAIN PECCATO HAERESIS QVARE DEVS EI VITAM CONCESSERIT. — 1. sed ut *b*. quantum ut *A*.

2. praevidentes *b*. 3. sequerentur *(A)b*. 4. eo *ego*. et *libri omnes*. 5. cumque his *ego*. eumque his (hiis *Ba.*) *Bac*. eumque *b*. *Prob. Galeardus*. cum his *A*. 6. quis *(A)b*. 7. definitum est. In ipsa *A*. 8. bonum *A*. bonorum *reliqui*. 9. qui *om*. *A*. 10. exceptis *Ab*. excepto *reliqui*.

k. Et David itidem] Psalm. IV. 4. ad Ephes. IV. 26. „Ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε." *(F.)*

l. subsequitur disserens] „Ἃ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανύγητε." *(F.)*

m. Solomon etiam] Ecclesiastae X. 4. „Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τόπον σου μὴ ἀφῇς." *(F.)*

n. Et dominus] Matth. V. 22. „Πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει." Illud εἰκῆ, *sine causa*, quod in nullis codicibus abest, iam suo tempore in latinis quibusdam Hieronymus reperit. Io. Cassianus tamen VIII. 20. „*Superfluum est sine causa, et adiectum ab his qui amputandum causam pro iustis causis minime putaverunt, cum utique nullus quamlibet absque ratione commotus, sine causa dicat se irasci.*" Sed videtur etiam legisse Irenaeus II. 56. et IV. 31., etsi omittit IV. 27. Legit et Cyprianus et Auctor Operis Imperfecti homil. 11. et Chrysostomus ad Matthaeum homil. XVI. p. 200. et homil. VI. de Laudibus apostoli Pauli T. 2. edit. novae p. 511. Legitur etiam in apophthegmatibus Patrum apud Coteleriuum T. 1. Monument. p. 622. et in versione Syriaca et Coptica. Defendit etiam Clariss. Vir Io. Henr. Maius libro tertio Observationum Sacrarum p. 30. quod convenire illud observat Iudaeorum scitis, qui apud Maimonidem in Canonibus Ethicis sapientiae discipulum vetant irasci nisi על דבר גדול, *ob rem magni momenti*. *(F.)*

Cap. CXXXII. — a. Maior causa est si dimissus fuero] Genes. IV. 4. „Μείζων ἡ αἰτία μου τοῦ ἀφεθῆναί με." Sensus est, maior culpa mea est quam ut dimitti impunis possim. Sed illi, quos reprehendit Philastrius, ita haec verba sunt interpretati: maiore poena afficior si dimissus fuero, ac si legissent τῷ ἀφεθῆναί με pro τοῦ ἀφεθῆναι. *(F.)*

b. dicente domino] Ezech. XXXIII. 11. supra c. 89. *(F.)*

c. etiam eo signum] Ita rescripsi pro vulgata *etiam et signum*, quae ferri posse non videbatur. Quemadmodum iam feci supra cap. 88. In eis quae sequuntur verba *cumque his* (h. e. insuper) iunge cum *caelesti sententia definitum*.

d. signum acceperat ne occideretur] Genes. IV. 15. Hoc ipsum pro signo licet accipere, quod non interficiendum Cainum esse deus fidem ei fecerit. Confer quae notavi in Codice Pseudepigrapho Veteris Test. p. 115. 116. et Ioh. Christoph. Ortlobii diatribam de Signo Caini, editam Lipsiae A. 1701. *(F.)*

e. septem poenas perpeti] Targum Uzielidis Genes. IV. 15. „*Quisquis interfecerit Cain, per septem generationes ultio sumetur ab eo.*" Aliter poenas septem peccatis totidem Caini respondentes exponit Suidas in Κάϊν, secutus Epiphanium de numerorum mysteriis T. 2. p. 307. seq. *(F.)*

f. accipere meruit] I. e. accepit. Ita mereri et ἀξιοῦσθαι antiquis scriptoribus frequenter usurpatur, ut notarunt Grotius ad Matth. VI. 1. et Is. Vossius ad Ignatium p. 293. Sic infra hoc capite: „*Qui meruerunt procellam soli tanti periculi evitare.*" Et p. 278. „*audire a domino meruit.*" *(F.)*

g. annuntiante eis Noë beato] Unde δικαιοσύνης κῆρυξ ille dicitur 2 Pet. II. 5. *(Fabr.)*

h. exceptis octo animis] Ita correxi cum ed. Lugd., cui suffragari videtur cod. Sangerm., quamquam non diserte de hoc affirmatum invenio. Galeardus defendere conatus est veterem scripturam ex proprietate linguae Italicae, qua quidem dicatur „eccetto otto anime." Mirifice. Praeterea adire nos iubet Baluzii notas ad Reginonem pag. 591. ad Gratianum p. 514. itemque ad Capitularia Regum Francorum tom. II. p. 1229.

i. excepto octo animis] 1 Petr. III. 20. Lugd. *exceptis*. *(F.)*

[11]qui de genere sanctorum fuerunt editi, qui meruerunt procellam soli tanti periculi devitare.

Cap. CXXXIII. (Cap. CXXX.) Est haeresis quae stellas infixas[a] putat esse in [1]caelum, non de thesauris locisque absconditis[b] atque a deo dispositis in vesperum iussu divino repente procedere, statutisque horis suo [2]lumine cursum ministeriumque indictum agnoscere: quod contrarium alienumque fidei catholicae invenitur. si ita quis senserit, magisque paganae vanitatis et philosophorum inanis sententiae quam Christianae scientiae habere consortium demonstrabitur. Scriptura enim omnipotentiam dei ita edocet, ut in brevi e diversis thesauris concurrere atque discurrere sidera nuntiaverit, ornamentoque caeli [3]noctique ut lucis causa ex parte sint a deo praestita atque commodata, diversisque horarum spatiis velut ad sua loca rursum redire statuta sint, ut e quibus locis exire iubentur quotidie, ad ea loca reverti iterum praesidente angelo[c] et compellente cursum debitum praeterire nullo modo possint, hincque [4]effusa Christi clementia omni manifestaretur humano generi, qui iustis et iniustis in hoc mundo parem concesserit gratiam bonitatis annuntians, qui *Solem suum*[d] *oriri facit super iustos et iniustos, et pluit super bonos et malos*: et, *Noverunt sidera*, inquit, *thesauros suos*[e], *et cursum dispositum quotidie*.

Cap. CXXXIV. (Cap. CXXXI.) Sunt quidam haeretici qui de veteri testamento multa reprobant,

11. qui *Ab.* quas *reliqui*.

Cap. CXXXIII. *in cdc. inscriptum est* De stellis coelo infixis haeresis. — 1. caelo *A*. 2. volumine *A*. 3. noctisque (*A*)*b*. 4. effusa Christi clementia omni manifestaretur *om*. *A*.

Cap. CXXXIV. *in cdc. inscriptum habet* Haeresis veteris testamenti mvlta reprobans. —

Cap. CXXXIII. — a. stellas infixas] Ut immobiles sint, quod refellit etiam Chrysostomus in Genes. I. 17. „*Cum autem posuit deus stellas in firmamento, ubi ut cognoscas quod deus astra caelo infixerit, non volentes ea moveri, et unumquodque eorum de loco ad locum transire, sed cursum suum peragere.*" Vide Sixtum Senensem lib. V. Bibl. Sanctae annotat. 14. (*F.*)

b. de thesauris locisque absconditis] Ut Ps. CXXXV. 7. „Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ τῶν θησαυρῶν αὐτοῦ." Vide Suidam in Θησαυρός. (*F.*)

c. praesidente angelo] Ab angelis motus admirandos orbium coelestium regi docuerunt non pauci olim e Iudaeis, quibus assentiuntur etiam Maimonides in More Nebuchim II. 4. et Abarbanel ad Esaiae VI. Eadem multorum e Christianis fuit sententia, ut Cosmae Indopleustae lib. 2. p. 150. 155. et multis aliis locis, nec non Theodori Mopsuesteni, quem eo nomine reprehendit Io. Philoponus lib. I. de Creatione c. 12. (*F.*)

d. qui solem suum] Matth. V. 45. „Τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους." (*F.*)

e. Et. Noverunt sidera, inquit, thesauros suos] Non memini haec ipsis verbis ita legi in sacris literis. At in libro Sapientiae VII. 15. mentio thesauri ἀνεκλείπτου et deinde vers. 19. celebrantur „τροπῶν ἀλλαγαί, μεταβολαὶ καιρῶν, ἐνιαυτῶν κύκλοι καὶ ἀστέρων θέσεις." (*F.*)

id est [1]Solomonis [2]Ecclesiasten[a], paucis quidem conscriptum sententiis, omnem [3]tamen thesaurum caelestis scientiae quaerentibus continentem. Nam quod omnibus sapientior prioribus sit ipse salvator testatus est[b]. Cum legunt ergo: *Omnia vanitas vanitatis*, [4]*quae sub caelo sunt*[c]: et: [5]*Desideravi habere*[d], ut dictum est, *diversa*; et: *Deus mihi dedit*, inquit, *et ecce omnia vanitas vanitatis*: solum tamen hoc postea addit esse a deo[e], ut si quis manducet et bibat et benefaciat animae suae. Quod si hanc escam solum aut hunc potum dixit esse istius seculi [6]utilem quae carnalis est, nihil autem futurae vitae immortalis aliud [7]nuntiavit[f g], in vanum hominum labor impenditur; ergo quod ait apostolus[h] de quibusdam: *Manducemus et bibamus, cras enim moriemur*; quod profecto paganorum et Epicureorum est talis haeresis, quae vitae pecudum comparatur. Ideoque *Homo in honore cum esset*[i], *non intellexit, comparatus est* [8]*pecudibus insipientibus*. [9]Solomon itaque et carnalem vitam hominum a deo concessam in multis divitiis nuntiavit, et futuram angelorum gloriam nihilominus in studiosis inesse paucis desiderantibus et credentibus praedicavit. Si enim et dives in hoc seculo bene operatus fuerit, necesse est ut et illic futurae vitae consortium consequatur. Sicut enim et haec terrestris esca a deo data

1. Salomonis Ecclesiastem *b*. 2. Ecclesiasten librum paucis *A*. 3. autem *A*. 4. quae *om*. (*A*)*b*. 5. Desideravi inquit habere *A*. 6. utilem quae carnalis est, nihil *A*. utilemque carnalem, nihil *reliqui*. 7. nuntiavit *c*. nuntiabit *reliqui*. 8. pecoribus insensatis *A*. 9. Salomon *b*.

Cap. CXXXIV. — a. Solomonis Ecclesiasten] Iudaeos et Christianos quosdam divinae Ecclesiastis auctoritati cum Theodoro Mopsuesteno detrahentes refellunt Huetius in Demonstratione Evangel. Frassenius in Disquisitt. Bibl., Natalis Alexander in Historia Vet. Test. Aetate quinta diss. 4. Godfridus Wegnerus de Canonica Auctoritate Ecclesiastae, et prae ceteris Io. Henricus Michaelis in accurate elaborata diss. de Ecclesiaste Salomonis. Halae Sax. a. 1716. (*F.*)

b. ipse salvator testatus est] Matth. XII. 42. Luc. XI. 31. optimus salvator de sapientia Solomonis egregium fert testimonium, omnibus tamen illum sapientiorem fuisse prioribus, quod ait eum Philastrius testari, nusquam disertis verbis affirmat. (*F.*)

c. quae sub caelo sunt] „Ὑπὸ τὸν ἥλιον" Ecclesiastae I. 14. (*F.*)

d. Desideravi habere diversa] Id. II. 3—11. (*F.*)

e. esse a deo] Id. II. 24. (*F.*)

f. nuntiavit] Ita scripsi pro *nunciabit*. Vocabulo nuntiandi libenter noster utitur. Sic infra hoc capite: „*Carnalem vitam hominum a deo concessam in multis divitiis nuntiavit.*" Atque iterum: „*Diversam escam gloriamque sanctorum hominum nuntiabat.*" Et rursus: „*Vitamque pereundam nuntiabat.*" (*F.*)

g. nuntiavit] Locis a Fabricio de usu huius verbi apud Philastrium prolatis Galeardus addit capp. 75. 80. 110.

h. apostolus] 1 Cor. XV. 32. „Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν." Laconica haec et vetus paroemia esse notatur in veteri codice Bibliothecae Romanae Monachorum S. Basilii apud celeberr. Montfauconum p. 212. Diarii Italici. (*F.*)

i. homo in honore cum esset] Psal. XLIX. ult. „Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς." (*F.*)

est, ita et illa caelestis esca de lege desideranda est amplius, fides [10]quippe Christi domini de lege et prophetis adveniens cupientibus gloriosa, quam magis Maria quam Martha elegerat, dicente domino maiorem sortem[k] Mariam elegisse, quae non [11]auferretur ab ea. Ergo si dixit. *Vanitas [12]vanitatis est, quae in seculo sunt*, haec utique transeuntia praedicavit, propter futuram illam gloriam eminentem ac perpetuam, ut ait apostolus[l]: *Transit enim figura huius mundi et gloria*. Si autem figura et vita et honor et dignitas mundi istius cessabunt et destruentur, illa quippe erit desideranda caelestis et angelica dignitas[m], quae incorporatione[n] ac passione et resurrectione quippe est Christi credentibus adventura, quae non temporalis, carnalis ac caduca erit, ut Iudaeorum secundum litteram, et aliorum talium pereuntium, in posterum autem nihil expectantium. Propter quod dicit dominus[o], *Operamini escam, quae non perit*, [13]id est ut credatis in me, quem misit pater meus. Ergo non [14]Solomon de hac esca solum carnali dicebat, de illa autem praetermittebat, sed diversam escam gloriamque sanctorum hominum nuntiabat, carnalem quippe primam vitae hominum in praesenti seculo, postque mortem caelestem illam et angelicam dignitatem iustis et fideli adventuram. Hancque carnalem velut vanam et temporalem, Iudaeorum quippe aliorumque talium iustificationem, vitamque [15]pereundam[p] nuntiabat, ut umbram esse cognoscerent, vitamque corporis temporalem non multo post decidentem, in comparatione quippe caelestis illius ac perpetuae dignitatis, non ignorarent. De qua esca ait et propheta[q], *Gustate et videte, quia suavis est dominus*.

Cap. CXXXV. (Cap. CXXXII.) Est haeresis quae de Canticis Canticorum[a] ambigit, ipsa itidem

10. quippe *om. A.* 11. auferretur *B.* auferetur *reliqui.* 12. vanitati *b.* 13. id est *om. b.* 14. Salomon *b.* 15. pereundam *Ac.* per undam *reliqui.*

Cap. CXXXV. *in abc. inscriptum est* HAERESIS DE CANTICIS (CANTICI *c. In b. vocabulum hoc omnino desideratur*) CANTICORVM LIBRO. —

k. maiorem sortem] „Τὴν ἀγαθὴν μερίδα" Lucae X. 42. *(F.)*

l. ut ait apostolus] 1 Cor. VII. 31. „Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου." Verba *et gloria* Philastrius explicandi causa adiunxit. *(F.)*

m. angelica dignitas] Vide cap. 123. et 134. 137. *(F.)*

n. incorporatione] Ἐνανθρωπήσει. Ita legendum uno vocabulo, quo saepius noster utitur ut bis infra cap. 155. non duobus, ut editi, *in corporatione*. *(Fabr.)*

o. quod dicit dominus] Ioh. VI. 27. „Ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην." v. 29. „ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος." *(F.)*

p. vitamque pereundam] Pro *peritura* dixit, ut supra c. 80. *(F.)*

q. et propheta] Psal. XXXIV. 8. „Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος." *(Fabr.)*

Cap. CXXXV. — a. de Canticis Canticorum] Salomonem per hunc librum Aethiopissae Reginae blanditum esse professus fuit Theodorus Mopsuestenus, quod reprehendit Theodoretus. Vide

aestimans non spiritu divino, sed humanarum rerum causa ac voluptatum hominibus ab eodem praedicata, cum caelestium rerum veritas humanae similitudini comparata genus hominum docuerit, sicut scriptum est in evangeliis[b], [1]et ubique[c]. Christi itaque divina in carne praesentia omnes ita docebat, ut amore divino provocaret, monitione mulceret, misericordia commoveret, flecteret bonitate. Nam ut deus, ostendebat[d], ut pater, monebat, ut pastor, [2]pascua demonstrabat, ut rex, vincendo inimicum vestigia sequi ostendebat, ut sequentes suum [3]fratrem[e], id est dominum Christum in carne advenientem, in triumpho immortalis gloriae et caelestis meriti cum eo pariter gratulemur. Ideoque et Cantica dicta sunt Canticorum[f] ut quod ante in lege umbratiliter dicebatur ex parte, in loco Christi iam praesentia consummatione mysterii per passionem celebrata in supplementum [4]panderetur, ut cessante umbra caelestis [5]iam lucis [6]omni seculo veritas refulgeret, quae corpus et [7]animum hominis accenderet atque amore caelesti sensum hominis excitaret. Qui ergo vani homines concupiscentiis carnis inserviunt, fingunt [8]aut non posse sentire[g], aut si eis exponitur, contemnunt discere,

1. et ubique *om. b.* 2. pascuum *A.* 3. fratrem *A.* fraternum *reliqui. In libris Ba. margo asterisco notatus conspicitur.* 4. credentibus panderetur *A.* 5. iam *A.* etiam *reliqui.* 6. veritas omni saeculo *A.* 7. animam (*A*)*b.* 8. aut non posse *b.* aut posse *A.* autem non posse *reliqui.*

quae notavi Volum. IX. Bibl. Graecae p. 161. seq. *(F.)*

b. in evangeliis] Ut Matth. XXII. 2. ubi regnum coelorum regi nuptias filio suo paranti comparatur. *(F.)*

c. et ubique] Etiam in propheticis et apostolicis, scriptis ut Ezech. XVI. Eph. V. 32. *(F.)*

d. ut deus ostendebat] Patrem quem nemo ante viderat. Ioh. I. 18. *(F.)*

e. sequentes suum fraternum] Legendum putem *sponsum fraternum*. Sed videntur hoc loco verba quaedam excidisse. *(F.)*

f. Cantica dicta sunt Canticorum] Sic Threnos Ieremiae *Lamentationem lamentationum* dixit Paschasius Radbertus. Eleazar *princeps principum* Levitarum appellatur Numeror. III. 32. Persis imperitans *rex regum* Artaxerxes. Theologia *ars artium* et *scientia scientiarum* Gregorio Nazianzeno, τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν, Thales σοφὸς σοφῶν, *sapiens sapientum* Timoni apud Laërtium I. 34. Floro Syracusae *urbs urbium*, Mysi *barbari barbarorum*. [Κύριος τῶν κυριευόντων I Timoth. VI. 15. Apoc. XIX. 16. βασιλεὺς βασιλέων Apoc. XVII. 14. deus Philoni ἡλίου ἥλιος pag. 658. de sacrificantibus. Caelum νοητὸν οὐρανὸς οὐρανοῦ pag. 660. Dies expiationis σάββατα σαββάτων Levit. XVI. 31. XXIII. 32. Chrysost. tom. VI. ed. novae pag. 330. *Episcopus episcoporum*. V. Baluz. pag. 107. ad Cyprian. *Papa pater patrum*. Idem tom. V. Miscell. p. 338. 340. 341. Idem *Servus servorum dei* pag. 434. et passim alibi. Casinensis *Abbas abbatum*. Vide Chronicon Leonis Ostiensis IV. 60. Lugdunensis Archiepiscopus *Primus primatum*. Salmas. Eucharistica ad Sirmondum p. 597. Mens ψυχὴ ψυχῆς Philoni Quis Rerum Divinar. Haeres. pag. 382. *Locustae locustarum* Nahum III. 17. Festum Paschatos ἑορτὴ ἑορτῶν Nazianzeno. S. Eucharistia τελετὴ τελετῶν Dionys.] *(F.)*

g. non posse sentire] Non posse se capere aut intelligere mysticum illum in Cantico sensum. *(F.)* Facilis esset emendatio *non posse se sentire*. Sed plura eius abusus in hoc scriptore

legisque nolentes virtutem agnoscere non minus Iudaei vel pagani iudicandi sunt.

Cap. CXXXVI. (Cap. CXXXIII.) Alia est haeresis quae dicit mandatum non esse accipiendum[a] quod Adam pater noster acceperat, neque esse illud virtutis aut utilitatis alicuius opinantur, cum sine mandato illo nec lex [1]Moysi possit accipi, nec Christi agnosci perpetua et effusa gratia atque copiosa. Triplici enim virtute in corpore constitutus omnis homo de lege divina docendus [2]aut monendus instruitur, ut in prima aetate sub mandato sit secunda sub lege, tertia sub gratia salvatoris: ideoque lex ammonitio est potius propter oblivionem mandati pristini, quod pater noster Adam in primis a deo acceperat in paradiso. Ita enim scriptum [3]est in lege[b]: *Ne [4]oblitus mandatum domini dei tui recesseris ab eo et pereas.* Ideo lex ammonitio mandati et confirmatio est primi illius. Iterum mandatum et lex Christi plenam praedicant gratiae bonitatem ac praesentiam salutarem. Ideoque dominus ait[c]: *Ecce qui loquebar in prophetis, adsum.* Maiores[d] sunt itaque qui sub mandato fuerunt antiqui, [5]cum non obliti etiam Christi [6]salvatoris [7]suis posteris et eius mysterium nuntiarunt: cuius et oblivione existente in Iudaeis ammonitio rursum litterae[e] subsecuta est, ut in littera etiam Christi spiritalis scientia et carnalis praesentia illuminans seculum speraretur. Ideoque lex [8]Moysi aliud in sono vocis, aliud in abscondito[f] [9]salutare Christi mysterium continens nuntiabat. Ergo neque mandatum sine lege, nec lex sine mandato, nec gratia Christi sine lege et mandato accipi aut credi debet ab aliquo.

Cap. CXXXVI. *in abc. inscriptum est* DE MANDATO ADAE HAERESIS. — 1. Moysi *B.* Mosi *reliqui.* 2. ac *A.* 3. est in lege *om. ab.* est in lege autem postea *A.* 4. oblitus inquit mandati *A.* 5. cuius non *A.* 6. salutaris *b.* 7. sui posteri *A.* 8. Moysi *B.* Mosi *reliqui.* 9. salvatoris *A.*

exempla vulgatam scripturam defendunt.

Cap. CXXXVI. — a. mandatum non esse accipiendum] Mandatum Philastrius appellat tempus ante legem Moysis, quo secundum legem non scriptam naturae, et mandatum in paradiso acceptum vixere protoplasti et patriarchae. Vide quae supra cap. 109. p. 224. Ac pulchre observat cap. 6. libri primi Demonstrationis Evangelicae Eusebius, et Moysis legem illud patriarchis probatum mandatum praesupponere, illique velut superstructam esse, et Christum abrogata lege cerimoniali Mosaica, illam patriarcharum vitam et colendi dei rationem ivisse instauratum ac restitutum. *(F.)*

b. scriptum est in lege] Deut. VIII. 11–19. *(F.)*

c. Ideoque dominus ait] Apud Esaiam LII. 6. hodie legitur: „Ὅτι ἐγώ εἰμι αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρειμι." Ab Epiphanio tom. I. p. 301. ita laudatur: „Ὁ λαλῶν ἐν τοῖς προφήταις ἰδοὺ πάρειμι." Eundem locum adduxit noster supra c. 108. pag. 215. *(Fabr.)*

d. Maiores] Cf. infra cap. 138.

e. ammonitio rursum literae] Mosaicae legis. *(F.)*

f. in abscondito] Typico mysticoque sensu. *(F.)*

Cap. CXXXVII. (Cap. CXXXIV.) Sunt quidam haeretici qui cum legunt scripturam, dicente domino[a], *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, non in parvam descendunt amentiam, ignorantes primum quid imago quidve similitudo sit dei, cumque nesciunt quid sit imago dei natura proprietatis, et [1]quid [2]positionis sit gratia, non parvam sibi praesumunt superbiam dignitatis. Imago enim dei, id est anima omnis hominis[b], facta ex nihilo, similitudo autem in fide et vita, nisi cognita fuerit a deo, appellari non potest dei imago similis. Cumque se esse plus aestimat aliquis, praesumptionis crimen incurrit potius quam meritum dignitatis sibi acquirit. Nam cum haec [3]peccans [4]invenitur anima, et iudicio obnoxia [5]detinenda cognoscitur, quomodo esse potest haec dei naturalis imago, quae diversis peccatis [6]dinoscitur inservire? cum alia nulla esse possit naturalis imago dei divina et patris propria, non angeli aut hominis, nisi Christi dei filii, qui natura proprietatis indiscreta paternae substantiae ac sempiternae imago[c] sit, genita proprie, non positione servitutis creata ex nihilo, ut homo et angelus. Ideoque imaginem, id est animam, hominum paganorum, Iudaeorum, haereticorum, et omnium dici posse declaravit in communi generatione atque unius qualitatis [7]naturae scriptura substantiam[d] nuntiavit, similitudinem autem non omnium, sed sanctorum[e], et Christianorum esse tantummodo declaravit, qui in fide, vita [8]et bono opere permanentes angelorum caelestia merita[f] in futurum consequi promittuntur, ut patriarchae, prophetae, sacerdotes, iudices, apostoli atque evangelistae et martyres, qui trinitati credentes et in vita praeclara perma-

Cap. CXXXVII. *in abc. inscriptum est* DE IMAGINE ET SIMILITVDINE DEI IN HOMINE HAERESIS. — 1. quod *A.* 2. portionis *b.* 3. peccatis *b.* 4. invenitur *om. A.* 5. detinenda *A.* detinendo *reliqui.* 6. dinoscitur (dignoscitur *ac.*) *ABac.* agnoscitur *b.* 7. naturae *A.* natura *reliqui.* 8. et *om. b.*

Cap. CXXXVII. — a. dicente domino] Genes. I. 26. *(F.)*

b. Imago enim dei, id est anima omnis hominis] Pluribus hoc veteribus ecclesiae doctoribus persuasum: vide Petavium lib. 2. Dogm. Theol. de opificio sex dierum cap. 2. et Benedictinorum Prolegomena ad S. Hilarii Opera p. 78. et 112. *(F.)*

c. paternae substantiae ac sempiternae imago] Hebr. I. 3. „Χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ." *(F.)*

d. unius qualitatis naturae scriptura substantiam] Sic supra cap. 93. „*unam qualitatis substantiam.*" *(F.)*

e. similitudinem autem non omnium, sed sanctorum] Sic S. Paulinus epist. 2. ad Severum docet in Adam solam nobis imaginem remansisse, ad originalem autem gloriam nos reformari, si divinam similitudinem Christi imitatione capiamus. Etiam Platoni in Theaeteto ὁμοίωσις hominis ad deum est „δίκαιον καὶ ὅσιον γενέσθαι μετὰ φρονήσεως." *(F.)*

f. angelorum caelestia merita] Futuri nimirum ἰσάγγελοι. Luc. XX. 36. [Hinc veteres quidam venerunt in eam opinionem, angelorum qui ceciderant numerum restituendum esse de hominibus. V. Anselmi Cantuar. lib. I. Cur deus homo ç. 16. p. 81.] *(F.)*

nentes angelorum gloriae copulari a domino nuntiantur. Similitudo enim ex doctrina legis, fide, vita, et studio, et opere cognoscitur vera, ut quae a deo facta est legi eius divinae consentiens praecepta statuta complendo regni caelestis consortium speret ab eo se posse adipisci, dicente apostolo[g], *Nostra autem conversatio in caelis est*: et dominus iterum[h]: *Gaudete, quia nomina vestra in caelo scripta sunt.* Et quod in die iudicii eos sicut angelos[i] demonstrabat, futuros dominus dicit de regno caelesti: *Venite, percipite[k] regnum quod vobis paratum est ab origine mundi.* Similitudo itaque [9]ex fide sanctae trinitatis et vita bona et opere sequenti[l] inesse ostenditur, ut exeuntes percipiant promissum consortium angelicae dignitatis, ut ait Ioannes[m]: *Tunc similes ei erimus*; et dominus[n]: *Similes estote patris vestri.*

Cap. CXXXVIII. (Cap. CXXXV.) Sunt quidam dicentes haeretici, Cur non deus uno modo semper locutus est, sed diversis modis et linguis[a] humano generi praedicavit? cum secundum capacitatem hominum videntium atque [1]cupientium videre atque audire ita sit locutus et visus hominibus. Proiecto itaque de paradiso homine [2]mortemque induto[b] non iam ita apparebat sicut et antea, sed loquebatur de caelo voce ipsius[c] audita atque ea custodita; processu autem temporis et apparere dignabatur, ut Abrahae[d] beatissimo patriarchae et aliis per ordinem[e]; sub [3]Moyse autem diversis rebus apparens[f] et quod erat timoris atque [4]erroris[g] [h] in monte Sina demonstrabat, [5]posteaquam in figura angeli[i] et in forma hominis[k] [6]incorparationis suae [7]futurae indiciis praecurrentibus generalem clementiae nuntiabat visionem, qua iam per somnia iustis se dominus ostendebat, ut scriptum est[l]. Postea vero in [8]incorporatione apparens[m] testabatur Iudaeis adnuntians quae ante dixerat per prophetas. Quia ergo diversa erat capacitas visendi dominum, ut bonus medicus, sicut infirmitas exigebat, et diversa remedia hominum infirmitatibus conferebat, ideoque languenti seculo in fine plus contulit medicinae[n], ut et illorum primorum virtus praepotens monstraretur, et nostri generis periculosa infirmitas nosceretur, dicente domino[o], *Non egent sani medico, sed qui infirmi sunt.* Maiores[p] sunt itaque priores illi, qui audientes credebant[q], ut Seth, Enoch, Noë et ceteri, quam nos, qui et audientes atque legentes misericordiam Christi domini et bonitatem eius contemnimus copiosam. Nam et Iudaeorum causa et aliis locutus est linguis, [9]ut compleatur[r] quod, *In linguis aliis et labiis loquar huic populo, [10]et nec ita erunt credituri, dicit dominus.* Nam per [11]Esaiam dicit, *Verbum meum mittam in Achaiam*[s].

9. est ex fine *b*.

Cap. CXXXVIII. *in abc. inscriptum est* HAERESIS DEVM INCREPANS QVOD DIVERSIS LINGVIS ET MODIS HOMINES ALLOCVTVS SIT. — 1. capientium *A*. 2. mortemque *A*.

3. Mose (*A*)*abc*. 4. terroris *c*. 5. posteaque *A*. 6. corporationis *b*. 7. futurae *A*. affuturae *reliqui*. 8 incorporationem *A*. corporatione *b*. 9. ut compleatur quod in linguis *om. A*. 10. et *om. b*. 11. Isaiam (*A*)*abc*.

g. dicente apostolo] Philipp. III. 20. „Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει." (*F.*)

h. Et dominus iterum] Luc. X. 20. „Χαίρετε δὲ μᾶλλον ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς." (*F.*)

i. sicut angelos] Ἰσάγγελοι Luc. XX. 36. (*F.*)

k. Venite, percipite] „Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου." Matth. XXV. 34. (*F.*)

l. sequenti] H. e. inde sequenti. Nisi dativus personae est, struendus cum *inesse*, ut sit „sequenti praecepta dei."

m. ut ait Ioannes] 1 Ioh. III. 2. „Οἴδαμεν δὲ ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα." (*F.*)

n. et dominus] Respicit Matth. V. 48. Luc. VI. 36, licet verba ipsa, quae adducit Philastrius, neutro loco leguntur. (*F.*)

Cap. CXXXVIII. — a. diversis modis et linguis] „Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως" Hebr. I. 1. Clemens Alex. pag. 7. Protreptici: „Πολύφωνός γε ὁ σωτὴρ καὶ πολύτροπος εἰς ἀνθρώπων σωτηρίαν." „*Multiplices adhibet salvator voces et modos ad salutem hominum.*" (*F.*)

b. mortemque induto] Genes. I. 21. tunicas pelliceas protoplastis indutas, mortalitatis per peccatum contractae symbolum veteres interpretantur. Vicissim 1 Corinth. XV. 53. 54. Paulus dixit ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, *induere incorruptibilitatem*. (*F.*)

c. de caelo voce ipsius audita] Ita putat intelligendum Philastrius quando Genes. IV. 6. 15. VI. 3. 7. 13. etc. occurrit, *Et dixit deus*. (*F.*)

d. Abrahae] „Ἐν ὁράματι" Gen. XV. 1. XVII. 1. XVIII. 1. XXII. 1. 14. 15. (*Fabr.*)

e. et aliis per ordinem] Isaaco Gen. XXVI. 24. et Iacobo Genes. XXVIII. 12. 13. XXXI. 3. XXXII. 1. 24—30. XXXV. 1. 9. XLVI. 2. (*F.*)

f. diversis rebus apparens] Per somnium, visum, admonitionem, spectaculum et revelationem. Vide interpretes ad Numeror. XII. 8. et quae notavi ad Chalcidium cap. CCLIV. (*F.*)

g. timoris atque erroris] Reduxi librorum veterum scripturam *erroris*. „Timoris atque erroris" dixisse videtur pro „timendi erroris."

h. timoris atque erroris] Male *erroris* in superioribus editt. (*F.*)

i. in figura angeli] Ut Exod. XIV. 19. (*F.*)

k. in forma hominis] Ut Gen. XXXII. 24. (*F.*)

l. ut scriptum est] Numeror. XII. 6. (*Fabr.*)

m. Postea vero in incorporatione apparens] Hebr. I. 1. „Ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ." Incorporationem pro ἐνανθρωπῆσαι et alibi dixit noster, ut c. 131. (*F.*)

n. languenti seculo in fine plus contulit medicinae] Accedit Philastrius eorum sententiae, qui tunc demum filium dei incarnatum statuunt, quum hominum corruptio ad summum pervenit. Sic Gregorius Nyssenus Orat. in Natalem Christi T. 3. Opp. p. 341. Theodoretus, Euthymius, et Bernhardus, quorum loca laudat D. Io. Frid. Mayer, ὁ μακαρίτης, in diss. Cur deus non statim post Adami lapsum fuerit incarnatus, sed mundi exspectaverit senectutem. Kil. 1695. His addi possunt quibus eadem placuit sententia Cyrillus Alex. contra Anthropomorphitas c. 24. atque aliis in locis, Isidorus Pelusiota et Ionnes Zonaras, quorum loca Bonav. Vulcanius ad Cyrillum annotavit. (*F.*)

o. dicente domino] Matth. IX. 12. „Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες." (*F.*)

p. Maiores] Cf. supra cap. 136.

q. qui audientes credebant] Helmst. *qua*, vitiose. (*F.*)

r. ut compleatur] Esaiae XXVIII. 11. ubi LXX. „Διὰ φαυλισμὸν χειλέων, διὰ γλώσσης ἑτέρας ὅτι λαλήσουσι τῷ λαῷ τούτῳ." Sed Aquila, cui Philastrius proprius accedit: „Ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ." (*F.*) Immo I Cor. XIV. 21.

s. Verbum meum mittam in Acha-

Cap. CXXXIX. [Cap. CXXXVI.] Alia est haeresis quae cum legit quatuor animalia in prophetis[a], non parvum errorem persentit, aestimans quod animalia diversa forma praedita deum collaudaverint, ignorantes quod irrationabilia, id est non rationis capacia, deo laudem ut homines referre non possunt. Neque enim deus laudem pecudum quaerit, quia non pecudes ad imaginem dei factae, sed homines rationabiles a deo sunt creati et ad hoc positi. Sed quia visio est prophetarum divino spiritu praedicata, [1]hic sanctorum populorum quatuor diversae virtutes[b] diversaque certamina nuntiabantur adventura seculo in diversis doctrinis ac virtutibus, in diversa sublimitate eminentiae, [2]quo leonis[c], vituli, hominis et aquilae, quorum diversae doctrinae ac merita fulgentia [3]percurrebant, primum in patriarchis regalis auctoritas, in prophetis deinde scientiae caelestis fecunditas, in sacerdotibus labor fortis et pertinax concertatio cerneretur, in apostolis volatus sublimis in caelum et eminens dignitas monstraretur, utque formarum ante diversitas nuntiabat, diversarum quippe virtutum caelestia merita in Christi praesentia[d] manifestarentur in seculo, ab eo quippe concessa domino salvatore. Nam in leone regnum fortitudinis, in vitulo labor [4]exsuperans, in homine passio indesinens, in aquila volatus sublimis agnoscitur, certantium scilicet atque [5]micantium[e], apostolo dicente[f], *Nostra conversatio* [6]*in caelis*, et, *Rapiemur in caelum*[g], et, *Erimus semper* [7]*cum Christo*. Et dominus dignatus est dicere[h], *Pater, ubi ego sum, volo* [8]*et isti sint*.

Cap. CXL. Sunt quidam dubitantes haeretici[a] de die Epiphaniorum domini salvatoris, qui celebratur octavo Idus Ianuarias, dicentes solum natalem debere eos celebrare domini octavo Calendas Ianuarias, non tamen diem Epiphaniorum: ignorantes quod sub lege et secundum [1]*deum* salvator carnaliter omnia in se et de se consummabat, ut et

Cap. CXXXIX. *in libr. inscriptum est* De animalibus quatuor in prophetis haeresis nimis crassa. — 1. hic *ABa.* hinc *c.* huic *b.* 2. quo *ego.* quod *libri omnes.* 3. percurrebant *ABab.* praecurrebant *c.* 4. exuperans *B.* exuberans *reliqui.* 5. micantium *e., ex emendat. I. Bapt. Cotelerii Monum. Eccl. Gr. tom. III. p. 543.* mirantium *reliqui.* 6. in caelis est. Et *A.*

7. cum Christo inquit. Et *A.* 8. ut et isti sint mecum *A.*

Cap. CXL. *desideratur in Babc. Servavit unus A.* — 1. deum, *quod desideratur in codice, reposui ex syllaba finali vocabuli quod praecedit.*

ram] Haec verba apud Esaiam non reperi. *(F.)*

Cap. CXXXIX. — a. in prophetis] Ezech. I. 5. Apocal. IV. 6. Confer si placet quae supra ad cap. LVI. p. 113. *(Fabr.)*

b. sanctorum populorum quatuor virtutes] Populos vocat multitudinem patriarcharum, prophetarum, sacerdotum et apostolorum, quorum virtutes mox exponit. Fuere etiam qui de notissimo virtutem cardinalium quaternione animalia illa interpretarentur, leonem de fortitudine, vitulum de iustitia, aquilam de temperantia, hominem de prudentia. Vide Aretham ad Apocalypsin. Alii veteres haec animalia referre maluerunt ad quatuor Evangelistas, quorum loca notavi in Codice Apocrypho Novi Test. T. 1. p. 383. et T. 2. p. 553. Vide et Iacobi Thomasii, τοῦ μακαρίτου, diss. de Insignibus Evangelistarum, editam Lipsiae a. 1667. *(Fabr.)*

c. quo leonis] Ante erat scriptum, „*quod leonis*," totaque sententia ita distincta atque turbata „in diversa sublimitate eminentiae: quod leonis - - percurrebant. Primum" cett.

d. in Christi praesentia] Apud Aretham in Apocalypsin Christus leo, quia rex: idem vitulus ut sacerdos vel potius sacrificium et hostia: homo propter nos factus, et aquila spiritu caelesti nos impertiens. „Διὰ τοῦ λέοντος ὡς βασιλέως, διὰ τοῦ μόσχου ὡς ἱερέως, μᾶλλον δὲ καὶ ἱερεῖον. Διὰ τοῦ ἀνθρώπου ὡς δι' ἡμᾶς ἀνθρώπου. Διὰ τοῦ ἀετοῦ, ὡς χορηγὸς τοῦ ζωοποιοῦ πνεύματος, καὶ ἐπὶ πάντας καταπτάντος." *(F.)*

e. atque micantium] Eminenti dignitate, quam supra Christi discipulis tribuerat. Ita optime hunc locum restituit Cotelerius III. Monument. p. 543. cum in editis esset *mirantium.* *(F.)*

f. apostolo dicente] Phil. III. 20. supra c. 134. p. 291. *(F.)*

g. Rapiemur in caelum] 1 Thess. IV. 17. „Ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα." *(F.)*

h. dominus dignatus est dicere] Iohann. XVII. 24. „Πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, κἀκεῖνοι ὦσι μετ' ἐμοῦ." *(F.)*

Cap. CXL. — a. Sunt quidam dubitantes haeretici] Additur alia haeresis de die Epiphaniorum, qua statuebant nonnulli solum natalem domini celebrari debere octavo Kalendas Ianuarias, non tamen diem Epiphaniorum, cuius sententiae sectatores fuisse Donatistas olim in Africa auctor est Augustinus Serm. 32 de temp. qui est quartus de Epiphania: „Merito istum diem nunquam nobiscum haeretici Donatistae celebrare voluerunt, quia nec unitatem amant, nec orientali ecclesiae, ubi apparuit illa stella, communicant." Fortasse etiam Philastrius adeo accurate utrumque diem distinguebat, et natalem domini, et adventum magorum, dicens quod salvator carnaliter omnia in se et de se consummabat, ut et nasceretur VIII. Kal. Ian. et appareret VI., supple scilicet sexto die eiusdem: et paulo post: dies festivitatis maiores isti statuti sunt quatuor, primum in quo natus est, deinde in quo apparuit, id est XII dies post; ut Graecis succenseret, qui magorum adorationem VIII. Kal. Ianuarias eadem die cum domini natale recolebant, quemadmodum prodit Menologium tam Sirleti quam Basilii, apud Florentinium in suis ad Vetustius Occidentale Martyrologium annotationibus Exerc. 4. p. 235. Sane Florentinius ipse pluribus p. 237. argumentis contendit eadem die 25. Decembris utrumque mysterium, nativitatis domini et adventus magorum, quamvis diverso anno, evenire potuisse, quo etiam fortasse confert, quod uterque dies festus, tam natalis domini quam adventus et adorationis magorum, appellatus fuerit Epiphania, ut observat Macrius in Hierolexico, et Suidas incarnationem ipsam Iesu Christi Epiphaniam vocat: „Ἐπιφάνεια, ἡ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔνσαρκος οἰκονομία." Recte autem hoc loco Philastrius Epiphaniae nomine designat adorationem magorum, quamvis alibi, nempe c. 149. ascensionem domini Epiphaniam vocet, sicuti notavit ad eum locum Fabricius, cui nos quoque consensimus: hic porro quatuor maiores dies festos annuos assignat, scilicet natalem domini, Epiphaniam, tertio diem in quo passus est et resurrexit, quarto in quo ascendit in caelum circa Pentecosten: alibi vero c. 141. octo festivitates enumerat quas ecclesia catholica cognoscit et detinet, sed ferme eaedem sunt quas hic commemorat, additis tantum ibi ieiunio quadragesimae et quarta sabbati, de quibus vide, si lubet, notata a Cl. Fabricio in eum locum, uti etiam quae nos adiecimus. Subdit postremo Philastrius, quod quidam diem Epiphaniorum baptismi, alii transformationis in monte quae facta est, esse opinantur, quod profecto utrumque satis congruit, si vocis vim spectemus, quae apparitionem seu manifestationem significat; utroque enim die apparuit ac manifestatus est dominus, et voce patris et testimonio Iohannis. (Galeard.)

nasceretur VIII Cal. Ian. et appareret VI. Apparuit magis post duodecim dies in templo. Ne ergo umbra quod verum erat [2]pateretur, et sic a magis adoraretur, per ordinem quippe pro nostra salute et annui dies festivitatis maiores isti statuti sunt quatuor, primum in quo natus est, deinde in quo apparuit, id est XII dies post, in quo passus est, in pascha, in fine vero in quo ascendit in caelum, circa pentecosten vincentis est quippe consummatio. Qui ergo unum [3]ignorat *ac* praetermittit, potest et de aliis diebus[b]. Dubitas non habens plenitudinem veritatis, quod secundum [4]tempora quatuor cuiusque anni ita nobis diversa gaudia a Christo domino pullularunt, id est in quo natus est, post in quo apparuit, tertio in quo passus est et resurrexit et visus est, quarto in quo ascendit in caelum; et haec per annum sine intermissione celebremus generaliter exultantes, atque haec integra inviolataque custodientes detineamus. Quidam autem diem Epiphaniorum baptismi, alii transformationis in monte quae facta est esse opinantur.

Cap. CXLI. Cap. CXXXVII. Alii sunt haeretici qui legis praecepta quae per [1]Moysen dicta sunt in Levitico Iudaeis carnaliter nostroque in tempore spiritaliter revelata[a] sunt ignorantes summam rerum festivitatem[b c] numerumque earum caelestis utilitatis[d] praetereunt, nescientes quid celebrent, putantes quod de sabbatis solum et pascha et azymis [2]Moyses praeceperit, et non de octo festivitatibus[e] quas ecclesia catho-

2. pareretur *A*. 3. ignorat praetermittit. Potest *A*. 4. tempore *A*.
Cap. CXLI. *in abc. inscriptum habet* De levitico mosi (mosis *b.*) error. — 1. Mosen (*A*)*abc*. 2. Moses (*A*)*abc*.

b. potest et de aliis diebus] Intellege peccare, vel simile quid. In codice deletur haec est: „qui ergo unum ignorat praetermittit. Potest et de aliis diebus dubitas" etc.

Cap. CXLI. — a. spiritaliter revelata] Manifesto impleta. *(F.)*

b. summam rerum festivitatem] Est qui legit *dierum*. Sed longe praestat *rerum*. Est enim *rerum festivitas* ἀντίτυπον verum ac reale gratiae novi testamenti, quod festivitati umbratili dierum in lege Mosaica respondere Philastrius observat. *(F.)*

c. summam rerum festivitatem] Non dubito quin reponendum sit „summam veram festivitatum." Iam supra c. 129. pro *veram* libri vetustiores obtulerant *rerum*. Genitivos „caelestis dignitatis" iunge cum vocab. „numerum."

d. numerumque earum caelestis utilitatis] Per numerum octonarium, beatam resurrectionem et aeterna caelestis vitae gaudia denotari credebant pii veteres, quorum loca laudarunt Hugo Menardus ad Sacramentarium Gregorii M. p. 33. seq. et Cotelerius ad Epistolam Barnabae c. 15. p. 47. *(F.)*

e. octo festivitatibus] De octo festis quae h. l. enumerat Fabricius cetera vulgata et obvia; de quarta sabbati adisis Constit. Apost. VII. 23. ibique Cotelerium pag. 362., quibus addere licet Amalarium diaconum III. Eccl. Offic. 27., itemque Hieronymum Comment. ad Galat. lib. II., cap. 4. in illud: „Dies observatis" etc., quos profert Io. Fronto in praenotatis ad Vetus Kalend. §. 5. p. 131. Augustinus quoque Epist. 86.: „Cur quarta et sexta maxime ieiunet ecclesia illa ratio reddi videtur, quod considerato evangelio ipsa quarta sabbati, quam vulgo quartam feriam vocant, concilium reperiuntur ad occidendum dominum fecisse Iudaei." Confer Baronium ad A. 57. n. 199. seq. Beveregium III. Codic. Canon. primitivae ecclesiae cap. 10. (Galeard.)

lica[f] cognoscit et detinet. Dicit enim ita [3]Moyses Iudaeorum populo primum de neomenia[g] et sabbatis[h], secundo de pascha[i], tertio de azymis[k], quarto de manipulis[l], quinto de tubicinatione[m], quae Graece σάλπιγξ dicitur, quae celebrant Iudaei per annum solenniter, sexto autem ieiunium[n], septimo tabernaculorum constructio[o p], octava, quae est plenitudinis fructuum[q] pomorumque [4]vindemia Octobris mensis, omnium postrema [5]collatio [6]et consummatio. Quae et secundum menses octo diversitas[r] iuxta litteram celebratur a Iudaeis, [7]et secundum spiritalem scientiam incipientibus mense Martio in [8]octavo mense, id est [9]Octobre, [10]consummata omnia per ordinem a Christo domino conferuntur, quae sunt plena salutis aeternae pignora in fide atque opere Christianitatis consummanda atque comprobanda. Nam etsi tunc temporis iubebantur Iudaei deo offerre horum mensium diversa munera, ut recedentes ab idolis deo esse cognoscerent offerenda haec omnia, attamen illa oblationis spiritalis habebant indicia, quae in octava perfectione virtutum, id est diei dominicae, [11]plena fructuum gratia in fide resurrectionis do-

3. Moses (*A*)*abc*. 4. vindemiae *A*. 5. conlatio *A*. 6. et *om. b*. 7. et *om. A*. 8. octavum mensem *A*. 9. Octobrem *A*. Octobri *b*. 10. consummata *A*. consummate *Bac*. consummari *b*. 11. plenam fructuum gratiam *A*.

f. quas ecclesia catholica] Tempore Philastrii octo illae festivitates erant 1) Sabbatum. 2) Domini Natalis. 3) Dies Epiphaniae. 4) Ieiunium Quadragesimae. 5) Quarta Sabbati. 6) Parasceue. 7) Paschae Festivitas et 8) Pentecostes Laetitia. Haec omnia memorantur in Constitutt. Apostol. V. 13. sq. et apud Hieron. Epistola 289. ad Caesar. De quatuor ieiuniis infra c. 145. [Septem festa in Homilia Chrysostomo supposita quae incipit: „Φαιδρὰ μὲν πᾶσα ἑορτὴ," 1) Nativitas. 2) Epiphania. 3) Passionis. 4) Resurrectionis. 5) Ascensionis. 6) Spiritus sanctus. 7) Ἑβδόμη ἑορτὴ ἡ προσδοκωμένη ἡμέρα τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Similiter in Procli Homilia εἰς τα γενέθλια. Bibl. Gr. VIII. p. 602.] *(F.)*

g. de neomenia] Num. XVIII. 11. *(Fabr.)*

h. et sabbatis] Levit. XXXIII. 3. Num. XXVIII. 9. *(F.)*

i. de paschate] Levit. XXIII. 5. Num. XXVIII. 16. Deut. XVI. 2. Die XIV. mensis *Nisan* (Martii.) *(F.)*

k. de azymis] Levit. XXIII. 6. Num. XXVIII. 17. Deut. XVI. 3. *(F.)*

l. de manipulis] Levit. XXIII. 10. Numer. XXXVIII. 26. Deut. XVI. 9. mense *Sivan* (Maii), die quinquagesimo post pascha. *(F.)*

m. de tubicinatione] Levit. XXIII. 24. Num. XXIX. 1. Primo die mensis *Tisri* (Septembris), festum novi anni. *(Fabr.)*

n. ieiunium] Levit. XXIII. 27. Num. XXIX. 7. Die decimo mensis *Tisri* festum magnu mexpiationis, quod *ieiunii* nomine venit Actor. XXVII. 9. *(F.)*

o. tabernaculorum constructio] Lev. XXIII. 34. Numer. XXIX. 12. Deut. XVI. 13. die XV. mensis *Tisri*. *(F.)*

p. sexto autem ieiunium, septimo tabernaculorum constructio] Neglexit structuram scriptor, pro more. Ex activo „Dicit," quo initio sententiae erat usus, repetas hic tacite passivam formam „dicitur."

q. plenitudinis fructum] Lev. XXIII. 39. seq. Per septem dies ab eodem die XV. mensis *Tisri*. *(F.)*

r. secundum menses octo diversitas] Varia per menses diversos festa. *(F.)*

mini [12]immortale praemium pignusque divinitatis subeundae[s] erunt angelici adepturi homines[t], non terrestris iam oblationis offerentes munera, id est vitae carnalis sacrificia, sed caelestis gloriae participitationem quippe sperantes a Christo domino consequi salvatore. Octies enim offerentes [13]dona annua et octavi diei quippe plenitudinem cognoscentes divinique spiritus accincti fortitudine, id est summa rerum perfectione praediti, [14]de hoc exeuntes seculo resurrectionis illic promissam gloriam se posse consequi caelestisque dignitatis consortio copulari non [15]desperant, quod dominus dignatus est dicere[u], *Tunc eritis sicut angeli*: iustis omnibus et perfectis hoc praedicans, quod et David dixit pro octava[v] adnuntians.

Cap. CXLII. (Cap. CXXXVIII.) Sunt haeretici qui sicuti [1]Iudaei[a] Septuaginta duorum sanctorum sapientissimorumque virorum interpretationem respuentes Aquilae cuiusdam hominis unius Pontici[b], qui post annos multos[c] interpretatus est, [2]editionem suscipiunt. Qui cum quaedam [3]praetermisisse[d] necessitate urgente tunc temporis cogerentur, disso-

12. immortale *Ab.* iam mortale *reliqui.* 13. dona et octava diei quippe dominicae plenitudinem *A.* 14. deque hoc *A.* 15. desperarent *A.*

Cap. CXLII. *in Abc. inscriptum est* HAERESIS SEPTVAGINTA DVORVM INTERPRETATIONEM RESPVENS. — 1. Iudaei *om. b.* 2. aedificationem *b.* 3. praetermittere (A)b.

s. immortale praemium pignusque divinitatis subeundae] Ita scripsi pro *iam mortale*, quod in editis erat. *Subeunda* ait pro *subitura*, ut *pervenienda* pro *perventura* cap. 80. et 131. (F.)

t. angelici adepturi homines] Futuri ἰσάγγελοι, supra p. 291. (F.)

u. dominus dignatus est dicere] Matth. XXII. 30. „Ἐν τῇ ἀναστάσει - - ὡς ἄγγελοι τοῦ θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσι." (F.)

v. pro octava] Inscriptio psalmi VI. et XII. Ὑπὲρ τῆς ὀγδόης. Sine vespere et successione diem beatae aeternitatis respici a Davide ἀνέσπερον καὶ ἀδιάδοχον ἡμέραν notat Caesarius quaest. 54. Et Hieron. sive quisquis auctor de Celebratione Paschae T. V. Marcianaei p. 170. „*Octava sacramentum, qua significatur resurrectio. Nam et Pro octava psalmus inscribitur, et octavo die circumcidebantur infantes: et in Ecclesiaste (XI. 2.) ad duorum testamentorum significationem dicitur: illis septem et illis octo reservatum est.*" Rufinus in Psal. VI. „*Per octavam diem iudicii intelligitur, quoniam omnia tempora septem dierum repetitione volvuntur, et quod fit in uno, patet natura in aliis. Octavus autem ille aestimandus* *est qui varietatem istam non habebit.*" Ita etiam alii veteres apud Steph. le Moyne notis ad Varia Sacra pag. 876. (*Fabr.*)

Cap. CXLII. — a. sicuti Iudaei] Et iudaizantes Nazaraei atque Ebionitae, quos Aquilae versionem praetulisse notat Irenaeus III. 24. De Iudaeis testimonium perhibent Tryphon apud Iustinum Martyrem, Origenes, Anastasius Sinaita aliique quorum loca adduxit Humfredus Hody de Biblior. Textibus Original. p. 236. (F.)

b. hominis unius Pontici] Innuit indignum esse, ut unius hominis versio versioni LXXII senum praeferatur. Aquilam e Sinope Ponti civitate oriundum tradunt Epiphanius et alii, de quo sicut etiam de LXXII. interpretibus non repetam quae dixi lib. 3. Bibl. Graecae c. 12. (F.)

c. post annos multos] Circa A. C. 130. post duodecimum Hadriani annum. (*Fabr.*)

d. quaedam praetermisisse] Talmudici aliique Rabbini antiqui aiunt LXXII interpretes tredecim loca in versione sua immutasse, veritos ne Ptolemaeum offenderent. Vide Io. Mo-

nantia putantur dictasse, [4]et veluti plus a quibusdam, Iudaeis maxime, intellexisse [5]laudantur, cum de patre et filio, non, sicuti [6]ille prior, res de lege dictaverint. Septuaginta enim duo dixerunt: *Adversus dominum, et adversus Christum eius*[e]; Aquila autem: *Adversus dominum, et adversum unctum eius*[f]. [7]Et iterum: *Ecce virgo*[g] *in utero concipiet, et pariet filium*, [8]Septuaginta duo dixerunt, *et nomen eius, Deus nobiscum.* Aquila autem dixit: *Ecce iuvencula*[h] *concipiet, et pariet filium, et nomen eius Potens cum hominibus*[i]. Quae quidem si pio sensu lectionis accepta fuerint, [9]quo fortis et potens nemo nisi Christus deus [10]dei sit filius, recte intelligit: si autem de eo dubitat, abiicienda et spernenda est talis editio. Unde Iudaei non Septuaginta duorum interpretationes habent, qui de patre et filio et sancto spiritu bene sentientes unam substantiam divinitatem [11]maiestatemque enuntiarunt, sed illius Aquilae, qui non ita recte [12]sentit de filio dei, sed quasi de propheta nuntiaverit. Unde interpretationes eius in medio librorum nunquam ponuntur[k],

4. et veluti *A.* Is veluti *reliqui.* 5. laudantur *A.* laudatur *reliqui.* 6. ille prior, res de lege dictaverint *ego.* illi priores de lege dictaverint (dictaverit *b. et A., teste Galeardo Spicil. p. 181. At in ipsa collatione* dictaverint *reperitur) reliqui.* 7. Et iterum Septuaginta duo dixerunt, Ecce *b.* 8. Septuaginta duo dixerunt *om. b.* 9. quod *(A)b.* 10. dei *om. A.* 11. maiestatem enuntiarunt *b.* maiestatemque nuntiarunt *A.* 12. sensit *A.*

rinum Exerc. Bibl. p. 354. et Humfredum Hody p. 139. 170. (F.)

e. adversus Christum eius] Psal. II. 2. „Κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ." (F.)

f. adversum unctum eius] „Κατὰ τοῦ ἠλειμμένου αὐτοῦ." Sicut ἠλειμμένον pro Χριστῷ edidit Aquila etiam Danielis IX. 26. teste Eusebio in Demonstrat. Evangel. VIII. p. 397. Addendus hic psalmi locus fragmentis Aquilae collectis a duumviris praestantissimis Io. Drusio et Bernhardo Montfaucono. (*Fabr.*)

g. Ecce virgo] Es. VII. 14. „Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ." pro quo apud Iustinum Martyrem est in Apologia longiore pag. 74. „Καὶ ἐροῦσιν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, Μεθ' ἡμῶν θεός." (F.)

h. Ecce iuvencula] Trypho apud Iustinum Martyrem p. 226. „Ἡ γραφὴ οὐκ ἔχει, ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, ἀλλ' ἰδοὺ ἡ νεᾶνις." Irenaeus III. 24. apud Eusebium V. 8. Hist., et Nicephorum IV. 14. „*Non ergo vera est quorundam interpretatio, qui ita audent interpretari scripturam:* ecce adolescentula in ventre habebit et pariet filium, *quemadmodum Theodotion Ephesius est interpretatus et Aquila Ponticus, utrique Iudaei proselyti, quos secuti Ebionaei*" etc. Eusebius VII. Demonstr. p. 316. „Προσήλυτος δ' Ἀκύλας ἦν, οὐ φύσει Ἰουδαῖος, ὅμως δ' οὖν καὶ κατ' αὐτὸν τοῦτον εἴρηται τὸν τρόπον - ἰδοὺ ἡ νεᾶνις ἐν γαστρὶ συλλαμβάνει καὶ τίκτει υἱόν, καὶ καλέσεις ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ." (F.)

i. potens cum hominibus] „Ὁ δυνατὸς μετ' ἀνθρώπων." Incertum unde hoc hauserit Philastrius, cum Eusebius in loco, quem iam adduxi, testetur Aquilam in versione sua servasse vocabulum Hebraicum Ἐμμανουήλ. (F.)

k. interpretationes eius in medio librorum nunquam ponuntur] Origenes Graecas versiones in tetraplis suis et hexaplis collocaverat hoc ordine, ut constat ex fragmento antiquo in Codice Barberino duodecim prophetarum:

Aquila. Symmachus. LXX. *Theodotio.*

sed [13]dextrae laevaeque adsignantur, et ut [14]contraria et non plena veritatis ita leguntur a plurimis. Septuaginta vero duorum decreta atque consulta, ea legens ecclesia catholica semper habet et detinet incunctanter, illius autem quasi superflua ita aestimat esse et iudicat. Haec etenim, id est Septuaginta duorum interpretatio, sub Ptolemaeo[l] rege Aegyptiorum post Alexandrum Macedonem est edita omnibus, populoque Iudaeo in Hierusalem data est, cum habitarent non multi Iudaei velut in subiectione iam positi regis Aegypti, rogatique ab ipso Ptolemaeo, ut interpretes mitterentur Alexandriam. [15]Quo cum venissent Septuaginta duo sapientes ac prudentes viri interpretes, secundum iussum regis Hebraeam linguam Graeco sermone interpretati Graecis litteris ediderunt, sicuti et factum est. Cumque suscepisset eos Ptolemaeus rex Aegypti, tentare volens si esset eorum divina scriptura quam legebant Iudaei, separatim quemque[m] iussit includi in cubiculum nullumque videre alium nisi [16]solo excepto eo[n] qui interpretem exciperet dictantem; omniumque accipiens postea interpretationem quotidie cum consentientem in unum inveniret editionem omnium, iussit conscribi atque poni in templum[o], ut venientibus de Achaia[p], [17]de Graecia atque aliis provinciis philosophis, poëtis et historiographis cupientibus legendi copia non negaretur. Unde et maxime argumenta su-

13. dextra laevaque *A*. 14. contrariae et non plenae (*A*)*b*. 15. Qui *A*. 16. solam exceptorem *A*. 17. de Graecia *om. c*. *Pro glossemate eum expunxit Fabricius.*

l. sub Ptolemaeo] Philadelpho, de quo Aristeas (Epiphanio T. 2. p. 166. Ἀριστέας) atque ex eo Iosephus XII. 2. et alii. (*F.*)

m. separatim quemque] Celularum sive οἰκίσκων illorum vestigia, cum Alexandriae versaretur, in vicina Pharo insula, monstrata sibi testatur Iustinus Martyr Cohortat. ad Graecos p. 14., meminit etiam Irenaeus III. 25. Clemens Alex. 1. Strom. I. p. 342. Cyrillus Hierosol. aliique quorum loca affert, fabulamque Hieronymo etiam pridem exploram reiicit Humfredus Hody in laudato opere p. 158. seq. (*F.*)

n. nisi solo excepto eo] Sic habent editiones, at in Ms. Corbeiensi *nisi solum exceptorem qui*, quod fortasse melius. Quinam essent exceptores dixi ad Gaudentium ed. Patav. pag. 7. Glossae Veter. Magistri Isonis ad Prudentium Weitzii Hymn. 14. v. 709. in voce *Scribas* p. 821. „Exceptores, qui dicta iudicis et responsa martyris excipiebant." Ennodius V. S. Epiphanii episc. Ticinensis: „Notarum in scribendo compendia et figuras varias verborum multitudinem comprehendentes brevi assecutus in exceptorum numero dedicatus enituit, coepitque iam talis excipere, qualis possit sine bonorum oblocutione dictare." Et V. B. Antonii monachi Lirinensis: „Constantii antistitis ea tempestate florentissimi iunctus obsequiis gloriosis operibus vitae rudimenta dedicavit, qui eum inter ecclesiasticos exceptores caelestem militiam iussit ordiri." Exceptoris officium memoratur in Martyrolog. 25. Aug. (Galeard.)

o. poni in templum] Serapeum, in quo admiranda illa Bibliotheca Alexandriae sub Caesare exusta, septingenta voluminum millia si credimus Ammiano Marcellino lib. XXII. cap. 16. Ubi vide Valesii notas et Lipsium Syntagmate de Bibliothecis c. 2. (*F.*)

p. de Achaia] Priores editiones: *de Achaia, de Graecia*. Sed perspicuum esse puto verba *de Graecia* hoc loco esse glossema. (*F.*)

mentes philosophi, poëtae, oratores atque historiographi, sicuti voluerunt, ad suae paganitatis mendacia transtulerunt, aliisque nominibus rudes puerorum animos edocentes legem dei divinam irritam seculo facere properarunt, impietatisque semina in sono verborum, in periculosis sententiis confirmarunt: quorum causa dicebat et dominus fures atque latrones[q] eos fuisse, in omnibus atque ab omnibus cognoscendos.

Est haeresis quae iterum post Aquilam Triginta hominum[a] interpretationem accipit, non illorum beatissimorum Septuaginta duorum, quae integre inviolateque de trinitate sentientes ecclesiae catholicae firmamenta certissima tradiderunt interpretantes scripturas. Isti triginta in multis Aquilam sunt secuti, unde ab ecclesia catholica et istorum non suscipitur interpretatio, quae continetur in libris authenticis. Cap. CXLIII. (Cap. CXXXIX.)

Est haeresis quae iterum Sex virorum interpretationem[a] postea editam vult sequi, non illorum priorum [1]sanctorumque Septuaginta duorum, et cum decreta consultaque Septuaginta duorum aliis mo- Cap. CXLIV. (Cap. CXL.)

Cap. CXLIII. *in abc. inscriptum est* HAERESIS (ALTERA *addit b.*) DE SEPTVAGINTA INTERPRETIBVS.

Cap. CXLIV. *in abc. inscriptum est* ALIA DE EADEM RE. — 1. sanctorumque LXXII. et cum decreta consultaque LXXII. aliis modis *A*. sanctorum, qui Septuaginta duorum aliis modis *reliqui*.

q. fures atque latrones] Ioh. X. 8. (*Fabr.*)

Cap. CXLIII. — a. triginta hominum] Verisimillima mihi videtur doctissimi viri Humfredi Hody sententia, qui p. 632. operis de Bibliis Originalibus acute coniicit per triginta hominum interpretationem tangi a Philastrio editionem Graecae Bibliorum versionis quam recensuit olim Lucianus presbyter Antiochenus, quaeque in marginibus Codicum MSS. Bibliorum Graecorum per litteram Graecam Λ [ut in codice Prophetarum qui est in bibliotheca Iesuitarum Paris. Vide Rich. Simon Bibl. Crit. tom. I. p. 181. Illa vero nota non Lucianus designatur, sed οἱ λοιποὶ, ceteri interpretes. V. eruditiss. Montfauconi Praef. ad Hexapla Orig. p. 66.] denotatur, quae littera cum initialis sit nominis Luciani, etiam apud Graecos nota est numeri tricenarii. De illa Luciani editione, cuius usus longe lateque patuit, vide si placet quae notavi lib. 3. Bibl. Graecae c. 13. §. 14. et lib. 5. c. 1. p. 278. (*F.*)

Cap. CXLIV. — a. Sex virorum interpretationem] Simili hallucinatione Philastrius sex virorum interpretationem appellat quae in marginibus Hexaplorum Origenianorum, vel κοινῆς ab Origene recensitae notata fuit per litteras στ. Intelligitur autem sexta, reperta ab Origene Nicopoli in Actaeo littore, quae allegatur ab Eusebio in Psalmos p. 521. Illam alii quintam appellant, quibus pro sexta habetur reperta in doliis ab eodem Origene Ierichunte. Sed haec (de qua Philastrius infra c. 142.) quinta est Epiphanio, Athanasio in Synopsi, Iosepho Hypomnestici scriptori, Euthymio etc. E quinta profert quaedam Eusebius in Psalmos p. 73. 92. 94. 106. 139. 148. et aliis locis quamplurimis, et p. 597., ubi notat eam LXX. Interpretibus accedere eo in loco, ubi Aquila et Symmachus ad Iudaicam sententiam propius erant interpretati. Etiam S. Ambrosius in loco Michae quintam traditionem laudat epistola 70. T. 3. edit. novae pag. 1065. (*Fabr.*)

dis interpretari desiderant. [2]non parvum errorem [3]incurrit, diversa itidem sentiens de fide catholica.

Cap. CXLV. (Cap. CXLI.) Sunt haeretici alii quae Theodotionis et Symmachi itidem interpretationem diverso modo expositam sequuntur, non illam beatissimorum priorum[a], quam ecclesia catholica colit et praedicat.

Cap. CXLVI. (Cap. CXLII.) Est alia haeresis quae de dolio inventos libros[a] post captivitatem postque incensionem prolatos et non consentientes interpretationi primae sanctorum virorum vult sequi, cum ecclesia catholica Septuaginta duorum interpretationem [1]legat, [2]colat et praedicet, alia autem supervacua, et contraria tantae editioni contemnit et abiicit.

Cap. CXLVII. (Cap. CXLIII.) Sunt quidam haeretici non intelligentes quod dicit scriptura: *Diis alienis non maledicetis*[a]; et ita observant, putantes [1]de vani-

2. et non *b*. 3. incurrunt *A*.
Cap. CXLV. *in abc. inscriptum est* TERTIA (QVARTA *b*.) DE EADEM RE. —
Cap. CXLVI. *in abc. inscriptum est* HAERESIS DE LIBRIS VETERIS TESTAMENTI IN DOLIO INVENTIS. — 1. legit, colit et praedicat *A*. 2. colat *om. b*.
Cap. CXLVII. *in abc. inscriptum habet* HAERESIS QVOD DIIS ALIENIS NON SIT MALEDICENDVM. — 1. divinitatem *A*.

Cap. CXLV. — a. beatissimorum priorum] LXXII. Interpretum. *(F.)*

Cap. CXLVI. — a. de dolio inventos libros] Quantam Bibliorum Graecorum editionem ab Origene ἐν πίθῳ χαλκῷ repertam Ierichunte intelligit. Vide quae supra ad cap. 140. *(F.)*

Cap. CXLVII. — a. Diis alienis non maledices] „Θεοὺς οὐ κακολογήσεις." Exod. XXII. 28. Hunc locum obiicit Iulianus apud Cyrillum lib. VII. p. 238., cui Cyrillus p. 240. seq. respondet Mosen per deos intelligere magistratus principesque. Non tamen hoc ita intellectum fuit olim a Iudaeis. Iosephus IV. 8. [10. Vide Bernardi notas p. 230. ed. Amst. In Cyrilli vero sententia est et Chrysostomus in Synopsi Sacr. Scripturae tom. VI. ed. novae p. 329. Conf. Schudtii Compend. Hist. Iud. p. 248. 251. seq. Surenhus. lib. Καταλλαγῆς p. 88. Lightf. ad Matth. XII. 24. Grot. ad Act. XIX. 37. Contra vide Morini Exercitat. Bibl. p. 590. Bernardum ad Iosephum p. 288. Orig. adv. Celsum VIII. p. 404. Idem p. 402. „Ἐν τῇ θείᾳ νομοθεσίᾳ προστέτακται καὶ τό, Θεοὺς οὐ κακολογήσεις, ἵνα μὴ ἐθίζηται ἡμῶν τὸ στόμα ὁντιναοῦν κακολογεῖν." Adde pag. 415.] Orig. 2. „Βλασφημείτω δὲ μηδεὶς θεοὺς οὓς πόλεις ἄλλαι νομίζουσι" et 2. contra Apion. p. 1077. „Καὶ περὶ γε τοῦ μήτε χλευάζειν μήτε βλασφημεῖν τοὺς νομιζομένους θεοὺς παρ' ἑτέροις ἄντικρυς ἡμῖν ὁ νομοθέτης ἀπείρηκεν, αὐτῆς ἕνεκα προσηγορίας τοῦ θεοῦ." Philo 3. de Vita Mosis: „Τῆς βλασφημίας ἀνέχειν ἀναγκαῖον, ἵνα μηδεὶς ἐθίζηται τῶν Μωσέως γνωρίμων συνόλως θεοῦ προσρήσεως ἀλογεῖν." Confer interpretes ad Exod. XXIII. 13. et Levitic. XXIV. 15. 16. Seldenum de Iure Naturae lib. 2. c. 13. R. Iehuda in Chasidim n. 24. „*Cave unquam in mentem tibi veniat ut idolum aliquod contumelia afficias*," apud Io. Wulferum pag. 136. Theriac. In eandem sententiam Simon Luzzatus. Discorso circa lo stato degli Ebrei considerazione 13., Photius Epist. 162. p. 217. „Οὐ δεῖ οὐδὲ τὸν Ἑλληνικαῖς θρησκείαις προσανακείμενον ἐξυβρίζειν ὅπως σέβεται." Niphon anathema dicens deo Hebraeorum, (vide Cangium ad Cinnamum p. 438.) condemnatur in decreto adversus Bogomilos A. C. 1145. apud Allatium lib. 2. de Consensu c. 12. p. 682. Anathema in deum Muhamedis, quod legitur in Sylburgii Saracenicis pag. 86., improbavit Manuel Comnenus Imperator apud Nicetam Choniatem lib. 7. cap. 6. pag. 235. seq. Inter gravissimas remoras conversionis Iudaeorum hanc esse non dubito quod a teneris docentur a parentibus suis Iesum blasphemare. Etiam suo tempore Hieronymus ad Esaiae V. 49. et 52. testatus fuit ter quotidie in synagogis,

tate paganorum dixisse. atque ita sentientes non parvum salutis suae sustinent detrimentum. Cum enim [2]Moyses dicat[b], *Templa eorum destruetis, idola frangetis*, et Abraham beatissimus[c] frangens idola iustificatus est, et Gedeon[d] nocte incendens idola et frangens [3]a deo tantum virtutis meruit impetrare, ut cum paucis infinitos vinceret inimicos, omnesque iusti, [4]ut Helias[e], et alii itidem, quomodo ergo hic aestimat homo imprudens de idolorum dixisse vanitate, iisdemque non esse maledicendum? cum David dicat[f], *Similes illis fiant qui adorant ea.* Hic itaque diis non esse maledicendum alienis cum [5]dicit, id est [6]iustis ab origine mundi colentibus pietatem veram, id est angelis et sanctis aliis[g] verae fidei dedicatis [7]non esse maledicendum. [8]Nam omnes iusti [9]maledixerunt idolis, et [10]fregerunt ea, [11]indeque meruerunt gratiam, ut [12]Moyses[h] fecit de monte descendens: [13]sine eo quod[i] Christi [14]nuntii sunt dii, ut [15]Moyses Pharaoni et Aegyptiis, cum scriptura clamet, [16]*Ego dixi dii estis*[k]; utique qui sanctam [17]adorandamque trinitatem colentes forti fide praedicant, qui et omnes iusti vere beati et sancti sunt, et ut dii infidelium scilicet dinoscuntur, quia ait dominus, *Ad quos fuit verbum*[l] *dei*, et per eos praedicatum est, incredulorum dii ipsi sunt appellati, ut Paulus, Barnabas[m], et [18]Moy-

2. Moyses *B*. Moses *reliqui*. 3. a domino Christo tantum *A*. 4. et *A*. 5. dicit, id est *A*. dicit, est *Bac*. dicit, non est *b*. 6. iusti *A*. 7. non esse *om. (A)b*. 8. Nam quod omnes *A*. 9. maledixerint *A*. 10. fregerint *A*. 11. indeque meruerint *A*. 12. Moses *(A)abc*. 13. sive eo *b*. sine et *A*. 14. nuntii sunt *A*. nuntii hii (hi *c*. ii *b*.) sunt *reliqui*. 15. Moses *(A)abc*. 16. Ego dixi dii estis *Ac*. Ergo dii estis *reliqui*. 17. adorandam trinitatem *A*. 18. Moses *(A)abc*.

et diebus ac noctibus blasphemari a Iudaeis Salvatorem. *(F.)*

b. Moses dicat] Exod. XXIV. 13. „Τοὺς βωμοὺς αὐτῶν καθελεῖτε καὶ τὰς στήλας αὐτῶν ἐκκόψετε, καὶ τὰ γλυπτὰ τῶν θεῶν αὐτῶν κατακαύσετε ἐν πυρί." *(Fabr.)*

c. Abraham beatissimus] Vetus traditio, Abrahamum idola patris sui confregisse, quae refertur in Beresith Rabba cap. 38. Vide Dionysium Vossium ad Maimonidem de Idololatria c. 1. §. 7. et Gottfridi Wagneri, τοῦ μακαρίτου, dissertationem eruditam de Ur Chaldaeorum, Lipsiae 1681. 4. in lucem editam. *(F.)*

d. Et Gedeon] Iudic. VI. 28. *(F.)*

e. ut Helias] 1 Reg. XVIII. 40. *(F.)*

f. cum David dicat] Psal. CXV. 8. „Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ καὶ πάντες οἱ πεποιθότες αὐτοῖς." *(F.)*

g. angelis et sanctis aliis] Vix cuiquam hoc Philastrius persuadebit, quod per deos alienos, quibus non est maledicendum, Moses intellexerit angelos, sanctosve homines. *(F.)*

h. Ut Moyses] Exod. XXXII. 20. *(Fabr.)*

i. sine eo quod] Praeter hoc quod de Mose attulit, nova Philastrio in mentem venit ratio, quod Christi apostoli et illorum exemplo evangelii doctores recte possint appellari dii, ut Moses Exod. VII. 1. *(F.)*

k. Ego dixi, dii estis] In editis erat vitiose „*ergo dii estis*." Locus notus Psalm. LXXXII. 7. „Ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε." Ioh. X. 34. *(F.)*

l. Ad quos fuit verbum] Ioh. X. 35. „Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς πρὸς οὓς ὁ λόγος θεοῦ ἐγένετο." *(F.)*

m. Paulus, Barnabas] Actor. XIV. 12. *(F.)*

ses Pharaoni[n], qui non sunt maledicendi, sed modis omnibus collandandi atque [19]honorandi et glorificandi, ut dixit David[o]: *Timentes autem dominum [20]glorificavit*: et dominus[p]: *Glorificantes me glorificabo.* Non ergo intelligentes virtutem scripturarum ex littera paganitati consentiunt, et alieni a Christianitate reperiuntur. Quia ergo non credebant iustis Iudaei prophetis et aliis talibus, alieni et isti sicut et pagani [21]indicabantur[q] a domino per scripturam, atque ita nuntiabatur, ne maledicerent suis doctoribus et prophetis et iustis aliis.

Cap. CXLVIII. (Cap. CXLIV.) Sunt quidam [1]legentes haeretici in Genesi[a] de Melchisedech sacerdote atque rege, qui erat in Salem civitate, tunc temporis ita nominata sub Abraham beatissimo patriarcha, de quo ait scriptura[b], sine patre, sine matre [2]fuisse genitum eum, cum sit hoc contrarium ita sentire. Scriptura enim [3]non de carnali eum generatione editum esse negavit, sed de [4]iustis eum non genitum parentibus declaravit, qui naturali studio de mandato pristino[c] ad tantam Christi pervenire meruit scientiam, ut quae a parentibus suis non audierat, proprio tamen studio maiora Christi mysteria per mandatum agnosceret offerenda, cum dicat dominus per prophetas[d], *Ecce ego facio nova*; et[e], *Priusquam veniant, annuntiata sunt vobis*, et[f], *Nolite meminisse praeterita*, quae in lege carnaliter dicta sunt. Et salvator ait[g]: *Quod nascitur de carne, caro est, et quod nascitur de spiritu, spiritus est.* De hoc enim cum dicit, sine patre, [5]sine

19. orandi *A*. 20. glorificabit *A*. 21. indicabantur *c*. indicabuntur *reliqui*.
Cap. CXLVIII. *in abc. inscriptum est* HAERESIS DE MELCHISEDECH SACERDOTE. — 1. haeretici legentes *A*. 2. eum fuisse genitum *A*. fuisse genitum *b*. 3. non *om*. *A*. 4. non iustis eum genitum *b*. 5. sive *(A)b*.

n. Moyses Pharaoni] Exod. XXXII. 20. *(F.)*

o. ut dixit David] Psal. XV. 4. „Τοὺς δὲ φοβουμένους κύριον δοξάζει." *(F.)*

p. et dominus] I Sam. II. 30. „Τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω." *(F.)*

q. indicabantur] Minus bene erat in editis *iudicabantur*. *(F.)*

Cap. CXLVIII. — a. in Genesi] XIV. 18. „Καὶ Μελχισεδὲκ βασιλεὺς Σαλήμ." Hanc Salem Melchisedeci regiam eandem esse cum Hierosolyma, variis argumentis pugnat Ludovicus Borgesius in Historia Critica Melchisedeci cap. 7. Negat tamen Hieronymus in epistola ad Evagrium, et nostra aetate Hadr. Relandus, vir doctissimus, in Palaestina sua p. 833. et 976., cui assentiri malim. *(Fabr.)*

b. ait scriptura] Hebr. VII. 3. Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, hoc est, cuius nulli parentes ut Leviticorum sacerdotum a Mose commemorantur. *(F.)*

c. de mandato pristino] Solet Philastrius *mandatum* appellare lumen illud divinum cuius ductu deum ante legem Mosaicam coluere patriarchae. Vide c. 109. 133. 146. 148. 150. *(F.)*

d. dominus per prophetas] Es. XLIII. 19. „Ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ καινά." *(F.)*

e. et] Es. XLVIII. 5. 6. „Ἀνήγγειλά σοι πάλαι ἃ πρὶν ἐλθεῖν ἐπὶ σέ." Supra c. 109. *(F.)*

f. et] Es. XLIII. 18. „Μὴ μνημονεύετε τὰ πρῶτα, τὰ ἀρχαῖα μὴ συλλογίζεσθε." *(Fabr.)*

g. Et salvator ait] Ioh. III. 6. „Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σάρξ ἐστι, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμά ἐστι." *(F.)*

matre editum, sine traditione atque doctrina parentum eum fuisse inquisitorem[h] scriptura nuntiavit, naturaque potentem [6]ac capacem caelestis sapientiae, id est Christi mysterii, per mandatum[i] declaravit[k] advertentes. Quod sciens apostolus naturam hominum caelestis scientiae ac pietatis esse capacem in omnibus[l] praedicabat ita[m]: *Cum enim gentes, [7]quae legem non habent, naturaliter ea quae legis sunt faciunt, isti legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis*, et cetera. Quod etiam ait dominus Petro[n]: *Quia caro et sanguis non illi revelasset, sed pater qui in caelis est*; fidem quippe domini salvatoris ostendens. Ideoque et ipse iterum dominus[o], *Si quis non renatus fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit*, inquit, *in regnum caelorum.* Et iterum in lege[p]: *Qui dixerunt patri et matri, Non novimus vos, isti custodierunt mandatum meum, dicit dominus.* Non genituram parentum odiendam[q] utique, sed impietatem eorum paganam spernendam atque damnandam esse modis omnibus collaudabat, cum dicat, *Si quis non renuntiaverit suis omnibus, non erit dignus regno caelorum*[r]. [8]Hic igitur beatus Melchisedech cum de alienige-

6. ac capacem *A*. ad panem *reliqui*. 7. quae *om*. *b*. 8. Ait igitur beato b.

h. inquisitorem] Συζητητὴν, scrutatorem rerum divinarum, et officii sui quod deo debebat ratiocinatorem. Infra hoc capite: „*Cum capax legis divinae caelestisque esset, et suo studio, ut dei imago, inquisito dei mysterio, contemptis impiis parentibus*" etc. *(F.)*

i. per mandatum] Sine lege Mosaica per lumen naturale accensum divinitus, ut mox e Paulo explicat. *(F.)*

k. declaravit] Inusitate dictum pro instruxit, docuit. Cf. Du Cangii Gloss. Med. et Inf. Latin. s. v.

l. capacem in omnibus] Non per solas vires naturales, sed accedente dei gratia, ut subiuncta Pauli verbis, Matthaei et Ioannis loca pulchre demonstrant. *(F.)*

m. praedicabat ita] Rom. II. 14. „Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ. Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν." Valerius Max. V. 4. Extern. 5. „*Optima rerum natura pietatis est magistra, quae nulla vocis ministerio, nullo usu literarum indigens, propriis ac tacitis viribus caritatem parentum pectoribus liberorum infundit.*" *(F.)*

n. ait dominus Petro] Matth. XVI. 17. „Ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς." *(Fabr.)*

o. ipse iterum dominus] Ioh. III. 5. „Ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ." Pro γεννηθῇ Philastrius videri possit legisse ἀναγεννηθῇ, ut in Clementinis: „Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ἀναγεννηθῆτε ὕδατι ζῶντι εἰς ὄνομα πατρὸς, υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν." Sed solet Philastrius e memoria adscribens loca scripturae verbum pro verbo ponere. *(F.)*

p. Et iterum in lege] Deut. XXXIII. 9. „Ὁ λέγων τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ οὐχ ἑώρακά σε - - ἐφύλαξε τὰ λόγιά σου." *(Fabr.)*

q. genituram parentum odiendam] Nativitatem ex parentibus, τὴν γέννησιν. Odiendam dixit ab antiquo verbo *odio*, unde *odientes* Petronius, et Apuleius περὶ Ἑρμηνείας: „*orationes variae species sunt, ut sunt imperandi, narrandi, succensendi, optandi, monendi, irascendi, odiendi.*" Vide Vossium lib. V. de Arte Grammatica c. 39. *(F.)*

r. non erit dignus regno caelorum] Apud Lucam XIV. 33. legitur: „*Non potest meus esse discipulus.*" „Πᾶς ἐξ

nis, id est Chananaeis impiis fuisset editus, contempta impietate parentum, cum capax legis divinae [9]caelestisque esset, et suo studio, ut dei imago, inquisito [10]dei mysterio, contemptis impiis parentibus, non solum cognoscere Christum dominum ante in mandato[s], insuper etiam eius caeleste mysterium meruit[t] intuens et intelligens celebrare. Ideoque et apostolus[u] baptizatis dicebat, *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu.* Duorum igitur populorum Melchisedech et Abrahae erat tunc in unum societatis coniunctio; [11]praeputii quippe[v] et circumsionis conveniens ratio, [12]ut Melchisedech quidem personam Christianorum [13]gereret, ita ut [14]nos [15]vivimus et celebramur in omnibus[w], Iudaeorum autem [16]in figura Abrahae circumcisio. Christi quippe fidei subdita, caelestique eius inserviens mysterio salutari, ut Abraham beatus Melchisedech sacerdoti magno[x] erat subditus, cui insuper etiam decimas[y] de suis facultatibus offerre non dubitaret, ut regi atque sacerdoti dei, quod nunc Iudaeorum [17]indocilitas[z] subiecta nobis est, cum velit[a] edi-

9. caelestisque esset suo *ega.* caelestis esset suo *A.* caelestisque esset et suo *reliqui.* 10. Christi mysterio *A.* *Cf. supra annot. Galeardi.* 11. praeputii *A.* *Cf. supra annot. Galeardi.* praecepta *reliqui.* 12. ut *om. A.* 13. gerere *A.* 14. non *b.* 15. vivamus et celebramur *ega.* nevimus et celebramus *A.* vivamus et celebremur *e.* vivamus et celebremus *reliqui.* 16. in figura *A.* figuram *reliqui.* 17. indocilitas *AB.* docilitas *reliqui.*

[illegible] Sed bene notavit praestantissimus vir Iohannes Millius in prolegomenis ad Novum Test. §. 831. Philastrium non pauca scripturae loca ad sensum et ex memoria citasse. *(F.)*

s. in mandato] In statu hominis naturalis. *(F.)*

t. meruit] Contigit hoc ipsi. Vide supra p. 276. [cap. 133.] *(F.)*

u. apostolus] Rom. VIII. 9. „Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι." *(Fabr.)*

v. praeputii quippe] Pro „dei mysterio" in Corbeiensi legitur „Christi mysterio", quod melius; dicit enim paulo post „insuper etiam eius caeleste mysterium." At paulo inferius insigne prorsus σφάλμα exhibent editiones, ubi „praecepta quippe et circumcisionis conveniens ratio," Corbeiensis autem recte „praeputii quippe et circumcisionis conv. ratio." Nullus enim hic locus praeceptis, ubi de gentium typo et Iudaeorum disputat. Hanc porro utramque lectionem commendat etiam membrana nongentorum annorum, asservata codici Bibliothecae S. Crucis in Ierusalem Romae signato n. 279., cuius notitiam litteris ad Eminum Cardinalem Quirinum datis sub die 21. Septembris 1757. humaniter nobiscum communicavit Vir eruditissimus Iosephus Blanchinus, iampridem Veronensis ecclesiae canonicus, nunc vero Congregationis Oratorii Romae presbyter, religione aeque ac doctrina praeclarus. [Galeard.]

w. ita ut nos vivimus et celebramur in omnibus] Male Lugd. *ut non vivamus.* Et aliae editt. *celebremus.* *(F.)*

x. Melchisedech sacerdoti magno] Gen. XIV. 18. Ps. CX. 4. Hebr. VII. 1. 21. *(F.)*

y. decimas] Genes. XIV. 20. Hebr. VII. 9. De regiis decimis vide interpretes ad 1 Sam. VIII. 15. 17. et D. Carpzovium, τῷ μακαρίτῃ, ad Schickardi Ius Regium p. 250. De decimis sacerdotalibus Num. XVIII. 21. Deut. XVIII. 2. et scriptores de decimis laudati a me in Bibliographia Antiquaria c. 16. §. 2. *(Fabr.)*

z. indocilitas] Hoc est ruditas. Infra

scere atque a nobis de lege et prophetis Christi mysteria paulatim agnoscere, atque in eius passione caelestem sperare scientiam de lege pariter et prophetis.

Sunt quidam legentes [1]in Zacharia[a] quod dicit, *Ieiunium quarti*[b], *et ieiunium quinti*[c], *et ieiunium septimi*[d], *et ieiunium decimi*[e] *erit domui Israël in exultationem et gaudium.* Quid ergo, si quis omnem septimanam voluerit aut menses ieiunare multos, in praeiudicium incursurus est? Absit. Imo potius laudem habebit ampliorem: ut multi prophetae[f] fecerunt, et iusti homines quotidie faciunt plurimi. Sed cum dicit quatuor ieiunia, veluti dies quatuor ieiunandos decernit, non autem nobis dixit aut mensis alicuius aut anni, sed sic absolute praedicavit, ut mysteria Christianitatis [3]ipsis quatuor ieiuniis nuntiata cognosceremus. [2]Nam per annum quatuor ieiunia in ecclesia[g] celebrantur, in Natali primum[h], deinde in Pascha[i], tertium in Epiphania[k l], quartum in Pentecoste[m]. Nam Cap. CXLIX. (Cap. CXLV.

Cap. CXLIX. *in abc. inscriptum habet* HAERESIS DE ZACHARIA PROPHETA DE IEIVNIO. — 1. de *b.* 2. quod *Ab.* quo *reliqui.* 3. ipsius *(A)b.*

cap. 150. Iudaeos appellat „ineruditos et indoctos."

z. quod nunc Iudaeorum docilitas subiecta nobis est cum velit] Male superiores editiones post verba *nobis est* posuere στιγμήν, nam connectenda cum his sunt quae deinceps sequuntur. Iudaeorum vero docilitas accipienda de illis Iudaeis qui Christo dare nomen et Christi sacra amplecti, sive a Christianis de lege et prophetis Christi mysteria agnoscere non dedignantur. *(Fabr.)*

Cap. CXLIX. — a. in Zacharia] VIII. 19., ad quem locum conferendus praeter S. Hieronymum Iohannes Seldenus capite octavo libri de Anno Civili Iudaeorum. *(F.)*

b. Ieiunium quarti] Die 17. mensis quarti Tamuz (Iulii), ob confractas a Moyse tabulas et urbem a Nabuchodonosore captam. *(F.)*

c. ieiunium quinti] Die nono mensis quinti Ab (Augusti), ob conflagrationem templi. *(F.)*

d. ieiunium septimi] Die tertio Tisri, mensis septimi (Octobris) ob Godoliam ab Ismaëlitis trucidatum, ut tradit Iosephus in Hypomnestico inedito c. 127. *(Fabr.)*

e. ieiunium decimi] Die decimo decimi mensis (Ianuarii) Tebeth ob nunciata Babylone commorantibus Iudaeis quae Hierosolymae acciderunt mala. *(Fabr.)*

f. multi prophetae] Moyses Exod. XXIV. 18. XXXIV. 28. Deut. IX. 9. 11. et Elias 1 Reg. XIX. 8. *(F.)*

g. quatuor ieiunia in ecclesia] Quanquam non modo antiquioribus et apostolicae aetati propioribus temporibus, sed ne Philastrii quidem aevo quatuor illa ieiunia longe lateque per omnem ecclesiam obtinuisse satis constat, ut ostendit Io. Dallaeus lib. 4. de Ieiuniis cap. 7., tamen ex hoc Philastrii loco patet falli Blondellum, qui ad Pseudo-Callisti Epistolam pag. 246. notat Leonem Magnum primum quatuor temporum ieiunio consecratorum distincte meminisse. *(F.)*

h. in Natali primum] Hoc est quod Leoni hyemale, aliis ieiunium Adventus domini, de quo Theoph. Raynaudus T. XI. Opp. p. 479. *(F.)*

i. in Paschate] Hoc unum admittit Hieronymus Ep. 54. ad Marcellum: „*Nos unam quadragesimam secundum traditionem apostolorum toto anno, tempore nobis congruo ieiunamus: illi* (Montani asseclae) *tres in anno faciunt quadragesimas, quasi tres passi sint salvatores. Non quo et per totum annum, excepta pentecoste ieiunare non liceat, sed quod aliud sit necessitate, aliud voluntate munus offerre.*" *(F.)*

in Natali salvatoris domini ieiunandum est, deinde in Paschae Quadragesima, atque in Ascensione itidem in caelum post Pascha die quadragesimo, inde usque ad Pentecosten diebus decem. Id quod postea fecerunt beati apostoli post ascensionem, ieiuniis et orationibus insistentes[n], ut scriptum est, quod meruerint in Pentecoste plenitudinem divini spiritus et perfectionem consequi potestatis, ut irrigatione divini spiritus affluente iam armis instructi caelestibus omni dubitatione seposita, in qua erant ante[o], post autem doctores invicti et gloriosi martyres ipsius domini fieri quotidie properabant, Iudaeos et paganos edocentes, eisque de lege et prophetis Christum ubique dominum cum patre sempiternum prophetarum testimoniis comprobantes, eiusque praesentiam carnalem saluberrimam orbi terrarum annuntiantes. Alii autem putant secundum [4]quatuor tempora anni[p] cuiusque dixisse

4. quatuor anni cuiusque ieiunia dixisse *b*.

k. tertium in Epiphania] Quoniam post antepaschale ieiunium hocce ante Pentecosten commemorat Philastrius, atque intra illud ipse explicat de ieiunio Ascensionis, ideoque Epiphania hoc loco pro Ascensione ab eo poni est necesse. De ieiunio sive rogationibus ante Ascensionis festum a Claudiano Mamerto circa A. C. 460 demum introductis in Gallia, vide Gregorium Turonensem II. 34. Hist. Aviti homiliam de Rogationibus et Io. Savaronis ad Sidonii Apollinaris lib. V. Ep. 14. Sane quidem Dallaeo pag. 761. indico, sic obscure et involute hoc loco de ieiuniis scribit Philastrius, ut stridere ipsi videatur potius quam loqui, itaque illius verba fatetur se non capere. „*Septimo*, inquit, *mense* [illegible] *quod in Epiphania constituit, ut* [illegible]. *Quod in natale* [illegible] *pro diebus* [illegible], *ut* [illegible] *absurdissimum quoque est. Denique quid est quod iste vult, certe dicit, in ascensione* [illegible], *decemque diebus ad pentecosten usque* [illegible]? *Nam* [illegible] *philosophatus est*, [illegible], *omnes* [illegible] *pentecoste* [illegible] *patebant*." (F.)

l. tertium in Epiphania] Epiphania hic a Philastrio pro Ascensione sumitur, ut recte advertit Fabricius, licet aliàs communiter hoc nomine designetur adoratio magorum, indicante Cotelerio ad Constit. Apost. V. 13. p. 312. Quod vero ieiunium istud in Epiphania, ut ait Philastrius, hoc est in Ascensione, unum fuerit ex quatuor ieiuniis quae tunc in ecclesia celebrabantur, idem Philastrius testis est satis idoneus, quamvis Dallaeus a Fabricio prolatus hoc nomine Philastrium reprehendat vocetque rem inauditam. Caeterum Philastrius paulo infra meminit de ieiunio etiam secundum quatuor anni tempora, quod ab aliquibus servabatur, cuiusque aperta est mentio apud Leonem Magnum Serm. 18. (Galeard.)

m. quartum in Pentecoste] Hoc ieiunium alii scriptores ponunt hebdomade post Pentecosten vel post octavam Pentecostes. Vide Cotelerium ad lib. V. Constitut. Apostol. c. 20. p. 326. Vicissim Pentecosten ipsam, hoc est quinquaginta totos a paschate dies ieiunare nefas habuere plerique etiam Philastrii aetate, ut iam ex Hieronymo notavi, cui adde sis insigne S. Athanasii testimonium, quod vulgavit celeberr. Montfauconus in Bibl. Coisliniana p. 112. (F.)

n. ieiuniis et orationibus insistentes] Ieiuniorum nulla diserta mentio Actor. I. 14. „Προσευχῇ καὶ δεήσει προσκαρτεροῦντες." Tamen ieiunia et orationes coniunguntur Actor. XIV. 23. „Προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν." (F.)

o. omni dubitatione seposita, in qua erant ante] Respicit dubitationem, imo abnegationem, Petri Matth. XXVI. 70.

scripturam. Alii autem de Noë[q] dixerunt, quando audiit et credidit, [5]inde cum arcam confecit, postea autem cum intravit in eam, quarto quando exivit de arca. Alii autem Iudaeorum Israël dixisse scripturam[r] arbitrantur, quod cum[s] audivit populus primum in Aegypto per [6]Moysen tunc temporis et credidit, liberatur de Pharaone et Aegyptiis, deinde quod exivit de Aegypto[t], tertio quod in montem ivit[u] et accepit legem a domino salvatore, quarto quod intravit[v] in terram repromissionis; sed non omnes introierunt, sicut scriptum est, nisi duo[w] soli, Iesus et Chaleb, ut dixit scriptura. Alii autem dixerunt, quatuor ieiunia sunt ecclesiae ista in quatuor libris [7]Moysi, quia primum fecit deus omnia in Genesi, et hominem, ut scriptum est, secundo in Exodo, [8]quod de tenebris liberatus [9]exit omnis homo credens in Christum deum, tertio [10]quod in Levitico offert sacrificia diversa, quae [11]sunt ibi omnia Christianitatis mysteria, quarto post oblationem [12]spiritalium donorum in libro Numeri mereatur omnis fidelis conscribi, quod ait et dominus[x]: [13]*Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in libro caelorum.* Ideo et David[y] [14]de Iudaeis dicit: *Deleantur* [15]*de libro, et cum iustis non scribantur.* Et ipse iterum[z]: *Et in libro tuo in te credentes conscribentur.* Haec etiam ieiunia in quatuor evangelia[a] nos oportet

5. deinde *A*. 6. Mosen *(A)abc*. 7. Mosi *(A)abc*. 8. quod *A*. quo *reliqui*. 9. exivit *A*. 10. quod *A*. quo *reliqui*. 11. sunt ibi omnia *AB*. sunt omnia *reliqui*. 12. spiritalium donorum *Bac*. donorum spiritalium *A*. spiritalem donorum *b*. 13. Gaudete et exultate, quia *b*. 14. et Iudaeis *A*. 15. de libro viventium et cum *(A)b*.

seq., et abnegationem aliorum discipulorum, id. 56. *(F.)*

p. secundum quatuor tempora anni] Leo Magnus Sermone XVIII. „*Ieiunium vernum in quadragesima, aestivum in Pentecoste, autumnale in mense septimo, hyemale autem in hoc qui est decimus* (Decembri) *celebramus*." *(F.)*

q. de Noë] Gen. VI. 13. seq. VII. 5. et 7. VIII. 18. *(F.)*

r. Israël dixisse scripturam] Locum allatum Zachariae de quatuor ieiuniis alii ex Iudaeis putant respondere quatuor illis rebus quas Israeli contigisse mox e Moyse commemorat. *(F.)*

s. quod cum] Exod. V. seq. *(F.)*

t. quod exivit de Aegypto] Exod. XII. seq. *(F.)*

u. quod in montem ivit] Exod. XIX. seq. *(F.)*

v. quod intravit] Iosuae I. seq. *(F.)*

w. nisi duo] Num. XIV. 30. XXXII. 12. *(F.)*

x. quod ait et dominus] Luc. X. 20. „Χαίρετε ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς:" „*in caelis*," quod Philastrius interpretatur „*in libro caelorum*." *(Fabr.)*

y. Ideo et David] Psal. LXIX. 28. „Ἐξαλειφθήτωσαν ἐκ βιβλίου ζώντων, καὶ μετὰ δικαίων μὴ γραφήτωσαν." *(F.)*

z. Et ipse iterum] Psal. CXXXIX. 16. „Καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον σου πάντες γραφήσονται." *(F.)*

a. in quatuor evangelia] Ut undique quaternario suo subsidium et rationem quaerat Philastrius, etiam evangelia advocat, quorum quaternionem similibus rationibus mysticis et allegoricis passim veteres commendant, ut adscriptis ipsorum verbis demonstravi in Codice Apocrypho Novi Test. p. 382. et T. 2. pag. 555. 735. Addam unicum locum Rabani Mauri lib. 4. de universo c. 1. T. 1. Opp. p. 83. „*Quatuor milites qui quatuor partes sibi de Iesu vesti-*

accipere de patriarchis, prophetis, sacerdotibus et apostolis[b], quae in nobis complenda sunt. Quod primum fides patriarcharum, deinde virtus prophetarum, tertio labor sacerdotum, quarto apostolorum [16]perfectio invicti certaminis nuntiantur, quae diversae virtutes invicem cum suis virescunt connexae temporibus, et docentes homines diversa iocunditatis gaudia desiderantibus et [17]capientibus[c] subministrant.

Cap. CL. [Cap. CXLVI.] Sunt haeretici qui cum legunt in [1]Solomone[a], *Sexaginta reginae, et octoginta concubinae, et iuvenculae[b] quarum numerus non est*, putant eum mulierum causa et iuvencularum atque concubinarum numerum edixisse. Cumque ita sentiunt, infructuosi, imo potius ut pagani impii et Iudaei inerudíti atque indocti indicantur, ignorantes quod haec rationabilia[c] sunt et intellectibilia ab eodem nuntiata, quae in Christi maiestate et potentia diversa gratiarum munera humano generi ostendebantur adventura, diversisque temporibus voluntati hominum ac capacitati[d] desiderantium ab eodem impertita, non denegante parem gratiam, sed iuxta quod capere [2]potuissent *et* voluntas hominum nosceretur, ipso domino tribuente atque conferente quaerentibus studiose, cum dicat beatus apostolus Petrus[e], *In veritate [3]cognosco quod deus personarum acceptor non est.* Et Paulus apostolus itidem[f], *Deus hominis*, inquit, *perso-*

16. profectio *b.*   17. capientibus *Ac.* cupientibus *reliqui.*
Cap. CL. *in abc. inscriptum est* HAERESIS DE VXORIBVS ET CONCVBINIS SOLOMONIS. — 1. Salomone *(A)b.*   2. potuissent et voluntas *ego.* potuisset voluntas *libri ceteri.*   3. comperi quod *A.*

membra fecerunt, [illegible] quatuor partes mundi, quae [illegible] sibi eloquia Christi, sicut scriptum est Psalm. 118., Laetabor ego super eloquia tua sicut qui invenit spolia. Longe plura in hanc sententiam congessit sub libri nomine idem Rabanus p. 77. [Harduini Concilia tom. III. p. 1983. seq.] *(F.)*

b. patriarchis, prophetis, sacerdotibus et apostolis] De hac quaternione vide c. 136. p. 296. atque infra c. 142. et 150. *(F.)*

c. diversa iocunditatis gaudia desiderantibus et capientibus] Ita legendum pro *cupientibus*. Infra cap. 146. „*Diversa gratiarum munera diversisque temporibus voluntati hominum ac capacitati desiderantium ab eodem impertita.*" Ubi plura in hanc sententiam. Mox eodem capite: „*Diversam effusam gratiam capientibus et quaerentibus.*" *(F.)*

Cap. CL. — a. cum legunt in Solomone] Cantic. VI. 8. Postea auctus numerus: nam 1 Reg. XI. 3. reginae septingentae, et concubinae trecentae. *(Fabr.)*

b. iuvenculae] עֲלָמוֹת, virgines innumerabiles. Confer Wagenseilium p. 397. seq. ad tela ignea Satanae. *(F.)*

c. rationabilia] Νοητὰ, ad sublimiorem intellectum a sensibilibus rebus referenda. Rationem intellectibilem vocat infra c. 149. *(F.)*

d. voluntati hominum et capacitati] Capite superiore extremo: „*Diversa iocunditatis gaudia desiderantibus et capientibus subministrant.*" *(F.)*

e. apostolus Petrus] Actor. X. 34. „Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ θεός." ex Deut. X. 17. et 2 Paralip. XIX. 7. Vide et 1 Petr. I. 17. *(F.)*

f. Paulus apostolus itidem] Rom. II. 11. „Οὐ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ θεῷ." Adde Galat. II. 6. *(F.)*

nam non accipit. Ex voluntate itaque iuxta [4]quod capit quisque et desiderat, ita [5]et a deo Christo [6]ei [7]tribuitur[g] atque impertitur quotidie. Diversae igitur dignitates ac diversae gloriae a [8]Solomone nobis nuntiatae sunt: in mandato quippe, lege et Christi gratia[h] omnia, quae [9]et primo et secundo et postremo tempore populis per diversa meritorum collata sint munera dignitatis, ut priori populo, deinde Iudaeorum, tertio Christianorum, qui ab illis [10]prioribus*que* qui ante Iudaeos fuerunt cum edocemur[i], in Christi praesentia[k] [11]et de Christi diversam[l] effusam gratiam capientibus et quaerentibus quotidie pervidemus effundi. Nam quod aliae animae ad [12]regimina, aliae ad coniunctionem, aliae ad incrementum perfectioris aetatis[m] in coniunctionem futurae fidei Christi domini [13]vocentur, manifestum est, dicente apostolo, *Qui cohaeret Christo domino, unum corpus est*[n]. Nam ubi reginae nomen dicitur, regni caelestis manifestatur excellens nobilitatis sublimitas, quod et dominus vocationem multorum praedicans paucorum [14]electionem annunciat affuturam. In quibus triplex virtutis dignitas [15]enitescit, et in evangelio dicente domino ad illum[o], *Si vis esse perfectus, vade, [16]vende omnia quae habes et da pauperibus, et veni sequere me, et habebis*

4. quod capit quisquis et desiderat *A.* quod quisque desiderat *reliqui.*   5. et *om. A.*   6. ei *om. b.*   7. tribuetur *B.*   8. Salomone *(A)b.*   9. et *om. (A)b.*   10. prioribusque qui ante *ego.* prioribus qui *libri omnes.*   11. et de Christi *A.* itidem *c.* et de *Ba.* de *b.*   12. regimonium *A.*   13. vocarentur *A.*   14. electione annuntiat affutura *A.*   15. nitescit *b.*   16. et vende *(A)b.*

g. ei tribuitur] Helmst. *tribuetur*, vitiose. *(F.)*

h. in mandato quippe, lege et Christi gratia] Familiaris haec Philastrio divisio, per mandatum intelligente lumen naturale ante legem Mosaicam. Vide supra cap. 109. et cap. 133. et 144. 146. 148. 150. *(F.)*

i. cum edocemur] Sensus praesentis obscuri loci hic esse mihi videtur: cum edocemur quae diversa munera collata sint diversis illis tribus temporibus, ea omnia pervidemus effundi quotidie in Christi praesentia, hoc est inter Christianos, alia aliis, pro desiderio et captu cuiusque. *(F.)*

k. in Christi praesentia] Priores ed. nullo sensu pro *itidem* habent *et de*. *(Fabr.)*

l. diversam] Nescio an forte legendum sit „in Christi praesentiam et de Christi praesentia," sed magis adhuc placet Fabricii emendatio. Christi praesentia a Fabricio intelligitur tempus evangelii, ut recte monuit Fabricius ad hoc caput, quod ex aliis etiam locis apparet cap. 155. 110. 75. 139.

m. ad regimina, aliae ad coniunctionem, aliae ad incrementum perfectioris aetatis] Ut respondeant reginis, concubinis et iuvenculis apud Salomonem. Hos tres gradus infra vocat perfectorum, sequentium et secuturorum, illisque tribuit regnum, paradisum et vitam. Pro *perfectioris* priores editt. *perfectionis*. *(F.)*

n. unum corpus est] 1 Cor. VI. 17. „Ὁ κολλώμενος κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστιν." Ex memoria ut cap. 26. locum citans Philastrius unum corpus pro uno spiritu posuit. *(F.)*

o. dicente domino ad illum] Matth. XIX. 21. „Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι." Ordinem verborum iterum ex memoria locum citans Philastrius immutavit. *(F.)*

thesaurum in caelo. At ille tristatus est[p], inquit, ut scriptum est. Ergo etsi ante generaliter secundum temporis divisionem populorumque factum est, [17]tamen in Christi praesentia[q] triplex gratia resplendet ac dignitas, ut alii [18]perfecti, alii sequentes, alii postea secuturi demonstrarentur, non in uno modo dignitatis, id est regni caelestis inveniendi, sed secundum fidem ac laborem eorum atque diversa certamina, mercedem congruam adepturi, dicente domino[r], *Multae mansiones sunt apud patrem meum.* Ideo et David animam ad [19]regimen vocatam modis omnibus collaudat, edocens: *Adstitit regina a dextris tuis*[s]. Aliam etiam sequi hortatur[t], *Audi filia et vide, et obliviscere domus patris tui, et concupiscet rex speciem tuam.* Ut ergo est rationis[u], convenit cognoscere quod alii in regnum[v], alii in paradisum[w], alii in [20]vitam[x] atque remissionem peccatorum[y] in futuro erunt deputandi: quod non negatur currentibus ac volentibus[z] nunc ut oportet, dissimulantibus[a] autem et non recte currentibus a domino haec non erunt conferenda.

Cap. CLI. Est haeresis[a] quae putat quod [1]Iesus filius Nave populum Iu-

17. adtamen *A.* 18. perfecti, alii sequentes, alii *om. A.* 19. regimonium *A.* 20. veniam *b.*

Cap. CLI. *desideratur in Bale. Servavit unus Sangermanensis.* 1. Hiesus *A.*

p. At ille tristatus est] Ἀπῆλθε λυπούμενος Matth. XIX. 22. Evangelium Hebraeorum apud Origenem homilia VIII. in Matth. „*Coepit autem dives scalpere caput suum, et non placuit ei.*" (*Fabr.*)

q. in Christi praesentia] Tempore evangelii, ubi Christus colitur. Sic supra: „*in Christi praesentia itidem diversam effusam gratiam capientibus et quaerentibus quotidie perennius effundi.*" (*F.*)

r. dicente domino] Iohan. XIV. 2. quem locum de diversitate graduum gloriae in vita aeterna etiam laudavit noster supra c. 82., sicut diversitatem poenarum atque plagarum profitetur c. 122. (*F.*)

s. Adstitit regina a dextris suis] Ps. XLV. 9. „Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου." (*F.*)

t. Aliam etiam sequi hortatur] Ibid. 10. „Ἄκουσον θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου." (*F.*)

u. Ut ergo est rationis] Sic haeresi 98. „*nullius rationis itaque,*" et 106. „*quomodo hoc erit rationis.*" (*F.*)

v. alii in regnum] Matth. XXV. 34. (*Fabr.*)

w. alii in paradisum] Luc. XXIII. 43. (*F.*)

x. alii in vitam] Matth. XIX. 17. (*Fabr.*)

y. atque remissionem peccatorum] Luc. XXIV. 47. (*F.*)

z. non negatur currentibus ac volentibus] Alludit ad locum Rom. IX. 16. de quo supra ad cap. 125. (*F.*)

a. dissimulantibus] Vide ad c. 121. (*Fabr.*)

Cap. CLI. — a. Est haeresis] De cultris lapideis ad circumcisionem adhibitis, de quibus Philastrius loquitur nonnulla antea diximus; hic tantum observare lubet Philastrium hoc loco petrinorum cultrorum usum reiicere, dicens quod facilius ex hoc Iudaei periclitari poterant quam curari, cum tamen alibi, cap. 118., locum Exodi adducens, scribat quod Sephora uxor Mosis accepto calculo circumcidit puerum, et Ios. 5., de quo hic agit Philastrius, expresse dicatur: Fac tibi cultros lapideos. Sane utrum petra, an gladio ad circumcidendum usus fuerit Iosua, plurima apud interpretes est

daeorum cultris lapideis circumciderit; quod nec rerum natura nec virtus aut ratio persuadet. Facilius enim Iudaei periclitari poterant quam curari: etsi secundum dei potentiam [2]unquam impossibile non est aliquid, tamen rerum natura non patitur, nec ratio persuadet. Ne ergo petrinis [3]cultris, dicant circumcisos Iudaeos de paganorum durissimis mentibus ac lapideis, quae antea fuerant quidem impietati deditae, postea vero credentes in domino, amissa mente lapidea, [4]meruerint de verbo dei circumcidi mente, [5]doctrinaque iam caelesti potentes Iudaeos circumcidere, id est Christi eis insinuare scientiam salutarem, de lege et prophetis eam quippe nuntiantes atque comprobantes undique. Quamvis enim et quotidie circumcidantur Iudaei ab his qui ante erant gentiles, id est doceantur de lege et prophetis, de fide Christi domini scilicet salvatoris, qui si crediderint et ipsi salutis remedium accepturi sunt, [6]perseverantes tamen in duritia mentis lapideae, aeterno erunt iudicio detinendi. Ideoque et dominus in eorum contradictione pertinaci dicebat quod filii eorum, id est pagani ipsi, erunt iudices eorum atque doctores, id est gentium populus, qui ante in mente lapidea versabatur, postea vero per Christi fidem merebatur ad scientiam salutarem pervenire. Israël autem secundum legem currens, ut scriptum est, ad legis virtutem pervenire non potuit, quia non ex fide, sed ex operibus currere properabat. Iacob enim dicit quod ipse erit spes gentium, non Iudaeorum. Oportet ergo gentes credere

2. quam *A.* 3. *Facillima correctione reponi posset* cultris dicant, dicant circumcisos *cett. Sed non opus est.* 4. meruerit id est verbo dei *A.* 5. doctrinamque iam caelestis *A.* 6. perseverantes autem in *A.*

quaestio, de qua videndi Masius praecipue, et Drusius ad 5. Ios. 2., quorum uterque in petram potius quam in gladium inclinat: imo sententiae huic Masius etiam Mosis Maimonidis inter Iudaeos doctissimi calculum adiicit, qui duris silicibus usum esse Iosuam, non acutis gladiolis opinatur. Convenit quoque scitissima illa atque aptissima anagoge qua petra Christus dicitur, I Cor. 10., „ut significaretur per Christum futura circumcisio cordis," ait Ambrosius Praef. in Epist. ad Galatas: licet hoc loco Philastrius petrinis cultris circumcisos Iudaeos cum dicit, intelligi velit, a gentilibus eorumque durissimis mentibus ac lapideis, quae antea fuerant impietati deditae, postea vero credentes in domino factae sunt, amissa mente lapidea, quotidie circumcidi Iudaeos, id est Christi eis insinuari scientiam salutarem, quo in tropo Philastrius sibi consentientem habet Gaudentium, qui Tract. 2. p. 238. gentes ad Christum conversas „lapides quondam durissimos" vocat. Porro quo pacto saxeo cultro utentes Iudaei ad circumcisionem periclitari facilius potuerint quam curari ut hic affirmat Philastrius, fateor me prorsus ignorare cum multis, quia potius ferri vulnus atrox magis esse quam lapidis illud indicare videtur, quod siliciorum cultrorum ad difficiliores sectiones magna sit commoditas et aptitudo, ut pluribus tradit Steph. Morinus Exercit. de Linguis part. 2. cap. 9. pag. 290., et „ferro laedi horreat balsamum" ait Plinius XII. 25., quare inciditur vitro, lapide osseisve cultellis, quod confirmat et illustrat Salmas. Excercitt. Plin. cap. 35. pag. 417. (Galeard.)

universas primum, tunc demum ab ipsis gentibus [7]Iudaeos discere ac doctrinam Christi domini de lege et prophetis audire, atque ita acquiescere ut compleatur, *Donec*[b] *plenitudo gentium intret, et sic omnis Israël salvabitur*, sicut scriptum est. Et alter propheta ait: *Aufer*[c] *ab eis cor lapideum domine, et da illi cor carneum.* Et dominus: *Si isti*[d] *tacuerint, lapides clamabunt.*

Cap. CLII. (Cap. CXLVII.)

Alia est haeresis quae spiramen quod accepit Adam[a] [1]putant tantum esse, quantum est a [2]Christo post resurrectionem[b] concessum apostolis, cum ignoret quod [3]spiramen est modicae virtutis aliqua gratia in audienda lege dei multorum primum, spiritus autem perfectionis est plenitudo. Spiramen itaque datur ab infantia et catechumenis, spiritus autem in incremento doctrinae fideique et salutaris baptismi plena dei gratia, ut intelligere et ad maiorem iam possit scientiam pervenire. Ideoque post baptismum[c] [4]spiritum ut apostoli iam non, sed spiramen accipit qui baptizatur in trinitate. Commune est etenim omnium spiramen, spiritus autem paucorum [5]est fidelium atque credentium et [6]discentium et veluti ab honore ad honorem et a gloria ad gloriam maiorem caelestemque scientiam et gratiam pervenientium, dicente apostolo, quod a fide in fidem[d] procedimus, et a gloria ad gloriam[e] prodire properamus. Ideoque ait ipse, *Primus homo*[f] *de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis*, ut et natura[g] non [7]exsors Christi muneris inveniatur aliena penitus, id est nec catechumenus, et fides

7. Iudaeorum *A.*

Cap. CLII. *in abc. inscriptum est* DE SPIRAMINE QVOD ADAM ACCEPIT HAERESIS. — 1. putat *A.* 2. Christi *ab.* 3. spiramentum *A.* 4. iam non spiritum ut apostoli, sed spiramen *b.* 5. et *A.* 6. discedentem *A.* 7. insors *A.*

b. Donec] Rom. XI. 25.

c. Aufer] Cf. Ezech. XI. 19. XXXVI. 26.

d. Si isti] Luc. XIX. 40.

Cap. CLII. — a. spiramen quod accepit Adam] Genes. II. 7. „Καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς.“ (*Fabr.*)

b. a Christo post resurrectionem] Ioann. XX. 22. Ἐνεφύσησε, Ciceronis verbo recte reddas, *inhalavit*. (*F.*)

c. Ideoque post baptismum] Uti ante baptismum catechumenis, sic in baptismo communem illam gratiam omnibus baptizatis tribuit, ut gradum sublimiorem deinde servet sanctis apostolis piisque fidelibus. (*F.*)

d. a fide in fidem] Rom. I. 17. „Ἐκ πίστεως εἰς πίστιν.“ (*F.*)

e. a gloria in gloriam] 2 Cor. III. 18. „Ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν.“ (*F.*)

f. Primus homo] 1 Cor. XV. 47. „Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ.“ *De caelo caelestis* similiter ut Philastrius habent Ambrosius, Hieronymus et alii, et illud κύριος longe plurimi omittunt, de quo praeter Ioan. Millium vide quae notavit D. Kortholtus, ὁ μακαρίτης, libro de Variis Scripturae Editionibus pag. 75. seq. (*F.*)

g. natura] Ut superiore capite tres gradus fecerat perfectorum, sequentium et secuturorum, ita hoc loco ponit primo naturam, cui succedit gradu secundo fides et doctrina, tertio denique studium vitaque praeclara in paucorum fidelium et cupientium (an *capientium* ut cap. 145 et 146.) voluntate exuberans. (*F.*)

atque doctrina studiumque et vita [8]praeclara in paucorum fidelium et cupientium voluntate dinosceretur exuberans, dicente domino[h], *Habenti dabitur, et plus ei adiicietur: non habenti autem et quod habere videtur*[i] [9]*auferetur ab eo.* Quod Iudaeo contigit, et aliis itidem plurimis.

Cap. CLIII. (Cap. CXLVIII.)

Est haeresis quae cum audit in Zacharia propheta de funiculo agrimensorio, de quo et [1]David[a] edixerat, quod angelus tenens ibat[b] mensurare Ierusalem, aestimat secundum litteram ita dixisse scripturam, cum non Ierusalem metiri, quae tradi debebat hostibus, sed credentium recte, atque paucorum perfecte, [2]lectio[c] nuntiabatur per angelum affutura, ut dictum est: *Multi vocati*[d], *pauci electi.* Hierusalem ergo in funiculo agrimensorio mensurabatur, id est et ante sub paucis et post fidem Christi paucorum catholicae fidei [3]gignendae electio praedicabatur in seculo. Quod et apostolus ait[e]: *Oportet haereses esse, ut probati manifestentur.* Quia ergo funiculus haereditarius triplici virtute[f] connexus est, id est patris et filii et spiritus sancti, haec coniunctio cum in una eademque accipitur fide atque credulitate, aequalitatis quippe et [4]virtutis coniungenda unitas atque colenda [5]potentia cum noscitur ab ecclesia catholica, non in diversa maiestatis aut qualitatis credenda substantia praedicatur, ut quidam aestimant haeretici. Quod et dominus

8. praedicata *b.* 9. auferetur *(A)bc.*

Cap. CLIII. *in abc. inscriptum est* HAERESIS DE FVNICVLO MENSORIO IN ZACHARIA PROPHETA. — 1. David propheta beatus edixerat *A.* 2. electio *c., cum Coteleriо Monum. Vet. Eccl. Gr. tom. III. p. 524.* 3. gignendae *A.* gignendo *reliqui.* gignendorum *coniec. Galeardus.* 4. veritatis *A.* 5. *Post vocabulum* potentia *quae sequuntur usque ad finem capitis omnia in A. desiderantur.*

h. dicente domino] Matth. XIII. 12. XXV. 29. „Ὅστις ἔχει, δοθήσεται αὐτῷ, καὶ περισσευθήσεται.“ (*F.*)

i. et quod videtur habere] Ex Lucae VIII. v. 18. „Καὶ ὃ δοκεῖ ἔχειν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.“ (*F.*)

Cap. CLIII. — a. de quo et David] Villalpandus T. 2. p. 179. putat Philastrium lapsum memoria, et pro Davide voluisse nominare Ezechielem, respexisseque ad XL. 3. Sed fortasse nostro erat in mente Psal. LX. 6. CVIII. 7. „Τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρήσω.“ (*Fabr.*)

b. quod angelus tenens ibat] Zach. II. 1. „Ἰδοὺ ἀνὴρ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ σχοινίον γεωμετρικὸν - - διαμετρῆσαι τὴν Ἱερουσαλήμ“ etc. (*F.*)

c. credentium recte atque paucorum perfecte electio] Ita pro *lectio* apud Philastrium scribunt Villalpandus et Cotelerius III. Monument. p. 524., quanquam notum omnibus, lectionem pro electione, ut *lectum* pro *electo* et *legere* pro *eligere*, tritum esse optimis scriptoribus. Sueton. c. 35. August. „*Senatorum affluentem numerum ad modum pristinum et splendorem redegit duabus lectionibus.*“ et cap. 54. „*Antistius Labeo senatus lectione cum vir virum legeret.*“ Tamen infra etiam *electio* apud nostrum scribitur, et facile fuit librario post *perfecte* literam *e* in *lectio* omittere. (*F.*)

d. Multi vocati] Matth. XX. 16. XXII. 14. „Πολλοί εἰσι κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί.“ (*F.*)

e. Quod et apostolus ait] 1 Cor. XI. 19. „Δεῖ γὰρ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν.“ (*Fabr.*)

f. funiculus triplici virtute connexus] Τὸ σπαρτίον ἔντριτον Ecclesiastae IV. 12. (*Fabr.*)

dicere dignatus est[g]: *Putas filius hominis, cum venerit, inveniet fidem super terram?* Quia et ante [6]propheta quod nuntiarat in paucis, et post Christi praesentiam, passionem et resurrectionem eius, divinamque sententiam quod essent praevaricaturi[h], hoc ita nuntiatum sit, ut sint haeretici hodie qui a spiritu sancto aut a filio recedentes diversam maiestatis et potentiae [7]qualitatem[i] quotidie praedicant aberrantes. In hoc ergo nos oportet agnoscere quod funiculus, ut ait [8]Solomon[k], triplex non disrumpitur, quod et credi debet a nobis, quod et de divina substantia et propria filius et sanctus sit itidem spiritus, patri quippe connexus in omnibus, qui et cognosci debet et coli ab omnibus. In hac ergo coniunctione baptismi et salvator nos dignatus est confirmare, imperans[l]: *Euntes baptizate omnes gentes in nomine patris et filii et spiritus sancti.* In quo coniungentes filium patri, et spiritum cum filio et patre, hanc salutem [9]cognoscimur adepturi, quia non aliunde salutis remedium, nisi ex fide hac humano generi cognoscimus [10]affuturam. Unde et in hac coniunctione sanctae adorandaeque trinitatis gaudemus, in qua ante Adam pater noster Noë, Abraham, [11]Moyses et prophetae, sacerdotes, iudices et apostoli, pariter et evangelistae [12]praedicantes[m] meruerunt consequi angelicam dignitatem[n], in qua et ecclesia catholica exultat, hoc praedicans quotidie atque edocens, eademque hanc omnem impietatem paganam et iniquitatem Iudaicam destruens quotidie omni exultat in gaudio. Nam et si triplex funiculus debet accipi primum mandati, deinde legis in

6. propheta quod nuntiarat *eg.* a propheta quod tunc erat *Galeardus.* propheta quod tunc erat *libri omnes.* 7. qualitatem *eg.* inaequalitatem *libri omnes.* 8. Salomon *bc.* 9. cognoscimus *b.* 10. affuturum *b.* 11. Moses *abc.* 12. praedicentes *Ba.*

g. dominus dicere dignatus est] Luc. XVIII. 8. „Πλὴν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἆρα εὑρήσει πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς;" *(Fabr.)*

h. divinamque sententiam quod essent praevaricaturi] Haec epexegesis est eorum quae praecesserant verborum „propheta quod nuntiarat."

i. qualitatem] Ita scripsi pro *inaequalitatem.* Augmentum videlicet vocabulo accreverat determinatione praegressae vocis *potentiae.* — Supra pro „Quia et ante propheta" Galeardus reposuit „Quia et ante a propheta," sententiam indicans aliter constare non posse nisi addatur praepositio, „cum hoc velit Philastrius, ut quod tunc erat in paucis, hoc ita a propheta nuntiatum sit," idque locum inspicienti facile persuasum iri, cum et paulo antea dixerit „paucorum perfecte electio nuntiabatur per angelum affutura." Nos eis verbis aliter succurendum existimavimus. De verbi *nuntiare* usu frequentissimo apud Philastrium cf. adnott. ad cap. 134.

k. ut ait Solomon] Loco adducto Ecclesiastae IV. 12. *(F.)*

l. imperans] Matth. XXVIII. 19. „Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος." Philastrius, ut solet, verba quaedam omittit. *(F.)*

m. praedicantes] Vitiose Helmst. *praedicentes.* *(F.)*

n. angelicam dignitatem] Supra c 134. *(F.)*

medio tempore, deinde gratia salvatoris[o], utilitatis non parvae est; aut si de fide, spe atque caritate, ut dixit beatus apostolus[p], quis velit accipere, et in hoc non parvi est intellectus prudentioribus ac spiritalia desiderantibus plurimis.

Sunt quidam haeretici[a] qui de Helia beato opinantur quod ei corvi sero carnes ad escam et mane panes adtulerint, non adtendentes quod cuncta sanctus ac beatissimus propheta non carnes [1]edebat aliquando, qui omnem talem escam contempserat, abstinendo voluntate, cuius et causa tantae dignitatis a deo honorem meruit adipisci, ut in paradisum raperetur sublimis, ubi cum sanctis omnibus conlocaretur. Nam si de pane quidem aliquis dixerit, rationis interdum est quod ei corvi adtulerint, de carnibus autem Cap. CLIV

Cap. CLIV. *desideratur in Babc. Servavit enim solus Sangermanensis liber.* — 1. edebant *A.*

o. mandati deinde legis in medio tempore, deinde gratia salvatoris] Tres oeconomiae, Antemosaica, Iudaica et Christiana, de quibus c. 109. 133. 144. 146. 150. *(F.)*

p. ut dixit beatus apostolus] 1 Cor. XIII. 13. *(F.)*

Cap. CLIV. — a. Sunt quidam haeretici] Subdit Philastrius haeresim, ut ipse vocat, de avibus Heliae ministrantibus, qua quidam opinantur, inquit, quod ei corvi sero carnes ad escam, et mane panes adtulerint. Hoc autem Philastrio displicet, ait quippe, quod sanctus ac beatissimus propheta non carnes edebat aliquando, qui omnem talem escam contemserat abstinente voluntate; cuius et causa tantae dignitatis a deo honorem meruit adipisci, ut in paradisum raperetur sublimis, ubi cum sanctis omnibus conlocaretur. Adiicit deinde: „Nam si de pane quidem aliquis dixerit, rationis interdum est quod ei *corvi* adtulerint; de carnibus autem incongruum reperitur." Profecto corvi panem dumtaxat afferebant Paulo, ut narrat Hieronymus in Vita, et Malvenda locum istum vertens (3 Reg. 17. 6. „Et corvi facientes ei venire panem." Bibl. Max. Ioh. de la Haye tom. IV. p. 693.), ubi de corvis Heliam pascentibus agitur, panis tantum meminit. At panem et carnem habent tum Hebraicus textus, tum Versio LXX. 3 Reg. 17., panemque et carnem memorant versiones ceterae omnes, immo panem et carnes ad Heliam delatas agnoscit etiam Basilius insignis abstinentiae patronus Hom. 3. in Divites Avaros, et cum Basilio Augustin. Serm. 146. de Temp. Fuit porro Iudaica traditio cibos a corvis oblatos ex ipsa Achabi mensa angelorum ministerio desumtos fuisse, idque bis in die factum a corvis expresse narrat sacer textus l. l. „Corvi quoque deferebant ei panem et carnes mane, similiter panem et carnes vesperi;" quamvis Philastrius carnes vespere tantum ad Heliam allatos meminerit: „Sunt quidam haeretici, qui de Helia beato opinantur, quod ei corvi sero carnes ad escam, et mane panes adtulerint." (Philastrio porro consentit etiam Augustin. tam cit. Serm. 146. de Temp. quam Hom. 18. ubi „Nonne illi panem offerebat corvus mane et ad vesperam carnes?") Illud quoque observandum, extrema huius capitis fuisse a librariis excisa, pertaesis fortasse quod Philastrius tam aperte a sacri textus historia dissideret: cui simile quippiam, non valde absimili de causa, postremis quinque Irenaei capitibus accidisse notarunt pridem viri docti ad Irenaeum, Feuardent Annot. p. 205. Grobe Prolegg. p. 16. ed. Massuet. Scilicet librarios, quia exosam posteriori aetate millenarii regni doctrinam ulterius describere nollent, idcirco filum abrupisse; cum tamen, ut recte ait Feuardentius, malo huic medendum esset praemonitione aliqua, non litura, atque adeo calamo, non scalpello. (Galeard.)

incongruum reperitur. Nam in hoc crudelitas beluina hominum [2]insequentium beatissimum prophetam ostendebatur, in avibus autem, id est corvis, tantum mansuetudo et lenitas monstrabatur, ut, a quibus avibus humana aberat ratio, qui non erant dei imagines rationabiles, sed aves sicut pecudes sensibiles creatae solummodo, in eis [3]saltem avibus, ad opprobrium hominum Iudaeorum regisque ex voluntate pessima insequentium [4]prophetam, agnitio et sensuum lenitas insita monstraretur, in opera tanti ministerii quod beato prophetae quotidie [5]monstrabatur et in eis avibus ministrabatur, ut in eis avibus magis inveniretur[b] esse ratio quaedam lenitatis motu quodammodo concessa velut rationabilis[c]. Nam omnia huiusmodi creata a domino subiecta sunt homini, ut regi ac rationabili, [6]dominus quo urbium [7]universitatis, pecudum, volatilium et serpentium quippe, sicut scriptum est in libro Geneseos, demonstraretur.

Cap. CLV. (Cap. CXXX.) Est [1]quoque haeresis quae cum legit in [2]Esaia propheta quod [3]Cherubim et Seraphim animalia duo[a] sex pennis praedita duabus faciem dei[b], duabus pedes tegebant, et duabus clamabant voce sublimi deum collaudantes, nimium [4]conturbatur, et nunc historiam [5]quaerens, nunc rationem [6]intellectibilem perscrutans, diversa ambiguitate fatigatur: cum et secundum litteram non parva sit utilitas, et secundum [7]intellectibilem rationem Christi resonet caelestis [8]scientia. Secundum litteram enim primum, quod deum invisibilem scriptura docendo impietatem ubique paganam damnabat in [9]quo scripturae illorum impiae visibilem et compositum praedicant, deinde etiam Iudaeorum: ne et ipsi pari caecitate obtecti ut gentes impiae corrupti sensibus deperirent, [10]hoc ita edocuit. Sed hic etiam erat Iudaeorum futuri temporis in Christi praesentia incredulitas et [11]coopertio annuntianda mysterii, quod caecitate operti nimia

2. insequentia *A*. 3. autem *A*. 4. propheta *A*. 5. monstrabantur ut in eis avibus ministrabantur *A*. 6. dominoque urbium *A*. 7. versitatis *A*.

Cap. CLV. *in abc. inscriptum est* HAERESIS DECERPTA EX ISAIA PROPHETA DE CHERVBIM ET SERAPHIM. — 1. quoque *om. A*. 2. Isaia *(A) abc*. 3. Cherubin et Seraphin *(A) Ed.* 4. conturbantur *A*. 5. quaerentes *A*. 6. intelligibilem perscrutantes fatigantur *A*. 7. intelligibilem *A*. 8. sententia *A*. 9. qua *b*. 10. *Reliqua huius capitis quae post haec verba* hoc ita edocuit *sequuntur, in A. desiderantur*. 11. cooperatio *b*.

b. magis inveniretur] Quam in hominibus.

c. rationabilis] Lenitatis.

Cap. CLV. — a. Cherubim et Seraphim animalia duo] Apud Esaiam VI. 2. tantum duorum Seraphim mentio, „καὶ Σεραφὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνί." *(F.)*

b. duabus faciem dei] Imo facies suas, פניו, ut pedes suos רגליו. Sed infra quoque noster: „*Velabant autem faciem et pedes domini*:" atque iterum: „*ne forte faciem et pedes cum dicit domini coopertos*." *(F.)*

nec prophetae nec ipsi domino erant postmodum credituri, cum missus ad populum praedicat manifeste: *Aure audietis, et oculo videbitis, et non[c] intendetis*: cooperti quippe tenebris lucem salutis aeternae, id est Christi carnalem praesentiam, non erant agnituri, sicut et factum est. Quod apostolus docens[d] velamen esse usque hodie in cordibus eorundem positum affirmavit, quod non revelabitur usque quo Christum non crediderint salvatorem. Ubi autem conversi fuerint[e], id est crediderint in Christum dominum, auferetur velamen ab eorum cordibus. Quod autem et duo animalia nuntiata sint [12]Cherubim et Seraphim, lex quippe et prophetae, testes Christi et doctores seculi, non est ambiguum. Velabant autem faciem et pedes domini[f] sive quia in parabolis et similitudinibus et aenigmatibus docebatur mysterium, ut scriptum est[g]: *Aperiam os meum in parabolis*; et David[h]: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua*; et apostolus[i]: *Filium suum*, inquit, *pater [13]revelavit[k] mihi*, id est de lege atque prophetis ostendens. Sex autem pennae erant eis, et duabus quidem faciem et duabus pedes cooperiebant, duabus autem clamabant[l], ne forte faciem et pedes cum dicit domini coopertos, quod sursum atque deorsum est, et longitudo et latitudo de deo [14]monstraretur[m], quod

12. Cherubin et Seraphin *ab. Ubique*. 13. revelavit *c.* revelabit *reliqui*. 14. monstrari *b*.

c. et non] Es. VI. 9. et Matth. XIII. 14. „Ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε." Iterum pro more suo Philastrius in verbis scriptoris sacri alia omittit alia mutat et transponit. *Intendere* pro *intelligere* positum ex usu labentis latinitatis, unde Itali suum *intender* et Galli *entendre*. *(F.)*

d. apostolus docens] 2 Cor. III. 15. „Ἀλλ' ἕως σήμερον - - κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται." *(F.)*

e. Ubi autem conversi fuerint] Non videtur alienus fuisse Philastrius ab eorum sententia, qui magnam adhuc Iudaeorum conversionem exspectandam sibi persuaserunt, cum Tertulliano, Origene, Hilario, Ambrosio, Hieronymo, Augustino, Gregorio Nysseno, Basilio, Chrysostomo, Cyrillo Alex., Theophylacto, Oecumenio, Petro Chrysologo, Primasio, aliisque quorum loca adduxerunt D. Christianus Dreierus in diss. de Conversione Iudaeorum, et D. Ioh. Guntherus, ὁ μακαρίτης, homiliis Germanice editis in Epist. ad Romanos. *(Fabr.)*

f. faciem et pedes domini] Contra Esaiae mentem, ut supra iam annotavi. *(Fabr.)*

g. ut scriptum est] Ps. LXXVIII. 2. Matth. XIII. 35. „Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς το στόμα μου." *(F.)*

h. et David] Psal. CXIX. 18. „Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου." *(Fabr.)*

i. et apostolus] Galat. I. 16. „Ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί." *(F.)*

k. revelavit] Vitiose priores editt. *revelabit*. *(F.)*

l. clamabant] Cave emendes *velabant*. Nam licet res ipsa et locus Isaiae hoc requirit, tamen Philastrius haud dubie scripsit *clamabant*, ideoque etiam infra *clamationis duarum pennarum* facit mentionem. *(F.)*

m. monstraretur] Ita sensus poscit scribendum pro *monstraret*. *(F.)*

nec[n] altitudo nec profundum nec latitudo nec longitudo dei potest cognosci aut inveniri condigne ab aliqua creatura, et maxime hominum, aut humanis quorundam sensibus comprehendi: qui etiam tantam elementorum naturam immensamque creando perfecit, quanto magis qui talia fecisse cognoscitur, modis omnibus antecellit? Solum [14] autem per fidem noscitur; quia, *Virtus*, inquit[o], *in infirmitate*, [15] in similitudine et aenigmatibus, *perficitur*, atque invenitur. Cumque tanta immensitas dei dicitur atque nuntiatur, duabus pennis, id est a Cherubim et Seraphim, lege atque prophetis canitur et praedicatur. Duarum etiam pennarum clamatio die noctuque, id est et hic et in futuro, cordis quippe credulitas hominum atque oris confessio non desinens, [16] invenitur, quotidie resonando quae et tunc canebatur ab angelis atque ab hominibus praedicabatur in seculo; ut, quod videre in excelso, profundo, lato atque longo non poterant, corde credentes atque ore confitentes indesinenti voce cantantes omni tempore laetarentur. Nam quod invisibilis et incapabilis[p] sit divinae qualitatis natura et substantia in lege et prophetis ostenditur, Ioanne dicente[q], *Deum nemo vidit umquam*. Non dixit, non [17] Credidit, sed non Vidit. Ergo dominus credendi potentiam et confitendi solum fiduciam tribuit, ut virtus eius in enarranda carnali fragilitate [18] manifesta nosceretur; quod et dominus ubique fidem suam praetendit hominibus, quam et ipse ante dederat, posteaque in sua praesentia confirmaverat. Cherubim autem et Seraphim quadriformia[r], id est leonis, vituli, hominis et aquilae, diversa sunt sanctorum pariter virtutumque certamina fortiora praecellendae eorum variaeque dignitatis, patriarcharum quippe et prophetarum, sacerdotum atque apostolorum[s] itidem cum martyribus sociata, ut, in quibus ante tanta fides et dilectio Christi exuberans[t] noscebatur, impar autem doctrina[u] in quibusdam postea

14. aut *b*. 15. in *om. b*. 16. invenit *c*., *mend. sc.* 17. credit *b*. 18. manifesto *b*.

n. quod nec] Vide Iob. XI. 8. 9. (*F.*)

o. quia, Virtus, inquit] 2 Cor. XII. 9. „Ἡ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται." (*F.*)

p. incapabilis] Quae capi nullo loco, nulla comprehendi modo humana potest, ἀχώρητος. (*F.*)

q. Iohanne dicente] Ioh. I. 18. „Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε." (*F.*)

r. quadriformia] Ezech. I. 10. et Apocal. VI. 7, supra c. 136. (*F.*)

s. patriarcharum quippe et prophetarum, sacerdotum atque apostolorum] De hoc sacro tetracty supra p. 296. 325. 338. [cap. 140. 149. 153.] (*F.*)

t. tanta fides et dilectio Christi exuberans] Supra c. 147. „*Et fides atque* [illegible]." (*F.*)

u. impar autem doctrina] Propter persecutores, non licebat tribus primis saeculis ita publice Christianam doctrinam usque quaque praedicare, ut postea licuit: non tamen impar imo maior fidei ac certaminis gloria in martyribus enituit illo maxime tempore. (*F.*)

cogente causa temporis canebatur, non impar tamen fidei ac certaminis gloria in coniunctione diversae virtutis monstraretur a Christo concessa atque condonata, inque omni Christianorum populo nosceretur; ut quod videre non possumus nec humanis condigne sensibus definire, corde credentes atque ore confitentes [19] his duarum pennarum virtutibus non desinamus Iudaeis et gentibus hoc gaudii praedicare, atque [20] his sublimes virtutibus evolare, sperantes caelestia, ubi Christus est dominus[v], ut ait apostolus, inque hac sententia salutem perpetuam posse consequi non dubitantes, docente eodem[w]: *Quod si credideris in corde tuo, et confessus fueris Christum dominum salvatorem corpore crucifixum resurrexisse, salvus eris: corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit in salutem.* Unde ait de Christo domino quod eius qualitatis divina substantia non in visione et mensura aut compositione consistat aliqua, sed in fide virtutis atque confessionis nostrae exuberans [21] consummatur. *Quae latitudo et longitudo*[x], *altum atque profundum sit scire*, inquit, *eminentissimam et incomprehensibilem Christi dei gratiam*[y] atque [22] potentiam, non est humanae fragilitatis potenter expromere, sed in fide atque per fidem facile posse contingere docuit quod mens hominum non praevalet enarrare.

Sunt quidam qui aestimant quod [1] Esaias post confessionem po- Cap. CLVI.
puli peccatoris ac precem, quam supplex ad deum effuderat, de (Cap. CL.)
[2] Cherubim unus[a] [3] venerit missus [4] a deo ad prophetam, et acceperit de forcipe carbonem, et tetigerit labia ipsius, aitque ei: *Ecce iam mundatus es*[b]. Putant[c] [5] autem de angelis unum venisse ad

19. hiis *Ba*. 20. hiis *Ba*. 21. consumatur *Ba*. 22. potentiam *om. abc.*

Cap. CLVI. *in ac. inscriptum est* HAERESIS DE ISAIA PROPHETA LABIA TACTA CARBONE., *in b.* HAERESIS DE ISAIAE PROPHETAE LABIIS TACTIS CARBONE. — 1. Esaias *B*. Isaias *abc*. Esaias beatus *A*. 2. Cherubin *Bab*. *Ubique*. 3. venit *b*. 4. a domino *A*. 5. autem *c*. aut *ABab*.

v. caelestia, ubi Christus est dominus] „Τὰ ἄνω, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ καθήμενος." Coloss. III. 1. (*Fabr.*)

w. docente eodem] Rom. X. 9. „Ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν." Verborum primorum ordinem invertit, et verba *Christum salvatorem corpore crucifixum* de suo addidit Philastrius. (*Fabr.*)

x. Quae latitudo et longitudo] Eph. III. 18. „Ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος." (*F.*)

y. eminentissimam et incomprehensibilem Christi dei gratiam] Exprimit verba apostoli ib. 19. „Γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ." (*F.*)

Cap. CLVI. — a. de Cherubim unus] Es. VI. 6. „Ἓν τῶν Σεραφίμ." Noster infra: „*Nam hic de Cherubim aut Seraphim unum animal cum dicit.*" (*F.*)

b. Ecce iam mundatus es] Id. 7. „Ἰδοὺ ἥψατο τοῦτο τῶν χειλέων σου,

eum, aut de animalibus, [6]ac de forcipe ignem accepisse [7]et mundasse prophetam, quod non est adeo [8]scientiae salutaris, cum hic, de Cherubim aut Seraphim unum animal cum dicit, id de duobus testamentis dicit, unde patriarchae, [9]prophetae, sacerdotes edixerint[d] et apostoli, [10]qui mundo omni adventuram gratiam ostendebant, quadriformi virtute[e] fulgentia munera ad certamina caelestia capientibus ministrantes. [11]Nam Cherubim plenitudo scientiae[f] dicitur, et [12]*Seraphim* virtus ignea [13]peragrans[g] appellatur. [14]Hi itaque plenitudinem habentes scientiae spiritalis ac Christi mysterii tenentes divitias diversas doctrinas iussu domini nobis dimittunt et deferunt, omnique seculo itidem sine quadam intermissione nuntiantes: ex quibus unus missus est ad [15]Esaiam prophetam, hanc quippe Christi doctrinam annuntians, salvatorem, quod erat adventurus in carnem, spiritusque divini credentibus allaturus gratiam copiosam. Esaias itaque de patriarchis et lege et prioribus suis prophetis acceperat gratiam fortiorem, id est divini spiritus potentiam ampliorem, a prioribus scilicet, ut [16]Christi mysterium, id est [17]ut incorporationis ipsius seculo gratiam nuntiaret. Ideo et dominus ad quosdam[h]: *O duri corde, et imprudentes animo*, cur non advertitis quod lex et prophetae de filio hominis quae ante praedixerant affutura, cuncta consummari oportuerat? Decebat enim de patriarchis et lege beatum accipere Esaiam, ut ab eis doctus forti animo Christi carnalem praesentiam praedicaret. Ignem etiam

6. ac *sqq.* aut *libri omnes.* 7. et mundasse *om. b.* 8. scientia *A.* 9. prophetae *om. b.* 10. qui *om. b.* 11. Nam cum de Cherubim *A.* 12. et (et *om. c.*) Seraphim virtus *c., ex coniect. I. B. Cotelerii Monum. Eccl. Vet. Gr. tom. III, p. 559.* (et *om. b.*) virtus *(A)Eab.* 13. flagrans *Cotelerius l. l.* 14. Hii *Ea.* 15. Isaiam *abc. Usque.* 16. sancti mysterium *A.* 17. ut *om. (A)abc.*

καὶ ἀφελεῖ τὰς ἀνομίας σου καὶ τὰς ἁμαρτίας σου περικαθαριεῖ." *(F.)*

c. Putant] Priores edit. *aut*, et mox: „*Cum hic de Cherubim aut Seraphim.*" *(Fabr.)*

d. edixerint] Est qui malit *dixerunt*, sed nihil mutandum. *(F.)*

e. quadriformi virtute] Vide c. 149. *(Fabr.)*

f. Cherubim plenitudo scientiae] Philoni p. 668. „Ἐπίγνωσις καὶ ἐπιστήμη πολλή, et πλῆθος γνώσεως." Anastasio Sinaitae XII. Anagog. Contemplat. in Hexaëmeron p. 15. Dionysio de Caelesti Hierarch. χύσις σοφίας, et Chrysostomo homilia 3. in Anomoeos [illegible], Origeni, Hieron., Augustino et aliis *scientiae multitudo*. Vide Petavium Dogm. Theol. de Angelis II. 3. *(F.)*

g. Seraphim virtus ignea peragrans] Nomen *Seraphim* in editis male exciderat, quod restituendum recte monuit Cotelerius III. Monument. p. 559. Idem pro *peragrans* legit *flagrans*. Hieronymo *Seraphim incendentes vel ardentes*. Dionysio ἐμπρησταί. Cyrillo Alex. θερμαίνοντες, Chrysostomo ἔμπυρα στόματα, Eusebio VII. 1. Demonstr. Evangel. ἀρχὴ στόματος αὐτῶν. Aliis πνεύματα ἀναπτόμενα, vide Hieronymum Marcianaei T. 2. p. 266. *(F.)*

h. dominus ad quosdam] Discipulos suos Luc. XXIV. 25. „Ὦ ἀνόητοι καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ." *(F.)*

quod ait accepisse angelum et purgasse ipsius labia, utique divini spiritus ei gratiam ostendebat concessam a domino, ut ait[i]: *Ignem veni mittere in mundum, quam volo ut accendatur ocius.* De forcipe autem, id est de ferro, de invicta natura eius atque divina quippe dicebat potentia, quod corpus Christi divino spiritu divinaque potentia in utero sanctae virginis creatum atque consummatum est, sicut scriptum est[k]: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus dei obumbrabit* [18]*te.* [19]In quo apparens corpore vinceret omnia, a nullo autem superaretur. Sicut enim ferro domantur ac subiiciuntur omnia, a quo et gladius gignitur, ut dictum est[l], *Verbum domini* [20]*gladius bis acutus*, qui domare potest [21]omnia, domari autem ab aliquo non potest. Daturusque eis erat post passionem in resurrectione divini spiritus beatis apostolis invictam potentiam, ut scriptum est[m]: *Spiritus domini super me*, et cetera[n]. Et Petrus[o] promissione accepta a patre ad Iudaeos dicens effudit hanc gratiam, quam vos videtis atque auditis hodie. Igni etiam forcipem sicut formari cognoscimus, ita [22]et corpus domini divino spiritu[p] novimus consummatum. Itaque ita suis eum dedisse in corpore illam promissam gratiam atque invictam potentiam, ut ait[q]: *Dedi vobis potestatem calcare super omnem virtutem inimici.* Et apostolus[r]: *Quis nos separabit a caritate Christi?* Per quae eis cunctis iam in hoc credentibus seculo, ut dictum est, per impositionem manus apostolorum[s] divinus dabatur spiritus in Christum dominum credentibus salvatorem. Et sicut [23]duo animalia duo [24]haec testamenta accipiuntur, legis et prophetarum, adstantia domino, sicut viderunt in monte apostoli[t], attamen rationis erit[u] quod

18. tibi *(A)b.* 19. Inque eo *A.* 20. ut gladius *A.* 21. omnia *AB.* testimonia *reliqui.* 22. et *om. b.* 23. per duo haec animalia *b.* 24. haec *om. (A)b.*

i. ut ait] Luc. XII. 49. „Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη." [Conferendus ad h. l. Cotelerius ad Recognitt. Clementis VI. 4. p. 549.] *(F.)*

k. sicut scriptum est] Luc. I. 35. „Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπί σε, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι." *Virtutem dei* posuit Philastrius, verbum ut solet reddens pro verbo. *(F.)*

l. ut dictum est] Hebr. IV. 12. Apostolus ait verbum dei penetrabilius esse quovis gladio ancipiti, „τομώτερον ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον. *(F.)*

m. ut scriptum est] Esaiae LXI. 1. „Πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ." *(F.)*

n. et cetera] Sic supra c. 144. p. 315. *(Fabr.)*

o. Et Petrus] Actor. II. 17., cuius loci vim ac sensum breviter indicat Philastrius, non verba ipsa adducit. *(F.)*

p. divino spiritu] Luc. I. 35. *(F.)*

q. ut ait] Luc. X. 19. „Ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ;" *(F.)*

r. Et apostolus] Rom. VIII. 35. „Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ." *(F.)*

s. per impositionem manus apostolorum] Actor. VI. 6. VIII. 17. IX. 17. XIII. 3. XXVIII. 8. *(F.)*

t. sicut viderunt in monte apostoli]

et duo animalia intellegenda sunt, mandatum primum quod datum est[v], quod et spiritale[w] potest intelligi, ut scriptum est, quod et salvator non solvit, sed confirmavit potius[x], secundum autem animal doctrinam Christi, id est fidem eius et gratiam incorporationis et testamenti passionisque eius et resurrectionis mysterium continebat. Unde lex litterae[y] in medio est posita inter mandatum et gratiam, quae si intelligitur, de Christo consentanea in multis accipitur: si autem in carnali iustificatione quis salvari putaverit, abiicienda decernitur, cum de patre et filio et sancto spiritu ante legem, id est ante tria milia annorum et septingentos annos[z], iusti priores illi sub mandato viventes ac beatam trinitatem colentes et suis filiis tradentes cognatisque et seculi praedicabant, mysteriumque Christi domini de ipso mandato antiquissimo [25]nuntiabant. Lex itaque admonitio mandati est[a], quae et coniungitur secundum fidem[b] colendae trinitatis, et iterum separantur quaedam eius propter Iudaicam et carnalem iustificationem, cum et prophetae illa destruxerint antea et salvator abiecerit et apostoli vetuerint[c] circumcidi homines. Lex itaque de mandato causa cogente carnali[d] descendit ad tempus, gratia autem Christi, id est mysterium incor-

25. nuntiabant *A.* nuntiabatur *reliqui.*

Mosen et Eliam in monte Thabor adstantes Christo Matth. XVII. 3. viderunt apostoli Petrus, Iacobus et Iohannes, unde hanc de duplici testamento legis et prophetarum anagogen Philastrius colligit. (F.)

t. rationis erit] Sic supra c. 146. „*ut ergo est rationis.*" (F.)

v. mandatum primum quod datum est] Oeconomia Antemosaica frequenter sub mandati nomine venit nostro scriptori, ut notare me memini ad cap. 109. 133. 144. 146. et 148. (F.)

w. quod et spiritale] Rom. VII. 14. „Ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν." (F.)

x. non solvit, sed confirmavit potius] Matth. V. 17. „Οὐ καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι." (F.)

y. lex litterae] Lex scripta, Mosaica. [Tria tempora distinguit etiam S. Augustinus Serm. 110., unum ante legem, alterum sub lege, tertium sub gratia. Sic et Auctor librorum de Promissionibus inter S. Prosperi Opera. Pelagius praef. ad Epistolas Pauli distinguit legem naturae, legem litterae, et tertiam legem veteris novique testamenti per spiritum sanctum novissime datam per Iesum Christum dominum nostrum, per quem habemus accessum in gratia ista in qua stamus et gloriamur. Idem Pelagius legem litterae pro Mosaica saepius ponit Commentar. in Rom. II. III.] (F.)

z. ante tria milia annorum et septingentos annos] Tot anni ex Philastrii calculo effluxere ab orbe condito usque ad datam Moysi legem. Vide quae supra ad cap. 109. et 111. (F.)

a. Lex itaque admonitio mandati est] Lex repetit denuo et in memoriam revocat ea quae per lumen naturale hominibus ante legem observanda deus significaverat. (F.)

b. quae et coniungitur secundum fidem] Pars legis Mosaicae, quae pietatem et morum innocentiam spectat, etiam Christianis sancte servanda.

c. vetuerint] Galat. V. 2. (F.)

d. causa cogente carnali] Haec ita coniungenda sunt, estque sententia, propter causam carnalem, duritiem cordis Iudaeorum, quaedam fuisse a Moyse superaddita legi naturali, neutiquam perpetua vero illa, sed a Christo iterum abroganda. (F.)

porationis et passionis et resurrectionis fideique eius et ascensionis in caelum ante legem a iustis omnibus noscebatur et quaerentibus et [26]capientibus[e] non [27]celabatur, ut Enoch, Noë, et Melchisedech, et Iacob, et aliis iustis ac beatissimis patriarchis, et ceteris qui ante legem Mosis vixerant, sub mandato scilicet constituti atque in omnibus iustificati a domino. Lex autem et fides Christi dicitur, ut ait apostolus[f], *Per legem fidei Christi;* lex carnalis iustificatio Iudaeorum est. [28]Mandatum autem etsi non putatur lex esse, tamen quod a domino servo dicitur et decernitur, legis est ratio, ut quod velit eligat, aut servare ut amicus et fidelis[g], aut contemnere ut servus sub lege subiectus. Unde et salvator apostolis mandatum dabat[h], ut amicis et fidelibus, quod et Adae patri nostro, antequam peccaret, similiter dederat; post peccatum autem non iam mandatum societatis et propinquitatis ac dilectionis erat et fraternitatis, sed timendae severitatis[i] iudicium decernebat, in contemnendis legis sententiis scilicet, ut etiam ait Moses[k]: *Maledictus omnis qui in legitimis non permanserit libri huius.* Ideo et salvator quae in lege dicta fuerant admonebat, et quae ante legem data fuerant sub illis beatissimis comprobabat, ut suam doctrinam illorum priorum coniungeret, multorumque ita credentium et circumcisorum pariter copularet, et naturalium itidem, id est gentium credentium, sociaret, ac nolentium, Iudaeorum aliorumque incredulitatem et imperitiam coniunctam utrorumque [29]condemnaret.

26. capientibus *Ac.* cupientibus *reliqui.* 27. celebratur *b.* 28. Mandatum autem *A.* Mandatum *reliqui.* 29. *Post vocem* condemnaret *in B. leguntur haec verba* PHILASTRII EPISCOPI BRIXIENSIS HAERESEΩN CATALOGI FINIS. —

e. quaerentibus et capientibus] Ita legendum pro *cupientibus* vix dubitabis, si caput 145. et 146. et ad haec a me notata contuleris. (F.)

f. ut ait apostolus] Rom. III. 27. „διὰ νόμου πίστεως." (F.)

g. ut amicus et fidelis] Vide Ioh. XV. 14. 15. Matth. XXIV. 45. XXV. 21. sq. (Fabr.)

h. mandatum dabat] De se invicem amandis Ioh. XIII. 34. XV. 12. 17. (Fabr.)

i. timendae severitatis] Legendum puto: „*Servitutis iudicium decernebatur.*" Ita enim supra: „*Quod a domino servo dicitur et decernitur.*" Et mox: „*Aut servare, ut amicus et fidelis, aut contemnere, ut servus sub lege subiectus.*" (Fabr.)

k. ut etiam ait Moses] Deut. XXVII. 26. „Ἐπικατάρατος πᾶς ἄνθρωπος ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις τούτοις τοῦ νόμου τούτου ποιῆσαι αὐτούς." (F.)

AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE

HAERESIBUS LIBER.

[1] DILECTISSIMO FILIO ET CONDIACONO [2] QUODVULTDEO AUGUSTINUS EPISCOPUS.

Acceptis litteris caritatis tuae, ubi a me ardentissimo studio postulasti ut de omnibus haeresibus quae post domini adventum adversus eius doctrinam pullulaverunt aliquid breviter scriberem, quam sit hoc difficile continuo reperta occasione rescripsi per filium meum Hipponensium primarium Philocalum, mox autem etiam ista oblata est qua nunc rescribo et breviter difficultatem operis eius ostendo.

Philastrius quidam [3] Brixiensis episcopus, quem cum sancto Ambrosio Mediolani etiam ipse vidi, scripsit hinc librum, nec illos haereses praetermittens quae in populo Iudaeo fuerunt ante adventum domini, easque viginti octo commemoravit, et post domini adventum CXXVIII. Scripsit etiam hinc Graeco episcopus Cyprius Epiphanius, in doctrina catholicae fidei laudabiliter diffamatus, sed ipse utriusque temporis haereses colligens LXXX complexus est. Cum ergo ambo id vellent facere quod a me petis, quantum tamen inter se differant de numero interim sectarum vides: quod utique non evenisset, nisi aliud uni eorum videretur esse haeresis, et aliud alteri. Neque enim putandum est aliquas ignorasse Epiphanium, quas noverat Philastrius, cum Epiphanium longe Philastrio doctiorem invenerimus, ita ut Philastrium potius dicere deberemus latuisse plurimas, si tamen plures esset ille complexus, et iste pauciores. Sed procul dubio in ea quaestione, ubi disceptatur quid sit haeresis, non idem videbatur ambobus; et revera hoc omnino definire difficile est, et ideo cavendum, cum omnes in numerum redigere conamur, ne praetermittamus aliquas, quamvis haereses sint, aut annumeremus aliquas, cum haereses non sint. Vide ergo ne forte librum sancti Epiphanii tibi mittere debeam (ipsum enim arbitror Philastrio doctius hinc locutum), qui possit apud Carthagi-

1. *Hac epistola, quae est CCXXII inter epistolas Augustini in eius Opp. tom. II. ed. Bened., Augustinus respondet epistolae Quodvultdeus quae est CCXXI. tom. II. Opp. Augustini ed. Bened. Quam conferas, si lubet.* 2. *Nonnulli MSS.* Quodvult deus. (Bened.) 3. *MSS.* Brixensis. (Bened.)

nem in Latinam linguam verti facilius atque commodius, ut tu potius praestes nobis quod quaeris a nobis.

Perlatorem multum commendo. Subdiaconus est de nostra dioecesi, de fundo autem viri spectabilis nobisque carissimi [4]Orontii. Pro illo autem et pro eius patre, a quo adoptatus est, etiam ad ipsum scripsi; quas litteras cum legerit Christiana benignitas tua, peto ut eas apud memoratum virum tua intercessione adiuvari digneris. Misi autem cum illo etiam hominem ecclesiae, ne ad tuam sanctitatem difficilis ei esset accessus. Non enim parum de illo sollicitus sum; a qua me sollicitudine dominus, ut spero, per tuae caritatis instantiam liberabit. Peto etiam mihi rescribere non graveris quemadmodum sit in fide catholica ille Theodosius, per quem Manichaei nonnulli sunt proditi; et ipsi quos ab eo proditos, putamus esse correctos. Si quid etiam de profectione sanctorum episcoporum forte audivisti, fac ut noverim. Deo vivas.

---

[1]DOMINO MERITO VENERABILI AC BEATISSIMO SACRO PATRI AUGUSTINO EPISCOPO

QUODVULTDEUS DIACONUS.

Unum quidem reverentiae tuae commonitorium, quod per ecclesiasticum dignatus es destinare, suscepi. Nam quod prius directum esse beatitudo tua significavit, per virum honorabilem Philocalum, necdum ad me pervenit. Verum quamvis conscius propriorum semper fuerim peccatorum, nunc tamen evidenter agnovi adipiscendo illi quod exoravi muneri meam toti ecclesiae impedimento esse personam. Sed omnino confido quoniam qui per unici sui gratiam humani generis dignatus est delere facinora, nec mea in perniciem cunctorum praevalere permittet, potiusque ubi abundavit peccatum gratiam faciet redundare, domine merito venerabilis ac vere beatissime pater. Difficultatem operis, quod instruendis imperitissimis nobis per tuam beneficentiam praestari suppliciter exoravi, nec ipse ignorans ante praedixi, sed de divini fontis ubertate, quam tibi dominus tribuit, veraci corde praesumpsi.

Nam etsi Philastrius et Epiphanius venerandi episcopi tale aliquid scripsisse memorantur, quod procul dubio me inter cetera, immo sicut omnia, latet, non tamen arbitror eos hanc curam diligentiamque adhibuisse, ut singulis quibusque opinionibus contra-

4. *Aliquot MSS.* Honorati. (Bened.)

1. *Est haec epistola CCXXIII inter epistt. Augustini in Opp. eius tom. II edit. Benedictin. Cf. etiam epist. CCXXIV., qua Augustinus ei respondet.*

rias etiam [2]opiniones adiungerent ritusque subiicerent: tum denique opus illud utriusque qualecunque sit, non habet fortassis eam quam desidero brevitatem. Frustra etiam homini qui Latina non didicit Graeca facundia delegatur; quia non ego tantummodo consilium, sed et auxilium postulavi. Quid autem venerationem tuam de interpretum non solum difficultate, sed etiam obscuritate admoneam, cum ipse hoc magis ac plene diiudices? Accedit ad causam quod nonnullae etiam post illorum obitum haereses emersisse doceantur, quorum nullam illi fecerint mentionem.

Quamobrem ad peculiare patrocinium pietatis tuae confugio, et voce mea, sed universali desiderio, paratum ad misericordiam sacrosanctum pietatis pectus appello, sequestratis saporibus peregrinis, considerato textu prioris epistolae, panem Afrum, quem nostra provincia solet habere praecipuum, caelesti etiam manna conditum, sero pulsanti et famam patienti non deneges. Profecto enim nec ego pulsare cessabo, donec ipse concedas: ut quod non impetrat privilegium, ubi nullum est meritum, saltem indefessa importunitas mereatur.

2. *MSS. duo* responsiones. (Bened.)

AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE

HAERESIBUS AD QUODVULTDEUM LIBER.

PRAEFATIO.

Quod petis saepissime atque instantissime, sancte fili Quodvultdeus, ut de haeresibus aliquid scribam dignum lectione cupientium dogmata devitare contraria fidei Christianae et Christiani nominis obumbratione fallentia, scias me olim longe ante quam peteres facere cogitasse, atque fuisse facturum, nisi diligenter considerans quale quantumque id esset, ultra vires meas esse sentirem. Sed quoniam fateor nullum mihi ut te institisse poscendo, in ipsa tam molesta instantia tua etiam tuum nomen attendi, et dixi, Aggrediar et faciam Quod vult deus. Hoc enim deum velle confido, si me ad huius operis terminum misericordi favore perduxerit, ut per ministerium linguae meae tanta huius rei difficultas aut ostendatur tantummodo, aut ipso etiam plenius adiuvante tollatur. Quorum duorum quod priore loco posui iam diu est ut animo volvo ac revolvo et quadam meditatione contueor. Quod autem postea dixi, non me accepisse confiteor: et utrum dum hoc ago, ut efficiam, dum peto, dum quaero, dum pulso, sim forsitan accepturus ignoro; scio me tamen nec petiturum nec quaesiturum ac pulsaturum quantum sat est, nisi et hunc affectum munere divinae inspirationis accepero. In hoc igitur opere, quod te vehementer urgente in dei voluntate suscepi, cernis me ut id peragam non tam crebrescentibus ad me tuis petitionibus esse cogendum quam piis ad deum non solum tuis, verum et aliorum fratrum, quos tibi in hanc rem fideles socios potueris invenire, orationibus adiuvandum. Quod ut fiat, has

ipsas primas huius laboris mei partes, ubi est ista praelocutio, curavi tuae caritati in auxilio domini accelerare mittendas: ut propter illa quae restant noveritis quantum pro me orare debeatis, quicunque nosse potueritis a me iam fuisse susceptum hoc tam grande negotium, quod a me desideratis impleri. Petis ergo, quod tuae indicant litterae quas ad me dedisti cum primum a me petere ista coepisti, ut exponam breviter, perstricte atque summatim, ex quo Christiana religio promissae haereditatis nomen accepit, quae haereses fuerint, sint, quos errores intulerint, inferant, quid adversus catholicam ecclesiam senserint, sentiant, de fide, de trinitate, de baptismo, de paenitentia, de homine Christo, de deo Christo, de resurrectione, de novo et veteri testamento. Istas autem inquisitiones tuas in immensum procedere cum videres, putasti cuiusdam generalitatis adhibendum esse compendium, atque dixisti, Et omnia omnino quibus a veritate dissentiunt. Deinde addidisti, Quae etiam baptismum habeant, quaeve non habeant, et post quas baptizet nec tamen rebaptizet ecclesia, qualiter suscipiat venientes, et quid singulis lege, auctoritate atque ratione respondeat. Haec omnia cum quaeris ut exponantur a me, miror luculentum ingenium tuum tot tantarumque rerum et sitire veritatem, et fastidium iam timendo poscere brevitatem. Sed vidisti etiam ipse quid hoc loco possem tuae huius epistolae cogitare, et quasi vigilanter occurristi cogitationi meae, dicens, Nec me tantae beatitudo tua credat ineptiae, ut non inspiciam quantis et quam ingentibus voluminibus opus sit, ut possint ista dissolvi. Verum hoc ego fieri non expecto; id enim multipliciter factum esse non dubito. Et tanquam consilium subiiciens, quo modo possit et servari brevitas et veritas pandi, adiungis ea verba quae paulo ante iam posui, et dicis, Sed breviter, perstricte atque summatim opiniones rogo cuiuslibet haeresis poni, et quid contra teneat ecclesia catholica, quantum instructioni satis est subdi. Ecce iterum mittis in longum, non quia dici ista breviter sive non valent sive non debent, sed quia tam multa sunt, ut quamlibet breviter dicenda multas litteras flagitent: tu autem, ut velut quodam, inquis, ex omnibus concepto commonitorio, si quis aliquam obiectionem aut convictionem uberius, plenius ac planius nosse voluerit, ad opulenta et magnifica volumina transmittatur, quibus a diversis, et praecipue, inquis, a veneratione tua in hoc ipsum constat esse elaboratum. Quae cum dicis, unum quasi commonitorium de his omnibus te desiderare significas. Audi ergo unde commonearis quid petas. Opiniones omnium philosophorum, qui sectas varias condiderunt, usque ad tempora sua (neque enim

plus poterat) sex non parvis voluminibus quidam Celsus absolvit. Nec redarguit aliquem, sed tantum quid [1] sentirent aperuit, ea brevitate sermonis, ut tantum adhiberet eloquii, quantum rei nec laudandae nec vituperandae nec affirmandae aut defendendae, sed aperiendae indicandaeque sufficeret, cum ferme centum philosophos nominasset; quorum non omnes instituerunt haereses proprias, quoniam nec illos tacendos putavit qui suos magistros sine ulla dissensione secuti sunt. Noster vero Epiphanius Cyprius episcopus, abhinc non longe humanis rebus exemptus, de octoginta haeresibus loquens sex libros etiam conscripsit, historica narratione commemorans omnia, nulla disputatione adversus falsitatem pro veritate decertans. Breves sane sunt libelli, et si in unum libellum redigantur, nec ipse erit nostris vel aliorum quibusdam libris longitudine comparandus. Huius brevitatem si fuero in commemorandis haeresibus imitatus, quid a me brevius postulare vel expectare debeas non habebis. Sed non ibi huius mei laboris summa consistit, quod et tibi vel me demonstrante, vel etiam te praecurrente poterit apparere, cum hoc fecero. Videbis enim in eo quod supradictus episcopus fecit quantum desit operi quod ipse vis fieri: quanto magis quod ego? Tu namque quamvis breviter, perstricte atque summatim, tamen vis etiam responderi commemoratis haeresibus, quod ille non fecit. Ego vero hoc magis volo facere, si et deus velit, unde possit omnis haeresis, et quae nota est et quae ignota, vitari, et unde recte possit quaecunque innotuerit indicari. Non enim omnis error haeresis est quamvis omnis haeresis, quae in vitio ponitur, nisi errore aliquo haeresis esse non possit. Quid ergo faciat haereticum, regulari quadam definitione comprehendi, sicut ego existimo, aut omnino non potest aut difficillime potest: quod in processu huius operis declarabitur, si deus rexerit atque ad id quod intendo perduxerit [2] disputationem meam. Quid autem prosit ipsa inquisitio, etiamsi non potuerimus comprehendere quomodo sit definiendus haereticus, suo loco videndum atque dicendum est: nam si hoc comprehendi potuerit, quis non videat utilitas quanta sit? Erunt ergo primae partes operis huius de haeresibus quae post Christi adventum atque ascensum adversus doctrinam ipsius extiterunt et utcunque nobis innotescere potuerunt. In posterioribus autem partibus quid faciat haereticum disputabitur. Cum ergo dominus ascendisset in caelum, hi haeretici exorti sunt:

1. sentiret *libri scripti. et edd. Ioh. Amerbachii et Des. Erasmi.* 2. dispositionem *plerique libr. MSS.*

I. [4] Simoniani.
II. Menandriani.
III. Saturniniani.
IV. Basilidiani.
V. Nicolaitae.
VI. Gnostici.
VII. Carpocratiani.
VIII. Cerinthiani, vel Merinthiani.
IX. Nazaraei.
X. Hebionaei.
XI. Valentiniani.
XII. Secundiani.
XIII. Ptolemaei.
XIV. Marcitae.
XV. Colorbasii.
XVI. Heracleonitae.
XVII. Ophitae.
XVIII. Caiani.
XIX. Sethiani.
XX. Archontici.
XXI. Cerdoniani.
XXII. Marcionitae.
XXIII. Apellitae.
XXIV. Severiani.
XXV. Tatiani, vel Encratitae.
XXVI. Cataphryges.
XXVII. Pepuziani, alias Quintilliani.
XXVIII. Artotyritae.
XXIX. Tessarescaedecatitae.
XXX. Alogi.
XXXI. Adamiani.
XXXII. Elcesaei et Sampsaei.
XXXIII. Theodotiani.
XXXIV. Melchisedechiani.
XXXV. Bardesanistae.
XXXVI. Noëtiani.
XXXVII. Valesii.
XXXVIII. Cathari, sive Novatiani.
XXXIX. Angelici.
XL. Apostolici.
XLI. Sabelliani.
XLII. Origeniani.
XLIII. Alii Origeniani.
XLIV. Pauliani.
XLV. Photiniani.
XLVI. Manichaei.
XLVII. Hieracitae.
XLVIII. Meletiani.
XLIX. Ariani.
L. Vadiani, sive Anthropomorphitae.
LI. Semiariani.
LII. Macedoniani.
LIII. Aëriani.
LIV. Aëtiani, qui et Eunomiani.
LV. Apollinaristae.
LVI. Antidicomaritae.
LVII. Massaliani, sive Euchitae.
LVIII. Metangismonitae.
LIX. Seleuciani, vel Hermiani.
LX. Proclianitae.
LXI. Patriciani.
LXII. Ascitae.
LXIII. Passalorynchitae.
LXIV. Aquarii.
LXV. Coluthiani.
LXVI. Floriniani.
LXVII. De mundi statu dissentientes.
LXVIII. Nudis pedibus ambulantes.
LXIX. Donatistae, sive Donatiani.
LXX. Priscillianistae.
LXXI. Cum hominibus non manducantes.
LXXII. Rhetoriani.
LXXIII. Christi divinitatem passibilem dicentes.
LXXIV. Triformem deum putantes.
LXXV. Aquam deo coaeternam dicentes.
LXXVI. Imaginem dei non esse animam dicentes.
LXXVII. Innumerabiles mundos opinantes.
LXXVIII. Animas converti in daemones et in quaecunque animalia existimantes.
LXXIX. Liberationem omnium apud inferos factam Christi descensione credentes.
LXXX. Christi de patre nativitati initium temporis dantes.
LXXXI. Luciferiani.
LXXXII. Iovinianistae.
LXXXIII. Arabici.
LXXXIV. Helvidiani.
LXXXV. Paterniani, sive Venustiani.
LXXXVI. Tertullianistae.
LXXXVII. Abeloitae.
LXXXVIII. Pelagiani, qui et Caelestiani.

4. *Haeresium indiculus ab aliquo hic adiectus est: reperitur in plerisque MSS. non hoc loco, sed in fronte libri ante praefationem collocatus, cum huiusmodi titulo:* In hoc libro istae haereses continentur. (Bened.)

Cap. I. Simoniani a Simone Mago, qui baptizatus a Philippo diacono, sicut in [1]Actibus apostolorum legitur, pecunia voluit a sanctis apostolis emere ut etiam per impositionem manus eius daretur spiritus sanctus. Hic magicis fallaciis deceperat multos. Docebat autem detestandam turpitudinem indifferenter utendi feminis. Nec deum fecisse mundum dicebat. Negabat etiam carnis resurrectionem, et asserebat se esse Christum, itemque Iovem se credi volebat. Minervam vero meretricem quandam [2]Helenen, quam sibi sociam scelerum fecerat, imaginesque et suam et eiusdem meretricis discipulis suis praebebat adorandas, quas et Romae tamquam deorum simulacra auctoritate publica constituerat. In qua urbe apostolus Petrus eum vera dei omnipotentis virtute [3]extinxit.

Cap. II. Menandriani, a Menandro etiam ipso mago, discipulo eius, qui mundum asserebat non a deo, sed ab angelis factum.

Cap. III. [1]Saturniniani, a quodam Saturnino, qui turpitudinem Simonianam in Syria confirmasse perhibetur; qui etiam mundum solos angelos septem praeter [2]conscientiam dei patris fecisse dicebat.

Cap. IV. Basilidiani, a Basilide, qui hoc distabat a Simonianis, quod trecentos sexaginta quinque caelos esse dicebat, quo numero dierum annus includitur. Unde etiam quasi sanctum nomen commendabat, quod est [1]ΑΒΡΑΣΑΞ, cuius nominis litterae secundum

Cap. I. — 1. *Actor. VIII.* 2. *Edit.* Selenen. *At MSS.* Helenam *aut* Helenen, *verius. Hanc enim Simon deducebat secum Helenam quam Tyri emerat ex Tertulliano lib. de Anima c. 34., et Philastrio etc.* Ἑλένην *etiam nominat Epiphanius, nec aliter Damascenus in opere de haeresibus.* (Bened.) 3. *Hic in editis additur:* Dixerat enim se in monte Sina legem Moysi in patris persona dedisse Iudaeis; tempore Tiberii in filii persona putative apparuisse, postea se in linguis igneis spiritum sanctum super apostolos venisse: Christum autem nec venisse, nec a Iudaeis quicquam pertulisse. (Bened.)

Cap. III. — 1. *Apud Epiphanium et Damascenum* Saturniliani *appellantur, eorumque auctor* Saturnilus. *Sic etiam vocat Iustinus in dialogo cum Tryphone, et Theodoretus.* (Bened.) 2. scientiam *habet unus e Vaticanis codicibus.*

Cap. IV. — 1. *Sic manuscripti, Epiphanio et Damasceno consentientes. At editi* ΑΒΡΑΞΑΣ. (Bened.)

Graecam supputationem eundem numerum complent. Sunt enim septem, Α et Β et Ρ et Α et Σ et Α et Ξ id est unum et duo et centum et unum et sexaginta et unum et ducenta, quae fiunt in summa [2]trecenta sexaginta quinque.

Nicolaitae a Nicolao nominati sunt, uno, ut perhibetur, ex illis Cap. V. septem quos apostoli diaconos [1]ordinaverant. Iste cum de zelo pulcherrimae coniugis culparetur, velut purgandi se causa permisisse fertur ut ea qui vellet uteretur. Quod eius factum in sectam turpissimam versum est, qua placet usus indifferens feminarum. Hi nec ab iis quae idolis immolantur cibos suos separant, et alios ritus gentilium superstitionum non [2]aversantur. Narrant etiam quaedam fabulosa de mundo, nescio quae barbara principum nomina miscentes disputationibus suis, quibus terreant auditores, quae prudentibus risum potius faciunt quam timorem. Intelliguntur autem etiam isti non deo tribuere creaturam, sed quibusdam potestatibus quas mirabili vel fingunt vanitate vel credunt.

Gnostici propter excellentiam scientiae sic se appellatos esse Cap. VI. vel appellari debuisse gloriantur, cum sint superioribus omnibus vaniores atque turpiores. Denique cum ab aliis atque aliis per diversas terrarum partes aliter atque aliter nuncupentur, nonnulli eos etiam Borboritas vocant, quasi coenosos, propter nimiam turpitudinem, quam in suis mysteriis exercere dicuntur. Aliqui eos a Nicolaitis exortos putant, aliqui a Carpocrate de quo post loquemur. Tradunt autem dogmata fabulosissimis plena figmentis: etiam ipsi principum vel angelorum nominibus terribilibus infirmas animas capiunt, et de deo rerumque natura fabulosa et a sanitate veritatis aliena multa contexunt. Animarum substantiam dei dicunt esse naturam, earumque adventum in haec [1]corpora et reditum ad deum iisdem suis fabulis longissimis et stultissimis secundum suos errores inserunt: et illos qui eis credunt faciunt non multa, ut putant, scientia praepollere, sed multa, ut ita dicam, fabulositate vanescere. Dicuntur quoque bonum deum et malum deum in suis habere dogmatibus.

2. *Veterum MSS. auctoritate expunximus verba haec quae de Basilidianis haereticis editi addunt:* Mundum istum vel hominem non credunt a deo factum, sed a trecentesimo sexagesimo quinto caelo. Amatoria carmina studiose discunt. A Iudaeis non credunt Christum crucifixum, sed Simonem Cyrenensem, qui angariatus sustulit crucem eius. (Bened.)

Cap. V. — 1. *Act. VI, 5.* 2. *Ed. Lovaniensium* adversantur. *Melius Erasmi editio cum MSS.* aversantur. (Bened.)

Cap. VI. — 1. *Editio Erasmi:* corpora cum aliis aëreis animabus dicunt fieri, per quas peccata in corporibus committuntur. Nam illas animas quae ex dei procedunt substantia reverti ad deum immaculatas. Dicuntur *cett. Locum ex MSS. exemplaribus redintegrarunt Lovanienses.* (Bened.)

Cap. VII. Carpocratiani sunt a Carpocrate, qui docebat omnem turpem operationem, omnemque adinventionem peccati, nec aliter evadi atque transiri principatus et potestates, quibus haec placent, ut possit ad caelum superius perveniri. Hic etiam Iesum hominem tantummodo, et de utroque sexu natum putasse perhibetur, sed accepisse talem animam quae sciret ea quae superna essent atque nuntiaret. Resurrectionem corporis simul cum lege abiiciebat. Negabat a deo factum, sed a nescio quibus virtutibus mundum. Sectae ipsius fuisse traditur quaedam Marcellina, quae colebat imagines Iesu et Pauli et Homeri et Pythagorae adorando incensumque ponendo.

Cap. VIII. Cerinthiani a Cerintho idemque Merinthiani a Merintho, mundum ab angelis factum esse dicentes, et carne circumcidi oportere, atque alia huiusmodi legis praecepta servari. Iesum hominem tantummodo fuisse, nec resurrexisse, sed resurrecturum asseverantes. Mille quoque annos post resurrectionem in terreno regno Christi, secundum carnales ventris et libidinis voluptates, futuros fabulantur, unde etiam [1]Chiliastae sunt appellati.

Cap. IX. Nazaraei cum dei filium confiteantur esse Christum, omnia tamen veteris legis observant, quae Christiani per apostolicam traditionem non observare carnaliter, sed spiritaliter intelligere [1]didicerunt.

Cap. X. Hebionaei Christum etiam tantummodo hominem dicunt. Mandata carnalia legis observant, circumcisionem scilicet carnis, et cetera a quorum oneribus per novum testamentum liberati sumus. Huic haeresi Epiphanius Sampsaeos et [1]Elcesaeos ita copulat, ut sub eodem numero tanquam una sit haeresis ponat, aliquid tamen interesse significans, quamvis et in consequentibus loquatur de illis, ponens eos sub numero suo. [2]Eusebius vero Elcesaitarum sectam commemorans fidem in persecutione dicit negandam docuisse, et in corde servandam.

Cap. XI. Valentiniani a Valentino, qui de natura rerum multa fabulosa confinxit, triginta Aeonas, id est secula asserens extitisse, quorum principium esse Profundum et Silentium, quod Profundum etiam Patrem [1]appellat. Ex quibus duobus velut ex coniugio processisse

Cap. VIII. — 1. Chiliastae sunt appellati.] *Vide lib. XX. de Civ. Dei cap. 7.* (Bened.)

Cap. IX. — 1. didicerunt] *Vide lib. I. contra Cresconium cap. 31.* (Bened.)

Cap. X. — 1. *In antiquis codicibus scriptum reperimus cum aspiratione* Helcesaeos, *et infra* Helcesaitarum *seu* Helcesseitarum. (Bened.) 2. Eusebius] *Euseb. lib. VI, cap. 38.*

Cap. XI. — 1. *Michaëlinus, Colbertinus et Vaticanus codex addunt:* silentium matrem. (Bened.)

perhibet Intellectum et Veritatem, et protulisse in honorem patris Aeonas octo. De Intellectu autem et Veritate processisse Verbum et Vitam, et protulisse Aeonas decem. Porro de Verbo et Vita processisse Hominem et Ecclesiam, et protulisse Aeonas duodecim. Itaque octo et decem et duodecim fieri triginta Aeonas, habentes, ut diximus, primum principium de Profundo et Silentio. Christum autem a Patre missum, id est a Profundo, spiritale vel caeleste corpus secum attulisse, nihilque assumpsisse de virgine Maria, sed per illam tanquam per rivum aut per fistulam sine ulla de illa assumpta carne [3]transisse. Negat etiam resurrectionem carnis, solum per Christum spiritum et animam salutem accipere affirmans.

[1]Secundiani hoc a Valentinianis distare dicuntur, quod addunt opera turpitudinis. Cap. XII.

Ptolemaeus quoque discipulus Valentini haeresim novam condere cupiens quatuor Aeonas et alias quatuor asserere maluit. Cap. XIII.

Marcus etiam nescio quis haeresim condidit, negans resurrectionem carnis, et Christum non vere, sed putative passum asseverans. Duo quoque opinatus est ex adverso sibi esse principia, quiddam tale de Aeonibus quale Valentinus affirmans. Cap. XIV.

[1]Colorbasus secutus est istos, non multum aliter sentiens, vitam omnium hominum et generationem in septem sideribus consistere affirmans. Cap. XV.

Heracleonitae, ab Heracleone discipulo superiorum, duo asserunt principia, unum ex altero, et ex his duobus alia plurima. Feruntur autem suos morientes novo modo quasi redimere, id est per oleum, balsamum et aquam et invocationes, quas Hebraicis verbis dicunt super capita eorum. Cap. XVI.

Ophitae a colubro nominati sunt; coluber enim Graece ὄφις dicitur. Hunc autem Christum arbitrantur; sed habent etiam verum [1]colubrum assuetum eorum panes lambere, atque ita eis velut eu- Cap. XVII.

2. rimam *edit Erasmi.* 3. *Quod hic in editis fuerat additum:* De tricesimo seculo dicit diabolum genitum, et a diabolo alios natos qui fecerint hunc mundum. Et ideo malitiam non arbitrio tribuit, sed naturae mundi, id est generi diabolico *abest a MSS.* (Bened.)

Cap. XII. — 1. *Edit Lovan. et aliquot MSS.* Sevandiani. *Alii cum Erasmo* Secundiani: *quorum scilicet princeps Secundus a Philastrio, Epiphanio et aliis dicitur.* (Bened.)

Cap. XV. — 1. Colarbasum *editi appellant, multata altera vocali o in a, reluctantibus antiquis scripturis.* (Bened.)

Cap. XVII. — 1. *Ita in MSS. At in excusis describitur isthaec haeresis hoc fere modo:* Hunc autem colubrum qui decepit Adam et Evam Christum arbitrantur: sed habent etiam verum colubrum quem nutriunt et venerantur. Qui et incantante sacerdote egreditur de spelunca et ascendit super altare innixum speluncae et oblationes eorum lambit, et involvens se circa eas regreditur ad speluncam et ita confringunt oblationes in eucharistiam, quasi a serpente Christo, ut illi

charistiam sanctificare. Quidam dicunt istos Ophitas ex Nicolaitis sive Gnosticis extitisse, et per eorum fabulosa figmenta ad colubrum colendum fuisse perventum.

Cap. XVIII. Caiani propterea sic appellati, quoniam Cain honorant, dicentes eum fortissimae esse virtutis. Simul et Iudam traditorem divinum aliquid putant esse, et scelus eius beneficium deputant, asserentes eum praescisse quantum esset generi humano Christi passio profutura, et occidendum Iudaeis propterea tradidisse. Illos etiam, qui schisma facientes in primo populo dei terra dehiscente [1]perierunt, et Sodomitas colere perhibentur. Blasphemant legem, et deum legis auctorem carnisque resurrectionem negant.

Cap. XIX. Sethiani nomen acceperunt a filio Adae, qui vocatus est Seth: eum quippe honorant, sed fabulosa et haeretica vanitate. Dicunt enim eum de superna matre natum, quam perhibent convenisse cum superno patre, unde divinum semen aliud nasceretur, tanquam filiorum dei. Hi quoque multa de principatibus et potestatibus vanissima fabulantur. Quidam eos dicunt Sem filium Noë Christum putare.

Cap. XX. Archontici a principibus appellati universitatem, quam deus condidit, opera esse principum dicunt. Operantur etiam quandam turpitudinem. Resurrectionem carnis negant.

Cap. XXI. Cerdoniani a Cerdone nominati, qui duo principia sibi adversantia dogmatizavit, deumque legis ac prophetarum non esse patrem Christi, nec bonum deum esse, sed iustum, patrem vero Christi bonum, Christumque ipsum natum ex femina neque habuisse carnem, nec vere mortuum vel quicquam passum, sed simulasse passionem. Quidam vero in duobus principiis suis duos deos ita eum dixisse perhibent, ut unus eorum esset bonus, alter autem malus. Resurrectionem mortuorum negat, spernens etiam testamentum vetus.

Cap. XXII. Marcion quoque, a quo Marcionitae appellati sunt, Cerdonis secutus est dogmata de duobus principiis. Quamvis Epiphanius eum tria dicat asseruisse principia, bonum, iustum, pravum: sed [1]Eusebius Sinerum quendam, non Marcionem, trium principiorum atque naturarum scribit auctorem.

Cap. XXIII. Apellitae sunt quorum Apelles est princeps, qui duos quidem deos introducit, unum bonum, alterum malum: non tamen in duo-

putant, sanctificatas. Tradunt huius serpentis cultum a Nicolaitis sive Gnosticis ad istos deductum. (Bened.)

Cap. XVIII. — 1. *Post* perierunt *editi addunt* Chore, Dathan et Abiron: *id non est in MSS.*" (Bened.) Cf. Numer. XVI, 24. seqq.

Cap. XXII. — 1. Euseb. lib. V, cap. 13.

bus diversis atque inter se adversis esse principiis, sed unum esse principium, deum scilicet bonum, et ab illo factum alterum, qui cum malignus esset, inventus est in sua mundum malignitate fecisse. Hunc Apellem dicunt quidam etiam de Christo tam falsa sensisse, ut diceret eum non quidem carnem [1]deposuisse de caelo, sed ex elementis mundi accepisse, quae mundo reddidit, cum sine carne resurgens in caelum ascendit.

Severiani a Severo exorti vinum non bibunt, eo quod fabulosa vanitate de satana et terra germinasse asserant vitem. Etiam ipsi non sanam doctrinam suam quibus volunt inflant nominibus principum, carnis resurrectionem cum vetere testamento [1]respuentes. Cap. XXIV.

Tatiani a Tatiano quodam instituti, qui et Encratitae appellati sunt, nuptias damnant, atque omnino pares eas fornicationibus aliisque corruptionibus faciunt, nec recipiunt in suorum numerum coniugio utentem, sive marem sive feminam. Non vescuntur carnibus, easque omnes abominantur. Prolationes quasdam fabulosas seculorum etiam ipsi sapiunt. Saluti primi hominis contradicunt. Epiphanius Tatianos et Encratitas ita discernit, ut Encratitas Tatiani schismaticos [2]dicat. Cap. XXV.

Cataphryges sunt quorum auctores fuerunt Montanus tanquam paraclitus et duae prophetissae ipsius, Prisca et Maximilla. His nomen provincia Phrygia dedit, quia ibi extiterunt ibique vixerunt, et etiamnunc in eisdem partibus populos habent. Adventum spiritus sancti a domino promissum in se potius quam in apostolis eis fuisse asserunt redditum. Secundas nuptias pro fornicationibus habent, et ideo dicunt eas permisisse [1]apostolum Paulum quia ex parte sciebat et ex parte prophetabat; nondum enim venerat quod Cap. XXVI.

Cap. XXIII. — 1. *Sola ed. Lovan.* duxisse de coelo. (Bened.) *Fortasse scribendum est* desumpsisse.

Cap. XXIV. — 1. *Subiungunt editi:* Hic praeterea Philumenen quandam puellam dicebat inspiratam divinitus ad praenuntianda futura, ad quam somnia atque aestus sui animi referens divinationibus seu praesagiis eius secretim erat solitus praemoneri, eodem phantasmate eidem Philumenae pueri habitu se demonstrante, qui puer apparens Christum se aliquando, aliquando esse assereret Paulum, a quo phantasmate sciscitans ea soleret respondere quae se audientibus diceret. Nonnulla quoque illam miracula operari solitam, inter quae illud praecipuum, quod in angustissimi oris ampullam vitream panem grandem immitteret, eumque extremis digitulis levare soleret illaesum, eoque solo quasi divinitus sibi cibo dato fuisset contenta. *Abest id totum a MSS., quod forte cum esset a quopiam in ora libri, non de Severo, sed de Apelle annotatum, librarii hallucinantes istuc transtulerunt. De Apelle ac eiusdem Philumene Tertullianus lib. De Praescript. Haeret. cap. 6. et 30.* (Bened.)

Cap. XXV. — 1. *Editi ferunt* a Tacio. *Sed MSS.* a Tatiano, *quo eum nomine veteres historici appellant.*" (Bened.) 2. „*Editi* dicant. *Melius aliquot MSS.* dicat. *Refer ad Epiphanium, qui Encratitas* ἀπόσπασμα Τατιανοῦ *dicit in Epitome.* (Bened.)

Cap. XXVI. — 1. *I Corinth. 13, 9.*

perfectum est. Hoc autem perfectum in Montanum et in eius prophetissas venisse delirant. Sacramenta perhibentur habere funesta. Nam de infantis anniculi sanguine, quem de toto eius corpore minutis punctionum vulneribus extorquent, quasi eucharistiam suam conficere perhibentur, miscentes eum farinae, panemque inde facientes: qui puer si mortuus fuerit, habetur apud eos [2]pro martyre, si autem vixerit, pro magno sacerdote.

Cap. XXVII. [1]Pepuziani a loco quodam nominati sunt, quam civitatem desertam dicit Epiphanius. Hanc autem isti divinum aliquid esse arbitrantes Hierusalem vocant; tantum dantes mulieribus principatum, ut sacerdotio quoque apud eos honorentur. Dicunt enim Quintillae et Priscillae in eadem civitate Pepuza Christum specie feminae revelatum: unde ab hac Quintilliani etiam nuncupantur. Faciunt et ipsi de sanguine infantis quod [2]Cataphrygas facere supra diximus. Nam et ab eis perhibentur exorti. Denique alii hanc Pepuzam non esse civitatem, sed villam dicunt fuisse Montani et prophetissarum eius Priscae et Maximillae, et quia ibi vixerunt, ideo locum meruisse appellari Hierusalem.

Cap. XXVIII. Artotyritae sunt quibus oblatio eorum hoc nomen dedit. Offerunt enim panem et caseum, dicentes a primis hominibus oblationes de fructibus terrae et ovium fuisse celebratas. Hos Pepuzianis iungit Epiphanius.

Cap. XXIX. Thessarescaedecatitae hinc appellati sunt, quod non nisi quartadecima [1]luna, Pascha celebrant, quilibet septem dierum occurrat dies, et si dies dominicus occurrerit, ipso die ieiunant et vigilant.

Cap. XXX. [1]Alogi propterea sic vocantur tanquam sine verbo (ΛΟΓΟΣ enim Graece verbum dicitur), quia deum verbum recipere noluerunt, Iohannis Evangelium respuentes; cuius nec Apocalypsin accipiunt, has videlicet scripturas negantes esse ipsius.

Cap. XXXI. Adamiani ex Adam dicti, cuius imitantur in paradiso nuditatem, quae fuit ante peccatum. Unde et nuptias aversantur, quia nec prius quam peccasset Adam, nec prius quam dimissus esset de

2. *Colbertini codices duo et unus e Vaticanis* pro magno martyre; si autem vixerit, pro summo sacerdote. *Alii Vaticani cum antiquissimo Floriacensi, cum Becheronensi etc.* pro martyre: si autem vixerit, pro maximo sacerdote. *Michaelinus MS.* pro primo sacerdote. (Bened.)

Cap. XXVII. — 1. *In omnibus prope MSS.* Pepudiani: *et infra pro* Pepuza *constanter scriptum est* Pepudia. (Bened.) *Non aliter passim variant in veteribus libris* diabolus *et* zabulus, diaconus *et* zaconus *et alia.* 2. *Ita MSS. testibus ipsis Benedictinis editoribus, qui cum reliquis retinuerunt* Cataphryges.

Cap. XXIX. — 1. luna] *Editi hic addunt* mense Martio. (Bened.)

Cap. XXX. — 1. *In editis* Alogiani. *Restituendum ex MSS.* Alogi, *qui a Graecis haeresiographis dicuntur* Ἄλογοι. (Bened.)

paradiso, cognovit uxorem. Credunt ergo quod nuptiae futurae non fuissent, si nemo peccasset. Nudi itaque mares feminaeque conveniunt, nudi lectiones audiunt, nudi orant, nudi celebrant sacramenta, et ex hoc paradisum suam arbitrantur ecclesiam.

Cap. XXXII. Elcesaeos et Sampsaeos hic tanquam ordine suo commemorant Epiphanius, quos dicit a quodam pseudopropheta esse deceptos qui vocabatur Elci, ex cuius genere duas mulieres tanquam deas ab eis perhibet adoratas. Cetera Hebionaeis tenere similia.

Cap. XXXIII. Theodotiani a [1]Theodoto quodam instituti hominem tantummodo Christum asseverant. Quod dicitur quidem Theodotion propterea docuisse, quia in persecutione lapsus isto modo se casus sui devitare putabat opprobrium, si non deum negasse, sed hominem videretur.

Cap. XXXIV. Melchisedeciani Melchisedec sacerdotem dei excelsi non hominem fuisse, sed virtutem dei esse arbitrantur.

Cap. XXXV. Bardesanistae a quodam Bardesane, qui in doctrina Christi prius extitisse perhibetur insignis, sed postea, quamvis non per omnia, in Valentini haeresim [1]lapsus est.

Cap. XXXVI. Noëtiani a quodam Noëto, qui dicebat Christum eundem ipsum esse patrem et spiritum sanctum.

Cap. XXXVII. Valesii et seipsos castrant et hospites suos, hoc modo existimantes deo se debere servire. Alia quoque haeretica docere dicuntur et turpia; sed quae illa sint nec ipse commemoravit Epiphanius nec uspiam potui reperire.

Cap. XXXVIII. [1]Cathari, qui seipsos isto nomine, quasi propter munditiam, superbissime atque odiosissime nominant, secundas nuptias non admittunt, paenitentiam denegant, Novatum sectantes haereticum; unde etiam Novatiani appellantur.

Cap. XXXIX. Angelici, in angelorum cultu inclinati, quos Epiphanius iam omnino defecisse testatur.

Cap. XL. Apostolici, qui se isto nomine arrogantissime vocaverunt eo quod in suam communionem non reciperent utentes coniugibus et res proprias possidentes, quales habet [1]catholica et monachos et

Cap. XXXII. — 1. *Ab Epiphanio in Anacephalaeosi* Ἐλκεσσαῖος *nominatur, in Panario* Ἠλξαί, *in Panarii Synopsi* Ἠλξά. (Bened.)

Cap. XXXIII. — 1. *Editi* Theodotione, *pauloque post* idem Theodotion. *Castigantur ex Vaticano codice.* (Bened.)

Cap. XXXV. — 1. *Post* lapsus est *adiecta erant in excusis verba haec:* ut fato ascriberet conversationes hominum: *quae in MSS. nostris non reperimus.* (Bened.)

Cap. XXXVIII. — 1. *In MSS.* Catharoe sive Novatiani, qui se ipsos *cett. Graecis sunt* Καθαροί. (Bened.)

Cap. XL. — 1. *In editis* catholica ecclesia. *Abest* ecclesia *a MSS.* (Bened.)

clericos plurimos. Sed ideo isti haeretici sunt, quoniam se ab ecclesia separantes nullam spem putant eos habere qui utuntur his rebus quibus ipsi carent. Encratitis isti similes sunt: nam et Apotactitae appellantur. Sed et alia nescio quae propria haeretica docere perhibentur.

Cap. XLI. Sabelliani ab illo Noëto, quem supra memoravimus, defluxisse dicuntur. Nam et discipulum eius quidam perhibent fuisse Sabellium. Sed qua causa duas haereses eas Epiphanius computet nescio; cum fieri potuisse videamus ut fuerit Sabellius iste famosior, et ideo ex illo celebrius haec haeresis nomen acceperit. Noëtiani enim difficillime ab aliquo sciuntur, Sabelliani autem sunt in ore multorum. Nam et Praxeanos a Praxea quidam vocant, et Hermogeniani vocari ab Hermogene potuerunt, qui Praxeas et Hermogenes eadem sentientes in Africa fuisse dicuntur: nec tamen istae plures sectae sunt, sed unius sectae plura nomina, ex his hominibus qui in ea maxime innotuerunt, sicut Donatistae iidem Parmenianistae, sicut Pelagiani iidem Caelestiani. Unde ergo sit factum ut Noëtianos et Sabellianos non unius haeresis duo nomina, sed tanquam duas haereses supradictus Epiphanius poneret, liquido invenire non potui, quia si quid inter se differunt, tam obscure dixit, studio forsitan brevitatis, ut non intelligam. Loco quippe isto, quo et nos, tam longe a Noëtianis Sabellianos commemorans, Sabelliani, inquit, similia Noëto dogmatizantes, praeter hoc quod dicunt patrem non esse passum. Quo modo de Sabellianis intelligi potest, cum sic innotuerint dicere patrem passum, ut Patripassiani quam Sabelliani crebrius nuncupentur? Aut si forte in eo quod ait, Praeter hoc quod dicunt patrem non esse passum, Noëtianos hoc dicere intelligi voluit, quis eos in hac ambiguitate discernat? Vel quo modo possunt intelligi quilibet eorum patrem passum fuisse non dicere, cum dicant eundem ipsum esse et patrem et filium et spiritum sanctum? Philaster autem Brixianus episcopus in prolixissimo libro quem de haeresibus condidit et CXXVIII haereses arbitratus est computandas, Sabellianos continuo post Noëtianos ponens, Sabellius, inquit, discipulus eius, qui similitudinem sui doctoris itidem secutus est, unde et Sabelliani postea sunt appellati, qui et Patripassiani et Praxeani a Praxea, et Hermogeniani ab Hermogene, qui fuerunt in Africa, qui et ita sentientes abiecti sunt ab ecclesia catholica. Certe iste eosdem postea Sabellianos dixit appellatos qui ea quae Noëtus sentiebant, et alia nomina eiusdem sectae commemoravit, et tamen Noëtianos et Sabellianos sub duobus numeris tanquam duas haereses posuit; qua causa, ipse viderit.

[1]Origeniani a quodam Origene dicti sunt, non ab illo qui fere omnibus notus est, sed ab alio nescio quo, de quo vel sectatoribus eius Epiphanius loquens, Origeniani, inquit, cuiusdam [2]Origenis, turpis autem sunt operationis isti: sunt [3]nefanda facientes, sua corpora corruptioni tradentes. Alios autem Origenianos continuo subiiciens: Cap. XLII.

Origeniani, inquit, alii, qui et Adamantii [4]tractatoris, qui et mortuorum resurrectionem repellunt, Christum autem creaturam et spiritum sanctum introducentes, paradisum autem et caelos et alia omnia allegorizantes. Haec quidem de Origene Epiphanius. [5]Sed qui eum defendunt, unius eiusdemque substantiae esse dicunt docuisse patrem et filium et spiritum sanctum, neque resurrectionem repulisse mortuorum: [6]quamvis et in istis eum convincere studeant qui eius plura legerunt. Sunt et alia huius Origenis dogmata quae catholica ecclesia omnino non recipit: in quibus nec ipsum falso arguit, nec potest ab eius defensoribus [7]falli, maxime de purgatione et liberatione, ac rursus post longum tempus ad eadem mala revolutione rationalis universae creaturae. Quis enim catholicus Christianus vel doctus vel indoctus non vehementer exhorreat eam quam dicit purgationem malorum, id est etiam eos qui hanc vitam in flagitiis et facinoribus et sacrilegiis atque impietatibus quamlibet maximis finierunt, ipsum etiam postremo diabolum atque angelos eius, quamvis post longissima tempora, purgatos atque liberatos regno dei lucique restitui, et rursus post longissima tempora omnes qui liberati sunt ad haec mala denuo relabi et reverti, et has vices alternantes beatitudinum et miseriarum rationalis creaturae semper fuisse, semper fore? De qua vanissima impietate adversus philosophos, a quibus ista didicit Origenes, [8]in libris de Civitate Dei diligentissime [9]disputavi. Cap. XLIII.

Cap. XLII. et Cap. XLIII. — 1. *Epiphanius in Panario quidem haeresib. 63 et 64. aperte profitetur nescire se an Origeniani isti turpes ab Origene Adamantio dicti sint, an ab alio Origene. Sed profecto in Anacephalaeosi, quae sola sine Panario venit in manus Augustini, de utrisque Origenianis sic dicit obscure, ut priores non ab eodem Origene Adamantio, sed ab alio profectos crederes.* (Bened.) 2. *Edit. Lovan.* Origenis discipuli. *Vox* discipuli *abest ab Erasm. et MSS., nec non a Graeco textu Epiphanii.* (Bened.) 3. nefanda facientes] *In MSS.* inenarrabilia facientes. *Graece est* ἀῤῥητοποιοῦντες. (Bened.) 4. *Editi* qui et Adamantii tractatoris illius sectatores, qui et mortuorum resurrectionem negant, Christum autem et spiritum sanctum creaturam dicunt, paradisum autem et caelos et alia non credunt esse secundum litteram, sed in allegoria. *Veteres autem libri pressius inhaerent Graeco.* (Bened.) 5. *Ante Benedictinos habebatur vulgo* Epiphanius refert. Sed defensores eius dicunt Originem patrem et filium et spiritum sanctum unius eiusdemque substantiae docuisse neque resurrectionem *cett.* 6. *Soli editi* repulisse mortuorum, sed qui eius plura legerunt, contradicunt. Sunt et alia *cett.* (Bened.) 7. *Sic MSS. At editi* ab eius defensoribus excusari. (Bened.) 8. De Civ. Dei lib. XXI. 9. *Veterum codi-*

Cap. XLIV. Pauliani, a Paulo Samosateno, Christum non semper fuisse dicunt, sed eius initium ex quo de Maria natus est asseverant, nec eum aliquid amplius quam hominem putant. Ista haeresis aliquando cuiusdam [1]Artemonis fuit, sed cum defecisset, instaurata est a Paulo, et postea sic a Photino confirmata, ut Photiniani quam Pauliani celebrius nuncupentur. Istos sane Paulianos baptizandos esse in ecclesia catholica Nicaeno concilio constitutum est. Unde credendum est eos regulam baptismatis non tenere, quam secum multi haeretici cum de catholica discederent abstulerunt, eamque custodiunt.

Cap. XLV. Photinus ab Epiphanio non continuo post Paulum sive cum Paulo, sed aliis interpositis ponitur. Non tacetur sane similia credidisse, secundum aliquid tamen adversatus ei dicitur, sed quid sit ipsum aliquid omnino non dicitur. Philaster autem continuatim ponit ambos sub singulis et propriis numeris, quasi haereses duas, cum dicat Photinum in omnibus Pauli secutum fuisse doctrinam.

Cap. XLVI. Manichaei a quodam Persa exstiterunt qui vocabatur Manes: quamvis et ipsum, cum eius insana doctrina [1]coepisset in Graecia praedicari, Manichaeum discipuli eius appellare maluerunt, devitantes nomen insaniae. Unde quidam quasi doctiores et eo ipso mendaciores geminata littera Mannicheum vocant, quasi manna fundentem. Iste duo principia inter se diversa atque adversa, eademque aeterna et coaeterna, hoc est semper fuisse, composuit, duasque naturas atque substantias, boni scilicet et mali, sequens alios antiquos haereticos opinatus est. Quarum inter se pugnam et commixtionem, et boni a malo purgationem, et boni quod purgari non poterit, cum malo in aeternum damnationem, secundum sua dogmata asseverantes multa fabulantur, quae cuncta intexere huic operi nimis longum est. Ex his autem suis fabulis vanis atque impiis coguntur dicere animas bonas, quas censent ab animarum malarum naturae scilicet contrariae commixtione liberandas,

cum auctoritate removimus quod in excusis hic addebatur: Dicit praeterea ipse Origenes, quod filius dei sanctis hominibus comparatus veritas sit, patri collatus mendacium, et quantum distant apostoli Christo, tantum filius patri. Unde nec orandus est filius cum patre, quia non est auctor indulgendarum petitionum, sed supplicator. (Bened.)

Cap. XLIV. — 1. *In excusis* Artemonii. *At in MSS.* Artemonis. (Bened.)

Cap. XLVI. — 1. *Sic omnino ferunt MSS. At editi* coepisset nomen praedicari: nam ante hac Urbicus (*imo* Cubricus *ex Epiphan. haer. 66.*) vocabatur. Sed in Graecia discipuli eius vitantes nomen insaniae, quasi doctiores et eo ipso mendaciores geminata N. littera Mannichaeum, quasi manna fundentem pro Manichaeo, id est insano, appellaverunt. Iste duo principia *cett.* (Bened.)

eius cuius deus est esse naturae. Proinde mundum a natura boni, hoc est a natura dei factum confitentur quidem, sed de commixtione boni et mali, quae facta est quando inter se utraque natura pugnavit. Ipsam vero boni a malo purgationem ac liberationem non solum per totum mundum et de omnibus eius elementis [2]virtutes dei facere dicunt, verum etiam electos suos per alimenta quae sumunt. Et eis quippe alimentis, sicut universo mundo, dei substantiam perhibent esse commixtam, quam purgari putant in electis suis eo genere vitae quo vivunt electi Manichaeorum velut sanctius et excellentius auditoribus suis. Nam his duabus professionibus, hoc est electorum et auditorum, ecclesiam suam constare voluerunt. In ceteris autem hominibus, etiam in ipsis auditoribus suis, hanc partem bonae divinaeque substantiae, quae mixta et colligata in escis et potibus detinetur, maximeque in eis qui generant filios, artius et inquinatius colligari putant. Quidquid vero undique purgatur luminis, per quasdam naves, quas esse lunam et solem volunt, regno dei tanquam propriis sedibus reddi. Quas itidem naves de substantia dei pura perhibent fabricatas. Lucemque istam corpoream animantium mortalium oculis adiacentem, non solum in his navibus, ubi eam purissimam credunt, verum etiam in aliis quibusque lucidis rebus, ubi secundum ipsos tenetur admixta crediturque purganda, dei dicunt esse naturam. Quinque enim elementa, quae genuerunt principes proprios, genti tribuunt tenebrarum, eaque elementa his nominibus nuncupant, fumum, tenebras, ignem, aquam, ventum; in fumo nata animalia bipedia, unde homines ducere originem censent: in tenebris serpentia, in igne quadrupedia, in aquis natatilia, in vento volatilia. His quinque elementis malis debellandis alia quinque elementa de regno et substantia dei missa esse, et in illa pugna fuisse permixta fumo aëra, tenebris lucem, igni malo ignem bonum, aquae malae aquam bonam, vento malo ventum bonum. Naves autem illas, id est duo caeli luminaria ita distinguunt, ut lunam dicant factam ex bona aqua, solem vero ex igne bono. Esse autem in eis navibus sanctas virtutes, quae se in masculos transfigurant, ut illiciant feminas gentis adversae, [3]et rursus in feminas, ut illiciant masculos eius-

2. *Editi* virtutem dei. *Melius MSS.* virtutes dei: *quas nimirum infra Manichaei dicunt esse in sole et luna tanquam in duabus navibus sanctas virtutes. Concordat in Augiensi exemplari vetus ille de haeresibus liber, quem indito nomine Praedestinati publicavit Iacobus Sirmondus, qui tamen hoc loco virtutem dei edidit.* (Bened.) 3. et rursus in feminas — — gentis adversae *desideratur in editis ante Benedictinos, qui ea verba ex MSS. adiecerunt, et conferre nos iubent lib. de Nat. Boni cap. 44.*

dem gentis adversae, et per hanc illecebram commota eorum concupiscentia fugiat de illis lumen quod membris suis permixtum tenebant, et purgandum suscipiatur ab angelis lucis, purgatumque illis navibus imponatur ad regna propria reportandum. Qua occasione, vel potius exsecrabilis superstitionis quadam necessitate, coguntur electi eorum velut eucharistiam conspersam cum semine humano sumere, ut etiam inde, sicut de aliis cibis quos accipiunt, substantia illa divina purgetur. Sed hoc se facere negant, et alios nescio quos sub nomine Manichaeorum facere affirmant. Detecti sunt tamen in ecclesia, sicut scis [4]apud Carthaginem, iam te ibi diacono constituto, quando instante Urso tribuno, qui tunc domui regiae praefuit, aliqui adducti sunt. Ubi puella nomine Margarita istam nefariam turpitudinem prodidit, quae cum esset annorum nondum duodecim, propter hoc scelestum mysterium se dicebat esse [5]vitiatam. Tunc Eusebiam quandam Manichaeam quasi sanctimonialem, idipsum propter hoc ipsum passam, vix compulit confiteri, cum primo illa se asseruisset integram, atque ab obstetrice inspici postulasset: quae inspecta et quid esset inventa totum illud turpissimum scelus, ubi ad excipiendum et commiscendum concumbentium semen farina substernitur, quod Margarita indicante absens non audierat, similiter indicavit. Et recenti tempore nonnulli eorum reperti et ad ecclesiam ducti, sicut gesta episcopalia quae nobis misisti ostendunt, hoc non sacramentum, sed exsecramentum, sub diligenti interrogatione confessi sunt: quorum unus, nomine Viator, eos qui ista faciunt proprie [6]Catharistas vocari dicens, cum alias eiusdem Manichaeae sectae partes in [7]Mattarios et specialiter Manichaeos distribui perhiberet, omnes tamen has tres formas ab uno auctore propagatas, et omnes generaliter Manichaeos esse negare non potuit. Certe illi libri Manichaei sunt omnibus sine dubitatione communes, in quibus libris illa portenta ad illiciendos et per concupiscentiam dissolvendos utriusque sexus principes tenebrarum, ut liberata fugiat ab eis quae captivata tenebatur in eis divina substantia, de masculorum in feminas et feminarum in masculos transfiguratione conscripta sunt, unde ista, [8]quam quilibet eorum negant ad se pertinere, turpitudo defluxit.

4. apud Carthaginem] *Cf. Possidium V. Augustini cap. 16.* 5. *Sic MSS. Editi autem habent* violatam. (Bened.) 6. *Post* Catharistas *editi addunt* id est mundatores vel purgatores. (Bened.) 7. *Editi* Macarios: *quod erratum secutus est Sirmondus in suo Praedestinato, quamquam Aquense eiusdem Praedestinati exemplar praeferat* Mattarios. *Sic vero habent hic etiam Augustini MSS. omnes. Nempe quia in mattis dormiunt, Mattarii appellantur, ex lib. V. c. Faust. cap. 5.* (Bened.) 8. *Sic Vaticani duo MSS. At editi* unde ista eorum, quamlibet negant *cett.* (Bened.)

Divinas enim virtutes quantum possunt imitari se putant, ut purgent dei sui partem; quam profecto, sicut in omnibus corporibus caelestibus et terrestribus, atque in omnium rerum seminibus, ita et in hominis semine teneri existimant inquinatam. Ac per hoc sequitur eos, ut sic eam etiam de semine humano, quemadmodum de aliis seminibus quae in alimentis sumunt, debeant manducando purgare. Unde etiam Catharistae appellantur, quasi purgatores, tanta eam purgantes diligentia, ut se nec ab hac tam horrenda cibi turpitudine abstineant. Nec vescuntur tamen carnibus, tanquam de mortuis vel occisis fugerit divina substantia, tantumque ac tale inde remanserit, quod iam dignum non sit electorum ventre purgari. Nec ova saltem sumunt, quasi et ipsa cum franguntur expirent, nec oporteat [9]ullis mortuis corporibus vesci, et hoc solum vivat ex carne quod farina, ne moriatur, excipitur. Sed nec alimonia lactis utuntur, quamvis de corpore animantis vivente mulgeatur sive sugatur; non quia putant divinae substantiae nihil ibi esse permixtum, sed quia sibi error ipse non constat. Nam et vinum non bibunt, dicentes fel esse principum tenebrarum, cum vescantur uvis. Nec musti aliquid, vel recentissimi, sorbent. Animas auditorum suorum in electos revolvi arbitrantur, aut feliciore compendio in escas electorum suorum, ut iam inde purgatae in nulla corpora revertantur. Ceteras autem animas et in pecora redire putant, [10]et in omnia quae radicibus fixa sunt atque aluntur in terra. Herbas enim atque arbores sic putant vivere, ut vitam quae illis inest et sentire credant et dolere cum [11]laeduntur, nec aliquid inde sine cruciatu eorum quemquam posse vellere aut carpere. Propter quod agrum etiam spinis purgare nefas habent. Unde agriculturam, quae omnium artium est innocentissima, tanquam plurium homicidiorum ream dementes accusant; suisque auditoribus ideo haec arbitrantur ignosci, quia praebent inde alimenta electis suis, ut divina illa substantia in eorum ventre purgata impetret eis veniam, quorum traditur oblatione purganda. Itaque ipsi electi, nihil in agris operantes, nec poma carpentes, nec saltem folia ulla vellentes, expectant haec afferri usibus suis ab auditoribus suis, viventes de tot ac tantis secundum suam vanitatem homicidiis alienis. Monent etiam eosdem auditores suos ut, si vescuntur carnibus, animalia non occidant, ne offendant principes tenebrarum in caelestibus colligatos, a quibus omnem carnem dicunt originem ducere, et

9. *Aliquot MSS.* illis mortuis. (Bened.) 10. *Sola edit. Lovan.* et omnia, *omisso* in. (Bened.) 11. *In MSS.* laeditur. (Bened.)

si utuntur coniugibus, conceptum tamen generationemque devitent, ne divina substantia, quae in eos per alimenta ingreditur, vinculis carneis ligetur in prole. Sic quippe in omnem carnem, id est per escas et potus venire animas credunt. Unde nuptias sine dubitatione condemnant et, quantum in ipsis est, prohibent, quando generare prohibent, propter quod coniugia copulanda sunt. Adam et Evam ex parentibus principibus fumi asserunt natos, cum pater eorum nomine Saclas sociorum fetus omnium devorasset, et quidquid inde commixtum divinae substantiae ceperat, cum uxore concumbens in carne prolis tanquam tenacissimo vinculo colligasset. Christum autem fuisse affirmant quem dicit nostra scriptura serpentem, a quo illuminatos asserunt, ut cognitionis oculos aperirent, et bonum malumque dignoscerent: eumque Christum novissimis temporibus venisse ad animas, non ad corpora liberanda. Nec fuisse in carne vera, sed simulatam speciem carnis ludificandis humanis sensibus praebuisse, ubi non solum mortem, verum etiam resurrectionem similiter mentiretur. Deum qui legem per Moysen dedit, et in Hebraeis prophetis locutus est, non esse verum deum, sed unum ex principibus tenebrarum. Ipsiusque testamenti novi scripturas tanquam infalsatas ita legunt, ut quod voluerint inde accipiant, quod nolunt reiiciant, eisque [12]tanquam totum verum habentes nonnullas apocryphas anteponant. [13]Promissionem domini Iesu Christi de paraclito spiritu sancto in suo haeresiarcha Manichaeo dicunt esse completam. Unde se in suis litteris Iesu Christi apostolum dicit, eo quod Iesus Christus se missurum esse promiserit, atque in illo miserit spiritum sanctum. Propter quod etiam ipse Manichaeus duodecim discipulos habuit, ad instar apostolici numeri, quem numerum Manichaei hodieque custodiunt. Nam ex electis suis habent duodecim, quos appellant magistros, et tertium decimum principem ipsorum; episcopos autem septuaginta duos, qui ordinantur a magistris, et presbyteros, qui ordinantur ab episcopis. Habent etiam episcopi diaconos. Iam ceteri tantummodo electi vocantur. Sed mittuntur etiam ipsi qui videntur idonei ad hunc errorem vel ubi est sustentandum et augendum, vel ubi non est etiam seminandum. Baptismum in aqua nihil cuiquam perhibent salutis afferre, nec quemquam eorum quos decipiunt baptizandum putant. Orationes faciunt ad solem per diem, quaquaversum circuit, ad lunam per noctem, si apparet; si autem non apparet,

12. *Sic veteres MSS. At editi* tanquam non totum verum habentibus nonnullas *cett.* (Bened.) 13. Iohann. XVI. 7.

ad Aquiloniam partem, qua sol cum occiderit ad orientem revertitur, stant orantes. Peccatorum originem non libero arbitrio voluntatis, sed substantiae tribuunt gentis adversae, quam dogmatizantes esse hominibus mixtam, omnem carnem non dei, sed malae mentis perhibent esse opificium, quae a contrario principio deo coaeterna est. [14]Carnalem concupiscentiam, qua caro concupiscit adversus spiritum, non ex vitiata in primo homine natura nobis inesse infirmitatem, sed substantiam volunt esse contrariam, sic nobis adhaerentem, ut quando liberamur atque purgamur, separetur a nobis, et in sua natura etiam ipsa immortaliter vivat: easque duas animas, vel duas mentes, unam bonam, alteram malam, in uno homine inter se habere conflictum, quando caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem; nec in nobis sanatum hoc vitium, sicuti nos dicimus, nunquam futurum, sed a nobis seiunctam atque seclusam substantiam istam mali, et finito isto seculo post conflagrationem mundi in globo quodam, tanquam in carcere sempiterno, esse victuram. Cui globo affirmant accessurum semper et adhaesurum quasi coopertorium atque tectorium ex animabus, natura quidem bonis, sed tamen quae non potuerint a naturae malae contagione purgari.

[1]Hieracitae, quorum auctor Hieraca nuncupatur, resurrectionem Cap. XLVII.
carnis negant. Monachos tantum et monachas et coniugia non habentes in communionem recipiunt. Ad regnum caelorum non pertinere parvulos dicunt, quia non sunt eis ulla merita certaminis, quo vitia [2]superantur.

Meletiani a Meletio nuncupati, nolentes orare cum conversis, Cap. XLVIII.
id est eis qui in persecutione ceciderunt, [1]schisma fecerunt. Nunc autem dicuntur Arianis esse coniuncti.

Ariani, ab Ario, in eo sunt notissimi errore quo patrem et filium Cap. XLIX.
et spiritum sanctum nolunt esse unius eiusdemque naturae atque substantiae, aut ut expressius dicatur, essentiae, quae οὐσία Graece appellatur: sed esse filium creaturam, spiritum vero sanctum creaturam creaturae, hoc est ab ipso filio creatum volunt. In eo autem quod Christum sine anima solam carnem suscepisse arbitrantur, minus noti sunt. Nec adversus eos ab aliquo inveni de hac re aliquando fuisse certatum. Sed hoc verum esse et Epiphanius non

14. Galat. V. 17.

Cap. XLVII. — 1. *Editi* Hierachitae. *At MSS. absque spiratione in quarta syllaba* Hieracitae. *Graeci* Ἱερακῖται. (Bened.) 2. *Sic MSS. At Lovan. edit.* separentur. *Ed. Erasmi* superentur. (Bened.)

Cap. XLVIII. — 1. *Apud Lovan.* vel schisma fecerunt. *Abest* vel *ab ed. Erasm. et a MSS.* (Bened.)

tacuit, et ego ex eorum quibusdam scriptis et collocutionibus certissime comperi. Rebaptizari quoque ab his catholicos novimus: utrum et non catholicos, nescio.

Cap. L. [1]Vadianos, quos appellat, Epiphanius schismaticos, non haereticos vult videri. Alii vocant Anthropomorphitas, quoniam deum sibi fingunt cogitatione carnali in similitudinem hominis corruptibilis, quod rusticitati eorum tribuit Epiphanius, parcens eis ne dicantur haeretici. Eos autem separasse se dicit a communione nostra culpando episcopos divites, et pascha cum Iudaeis celebrando. Quamvis sint qui eos in Aegypto ecclesiae catholicae communicare asseverent. De Photinianis autem, quos isto loco Epiphanius commemorat, iam superius satis locutus sum.

Cap. LI. Semiarianos Epiphanius dicit qui similis essentiae [1]dicunt filium, tanquam non plenos Arianos: quasi Ariani nec similem velint, cum hoc Eunomiani dicere celebrentur.

Cap. LII. Macedoniani sunt a [1]Macedonio, quos et Πνευματομάχους Graeci dicunt, eo quod de spiritu sancto litigent. Nam de patre et filio recte sentiunt, quod unius sint eiusdemque substantiae vel essentiae, sed de spiritu sancto hoc nolunt credere, creaturam eum esse dicentes. Hos potius quidam Semiarianos vocant, quod in hac quaestione ex parte cum illis sint, ex parte nobiscum. Quamvis a nonnullis perhibeantur non deum, sed deitatem patris et filii dicere spiritum sanctum, et nullam propriam habere substantiam.

Cap. LIII. Aëriani ab Aërio quodam sunt nominati, qui cum esset presbyter, doluisse fertur quod episcopus non potuit ordinari, et in Arianorum haeresim lapsus propria quoque dogmata addidisse nonnulla, dicens offerri pro [1]dormientibus non oportere, nec statuta solemniter celebranda esse ieiunia, sed cum quisque voluerit ieiunandum, ne videatur esse sub lege. Dicebat etiam presbyterum ab episcopo nulla differentia debere discerni. Quidam perhibent istos sicut Encratitas vel Apotactitas non admittere ad communionem suam nisi continentes, et eos qui seculo renuntiaverint, ut propria nulla possideant. Ab esca tamen carnium non eos abstinere dicit Epiphanius. Philaster vero et hanc eis tribuit abstinentiam.

Cap. L. — 1. *Floriacensis codex hoc tantum loco habebat* Adianos: *Nam supra in indiculo operi praevio cum ceteris MSS. praefert* Vadianos. *Praedestinatus in Arnensi codice* Vaidianos *constanter vocat, iis duobus locis quibus Sirmondus* Audianos *edidit. Graecis revera dicuntur* Αὐδιανοί. (Bened.)

Cap. LI. — 1. *Lovanienses addiderunt* dicit patrem et filium. (Bened.)

Cap. LII. — 1. *Editi addunt* Constantinopolitanae ecclesiae episcopo, *quod a MSS. abest.* (Bened.)

Cap. LIII. — 1. *Sic MSS. At editi* dicens orare vel offerre pro mortuis oblationem non oportere. (Bened.)

Aëtiani ab Aëtio sunt vocati, iidemque Eunomiani ab Eunomio Aëtii discipulo, quo nomine magis innotuerunt. Eunomius quippe in dialectica praevalens acutius et celebrius defendit hanc haeresim, dissimilem per omnia patri asserens filium, et filio spiritum sanctum. Fertur etiam usque adeo fuisse bonis moribus inimicus, ut asseveraret quod nihil cuique obesset quorumlibet perpetratio ac perseverantia peccatorum, si huius quae ab illo docebatur fidei particeps esset. Cap. LIV.

Apollinaristas Apollinaris instituit, qui de anima Christi a catholica dissenserunt, dicentes sicut Ariani deum Christum carnem sine anima [1]suscepisse. In qua quaestione testimoniis evangelicis victi mentem, qua rationalis est anima hominis, defuisse animae Christi, sed pro hac ipsum verbum in eo fuisse dixerunt. De ipsa vero eius carne sic a recta fide dissensisse perhibentur, ut dicerent carnem illam et verbum unius eiusdemque substantiae, contentiosissime asseverantes verbum carnem factum, hoc est verbi aliquid in carnem fuisse conversum atque mutatum, non autem carnem de Mariae carne fuisse susceptam. Cap. LV.

[1]Antidicomaritae appellati sunt haeretici qui Mariae virginitati usque adeo contradicunt, ut affirment eam post Christum natum viro suo fuisse commixtam. Cap. LVI.

Postremam ponit Epiphanius [1]Massalianorum haeresim, quod nomen ex lingua Syra est. Graece autem dicuntur Εὐχῖται, ab orando sic appellati. Tantum enim orant, ut eis qui hoc de illis audiunt incredibile videatur. Nam cum dominus dixerit, [2]Oportet semper orare et non deficere, et apostolus, [3]Sine intermissione orate, quod sanissime sic accipitur, ut nullo die intermittantur certa tempora orandi, — isti ita nimis hoc faciunt, ut hinc iudicarentur inter haereticos nominandi. Quamvis nonnulli eos dicant de purgatione animarum nescio quam phantasticam et ridiculam fabulam [4]narrare, porcam scilicet cum porcellis suis videri exire de ore hominis quando purgatur, et in eum visibili similiter specie ignem qui non comburat intrare. His adiungit Epiphanius Euphemitas, Martyrianos et [5]Satanianos, et hos omnes cum illis tanquam Cap. LVII.

Cap. LV. — 1. *In MSS.* carnem solam sine anima suscepisse. (Bened.)

Cap. LVI. — 1. *Editi* Antidicomarianitae, *secundum Graecos. Omnes vero hic Latini MSS.* Antidicomaritae. (Bened.)

Cap. LVII. — 1. *Editi* Psallianorum. *At plerique MSS.* Massalianorum. *Pauciores* Massilianorum, *qui tamen* Massalianos *et ipsi habent in indiculo ante praefationem. Concordant Graeci scriptores.* (Bened.) 2. Luc. XVIII. 1. 3. 1 Thessal. V. 17. 4. *In MSS.* nescio qua phantastica et ridicule fabulosa narrare. (Bened.) 5. *In impressis* Satamanos, *eorum vitio qui ediderunt: nam omnes MSS. ferunt* Satanianos. (Bened.)

unam haeresim ponit. Dicuntur Euchitae opinari monachis non licere sustentandae vitae suae causa aliquid operari, atque ita se ipsos monachos profiteri, ut omnino ab operibus vacent.

Usque ad istos ergo de haeresibus opus suum perduxit supradictus episcopus Cyprius, apud Graecos inter magnos habitus, et a multis in catholicae fidei sanitate laudatus. Cuius ego in commemorandis haereticis non modum, sed ordinem sum secutus. Nam et aliqua ex aliis posui quae ipse non posuit, et aliqua non posui quae ipse posuit; itaque alia latius quam ipse, alia etiam brevius explicavi, paremque in nonnullis exhibui brevitatem, omnia moderans sicut intentionis meae ratio postulabat. Proinde ille de octuaginta haeresibus, separatis viginti, quas ante domini adventum extitisse, sicut ei visum est, computavit, reliquas post domini ascensum natas sexaginta brevissimis libris quinque comprehendit, atque omnes sex libros totius eiusdem sui operis [6] fecit. Ego autem, quia secundum petitionem tuam eas haereses memorare institui, quae post glorificationem Christi se adversus doctrinam Christi, etiam sub velamine Christiani nominis extulerunt, quinquaginta septem ex Epiphanii ipsius opere in meum transtuli, duas in unam referens, ubi nullam differentiam potui reperire, et rursus ubi ille ex duabus unam facere voluit, sub numeris suis singulas posui. Sed adhuc commemorare debeo sive quas apud alios reperi, sive quas ipse reminiscor. Nunc ergo addo quas Philaster posuit, nec posuit Epiphanius.

Cap. LVIII. Metangismonitae dici possunt qui Metangismon asserunt, dicentes sic esse in patre filium, quomodo vas in vase, quasi duo corpora carnaliter opinantes, ita ut filius intret in patrem tanquam vas minus in vas maius. Unde et tale nomen hic error accepit, ut μεταγγισμός Graece diceretur; ἀγγεῖον quippe illa lingua vas dicitur, sed introitus unius vasis in alterum Latine uno nomine non potest dici sicut Graece potuit μεταγγισμός.

Cap. LIX. Seleuciani sunt vel Hermiani ab auctoribus Seleuco et Hermia, qui elementorum materiam, de qua factus est mundus, non a deo factam dicunt, sed deo coaeternam. Nec animam deo tribuunt creatori, sed creatores esse animarum angelos volunt de igne et spiritu. Malum autem asserunt esse aliquando a deo, aliquando a materia. Negant salvatorem in carne sedere ad dexteram patris, sed ea se exuisse perhibent, eamque in sole posuisse, accipientes occa-

6. *Editi* in sex libros totius eiusdem sui operis fecit concludi. *MSS. vero nec habent particulam* in, *nec verbum* concludi. (Bened.)

sionem de psalmo ubi legitur: [1] In sole posuit tabernaculum suum. Negant etiam visibilem paradisum. Baptismum in aqua non accipiunt. Resurrectionem non putant futuram, sed quotidie fieri in generatione filiorum.

Proclianitae secuti sunt istos, et addiderunt Christum non in carne venisse. Cap. LX.

Patriciani, a Patricio nuncupati, substantiam carnis humanae non a deo, sed a diabolo conditam dicunt, eamque sic fugiendam et detestandam putant, ut quidam eorum perhibeantur etiam morte [1] sibi illata carere carne voluisse. Cap. LXI.

Ascitae ab utre sic appellati sunt (ἀσκὸς enim Graece Latine uter dicitur), quem perhibentur inflatum et opertum circumire bacchantes, tanquam ipsi sint evangelici utres novi vino novo repleti. Cap. LXII.

Passalorynchitae in tantum silentio student, ut naribus et labiis suis digitum opponant, ne vel ipsam taciturnitatem voce praeripiant, quando tacendum sibi esse arbitrantur, unde etiam illis est nomen inditum; πάσσαλος enim dicitur Graece palus, et ῥύγχος nasus. Cur autem per palum digitum significare maluerint, a quibus hoc nomen compositum est, nescio, cum Graece et dicatur digitus δάκτυλος, et possint utique Dactylorynchitae multo evidentius nuncupari. Cap. LXIII.

Aquarii ex hoc appellati sunt, quod aquam offerunt in poculo sacramenti, non illud quod omnis ecclesia. Cap. LXIV.

Coluthiani a quodam Colutho, qui dicebat deum non facere mala; contra illud quod scriptum est, [1] Ego deus creans mala. Cap. LXV.

Floriniani a Florino, qui e contrario dicebat deum creasse mala; contra id quod scriptum est, [1] Fecit deus omnia, et ecce bona valde. Ac per hoc quamvis contraria inter se dicentes, tamen ambo divinis eloquiis resistebant. Creat enim deus mala, poenas iustissimas irrogando; quod Coluthus non videbat: non autem malas creando naturas atque substantias, in quantum sunt naturae atque substantiae; ubi Florinus errabat. Cap. LXVI.

Haeresim quandam sine auctore et sine nomine Philaster commemorat, quae dicit hunc mundum etiam post resurrectionem mortuorum in eodem statu, in quo nunc est, esse mansurum, neque ita esse mutandum, ut sit caelum novum et terra nova, sicut [1] sancta scriptura promittit. Cap. LVII.

Cap. LIX. — 1. Psal. XVIII. 6.
Cap. LXI. — 1. *In MSS.* morte sibimet illata. (Bened.)
Cap. LXV. — 1. Esai. XLV. 7.
Cap. LXVI. — 1. Gen. I. 31.
Cap. LXVII. — 1. Esai. XLV. 17. 2 Petr. III. 13. Apocal. XXI. 1.

Cap. LXVIII. Est alia haeresis nudis pedibus semper ambulantium, eo quod dominus dixerit ad Moysen vel ad [1] Iosue, Solve calceamentum de pedibus tuis. Et quod propheta [2] Esaias nudis pedibus iussus fuerit ambulare. Ideo ergo haeresis est, quia non propter corporis afflictionem sic ambulant, sed quia testimonia divina taliter [3] intelligunt.

Cap. LXIX. Donatiani vel Donatistae sunt qui primum propter ordinatum contra suam voluntatem Caecilianum, ecclesiae Carthaginensis episcopum, schisma fecerunt, obiicientes ei crimina non probata, et maxime quod a traditoribus divinarum scripturarum fuerit ordinatus. Sed post causam cum eo dictam atque finitam falsitatis rei deprehensi, pertinaci dissensione firmata, in haeresim schisma verterunt, tanquam ecclesia Christi propter crimina Caeciliani, seu vera, seu, quod magis iudicibus apparuit, falsa, de toto terrarum orbe perierit, ubi futura promissa est, atque in Africa Donati parte remanserit, in aliis terrarum partibus quasi contagione communionis extincta. Audent etiam rebaptizare catholicos, ubi se amplius haereticos esse firmarunt, cum ecclesiae catholicae universae placuerit nec in ipsis haereticis baptisma commune rescindere. Huius haeresis principem accipimus fuisse Donatum, qui de Numidia veniens, et contra Caecilianum Christianam dividens plebem, adiunctis sibi eiusdem factionis episcopis, Maiorinum apud Carthaginem ordinavit episcopum. Cui Maiorino Donatus alius in eadem divisione successit, qui eloquentia sua sic confirmavit hanc haeresim, ut multi existiment propter ipsum potius eos Donatistas vocari. Extant scripta eius, ubi apparet eum etiam non catholicam de trinitate habuisse sententiam, sed quamvis eiusdem substantiae, minorem tamen patre filium, et minorem filio putasse spiritum sanctum. Verum in hunc, quem de trinitate habuit, eius errorem Donatistarum multitudo intenta non fuit, nec facile in eis quisquam, qui hoc illum sensisse noverit, invenitur. Isti haeretici in urbe Roma Montenses vocantur, quibus hinc ex Africa solent episcopum mittere, aut hinc illuc Afri episcopi eorum pergere, si forte ibi eum ordinare placuisset. Ad hanc haeresim in Africa et illi pertinent qui appellantur Circumcelliones, genus hominum agreste et famosissimae audaciae, non solum in alios immania facinora perpetrando, sed nec sibi eadem insana feritate parcendo. Nam per mortes varias, maximeque praecipitiorum et aquarum et ignium

Cap. LXVIII. — 1. Exod. III. 5. Ios. V. 16. *Deest in MSS.* vel ad Iosue (Bened.) 2. Esai XX. 2. 3. *Amerbachii et Erasmi editiones et plerique MSS. omittunt* Ideo ergo haeresis est, quia non propter corporis afflictionem sic ambulant, sed quia testimonia divina taliter intelligunt. (Bened.)

seipsos necare consuerunt, et in istum furorem alios quos potuerint sexus utriusque seducere, aliquando ut occidantur ab aliis, mortem nisi fecerint comminantes. Verumtamen plerisque Donatistarum displicent tales, nec eorum communione contaminari se putant, qui Christiano orbi terrarum dementer obiiciunt ignotorum crimen Afrorum. Multa et inter ipsos facta sunt schismata, et ab iis se diversis coetibus alii atque alii separarunt; quorum separationem cetera grandis multitudo non sensit. Sed apud Carthaginem Maximianus contra Primianum ab eiusdem erroris centum ferme episcopis ordinatus, et a reliquis trecentis decem, cum eis duodecim qui ordinationi eius etiam praesentia corporali interfuerunt atrocissima criminatione damnatus compulit eos nosse etiam extra ecclesiam dari posse baptismum Christi. Nam quosdam ex eis cum eis quos extra eorum ecclesiam baptizaverant, in suis honoribus sine ulla in quoquam repetitione baptismatis receperunt, nec eos ut corrigerent per publicas potestates agere destiterunt, nec eorum criminibus per sui concilii sententiam vehementer exaggeratis communionem suam contaminare timuerunt.

Priscillianistae, quos in Hispania Priscillianus instituit, maxime Gnosticorum et Manichaeorum dogmata permixta sectantur, quamvis et ex aliis haeresibus [1] in eos sordes tanquam in sentinam quandam horribili confusione confluxerint. Propter occultandas autem contaminationes et turpitudines suas habent in suis dogmatibus et haec verba: Cap. LXX.

Iura, periura, secretum prodere noli.

Hi animas dicunt eiusdem naturae atque substantiae, cuius est deus, ad agonem quendam spontaneum in terris exercendum, per septem caelos, et per quosdam gradatim descendere principatus, et malignum principem incurrere, a quo istum mundum factum volunt atque ab hoc principe per diversa carnis corpora seminari. Astruunt etiam fatalibus stellis homines colligatos, ipsumque corpus nostrum secundum duodecim signa caeli esse compositum, sicut hi qui mathematici vulgo appellantur, constituentes in capite arietem, taurum in cervice, geminos in humeris, cancrum in pectore, et cetera nominatim signa percurrentes ad plantas usque perveniunt, quas piscibus tribuunt, quod ultimum signum ab astrologis nuncupatur. Haec et alia fabulosa, vana, sacrilega, quae persequi longum est, haeresis ista contexit. Carnes tanquam immundas escas etiam ipsa devitat; coniuges, quibus hoc malum potuerit per-

Cap. LXX. — 1. *Sola editio Lovan.* in eas sordes. (Bened.)

suadere disiungens, et viros a nolentibus feminis, et feminas a nolentibus viris. Opificium quippe omnis carnis non deo bono et vero, sed malignis angelis tribuunt: hoc versutiores etiam Manichaeis, quod nihil scripturarum canonicarum repudiant, simul cum apocryphis legentes omnia et in auctoritatem sumentes, sed in suos sensus allegorizando vertentes, quicquid in sanctis libris est quod eorum evertat errorem. De Christo Sabellianam sectam tenent, eundem ipsum esse dicentes, non solum filium, sed etiam patrem et spiritum sanctum.

Cap. LXXI. Dicit Philaster esse alios haereticos qui cum hominibus non sumunt escas; sed utrum cum aliis qui eiusdem sectae non sunt, an etiam inter seipsos id faciant, non exprimit. Dicit etiam eos de patre et filio recte, de spiritu autem sancto non catholice sapere, quod eum opinentur esse creaturam.

Cap. LXXII. A Rhetorio quodam exortam haeresim dicit nimium mirabilis vanitatis, quae omnes haereticos recte ambulare et vera dicere affirmat; quod ita est absurdum, ut mihi incredibile videatur.

Cap. LXXIII. Alia est haeresis quae dicit in Christo divinitatem doluisse, cum figeretur caro eius in cruce.

Cap. LXXIV. Est alia quae triformem sic asserit deum, ut quaedam pars eius sit pater, quaedam filius, quaedam spiritus sanctus, hoc est quod dei unius partes sint, quae istam faciunt trinitatem, velut ex his tribus partibus compleatur deus, nec sit perfectus in se ipso vel pater vel filius vel spiritus sanctus.

Cap. LXXV. Alia est quae dicit aquam non a deo creatam, sed ei semper fuisse coaeternam.

Cap. LXXVI. Alia dicit corpus hominis, non animam esse imaginem dei.

Cap. LXXVII. Alia dicit esse innumerabiles mundos, sicut opinati sunt quidam philosophi gentium.

Cap. LXXVIII. Alia sceleratorum animas converti in daemones dicit, et in quaeque animalia suis meritis congrua.

Cap. LXXIX. Alia descendente ad inferos Christo credidisse incredulos, et omnes exinde existimat liberatos.

Cap. LXXX. Alia sempiterne natum non intelligens filium putat illam nativitatem sumpsisse a tempore initium; et tamen volens coaeternum patri filium confiteri, apud illum fuisse antequam de illo nasceretur existimat, hoc est semper eum fuisse, verumtamen semper eum filium non fuisse, sed ex quo de illo natus est filium esse coepisse. [1]Has haereses putavi in hoc opus meum de Philastri opere transferendas. Et alias quidem ipse commemorat, sed mihi appellandae haereses non videntur. Quascunque autem sine nominibus posui, nec ipse earum nomina commemoravit.

Cap. LXXX. — 1. *Hic editi perperam addunt* H. h. quae absque auctorum nominibus sunt. (Bened.)

Luciferianos, a Lucifero Caralitano episcopo exortos et celebriter nominatos, nec Epiphanius nec Philaster inter haereticos posuit, credo tantummodo schisma, non haeresim eos condidisse credentes. Apud quendam tamen cuius nomen in eodem eius opusculo non inveni, in haereticis Luciferianos positos legi per haec verba: Luciferiani, inquit, cum teneant in omnibus catholicam veritatem, in hunc errorem stultissimum prolabuntur, ut animam dicant ex transfusione generari, eademque dicunt et de carne et de carnis esse substantia. Utrum ergo iste propter hoc quod de anima ita sentiunt (si tamen vere ita sentiunt), eos inter haereticos ponendos esse crediderit, recteque crediderit, an etiam si id non sentirent, sive non sentiunt, ideo tamen sint haeretici, quia dissensionem suam pertinaci animositate firmarunt, alia quaestio est, neque hoc loco mihi videtur esse tractanda. Cap. LXXXI.

Iovinianistas quoque apud istum reperi quos iam noveram. Cap. LXXXII.
A Ioviniano quodam monacho ista haeresis orta est aetate nostra, cum adhuc iuvenes essemus. [1]Hic omnia peccata, sicut Stoici philosophi, paria esse dicebat, nec posse peccare hominem lavacro regenerationis accepto, nec aliquid prodesse ieiunia vel a cibis aliquibus abstinentiam. Virginitatem Mariae destruebat, dicens eam pariendo fuisse corruptam. Virginitatem etiam sanctimonialium et continentiam sexus virilis in sanctis eligentibus caelibem vitam coniugiorum castorum atque fidelium meritis adaequabat, ita ut quaedam virgines sacrae provectae iam aetatis in urbe Roma, ubi haec docebat, eo audito nupsisse dicantur. Non sane ipse vel habebat vel habere volebat uxorem, quod non propter aliquod apud deum maius meritum in regno vitae perpetuae profuturum, sed propter praesentem prodesse necessitatem, hoc est ne homo coniugales patiatur molestias, disputabat. Cito tamen ista haeresis oppressa et extincta est, nec usque ad deceptionem aliquorum sacerdotum potuit pervenire.

Cum Eusebii historiam perscrutatus essem, cui Rufinus a se in Cap. LXXXIII.
Latinam linguam translatae subsequentium etiam temporum duos libros addidit, non inveni aliquam haeresim, quam non legerim apud istos, nisi quam in sexto libro ponit Eusebius, narrans eam extitisse in Arabia. Itaque hos haereticos, quoniam nullum eorum

Cap. LXXXII. — 1. *V. Admonit. in lib. de Bono Coniug. tom. VI.* (Bened.)

ponit auctorem, Arabicos possumus nuncupare; qui dixerunt animas cum corporibus mori atque dissolvi, et in fine seculi utrumque resurgere. Sed hos disputatione Origenis praesentis et eos alloquentis celerrime dicit fuisse [1]correctos. Iam nunc illae commemorandae sunt haereses quae a nobis, non apud istos repertae sunt, sed in recordationem nostram quomodocunque venerunt.

Cap. LXXXIV. Helvidiani, exorti ab Helvidio, ita virginitati Mariae contradicunt, ut eam post Christum alios etiam filios de viro suo Ioseph peperisse contendant. Sed mirum [1]ni istos praetermisso Helvidii nomine [2]Antidicomaritas Epiphanius appellavit.

Cap. LXXXV. Paterniani inferiores partes humani corporis non a deo, sed a diabolo factas opinantur, et omnium ex illis partibus flagitiorum licentiam tribuentes impurissime vivunt. Hos etiam Venustianos quidam vocant.

Cap. LXXXVI. Tertullianistae a Tertulliano, cuius multa leguntur opuscula eloquentissime scripta, usque ad nostrum tempus paulatim deficientes, in extremis reliquiis durare potuerunt in urbe Carthaginensi: me autem ibi posito ante aliquot annos, quod etiam te meminisse arbitror, omni ex parte consumpti sunt. Paucissimi enim qui remanserant in catholicam transierunt, suamque basilicam, quae nunc etiam notissima est, catholicae tradiderunt. Tertullianus ergo, sicut scripta eius indicant, animam dicit immortalem quidem, sed eam corpus esse contendit, neque hanc tantum, sed ipsum [1]etiam deum. Nec tamen hinc haereticus dicitur factus. Posset enim quoquo modo putari ipsam naturam substantiamque divinam corpus vocare, non tale corpus cuius partes aliae maiores, aliae minores valeant vel debeant cogitari, qualia sunt omnia quae proprie dicimus corpora; quamvis de anima tale aliquid sentiat: sed potuit, ut dixi, propterea putari corpus deum dicere, quia non est nihil, non est inanitas, non est corporis vel animae qualitas, sed ubique totus, et per locorum spatia nulla partitus, in sua tamen natura atque substantia immutabiliter permanet. Non ergo ideo est Tertullianus factus haereticus, sed quia transiens ad Cataphrygas, quos ante destruxerat, coepit etiam secundas nuptias contra [2]apostolicam doctrinam tanquam stupra damnare, et

Cap. LXXXIII. — 1. V. Euseb. lib. VI. cap. 37. (Bened.)
Cap. LXXXIV. — 1. *In mss.* Sed nimirum istos. (Bened.) 2. Ἀντιδικομαριανῖτας Epiphanius appellavit. (Bened.)
Cap. LXXXVI. — 1. *Editi* sed eam effigiatum corpus esse contendit: neque hanc tantum, sed ipsum etiam deum corporeum esse dicit, licet non effigiatum. Nec tamen hinc *etc. Expunximus quae absunt a MSS.* (Bened.) 2. I. Timoth. IV. 3.

postmodum etiam ab ipsis divisus sua conventicula propagavit. Dicit sane etiam ipse animas hominum pessimas post mortem in daemones [3]verti.

Cap. LXXXVII. Est quaedam haeresis rusticana in campo nostro, id est Hipponensi, vel potius fuit; paulatim enim diminuta in una exigua villa remanserat, in qua quidem paucissimi, sed omnes hoc fuerunt. Qui omnes modo correcti et catholici facti sunt, nec aliquis illius supersedit erroris. [1]Abelonii vocabantur, Punica declinatione nominis. Hos nonnulli dicunt ex filio Adae fuisse nominatos, qui est vocatus Abel; unde Abelianos vel Abeloitas eos nos possumus dicere. Non miscebantur uxoribus, et eis tamen sine uxoribus vivere sectae ipsius dogmate non licebat. Mas ergo et femina sub continentiae professione simul habitantes puerum et puellam sibi adoptabant in eiusdem coniunctionis pacto successores suos futuros; morte praeventis quibusque singulis alii subrogabantur, dum tamen duo duobus disparis sexus in illius domus societate succederent. Utrolibet quippe parente defuncto, uno remanenti, usque ad eius quoque obitum filii serviebant. Post cuius mortem etiam ipsi puerum et puellam similiter adoptabant. Nec unquam eis defuit unde adoptarent, generantibus circumquaque vicinis, et filios suos inopes ad spem haereditatis alienae libenter dantibus.

Cap. LXXXVIII. Pelagianorum est hoc tempore omnium recentissima a Pelagio monacho exorta. Quem magistrum Caelestius sic secutus est, ut sectatores eorum Caelestiani etiam nuncupentur. Hi dei gratiae, qua praedestinati sumus in adoptionem filiorum per Iesum Christum [1]in ipsum, et qua eruimur de potestate tenebrarum, ut in eum credamus atque in regnum ipsius [2]transferamur, propter quod ait, [3]Nemo venit ad me, nisi fuerit ei datum a patre meo, et qua diffunditur caritas in cordibus [4]nostris, ut fides per dilectionem [5]operetur, in tantum inimici sunt, ut sine hac posse hominem credant facere omnia divina mandata: cum si hoc verum esset, frustra dominus dixisse videretur, [6]Sine me nihil potestis [7]facere. Denique Pelagius a fratribus increpatus, quod nihil tribueret adiutorio gratiae dei ad eius mandata facienda, correptioni eorum hactenus cessit, ut non eam libero arbitrio praeponeret, sed infideli

3. *Hinc rursum auctoritate manuscriptorum removimus quod excusi libri addebant* statum autem animae credit per traducem propagari. (Bened.)
Cap. LXXXVII. — 1. *In MSS.* Abeloitae. (Bened.)
Cap. LXXXVIII. — 1. Ephes. I. 5. 2. Coloss. I. 13. 3. Ioann. VI. 66. 4. Rom. V. 5. 5. Galat. V. 6. 6. Ioann. XV. 5. 7. *In plerisque MSS. deest* cum si hoc verum esset, frustra dominus dixisse videretur, Sine me nihil potestis facere. (Bened.)

calliditate supponeret dicens ad hoc eam dari hominibus, ut quae facere per liberum iubentur arbitrium, facilius possint implere per gratiam. Dicendo utique, Ut facilius possint, voluit credi, etiamsi difficilius, tamen posse homines sine gratia divina facere iussa. Illam vero gratiam dei sine qua nihil boni possumus facere, non esse dicunt nisi in libero arbitrio, quod nullis suis praecedentibus meritis ab illo accepit nostra natura, ad hoc tantum in ipso adiuvante per suam legem atque doctrinam, ut discamus quae facere et quae sperare debeamus, non autem ad hoc, ut per donum spiritus [8] sui, quae didicerimus esse [9] facienda, faciamus. Ac per hoc divinitus nobis dari scientiam confitentur, qua ignorantia pellitur; caritatem autem dari negant, qua pie vivitur: ut scilicet, cum sit dei donum scientia quae sine caritate inflat, non sit dei donum ipsa caritas, quae ut scientia non inflet [10] aedificat. Destruunt etiam orationes quas facit ecclesia, sive pro infidelibus et doctrinae dei resistentibus, ut convertantur ad deum: sive pro fidelibus, ut augeatur in eis fides, et perseverent in ea. Haec quippe non ab ipso accipere, sed a seipsis homines habere contendunt, gratiam dei qua liberamur ab impietate dicentes secundum merita nostra dari. Quod quidem Pelagius in episcopali iudicio Palaestino damnari metuens damnare compulsus est, sed in posterioribus suis scriptis hoc invenitur docere. In id etiam progrediuntur, ut dicant vitam iustorum in hoc seculo nullum omnino habere peccatum et ex his ecclesiam Christi in hac mortalitate perfici, ut sit omnino sine macula et [11] ruga: quasi non sit Christi ecclesia, quae in toto terrarum orbe clamat ad deum, [12] Dimitte nobis debita nostra. Parvulos etiam negant secundum Adam carnaliter natos contagium mortis antiquae prima nativitate contrahere. Sic enim eos sine ullo peccati originalis vinculo asserunt nasci, ut prorsus non sit quod eis oporteat secunda nativitate dimitti, sed eos propterea baptizari, ut regeneratione adoptati admittantur ad regnum dei, de bono in melius translati, non ista renovatione ab aliquo malo obligationis veteris absoluti. Nam etiamsi non baptizentur, promittunt eis extra regnum quidem dei, sed tamen aeternam et beatam quandam vitam suam. Ipsum quoque Adam dicunt, etiam si non peccasset, fuisse corpore moriturum, neque ita mortuum merito [13] culpae, sed conditione naturae. Obiiciuntur eis et alia nonnulla, sed ista sunt

8. *Sic MSS. Editi vero* spiritus sancti. (Bened.) 9. *Sic legendum ex auctoritate manuscriptorum* non autem ad hoc per donum spiritus sui, ut quae didicerimus esse facienda *cett.* (Bened.) 10. 1 Corinth. VIII. 1. 11. Ephes. V. 27. 12. Matth. VI., 12. 13. *Edit Lovan.* neque mortuum merito culpae, *omisso* ita. (Bened.)

maxime ex quibus intelliguntur etiam illa vel cuncta, vel paene cuncta pendere.

Ecce quam multas commemoravimus haereses, nec tamen modum tuae postulationis implevimus. Ex quo enim Christiana religio, ut verbis tuis utar, haereditatis promissae nomen accepit, quae haereses ortae sint quo modo commemorare omnes potui, qui omnes nosse non potui? Quod ideo existimo, quia nullus eorum, quorum de hac re scripta legi, omnes posuit: quandoquidem inveni apud alium quas apud alium non inveni, et rursus apud istum quas ille non posuit. Ego autem propterea plures quam ipsi posui, quia collegi ex omnibus quas omnes apud singulos non inveni, additis etiam quas ipse recolens apud ullum illorum invenire non potui. Unde merito credo nec me posuisse omnes, quia nec omnes qui de hac re scripserunt legere potui, neque hoc quemquam eorum video fecisse quos legi. Postremo etiamsi omnes forsitan posui, quod non puto, utrum omnes sint utique nescio. Et ideo quod vis me loquente finiri, non saltem potest me cognoscente comprehendi. Audivi scripsisse de haeresibus sanctum Hieronymum, sed ipsum eius opusculum nec in nostra bibliotheca invenire potuimus, nec unde possit accipi [14] scimus. Quod si tu scieris, perveni ad illud, et forsitan habebis melius [15] aliquid quam hoc nostrum, quamvis nec ipsum, licet hominum doctissimum, omnes haereses arbitrer indagare potuisse. Et certe Abeloitas nostrae regionis haereticos, quantum existimo, ille nescivit: sic forte et alibi alios in obscurissimis locis reconditos eius notitiam ipsa locorum suorum obscuritate fugientes. Iam vero illud quod habent tuae litterae, ut omnia omnino dicamus quibus haeretici a veritate dissentiunt, etiamsi omnia scirem, facere non possem: quanto minus possum, qui omnia scire non possum? Sunt enim haeretici, quod fatendum est, qui singulis, vel non multo amplius, dogmatibus oppugnant regulam veritatis, sicut Macedoniani vel Photiniani, atque alii quicunque ita se habent. Illi autem, ut ita dixerim, fabulones, id est qui fabulas vanas easdemque longas perplexasque contexunt, tam multis falsis dogmatibus pleni sunt, ut ipsi quoque illa numerare non possint, aut difficillime possint. Nec ulli alieno ulla

14. *Hoc loco plerique MSS. ista interponunt:* Certissimus homo, studiosus librorum eius cognitor, de hoc interrogatus ait nescio quem qui hanc famam disseminavit nescisse quid dixerit. Nam de haeresibus, inquit, nullum opusculum sanctus Hieronymus condidit. *Et prosequuntur* Quod si tu scieris *etc. Extat haeresium indiculus Hieronymi nomine per Claudium Menardum post Augustini opus imperfectum vulgatus; sed eruditorum sententia ipsi abiudicatur.* (Bened.) 15. *Sic Erasm. et prope omnes MSS. At Lovan. edit.* perveni, et ego per te ad illud perveniam, et forsitan habebis melius aliquid. (Bened.)

haeresis facile sic innotescit ut suis; unde nec earum quas commemoravi omnia dogmata me dixisse vel didicisse profiteor. Quis enim non videat quantam res ista operam, et quam multas litteras flagitet? Nec ideo tamen parum prodest errores istos, quos huic operi intexui, lectos cognitosque vitare. Quid enim contra ista sentiat catholica ecclesia, quod a me dicendum putasti, superfluo quaeritur, cum propter hoc scire sufficiat eam contra ista sentire, nec aliquid horum in [16]fidem quemquam debere recipere. Quomodo autem, quae contra haec veritas habet, asserenda ac defendenda sint, modulum operis huius excedit. Sed multum adiuvat cor fidele nosse quid credendum non sit, etiamsi disputandi facultate id refutare non possit. Omnis itaque Christianus catholicus ista non debet credere, sed non omnis, qui ista non credit, consequenter debet se Christianum catholicum iam putare vel dicere. Possunt enim et haereses aliae, quae in hoc opere nostro commemoratae non sunt, vel esse vel fieri, quarum aliquam quisquis tenuerit, Christianus catholicus non erit. Quid ergo faciat haereticum deinceps requirendum est, ut, cum hoc domino adiuvante vitamus, non solum ea quae scimus, verum etiam quae nescimus, sive quae iam orta sunt, sive quae adhuc oriri potuerunt, haeretica venena vitemus. Huius autem sit iam voluminis finis, quod propterea vobis, antequam totum hoc opus perficerem, credidi esse mittendum, ut illud quicunque legeritis, ad id quod restat implendum, quod tam magnum esse cernitis, me orationibus [17]adiuvetis.

16. *Plures MSS.* in fide. (Bened.) 17. *Hic certe, inquiunt Benedictini editores, finitur Augustini liber; tametsi in codicibus MSS. plerisque addantur Nestoriani et Eutychiani (haereses utique non ante Augustini obitum nominatae), et in quibusdam etiam Timotheani, hoc ordine:*

Timotheani dicunt filium dei verum quidem hominem ex virgine Maria natum, sed non ita unam reddidisse personam, ut non in unam sit redactus naturam, conflatorium quoddam volentes fuisse interiora virginis, per quod duae naturae, id est deus et homo, in unam resolutae et compactae massam unam dei et hominis exhibuerint formam, immutata videlicet naturarum proprietate efficientium coitionem. Et ad confirmandam huiusmodi impietatem, quae deum asserit a sua versum natura, cogunt evangelistae testimonium dicentis, Et verbum caro factum est: quod ita interpretantur, Divina natura in humanam versa est. O abolitionem, illi inviolabili impingentem substantiae! Huius impietatis initium Timotheus, apud Bizam Bithyniae modo exsulans civitatem, continentis et religiosae vitae imagine multis illudit.

Nestoriani, a Nestorio episcopo, qui contra catholicam fidem dogmatizare ausus est, dominum nostrum Iesum Christum hominem tantum (*plerique MSS.* dogmatizare ausus est Christum dominum nostrum deum hominem tantum), nec id quod mediator dei hominum effectus est, in utero virginis de spiritu sancto fuisse conceptum, sed postea deum homini fuisse permixtum: nec deum hominem passum sepultumque dicebat, vacuare contendens omne nostrum remedium, quo verbum dei sic hominem suscipere dignatus est in utero virginis, ut una persona fieret dei et hominis, propterea sic singulariter et mirabiliter natus, mortuus etiam pro nostris peccatis, cum ea quae non rapuerat persolveret, deus homo a mortuis resurgens ascendit in caelum.

Eutychiani ab Eutyche quodam Constantinopolitanae ecclesiae presbytero (*addit quidam codex* monacho) exorti sunt, qui cum videretur refutare Nestorium, in Apollinarem Manichaeumque transivit, et humanitatis in Christo denegans veritatem, quicquid a verbo nostrae proprietatis receptum est, divinae tantummodo ascribit sententiae, ut sacramentum salutis humanae, quod non nisi in utraque substantia est nostram, in Christo naturam negando dissolveret, stulta impietate non sentiens universo corpori auferri quod capiti defuisset.

Harum haeresium certe Timotheanos infra quoque deprehendemus, in quatuor Gennadianis, in appendice libelli Pseudo-Hieronymiani. In cod. ms. saec. VIII. vel IX. olim Bobiensi, nunc Vindobonensi n. CCCXII. capitula spuria de Nestorianis et Eutychianis iam fol. 20. r. epistolis Quodvultdeus praemissa sunt, ab alia vetusta manu, cum hac nota: „hoc adiungendum est in fine sequentis libelli." *Cf. Endlicher Catal. Codd. Philol. Latin. Bibl. Palat. Vindob. p. 216. In cod. ms. Veneto S. Marci (cf. Zanetti Catal. tom. II. p. 42.) hae duae haereses in fine libelli sunt additae cum hac nota:* „Explicit liber de Haeresibus. Haec duo capitula quae sequuntur, scilicet Nestoriani, Eutychiani a S. Vinadio *(sic)* episcopo Marsiliensi *(sic)* dicuntur apposita. Aliqui tamen libri habent ista duo capitula ante illum locum superius positum: Ecce quam multas commemoravimus haereses." *In ante-Maurinis Augustini editionibus et quartam de Praedestinatianis additam inveniri me docent verba Sirmondi Hist. Praedestin. c. 6., et Th. Ittigii de Haeresiarchis Dissert. Praef. pag. 11.*

PRAEDESTINATI

LIBER PRIMUS

QUI EST DE

HAERESIBUS.

PRAEDESTINATI
DE HAERESIBUS
SIVE
OPERIS SUB PRAEDESTINATI NOMINE A IAC. SIRMONDO EDITI
LIBER PRIMUS.

PRAEFATIO.

Quotienscumque ad te, o amator dei, verba doctorum adtingunt, illico sunt domini praecepta memoranda, quibus iubere dignatur, ut adtendamus ab his qui veniunt ad nos in vestitu ovium, ne sub hoc tegmine luporum rabies occultata ovilem simplicitatem invadat. Utinam mihi verbis ista dixisse sufficeret, et non, quod est cum suspirio memorandum, manifestum sit miscuisse belluas gregi dominico: qui tanta subtilitate clandestino hiatu sese catholicis immerserunt, ut ipsi magis cives sanctorum et domestici fidei aestimentur, qui inimici ecclesiae et hostes dolosissimi comprobantur. Dicentes iam homines ita praedestinatos ad mortem per dei praescientiam, ut illis nec passio Christi nec baptismatis redemptio nec fides nec spes possit nec caritas subvenire. Orent et ieiuniis ac eleemosynis occupentur, nulla, inquiunt, poterunt ratione liberari, quia non sunt praedestinati ad vitam. Econtra hi quos praedestinatio praescia futurorum dispunxit, negligant, contemnant, et iustitiam fugiant. Sic isti etiam nolentes trahuntur ad vitam, sicut illi volentes ad vitam pertingere expelluntur in mortem. Sic istis non petentibus datur, sicut illis petentibus denegatur. Et isti quidem non quaerentes invenient, illi autem quaerentes invenire non possunt. Istis pietatis ianua non pulsantibus reseratur, illis autem nulla ratione poterit, etiam pulsantibus, etiam clamantibus, aperiri. Quis hanc fidem habens sacerdotum benedictionibus caput inclinare desideret, et eorum sibi precibus et sacrificiis credat posse

succurri? Si enim haec nec prodesse volentibus nec obesse nolentibus incipiant credi, cessabunt omnia dei sacerdotum studia, et universa monitorum adminicula vana videbuntur esse figmenta: atque ita unusquisque suis erit vitiis occupatus, ut criminum suorum delectationem dei praedestinationem existimet, et ad bonum a malo transitum, nec per sacerdotem dei, nec per conversionem suam, nec per legem dominicam, se posse invenire confidat. Silerem, fateor, et nequaquam stilo percurrente ista detegerem, si totiens ut tacerent admoniti saltim mediocriter contentionis suae impetum temperassent, non etiam audacter sub Augustini nomine libros ederent, et scriptorum suorum iaculis membra immaculatae matris nostrae ecclesiae vulnerarent. Quis filius matrem suam caedi non doleat? quis genetricem suam vulnerari non plangat? An tacebimus illa laborante? Sed silentium nostrum reatus docebitur, et taciturnitas videbitur esse consensus. Quam enim tu patientiam taciturnitatis putas, hanc alius conscientiam perversitatis existimat; praesertim si et ipse taceas, et eum, qui loqui voluerit pro defensione matris communis, forsitan silere compellas: cum tempus tacendi et tempus loquendi in id sapientia divina instituerit, ut et modestia in silentio, et ratio esset in verbo; ne ultra honestatis terminum unusquisque linguam vel promeret vel teneret, essetque loquacitas importuna aut taciturnitas obstinata, cum utrumque veniret in vitium, loqui velle cum non debeas, et nolle cum debeas. Istud igitur in alterutrum custodisse habita ratione perdoceo, cum contra librum matri ecclesiae tendentem insidias divini oris arma corripio, et ut Goliae ex suo sibimet gladio confidens in domino eius cervicem abscido. Qui tristis fuerit, suo quasi mus prodetur indicio, cum sui murmure Philistaeum se esse detexerit: mecum autem gratulabitur omnis qui allophylus non est. Igitur cum sollicite celatur, et occulte legitur, et caute conscribitur, tandem aliquando, non tam editus quam deprehensus, ad manus nostras pervenit liber qui Augustinum mentitur in titulo, cum se haereticum ostendat in textu. Quis enim nesciat Augustinum orthodoxum semper fuisse doctorem, et tam scribendo quam disputando omnibus haereticis obviasse? Volentes ergo inimicum fidei nostrae inter fratres dogma inducere catholicum supraliminare libri sui titulum posuerunt. Qui liber, velut sepulcrum foetens, a foris quidem Augustini nomine dealbatur, intus vero scaturit vermibus mortuorum. Hunc librum aliquando sibi oblatum beatissimae memoriae summus pontifex Caelestinus ita execrationi habuit, ut eum perpetuo iuberet damnari silentio. Eo magis haereticorum animus

inflammatus clanculo cum per diversas domos tradidit lectitandum, quique quanto legi publice vetabatur, tanto ab eis adserebatur insuperabili aequitate conscriptus. Sicque perfidum iniere consilium, ut in modum symboli, non discutiendus traderetur aliquibus, sed credendus. Ita contra hunc suscepimus, ut adversum singula blasphemiorum eius dicta, tam rationabili veritate, quam legali auctoritate pugnemus. Quem librum non discerpentes, sed integrum cum ab initio usque ad finem perscribentes, nonagesimae haereseos proiecimus silvae arborem cum nequissimam detegentes, ad cuius radicem securis est posita, ad hoc, ut excidatur et in ignem mittatur. Ubicumque autem eiusdem libri sunt dicta, lineis a tergo versuum iacentibus deteguntur. Quae licet pro ipsa sui perversitate ultro se legentibus prodant, tamen egimus ut veritas a mendacio non solum verbis rationabilibus, sed etiam alogiis increpantibus discernatur. Sane Graecorum nos legis catholicorum scripta contra haereticorum sectas dimicantia idcirco memoramus, et omnes haereses singillatim per ordinem licet strictim perscribimus, ut sciant novae huius haeresis inventores, omnium nos haereticorum definitionibus adversari, et nullius eorum contra se uti consensu. Cesset omnis tergiversatio, et calliditas oblatrantium in modum canis vomitus suos ipsa iterum sorbeat. Omnes a Simone coeptas haereses detegimus, arguimus, condemnamus, et tam ratione quam auctoritate superatas ostendimus. In detectione igitur falsitatis et in defensione veritatis catholicorum sumus secuti vestigia, et id gessimus, ut in primo libro veterata haereseos superstitio perpatescat, in secundo vero novae adinventionis venena non lateant, tertius vero liber haereseos devictae tumulum fideique trophaeum cunctis ecclesiis tradat. Clemens itaque Romanus episcopus, Petri discipulus, Christi dignissimus martyr, Simonis haeresim a Petro apostolo cum ipso Simone superatam edocuit. Hunc secuti sunt sancti quique orthodoxi viri, et suo quisque tempore uniuscuiusque haeresis ortum et certamen et exitum per plurimos libros et multa millia versuum conscripserunt, quae nos epitomantes iuvante domino hoc uno libello conclusimus. Orabunt pro nobis sancta studia, quae ad requiem curarum suarum per hunc nostrum laborem attingunt.

ELENCHUS HAERESUM

QUAE COMMEMORANTUR.

I. Simon.
II. Menandriani.
III. Basilidiani.
IV. Nicolaitae.
V. Saturniniani.
VI. Gnostici.
VII. Carpocratiani.
VIII. Cerinthiani.
IX. Nazaraei.
X. Ebionaei.
XI. Valentiniani.
XII. Secundiani.
XIII. Ptolemaitae.
XIV. Marcosii.
XV. Colorbasiani.
XVI. Heracleonitae.
XVII. Ophitae.
XVIII. Caiani.
XIX. Sethiani.
XX. Archontici.
XXI. Marcionitae.
XXII. Apellitae.
XXIII. Cerdoniani.
XXIV. Severiani.
XXV. Tatiani.
XXVI. Cataphryges.
XXVII. Pepuziani.
XXVIII. Artotyritae.
XXIX. Tessarescaedecatitae.
XXX. Alogii.
XXXI. Adamiani.
XXXII. Elcesei.
XXXIII. Theodotiani.
XXXIV. Melchisedechiani.
XXXV. Bardesanitae.
XXXVI. Noëtiani.
XXXVII. Valesii.
XXXVIII. Cathari.
XXXIX. Angelici.
XL. Apostolici.
XLI. Sabelliani.
XLII. Origeniani.
XLIII. Origeniani alii.
XLIV. Pauliani.
XLV. Photiniani.
XLVI. Manichaei.
XLVII. Hieracitae.
XLVIII. Meletiani.
XLIX. Ariani.
L. Audiani.
LI. Eunomiani.
LII. Macedoniani.
LIII. Aëriani.
LIV. Aëtiani.
LV. Apollinaristae.
LVI. Antidicomaritae.
LVII. Messaliani.
LVIII. Metangismonitae.
LIX. Seleuciani.
LX. Proclianistae.
LXI. Patriciani.
LXII. Ascitae.
LXIII. Passalorynchitae.
LXIV. Aquarii.
LXV. Coluthiani.
LXVI. Floriani.
LXVII. Satanniani.
LXVIII. Gymnopodae.
LXIX. Donatistae.
LXX. Priscilliani.
LXXI. Adilephagi.
LXXII. Rhetoriani.
LXXIII. Theoponitae.
LXXIV. Triscilidae.
LXXV. Hydrotheïtae.
LXXVI. Homuncionitae.
LXXVII. Ametritae.
LXXVIII. Psychopneumones.
LXXIX. Adecerditae.
LXXX. Metagenetae.
LXXXI. Luciferiani.
LXXXII. Ioviniani.
LXXXIII. Arabici.
LXXXIV. Helvidiani.
LXXXV. Paterniani.
LXXXVI. Tertullianistae.
LXXXVII. Abeloitae.
LXXXVIII. Pelagiani.
LXXXIX. Nestoriani.
XC. Praedestinati.

LIBER PRIMUS

QUI EST DE HAERESIBUS.

EPITOME ECDICESIOS HYGINI CONTRA HAERESIARCHAS, ET CATEGORICORUM EPIPHANII CONTRA SECTAS, ET EXPOSITIONUM PHILASTRI, QUI HOS TRANSFERENS IN LATINUM SERMONEM DE GRAECO, CUM ARIANI DAMNARENTUR, EDIDIT. PRIOR HYGINUS, POST HUNC POLYCRATES, AFRICANUS, HESIODUS, EPIPHANIUS, PHILASTER: HI DIVERSIS TEMPORIBUS DIVERSAS HAERESES PERTEXUERUNT.

Prima haeresis a Simone sumpsit exordium, qui dicebat castitatem ad deum non pertinere, deum mundum non fecisse, et his similia. Hic a beato et sancto apostolo Petro ita est publice superatus, ut ante pedes eius cadens ultra surgere minime potuisset. Cap. I.

Secunda haeresis a Menandro Menandrianorum, qui mundum non a deo, sed ab angelis factum esse testantur. Hos sanctus Linus episcopus, secundus apostoli Petri, a consortio conversationis nostrae eiectos aeterna damnatione multauit, docens rationabiliter secundum sanctas scripturas veteris testamenti, deum, qui cum Moyse locutus est, hunc esse omnium creatorem, et nihil in creaturis omnibus esse, quod possit pro sui natura esse vituperabile. Omnia enim quae culpabilia iudicantur, actu, non conditione culpantur. Cap. II.

Tertia haeresis a Basilide Basilidianorum. Hi trecentos sexaginta et quinque caelos esse dicentes contra Moysem suscipiunt, et deum horum caelorum Abrasax commemorant. Quod nomen [1]Graeca ratio litterarum in hanc summam supputando pertingit. ΑΒΡΑΣΑΞ, id est Α unum, et Β duo, et Ρ centum, et Α unum, et Σ ducenta, et Α unum, et Ξ sexaginta, fiunt in summa CCCLXV. Cap. III.

Cap. III. — 1. Graeca ratione *emendavit I. B. Cotelerius ad Constit. Apost. lib. VI, cap. 8, n. 9. In cod. ms. Dunensi, hodie Brugensi, legitur* Quod nomen Graeca ratio ABRACAZ litterarum, in hanc summam supputando pertingit. *Pro* pertingit, *quod interim omnes libri tuentur, fortasse rescribendum est* pertingit.

Hos ecclesia ut energumenos computans, non altercando, sed proiciendo damnavit.

Cap. IV. Quarta Nicolaitarum a [1]Nicolao haeresis est adinventa, qui unus ex septem diaconibus ab apostolis ordinatus est. Iste cum de zelo pulcherrimae coniugis culparetur, docere coepit indifferenter debere uti coniugibus, non solum laicis, sed etiam his qui sacerdotii fungerentur officio. Hos damnavit sanctus Ioannes apostolus et evangelista, et iussit ut quicumque cum eis vel sermonem conloquii miscuissent, ex hoc ipso communione privarentur, docens rationabiliter a mundi origene deo castitatem plurimum placuisse, nunc autem etiam in seipso Christum dei filium castitatis gloriam dedicasse, cum virginem possidens matrem virgo mansurus nullum discipulorum suorum commixtionem etiam legitimi coniugii uti permisit, dicens: [2]*Si quis vult venire post me, abneget seipsum sibi, et tollat crucem suam, et sequatur me.*

Cap. V. Quinta haeresis Saturninianorum est, a Saturnino. Hic docuit septem angelos mundum fecisse; quibus cordi fuit libidines inserere, ut alterutro diversitas sexus, mundus a sui fine refrenatus possit esse perpetuus. Hos anathematizavit beatus Thomas Christi apostolus, docens rationabiliter mundum initium habuisse, et quia initium habuit, ad finem esse venturum. Angelos autem omnipotentiam habere non posse, et ideo mundum eos non potuisse constituere. Conditorem autem mundi unum esse deum, quem Moyses praedicavit fecisse caelum et terram et mare, et omnia quae in eis sunt.

Cap. VI. Sexta haeresis Gnosticorum: qui Gnosticos se [1]appellare voluerunt, quasi propter scientiam excellentem, cum miseriores superioribus esse, quos memoravimus, haberentur. Docens eos rationabiliter beatus Paulus apostolus non deo servire, sed suo ventri et libidini inflatos esse, et nihil scire, et aegrotare circa quaestiones et verborum pugnas.

Cap. VII. Carpocratianorum septima est haeresis, a Carpocrate inventa, qui docebat potestates tenebrarum transire non posse, nisi solos eos qui omni se turpitudini miscuissent. Hi dominum nostrum Iesum de utroque sexu genitum adserebant, sed talem animam accepisse quae superna caelorum sciret. Resurrectionem corporis denegantes prophetas testamenti veteris condemnabant. Habebant autem Marcellinam quandam, quae imagines Iesu et Pauli et Pythagorae philosophi ponebat in medio populi quem decipiebat, et

Cap. IV. — 1. *Cf. Coteler. l. l. n.* 16. 2. Matth. XVI, 24.
Cap. VI. — 1. appellari *MS. Augiense.*

faciebat eos his imaginibus honorem deitatis exhibere, et incensum ponere. Hos damnavit apud Cyprum beatus Barnabas Christi discipulus, docens eos ministros esse Satanae, et non debere constituit Christianum penitus cum his habere sermonem.

Octava haeresis Cerinthianorum, a Cerintho. Dicebant mundum ab angelis factum, [1]carne circumcidi debere, veteris testamenti secundum litteram debere praecepta servari. Iesum hominem tantummodo fuisse; [2]nec resurexisse, sed adhuc resurrecturum esse memorabant. Hos in Galatia aeterno anathemate beatus apostolus Paulus condemnavit. Hos denique tangit in sua epistola quam ad Galatas misit. Cap. VIII.

[1]Nona haeresis Nazarenorum. Filium quidem dei confitentur, omnem autem ritum veteris testamenti Iudaico more conservant. Hos docuit beatus apostolus Paulus debere spiritaliter scripturas advertere, et hos in ecclesiis [2]Galatiae deprehendit, atque non consentientes doctrinae suae anathemati esse constituit. Cap. IX.

[1]Decima haeresis Ebionaei. Hominem solum fuisse dominum Iesum Christum adserunt, et legis mandata more Iudaico custodienda constituunt. Hos Lucas evangelista apud Antiochenam ecclesiam inveniens condemnavit, docens angelum dixisse ad Mariam, [2]*Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus altissimi obumbrabit te. Ideo et id quod ex te nascetur sanctum, vocabitur filius dei.* Cap. X.

Undecima haeresis Valentinianorum, a Valentino. Hi per orientem dispersi graviter dei ecclesiam vulnerarunt, dicentes Profundum et Altum secum commixta. Ex quibus duobus, velut ex coniugio, mundum processisse, Altum dicentes patrem, Profundum filium, eumque nihil adsumpsisse de Maria virgine, sed illum, tanquam aquam per rivum aut fistulam, sine ulla carnis adsumptione transisse; carnis autem resurrectionem omnimodis denegantes. Hos anathematizavit beatus Zacchaeus Caesariensis episcopus, docens dominum nostrum Iesum Christum deum verum verumque hominem per virginea secreta transisse, ex semine David secundum carnem, sed hominem [1]vere natum, vere passum, vere mortuum, vere resurrexisse a mortuis, et vere ascendisse in caelis. Cap. XI.

Cap. VIII. — 1. carnem *MS. Augiense.* 2. non *edit. Galland.*
Cap. IX. — 1. *Hoc caput in MS. Augiensi decimum est, ac sic legitur:* Decima haeresis est Nazarenorum: cum filium dei confiteantur, omnia tamen veteris legis observant; quae Christiani per apostolicam traditionem non observant carnaliter, sed spiritualiter intelligere didicerunt. *Cod. ms. Dunensis conspirat cum cod. Rem. et ed. Sirmondi.* 2. *Gallandius edidit* Galatia, *et in adnot. coniicit* Galatiae, *uti ediderat Sirmondus.*
Cap. X. — 1. *Hoc caput in MS. Augiensi nonum est.* 2. Luc. I, 35.
Cap. XI. — 1. verum natum *MS. Augiense.*

Cap. XII. Duodecima haeresis [1]Secundianorum. Hoc solum a Valentinianis distant, quia addunt huic sectae etiam turpitudinem corporis quam [2]quasi illi pseudocasti declinare se simulant. Hos damnavit Diodorus episcopus Cretensis.

Cap. XIII. Tertiadecima haeresis [1]Ptolemaitae, a Ptolemaeo Valentini discipulo, qui hanc eandem haeresim acrius disputando dispersit: qui eodem tempore a sancto Zacchaeo supramemorato episcopo Caesariensi damnatus est. Haeresem tamen pessimam per multa spatia orientis dispersit.

Cap. XIV. Quartadecima haeresis a Marco quodam est adinventa, qui negans resurrectionem carnis Christum non vere passum, sed putative, conabatur adstruere. Hunc sanctus Clemens, episcopus Romanus et dignissimus martyr, fixis et integris adsertionibus confutans et coram omni plebe in ecclesia detegens aeterna damnatione punivit, docens vere natum et passum dominum nostrum Iesum Christum, nihil ab eo in phantasia factum commemorans, et evidenter ostendens quod veritas inimica falsitatis falsum in se nihil penitus habere potuerit, sicut nec lux in se tenebras habere potest, nec benedictio maledictionem, et si ista commisceri possent, deum tamen docuit mendacio impossibile esse misceri.

Cap. XV. Quintadecima haeresis [1]Colorbasiana a Colorbasio adinventa. Vitam omnem hominum in septem stellis esse positam adfirmabat: et has esse septem ecclesias, et septem candelabra aurea conabatur adstruere. Hunc sanctus Theodotus de Pergamo episcopus habita synodo septem episcoporum anathematizavit, docens septem ecclesias in septiformi spiritu consecratas. Una forma est, inquit, cum in forma quam primus homo amiserat revocatur; secunda, cum immaculatus qui erat peccator efficitur; tertia, cum ex terra corpus mortuum suscitabitur; quarta, cum anima de inferni claustris eruitur; quinta, quod anima paradisi habitatione laetatur, quousque corpus suum incorruptibile recipiat; sexta, quod filios [2]dei facit qui erant filii Adae; septima, quod facit hominem regni caelorum esse participem. Has esse sancti spiritus formas in septem ecclesiis, in septem oculis, et in septem candelabris aureis conlocatas.

Cap. XII. — 1. Evandrianorum *MSS. Remens., Aug., Dunens. Haec scriptura orta est de scriptura* Sevandiani, *quam pars librorum Augustini tuetur De Haeres. cap. 12. pro* Secundiani. 2. illi quasi *reposuit I. B. Cotelerius Eccl. Gr. Monum. tom. I. p. 768.*

Cap. XIII. — 1. Ptolemaitae *MS. Aug.* Ptolemeitae *edd. Sirm. et Galland.* ptholomeite a ptolomeo *habet cod. ms. Dunensis.*

Cap. XV. — 1. Colobrasiana a Colobrasio *MSS. Remens., Dunens. et Aug.* 2. dei *habet MS. Aug.* deo *edd. Sirm. et Galland.*

Cap. XVI. Sextadecima haeresis Heracleonitarum ab Heracleone adinventa est, quae baptizatum hominem, sive iustum sive peccatorem, loco sancti computari docebat, nihilque obesse baptizatis peccata memorabat, dicens, sicut non in se recipit natura ignis gelu, ita baptizatus non in se recipit peccatum. Sicut enim ignis resolvit aspectu suo nives quantaecumque iuxta sint, sic semel baptizatus non recipit peccatorum reatum, etiam quantavis fuerint operibus eius peccata permixta. Hic in partibus Siciliae inchoavit docere. Contra hunc susceperunt episcopi Siculorum, [1]Eustachius Lilybaeorum et Panormeorum Theodorus, quique omnium qui per Siciliam erant episcoporum synodum exorantes [2]gestis eum audire decreverunt, et universas adsertiones eius dirigentes ad sanctum Alexandrum urbis episcopum rogaverunt ut ad eum confutandum aliquid ordinaret. Tunc sanctus Alexander ad singula quaeque capita hydri singulos gladios dei verbi de vagina divinae legis eiciens, librum contra Heracleonem ordinans, ferventissimum [3]ingenio Sabinianum presbyterum destinavit, qui et scriptis [4]episcopi et adsertione sua ita eum confutaret, ut nocte media navis praesidio fugeret, et ultra ubinam devenisset penitus nullus sciret.

Cap. XVII. Septimadecima haeresis Ophitarum. Hi a colubro nominati sunt. Coluber enim Graece ophis dicitur. Habent ergo colubrum adsuetum eorum panes lingua lambere, atque ita ex se velut eucharistiam sanctificare. Quem colubrum suum Christum appellant. Contra hos susceperunt Bithyniae provinciae sacerdotes, id est civitatis Calchedoniae et Nicomediae episcopi Theocritus et Evander, et confutantes eos publice superarunt, atque superventum facientes eis per collegia eorum in Bithyniae, ut dixi, partibus per possessiones clanculo ubi haec ipsa perpetrabant, et sacerdotes eorum eliminarunt, et serpentes eorum occiderunt, ac rationem reddentes omni populo maximam partem plebis ab hoc periculo liberarunt.

Cap. XVIII. Octavadecima haeresis [1]Cainiani. Propterea sic appellati sunt,

Cap. XVI. — 1. Eustasius *MS. Aug.* Eustachius *habet etiam cod. ms. Dunens.* 2. *Emendandum puto:* Theodorus, hique omnium - - exorantes testes eum audire decreverunt, *cett. Cod. ms. Dunensis conspirat cum editis.* 3. in ingenio *Sirmondus ediderat.* 4. episcoporum *MS. Aug. — Synodi huius Siculae meminit in sua Nova Collectione Conciliorum Baluzius ad annum CXXV. (tom. I. Concil. p. 555. ed. Ven-Labb.) auctoritatem scriptoris nostri secutus. Qua de re Pearsonii censura excutienda in eius Opp. Posth. p. 231.* (Gall.)

Cap. XVIII. — 1. Caiani *MSS. Rem. et Aug. At cod. ms. Dunensis praebet* Caini.

quoniam Cain honorant, dicentes eum fortissimae esse virtutis. Simul et Iudam traditorem divinum aliquid putant esse, et scelus eius beneficium deputant, adserentes eum praescisse quantum esset generi humano Christi passio profutura, et occidendum Iudaeis propterea tradidisse. Hos ortos esse [2]Mesopotamiae ecclesiarum Syriae sacerdotes ad ceteros suos coëpiscopos conscripserunt. Quos triginta et duo episcopi apud Antiochiam residentes cum eiusdem urbis episcopo Theodoro in praesenti confutatos damnarunt, dicentes eis illud quod sanctus spiritus locutus est per prophetam: [3] *Vae his qui dicunt de bono malum, et de malo bonum, qui ponunt tenebras lucem, et pro luce tenebras:* constat ergo vos a vobis ipsis esse damnatos, qui eos vultis magnos et iustos adscribi, quos pro facti sui qualitate deus perpetuae gehennae incendio destinavit.

Cap. XIX. Nonadecima haeresis Sethianorum. Hi nomen acceperunt a filio Adae qui vocatus est Seth, de supera matre eum natum esse iactantes, quam convenisse dicunt cum superno patre, unde divinum semen aliud nasceretur, ex quo semine sibi deus iustos eligeret et suos filios appellaret. Hi orti sunt in partibus Achaiae. Contra quos suscepit sanctus Perigenes Argus civitatis antistes, ostendens eis de uno sancto vero et iusto Isaac duos natos geminos uno pariter utero editos: unum ad superiora divinae gratiae penetrase, alium ad inferiora inferi devenisse. Unum itaque e duobus, inquit: aut naturae malae sunt filii, et ambo [1]sic quod sunt nati, [2]damnandi sunt, aut naturae bonae sunt, et pro facti sui qualitate iuste alium benedictio coronavit, alium maledictio condemnavit. Haec et his similia adserente sancto Perigene aliquanti credentes conversi sunt ab errore hoc pessimo: non credentes autem, nec convertentes, gladio sunt anathematis amputati.

Cap. XX. Haeresis vicesima apud Cretam Archonticorum a principibus nomen accepit. Principes enim se colere iactant, quos dicunt condidisse hunc mundum. Hos sanctus Dioscorus Cretensis episcopus condemnavit, docens unum et verum deum in partes substantiales penitus dividi omnino non posse; hunc esse deum qui se et prophetis ostendit et in se credentes ab omnibus periculis liberavit, sicut Noë, sicut Abraam, Isaac, Iacob filiosque Israël, Ionam, Susannam, tres pueros; et innumerabilia erga credentes in se quae

2. Mesopotamiae *MS. Aug.* Mesopotamiani *MS. Rem., et edd. Sirm. Galland.* in Mesopotamia *habet cod. ms. Dunensis.* 3. Esai. V. 20.

Cap. XIX. — 1. sic quod *MS. Aug.* pro id quod *MS. Rem., et edd. Sirm. Galland.* 2. damnati *MS. Aug.*

ostendit deus signa virtutum, quibus se solum deum ostenderet. Adquiescentes veritati recepit, dissentientes vero aeterna abominatione punivit.

Prima et vicesima haeresis a Marcione orta est. Duo principia fuisse confirmat boni et mali. Quem Epiphanius tria dicebat principia docuisse, boni, iusti, et pravi: sed Eusebius [1]Synerum quendam, non Marcionem, trium principiorum atque naturarum scribit auctorem. [2]Marcionitae, cum universalem orientis ecclesiam macularent, ab Origene superati, confutati et per singulas sunt civitates damnati. Item post aliquantos annos iam devicti atque detecti in Africanis partibus pullulabant; quos Tertullianus modis omnibus ita obtinuit, ut ipsos faceret contra sectam suam publice praedicare. Cap. XXI.

Vicesima secunda haeresis Apellitarum est, quorum est princeps Apelles, qui duos quidem introducit deos, sed unum fatetur principium, hoc est [1]bonum, et ab ipso factum alterum, id est ab ipso uno principio alterum factum est. Quod cum malignum esset inventum, a bono abiectum est; abiectum vero a bono principio hoc principium, quod malignabatur contra boni principii voluntatem, in sua malignitate mundum fecit. Inde est quod ad malum nos promptiores quam ad bonum natura consequitur, et plus in vitiis, inquit, quam in virtutibus delectatur. Dominum nostrum Iesum Christum adserunt carnem ex elementis suscepisse, quam aëri reddidit dum ascenderet, et sine ea intravit in caelum. Hos Origenes ita perfecte superavit, ut eorum causa periodeutes fieret, et per singulas quasque urbes per orientem eundo praedicaret. Et quia innumerabilia sunt tractatorum eius volumina, haeretici superati libros eius ad suos libitus callidissima argumentatione mutarunt, ut quos vellent decipere dicerent ita Origenem suis expositionibus definisse. Unde quicumque usque hodie Origenem legit, si prudenti eum novit recitatione distinguere, deprehendit loca ab haereticis maculata. Quod ita esse sanctus [2]Pamphilus martyr in suo apologetico declaravit. Cap. XXII.

Vicesima tertia haeresis Cerdonianorum a Cerdone cepit exordium, qui duo principia sibi adversantia dogmatizavit, deumque Cap. XXIII.

Cap. XXI. — 1. Synerum *MS. Aug., ut et apud Eusebium. Vide sis Cotelerium ad Constit. Apostol. lib. VI, cap. 8. not. 12., et Huetium in notis ad exegetica Origenis tom. II, pag. 7.* (Galland.) Syrinum *MS. Rem., et edd. Sirm. Galland.* 2. Marcionistae *MS. Aug.*

Cap. XXII. — 1. *Verba* bonum, et ab ipso factum alterum, id est *omissa sunt a Gallandio.* 2. *Apologeticus Origenianus sancto Pamphilo martyri asseritur ab auctore tum hic, tum infra cap. 43. Qua de re alibi verba fecimus, nimirum in Prolegomenis ad tom. IV. Bibl. Patr. cap. I. §. 4. pag. 4.* (Galland.)

legis ac prophetarum non esse patrem Christi, nec bonum esse deum, sed iustum, patrem vero Christi bonum, Christumque ipsum nec natum ex femina neque habuisse carnem nec vere mortuum vel quicquam passum, sed simulasse passionem. Contra hunc suscepit sanctus Apollonius episcopus Corinthiorum, [1]eumque omni cum synodo orientali damnavit, reddens rationem, hunc esse deum patrem domini nostri Iesu Christi de quo Moyses in capite libri sui dicit: [2]*In principio fecit deus caelum ac terram.* Omnes veteris testamenti irreprehensibiles secundum apostolum adprobavit, dicens, [3]*Quis accusabit adversus electos dei? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet?* Haec autem et his similia hac de causa condemnatis haereticis rationabili sermone videbantur satisfacere sacerdotes, sive ut a praecipitio revocarent, sive ut se ostenderent sectas damnare, non homines, homines autem seipsos damnare qui damnatas sectas amplectentes a veritate discedunt.

Cap. XXIV. Vicesima et quarta est haeresis Severianorum, qui sunt a [1]Severo exorti. Vinum non bibunt, eo quod fabulosa vanitate de semine satanae terram germinasse adserunt vitem. Carnis quoque resurrectionem cum veteri respuunt testamento. Hos damnavit S. Euphranon episcopus Rhodius; apud Rhodum enim horum superstitio orta est. Quos convicit scripturarum ratione sanctarum, in quibus [2]legitur deus educere de terra panem ad confirmandum cor hominis, et vinum ad laetificandum. Vini autem non usus necessarius, sed nimietas inimica saluti culpanda est. Carnis vero resurrectionem ab illo promissam esse qui in praesenti mortuos suscitabat; qui si mentitus fuisset, mortuos utique suscitare non potuisset. Sanctos esse apices testamenti veteris, sicut fundamenta domus, praeclare docuit, dicens, Fundamenta domus circa squalida loca sunt posita, ut ea quae sunt superius nullam contumeliam stercorum patiantur. Superiora ergo domus laquearibus auratis, parietibus pictis, et vario marmorum metallo sunt edita, inferiora vero, humori terreno vicina, digesta etiam superiorum universa suscipiunt. Quid ergo nunc faciemus? si auferimus inferiora, superiora corruunt. Tamen si destruenda erant inferiora, non hoc alius poterat nisi dei filius facere. Videamus ergo utrumnam ipse destruxerit hoc quod nos dicimus permanere. [3]*Putatis*, inquit, *quia veni legem destruere, aut prophetas? Non veni legem solvere, sed adimplere.* Haec et his similia dicens sanctus Euphranon episcopus mul-

Cap. XXIII. — 1. eumque omnis ecclesia cum synodo *MS. Aug.* 2. Gen. I, 1. 3. Rom. VIII, 33.
Cap. XXIV. — 1. Severiano *MS. Aug.* 2. Psalm. CIII, 15. 16. 3. Matth. V, 17.

tos convertit, in errore vero perseverantes perpetua sanctione a communione privavit.

Vicesima et quinta haeresis est Tatianorum, a Tatiano quodam instituta, qui et Encratitae appellati sunt. Hi nuptias damnant, atque omnino pares eas fornicationibus aliisque corruptionibus faciunt, nec recipiunt in suo numero coniugio utentem marem vel feminam. Non vescuntur carnibus, easque omnino abominantur. Contra hos suscepit sanctus Epiphanius Ancyrae Galatiae episcopus, obiiciens eis [1]Pauli apostoli epistolam ad Timotheum primam, eo quod habeant cauteriatam conscientiam, prohibentes nubere et abstinere docentes a cibis quos deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus et his qui cognoverunt veritatem: quia omnis creatura dei bona est, et nihil abiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum dei et orationem. Abstinentes autem nostros catholicos idcirco laudamus, [2]quia non accipiunt cibos, quasi qui dicant malum esse accipere, sed bonum dicunt et optimum, quod se asserunt esse ad percipiendum indignos. Sic fit ut et illud statutum apostoli conservetur, quod ait, [3]*Non manducans manducantem non iudicet, et manducans non manducantem non spernat.* Non enim creaturam accusat, sed se esse talem pronuntiat [4]qui se dicat huius epulis refici non mereri. Cap. XXV.

Vicesima et sexta haeresis Cataphryges orti sunt, qui hoc nomen a provincia non a dogmate adsumpserunt. Quorum auctores fuerunt Montanus, Prisca et Maximilla. Hi itaque adventum spiritus sancti a domino promissum in se potius quam in apostolis fuisse adserunt redditum. Secundas nuptias pro fornicationibus habent, et ideo dicunt eas permisisse apostolum Paulum, quia ex parte sciebat et ex parte prophetabat. Nondum enim venerat quod perfectum est. Hoc autem perfectum in Montanum et in eius prophetissas, quas supra diximus, venisse delirant. Hactenus dixerim de Cataphrygis. Cetera quae dicuntur quasi incerta praetereo, de infantis sanguine eos accipere; quod ideo dicimus, ne videamur ignorare omnia quae de eis dicuntur. Hi enim qui contra eos scripserunt, nihil hinc penitus memorarunt. Scripsit contra eos librum sanctus [1]Soter papa Urbis, et Apollonius Ephesiorum antistes. Cap. XXVI.

Cap. XXV. — 1. I. Timoth. IV, 2—5. 2. quia non *MS. Aug., et I. B. Coteler. Eccl. Gr. Monum. I. p. 772.* quia quando non *Ms. Rem., Dunens. et edd. Sirm. Galland.* 3. Rom. XIV, 3. 4. qui *MS. Aug., et I. B. Coteler. l. l.*, quo *MS. Rem., et edd. Sirm. Galland.*
Cap. XXVI. — 1. *Auctoris nostri testimonium de Sotere adversus Cataphrygas scribente probatur Dodwello in Dissertat. singul. de Success. Rom. Pontif.*

Contra quos scripsit Tertullianus presbyter Carthaginensis. Qui cum omnia bene et prime et incomparabiliter scripserit, in hoc solum se reprehensibilem fecit, quod Montanum defendit, agens contra Soterem supradictum urbis papam, asserens falsa esse de sanguine infantis, trinitatem in unitate deitatis, paenitentiam lapsis, mysteriis eisdem unum pascha nobiscum. Hoc solum discrepamus, inquit, quod secundas nuptias non recipimus, et prophetiam Montani de futuro iudicio non recusamus. Obiiciunt quidam Tertulliano quod animam ex traduce, id est animam dixerit ita gigni ex anima sicut ex corporibus corpus; quod catholica fides vehementer execratur.

Cap. XXVII. Vicesima septima haeresis Pepuzianorum, qui a loco quodam nominati sunt, quam desertam civitatem dicit Epiphanius. Hanc autem isti divinum aliquid esse arbitrantes Hierusalem vocant; tantum dantes mulieribus principatum, ut sacerdotio quoque apud eos honorentur. Dicunt enim duas ecclesias, Quintillae et Priscillae, in eadem civitate Pepuza. Unum sunt cum Cataphrygis. Contemptui autem eos habent quod se isti Pepuziani ceteris aestiment meliores. Dicunt enim hanc Pepuzam villam fuisse Montani, Priscae et Maximillae, et quia ibi coeperunt praedicare, et ibi vixerunt, ideo locum appellari Hierusalem. Et quia habitatores loci sunt, ideo ceteris se esse meliores adscribunt. Hos Apollonius superavit Ephesiorum episcopus.

Cap. XXVIII. Vicesima octava haeresis Artotyritas suos vocat, quibus hoc nomen oblatio dedit. Offerunt enim panem et caseum, dicentes a primis hominibus oblationes deo de fructibus terrae et ovium fuisse celebratas. Hos Pepuzianis iungit Epiphanius. Contra quos nullus dignatus est nec loqui.

Cap. XXIX. Vicesima nona haeresis Tessarescaedecatitae dicuntur eo quod quartadecima luna pascha celebrant, quilibet septimanae occurrerit dies, et si dies dominicus incurrerit, ipso die ieiunant et vigilant. Hoc tantum a nobis discrepant, nihil aliud. Hos sanctus Ioannes Constantinopolites episcopus tali ratione in multis civitatibus obtinuit. Abiit cum clero suo, et cum eis pascha celebravit, dicens, Sicut nos vobiscum celebravimus pascha, venite et vos nobiscum suscipite. A quibus cum hoc impetravit, coeperunt unum sapere et nobiscum celebrare diem. Probaverunt enim totam fidei regulam sic nos sicut se tenere, sic illos sicut nos credere.

Cap. XXX. Tricesima haeresis Alogiorum. Propterea sic vocantur, quia

cap. XIV. §. 2. Neque omittendus cl. Abbas de Longuerue in Dissertat. de Haeresi Montani §. VIII, p. 259. (Gall.)

verbum dei esse filium accipere nolunt, in tantum, ut evangelium sancti Ioannis dicant ipsius non esse; nec Apocalypsim accipiunt eiusdem Ioannis. Quid multa? Omnia nobiscum sapiunt, [1] verbum dei filium dei penitus quasi blasphemiam execrantur. Hos Philo episcopus saepe superavit.

Tricesima prima haeresis Adamianorum, qui ex Adam nomen acceperunt, cuius imitantur in paradiso nuditatem, qualis fuit ante peccatum. Unde et nuptias aversantur, quia nec prius quam dimissus esset de paradiso, cognovit uxorem. Credunt ergo quod nuptiae futurae non fuissent, si nemo peccasset. Nudi itaque mares feminaeque conveniunt, nudi lectiones audiunt, nudi orant, nudi celebrant sacramenta. Et ex hoc paradisum suam arbitrantur ecclesiam. Hos sanctus presbyter Polycarpus detexit, obtinuit, eliminavit. Cap. XXXI.

Tricesima et secunda haeresis Helcesceorum. Hos quidam Cap. XXXII.
[1] Helchi nomine pseudopropheta decepit, ex cuius genere duas mulieres tanquam deas ab eis perhibetur adoratas. Cetera Hebioneis similia tenere ab Epiphanio adseruntur. Hos Papias presbyter Achaiae obtinuit.

Tricesimum et tertium locum haeresis tenent Theodotiani, a Cap. XXXIII.
quodam [1] Theodoto instituti, hominem tantummodo Christum dei filium adserentes. Quod dicitur idem [2] Theodotus propterea docuisse, quia in persecutione lapsus isto modo se casus sui devitare putabat opprobrium, si non deum negasse, sed hominem videretur. Hos obtinuit Craton episcopus Syrorum.

Tricesimam quartam haeresem Melchisedechiani invenerunt. Cap. XXXIV.
Melchisedech, sacerdotem dei excelsi, non hominem fuisse, sed virtutem dei esse arbitrantur, illum locum sequentes apostoli ad [1] Hebraeos quo ait, *Sine patre, sine matre, sine genealogia.* His occurrit Dionysius Hierosolymorum episcopus, dicens hunc et patrem habuisse et matrem, et hoc ideo dixisse apostolum, quia et genealogia ipsius et materna paternave prosapia non haberetur in eo ordine in quo lex Hebraeorum adscripta est, cum deo utique placuerit generatio Hebraeorum.

Tricesima quinta haeresis sunt Bardesanitae, a quodam Barde- Cap. XXXV.

Cap. XXX. — 1. *Wesseling. Probabil. cap. 30. pag. 266 proposuit* nisi quod verbum dei cett. *Quod minime opus est.*

Cap. XXXII. — 1. *Cf. de hoc nomine I. B. Coteler. Eccl. Gr. Monum. tom. I, pag. 775.*

Cap. XXXIII. — 1. Theodotione *MS. Aug.* 2. Theodotion *MS. Aug.*

Cap. XXXIV. — 1. Hebr. VII, 3.

sane perversi. Qui [1]Bardesanes dicitur perfectus fuisse catholicus, sed postea in id per Valentini discipulum incurrisse ut malam diceret carnis humanae creaturam, animae bonam. Hunc in Cappadocia damnavit Theocritus episcopus, docens deum bonum utraque fecisse, utraque copulasse, et carnis humanae non naturam sed praevaricationem esse culpandam.

Cap. XXXVI. Haeresis tricesima et sexta [1]Noëtianorum est, qui dicunt [2]Christum eundem ipsum esse patrem et spiritum sanctum, non per substantiam, sicut nos, sed per personam, ut putative dicatur spiritus sanctus, non veraciter. Hic damnatus est a Tranquillo episcopo Chalcedoniorum Syriae. Ostendit enim patrem verum, filium verum, spiritum sanctum verum, unum quidem deum per unam substantiam, sed tres per distinctionem personas credi debere confirmans.

Cap. XXXVII. In tricesimam et septimam haeresim Valesii incurrunt, qui infelices et seipsos castrant et hospites suos. Hoc modo dicunt illud impleri, [1]*Qui se castraverunt propter regnum caelorum.* Alia quoque haeretica docere dicuntur, et turpia, sed quae illa sint nec ipse Epiphanius commemorat nec uspiam potui reperire. Hi a synodo sunt damnati Achaiae.

Cap. XXXVIII. Tricesima octava haeresis est Catharorum, qui seipsos isto nomine quasi propter munditiam superbissime appellarunt. Secundas nuptias non admittunt. Paenitentiam denegant, Novatum sectantes haereticum; unde etiam Novatiani appellantur. Contra hunc beatus Xystus martyr et episcopus, et venerabilis Cyprianus martyr Christi, tunc Carthaginiensis pontifex, scripsit contra Novatum librum de lapsis, quod possint per paenitentiam recuperare gratiam quam labendo perdiderant, quod Novatus adserebat fieri omnino non posse.

Cap. XXXIX. Tricesima et nona haeresis Angelicorum est. Hi Angelicos se vocari voluerunt. Dicunt enim angelos debere adorari et excoli animo, et ipsis preces effundi, ut [1]ipsi quem sciunt posse plus a se ipsi faciant votis hominum et petitionibus subvenire. Hos Epipha-

Cap. XXXV. — 1. Bardesanes *MS. Aug.* Bardesan *MS. Rem., et edd. Sirm. Galland.*

Cap. XXXVI. — 1. Anoetorum *MSS. Aug. et Rem.* 2. eundem esse Christum et spiritum sanctum, non per substantiam *MS. Aug.*

Cap. XXXVII. — 1. Matth. XIX, 11.

Cap. XXXIX. — 1. *Ita habent libri Rem. Aug. Lugdun., et editi. Dicit:* ut ipsi angeli deum, quem sciunt posse plus, a se ipsi faciant votis hominum subvenire.

nius iam omnino defecisse testatur, victos a Theophilo Apameo episcopo.

Quadragesimo loco apparuerunt apostolici, qui se hoc nomine Cap. XL.
adroganter appellari voluerunt eo quod in suam communionem non recipiunt utentes coniugibus et res proprias possidentes, quales habet catholica et monachos et clericos plurimos. Ideo ergo isti haeretici sunt, quia se ab ecclesia separantes nullam spem eos putant habere qui utuntur his rebus quibus ipsi carent. His in eo testimonio occurrit ecclesia, in quo dicit [1]apostolus, Etiamsi corpus meum non solum abstinentiis macerem, sed etiam tradam eum igni ut ardeat, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest.

In quadragesimam et primam haeresim Sabelliani a Sabellio Cap. XLI.
incurrerunt, ipsum sibi patrem, ipsum sibi filium, ipsum sibi sanctum spiritum confitentes. Hi sunt qui et Praxeani dicuntur, qui habuerunt inter initia Praxeam quendam doctorem. Dicuntur et Hermogeniani, quia Hermogenem habuerunt in Sabellii contubernio. His occurrit Dositheus episcopus Seleuciae, docens eum totam trinitatem negare, dum se aestimat unitatem defendere. Pater enim ingenitus, filius genitus, spiritus sanctus procedens ex patre, coaequalis per omnia patri et filio. Deitas enim sic recipit unitatem substantiae, ut distinctionem personae non perdat.

Quadragesimam et secundam haeresim Origeniani inchoave- Cap. XLII.
runt, a quodam [1]Origene, non illo qui fere omnibus notus est, sed alio Syro quodam sceleratissimo, de quo dicit Epiphanius quod tam turpia docuerit, ut nec debeant per scripturam ad nostros posteros destinari.

Quadragesimam et tertiam haeresim alii Origeniani continuo Cap. XLIII.
subsecuti sunt, ut dicit Epiphanius, qui et mortuorum resurrectionem negant, Christi autem creaturam esse sanctum spiritum dicunt, paradisum autem et caelos allegorice dicta firmantes. Hi duo Origenes [1]prava quaeque quae scripserunt haeretici et perversi doctores nostro Origeni catholico tractatori miscuerunt, ut adimpleretur quod dicitur a domino in evangeliis, [2]*Nonne bonum semen*

Cap. XL. — 1. I. Corinth. XIII, 3.

Cap. XLII. — 1. *Hunc scriptorem duos confingentem Origenes, hic et paulo post, acriter perstringit Huetius lib. I. Origenian. cap. I. §. VII, pag. 5., qui et animadvertit diserte negasse id Baronium, simulque causas cur duplex fingeretur Origenes acute pervestigasse ad ann. 256. §. XLVII. Post Huetium idem adnotarunt Cotelerius Monum. Eccl. Gr. tom. I, p. 778., et Fabric. Bibl. Gr. tom. V, pag. 213. not. a.* (Gall.)

Cap. XLIII. — 1. *Ita habet cod. ms. Dunensis.* prava quae scripta sunt. Haeretici *MS. Aug.* prava quaeque scripserunt. Haeretici *MS. Rem., et edd. Sirm. Galland.* 2. Matth. XIII. 27.

seminasti in agro tuo? unde ergo [3] haec zizania? Qui respondens ait, Inimicus homo haec fecit. Ideo enim Origenem legentes invenimus catholicum, et contra haereses dimicantem et vincentem, identidem legentes Origenem invenimus haereticum et adversa fidei adstruentem. Litterae verba tradunt et sensus. Si possent et facies loquentium demonstrare, errorem nullus poterat de persona doctoris incurrere. Nam et illud cavendum est, quod Ampullianus quidam haeresiarches Bithynius, qui docebat post Origenem ecclesiam dei. Hic incurrit talem haeresem, ut diceret omnes criminosos cum diabolo et daemoniis eousque in gehenna decoqui, usque quo puri redditi possint inde mundi et immaculati egredi, ad hoc quod antea fuerant alieni a culpa suo iterum creatori restitui. Hic dum argueretur ab universali ecclesia, coepit proferre libros Origenis, quos ipse vitiaverat, et dicere, Ecce quia Origenes ita sensit, et praecipue in quatuor [4] Περὶ Ἀρχῶν libris. Sed qui sani sensus est et [5] habet splendidos oculos, sic videt addita in Origenis opusculis mala ista atque cognoscit, sicut si in stragulo coccineo pannos albos aut cuiusque alterius coloris cernat adsutos. Quod ita esse sanctus martyr Pamphilus docet, qui antequam ad martyrii coronam adtingeret, inreprehensibiliter [6] cathedram episcopatus obtinuit, et sanam doctrinam dei populis ministravit. Hic edidit apologeticum, et omnia quae de Origene [7] catholico ignorantes mentiuntur, exclusit, ostendens ea quae reprehensibilia inveniuntur in eius opusculis Origenis non esse, sed eorum quos ipse superaverat, alia vero, quae tota perversa sunt, aliorum duorum haereticorum esse, qui Origenis nomen, non fidem nec conscientiam habuerunt.

Cap. LXIV. Quadragesima et quarta haeresis, a Paulo Samosateo inventa, Paulianum sibi populum fecit. Christum non semper fuisse, sed a Maria coepisse, nec amplius eum aliud quam hominem dicunt. Haec haeresis antea fuit Artemonis; quae cum defecisset, ab isto Paulo Samosateo restaurata est. Item contra hunc suscipiens ecclesia, licet post multos annos, dum defecisset cum adsertoribus prava defensio, a Photino nostro episcopo renovata iterum Photinianum populum pullulavit. Sive ergo Artemonianos audias, sive Paulianos, sive Photinianos, unum scias: sicut Donatistas et [1] Montenses et Parmenianos vocamus, Donatistas a Donato, [2] Montenses a montis latebra, Parmenianos a Parmeniano, qui per totam Africam libros contra nos conficiens et novos psalmos faciens circumibat, contra quem noster scripsit Optatus. Sed redeamus ad [3] Paulianos. Omnibus notum est nos haereticos venientes non rebaptizare, sed manum reconciliationis accedere, et ita divino populo tradere sociandos. De Paulianis autem sancta synodus Nicaena hoc constituit, ut prorsus baptizentur, et ita demum catholico populo socientur. Unde ego credo regulam eos baptismatis integram non tenere: et ideo hoc decretum a Christi pontificibus constitutum.

Quadragesima et quinta haeresis Photinianorum est a Photino, quem sic dixi nostrum episcopum fuisse, sicut fuit noster Iudas Scariotes apostolus. Hic suum populum fecit. Hominem quidem purum fuisse Christum docebat, et a Maria coepisse cum Paulo Samosateo sentiebat, sed spiritum sanctum semper fuisse memorabat, hoc solum quadragesimae quartae haeresi dissimilis, quod populum a se perversum suo nomine nuncupavit. Cap. XLV.

Quadragesima et sexta haeresis a Mane inchoata Manichaeorum contubernium fecit. Hic Manes, cum esset civis Persa, et in Perside docens se apostolum dei diceret, etiam ad Graeciam devolutus est. Quem Graeci discipuli eius, devitantes nomen insaniae, [1] Mannicheum vocari decreverunt, id est quasi manna fundentem. Iste duo principia inter se diversa et adversa eademque aeterna et coaeterna, hoc est semper fuisse, composuit, duasque naturas atque substantias, boni scilicet et mali, sequens alios antiquos haereticos opinatus est. Quorum inter se pugnam et commixtionem, et boni a malo purgationem, et boni quod purgari non potuit cum malo in aeternum damnationem, secundum sua dogmata adseverantes multa fabulantur, quae cuncta intexere nimis longum est. Dicunt animas bonas et eiusdem cuius est deus esse naturae. Proinde mundum a natura boni, hoc est a natura dei factum confitentur quidem, sed de commixtione boni et mali, quae facta est quando inter se utraque natura pugnavit. Ipsam vero boni a malo purgationem ac liberationem non solum per totum mundum et de omnibus eius elementis virtutem dei facere dicunt, verum etiam electos suos per alimenta quae sumunt. Et eis quippe alimentis, sicut Cap. XLVI.

3. habet haec zizania *MS. Aug.* 4. periarchon *edd. Sirm. Galland.* 5. habet mentis splendidos oculos *MS. Aug.* 6. *Episcopum fuisse Pamphilum martyrem perperam tradit auctor.* (Gall.) 7. catholico *MS. Aug.* catholici *MS. Rem., et edd. Sirm. Galland.*

Cap. XLIV. — 1. Monteses *MSS. Aug. Rem., et edd. Sirm. Galland.* 2. Monteses *MSS. Aug. Rem., et edd. Sirm. Galland.*

3. Paullinianos *MS. Aug. Sed rectius utique, a Paullo scilicet Samosateno,* Paullianos, *ut et Augustinus lib. de Haeresibus ad Quodvultdeum: ex quo libro hanc suarum haereseon enarrationem prope ad verbum exscripsit auctor Praedestinati.* (Galland.)

Cap. XLVI. — 1. Mannicheum *rescripsit Fabricius Bibl. Gr. tom. I, p.* 171. *not.* ** *Cf. Augustin. et Haeres. cap.* 46. Manichaeum *MSS. Aug. Rem., et edd. Sirm. Galland.*

universo mundo, dei substantiam perhibent esse commixtam: quam purgari putant in electis suis eo genere vitae quo vivunt electi Manichaeorum, velut sanctius et excellentius auditoribus suis. Nam his duabus professionibus, hoc est electorum et auditorum, ecclesiam suam constare voluerunt. In ceteris autem hominibus, etiam in ipsis auditoribus suis, hanc partem bonae divinaeque substantiae, [2]quae mixta et colligata in escis et potibus detinetur, maximeque in eis qui generant filios, arctius et inquinatius conligari putant. Quicquid vero undique purgatur luminis, per quasdam naves, quas esse lunam et solem volunt, regno dei tanquam propriis sedibus reddi. Quas naves de substantia dei pura perhibent fabricatas, lucemque istam corpoream, animantium mortalium oculis adiacentem, dei dicunt esse naturam. Quinque enim elementa, quae genuerunt principes proprios, genti tribuunt tenebrarum eaque elementa his nominibus nuncupant, fumum, tenebras, ignem, aquam, ventum. In fumo nata animalia bipedia, unde homines ducere originem censent; in tenebris repentia, in igni quadrupedia, in aquis natatilia, in vento volatilia. His quinque elementis malis debellandis alia quinque elementa de regno et substantia dei missa esse dicunt, et in illa pugna fuisse permixta, fumo aërem, tenebris lucem, igni malo ignem bonum, aquae malae aquam bonam, vento malo ventum bonum. Naves autem illas, id est duo caeli luminaria, ita distinguunt, ut lunam dicant factam ex bona aqua, solem vero ex bono igni. Esse autem in eis navibus sanctas virtutes, quae se in masculos transfigurant, ut iniciant feminas gentis adversae, et per hanc inlecebram commota eorum concupiscentia fugiat de illis lumen quod membris suis permixtum tenebant, et purgandum suscipiatur ab angelis lucis, purgatumque in illis navibus imponatur ad regna propria reportandum. Qua occasione coguntur electi eorum velut eucharistiam conspersam cum semine humano sumere, ut etiam inde, sicut de aliis cibis quos accipiunt, substantia illa divina purgetur. Sed hoc se dum facere negant, detecti sunt. Nam et apud ecclesiam Carthaginensem ita sunt manifestati. Denique in conventu episcoporum coram omni populo confessa est puella, nondum annorum duodecim, istam nefariam turpitudinem, et [3]multa prodidit, seipsam adserens ob hoc [4]scelestum sacramentum eorum vim esse perpessam. Cui cum primo non crederetur uni puellae et soli, plurimas nominavit huius facinoris conscias, quas solatio Ursi tribuni, qui tunc domui

2. quae maxime colligata *MS. Aug.* 3. *Ita ed. Galland. At Sirmondus ediderat* multas. 4. scelesto sacramento *MS. Aug.*

regiae praefuit, de diversis domibus, ubi latebra fovebantur, eiectas a clericis ad ecclesiam restitutam adductas id ipsum propter hoc ipsum passas vix et compulsas constat esse confessas. Tunc totum illud turpissimum scelus, ubi ad excipiendum et commiscendum concumbentium semen farina substernitur, profertur in medium; et, quod cum infinito rubore dicitur et auditur, recenti tempore nonnulli eorum ad ecclesiam adducti sunt, sicut gesta episcopalia ibidem confecta testantur. Tria ergo genera eorum sunt, Catharistae, [5]Mattarii, et Manichaei. Omnes tamen has tres formas ab uno magistro, ipso scelerato Mane, constat esse conscriptas. Omnes denique Manichaeum legunt, et omnes libri eius sunt eis sine dubitatione communes. In quibus libris agitur, ut per concupiscentiam dissolvatur utriusque sexus princeps tenebrarum, et fugiat ab eis liberata divina substantia, quam in hominis semine teneri existimant inquinatam; unde etiam Catharistae appellantur, quasi purgatores. Qui cum carnes non comedant, tam polluti sunt, ut cum omnibus suis etiam humanum semen adsumant, cum nec ova ipsa accipiant; aiunt enim, Et ipsa dum franguntur expirant. Sed nec alimonia lactis utuntur; non quia putent divinae substantiae nihil ibi esse permixtum, sed quia sibi error ipse non constat. Nam et vinum non bibunt, dicentes fel esse principis tenebrarum, et tamen uvas comedunt, cum de musto nec digitum intinctum adsumant. Animas auditorum suorum in electos revolvi arbitrantur: ceteras autem animas, quae eorum non sunt auditorum, in pecora redire adserunt, et in omnia quae radicibus fixa sunt atque aluntur in terra. Herbas enim, et arbores, [6]ita in eis vitam esse putant, ut sentire ea cum laeduntur aestiment, et dolere. Unde et agriculturam, quae omnium artium est innocentior, tanquam plurimorum homicidiorum ream dementes accusant, et praecipue cum agrum ab spinis viderint repurgari suisque auditoribus ideo arbitrantur ignosci, quia praebent inde alimenta electis suis, ut divina illa substantia in eorum ventre purgata impetret eis veniam, quorum traditur oblatione purganda. Itaque ipsi electi nihil in agris operantes, nec poma carpentes nec folia ulla vellentes, expectant haec afferri usibus suis ab auditoribus suis, viventes tot et tantis secundum suam vanitatem homicidiis alienis. Monent etiam eosdem au-

5. Mattari *MSS. Aug. Rem. Cf. Augustinus.* Macarii *ed. Sirm.* Macharii *ed. Galland.* 6. *Structurae neglegentiam et demonstrat et illustrat Augustinus:* Herbas enim atque arbores sic putant vivere, ut vitam, quae illis inest, et sentire credant et dolere cum laeduntur, nec aliquid inde sine cruciatu eorum quemquam posse vellere aut carpere.

ditores suos, ut si vescuntur carnibus, animalia non occidant, ne offendant principes tenebrarum in caelestibus conligatos, a quibus omnem carnem dicunt originem [7] ducere, et sic utantur coniugibus ut conceptum generationemque devitent, ne divina substantia, quae in eos per alimenta ingreditur, vinculis carneis ligetur in [8] prole. Sic quippe in omnem carnem, id est per escas et potus, venire animas credunt. Unde et nuptias sine dubitatione condemnant, et quantum in ipsis est prohibent, quando generare prohibent, propter quod sunt copulanda coniugia. Adam et Evam ex principibus fumi adserunt natos, quorum pater aiunt nomine Saclas. Quem sociorum suorum fetus omnium adserunt devorasse, et quicquid inde commixtum divinae substantiae ceperat, cum uxore concumbens in carne prolis tamquam tenacissimo vinculo conligasse. Christum autem fuisse adfirmant quem dicit nostra scriptura serpentem; a quo inluminatos adserunt eorum adspectus, ut bonum malumque dinoscerent, eumque Christum novissimis temporibus advenisse, ad animas, non ad corpora liberanda. Nec fuisse in carne vera, sed simulatam speciem carnis ludificandis humanis sensibus praebuisse, ubi non solum mortem, verum etiam resurrectionem similiter mentiretur. Deum, qui legem per Moysen dedit, et in Hebraeis prophetis locutus est, non esse deum verum, sed unum ex principibus tenebrarum adfirmant. Ipsiusque testamenti novi scripturas tamquam falsatas ita legunt, ut quod volunt inde accipiant, quod nolunt reiiciant; eisque tamquam totum verum habentes nonnullas apocryphas anteponunt. Promissionem domini nostri Iesu Christi de paraclito in suo haeresiarche Manichaeo dicunt esse completam. Unde se ipse in suis litteris Iesu Christi apostolum dicit, eo quod Iesus Christus se eum missurum esse promiserit: et ideo eius apostolus, quia in eo missus sit spiritus sanctus. Propter quod etiam ipse Manichaeus duodecim discipulos habuit, instar apostolici numeri, quem numerum Manichaei hodieque custodiunt. Nam et ex electis suis habent duodecim quos appellant magistros, et tertium decimum principem ipsorum, episcopos autem LXXII qui ordinantur a magistris, et presbyteros, qui ordinantur ab episcopis, numeri indefiniti. Habent etiam episcopi diaconos. Iam ceteri tantummodo electi vocantur. Sed mittuntur etiam ipsi, qui videntur idonei, ad hunc errorem, vel ubi est augmentandum, vel ubi non est seminandum. Baptismum in aqua nihil cuiquam perhibent salutis adferre; nec quemquam eorum quos decipiunt baptizandos putant. Orationes faciunt ad solem per diem, quaqua versum circuit: ad lunam per noctem, si apparet; si autem non apparet, ad aquiloniam partem, qua sol cum occiderit ad orientem revertitur. Stant orantes. Peccatorum autem originem non libero arbitrio voluntatis, sed substantiae tribuunt gentis adversae, quam dogmatizant esse hominibus mixtam. Omnem vero carnem non divinitatis, sed malae mentis adserunt esse opificium, quae contrario deo coaeterna est. Carnalem concupiscentiam, qua caro concupiscit adversus spiritum, substantiam volunt esse contrariam, sic nobis adhaerentem, ut quando liberamur atque purgamur, iterum reparetur, et in sua natura etiam ipsa immortaliter vivat. In uno homine duas dicunt animas esse, et duas mentes, easque per naturam contrarias, bonas et malas, easque dicunt inter se habere conflictum. Finito autem isto saeculo, post conflagrationem mundi, istam substantiam mali in globo quodam dicunt tamquam in carcere esse victuram. Cui globo adfirmant accessurum et semper adhaesurum [9] quasi coopertorium atque tectorium ex animabus natura quidem bonis, sed tamen quae non potuerint a naturae malae contagione mundari.

7. ducere, et sic utantur *MS. Aug.* ducere. Et sic utuntur *edd. Sirm. et Galland.* 8. prolem *MS. Aug.*

Quadragesimus septimus haereticus Hieraca Hieracitas instituit. Hi resurrectionem carnis negant. [1] Monachos tantum et monachas, et eos qui coniugia non habent, in communionem recipiunt. Ad regnum caelorum non pertinere parvulos dicunt, quia non sunt eis merita ulla certaminis quo vitia superantur. Contra hunc suscepit sanctus Aphrodisius Hellesponti episcopus, adserens resurrectionem carnis et novo et veteri testamento esse firmatam. Infantes autem iam homines esse: et sicut si quis eos occidat, homicidae suscipit crimen, sic qui eos baptismate consecraverit, mercedem sibi de hominis salute adquirit. Communionem nulli negandam nisi his qui praetermissis coniugibus propriis alienas requirunt. Cap. XLVII.

Quadragesima octava haeresis est Meletianorum, a Meletio quodam. Nolentes orare cum his qui in persecutione ceciderant, schisma fecerunt. Quibus restitit sanctus Basilius episcopus Cappadociae, dicens maiorem spei et fidei caritatem, quae omnia tolerat, et manum lapsis magis porrigendam. Hortatur etiam desperantes recuperatione provocandos ut redeant; si quidem etiam [1] angelis in caelo Cap. XLVIII.

9. et quasi *MSS. Aug. Rem., et edd. Sirm. Gall. Cf. Augustinus.*
Cap. XLVII. — 1. Monachos autem tantum *MS. Aug.*
Cap. XLVIII. — 1. Luc. XV, 10.

gaudium faciat unus paenitens quam nonaginta novem qui non peccaverunt.

Cap. XLIX. Quadragesimus et nonus haeresiarches [1]Arius ortus est. Hic populos [2]Arianos instituit, qui patrem et filium et spiritum sanctum nolunt esse unius eiusdemque substantiae, sed esse filium creaturam, spiritum vero sanctum creaturam creaturae, hoc est ab ipso filio creatum volunt. [3]In eo autem quod Christum sine anima carnem suscepisse arbitratur, Epiphanius prodidit. Et ideo patrem maiorem filii sic dicit, quasi creatorem, et filium maiorem spiritu sancto, quasi creatorem eius. Nostros, id est catholicos, ad se venientes rebaptizant: utrum hoc etiam aliis, id est non catholicis, faciant, nusquam legitur. Primus contra hos suscepit sanctus Hesiodus episcopus Corinthiorum, vir qui etiam mortuos suscitasse adseritur. Unde factum est ut plus sanctitatem quam disputationem adtendentes homines [4]Arium execrarentur. Siquidem eius orationibus adseritur ipse [5]Arius in secessum sedens universa simul interanea cum stercoribus profudisse. Iam contra sectam eius tam orientales quam etiam occidentales episcopi scripserunt. Quibus cum per singula capita dogmatum suorum adserunt blasphemantem.

Cap. L. Quinquagesimos [1]Vadianos memorat Epiphanius, non quidem haereticos, sed schismaticos. Quos alii Anthropomorphitas vocant, quoniam deum sibi fingunt cogitatione carnali in similitudine imaginis corruptibilis hominis, dicentes, [2]*Oculi domini super iustos.* [3]*Caelos opera digitorum dei*; et, [4]*Deus sedet super sedem sanctam suam*; et, [5]*Deus stetit in synagoga deorum*, et cetera quae possunt de visibili cogitari. Quia ergo in nullo alio errant, [6]mitius in eos agens Epiphanius noluit haereticos nominare, dans veniam rusticitati. Quod autem nobis non communicant, divitias habere nostros episcopos clamant, quas Christus etiam laïcos contemnere iubet. Pascha cum Iudaeis celebrant. Egit contra hos Zenon Syrorum episcopus.

Cap. LI. Quinquagesima prima haeresis Eunomianorum, ab Eunomio. Hi serpentis antiqui spiritu pleni non solum minorem filium, sed nec similis essentiae esse filium adseverant. Egit contra hos Ammonius presbyter.

Cap. XLIX. — 1. Arrius *edd. Sirm. Galland.* 2. Arrianos *edd. Sirm. Galland. Ita omnes libr.* 3. In eo, *h. e. in spiritu sancto.* 4. Arrium *edd. Sirm. Galland.* 5. Arrius *edd. Sirm. Galland.*

Cap. L. — 1. Vadianos *ego, ex Augustino.* Valdianos *MSS. Aug. Rem. Dunens.* Audianos *edd. Sirm. Gall.* 2. Psalm. XXXIII, 16. 3. Psalm. VIII, 4. 4. Psalm. XLVI, 9. 5. Psalm. LXXXI, 1. 6. mitius in eos *MS. Aug.* mitius eos *edd. Sirm. Gall.*

Quinquagesima secunda haeresis Macedonianorum, a Macedonio. Hos Pneumatomachos appellant per orientem nostri, eo quod de spiritu sancto litigent. Nam de patre et filio recte sentiunt, spiritum vero sanctum nolunt credere deum, creaturam eum dicentes. [1]Philaster scribit Macedonium spiritum sanctum deitatem patris et filii dicere. Quo dicto [2]videntur proprietatem suam sancto spiritui denegare. [3]Egit contra hos synodus Nicaena. Cap. LII.

Quinquagesima tertia haeresis Aërianorum, ab Aërio quodam: qui cum esset presbyter, doluisse fertur quod non esset episcopus ordinatus. Coepit docere non debere pro dormientibus offerri, nec statuta celebranda esse ieiunia, sed cum quisque voluerit ieiunandum, ne videatur esse sub lege. Presbyterum ab episcopo nulla differentia debere discerni, et non admitti ad communionem suam nisi a coniugio abstinentes. Cap. LIII.

Quinquagesima et quarta haeresis Aëtiana, ab Aëtio vocata. Hi cum Eunomio dissimilem per omnia patri filium [1]confitentur, et dicunt, quicumque nostrae fidei consentiunt, sciant sibi [2]nulla obesse peccata, quaecumque ab eis fuerint perpetrata. Contra hos synodus XX episcoporum egit in Achaia. Cap. LIV.

Quinquagesima et quinta haeresis Apollinaristarum est, ab Apollinare inchoata. Negant hominem perfectum in Christo, sed adsumptionem carnis ita factam, ut intus in homine pro anima divinitas esset. Carnem autem et verbum unius eiusdemque voluit docere substantiae. Contentiosissime adserentes [1]*Verbum caro factum est*, volunt docere aliquid de verbo in carnem conversum. Insuper etiam de Mariae carne nihil esse susceptum in incarnatione domini nostri Iesu Christi confirmant. Egit contra hunc synodus in Antiochia. Cap. LV.

In quinquagesima sexta haeresi Antidicomaritae appellati sunt haeretici, qui Mariae virginitati usque adeo contradicunt ut adfirment eam post Christum natum viro fuisse commixtam. Egit contra hos Theodotus Cyprius episcopus. Cap. LVI.

Quinquagesimam et septimam haeresem Messalianorum invenimus. Quod nomen ex lingua Syra est, Graece autem dicuntur Euchitae, ab orando sic appellati. [1]Non psallunt, iugiter orant. Cap. LVII.

Cap. LII. — 1. *Immo Augustinus de Haeresibus cap.* 52. 2. videntur *Cotelerius Monum. Eccl. Gr. tom. I. p.* 783. videtur *edd. Sirm. Galland.* 3. *Verba* Egit contra hos synodus Nicaena, *quae absunt ab edd. Sirm. Galland., adieci ex MS. Aug.*

Cap. LIV. — 1. confitentes dicunt *MS. Aug.* 2. nulla posse obesse *MS. Aug.*

Cap. LV. — 1. Ioh. I, 14.

Cap. LVII. — 1. Nam *rescribit I. B. Cotelerius Monum. Eccl. Gr. I, p.* 784.

Sed quia hoc solum faciunt, non habentes caritatem nec alloquii nec humanitatis inter haereticos sunt a sancta synodo confutati. Condemnant etiam eos monachos qui aliud praeter legendi orandique opera aliquid fuerint operati vel artis vel agriculturae. Usque ad istos Epiphanius pervenit, et siluit. Credo eum usque ad id temporis vixisse. Praeterita enim et praesentia indicare humana curiositas potest, deus autem solus potest futura praedicere. Verum quia [2]Philaster in suis et ipse libris, quibus diversorum retexit historias, etiam haereses quae ortae fuerint ceteris quibusque temporibus, ex eius nunc libris discerpendo solas haereses in medium exhibemus. Egit contra hos Ephrem presbyter Syrorum.

Cap. LVIII. Quinquagesimam et octavam haeresem Metangismonitae inchoaverunt. Ἀγγεῖον Graeco sermone vas dicitur: μεταγγισμὸς autem vas intra vas advertitur. Ex isto ergo articulo hoc sibi nomen adsumunt, dicentes, Sic est filius in patre, quomodo vas minus intra vas maius. Quos ideo repudiat ecclesia, quia de incorporeo carnaliter sentiunt, et de incomprehensibili [1]liniatis agunt, et de aequalitate divinitatis gradus statuunt. Egit contra hoc Diodorus episcopus Nicomediae.

Cap. LIX. In quinquagesima et nona haeresi Seleuciani sunt, orti a Seleuco, qui elementorum materiam, de qua factus est mundus, non a deo factam dicunt, sed deo coaeternam, nec animam deo tribuunt creatori, sed creatores esse animarum angelos volunt de igni et de spiritu. Malum autem adserunt esse aliquando a deo, aliquando a materia. Negant salvatorem in carne sedere ad dexteram patris, sed ea se exuisse perhibent, eamque in sole posuisse, accipientes occasionem de psalmo, ubi legitur, [1]*In sole posuit tabernaculum suum.* Negant visibilem paradisum; baptismum in aqua non accipiunt; resurrectionem non credunt futuram, sed cotidie adserunt in generatione filiorum. Hos non admittit disciplina fidei nostrae nobiscum disceptationem adsumere, sed pro definitionibus suis eos praecepit anathemati mancipari.

Cap. LX. Sexagesimam haeresim [1]Proclinianistae a Proclino fecerunt. Dicunt isti, dei filium sic paruisse in terris, sicut Raphaëlem angelum, aut Gabrielem, non carne adsumpta, sed visa. Sic se miscent populo dei, ut non intelligantur. Denique quia nullum alium errorem patiuntur, communicant nobiscum: et hoc est quod peius est,

2. *Immo Augustinus.*
Cap. LVIII. — 1. limitatis *MS. Aug.*
Cap. LIX. — 1. Psalm. XVIII, 6.
Cap. LX. — 1. Proclianitae (*vel* Proclianistae) a Proclo *qui rescriberent non defuerunt. Cf. August. de Haeres. cap. 60. Philast. cap. 56.*

quia quoscumque simplices invenerint, ita eos faciunt sentire et credere. Hoc scelus valde inimicum salutis nostrae ita adstruunt: Ergo deus illas sordes habuit sustinere, quas naturalis conceptio partus et parientis infligit? habuitque dei filius habere alvum degesta sua abluentem, humorem de naribus, salivam ex ore, sordem in aure, in ventre stercora, putorem in exhalatione? et his similia, quae insania mentis excogitat. His Tertullianus vehementer occurrit, ostendens dei filium impassibilem esse, et ista divinitati non iniuriam, sed laudem adferre. Sicut rex, qui volens anulum aureum cum gemma de cloaca levare, induit se servilem tunicam, et sic descendit ad cloacam, ut stercoreas iniurias tunica illa suscipiat, et mittens manum et anulum aureum cum gemma eripiens aqua abluit, et digito suo regali induit, posteaquam inde ascenderit: ita procul dubio dei filius formam servi suscipiens venit non solum ad inferos caelorum, ubi nos sumus, qui videmur vivere in mundo, sed etiam ad inferos inferiores, qui tanto a nobis sunt profundius, quanto nos sumus caelo, et ut inde humanum genus eriperet, cunctarum sordium, non suarum, sed nostrarum, est squalorem perpessus. Pro viventibus sic vixit sicut nos qui vivimus, nihil aliud distans nisi hoc quod immaculatam vitam exercuit, habens intra se deum: pro mortuis sic mortuus, nihil distans nisi hoc, quod tertia die resurrexit a mortuis, et quod propterea sic descendit, ut sanctos inde erueret et mortis principem religaret. Quod autem anulum aureum cum gemma posuit, hoc in sequenti lectione edocuit, quod anulum corpus posuerit, gemmam vero inclusam esse animam declaravit. Hunc ergo anulum de stercoribus antiquis et de cloaca huius mundi Christus elevans ac baptismatis unda perfundens, ab omni squalore abluens, in suis fecit sanctis manibus radiare. Siquidem ita legitur: [2]*Iustorum autem animae in manu dei sunt;* et iterum: [3]*Pone me sicut anulum in manu tua;* et: [4]*In manus tuas commendo spiritum meum:* et infinita sunt his similia in sacris apicibus, quae nos causa brevitatis omittentes ad sexagesimam et primam haeresem accedamus.

Sexagesimam et primam haeresim Patriciani fecerunt, a Patricio sumentes exordium. Hi substantiam carnis humanae non a deo, sed a diabolo conditam dicunt: eamque sic detestantur, ut hunc dicant esse perfectum qui se potuerit constanter occidere. Ex his sunt aliquanti qui etiam rogant eos quos invenerint ignotos ut ab eis occidantur. Haec insania in partibus Numidiae superioris et Cap. LXI.

2. Sap. III, 1. 3. Cant. VIII, 6. 4. Psalm XXX, 6.

Mauritaniae coepit olim. Hos miseri Donatistae postea secuti coeperunt se montis praecipitio quasi futuri martyres tradere, ut qui vitam aeternam catholicae fidei derelinquunt, [1]biothanati aeternam mortem inveniant. Contra hos Optatus legitur egisse.

Cap. LXII. Sexagesima secunda haeresis Ascitarum est. Ascitae ergo ab utre appellantur. Ἀσκὸς enim Graece uter dicitur. Isti cum in trinitate nihil mali habeant, utrem tamen ingentem iuxta altare ponunt umque vacuum inflant et linteaminibus velant et adorant, [1]quia confectum cruoris domini ibi adiiciunt, illud dicentes evangelicum, [2]*Vinum novum in utres novos adiiciunt, et utraque conservantur.*

Cap. LXIII. Sexagesima tertia haeresis est Passalorynchitae. Omnes, quando ad ecclesiam suam conveniunt, tanto silentio student, ut et naribus et labiis suis digitum adponant, ne vel ipsam taciturnitatem flatibus laedant. Cur autem per palum digitum significare maluerint, a quibus hoc nomen compositum est, nescio, cum Graece πάσσαλος palus dicatur, et digitus δάκτυλος, et ῥύγχος nasus. Melius autem mihi videtur, si Dactylorynchitae vocitentur. Invenit sibi diabolus in lege dei quos faceret Pythagoras, illud observantes apostoli: [1]*Orabo spiritu, orabo et mente: psalmum dicam spiritu, psalmum dicam et mente.* Docent ergo homines foras ecclesiam quid dicant in cordibus suis intra ecclesiam positi. Quasi non idem apostolus dixerit, [2]*Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Vanum dico ego eum laborem arripere qui dignatur talibus respondendo tempus consumere, iustumque iudico ut tacentes tacendo vincamus.

Cap. LXIV. Sexagesima quarta haeresis Aquariorum, qui ex hoc appellati sunt Aquarii quod aquam offerunt in poculo sacramenti. Dicunt enim vinum ebrietatis esse rem, per quam homicidia et fornicationes et cetera scelera perpetrantur, cum constet omnia excedentia modum crimen facere et vitium procreare. Non ergo vini haustu, sed nimietate crimina committuntur. Quid est enim quod nimis sumptum non culpam incurrat? Bibatur nimis aqua, videamus si non laedat, comedatur nimis panis, videamus si non crapulam faciat. Optimum ergo in rebus omnibus modum tenentes etiam hos anathematizamus, cur cruorem Christi a fonte separantes praeiudicio fornicatorum et homicidarum regulam a Christo fundatam audacter [1]infringant.

Cap. LXI. — 1. viothanati *edd. Sirm. Galland.*
Cap. LXII. — 1. *Fortasse rescribendum est* quasi confertum *cett, recisis iis quae sequuntur verbis* ibi adiiciunt. 2. Matth. IX, 17.
Cap. LXIII. — 1. I. Corinth. XIV, 15. 2. Rom. X. 10.
Cap. LXIV. — 1. infringunt *MS. Aug.*

Cap. LXV. Sexagesima quinta haeresis [1]Coluthianorum a quodam Colutho emersit. Hi dicunt deum creasse mala et bona, secundum litteram sentientes quod dicitur, [2]*Ego deus creans mala et faciens bona;* cum deus hoc per prophetam promiserit, quod faceret eos sine gladio hostium vivere, et faceret terram dare germen suum, abundantiamque omnium frugum, si eius mandata servassent, si vero praevaricatores essent, gladium et famem paterentur, et his dictis adiunxerit, *Ego deus creans mala, et faciens bona,* illi hoc ad substantiam ab specie transferentes malorum deum adserunt creatorem. Cum creatura nulla sit mala, possunt, ut video, deum blasphemare perversum, quia dicit ad populum, [3]*Si ambulaveritis recti, et ego vobiscum ambulabo rectus: si autem ambulaveritis perversi, et ego incedam vobiscum perversus.*

Cap. LXVI. Sexagesima sexta haeresis Florianorum, a Floriano, qui dicit malas animas et bonas a deo creari. Ideo, inquit, qui malitiosi sunt, mali sunt et non mutantur, et boni simpliciter viventes non in audaciam iniquorum hominum protrahuntur. Quod dictum a Theodoro breviter vincitur ita: Iudas bonus fuit, et factus est traditor. Ipso tempore quo meretrix pessima lacrymis rigabat pedes eius misericordiam quaerens, si animam malam habuit mulier, quare in meretricio crimine non eo tempore perduravit? Constat ergo animas bonas a deo conditas; quibus per naturam hoc inesse creator indulsit, ut cum sint bonae, non solum actu suo meliorentur, sed etiam in ipsa possint malignitate converti, dum illud diligentia invenit, hoc incurrit negligentia.

Cap. LXVII. Sexagesima et septima haeresis est Satannianorum, a Satannio. Hi dicunt post resurrectionem mortuorum in eodem statu, in quo nunc sumus, nos esse mansuros, neque ita esse mutandos, ut sit caelum novum et terra nova, sicut sancta [1]scriptura promittit. Contra hos utriusque testamenti scripta luctantur.

Cap. LXVIII. Sexagesima et octava haeresis est Gymnopodarum. Hi nudis pedibus semper ambulant, eo quod dixerit dominus ad Moysem, [1]*Solve calceamentum de pedibus tuis;* et quod sanctus [2]Esaias legitur nudis pedibus ambulasse. Ideo hi schisma faciunt, quoniam calceatos condemnant.

Cap. LXIX. In sexagesimam et nonam haeresem Donatistae a Donato exorti sunt, qui propter ordinatum contra suam voluntatem Caecilianum, ecclesiae Carthaginiensis episcopum, schisma fecerunt, obii-

Cap. LXV. — 1. Colutanorum a quodam Coluthano *MS. Aug.* 2. Esaias XLV, 7. 3. Levit. XXVI, 23.
Cap. LXVII. — 1. II Petr. III, 13.
Cap. LXVIII. — 1. Exod. III, 5. 2. Esai. XX, 2.

cientes ei crimina non probata, et maxime quod a traditoribus divinarum scripturarum fuerit ordinatus. At ubi hinc mentiri convicti sunt, schisma in haeresim converterunt. Quasi etiam si vera fuissent crimina in Caeciliano, statum suum de toto orbe terrarum ecclesia amittere potuisset propter unius hominis culpam, seu veram, seu quod magis apparuit indicibus, falsam, et in parte Africana solus Donatus potuerit statum ecclesiae conservare, de toto autem orbe terrarum sit deletus sanctorum apostolorum labor et passio martyrum. Immo ipse salvatoris nostri cruor ad conservandum coetum catholicae fidei defecit, quem solus Donatus cum aliquantis [1]asellionibus Byzacenis obtinuit. Et ideo ausi sunt rebaptizare catholicos. In quo opere et praesumptores se et damnabiles comprobarunt, cum ecclesiae universali sciant placuisse nec in ipsis haereticis baptismatis violare virtutem. Huius haeresis principem legimus Donatum, qui de Numidia veniens Carthaginem, et contra Caecilianum Christi dividens plebem, adiungens sibi eiusdem factionis episcopos, [2]Maiorinum nomine in sua parte apud Carthaginem ordinavit episcopum. Cui Maiorino Donatus alius in eadem divisione successit, qui eloquentia sua sic confirmavit hanc haeresim, ut multi existiment de ipso potius Donatistas initium haereseos adsumpsisse. Extant hodie scripta eius, ubi [3]probatur in trinitate contra fidem catholicam suscepisse. Et quamvis unius substantiae dicat in trinitate deum patrem, tamen maiorem filio, filium maiorem spiritu sancto confirmare tentavit. Sed in hunc errorem ideo nullus de populo eius adtendit, quia alia erat intentio inter partes. Hi haeretici in partibus Italiae [4]Montenses appellantur, in interiore Africa Parmeniani, in Carthaginiensi Donatistae. In utriusque Numidiae partibus habent veluti monachos, quos Circumcelliones vocamus, agrestes et audacissimos daemonum famulos, qui non solum in alios acriter saeviunt, verum etiam sibi ipsis miseri omnino non parcunt. Nam per mortes varias, maximeque praecipitiorum et aquarum et ignium, sese interficere consuerunt, et ad hunc exitum ex utroque sexu quantos potuerint seducunt. Aliquando etiam quos invenerint rogant, ut ab eis occidantur, mortem nisi fecerint comminantes. Quod verum est, multis Donatistarum displicent tales, sed hoc verbo, non opere. Nam si vere displicerent, utique talibus non communicarent, qui per totum orbem ecclesiis unius Caeciliani crimen impingunt. Nam et inter se frequenter habuere

Cap. LXIX. — 1. *Quod Byzacenis ararent asini. Testis Plinius lib. XVII, cap. 5. (Galland.)* 2. Marinum *MS. Aug. Ita infra quoque.* 3. probatur integritatem *(id est fortasse* defensionem, *inquit Gallandius)* eius contra *MS. Aug.* 4. Monteses *edd. Sirm. Gall., consentientibus vett. libris. Cf. supra cap.* 44.

discidia. Denique apud Carthaginem, temporibus Heracliani comitis, cum Maximianus contra Primianum ab eiusdem erroris centum ferme episcopis ordinatus a reliquis trecentis decem episcopis, qui ordinationi eius crimina impingebant, fuisset damnatus, docuit populum qui eum sequebatur etiam extra ecclesiam dari posse baptismum Christi. Denique, quicumque aut a Primiano ad Maximianum abiit, aut a Maximiano ad Primianum, non est iterum baptizatus ab eo qui contra voluntatem eorum ordinatus est. Comprobantur ab eo quem utique damnaverunt: non abiiciunt, non renuunt, non mutant baptismatis sacramentum, et seu a Primiano, sive a Maximiano quis aut baptizetur aut clericus ordinetur, quasi ab uno factum sit, non a duobus contrariis, in ea dignitate, qua ab uno venerit quis ad alterum, perseverat. Non mutatur baptisma, nec dignitas tollitur; quia non de baptismatis altercatione, sed de ordinationis contentione facta divisio comprobatur. De Caeciliani enim ordinatione dissentire coeperunt, non de baptismatis aut fidei transgressione sese ab ecclesia absciderunt.

Septuagesimam haeresim Priscillianorum apud Hispanos Priscillianus legitur inchoasse. Hi animas divinae naturae adfirmant. Quas ad agonem quendam spontaneum in terris exercendum per septem caelos et per quosdam gradatim dicunt descendere principatus, et in malignum principem incurrere, a quo istum mundum factum volunt, atque ab hoc principe per diversa carnis corpora seminari. Adserunt etiam fatalibus stellis homines conligatos, ipsumque corpus nostrum secundum duodecim signa caeli esse compositum. Prorsus sicut ii qui mathematici vulgo appellantur, constituunt in capite arietem, taurum in cervice, geminos in humeris, cancrum in pectore, et cetera nominatim signa percurrentes ad plantas a signo Christi ad signa [1]astrologi migraverunt. Haec et alia fabulosa et vana multa confingunt. Uxores a viris quas potuerint separant. Carnes sicut Manichaei fugiunt. Apocryphas simul cum canonicis scripturis accipiunt, et in sensus suos allegorizando convertunt. Trinitatem autem, sicut Sabelliani, ipsum sibi patrem, ipsum sibi filium, ipsum sibi sanctum spiritum confitentur. Cap. LXX.

Septuagesimam et primam haeresim Adelofagi inchoarunt, dicentes non decere ita cibum sumere Christianum, ut ab alio videatur dum comedit. Et haec sola causa eos ab ecclesia separare dinoscitur. Trinitatem enim eiusdem substantiae confitentur. Egerunt cum eis episcopi de Epheso. Cap. LXXI.

Septuagesimam et secundam haeresim Rhetorianorum a Rhe- Cap. LXXII.

Cap. LXX. — 1. astrologiae *MS. Aug.*

torio inchoatam [1]Philastro scribente invenimus. Hi ad tantam vanitatem devoluti sunt, ut dicant omnes haereticos recte apud deum incedere, quia hoc in eorum mentibus datum est: sic colunt deum sicut possunt. Error eorum nobis videtur reprehensibilis; apud deum autem nec error est nec vituperatio. Hi hoc docentur a suis doctoribus, ut praeter templa et synagogas, ubicumque invocatur Christus natus ex virgine, introeant et participes se faciant haereticorum.

Cap. LXXIII. Septuagesima et tertia haeresis est Theoponitarum. Hi dicunt in Christo, dum pateretur, divinitatem sic doluisse sicut potest dolere anima dum corpus suppliciis agitur. De quibus ait Gregorius episcopus: Infelices et miseri non vident in arboribus, quando ferro caeduntur, solem quidem esse in arboribus: numquid [1]omnino dolet solis splendor, quem utique, antequam ad lignum perveniat, priorem ictus ferri contingit? Deus ergo lux est, et quomodo caedi potest lux? Nam quod anima sit quae doleat in corpore, hinc advertimus, quod recedente anima de corpore nulla potest corpus sentire, nec adversa nec prospera. In corpore ergo domini nostri Iesu Christi anima humanitatis sensit, quam cum corpore adsumpsit, non ipse qui adsumpsit, sicut nec sol, qui in arbore quam memoramus inluxit. Etiamsi solis lux in arbore possit a verberante concidi, in Christo divinitas non possit a cruciante contingi, quia solis lux creatura est, hic autem creator agnoscitur et probatur. Nam quod anima humanitatis senserit passionem ipse dominus ait ad discipulos suos, dicens, [2]*Tristis est anima mea usque ad mortem.* Et hinc dixisse sufficiat. Accedamus ad reliquos.

Cap. LXXIV. Septuagesimam et quartam haeresim [1]Triscelidae incurrerunt, qui triformem deum ita adserunt, ut quaedam pars eius sit pater, quaedam filius, quaedam spiritus sanctus, et hinc sit trinitas in unitate. De quibus ait Gregorius: Infelices et miseri non vident quia totam ipsam trinitatem blasphemant. Non est enim deus nisi qui in seipso perfectus est. Perfectus ergo pater perfectum ex se genuit filium, perfectus ex patre procedit spiritus sanctus. Ecce tria perfecta non faciunt tres deos, sed unum, quia una est deitas. Non enim sicut sunt tres personae, sic tres deitates, sed sunt tres, pater et filius et spiritus sanctus, sed una deitas, una maiestas, una virtus, una voluntas et una substantia confitenda.

Cap. LXXII. — 1. *Immo Augustino. Cf. supra cap. 52. et cap. 57. ubi item Philastrum pro Augustino citavit.*

Cap. LXXIII. — 1. omnino *ego.* non *edd. Sirm. Gall., consentientibus haud dubie vett. libris.* 2. Matth. XXVI, 38.

Cap. LXXIV. — 1. Triscilidae *edd. Sirm. Galland.*

Septuagesimam et quintam haeresem Hydrotheitae fecerunt, aquam deum dicentes, non habentem nec initium nec finem, sordes luentem, peccata dimittentem, et habentem spiritum sanctum. Quos iuste damnat fides catholica quasi caecos et non videntes aquam quibus spurcitiis servit et potest deus servire, quibus etiam squaloribus, aut cuius momenti est aqua sine concecratione? Illam sermo vivus vivificat, sermo sanctus sanctificat, ut sanctus spiritus in ea dignetur habitare, aut ut possit credentibus peccata mundare. Et sic, quomodo accipit vim huius rei per benedictionem, ut possit omnia mundare peccata, non potest mundare peccata eius qui fidem suam non ex integro prius deo crediderit offerendam. Non ergo per solum abluentem, sed magis per credentem, spiritus sanctus infunditur in homines, et peccatorum venia condonatur. Cap. LXXV.

Septuagesimam et sextam haeresim fecerunt Homuncionitae, qui dicunt in corpore hominis esse imaginem dei, non in anima. Unde Gregorius: Cum imago dei in rebus magnis et primis quae sunt in homine debeat quaeri, in memoria, in intellectu, in scientia, et in illis locis unde homo ad pietatem movetur, haec statuta in anima sunt, non in corporis liniamentis instructa, et tanto plus similis deo est, quanto plus haec quae memoravimus purius potuerit obtinere. Cap. LXXVI.

Septuagesimam et septimam haeresim Ametritae instituerunt, dicentes innumerabiles esse mundos. Hoc eos dicere novum putat qui non legit philosophos. Hoc enim olim aliquanti philosophorum dixere gentiles. Nos autem Moysem a deo missum suscipimus, et de mundo quid sentiamus et quid credamus ab ipso didicimus. Cap. LXXVII.

Septuagesimam et octavam haeresim Psychopneumones occuparunt, dicentes animas hominum bonas in spiritus angelorum converti, animas vero hominum malas in spiritus daemonum mutari. Cap. LXXVIII.

Septuagesimam et nonam haeresem [1]Adecerditae tenent, dicentes, Christo descendenti ad inferos omnis animarum multitudo occurrit, et credidit ei, et liberata est. Cap. LXXIX.

[1]Octogesima haeresis dicit filium dei postea genitum, postea- Cap. LXXX.
quam voluit pater; si noluisset pater, non genuisset. Esto, confiteamur aequalem filium patri: ut aequalis sit, non est res naturae, sed gratiae. Pater hoc voluit, ac per hoc totum patris est, non filii.

Cap. LXXIX. — 1. Adicerditae *MS. Aug.* — Ἀδηκερδῖται, *propter lucrum salutis in inferno Philastr. Haer. CXXII:* „Alii sunt haeretici qui dicunt dominum in infernum descendisse, et omnibus post mortem etiam ibidem se nuntiasse, ut confitentes ibidem salvarentur." *Hanc observationem acceptam referimus Cotelerio in notis ad Hermam Simil. IX, §. XVI. tom. I. PP. AA. p.* 120. *ed. Cler.* (Galland.)

Cap. LXXX. — 1. *His nomen in Elencho* Metagenetae, *in MS. nullum.* (Sirm.)

Nos e contrario dicimus. Sicut fons ex eo genuit flumen ex quo est, ita pater ex eo genuit filium ex quo est: et sicut fons non volendo et nolendo genuit fluvium, sed gignendo, ita pater non disputando, aut volendo, aut nolendo, sed sicut natura fontis hoc extat ut de plenitudine sua emanet, ita pater de plenitudine sua effundens filium genuit. Et sicut fluvius circuit totum mundum, et mare ingreditur, et tamen de sinu fontis non recedit, ita et filius de sinu patris nunquam discessit, nec tunc quando se humiliavit factus obediens usque ad mortem. Sic ergo inter nos per adsumptionem apparuit, sed per maiestatem suam de sinu patris nunquam discessit. Ut enim hoc ita fieret, nec possibilitas deo defuit nec voluntas. Unum horum si deo defuit, deus non potest nuncupari. Qui enim bonum non vult, malus est: qui non potest quod vult facere, omnipotens non est. Hanc blasphemiam damnantes in haeretico quem diximus ad ceteros accedamus.

Cap. LXXXI. Octogesimam et primam non haeresim [1]accusamus in Lucifero, sed schisma arguimus. [2]Catholicus quidem per omnia, sed Luciferianos faciendo populos, et dividendo se ab ecclesia, a fide sua [3]caritatem exclusit, dicente apostolo. [4]*Si fidem habeam ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Gloriantur quidem a fide non deviasse, sed non parvum crimen arguimus eos incurrere, qui cum dei ecclesia noluerint habere caritatem.

Cap. LXXXII. Iovinianistae a Ioviniano quodam octogesimam et secundam haeresem arripuisse detecti sunt. Qui, sicut Stoïci philosophi putant, paria dicunt esse universa peccata, nec posse peccare hominem lavacro regenerationis accepto, nec aliquid prodesse ieiunia vel a cibis aliquibus abstinentiam. Virginitatem sanctae Mariae destruunt, dicentes eam pariendo fuisse violatam. Virginitati etiam sanctimonialium, continentium castitati, et viris eligentibus caelibem vitam, coniugium castorum atque fidelium meritis adaequant, ita ut quaedam virgines sacrae provectae iam aetatis, in urbe Romana, ubi haec docebat, eo audito nupsisse dicantur. Non sane ipse Iovinianus vel habebat vel habere volebat uxorem; quod factum non futurae vitae profuturum dicebat, sed praesenti commodo adplicabat. Contra hunc suscepit sanctus Ambrosius Mediolanensis episcopus, [1]quique edidit librum ad destruenda omnia commenta adinventionum eius. Quo lecto in media Romana, id est

Cap. LXXXI. — 1. accusamus in Lucifero *MS. Aug. et Dunens.* accusamus Luciferum *MS. Rem., edd. Sirm., Gall.* 2. Catholicus *MS. Aug.* Catholicos *edd. Sirm. Gall.* 3. caritatem *MS. Aug.* caritas *edd. Sirm. Gall., consentiente haud dubie MS. Rem.* 4. I Corinth. XIII, 2.
Cap. LXXXII. — 1. *Repone* qui quoque.

ecclesia Lateranensi, una voce et populus Romanus et sacerdotes in eisdem Iovinianistis et ipso Ioviniano anathema clamaverunt, in ipso initio quadragesimae, sancto Anastasio episcopo antistite. Denique in ipsa authentica hebdomada paschae inventi sunt epulantes et porcorum carnibus trahentes convivia, ita ut assum porcum, quem in mensa eorum invenerant, populi collo eius suspenderent, et ita eum per totam civitatem facerent circuire. Scripsit etiam contra hos Hieronymus presbyter certos libros, quos qui plenius legerit, et quanta bona virginitas et continentia et abstinentia habeat discit, et quanta mala edacitas et luxuria habeat perhorrescit. Cap. LXXXIII.

Octogesimam et tertiam haeresim in sexto libro historiographus noster ponit Eusebius, quam nec Epiphanius alicubi memoravit, nec Polycrates, nec Africanus, nec Hesiodus, qui Graeco sermone universas haereses describentes volumina multorum condidere librorum. In sexto itaque, ut dixi, libro narrat Eusebius, esse in Arabia haereticos, quorum quia auctorem non memorat, nos possumus eos nuncupare Arabicos: Hi, inquit, dicunt animas cum corporibus mori atque dissolvi, et in fine saeculi utrumque reparari. Sed hos disputatione Originis magna memorat ex parte revocatos. Cap. LXXXIV.

Octogesimam et quartam haeresem Helvidianos occupasse ab Helvidio memoramus. Qui ita virginitati sanctae Mariae contradicunt, ut eam dicant de Ioseph post nativitatem Christi alios filios peperisse. Isti quidem nuper, id est sub Siricio Romanorum antistite orti sunt, et per Italiam atque Gallias direxerunt suos discipulos. Contra hos scripsit Hieronymus doctor egregius [1]duos libros, quos lectos in tempore digna eos execratione [2]anathematizabant. Epiphanius autem noster, scrutator haereticorum, scribens contra hos libellum, qui in illo tempore hanc blasphemiis plenam adsertionem proferebant, Antidicomaritas eos censuit appellari. Cap. LXXXV.

Octogesimam et quintam haeresem Paterniani inchoasse leguntur. Hi inferiores humani corporis partes non a deo, sed a diabolo factas opinantur, et omnium ex illis partibus flagitiorum licentiam tribuentes impurissime vivunt. Hos dum Damasus damnaret episcopus detectos in scelere, huiusmodi de his in relatione sua ad Valentinianum maiorem scripsit dicens: Scire volumus pietatem vestram [1]Venustianos in scelere turpissimo detectos ab apostolica

Cap. LXXXIV. — 1. *Non duos, sed unum scripsit doctor maximus adversus Helvidium, ut notatum Vallarsio in praefat. ad S. Hieronymi Operum tom. I. p. XXIII. num. 33.* (Gall.) 2. anathematizabunt *Ms. Aug.* anathematizabat *Ms. Dunens.*
Cap. LXXXV. — 1. *De Venustianis verba facit S. Augustinus lib. de Haeres. cap. 85., et lib. V. contra Iulian. cap. 7. num. 26. Ex hoc autem Praedestinati loco censet Baluzius Venustianos fuisse a. S. Damaso damnatos in concilio Romano II. anno CCCLXVII. coacto. Vide sis Collect. Concil. tom. II. pag. 1038 ed. Ven.-Labb. Ceterum de his haereticis consulas, si lubet, cl. Wesselingium lib.*

sede esse damnatos. Quorum etiam confessiones simul direxit. Contra hos postea lex specialis egressa est, ut ubicumque essent reperti, vindice gladio agerentur.

Cap. LXXXVI. Tertullianistas olim a Sotere papa Romano damnatos legimus. Cur autem octogesimam et sextam eos haeresem dicamus arripuisse haec causa est, quod quaedam Octaviana veniens ex Africa, cuius vir, Hesperius nomine, videbatur duci Arbogasti valde coniunctus, qui etiam apud Maximum tyrannum multum potuit, haec [1] Octaviana adduxit secum quendam tergiversatorem versutumque daemonem, cui vix centum occurrerent verbosanti atque in hominem confidenti. Hic cum se presbyterum diceret Tertullianistam, meruit per sacrum scriptum, ut sibi collegium extra muros urbis fabricaret. Quod dum impetrasset a tyranno Maximo, sanctorum nostrorum exclusit locum, id est duorum fratrum Processi et Martiniani, dicens eos Phryges fuisse, et ideo hanc legem tenuisse quam Tertullianus, atque hoc ordine per occasionem martyrum dei populum seducebat. Deo autem Theodosio religioso Augusto dante victoriam, punitoque satellite Maximi, de cuius se Tertullianista potestate iactabat, statim fugit cum matrona quae venerat, nec viventis nec mortui rumore renovato. Martyrum suorum deus excubias catholicae festivitati restituit. Tertullianus autem fuit civis et presbyter Carthaginensis. Opuscula eloquentissima et ferventia in defensione edidit veritatis. Hic apud Carthaginem basilicam habuit, ubi populi ad eum conveniebant. Quae basilica usque ad Aurelium episcopum fuit. Agente enim Augustino Hipponiensi episcopo et rationabiliter cum eis disputante conversi sunt, ecclesiamque suam sanctae ecclesiae contulerunt. Tertullianum autem catholica hinc reprehendit auctoritas, quod animam ex anima nasci dicit, et defendit Montanum et Priscam et Maximillam contra fidem catholicam, et contra Apollonium episcopum orientis, et contra Soterem papam urbis Romae, ut supra diximus, dum Cataphryges haereticos detegeremus. A quibus postea divisus, ne plebs Montani nomen Tertulliani videretur excludere, fudit a se omnem Phrygiae vanitatem, et Tertullianistarum conventicula propagavit, nihil tamen in fide mutavit. Nam et secundas nuptias condemnat, ut diximus, animam ex traduce venire adserit, et nos catholicos psychicos titulat. Ubicumque autem legeris Tertulliani adversum psychicos, scias eum contra catholicos agere.

In octogesima et septima haeresi Abeloitas nominamus. Qui cum sint priores pene omnibus haereticis, nunc nostris temporibus finiti. Isti ex filio Adae sibi nominis derivationem adsumpserant, id est ab Abel Abeloitas se nominari voluerunt. Hi non miscebantur uxoribus, et tamen non licebat sectae ipsi ut sine uxoribus viverent. Mas ergo et femina, sub continentiae professione simul habitantes puerum et puellam sibi adoptabant, in eiusdem coniunctionis pacto successores futuros. Morte praeventis quibusque singulis alii subrogabantur, dum tamen duo duobus disparis sexus in illius domus societate succederent. Utrolibet quippe parente defuncto uni remanenti usque ad eius quoque obitum filii serviebant; post cuius mortem etiam ipsi puerum et puellam similiter adoptabant. Nec unquam eis defuit unde adoptarent, generantibus circumquaque vicinis, et filios suos inopes ad spem hereditatis alienae libenter dantibus. Haec sola erat inter nos atque illos distantia. In quo nostros arguebant ita non in lege nostra exerceri coniugia, ut et qui nubunt tanquam non nubentes sint.

Octogesimam et octavam haeresim in Pelagio se invenisse sedes apostolica sub papa sancto Innocentio docuit, dum Caelestius Pelagii discipulus apud Carthaginem doceret posse homines sine peccato esse, natura sibi sufficiente sola humana. Restitit ei quidam Paulinus diaconus, defensor et procurator ecclesiae Mediolanensis, cuique in conventu sacerdotum multa capitula obiecit contra fidem catholicam, quae Caelestius damnare neglexit, dicens, Non ad me pertinet de his quae obiecit, ubi meum nomen est, et crimen alienum. Tunc illi obtulerunt ei libros suos, ubi dicebat, ipsam sibi hominis naturam ad perfectionem posse sufficere, hoc est, tantam potest homo exercere iustitiam, ut etiam sine peccato possit esse si velit. Adam mortalem factum, qui sive peccaret, sive non peccaret, esset moriturus. Sic lex misit ad regnum, sicut evangelia. Infantes in remissionem peccatorum baptizandos esse ideo confitemur, propter regulam universalis ecclesiae. Nihil obfuisse generi humano peccatum Adae. Omnia haec oppositionum genera ad damnandum obiiciebantur Caelestio. Sed ille dicebat multa esse in his quae teneret fides eius, et propter ipsa cetera damnare non posse. Tunc ad relationem paene omnium Afrorum episcoporum papa Innocentius damnationem et Pelagio et Caelestio conscripsit. Illi autem, sive antequam damnarentur ab universali ecclesia, sive postea quam damnati sunt, non cessaverunt scribere posse hominem sine peccato esse, et nihil obfuisse Adam generi humano, et legem sic misisse ad regnum sicut evangelia, et infantes non ideo baptizandos, quia habere possint originale peccatum, et naturam tam bene factam a deo, ut sibi sola sufficiat ad hoc ut possit carere

Probabil. cap. 3. pag. 29. Petr. Horreum in Miscell. Crit. lib. I. c. 7. p. 105. sqq., et qui S. Damasi scripta Romae haud ita pridem evulgavit, in eiusdem pontificis opusculorum ac gestorum recensione, cap. 7. §. 4. p. 38. (Galland.)

Cap. LXXXVI. — 1. Octavia *MS. Rem., qui prius* Octaviana.

Cap. LXXXVIII.

peccato. Contra hos suscepit sine scriptura quidam Constantius tractator. Post hunc autem scripsit contra hos et Augustinus Hipponiensis episcopus, et Hieronymus presbyter [1]Bethlemites. Pelagiani tamen, seu Caelestiani, catholicae plebi permixti sunt, quia ecclesiam aliam non habent, et ideo ubi eis evenerit, communionem non renuunt. Dicunt enim unius confessionis esse in hac parte in qua eucharistia conficitur; de quaestione enim aiunt, non de communione discernimur. Pro hoc ausu et a nostris, si deprehendantur, periculis subiacent, et a suis execrationi habentur. Habent enim et presbyteros et episcopos suos. Ipse autem Pelagius ita in commentario suo ad Romanos scribit, dum ageret illum locum quo ait apostolus, [2]*Quoniam per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, et per peccatum mors: et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt:* tangens Caelestium, qui contra traducem peccati primus scripsit, his verbis, ait: Hi, inquit, qui contra traducem veniunt, ita illam impugnare nituntur: Si Adae peccatum etiam non peccantibus obfuit, ergo et Christi gratia etiam non credentibus prodest. Addunt etiam hoc: Si baptismus tollit originale illud peccatum, de duobus baptizatis nati debent hoc carere peccato: quomodo enim mittunt ad posteros quod ipsi in se minime habuerunt? Haec sicut ab ipso Pelagio sunt scripta posuimus. De hoc itaque quod dictum est, posse homine sine peccato esse, obiectum est illis ita: Aut potest, et adiutorium non quaerit: aut non potest, et adiutorium quaerit. A quocumque enim auxilium quaeritur, dicit se id quod vult facere implere non posse: alioquin inrisorie poscit qui potest hoc solus pro quo adiutorium postulat adimplere. Verbi gratia, decem pondo cuiuscumque rei si levare voluerim, et adiutorium quaeram, ridiculum videor exhibere dum posco. At vero si ducentas aut amplius velim levare libras, quia id implere non possum, auxilium flagito, et immensis precibus adiutorium quaero, praecipue si status vitae meae in hoc videtur pondere positus, ut si pondus quod memoravi non levavero, ad vitam pervenire non possim. De duobus autem baptizatis natum nihil habere de fide parentum haec nos ratio docet. Quoniam hi qui baptizati sunt duas habent nativitates, unam qua eos generavit caro, aliam qua eos generavit spiritus sanctus, et ex his duabus generationibus nati duas generationes ad posteros mittunt, unam de carne, coniugii ministerio, aliam de spiritu, baptismate consecrando. Hic ergo qui de baptizatis natus est, interrogo de qua re natus est? de carne, id est de prima generatione, an de spiritu, id

Cap. LXXXVIII. — 1. Bethlemites *MS. Aug.* Bethleites *edd. Sirm. Galland.*
2. Rom. V. 12.

est de secunda generatione? Si de spiritu natus est, baptizari non debet. Quare? quia spiritus sanctus eum fecit nasci, non libido coniugii. Sin autem de coniugio carnali, id est de masculo et femina, restat ut unde sunt regenerati de Christo et ecclesia, suam iterum regenerent prolem. De primo enim est Adam quod nascimur: de secundo autem quod iterum recreamur, dicente sancto apostolo, [3]*Factus est primus homo Adam in animam viventem: novissimus Adam in spiritum vivificantem. Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis. Ergo sicut portavimus imaginem terreni,* id est sicut creavimus filios carnaliter, *portemus et imaginem caelestis,* id est quos creavimus carnaliter, spiritaliter recreemus, aut ipsi qui carnaliter creati sumus nutu creatoris, iterum eius gratia spiritaliter recreemur. [4]*Hoc autem dico,* dixit apostolus, *quia caro et sanguis,* id est prima tantum generatione homines nati, nisi gratiam divinam meruerint adipisci, *regnum dei invenire non possunt. Neque corruptio incorruptionem possidebit.*

Octogesimam et nonam haeresim Nestorius Constantinopolites episcopus legitur incurrisse. Consuetudo est namque ut unum tractatum suum episcopus Alexandrinus mittat ad Constantinopolim, qui recitetur in pascha, et tractatum suum Constantinopolites qui Alexandriae recitetur. In tractatu suo Constantinopolites Nestorius scripsit Mariam non esse theotocon, sed Christotocon, id est non deum peperisse, sed hominem. Cyrillus Alexandrinus hoc dictum ita reprehendit, quo diceret per epistolam, ut si eum forte fefellisset, emendaret dictum. Ex hoc ipso quo reprehensus est Nestorius a Cyrillo, coepit Cyrillum haereticum inclamare. Data est synodus apud [1]Ephesum, et nec sic emendare voluit Nestorius, ut diceret Mariam deum et hominem genuisse, sed solum, inquit, hominem. Si enim dixerimus quia deum genuit, fecimus [2]matrem deorum, sicut gentiles. Maria ergo, inquit, templum deo genuit, non ipsum qui in templo habitat. Accepit inducias, ut aut damnaret dictum et rediret ad sedem suam episcopus, aut si damnare noluisset, postea redire non posset. Noluit, et in eadem confessione permansit. Hunc synodus apud Ephesum damnavit. In qua damnatione Romanus papa Caelestinus scripsit, et omnes cum eo pariter orientales atque occidentales episcopi subscripserunt. Cap. LXXXIX.

Nonagesima haeresis, quam in praefatione nostra diximus de nomine Augustini episcopi esse mentitam, Praedestinatorum no- Cap. XC.

3. I Corinth. XV. 45. 4. I Corinth. XV. 50.
Cap. LXXXIX. — 1. Thessalonicam *MS. Aug.* 2. matrem dei *MS. Aug.*

men accepit. Hi electionem bonorum et recusationem malorum deo decernente definiunt, non homine vel studente vel neglegente. Nolunt dei iura vel ab studentibus custodiri vel a neglegentibus violari. Dicunt, etiamsi voluerit bonum facere qui ad malum praedestinatus est, ad bonum pervenire non poterit. Nam qui ad bonum praedestinatus est, etiamsi neglegat, ad bonum perducetur invitus. Dicunt baptismatis undam non universa peccata mundare. Dicunt, Ita antecedit gratia liberum arbitrium, ut ante accipiat homo quam petat, ante inveniat quam quaerat, ante ei aperiatur quam pulset. Dicunt nullum ad Christi fidem accedere nisi fuerit a patre tractus invitus, illud adtendentes, [1] *Nemo venit ad me, nisi quem pater adtraxerit.* Dicunt omnia non in re, sed ita in spe fieri, ut quod dicit apostolus, [2] *Spes quae videtur non est spes*, etiam hoc mysteriis adplicent dictum, et dicant, Ea quae percipiuntur, videntur quidem esse, sed non sunt. Dicunt, Plus obfuit ad nocendum Adam generi hum anoquam Christus in subveniendo. Nam Adam, aiunt, quod nocuit ita manet, ut hoc nec passio Christi nec baptismatis sanctificatio possit auferre.

Verum quid moras tibi, o lector sancte et studiose, incutimus? Librum eorum tibi integrum, sicut est editus, in isto corpore praesentamus, cuius lectione cognosces definitiones eius a metatoribus antichristi adinventas. Quotienscumque autem contra eos suscepimus, dixerunt nos ex haereticorum argutiis contra se agere. Videntes enim se ita superari, ut suspirare non possent, hanc calumniam semper catholicis nisibus inrogarunt, ut dum timent se haereticos infamari, in silentio veritatis loquelam artarent. Eorum ergo ob causam omnes haereses a Simone memorantes hucusque deteximus, ut probemus nos soli fidei catholicae esse concordes. Rogamus te, domine pater caeli et terrae, qui cum filio tuo et spiritu sancto unius veritatis obtines maiestatum, unius maiestatis obtines deitatem, unius deitatis obtines trinitatem, ut nos adiuves contra hostes tuos [3] tela tractantes. Habeant illi castra Goliae in Allophylorum acie constituta. Nos Hebraei, pueri tui David pastoforium adsumentes de lapide tuo angulari pugnemus, ut fidenter cum apostolo tuo dicere valeamus, [4] *Deo nostro gratias, qui dedit nobis victoriam per dominum nostrum Iesum Christum.* Sit pax omnibus catholicis, et cum angelis una nobiscum voce exclament, decantantes, Gloria in excelsis deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.

EXPLICIT LIBER CATEGORICUS SIVE ECDICUS SIVE ACCUSATOR HAERETICORUM ET CATHOLICORUM DEFENSOR.

Cap. XC. — 1. Iohann. VI. 44. 2. Rom. VIII. 24. 3. delatrantes *MS. Aug. Quod verum puto.* 4. I Corinth. XIII. 17.

PSEUDO - TERTULLIANI

LIBER

ADVERSUS OMNES HAERESES.

PSEUDO-TERTULLIANI

LIBER ADVERSUS OMNES HAERESES.

[1]Quorum haereticorum, ut plura praeteream, pauca perstringam. Cap. I.
[2]Taceo enim Iudaismi haereticos, Dositheum inquam Samaritanum, qui primus ausus est prophetas quasi non in spiritu sancto locutos repudiare, taceo Sadducaeos, qui ex huius erroris radice surgentes ausi sunt ad hanc haeresim etiam resurrectionem carnis negare, praetermitto Pharisaeos, qui additamenta quaedam legis adstruendo a Iudaeis divisi sunt, unde etiam hoc accipere ipsum quod habent nomen digni fuerunt, cum his etiam Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt: ad eos me converto qui ex evangelio haeretici esse voluerunt.

Ex quibus est primus omnium Simon Magus, qui in Actis Apostolorum condignam meruit ab apostolo Petro iustamque sententiam. Hic ausus est summam se dicere virtutem, id est summum deum, mundum autem ab angelis suis institutum, [3]ad daemonem se errantem, qui esset sapientia, descendisse quaerendum, apud Iudaeos se in phantasmate dei non passum, sed esse quasi passum.

Post hunc Menander discipulus ipsius, similiter magus, eadem Cap. II.
dicens quae Simon [1]aeque quicquid se Simon dixerat, hoc se Me-

Cap. I. — 1. *Ante* Quorum haereticorum *aliquot verba excidisse suspicor. Nam relativum non habet quo referatur.* 2. *Hieronym. adv. Luciferianos pag. 304. tom. IV. Opp. ed. Bened.* „Taceo de Iudaismi haereticis qui ante adventum Christi legem traditam dissiparunt, quod Dositheus Samaritanorum princeps prophetas repudiavit, quod Sadducaei ex illa radice nascentes etiam resurrectionem carnis negaverunt, quod Pharisaei a Iudaeis divisi propter quasdam observationes superfluas nomen quoque a dissidio susceperunt, quod Herodiani Herodem regem suscepere pro Christo: ad eos venio haereticos qui evangelia laniaverunt *cett.* 3. *Ita correxi. Nam vulgo scriptum erat* a daemone se errante (*vel* oberrante) qui esset *cett. Desid. Heraldus ad Arnob. Adv. Natt. pag. 90. volebat* ad Ennoiam se ovem errantem, quae esset *cett.*, *quae emendatio displicuit I. B. Cotelerio, qui ipse nonnullas, vix tamen probabiliores, proposuit Eccl. Gr. Monum. I. pag. 763. Cf. Irenaeum Adv. Haer. I., 20.*

Cap. II. — 1. *Ita codex ms. Leidensis. Vulgo* ipse quicquid.

nander esse dicebat, negans habere posse quemquam salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset.

Cap. III. Secutus est post haec et Saturninus, et hic similiter dicens [1]innascibilem virtutem, id est deum, in summis et illis infinitis partibus et in superioribus manere, longe autem distantes ab hoc angelos [2]inferiorem mundum fecisse, et quia splendor quidam luminis desursum in inferioribus refulsisset, ad similitudinem illius luminis angelos hominem instituere curasse. Hunc super terram iacuisse reptantem; cuius lumen illud et virtutem illam superiorem propter misericordiam [3]scintilla *animam* salvasse, cetera hominis perire; Christum in substantia corporis non fuisse, et phantasmate tantum quasi passum fuisse; resurrectionem carnis nullo modo futuram esse.

Cap. IV. Postea Basilides haereticus erupit. Hic esse dicit summum deum nomine Abraxan, quo mentem creatam, quam Graece ΝΟΥΝ appellat; inde verbum, ex illo providentiam, virtutem et sapientiam, ex ipsis inde principatus et potestates et angelos factos, deinde infinitas angelorum editiones et probolas; ab istis angelis trecentos sexaginta quinque caelos institutos, et mundum [1]in honorem Abraxae, cuius nomen hunc in se habeat numerum computatum. In ultimis quidem angelis, et qui hunc fecerunt mundum, novissimum ponit Iudaeorum deum, id est deum legis et prophetarum, quem deum negat, sed angelum dicit; huic sortito obtigisse semen Abrahae, atque ideo hunc de terra Aegypto filios Israël in terram Chanaan transtulisse; [2]hunc turbulentiorem prae ceteris angelis, atque ideo et seditiones frequenter et bella concutere, sed et humanum sanguinem fundere: Christum autem, non ab hoc qui fecerit mundum, sed ab illo Abraxa missum, venisse in phantasmate, sine substantia carnis fuisse; hunc passum [3]apud Iudaeos non esse, sed vice ipsius Simonem crucifixum esse; unde nec in eum credendum esse qui sit crucifixus, ne quis confiteatur in Simonem credidisse. Martyria negat esse facienda. Carnis resurrectionem graviter impugnat, negans salutem corporibus reprommissam.

Cap. V. Alter haereticus Nicolaus emersit. Hic de septem diaconis, qui in Actis Apostolorum allecti sunt, fuit. Hic dicit tenebras in con-

Cap. III. — 1. innoscibilem *correxit Fr. Iunius. Cf. Irenaeum Adv. Haer. I. 22. Theodoret. Haeret. Fabul. I. 3.* 2. *Ita correxit Fulv. Ursinus, correctumque recepit Nicol. Rigaltius. Vulgo* inferiores. 3. *Ita correxi secundum Irenaeum Adv. Haer. I. 22.* „miserantem eius desuper Virtutem, quoniam in similitudinem eius factus esset, emisisse scintillam vitae, quae erexit hominem et articulavit et vivere fecit.“ *Vulgo extat* scintillam salvam esse.

Cap. IV. — 1. in honorem *Fr. Iunius. Vulgo* in honore. 2. *Cf. Pseudo-Hieronymi Indicul. de Haeres. cap. 2. de Basilidis.* 3. *Alii libri* a Iudaeis.

cupiscentia luminis, et quidem foeda et obscena, fuisse; ex hac permixtione pudor est dicere quae foetida et immunda. Sunt et cetera obscena. [1]Aeones enim refert quosdam turpitudinis natos, et complexus et permixtiones exsecrabiles [2]obscenitatesque coniunctas, et quaedam [3]ex ipsis adhuc turpiora. Natos praeterea daemones et deos et spiritus septem, et alia satis sacrilega pariter et foeda, quae referre erubescimus, etiam praeterimus. Satis est nobis quod totam istam haeresim Nicolaitarum Apocalypsis domini gravissima sententiae auctoritate damnavit dicendo, [4]Quia hoc tenes, odisti doctrinam Nicolaitarum, quam et ego odi.

Accesserunt his haeretici etiam illi qui Ophitae nuncupantur. Cap. VI.
Nam serpentem magnificant in tantum, ut illum etiam ipsi Christo praeferant. Ipse enim, inquiunt, scientiae nobis boni et mali originem dedit. Huius animadvertens potentiam et maiestatem Moyses, inquiunt, aereum posuit serpentem, et quicunque ipsum adspexerunt, sanitatem consecuti sunt. Ipse, aiunt praeterea, Christus in evangelio suo imitatur serpentis ipsius sacram potestatem dicendo, Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. Ipsum introducunt ad benedicenda [1]eucharistia sua. Sed tota istius erroris et scena et doctrina inde fluxit. Dicunt enim de illo summo primario Aeone complures alios Aeones extitisse inferiores, omnibus tamen istis Aeonem antestare cuius sit nomen Ialdabaoth. Hunc autem conceptum esse ex altero Aeone Aeonibus inferioribus permixto, seque postea, cum in superiora voluisset eniti, gravitate materiae permixta sibi non potuisse ad [2]superiora pervenire, in medietate relictum extendisse se totum, [3]effecisse sic caelum. Ialdabaoth tamen inferius descendisse et fecisse sibi filios septem: quem occlusisse superiora dilatatione, ut, quia angeli quae superiora essent scire non possent, ipsum solum deum putarent. Virtutes igitur illas et angelos inferiores hominem fecisse, et quia ab infirmioribus et mediocribus virtutibus institutus esset, quasi vermem iacuisse reptantem; illum vero Aeonem, ex quo Ialdabaoth processisset, invidia commotum scintillam quandam iacenti homini immisisse, qua excitatus per prudentiam saperet et intellegere posset superiora. Sic rursum Ialdabaoth istum in indignationem conversum ex semetipso edidisse virtutem et similitu-

Cap. V. — 1. *Ita Nicol. Rigaltius correxit. Vett. libri* omnes *habent.* 2. *Ita correxi. Vulgo* obscoenasque coniunctas. *Olim placuit* obscenosque coniunctus. 3. *Reposuerim* et ipsis. 4. *Apocal. II. 6. 15. Cf. Pseudo-Hieronymi Indicul. de Haeres. cap. 3. de Nicolaitis.*

Cap. VI. — 1. *Ita libri fere omnes, et Pseudo-Hieronymus Indiculo de Haer. cap. 3.* 2. *Pars librorum* superna. 3. et fecisse *rescripsit Latinius.*

dinem serpentis, et hanc fuisse virtutem in paradiso, id est istum fuisse serpentem cui Eva quasi filio deo crediderat. Decerpsit, inquiunt, de fructu arboris, atque ideo generi humano scientiam bonorum et malorum contribuit. Christum autem non in substantia carnis fuisse; salutem carnis sperandam omnino non esse.

Cap. VII. Nec non etiam erupit alia quoque haeresis, quae dicitur Cainaeorum. Et ipsi enim magnificant Cain, quasi ex quadam potenti virtute conceptum, quae operata sit in ipso. Nam Abel ex inferiore virtute conceptum procreatum, et ideo inferiorem repertum. Hi, qui hoc adserunt, etiam Iudam proditorem defendunt, admirabilem illum et magnum esse memorantes propter utilitates quas humano generi contulisse iactatur. Quidam [1] etiam ipsorum gratiarum actionem Iudae propter hanc causam reddendam putant. Animadvertens enim, inquiunt, Iudas quod Christus vellet veritatem subvertere, tradidit illum, ne subverti veritas posset. Et alii sic contra disputant et dicunt. Quia potestates [2] huius mundi nolebant pati Christum, ne humano generi per mortem ipsius salus pararetur, saluti consulens generis humani tradidit Christum, ut salus, quae impediebatur per virtutes quae obsistebant ne pateretur Christus, impediri omnino non posset, et ideo per passionem Christi non posset salus humani generis retardari.

Cap. VIII. Sed et illa haeresis processit quae dicitur Sethoitarum. Huius perversitatis doctrina haec est: Duos homines ab angelis constitutos, Cain et Abel; propter hos magnas inter angelos contentiones et discordias extitisse; ob hanc causam illam virtutem [1] quae super omnes virtutes esset, quam Matrem pronuntiant, dum Abel interfectum dicerent, voluisse concipi et nasci hunc Seth loco Abelis, ut evacuarentur angeli illi qui duos priores illos homines condidissent, dum hoc semen mundum oritur et nascitur. Permixtiones enim dicunt angelorum et hominum iniquas fuisse, ob quam causam illam virtutem, quam, sicut diximus, pronuntiant Matrem, ad vindictam etiam cataclysmum inducere, ut et illud permixtionis semen tolleretur et hoc solum semen, quod esset purum, integrum custodiretur. Sed enim illos, qui seminis illos prioris instituissent, occulte et latenter et ignorante illa Matre virtute cum illis octo animabus in arcam misisse etiam semen Cham, quo semen malitiae non periret, sed cum ceteris conservatum et post cataclysmum

Cap. VII. — 1. etiam *reposui pro* enim, *quod omnes libri tenent. Saepissime has particulas a librariis confusas reperire est. Cf. etiam Pseudo-Hieronymus Indic. de Haeres. cap. 8.* 2. *Pars librorum* hac mundi.

Cap. VIII. — 1. „Trivirtutem" *appellat Pseudo-Hieronymus cap. 9. de Sethitis, quem conf.*

terris redditum exemplo ceterorum excresceret et effunderetur et totum orbem et impleret et occuparet. De Christo autem sic sentiunt, ut dicant illum tantummodo Seth et pro ipso Seth ipsum fuisse.

Carpocrates praeterea hanc tulit sectam: Unam esse dicit virtutem, in superioribus principalem, ex hac prolatos angelos atque virtutes, quos distantes longe a superioribus virtutibus mundum istum in inferioribus partibus condidisse: Christum non ex virgine Maria natum, sed ex semine Ioseph hominem tantummodo genitum, sane prae ceteris iustitiae cultu, vitae integritate meliorem; hunc apud Iudaeos passum, solam animam ipsius in caelo receptam, eo quod et firmior et robustior ceteris fuerit; ex quo [1] colligeret, *re*tentata animarum sola salute, nullas corporis resurrectiones. Cap. IX.

Post hunc Cerinthus haereticus erupit, similia docens. Nam et ipse mundum institutum esse ab illis dicit; Christum ex semine Ioseph natum proponit, hominem illum tantummodo sine divinitate contendens, ipsam quoque legem ab angelis datam perhibens, Iudaeorum deum non dominum, sed angelum promens. Cap. X.

Huius successor Ebion fuit, Cerintho non in omni parte consentiens, quod a deo dicat mundum, non ab angelis factum, et quia scriptum sit, [1] Nemo discipulus super magistrum, nec servus super dominum, legem etiam proponit, scilicet ad excludendum evangelium et vindicandum Iudaismum. Cap. XI.

Valentinus autem haereticus multas introduxit fabulas. Has ego circumcidens breviter expediam. Introducit enim Pleroma et Aeones triginta: exponit autem hos per syzygias, id est coniugationes quasdam. Nam dicit in primis esse Bython et Silentium, ex his [1] processisse Mentem et Veritatem, ex quibus erupisse Verbum et Vitam, de quibus rursum creatum Hominem et Ecclesiam. Sed enim ex his quoque processisse duodecim Aeonas, de Sermone autem et Vita Aeonas alios decem: hanc esse Aeonum triacontada, quae fit in Pleromate ex ogdoade et decade ac duodecade. Tricesimum autem Aeonem Bython illum videre voluisse et ad videndum illum ausum esse in superiora conscendere, et quoniam ad magnitudinem ipsius videndam capax non fuit, in defectione fuisse et paene dissolutum esse, nisi [2] qui missus ad constabiliendum illum, ille quem appellat Horon, confirmasset illum [3] dicto Iao pronuntiato. Cap. XII.

Cap. IX. — 1. *Vulgo* colligeret, tentata. *Utitur verbo* retentare *pro* retinere *etiam Gennadius de Dogmat. Eccles. cap. 31. (64).*

Cap. XI. — 1. Matth. X. 24. Luc. VI. 40. Ioh. XIII. 16.

Cap. XII. — 1. *Ita Petr. Ciacconius. Libri habent* processisse semen Mentem. 2. *Ita Latinius. Librorum pars* quia missus, *pars* quia misisset. 3. *Ita rescripsi pro vulg.* dicto hoc pronunciato appellat. Istum *cett. Vocabulum* Iao

Istum autem Aeonem in defectionem factum Achamoth dicit in passionibus desiderii quibusdam fuisse et ex passionibus materias edidisse. Expavit enim, inquit, et extimuit et contristatus est, et ex his passionibus concepit et edidit. Hinc fecit caelum et terram et mare et omnia quaecumque sunt in eis, ob quam causam omnia infirma esse et fragilia et caduca et mortalia, quaecunque sunt ab ipso facta, quoniam quidem ipse fuerit [4]de defectione conceptus atque prolatus: hunc tamen instituisse istum mundum ex his materiis quas Achamoth vel pavendo vel timendo vel contristando vel sudando praestiterat. Nam ex pavore, inquit, tenebrae factae sunt, ex timore et ignorantia spiritus nequitiae et malignitatis, ex tristitia et lacrimis humida fontium, fluminum materia marisque. Christum autem missum ab illo propatore, qui est Bythos. Hunc autem in substantia corporis nostri non fuisse, sed spiritale nescio quod corpus de caelo deferentem, quasi [5]aquam per fistulam, sic per Mariam virginem transmeasse, nihil inde vel accipientem vel mutuantem. Resurrectionem huius carnis negat, [6]sed alterius legis et prophetarum quaedam probat, quaedam improbat, id est omnia improbat, dum quaedam reprobat. Evangelium habet etiam suum praeter haec nostra.

Cap. XIII. Post hunc extiterunt Ptolemaeus et Secundus haeretici, qui cum Valentino per omnia consentiunt, [1]in illo solo differunt. Nam cum Valentinus Aeonas tantum triginta finxisset, isti addiderunt alios complures; quatuor enim primum, deinde alios [2]quatuor adgregaverunt. Et quod dicit Valentinus Aeonem tricesimum excessisse de Pleromate, ut in defectionem, negant isti; non enim ex illa triacontade fuisse hunc qui fuerit in defectionem propter desiderium videndi propatoris.

Cap. XIV. Extitit praeterea Heracleon alter haereticus, qui cum Valentino paria sentit, sed novitate quadam pronuntiationis vult videri alia sentire. Introducit enim in primis illud fuisse [1]quod pronuntiat, et deinde ex illa monade duo, ac deinde reliquos Aeonas. Deinde introducit totum Valentinum.

primum reposuit Pamelius. Illud appellat, *pro quo Pamelius et Rigaltius ediderunt* appellant, *ex superiore linea irrepserat. Sed fortasse malueris* pronuntiato. Appellat istum autem Aeonem in defectionem factum Achamoth, dicit *cett.* 4. deceptatione *habent cod. ms. Leidens. et ed. princ. Vulgo correctum legitur* de aporiatione, *ex Irenaeo.* 5. aqua *edit. princeps Beati Rhenani.* 6. *Vulgo haec ita distinguunt* sed alterius. Legis *cett.*

Cap. XIII. — 1. *Fortasse reponendum sit* in uno solo *vel* in uno solum. 2. *Ita ediderunt Pamelius et Rigaltius, ad Irenaeum Adv. Haeres. I. 5. 6. p. 53. ed. Grabe., Philastr. cap. 39. Libri vett. habent* octo.

Cap. XIV. — 1. quod dominum pronuntiat *volebat I. M. Routh, ex Philastrio cap. 41.*

Non defuerunt post hos Marcus quidam et Colarbasus, novam haeresim ex Graecorum alphabeto componentes. Negant enim veritatem sine istis posse litteris inveniri, immo totam plenitudinem et perfectionem veritatis in istis litteris esse dispositam. Propter hanc enim causam Christum dixisse, [1]Ego sum Α et Ω. Denique Iesum Christum descendisse, id est columbam in Iesum venisse; quae Graeco nomine cum περιστερὰ pronuntietur, habere [2]secum numerum DCCCI. Percurrunt isti Ω, Ψ, Χ, Φ, Υ, Τ, totum usque ad Α, Β, et computant ogdoadas et decadas. Ita afferre illorum omnes vanitates et ineptum sit et otiosum. Quod tamen non tantum iam vanum, sed etiam periculosum sit, alterum deum fingunt praeter creatorem, Christum in substantia negant carnis fuisse, negant carnis resurrectionem futuram. Cap. XV.

Accedit his Cerdon quidam. Hic introducit initia duo, id est duos deos, unum bonum et alterum saevum, bonum superiorem, saevum hunc mundi creatorem. Hic prophetias et legem repudiat, deo creatori renuntiat, superioris dei filium Christum venisse tractat, hunc in substantia carnis negat, in phantasmate solo fuisse pronuntiat, nec omnio passum, sed quasi passum, nec ex virgine natum, sed omnino nec natum. Resurrectionem animae tantummodo probat, corporis negat. Solum evangelium Lucae, nec tamen totum recipit. Apostoli Pauli neque omnes neque totas epistolas sumit. Acta Apostolorum et Apocalypsim quasi falsa reicit. Cap. XVI.

Post hunc discipulus ipsius emersit Marcion quidam nomine, Ponticus genere, episcopi filius, propter stuprum cuiusdam virginis ab ecclesiae communicatione abiectus. Hic ex occasione qua dictum sit, [1]Omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem malos, haeresim Cerdonis approbare conatus est, [2]et eadem dicere quae ille superior haereticus ante dixerat. Cap. XVII.

Extitit post hunc Lucanus quidam nomine, Marcionis sectator atque discipulus, et hic per eadem vadens blasphemiae genera eadem docet quae Marcion et Cerdon docuerant. Cap. XVIII.

Post hos subsequitur Apelles, discipulus Marcionis, qui posteaquam in carnem suam lapsus est, a Marcione segregatus est. Hic introducit unum deum [1]infinitis superioribus partibus. Hunc potestates multas angelosque fecisse; [2]praeterea et aliam virtutem, Cap. XIX.

Cap. XV. — 1. Apocal. I. 8. 11. XXI. 6. XXII. 13. 2. *Vulgo* secundum, *quod emendavit Ios. Scaliger.*

Cap. XVII. — 1. Matth. VII. 17. 2. *Ita suppleri. Vulgo scriptum est* eadem dicere.

Cap. XIX. — 1. infiniti *Fr. Iunius.* in infinitis *I. M. Routh.* 2. *Ita Fr. Iunius et Ios. Scaliger. Vulgo* propterea.

quam dici Dominum dicit, sed angelum ponit. [3]Hoc vult videri mundum institutum ad imitationem mundi superioris: cui mundo permiscuisse paenitentiam, quia non illum tam perfecte fecisset quam ille superior mundus institutus fuisset. Legem et prophetas repudiat. Christum neque in phantasmate dicit fuisse, sicut Marcion, neque in substantia veri corporis, ut evangelium docet, sed [4]ideo, quod e superioribus partibus descenderet, ipso descensu sideream sibi carnem et aëream centexuisse: hunc in resurrectione singulis quibusque elementis quae in descensu suo mutuata fuissent in ascensu reddidisse, et sic dispersis quibusque corporis sui partibus in caelo spiritum tantum reddidisse. Hic carnis resurrectionem negat. Solo utitur et apostolo, sed Marcionis, id est non toto. Animarum solarum dicit salutem. Habet praeterea privatas, sed extraordinaris lectiones suas, quas appellat [5]Phaneroseis, Philumenes cuiusdam puellae, quam quasi prophetissam sequitur. Habet praeterea suos libros quos inscripsit Syllogismorum, in quibus probare vult quod omnia quaecunque Moyses de deo scripserit vera non sint, sed falsa sint.

Cap. XX. His haereticis omnibus accedit Tatianus quidam alter haereticus. Hic Iustini Martyris discipulus fuit: post hunc [1]diversa sentire coepit. Totus enim secundum Valentinum sapit, adiciens illud, Adam nec salutem consequi posse; quasi non, si rami salvi fiunt, et radix salva sit.

Cap. XXI. Accesserunt alii haeretici, qui dicuntur Secundum Phrygas, sed horum non una doctrina est. Sunt enim qui Kata Proclum dicuntur, sunt alii qui Secundum Aeschinem pronuntiantur. Hi habent aliam communem blasphemiam, aliam blasphemiam non communem, sed peculiarem et suam: et communem quidem illam, qua in apostolis quidem dicant spiritum sanctum fuisse, paracletum non fuisse, et qua dicant paracletum plura in Montano dixisse quam Christum in evangelium protulisse, nec tantum plura, sed etiam meliora atque maiora. Privatam autem blasphemiam illi qui sunt Kata Aeschinem hanc habent qua adiciunt etiam hoc, ut dicant Christum ipsum esse filium et patrem.

Cap. XXII. Est praeterea his omnibus etiam Blastus accedens, qui latenter Iudaismum vult introducere. Pascha enim dicit non aliter custodiendum esse, nisi secundum legem Moysi XIV. mensis. Quis autem nesciat quoniam evangelica gratia evacuatur, si ad legem Christum redigit?

3. *Fuerunt qui* Ab hoc *corrigendum censerent. At similiter supra cap. 4. legimus* quo Mentem creatam. 4. *Vulgo* in eo quod. 5. *Cf. Tertull. De Praescr. Haeret. cap. 30.*

Cap. XX. — 1. *Vulgo* divisa.

Cap. XXIII. Accedit his Theodotus haereticus Byzantius, qui posteaquam Christi pro nomine adprehensus negavit, in Christum blasphemare non destitit. Doctrinam enim introduxit qua Christum hominem tantummodo diceret, deum autem illum negaret, ex spiritu quidem sancto natum [1]et virgine, sed hominem solitarium atque nudum, [2]nulla alia prae ceteris nisi sola iustitiae auctoritate.

Cap. XXIV. Alter post hunc Theodotus haereticus erupit, qui et ipse introduxit alteram sectam et ipsum hominem Christum tantummodo dicit ex spiritu sancto [1]et virgine Maria conceptum pariter et natum, sed hunc inferiorem esse quam Melchisedech, eo quod dictum sit de Christo: [2]Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. Nam illum Melchisedech praecipuae gratiae caelestem esse virtutem, eo quod agat Christus pro hominibus, deprecator et advocatus ipsorum factus; Melchisedech facere pro caelestibus angelis atque virtutibus. Nam esse illum usque adeo Christo meliorem, ut ἀπάτωρ sit, ἀμήτωρ sit, ἀγενεαλόγητος sit, cuius neque initium neque finis comprehensus sit aut comprehendi possit.

Cap. XXV. Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam haeresim introduxit, quam [1]Victorinus corroborare curavit. Hic deum patrem omnipotentem Iesum Christum esse dicit, hunc crucifixum passumque contendit et mortuum, praeterea se ipsum sibi sedere ad dexteram suam cum profana et sacrilega temeritate proponit.

Cap. XXIII. — 1. *Ita correxi. Libri tam scripti quam editi habent* ex. 2. *Pars librorum habet* nullo alio.

Cap. XXIV. — 1. *Ita correxi. Libri tam scripti quam editi habent* ex. 2. Hebr. V. 6. VI. 20. VII. 17.

Cap. XXV. — 1. *Cf. Tertull. Adv. Prax. 1. Reponendum est* Victor *vel* Victor episcopus. *Vide quae adnotavi de h. l. tom. II. Opp. Tertulliani p. 765.*

PSEUDO-HIERONYMI

INDICULUS

DE

HAERESIBUS.

*PSEUDO-HIERONYMI

INDICULUS DE HAERESIBUS.

---

[1]Esseni dicunt [2]*Christum* docuisse illos omnem abstinentiam[a]. Cap. I.

[1]Galilaei dicunt Christum venisse et docuisse eos ne dicerent Cap. II.
dominum Caesarem, neve eius [2]monetis uterentur[a].

[1]Masbothaei dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos in Cap. III.
omni re sabbatizare[a].

[1]Pharisaei negant Christum venisse, nec nulla in rebus prae- Cap. IV.
dictis[a] communicant.

[1]Saducaei negant resurrectionem, dicentes: Dictum est in Ge- Cap. V.
nesi[a] ad Adam, Terra es, et in terram ibis.

[1]Genistae[a] praesumunt quoniam de genere Abrahae sunt. Cap. VI.

[1]Meristae[a], quoniam separant scripturas, non credentes omni- Cap. VII.
bus prophetis, dicentes aliis et aliis spiritibus illos prophetasse.

*Incipit Indiculus s. HIERONYMI DE HAERESIBVS IVDAEORVM. Prima: Esinei dicunt *cett. edit. Menard. (Men.)*

Cap. I. — 1. Esinei *Men.* 2. Christum *omitt. Men. Addidi ex Isidoro Origg. VIII, 4, 5., ubi variat scriptura, cum librorum alii habeant* Esnei, *alii* Efnei, *alii* Essei, *alii* Esseni, *ut edidit Arevalus.*

Cap. II. — 1. Secunda: Galilaei *Men.* 2. monitis *Men.*

Cap. III. — 1. Tertia: Marbonaei *Men. Cf. Isidor. Origg. VIII,* 4, 6. *I. B. Cotelerius Eccles. Gr. Monum. tom. I, p.* 761.

Cap. IV. — 1. Quarta: Pharisaei *Men.*

Cap. V. — 1. Quinta: Saducaei *Men.*

Cap. VI. — 1. Sexta: Genistae *Men.*

Cap. VII. — 1. Septima: Meristae *Men.*

Cap. I. — a. abstinentiam] Ita Isidorus Origg. VIII, 4, 5. „Esseni dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos omnem abstinentiam."

Cap. II. — a. uterentur] Galilaeos commemorant Iustin. Dial. c. Tryph. p. 307., Hegesippus ap. Euseb. H. E. IV, 22. et Niceph. IV, 7. Cf. I. B. Cotelerius Eccl. Gr. Monum. tom. I, p. 760. sqq., ubi de numero haeresium Iudaeorum disputat.

Cap. III. — a. sabbatizare] Eadem eisdem verbis de Masbothaeis leguntur apud Isidor. Origg. VIII, 4, 6.

Cap. IV. — a. in rebus praedictis] Hoc est in iis quae modo de Essenorum, Galilaeorum, Masbothaeorum sectis dicta sunt.

Cap. V. — a. Genesi] Gen. III, 19.

Cap. VI. — a. Genistae] V. Isidor. Origg. VIII, 4, 7.

Cap. VII. — a. Meristae] Eadem fere profert Isidor. Origg. VIII, 4, 8.

Cap. VIII. [1]Samaritae, qui in loco Israël [2]captivi et adducti in [3]Babyloniam translati sunt. Venientes in terram regionis Samariae ex parte Israëlitarum consuetudinem, [4]quam *a* sacerdote reductam didicerunt[a], tenent, ex parte gentilem, quam in nativitatis suae [5]terra habuerunt. Nam in observationibus suis a Iudaeis omnino separantur; quorum superstitio procul dubio omnibus nota est.

Cap. IX. [1]Herodiani. Temporibus salvatoris haec haeresis exsurrexit. Hi Herodem magnificant, dicentes ipsum esse Christum.

Cap. X. [1]Hemerobaptistae, qui quotidie et corpora sua et domum et supellectilem lavant[a].

Cap. I. [1]Simonitae. Simon quidem magus, qui induxit novam haeresim, dicens se esse virtutem caelestem, et universas quae sunt creaturas non esse a deo factas, sed a virtute quadam superna, ideoque se descendisse inquit, ut ovem salvaret perditam[a]; Christum apud Iudaeos non esse passum. Hic est [2]Simon cui Petrus in Actibus Apostolorum[b] maledixit. Menander et Saturninus idem dixerunt.

Cap. II. Alia haeresis Basiliditae. Basilides[a] dixit de ingenito solo deo Sensum, a Sensu Verbum, a Verbo Prudentiam, a Prudentia Virtutem, a Virtute [1]Sapientiam, ex qua Principatus et Initia et Potestates et Angeli, qui fecerunt CCCLXV caelos: a Caelo autem novissimo factam esse universam hanc creaturam et qui in ea est hominem: partitos autem esse Angelos per gentes universas, e quibus unus sit deus Iudaeorum, qui partem accepit per genus Hebraeorum, qui de terra Aegypti eduxit illos de servitute. Hic Angelus protervitate sua exaltavit se super ceteros Angelos, et partem eorum volebat sibi usur-

Cap. VIII. — 1. Octava: Samaritae *Men.* 2. captivo et adducto *Men.* 3. Babylonium *Men.* 4. quam sacerdotem reductum *Men.* 5. terram *Men.*
Cap. IX. — 1. Nona: Herodiani *Men.*
Cap. X. — 1. Decima: Hemerobaptistae *Men.*
Cap. I. — 1. Item aliae haereses diversorum dogmatum, id est primum, Symonitae. Symon quidem *Men.* 2. Symon *Men.*
Cap. II. — 1. sapientia *Men.*

Cap. VIII. — a. sacerdote reducto] Io. Damascenus De Haeres. c. 9. „Μέτοικοι δὲ ὄντες ἀπὸ Ἀσσυρίων εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ λαβόντες τὴν πεντάτευχον Μωσέως, τοῦ βασιλέως αὐτοῖς ἀποστείλαντος ἀπὸ Βαβυλῶνος δι' ἱερέως Ἔσδρα καλουμένου."

Cap. X. — a. lavant] Minus plene Isidor. Origg. VIII, 4, 10. „Hemerobaptistae eo quod quotidie vestimenta sua et corpora lavant." — Decem harum, quae ab huius indiculi auctore enumerantur Iudaicarum sectarum, tres tantum commemorat Pseudo-Tertullianus libello Adversus Omnes Haereses c. 1.

Cap. I. — a. ut ovem salvaret perditam] Cf. Pseudo-Tertullianus Advers. Omnes Haer. c. 1.

b. Actibus Apostolorum] Act. VIII, 20.

Cap. II. — a. Basilides] Cf. Pseudo-Tertullianus Adv. Omnes Haer. cap. 4.

pare et ceteros populos subditos facere Iudaeis; unde ceteri Angeli irati bella contra illos suscitaverunt et exstirpaverunt civitates eorum, et disperserunt totum populum eorum. Deinde dicit Iesum non esse passum, sed Simonem Cyrenaeum, qui angarizatus crucem illius sustulit[b]. Contra hunc Agrippa[c] cognomento Castoris, vir valde doctus scribit, prodens universa eius mysteria, et [2]prophetas enumerans [3]Barcaban et Barcob, et ad terrorem audientium alia etiam nomina barbara religione composita nominans, etiam deum maximum Abraxas, quasi annum continens, si iuxta Graecorum numerum computetur.

Nicolaitae. Nicolaus diaconus fuit ex ecclesia Hierosolymitana, Cap. III.
qui cum Stephano et ceteris constitutus est a Petro propter viduas[a]. Qui transgressus veritatem coepit hoc docere et dicere, Erant tenebrae[b] et profundum in aqua, et spiritus, qui separat se a tenebris, a profundo et aqua, et ab his aliae prodierunt quatuor virtutes, quae fecerunt deum et daemones, et vocat illas dextras et sinistras. [1]Namque vocabulum posuit [2]Barbelon, et Prunica, et [3]Ialdabaoth, et Caulacau. [4]Spiritus autem sanctus haeresim appellans dicit ad ecclesiam: Sed hoc habes quia odisti facta Nicolaitarum, quae et ego odi. Multa enim docent absque discretione facere, et immolata idolis vesci, et in templis esse, et publice omnia agere. [5]Postea inquit, [6]Erat Aeonum quidam qui [7]vocabatur Ialdabaoth, missus a Prunica [8]quadam matre, quique fecit sibi filios septem: et illi fecerunt septem caelos, supra quos ipse [9]Ialdabaoth pedes habebat. Quo ignorante fecerunt septem filii hominem, sed non

2. prophetias *Men.* 3. Barcaban et Barcob et ad *emendari ex Hieronymo.* Barcobbam et Barcobet ad *Men.*
Cap. III. — 1. Namque *ego, cum Coteler io Monum. Eccl. Gr. tom. I, p.* 764. Nam qui *Men.* 2. Barbilon *Men.* 3. Ialdabalon *Men.* 4. Spiritus autem sanctus *Coteler. l. l.* Spiritum autem sanctum *Men.* 5. Postea *Coteler. l. l.* Ostia *Men.* 6. Erat Aeonum quidam *Coteler. l. l.* erant eorum quidam *Men.* 7. vocabatur Ialdabaoth *Coteler. l. l.* vocatur Ialdabath *Men.* 8. quadam matre *Coteler. l. l.* quandam matrem *Men.* 9. Ialdabath *Men.*

b. qui angarizatus crucem illius sustulit] Haec verba deprehenduntur apud Augustinum De Haeres. cap. 4. Benedictini codicum auctoritate ea exterminarunt.

c. Contra hunc Agrippa] Haec verba repetita sunt ex Hieronymo De Script. Eccl. c. 21. „Agrippa cognomento Castoris, vir valde doctus, adversum viginti quattuor Basilidis haeretici volumina, quae in evangelium confecerat, fortissime disseruit, prodens eius universae mysteria, et prophetas enumerans, Barcaban et Barcob, et ad terrorem audientium alia quaedam barbara nomina, et deum maximum eius Abraxas, qui quasi annum continens iuxta Graecorum numerum supputetur." De vocabulorum Barcaba et Barcob scriptura v. Fabricii et Benedictorum ad haec verba adnotata.

Cap. III. — a. propter viduas] Act. Apost. VI, 1.

b. Erant tenebrae] Cf. Pseudo-Tertullianus Adv. Omn. Haer. cap. 5. Cf. etiam Philastr. cap. 33.

consummatum. Erat enim ut serpens, et sicut vermis volvebatur. Itaque superna mater volens evacuare virtutem [10]Ialdabaoth operata est scintillam virtutis descendere in hominem, et continuo erexit eum ut staret pedibus suis, statimque homo sensu suo superascendit septem caelos et honorem dedit [11]superiori Aeonum. Quo [12]cognito Ialdabaoth dolore ductus quod sine consilio suo hoc esset actum, respiciens ad ceteram substantiam, genuit serpentem qui seduxit mulierem et suasit illam gustare lignum scientiae: obedivit [13]enim quasi filio dei. [14]Ophitae[c] hi sunt qui hunc serpentem colunt et adorant, dicentes ipsum duxisse virtutis cognitionem. Et ipse illis eucharistia [15]sanctificat[d]. Compositis enim panibus convocant eum de spelunca sua, et ille [16]convolvit se circa panes, [17]linguaque contingens singulas oblationes consecrat illis panem perditionis.

Cap. IV. Marcionitae deum patrem abnegant, dicentes illum esse creaturarum conditorem et multorum factorem: esse autem alium deum, bonum et pium, qui solas animas suscipit credentium, eumque in summa parte caeli tanquam in aliquo solario sedentem aut dimittere animas viventes aut expectare redeuntes; et illum quidem iustum et retributorem factorum, hunc autem misericordem et indultorem peccatorum. Incarnationem filii dei contradicunt[a], volentes illum phantasma habuisse, non carnem[b].

Cap. V. [1]Manichaei duas naturas et substantias, unam bonam et alteram malam dicunt. Ex hac quinque contrarias prodiisse virtutes. Has dicunt esse quinque dies [2]malignitatis. Bonas asserunt duas, solis et lunae, quas dicunt supernam esse substantiam. Praeterea adserunt animas ex deo quasi ex aliquo fonte manare, aut certe progrediens ex deo lumen velut flumen alveum sibi facere, atque inde quasi ad mensuram parilium animarum prodire substantiam. Et ibi quidem in superno fonte, ut divini fluminis alveo, universa-

10. Ialdabath *Men.* 11. superiori Aeonum *ego.* super tria eorum *Men.* 12. cognitu Ialdabath *Men.* 13. *Malim* ei. 14. Ophitae hi sunt qui *Coteler. l. l. p.* 769. Offitae hist. qui *Men.* 15. scitificat *Men.* 16. convolvit se *Coteler. l. l.* convolat se *Men.* 17. linguaque contingens *ego.* lingua lambit atque *Coteler. l. l.* lingua atque *Men.*

Cap. V. — 1. De Manichaeis. Manichaei duas *Men.* 2. malignitatis *Coteler. l. l. p.* 778. malignitas *Men.*

c. Ophitae] Cf. Pseudo-Tertullianus Adv. Omn. Haer. c. 6.

d. eucharistia sanctificat] Cf. Praedestinat. c. 17.

Cap. IV. — a. Incarnationem filii dei contradicunt] Ut supra *suadere* ita hic *contradicere* struit cum accusativo. Utriusque usus exempla habes apud Tertull. De Carne Chr. c. 23., et Scorp. c. 2. De Cultu Fem. I, 1. De Pall. c. 6.

b. non carnem] Cf. Pseudo-Tertullianus Adv. Omn. Haer. c. 16.

liter mixta omnia, et cum deo habere [3]naturam. Huius luminis [4]particulam detentam quondam a tenebris velle deum liberare, [5]quam dicunt Margaritam. Vetus respuunt testamentum; novum recipiunt, [6]sed ex parte. Blasphemant prophetas, utentes secundum pravitatem, Omnes, quotquot ante me venerunt, fures sunt et latrones[a].

Gnosticorum haeresis de supradictis haeresibus, id est Nicolai, Basilidis, Marcionis, velut ex feralibus quibusdam malitiae seminibus impurissimum corpus exortum est. Sed et [1]Manichaeos, posteriores licet tempore, in eadem impuritate invenitur praecessisse. Omnium enim istorum [2]impuritatis unitis in se utitur venenis. Habet praeterea et propriae malitiae aliquanta vernacula. In ceteris enim assertionibus cum supradictis congruit, cetera autem eius quasi [3]specialia haec sunt, quae Irenaeus[a] ita exposuit. Dicit quippe haec haeresis animam non peccare, quam vult dei esse substantiam, sed ex contraria et aliena substantia [4]assumere aliam aëream animam, et corpus terrenum, quam vocant malignam et diabolicam, et, ipsa dum suam sequitur naturam, per se corpus peccare terrenum; [5]cetera animae divinae substantiae. Et per haec facit locum suis turpibus execrandisque mysteriis, in quibus per orationem magicam suorum invocationibus utitur angelorum, qui [6]creando per adventum suum dicata olim gehennae corpora ministerium religiosae, ut sibi videtur, perditionis inflamment. De cetero pudet dicere quam execrabilem sibi iniuriam per sua inierunt sacramenta. Praeterea haec quae videntur agi dei alterius potestate, tonitruum sonitus voces daemonum esse confingunt. Dicunt etiam istum malignum deum venientibus animabus per dispositas quasi [7]principatuum insidias [8]perditionis laqueos praeparare, et per singula quaeque caelorum loca eisdem perditionis [9]munus offerre, assignare etiam eisdem decreta, quae compleant, sicque eis caelum, caelorum cardines, signa et signorum circulum esse contrarios, ac Cap. VI.

3. naturam huius luminis *indistincte in edit. Men.* 4. particulam *Coteler. l. l.* particula *Men.* 5. quam *Coteler. l. l.* quem *Men.* 6. sed *Coteler. l. l.* et *Men. In Menardi libro indistincte legitur* ex parte blasphemant.

Cap. VI. — 1. Manichaeos *ego.* Manichaei *Men.* 2. impuritatis *ego.* impuritas *Men.* 3. specialia. Haec sunt *distinctio est apud Menardum.* 4. assumere. Aliam *distinctio est apud Men.* 5. cetera anima *Men. Rescribendum fortasse* ceterum animam. 6. *Reponendum, ni fallor,* recreando. 7. principatum *Men.* 8. perditioni *Men.* 9. *Rescribendum fortasse* manus inferre.

Cap. V. — a. et latrones] Ioh. X, 8.

Cap. VI. — a. Irenaeus] Locum ubi Irenaeus haec tradiderit mihi non magis investigare contigit quam ubi illud de opinione quorundam, contra duodecim signa totidem patriarchas esse dispositos, ceteraque similia, quae paulo infra leguntur.

sic quasi alienae substantiae in omnibus esse contraria. Nam ex iis aliqui, ut Irenaeus apostolorum vicinus refert, dicunt contra duodecim signa duodecim patriarchas esse dispositos, et sic cetera, quae secundum sapientes in mundo aut simpla aut dupla, terna aut quaterna, vel quina, sena vel septena dicuntur, contra sanctorum [10]numeros aequali et parili dispositione pugnae. Prave etiam scripturas intelligentes filios promissionis[b] non ex coitu viri, sed verbo dei natos affirmant, ut non unigenitum ex deo filium dicant. Auferre cupientes omnipotentiam dei omnia deum non ex nihilo, sed ex aliquo fecisse contendunt, ut duas substantias introducant. Haec ex parte pro cognitione veritatis sunt dicta. Quanta autem vel de evangeliorum interpretatione [11]signorum, vel de Graecorum gentilibus mysteriis literarum eosdem affirmare cognovimus, enumerare perlongum est.

Cap. VII. [1]Valentinus [2]consummatum dicit esse Aeonem et [3]innominatam altitudinem magnam, quae Profundum, Βυθός, nominatur. In silentio se magno [4]continens (quod silentium ea gratia appellatum Σιγὴν[a]) hoc Profundum, [5]aut Βυθός, emisit Sensum, qui [6]Monogenitus et Pater et Initium appellatur; [7]cui coniuncta est Veritas. Et haec est quadriformis radix totius mysterii, [8]id est Profundum et Silentium et Sensus et Veritas. Intelligens autem Sensus [9]ad quid esset [10]missus, et ipse [11]emisit Verbum et Vitam. De Verbo autem et Vita [12]emittitur coniugatio Homo et Ecclesia. Et haec primogenita Ὀγδοάς, radix et substantia universitatis, coniugia quatuor Βυθὸς et Σιγή, Sensus et Veritas, Verbum et [13]Vita, Homo [14]*et* Ecclesia. Verbum autem et [15]Vita in honorem Patris emiserunt [16]Αἰῶνας Bythium et Mixim, Ageraton et Henosim, Ex se prodeuntem[b] et [17]Hedonen, Acineton et Syncrasim, Monogenem et Macarian. Hominem etiam [18]emisisse alios Αἰῶνας XII, Paraclitum et Fidem, [19]Matricum et Ἀγάπην, Ainum et Σύνεσιν, Ecclesiasticum et Beatitudinem, [20]Theletum et Sapientiam: [21]Propatorque omnium soli cognitus est Sensui ex eo primogenito, ceteris [22]autem invisibilis est et incomprehensibilis. [23]Tricesimum itaque Seculum[c], quod est Sapientia, concupivit Patrem videre. Quod cum [24]aggressum esset, paene periisset, quoniam non potuit capere gloriam paternam, [25]et Enthymesis aliquid [26]inconsummatum fit, quam Matrem vocant, et quia aliena [27]destinavit, et maerorem passa est et lacrimavit et risit. Ex his itaque passionibus hoc [28]seculum [29]immigratum: de alienatione tenebrae, de timore spiritale [30]malignitatis, de maerore stabilita terra, de lacrimis aquae profusae sunt, de risu hoc lumen factum est. Christum autem hoc dicit docuisse: Missum in hunc mundum et ipsum Christum a Patre ad salutem mundi non ex Maria carnem, in qua natus est, traxisse, sed spiritale corpus habuisse, et per Mariae viscera, quasi aqua per fistulam, transiisse. Et ideo nec resurrexisse eum credit, quia nec mortuum, [31]utpote quem mortalem non habuisse carnem blasphemant. Dicit et tria esse genera nativitatis humanae, χοϊκόν, animale, spiritale: sed χοϊκόν [32]incredulos esse, et ex necessitate perire: [33]animale, quod medium est; nam quo se inclinaverint, ibi partem habituros: spiritale autem, quod se dicunt, esse [34]τέλειον ab initio semen salutis, qui in Consummatione[d] Seculorum pausabunt. Consummationem autem futuram omnium, cum omnes spiritales docti fuerint

10. numerosa *Men.* *Ubi distinctio haec est* dicuntur. Contra sanctorum numerosa aequali *cett.* 11. *Vocabulum* signorum *corruptum puto. Reponendum fortasse est* sanctorum.

Cap. VII. — 1. De Valentinianis. Valentinus *Men.* 2. consummatam *alii* 3. innominatam altitudinem magnam *ego.* in innominata altitudine magnum *Coteler. Eccl. Graec. Monum. tom. I, p.* 767. innominata multitudine magna *Men.* 4. continentem *Coteler. l. l.* 5. aut *ego.* et *Coteler. l. l.* ut *Men.* 6. Monogenitus *Coteler. l. l.* monogniti *Men.* 7. cui *Coteler. l. l.* qui *Men.* 8. id est *Cotel. l. l.* idem *Men.* 9. ad quid *Coteler.* aliquid *Menard.* 10. emissus *Coteler. l. l.* 11. emisit *Coteler. l. l.* misit *Men.* 12. emittitur coniugatio *Coteler. l. l.* emittit cognitionem *Men.* 13. vita *Coteler. l. l.* vitam *Men.* 14. et Ecclesia *Coteler. l. l.* Ecclesia *Men.* 15. Vita *Coteler. l. l.* vitam *Men.* 16. Αἰῶνας Bythium et Mixim, Ageraton et Henosim *Coteler. l. l.* αἰῶνας a Christianis, Christum ἀειγένητον et γένεσιν *Men.*

17. Hedonen, Acineton et Syncrasim, Monogenem et Macariam *Coteler. l. l.* Edom in Achivium, et sint asim monogenon, et magarian *Men.* 18. emisisse alios *Coteler. l. l.* et vis esse alius *Men.* 19. Matricum et Ἀγάπην Ainum et Σύνεσιν *Coteler. l. l.* matricem ἀγάπην, et sensum σύνεσιν *Men.* 20. Theletum et Sapientiam *Coteler. l. l.* ille cupivit sapientiam *Men.* 21. Propatorque omnium soli cognitus est Sensui ex eo primogenito *ego.* Propatorque cognitus soli genito est Sensui, et Chaos Primogenito *Coteler. l. l.* praeterea, quae omnia solo genita est sensus et chao primogenitis *Men.* 22. autem invisibilis est et *Coteler. l. l.* aut invisibilis est aut *Men.* 23. Triscesimum itaque Seculum *Coteler. l. l.* tricentesimum itaque seculum *Men.* 24. aggressum *Coteler. l. l.* ingressus *Men.* 25. Et Enthymesis *Coteler. l. l.* et esinan *Men.* 26. inconsummatum fit *ego.* inconsummatum sit *Coteler. l. l.* consummatum sit *Men.* 27. destinavit *ego.* aestimavit *Men.*, et *Coteler. l. l.* 28. seculum *Coteler. l. l.* sacculum *Men.* 29. immigratum *ego.* innigratum *Men., et Coteler.* 30. malignitatis *Coteler. l. l.* malignitas *Men.* 31. utpoti *Men.* 32. incredulus *Men.* 33. animale *Coteler. l. l.* anima, leo *Men.* 34. τέλειον ab initio *ego.* τὸ φῶς ab initio *Coteler. l. l.* σίφεον, ab initio *Men.*

b. filios promissionis] Rom. IX, 8.

Cap. VII. — a. Σιγὴν] Subintellege *dicit.* Sed placeret facillima correctio Σιγή.

b. Ex se prodeuntem] Hoc est Αὐτοφυῆ.

c. Tricesimum itaque Seculum] Et in his, sicut in aliis plurimis, Indiculi huius auctor et auctor libelli Adversus Omnes Haereses, qui Tertulliano vulgo adscribebatur, ex eodem fonte hausisse videntur. Cf. Pseudo-Tertullianus Adv. Omnes Haer. c. 12.

d. Consummatione] Hoc est Pleromate.

[35]ex scientia secretum dei. Et animalia commovet ad spiritalem doctrinam. His factis undique lumine lucebit qui omnem substantiam secularem conficiet, et [36]conflagrabit in tantum, ut nec ipse ignis appareat.

Cap. VIII. [1]Caiani et Iudaei sunt qui Cain sanctificant[a], dicentes illum de caelesti substantia esse profectum, quae est ad dexteram, Abel autem de sinistra, et ideo illum esse occisum. Iudam proditorem Christi omnium apostolorum fuisse doctiorem. Cum enim fieret arcanum dei, et cognovisset omnibus hominibus futuram salutem, passionem eius contradicentibus terrenis virtutibus ipse proditor illius existens salvavit humanum genus universum.

Cap. IX. Sethitae. [1]E duobus hominibus[a], Cain et Abel, [2]ab iniusto occiso Abel, qui iustus erat, discrimen habebant universi angeli. Superna [3]itaque, *quae* Trivirtus vocatur, femina operatur nasci Seth, [4]et in illo deposuit omnem iustitiae scintillam, ut deponeretur [5]universa malitia terrenae substantiae. Propter hoc omnis iustitiae nativitas a Seth deducitur. Sed quoniam transgressores angeli per illicitos coitus fecerunt sub sole nocivam Gigantum nativitatem, per quam [6]accidit ut inundatione omne genus animantium aboleretur et transiret [7]et solum iustum genus salvaretur (id est animae VIII, Noë, et uxor sua, et filii tres, et uxores filiorum) [8]in arcam, dicunt se semen malitiae abscondisse in arcam, [9]unde procedentibus temporibus post diluvium iterum [10]malitia increvit. Hunc autem Seth dicunt esse Christum.

Cap. X. Carpocras, [1]Cerinthus et Ebion[a], hi tres sibi successerunt, dicentes omnia secundum legem, [2]circumcidi, observare sabbatum et dies festos Iudaicos; Christus enim [3]haec *cum* omnia observavit, sufficere dicentes ita [4]esse *ut* doctorem, ut magistrum. Christum autem negant per spiritum sanctum a Maria virgine natum, sed a

35. ex *ego.* et *Men.*, et *Coteler. l. l.* 36. conflagravit *Men.*
Cap. VIII. — 1. De Caianitis et Iudaitis. Caiani *Men.*
Cap. IX. — 1. E duobus *Coteler. Eccl. Gr. Monum. tom. I, p.* 771. duobus *Men.* 2. ab iniusto occiso Abel *Coteler. l. l.* iniusti occisio. Abel *Men.* 3. itaque, quae Trivirtus *Coteler. l. l.* itaque trivirtus *Men.* 4. et in illo *Coteler. l. l.* et illo *Men.* 5. universa malitia *Coteler. l. l.* universae militiae *Men.* 6. accedit *Men.* 7. ut *Men.* 8. in arcam, dicunt se *ego.* in Arcam dicentes *Men.* in Arca: dicentes *Coteler. l. l.* 9. inde *Men.*, et *Coteler. l. l.* 10. malitia increvit *ego.* malitia crevit *Coteler. l. l.* malitiam creavit *Men.*
Cap. X. — 1. Cherinthus *Men.* 2. circumcidii *Men.* 3. haec cum omnia *ego.* haec omnia *Men.* 4. esse ut doctorem *ego.* esse doctorem *Men.*

Cap. VIII. — a. qui Cain sanctificant] Cf. Pseudo-Tertullianus Adv. Omn. Haer. cap. 7.

Cap. IX. — a. E duobus hominibus] Cf. Pseudo-Tertullianus Adv. Omnes Haer. cap. 8.

Cap. X. — a. Carpocras, Cerinthus et Ebion] Cf. Pseudo-Tertullianus Adv. Omn. Haer. c. 9.

Ioseph conceptum ut hominem nuptiali coitu; habuisse autem illum spiritum prophetalem, et venturum ac indicaturum vivos et mortuos.

Stoici[a] dicunt omne uniforme esse peccatum. [1]Feri autem et severi *veritatum* censores, animam tamen perire dixerunt. Amant virtutem continentiae, et affectant gloriam aeternam, cum se non aeternos esse fateantur. Cap. XI.

Peripatetici, Aristotele principe, dicunt quandam particulam animae esse aeternam, sed de reliquo vero magna ex parte mortalem[a]. Cap. XII.

Adamitae, ut supradictae haereses, duas esse substantias[a]. Cap. XIII. Hoc habent in mysteriis suis peculiare, quod nudi in ecclesia dicuntur orare corporibus, utentes hoc testimonio, Adam et [1]Evam nudos in paradiso fuisse, ut scriptum est: Erant ambo nudi, et non confundebantur[b]. Et hanc perfectionem beatissimam putant, si ista faciendo iam videatur ab his ablata confusio.

Platonici[a] dicunt deum per omnia animas creare, angelos corpora. Cap. XIV. Post multorum annorum curricula animas redire in diversa corpora asserunt.

Epicurei dicunt deum nihil agere; omnia constare corporibus; Cap. XV. animam nihil aliud esse [1]quam corpus[a].

Sethiani[a] dicunt Seth de caelestibus et supernis virtutibus habuisse substantiam, Cap. XVI. Cain autem de inferioribus habere naturam, et [1]illam supernam peccare non posse [2]atque mutabilem [3]fieri, [4]istam

Cap. XI. — 1. Feri autem et severi veritatum censores *ego.* Feri autem et severi censores *Coteler. l. l. p.* 758. Feritatem et severitatem censores *Men.*
Cap. XIII. — 1. Eva *Men.*
Cap. XV. — 1. *Post verba* quam corpus *apud Menardum leguntur praeterea haec* Post multorum annorum curricula animas redire in diversa corpora asserunt, *quae verba, utpote ex superiori capite importune hic repetita, cum Cotelerio l. l. p.* 759. *eieci.*
Cap. XVI. — 1. illam supernam *ego.* illa superna *Men.* 2. *Malim* neque. 3. fiere *Men.* 4. istam *ego.* Ista *Men.*

Cap. XI. — a. Stoici] Isidor. Origg. VIII, 6, 9 et 10: „— — Omne peccatum uniforme esse asserunt, dicentes, Sic ille nocens erit qui paleas furatus fuerit quam qui aurum, qui mergum occiderit quam qui equum. Non enim animal crimen, sed animus facit. Hi etiam animam cum corpore perire dicunt. Amant quoque virtutem continentiae, affectant gloriam aeternam, cum se fateantur non esse aeternos."

Cap. XII. — a. magna ex parte mortalem] Isidor. Origg. VIII, 6, 13. „— — Hi dicunt quandam particulam animae esse aeternam: de reliquo magna ex parte mortalem." Cf. Pseudo-Orig. Philosophum. p. 25. ed. Miller., Tertull. De Resurr. Carn. c. 2., Menag. ad Diog. Laert. VII, 157. et III, 67.

Cap. XIII. — a. duas esse substantias] Ex praegresso capitulo supple *dicunt.*
b. et non confundebantur] Gen. II, 25.

Cap. XIV. — a. Platonici] Isidor. Origg. VIII, 6, 7. „Platonici a Platone philosopho dicti. Hi animarum creatorem esse deum, corporum angelos asserunt, et post multos annorum circulos in diversa corpora redire animas dicunt."

Cap. XV. — a. quam corpus] Isidor. Origg. VIII, 6, 18. „— — Asserunt autem deum nihil agere: omnia constare corporibus: animam nihil aliud esse quam corpus."

Cap. XVI. — a. Sethiani] Cf. Praedestin. c. 19.

autem volunt naturalem malitiam et naturam habere [5]peccati, et illa superiora quasi semen Seth sanctis, ista inferiora peccatoribus quasi semen Cain semper adsignant.

Cap. XVII. [1]Apellitae[a] dicunt Christum non deum in veritate, sed hominem in phantasia. Horum auctor [2]Apelles a Rhodone[b], Asiani generis homine, reprehensus est, quod deum quem coleret ignoraret.

Cap. XVIII. [1]Severianistae. Horum haereses Severianus eloquentiae spiritu inflatus adstruxit. Hi tres quadragesimas faciunt in anno, et in his xerophagis, id est siccis utuntur escis.

Cap. XIX. [1]Cathaphrygarum haeresis[a] auctores sunt [2]Montanus, Prisca et Maximilla, in quibus Montanum paraclitum, et Priscam et Maximillam prophetas deceptorum hominum vanissimus error observat. Sunt [3]huius *haeresis*, immo perditionis, infanda mysteria. Nam quotannis [4]unum infantem anniculum[b] perfectum offerunt, ac [5]compuncto vulneribus eius corpusculo in farinam sanguinem eius suscipiunt, sicque panem huius ex [6]scelestissimi frumenti admixtione facientes diabolicum edunt eucharistiae [7]feralissimae sacramentum. Infans autem, si ex compunctione vulneris obierit, observatione martyrii colitur: si vixerit, pro veneratione summi sacerdotis aspicitur. Contra horum supra memoratorum prophetas Apollonius[c], vir dissertissimus, scripsit insigne volumen et longum, asserens

5. peccati *ego.* peccatum *Men.*
Cap. XVII. — 1. Appellitae *Men.* 2. Appelles. A Corodone *Men.*
Cap. XVIII. — 1. Severianisti *Men.*
Cap. XIX. — 1. Catafrigarum *Men.* Montanistarum, Cataphrygarum *Coteler. Eccl. Gr. Monum. tom. I. p.* 773. 2. Montani. Montanus *Men.* 3. huius haeresis, immo *Coteler. l. l.* huius immo *Men.* 4. unum infantem *Coteler. l. l.* unius infantem *Men.* 5. compuncto vulneribus eius corpusculo *Coteler. l. l.* compunctum vulneribus eius corpusculum *Men.* 6. scelestissimi *Coteler. l. l.* caelestissimi *Men.* 7. feralissime *Men.*

Cap. XVII. — a. Apellitae] Pseudo-Tertullianus Adv. Omnes Haeres. c. 19.

b. a Rhodone] Hieronymus de Script. Eccl. c. 37. „Rhodon, genere Asianus, — — edidit plurima, praecipuumque adversus Marcionem opus, in quo refert quomodo ipsi quoque inter se Marcionitae discrepent, et Apellem senem, alium haereticum, a se quondam fuisse victum et risui habitum, eo quod deum quem coleret ignorare se diceret."

Cap. XIX. — a. Cataphrygarum haeresis] Pseudo-Tertullianus Adv. Omn. Haer. c. 20.

b. infantem anniculum] Cf. August. De Haeres. c. 26.

c. Apollonius] Quae inde sequuntur hausta sunt ex Hieronymo De Scriptt. Eccles. c. 40. „Apollonius, vir disertissimus, scripsit adversus Montanum, Priscam et Maximillam, insigne et longum volumen, in quo asserit Montanum et insanas vates periisse suspendio, et multa alia in quibus de Prisca et Maximilla refert: Si negant eas accepisse munera, confiteantur non esse prophetas qui accipiunt: et mille hoc testibus approbabo. Sed et ex aliis fructibus probantur prophetae. Dic mihi, crinem fucat prophetes? stibio oculos linit? Prophetae vestibus et gemmis ornantur? Prophetes tabula ludit et tesseris? Propheta fenus accipit? Respondeant utrum hoc fieri liceat, an non: meum est approbare quod fecerint."

Montanum et [8]insanos eius vates periisse [9]suspendio, et multa alia, in quibus [10]*de* Prisca et Maximilla [11]refert: Si negant accepisse munera, confiteantur non esse prophetas qui accipiunt, et mille hoc testibus approbabo. Sed et ex aliis fructibus probantur prophetae. Dic mihi, [12]crinem fucat propheta? stibio oculos linit? propheta ad tabulas ludit et [13]tesseris? propheta fenus [14]accipit? Respondeant utrum haec fieri liceat, an non. Meum est probare quia fecerunt.

[1]Artotyritae in sanctis mysteriis suis ad vicem eucharistiae pane Cap. XX.
utuntur et caseo, dicentes a primis hominibus oblationem a fructibus terrae et a fructibus ovium fuisse celebratam[a].

Elvidiani [1]novae spiritu perversitatis decepti de sanctae Mariae Cap. XXI.
gloria aliquid negant, aliquid confitentur, dicentes, Virgo ante partum, non virgo post partum.

[1]Iovinianus[a] et Auxentius Romae hanc perversitatis suae no- Cap. XXII.
vam inseruerunt doctrinam, dicentes nullam [2]nuptarum et virginum esse distantiam, nullumque inter abstinentes et simpliciter epulantes esse discrimen, proferentes etiam istud exemplum, quod in veteri testamento sancti matrimonia habuissent, filios generassent, nec posse [3]virginitatem praeferre, ne vacua sit copula quae genuit [4]gloriam prophetarum.

Anthropomorphitae dicunt iisdem [1]membrorum lineamentis Cap. XXIII.
deum quibus homo est compositum designari, et secundum hanc imaginem, in [2]qua ambulamus, deum similem homini esse existimant.

Heraclitae[a]. [1]Heraclius auctor ipsorum dixit ita esse de patre Cap. XXIV.
filium, velut lucernam de lucerna, ut lampadem in duas [2]divisam

8. insanos eius vates *Coteler. l. l.* insanum eius vatem *Men.* 9. suspendio *Coteler. l. l.* dispendio *Men.* 10. de Prisca *Coteler. l. l.* Prisca *Men.* 11. refert. Si *Coteler. l. l.* referet se *Men.* 12. crinem fucat propheta? stibio oculos linit? *Coteler. l. l.* crimen, fugat Prophetas tibi oculus linet. *Men.* 13. tesserus *Men.* 14. accepit *Men.*
Cap. XX. — 1. Artotitae *Men.*
Cap. XXI. — 1. novae *ego.* novi *Men.*
Cap. XXII. — 1. Iovinianus *ego.* Iulianus *Men.* 2. nuptiarum *Men.* 3. virginitate *Men.* 4. gloria *Men.*
Cap. XXIII. — 1. memborum *Men.* 2. quam *Men.*
Cap. XXIV. — 1. Heraclus *Men.* 2. divisas *Men.*

Cap. XX. — a. fuisse celebratam] Eadem verba legis apud Isidor. Origg. VIII, 5, 22.

Cap. XXII. — a. Iovinianus] Isidor. Origg. VIII, 5, 56. „Ioviniastae a Ioviniano quodam monacho nominati, asserentes nullam nuptarum et virginum esse distantiam, nullumque inter abstinentes et simpliciter epulantes esse discrimen." Cf. Hieronym. Adv. Iovin I, p. 146., tom. IV., p. 146. Opp. ed. Ben.

Cap. XXIV. — a. Heraclitae] „Ex Hierace seu Hieraca et Hieracitis fecerunt oscitabundi librarii primo Hieracham et Hierachitas, postea Heraclam aut Heraclum et Heraclitas." Coteler. Eccl. Gr. Monum. I. p. 780. Idem vitium obtinuit apud Isidor. Origg. VIII, 5, 33.

partes, ut filii circa patrem suppositam, non eandem velit esse substantiam.

Cap. XXV. Luciferiani[a] cum teneant in omnibus catholicam veritatem, in hunc errorem stultissimum perlabuntur, ut animam dicant ex transfusione generari; eandemque dicunt et de carne et de carnis esse substantia.

Cap. XXVI. Sabellius, qui et Patripassianus, id est [1]Unionita, dicit: Pater cum est, nec pater nec filius est visibilis atque [2]passibilis: volens ut sicut unus deus est, ita una persona in deitate sit, mutabilis tamen et [3]passibilis. Antequam carnem ex virgine assumeret, deum tantum fuisse: nascentem ex virgine filium ipsa nativitate appellatum, assumptum post ascensionem in spirituali gloria, et descendentem super apostolos, spiritualem [4]gratiam donaturum, spiritum sanctum nominatum; ut trinitas in officiorum nominibus, non in tribus personarum speciebus, sed sicut unus deus, ita una persona in divinitate sit.

Cap. XXVII. Apollinaris primum dixit salvatorem carnem non adsumpsisse. De hoc convictus dixit [1]carnem adsumpsisse, sed animam non adsumpsisse. Et de hoc convictus dixit et carnem et animam adsumpsisse, sed sensum non adsumpsisse; sed fuit ipse sibi sensus: subtiliter [2]versutiam suae fraudis docens, volens autem sensum tertiam ab anima et [3]carne esse substantiam, aut sensum extra animam. Et ideo cum [4]sensum non vult adsumptum, confitetur animam non adsumptam, quoniam sensus animae officium est.

Cap. XXVIII. Paulus episcopus Mesopotamiae contra fidem ecclesiasticam sectam Artemonis introduxit, dicens propterea Christum hominem fuisse sanctum et unum de prophetis.

Cap. XXIX. [1]Pneumatomachi ipsi sunt Macedoniani, similes Homuncionitis. Dicunt spiritum sanctum non esse dei substantiam, sed creaturam creaturis ceteris potiorem et ministram patris et filii, hoc est cum angelis et archangelis et ceteris potestatibus numerandum; non ta-

Cap. XXVI. — 1. Unionita *Coteler. Eccl. Gr. Monum. tom. I. p.* 777. onion, ita *Men.* 2. passibilis est, volens ut *Coteler. l. l.* passibilis est, volens et *Men.* 3. passibilis, antequam *distinguit Coteler. l. l., cum Men.* 4. gratiam *Coteler. l. l.* gloriam *Men.*

Cap. XXVII. — 1. et carnem *Men.* 2. vertutiam *Men.* 3. carnem *Men.* 4. sensu *Men.*

Cap. XXIX. — 1. Pneomatomachi *Men.*

Cap. XXV. — a. Luciferiani] Augustin. De Haeres. c. 81. „Luciferianos a Lucifero Caralitano episcopo exortos, et celebriter nominatos, nec Epiphanius nec Philaster inter haereticos posuit: credo tantummodo schisma, non haeresim eos condidisse, credentes. Apud quendam tamen, cuius nomen in eodem eius opusculo non inveni, in haereticis Luciferianos positos legi per haec verba: „Luciferiani, inquit, cum teneant in omnibus catholicam veritatem, in hunc errorem stultissimum prolabuntur, ut animam dicant ex transfusione generari; eademque dicunt et de carne et de carnis esse substantia."

men circumscribi loco et finibus, sicut angelos, quibus licet per celeritatem naturae possibile sit facile de loco ad locum transire, tamen cum alibi sint, [2]eadem possibilitate alibi eos adesse non posse, unde circumscribuntur. Localitatem spiritui sancto adsignant, quamvis [3]eum rati creaturis ceteris potiorem. Quaelibet creatura illa potior sit, etsi ei prae ceteris adsignetur potestas, una tamen illi cum eis substantia est. Dividi enim creatura potestate potest, non genere. Unde spiritum sanctum creaturam dicentes loco et potestate subtiliter circumscribunt, potentiam ei tantum prae ceteris tribuentes omnipotentiam auferunt.

Chiliastae dicunt regnum seculorum in carne carneum futurum, volentes carnem nostram innovatam recipere spiritalem. [1]Sic bonae terrae carnalia carnaliter per mille annos adserunt manducanda. Dionysius Alexandrinus episcopus, Origenis auditor, adversus Nepotem episcopum haeresis huius auctorem scripsit, qui mille annorum corporale Christi regnum futurum suis scripturis adseverat. In quibus et de Apocalypsi Ioannis diligentissime disputavit, et omnia illic aspicienda spiritalia, non intelligenda esse carnalia. Cap. XXX.

Donatus[a], a quo [1]Donatiani per Africam sub Constantino Constantioque principibus, adseruit [2]a nostris scripturas in persecutione ethnicis [3]traditas, *et* totam paene Africam et maxime Numidiam sua persuasione decepit. Restant eius multa ad suam haeresim pertinentia, et de Spiritu Sancto [4]liber Ariano dogmati consentiens. Cap. XXXI.

Circumcelliones, quos [1]Gotispitas[a] vocant, huius supradictae haeresis [2]habent doctrinam[b]. Sua autem, quae omnibus nota est, Cap. XXXII.

2. eadem possibilitate *ego.* et hunc impossibilitate *Men.* ut hunc in possibilitate *Coteler. l. l. p.* 782. 3. eum rati creaturis *ego.* eum creaturarum creaturis *Men.*

Cap. XXX. — 1. Sic *ego.* Sed *Men.*

Cap. XXXI. — 1. Donatiam *Men.* 2. nostris a scripturis *Men.* 3. traditio *Men.* 4. libenter Arrio dogmate *Men.*

Cap. XXXII. — 1. Gotispitas *Men.* Scototopitas *Coteler. Eccl. Gr. Monum. tom. I, p.* 789. Campitas *Fabric. ad Philastr. Haer.* 85. *p.* 163. 2. habet doctrina *Men.*

Cap. XXXI. — a. Donatus] Hieronymus De Scriptt. Eccl. c. 93. „Donatus, a quo Donatiani per Africam sub Constantino Constantioque principibus pullulaverunt, asserens a nostris scripturas in persecutione ethnicis traditas, totam paene Africam, et maxime Numidiam, sua persuasione decepit. Extant eius multa ad suam haeresim pertinentia opuscula, et de Spiritu Sancto liber, Ariano dogmati congruens."

Cap. XXXII. — a. Gotispitas] Intactam reliqui hanc scripturam. V. de hoc sectae Donatianae nomine I. B. Coteler. ad Io. Damascen. Haer. 95. in Eccl. Gr. Monum. tom. I., p. 789., et quae adnotarunt Benedictini ad Augustini Epist. 165., ubi in plerisque libris mss. scriptum extat „Montensium vel *Cutzupitarum*."

b. habent doctrinam] Isidor. Origg. VIII, 5, 53. „Circumcelliones dicti sunt

[3]in dementia assequuntur insaniam. [4]Nam amore nominis martyrii, et laudis humanae magis quam caritatis Christi cupidi, semetipsos interdum oratione facta aut praecipitio aut incendio aut, [5]alios *ad* sui necem invitantes, gladio perimunt, quo violenter ex hac vita [6]discedentes martyres [7]nominentur.

Cap. XXXIII. Novatianus[a] Romae urbis presbyter et adversus Cornelium cathedram sacerdotalem conatus invadere Novatianorum dogma instruit, nolens apostatas suscipere, et baptizans baptizatos. Huius auctor [1]Novatus *sub* Cypriano presbyter fuit.

Cap. XXXIV. Montenses haeretici maxime in Urbe sunt. Hi tempore persecutionis cum scripturis in montibus latuerunt[a]. Quando in Urbe erant, primum passionum suppliciis [1]restiterunt, dein constantes in proposito [2]*cum* contemnerent supplicia passionum, artificio astutiae per paganos iudices his securitas attributa est, ut in ecclesiis agerent, ac deo, sicut consueverunt, deservirent. Dehinc repente invasis ecclesiis scripturae ab ethnicis comprehensae sunt, [3]aestimantibus quod facilius ad fidem verterent Christianos, si ab iisdem sacrarum scripturarum praesidia sustulissent. Hanc quasi traditionem scripturarum [4]si qui habitabant in montibus [5]criminabantur, ac se a catholicae ecclesiae corpore diviserunt. Hi namque cum duabus suprapositis haeresibus faciunt. Nam in doctrina sua Donatianorum dogma suscipiunt. In respuendis vero paenitentibus, ultimo in rebaptizandis baptizatis, Novatianorum sequuntur errorem.

Cap. XXXV. [1]Arianorum haeresis [2]Arius auctor fuit. Hic profano eloquentiae suae spiritu doctus adseruit non coaeternalem esse patri filium. De hoc dicit: Erat quando non erat, ex nullis factus extantibus, id est ex nihilo.

3. in dementia assequuntur insaniam *ego*. indementia sequuntur insania *Men.* in dementia sequuntur insani *Coteler. l. l.* 4. Nam amore *Coteler. l. l.* Nam aut more, amore *Men.* 5. alios ad sui *Coteler. l. l.* alios sui *Men.* 6. descendentes *Men.* 7. nominantur *Men.*

Cap. XXXIII. — 1. Novatus sub Cypriano *ego*. Novatus Cypriano *Men.*

Cap. XXXIV. — 1. restituerunt *Men.* 2. cum contemnerent *Coteler. l. l. p.* 789. contemnerent *Men.* 3. aestimantibus quod *Coteler. l. l.* aestimantes quo *Men.* 4. hi qui *Coteler. l. l.* 5. criminantur *Men.*

Cap. XXXV. — 1. Arrianorum *Men.* 2. Arrius *Men.*

eo quod agrestes sunt, quos Cotopitas vocant, supradictae haeresis habentes doctrinam. Hi amore martyrii semetipsos perimunt, ut violenter de hac vita discedentes martyres nominentur."

Cap. XXXIII. — a. Novatianus] Isidor. Origg. VIII., 5, 34. „Novatiani a Novato urbis Romae presbytero exorti, qui adversus Cornelium cathedram sacerdotalem conatus invadere haeresim instituit, nolens apostatas recipere, et rebaptizans baptizatos."

Cap. XXXIV. — a. in montibus latuerunt] Isidor. Origg. VIII., 5, 35. „Montani haeretici dicti quod in tempore persecutionis in montibus latuere; qua occasione se a catholicae ecclesiae corpore diviserunt."

Photinus[a] ex Gallograecia, Marcelli discipulus, [1]Sirmii episcopus fuit. Hic Ebionis haeresim restaurare conatus est, quae dicit Christum a Maria per Ioseph nuptiali coitu fuisse conceptum. Huic [2]Beryllus, Arabiae episcopus, fuit quondan in perversitate consimilis, eo quod Christum ante incarnationem negabat, sed postea ab Origene correctus est. Nam extant eius epistolae ad Origenem factae, in quibus se congratulabatur ab eodem fuisse correptum. Cap. XXXVI.

Eunomius artificio diaboli subtilior [1]Ario non solum haeresim ipsius perfidiae, sed alterius professionis induxit, dicens non ex alio filii esse substantiam, neque creaturam dei esse perfectam, sed ex ipsa patris substantia filii esse substantiam, splendorem luminis, non ipsum lumen, et imaginem dei, non ipsum deum, non videntes per impietatem suam ipsi etiam negare quod credunt. Cum enim substantiam confiteantur in filio, ibi ex ipsa substantia minus aliquid quod est ipsa substantia confitentur. Damnant ipsam quam a sua [2]minorem volunt esse [3]substantiam. Cap. XXXVII.

Praedestinati[a] sunt qui dicunt quod deus non omnes homines ad hoc crearit, ut omnes salventur, sed ut multitudine hominum ornetur mundus: quod etsi generali praedicatione dicat, Venite ad me[b] omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos, non Cap. XXXVIII.

Cap. XXXVI. — 1. Sirmii episcopus *Coteler. l. l. p.* 782. semiepiscopus *Men.* 2. Berillus *Men.*

Cap. XXXVII. — 1. Arrio *Men.* 2. minorem *Coteler. l. l. pag.* 783. minore *Men.* 3. *Post voc.* substantiam *in libro a Menardo edito uno tenore sequuntur haec verba:* Huc usque Hieronymus. Haec vero quae sequuntur, a sancto GENNADIO Massiliensi Presbytero sunt posita.

Cap. XXXVI. — a. Photinus] Prima huius capituli verba deprehendis apud Hieronymum De Eccl. Scriptt. c. 107. „Photinus de Gallograecia, Marcelli discipulus, Sirmii episcopus ordinatus Hebionis haeresim instaurare conatus est; postea a Valentiniano principe pulsus ecclesia plura scripsit volumina, in quibus vel praecipua sunt contra Gentes et ad Valentinianum libri."

Cap. XXXVIII. — a. Praedestinatiani] Eodem quo hic ordine hae tres haereses sequuntur in vet. cod. ms. St. Victoris apud Parisios, qui post finem libri S. Augustini de Haeresibus subiunctam habet Gennadii appendicem, teste I. Sirmondo Historia Praedestinatiana c. 5. (p. 408. tom. X. Bibl. Patr. Galland.) in hunc modum: „Finit relatio S. Augustini episcopi De Haeresibus. Haec vero quae sequuntur, a sancto Gennadio Massiliensi presbytero sunt posita:

XC. Praedestinatiani sunt qui dicunt quod deus cett.
XCI. Nestoriani dicunt sanctam Virginem cett.
XCII. Eutychiani dicunt dominum Iesum cett.
XCIII. Timotheani dicunt filium dei verum quidem hominem ex virgine Maria natum, sed non ita unam cett.

Post quae verba deinde legitur: „Explicit liber de Haeresibus," ut dubium non sit, inquit Sirmondus, Gennadium ultra non processisse, et has tantum quatuor complexum esse.

b. Venite ad me] Matth. XI, 28.

tamen omnes ea voluntate vocet, ut omnes sequantur [1]vocantem. Sed nec omnes, qui ipso inspirante obediunt vocationi, [2]dicuntur accipere exequendi in bono opere perseverantiam, sed post multos labores et iustitiae fructus si non sunt de salvandorum numero, subtrahendas eis vires agendi, ne perdurent in bono, et e contrario illos qui praedestinati sunt ad vitam aeternam, etiam si in perfidia vel in omni genere peccati longo tempore volutentur, accepturos occasionem qua et credant in deum et secundum dei praeceptum vivant, et possideant societatem iustorum. Tali [3]definitione id docere student, quod deus personas hominum accipiat, quod alios etiam invitos post multa mala opera attrahat ad salutem, alios post bona reiiciat, et compellat in malum, quo pereant in aeternum.

Cap. XXXIX. Nestoriani a Nestorio[a] Constantinopolitano episcopo nuncupati, qui beatam virginem Mariam non dei, sed hominis tantummodo [1]asserunt genitricem, ut aliam personam carnis, aliam [2]facerent deitatis. Nec unum Christum in verbo dei et carne credidit, sed separatim atque seiunctim alterum [3]*filium dei, alterum* hominis praedicavit. Nestoriani dicunt sanctam virginem Mariam Christum genuisse non deum, aliud volentes esse Christum quam deum, id est templum dei, non ipsum deum, et speciali dei gratia ita ab omni peccato immunem servatum, ut dignus fuerit qui nunquam desereretur a deo, sed semper inhabitatorem et inoperatorem habuerit deum, qua fiducia sanctae conversationis deum appellans patrem ipse quoque rite appellatus sit filius. Adorandum etiam et colendum decernunt ut deum, vel cum deo, non tamen verum deum, sed sicut statuam regis et legatum imperatoris, utentes perverso suo sensu apostoli dictum, quod ait: Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi. Hinc est quod non credunt deum in homine ad [4]redemptionem humani generis vel natum vel passum, nefas esse dicentes credi mulierem anteriorem se vel aliud quam se, hoc est aliud quam hominem, genuisse, aut ab hominibus deum occidi potuisse, sed hominem innocentem et fidelissimum dei testandi causa ad exemplum martyrii humano generi tribuendum, ipso domino tradente et permittente occisum. Unde et [5]merito bonae vitae et

Cap. XXXVIII. — 1. vocem eius. Sed *edidit Sirmondus (ex codice, ni fallor, veteri ms. Sti. Victoris Paris.) Hist. Praedestinat. cap.* 6. 2. dicunt *Sirmond.* 3. diffinitione *Men.*

Cap. XXXIX. — 1. asseruit *Isidor.* 2. faceret *Isidor.* 3. *Verba* filium dei, alterum *exciderant e Menardi libro. Supplevi ea ex Isidoro.* 4. redemptione *Men.* 5. merito *ego.* meritum *Men.* per meritum *Coteler. l. l. p.* 786.

Cap. XXXIX. — a. Nestoriani a Nestorio] Haec verba usque ad illa „Nestoriani dicunt sanctam" cett. non Gennadii sunt, sed Isidori, apud quem ipsa leguntur Origg. VIII., 5, 64.

bonae confessionis primus a mortuis [6]suscitatus, deo coniunctus, sed et [7]patrocinium pro his perpetuum daturus qui per eius doctrinam in deum fideliter credunt et pura deo conscientia famulantur.

Eutychiani dicti[a] ab Eutyche Constantinopolitano abbate, qui Cap. XL. Christum post humanam assumptionem negavit existere de duabus naturis, sed [1]solum in eo divinam asseruit esse naturam. [2]Eutychitae dicunt dominum Iesum verum quidem deum ex virgine et in vero corpore natum, non tamen in humani generis carne, id est non ex carne virginis carnem traxisse, sed quasi de caelo exhibuerit corpus, quod virginis interioribus reclusum in humanam speciem formaverit et in ipso natus sit deus in similitudinem hominis, apostoli ad hoc testimonium sensu impio proferentes, quod de Christi incarnatione loquens dixerit, In similitudinem[b] hominis factus, et habitu repertus ut homo; et alio loco, Primus homo [3]*de terra terrenus, secundus homo* de caelo caelestis[c]. Ecce, aiunt, caeleste corpus hominem appellavit apostolus, quem ideo peccato caruisse testatus est, quia carnem originalis peccati obnoxiam non assumpserit, sed corpus simile carnis peccati; et inde esse aiunt quod caro humana originali in baptismo absoluta peccato adhuc velut natura retinet incentivum peccati, quod eius minime in dispensatione incarnationis Christus carnem susceperit, cuius societate liberari penitus potuerit stimulis vitiorum Adae praevaricatione quaesitis. Huius [4]Eutyches haeresis auctor ambitione episcopatus nova praesumens, et sanctum Flavianum Constantinopolitanae urbis pontificem exulem mori fecit, et [5]Alexandrinis discessionis ab ecclesia [6]occasionem dedit.

Timotheani[a] dicunt filium dei [1]verum quidem hominem ex vir- Cap. XLI. gine Maria natum, sed non ita unam reddidisse personam, ut non in [2]unam redactus sit naturam; conflatorium quoddam volentes fuisse interiora virginis, per quod duae naturae, id est deus et homo, in unam resolutae et compactae massam unam dei et hominis exhibuerint formam, [3]immutata videlicet naturarum proprietate [4]effi-

6. suscitatus *Coteler. l. l.* suscitatum *Men.* 7. patrocinium *Coteler. l. l.* patrociniis *Men.*

Cap. XL. — 1. solam *Isidor.* 2. Eutychiani *codex ms. Sti. Victoris Paris.* 3. *Verba* de terra terrenus, secundus homo *desiderantur apud Menardum.* 4. Eutychis *Men.* 5. Alexandrinus *Men.* 6. occasioni *Men.*

Cap. XLI. — 1. verbum *Men.* 2. una redactus sit natura *Men.* 3. in mutatam *Men.* 4. efficentiarum *Men.*

Cap. XL. — a. Eutychiani dicti] Verba „Eutychiani dicti ab Eutyche — — — asseruit esse naturam" non sunt Gennadii, sed Isidori. Leguntur Origg. VIII, 5, 65.

b. In similitudinem] Philipp. II, 7.

c. de caelo caelestis] I. Cor. XV, 47.

Cap. XLI. — a. Timotheani] Hoc de Timotheanorum haeresi capitulum etiam reperitur vulgo annexum editionibus Augustiniani de Haeresibus libelli. Cf. adnotata Benedictinorum.

cientium coitionem. Et ad confirmandam [5]huiuscemodi impietatem, quae deum asserit a sua versum natura, cogunt evangelistae testimonium dicentis, Et verbum caro factum est: quod ita interpretantur: Divina natura in humanam versa est. [6]O abolitionem illi inviolabili [7]impingentem substantiae! Huius impietatis [8]initiator Timotheus, apud Bizam [9]Bithyniae modo exulans civitatem, continentis et religiosae vitae [10]imagine multis illudit.

Cap. XLII. Bonosiaci[a] a Bonoso quodam episcopo produntur, qui Christum filium dei adoptivum, non proprium, asserunt.

Cap. XLIII. Acephali[a] dicti, id est sine capite quem sequuntur haeretici. Nullus enim eorum reperitur auctor a quo exorti sunt. Hi trium Chalcedonensium capitulorum impugnatores duarum in Christo substantiarum proprietatem negant, et unam in eius persona naturam praedicant.

Cap. XLIV. Theodosiani et Gaianitae[a] appellati a Theodosio et Gaiano, qui temporibus Iustiniani principis in Alexandria populi perversi electione uno die sunt ordinati episcopi. Hi erroris [1]Eutychis et Dioscori sequentes Chalcedonense concilium respuunt, ex duabus unam in Christo naturam asserunt, quam Theodosiani corruptam, Gaianitae incorruptam contendunt.

Cap. XLV. [1]Agnoitae et Tritheitae[a] a Theodosianis exorti sunt, ex quibus [2]Agnoitae ab ignorantia dicti, quia perversitati a qua exorti sunt id adiiciunt, quod Christi divinitas ignoret futura quae sunt scripta de die et hora novissima, nec recordantes Christi personam in Esaia[b] loquentis, Dies iudicii in corde meo. [3]Tritheitae vero vocati quod sicut tres personas in trinitate, [4]ita quoque tres adstruunt deos esse, contra illud quod scriptum est, Audi Israël[c], dominus deus tuus deus unus est.

Sunt et aliae[d] haereses sine auctore et sine nominibus ex quibus aliae triformem putant esse [5]deum, aliae Christi divinitatem passibilem dicunt, aliae Christi de patre nativitati initium temporis dant.

5. huiusmodi *ed. Bened.* 6. ob abolitionem *Men.* 7. impingentes *Men.* 8. initiator *ego.* initiatur *Men.* initium *ed Bened.* 9. Bithiniae *Men.* 10. imaginem *Men.*
Cap. XLIV. — 1. Eutychetis *Men.*
Cap. XLV. — 1. Gnoitae et Tritoitae *Men.* 2. Gnoitae *Men.* 3. Tritoitae *Men.* 4. in quoque *Men.* 5. deum *edidi ex Isidoro.* Christum *Men.*

Cap. XLII. — a. Bonosiaci] Eadem leguntur apud Isidor. Origg. VIII. 5, 52.

Cap. XLIII. — a. Acephali] Isidor. Origg. VIII, 5, 66, eadem habet. Verba tamen „quem sequuntur haeretici" Arevalus aliique editores omiserunt, quamquam reperiuntur in scriptis libris.

Cap. XLIV. — a. Theodosiani et Gaianitae] Eadem iisdem verbis refert Isidor. Origg. VIII, 5, 67.

Cap. XLV. — a. Agnoitae et Tritheitae] Eadem leguntur apud Isid. Origg. VIII. 5, 68.

b. in Esaia] Es. LXIII., 4.

c. Audi Israël] Deuteron. VI., 4.

d. Sunt et aliae] Haec usque ad finem habet Isidor. Origg. VIII, 5, 69.

ISIDORUS HISPALENSIS

DE

HAERESIBUS.

ISIDORI HISPALENSIS

ORIGINUM LIBRI VIII. CAPITA V. ET VI.

CAP. V. DE HAERESIBUS IUDAEORUM.

1. Iudaei confessores interpretantur. Multos enim ex iis sequitur confessio, quos antea perfidia possidebat.

2. Hebraei transitores dicuntur. Quo nomine admonentur, ut de peioribus ad meliora transeant et pristinos errores relinquant.

3. Pharisaei et Saducaei inter se contrarii sunt. Nam Pharisaei ex Hebraeo in Latinum interpretantur divisi, eo quod traditionum et observationum, quas illi δευτερώσεις vocant, iustitiam praeferunt. Unde et divisi vocantur a populo, quasi per iustitiam.

4. Saducaei interpretantur iusti. Vindicant enim sibi quod non sunt, corporis resurrectionem negant, et animam interire praedicant cum corpore. Hi quinque tantum libros legis recipiunt, prophetarum vaticinia respuunt.

5. Esseni dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos omnem abstinentiam.

6. Masbothei dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos in omni re sabbatizare.

7. Genistae dicti eo quod de genere Abrahae esse se gloriantur. Nam cum in Babyloniam venisset populus dei, plerique relinquentes uxores suas Babylonicis mulieribus adhaeserunt, quidam autem Israëliticis tantum coniugiis contenti, vel ex eis geniti, dum reversi essent de Babylonia, diviserunt se ab omni populo et assumpserunt sibi hoc nomen iactantiae.

8. Meristae appellati eo quod separant scripturas, non credentes omnibus prophetis, dicentes aliis et aliis spiritibus illos prophetasse. Μέρος enim Graece portio dicitur.

9. Samaritae dicti quod legem solam custodiant. Nam prophetas respuunt.

10. Hemerobaptistae, eo quod quotidie vestimenta sua et corpora lavent.

CAP. VI. DE HAERESIBUS CHRISTIANORUM.

1. Quidam etiam haeretici qui de ecclesia recesserunt ex nomine auctorum suorum nuncupantur, quidam vero ex causis quas eligentes instituerunt.

2. Simoniani dicti a Simone magicae disciplinae perito, cui Petrus in Actibus Apostolorum maledixit, pro eo quod ab apostolis spiritus sancti gratiam pecunia emere [1] voluisset. Hi dicunt creaturam non a deo, sed a virtute quadam superna creatam.

3. Menandriani a Menandro mago, discipulo Simonis, nuncupati, qui mundum non a deo, [2] sed ab angelis factum asserit.

4. Basilidiani a Basilide appellati, qui inter reliquas blasphemias passum Iesum negant.

5. Nicolaitae dicti a Nicolao, diacono ecclesiae Hierosolymorum, qui cum Stephano et ceteris constitutus est a Petro qui propter pulchritudinem relinquens uxorem dixerat ut qui vellet ea uteretur: versa est in stuprum talis consuetudo, ut invicem coniugia commutarentur. Quos Ioannes in Apocalypsi improbat dicens, [3] Sed hoc habes, quod odisti facta Nicolaitarum.

6. Gnostici propter excellentiam scientiae ita se appellari voluerunt. Animam naturam dei esse dicunt, bonum et malum deum suis dogmatibus fingunt.

7. Carpocratiani a Carpocrate quodam vocantur, qui dixit Christum hominem fuisse tantum, et de utroque sexu progenitum.

8. Cerinthiani a Cerintho quodam nuncupati. Hi inter cetera circumcisionem observant, mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros praedicant. Unde et Graece Chiliastae, Latine [4] Milliastae sunt appellati.

9. Nazarei dicti qui dum Christum, qui a vico Nazareus est appellatus, filium dei confiteantur, omnia tamen veteris legis custodiunt.

10. Ophitae a colubro nominati sunt. Coluber enim Graece ὄφις dicitur. Colunt enim serpentem, dicentes ipsum in paradisum induxisse virtutis cognitionem.

11. Valentiniani a Valentino quodam Platonico sectatore vocati, qui Αἰῶνας, id est secula quaedam, in originem dei creatoris

1. *Cod. Lucan. addit* Hic in tempore Neronis fuit, et in XXIII anno post crucem Christi mortuus est. 2. *Cod. Pistor.* sed ab angelis factum asserunt. 3. Apoc. II, 6. 4. Milienarii *edidit Arevalus.*

induxit. Christum quoque de virgine nihil corporis assumpsisse, sed per eam quasi per fistulam transisse asserunt.

12. Apellitae quorum Apelles princeps fuit, qui creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris dei faciens deum Israëlis, illum igneum affirmans, dixit, Christum non deum in veritate, sed hominem in phantasia apparuisse.

13. Archontiaci a principibus appellantur, qui universitatem, quam deus condidit, opera esse archangelorum defendunt.

14. Adamiani vocati quod Adam imitentur nuditatem, unde et nudi orant et nudi inter se mares feminaeque conveniunt.

15. Cainiani proinde sic appellati quoniam Cain adorant.

16. Sethiani nomen acceperunt a filio Adam qui vocatus est Seth, dicentes eundem esse Christum.

17. Melchisedechiani vocati pro eo quod Melchisedech sacerdotem dei non hominem fuisse, sed virtutem dei esse arbitrantur.

18. Angelici vocati quia angelos colunt.

19. Apostolici ideo hoc sibi nomen praesumpserunt, quia nihil possidentes proprium nequaquam recipiunt eos qui aliquid in hoc mundo utuntur.

20. Cerdoniani a Cerdone quodam nominati, qui duo principia contraria asseruit.

21. Marcionistae a Marcione Stoico philosopho appellati, qui Cerdonis dogma secutus alterum bonum, alterum iustum deum asseruit, tanquam duo principia creatoris et bonitatis.

22. Artotyritae ab oblatione dicti. Panem enim et caseum offerunt dicentes primis hominibus oblationem a fructibus terrae et a fructibus ovium fuisse celebratam.

23. Aquarii appellati eo quod aquam solam offerunt in calice sacramenti.

24. Severiani, a Severo exorti, vinum non bibunt, vetus testamentum et resurrectionem non recipiunt.

25. Tatiani a Tatiano quodam vocati, qui et Encratitae dicti, quia carnes abominantur.

26. Alogi vocantur tanquam sine verbo. Λόγος enim Graece verbum dicitur. Deum enim verbum non credunt, respuentes Ioannis evangelium et Apocalypsim.

27. Cataphrygis nomen provincia Phrygia dedit, quia ibi exstiterunt auctores eorum Montanus, Prisca et Maximilla. Hi adventum spiritus sancti non in apostolis, sed in se traditum asserunt.

28. Cathari propter munditiam ita se nominaverunt. Gloriantes enim de suis meritis negant paenitentibus veniam peccatorum,

viduas si nupserint, tanquam adulteras damnant, mundiores se ceteris praedicant. Qui nomen suum si cognoscere vellent, se potius mundanos quam [5]mundos vocarent.

29. Pauliani a Paulo Samosateno vocati sunt, qui dixit non semper fuisse Christum, sed a Maria sumpsisse initium.

30. Hermogeniani ab Hermogene quodam vocati, qui materiam non natam introducens deo non nato eam comparavit, matremque elementorum et deam asseruit. Quos apostolus improbat, elementis servientes.

31. Manichaei a quodam Persa extiterunt qui vocatus est Manes. Hic duas naturas et substantias introduxit, id est bonam et malam, et animas ex deo quasi ex aliquo fonte manare asseruit. Testamentum vetus respuunt, novum ex parte recipiunt.

32. [6]Anomiani, qui Latine sine lege dicuntur.

33. Anthropomorphitae dicti pro eo quod simplicitate rustica deum habere humana membra, quae in divinis libris scripta sunt, arbitrantur. Ἄνθρωπος enim Graece, Latine homo dicitur, ignorantes vocem domini, qui ait: [7]Spiritus sanctus deus est. Incorporeus deus est enim, nec membris distinguitur, nec corporis mole censetur.

34. [8]Eraclitae ab Eraclio auctore exorti. Monachos tantum recipiunt, coniugia respuunt, parvulos habere regna caelorum non credunt.

35. Novatiani a Novato urbis Romae presbytero exorti, qui adversus Cornelium cathedram sacerdotalem conatus invadere haeresim instituit, nolens apostotas suscipere et rebaptizans baptizatos.

36. Montani haeretici dicti quod in tempore persecutionis in montibus latuere, qua occasione se a catholicae ecclesiae corpore diviserunt.

37. Ebionitae ab Ebione dicti, sive a paupertate. Christum enim [9]per profectum solum verum iustum putant effectum. Unde competenter Ebionitae pro paupertate appellati sunt. Hi Semiiudaei sunt, et ita tenent evangelium, ut legem carnaliter servent. Adversus quos ad Galatas apostolus scribens invehitur.

38. Photiniani [10]a Photino *de* Gallograecia, Sirmii episcopo, nuncupati, qui Ebionitarum haeresim suscitans asseruit Christum a Maria per Ioseph nuptiali coitu fuisse conceptum.

5. *Similiter in nomine eorum ludit Hieronymus in Osee c. 14. tom. III, p. 1331. Opp. ed. Bened.* 6. *Om. Areval. In quibusdam libris collocantur post Anthropomorphitas.* 7. Iohann. IV, 24. 8. *Immo* Hieracitae ab Hieraca. 9. *In aliis legitur libris* per provectum, *vulgo* per prophetam. *Rescribendum puto* per defectum. 10. *Ita emendavi haec verba ex Hieron. de Scriptt. Eccl. c. 107. Vulgo extat* a Photino Gallograeciae Sirmiae episcopo *cett.*

39. [11]Aëriani ab Aërio quodam nuncupati sunt. Hi offerre sacrificium pro defunctis spernunt.

40. Aëtiani ab Aëtio sunt vocati. Iidemque Eunomiani, ab Eunomio quodam dialectico, Aëtii discipulo, ex cuius nomine magis innotuerunt, dissimilem patri asserentes filium et filio spiritum sanctum. Dicunt etiam nullum imputari peccatum in fide manentium.

41. Origeniani ab Origene auctore exorti sunt, dicentes quod non possit filius videre patrem, nec spiritus sanctus filium. Animas quoque in mundi principio dicunt peccasse, et pro diversitate peccatorum de caelis usque ad terras diversa corpora quasi vincula meruisse, eaque causa factum fuisse mundum.

42. Noëtani a quodam Noëto vocati, qui dicebat Christum eundem et patrem et spiritum sanctum, ipsamque trinitatem in officiorum nominibus, non in personis, accipiunt. Unde et Patripassiani vocantur, quia patrem passum dicunt.

43. Sabelliani ab eodem Noëto pullullasse dicuntur, cuius discipulum perhibent fuisse Sabellium, ex cuius nomine maxime innotuerunt. Unde et Sabelliani vocati sunt. Hi unam personam patris et filii et spiritus sancti astruunt.

44. Ariani ab Alexandrino presbytero orti sunt, qui coaeternum patri filium non agnoscens diversas in trinitate substantias asseruit, contra illud quod ait: [12]Ego et pater unum sumus.

45. Macedoniani a Macedonio Constantinopolitano episcopo dicti sunt, negantes deum esse spiritum sanctum.

46. Apollinaristae ab Apollinare vocati sunt, dicentes Christum corpus tantummodo sine anima suscepisse.

47. Antidicomaritae dicti sunt pro eo quod Mariae virginitati contradicunt, asserentes eam post Christum natum viro suo fuisse commixtam.

48. Metangismonitae ideo tale nomen acceperunt, quia Graece ἄγγος vas dicitur. Asserunt enim sic esse in patre filium, tanquam vas minus inter vas maius.

49. Patriciani a quodam Patricio nuncupati sunt, qui substantiam humanae carnis a diabolo conditam dicunt.

50. Coluthiani a quodam Colutho nominati, qui dicunt deum non facere mala, contra illud quod scriptum est: [13]Ego sum deus, creans mala.

51. Floriani a Florino, qui e contrario deum dicunt creasse mala, contra id quod scriptum est: [14]Fecit deus omnia bona.

11. *Vulgo* Aëtiani ab Aëtio. 12. Ioh. X, 30. 13. Esai. XLV, 7. 14. Gen. I, 31.

52. Donatistae a Donato quodam Afro nuncupati, qui de Numidia veniens totam paene Africam sua persuasione decepit, asserens minorem patre filium, et minorem filio spiritum sanctum, et rebaptizans catholicos.

53. [15] Bonosiani a Bonoso quodam episcopo exorti produntur, qui Christum filium dei adoptivum, non proprium asserunt.

54. [16] Circumcelliones dicti sunt eo quod agrestes sunt, quos Cotopitas vocant, supradictae haeresis habentes doctrinam. Hi amore martyrii semetipsos perimunt, ut violenter de hac vita discedentes martyres nominentur.

55. Priscillianistae a Priscilliano vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum et Manichaeorum permixtum dogma composuit.

56. Luciferiani a Lucifero episcopo [17] Sardiniae orti, qui contra episcopos catholicos, qui Constantii persecutione perfidiae Arianorum consentientes erant, et postea correcti redire in catholicam delegerunt, damnantes sive quod crediderunt, sive quod credidisse simulaverant: quos ecclesia catholica materno recepit sinu, tanquam Petrum post fletum negationis. Hanc illi matris caritatem superbe accipientes, eosque recipere nolentes ab ecclesiae communione recesserunt, et cum ipso Lucifero auctore suo, qui mane oriebatur, cadere meruerunt.

57. Iovinianistae a Ioviniano quodam monacho dicti, asserentes nullam nuptarum et virginum esse distantiam, nullumque inter abstinentes et simpliciter epulantes esse discrimen.

58. Elvidiani ab [18] Elvidio nominati, qui dicunt post Christum natum alios Mariam filios de viro Ioseph peperisse.

59. Paterniani a Paterno quodam exorti, qui inferiores corporis partes a diabolo factas opinantur.

60. Arabici nuncupati eo quod in Arabia exorti sunt, dicentes animam cum corpore mori, atque in novissimo die utrumque resurgere.

61. Tertullianistae dicti a Tertulliano presbytero Africanae provinciae, civitatis Carthaginensis, animam non immortalem esse, sed corpoream praedicantes, et animas hominum peccatorum post mortem in daemones verti [19] putantes.

62. Tessaresdecaedecatitae dicti, quia XIV. luna pascha cum Iudaeis observandum contendunt. Nam τέσσαρες quatuor significat, et δέκα decem.

63. Nyctages a somno nuncupati, quod vigilias noctis respuunt,

15. Bonosiaci *ed. Areval.* 16. *Vulgo* Circelliones. 17. *Vulgo* Sirmiae
18. *Unus e Guelpherbytanis addit* quodam monacho. 19. *Vulgo* putantur.

superstitionem esse dicentes iura temerari divina, [20] qui noctem ad requiem tribuit.

64. Pelagiani a Pelagio monacho exorti. Hi liberum arbitrium divinae gratiae anteponunt. dicentes sufficere voluntatem ad implenda iussa divina.

65. Nestoriani a Nestorio Constantinopolitano episcopo nuncupati, qui beatam virginem Mariam non dei, sed hominis tantummodo asseruit genitricem, ut aliam personam carnis, aliam faceret deitatis: nec unum Christum in verbo dei et carne credidit, sed separatim atque seiunctim alterum filium dei, alterum hominis praedicavit.

66. Eutychiani dicti ab Eutyche Constantinopolitano abbate, qui Christum post humanam assumptionem negavit existere de duabus naturis, sed solam in eo divinam asseruit esse naturam.

67. Acephali dicti, id est sine capite. Nullus enim eorum reperitur auctor, a quo exorti sunt. Hi trium Chalcedonensium capitulorum impugnatores duarum in Christo substantiarum proprietatem negant, et unam in eius persona naturam praedicant.

68. Theodosiani et Gaianitae appellati a Theodosio et Gaiano, qui temporibus Iustiniani principis in Alexandria populi perversi electione uno die sunt ordinati episcopi. Hi errores Eutychis et Dioscori sequentes Chalcedonense concilium respuunt, ex duabus unam in Christo naturam asserunt, quam Theodosiani corruptam, Gaianitae incorruptam contendunt.

69. Agnoitae et Tritheitae a Theodosianis exorti sunt, ex quibus Agnoitae ab ignorantia dicti sunt, quia perversitati, a qua exorti sunt, id adiiciunt, quod Christi divinitas ignoret futura, quae sunt scripta de die et hora novissima, non recordantes Christi personam in [21] Esaia dicentem: Dies iudicii in corde meo. Tritheitae vero vocati quod sicut tres personas in trinitate, ita quoque tres astruunt deos esse, contra illud quod scriptum est: [22] Audi Israël, dominus deus tuus deus unus est.

70. Sunt et aliae haereses sine auctore et sine nominibus. Ex quibus aliae triformem putant esse deum, aliae Christi divinitatem passibilem dicunt, aliae nativitati Christi de patre initium temporis dant, aliae liberationem hominum apud inferos factam Christi descensionem non credunt, aliae animam imaginem dei negant, aliae animas converti in daemones et in quaecunque animalia existimant, aliae de mundi statu dissentiunt, aliae innumerabiles mundos opi-

20. *Cf. quae adnotavero infra ad Indiculum Pauli c. 42.* 21. Esai. LXIII, 4.
22. Deuteron. VI, 4.

nantur, aliae aquam deo coaeternam faciunt, aliae nudis pedibus ambulant, aliae cum hominibus non manducant.

71. Hae sunt haereses adversus catholicam fidem exortae, et ab apostolis et a sanctis patribus, vel conciliis praedamnatae. Quae dum in se multis erroribus divisae invicem sibi dissentiunt, communi tamen nomine adversus dei ecclesiam conspirant. Sed et quicunque aliter scripturam sacram intelligit quam sensus spiritus sancti flagitat, a quo conscripta est, licet de ecclesia non recesserit, tamen haereticus appellari potest.

PAULI

DE

HAERESIBUS LIBELLUS.

PAULI

DE HAERESIBUS LIBELLUS.

Simon Petrus, primus apostolorum aemulum habuit Simonem Cap. I.
magum, primum haereticorum, cui et maledixisse legitur in Actibus Apostolorum, pro eo [1]quod spiritus sancti gratiam putasset pecunia emendam. Haec haeresis, quantum ad avaritiam spectat, usque hodie [2]perseverat, quamvis periculosa, et quatenus intelligenda sit, capitulum tertium quarti universalis concilii apud [3]Chalcedonam a sexcentis XXX habiti sic ostendit: Si quis episcopus per pecuniam fecerit ordinationem, et sub pretio redegerit gratiam, quae non potest vendi, ordinaveritque per pecuniam episcopum, aut presbyterum, aut diaconum, vel quemlibet ex his qui connumerantur in clero, aut promoverit per pecunias dispensatorem aut defensorem, vel quemque qui subiectus est regulae, pro sui turpissimi lucri commodo, is, cui hoc attemptanti probatum fuerit, proprii gradus periculo subiacebit, et qui ordinatus est, nihil ex hac ordinatione [4]aut promotione, quae est per negotiationem facta, proficiat, sit alienus ea dignitate vel sollicitudine quam pecuniis quaesivit. Si quis vero mediator tam turpibus et nefandis datis vel acceptis extiterit, si quidem clericus fuerit, proprio gradu decidat, si vero laicus [5]aut monachus, anathematizetur. Porro quanta veneratione suscipiendum sit hoc capitulum [6]beatissimus papa Gregorius huis nominis primus in sua synodica declarat, ubi quatuor universalia concilia, ex quibus istud quartum est, quatuor evangeliis comparat. Alia Simoniacorum, sive Simonianorum, haeresis iam antiqua est, qua dixerunt creaturam non a deo, sed a virtute quadam superna creatam.

Cap. I. — 1. qui *codex uterque.* 2. *In vett. libris distinctio est* perseverat. Quamvis *cett.* 3. Calcedonam *habent libri, quemadmodum etiam infra cap. 45.* 4. ut *cod. uterque.* 5. ut *cod. uterque.* 6. beatissimum *codd.*

Cap. II. Menandriani a Menandro mago, discipulo Simonis, nuncupati, qui mundum non a deo, sed ab angelis factum asserunt.

Cap. III. Nicolaitae dicti a Nicolao, diacono ecclesiae Hierosolymorum, qui cum Stephano et ceteris constitutus est a Petro. Is cum increparetur ab apostolis propter zelotypiam pulcherrimae uxoris, iratus communem fecit eam omnibus abuti volentibus, itaque factus est auctor turpissimae communionis, ut videlicet, quemadmodum apostolorum sequaces cetera bona communicarent, sic ipsius sectatores communes etiam haberent uxores. Quos Iohannes in Apocalypsi improbat, dicens, [1]Hoc quod odisti habes facta Nicolaitarum. Ex parte similitudinis usque hodie Romana ecclesia Nicolaitas appellat incontinentes ministros altaris, eo [2]quod sibi communia velint esse coniugia, quae solis concessa sunt laicis et illis [3]*qui* extra sacros ordines constituti sunt clericis.

Cap. IV. [1]Cerinthus, a quo Cerinthiani, et [2]Ebion, a quo Ebionitae, pariter asseruerunt Christum [3]hominem fuisse natum Maria. Contra hos scribit Iohannes apostolus evangelium. Praeterea Cerinthiani circumcisionem observant, mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros praedicant, unde et Graece [4]Chiliasti, Latine Miliasti sunt appellati. Item Ebionitae Semiiudaei sunt, et ita tenent evangelium, ut legem carnaliter observent: adversus quos ad Galatas Paulus apostolus scribens invenitur.

Cap. V. Nazareni dicti qui dum Christum, qui a vico Nazarenus appellatur, filium dei confiteantur, omnia tamen veteris legis custodiunt.

Cap. VI. Hermogeniani ab Hermogene quodam vocati, qui materiam non natam introducens deo non nato eam comparavit, matremque elementorum et deum asseruit; quos apostolus improbat, elementis servientes.

Cap. VII. [1]Alogi vocantur tanquam sine verbo; [2]λόγος enim Graece verbum [3]dicitur. Deum enim verbum non credunt, respuentes evangelium Iohannis et Apocalypsin.

Cap. VIII. Apostolici hoc sibi nomen ideo praesumpserunt, [1]*quod* quidem nihil possidentes propterea nequaquam recipiant eos qui aliquid in hoc mundo utuntur.

Cap. IX. [1]Angelici vocati quia angelos colunt.

Cap. III. — 1. Apocal. II. 6. 2. quo *codd.* 3. *In codd. desideratur voc.* qui.
Cap. IV. — 1. Cherinthus a quo Cherinthiani *codd.* 2. Ebibon *cod. 975.* 3. *Ita correxi. In vett. libris corruptela est* non fuisse añ mariam. *Contra cett.* 4. *Rescribe* Chiliastae, Latine Milliastae, *ex Augustino, Isidoro aliisque.*
Cap. VII. — 1. Alogyi *codd.* 2. logos *codd.* 3. datur *codd.*
Cap. VIII. — 1. quidem nihil *codd.*
Cap. IX. — 1. Anglici *codd.*

Archontiaci a principibus appellantur; qui universitatem, quam deus condidit, [1]operam esse archangelorum defendunt. Cap. X.

Adamiani vocati [1]quod Adae imitentur nuditatem; et nudi orant, et nudi inter se mares feminaeque conveniunt. Cap. XI.

[1]Ophitae a colubro nominati sunt. Coluber enim Graec [2]ὄφις dicitur. Colunt enim serpentem, dicentes ipsum in paradiso induxisse virtutis cognitionem. Cap. XII.

Cainani proinde sic appellati quum Cain adorant. Cap. XIII.

[1]Sethiani nomen acceperunt a filio Adam qui vocatus est [2]Seth, dicentes eundem esse Christum. Cap. XIV.

Melchisedechiani vocati pro eo quod Melchisedech, sacerdotem dei, non hominem fuisse, sed virtutem dei esse arbitrantur. Cap. XV.

[1]Artotyritae ab oblatione vocati; panem enim et caseum offerunt, dicentes primis hominibus oblationem a fructibus terrae et a fructibus ovium fuisse celebratam. Cap. XVI.

Aquarii appellati eo quod solam aquam offerunt in calice sacramenti. Cap. XVII.

Aëriani ab Aërio quodam nuncupati sunt, qui offere sacrificium pro defunctis spernunt. Cap. XVIII.

Basilidiani a Basilide appellati, qui inter reliquas blasphemias passum Christum abnegant. Contra hos scripsit Agrippa, cognomento Castoris, vir valde doctus, quem ponit beatus Hieronymus in libro de [1]Illustribus Viris. Hic Basilides moratus est Alexandriae, temporibus Adriani imperatoris. Cap. XIX.

[1]Cathaphrygis nomen provincia [2]Phrygia dedit, quia ibi extiterunt auctores eorum Montanus et Prisca et Maximilla. Hi adventum spiritus sancti non in apostolis, sed in se traditum asserunt. Adversus hos scripsit [3]Apollinarius Hierapolitanus episcopus. Cap. XX.

Gnostici, secundum [1]Hieronymum a Basilide exorti, propter excellentiam scientiae ita se appellari voluerunt, animam naturam dei esse dicentes, bonum et malum deum dogmatibus suis fingentes. Cap. XXI.

Cerdoniani a Cerdone quodam cognominati, qui duo principia contraria asserunt. Cap. XXII.

Marcionistae a Marcione Stoico philosopho appellati, qui Cer- Cap. XXIII.

Cap. X. — 1. opera *codd.*
Cap. XI. — 1. quidem ade *cod. 1752.*
Cap. XII. — 1. Otite *codd.* 2. ofi datur *codd.*
Cap. XIV. — 1. Serbiani *cod. 1752.* 2. sech *cod. 1752.*
Cap. XVI. — 1. Areotherite *codd.*
Cap XIX. — 1. *Hieron. De Scriptt. Eccles. cap. 21. cf.*
Cap. XX. — 1. Cathafrigis *codd.* 2. frigia *codd.* 3. *Cf. Hieronym. De Scriptt. Eccles. cap. 26.*
Cap. XXI. — 1. *V. Hieronym. De Scriptt. Eccl. cap. 21.*

donis dogma secutus alterum bonum et alterum iustum deum asseruit, tamquam duo principia creatoris et [1] bonitatis. Contra hunc scripserunt [2] Iustinus, philosophus et martyr, et [3] Theophylus sextus Antiochenae ecclesiae episcopus. [4] Polycarpus Smirnae episcopus, Iohannis apostoli discipulus, propter quasdam super dies paschae quaestiones sub imperatore [5] Antonino Pio, ecclesiam in Urbe regente Aniceto, Romam venit, ubi multos credentium Marcionis et Valentini persuasione deceptos reduxit ad fidem. Cumque ei fortuito obviam fuisset Marcion et dixisset, Cognosce nos Polycarpe! respondit, Cognosco primogenitum diaboli.

Cap. XXIV. Valentiniani a praedicto Valentino, praedicti Marcionis discipulo, sunt vocati, qui [1] Aeonas, id est aecula quaedam, in originem dei creatoris induxit, [2] Christumque de virgine nihil corporis assumpsisse, sed per eam quasi per fistulam transisse asseruit.

Cap. XXV. [1] Apellitae, quorum auctor Apelles: qui dixit Christum non deum in veritate, sed hominem in phantasia apparuisse.

Cap. XXVI. [1] Tatiani a quodam Tatiano vocati, qui et [2] Encratitae dicti, quia carnes [3] abominantur. Horum haeresin adaugentes Severiani, a Severo exorti, vinum non bibunt, vetus testamentum et resurrectionem non recipiunt.

Cap. XXVII. [1] Noëtani, a quodam Noëto vocati, qui [2] dicebant Christum eundem esse et patrem et spiritum sanctum, ipsamque trinitatem in officiorum nominibus, non in personis accipiunt. Unde et Patripassiani dicuntur, quia patrem passum dicunt.

Cap. XXVIII. Sabelliani ab eodem Noëto pullulasse dicuntur, cuius discipulum fuisse Sabellium; ex cuius nomine maxime innotuerunt. Unde et Sabelliani dicti sunt. Hi unam personam patris et filii et spiritus sancti astruunt. Contra hanc haeresin, tempore Aurelii imperatoris exortam, scripsit [1] Dionysius Alexandrinae urbis episcopus, Origenis auditor insignissimus. Hanc etiam tempore Constantini imperatoris [2] Arius presbyter Alexandrinus perverse volens corrigere coaeternum patri filium non agnovit, in trinitate diversas substantias asseruit, contra illud [3] quod ait dominus, [4] Ego et pater

Cap. XXIII. — 1. *Ita cod. 975. At cod. 1752. habet* hominis. 2. *Cf. Hieronym. l. l. cap. 23.* 3. *Cf. Hieronym. l. l. cap. 25.* 4. *V. Hieronym. l. l. cap. 17., unde haec repetita sunt.* 5. antonio pio *cod. 975.* antonio pro *cod. 1752.*

Cap. XXIV. — 1. eonas *cod. 975.* conas *cod. 1752.* 2. *Ita correxi, cum in libris vetustis legatur* Christum quod. *Apud Isidorum extat* Christum quoque.

Cap. XXV. — 1. Appellite quorum autor appelles *codd.*

Cap. XXVI. — 1. Taciani a quodam Taciano *codd.* 2. ancrethite *codd.* 3. abhominantur *cod. 975.* abhominentur *cod. 1752.*

Cap. XXVII. — 1. Noethani *codd.* 2. dicebat *codd.*

Cap. XXVIII. — 1. *Cf. Hieronym. De Scriptt. Eccles. cap. 68.* 2. Arrius *codd.* 3. quidem *codd.* 4. Iohann. X. 30.

unum sumus, male intelligens illud, [5] Pater maior me est. Is cum suis [6] sequacibus in Nicaeno concilio damnatus plurimos scriptores habuit impugnatores. Inter quos praecipui fuerunt Athanasius, Hilarius, Ambrosius, Augustinus.

Cap. XXIX. Pauliani a Paulo Samosateno exorti sunt. Qui dixit non semper fuisse Christum, sed a Maria sumpsisse initium. Contra hunc scripsit supra dictus Dionysius Alexandriae episcopus.

Cap. XXX. Novatiani a Novato, Romae urbis presbytero, exorti, [1] qui contra Cornelium cathedram sacerdotalem conatus invadere haeresin instituit, nolens apostatas suscipere paenitentes et rebaptizans baptizatos. Et hos confutat Ambrosius in libro de Paenitentia, ostendens eos errores sumpsisse [2] ex epistola ad Hebraeos. Hos in rebaptizando imitati sunt Donatistae, sive, ut [3] Hieronymus ponit, Donatiani, a Donato quodam Afro nuncupati, contra quos plurima scripsit Augustinus.

Cap. XXXI. Probo imperante Manichaeorum haeresis orta est a quodam Persa qui vocatus Manes. Hic duas naturas et substantias introduxit, id est bonam et malam, et animas ex deo quasi ex aliquo fonte manare asseruit. Testamentum novum ex parte recipiunt, vetus respuunt. Contra hos item plurima scribit Augustinus.

Cap. XXXII. Anthropomorphitae dicti pro eo quod simplicitate rustica deum humana membra, quae in divinis libris scripta sunt, arbitrantur. Contra hos scribit [1] Theophilus Alexandriae episcopus.

Cap. XXXIII. [1] Eraclitae, ab Eraclio auctore exorti, monachos tantum recipiunt, coniugia respuunt, regna caelorum parvulos habere non credunt.

Cap. XXXIV. Macedoniani a Macedonio Constantinopolitano episcopo dicti sunt, negantes deum esse spiritum sanctum. Contra hunc congregatum est Constantinopolitanum concilium primum, eoque deposito ordinatus est beatus Nectarius. Ipsam haeresim proscripsit Iohannes Chrysostomus.

Cap. XXXV. [1] Photiniani a Photino Sirmiensi episcopo nuncupati, qui Ebionitarum haeresin suscitans asseruit Christum a Maria per Ioseph

5. Iohann. XIV. 28. 6. sequatibus *codd.*

Cap. XXX. — 1. *Cf. Hieronym. De Scriptt. Eccl. cap. 70.* 2. *Ita correxi. In codd. extat* exempla ad hebreos. Cf. Ep. ad. Hebr. VI. 4—6. 3. *Hieronym. De Scriptt. Eccles. cap. 93.*

Cap. XXXII. — 1. *Cf. Gennad. de Viris Illustr. cap. 33.*

Cap. XXXIII. — 1. *Id est* Hieracitae ad Hieraca, *uti iam emendatum est in Isidoro, et alibi.*

Cap. XXXV. — 1. Fotiniani a Fotino *codd.*

nuptiali coitu fuisse conceptum. Contra hos scripsit [2]Audentius Hispanus episcopus.

Cap. XXXVI. Eunomiani ab Eunomio quodam dialectico, [1]Aëtii discipulo, nominati dissimilem patri [2]asserentes filium et filio spiritum sanctum dicunt etiam nullum imputari peccatum in fide manentium. Responderunt eis [3]Apollinaris, Didymus, Basilius Caesariensis, Gregorius [4]Nazianzenus et Gregorius Nyssenus.

Cap. XXXVII. Apollinaristae ab Apollinari sunt vocati, dicentes Christum corpus tantummodo sine anima suscepisse. His quoque restitit Augustinus.

Cap. XXXVIII. [1]Metangismonitae ideo tale nomen acceperunt, quia [2]ἄγγος Graece vas dicitur. Asserunt enim sic in patre esse filium, tanquam vas minus intrat maius.

Cap. XXXIX. Patriciani a quodam Patricio nominati sunt, qui substantiam humanae carnis a diabolo conditam esse dicunt.

Cap. XL. [1]Coluthiani a quodam Colutho dicti, qui dicunt deum non facere mala, contra illud quod scriptum est, Ego dominus creans mala.

Cap. XLI. Floriani a Florino, qui e contrario dicunt deum creasse mala, contra id quod scriptum est, Fecit dominus omnia bona.

Cap. XLII. Circumcelliones dicti quod agrestes sint, quos Cothopithas dicunt. Hi amore martyrii semetipsos perimunt, ut violenter de hac vita discedentes martyres nominentur. Hos quoque saepe sugillat Augustinus.

Cap. XLIII. Bonosiani, a quodam Bonoso episcopo exorti, Christum filium dei adoptivum, non proprium, asserunt. Haec haeresis tempore Magni Karoli a quodam Felice Hispano episcopo resuscitata [1]Ratisbonae collecta synodo est damnata.

Cap. XLIV. Priscillianistae a quodam Priscilliano vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum et Manichaeorum permixtum dogma composuit. Contra quos loquitur beatus papa Gregorius in [1]homilia de Epiphania.

Cap. XLV. Luciferiani a quodam Lucifero episcopo dicti sunt. Hi episcopos catholicos, qui dolis [1]Arianorum circumventi Ariminensi concilio subscripserunt, et postea correcti redire in catholicam dele-

2. *Cf. Gennad. De Viris Illustr. cap. 14.*

Cap. XXXVI. — 1. etii *codd.* 2. asserens *codd.* 3. appollinaris. didimus *codd.* 4. nazanzenus et Gregorius nisenus *codd.*

Cap. XXXVIII. — 1. Metanges nominati. ideo *codd.* 2. angeos *codd.*

Cap. XL. — 1. Colithani a quodam colitho *codd.*

Cap. XLIII. — 1. ratispone *codd.*

Cap. XLIV. — 1. omelia *codd.*

Cap. XLV. — 1. arrianorum *codd.*

gerunt, recipere nolentes ab ecclesiae communione recesserunt. Extat adversus eos dialogus beati Hieronymi, qui intitulatur Luciferiani et Orthodoxi.

Cap. XLVI. [1]Eustathiani a quodam Eustathio nuncupati omnes nuptias damnaverunt, unde et missas [2]presbyterorum ante sacros ordines coniugatorum spreverunt: contra quos celebratum est Gangrense concilium.

Cap. XLVII. Horum et eorum quos supra diximus [1]Tatianos et Severianos immoderantiae medium volentes Iovinianistae, a quodam Ioviniano monacho dicti, contra quem fertur egregium opus Hieronymi, asserebant nullam nuptarum et virginum esse distantiam, nullumque inter abstinentes et simpliciter epulantes esse discrimen.

Cap. XLVIII. Helvidiani ab Helvidio nominati, quem et ipsum confutatum legimus fortissimo scripto beati Hieronymi, dicunt post natum Christum alios Mariam filios de viro Ioseph peperisse.

Cap. XLIX. Paterniani, a quodam Paterno exorti, inferiores corporis partes a diabolo factas opinantur.

Cap. L. Arabici, nuncupati ab eo quod in Arabia exorti sunt, dicebant animam cum corpore mori atque in novissimo utrumque resurgere.

Cap. LI. [1]Tessaresdecatitae dicti quod quarta decima luna pascha cum Iudaeis observandum contendunt.

Cap. LII. [1]Nyctages a somno nuncupati, quod vigilias noctis respuant, superstitionem esse dicentes iura temerare divina, qui noctem ad requiem tribuit. Horum auctor Vigilantius fuit, contra quem sanctus Hieronymus scribens potius vocandum censet Dormitantium.

Cap. LIII. Pelagiani, a Pelagio monacho exorti, liberum arbitrium divinae gratiae anteponunt, dicentes sufficere voluntatem ad implenda iussa divina. Hanc autem haeresin videntur assumpsisse ex lectione doctorum arbitrii libertatem contra mathematicos et Manichaeos defensantium. Postquam vero praedestinatio divinae gratiae per auctoritates Romanorum pontificum, videlicet Innocentii, [1]Zosimi, Bonifacii et Caelestini, item per decreta Africani concilii, nec [2]*non*

Cap. XLVI. — 1. Eustasiani a quodam Eustasio *codd.* 2. presbytrorum *codd.*

Cap. XLVII. — 1. tacianos *codd.*

Cap. LI. — 1. Thsesseresdecadite *codd.*

Cap. LII. — 1. Nictanges *codd. Reponendum puto* Nyctaces *vel* Nystaces, a νυστάζω *verbo. Alii voluerunt* Νυστάζοντες. *Cf. Isidor. De Eccles. Offic. II. 22.* „— qui superfluas existimabant sacras vigilias et spiritali operi infructuosas, dicentes iura temerari divina, qui noctem fecit ad requiem, sicut diem ad laborem: qui haeretici Graeco sermone Nyctages, hoc est somniculosi, vocantur." *Pro* qui noctem ad requiem tribuit, *facile est reponere* quae noctem ad requiem tribuunt, *sed, puto, genuina nobis et hic et in Isidori utroque loco servata scriptura est, quae videlicet postulat ut ex verbis* divina iura *repetatur vocabulum* deus.

Cap. LIII. — 1. Zozimi *codd.* 2. non *desideratur in codd.*

per scripta Hieronymi et Augustini satis abundeque confirmata est, quidam infelices ex his medicinis infirmari coeperunt et contra orationes et bona opera disputantes, dum nimis nudam praedestinationem irreverenter praedicant, Praedestinatiani sunt appellati.

Cap. LIV. Nestoriani a Nestorio Constantinopolitano episcopo nuncupati, qui beatam virginem non dei, sed hominis, asseruit genitricem, ut aliam personam carnis, aliam faceret deitatis. Nec unum Christum in verbo dei credidit, sed separatim atque seiunctim alterum filium dei, alterum hominis praedicavit. Contra hunc [1]scripserant et universale concilium Ephesinum collegerunt Caelestinus Romae et Cyrillus pontifex Alexandriae.

Cap. LV. [1]Eutychiani dicti ab Eutyche Constantinopolitano abbate, qui Nestorianos corrigere volens Christum post humanam assumptionem negavit existere duabus naturis, sed solam in eo divinam asseruit esse naturam. Contra hunc papa Leo Magnus scripta promulgavit et synodum universalem apud Chalcedonam sexcentorum XXX patrum congregavit.

Cap. LVI. Acephali, trium Chalcedonensium capitulorum impugnatores, duarum in Christo substantiarum proprietatem negant, et unam in eius persona naturam praedicant. Contra hos misit epistolam Pelagius papa, [1]quam dictavit beatus Gregorius, successor eius futurus.

Cap. LVII. Theodosiani et [1]Gaianitae appellati a Theodosio et [2]Gaiano, qui temporibus Iustiniani principis in Alexandria populi perversi electione uno die sunt ordinati episcopi. Hi errores [3]Eutychis et Dioscori sequentes Chalcedonense concilium respuunt, ex duabus naturis unam in Christo asserunt, quam Theodosiani corruptam, Gaianitae incorruptam contendunt.

Cap. LVIII. [1]Agnoitae et Tritheitae a Theodosianis exorti sunt. Ex quibus Agnoitae ab ignorantia dicti, quia perversitati a qua exorti sunt id adiiciunt, quod divinitas Christi ignoret futura quae sunt scripta de die et hora novissima, non recordantes Christi personam in Esaia loquentis, Dies iudicii in corde meo. [2]Tritheitae vero vocati quod sicut tres personas in trinitate, ita quoque tres deos astruunt esse, contra illud quod scriptum est, Audi Israël, dominus deus unus est.

Cap. LIX. A Theodoro Mopsuesteno episcopo, qui dicebat beatam Mariam

Cap. LIV. — 1. scripserat *codd.*
Cap. LV. — 1. Euticiani dicti ab eutice *codd.*
Cap. LVI. — 1. qua *codd.*
Cap. LVII. — 1. gayonitae *codd.* 2. gayono *codd.* 3. eutycetis *codd.*
Cap. LVIII. — 1. Agnonyte et triothite *codd.* 2. Triotite *codd.*

non esse dei genitricem, quique damnatus est in quinta [1]universali synodo temporibus Vigilii papae et Iustiniani principis apud Constantinopolim collecta, ab hoc, inquam, Theodoro denominati haeretici non inveniuntur; sicut nec a [2]Macario patriarcha Antiocheno, qui unam voluntatem et unam operationem dogmatizans in Christo similiter damnatus est in sexto universali concilio, item Constantinopoli congregato temporibus papae Agathonis et Constantini imperatoris.

Septima synodus apud Nicaeam, ubi et prima, collecta est temporibus Adriani papae et Irenae imperatricis filiique eius Constantini, [1]quae damnavit haeresim sanctorum imagines velut idola detestantem et confringentem, nimis adtendentem quod in lege similitudines prohibitae sint, et e vestigio negligentem quod in templo domini [2]Cherubim cum bobus et leonibus divinae sapientiae magisterio figurati sunt. Cap. XL.

Octava synodus universalis item Constantinopoli congregata est, auctoritate Nicolai I. papae, principante Graecis Basilio imperatore, quae damnavit haeresim subito ex laicis et per laicos promoventes episcopos. Cap. XLI.

Temporibus noni Leonis papae et Constantini atque Heinrici imperatorum duae haereses emerserunt de corpore domini, una in Graecia, quae sic fermentatum panem commendat, ut azymum cessare praesumat: altera in Gallia, quae figuram tantum praedicans veritatem corporis et sanguinis domini penitus abnegat. Graeca dicitur Fermentaceorum, Gallica Berengarianorum. Contra Fermentaceos scripserat Fridericus [1]apocrisiarius Leonis papae, postmodum et ipse papa mutato in Stephanum nomine, et [2]Humbertus episcopus sanctae Rufinae; contra Berengarium vero, a quo Berengariani, [3]Lanfrancus Anglorum, et Christianus pontifex Apulorum. Cap. XLII.

Ecce, praesul, habes catalogum haereticorum, quem tibi collegit Paulus minimus catholicorum.

Cap. LIX. — 1. universi *codd.* 2. machario patriarcha antioceno *codd.*
Cap. LX. — 1. qui *codd.* 2. cherubin *codd.*
Cap. LXII. — 1. apochrisiaris *cod. 1752. Haec eadem fere verba leguntur in Anonymo Mellicensi De Scriptt. Eccl. cap. 86.* „Fridericus apocrisiarius Leonis IX. papae, postmodum et ipse propter (proprio *emendavit Pezius; sed secundum Pauli verba rescribendum erit potius* papa) mutato in Stephanum nomine, scribit insignem tractatum contra haeresim Fermentaceorum." 2. *Anonym. Mellic. cap. 87.* „Humbertus sanctae Rufinae episcopus fuit, qui contra haeresim praenotatam scriptis copiose disseruit." 3. *Cf. Anonym. Mellic. cap. 89.* 4. *Cf. Anonym. Mellic. cap. 90.*

HONORII AUGUSTODUNENSIS

DE HAERESIBUS

LIBELLUS.

HONORII AUGUSTODUNENSIS

DE HAERESIBUS LIBELLUS.

Apud Iudaeos fuerunt hae octo haereses:

Pharisaei erant clerici Iudaeorum, et dicuntur Divisi. Horum haeresis erat quod traditiones suas praeferebant mandatis dei. Cap. I

Sadducaei erant monachi Iudaeorum et dicuntur Iusti. Horum haeresis erat quod resurrectionem corporum negabant, animam cum corpore interire praedicabant. Legem Moysi receperunt, scripta prophetarum respuerunt. Cap. II.

Esseni quidam Iudaeorum haeretici qui dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos omnem abstinentiam. Cap. III.

[1]Masbothei alii haeretici qui dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos in omni re sabbatizare. Cap. IV.

Genistae haeretici de semine Abrahae se gloriantes. In Babylone quippe alii Iudaei paganis mulieribus, alii Israëlitis mixti, reversi in Hierusalem ab omni populo se diviserunt, et hoc nomen iactantiae sibi sumpserunt. Cap. V.

Meristae haeretici quosdam prophetas recipiunt, quosdam non recipiunt. Cap. VI.

Samaritae haeretici solam legem custodiunt, prophetas respuunt. Cap. VII.

Hemerobaptistae haeretici cotidie vestimenta et corpora sua lavant. Cap. VIII.

DE HAERETICIS PAGANORUM.

Philosophi erant patriarchae haereticorum, inter quos plures fuerunt haereses.

[1]Platonici a Platone dicti, qui deum animas, angelos vero cor- Cap. IX.

Cap. IV. — 1. *Vulg.* Marbonaei.

Cap. IX. — 1. Isidor. Origg. VIII, 6, 7. „Platonici a Platone philosopho dicti. Hi animarum creatorem esse deum, corporum angelos asserunt, et post multos annorum circulos in diversa corpora redire animas dicunt."

pora creasse, et post multa secula animas in diversa corpora redire et omnia in pristinum statum reverti dixerunt.

Cap. X. [1]Stoici a loco dicti. Stoa quippe porticus erat Athenis, in qua sapientum et fortium facta erant. In hac Zeno philosophus discipulos suos instituit. Hi omne peccatum uniforme dicunt, tam grave esse triticum quam aurum furari. Beatitudinem in sola anima constare, animam cum corpore interire affirmabant.

Cap. XI. [1]Academici a villa Platonis Academia dicti. Hi omnia incerta opinantur. Huius sectae repertor fuit Arcesilaus et sectator eius Democritus, qui dixit ita veritatem in occulto latere, ut aquam in alto puteo sine fundo.

Cap. XII. [1]Peripatetici a deambulatione dicti, quia auctor eorum Aristoteles deambulando disputabat. Hi dicunt animam ex parte aeternam, ex parte mortalem, et omnia fortuito casu agi ferunt.

Cap. XIII. [1]Cynici ab immunditia dicti. Hi ut canes in vicis et plateis cum uxoribus coibant, dicentes coniugium esse iustum, et ideo honestum, iure in publico agendum.

Cap. XIV. [1]Epicurei ab Epicuro philosopho dicti. Hi summum bonum in

Cap. X. — 1. Isidor. Origg. VIII, 6, 8. „Stoici a loco dicti. Porticus fuit enim Athenis quam ποικίλην στοὰν appellabant, in qua picta gesta erant sapientum atque virorum fortium historiae. In hac porticu sapientes philosophabantur, ex quo et Stoici dicti sunt. Graece enim porticus στοὰ dicitur. Hanc sectam primus Zenon instituit. 9. Hi negant sine virtute effici quemquam beatum. Omne peccatum uniforme esse asserunt, dicentes, Sic ille nocens erit qui paleas furatus fuerit quam qui aurum, qui mergum occiderit quam qui equum. Non enim animal crimen, sed animus facit. 10. Hi etiam animam cum corpore perire dicunt. Amant quoque virtutem continentiae, affectant gloriam aeternam, cum se fateantur non esse aeternos."

Cap. XI. — 1. Isidor. Origg. VIII, 6, 11. „Academici appellati a villa Platonis Academia Athenarum, ubi idem Plato docebat. Hi omnia incerta opinantur, sed, sicut fatendum est multa incerta et occulta esse, quae voluit deus intelligentiam hominis excedere, tamen sic plurima esse quae possunt et sensibus capi et ratione comprehendi. 12. Hanc sectam Arcesilaus Cyrenaicus philosophus reperit, cuius sectator fuit Democritus, qui dixit tanquam in puteo alto, ita ut fundus nullus sit, ita in occulto iacere veritatem."

Cap. XII. — 1. Isidor. Origg. VIII, 6, 13. „Peripatetici a deambulatione eo quod Aristoteteles auctor eorum deambulans disputare solitus esset. Hi dicunt quandam particulam animae esse aeternam, de reliquo magna ex parte mortalem."

Cap. XIII. — 1. Isidor. Origg. VIII, 6, 14. „Cynici ab immunditia impudentiae nuncupati. Contra humanam enim verecundiam in propatulo coire cum coniugibus eis mos erat, censentes licitum honestumque esse palam cum uxoribus concumbere, quia coniugium iustum est, publice id praedicantes agendum, ut canes in vicis vel plateis. Unde et a canibus, quorum vitam imitabantur, etiam vocabulum nomenque traxerunt."

Cap. XIV. — 1. Isidor. Origg. VIII, 6, 15. „Epicurei dicti ab Epicuro quodam philosopho, amatore vanitatis, non sapientiae, quem etiam ipsi philosophi porcum nominaverunt, quasi volutans in coeno carnali, voluptatem corporis summum bonum esse asserens, qui etiam dixit nulla divina providentia instructum esse aut regi mundum. 16. Sed originem rerum atomis, id est insecabilibus ac solidis corporibus assignavit, quorum fortuitis concursionibus omnia nascantur et nata

voluptate corporis constituunt, animam nihil aliud quam corpus esse dicunt, mundum non a deo regi, sed ex atomis, unde productum dicunt.

Gymnosophistae nudi in desertis [1]Indiae philosophantur, pudenda tantum contegunt. Hi se in ignem proiiciunt amore alterius vitae. Cap. XV.

[1]Quidam philosophi dixerunt hunc mundum esse deum, ut Dionysius: quidam mentem dixerunt deum, ut Thales Milesius: quidam animum [2]in omnibus manantem et lucidum, ut Pythagoras: quidam sine tempore incommutabilem, ut Plato: quidam solutam mentem ut Cicero: quidam spiritum et mentem, ut Maro. Cap. XVI.

[1]Item alii philosophi, ut Platonici, mundum affirmant incorporalem, Stoici corporalem, Epicurus ex atomis, Pythagoras ex numeris, Heraclitus ex igne. Cap. XVII.

In ecclesia fuerunt hi haeretici:

Simoniaci a Simone mago dicti, qui pecunia tentavit donum spiritus sancti ab apostolis comparare. Hi dicunt creaturam non a deo, sed a quadam superna virtute creatam. Omnes qui emunt spiritualia, sunt Simoniaci, cum Simone damnandi: qui autem vendunt sunt Giezitae, cum [1]Giezi servo Helisaei reprobandi, qui salutem vendidit, quam Helisaeus gratis dedit, et ideo lepra Naaman ei adhaesit. Cap. XVIII.

Menandriani a Menandro discipulo Simonis dicti. Hi mundum Cap. XIX.

sint. Asserunt autem deum nihil agere, omnia constare corporibus, animam nihil aliud esse quam corpus. Unde et dixit, Non ero postquam mortuus fuero."

Cap. XV. — 1. *Ita rescripsi pro eo quod vulgo extat* in die philosophantur *cett.* Isidor. Origg. VIII, 6, 17. „Gymnosophistae nudi per opacas Indiae solitudines perhibentur philosophari, adhibentes tantum genitalibus tegmina. Gymnasium enim ex eo dictum est, quod iuvenes nudi exercerentur in campo, ubi pudenda sola tantum se operiunt. Hi et a generando se cohibent."

Cap. XVI. — 1. Isidor. Origg. VIII, 6, 18. „Theologi autem iidem sunt qui et physici. Dicti autem theologi quoniam in scripturis suis de deo dixerunt. Quorum varia constat opinio, quid deus esset dum quaererent. Quidam enim corporeo sensu hunc mundum visibilem ex quatuor elementis deum esse dixerunt, ut Dionysius Stoicus. Alii vero spiritualiter intellexerunt mentem esse deum, ut Thales Milesius. Quidam et spiritum et mentem, ut Maro. 19. Quidam animum in omnibus manantem et lucidum, ut Pythagoras: quidam deum sine tempore incommutabilem, ut Plato: quidam deum mentem solutam, ut Cicero. Inventum enim solummodo deum, non ut invenerunt exposuerunt, quia evanuerunt in cogitationibus suis. Dicentes enim esse sapientes stulti facti sunt." 2. *Vulgo* in hominibus manentem.

Cap. XVII. — 1. Isidor. Origg. VIII, 6, 20. „Item Platonici quidem deum curatorem et arbitrum et iudicem asserunt, Epicurei otiosum et inexercitatum. De mundo autem, Platonici affirmant incorporalem, sed Stoici corporalem, Epicurus ex atomis, Pythagoras ex numeris, Eraclitus ex igne."

Cap. XVIII. — 1. II. Reg. II, 5.

non a deo, sed ab angelis factum asserunt. Hi Christum passum negant, hi coniugia communia habent.

Cap. XX. Nicolaitae a Nicolao diacono Stephani socio dicti, qui uxores suas communes fecerunt.

Cap. XXI. Gnostici ab excellentia scientiae dicti. Hi animam naturam dei esse dicunt, bonum deum et malum fingunt.

Cap. XXII. Carpocratiani a Carpocrate quodam dicti. Hi Christum hominem tantum de utroque sexu natum dicunt.

Cap. XXIII. Cerinthiani a Cerintho quodam dicti. Hi circumcisionem observabant, mille annos in voluptate carnis post resurrectionem futuros praedicabant.

Cap. XXIV. Nazarei a Nazareth vico dicti. Hi Christum filium dei confitentur, omnia tamen veteris legis custodiunt.

Cap. XXV. Ophis dicitur coluber. Inde Ophitae haeretici, quia colunt serpentem, eo quod in paradiso induxerit virtutis cognitionem.

Cap. XXVI. Valentiniani a quodam Valentino dicti. Hi secula quaedam in originem dei creatoris inducunt, Christum nil corporis de virgine assumpsisse, sed per eam quasi aquam per fistulam transiisse.

Cap. XXVII. Apellitae ab Apelle quodam dicti. Hi Christum non deum in veritate, sed hominem in phantasia apparuisse dicunt.

Cap. XXVIII. [1]Archontiaci a principibus dicti. Hi omnia opera dei opera angelorum dicunt.

Cap. XXIX. Adamiani dicti quia Adae imitantur nuditatem. Nudi enim orant, et nudi coëunt.

Cap. XXX. Caiani dicti quia Cain [1]honorant.

Cap. XXXI. Sethiani a Seth filio Adam dicti, qui dicunt eundem esse Christum.

Cap. XXXII. Melchisedechiani dicti quia Melchisedech non dei sacerdotem, sed dei virtutem praedicant.

Cap. XXXIII. Angelici dicti quia angelos colunt.

Cap. XXXIV. Apostolici dicti qui nihil proprium possidentes non recipiunt eos qui aliquid in hoc mundo utuntur.

Cap. XXXV. Cerdoniani a Cerdone quodam dicti. Hi duo principia contraria asserunt.

Cap. XXXVI. Marcionitae a Marcione quodam dicti. Hi alterum bonum, alterum iustum deum asserunt, tanquam duo principia [1]creatoris dicunt.

Cap. XXXVII. Artotyritae ab oblatione dicti. Hi panem et caseum offerunt, dicentes a primis hominibus oblationem a fructibus terrae et ovium celebratam.

Cap. XXVIII. — 1. *Vulgo* Aconthiani.
Cap. XXX. — 1. *Vulgo* oderant.
Cap. XXXVI. — 1. Isidor. Origg. VIII, 5, 21. *habet* „creatoris et bonitatis."

Aquarii dicti quod aquam solam offerunt in calice sacramenti. Cap. XXXVIII.

Severiani a Severo exorti. Hi vinum non bibunt, vetus testamentum et resurrectionem non recipiunt. Cap. XXXIX.

[1]Tatiani a quodam Tatiano dicti, qui et [2]Encratitae. Hi carnes abominantur. Cap. XL.

Alogi tanquam sine verbo dicti. Hi deum verbum non credunt, Iohannis evangelium et Apocalypsin non recipiunt. Cap. XLI.

Cataphrygae a Phrygia provincia dicti, unde Montanus. Hi spiritum sanctum non in apostolos, sed in se traditum asserunt. Cap. XLII.

Cathari a munditia dicti. Hi paenitentibus veniam peccatorum negant, viduas, si nupserint, tanquam adulteras damnant, mundiores se ceteris praedicant. Cap. XLIII.

Pauliani a Paulo Samosateno episcopo exorti. Hi dicunt non semper Christum fuisse, sed a Maria initium sumpsisse. Cap. XLIV.

Hermogeniani ab Hermogene quodam vocati. Hi materiam mundi deo aequalem faciunt. Cap. XLV.

Manichaei a Manete quodam Persa dicti. Hi duas naturas et substantias, id est bonam et malam, introducunt, animas ex deo, quasi ex aliquo fonte, manare asserunt. Vetus testamentum respuunt, novum ex parte recipiunt. Cap. XLVI.

Anomiani sine lege viventes. Cap. XLVII.

Anthropomorphitae ab homine dicti; ἄνθρωπος enim homo dicitur. Hi deum humana membra et humanam formam habere autumant, cum deus sit spiritus et corporeus. Cap. XLVIII.

[1]Heraclitae ab Heraclio quodam exorti. Hi monachos tantum recipiunt, coniugia respuunt, parvulos regnum caelorum habere non credunt. Cap. XLIX.

Novatiano a Novato urbis Romae presbytero dicti. Hi lapsos ad paenitentiam non recipiebant, et baptizatos rebaptizabant. Cap. L.

Montani a montibus dicti. Hi tempore persecutionis in montibus latuerunt, et se a corpore ecclesiae diviserunt. Cap. LI.

Ebionitae ab Ebione vocati. Hi Christum perfectum tantum et iustum virum putant. Hi Semiiudaei sunt, Evangelium tenent, et legem carnaliter servant. Cap. LII.

Photiniani a Photino [1]Sirmii episcopo dicti. Hi Christum a Maria per Ioseph nuptiali coitu conceptum praedicant. Cap. LIII.

Aëriani ab Aërio quodam dicti. Hi offerre sacrificium pro defunctis spernunt. Cap. LIV.

Cap. XL. — 1. *Vulgo* Taciani a quodam Taciano. 2. *Vulgo* Creatitae.
Cap. XLIX. — 1. *Id est* Hieracitae ab Hieraca quodam, *uti monui iam ad Isidorum.*
Cap. LIII. — 1. *Vulgo* Smirnae.

Cap. LV. Aëtiani ab Aëtio nominati. [1]iidemque

Cap. LVI. Eunomiani, ab Eunomio quodam dialectico, Aëtii discipulo, dicti. Hi asserunt patri filium similem, et filio spiritum sanctum dissimilem. Dicunt etiam nullum imputari peccatum in fide manentium.

Cap. LVII. Origenistae ab Origene dicti. Hi dicunt quod non possit filius videre patrem, [1]neque spiritus sanctus. Dicunt etiam animas in mundi principio peccasse, et pro diversitate peccatorum e caelis lapsas corpora diversa in terris intrasse quasi vincula, et hac causa mundum factum fuisse.

Cap. LVIII. [1]Noëtiani a Noëto quodam dicti. Hi dicunt Christi eundem esse et patrem et spiritum sanctum. Trinitatem in officiorum nominibus, non in personis accipiunt. Unde et Patripassiani vocantur, quia patrem passum dicunt.

Cap. LIX. Sabelliani a Sabellio discipulo Noëti dicti. Hi unam personam patris et filii et spiritus sancti astruunt.

Cap. LX. Ariani ab Ario Alexandrino presbytero exorti. Hi diversas substantias in trinitate faciunt.

Cap. LXI. Macedoniani a Macedonio Constantinopolitano episcopo dicti. Hi negant spiritum sanctum deum esse.

Cap. LXII. Apollinaristae ab Apollinare vocati. Hi dicunt Christum corpus tantum sine anima suscepisse et deitatem pro anima habuisse.

Cap. LXIII. Antidicomaritae contradicunt virginitati Mariae, dicentes eam post natum Christum viro commixtam.

Cap. LXIV. [1]Metangismonitae a vase dicti; ἄγγος enim vas dicitur. Hi substantiam humanae carnis a diabolo conditam dicunt.

Cap. LXV. Coluthiani a Colutho quodam nuncupati. Hi dicunt deum non facere mala, contra illud. [1]Ego dominus creans mala.

Cap. LXVI. Floriani a Florino quodam dicti. Hi dicunt deum creasse mala, contra illud, [1]Fecit dominus omnia bona.

Cap. LXVII. Donatistae a Donato quodam Afro vocati. Hi asserebant filium patre minorem, et spiritum sanctum filio [1]minorem, et rebaptizabant catholicos.

Cap. LXVIII. Bonosiaci a Bonoso quodam episcopo exorti. Hi Christum filium dei adoptivum, non poprium asserunt.

Cap. LXIX. Circumcelliones, id est agrestes, item Cotopitae, superiorum

Cap. LV. — 1. *Ita scripsi pro vulgata* iidem. Eunomiani *cett.*
Cap. LVII. — 1. Isidor. Origg. VIII, 5, 40. *habet* neque spiritus sanctus filium.
Cap. LVIII. — 1. Isidor. Origg. VIII, 5, 41. *habet* Noetani.
Cap. LXIV. — 1. *Vulgo* Metangosmitae a vase dicti, ἄγγος enim vas *cett.*
Cap. LXV. — 1. Esai. XLV, 7.
Cap. LXVI. — 1. Genes. I, 31.
Cap. LXVII. — 1. *Vulgo* maiorem.

haeresin sectantes. Hi amore martyrii semetipsos interimunt, ut martyres nominentur.

Priscillianistae a Priscilliano episcopo vocati. Hic in Hispania ex haeresi Gnosticorum et Manichaeorum permixtum dogma composuit. Cap. LXX.

Luciferiani a Lucifero [1]Sardiniae episcopo exorti. Hi in haeresim lapsos et postea ad catholicam ecclesiam reversos recipere nolunt. Cap. LXXI.

Iovinianistae a Ioviniano quodam monacho dicti. Hi asserunt nullam distantiam esse inter [1]nuptas et virgines, inter abstinentes et epulantes. Cap. LXXII.

Helvidiani ab Helvidio quodam presbytero nominati. Hi dicunt Mariam alios filios post natum Christum de Ioseph peperisse. Cap. LXXIII.

Paterniani a Paterno quodam exorti. Hi inferiores corporis partes a diabolo dicunt factas. Cap. LXXIV.

Arabici ab Arabia provincia dicti. Hi animam cum corpore mori et utrumque in novissimo die resurgere asserunt. Cap. LXXV.

Tertullianistae a Tertulliano Africae provinciae, Carthaginensis civitatis presbytero dicti. Hi animam non immortalem, sed corpoream praedicant, animas peccatorum post mortem in daemones converti affirmant. Cap. LXXVI.

Tessaradecaditae a quatuordecim dicti: τέσσαρα enim quatuor, δέκα dicitur decem. Hi pascha quartadecima luna cum Iudaeis celebrabant. Cap. LXXVII.

Nyctages a somno vel a nocte vocati. Hi vigilias noctis respuunt, dicentes noctem ad requiem datam. Cap. LXXVIII.

Pelagiani a Pelagio quodam monacho exorti. Hi liberum arbitrium gratiae dei anteponunt, dicentes sufficere voluntatem ad implenda divina iussa. Cap. LXXIX.

Nestoriani a Nestorio Constantinopolitano episcopo nuncupati. Hi sanctam Mariam non dei, sed hominis tantum genitricem praedicant, aliam personam carnis, aliam deitatis facientes, nec unum Christum in verbo et carne, sed alium filium dei, alium filium hominis affirmant. Cap. LXXX.

Eutychiani ab [1]Eutyche Constantinopolitano abbate ita nominati. Hi negant in Christo duas naturas esse, sed solam divinam in eo post assumptam carnem, scilicet carnem in deitatem versam praedicant. Cap. LXXXI.

Cap. LXXI. — 1. *Vulgo* Smirnae.
Cap. LXXII. — 1. *Vulgo* nuptias.
Cap. LXXXI. — 1. *Vulgo* Eutychete.

Cap. LXXXII. Acephali sine capite dicti: A quippe SINE, κεφαλή dicitur CAPUT. Hi sine auctore sunt, et duas substantias in Christo negant, unam naturam in eius persona praedicant.

Cap. LXXXIII. Theodosiani et Gaianitae a [1]Theodosio et Gaiano episcopis Alexandriae exorti. Hi ex duabus unam in Christo naturam asserunt.

Cap. LXXXIV. Agnoitae ab ignorantia dicti. Hi dicunt quod Christi divinitas ignoret futura de die novissimo.

Cap. LXXXV. Tritheitae a tribus dicti. Hi sicut tres personas in trinitate, ita asserunt tres esse deos.

Sunt et aliae haereses et sine nominibus, ex quibus aliae triformem putant esse deum, aliae Christi divinitatem passibilem dicunt, aliae Christi nativitati de patre initium dant, aliae unam operationem et unam voluntatem in Christo deitatis et humanitatis praedicant, aliae liberationem hominum apud inferos Christi descensione negant, aliae hominem dei imaginem habere non aestimant, item aliae de mundi statu dissentiunt, aliae inumerabiles mundos opinantur, aliae aquam deo coaeternam faciunt, aliae nudis pedibus ambulant, aliae cum hominibus non manducant, aliae de corpore Christi dubitant: quas omnes catholica ecclesia damnat.

Cap. LXXXIII. — 1. *Vulgo* Theodosiano.

GENNADII MASSILIENSIS

LIBER

DE ECCLESIASTICIS DOGMATIBUS.

GENNADII MASSILIENSIS

LIBER

DE ECCLESIASTICIS DOGMATIBUS.

Credimus unum esse deum patrem et filium et spiritum sanctum: patrem eo quod filium habeat, filium eo quod patrem habeat, spiritum sanctum eo quod sit ex patre [1] et filio. Pater ergo principium deitatis: qui sicut nunquam fuit non deus, ita nunquam fuit non pater, a quo filius natus, a quo spiritus sanctus non natus, quia non est filius neque ingenitus, quia non est pater neque factus, quia non est ex nihilo, sed ex deo patre et deo filio deus procedens. Pater aeternus, eo quod aeternum habeat filium, cuius aeternus sit pater: filius aeternus, eo quod sit patri coaeternus: spiritus sanctus aeternus, eo quod sit patri et filio coaeternus. Non confusa in una persona trinitas, ut Sabellius dicit, neque separata aut [2] divisa in natura divinitas, ut Arius blasphemat, sed alter in persona pater, alter in persona filius, alter in persona spiritus sanctus, unus [3] natura in sancta trinitate deus pater et filius et spiritus sanctus. Cap. I.

Non pater carnem assumpsit, neque spiritus sanctus, sed filius tantum, ut qui erat in divinitate [1] dei filius ipse fieret in homine [2] hominis filius; ne filii nomen ad alterum transiret, qui non esset [3] nativitate filius dei. Ergo dei filius hominis factus est filius, natus secundum veritatem naturae ex deo dei filius, et secundum veritatem naturae ex homine hominis filius, ut veritas geniti non adoptione, non appellatione, sed in utraque nativitate filii nomen na- Cap. II.

Cap. I. — 1. *Editi addunt* et filio procedens, patri et filio coaeternus, *quod abest a MSS.* (Benedict.) 2. *MSS.* diversa. (Bened.) 3. *MSS.* in natura. (Bened.)

Cap. II. — 1. *Editi addunt* matris *ante* filius. (Bened.) *In edit. Elmenhorstii extat* dei patris filius. 2. hominis matris filius *ed. Elmenh.* 3. *Editi* aeterna nativitate filius, *omisso* dei. (Bened.) *In edit. Elmenh. extat* aeterna nativitate filius. Dei ergo filius factus est hominis filius *cett.*

scendo haberet, et esset verus deus et verus homo unus filius. Non ergo duos Christos neque duos [4]filios, sed deum et hominem unum filium. Quem propterea et unigenitum dicimus, manentem in duabus substantiis, sicut ei naturae veritas contulit, non confusis naturis, neque immixtis, sicut Timotheani volunt, sed societate unitis. Deus ergo hominem assumpsit, homo in deum transivit, non naturae versibilitate, [5]sicut Apollinaristae dicunt, sed dei dignatione: ut nec deus mutaretur in humanam [6]substantiam, assumendo hominem, nec homo in divinam, glorificatus in deum: quia mutatio vel versibilitas naturae et diminutionem et abolitionem substantiae [7]facit. Natus est ergo dei filius ex homine, et non per hominem, id est non ex viri coitu, sicut Hebion dicit, sed carnem ex virginis corpore trahens, et non de caelo secum afferens, sicut Marcion, Origenes [8]et Eutyches affirmant: neque in phantasia, id est absque carne, sicut [9]Valentinus: [10]neque δοκήσει, id est neque putative imaginatum, sed corpus verum: [11]non tantum carnem ex carne, sicut Marcianus, sed verus deus ex divinitate, et verus homo ex carne. [12]unius filius, in divinitate verbum patris et deus, in homine anima et caro. Anima non absque sensu et ratione, ut Apollinaris, neque caro absque anima, ut Eunomius, sed anima cum ratione sua, et caro cum sensibus suis, per quos sensus veros in passione et ante passionem suae carnis dolores sustinuit.

Cap. III. Neque sic est natus [1]ex virgine, ut et [2]deitatis initium homo nascendo acceperit, quasi ante quam nasceretur ex virgine deus non fuerit, sicut Artemon et Berillus et [3]Marcellus docuerunt, sed aeternus deus et homo ex virgine [4]natus est.

Cap. IV. Nihil creatum aut serviens in trinitate [1]credamus, ut vult Dionysius, fons Arii, nihil inaequale, [2]ut Eunomius, nihil [3]aequale

4. *Edit. (et ed. Elmenh.)* filios fatemur, sed *cett.* 5. sicut Tertullianus et Apollinaristae dicunt *cod. MSS. Florent. bibliothecae D. Marci, teste Elmenh.* 6. sufficientiam *cod. Florent.* 7. *Post* facit *editi (et Elmenh.) inserunt* Creditur a nobis sine confusione coniuncta sancta trinitas, sine separatione distincta. *Abest a MSS.* (Bened.) 8. *Plures MSS. omittunt* et Eutyches, *ac eius loco habent* eorumque sectatores. (Bened.) 9. Valentinus asserit, neque *ed. Elmenh.* 10. *Ita edd. Benedictini, qui citant Cyrill. Catech. 4. In edit. Elmenh. extat* neque de thesi, id est putative imaginatum. *ex auctorit. edd. D. Marci, ut in admtt. ipse testatur.* 11. *Cod. D. Marci* non inaequale, ut Eunomius, nihil per gratiam cor tamen carnem, *sensu nullo.* (Elmenh.) 12. unus dei filius *edit. Elmenh. Ad quae adnotavit* „το dei *ex MS. est.*"

Cap. III. — 1. *Verba* ex virgine *non habet cod. D. Marci.* 2. divinitatis *ed. Elmenh.* 3. Marcellus *non est in MS. D. Marci.* (Elmenh.) 4. *Post verba* natus est *in ed. Elmenh. addita reperiuntur* non amittens quod erat, dignatus esse quod non erat. *Ad quae Elmenh. adnotavit* „*Haec suo loco mota ex MS. reposui.*"

Cap. IV. — 1. credendum *habet cod. MS. D. Marci.* 2. ut vult Eunomius *ed. Elmenh.* 3. *Sic MSS., testt. Benedictinis. At editi (etiam Elmenh.) habent*

gratia, ut vult Aëtius, nihil anterius posteriusve aut minus, ut Arius, nihil extraneum aut [4]officiale alteri, ut Macedonius, nihil [5]pervasione aut surreptione insertum, ut Manichaeus, nihil corporeum, ut Melito et Tertullianus: nihil corporaliter effigiatum, ut [6]Anthropomorphus et [7]Vadianus, nihil sibi [8]invisibile, ut Origenes, nihil creaturis visibile, ut Fortunatus, nihil moribus vel voluntate diversum, ut Marcion, nihil ex trinitatis essentia ad creaturarum naturam deductum, ut Plato et Tertullianus, nihil officio singulare nec alteri communicabile, ut Origenes, nihil confusum, ut Sabellius; sed totum perfectum, quia totum ex uno et [9]unum: non tamen solitarium, ut praesumunt Praxeas et Sylvanus, Pentapolitana damnabilis illa doctrina.

Cap. V. [1]Homousios ergo, id est coëssentialis in divinitate patri filius, homousios patri et filio spiritus sanctus, homousios deo et homini [2]filius, manens deus in homine suo in gloria patris, [3]unus desiderabilis videri ab angelis, sicut pater et spiritus sanctus adoratur ab angelis et ab omni creatura, non [4]homo praeter deum, [5]vel Christus cum deo, sicut blasphemat Nestorius, sed homo in deo, et deus in homine.

Cap. VI. Erit resurrectio mortuorum omnium hominum, sed una et insimul et semel, non prima iustorum, et secunda peccatorum, [1]ut fabula est somniatorum, sed una omnium. Et si id resurgere dicitur quod cadit, caro ergo nostra in veritate resurgit, sicut in veritate cadit: et non secundum Origenem immutatio corporum erit, id est aliud novum corpus pro carne, sed eadem caro corruptibilis quae cadit, tam iustorum quam iniustorum, incorruptibilis resurget, quae vel poenam sufferre possit pro peccatis, vel in gloria aeterna manere pro meritis.

Cap. VII. [1]Omnium hominum erit resurrectio; [2]si omnium erit, ergo omnes moriuntur, ut mors ab Adam ducta omnibus filiis eius dominetur, et maneat illud privilegium in domino quod de eo specialiter dicitur: [3]*Non dabis sanctum tuum videre corruptionem.* [4]Eius enim

nihil inaequale gratiae. *Haec verba plane inducit cod. Florent. D. Marci.* 4. difficile *cod. Florent.* 5. *Ita edit. Bened., et cod. Flor. Antea vulgo* persuasione. 6. *Forte* Anthropomorphitae. (Bened.) 7. Audianus *vult Danaeus ad August. De Haeres. cap. 1.* Nadicinus *cod. Florent.* 8. invisibile a creaturis, ut Origenes *habent editi, et Elmenh.* 9. *Post* unum *editi (et Elmenh.) addunt* ex toto. (Bened.)

Cap. V. — 1. Ὁμοούσιος *edit. Elmenh., ut et in seqq.* 2. unus filius *ed. Elmenh.* 3. unus *om. edit. Elmenh.* 4. homo factus praeter *editi, cum Elmenh.* 5. sed *cod. Florent.*

Cap. VI. — 1. *MSS.* ut fabula somniatur. (Bened.)

Cap. VII. — 1. Omnium enim hominum *ed. Elmenh.* 2. Imo quod omnium erit *cod. Florent.* 3. Psalm. XV, 10. 4. *Verba* Eius enim caro non vidit cor-

caro non vidit corruptionem. Hanc rationem maxima patrum turba tradente suscepimus. Verum quia sunt et alii aeque catholici et eruditi viri qui credunt anima in corpore manente [5]mutandos ad incorruptionem et immortalitatem eos qui in adventu domini vivi inveniendi sunt, et hoc eis reputari pro resurrectione ex mortuis, quod [6]mortalitatem immutatione deponant, non morte, quolibet quis acquiescat modo, non est haereticus, nisi ex contentione haereticus fiat. Sufficit enim in ecclesiae lege carnis resurrectionem credere futuram de morte.

Cap. VIII. Quod autem dicimus in symbolo, in adventu domini vivos ac mortuos iudicandos, non solum iustos et peccatores significari, sicut Diodorus putat, sed et vivos eos qui in carne inveniendi sunt credimus, qui adhuc morituri creduntur, vel immutandi sunt, ut alii volunt, ut suscitati continuo vel reformati cum ante mortuis iudicentur.

Cap. IX. Post resurrectionem et iudicium non credamus restitutionem futuram, quam Origenes delirat, ut daemones vel impii homines post tormenta quasi suppliciis expurgati vel illi in angelicam, qua creati sunt, redeant dignitatem, vel [1]isti iustorum societati donentur; eo quod hoc divinae conveniat pietati, ne quid ex rationalibus pereat creaturis, sed quolibet modo salvetur. Sed nos credamus ipsi iudici [2]omnium et retributori iusto qui dixit: [3]*Ibunt impii in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam, ut percipiant fructum operum* [4]*suorum.*

Cap. X. In principio creavit deus caelum et terram et aquam ex nihilo. Et cum adhuc tenebrae ipsam aquam occultarent, et [1]aqua terram absconderet, facti sunt angeli et omnes caelestes virtutes, ut non esset otiosa dei bonitas, sed haberet in quibus per multa ante spatia bonitatem suam ostenderet, et ita hic visibilis mundus [2]ex his quae creata fuerant factus est et ornatus.

Cap. XI. Nihil incorporeum et invisibile [1]natura credendum nisi solum deum, id est patrem et filium et spiritum sanctum. [2]Qui ex eo in-

ruptionem *delerit Elmenh., ex auctor. sui cod. Florent.* 5. immutandos *ed. Elmenh.* 6. mortalitatem praesentis vitae immutatione *MSS. quidam apud Benedictinos, cod. Florent., et inde edit. Elmenh.*

Cap. IX. — 1. iniusti *edit. Elmenh., cum cod. Florent., conspirantibus pluribus codd. MSS. Benedictinorum.* 2. omnium retributori iustorum *ed. Elmenh. ex auctor. cod. Florent.* 3. Matth. XXV, 46. 4. *Post* suorum *Elmenh. ex cod. Florent. adiecit* et iterum: Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius.

Cap. X. — 1. aquam terra *ed. Bened.* 2. ex materia quae a deo facta fuerat *edit. Elmenh.*

Cap. XI. — 1. in natura *ed. Elmenh. ex auctorit. cod. Florent.* 2. Qui ideo recte incorporeus *ed. Elmenh.*

corporeus creditur, quia ubique est et omnia implet atque constringit: [3]et ideo invisibilis omnibus creaturis, quia incorporeus est.

Creatura omnis corporea est, angeli et omnes caelestes virtutes [1]corporeae, licet non carne subsistant. Ex eo autem corporeas esse credimus intellectuales creaturas, quod localiter circumscribuntur, sicut et anima [2]humana, quae carne clauditur, et daemones, qui per substantiam angelicae naturae sunt. Cap. XII.

Immortales esse credimus intellectuales naturas, quia carne carent nec habent quo cadant, ut resurrectione egeant [1]post ruinam. Cap. XIII.

Animas hominum non esse ab initio inter ceteras intellectuales naturas, nec simul creatas, sicut Origenes fingit, neque cum corporibus per coitum [1]seminatas, sicut Luciferiani, Cyrillus et aliqui Latinorum praesumptores affirmant, quasi naturae [2]consequentiam servantes. Sed dicimus creationem animae solum creatorem omnium nosse, et corpus tantum per coniugii copulam seminari, dei vero iudicio coagulari in vulva et compingi atque formari, ac formato iam corpore animam creari et infundi, ut vivat in utero homo ex anima constans et corpore, et egrediatur vivus ex utero plenus humana substantia. Cap. XIV.

Neque duas animas esse dicimus in uno homine, sicut Iacobus et alii [1]Syrorum scribunt, unam animalem, qua animetur corpus et immixta sit sanguini, et alteram spiritalem, quae rationem ministret: sed dicimus unam esse eandemque animam in homine, quae et corpus sua societate vivificet, et semetipsam sua ratione disponat, habens in se libertatem arbitrii, ut [2]in suae substantiae eligat cogitatione quod vult. Cap. XV.

Solum hominem credimus habere animam substantivam, quae exuta corpore vivit, et sensus suos atque ingenia vivaciter tenet. [1]Neque cum corpore moritur, sicut [2]Aratus asserit, neque post modicum intervallum, sicut Zenon dicit, quia substantialiter [3]vivit. Cap. XVI.

Animalium vero animae non sunt [1]substantivae, sed cum carne ipsa carnis [2]vivacitate nascuntur, et cum carnis morte finiuntur et Cap. XVII.

3. Ideo et *ed. Elmenh.*

Cap. XII. — 1. *MSS. aliquot* corpore. (Bened.) 2. humana *om. ed. Elmenh.*

Cap. XIII. — 1. *Ita edit. Bened., et cod. Florent.* post ruinam necessaria *edit. Elmenh.*

Cap. XIV. — 1. *Vulgo* seminantur, *ante Elmenh. et Benedict.* 2. *MSS. sex* consequentia servientes: *alii tres* consequentia serviente. (Benedict.)

Cap. XV. — 1. Syrorum disputatores scribunt *edit. Elmenh., ex auctor. cod. Florent.* 2. *MSS. omnes* in sua substantia. (Bened.)

Cap. XVI. — 1. Non *edit. Elmenh.* 2. *MSS. omnes* Arabs. (Bened.) *Elmenh. ex cod. Florent. edidit* Aratus aut Epicurea vanitas asserit. 3. *Elmenh. ex cod. Florent. auctoritate edidit* vivit, et rationem suam tenet.

Cap. XVII. — 1. *MSS. aliquot* substantiae, *alii* substantes. (Bened.) 2. in nativitate *edit. Elmenh., ex cod. Florent.*

moriuntur: et ideo nec ratione [3]reguntur, sicut Plato et Alexander [4]putant, sed ad omnia naturae [5]incitamento ducuntur.

Cap. XVIII. Anima humana non cum carne moritur, [1]quia non cum carne, ut superius diximus, seminatur, sed formato in ventre matris corpore dei iudicio creatur et infunditur, ut vivat homo intus in utero, et sic procedat nativitate in mundum.

Cap. XIX. Duabus substantiis tantum constat homo, anima et [1]carne, anima cum ratione sua, et [2]carne cum sensibus [3]suis. Quos tamen sensus absque animae societate non movet [4]caro. Anima vero et sine [5]carne [6]rationale suum tenet.

Cap. XX. Non est tertius in substantia hominis spiritus, sicut Didymus contendit, sed spiritus ipsa est anima, pro spiritali natura vel pro eo quod spiret in corpore spiritus [1]appellatus. Anima vero ex eo vocatur quod ad vivendum vel ad vivificandum animet corpus. [2]Tertium vero qui ab [3]apostolo cum anima et corpore inducitur, [4]spiritum gratiam [5]sancti spiritus esse intelligamus, quam orat apostolus ut integra perseveret in nobis, ne nostro vitio aut minuatur aut fugetur a nobis, quia [6]*Spiritus sanctus effugiet fictum.*

Cap. XXI. Libertati arbitrii sui commissus est homo statim in [1]prima conditione, ut [2]sola vigilantia mentis [3]adnitente [4]etiam in praecepti custodia perseveraret, si vellet in eo quod creatus fuerat permanere. Postquam vero seductione serpentis per Evam cecidit, naturae bonum perdidit, pariter et vigorem arbitrii, non tamen electionem, ne non esset suum quod [5]emendaret peccatum, nec merito indulgeretur quod non arbitrio diluisset. Manet itaque ad quaerendam salutem arbitrii libertas, id est rationalis [6]voluntas, sed ad-

3. reguntur, nec vivunt, sicut *edit. Elmenh., ex cod. Florent.* 4. disputant *cod. Florent.* 5. incitamenta *ed. Elmenh.*

Cap. XVIII. — 1. quia nec carnis, ut superius diximus, semen est, sed *cod. Florent.*

Cap. XIX. — 1. carne *edit. Bened. et cod. Florent.* corpore *edit. Elmenh.* 2. carne *edit. Bened. et cod. Florent* corpore *edit. Elmenh.* 3. suis, id est visu, auditu, gustu, odoratu, tactu *cod. Florent.* 4. caro *edit. Bened. et cod. Florent.* corpus *edit. Elmenh.* 5. carne *edit. Bened. et cod. Florent.* corpore *ed. Elmenh.* 6. rationem suam integram tenet *cod. Florent.*

Cap. XX. — 1. appellatur *edit. Elmenh.* 2. Tertium *edit. Bened. et cod. Florent.* Tertius *edit. Elmenh.* 3. I Thessal. V, 23. 4. spiritum gratiam *edit. Bened. et cod. Florent.* spiritus, gratiam *edit. Elmenh.* 5. spiritus sancti *edit. Elmenh.* 6. Sapient. I, 5.

Cap. XXI. — 1. prima mundi conditione *edit. Elmenh., de auctor. cod. Florent.* 2. sola *edit. Bened., et cod. Florent.* salva *edit. Elmenh., sed per errorem, puto, operarum.* 3. *Ita edit. Bened., Elmenh., et cod. Florent. Alii* admittente. 4. etiam praecepti custodia *:alii" apud Elmenh.* 5. emendaret *MSS. plures Benedictinorum, cod. Florent. et edit. Bened.* evitaret, *quae est vulgata scriptura, ed. Elmenh.* 6. *Nonnulli codices sic prosequuntur* non tamen ad obtinendam sine illo qui quaerentes facit invenire, qui pulsantibus aperit, qui petentibus donat. Sicut ergo initium deo miserante et inspirante habere nos credimus, ita arbitrium

monente prius deo et invitante ad salutem, ut vel eligat vel sequatur vel agat occasione salutis, hoc est inspiratione dei. Ut autem consequatur quod eligit vel quod sequitur vel quod occasione agit, dei esse libere confitemur. Initium ergo salutis nostrae deo miserante habemus: ut acquiescamus salutiferae inspirationi, nostrae potestatis est: ut adipiscamur quod acquiescendo admonitioni cupimus, divini est muneris: ut non labamur [7]ab adepto salutis munere, sollicitudinis nostrae est et caelestis pariter adiutorii: ut labamur, potestatis nostrae [8]et [9]ignaviae.

Firmissime credendum est in praevaricatione Adae omnes homines naturalem possibilitatem et innocentiam perdidisse, et neminem de profundo illius ruinae per liberum arbitrium posse consurgere, nisi eum gratia dei miserantis erexerit. [1]Liberum enim arbitrium ille perpessus dum suis inconsultius utitur bonis, cadens in praevaricationis profunda demersus est, et nihil quemadmodum exinde surgere posset invenit, suaque in aeternum libertate deceptus huius [2]ruinae latuisset oppressu, nisi eum post Christi pro sua gratia relevasset adventus, qui per novae regenerationis purificationem omne [3]praeteritum vitium sui baptismatis lavacro purgavit. (Cap. XXII.)

Neminem esse per semetipsum bonum, nisi participationem sui ille [1]donet qui solus est bonus. (Cap. XXIII.)

Neminem etiam baptismatis gratia renovatum idoneum esse ad superandas diaboli insidias et ad vincendas carnis concupiscentias, nisi per quotidianum adiutorium dei perseverantiam bonae conversationis acceperit. (Cap. XXIV.)

Quod nemo nisi per Christum libero bene utatur arbitrio, idem magister in epistola ad Milevitanum concilium data praedicat, [1]dicens: Adverte tandem, o pravissimarum mentium perversa doctrina, quod primum hominem ita libertas ipsa decepit, ut dum indulgentius frenis eius utitur, in praevaricationem praesumptione incideret. Nec ex hac potuit erui, nisi ei providentia regenerationis statum pristinae libertatis Christi domini reformasset adventus. (Cap. XXV.)

naturae nostrae sequax esse divinae inspirationis libere confitemur. Igitur ut non labamur *cett. Id vero ab homine catholico insertum putant propter latentem illic Pelagianorum errorem.* (Bened.) 7. in adepto *edit. Elmenh.* 8. est et *edit. Elmenh.* 9. *Post* ignaviae *cod. Florent. addit* id est rationabilis voluntatis. *In edit. Elmenh. haec sequuntur:* non tamen ad obtinendam sine illo qui quaerentes facit invenire, qui pulsantibus aperit, qui petentibus donat. Sicut ergo initium salutis nostrae deo miserante et inspirante habere nos credimus: ita arbitrium nostrae naturae sequax esse divinae inspirationis libere confitemur. Igitur ut non labamur a bono vel naturae vel meriti, sollicitudinis nostrae est et caelestis pariter adiutorii: ut labamur, potestatis nostrae et ignaviae. *Elmenhorstius tantum extrema illa* Igitur ut non labamur — — ignaviae *abundare censuit, et delenda ut spuria.*

(Cap. XXII.) — *V. Caelestini papae epist. ad Galliarum episcopos (Augustini Opp. ed. Bened. tom. X, Append. p. 88 sqq.) cap. 4.* 1. *Cf. Innocentii papae epist. 181. ap. Augustin. num. 7.* (Bened.) 2. *Sic MSS. et edit. a. 1524. Aliae quaedam editiones* ruina iacuisset oppressus. (Bened.) 3. *MSS.* praeteriti. (Bened.)

(Cap. XXIII.) *V. Caelestini papae epist. ad Gall. episcopos cap. 5.* 1. donaverit *ed. Elmenh.*

(Cap. XXIV.) *V. Caelestini papae epist. ad Gall. episc. cap. 5.*

(Cap. XXV.) *V. Caelestini papae epist. ad Gall. episc. cap. 6.* 1. *Cf. Innocentius epist. 182. inter Augustin. num. 3.*

(Cap. XXVI.) Quod omnia studia et omnia opera ac merita sanctorum ad dei gloriam laudemque referenda sunt, quia nemo aliunde ei placeat nisi ex eo quod ipse donaverit: in quam nos sententiam dirigit beatae recordationis [1] papae Zosimi regularis auctoritas, cum scribens ad totius orbis episcopos ait, Nos autem instinctu dei (omnia enim bona ad auctorem suum referenda sunt unde nascuntur) ad fratrum et coëpiscoporum nostrorum conscientiam universa retulimus. Hunc autem sermonem [2] sincerissima veritatis luce radiantem tanto Afri episcopi honore venerati sunt, ut ita ad eundem virum scriberent: Illud vero quod in litteris, quas ad universas provincias curasti esse mittendas, posuisti dicens, Nos tamen instinctu dei etc. sic accipimus dictum, ut illos qui contra dei adiutorium extollunt humani arbitrii libertatem, districto gladio veritatis velut cursim transiens amputares. Quid enim tam libero fecisti arbitrio, quam quod universa in nostrae humilitatis conscientiam retulisti, et tamen instinctu dei factam esse fideliter sapienterque vidisti, veraciter fidenterque dixisti? Ideo utique, quia praeparatur voluntas a domino, et ut boni aliquid agant paternis inspirationibus suorum ipse [3] tangit corda [4] filiorum. [5] *Quicunque enim spiritu dei aguntur, hi filii dei sunt*: ut nec nostrum deesse sentiamus arbitrium, et in bonis quibusque voluntatis humanae singulis motibus magis illius valere non dubitemus auxilium.

(Cap. XXVII.) Ita deus [1] ex cordibus hominum atque in ipso libero operatur arbitrio, ut sancta cogitatio, pium consilium omnisque motus bonae voluntatis ex deo sit: quia per illum aliquid boni possumus sine quo nihil possumus.

(Cap. XXVIII.) Quicunque dixerit gratiam dei, qua iustificamur per Iesum Christum dominum nostrum, ad solam remissionem peccatorum valere quae iam commissa sunt, non etiam ad adiutorium [1] gratiae ut non committantur, anathema sit.

(Cap. XXIX.) Quisquis dixerit gratiam dei per Iesum Christum propter hoc tantum nos adiuvare ad non peccandum, quia per [1] ipsum nobis revelatur et aperitur intelligentia [2] mandatorum, ut sciamus quid appetere et quid vitare debeamus, non autem per illam nobis praestari, ut quod faciendum cognovimus etiam facere diligamus atque valeamus, anathema sit.

(Cap. XXX.) Obsecrationum quoque sacerdotalium sacramenta respiciamus, quae ab apostolis tradita in toto mundo atque in omni catholica ecclesia uniformiter celebrantur, ut legem credendi lex statuat supplicandi. Cum enim sanctarum plebium praesules mandata sibimet legatione fungantur apud divinam clementiam, humani generis agunt causam, et tota secum ecclesia congemiscente postulant et precantur, ut infidelibus donetur fides, ut idololatrae ab impietatis suae liberentur erroribus, ut Iudaeis ablato cordis velamine lux veritatis appareat, ut haeretici catholicae fidei [1] perceptione resipiscant, ut schismatici spiritum redivivae caritatis accipiant, ut lapsis paenitentiae remedia conferantur, ut denique cate-

(Cap. XXVI.) *V. Caelestini papae epist. ad Gall. episc. cap. 4.* 1. *Zosimi papae epistola non magis hodie extat quam Afrorum episcoporum.* 2. sincerissimae *ed. Elmenh.* 3. tangat *ed. Elmenh.* 4. *Editi* fidelium. *Aptius MSS.* filiorum. (Bened.) *Etiam edit. Elmenh. habet* filiorum. 5. Rom. VIII, 14.

(Cap. XXVII.) *V. Caelestini papae epist. ad Gall. episcop. cap. 9.* 1. in cordibus *extat in epist. Caelestini.*

(Cap. XXVIII.) *V. Caelestini papae epist. ad Gall. episc. cap. 10.* 1. gratiae *non habet epist. Caelestini ap. Benedictinos.*

(Cap. XXIX.) *V. Caelestini papae epist. ad Gall. episc. cap. 10.* 1. ipsam *legitur in Carthag. Concil., ex quo haec et superiora petita sunt.* 2. mandatorum dei *habet epist. Caelestini.*

(Cap. XXX.) *V. Caelestini papae epist. ad Gall. episc. cap. 11.* 1. *MSS.* perfectione. (Bened.)

chumenis ad regenerationis sacramenta perductis caelestis misericordiae aula reseretur. Haec autem non perfunctorie neque inaniter a domino peti rerum ipsarum monstrat effectus, quandoquidem ex omni errorum genere plurimos deus dignatur attrahere, quos erutos de potestate tenebrarum transferat in regnum filii caritatis suae, et ex vasis irae faciat vasa misericordiae. Quod adeo totum divini operis esse sentitur, ut haec [2] efficienti deo gratiarum semper actio laudisque confessio pro illuminatione talium vel correctione referantur.

(Cap. XXXI.) Illud etiam quod circa baptizandos in universo mundo sancta ecclesia uniformiter agit non otioso [1] contemplamur intuitu, cum sive parvuli, sive iuvenes ad regenerationis veniunt sacramentum, non prius fontem vitae adeant quam exorcismis et exsufflationibus clericorum spiritus ab eis immundus abigatur: ut tunc vere appareat [2] quomodo princeps mundi huius mittatur foras, et quomodo prius alligetur fortis, et deinceps vasa eius diripiantur, in possessionem translata victoris, *qui captivam ducit captivitatem, et dat dona* [3] *hominibus.*

(Cap. XXXII.) Omnium bonorum affectuum atque operum, et omnium studiorum omniumque virtutum, quibus ab initio fidei ad deum tenditur, deum profitemur auctorem, et non dubitamus ab ipsius gratia omnia hominis merita praeveniri, per quem fit ut aliquid boni et velle incipiamus et facere. Quo utique auxilio et munere dei non aufertur liberum arbitrium, sed liberatur, ut de tenebroso lucidum, de pravo rectum, de languido sanum, de imprudente sit providum. Tanta enim est erga omnes homines bonitas dei, ut nostra velit esse merita quae sunt ipsius dona, et pro his quae largitus est aeterna praemia sit donaturus. Agit quippe in nobis, ut quod vult et velimus et agamus: nec otiosa esse in nobis patitur quae exercenda non negligenda donavit, [1] ut et nos cooperatores simus gratiae dei, ac si quid in nobis ex nostra viderimus remissione languescere, ad illum sollicite recurramus, [2] *qui sanat omnes languores nostros, et redimit de interitu vitam nostram*, et cui quotidie dicimus, *Ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.*

(Cap. XXXIII.) Quicunque dicit Adam primum hominem mortalem factum, ita ut, sive peccaret, sive non peccaret, moreretur in [1] corpore, hoc est de corpore exiret, non peccati merito, sed necessitate naturae, anathema sit.

(Cap. XXXIV.) Quicunque parvulos recentes ab uteris matrum baptizandos negat, aut dicit in remissionem quidem peccatorum eos baptizari, sed nihil ex Adam trahere originalis peccati quod lavacro regenerationis expietur, unde [1] fit consequens ut in eis forma baptismatis in remissionem peccatorum non vera, sed falsa intelligatur, anathema sit. Quoniam non aliter intelligendum est quod ait [2] apostolus: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt*, nisi quemadmodum ecclesia catholica ubique diffusa semper intellexit. Propter hanc enim [3] regulam fidei etiam parvuli, qui nihil peccatorum in seipsis adhuc committere potuerunt, ideo

2. efficiente *edit. Elmenh.*

(Cap. XXXI.) *V. Caelestini papae epist. ad Gall. episc. cap. 12.* 1. contemplemur *habet Caelestini epist. apud Benedictinos.* 2. quando *edit. Elmenh.* 3. Iohann. XII, 31. Matth. XII, 29. Marc. III, 27. Psalm. LXVII, 19. Ephes. IV, 8.

(Cap. XXXII.) *V. Caelestini papae epist. ad Gall. episc. cap. 12.* 1. et ut *legitur in epist. Caelestini apud Benedictinos.* 2. Psalm. CII, 3. Matth. VI, 13.

(Cap. XXXIII.) *V. Concil. Carthag. c. Pelag. (in Augustini Opp. edit. Benedict. tom. X, Append. p. 71 sq.) cap. 1.* 1. corpore hoc, id est *edit. Elmenh.*

(Cap. XXXIV.) *V. Concil. Carthag. c. Pelag. cap. 2.* 1. sit *ed. Elmenh.* 2. Rom. V, 12. 3. fidei regulam *edit. Elmenh.*

[4]in remissionem peccatorum veraciter baptizantur, ut in eis regeneratione mundetur quod generatione traxerunt.

(Cap. XXXV.) Quod ait sanctus [1]Iohannes apostolus, *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est:* quisquis sic accipiendum putaverit, ut dicat propter humilitatem non oportere dici nos non habere peccatum, non quia [2]vere ita est, anathema sit. Sequitur enim apostolus et adiungit: *Si autem confessi fuerimus peccata nostra, fidelis est et iustus, qui remittat nobis peccata, et mundet nos ab omni iniquitate.* Ubi satis apparet hoc non tantum humiliter, sed etiam veraciter dici. Poterat enim apostolus dicere, Si dixerimus [3]quia non habemus peccatum, nos ipsos extollimus, et humilitas in nobis non est. Sed cum ait, *Nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est*, satis ostendit eum, qui dixerit se non habere peccatum, non verum loqui, sed falsum.

(Cap. XXXVI.) Quicunque dixerit in oratione dominica ideo dicere sanctos, *Dimitte nobis debita nostra*, ut non pro seipsis hoc dicant, quia non est eis iam necessaria ista petitio, sed pro aliis qui sunt in suo populo peccatores, et ideo non dicere unumquemque sanctorum, Dimitte mihi debita mea, sed, Dimitte nobis [1]debita nostra, ut hoc pro aliis potius quam pro se iustus petere intelligatur, anathema sit. Sanctus enim et iustus erat apostolus Iacobus, cum dicebat, [2]*In multis enim offendimus omnes.* Nam quare additum est Omnes, nisi ut ista sententia conveniret [3]et psalmo, ubi legitur: *Ne intres in iudicium cum servo tuo, quoniam non iustificabitur in conspectu tuo omnis vivens?* Et in oratione sapientissimi [4]Salomonis: *Non est homo qui non peccet.* Et in libro sancti [5]Iob: *In manu omnis hominis signat, ut sciat omnis homo infirmitatem suam.* Unde etiam Daniel sanctus et iustus, cum in oratione pluraliter diceret: [6]*Peccavimus, iniquitatem fecimus*, et cetera, quae ibi [7]veraciter et humiliter confitetur, ne putaretur, quemadmodum quidam sentiunt, hoc non de suis, sed de populi sui dixisse peccatis, postea dixit, [8]*Cum orarem et confiterer peccata mea et peccata populi mei domino deo meo:* noluit dicere Peccata nostra, sed populi sui dixit et sua, [9]quia futuros istos, qui tam male [10]intelligunt, tanquam propheta praevidit.

(Cap. XXXVII.) Quicunque ipsa verba dominicae orationis ubi dicimus: *Dimitte nobis debita nostra*, ita volunt a sanctis dici, ut humiliter, non veraciter hoc dicatur, anathema sit. Quis enim ferat orantem, [1]et non hominibus, sed ipsi domino mentientem, qui labiis sibi dicit dimitti velle, et corde dicit quae sibi dimittentur debita non habere?

(Cap. XXXVIII.) Si quis per offensam praevaricationis Adae non totum, id est secundum corpus et animam, in deterius dicit hominem commutatum, sed animae libertate illaesa durante corpus tantummodo corruptioni credit obnoxium, Pelagii errore deceptus adversatur scripturae dicenti, [1]*Anima quae peccaverit, ipsa morietur:*

4. in peccatorum remissionem *edit. Elmenh.*

(Cap. XXXV.) *V. Concil. Carthag. c. Pelag. cap. 7.* 1. I Ioh. I, 1. 2. veritas est *edit. Elmenh.* 3. quia *non habet edit. Elmenh.*

(Cap. XXXVI.) *V. Concil. Carthag. c. Pelag. cap. 8.* 1. peccata *edit. Elmenh.* 2. Iacob. III, 2. 3. et *om. edit. Elmenh.* — Psalm. CXLII, 2. 4. Eccles. VII, 21. 5. Iob. XXXVII, 7. 6. Daniel IX, 5. 7. vivaciter *edit. Elmenh.* 8. Daniel IX, 20. 9. quoniam *edit. Elmenh.* 10. intelligerent *edit. Elmenh.*

(Cap. XXXVII.) *V. Concil. Carthag. c. Pelag. cap. 9.* 1. et *om. ed. Elmenh.*

(Cap. XXXVIII.) *V. Concil. Arausicum II. de Gratia et Libero Arbitrio (in Augustini Opp. ed. Benedict. tom. X, Append. p. 106.) cap. 1.* 1. Ezech. XVIII, 20. Rom. VI, 16.

et, *Nescitis quoniam [2]cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis eius cui obeditis,* et, *A quo quis superatur, eius [3]et servus [4]addicitur.*

(Cap. XXXIX.) Si quis soli Adae praevaricationem suam, non etiam eius propagini asserit nocuisse, aut certe mortem tantum corporis, quae poena peccati est, non autem et peccatum, quod mors est animae, per unum hominem in omne genus humanum transisse testatur, iniustitiam deo dabit, contradicens apostolo dicenti: [1]*Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines [2]mors pertransiit, in quo [3]omnes peccaverunt.*

(Cap. XL.) Si quis invocatione humana gratiam dei dicit posse conferri, non autem ipsam gratiam facere ut invocetur a nobis, contradicit Esaiae prophetae, vel apostolo idem [1]dicenti: *Inventus sum a non quaerentibus me, palam apparui his, qui me non interrogabant.*

(Cap. XLI.) Si quis ut a peccato purgemur voluntatem nostram deum expectare contendit, non autem ut etiam purgari velimus, per sancti spiritus infusionem et operationem in nobis fieri confitetur, resistit ipsi spiritui sancto, per Salomonem [1]dicenti: *Praeparatur voluntas a domino*, et apostolo salubriter [2]praedicanti: *Deus est qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate.*

(Cap. XLII.) Si quis sicut augmentum, ita etiam initium fidei, ipsumque credulitatis affectum, quo in eum credimus qui iustificat impium, et ad regenerationem sacri baptismatis pervenimus, non [1]per gratiae donum, id est per inspirationem spiritus sancti corrigentem voluntatem nostram ab infidelitate ad fidem, ab impietate ad pietatem, sed naturaliter nobis inesse dicit, apostolicis dogmatibus adversarius approbatur, [2]beato Paulo dicente, *Confidimus quia qui coepit in vobis bonum opus perficiet usque in diem [3]domini nostri Christi Iesu:* et illud, *Vobis datum est pro Christo, non solum, ut in eum credatis, [4]sed etiam ut pro illo patiamini*, et, [5]*Gratia salvi facti estis per fidem, et hoc non ex vobis, dei enim donum est.* Qui enim fidem, qua in deum credimus, dicunt esse naturalem, omnes eos qui ab ecclesia Christi alieni sunt, quodammodo fideles esse definiunt.

(Cap. XLIII.) Si quis sine gratia dei credentibus, volentibus, desiderantibus, conantibus, [1]laborantibus, vigilantibus, studentibus, petentibus, quaerentibus, pulsantibus, nobis misericordiam dicit conferri divinitus, non autem ut credamus, velimus, vel haec omnia sicut oportet agere valeamus, per infusionem et inspirationem sancti spiritus in nobis fieri confitetur, et aut humilitati aut obedientiae humanae subiungit gratiae adiutorium, nec ut obedientes et humiles simus ipsius gratiae donum esse consentit, resistit apostolo [2]dicenti: *Quid enim habes quod non accepisti?* et, *Gratia dei sum id quod sum.*

(Cap. XLIV.) Si quis per naturae vigorem bonum aliquod, quod ad salutem pertinet vitae aeternae, cogitare ut expedit, aut eligere, sive salutari, id est evangelicae praedicationi consentire posse confirmat, absque illuminatione et inspiratione

2. *Verba* cui exhibetis — — — estis eius *desiderantur in edit. Elmenh.* 3. et *om. edit. Elmenh.* 4. adiicitur *edit. Elmenh.*

(Cap. XXXIX.) *V. Concil. Araus. II. cap. 2.* 1. Rom. V, 12. 2. mors *om. edit. Elmenh.* 3. omnes homines *edit. Elmenh.*

(Cap. XL.) *V. Concil. Araus. II. cap. 3.* 1. Esai. LXV, 1. Rom. X, 20.

(Cap. XLI.) *V. Concil. Araus. II, cap. 4.* 1. Proverb. VIII, 35, *secundum LXX.* 2. Philipp. II, 13.

(Cap. XLII.) *V. Concil. Araus. II. c. 5.* 1. per *om. ed. Elmenh.* 2. beato apostolo Paulo *edit. Elmenh.* — Philipp. I, 6. 29. 3. domini nostri *om. edit. Elmenh.* 4. verum *edit. Elmenh.* 5. Ephes. II, 8.

(Cap. XLIII.) *V. Concil. Araus. II. cap. 6.* 1. laborantibus, vigilantibus *om. edit. Elmenh.* 2. I Corinth. IV, 7. XV, 10.

spiritus sancti, qui dat omnibus suavitatem in consentiendo [1] et credendo veritati, haeretico fallitur spiritu, non intelligens vocem dei in evangelio [2] dicentis: *Sine me nihil potestis facere*; et illud [3] apostoli: *Non quod idonei sumus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex deo est.*

(Cap. XLV.) Si quis alios [1] misericordia, alios vero per liberum arbitrium (quod in omnibus qui de praevaricatione primi hominis nati sunt constat esse vitiatum) ad gratiam baptismi posse venire contendit, a recta fide probatur alienus. [2] Is enim non omnium liberum arbitrium per peccatum primi hominis asserit infirmatum; aut certe ita laesum putat, ut tamen quidam valeant sine revelatione dei [3] mysterium salutis aeternae per semetipsos [4] conquirere. Quod quam sit contrarium ipse [5] dominus probat, qui non aliquos, sed neminem ad se posse venire testatur, nisi quem pater attraxerit. Sicut et Petro [6] dicit: *Beatus es Simon Bar Iona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed pater meus, qui in caelis est*: et [7] apostolus: *Nemo potest dicere dominus Iesus, nisi in spiritu sancto.*

(Cap. XLVI.) Arbitrium [1] voluntatis in primo homine infirmatum nisi per gratiam baptismi non potest reparari. Quod amissum nisi a quo potuit dari non potest reddi. Unde [2] ipsa veritas dicit: *Si vos filius liberaverit, tunc vere liberi eritis.*

(Cap. XLVII.) Natura humana, etiam si in illa integritate in qua est condita permaneret, nullo modo seipsam creatore suo non adiuvante servaret. Unde cum sine dei gratia salutem non [1] possit custodire quam accepit, quomodo sine [2] gratia dei poterit reparare [3] quam perdidit?

(Cap. XLVIII.) Sicut eis, qui volentes in lege iustificari a gratia exciderunt, verissime dicit [1] apostolus, *Si in lege iustitia est, ergo Christus gratis mortuus est:* sic [2] et his, qui gratiam quam commendat et percipit fides Christi putant esse naturam, verissime dicitur: Si [3] ex natura iustitia est, ergo gratis Christus mortuus est. Iam hic enim erat lex, et non iustificabat: iam hic erat et natura, et non iustificabat. Ideo Christus non gratis mortuus est, ut et lex per illum impleretur qui [4] dixit, *Non veni solvere legem, sed* [5] *adimplere*, et natura per Adam perdita per illum repararetur qui [6] dixit *venisse se quaerere et salvare quod perierat.*

(Cap. XLIX.) Secundum supra dictas sanctarum scripturarum sententias, vel antiquorum patrum definitiones, hoc deo propitiante et praedicare debemus et credere, quod per peccatum primi hominis [1] ita inclinatum et attenuatum fuerit liberum arbitrium, ut nullus postea aut diligere deum sicut oportuit, aut credere in deum, aut operari propter deum quod bonum est, possit, [2] nisi gratia eum et misericordia divina praevenerit. Unde [3] Abel iusto et Noë et Abrahae et Isaac et Iacob, omnique antiquorum sanctorum multitudini, illam praeclaram fidem, quam in ip-

(Cap. XLIV.) *V. Concil. Araus. II. cap.* 7. 1. et in credendo veritatem *edit. Elmenh.* 2. Ioh. XV, 6. 3. II Corinth. III, 5.

(Cap. XLV.) *V. Concil. Araus. II. cap.* 8. 1. per misericordiam *edit. Elmenh.* 2. Ille *edit. Elmenh.* 3. ministerium *edit. Elmenh.* 4. posse conquirere *edit. Elmenh.* 5. Ioh. VI, 44. 6. Matth. XVI, 17. 7. I Corinth. XII, 3.

(Cap. XLVI.) *V. Concil. Araus. II. cap.* 13. 1. *Nonnulli MSS.* libertatis. (Bened.) 2. ipsa *om. edit. Elmenh.* — Ioh. VIII, 36.

(Cap. XLVII.) *V. Concil. Araus. II. c.* 19. 1. posset *ed. Elmenh.* 2. dei gratia *edit. Elmenh.* 3. quod *edit. Elmenh.*

(Cap. XLVIII.) *V. Concil. Araus. II. cap.* 21. 1. Galat. II, 21. 2. eis *edit. Elmenh.* 3. per naturam *edit. Elmenh.* 4. Matth. V, 17. 5. implere *edit. Elmenh.* 6. Luc. XIX, 10.

(Cap. XLIX.) *V. Concil. Araus II. cap.* 25. 1. ita genus humanum sit inclinatum, ut nullus postea *edit. Elmenh.* 2. nisi eum gratia misericordiae divinae *edit. Elmenh.* 3. et Abel *edit. Elmenh.*

sorum laude praedicat apostolus [4] Paulus, non per bonum naturae, quod prius in Adam datum fuerat, sed per gratiam dei credimus fuisse collatam. Quam gratiam etiam post adventum domini omnibus qui baptizari desiderant non in libero arbitrio haberi, sed Christi novimus simul et credimus largitate conferri, secundum illud, quod iam [5] supra dictum est, et praedicat [6] apostolus Paulus: *Vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed etiam ut pro* [7] *illo patiamini*: et illud: [8] *Deus, qui coepit in vobis bonum opus, perficiet usque in diem domini nostri* [9] *Iesu Christi*: et illud: [10] *Gratia salvi facti estis per fidem, et hoc non ex vobis, dei enim donum est*: et quod de seipso ait [11] apostolus: *Misericordiam consecutus sum, ut fidelis essem*: non [12] dixit Quia eram, sed Ut essem: et [13] illud: *Quid habes quod non accepisti?* et [14] illud: *Omne datum bonum, et omne donum perfectum de sursum est, descendens a patre luminum*: et [15] illud: *Nemo habet quidquam boni nisi illi datum fuerit de super.*

Hoc etiam secundum fidem catholicam credimus, quod [1] accepta per baptismum gratia omnes baptizati Christo auxiliante et cooperante, quae ad [2] salutem pertinent, possint et debeant, si fideliter laborare voluerint, adimplere. Aliquos vero ad malum divina potestate praedestinatos esse non solum non credimus, sed etiam si sunt qui tantum mali credere velint, cum omni detestatione illis anathema dicimus. (Cap. L.)

In omni opere bono non nos incipimus, et postea per dei misericordiam adiuvamur, sed ipse nobis, nullis praecedentibus bonis meritis, et fidem et amorem sui prius inspirat, ut et baptismi sacramenta fideliter requiramus, et post baptismum cum ipsius adiutorio ea quae sibi sunt placita implere possimus. Unde manifestissime credendum est quod et illius latronis, quem dominus ad paradisi patriam revocavit, et Cornelii centurionis, ad quem angelus domini missus est, [1] et Zachaei, qui ipsum dominum suscipere meruit, illa tam admirabilis fides non fuerit de natura, sed [2] divinae largitatis donum. (Cap. LI.)

Baptisma unum est, sed in ecclesia, ubi una fides est, ubi in nomine patris et filii et spiritus sancti datur. Et ideo si qui apud illos haereticos baptizati sunt, qui in sanctae trinitatis confessione baptizant, et veniunt ad nos, recipiantur quidem [1] quasi baptizati, ne sanctae trinitatis invocatio vel confessio annulletur, sed doceantur [2] ante et instruantur quo sensu sanctae trinitatis mysterium in ecclesia teneatur: et si consentiunt credere, vel acquiescunt confiteri, purgati iam fidei integritate confirmentur manus impositione. Si vero parvuli sunt vel hebetes, qui doctrinam non capiant, re- Cap. XXII. (Cap. LII.)

4. Hebr. XI, 4. 7. 8. 5. saepe *edit. Elmenh.* 6. Paulus apostolus *edit. Elmenh.* — Philipp. I, 29. 7. eo *edit. Elmenh.* 8. Philipp. I, 6. 9. Iesu Christi *om. edit. Elmenh.* 10. Ephes. II, 8. 11. I Corinth. VII, 25. 12. dixit *ediderunt Bened.* 13. I Corinth. IV, 7. 14. Iacob. I, 17. 15. Ioh. III, 23. 16. boni *om. edit. Elmenh.*

(Cap. L.) *V. Concil. Araus. II. cap.* 25. 1. post acceptam baptismi gratiam *cod. ms. Lugdunensis, et edit. Elmenh.* 2. salutem animae pertinent *edit. Elmenh.*

(Cap. LI.) *V. Concil. Araus. II. cap.* 25. 1. Zachaeique *edit. Elmenh.* Luc. XXIII, 43. XIX, 2. 2. sed divinae largitatis donum *edit. Bened.* sed gratiae largitate donata *cod. ms. Lugdun.* sed divinae gratiae largitate donata *edit. Elmenh.* sed de divinae largitatis dono *codd. mss. Remensis et Bellovacensis.*

Cap. XXII. — 1. ut *edit. Elmenh.* 2. integre et *edit. Elmenh.*

spondeant pro illis qui eos offerunt iuxta [3]morem baptizandi, et sic manus impositione et chrismate communiti eucharistiae mysteriis admittantur. Illos autem qui non [4]in sanctae trinitatis invocatione apud haereticos baptizati sunt, et veniunt ad nos, baptizari debere pronuntiamus, non rebaptizari. Neque enim credendum est eos fuisse baptizatos qui non in nomine patris et filii et spiritus sancti iuxta regulam a domino positam tincti sunt: ut sunt [5]Paulianistae, Procliani, Borboritae, [6]Siphori, qui nunc vocantur Bonosiani, Photiniani, [7]Montanitae, Manichaei, [8]varia impietatis germina, vel ceterae istorum originis sive ordinis pestes, quae duo principia sibi ignota introducunt, ut Cerdon et Marcion, vel contraria, ut Manichaeus, vel [9]tria et barbara, ut Sethianus et [10]Theodosius, vel [11]multa, ut Valentinus, vel Christum hominem fuisse absque deo, ut Cerinthus, Hebion, Artemon et Photinus. Ex istis, inquam, si qui ad nos venerint, non requirendum ab eis utrum baptizati sint, an non, sed hoc tantum, si credant [12]in ecclesiae fidem, et baptizentur [13]ecclesiastico baptismate.

Cap. XXIII. (Cap. LIII.) Quotidie [1]eucharistiae communionem percipere nec laudo nec [2]vitupero. Omnibus tamen dominicis diebus communicandum suadeo et hortor, si tamen mens [3]in affectu peccandi non sit. Nam habentem adhuc voluntatem peccandi gravari magis dico eucharistiae perceptione quam [4]purificari. Et ideo quamvis quis peccato mordeatur, peccandi non habeat de cetero voluntatem, et communicaturus satisfaciat lacrimis et orationibus, et confidens de domini miseratione, qui peccata piae confessioni donare consuevit, accedat ad eucharistiam intrepidus et securus. Sed hoc de illo dico quem capitalia [5]et mortalia peccata non gravant: nam quem mortalia crimina post baptismum commissa premunt, hortor prius publica paenitentia satisfacere, et ita sacerdotis iudicio reconciliatum communioni sociari, si vult non ad iudicium et condemnationem

3. nomen „*alii*" *apud Elmenh.* 4. in *om. ed. Elmenh.* 5. *Sic MSS. At editi* Paulini (Bened.) Paulini *habet etiam edit. Elmenh., nulla notata cod. Florent. variante scriptura.* 6. Siphori qui nunc *edit. Bened. et Elmenh.* Siphori, Photiniani, qui nunc *cod. ms. I. Bapt. Cotelerii, qui inde emendandum suadet* Saccophori, Photiniani, qui nunc *in Eccl. Gr. Monum. tom. I, p. 776 sq. In cod. Florent. teste Elmenhorstio totus hic locus ita se habet* Simphori (*sic*), Fortuniani, Montanitae, qui et Priscilliani vel Maximiani atque Manichaei. 7. Montanitae qui et Priscilliani et Manichaei *edit. Elmenh.* 8. variaque *edit. Elmenh.* 9. tetra ut Baida *cod. Florent.* 10. *MSS.* Thodotus *vel* Theudotus (Bened.) Theodotus *cod. Florent.* 11. hiulca *cod. Florent.* 12. in *om. edit. Elmenh.* 13. ecclesiastico id est catholico baptismate *cod. Florent.*

Cap. XXIII. — 1. eucharistiam percipere „*alii*" *ap. Elmenh.* 2. reprehendo „*alii*" *ap. Elmenh.* 3. *Sic MSS. At editi* [*et Elmenh.*] sine affectu peccandi sit. (Bened.) non affectu peccandi insit *cod. Florent.* 4. purgari *cod. Florent.* 5. et mortalia *om. cod. Florent.*

sui eucharistiam percipere. Sed et secreta satisfactione solvi mortalia crimina non negamus, [6]sed mutato prius seculari habitu, et confesso religionis studio per vitae correctionem, et iugi, [7]immo perpetuo luctu miserante [8]deo; ita dumtaxat, ut contraria pro [9]iis quae paenitet agat, et eucharistiam omnibus dominicis diebus supplex et submissus usque ad mortem percipiat.

Paenitentia vera est paenitenda non admittere et admissa deflere. Satisfactio paenitentiae est, causas peccatorum [1]excidere, nec earum suggestionibus aditum indulgere. Cap. XXIV. (Cap. LIV.)

In divinis [1]repromissionibus nihil terrenum vel transitorium expectemus, sicut [2]Meletiani sperant, non nuptiarum copulam, sicut Cerinthus et Marcion [3]delirant, non quod ad cibum vel ad potum pertinet, sicut [4]Papia auctore Irenaeus et Tertullianus et Lactantius acquiescunt. Neque [5]per mille annos post resurrectionem regnum Christi in terra futurum et sanctos cum illo in deliciis regnaturos speremus, sicut Nepos docuit [6]primam iustorum resurrectionem et secundam [7]impiorum, et inter has duas mortuorum resurrectiones gentes ignorantes deum in angulis terrarum in carne [8]reservandas, quae post mille annos regni in terra iustorum instigante diabolo movendae [9]sint ad pugnam contra iustos [10]regnantes, et domino pro iustis pugnante imbre igneo compescendas, atque ita mortuas cum ceteris in impietate [11]ante mortuis ad aeterna supplicia in incorruptibili carne [12]resuscitandas. Cap. XXV. (Cap. LV.)

Nullum credimus ad salutem nisi deo invitante venire, nullum invitatum salutem suam nisi deo auxiliante operari, nullum nisi orantem auxilium promereri, nullum dei voluntate perire, sed [1]permissu, pro electione arbitrii, ne [2]ingenuitas potestatis semel homini attributa ad servilem cogatur necessitatem. Cap. XXVI. (Cap. LVI.)

Malum vel [1]malitiam non esse a deo creatam sed a diabolo inventam, qui et ipse bonus a deo creatus est. Sed quia libero arbi- Cap. XXVII. (Cap. LVII.)

6. scilicet *cod. Florent.* 7. ieiunio *cod. Florent.* 8. deo veniam consequatur, ita *edidit Elmenhorst. de auctoritate cod. Florent.* 9. iis *cod. Florent., et edit. Bened.* his *edit Elmenh.*

Cap. XXIV. — 1. eradere *cod. Florent.*

Cap. XXV. — 1. promissionibus *edit. Elmenh.* 2. Melitani *edit. Elmenh.* 3. delectantur *habent libri mss. testt. Benedictinis.* 4. *Cf. Hieron. de Scriptt. Eccles. cap. 18. — Cod. Florent. pro* Papia *habet* Papias. „*Alii*" Papiae *ap. Elmenh.* 5. post *edit. Elmenh.* 6. qui primam *edit. Elmenh.* 7. impiorum confinxit. Et *edit. Elmenh.* 8. servandas *edit. Elmenh.* 9. sunt *edit. Elmenh.* 10. repugnantes *cod. Florent.* 11. ante *om. cod. Florent.* 12. *Addit cod. Florent.* et istam superstitionem valde devitamus.

Cap. XXVI. — 1. per se ipsum *edit. Elmenh.* 2. ingenuitatis libertas atque potestas *edit. Elmenh.*

Cap. XXVII. — 1. malitia non est a deo creata, sed a diabolo inventa, quia et *edit. Elmenh.*

trio, utpote rationalis creatura, [2]commissus est, et cogitandi acceperat facultatem, scientiam boni vertit ad malum, et multa cogitando factus est inventor mali et quod in se perdiderat, invidit in aliis, nec contentus solus perire suasit aliis, ut qui esset suae malitiae inventor, fieret et aliorum auctor, et ex eo malum vel malitia percurrit in ceteras rationales creaturas.

Cap. XXVIII. (Cap. LVIII.) Unde cognoscimus nihil esse natura immutabile nisi solum deum [1]patrem et filium et spiritum sanctum, qui mutari non potest a bono, quia natura possidet bonum, nec potest aliud quid esse quam bonum.

Cap. XXIX. (Cap. LIX.) Angeli vero, qui in illa qua creati sunt beatitudine perseverant, non natura possident bonum, ut non mutarentur cum ceteris, sed [1]arbitrii servantes bonam voluntatem et bonum conditionis et fidem suo domino [2]servaverunt. Unde et merito ab ipso domino sancti angeli vocantur, quod [3]tenuerint arbitrii sanctitatem, nec sociorum exemplo [4]deviaverint a bono.

(Cap. LX.) Fides vera, quae est catholica, omnium creaturarum sive spiritalium sive corporalium bonam confitetur substantiam, et mali nullam esse naturam: quia deus, qui universitatis est conditor, nihil non bonum fecit. Unde et diabolus bonus esset, si in eo [1]quod factus est permaneret. Sed quia naturali excellentia male usus est et in veritate non stetit, non in contrariam substantiam transiit, sed a summo bono, cui debuit adhaerere, discessit.

(Cap. LXI.) Virtutes angelicae quae in divino amore fixae [1]perstiterunt, lapsis superbientibus angelis, hoc munere retributionis acceperunt, ut nulla iam rubigine subripientis culpae mordeantur, ut et in contemplatione conditoris sine felicitatis fine permaneant, et in hoc sic conditae aeterna stabilitate subsistant.

(Cap. LXII.) Tales creati sunt angeli, ut, si vellent, in beatitudinis luce persisterent, si autem vellent, etiam labi potuissent. Unde et Satan cum sequentibus legionibus cecidit. Sed post eius lapsum ita confirmati sunt angeli qui perstiterunt, ut cadere omnino non possent, quia ne omnino iam caderent, virtutem incommutabilitatis acceperunt.

Cap. XXX. (Cap. LXIII.) Bonae sunt nuptiae, sed causa filiorum et [1]compescendae fornicationis obtentu.

Cap. XXXI. (Cap. LXIV.) Melior est continentia, sed non [1]sibi sufficit ad beatitudinem, si pro solo amore pudicitiae [2]retentetur, sed si [3]et hoc cum affectu

2. a deo commissus est *edit. Elmenh.*

Cap. XXVIII. — 1. esse perennem et filium *cod. Florent.*

Cap. XXIX. — 1. arbitrio *edit. Elmenh.* 2. rependendo. Propter quod et merito *edit. Elmenh.* 3. tenuerunt *edit. Elmenh.* 4. deviaverunt *edit. Elmenh.*

(Cap. LX.) *In ante editis tria ista capitula* [*LX., LXI., LXII.*] *quae a MSS. absunt, adiecta fuerunt.* (Bened.) 1. quo *habet edit. Bened.*

(Cap. LXI.) 1. praestiterunt *edit. Elmenh.*

Cap. XXX. — 1. non concupiscentiae et fornicationis obtentu *quidam MS.* (Bened.)

Cap. XXXI. 1. sibi sola sufficit *edidit Elmenh., de auctorit. cod. Florent.* 2. recenseatur *edit. Elmenh.* retinetur *„alii" ap. Elmenh.* 3. et cum tali effectu *edit. Elmenh. Etiam in cod. Flor. est* affectu.

causa vacandi domino eligatur; alioquin divortium magis coniugii videbitur esse quam [4]castitas.

Virginitas utroque bono praecelsior est, quia et naturam vincit et pugnam, naturam corporis integritate, pugnam pace [1]castimoniae. Cap. XXXII. (Cap. LXV.)

Bonum est [1]in cibum cum gratiarum actione sumere [2]quidquid deus edendum praecepit. Abstinere autem ab aliquibus, non quasi malis, sed quasi non necessariis, non est malum. Moderari vero [3]eorum usum pro necessitate et tempore proprie Christianorum est. Cap. XXXIII. (Cap. LXVI.)

[1]Malas dicere nuptias, vel fornicationi comparandas aut stupro, cibos [2]vero credere malos vel [3]mali causam percipientibus, non est Christianorum, sed proprie [4]Encratitarum et Manichaeorum. Cap. XXXIV. (Cap. LXVII.)

Sacratae [1]deo virginitati nuptias coaequare, aut pro amore castigandi corporis abstinentibus a vino vel carnibus nihil credere meriti accrescere, [2]nec hoc Christiani, sed Ioviniani est. Cap. XXXV. (Cap. LXVIII.)

Integra fide credendum est beatam Mariam dei Christi matrem et virginem concepisse, et virginem genuisse, et post partum virginem permansisse. Nec est blasphemiae Helvidii acquiescendum, qui dixit: [1]Virgo ante partum, non virgo post partum. Cap. XXXVI. (Cap. LXIX.)

Elementa, id est caelum et terram non [1]credimus abolenda per ignem, sed in melius commutanda: figuram quoque mundi, id est imaginem, non substantiam, transituram. Cap. XXXVII. (Cap. LXX.)

Bonum est facultates cum dispensatione pauperibus erogare. Melius est pro intentione sequendi dominum [1]semel donare, et absolutum sollicitudine cum Christo egere. Cap. XXXVIII. (Cap. LXXI.)

Maritum duarum post baptismum matronarum clericum non ordinandum: neque eum qui unam quidem, [1]sed concubinam, non matronam, habuit: nec illum qui viduam, aut repudiatam, vel meretricem in matrimonio sumpsit: neque eum qui semetipsum quolibet corporis sui membro indignatione aliqua vel iusto iniustove Cap. XXXIX. (Cap. LXXII.)

4. *Ita Benedictini, et cod. Florent. Elmenh. edidit* appetitio castitatis.

Cap. XXXII. — 1. castimoniae, quae pro solo amore pudicitiae in pace est *edit. Elmenh.*

Cap. XXXIII. — 1. in *om. edit. Elmenh.* 2. et quidquid deus praecepit, edendum est *edit. Elmenh.* 3. *MSS.* carnium usum. (Bened.)

Cap. XXXIV. — 1. Malas vero dicere *edit. Elmenh.* 2. quoque *edit. Elmenh.* 3. mali causas creare percipientibus *cod. Florent.* malitias causare percipientibus *edit. Elmenh.* 4. *Ita de librorum suorum auctoritate recte ediderunt Benedictini pro vulgata* Hierachitarum, *cui Elmenhorstius quoque acquievit.* Encratitarum *in suo cod. ms. invenit etiam F. Bapt. Cotelerius, sponsore ipso Eccl. Gr. Monum. tom. I, pag. 780.*

Cap. XXXV. — 1. vero *„alii" ap. Elmenh.* 2. non *edit. Elmenh.*

Cap. XXXVI. — 1. fuit virgo *edit. Elmenh.*

Cap. XXXVII. — 1. credamus *edit. Elmenh.*

Cap. XXXVIII. — 1. semel *cod. Florent., et edit. Bened.* insimul *edit. Elmenh., cum ceteris.*

Cap. XXXIX. — 1. non *cod. Florent.*

[2]timore superatus truncaverit: neque illum qui usuras accepisse convincitur, aut in scena lusisse [3]dinoscitur: neque eum qui publica paenitentia mortalia crimina deflet: neque illum qui aliquando in furiam versus insanivit, vel afflictione diaboli vexatus est: nec eum qui per ambitionem ad imitationem Simonis magi pecuniam offert.

Cap. XL. (Cap. LXXIII.) Sanctorum corpora, et praecipue beatorum martyrum reliquias, ac si Christi membra sincerissime honoranda, et basilicas eorum nominibus appellatas, velut [1]loca divino cultui mancipata, affectu piissimo et devotione fidelissima adeundas [2]credimus. Si quis contra hanc sententiam [3]venit, non Christianus, sed Eunomianus et Vigilantianus [4]creditur.

Cap. XLI. (Cap. LXXIV.) Baptizatis tantum iter esse salutis credimus. Nullum catechumenum, quamvis in bonis operibus defunctum, vitam aeternam habere credimus, excepto martyrio, ubi tota baptismi sacramenta complentur. Baptizandus confitetur fidem suam coram sacerdote, et interrogatus respondet: hoc et martyr coram persecutore facit, qui et confitetur fidem suam, et interrogatus respondet. Ille post confessionem vel adspergitur aqua, vel intinguitur: [1]et hic vel adspergitur sanguine, vel [2]intinguitur igne. Ille manus impositione pontificis accipit spiritum sanctum: hic [3]locutorium efficitur spiritus sancti, dum non est ipse qui loquitur, sed spiritus [4]patris, qui loquitur in illo. Ille communicat eucharistiae in commemoratione mortis domini: hic ipsi Christo commoritur. Ille confitetur se mundi actibus renuntiaturum: hic ipsi renuntiat vitae. Illi peccata omnia dimittuntur: in isto extinguuntur.

Cap. XLII. (Cap. LXXV.) In eucharistia non debet pura aqua offeri, ut quidam sobrietatis falluntur imagine, sed vinum cum aqua mixtum: quia et vinum fuit in redemptionis nostrae mysterio, cum dixit: [1]*Non bibam a modo de hoc genimine vitis*: et aqua mixtum, [2]quod post caenam dabatur. Sed et de latere eius, quod lancea perfossum est, aqua cum sanguine egressa vinum de vera eius carnis vite cum aqua expressum ostenditur.

Cap. XLIII. (Cap. LXXVI.) Bona est caro nostra, et valde bona, utpote a bono solo deo

2. iudicio *cod. Colbertinus, ap. Benedictinos.* 3. probatur *cod. Florent.*

Cap. XL. — 1. loca sancta divino *edit. Elmenh.* 2. credimus *abest a MSS.* (Bened.) 3. venerit *edit. Elmenh.* 4. habeatur *cod. Florent.*

Cap. XLI. — 1. martyr vero vel *edidit Elmenh. ex cod. Florent.* 2. intinguitur *legitur in MSS., testibus Benedictinis, qui tamen vulgatam retinuerunt* contingitur. 3. locutorium *restituerunt Benedictini de auctoritate scriptorum librorum.* locatorium *cod. Florent.* habitaculum *edit. Elmenh., ceterique ante Benedictinos editi.* 4. sanctus *cod. Florent.*

Cap. XLII. — 1. Matth. XXVI, 29. 2. non quod post coenam dabatur, sed quod de latere eius lancea perfosso aqua *edit. Elmenh.*

condita, et non est mala, ut volunt [1]Sethianus et [2]Ophianus et Patricianus; nec mali causa, ut docuit [3]Florinus, nec ex malo et bono compacta, ut Manichaeus blasphemat. Sed cum sit creatione bona, arbitrio [4]animae efficitur nobis vel bona vel mala, non [5]mutatione substantiae, sed [6]executionis mercede. Ipsa enim est quae stabit ante tribunal Christi, [7]in qua referat anima propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum.

Cap. XLIV. (Cap. LXXVII.) In resurrectione ex mortuis sexus forma non mutabitur, sed vir mortuus resurget in forma viri, et femina in forma feminae, [1]carens sexus tamen huius vitae tantum conditione, non specie naturali, ne non sit vera resurrectio, si non id resurget quod cadit.

Cap. XLV. (Cap. LXXVIII.) Ante [1]passionem domini, omnes animae sanctorum in inferno sub debito praevaricationis Adae tenebantur, donec auctoritate domini per indebitam eius mortem [2]de servili conditione liberarentur.

Cap. XLVI. (Cap. LXXIX.) Post ascensionem domini ad caelos omnium sanctorum animae cum Christo sunt, et exeuntes de corpore ad Christum [1]vadunt, expectantes resurrectionem corporis sui, ut ad integram et [2]perpetuam beatitudinem cum ipso pariter immutentur; sicut et peccatorum animae in inferno sub timore positae expectant resurrectionem sui corporis, ut cum [3]ipso ad poenam [4]detrudantur aeternam.

Cap. XLVII. (Cap. LXXX.) Paenitentia aboleri peccata indubitanter credimus, etiam si in ultimo vitae spiritu admissorum paeniteat, et publica lamentatione peccata prodantur; quia propositum [1]dei, quo decrevit salvare quod perierat, stat immobile: et ideo quia voluntas eius non mutatur, sive emendatione vitae, si tempus conceditur, sive [2]supplici confessione, si continuo vita exceditur, venia peccatorum fideliter praesumatur ab illo, qui non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur a perditione paenitendo, et salvatus miseratione [3]domini vivat. Si quis aliter de iustissima dei pietate sentit, non Christianus sed Novatianus est.

Cap. XLVIII. (Cap. LXXXI.) Internas animae cogitationes diabolum non videre certi sumus,

Cap. XLIII. — 1. Timotheani et Prisciani *cod. Florent.* 2. *MSS.* Ophinianus (Benedict.) 3. *Sic MSS. At editi* Florianus (Bened.) Florianus *habet Elmenh. quoque editio.* 4. animi *cod. Florent.* 5. immutatione *edit. Elmenh.* 6. *Aliquot MSS.* excusatione commercii. *Quidam* exsecutione commercii. (Ben.) 7. in qua perferat *edit. Elmenh.*

Cap. XLIV. — 1. carens tamen sexuum in hac vita conditione *edit. Elmenh*

Cap. XLV. — 1. passionem et resurrectionem domini *cod. Florent. et edit. Elmenh.* 2. a servili *edit. Elmenh.*

Cap. XLVI. — 1. *Auget MS. Florent.* vadunt, sicut scriptum est, Iustorum animae in manu dei sunt. (Elmenh.) 2. *Quidam MSS.* perfectam. (Bened.) 3. ipso diabolo *edidit Elmenh. ex cod. Florent.* 4. convertantur *MSS. Benedictinorum et cod. Florent.*

Cap. XLVII. — 1. Luc. XIX, 7. 2. *Aliquot MSS. Benedictinorum et cod. Florent.* publica confessione. 3. Ezech. XIX, 23. XXXIII, 11.

sed motibus eas corporis ab illo et affectionum indiciis colligi experimento didicimus. Secreta autem cordis solus ille novit ad quem dicitur. [1] *Tu solus nosti corda filiorum hominum.*

Cap. XLIX. (Cap. LXXXII.) Non omnes malae cogitationes nostrae semper diaboli instinctu excitantur, sed aliquotiens ex nostri arbitrii motu emergunt. Bonae autem cogitationes semper a deo sunt.

Cap. L. (Cap. LXXXIII.) Daemones per [1] energiam non credimus substantialiter illabi animae, sed [2] applicatione et oppressione uniri. Illabi autem menti illi soli possibile est qui creavit, qui natura subsistens incorporeus capabilis est suae facturae.

Cap. LI. (Cap. LXXXIV.) Signa et prodigia et sanitates etiam peccatores in nomine domini facere ab ipso deo didicimus: [1] et cum alios hac praesumptione iuvent, sibi per ambitionem humanae gloriae nocent, quia gloriantur in dato falso. [2] id est non meritis debito.

Cap. LII. (Cap. LXXXV.) Signis et prodigiis clarum posse fieri Christianum, non tamen sanctum, si intemperatis et asperis [1] moribus agat, temperatis autem et placidis moribus etiam absque signorum efficacia et sanctum et perfectum et dei hominem fieri recte credimus.

Cap. LIII. (Cap. LXXXVI.) Nullus sanctus et iustus caret peccato, nec tamen ex hoc desinit esse iustus [1] et sanctus, cum affectu teneat sanctitatem. Non enim [2] naturae viribus, sed propositi adiumento per dei gratiam acquirimus sanctitatem. Et ideo veraciter se omnes sancti pronuntiant peccatores, quia in veritate habent quod plangant, et si non reprehensione conscientiae, certe mobilitate [3] praevaricatricis naturae.

Cap. LIV. (Cap. LXXXVII.) Pascha, id est dominicae resurrectionis solemnitas, ante transgressum vernalis aequinoctii et [1] quartaedecimae lunae perfectionem non potest celebrari, [2] eodem tamen mense natae.

Cap. LV. (Cap. LXXXVIII.) Propter novellos legislatores, qui ideo animam tantum ad imaginem dei creatam dicunt, ut quia deus incorporeus recte creditur, etiam incorporea anima esse credatur, libere confitemur imaginem in aeternitate, similitudinem in moribus [1] inveniri.

Cap. XLVIII. — 1. III Reg. VIII. 40.

Cap. L. — 1. energiam *MSS. Benedictinorum.* ἐνέργειαν *edidit Elmenh. de auctorit. cod. Florent.* energicam operationem *vulgatam scripturam receperunt Benedictini.* 2. applicatione *induxit cod. Florent.*

Cap. LI. — 1. *Scribendum puto* sed. 2. id est *om. edit. Elmenh.*

Cap. LII. — 1. motibus *ediderunt Benedictini utroque loco.*

Cap. LIII. — 1. vel *edit. Elmenh.* 2. naturae humanae viribus *edit. Elmenh.* 3. mobilitate et mutabilitate *edit. Elmenh.*

Cap. LIV. — 1. *MSS.* quintaedecimae lunae initium. (Bened.) sextaedecimae lunae initium *cod. Florent.* 2. in eodem mense natae *edit. Elmenh.*

Cap. LV. — 1. *Veteres codices non omnes ad caput nostrum 55. desinunt, adduntur que alia et alia in diversis codicibus capitula.* (Bened.) *Ita in cod. ms. saec.*

VIII. vel IX. olim Bobiensi, hodie Vindobonensi n. CCCXXII. (cf. Endlicheri Catal. Codd. Philol. Latin. Bibl. Palat. Vindob. p. 217 sq.), haec addita leguntur: iuxta divinae scripturae relationem integrum hominem, qui ex anima constat et carne, ad imaginem dei factum, illa imagine, qua postea homo factus est deus, dicente Apostolo: et regnavit mors ab adam usque moysem, etiam in eos, qui non peccaverunt, in similitudinem prevaricationis adae, qui est forma futuri, id est χ̄ρ̄ novissimi adam, qui in forma qua erat quandoque hominem adsumpturus, praeformavit primum adam, confirmante hoc ipsum apostolo, ubi dicit: vir quidem non debet velare caput suum, quia gloria et imago dei est, mulier in gloria viri est. In anima sexus diversitas non est. Si una masculo et feminae anima est, sicut vera est, quomodo viri dicitur imago esse dei, femina imago viri, nisi quod χρς deus creator hominis viri formam adsumpturus postea erat, impsum *(sic)* ad imaginem suam prefiguravit, femina vero ex viro sumptam viri imaginem expressit, ambo tamen imago dei, quia unus ex altero, dicente scriptura: creavit deus hominem, ad imaginem dei creavit eum, masculum et feminam creavit eos. „Explicit expositio fidei catholicae."

GEVERHARTI ELMENHORSTI

NOTAE

AD

GENNADIUM.

Gennadius] Ita rectissime libelli huius autorem indigetant Walafridus Strabo, Algerus, Petrus Lombardus, Thomas de Aquino, Platina et MS. codex Florentinus, uti huius rei oculatus testis, Fridericus Lindenbrogius, vir doctissimus, nobis indicium fecit.

De ecclesiasticis dogmatibus] I. e. *de ecclesiasticis placitis*. Augustin. Tom. IV. lib. 1. quaest. Evangel. quaest. XI. *Dogmata sunt placita sectarum.* Diog. Laertius lib. III. in Platone, p. 217. Δόγμα δὲ ἑκατέρως καλεῖται, τό τε δοξαζόμενον καὶ ἡ δόξα αὐτή. τούτων δὲ τὸ μὲν δοξαζόμενον πρότασίς ἐστιν, ἡ δὲ δόξα ὑπόληψις. Scripserunt autem et ante Gennadium de dogmatib. ecclesiast. Musanus et Didymus Alexandrinus, quorum lucubratiuncŭlae cum ipsis perierunt. Hieronym. *de viris illustribus*.

Cap. I. — Credimus unum esse deum patrem, et filium, et spiritum sanctum] Exorditur a communi regula fidei, quam velut fundamentum omnibus haeresibus opponit. Nazianz. de Fide orat. XLIX. Socrates Histor. ecclesiast. lib. II. c. XXV. Tertullian. de virgin. velandis cap. I. Guitmundus de Trinitate tom. 4. biblioth. patrum. Augustinus Hipponensis eccles. episcopus tom. 3. de fide et symbolo c. 1. de Tempore serm. CXCV. et CXXV. Iohannes Damascenus de fide orthodoxa lib. I. cap. 8. Gregorius PP. in decretis part. I. tit. I. Athanasius in exposit. fidei fol. 304. et sequent. Concilium Constantinopol. II. cap. 7. Concil. Toletanum I. cap. XXI. Concil. Toletan. IV. cap. I. Concil. Lateranense cap. I. Isidorus Hispalensis de officiis ecclesiasticis lib. II. cap. XXIII. Autor de fide ad Petrum Diaconum cap. I. apud Augustin. tom. 3. Victor in exposit. fidei tom. V. biblioth. patrum fol. 457. Fulgentius ad Trasimundum regem lib. 3. fol. 54. Ferrandus Diaconus paraenet. ad Reginum fol. 1893. in appendic. biblioth. patrum. Edictum Iustiniani Imp. de fide tom. I. Iuris Graeco-romani fol. 521. Concil. Arelatense III. cap. I. Concil. Wormatiense cap. I. Rabanus Maurus de institut. clericorum lib. II. cap. LVII. Gregor. Turonensis histor. Francor. lib. I. cap. I.

Unum esse deum] *Unum esse deum* dicit ideo, ne quis cum *Tritheitis* tres, vel cum paganis multicolis plures deos recipiat. Fulgentius episcop. Ruspensis in respons. ad Arrianos fol. 30. et 33. ad Donatum fol. 91. Deuteron. cap. VI. vers. 4. Esaiae XLII. vers. 10. XLIV. vers. 8. 1 Corinth. VIII. vers. 6. ad Ephes. IV. vers. 5. ad Timoth. I. cap. 2. vers. 5. Ignatius ad Philadelphens. epist. V. p. 23. Iustinus Martyr in exposit. fidei fol. 292. Damascenus de fide orthodoxa lib. I. c. V. Cyrillus in exposit. symboli Niceni fol. 204. Petrus Chrysolog. in symbol. apostol. sermon. LX. *Unum deum in trinitate credit Christiana fides: scit patrem, scit filium, scit spiritum sanctum, deos nescit. Divinitas in personis trina est, sed una in trinitate est divinitas; personis trinitas distincta est, non est divisa substantiis. Deus unus est, sed trinitate; deus solus est, sed non solitarius: divinitas nec trinitate dividitur, nec confunditur unitate.* Augustinus de tempore serm. 3. *Deus unus est pater, deus unus est filius, deus unus est spiritus sanctus: non tres dii, sed unus est deus, trinus in vocabulis, unus in deitate substantiae.*

Patrem eo quod filium habeat] Contra Mahumetistas qui deum filio carere dicunt. Alcoran azoara XI. fol. 37. azoara XX. fol. 70. azoara XXVIII. fol. 94. azoara XXXI. fol. 140. azoara XXXIII. fol. 111. azoara XXXV. fol. 114. azoara XLVII. fol. 104. azoara XLIX. fol. 143. azoara CXXII. fol. 788. Iohan. Cantacuzenus Imp. Constantinopol. orat. 3. in Mahumetem. Saracenica Commelini p. 2. D. Clemens epistola I. ad Iacob. fratrem domini tom. I. Concil. fol. 30. *Patrem cum audis, agnosce quod habeat filium veraciter genitum, sicut possessor dicitur, qui possidet aliquid.* Cyrillus Hierosolym. Catechesi VII. illuminat. fol. 85. Augustin. de tempore serm. XXXVIII. Athanasius orat. 2. contra Arrianos fol. 158. Chrysostomus tom. III. de SS. Trinitate. Ruffinus in exposit. symboli apud Hieronym. tom. 9. fol. 74. Nazianzenus in laudem Heronis philosophi orat. 23. Hilarius lib. 3. de Trinitate. Phaebadius contra Arrianos. Ambrosius in exposit. symboli apostolorum cap. V. fol. 91. Chrysologus serm. LVII. LVIII. LIX. LX. Tertull. adversus Praxeam cap. X. Baeticus de fide.

Filium eo quod patrem habeat] Beda in exposit. epist. Pauli ad Hebraeos c. 1. fol. 1056. *Filius dei secundum hoc dicitur, quod ei pater est, quod habet de quo sit: non secundum hoc quod prior esset pater, et postea filius.* Cyrillus Hierosolymit. catechesi XI. illuminat. fol. 79. Gregorius Baeticus de fide. Fulgentius contra obiectiones Arrianorum fol. XXVII. Nazianzenus orat. IV. de Theologia. Hieronym. in Psalm. XVII.

Spiritum sanctum, quod sit ex patre et filio procedens] Sancti spiritus missionem a patre esse et filio, cum ecclesia Romana recte approbat atque credit, contra communem Graecorum errorem, qui spiritum sanctum a patre solum procedere affirmant. Psellus in cap. Theolog. p. 157. cap. X. ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ ἐκκλησία τὸν πατέρα μὲν δογματίζει ἀγέννητον, τὸν υἱὸν δὲ γεννητὸν ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκπορευτὸν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. et Cyrill. de S. Trinitate c. X. Ius Graeco-roman. tom. I. fol. 440. Concil. Nicaenum. Concil. Constantinop. I. c. VII. Epiphan. in fine *Ancorati*. Anastasius de dogmatib. fidei fol. 674. Nazianzen. *in S. Lumina*. orat. XXXIX. Damascen. de fide orthodoxa lib. I. c. IX. Theophylact. Bulgar. archiepiscop. in Iohan. cap. 3. Vide Concilium Florentinum tom. 3. concil. session. XVIII. et seq. Petrum Lombardum sentent. lib. 1. cap. XI. Durandum lib. 1. distinct. XI. quaest. I. Thomam Aquin. part. I. sum. quaest. 36. articulo I. Bonavent. in sent. Petri Lombardi lib. I. distinct. XI. quaest. 1. Marcialis episcopus in epist. ad Burdigal. c. X. *Spiritus domini non genitus, non factus, non creatus, sed procedens est a patre et verbo.* Autor de fide ad Petrum Diaconum cap. XI. *Firmissime tene, et nullatenus dubites spiritum sanctum, qui patris et filii unus est spiritus, de patre et filio procedere. Dicit enim filius, cum venerit spiritus veritatis, qui a patre procedit. Ubi suum spiritum esse docuit, quia ipse est veritas. De filio quoque procedere spiritum sanctum prophetica atque apostolica nobis doctrina commendat. Esaias enim dicit de filio, percutiet terram virga oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium. De quo et apostolus ait: quem interficiet dominus Iesus spiritu oris sui. Quem etiam ipse unicus dei filius spiritum oris sui esse significans post resurrectionem insufflans in discipulos ait: accipite spiritum sanctum.* Isidorus Hispalensis epistol. ad Claudium fol. 694. Cyprianus de *Spiritu sancto*. fol. 437. Hilarius lib. VIII. de Trinitate. Gregorius Magnus tom. 2. in Evangelia homil. XXVI. Beda homil. aestival. de tempore fol. 46. De Elementis Philosoph. lib. I. fol. 313. Hieronym. in Esaiam lib. XVI. c. 57. et tom. 3. ad Haedibiam quaest. IX. Concilium Toletanum I. c. 21. Concil. Toletanum IV. cap. 1. Corpus Canonicum part. 3. distinct. V. de consecratione. Concil. Lateranense c. 1. Rabanus Maurus de institut. Clericorum lib. 2. c. 57. Autor de Spiritu et Anima c. 54. Autor de Speculo c. 18. apud Augustin. tom. IX. Augustin. de Trinitate lib. XV. cap. XXVI. et sequent. Tom. VI. contra sermonem Arrianorum c. XIX. de fide et symbolo cap. I. Autor de Trinitate et unitate dei c. I. apud Augustin. tom. IV. fol. 673.

Pater principium deitatis] Rabanus Maurus archiepiscop. Mogunt. in Ecclesiast. lib. VI. cap. 2. *Pater origo est divinitatis.* Autor de Spiritu et Anima apud Augustinum tom. 3. fol. 635. *Pater a nullo est, filius a solo patre est, spiritus sanctus simul a patre et filio est.* Iohan. Theophilus in exposit. symboli Nicaeni

tom. I. concil. fol. 544. Damascenus contra Manichaeos p. 239. de fide orthodoxa lib. I. c. IX. Caesarius Dialog. I. Nazianz. orat. XXXIX. Clemens Epist. 1. ad Iacob. fratrem domini. Procopius Sophista in Esaiam fol. 501. Hilarius lib. VI. de Trinitate. Gelasius de Actis concil. Nicaeni p. 117. Ambrosius in symbolum apostolorum c. 3. Paulinus adversus Felicem Urgelitanum fol. 438. Cyrillus Alexandrinus in Thesauro lib. I. cap. VI.

Pater principium deitatis] Graeci et Latini theologi veteres patrem statuunt principium filii et fontem τοῦ τῆς δικαιοσύνης ποταμοῦ, κατὰ τὸ αἴτιον, non quod pater sit prior filio aut tempore, aut natura. Est enim filius patri coaeternus et coessentialis, lumen de lumine, deus verus de deo vero, ποιητὴς χρόνων, οὐχ ὑπὸ χρόνον. εἰ δὲ λέγομεν τὸν πατέρα ἀρχὴν εἶναι τοῦ υἱοῦ καὶ μείζονα, οὐ προτερεύειν αὐτὸν τοῦ υἱοῦ χρόνῳ ἢ φύσει ὑποφαίνομεν (δι' αὐτοῦ γὰρ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν), οὐδὲ κατὰ ἕτερόν τι, εἰ μὴ κατὰ τὸ αἴτιον, τουτέστιν, ὅτι ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐγεννήθη, καὶ οὐχ ὁ πατὴρ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ ὅτι ὁ πατὴρ αἴτιός ἐστι τοῦ υἱοῦ φυσικῶς, ὥσπερ οὐκ ἐκ τοῦ φωτὸς τὸ πῦρ φαμὲν προέρχεσθαι, ἀλλ' ἐκ τοῦ πυρὸς τὸ φῶς. ὅτε οὖν ἀκούσομεν ἀρχὴν καὶ μείζονα τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα, τὸ αἴτιον νοήσομεν. καὶ ὥσπερ οὐ λέγομεν ἑτέρας οὐσίας τὸ πῦρ, καὶ ἑτέρας τὸ φῶς, οὕτως οὐχ οἷόν τε εἶναι ἑτέρας οὐσίας τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἑτέρας, ἀλλὰ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς. Quoniam vero filius ex patre per generationem est, non tribuuntur illi hae proprietates, quod sit ἄναρχος, ἀναίτιος vel ἀγέννητος. Cyrill. Hierosolym. catechesi XI. p. 237. Theodoret. Cyri episcop. dialog. 2. p. 107. et 111. Hilarius lib. IX. de S. trinitate. Cyrillus Alexandr. de S. trinitat. cap. VIII. p. 37. et sequent. Basilius Magnus lib. I. contra Eunomium. Iohannes Damascenus de fide orthodox. lib. I. cap. IX.

Ita nunquam non fuit pater] Testimonium evidentissimum contra Arrii blasphemias, qui asserere arrepta impietate praesumpsit *patrem non semper patrem fuisse.* Arrii verba sunt, οὐκ ἀεὶ ὁ θεὸς πατὴρ ἦν, ἀλλ' ἦν ὅτε θεὸς μόνος ἦν, καὶ οὔπω πατὴρ ἦν, ὕστερον δὲ ἐπιγέγονε πατήρ. Athanasius disput. 2. contra Arrianos fol. 137. Athanasius tom. 1. orat. 2. contra Arrian. fol. 144. et sequent. tom. 2. fol. 33. Damascenus contra Manichaeos p. 239. de fide orthodoxa lib. I. c. VIII. Epiphanius contra Sabellianos haeres. LXII. in *Ancorato* fol. 326. Nazianz. orat. IV. de *Theologia.* Nicephorus Callistus eccles. Histor. lib. VIII. c. VIII. Socrates Scholasticus lib. I. c. 3. Historia Tripartita lib. I. c. 13. Gennadius in *Syagrio.*

A quo filius natus] Caesarius Dialogo I. Nazianz. de fide Nicaena. in S. lumina. orat. XXXIX. Augustin. in quaest. de Trinitate tom. III. fol. 739. Damascenus de fide Orthodoxa lib. I. c. IX. lib. IV. c. VII.

Spiritus sanctus non natus] Ambrosius in exposit. symboli apostolorum c. 3. fol. 89. *Quod neque natum neque factum est, pater est, non enim ab aliquo est. Quod natum et factum non est: filius est, qui a patre genitus est. Quod vero neque natum neque factum est, spiritus sanctus est, qui a patre et filio procedit.* Alcuin. de doctrina fidei in appendice bibliothec. patrum fol. 1924. Quaest. *Quare spiritus sanctus ingenitus vel genitus dici non debet.* Respons. *Quia si ingenitus diceretur sicut pater, duo patres, si genitus, duo filii aestimari possent.* Nazianzenus de fide Nicaena. Autor de Trinitate et unitate c. I. apud Augustinum tom. IV. Gennadius de viris illustribus in *Isaac.* Petrus Lombardus lib. I. sententiar. distinct. XIII. Durandus lib. I. distinct. XIII. quaest. 3. Augustin. in respons. ad Orosium tom. IV. fol. 481. Damascenus de fide orthodoxa lib. I. c. XVIII. lib. IV. cap. VII.

Filius patri coaeternus] Fulgentius contra obiectiones Arrianorum fol. 27. *Quod pater est, hoc est et filius, quia de deo deus, de perfecto perfectus, de immenso immensus, de omnipotente omnipotens, de aeterno patre natus est filius coaeternus.* Vid. Damascenus de fide orthodoxa lib. I. c. V. Augustin. tom. VI. contra serm. Arrianorum fol. 454. Autor de V. haeres. fol. 30. Autor de Trinitate et unitate cap. V.

Pater ingenitus] Graeci et Latini patres passim deum patrem appellant ἀναίτιον, ἄναρχον, ἀγέννητον, *causae et principii expertem, innascibilem, ingenitum.* Iustinus Martyr in exposit. fidei fol. 292. Basilius Magnus in lib. contra Eunomium. Theodoretus Cyri episcop. dialog. 2. pag. 106. 111. Cyrillus Hierosolym. catechesi XI. fol. 237. Cyrillus Alexandrinus in quaestion. et respons. p. 122. de S. Trinitate cap. IX. Damascenus de fide orthodox. lib. I. cap. IX. et in quaestion. p. 138. Psellus in cap. theolog. c. I. et X. quae voces tamen in S. scriptura non reperiuntur, sed ex ea colliguntur, ut ait Gregor. Nazianzenus orat. V. de Theologia. Nicetas in Nazianz. tom. 2. fol. 927. Augustinus ad Pascentium epistola CLXXIV. Epiphanius contra Aëtium haeres. LXXVI. Athanasius in disputat. contra Arrium tom. II. fol. 374. scribit: cum Sabelliana haeresis genitum ex virgine patrem voluisset asserere, ἀγέννητον contra hanc confitendo ecclesia tradidit patrem. In lib. dialog. de S. trinitate 2. fol. 160. 161. 162. et 164. cum Epiphanio contra Semiarrianos haeres. LXXIII. et Ambros. de incarnat. Dominicae sacram. cap. VIII. et IX. verbum ἀγέννητον (ex quo Aëtius et Arrius probare nitebantur, alterius substantiae esse patrem, alterius filium, quod ille ingenitus, ille genitus diceretur) plane reiicit, et patrem non ingenitum, sed patrem cum sacra scriptura dicendum, affirmat.

Spiritus sanctus patri et filio coaeternus] Augustinus de fide et symbolo tom. III. fol. 102. cap. IX. *Spiritus sanctus non de minore natura quam pater et filius est, sed ut ita dicam, consubstantialis et coaeternus, quia ista trinitas unus est deus.* Vide Iohan. Damascenum de fide orthodoxa lib. I. c. X. et XVIII.

Non confusa in una persona trinitas, sicut Sabellius dicit] Honorius de haeres. *Sabelliani unam personam patris et filii et spiritus sancti adstruunt.* Vincent. Lirinens. contra haeret. c. XXXIV. Didymus Alexandrinus in epistolam Ioh. I. c. V. Victor de fide catholica. Cassianus de incarnat. Christi lib. I. Vigilius Martyr contra Eutychen lib. I. Epiphanius haeres. LXII. LXIX. Leontius de sectis p. 437. Caesarius frater Nazianz. dialog. I. Harmenopulus de sectis p. 589. Isidorus Hispalensis orig. lib. VIII. c. V. Philastrius haeres. LIV. Iohan. Monachus in canone contra omnes haereses tom. IV. biblioth. patrum. Theodoretus lib. 2. fabul. haeret. Fulgentius de fide orthodoxa ad Donatum fol. 94. Faustinus de fide contra Arrianos fol. 770. Baeticus in lib. de fide. Nicephorus Callistus lib. VI. c. XXV. Leo PP. serm. IV. de Nativitate domini pag. 37. Ambrosius in symbol. apostolorum c. 2.

Neque separata aut divisa in natura divinitas, ut Arrius blasphemat] Proculus de fide ad Armenios fol. 413. *Fugiamus Arrii vaesaniam, qui trinitatem inseparabilem substantiis dividit.* Cyrillus in Iohan. lib. VII. cap. X. Athanasius tom. 1. fol. 444. de Incarnat. Christi fol. 490. orat. V. contra Arrianos fol. 323. Honorius in catalogo de haeres. Caesarius dialog. I. Isidorus origin. lib. VIII. cap. V. Legatio Manuelis Imp. ad Armenios pag. 57. et 89. Epiphanius haeres. LXIX. Augustin. haeres. 49.

Alter in persona filius] Contra haereticos qui dicuntur κατὰ Aeschinem. Tertullianus praescription. adversus haeret. cap. LII. *Privatam blasphemiam illi, qui sunt κατὰ Aeschinem hanc habent, ut dicant, Christum ipsum esse filium et patrem.* Vid. Augustin. de fide et symbolo cap. IX.

Sed alter in persona pater, alter in persona filius] Lombardus lib. I. distinct. II. *Teneamus patrem, et filium, et spiritum sanctum, unum esse naturaliter deum. Neque tamen ipsum patrem esse, qui filius est: nec filium ipsum esse, qui pater est, nec spiritum sanctum ipsum esse, qui pater aut filius est. Una est enim patris, et filii, et spiritus sancti essentia, quam Graeci ὁμοούσιον appellant, in qua non est aliud pater, aliud filius, aliud spiritus sanctus: quamvis sit personaliter alius pater, alius filius, alius spiritus sanctus.* Augustin. ad Maxim. Medicum epist. 66. de Tempore serm. XXXVIII. Anastasius de dogmatibus fidei fol. 676. Tertull. adversus Praxeam cap. 2. Hilarius lib. 1. de S. Trinitate. Vincentius Lirinensis de haeres. cap. XIX.

alter in persona spiritus sanctus] Contra Urbicum Potentinum, qui dicebat spiritum sanctum aut esse patrem aut filium, aut certe creaturam. Athanasius Alexandrin. episcop. tom. 2. fol. 417.

Unus natura in sancta trinitate deus pater] Autor de fide ad Petrum Diaconum apud Augustin. tom. III. cap. I. fol. 149. *Principaliter atque indubitanter toto corde retine, patrem deum, filium deum, et spiritum sanctum deum, id est sanctam atque ineffabilem trinitatem unum esse naturaliter deum etc.* Athanasius in rescripto ad Liberium PP. fol. 398. Hieronym. *de illis, quae deo in S. scripturis tribuuntur.* Tom. IX. fol. 67. Nazianz. in laudem Heronis orat. XXIII. de fide orat. XLIX. Caesarius dialog. I. Damascenus de fide orthodoxa lib. I. cap. XI. Cerealis episcopus contra Maximinum Arrianum cap. II. Psellus in cap. Theolog. cap. I. Augustinus de Tempore sermon. 38.

Cap. II. — Non pater carnem assumpsit] Contra *Patripassianos* et delirium *Praxeae*, qui dicebat patrem descendisse in virginem, ipsum ex ea natum, ipsum

passum. Tertullianus adversus Praxeam cap. I. de praescriptione adversus haeretic. cap. LIII. Ruffinus in exposit. symboli apud Hieronym. tom. IX. fol. 75. Rabanus Maurus de Trinitate cap. IV. Prudent. apotheosi p. 270. et sequent. Autor de fide ad Petrum cap. II. fol. 150. apud Augustin. tom. III. Marius Victorinus adversus Arrium lib. 1. fol. 305. Hilarius de Trinitate lib. 1. Iohannes Damascenus de *duabus Christi voluntatibus* fol. 488. de fide orthodoxa lib. IV. c. IV. Gregor. Turonens. histor. Francor. lib. V. cap. XLV. Petrus Lombardus episcopus Parisiensis sentent. lib. 3. distinct. 1. Vigilius Martyr lib. I. contra Eutychen: *Susceptae carnis dispensatio nec ad patrem nec ad spiritum sanctum, sed ad solum pertinet filium: proprie enim filius, non pater de virgine natus est.*

Ipse fieret in homine, hominis filius] Ferrandus Diaconus paraenet. ad Reginum Comitem: *Ex homine non est natus secundum carnem pater, qui filius nunquam fuit; nec spiritus sanctus, qui nec pater aliquando fuit, nec filius: sed natus est filius, ut ipse fieret filius virginis matris, qui est filius dei patris.*

Dei filius factus est hominis filius] Vid. Iohan. Damascenus de fide orthodoxa lib. IV. cap. IV.

Non adoptione, non appellatione] Contra Felicem Urgelitanum et Elipandum Toletanum Episcopp. qui asserebant *Christum dei filium, quod ad humanitatem spectat, dicendum esse adoptivum non proprium ac naturalem.* Caesar Baronius tom. IX. annal. ad ann. Christi DCCLXXXIII. fol. 357. Adelmus Benedictin. Franc. reg. annal. ad annum domini DCCXCII. fol. 399. Hilarius Pictaviensis episcop. de Trinitate lib. V. *Non est dei filius deus falsus, nec deus adoptivus, nec deus nuncupativus, sed deus verus.* Vid. Paulinus Aquil. Episcop. adversus Felicem Urgelitanum fol. 435. tom. V. bibliothec. patrum. Fulgentius ad Monimum lib. III. fol. 26. ad Trasimundum Regem lib. III. fol. 54. Cyrillus Hierosolymit. cateches. XI. fol. 80.

Non ergo duos Christos neque duos filios] Impugnat errorem nefandum Nestorii et Pauli Samosateni, qui duos Christos et filios, *unum servum, alterum dominum, unum patibilem, alterum impatibilem* dicunt. Theodotus Ancyrae episc. sermone contra Nestorium in Actis concilii Ephesini fol. 260. Vigilius Martyr lib. II. contra Eutychen. Legatio Imp. Manuelis ad Armenios pag. 39. 45. 51. 59. 163. 179. Harmenopulus de sectis pag. 165. Cyrillus Alexandrinus in argument. contra Nestorianos p. 2. de recta fide ad Theodosium Imp. in Actis concil. Ephesini fol. 14. in epistola ad Succesum episcop. fol. 262. 270. et tom. IV. ad Acacium episcop. Epistola XXIX. ad Iohannem Antiochenum in Actis concilii Ephesini tom. V. cap. 9. Theodorus presbyter de Incarnat. domini pag. 233. Vincent. Lirinensis contra haeres. cap. XVII. et XVIII. Elias Cretensis in Nazianzenum fol. 1011. Nazianzenus oratione XXXI. et Epistola 1. ad Cledonium fol. 739. εἴ τις εἰσάγει δύο υἱούς, ἕνα μὲν τὸν ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός, δεύτερον δὲ τὸν ἐκ τῆς μητρός, ἀλλ᾽ οὐχὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτόν, καὶ τῆς υἱοθεσίας ἐκπέσοι τῆς ἐπηγγελμένης τοῖς ὀρθῶς πιστεύουσι. Φύσεις μὲν γὰρ δύο θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐπεὶ καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα. υἱοὶ δὲ οὐ δύο, οὐδὲ θεοί. οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα δύο ἄνθρωποι, εἰ καὶ οὕτως ὁ Παῦλος τὸ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ ἐκτὸς προσηγόρευσε, id est, *Si quis duos filios, alterum ex deo et patre, alterum ex matre, non autem unum atque eundem induxerit, is ab ea quoque filiorum adoptione excidat. quae credentibus promissa est. Quanquam enim deus et homo duae naturae sunt, quemadmodum et anima, et corpus, non tamen duo filii nec dii, quemadmodum ne hic quidem duo homines, tametsi Paulus ad hunc modum internam et externam hominis partem appellaverit.* Vigilius Martyr. lib. I. contra Eutychen: *Nos unum deum, eundemque dei filium et hominis filium, non duos profitemur: et ita verbum intra virginei uteri secreta carnis sibi initia consecrasse, ut tamen verbi natura non mutaretur in carnem. Item carnis naturam ita per suscipientis mixtionem in verbi transisse personam, ut non tamen fuerit in verbo consumpta; manet enim utraque, id est verbi carnisque natura, et ex his duabus hodieque manentibus unus est Christus, unaque persona.* Vide Cyrillum Alexandrinum de recta fide ad Theodos. Imp. in Actis concilii Ephesini fol. 17. et *Quod Iesus Christus unus sit dei filius et dominus.* fol. 59. de recta fide ad Reginas fol. 70. Augustin. de verbis apostoli tom. XI. fol. 219. serm. XIV.

Unigenitum dicimus] Damascenus de fide orthodoxa lib. I. cap. IX. λέγεται μονογενής, ὅτι μόνος ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς μόνως ἐγεννήθη. οὐδὲ γὰρ ὁμοιοῦται ἑτέρα γέννησις τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ γεννήσει. οὐδὲ γάρ ἐστιν ἄλλος υἱὸς τοῦ θεοῦ. Lib. IV.

cap. VIII. Chrysostomus de *incomprehensibili dei natura* tom. V. fol. 988. Theodoretus divinorum decret. epitome fol. 393. Augustinus de fide et symbolo tom. III. fol. 166. de Tempore sermon. XXXVIII. Theophylactus in Matthaeum cap. I. Damasus PP. epistola ad Paulinum Antiochen. tom. I. concil. fol. 381. Hilarius de S. Trinitate lib. III. et IV. Gregorius Baeticus de fide. Fulgentius in respons. contra Arrianos fol. 30. ad Trasimundum Regem lib. III. fol. 54. Rabanus Maurus de sermon. proprietat. lib. IV. cap. X.

Non confusis naturis] Fulgentius ad Trasimundum Regem lib. III. fol. 58. *In uno eodemque Christo vera divinitatis, veraque humanitatis natura permansit, dum deus non confusus homini, sed unitus, sic in una persona utriusque naturae permanentis indicia demonstravit, ut verus deus, et plenus veris divinisque virtutibus in homine clareret assumpto, et veritas infirmitatis humanae verum plenumque hominem monstraret in deo. — Dum nostri redemptionis commercium gereretur, pleno veroque homini, plenum verumque deum decebat uniri, sic tamen ut in unitate personae, nec in homine deus, nec homo posset in deo confundi.* Iohannes Damascenus in oratione contra Acephalos fol. 573. Γέγονεν ἐκ τελείας θεότητος, καὶ τελείας ἀνθρωπότητος, εἷς Χριστός, εἷς υἱός, ὁ αὐτὸς θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπου εἷς κύριος, ὁ αὐτὸς θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος. Ὅλος θεὸς καὶ ὅλος ἄνθρωπος ἀσυγχύτως ἑνωθεισῶν τῶν φύσεων, ἀλλήλαις καὶ ἀτρέπτως, καὶ ἀδιαιρέτως. Ἀσυγχύτως μέν, φυλάττει γὰρ ἑκάστη φύσις τῆς ἑαυτῆς διαφοράν, τὸ ἄκτιστον ἡ θεότης, τὸ κτιστὸν ἡ ἀνθρωπότης, τὸ ἀπαθές, ἡ θεότης, τὸ παθητὸν ἡ ἀνθρωπότης, καὶ τὰ τοιαῦτα. ἀτρέπτως δέ, ὅτι μεμένηκεν ἑκάστη φύσις ἀναλλοιώτως. οὐ τραπεῖσα εἰς τὴν ἑτέραν, οὐδὲ μία σύνθετος χρηματίσασα φύσις, ἀλλὰ δύο ὑπάρχουσαι καὶ διαιωνίζουσαι. ἀδιαιρέτως δέ, ὅτι ἥνωνται ἀλλήλαις καθ᾽ ὑπόστασιν, μίαν ἔχουσαι ὑπόστασιν, τὴν προαιώνιον μέν, ἀσώματον καὶ ἁπλῆν, ἐπ᾽ ἐσχάτων δὲ τῶν χρόνων ἐκ τῆς ἁγίας, ἀεὶ παρθένου σωματωθεῖσαν ἀμεταβλήτως. *Ex perfecta deitate et perfecta humanitate factus est unus Christus, unus filius dei et hominis, idem ipse deus perfectus, et homo perfectus, totus deus, totus homo, naturis inter se unitis inconfuse, inconvertibiliter ac inseparabiliter. Inconfuse quidem quia quaeque natura suam propriam differentiam retinet; divinitas, increatum, impassibile esse; humanitas creatum, passibile esse, et quae sunt huiusmodi. Inconvertibiliter vero, quia quaeque natura inalterabilis permansit, non conversa in alteram, neque una composita natura inde conflata, sed duae verae sunt, perpetuoque manebunt naturae. Inseparabiliter vero denique quia hypostatice sibi invicem sunt unitae, unam habentes hypostasin, quae cum fuerit aeterna, incorporea et simplex, novissimis temporibus ex sancta et semper virgine immutabiliter incarnata est:* et de fide orthodoxa lib. III. cap. III. lib. IV. cap. IX. Petrus Diaconus de incarnat. domini cap. 2.

Timotheani] Danaeus ad Augustinum de haeres. cap. 90. ex exemplari Gemblensi: *Timotheani dicunt filium dei verum quidem hominem ex virgine Maria natum, sed non ita unam reddidisse personam, ut non in unam sit redactus naturam, conflatorium quoddam volentes fuisse interiora virginis, per quod duae naturae, id est deus et homo, in unam resolutae et compactae massam, unam dei et hominis exhibuerint formam; immutatam videlicet naturarum proprietatem, efficientiarum coitione. Et ad confirmandam huiusmodi impietatem, quae deum asserit a sua versum natura cogunt evangelistae testimonium dicentis: et verbum caro factum est, quod ita interpretantur, divina natura in humanam conversa est. O abolitionem illi inviolabili impingentem substantiae. Huius impietatis initium Timotheus apud Byzam Bithyniae modo exulans civitatem, continentis et religiosae vitae imagine multis illudit.* Huius furori opposuit se olim Samuel Edessenae ecclesiae presbyter, ostendens verbum carnem factum, manente verbo in sua substantia, et homine in sua natura, societate non immixtione, unam filii dei reddidisse personam. Gennadius Massiliens. in catalog. viror. illustr. in Samuele.

Deus hominem assumpsit] Id est, ut Augustinus ait de Fide ad Petrum, c. 2. *Deus verbum accepit naturam hominis non personam.* Nam contrarium dicere (scil. quod persona manens in sua personabilitate fuerit assumpta) est error Nestorii qui posuit in Christo duas personas, vel duo supposita, quo qui adhaeret deo unus spiritus est: qui error condemnatus est in synodo Calcedonensi. Vid. Durandus sentent. lib. 3. distinct. V. quaest. I. Petrus Lombardus lib. 3. sentent. distinct. V. Damascenus de fide orthodoxa lib. III. cap. I. Fulgentius ad Trasimundum regem lib. III. Isidorus Hispalensis sentent. lib. I. cap. XIV. Augustinus

ad Maximum Medicum epist. LXVI. Sophronius de assumptione S. Mariae apud Hieronym. tom. IX. fol. 42. Petrus Diaconus de incarnat. domini cap. V. Rabanus Maurus de institut. clericorum lib. II. cap. XXXI. Thomas Aquinas part. 3. quaestion. IV. articulo 2. et seq.

Homo in deum transivit] Dura locutio, ut et illa Augustini ad Volusianum tom. 2. epist. 3. fol. 7. *Deus homini permixtus est*, et Tertulliani advers. Marcionem lib. II. cap. XXVII. *Filius [illegible] patris et [illegible], miscens in semetipso hominem et deum.*

Non naturae versibilitate sicut Apollinaristae dicunt] Apollinaristae dicebant λόγον verbum per transmutationem in carnem conversum. Theodorus presbyter de incarnat. domini. Vigilius Martyr. lib. I. et 2. contra Eutychen. Epiphanius ancorat. fol. 586. Damascenus de fide orthodox. lib. 3. cap. 3. Athanasius tom. I. fol. 473. et 242. Cyrillus Alexandrinus tom. IV. epist. ad Nestorium fol. 29. Nicephorus Callistus ecclesiast. histor. lib. 12. cap. 4.

Ut nec deus mutaretur in humanam substantiam] Fulgentius ad Trasimundum regem Wandal. lib. 3. fol. 58. *Ab ipso conceptionis virginalis exordio sic in Christo personalis unitas exstat, et sic utriusque naturae inconfusa veritas perduravit, ut nec homo a deo divelli, nec deus a suscepto homine possit separari, nec tamen deus hominem consumeret, nec homo deum in aliquo permutaret.* Et paulo post: *Sic verus deus verum suscepit hominem, ut in veritate humanae susceptionis veritatem non amitteret deitatis. Et sic dignatus est fieri quod ante non erat, ut non desisteret esse quod semper erat. Sic etiam voluit unam cum homine personam deus habere; et licet non alius esset Christus deus, et alius Christus homo; verus tamen deus permaneret in homine, et verus homo permaneret in deo: atque ita in uno Christo divinae humanaeque naturae esset inconfusa pariter et indivisa perfectio.* Vid. Augustin. de Tempore serm. XXVIII. Hormisda PP. in decretis cap. 3.

Non ex viri coitu, ut Ebion dicit] *Ebionitae* Christum solum hominem putabant, et communi etiam nativitate ex viro et femina procreatum. Eusebius eccl. histor. lib. III. cap. 27. Theodoret. lib. II. fabular. haeret. in epitome divinorum decret. fol. 402. Philastrius haeres. 37. Epiphanius haeres. XXX. S. Ignatius epist. IX. Origenes in Lucam cap. XI. homil. XVII.

Carnem ex corpore virginis trahens] Vid. Beda in Ioh. cap. 26.

Carnem non de caelo secum afferens, sicut Marcion, Origenes et Eutyches affirmant] Marcion, Eutyches, Origenes, Apollinaris et Valentinus, in eum impietatis prolapsi sunt errorem, ut non solum verbi et carnis unam crederent esse naturam, verum etiam Christi carnem non de sanctae virginis Mariae corpore assumptam, sed de caelo in virginem descendisse impio ore assererent. Vigilius Martyr lib. 3. contra Eutychen. Theophilus Alexandrinus in epist. Paschali tom. I. bibliothec. patrum fol. 371. Athanasius de haeres. fol. 852. Theodorus presbyter de incarnat. Domini pag. 235. Theophylact. Bulgar. in Iohan. cap. 3. Suidas in Εὐτυχής. Sedulius in epist. Pauli ad Romanos cap. I. Gennadius Massil. presbyter in *Leone* episcopo Romano. Tertullian. praescription. adversus haeret. cap. XLIX. Cyrillus Hierosolym. κατηχήσ. δ'. φωτιζομένων ἐν Ἱεροσολύμοις. p. 77. πίστευε ὅτι οὗτος ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐξ οὐρανῶν κατῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν ὁμοιοπαθῆ ταύτην ἡμῖν ἀναλαβὼν ἀνθρωπότητα, καὶ γεννηθεὶς ἐξ ἁγίας παρθένου καὶ ἁγίου πνεύματος, οὐ δοκήσει καὶ φαντασίᾳ τῆς ἐνανθρωπήσεως γενομένης, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ, οὐδ' ὥσπερ διὰ σωλῆνος διελθὼν τῆς παρθένου, ἀλλὰ σαρκωθεὶς ἐξ αὐτῆς ἀληθῶς, φαγὼν ὡς ἡμεῖς ἀληθῶς, καὶ πιὼν ὡς ἡμεῖς ἀληθῶς. εἰ γὰρ φάντασμα ἦν ἡ ἐνανθρώπησις, φάντασμα καὶ ἡ σωτηρία. *Crede quod hic unigenitus filius dei propter peccata nostra de caelo descendit in terram, et earundem affectionum cum nobis assumpsit humanitatem, et natus est ex Maria virgine et spiritu sancto. Non opinione, non phantasia humanitatem assumpsit, non tanquam per canalem transiens per virginem, sed vere incarnatus ex ipsa: lacte nutritus vere, vereque comedens sicut et nos. Si enim phantasma erat illa incarnatio, phantasma et salus.* Docte Ignatius epist. 2. ad Trallianos. et epist. V. ad Philippenses.

Neque in phantasia sicut Valentinus asserit] Valentinus, Eutyches, Saturninus, Marcion, Basilides, Cerdo et Manichaeus phantasiae praedicatores, aiunt filium dei deum, et personam hominis non substantive extitisse, sed actu putativo quodam et conversatione simulasse. Vincent. Lirinensis contra haeres. c. XX. Vigilius Martyr lib. I. contra Eutychen. Gennadius Massil. presbyter de viris illust. in *Sabbathio* episcopo. Tertullianus de anima cap. XVII. Praescription. adversus

haeret. cap. XLIX. adversus Marcionem lib. 3. cap. VIII. Epiphanius haer. XXX. Arethas Caesariens. Cappadoc. episcop. in apocalypsin cap. VIII. Nicephor. Callist. eccles. histor. lib. VI. cap. 31. Socrates lib. I. cap. 17. Fulgentius ad Trasimundum Regem lib. I. Theodor. Cyri episc. dialog. 2. Contra fabul. haeret. lib. IV. fine. Manuelis Imp. Legat. ad Armenios pag. 181. Optatus Milevitanus adversus Parmen. lib. IV. Damascen. de haeres. fol. 584. Beda in Lucam lib. VI. c. XXIII. Basilius Magnus ad Sozopolitan. epist. LXV.

Anima non absque sensu et ratione, ut Apollinaristae] Honorius de haeres. *Apollinaristae dicunt Christum corpus tantum sine anima suscepisse, et deitatem pro anima habuisse.* Theodoret. lib. IV. fabul. haeret. in epitome divinor. decretor. fol. 402. Vincent. Lirinensis contra haeres. cap. XVII. et XXII. Nicephorus Callist. lib. XII. cap. IV. Socrates lib. II. cap. XXXVI. Augustinus de LXXXIII. quaestion. tom. IV. quaestione 80. de agone Christiano cap. XIX. Theodoret. dialog. 2. Ruffinus eccles. histor. lib. XI. cap. XX. Cyrillus lib. VI. in Iohan. c. VII. Cassian. lib. 1. de incarnat. Domini. Leontius de sectis pag. 447. Harmenopulus p. 559. Paulinus epist. XXV. Nazianzen. epist. ad Clenodium. Athanasius de incarnat. Domini tom. I. Suidas in voce *Apollinaris*. Thomas Aquinas sum. 3. quaest. V. art. 3. Manuelis Imp. Legat. ad Armenios p. 179. et 183. Theodorus presbyter de incarnat. Domini p. 231. Theophylact. in Iohan. c. I. in Matthaeum cap. 2.

Caro absque anima ut Eunomius] Eunomius carnem in deitatem versam praedicabat. Honorius Augustodun. episcop. de haeres.

Veros in passione et ante passionem suae carnis dolores sustinuit] Contra Mahumetistas, Simonianos, Basilidianos, Marcitas, Cerdonianos, Marcionitas, Apellitas, Docetas et Manichaeos, qui ficte et putative tantum, non autem vere passum Christum affirmant. Philastrius haeres. XXXII. XLII. XLIV. XLV. LXI. Augustin. de haeres. cap. I. IV. XIV. XX. XXIII. XLVI. Sarracenica quae Commelinus edidit ann. MDXCV. Alcoran azoara XI. fol. 37. Iohan. Cantacuzenus apolog. 2. contra Mohumetistas. Cyrillus Alexandr. anathemat. XII. Εἴτις οὐχ ὁμολογεῖ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον παθόντα σαρκὶ, καὶ ἐσταυρωμένον σαρκὶ, καὶ θανάτου γευσάμενον σαρκὶ, ἀνάθεμα ἔστω. Interpretatur anathem. illum in libello ad Euoptium tom. IV. fol. 219. *Frustra dubitat et formidat quisquam, ne passibilem filii naturam sacramenti sermo declaret, quando dicitur carne pati. Propriae enim fiunt proprii corporis passiones. Hoc sentire visus est et sanctus Petrus dicens: Christo igitur passo pro nobis in carne. Aliud autem est dicere pati in carne, et aliud simpliciter dicere pati divinitatis naturam. Quia enim idem deus simul est ac homo, impassibilis quidem quantum ad divinitatis attinet naturam, passibilis vero secundum humanitatem. Quid hic absurdi, si dicitur pati in eo quod pati potest, qui mansit impassibilis in eo quod pati non potest?* In Actis Concilii Ephesini tom. I. cap. V. fol. 57. Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. ὡς γὰρ ὑπάρχοντος θεοῦ τοῦ Χριστοῦ, σοφῶς καὶ ἐμφρόνως ὁ μαθητὴς σαρκὶ πεπονθέναι φησὶν αὐτόν. ὑπεξάγων τοῦ παθεῖν τὴν ἀπόρρητον φύσιν, ἧς ἀλλότριον τὸ παθεῖν. ἴδια τοίνυν πέπονθε σαρκί. καίτοι τοῦ παθεῖν ἀμοιρεῖν εἰθισμένος ὁ ἐκ θεοῦ λόγος. θεὸς οὖν ἄρα Χριστός· θεϊκῶς μὲν ἀπαθής, παθητὸς δὲ κατὰ τὴν σάρκα. Christo igitur passo pro nobis in carne. *Cum Christus sit verus deus, recte sapienterque discipulus carne illum passum affirmat. Hac enim oratione naturam illam immensam, in quam nulla perpessio cadit, ab omni perpessione exemit. Sua igitur carne passus est. Nam dei verbum secundum se nullius perpessionis capax est. Christus proinde deus est, qui quidem secundum divinam naturam pati minime potest, secundum humanam autem potest.* Epist. X. ad Nestorium fol. XXX. *Confitemur quod idem ipse qui ex deo patre genitus filius est ac deus unigenitus, tametsi secundum propriam naturam sit impassibilis, carne tamen passus sit pro nobis secundum scripturas, ut propriae carnis passiones in corpore crucifixo impassibilis sibi appropriaverit, et gratia dei pro omnibus gustaverit mortem proprio illi dato corpore, licet secundum naturam suam ipse vita sit et resurrectio.* In exposit. symbol. Nicaen. fol. 229. tom. IV. *Impassibile citra omnem controversiam, quantum ad suam naturam attinet, est verbum dei: et nullus tam attonitus est, qui putare possit, naturam quae super omnia, passionum capacem. Quia autem factus est homo, propriam carnem fecit, quae ex sancta virgine. Hoc igitur modo dispensationis verba sequentes in carne propria passum esse humano more eum qui extra omnem passionem est utpote deum affirmamus.* In Actis Concil. Ephesini tom. I. cap. XII.

Christum dicimus passum esse et resurrexisse, non quod deus verbum in sua natura passus sit aut plagas, aut clavorum transfixiones, aut alia vulnera: (Deus namque incorporalis extra passionem est) sed quod corpus illud quod ipsius proprium factum est: ideo haec omnia pro nobis dicitur passus. Inerat enim in eo corpore, quod patiebatur deus, qui pati non poterat. Simili modo et mortem eius intelligimus. Immortale enim et incorruptibile est naturaliter et vita et vivificans deus verbum. Sed quia corpus ipsius proprium gratia dei, iuxta Pauli vocem, pro omnibus mortem gustavit, idcirco ipse dicitur mortem passus esse pro nobis, non quod ipse mortem esset expertus, quantum ad ipsius naturam pertinet. Insania enim est, hoc vel sentire vel dicere. De incarnatione unigeniti cap. XXVI. *Christus patitur et non patitur, secundum aliud et aliud. Patitur autem humana carne eo quod homo sit: impassibilis autem divine manet ut deus.* Haec loca Cyrilli adscripsi ad confusionem illorum hominum, qui ipsum deitati passionem attribuisse improbe garriunt: a quo errore alienissimus fuit. Nam unicum illud dictum, quod ex lib. de incarnatione domin. cap. XXVII. fol. 261. ad doctrinam suam novam stabiliendam adferunt, tam commode ab ipso Cyrillo explicatur, ut nihil eos iuvet, et ipsum non esse dogmatis, cuius accusatur, clare demonstret. Iniuriam igitur faciunt innocentissimo viro, dum illum onerant haeresi, a qua palam se ipse defendit, et quae omnino illius non fuit, sed propria plane *Apollinaristarum, Theopaschitarum, Arrianorum, Armeniorum, Eutychis, Dioscuri, et Severi*, uti apparet ex Athanasio ad Epictetum contra omnes haeres. fol. 454. Nicephoro Callisto eccles. histor. lib. XVI. cap. XXXIII. lib. XVIII. cap. LII. Nazianzen. epistola I. ad Cledonium fol. 740. Iohan. Cantacuzeno apolog. 2. contra Mahumetistas. S. Nicone *de pessima religione Armeniorum* tom. I. biblioth. patrum fol. 456. Vigilius Martyr quoque passionem, quae propria carnis Christi fuit, male refert ad naturae verbi proprietatem. Inquit enim contra Eutychem lib. 2. fol. 555. 556. 558. Tom. V. bibliotec. patrum: *Passionis iniurias etiam divinitas pertulit, — contra divinitas clavis, sed ipsa penetrari non potuit — apparet deum verbum impassibiliter passum, — divinitas passionis pulsata iniuriis est.* Sed salubriter hunc errorem postmodum videtur emendasse Vigilius dum ait lib. IV. *Ipse unus idemque dei filius mortuus est secundum formam servi, et non est mortuus secundum formam dei*, et lib. 2. *In servili forma universas passionis iniurias pertulit. Et verbum immortale est, et passio secundum carnem est. Unde et Petrus apostolus ait: Christo itaque passo carne; passio igitur proprie ad carnem pertinet secundum naturam: ad verbum autem secundum personam, quia et verbi et carnis una eademque persona.* Orientales et occidentales episcopi in suis scriptis acerrime divinae naturae ἀπάθειαν propugnant, passiones specialiter ad carnem referentes. Iunilius de partibus divinae legis lib. I. cap. XVI. Atticus episcop. Constant. in actis Concil. Ephesini tom. 2. cap. 28. Acatius episcop. Melitensis in actis Concil. Ephesini tom. VI. cap. XI. Nicephorus Constantinopol. episc. in actis Concil. Ephesini tom. V. cap. XXII. Theodoretus lib. 3. dialog. fuse. Tertullianus adversus Praxeam c. XXIX. Proculus de fide ad Armenios fol. 412. Eusebius praeparat. Eccles. lib. IV. c. XIII. Isidorus Pelusiota epist. lib. IV. epist. 166. et 179. Leo PP. ad Flavianum epist. X. Fulgentius ad Trasimundum lib. 3. fol. 54. 56. 58. 59. 60. Damascenus de fide orthodoxa lib. III. cap. IV. VI. XIV. XVIII. XXVI. Theophylact. Bulgar. archiepiscop. in Iohan. cap. III. et VIII. Augustin. de Tempore sermon. CXCI. Nazianzen. epist. ad Cledonium. de fide orat. XLIX. Philastrius haeres. XCI. Paulinus Aquileiensis adversus Felicem Urgelitanum fol. 439. Iohan. episcop. Roman. de duabus naturis adversus Eutychen. Concil. Hispalense II. cap. XIII. Fulbertus episcop. Carnotensis in epistola ad Deo-datum tom. I. biblioth. patrum. Iohan. Cantacuzenus orat. 3. in Mahumet. Gelasius PP. adversus Nestorium fol. 475. tom. V. bibliothec. patrum. Paulus Emisenus episcop. de incarnat. Christi apud Cyrillum tom. IV. homil. VII. fol. 104. et 105. Epiphanius contra Ariomanitas haeres. LXIX. contra Aëtium haeres. LXXVI. contra Dimaeritas haeres. 77. Gregorius Magnus in Evangel. homil. XXV. Autor de fide ad Petrum cap. 2. Paulus Emisenus homil. 2. in nativitate salvatoris in Actis Concil. Ephesini fol. 278. Ἔτεκεν οὖν ἡ ἁγία Μαρία τὸν Ἐμμανουήλ. κατὰ μὲν τὴν θεότητα, ἀπαθῆ, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα, παθητόν. εἰ γὰρ καὶ οἰκειοῦται τοῦ ἰδίου σώματος τὰ πάθη ὁ θεὸς λόγος, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἀναφέρει, ἀλλά γε αὐτὸς μεμένηκεν ἐν τοῖς τῆς ἀπαθείας ὅροις. κἂν ἀκούσῃς αὐτοῦ λέγοντος, δέδωκα τὸν νῶτόν μου εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων· μηδὲν αὐτὸν

πεπονθέναι εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν ὑπολάβῃς. οἰκειώσασθαι δὲ μᾶλλον τοῦ ἰδίου σώματος τὰς μάστιγας. Ὁ γὰρ θεὸς λόγος μεμένηκεν ἀπαθής. Ambrosius in Lucam lib. VI. cap. VII. fol. 103. *A morte sequestrata divinitas corporalium non subiit consortium passionum.* Lib. X. cap. XXIII. fol. 220. *Christus ascensurus crucem regalia vestimenta deposuit, ut scias quasi hominem passum esse, non quasi deum; etsi utrumque Christus, quasi hominem tamen, non quasi deum cruci esse suffixum*, et de fide ad Gratianum Imp. lib. II. cap. III. et IV. fol. 136. *Christus ut homo turbatur, ut homo flet, ut homo crucifigitur. Sic enim et apostolus Paulus dixit, quia Christi carnem crucifixerunt. Et Petrus: Christo passo secundum carnem. Caro igitur est passa, divinitas mortis libera: passioni corpus humanae naturae lege concessit. Unde illud quod lectum est: Dominum maiestatis crucifixum esse, non quasi in maiestate sua crucifixum putemus, sed quia idem deus et homo, per divinitatem deus, per susceptionem carnis homo Iesus Christus dominus maiestatis dicitur crucifixus, quia consors utriusque naturae, id est humanae atque divinae, in terra hominis subiit passionem, ut indiscrete et dominus maiestatis dicatur esse, qui passus est, et filius hominis, sicut scriptum est, qui descendit de caelo.* Eranistes apud Theodoret. dialog. 3. p. 273. αὐτὸν δὲ θεὸν λόγον ἀπαθῶς πεπονθέναι φάμεν. Orthodoxus καὶ τίς σωφρονῶν τῶν καταγελάστων τούτων ἀνάσχοιτ' ἂν γρίφων; ἀπαθὲς γὰρ πάθος οὐδεὶς ἀκήκοέ ποτε, οὐδὲ ἀθάνατον θάνατον. τὸ γὰρ ἀπαθὲς οὐ πέπονθε, καὶ τὸ πεπονθὸς οὐκ ἀπαθὲς μείνοι ἄν. *Ipsum deum verbum impatibiliter passum dicimus.* Orthod. *Quis sana mente praeditus ferat has deridendas verborum praestigias? Nemo enim audivit unquam aut impatibilem passionem aut mortem immortalem. Nam impatibile non patitur, et patibile non manet passionis expers et vacuum:* et pag. 287. ὥσπερ τοίνυν καταβεβηκέναι μὲν ἐκ τῶν οὐρανῶν τὴν θείαν φύσιν ἔφησθα, υἱὸν δέ γε ἀνθρώπου κληθῆναι αὐτὴν διὰ τὴν ἕνωσιν εἴρηκας, οὕτω προσηλωθῆναι μὲν τῷ ξύλῳ τὴν σάρκα προσήκει λέγειν, ἀχώριστον δὲ ταύτης εἶναι τὴν θείαν φύσιν ὁμολογεῖν, κἂν τῷ σταυρῷ, κἂν τῷ τάφῳ πάθος ἐκεῖθεν οὐ δεχομένην, ἐπειδὴ πάσχειν οὐ πέφυκεν, οὐδέ γε θνήσκειν, ἀλλὰ ἀθάνατον ἔχει καὶ ἀπαθῆ τὴν οὐσίαν, ταύτητοι, καὶ κύριον δόξης τὸν ἐσταυρωμένον ὠνόμασε, τὸ τῆς ἀπαθοῦς φύσεως ὄνομα, τῇ παθητῇ προσνείμας. ἐπειδήπερ αὐτῆς ἐχρημάτισε σῶμα. προσεξετάσωμεν δὲ καὶ τοῦτο, ὁ θεῖος εἶπεν ἀπόστολος· εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. ἐσταύρωσαν τοίνυν ἣν ἔγνωσαν φύσιν, οὐχ ἣν πάμπαν ἠγνόησαν. εἰ δὲ ἔγνωσαν ἣν ἠγνόησαν, οὐκ ἂν ἐσταύρωσαν ἥνπερ ἔγνωσαν. ἐπειδὴ δὲ τὴν θείαν ἠγνόησαν, τὴν ἀνθρωπείαν ἐσταύρωσαν, ἢ οὐκ ἀκήκοας αὐτῶν λεγόντων· περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ὅτι ἄνθρωπος ὢν ποιεῖς ἑαυτὸν θεόν. διὰ δὲ τούτων δηλοῦσιν, ὡς ἣν μὲν ἑώρων ἐπεγίνωσκον φύσιν, τὴν δέ γε ἀόρατον, παντάπασιν ἠγνόουν. εἰ δὲ κἀκεῖνον ἐπέγνωσαν οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. *Sicut descendisse e caelis divinam naturam, filium vero hominis vocari ipsam propter unionem, dixisti, sic convenit dicere, ligno quidem affixam esse carnem, confiteri autem non separatam esse ab hac divinam naturam, tam in cruce, quam in sepulchro, nec tamen passionis capacem fuisse, quia nec pati nec mori potest, sed immortalem et impatibilem habet essentiam. Sic et dominum gloriae crucifixum nominavit, impatibilis naturae nomen patibili attribuens, quoniam ipsius corpus erat. Utamur etiam hac ratiocinatione. Divus dixit apostolus: si cognovissent dominum gloriae, non crucifixissent. Crucifixerunt igitur naturam quam cognoverunt, non eam quam omnino ignoraverunt. Si enim cognovissent quam ignorarunt, non crucifixissent quam noverunt. Sed quia divinam ignorabant, humanam cruci affixerunt. An non audis ipsos dicentes: propter nullum bonum opus lapidamus te, sed propter blasphemiam, quia tu homo cum sis, facis teipsum deum: et his verbis significantes, quod naturam incurrentem in oculos agnoverint, invisibilem vero omnino ignorarint. Si vero hanc agnovissent, dominum gloriae non crucifixissent.* Irenaeus apud Theodoret. dialog. 3. p. 293. ὥσπερ γὰρ ἦν ἄνθρωπος ἵνα πειρασθῇ, οὕτω καὶ λόγος ἵνα δοξασθῇ, ἡσυχάζοντος μὲν τοῦ λόγου ἐν τῷ πειράζεσθαι, καὶ σταυροῦσθαι, καὶ ἀποθνήσκειν, συγγινομένῳ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐν τῷ νικᾶν καὶ ὑπομένειν, καὶ χρηστεύεσθαι, καὶ ἀνίστασθαι, καὶ ἀναλαμβάνεσθαι. *Sicut homo erat, ut tentaretur, sic et verbum erat ut glorificaretur, requiescente quidem verbo, ut posset tentari, crucifigi, et mori, et tamen humanitati unito, ut posset vincere, et perferre, et benefacere, et resuscitare, et recreare.* Damasus PP. apud Theodoret. lib. 3. dialog. p. 307. εἴ τις εἴποι, ἐν τῷ πάθει τοῦ σταυροῦ πόνον ὑπέμεινεν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ θεός, καὶ οὐχὶ ἡ σὰρξ μετὰ τῆς ψυχῆς ἣν ἐνεδύσατο ἡ τοῦ δούλου μορφή, ἣν ἑαυτῷ ἔλαβε καθὼς εἴρηκεν ἡ γραφή, ἀνάθεμα ἔστω.

Dolores in passione veros sustinuit] Hinc erroris revincitur Hilarius qui nihil

doloris in passione Christum sensisse affirmat. Hilarius de S. Trinitate lib. X. p. 150. *Homo Iesus Christus unigenitus deus per carnem et verbum, ut hominis filius, ita et dei filius, hominem verum secundum similitudinem nostri hominis non deficiens a se deo, sumpsit: in quo quamvis aut ictus incideret, aut vulnus descenderet, aut nodi concurrerent, aut suspensio elevaret, afferrent quidem haec impetum passionis, non tamen dolorem passionis inferrent: ut telum aliquod aut aquam perforans, aut ignem compungens, aut aëra vulnerans. Omnes quidem has passiones naturae suae infert, ut perforet, ut compungat, et vulneret, sed naturam suam in haec passio illata non retinet: dum in natura non est vel aquam forari, vel pungi ignem, vel aëra vulnerari, quamvis natura teli sit vulnerare et compungere, et forare. Passus quidem dominus Iesus Christus dum caeditur, dum suspenditur, dum crucifigitur, dum moritur, sed in corpus irruens passio, nec non fuit passio: nec tamen naturam passionis exercuit, dum et poenali ministerio illa desaevit, et virtus corporis sine sensu poenae vim poenae in se desaevientis excepit.* Claudianus Mamert. episcop. de statu animae lib. II. cap. X. Petrus Lombardus episcop. Parisiensis sentent. lib. III. distinct. XVII. Cyprianus quoque in lib. de idolorum vanitate fol. 264. de morte Christi incommode loquitur, et caute legendus est: *Prophetarum* [inquit] *omnium testimonium sic ante praecesserat, oportere Christum pati, non ut sentiret mortem sed ut vinceret.* Magis rectius Fulgent. ad Trasimundum Regem lib. 3. fol. 54. *Impassibilis deus, verum passionem in vera carne sensit*, et fol. 61. *Passiones et infirmitates voluntarias quidem sed veras Christus habuit: quia veram humanae naturam non in phantasia, sed in veritate suscepit.*

Cap. III. — Ut divinitatis initium homo nascendo acceperit] Autor de fide ad Petrum cap. 2. apud Augustin. tom. 3.

Artemon] Purum hominem, id est absque deo salvatorem fuisse confirmat. Eusebius eccles. histor. lib V. cap. XXVIII. in apolog. pro Origine fol. 486. Nicephor. Callist. lib. IV. cap. XXI. Theodoret. Cyri episcop. fabul. haeret. lib. 2. Manuelis Imp. Legatio ad Armenios p. 181. Augustinus de haeres. cap. XLIV. Et haec est etiam doctrina Carpocratis. Tertullian. praescript. adversus haeret. cap. XLVIII.

Berillus] Peregrina quaedam et aliena a veritate docere coepit, asserens dominum et salvatorem nostrum, neque extitisse ante carnis nativitatem, neque propriam habere deitatis substantiam, sed hoc solum, quod paterna deitas in eo habitaret. Nicephorus Callistus lib. V. cap. XXII. Eusebius eccles. histor. lib. VI. cap. XXIV.

Marcellus] Purum tantum hominem praesumpsit dicere dominum Christum. Historia Tripartita lib. III. cap. IX. Nicephorus lib. V. cap. XXII. Marius Victorinus adversus Arrium lib. I. fol. 294. Socrates eccles. histor. lib. I. cap. XXIV. Sozomenus lib. II. cap. XXXI. Basilius Magnus ad Eustathium epist. LXXVIII.

Et deus et homo ex virgine natus] Augustin. tom. X. serm. 1. de assumpt. Mariae fol. 880. *Christus ex sacratissimo corpore Mariae carnem assumpsit, et divinam naturam humanae univit, non amittens quod erat, sed assumens quod non erat: ut verbum caro, hoc est deus homo peret.*

Cap. IV. — Nihil creatum et serviens in trinitate credendum] Nicetas in Nazianz. de S. baptismo fol. 881. *Nihil in trinitate servum est aut creatum, aut adventicium: utpote prius nequaquam existens, deinde autem adveniens. Neque igitur aut filius patri defuit unquam aut filio spiritus sanctus, verum immutabilis semper atque alternationis expers est sancta trinitas.* Cyrillus tom. 2. lib. *Quod spiritus sanctus deus sit, et non creatura.* Gregorius Neocaesariens. episcop. apud Euseb. lib. VII. eccles. histor. cap. XXV. Harmenopul. de sectis pag. 559. Athanasius tom. 1. ad Serapionem. Augustin. ad Bonifacium epist. L. de haeres. c. LII. Nicephor. Callist. lib. XI. cap. XLII. Rabanus Maurus de sermon. propriet. lib. 4. c. X.

Dionysius fons Arrii] Hunc Dionysium falso Arrianismi insimulatum, longa oratione demonstrat Athanasius tom. I. fol. 428. et sequent. Ruffinus de adult. libror. Origenis apud Hieronym. tom. IX. fol. 153. Vid. Caesar Baronius Annal. eccles. tom. 2. ad ann. Christi CCLXIII. fol. 600.

Nihil inaequale gratiae ut Aëtius] Opinabatur itidem ut Arrius, conditum, et ex non existentibus, atque inaequalem patri filium esse. Nicephorus Callistus eccles. histor. cap. XXXVI. lib. XI. cap. XI. Basilius Magnus contra apologet. Eunomii lib. I.

Nihil inaequale ut vult Eunomius] Dissimilem per omnia patri asserens filium, et filio spiritum sanctum. Augustin. de haeres. cap. LIV. Nicephorus Callistus lib. XI. cap. XI. Ruffin. eccles. histor. lib. X. cap. XXV. Basilius Magnus contra apologeticum Eunomii.

Nihil anterius posteriusve aut minus, ut Arrius] Athanas. tom. II. fol. 14. et de synodis *Arimini et Seleuciae* tom. I. fol. 681. Caesarius Dialog. I. *Non quidquam vel maius vel minus natum, non quidquam prius existens, adventiciumve divina in trinitate vel ante secula fuit, vel est hodie, vel deinceps erit. Nimirum pater et filius et spiritus sanctus trinitas est, et intelligitur, et adoratur ab iis, qui vere, non dicis causa vel blaspheme adorant ut Arrius, qui dei naturam distrahit, ac maius ac minus in divina trinitate imaginatur.*

Nihil extraneum, ut Macedonius] Macedoniani sanctum spiritum a substantia patris, filiique plane discernunt, tanquam ministrum meriti prorsus inferioris. Fulgent. ad Donatum fol. 94. Ruffinus eccles. histor. lib. X. cap. II. Nicephorus Callistus lib. IX. cap. XLVII. Gregorius Magnus epistol. lib. IV. epist. XXXII. fol. 793. Damascenus de duabus Christi naturis fol. 499. Augustin. de haeres. cap. LII. Socrates ecclesiast. histor. lib. II. cap. XXXV. Theodoretus lib. 2. cap. IV. Historia Tripart. lib. V. cap. XLI. S. Maximus in lib. *de duabus naturis Christi salvatoris.* Theophylact. Bulgariae archiepiscop. in Iohan. cap. III. XIV. et XVI.

Nihil pervasione aut surreptione insertum, ut Manichaeus] Vide Augustinum de haeres. cap. XLVI. Nicephorum Callistum eccles. histor. lib. VI. cap. XXXI. Epiphanium episcop. Constantiae Cypri haeres. LXVI.

Nihil corporeum, ut Tertullianus] Augustin. haeres. 86. *Tertullianus dicit deum corporeum esse.* Ad Optatum epist. CLVII. de Genesi ad literam lib. X. c. XXV. Thomas de Aquino in epist. Pauli 2 Corinth. cap. 4. lect. V. Tertullianus de paenitentia cap. III. de carne Christi cap. II. adversus Marcion. lib. 2. cap. 16. adversus Praxeam cap. VII.

Nihil corporaliter effigiatum, ut Antropomorphus] Honorius Augustodunens. eccles. presbyt. *Antropomorphitae deum humana membra et humanam formam habere autumant, cum deus sit spiritus et incorporeus.* Hieronym. in Psalm. 93. fol. 120. Origin. in epist. Pauli ad Roman. lib. I. cap. I. Cassian. collat. lib. X. cap. V. Isidor. origin. lib. VIII. cap. V. Augustin. de Genesi ad litteram lib. X. c. XXV. epist. III. ad Fortunatian. epist. 157. ad Optatum. Ruffinus invectiva I. in Hieronym. fol. 164.

Vadianus] Augustin. de haeres. cap. L. *Vadianos quos appellant (et Epiphanius schismaticos, non haereticos vult videri) alii vocant Anthropomorphitas, quoniam deum sibi fingunt cogitatione carnali in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, quod rusticitati eorum tribuit Epiphanius, parcens eis, ne dicantur haeretici.*

Nihil sibi invisibile a creaturis ut Origines] Origines docebat deum patrem per naturam invisibilem, etiam a filio non videri. Vide illum περὶ ἀρχῶν lib. 2. cap. IV. Hieronymum adversus errores Hierosolymit. Iohan. epistola LXI. c. 3. ad Avitum epist. LIX. fol. 204. Epiphanium haeresi LIV. et in epist. ad Iohan. Hierosolym. et Ancorato fol. 381. Papiam in voce *Origeniani*. Honorium de haeres. Isidorum Hispalens. orig. lib. VIII. cap. V. Athanasius de blasphemiis Arrii tom. I. fol. 681. et Histor. Tripart. lib. I. cap. XIII. Arrio hanc opinionem adscribunt. Aetate Servus-Dei etiam exorti haeretici, qui dicerent Christum in hac vita degentem non vidisse carneis oculis suis patrem, sed post resurrectionem ex mortuis et ascensionem in caelis cum translatus est in gloriam dei patris, profectum scilicet ei dantis in remunerationem martyrii: in quos praedictus episcopus acerrime stylum strinxit, sana disputatione, et libello documentis scripturarum sufficienter facto demonstrans, *quod homo deus factus, semper patrem carneis suis oculis viderit, et spiritum sanctum, per specialem et unitam dei et hominis societatem.* Gennadius de viris illustribus in *Servus-dei.*

Nihil moribus et voluntate diversum ut Marcion] Vid. Epiphanius haeres. XLIV. Nicephorus Callistus eccles. hist. lib. 6. cap. 28.

Nihil ex trinitatis essentia ad creaturarum naturam deductum ut Plato] Vid. Plato in Timaeo. Beda de elementis philosophiae lib. I. fol. 313. Augustinus de Genesi ad Litteram tom. III. cap. I. fol. 341. *Creatura omnis intellectualis sive corporalis non de dei natura, sed a deo est facta de nihilo, nihilque in ea est, quod ad trinitatem pertinet, nisi quod trinitas condidit, ista condita est.*

Et Tertullianus] Tertullian. advers. Marcion. lib. IV. cap. XXXVIII. *Hominem reddi iubet creatori in cuius imagine, et similitudine, et nomine, et materia expressus est.*

Nihil officio singulare] Vide Epiphan. in Ancorato. Photii Bibliothec. fol. 5.

Non tamen solitarium sicut Praxeas] Praxeas et Sylvanus sic unum credebant deum, ut illi neque filium, neque spiritum sanctum adnumerare vellent. Tertullian. adversus Praxeam cap. XXI. Gregorius Nazianz. de fide Nicena. *Non sic deum unum confitemur ut solitarium, nec eundem qui ipse sibi pater sit, ipse et filius.* Concil. Bracarense I. cap. I. *Si quis patrem et filium et spiritum sanctum non confitetur tres personas unius substantiae et virtutis ac potestatis, sicut catholica et apostolica ecclesia docet, sed unam tantum ac solitariam dicit esse personam, ita ut ipse sit pater qui filius, ipse etiam sit paracletus spiritus, sicut Sabellius et Priscillianus dixerunt, anathema sit.*

Cap. V. — Ὁμοούσιος patri filius] Contra Arrii blasphemias asserentis οὗτος ὁ λόγος ξένος μὲν καὶ ἀλλότριος ἐστι τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, κατὰ ἐπίνοιαν δὲ μόνον λέγεται λόγος, καὶ οὐκ ἔστι μὲν κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινὸς τοῦ θεοῦ υἱός. Κατὰ θέσιν δὲ λέγεται καὶ οὗτος υἱός, ὡς κτίσμα. Athanas. tom. I. *de sententia Dionysii contra Arrianos* fol. 441. Definit Athanasius ὁμοούσιον de S. Trinitate lib. I. fol. 149. *quod eandem essentiae rationem recipit, ut homo ab homine nihil differt, quatenus homo est, et angelus ab angelo, ita et deus a deo nihil differt quatenus deus est.* De hac voce autem apud seculum prius inter Arrianos et Catholicos acerrime decertatum. Arriani dicebant novum verbum esse ὁμοούσιον, nec reperiri in sacris litteris, cum fuisset antiquis omnino ignotum, in synodo Nicena a Catholicis nunc nuper introductum; quos etiam etiam eapropter cum Macedonianis ὁμοουσιαστὰς appellabant. Catholici contra affirmabant verbum id perantiquum esse, e sacra scriptura depromptum, a multisque viris sanctis ante synodum Nicaenam usurpatum. Athanas. de decretis synodi Nicaenae contra haeres. Arrianam fol. 400. et 415. et sequent. de synodis Arimini et Seleuciae fol. 429. 695. et sequent. de S. Trinitate dialog. I. fol. 146. 155. 158. dialog. III. fol. 191. de fide Nicena fol. 49. et sequent. Hilarius de synodis adversus Arrianos fol. 241. Gelasius de Actis concil. Niceni p. 241. Phaebadius contra Arrianos fol. 264. Marius Victorinus adversus Arrium lib. I. fol. 293. et sequent. et de homousio recipiendo fol. 361. Psellus in c. theolog. c. II. et V. Cyrillus Alexandrinus de Trinitate lib. I. Fulgent. in respons. ad Arrianos fol. 33. Histor. tripart. lib. II. cap. VII. Epiphan. contra *Ariomanitas*. haeres. LXIX. Ambros. de fide ad Gratian. Imp. lib. III. c. 7. Nicephorus Callistus eccles. histor. lib. IX. c. XXXI.

Non homo factus praeter deum sicut blasphemat Nestorius] Ἐκεῖνος γὰρ εἶπεν ὅτι οὐχ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς παρθένου οἰκήσας ἐσαρκώθη, ἀλλ' ἄνθρωπος ψιλὸς ἐκ τῆς Μαρίας γεννηθεὶς ὕστερον ἔσχε τὸν θεὸν παρεπόμενον αὐτῷ. Theophylact. Bulgariae archiepiscop. in Lucam c. II. fol. 213. in Iohan. c. I. fol. 388. Socrates eccles. histor. lib. VII. cap. XXXII. Nicephorus Callist. lib. XVIII. c. XLIX. Ius Graeco-roman. tom. I. fol. 439.

Filius sicut pater et spiritus sanctus adoratur ab angelis et omni creatura] Testimonium insigne adversus illos fanaticos, qui cultum *latriae* Christo derogant. Cyrillus Hierosolym. κατηχήσ. δ'. φωτιζομένων ἐν ἱεροσολύμοις p. 12. Χριστὸς σταυρωθεὶς ὑπὸ πάσης προσκυνεῖται τῆς οἰκουμένης. Theophylact. in Lucam cap. XXIV. fol. 337. *Salvator in caelum ipsum praecursor omnium ascendit, ut ostendat conspectui patris sanctam carnem, et consideat in coelis patri.* Καὶ νῦν προσκυνεῖται ἡ φύσις ἡμῶν ἐν Χριστῷ ὑπὸ πάσης ἀγγελικῆς δυνάμεως. Iohan. Cantacuzenus Imp. Constantinop. apolog. 2. contra Mahumetistas fol. 26. Ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ πρὸ τῶν αἰώνων θεὸς ὢν προσεκυνεῖτο σὺν τῷ πατρὶ αὐτοῦ τῷ θεῷ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων. Καὶ νῦν γεγονὼς ἄνθρωπος, πάλιν προσκυνεῖται ὑπὸ αὐτῶν τῶν ἀγγέλων, καὶ μετὰ τοῦ σώματος. Συμπροσκυνεῖται γοῦν καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὃν ἀνελάβετο ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ μετὰ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καθὼς προσεκυνεῖτο καὶ ἐν ἀρχῇ παρὰ τῶν ἀγγέλων. Theodoret. episcop. Cyri dial. 2. Δεσποτικὸν σῶμα ἄφθαρτον ἀνέστη, καὶ ἀπαθές, καὶ ἀθάνατον, καὶ τῇ θείᾳ δόξῃ δεδοξασμένον, καὶ παρὰ τῶν ἐπουρανίων προσκυνεῖται δυνάμεων. *Dominicum corpus incorruptibile resurrexit et impatibile, et immortale, et divina gloria glorificatum, et a caelestibus adoratur potestatibus.* Fulgent. in respons. ad Arrianos fol. 34. *Filium etiam in forma servi positum, et propter passionem mortis paulo minus ab angelis minoratum, in caelis omnes virtutes et angeli semper adorant.* Cyrillus Alexandrinus tom. IV. in epistola ad

Nestorium fol. 30. *Christus Iesus filius unigenitus una adoratione propria cum carne adoratur.* Damascenus de duabus Christi voluntatibus fol. 474. *Una cum patre et spiritu sancto Christum incarnatum dei filium et veneror et adoro.* Et de fide orthodoxa lib. IV. c. 3. et 2. *Christus adoratur una adoratione cum sua carne ab omni creatura.* Gregorius Magnus tom. 2. homilia in Evangelia VIII. fol. 343. *Angeli naturam nostram, quam prius despexerant, postquam super se assumptam conspiciunt, in caelesti rege venerantur, et adorant hominem deum.* Vid. Cyrillus in Actis Concilii Ephesini fol. 24.

Erit resurrectio mortuorum omnium] Gennadius in Tichonio: *Tichonius Afer dicit non duas in carne resurrectiones futuras, unam et semel omnium, in qua resurgent etiam abortivi deformati.* De abortivorum resurrectione adstipulantur Tichonio Augustinus, Philippus Presbyter et Beda. Augustin. enchirid. ad Laurentium cap. LXXXV. *Occurrit de abortivis foetibus quaestio, qui iam quidem nati sunt in uteris matrum, sed nondum ita ut iam possint renasci. Si enim resurrecturos eos dixerimus, de his qui iam formati sunt, tolerari potest utcunque quod dicitur. Informes vero abortus quis non proclivius perire arbitretur, sicut semina quae concepta non fuerint? Sed quis negare audeat, et si affirmare non audeat, id futuram resurrectionem, ut quidquid formae defuit, impleatur? atque ita non desit perfectio quae accessura erat tempore: quemadmodum non erunt vitia, quae accesserunt tempore, ut neque in eo quod aptum et congruum dies allaturi fuerant, natura fraudetur, neque in eo quod adversum atque contrarium attulerant, natura turpetur, sed integretur quod nondum erat integrum, sicut instaurabitur, quod fuerat vitiatum.* Et de civitat. dei lib. XXII. cap. XIII. *Abortivos foetus, qui cum iam vixissent in utero, ibi sunt mortui, resurrecturos, ut affirmare ita negare non audeo: quamvis non videam, quomodo ad eos non pertineat resurrectio mortuorum, si non eximuntur de numero mortuorum.* Philippus Presbyter in Iob. lib. I. cap. 3. et Beda exposit. in Iob. lib. I. cap. III. fol. 614. *Iob dicit: quare non in vulva mortuus sum? Nunc enim dormiens silerem et somno meo requiescerem, cum regibus et consulibus. Forte exemplum contra eos est, qui dicunt non resurrecturos, nisi qui iuxta naturae ordinem nati fuerint. Si enim conceptus moriuntur in utero, necesse est quia vivunt: aut quidquid moritur, haud dubium quia resurget: et ita quod in membris fuit et vixit, vel natura minus dederit, hoc in resurrectione in integrum reparabitur. Sic enim humani generis in melius instauratio totum reddet, quod natura fraudaverat.* Adversantur scholastici theologi dicentes: *abortivi foetus non resurgent, quoniam non vixerunt.* Bonaventura sentent. lib. IV. distinct. XLIX.

Non prima iustorum et secunda peccatorum] Excludit errorem dicentium resurrectionem non esse futuram omnium simul, sed primam iustorum resurrectionem, secundam fore peccatorum: quae etiam opinio Lactantii fuit, et Stephani Gobari. Thomas Aquinas in epist. Pauli ad Corinth. I. cap. XVI. lect. VIII. Lactant. lib. VII. cap. XX. et XXVI. In epitome cap. VIII. Photius bibliothec. fol. 471.

Non secundum Originem immutatio corporum erit] Origines putabat corporales substantias in resurrectione penitus delapsuras: et futura hoc esse corpora, quod nunc est aether, et caelum, et si quod aliud corpus sincerius et purius intelligi possit. Hieronym. ad Avitum epist. LIX. fol. 205. adversus error. Iohan. Hierosolym. ad Pammachium cap. IX. fol. 219. in Esaiam lib. VIII. cap. XIV. in Ezechiel. lib. XII. c. XL. in Amos c. V. Epiphan. ancorato fol. 390. Iulianus episcop. Toletan. prognost. lib. 3. cap. XVII. In quo errore etiam Eutychius fuit. Ado Viennensis episcop. in Chron. ad ann. Christi CCCCLXXV. Beda in Lucam lib. VI. cap. XXIII. fol. 510. *Eutychius Constantinopolitanae urbis episcopus scripsit, corpus nostrum in illa resurrectionis gloria erit impalpabile, ventis aëreque subtilius.* Ruffinus praefat. ad Macarium in Apolog. Eusebii pro Origene. et Eusebius apolog. pro Origene fol. 489. dicunt invisores Origenis hunc errorem falso viro optimo adfinxisse. Et ipse Origenes tom. I. in Matthaeum cap. XXV. homil. IX. fol. 291. videtur illorum sententiam reprobare, qui aërium corpus et paulatim in auras tenues dissolvendum, post resurrectionem introducunt. Gregorius Magnus exposit. moral. in Iob. lib. XIV. cap. XXX. *Fatemur carnem nostram post resurrectionem futuram et eandem et diversam: eandem per naturam, diversam per gloriam: eandem per veritatem, diversam per potentiam. Erit itaque spiritualis, quia incorruptibilis; erit palpabilis, quia non amittet essentiam veracis naturae.*

Cap. VII. — Omnium hominum erit resurrectio] Cyrillus Hieros. in IV. Catech. illuminat. p. 97. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀναστῆναι πάντων ἐστὶν ἀνθρώπων, οὐχ ὅμοια δὲ πᾶσιν ἡ ἀνάστασις. Πάντες μὲν γὰρ αἰώνια λαμβάνομεν τὰ σώματα, ἀλλὰ οὐχ ὅμοια ἅπαντες. Οἱ δίκαιοι μὲν γὰρ ἵνα διαιωνίζοντες ἀγγέλοις συγχορεύσωσιν. Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ, ἵνα εἰς αἰῶνας τῶν ἁμαρτημάτων ὑπομείνωσι τὸν βάσανον. Vid. Damascenus de fide orthodoxa lib. IV. cap. XXVIII.

Non dabis sanctum tuum videre corruptionem] Isidor. Hispalens. de resurrect. domini cap. LIII. Chrysostom. in Psalm. XXXVII. Athanasius Alexandrinus tractat. de definition. fol. 58. tom. 2. Fulgentius ad Trasimundum Regem lib. 3. fol. 63. Damascenus de fide orthodoxa lib. 3. cap. XXVIII.

Immutandos ad incorruptionem eos, qui in adventu domini vivi inveniendi sunt] Vide Hieronym. ad Minerium et Alexandrum epist. CLII. Oecumenium in epistol. Pauli ad Corinth. I. cap. XV. Thomam Aquinat. in epist. ad Thess. I. cap. IV. lect. 2. Petrum Lombard. sentent. lib. IV. distinct. XLIII. Cyrillum Hierosolym. Catechesi XIV. illuminat. fol. 138. Augustin. de civitate dei. lib. XX. cap. XIX. Sixtum Senens. biblioth. sanctae lib. VI. annotat. CCLXV. Iohannem de Gerson de articulis fidei part. 2. fol. 25.

Cap. VIII. — Diodorus] Diodorus Tarsensis putavit incorruptionem in futuro iudicio communem omnium futuram, immutationem autem proprie iustorum. Hieronym. epist. CLII. ad Minerium et Alexandrum. Autor lib. de fide ad Petrum Diaconum apud Augustin. tom. 3. fol. 153.

Vivos eos, qui in carne inveniendi sunt, credimus] Augustin. de fide et symbolo tom. III. cap. VIII. in enchiridio ad Laurentium cap. LV. de VIII. Dulcitii quaest. tom. IV. quaestion. 3. Chrysostom. tom. V. in expos. symboli: *Vivi agnoscuntur qui in corpore erunt in adventu domini, mortui qui ex hac luce migraverunt.*

Cap. IX. — Non credamus restitutionem futuram quam Origenes delirat] Beda exposit. in Salom. Prover. lib. I. c. 2. fol. 881. *Origeniani haereticis, meretricibus, cunctisque flagitiosorum turbis, et insuper ipsi diabolo atque angelis eius, post innumera licet expleti universalis iudicii tempora, remissionem scelerum, vitamque ac regnum promittunt in caelis: male intelligentes illud Esaiae: et claudentur ibi in carcere, et post dies multos visitabuntur. Quasi post multa tempora terminati iudicii salvandos ac salvandos dixerit impios, cum ille e contrario, nullam eis salutem tribuat: sed et eos, qui hoc tempore mortui prae enormitate flagitiorum, claudi merentur in carcere poenarum, tempore resurrectionis ad modicum visitandos significet tantum, ut receptis corporibus in iudicio gravius damnentur, et continuo post iudicium atrocioribus perpetuo recludantur in poenis.* Sic sacerrimus Mahumet φησὶ καὶ τοὺς δαίμονας δύνασθαι σωθῆναι διὰ τοῦ ἀλκοράνου. Richardus Monachus Florent. in confut. legis Saracen. cap. I. fol. 88. cap. IX. fol. 124. Iohan. Cantacuzenus orat. IV. in Mahumetem fol. 106. Alcoran azoar. LXI. Augustin. retract. lib. I. c. VII. in enchiridio ad Laurent. c. CXII. de civitate dei lib. XXI. c. XVII. contra Originist. ad Orosium c. IV. Gregor. Magnus expsit. in lib. Regum 2. c. 3. Leontius de Sectis p. 549. Athanas. de communi essentia patris filii, et spiritus sancti fol. 391. in quaestion. ad Antiochum quaestion. CI. Iohan. Monachus in canon. contra omnes haereticos. Caesarius dialog. 3. Ruffinus invectiva I. in Hieronym. apud Hieronym. tom. IX. Rabanus Maurus de institut. clericorum lib. 2. c. LVII. Thomas Aquinas in epistol. ad Ephesios c. I. lect. 3. Theophylact. in Marcum c. VIII. in Lucam. c. XVI. Nicephorus Callistus eccles. histor. lib. V. c. 33. lib. XVII. c. 27. Epiphan. in epist. ad Iohann. Hierosolymit. Hieronym. adversus error. Iohan. Hierosol. epist. LXI. c. 3. In Esaiam lib. VIII. c. XXV. et XXVII. in Daniel. lib. I. c. IV. Damascenus de fide orthodoxa lib. 2. c. 3. Inonis Carnotensis Chronicon fol. 44. Equidem si vera, non fictitia epistola illa, quam Ruffinus de adult. lib. Origenis fol. 494. dicit ipsum Origenem adversus illos *qui adhuc illo vivente liberos eius adulteraverunt* edidisse, nunquam sensisse nec scripsisse credendus est ea, quae hoc loco Gennadius et alii ecclesiae doctores ipsi adtribuere voluerunt. Inter alia enim dum caros suos Alexandrinos affatur ita inquit: *Quidam eorum qui libenter habent criminari proximos suos, adscribunt nobis et doctrinae nostrae crimen blasphemiae, quod a nobis nunquam audierunt: de quo ipsi viderint, nolentes observare mandatum illud quod dicit, quia maledici regnum dei non possidebunt, dicentes patrem malitiae ac perditionis et eorum qui de regno dei eiciuntur, id est diabolum, me dicere esse salvandum, quod ne aliquis*

quidem mente motus et manifeste insaniens dicere potest. In Iob. lib. I. fol. 237. *Diabolus qui est totius iniquitatis autor, et omnis sceleris pater atque inventor, ad caelestem aulam ex qua sponte cecidit, nunquam iterum ascendet, nunquam denuo revertetur.* Et in Matthaeum c. XXV. homil. IX. fol. 291. *Diaboli et impiorum credimus aeterna tormenta.* Erubescant igitur qui et hoc de viro doctiss. non dubitaverunt concinnare figmentum.

Ut daemones vel impii homines post tormenta] Trithemius in Chron. monast. Hirsaugiens. circa ann. domini MCCCXV. notat. in civitate Cremensi exortos haereticos qui Luciferum cum daemonibus suis caelo iniuria pulsum, tandem cum omnibus suis beatitudini restituendum assererent.

Cap. X. — In principio creavit deus caelum et terram ex nihilo] Contra Seleucianos, Hermogenem, caeterosque *materiarios* haereticos, qui deum ex materia, non ex nihilo operatum cuncta, praesumunt. Tertull. adversus Hermogenem cap. II. et XXV. Theodoretus divinorum decretorum epitome fol. 391. et sq. Anastasius Synaita in hexaem. fol. 1372. Iunilius Africanus in Genesin tom. VI. biblioth. patrum. Augustinus de haeresibus cap. LIX. Detestanda blasphemia Mahumetis, qui homines ex umbra, diabolum ex ignis flamma conditum ait. Alcoran azoara LXV. fol. 165.

Facti sunt angeli] Angelos factos ante mundum sensilem putat Chrysostomus de provident. orat. I. Clemens constitut. Apostol. lib. VIII. cap. XII. Isidorus Hispalens. sentent. lib. I. c. X. Nazianzenus in Christi nativitat. orat. XXXVIII. in S. pascha orat. 2. Novatus de trinitate cap. I. Damascenus de fide orthodoxa lib. 2. cap. 3. lib. IV. cap. XIV. Aeneas Gazaeus in Theophrast. Anastasius Synaita lib. I. in hexaem. Origenes περὶ ἀρχῶν lib. 2. cap. VIII. in Genesin homil. I. in Matthaeum cap. XX. tract. X. Ambros. hexaem. lib. I. cap. V. in praefatione psalmorum fol. 649. Beda tom. VIII. quaest. IX. fol. 398. Photius biblioth. fol. 473. Iunilius de partibus divinae legis lib. 2. cap. 2. Augustinus lib. uno de Genes. ad litteram cap. III. et IV. lib. 2. cap. 8. in quaestionibus ad Orosium tom. IV. quaestione XXI. Sed de his tamen nihil evidenter in ecclesiastica praedicatione profertur. Origenes in prooemio libri περὶ ἀρχῶν fol. 421. *Est enim illud in ecclesiastica praedicatione, esse angelos dei quosdam, et virtutes bonas, qui ei ministrent ad salutem hominum consummandam, sed quando isti creati sunt, et quomodo sunt, non satis in manifesto distinguitur.* Eusebius in apologia pro Origine tom. IX. apud Hieronym. fol. 137. Theodoretus in Genes. quaest. 3. Epiphanius contra Paulum Samosatensem haeresi LXV. Athanas. ad Antiochum quaest. III. Autor de Incarnat. verbi apud Augustin. tom. IV. cap. IV. Petrus Lombardus sent. lib. 2. distinct. 2. Unde Iulianus Imp. vilis apostata in tribus quos contra sancta evangelia nomenque Christianum evomuit libris, Moysen maximum et vetustissimum prophetarum inscientiae arguit, quod non nativitatis angelorum, neque facturae. neque quomodo producti sint, meminerit. Cyrillus Alexand. contra Iulianum lib. 2. fol. 32. lib. 3. fol. 64.

Ut non esset otiosa dei bonitas] Iohan. Damascenus de fide orthodoxa lib. IV. cap. XIV. Ὁ ἀγαθὸς καὶ παντάγαθος καὶ ὑπεράγαθος θεὸς, ὁ ὅλος ὢν ἀγαθότης, διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος οὐκ ἠνέσχετο μόνον εἶναι τὸ ἀγαθὸν, ἤτοι τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ὑπὸ μηδενὸς μετεχόμενον, ἀλλὰ καὶ τούτου χάριν ἐποίησε, πρῶτον μὲν τὰς νοερὰς καὶ οὐρανίους δυνάμεις, εἶτα τὸν ὁρατὸν καὶ αἰσθητὸν κόσμον, εἶτα ἐκ νοεροῦ, καὶ αἰσθητοῦ τὸν ἄνθρωπον. Πάντα μὲν οὖν τὰ ὑπὸ αὐτοῦ γενόμενα κοινωνοῦσι τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος κατὰ τὸ εἶναι. Αὐτὸς γάρ ἐστι τοῖς πᾶσι τὸ εἶναι, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ εἰσὶ τὰ ὄντα. Οὐ μόνον ὅτι αὐτὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ παρήγαγεν. ἀλλ' ὅτι ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια τὰ ὑπὸ αὐτοῦ γενόμενα συντηρεῖ καὶ συνέχει. *Bonus et omnibonus et superbonus deus, totus existens bonitas, propter superabundantes divitias bonitatis suae non passus est, solum esse bonum (id est suam ipsius naturam) a nullo participatum. Huius gratia fecit primum quidem intellectuales et et caelestes virtutes, deinde visibilem et sensibilem mundum, mox ex intellectuali et sensibili natura hominem. Cuncta igitur quae ab ipso facta sunt, participant eius bonitatem secundum esse, quia ab ipso et in ipso sunt omnia: non modo quia ipse ex nihilo illa ad esse deduxit, sed quia ipsius actio, quae ab ipso facta sunt, conservat et continet.* Vide Dionysium Aeropagitam περὶ τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας cap. IV. Origenem περὶ ἀρχῶν lib. 2. cap. IX. Iohan. Cantacuzenum apolog. 2. contra sectam Musulmannorum.

Cap. XI. — Nihil incorporeum credendum nisi solum deum] Damascen. de

fide orthodoxa lib. I. cap. XVII. Cyrillus lib. X. contra Iulianum et de S. trinitate cap. III. Nazianzen. orat. II. de Theologia. Aeneas Gazeus in Theophrasto fol. 91. Ambrosius in symbolum apostolorum. Anastasius de incircumscript. dei essent. lib. 2. tom. VIII. biblioth. patrum. Autor de Spiritu et Anima apud Augustin. tom. 3. fol. 614. cap. XVIII. *Nihil invisibile et incorporeum natura credendum est, praeter solum deum, id est, patrem, et filium, et spiritum sanctum. Qui ex eo incorporeus et invisibilis dicitur, quia infinitus et incircumscriptus, et simplex, et sibi omnibus modis sufficiens, seipse et idipsum.*

Cap. XII. — Angeli et omnes caelestes virtutes corporeae] Tribuit hic angelis corpora ut et Iustinus Martyr quaestion. Graecar. confut. fol. 157. Caesarius dialog. I. fol. 1467. Origenes περὶ ἀρχῶν in prologo fol. 421. et lib. II. cap. II. Tertullian. de carne Christi cap. VI. et adversus Marcionem lib. 3. cap. IX. S. Macarius Eremita homil. IV. pag. 45. Elias Cretensis in apolog. Nazianzeni fol. 43. Augustin. de divinat. daemonum cap. III. et V. de Genesi ad litteram lib. III. cap. X. in enchiridio ad Laurent. cap. LIX. De LXXXIII. quaestion. tom. IV. quaestion. XLV. lib. 2. retract. cap. XXVI. ad Fortunat. epist. CXI. ad Nebridium epist. CXV. Claudianus de statu animae lib. 3. fol. 718. 719. Beda de element. philosophiae lib. I. fol. 314. *De daemonibus quaeritur, utrum corpora habeant an non, cum sint animalia, et omne animal corpus dicatur, an sint spiritus, ut ait propheta: qui facit angelos suos spiritus. Inde dicunt quidam quod corpora sunt, tamen ita subtilia, quae sensu percipi non possunt. Unde respectu nostrorum corporum quae spissa sunt et grossa, spiritus dicuntur. Quemadmodum aër quamvis corpus sit, tamen propter subtilitatem sui spiritus vocatur. Quod confirmat beatus Gregorius, qui in moralibus lib. 2. cap. 2. de angelis loquens ait, comparatione nostrorum corporum spiritus sunt, sed comparatione illius summi et incircumscripti spiritus, corpora sunt decrvida. Hoc iterum probant autoritate B. Augustini, qui enchiridio quoddam ponit capitulum, qualia corpora angeli habeant. Nos autem plus illorum sententiae concedimus, qui dicunt illos esse spiritus.* Quod omnino verum volunt Dionysius Areopagita περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας cap. II. περὶ θείων ὀνομάτων cap. IV. Nazianz. Orat. II. de Theolog. et orat. XXXVIII. de natali Christi. Chrysostomus orat. I. de providentia et tom. I. homil. de *Adam et Eva* fol. 446. et in V. cap. Genes. Homil. XXII. Cyrillus in Iohan. lib. IV. cap. X. fol. 195. Gregorius Nyssenus de vita Moysis fol. 125. de pauperibus amandis orat. I. fol. 260. Iohan. Cantacuzenus apolog. I. contra Musulmannos orat. 2. et 3. in Mahumetem. Thomas Aquinas parte I. sum. quaest. LI. articulo I. De natura angelorum cap. XVIII. Basilius Seleuciensis orat. VI. in Noëmum. Sedulius in epistolam Pauli ad Philippenses cap. 2. Durandus sentent. lib. 2. distinct. VIII. quaest. I. Bernhardus de considerat. lib. V. cap. IV. Gregorius Magnus exposit. moralis in Iob. lib. IV. cap. IX. Theodoret. in Genesin quaestione XXXVI. Orat. III. contra Graecos fol. 52. et in epitom. divinor. decret. fol. 395. in Zachar. cap. I. Damascenus de fide orthodoxa lib. II. cap. III. XII. et XVII. de dormitione Mariae orat. II. fol. 454. Philo de plantatione Noae et de confusione linguarum fol. 234. Ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὸν ἀέρα ψυχῶν ἀσωμάτων ἱερώτατος χόρος, ὀπαδὸς τῶν οὐρανίων. Ἀγγέλους γὰρ τὰς ψυχὰς ταύτας εἴωθε καλεῖν ὁ θεσπιῳδὸς λόγος. Suidas in voce Ἄγγελοι non solum incorporeos sed et incircumscriptos angelos facit. Id falsum esse hoc loco docet Gennadius, et Didymus lib. I. de spiritu sancto fol. 219. Gregorius Magnus in Evangelia homil. XXXIV. Athanas. ad Antioch. quaest. XXVI. et ad Serapion. *Spiritum sanctum non esse creaturam* fol. 365. Durandus sentent. lib. I. distinct. XXXVII. quaest. 5. Damascenus de fide orthodoxa lib. I. cap. XVII. lib. 2. cap. II. Ἄγγελοι περιγραπτοί, ὅτε γὰρ εἰσὶν ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐκ εἰσὶν ἐν τῇ γῇ. Καὶ εἰς τὴν γῆν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀποστελλόμενοι, οὐκ ἐναπομένουσιν ἐν τῷ οὐρανῷ.

Creatura omnis corporea est] Hoc et praecedens caput integrum a nostro mutuatus est Autor libri de Spiritu et Anima apud Augustin. tom. III. fol. 614. cap. XVIII. et Rabanus Maurus de sermon. proprietate lib. IV. cap. X.

Cap. XIII. — Immortales esse credimus intellectuales naturas] Vide Cyrillum Alexandrinum in thesauro lib. VIII. cap. II. Ambrosium de fide lib. 3. cap. 2. Dionysium Areopagitam περὶ θείων ὀνομάτων cap. VI. Haymonem Halberstat. Episcop. in epistol. Pauli ad Timoth. 2. cap. VI. Autorem de spiritu et anima cap. 43.

Cap. XIV. — Animas hominum non esse ab initio inter caeteras intellectua-

les creaturas, sicut Origenes fingit] Origenes περὶ ἀρχῶν lib. 3. fol. 461. dicit *animas rationales antequam in corpore nascerentur, aliquid contraxisse culpae in sensibus vel motibus suis, pro qua a prima statim nativitate, imo et ante nativitatem, per divinam providentiam vel boni aliquid vel mali perpeti dispensentur.* Similia deliramenta loquitur Plato in Phaedone, cui etiam super talibus assensum, fidemque accommodant Pythagoraei, Philolaus, Basilides et Priscillianistae. Vide Clementem Alexandrin. lib. 3. Stromat. et lib. IV. fol. 217. Theodoretum Cyri episcop. in epitome divinor. decretor. fol. 400. contra Graecos orat. V. fol. 71. Nicephor. Callistum ecclesiast. histor. lib. V. c. XXXIII. lib. XVIII. c. XXVII. Augustin. de peccato origenali contra Pelagium lib. 2. cap. XXXI. de peccator. meritis et remissione lib. I. cap. XXII. Ruffinum invectiva I. in Hieronymum fol. 16. Leonem PP. I. epistola ad Turbium Asturiens. episcop. tom. I. concil. cap. X. Adnotata ad Arnobii lib. I. fol. 16. Cyrillus Hierosolym. κατηχήσ. δ. φωτιζομένων ἐν Ἱεροσολύμοις p. 16. Μάνθανε ὅτι πρὶν παραγένηται εἰς τόνδε τὸν κόσμον ἡ ψυχὴ, οὐδὲν ἥμαρτεν, ἀλλ' ἐλθόντες ἀναμάρτητοι, νῦν ἐκ προαιρέσεως ἁμαρτάνομεν. *Disce quod priusquam in hoc mundo adesset anima nihil peccarit: sed venientes sine peccato, nunc ex nostro arbitrio peccamus.* Concil Bracarense I. c. VI. *Si quis animas humanas dicit prius in caelesti habitatione peccasse, et pro hoc in corpora humana in terram deiectas, sicut Priscillianus dixit, anathema sit.*

Neque cum corporibus per coitum seminantur] Autor de spiritu et anima c. XLVIII. *Animae non per coitum cum corporibus seminantur, sicut Luciferiani, et Cyrillus, et aliqui Latinorum praesumptores affirmant.* Vide Eusebium Pamphil. apologia pro Origene fol. 491. apud Origenem tom. I.

Luciferiani] Augustinus de haeresibus cap. LXXXI. *Luciferiani cum teneant in omnibus catholicam veritatem, in hoc errore stultissimo prolabuntur, ut animam dicant ex transfusione generari eandemque dicant et de carne, et carnis esse substantiam.*

Aliqui Latinorum praesumptores] Tertullianum designat, qui animam ex traduce esse asserit lib. de anima cap. IX. XIX. XXII. XXVII. XXXVI. Ruffinus in epistola ad Anastasium apud Hieronym. tom. IX. fol. 158. tom. II. apolog. 2. fol. 242. et Autor dialogi *de anima* apud Hieronym. tom. IX. fol. 244. etiam Lactantium iis adnumerant, qui pariter cum corpore per humani seminis traducem animam diffundi putant. Ambo apertissimi falsiloqui, ut apparet ex Lactantio de opificio dei cap. XIX.

Dicimus creationem animae solum creatorem nosse] Autor de incarnat. verbi apud Augustin. tom. 4. cap. II. fol. 660. *De anima vero utrum ex seminis traduce ducatur, ita ut ratio ipsius vel substantia inserta ipsis corporalibus habeatur: an vero aliud habeat initium, et hoc ipsum initium si est genitum, aut non genitum: vel certe si extrinsecus corpori inditur, necne, non satis manifesta praedicatione distinguitur.* Vide Lactantium de opificio dei cap. XIX. Chrysost. in Genes. cap. II. homil. XIII. Raban. Maurum de anima cap. II. Autorem dialogi de anima apud Hieronym. tom. IX. fol. 244. et seq. Bonavent. lib. 2. distinct. XVIII. quaest. 3. adnotata ad Arnobium lib. 2. fol. 49.

Cap. XV. — Neque duas esse animas in uno homine] Hoc caput habes apud autorem lib. de spiritu et anima c. XLVIII. et Thomam Aquinatem part. I. sum. quaest. LXXVI. articul. 3.

Sicut Iacobus et alii Syrorum] Iacobi Syri haeresiarchae meminit Nicephorus Callistus ecclesiast. hist. lib. XVIII. cap. LII. Timotheus presbyter tom. V. biblioth. patrum fol. 931. Damascenus de haeresib. fol. 584.

Cap. XVI. — Anima non cum corpore moritur sicut Aratus asserit] Autor de spiritu et anima cap. XLVIII. *Solum hominem credimus habere animam substantivam, quae exuta corpore vivit, et sensus suos atque ingenia vivaciter tenet, neque cum corpore moritur ut Arabs asserit.* Non male pro Aratus *Arabs* legit. Arabici enim et *Thnetospsychitae* dicunt animam cum corpore mori. Isidorus Hispalens. origin. lib. VIII. cap. V. Augustin. de haeresibus cap. LXXXIII. Damascenus de haeresibus fol. 585. Nicephorus Callistus lib. V. c. XXIII.

Epicurea vanitas] Epicurus apud Diogenem Laertium lib. X. p. 787. Τὸ φρικωδέστατον οὖν τῶν κακῶν ὁ θάνατος, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Ἐπειδήπερ ὅταν μὲν ἡμεῖς ὦμεν, ὁ θάνατος οὐ πάρεστιν. Ὅταν δὲ ὁ θάνατος παρῇ, τόθ' ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν. Οὔτε οὖν πρὸς τοὺς ζῶντάς ἐστιν, οὔτε πρὸς τοὺς τετελευτηκότας. Ἐπειδήπερ περὶ οὓς μὲν, οὐκ ἔστιν. Οἱ δ' οὐκέτι εἰσίν. *Quod acerbissimum malorum est et horrendum ma-*

xime, mors nihil ad nos: quoniam cum nos sumus, mors non adest; quum vero mors adest, nos iam non sumus. Neque igitur ad viventes neque ad mortuos pertinet. Nam iis qui sunt, illa non est, quibus vero adest, iam illi non sunt. Isidorus Hispalens. Orig. lib. VIII. cap. VI. Ambrosius epist. XXV. fol. 240. Hieronym. in ecclesiast. cap. 8. fol. 23. Tertull. praescript adversus haeret. cap. VII. de anima cap. XLII. et L.

Neque post modicum intervallum substantialiter vivit sicut Zenon dicit] Laertius lib. VII. in Zenone: Δοκεῖ τὴν ψυχὴν αἰσθητικήν. Ταύτην δὲ εἶναι τὸ συμφυὲς ἡμῖν πνεῦμα. Διὸ καὶ σῶμα εἶναι, καὶ μετὰ θάνατον ἐπιμένειν. Φθαρτὴν δὲ εἶναι. *Opinatur animam sensibilem, eamque esse nobis insitum ingenitumque spiritum, ideo et corpus esse, ac durare post mortem; esse tamen obnoxium corruptioni.*

Cap. XVII. — Animalium animae cum carnis vivacitate nascuntur, et cum carnis morte finiuntur] Theophylact. Alexand. episcop. apud Theodoretum lib. 3. dialog. p. 316. Τῶν ἀλόγων οὐκ αἴρονται καὶ τίθενται πάλιν αἱ ψυχαὶ, ἀλλὰ μετὰ τῶν σωμάτων συνδιαφθείρονται καὶ εἰς χοῦν ἀναλύονται. Aeneas Gazaeus in Theophrast. fol. 98. Basilius Magnus homil. VIII. in hexaemeron. Athanas. tom. 2. tract. de definit. fol. 57.

Nec ratione reguntur ut Plato et Alexander putant] Autor de spiritu et anima c. XLVIII. *Animalium animae non sunt substantivae, sed cum ipsa carnis vivacitate nascuntur, et cum carnis morte finiuntur: et ideo nec ratione reguntur, sicut Plato et Alexander putant, sed ad omnia incitamenta natura ducuntur.*

Nec ratione reguntur] Quoniam in ipsis non est electio, neque ratiocinationis discretio, qua perpendant agendorum delectum; sed simul imperat natura ad agendum impelluntur. Basilius Seleuciens. episcop. orat. 3. in Adam. Damascenus de duabus Christi voluntatibus fol. 483. Augustin. de quantitate animae cap. XXVII. XXVIII. Autor de fide ad Petrum cap. XXIV.

Cap. XVIII. — Anima humana non cum carne moritur] Athanas. ad Antioch. quaest. 17. Πόθεν [δὲ] δῆλον ὅτι ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου οὐ συναποθνήσκει μετὰ τοῦ σώματος ἡ ψυχή; τινὲς γὰρ οὕτω νομίζουσιν. ΑΠΟΚ. Ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς καὶ λόγος Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς προφανῶς ἡμᾶς διδάσκει τὸ θνητὸν τοῦ σώματος, καὶ τὸ ἀθάνατον τῆς ἡμετέρας ψυχῆς λέγων· μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὰ σώματα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι. Πρόδηλον ὡς ἀθάνατος καὶ ἀπαθὴς ὑπάρχει. Id est: *Unde potest declarari quod tempore mortis non una cum corpore moriatur anima quoque? sic enim quidam opinantur.* Respons. *Verbum Christi et dei nostri clarissime nos docet, quod corpus nostrum mortale, et quod immortalis sit anima nostra. Inquit enim Christus: ne metuatis ab istis qui occidunt corpus, animam vero non possunt occidere. Unde constat quod anima hominis immortalis sit et adeo existat.* Lactant. lib. VII. cap. XII. *Interire prorsus anima non potest, quoniam ex dei spiritu, qui aeternus est, originem coepit.*

Cap. XIX. — Duabus substantiis tantum constat homo] Thomas Aquinas in epist. Pauli ad Thessalon. I. cap. V. lect. 2. *Dixerunt quidam quod in homine aliud est spiritus, aliud anima, ponentes duas in homine animas, unam quae animat, aliam quae ratiocinatur. Sed haec sunt reprobata in ecclesiasticis dogmatibus.* Origenes περὶ ἀρχῶν lib. III. cap. IV. Autor de spiritu et anima c. III. et XLIX. Gennadius in *Theodoro* fol. 210. apud Hieronym. tom. IX. Paulinus Aquileiens. episcop. adversus Felicem Urgelitanum fol. 445. Hieronymus in Danielem c. III.

Duabus substantiis tantum constat homo] Contra Apollinarium, qui animarum ponit διαφορὰν καὶ ἐκ τριῶν συγκεῖσθαι λέγει τὸν ἄνθρωπον, ἐκ σώματος, καὶ ψυχῆς τῆς ζωτικῆς, καὶ αὖ πάλιν, ἐκ τῆς λογικῆς, ἣν νοῦν προσαγορεύει, ἡ δὲ θεία γραφὴ μίαν οἶδεν, οὐ δύο ψυχάς. Theodoret. dialog. 2. pag. 86.

Cap. XX. — Non est tertius in substantia hominis spiritus] Autor de spiritu et anima c. XLIX. *Non est tertius in hominis substantia spiritus, ut Didymus contendit, sed spiritus ipsa est anima pro spiritali natura, vel pro eo quod spiret in corpore spiritus appellatur.*

Sicut Didymus contendit] Vide Didymum de spiritu sancto lib. 3.

Sed spiritus ipsa est anima] Hieronym. lib. IV. in Matth. c. XXVII. *Spiritum pro anima intelligimus, sive quod spirituale et vitale corpus faciat, seu quod animae ipsius substantia spiritus sit.* Innocentius Papa III. serm. II. post pascha fol. 65. Gregorius Magnus lib. XI. Moral. c. III. Isidorus Hispal. orig. lib. XI. c. I.

Anima vero ex eo vocatur] Autor de spiritu et anima c. XLIX. *Anima ex eo*

vocatur quod ad vivendum vel vivificandum animet corpus. Tertullianus de anima cap. VI.

Tertius qui ab apostolo inducitur spiritus] Hieronymus ad Hedibiam quaest. XII. epist. CL. fol. 423. *Alii triplicem in homine volunt affirmare substantiam. Spiritus quo sentimus, animae qua vivimus, corporis quo incedimus: sunt qui ex anima tantum et corpore subsistere hominem disserentes, spiritum in eo tertium non substantiam velint intelligi, sed efficientiam, per quam et mens in nobis et sensus, et cogitatio, et animus appellantur: et utique non sunt tot substantiae, quot nomina. Cumque illud eis oppositum fuerit: benedicite spiritus et animae iustorum domino: scripturam non recipiunt, dicentes eam in hebraico non haberi. Nos autem in praesenti loco, ut supra diximus, spiritum qui cum anima et corpore integer conservatur, non substantiam spiritus sancti, quae non potest interire, sed gratias eius donationesque accipimus: quae nostra vel virtute vel vitio et accenduntur, et extinguuntur in nobis.*

Cap. XXI. — Libertati arbitrii] Hoc caput integrum exscripsit Rabanus Maurus de serm. propriet. lib. IV. c. X. et Bernhardus de interiori domo c. 69. fol. 1093. Autor de spiritu et anima c. XLVIII. *Libertati arbitrii sui commissus est homo: postquam vero deceptione serpentis per Evam cecidit, naturae bonum perdidit, pariter et vigorem arbitrii: non tamen electionem, ne non esset suum, quod emendaret peccatum. Manet itaque ad quaerendam salutem arbitrii libertas, id est, rationis voluntas, sed admonente prius deo et inspirante ad salutem. Ut ergo acquiescamus salutari inspirationi, nostrae potestatis est: ut adipiscamur, quod adipisci desideramus, divini est muneris; ut non labamur adepto salutis munere, nostrae sollicitudinis est et caelestis adiutorii: ut labamur potestatis nostrae est et ignaviae.* Athanasius in orat. ad Gentes. Hieronym. adversus haereses Iovinian. lib. I. cap. II. Iustinus in dialog. cum Tryphone Iudaeo. fol. 247. et 257. in quaestion. et respons. ad orthodox. quaest. VIII. fol. 310. Tertullianus advers. Marcionem lib. 2. cap. V. et VI. Epiphanius contra Pharisaeos haeres. XVI. Origenes περὶ ἀρχῶν lib. I. in proloquio. Gaudentius tract. XII. de verbis Evangel. nunc iudicium est huius mundi etc. Nemesius περὶ φύσεως ἀνθρώπου cap. XXXIX. Philo in lib. Quod deus immutabilis sit. Autor de incarnat. verbi apud Augustinum tom. IV. cap. II. fol. 660.

Perdidit vigorem arbitrii, non tamen electionem] Vid. Chrysostomus in epist. Pauli ad Hebraeos cap. VIII. homil. XVI. Faustus de libero arbit. lib. I. cap. IX. Aeneas Gazaeus in Theophrasto fol. 78.

Initium ergo salutis nostrae] Docte Gregorius Nazianzen. orat. XXXI. fol. 715.

Quae sequuntur capita usque ad c. LII. in MS. non extant. Sunt autem desumpta ad verbum ex decretali epistola Coelestini PP. I. ad Galliae episcop. et ex Concil. Milevitano, Africano, et Arausicano II. ut suis locis notavimus.

Cap. XXII. — Firmissime credendum] Coelestinus PP. I. epistola ad Galliae episcop. tom. I. Concil. c. IV. fol. 523.

Cap. XXIII. — Neminem esse per semetipsum bonum] Coelestinus PP. in decretis c. V.

Cap. XXIV. — Neminem etiam baptismatis gratia renovatum] Coelestinus PP. in decretis c. VI.

Cap. XXV. — Quod nemo nisi per Christum libero bene utatur arbitrio] Coelestinus PP. in decretis c. VII.

Idem magister in epistola ad Milevitanum concilium] Extat huius Innocentii PP. I. epist. ad Milevitan. concil. tom. I. concil. fol. 474.

Cap. XXVI. — Quod omnia studia, opera ac merita] Coelestinus PP. in decretis c. VIII. Petrus Diaconus de incarnat. et gratia domini c. VIII.

Papae Zosimi regularis autoritas] Haec epistola Zosimi Papae edita nondum est: Augustinus epistol. CLVII. ad Optatum etiam illius meminit.

Cap. XXVII. — Ita deus in cordibus hominum] Coelestinus PP. in decretis c. IX. Petrus Diaconus de incarnat. domini c. VIII.

Cap. XXVIII. — Quicunque dixerit gratiam dei] Concil. Milevitanum c. III. *Placuit, ut quicunque dixerit gratiam dei, in qua iustificamur per Iesum Christum dominum nostrum, ad solam remissionem peccatorum valere, quae iam commissa sunt, non etiam ad adiutorium, ut non committantur, anathema sit.* Caelestin. PP. in decret. cap. X. Corpus Canon. part. III. cap. CLIV. distinct. IV. de consecrat. Burchardus Wormaciensis episcopus decret. lib. II. cap. XVIII.

Cap. XXIX. — Quisquis dixerit gratiam dei per Iesum Christum] Concil. Milevitanum c. IV. Burchardus Wormaciens. decret. lib. XX. c. XVIII. Epitome S. Canonum fol. 65.

Cap. XXX. — Obsecrationum quoque sacerdotalium] Coelestinus PP. epist. I. ad Galliae Episcopos tom. I. Concil. c. XI. fol. 525. Petrus Diaconus de incarnatione domini cap. VIII.

Cap. XXXI. — Illud etiam quod circa baptizandos] Coelestinus PP. in decretis c. XII.

Non prius fontem vitae adeant quam exorcismis et exsufflationibus] Ritus exorcismi et exsufflationis in baptismo antiquissimus est, uti apparet ex Cyrillo Hierosolym. in praefat. cateches. illuminat. fol. 3. et 5. et κατηχήσ. μυσταγωγικῇ β p. 196. Gregor. Nazianz. de baptismo orat. XL. fol. 657. Autore lib. hypognost. fol. 958. 959. apud Augustin. tom. VII. Optato Milevitano contra Parmenianum lib. IV. fol. 348. Augustino de fide et operibus tom. IV. c. VI. de peccator. meritis et remiss. lib. I. c. XXXIV. de nuptiis et concupisc. ad Valerium lib. I. c. XX. fol. 557. lib. 2. c. XXIX. fol. 580. de symbolo ad catechumenos tom. IX. fol. 752. 776. de peccato originali contra Pelagium lib. 2. c. XL. fol. 547. contra Iulianum Pelagian. lib. I. c. 2. fol. 641. 643. lib. 3. c. 3. fol. 675. 676. lib. VI. c. 2. fol. 751. Leone PP. I. in decretis c. XIII. Concilio Bracarensi II. c. I. et IX. Beda in Marcum lib. IV. c. XVI. homil. aestival. de tempore tom. VIII. fol. 43. Rabano Mauro de institut. clericorum lib. 1. c. XXVI. Alcuino de divinis officiis fol. 1069. Bonaventura lib. IV. distinct. VI. Durando sentent. lib. IV. distinct. VI. quaest. IV. Severo Alexandrino de ritibus baptismi fol. 153. nullum tamen de eo in SS. scriptura extat mandatum, neque in descriptione baptismatis Iustinus Martyr et Tertullianus illius meminerunt. Centur. Magdeburgens. Cent. I. lib. 2. c. VI. fol. 497. Centur 2. c. VI. fol. 110. Iustinus Martyr apolog. 2. pro Christian. fol. 73. 74. Tertullian. de baptismo tom. 3. fol. 459.

Cap. XXXII. — Omnium bonorum affectuum] Coelestinus PP. in decret. c. XII. Petrus Diacon. de incarnat. domini c. VII.

Cap. XXXIII. — Quicunque dicit Adam primum hominem] Concil. Milevitanum c. I. Concil. Africanum c. LXXVI. Autor hypognost. apud August. tom. 7. articulo I. fol. 927. Corpus Canon. distinct. IV. Epitome S. Canonum fol. 65. ex Concil. Carthaginensi: τῷ τὸν Ἀδὰμ δογματίζοντι καὶ δίχα τῆς ἁμαρτίας τεθνήξεσθαι μέλλοντα, ἀνάθεμα.

Cap. XXXIV. — Quicunque parvulos recentes] Concil. Milevitanum c. II. Concil. Africanum c. LXXVII. Corpus Canon. part. 3. c. CLIII. distinct. IV. Iohannes Maxentius in confessione fidei fol. 492. Faustus de libero arbitrio lib. I. c. II. Beda in quaest. tom. 8. fol. 409. Epitome S. Canon. fol. 65. Τῷ λέγοντι, τὰ μικρὰ καὶ νεογνὰ βαπτιζόμενα μὴ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν βαπτίζεσθαι, μηδὲ ἕλκειν ἐκ τῆς τοῦ Ἀδὰμ ταῦτα προγονικῆς ἁμαρτίας τὸ ὀφεῖλον καθαρθῆναι, ἀνάθεμα.

Cap. XXXV. — Si dixerimus quia peccatum non habemus] Concil. Milevitanum c. VI. Concil. Africanum c. LXXXI. Cyprianus de testimon. ad Quirin. lib. 3. Augustin. contra duas epistolas Pelagianorum lib. IV. c. III. Epitome S. Canon. fol. 65. Τῷ λέγοντι, τὸ παρὰ τοῦ Ἰωάννη τοῦ θεολόγου ῥηθὲν ἐν ἐπιστολῇ, ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς ἀπατῶμεν, διὰ ταπεινοφροσύνην, καὶ οὐχὶ κατ' ἀλήθειαν εἴρηται, ἀνάθεμα.

Cap. XXXVI. — Quicunque dixerit in oratione dominica] Concil. Milevitanum c. VII. Concil. Africanum c. LXXXII. Autor de fide ad Petrum Diacon. c. IV. Augustin. contra Iulianum Pelagianum lib. 3. fol. 673. Epitome S. Canon. fol. 65. Τῷ λέγοντι, τοὺς ἁγίους τό, καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, οὐχὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν λέγειν, ὡς ὄντων ἀναμαρτήτων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν πολλῶν, ἀνάθεμα.

Cap. XXXVII. — Quicunque ipsa verba dominicae orationis] Concil. Milevitanum c. VIII. Concil. Africanum c. LXXXIII.

Cap. XXXVIII. — Si quis per offensam praevaricationis Adae] Concilium Arausicanum II. c. I.

Cap. XXXIX. — Si quis soli Adae praevaricationem suam] Concil. Africanum c. II. Chrysostom. tom. I. homil. de Adam et Eva fol. 445. Augustin. in quaestion. sacrae scripturae quaestion. XXXVI. Petrus Diacon. de incarnat. et gratia domini c. VI. Petrus Lombardus lib. II. sentent. distinct. XXX.

Cap. XL. — Si quis invocatione humana] Concilium Arausicanum II. c. III.

Cap. XLI. — Si quis ut a peccato purgemur] Arausicanum Concil. II. c. IV.

Cap. XLII. — Si quis sicut augmentum ita etiam initium fidei] Concilium Arausicanum II. c. V. Faustus de libero arbitrio lib. I. c. VII.

Cap. XLIII. — Si quis sine gratia dei credentibus] Concil. Arausicanum II. cap. VI.

Cap. XLIV. — Si quis per naturae vigorem bonum aliquod] Concilium Arausicanum II. c. VII. Faustus de libero arbitrio lib. I. c. X. Augustinus de correptione et gratia tom. VII. c. I.

Cap. XLV. — Arbitrium voluntatis in primo homine] Concilium Arausicanum II. c. VIII.

Cap. XLVI. — Si quis alios per misericordiam] Concilium Arausicanum II. c. XIII. Augustinus epist. XC.

Cap. XLVII. — Natura humana] Concilium Arausicanum II. c. XIX.

Cap. XLVIII. — Sicut eis qui volentes in lege] Concilium Arausicanum II. cap. XXI.

Cap. XLIX. — Secundum supra dictas sanctorum] Concil. Arausicanum II. c. XXV. Fulgentius ad Monimum lib. I.

Cap. L. — Hoc etiam secundum fidem catholicam] Concil. Arausicanum II. cap. XXV.

Cap. LI. — In omni bono opere non nos] Concil. Arausicanum II. c. XXV.

Cap. LII. — Baptisma unum est] Contra Valentinianos, qui duo baptismata dicunt. Hieronym. in epist. Pauli ad Ephes. lib. 2. c. IV. fol. 178. Sedulius Scotus in collectan. epist. Pauli ad Ephes. c. IV. fol. 80. Cyprianus ad Quintum epist. LXXI. ad Iubaianum epist. LXXIII. *Unum baptisma est, idque in ecclesia catholica.* Tertullianus de baptismo c. XV. Augustin. contra Donatistas lib. I. c. III. Epiphan. contra Catharos haeres. LIX. Rabanus Maurus de sermon. proprietate lib. IV. c. X. Optatus Milevitanus contra Parmenianum lib. V. Ambros. de poenitent. lib. 2. c. II. Cyrillus Hierosolym. I. Cateches. Basilius Magnus de Spiritu sancto c. XIV.

Ubi in nomine patris, et filii, et spiritus sancti datur] Fulgentius ad Trasimundum Regem lib. 2. fol. 57. *In hoc vel maxime fidei catholicae veritas cognoscitur, quod recte in nomine patris, et filii, et spiritus sancti baptizare consuerit, quoniam omnem trinitatem ubique pariter adesse credit.* et lib. 3. fol. 66. Gregor. Magnus lib. I. epistol. XXIV. Alcuinus de divinis officiis fol. 1969. Cyrill. Hierosolym. catechesi mystagog. 2. p. 198. Bernhardus Abbas ad Balduinum epistola CCCXXXIX. Damascenus de fide orthodoxa lib. IV. c. X. Canones Apostolorum cap. XLIX. Vigilius PP. epistola ad Eleutherium cap. 3. Basilius Magnus de SS. c. XII. Cyprianus epist. XXIII. et LXXIII. Clemens constitut. apostolorum lib. VII. c. XXII. Isidorus de officiis ecclesiasticis lib. II. c. XXIV. Athanasius contra Arrianos orat. 3. fol. 118. et seq. Tertullian. de baptismo c. VI. Petrus Lombardus sentent. lib. IV. distinct. III. Concil. Toletanum IV. c. V. Conspuatur furor Menandri Samaritani, negantis habere posse quenquam salutem, nisi baptisma eius induerit. Tertullian. praescription. adversus haereticos c. LXVI. de anima c. L.

Ubi in nomine patris et filii et spiritus sancti datur] Damnat errorem Eunomii, qui contra traditionem apostolorum instituere voluit, ut divinus baptismus mersione una perageretur. Nicephorus Callistus eccles. histor. lib. XI. c. XI. Sozomenus lib. VI. c. XXVI.

Si qui apud haereticos baptizati sunt in sancta trinitatis confessione, recipiuntur] Concil. Carthaginens. I. c. I. Nicolaus PP. I. ad consulta Bulgarorum c. XV. Capitular. Karoli Magni et Ludovici Impp. lib. VII. c. CCCXIX. Corpus Canon. part. 3. distinct. IV. Concil. Africanum c. XV. Ursinus Monachus apud Gennadium in catalog. viror. illustrium. Augustinus contra Donatistas lib. VI. fuse. Walafridus Strabo de rebus ecclesiast. c. XXVI. *Celebratur unum baptisma verum, non nisi in nomine summae trinitatis, quod et dominus ipse ostendit, et canones apostolorum docent. Unde quicunque vel ab haereticis in trinitate baptizantibus, vel ab alio quolibet homine, sub appellatione legitima eiusdem sanctae trinitatis fuerit baptizatus, rebaptizari non debet, ne invocatio summae divinitatis adnullari videatur; sed et chrismate et manus impositione, quod imperfectum erat, perfici debet.* Beda tom. XII. in homil. aestival. de sanctis fol. 128. et in Iohan. cap. III. fol. 554. *Sive haereticus, sive schismaticus, sive facinorosus quisque in confessione sanctae trinitatis baptizet, non valet ille, qui ita baptizatus est, a bonis*

catholicis rebaptizari: ne confessio et invocatio tanti nominis videatur annullari. Autor de fide ad Petrum Diaconum cap. III. *Sive in catholica fide; sive in haeresi quacunque vel in schismate quisquam in nomine patris et filii et spiritus sancti baptismi sacramentum acceperit, integrum sacramentum accepit.* Erravit igitur, imo insanivit Agrippinus (Nicephorus Callistus eccles. histor. lib. VI. c. VII. perperam huius erroris primum autorem facit Cyprianum) Carthaginensis episcopus, qui primus omnium mortalium, contra divinum canonem et universalis ecclesiae regulam, rebaptizandum esse censuit. Quae eius praesumptio non solum haereticis omnibus formam sacrilegii, sed etiam quibusdam catholicis occasionem praebuit erroris. Nam tempore Cornelii PP. visum est Cypriano cum ferme LXXX. episcopis suis Africanarum ecclesiarum, *omnem hominem, qui extra ecclesiae catholicae communionem baptizatus fuisset, oportere ad ecclesiam venientem denuo baptizari.* Vincentius Lirinensis contra haeres. cap. IX. Augustinus de baptismo contra Donatistas lib. I. c. XVIII. lib. 3. c. XII. ad Vincentium epist. XLVIII. contra Crescon. Grammat. lib. 1. c. XXXII. lib. 2. c. XXXVIII. lib. 3. c. I. Hieronym. adversus Luciferian. c. 8. Cyprianus ad Quintum epist. LXXI. ad Iubaianum epist. 73. ad Magnum epist. LXXVII. Sed quod tanti meriti et tantae virtutis episcopus, de baptismo aliter senserit, quam erat inquisita diligentius veritas firmatura, caritatis ubertate compensatum, et passionis falce purgatum est, ut ait Augustin. loco praenotato, et Petr. Lombard. sentent. lib. 4. distinct. 6.

Confirmentur manus impositione] Eusebius PP. I. epistol. I. decretali ad Galliae episcop. tom. I. Concil. fol. 209. *Quod significastis quid de conversis haereticis fieri debuisset, scitote nos eos, qui in S. trinitatis fide baptizati sunt, per impositionem manus suscipere.* Vid. Iustin. Martyr. in quaestion. ad orthodox. quaestion. 13. fol. 312.

Si parvuli sunt, respondeant pro illis qui eos offerunt] Augustin. de verbis apostoli sermon. XIV. de peccatorum meritis et remissione contra Pelagian. lib. I. c. XXXIV. ad Bonifacium epist. XXIII. ad Vitalem epist. CVII. Walafridus Strabo de rebus ecclesiast. c. XXV. Rabanus Maurus de instit. clericor. lib. I. c. XXVI. Petrus Lombardus sentent. lib. IV. distinct. VI. *Cuncti ad baptismum venientes fidem suam profiteri debent, et exponere quid petendum venerint ad ecclesiam. Quod si adultus est, pro se respondet, se credere in patrem, filium et spiritum sanctum. Si autem parvulus est, non valens credere vel loqui, alius pro eo respondet.*

Manus impositione] Tertullian. de baptismo c. VIII. Rabanus Maurus de institut. clericorum lib. I. c. XXX.

Chrismate communiti] Cyprianus Carthaginens. episcop. LXX. *Ungi necesse est eum qui baptizatus sit, ut accepto chrismate esse unctus dei, et habere in se Christi gratiam possit.* Tertullian. de baptismo c. VII. Origen. in Ezechiel. c. XVI. homil. VI. Corpus Canon. distinct. IV. de consecrat. Damascenus de fide orthodox. lib. 4. c. X.

Eucharistiae mysteriis admittantur] Ecclesiastica enim consuetudo non renatis ex aqua et spiritu non tradit corpus Christi. Beda in Lucam lib. IV. c. XV. in quaestion. super librum Regum c. XVI. in Iohan. lib. 1. c. 2. Cyprianus epist. LXIII. Augustin. in Iohan. tract. 2. de baptismo contra Donatistas lib. II. c. XIV. contra Pelagian. lib. I. c. XV. Cyrillus Alexand. in Iohan. lib. XII. c. L. *Prohibemus a sacramentis catechumenos, quamvis veritatem iam cognoverint, et fidem magna voce confiteantur: quia nondum locupletati spiritu sancto sunt, qui habitat in iis, qui baptismate consummati. Unde quum baptismum receperint, quia spiritus sanctus habitare in illis creditur, a tactu et communione salutaris Christi corporis non prohibentur. Idcirco et accedentibus ad benedictionem mysticam ministri mysterii magna voce clamant, sancta sanctis: solis sanctificatis spiritu, tactum et sanctificationem corporis Christi congruere significantes.* Imo veteres tanti fecerunt hoc sacramentum ut ne ad inspectionem quidem eius admitterent nisi fideles et baptizatos. Unde et ante consecrationem exire iubebantur *catechumeni, energumeni* et *poenitentes*. Micrologus de observat. ecclesiast. cap. LI. tom. IV. bibliothec. patrum. Maximus Monachus in expositione Liturgiae c. XV. et XVI. Nicolaus Cabasila interp. in divinum sacrificium c. XXIII. Germanus archiepiscopus Constantinopol. rerum ecclesiast. theoria fol. 678. 679. Guilhelmus Durantus Minatens. ecclesiae episcop. in rationali divinor. officiorum lib. IV. fol. 37. lib. VI. fol. CXXIX. Albertus Magnus Ratisbon. episcop. de officio missae tractat. 3. c. XXIII. Albinus Alcuinus praeceptor Karoli Magni de divinis officiis fol. 1994. et fol. 2015. Thomas Aquinas sum. 3. quaest. LXXX. articulo IV. Dionysius Areopagita περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας p. 113. 221. et 141. Τοὺς δὲ κατηχουμένους, ἐνεργουμένους τε, καὶ τοὺς ἐν μετανοίᾳ ὄντας, ὁ τῆς ἁγίας ἱεραρχίας θεσμὸς ἐφίησι μὲν ἐπακοῦσαι τῆς ψαλμικῆς ἱερολογίας, καὶ τῆς ἐνθέου τῶν πανιέρων γραφῶν ἀναγνώσεως, εἰς δὲ τὰς ἑξῆς ἱερουργίας καὶ θεωρίας οὐ συγκαλεῖται τούτους, ἀλλὰ τοὺς τελείους τῶν τελεσιουργῶν ὀφθαλμούς. *Catechumenos et energumenos, quique in paenitentia sunt, sanctae hierarchiae mos patitur quidem audire sacram psalmorum modulationem, divinamque sacrarum scripturarum recitationem: ad sacra autem opera, quae deinceps sequuntur, atque mysteria spectanda, non eos convocat, sed perfectos oculos eorum, qui digni sunt.* Notandum autem hoc loco quod olim pueris recens baptizatis data eucharistia. Paulinus episcop. Nolae ad Severum epist. XII. Cyrill. Hierosolym. cateches. 3. illuminat. Hierosolym. fol. 23. Cyprianus de lapsis fol. 222. Augustinus tom. X. serm. VIII. de verbis apostoli fol. 197. ad Bonifac. epist. XXIII. ad Vitalem epist. CVI. Contra duas epistolas Pelagian. lib. I. cap. XXII. lib. IV. cap. IV. de peccatorum meritis ac remissione lib. I. cap. XX. Autor hypognost. apud Augustin. tom. VII. ad articul. V. fol. 956. *Quomodo vitam regni caelorum promittitis parvulis non renatis ex aqua et spiritu, non cibatis carne* (Bellarminus falso unam speciem saltem datam pueris scribit de eucharistia lib. IV. cap. XXIV.) *atque non potatis sanguine Christi, qui fusus est in remissionem peccatorum. Ecce non baptizatus, vitali etiam cibo, poculoque privatus, dividitur a regno caelorum, ubi fons viventium permanet Christus.* Et haec consuetudo perduravit usque ad Karoli Magni aevum. In capitulari enim eius lib. I. cap. CLXI. constitutio legitur, *ut presbyter semper eucharistiam habeat paratam, ut quando quis infirmaverit, aut parvulus infirmus fuerit, statim eum communicet, ne sine communione moriatur.* Et eius praeceptor Albinus Alcuinus de divinis officiis fol. 1971. *Praecavendum est* (inquit) *ut infantes recens baptizati, nullum cibum accipiant, neque lactentur, antequam communicent.* Idem sancitum in Ordine Romano, quem Melchior Hittorpius vulgavit; et observatur etiam nunc a Bohemis et Moravis, ut notat Ioachimus Vadianus de sacramento eucharistiae lib. I. fol. 14. lib. 2. fol. 40. Iacobus Pamelius in adnotat. ad Tertullian. de baptismo fol. 470. putat hunc morem tum sublatum, quando cessavit adultorum baptismus, et certa illa baptizandi tempora amplius observata non sunt, ob periculum irreverentiae. Utut sit, cum secundum monitum S. Pauli I Corinth. cap. XI. ad hoc mysterium requiratur *sui probatio*, et *mortis domini annunciatio*, non video quomodo institutio huius sacramenti pertineat ad parvulos, qui horum nihil praestare possunt, ratione quippe destituti. Recte igitur censet Iohannes de Gerson cancell. Parisiensis, tunc pueris eucharistiam dandam cum ad perfectum usum rationis, ac discretionis annos pervenerint. Sic enim de communion. laicor. sub utraque specie part. I. fol. 17. et in regulis moralib. part. 2. fol. 75. scribit: *Illi pueri sunt idonei suscipere eucharistiam, et ad hoc ligari videntur semel in anno, qui secundum leges censentur habiles ad nubendum.*

Illos autem qui non in sancta trinitatis invocatione] Quoniam nullus est baptismus, si in fide S. Trinitatis non datur. Hieronymus in Ioëlem cap. 2. fol. 86. Didymus de SS. lib. 2. fol. 224. Cyrillus Hierosolym. in I. Cateches. illuminat. Hierosolym. Firmilianus Caesar. Cappadociae episcop. apud Cyprian. epist. LXXV. Damascenus de fide orthodox. lib. IV. cap. X. Fulgentius ad Donatum de fide orthodoxa fol. 94. *Mysterium redemptionis humanae nulla ratione perficitur, si in baptismo vel filii, vel spiritus sancti vocabulum subtrahitur.*

Pauliani] Concilium Nicaenum cap. XIX. *De Paulinianistis ad ecclesiam catholicam confugientibus, definitio prolata est, ut baptizentur omnimodis.* Epitome S. Canonum fol. 47. Concil. Carthaginense VI. cap. XIX. Concil. Arelatens. II. cap. XVI. Gelasius de actis concil. Niceni p. 168. Ius Graeco-Romanum tom. I. fol. 378. Isti autem a Paulo Samosateno appellati sunt, qui Christum deum dei filium substantivum, et personalem, et sempiternum, non semper fuisse cum patre dicit, sed eius initum, ex quo de Maria natus est, asseverat, nec eum amplius aliquid quam hominem putat. Augustin. de haeres. cap. XLIV. Damascenus de haeres. fol. 580. Philastrius haeres. LXIV.

Procliani] Docuerunt Christum non in carne venisse. Augustinus de haeres. cap. LX.

Borboritae] Id est, coenosi, propter turpitudinem quam exhibent in suis my-

steriis. Vid. Epiphanius haeres. XXVI. Augustin. haeres. VI. Philastrius haeres. LXXII. Oecumenius in epistolam Iudae cap. I. Cod. Theodos. de haereticis L. LXV. *Borborianos* eos vocat.

Bonosiani. Montanitae] Bonosianos et Montanitas non rebaptizari, sed post abiectionem pravi et confessionem recti dogmatis sola manus impositione purgari tradunt Syricius PP. I. epistola ad Victoricium episc. tom. I. Concil. fol. 456. et Concil. Arelatense II. cap. XVII. Timotheus presbyter vero, Ius Graeco-Rom. tom. I. fol. 378. et Thomas de Aquino part. 3. sum. quaest. LXVI. articul. IX. Bonosianos et Montanitas inter illos ponunt, qui rebaptizantur. Illorum sententiae accedit Gregorius Magnus epist. lib. IX. epist. LXI. ad Quirinum episc. fol. 1087. *Haeretici, qui in trinitatis nomine minime baptizantur, sicut sunt Bonosiani et Cataphrygae et alii tales, cum ad sanctam ecclesiam veniunt, baptizantur, quia baptismum non fuit, quod in errore positi, in sanctae trinitatis nomine minime perceperunt.*

Bonosiani] Hi Christum deum ex patris substantia ante secula negant, illum filium dei adoptivum, non proprium adserentes. Honorius haeresi. LXVIII. Innocentius PP. 1. epist. XX. ad Laurentium episcop. tom. I. concil. fol. 464. Gregorius Magnus epist. lib. IX. epist. LXI.

Montanitae] Dicunt spiritum sanctum, quem in evangelio Christus discipulis suis promisit, in Montano et Priscilla redditum. Nuptias prohibent, et de infantis anniculi sanguine eucharistiam funestam conficiunt. Augustin. de agone Christiano cap. XXVIII. de haeres. cap. XXVI. Harmenopulus de sectis. Epiphanius haeres. XLVIII.

Manichaei] Vid. Epiphanius haeres. LXVI. Philastrius haeres. LXI. Augustinus de haeres. cap. XLVI.

Manichaei et Marcion] Theodorus Studitus epist. ad Naucrationem filium tom. I. biblioth. patrum: *Baptizantur Marcionitae, Tascodrugitae, Manichaei, et quae sunt eiusdem ordinis.* Timotheus presbyter de differentia eorum, qui accedunt ad S. fidem fol. 931. Ius Graeco-Roman. tom. I. fol. 378.

Quae duo principia sibi ignota introducunt] Honorius de haeres. *Marcion et Cerdoniani duo principia contraria asserunt.* Theodoretus fabul. haeretic. lib. I. Epiphanius haeres. XLI. et XLII. Damascen. de haeres. fol. 578. Philastrius haeres. XLIV. et XLV. Isidorus Hispalens. orig. lib. 8. cap. V. Tertullian. praescript. adversus haeret. cap. LI. adversus Marcionem lib. 1. cap. 2.

Contraria principia, ut Manichaeus] Epiphan. haeres. LXVI. Philastrius haeres. LXI. Augustinus haeres. XLVI.

Tria et barbara, ut Sethianus et Theodosius] Theodoretus lib. I. fabul. haereticar.

Vel multa, ut Valentinus] Ubertim Tertullianus adversus Valentinianos. et lib. 1. adversus Marcion. cap. V. Praescription. advers. haeret. cap. 33 et 49. Epiphanius haeres. XXXI. Philastrius haeres. XXXVIII. Timotheus presbyter fol. 931. Augustinus haeres. cap. XI.

Cerinthus] Timotheus presbyter fol. 931. *Baptizantur Sabelliani, Cerinthiani, Menandriani, Ebionaei.* Cerinthus autem Christum ex semine Ioseph natum proponit, hominem illum tantummodo sine divinitate contendens. Irenaeus lib. I. cap. XXV. Augustin. haeres. VIII. Epiphanius haeres. XXVIII. Tertullian. praescription. adversus haeret. cap. XLVIII.

Photinus] Is Christum tantummodo hominem solitarium adserit, cui principium adscribit ex Maria. Vincentius Lirinensis contra haeres. cap. XVI. Marius Victorinus Afer adversus Arrium lib. 1. fol. 288. 294. Fulgentius ad Trasimundum Regem lib. 1. fol. 37. Augustin. de haeres. cap. XLIV. Leo PP. 1. serm. IV. de Nativitat. Domini p. 37. Ruffin. in expositione symboli fol. 87. Vigilius Martyr lib. 1. contra Eutychen. Epiphanius haeres. LXXI. Nicephorus Callistus lib. IX. cap. XXXI. Sozomenus lib. IV. cap. V. Historia Tripart. lib. V. cap. V. Philastrius haeres. LXV. Theodotus Ancyrae episcop. in Actis Concil. Ephesini tom. VI. cap. X.

Cap. LIII. — Quotidie Eucharistiae communionem percipere] In primitiva ecclesia, cum magna adhuc vigebat fidei devotio, fideles quotidie communicasse, notum ex Actibus apostolorum, et epistola decretali Anacleti Papae tom. I. Concil. fol. 56. Mansit ea consuetudo usque ad aetatem Cypriani et Augustini in Africa, Mediolani, Romae, et in Hispania, usque ad Ambrosii et Hieronymi tem-

pora. Cyprianus de orat. Dominica fol. 244. Augustin. ad Bonifac. epist. XXIII. ad Ianuarium epist. CXVIII. Ambros. de sacramentis lib. V. cap. IV. Hieronymus ad Lucinium epist. XXVIII. fol. 38. ad Hedibiam epist. CL. quaest. 2. fol. 416. In apologia ad Pammachium pro lib. adversus Iovinian. cap. VI. fol. 184. Postmodum diminuto fidei ardore, et refrigescente charitate sensim mos ille obsolevit. Thomas Aquinas part. 3. sum. quaestion. LXXX. artic. X. Ideoque sancitum a Pontificibus Romanis, ut, si non frequentius, saltem ter *(in natali Domini, Pascha, et Pentecoste)* aut ad minus semel *(in Coena Domini)* in anno eucharistiae sacramentum seculares susciperent, nisi viventes omnino ab ingressu ecclesiae arceri, et mortui Christiana carere vellent sepultura. Concil. Lateranense c. XXI. Conc. Turonens. III. cap. L. Concil. Agathense cap. LXIII. Corpus Canon. distinct. 2. cap. XVI. Burchardus Wormaciensis episcopus lib. V. cap. XVIII. Ivo episcop. Carnotensis part. 2. cap. XXVII. Capitul. Karoli Magni lib. 2. cap. XLV. Bonaventura episcop. Albanensis super sententias Petri Lombardi lib. IV. distinct. XII. quaestion. 2. num. 82. et sequent. Ludovicus Imp. addition. 3. ad Capitulare Karoli Magni cap. XXXVIII. Durandus sentent. lib. IV. distinct. XII. quaestion. V. Albertus Magnus de officio missae tract. 3. cap. XXI. Graeci in Orientalibus partibus non quotidie, sed solis diebus festis et dominicis communicarunt. Athanas. tom. I. apolog. 2. fol. 569. 570. Augustin. de verbis domini secundum Lucam tem. X. sermon. XXVIII. fol. 76. et de sermone domini in monte lib. 2. fol. 815. *Plurimi in Orientalibus partibus non quotidie coenae Dominicae communicant.* Ambrosius de sacramentis lib. V. cap. IV. *Si quotidianus est panis, cur post annum illum sumis, quemadmodum Graeci in Oriente facere consueverunt.* Ipsi quoque sancti patres non tam inculcant quotidianam et crebram communionem, quam dignam sacramentorum perceptionem. Walafridus Strabo de rebus eccles. c. XX. *Gennadius Massiliensis presbyter in dogmate ecclesiastico, quasi inter veteres et iuniores medius existens, cum adhuc alii Dominicis tantum, iam quoque nonnulli quotidianis communicarent diebus, huiusmodi libramine sententiam suam temperat, ut quotidianam eucharistiae perceptionem nec laudare, nec vituperare se dicat; omni vero dominica communicare, si capitalia peccata non prohibeant, et mens in delectatione peccandi posita non est, hortatur. Apud Graecos quoque illi, qui duas vel tres dominicas sine communione transierint, excommunicari dicuntur.* August. epist. CXVIII. ad Ianuarium fol. 360. *Dixerit aliquis non quotidie accipiendam eucharistiam. Quaeris quare? quoniam, inquit, eligendi sunt dies, quibus purius homo continentiusque vivit, quo ad tantum sacramentum dignus accedat. Qui enim manducaverit indigne, iudicium sibi manducat et bibit. Alius contra, immo, inquit, si tanta est plaga peccati atque impetus morbi, ut medicamenta talia differenda sint, auctoritate antistitis debet quisque ab altario removeri ad agendam paenitentiam, et eadem autoritate reconciliari. Hoc est enim indigne accipere, si eo tempore accipiat, quo debet agere paenitentiam, non ut arbitrio suo cum libet, vel auferat se communioni vel reddat. Caeterum si peccata tanta non sunt, ut excommunicandus quisquam homo iudicetur, non se debet a quotidiana medicina dominici corporis separare. Rectius inter eos fortasse quisquam dirimit litem, qui monet ut praecipue in Christi pace permaneant. Faciat autem unusquisque quod secundum fidem suam pie credit esse faciendum. Neuter enim eorum exhonorat corpus et sanguinem Domini, si saluberrimum sacramentum certatim honorare contendunt. Neque enim litigaverunt inter se, aut quisquam eorum se alteri proposuit Zachaeus et ille Centurio, cum alter eorum gaudens in domum suam susceperit dominum, alter dixit: non sum dignus, ut intres sub tectum meum. Ambo salvatorem honorificantes, diverso et quasi contrario modo, ambo peccatis miseri, ambo misericordiam consecuti. Valet etiam ad hanc similitudinem, quod in primo populo unicuique manna secundum propriam voluntatem in ore sapiebat; sic in ore cuiusque Christiani sacramentum illud quomodo sumatur aestimandum. Nam et ille honorando non audet quotidie sumere, et ille honorando non audet ullo die praetermittere. Contemptum solum non vult cibus ille, sicut manna fastidium. Inde enim et apostolus indigne dicit acceptum ab eis, qui non discernebant a caeteris cibis veneratione singulariter debita.* Chrysostomus in epistol. Pauli ad Hebraeos cap. IX. homil. XVII. et de non contemnenda dei ecclesia et mysteriis: Πολλοὶ τῶν μυστηρίων ἅπαξ μεταλαμβάνουσι τοῦ ἐνιαυτοῦ. Ἕτεροι δὲ δίς, ἄλλοι δὲ πολλάκις. Τίνας οὖν τούτων ἀποδεξόμεθα; Τοὺς ἅπαξ, ἢ τοὺς πολλάκις, ἢ τοὺς ὀλιγάκις; Οὔτε τοὺς ἅπαξ, οὔτε τοὺς πολλάκις, οὔτε τοὺς ὀλιγάκις, ἀλλὰ τοὺς μετὰ καθαροῦ συνειδότος, τοὺς μετὰ

καθαρᾶς καρδίας, τοὺς μετὰ βίου ἀνεπιλήπτου. Οἱ τοιοῦτοι ἀεὶ προσιέτωσαν. Οἱ δὲ μὴ τοιοῦτοι, μηδὲ ἅπαξ. Κρίμα γὰρ ἑαυτοῖς λαμβάνουσι καὶ κατάκριμα. Et de B. Philogonio tom. III. fol. 835. *Multi Christianorum in talem vaecordiam, tantumque venere contemptum, ut quum innumeris scateant malis, nullam tamen vitae suae curam habeant, sed in diebus festis negligenter ac temere ad mensam domini accedant, haud intelligentes quod communionis tempus non est festum neque celebritas, sed conscientia pura, vitaque a peccatis repurgata. Quemadmodum enim qui sibi nullius mali conscius est, hunc oportet singulis diebus accedere: sic qui peccatis occupatus est, nec paenitet, eum ne in festis quidem accedere tutum est. Neque semel in anno accedere liberat nos a peccatis, si indigne accesserimus; quin hoc ipsum potius auget damnationem, quod cum semel accedamus, ne tunc quidem pure accedamus.* Et homil. LXI. ad populum Antiochenum in epist. Pauli ad Corinthios I. cap. X. homil. XXIV. ad Ephesios cap. II. homil. III. in orat. de baptismo Christi. Anastasius quaest. 7. in SS. fol. 135. Isidorus de officiis eccles. lib. 1. cap. XVIII. Basilius Magnus de baptismate lib. 1. cap. III. lib. 2. quaestion. 3. Autor homil. de coena Domini apud Hieronym. tom. IX. Hieronym. ad Corintheos c. XI. Rabanus Maurus de institut. clericorum lib. 1. cap. XI. de sacramento eucharistiae cap. LVII. Origenes in Psalm. XXXVIII. homil. II. In Leviticum cap. XXIII. homil. XIII. Marcialis episcop. ad Burdegalenses cap. IV. Eligius Noviomensis episcop. de coena Domini homil. VIII. Augustinus tom. X. serm. CCLII. de tempore. Ambrosius in epist. Pauli ad Corinth. I. cap. XI. Bonaventura sentent. lib. IV. distinct. IX. num. 42. Algerus de sacramento eucharistiae lib. 1. cap. XXII.

Communicaturus satisfaciat lachrymis] Haec verba citat Thomas Aquinas in 1. epist. Pauli ad Corinth. cap. XI. lect. 7.

Quem mortalia peccata non gravant] Mortalia peccata vocat *adulterium, homicidium, sacrilegium, furtum, et periurium.* Hieronym. in Ezechielem lib. XI. cap. XXXIV. in Zachar. lib. 1. cap. V. Cyprian. de bono patientiae fol. 288. Autor de rectitudine catholicae conversation. apud Augustin. tom. IX. fol. 793. Tertullian. adversus Marcionem lib. IV. cap. IX.

Quem mortalia crimina post baptismum premunt] Walafridus Strabo de observat. eccles. cap. XVII. *Sacramenta a sanctificatione vel secreta virtute dicuntur. Unde etiam criminum foeditate capitalium a membris Christi deviantes ab ipsis sacramentis ecclesiastico suspenduntur officio. — Sciendum a S. patribus ob hoc vel maxime constitutum, ut mortaliter peccantes a sacramentis dominicis arceantur, ne ea indigne percipientes, vel maiori involvantur reatu, ut Iudas, quem post panem a magistro temere susceptum diabolus dicitur plenius invasisse, ut crimen quod prius scelerata praemeditatione conceperat, iam sceleratissimo consummaret affectu. Vel (quod apostolus de Corinthiis dicit) ne infirmitatem corporis et imbecillitatem, ipsamque mortem praesumptores incurrant.* Ambros. serm. VI. fol. 9. *Vestrum est vetare homicidam antequam paenitentiam agat eucharistiam accipere.* Concil. Turonicum I. cap. VII. *Homicidis penitus non communicandum, donec per confessionem paenitentiae ipsorum crimina diluantur.* Martialis episcop. in epistola ad Burdegalens. cap. IV. *Est indignus mensa Domini, qui hominem occiderit. Nam si praesumit eucharistiam, reus est mortis animae et corporis sui.* Sic Photius patriarcha Basilium Imp. Michaelis parricidam, ad sacram coenam admittere noluit. Zonaras tom. 3. annal. fol. 151. *Meretricibus* quoque *publicis, usurariis, mimis, et histrionibus* denegatur communio. Nicephorus Confessor tom. I. Iuris Graeco-Romani fol. 196. Iohannes Gerson de sacramento eucharistiae part. 2. fol. 27. Durandus de S. Portiano super sentent. Petri Lombardi lib. IV. distinct. IV. quaest. V. Gregorius PP. in decretis lib. V. tit. XIX. cap. III.

Hortor prius publica paenitentia] Publicae paenitentiae meminerunt Irenaeus adversus haeres. lib. I. cap. IX. Eusebius eccles. histor. lib. V. cap. XXVIII. Tertullian. de paenitent. cap. IX. Ambrosius de paenitent. lib. II. cap. X. Nicephorus Callistus lib. XII. cap. XXVIII. Histor. Tripart. lib. IV. cap. XXXV. Sozomenus lib. VII. cap. XVI. Hieronym. ad Oceanum epist. XXX. fol. 85. *Quis hoc crederet,* (loquitur de exomologesi Fabiolae) *ut post mortem secundi viri in semetipsam reversa, (quo tempore solent viduae negligentes, iugo servitutis excusso, agere se liberius, adire balneas, volitare per plateas, vultus circumferre meretriceos) saccum indueret, et errorem publice fateretur; et tota urbe spectante Romana, ante diem Paschae in basilica Laterani, qui Caesariano truncatus est gladio, staret in ordine paenitentium, episcopo, presbyteris, et omni populo collachrimantibus; sparsum crinem, ora livida, squallidas manus, et sordida colla submitteret.* De ritu illius solemni fuse Gratianus distinct. L. Bonaventura lib. IV. distinct. XIV. numer. 39. Durandus sentent. lib. IV. distinct. XIV. quaest. IV. Beatus Rhenanus ad Tertulliani lib. de paenitent. et in admonit. dogmat. Tertulliani fol. 557. Imposita autem est pro gravissimis et notoriis sceleribus, quae commoverunt totam urbem, vel totam viciniam; ut ita qui multorum destructione se perdiderit, cum multorum aedificatione se redimat. Ludovicus Imp. addition. 2. ad Capitular. Karoli Magni cap. XXIII. Durandus loco praeallegato. Autor de utilitate paenitentiae apud Augustin. tom. IX. fol. 706. cap. 3. Iohannes de Gerson. part. 2. de visitat. praelatorum fol. 43. de absolvendi potestate p. 33. Augustin. tom. IX. lib. I. de symbolo ad catechumenos cap. VI. de animabus defunctorum tom. X. serm. IV. fol. 894. Martinus Bracarensis episcop. in excerptis capit. Graecor. tom. 2. Concil. cap. XXIII. fol. 224. Bonaventura sentent. lib. IV. distinct. XVII. numer. 79.

Secreta satisfactione] Albinus Alcuinus de divinis officiis, in appendice bibl. patrum fol. 1952. *Secreta satisfactione solvi mortalia crimina non negamus; quotidiana vero leviaque peccata, sine quibus hominis vita non ducitur, dominica oratione purgantur.* Vidend. Martinus Chemnitius theologus eruditissimus examin. Concil. Trident. part. 2. pag. 381. et seq.

Quotidie eucharistiae communionem percipere] Rabanus Maurus de serm. proprietate lib. IV. cap. X. de instit. clericor. lib. I. cap. XXXI. Corpus Canon. de consecrat. distinct. 2. cap. XII. Innocentius PP. III. mysterior. missae lib. IV. cap. XLII. fol. 394. Walafridus Strabo de reb. eccles. cap. XX. Algerus de sacramento eucharistiae lib. 1. cap. XXII. Petrus Lombardus sentent. lib. IV. dist. XII.

Cap. LIV. — Paenitentia vera est] Gregorius Magnus in evangelia homil. XXXIV. fol. 482. et epist. lib. IX. epist. XXXIX. fol. 1069. *Paenitentiam vere agere, est commissa flere, et iterum plangenda declinare.* Eligius Noviomensis episcop. homil. XVI. Ambros. serm. XXXIV. fol. 47. Petrus Lombardus sentent. lib. IV. distinct. XIV. Iohannes Gerson de sacramento paenitentiae part. 2. fol. 27.

Satisfactio paenitentiae] Lombardus sentent. lib. IV. distinct. XV. *Satisfactio paenitentiae est, peccatorum causas excidere, nec suggestionibus earum aditum indulgere.* Rabanus de serm. proprietat. lib. IV. cap. X. de institut. clericor. lib. 2. cap. XXXI. Bernhardus *de interiori domo* fol. 1063. Bachiarius de recipiendis lapsis. Bonaventura lib. III. distinct. XX. lib. IV. distinct. XV. quaest. III. Vid. Martinus Chemnitius part. 2. examin. Concil. Tridentin. p. 378 et sequent.

Cap. LV. — In divinis promissionibus nihil terrenum] Vide Augustinum in Iohan. tractatu XXXII. cap. VII.

Non nuptiarum copulam sicut Cerinthus] Cerinthi haeresis haec erat, ut affirmaret terrenum futurum Christi regnum, ac quia ventri, gulae ac libidini erat deditus, ea futura decernebat, quae sibi propria libido dictabat. Ventris et eorum, quae sub ventre sunt incitamenta, cibis, potibus, et nuptiis praedicabat explenda. Eusebius eccles. histor. lib. III. cap. XXVIII. lib. VII. cap. XXIII. Theodoret. lib. II. fabul. haeret. Isidor. Hispal. orig. lib. 8. c. V. Epiphanius haeres. XXVIII. Nicephorus Callistus eccles. histor. lib. III. cap. XIV. lib. VI. cap. XXII. Sic impuratus Mahumet ut mancipiis suis vilissimis, et maximis mulierum amatoribus Saracenis placeret, illis post fata paradisum deliciosum, inque eo speciosissimas mulieres, ac longas et securas subationes pollicitus est. Alcoran azoara II. LXV. LXVI. Iohan. Cantacuzenus orat. 2. in Mahumet. doctrina Mahumeti ad Sarracenos fol. 197. Anastasius bibliothecarius ad ann. Christi DCXXII.

Non quod ad cibum et potum pertinet, sicut Papia autore, Irenaeus, Tertullianus, et Lactantius acquiescunt] Hieronymus in catalogo script. ecclesiast. ad Dextrum fol. 123. *Papias Iohannis auditor dicitur mille annorum iudaicam edidisse* δευτέρωσιν, *quem secuti sunt Irenaeus, et Apollinarius, et caeteri, qui post resurrectionem aiunt in carne cum sanctis dominum regnaturum. Tertullianus quoque in libro de spe fidelium, et Victorinus Pictaviensis, et Lactantius hac opinione ducuntur.* Et in praefat. in Esaiam lib. XVIII. fol. 213. in Ezechiel. lib. IX. cap. XXXVI. Eusebius eccles. histor. lib. III. cap. XXXIX. Nicephorus Callistus lib. III. cap. XX.

Irenaeus] Vide illum lib. V. cap. XXXII. et sequent. edition. Francisci Feuardentii.

Tertullianus] In fragmento libri de spe fidelium, de resurrectione carnis cap. XXV., adversus Marcionem lib. 1. cap. XXIX. lib. III. c. XXIV. lib. IV. c. XXIX.

Lactantius] Lib. VII. cap. XXIV. et XXVI. in Epitome cap. 8.

Sicut Nepos docuit] Nepos iudaico intellectu de futuris promissionibus sentiebat, easque corporaliter exhibendas docebat: et mille annis in deliciis corporalibus in hac terra sanctos regnaturos esse cum Christo. Eusebius eccles. histor. lib. VII. cap. XXII. Theodoretus fabul. haeret. lib. 3. Nicephorus Callistus eccles. histor. lib. VI. Hieronymus de viris illustrib. in Dionysio Alexandrinae urbis episcopo.

Cap. LVI. — Nullum credimus ad salutem nisi deo invitante venire] Contra Pelagianos, qui docebant principium boni operis esse in nobis, sed consummationem ex deo. Augustin. ad Vitalem epist. CVII. ad Sixtum presbyt. epist. CV. contra duas epist. Pelagian. lib. II. cap. V. de Spiritu et Littera cap. XXXIV. Origenes περὶ ἀρχῶν lib. 3. cap. 1. Autor hypognost. apud Augustin. tom. VII. articul. 3. fol. 932. Fulgentius episcop. Ruspensis ad Gallam epist. II. ad Probam epist. IV. de praedestinat. ad Monimum lib. 1. Bernardus Abbas Claraevallensis epistola CCXXIV. de modo bene vivendi serm. 3. Thomas de Aquino in epist. Pauli ad Ephes. cap. I. lectione I. et in Quodlibet. I. articul. VII.

Nullum dei voluntate perire sed per seipsum] Eusebius in apolog. pro Origene apud Orig. tom. I. fol. 482. *Habendum est in ecclesiasticis observationibus, quod neque hominum quis a deo in perditionem traditus est, sed unusquisque pereuntium sua negligentia pereat et culpa, qui habens arbitrii libertatem eligere quod bonum est, et potuit, et debuit.* Origenes in epist. Pauli ad Roman. lib. 2. cap. II. fol. 309. *Observandum est, quod nusquam deus dicitur aliquem perdidisse, sed unusquisque ex se patitur hoc quod perit.* Concilium Arausicanum II. cap. XXV. *Aliquos ad malum divina potestate praedestinatos esse, non solum non credimus, sed etiam si sunt, qui tantum malum credere velint, cum omni detestatione anathema illis dicimus.* Augustin. de 3. articulo sibi falso imposito tom. VII. fol. 922. *Omnium hominum deus creator est, sed nemo ideo creatus est ut pereat, quia alia causa est nascendi, alia pereundi. Ut enim nascantur homines est beneficium, ut pereant, praevaricatoris est vitium.* De peccatorum meritis et remission. contra Pelagian. lib. 2. cap. XVII. In enchiridio ad Laurent. cap. CIII. Ambrosius de Isaac et anima c. VII. Chrysost. de compunction. cordis fol. 495. Faustus de libero arbitrio lib. 1. cap. XIX. lib. 2. cap. I. et sequent. Fulgentius de duplici praedestinat. ad Monimum lib. 1. fol. VII. VIII. XI. et sequent. Hieronym. in Ezechiel. lib. I. cap. III. Autor hypognost. articulo VI. fol. 959. et sequent. Damascenus de fide orthodoxa lib. II. cap. XXX. lib. IV. cap. XX. et XXII. Multimodis igitur detestanda haeresis, quae impia novitate praesumit asserere, *quod deus maiorem partem generis humani ad hoc creet, ut illam perdat in aeternum.*

Cap. LVII. — Malum vel malitia non est a deo creata] Ambros. hexaemer. lib. 1. cap. VIII. fol. 12. *Malitia ex nobis orta, non a deo creatore condita, morum levitate generatur, non ullam creaturae habens praerogativam, nec autoritatem substantiae naturalis, sed mutabilitatis vitium, et errorem prolapsionis. Non enim vita mortem generat, nec lux tenebras.* Vide Iustinum Martyrem quaest. LXXIII. ad orthodox. Hieronym. adversus error. Iovinian. lib. 1. cap. XVII. Epiphan. contra *Basilidianos*, haeres. XXIV. Gregor. Nyssenum tract. 2. in Psal. LVI. In orat. catechet. cap. V. Faust. de libero arbitr. lib. 1. cap. I. Damascen. contra *Manichaeos* p. 751. Raban. Maurum de sermon. proprietat. lib. IV. cap. X. Augustin. contra Iulian. Pelagian. lib. I. cap. III. in quaestion. ad Orosium tom. IV. c. XVI. Petrum Lombardum sentent. lib. IV. cap. XXXV.

Diabolus bonus a deo conditus] Contra Priscillianistas, dicentes *quod diabolus nunquam fuerit bonus, nec natura eius opificium dei sit, sed eum ex chao et tenebris emersisse, scilicet quia nullum sui habeat autorem, sed omnis mali ipse sit principium atque substantia.* Leo PP. 1. epist. XCI. ad Turbium Asturicens. episcop. tom. I. Concil. cap. 13. Tertullian. adversus Marcionem lib. 2. cap. X. *Deus diabolum ex forma operum bonorum instituit bonum: et quidem retro invituperabilis a die conditionis suae, a deo in bonum conditus, ut a bono conditore invituperabilium conditionum, et excultus omni gloria angelica, et apud deum constitutus, qua bonus apud bonum; postea vero a semetipso translatus in malum.* Papias in voce *Malum.* Damascenus contra Manichaeos fol. 543. de fide orthodox. lib. II. cap. IV. et XXVII. Cyrillus Alexand. in Iohan. lib. VI. cap. VI. Didymus Alexand. in epist. S. Iudae cap. I. Ambros. in Lucam lib. IV. cap. IV. lib. VII. cap. XVII. Elias Cretensis in orat. Nazianz. 3. fol. 210. Theodoret. divinor. decret. epitome

fol. 599. Chrysostom. de paenitent. tom. V. fol. 563. Augustin. de Genesi ad literam lib. XI. cap. XXI. de civitate dei lib. V. cap. IX.

Cap. LVIII. — Nihil natura esse immutabile nisi solum deum patrem] Nazianzen. de fide orat. XLIX. *Nos credimus immutabilem et inconvertibilem, sicut patrem, ita et filium dei, et spiritum sanctum.* Theodoretus in Psalm. CL. Athan. de *divinitate Christi* fol. 339. de *incarnatione verbi* fol 480. Autor de fide ad Petrum cap. XVII. Didymus de spiritu sancto fol. 122. Hieronym. de his, quae deo in SS. tribuuntur tom. IX. fol. 67. Isidorus Hispalensis de summo bono lib. I. cap. X. sentent. lib. I. cap. I. Rabanus Maurus de sermon. propriet. lib. IV. cap. X. Durandus sentent. lib. I. distinct. VIII. quaestion. 3.

Et filium] Contra Arrii furorem, qui dicebat filium non esse inconvertibilem ut patrem, sed vertibilem creaturarum modo. Athanas. tom. 1. disputat. 2. contra Arrianos fol. 141. et in orat. contra Arrianos tom. 2. fol. 30. Socrates eccles. histor. lib. I. cap. III. Histor. Tripart. lib. 1. cap. XIII. Origenes in Numer. homil. 16. cap. XXIII. περὶ ἀρχῶν lib. I. cap. VIII. Fulgentius ad Trasimundum Regem lib. III. fol. 56. Theodoret. eccles. histor. lib. I. cap. IV. Sozomenus lib. I. cap. XIV. Ruffinus eccles. histor. lib. X. cap. V. *Illos, qui dicunt convertibilem aut mutabilem esse filium dei, anathematizat catholica et apostolica ecclesia.*

Cap. LIX. — Angeli non natura possident bonum] Angeli non naturaliter sancti sunt, sed ad sancti vocabulum fide et placita deo conversatione, atque ipsius spiritus sancti sanctificatione, venerunt. Faustinus de fide cap. VII. Cyrillus Alexand. in thesauro lib. IV. cap. I. Baeticus de fide. Didymus Alexand. in epist. Iohan. I. cap. III. de spiritu sancto lib. I. Origen. περὶ ἀρχῶν lib. I. c. V. et VIII. Basilius Magnus concion. VIII. in Psalm. XXXII. de s. sancto c. XIX. Athanas. dialog. I. Nazianzenus orat. XLIV.

Sancti angeli vocantur] Sancti angeli vocantur propter pulcherrimum, inculpabileque ministerium, quod deo exhibent. Philo de Gigantibus.

Cap. LX. — Omnium creaturarum bonam confitetur substantiam] Contra Manichaei furorem, qui duas naturas atque substantias, boni scilicet et mali, sequens alios antiquos haereticos, opinatus est. Augustin. de haeres. cap. XLV. de religione Christian. cap. IX. XIX. XXIII. de moribus Manichaeorum lib. II. cap. VIII. Soliloquior. lib. I. cap. I. contra Faustum Manichaeum lib. VI. cap. II. contra Iulian. lib. I. cap. III. Papias in voce *Manichaei.* Epiphanius haeres. XXIV. XXXVI. LXVI. Autor de fide ad Petrum Diaconum cap. XXI. Athanas. contra gentes fol. 2. Damascenus dialog. contra Manichaeos pag. 251. de fide orthodox. lib. IV. cap. XXI. Hieronymus in Hieremiam lib. I. cap. III. in Ezechielem lib. IV. cap. XXVIII. adversus Pelagianos c. IV. Basilius Magnus homil. 2. in Hexaemeron. et in concione *Quod deus non sit auctor malorum.* Gregorius Nazianzen. orat. XL. in s. baptisma fol. 671. Πίστευε μὴ οὐσίαν τινὰ τοῦ κακοῦ εἶναι, μήτε βασιλείαν ἢ ἄναρχον, ἢ παρ' ἑαυτῆς ὑποστᾶσαν, ἢ παρὰ τοῦ θεοῦ γενομένην, ἀλλ' ἡμέτερον ἔργον εἶναι τοῦτο καὶ τοῦ πονηροῦ, ἐκ τῆς ἀπροσεξίας ἐπεισελθὸν ἡμῖν, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ κτίσαντος. Docte Hierotheus apud Dionysium Areopagitam περὶ θείων ὀνομάτων pag. 313. et sequent.

Cap. LXI. — Virtutes angelicae, quae in divino amore fixae perstiterunt] Augustin. enchiridio ad Laurentium cap. XXVIII. de correptione et gratia cap X. Autor de fide ad Petrum Diaconum c. XXIII. Isidorus Hispalens. sentent. lib. I. cap. X. Beda in Iob. cap. IV. Philippus presbyter in Iob. lib. 1. cap. 6. lib. 2. cap. XXV. Caesarius dialog. I. Nazianzenus orat. II. in s. pascha.

Cap. LXII. — Tales creati sunt angeli, ut si vellent, in beatitudinis luce persisterent] Damascenus de fide orthodoxa lib. 2. cap. 3. Εἰσὶ τοίνυν φύσις λογική, νοερά τε καὶ αὐτεξούσιος, τρεπτὴ κατὰ γνώμην, ἤτοι ἐθελότρεπτος. πᾶν γὰρ κτιστὸν καὶ τρεπτὸν, μόνον δὲ τὸ ἄκτιστον ἄτρεπτον, καὶ πᾶν λογικὸν αὐτεξούσιον. Ὡς μὲν οὖν λογική, καὶ νοερὰ αὐτεξούσιός ἐστιν. Ὡς δὲ κτιστή, τρεπτή, ἔχουσα ἐξουσίαν καὶ μένειν, καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον τρέπεσθαι. *Est ergo natura angeli rationalis, et intellectualis, et libera potestate, arbitrioque fulta; vertibilis secundum propositum, sive voluntate mutabilis. Nam omne creatum vertibile, solum autem increatum invertibile: et omne rationale potestate liberum. Intellectualis ergo natura, ut rationalis potestate libera est: ut creata vero vertibilis, potestatem habens manendi et proficiendi in bono, et in deterius prolabendi.* Athanasius de trinitate lib. I. fol. 186. Origenes περὶ ἀρχῶν lib. II. cap. VIII. Gregorius Magnus moralium lib. IV. cap. XXIX. Autor de fide ad Petrum Diaconum cap. III. Petrus

Lombardus lib. 2. distinct. V. Baeticus de fide. Cyrillus Alexandrinus de s. trinitate cap. II. Cyrillus Hierosolym. in 2. catechesi illuminat. fol. 12.

Post lapsum ita confirmati sunt angeli] Beda in quaestionibus super Genesin fol. 122. ex Gregorio: *Tales creati sunt angeli, ut si vellent in beatitudinis luce persisterent, si autem nollent, etiam labi potuissent. Unde et Satan cum sequacibus legionibus cecidit. Sed post eius lapsum ita confirmati sunt angeli qui perstiterunt, ut cadere omnino non possint.* Philippus presbyter in Iob. cap. IV. fol. 13.

Cap. LXIII. — Bonae sunt nuptiae] Ex traditione dei, qui illas in primordio creationis connexuit fidei vinculo, gratificavit benedictionis dono, multiplicavit propagationis augmento. Fulgentius ad Probam de virginitate epist. 3. fol. 77. Genes. I. Martial episcop. Lemovicensis in epist. ad Tolosanos cap. IX. Ambros. in Lucam lib. I. c. I. Arethas in apocalyps. c. XXXIX. Cyrillus Hierosolym. κατηχ. δ. φωτιζομένων ἐν Ἱεροσολύμοις pag. 22. Autor de fide ad Petrum c. III. apud Augustin. tom. III. Tertullianus adversus Marcionem lib. I. c. XXIX. Hieronymus ad Salvinam epist. IX. adversus Iovinianum lib. I. c. I. Damascenus de fide orthodox. lib. IV. c. XXV. Isidorus de officiis ecclesiast. lib. II. c. XXIII. Maximus Taurinensis episc. homil. I. in epiphan. Domini. Iunilius episc. in Genesin. fol. 36. et 39. Theodoretus divinor. decret. epitome fol. 413. Augustinus de adulterinis coniugiis lib. II. cap. XII. ad Coelestinum de peccato origenali lib. II. c. XXIII. et sequent. Athanasius contra omnes haereses tom. I. fol. 853. Epiphanius haeres. LXII. et LXVII. Petrus Lombardus sentent. lib. IV. distinct. XXVI. *Quod res bona sit coniugium non modo ex eo probatur, quod dominus legitur instituisse coniugium inter primos parentes: sed etiam quod in Cana Galileae nuptiis interfuit Christus, easque miraculo commendavit, aqua in vinum conversa.* Et distinct. XXX. *Est finalis causa matrimonii contrahendi procreatio prolis, propter hoc enim constituit deus coniugium inter primos parentes, quibus dixit: crescite et multiplicamini. Secunda est post peccatum Adae vitatio fornicationis, unde ait apostolus: propter fornicationem unusquisque habeat uxorem suam, et unaquaeque habeat virum suum.*

Cap. LXIV. — Melior est continentia] Bernhardus de modo bene vivendi serm. XXII. fol. 1268. *Bona est castitas coniugalis, sed melior est continentia vidualis, optima vero integritas virginalis.* Vid. Autor de continentia apud Augustin. tom. IV. fol. 703. et seq. Hieronymus in epist. Pauli ad Galatas lib. IV. cap. V. Beda tom. VII. homil. hiemal. de tempore fol. 285.

Cap. LXV. — Virginitas utroque bono praecelsior est] S. Paulus, et omnes patres unanimi consensu virginitatem praeferunt nuptiis. Paulus ad Corinth. I. cap. VII. Chrysostomus tom. I. de verbis Esaiae, *Vidi Dominum* etc. homil. III. fol. 1294. *Bonum est coniugium, sed melior est virginitas; nec quoniam melior virginitas, ideo malum est coniugium, sed illud quidem inferius, alioquin bonum et ipsum.* Et de virgin. tom. V. cap. XI. Damascenus de fide orthodox. lib. IV. cap. XXV. Cyprianus de nativit. Christi fol. 405. Hieronymus adversus Iovinian. lib. I. cap. I. Tertullianus adversus Marcionem lib. V. cap. XV. Isidorus sentent. lib. II. cap. XVIII. et XL. Fulgentius de Virginitate ad Probam epist. 3. Gaudent. tractat. VIII. fol. 70. Nazianz. de laude virginit. et orat. XX. in laudem Basilii Magni. Athanas. ad Ammon. Monachum. tom. 2. fol. 43. Isidorus Pelusiota epistol. lib. 2. epist. CXXXIII. epist. CCCLIII. lib. 4. epist. CXV. Sulpitius Severus lib. 2. de vita Martini. Rescriptum episcoporum Telensium ad Syricium PP. tom. I. Concil. fol. 422. Ambrosius epist. VII. fol. 185. et sequent. Iunilius episcop. Africanus in Genesin fol. 39. Epiphanius contra Origenianos haeres. LXIII.

Cap. LXVI. — Bonum est cibum cum gratiarum actione sumere] De gratia post cibum deo agenda, homiliam scripsit Maximus Taurinensis episcopus, ut notat Gennadius de viris illustribus. Sed et ante cibum veteres Christianos nomen domini invocasse, et cibum potumque signo crucis signasse, Origenes tradit lib. 3. in Iob. fol. 270. *Si cum manducamus et bibimus fidei memores fuerimus, et terribile nomen domini invocaverimus, si nosmetipsos et cibum vel potum nostrum signo venerabilis crucis Christi signaverimus, si ad caelum oculos nostros levantes dicamus: qui das escam omni carni, da etiam nobis cum benedictione hunc cibum sumere* etc. Observo quoque apud Clementem baptisatos non manducasse cum illotis. Ita enim lib. I. recognit. fol. 10. inquit: *Cum haec dixisset, secessit ut cibum caperet cum suis; me autem seorsim vesci iussit. Et post cibum cum laudem*

dixisset deo, et gratias egisset, etiam huius ipsius facti mihi reddidit rationem, et addidit dicens: det tibi dominus exaequari nobiscum in omnibus ut percepto baptismate, possis ad eandem nobiscum convenire mensam. Et lib. VII. fol. 113. *Sed et illud observamus, mensam cum gentilibus non habere communem, nisi cum crediderint, et recepta veritate baptisati fuerint, ac trina quadam beati nominis invocatione consecrati; et tunc cum eis cibum sumimus. Alioquin etiamsi pater aut mater sint, aut uxor aut filii, aut fratres, non possumus cum eis mensam habere communem.*

Abstinere autem ab aliquibus, non quasi malis] Christiani abstinent se interdum carnibus et vino, non quod haec tanquam βδελύγματα oderint, ἀλλὰ τοῦ μὴ σφριγᾶν περὶ τὰ ἀφροδίσια τὴν σάρκα ut ait Clemens Alexandrinus στρωματέων lib. VII. fol. 315. Autor de fide ad Petrum cap. III. *Servi dei in eo quod a carnibus et a vino abstinent, non tanquam res immundas refugiunt, sed mundioris vitae instituta sectantur.* et cap. XLII. *Firmissime tene, servos dei, qui a carnibus et vino abstinent, non tanquam immunda, quae a deo facta sunt respuere, sed a fortiori cibo et potu, pro sola castigatione corporis abstinere.* Vide Cyrillum Alexandrinum contra Iulianum lib. VII. fol. 167. et sequent. Cyrillum Hierosolymitan. κατηχ. δ. φωτιζομένων ἐν Ἱεροσολύμοις pag. 23. Tertullian. adversus Marcionem lib. II. cap. XVIII. Bernhard. de modo bene vivendi serm. XXIV. Petrum Damianum epist. I. adnotata ad Minutium Felicem fol. LIV.

Cap. LXVII. — Malas dicere nuptias Hierachitarum et Manichaeorum est] Illi enim matrimonium ut malum, et impudicitiae negotium reprobant, vanissime asserentes, *omnem coitum spurcum esse, nec coniugatos posse regnum caelorum possidere.* Epiphanius haeres. LXVII. Athanasius contra omnes haeres. fol. 852. Hieronymus ad Caelantiam epist. XIV. cap. VIII. adversus Iovian. lib. I. cap. I. Irenaeus adversus haeres. lib. I. cap. XXX. et sequent. Iohan. Damascenus de haeres. fol. 581. Tertullian. contra Marcionem lib. I. cap. XXIX. Augustin. contra Secundin. Manichaeum cap. XXI. et de haeres. cap. XLVI. Vigilius PP. in decret. tom. 2. Conciliorum. Concil. Gangrense cap. I. Concil. Bracarense I. cap. XI. *Si quis coniugia humana damnat, et procreationem nascentium perhorrescit, sicut Manichaeus et Priscillianus dixit, anathema sit.* Ignatius Antiochiae archiepiscopus epistola VI. ad Philadelphenses pag. 34. Ἐάν τις φθορὰν καὶ μολυσμὸν καλῇ τὴν νόμιμον μίξιν, καὶ τὴν τῶν παίδων γένεσιν, ἢ τινα τῶν βρωμάτων βδελυκτά, ὁ τοιοῦτος ἔνοικον ἔχει τὸν δράκοντα τὸν ἀποστάτην.

Cibos quoque credere malos] Cibos, quos deus creavit ad utendum, aversantur et respuunt Tacianus, Encratitae, Iovinianus, Manichaeus et Priscillianus. Hieronymus adversus Iovinian. lib. I. cap. I. Epiphanius haeres. XLVII. et LVI. Theodoretus divinor. decret. epitome fol. 416. et haeret. fabular. lib. I. Augustin. haeres. XLVI. et contra Faustum Manichaeum lib. VI. cap. VI. Clemens constit. lib. VI. cap. X. et XXV. Nicolaus PP. ad consulta Bulgarorum c. XLIII. Bernhardus super Cantica serm. CXVI. fol. 761. Autor de fide ad Petrum Diaconum cap. XLI. Concilium Bracarense I. cap. XIV. *Si quis immundos putat cibos carnium, quos deus in usum hominum dedit; et non propter afflictionem sui corporis, sed quasi immunditiam putans, ita abstineat ab eis, ut nec olera cocta cum carnibus praegustet, sicut Manichaeus et Priscillianus docuerunt, anathema sit.*

Cap. LXVIII. — Sacratae virginitati nuptias coaequare] Iovinianus haereticus, Sarmatio et Barbatianus vaniloqui homines, asserebant *virgines, viduas, et maritatas, quae semel in Christo lotae essent, si non discreparent caeteris operibus, eiusdem esse meriti, nullamque esse distantiam inter abstinentes et simpliciter epulantes.* Hieronymus adversus Iovinian. lib. I. cap. II. Isidorus Hispalensis orig. lib. VIII. cap. V. Augustin. haeres. LXXXII. de peccatorum meritis et remissione lib. III. cap. VII. Contra duas epistolas Pelagian. tom. VII. cap. II. Ambrosius epist. XXV. fol. 238. Hieronym. ad Celantiam epist. XIV. cap. VIII. *Apostolicae doctrinae regula nec cum Ioviniano aequat continentiae opera nuptiarum, nec cum Manichaeo coniugia condemnat.* Vide Sulpitium Severum dialog. 2. de vita Martini.

Cap. LXIX. — Integra fide credendum est, beatam Mariam virginem concepisse, et post partum virginem mansisse] Expugnat argumentationes Antidicomaritarum, Claudinorum, et Helvidii haeretici, dicentis: *S. Mariam virginem post nativitatem salvatoris ex consortio Iosephi filios suscepisse, qui fratres domini appellati sunt.* Hieronym. tom. II. fol. 133. et seq. Bonaventura sentent. lib. IV. distinct. XXX. num. 5. Gennadius de viris ill. in Helvidio. Epiphanius haer. LXXVIII.

Virginem genuisse, et post partum virginem permansisse] Origenes in Matthaeum cap. I. homil. I. *Virgo sancta genuit deum, sed intacta permansit, mater effecta est, sed virginitatem non amisit: virgo ergo genuit, et virgo permansit.* et in Levitic. homil. 8. cap. 12. Chrysostomus homil. de Iohan. Baptista tom. 3. fol. 359. Ildefonsus Toletanus de illibata virginitate Mariae tom. VIII. bibliothec. patrum. Augustinus contra Iulianum lib. 1. cap. 2. fol. 637. in Iohan. tract. CXX. Hieronymus de assumptione virginis Mariae part. 2. tract. IV. epist. LVI. Cyrillus Alexandrin. in actis Concilii Ephesini fol. 63.

Fuit virgo ante partum, non virgo post partum] Hanc nefandam Helvidii haeretici blasphemiam defendere ausi sunt haeretici civitatis Cremensis, dicentes: *Maria si virgo mansit post partum, non hominem sed angelum peperit; virgo igitur post partum non fuit.* Iohannes Trithemius in Chronic. Hirsaugiens. fol. 212. circa ann. Domini MCCCXV.

Cap. LXX. — Elementa non credamus abolenda per ignem, sed in melius commutanda] Vide Oecumenium in II. epist. D. Petri cap. IV. Damascen. de fide orthodox. lib. II. cap. VI. Bedam in Apocalypsin cap. XXI. Chrysostom. in epist. Pauli ad Roman. c. VIII. homil. XIV. Proculum apud Epiphanium haeres. LXIV. Philippum presbyt. in Iob. lib. 1. cap. XIV. Iulianum episcop. Toletan. prognost. lib. III. cap. XLIII. Hieronym. in Esaiam lib. XIV. cap. LI. Sixtum Senensem in bibliotheca sancta lib. VI. annotat. CCCXL. Thomam Aquinatem in addit. ad sum. 3. Quaestion. LXXIV. artic. V. et sequent.

Cap. LXXI. — Bonum est facultates pauperibus erogare] Thomas Aquinas in epist. Pauli ad Corinth. II. cap. IX. lectione I. Bernhardus in sententiis fol. 486. Ambrosius de Nabuthe c. VII. fol. 554. 555. Hieronymus ad Hedibiam epist. CL. quaest. I.

Cap. LXXII. — Maritum duarum matronarum clericum non ordinandum] Propter eminentiam celebrationis sacrorum, καὶ διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς τιμῆς τῆς ἱερωσύνης, non suscipit ecclesia ad sacerdotium, eum qui defuncta priore coniuge, ad secunda vota devolutus est. Epiphanius contra Phrygistas haeresi XLVIII. Contra Catharos haeres. LIX. fol. 215. Canon. apostolor. cap. XVI. Innocent. PP. I. in decret. cap. VI. Photius Nomocan. tit. I. cap. XXIII. Hieronym. lib. II. contra Iovinian. cap. III. De Monogamia ad Ageruch. epist. II. cap. II. Chrysost. in epist. Pauli ad Titum cap. 1. homil. II. Concil. Toletanum IV. cap. XVIII. Concil. Epaunense cap. II. Concil. Arausicanum I. cap. XXV. Iustinianus Imp. Novella VI. Origenes in Lucam cap. XI. homil. XVII. Ambrosius epistol. XXV. fol. 246. et 282. Gregorius Magnus lib. II. epist. XXV. Adnotata ad Minutium Felicem fol. 57.

Neque eum qui concubinam habuit] Concil. Aurelianense III. cap. IX. *De his, qui sibi concubinas publice crediderint sociandas, id observandum esse censuimus, ne ulterius ordinentur.* Canon apostol. cap. XVI. Hieronym. ad Oceanum de vita clericorum tom. IX. fol. 255.

Neque qui viduam, aut repudiatam, aut meretricem sumpsit] Canon apost. cap. XVII. ὁ χήραν λαβών, ἢ ἐκβεβλημένην, ἢ ἑταίραν, ἢ οἰκέτιν, ἢ τῶν ἐπὶ σκηνῆς, οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ. Id est, *Qui viduam duxit, aut divortio separatam a viro, aut meretricem, aut ancillam, aut aliquam, quae publicis mancipata sit spectaculis, episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut denique ex consortio sacerdotali esse non potest.* Epitome S. Canon. fol. 17. Concil. Telense cap. IV. Concil. Gerundiense cap. VIII. Isidorus de offic. ecclesiast. lib. II. cap. V. Concil. Romanum cap. II. Corpus Canon. part. 1. distinct. XXXIV. Martinus Bracarensis in excerptis synodorum Graecar. tom. 2. Concil. cap. XXVI. Gregorius Magnus epist. lib. 2. epist. XXV.

Neque qui semetipsum quolibet corporis sui membro truncaverit] Canon apostol. cap. XXI. ὁ ἀκρωτηριάσας ἑαυτὸν μὴ γινέσθω κληρικός, αὐτοφονευτὴς γάρ ἐστιν ἑαυτοῦ, καὶ τῆς τοῦ θεοῦ δημιουργίας ἐχθρός. Id est, *Qui sibi ipsi virilia amputavit, clericus non efficiatur; sui enim ipsius homicida est, et inimicus creationi dei.* Vid. Photius patriarch. Constantinop. Nomocan. tit. 1. cap. XIV. Martinus Bracarensis episcop. in excerpt. capitul. Graecor. cap. XXI. tom. II. Concilior. Gelasius PP. in decretis cap. XX. Gelasius de Actis concil. Nicaeni pag. 157. Corpus Canon. part. I. distinct. LV.

Neque qui usuras accepisse convincitur] Concil. Carthaginense IV. c. LXVII. *Usurarios clericos nunquam ordinandos.* Martinus Bracarensis in excerpt. cap.

Graec. tom. 2. Concil. cap. LXIII. fol. 226. Gelasius de Actis concil. Nicaeni pag. 167. Iustinianus Imp. Novella 123. Concil. Eliberitanum cap. XX. Basilius Magnus tamen tradit in epitome S. Canon. fol. 18. *eum, qui usuras accepit, si lucrum iniustum expenderit, et in posterum usuras accipere desierit, ad sacerdotium posse admitti.* Ὁ τόκους (inquit) λαμβάνων, εἰ τὸ ἄδικον κέρδος εἰς πτωχοὺς ἀναλώσει, καὶ τοῦ λοιποῦ παύσαιτο τόκους λαμβάνων, δεκτὸς εἰς ἱερωσύνην.

Neque qui in scena lusisse dignoscitur] Canon. apost. cap. XLI. Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος κύβοις σχολάζων καὶ μέθαις ἢ παυσάσθω ἢ καθαιρείσθω. Id est, *Episcopus aut presbyter, aut diaconus, qui vel alea vel ebrietatibus indulget, vel desinito, vel deponitor.* Vid. Photius Nomocan. titulo IX. cap. XXVII. Petrus Damianus epist. 2. fol. 358.

Neque eum qui publica paenitentia mortalia crimina deflet] Concil. Epaunense cap. IV. *Paenitentiam professi ad clericatum penitus non vocentur.* Stephanus PP. 1. epist. ad Hilarium tom. 1. Concil. fol. 156. Concil. Agathense cap. XLIII. Concil. Toletanum IV. cap. LIII. Concil. Arelatense III. cap. III. Concil. Arausican. 1. cap. XVI. Isidor. Hispalensis de offic. eccles. lib. 2. cap. V. Innocentius PP. 1. tom. 1. Concil. cap. VI. Corpus Canon. dist. L. Ludovicus Imp. addition. IV. ad Capitulare Caroli Magni c. IV. Durandus sentent. lib. IV. distinct. XIV. quaest. V.

Neque eum qui aliquando insanivit] Canon. Concil. Niceni Arabici, quos Francisc. Turrianus vertit cap. 1. *Iubemus ut insanus non fiat clericus.* Stephanus PP. epist. ad Hilarium tom. 1. Concil. fol. 156.

Vel diaboli afflictione vexatus] Epitome S. Canon. fol. 31. Ὁ δαιμονιῶν μήτε κληρούσθω, μήτε πιστοῖς συνευχέσθω, καθαρισθεὶς δέ, εἰ ἄξιος, προσδεχθήτω. Id est, *Qui a daemone vexatur, neque clericus fiat, neque cum fidelibus precetur. Mundus autem, si dignus est, admittitor.* Gelasius PP. in decretis tom. 1. Concil. c. XXI. Photius Nomocan. tit. I. cap. XV. Concil. Arausican. 1. cap. XVI. Concil. Eliberitanum cap. XXIX.

Neque qui per ambitionem pecuniam offert] Canon. apost. cap. XXX. Εἴ τις ἐπίσκοπος διὰ χρημάτων τῆς ἀξίας ταύτης ἐγκρατὴς γένηται, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας, καὶ ἐκκοπτέσθω τῆς κοινωνίας παντάπασιν, ὡς Σίμων ὁ μάγος ὑπὸ ἐμοῦ Πέτρου. Id est. *Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus per pecunias hanc obtinuerit dignitatem, deiiciatur et ipse et ordinator eius, et a communione modis omnibus abscindatur, sicut Simon Magus a Petro.* Photius Nomocanon. tit. 1. cap. 24. Gregorius Magnus epist. lib. IX. epist. LV. Gennadius Constantinop. in epist. ad P. R. tom. biblioth. patrum. Tarasius patriarcha Constantinopolit. ad Hadrian. PP. in epist. de non faciendis pecunia ordinationibus. Concil. Chalcedon. act. XV. cap. II. Concil. Cabilonense c. XVI. Symmach. PP. in decret. tom. 1. Concil. cap. II. et V. Ludovicus Imp. ad Capitular. Caroli Magni cap. XIV. fol. 1200. Corpus Canon. part. 2. causa 1. quaest. 1. Ius Graeco-Roman. tom. 1. fol. 187. et sequent.

Cap. LXXIII. — Beatorum martyrum reliquias ac si Christi membra] Hieronym. epist. LIII. fol. 188. ad Riparium: *Nos martyrum reliquias non colimus, non adoramus, ne serviamus creaturae potius quam creatori. Honoramus servos, ut honor servorum redundet ad dominum, qui ait, qui vos suscipit, me suscipit.* Vid. Theodoretus Cyri episcop. περὶ τῆς τῶν μαρτύρων τιμῆς orat. VIII. contra Graecos. Isidor. Pelusiota lib. 1. epist. LV. Isidorus Hispalensis de offic. ecclesiast. lib. 1. cap. XXXIV. Cyrillus Alexandrinus contra Iulianum lib. VI. fol. 140. lib. X. fol. 234. Chrysost. ad populum Antiochen. homil. LXVI. Ambros. sermone de Petro et Paulo apostolis fol. 142. in festo Nazarii et Celsi martyr. fol. 246. Iohan. Damascen. de fide orthodox. lib. IV. cap. XVI.

Eunomianus et Vigilantianus creditur] Hi enim basilicas martyrum non frequentabant, nec reliquias sanctorum venerabantur: Christianos illos, qui mortuorum hominum ossa suspiciebant, appellantes cinerarios et idololatras. Hieronym. ad Riparium presbyt. epist. LIII. fol. 188. adversus Vigilant. lib. 1. cap. III. fol. 191. in Esaiam lib. XVIII. c. LXV. Damascenus de fide orthodox. lib IV. c. XVI.

Cap. LXXIV. — Baptisatis tantum esse iter salutis credimus] S. patres eos qui regenerationis sacramenta non sunt adepti, omnino a consortio beatorum excludunt, ex illa maxime pronunciatione Christi Iohan. 3. vers. 5. ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, quam etiam trahunt ad infantes non baptizatos. Augustinus de peccatorum meritis et remissione contra Pelagian. lib. 1. cap. XXIV. *Optime Punici*

Christiani baptismum ipsum nihil aliud quam salutem, sacramentum corporis Christi nihil aliud quam vitam vocant, sine quibus ad vitam aeternam nemo potest pervenire. Autor lib. de fide ad Petrum Diaconum cap. XXVII. apud Augustin. tom. 3. fol. 164. *Firmissime tene, et nullatenus dubites, non solum homines iam ratione utentes, verum etiam parvulos, qui sive in uteris matrum vivere incipiunt et ibi moriuntur, sive cum de matribus nati sine sacramento sancti baptismatis, quod datur in nomine patris et filii et spiritus sancti, de hoc seculo transeunt, ignis aeterni sempiterno supplicio puniendos; quia etsi propriae actionis peccatum nullum habuerunt, originalis tamen peccati damnationem, carnali conceptione et nativitate traxerunt.* Clemens Recognit. lib. VI. fol. 102. Cyrill. Hierosolymitan. in 3. cateches. illuminat. Hierosolym. fol. 20. Cyprianus de testimon. ad Quirinum lib. III. fol. 312. ad Demetrianum fol. 258. de mortalitate fol. 272. Caesarius Arelatens. episcop. orat. V. de pascha fol. 137. Primasius Afer in epistolam Pauli ad Roman. cap. V. p. 48. Isidorus Hispalens. de officiis eccles. lib. 2. c. XXIV. in Genesin c. XIII. Sentent. lib. I. c. XXII. Augustinus epist. XXVIII. ad Hieronym. ad Valent. epist. XLIII. ad Evodium epist. CII. ad Sixtum presbyt. epist. CV. ad Bonifacium epist. CVI. ad Optatum epist. CLVII. de correptione et gratia cap. VIII. contra Iulianum Pelagianum lib. VI. fol. 750. et sequent. de baptismo contra Pelagianos tom. X. serm. XIV. de anima et eius origine ad Renatum lib. I. cap. IX. de nuptiis et concupiscentia lib. I. c. XX. de Genesi ad literam lib. X. cap. XV. de natura et gratia contra Pelagian. cap. VIII. Autor hypognost. apud Augustin. tom. VII. ad articul. V. fol. 553 et seq. Origenes in Lucam cap. II homil. XIV. Gregorius Nyssenus adversus eos qui differunt baptisma fol. 470. Ambrosius de vocation. gentium lib. II. cap. VIII. de Abraham lib. II. c. XI. Tertullian. de baptismo cap. I. XII. et XIII. Beda super Genesin fol. 129. in Iohan. lib. I. cap. 2. Alcuinus de divinis officiis fol. 1075. Scholastici theologi, et ipse Augustinus, Nazianzenus, Nicetas et Athanasius, mitissimam poenam fore parvulorum non renatorum dicunt; *minorem quod nullam materialis ignis, vel conscientiae vermis poenam sensuri sunt, nisi quod visione dei in perpetuum carebunt.* Petrus Lombardus sentent. lib. 2. distinct. XXXIII. numer. 43. et sequent. lib. IV. dist. IV. num. 45. Durandus lib. II. dist. XXXIII. quaest. III. Augustin. contra Iulian. lib. V. c. VIII. In enchiridio ad Laurentium c. XCIII. de peccatorum meritis ac remissione lib. I. c. XVI. Gregorius Nazianzen. orat. XL. in sanctum baptisma fol. 653. *Parvuli non baptizati* μήτε δοξασθήσεσθαι, μήτε κολασθήσεσθαι παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ, ὡς ἀσφραγίστους μέν, ἀπονήρους δέ, ἀλλὰ παθόντας μᾶλλον τὴν ζημίαν, ἢ δράσαντας. οὐ γὰρ ὅστις οὐ κολάσεως ἄξιος, ἤδη καὶ τιμῆς, ὥσπερ οὐδὲ ὅστις οὐ τιμῆς, ἤδη καὶ κολάσεως. Nicetas Scholiastes graecus: *Tres gradus existunt: unus eorum qui supernis deliciis perfruuntur; alter eorum qui suppliciis aeternis excruciantur, medius eorum, qui nec caelestis regni voluptates sentiunt, nec poenis ullis torquentur, in quo et parvuli, qui baptismo perfusi non sunt, et qui cum baptismum expeterent, violento tamen aliquo casu impediti, suscipere non potuerant, constituentur.* Athanas. quaest. ad Antioch. 114. fol. 309. Ποῦ ὑπάγουσι τὰ τελευτῶντα νήπια; εἰς κόλασιν, ἢ εἰς βασιλείαν; καὶ ποῦ τὰ τῶν ἀπίστων νήπια; καὶ ποῦ τὰ τῶν πιστῶν ἀβάπτιστα ἀποθνήσκοντα τάττονται; μετὰ τῶν πιστῶν ἢ ἀπίστων; ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ. Τοῦ κυρίου λέγοντος, ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με, τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. καὶ πάλιν τοῦ ἀποστόλου φάσκοντος, νῦν δὲ τὰ τέκνα ὑμῶν ἅγιά ἐστι, πρόδηλον ὅτι ὡς ἄσπιλα καὶ πιστὰ εἰς τὴν βασιλείαν εἰσέρχονται τὰ τῶν πιστῶν βεβαπτισμένα νήπια. τὰ δὲ ἀβάπτιστα καὶ τὰ ἐθνικά, οὔτε εἰς βασιλείαν εἰσέρχονται, ἀλλ' οὔτε πάλιν εἰς κόλασιν, ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἔπραξαν. *Quo vadunt pueri morientes? Ad poenamne? an ad regnum. Et quo fidelium non baptizati, si decedant? recipiuntur cum fidelibusne, an cum infidelibus? Responsio: Cum dominus dicat, sinite pueros ad me venire, talium enim est regnum caelorum, item cum apostolus testetur, nunc filii vestri sancti sunt, constat incontaminatos et fideles in regnum ingredi fidelium baptizatos infantes. Ethnici vero et non baptizati neque in regnum ingrediuntur, neque etiam rursus in poenam, peccatum enim non designarunt.* Atquin hanc praedictorum patrum de non baptizatis infantibus opinionem sequuntur et approbant Pontificii, ut patet ex Gregorio de Valentia tom. IV. fol. 815. et Roberto Bellarmino de sacramentis baptismi lib. I. cap. IV. Nos vero parvulos fidelium absque tinctione sacra decedentes non damnari asserimus, quia necessitas baptismi non est absoluta, sed ordinata, nequaquam excludens extraordinariam dei actionem, salvationisque eius misericordiam, quam non ita legibus communibus traditionis Christianae et ipsis sacramentis alligavit, ut non absque

praeiudicio legis eiusdem, in causa necessitatis vel privationis, possit pueros nondum natos extra uterum intus sanctificare gratiae suae baptismo, vel virtute spiritus sancti, ut ait Iohannes de Gerson sermon. in nativit. Mariae virginis part. 3. considerat. 2. fol. 59. Vere igitur scribit Albertus Magnus Ratisbonens. episc. de sacramento eucharistiae distinct. VI. tract. 2. cap. 1. *Ille in quo baptismus non contemptu religionis, sed per articulum necessitatis excluditur, non amittit fructum baptismi, sed baptizatus baptismo fluminis in spiritu sancto reputatur. Tunc enim impletur invisibiliter, cum mysterium baptismi non contemptus religionis, sed articulus necessitatis excludit.* Petrus Lombardus sentent. lib. IV. distinct. IV. Bernhardus Abbas Claraevall. epist. LXXVII. ad Hugonem de S. Victore. Durandus lib. IV. distinct. IV. quaest. I. Georgius Cassander de baptismo infantum, in consult. ad Ferdinandum Imp. articulo IX. p. 61. Iohan. Calvinus de baptismo lib. IV. institut. cap. XV. § 20. cap. XVI. § 28.

Nullum catechumenum vitam aeternam habere credimus] Autor de fide ad Petrum Diaconum cap. 3. fol. 159. *Ex illo tempore, quo salvator noster dixit: Si quis regeneratus non fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum dei: absque sacramento baptismatis (praeter eos, qui in ecclesia catholica sine baptismate pro Christo sanguinem fundunt) nec regnum caelorum potest quisquam accipere, nec vitam aeternam.* Cyrillus Hierosolymitan. 3. catech. illuminat. Hierosolym. p. 61. εἴτις μὴ λάβῃ τὸ βάπτισμα, σωτηρίαν οὐκ ἔχει, πλὴν μόνον μαρτύρων, οἳ καὶ χωρὶς τοῦ ὕδατος λαμβάνουσι τὴν βασιλείαν. *Si quis non baptisatur, salutem non habet, praeter solos martyres, qui vel sine aqua regno caelesti potiuntur.* Bernhardi sententia benignior, magis enim inclinat ad humanitatem. *In maiori,* (inquit epistola LXXVII. ad Hugonem fol. 1485.) *aetate quisquis post vulgatum ubique baptismi remedium renuit iam baptizari, generali originalique maculae addit et ex proposito crimen superbiae duplicem secum portans iustissimae damnationis causam, si sic de corpore exire contigerit. Tamen si ante exitum resipuerit, et voluerit, et petierit baptizari, sed mortis praeoccupatus articulo forte obtinere nequiverit, dum non desit fides recta, spes pia, charitas sincera, propitius sit mihi deus, quia ego huic ob solam aquam si defuerit, nequaquam omnino possum desperare salutem, nec vacuam credere fidem, nec confundere spem, nec excidere charitatem, tantum si aquam non contemptus, sed sola (ut dixi) prohibeat impossibilitas.* Accedit Ambrosius de obitu Valentiniani Imp. adhuc catechumeni tom. V. fol. 112. *Audio vos dolere quod non acceperit sacramenta baptismatis. Dicite mihi, quid aliud est in nobis nisi voluntas, nisi petitio. Atqui dudum hoc voti habuit ut initiaretur. Non habet ergo gratiam quam desideravit; non habet quam poposcit! certe quia poposcit, accepit. Unde est illud: iustus quacunque morte praeventus fuerit, anima eius in refrigerio est. Solve igitur pater sancte munus servo tuo, quod poposcit sanus, robustus, incolumis. Si affectus aegritudine distulisset, tamen non penitus a tua misericordia esset alienus, qui celeritate temporis, non voluntate esset fraudatus. Qui habuit spiritum tuum, quomodo non accepit gratiam tuam. Aut si quia solenniter non sunt celebrata mysteria, hoc movet: ergo et martyres, si catechumeni sunt, non coronentur. Non enim coronantur, si non initiantur. Quod si suo abluuntur sanguine, et hunc sua pietas abluit et voluntas.* Zwinglius non solum catechumenis, qui in bonis operibus mortui sunt, verum etiam gentilibus, qui omnino Christum ignorarunt, vitam aeternam pollicetur. Ita enim in exposit. fidei Christianae fol. 559. Regem Galliae alloquitur: *Videbis in aeterna societate omnes sanctos, pios, sapientes, fortes, et honestos homines, Adam, Enoch, Noah, Abraham, Petrum, Paulum, Herculem, Theseum, Socratem, Aristidem, Antigonum, Numam, Camillum, Catones et Scipiones.* Haec mira sunt, haec nova sunt, haec falsa sunt. Mira stupemus, nova cavemus, falsa repudiamus. Augustin. contra Iulianum Pelagianum lib. 3. cap. 3. fol. 676. Petrus apud Clementem (citante Origene in Matthaeum cap. XXVI. tract. XXXV. fol. 110.) *Opera bona quae fiunt ab infidelibus in hoc seculo illis prosunt, non et in illo ad consequendam vitam aeternam.* Vide Athanasium ad Antiochum quaest. C. fol. 303. tom. 2. Augustinum in Psalm. XXXI. et LXVII. Contra Iulianum Pelagianum lib. IV. cap. 3. de gratia Christi contra Pelagium et Caelestinum lib. I. cap. XXVI. Georgium Cassandrum in consultat. articul. V. p. 38 de operibus impiorum.

Excepto martyrio, ubi tota baptismi sacramenta complentur] Dogma de baptismo sanguinis vetus est, cuius etiam meminit Clemens Constitut. Apost. lib. V. cap. V. Tertullianus de baptismo cap. XVI. in Scorpiaco adversus Gnosticos

cap. VI. Primasius African. episcop. in epistol. Pauli ad Roman. cap. VI. Cyrillus Hierosolymitan. cateches. XIII. illuminat. Hierosolym. fol. 140. Cyprianus ad Fortunatum epist. LXXIII. de exhortat. martyrii fol. 399. de stella et Magis fol. 409. Athanas. in quaest. ss. scriptur. quaest. CIII. ad Antiochum Principem quaest. LXXII. Origenes in Iohannem tract. VIII. fol. 194. in Matthaeum tract. XII. cap. XX. Ambrosius in Psalm. CXVIII. fol. 891. Haymo episcop. Halberstatt. in epistolam Pauli ad Roman. cap. VI. Nicetas in orat. Nazianzeni de sanctis luminibus fol. 842. Augustin. ad Seleuciam epist. CVIII. Gennadius hoc loco cum Origene et Prospero baptismum sanguinis vero baptismo exaequat. Origenes in Iudicum cap. VI. homil. VII. fol. 218. *Baptisma sanguinis solum est, quod nos puriores reddit, quam aquae baptismus reddiderat.* Prosper Tyro epigr. LXXXVIII.

Si mundo moritur, diverso forte renascens,
Fitque novus vita, qui sepelitur aqua:
Fraudati non sunt sacro baptismate Christi,
Fons quibus ipse sui sanguinis unda fuit.
Et quidquid sacri fert mystica forma lavacri,
Id totum implevit gloria martyrii.

Sed hoc falsum est. martyrium enim non proprie et simpliciter. sed per attributionem dicitur, et est baptismus. ac proinde eius efficacia non attingit ad efficaciam veri baptismi. qui proprie et simpliciter unus est, virtutemque habet ex passione Christi, et fit in aqua cum determinata forma verborum, et est sacramentum de quo dicit apostolus Paulus ad Ephes. IV. vers. 5. Unus dominus, una fides, unum baptisma. Vide Christophorum Petargum theologum non vulgaris eruditionis in Iesuitismo novo de baptismo p. 90.

Baptizandus confitetur fidem suam] Apud antiquos gratiam baptismi suscepturi, publice fidelium populo audiente, symbolum reddebant. Ruffinus in expos. symboli apostolor. fol. 74. apud Hieronym. tom. IX. Ambrosius in Lucam lib. VIII. cap. XVIII. Tertullianus de baptismo cap. XX. Nazianzen. in s. baptisma. et de Cypriano orat. XVIII. Concil. Laodicenum cap. XLVI. Martinus Bracarensis episcop. in excerptis capit. Graecorum. tom. II. Concil. cap. XLIX. fol. 226. Cyrillus Alexandrinus contra Iulianum Imp. lib. VII. fol. 172. Severus Alexandrinus de ritibus baptismi fol. 54. Beda in Marcum lib. I. cap. I. Sic Victorinus rhetor ingressurus baptismum memoriter de loco eminentiore in conspectu sanctae multitudinis, Romae fidem profitetur suam. Augustin. confession. lib. VIII. cap. II. fol. 99.

Cap. LXXV. — In eucharistia non debet pura aqua offerri] In sacrificio eucharistiae sola aqua utebantur ὑδροπαραστάται, quos damnat Cyprianus ad Caecilium epist. LXIII. fol. 131 et seq. Epiphanius haeres. XLVI. et XLVII. Philastrius haeres. LXXVII. Epitome S. Canon. fol. 18. Rabanus Maurus archiepiscop. Moguntiensis de propriet. sermon. lib. IV. cap. X.

Sed vinum cum aqua mixtum] Temperamenti et mixti calicis meminerunt ex veteribus Iustinus Martyr apologia II. pro Christian. fol. 76. 77. Irenaeus Lugdunens. episcop. contra haeres. lib. IV. cap. LVII. lib. V. cap. I. Clemens Constitut. apostol. lib. VIII. cap. XII. Λειτουργία quam S. Iacobo adscribunt fol. 24. Autor homil. de corpore et sanguine domini, apud Hieronym. tom. IX. fol. 248. Ambrosius de sacrament. lib. V. cap. I. Autor Commentarii in Marcum cap. XIV. Iulius PP. I. in decret. tom. I. Concil. cap. VII. Martinus Bracarens. episcop. in excerptis capit. Graecor. tom. 2. Concil. c. LV. Damascenus de fide orthodox. lib. IV. cap. XIV. Caesarius Arelatensis homil. V. de Pascha fol. 137. Patres Concil. Trullani canone XXXII. Concil. Africanum cap. IV. Concil. Carthaginiense III. cap. XXIV. Concil. Wormatiense cap. IV. Concil. Triburiense cap. XXIV. Walafridus Strabo de rebus ecclesiast. cap. XVI. Paschasius de sacrament. eucharistiae cap. XI. Beda in Lucam lib. VI. cap. XXII. Micrologus de observat. ecclesiast. c. X. Algerus de sacramento eucharistiae lib. II. c. IV. Eugenius PP. IV. in decret. tom. III. Concil. fol. 508. Corpus Canon. distinct. 2. de consecratione. Thomas Aquinas 3. part. sum. quaest. LXXIV. articul. VI. Theophylactus in Ioh. cap. XIX. fol. 567. exsecratur Armenios, qui non admiscent in mysteriis aquam vino. Αἰσχυνέσθωσαν Ἀρμένιοι, εἰ μὴ παραμιγνύντες ὕδωρ τῷ οἴνῳ ἐν τοῖς μυστηρίοις. In epitome S. Canon. fol. 17. sacerdos qui non miscet vinum aqua, deponitur. Εἴ τις ὕδωρ μόνον, ὡς οἱ ὑδροπαραστάται, ἢ οἶνον, ὡς οἱ Ἀρμένιοι, ἀλλὰ μὴ οἴνῳ ὕδωρ μιγνὺς οὕτω τὴν ἄχραντον προσάγει θυσίαν, καθαιρείσθω. Et Pontificii etiam nunc

hanc admixtionem acriter urgent. Guilhelmus Durantus in rational. divin. officiorum lib. V. fol. 70. *Sicut aqua sine vino consecrari non potest: sic nec vinum sine aqua transsubstantiari valet. Illam itaque per oblivionem praetermittens, venialiter peccat, per negligentiam mortaliter, et est graviter puniendus.* Robertus Bellarminus de sacramento eucharist. lib. IV. cap. X. *Catholica ecclesia semper credidit ita necessarium esse aqua vinum misceri in calice, ut possit id non sine gravi peccato omitti.* Unde quoque patres Concilii Tridentini cap. VIII. Can. IX. omnes qui negant aquam miscendam vino in calice offerendo, anathematis gladio iugulant. Graeci hunc morem miscendi non observarunt. Nicephorus Callistus ecclesiast. histor. lib. XVIII. cap. LIII. Innocentius PP. III. myster. missae lib. IV. cap. XXXII. fol. 390. Guilhelmus Durantus Minatens. eccles. episcop. in rationali lib. IV. fol. 70. Petrus Lombardus sentent. lib. IV. distinct. XI. Bonaventura sentent. lib. IV. distinct. XI. numer. 36. Durandus de S. Portiano super sententias Petri Lombardi lib. IV. distinct. XII. quaest. V. *Dicitur quod Graeci aquam non apponunt, et tamen vere conficiunt*, neque enim est de necessitate sacramenti. Thomas Aquinas 3. part. sum. quaest. LXXIV. articul. VII. Bernardus Abbas Claraeval. ad Guidonem epist. LXIX. quoniam non legitur. quod in natali calicis Christus vinum aqua mixtum discipulis tradiderit. Paschasius de sacram. eucharistiae cap. XI. Rabanus Maurus de eucharist. cap. XI. Potest ergo in solo vino hoc sacramentum rite confici propter institutionem Christi, qui omnium princeps in vino vitis hoc sacramentum celebravit. Bonaventura lib. IV. sentent. distinct. XI. numer. 58. Albertus Magnus Ratisbonensis eccles. episcop. de sacr. eucharistiae distinct. III. tract. 2. c. 1. Thomas Aquinas 3. parte summ. quaest. LXXIV. articul. VI. Durandus sentent. lib. IV. distinct. XII. quaest. V. Iohannes Gerson de sacram. eucharistiae part. 2. fol. 26.

Cap. LXXVI. — Caro nostra non est mala, ut volunt Sethianus, Ophianus et Patricianus] Male hic confundit Gennadius Sethianos, Ophianos et Patricianos, quia unusquisque ex illis sua propria habet dogmata, et errores singulares. Sethiani filium Adami qui vocatur Seth honorant, et ipsum Christum esse opinantur. Ophiani colubrum nutriunt et venerantur, quod hic prior initium nobis scientiae boni et mali attulerit. Patriciani et Venustiani a lumbis usque ad pedes diabolum fecisse corpus hominis dicunt. Papias in Seth. Philastrius haeres. 1. et 3. Honorius haeres. XXXI. Epiphanius haeres. 37 et 39. Theodoret. fabul. haeret. lib. I. Isidorus Hispal. orig. lib. VIII. cap. V. Damascenus de haeres. fol. 578. Tertullianus praescription. adversus haeret. c. XLVII. Augustinus haeres. LXI. adversus Iulian. Pelagian. lib. V. cap. V.

Florianus] Papias: *Floriani haeretici a Floriano quodam dicti, qui docent dominum creasse mala, contra id quod scriptum est, Fecit dominus omnia bona.*

Arbitrio animae efficitur in nobis vel bona vel mala] Vidend. Ambrosius Mediolanensis episcop. lib. I. Hexaemer. cap. V. Theophylactus in Matthaeum c. VII. fol. 29. ἡ φύσις ἡμῶν, ἀγαθή ἐστιν, ὡς θεοῦ δημιούργημα, κατὰ δὲ προαίρεσιν πονηρευόμεθα. Augustinus in Iohan. tract. XLII. cap. VIII. fol. 214. *Bona est omnis natura, sed vitiata est hominis natura per voluntatem malam. Quod fecit deus non potest esse malum, si ipse homo non sit sibi malus.*

Cap. LXXVII. — In resurrectione ex mortuis sexus forma non mutabitur] Contra Origenem qui asserit in futuro seculo feminas redigendas in viros. Hieronym. adversus errores Iohannis Hierosolym. epist. LXI. cap. III. Iulianus episcop. Toletanus prognostic. lib. III. cap. XXIV. *Plerique hoc quod dicit apostolus: donec occurramus ei in virum perfectum, etc. omnes feminas in virili sexu resurgere credunt, pro eo quod vir ex limo, mulier vero ex latere viri facta sit. Nos autem magistrorum catholicorum sententiis eruditi, hoc credimus, hoc tenemus, quod omnipotens deus, qui utrumque sexum condidit, instituit ac redemit, utrumque in resurrectione restituet.* Iustinus Martyr in quaest. et responsion. ad orthodoxos quaest. LX. Augustin. de civitat. dei lib. XXII. cap. XVII. Athanasius in quaestion. ad Antiochum quaest. XXIV. Bonaventura sentent. lib. IV. distinct. XLIV. articul. 2. Clemens constitut. apostol. lib. V. cap. VI. Isidorus Hispalensis de officiis ecclesiast. lib. II. cap. XXIII. Autor de fide ad Petrum Diaconum cap. III. Hieronym. in epitaph. Paulae matris ad Eustoch. epist. XXVII. fol. 79. Adversus Iovinianum lib. I. cap. XXI. fol. 156. Rabanus Maurus de sermon. propriet. lib. IV. cap. X. Thomas Aquinas in addition. part. 3. summ. quaest. LXXXI. articul. 3.

Cap. LXXVIII. — Ante passionem et resurrectionem domini, omnes animae sanctorum in inferno] Arbitratur Gennadius ex quo peccavit Adam, et clausus est illi paradisus, nullius sancti animam in caelum ascendisse, sed omnes in inferno (posteriores *limbum patrum* dixerunt) detentas, propter quas etiam Christus descendit ad inferos, ut eos liberaret, et compotes sui faceret. Et haec est communis opinio multorum patrum. Cyrilli Hierosolym. κατηχήσ. δ. φωτιζομένων ἐν Ἱεροσολύμοις pag. II. Tertulliani de anima cap. VII. et LV. Clementis Alexandrini lib. VI. Stromat. Damasceni de fide orthodox. lib. III. cap. XXIX. Augustini de tempore sermon. CLXXXI. Gregentii in disput. cum Herbano Iudaeo pag. 178. Hieronymi in Psalm. XXIII. fol. 28. in psalm. XV. fol. 15. psalm. CXVIII. fol. 159. in Danielem lib. I. cap. 3. Gregorii Magni moral. lib. IV. cap. XXVII. lib. XII. cap. VII. lib. XIII. cap. XVI. in S. Evangelia homil. XIX. fol. 391. homil. XXII. fol. 401. Fulgentii ad Trasimurdum Regem lib. III. fol. 54. Autoris commentar. in Matthaeum cap. III. homil. V. fol. 557. apud Chrysost. tom. II. Gaudentii in exod. tractat. X. tom. VII. biblioth. patrum. Nicephori Callisti lib. I. cap. XXXI. Philippi presbyteri in Iob. lib. III. cap. XXXVIII. Procopii Sophistae in Esaiam fol. 154. Athanasii de salutari adventu Iesu Christi fol. 506. de passione et cruce domini fol. 802. Hieronymi tom. III. epist. CXXIX. fol. 370. in epistolam Pauli ad Thessalon. cap. IV. in epistol. ad Ephes. lib. II. cap. IV. Iuliani Episcopi Toletani prognost. lib. II. cap. XII. Theodori Abucarae in disputat. cum Emeseno cap. VII. Remigii Altisiodor. episcop. in Psalm. LXXXV. in Zachariam cap. IX. Bedae in Iob. lib. I. cap. X. Theophili Alexandrini episcop. allegor. in Iohan. fol. 191. tom. IV. biblioth. patrum. Ambrosii in epist. Pauli ad Roman. cap. V. Epiphanii contra Tatianos haeresis XLVI. Sedulii in epist. Pauli ad Roman. cap. V. Dionysii Carthusiensis in epist. Petri I. cap. III. in Acta apostol. cap. II. Thomae Aquinatis 3. part. summ. quaest. LIII. articul. V. et sequent. Ad eius confirmationem promunt haec scripturae testimonia. Genes. XXXVII. vers. 35. *Descendam ad filium meum lugens in infernum.* Ecclesiast. cap. XXIV. vers. 45. *Penetrabo omnes inferiores partes terrae, et inspiciam omnes dormientes, et illuminabo omnes sperantes in dominum.* Zachariae IX. vers. 11. *Tu quoque in sanguine tuo emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua.* Iob. cap. XXXVIII. vers. 17. *Apertae sunt tibi portae mortis, et ostia tenebrosa vidisti.* 1 Pet. 3. vers. 19. *Et iis qui in carcere erant spiritibus veniens praedicavit.* Bullingerus in Matthaeum cap. XXV. Iohan. Calvinus institut. lib. II. cap. XVI. § 9. Beza in acta Apostol. cap. II. in epistol. Petri I. cap. 3. et in epist. ad Ephes. cap. IV. aiunt praedicta loca male a veteribus detorta ad carcerem poenalem piarum animarum: cum illae etiam ante Christi adventum et passionem in tranquillitatis sinu immunes a poena fuerint, exspectandae nimirum resurrectionis solatia carpentes. Illorum assertioni non videtur contradicere Augustinus, dum fatetur, se adhuc nescire, quid boni Christi descensus ad inferos contulerit illis iustis, qui in sinu Abrahae erant, a quibus secundum beatificam praesentiam suae divinitatis nunquam recessit. Sed loca Augustini ipsa in medium protrahemus ex epist. XCIX. ad Evodium tom. II. fol. 284. *Quod primum hominem patrem generis humani ex inferno solverit Christus, ecclesia fere tota consentit: quod eum non inaniter credidisse credendum est, etiamsi canonicarum scripturarum hinc expressa non proferatur auctoritas. Addunt quidam hoc beneficium etiam antiquis sanctis fuisse concessum, Abel, Seth, Noë, et domui eius, Abraham, Isaac et Iacob, aliisque patriarchis et prophetis, ut cum dominus in infernum venisset, illis doloribus solverentur. Sed quonam modo intelligatur, Abraham in cuius sinum etiam pius pauper susceptus est, in illis fuisse doloribus, ego quidem non video, explicent fortasse qui possunt. Solos autem duos, id est Abraham et Lazarum, in illo memorabilis quietis sinu fuisse antequam dominus in inferna descenderet, et de istis tantum duobus dictum fuisse illi diviti: inter vos et nos chaos magnum firmatum est etc. nescio utrum quisquam sit, cui non videatur absurdum. Porro si plures quam duo ibi erant, quis audeat dicere, non ibi fuisse patriarchas et prophetas, quibus in scriptura dei iustitiae pietatisque tam insigne testimonium perhibetur! Quid his ergo praestiterit, qui dolores solvit inferni, in quibus illi non fuerunt, nondum intelligo: praesertim quia ne ipsos quidem inferos uspiam scripturarum locis in bono appellatos potui reperire. Quod si nunquam in divinis auctoritatibus legitur, non utique sinus ille Abrahae, id est secretae cuiusdam quietis habitatio, aliqua pars inferorum esse credenda est, quanquam in his ipsis tanti verbis magistri, ibi ait dixisse Abraham, inter vos et nos chaos magnum firmatum est, satis ut opinor appareat non esse quandam partem et quasi membrum inferorum tantae illius felicitatis sinum. Chaos enim magnum quid est nisi quidam hiatus, multum ea separans inter quae non solum est, verum etiam firmatus est? Quapropter si in illum sinum Abrahae Christum mortuum venisse sancta scriptura dixisset, non nominato inferno eiusque doloribus, miror si quisquam ad inferos eum descendisse, asserere auderet. Sed quia evidentia testimonia et infernum commemorant et dolores, nulla causa occurrit, cur illo credatur venisse salvator, nisi ut ab eius doloribus salvos faceret. Sed utrum omnes quos in eis invenit, an quosdam quos illo beneficio dignos iudicarit, adhuc requiro. Fuisse tamen eum apud inferos, et in eorum doloribus constitutis hoc beneficium praestitisse non dubito. Unde illis iustis, qui in sinu Abrahae erant, cum ille in inferna descenderet, nondum quid contulisset inveni, a quibus eum secundum beatificam praesentiam suae divinitatis nunquam video recessisse.* Et de Genesi ad Litteram tom. III. fol. 498. lib. XII. cap. XXXIII. *Illud me nondum invenisse confiteor, inferos appellatos, ubi iustorum animae requiescant. Et Christi quidem animam usque ad ea loca venisse, in quibus peccatores cruciantur, ut eos solveret a tormentis, quos esse solvendos occulta sua nobis iustitia indicabat, non immerito creditur. Quomodo enim aliter accipiendum sit, quod dictum est: quem deus suscitavit ex mortuis etc. non video nisi ut quorundam dolores apud inferos eum solvisse accipiamus, ea potestate qua dominus est, cui omne genu flectitur, caelestium, terrestrium, et inferorum, per quam potestatem etiam illis doloribus quos solvit, non potuit teneri. Neque enim Abraham vel ille pauper in sinu eius, hoc est, in secreto quietis eius, in doloribus erat, inter quorum requiem et alia inferni tormenta, legimus magnum chaos firmatum, sed nec apud inferos esse dicti sunt. Contigit enim, inquit, mori inopem illum et afferri ab angelis in sinum Abrahae: mortuus est autem et dives, et sepultus est, et cum apud inferos esset in tormentis, etc. Videmus itaque inferorum mentionem non esse factam in requie pauperis, sed in supplicio divitis. Proinde ut dixi, nondum inveni, et adhuc quaero, nec mihi occurrit, inferos alicubi in bono posuisse scripturam duntaxat canonicam. Non autem in bono accipiendum sinum Abrahae, et illam requiem, quo ab angelis pius pauper ablatus est, nescio utrum quisquam possit audire, et ideo quomodo eum apud inferos credamus esse, non video.* Hactenus Augustinus erudite quidem et vere. Illud autem notatu dignum, quod idem vir sanctus in psalmum LXXXV. tom. VIII. fol. 652. duo inferna statuit, *inferius et superius: quorum in uno quieverunt animae iustorum; in altero torquentur animae impiorum.* Sed haec protulisse videtur non affirmando sed opinando. Inquit enim, *fratres sive illud sive istud sit, hic me scrutatorem verbi dei, non temerarium affirmatorem teneatis.* Certe Origenes περὶ ἀρχῶν lib. IV. cap. II. et Ambrosius in cap. V. epistol. Pauli ad Roman. ante Augustinum hoc dogma proposuerunt in suis scriptis,* repertique qui illorum opinionem probarent. [Hos refutat Hieronymus in Psalm. LXXXV. fol. 108. *Eripuisti animam meam ex inferno inferiori, etc. Non quod duo inferna sint*, inquit, *sed iste superiorem infernum peccatum dixit, inferiorem vero qui est verus infernus, in quo peccatores damnantur. Laudat ergo ob hoc misericordiam domini, quod sit erutus a supplicio inferioris inferni.*] Scholasticis hoc commentum valde placuit. Non enim contenti illis, quae priores de inferno duplici delirarunt, alia adhuc duo inferna exsculpserunt, atque ita effecerunt infernum quadruplicem. I. *infernum damnatorum.* II. *limbum puerorum.* III. *purgatorium.* IV. *limbum patrum.* Bonaventura Albanensis episcop. lib. IV. distinct. XLV. num. 12. et 15. Durandus de S. Portiano sentent. lib. III. distint. XXII. quaest. IV. *Sciendum est quod quadruplex est infernus, secundum quadruplex poenarum genus. Quibusdam enim datur poena damni, hoc est, perpetua carentia visionis divinae, et perpetua poena sensus, ratione peccati actualis, mortalis, in quo decesserunt. Et ii dicuntur esse in inferno damnatorum. Aliis debetur perpetua poena damni absque poena sensus, scilicet decedentibus in solo peccato originali, qui dicuntur esse in limbo puerorum. Aliis debetur poena sensus et damni, non quidem perpetua, sed temporalis, illis scilicet, qui decesserunt in gratia, debitores alicuius poenae, eo quod in praesenti vita non satisfecerunt plene de culpis commissis. Et isti dicuntur esse in purgatorio. Aliis vero solum*

*) Gregor. Magnus in Iob. lib. 12. cap. 9. Beda in psalm. 85. Bernard. serm. 2. de assumpt. Mariae fol. 149.

dabatur sola poena damni: absque ulla poena sensus; et isti dicebantur esse in limbo patrum: qui prohibebantur ante passionem Christi a visione divina, eo quod non erat satisfactum pro peccato totius naturae, quamvis hi non essent obnoxii alicui poenae pro peccatis suis personalibus. Viderint Pontificii quemadmodum haec figmenta defendant. Nos (qui nihil probamus, nisi quod ecclesiasticum est, quodque conspiret germanae, et ipso aevo pronatae propheticae, apostolicaeque paraturae) malumus dubitare de occultis, quam litigare de incertis, melius ducentes in inscientiae finibus atque * ignorantiae permanere, simpliciterque imperitiam confiteri, quam inerudita temeritate, sine divinarum scripturam auctoritate, nugas aniles et fabulosa gentium dogmata sub nomine Christiano in ecclesiam dei introducere. Tertullianus de anima c. I. et II. Hieronymus ad Hedibiam epist. CL. quaest. X. fol. 420. Augustinus ad Optatum epist. CLVII. de Genesi ad literam lib. VIII. cap. V.

Cap. LXXIX. — Post ascensionem domini ad caelos omnium sanctorum animae ad Christum vadunt] Isidorus Hispalens. sentent. lib. I. cap. XIV. *Sancti ex tempore resurrectionis Christi statim ut de corpore exeunt, mox ad caelestem habitationem ascendunt, quod antiquis patribus non dabatur. Nam ante adventum salvatoris, quamvis sine poena supplicii, tamen non in caelo, sed in inferno sanctorum animae tenebantur, pro quibus absolvendis dominus in infernum descendit.* Gregorius Nazianz. orat. funebri in laudem Caesarii fratris fol. 173. Πείθομαι σοφῶν λόγοις ὅτι ψυχὴ πᾶσα καλή τε καὶ θεοφιλής, ἐπειδὰν τοῦ συνδεδεμένου λυθεῖσα σώματος ἐνθένδε ἀπαλλαγῇ, εὐθὺς μὲν ἐν συναισθήσει καὶ θεωρίᾳ τοῦ μένοντος αὐτὴν καλοῦ γενομένη, ἅτε τοῦ ἐπισκοτοῦντος ἀνακαθαρθέντος ἢ ἀποτεθέντος, ἢ οὐκ οἶδ' ὅ, τι καὶ λέγειν χρή, θαυμασίαν τινὰ ἡδονὴν ἥδεται, καὶ ἀγάλλεται, καὶ ἵλεως χωρεῖ πρὸς τὸν ἑαυτῆς δεσπότην, ὥσπερ τι δεσμωτήριον χαλεπὸν τὸν ἐνταῦθα βίον ἀποφυγοῦσα, καὶ τὰς περικειμένας ἀποσεισαμένη πέδας, ὑφ' ὧν τὸ τῆς διανοίας πτερὸν καθείλκετο. Καὶ οἷον ἤδη τῇ φαντασίᾳ καρποῦται τὴν ἀποκειμένην μακαριότητα. Μικρὸν δ' ὕστερον καὶ τὸ συγγενὲς σαρκίον ἀπολαβοῦσα ᾧ τὰ ἐκεῖθεν συνεφιλοσόφησε, παρὰ τῆς καὶ δούσης καὶ πιστευθείσης γῆς, τρόπον ὃν οἶδεν ὁ ταῦτα συνδήσας, καὶ διαλύσας θεός, τούτῳ συγκληρονομεῖ τῆς ἐκεῖθεν δόξης. Καὶ καθάπερ τῶν μοχθηρῶν αὐτοῦ μετέσχε διὰ τὴν συμφυΐαν, οὕτω καὶ τῶν τερπνῶν ἑαυτῆς μεταδίδωσιν, ὅλον εἰς ἑαυτὴν ἀναλώσασα, καὶ γενομένη σὺν τούτῳ ἓν καὶ πνεῦμα, καὶ νοῦς, καὶ θεός, καταποθέντος ὑπὸ τῆς ζωῆς τοῦ θνητοῦ τε καὶ ῥέοντος. Id est: *Sapientum verbis adducor ut credam, pulchram omnem animam et deo charam, posteaquam corporis vinculis soluta, hinc excesserit, protinus bonum, quod eam manet, persentientem et contemplantem, (utpote eo, quod tenebras offundebat, vel purgato, vel deposito, vel, quo verbo ea res appellanda sit nescio) mirabili quadam voluptate affici et exultare, atque hac vita, tanquam gravi quodam ergastulo liberatam, compedibusque illis, quibus mentis alae deprimebantur solutam, summa cum hilaritate ad dominum suum tendere, ac reconditam beatitudinem iam velut per imaginem et simulacrum percipere: post etiam aliquanto, cum cognatam carnem a terra quae et dederat, et in fidem acceperat, receperit, (quod quomodo fiet is novit, qui ea inter se coniunxit atque dissolvit) tum demum eam quoque ad gloriae caelestis haereditatem secum admissuram, et quemadmodum ob naturae coniunctionem aerumnarum ipsius particeps fuerat, sic etiam iucunditates suas cum ipsa communicaturam, totum videlicet corpus in se ipsum absumentem, et cum eo unum effectam, et spiritum et mentem, et deum, absorpto nimirum a vita eo, quod mortale et caducum erat.* Valde frigidum et frivolum est, quod Gregorius Magnus dialog. lib. IV. c. XXV. et Beda tom. VIII. in lib. quaest. fol. 402. non omnibus iustis, sed *perfecte iustis* hoc beneficium tributum dicunt. Quis enim poterit perfecte iustus esse in hac mortalitate, *ubi caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem.* Macarius homil. VIII. pag. 106. Augustin. de peccatorum meritis et remissione contra Pelagianos lib. II. c. XIII. Contra epistolam Parmeniani lib. II. cap. VII. Lactantius lib. VI. cap. XV. Hieronym. in Psalm. CXIV. fol. 150. *In praesenti seculo perfectus iustus nemo esse potest, neque David, neque apostoli, neque aliquis sanctorum.*

Peccatorum animae in inferno] Fabulam πυργαθαστηρίου quam sophistae cerebrosi acriter in suis scriptis urgent, hoc loco omnino evertit Gennadius, duas duntaxat habitationes (omni medio et tertio loco excluso) asserens, ad quas animae corporibus humanis exutae, migrant, caelum nimirum et infernum. Gennadio

*) Melius est enim nescire quam errare. Augustin. in Iohan. tract. 27.

manum porrigit Hieronymus in Amos cap. XIX. fol. 123. *Quando anima vinculis laxata corporeis, volandi quo velit, sive quo ire compellitur, habuerit libertatem, aut ad inferna ducetur, aut ad caelestia sublevabitur.* Et Augustin. de peccator. meritis et remissione cap. XXVIII. *Non est ullus ulli locus medius, ut possit esse, nisi cum diabolo, qui non est cum Christo.* Autor hypognostici articul. V. apud Augustin. tom. VII. fol. 957. *Primum locum fides catholicorum divina auctoritate regnum credit esse caelorum: secundum gehennam; tertium penitus ignoramus, imo nec esse in scripturis sacris invenimus.* Autor de rectitud. catholic. conversat. apud Augustin. tom. 9. fol. 797. *Scitote quod anima cum a corpore avellitur, statim in paradiso pro bonis operibus, aut certe pro malis in inferno praecipitatur continuo.* Et his longe antiquior Iustinus Martyr in quaest. et respons. ad orthodox. quaestion. LXXV. fol. 339. Ἐνταῦθα μὲν τὰ τῆς ἑνώσεως πάντα κοινὰ ὑπάρχει δικαίων τε καὶ ἀδίκων, καὶ οὐδεμία ἐστὶν ἐν αὐτοῖς διαφορὰ κατὰ τοῦτο. Οἷον τὸ γενέσθαι καὶ τὸ ἀποθνήσκειν, καὶ τὸ ὑγιαίνειν, καὶ τὸ νοσεῖν, καὶ τὸ πλουτεῖν, καὶ τὸ πένεσθαι, καὶ τὰ ἄλλα τὰ τούτοις ὅμοια. Μετὰ δὲ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἔξοδον εὐθὺς γίνεται τῶν δικαίων τε καὶ ἀδίκων ἡ διαστολή. Ἄγονται γὰρ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς ἀξίους αὐτῶν τόπους. Αἱ μὲν τῶν δικαίων ψυχαὶ εἰς τὸν παράδεισον, ἔνθα συντυχία τε καὶ θέα ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων, κατ' ὀπτασίαν δὲ καὶ τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ κατὰ τὸ εἰρημένον. Ἐκδημοῦντες ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημοῦντες πρὸς τὸν κύριον. Αἱ δὲ τῶν ἀδίκων ψυχαὶ, εἰς τοὺς ἐν τῷ ᾅδῃ τόπους, κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ βασιλέως Βαβυλῶνος. Ὁ ᾅδης κάτωθεν ἐπικράνθη συναντήσας σοι, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ εἰσὶν ἐν τοῖς ἀξίοις αὐτῶν τόποις φυλαττόμεναι ἕως τῆς ἡμέρας τῆς ἀναστάσεως καὶ ἀνταποδόσεως. Id est, *In hac vita quae in unione corporis et animae obtingunt communia sunt iustorum et iniustorum omnia: et nulla est eis, quantum ad hoc pertinet differentia: sicuti gigni et mori, valere et aegrotare, ditescere et egere, et alia hisce similia. Post exitum vero animarum e corpore illico iusti ab iniustis segregantur. Abducuntur enim ab angelis ad condigna sibi loca. Ac iustorum quidem animae in paradisum, ubi consuetudine et aspectu fruuntur angelorum et archangelorum; per visionem autem et ipsius servatoris Christi pro eo atque dictum est: peregre absumus a corpore, et praesentes adsumus apud dominum. Iniustorum autem animae in ipsius Orci loca; pro eo atque dictum est de Nabuchodonosore rege Babylonis: infernus subter exacerbatus est in occursum adventus tui, etc. Et asservantur quaeque in locis se dignis, usque ad resurrectionis et compensationis diem.*

Cap. LXXX. — Poenitentia aboleri peccata] Ἐπειδήπερ οὐκ ἔστιν ἁμαρτία ἀσυγχώρητος παρὰ τῷ θεῷ, ἐν τοῖς γνησίως καὶ κατ' ἀξίαν μετανοοῦσιν. Athanasius *de communi essentia patris, et filii, et spiritus sancti* tom. I. fol. 392. Alcuinus de divinis officiis fol. 1922. *Oportet ad paenitentiam accedere cum omni fiducia, et ex fide credere indubitanter, paenitentia aboleri posse peccata, etiamsi in ultimo vitae spiritu commissa paeniteat.* Chrysost. tom. V. serm. de poenit. et in Matth. cap. VI. homil XX. Theodoret divinor. decret. epitom. fol. 415. Lactant. lib. VI. cap. XXIV. Autor de fide ad Petr. Diacon. cap. III. Bachiarius de recipiendis lapsis fol. 419. tom. I. biblioth. patrum. Epiphan. haeresi LIX. Augustin. de agone Christiano cap. XXX. et XXXI.

Novatianus est] Is docebat. *quod post baptismum paenitere non liceat: et quod mortale peccatum ecclesia donare non possit; imo perire ecclesiam recipiendo peccatores.* Pacianus ad Sympronianum epist. III. fol. 310. tom. I. biblioth. patrum. Remigius Altisiodorensis episcop. in Ioëlem cap. II. fol. 268. Athanasius contra omnes haereses tom. I. fol. 853. Nicephorus Callistus ecclesiast. histor. lib. VI. cap. III. Augustin. tom. IV. in quaestion. vet. et novi Testamenti quaestion. CII. de haeresibus cap. XXXVIII. Eusebius ecclesiast. histor. lib. IV. cap XXXIV.

Cap. LXXXI. — Internas animi cogitationes diabolum non videre] Extat hoc caput apud Rabanum Maurum de sermon. proprietat. lib. IV. cap. X. Chrysost. in Iohan. cap. III. homil. XXIII. *Humanorum cordium cognitio solius dei est, qui ea formavit. Tu enim, inquit, cognoscis corda solus.* Athanasius ad Antioch. quaest. XCIX. fol. 303. Προγνώστης καὶ καρδιογνώστης μόνος ὁ θεὸς ὑπάρχει. Ἐπεὶ οὐδὲ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι τὰ ἐν καρδίᾳ ἢ τὰ μέλλοντα ἐπίστανται. Origenes in Iob. lib. I. fol. 237. Theophylact. in Marcum c. II. Durandus sentent. lib. II. distinct. VIII. quaest. IV. Thomas Aquinas Quodlib. XII. articul. VI.

Sed motibus eas corporis] Hieronym. in Psalm. XVI. fol. 16. *Diabolus in anima intrinsecus nescit quid cogitat homo, nisi per exteriores motus intelligat.*

Cassian. collat. lib. VII. cap. XV. fol. 1057. *Nulli dubium est, quod possint spiritus immundi cogitationum nostrarum attingere qualitates, sed indiciis eas sensibilibus forinsecus colligentes, id est, ex nostris dispositionibus, aut verbis, et studiis, in quae propensius conspexerint nos inclinari. Caeterum illas, quae necdum de interioribus animae processerint, adire omnino non possunt. Ipsas quoque cogitationes, quas inferunt, utrum suscipiantur, vel quemadmodum susceptae sint, non per ipsius animae naturam, id est per illum interiorem motum in medullis saepius latitantem, sed ex motibus atque indiciis exterioris hominis deprehendunt.* Augustinus retractat. lib. II. cap. XXX. Thomas Aquinas part. I. summ. quaest. LVII. articul. IV.

Cap. LXXXII. — Non omnes malae cogitationes semper diaboli instinctu] Hunc locum imitatus est Beda in Marcum lib. II. cap. VII. tom. VII. in homil. quadrages. fol. 558. in lib. quaestion. tom. VIII. fol. 405. *Omnes cogitationes malae non semper instinctu diaboli excitantur, sed aliquando ex nostri arbitrii motu emergunt. Bonae autem cogitationes semper a deo sunt.* Hieronymus in Matth. lib. II. cap. XV. fol. 31. *Arguendi, qui cogitationes a diabolo immitti putant, et non ex propria nasci voluntate. Diabolus adiutor et incensor malarum cogitationum potest esse, auctor esse non potest. Si autem semper in insidiis positus levem cogitationum nostrarum scintillam suis fomitibus inflammaverit, non debemus opinari, eum occulta quoque cordis rimari, sed ex corporis habitu et gestibus aestimare quid versemus intrinsecus: verbi gratia, si pulchram mulierem nos crebro viderit inspicere, intelligit cor nostrum amoris iaculo vulneratum.*

Aliquotiens ex nostri arbitrii] Cogitationes tum bonas, tum malas gignit ex sese cor. Bonas quidem ex suggestione boni spiritus, malas ex amarulentia daemonum. Basilius Magnus in constitut. exercitator. cap. XVII. Ambrosius in Psalmum CXVIII. fol. 966. tom. II. Gregorius Nyssenus homil. IX. in cantica canticor. Iohan. Gerson. 3. part. operum pag. 71. Diadochus de perfect. spirituali cap. LXXXIII. S. Antiochus ad Eustoch. de cogitation. pag. 151. S. Macarius Eremita homil. XVI. Theodoretus enarrat. in Oseam prophet. fol. 607. Athanasius ad Antiochum quaest. XV. Origenes in Lucam cap. II. homil. XII. *Si bonae cogitationes in corde nostro versentur, et in animo nostro pullularint, haud dubium, quin nobis loquatur angelus domini. Si vero mala versetur in corde nostro versuta, loquitur nobis angelus diaboli.* Bernhardus in meditat cap. XV. *Cor meum de loco est, et ideo latentes cogitationes ab illo habeo. Vanas et curiosas a mundo, a diabolo malas et malitiosas.*

Bonae cogitationes semper a deo sunt] Hieronym. in Ezechiel. lib. V. c. XVI. *Cogitationes bonae a deo homini semper inseruntur.* Bernhardus super cantica serm. XXXII. fol. 606. *Cum mala in corde versamus, nostra cogitatio est, si bona, dei sermo est.* Vide illum in lib. de interiori domo cap. XXXIX. et XL.

Cap. LXXXIII. — Daemones per ἐνέργειαν non credimus substantialiter] Didymus de spiritu sancto lib. III. *Animam vel mentem hominis nulla creatura iuxta substantiam potest implere, nisi sola trinitas. Nec autem participatione naturae implet quempiam diabolus, aut eius habitator efficitur, sed per fraudulentiam, et deceptionem, et malitiam habitare in eo creditur, quem impleverit.* Vide Clementem Alexandrin. Stromat. lib. II. fol. 177. Cassianum collat. lib. VII. cap. XII. et XIII. Paschasium Diaconum Roman. de spiritu sancto lib. II. cap. I. Bedam in Acta apostol. cap. V. fol. 878. Autorem de spiritu et anima apud Augustin. tom. 3. fol. 618. c. XXVII. Thomam Aquinat. Quodlibet. 3. articul. VIII. Bonaventuram lib. II. sentent. distinct. VIII. numer. 48. Petrum Lombardum sentent. lib. II. distinct. VIII. ubi integram hoc caput sub nomine Gennadii citat.

Cap. LXXXIV. — Signa et prodigia peccatores facere] Autor. Commentar. in Matth. c. VII. homil. XXV. c. XXI. homil. XXIX. c. XXIV. homil. XLIX. Beda in Apocal. cap. XIII. Hieronym. in epist. Pauli ad Galat. cap. III. fol. 131. Iustin. Martyr. in quaest. ad orthodox. quaest. V. fol. 309. Athanasius ad Antioch. quaest. CX. Anastasius episcop. Nicenus quaest. XXIII. in ss. scripturas.

Signa et prodigia etiam peccatores facere] Fit hoc propter reprobos ob condemnationem eorum qui faciunt, vel ob utilitatem eorum, qui vident et audiunt, ut licet homines despiciant signa facientes, tamen deum honorent, ad cuius invocationem tanta fiant miracula. Beda in Acta apostol. cap. XIX. fol. 907. Oecumenius in Acta apost. cap. XIX.

Cum alios hac praesumptione iuvent, sibi per ambitionem nocent] Ut Scevae

illi Iudaei principis sacerdotum filii, in quos (dum nescio qua vana gloria ducti, non credentes in Iesum, daemonia expellere volunt) daemoniacus insiliit, et misere eos afflixit. Acta apost. cap. XIX. vers. 16. et inibi Oecumenius et Beda. Petri Siculi historia pag. 57.

Cap. LXXXV. — Signis et prodigiis clarum fieri Christianum non sanctum] Cyprianus de unit. eccles. fol. 232. *Prophetare et daemonia excludere, et virtutes magnas in terris facere, sublimis utique et admirabilis res est, non tamen regnum caeleste consequitur, quisque in his omnibus invenitur, nisi recti et iusti itineris observatione gradiatur.* Chrysostom. tom. V. de *compunct. cordis* fol. 495. Athanas. ad Antioch. quaest. LXXXVIII. Augustin. de sermon. domini in monte fol. 832. Ambrosius in epist. Pauli ad Corinth. I. cap. XIII.

Cap. LXXXVI. — Nullus sanctus et iustus caret peccato] Ἐπειδὴ τὸ μὲν μηδὲν ἁμαρτεῖν ἐστι θεοῦ, καὶ τῆς πρώτης καὶ ἀσυνθέτου φύσεως, ut ait Nazianz. de baptismo fol. 640. Foede igitur errant Pelagianistae, qui asserunt homines, si velint, sine peccato esse posse. Iohan. Cassianus de incarnat. Christi lib. I. Hieronymus adversus Pelagium ad Ctesiphontem tom. I. fol. 266. et sequent. Clemens Alexandrinus παιδαγωγ. lib. I. cap. II. Athanas. ad Antioch. quaest. CXXXVI. fol. 339. de incarnat. domini fol. 462. Theodoret. de select. s. scriptur. quaestion. quaest. IX. Augustinus de peccator. meritis et remiss. lib. II. c. VII. in enchiridio ad Laurent. cap. LXIII. Bernhardus de nativit. domini serm. I. Sozomenus ecclesiast. histor. lib. VII. cap. XVI. Nicephorus Callistus lib. XII. cap. XXIV. Tertullianus de anima cap. XLI.

Ideo veraciter omnes sancti se pronunciant peccatores] S. Iohannes epist. Catholic I. c. I. Iob. c. XIV. Ecclesiast. c. VII. Cyprianus de orat. dominica fol. 245. Augustinus de spiritu et litera ad Marcellin. cap. II. tom. X. de verbis apostoli sermon. XXIX. Cassianus collat. XXII. cap. XIII. Hieronym. contra Pelagian. lib. III. cap. V. Lactant. lib. VI. cap. XIII. Isidor. Synonym. lib. I. fol. 312.

Cap. LXXXVII. — Pascha ante transgressum vernalis aequinoctii] Quo mense ac die celebritas s. paschae agi deberet, varie apud veteres disceptatum fuit. Sancti apostoli, Anatolius et Occidentales usque ad Oceanum, post aequinoctium vernale: Galli die VIII. Kal. April. Polycrates Ephesiorum episcopus, Syri, Cilices, Mesopotamii et Asiani cum Iudaeis XIV. luna quacunque die septimanae, omnimodo observandum Pascha dicebant. Cum igitur hae tales observationes per singulas provincias tenerentur, non leviter contristati sunt sacerdotes, eo quod a quibus una fides profiteretur, eorum dissentirent ieiunia. Pius igitur primus et Victor Romanae urbis episcopi, huic malo publico mederi cupientes, ordinationem fecerunt, ut die dominico a XIV. luna primi mensis, usque ad XXI. eiusdem mensis diem, paschalis celebraretur festivitas. Postmodum in plenaria synodo Nicaena orbi universo Christiano persuasum est, ut pascha recto iure, uno eodemque die et tempore a cunctis catholicis perageretur ecclesiis. Canon Apostol. cap. VIII. Eusebius ecclesiast. hist. lib. V. cap. XXIII. et XXIV. de vita Constantini Imp. lib. 3. cap. V. et XVII. lib. VIII. cap. XIX. XXV. lib. IV. cap. XXXVI. et sequent. Socrates ecclesiast. histor. lib. I. cap. VI. lib. V. c. XXI. Hieronymus catalog. viror. illustr. in Polycrate. Histor. Tripart. lib. IX. cap. XXXVIII. Nicephorus Callistus lib. XII. cap. XXXIII. Theodoretus ecclesiast. histor. lib. I. cap. X. Sozomenus lib. XII. cap. XVIII. et XIX. Pius PP. I. in univers. Christi fideles tom. I. Concil. fol. 85. Victor PP. ad Theophilium Alexandriae episcop. tom. I. Concil. fol. 93. Ambrosius de paschali celebritate tom. IV. fol. 304. et seq. Gregorius Nyssenus orat. in resurrect. domini. Iunilius in Genesin fol. 33. Corpus Canon. part. III. distinct. 3. de consecrat. cap. XXI. et sequent. Augustin. in nov. et vet. Testament. quaest. tom. IV. quaest. LXXXIII. fol. 839. et ad Ianuarium epistol. CXIX. Beda de argumentis lunae fol. 198. et sequent. de aequinoct. vernali. tom. II. fol. 346. de ratione tempor. cap. LVII. et seq. Epiphanius contra Audianos haeres. LXX. Rabanus Maurus de institut. clericor. lib. II. cap. XXXIX. Isidor. Hispalens. origin. lib. VI. cap. I. de officiis ecclesiast. cap. XXXI. Clemens constitut. lib. V. cap. XVI. Gaudent de paschae observat. fol. 50. Autor epistolae de celebrat. paschae apud Hieronym. tom. IX. fol. 98. Athanas. de synodis Arimini et Seleuciae fol. 672. in epistola ad Africanos episcopos fol. 718.

Cap. LXXXVIII. — Imaginem in aeternitate] Caesarius Arelatens. episcop. homil. XII. *In anima et mente ad imaginem dei facti sumus, secundum carnem vero de limo terrae formati sumus.* Eucherius in Genesin lib. I. cap. VIII. *In interiore homine est conditoris sui imago, imago in aeternitate, similitudo in moribus.* Bernhardus serm. I. de annunciat. B. Mariae fol. 125. Durandus sentent. lib. I. distinct. 3. quaestion. I. Claudianus Mamerti episcop. de statu animae lib. III. fol. 726. Damascen. de fide orthodox. lib. II. cap. XII. Theodoret. in Genesin quaest. XX. Athanas. de communi essent. patris, filii et spiritus sancti fol. 393. Augustin. de Genes. contra Manichaeos lib. I. cap. XVII. Faustus de libero arbitrio lib. II. cap. VII. Ambrosius de dignitate conditionis humanae cap. II.

INDEX LOCORUM S. SCRIPTURAE

QUI CITANTUR

IN

PHILASTRO.

Genes. I, 1 .... cap. 94
„ I, 2 .... 95. 109
„ I, 3 10
„ I, 8 94
„ I, 11 95
„ I, 21 138
„ I, 26 .... 31. 66. 109. 137
„ I, 27 97
„ I, 28 .... 57. 120
„ I, 29 .... 84. 100
„ I, 31 79
„ II, 2 97
„ II, 7 .... 97. 98. 152
„ III, 6. 7 116
„ III, 16 120
„ III, 22 114
„ IV, 4 132
„ IV, 7 131
„ IV, 15 .... 131. 132
„ VI, 2 108
„ VI, 3 101
„ IX, 27 121
„ X, 2 seq. 6 seq. 121
„ X, 8 108
„ X, 22 seq. 120
„ XI, 1 104
„ XIV, 18 .... 144. 148
„ XVII, 14 118
„ XIX, 24 .... 109. 110
„ XXV, 23 120
„ XLI, 38 109
Exod. III, 5 81
„ IV, 21 128
„ IV, 24. 25. 26 118
„ V, seq. 149
„ VII, 3 128
„ VIII, 3 11
„ VIII, 8 128
„ IX, 16 128
„ XII, seq. XIX, seq. 149

Exod. XXII, 20 .... cap. 109
„ XXII, 28 147
„ XXIII, 24 27
„ XXIV, 12 119
„ XXIV, 13 143
„ XXXII, 6 111
„ XXXII, 20 147
„ XXXIV, 28 .... 119. 149
Levitic. XX, 6. 27 128
„ XXIII 191
„ XXVI, 1 21
Numer. XII, 6 138
„ XIV, 30 149
„ XVIII, 11 141
„ XXI, 29 17
„ XXIV, 3 25
„ XXVIII 141
„ XXXI, 8 25
Deuteron. V, 5 116
„ VIII, 11—19 136
„ XVI, 3 141
„ XVI, 22 21
„ XVIII, 15. 18. 19 119
„ XXVII, 26 156
Iosuae I, seq. 149
„ V, 5. 7 118
Iudic. VI, 28 147
„ XIII, 5. 7 120
„ XVI, 17 120
1 Samuel. II, 30 147
„ IV 12
„ VI, 4 12
„ XVI, 14 98
„ XVII 130
„ XVII, 7 108
„ XXVIII 26
2 Samuel. XVIII 130
„ XXI, 20 108
3 Reg. XI, 5. 33 17
„ XIII, 9 86

INDEX LOCORUM S. SCRIPTURAE

QUI CITANTUR

IN

AUGUSTINO, PRAEDESTINATO, PSEUDO-TERTULLIANO, PSEUDO-HIERONYMO, ISIDORO, PAULO, HONORIO, GENNADIO.

INDEX RERUM.

A.

B.

C.

I.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

V.

X.

Z.

INDEX VOCABULORUM.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

V.

Z.

Berolini, typis Gustavi Langei.

VOLUME 2,
PART 1

CORPORIS

HAERESEOLOGICI

TOMI SECUNDI

PARS PRIOR.

CORPORIS

HAERESEOLOGICI

TOMUS SECUNDUS

CONTINENS

S. EPIPHANII EPISCOPI CONSTANTIENSIS

PANARIORUM

LIBRUM PRIMUM ET SECUNDUM.

EDIDIT

FRANCISCUS OEHLER.

BEROLINI
APUD A. ASHER ET SOCIOS.
MDCCCLIX.

S. EPIPHANII

EPISCOPI CONSTANTIENSIS

PANARIA

EORUMQUE ANACEPHALAEOSIS.

AD VETERES LIBROS RECENSUIT ET CUM LATINA DION. PETAVII INTERPRETATIONE ET INTEGRIS EIUS ANIMADVERSIONIBUS

EDIDIT

FRANCISCUS OEHLER.

TOMI PRIORIS

PARS PRIOR.

BEROLINI
APUD A. ASHER ET SOCIOS.
MDCCCLIX.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΙΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
Π Α Ν Α Ρ Ι Α.

SANCTI PATRIS NOSTRI
EPIPHANII CONSTANTIAE EPISCOPI
P A N A R I A.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

γραφεῖσα ἐν τῷ ἐνενηκοστῷ δευτερῷ ἔτει [1] τῆς Διοκλητιανοῦ βασιλείας, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος ἔτους δωδεκάτου, καὶ Γρατιανοῦ ἔτους ὀγδόου, πρὸς Ἐπιφάνιον Παλαιστινὸν Ἐλευθεροπολίτην, γενόμενον πατέρα μοναστηρίου ἐν τῇ τῆς αὐτῆς Ἐλευθεροπόλεως [2] περιοικίᾳ, ἐπίσκοπον ὄντα [3] νυνὶ πόλεως Κωνσταντείας, ἐπαρχίας Κύπρου, παρὰ Ἀκακίου καὶ Παύλου πρεσβυτέρων [4] ἀρχιμανδριτῶν, [5] τουτέστι πατέρων μοναστηρίων μερῶν [6] Χαλκίδος καὶ [7] Βεροίας τῆς Κοίλης Συρίας, περὶ τοῦ κατὰ αἱρέσεων πασῶν γράψαι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πολλῶν προτρεψαμένων καί, ὡς εἰπεῖν, ἀναγκασάντων αὐτὸν εἰς τοῦτο ἥκειν.

Τῷ κυρίῳ [8] ἡμῶν καὶ τιμιωτάτῳ κατὰ πάντα εὐλαβεστάτῳ πατρὶ Ἐπιφανίῳ, ἐπισκόπῳ, Ἀκάκιος πρεσβύτερος καὶ Παῦλος πρεσβύτερος, ἀρχιμανδρῖται, ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Ἤρκει μὲν ἡ θέα τῆς σῆς θεοσεβείας, πάτερ, ἐμπλήσασα πνευματικῶν ῥημάτων, καὶ ἐμφυτεύσασα τὸν τοσοῦτον πρὸς ἡμᾶς πόθον, γεγονότα τῆς σῆς αὐτοψίας μεταλαβοῦσιν· ἀλλ' ἐπειδὴ πρόδρομος φήμη μαθητοῦ τοῦ σωτῆρος κηρύττει τὴν τῆς εὐωδίας τῶν ῥημάτων καὶ πράξεων ὁρμήν, [9] ἄγχει καὶ λέξεων καὶ νοῦ κορεσθῆναι. Ἔδει μὲν αὐτοψίᾳ ἐλθόντας μεταλαβεῖν τῆς ἐκ θεοῦ [10] δοθείσης σοι χάριτος ὡς τοῖς ἀποστόλοις· ἀλλ' [11] ἐπεὶ ἡ ὁδὸς ἐπεσχέθη ὑπὸ τῆς ἀῤῥωστίας τῆς σωματικῆς καὶ [12] ταλαιπωρίας, οὐκ ἰσχύσαμεν αὐτοὶ γενόμενοι πρὸς τοὺς [13] πόδας σου προκαλινδούμενοι ἀκοῦσαί τε καὶ μαθεῖν τὰ ἐκπορευόμενα πνευματικὰ ἅγια ῥήματα ἐκ τοῦ [14] σοῦ στόματος. Πι-

1. τῆς *omittit cod. Venetus.*
2. παροικίᾳ *volebat Ios. Scaliger.*
3. νῦν *cod. Venet.*
4. καὶ ἀρχιμανδριτῶν *cod. Rhedig. et edd.*
5. τοῦτ' ἔστιν *cod. Venet.*
6. Χαλκίδος *cod. Venet.* Καρχηδόνος *cod. Rhedigeranus, ed. princ. et ed. Petav.*
7. Βεροίας *cod. Venet.* Βεῤῥοίας *cod. Rhedig. et edd. libri.*

EPISTOLA

anno Diocletiani XCII., Valentiniani et Valentis XII., Gratiani VIII., ad Epiphanium Palaestinum Eleutheropolitanum scripta, qui cum olim monasterii quod in Eleutheropolitano agro situm est pater fuisset, hoc tempore Constantiae, quae urbs est provinciae Cypri, episcopus est, ab Acacio et Paulo presbyteris et archimandritis, hoc est monasteriorum praepositis, in regione Carchedonis et Beroeae Coeles Syriae, qua postulant ut adversus haereses scriberet, cum iam a multis insuper rogatus ut hoc susciperet, atque, ut ita dicam, coactus fuisset.

Domino meo honoratissimo atque in omnibus religiosissimo patri Epiphanio, episcopo, Acacius et Paulus presbyteri, archimandritae, in domino salutem.

Pietatis quidem tuae, pater, aspectus ipse satis esse poterat, qui nos spiritalibus sermonibus implevit, ac tam vehemens nobis tui desiderium indidit, postquam tuo semel frui conspectu licuit. Verum quoniam praevia discipuli Christi fama verborum eius factorumque fragrantiam ubique praedicat, angit nos et sollicitat ut illius nos sermonibus ac sensis explere studeamus. Coram igitur adeuntes par erat eius quae in te perinde atque in apostolis est gratiae communione perfundi. Sed cum iter illud nobis corporis aegritudo et languor intercluserit, minime ipsi potuimus ad pedes tuos provoluti spiritales sanctosque sermones ex ore tuo manantes audire ac discere.

8. ἡμῶν *cod. Venet.* μοῦ *cod. Rhedig. et edd.*
9. ἄχρι *Ios. Scaliger. In seqq. vulgo distinguunt* κορεσθῆναι, ἔδει *cett.*
10. σοι δοθείσης *cod. Venet.*
11. ἐπειδὴ *cod. Venet.*
12. τῆς ταλαιπωρίας *cod. Venet.*
13. σοὺς πόδας *cod. Venet.*
14. στόματος σοῦ *cod. Venet.*

στεύομεν γὰρ ὅτι, εἰ ἦμεν ἄξιοι, ἀνελθόντες τε καὶ ἀκούσαντες, ἐστηριζόμεθα τὴν πολιτείαν, ἣν προβεβλήμεθα, εἴ ἐσμεν ἄξιοι τὸ τέρμα ταύτης καταλαβεῖν. Τῆς οὖν ἀῤῥωστίας καταλαβούσης, δεόμεθα τῆς τοσαύτης σου θεοσεβείας, μὴ φθονήσῃς μεταδοῦναι [15] ἀπὸ τῶν δεδωρημένων σοι ἀληθῶς ὑπὸ τοῦ σωτῆρος. Ὁμολογοῦμεν γὰρ οὐ μόνον ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἀκούοντες, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ γενεᾷ νέον σε ἀπόστολον ἤγειρεν ἡμῖν καὶ κήρυκα ὁ [16] Χριστὸς, Ἰωάννην νέον, καὶ κηρύσσειν τὰ ὀφειλόμενα [17] φυλάσσεσθαι ὑπὸ τῶν τὸν δρόμον τοῦτον προβαλλομένων. Τοῦ οὖν κοινοῦ ἀδελφοῦ Μαρκέλλου ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ φήμῃ ἀγχομένου καὶ ἑλκομένου τῇ ποθήσει τῆς σῆς θεοσεβείας, ὄντος τε καὶ τῆς ἡμετέρας μάνδρας, αὐτόν τε ὑπηρέτην ἐσχηκότες τῆς τοσαύτης ὁδοῦ, καὶ νεοκατηχήτου ὄντος, ἐπετρέψαμεν τὴν τοσαύτην ἡμῶν τόλμαν τῶν ἁμαρτωλῶν πρὸς τὸν μαθητήν σε τοῦ σωτῆρος. Ὃ δὲ ἀξιοῦμεν, τῶν ῥηθέντων σοι πρός τινας ἀδελφοὺς εἰς παιδείαν δωρήσασθαι, ὅπερ σοὶ μὲν τῷ δικαίῳ ἀβαρὲς, ἡμῖν δὲ τοῖς ἁμαρτωλοῖς μεταλαβοῦσιν εὐφρανθῆναι ἐν κυρίῳ. Ἐμπλησθέντες γάρ σου τῶν πνευματικῶν ῥημάτων ἐπικουφιζόμεθα τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν. Ἠκούσαμεν δὲ ἐπικληθέντα ὀνόματα ὑπὸ τῆς σῆς τιμιότητος ταῖς αἱρέσεσιν, ὧν ἑκάστης θρησκείας ἀξιοῦμεν τὴν σὴν θεοσέβειαν διαῤῥήδην ἡμῖν δηλῶσαι τὴν αἵρεσιν· ἴση γὰρ ἁπάντων ἡ δωρεά. Καί σε ἀξιοῦμεν εὐχὴν ποιήσασθαι, σὲ τὸν δίκαιον τῷ κυρίῳ, ὑπὲρ πάντων τῶν [18] σε ποθούντων καὶ ἐκδεχομένων τὴν παρὰ σοῦ δωρεάν. Ἐν νηστείᾳ καὶ εὐχῇ ἐσμεν τὸν κοινὸν ἡμῶν ἀδελφὸν δεχθέντα ὑπὸ τῆς σῆς τιμιότητος ἀσμένως καὶ κομίσαι τὴν ὑπὸ σοῦ δεδωρημένην δωρεὰν καὶ οὕτως ἀναπέμψαι τὰς ἐξ ἔθους [19] εὐχὰς πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι. Πάντες ἐλπίζουσιν οἱ ἀδελφοὶ τῇ ὑπὸ σοῦ εὐχῇ ὑπὲρ αὐτῶν γιγνομένῃ στηριχθῆναι. Παρακαλοῦμεν μὴ ὀκνῆσαι μεταδοῦναι χάριν θεϊκὴν ἐσχηκότα ἀποστόλων. Πάντες οἱ μικροὶ ἐν ταῖς μάνδραις ὄντες εὐχὴν τῷ κρείττονι ἀναπέμπουσι, μεταλαβεῖν ἀπὸ τῆς σῆς θεοσεβείας πνευματικὴν δωρεάν. Ἐῤῥωμένος ἐν κυρίῳ καὶ εὔθυμος ἐν Χριστῷ διατελοίης καὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι τὸν [20] δοθέντα σοι θρόνον καὶ τὴν θεϊκὴν δωρεὰν, μέχρι τοῦ σε ἐκδεχομένου στεφάνου.

15. ἡμῖν ἀπὸ *cod. Venet.*
16. σωτὴρ *cod. Venet.*
17. φυλάττεσθαι *cod. Venet.*
18. σε *non habet Venet. liber.*
19. „et sic consuetas preces patri et filio et spiritui sancto transmittat" *vertit Cornarius.*
20. *Ita libri omnes. Aliquid excidisse suspicabatur Petavius, retractans nempe ne accusativos* τὸν δοθέντα θρόνον *ab ipso verbo* διατελεῖν *aptos haberet.*

Hoc enim persuasum habemus, si quidem essemus digni, venientes ad te et audientes nos in eo sanctioris vitae genere quod arripuimus confirmatum iri, dummodo extremum illius ac summum mereamur assequi. Quandoquidem igitur adversa valetudine premimur, pietatem tuam vehementer oramus, ut eorum nobis communionem ne invideas quae in te revera sunt a salvatore collata. Etenim non nos ipsi solum, sed et universi, qui audierunt, novum te apostolum praeconemque confitentur a Christo nobis hac aetate productum, velut alterum quendam Ioannem, ut ea praeciperes quae ab iis servanda sunt qui sese in illud curriculum commiserint. Quamobrem cum Marcellus communis nostrum omnium frater tantae famae magnitudine stimulatus ad te pietatis tuae desiderio traheretur, idemque monasterio nostro esset adscriptus, hominem nacti qui longinquitate tanta itineris nostra vice fungeretur, rudem adhuc et tironem, huic ipsi peccatorum, omnium videlicet nostrum, postulationem ad te Christi discipulum perferendam, paulo eam quidem audaciorem, mandavimus. Petitionis porro nostrae summa haec est, ut quae nonnullis fratribus dixisti, ea ad nostram institutionem impertiri non graveris. Quod ut tibi homini iusto molestum non erit, ita nobis peccatoribus, si impetrare potuerimus, ingentem in domino laetitiam ac voluptatem adferet. Cum enim spiritalibus tuis sermonibus satiamur, iniquitatum nostrarum onere sublevamur. Ac nomina quidem ipsa, quae a te sunt haeresibus imposita, iam audivimus. Nunc uniuscuiusque sectae dogma perspicue declarari a tua pietate cupimus. Hoc enim commune ex aequo donum est omnibus futurum. Tum illud enixe rogamus, ut pro universis, qui tui desiderio tenentur, quique illud a te munus expectant, tu, qui iustus es, dominum preceris. Interim nos in ieiunio et oratione ad illud obtinendum persistimus ut frater ille noster benigne a te susceptus acceptum illud munus ad nos reportet, atque ita deo, patri, filio ac spiritui sancto solitas preces offeramus. Omnes nostri fratres valde confidunt fusis a te pro ipsis precibus sese magnopere confirmatum iri. Oramus te ut qui divinam apostolorum gratiam consecutus es, quod petimus ne tribuere cuncteris. Pusilli omnes, qui in monasteriis degunt, deum precantur, ut a te spiritale donum illud obtineant. Valere te in domino ac laetum assidue degere optamus plurimum, et commissum tibi thronum in spiritu sancto, divinumque tueri munus, donec eam quae te manet coronam in coelo consequaris.

Η ΑΝΤΙΓΡΑΦΕΙΣΑ

πρὸς τοὺς περὶ Ἀκάκιον καὶ Παῦλον πρεσβυτέρους ὑπὸ αὐτοῦ Ἐπιφανίου, πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῶν αὐτῷ γραφέντα, περὶ τοῦ κατὰ αἱρέσεων γράψαι αὐτόν.

Κυρίοις τιμιωτάτοις ἀδελφοῖς καὶ συμπρεσβυτέροις Ἀκακίῳ καὶ Παύλῳ Ἐπιφάνιος ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Προοίμιον, εἴτ' οὖν λαλιάν, [1]ἐπιγραφὴν ὥςπερ διαγράφοντες παλαιοὶ συγγραφεῖς διὰ τοῦ αἰνίγματος ὑπόφασιν ἐδείκνυον πάσης ὑποκειμένης πραγματείας. Ὅθεν καὶ αὐτοὶ τῷ αὐτῷ κεχρημένοι χαρακτῆρι προοιμιαζόμεθα ὑμῖν, ἀγαπητοί, [2]τὰ τῆς κατὰ αἱρέσεων αἰτήσεως ὑμῶν, ἐν ὀλίγῳ τὴν δύναμιν ἀνακεφαλαιούμενοι. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλομεν ὑμῖν τά τε ὀνόματα τῶν αἱρέσεων δηλοῦν, τάς τε παρ' αὐτοῖς ἀθεμίτους πράξεις ἀνακαλύπτειν, ὥςπερ ἰοὺς καὶ δηλητήρια ὄντα, σὺν αὐτοῖς δὲ ἅμα καὶ ἀντιδότους ἐφαρμοσάμενοι, ἀλεξητήρια τῶν δεδηγμένων καὶ προκαταληπτικὰ τῶν μελλόντων εἰς τοῦτο ἐμπίπτειν, τοῖς φιλοκάλοις διαγράφομεν αὐτὸ τοῦτο τὸ [3]προοίμιον, Πανάριον, εἴτ' οὖν κιβώτιον ἰατρικὸν καὶ θηριοδηκτικόν, ἑρμηνεύοντες, ὅπερ ἐστὶ διὰ βιβλίων τριῶν αἱρέσεις ὀγδοήκοντα, αἵτινές εἰσι θηρίων, εἴτ' οὖν ἑρπετῶν, [4]αἰνίγματα. Μία δὲ μετὰ τὰς ὀγδοήκοντα ἡ τῆς ἀληθείας βάσις ἅμα καὶ διδασκαλία, καὶ σωτήριος πραγματεία, καὶ Χριστοῦ νύμφη ἁγία ἐκκλησία, οὖσα μὲν ἀπ' αἰῶνος, διὰ δὲ τῆς ἐνσάρκου Χριστοῦ παρουσίας κατὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ χρόνου μέσον τῶν προειρημένων ἀποκαλυφθεῖσα, καὶ ὑφ' ἡμῶν ἐν ὑπομνήσει διὰ τοῦ κηρύγματος Χριστοῦ ταχθεῖσα, καὶ πάλιν μετὰ πάσας τὰς τῶν αἱρέσεων τούτων μοχθηρίας εἰς ἀναψυχὴν τῶν τὸν κάματον τῶν αἱρέσεων διὰ τῆς ἀναγνώσεως διελθόντων ὑφ' ἡμῶν μετ' ἐπιτομῆς τοῦ λόγου, κατὰ τὴν τῶν ἀποστόλων διδασκαλίαν, σαφῶς ἀπαγγελθεῖσα.

Κεφ. α'. Παρακλήθητε δὲ πάντες οἱ φιλοκάλως ἐντυγχάνοντες τῷ τε προοιμίῳ καὶ ταῖς μετέπειτα αἱρέσεσι, καὶ τῇ περὶ ἀληθείας ἀπολογίᾳ τε καὶ διδασκαλίᾳ τῆς ἀληθείας, καὶ πίστει τῆς ἁγίας καθολικῆς ἐκ-

1. *In editis distinctum est ita:* Προοίμιον, εἴτ' οὖν λαλιὰν ἐπιγραφήν, ὥσπερ διαγράφοντες *cett. Cornarius convertit:* „Prooemium sive praefationem veteres scriptores, velut inscriptionem ac titulum describentes, per aenigma totius subiectae tractationis indicium praebuerunt: unde" *cett.*

2. *Cornarius:* „— praefamur ad vos, carissimi, ea quae ad petitionem vestram contra haereses scripsimus, omnem rem in brevem summam colligentes. Quandoquidem enim declaraturi sumus vobis et nomina sectarum, et nefarias apud ipsos actiones revelaturi, quae velut venena ac toxica existunt: cum ipsis sane etiam antidotos adaptantes, auxiliaria commorsorum medicamenta et praeoccupativa eorum qui forte illapsuri sint, bonarum rerum studiosis describimus, hoc ipsum prooemium Panarium, sive Capsulam medicam, et adversus bestiarum morsus Arculam appellantes; hoc est per libros tres" *cett.*

3. *Voc.* προοίμιον *uncinis notavit Petavius.*

4. *Ita libri omnes;* αἴνιγμα *est figura, similitudo, ut plerumque apud sacros scriptores. Quare non erat cur Petavius* δήγματα *reponendum esse censeret.*

EPIPHANII EPISCOPI EPISTOLA

quam ad Acacium et Paulum presbyteros ad ea rescripsit quae illi de lucubratione illa contra haereses significaverant.

Dominis venerabilibus ac fratribus et collegis Acacio et Paulo Epiphanius in Christo salutem.

Quemadmodum antiqui scriptores consueverant in praefationibus ac proloquiis et inscriptionibus totius operis propositi speciem adumbratione quadam informatam ostendere, ita et nos eodem orationis usi genere prooemium hoc instituimus, ut, quae postulatio vestra fuit, eorum quae adversus haereses disputanda sunt summa paucis complectamur. Quoniam enim haereseon omnium nomina declaranda vobis hoc in libro suscepimus, nec non execranda ac nefaria illarum flagitia sic tanquam praesentissima quaedam venena patefacere volumus, atque his velut antidota quaedam opponentes, quae vel iis qui morsu petiti sunt remedio esse possint, vel eos quibus ne incidant periculum est praemuniant ac conservent, honestarum rerum studiosis conscribere, Panarium, sive Arculam Medicam, ad eorum qui a serpentibus icti sunt remedium iure opus illud ac librum interpretabimur, qui in tres partes divisus haereses octoginta complectitur, quae serpentum ac reptilium similes sunt. Secundum quas veritatis firmamentum et salutaris doctrina fideique formula subiecta est, ac Christi sponsa, sancta videlicet ecclesia declarata. Quae cum iam tum ab orbe condito esse coeperit, postea tamen per Christi domini incarnationem temporum successione ante commemoratas omnes haereses vulgata atque patefacta, eademque a nobis in commentarios ex Christi praedicatione relata, ac rursum post explicatam omnem istarum haereseon improbitatem ex apostolorum disciplina accurate ac perspicue brevi quodam est compendio subiecta, uti ea re illorum recreentur ac reficiantur animi qui hunc haereseon percurrendarum laborem susceperint.

Porro vos omnes, honestarum rerum studiosi lectores, rogatos Cap. I. volumus, ut et prooemium ipsum et insequentium haereseon expositionem ac veritatis professionem et doctrinam ac sanctae et catholi-

κλησίας, συγγνῶναι ἡμῖν ἀνθρώποις οὖσι, καὶ μετὰ πόνου καὶ ζήλου θεϊκοῦ φιλοτιμουμένοις ὑπὲρ θεοσεβείας ἀπολογεῖσθαι [1]Ἰησοῦ, εἴ τι ὑπέρογκον εἰς αὐτὸ τὸ πανάγιον καὶ πανσεβάσμιον ὄνομα θελήσομεν κατὰ τὴν [2]ἰδίαν δύναμιν ὑπεραπολογεῖσθαι, τοῦ θεοῦ συγχωροῦντος τὰ ὑπὲρ δύναμιν ἡμῖν ἐκζητοῦσιν. Ἐπειδὴ δι' ἀλήθειαν ἡμῖν ὁ λόγος, καὶ δι' εὐσέβειαν ἡ πραγματεία. Καὶ ἔτι παρακλήθητε [3]ἐᾶν εἴ που εὕροιτε, καίτοι γε μὴ ἐν ἔθει ὄντας ἐπισκήπτειν τινὰς ἢ ἐπισκωμματίζειν, διὰ δὲ τὸν πρὸς τὰς αἱρέσεις ζῆλον, καὶ εἰς ἀποτροπὴν τῶν ἐντυγχανόντων, εἴ που παροξυνόμενοι λέξομεν, ἢ ἀπατεῶνάς τινας καλοῦντες, ἢ ἀγύρτας, ἢ ἀθλίους. Αὐτὴ γὰρ ἡ ἀνάγκη ἡ πρὸς τοὺς λόγους τοῦ ἀγῶνος παρασκευάζει ἡμῖν τὸν τοιοῦτον ἱδρῶτα, δι' ἀποτροπὴν τῶν ἐντυγχανόντων, καὶ ὅπως δείξομεν παντελῶς ἀπηγορευμένας τοῦ ἡμετέρου φρονήματος τὰς ἐκείνων ἐργασίας καὶ μυστήρια καὶ διδασκαλίας, ἵν' ἀπὸ τῶν λόγων καὶ τῆς [4]ὀξύτητος τῆς ἀντιλογίας καὶ τὸ ἡμέτερον ἐλευθέριον ἀποδείξωμεν, καί τινας ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἐκκλίνωμεν καὶ διὰ τῶν δοκούντων βαρυτέρων λόγων.

Κεφ. β΄. Καὶ ἔστιν ἐν τῇ πάσῃ πραγματείᾳ διὰ τῶν προειρημένων τριῶν βιβλίων, πρώτου καὶ δευτέρου καὶ τρίτου, ἅτινα τρία βιβλία εἰς ἑπτὰ τόμους διείλομεν. Ἐν δὲ ἑκάστῳ τόμῳ ἀριθμός τις αἱρέσεων καὶ σχισμάτων ἔγκειται· ὁμοῦ δὲ αἱ πᾶσαί εἰσιν ὀγδοήκοντα, ὧν αἱ ὀνομασίαι καὶ αἱ προφάσεις αὗται. Πρώτη Βαρβαρισμὸς, δευτέρα Σκυθισμὸς, τρίτη Ἑλληνισμὸς, τετάρτη Ἰουδαϊσμὸς, πέμπτη Σαμαρειτισμός. Ἐκ τούτων αἱ καθεξῆς. Πρὸ Χριστοῦ μὲν μετὰ Βαρβαρισμὸν καὶ τὴν Σκυθικὴν δεισιδαιμονίαν αἱ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ [1]φύσασαι αὗται· [2]ἕκτη Πυθαγόρειοι, εἴτ' οὖν Περιπατητικοὶ, διὰ τῶν περὶ Ἀριστοτέλην διαιρεθεῖσα, ἑβδόμη Πλατωνικοὶ, ὀγδόη Στωϊκοὶ, ἐνάτη Ἐπικούρειοι. Εἶτα Σαμαρειτικὴ αἵρεσις, οὖσα ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, καὶ ταύτης τέσσαρα ἔθνη, δεκάτη [3]Γοροθηνοὶ, ἑνδεκάτη Σεβουαῖοι, δωδεκάτη Ἐσσηνοὶ, τρισκαιδεκάτη Δοσίθεοι. Εἶτα ὁ αὐτὸς προειρημένος Ἰουδαϊσμὸς, ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ τὸν χαρακτῆρα εἰληφὼς καὶ διὰ τοῦ δοθέντος νόμου τῷ Μωϋσῇ πλατυνθεὶς, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰούδα υἱοῦ Ἰακὼβ, τοῦ καὶ Ἰσραὴλ διὰ Δαβὶδ, τοῦ καὶ βασιλεύσαντος ἐκ τῆς τούτου φυλῆς τὸ ἐπώνυμον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ κληρωθείς. Καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἑπτὰ αἱρέσεις αὗται· τεσσαρεσκαιδεκάτη Γραμματέων, πεντεκαιδεκάτη Φαρισαίων, ἑξκαιδεκάτη Σαδδουκαίων,

Cap. I. — 1. *Reposui* Ἰησοῦ *pro* εἰς ὅ, *quod Petavius delendum indicavit cum uncinis includeret.*

2. ἰδίαν *cod. Ven. Vulgo* ἁγίαν.

3. *Rescripsi mei ingenii periculo* ἐᾶν εἴ που. *Libri habent* ἵν' εἴ που. *At istud* ἵνα *quocum struatur verbo caret.*

cae ecclesiae fidem a nobis expressam percurrentes condonare velitis, utpote hominibus, et ita potissimum affectis, ut cum labore ac divino zelo pietatis partes propugnare conemur, illud, inquam, ignoscatis, si quid paulo amplius ac praestantius ad sanctissimi et omni veneratione dignissimi patrocinium nominis usurpare divinis freti viribus ausi fuerimus, id ipsum concedente deo, quandoquidem ea quae facultatem nostram superant inquirimus. Nam et pro veritate oratio ista, et pro pietate lucubratio suscipitur. Ad haec vehementer a vobis postulo, ut si quid forte reperiatis — quamquam non illud adeo moris est nobis, vellicare quempiam, aut in eum dicta iacere; — verum si pro ardentissimo nostro adversus haereses studio, et ut lectores ab iis deterreamus, concitatius aliquid dixerimus, utputa si impostores, circulatores, aut miseros appellemus, id velitis ignoscere. Nam et ipsa certaminis ac disputationis necessitas eiusmodi laborem nobis imposuit, quo ab illis lectores avocarentur, utique illorum functiones mysteria ac dogmata ab instituto nostro aliena esse atque interdicta constaret, atque ut ex oratione ipsa et acumine disputationis libertatis ingenuae specimen ederemus, tum ut denique maiori illa verborum asperitate aliquos saltem ab illorum contagione revocare possemus.

Quae quidem omnia hoc in opere comprehensa tribus libris explicantur, primo, secundo ac tertio. Iidem porro libri septem in tomos distributi sunt, quorum singuli certum haereseon ac schismatum numerum continent, quae simul collecta LXXX conficiunt. Quorum appellationes hae sunt ac dogmata: I. Barbarismus, II. Scythismus, III. Hellenismus, IV. Iudaismus, V. Samaritismus. Ab iis deinceps reliquae sectae profluxerunt. Nam ante Christi salvatoris adventum post barbaram et Scythicam superstitionem e Graeca istae prodierunt: VI. Pythagoreorum, qui et Peripatetici, auctore divisionis Aristotele, VII. Platonicorum, VIII. Stoicorum, IX. Epicureorum. Tum Samaritana secta, quae ex Iudaica pullulavit. Ea porro quatuor in factiones abiit, X. Gorthenorum, XI. Sebuaeorum, XII. Essenorum, XIII. Dositheorum. Sequitur Iudaismus, de quo dictum est, qui propriam ab Abraamo figuram ac notam accepit. Deinde per Moysis legem collatatus ab Iuda Iacobi filio, qui Israel appellatus est, per Davidem populi istius ex eadem illa tribu regem Iudaismi appellationem obtinuit. Ab hoc septem hae prodierunt haereses: XIV. Scribarum, XV. Pharisaeorum, XVI. Saddu- Cap. II.

4. per vehementiam *rectius vertit Cornarius.*

Cap. II. — 1. *Cogitabam* φῦσαι. *Sed* φύσασαι *intransitive usurpatum invenio etiam Ancorat. cap. 12. in loco gemello.*

2. *Vulgo* ἕξ.

3. *Vulgo* Γορθηνοί.

ἑπτακαιδεκάτη Ἡμεροβαπτιστῶν, ὀκτωκαιδεκάτη Ὀσσαίων, ἐννεακαιδεκάτη [4] Νασαραίων, εἰκοστὴ Ἡρωδιανῶν.

Ἐκ τούτων τῶν αἱρέσεων, καὶ μετέπειτα κατὰ διαδοχὴν τῶν χρόνων, ἐπεφάνη ἡ σωτήριος Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἔνσαρκος παρουσία, καὶ εὐαγγελικὴ διδασκαλία τε καὶ κήρυγμα βασιλείας, ἥτις μόνη ἐστὶ πηγὴ σωτηρίας καὶ πίστις ἀληθείας τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς καὶ ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ἐκ δὲ ταύτης [5] περιεκλάσθησάν τε καὶ ἐσχίσθησαν ὄνομα μόνον Χριστοῦ ἔχουσαι, ἀλλὰ οὐχὶ τὴν πίστιν, αἱρέσεις αὗται· πρώτη Σιμωνιανοὶ, δευτέρα Μενανδριανοὶ, τρίτη Σατορνιλιανοὶ, τετάρτη [6] Βασιλιδιανοὶ, πέμπτη Νικολαῗται, ἕκτη Γνωστικοὶ, οἱ καὶ Στρατιωτικοὶ, οἱ αὐτοὶ [7] Φιβιωνῖται, παρὰ δέ τισι Σεκουνδιανοὶ, παρὰ ἄλλοις δὲ Σωκρατῖται, παρ' ἑτέροις δὲ Ζακχαῖοι, παρὰ δέ τισι Κοδδιανοὶ καλούμενοι, καὶ Βορβορῖται, καὶ Βαρβηλῖται· ἑβδόμη Καρποκρατῖται, ὀγδόη Κηρινθιανοὶ, οἱ καὶ Μηρινθιανοὶ, ἐνάτη Ναζωραῖοι, δεκάτη Ἐβιωναῖοι, ἑνδεκάτη [8] Οὐαλεντινιανοὶ, δωδεκάτη Σεκουνδιανοὶ, οἷς συνάπτεται Ἐπιφανὴς καὶ Ἰσίδωρος· τρισκαιδεκάτη [9] Πτολεμαῖοι, τεσσαρεσκαιδεκάτη [10] Μαρκώσιοι, πεντεκαιδεκάτη Κολορβάσιοι, ἑξκαιδεκάτη Ἡρακλεωνῖται, ἑπτακαιδεκάτη Ὀφῖται, ὀκτωκαιδεκάτη [11] Καϊανοὶ, ἐννεακαιδεκάτη Σηθιανοὶ, εἰκοστὴ Ἀρχοντικοὶ, εἰκοστὴ πρώτη Κερδωνιανοὶ, εἰκοστὴ δευτέρα [12] Μαρκιωνισταὶ, εἰκοστὴ τρίτη Λουκιανισταὶ, εἰκοστὴ τετάρτη [13] Ἀπελληϊανοὶ, εἰκοστὴ πέμπτη Σευηριανοὶ, εἰκοστὴ ἕκτη Τατιανοὶ, εἰκοστὴ ἑβδόμη [14] Ἐγκρατῖται, εἰκοστὴ ὀγδόη [15] κατὰ Φρύγας τῶν καὶ Μοντανιστῶν καὶ [16] Τασκοδρουγιτῶν· οὗτοι δὲ πάλιν οἱ Τασκοδρουγῖται διῃρέθησαν εἰς ἑαυτούς· εἰκοστὴ ἐννάτη Πεπουζιανοὶ, οἱ καὶ Πρισκιλλιανοὶ καὶ Κυϊντιλλιανοὶ, οἷς συνάπτονται Ἀρτοτυρῖται· τριακοστὴ Τεσσαρεσκαιδεκατῖται, οἱ τὸ Πάσχα μίαν ἡμέραν τοῦ ἔτους ποιοῦντες, τριακοστὴ πρώτη Ἄλογοι, οἱ τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν Ἰωάννου μὴ δεχόμενοι, τριακοστὴ δευτέρα Ἀδαμιανοὶ, τριακοστὴ τρίτη Σαμψαῖοι, οἱ καὶ Ἑλκεσαῖοι, τριακοστὴ τετάρτη Θεοδοτιανοὶ, τριακοστὴ πέμπτη Μελχισεδεκιανοὶ, τριακοστὴ ἕκτη Βαρδησιανισταὶ, τριακοστὴ ἑβδόμη Νοητιανοὶ, τριακοστὴ ὀγδόη Οὐαλήσιοι, τριακοστὴ ἐννάτη Καθαροὶ, οἱ καὶ [17] Ναυατιανοὶ, τεσσαρακοστὴ Ἀγγελικοὶ, τεσσαρακοστὴ πρώτη Ἀποστολικοὶ, οἱ καὶ Ἀποτακτικοὶ, τεσσαρακοστὴ δευτέρα Σαβελλιανοὶ, τεσσαρακοστὴ τρίτη Ὠριγένειοι, οἱ αἰσχροποιοὶ, τεσσαρακοστὴ τετάρτη

caeorum, XVII. Hemerobaptistarum, XVIII. Ossaeorum, XIX. Nasaraeorum, XX. Herodianorum.

Secundum has sectas successione temporum domini nostri Iesu Christi incarnatio toti orbi salutaris illuxit, et cum hac evangelii doctrina coelestisque regni praedicatio. Qui quidem unicus est fons salutis et catholicae apostolicaeque ecclesiae vera fides. A qua insequentes omnes sectae, quae solum Christi nomen, non fidem praeferunt, amputatae sunt et avulsae: I. Simoniani, II. Menandriani, III. Saturniliani, IV. Basilidiani, V. Nicolaitae, VI. Gnostici, qui et Stratiotici, et Phibionitae, a quibusdam Secundiani, ab aliis Socratitae, vel Zacchaei, ab aliis vero Coddiani appellantur, ac Borboriani, vel Barbelitae, VII. Carpocratitae, VIII. Cerinthiani, qui et Merinthiani, IX. Nazoraei, X. Ebionaei, XI. Valentini, XII. Secundiani. Quibus accedit Epiphanes et Isidorus. XIII. Ptolemaei, XIV. Marcosii, XV. Colorbasii, XVI. Heracleonitae, XVII. Ophitae, XVIII. Caiani, XIX. Sethiani, XX. Archontici, XXI. Cerdoniani, XXII. Marciones, XXIII. Lucinianistae, XXIV. Appelleiani, XXV. Severiani, XXVI. Tatiani, XXVII. Encratitae, XXVIII. Cataphryges, qui et Montanistae et Tascodrugitae, qui et ipsi divisi sunt, XXIX. Pepuziani, qui et Priscilliani, ac Quintiliani. Quibus adiiciuntur Artotyritae, XXX. Tessarescaedecatitae, qui Paschatis celebritati unam quotannis diem praefiniunt, XXXI. Alogi, qui evangelium et Apocalypsin Ioannis reiiciunt, XXXII. Adamiani, XXXIII. Sampsaei, qui et Helcesaei, XXXIV. Theodotiani, XXXV. Melchisedeciani, XXXVI. Bardesianistae, XXXVII. Noëtiani, XXXVIII. Valesii, XXXIX. Cathari, qui et Novatiani, XL. Angelici, XLI. Apostolici, qui et Apotactici, XLII. Sabelliani, XLIII. Origenistae, foeditatis aucto-

4. ναζαραίων *cod. Rhedig. In Ancorato cap.* 12. *et Anaceph. p.* 127. *vulgo extat* Νασσαραίων.

5. *Cogitabam* περιεβλάστησαν. *Sed* περιεκλάσθησαν *legitur etiam Anaceph. l. l.*

6. *Sic cod. Venet. Neque aliter extat in Anaceph. et in Ancorato. Vulgo* Βασιλειδιανοὶ, *ut etiam infra.*

7. *Recepi scripturam quae reperitur infra haer.* 26, 3. *et in Ancor. et in Anaceph. et in Indic. lib. I, tom. II,* 6. *Vulgo* Φιβιονῖται.

8. *Sic cod. Venet. Vulgo* Οὐαλεντῖνοι, *qui error haud rarus in his libris.*

9. Πτολεμαιονῖται *reperitur in Ancorato,* Πτολεμαῖται *infra in inscriptione haer.* 33. *Ceteris in locis appellantur ubique* Πτολεμαῖοι.

10. *Ita scriptum fere ubique hoc nomen in Epiphanii libris. At passim etiam* Μαρκόσιοι, *uti extat in Ancorati cap.* 13. *tam in editis quam in codd. mss. Ienensi et Rhedig.*

11. *Ita omnes libri.*

12. *Edidi* Μαρκιωνισταὶ *ex haer.* 42. *et ex Ancorato. Vulgo extat* Μαρκίωνες, *quod vitium repetitum est infra et in Anacephalaeosi.*

13. Ἀπελληϊανοὶ *cod. Ven., et sic infra quoque haer.* 44., *et Ancor. l. l. Vulgo hic, ut alibi,* Ἀπελληανοί.

14. Ἐγκρατῖται, *quod libri omnes retinent, pro* Ἐγκρατηταί. *Etiam alibi plerumque invenitur* Ἐγκρατῖται. *Genuinam contra formam vocabuli deprehendi etiam in cod. ms. Baluziano (reg.* 1234.), *qui continet Nicetae Thesaurum Orthodoxae Fidei.*

15. *Libri habent* κατὰ Φρυγαστῶν καὶ Μοντανιστῶν. *Quod vitium paene ubique irrepsit. Vera scriptura reperitur Anacephal. p.* 144. *et pag.* 123., *atque Ancorat. cap.* 13. *Firmatur ea etiam codicis Baluziani, Parisini, auctoritate, in quo cap.* 20. *libri IV. Thesauri Orthod. Fidei Nicetae Choniatae inscriptum legitur* Περὶ τῶν κατὰ Φρύγας, τῶν καὶ μοντανιστῶν καλουμένων καὶ τασκοδρουγιτῶν.

16. Τασκοδουργιτῶν *cod. Rhedig.* Τασκοδρουγιστῶν *cod. Venet.*

17. *Vulgo* Ναυᾶτοι. — *In seqq. pro* Ὠριγένειοι *cod. Venet. habet* Ὠριγένιοι.

Ὠριγένειοι, τοῦ καὶ Ἀδαμαντίου, τεσσαρακοστὴ πέμπτη Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, τεσσαρακοστὴ ἕκτη Μανιχαῖοι, οἳ καὶ Ἀκουανῖται, τεσσαρακοστὴ ἑβδόμη Ἱερακῖται, τεσσαρακοστὴ ὀγδόη [18]Μελητιανοὶ, οἱ κατ' Αἴγυπτον σχίσμα ὄντες, τεσσαρακοστὴ ἐννάτη Ἀρειανοὶ, οἱ καὶ Ἀρειομανῖται, πεντηκοστὴ Αὐδιανῶν τὸ σχίσμα, πεντηκοστὴ πρώτη [19]Φωτεινιανοὶ, πεντηκοστὴ δευτέρα [20]Μαρκελλιανοὶ, πεντηκοστὴ τρίτη Ἡμιάρειοι, πεντηκοστὴ τετάρτη Πνευματομάχοι, οἱ καὶ Μακεδονιανοὶ, καὶ [21]Ἐλευσίου μαθηταὶ, οἱ τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ πνεῦμα βλασφημοῦντες, πεντηκοστὴ πέμπτη [22]Ἀεριανοὶ, πεντηκοστὴ ἕκτη Ἀετιανοὶ, οἱ καὶ [23]Ἀνόμοιοι, οἷς συνάπτεται Εὐνόμιος, μᾶλλον δὲ ὁ [24]Ἄνομος· πεντηκοστὴ ἑβδόμη Διμοιρῖται, οἱ μὴ τελείαν [25]Χριστοῦ τὴν ἐνανθρώπησιν ὁμολογοῦντες, οἱ καὶ [26]Ἀπολλιναρῖται, πεντηκοστὴ ὀγδόη καὶ οἱ τὴν ἁγίαν Μαρίαν [27]τὴν ἀεὶ παρθένον λέγοντες μετὰ τὸ τὸν σωτῆρα γεγεννηκέναι τῷ Ἰωσὴφ συνῆφθαι, οὕςτινας ἐκαλέσαμεν Ἀντιδικομαριανίτας, πεντηκοστὴ ἐννάτη [28]καὶ οἱ εἰς ὄνομα τῆς αὐτῆς Μαρίας κολλυρίδα προσφέροντες, οἳ καλοῦνται [29]Κολλυριδιανοὶ, ἑξηκοστὴ Μασσαλιανοὶ, οἷς συνάπτονται Μαρτυριανοὶ, οἱ ἀπὸ Ἑλλήνων καὶ Εὐφημῖται καὶ Σατανιανοί.

Ἐπανιὼν δὲ αὖθις καὶ διελὼν ταύτας κατὰ [30]βίβλον ὑποδείξω ἐν ταύτῃ μου τῇ ἀνακεφαλαιώσει πόσαι τούτων τῶν ὀγδοήκοντα αἱρέσεων ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ, καὶ καθεξῆς ἐν τῷ δευτέρῳ, ἕως [31]τοῦ τρίτου· ἀλλὰ καὶ καθ' ἕκαστον τῶν ἑπτὰ τόμων, τῶν ἐν τοῖς τρισὶ βιβλίοις συντεταγμένων, πόσαι εἰσὶν αἱ ἐν αὐτῷ χωρηθεῖσαι αἱρέσεις. Καὶ ἔστιν οὕτως· ἐν μὲν [32]τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τόμοι τρεῖς, αἱρέσεις δὲ τεσσαρακονταὲξ, σὺν ταῖς ὀνομασίαις τούτων, φημὶ δὲ Βαρβαρισμοῦ, καὶ Σκυθισμοῦ, καὶ Ἑλληνισμοῦ, καὶ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ Σαμαρειτισμοῦ· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τόμοι δύο, αἱρέσεις εἰκοσιτρεῖς· ἐν δὲ τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τόμοι δύο, αἱρέσεις ἕνδεκα. Ἐν τῷ οὖν πρώτῳ βιβλίῳ πρώτου τόμου αἱρέσεις εἴκοσι, αἵ εἰσιν αἵδε· Βαρβαρισμὸς, Σκυθισμὸς, Ἑλληνισμὸς, Ἰουδαϊσμός· Ἑλλήνων διαφοραὶ, [33]Πυθαγόρειοι, εἴτ' οὖν Περιπατητικοὶ, Πλατωνικοὶ, Στωϊκοὶ, [34]Ἐπικούρειοι. Σαμαρειτικὴ, οὖσα ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Σαμαρειτῶν ἔθνη τέσσαρα οὕτως· [35]Γοροθηνοὶ, Σεβουαῖοι, Ἐσσηνοὶ, [36]Δοσίθεοι. Ἰουδαίων αἱρέσεις ἑπτὰ οὕτως· Γραμματεῖς, Φαρισαῖοι, Σαδδουκαῖοι, Ἡμεροβαπτισταὶ, [37]Ὀσσαῖοι, Νασαραῖοι, Ἡρωδιανοί. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τόμῳ τοῦ πρώτου βιβλίου ὡςαύτως αἱρέσεις δεκατρεῖς οὕτως· Σι-

18. Μελιτιανοὶ cod. Rhedig., fere ubique.
19. In Ancorato extat Φωτινιανοί.
20. Μαρκελλησιανοί cod. Venet.
21. De hoc cf. Nicetae Choniatae Thes. Orthod. Fid. lib. V, cap. 16.
22. Post voc. Ἀεριανοὶ in libris vulgo repetitum est καὶ Ἐλευσίου μαθηταὶ, quae verba, iam a Petavio uncinis inclusa et pro spuriis iudicata, eieci de auctoritate cod. Veneti.

res, XLIV. Origenistae, ab Origene, qui etiam Adamantius appellatur. XLV. Pauli Samosatensis, XLVI. Manichaei, qui et Acuanitae, XLVII. Hieracitae, XLVIII. Meletiani, qui in Aegypto schisma conflarunt, XLIX. Ariani, qui et Ariomanitae, L. Audianorum secta, LI. Photiniani, LII. Marcelliani, LIII. Semiariani, LIV. Pneumatomachi sive Macedoniani, et Eleusii discipuli, qui in sanctum dei spiritum contumeliosi sunt, LV. Aëriani, LVI. Aëtiani, qui et Anomoei, quibus adiungitur Eunomius, LVII. Dimoeritae, qui perfectam Christi incarnationem minime confitentur, qui et Apollinaristae nominantur, LVIII. eorum qui Mariam semper virginem, postquam Salvatorem genuit, cum Iosepho consuevisse dicunt, quos Antidicomarianitas appellamus, LIX. eorum qui in nomen eiusdem Mariae collyridem offerunt, et Collyridiani vocantur, LX. Massaliani, ad quos adiunguntur Martyriani, e gentilium secta, et Euphemitae, ac Satanici.

Nunc repetita narratione et in singulos libros distributis haeresibus hoc in brevi compendio declarabo quotnam ex illis haeresibus in priore libro, quot in secundo ac tertio contineantur. Tum in reliquis omnibus caeterorum librorum tomis quot unicuique haereses attributae sunt. Harum itaque omnium series est eiusmodi. In primo libro tomi tres sunt, haereses XLVI suis nominibus conceptae, Barbarismus videlicet, ac Scythismus, Hellenismus, Iudaismus, ac Samaritismus. In secundo libro tomi duo sunt, haereses XXIII. In tertio libro tomi duo, haereses XI. In prioris itaque libri tomo primo haereses XX sunt, Barbarismus, Scythismus, Graecismus, Iudaismus. Graecorum porro discrimina ista sunt: Pythagorei, sive Peripatetici, Stoici, Epicurei. Samaritica haeresis, quae a Iudaismo manavit. Samaritani quatuor in partes tribuuntur, Gorthenos, Sebuaeos, Essenos, Dositheos. Iudaeorum haereses septem: Scribae, Pharisaei, Sadducaei, Hemerobaptistae, Ossaei, Nassaraei, Herodiani. In secundo tomo libri primi haereses XIII

23. Vulgo Ἄνομοι. Cod. Venet. Ἀνόμιοι.
24. Ita etiam Ancor. cap. 13.
25. τὴν ἐνανθρώπησιν Χριστοῦ cod. Venet.
26. Ἀπολιναρῖται cod. Rhedig., pro more. Et sic infra.
27. Auget cod. Venet. τὴν θεοτόκον καὶ ἀεὶ παρθένον.
28. οἱ καὶ cod. Ven.
29. Κολλουριδιανοὶ cod. Venet.
30. βιβλίον cod. Venet.
31. τοῦ om. cod. Venet.
32. τῷ om. cod. Venet.
33. Πυθαγόριοι cod. Venet.
34. Ἐπικούριοι cod. Ven.
35. Γοροθηνοὶ scripturam, non Γορθηνοὶ, uti vulgo editum est, cod. Venet. fere ubique tuetur, cum quo conspirant passim et caeteri codd. mss. Γοροθηνοὶ appellantur etiam in cod. Baluz. Parisino qui Nicetae Choniatae Thesaurum continet.
36. Δωσίθεοι cod. Venet. fere ubique.
37. ὀσσαῖοι cod. Rhedig.

μωνιανοὶ, Μενανδριανοὶ, [38]Σατορνιλιανοὶ, Βασιλειδιανοὶ, Νικολαῗται, Γνωστικοὶ, οἵ καὶ Στρατιωτικοὶ καὶ Φιβιωνῖται, [39]οἵ αὐτοὶ δὲ παρά τισι Σεκουνδιανοὶ, παρὰ δὲ ἄλλοις [40]Σωκρατῖται, παρὰ δὲ ἑτέροις Ζακχαῖοι, οἵ καλούμενοι καὶ Κοδδιανοὶ καὶ Βορβορῖται καὶ Βαρβηλῖται, [41]Καρποκρατῖται, Κηρινθιανοὶ, [42]οἵ καὶ Μηρινθιανοὶ, Ναζωραῖοι, Ἐβιωναῖοι, [43]Οὐαλεντινιανοὶ, Σεκουνδιανοὶ, οἷς συνάπτονται [44]Ἐπιφανὴς καὶ Ἰσίδωρος, Πτολεμαῖοι. Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τόμῳ τοῦ αὐτοῦ πρώτου βιβλίου αἱρέσεις δεκατρεῖς οὕτως· Μαρκώσιοι, Κολορβάσιοι, Ἡρακλεωνῖται, Ὀφῖται, Καϊανοὶ, Σηθιανοὶ, Ἀρχοντικοὶ, Κερδωνιανοὶ, [45]Μαρκιωνισταὶ, Λουκιανισταὶ, [46]Ἀπελληϊανοὶ, Σευηριανοὶ, Τατιανοί. Αὕτη ἡ ἀνακεφαλαίωσις τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν τριῶν τόμων. Τοῦ δὲ δευτέρου βιβλίου τόμοι δύο. Ἐν πρώτῳ μὲν τόμῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου, τετάρτῳ δὲ ὄντι κατὰ τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἀκολουθίαν τοῦ ἀριθμοῦ, αἱρέσεις δεκαοκτὼ οὕτως· Ἐγκρατῖται, κατὰ [47]Φρύγας τῶν καὶ Μοντανιστῶν καὶ Τασκοδρουγιτῶν· οἵ δὲ Τασκοδρουγῖται διῃρέθησαν ἀπὸ τῶν προειρημένων· Πεπουζιανοὶ, καὶ [48]Κυϊντιλλιανοὶ, οἷς συνάπτονται Ἀρτοτυρῖται· Τεσσαρεςκαιδεκατῖται, οἵ τὸ Πάσχα μίαν ἡμέραν τοῦ ἔτους ποιοῦντες· Ἄλογοι, οἵ τὸ εὐαγγέλιον Ἰωάννου καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν μὴ δεχόμενοι· Ἀδαμιανοὶ, Σαμψαῖοι, οἵ καὶ Ἑλκεσαῖοι, Θεοδοτιανοὶ, Μελχισεδεκιανοὶ, Βαρδησιανισταὶ, Νοητιανοὶ, Οὐαλήσιοι, Καθαροὶ, Ἀγγελικοὶ, Ἀποστολικοὶ, οἵ καὶ Ἀποτακτικοὶ, οἷς συνάπτονται οἵ καλούμενοι Σακκοφόροι· Σαβελλιανοὶ, Ὠριγενιανοὶ, οἵ αἰσχροποιοὶ, Ὠριγενιανοὶ, οἵ τοῦ Ἀδαμαντίου. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τόμῳ τοῦ αὐτοῦ δευτέρου βιβλίου, πέμπτῳ τε ὄντι [49]κατὰ τὸν ἀριθμὸν τὸν προειρημένον, αἱρέσεις πέντε οὕτως· [50]Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, Μανιχαῖοι, οἵ καὶ Ἀκουανῖται, Ἱερακῖται, Μελητιανοὶ, [51]τῶν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ σχίσμα, Ἀρειανοί. Αὕτη καὶ ἡ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῶν τόμων ἀνακεφαλαίωσις. Ὁμοίως καὶ ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ εἰσὶ τόμοι δύο· ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τόμῳ τοῦ τρίτου βιβλίου, ἕκτου δὲ τόμου καθ' ὃν ἀριθμὸν [52]προείπομεν, αἱρέσεις ἑπτὰ [53]οὕτως· Αὐδιανοὶ, σχίσμα ὄντες, Φωτεινιανοὶ, Μαρκελλιανοὶ, Ἡμιάρειοι, Πνευματομάχοι, οἵ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ ἅγιον βλασφημοῦντες, Ἀεριανοὶ, [54]Ἀετιανοὶ, ἀπὸ Ἀετίου τοῦ Ἀνομοίου, ᾧ συνήφθη Εὐνόμιος, ὁ καὶ Ἀνόμοιος. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τόμῳ τοῦ αὐτοῦ τρίτου βιβλίου, ἑβδόμῳ δὲ τόμῳ ὄντι, καθ' ἣν εἴπομεν τῶν τόμων τοῦ ἀριθμοῦ διαίρεσιν, ὅς ἐστι τόμος ἕβδομος καὶ τέλος τῆς πραγματείας, αἱρέσεις τέσσαρες [55]οὕτω· Διμοιρῖται, οἵ μὴ τελείαν τὴν

38. Σατορνιλιανοὶ cod. *Rhedig.* *Et ita etiam supra.*

39. *Sic cod. Venet. Vulgo extat* οἱ αὐτοὶ, παρὰ δέ τισι.

40. *Verba* Σωκρατῖται (*cod.* Σωκρατεῖται), παρὰ δὲ ἑτέροις, *quae vulgo absunt, reposui ex auctoritate cod. Veneti.*

41. καὶ Καρποκρατῖται *cod. Ven.*

sunt: Simoniani, Menandriani, Saturniliani, Basilidiani, Nicolaitae, Gnostici, qui et Stratiotici, ac Phibionitae, ab aliis vero Secundiani, ab aliis Zacchaei, nec non Coddiani et Borboritae ac Barbelytae dicuntur, Carpocratitae, Cerinthiani, qui et Merinthiani, Nazoraei, Ebionaei, Valentini, Secundiani, quibus accedunt Epiphanes et Isidorus, Ptolemaei. In tertio autem tomo prioris libri haereses itidem XIII sunt: Marcosii, Colorbasii, Heracleonitae, Ophitae, Caiani, Sethiani, Archontici, Cerdoniani, Marciones, Lucianistae, Appelleiani, Severiani, Tatiani. Haec est summa tomorum trium primi libri. Secundi vero libri tomi duo sunt, cuius in priore tomo, qui quartus est, si tomos deinceps ab initio numeres, haereses XVIII continentur hoc modo: Encratitae, Cataphryges, qui et Montanistae ac Tascodrugitae, Pepuziani, qui et Quintiliani, quibus adiunguntur Artotyritae, Tessarescaedecatitae, qui Pascha in eandem anni diem coniiciunt, Alogi, qui et Evangelium et Apocalypsin Ioannis repudiant, Adamiani, Sampsaei, qui et Helcesaei, Theodotiani, Melchisedeciani, Bardesianistae, Noëtiani, Valesii, Cathari, Angelici, Apostolici, qui etiam Apotactici, quibus annexi sunt Saccophori, Sabelliani, Origenistae, foeditatis auctores, Origenistae ab Origine Adamantio. In secundo autem tomo eiusdem libri, qui priore illa numerandi ratione quintus est, haereses quinque sunt: Pauli Samosatensis, Manichaei, qui et Acuanitae, Hieracitae, Meletiani, qui in Aegypto schisma fecerunt, Ariani. Atque haec est tomorum libri secundi summa. Similiter et in tertio libro tomi duo sunt. In primo tomo tertii libri, sexto autem eo quem diximus ordine, haereses VII sunt: Audiani, Photiniani, Marcelliani, Semiariani, Pneumatomachi, qui spiritui sancto contumeliose detrahunt, Aëriani, Aëtiani, ab Aëtio Anomoeo, quibus accedit et Eunomius Anomoeus. In secundo vero tomo eiusdem tertii libri, septimo autem ex divisione illa quam diximus, quique operis totius postremus est, haereses quatuor sunt: Dimoeritae,

42. οἱ καὶ *cod. Ven. Vulgo* οἳ καὶ.

43. Οὐαλεντινοὶ *cod. Ven. Vulgo* Οὐαλεντῖνοι.

44. ἐπιφάνης καὶ ἰσίδωρος *cod. Ven.*

45. *Libri omnes* Μαρκίωνες, *uti supra.*

46. *Ita cod. Rhedig. et libri editi.* Ἀπελλιανοὶ *cod. Venet.*

47. *Vulgo* κατὰ Φρυγαστῶν Μοντανιστῶν. *Cf. supra quae annotavimus. Cod. Venet. habet* κατὰφρυγαστων καὶ Μοντανιστῶν. *Repono* κατὰ Φρύγας, οἱ καὶ Μοντανισταὶ καὶ Τασκοδρουγῖται.

48. Κυϊντιλιανοὶ *cod. Venet.*

49. κατὰ *adieci ex cod. Veneto.*

50. Παύλου τοῦ Σαμοσατέως *cod. Venet. Vulgo* Παυλιανισταί.

51. τῶν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ σχίσμα *cod. Venet. Vulgo* σχίσμα ἐν Αἰγύπτῳ.

52. προείπαμεν *cod. Venet.*

53. *Sic cod. Ven. Vulgo* οὕτω.

54. Ἀετιανοὶ ἀπὸ *om. cod. Venet.*

55. οὕτως *cod. Venet.*

Χριστοῦ ἐνανθρώπησιν ὁμολογοῦντες, οἱ καὶ Ἀπολιναρῖται, [56] καὶ οἱ τὴν ἁγίαν τὴν ἀειπάρθενον μετὰ τὸ τὸν σωτῆρα γεγεννηκέναι τῷ Ἰωσὴφ συνῆφθαι λέγοντες, οὓς ἐκαλέσαμεν Ἀντιδικομαριανίτας· καὶ οἱ εἰς ὄνομα τῆς [57] αὐτῆς Μαρίας [58] κολλυρίδα προσφέροντες, οἵτινες καλοῦνται [59] Κολλυριδιανοὶ, Μασσαλιανοὶ, καὶ περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ ἀληθείας ἀπολογία μετ' ἐπιτομῆς τοῦ λόγου, ἥτις ἐστὶν ἡ ἁγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία.

Αὕτη ἡ ἀνακεφαλαίωσις καὶ ἐπιγραφὴ τῆς πάσης κατὰ αἱρέσεων ὀγδοήκοντα πραγματείας, καὶ [60] μιᾶς τῆς ὑπὲρ ἀληθείας ἀπολογίας τῆς μόνης, τουτέστι τῆς καθολικῆς καὶ ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἐν τρισὶ μὲν βιβλίοις ὑποκειμένοις [61] συντεταγμένης, ἐν ἑπτὰ δὲ τόμοις διαιρεθείσης.

[62] Τάδε ἔνεστιν Ἀνακεφαλαίωσις πρώτου τόμου τοῦ πρώτου βιβλίου, τοῦ κατὰ τῶν εἴκοσι αἱρέσεων ἐλέγχου οὕτω·

Πρῶτον μὲν αἱ τῶν αἱρέσεων πασῶν μητέρες τε καὶ πρωτότυποι καὶ ὀνομασίαι, ἐξ ὧν μητέρες πέντε αἱ ἄλλαι ἐφύησαν, καὶ εἰσὶν αὗται πρῶται τέσσαρες.

α'. *Πρώτη Βαρβαρισμὸς, ἥτις καθ' ἑαυτήν ἐστι, διαρκέσασα ἀφ' ἡμερῶν τοῦ Ἀδὰμ ἐπὶ δέκα γενεὰς, ἕως τοῦ Νῶε. Βαρβαρισμὸς δὲ κέκληται ἀπὸ τοῦ μὴ τοὺς τότε ἀνθρώπους ἀρχηγόν τινα ἔχειν, ἢ μίαν συμφωνίαν, ἀλλ' ὅτι πᾶς τις ἑαυτῷ ἐστοίχει, καὶ νόμος ἑαυτῷ κατὰ τὴν προτίμησιν τοῦ ἰδίου βουλήματος ἐγίνετο.*

β'. *Δευτέρα Σκυθισμὸς, ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Νῶε, καὶ μετέπειτα, ἄχρι τῆς τοῦ πύργου οἰκοδομῆς καὶ Βαβυλῶνος, καὶ μετὰ τὸν τοῦ πύργου χρόνον ἐπὶ ὀλίγοις ἔτεσι, τουτέστι Φαλὲκ καὶ Ῥαγαοῦ, οἵτινες ἐπὶ τὸ τῆς Εὐρώπης κλῖμα νενευκότες τῷ τῆς Σκυθίας μέρει καὶ τοῖς αὐτῶν [63] ἔθνεσι προσεκρίθησαν, ἀπὸ τῆς τοῦ Θήρας ἡλικίας, καὶ ἐπέκεινα, ἐξ οὗπερ οἱ Θρᾷκες γεγόνασι.*

γ'. *Τρίτη Ἑλληνισμὸς, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σεροὺχ ἐναρξάμενος διά [64] τοι τῆς εἰδωλολατρίας, καὶ ὡς ἐστοίχουν τὸ τηνικαῦτα ἕκαστος κατά τινα δεισιδαιμονίαν, ἐπὶ τὸ μᾶλλον πολιτικώτερον καὶ ἐπὶ ἔθη [65] καὶ θεσμοὺς εἰδώλων μέν τοί γε ἐναρξάμενα τάττεσθαι τὰ τῶν ἀνθρώπων γένη· οἷς τότε στοιχήσαντες [66] ἐθεοποίουν, διὰ μὲν χρωμάτων διαγράφοντες τὴν ἀρχὴν, καὶ ἀπεικονίζοντες τοὺς πάλαι παρ'*

56. καὶ οἱ *cod. Venet., et sic legitur etiam supra. Vulgo* οἱ καὶ.
57. αὐτῆς *om. cod. Venet.*
58. κολλουρίδα *cod. Venet.*
59. Κολλουριδιανοὶ *cod. Venet. Cf. supra.*
60. μιᾶς *rescripsi Cornarium secutus, qui unius reddidit. Libri habent* μία.
61. συντεταγμένης — — διαιρεθείσης *reposui, cum libros praebere viderem* συντεταγμένη — — διαιρεθεῖσα. *Sententia enim postulat ut haec participia referantur ad* πραγματείας, *non ad* ἀνακεφαλαίωσις καὶ ἐπιγραφή. *Nisi malueris distinguere ita atque corrigere:* ἐκκλησίας. Ἐν τρισὶ μὲν — — συντεταγμένα — — διαιρεθεῖσα τάδε ἔνεστιν.

qui non perfectam Christi incarnationem confitentur, qui etiam Apollinaritae nominantur, tum qui sanctam Mariam semper virginem, postquam salvatorem genuit, cum Iosepho consuevisse dicunt, quos Antidicomarianitas nominamus, et qui in nomen eiusdem Mariae collyridas offerunt, qui vocantur Collyridiani, Massaliani, quibus adiuncta postremo est catholicae fidei ac veritatis compendiaria defensio. In qua sancta, catholica et apostolica ecclesia consistit.

Eiusmodi est summa comprehensio ac totius operis adversus octoginta haereses inscriptio, cum unica ac singulari defensione veritatis, hoc est unius ecclesiae atque catholicae. Quod opus distributum in partes tres tomos septem complectitur.

Nunc aliam deinceps tomi I libri I summam ac compendium instituemus, quo quidem in libro viginti haereses continentur.

Imprimis enim haereseon omnium matres ac primariae appellationes, a quibus caeterae dimanarunt, sunt eiusmodi:

I. Primus est Barbarismus, qui per seipsum ab Adamo ad decem generationes et Noëmi tempora perseveravit. Qui Barbarismus propterea dicitur quod vetustissimi illi mortalium neque certum aliquem auctorem habebant, nec inter se consentiebant, sed unusquisque pro sua voluntate vitam instituebat, ac pro lege suum quisque nutum atque arbitrium sibi proponebat.

II. Scythismus a Noëmi temporibus ad usque turris et Babylonis exaedificationem, ac post turrim paucis adhuc annis obtinuit, Luc. 3, 35.
hoc est usque ad Phalac et Rhagau, qui ad Europam transeuntes in Scythiam ac nationes eiusmodi penetrarunt ab Thare temporibus et vita, a quo Thraces oriundi sunt.

III. Hellenismus coepit a Seruchi temporibus. Unde idolorum cultus initium habuit. Cumque tunc temporis falsa quisque superstitione duceretur, deinceps civiliorem ad usum et ad certas leges simulacrorumque ritus homines sese transtulerunt. Quorum ex praescripto sibi deos finxerunt. Ac primum eos quos in honore

62. *Vulgo* τὰ δὲ ἔνεστιν. *Placeret* Τάδε δὲ ἔνεστιν.
63. *Correxi* ἔθνεσι *pro* ἔτεσι, *quod vulgo legitur. Illud iam ante Petavium suspicatus erat Cornarius, cum verteret,* et ipsorum gentibus adiudicati sunt.
64. *Pro* τοι *est* τὸ *in loco gemello Anacephalaeoseos.*
65. *Vulgata distinctio, quae sententiam per se impeditam obscurat, est:* ἔθη καὶ θεσμούς. εἰδώλων *cett. Sed recte interpretatus est Petavius; etsi verba* διά τοι τῆς εἰδωλολατρίας *non satis accurate reddiderit. Participium* ἐναρξάμενα *parum commode sibi indulsit scriptor pro finito. Paris autem licentiae exempla in eo non rara.*
66. ἐθεοποιοῦντο *legitur in Anacephalaeosi. Ita etiam infra I, 7. in loco gemello* ἐθεοποιήσαντο.

αὐτοῖς τετιμημένους, ἢ τυράννους, ἢ γόητας, ἤ τινάς τι δράσαντας ἐν τῷ βίῳ, μνήμης τι δοκοῦν ἄξιον, δι᾽ ἄλκης [67] τι, ἢ σωμάτων εὐρωστίας, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θάῤῥα, τοῦ πατρὸς Ἀβραάμ, καὶ δι᾽ ἀγαλμάτων τὴν πλάνην τῆς εἰδωλολατρίας εἰςηγησάμενοι, τοὺς ἑαυτῶν προπάτορας δι᾽ ἀπεικονισμῶν τετιμηκότες, καὶ τοὺς πρὸ αὐτῶν τετελευτηκότας τεχνησάμενοι, ἐκ [68] κεραμικῆς ἐπιστήμης τὸ πρῶτον, ἔπειτα ἑκάστης τέχνης μιμησαμένης, οἰκοδόμοι μὲν λίθον ξέσαντες, ἀργυροκόποι δὲ καὶ χρυσοχόοι διὰ τῆς ἰδίας ὕλης τεκτηνάμενοι, οὕτω καὶ τέκτονες, καὶ οἱ καθεξῆς. Αἰγύπτιοι δὲ ὁμοῦ καὶ Βαβυλώνιοι, καὶ Φρύγες, καὶ Φοίνικες ταυτησὶ τῆς θρησκείας πρῶτοι εἰςηγηταὶ γεγόνασιν, ἀγαλματοποιΐας τε καὶ μυστηρίων, ἀφ᾽ ὧν τὰ πλεῖστα εἰς Ἕλληνας μετηνέχθη ἀπὸ τῆς Κέκροπος ἡλικίας, καὶ καθεξῆς· μετέπειτα δὲ καὶ ὑστέρῳ πολὺ τοὺς περὶ Κρόνον καὶ Ῥέαν, Δία τε καὶ Ἀπόλλωνα, καὶ καθεξῆς θεούς, ἀναγορεύσαντες.

Ἕλληνες δὲ κέκληνται ἀπὸ Ἕλληνός τινος ἀνδρὸς τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι κατῳκηκότων, ὡς δὲ ἕτεροί φασιν, ἀπὸ τῆς ἐλαίας τῆς ἐν Ἀθήναις βλαστησάσης. Ἴονες δὲ τούτων ἀρχηγοὶ γεγόνασιν, ὡς ἔχει ἡ ἀκρίβεια, ἀπὸ τοῦ [69] Ἰωϋνάν, ἑνὸς ἀνδρὸς τῶν τὸν πύργον οἰκοδομησάντων, ὅτε αἱ γλῶσσαι διεμερίσθησαν τῶν πάντων. Δι᾽ ἣν αἰτίαν καὶ Μέροπες πάντες κέκληνται, διὰ τὴν μεμερισμένην φωνήν. Ὕστερον δὲ ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς αἱρέσεις κατέστη κατωτέρῳ τῷ χρόνῳ, φημὶ δὲ Πυθαγορείων, καὶ Στωϊκῶν, καὶ Πλατωνικῶν, καὶ Ἐπικουρείων, καὶ λοιπῶν. Θεοσεβείας δὲ χαρακτὴρ ὑπῆρχεν ἅμα καὶ ὁ κατὰ φύσιν νόμος, πολιτευόμενος ἀπὸ τούτων τῶν ἐθνῶν, ἑαυτὸν ἀφορίζων ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς καὶ δεῦρο, μέσος τυγχάνων Βαρβαρισμοῦ, καὶ Σκυθισμοῦ, καὶ Ἑλληνισμοῦ, ἕως ὅτου συνήφθη τῇ τοῦ Ἀβραὰμ θεοσεβείᾳ.

δʹ. Καὶ μετέπειτα Ἰουδαϊσμός, ἀπὸ τῶν χρόνων Ἀβραὰμ τὸν χαρακτῆρα εἰληφὼς καὶ ἐν Μωϋσῇ, ἑβδόμῳ ἀπὸ Ἀβραάμ, διὰ τοῦ αὐτῷ δοθέντος νόμου ὑπὸ τοῦ θεοῦ πλατυνθείς, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἰούδα, τετάρτου υἱοῦ τοῦ Ἰακώβ, τοῦ ἐπικληθέντος Ἰσραήλ, διὰ Δαβὶδ τοῦ πρώτου βασιλεύσαντος ἀπὸ τῆς τοῦ αὐτοῦ Ἰούδα φυλῆς τὸ τέλειον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ὄνομα κεκληρωμένος. Σαφῶς γὰρ περὶ τούτων τῶν τεσσάρων αἱρέσεων ὁ ἀπόστολος ἐπιτεμὼν ἔφη, Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ Βάρβαρος, οὐ Σκύθης, οὐχ Ἕλλην, οὐκ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ καινὴ κτίσις.

Ἑλλήνων διαφοραί·

εʹ. Πυθαγόρειοι, εἴτ᾽ οὖν Περιπατητικοί. Τὴν μονάδα καὶ πρό-

67. Rescripsi δι᾽ ἄλκης τι pro δι᾽ ἄλκης τε, quod libri et h. l. et in Anacephalaeosi praebent.

quondam habuissent, sive tyrannos, aut praestigiatores, qui memorabile quiddam in vita fecerant ac fortitudinis et roboris illustre specimen ediderant, depingere coloribus et assimilare solebant. Postea vero ab Thare patris Abraami tempore simulacris ac statuis eundem errorem idololatriae propagarunt. Quippe majores suos simulacris honestantes ac mortuos primum arte figlina statuas effinxerunt, tum ad omnes artes imitandi pervenit industria. Nam et architecti sectis lapidibus, argentarii et aurifices, nec non fabri sua quique materia, ac reliqui deinceps effigies moliti sunt. Primi omnium Aegyptii ac Babylonii, nec non Phryges, ac Phoenices superstitiosi cultus et simulacrorum ac mysteriorum auctores extiterunt. A quibus pleraque sunt ad Graecos translata, iam tum ab aetate Cecropis, et deinceps. Postea vero longo demum intervallo Saturnum, Rheam, Iovem, Apollinem, ac reliquos deos celebrare coeperunt.

Graeci nomen ab Hellene quodam sortiti sunt, qui in Graecia degens ei regioni appellationem indidit. Sunt qui ab elaea, hoc est oliva, quae Athenis exorta est, nuncupatos esse velint. Huius generis auctores ac conditores Iones fuerunt, ut ex accuratiore historia constat, qui ab Iavan quodam appellati sunt, uno ex iis qui tur- Luc. 3, 30.
rim extruxerunt. Quam ob caussam Meropes omnes vocati sunt ab divisione linguarum. Postea vero recentioribus temporibus Graeca superstitio certas in haereses ac sectas abiit, utputa Pythagoreorum, Stoicorum, Platonicorum, Epicureorum etc. Eodem porro tempore propria forma ac nota verae pietatis et religionis extitit, una cum lege naturae, quae ab origine mundi sese ab illis nationibus perpetuo segregavit, ad hanc usque diem, inter barbaram, Scythicam Graecamque superstitionem interiecta, donec cum Abraami pietate coaluit.

IV. Tum vero Iudaismus ab Abraami temporibus propriam formam adeptus, ac per Moysen, ab Abraamo septimum, ac legem a deo traditam amplificatus, et ab Iuda, quarto Iacobi filio, qui et Israël nominatus est, per Davidem, qui primus e tribu Iuda regnum assecutus est, perfectum Iudaismi nomen obtinuit. Perspicue enim apostolus de IV illis haeresibus summatim loquens ista dixit: *In* Col. 3, 11.
Christo enim Iesu neque barbarus, neque Scytha, neque Graecus, neque Iudaeus, sed nova creatura.

Graecorum porro ista sunt discrimina:

V. Pythagorei, sive Peripatetici, monadem et providentiam as-

68. κεραμικῆς cod. Rhedig. et edit. princ. κεραμεικῆς edit. Petav. In Anaceph. extat Ἴωνος. Apud Pseudo-Origenem pag. 333. ed. Mill. Ἰωύαν.
69. Ἰωϋνᾶν cod. Rhedig. et edit. princ.

πρόνοιαν καὶ τὸ κωλύειν θύεσθαι, τοῖς δῆθεν θεοῖς, Πυθαγόρας ἐδογμάτισεν, ἐμψύχων τε μὴ μεταλαμβάνειν, ἀπὸ οἴνου δὲ ἐγκρατεύεσθαι. Διώριζε δὲ ἅμα τὰ ἀπὸ σελήνης καὶ τὰ ἄνω ἀθάνατα λέγων, τὰ δὲ ὑποκάτω θνητὰ, μεταγγισμούς τε ψυχῶν ἀπὸ σωμάτων εἰς σώματα, ἄχρι ζώων καὶ κνωδάλων. Σιωπὴν δὲ ἅμα ἀσκεῖν ἐπὶ χρόνον πέντε ἐτῶν ἐδίδασκε· τὸ τελευταῖον δὲ ἑαυτὸν θεὸν ὠνόμασε.

ς΄. Πλατωνικοὶ θεὸν, καὶ ὕλην, καὶ εἶδος, καὶ τὸν κόσμον γεννητὸν καὶ φθαρτὸν [70] ὑπάρχον, τὴν ψυχὴν δὲ ἀγέννητον καὶ ἀθάνατον καὶ θείαν· εἶναι δὲ αὐτῆς τρία μέρη, λογικὸν, θυμικὸν, ἐπιθυμητικόν· τὰς δὲ γυναῖκας κοινὰς τοῖς πᾶσι γίνεσθαι, καὶ μηδένα μίαν ἔχειν γαμετὴν ἰδίαν, ἀλλὰ τοὺς θέλοντας ταῖς βουλομέναις συνεῖναι· μεταγγισμὸν δὲ ὡςαύτως ψυχῶν εἰς σώματα διάφορα, ἄχρι κνωδάλων, ὁμοῦ δὲ καὶ θεοὺς ἐκ τοῦ ἑνὸς πολλοὺς ἐδογμάτισε.

ζ΄. Στωϊκοὶ σῶμα τὸ πᾶν δογματίζοντες, καὶ τὸν αἰσθητὸν τοῦτον κόσμον θεὸν νομίζοντες. Τινὲς δὲ ἐκ τῆς τοῦ πυρὸς οὐσίας τὴν φύσιν ἔχειν αὐτὸν ἀπεφήναντο. Καὶ τὸν μὲν θεὸν νοῦν ὁρίζουσι, καὶ ὡς ψυχὴν παντὸς τοῦ ὄντος κύτους, οὐρανοῦ καὶ γῆς, σῶμα δὲ αὐτοῦ τὸ πᾶν, ὡς ἔφην, καὶ ὀφθαλμοὺς τοὺς φωστῆρας· τὴν δὲ σάρκα πάντων ἀπόλλυσθαι, καὶ τὴν ψυχὴν πάντων μεταγγίζεσθαι ἀπὸ σώματος εἰς σῶμα.

η΄. Ἐπικούρειοι ἄτομα καὶ ἀμερῆ σώματα, ὁμοιομερῆ τε καὶ ἄπειρα τὴν ἀρχὴν εἶναι τῶν πάντων ὑπεστήσαντο, καὶ τέλος εἶναι εὐδαιμονίας τὴν ἡδονὴν ἐδογμάτισαν, καὶ μήτε θεὸν μήτε πρόνοιαν τὰ πράγματα διοικεῖν.

θ΄. Σαμαρειτισμὸς, καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Σαμαρεῖται· ὅς ἐστιν ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ, πρὸ μὲν τοῦ καταστῆναι αἱρέσεις εἰς Ἕλληνας καὶ πρὸ τοῦ συστῆναι αὐτῶν τὰ δόγματα, [71] μετὰ δὲ τοῦ εἶναι Ἑλλήνων τὴν θρησκείαν καὶ μέσον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τὴν πρόφασιν εἰληφὼς, ἀπὸ τῶν χρόνων Ναβουχοδονόσορ καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων αἰχμαλωσίας. Μέτοικοι δὲ ὄντες ἀπὸ Ἀσσυρίων εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ λαβόντες τὴν Πεντάτευχον μόνην Μωϋσέως, τοῦ βασιλέως αὐτοῖς ἀποστείλαντος ἀπὸ Βαβυλῶνος διὰ ἱερέως Ἔσδρα καλουμένου, τὰ πάντα ἔχοντες [72] ἴσα Ἰουδαίων, πλὴν τοῦ βδελύττεσθαι τὰ ἔθνη, καὶ μήτε προςψαύειν τινῶν, καὶ πλὴν τοῦ ἀρνεῖσθαι νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ τὰς ἄλλας προφητείας τὰς μετὰ [73] Μωϋσέα. Σαμαρειτῶν [74] δὲ ἔθνη τέσσαρα.

70. ὑπάρχειν *legitur in Anacephal.*

71. *Male haec verba interpretatus est Petavius. Dicit enim Epiphanius Samaritismum ortum esse ante quam Graecorum haereses philosophicae diffusae et varia earum placita constituta sint, sed eodem tempore ortum esse quo deorum apud Graecos cultus institui sit coeptus, ex sinu ipsius Iudaismi ortum, ab aevo Nabuchodonozori et Iudaicae captivitatis.*

seruerunt, diis qui vulgo habentur sacrificare, animatis vesci, ac vino uti prohibuit Pythagoras. Idem quae ab luna sursum patent, immortalia, quae inferiora sunt, mortalia dicebat. Animas e corporibus in alia corpora, etiam animalium ac bestiarum, transfundi. Ad haec quinquennale interim silentium observari praecepit, ac postremo deum haberi se voluit.

VI. Platonici deum, et materiam, ac formam constituerunt. Mundum genitum ac corruptioni obnoxium, animam ingenitam et immortalem, ac divinam arbitrati sunt. Huius tres esse partes, unam ratione praeditam, alteram qua irascimur, tertiam qua concupiscimus. Communes omnibus uxores esse voluit, nemo ut privatam obtineret ac praecipuam, sed ut quilibet quarum vellet copiam haberet. Iidem animarum in varia corpora, etiam bestiarum, transitus affirmabat. Deos denique complures ab uno esse productos.

VII. Stoici corpus universum esse definiunt, et aspectabilem hunc mundum deum esse statuunt. Nonnulli etiam ex igne naturam illius constare defendunt. Deum quippe mentem esse putant, ac vastissimae totius molis, coeli terraeque videlicet, animam. Cuius corpus, ut dixi, totum hoc sit universum, oculi vero sidera. Omnium interire carnem, et animam in diversa transire corpora sibi persuadent.

VIII. Epicurei atomos et individua corpora similibus constantia partibus, et infinita, rerum omnium principium ac finem esse docuerunt. Summum bonum in voluptate posuerunt, deum ac providentiam ab rerum administratione sustulerunt.

IX. Samaritismus et Samaritae. Huius ab Iudaismo origo deducitur, quae sectarum apud Graecos divortiis et earum decretis ac dogmatibus antiquior est. Graecorum porro superstitionem complexa, et cum Iudaicis dogmatibus aliqua ex parte miscens illa secta circa Nabuchodonozori et Iudaicae captivitatis tempora prodiit. Primi sectae conditores ex Assyriis in Iudaeam transportati quinque duntaxat Moysis libros acceperunt, quos per Esdram sacerdotem rex ad illos Babylone submiserat. Itaque caetera habent cum Iudaeis communia, si hoc unum excipias quod et gentes abominentur, neque quemquam contingere velint, quodque mortuorum resurrectionem, ac caeteras post Moysen prophetias reiiciunt. Samaritanorum est factio divisa in partes quatuor.

72. ἴσα *restitui ex Anacephalaeosi. Vulgo extat* εἰσιν, *minus commode.*

73. μωσέα *cod. Venet.*

74. δὲ *om. cod. Venet., et Anacephal.*

ι΄. [75] Γοροθηνοὶ, οἱ [76] ἐν ἄλλοις καιροῖς τὰς ἑορτὰς ἄγοντες παρὰ τοὺς [77] Σεβουαίους.

ια΄. [78] Σεβουαῖοι, οἱ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τῶν ἑορτῶν πρὸς τοὺς [79] Γοροθηνοὺς διαφερόμενοι.

ιβ΄. Ἐσσηνοὶ, μηδ᾽ ὁποτέροις ἐναντιούμενοι, τοῖς δὲ παρατυγχάνουσι συνεορτάζοντες ἀδιαφόρως.

ιγ΄. Δοσίθεοι, τοῖς αὐτοῖς ἔθεσιν, οἷα δὴ Σαμαρεῖται, ἐμπολιτευόμενοι, περιτομῇ τε καὶ σαββάτῳ καὶ τοῖς ἄλλοις, χρώμενοί τε τῇ Πεντατεύχῳ, περιττότερον δὲ τῶν ἄλλων φυλάττοντες τὸ ἀπέχεσθαι ἐμψύχων, καὶ ἐν νηστείαις [80] δὲ συνεχέστατα βιοῦν· ἔχουσι δὲ καὶ παρθενίαν τινὲς αὐτῶν, ἐγκρατεύονται δὲ ἄλλοι· πιστεύουσι [81] δὲ νεκρῶν ἀνάστασιν, ὅπερ ξένον ἐστὶ Σαμαρείταις.

Ἰουδαίων αἱρέσεις ἑπτά·

ιδ΄. Γραμματεῖς, οἵτινες νομικοὶ μὲν ἦσαν, καὶ δευτερωταὶ παραδόσεων τῶν παρ᾽ αὐτοῖς πρεσβυτέρων, τῇ περιττοτέρᾳ ἐθελοθρησκείᾳ ἔθη φυλάττοντες, ἃ οὐ διὰ τοῦ νόμου μεμαθήκασιν, ἀλλ᾽ ἑαυτοῖς ἐτύπωσαν σεβάσματα δικαιώματος τῆς νομοθεσίας.

ιε΄. Φαρισαῖοι, ἑρμηνευόμενοι Ἀφωρισμένοι, οἱ τὸ ἀκρότατον βιοῦντες, καὶ δῆθεν τῶν ἄλλων δοκιμώτεροι· παρ᾽ οἷς καὶ νεκρῶν ἀνάστασις, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Γραμματεῦσι, καὶ ἡ περὶ ἀγγέλων καὶ πνεύματος ἁγίου, ὅτι ἔστι, συγκατάθεσις, πολιτεία τε διάφορος, ἐγκράτεια ἕως χρόνου, καὶ παρθενία, νηστεία δὲ [82] διὰ τοῦ σαββάτου, ξεστῶν καθαρισμοὶ, καὶ πινάκων καὶ ποτηρίων, ὡς καὶ οἱ Γραμματεῖς, ἀποδεκατώσεις, καὶ ἀπαρχαὶ, καὶ ἐνδελεχεῖς εὐχαὶ, καὶ σχήματα ἐθελοθρησκευτικὰ τῆς ἐνδυμενίας, διά τοι τῆς ἀμπεχόνης καὶ τῶν δαλματικῶν, ἢ τῶν κολοβίων, καὶ πλατυσμοῦ τῶν φυλακτηρίων, τουτέστι σημάτων τῆς πορφύρας καὶ κρασπέδων καὶ ῥοΐσκων ἐπὶ τὰ πτερύγια τῆς ἀμπεχόνης, ἅτινα [83] ταῦτα ἐτύγχανε σημεῖα τῆς παρ᾽ αὐτοῖς ἕως καιροῦ ἐγκρατείας· οἳ καὶ παρεισέφερον γένεσιν καὶ εἱμαρμένην.

ιϛ΄. Σαδδουκαῖοι, οἱ ἑρμηνευόμενοι Δικαιότατοι, οἳ ἐκ γένους μὲν ἦσαν Σαμαρειτῶν ὁμοῦ καὶ ἱερέως Σαδοὺκ ὀνόματος, νεκρῶν μὲν ἀνάστασιν ἀρνούμενοι, καὶ μὴ παραδεχόμενοι ἄγγελον, μήτε πνεῦμα, τὰ δὲ πάντα ὄντες Ἰουδαῖοι.

ιζ΄. Ἡμεροβαπτισταί· οὗτοι μὲν κατὰ πάντα Ἰουδαῖοι ἦσαν, ἔφα-

75. Γορθηνοὶ cod. *Rhedig. et editi libri.*
76. ἐν *om. cod. Venet., et Anacephal.*
77. Σεβουαίους *cod. Venet., et Anacephal. Vulgo* Ἰουδαίους.
78. Σεβουαῖοι διὰ τὴν αὐτὴν *cod. Venet., et Anacephal.* Σεβουαῖοι οἱ διὰ αὐτὴν *cod. Rhedig., et editi libri.*
79. Γορθηνοὺς *cod. Rhedig. et editi libri.*
80. τε *cod. Venet.*

X. Primi sunt Gortheni, qui festos dies aliis quam Hebraei temporibus indicunt.

XI. Alii Sebuaei, qui ob eandem festorum dierum occasionem a Gorthenis dissentiunt.

XII. Tertii sunt Esseni, qui neutri parti repugnant, sed cum iis in quos inciderint sine ullo discrimine festa peragunt.

XIII. Postremi sunt Dosithei, qui iisdem quibus Samaritani institutis utuntur, circumcisionem, sabbatum, ac caetera, itidemque Pentateuchum adhibent. Praecipue vero, ac prae reliquis omnibus, sibi ab animatis temperant, ac perpetuo fere ieiunant. Sunt inter illos qui virginitatem colunt, alii continentiam. Resurrecturos esse mortuos credunt; quod a Samaritanorum dogmate abhorret.

Iudaeorum sectae numero VII:

XIV. Ac primo Scribae, legis periti et traditionum, quas a maioribus acceperant (δευτερώσεις vocabant), observatores fuere, ac ritus omnes superstitiosius caeteris diligentiusque tenuerunt; quos non e lege didicerant, sed sibimetipsis tanquam iustitiae legis singulares cultus ac ceremonias indixerant.

XV. Pharisaei, quos Segregatos interpretari possis, qui sanctissimam vitae rationem professi probitate caeteris antecellere videbantur. Mortuorum apud illos resurrectio, ut et apud Scribas, defenditur. Iidem angelos ac spiritum sanctum esse non negant. Vitae eximium institutum prae se ferunt. Continentiam certum ad tempus, ac virginitatem quoque suscipiunt. Bis hebdomada quaque Luc 18, 12.
ieiunare, urceos ac discos et pocula saepius eluere, ut et Scribae, soliti. Ad haec decimas et primitias offerre, assidue precari, certos cultus ac superstitiosa vestimentorum genera curiosius affectare; cuiusmodi sunt dalmaticae, ac colobia, et latiora quaedam phylacteria, hoc est segmenta, fimbriaeque purpureae, ac malogranata ad vestium oras appensa, quae temporariae illius continentiae signa praeferebant. Iidem postremo geneses ac fatum introducebant.

XVI. Sadducaeis ab exactissima iustitia nomen est. Qui e Samaritanorum genere a sacerdote quodam Sadoc ortum habuerunt. Mortuorum resurrectionem damnant. Angelum ac spiritum funditus negant, caetera Iudaeorum similes.

XVII. Hemerobaptistae nihil ab Iudaeis praeterquam hoc uno

81. δὲ *cod. Ven., et Anaceph. Vulgo* τε.
82. διὰ *Anacephal., et cod. Ven. Vulgo* δὶς. *Neque id recte convertit Petavius.*
83. ταῦτα *legitur etiam in Anacephalaeosi. Vix dubito quin sit reponendum* πάντα, *quae vocabula haud raro in vett. membranis a librariis confusa deprehenduntur.*

σκον δὲ μηδένα ζωῆς τυγχάνειν αἰωνίου, εἰ μή τι ἂν καθ' ἑκάστην βαπτίζοιτο.

ιη'. Οσσηνοὶ, οἳ δὴ Ἰταμώτατοι ἑρμηνεύονται. Ἦσαν δὲ οὗτοι τὰ πάντα κατὰ νόμον τελοῦντες, ἐχρῶντο δὲ καὶ γραφαῖς ἑτέραις μετὰ τὸν νόμον, τοὺς δὲ πλείους τῶν μετέπειτα προφητῶν ἀπεβάλλοντο.

ιθ'. Νασαραῖοι, ἑρμηνευόμενοι [84] Ἀφηνιασταὶ, πᾶσαν σαρκοφαγίαν ἀπαγορεύουσιν, ἐμψύχων οὐδ' ὅλως μεταλαμβάνουσιν, ἄχρι δὲ Μωϋσέως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ τοῖς ἐν τῇ Πεντατεύχῳ ἁγίοις ὀνόμασι πατριαρχῶν κεχρημένοι τε καὶ πιστεύοντες, φημὶ δὲ Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, καὶ τῶν ἀνωτάτω, καὶ αὐτοῦ Μωϋσέως, καὶ Ἀαρὼν, καὶ Ἰησοῦ· τὰς δὲ τῆς Πεντατεύχου γραφὰς οὐκ εἶναι Μωϋσέως δογματίζουσιν, ἄλλας δὲ παρ' αὐτὰς ἔχειν διαβεβαιοῦνται.

κ'. Ἡρωδιανοὶ, [85] οἳ Ἰουδαῖοι μὲν ἦσαν κατὰ πάντα, Ἡρώδην δὲ Χριστὸν προσεδόκων, καὶ τούτῳ τὸ τοῦ Χριστοῦ ἀπεδίδοσαν γέρας καὶ ὄνομα.

Οὗτος ὁ πρῶτος τόμος, περιέχων [86] κατὰ πασῶν τῶν εἴκοσι τούτων αἱρέσεων. Ἐν αὐτῷ δὲ καὶ ἡ περὶ τῆς Χριστοῦ ἐνδημίας ὑπόθεσις, καὶ ἡ τῆς ἀληθείας ὁμολογία.

84. ἀφηνιασταὶ *cod. Venet. et Anacephal.* ἀφανισταὶ *vulgo extat.*

discreparunt, quod neminem aeternae vitae compotem esse posse dicerent nisi quotidie lavaret.

XVIII. Osseni, quorum nomen procacissimos significat. Qui ex praescripto legis omnia faciebant, sed praeterea scripturas adhibebant, et ex posterioribus prophetis plerosque reiiciebant.

XIX. Nassaraeos Extinctores interpretari possis, qui carnis usu prorsus interdicunt. Ab animatis abstinent, patriarchas omnes qui in Pentateucho ad Moysis et Iesu filii Nave tempora continentur adsciscunt, et iis fidem adhibent, cuiusmodi sunt Abraam, Isaac et Iacob, iisque superiores omnes, nec non Moyses ipse cum Aarone, atque Iesu. Caeterum quinque illa volumina Moysis esse non putant, et alia ab iis diversa penes se esse iactitant.

XX. Herodiani, cum Iudaeos in omnibus sese praestarent, Herodem Christum esse profitebantur, eique Christi dignitatem ac nomen affingebant.

Primus iste tomus est, qui haereses XX continet. In eodem de incarnatione Christi ac veritatis professione postremo loco disseritur.

85. *Vulgo* οἱ.

86. *Corrigo* περιέχων τὰ κατὰ *cett.*

pag. 1. ed. Petav.

* ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΚΑΤΑ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ΟΓΔΟΗΚΟΝΤΑ ΤΟ ΕΠΙΚΛΗΘΕΝ

ΠΑΝΑΡΙΟΝ

ΕΙΤΟΥΝ ΚΙΒΩΤΙΟΝ.

Κεφ. α'. Ἀρχόμενος πίστιν τε καὶ ἀπιστίαν, εὐδοξίαν τε καὶ ἑτεροδοξίαν ἀναγγέλλειν τε καὶ λέγειν, μνησθήσομαι τῆς ἀρχῆς τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς καὶ ἀκολουθίας, οὐ διὰ τῆς [1] ἐμαυτοῦ δυνάμεως, οὐδὲ [2] ὑπὸ ἰδίων λογισμῶν ὁρμώμενος, ἀλλ' ὡς ὁ θεὸς ὁ πάντων δεσπότης καὶ ἐλεήμων ἀπεκάλυψε τοῖς ἑαυτοῦ προφήταις, καὶ δι' αὐτῶν ἡμᾶς τῆς τοῦ παντὸς γνώσεως κατὰ τὸ ἐγχωροῦν ἀνθρωπείᾳ φύσει κατηξίωσε. Καὶ ἀρχόμενος περὶ τούτων εὐθὺς διασκοπεῖν πρῶτον μὲν οὐκ ἐν μικρῷ ἀγῶνι καθίσταμαι, ἀλλὰ καὶ σφόδρα δέδια ἐπιβαλλόμενος ἔργῳ οὐ τῷ τυχόντι, καὶ ἐπικαλοῦμαι αὐτὸν τὸν ἅγιον [3] θεὸν
pag. 2. καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ [4] υἱὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα, ὅπως καταυγάσῃ τῆς ἡμετέρας εὐτελείας τὸν νοῦν πρὸς φωτισμὸν τῆς [5] περὶ τούτων γνώσεως. Οἱ μὲν γὰρ τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς, ποιηταί τε καὶ λογογράφοι, ἐπιβαλλόμενοί τινι μυθώδει συγγράμματι Μοῦσάν τινα ἐπεκαλοῦντο· οὐ γὰρ θεόν. Δαιμονιώδης γὰρ παρ' [6] αὐτοῖς ἡ σοφία καὶ ἐπίγειος, καὶ οὐκ ἄνωθεν κατερχομένη, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἡμεῖς δὲ ἐπικαλούμεθα τὸν τῶν ὅλων ἅγιον δεσπότην ἀντιλαβέσθαι τῆς ἡμῶν πτωχείας καὶ ἐμπνεῦσαι τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα, εἰς τὸ μηδὲν παραπεποιημένον εἰς τὴν τῆς ἐπαγγελίας γραφὴν συντάξαι, καὶ αὐτὸ τοῦτο αἰτησάμενοι, τὴν ἑαυτῶν ἀνικανότητα γινώσκοντες, κατὰ [7] τὸ μέτρον τῆς πίστεως καὶ κατὰ ἀναλογίαν δωρήσασθαι τὸν αὐτὸν ἡμῖν παρακαλοῦμεν.

* *Cod. Venetus titulum habet hunc:* Ἐπιφανίου ἐπισκόπου κατὰ αἱρέσεων τὸ ἐπικληθὲν πανάριον εἴτουν κιβώτιον. *At supra in operis initio ei inscriptum legitur* Τὰ Πανάρια.

Cap. I. — 1. ἐμαυτοῦ, *quam scripturam ex vetere aliquo libro annotatum etiam in marg. edit. Petav. invenio, edidi ex cod. Veneto. Vulgo* ἑαυτοῦ.

2. *Sic codd. Ven. Rhedig. et editi libri. Petavius suspicabatur* ἀπὸ.

S. EPIPHANII

CONSTANTIAE QUAE IN CYPRO EST EPISCOPI

ADVERSUS LXXX HAERESES OPUS QUOD

PANARIUM

SIVE ARCULA INSCRIBITUR.

Instituenti mihi de fide pariter et infidelitate, deque rectis ac perversis dogmatibus sermonem ingredi omnium primo de mundi procreatione, deque iis quae deinceps sunt consecuta, facienda mentio est. Idque ego non meis viribus aut privatis ratiocinationibus fretus aggrediar, sed quatenus quidem dominus omnium ac misericors deus prophetis suis aperuit, eorumque nobis beneficio universarum rerum notitiam, quantum hominum natura fert, impertire dignatus est. Me vero iam tum ipso disputationis initio angit haud mediocriter atque terret suscepti operis magnitudo. Quare sanctissimum illum deum, eiusque filium unicum Iesum Christum, nec non et sanctum eius spiritum appello, ut ad huiusce rei illustrandam cognitionem mentem nostram divina luce perfundat. Ut enim gentiles scriptores, tam poetae quam alterius generis, solent, cum fabulosum aliquod opus instituunt, Musarum implorare quampiam — neque enim deum invocant ii quorum omnis ex daemonum afflatu progressa sapientia est, eademque terrena, nec e superioribus, ut scriptum est, descendens, — ita nos rerum omnium moderatorem ac dominum rogamus ut adesse tenuitati nostrae velit, ac sanctum nobis spiritum immittere, ne quid in opere proposito contexendo falsum et adulterinum misceamus. Quem nos spiritum imbecillitatis nostrae conscii pro fidei modo ac ratione donari nobis magnopere precamur.

Cap. I. Iac. 3, 15.

3. θεὸν, *quod vulgo desideratur, restitui ex cod. Veneto.*

4. υἱὸν *cod. Ven.* παῖδα *reliqui libri.*

5. περὶ τούτων *cod. Ven.,* τούτου *reliqui libri.*

6. αὐτοῖς *codd. Venet. et Rhediger. Vulgo* αὐτῆς.

7. τὸ *adieci ex cod. Ven.*

Κεφ. β'. Ἔστω δὲ ὁ σκοπὸς [1] παντὶ τῷ ἐντυγχάνοντι περὶ παντὸς τοῦ ζητήματος, [2] ὡς τῶν καιρῶν ἐστι καὶ χρόνων τὰ [3] ἐφευρήματα ὅσα ἠδυνήθη ὁ [4] μικρὸς ἡμῶν νοῦς ἐξασκηθεὶς καταλαβέσθαι, καὶ οὐ πάντως που ἐπαγγελλόμεθα πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἄφατα γάρ ἐστι καὶ φατὰ, ἀμύθητά τε καὶ ἐν ἀριθμῷ [5] μὴ [6] καθιστάμενα, καὶ, ὅσον μὲν εἰς ἀνθρώπους ἧκεν, ἀνέφικτα, μόνῳ δὲ τῷ τῶν ὅλων δεσπότῃ γινωσκόμενα. Τὸ δὲ ἐπάγγελμα ἔχει περὶ διαφορᾶς δοξῶν τε καὶ γνώσεων, ἐπαγγελμάτων τε πίστεως [7] ἐκ θεοῦ καὶ ἀπιστίας, αἱρέσεών τε καὶ κακοδόξου γνώμης ἀνθρωπείας ὑπὸ πεπλανημένων ανδρῶν ἐν κόσμῳ ἐσπαρμένης, ἐξότε ἄνθρωπος ἐπὶ γῆς πέπλασται ἄχρι τοῦ ἡμετέρου χρόνου, τουτέστι βασιλείας [8] Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος ἐνδεκάτου ἔτους, καὶ Γρατιανοῦ. Τῶν δὲ ὑφ' ἡμῶν μελλόντων εἰς γνῶσιν τῶν ἐντυγχανόντων ἥκειν αἱρέσεών τε καὶ τῶν ἀνωτάτω τὰ μὲν ἐκ φιλομαθείας ἴσμεν, τὰ δὲ ἐξ ἀκοῆς κατειλήφαμεν, τοῖς δέ τισιν ἰδίοις ὠσὶ καὶ ὀφθαλμοῖς παρετύχομεν, καὶ τῶν μὲν τὰς ῥίζας καὶ τὰ διδάγματα ἐξ ἀκριβοῦς ἐπαγγελίας ἀποδοῦναι πεπιστεύκαμεν, τῶν δὲ μέρος τι τῶν [9] παρ' αὐταῖς [10] γινομένων· ἐξ ὧν τοῦτο μὲν διὰ συνταγμάτων παλαιῶν συγγραφέων, τοῦτο δὲ δι' ἀκοῆς ἀνθρώπων ἀκρι-
pag. 3. βῶς πιστωσαμένων τὴν ἡμῶν ἔννοιαν ἔγνωμεν. Τοῦτο δὲ τὸ πᾶν συνηγάγομεν φρόντισμα, οὐ δι' ἑαυτῶν ἐπιβαλλόμενοι, οὐκ ἐπεντριβέντες ἐπαγγελίαις ὑπερβαινούσαις τὴν ἡμῶν βραχυλογίαν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν λόγον, ὃν συνθεῖναι ηὐδοκήσαμεν θεοῦ βουλήσει, ἐξ ἀνδρῶν [11] φιλοκάλων, ἄλλοθι [12] ἄλλως καὶ ἄλλοτε ἄλλως νυξάντων τὴν ἡμῶν ἀσθένειαν, καὶ βιασαμένων ἡμᾶς, ὡς εἰπεῖν, παρελθεῖν εἰς τοῦτο, ὡς ἡ ὑμῶν τιμιότης γράφουσα διὰ [13] προσρητικῶν γραμμάτων ᾔτησεν, ὦ τιμιώτατοί μου ἀδελφοὶ καὶ [14] φιλοκαλώτατοι Ἀκάκιε καὶ Παῦλε συμπρεσβύτεροι· ἐπεὶ οὖν πανταχόθεν οὐκ ἀθεεὶ [15] διασκοπήσας τὰς ψήφους τῶν αἰτήσεων διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν τῶν τοῦ θεοῦ δούλων ἀγάπην [16] εἴσω παρελθεῖν κατηξίωμαι, οὐ δι' εὐεπείας λόγων, οὐ στωμύλοις τισὶ φθογγαῖς, ἀλλ' ἁπλῇ τῇ διαλέκτῳ, ἁπλῷ τῷ λόγῳ, ἀκριβείᾳ δὲ τῶν ἐν τῷ λόγῳ δηλουμένων, ἄρξομαι τοῦ λέγειν.

Κεφ. γ'. Καὶ Νίκανδρος μὲν ὁ συγγραφεὺς θηρῶν τε καὶ ἑρπετῶν ἐποιήσατο τῶν φύσεων τὴν γνῶσιν, ἄλλοι δὲ συγγραφεῖς ῥιζῶν τε καὶ

Cap. II. — 1. παντὶ *om. cod. Venet.*
2. ὅτι *cod. Ven.*
3. ἐφευρήματα *cod. Venet. Vulgo* ὑφευρήματα.
4. σμικρὸς *cod. Ven.*
5. μὴ *non habet cod. Ven.*
6. καθεστάμενα *cod. Rhedig.*
7. τε θεοῦ καὶ ἀπιστείας *cod. Ven.*
8. *Ita cod. Ven. Vulgo* Οὐαλεντινοῦ.
9. παρ' αὐταῖς *correxi cod. Veneti inprimis secutus scripturam, in quo extat* παρ' αὐτοῖς. *Vulgo legitur* ἀπ' αὐτῆς, *quod nihili est.*
10. γιγνομένων *cod. Ven.*
11. φιλοκάλων *cod. Venet. Vulgo* φιλοσόφων.
12. ἄλλων *volebat Petavius.*
13. προσρητικῶν *cod. Ven.* προσφωνητικῶν *coniecit Petavius, et Ios. Scaliger. Vulgo extat* προφητικῶν.
14. *Ita cod. Ven. Vulgo* φιλοκαλότατοι.
15. διασκοπήσας τὰς *dedi ex cod. Veneto. Reliqui libri* διασκοπήσαντας *habent. Ios. Scaligero placuit* διεσκόπησα τὰς.
16. εἴσω *cod. Venet.* εἰς ὃ *vulgo extat.*

Caeterum qui haec nostra cuiuscumque quaestionis gratia legent, id ante oculos habeant velim, pro temporum occasionumque copia inventa haec esse a nobis omnia, quaecumque pro huius ingenioli facultate investigare potuimus, neque omnium quae in mundo sunt tractationem hoc in opere profiteri. Nam neque percenseri dicendo, neque numero comprehendi possunt, atque ut humanarum virium captum exuperant, ita soli omnium domino perspecta sunt et cognita. Sed ea demum instituti nostri ratio est, ut opiniones cognitionesque varias, ac tam fidei quam infidelitatis professiones, haereses item ac prava dogmata complectar, quae errore circumventi homines toto orbe disseminarunt; ex quo primum humanum genus in terra conditum est ad hodiernum usque tempus, qui est Valentiniani et Valentis annus XI., Gratiani VII. Atque illa quidem, quae de haeresibus aut haeresi omni superioribus institutis disserere ac lectoribus proponere aggredimur, sunt a nobis partim doctrina ac lectione cognita, partim auditione percepta, partim etiam auribus ipsis oculisque subiecta. Ad haec nonnullarum sectarum origines, cum dogmatibus ipsis accurate ita uti professi sumus, tradituros nos esse confidimus; in aliis partem eorum duntaxat attingemus quae ab illis ipsis exorta sunt, quantum quidem vel ex monumentis veterum, vel ex hominum narratione qui plenissimam nobis fidem fecerant haurire potuimus. Sed in eam totam lucubrationem sic incubuimus, non ut per nos ipsos sponte capesseremus, aut in ea nos argumenta perperam immitteremus, quae virium nostrarum exiguitatem superant: neque enim aliunde opus illud, quod prae manibus est, aggressi sumus, quam quod volente deo variis locis ac temporibus nostra ad id agendum sollicitata a sapientibus viris imbecillitas est, imo etiam propemodum coacta. Quorum e numero vos ipsi quoque, Acaci ac Paule, venerandi fratres et honestissimi sacerdotii collegae, idem a me propheticis literis postulastis. Igitur quoniam non sine divino numine ex immensa dei servorum caritate tot in unum video collata petitionum suffragia, quod a me tam enixe flagitatum est, nullo neque orationis cultu neque vocum lenociniis, sed simplicibus verbis rudique sermone, certissima tamen omnium quae proponenda sunt fide, initium dicendi faciam. Cap. II.

Ac Nicander quidem poeta de serpentium ac reptilium natura disseruit. Alii vero scriptores de radicum herbarumque viribus Cap. III.

βοτανῶν τὰς ὕλας, ὡς Διοσκουρίδης μὲν ὁ ὑλοτόμος, Πάμφιλός τε καὶ Μιθριδάτης ὁ βασιλεὺς, Καλλισθένης τε καὶ Φίλων, Ἰόλαός τε ὁ Βιθυνὸς καὶ [1] Ἡρακλείδης ὁ [2] Ταραντινὸς, [3] Κρατεύας ὁ ῥιζοτόμος, Ἀνδρέας τε καὶ Βάσσος ὁ Τύλιος, Νικήρατος, καὶ Πετρώνιος Νίγερ, καὶ Διόδοτος, καὶ ἄλλοι τινές. Τῷ δὲ αὐτῷ τρόπῳ καὶ ἡμεῖς τὰς τῶν αἱρέσεων ῥίζας τε καὶ γνώμας πειρώμενοι ἀποκαλύπτειν, οὐ βλάβης [4] ἕνεκεν τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἀλλὰ καθάπερ τοῖς προειρημένοις συγγραφεῦσι διὰ σπουδῆς ἐγένετο οὐ τὸ κακὸν σημᾶναι, ἀλλὰ πρὸς φόβον καὶ ἀσφάλειαν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως, εἰς τὸ γινώσκειν τὰ δεινὰ καὶ ὀλετήρια, καὶ προασφαλίζεσθαι, καὶ διαδιδράσκειν σὺν τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει, διὰ τοῦ προσέχειν καὶ μὴ [5] συναμιλλᾶσθαι, τοῖς δὲ καὶ τοιούτοις περιτυχοῦσι καὶ ὑπὸ τῶν τοιούτων ἐπιβουλευθεῖσιν, ἢ δι' ἐμφυσήματος, ἢ δήγματος, ἢ θεωρίας, οἱ αὐτοὶ [6] ταῦτα μεριμνήσαντες καὶ ἀλεξητήρια ῥιζῶν τε καὶ βοτανῶν προετύπωσαν πρὸς ἀθέτησιν τῆς τῶν προειρημένων ἑρπετῶν μοχθηρίας, οὕτω καὶ ἡμῖν τὸ πόνημα διὰ τῆς τῶν προειρημένων [7] ἀποτροπῆς καὶ [8] ὑμῶν, ποθεινότατοι, εἰς τὸ
pag. 4. ἀποκαλύψαι τῶν δεινῶν ἑρπετῶν καὶ θηρίων μορφάς [9] τε ἀνιαρὰς καὶ δήγματα ὀλετήρια· πρὸς ἀντίθεσιν δὲ τούτων ὅσαπερ δυνάμεθα ἐν συντόμῳ, [10] εἴπου ἓν ἢ δύο ῥήματα, εἰς τὸ ἀνακρούσασθαι μὲν αὐτῶν τὸν ἰὸν, σῶσαι δὲ τὸν βουλόμενον μετὰ τὸν κύριον καὶ [11] κατὰ ἑκουσίαν γνώμην καὶ ἀκουσίαν εἰς τὰ αὐτὰ ἑρπετώδη τῶν αἱρέσεων διδάγματα παραπεπτωκότα, ἀντιδότων δίκην παραθησόμεθα.

Κεφ. δ΄. Καὶ γὰρ ἀπαρχῆς Ἀδὰμ τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ πλασθεὶς ἀπὸ γῆς καὶ λαβὼν τὸ ἐμφύσημα ἐζωογονήθη· οὐ γὰρ, ὥς τινες οἴονται, ἀπὸ πέμπτης ἤρξατο, καὶ ἐν τῇ ἕκτῃ ἐπλάσθη. Ἔσφαλται γὰρ ἡ τῶν λεγόντων τοῦτο διάνοια. [1] Ἁπλοῦς τε ἦν καὶ ἄκακος, οὐκ ὄνομά τι κεκτημένος ἕτερον, οὐ δόξης, οὐ γνώμης, οὐ βίου διακρίσεως ἐπίκλησιν κεκτημένος, ἢ Ἀδὰμ μόνον κληθεὶς, τὸ ἑρμηνευόμενον ἄνθρωπος. Τούτῳ πλάσσεται ἐξ αὐτοῦ ὁμοία αὐτῷ γυνὴ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ σώματος [2] καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐμφυσήματος· παῖδες δὲ γεννῶνται τούτῳ ἄῤῥενές [3] τε καὶ θήλειαι. Καὶ βιώσας ἔτη ἐννακόσια τριάκοντα τὸ χρέων ἀπέδωκε. Τούτου παῖς Σὴθ, υἱὸς δὲ τούτου [4] Ἐνὼς, καὶ κατὰ διαδοχὴν Καϊνὰν, [5] Μαλελεὴλ, Ἰάρεδ. [6] Ὡς δὲ ἡ παράδοσις ἡ εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσα, ἐντεῦθεν ἤρξατο ἡ κακομηχανία ἐν κόσμῳ γίνε-

Cap. III. — 1. Ἡρακλείδας cod. Ven.
2. *Ita cod. Ven., et editi libri. In cod. Rhedig. extat* Ταραιγινὸς, *quam scripturam in marg. edit. Petav. quoque ex cod. ms. nescio quo annotatam invenio.*
3. κρατεύσας *cod. Rhedig.*
4. ἕνεκα τοῖς ἐντυγχάνειν ἐθέλουσιν *cod. Venet.*
5. συναμιλλᾶσθαι, τοῖς δηλητηρίοις τοιούτοις *cod. Venet. Quod mutandum videtur in* συναμιλλᾶσθαι, τοῖς δὲ δηλητηρίοις, *vel* συναμ., τοῖς δ' ὀλετηρίοις.
6. τὰ αὐτὰ *cod. Ven.*
7. ἀποτροπῆς *cod. Venet.* προτροπῆς *vulgata est scriptura.*
8. ὑμῶν *cod. Venet. Vulgo* ἡμῶν.
9. τε καὶ ἰοὺς καὶ δήγματα *cod. Venet.*
10. ἤπου *cod. Venet.*
11. καθ' ἑκουσίαν *cod. Ven.*
Cap. IV. — 1. *In marg. edit. Petav. scripturam invenio* ἁπλοῦς οὖν.

commentarios ediderunt, ut Dioscorides herbarius, et Pamphilus, ac Mithridates rex, et Callisthenes, ac Philo, nec non et Iolaus Bithynus et Heraclides Tarantinus, et Crateus herbarius, et Andreas ac Bassus Tylius, et Niceratus, ac Petronius Niger, et Diodotus, aliique nonnulli. Quorum exemplo nos haereseon radices et opiniones patefacere conabimur, non ut fraudi lectoribus ista sint, sed quemadmodum quos proxime commemoravi scriptores, non ut malum indicarent ista tradiderunt, sed ut humanum sibi genus caveret ac securitati suae consuleret, dum iis quae perniciosa ac letalia forent cognitis opitulante deo adversus haec munire se ac declinare possent, sibique providerent ipsi, nec cum noxiis illis rebus experiri vellent. Atque ut omnium in gratiam qui in serpentes incurrissent, aut quoquomodo perniciem ab iis contraxissent, sive pestifero quodam afflatu, sive morsu, sive aspectu denique ipso vitiati, iidem illi qui in eiusmodi lucubrationes incubuerant contra illarum virus quaedam ex radicibus atque herbis remedia compararunt, sic nos eiusdem instituti opus istud cum eorum quos ante dixi, tum vestro, fratres carissimi, hortatu suscepimus, ut exitialium serpentum ac bestiarum molestas species ac letiferos morsus explicaremus. In quo quidem hoc una praestabimus, ut adversus illa quicquid in nobis situm erit, paucis, uno scilicet atque altero verbo, velut antidotum opponamus, quo et illorum venena propulsemus et, secundum deum, quemlibet qui vel sponte vel invitus in haeretica illa dogmata velut serpentum virus inciderit, si quidem velit ipse, liberare possimus.

Etenim Adamus initio rerum omnium VI. die de terra forma- Cap. IV.
tus, afflatu dei vitali spiritu perfusus est. Neque enim, ut nonnullis placet, quinta die inchoatus sexta demum absolutus est, quod qui asserunt magnopere falluntur. Tum vero simplex atque integer erat, neque altero quopiam nomine aut opinione ac sententia, aut disparis vitae appellatione censebatur; nec aliud quam Adami vocabulum ei impositum erat, quod hominem interpretamur. Ex ipsomet porro similis ei mulier, eodem, inquam, e corpore atque ex eodem afflatu procreata, liberi utriusque sexus geniti sunt. Cumque annos
vixisset DCCCCXXX, ex hac vita discessit. Adami filius Sethus Gen. 5.
extitit, huius Enos, ac deinceps Cainanus, Malaleelus et Iaredus. Hinc, ut a maioribus accepimus, fraus ac scelus in orbem terrarum

2. καὶ *om. cod. Ven.*
3. τε *om. cod. Venet.*
4. *Ita cod. Venet. Vulgo* Ἑνός.
5. *Ita cod. Venet. Vulgo* Μαλαλεὴλ.
6. *Citat hunc locum auctor Chronici Pasch. p. 39 sq. ed. Bonn.*

σθαι, καὶ ἀπ' ἀρχῆς μὲν διὰ τῆς τοῦ Ἀδὰμ παρακοῆς, ἔπειτα [7] δὲ διὰ
τῆς τοῦ Κάϊν ἀδελφοκτονίας, νῦν δὲ, ἐν χρόνοις τοῦ Ἰάρεδ καὶ ἐπέ-
κεινα, φαρμακεία [8] καὶ μαγεία, [9] ἀσέλγεια, μοιχεία [10] τε καὶ ἀδικία.
Οὐ γνώμη τις ἑτέρα, οὐ δόξα μετηλλαγμένη, ἀλλὰ μία [11] γλῶσσα καὶ
γένος ἓν ἐπὶ γῆς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐσπαρμένον. Τούτῳ δὲ τῷ Ἰάρεδ
γίνεται παῖς τοὔνομα Ἐνὼχ, ὃς εὐηρέστησε τῷ θεῷ, καὶ οὐχ ηὑρί-
σκετο. Μετέθηκε γὰρ αὐτὸν ὁ θεὸς, καὶ οὐκ εἶδε θάνατον. Ἐνὼχ δὲ
γεννᾷ τὸν Μαθουσάλα, Μαθουσάλα τὸν Λάμεχ, Λάμεχ τὸν Νῶε. Καὶ
ἡ τοῦ θεοῦ δικαιοκρισία κατακλυσμὸν ὕδατος ἐπενέγκασα τῇ οἰκουμένῃ
πᾶσαν σάρκα ἀνθρώπων τε καὶ τῶν ἄλλων ἐξήλειψεν, ἐφύλαξε [12] δὲ
ἐν λάρνακι διὰ προστάγματος τὸν Νῶε, εὐαρεστήσαντα ἐνώπιον αὐτοῦ,
καὶ εὑρόντα χάριν, αὐτόν [13] τε τὸν προδεδηλωμένον Νῶε καὶ τοὺς
pag. 5. τρεῖς υἱοὺς αὐτοῦ, Σὴμ, Χὰμ, Ἰάφεθ, τήν τε ἰδίαν σύζυγον καὶ τῶν
τριῶν υἱῶν τὰς τρεῖς γυναῖκας, ὥςτε ἀνθρώπων ψυχὰς ὀκτὼ ἐν τῇ
τότε λάρνακι διασώσασθαι ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ ἀπὸ
παντὸς γένους [14] θηρῶν τε καὶ ζώων, κτηνῶν τε καὶ τῶν ἄλλων τῶν
ἐπὶ γῆς, πρὸς σύστασιν πάλιν τῆς ἐν κόσμῳ πάντων ὑποστάσεως,
[15] ἀπό τινων μὲν δύο δύο, ἀπὸ δὲ ἄλλων ἑπτὰ ἑπτά. Καὶ οὕτω
παρῆλθε δεκάτη γενεὰ [16] δι' ἐτῶν δισχιλίων διακοσίων ἑξηκονταδύο.
Καὶ ὁ κατακλυσμὸς πέπαυται, καὶ Νῶε καὶ ὁ αὐτοῦ οἶκος λείψανον
τῷ κόσμῳ [17] γεγένηται. Οὔπω δὲ [18] ἑτεροδοξία, οὐκ ἔθνος τι δια-
φερόμενον, οὐκ ὄνομα αἱρέσεως, ἀλλ' [19] οὐδὲ εἰδωλολατρεία. Ἐπειδὴ
δὲ ἕκαστος ἀνθρώπων ἰδίᾳ γνώμῃ ἐστοίχει (νόμος γὰρ [20] εἷς οὐδα-
μοῦ ἐτύγχανεν, ἕκαστος γὰρ ἑαυτῷ νόμος ἐγίνετο, καὶ τῇ ἰδίᾳ γνώμῃ
ἐστοίχει), [21] καθὼς παρὰ τῷ ἀποστόλῳ ἡ χρῆσις, οὐ μόνον Βαρβα-
ρισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων, φησὶ γὰρ, [22] Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ
βάρβαρος, οὐ Σκύθης, οὐχ Ἕλλην, οὐκ Ἰουδαῖος, — Βαρβαρισμὸς
τότε ἐκαλεῖτο ἐν ταῖς δέκα γενεαῖς τοῦ χρόνου τὸ ἐπώνυμον. Μετὰ δὲ
τὸν κατακλυσμὸν ἐπιστάσης τῆς λάρνακος τοῦ Νῶε ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς
Ἀραρὰτ ἀνὰ μέσον Ἀρμενίων καὶ [23] Καρδυέων ἐν τῷ [24] Λουβὰρ
ὄρει καλουμένῳ, ἐκεῖσε [25] πρῶτον κατοίκησις γίνεται μετὰ τὸν κατα-
κλυσμὸν τῶν ἀνθρώπων, κἀκεῖ φυτεύει ἀμπελῶνα Νῶε ὁ προφήτης,
οἰκιστής τε γίνεται τοῦ τόπου. Γίνονται δὲ τοῖς αὐτοῦ παισὶν (οὐ
γὰρ ἔτι αὐτὸν ἐμφαίνει γεγεννηκέναι) παῖδες καὶ παίδων παῖδες, ἕως
πέμπτης γενεᾶς ἐτῶν ἑξακοσίων πεντηκονταεννέα, πάρεξ τοῦ Σήμ.

7. δὲ *om. cod. Venet.*
8. καὶ *om. cod. Venet.*
9. ἀσέλγεια *om. cod. Venet.*
10. τε *om. cod. Venet. — Fortasse reponendum est* φαρμακείᾳ καὶ μαγείᾳ, ἀσελγείᾳ, μοιχείᾳ τε καὶ ἀδικίᾳ.
11. γλῶττα *cod. Venet.*
12. δὲ *cod. Venet. Vulgo* τε.
13. τε *cod. Venet. Vulgo* δὲ.
14. θηρίων *cod. Venet.*
15. ἀπὸ πετεινῶν μὲν *cod. Venet.*
16. δι' *om. cod. Ven.*
17. *Suspicor in cod. Ven. extare* γεγένηνται.

grassari coepit, quod primum ab Adami contumacia natum, inde
Caini parricidio corroboratum fuerat. Iaredi vero tempore ac dein-
ceps postea veneficia, malae artes, petulantia, adulteria atque im-
probitas omnis erupit. Nec dum tamen diversa ulla erat opinio,
neque dogma contrarium, sed una duntaxat lingua, perinde ac ge-
nus unum sub idem tempus in terra dissipatum. Post haec Iaredus
Enochum filium habuit, qui deo gratus fuit; neque inventus est.
Hunc enim transtulit deus, nec mortem obiit. Enochi filius Mathu-
salas fuit, qui Lamechum genuit, Lamechus Noëmum. Sub quo
divina tandem iustitia eluvione aquarum in mundum immissa genus
animantium omne funditus extinxit. Unus in arca Noëmus dei iussu
servatus est, utpote eidem acceptus et cumprimis apud illum gratio-
sus. Hic inquam cum tribus liberis, Semo, Chamo, ac Iapheto,
nec non et uxore tam sua quam filiorum ereptus est, adeo ut octo
non amplius capita ab hoc diluvio in arca servata fuerint, itemque
ex omni bestiarum et animantium genere, velut pecudum et aliorum
eiusmodi, ad restituenda postmodum in integrum omnia, ex non-
nullis duo, ex aliis septena liberata sint. Hoc modo decima trans-
acta generatio est anno ab orbe condito MMCCLXII. Inde cessante
diluvio penes Noëmum cum familia sua resederunt generis hu- Gen. 7.
mani reliquiae, cum nulla adhuc esset dogmatum varietas, nec ulla
gens ab alia discreparet, nullum haeresis nomen, idololatria nulla
uspiam esset. Et quoniam suo quisque arbitrio vitam instituebat
(neque enim una lex omnibus adhuc praescripta fuerat, sed unus-
quisque legis sibi vicem praestabat atque ex voluntate sua degebat,
pro eo ac Barbarismi aliorumque eiusmodi appellationibus usus est
apostolus cum ita loquitur: *In Christo Iesu neque barbarus, neque* Coloss. 3, 11.
Scytha, neque Graecus, neque Iudaeus est), illorum temporum status,
qui sub decem generationibus fuit, Barbarismi voce cognominatus
est. Post diluvium cum in Ararati montibus, Armeniam inter et
Cardyeos in Lubare colle Noëmi arca constitisset, illic prima homi- Gen. 9.
num secundum diluvium habitatio fuit. Ibidemque Noëmus propheta
vitem consevit, ac domicilium constituit. Cuius liberis (hunc enim
ipsum generare desiisse sacrae literae significant) filii ac nepotes ad
quintam usque generationem nati sunt, ad annos scilicet DCLIX

18. οὐχ ἑτεροδοξία *cod. Venet.*
19. οὔπω *cod. Venet.*
20. οὐδὲ εἷς *cod. Venet.*
21. καθὼς *desideratur in cod. Ven. Parenthesin Cornarius et Petavius cluserunt demum post verba* οὐκ Ἰουδαῖος.
22. Ἐν Χριστῷ *cod. Ven. Vulgo* Ἐν γὰρ Χριστῷ.
23. Καυκασίων *cod. Venet. — Καρδυέα terra enumeratur infra haer. 66, 83. Caspiam inter et Mediam. Cf. etiam haer. 18, 3.*
24. Λουβὲρ *cod. Venet. h. l. pariter et infra cap. 5.*
25. πρώτως *cod. Ven.*

[26] Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τοῦ [27] ἑνὸς υἱοῦ διέξειμι τὴν γενεαλογίαν. Σὴμ τοίνυν γενεᾷ τὸν [28] Ἀρφαξάδ, Ἀρφαξὰδ τὸν Κηνᾶ, Κηνᾶ τὸν Σαλᾶ, Σαλᾶ τὸν Ἔβερ, εὐλαβῆ καὶ θεοσεβῆ, Ἔβερ τὸν Φαλέκ.

Κεφ. ε΄. Καὶ οὐδὲν ἦν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐχ αἵρεσις, οὐ γνώμη ἑτέρα καὶ ἑτέρα, ἀλλ' ἢ μόνον ἄνθρωποι ἐκαλοῦντο, ἑνὸς χείλους [1] καὶ μιᾶς γλώττης. Ἦν δὲ μόνον ἀσέβεια καὶ εὐσέβεια ὁ κατὰ φύσιν νόμος, καὶ ἡ [2] κατὰ φύσιν ἑνὸς ἑκάστου προαίρεσις τοῦ θελήματος, καὶ οὐκ ἀπὸ διδασκαλίας, οὔτε ἀπὸ συγγραμμάτων συγγραφέων πλάνη, οὐκ Ἰουδαϊσμὸς, [3] οὐχ αἵρεσίς τις ἑτέρα, ἀλλ', ὡς εἰπεῖν, ἡ νῦν πίστις
pag. 6. ἐμπολιτευομένη ἐν τῇ ἄρτι ἁγίᾳ τοῦ θεοῦ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἀπ' ἀρχῆς οὖσα, καὶ ὕστερον πάλιν ἀποκαλυφθεῖσα. Τῷ γὰρ βουλομένῳ φιλαλήθως ἰδεῖν ἀρχὴ πάντων ἐστὶν ἡ καθολικὴ καὶ ἁγία ἐκκλησία, ἐξ αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ. Ἀδὰμ γὰρ πρωτόπλαστος πέπλασται, οὐκ ἐμπερίτομος, ἀλλ' ἀκροβύστης μὲν τῇ σαρκί· οὐκ εἰδωλολάτρης δὲ ἦν, καὶ ᾔδει πατέρα θεὸν καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, προφήτης γὰρ ἦν. Οὐκ ἔχων τοίνυν περιτομὴν οὐκ ἦν Ἰουδαῖος, ξόανα δὲ μὴ προσκυνῶν, ἢ ἄλλο τι, οὐκ ἦν εἰδωλολάτρης· προφήτης γὰρ ὁ Ἀδὰμ, καὶ ᾔδει ὅτι ὁ πατὴρ εἶπε τῷ υἱῷ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. Τί οὖν ἦν μήτε περιτομὴν ἔχων, μήτε εἴδωλα σέβων; [4] ἀλλὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸν χαρακτῆρα [5] ὑποφαίνων. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Ἄβελ, καὶ ἐπὶ τοῦ Σὴθ, καὶ ἐπὶ τοῦ Ἐνὼς, καὶ ἐπὶ τοῦ Ἐνὼχ, καὶ ἐπὶ τοῦ Μαθουσάλα, καὶ ἐπὶ τοῦ Νῶε, καὶ ἐπὶ τοῦ Ἔβερ, ἄχρι τοῦ Ἀβραὰμ διαληπτέον. Ἐνήργει δὲ τότε εὐσέβειά τε καὶ ἀσέβεια, πίστις καὶ ἀπιστία· πίστις μὲν ἐπέχουσα τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν εἰκόνα, ἀπιστία δὲ ἐπέχουσα ἀσεβείας τὸν χαρακτῆρα καὶ παρανομίας, ἐναντία τοῦ κατὰ φύσιν νόμου, ἕως [6] τούτου τοῦ προδεδηλωμένου χρόνου. [7] Πέμπτῃ τοίνυν γενεᾷ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν, πληθυνόντων ἄρτι τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Νῶε, κατὰ διαδοχὴν [8] παίδων παῖδες καὶ τούτων παῖδες [9] γεγόνασιν ἑβδομηκονταδύο τὸν ἀριθμὸν ἐν κόσμῳ ἀρχηγέται καὶ κεφαλαιῶται. Ἐπεκτεινόμενοι δὲ καὶ πρόσω βαίνοντες ἀπὸ τοῦ [10] Λουβὰρ ὄρους καὶ ὁρίων τῆς Ἀρμενίας, τουτέστιν Ἀραρὰτ τῆς χώρας, γίνονται ἐν πεδίῳ Σενναὰρ, ἔνθα που ἐπελέξαντο. Κεῖται δὲ αὕτη ἡ Σενναὰρ νυνὶ ἐν χώρᾳ τῇ [11] Περσικῇ· ἦν δὲ τοῦτο πάλαι Ἀσσυρίων. Ἐκεῖσε τοίνυν [12] συνδοιάσαντες συμβούλιον λαμβάνουσι

26. κατὰ cod. *Ven.*

27. ἑνὸς υἱοῦ διέξειμι τὴν γενεαλογίαν cod. *Ven.* λόγου, ἔξειμι τὴν γενεαλογίαν τοῦ ἑνὸς υἱοῦ *vulgata est scriptura, quam tuetur etiam cod. Rhedig.*

28. ἀρφαδὰξ cod. *Rhedig. bis.*

Cap. V. — 1. καὶ *om.* cod. *Ven.*

2. *Placet scriptura cod. Veneti:* ἡ κατὰ φύσιν ἑκάστου θελήματος οὐκ ἀπὸ διδασκαλίας, οὔτε συγγραμμάτων συγγραφέων πλάνη.

3. *Auget cod. Venetus* οὐχ Ἑλληνισμός, οὐχ αἵρεσις ἑτέρα τις.

4. ἀλλ' ὅτι τοῦ cod. *Ven.*

5. ὑποφαίνων ἐδείκνυτο. οὕτω cod. *Ven.*

6. τούτου *om.* cod. *Venet.*

7. *Citat hunc locum auctor Chron. Paschalis pag. 45. ed. Bonn.*

8. παίδων παῖδες καὶ τούτων παῖδες cod. *Ven.* τῶν παίδων, παῖδες *uterque editus liber.* παίδων παῖδες codd. *Rhedig. et Paris.*

9. γεγόνασιν cod. *Ven.* ἐγεγόνασιν *reliqui libri.*

10. Λουβὲρ cod. *Ven.* Λοβὰρ cod. *Rhedig.*

11. Περσίδι cod. *Venet.*

12. συνδιάσαντες (*h. e.* συνδυάσαντες) cod. *Venet.*

praeter Semum. Cuius unius prolem deinceps commemorabimus. Igitur Semus Arphaxadum genuit. Iste Cainam, Cainas Salam, Salas Eberum, hic Phalerum.

Nulla per id tempus in terris haeresis, opinionum nulla dis- Cap. V.
sensio, cum universi sola hominis appellatione censerentur, labio uno unaque lingua praediti. Pietas porro atque impietas sola erat naturae lege, aut uniuscuiusque ad naturam accommodata voluntate definita, nec dum error emerserat sive disciplina comparatus, sive monumentis scriptorum traditus. Neque igitur Iudaismus, neque alia ulla secta prodierat, sed, ut ita dicam, illa eadem obtinebat quae hodie in sancta dei ecclesia ac catholica perseverat fides, quae cum ab ipsis rerum primordiis viguisset, rursus est postea patefacta. Etenim si quis ista solo veritatis studio impulsus velit expendere, non dubitabit sanctam atque catholicam ecclesiam primam omnium extitisse, dummodo scopum ipsum consideret. Adam enim hominum princeps a deo conditus non circumcisus, sed praeputio praeditus fuit. Neque tamen idola propterea coluit, et deum patrem cum filio, ac spiritu sancto, utpote propheta, cognovit. Quamobrem quod circumcisione caruit, Iudaeus esse non potuit; idololatra vero minime fuit, cum neque simulacra neque alia id genus adoraret. Fuit enim ille propheta, et hoc filio a patre dictum esse sciebat: *Faciamus hominem.* Quidnam igitur erat? Omnino neque circumcisus, neque Gen. 1, 26.
idolis addictus Christianae religionis imaginem referebat. Par idemque de Abelo, Setho, Enos, Enoch, Mathusala, Noëmo, Hebere ad Abraham usque iudicium esse debet. Tum enim religio perinde atque impietas, fides item et infidelitas hominum genus occupabat. Quarum fides Christianae sectae speciem adumbrabat; infidelitas impietatis ac sceleris erat notis insignita, eademque naturae lege dissidebat. Atque hic rerum status ad illud usque tempus, quod modo significavimus, deinceps perductus est. Caeterum quinta post diluvium aetate, cum a tribus Noëmi filiis propagari genus hominum coepisset, continuata sobolis successione duo ac septuaginta numero velut principes ac stirpis capita prodierunt. Ii cum longius processissent, et a monte Lubar Armeniaeque finibus, hoc est regione Ararat, ulteriora peragrassent, Senaaris in campum delati sunt, Gen. 2, 2.
quem locum sibi ipsi delegerunt. Caeterum Senaar hodie in Persarum regione sita est, quam olim Assyrii tenuerant. Igitur cum in

μετ' ἀλλήλων πύργον καὶ πόλιν οἰκοδομῆσαι. Ἀπὸ δὲ τοῦ κλίματος τοῦ πρὸς Εὐρώπην εἰς Ἀσίαν κεκλικότες ἐπωνομάσθησαν πάντες κατὰ τὴν [13] τοῦ χρόνου ἐπίκλησιν Σκύθαι. Κτίζουσι δὲ τὴν πυργοποιΐαν καὶ οἰκοδομοῦσι τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ εὐδόκησεν ὁ θεὸς ἐπὶ τῷ ἔργῳ τῆς αὐτῶν ἀνοίας. Διεσκέδασε γὰρ αὐτῶν τὰς γλώσσας, καὶ ἀπὸ μιᾶς εἰς ἑβδομηκονταδύο διένειμε κατὰ [14] τὸν τῶν τότε ἀνδρῶν pag. 7. ἀριθμὸν εὑρεθέντα· ὅθεν καὶ Μέροπες οὗτοι κέκληνται, διὰ τὴν μεμερισμένην φωνήν. Καὶ τὸν πύργον ἀνέμων βολὴ κατέστρεψεν. Ἐμερίσθησαν γοῦν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν δεξιά τε καὶ εὐώνυμα, οἱ μὲν παλίνορσοι ὅθεν ἐκβεβήκασιν, ἄλλοι δὲ ἐπὶ τὰ πρόσω τῆς ἀνατολῆς κεχωρηκότες, ἕτεροι δὲ τὴν Λιβύην κατειλήφασιν, ὡς καὶ περὶ τούτων τὴν ἀκρίβειαν εἴ τις ἐθέλοι καταλαβέσθαι, [15] εὕροι ἂν ἕκαστον τῶν προςκεχωρηκότων καθ' ἑκάστην τινὰ πατρίδα πῶς εἴληχε τὸν κλῆρον, ὡς ὁ [16] Μιστρὲμ μὲν διαδέχεται τὸν τῆς Αἰγύπτου κλῆρον, Χοὺς δὲ τὴν [17] Αἰθιοπίδα, [18] Ψοὺς τὰ [19] Αὐξωμιτικὰ μέρη, [20] Ῥεγμὰ καὶ [21] Σαβακαθὰ καὶ [22] Θωυδὰν [23] καὶ Λοὺδ τὰ πρὸς τῇ Γαραμῶν χώρᾳ.

Κεφ. ϛ'. Καὶ ἵνα μὴ εἰς πολὺ πλάτος ποιήσωμαι τὴν ἐνταῦθα σύνταξιν τοῦ προοιμίου, ἐλεύσομαι πάλιν ἐπὶ τὸ προκείμενον, καὶ κατὰ τὴν διαδοχὴν αὖθις ἐπιλήψομαι τῆς ἀκολουθίας. Μεταξὺ γοῦν τοῦ Ἕβερ καὶ τοῦ Φαλὲκ καὶ τῆς πυργοποιΐας καὶ [1] τῆς πρώτης πόλεως μετὰ τὸν κατακλυσμὸν κτισθείσης ἐπ' αὐτῇ τῇ οἰκοδομῇ ἀρχὴ λοιπὸν συμβουλίας ἀθροισμοῦ καὶ τυραννίδος γίνεται [2] Νεβρώθ. [3] Νεβρὼθ γὰρ βασιλεύει υἱὸς τοῦ [4] Χοὺς τοῦ Αἰθίοπος, ἐξ οὗ [5] Ἀσσοὺρ γεγέννηται. Τούτου ἡ βασιλεία ἐν Ὀρὲχ γεγέννηται, καὶ ἐν [6] Ἀρφὰλ καὶ [7] Χαλάννῃ. Κτίζει δὲ καὶ τὴν [8] Θειρὰς καὶ τὴν Θόβελ καὶ Λόβον ἐν τῇ Ἀσσυρίων χώρᾳ. Τοῦτόν φασι παῖδες Ἑλλήνων εἶναι τὸν Ζωροάστρην, ὃς πρόσω χωρήσας ἐπὶ τὰ ἀνατολικὰ μέρη οἰκιστὴς γίνεται Βάκτρων. Ἐντεῦθεν [9] τὰ κατὰ τὴν γῆν παράνομα διανενέμηται. Ἐφευρέτης γὰρ οὗτος γεγέννηται κακῆς [10] διδαχῆς ἀστρολογίας καὶ μαγείας, ὥς τινές φασι περὶ τούτου τοῦ Ζωροάστρου· πλὴν ὡς ἡ ἀκρίβεια περιέχει, τοῦ Νεβρὼθ τοῦ γίγαντος οὗτος ἦν ὁ [11] χρόνος. Οὐ πολὺ δὲ ἀλλήλων τῷ χρόνῳ διεστήκασιν ἄμφω, ὅ τε Νεβρὼθ καὶ ὁ Ζωροάστρης. Φαλὲκ δὲ γεννᾷ τὸν [12] Ῥαγὰμ, Ῥαγὰμ τὸν Σεροὺχ τὸν ἑρμηνευόμενον Ἐρεθισμόν. Καὶ ἤρξατο εἰς ἀνθρώπους [13] ἡ

13. τοῦ χρόνου *cod. Ven.* χρόνου *reliqui libri.*
14. τὸν τῶν *cod. Ven. Vulgo* τῶν.
15. εὕροι ἂν *cod. Ven. Vulgo* εὕροι δ' ἄν.
16. Μιστρὸμ *cod. Venet.*
17. Αἰθιοπίδα *cod. Ven.* Αἰθίοπα *reliqui libri. Petavius suspicabatur* Αἰθιοπίαν, *ut legitur Ancorat. cap.* 57.
18. *Libri habent* Ψοῦς.
19. Αὐξωμαιτικὰ *cod. Ven.* Ἀξιωματικὰ *cod. Rhedig. et editi libri. Cf. de varia huius nominis apud Epiphanium scriptura haer.* 66, 83., *et Ancor. cap.* 57. *et cap.* 114.
20. *Vulgo* Ῥεγμᾶ.
21. *Libri omnes* Σαβᾶ καθᾶ.

eo loco consilium babuissent, de turri urbeque illic extruenda inter se statuunt. Qui omnes quod ab Europae propinquo tractu in Asiae interiora penetrassent, insequenti tempore Scytharum cognomen adepti sunt. Ergo illi turrim et Babylonem aedificant. Sed divino numini de insana illa molitione displicuit. Ideoque dissipatis illorum linguis septuaginta duas ex una fecit, pro hominum numero qui illo tempore repertus est. Unde et Meropes a vocis divisione nuncupati. Turris ipsa denique ventorum impetu disiecta. Secundum haec illi per universum orbem dextra ac sinistra dispersi, alii eo rediere unde discesserant, alii longius ad orientem progressi sunt. In Africam nonnulli pervenerunt. Quod si quis ista diligentius indagare voluerit, quo illorum quisque sit profectus, quamve sortito ex omnibus regionem occuparit, facile deprehendet. Ita Mistrem in Aegypti possessionem invadit, Chus Aethiopiam obtinet, Psus Axumiticum Gen. 10. tractum, Rhegma, Sabacatha, Thoüdim et Elud Garamorum in regione constiterunt.

Verum ne diutius quam necesse sit in huius operis praefa- Cap. VI. tione commoremur, nostrum nos ad institutum referemus, atque inchoatam originum successionem denuo pertexemus. Igitur inter Heberis ac Phaleci tempora, cum et aedificata turris et prima omnium urbs post diluvium esset excitata, in ipsa operis extructione prima hominum coitio ac tyrannicus dominatus auctore Nembroth constitutus est. Primus iste regnum obtinuit, Chusi Aethiopis filius, ex quo natus Assur, qui Orechi, Arphale et Chalanne regnum exercuit. Quin et Thiras urbem condidit, et Thobelem, et Lobum in Gen. 10, 2. Assyria. Graeci Zoroastrem hunc fuisse memorant. Qui orientis interiora penetrans Bactrorum oppidum erexit. Indeque omnia, quae in orbem invecta sunt scelera, propagata dicuntur. Siquidem malae artes, astrologia videlicet ac magia auctore illo repertae sunt. Id quod Zoroastri a nonnullis tribuitur, revera ad Nembroth gigantis tempora pertinere putandum est. Quanquam inter utrumque non multum temporis interiectum est. Sed iis omissis Phalec Rhagam genuit, huius filius Seruch fuit, quod nomen provocationem significat. Hoc vero tempore idololatriae inter homines ac gentilium su-

22. Θωυδὰν *cod. Rhedig.* Θωϋὰν *cod. Ven.* Θωϋδὴν *editi libri.*
23. καὶ Λοὺδ *cod. Ven. Vulgo* καὶ Ἐλούδ.
Cap. VI. — 1. τῆς *om. cod. Ven.*
2. Νεβρώθ *om. cod. Ven.*
3. Νεβρὼδ *cod. Ven.*
4. *Vulgo* Χοῦς.
5. Ἀσοῦρ *cod. Ven.*
6. *Ita omnes libri.*
7. Χαλλάνῃ *cod. Ven.*
8. Θήρας *cod. Ven.*
9. τὰ *om. cod. Ven.*
10. διαδοχῆς *cod. Venet.*
11. χρόνος. πολὺ δὲ Ἑλλήνων τῷ χρόνῳ *cod. Ven.*
12. *In cod. Ven., ubi hoc nomen semel tantum extat, suspicor scriptum esse* Ῥαγαοῦ.
13. ἡ *om. cod. Ven.*

[14] εἰδωλολατρία τε καὶ [15] ὁ Ἑλληνισμὸς, ὡς ἡ ἐλθοῦσα εἰς ἡμᾶς γνῶσις περιέχει. Οὔπω δὲ ἐν ξοάνοις καὶ ἐν τορείαις λίθων ἢ ξύλων ἢ ἀργυροτεύκτων ἢ χρυσοῦ [16] ἢ ἄλλης τινὸς ὕλης πεποιημένης, μόνον
pag. 8. δὲ διὰ χρωμάτων καὶ εἰκόνων ἡ τοῦ ἀνθρώπου διάνοια [17] ἑαυτῇ ἐφηύρατο τὴν κακίαν, καὶ διὰ τοῦ αὐτεξουσίου καὶ λογιότητος καὶ νοῦ ἀντὶ τῆς ἀγαθότητος τὸ παράνομον ἐφηύρατο. Γίγνεται δὲ τῷ Σεροὺχ παῖς ὁ Ναχὼρ, Ναχὼρ δὲ γεννᾷ τὸν Θάρρα. Ἐντεῦθεν γέγονεν ἀνδριαντοπλασία ἀπὸ πηλουργίας καὶ κεραμικῆς ἐπιστήμης, [18] διὰ τῆς τοῦ Θάρρα τούτου τέχνης. Περιέστη δὲ ὁ [19] αἰὼν εἰς εἰκοστὴν γενεὰν ἕως τούτου, ἐτῶν τρισχιλίων τριακοσίων τριακονταδύο. Καὶ οὐδεὶς πώποτε τῶν προτέρων ἀνθρώπων πρὸ πατρὸς υἱὸς ἐτελεύτα, ἀλλὰ πατέρες πρὸ παίδων τελευτῶντες τοὺς υἱοὺς διαδόχους κατελίμπανον. Καὶ μή τις λεγέτω περὶ τοῦ Ἄβελ· οὐ γὰρ θανάτῳ ἰδίῳ τέθνηκεν. Ἐξότε Θάρρα ἀντίζηλον τῷ θεῷ προεστήσατο, διὰ τῆς ἰδίας πηλουργίας τεχνησάμενος, τὰ ὅμοια οἷς ἔπραξεν ἀπὸ τῆς δίκης ἀπείληφε, καὶ αὐτὸς παραζηλωθεὶς διὰ τοῦ ἰδίου τέκνου. Ὅθεν θαυμάσασα ἡ θεία γραφὴ ἐπεσημήνατο, λέγουσα, Καὶ ἀπέθανεν Ἀρρὰν ἐνώπιον [20] Θάρρα τοῦ [21] πατρὸς ἐν τῇ γῇ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ.

Κεφ. ζ. Ἕως τούτου [1] ἔμενε Σκυθική τις διαδοχὴ καὶ ἐπίκλησις. Οὔπω [2] δὲ ἦν τις αἵρεσις, οὔπω μηχανή τις ἑτέρα, ἢ μόνον πορνεία, [3] ἐπίνοια εἰδώλων. Καὶ μετέπειτα ἐθεοποιήσαντο ἢ κακοδαίμονας τυράννους ἢ γόητας φαντάσαντας τὴν οἰκουμένην, τιμήσαντες τὰ τούτων μνήματα, καὶ μετέπειτα [4] πολλῷ τῷ χρόνῳ τοὺς περὶ Κρόνον καὶ Δία, Ῥέαν τε καὶ Ἥραν, καὶ τοὺς ἀμφ᾽ αὐτοὺς, ἔπειτα δὲ Ἀκινάκην σέβοντες [5] οἵ τε τῶν Σκυθῶν Σαυρομάται Ὀδρυσόν τε τῶν Θρᾳκῶν προπάτορα, ἐξ οὗ τὸ γένος κατάγεται Φρυγῶν· ὅθεν καὶ Θρᾷκες ἀπὸ τοῦ Θήρας [6] ἐπίκλην τοῦ ἐν τῇ πυργοποιΐᾳ γεγεννημένου καλοῦνται. Περιέστη δὲ πᾶς ὁ χρόνος, ἐντεῦθεν λαβούσης τῆς πλάνης ἀρχὴν εἰς τὸν προδηλούμενον καιρὸν, [7] φύρων λοιπὸν τὰς ὁδούς. [8] Συγγραφεῖς τε ἐντεῦθεν καὶ ἱστοριογράφοι ἀπὸ τῆς τῶν Αἰγυπτίων ἐρανισάμενοι ἐθνομύθου πλάνης, ὅθεν [9] δὴ τὰ τῆς φαρμακείας καὶ μαγείας ηὑρέθη. Μετηνέχθη δὲ ταῦτα εἰς Ἕλληνας ἀπὸ τῆς ἡλικίας

14. εἰδωλολατρία codd. *Ven. Rhedig.* et *edit. princ.* εἰδωλολατρεία *ed. Petav.*
15. ὁ *om. cod. Venet.*
16. ἢ ἄλλης τινος ὕλης πεποιημένης *cod. Venet.* ἢ ἐξ ἄλλης τινος ὕλης πεποιημένων *reliqui libri.*
17. ἑαυτῇ ἐφηύρατο *cod. Ven. Vulgo* ἐφ᾽ ἑαυτῇ ηὕρισκε.
18. ἐκ *cod. Venet.*
19. αἰὼν *cod. Ven. Vulgo* ἀγών.
20. *Ita cod. Ven. Vulgo* Θάῤῥαν.
21. πατρὸς αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ τῆς γεννήσεως *cod. Venet.*

Cap. VII. — 1. ἔμεινε Σκυθία ἡ τῆς διαδοχῆς *cod. Venet.*
2. δὲ ἦν *om. cod. Ven.*
3. ἐπίνοια *pro glossemate habeo vocis* πορνεία.
4. ἔνθεν πολλῷ *cod. Venet.*

perstitionis initium est factum, quemadmodum a maioribus accepimus. Tametsi nondum ad simulacra caelatosque lapides, aut ligna, aut argenteas aureasque statuas alteriusve materiae superstitiosus ille cultus adhaeserat, nec aliud praeter colores atque effigies erat, in quo hominum mentes novum per sese nequitiae genus excogitarent, ac sponte sua proprioque animi ac rationis impetu pro honestate sibi sceleris turpitudinem adsciscerent. Sed ut ad institutum redeam, Serucho natus est Nachor; ab eo Tharra genitus est. Ex quo tempore simulacra primum ex argilla figlinoque opere reperta sunt, artifice Tharra, ad quem ter mille circiter et trecentorum ac triginta duorum annorum spatio ad usque vicesimam aetatem humani generis tempora propagata sunt. Nec in tanto hominum numero ullus adhuc filius ante parentem obierat, sed superstitibus relictis liberis patres ex hac vita migrabant. Nam quod Abelem obiicere quispiam posset, nequaquam procedit, cum is violenta morte praereptus fuerit. Posteaquam vero Tharra figlina arte deum velut aemulo quodam opposito provocare coepit, dignam factis suis mercedem reportavit, cum et ipse filii sui iactura vicissim quodammodo provocatus est. Quod quidem dei consilium admirans scriptura nominatim his verbis expressit: *Et mortuus est Arran coram Tharra patre in* Gen. 11, 28
terra nativitatis suae.

Hucusque Scythica quaedam successio appellatioque mansit. Cap. VII.
Nulla vero adhuc haeresis erat, nec ullum aliud commentum praeter idololatriam irrepserat. Postea vero infelices tyrannos aut praestigiatores, qui incantationibus suis ac fallaciis totum orbem deceperant, divinis honoribus consecrarunt, eorumque monumenta venerati sunt. Inde longo post tempore Saturnum et Iovem, Opem ac Iunonem, caeterosque horum asseclas, tum Acinacem Sarmatae Scythici generis pro deo colere coeperunt, ut et Odrysum, a quo Thraces oriundi, indidemque et Phrygum genus originem accepit; ex quo etiam accidit ut a Thera, qui in illa turris aedificatione natus est, Thracum appellatio deducta sit. Deinceps errore in humanum genus introducto, ad illum usque quem attigimus terminum, depravatiora in dies sunt revoluta tempora. Hinc omnis illa scriptorum atque historicorum nata copia, qui ab Aegyptiorum fabulosis superstitionibus universa mutuati sunt. Unde et maleficia magicaeque artes exortae. Ea porro omnia tum a Cecropis aetate translata sunt

5. *An recte haec verba intellexit et interpretatus est Petavius? Verto:* deinde vero Acinacem pro Scytharum, et Odrysum pro Thracum propatore et gentis auctore Sauromatae colere coeperunt.
6. ἐπικέκληνται τοῦ ἐν τ. π. γεγενημένου. περιέστη *cod. Venet.*
7. φρύγων *cod. Venet.*
8. συγγραφῆς ἔνθεν καὶ *cod. Venet.*
9. δὲ *cod. Venet.*

[10] τοῦ Κέκροπος. Καὶ ἦν μὲν κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν [11] Νῖνος ἐν Ἀσσυρίοις καὶ Σεμίραμις, σύγχρονοι ὄντες τῷ Ἀβραὰμ, Αἰγυπτίων
pag. 9. τε ὀκτωκαιδεκάτη δυναστεία. Οἱ ἐν [12] Σικυῶνι δὲ τότε μόνοι ἐβασιλεύοντο, ἧς βασιλείας ἀρχὴ γέγονεν Εὔρωψ.

Κεφ. η'. Καὶ ὁ θεὸς ἐπιλέγεται τὸν Ἀβραὰμ τῷ αὐτῷ χαρακτῆρι τῆς ἁγίας καθολικῆς [1] καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας ἐν ἀκροβυστίᾳ πιστὸν καὶ ἐν εὐσεβείᾳ τελειότατον, ἐν γνώσει [2] προφήτην, ἐν βίῳ εὐαγγελικὴν κεκτημένον ἀναστροφήν. Οἴκοι γὰρ γέγονε πατέρα τιμῶν, καλούμενος ὑπὸ τοῦ λόγου, καὶ τῶν οἰκείων ἀποτασσόμενος, πειθόμενος δὲ τῷ καλοῦντι, ὥςπερ οἱ περὶ Πέτρον καὶ [3] Ἀνδρέαν καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην. Καὶ ἵνα μὴ πάλιν μηκύνω τὸν λόγον, συνελὼν ἐρῶ. Εἰς ἔτη γὰρ ἐλάσας οὗτος ὁ πατριάρχης ἐννενηκονταεννέα, ὑπὸ τοῦ θεοῦ χρηματίζεται [4] εἰς περιτομήν. Καὶ ἄρχεται [5] ἐνθένδε ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ μετὰ τὸν Ἑλληνισμόν· καὶ ἦν τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς εἰκοστὴ πρώτη γενεὰ, ἔτη δὲ τριςχίλια τετρακόσια [6] τριακονταέν. Καὶ ὁ Ἰουδαϊσμὸς ἀρχὴν ἐλάμβανεν. Σκυθισμὸς γὰρ ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ ἄχρι τοῦ πύργου καὶ τοῦ Σεροὺχ, ἀπὸ δὲ τοῦ Σεροὺχ ἕως τοῦ Ἀβραὰμ [7] καὶ δεῦρο Ἑλληνισμὸς, ἀπὸ δὲ Ἀβραὰμ οὔπω ἐπώνυμον ἦν αἱρέσεως, ἀλλ' ἢ μόνον [8] οἱ τῆς αὐτῆς θεοσεβείας [9] τοὔνομα ἔχοντες Ἀβραμιαῖοι ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ ἐκαλοῦντο. Παῖδες γὰρ [10] τούτῳ ὑπῆρξαν ὀκτώ. Ἰσαὰκ δὲ [11] κληρονόμος μόνος ἦν, διότι καὶ κατὰ γνώμην τοῦ πατρὸς ἐβίου, θεοσεβείᾳ προσανέχων, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν θεοῦ τῷ πατρὶ ἐδεδώρητο. Ἔσχε δὲ πρὸ τούτου τὸν Ἰσμαὴλ [12] ἀπὸ παιδίσκης τῆς Ἄγαρ. [13] Χεττούρα δὲ τούτῳ τίκτει παῖδας ἕξ. Διεμερίσθησαν δὲ οὗτοι ἐπὶ τὴν εὐδαίμονα Ἀραβίαν [14] καλουμένην, Ζεμβρὰν καὶ [15] Ἰέξαν καὶ [16] Ἰεσβὸκ καὶ Σωῦε καὶ Ἐμμαδὲμ καὶ Μαδιὰμ, καὶ ὁ τῆς παιδίσκης. Ἰσμαὴλ δὲ, ὡς ἔφην, τούτῳ ἦν ὄνομα. Καταλαμβάνει δὲ οὗτος καὶ κτίζει τὴν [17] Φαρὰν καλουμένην ἐν τῇ ἐρήμῳ. Τούτῳ παῖδες γίνονται δεκαδύο τὸν ἀριθμὸν, ἐξ ὧν αἱ φυλαὶ [18] τῶν Ἀγαρηνῶν, τῶν καὶ Ἰσμαηλιτῶν, Σαρακηνῶν δὲ τὰ νῦν καλουμένων. Γεννᾷ δὲ Ἰσαὰκ δύο παῖδας, Ἠσαῦ τε καὶ Ἰακώβ. Καὶ ἐκαλεῖτο τότε τὸ γένος τῶν θεοσεβῶν [19] Ἀβραμιαῖοί τε καὶ Ἰσαάκιοι. Διορισθέντος δὲ τοῦ Ἠσαῦ ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν πρὸς τῇ μεσημβρίᾳ τῆς Χαναὰν κειμένης χώρας καὶ ἀνατολικῆς,

10. τοῦ om. cod. Venet.
11. Νῖνος omnes libri, tam scripti quam editi.
12. Libri habent Συκυῶνι.
Cap. VIII. — 1. καὶ ἀποστολικῆς om. cod. Venet.
2. προφήτην cod. Venet. Vulgo προφητῶν.
3. Ita cod. Ven. Vulgo Ἀνδρείαν.
4. εἰς om. cod. Venet.
5. ἔνθεν cod. Venet.
6. τριάκοντα ἓν Ἰουδαϊσμός. Σκύθαι γὰρ cod. Venet.
7. καὶ δεῦρο - - Ἀβραὰμ om. cod. Venet.
8. οἱ om. cod. Ven.
9. τοὔνομα Ἀβράμιοι. τοίνυν οἱ ἀπὸ Ἀβραὰμ. Παῖδες γὰρ cett. cod. Venet.
10. ὑπῆρξαν τούτῳ cod. Ven.
11. ὁ κληρονόμος cod. Ven.

in Graeciam. Per illud tempus Ninus ac Semiramis Assyriis imperabant. Quorum aequalis Abraam fuit. Apud Aegyptios vero decima octava dynastia praeerat. Solique tum ex omnibus populis Sicyonii regio dominatu continebantur; cuius initium ab Europe profectum est.

Post haec eadem qua catholicam et apostolicam ecclesiam Cap. VIII.
figura, notaque Abraamum eligit deus, virum in praeputio fidelem ac religione pietateque perfectissimum, atque ut scientia prophetis parem, sic ad evangelicam disciplinam vitae instituto provectum. Erat tum domi patrem observans, cum dei oraculo vocatus domesticis renunciavit, et eum a quo vocatus erat secutus est, quemadmodum Petrus, Andreas, Iacobus et Ioannes postea fecerunt. Ac ne Gen. 17.
denuo sim longior, paucis omnia complectar. Cum igitur ad nonagesimum nonum aetatis annum patriarcha ille pervenisset, de circumcisione a deo responsum accepit. Inde Iudaismi nota post gentilem superstitionem originem habuit. Agebatur tum annus mundi unus et tricesimus supra ter millesimum ac quadringentesimum, aetate ab orbe condito altera et vicesima, cum Iudaismus effloruit. Nam a diluvio ad turris aedificationem ac Seruchum Scythicum vivendi institutum tenuit. A Serucho ad Abraamum, et in hanc usque diem, gentilis superstitio. Porro nulla adhuc ab Abraamo secta cognomen adepta fuerat. Sed ii duntaxat, qui eiusdem religionis appellatione continebantur, Abraamitae ab eodem patriarcha dicebantur. Hic enim octo liberos habuit, ex quibus unus Isaac heres institutus est, quod et pietati deditus vitam suam ex patris sententia moderaretur, et singulari dei promissione eidem fuisset parenti concessus. Ante quem Ismaëlem ex Agar ancilla susceperat. Sed et Chetura sex illi Gen. 25.
postea peperit. Qui omnes per felicem Arabiam dispersi sunt. Zembran scilicet, Iezan, Iesboe, Sove, Emmaden, et Madian, una cum ancillae filio, quem Ismaëlem vocatum esse paulo ante diximus. Sed hic postremus delecto in solitudine ad habitandum loco Phares condidit, liberosque numero duodecim suscepit, a quibus Agarenorum, Deuter. 1, 1.
sive Ismaëlitarum, qui hodie Saraceni dicuntur, tribus propagatae sunt. At Isaaco duo nati sunt filii, Esau et Iacob. Quo tempore verae pietatis religionisque cultoribus Abraamitarum et Isacidarum nomen attributum est. Post haec Esau in Idumaeam discedens (est haec regio Chananaeorum tractui ad meridiem et orientem obversa) Gen. 4.

12. ἀπὸ cod. Venet. ὑπὸ reliqui libri.
13. Χεττοῦρα habent libri omnes.
14. λεγουμένην (sic) cod. Venet.
15. ἴεξαν cod. Rhedig.
16. Ἰεσβὸκ cod. Rhedig. ἰέσβοχ cod. Venet. Ἰεσβοὴ editi libri.
17. Φαρὰν cod. Venet. Φαρὲς cod. Rhedig. et editi libri.
18. τῶν om. cod. Ven.
19. Ἀβράμιοι cod. Venet., uti supra.

pag. 10. οἰκιστὴς γίνεται τοῦ Σηεὶρ ὄρους, καὶ [20] πόλιν κτίζει τὴν [21] Ἐδὼμ καλουμένην. Γίνονται δὲ τούτῳ παῖδες, καὶ ἡγεμονεύουσιν ἐν τῇ Ἰδουμαίᾳ ἕκαστος κατὰ διαδοχήν, οἳ καὶ ἐκαλοῦντο ἡγεμόνες Ἐδώμ. Ἐξ οὗπερ πέμπτος κατὰ διαδοχὴν ὁ Ἰὼβ, [22] ὑπεξαιρουμένου τοῦ Ἀβραὰμ [23] ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου, ἀπὸ δὲ Ἰσαὰκ ἀριθμουμένου. Ἰσαὰκ γὰρ γεννᾷ τὸν Ἡσαῦ, Ἡσαῦ τὸν Ῥαγουὴλ, Ῥαγουὴλ τὸν Ζαρᾶ, Ζαρᾶ τὸν Ἰὼβ, πρὶν μὲν καλούμενον [24] Ἰωκὰβ, [25] ὕστερον δὲ κληθέντα Ἰὼβ, [26] ὀλίγῳ πρόσθεν πρὸ τοῦ γενομένου αὐτῷ πειρασμοῦ. Ἦν δὲ περιτομὴ πολιτευομένη. Ἰακὼβ δὲ ἀποδιδράσκει [27] ἀπὸ Ἡσαῦ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ διὰ μῆνιν κατὰ συμβουλίαν πατρὸς καὶ μητρὸς ἐπὶ τὴν Μεσοποταμίαν [28] Φαδᾶν, ἐπέκεινα τῆς Μεσοποταμίας Σουσωβά· ὃς ἄγεται ἐκεῖθεν τῆς ἰδίας συγγενείας γαμετὰς τέσσαρας τὸν ἀριθμὸν, καὶ κυίσκουσιν αὐτῷ παῖδας δεκαδύο τὸν ἀριθμὸν, τοὺς καὶ πατριάρχας ἐπικληθέντας. [29] Παλινδρομοῦντι δὲ αὐτῷ ἐπὶ τὴν Χαναανῖτιν γῆν πρὸς τὸν ἴδιον [30] αὐτοῦ πατέρα Ἰσαὰκ καὶ μητέρα Ῥεβέκκαν γίνεταί τις αὐτῷ ὀπτασία ἐκ θεοῦ παρὰ τὰς τοῦ Ἰορδάνου διεκβολάς. Ἰαβὸκ δὲ τὸν χειμάρρουν καλοῦσιν ἔνθα που ἐθεάσατο παρεμβολὰς ἀγγέλων. Καὶ ἰδοὺ, φησὶν, ἄνθρωπος ἀφ' ἑσπέρας, καὶ συνεπάλαιεν αὐτῷ ἄχρι τὴν ἕω, ὃν ἄγγελον ἐπεσημήνατο ἡ γραφή· ὃς κατ' εὐλογίαν δίδωσι τῷ Ἰακὼβ ἀξιώματος ὄνομα [31] τὸ Ἰσραήλ. Διαναστὰς δὲ ἐκεῖθεν ὁ Ἰακὼβ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου Εἶδος θεοῦ. Ἐπειδὴ ὁ πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς εὐλογίας φήσας [32] ὅτι, Οὐκέτι κληθήσεται τὸ ὄνομά σου Ἰακὼβ, [33] ἀλλὰ Ἰσραὴλ κληθήσεται, [34] διέστειλε λέγων, Ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατὸς ἔσῃ. Ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου Ἰσραηλῖται καλοῦνται.

Κεφ. Ϛ'. Καὶ ὁ Ἰσραὴλ μετὰ τὴν τοῦ Ἰωσὴφ εἰς Αἴγυπτον κάθοδον κάτεισι καὶ αὐτὸς σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, υἱῶν τε καὶ ἐκγόνων, γυναικῶν τε τῶν προειρημένων, καὶ ἄλλων, ἐν ἑβδομήκοντα [1] ψυχῶν τὸν ἀριθμόν. Διατρίβει δὲ τὸ γένος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῇ τῶν Αἰγυπτίων [2] χώρᾳ γενεὰς πέντε. Ἰακὼβ γὰρ γεννᾷ τὸν Λευὶ καὶ τὸν Ἰούδαν, καὶ τοὺς ἄλλους δέκα πατριάρχας. Λευὶς δὲ γεννᾷ τὸν Καὰθ, Ἰούδας δὲ γεννᾷ τὸν Φαρές. Καὰθ γεννᾷ τὸν Ἀμβρὰμ, Ἀμβρὰμ [3] γεννᾷ τὸν [4] Μωϋσέα. Φαρὲς γεννᾷ τὸν Ἐσρὼμ, Ἐσρὼμ γεννᾷ τὸν Ἀρὰμ,
pag. 11. Ἀρὰμ γεννᾷ τὸν Ἀμιναδὰβ, Ἀμιναδὰβ τὸν Ναασσὼν ἐν χρόνοις Μωϋσέως. Καὶ Ναασσὼν πέμπτῃ γενεᾷ κατὰ τὸν Λευί. Ἔξεισιν Ἰσραὴλ ἐκ [5] γῆς Αἰγύπτου διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης ἐν θεοση-

20. πάλιν cod. Ven.
21. Ἐδὸμ, τὴν Ῥοκὸμ καὶ Πέτραν καλουμένην cod. Venet.
22. ὑφεξαιρουμένου cod. Ven.
23. ἐκ om. cod. Ven.
24. Ἰωβὰδ cod. Venet.
25. ὕστερον codd. Venet. et Rhedig. ἕτερον libri editi.
26. ὀλίγον ἔμπροσθεν cod. Venet.
27. ἀπὸ προσώπου τοῦ ἀδελφοῦ cod. Venet.

in Seire monte domicilium collocat, ibique oppidum Edom constituit. Cuius liberi perpetua successione in Idumaea dominati sunt, indeque principes Edom appellabantur. Ex qua stirpe si Abraamum e serie sustuleris, et ab Isaaco coeperis, quintus ordine Iob numerandus venit. Etenim Isaacus Esau filium habuit, ab hoc Raguel, a Raguele Zara genitus est. Hic vero Iobi pater extitit, qui cum antea Iacob diceretur paulo ante calamitatem illam Iobus alio nomine vocatus est. Per illud vero tempus circumcisionis ritus obtinebat. Caeterum Iacob Esau fratris iram metuens de parentum consilio in Mesopotamiam Phadan profugus concessit, ultra Mesopotamiae partem alteram, quae Susoba nominatur. Unde quatuor e cognata familia coniuges duxit, e quibus duodecim liberos patriarchas suscepit. Cumque in Chananaeam ad parentes suos Isaac et Rebeccam postliminio rediret, visum ei quoddam haud procul Iordanis vadis divinitus oblatum est, ad torrentem Iaboc, ubi angelorum castra conspexit. *Et ecce*, inquit, *vir quidam cum eo luctabatur a vespera ad* Gen. 32.
auroram usque; quem angelum fuisse scriptura significat, qui Iacobo benedicens eidem dignitatis nomine Israelis appellationem indidit. Postea digrediens Iacobus ei loco visionis dei nomen imposuit, propterea quod qui sibi inter benedicendum dixerat: *Nequaquam amplius vocaberis Iacob, sed Israel tibi nomen erit*, idem hoc diserte subiecerat: *Quoniam cum deo contendens praepotens fuisti, etiam contra homines viribus valebis*. Ab illo deinceps tempore Israelitae nuncupati sunt.

Postquam vero in Aegyptum Iosephus profectus est, ad eum Cap. IX.
Israel cum universa familia perrexit, cum filiis, inquam, ac nepo- Gen. 46.
tibus, atque horum omnium uxoribus reliquaque domo, ut in totum LXX capita numerata sint. Mansit porro Israelitarum in Aegypto genus aetatum quinque spatio. Siquidem Iacobus Levi atque Iudam genuit, caeterosque patriarchas decem. Levi Caath filium, Iuda Phares suscepit. Caath Amram genuit, Amram Moysen. At Phares Esrom, Esrom Aram, Aram Aminadab, Aminadab Naasson Mosis tempore. Sic aetate perinde quinta Naasson ortus est. At Israelitae per Mare Rubrum ex Aegypto inter stupenda prodigia di-

28. *Sic libri omnes tam scripti quam editi.*
29. πάλιν δὲ δρομοῦντι αὐτῷ *cod. Venet.*
30. αὐτοῦ *ed. Petav.*
31. τὸ *cod. Venet.* τῷ *cod. Rhedig. et editi libri.*
32. ὅτι *om. cod. Venet.*
33. ἀλλὰ *cod. Ven.* ἀλλ' ἢ *reliqui libri.*
34. καὶ διέστειλε *cod. Venet.*
Cap. IX. — 1. ψυχαῖς *cod. Venet.*
2. χώρᾳ *om. cod. Venet.*
3. δὲ γεννᾷ *cod. Venet.*
4. *Verba* Μωϋσέα. Φαρὲς γεννᾷ τὸν *om. cod. Venet.*
5. τῆς *cod. Venet.*

μείοις, καὶ στρατοπεδεύει ἐν τῇ ἐρήμῳ Σινᾶ. Καὶ χρησμῶν δοθέντων ἐκ θεοῦ τῷ θεράποντι αὐτοῦ Μωϋσεῖ ἀριθμήσασθαι ἀπὸ εἴκοσι ἐτῶν καὶ ἕως πεντήκοντα ἄνδρας δυναμένους σπάσασθαι ῥομφαίαν καὶ λαμβάνειν ὅπλα πολεμικὰ εἰς ἑξηκονταδύο μυριάδας καὶ ὀκτακισχιλίους πεντακοσίους εὗρεν.

Ἦν δὲ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ Ἴναχος παρ' Ἕλλησι γνωριζόμενος, οὗ θυγάτηρ Ἰὼ, ἡ καὶ Ἀτθὶς καλουμένη, δι' ἣν καὶ [6] ἡ Ἀττική. Ἐξ ἧς καὶ ὁ Βόσπορος, οὗ ἐπώνυμος πόλις Βόσπορος ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ καλουμένη. Καλοῦσι δὲ αὐτὴν Αἰγύπτιοι Ἶσιν, ἣν καὶ ὡς θεὰν προσκυνοῦσιν. Ὁμώνυμος δὲ τούτῳ καὶ ποταμός ἐστιν Ἴναχος οὕτω καλούμενος. Ἐκεῖθεν δὲ ἀρχὴν ἔσχε τὰ παρ' Ἕλλησι μυστήριά τε καὶ τελεταὶ, πρότερον παρ' Αἰγυπτίοις καὶ παρὰ [7] Φρυξὶ καὶ Φοίνιξι καὶ Βαβυλωνίοις κακῶς ἐπινενοημένα, μετενεχθέντα τε εἰς Ἕλληνας ἀπὸ τῆς τῶν Αἰγυπτίων χώρας ὑπὸ Κάδμου, καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰνάχου, Ἄπιδος πρότερον κληθέντος καὶ οἰκοδομήσαντος τὴν Μέμφιν, ἀλλὰ καὶ παρ' Ὀρφέως καὶ ἄλλων τινῶν τὴν ἀρχὴν λαβόντα, καὶ εἰς αἱρέσεις συσταθέντα ὕστερον ἐν Ἐπικούρῳ, καὶ Ζήνωνι τῷ [8] Στωϊκῷ, καὶ Πυθαγόρᾳ, καὶ Πλάτωνι· ἐξ οὗπερ ἤρξαντο χρόνου [9] κρατυνθῆναι ἕως τῶν Μακεδονικῶν χρόνων καὶ Ξέρξου τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἱεροσολύμων τὸ πρῶτον, καὶ Ναβουχοδονόσωρ αἰχμαλωσίας καὶ Δαρείου, καὶ τῶν κατ' Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα χρόνων. Πλάτων γὰρ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἐγνωρίζετο, καὶ [10] οἱ πρὸ αὐτοῦ, Πυθαγόρας τε καὶ Ἐπίκουρος ὁ μετέπειτα· ὅθεν δὴ, ὡς προεῖπον, τὴν πρόφασιν εἴληφε καὶ εἰς κατάστασιν ἦλθε τὰ παρ' Ἕλλησι συγγράμματα, καὶ αἱ μετὰ τοῦτον τὸν χρόνον [11] βοώμεναι αἱρέσεις τῶν φιλοσόφων πρὸς ἀλλήλας τῇ μὲν πλάνῃ συνᾴδουσαι καὶ [12] ὁμόστιχον γνῶσιν συνυφαίνουσαι εἰδωλολατρείας τε καὶ ἀσεβείας καὶ ἀθεΐας, τῇ δὲ αὐτῇ πλάνῃ εἰς ἑαυτὰς συγκλώμεναι διαφέρονται ἑτέρα πρὸς τὴν ἑτέραν.

---

pag. 12.

Σ Τ Ω Ι Κ Ο Ι,

τρίτη ἀπὸ Ἑλληνισμοῦ, πέμπτη δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α'. Καὶ Στωϊκοὶ μὲν φρονοῦσι περὶ θεότητος τοῦτο, φάσκοντες εἶναι νοῦν τὸν θεὸν, [1] ἢ παντὸς τοῦ ὁρωμένου κύτους, οὐρανοῦ τέ φημι καὶ γῆς καὶ τῶν ἄλλων, ὡς ἐν σώματι ψυχήν. Μερίζουσι δὲ οἱ αὐτοὶ τὴν μίαν θεότητα εἰς πολλὰς μερικὰς οὐσίας, εἰς ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρα, εἰς ψυχὴν καὶ ἀέρα καὶ τὰ ἄλλα, μεταγγισμούς

6. ἡ νῦν Ἀττικὴ *cod. Venet.*
7. Φρίγαις *cod. Venet.*
8. στοϊκῷ *libri, de more.*
9. κρατυνθεῖσαι *cod. Venet.*

gressi in deserto Sinaitico castra metati sunt. Tum Moysi dei servo divinum oraculum recensere populum iubet, eorumque numerum inire, qui militarem aetatem adepti tractare arma possent, a vicesimo aetatis anno ad quinquagesimum. Quam in descriptionem sexcenta viginti et octo millia ac quingenta capita relata sunt.

Atque idem illud tempus fuit quo apud Graecos Inachus florebat, cuius Io filia Atthis alias dicta Atticae regioni de suo nomen imposuit. Ex eadem natus et Bosporus, cui cognominis urbs in Euxino mari posita. Sed Aegyptii Isin illam nuncupant, ac pro dea venerantur. Inachi porro nomen etiam fluvius quidam sortitus est. Caeterum illinc Graecorum mysteria religionesque derivatae sunt, quae apud Aegyptios, Phryges, Phoenices et Babylonios male antehac excogitata per Cadmum et Inachum, qui prius Apis dictus Memphin urbem condidit, ex Aegypto translata sunt in Graeciam. Quinetiam ab Orpheo aliisque nonnullis invecta varias in sectas coaluere postmodum, quarum Epicurus, Zeno Stoicus, Pythagoras ac Plato duces atque inventores fuerunt. Igitur ab illo tempore corroborata deinceps illa superstitio ad imperium usque Macedonicum et Xerxem Persarum principem, post primum Hierosolymorum excidium. Itemque ad Nabuchodonosoris usque captivitatem, adeoque Darii et Alexandri Macedonis tempora. Tum enim Plato florebat, ac qui Platonem aetate praecessit Pythagoras, et qui post eum vixit Epicurus. Ex illa, uti dixi, occasione Graecorum monumenta propagata sunt. Tum quae secundum illud tempus celebratae fuerunt philosophorum sectae, eae tametsi secum invicem in eo consentiant, quod errorem propugnant, paremque et eandem idololatriae atque impietatis doctrinam contexant, in illa tamen erroris libidine semetipsas collidunt ac mutuo repugnant.

DE STOICIS,

quae tertia est Gentilium haeresis, ordine vero V.

Quod ad Stoicos pertinet, haec est de divinitate illorum opinio. Deum esse mentem asserunt, quae totius aspectabilis molis, coeli nimirum ac terrae caeterarumque rerum velut corporis anima sit. Rursus divinitatem unam in plures ac particulares naturas distribuunt; solem videlicet, lunam ac stellas, animam, aërem, Cap. I.

10. *Sic omnes libri. — Pro* πρὸ *fortasse corrigendum* ἀπὸ.
11. αἱ βοώμεναι *cod. Venet.*
12. ὁμόστοιχον *cod. Venet.*
Cap. I. — 1. ἢ — — ψυχήν. *ego. Libri habent* ἡ (ἢ *ed. Petav.*) — — ψυχή.

τε ψυχῶν καὶ μετενσωματώσεις ἀπὸ σώματος εἰς σῶμα, καθαιρομένας σωμάτων, [2] ἢ δ' αὖ πάλιν εἰςδυούσας, καὶ ἀνάπαλιν γεννωμένας. Διὰ πολλῆς αὐτῶν πλάνης ταύτην τὴν ἀσέβειαν παρυφαίνουσι. Μέρος δὲ θεοῦ καὶ ἀθάνατον τὴν ψυχὴν ἡγοῦνται. Ἔσχον δὲ Ζήνωνα ἀρχηγὸν τῆς Στοᾶς, περὶ οὗ πολὺς [3] θρυλεῖται λόγος. Οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἔφασαν Κλεάνθου τινὸς τοῦ ἀπὸ Τύρου ὁρμωμένου, ἄλλοι δὲ φάσκουσιν αὐτὸν Κιτιέα τῆς Κύπρου νησιώτην, ἐν Ῥώμῃ δὲ βεβιωκέναι χρόνον, ὕστερον δὲ ἐν Ἀθήναις προστησάμενον τουτὶ τὸ δόγμα ἐν τῇ Στοᾷ οὕτω καλουμένῃ· τινὲς δέ φασι δύο Ζήνωνας εἶναι, τόν τε Ἐλεάτην καὶ τὸν προειρημένον. Ὅμως οἱ ἀμφότεροι οὕτως ἐδογμάτισαν, εἰ καὶ δύο εἶεν. Φάσκει οὖν καὶ οὗτος, τὴν ὕλην σύγχρονον [4] καλῶν τῷ θεῷ, ἴσα ταῖς ἄλλαις αἱρέσεσιν, εἱμαρμένην τε εἶναι καὶ γένεσιν, ἐξ ἧς τὰ πάντα διοικεῖται καὶ πάσχει. Πρὸς ἃ τοίνυν ἰσχύει ἡ σύντομος ἡμῶν αὕτη σύνταξις, πρὸς τὴν τούτου φαυλότητα ἀλεξητήριον φάρμακον διεξιέναι, καὶ οὐχὶ μᾶλλον εἰς ὄγκον πολὺν [5] ἐλάσω τῆς πραγματείας τὸ ἐχέγγυον, ἀκροθιγῶς δὲ, ἵνα μὴ ἐν παραδρομῇ γένωμαι, πρὸς τοῦτον ἐρῶ.

Κεφ. β'. Πόθεν εἴληφας, ὦ οὗτος, τὴν τῆς διδασκαλίας ὑφήγησιν; ἢ ποῖον πνεῦμα ἅγιον οὐρανόθεν λελάληκέ σοι περὶ τῆς σαυτοῦ πλάνης; Δύο μὲν γὰρ ἐπὶ τὸ αὐτὸ σύγχρονα, ὕλην καὶ θεὸν, βεβιασμένως λέγεις. Πεσεῖται γάρ σου ὁ λόγος, καὶ ἀσύστατος ἔσται. Ὁμολογεῖς μὲν γάρ τινα εἶναι δημιουργὸν, ὃν καὶ παντοκράτορα φὴς, pag. 13. τοῦτον δὲ μερίζεις εἰς πολυθεΐαν. Τίνος δ' ἂν εἴη δημιουργὸς, [1] εἰ σύγχρονος εἴη ἡ ὕλη; Ἔσται γὰρ καθ' ἑαυτὴν ἑαυτῆς δεσπόζουσα, ἢ μὴ ἀπὸ αἰτίου τινὸς λαβοῦσα τὴν ἀρχὴν, καὶ οὐχ ὑποτασσομένη. Εἰ δὲ ὁ δημιουργὸς παρὰ ταύτης λαμβάνει προβολὴν ταύτην εὑράμενος, ἀδράνειά τις ἂν εἴη καὶ ἔρανος δι' ἀπορίαν τῷ προςπορισαμένῳ οὐκ ἀπὸ τῶν ἰδίων, ἀλλ' ἐξ ὑποκειμένων ἀλλοτρίων, ὅπως τὸ ἴδιον ὑποστήσεται δημιούργημα. Καὶ περὶ τοῦ τῶν ψυχῶν μεταγγισμοῦ πολλή τις ἡ φαυλότης τῆς παραπεποιημένης σου διανοίας, ἐθελόσοφε, καὶ γνῶσιν ἀνθρώποις ἐπαγγελλόμενε. Εἰ γὰρ μέρος θεοῦ ὑπάρχει καὶ ἀθάνατος, σώματα δὲ οἰκτρὰ, οὐ μόνον εἴποιμι θηρῶν τε καὶ ἑρπε-

2. *Libri omnes, quos vidi,* ἡ δ' αὖ πάλιν, *vitiose. Formula* ἢ δὲ αὖ πάλιν *occurrit iterum infra haer.* 45, 1. *f. Pro* καθαιρομένας *videtur reponendum* καὶ καθαιρομένας.

3. *Ita libri scripti et ed. princ.* θρυλλεῖται *edit. Petav.*

4. *Libri habent* καλεῖν, *quod mutavi in* καλῶν. *Cornarius retinuit* καλεῖν *vertens:* Asserit igitur etiam hic materiam contemporaneam deo appellandam esse.

5. *Vulgo* ἐλάσσω. *Mendose. Cornarius vertens,* Quomodo igitur compendiaria haec nostra tractatio adversus huius vitia auxiliare medicamentum recensere poterit? ita ut non multo minor magnitudine rei fiat defensio? *Verum cett. non magis haec verba intellexit quam Petavius. Nam verba* πρὸς τὴν τούτου — — διεξιέναι *sunt per epexegesin sumenda. Interpretor igitur:* Ad quae igitur sufficit compendiaria haec tractatio, hoc est ad enarrandum, auxiliare contra hujus nequitiam medicamentum, ad haec, inquam, tantum abest ut in immensam molem patiar excrescere quod illud spondet opus, ut summatim, ne omnino praetermisisse videar, adversus hunc disputem. *De formula* καὶ οὐχὶ μᾶλλον — — δὲ *cf. infra haeres.* 66, 46: καὶ μᾶλλον οὐχ ἐναντίον τὸ ὕδωρ τοῖς ἄρχουσιν τῆς πονηρίας, ὡς σὺ λέγεις, ἀλλὰ συνεργητικὸν μᾶλλον τὸ ὕδωρ *cett.*

resque caeteras. Ad haec animarum ex aliis in alia corpora transfusiones ac transitus admittunt. Eas quippe de corpore decedere ac rursus ingredi, iterumque gigni statuunt, et consceleratum illud dogma quadam erroris abundantia contexunt. Caeterum particulam quandam dei, eandemque immortalem animam esse praedicant. Porticus princeps, sive Stoicae sectae, Zeno fuit, de quo varius est sermo. Nam alii Cleanthis cuiusdam Tyrii filium fuisse putant, alii Cittiensem faciunt ex insula Cypro; quem et Romae aliquamdiu vixisse narrant, indeque Athenas profectum in Stoa, hoc est porticu, dogmata illa publice proposuisse. Non desunt qui duos Zenones distinguant, Eleaten, et eum de quo proxime dictum est. Utcumque sit, eadem ab utriusque decreta profluxerunt. Proindeque materiam aequalem deo facit alter ille, quemadmodum et haereses reliquae. Tum vero fati atque originis necessitatem adstruit, cuius legibus temperentur et afficiantur universa. Igitur quaecumque operis instituti brevitas contra illius nequitiam disputari patitur, ac velut auxiliare medicamentum parari, sed ita nequaquam ut in immensam molem illud ipsum opus excrescat, haec, inquam, summatim, ne praetermisisse videar, adversus illum obiiciam, itaque conveniam.

Heus tu! inquam. Potin' eloqui a quo doctrinam hanc acceperis? aut quis demum spiritus sanctus tecum de hoc tuo errore sit locutus? Duo quippe simul aequalia tempore, materiam scilicet ac deum violenter obtrudis. Excidit igitur tua illa ratio, minimeque cohaeret ipsa secum, cum tu et opificem quendam omnium rerum esse fateare, quem etiam omnipotentem asseris, et in eo tamen ipso divinitatum divortia constituas. Cuiusnam vero artifex erit ille, si aequalis tempore materia ponitur? Erit enim per sese suimet ipsa iuris, utpote quae a nullo sit originis principio deducta, adeoque subiecta nemini. Quod si ab ea, producere ut posset, opifex qui eam nactus est acceperit, nonnulla haec esse debet illius imbecillitas, ac velut egenti facta contributio, nimirum qui non privatis ex copiis, sed ex aliena materia suum opus praestiterit. Iam illud de animarum in aliena corpora transitu, quantam in te levitatem depravatae mentis arguit, qui et sapientiae gloriam affectas, et rerum apud homines scientiam profiteris? Nam si pars est illa dei, et quidem immortalis, tu vero ad infelicissima nescio quae corpora non Cap. II.

Cap. II. — 1. *Libri habent* ἢ *pro* εἰ.

τῶν [2] καὶ κνωδάλων δυςγενῶν, τῇ πλάσει αὐτῆς συνάπτεις, τῇ ἀπὸ θεοῦ κατὰ σὲ τὴν οὐσίαν κεκτημένῃ, καὶ τί ἂν γένοιτο τούτου μοχθηρότερον;

Κεφ. γ'. [1] Εἱμαρμένην δὲ παρεισάγεις, ὡς ἐξ αὐτῆς γίνεσθαι τὰ τῷ ἀνθρώπῳ συμβαίνοντα καὶ ἄλλοις. Ἐξ ἑνὸς δὲ ῥητοῦ δι' ἐπιτομῆς τοῦ λόγου ἀνατραπήσεται ἡ σὴ μυθοποιΐα. Εἰ γὰρ εἱμαρμένης τὸ σοφίζεσθαι, τὸ συνετίζεσθαι, τὸ λογικὸν γεννᾶσθαι καὶ ἄλογον, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, παυσάσθωσαν νόμοι. Ἐπικρατεῖ γὰρ ἡ εἱμαρμένη μοιχῶν τε καὶ ἄλλων. Δίκην δὲ μᾶλλον τίσουσιν οἱ ἀνάγκην ἐπιτιθέντες ἀστέρες ἤπερ ὁ ἀναγκαζόμενος δρᾶσαι τὸ ἐπιχείρημα. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἔτι περὶ τούτων ἐρῶ. Ἀργείτωσαν αἱ διατριβαὶ, παυσάσθωσαν σοφισταί τε καὶ ῥήτορες καὶ γραμματικοὶ, ἰατροί τε καὶ ἄλλαι ἐπιστῆμαι, βαναύσων τε τεχνῶν ἀμυθήτων πλῆθος, καὶ μηκέτι μηδεὶς παιδευέτω, εἴπερ ἐξ εἱμαρμένης τυγχάνει τῶν ἐπιστημῶν, καὶ μὴ ἐκ γραμμάτων, μαθήσεως ὁ πορισμὸς τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει. Εἰ γὰρ εἱμαρμένη τὸν πεπαιδευμένον καὶ λογιώτατον παρεσκεύασε, μὴ μανθανέτω τις παρὰ τοῦ διδάσκοντος, ἀλλὰ τῇ φύσει λαμβανέτωσαν τὴν εἴδησιν αἱ τοὺς μίτους κλώθουσαι Μοῖραι, κατὰ τὸ φθέγμα τῆς κομπώδους σου [2] διὰ λόγων πλάνης.

ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΙ,

τετάρτη αἵρεσις ἀπὸ Ἑλληνισμοῦ, ἕκτη δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α'. Ἀλλὰ ταῦτα πρὸς Ζήνωνα, καὶ τοὺς Στωϊκούς μοι λελέχθω. Πλάτων δὲ ἅμα καὶ αὐτὸς κατὰ τῶν αὐτῶν φερόμενος τῇ μετενσωματώσει καὶ μεταγγισμῷ τῶν ψυχῶν καὶ πολυθεΐαις καὶ ταῖς ἄλλαις εἰδωλολατρείαις καὶ δεισιδαιμονίαις οὐ τῇ ὕλῃ πάντῃ ἴσως κατὰ Ζήνωνα καὶ τοὺς Στωϊκοὺς ἐφρόνησεν. Οἶδε γὰρ αὐτὸς θεὸν, τὰ δὲ γενόμενα πάντα ἐκ τοῦ ὄντος θεοῦ [1] γεγενῆσθαι, εἶναι δὲ πρῶτον αἴτιον, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον· καὶ τὸ μὲν πρῶτον αἴτιον θεὸν, τὸ δὲ δεύτερον αἴτιον ἐκ θεοῦ γεγενῆσθαί τινας δυνάμεις, δι' αὐτοῦ δὲ καὶ τῶν δυνάμεων γεγενῆσθαι τὴν ὕλην. Φάσκει γὰρ οὕτως· Οὐρανὸς ἅμα χρόνῳ γεγένηται, ὁμοῦ γὰρ καὶ λυθήσεται· τὰ πρότερα ἑαυτοῦ τὰ περὶ ὕλης ἀνασκευάσας. Εἶπε γάρ ποτε καὶ σύγχρονον εἶναι τῷ θεῷ τὴν ὕλην.

2. *Fortasse* ἀλλὰ καί.
Cap. III. — 1. Εἱμαρμένην *libri editi. Ubique.*
2. διαλόγων *cod. Rhedig.*

Cap. I. — 1. *Libri habent* γεγενῆσθαί (γεγεννῆσθαί) τινας δυνάμεις εἶναι. *Sed illa verba* τινας δυνάμεις *per errorem, uti apparet, sunt repetita de linea inferiore.*

ferarum modo, sed et serpentum ac vilissimorum animantium conditionem illius dimittis, quae naturam, te quidem auctore, haustam a deo et expressam obtinuit, potest quicquam ea re esse perversius?

At etiam fatum nobis obiicis, a quo omnia proficiscantur, quae tam homini quam caeteris rebus accidunt. Verum uno eoque brevissimo dicto tuum illud commentum evanescet. Si enim istud ipsum, sapientem ac prudentem fieri, rationis participem expertemque nasci, reliquaque huius generis fati necessitas affert, sileant decreta legum omnia, quippe cum in adulteros sceleratosque caeteros fati vis illa dominetur. Sane quidem iustius ab stellis, quae necessitatem pariunt, poenae repetantur quam ab eo qui quod agit omnino coactus aggreditur. Atque ut id alia ratione disputem, si ita uti volunt se res habet, agedum scholae conticescant, desinant sophistae, rhetores, grammatici, medici, caeteraeque doctrinae omnes, illiberalium artium innumera multitudo. Nec doceat deinceps quispiam; si quidem fati beneficio, non literarum disciplina, generi humano scientia suppeditat. Nam si doctos atque eruditos efficere fati necessitas potest, nemo praeceptori navet operam, sed illae stamina trahentes Parcae ingenia hominum disciplinis imbuant, quemadmodum inani falsoque illo dogmate profiteris. Cap. III.

DE PLATONICIS,

quae est haeresis Gentilium IV., ordine VI.

Haec contra Zenonem et Stoicos dicta sunto. Quod ad Platonem attinet, in eodem is luto versatur. Nam de animarum ex aliis in alia corpora traiectione ac vicissitudine, deque multitudine deorum ac reliquis idololatriae superstitionisque generibus eadem est illius sententia. Sed de materia fortasse non omnino cum Zenone Stoicisque sentit. Etenim deum ille cognovit, ab eoque cuncta producta, tum mentes quasdam agendi facultate praeditas a vero deo propagatas asseruit. Praeterea primum esse principium, ac secundum, et tertium. Quorum primum deum esse pronunciat, alterum procreatas a deo mentes, ab utrisque demum materiam productam. Sic enim definit: coelum cum tempore factum esse, unaque cum eo dissolutum iri. Quibus verbis priorem suam de materia sententiam evertit. Alias enim materiam deo aequalem esse tempore statuerat. Cap. I.

ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟΙ,

πέμπτη αἵρεσις ἀπὸ Ἑλληνισμοῦ, ἑβδόμη δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α'. Πρὸ δὲ τούτου Πυθαγόρας καὶ οἱ [1] Περιπατητικὴν ἐπαγγελλόμενοι χαρακτηριάζουσιν ἕνα θεόν, φιλοσοφίαις δὲ ἄλλαις καὶ τοῖς φιλοσοφουμένοις προσανέχουσι. Τὰ ἴσα μὲν τούτοις πάλιν τὰ τῆς ἀθεμίτου γνώμης καὶ ἀσεβεστάτης, τῶν ψυχῶν ἀπαθανατισμούς τε καὶ μετενσωματώσεις, καὶ σωμάτων [2] φθοράς, αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἀγορεύουσιν. Οὗτος δὲ [3] τέλος ἐν τῇ [4] Μηδίᾳ τὸν βίον καταστρέφει. Σῶμα δὲ λέγει εἶναι τὸν θεόν, τουτέστιν οὐρανόν, ὀφθαλμοὺς δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ ἄλλα ὥςπερ ἐν ἀνθρώπῳ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα καὶ τὰ κατ' οὐρανὸν [5] στοιχεῖα.

*ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΟΙ,

ἕκτη αἵρεσις ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὀγδόη δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α'. Ἐπίκουρος δὲ καθεξῆς ἀπρονοησίαν τῷ κόσμῳ εἰςηγήσατο, ἐξ ἀτόμων δὲ συνεστάναι τὰ πάντα, [1] ἢ δ' αὖ πάλιν εἰς ἄτομα χωρεῖν· pag. 15. καὶ ἐξ αὐτοματισμοῦ εἶναι τὰ ὅλα, καὶ τὸν κόσμον ὑφεστάναι ἀεὶ γεννώσης τῆς φύσεως, [2] ἢ δ' αὖ πάλιν δαπανωμένης, καὶ ἐξ αὐτῆς πάλιν δαπανωμένης, καὶ ἐξ αὐτῆς πάλιν ἐπιγινομένης, μηδέποτε δὲ ληγούσης ἀφ' ἑαυτῆς φυομένης καὶ εἰς ἑαυτὴν συντριβομένης. Εἶναι δὲ ἐξ ὑπαρχῆς ᾠοῦ δίκην τὸ σύμπαν, τὸ δὲ πνεῦμα δρακοντοειδῶς περὶ τὸ ᾠὸν ὡς στέφανον, ἢ ὡς ζώνην, περισφίγγειν τότε τὴν φύσιν· θελῆσαν δὲ βιασμῷ τινι καιρῷ περισσοτέρως σφίγξαι τὴν πᾶσαν ὕλην, εἴτ' οὖν φύσιν τῶν πάντων, οὕτω διχάσαι μὲν τὰ ὄντα εἰς τὰ δύο ἡμισφαίρια, καὶ λοιπὸν ἐκ τούτου τὰ ἄτομα διακεκρίσθαι. Τὰ μὲν γὰρ κοῦφα καὶ λεπτότερα τῆς φύσεως πάσης ἐπιπολάσαι ἄνω, τουτέστι φῶς καὶ αἰθέρα καὶ τὸ λεπτότατον τοῦ πνεύματος· τὰ δὲ βαρύτατα καὶ σκυβαλώδη κάτω νενευκέναι, τουτέστι γῆν, ὅπερ ἐστὶ τὸ ξηρὸν καὶ ἡ ὑγρὰ τῶν ὑδάτων οὐσία. Τὰ δὲ ὅλα ἀφ' ἑαυτῶν κινεῖσθαι καὶ δι' ἑαυτῶν ἐν τῇ περιδινήσει τοῦ πόλου καὶ τῶν ἄστρων, ὡς ἀπὸ τοῦ δρακοντοειδοῦς ἔτι τὰ πάντα ἐλαύνεσθαι πνεύματος. Καὶ ἀπὸ μέρους μὲν περὶ τούτων ἔφημεν.

Cap. I. — 1. Περιπατητικὴν ἐπαγγελλόμενοι χαρακτηριάζουσιν cod. Venet. Reliqui libri Περιπατητικοί, ἐπαγγελλόμενοι χαρακτηρίζειν. De verbo χαρακτηριάζειν cf. etiam haer. 33, 7. et haer. 31, 6.
2. φθοραὶ cod. Venet.
3. τέλος cod. Venet. τέλειος cod. Rhedig. et editi libri. Cornarius et Petavius coniecerunt τελέως.
4. Ita libri tam scripti quam editi. Monachius ap. Menag. in Diog. Laert. V. Pythag. 39. pag. 333. volebat τελέως τῇ ἐνδείᾳ τὸν βίον καταστρέφει. Sic ἔνδεια saepius usurpatur, ut infra haer. 13, 1. An aliqui magistellus, a quo videlicet haec mutuatus Epiphanius, postquam deprehendit apud scriptorem Latinum nescio quem Pythagoram inedia se interfecisse, Latini sermonis minus gnarus et eruditionis parum felicis, ex voce inedia sibi effecerit Mediam? Sed haec res in medio relinquenda.
5. Male vertisse Petavium στοιχεῖα elementa, monuit Salmas. de Ann. Climacter. p. 576. Sunt enim μορφώσεις τοῦ ζωδιακοῦ.

CONTRA PYTHAGOREOS,

quae est Gentilium haeresis V., ordine VII.

Sed ante hunc Pythagoras ac Peripatetici cum se deum unum definire profiterentur in aliud philosophiae genus, aliaque dogmata sunt prolapsi. Et tum ille, tum eius sectatores eadem cum Platonicis sentiunt, quod ad nefandam impiamque sententiam spectat de mutatione corporum animarumque transitione, ac de eorumdem corruptione corporum. Ac Pythagoras quidem postremo vitam in Media finiit. Qui insuper deum esse corporeum asserit, videlicet coelum. Cuius oculos caeterasque tanquam in homine partes solem et lunam constituit, ac reliquas stellas elementaque coelestia. Cap. I.

DE EPICUREIS,

quae est VI. Gentilium haeresis, ordine VIII.

Ut a prioribus discedam, Epicurus providentiam e mundo sustulit. Idem ex atomis universa constare, atque in atomos resolvi credidit. Ad haec fortuito fieri omnia, mundumque consistere, generante natura pereunteque perpetuo, dum rursus ex semetipsa renascitur, ac nullum propagandi sui occidendique finem facit. Fuisse praeterea ovi instar universitatem omnem, circa quod ovum sinuosis flexibus implicatum serpentis more spiritum, velut coronam ac cingulum, ipsam adstrinxisse naturam. Sed dum confertam in unum materiam universique naturam vehementius arctare nititur, subinde molem omnem in hemisphaeria duo separasse, indidemque indivisibilium corpusculorum excretionem esse factam, adeo ut leviora subtilioraque sursum evolarent, nimirum lux, aether, et quod erat spiritus tenuissimum, quae vero graviora, ac veluti purgamenta forent, pessum subsiderent, cuiusmodi terram, sive siccum ipsum, et aquarum humidam naturam fuisse. Addit per sese universa moveri ac polorum siderumque vertigine raptim velut flexuosi illius spiritus agitatione corripi. Haec nos de istorum dogmatibus obiter duntaxat attigimus. Cap. I.

* Inscriptionem om. cod. Rhedig. Pro Ἐπικούρειοι edit. princ. pro more habet Ἐπικούριοι. Ita supra etiam cod. Rhedig. una cum edit. princ. Πυθαγόριοι.
Cap. I. — 1. ἤδ' αὖ πάλιν ed. princ. ἠδ' αὖ πάλιν ed. Petav.
2. ἤδ' αὖ πάλιν ed. princ. ἠδ' αὖ πάλιν ed. Petav.

Κεφ. α'. Τῷ δὲ αὐτῷ τρόπῳ τὰς τέσσαρας ταύτας αἱρέσεις ἀνατρεπτέον διὰ τὴν συντομίαν τῆς ἀναγνώσεως. Ἐντεῦθεν καὶ ἀνωτέρω λοιπὸν, ὡς ἔφην, ποιηταὶ, ἱστοριογράφοι, [1] λογογράφοι, ἀστρονόμοι τε καὶ οἱ τὰ ἄλλα τῆς πλάνης εἰςηγησάμενοι, οἱ παρασκευάσαντες τὸν νοῦν ἐπὶ μυρίας κακὰς αἰτίας καὶ ἀναγωγὰς, ἐσκότωσαν καὶ ἐθόλωσαν τὴν τῆς ἀνθρωπότητος ὑπόληψιν. Καὶ γέγονεν αὕτη πρώτη πλάνη, ἐπίνοια εἰδώλων καὶ κακοδαιμονία διδασκαλίας. Ἦν δὲ τὰ πάντα μεμερισμένα, Ἑλληνισμός τε καὶ Ἰουδαϊσμός. Ἰουδαϊσμὸς οὔπω πρότερον καλούμενος, ἀλλὰ διὰ τοῦ Ἰσραὴλ τὸ ἐπώνυμον τῆς θεοσεβοῦς θρησκείας ἐπικεκλημένος, ἕως ὅτε διαδοχαὶ γεγέννηνται. Ὁ γὰρ Ναασσὼν ὁ ἐν τῇ ἐρήμῳ γεγονὼς φύλαρχος τῆς φυλῆς Ἰούδα γεννᾷ τὸν Σαλμὼν, Σαλμὼν γεννᾷ τὸν Βοὺς, Βοὸς γεννᾷ τὸν Ὠβὴδ, Ὠβὴδ γεννᾷ τὸν Ἰεσσαὶ, [2] ἐπὶ τῶν θεοσεβῶν Ἰσραηλιτῶν καλουμένων. Ἰεσσαὶ γεννᾷ τὸν Δαβὶδ τὸν βασιλέα, ὃς πρῶτος ἐβασίλευσεν ἐκ φυλῆς Ἰούδα· ἐξ οὗ λοιπὸν οἱ κατὰ διαδοχὴν βασιλεῖς ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, υἱὸς διαδεχόμενος πατέρα, καθεξῆς συνεστήκασιν. Ἦν δὲ πρὸ αὐτοῦ τοῦ Δαβὶδ ὁ φύσει πρῶτος βασιλεύσας ἐν Ἰσραὴλ Σαοὺλ, υἱὸς Κεὶς, ἐκ
pag. 16. φυλῆς Βενιαμίν. Καὶ οὐκέτι αὐτὸν διεδέξατο υἱὸς, ἀλλὰ μετέστη τὸ βασίλειον διὰ Δαβὶδ πρώτου εἰς τὴν φυλὴν Ἰούδα. Πρῶτος γὰρ αὐτῷ τῷ Ἰακὼβ παῖς γίνεται Ῥουβὶμ, δεύτερος Συμεὼν, τρίτος Λευῒς, τέταρτος Ἰούδας· ἐξ οὗ καλοῦνται Ἰουδαῖοι, διὰ τὴν φυλὴν Ἰούδα τοῦ ἐκ τοῦ γένους τῶν θεοσεβῶν, οἱ εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο μεταπεσόντες. Ἐκαλοῦντο γοῦν πρώην Ἰσραηλῖται οἱ καὶ Ἰουδαῖοι.

Κεφ. β'. Ἕως τούτου τοῦ χρόνου συνήφθησαν αἱ τέσσαρες γενεαὶ τῆς γῆς τῶν τεσσάρων τμημάτων, τούτων διαιρεθέντων κατὰ τοὺς χρόνους ἕως τοῦ καιροῦ τούτου τοῦ ἐνταῦθά μοι δεδηλωμένου καὶ ἐπέκεινα, τουτέστιν ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τοῦ Νῶε Βαρβαρισμός, ἀπὸ τοῦ Νῶε ἕως τοῦ πύργου καὶ Σεροὺχ μετὰ δύο [1] γενεὰς τοῦ πύργου ἡ Σκυθικὴ δεισιδαιμονία, καὶ μετέπειτα ἀπὸ τοῦ πύργου καὶ Σεροὺχ καὶ Ἀρὰμ ἕως τοῦ Ἀβραὰμ ὁ Ἑλληνισμὸς, ἀπὸ τούτου καὶ τῶν μετέπειτα θεοσέβεια συναπτομένη τῷ αὐτῷ Ἀβραὰμ, ἀπὸ τοῦ κατὰ διαδοχὴν σπέρματος αὐτοῦ, τουτέστι τοῦ Ἰούδα, ἀφ' οὗπερ Ἰουδαϊσμός· ὡς ἔτι μαρτυρεῖ μοι ὁ πνευματοφόρος καὶ ἅγιος τοῦ θεοῦ ἀπόστολος Παῦλος, ὧδέ πως λέγων, ὅτι, Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ βάρβαρος, οὐ Σκύθης, οὐχ Ἕλλην, οὐκ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ καινὴ κτίσις, ἐπειδὴ ἐξ ὑπαρχῆς, ὅτε ἔκτιστο ἡ κτίσις, καινὴ οὖσα οὐδέν τι διαφορώτερον ἔσχεν ὄνομα.

Cap. I. — 1. λογογράφαι *editi libri.* 2. *Non defuerunt qui suspicarentur* ἔτι. Cap. II. — 1. *Vulgo* γενεᾶς.

Refutatio superiorum quatuor haeresium.

Nunc ut lectoribus brevitate consulamus, quatuor simul hae Cap. I.
sectae oratione nostra refellendae sunt. Ab his enim primordiis, vel ante haec etiam, ut initio diximus, poëtae, historici, reliquique scriptores, astronomi, caeteri denique erroris artifices ac magistri, qui ad sexcenta rerum statuenda principia pessimasque caussas impulere mortalium animos, communibus generis humani sensibus densissimas tenebras offuderunt. Atque hic demum primus error extitit, idolorum excogitata superstitio, infelixque illa disciplina. Erant tum duas in factiones universa distributa, gentilium ac Iudaeorum. Verum Iudaica secta nequaquam initio vocabatur, sed Israel divinae huic religioni cognomentum erat, donec generum est propagata successio. Etenim Naasson, qui tribus Iudae princeps in deserto constitutus est, Salmon genuit, Salmon Boos, Boos Obed, Obed Iesse, cum qui religiose deum colerent adhuc Israelitae dicerentur. Deinde Iesse Davidem genuit, qui primus e tribu Iudae regnum obtinuit. Cuius ab stirpe deinceps perpetua successione reges imperio potiti sunt. Sed ante Davidem primus Israeliticum regnum Saulus tenuerat e Beniamini tribu, Ceiso patre genitus. Nec ei tamen filius successit sed ad tribum Iudae per Davidem imperium translatum est. Igitur Iacobus liberorum primum omnium Rubenum suscipit, deinde Simeonem, tertium Levi, quartum Iudam, a quo Iudaei cognominati sunt, ob Iudae tribum, qui ex religiosorum hominum genere prodierat, ad eam appellationem traducti. Siquidem Israëlitae principio vocati sunt qui Iudaei modo dicuntur.

Ad hoc usque tempus quatuor in terris hominum genera per- Cap. II.
ducta sunt, quorum unumquodque suo tempore separatim coaluit, ad eam aetatem et ultra quam proxime significavimus. Nam ab Adamo ad Noemum Barbarismus obtinuit. A Noemo ad turris aedificationem et Seruchi tempora, qui tertia post illam aetate vixit, Scythica superstitio. A turris extructione et Serucho, nec non et Aramo, ad Abraamum, gentilis secta viguit. Ab Abraamo denique et eius posteris sincera religio prodiit, quae ab ipsomet Abraamo coepta per eius stirpem est transmissa, Iudaeque cumprimis tribum, unde Iudaismus nomen accepit. Quod quidem a me vere esse dictum divini sanctissimique apostoli Pauli testimonio constat, cum ita
disputat: *In Christo Iesu neque barbarus, neque Scytha, neque Grae-* Coloss. 3, 11.
cus, neque Iudaeus est, sed nova creatura. Quandoquidem etiam initio, cum primum creatura condita est, nova adhuc existens nullum peculiare ac distinctum nomen habuit. His consentanea sunt

Συνῳδὰ δὲ τούτοις πάλιν ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει οὕτως, Ὀφειλέτης εἰμὶ Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις· σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις, ἵνα δείξῃ σοφοὺς μὲν τοὺς Ἰουδαίους, ἀνοήτους δὲ τοὺς Σκύθας, καὶ, φησὶν, ὀφειλέτης εἰμί. Ἐντεῦθεν τὸ πᾶν γένος τοῦ Ἰσραὴλ Ἰουδαῖοι ἐκαλοῦντο, ἀπὸ χρόνου τοῦ Δαβὶδ, καὶ διήρκεσεν ἐπωνύμως [2] καλούμενον Ἰσραηλιτῶν τε καὶ Ἰουδαίων ἔχον τὴν ἐπίκλησιν τὸ πᾶν γένος τοῦ Ἰσραὴλ, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Δαβὶδ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σολομῶντος, καὶ τοῦ υἱοῦ Σολομῶντος, φημὶ δὲ τοῦ Ῥοβοὰμ τοῦ μετὰ τὸν Σολομῶντα βασιλεύσαντος ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἵνα δὲ μὴ ἐν παρεξόδῳ γένωμαι, παρερχόμενος τὰ κατὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων θρησκείαν, καὶ μὴ ὑποσημαινόμενος τῆς κατ' αὐτοὺς δόξης τὴν ὑπόθεσιν, ὀλίγα ἀπὸ τῶν πολλῶν παραθήσομαι. Πᾶσι γὰρ ὡς εἰπεῖν φανερώτατα ὑπάρχει τὰ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους. Διὸ οὐ πάνυ κάματον ἀναδέξομαι περὶ ταύτης τῆς ὑποθέσεως κατὰ τὸ λεπτότατον διηγήσασθαι, ἀλλ' ὧν ἦν ἀναγκαῖον ὀλίγα ἀπὸ πολλῶν ἐνταῦθα παραθέσθαι.

Κεφ. γ'. pag. 17. Ἰουδαῖοι τοίνυν οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ κατὰ διαδοχὴν ὑπάρχοντες, καὶ τὴν αὐτοῦ θεοσέβειαν διαδεξάμενοι, περιτομὴν μὲν τοῦ Ἀβραὰμ ἔχουσιν, ἣν κατὰ πρόσταξιν θεοῦ εἴληφεν ἐνενηκοστὸν ἔνατον ἔτος κατάγων, δι' αἰτίαν ἣν ἄνω προεῖπον, εἰς τὸ τούτου σπέρμα πάροικον γενόμενον ἐν τῇ ἀλλοτρίᾳ μὴ ἀποστραφῆναι τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, ἐπὶ σώματος δὲ [1] σφραγίδα φέρειν, ὑπομνήσεως χάριν καὶ ἐλέγχου, εἰς τὸ ἐμμένειν τῇ τοῦ πατρὸς αὐτῶν θεοσεβείᾳ. Ὁ δὲ παῖς τούτου Ἰσαὰκ ὀκταήμερος περιτέμνεται, ὡς τὸ τοῦ θεοῦ εἶχε θέσπισμα. Καὶ ὡμολόγηται μὲν ὅτι ἐκ προστάγματος θεοῦ ἡ περιτομὴ τότε ὑπῆρχε. Τύπῳ δὲ ἦν αὕτη διατεταγμένη τότε, ὡς κατὰ ἀκολουθίαν προβαίνοντες ὕστερον περὶ τούτου δείξομεν. Διήρκεσαν τοίνυν περιτεμνόμενοι καὶ θεοσεβείᾳ προσανέχοντες οἱ αὐτοὶ τοῦ Ἀβραὰμ κατὰ διαδοχὴν παῖδες, ἀπ' αὐτοῦ, φημὶ, καὶ καθεξῆς, Ἰσαὰκ, Ἰακὼβ, καὶ οἱ τούτου παῖδες, ἔν τε τῇ Χαναανίτιδι γῇ, Ἰουδαίᾳ καὶ Φιλιστιαίᾳ οὕτω κληθείσῃ τότε, τὰ νῦν δὲ Παλαιστίνῃ καλουμένῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ. Ἰακὼβ γὰρ ὁ καὶ Ἰσραὴλ κάτεισιν ἅμα τοῖς ἕνδεκα αὐτοῦ παισὶν εἰς Αἴγυπτον, ἔτος κατάγων ἑκατοστὸν τριακοστὸν τῆς αὐτοῦ ζωῆς. Ἰωσὴφ δὲ ὁ ἕτερος αὐτοῦ υἱὸς ἤδη ἐν Αἰγύπτῳ προϋπῆρχε βασιλεύων, πραθεὶς ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ διὰ φθόνον. Ἡ δὲ τοῦ θεοῦ οἰκονομία τὰ ἀγαθὰ συνεργοῦσα τῷ δικαίῳ εἰς θαυμασμὸν μετήγαγε τὴν [2] κατὰ τοῦ Ἰωσὴφ ἐπιβουλήν. Κάτεισι τοίνυν, ὡς προεῖπον, ὁ Ἰακὼβ καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ υἱοὶ, καὶ γυναῖκες καὶ ἔκγονοι, ἐν ἑβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς ἀριθμηθέντες, εἰς Αἴγυπτον, ὡς περιέχει ἡ πρώτη βίβλος τῆς κατὰ Μωϋσέα Πεντατεύχου, σαφῶς δηλοῦσα περὶ τούτων

2. *Vulgo* καλούμενος.
Cap. III. — 1. *Ita omnes libri, non* σφραγῖδα.
2. *Ita correxi. Vulgo* κατ' αὐτοῦ.

quae in alio loco eodem ab apostolo dicuntur: *Debitor sum Graecis et barbaris, sapientibus et insipientibus.* Rom. I. 14. Ut et Iudaeos sapientes et insipientes esse Scythas ostenderet. Quibus omnibus, ait, ego sum debitor. Igitur ab illo deinceps tempore in Israelitarum genus Iudaeorum nomen iam tum a Davide transfusum est, et utroque cognomento tam Israëlitarum quam Iudaeorum omnis illa gens eo insignita perpetuo est, a Davidis, inquam, eiusque filii Salomonis temporibus et huius insuper filii Roboami, qui post Salomonem Hierosolymis regnavit. Verum ne omnino quae ad Iudaeorum religionem attineat praetermittam, nullaque ex parte illorum opiniones attingam, pauca de multis complectar. Neque enim cuiquam fere Iudaeorum religiones ignotae sunt. Ideoque in eo argumento tractando non admodum exquisite versabimur, sed e multis pauca libabimus, quae necessario perstringenda videntur.

Itaque Iudaei qui ab Abraamo tam generis quam religionis successionem acceperunt, ab eodem circumcisionis ritum nacti sunt, Cap. III. quam ille undecentesimo aetatis anno divinitus adhibere iussus est, ob eam caussam quam antea proposuimus, ne scilicet eius posteri in aliena regione commorantes dei nomen ab sese reiicerent, imo velut inustum quoddam signum corpori suo circumferrent, quo vel commonefieri vel redargui possent, si quid admitterent, atque ut omnino paterna in religione institutoque persisterent. Abraami deinde filius Isaacus octavo quam natus erat die ex dei mandato circumcisus est. Nec dubium est quin tum divino praecepto sit instituta circumcisio, nec aliter tamen quam ad futurarum rerum veritatem velut imagine quadam adumbrandam; id quod postea suo loco demonstrabitur. Quamobrem circumcisi deinceps Abraami successores omnes ac posteri fuerunt, penes quos sincera religio ac dei cultus resedit. Idque cum ab Abraamo coeptum, tum singillatim ab Isaaco, Iacobo, huiusque liberis, in Chananaea, Iudaea ac Philistaea quondam, nunc Palaestina dicta, regione propagatum est. Sed et in Aegypto non minus perseveratum est. Eo siquidem Iacobus, Gen. 46. qui et Israelis cognomen habuit, una cum XI filiis profectus est anno aetatis CXXX. Nam Iosephus unus e liberorum illius numero iamdudum in Aegypto imperium administrabat, eo a fratribus per invidiam distractus. Sed divina providentia, quae sanctissimo viro praesto aderat eiusque commodis favebat, comparatas adversus Iosephum insidias admirabilem in felicitatem convertit. Atque, ut dicere coeperam, Iacobus eiusque liberi cum uxoribus ac nepotibus ad LXXV capita in Aegyptum migrarunt; ut in primo Pentateuchi Mosaici vo-

πάντων. Διετέλεσαν δὲ ἐκεῖσε ἐπὶ πέντε γενεαῖς, ὡς καὶ πολλάκις εἶπον. Νῦν δὲ ἀνάγκην ἔσχον ταῦτα δευτερῶσαι. Ἔμειναν γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἰακὼβ αἱ γενεαὶ ἀριθμούμεναι διὰ τοῦ Λευὶ, ἐξ οὗπερ οἱ ἱερεῖς κατεστάθησαν, καὶ διὰ τοῦ Ἰούδα, ἐξ οὗ μετὰ χρόνους ὁ βασιλεὺς ἦρξε Δαβίδ. Καὶ ὁ μὲν Λευὶς γεννᾷ τὸν Καὰθ, καὶ τοὺς ἄλλους, pag. 18. Καὰθ γεννᾷ τὸν Ἀμρὰμ, Ἀμρὰμ γεννᾷ τὸν Μωϋσέα καὶ Ἀαρὼν, τὸν ἀρχιερέα. Οὗτος ὁ Μωϋσῆς ἐκβάλλει τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐν δυνάμει θεοῦ ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὡς ἔχει ἡ δευτέρα κατὰ τὴν νομοθεσίαν βίβλος.

Κεφ. δ'. [1] Τί μέντοι γε ἦν ἡ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ πολιτεία ἄχρι τούτου τοῦ χρόνου, οὐ πάνυ σαφῶς κατὰ τὸ φανερώτατον ἔστιν εἰπεῖν, ἢ μόνον ὅτι ἐν θεοσεβείᾳ καὶ περιτομῇ ὑπῆρχον, εἰ καὶ γέγραπται ὅτι ἐπληθύνθησαν ἐν γῇ Αἰγύπτῳ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ χυδαῖοι ἐγένοντο. Πάντως γάρ που ὁ χρόνος τῆς αὐτῶν παροικίας καὶ ἐπιμιξίας διὰ ῥαθυμίαν τὸ χυδαῖον εἰργάσατο. Τίνων μέντοι γεύεσθαι, ἢ τίνα ἀπαγορεύειν, ἢ τἄλλα ὅσα κατὰ διαστολὴν τοῦ νόμου φυλάττειν προσετάχθησαν, οὔπω κατὰ τὸ φανερώτατον [2] ἐπεσημήνατο. Ἐξιόντων δὲ ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς αὐτῶν ἐξόδου, νομοθεσίᾳ θεοῦ καταξιοῦνται διὰ χειρὸς αὐτοῦ τοῦ Μωϋσέως. Ἡ δὲ νομοθεσία ἡ ἐκ θεοῦ αὐτοῖς δοθεῖσα παιδαγωγοῦ δίκην, ὡς καὶ παιδαγωγὸς ἦν ὁ νόμος, σωματικῶς μὲν διαστελλόμενος, πνευματικὴν δὲ ἔχων τὴν προσδοκίαν, ἐδίδασκε περιτέμνεσθαι, σαββατίζειν, ἀποδεκατοῦν πάντα τὰ αὐτῶν γεννήματα καὶ ὅσαπερ παρ' αὐτοῖς ἐτίκτετο, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους, ἀπαρχάς τε διδόναι καὶ πεντηκοστὴν καὶ τριακοστὴν, εἰδέναι θεῷ μόνῳ καὶ αὐτῷ λατρεύειν. [3] Ἐν μοναρχίᾳ μὲν κηρυττόμενον τὸ ὄνομα, [4] ἐν δὲ τῇ μοναρχίᾳ ἡ τριὰς ἀεὶ κατηγγέλλετο καὶ ἐπιστεύετο [5] παρ' αὐτοῖς τοῖς ἐξοχωτάτοις αὐτῶν, τουτέστι προφήταις καὶ ἡγιασμένοις. Θυσίας τε καὶ λατρείας διαφόρους τῷ παμβασιλεῖ θεῷ ἐν τῇ ἐρήμῳ προσέφερον, ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς σκηνοπηγίας, ὑπὸ Μωϋσέως διὰ τύπων δηλωθέντων αὐτῷ ὑπὸ θεοῦ κατασκευασθείσης. Ἐδέξαντο γοῦν οἱ αὐτοὶ Ἰουδαῖοι καὶ προφητικὰς φωνὰς περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐρχομένου, λεγομένου μὲν προφήτου, ὄντος δὲ θεοῦ, καὶ ἀγγέλου μὲν κληθέντος, υἱοῦ δὲ ὄντος θεοῦ, μέλλοντος δὲ ἐνανθρωπήσειν καὶ ἐν ἀδελφοῖς αὐτὸν ἐγκαταλέγεσθαι, ὡς ἔχουσι πᾶσαι αἱ θεῖαι γραφαὶ, μάλιστα ἡ τοῦ Δευτερονομίου κατὰ τὴν νομοθεσίαν πέμπτη βίβλος, καὶ καθεξῆς.

Cap. IV. — 1. *Reposuerim* Τίς μέντοι γε.
2. *Intell.* ὁ νόμος.
3. *Verba* Ἐν μοναρχίᾳ — — ὄνομα *non comparent in edit. Petavii.*
4. ἐν μοναρχίᾳ *edit. Petavii.*
5. *Fortasse* παρὰ τοῖς ἐξοχωτάτοις.

lumine legitur, ubi haec omnia accurate descripta sunt. Illic porro, quod a nobis saepe dictum est, et hoc loco necessario repetendum fuit, quinque aetatum spatio permanserunt. Quae quidem a Iacobo per Levi deductae numerantur omnes, de cuius stirpe sacerdotes instituti sunt: sed et eaedem aetates per Iudam digestae sunt, a quo David ille, qui postea regnavit, oriundus fuit. Etenim Levi Kaathum, aliosque genuit, Kaathus Amramum, Amramus Moysen, et Aaronem pontificem. Iam vero Moyses Israelitas divina vi fretus ex Aegypto traduxit, ut in secundo legis volumine scriptum est.

Caeterum quodnam ad hoc tempus fuerit Israelitarum vitae genus atque institutum, declarare facile nemo potest, nisi illud duntaxat, legitimum apud eos divini numinis cultum cum circumcisione viguisse. Tametsi scriptum est, multiplicatos in Aegypto Israelis filios, et prae copia viles esse factos. Siquidem peregrinationis illa diuturnitas consuetudinisque cum externis per eorum negligentiam ad illam eos vilitatem abiecit. Verum quibus cibis fas esset uti, aut a quibus abstinendum foret, caeteraque omnia quae ex legis postea praescripto servanda proposita sunt, nondum deus aperte significarat. Posteaquam vero ex Aegypto digressi sunt, anno profectionis secundo, lex illis a deo interprete Mose traditur, quae paedagogi vices gerens (revera enim munus illud exercebat, cum quae ad corpus pertinentia praescriberet, spirituale quiddam spe atque expectatione continerent) circumcidi iubebat, ac celebrare sabbatum, decumasque frugum et fetuum omnium, tam hominum quam pecorum, nec non et primitias ac quinquagesimas tricesimasque deo soli consecrare, hunc adorare solum, cuius etsi nomine unicus duntaxat praedicabatur omnium moderator ac princeps, una tamen et trinitas semper in illa singulari divinitate nunciata creditaque ab illis est, qui caeteris antecellerent, cuiusmodi prophetae atque eximia sanctitate praediti homines fuerunt. Praeterea certis sacrificiis variisque ritibus ac ceremoniis in deserto praepotentis ad dei cultum operati sunt, cum in tabernaculi religione essent assidui, quod a Moyse ad illud exemplar quod a deo monstratum est, fuerat extructum. Sed iidem Iudaei de adventu Christi prophetarum accepere responsa, quibus cum ille propheta diceretur, revera tamen deus erat, deique filius, cum angelus appellaretur, quem et hominem futurum seque ad fratres suos aggregaturum illa eadem oracula prodiderunt. Cuius rei fidem divinae omnes scripturae faciunt, sed Deuteronomii liber imprimis, quod est quintum legis volumen, ac reliqua deinceps omnia.

Cap. IV.

Exod 1, 7.

Κεφ. ε'. pag. 19. Ἔσχον δὲ οὗτοι οἱ Ἰουδαῖοι ἄχρι τῆς ἀπὸ Βαβυλῶνος αἰχμαλωσίας ἐπανόδου βίβλους τε καὶ προφήτας τούτους καὶ προφητῶν βίβλους ταύτας· πρώτην μὲν Γένεσιν, δευτέραν δὲ Ἔξοδον, τρίτην Λευιτικὸν, τετάρτην Ἀριθμοὺς, πέμπτην Δευτερονόμιον, ἕκτην βίβλον Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ἑβδόμην τῶν Κριτῶν, ὀγδόην τῆς Ῥοὺθ, ἐνάτην τοῦ Ἰὼβ, δεκάτην τὸ Ψαλτήριον, ἑνδεκάτην Παροιμίας Σολομῶντος, δυοδεκαιδεκάτην Ἐκκλησιαστὴν, τρισκαιδεκάτην τὸ Ἆισμα τῶν ᾀσμάτων, τεσσαρεσκαιδεκάτην πρώτην Βασιλειῶν, πεντεκαιδεκάτην δευτέραν Βασιλειῶν, ἑκκαιδεκάτην τρίτην Βασιλειῶν, ἑπτακαιδεκάτην τετάρτην Βασιλειῶν, ὀκτωκαιδεκάτην πρώτην Παραλειπομένων, ἐννεακαιδεκάτην δευτέραν Παραλειπομένων, εἰκοστὴν τὸ Δωδεκαπρόφητον, εἰκοστὴν πρώτην Ἡσαΐαν τὸν προφήτην, εἰκοστὴν δευτέραν τὸν προφήτην Ἱερεμίαν, μετὰ τῶν Θρήνων καὶ Ἐπιστολῶν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Βαροὺχ, εἰκοστὴν τρίτην Ἰεζεκιὴλ τὸν προφήτην, εἰκοστὴν τετάρτην Δανιὴλ τὸν προφήτην, εἰκοστὴν πέμπτην τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ Ἐσδρὰ, εἰκοστὴν ἕκτην τὸ δεύτερον βιβλίον, εἰκοστὴν ἑβδόμην τὸ βιβλίον Ἐσθήρ. Καὶ αὗται εἰσὶν αἱ εἰκοσιεπτὰ βίβλοι αἱ ἐκ θεοῦ δοθεῖσαι τοῖς Ἰουδαίοις, εἰκοσιδύο δὲ ὡς τὰ παρ' αὐτοῖς στοιχεῖα τῶν Ἑβραϊκῶν γραμμάτων ἀριθμούμεναι, διὰ τὸ διπλοῦσθαι δέκα βίβλους εἰς πέντε λεγομένας. Περὶ τούτου δὲ ἄλλη που σαφῶς εἰρήκαμεν. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι δύο βίβλοι παρ' αὐτοῖς ἐν ἀμφιλέκτῳ, ἡ Σοφία τοῦ Σιρὰχ, καὶ ἡ τοῦ Σολομῶντος, χωρὶς ἄλλων τινῶν βιβλίων ἐναποκρύφων. Πᾶσαι δὲ αὗται ἱεραὶ βίβλοι τὸν Ἰουδαϊσμὸν ἐδίδασκον, καὶ τὰ τοῦ νόμου φυλάγματα, ἕως τῆς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ καλῶς ἐφέροντο παιδαγωγούμενοι ἐν τῷ νόμῳ, εἰ ἐδέξαντο τὸν Χριστὸν τὸν ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ, φημὶ δὲ τοῦ νόμου, αὐτοῖς προκηρυχθέντα τε καὶ προφητευθέντα, ἵνα δεξάμενοι αὐτοῦ τὴν θεότητα καὶ τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν μάθωσιν, οὐ κατάλυσιν νόμου, ἀλλὰ τὴν τοῦ νόμου πλήρωσιν. Ἐπειδὴ οἱ τύποι ἐν τῷ νόμῳ ἦσαν, ἡ δὲ ἀλήθεια ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. Ἐκεῖ γὰρ ἡ περιτομὴ σαρκικὴ ὑπηρετήσασα χρόνῳ ἕως τῆς μεγάλης περιτομῆς, τουτέστι τοῦ βαπτίσματος τοῦ περιτέμνοντος ἡμᾶς ἀπὸ ἁμαρτημάτων, καὶ σφραγίσαντος ἡμᾶς εἰς ὄνομα θεοῦ. Καὶ ἦν ἐκεῖ σάββατον, κατέχον ἡμᾶς εἰς τὸ μέγα σάββατον, τουτέστιν εἰς ἀνάπαυσιν Χριστοῦ, ἵνα ἐν Χριστῷ σαβ-
pag. 20. βατίσωμεν ἀπὸ ἁμαρτημάτων. Καὶ ἦν ἐκεῖ πρόβατον ἄλογον θυόμενον, καθοδηγοῦν ἡμᾶς εἰς τὸ μέγα πρόβατον καὶ ἐπουράνιον ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ὑπὲρ ὅλου τοῦ κόσμου τυθέν. Καὶ ἦν ἐκεῖ ἀποδεκάτωσις ἀσφαλιζομένη, ἵνα μὴ λάθῃ ἡμᾶς τὸ ἰῶτα, ἡ δεκὰς, τὸ πρῶτον στοιχεῖον τοῦ Ἰησοῦ ὀνόματος.

Κεφ. ς'. Ἐπεὶ οὖν τῷ τύπῳ ἤχθησαν, καὶ οὐκ ἔφθασαν εἰς τελείωσιν τὴν διὰ νόμου καὶ προφητῶν καὶ ἄλλων καὶ πάσης βίβλου κεκη-

Ac quod ad Iudaeos istos attinet, ad illud usque tempus, quo ex Babylonica servitute reversi sunt, hos et prophetas et prophetarum libros habuerunt. Primus est Geneseos liber, II. Exodi, III. Leviticus, IV. Numeri, V. Deuteronomium, VI. Liber Iesu filii Nave, VII. Iudicum, VIII. Rhuth, IX. Iob, X. Psalterium, XI. Parabolae Salomonis, XII. Ecclesiastes, XIII. Canticum Canticorum, XIV. Liber I. Regnorum, XV. Liber II. Regnorum, XVI. Liber III. Regnorum, XVII. Liber IV. Regnorum, XVIII. Liber I. Paralipomenon, XIX. Liber II. Paralipomenon, XX. Duodecim Prophetarum, XXI. Isaias propheta, XXII. Hieremias propheta, cum Lamentationibus, et Epistolis tam eius quam Baruchi, XXIII. Ezechiel, XXIV. Daniel, XXV. Liber I. Esdrae, XXVI. Liber Esdrae II., XXVII. Esther. Atque haec sunt XXVII volumina, quae Iudaeis sunt concessa divinitus, quae ad XXII pro literarum quae apud Hebraeos sunt numero rediguntur; propterea quod X ex illis in quinque iuga distribuuntur. De quo alio loco perspicue disputavimus. Sunt et alii duo libri, quos illi pro dubiis habent, nimirum Sirachi et Salomonis Sapientia, praeter alios quosdam qui apocryphi, hoc est obscuri dicuntur. Porro omnia illa sacrosancta volumina Iudaica instituta, legisque ceremonias docebant, usque ad Iesu Christi salvatoris adventum, omninoque praeclare sub hac lege, velut quodam institutore cum illis actum foret, si quem eadem illa lex praedixerat, venturumque monstraverat, Christum agnoscere voluissent, ut eius divinitatem confessi hoc ipsum quod corpore praeditus advenisset, non ad legis eversionem pertinere, sed ad eius consummationem intelligerent; quoniam umbrae duntaxat atque imagines in lege, in evangelio veritas ipsa continetur. Nam illic corporis praescripta circumcisio est, quae in usu tamdiu fuit, quoad ingens est illa circumcisio subsecuta, baptismus videlicet, quo nos a peccatis praecidimur, et in dei nomine signamur. Habebant illi praeterea sabbatum, quod nos ad magnum illud sabbatum, hoc est Christi domini quietem, praeparando detinet, ut a peccato cessantes velut sabbatum quoddam in Christo celebremus. Erat penes illos et ovis victima rationis expers, quae nos ad illam magnam coelestemque perduceret ovem, pro nostra mundique totius salute mactatam. Praeterea instituta apud illos decimatio fuit, quae nos eo praemuniret, ne iota literam, quae nota decussis est, idemque Iesu nominis primum elementum ignorare possemus. Cap. V.

Quoniam igitur per umbras ac figuras traducti sunt, nec eam perfectionem assecuti quam lex pariter ac prophetae caeterique omnes Cap. VI.

ρυγμένην, ἐξεβλήθησαν ἀπὸ τῆς γεωργίας, καὶ εἰςῆλθε τὰ ἔθνη, ἐκείνων μηκέτι δυναμένων σωθῆναι, εἰ μή τι ἀνακάμψωσιν εἰς τὴν χάριν τοῦ εὐαγγελίου. Πάντα γὰρ αὐτοῖς τὰ δικαιώματα κατήργηται, ἑκάστης μαρτυρίας τοῦτο λεγούσης, ὡς ἔχει ἐν πάσῃ γραφῇ. Συντόμως δὲ ἀπὸ μιᾶς μαρτυρίας τὸ ἀνυπέρθετον καὶ ἀπαράβατον τῆς κατ' αὐτῶν ἀποφάσεως ἐροῦμεν, ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἀκριβῶς τὴν κατ' αὐτῶν ψῆφον· καθώς φησιν, Ἥτις ψυχὴ οὐκ ἀκούσεται τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἀπὸ τῆς φυλῆς αὐτῆς καὶ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς τοῦ κυρίου μέλλοντος τὰ διὰ τοῦ νόμου μυστικῶς παραδοθέντα τελείως καὶ σωτηριωδῶς ἐπασφαλίζεσθαι· τὸν δὲ μὴ ἀκούοντα αὐτοῦ, μηδὲ ἀνεχόμενον, μὴ ἔχειν σωτηρίαν, κἄν τε τὸν νόμον ποιήσῃ, τοῦ νόμου μὴ δυναμένου τελειοῦν τὸν ἄνθρωπον, διὰ τὸ σωματικῶς τὰ ἐν αὐτῷ δικαιώματα γεγράφθαι, καὶ ἐν κυρίῳ Χριστῷ ἀληθινῶς πληροῦσθαι.

Ἕως τούτου μοι λελέχθω περὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Καὶ γὰρ ὀλίγων ἐμνημόνευσα εἰς τὸ μὴ πᾶν αὐτῶν παρασιωπῆσαι, ἀλλ' ἐν μέρει ὑποδεῖξαι. Πᾶσι γὰρ, ὡς εἰπεῖν, πρόδηλός ἐστιν ἡ κατ' αὐτοὺς ὑπόθεσις, καὶ ὁ πρὸς αὐτοὺς ἔλεγχος. Ἐδείξαμεν δὲ καὶ τὴν ἀρχὴν, πόθεν ἔσχον τὴν εἰςαγωγὴν, ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἐκ τῆς τοῦ Ἀβραὰμ τοῦ πατριάρχου θεοσεβείας καλοῦνται θεοσεβεῖς, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἐκ σπέρματος αὐτοῦ, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐκγόνου αὐτοῦ, φημὶ δὲ Ἰακὼβ, τοῦ καὶ Ἰσραὴλ, Ἰσραηλῖται. Ἐξ ἡμερῶν δὲ Δαβὶδ, τοῦ βασιλεύσαντος ἐκ
pag. 21. φυλῆς Ἰούδα, ἐκαλοῦντο Ἰουδαῖοί τε καὶ Ἰσραηλῖται πᾶσαι αἱ δώδεκα φυλαὶ, καὶ ἕως [1] Σολομῶνος τοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, καὶ ἕως τοῦ Ῥοβοὰμ υἱοῦ Σολομῶνος, ἐκγόνου δὲ τοῦ Δαβίδ. Καὶ κατ' ἐπιτίμησιν θεοῦ, καὶ ἀναξιότητα τοῦ Ῥοβοὰμ, ἐσχίσθησαν αἱ δεκαδύο φυλαὶ καὶ γεγόνασι δύο ἥμισυ μετὰ τοῦ Ἰούδα, τουτέστι μετὰ Ῥοβοὰμ, καὶ ἐννέα ἥμισυ μετὰ Ἱεροβοάμ. Ἐκαλοῦντο δὲ αἱ ἐννέα Ἰσραηλῖταί τε καὶ Ἰσραὴλ, βασιλευόμεναι ὑπὸ τοῦ Ἱεροβοὰμ υἱοῦ Ναβὰτ ἐν Σαμαρείᾳ· αἱ δὲ δύο εἰς Ἱερουσαλὴμ Ἰουδαῖοι καλούμενοι, βασιλευόμεναι ὑπὸ Ῥοβοὰμ υἱοῦ Σολομῶντος, καὶ γεγόνασι πάλιν διαδοχαὶ βασιλέων. Ῥοβοὰμ γεννᾷ τὸν Ἀβιὰ, Ἀβιὰ τὸν Ἀσὰ, Ἀσὰ τὸν Ἰωσαφὰτ, Ἰωσαφὰτ τὸν Ἰωρὰμ, Ἰωρὰμ τὸν Ὀχοζίαν, Ὀχοζίας τὸν Ἰωὰς, Ἰωὰς τὸν Ἀμεσίαν, Ἀμεσίας τὸν Ἀζαρίαν, τὸν καλούμενον Ὀζίαν, Ἀζαρίας [2] καὶ Ὀζίας τὸν Ἰωάθαμ, Ἰωάθαμ τὸν Ἀχαὰζ, Ἀχαὰζ τὸν Ἐζεκίαν.

Cap. VI. — 1. Σολομῶντος cod. Rhedig.

2. Repone ὁ καὶ Ὀζίας. Pro Ὀζίας libri vulgo Ὀσίας.

atque universa scripturarum oracula praedicabant, ab agricolatione depulsi sunt, eorumque loco gentes introductae; adeo ut nulla sit illis consequendae salutis alia relicta ratio quam ut ad evangelii gratiam postliminio confugiant. Etenim apud ipsos omnia iustitiae praesidia cassa inaniaque reddita sunt; uti passim divinae literae, et ubique fere testantur. Ex quibus unum duntaxat testimonium adferemus, quo quam immutabilis firmaque adversus illos lata sententia sit paucis ostenditur. Quid enim in ipsos a deo decretum sit, verba illa declarant: *Anima*, inquit, *quae prophetam illum non* Cf. Deut. 18.
audierit, exterminabitur a tribu sua, et ab Israele, et ab omni regione quae coelo subiicitur. Quod nimirum quae lex mystice tradiderat, haec a Christo domino consummari munirique perfecte ac salubriter oportebat, ac quisquis illum audire renueret, aut detrectaret imperium, eum tametsi legem usquequaque servaret omni spe potiundae salutis excludi. Neque enim lex praestare perfectum hominem potest, pro eo quod crassa omnia corporeaque consequendae iustitiae praesidia complectitur, quae in Christo domino reipsa consummantur.

Hactenus de Iudaeorum secta. De qua pauca quaedam commemorare visum est, ne omnino praetermitteremus, atque ut ex parte saltem quae illorum propria sunt oratione prosequeremur. Praesertim cum omnibus fere tam illorum sit institutum, quam eius redarguendi convincendique ratio perspecta. Nos vero primordia illius ostendimus et undenam excitatum fuerit docuimus, ac quemadmodum ab Abraami patriarchae religione a quo procreati fuerant Religiosi principio nominati sint, Israelitae vero ab illius filio Iacobo, qui Israel vocatus est. Sed a Davidis tempore, qui e Iudae stirpe regnum obtinuit, XII omnes tribus Iudaei atque Israelitae promiscue dicebantur, usque ad Salomonem Davidis, et Roboamum Salomonis filium, Davidis nepotem. Ex quo quidem per iustissimam dei animadversionem, quodque male meritus erat Roboamus, XII illae tribus divisae sunt, adeo ut duabus cum dimidia Iudae sive Roboamo relictis, novem cum dimidia Ieroboamo fuerint concessae. Hae vero novem Israelitarum, aut Israelis nomine censebantur, quibus Ieroboamus Nabati filius praeerat, eiusque regni sedes in Samaria constituta. Reliquae duae Hierosolymis contributae penes quas Iudaeorum nomen resedit. Harum princeps Roboamus erat Salomonis filius, atque ab eo deinceps regum est deducta successio. Etenim Roboamus Abiam genuit, Abias Asam, Asa Iosaphatum, Iosaphatus Ioramum, Ioramus Ochoziam, Ochozias Ioam, Ioas Amasiam, Amasias Azariam, qui et Ozias vocatus est, Azarias sive Ozias Ioathamum, Ioathamus Achasum, Achasus Ezechiam, Ezechia por-

Ἐν χρόνοις δὲ Ἐζεκίου καὶ [3] Ἄχαζ ᾐχμαλωτεύθησαν φυλαὶ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τὰ ὅρια Μήδων. Μετὰ τοῦτο Ἐζεκίας γεννᾷ τὸν Μανασσῆ, Μανασσῆς τὸν Ἀμὼς, Ἀμὼς τὸν Ἰωσίαν, Ἰωσίας τὸν Ἰεχονίαν, τὸν καὶ Σελοὺμ καλούμενον, ὃς καὶ Ἀμασίας ἐλέγετο, ὁ Ἰεχονίας οὗτος γεννᾷ τὸν Ἰεχονίαν τὸν καλούμενον Σεδεκίαν καὶ Ἰωακείμ.

Κεφ. ζ. Καὶ μηδεὶς περὶ τούτου ἀμφιβαλλέτω, θαυμαζέτω δὲ μᾶλλον τὴν ἀκριβολογίαν ὠφελίμως ἐνταῦθα κειμένην τοῖς σπουδαίοις χρηστομαθείας ἕνεκα τὰ ἀκριβῆ τῶν ἀντιγράφων καταλαμβάνειν ἐθέλουσιν, οἵτινες εὐθὺς μετὰ τῆς ὠφελείας εὐγνωμονεῖν ἀναγκασθήσονται, κερδήσαντες τὸ ὑπό τινων ἀμαθῶν τῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ εἰς ἀμφιβολίαν, ὡς κατὰ διόρθωσιν, ἀφανισθὲν ῥητόν. Τριχῶς γὰρ ἀριθμήσαντος τοῦ ἁγίου Ματθαίου τὰς γενεὰς, ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ ἄχρι τοῦ Δαβὶδ φήσαντος γενεὰς δεκατέσσαρας, οἱ δύο ἀνώτεροι ἀριθμοὶ σαφεῖς εὑρίσκονται, μηδεμίαν ἔλλειψιν ἀριθμοῦ περιέχοντες. Ἕως γὰρ τοῦ Ἰεχονίου περιέχουσι τοὺς χρόνους. Ὁ δὲ τρίτος ἀριθμὸς οὐκέτι δεκατεσσάρων γενεῶν εὑρίσκεται κατὰ διαδοχὴν ὀνομάτων τὸ πλήρωμα ἔχων, ἀλλὰ δεκατριῶν· ἐπειδή τινες Ἰεχονίαν ἅμα Ἰεχονίᾳ ἑτέρῳ
pag. 22. ἐπιτοαυτὸ εὑρόντες ἐνόμισαν τὸν ἀριθμὸν [1] δεδισσολογισμένον εἶναι. Οὐκ ἦν δὲ δισσολογία, ἀλλὰ ἀριθμὸς σαφής· εἰς ὄνομα γὰρ πατρὸς ὁ παῖς [2] ἐπεκέκλητο Ἰεχονίας τοῦ Ἰεχονίου. Ἀφελόμενοι οὖν τινες ὡς κατὰ φιλοκαλίαν τὸ ἓν ὄνομα, ἀγνοίᾳ φερόμενοι, ἐλλειπὲς ἐποιήσαντο τῆς ὑποθέσεως, [3] καὶ κατὰ τὴν ὁμάδα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δεκατεσσάρων ὀνομάτων τὴν ὑπόσχεσιν καὶ τὸ πολύπειρον τῆς σχέσεως ἠφάνισαν.

Γίνεται [4] οὖν ἐντεῦθεν ἀπὸ τοῦ χρόνου Ἰεχονίου ἡ αἰχμαλωσία [5] ἡ εἰς Βαβυλῶνα. Ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ τῆς αἰχμαλωσίας προςῆλθον οἱ πρεσβύτεροι τῷ Ναβουχοδονόσορ ἐν Βαβυλῶνι, παρακαλοῦντες ἀποσταλῆναί τινας τῶν ἰδίων αὐτοῦ [6] ἐγκαθέτους εἰς τὴν [7] Ἰσραηλίτων γῆν, ὅπως μὴ ἡ χώρα [8] ὑλομανήσασα ἐρημωθῇ. Καὶ ἐδέξατο τὴν παρ αὐτῶν παράκλησιν· οὐ γὰρ ἀνεβάλλετο, καὶ ἀποστέλλει μὲν τῶν ἰδίων τέσσαρα γένη, τούς τε Χουθαίους καλουμένους, καὶ Κουδαίους, [9] Σεπφαρουραίους καὶ [10] Ἀναγωγαναίους, οἵτινες ἅμα τοῖς αὐτῶν εἰδώλοις ἀναβάντες κατῴκουν τὸ τηνικαῦτα τὴν Σαμάρειαν, ταύτην ἐπιλεξάμενοι ἑαυτοῖς τὴν γῆν διὰ τὸ εἶναι πίονά τε καὶ γονιμωτάτην. Χρόνῳ δὲ οὗτοι ὑπὸ τῶν θηρίων διασπαραττόμενοι, λεόντων δὲ καὶ παρδάλεων καὶ ἄρκτων καὶ τῶν ἄλλων πονηρῶν θηρίων, ἀποστέλλουσιν εἰς Βαβυλῶνα, παρακαλοῦντες, καὶ ὑπερβολῇ θαυμάζοντες τὴν

3. *Ita libri.*

Cap. VII. — 1. δεδισσολογησμένον (sic) *edit. Petav. Fortasse* δεδισσολογημένον.

2. ἐπεκέκλητο *cod. Rhedig. Vulgo mendose* ἐπέκλητο.

3. *Rescripsi* καὶ κατὰ *pro simplici* κατὰ, *quod vulgo reperitur.*

4. οὖν *cod. Venet. Vulgo* γοῦν.

5. ἡ *om. cod. Venet.*

6. „— ut mitteret aliquos de suis ad inhabitandam terram Israelitidem“ *vertit Cornarius.* Ἐγκάθετοι *videtur interpretandum esse* φύλακες, *secundum ipsius Epiphanii interpretationem haer.* 9, 1. *prolatam, et secundum vett. lexicographorum testimonia. Cf. Suidas s. v., qui interpretatur* δόλιον *et* κατάσκοπον.

7. Ἰσραηλίτην *cod. Venet.*

8. ὑλομηνήσασα ἐρεμωθείη *cod. Venet.*

9. σεφφαρουραίους *cod. Venet.*

10. ἀναγωγαυαίους *cod. Rhedig.*

ro et Achaso regnantibus tribus ex Israële in Medorum limites deportatae sunt. Post haec Ezechias Manassen genuit, Manasses Amosum, Amosus Iosiam, Iosias Iechoniam, qui et Selumus et Amasias dictus est. Ab hoc Iechonia, eiusdem nominis alter, cognomento Sedecias, una cum Ioacimo genitus est.

Nec est quod ea de re quisquam dubitet; miretur vero ma- Cap. VII.
gis accuratam a nobis initam rationem et hoc loco in studiosorum gratiam utiliter explicatam, qui castigatiora exempla consulere eruditionis caussa voluerint. Non enim diffido quin cum animi sui fructu candide in iis quae a nobis proposita sunt acquiescere cogantur, simulque vocem illam lucrifaciant quae ab imperitis quibusdam emendatoribus est propter ambiguitatem ex evangelio sublata. Nam cum generationes omnes Matthaeus tripartito distribuerit, et ab Abraamo ad Davidem usque XIV enumeret, superior utraque series Matth. 1, 17.
integra reperitur, neque quicquam ad numerum deest, qui ad Iechoniam ordine pertexitur. At tertia demum series XIII duntaxat, non XIV generationum nomina complectitur, quod a nonnullis commissum est qui cum Iechonias duos coniunctim esse scriptos cernerent, arbitrati sunt eandem vocem praepostere in ea serie repetitam. Verum eiusdem ista repetitio minime fuit, sed numerandi ordo perspicuus. Siquidem Iechoniae filio de parente nomen impositum est. At isti elegantiae vindices, dum unum nomen expungunt, per summam ignorantiam contra propositum peccarunt, atque et nominum XIV collegium, quod ibidem ostenditur, uno detracto numerarunt, et multiplicem unius ad alterum rationem habitudinemque sustulerunt.

Caeterum ab Iechoniae tempore deinceps Iudaeorum in Babylonem deportatio contigit. In qua Nabuchodonosorem convenientes apud Babylonem seniores rogarunt, ut e suis certos in Iudaeam homines ad habitandum mitteret, ne silvescens incultaque regio deserta penitus maneret. Nec regi postulatio illa displicuit. Itaque quatuor ex imperio suo subditis gentibus sine mora dimisit, nimirum 4. Reg.
Chuthaeos, et Cudaeos, ac Sepharuraeos, et Anagoganaeos. Qui 17, 25.
cum simulacris suis eo profecti sedem in Samaria constituunt. Hanc enim, quod praepingui gleba fertilique foret, ad habitandum deligunt. Verum aliquanto postea tempore a feris laniati, leonibus videlicet pardis et ursis aliisque crudelibus bestiis incursantibus, legatos in Babylonem cum precibus mittunt, vehementer eos admirati

τῶν κατοικησάντων τὸ πρὶν [11] ἐγκάθετον διαγωγὴν, πῶς ἠδύναντο ἀποστῆναι τὴν τῶν θηρίων ἁρπαγήν τε καὶ βίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς μεταστειλάμενος τοὺς πρεσβυτέρους ἤρετο τὴν αὐτοῖς γενομένην ἀγωγὴν τῆς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ καθέξεως, πῶς τε διελάνθανον τὸν τῶν θηρίων ἁρπαγὴν, τοσαύτης θηριοβολίας καὶ λύμης κατὰ τὴν γῆν ἐκείνην ὑπαρχούσης. Οἱ δὲ τὴν τοῦ θεοῦ νομοθεσίαν αὐτῷ ἐδείκνυον, καὶ μετὰ συνέσεως αὐτῷ ἀπεκάλυπτον τῆς εὐλόγου γνώμης τὰ καθεξῆς [12] φήσαντες. Μὴ δύνασθαι γὰρ ἐκεῖσε ἔθνος καθέξεσθαι, εἰ μή τι ἂν τὸν νόμον τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ τὸν διὰ Μωϋσέως δοθέντα ἐπιτελέσαιεν. Εἶναι γὰρ τὸν θεὸν τὸν ὑπερασπίζοντα τῆς γῆς, μὴ βούλεσθαι δὲ παραβάσεις ἐν αὐτῇ παρ' ἐθνῶν ἀλλοφύλων γίνεσθαι εἰδωλολατρείας καὶ τῶν ἄλλων. Ὁ δὲ ἐπιμελόμενος καὶ πειθόμενος τῇ τῶν ἀναδιδαξάντων ἀληθεστάτῃ ἑρμηνείᾳ ἀντίγραφον τοῦ νόμου ᾔτησεν. Οἱ δὲ ἀφθό-
pag. 23. νως δεδωκότες μετὰ καὶ τοῦ νόμου Ἔσδραν τινὰ ἱερέα ἀποστέλλουσι παιδευτὴν τοῦ νόμου ἀπὸ Βαβυλῶνος, πρὸς τὸ παιδεῦσαι τοὺς ἐν τῇ Σαμαρείᾳ καθεσθέντας Ἀσσυρίους, τοὺς προδεδηλωμένους [13] Χουθαίους καὶ ἄλλους, τὸν νόμον τὸν Μωϋσέως. Γίνεται δὲ τοῦτο ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει πλείω ἢ ἐλάσσω τῆς τοῦ Ἰσραὴλ καὶ Ἱερουσαλὴμ αἰχμαλωσίας. Ἐπαίδευε τοίνυν Ἔσδρας καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τὸ γένος τὸ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, καὶ ἐκλήθησαν Σαμαρεῖται, οἱ τὸν νόμον διὰ τοῦ Ἔσδρα τοῦ ἀπὸ Βαβυλῶνος ἥκοντος διαδεξάμενοι. Διῆλθε δὲ χρόνος ἐτῶν τεσσαράκοντα ἄλλων, καὶ ἡ αἰχμαλωσία ἀνείθη, καὶ ἀνῆλθεν Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος.

Κεφ. η΄. Ἐπέστη δὲ θαυμάζειν, πῶς συμβέβηκε τὰ τέσσαρα ἔθνη καὶ τέσσαρας αἱρέσεις ἐν αὐτῷ τῷ ἔθνει γενέσθαι, φημὶ δὲ πρῶτον Ἐσσηνῶν, δεύτερον [1] Γορθηνῶν, τρίτον Σεβουαίων, τέταρτον Δοσιθέων. Ἐντεῦθεν ἀρχή μοι γίνεται τῆς τοῦ ἐπαγγέλματος κατὰ αἱρέσεων πραγματείας, καὶ τὸ αἴτιον, ὅπως [2] διασαφήσω ἐν βραχεῖ ἐρῶ. Τί δέ ἐστιν ἄλλο ἢ ὅτι ἀπὸ τῆς τῶν γλωσσῶν πολυφόρου ἀλλοιοφωνίας φυλαὶ γεγόνασι, κατὰ δὲ ἑκάστην φυλήν τε καὶ πατριαρχίαν ἔθνη διάφορα προέστη; Πᾶν δὲ ἔθνος ἑαυτῷ προεστήσατο βασιλέα εἰς κεφαλήν. Συμβέβηκε δὲ ἀπὸ τούτου πόλεμον εἶναι καὶ ἔνστασιν καὶ συμπληγάδας ἐθνῶν ἐν ἔθνεσι συῤῥηγνυμένων, ἑκάστου βιαζομένου τὸ ἴδιον θέλημα προτιμᾶσθαι, εἰς ἑαυτὸν δὲ τὰ τῶν πέλας ἀποφέρεσθαι, διὰ τὴν ἐν τῷ βίῳ ἐν ἡμῖν πᾶσιν ἀκόρεστον πλεονεξίαν. Οὕτω καὶ ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ τῷ προδεδηλωμένῳ, μεταπεσούσης τοῦ Ἰσραὴλ τῆς μιᾶς θρησκείας καὶ τῆς κατὰ τὸν νόμον γραφῆς εἰς ἕτερα γένη,

11. „— admirantes de eorum qui prius inhabitaverant firma sede ac vita, quomodo potuerint sustinere" *cett. convertit Cornarius.*

12. φήσαντες *rescripsi ex emendat. Petavii. Libri vulgo habent* φήσασθαι.

13. Χυθαίους *edit. Petav.*

qui istic ante se domicilium collocaverant, qui tandem a ferarum vi et immanitate servare sese potuissent. Quibus auditis rex accersitis senioribus interrogat, quaenam illis in Iudaea vitae ratio, tum quomodo in tanta bestiarum incursione tantisque regionis incommodis illarum laniatum ac feritatem effugissent. Illi constitutas a deo sibi leges demonstrant, prudenterque quod erat rationi consentaneum significant, nullam iis in locis nationem posse consistere nisi divinitus traditis per Moysen legibus obtemperaret, deum quippe terrae praesidem ac protectorem esse, minimeque pati ab externis populis per simulacrorum cultum aliasque superstitiones quicquam illic contra instituta committi. Quae omnia Nabuchodonosor negligenda minime ratus, sincerae illorum orationi fidem accommodans, legis exemplum poposcit. Cuius cum illi copiam abunde fecissent, Esdram quendam sacerdotem legisque doctorem Babylone cum illa ipsa lege destinant, ut Assyrios qui Samariam incolebant, hoc est Chuthaeos, aliosque supra commemoratos populos, Mosaicis decretis imbuerent. Accidit hoc tricesimo plus minus anno, quam Iudaei ex Israele ac Hierosolymis deportati fuissent. Igitur Esdras, et qui cum eo profecti sunt, Samaritanae regionis incolas erudiunt, indeque Samaritae dicti, qui ab Esdra, quem rex Babylone miserat, legem acceperunt. Post haec aliis XL annis elapsis, dissoluta captivitate Israelitae in patriam reversi sunt.

Illud vero admiratione mihi dignum videtur, quemadmo- Cap. VIII.
dum pro IV illarum gentium numero totidem in eo populo sectae coluerint. Quarum prima est Essenorum, II. Gorthenorum, III. Sebuaeorum, IV. Dositheorum. Hoc erit propositi nobis argumenti susceptique adversus haereses operis initium, ac primum multiplicium illorum errorum originem paucis, sed perspicue declarabo. Quaenam vero tandem alia esse potest nisi quod linguarum ex illa varietate nationum sunt facta dissidia? singulae porro nationes ac familiae varias in gentes propagatae sunt? quarum unaquaeque deinceps suum sibi regem constituit. Ex quo bella discordiaeque ac gentium inter se conflictus exorti cum id quisque quod libuisset obtinere cuperet, et quae aliorum erant ad sese pertraheret, id quod ab insatiabili quadam insita generi nostro cupiditate profectum est. Sic igitur cum una atque simplex Israelitarum religio sacraeque lite-

Cap. VIII. — 1. *Ita cod. Rhedig., et editus liber uterque.*

2. διασαφήσω *cod. Rhedig. Vulgo* διασαφήσων.

φημὶ δὲ εἰς Ἀσσυρίους, ἐξ ὧν Σαμαρεῖται οἱ ἐγκάθετοι, συμβέβηκε καὶ τὴν γνώμην διχονοηθῆναι, καὶ λοιπὸν ὥρμησεν ἡ πλάνη καὶ ἡ διχόνοια [3] ὑποσπείρειν ἀπὸ τῆς μιᾶς θεοσεβείας εἰς πολλὰς παραπεποιημένας γνώμας, καθὼς ἑκάστῳ ἔδοξε καὶ ᾠήθη τῷ γράμματι ἐνασκεῖσθαι καὶ φράζειν ἕκαστος κατὰ τὸ ἴδιον θέλημα.

pag. 21.

ΣΑΜΑΡΕΙΤΑΙ.

Ἑβδόμη αἵρεσις ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐννάτη δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α'. Σαμαρεῖται μὲν οὖν [1] ἄχρι τῶν αἱρέσεων ἀπὸ γραφῆς θεϊκῆς, [2] ὁρμώμενοι μετὰ τὰς προειρημένας Ἑλληνικὰς αἱρέσεις ἀπ' ἰδίων λογισμῶν ἀνθρώποις ἐμβροντηθείσης [3] διανοίας. Πᾶν τοίνυν τὸ γένος Σαμαρειτῶν ἐκαλεῖτο. Ἑρμηνεύονται δὲ Σαμαρεῖται φύλακες, διὰ τὸ ἐν τάξει φυλάκων τετάχθαι ἐν τῇ γῇ, ἢ ἀπὸ τοῦ φύλακας αὐτοὺς εἶναι τῆς κατὰ τὸν νόμον Μωϋσέως διατάξεως. Ἐκαλεῖτο δὲ καὶ τὸ ὄρος ἔνθα ἐκαθέσθησαν, Σωμόρων, ἅμα δὲ καὶ Σωμὴρ, ἀπὸ ἀρχαίου τινὸς Σωμόρων, υἱοῦ Σωμὴρ, οὕτω τοῦ ἀνδρὸς καλουμένου. Ἦν οὗτος ὁ [4] Σωμὴρ υἱὸς ἑνὸς ἀνδρὸς τῶν ἀπὸ γένους τῶν Φερεζαίων καὶ Γεργεσαίων, οἳ κατῴκουν τὸ τηνικαῦτα τὴν γῆν, ἐκ διαδοχῆς ὄντες παῖδες τοῦ Χαναὰν τοῦ τὴν γῆν ταύτην ἁρπάξαντος, τὴν νῦν Ἰουδαίαν ἢ Σαμάρειαν καλουμένην, οὖσαν τῶν υἱῶν Σὴμ, μὴ οὖσαν αὐτῶν ἰδίαν, διὰ τὸ αὐτὸν τὸν Χαναὰν εἶναι υἱὸν τοῦ Χὰμ πατραδέλφου τοῦ Σήμ. Καὶ συμβέβηκε τὸ ὄνομα ἐκ διαφόρων προφάσεων καλεῖσθαι Σαμαρείτας, ἔκ τε τοῦ Σωμὴρ, ἔκ τε τοῦ Σωμόρων, ἔκ τε τοῦ φυλάττειν τὴν γῆν, ἔκ τε τοῦ φυλάττειν τὰ παιδεύματα τοῦ νόμου.

Κεφ. β'. Διαφέρονται δὲ οὗτοι Ἰουδαίοις κατὰ τοῦτο πρῶτον, ὅτι οὐκ ἐδόθη αὐτοῖς προφητῶν τῶν μετὰ Μωϋσέα γραφὴ, ἢ μόνον ἡ δοθεῖσα Πεντάτευχος διὰ Μωϋσέως τῷ σπέρματι Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐξόδῳ τῆς ἀπ' Αἰγύπτου πορείας, φημὶ δὲ Γένεσις, καὶ Ἔξοδος, καὶ Λευιτικὸν, καὶ Ἀριθμοὶ, καὶ Δευτερονόμιον. Ἐν δὲ τῇ Ἑβραΐδι διαλέκτῳ οὕτω καλοῦνται· [1] Βηρσὶθ, Ἐλλεσιμὸθ, [2] Δωϊκᾶρα, Οὐϊδαβὴρ, Ἐλλεδδαεβάριμ. Καὶ ἔσπαρται μὲν ἐν ταύταις ταῖς πέντε βί-

3. *Cornarius:* et deinceps processit error, et disseminata est dissensio, ab uno dei pio cultu ad multas adulterinas opiniones, prout unicuique visum fuit, et se in scriptura exercitatum esse putavit, et docuit quisque iuxta propriam voluntatem. *Neuter, neque Cornarius neque Petavius, satis accuratus in horum verborum interpretatione. Verte:* et de reliquo progressus est error et dissensio, quae ab unius dei cultu semina spargerent adulterinarum opinionum multitudinis, prout unicuique libuit et quisque in scriptura interpretanda (φράζειν) exercitatus esse iuxta propriae voluntatis et opinionis modulum sibi visus est.

Cap. I. — 1. ἀρχὴ *placuit Petavio.* ἄχρι *est* in confinio.

rae exteras ad nationes illo tempore pervenissent, Assyrios videlicet, ex quibus inquilini illi Samaritae fuerunt, una etiam animorum dissensio contigit, opinionumque concitata falsitas, et ab uno religionis cultu innumerabilium errorum per illam discordiam semina pullularunt, prout nimirum uniuscuiusque sensus tulit, aut in scripturis intelligendis peritiae sibi aliquid arrogavit, easdemque privatam ad sententiam accommodare studuit.

SAMARITAE.

Quae est haeresis ab gentili superstitione VII., ordine vero IX.

Itaque Samaritae earum haereseon principes, quae divinis literis nituntur, post commemoratas a nobis Graecorum sectas, et stolide illas quidem ab hominum ingeniis excogitatas, proxime sequuntur. Horum genus Samaritanorum vocatum. Quae vox Custodes significat, quod ii quondam in illa terra tanquam custodes collocati sunt; sive quod quae a Mose constituta erant in lege custodirent. Ac mons ille quem insederant Somoron appellatus est, vel Somer, ab antiquo Somorone Someris filio. Id enim ei viro nomen fuit. Caeterum Somer iste patrem habuit e Pherezaeorum ac Gergesaeorum genere, qui tum eam regionem habitabant et a Chanaan originem duxerant, qui tractum illum, quae nunc Iudaea et Samaria dicitur, usurpavit, alienum utique, utpote filiorum Sem, cum Chanaan ipse Chami filius esset eodem quo Sem patre geniti. Ita contigit ut diversis de caussis idem Samaritanorum nomen penes eos resederit, nimirum a Somero et Somorone, ab eo quod velut terrae custodes appositi essent, ac denique quod Mosis instituta servarent. Cap. I.

Porro a Iudaeis ea re primum differunt quod iis prophetarum scripta secundum Mosen minime sunt tradita, sed quinque duntaxat volumina, quae per Mosen Israelitarum generi data sunt, cum ex Aegypto decessissent. Sunt haec Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, et Deuteronomium. Qui libri apud Hebraeos ita vocantur: Beresith, Ellesemoth, Vaiicra, Vaidabber, Ellehaddebarim. Quibus in V libris quaedam mortuorum resurrectionis vesti- Cap. II.

2. *Vulgo extat* ὡρμώμενοι.

3. *Rescripsi* ἐμβροντηθείσης διανοίας *pro* ἐμβροντηθείσας ἀπὸ διανοίας, *quod libri vulgo praebent. Cornarius vertit:* Samaritae igitur a divina scriptura usque ad haereses (*immo* usque ad haereses ex divina scriptura ortas) progrediuntur, post praedictas Graecas haereses, ex propriis ratiocinationibus per mentis stupiditatem hominibus inductas.

4. σωμὸρ *cod. Rhedig.*

Cap. II. — 1. μηρσὶθ *cod. Rhedig. et edit. princ.*

2. οὐϊχᾶρα *rescripsit Ios. Scaliger.*

βλοις ἀναστάσεως νεκρῶν τὸ σημεῖον, οὐ μέντοι γε τηλαυγῶς κεκήρυκται· καὶ ἔσπαρται ἐν αὐταῖς περὶ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ κατὰ εἰδώλων. Τὸ δὲ τηλαυγέστερον ἐν αὐταῖς μοναρχίας ἔχει τὴν εἰςαγωγήν, ἐν δὲ τῇ μοναρχίᾳ πνευματικῶς ἡ τριάς ἐστι καταγγελλομένη. Οἱ δὲ δεξάμενοι τὸν νόμον εἰς τὸ μετατεθῆναι τῆς εἰδωλολατρείας καὶ τὸν ἕνα θεὸν ἐπιγνῶναι ἐσπουδά-
pag. 25. σθησαν. Οἷς οὐ γέγονεν ἐπιμέλεια τὸ ἀκριβέστερον ἐπιγνῶναι. Σφαλέντες δὲ οἱ τοιοῦτοι, καὶ μὴ τηλαυγῶς τὸ πᾶν μέρος τῆς πίστεως τε καὶ τῆς ἡμετέρας ζωῆς τὸ ἀκρίβασμα κατειληφότες, ἠγνόησαν μὲν νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ ἀπιστοῦσι, πνεῦμα δὲ ἅγιον οὐ παραδέχονται, καὶ γὰρ ἠγνόησαν. Καὶ αὕτη ἡ αἵρεσις ἀθετοῦσα μὲν νεκρῶν ἀνάστασιν, ἀπωθουμένη δὲ εἰδωλολατρείαν, ἐν αὐτῇ δὲ εἰδωλολατροῦσα κατ' ἄγνοιαν, διὰ τὸ ἀποκεκρύφθαι τὰ εἴδωλα τῶν τεσσάρων ἐθνῶν ἐν τῷ ὄρει τῷ [3] παρ' αὐτοῖς Γαριζεὶν σεσυκοφαντημένως καλουμένῳ. Τῷ γὰρ βουλομένῳ ἀκριβῶς περὶ τοῦ ὄρους Γαριζεὶν ἐρευνᾶσθαι ἰστέον ὅτι πρὸς τῇ Ἱεριχῷ κεῖνται τὰ δύο ὄρη, τό τε τοῦ Γαριζεὶν, καὶ τὸ τοῦ Γεβὰλ, πέραν τοῦ Ἰορδάνου πρὸς τῇ ἀνατολῇ τῆς Ἱεριχῶ, ὡς ἔχει τὸ Δευτερονόμιον καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἡ βίβλος. Εἰδωλολατροῦσιν οὖν ἀγνοοῦντες ἐκ τοῦ πανταχόθεν προσέχειν πρὸς τὸ ὄρος ἐν τῷ αὐτοὺς εὔχεσθαι, δῆθεν ὅτι ἡγίασται. Ἀδύνατον γὰρ τὴν γραφὴν ψεύσασθαι φάσκουσαν, Ἔμειναν ποιοῦντες τὸν νόμον, καὶ προςκυνοῦντες τὰ αὐτῶν εἴδωλα ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας, ὡς ἐμφέρεται ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν.

Κεφ. γ'. Ἐλέγχονται δὲ αὐτοὶ πανταχόθεν περὶ νεκρῶν ἀναστάσεως, πρῶτον ἀπὸ τοῦ Ἄβελ, ὅτι μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸ αἷμα προςδιαλέγεται τῷ δεσπότῃ. Αἷμα δὲ οὐ ψυχὴ τυγχάνει, ἀλλ' ἐν αἵματι ἡ ψυχή. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ ψυχὴ βοᾷ πρὸς μὲ, δεικνὺς ὅτι ἔστιν ἐλπὶς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων. Ἀλλὰ καὶ Ἐνὼχ μετετέθη τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον, καὶ οὐχ ηὑρίσκετο. Ἀλλὰ καὶ Σάρρα μετὰ τὸ νεκρωθῆναι αὐτῆς τὴν μήτραν καὶ τὴν [1] πηγὴν τὴν κατ' ἐθισμὸν ξηρανθῆναι αὖθις ἀναζωογονουμένη εἰς καταβολὴν σπέρματος, καὶ ἡ [2] πρεσβῦτις κυΐσκουσα τέκνον κατ' ἐπαγγελίαν διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Ἰακὼβ ἐπιμελόμενος τῶν ἰδίων ὀστέων, ὡς οὐ περὶ ἀπολλυμένων, ἐνετέλλετο. Οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ Ἰωσὴφ τῇ αὐτῇ ἀκολουθίᾳ ἐντελλόμενος τῆς ἀναστάσεως ὑπέφαινε τὸ εἶδος. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἡ ῥάβδος τοῦ Ἀαρῶν ἡ βλαστήσασα ξηρὰ οὖσα αὖθις καρπὸν ἤνεγκεν εἰς ἐλπίδα ζωῆς, τὰ νεκρὰ σώματα ἡμῶν ἀναστήσεσθαι σημαίνουσα, εἰς ἀνάστασιν δὲ φέρουσα. Καὶ ἡ τοῦ Μωϋσέως δὲ ῥάβδος

3. παρ' αὐτοῖς *Ios. Scaligeri est emendatio. Petavio placuit* παρὰ τούτοις. *In cod. Rhedig. et editis libris legitur* παρὰ τοῖς. *Vocula* τῷ *ante* παρὰ *om. cod. Rhedig.*

Cap. III. — 1. πηγὴν τὴν *cod. Rhedig., et ed. princ. In edit. Petav. legitur* γῆν, *et in marg.* „Fortasse πηγήν." *Suspicor errorem, ne suspiciam acumen.*

2. πρεσβύτης *cod. Rhedig., et ed. princ. Mendose.*

gia sunt aspersa, ita tamen ut nequaquam perspicue praedicetur. Ad haec de unico dei filio iniecta mentio est, itemque spiritus sancti, ac de idolorum damnatione. Tametsi clarius in his dei singularitas adstruitur, in qua tamen spiritualiter quoque trinitas comprehensa sit. At illi accepta lege hoc unum studuerunt, ut idolorum repudiata superstitione unum deum agnoscerent. Neque accuratius quicquam exquirere voluerunt. Iidem vero in errorem prolapsi, neque omnes fidei nostrae partes aut integram vitam exacte complexi, mortuorum resurrectionem ignorant, nec fieri posse putant. Deinde spiritum sanctum reiiciunt, quem utique nesciunt. Sed illud huic haeresi contigit, ut dum mortuorum resurrectionem improbat, idololatriamque respuit, in eam imprudens inciderit, quod nationum quatuor simulacra in monte quodam occultata sunt, qui ab illis Garizin fraudulenter cognominatus est. Nam si quis de monte Garizin explorati aliquid habere velit, sciendum est ad Ierichuntem duos esse montes, Garizin ac Gebal, ultra Iordanem, qui Ierichuntem
ab oriente respiciunt, ut in Deuteronomio et libro Iesu Nave scri- Dent. 11, 29. Josue 8, 33.
ptum est. Imprudentes ergo simulacra venerantur, cum inter orandum undique se ad montem velut sanctum obvertunt. Fieri enim
non potest ut scriptura mendax sit, quae dicit: *Manserunt legem* 4. Reg. 17, 33.
servantes, et adorantes simulacra sua, usque ad praesentem diem; ut in IV Regnorum libro proditum est.

Quod vero ad mortuorum resurrectionem attinet, primum eo- Cap. III.
rum error ex Abelis historia refellitur, cuius sanguis vel post obi- Gen. 4, 10.
tum cum domino collocutus est. Atqui sanguis anima non est, sed inest ea in sanguine. Neque vero dixit, *Anima illius clamat ad me;* ut spem esse corporum resurrectionis ostenderet. Adde
quod Enoch ne mortem obiret translatus est, nec postea repertus Gen. 5. 24.
est. Quid quod et Sarra id ipsum demonstrat, dum effoeto iam
utero supressisque menstruis genitalem vim denuo ad proseminan- Gen. 18, 11.
dum accipit, ac senio confecta filium nihilominus ex promissione par- Gen. 21, 1.
turit, ob spem venturae aliquando resurrectionis? Quinetiam Iacob
dum de suis ossibus est sollicitus, non utique de his tanquam peri- Gen. 49, 29.
turis mandata suis reliquit. Quod ipsum Iosephus postea praecipiens Gen. 50, 25.
resurrectionis speciem adumbravit. Adde Aaronicam virgam, quae
arefacta germinavit fructusque protulit, ut emortua hominum cor- Num. 17, 8.
pora ad vitae spem excitanda monstraret; id enim ad astruendam
resurrectionem pertinuit. Sed et Mosis virga lignea animata dei Exod. 4, 4.

ὁμοίως ἡ ξυλίνη κατὰ θεοῦ βούλημα ἐψυχοῦτο καὶ ὄφις γινομένη ἀνάστασιν ἐδήλου. pag. 26. Ἀλλὰ καὶ Μωϋσῆς εὐλογῶν τοὺς περὶ Ῥουβὶμ λέγει, Ζήτω Ῥουβὶμ, καὶ μὴ ἀποθανέτω, τὸν ἀπὸ πάλαι τελευτήσαντα, ἵνα ζωὴν δείξῃ εἶναι μετὰ θάνατον, κρίσιν δὲ δευτέρου θανάτου εἰς καταδίκην. Διὸ δύο εὐλογίας αὐτῷ ἐπιτίθησι, τὸ Ζήτω λέγων ἐν τῇ ἀναστάσει, καὶ Μὴ ἀποθανέτω ἐν κρίσει, οὐ θάνατον τὸν διὰ σώματος ἀπαλλαγῆς λέγων, ἀλλὰ τὸν διὰ καταδίκης. Ἀρκέσει γοῦν τὰ ὀλίγα πρὸς ἀντίθεσιν τούτων. Ἔχουσι δὲ καὶ ἄλλα τινὰ ἀνοίας ἔθη παλαιὰ, οὔρῳ κλυζόμενοι ἐπὰν ἀπὸ ξένης ἔλθωσι, μεμιασμένοι δῆθεν, ὕδατι σὺν ἱματίοις βαπτιζόμενοι, ἐπὰν ἅψωνται ἑτέρου τῶν ἀλλοεθνῶν. Μιασμὸν γὰρ ἡγοῦνται τό τινος ἅψασθαι, ἤτοι θίγειν ἄλλου τινὸς ἀνθρώπου ἀπ' ἄλλου δόγματος. Πολλὴ γὰρ ἡ τούτων φρενοβλάβεια.

Κεφ. δ'. Πῶς δὲ εὐθυέλεγκτος ἡ αὐτῶν ἄνοια γίνεται, ἐπίστησον τὸν νοῦν, ὦ θαυμασιώτατε, καὶ εἴσῃ. Νεκρὸν μὲν γὰρ εὐθέως βδελύττονται, αὐτοὶ νεκροὶ ὄντες τοῖς ἔργοις. Μαρτυροῦσι γὰρ, οὐ μία μαρτυρία, ἀλλὰ πολλαὶ, τῷ μὴ εἶναι τὸν νεκρὸν ἐβδελυγμένον, ἀλλ' ὅτι αἰνιγματωδῶς ὁ νόμος ἔλεγεν. Οὐκέτι γὰρ δύο ἢ τρεῖς μαρτυρίαι εἰς τοῦτο ἡμῖν ἐπιμαρτυροῦσιν, ἀλλὰ μυριάδες ἑξηκονταδύο τὸν ἀριθμὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἄλλαι τοσαῦται, καὶ ἐπέκεινα. Καὶ ἔτι πολὺ πλείους αἱ τῇ σορῷ τοῦ Ἰωσὴφ ἐπιμαρτυροῦσαι τῇ διὰ τεσσαράκοντα ἐτῶν βασταζομένῃ ἐν ὅλῃ τῇ παρεμβολῇ, καὶ μὴ βδελυττομένῃ, μήτε μολυνούσῃ. Ἔλεγε δὲ τἀληθῆ ὁ νόμος ὅτι, Ἐάν τις ἅψηται [1] νεκροῦ, μένει βέβηλος ἕως ἑσπέρας, καὶ λούσεται ὕδατι, καὶ καθαρισθήσεται. Ἦν δὲ τοῦτο αἰνιττόμενος εἰς τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ νέκρωσιν, κατὰ τὸ ἔνσαρκον αὐτοῦ πάθος. Ἀπὸ γὰρ [2] τοῦ Τοῦ ἄρθρου τὴν διάκρισιν τοῦ ὀνόματος ἔστι σημᾶναι. Ὅπου γὰρ ἄρθρον πρόςκειται ἐπὶ ἑνί τινι ὡρισμένῳ καὶ διαφανεστάτῳ, [3] πάντως ἔστιν ἡ βεβαίωσις διὰ τὸ ἄρθρον· ἄνευ δὲ τοῦ ἄρθρου, ἐπὶ ἑνὸς τοῦ τυχόντος ἀορίστως ἐστὶ ληπτέον. Ὡς οἷον εἰπεῖν, ἐὰν εἴπωμεν Βασιλεὺς, ὄνομα μὲν ἐσημάναμεν, ἀλλ' οὐ τηλαυγῶς τὸν ὁριζόμενον ἐδείξαμεν. pag. 27. Βασιλέα γὰρ λέγομεν καὶ Περσῶν, καὶ Μήδων, καὶ Ἐλαμιτῶν. Ἐὰν δὲ μετὰ προςθήκης τοῦ ἄρθρου εἴπωμεν, Ὁ βασιλεὺς, ἀναμφίβολόν ἐστι τὸ σημαινόμενον. Ὁ γὰρ βασιλεὺς ὁ ζητούμενος, ἢ ὁ λεγόμενος, ἢ ὁ γινωσκόμενος, ἢ ὁ τοῦ τινος βασιλεύων, διὰ τοῦ ἄρθρου ὑποδείκνυται. Καὶ ἐὰν εἴπωμεν, Θεὸς, ἄνευ τοῦ ἄρ-

Cap. IV. — 1. *Ex iis quae infra sequuntur patebit reponendum esse* τοῦ νεκροῦ.

2. τοῦ τοῦ *cod. Rhedig. Vulgo* τούτου.

3. πάντων *edit. Petav.*

iussu et in anguem conversa resurrectionem significabat. Idem porro Moyses Rubenitis benedicens ita loquitur: *Vivat Ruben, et non moriatur.* Quod ei precatur qui iamdudum e vivis excesserat, quo vi- Deut. 33, 6.
tam aliam esse post obitum doceret, nec non et iudicium in quo homines secunda morte damnantur. Atque ideo duplicem illi benedictionem impertit. *Vivat*, inquit, in resurrectione scilicet, *neque moriatur*, in iudicio. Quibus verbis non illam mortem significavit quae in animorum a corpore separatione cernitur, sed eam potius quae in damnatione consistit. Pauca haec ad evertendum illorum errorem sufficient. Habent et alios veteres ritus cum extrema dementia coniunctos. Nam et lotio perfundi solent quoties peregre domum redeunt, tanquam aliqua contagione polluti et aqua sese vestesque suas abluunt, cum alterius gentis quempiam tetigerint. Hac enim re contaminari se putant, si quemquam mortalium aut alterius sectae hominem attingant. Tanta est illorum vecordia.

Iam quemadmodum facile redargui ipsorum insania possit, animadverte quaeso, nec ullo negotio percipies. Cap. IV.
Etenim mortui cadaver abominantur, cum sint suis ipsimet factis mortui. Atqui non uno alterove, sed infinitis testimoniis convincitur non esse mortuorum corpora detestanda. Nam quod lex contrarium videtur asserere, aliud quiddam aenigmate adumbrare voluit. Non enim duorum, ut dixi, triumve id testimonia comprobant, sed sexcenta viginti duo millia hominum in deserto, totidemque alia, atque iis etiam plura. Quin et longe uberiora sunt scripturae loca quae de loculo, in quo Iosephi ossa condita sunt, mentionem faciunt. Qui loculus quadraginta totos annos in castris circumlatus neque abominationi fuit, neque contagione sua labem ullam aspersit. Caeterum vere hoc a scriptura dictum est: *Si quis mortuum tetigerit, pollutus* Levit. 11, 28.
ad vesperam usque permanebit: tum se aqua lavabit, ac repurgabitur. Quibus verbis domini nostri Iesu Christi mortem ac susceptam in corpore passionem innuit. Ex eo enim, quod articulum apposuit, distinctione nominis opus esse demonstrat. Nam ubicumque articulus adiungitur, certa ac perspicue definita res intelligitur. Sine articulo de quolibet accipi infinite solet. Ut exempli caussa si, Rex, dixero, nomen quidem ipsum declaro, quis ille sit de quo loquor, aperte non significo. Regem enim tam Persarum quam Medorum atque Elamitarum appellamus. Quod si articulo etiam adhibito, Hic rex, dicimus, nemo quem velimus ignorat. Hic enim rex eo articulo notatur de quo quaestio vel sermo aliquis inciderit, denique qui sit cognitus ac certo imperio dominetur. Similiter cum, Deus, sim-

θρου, τὸν τυχόντα εἴπαμεν θεὸν τῶν ἐθνῶν, ἢ θεὸν τὸν ὄντα. Ἐὰν
δὲ εἴπωμεν, Ὁ θεὸς, δῆλον ὡς ἀπὸ τοῦ Ὁ ἄρθρου τὸν ὄντα σημαί-
νομεν, ἀληθῆ τε καὶ γινωσκόμενον· ὡς καὶ Ἄνθρωπος, καὶ, Ὁ ἄν-
θρωπος. Καὶ εἰ μὲν ἔλεγεν ὁ νόμος, Ἐὰν ἅψησθε νεκροῦ, κατὰ πάν-
των ἐφέρετο ὁ ψῆφος, καὶ ἁπλῶς παντὸς νεκροῦ ἦν ἡ ἐπικειμένη τοῦ
ζητήματος λέξις. Ὁπότε δὲ λέγει, Ἐὰν ἅψηταί τις τοῦ νεκροῦ, ἐπὶ
ἕνα τινὰ φέρει τὴν ἀγωγὴν, φημὶ δὲ ἐπὶ τὸν κύριον, ὡς ἄνω μοι δε-
δήλωται. Ἔλεγε δὲ τοῦτο αἰνιγματωδῶς ὁ νόμος, διὰ τοὺς μέλλοντας
χεῖρας ἐπιβάλλειν ἐπὶ τὸν Χριστὸν, καὶ σταυρῷ παραδιδόναι, ὅτι
χρείαν εἶχον οὗτοι καθαρισμοῦ, ἕως δύνῃ αὐτοῖς ἡ ἡμέρα, καὶ ἀνα-
τείλῃ αὐτοῖς ἄλλο φῶς, διὰ τοῦ βαπτίσματος τοῦ ὕδατος τοῦ λουτροῦ
τῆς παλιγγενεσίας. Ὡς καὶ ἐπιμαρτυρεῖ μοι ἐνταῦθα Πέτρος λέγων
τοῖς Ἰσραηλίταις ἐν Ἱεροσολύμοις, τοῖς λέγουσιν αὐτῷ, Τί ποιήσω-
μεν; διὰ τὸ εἰρηκέναι αὐτὸν αὐτοῖς ὅτι, Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν
ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Καὶ κατανυγεῖσι τὴν καρδίαν εἶπε, Μετανοή-
σατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυ-
ρίου ἡμῶν, καὶ ἀφεθήσονται ὑμῖν αἱ ἁμαρτίαι, καὶ λήψεσθε τὴν δω-
ρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος. Οὐ περὶ νεκροῦ τοίνυν λέγει ὁ νόμος. Εἰ
δὲ καὶ περὶ νεκροῦ ἄλλου ὁριζομένου λέγει ὁ νόμος, ἄλλως ἐκδίδοται.
Λέγει γὰρ ὅτι, Ἐὰν παρέλθῃ νεκρὸς, κλείσατε τὰς θύρας καὶ τὰς
θυρίδας ὑμῶν, ἵνα μὴ μολυνθῇ ὁ οἶκος· ὡσεὶ ἔλεγε περὶ ἀκοῆς ἁμαρ-
τίας, ὅτι ἐὰν ἀκούσῃς φωνὴν τῆς ἁμαρτίας, ἢ εἶδος παραπτώματος,
κλεῖσον τὸν ὀφθαλμόν σου ἀπὸ ἐπιθυμίας, καὶ τὸ στόμα ἀπὸ κακο-
λογίας, καὶ τὸ οὖς ἀπὸ ἐνηχήσεως πονηρᾶς, ἵνα μὴ νεκρωθῇ ὅλος ὁ
οἶκος, τουτέστιν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Διὸ καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν,
Ἐὰν ἀναβῇ θάνατος διὰ τῶν θυρίδων· καὶ οὐ πάντως περὶ τῶν θυ-
ρίδων τούτων λέγει. Ἢ γὰρ κλείσαντες τὰς θυρίδας οὐδέ ποτε ἀπο-
θανεῖν εἴχομεν. Θυρίδες δὲ ἡμῖν ὑπάρχουσι τὰ τοῦ σώματος αἰσθητή-
ρια, βλέμμα, ἀκοὴ, καὶ τὰ ἄλλα, δι' ὧν θάνατος εἰς ἡμᾶς εἰςπορεύε-
pag. 28. ται, εἰ δι' αὐτῶν ἁμαρτήσωμεν. Ἐνεταφίασε γοῦν ὁ Ἰωσὴφ τὸν
Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἐβδελύξατο, καὶ μετὰ θάνατον ἐπιπεσὼν ἐπὶ πρός-
ωπον κατεφίλησε, καὶ οὐ γέγραπται ὅτι ἐλούσατο, ἵνα καθαρισθῇ.
Ἐνεταφίασαν οἱ ἄγγελοι, ὡς ἡ εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσα παράδοσις ἔχει, τὸ
σῶμα Μωϋσέως τοῦ ἁγίου, καὶ οὐκ [4] ἐλούσαντο, ἀλλ' οὔτε ἐκοινώθη-
σαν οἱ ἄγγελοι ἀπὸ τοῦ ἁγίου σώματος.

Κεφ. ε'. Καὶ δέδια πάλιν μὴ εἰς τέλος ἐλάσω τὴν τοῦ ζητήματος
ἐπίλυσιν. Ἀφ' ἑνὸς δὲ ἢ δευτέρου λόγου δοθήσεται τῷ σοφῷ
σοφισθῆναι ἐν κυρίῳ κατὰ [1] τὸν δι' ἐναντίας. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ

4. ἐλούσαντο cod. Rhedig. *Vulgo* ἐλύσαντο.

Cap. V. — 1. τὸν *intell.* λόγον. *Petavius suspicatus est* τῶν. *Non absimili modo praepositionem* κατὰ *cum accusativo casu usurpatam deprehendimus haer.*

pliciter usurpamus, quemlibet deum dicimus, nec minus eum qui a
gentibus colitur quam qui vere deus est. At cum Ὁ θεὸς dicimus,
eum scilicet exprimimus qui verus et est et esse cognoscitur deus.
Similiter, cum Homo, vel Hic homo dicitur. Iam vero si lex hoc
modo concepta foret, *Si mortuum tetigeritis*, universi ea sententia
comprehenderentur, et ad omnes mortuos dictio illa spectaret. Sed
cum ita scriptum sit, *Si quis hunc mortuum tetigerit*, ad unum quem-
piam referri debet, nimirum dominum, ut initio declaratum est. Hoc
vero lex specie quadam aenigmatis propter eos dixit qui Christo
manus iniecturi erant, et in crucem sublaturi; videlicet expiatione
opus illis esse, donec ipsis dies occidat, ac nova lux per baptis-
mum ac lavacri regenerationem oriatur. Cuius mei dicti fidem eo-
dem in loco Petrus adstruit, dum Hierosolymis Israëlitas alloquitur,
qui se interrogaverunt, *Quid faciemus?* propterea quod ille dixerat,
Quem vos in cruce suffixistis Iesum cett. Moxque ubi ex animo do-
lentes animadvertit, *Poenitentiam*, inquit, *agite, et baptizetur unus-* Act. 2, 38.
*quisque in nomine Iesu Christi domini nostri, et remittentur vobis pec-
cata, et tum spiritus sancti donum accipietis.* De quo quidem mortuo
verba legis accipienda sunt. At quoties de alio quodam mortuo lo-
quitur, aliter concipitur. Sic enim ait: *Si transierit mortuus, oc-
cludite ianuas ac fenestras, ne domus inquinetur.* Quasi de peccati
auditione diceret, Si peccati vocem audieris, aut alicuius delicti
speciem, oculum tuum ab ea cupiditate claude, nec non et os tuum
a maledicto et aures ab auditu nefandae rei, ne domus integra, hoc
est anima cum corpore moriatur. Quam ob caussam propheta dixit,
Si mors per fenestras ascenderit. Non enim usitatas illas fenestras Hier. 9, 21.
intelligit. Alioqui fenestris occlusis nunquam nos lethum oppprime-
ret. Verum nihil aliud fenestrae sunt quam corporis sensus, visus,
auditus, per quos si peccemus, mors intra nos ingreditur. Enim-
vero Ioseph Israëlem sepeliit, nec detestatus est, imo post ejus Gen. 50.
mortem in faciem procumbens exosculatus est. Neque tamen scri-
ptum est expiandi se gratia ipsum abluisse. Praeterea Mosis cor-
pus, quemadmodum a maioribus accepimus ab angelis sepultum est,
neque illi tamen loti sunt, ac ne polluti quidem sancti illius corporis Deut. 34.
attactu.

Vereor ne in hac dissolvenda quaestione nullum exitum in- Cap. V.
veniat oratio. Sed ex una alterave ratione sapiens in domino
contra adversarios instruetur. Ad haec de spiritu sancto, quoad

38, 6. „ἐπιφέρει δὲ τὴν ὀργὴν κατ' ἄνθρωπον", *et paulo antea* „ἡ γὰρ καθ' ἕκαστον τῶν ἁμαρτανόντων παρὰ θεοῦ ὀργή." *Cornarius vertit:* „ut discat de domino iuxta rationem per contrarium."

πνεύματος τοῦ ἁγίου ἔσται μοι ἐν ἐπιτομῇ λέγειν, οὐκ ὀκνήσαιμι ἄν. Διαῤῥήδην τοίνυν εὐθὺς ὁ κύριος λέγει τῷ Μωϋσεῖ, Ἀνάγαγέ μοι εἰς τὸ ὄρος ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρους, καὶ λήψομαι ἀπὸ τοῦ ἐπὶ σὲ πνεύματος, καὶ ἐκχεῶ ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἀντιλήψονταί σου. Περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ ὅπως γνῶμεν ὁ πατὴρ λέγει, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν. Τὸ δὲ, Ποιήσωμεν, οὐχ ἑνός ἐστι σημαντικόν. Καὶ, Ἔβρεξε κύριος ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα πῦρ καὶ θεῖον παρὰ κυρίου ἀπ' οὐρανοῦ. Περὶ δὲ προφητῶν, ἐπειδὴ ἔφθη αὐτοῖς δοθῆναι ἡ Πεντάτευχος, οὐκέτι ταῖς ἄλλαις γραφαῖς ἐστοίχησαν, ἀλλ' ἢ μόνῃ τῇ Πεντατεύχῳ, καὶ οὐ τῇ λοιπῇ ἀκολουθίᾳ. Κἄν τε δὲ αὐτοῖς εἴπῃ τις νυνὶ περὶ τῶν ἄλλων, φημὶ δὲ περὶ Δαβὶδ καὶ Ἡσαΐου, καὶ τῶν καθεξῆς, οὐ παραδέχονται, κατεχόμενοι παραδόσει τῇ [2] προαχθείσῃ [3] αὐτοῖς ἀπὸ τῶν ἰδίων πατέρων. Καὶ ἕως ὧδε ἔστω μοι ἡ περὶ Σαμαρειτῶν ὑφήγησις, ἐν βραχεῖ μὲν τῷ λόγῳ εἰρημένη, δι' ὃν προορῶμαι φόβον μὴ ἐκτεῖναι εἰς πλάτος τὴν ὑπόσχεσιν τῆς συντάξεως.

ΚΑΤΑ ΕΣΣΗΝΩΝ.

*Πρώτη αἵρεσις ἀπὸ Σαμαρειτῶν, δεκάτη δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α'. *Εἰς τέσσαρας μὲν [1] αἱρέσεις Σαμαρεῖται ἐτμήθησαν· τὰ ἴσα [2] δὲ φρονοῦντες [3] ἀλλήλοις [4] περιτομῇ τε καὶ σαββάτῳ, καὶ [5] τοῖς ἄλλοις τοῖς ἐν νόμῳ, ἐν βραχεῖ [6] καὶ ἔν τινι ποσῶς ἕκαστος τῶν τριῶν πρὸς τοὺς πέλας διαφέρεται, πλὴν τῶν [7] Δοσιθέων μόνον. [8] Ἐνέμειναν γὰρ οἱ Ἐσσηνοὶ [9] τῇ πρώτῃ ἀγωγῇ μηδὲν ὑπερβαλλόμενοι, pag. 29. [10] μετὰ τοὺς Γοροθηνούς. Διεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους διὰ σμικρόν τι, ἐπειδήπερ ἀντιλογία τις ἀνὰ μέσον αὐτῶν γεγένηται, φημὶ δὲ μέσον Σεβουαίων καὶ [11] Ἐσσηνῶν καὶ [12] Γοροθηνῶν. Ἡ δὲ ἀντιλογία τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ὁ νόμος [13] ἐκέλευεν ἐκ πανταχόθεν τοὺς Ἰουδαίους συναθροίζεσθαι εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα πολλάκις, [14] μὲν οὖν κατὰ τρεῖς καιροὺς τοῦ ἔτους, κατά τε τῶν Ἀζύμων, καὶ κατὰ Πεντηκοστὴν, καὶ κατὰ Σκηνοπηγίαν· ᾤκουν δὲ οἱ Ἰουδαῖοι διεσπαρμένοι, καὶ ἐν τοῖς τέρμασι τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας. Συνέβαινε*

2. προσαχθείσῃ *cod. Paris.*
3. *Rescripsi* αὐτοῖς *pro* τοῖς *quod libri retinent.*
* Ἀπὸ Σαμαρειτῶν αἵρεσις πρώτη, τῆς δὲ ἀκολουθίας ι'. *cod. Venet.*
Cap. I. — 1. οὗτοι αἱρέσεις ἐτμήθησαν *cod. Venet.*
2. μὲν *cod. Ven.*
3. τοῖς ἄλλοις *cod. Ven.*
4. *Reponendum puto* περὶ περιτομῆς τε καὶ σαββάτου. *Supra in Respons. ad Acacium et Paulum:* τοῖς αὐτοῖς ἔθεσιν, οἷα δὴ Σαμαρεῖται, ἐμπολιτευόμενοι, περιτομῇ τε καὶ σαββάτῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις, χρώμενοί τε τῇ Πεντατεύχῳ.
5. τῶν ἐν τῷ νόμῳ *cod Ven.* τῶν ἄλλων τῶν ἐν νόμῳ *reliqui libri omnes. Correxi haec verba ad auctoritatem loci gemelli ex Respons. ad Acacium et Paulum modo adscripti.*

summatim perstringere licet pauca dicere minime gravabimur. Manifeste itaque dominus subinde Moysi dicit, *Adduc mihi in montem LXX seniores, et accipiam de spiritu tuo, et in illos effundam, atque iidem auxilio tibi erunt.* Num. 11, 16. De filio vero uti cognosceremus, pater ita loquitur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Gen. 1, 26. Atqui vox ista, *Faciamus,* non unum duntaxat significat. Item, *Pluit dominus in Sodomam et Gomorrham ignem et sulphur a domino de coelo.* Gen. 19, 24. Quod autem ad prophetas attinet, postquam Samaritanis quinque Mosis volumina tradita sunt, scripturis reliquis nequaquam assensi sunt, sed praeter illa quinque caetera contempserunt. Quod si quis alios obiiciat, veluti Davidem aut Isaiam, et reliquos, negant se eos admittere, atque iis quae a maioribus suis acceperunt pertinaciter insistunt. Hactenus contra Samaritanos a nobis disputatum est, adeoque paucis, ne longius quam instituti ratio fert sermonem producamus.

CONTRA ESSENOS.

Quae est prima Samaritanorum secta, ordine X.

Quatuor omnino in sectas Samaritani distributi sunt. Qui Cap. I. cum eadem secum invicem sentiant de circumcisione, sabbato aliisque lege praescriptis, paucis tamen in rebus trium singulae a reliquis differunt. Nam Dositheos solos excipio. Quod enim ad Essenos spectat, ii nulla re praetermissa primum institutum retinuerunt. Secundum hos Gortheni a se mutuo levibus de caussis separati sunt, cum exigua quaedam controversia inter ipsos intercessisset, hoc est inter Sebuaeos, Essenos et Gorthenos. Quae controversia fuit eiusmodi. Cum lex undique Iudaeos Hierosolyma confluere iuberet, idque tribus anni temporibus, nimirum in Azymorum festo, Pentecoste ac Scenopegia, cumque per Iudaeam ac Samariam Iudaei sparsim habitarent, accidebat ut qui Hierosolymam con- Exod. 23, 14. Deuteron. 16, 16.

6. τε καὶ *cod. Ven.*
7. *Hi enim multum a reliquis differunt.*
8. ἔμειναν *cod. Ven.*
9. *Verba* τῇ πρώτῃ ἀγωγῇ μηδὲν ὑπερβαλλόμενοι *in cod. Veneto omissa sunt.*
10. μετὰ τοὺς Γοροθηνούς. Διεφώνησαν *cod. Venet. Recte. Vulgo* Μετὰ τούτους Γορθηνοὶ διεφώνησαν *cett.*
11. ἐσηνῶν *cod. Ven.*
12. *Ita cod. Venet.* Γορθηνῶν *vulgata scriptura est, quam passim ipse quoque Venetus liber sequitur.*
13. ἐκέλευσεν *cod. Venet.*
14. *Recte Cornarius:* Lex praecipiebat Iudaeos undiquaque congregari in Hierosolyma saepe, et praesertim tribus anni temporibus *cett. Petavius distinxit:* Ἱεροσόλυμα. πολλάκις μὲν οὖν *cett. Perperam.*

δὲ αὐτοῖς διὰ τῶν [15] Σαμαρειτῶν τὴν ὁδοιπορίαν ποιεῖσθαι, διερχομένοις εἰς [16] τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐπεὶ οὖν συνετύγχανον ἐν ἑνὶ καιρῷ τὸ ἄθροισμα ἔχοντες τοῦ ἑορτάζειν, ἐντεῦθεν συμπληγάδες ἐγίνοντο. Ἀλλὰ καὶ ὅτε ᾠκοδόμει Ἔσδρας τὴν Ἱερουσαλὴμ μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, ἀξιωσάντων τῶν Σαμαρειτῶν συνεπιδοῦναι βοήθειαν Ἰουδαίοις καὶ συνοικοδομῆσαι, [17] καὶ ἀποτραπέντων παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἔσδρα καὶ τοῦ [18] Νεεμία.

ΚΑΤΑ ΣΕΒΟΥΑΙΩΝ.

* Δεύτερα αἵρεσις ἀπὸ Σαμαρειτῶν, ἑνδεκάτη δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α'. [1] Καὶ τότε οἱ Σεβουαῖοι διὰ μῆνιν καὶ ὀργὴν μετέθηκαν τοὺς καιροὺς τῶν ἑορτῶν τῶν προειρημένων, τὸ πρῶτον μὲν [2] κατ' ὀργὴν τοῦ Ἔσδρα, τὸ δεύτερον δὲ διὰ τὴν προειρημένην πρόφασιν, τὴν εἰς μάχην [3] προκαλουμένην αὐτοὺς διὰ τῶν παριόντων. Τάττουσι δὲ οὗτοι τὸν νέον μῆνα τῶν Ἀζύμων μετὰ τὸ νέον ἔτος, ὅπερ γίνεται ἐν τῷ μετοπώρῳ, τουτέστι μετὰ τὸν [4] Θεσρὶ μῆνα, ὃς Αὔγουστος παρὰ Ῥωμαίοις καλεῖται, [5] Μεσορὶ δὲ [6] παρ' Αἰγυπτίοις, [7] Γορπιαῖος δὲ παρὰ Μακεδόσι, παρ' Ἕλλησι δὲ Ἀπελλαῖος. Ἀπεντεῦθεν οὗτοι ἀρχὴν τοῦ ἔτους [8] ἡγοῦνται, καὶ εὐθὺς τὰ Ἄζυμα ἐπιτελοῦσιν. Ἐν δὲ τῷ μετοπώρῳ τὴν Πεντηκοστὴν ποιοῦσι· [9] τὴν Σκηνοπηγίαν δὲ αὐτῶν ἐπιτελοῦσιν, ὅτε παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τὰ Ἄζυμα καὶ τὸ Πάσχα.

pag. 30.

ΚΑΤΑ **ΓΟΡΟΘΗΝΩΝ.

† Τρίτη αἵρεσις ἀπὸ Σαμαρειτῶν, δωδεκάτη δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α'. [1] Οὐ μὴν [2] δὲ ἐπείσθησαν τοῖς Σεβουαίοις [3] Γοροθηνοί [4] τε καὶ οἱ ἄλλοι· ἀλλ' οἱ Ἐσσηνοὶ ἐγγὺς τῶν ἄλλων γινόμενοι τὰ ἴσα τοῖς ἐκείνοις πράττουσι. Μόνοι δὲ Γοροθηνοὶ καὶ Δοσίθεοι τὴν φι-

15. Σαμαρειτῶν cod. Venet. Vulgo Σαμαρειτίδων. Ios. Scaliger supplevit πόλεων.
16. τὴν om. cod. Venet.
17. καὶ ἀποτραπέντων παρ' αὐτοῦ τοῦ cod. Venet. Vulgo ἐπετράπησαν ὑπ' αὐτοῦ τε τοῦ cett. Petav. suspicabatur οὐκ ἐπετράπησαν ὑπ' αὐτοῦ τε τοῦ cett.
18. Νεεμία cod Venet. Vulgo Νεεμίου.
* Ἀπὸ Σαμαρειτῶν δευτέρα, τῆς δὲ ἀκολουθίας ια'. cod. Venet.
Cap. I. — 1. Καὶ om. cod. Venet.
2. κατὰ ὀργὴν Ἔσδρα, δεύτερον cod. Venet.
3. Ita cod. Venet. Vulgo προσκαλουμένην.
4. Θερισμένα cod. Venet.
5. μέσορη cod. Venet.
6. παρὰ cod. Venet.
7. γόρπαιος cod. Ven.
8. ποιοῦνται cod. Venet.
9. τὴν δὲ cod. Venet.
** Ita cod. Venet., fere ubique. Vulgo hic, ut alibi, Γορθηνῶν.
† Ἀπὸ Σαμαρειτῶν τρίτη, τῆς δὲ ἀκολουθίας ιβ'. cod. Ven.
Cap. I. — 1. Verba Οὐ μὴν -- τοῖς Σεβουαίοις in omnibus libris tam scriptis quam editis male sunt retracta ad clausulam capitis eius quod praegressum est de Sabuaeis. Restituit ea suo loco Cornarius in interpretatione Latina, atque ita convertit: Nam vero secuti sunt Sebuaeos alii, verum Esseni quidem, vicini ipsis, eadem quae illi faciunt. Quem secutus postea Petavius rescribendum censuit: Οὐ μὴν ἐπείσθησαν τοῖς Σεβουαίοις Γορθηνοὶ καὶ οἱ ἄλλοι. Ἐσσηνοὶ δὲ ἐγγὺς cett.
2. δὲ om. cod. Venet.
3. Ita cod. Venet. Vulgo Γορθηνοί.
4. Rescripsi τε καὶ οἱ ἄλλοι· ἀλλ' οἱ Ἐσσηνοὶ ἐγγὺς cett. meo ingenio fretus. Libri enim corrupte, id quod undique apparet, Γορθηνοὶ δὲ καὶ οἱ ἄλλοι. Ἐσσηνοὶ ἐγγὺς γινόμενοι cett. Verba ἐγγὺς γινόμενοι τῶν ἄλλων aliter quam interpretati sunt Cornarius atque Petavius mihi videntur esse capienda. Verto: quando cum reliquis congrediuntur. Ceterum iuvat ex Nicetae Choniatae Thesauri Orthodoxae Fidei libri I. cap. 35. ea huc transcribere quae ad illustranda verba Epiphanii, cui ipse plurima debet, facere possint. „Ἐκ δὲ τούτων, inquit, προέβησαν οἱ Ἐσσηνοὶ καὶ Σεβουαῖοι καὶ Γοροθηνοὶ καὶ Δοσίθεοι, ἔν τισι μὲν τῶν αἱρέσεων ἀλλήλοις σύμφρονες, ἔν τισι δὲ διϊστάμενοι. Ἐσσηνοὶ μὲν γὰρ ἐν τῷ Αὐγούστῳ μηνὶ ἐπιτελοῦσι τα ἄζυμα, καὶ συμφρονοῦσι κατὰ τοῦτο τοῖς Σεβουαίοις, τὴν δὲ σκηνοποιΐαν (sic), ὅτε παρ' Ἰουδαίοις τὰ ἄζυμα γίνεται τὴν πεντηκοστὴν (cod. Baluz. habet τῇ πεντηκοστῇ) ἐν τῷ μετοπώρῳ. Σεβουαῖοι δὲ κατὰ μὲν τὴν τελετὴν τῶν ἑορτῶν συνᾴδουσι τοῖς Ἐσσηνοῖς καὶ Γοροθηνοῖς, τῶν δὲ Δοσιθέων ἀφίστανται. Γοροθηνοὶ δὲ τὰ μὲν ἄλλα τοῖς Ἐσσηνοῖς καὶ Σεβουαίοις κοινωνοῦσι,

tendebant, ii per Samaritanas urbes iter facerent. Quare cum eodem tempore celebritatis caussa conventus suos haberent, inde nata iurgiorum occasio est. Quin etiam Esdra post reditum e Babylonia Hierosolymam instaurante Samaritani sponte se ad praesidium et operis communionem offerentes ab Esdra et Neemia repudiati sunt.

CONTRA SEBUAEOS.

Quae est secunda Samaritanorum haeresis, ordine XI.

Quo tempore Sebuaei iracundia perciti trium illarum quas diximus celebritatum tempora commutarunt, primum irati Esdrae, deinde quod praetereuntium occasione ad iurgia provocarentur. Caeterum illi mensem novum Azymorum post anni novi principium collocant, isque in autumnum incidit post mensem Tisri, qui a Romanis Augustus appellatur, ab Aegyptiis Mesori, Gorpiaeus a Macedonibus, a Graecis Apellaeus. Hinc illi anni sui primordia deducunt, statimque Azymorum festum indicunt; Pentecosten porro in autumnum exeuntem coniiciunt. Scenopegiam denique tum celebrant cum a Iudaeis Azyma, sive Pascha. Neque vero Sebuaeos alii secuti sunt. Cap. I.

CONTRA GORTHENOS.

Quae est haeresis Samaritanorum III., ordine XII.

Gortheni caeterique Esseni aliorum vicini eadem cum illis faciunt. Sed soli cum Dositheis Gortheni cum Sebuaeis simul- Cap. I.

λονεικίαν [5] εἰσὶ πρὸς Σεβουαίους κεκτημένοι, καὶ ποιοῦσιν αὐτοὶ τὰς ἑορτάς, φημὶ δὲ Γοροθηνοὶ καὶ [6] Δοσίθεοι, ὅταν οἱ Ἰουδαῖοι ἐπιτελῶσι, τῶν τε Ἀζύμων καὶ Πασχῶν, Πεντηκοστῆς τε καὶ Σκηνοπηγιῶν, καὶ νηστείας τῆς παρ' αὐτοῖς νομιστευομένης ἡμέρας μιᾶς. Οἱ δὲ [7] ἄλλοι οὐχ οὕτω ποιοῦσιν, [8] ἀλλ' ἰδιαζόντως [9] ἐν μησὶν οἷς προείπαμεν.

ΚΑΤΑ ΔΟΣΙΘΕΩΝ.

Τετάρτη αἵρεσις ἀπὸ Σαμαρειτῶν, τρισκαιδεκάτη δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α'. [1] Δοσίθεοι δὲ τούτοις διαφέρονται κατὰ πολλοὺς [2] τοὺς τρόπους. Ἀνάστασιν γὰρ ὁμολογοῦσι· καὶ [3] πολιτεῖαι παρ' αὐτοῖς εἰσιν. Ἐμψύχων ἀπέχονται, ἀλλὰ καί τινες αὐτῶν ἐγκρατεύονται ἀπὸ [4] γάμων μετὰ τὸ [5] βιῶσαι, ἄλλοι δὲ καὶ παρθενεύουσιν. [6] Ὡσαύτως μὲν περιτομήν τε καὶ σάββατον, καὶ τὸ μὴ [7] θιγγάνειν τινὸς, διὰ τὸ βδελύττεσθαι πάντα ἄνθρωπον, ὁμοίως ἔχουσι. Νηστείας δὲ τοὺς αὐτοὺς φυλάττειν καὶ ἐξασκεῖσθαι εἰσάγει ὁ λόγος. Ἡ δὲ πρόφασις τοῦ τὸν Δοσίθεον φρονῆσαι ταῦτα, [8] αὕτη. Οὗτος συνεμίγη ἀπὸ Ἰουδαίων [9] ὁρμώμενος εἰς τὰ τῶν Σαμαρειτῶν [10] ἔθνη, καὶ ἐν παιδεύσει κατὰ τὸν νόμον προήκων δευτερώσεσί τε ταῖς παρ' αὐτοῖς, [11] θηρώμενος τὰ πρωτεῖα καὶ ἀποτυχὼν, καὶ μὴ ἀξιωθείς τι παρὰ Ἰουδαίοις νομισθῆναι, ἐξέκλινεν εἰς τὸ Σαμαρειτικὸν γένος, καὶ ταύτην τὴν αἵρεσιν προεστήσατο. Ἐν σπηλαίῳ δέ που ἀναχωρῶν, δι' ὑπερβολὴν ἐθελοσοφίας ματαίως καὶ ὑποκριτικῶς ἐν νηστείᾳ καρτερῶν, ὡς λόγος ἔχει, οὕτως ἀπέθανεν, ἐν ἐνδείᾳ ἄρτου καὶ ὕδατος, ἑκουσίᾳ δῆθεν τῇ γνώμῃ. Μετὰ δέ [12] τινας ἡμέρας ἐλθόντας ἐπὶ τὴν τούτου ἐπίσκεψιν εὑρηκέναι τὸ σῶμα ὀδωδὸς, ἐξέρψειν τε σκώληκας, καὶ νέφος μυιῶν ἐπ' [13] αὐτὸ ἐσμηνευκέναι.

pag. 31. Καὶ αὗται μὲν αἱ ἐλθοῦσαι εἰς ἡμᾶς τῆς γνώσεως περὶ τῶν προειρημένων τεσσάρων αἱρέσεων διαφοραὶ, αἵτινες ἀνατραπήσονται διὰ τῶν κατ' αὐτῶν εἰρημένων. Ἐπάνειμι δὲ αὖθις τὰς κατὰ διαδοχὴν τῶν χρόνων [14] παρεισδύσεις καὶ τῆς πλάνης τὰ [15] βοσκήματα συνείρων, καὶ ποιούμενος τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀντιλογίαν, ἐν τῷ τὰ σχέτλια αὐτῶν

τὰς δὲ ἑορτὰς τοῖς Δοσιθέοις ὁμοδοξοῦντες τελοῦσιν. Ἐπίσης γὰρ τοῖς ἄλλοις Ἰουδαίοις αὐτοί τε καὶ Γοροθηνοὶ καὶ Δοσίθεοι ταύτας διαπράττονται."

5. ἴσιν cod. Ven.

6. Δωσίθεοι cod. Venet., ut saepius.

7. ἄλλοι οὕτως cod. Venet.

8. ἀλλὰ cod. Venet.

9. ἐν μησὶν οἷς προείπαμεν edidi ex fide et auctoritate cod. Veneti. Vulgo extat Ἐσσηνοῖς, ὡς προείπομεν.

Cap. I. — 1. Δωσίθεοι cod. Venet., pro more.

2. τοὺς om. cod. Venet.

3. πολιτείαις cod. Ven.

4. γάμον cod. Venet.

5. βιῶσαι omnes libri. Casaubonus (Exercitt. I. ad Annal. Baronii) et Salmasius (Fr. Franci Confut. Animadv. Antonii Cercoetii p. 30.) suspicati sunt υἱῶσαι, quod reiciendum esse censuit Petavius (Append. adv. Cl. Salmasium cap. V. p. 43.) ex usu vocabulorum βίος et βιῶσαι ecclesiastico. V. Du Cangii Glossar. ad Scriptt. Med. et Inf. Graecitatis s. v. Significat enim βίος vitam secularem, ut

tates exercent, atque eodem quo Iudaei tempore festa sua celebrant, Azymorum scilicet, Paschatis, Pentecostes, Scenopegiae, et solennis illius Ieiunii quod in unam diem observant. Contra quam alii instituunt, qui in iisdem indicendis ad Essenos se, uti dictum est, accommodant.

CONTRA DOSITHEOS.

Haeresis IV. Samaritanorum, ordine XIII.

Ab his Dosithei multipliciter discrepant. Nam et resurrectionem admittunt, et severiora apud illos sunt instituta vivendi. Item ab animatis abstinent. Nonnulli etiam post nuptias uxoribus mortuis continentiam servant. Alii virginitatem retinent. In eo vero cum aliis consentiunt quod et circumcisionem et sabbatum colunt, et cuiuslibet hominis contactum devitant, quod universos abominentur. Eadem porro cum aliis ieiunia atque exercitationes adhibent. Haec omnia a Dositheo hac ex occasione sancita sunt. Cum enim Iudaeus esset, sese ad Samaritanos adiunxit. Quippe et in legis institutis apprime versatus et traditionum quas illi observant scientissimus principem inter suos locum appetiit. A quo depulsus, nec magnam inter Iudaeos auctoritatem adeptus, ad Samaritanos defecit, et illam sectam condidit. Deinde in speluncam secedens prae affectata quadam sapientia perpetuis se uti ferunt ieiuniis inaniter ac simulata pietate confecit, donec cibi ac potus inedia, voluntaria scilicet morte, consumptus est. Aliquot inde post diebus qui ad eum venerant putrefactum ac verminans cadaver inveniunt, ac muscarum examine scatens. Cap. I.

Haec sunt quae ad nos pervenere quatuor sectarum discrimina; quae facile ex iis quae contra illas disputata sunt evertentur. Nunc haereses reliquas, quae temporum successione perperam irrepserunt, et aberrantia omnia pecora pertexam, eademque convincam partim

βιῶσαι vitam secularem agere. At Casaubono et Salmasio patrocinari videtur quodammodo Nicetas Choniata, qui in Thes. Orthod. Fidei I, 35. his verbis exscripsit Epiphanium: „Δοσίθεοι δὲ ἀνάστασιν μὲν ὁμολογοῦσι, καὶ περὶ τὰς ἑορτὰς συμφρονοῦσι τοῖς Γοροθηνοῖς, ἰδίᾳ δὲ παρ' αὐτοῖς πολλοὶ ἐμψύχων ἀπέχονται, ἀλλὰ γάμον μετὰ τὸ τεκνῶσαι ἐγκρατεύονται, ἔνιοι δὲ παρθενεύουσιν." Sed vereor ut υἱοῦν verbum eo quo Casaubonus et Salmasius posuerunt significatu apud scriptorem Graecum reperiatur ullum.

6. ὡς αὕτως τε cod. Venet.

7. θιγγανεῖν cod. Ven.

8. αὐτῇ cod. Ven.

9. ὁρμήμενος (h. e. ὡρμημένος) cod. Ven.

10. ἔθνη, ἐν παιδεύσει δὲ κατὰ cod. Ven.

11. θηριώμενος δὲ τὰ cod. Ven.

12. ἡμέρας τινὰς cod. Venet.

13. αὐτὸν cod. Ven.

14. παρενδύσεις cod. Venet.

15. Fortasse κοσμήματα. Eadem vocabula leguntur confusa infra haer. 66, 5.

ἀποκαλύπτειν ἐπιτηδεύματα, καὶ διὰ συντόμου λόγου ποιεῖσθαι τὸν ἔλεγχον τῆς τῶν κακῶν καὶ 16 ὀλετηρίων ἑρπετῶν ἰοβολίας.

Πεπλήρωνται αἱ τῶν Σαμαρειτῶν αἱρέσεις δ΄.

ΙΟΥΔΑΙΣΜΟΣ
λοιπὸν μερισθεὶς καὶ αὐτὸς εἰς αἱρέσεις ἑπτά.

ΚΑΤΑ ΣΑΔΔΟΥΚΑΙΩΝ
πρώτη αἵρεσις ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ, τεσσαρεσκαιδεκάτη δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α΄. *Αἱρέσεις πάλιν μετὰ ταύτας τὰς προειρημένας τῶν Σαμαρειτῶν καὶ ἄνω που τῶν Ἑλλήνων προδηλωθείσας γεγόνασιν ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν παρὰ Ἰουδαίοις πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐνσάρκου παρουσίας ἐν Ἰουδαίᾳ τε καὶ Ἱεροσολύμοις.*

Πρῶτοι Σαδδουκαῖοι, ἀπόσπασμα ὄντες ἀπὸ Δοσιθέου τοῦ προλελεγμένου. Ἐπονομάζουσι δὲ οὗτοι ἑαυτοὺς Σαδδουκαίους, δῆθεν ἀπὸ δικαιοσύνης τῆς ἐπικλήσεως ὁρμωμένης. Σεδὲκ γὰρ ἑρμηνεύεται δικαιοσύνη. Ἦν δὲ καὶ Σαδοὺκ τις τοὔνομα κατὰ τὸ παλαιὸν τῶν ἱερέων. Ἀλλ' οὐκ ἐνέμειναν οὗτοι ἐν τῇ τοῦ ἐπιστάτου αὐτῶν διδασκαλίᾳ. Ἠθέτησαν μὲν γὰρ οὗτοι νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν, ὅμοια Σαμαρείταις φρονοῦντες, οὐ παραδέχονται δὲ ἀγγέλους, ὅπερ Σαμαρεῖται οὐκ ἀθετοῦσι. Πνεῦμα δὲ ἅγιον οὐκ ἴσασιν· οὐ γάρ εἰσι τούτου ἠξιωμένοι· τὰ πάντα δὲ ἴσα Σαμαρείταις φυλάττουσιν. Οὐκ ἦσαν δὲ οὗτοι Σαμαρεῖται, ἀλλ' Ἰουδαῖοι. Ἐν Ἱεροσολύμοις γὰρ ἐθυσίαζον, τὰ δὲ ἄλλα πάντα Ἰουδαίοις συνέπραττον. Καὶ αὐτοὶ δὲ ἀνατραπήσονται ἀπὸ τοῦ ἀξιοπίστου τοῦ κυρίου φωνῆς, ἣν αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἐπεσπάσαντο, διὰ τῆς τοῦ ζητήματος ἐπιλύσεως, ὅτε προσῆλθον αὐτῷ λέγοντες, εἰ δύναται εἶναι νεκρῶν ἀνάστασις, καὶ ὅτι ἑπτὰ ἀδελφοὶ ἐγένοντο, καὶ ὁ πρῶτος γυναῖκα ἔγημε, καὶ ἄπαις ἐτελεύτησε, καὶ ὁ δεύτερος ἔλαβεν αὐτὴν, Μωϋσέως παρακελευομένου ἐπιγαμβρεύεσθαι τὴν γυ-
pag. 32. *ναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ ἄπαιδος τελευτήσαντος, καὶ ἄγεσθαι τὴν αὐτὴν τῷ ἀδελφῷ πρὸς τὸ ἐξαναστῆσαι σπέρμα εἰς ὄνομα τοῦ κατοιχομένου. Ἔλαβε γοῦν, φησὶ, ταύτην ὁ πρῶτος, καὶ ὁ δεύτερος, καὶ ἐτελεύτησαν· ὁμοίως καὶ οἱ ἑπτά. Ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν τίνος ἔσται αὕτη γυνὴ, ἐπειδὴ καὶ οἱ ἑπτὰ ἔσχον αὐτήν; Ὁ δὲ κύριος ἔφη, Πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ. Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται, ἀλλ' ἰσάγγελοί εἰσιν. Ὅτι δὲ ἀναστήσονται οἱ νεκροί, Μωϋσῆς ὑμᾶς διδάσκει, ὡς ὁ θεὸς αὐτῷ ἐχρημάτισε, λέγων, Ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ θεὸς Ἰακὼβ, θεὸς ζώντων, καὶ οὐχὶ νεκρῶν. Καὶ ἐφίμωσεν αὐτῶν τὸ στόμα. Εὐάλωτοι γὰρ οὗτοι, καὶ μὴ δυνάμενοι ἀντιστῆναι μήτε μίαν ὥραν πρὸς τὴν ἀλήθειαν.*

16. ὀλετήρων cod. *Venet.*

illorum infelicissimis retegendis institutis, partim letalium ac perniciosorum serpentium venenis brevi oratione retundendis.

Hactenus de Samaritanorum sectis IV.

IUDAISMUS
VII in sectas distributus.

CONTRA SADDUCAEOS,
quae est prima Iudaismi secta, ordine XIV.

Post illas Samaritanorum a nobis enumeratas Graecorumque sectas septem apud Iudaeos ante Christi domini adventum in Iudaea atque Hierosolymis extiterunt. Cap. I.

Horum primi fuere Sadducaei a Dositheo illo propagati. Qui nimirum Sadducaeos se a iustitia nominant. Sedek enim iustitiam significat. Sed et Sadoc quidam ex antiquis sacerdotibus appellatus est. Verum isti a magistri doctrina desciverunt. Etenim mortuorum resurrectionem sustulerunt; in quo cum Samaritanis conveniunt. Sed angelos contra quam Samaritani repudiant, ac spiritum sanctum ignorant, quem nec accipere meruerunt. Eadem porro cum Samaritanis instituta custodiunt. Quamquam Iudaei, non Samaritani fuerunt. Siquidem Hierosolymis sacrificabant, caeteraque omnia cum Iudaeis communiter gerebant. Atque hos quidem una Christi domini sententia omni fide digna prosternet, quam ipsi ex propositae quaestionis dissolutione in seipsos provocarunt, cum ad eum accedentes rogarunt fierine posset mortuorum resurrectio. Matth. 22, 23.
Item fuisse septenos fratres, quorum primus uxore ducta cum sine liberis decessisset, secundus eam excepit, ex Mosis praescripto, qui viro sine liberis defuncto succedere fratrem in illius coniugium iussit, viduamque ducere, quo in mortui nomen posteritatem excitaret. Accidit igitur, aiebant, ut illam primus ac secundus uxorem habuerint ac mortui sint, septemque itidem omnes. In resurrectione itaque mortuorum cuius haec uxor erit, quandoquidem septem illam coniugem habuerunt? Ad haec dominus ita respondit: *Erratis nescientes scripturas ac virtutem dei; in resurrectione enim mortuorum neque uxores ducunt, neque nubunt, sed pares sunt angelis. Quod autem mortui resurgent, Moyses vos docet, quoniam ita deus ille re-* Exod. 3, 6.
spondit: Ego sum deus Abraam, et deus Isaac, et deus Iacob, deus vivorum non mortuorum. Ita os illis occlusit. Faciles enim ad refellendum sunt, nec vel brevi spatio veritati possunt resistere.

ΚΑΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΝ.

Δευτέρα αἵρεσις ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, πεντεκαιδεκάτη δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α΄. *Μετὰ τούτους τοὺς Σαδδουκαίους Γραμματεῖς γεγόνασιν ἀνὰ μέσον τοῦ χρόνου, καὶ σὺν αὐτοῖς τὴν ἡλικίαν κατάγοντες, οἵτινες ἦσαν δευτερωταὶ τοῦ νόμου, ὡς γραμματικήν τινα ἐπιστήμην ὑφηγούμενοι, τὰ ἄλλα πράττοντες τῶν Ἰουδαίων, περιττὴν δέ τινα δῆθεν σοφιστικὴν ὑφήγησιν εἰσηγούμενοι, οὐ κατὰ νόμον μόνον βιοῦντες, ἀλλὰ περισσότερον, ξεστῶν βαπτισμοὺς φυλάσσοντες καὶ ποτηρίων καὶ πινάκων καὶ τῶν ἄλλων σκευῶν τῆς ὑπηρεσίας, ὡς δῆθεν ἐπὶ τὸ ἀκραιφνὲς καὶ ὅσιον διακείμενοι, πυγμῇ μὲν τὰς χεῖρας νιπτόμενοι, πυγμῇ δὲ καὶ καθαρισμούς τινας δι᾽ ὑδάτων καὶ λουτρῶν ἀποσμηχόμενοι, ἔχοντες δέ τινα κράσπεδα σημαντικὰ τῶν αὐτῶν πολιτείας, εἰς ἐπίδειξιν κόμπου καὶ ἔπαινον τῶν θεωμένων. Καὶ φυλακτήρια παρ᾽ ἑαυτοῖς ἐπὶ τὰ ἱμάτια ἐπετίθετο, τουτέστι πλατέα σήματα πορφύρας. Νομίσειε δ᾽ ἄν τις, ἐπειδήπερ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ [1] τοῦτο ἐμφέρεται, μὴ ἄρα [2] περὶ περιάπτων λέγει, ἐπειδὴ γὰρ καὶ εἰώθασί τινες τὰ περίαπτα φυλακτήρια ὀνομάζειν. Οὐκ ἔχει δὲ ὁ λόγος τὸ παράπαν περὶ τούτου. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ στολὰς, εἴτ᾽ οὖν ἀμπεχόνας οἱ τοιοῦτοι ἀνεβάλλοντο καὶ δαλματικὰς, εἴτ᾽ οὖν κολοβίωνας ἐκ πλατυσήμων διὰ πορφύρας ἀλουρ-
pag. 33. γοῦφεῖς κατεσκευασμένας, τὰ δὲ σήματα τῆς πορφύρας φυλακτήρια εἰώθασιν οἱ ἠκριβωμένοι μετονομάζειν, τούτου ἕνεκεν φυλακτήρια αὐτὰ καὶ ὁ κύριος κατ᾽ ἐκείνους εἴρηκε. Δηλοῖ δὲ ἡ ἀκολουθία τὴν φράσιν τῆς ὀνομασίας, καὶ τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων. Τὰ κράσπεδα, ἵνα εἴπῃ κροσσούς, καὶ τὰ φυλακτήρια, ἵνα εἴπῃ τῆς πορφύρας τὰ σήματα. Φησὶ γὰρ, Ὅτι πλατύνετε τὰ φυλακτήρια, καὶ τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων ὑμῶν μεγαλύνετε. Ῥοΐσκους γάρ τινας ἐπὶ τὰ τέσσαρα [3] πτερύγια τοῦ τρίβωνος ἕκαστος εἶχεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ στήμονος καταδεδεμένους ἐν ᾧ χρόνῳ ἐνεκρατεύετο ἢ παρθενίαν ἤσκεεν, ἐπειδὴ γὰρ ἕκαστος ταξάμενος ὥριζε καιρὸν ἁγνείας ἢ ἐγκρατείας, καὶ ταῦτα αὐτῶν τὰ πρωτότυπα ἦν, εἰς τὸ ἐμφαίνειν τοῖς ἀνθρώποις τὰ παρ᾽ αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενα, ἵνα μηδεὶς ἅψηται δῆθεν τῶν ἡγιασμένων.*

Δευτερώσεις δὲ παρ᾽ αὐτοῖς τέσσαρες ἦσαν. Μία μὲν εἰς ὄνομα Μωϋσέως τοῦ προφήτου, δευτέρα δὲ εἰς τὸν διδάσκαλον αὐτῶν Ἀκιβᾶν οὕτω καλούμενον, ἢ Βαρακιβᾶν, ἄλλη δὲ εἰς τὸν Ἀνδᾶν, ἢ Ἀνᾶν, τὸν καὶ Ἰούδαν, ἑτέρα δὲ εἰς τοὺς υἱοὺς [4] Ἀσσαμωναίου. Ἐκ τούτων τῶν τεσσάρων δευτερώσεων [5] ὅσα παρ᾽ αὐτοῖς νενόμισται, οἰή-

Cap. I. — 1. τοῦτο *cod. Rhedig. Vulgo* τούτῳ.
2. περὶ *praepositio desideratur vulgo in libris.*
3. *Cf. Franc. Franci (Cl. Salmasii) Confutat. Animadversionum Anton. Cercoetii p. 51 sqq.*

CONTRA SCRIBAS.

Quae est II. Iudaismi secta, ordine XV.

Post Sadducaeos interiecto tempore, vel eodem etiam quo illi, Cap. I.
Scribae prodierunt, legis interpretes, ac velut quandam grammaticam professi, cum caeteris in rebus Iudaeorum institutis inhaereant, quae superstitiosis et cavillatoriis inventis interpolarunt. Neque enim ex legis duntaxat praescripto vivunt, verum insuper urceos et calices, ac discos, et reliqua utensilia lavant, utpote sincerae, ac sanctioris disciplinae cultores. Nam et manus frequenter Marc. 7, 3.
abluunt, et aquis se ac lavacris abstergunt. Habent et certas fimbrias, quae instituti sunt eorum signa, ad pompam et ostentationem captandaque spectantium praeconia compositas. Ad haec vestes phylacteriis distinctas gerebant, quae sunt latiora quaedam purpurae segmenta. De quibus cum evangelium meminerit, suspicari quis- Matth. 23, 5.
piam possit de amuletis hic sermonem institui, quod a nonnullis amuleta phylacteria vocentur. Verum longe alia ratio est. Quippe cum stolis, sive vestimenti genere quodam uterentur isti quod Dalmaticas aut Colobia appellare possumus, quae amplioribus ex purpura segmentis erant intexta. Eiusmodi porro segmenta qui accuratius loquuntur nominare phylacteria solent. Horum consuetudinem secutus dominus eadem illa phylacteria nuncupavit. Sed et sequentia de acceptione vocis istius haud dubiam fidem faciunt. Subiicit enim et vestimentorum *κράσπεδα*, hoc est fimbrias. Ita et phylacteria purpureos illos quos dixi clavos appellavit. *Quoniam*, inquit, *dilatatis phylacteria, et fimbrias vestimentorum ampliores facitis.* Etenim corymbos Punicorum malorum specie quatuor e pallii laciniis pendentes, atque ex ipso stamine alligatos, eo tempore gerebant quo continentiam aut virginitatem servabant. Nam quilibet certum sibi tempus castitatis aut continentiae praescribebat, atque illa velut exempla quaedam et imagines erant, quibus institutum suum exprimebant, ne quis utpote sanctos auderet attingere.

Quatuor apud eosdem Traditionum, quas *Δευτερώσεις* vocabant, fuere genera. Primum Mosis prophetae nomine est inscriptum. Secundum Akibae cuidam magistro, vel Barakibae, tribuunt. Tertium Andani, vel Annani, qui et Iudas dicitur. Quarti Assamonaei filios auctores iactitant. Quatuor ex hisce fontibus manarunt ea quae apud illos inani quadam opinione sapientiae constituta, cum sint inepta

4. Ἀσσαμαναίου *cod. Rhediger.*
5. *Rescribo* ὅσαπερ αὐτοῖς.

σει σοφίας, ἀσοφίας δὲ τὰ πλεῖστα, αὐχεῖται καὶ ᾄδεται, καὶ ἐν τάξει [6] προκριτέας διδασκαλίας βοᾶταί τε καὶ φημίζεται.

ΚΑΤΑ ΦΑΡΙΣΑΙΩΝ.

*Τρίτη αἵρεσις ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἑξκαιδεκάτη δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α'. Ταύταις ταῖς δυσὶν αἱρέσεσι κατ' ἀκολουθίαν συνῆπται ἡ τῶν Φαρισαίων αἵρεσις, ἄλλη τις, οἵτινες τὰ αὐτὰ τούτοις ἐφρόνουν, Γραμματεῦσι δέ φημι, τοῖς ἑρμηνευομένοις νομιδιδασκάλοις· συνῆσαν γὰρ αὐτοῖς καὶ οἱ Νομικοί. Ἄλλα δὲ καὶ παρὰ τούτους πάλιν οἱ Φαρισαῖοι ἐφρόνουν, πολιτείας μείζους ἔχοντες. Τινὲς μὲν γὰρ αὐτῶν, ὅτε ἤσκουν, [1] ὥριζον δεκαετίαν [2] ἢ ὀκταετίαν ἢ τετραετίαν ὁμοίως παρθενίας ἢ ἐγκρατείας. Συνεχῶς εὐχόμενοι πυκνότερον ἀγῶνα τοῦτον ἐνίσταντο, pag. 34 διὰ τὸ δῆθεν μὴ σωματικόν τι παθεῖν, ἢ κλαπῆναι δι' ὀνειράτων, [3] ἀηδῆ γε ῥύσιν σώματος ἀπεργαζομένων. Καὶ οἱ μὲν σανίδας ἑαυτοῖς ἐφιλοκάλουν σπιθαμῆς μόνης τὸ πλάτος, καὶ ἐπὶ ταύτην ἑαυτοὺς ἐτίθεσαν κατὰ τὴν ἑσπέραν, ἵνα εἰ ὑπνώσειέν τις καὶ καταπέσοι εἰς [4] τοὔδαφος, αὖθις ἐγείρηται εἰς εὐχὴν, διὰ τὸ ἄγρυπνον ἔχειν τὸν βίον κατὰ τὸ δυνατόν· ἄλλοι δὲ [5] κάχληκας συλλέγοντες ἑαυτοῖς ὑπεστρώννυον, εἰς τὸ νυττομένους μὴ ὕπνῳ βαθεῖ φέρεσθαι, ἀλλὰ βιάζεσθαι [6] γρήγορσιν ἑαυτοῖς προςπορίζεσθαι. Ἄλλοι δὲ καὶ ἀκάνθας στρωμνὴν εἶχον, διὰ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Ἐνήστευον [7] δὲ δὶς τοῦ σαββάτου, δευτέραν καὶ πέμπτην, ἀπεδεκάτουν [8] δὲ τὴν δεκάτωσιν. Τὰς ἀπαρχὰς ἐδίδουν, τριακοντάδας τε καὶ πεντακοντάδας, τάς τε θυσίας [9] ἀσφαλέστατα καὶ τὰς εὐχὰς ἀπετίννυον. Τῷ δὲ [10] προειρημένῳ σχήματι τῶν Γραμματέων προήρχοντο, διά τοι τῆς ἀμπεχόνης καὶ διὰ τῶν ἄλλων σχημάτων καὶ [11] γυναικικῶν ἱματίων ἐν πλατείαις [12] ταῖς κρηπῖσι καὶ γλώτταις τῶν ὑποδημάτων προϊόντες. Ἐλέγοντο δὲ Φαρισαῖοι διὰ τὸ ἀφωρισμένους εἶναι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἄλλων, διὰ τὴν ἐθελοπερισσοθρησκείαν [13] παρ' αὐτοῖς νεμομισμένην. Φάρες γὰρ κατὰ τὴν Ἑβραΐδα ἑρμηνεύεται ἀφορισμός.

Κεφ. β'. Ὡμολόγουν [1] δὲ οὗτοι ἀνάστασιν νεκρῶν, ἐπίστευόν τε ἀγγέλους εἶναι καὶ πνεῦμα, ἠγνόησαν δὲ υἱὸν θεοῦ, ὡς οἱ ἄλλοι. Ἀλλὰ

6. Libri vulgo προκριταίας.

* ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ Γ, τῆς δὲ ἀκολουθίας ις cod. Venet., pro more.

Cap. I. — 1. καὶ ὥριζον cod. Venet.

2. ἢ ὀκταετίαν ἢ τετραετίαν cod. Venet.

3. ἀηδῆ γε ῥύσιν σώματος ἀπεργαζομένων rescripsi, postulante sententia, mei ingenii periculo. Ios. Scaligero placuit ἀηδῆ ἔκκρισιν σπέρματος ἀπεργαζομένων. Libri habent ἀηδῆ τε ῥύσιν σώματος ἀπεργαζομένην. Apud Nicetam Choniatam Thesaur. Orthod. Fidei I, 40. legitur: „οἱ μὲν εἰς δεκαετίαν, οἱ δὲ εἰς ὀκταετίαν, οἱ δὲ τετραετίαν, μέχρι τῆς δι' ὀνείρων κλοπῆς ἀπομαχόμενοι."

4. τὸ ἔδαφος cod. Venet.

5. κόχλακας ἐκλέγοντες cod. Venet.

6. γρηγορεῖν cod. Venet.

7. δὲ om. cod. Ven. Pro δὶς supra pag. 22. ex cod. Ven. et Anaceph. reposuimus διά. Illud utrobique retinuit Petavius, σάββατον hebdomadam interpretans, velut si haberet σάββατα. Nicetas Chon. l. l. habet „ἐνήστευον δὲ δὶς σαββάτου, ἤτοι δευτέραν καὶ πέμπτην."

8. δὲ om. cod. Venet.

9. καὶ τὰς εὐχὰς ἀσφαλέστατα cod. Venet.

10. προςερημένῳ cod. Venet.

11. γυναικείων cod. Venet.

12. ἐν ταῖς suspicatus est Ios. Scaliger. Fortasse reponendum ἐν πλατείαις κρηπῖσι.

13. τὴν παρ' αὐτοῖς cod. Venet.

Cap. II. — 1. τε cod. Ven.

pleraque, praedicantur nihilominus, ac tanquam ab excellenti disciplina profecta summa ostentatione celebrantur.

ADVERSUS PHARISAEOS,

quae est haeresis Iudaismi III., ordine XVI.

Secundum ambas illas proxime Pharisaeorum haeresis sequitur, alterius generis, tametsi cum Scribis, quos Legis doctores interpretantur, eadem sentirent. Cum iis enim legis quoque periti coniuncti erant. At Pharisaei ad horum ritus alia rursus adiiciebant, et severioribus se institutis adstrinxerant. Quidam enim cum suas illas exercitationes adhiberent, decem, vel octo, vel quatuor annorum sibi spatia praefigebant quibus virginitatem aut castimoniam colerent; hoc tempus continuis precibus traducebant, et id certaminis frequentius instaurabant, ne ullam corporis labem contraherent, neve furtim turpe aliquod in somnis profluvium obreperet. Ergo alii tabulas ad eum usum parabant, latitudine non amplius dodrantali, in quibus post vesperam iacebant, ut si fortasse dormirent, in pavimentum prolapsi rursum se ad orandum excitarent; quo somni quoad liceret expertes aetatem transigerent. Alii collectos calculos substernebant, quorum vellicatio profundiorem somnum arceret, ut vel inviti pervigiles esse consuescerent. Nec defuere qui iisdem de caussis spinas subiicerent. Caeterum bis hebdomada quaque ieiunare mos illis fuit, secunda videlicet ac quinta die. Ad haec decimarum decimas dabant; primitias offerebant, tricesimas et quinquagesimas; sacrificia votaque sua accuratissime persolvebant. Cultus idem illis qui et Scribis, de quo proxime dictum est, vestis scilicet ac reliquus corporis habitus. Sed et muliebria palliola gestabant, et cum latioribus crepidis ac solearum ligulis procedere solebant. Qui ideo Pharisaei dicti sunt, quod essent propter adscititiam illam superstitiosamque disciplinam a reliquis seiuncti. Phares enim Hebraice separationem significat. Cap. I.

Mortuorum porro resurrectionem persuasam habebant. Angelos ac spiritum esse credebant. Sed ut caeteri dei filium igno- Cap. II.

καὶ εἱμαρμένη καὶ ἀστρονομία παρ' αὐτοῖς [2] σφόδρα ἐχρημάτιζεν. Αὐτίκα γοῦν τὰ Ἑλληνικὰ ὀνόματα τὰ ἐκ τῆς τῶν πεπλανημένων ἀστρονομίας κατὰ τὴν [3] Ἑβραΐδα διάλεκτον ἑτέροις ὀνόμασι παρ' αὐτοῖς μετωνόμασται, [4] οἷον Ἥλιος [5] Ἥμα καὶ Σεμὲς, Σελήνη [6] Ἰέρεε καὶ Ἀλβανὰ, ὅθεν καὶ Μήνη καλεῖται. [7] Ἰέρεε γὰρ ὁ μὴν λέγεται, Μήνη δὲ Σελήνη, ὡς καὶ παρ' Ἕλλησι διὰ τὸν μῆνα. [8] Ἄρης Χωχὲβ Ὀκμὼλ, Ἑρμῆς [9] Χωχὲβ Ὀχμὸδ, Ζεὺς [10] Χωχὲβ Βάαλ, Ἀφροδίτη [11] Σεροῦα ἤτοι [12] Λουὴδ, Κρόνος Χωχὲβ Σαβὴθ. Λέγεται δὲ [13] πάλιν παρ' αὐτοῖς καὶ ἄλλοις ὀνόμασιν, οὐκ ἠδυνήθην δὲ ἀκριβῶς τὴν τούτων ἐπωνυμίαν ἐκθεῖναι. Ἀλλὰ καὶ τὰ ματαίως [14] νομιζόμενα
pag. 35. εἰς ἀριθμὸν [15] στοιχείων παρὰ τοῖς πεπλανημένοις ὀνόματα, ἃ ζώδια καλοῦσι, καὶ ἀθεμίτως τὸν κόσμον εἰς ἀσέβειαν ἐπλάνησαν, οὕτω πάλιν Ἑβραϊκῶς αὐτὰ καλοῦσι· [16] Τέλαα, Σὼρ, Θωμὶμ, [17] Σαρατὰμ, [18] Ἄρι, Βεθουλὰ, [19] Μωμαζανὴ, [20] Ἀκρὰβ, [21] Κεσὲτ, Γαδὶ, [22] Δαλμιΐ, [23] Δεγγὶμ, οἵτινες τοῖς Ἕλλησι μάτην, λέγω δὴ οἱ Φαρισαῖοι, ἀκολουθήσαντες μετωνόμασαν εἰς τὴν Ἑβραΐδα τὰ αὐτὰ ὀνόματα οὕτω· Κριὸν δὴ τοῖς παρ' ἐκείνοις λεγόμενον [24] Τέλαα, Ταῦρον [25] Σὼρ, Διδύμους Θωμὶμ, Καρκῖνον [26] Σαράταν, Λέοντα [27] Ἄρι, Παρθένον Βεθουλὰ, Ζυγὸν Μωζανὴ, Σκορπίον [28] Ἀκρὰβ, Τοξότην Κεσὲτ, Αἰγόκερον Γαδὶ, Ὑδρηχόον [29] Δαλὶ, Ἰχθύας Δεγγίμ.

Κεφ. γ'. Ταῦτα δέ μοι οὐκ εἰς στρόβησιν τῶν ἐντυγχανόντων κατατέτακται, οὐδ' ἵνα τὴν χυδαιολογίαν τῶν τὴν ἀσύστατον καὶ φρενοβλαβῆ μωρολογίαν τῆς ἀστρονομίας τῷ βίῳ παρεισαξάντων συστήσω. [1] Ἐλήλεκται γὰρ αὕτη ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἀσύστατος οὖσα καὶ ἐσφαλμένη. Εἴρηται δὲ καὶ ἡμῖν ἐν ἄλλοις λόγοις πολλὰ πρὸς ἀνατροπὴν τῶν γένεσιν καὶ [2] εἱμαρμένην νομιζόντων, καὶ μάλιστα ἐν τῷ προοιμίῳ τούτου τοῦ συντάγματος ἐν ὀλίγῳ ἡμῖν κατὰ τῶν αὐτῶν πεπραγμάτευται. Ἀλλὰ διὰ τὸ μή τινα νομίσαι κατὰ συκοφαντίαν ἡμᾶς κατά τινων φέρεσθαι, καὶ μήτ' ἀληθῆ ἐκ παραδώσεων ἀκριβώσαντας ἐκθέσθαι, ταῦτα ἡμῖν καὶ ὀνομαστὶ εἴρηται. Ἐσχάτη δὲ αὐτοῖς ἀπορία καὶ ἠλιθιότης οὐχ ἡ τυχοῦσα τοῖς καὶ ἀνάστασιν ὁμολογοῦσι, καὶ κρίσιν δικαίαν ὁριζομένοις, εἱμαρμένην λέγειν. Πῶς γὰρ δύναται κρίσις εἶναι

2. σφόδρα *om. cod. Ven.*
3. Ἑβραϊκὴν *cod. Ven.*
4. οἷον *om. cod. Ven.*
5. *Ita cod. Ven. Vulgo* Ἡμακαίσεμες.
6. *Ita cod. Ven. Vulgo* Ἰερεεκαιαλβανὰ.
7. *Ita cod. Ven. Vulgo* Ἰερεὲ.
8. *Verba* Ἄρης Χωχὲβ Ὀκμὼλ *non extant in cod. Veneto.*
9. Χωκὲβ *cod. Ven.*
10. Χωκὲμ Βαὰλ *cod. Ven.*
11. Ζεροῦα *cod. Venet.*
12. λουνδὸ *cod. Venet.*
13. πάλιν *om. cod. Venet.*
14. κομιζόμενα *cod. Venet.*
15. *Cf. Cl. Salmasius de Annis Climacter. p. 576 sqq., et in (Franc. Franci) Confutat. Animadv. Antonii Cercoetii p. 75., cui placuit* νομιζόμενα εἰς ῥυθμὸν στοιχ.
16. τελασωρθωμὶν *cod. Ven.* τελαασὼρ θωμὶμ *ed. princ.*
17. σαρατὰν *cod. Ven.*

rarunt. Quinetiam fato et astronomiae plurimum tribuebant. Argumento est quod Graeca omnia vocabula vanissimae illius artis propria totidem ab iis Hebraicis sunt reddita vocibus. Exempli caussa Sol Hamma et Semes ab iis appellatur, Luna Ieree et Hallebana; unde et Mene vocatur. Nam Ieree mensis, et Luna Mene dicitur, ac perinde ut apud Graecos a mense nominis appellationem derivat. Sequitur Mars, quem Cochab Ocmol nominant; Mercurium vero Cochab Ochmod, Iovem Cochab Baal, Venerem Serua, vel Lued; Saturnus denique Cochab Sabeth vocatur. Sunt et illorum aliae nomenclaturae, quas accurate concipere minime potuimus. Neque iis contenti etiam coelestia illa signa, quae quadrifariam errore vanissimo pro elementorum numero distribuuntur (Zodia vulgo nominant), a quibus impietatis in mundum propagata sunt semina, ista, inquam, illi Hebraice ita reddiderunt: Telaa, Sor, Tomim, Saratam, Ari, Bethula, Mozenae, Acrab, Keset, Gadi, Dalmii, Deggim. Hunc in modum Pharisaei Graecorum vestigia persecuti eadem ab his usurpata vocabula Hebraicis vocibus interpretati sunt. Nam Aries is est quem Telaa nuncupant, Taurus Sor, Gemini Tomim, Cancer Sarata, Leo Ari, Virgo Bethula, Libra Mozane, Scorpius Acrab, Sagittarius Keset, Capricornus Gaddi, Aquarius Dali, Pisces Deggim appellantur.

Sed haec omnia nequaquam ad lectorum perniciem commemorare studuimus, neque ad eorum vanitatem commendandam qui stolidam et ineptam astronomiae scientiam in hominum vitam invexerunt. Satis illam vis ipsa veritatis expugnat, et eius errorem inconstantiamque coarguit. Ac cum nos alias pluribus adversus eos disputavimus, qui nativitatem ac fatum adstruebant, tum in operis huius exordio eundem errorem brevi reprehensione perstrinximus. Sed ne quis per calumniam incessere nos quempiam putaret, nec quae certo a nobis accepta explorataque essent in medium afferre, nominatim illa percensenda duximus. Est illud vero extremae cuiusdam imperitiae, ne dicam amentiae, cum resurrectionem mortuorum esse fateare, ac iustissimum de cuiusque factis iudicium constitutum, fatum nihilominus esse ullum asserere. Qui enim duo ista Cap. III.

18. ἀριθεβουλὰ *cod. Venet.*
19. *Ita omnes libri, praeter edit. Petav., in qua* Μωζανὴ.
20. ἀκραάβ *cod. Venet.*
21. καὶ σὲτ *cod. Venet.*
22. δαδμιΐ *edit. princ.* δαλλὶ *cod. Venet.* δαδλὶ *cod. Rhedig.*
23. διγγὶμ *cod. Venet.*
24. τελλά *cod. Venet.*
25. σήρ *cod. Venet.*
26. σαράτιν *cod. Venet.*
27. ἄρτι *cod. Rhedig. et edit. princ.*
28. ἀκραάβ *cod. Venet.* ἄκρο *cod. Rhedig. et edit. princ.*
29. δαλλὶ *cod. Venet.*
CAP. III. — 1. *Vulgo* ἤλεκται, *quomodo etiam cod. Rhedig.*
2. *Libri editi habent* εἱμαρμένην, *ubique.*

καὶ εἱμαρμένη; Δυοῖν γὰρ ἀνάγκη θάτερον, ἢ γενέσεως ὑπαρχούσης μὴ εἶναι κρίσιν, διὰ τὸ τὸν πράττοντα οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ πράττειν, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην ἐπικρατείας τῆς πεπρωμένης, ἢ ὅτι κρίσεως ὑπαρχούσης, καὶ ἐν ἀληθείᾳ ἐπαπειλουμένης, καὶ νόμων δικαζόντων, καὶ τῶν τὸ πονηρὸν δρώντων δίκην ὑπεχόντων, νόμου τε ὁμολογουμένου δικαίου καὶ κρίσεως θεοῦ ἀληθεστάτης, ἀργὴν εἶναι τὴν πεπρωμένην, καὶ μὴ ἔχειν ὅλως σύστασιν τὸ παράπαν.

Κεφ. δ'. Ὁπότε διὰ τὸ δύνασθαι ἁμαρτάνειν καὶ μὴ ἁμαρτεῖν, τὸν μὲν διὰ τὰ ἁμαρτήματα δίκην ἀπαιτεῖσθαι, τὸν δὲ ἔπαινον ἀπεκδέχεσθαι διὰ τὸ εὖ πεπραχέναι, ὥρισται καθ' ἑκατέρων τὸ διάφορον. Ὡς καὶ
pag. 36 μίᾳ φωνῇ δικαίᾳ λέγειν [1] ἕνι συντόμῳ ἀληθείᾳ διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου ἐκ προσώπου κυρίου εἰρημένον, τὸ, Ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγησθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται· τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Ὥστε παντί τῳ δῆλόν ἐστι καὶ ἀναμφίβολον ὡς τὸ αὐτεξούσιον παρείχετο θεὸς, δι' ἑαυτοῦ φήσας τὸ, Ἐὰν θέλητε, καὶ μὴ θέλητε, ὥστε περὶ τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸ ἀγαθοεργεῖν, ἢ τὸ φαύλων ἐφίεσθαι πραγμάτων. Οἷς ἐπιφωνητέον ἐστὶ πυκνότερον καὶ πολλαχῶς, καὶ οὐ διὰ μιᾶς φωνῆς, ἀλλὰ πολλάκις, τὰ παρὰ τοῦ σωτῆρος πρὸς αὐτοὺς εἰρημένα, Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι καταλελοίπατε τὰ βαρέα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεον, καὶ ἀποδεκατοῦτε τὸ ἄνηθον καὶ τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ πήγανον, καὶ καθαρίζετε τὸ ἐκτὸς τοῦ ποτηρίου καὶ τοῦ πίνακος, τὸ δὲ ἐντός ἐστι μεστὸν ἀκαθαρσίας καὶ ἀκρασίας, καὶ δοκιμάζετε δίκαιον εἶναι ὀμνύναι ἐν τῷ ἐπάνω τοῦ θυσιαστηρίου, τὸ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ θυσιαστηρίῳ παρ' ὑμῖν τῷ ὅρκῳ [2] λέλυται, καὶ τὸ ἐν τῷ οὐρανῷ ὀμνύναι οὐδὲν εἶναί φατε, ἐὰν δέ τις ὀμόσῃ ἐν τῷ ὑπεράνω αὐτοῦ, τοῦτο δεδικαίωται. Οὐχὶ τὸ θυσιαστήριον βαστάζει τὸ ἐπικείμενον, καὶ ὁ οὐρανὸς θρόνος ἐστὶ τοῦ ἐπ' αὐτῷ ἐπικαθεζομένου; Καὶ ὅτι λέγετε, ἐάν τις εἴπῃ πατρὶ καὶ μητρὶ Κορβὰν, ὅ ἐστι δῶρον ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, καὶ οὐκέτι μὴ τιμήσει τὸν πατέρα, καὶ ἠθετήσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ, διὰ τῆς τῶν πρεσβυτέρων ὑμῶν παραδόσεως, καὶ κυκλεύετε θάλασσαν καὶ ξηρὰν, ποιῆσαι ἕνα προσήλυτον, καὶ ὅταν γένηται, ποιεῖτε αὐτὸν διπλότερον ὑμῶν υἱὸν γεέννης. Τί τοίνυν περιττότερον τῶν ἁγίων ῥήσεων ὑπερβάλοιτό τις πρὸς ἀντίθεσιν τῶν προειρημένων; Ἀλλὰ καὶ ἀρκεῖσθαι μάλα ἡγοῦμαι ταῖς τοῦ σωτῆρος φωναῖς καὶ ἀληθιναῖς λέξεσι, πρὸς ἃς οὐκ ἠδυνήθησαν ἀντωπῆσαι, οὔτε πρὸς τὸ βραχύτατον.

Cap. IV. — 1. *Rescripsi* ἕνι *pro* ἓν, *quod vulgo extat.*

convenire possunt, iudicium, inquam, atque fatum? Horum enim alterum necesse est, vel si ulla sit genitalis necessitas, nullum esse iudicium, quod qui committit aliquid, non id sua sponte facit, sed fatorum vi ac tyrannide compulsus, vel si iudicium est ullum, nec frustra in comminationibus obiici solet, atque et leges aliquae sunt et flagitiosis hominibus scelerum poenae constitutae, si denique iusta a deo lex tradita et illius iudicium omni ex parte veritati consentaneum est, necesse est, inquam, supervacuum esse fatum illud, nec ullo in loco consistere.

Etenim non aliam ob caussam nisi quod peccare necne sit in Cap. IV.
arbitrio cuiusque positum, hoc discrimen introductum est, ut alter admissorum scelerum poenas luat, alter pro recte factis praemium laudemque consequatur. Quod quidem brevi iustissimaque sententia complecti possumus, quae ab Isaia propheta ex persona dei verissime pronuntiata legitur: *Si volueritis, et obedieritis mihi, bona ter-* Isai. 1, 19.
rae comedetis. Si autem nolueritis, neque obedieritis mihi, devorabit vos gladius. Os enim domini locutum est ista. Ex quo perspicue illud ac citra ullam dubitationem efficitur, libertatem homini a deo esse concessam, cum ita per sese dixerit: *Si volueritis et nolueritis,* adeo ut bene agere, vel malorum cupiditatem concipere, illius arbitrio sit relictum. Quamobrem saepe illud ac varie, nec una voce personandum, ac frequentissime contra impostores istos repetendum est dictum in eos salvatoris illud: *Vae vobis, Scribae et Pharisaei hy-* Matth. 23, 15.
pocritae, quoniam reliquistis quae graviora sunt legis, iudicium et misericordiam, et decimatis anethum et mentham et rutam, et mundatis quod deforis est calicis et paropsidis; quod intus est, plenum est immunditia, et foeditate. Et approbatis iustum esse iurare in eo quod est super altare, iurare autem in altari ipso, iurisiurandi apud vos religione solvitur. Et in coelo iurare nihil esse dicitis. Qui autem iuraverit in eo, qui supra illud est, id vero iustum censetur. Nonne altare portat id quod impositum est, et coelum thronus eius est qui in illo insidet? Et quod dicitis: Si quis dixerit patri et matri, Corban, Marc. 7, 11.
hoc est munus quod ex me tibi proderit, et non honorabit patrem, et irritum fecistis mandatum dei per traditionem seniorum vestrorum. Et circuitis mare et aridam ut faciatis unum proselytum, et cum factus fuerit, facitis illum duplo quam vos filium geennae. Quid igitur ad eos homines refellendos divinis illis sententiis adiici gravius potest? Itaque satis esse arbitror salvatoris vocem ac verissimum illud oraculum, cui ne minimum quidem reluctari potuerunt.

2. λέλυται *cod. Venet.* λέλεκται *habent reliqui libri. Petavius proposuit* τοῦ ὅρκου λέλυται.

ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΟΒΑΠΤΙΣΤΩΝ.

Τετάρτη αἵρεσις ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἑπτακαιδεκάτη δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α'. *Ταύταις δὲ συνέπεταί τις αἵρεσις Ἡμεροβαπτιστῶν οὕτω καλουμένη, μηδὲν μὲν παραλλάττουσα τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἴσα τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων φρονοῦσα, οὐ μὴν ἐξισουμένη τοῖς Σαδδουκαίοις ἐν τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει μόνον, ἀλλὰ τῇ ἀπιστίᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις. Τοῦτο δὲ περιττὸν αὕτη κεκτημένη ἡ αἵρεσις, ὡς ἐν ἔαρί τε καὶ μετοπώρῳ, χειμῶνί τε καὶ θέρει, πάντοτε καθημέραν βαπτίζεσθαι, ὅθεν καὶ [1] Ἡμεροβαπτιστῶν εἴληφε τὴν ἐπωνυμίαν. Ἔφασκε γὰρ αὕτη ἄλλως πως μὴ εἶναι ζῆν ἀνθρώπῳ, εἰ μή τι ἄρα καθ' ἑκάστην ἡμέραν βαπτίζοιτό τις ἐν ὕδατι, ἀπολουόμενός τε καὶ ἁγνιζόμενος ἀπὸ πάσης αἰτίας.*

pag. 37.

Κεφ. β'. *Πρὸς ταύτην δὲ καὶ αὐτὴν ἐξ ἑνὸς λόγου ἡμῖν ἀνατροπὴ γενήσεται, ὅτι ἀπιστίας παρ' αὐτοῖς μᾶλλον ἢ πίστεως οἱ λόγοι. Ἐλέγχει γὰρ αὐτοὺς ἡ συνείδησις αὐτῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν βαπτιζομένων, ὡς ὅτι ἡ ἐλπὶς τῆς χθὲς ἡμέρας παρ' αὐτοῖς τέθνηκε, καὶ ἡ πίστις τε καὶ ὁ ἁγνισμός. Εἰ μὲν γὰρ ἐν ἑνὶ βαπτίσματι ἐστοίχουν, ἄρα ἐθάρρουν τούτῳ, ὡς ζῶντι καὶ ἀθανάτῳ ὄντι εἰς τὸν αἰῶνα· ὁπότε δὲ σήμερον μὲν ἐλούσαντο, οὐχ ἕνεκεν πλύσεως σώματος, ἀλλὰ ἕνεκεν ἁμαρτημάτων, ἄρα κατ' αὐτοὺς ἐκαθαρίσθη, αὖθις δὲ τῇ ἑξῆς πάλιν λουόμενοι ἀπεφήναντο τὸ παρελθὸν ἐν τῇ χθὲς τεθνάναι βάπτισμα. Εἰ μὴ γὰρ τὸ πρὸ μιᾶς ἐτεθνήκει, οὐκ ἂν εἰς τὴν ἑξῆς ἑτέρου ἐπεδέοντο πρὸς καθαρισμὸν ἁμαρτημάτων. Καὶ εἰ ὅλως οὐκ ἀπέχονται τοῦ ἁμαρτάνειν, νομίζοντες ὅτι τὸ ὕδωρ καθαρίσει τοὺς ἐνδελεχῶς καθ' ἑκάστην ἁμαρτάνοντας, μάταιος αὐτῶν ἡ ὑπόνοια, καὶ τὸ ἐπιτήδευμα φροῦδον καὶ ἕωλον. Οὔτε γὰρ Ὠκεανὸς, οὔτε πάντα τὰ ῥεῖθρα καὶ πελάγη, ποταμοί τε ἀένναοι καὶ πηγαὶ, πᾶσά τε ἡ ὀμβροτόκος φύσις συνελθοῦσα δύναται ἁμαρτήματα ἀφανίσαι, ἐπειδήπερ οὐ κατὰ λόγον, οὐδὲ ἐκ προστάγματος θεοῦ γίνεται. Μετάνοια γὰρ καθαρίζει, καὶ τὸ ἓν βάπτισμα διὰ τῆς τῶν μυστηρίων ὀνομασίας. Παρελεύσομαι δὲ καὶ ταύτην, αὐτάρκως ἡγησάμενος [1] τόδε ἐν ὀλίγῳ τὸ ἀλέξημα τῆς αὐτῶν φρενοβλαβείας ὑποδεῖξαι. Ἕως ἐνταυθοῖ τοῖς ἐντυγχάνουσι συντέτακται.*

Cap. I. — 1. *Libri vulgo* Ἡμεροβαπτιστήν. *Quod vitium iam Cornarius in versione sua Latina sustulit.*

Cap. II. — 1. *Reposui* τόδε *pro* τὸν, *quod vitium librorum est. Petavio placuit* τό.

ADVERSUS HEMEROBAPTISTAS.

Quae est haeresis IV. Iudaismi, ordine XVII.

Proxima est Hemerobaptistarum secta, quae ut ab aliis nulla Cap. I.
in re dissidet, eademque dogmata cum Scribis ac Pharisaeis amplectitur, ita cum Sadducaeis non modo in neganda mortuorum resurrectione convenit, verum etiam communem cum iis infidelitatem caeterarumque rerum pravitatem retinet. Hoc vero praecipuum habent, quod tam vere autumnoque quam aestate atque hieme quotidie lavant, unde et Hemerobaptistarum appellationem adepti sunt. Ita enim statuebant, vivere aliter hominem non posse quam si quotidie se aquis elueret, atque ab omni crimine purgaret.

Sed a nobis uno verbo funditus everti secta illa potest, cuius Cap. II.
dogmata ut a fide prorsus aliena, sic cum infidelitate coniuncta sunt. Cum enim diebus singulis abluantur, vel sua ipsi conscientia redarguuntur omnem illam quam pridie conceperant spem cum fide atque expiatione perdidisse. Nam si unum duntaxat baptismum tenerent, in eo fiduciae aliquid, utpote perpetuo atque immortali, collocare possent. Iam vero qui hodie non curandi corporis gratia, sed ad expianda scelera loti sunt, quibusque ideo repurgata, ut ipsi statuunt, omnia esse debent, iidem cum postridie rursum abluuntur, declarant profecto hesternum illum baptismum evanuisse. Nisi enim iste periisset, nihil erat cur ad criminum expiationem denuo illum postera luce repeterent. Quod si peccare omnino non desinunt, existimantque se cum perpetuo ac diebus singulis peccent expiari aqua posse, vehementer aberrant, nec est eorum instituto vanius aut absurdius quicquam. Etenim neque Oceanus ipse, neque maria omnia, neque perennes fluviorum aquae vel fontium, neque quicquid uspiam pluviarum est, si unum in locum conveniant, eluere peccata hominum possunt, quando id citra omnem rationem citraque dei praeceptum adhibetur. Purgare proinde scelera poenitentiae est, uniusque baptismi, per mysticarum rerum appellationem. Sed nos ab hac etiam secta ad aliam transibimus, cum abunde esse putemus paucis adversus illorum stoliditatem remedia comparasse. Hactenus igitur in lectorum gratiam ista disputata sint.

pag. 38.

ΚΑΤΑ ΝΑΖΑΡΑΙΩΝ.

Ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ πέμπτη, τῇ δὲ ἀκολουθίᾳ ἑκτωκαιδεκάτη.

Κεφ. α'. *Ἑξῆς δὲ ἐπιβαλοῦμαι διηγεῖσθαι τὰ κατὰ τὴν αἵρεσιν τὴν μετα τοὺς Ἡμεροβαπτιστὰς καλουμένην τῶν Νασαραίων, οἵτινες Ἰουδαῖοί εἰσι τὸ γένος, ἀπὸ τῆς Γαλααδίτιδος καὶ Βασανίτιδος, καὶ τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἰορδάνου ὁρμώμενοι, ὡς ὁ εἰς ἡμᾶς ἐλθὼν περιέχει λόγος, ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ Ἰσραὴλ οὖσα, ἥτις τὰ πάντα ἰουδαΐζει, μηδὲν περαιτέρω φρονοῦσα σχεδὸν τῶν προειρημένων. Περιτομὴν γὰρ ὡσαύτως ἐκέκτητο, σάββατον τὸ αὐτὸ ἐφύλαττεν, ἑορταῖς ταῖς αὐταῖς προσανεῖχεν· οὐ μὴν εἱμαρμένην παρεισῆγεν, οὔτε ἀστρονομίαν. Καὶ πατέρας μὲν ἐδέχετο τοὺς ἐν τῇ Πεντατεύχῳ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως, τοὺς ἐν ἀριστείᾳ θεοσεβείας διαφανεῖς ὑπάρξαντας, φημὶ δὲ Ἀδὰμ, καὶ Σὴθ, καὶ Ἐνὼχ, καὶ Μαθουσάλα, καὶ Νῶε, καὶ Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, Λευίν τε καὶ Ἀαρὼν, καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, αὐτὴν δὲ οὐ παρεδέχετο τὴν Πεντάτευχον, ἀλλὰ ὡμολόγει μὲν τὸν Μωϋσέα, καὶ [1] ὅτι ἐδέξατο νομοθεσίαν ἐπίστευεν, οὐ ταύτην δέ φησιν, ἀλλ' ἑτέραν. Ὅθεν τὰ μὲν πάντα φυλάττουσι τῶν Ἰουδαίων Ἰουδαῖοι ὄντες, θυσίαν δὲ οὐκ ἔθυον, οὔτε ἐμψύχων μετεῖχον, ἀλλὰ ἀθέμιτον ἦν παρ' αὐτοῖς τὸ κρεῶν μεταλαμβάνειν, ἢ θυσιάζειν αὐτούς. Ἔφασκον γὰρ πεπλάσθαι ταῦτα τὰ βιβλία, καὶ μηδὲν τούτων ὑπὸ τῶν πατέρων γεγενῆσθαι. Αὕτη ἦν ἡ τῶν Νασαραίων διαφορὰ πρὸς τὰς ἄλλας. Ὡς καὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ ἔλεγχος οὐκ ἐν ἑνὶ τόπῳ, ἀλλὰ ἐν πολλοῖς ἐστι φανερόν.*

Κεφ. β'. *Πρῶτον μὲν τὸ ὁμολογεῖν αὐτοὺς τοὺς πατέρας καὶ πατριάρχας καὶ Μωϋσέα. Ἄλλης γραφῆς γὰρ περὶ τούτων μὴ λεγούσης πόθεν αὐτοῖς ἡ γνῶσις τῆς τῶν πατέρων ὀνομασίας καὶ ἀριστείας, εἰ μὴ ἐξ αὐτῶν τῶν γραφῶν τῆς Πεντατεύχου; καὶ πῶς οἷόν τε ἐν ταὐτῷ εἶναι ἀληθὲς καὶ ψεῦδος, καὶ ἐν μέρει τὴν γραφὴν ἀληθεύειν, ἐν μέρει δὲ ψεύδεσθαι; τοῦ σωτῆρος λέγοντος, Ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον ἀγαθὸν, καὶ τοὺς καρποὺς ἀγαθοὺς, ἢ τὸ δένδρον σαπρὸν, καὶ τοὺς καρποὺς σαπρούς· οὐ δύναται γὰρ δένδρον ἀγαθὸν καρπὸν σαπρὸν ποιῆσαι,*

pag. 39. *οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς ποιῆσαι. Μάταιος τοίνυν αὐτῶν ἡ διάνοια, καὶ ἡ εἰσήγησις ἐκ πολλῶν ἔχουσα τὴν ἀνατροπὴν, ὡς ἄχρι τῆς δεῦρο οὐ μόνον τὰ ἐν ταῖς γραφαῖς ᾄδεται, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ τόποι τῶν παραδοξοποιϊῶν σωματοποιοῦνται. Πρῶτον ὅπου τὸ πρόβατον ὁ Ἀβραὰμ προσέφερε τῷ θεῷ, ὄρος Σιὼν ἄχρι τοῦ δεῦρο οὕτω καλούμενον, ἀλλὰ καὶ ὅπου ἡ δρῦς [1] τῆς Μαμβρῆ, ἔνθα τοῖς ἀγγέλοις*

Cap. I. — 1. ὅτι *cod. Rhedig. Ut voluit etiam Ios. Scaliger.* ὅτε *editi libri.*

Cap. II. — 1. ἡ *vel* τοῦ *pro* τῆς *suspicatus est Petavius.*

ADVERSUS NAZARAEOS.

Quae est Iudaismi haeresis V., ordine XVIII.

Nunc alia mihi post Hemerobaptistas haeresis exponenda, quae Cap. I.
Nazaraeorum dicitur. Qui quidem, ut accepimus, genere Iudaei sunt, e Galaatide et Basanitide ac reliquis ultra Iordanem regionibus oriundi. Quamobrem cum haec secta Israelitica ex gente profecta sit, Iudaeorum in omnibus dogmata complectitur, nec ab iis quos antea commemoravi fere ulla in re dissidet. Nam et circumcisionem perinde atque alii retinet, et idem sabbatum observat, eademque festa celebrat, sed neque fatum neque astronomiam admittit. Ac cum veteres illos patriarchas, de quibus in Pentateucho mentio est, approbet, qui ab Adamo ad Moysen usque insigni pietate floruerunt, nimirum Adam, Seth, Enoch, Mathusalam, Noë, Abraam, Isaac, Iacob, Levi, Aaron, ac Iesum Nave filium, Pentateuchum nihilominus ipsam repudiat. Nec Moysen quidem abiicit, neque oblatam huic a deo legem esse diffitetur, sed aliam fuisse dicit quam quae vulgo circumfertur. Ex quo factum est ut Iudaeorum ceremonias reliquas observent, utpote Iudaei, a sacrificiis abhorreant, neque animata re ulla vescantur. Itaque carnes in cibum adhibere vel sacrificare nefas esse ducebant. Conficta enim haec esse volumina, neque eorum quicquam a maioribus profectum. Eiusmodi Nazaraeorum discrimen a reliquis fuit. Unde et facile non uno duntaxat in loco, sed in pluribus refutari possunt.

Ac primum quod veteres patriarchas et Moysen probant, quaero Cap. II.
ab illis, cum nulla de iis alia scriptura meminit, unde et horum appellatio et egregia virtus nisi ex illis voluminibus cognita esse potuerit? Qui porro convenit veritatem in unum cum falsitate concurrere? eandemque scripturam partim vera, partim falsa iactare? cum salvator dixerit, Aut facite arborem bonam et fructus bonos, Luc. 6. 43.
aut arborem malam et fructus malos. Neque enim potest arbor bona malos fructus facere, neque arbor mala bonos fructus facere. Quocirca vanissimum horum hominum ingenium est, doctrinaque ipsa multis ex capitibus everti ac refutari potest. Praesertim cum in hodiernum usque tempus non modo celebrentur ea quae iis in libris gesta memorantur, sed et ipsamet loca repraesententur, ubi admiranda illa prodigia contigerunt. Imprimis mons Sion, ubi ovem deo Abrahamus immolavit, idem ad hoc tempus nomen obtinuit. Tum ubi quercus illa Mambre fuit, quo in loco vitulum angelis ap-

παρετέθη ὁ μόσχος· ὅπου δὲ Ἀβραὰμ ἀγγέλοις παρέθετο κρεῶν τὴν ἑτοιμασίαν, ἀποδέων οὐκ ἦν αὐτὸς τῆς τούτων μετοχῆς.

Κεφ. γ΄. Ἀλλὰ καὶ τοῦ προβάτου τυθέντος ἐν τῇ τῶν Αἰγυπτίων χώρᾳ ἔτι παρ' Αἰγυπτίοις τυγχάνει ᾀδομένη ἡ παράδοσις, καὶ παρὰ τοῖς εἰδωλολάτραις. Ἐν γὰρ τῷ καιρῷ, ὅτε τὸ πάσχα ἐγένετο ἐκεῖσε (ἀρχὴ δὲ αὕτη γίνεται τοῦ ἔαρος, ὅτε ἡ πρώτη ἰσημερία), ἐκ μίλτεως λαμβάνουσι πάντες Αἰγύπτιοι κατὰ ἀγνωσίαν, καὶ χρίουσι μὲν τὰ πρόβατα, χρίουσι δὲ καὶ τὰ δένδρα, τὰς συκᾶς, καὶ τὰ ἄλλα, φημίζοντες καὶ λέγοντες ὅτι, [1] φασὶ, τὸ πῦρ ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ κατέφλεξέ ποτε τὴν οἰκουμένην· τὸ δὲ σχῆμα τοῦ αἵματος τὸ πυρωπὸν ἀλεξητήριόν ἐστι τῆς τοσαύτης πληγῆς καὶ τοιαύτης. [2] Πόθεν δὲ οὐκ ἔχομεν δεῖξαι περὶ τῆς ἀκολουθίας, ὡς ἔτι καὶ δεῦρο τὰ λείψανα τῆς τοῦ Νῶε λάρνακος δείκνυται ἐν τῇ τῶν Καρδυέων χώρᾳ; καὶ πάντως δὲ εἰ ἐπιζητήσειέ τις καὶ ἀνερευνήσειε καὶ τὰ λείψανα τοῦ θυσιαστηρίου, ἐπείπερ ἀκόλουθόν ἐστιν, εὕροι ἂν ἐν τῇ ὑπωρίᾳ τοῦ ὄρους, ὅπου ἔμεινε Νῶε ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς κιβωτοῦ καὶ προσενέγκας ἀπὸ τῶν ζώων τῶν καθαρῶν καὶ τῶν στεάτων κυρίῳ τῷ θεῷ, ὅτε ἤκουσεν, Ἰδοὺ, δέδωκά σοι πάντα ὡς λάχανα χόρτου, θῦσον καὶ φάγε. Παρελεύσομαι δὲ καὶ ταύτης πάλιν τὸ ἐπείσακτον καὶ ἠλίθιον τῆς αἱρέσεως, ἀρκεσθεὶς ταῖς προειρημέναις ὀλίγαις λέξεσιν, ἐνσπαρείσαις ὑπὸ τῆς ἡμῶν βραχύτητος, ἐνταῦθα πρὸς ἀντίθεσιν τῆς πλάνης τῆς προειρημένης αἱρέσεως.

ΚΑΤΑ ΟΣΣΗΝΩΝ.

Ἕκτη αἵρεσις ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ, ἐννεακαιδεκάτη δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α΄. Μετὰ ταύτην πάλιν ἄλλη τις αἵρεσις ταύταις παραπεπλεγμένη, ἡ
pag. 40. τῶν Ὀσσηνῶν καλουμένη. Ἰουδαῖοι [1] δὲ οὗτοι, ὡς καὶ αἱ προειρημέναι, ὑποκριταὶ τὸν τρόπον, δεινοὶ τὴν ἐπίνοιαν. Ὥρμηνται δὲ οὗτοι, ὡς ἡ εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσα περιέχει παράδοσις, ἀπὸ τῆς Ναβατικῆς χώρας καὶ Ἰτουραίας, Μωαβίτιδός τε καὶ Ἀρηϊλίτιδος, τῶν ἐπέκεινα τῆς κοιλάδος τῆς Ἁλυκῆς οὕτως ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ καλουμένης ὑπερκειμένης χώρας· ἔστι δὲ αὕτη Νεκρὰ καλουμένη θάλασσα. Τοῦτο δὲ τὸ γένος τῶν Ὀσσηνῶν ἑρμηνεύεται διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ὀνόματος στιβαρὸν γένος. Συνήφθη δὲ τούτοις μετέπειτα ὁ καλούμενος Ἠλξαΐ, ἐν χρόνοις Τραϊανοῦ βασιλέως, μετὰ τὴν τοῦ σωτῆρος παρουσίαν, ὃς ἐγένετο ψευδοπροφήτης. Συνεγράψατο δὲ οὗτος βιβλίον δῆθεν κατὰ προφητείαν, ἢ ὡς κατὰ ἔνθεον σοφίαν. Φασὶ δὲ καὶ ἄλλον τινὰ [2] Ἰεξέον ἀδελφὸν

Cap. III. — 1. φασὶ rescripsi pro φησὶ, quod libri retinent.
2. Inepte plane haec verba interpretatus est Petavius. Cornarius accuratius quam elegantius: „Quomodo vero non possumus ostendere de consequentia, cum

posuit. Quem cum illis epularum apparatum instrueret, verisimile est earum et ipsum participem extitisse.

Quinetiam quod ad illum agnum attinet in Aegypto a Iudaeis immolatum, eius rei memoria apud Aegyptios ipsosque deorum cultores hodieque remanet. Etenim sub idem tempus, quo illic olim pascha celebratum est, quod in veris initium atque aequinoctium incidit, Aegyptii omnes minio oves suas inficiunt, nec non et arbores, uti ficus et caetera eiusmodi. Cuius quidem ritus tametsi caussam nesciant, istud tamen prae se ferunt ac vulgo iactitant, illo die universum terrarum orbem incendio conflagrasse. Huius porro calamitatis avertendae vim quandam in cruore illo atque igneo colore esse positam. Quibus vero de caussis, negant sibi esse compertum. Sed et hucusque in Cardyaeorum regione arcae Noëmiticae reliquias ostendunt. Ac si quis diligentius perquirat, non dubito quin altaris quoque vestigia, quod ipsum consequens est, ad montis radices invenire possit, ubi tum Noë ex arca progrediens mansit, et de puris animalibus atque adipibus domino deo sacrificium instituit. Quo etiam tempore illud a deo oraculum accepit: *Ecce dedi tibi omnia, tanquam herbarum olera, macta et comede.* Verum haeresis huius adulterina stultaque dogmata missa faciam. Siquidem pauca haec sufficiunt a nobis hucusque disputata, atque ad eum errorem propulsandum in medium allata. Cap. III. Gen. 9, 3.

CONTRA OSSENOS.

Quae est VI. haeresis Iudaismi, ordine XIX.

Sequitur Ossenorum haeresis cum superioribus implicita. Nam et hi perinde ut illi Iudaei sunt, et simulandi artifices, atque imprimis callidi. Ferunt istos ex Nabataea, Ituraea, Moabitide et Areilitide originem traxisse, quae regiones ultra vallem salsuginosam positae sunt. Hoc enim nomine sacris in literis tractus ille superior appellatur, qui idem est cum Mari Mortuo. Ossenorum porro genus istud, si nomen interpretere, idem est ac firmum et solidum. Ad hos postea Elxai se quidam aggregavit, imperante Traiano, post adventum Christi domini. Qui cum falso prophetam se diceret, librum quendam velut prophetico spiritu afflatus edidit, divina scilicet sapientia plenum. Huius praeterea fratrem Iexeum nomine Cap. I.

adhuc hodie reliquiae arcae Noë ostendantur in Cardiensium regione?"
Cap. I. — 1. *Reposui* δὲ *pro* τε *quod vulgo legitur.*
2. *Ita cod. Rhedig. et libri editi.* Ἰεξαῖον *Ios. Scaliger. Nicetas Choniata* Ἰεζαῖον *appellat Thes. Orthod. Fidei I, 33., quod caput, uti extat in cod. Baluziano, quem servat Bibliotheca Imperialis apud Parisios, huc transcribere iuvat:* „Οἱ δὲ

τούτου. Γέγονε δὲ οὗτος ὁ ἄνθρωπος πεπλανημένος τὸν τρόπον, ἀπατηλὸς τὴν γνώμην, ἀπὸ Ἰουδαίων ὁρμώμενος καὶ τὰ Ἰουδαίων φρονῶν, κατὰ νόμον δὲ μὴ πολιτευόμενος, ἕτερα δὲ ἀνθ' ἑτέρων παρεισφέρων, καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ αἵρεσιν [3] πλανήσας. Ἅλας, καὶ ὕδωρ, καὶ γῆν, καὶ ἄρτον καὶ οὐρανὸν, καὶ αἰθέρα, καὶ ἄνεμον ὅρκον αὐτοῖς εἰς λατρείαν ὁρισάμενος παραδέδωκε, ποτὲ δὲ πάλιν ἄλλους μάρτυρας ἑπτὰ ὁρισάμενος, τὸν οὐρανὸν, φημὶ, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ πνεύματα, φησὶν, καὶ ἁγίους τοὺς ἀγγέλους τῆς προσευχῆς, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ τὸ ἅλας, καὶ τὴν γῆν. Ἀπεχθάνεται δὲ τῇ παρθενίᾳ, μισεῖ δὲ τὴν ἐγκράτειαν, ἀναγκάζει δὲ γάμον. Φαντασιώδη δέ τινα, ὡς δῆθεν ἀποκαλύψεως, παρεισφέρει. Ὑποκριτὰς δὲ [4] διδάσκει, φήσας μὴ εἶναι ἁμαρτίαν εἰ καὶ παρατύχοιεν εἴδωλα προσκυνῆσαι καιροῦ ἐνστάντος διωγμοῦ, ἐὰν μόνον ἐν τῇ συνειδήσει μὴ προσκυνήσῃ, καὶ εἴ τι δ' ἂν ὁμολογήσῃ ἐν στόματι, ἐν δὲ τῇ καρδίᾳ μή.

Κεφ. β'. Μάρτυρα δέ τινα παρεισφέρων οὐκ αἰσχύνεται ὁ ἀπατεὼν, λέγων Φινεές τινα ἱερέα τῶν ἀπὸ γένους Λευί τε καὶ Ἀαρὼν καὶ τοῦ ἀρχαίου Φινεὲς ἐν τῇ Βαβυλῶνι ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας προσκυνήσαντα τὴν Ἄρτεμιν ἐν Σούσοις διαπεφευγέναι ὄλεθρον θανάτου ἐπὶ Δαρείου τοῦ βασιλέως· ὥςτε εἶναι αὐτοῦ τὰ πάντα ψευδῆ καὶ μάταια. Οὗτος μὲν οὖν ἄνω συνῆπται τῇ προειρημένῃ αἱρέσει τῇ τῶν Ὀσσηνῶν καλουμένῃ, ἧς ἔτι λείψανα καὶ δεῦρο ὑπάρχει ἐν τῇ αὐτῇ [1] Ναβατίτιδι γῇ, τῇ καὶ Πε-
pag. 41. ραίᾳ πρὸς τῇ Μωαβίτιδι, ὅπερ γένος νυνὶ [2] Σεμψέων καλεῖται. Φαντάζονται δὲ δῆθεν καλεῖν τοῦτον Δύναμιν [3] κεκαλυμμένην, διὰ τὸ Ἰὴλ καλεῖσθαι δύναμιν, Ξαΐ δὲ κεκαλυμμένον. Ἠλέγχθη δὲ τὸ πᾶν τοῦ ἐπιτηδεύματος φρύαγμα, καὶ εἰς μεγάλην αἰσχύνην ὑπέπεσε παρὰ τοῖς δυναμένοις τὰ ἀληθῆ κατανοεῖν τε καὶ ἀκριβοῦν. Ἔτι γὰρ καὶ δεῦρο ἀπὸ τῶν ἡμερῶν [4] Κωνσταντίου τε καὶ τῶν νῦν βασιλέων σαφῶς ἐλέγχονται. Ἕως μὲν γὰρ Κωνσταντίου ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ [5] Μαρθοῦς τις καὶ Μαρθάνα δύο ἀδελφαὶ ἐν τῇ αὐτῶν χώρᾳ ἀντὶ θεῶν προσεκυνοῦντο, ὅτι δῆθεν ἐκ τοῦ σπέρματος τοῦ προειρημένου Ἠλξαΐ ὑπῆρχον. Τέθνηκε δὲ ἡ Μαρθοῦς πρὸ ὀλίγου τοῦ χρόνου, Μαρθάνα δὲ εἰς ἔτι δεῦρο ὑπῆρχεν, ὧν καὶ τὰ πτύσματα καὶ τὰ ἄλλα τοῦ σώματος ῥύπη ἀπεφέροντο οἱ πεπλανημένοι αἱρετικοὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, δῆθεν πρὸς ἀλέξησιν νοσημάτων. Οὐ μὴν ἐνήργουν, ἀλλὰ τὸ πεπλανημένον σοβα-

Ἐσσαῖοι (sic constanter appellat Nicetas quos Epiphanius Ossenos) κατὰ νόμον πάντα τελοῦντες, ὡς ἔφην ἄνωθεν, ἑτέραις μετὰ τὸν νόμον ἐχρῶντο γραφαῖς .... μώτατοι ἑρμηνευόμενοι. Συνήφθη δὲ τούτοις Ἠλξαΐ τις ψευδοπροφήτης καὶ διαφθορεὺς ..... αινετε ἐν τοῖς χρόνοις βασιλέως Ῥωμαίων Τραϊανοῦ, μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, παρθενίαν μισῶν, ἐγκράτειαν βδελυττόμενος, καὶ γαμεῖν ...... Ἠλξαΐ τούτῳ καὶ ἀδελφὸν εἶναι Ἰεξαῖον καλούμενον, καὶ ὕστερον ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου φανῆναι καὶ ἀδελφὰς δύο ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ λεγομένας κατάγεσθαι, Μαρθὼ καὶ Μαρθάνην, αἷς οἱ πεπλασμένοι προσέκειντο .... Ἠλξαΐ, ὃς ἑρμηνεύεται δύναμις κεκρυμμένη. Ἦλ γὰρ παρ' Ἑβραίοις .... κεκρυμμένη."

3. πλάσας *Ios. Scaliger.*

4. εἶναι *infinitivum desiderat Petavius.*

Cap. II. — 1. ναυατίτιδι γῇ, τῇ καὶ περαίᾳ *edit. princ.*

2. *Repone* Σαμψαίων. *Ios. Scaliger volebat* Σεμψαιων. — *V. infra haer.* 53, 1.

3. *Libri habent* ἀποκεχαλυμμένην, *quod correxi.*

4. *Repone* Κωνσταντίνου, *et hic et in verbis sequentibus, ex auctoritate Nicetae, cuius verba supra adscripsi.*

5. Marthus *nomen mulieris apud Epiphanium est. Cf. haer.* 53, 1. Martho *vocatur apud alios scriptores.*

commemorant. Caeterum homo ille moribus perditus atque impostor fuit. Nam cum genere ac secta Iudaeus esset, ad legis praescriptum minime vitam suam accommodavit, sed alia omnia loco eius obtrusit, ac sectatores suos in transversum abduxit. Inter alia per salem ac terram, panem, coelum, aethera, ventumque velut numina deierare iussit. Interdum VII alios testes definit. Nimirum coelum, aquam, et spiritus, sanctos orationis angelos, oleum, salem, et terram. Praeterea virginitatem odit, continentiam damnat, et ad ineundas nuptias compellit. Tum vero commenta quaedam ac somnia tanquam Apocalypses suis reliquit. Quos etiam simulatores esse docuit, cum ullum negaret esse crimen, si quis persecutionis tempore idola veneretur, dummodo minime id ex animo faciat, aut si quid ore tenus non item animo profiteatur.

Adducit et huius rei testem veterator Phineem quendam sacerdotem e Levitico genere, de Aaronis ac veteris illius Phinees stirpe, Cap. II.
qui regnante Dario in captivitate Babylonica Susis adorata Diana periculum capitis effugit. Ita eius omnia falsa sunt ac ridicula commenta. Hic igitur olim se ad Ossenorum haeresim adiunxit. Cuius hodie in Nabathaea et Peraea Moabitis vicina regione reliquiae supersunt, et Sempseorum vulgo natio haec hominum dicitur. A quibus etiam perabsurde illud excogitatum est, ut ab occulta vi cognominatum istiusmodi nebulonem fingerent, propterea quod Iel Hebraice vim, Xai abstrusum significat. Sed huius instituti vanitas arrogantiaque convicta penitus est, et ab iis irrisa magnopere qui ad considerandam discernendamque veritatem aliquo iudicio praediti sunt. Atque ex ipsis imprimis Constantii atque insequentium imperatorum temporibus ad hanc diem efficacissimum ad illos refellendos argumentum confici potest. Nam ad usque Constantium imperatorem Marthus nescio quae ac Marthana sorores de Elxai stirpe in illorum regione numinum instar ob eam originis dignitatem habitae sunt. Harum Marthus non ita pridem excessit e vita, Marthana in hanc diem superstes est. Utriusque vero vel sputa ipsa caeterasque corporis sordes illius tractus haeretici circumferre solebant ad morborum remedia. Quae tamen irrita erant omnia. Sed est haereticorum ge-

ρὸν ἀεὶ καὶ πρὸς ἀπάτην ἕτοιμον. Τυφλὸν γὰρ ἡ κακία, καὶ ἀσύνετον ἡ πλάνη. Καὶ ἕως ποῦ κατατρίβομαι τὰ περὶ τοῦ γόητος τούτου φθεγγόμενος, ὅσα τε κατὰ τῆς ἀληθείας κατεψεύσατο; πρῶτον μὲν διδάσκων ἀπαρνησιθεΐαν, καθ' ὑπόκρισιν βδελυρῶν θυσιῶν τῆς εἰδωλολατρείας μετέχειν λέγων, ἔπειτα δὲ ἀπατῶν τοὺς ἀκούοντας ἀρνεῖσθαι τὴν ἰδίαν πίστιν στόματι, καὶ μὴ ἔχειν ἁμαρτίαν φάσκων, ὡς εἶναι ἀθεράπευτον τὸ αὐτῶν πάθος, καὶ μὴ δυνάμενον διορθωθῆναι.

Κεφ. γ'. Εἰ γὰρ τὸ στόμα τὸ ὁμολογοῦν τὴν ἀλήθειαν προετοιμάζεται εἰς ψεῦδος, ἆρά γέ τις αὐτοῖς ἐμπιστεύσειε τὴν καρδίαν μὴ ἔχειν ἠπατημένην; ὁπότε διαρρήδην ἐκφάσκων ὁ θεῖος λόγος, ἐν πνεύματι ἁγίῳ διδάσκων, ὅτι καρδίᾳ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δῆθεν μὲν Χριστὸν ὀνόματι ὁμολογεῖ, λέγων ὅτι, Χριστὸς ὁ μέγας βασιλεύς. Οὐ μὴν πάνυ γε κατείληφα ἐκ τῆς αὐτοῦ δολερᾶς καὶ παραπεποιημένης συντάξεως τῆς βίβλου τῆς αὐτοῦ ληρωδίας, εἰ περὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑφηγήσατο. Οὔτε γὰρ τοῦτο ὁρίζει, Χριστὸν δὲ ἁπλῶς λέγει, ὡς ἐξ ὧν κα-
pag 12. τειλήφαμέν τινα ἕτερον σημαίνων ἢ προσδοκῶν. Κωλύει γὰρ εἰς ἀνατολὰς εὔξασθαι, φάσκων μὴ δεῖν προσέχειν οὕτως, ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα δὲ ἔχειν τὸ πρόσωπον ἐκ πάντων τῶν μερῶν, τοὺς μὲν ἀπ' ἀνατολῶν εἰς δύσιν προσέχειν τῇ Ἱερουσαλὴμ, τοὺς δὲ ἀπὸ δύσεως εἰς ἀνατολὴν τῇ αὐτῇ, τοὺς δὲ ἀπὸ νότου καὶ μεσημβρίας εἰς ἄρκτον, τοὺς δὲ ἀπ' ἄρκτου εἰς μεσημβρίαν, ὡς πανταχόθεν τὸ πρόσωπον ἄντικρυς εἶναι τῆς Ἱερουσαλήμ. Καὶ ὅρα τὴν τοῦ ἀπατεῶνος φρενοβλάβειαν. Ἀναθεματίζει μὲν γὰρ θυσίας καὶ ἱερουργίας, ὡς ἀλλοτρίας οὔσας θεοῦ καὶ μήτε ὅλως θεῷ ἐκ τῶν πατέρων καὶ τοῦ νόμου ποτὲ προσενεχθείσας, καὶ λέγει ἐκεῖ δεῖν εὔχεσθαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, ὅπου ἦν τὸ θυσιαστήριον καὶ αἱ θυσίαι, ἀρνούμενος τὴν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις σαρκοφαγίαν, καὶ τὰ ἄλλα, καὶ τὸ θυσιαστήριον, τό τε πῦρ ὡσεὶ θεοῦ ἀλλότριον· τὸ δὲ ὕδωρ εἶναι δεξιὸν, πῦρ δὲ ἀλλότριον εἶναι φάσκων διὰ τούτων τῶν λέξεων· Τέκνα, πορεύεσθε μὴ πρὸς τὸ εἶδος τοῦ πυρὸς, ὅτι πλανᾶσθε· πλάνη γάρ ἐστι τὸ τοιοῦτον. Ὁρᾷς γὰρ, φησὶν, αὐτὸ ἐγγυτάτω, καὶ ἔστιν ἀπὸ πόρρωθεν· μὴ πορεύεσθε πρὸς τὸ εἶδος αὐτοῦ, πορεύεσθε δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὴν φωνὴν τοῦ ὕδατος. Καὶ πολλά ἐστι τὰ αὐτοῦ μυθολογήματα.

Κεφ. δ'. Εἶτα δὲ διαγράφει Χριστόν τινα εἶναι δύναμιν, οὗ καὶ τὰ μέτρα σημαίνει, εἰκοσιτεσσάρων μὲν σχοινίων τὸ μῆκος, ὡς μιλίων ἐννενηκονταὲξ, τὸ δὲ πλάτος σχοινίων ἕξ, [1] μιλίων εἰκοσιτεσσάρων, καὶ τὸ

Cap. IV. — 1. μιλίων om. cod. Venet.

nus fastuosum et obnoxium fraudi. Caeca enim nequitia omnis et prudentia destitutus error est. Verum quid attinet in huius impostoris rebus persequendis immorari diutius, aut ea narrare dogmata quae contra veritatem asseruit? Primum quod negare deum sequaces suos edocuit, cum execrandorum idololatriae sacrorum per simulationem participes esse suasit. Tum luculentius iisdem imposuit: cum ore tenus eiurari posse fidem, nec in eo crimen ullum esse dixit. Adeo ut insanabilis sit illorum morbus, nec ullum remedii genus admittat.

Cum enim os ipsum, quo confessio veritatis exprimitur, ad Cap. III.
mendacium subornetur, quis istis credat non vehementer ipsos decipi, cum perspicue divinis in literis ex sancti spiritus afflatu praescriptum sit: *Corde ad iustitiam credi, ore vero ad salutem confessionem* Rom. 10, 9
fieri? Praeterea Christum licet nomine ipso fateatur, cum ita loquitur: Magnus rex est Christus, utrum id tamen de Christo Iesu domino nostro pronunciaverit, ex fraudulento illo adulterinoque libro, quem de nugis suis edidit, nondum animadvertere potui. Neque enim istud diserte significat, sed Christi nomen simpliciter appellat, quasi alterum, quantum intelligimus, indicet vel expectet. Nam et ad orientem converso vultu precari prohibet, negatque intentos in eam partem nos esse oportere, sed Hierosolymam versus undequaque prospicere. Ut qui ad orientem Hierosolymam respiciunt, in eam ad occasum faciem obvertant. Qui vero ad occidentem siti sunt, eodem ad orientem vergant, sic etiam septentriones contueantur qui ad austrum obiacent, austrum vero qui supra illam septentrionibus sunt propinquiores, quo undique Hierosolymitanam in urbem universorum ora coniecta sint. Sed circulatoris amentiam attende. Etenim sacrificia penitus condemnat, et a deo aliena esse pronunciat, simul negat illa unquam deo in lege vel patribus oblata. Et tamen Hierosolymam orantes intueri praecipit, ubi et altare quondam et sacrificia fuerunt; cum alioqui et Iudaeos improbet, qui carnibus vescerentur, nec non et altare ipsum, et ignem quasi a deo alienum. Nam aquam idem scitam ac bonam esse definit, ignem vero alienum quiddam, his verbis: Filii, nolite ad ignis speciem accedere, erratis enim, et istud ipsum error est. Nam cum illum in propinquo videas, abest tamen longius. Cavete igitur ad eius speciem accesseritis, quin potius ad aquae vocem accedite. Eiusmodi pleraeque sunt illius ineptiae.

Deinde Christum veluti vim quandam describit, cuius et men- Cap. IV.
suras exponit, longitudinis schoenos XXIV, hoc est milliaria XCVI, latitudinis schoenos VI, milliaria XXIV; nec minus portentose de

πάχος ὁμοίως τερατευόμενος, καὶ τοὺς πόδας, καὶ τὰ ἄλλα μυθολογήματα. Εἶναι δὲ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ αὐτὸ θήλειαν, ὅμοιον τῷ Χριστῷ ἀνδριάντος δίκην ὑπὲρ νεφέλην, καὶ ἀναμέσον δύο ὀρέων ἑστώς. Καὶ τὰ ἄλλα σιωπήσω, ἵνα μὴ εἰς μυθολογίαν φαντασιάσω τὴν ἀκοὴν τῶν ἐντυγχανόντων. ²Τισὶ δὲ λόγοις καὶ κενοφωνίαις ὕστερον ἐν τῇ βίβλῳ ἀπατᾷ λέγων, Μηδεὶς ζητήσῃ τὴν ἑρμηνείαν, ἀλλ' ἢ μόνον ἐν τῇ εὐχῇ ³τάδε λεγέτω· καὶ αὐτὰ δῆθεν ἀπὸ Ἑβραϊκῆς διαλέκτου μετενέγκας· ὡς ἀπὸ μέρους κατειλήφαμεν οὐδὲν ὄντα τὰ παρ αὐτῷ φανταζόμενα. Φάσκει ⁴γὰρ λέγειν, ⁵Ἄβαρ, Ἀνὶδ, Μωῒβ, Νωχιλὲ, Δαασὶμ, Ἀνὴ, Δαασὶμ, Νωχιλὲ, Μωῒβ, Ἀνὶδ, ⁶Ἄβαρ, Σελάμ.
pag. 13. Ἅτινα ἑρμηνευόμενα ἔχει τὴν σαφήνειαν ταύτην· Παρελθέτω ταπείνωσις ἐκ ⁷πατέρων μου, τῆς κατακρίσεως αὐτῶν, καὶ καταπατήματος αὐτῶν, καὶ πόνου αὐτῶν, καταπατήματι ἐν κατακρίσει διὰ τῶν πατέρων μου, ἀπὸ ταπεινώσεως παρελθούσης ἐν ἀποστολῇ τελειώσεως, ἐπ' αὐτῷ δὲ ⁸πάντα πληροῦται ταῦτα, κεκένωται γὰρ αὐτοῦ ἡ δύναμις καὶ ἡ πλάνη. Εἰ δὲ ἓν ῥῆμα πρὸς ἓν θελήσει τις κατὰ λεπτολογίαν ἀκοῦσαι ἑρμηνευόμενον, καὶ τοῦτο οὐκ ⁹ἂν ὀκνήσαιμεν ποιῆσαι, ἀλλ' εἰς καθῆκον κατὰ πάντα ¹⁰τῶν βουλομένων λεπτολόγως ἀκούειν αὐτὰ δὴ τὰ ῥήματα αὐτοῦ καὶ τὰς αὐτῶν ἑρμηνείας ἄντικρυς παραθησόμεθα, καὶ ἔστιν οὕτως· Ἄβαρ, παρελθέτω, Ἀνὶδ, ταπείνωσις, Μωῒβ, ἡ ἐκ πατέρων μου, ¹¹Νωχιλὲ, τῆς κατακρίσεως αὐτῶν, Δαασὶμ, καὶ καταπατήματος αὐτῶν, Ἀνὴ, καὶ πόνου αὐτῶν, ¹²Δαασὶμ, καταπατήματι, Νωχιλὲ, ἐν κατακρίσει, Μωῒβ, διὰ τῶν πατέρων μου, Ἀνὶδ, ἀπὸ ταπεινώσεως, Ἄβαρ, παρελθούσης, Σελὰμ, ἐν ἀποστολῇ τελειώσεως.

Κεφ. ε΄. Αὕτη γοῦν ἡ αἵρεσις ἡ τῶν Ὀσσηνῶν ἄνω προειρημένη, ἡ πολιτευομένη μὲν τὴν τῶν Ἰουδαίων πολιτείαν κατὰ τὸ σαββατίζειν τε καὶ περιτέμνεσθαι καὶ τοῦ νόμου ποιεῖν τὰ πάντα, μόνον δὲ ¹ἀπαγορεύει τὰς βίβλους ὁμοίως τοῖς Νασαραίοις. Σχίσμα δὲ ἐργάζεται αὕτη διαφερομένη πρὸς τὰς ἄλλας ἓξ τῶν αἱρέσεων τούτων. Ἀρκέσει γοῦν εἰς ἀνατροπὴν ταύτης τὸ εἶναι αὐτὴν ἀλλοτρίαν θεοῦ, τοῦ κυρίου σαφῶς λέγοντος ὅτι οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ βεβηλοῦσι τὸ σάββατον. Ἡ δὲ βεβήλωσις τοῦ σαββάτου τίς αὕτη; ἀλλ' ὅτι ἔργον οὐδεὶς εἰργάζετο ἐν τῷ σαββάτῳ, ἐν δὲ τῷ ἱερῷ θυσίαν οἱ ἱερεῖς ἐπιτελοῦντες ἔλυον τὸ σάββατον, βεβηλοῦντες διὰ τὴν ἐνδελεχῆ τῶν ζώων θυσίαν. Παρελεύσομαι καὶ ταύτην τὴν αἵρεσιν. Συνῆπται γὰρ οὗτος πάλιν ὁ Ἠλξαῒ τοῖς μετὰ τὸν Χριστὸν Ἐβιωναίοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς Ναζωραίοις,

2. *Ita cod. Venet. Vulgo* τίσι.
3. ταῦτα *cod. Venet.*
4. γὰρ *om. cod. Venet.*
5. αβαρ. ανιδ. μωιβ. νωχιλε. δασιμ. αντδαα. σιν. νωχιλε. μωιβ. ανιδ. αμερ. σελάμ. *cod. Venet.*
6. ἄβερ *cod. Rhedig.*
7. τῶν πατέρων *cod. Venet.*
8. πληροῦται πάντα *cod. Venet.*
9. ἂν *non habet cod. Venet.*
10. τῷ βουλομένῳ *suspicatus est Petavius. At recte ille genetivus, qui pendet a verbis* εἰς καθῆκον. *Cf. haer.* 64, 3. „Ὁ δὲ βουλόμενος εἰς ἐκείνου καθῆκον καὶ προτροπὴν πάσης γραφῆς, ὡς εἰπεῖν, ἑρμηνεὺς γενέσθαι."
11. νωχελε *cod. Venet.*
12. δασιμ *cod. Venet.*

crassitudine nugatur, deque pedibus ac caeteris omnibus fabulam pertexit. Ad haec spiritum sanctum esse demonstrat, sexu feminam, ac Christi similem, instar simulacri supra nubem atque inter montes duos stantem. Mitto reliqua, ne eorum qui haec intelligent aures anilibus figmentis oppleam. Quibusdam porro verbis inanissimisque vocibus subinde eodem in libro fucum facit, cum ita loquitur. Nemo interpretationem quaerat, sed inter orandum haec duntaxat proferat. Quae quidem ex Hebraica lingua transtulit, et vel hac ex parte deprehendimus nihili esse istius hominis commenta. Ita enim orare iubet: Abar, Anid, Moib, Nochile, Daasim, Ane, Daasim, Nochile, Moib, Anid, Abar, Selam. Quae hunc sensum continent: Transeat abiectio a patribus meis propagata, condemnationis ipsorum, et conculcationis ipsorum, et laboris ipsorum, conculcatione in condemnatione per patres meos ex abiectione quae praeteriit in apostolatu perfectionis. Quae omnia in illo ipso perfecta sunt cuius vis omnis atque fraus in nihilum est redacta. Quod si quis singulorum verborum interpretationem audire velit, ne hoc quidem facere pigrabor, sed iis etiam qui minutatim scire ista desiderant omnino satisfaciam. Igitur singulis vocibus propriam interpretationem adscribam, quae est eiusmodi: Abar, transeat, Anid, abiectio, Moib, a patribus meis propagata, Nochile, condemnationis ipsorum, Daasim, et conculcationis ipsorum, Ane, et laboris ipsorum, Daasim, proculcatione, Nochile, in condemnatione, Moib, per patres meos, Anid, ex abiectione, Abar, quae praeteriit, Selam, apostolatu perfectionis.

Eiusmodi est Ossenorum commemorata a nobis haeresis, quae cum Iudaeorum ad ritum vitam exigat, et sabbatum ac circumcisionem usurpet, aliaque quae lege praescribuntur omnia, certos tamen libros Nazaraeorum exemplo repudiat, atque a sex reliquis sectis velut schismate seiungitur. Sed ad illam funditus profligandam unum illud sufficiet, quod a deo penitus abhorreat. Etenim cum diserte dominus asserat sacerdotes in templo violare sabbatum, quid est aliud quo violare diem illum dicuntur, nisi quod sabbato nemo opus ullum faceret, at sacerdotes in templo sacrificiis operati sabbatum solverent, et hostiarum mactatione assidua violarent? Sed ego haeresin illam praetermittam. Nam et Elxai rursus iste cum Ebionaeis, qui Christi tempora secuti sunt, coniunctus est, nec non cum posterioribus Nazaraeis, eumque sectae quatuor auctorem sibi vin-

Cap. V.

Matth. 12, 5.

Cap. V. — 1. *Reposui* ἀπαγορεύει *pro* ἀπαγορεύειν, *quod libri retinent.*

τοῖς μετέπειτα γεγονόσι. Καὶ κέχρηνται αὐτῷ τέσσαρες αἱρέσεις, ἐπειδὴ θέλγονται τῇ αὐτοῦ πλάνῃ, Ἐβιωναίων τε, τῶν μετέπειτα Ναζωραίων, Ὀσσηνῶν τε, τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ σὺν αὐτῷ, καὶ Νασαραίων τῶν ἄνω μοι προδεδηλωμένων. Αὕτη δὲ ἡ αἵρεσις τῶν ἑπτὰ τῶν ἐν Ἱεροσολύ- pag. 44. μοις, αἵτινες ἐνέμειναν ἄχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ μετὰ τὴν Χριστοῦ ἔνσαρκον παρουσίαν ἄχρι τῆς τῶν Ἱεροσολύμων ἁλώσεως, ἥτις γέγονεν ὑπὸ Τίτου βασιλέως ἀδελφοῦ Δομετιανοῦ, υἱοῦ δὲ Οὐεσπασιανοῦ βασιλέως. Μετὰ δὲ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἅλωσιν ἐπέμεινεν ἥ τε αὕτη καὶ αἱ ἄλλαι ὀλίγῳ τῷ χρόνῳ αἱ φημιζόμεναι αἱρέσεις, Σαδδουκαίων φημὶ, καὶ Γραμματέων, Φαρισαίων τε, καὶ Ἡμεροβαπτιστῶν, καὶ Νασαραίων, καὶ Ὀσσηνῶν, καὶ Ἡρωδιανῶν, ἄχρις οὗ κατὰ καιρὸν καὶ κατὰ χρόνον ἑκάστη αὐτῶν διασκορπισθεῖσα διελύθη.

Κεφ. ς'. [1] Ἀρκείτω δὲ ἔχειν ἀπ' αὐτῆς τῆς αὐτῶν φρενοβλαβείας καὶ τῶν ῥημάτων τοῦ κηρύγματος τοῦ δηλητηρίου ἰοῦ ἀλεξητήριον ἑαυτῷ πάντα νουνεχῆ κατασκευάσαι, καταγνόντα τῆς συρφετώδους αὐτῶν διδασκαλίας τε καὶ λαλιᾶς, καὶ μάλιστα τοῦ κυρίου εὐθὺς λέγοντος ἔν τε τῷ νόμῳ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, Οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ· οὐ λήψῃ ὄνομά τινος ἑτέρου ἐφ' ὅρκῳ· καὶ πάλιν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λέγοντος, Μὴ ὀμνύναι μήτε τὸν οὐρανὸν, μήτε τὴν γῆν, μήτε ἕτερόν τινα ὅρκον, ἀλλ' ἤτω ὑμῶν τὸ ναὶ ναὶ, καὶ τὸ οὒ οὒ, τὸ περισσότερον γὰρ τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ὑπάρχει. Ἐγὼ δὲ περὶ τούτου νομίζω θεσπίσαι τὸν κύριον διὰ τὸ μέλλειν τινὰς λέγειν ἐν ἄλλοις ὀνόμασιν ὅρκον προβάλλεσθαι, πρῶτον μὲν οὖν ὅτι οὐ δεῖ ὀμνύναι, οὔτε αὐτὸν τὸν κύριον, οὔτε ἄλλον τινὰ ὅρκον· τοῦ γὰρ πονηροῦ ἐστι τὸ ὀμνύναι. Πονηρὸς δὲ ἄρα καὶ ὁ ἐν τῷ Ἠλξαῒ λαλήσας, ὁ καταναγκάσας οὐ μόνον ἐν θεῷ ὀμνύναι, ἀλλὰ καὶ ἐν ἁλὶ, καὶ ἐν ὕδατι, καὶ ἐν αἰθέρι, καὶ ἐν ἀνέμῳ, καὶ ἐν τῇ γῇ, καὶ ἐν οὐρανῷ. Ἀρκετὸν δὲ ὡς ἐν παρόδῳ διὰ τῶν δύο λόγων πρὸς ἀντίθεσιν τῆς αὐτοῦ πλάνης ἀντιδότῳ χρῆσθαι τὸν βουλόμενον ἰατρευθῆναι. Παρελθὼν δὲ τούτου τὴν ἐρεσχελίαν καὶ τὸ ὕπουλον ταύτης τῆς αἱρέσεως ἐφεξῆς ποιήσομαι τῆς ἑβδόμης αἱρέσεως τὸν ἔλεγχον, τῆς παρὰ τοῖς αὐτοῖς τότε νομιστευομένης. Καὶ ἔστιν αὕτη.

pag. 45.

ΚΑΤΑ ΗΡΩΔΙΑΝΩΝ.

Ἑβδόμη αἵρεσις ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ, εἰκοστὴ δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. α'. Μετὰ ταύτην δὲ καὶ μετὰ ταύτας πάλιν ἑβδόμη αἵρεσις ἦν ἡ τῶν Ἡρωδιανῶν καλουμένη. Οὐδὲν δὲ ἔσχον τι παρηλλαγμένον οὗτοι, ἀλλ' ὅλοι εἰσὶν Ἰουδαῖοι, ἀργοί τε καὶ ὑποκριταί. Ἡρώδην δὲ οὗτοι ἡγοῦντο Χριστὸν κύριον, τὸν ἐν πάσαις γραφαῖς νόμου τε καὶ προφη-

Cap. VI. — 1. *Rescripsi* Ἀρκείτω. *Libri habent* Ἀρκετῶς. *Celerum possis etiam* Ἀρκεῖ τέως δὲ ἔχειν.

dicant, quae illius praestigiis afficiuntur, nimirum Ebionaei, ac posteriores Nazaraei, Osseni, qui tam ante illum quam cum illo prodierunt, et Nazaraei, de quibus antea disputavi. Caeterum una est haec haeresis ex illis septem quae Hierosolymis extiterunt et ad Christi adventum usque propagatae sunt, ac deinceps ab huius temporibus ad Hierosolymitanum excidium, quod Tito duce contigit, Domitiani fratre, et Vespasiani imperatoris filio. Post eversa demum Hierosolyma stetit illa brevi tempore cum caeteris quae tum celebrabantur sectis, eaeque fuerunt Sadducaeorum, Scribarum, Pharisaeorum, Hemerobaptistarum, Nazaraeorum, Ossenorum et Herodianorum, donec sua quaeque opportunitate ac tempore dissipata periit.

Postremo satis esse debet quod ex ipsamet illorum vesania, Cap. VI. ipsisque adeo vocibus, quibus dogmata sua praedicant, contra letale eorum virus comparari remedium potest, ab eo qui prudentia aliqua sit praeditus, ut facile sordidam istorum doctrinam et loquacitatem condemnet. Praecipue ex eo quod tam in lege quam in evangelio sit a domino dictum, *Non habebis deos alios praeter me: Non usur-* Exod. 20, 3. *pabis in iureiurando nomen alterius.* At in evangelio praecipit, *Non* Matth 5, 34. *iurare, neque coelum, neque terram, neque aliud iusiurandum, sed esto vobis iurisiurandi instar, Etiam, etiam, et Non, non; quod enim abundantius iis est a malo est.* Equidem idcirco dominum de ea re sanxisse crediderim, quod existere certi homines deberent qui alia usurpare in deierando nomina suaderent. Ac primum statuisse, non esse iurandum penitus, ne dominum quidem ipsum, neque aliud ullum iusiurandi genus concipiendum. Mali enim est omnino iurare. Proinde malus est qui per Elxai locutus est; qui non modo deierare per deum cogit, verum etiam per salem, aquam, aethera, ventum, terram, atque coelum. Atque hae duae rationes a me obiter explicatae sufficiunt, ut contra illius errores quilibet, qui quidem curari velit, paratum antidotum habeat. Quamobrem nugis istius haeresis ac subdola cavillatione praetermissa ad VII earum quae tum apud Iudaeos vigebant redarguendam me conferam. Ea est eiusmodi.

ADVERSUS HERODIANOS.

Quae est haeresis Iudaismi VII., ordine XX.

Septima post superiores illas Herodianorum haeresis est. Qui Cap. I. nihil diversum a reliquis habuerunt et Iudaei meri sunt, inertes iidem ac simulatores. Qui Herodem Christum dominum esse dice-

τῶν προσδοκώμενον, νομίσαντες αὐτὸν εἶναι τὸν Ἡρώδην Χριστὸν, καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ ἀπατώμενοι ἐσεμνύνοντο τῷ Ἡρώδῃ, ἐκ τοῦ ῥητοῦ συναρπασθέντες, μετὰ τοῦ καὶ εἰς χάριν τοῦ τότε βασιλέως κενοδοξῆσαι, τοῦ εἰρημένου, Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται· ὡς δὲ ἔχει τὰ ἄλλα ἀντίγραφα, ἕως ἔλθῃ ᾧ τὰ ἀποκείμενα. Ἐπειδήπερ ὁ Ἡρώδης υἱὸς Ἀντιπάτρου ἐτύγχανεν Ἀσκαλωνίτου τινὸς ἱεροδούλου Ἀπόλλωνος τοῦ εἰδώλου, οὗ ὁ πατὴρ τοῦ αὐτοῦ Ἀντιπάτρου Ἡρώδης μὲν ἦν τοὔνομα, υἱὸς δὲ ἦν οὗτος τοῦ Ἀντίπα· αἰχμάλωτος δὲ ἐλήφθη ὑπὸ Ἰδουμαίων ὁ αὐτὸς Ἀντίπατρος, κἀκεῖσε ἐν τῇ Ἰδουμαίᾳ διατρίβων ἐγέννησε τὸν Ἡρώδην. Τοῦ δὲ πατρὸς πένητος ὄντος καὶ μὴ δυναμένου λύτροις ῥύσασθαι τὸν υἱὸν, λέγω δὴ τὸν Ἀντίπατρον, ἔμεινεν ἐν πολλῷ τῷ χρόνῳ δουλεύων· ὕστερον δὲ ἐλυτρώθη ἐξ ἐράνου τῶν πολιτῶν σὺν τῷ παιδὶ Ἡρώδῃ, καὶ μετῆλθεν εἰς τὰ οἰκεῖα. Διόπερ τινὲς αὐτὸν λέγουσιν Ἰδουμαῖον, ἄλλοι δὲ Ἀσκαλωνίτην ἴσασιν· ὕστερον δὲ ἐφιλιώθη Δημητρίῳ, καὶ ἐπίτροπος κατέστη ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας, ἐν γνώσει τε γέγονεν Αὐγούστῳ βασιλεῖ, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐπιτροπεύειν προσηλυτεύει, περιτέμνεταί τε καὶ αὐτὸς, καὶ περιτέμνει Ἡρώδην τὸν υἱὸν, εἰς ὃν ἦλθεν ὁ κλῆρος τῆς τῶν Ἰουδαίων βασιλείας. Ἦν δὲ βασιλεὺς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὑπὸ [1] βασιλέα Αὔγουστον, αὐτὸς ὑπόσπονδος ὑπάρχων. Ἐπεὶ οὖν ἐξ ἀλλοφύλων οὗτος βασιλεύει, κατὰ διαδοχὴν δὲ διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ Ἰούδα καὶ ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ τὸ βασίλειον καὶ οἱ ἐκ τοῦ Ἰούδα ἄρχοντες καὶ πατριάρχαι, μετέστη δὲ τὸ βασίλειον εἰς ἀλλόφυλον, πιθανὸν ἔδοξεν ἐν τῇ ὑπολήψει τῶν πεπλανημένων τὸ ἀπατηθῆναι καὶ νομίσαι αὐτὸν Χριστὸν εἶναι, ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας τοῦ προειρημένου pag. 16. ῥητοῦ τοῦ, Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται. Ὡς εἶναι τοῦτο παρ᾽ αὐτοῖς νοητέον, ὅτι τούτῳ ἀπέκειτο, [2] φασίν. Ἐξέλιπον γὰρ ἐκεῖνοι, καὶ οὗτος οὐκ ἀπὸ γένους τοῦ Ἰούδα, ἀλλ᾽ οὔτε ὅλως τοῦ Ἰσραὴλ ὑπάρχει. Τούτῳ δὲ ἀπέκειτο εἶναι Χριστόν.

Κεφ. β΄. Ἀλλ᾽ ἐλέγχει αὐτοὺς ἡ ἀκολουθία φάσκουσα ὅτι, Αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν, καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι. Ποῖον δὲ τῶν ἐθνῶν ἐπὶ Ἡρώδῃ ἤλπισε; ποία δὲ προσδοκία ἐθνῶν Ἡρώδην καραδοκεῖ; πῶς δὲ τὸ, Ἐκοιμήθη παρ᾽ αὐτοῖς, ἐπληροῦτο, ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος λέοντος, τίς ἐξεγερεῖ αὐτόν; ποῦ δὲ ἔπλυνεν ἐν αἵματι τὴν στολὴν αὐτοῦ ὁ Ἡρώδης, ἢ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ, ὡς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὸ σῶμα αὐτοῦ ῥαντίσας αἵματι τῷ ἰδίῳ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ; Ἀλλὰ νόει ἃ λέγω. Δῴη γάρ σοι ὁ κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσιν. Ἵνα γὰρ δείξῃ τὸ καθάρσιον τῆς τοῦ λαοῦ τοῦ κυρίου καταστάσεως, ἦλθε διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τῆς διδασκαλίας καθᾶραι τοὺς ὀδόντας τῶν ἀνθρώπων, τοὺς εἰς αἷμα κνίσης

Cap. I. — 1. βασιλεύειν *edit. princ.* 2. *Vulgo* φησιν, *quod vitium est usitatissimum.*

bant. Eum inquam Christum qui in scripturis omnibus ac prophetis expectabatur, esse Herodem existimabant, deque eo falsa quadam animi inductione gloriabantur. Ac praeterquam quod in illius regis gratiam vane ista iactabant, etiam ipsis scripturae ille locus imposuit: *Non desinet princeps e Iuda, neque dux ex eius femore, do-* Gen. 49, 10. *nec veniat cui reservatum est*, vel ut in aliis exemplis legimus, *donec veniat cui sunt reservata.* Siquidem Herodes Antipatri cuiusdam Ascalonitae atque Apollinis aeditui filius fuit. Cuius insuper Antipatri parens Herodes nomine filius Antipae fuit. Antipater ab Idumaeis captus et in Idumaea degens Herodem suscipit. Qua in regione diu admodum in servitute vixit, quod eum Herodes pater ob inopiam redimere non posset. Tandem a popularibus collatitia pecunia una cum Herode filio liberatus postliminio in patriam revertitur. Quam ob caussam ab aliis Idumaeus, ab aliis Ascalonita fuisse proditus est. Postea cum ad Demetrii familiaritatem pervenisset, in Iudaea procurationem obtinuit. Tum etiam notus Augusto imperatori fuit. Atque ex illa procuratione proselytum se faciens una cum Herode filio circumcisus est, ad quem Iudaeorum regnum pervenit. Nam Augusto imperatori subiectus Iudaeorum ille rex populique Romani foederatus erat. Quamobrem quod ex aliena ille gente regnare coeperat, cum hactenus a Iuda et Davide regnum, atque ex Iudae stirpe principes ac patriarchae perstitissent, quod inquam imperium in externum hominem translatum fuerat, idoneum illis visum est erroris argumentum, ut Herodem esse Christum arbitrarentur, quod ex illo scripturae loco consequens videbatur: *Non desinet princeps e* Gen. 49, 10. *Iuda, donec venerit cui reservatum est.* Ut eo sensu sit accipiendus, quasi Herodi reservatum esset. Desierunt enim, aiebant, illi. Porro iste de Iudae genere non est, ac ne omnino quidem Israeliticae gentis. Huic autem Christo esse reservatum fuerat.

Verum quae sequuntur illos manifeste redarguunt: *Quoniam ipse* Cap. II. *expectatio gentium erit, et in eum gentes sperabunt.* Quaenam vero nato in Herodem speravit? aut quae gentium spes in expectando Herode defixa est? Ad haec qui tandem illud apud istos impletum est? *Dormivit ut leo ac velut leonis catulus: quis ipsum excitabit?* Ubinam denique lavit in cruore stolam suam, et amictum suum in uvae sanguine, quemadmodum Iesus Christus dominus noster, qui suo sanguine corpus aspersit, et uvae sanguine vestimenta sua tinxit? Tu vero quae a me dicuntur animo percipe. Dabit enim tibi dominus intelligentiam in omnibus. Quippe populi dei piaculum ut exhileret, venit ille, quo per doctrinae suae velut sanguinem dentes hominum purgaret pecorum sanguine ac nidore ac detestandis sacri-

τε καὶ ἀθεμίτου θυσίας μεμολυσμένους. *Καὶ τί μοι τὰ πλήθη λέγειν; Πολλὰ γάρ ἐστι, καὶ οὐκ ἐνδέχεται ὁ χρόνος πρὸς ἀντίθεσιν τῶν προειρημένων αἱρέσεων ἐπιμηκύνειν τὸν λόγον.*

Κεφ. γ'. *Ἀλλ'* [1] *αὗται μὲν αἱ ἑπτὰ ἦσαν ἐν Ἰσραὴλ, ἔν τε τῇ Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, αἱ δὲ τέσσαρες αἱ προειρημέναι παρὰ Σαμαρείταις ἐν τῇ Σαμαρείᾳ. Αἱ πλείους δὲ καθηρέθησαν· οὐκέτι Γραμματεῖς, οὐκέτι Φαρισαῖοι, οὐκέτι Σαδδουκαῖοι, οὐκέτι Ἡμεροβαπτισταὶ, οὐκέτι Ἡρωδιανοὶ, μόνοι δέ τινες ἐν σπάνει εὑρίσκονται,* [2] *ἤ που εἷς, ἢ δύο Νασαρηνοὶ ὑπὲρ τὴν ἄνω Θηβαΐδα καὶ ἐπέκεινα τῆς Ἀραβίας, καὶ Ὀσσηνῶν τὸ* [3] *λεῖμμα, οὐκέτι ἰουδαΐζον, ἀλλὰ συναφθὲν Σαμψίταις, τοῖς κατὰ διαδοχὴν ἐν τῷ πέραν τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης* [4] *ὑπερκειμένοις· νυνὶ δὲ τῇ τῶν Ἐβιωναίων αἱρέσει συνήφθησαν. Καὶ γέγονε λῆξαι μὲν αὐτοὺς ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ, ὥσπερ δὲ ῥίζαν τμηθῆναι ἢ σῶμα ἑρπετοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ φύναι δικέφαλον καὶ ἄριζον ὄφιν ἐν ἑνὶ σώματι ἡμιτόμῳ ἐκπεφυκὸς καὶ ἐξηρτημένον.*

pag. 47. *Ἕως ὧδε ἡ περὶ τῶν τεσσάρων αἱρέσεων τῶν Σαμαρειτῶν διαλογὴ καὶ ἑπτὰ τῶν Ἰουδαίων, ἐξ ὧν οὐκέτι ἐμφέρονται ἢ τρεῖς μὲν αἱ τῶν Σαμαρειτῶν, Γορθηνῶν τε καὶ Δοσιθέων καὶ Σεβουαίων, Ἐσσηνῶν δὲ οὐ πάνυ, ἀλλ' ὡς ἐν σκότῳ τεθαμμένων. Παρὰ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις οὐκέτι, ἀλλ' ἡ Ἰουδαίων καὶ Νασαραίων· Ὀσσηνοὶ δὲ μετέστησαν ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ εἰς τὴν τῶν* [5] *Σαμψέων αἵρεσιν, καὶ οὐκέτι οὔτε Ἰουδαῖοι ὑπάρχουσιν, οὔτε Χριστιανοί. Ταῦτά μοι περὶ τῶν προειρημένων ἕως ὧδε ἐχέτω.*

ΕΝΔΗΜΙΑ ΧΡΙΣΤΟΥ
καὶ ἔνσαρκος παρουσία, καὶ * ἀλήθεια προςώπων, ἡ μία καὶ μόνη οὖσα τοῦ θεοῦ πίστις.

Κεφ. α'. *Εὐθὺς δὲ ἐπεδήμησε κατὰ πόδας ἡ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔνσαρκος παρουσία, ἥτις κατέλαβε τὰς προειρημένας ἑπτὰ αἱρέσεις ἐν Ἱεροσολύμοις· ἔσβεσε δὲ ταύτας ἡ αὐτοῦ δύναμις, καὶ διεσκέδασε. Λοιπὸν δὲ μετὰ τὴν αὐτοῦ ἐπιδημίαν αἱ μετέπειτα πᾶσαι γεγόνασιν αἱρέσεις, λέγω δὴ μετὰ τὸ εὐαγγελισθῆναι Μαριὰμ ἐν Ναζαρὲτ διὰ τοῦ Γαβριὴλ, καὶ μετὰ πᾶσαν ἁπλῶς τὴν ἔνσαρκον τοῦ κυρίου παρουσίαν, εἶτα ἀνάληψιν. Ηὐδόκησε γὰρ ὁ θεὸς πρὸς σωτηρίαν τῶν*

Cap. III. — 1. *Correxi* αὗται *Cornarium secutus. Libri* αὐταί.
2. *Fortasse* εἴ που.
3. *Libri vulgo* λῆμμα.
4. *Libri vulgo habent* ὑπερκειμένης.
5. *Repone* Σαμψαίων, *uti supra haer.* 19, 2.

ficiis inquinatos. Quamquam quid attinet pluribus ista persequi? Infinita sunt enim neque me in superioribus refellendis haeresibus longiorem instituere sermonem temporis ratio patitur.

Ergo septem omnino haereses illae Hierosolymis atque in Iu- Cap. III.
daea fuerunt, quatuor vero a nobis antea commemoratae apud Samaritas et in Samaria viguerunt, sed iam magna ex parte collapsae sunt. Neque enim Scribae amplius ulli sunt, neque Pharisaei, neque Sadducaei, neque Hemerobaptistae, nec Herodiani supersunt. Pauci quidem duntaxat Nazareni, unus scilicet vel alter supra Thebaidem Superiorem aut Arabiam restant. Sed et Ossenorum nonnullae sunt reliquiae, quae cum a Iudaicis ritibus defecerint, se ad Sampsitas aggregarunt, quae factio ultra Mare Mortuum, quod Palaestinae imminet, constitutas a maioribus sedes obtinet; sed hodie Ebionitis adiuncti sunt. Ita factum videmus, ut et isti a Iudaica religione desciverint, et velut radix quaedam in duas partes scissa sit, serpentisve corpus, ex quo biceps anguis posteriorique parte mutilus dimidiato corpore adnatus pendensque prodierit.

Hactenus de IV Samaritanorum sectis, Iudaeorum VII; ex quibus Samaritanae duntaxat tres hoc tempore supersunt: Gorthenorum, Dositheorum, ac Sebuaeorum. Nam Essenorum velut in tenebris sepultorum obscura quaedam vestigia cernuntur. Ex Iudaicis soli Iudaei ac Nazaraei restant. Osseni a Iudaico ritu ad Sampseorum haeresin transfugerunt, ut neque Iudaei, neque Christiani sint. Haec habui quae de omnibus illis sectis hucusque dissererem.

DE INCARNATIONE CHRISTI DOMINI,
ac veritate personarum quae est unica ac singularis dei fides.

Sed e vestigio Christi Iesu domini nostri adventus cum eo Cap. I.
quod susceperat corpore consecutus est; qui et VII illas haereses Hierosolymis offendit, et easdem sua vi dissipavit et extinxit. Quamobrem reliquae omnes haereses adventu illo posteriores fuerunt; nimirum postquam Maria virgo Nazarethi a Gabriele coelestem nuncium accepit, ac dominus humano corpore circumfusus prodiit, et in coelum receptus est. Etenim ad humani generis sa-

* *Correxi* ἀλήθεια προςώπων *cum Petavio. Cod. Rhedig. et edit. princ.* ἀλήθεια πρόςωπον. *In cod Paris. desideratur vox* πρόςωπον, *teste Petavio. Etiam Cornarius in Interpretatione Latina illud* πρόςωπον *neglexit.*

ἀνθρώπων τὸν ἴδιον υἱὸν κατελθόντα ἐν μήτρᾳ παρθενικῇ συλληφθῆναι, λόγον ὄντα ἀπ' οὐρανοῦ, ἐκ κόλπων πατρῴων γεγεννημένον ἀχρόνως καὶ ἀνάρχως, ἐλθόντα δὲ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, θεὸν λόγον ὄντα ἐκ θεοῦ πατρὸς ἀληθινῶς γεγεννημένον, ὁμοούσιον ὄντα τῷ πατρὶ, καὶ οὐδὲν παρὰ τὸν πατέρα ἠλλοιωμένον, ἀλλ' ἄτρεπτον ὄντα καὶ ἀναλλοίωτον, ἀπαθῆ τε ὅλως, μὴ πάσχοντα, συμπάσχοντα δὲ τῷ ἡμετέρῳ γένει, κατελθόντα ἀπ' οὐρανοῦ, ἐγκυμονηθέντα οὐκ ἀπὸ σπέρματος ἀνδρὸς, ἀλλὰ διὰ πνεύματος ἁγίου, ἀληθινῶς σῶμα ἀπὸ Μαρίας ἐσχηκότα, ἀναπλάσαντα ἑαυτῷ τὴν σάρκα ἀπὸ τῆς μήτρας τῆς ἁγίας, καὶ ψυχὴν τὴν ἀνθρωπείαν εἰληφότα, καὶ νοῦν, καὶ πὰν [1] εἴ τί ἐστιν ἄνθρωπος χωρὶς ἁμαρτίας εἰς ἑαυτὸν τῇ ἑαυτοῦ θεότητι συνενώσαντα, γεγεννημένον τε ἐν Βηθλεὲμ, περιτμηθέντα ἐν τῷ σπηλαίῳ, προσενε-
pag. 48. χθέντα ἐν Ἱεροσολύμοις, ἐναγκαλισθέντα ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος, ἀνθομολογηθέντα ὑπὸ Ἄννης τῆς τοῦ Φανουὴλ προφήτιδος, ἀπενεχθέντα εἰς Ναζαρὲτ, ἐλθόντα τῷ ἑξῆς ἐνιαυτῷ ὀφθῆναι ἐνώπιον κυρίου εἰς Ἱερουσαλὴμ, γενόμενόν τε ἐν Βηθλεὲμ διὰ τὴν συγγένειαν ὑπὸ τῆς μητρὸς βασταζόμενον, αὖθις πάλιν εἰς Ναζαρὲτ ἀπενεχθέντα, καὶ κατὰ δευτέραν περίοδον ἐνιαυτοῦ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ Βηθλεὲμ ἐληλυθότα, βασταζόμενον ὡσαύτως ὑπὸ τῆς ἰδίας μητρὸς, ἐν Βηθλεὲμ δὲ ἐν οἰκίᾳ κατελθόντα σὺν τῇ ἰδίᾳ μητρὶ καὶ Ἰωσὴφ γέροντι ὄντι, σὺν τῇ Μαρίᾳ δὲ ὄντι, κἀκεῖσε τῷ δευτέρῳ ἔτει αὐτοῦ γεννήσεως κατοπτευθέντα ὑπὸ τῶν Μάγων προσκυνηθῆναι δῶρα λαβόντα, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ὑπ' ἀγγέλου τῷ Ἰωσὴφ χρηματίσαντος εἰς Αἴγυπτον παραληφθέντα, ἀπ' ἐκεῖθεν τε πάλιν διὰ δύο ἐτῶν ἐπανεληλυθότα, τελευτήσαντος τοῦ Ἡρώδου, Ἀρχελάου τε διαδεξαμένου.

Κεφ. β'. Τῷ γὰρ τριακοστῷ τρίτῳ ἔτει Ἡρώδου, τεσσαρακοστῷ δὲ δευτέρῳ Αὐγούστου βασιλέως γεννᾶται ὁ σωτὴρ ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας. Κάτεισι δὲ εἰς Αἴγυπτον τῷ τριακοστῷ ἔτει καὶ πέμπτῳ Ἡρώδου, ἄνεισι δὲ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου μετὰ τῆς Ἡρώδου τελευτήν. Διὸ ἐπὶ τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτεσι τῆς αὐτῆς τοῦ Ἡρώδου ἀρχῆς ἦν ὁ παῖς τεσσάρων ἐτῶν, ὅτε Ἡρώδης τριακονταεπτὰ ἔτη πληρώσας κατέστρεψε τὸν βίον. Ἀρχέλαος δὲ ἐννέα ἔτη βασιλεύει, οὗ ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας ἐξιὼν Ἰωσὴφ ἀπ' Αἰγύπτου ἅμα τῇ Μαρίᾳ καὶ τῷ παιδὶ, ἀκούσας τὸν Ἀρχέλαον βασιλεύειν, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη τῆς Γαλιλαίας, καὶ κατῴκισε τότε εἰς Ναζαρέτ. Ἀρχέλαος δὲ γεννᾷ τὸν Ἡρώδην τὸν νεώτερον, καὶ βασιλεύει Ἡρώδης τῷ ἐννάτῳ ἔτει τῆς τοῦ πατρὸς Ἀρχελάου βασιλείας κατὰ διαδοχὴν, καὶ γέγονε τῷ αὐτῷ δεκατρία ἔτη λογιζόμενα τῇ ἐνσάρκῳ Χριστοῦ παρουσίᾳ. Ὀκτωκαιδεκάτῳ δὲ ἔτει Ἡρώδου τοῦ ἐπικληθέντος Ἀγρίππου, τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς τοῦ κηρύγματος, καὶ τὸ βάπτισμα τὸ ἀπὸ Ἰωάννου τότε λαμβάνει, καὶ κηρύσσει ἐνιαυτὸν

Cap. I. — 1. ὅ τι correxit *Ioseph. Scaliger.*

lutem ita deo visum est, ut ipsius filius e coelo delapsus in virginis utero gigneretur, verbum inquam illud aeternum, quod e paterno sinu ante tempus atque initium omne genitum est, idemque extremis temporibus allapsum deus verbum a deo patre revera genitus, eiusdemque cum illo essentiae, nec ulla re a patre mutatus, sed vicissitudinis ac mutationis et affectionis omnis expers. Qui cum citra ullam animi commotionem generis nostri misertus foret, descendit e coelo, ac de spiritu sancto, non e virili semine, productus verum corpus e Maria suscepit, cum e sancto eius utero carnem sibi finxisset, humanamque tum animam, tum mentem induisset, ac quicquid omnino cum homine coniunctum est, praeter peccatum secum ac cum divinitate sua copulasset. Inde Bethleemi in lucem editus, atque in specu circumcisus Hierosolymis oblatus est, ibique a Symeone inter brachia susceptus, et ab Anna Phanuelis filia prophetissa praedicatus, Nazarethum deportatus est. Tum anno sequenti Hierosolymis se coram deo repraesentavit, atque inde Bethleemum propter generis propinquitatem a matre delatus est. Sed rursum Nazarethum rediens anno altero vertente Hierosolyma Bethleemumque gestante matre perductus est. Bethleemi porro cum ad aedes quasdam cum matre ac Iosepho divertisset, qui iam grandi natu cum Maria degebat, secundo ab nativitate anno a Magis adorandi caussa conventus ac donis ornatus est. Eadem vero nocte, cum Iosephus per somnium ab angelo esset admonitus, in Aegyptum transfertur. Unde rursus post biennium mortuo iam Herode ac succedente Archelao revertitur.

Siquidem anno Herodis XXXIII., Augusti XXXXII., Beth- Cap. II.
leemi in Iudaea salvator nascitur. Tum Herodis XXXV. in Aegyptum profectus est. Eodem Herode mortuo ab Aegypto rediit. Quare necesse est XXXVII. Herodis anno quartum aetatis suae puerulum egisse, cum Herodes, inquam, septem ac triginta confectis annis vivendi finem habuit. Post hunc Archelaus novem annis imperavit, quo regnum ineunte Iosephus ex Aegypto cum Maria ac puero digressus, ubi Archelaum imperare didicit in Galilaeam secessit, ac tum Nazarethi consedit. Caeterum Archelaus Herodem iuniorem genuit, qui nono patris anno in imperium successit. Idemque annus a nativitate Christi XIII. numerandus est. Octavo decimo anno Herodis Agrippae Iesus Christus promulgare divinum verbum aggressus est, ac cum Ioannis baptismo initiatur; tum annum illum acceptum in ea praeconii functione consumit,

δεκτὸν, ὑπ' οὐδενὸς ἀντιλεγόμενος, οὔτε ὑπὸ Ἰουδαίων, οὔτε ὑπὸ
Ἑλλήνων, οὔτε ὑπὸ Σαμαρειτῶν, οὔτε [1] ἀπό τινος ἑτέρου. Ἔπειτα
ἀντιλεγόμενος ἐκήρυξεν ἐνιαυτὸν δεύτερον, καὶ γέγονεν ἐννεακαίδεκα
ἔτη τῷ αὐτῷ Ἡρώδῃ, τῷ δὲ σωτῆρι τριακοστὸν δεύτερον. Ἐν δὲ τῷ
εἰκοστῷ ἔτει τοῦ Ἡρώδου τοῦ τετράρχου καλουμένου γίνεται τὸ σωτή-
pag. 49. ριον πάθος καὶ ἡ ἀπάθεια, [2] ἀθανάτου γεῦσίς τε θανάτου, ἄχρι σταυ-
ροῦ πάσχοντος ἐν ἀληθείᾳ, ἀπαθοῦς δὲ μένοντος ἐν θεότητι. Χρι-
στοῦ γὰρ παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ, φησὶν ἡ γραφή· καὶ πάλιν,
Θανατωθεὶς σαρκὶ, ζωογονηθεὶς δὲ πνεύματι, καὶ τὰ ἑξῆς. Σταυ-
ροῦται, θάπτεται, κατέρχεται εἰς τὰ καταχθόνια ἐν θεότητι καὶ ἐν
ψυχῇ, αἰχμαλωτεύει τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἀνίσταται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ
σὺν αὐτῷ τῷ ἁγίῳ σώματι, συνενώσας τὸ σῶμα τῇ θεότητι, μηκέτι
λυόμενον, μηκέτι πάσχον, μηκέτι ὑπὸ θανάτου κυριευόμενον, ὥς φη-
σιν ὁ ἀπόστολος, Θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει.

Κεφ. γ'. Αὐτὸ τὸ σῶμα ἀληθινῶς, αὐτὴν τὴν σάρκα, αὐτὴν τὴν ψυχὴν,
αὐτὰ τὰ πάντα, οὐκ ἄλλο τι παρὰ τὸ ὂν σῶμα, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ὂν ἐν-
δυναμώσας, εἰς μίαν ἑνότητα, εἰς μίαν θεότητα, τὸ σαρκικὸν ἄφθαρ-
τον, τὸ σωματικὸν πνευματικὸν, τὸ παχυμερὲς λεπτομερὲς, τὸ θνητὸν
ἀθάνατον, μὴ ἑωρακὸς ὅλως διαφθορὰν, μὴ καταλειφθείσης τῆς ψυ-
χῆς ἐν ᾅδῃ, μὴ μερισθέντος τοῦ ὀργάνου πρὸς ἁμαρτίαν, μὴ χραν-
θέντος τοῦ νοῦ τροπῇ, ἀλλὰ τὰ ὅλα μὲν ἀνθρώπου λαβὼν, φυλάξας
δὲ ὅλα τέλεια ἐπιδεδωκυίας τῆς θεότητος τῇ ἀληθινῇ ἐνανθρωπήσει
πρὸς τὰς εὐλόγους χρείας, λέγω δὴ τὰς ἐκ σώματός τε καὶ ψυχῆς καὶ
ἐκ νοῦ ἀνθρωπίνου ἐπιζητουμένας τὴν πληροφορίαν, τουτέστι πείνῃ
καὶ δίψει, κλαυθμῷ τε καὶ ἀθυμίᾳ, δακρύσει τε καὶ ὕπνῳ καὶ ἀνα-
παύσει. Ταῦτα γὰρ οὐχ ἁμαρτίας εἶδος, ἀλλ' ἐνανθρωπήσεως ἀλη-
θεστάτης γνώρισμα, ἀληθείᾳ τῆς θεότητος συνούσης τῇ ἀνθρωπότητι,
οὐ τὰ ἀνθρώπινα πασχούσης, [1] ἀλλὰ τῆς θεότητος συνευδοκούσης εἰς
τὰ εὔλογα καὶ τὰ ἐκτὸς ἁμαρτίας καὶ τροπῆς ἀπηγορευμένης. Ἀνέστη,
καὶ θυρῶν κεκλεισμένων εἰςῆλθεν, ἵνα τὸ παχυμερὲς λεπτομερὲς ἀπο-
δείξῃ, αὐτὸ τὸ ὂν σὺν σαρκὶ καὶ ὀστέοις. Μετὰ γὰρ τὸ εἰςελθεῖν
ἔδειξε χεῖρας καὶ πόδας καὶ πλευρὰν νενυγμένην, ὀστέα τε καὶ νεῦρα,
καὶ τἄλλα, ὡς μὴ εἶναι φαντασίαν τὰ ὁρώμενα. Πίστεώς τε καὶ ἐλ-
pag. 50. πίδος τῆς ἡμετέρας τὴν ὑπόσχεσιν ἐποιεῖτο δι' ἑαυτοῦ τὰ ὅλα τελείως.

Cap. II. — 1. *Fortasse* ὑπό.
2. ἀθανάτου γεῦσίς τε θανάτου *mea est emendatio. Libri habent* ἡ θανάτου γεῦσις, γεῦσίς τε θανάτου, ἄχρι *cett.*
Cap. III. — 1. *Vertit Cornarius:* „Sed deitate simul in ea quae honesta sunt et fieri oportebat consentiente ac comprobante, et ea quae extra peccatum sunt et mutationem interdictam."

nullo neque Iudaeorum, neque gentilium, neque Samaritanorum,
neque alterius generis repugnante. Secundo praeconii coelestis
anno quamplurimos obtrectatores habuit; qui quidem Herodis eius-
dem XIX., Christi XXXII. extitit. Demum XX. tetrarchae He-
rodis anno Christus dominus ob humani generis salutem passus, at-
que eodem tempore nihil passus est, tum cum mortem degustans
ipsum etiam crucis supplicium subiit, cum interim nihil ipsa divini-
tate pateretur. *Christo enim*, ait scriptura, *pro nobis in carne passo.* 1. Petr. 4, 1.
Rursumque: *Mortificatus carne, vivificatus autem spiritu*, et quae 1. Petr. 3, 18.
sequuntur. In cruce suspenditur, sepelitur, ad inferos cum divini-
tate sua animaque descendit, captivam ducit captivitatem ac tertio
die cum sanctissimo suo corpore ad vitam excitatur. Quod quidem
corpus neque dissolvendum amplius, nec passurum, nec sub mortis
dominatum postea cessurum cum sua divinitate coniunxit. Id quod
apostoli testimonio comprobatur: *Mors*, inquit, *non amplius ei do-* Rom. 6, 9.
minabitur.

Hoc igitur ipsum corpus, carnem ipsam et animam, ipsa quibus Cap. III.
constabat omnia, non aliud quicquam praeter verum corpus, sed
ipsummet illud vi coelesti perfudit, et in unum idemque, in unam
inquam divinitatem consociavit, ut et carne constans et incorruptum,
corporeum simul ac spirituale, concretum ac tenue, mortale pariter
atque immortale illud esset, quod nulla omnino tabe dissolutum fue-
rat, neque eius anima apud inferos relicta, nec ipsum velut instru-
mentum quoddam aliqua ex parte peccati in obsequium impensum,
neque mens ulla erat in deterius mutatione polluta. Sed ita sibi
omnia quae hominum propria sunt adscivit, eadem ut integra serva-
ret, quae verae illi quam sibi conciliaverat naturae necessarios ad
usus divinitas concesserat, usus nimirum illos, qui ut esse penitus
possint partim corporis egent, partim animi, atque humanae mentis
adminiculo, cuiusmodi sunt fames, sitis, fletus ac dolor, lacrymae,
somnus ac requies. Haec enim omnia nulla infuscata peccati specie,
susceptae reipsa naturae hominis argumenta continent, qua cum vere
consociata divinitas humanum tamen patitur nihil, tametsi quae ra-
tioni consentanea forent, et ab omni scelere atque in peius mutatione
procul essent, admiserit. Ad haec excitatus a morte Christus oc- Ioann. 20, 26.
clusis ianuis ingressus est, uti quod hactenus crassum concretumque
fuerat corpus eadem cum carne ossibusque tenue ac subtile esse
monstraret. Statim enim atque introgressus est manus ac pedes, et
confossum latus cum ossibus ac nervis ostendit; adeo quae tum vi-
debantur solida erant, nec specie tenus extabant. Quibus rebus
eorum omnium, quae fidei speique nostrae proposita sunt, promisso-

Καὶ συναλίζεται οὐ δοκήσει, ἀλλὰ ἀληθείᾳ, παιδεύων τε ἐδίδαξε βασιλείαν οὐρανῶν κηρύσσειν ἐν ἀληθείᾳ, τὸ μέγα καὶ κορυφαιότατον σημαίνων τοῖς μαθηταῖς, καὶ λέγων, Μαθητεύσατε τὰ ἔθνη, τουτέστι μεταβάλλετε τὰ ἔθνη ἀπὸ κακίας εἰς ἀλήθειαν, ἀπὸ αἱρέσεων εἰς μίαν ἑνότητα· βαπτίσατε αὐτοὺς εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, εἰς τὴν κυριακὴν ὀνομασίαν τῆς τριάδος, τὴν ἁγίαν καὶ βασιλικὴν [2] σφραγῖδα· ἵνα δείξῃ ἐκ τοῦ ὀνόματος μηδεμίαν ἀλλοίωσιν εἶναι τῆς μιᾶς ἑνότητος. Ὅπου γὰρ οἱ βαπτιζόμενοι κελεύονται ὑπ' αὐτοῦ εἰς ὄνομα πατρὸς, ἀσφαλὴς ἡ δοξολογία· εἰς ὄνομα υἱοῦ, οὐκ ἀποδέοντος ἡ ἐπίκλησις· εἰς ὄνομα ἁγίου πνεύματος, οὐ διῃρημένος ὁ σύνδεσμος, οὔτε ἀπηλλοτριωμένος, τῆς μιᾶς θεότητος ἔχων τὴν [3] σφραγῖδα.

Κεφ. δ'. *Καὶ ἀνελήφθη εἰς οὐρανὸν ἐν αὐτῷ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ καὶ τῷ νῷ, συνενώσας εἰς μίαν ἑνότητα καὶ μίαν πνευματικὴν ὑπόστασιν, καὶ ἔνθεον ἀποτελέσας ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, πέμψας κήρυκας εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην, Σίμωνα Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην τοὺς υἱοὺς Ζεβεδαίου, οὓς πάλαι ἐξελέξατο, Φίλιππον καὶ Βαρθολομαῖον, Ματθαῖον, Θωμᾶν τε καὶ Ἰούδαν, καὶ Θαδδαῖον, Σίμωνα τὸν Ζηλωτήν. Ἰούδας γὰρ ὁ Ἰσκαριώτης, εἰ καὶ πρώην ἐν τοῖς δώδεκα ἐψηφίζετο, προδότης γενόμενος ἀπετμήθη τοῦ ἁγίου τῶν ἀποστόλων καταλόγου. Ἀπέστειλε δὲ καὶ ἄλλους ἑβδομηκονταδύο κηρύττειν, ἐξ ὧν ἦσαν οἱ ἑπτὰ οἱ ἐπὶ τῶν χηρῶν τεταγμένοι, Στέφανος, Φίλιππος, [1] Πρόχορος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενᾶς, καὶ Νικόλαος, πρὸ τούτων δὲ Ματθίας, ὁ ἀντὶ Ἰούδα συμψηφισθεὶς μετὰ τῶν ἀποστόλων, μετὰ τούτους δὲ τοὺς ἑπτὰ, καὶ Ματθίαν τὸν πρὸ αὐτῶν, Μάρκον, Λουκᾶν, Ἰοῦστον, Βαρνάβαν, καὶ Ἀπελλῆν. Ῥοῦφον, Νίγερα, καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν ἑβδομηκονταδύο, μετ' αὐτοὺς δὲ πάντας καὶ σὺν αὐτοῖς Παῦλον τὸν ἅγιον ἀπόστολον διὰ φωνῆς ἰδίας ἀπ' οὐρανοῦ ἀπόστολον ὁμοῦ καὶ κήρυκα ἐθνῶν καὶ πληρωτὴν ἀποστολικῆς διδασκαλίας ἐξελέξατο, ὃς εὑρίσκεται τὸν ἅγιον Λουκᾶν,*
pag 51. *ὄντα τῶν ἑβδομηκονταδύο τῶν ἐσκορπισμένων, ἐπιστρέψας καὶ ἀκόλουθον ἑαυτῷ ποιήσας, συνεργὸν τοῦ εὐαγγελίου ὁμοῦ καὶ ἀπόστολον. Καὶ οὕτως ἐτελέσθη ἡ πᾶσα εὐαγγελικὴ πραγματεία, ἕως τούτου τοῦ χρόνου.*

Ἔσται δέ μοι ὁ λόγος [2] ἕως ὧδε περὶ τῶν ἕνδεκα αἱρέσεων καὶ τῆς κατὰ δύναμιν ἀκολουθίας ἐν συντόμῳ μοι εἰρημένης, εὐαγγελικῆς

2. σφραγίδα cod. Rhedig. et edit. princ. 3. σφραγίδα cod. Rhedig. et edit. princ. Ubique.

rum per sese veritatem penitus approbavit. Postea non ficta duntaxat imagine, sed reipsa cum suis epulatus eosdem instituit, ac coeleste regnum cum veritate nunciare docuit, tum cum maximum illud longeque praecipuum arcanum discipulis aperuit. *Docete*, inquit, *omnes gentes*. Hoc est: Ab improbitate illas ad veritatem, ab Matth. 28, 19.
sectis variis ad eiusdem dogmatis communionem traducite. *Baptizate eas in nomine patris, et filii, et spiritus sancti;* nimirum in dominica trinitatis appellatione, quod ipsum sacrosanctum est ac regium signum; quo vel ipso nomine significaret nihil esse ab unitate diversum. Cum enim baptizari homines iubet *in nomine patris*, firma ac stabilis est gloriae praedicatio. Quod vero additur *in nomine filii*, nulla re hunc a paterna dignitate deficere appellatio ipsa declarat. Postremo iis in verbis, *in nomine spiritus sancti*, nulla est coniunctionis divisio, varietas nulla, sed unius divinitatis velut signum repraesentat.

Denique eodem cum corpore et anima menteque ad superos Cap. IV.
evectus est, omnibus illis in unum conflatis atque in eandem spiritualem personam concurrentibus, divinisque redditis. Inde mox ut ad patris dextram consedit, praecones in universum orbem dimisit, Simonem Petrum, et Andream eius fratrem, Iacobum et Ioannem Zebedaei filios, quos olim delegerat, Philippum et Bartholomaeum, Matthaeum, Thomam, et Iudam, ac Thaddaeum, ac Simonem Zeloten. Nam Iscariotes Iudas etsi hactenus ad XII adscriptus fuerat, posteaquam proditorem se fecit, ab sacro apostolorum numero est expunctus. Praeter hos LXXII alios ad eandem functionem allegat, e quibus VII illi fuere qui ad viduarum obsequium delecti sunt: Ste- Act. 6, 5.
phanus, Philippus, Prochorus, Nicanor, Timon, Parmenas, et Nicolaus, et ante hos Matthias, qui loco Iudae inter apostolos cooptatus est. Ad septenos illos ac Matthiam, Marcum insuper, et Lucam, Iustum, Barnabam, Apellem, Ruffum, Nigrum, ac reliquos, uti diximus, LXXII adiecit. Quibus cum etiam sanctum Paulum suapte de coelo voce missa apostolum gentium ac praeconem, et apostolicae doctrinae consummatorem instituit. Qui quidem sanctum Lucam, ut memorant, unum e LXXII discipulis, qui varias in regiones dissipati fuerant, reduxit, eumque comitem et adiutorem evangelii simul et apostolum adhibuit. Hoc modo totum evangelii negotium ad id usque temporis confectum est.

Atque hactenus de XI sectis, deque eo quod ordine consecutum est, et a me pro virium captu paucis explicatum, evangelica

Cap. IV. — 1. Πρόχωρος cod. Rhedig. et edit. princ. 2. ὡς cod. Venet.

φωταγωγίας τῆς ἐν κόσμῳ δι' αὐτοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ γεγενημένης· [3] οἷς τὰ ὅμοια συλλέξαι, καὶ παραθέσθαι τὰ προθεσπίσματά τε καὶ τὰς προφητείας ἀπὸ νόμου τε καὶ ψαλμῶν, καὶ τῶν ἄλλων τὰς ἀκολουθίας καὶ [4] τὰς ἀγωγὰς ἔνεστιν ἰδεῖν, καὶ τὴν ἀκρίβειαν καταλαβέσθαι, ὡς οὐ νόθος, ἀλλ' ἀληθὴς, καὶ [5] προκαταγγελθεῖσα ἀπὸ τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἀναμφίβολός ἐστιν ἡ ἔνσαρκος Χριστοῦ παρουσία καὶ εὐαγγελικὴ διδασκαλία. Ἵνα δὲ μὴ εἰς ὄγκον παρεκτείνω τὴν τῆς συντάξεως πραγματείαν, τούτοις ἀρκεσθήσομαι. Προϊὼν δὲ ἐφεξῆς τὰς μετέπειτα τῷ βίῳ ἐπιφυείσας ἐπὶ κακῇ προφάσει δόξας ὁμοίως διαγορεύσω, ἤδη τὰς ἕνδεκα τὰς ἀπὸ [6] Ἰουδαίων καὶ Σαμαρειτῶν, καὶ τὰς πρὸ αὐτῶν ἐννέα ἐξ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων καὶ τῶν ἄλλων γενομένας πρὸ τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας, καὶ ἕως αὐτοῦ τοῦ χρόνου μετρίως ἀπαριθμησάμενος.

ΠΕΡΙ *ΝΑΖΩΡΑΙΩΝ, ΗΤΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ.

Κεφ. α'. Ναζωραίων, ὅ ἐστι Χριστιανῶν ὁ κληθεὶς ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ὑπὸ Ἰουδαίων Χριστιανισμὸς, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων, λέγοντος Πέτρου, Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς, ὕστερον δὲ ἀπὸ Ἀντιοχείας ἀρξάμενος καλεῖσθαι Χριστιανισμός. Ἔστι δὲ καὶ φύσει αἵρεσις Ναζωραίων, περὶ ὧν καθεξῆς λέξομεν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀκολουθίας.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ.

3. οἷς cod. Venet. Vulgo οὓς.
4. τὰς om. cod. Venet.
5. προκαταγγελθεῖσα cod. Venet. Vulgo προκαταγγελθεὶς.

scilicet luce, quae a Christo domino Christique discipulis orbi terrarum illata fuit. Quibus a me dictis consentanea pleraque colligere licet, ac vaticinia et oracula ex lege veteri, vel Psalmis aliisque libris conquirere, et omnium seriem, ordinemque perscrutari, ex iisque incarnationem Christi domini perspicue comprobare non suppositiliam, sed veram extitisse, atque in lege veteri nunciatam, ut de eo nullus sit dubitandi locus relictus. Sed ne huius operis tractatio in infinitum excrescat, his quae dicta sunt erimus contenti. Ac deinceps opiniones illas, quae in hominum vitam postea pessimo colore ac specie prolatae sunt, eadem serie pertexam, posteaquam XI Iudaeorum Samaritanorumque sectas cum superioribus IX, quae partim e Graecis, partim ex barbaris aliisque conflatae sunt ante salvatoris adventum, ad haec usque tempora habita brevitatis ratione percensui.

DE NAZARENIS, SIVE CHRISTIANIS.

Nazaraeorum sive Christianorum est qui a Iudaeis brevi inter- Cap. I.
iecto tempore vocatus est Christianismus, et ab ipsis adeo apostolis id nomen obtinuit, cum ita Petrus locutus sit: *Iesum Nazarenum vi-* Act. 2, 22.
rum probatum a deo etc. Postea vero Antiochiae Christianismus appellari coepit. Est et alia proprie Nazaraeorum secta de quibus suo loco disputabimus.

FINIS TOMI I. LIBRI I.

6. ἰουδέων cod. Venet., pro more.
* ΝΑΣΩΡΑΙΩΝ edit. Petav.

pag. 52. ## ΤΑΔΕ ΕΝΕΣΤΙ ΚΑΙ ΕΝ ΤΟΥΤΩΙ ΤΩΙ ΔΕΥΤΕΡΩΙ ΤΟΜΩΙ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ, ΕΝ Ω ΕΙΣΙΝ ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΔΕΚΑΤΡΕΙΣ, ΟΥΤΩΣ.

α΄. Σιμωνιανοὶ, οἱ ἀπὸ Σίμωνος τοῦ Μάγου, τοῦ ἐπὶ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, κώμης Γιτθῶν τῆς Σαμαρείας. Οὗτος ἀπὸ Σαμαρειτῶν ὡρμᾶτο, Χριστοῦ δὲ ὑπέδυ ὄνομα μόνον. Ἐδίδαξε δὲ αἰσχροποιΐαν, [1] μίξιν μολυσμοῦ, γυναικῶν [2] ἀδιαφορίαν. Σωμάτων δὲ ἀποβάλλεται τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὸν κόσμον μὴ εἶναι θεοῦ φάσκει. Εἰκόνα δὲ αὐτοῦ ὡς Διὸς, καὶ τῆς σὺν αὐτῷ πόρνης, ὀνόματι Ἑλένης, Ἀθηνᾶς τύπον τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς παρεδίδου εἰς προςκύνησιν. Ἔλεγε δὲ ἑαυτὸν Σαμαρείταις μὲν τὸν πατέρα, Ἰουδαίοις δὲ τὸν Χριστόν.

β΄. Μενανδριανοὶ, οἱ ἀπὸ τούτου τοῦ Σίμωνος διὰ Μενάνδρου τινὸς ἐναρξάμενοι, διαφερόμενοί τε πρὸς τοὺς Σιμωνιανοὺς κατά τι· ὃς ἀπὸ ἀγγέλων [3] ἔλεγε τὸν κόσμον γεγενῆσθαι.

γ΄. Σατορνιλιανοὶ, οἱ κατὰ τὴν Συρίαν τὴν τῶν Σιμωνιανῶν κρατύνοντες αἰσχρολογίαν, [4] ἕτερα δὲ παρὰ τοὺς Σιμωνιανοὺς εἰς ἔκπληξιν περισσοτέραν κηρύσσοντες, ἀπὸ δὲ Σατορνίλου τὴν ἀρχὴν ἐσχηκότες, ὃς καὶ αὐτὸς κατὰ Μένανδρον ὑπ' ἀγγέλων τὸν κόσμον γεγενῆσθαι ἔφασκε, μόνων δὲ ἑπτὰ, [5] παρὰ τὴν τοῦ ἄνω πατρὸς γνώμην.

δ΄. Βασιλειδιανοὶ οἱ τῆς αὐτῆς αἰσχρουργίας τελεσταὶ, ἀπὸ Βασιλείδου τοῦ ἅμα Σατορνίλῳ τοῖς Σιμωνιανοῖς καὶ Μενανδριανοῖς [6] μεμαθητευμένου, τὰ ὅμοια [7] μὲν φρονοῦντος, κατά τι δὲ διαφερομένου. Λέγει δὲ τριακοσίους ἑξηκονταπέντε οὐρανοὺς εἶναι, καὶ τούτοις ὀνόματα ἀγγελικὰ ἐκτίθησι. Διὸ καὶ τὸν ἐνιαυτὸν τοσούτων ἡμερῶν εἶναι, καὶ τὸ Ἀβρασὰξ ὄνομα δυνάμεως, ὃ φέρει ψῆφον τξε΄. Καὶ εἶναί φησι τοῦτο [8] τὸ ἅγιον πνεῦμα ὄνομα.

ε΄. Νικολαῖται, ἀπὸ Νικολάου τοῦ ἐπὶ ταῖς χήραις ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ταχθέντος, ὃς διὰ ζῆλον τῆς ἰδίας γαμετῆς τὴν αἰσχρουργίαν ἅμα

1. τὴν μίξιν *cod. Vatic.*
2. ἀδιαφορνίαν *cod. Vatic.*
3. ἔλεγον *cod. Vatic.*
4. *Editi libri et cod. Rhedig.* ἑτέρα.
5. παρὰ *cod. Vatic. Et ita in Anacephal.* διὰ *habent editi libri et cod. Rhedig.*

INDICULUS EORUM QUAE IN TOMO II. LIB. I. CONTINENTUR, QUI HAERESES COMPLECTITUR XIII, HOC ORDINE.

I. Simoniani a Simone Mago cognominati, qui apostoli Petri temporibus vixit, e Gitthis vico quodam oriundus. Iste cum esset Samaritanus, Christum nomine tenus professus est, auctor nefandae obscenitatis et inquinatissimi concubitus. Praeterea prômiscuas uxores esse voluit. Corpora negat resurgere, nec a deo mundum fabricatum esse statuit. Imaginem porro suam scortique sui, nomine Helenae, sub Minervae specie discipulis adorandam obtrusit. Apud Samaritas pro deo patre se venditans Iudaeis Christum se esse dicebat.

II. Menandriani ab eodem illo Simone per Menandrum quendam originem traxerunt, nonnullisque in rebus a Simonianis discrepant. Menander porro mundum ab angelis fuisse productum asseruit.

III. Saturniliani in Syria Simonianorum turpitudinem auxerunt. Nonnulla quoque ad maiorem conciliandum stuporem ad illorum adiecere dogmata. Horum princeps Saturnilus fuit, qui perinde ac Menander mundi conditores angelos, hoc est septenos ex iis, facit, idque ipsos de supremi parentis sententia suscepisse statuit.

IV. Basilidiani foeditatis eiusdem socii ad Basiliden originem referunt, qui cum Saturnilo Simonianis ac Menandrianis operam dedit, ac tametsi eadem fere sentiat, in quibusdam tamen discrepat. Nam coelestes orbes CCCLXV constituit, quos angelicis nominibus afficit, ideoque totidem diebus annum constare censet. Addit et Abrasaxam cuiusdam virtutis nomen, quae CCCLXV numerum literis exprimit, idque spiritum esse sanctum asserit.

V. Nicolaitae a Nicolao illo derivati sunt cui ab apostolis viduarum cura commissa fuerat. Hic zelotypia ob uxorem aestuans, cum

6. μεμαθητευμένου *cod. Vatic. et Anaceph. Vulgo* μεμαθητευμένοι.
7. μὲν οὖν *cod. Vatic.*
8. τὸ *adieci ex cod. Vatic. et Anacephal. Voc.* ὄνομα *desideratur in cod. Rhedig.*

τοῖς ἄλλοις ἐπιτελεῖν τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἐδίδαξε, καὶ περὶ τοῦ Καύλακαχ, καὶ Προυνίκου, καὶ ἄλλων βαρβαρικῶν ὀνομάτων, ἃ τῷ κόσμῳ μυσαρῶς εἰςηγήσατο.

pag. 53. ϛʹ. Γνωστικοὶ, οἱ τὰς αὐτὰς αἱρέσεις διαδεξάμενοι, πλέον δὲ [9] αὐτῶν πάντων τὴν αἰσχρότητα ἐμμανῶς ἐργαζόμενοι, ἐν Αἰγύπτῳ δὲ Στρατιωτικοὶ καλούμενοι καὶ Φιβιωνῖται. Ἐν δὲ τοῖς ἀνωτερικοῖς μέρεσι Σεκουνδιανοὶ, ἐν ἄλλοις δὲ μέρεσι [10] Σωκρατῖται, παρὰ δὲ ἑτέροις Ζακχαῖοι· ἄλλοι δὲ Κοδδιανοὺς αὐτοὺς λέγουσιν, ἄλλοι δὲ Βορβορίτας αὐτοὺς καλοῦσιν. Οὗτοι τὴν Βαρβελὼ καὶ Βαρβερὼ αὐχοῦσι.

ζʹ. Καρποκρατιανοὶ, ἀπὸ Καρποκράτους τινὸς τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὃς ἐδίδασκε πᾶσαν αἰσχρουργίαν ἐκτελεῖν, καὶ πᾶν ἐπιτήδευμα ἁμαρτίας. Καὶ εἰ μή τις, φησὶ, διὰ πάντων παρέλθοι, καὶ τὸ θέλημα πάντων τῶν δαιμόνων καὶ ἀγγέλων ἐκτελέσῃ, οὐ δύναται ὑπερβῆναι εἰς τὸν ἀνώτατον οὐρανὸν, οὐδὲ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας παρελθεῖν. Ἔλεγε δὲ τὸν Ἰησοῦν ψυχὴν νοερὰν εἰληφέναι, εἰδότα δὲ τὰ ἄνω ἐνταῦθα καταγγέλλειν, καὶ ὡς εἴ [11] τις πράξειεν ὅμοια τῷ Ἰησοῦ, κατ᾽ αὐτὸν εἶναι· τόν τε νόμον σὺν τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει ἀπηγόρευεν, ὡς αἱ ἀπὸ Σίμωνος καὶ δεῦρο αἱρέσεις. Τούτου γέγονεν ἡ ἐν Ῥώμῃ Μαρκελλίνα. Εἰκόνας δὲ ποιήσας ἐν κρυφῇ Ἰησοῦ, καὶ Παύλου, καὶ Ὁμήρου, καὶ Πυθαγόρου, ταύταις ἐθυμία καὶ προςεκύνει.

ηʹ. Κηρινθιανοὶ, οἱ καὶ Μηρινθιανοί· οὗτοι ἀπὸ Κηρίνθου καὶ Μηρίνθου Ἰουδαῖοί τινες, τὴν περιτομὴν αὐχοῦντες, τὸν δὲ κόσμον ὑπ᾽ ἀγγέλων γεγενῆσθαι λέγοντες, Ἰησοῦν δὲ κατὰ προκοπὴν Χριστὸν [12] κεκλῆσθαι.

θʹ. Ναζωραῖοι, [13] οἳ Χριστὸν ὁμολογοῦσιν Ἰησοῦν υἱὸν θεοῦ, πάντα δὲ κατὰ νόμον πολιτευόμενοι.

ιʹ. Ἐβιωναῖοι, οἱ παραπλήσιοι τῶν προειρημένων Κηρινθιανῶν καὶ Ναζωραίων, οἷς συνήφθη κατά τι ἡ τῶν [14] Σαμψαίων τε καὶ Ἐλκεσαίων αἵρεσις· [15] οἳ Χριστόν φασιν κεκτίσθαι ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα, ἐνδημήσαντα δὲ τὸν Χριστὸν ἐν τῷ Ἀδὰμ πρῶτον, καὶ κατὰ καιρὸν ἐκδυόμενον αὐτὸν τὸν Ἀδὰμ καὶ πάλιν ἐνδυόμενον. Τὸ αὐτὸ τοῦτό φασιν ἐκτετελεκέναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ. Ἰουδαῖοι δὲ ὄντες εὐαγγελίοις κέχρηνται, σαρκοφαγίαν βδελύττονται, τὸ ὕδωρ ἀντὶ θεοῦ ἔχουσι, τὸν δὲ Χριστὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ ἐνδεδύσθαι, ὡς ἔφην. Συνεχῶς δὲ βαπτί-
pag. 54. ζονται ἐν τοῖς ὕδασι, θέρους τε καὶ χειμῶνος, εἰς ἁγνισμὸν δῆθεν, ὥςπερ οἱ Σαμαρεῖται.

9. αὐτοὶ *extat in Anacephal.*
10. *Franc. Schotti manus de cod. Vaticano h. l. annotavit:* „σημείωσαι οἱ νῦν κανῖται (sic) in margine erat adscriptum."

aliis praeposteram libidinem exercere suos docuit. Sed et Caulacach et Prunicum, et alia nominum portenta, turpiter in mundum invexit.

VI. Harum Gnostici successores haeresum longe omnes turpitudinis atque execrandae foeditatis vesania superarunt. Militares porro in Aegypto dicuntur, et Phibionitae, in superiore tractu Secundiani, alibi Socratitae, ab aliis Zachaei. Sunt qui eos Coddianos nominent, quidam *Βορβορίτας*, sive lutulentos. Ab istis Barbelo, sive Barbero, nescio quae praedicari solet.

VII. Carpocratiani a Carpocrate quodam Asiatico dicti, qui ad omne turpitudinum ac flagitiorum genus discipulos informabat. Quod si quis, aiebat, non omnia percurrerit, neque daemonum et angelorum omnium voluntati satisfecerit, supremum in coelum evehi minime potest, neque principatus potestatesque transcendere. Asserebat idem Iesum mente praeditam animam sumpsisse, et cognitione coelestium imbutum hominibus ea nunciasse, ac si quis eadem quae Iesus olim perpetret, haud eo inferiorem futurum. Demum legem una cum mortuorum resurrectione damnabat, quemadmodum et Simoniani caeterique omnes quos hucusque percensui. Ex huius grege Marcellina illa Romae fuit. Atque idem Iesu Paulique, nec non et Homeri ac Pythagorae, clanculum imagines fingens suffitibus eas et adoratione prosecutus est.

VIII. Cerinthiani, sive Merinthiani, a Cerintho, vel Merintho, Iudaici generis extiterunt, qui circumcisionem prae se ferebant. Mundum ab angelis fabricatum, Iesum ad Christi dignitatem per virtutum incrementa pervenisse dixerunt.

IX. Nazareni ita Iesum esse Christum deique filium asseruerunt, ut Mosis legem omnino vitae ad institutum adsciverint.

X. Cerinthianis ac Nazarenis simillimi sunt Ebionitae, quibus cum Sampsaeis et Elcesaeis aliqua ex parte convenit. Hi Christum in coelo creatum, eiusque sanctum spiritum affirmant. Illum ipsum in Adamum sese infudisse primo ac deinde exuisse narrant, tum subiisse denuo, idque commodum fecisse cum in terras corpore circumfusus advenit. Ac licet Iudaei sint, evangelium nihilominus adhibent. Carnium esum detestantur. Aquam pro deo venerantur. Christum in suo illo, uti diximus, adventu hominem induisse dicunt. Denique aquis se identidem tam hieme quam aestate lavant, nimirum puritatis conciliandae sibi gratia, quemadmodum Samaritae.

11. *Reposui* τις *ex Anacephalaeosi. Vulgo* τι.
12. καλεῖσθαι *cod. Vatic. et Anacephal.*
13. οἳ *cod. Rhedig. Vulgo* οἱ.
14. σαμψέων *erat a m. pr. in cod. Rhedig.*
15. οἳ *Anacephal. Vulgo extat* οἱ.

ια'. [16] Οὐαλεντινιανοὶ, οἳ σαρκὸς μὲν ἀπαγορεύουσιν ἀνάστασιν, παλαιὰν [17] δὲ διαθήκην ἀθετοῦσι καὶ προφήτας, ἀναγινώσκοντες μὲν, καὶ ὅσα εἰς ὁμοίωσιν δύναται τροπολογεῖσθαι τῆς αὐτῶν αἱρέσεως, [18] καὶ δεχόμενοι, ἑτέρας δέ τινας μυθολογίας παρειςφέροντες, τριάκοντα Αἰώνων ὀνομασίας λέγοντες [19] ἀρρενοθηλέων, ὁμοῦ τε ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων γεγενημένους, οὓς καὶ θεοὺς ἡγοῦνται καὶ Αἰῶνας, τὸν δὲ Χριστὸν ἀπ' οὐρανοῦ σῶμα ἐνηνοχέναι, καὶ ὡς διὰ σωλῆνος τὴν Μαρίαν [20] διαπεπερακέναι.

ιβ'. Σεκουνδιανοὶ, οἷς συνάπτεται Ἐπιφάνης καὶ Ἰσίδωρος, ταῖς αὐταῖς κεχρημένοι καὶ οὗτοι συζυγίαις, τὰ ὅμοια Οὐαλεντίνῳ πεφρονηκότες, ἕτερα δὲ παρ' [21] αὐτὸν ποσῶς διηγούμενοι. Προςτιθέασι δὲ τὴν αἰσχρουργίαν διδάσκοντες. Ἀπαγορεύουσι δὲ καὶ οὗτοι τὴν [22] σάρκωσιν.

ιγ'. Πτολεμαῖοι, μαθηταὶ καὶ αὐτοὶ ὄντες Οὐαλεντίνου, οἷς συνάπτεται ἡ Φλώρα. Τὰ αὐτὰ δὲ περὶ τῶν συζυγιῶν καὶ αὐτοὶ λέγουσι καθάπερ Οὐαλεντῖνος καὶ Σεκουνδιανοί. Κατά τι δὲ καὶ οὗτοι διαφέρονται.

Αὕτη [23] καὶ ἡ τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν δεκατριῶν αἱρέσεων ἀνακεφαλαίωσις.

16. *Libri vulgo mendose* Οὐαλεντῖνοι, οἱ *cett.*
17. δὲ *reposui ex Anaceph. et cod Vaticano.*
18. *Hoc* καὶ *non agnoscit Anacephal.*
19. *Vulgo* ἀρρενοθηλειῶν.
20. *Ita codd. Vatic. Rhedig. Vulgo mendose* διαπερακέναι.

XI. Valentini corporum resurrectionem negant. Vetus testamentum ac prophetas respuunt. Quae nihilominus legunt ipsi, et si quid est quod ad illorum haeresin per figuram ac tropum accommodari possit, id admittunt. Sed certas quasdam fabulas addiderunt, et triginta Aeonum utriusque sexus vocabula commenti sunt, quos quidem Aeonas ab universorum parente ac conditore productos asserunt, quos et deos et Aeonas faciunt. Demum Christum e coelo corpus extulisse, ac per Mariam traductum esse velut per tubulum existimant.

XII. Secundiani, eorumque socii Epiphanes atque Isidorus, eadem inter se paria componentes cum Valentinis consentiunt, nonnulla tamen ab iis diversa ponunt, et ad foedam insuper libidinem suos instituunt. Iidem et incarnationem negant.

XIII. Ptolemaei Valentini discipuli fuerunt, quibuscum Flora coniungitur. Par idemque dogma de coniugationibus illis cum Valentino ac Secundianis adstruunt, sed in quibusdam tamen discrepant.

Haec est secundi tomi primi voluminis summa quae XIII haereses complectitur.

21. *Ita ex Anacephal. Vulgo* αὐτῶν.
22. σάρκα *cod. Vatic. et Anacephal.*
23. καὶ *codd. Vatic. Rhedig. et edit. Petav.* γὰρ *edit. princ.*

pag 55

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ·

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ.

ΚΑΤΑ ΣΙΜΩΝΙΑΝΩΝ.

Πρώτη αἵρεσις ἀπὸ τῆς εἰς Χριστὸν τὸν κύριον ἡμῶν πίστεως, ἀπὸ δὲ τῆς ἀκολουθίας εἰκοστὴ πρώτη.

Κεφ. α'. *Σίμωνος γίνεται τοῦ Μάγου πρώτη αἵρεσις, ἀπὸ Χριστοῦ καὶ
δεῦρο ἀρξαμένη, οὖσα δὲ αὕτη τῶν εἰς ὄνομα Χριστοῦ οὐκ ὀρθῶς
οὐδὲ [1] εὐαγῶς, ἀλλὰ κατὰ τὴν παραπεποιημένην παρ' αὐτοῖς φθορὰν
τὰ δεινὰ ἐργαζομένη. Οὗτος ὁ Σίμων γόης ἦν, ἀπὸ Γιτθῶν δὲ ὡρ-
μᾶτο τῆς πόλεως τῆς ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, νυνὶ κώμης ὑπαρχούσης.
Ἐφαντασίαζε δὲ τὸ γένος τῶν Σαμαρειτῶν ταῖς μαγείαις ἐξαπατῶν τε
καὶ δελεάζων. Ἔλεγεν ἑαυτὸν εἶναι τὴν μεγάλην δύναμιν τοῦ θεοῦ,
καὶ ἄνωθεν καταβεβηκέναι· τὸν πατέρα δὲ ἔλεγεν ἑαυτὸν τοῖς Σαμα-
ρείταις, Ἰουδαίοις δὲ ἔλεγεν ἑαυτὸν εἶναι τὸν υἱὸν, παθόντα δὲ μὴ
πεπονθέναι, ἀλλὰ δοκήσει μόνον. Ὑπεκορίσθη δὲ οὗτος τοὺς ἀπο-
στόλους, καὶ αὐτὸς δὲ ὁμοίως ἴσα τοῖς ἄλλοις ὑπὸ Φιλίππου ἐβαπτί-
σθη μετὰ πολλῶν. Οἱ δὲ πάντες χωρὶς αὐτοῦ ἐξεδέξαντο τὴν τῶν με-
γάλων ἀποστόλων παρουσίαν, καὶ διὰ τῆς αὐτῶν χειροθεσίας ἔλαβον
πνεῦμα ἅγιον· ἐπειδὴ γὰρ ὁ Φίλιππος διάκονος ὢν οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν
τῆς χειροθεσίας τοῦ δι' αὐτῆς διδόναι πνεῦμα ἅγιον. Οὐκ ὀρθὴν δὲ
ὁ Σίμων ἔχων τὴν καρδίαν, οὔτε τὸν λογισμὸν, αἰσχροκερδείᾳ δέ τινι
καὶ φιλοχρημοσύνῃ προσανέχων, καὶ τῆς μοχθηρᾶς αὐτοῦ ἐπιτηδεύ-
pag. 56. σεως ἐκτὸς βαίνων οὐδαμῶς, προσέφερε χρήματα Πέτρῳ τῷ ἀποστόλῳ,
ὅπως δῴη αὐτῷ ἐξουσίαν ἐν τῇ ἐπιθέσει τῶν χειρῶν πνεῦμα ἅγιον
παρέχειν, λογισάμενος [2] δώσειν πολλοῖς, πολλοῖς δὲ ἀντὶ ὀλίγου, διὰ
τοῦ ἄλλοις παρέχειν πνεῦμα ἐπισωρεῦσαι χρημάτων πληθὺν καὶ [3] ἐπι-
κερδῆσαι.*

Cap. I. — 1. εὐαγῶς cod. *Vatican. Reliqui libri* εὐαγώγως.
2. δώσειν πολλοῖς, πολλοῖς δὲ ἀντὶ ὀλίγου *ego correxi. Libri habent* δώσειν πολλοῖς δὲ ἀντὶ ὀλίγου.

SANCTI

EPIPHANII

ADVERSUS HAERESES

LIBRI I. TOMUS II.

ADVERSUS SIMONIANOS.

Quae est haeresis ab exortu Christianae religionis prima, ordine XXI.

Primae omnium quae a Christi tempore ad hanc aetatem pro- Cap. I.
dierunt haeresis princeps Simon ille Magus extitit. Quae quidem
secta non recte, neque ex ordine, Christianum nomen usurpat, sed
pro adulterina sua depravatione atrocissima quaeque committit. Igi-
tur Simon iste veneficus fuit, Gitthis oriundus olim oppido, nunc
vico Samariae. Qui popularibus suis malis artibus illudens ac frau-
dibus pellectos decipiens magnam se dei vim esse praedicabat coeli-
tus in terras delapsam. Porro apud Samaritanos suos pro deo se
patre venditabat, apud Iudaeos filium se faciebat. Negabat revera
se aut aliter quam specie tenus esse passum. Idem apostolis blan-
ditus cum aliis bene multis a Philippo baptizatus est. Mox praeter Act. 8.
unum illum universi summos apostolos advenientes, perque manus
sibi ab illis impositas spiritum sanctum excipiunt. Nam Philippus,
quod diaconus duntaxat esset, imponendarum manuum communi-
candique spiritus sancti potestate carebat. Verum Simon iste animo
ac mente depravatus, cum se turpissimo quaestui et avaritiae dedi-
disset, neque quicquam de perversis studiis remisisset, apostolo Pe-
tro pecunias obtulit, ut is sibi largiendi per manuum impositionem
spiritus sancti potestatem conferret. Eundem quippe spiritum in alios
transfundere cogitabat, atque ita maximam sese pecuniarum vim col-
lecturum, atque ingens omnino lucrum cum exiguo pretio commu-
taturum sperabat.

3. ἐπικερδῆσαι codd. *Vatic. et Rhedig.* ἐπικερδῆναι *editi libri.*

Κεφ. β'. Οὗτος μὲν οὖν ἔχων τὴν διάνοιαν πεπονηρευμένην ἀπὸ τῆς ἐν τῇ μαγείᾳ δαιμονιώδους πλάνης καὶ πεφαντασιωμένην, πρόχειρος ὢν ἀεὶ τῆς ἑαυτοῦ κακίας τὰ βαρβαρικὰ καὶ δαιμόνων πράγματα διὰ τῆς ἑαυτοῦ μαγγανείας ἐπιδείκνυσθαι, παρελθὼν εἰς μέσον, καὶ προσχήματι ὀνόματος Χριστοῦ ὡς ἐλλέβορον μέλιτι παραπλέκων, δηλητήριον τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἀγρευθεῖσιν εἰς τὴν κακομήχανον αὐτοῦ πλάνην παρενθεὶς τῷ τοῦ ὀνόματος ἀξιώματι Χριστοῦ θάνατον ἐνεποίησε τοῖς πεισθεῖσι. Λάγνος δὲ ὢν κατὰ τὴν φύσιν, [1] καὶ αἰδοῖ τῇ τῶν ἑαυτοῦ ὑποσχέσεων ὑπονυσσόμενος, παρεφθαρμένην ὑπόνοιαν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἀπατωμένοις ὁ ἀγύρτης παρενεποιήσατο. Γυναῖκα γάρ τινα ἑαυτῷ εὑράμενος ῥεμβάδα, Ἑλένην τοὔνομα, ἀπὸ τῆς Τυρίων ὁρμωμένην ἄγεται, μὴ ὑποφαίνων συνάφειαν ἔχειν πρὸς ταύτην· ἐν παραβύστῳ δὲ αἰσχρότητι συμπεριπλεκόμενος τῷ γυναίῳ ὁ γόης τινὰ μυθώδη ψυχαγωγίαν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ὑφηγεῖτο, δῆθεν ἑαυτὸν εἶναι δύναμιν θεοῦ λέγων τὴν μεγάλην, τὴν δὲ σύζυγον πορνάδα πνεῦμα ἅγιον εἶναι τετόλμηκε λέγειν, καὶ διὰ ταύτην κατεληλυθέναι φησίν. Ἐν ἑκάστῳ δὲ οὐρανῷ μετεμορφούμην φησὶ, κατὰ τὴν μορφὴν τῶν ἐν ἑκάστῳ οὐρανῷ, ἵνα λάθω τὰς ἀγγελικάς μου δυνάμεις, καὶ κατέλθω ἐπὶ τὴν Ἔννοιαν, ἥτις ἐστὶν αὕτη ἡ καὶ Προύνικος καὶ πνεῦμα ἅγιον καλουμένη, δι' ἧς τοὺς ἀγγέλους ἔκτισα· οἱ δὲ ἄγγελοι τὸν κόσμον ἔκτισαν, καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Εἶναι δὲ ταύτην τὴν Ἑλένην τὴν πάλαι, δι' ἣν οἱ Τρῶες καὶ Ἕλληνες εἰς μάχην ἦλθον. Ἔλεγε δὲ μῦθόν τινα εἰς ταῦτα, ὅτι ἄνωθεν ἡ δύναμις κατιοῦσα ἑαυτὴν μετεμόρφου. Ἀλληγορικῶς δὲ οἱ ποιηταὶ περὶ τούτου ἔφασαν. Διὰ γὰρ τὴν ἄνωθεν δύναμιν, ἣν Προύνικόν φασιν, ἥτις παρ' ἄλλαις αἱρέσεσι Βαρβηρὼ ἤτοι Βαρβηλὼ καλεῖται, τὸ κάλλος αὐτῆς ἐμφαίνουσαν εἰς [2] οἶστρον

pag. 57. [3] ἄξασαν αὐτοὺς, καὶ διὰ τοῦτο πεμφθεῖσαν εἰς συλαγωγίαν τῶν Ἀρχόντων τῶν τὸν κόσμον τοῦτον κτισάντων, καὶ τοὺς αὐτοὺς ἀγγέλους εἰς πόλεμον δι' αὐτὴν ἥκειν, αὐτὴν δὲ μηδὲν πεπονθέναι, ἀλληλοκτονίας δὲ αὐτοὺς εἰς ἑαυτοὺς ἐργάσασθαι παρασκευάσαι δι' ἣν ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς πρὸς ἑαυτὴν ἐπιθυμίαν. Καὶ συνέχοντες αὐτὴν τοῦ μὴ ἄνω δύνασθαι ἀνιέναι, συνεγίνετο αὐτῇ ἕκαστος ἐν ἑκάστῳ σώματι γυναικείας καὶ θηλυκῆς σχέσεως, [4] μεταγγιζομένης αὐτῆς ἀπὸ σωμάτων θηλυκῶν εἰς σώματα διάφορα ἀνθρωπίνης φύσεώς τε καὶ κτηνῶν καὶ ἄλλων, ἵνα δι' ὧν αὐτοὶ ἐργάζονται, κτείνοντές τε καὶ κτεινόμενοι, μείωσιν ἑαυτῶν διὰ τῆς τοῦ αἵματος [5] προσχύσεως ἐργάζωνται, εἶτα ἐκείνη τὴν δύναμιν συλλεγομένη πάλιν αὖθις εἰς οὐρανὸν ἀναβῆναι δυνηθῇ.

Cap. II. — 1. καὶ adieci ex cod. Vatic. 2. οἶστρον. cod. Vatic. et inde ed. Petav. ὕστερον cod. Rhedig. et edit. princ.

Igitur ex illa malorum daemonum insania ac magicis artibus Cap. II. consceleratum animum gerens, atque illorum praestigiis delusus, cum nihil haberet promptius quam ut nequitiae suae veneficiorumque barbarum quoddam ac suis illis auctoribus daemonibus dignum specimen exhiberet, in apertum prorupit, ac sub Christiani nominis specie, tanquam veratro mel admiscens, sic illius appellationis splendori letale venenum infudit, idque iis obtulit quos fraudulenter captatos et impium hunc in errorem pertractos in exitium adduxit. Cumque in Venerem natura proclivior esset, eorum quae profitebatur dogmatum verecundia commotus nequissimas opinionum nugas discipulis suis impostor persuasit. Etenim vagam quandam mulierculam nomine Helenam nactus, patria Tyriam, sibi eam copulat, quacum palam nullam habere se consuetudinem simulans homo vafer clam omni se in libidinum genere volutabat, atque etiam ridicula de ea re fabula discipulos aspersit. Se enim summam esse dei vim, scortum vero suum spiritum esse sanctum affirmare ausus est, cuius gratia de coelo descenderat. Sed in unoquoque coelo propriam aiebat eius coeli formam indui, quo meos angelos latere possem, et ad meam illam intelligentiam descenderem, hoc est Helenam istam, quae et Prunicus et Spiritus Sanctus appellatur, per quam Angelos creavi, Angeli porro mundum atque homines condiderunt. Eandem esse confirmabat Helenam cuius caussa bellum Graecos inter ac Troianos exarsit. Ad haec fabulam adiiciebat lapsam de coelo Vim illam semetipsam dissimulasse, deque eo poetas figurate locutos esse. Haec enim ob supremam illam Vim accidisse bella, quae ab haereticis aliis Barbero, sive Barbelo dicitur; quae cum suam illi pulchritudinem ostendisset, sui ipsos amoris stimulis incitasse, adeoque ad eos depraedandos Principes, qui mundum condiderant, missam hos ipsos Angelos mutuam ad pugnam excitasse, cum interim nihil illa mali passa iniecta vehementi sui cupiditate perfecerit, ut se invicem interficerent. Eam quippe detinebant, ne sursum evolare posset; ideoque cum ea singuli in varia transformante se mulierum ac feminarum corpora congressi sunt. Ex illis porro in diversa tam hominum quam pecudum aliorumque corpora transibat, ut per mutuas illas promiscuasque caedes effuso sanguine semetipsos minuerent, ipsaque collecta vi rursum in coelum posset conscendere.

3. Fortasse ἄξαν' ἀγγέλους.
4. μετεγγιζομένης cod. Vatic.
5. Repone προχύσεως.

Κεφ. γ'. Ἦν δὲ αὕτη τότε ἡ ἐπὶ τοῖς Ἕλλησί τε καὶ Τρωσὶ, καὶ ἀνωτάτω πρινὴ τὸν κόσμον γειέσθαι, καὶ μετὰ τὸν κόσμον διὰ τῶν ἀοράτων δυνάμεων τὰ ἴσα ἰσότυπα πεποιηκυῖα. Αὕτη δέ ἐστιν ἡ νῦν σὺν ἐμοὶ, καὶ διὰ ταύτην κατελήλυθα, καὶ αὕτη δὲ προςεδόκα τὴν ἐμὴν παρουσίαν. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ Ἔννοια, ἡ παρ' Ὁμήρῳ Ἑλένη καλουμένη· καὶ τούτου ἕνεκεν ἀναγκάζεται αὐτὴν διαγράφειν Ὅμηρος ἐπὶ πύργου ἑστηκέναι, καὶ διὰ λαμπάδος ὑποφαίνειν τοῖς Ἕλλησι τὴν κατὰ τῶν Φρυγῶν ἐπιβουλήν. Ἐχαρακτήριζε δὲ διὰ τῆς λαμπηδόνος, ὡς ἔφην, τὴν τοῦ ἄνωθεν φωτὸς ἔνδειξιν. Διὸ καὶ τὸν παρ' Ὁμήρῳ δούριον ἵππον μεμηχανημένον, ὃν νομίζουσιν Ἕλληνες ἐπίτηδες γεγενῆσθαι, ἔλεγε πάλιν ὁ γόης ὅτι ἄγνοιά ἐστι τῶν ἐθνῶν, καὶ ὡς οἱ Φρύγες ἕλκοντες αὐτὸν ἀγνοίᾳ τὸν ἴδιον ὄλεθρον ἐπεσπάσαντο, οὕτω καὶ τὰ ἔθνη, τουτέστιν οἱ ἄνθρωποι, ἐκτὸς τῆς ἐμῆς γνώσεως διὰ τῆς ἀγνοίας ἕλκουσιν ἑαυτοῖς τὴν ἀπώλειαν. Ἀλλὰ καὶ Ἀθηνᾶν πάλιν τὴν αὐτὴν ἔλεγε τὴν παρ' αὐτῶν Ἔννοιαν καλουμένην, χρώμενος δῆθεν ὁ πλάνος ταῖς τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Παύλου φωναῖς, μεταποιῶν τε τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ αὐτοῦ ψεῦδος, τὸ, Ἐνδύσασθε τὸν θώρακα τῆς πίστεως, καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου, καὶ κνημῖδας, καὶ μάχαιραν, καὶ θυρεόν· ταῦτα πάντα ἐπὶ τῆς τοῦ Φιλιστίωνος μιμολογίας ὁ ἀπατεὼν, τὰ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου εἰρημένα διὰ στερεὸν λογισμὸν καὶ πίστιν ἁγνῆς ἀναστροφῆς καὶ δύναμιν θείου λόγου καὶ ἐπουρανίου, εἰς χλεύην λοι-
pag. 58. πὸν καὶ οὐδὲν ἕτερον μεταστρέφων. [1] Τί γάρ; φησὶ, Ταῦτα πάντα εἰς Ἀθηνᾶς τύπους μυστηριωδῶς ἐσχημάτιζε. Διὸ πάλιν ἔλεγεν, ὡς προεῖπον, ὑποφαίνων ἐκείνην τὴν μετ' αὐτοῦ γυναῖκα τὴν ἀπὸ Τύρου ληφθεῖσαν αὐτῷ, τὴν ὁμώνυμον τῆς παλαιᾶς Ἑλένης, τὰ πάντα ταύτην καλῶν, καὶ Ἔννοιαν, καὶ Ἀθηνᾶν, καὶ Ἑλένην, καὶ τὰ ἄλλα. Καὶ διὰ ταύτην, φησὶ, καταβέβηκα· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ γεγραμμένον ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τὸ πρόβατον τὸ πεπλανημένον. Ἀλλὰ καὶ εἰκόνα τινὰ παραδέδωκε τοῖς αὐτοῦ, ὡς δῆθεν αὐτοῦ οὖσαν, καὶ προςκυνοῦσιν αὐτὴν ἐν εἴδει Διός. Ἄλλην δὲ ὡσαύτως Ἑλένης εἰκόνα παρέδωκεν αὐτοῖς ἐν σχήματι Ἀθηνᾶς, καὶ προςκυνοῦσι ταύτας οἱ πρὸς αὐτοῦ ἠπατημένοι.

Κεφ. δ'. [1] Μυστήρια δὲ ὑπέθετο αἰσχρότητος, ῥύσεώς τε σωμάτων, ὅπως σεμνότερον ὑφηγήσομαι, ἀνδρῶν μὲν διὰ τῆς ἀποῤῥοίας, γυναικῶν δὲ διὰ τῶν κατ' ἐθισμὸν, τῶν ἐμμηνίων, συλλογῇ τινι αἰσχροτάτῃ εἰς μυστήρια συνάγεσθαι· καὶ ταῦτα εἶναι μυστήρια ζωῆς, γνώσεώς τε τῆς τελειοτάτης. Ὅπερ μάλιστα ὑπάρχει τῷ τὴν σύνεσιν ἐκ θεοῦ κεκτημένῳ βδελυρίαν μᾶλλον ἡγεῖσθαι καὶ θάνατον ἤπερ ζωήν. Ὀνόματα

Cap. III. — 1. *Vulgo* τί γάρ φησι, ταῦτα.

Cap. IV. — 1. *Epiphanii verba illustrant ea quae Nicetas Choniates Thes. Orthod. Fidei lib. IV, cap. 1. de Gnosticis refert:* „Sunt autem uxores illis communes, quodque nullam non in illis spurcitiem et impuritatem arguit, in ipso

Igitur eadem est, aiebat, illa quae tum Graecorum ac Troianorum temporibus fuit, imo et ante et post conditum mundum inter Angelos similia quaedam perpetraverat. Ea vero iam mecum est, eiusque caussa descendi, cum eum hactenus adventum expectaret. Est enim illa Notio quam Homerus Helenam vocavit. Atque ideo pro turri stantem illam sublatisque facibus Graecorum contra Troianos insidias moderantem describere coactus est. Hic enim facium fulgor coeleste lumen ab ea patefactum significat. Nam ligneum illum apud Homerum equum quem de industria fabricatum Graeci putant, impostor iste gentium ad ignorationem pertinere contendit. Ut enim Troiani, cum illum ad sua moenia per ignorantiam attraxissent, perniciem sibi consciverunt, ita gentes, hoc est homines universi, qui quidem cognitione mea carent, ex ignoratione sibi exitium arcessunt. Praeterea Minervam eandem esse dicebat quam Notionem, ut diximus, appellabat. Quam ad rem apostoli Pauli dictum illud accommodare, et ad mendacia sua veritatem trahere solebat, cum ita Paulus loquitur: *Induite loricam fidei et galeam salutis, et ocreas ac gladium et scutum.* Quae omnia in eum finem ab apostolo dicta ut solidam mentem et castissimi vitae instituti fidem et divini ac coelestis vim sermonis exprimeret, circulator iste, sic tanquam Philistionis mimos ageret, nihil aliud quam ad ludibrium convertit. Quid enim inquiebat? Omnia haec Minervae specie mystice declarabat. Quare quam abductam Tyro secum habebat feminam veteris illius Helenae cognominem eam, ut dictum est, significari volebat, et ad eam nomina omnia transferebat, Notionis, Minervae, Helenae aliaque quamplurima. Et huius, inquit, gratia descendi. Estque adeo illa de qua in evangelio scriptum est ovis errabunda. Nec iis contentus imaginem quandam, quam sui effigiem esse dicebat, discipulis tradidit, qui eum sub specie Iovis adorant. Aliam Helenae figuram cuiusmodi pingi Minerva solet iisdem discipulis obtrusit, quam peraeque fanatici illi venerantur. Cap. III. Eph. 6, 14. Matth. 18, 12.

Ad haec mysteria quaedam foeditatis profluviique corporum, ut honestius dicam, instituit, quae in maribus quidem seminis exundantia, in feminis menstrua purgatione perficerentur. Et ad haec obeunda mysteria spurcissimos conventus induxit. Haec enim vitae esse mysteria perfectissimaeque cognitionis aiebat, quae qui prudentiam divinitus acceperit abominandum quiddam ac detestabile, mortemque adeo potius quam vitam esse iudicabit. Idem praeterea no- Cap. IV.

coitu cavent, ne semen in mulieris vulvam eiaculentur, aut in terram defluat, sed manibus exceptum alias deglutiunt, alias eo conservato sanguinique muliebrium menstruorum permixto pro mysteriis utuntur.“

δέ τινα ὁ αὐτὸς ὑποτίθεται Ἀρχῶν τε καὶ Ἐξουσιῶν, οὐρανούς τε διαφόρους φησὶ, καθ' ἕκαστον δὲ στερέωμα καὶ οὐρανὸν δυνάμεις τινὰς ὑφηγεῖται, καὶ ὀνόματα βαρβαρικὰ τούτοις ἐκτίθεται. Μὴ ἄλλως δὲ δύνασθαι σώζεσθαί τινα, εἰ μή τι ἂν μάθοι ταύτην τὴν μυσταγωγίαν καὶ τὰς τοιαύτας θυσίας [2] τῷ Πατρὶ τῶν ὅλων διὰ τῶν Ἀρχῶν τούτων καὶ Ἐξουσιῶν προσφέρειν, εἶναι τε τὸν αἰῶνα τοῦτον ἀπὸ Ἀρχῶν καὶ Ἐξουσιῶν φησι τῆς κακίας ἐν ἐλαττώματι κατεσκευασμένον. Φθορὰν δὲ ὑφηγεῖται σαρκὸς καὶ ἀπώλειαν μόνον, ψυχῶν δὲ κάθαρσιν, καὶ ταύτην εἰ διὰ τῆς ἑαυτοῦ πεπλανημένης [3] γνώσεως ἐν μυσταγωγίᾳ κατασταῖεν. Καὶ οὕτως ἄρχεται τῶν Γνωστικῶν καλουμένων ἡ ἀρχή. Μὴ εἶναι δὲ τὸν νόμον θεοῦ, ἀλλ' ἀριστερᾶς δυνάμεως ἔφασκε· μήτε προφήτας ἐξ ἀγαθοῦ θεοῦ ὑπάρχειν, ἀλλ' ἑτέρας καὶ ἑτέρας δυνάμεως. Καὶ ὡς βούλεται ἑκάστῳ ὁρίζεται, τὸν μὲν νόμον τινὸς, Δαβὶδ δὲ ἄλλης, Ἡσαΐαν ἑτέρας, Ἰεζεκιὴλ πάλιν ἑτέρας, καὶ ἕκαστόν τινα τῶν προφητῶν μιᾷ Ἀρχῇ ἀνατίθεται. Εἶναι δὲ τούτους ἅπαντας ἐκ τῆς ἀριστερᾶς δυνάμεως καὶ ἔξω τοῦ Πληρώματος, (pag. 59.) πάντα δὲ [4] τὸν πιστεύοντα τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ θάνατον ὑπέχειν.

Κεφ. ε'. Ἀνατρέπεται δὲ τοῦτο τὸ δόγμα ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας. Εἰ γὰρ αὐτὸς εἴη ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ ἡ μεγάλη, καὶ τὸ σὺν αὐτῷ [1] πορνίδιον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς αὐτός φησι, φησάτω τί τὸ ὄνομα τῆς δυνάμεως, ἢ τίνι τῷ λόγῳ τὸ ἐπίθετον τῇ μὲν γυναικὶ [2] ἐφηύρατο, ἑαυτῷ δὲ οὐ τὸ παράπαν. Πῶς δὲ [3] ἐν χρόνῳ τινὶ εὑρίσκεται κατὰ διαδοχὴν τὸ χρεὼν ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων ἀποδοὺς, ὅτε ἐν μέσῃ τῇ τῶν Ῥωμαίων πόλει ὁ τάλας καταπεσὼν τέθνηκε; Τίνι δὲ τῷ λόγῳ ὁ Πέτρος ἀπεφήνατο [4] αὐτὸν μὴ κλῆρον μηδὲ μερίδα ἔχειν ἐν τῷ μέρει τῆς θεοσεβείας; Πῶς δὲ δύναται ὁ κόσμος θεοῦ ἀγαθοῦ μὴ ὑπάρχειν, ὁπότε ἐξ αὐτοῦ πάντες οἱ ἀγαθοὶ [5] ἐπελέγησαν; Πῶς δὲ ἀριστερὰ εἴη δύναμις ἡ ἐν νόμῳ καὶ ἐν προφήταις λαλήσασα, ἥτις περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ προκεκήρυχε, καὶ τὰ φαῦλα πάντα ἀπαγορεύει; Πῶς δὲ οὐκ ἂν εἴη μία θεότης, καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα καινῆς καὶ παλαιᾶς διαθήκης, ὁπότε ὁ κύριος εἶπεν, Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι; καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι ὁ νόμος ὑπ' αὐτοῦ [6] κατηγγέλη καὶ διὰ Μωϋσέως ἐδωρήθη, ἡ δὲ εὐαγγελικὴ χάρις δι' ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας κεκήρυκται, ἔλεγε τοῖς Ἰουδαίοις, Εἰ ἐπιστεύετε Μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοὶ, ἐκεῖνος γὰρ περὶ

2. τῷ, *quod desideratur in cod. Rhedig. et edit. princ., Petavius adiecit ex cod. Vaticano.*

3. γνώσεως *cod. Vatic., et inde edit. Petav.* γλώττης *cod. Rhedig. et edit. princ.*

4. τὸν, *quod desideratur in edit. princ. et cod. Rhedig., Petavius ex cod. Vatic. addidit.*

Cap. V. — 1. πορνίδιον, *cod. Vatic., et inde edit. Petav.* πορνάδιον *cod. Rhedig. et edit. princ.*

2. *Ita ex cod. Vatic. ed. Petav.* ἔφη εὕρατο *cod. Rhedig.* ἔφη ηὕρατο *edit. princ.*

3. ἐν χρόνῳ *codd. Vatic. Rhedig. et ed. Petav.* τῷ χρόνῳ *edit. princ.*

mina quaedam Principatuum ac Potestatum commentus est, coelestesque globos varios, atque in firmamento coeloque quolibet Intelligentias certas collocat, quibus barbaras appellationes affingit. Negat insuper salutem consequi ullum hominum aliter posse, quam si eiusmodi mysteria didicerit, et Universitatis Parenti ea sacrificia per illos quos diximus Principatus ac Potestates obtulerit. Nostrum hoc porro seculum ab nequitiae Principatibus et Potestatibus cum defectu conditum. Sed et carnis duntaxat unius corruptionem atque interitum, animarum vero expiationem astruit, ita tamen, si mendacissimae cognitionis suae mysteriis initiatae fuerint. Atque hinc eorum quos Gnosticos appellamus origo profluxit. Praeterea legem non a deo, sed a sinistra quadam intelligentia profectam asserit, uti neque prophetas a bono deo, sed ab alia atque alia censet Intelligentia comparatos fuisse. Adeoque pro arbitrio definit omnia, ut legem unius esse dicat, Davidem alterius, Esaiam ad hanc, Ezechielem ad illam pertinere velit, singulosque prophetas Principatibus suis attribuat. Quos omnes sinistrae Intelligentiae adscribit, atque a complemento reiicit. Denique quisquis veteri testamento fidem adhibet, incurrere mortem asseverat.

Verum eiusmodi dogma ab ipsamet veritate refellitur. Nam si (Cap. V.) vis ille dei est et quidem magna, scortillum vero contubernale illud Spiritus, ut ait, sanctus est, dicat quaeso quo tandem nomine appellanda Vis illa sit, aut quid caussae sit cur cum mulierculae appellationem aliquam tribuerit, sibi ipsi nullam prorsus invenerit. Quonam vero pacto, id quod compertum est, accidere potuit ut certo definitoque tempore Romae mortem obierit, cum media in urbe decidens ex alto miser interiit? Qua item ratione Petrus hanc in illum sententiam tulit, nullam eum in divino cultu sortem ac partem obtinere? Potest vero mundus a bono deo non esse conditus, cum ab eo boni omnes electi sint? At haec cur sinistra esse vis illa dicitur, quae in lege ac per prophetas locuta sit? quae Christi boni dei adventum praedixerit? quae nefaria omnia vetuerit? An non una utrobique divinitas idemque novi simul ac veteris testamenti spiritus esse debet, cum dominus dixerit, *Non veni solvere legem, sed implere?* (Matth. 5, 17.) Atque ut illud ostenderet, denuntiatam a se legem ac per Moysem concessam, evangelii vero gratiam per semetipsum adventumque cum carne suum hominibus promulgatam, ita Iudaeos allocutus est: *Si crederetis Moysi, mihi quoque crederetis: ille enim de* (Ioann. 5, 46.)

4. αὐτὸν *cod. Vatic. et ed. Petav. Reliqui libri* αὐτῷ.

5. ἐπελέγησαν *ed. Petav. ex emendat. Schotti.* ἐπελάγησαν *cod. Vatic.* ἐπελλάγησαν *cod. Rhedig. et edit. princ.*

6. *Libri habent vulgo* κατηγγέλλη.

ἐμοῦ ἔγραψε. *Καὶ ἄλλα πολλὰ ἔστι πρὸς ἀντίθεσιν τῆς τοῦ γόητος ἀντιλογίας. Πῶς δὲ ἔσται τὰ αἰσχρὰ ζωτικὰ, εἰ μή τι ἂν δαιμόνων εἴη τὸ φρόνημα; ὁπότε αὐτὸς ὁ κύριος λέγει ἐν τῷ εὐαγγελίῳ πρὸς τοὺς λέγοντας αὐτῷ, Εἰ οὕτως ἡ αἰτία τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς, οὐ συμφέρει γαμῆσαι· ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη, Οὐ πάντες τοῦτο χωροῦσιν· εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· καὶ ἔδειξεν ὡς τὸ φύσει ἀπέχεσθαι συζυγίας βασιλείας οὐρανῶν ἐστι δῶρον; Πάλιν δὲ ἐν ἄλλῳ τόπῳ λέγει κατὰ τὸν σεμνὸν γάμον, ὃν αὐτὸς ὁ Σίμων παραφθείρων αἰσχρῶς μεθοδεύει τὴν ἑαυτοῦ ἐπιθυμίαν, ὅτι, Οὓς ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω.*

Κεφ. ϛ'. *Πῶς δὲ πάλιν ὁ πλάνος ἐπιλαθόμενος τῆς ἰδίας ληρωδίας ἑαυτὸν* pag. 60. *ἐλέγχει, ὥςπερ ἀγνοῶν ἃ προλέγει; Φήσας γὰρ ὅτι ὑπ' αὐτοῦ γεγόνασιν οἱ ἄγγελοι διὰ τῆς αὐτοῦ Ἐννοίας πάλιν ἔλεγε μεταμορφοῦσθαι καθ' ἕκαστον οὐρανὸν, ὅπως λάθοι τοὺς αὐτοὺς ἐν τῷ κατιέναι. Ἄρα δεδιὼς ἐλάνθανε. Καὶ πῶς δέδιεν ὁ ληρολόγος οὓς αὐτὸς ἐποίησεν ἀγγέλους; πῶς δὲ οὐ παντὶ* [1] *εὐθυέλεγκτος αὐτοῦ τοῖς συνετοῖς ἡ ὑποσπορὰ τῆς πλάνης εὑρεθήσεται, ὁπότε ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, φησὶν ἡ γραφὴ, καὶ συναδόντως τούτῳ τῷ λόγῳ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ φησὶν, ὡς πρὸς τὸν θεὸν πατέρα τὸν ἴδιον, Πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς; Εἰ τοίνυν ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχει ὁ θεὸς ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μάτην τὰ πάντα τῷ συκοφάντῃ Σίμωνι εἴρηται, τὸ ὑπ' ἀγγέλων τὸν κόσμον ἐν ἐλαττώματι γεγενῆσθαι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα δαιμονῶν ὁ πλάνος τῷ κόσμῳ παραλαλῶν ἐξηγήσατο, καὶ ἀπάτην τισὶν ἐνεποίησε τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἠπατημένων.*

Κεφ. ζ'. *Καὶ ταῦτά μοι ἐν ἐπιτομῇ πρὸς τὴν τούτου αἵρεσιν εἰρημένα ἀρκέσει τοῖς ἐντυγχάνουσιν εἰς πρόφασιν ἀληθείας τε καὶ ἰάσεως, καὶ εἰς ἔλεγχον τῶν διὰ τῆς τοιαύτης θηριώδους φθορᾶς πειρωμένων ἀδικεῖν τοὺς ἀγνοοῦντας. Ὑπερβήσομαι δὲ, καὶ ἐφ' ἑτέρας πάλιν βαδιοῦμαι αἱρέσεως ἔλεγχον. Ἔστι γὰρ ἐν αὐτῷ μεταβολὴ καὶ ἐνδυασμὸς, πλάνου μὲν ὄντος αὐτοῦ, μορφὴν δὲ ὀνόματος Χριστοῦ ἐνδυσαμένου, ὡς ἡ τῶν ἐκτρωμάτων ἑρπετώδης ἐξ οὐρίων ὠῶν ἀσπίδων κυϊσκομένη φθορὰ, καὶ ἄλλων ἐχιδνῶν, ὥς φησιν ὁ προφήτης, Ὠὰ ἀσπίδων ἔρρηξαν, καὶ ὁ μέλλων τῶν ὠῶν αὐτῶν φαγεῖν εὗρεν οὔριον, καὶ ἐν αὐτῷ βασιλίσκον. Ἀλλὰ τῇ δυνάμει, ὡς ἔφην, τοῦ Χριστοῦ τοῦτον παίσαντες διὰ τῶν τῆς ἀληθείας λόγων, καὶ τὴν αὐτοῦ λύμην ἀφανίσαντες, ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἴωμεν ἀγαπητοί.*

Cap. VI. — 1. *Editi libri mendose* εὐθυέλεγχτος.

me scripsit. Sed et alia quamplurima sunt quae adversus contrarias praestigiatoris illius rationes opponere possumus. Ac nisi illi daemonum sensus esset, quomodo foeda illa turpiaque conciliare vitam possent, cum in evangelio dominus ipse iis qui dixerant, *Si ita est caussa viri cum uxore, non expedit nubere,* his verbis respondeat: Matth. 19, 10. *Non omnes capiunt istud: sunt enim eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum coelorum?* Quibus verbis ostendit a consuetudine mulieris abstinere munus esse a coelesti regno derivatum. Rursus idem alio in loco ita de honestis nuptiis loquitur, quas impius Simon violans turpiter libidini suae viam ac rationem praeparat: *Quos deus coniunxit homo non separet.* Matth. 19, 6.

Quemadmodum vero nugarum suarum oblitus impostor, velut Cap. VI. eorum quae antea dixerat ignarus, seipsum refellit! Nam cum dixisset Angelos a se per intelligentiam suam procreatos esse, subiecit postea, ut eosdem illos latere descendendo posset, figuram in unoquoque coelo mutasse. Igitur latebat ideo quod illos metueret. Atqui quid eos quos ipse condiderat Angelos impostor ille metuebat? Nonne etiam convictu facilis prudenti cuilibet occulte proseminatus error ille fuerit, cum scriptura teste: *In principio creaverit deus* Gen. 1. *coelum et terram?* Quibus consentaneum est quod dominus in evangelio deum patrem alloquens dicit: *Pater, domine coeli ac terrae.* Luc. 10, 21. Quod si coeli terraeque conditor est deus pater domini nostri Iesu Christi, frustra omnia a sycophanta Simone iactantur, mundum scilicet ab Angelis cum defectu fabricatum, caeteraque omnia quae fanaticus veterator fraudulentis sermonibus in orbem invexit nonnullosque a se deceptos iisdem mendaciis circumvenit.

Atque haec compendiose a nobis adversus illius haeresin dis- Cap. VII. putata lectori sufficient, quibus veritas ipsa ac mali remedia monstrantur, redarguunturque ii qui immani illa corruptela ignaris hominibus fraudem facere conantur. Nunc alio transferenda et ad alteram haeresin convincendam reflectenda est oratio. Est vero in haeretico illo varium quiddam atque duplex, qui tametsi impostor fuerit, Christi sibi nomen specie tenus imposuit, quemadmodum urinis ex aspidum ac viperarum ovis obortivi serpentium fetus corruptique formantur; id quod iis verbis a propheta dictum est: *Ova* Esai. 59, 5. *aspidum fregerunt, et qui ova illa comedere vellet, inania reperit, ibidemque regulum.* Verum posteaquam Christi, uti diximus, potentia veritatis illum sermonibus impetiimus eiusque perniciem omnem restinximus, gradum ad reliquas haereses faciamus.

ΚΑΤΑ ΜΕΝΑΝΔΡΙΑΝΩΝ,

δευτέρα αἵρεσις ἀπὸ τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας, τῇ δὲ ἀκολουθίᾳ εἰκοστὴ δευτέρα.

Κεφ. α'. *Ταύτῃ καθεξῆς [1] συνάπτεται Μένανδρός τις, ὃς ἀπὸ Σαμαρειτῶν* pag. 61. *ὁρμώμενος ἐγένετο μαθητεύων τούτῳ τῷ Σίμωνι ἐν χρόνῳ τινί. Ὁμοίως δὲ ἔλεγε καὶ αὐτὸς τὸν κόσμον γεγονέναι ὑπ' ἀγγέλων, ἑαυτὸν δὲ ἔλεγε δύναμιν ἄνωθεν θεοῦ [2] καταπεπέμφθαι. Μείζονα δὲ κυβεῖαν οὗτος ὑπὲρ τὸν πρότερον ἐργασάμενος πρὸς ἀπάτην τῶν ἀνθρώπων ἔλεγεν ἑαυτὸν πεπέμφθαι εἰς σωτηρίαν δῆθεν, καὶ εἰς τὸ συνάγειν τινὰς εἰς τὸ ἑαυτοῦ μυστήριον, διὰ τὸ μὴ ὑπὸ τῶν τὸν κόσμον πεποιηκότων ἀγγέλων καὶ Ἀρχῶν καὶ Ἐξουσιῶν κατακυριευθῆναι. Ὅμοια δὲ τῷ ἑαυτοῦ διδασκάλῳ τὰ πάντα συνυφαίνων καὶ γοητείαις καὶ ταῖς ἄλλαις μαγγανείαις οὐ διέλειπεν, οὐδὲν δὲ διήλλαττε τῇ διδασκαλίᾳ, ἀλλ' ἢ μόνον ὅτι ἑαυτὸν ἔλεγε μείζονα μᾶλλον ἢ τὸν πρὸ αὐτοῦ ὄντα αὐτοῦ διδάσκαλον.*

Κεφ. β'. *Τῷ δὲ αὐτῷ ἐλαττώματι ᾧ καὶ ὁ αὐτοῦ διδάσκαλος περιέπεσε, καὶ αὐτὸς ἁλοὺς διὰ τῶν αὐτῶν τοῦ ἐλέγχου τῆς ἀληθείας λόγων ἀνατραπήσεται. Ἀνετράπη γὰρ οὗτος, καὶ ἔληξεν ἡ αὐτοῦ αἵρεσις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ὑπερβήσομαι δὲ αὐτὴν ἐφ' ἑτέραν πάλιν προκόπτων τῇ ὑφηγήσει ἐλεύσομαι. Τῷ γὰρ ὄντι οἱ παλαιοὶ ἱστοροῦσι μῦθον, ὡς ἐκ πολλῶν ἀσπίδων συνηγμένων ἐν ἄγγει ἑνὶ ὀστρακίνῳ καὶ κατατεθεισῶν ἐν τοῖς θεμελίοις τῶν τεσσάρων γωνιῶν ἑκάστου τεμένους τῶν ἐν Αἰγύπτῳ οἰκοδομηθέντων εἰδώλων, καὶ εἴ τις τούτων [1] ἰσχυροτέρα ηὗρηται παρὰ τὰς ἄλλας, ἐπελθοῦσα τὰς ἑτέρας κατέφαγε, μείνασα δὲ καθ' ἑαυτὴν, καὶ τροφῆς μὴ εὐποροῦσα, στραφεῖσα αὕτη καὶ ἀπὸ τῆς κέρκου ἑαυτὴν ἐσθίειν ἀρξαμένη, ἕως μέρους τινὸς τοῦ σώματος κατέφαγε, καὶ οὕτως ἔμεινεν οὐκέτι τελεία, ἀλλ' ἥμισυ ὑπάρχουσα ἑρπετοῦ. Διὸ καὶ Ἀσπιδογοργόνα ταύτην ἐκάλεσαν, ὥστε νοεῖν ἡμᾶς τὸ παλαιὸν μὲν εἶναι τοῦτο, νῦν δὲ μηκέτι τοῦτο εὑρισκόμενον, ἀλλ' ἠφανίσθαι· ὡς καὶ αὕτη παντελῶς ἀπελαυνομένη. Εἶχε μὲν γὰρ παρ' ἡμῶν τὴν ἀντιλογίαν, αὐτὴ δὲ διὰ τῆς δυνάμεως Χριστοῦ ἠφάνισται. Καὶ ταύτην δὲ ὑπερβάντες ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἴωμεν, ἀγαπητοί.*

pag. 62.

ΚΑΤΑ ΣΑΤΟΡΝΙΛΙΑΝΩΝ,

τρίτη αἵρεσις ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, τῇ δὲ ἀκολουθίᾳ εἰκοστὴ τρίτη.

Κεφ α'. *Μετὰ τοῦτον Σατορνῖλός τις ἀνέστη, καὶ αὐτὸς ἐκεῖθεν τὰς ἀφορμὰς, ἀπὸ Μενάνδρου φημὶ καὶ τῶν πρώην, λαβών. Οὗτος πρὸς τῇ*

Cap. I. — 1. συνέπεται cod. Vatic. 2. καταπέμφθαι cod. Rhedig. et edit. princ.

ADVERSUS MENANDRIANOS,

quae est haeresis post adventum Christi II., ordine XXII.

Proxime quidam huic Menander adiungendus est, qui genere Cap. I.
Samaritanus aliquanto tempore Simoni operam dedit. Atque hic perinde ut alteri mundum ab Angelis fabricatum, seipsum vero dei vim esse de coelo missam asserit. In quo quidem maiorem quam magister ille suus circumveniendis hominibus fraudem ac fallaciam commentus est. Se enim aiebat ad humani generis salutem emissum, atque ut nonnullos suum ad mysterium contraheret, ne Angelorum ac Principatuum Potestatumque, quae mundum condiderant, dominationi subessent. Caetera doctori suo consentanea iisdem praestigiis ac maleficiis adtexebat, nec ab eius dogmate dissidebat, nisi quod maiorem se antecessore ac praeceptore suo iactabat.

Verum in eadem cum isto incommoda delapsus est, iisdemque Cap. II.
veritatis convictus sermonibus evertetur. Est enim ipse subversus eiusque magna ex parte haeresis extincta. Quamobrem missam illam faciemus, et ad aliam porro disputationem nostram promovebimus. Siquidem haec a veteribus historia prodita est, cum plures aliquando aspides in unum fictile vas coniectae et in fundamentis angulorum quatuor cuiusque idolorum templi in Aegypto depositae essent, ex iis aspidibus quae fortior erat in alias invasisse, easque devorasse. Quae cum sola remansisset et quo se aleret haberet nihil, in seipsam retorta et a cauda paulatim arrodens parte se aliqua tenus corporis depasta est, adeo ut non amplius integrâ, sed dimidia sui parte mutilata permanserit. Idcirco Aspidogorgonem illam appellarunt, ut cum eam videmus, fuisse quondam istud ipsum intelligamus, nunc vero minime superesse, ac penitus esse sublatum. Quod ad eam contra quam agimus haeresin convenit. Cui cum disputationem nostram opposuerimus, Christi tamen est virtute profligata. Quare ab illa nos, carissimi, ad refellendam aliam convertamus.

CONTRA SATURNILIANOS,

quae est haeresis ab adventu Christi III., ordine XXIII.

Post hunc Saturnilus nescio quis excitatus est, qui erroris il- Cap. I.
linc argumenta, hoc est a Menandro ac prioribus illis accepit. Hic

Cap. II. — 1. ἰσχυρωτέρα *ubique scripsit Petavius.*

Συρίᾳ κατοικήσας, τουτέστιν Ἀντιοχείᾳ τῇ πρὸς Δάφνην, πολλήν τινα τέχνην καὶ ἐμπειρίαν πλάνης τῷ κόσμῳ παρεισήνεγκε. Δύο γὰρ οὗτοι ἐγένοντο συσχολασταὶ, Βασιλείδης τε καὶ Σατορνῖλος. Καὶ ὁ μὲν Βασιλείδης πρὸς τῇ Αἰγύπτῳ χωρήσας ἐκεῖσε τὰ σκοτεινὰ αὐτοῦ τοῦ βάθους τῆς πλάνης ἐκήρυξεν. Ὁ δὲ Σατορνῖλος ἐν τῷ προειρημένῳ τόπῳ διατρίβων ὁμοίως τῷ Μενάνδρῳ τὸν κόσμον ὑπ' ἀγγέλων γεγεννῆσθαι κατήγγελλεν· ἕνα δὲ εἶναι πατέρα ἄγνωστον, τὸν αὐτόν τε πεποιηκέναι δυνάμεις καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, τοὺς δὲ ἀγγέλους διεστάναι τῆς ἄνω δυνάμεως, ἑπτὰ δέ τινας τὸν κόσμον πεποιηκέναι καὶ τὰ ἐν αὐτῷ· τὸν κόσμον δὲ κατὰ μεριτείαν ἑκάστῳ ἀγγέλῳ κεκληρῶσθαι, ὁμοῦ δὲ συνελθόντας τοὺς αὐτοὺς ἀγγέλους ἐντεθυμῆσθαι, καὶ κοινῇ τὸν ἄνθρωπον πεποιηκέναι, κατὰ τὴν μορφὴν τῆς ἄνωθεν παρακυψάσης [1] φωνητικῆς εἰκόνος. Ἣν μὴ δυνηθέντες παρακύψασαν κατασχεῖν, καὶ διὰ τὸ παραχρῆμα ἀναδραμεῖν, μιμήσασθαι ἠθέλησαν· καὶ [2] πεπλάσθαι μὲν τὸν ἄνθρωπον ὑπ' αὐτῶν, οὐδενὸς ἕνεκα ἀλλ' ἢ διὰ τοιαύτην πρόφασιν. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἄνωθεν τὸ αὐτὸ φῶς παρακύψαν ἐρεθισμόν τινα ἐνεποίησε τοῖς αὐτοῖς ἀγγέλοις, τούτους πρὸς πόθον τοῦ ἄνω ὁμοιώματος ἐπιχειρῆσαι τοῦ ἀνθρώπου τὸ πλάσμα ποιῆσαι· ἐπειδὴ [3] γὰρ ἠράσθησαν τοῦ ἄνω φωτὸς πόθῳ τῷ [4] πρὸς αὐτὸ, καὶ ἡδονῇ κατασχεθέντες, φανέντος καὶ ἀφαντωθέντος ἀπ' αὐτῶν, ἐρασθέντας τε αὐτοῦ καὶ μὴ δυνηθέντας ἐμπλησθῆναι τῆς αὐτοῦ ἐρασμιότητος, διὰ τὸ ὑπόθηξιν ἀναπτῆναι τὸ [5] αὐτὸ φῶς, τούτου χάριν εἰρηκέναι φησὶ τοὺς ἀγγέλους [6] δραματουργῶν ὁ αὐτὸς γόης, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν, παρακόψας τὸ εἰρημένον ἐν τῇ γενέσει ὑπὸ τοῦ θεοῦ τὸ Καθ' ἡμετέραν· ἐάσας τὸ Ἡμετέραν, ἵνα δὴ ἔχῃ ἡ πλάνη αὐτοῦ

Pag. 63. *τὴν πιθανότητα, ὡς δῆθεν ἄλλων μὲν ποιούντων, εἰκόνα δὲ ἑτέρου λέγειν τῷ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Γενομένου δέ, φησὶ, τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τὸ αὐτῶν ἀδρανὲς μὴ δύνασθαι αὐτὸν τελεσφορῆσαι, κεῖσθαι δὲ καὶ σκαρίζειν χαμαὶ κείμενον δίκην σκώληκος ἕρποντος, μὴ δύνασθαι δὲ μήτε ἀνορθοῦσθαι, μήτε τι ἕτερον πράττειν, ἕως ἡ ἄνω δύναμις παρακύψασα καὶ σπλαγχνισθεῖσα διὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς εἰκόνα τε καὶ ἰδέαν κατ' οἶκτον ἀπέστειλε σπινθῆρα τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ δι' αὐτοῦ ἀνώρθωσε τὸν ἄνθρωπον καὶ οὕτως ἐζωογόνησε, δῆθεν τὸν σπινθῆρα ψυχὴν τὴν ἀνθρωπείαν φάσκων· καὶ τούτου ἕνεκα πάντως δεῖ τὸν σπινθῆρα σωθῆναι, τὸ δὲ πᾶν τοῦ ἀνθρώπου ἀπολέσθαι. [7] Ἐν τῷ ἄνω μὲν τὸ ἄνωθεν κατελθὸν ἀνακομισθῆναι*

Cap. I. — 1. φωνητικῆς εἰκόνος *reposui ex auctoritate cod. Vatic. et Irenaei I, 22., qui habet* „lucidam imaginem.“ *Libri vulgo praebent* φωνῆς, *pro quo ego scribendum censueram* φανῆς. Φανὰς *enim Suidas interpretatus est* ἐκλάμψεις, *hoc est* coruscationes; *Petavius suspicabatur* καλλονῆς. *Fabricio ad Philostr. cap.* 31. *pag.* 62. *placuit* τοῦ ἄνωθεν παρακύψαντος φωτός.

2. πεπλάσθαι *ed. Petav. ex auctoritate cod. Vatic., qui habet* πεπεπλάσθαι. *In ed. princ. et cod. Rhedig. extat* πλασθέντα.

3. γὰρ *Petavius primum adiecit de cod.*

in Syria degens, Antiochiae scilicet ad Daphnen, ingentem calliditatem ac fallendi peritiam in orbem invexit. Etenim duo illi condiscipuli fuere, Basilides ac Saturnilus. Quorum ille in Aegyptum profectus illic altissimas erroris sui tenebras vulgare instituit, Saturnilus eo quem dixi in loco habitans perinde ac Menander mundum ab Angelis factum esse praedicabat. Praeterea unum esse Patrem ignotum, qui Virtutes, Principatus et Potestates creaverit. Porro Angelos a superiori virtute descivisse, ex quibus septem mundum, et quae mundo sunt comprehensa condiderint, eiusque mundi suam quemque Angelum partem divisione sortitum. Eosdem tamen in unum convenientes aiebat cum in eorum animos incidisset, communiter hominem ad illius imaginem effinxisse vocis quae furtim e coelo prodierat. Quam obiter conspectam, et subinde recurrentem cum detinere minime potuissent, imitari voluisse; nec aliam fabricandi hominis occasionem illos habuisse. Cum enim superne lumen illud emicuisset, ea res Angelos ipsos excitavit, qui coelestis similitudinis exprimendae desiderio, hominis figmentum elaborare conati sunt. Posteaquam enim coelestis luminis amore capti sunt, quod quidem ubi apparuit ex illorum repente oculis evanuerat, ii summa illius cupiditate ac voluptate perfusi, cum illius iucunditate satiari minime possent, eo quod repente sursum evolasset, tum demum impostor ille velut in scena ita invicem locutos Angelos introducit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem.* Ubi particulam Gen. 1, 26.
Nostram quam in Genesi deus usurpat, ideo decurtavit, ut errori suo fidem adstrueret, quasi alii sint operis artifices, imaginem vero ipsam ad alium referri significent, cum ita loquuntur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem.* Caeterum edito in lucem homine Angelos ait prae imbecillitate sua perficere opus suum minime quivisse; proinde in solo iacentem ac subsultantem reptantis instar vermiculi, neque erigere se, neque aliud quicquam agere potuisse, donec Virtus illa coelestis hoc prospiciens atque ob imaginem suam atque effigiem hominis miserta vis suae scintillam immisit, qua et illum erexit et vitam impertiit. Nimirum per scintillam istam humanam animam intelligunt. Atque ideo servari, ait, omnino scintillam hanc oportet, perire vero quicquid hominis proprium est; quod tum accidit cum id quod e coelo delapsum est definito temporis intervallo sursum evolat; similiterque quod infimum est eo unde prodie-

Vatic. Omitt. ed. princ. et cod. Rhedig.

4. πρὸς αὐτὸ *cod. Vatic., et inde ed. Petav. Cod. Rhedig. et edit. princ.* τῷ (τὸ *cod. Rhedig.*) πρὸς αὐτούς.

5. αὐτὸ *ego, Cornarium secutus, qui vertit* eadem lux. *Libri habent* αὐτοῦ.

6. δραματουργῶν *cod. Vatic., et inde Petav.*. δραματουργεῖ *cod. Rhedig. et edit. princ.*

7. „Et *in homine* quidem id quod

χρόνοις τισὶ, [8] τὸ δὲ κάτωθεν καταλυθῆναι. Κύριον αὐτὸν φάσκει ὁ γόης ἐν σχήματι ἀνθρώπου ἐληλυθέναι, καὶ ἰδέᾳ μόνῃ, τὰ πάντα δὲ ἐν τῷ δοκεῖν πεποιηκέναι, τουτέστι τὸ γεγεννῆσθαι, τὸ περιπατεῖν, τὸ ὀπτάνεσθαι, τὸ πεπονθέναι.

Κεφ. β'. Ἀπὸ τούτου δὲ ψευδονύμως ἡ καλουμένη γνῶσις ἄρχεται πάλιν προστίθεσθαι τῷ βυθῷ τῆς αὐτῆς πονηρίας, ἀπὸ Σίμωνος μὲν λαβοῦσα τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πρόφασιν, προστιθεμένη δὲ περισσοτέρᾳ ἄλλῃ φλυαρίᾳ, ὡς τὸν ταύτης ἔλεγχον ὕστερον ἐροῦμεν. Φάσκει γὰρ οὗτος τοὺς ἀγγέλους λέγων καὶ τὸν θεὸν τῶν Ἰουδαίων ἕνα ἐξ αὐτῶν εἶναι, διεστάναι δὲ τὸν αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοὺς ἀπὸ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως, τὸν δὲ σωτῆρα ἀπεστάλθαι ἀπὸ πατρὸς κατὰ γνώμην τῶν δυνάμεων ἐπὶ καταλύσει τοῦ θεοῦ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πειθομένων. Εἶναι δὲ αὐτοὺς τοὺς ταύτης τῆς αἱρέσεως τοὺς ἔχοντας τὸν σπινθῆρα τοῦ ἄνωθεν πατρός. Δύο γὰρ [1] πεπλάσθαι ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρώπους φάσκει, ἕνα ἀγαθὸν, καὶ ἕνα φαῦλον· ἐξ ὧν δύο εἶναι τὰ γένη τῶν ἀνθρώπων ἐν κόσμῳ, ἀγαθόν τε καὶ πονηρόν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ δαίμονες τοῖς πονηροῖς ἐβοήθουν, τούτου ἕνεκα ἐπ' [2] ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν, [3] φησὶ, ἦλθεν ὁ σωτὴρ ἐπὶ βοηθείᾳ τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐπὶ καταλύσει τῶν πονηρῶν καὶ τῶν δαιμόνων. Τὸ γαμεῖν δὲ καὶ τὸ γεννᾶν ὁ αὐτὸς ἀγύρτης ἐκ τοῦ Σατανᾶ ὑπάρχειν λέγει, ὅθεν καὶ οἱ πλείους αὐτῶν ἐμψύχων ἀπέχονται, ὅπως διὰ τῆς [4] προσποιητικῆς δῆθεν πολιτείας
pag. 64. αὐτῶν τινας ἐπαγάγωνται εἰς τὴν αὐτῶν ἀπάτην. Τὰς δὲ προφητείας φάσκει ὁ αὐτὸς πάλιν γόης, τὰς μὲν ὑπὸ τῶν κοσμοποιῶν ἀγγέλων [5] προπεφητεῦσθαι, τὰς δὲ ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Σατανᾶν ἄγγελον φάσκει ἀντιπράττοντα τοῖς κοσμοποιοῖς [6] ἀγγέλοις, μάλιστα δὲ τῷ θεῷ τῶν Ἰουδαίων.

Κεφ. γ'. Ὅταν δὲ ταῦτα φάσκῃ ὁ κτηνώδης, πάντως που καὶ αὐτὸς [1] δειχθήσεται ἕνα θεὸν ὁμολογῶν, καὶ ἐπὶ μίαν ἑνότητα μοναρχίας ἀνάγων τὸ πᾶν. Εἰ γὰρ οἱ ἄγγελοι πεποιήκασιν, ἄγγελοι δὲ πάλιν ἀπὸ τῆς ἄνωθεν δυνάμεως τὸ αἴτιον ἐσχήκασι τοῦ εἶναι, [2] ἄρα οὐκ αὐτοὶ αἴτιοι τοῦ πλάσματος τοῦ ἀνθρώπου, [3] ἀλλ' ἡ ἄνωθεν δύναμις ἡ τοὺς ἀγγέλους ποιήσασα, ἐξ ὧν καὶ ἡ [4] πλάσις τοῦ ἀνθρώπου συνέστηκε. Καὶ γὰρ οὐκ αἴτιον τὸ ἐργαλεῖον τῶν ὑπ' αὐτοῦ [5] γενομένων, ἀλλ' ὁ ἐνεργῶν

ex supernis descendit" *cell., vertit Cornarius, ut vocem* ἄνω *pro breviatura vocis* ἀνθρώπῳ *sumpsisse videatur.*

8. „quod vero ex infernis est, interire," *convertit Cornarius. Irenaeus I, 22.:* „Hanc igitur scintillam vitae post defunctionem recurrere ad ea quae sunt eiusdem generis dicit, et reliqua ex quibus facta sunt illa resolvi. Salvatorem autem innatum demonstravit et incorporalem et sine figura, putative autem visum hominem." *Supplevi* καταλυθῆναι *vocem, quae in libris desideratur, et rescripsi* Κύριον αὐτὸν, *pro quo libri praebent* καὶ αὐτὸ.

Cap. II. — 1. πεπλᾶσθαι *cod. Rhedig. et edit. princ., ubique fere.*

2. *Repono* ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, *uti legitur supra pag. 47., et haer. 56, 2. pag. 619.*

rat regreditur. Quod ad Christum attinet, eiusdem impostoris est dogma, cum sola illum hominis figura atque effigie venisse, omniaque ab eo specie tenus perfecta, cuiusmodi fuit, nasci, ambulare, videri, pati.

Hinc illa falso appellata Gnosticorum secta ad profundam huius sectae nequitiam plurimum adiecit, quae a Simone initium occasionemque nacta longe maiores nugas accumulavit, quemadmodum postea in eius refutatione docebimus. At Saturnilus unum ex iis quos constituit Angelis fuisse Iudaeorum deum existimat, ac tam hunc quam illum a sua virtute descivisse. Salvatorem vero de communi Virtutum sententia a Patre missum, ut et Iudaeorum deum in ordinem redigeret, et iis qui sibi crederent salutem afferret. Eiusmodi esse sectae illius homines, qui coelestis illius parentis scintillam habeant. Duos quippe homines principio esse factos, bonum unum, alterum malum, a quibus duplex item genus hominum, bonum scilicet ac malum, in mundo proseminatum est. Et quoniam daemones malis opitulabantur, ideo postremis, ut ante dixi, temporibus ad bonos homines ope sua sublevandos malosque cum daemonibus profligandos salvator advenit. Iam uxores ducere liberosque gignere ab Satana esse circulator idem pronunciat. Quamobrem plerique ex horum disciplina animatis omnibus abstinent, ut affectato illo sanctioris vitae genere nonnullos suum in errorem pelliciant. De prophetarum oraculis ita veneficus ille disputat, ea partim a mundi opificibus Angelis, partim a Satana profecta, et hunc ipsum Satanam putat Angelum esse, qui mundi conditoribus Angelis, praecipueque Iudaeorum deo, resistat. Cap. II.

Quae cum ab illa pecude hunc in modum disseruntur, vel invitus convincitur unum confiteri deum, atque ad unicum singularemque dominatum universa referre. Etenim si mundus ab Angelis factus est, cum ipsimet ante a coelesti virtute principium atque originem habuerint, non illi fingendi hominis auctores sunt, sed suprema virtus illa potius, quae Angelos condidit, a quibus homo postea formatus est. Nam nec artis instrumentum eorum caussa est, quae ab ipso fiunt, sed ille potius qui cum instrumento eam actionem Cap. III.

3. φησὶ *cod. Vatic.* ὡς προεῖπον *cod. Rhedig. et editi libri.*

4. προσποιητικῆς *cod. Vatic. Vulgo* προσποιητῆς. *Sed cod. Rhedig. manus emendatricis indicium prae se fert.*

5. προπεφητεῦσθαι *cod. Vatic. Vulgo* πεπροφητεῦσθαι, *ut est etiam in cod. Rhedig. Cf. haer. 42, 4.*

6. ἀγγέλοις *cod. Vatic., et inde ed. Petav.* ἀνθρώποις (ἀμοῖς *cod. Rhedig.*) *reliqui libri.*

Cap. III. — 1. δειχθήσεται *cod. Vatic. et edit. Petav.* σωθήσεται *cod. Rhedig. et edit. princ.*

2. *Vulgo* ἆρα.

3. ἀλλὰ *cod. Venet.*

4. *Libri habent* πλᾶσις.

5. γινομένων *cod. Venet.*

τὸ ἐνέργημα διὰ τοῦ [6] ἐργαλείου δι' οὗ τὸ ἔργον γίνεται, ὡς καὶ γέγραπται, Μὴ δοξασθήσεται πρίων ἄνευ τοῦ ἕλκοντος αὐτὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. Οὕτω δὲ ὁρῶμεν ὅτι οὔτε μάχαιρα αἰτία [7] φόνου, ἀλλ' ὁ τῇ μαχαίρᾳ τὸν φόνον ἐπιχειρήσας. Καὶ οὐ τὸ κηροπλαστεῖον δύναται δι' ἑαυτοῦ ποιεῖν τὰ πλασσόμενα, ἀλλ' ὁ τὸ κηροπλαστεῖον καὶ τὸ πλάσμα ἐργασάμενος. Οὐκοῦν οὔτε οἱ ἄγγελοι αἴτιοι, ἀλλ' ὁ τοὺς ἀγγέλους ποιήσας, εἰ καὶ ἦν παραγγείλας αὐτοῖς τοῦ μὴ ποιῆσαι ἄνθρωπον. [8] Ἦ γὰρ καταψηφίζεται τῆς ἄνω δυνάμεως ἄγνοιαν καὶ ἀγνωσίαν τῶν μελλόντων ἔσεσθαι παρὰ τὸ αὐτῆς θέλημα ἐπιτελουμένων, [9] ἢ εὐδοκίᾳ τῇ ἑαυτῆς τοὺς ἀγγέλους πεποιηκέναι πρὸς τὸ χρήσιμον τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, οὗ ἤθελε κατασκευάζειν, ποιήσασα τοὺς ἀγγέλους καὶ μὴ ἐντειλαμένη τοῦ μὴ ἐπιτελέσαι τὸ ἐπιχείρημα, τουτέστι τοῦ ἀνθρώπου τὸ πλαστεῖον, ὡς ἡ αὐτῶν μυθώδης τεχνουργία περιέχει.

Κεφ. δ'. [1] Ἦ οὐκοῦν πάλιν τὸν μυθολόγον ἐρωτητέον, Ἤιδει ἡ ἄνω δύναμις ὅτι μέλλουσι πράττειν; Ναὶ, φησίν. Ἆρα γοῦν εἰ ᾔδει, αὐτὴ πεποίηκε, καὶ οὐκ αὐτοί· εἰ δὲ ᾔδει μὲν, οὐκ ἤθελε δὲ, παρὰ δὲ τὴν αὐτῆς γνώμην ἐπεχείρησαν τὸ ἐπιχείρημα αὐτοὶ, τίνι τῷ λόγῳ οὐ κεκώλυκεν; Εἰ δὲ ἀδυνάτως ἔσχε τοῦ κωλῦσαι, πρώτη φαυλότης, ὅτι καθ' αὐτῆς τοὺς ὑπ' αὐτῆς γεγονότας ἀγγέλους εἰς ἀντίθεσιν ἑαυτῆς καὶ παρ-
pag. 65. οξυσμὸν κατεσκεύασε· δεύτερον δὲ, ὅτι δυναμένη οὐ κεκώλυκεν, ἀλλὰ συνήργησεν εἰς τὸ πονηρὸν ἔργον τὸ [2] ὑπὸ τῶν ἀγγέλων γεγενημένον. Εἰ δὲ οὐ συνήργησε, καὶ βουληθεῖσα οὐκ ἠδυνήθη κωλῦσαι, πολλή τις ἀσθένεια ἐν τῇ θελησάσῃ καὶ μὴ δυνηθείσῃ. Καὶ μᾶλλον ἰσχυρότερον εἴη τὸ ὑπ' αὐτῆς γενόμενον τῶν ἀγγέλων στίφος ἢ ἡ αὐτὴ, αἰτία οὖσα τῶν ὑπ' αὐτῆς γεγονότων ἀγγέλων. Ἐξάπαντος τοίνυν ἁλίσκεται ἡ τῆς αἱρέσεως ὑπόθεσις, ἀσυστασίᾳ μᾶλλον περιπίπτουσα, καὶ οὐκ ἀληθείᾳ. Εἰ δὲ ἐγίνωσκε μὲν, ἀνάγκῃ δὲ ἐποίει τούτους, ὃ μὴ θέμις ἐστὶ πράττειν παρὰ τὸ αὐτῆς βούλημα, ἐλαττώσει ἑτέρᾳ περιπεσεῖται πάλιν, καὶ οὐδὲ ἓν πλήρωμα εὑρεθήσεται ἐν τῇ ἄνω δυνάμει κατὰ τὸν αὐτοῦ λόγον. Ἔτι δὲ προσθείημεν αὐτὸν ἐρωτῶντες, Λέγε ἡμῖν, ὦ οὗτος, ὁ διὰ θυρίδων παρακύψας, ἵν' οὕτω χλευάσω τὴν σὴν ληρῳδίαν, καὶ ἐν τῷ παρακύπτειν σκοπήσας ὡς ἐκτίσθησαν οἱ ἄγγελοι, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῶν περὶ τὸ ἀνθρώπινον πλάσμα τεχνουργίαν, τότε [3] κατοπτεύσας καὶ τῆς ἄνωθεν δυνάμεως ἐξιχνιάσας τὴν μηχανοποιΐαν, ᾔδεισαν οὗτοι τί πλάσσουσιν, ἢ ἠγνόουν; ἀγνοοῦντες δὲ, ὑπὸ τίνος ἠναγκάζοντο τὸ ἐν

6. ἐργασίου cod. *Venet.*
7. τοῦ φόνου cod. *Venet.*
8. *Libri vulgo* εἰ γὰρ.
9. *Vulgo* ἡ εὐδοκία τῇ (τῆς cod. *Venet.*) ἑαυτῆς.

Cap. IV. — 1. Ἦ *hoc plane delendum censuit Petavius. Sed libri tuentur.*
2. ὑπὸ cod. *Vatic. et ed. Petav.* ἀπὸ cod. *Rhedig. et edit. princ.*

exprimit per quam opus ipsum efficitur; quemadmodum scriptum est, *Num gloriabitur serra sine trahente ipsam?* etc. Atque hoc caeteris Esai. 10, 15.
in rebus ita sese habere cernimus. Neque enim gladius caussa caedis est, sed is qui gladio ad perpetrandam caedem utitur. Neque cerearum imaginum typus quae finguntur per se moliri potest, sed is omnino qui et typum ipsum et expressam imaginem fecit. Quare non Angeli ipsi, sed qui Angelos produxit, hominis caussa censetur, tametsi ne hominem conderent illis interdixerit. Nam vel coelesti Virtuti inscitiam ac futurarum rerum quae praeter voluntatem suam perficiendae sunt ignorantiam adscribit, aut eam propria animi inductione putat Angelos procreasse, quod hoc ipsum ad producendum hominem utile foret quem formare cuperet, cum et Angelos condidisset, nec eos prohibuisset opus eiusmodi, nimirum hominis molitionem, aggredi, id quod fabulosum illorum artificium continet.

Quamobrem rursum de fabularum inventore quaerendum est, Cap. IV.
Ecquid coelestis illa Virtus noverat quid essent Angeli facturi? Noverat, inquit. Igitur non Angeli ipsi, sed illa utique fecit. Quod si noverat quidem, sed fieri tamen nolebat, ac praeter illius sententiam attingere opus istud aggressi sunt, cur non prohibuit? Sin obstare minime potuit, primum hoc vitium est, quod contra semetipsam conditos a se Angelos, sibi ut resisterent ac se irritarent moliri voluerit: alterum, quod cum posset minime prohibuerit, imo etiam ad pessimum illud Angelorum opificium exequendum adiutricem sese praebuerit. Quod si nec illos adiuvit, et prohibere cum vellet non potuit, magnopere imbecillam eam oportet esse, quae quod voluerit efficere non potuit, eritque adeo condita illa ab ea Angelorum caterva fortior quam ipsamet quae Angelorum caussa est ac principium. Igitur haeresis ista minime cohaerere ipsa secum atque a veritate recedere omni ex parte convincitur. Iam vero si coelestem Virtutem minime illa quidem latebant, sed eos ipsos tamen, qui quod nefas esset praeter voluntatem suam erant facturi, necessario condidit, alia rursus in re deficiet, nec ullum in coelesti virtute complementum ex illius sententia residebit. Atque ut illum denuo interrogemus, Heus tu, inquam, qui per fenestras intro prospexeris, ut eo ludibrio deliria tua prosequar, ibique quemadmodum Angeli creati sint pervideris, eorumque in homine fingendo artificium cognoris ac coelestis Virtutis solertiam perscrutatus fueris, unum oro te dic nobis: Num illi quid molirentur noverant, an ignorabant potius? Si enim ignorabant, quae vis illos cogebat ut quod

3. κατοπτεύσας — ἐξιχνιάσας *rescripsi ex emendatione Petavii. Libri vulgo* κατώπτευσας — ἐξιχνίασας.

ἀγνωσίᾳ ἐπιτελεῖν; Οὐχὶ, φησὶν, οὐκ ἠγνόουν· ᾔδεισαν γὰρ ὃ ἔμελλον πράττειν. Ἡ τοίνυν ἄνωθεν δύναμις ᾔδει τούτους τοῦτο μέλλοντας ἐπιχειρεῖν, ἢ ἠγνόει; Οὐκ ἠγνόει. Ἐποίησεν οὖν αὐτοὺς, ἵνα τοῦτο πράξωσιν, ἢ μή; Οὐχὶ, φησίν. Ἐποίησε γὰρ αὐτοὺς μόνον· οὗτοι δὲ παρὰ τὴν ἄνω δύναμιν ἐπεχείρησαν πρὸς τὸ ποιῆσαι πλάσμα. Οὐκοῦν οὗτοι μὲν ᾔδεισαν, ἐκείνη δὲ ἡ ἄνωθεν δύναμις ἠγνόει κατὰ τὸν σὸν λόγον, ὦ πάντων ἀνθρώπων ἀβέλτερε. Καὶ ἔσται μὲν ἡ τῶν ἀνθρώπων [4] κατασκευῆς σύστασις, καὶ οἱ αἴτιοι ταύτης ἄγγελοι ἐν γνώσει, ἡ δὲ τοὺς ἀγγέλους ποιήσασα δύναμις ἐν ἀγνωσίᾳ. Ληρῶδες δ' ἂν εἴη τοῦτο καὶ ἠλίθιον, ὅτι μᾶλλον ἐντελέστερον τὸ ἔργον τοῦ τεχνίτου, καὶ ὁ τεχνίτης ἀδρανέστερος τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων ἀγγέλων, αἰτίων ὄντων τῆς ἀνθρωπείας συστάσεως· ὥστε οὖν ἐξάπαντος [5] ἀνάγκῃ ὁμολογήσειας ἂν ἐπὶ τὸν αὐτὸν ποιητὴν τὸν ἕνα, καὶ ἐπὶ τὴν μίαν μοναρχίαν τὸ πᾶν ἄγειν.

Κεφ. ε'. Καὶ γὰρ ὁ θεὸς ὁ πατὴρ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον καὶ πάντα κατὰ
pag. 66. τὴν ἰδίαν εὐδοκίαν, καὶ οὐχ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ κατὰ τὴν τῶν ἀγγέλων συμβουλίαν [1] τι γέγονε. Ἐν τῷ γὰρ εἰπεῖν τὸν θεὸν, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν εἶπε, καὶ οὐ Κατ' εἰκόνα [2] μόνον. Συνεκάλει γὰρ εἰς τὴν ἑαυτοῦ δημιουργίαν τὸν [3] αὐτοῦ λόγον καὶ μονογενῆ, ὡς ἔχει καὶ ἡ ἐξ ἀληθείας ὁρμωμένη πιστῶν ἔννοια, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς ἀληθείας ἀκρίβασμα, ὡς καὶ ἐν ἑτέροις πλείοσι σαφῶς περὶ τούτου καὶ διὰ μήκους ἐποιησάμεθα τὴν ὁμολογίαν, ὡς ὁ πατὴρ συγκαλεῖται τὸν υἱὸν συνδημιουργεῖν τὸν ἄνθρωπον, δι' οὗ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐποίησεν. Οὐ μόνον δὲ συγκαλεῖν εἴποιμι τὸν υἱὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα. Τῷ γὰρ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Εἴτε δὲ βουληθείη, εἴτε καὶ μὴ βουληθείη, φημὶ δὲ ὁ Σατορνῖλος ὁ τῆς αἱρέσεως ταύτης ἀρχηγὸς, ἀναγκασθήσεται ἐξάπαντος τὸν ἕνα θεὸν ὁμολογεῖν, θεὸν καὶ κύριον τοῦ σύμπαντος ὄντα κτίστην τε καὶ δημιουργὸν, ἅμα τε καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Αἰσχυνθήσεται δὲ κατὰ πάντα τρόπον ὡς συκοφάντης, καὶ εἰς τὸν περὶ προφητῶν λόγον, καὶ εἰς τὴν κατὰ τοῦ σεμνοῦ γάμου φαύλην κατηγορίαν. Αὐτὸς γὰρ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διαρρήδην ἐκφωνεῖ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, καὶ λέγει συνῳδὰ τῷ προφήτῃ, Ὅτι ὁ λαλῶν ἐν τοῖς προφήταις, ἰδοὺ, πάρειμι· καὶ πάλιν ὅτι, Ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. Ἵνα δὲ δείξῃ τί ἐργάζεται αὐτοῦ ὁ πατὴρ καὶ αὐτὸς, ἀπεφήνατο λέγων τοῖς ἐρωτήσασιν αὐτὸν εἰ χρὴ ἀπολύειν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν· Πῶς γέγραπται; ὅτι ἐποίη-

4. κατασκευῆς *rescripsi ego. Vulgo* κατασκευή. *Petavio vox* σύστασις *inducenda videbatur, et retinenda solum* κατασκευή.

5. *Vulgo* ἀνάγκη.

CAP. V. — 1. τι γέγονε, *quod desideratur in edit. princ. et cod. Rhedig., Petavius reposuit ex cod. Vaticano.*

ignotum sibi esset efficerent? Minime, inquit, ignorabant, imo quid acturi essent intellexerant. Aut igitur ad illud facinus aggressuros istos coelestis Virtus sciebat, aut nondum sciebat. Scivisse respondet. Quaero itaque num illos eo consilio nec ne ut hoc facerent produxerit. Negat eo consilio productos. Nihil enim nisi ipsos condidit. At hi inconsulta coelesti Virtute se ad opificium istud accinxerunt. Ergo quod Angeli cognoscebant, coelestis Virtus illa nesciebat? O mortalium longe omnium stolidissime! Et hominis structura consistet, auctoresque illius Angeli eius rei notitiam habebunt, atque interim virtus illa quae Angelos produxit in ignoratione versabitur? Sane perquam hoc stultum est ac ridiculum; cum et opus artifice suo perfectius, et Angelorum auctorem Angelis ipsis qui hominem conflarunt imbecilliorem constituat. Quamobrem hoc unum necessario superest, ut te ad unum omnia eundemque conditorem atque ad singularem principatum referre fateare.

Etenim deus pater hominem cum caeteris omnibus suopte nutu Cap. V.
ac voluntate procreavit, non Angeli, neque ex Angelorum consilio. Nam cum deus ita locutus est: *Faciamus hominem, Ad imaginem nostram*, dixit, non *Ad imaginem* duntaxat. Quippe ad huius opificii communionem verbum suum eundemque filium unicum adhibebat, estque communis iste fidelium omnium sensus a veritate profectus, quacum accuratissime convenit; id quod aliis compluribus locis manifeste ac prolixe sumus professi: nimirum filium a patre ad communiter procreandum hominem vocari, per quem filium reliqua omnia produxerit. Sed neque filium duntaxat advocari dixerim, imo vero sanctum etiam spiritum: *Verbo enim domini coeli firmati sunt,* Psalm. 33, 6.
et spiritu oris eius omnis virtus eorum. Caeterum sive sponte, sive nolens hoc Saturnilus haeresis auctor admittere cogetur, unum omnino deum ac dominum esse conditorem universorum et artificem, adeoque vel hominis ipsius. Pudebit insuper illum velut calumniatorem eorum quae adversus prophetas, nec non ad honestas nuptias nequissime damnandas effutiit. Quippe dominus noster Iesus Christus in evangelio perspicue prophetae consentanea dicit ac pronunciat, *Quonian qui per prophetas loquebar ecce adsum:* ac rursum, *Pater* Esai 52, 6.
meus usque modo operatur, et ego operor. Ut autem quid ageret tam Ioann. 5, 17.
pater eius quam ipse declararet, hoc ipsum explicavit iis a quibus interrogatus fuerat oporteretne uxorem quacumque ex caussa dimittere: *Quomodo scriptum est? Quoniam deus hominem fecit, mascu-* Matth. 19, 4.

2. μόνον *desideratur in cod. Rhedig. et edit. princ. Petavius primum adiecit ex cod. Vaticano.*

3. αὐτοῦ *cod. Rhedig. Libri vulgo* αὐτόν.

σεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· καὶ πάλιν μεθ' ἕτερα ὅτι, Ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Καὶ εὐθὺς προσέθηκε λέγων, Οὓς ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω· ὡς ἐξάπαντος τὸν σωτῆρα διδάσκειν τὸν ποιητὴν τῶν ἀνθρώπων θεὸν εἶναι τῶν πάντων, αὐτοῦ δὲ πατέρα. Καὶ ὅτι ὁ γάμος οὐκ ἐκ τοῦ Σατανᾶ, ἀλλ' ἐκ τοῦ θεοῦ τυγχάνει, πρῶτον μὲν ὁ κύριος λέγει· Οὓς ὁ θεὸς, φησὶ, συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. Καὶ πάλιν ὁ ἅγιος ἀπόστολος, Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη
pag. 67. ἀμίαντος. Ταῖς δὲ φύσει χηρευσάσαις ὡσαύτως παραγγέλλει, λέγων διὰ Τιμοθέου, Νεωτέρας χήρας παραιτοῦ· μετὰ γὰρ τὸ καταστρηνιάσαι [4]τοῦ Χριστοῦ γαμεῖν θέλουσι. Καὶ μεθ' ἕτερα, Γαμείτωσαν, τεκνογονείτωσαν, οἰκοδεσποτείτωσαν· [5]ὑπὲρ τοῦ γάμου τὸν νόμον τιθέμενος ἐκ θεοῦ ὄντα, καὶ κατὰ σεμνότητα ἀνθρώποις κεχαρισμένον.

Κεφ. ϛʹ. Περὶ δὲ τῶν κατὰ τὰς θεοῦ προφητείας ὑπ' αὐτοῦ σεσυκοφαντημένων ὑπονοιῶν, ὡς μὴ εἶναι [1]αὐτὰς ἐκ θεοῦ, μυρία ἔστιν εἰπεῖν. Ὡς αὐτὸς λέγει ὁ μονογενὴς, ἐξ ὧν [2]τὸν κόσμον ἑαυτοῦ εὐαγγελιζόμενος λέγει, πρῶτον μὲν ὅτι, Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ἡμῶν ἐπεθύμησεν ἰδεῖν τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ [3]εἶδε, καὶ ἐχάρη. Καὶ πάλιν φησὶν, Εἰ ἐπιστεύετε Μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψε. Τίς δὲ τῶν εὐφρονούντων καὶ σύνεσιν ἐκ θεοῦ κεκτημένων οὐκ ἐλέγξειε τὸν ἀπατεῶνα Σατορνῖλον, γινώσκων ἐν δόξῃ ἀποκαλυφθέντα τὸν σωτῆρα εἰς παράστασιν ἀληθείας, ἄλλως τὴν ἑαυτοῦ δόξαν μὴ ὑποδείξαντα, ἀλλ' [4]ἢ ἀναμέσον Ἠλία καὶ Μωϋσέως τῶν καὶ αὐτῶν ἐν δόξῃ ἰδίᾳ μετ' αὐτοῦ ὀφθέντων. Ἄλλα δὲ ὅσα τοιαῦτά ἐστιν ἃ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου, καὶ ἐν πάσῃ τῇ καινῇ διαθήκῃ, λεγόμενα τὴν σύστασιν ποιεῖται νόμου τε καὶ προφητῶν καὶ πάσης παλαιᾶς διαθήκης πρὸς τὴν καινὴν διαθήκην, ὅτι ἑνὸς θεοῦ εἰσιν ἀμφότεραι, ὡς λέγει, Ἐλεύσονται ἐν κόλποις Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, καὶ ἀναπαύσονται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ τὰ ἑξῆς. Πάλιν δὲ τὸ ἐκ προσώπου Δαβὶδ περὶ αὐτοῦ προφητευόμενον, τὸ, Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Καὶ πάλιν παρ' αὐτοῦ λεγόμενον τοῖς Φαρισαίοις, Οὐδέποτε ἀνέγνωτε, λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες; Καὶ ὡς ὁ Λουκᾶς διαβεβαιοῦται αὐτὸν τὸν σωτῆρα μετὰ τὸ ἀναστῆναι ἐκ τῶν νεκρῶν ὦφθαι κατὰ τὴν ὁδὸν τοῖς περὶ τὸν Ναθαναὴλ καὶ τὸν Κλεόπαν, καὶ τούτους νενουθετηκέναι ἀπὸ [5]τῶν προφητῶν, ὅτι οὕτως ἔδει τὸν Χριστὸν παθεῖν, καὶ

4. τοῦ *recepit Petav. ex Vaticano. Desideratur in cod. Rhedig. et edit. princ.*
5. ὑπὲρ τοῦ γάμου τὸν νόμον *cod. Vatic.* ἀνυπέρβατον νόμον *cod. Rhedig. et edit. princ.* ἀνυπέρβατον ὑπὲρ τοῦ γάμου νόμον *edit. Petav.*
Cap. VI. — 1. αὐτὰς *cod. Vatic.* αὐτοὺς *cod. Rhedig. et edit. uterque.*

lum et feminam fecit eos. Tum quibusdam interiectis: *Propterea relinquet homo patrem et matrem suam, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carnem unam.* Quibus continuo subiecit: *Quos deus coniunxit, homo non separet.* Quibus verbis omnino salvator docuit creatorem hominum universorum esse deum, eundemque patrem suum. Nuptias porro non ab Satana, sed a deo derivatas esse primum dominus ipse testatur: *Quos deus,* inquit, *coniunxit, homo non separet.*
Tum sanctus apostolus: *Honorabiles,* ait, *nuptiae, et torus immacu-* Hebr. 13, 4.
latus. Deinde viduis eodem modo praecipit, per Timotheum ita lo-
quens: *Adolescentulas viduas devita: cum enim luxuriatae fuerint in* 1. Tim. 5, 11. 14.
Christo, nubere volunt. Tum quibusdam interiectis: *Nubant, filios procreent, matres familias sint,* etc. In quo legem eiusmodi sancit quam praetergredi nemini liceat, quae et a deo profecta sit, et hominibus honestatis caussa constituta.

Quod vero ad opiniones illas attinet, quas de divinis propheta- Cap. VI.
rum oraculis calumniose commentus est, cum ad deum pertinere illos negavit, infinita quaedam in medium afferre licet, cuiusmodi sunt quae unicus ipse dei filius loquitur, cum decora sua ornamen-
taque proponens his verbis utitur: Primum, *Abraam pater vester* Ioann. 8, 56.
desideravit videre diem meum, et vidit, et gavisus est: ac rursum, *Si*
crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi; de me enim ille scripsit. Ioann. 5, 46.
Ecquis vero prudens et accepta divinitus sapientia praeditus impostorem Saturnilum non facile convincat, cum salvatorem videat veritatis comprobandae gratia semetipsum cum ingenti gloria retegentem non eam aliter quam in medio Eliae ac Mosis exhibere voluisse, qui et ipsi sua quisque instructi gloria cum illo conspecti sunt? Possunt et alia id genus afferri, quaecumque ipso domini ore totoque testamento novo pronunciata id aperte confirmant legem ac prophetas vetusque instrumentum omne cum novo convenire, utrumque ab
uno eodemque deo manasse. Quemadmodum cum dicit, *Venient in* Matth. 8, 11.
sinum Abrahae, Isaac et Iacob in regno coelorum, et requiescent ab occidente, etc. Item illud, quod in persona Davidis de se praedi-
ctum fuerat: *Dixit dominus domino meo, Sede a dextris meis.* Tum Psalm. 110, 1.
quod Pharisaeis dixit: *Nunquamne legistis, Lapidem quem reproba-* Matth. 21, 42.
runt aedificantes? Eodem etiam pertinet quod Lucas asserit salvatorem a mortuis excitatum Nathanaëli ac Cleophae in via apparuisse,
atque ex prophetarum testimoniis admonuisse, *quoniam sic oportebat* Luc. 24, 46.
Christum pati, et a mortuis tertia die resurgere. Postremo nihil in

2. τὸν *non habent cod. Rhedig. et edit. princ. Petavius reposuit ex cod. Vatic.*
3. *Vulgo libri omnes* ἴδε *pro* εἶδε.
4. ἢ *non habet cod. Vatic.*
5. τῶν ψαλμῶν καὶ ἀπὸ τῶν προφητῶν *cod. Vatic.*

ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ. Καὶ οὐδὲν ἔστιν ὅλως διαφωνοῦν τῆς τοῦ κυρίου ἐνσάρκου παρουσίας πρὸς τὰς τῶν προφητῶν προφητείας.

Κεφ. ζ. pag. 68. Ἀλλ᾽ ἕως τούτου περὶ τῆς Σατορνίλου αἱρέσεως εἰρήσθω, ἵνα μὴ ἀναλίσκω χρόνους περὶ τὰς μωρὰς αὐτοῦ ζητήσεις καὶ τὰς τούτου ἀνατροπὰς ἐνειλούμενος. Ἐκ ταύτης δὲ παρελθὼν ἑξῆς τὴν Βασιλείδου τοῦ συσχολαστοῦ τούτου καὶ συνηπατημένου δηλώσω. Μετέχουσι γὰρ οὗτοι, ὡς ἀπ᾽ ἀλλήλων τὸν ἰὸν δανεισάμενοι, κατὰ τὴν ἐναργῆ παροιμίαν, ὡς ἀσπὶς παρ᾽ ἐχίδνης ἰὸν δανειζομένη. Ὁμοῦ γάρ εἰσι τῆς σχολῆς καὶ συνεδρίου ἀλλήλων, καθ᾽ ἑαυτὸν δὲ ἕστηκεν [1] ἑκάτερος τὴν αἵρεσιν προστησάμενος· καὶ τὴν μὲν κακίαν παρ᾽ ἀλλήλων ἠρανίσαντο, τὴν δὲ διαφωνίαν ἐν αὐτοῖς ἐνεστήσαντο. Εἴτε οὖν οὗτος δίκην ἐχίδνης παρὰ τῶν ἀνωτάτω μετασχὼν τῷ Βασιλείδῃ μεταδέδωκεν, ἢ ἐκεῖνος τούτῳ, ὅμως ὀλέθριος ὢν ὁ τούτων ἰὸς, καὶ ἀπὸ τοιούτων ἑρπετῶν ὁρμώμενος, διὰ τῆς τοῦ κυρίου διδασκαλίας ἀντιδότου δίκην ἀμαυρωθείς τε καὶ ἀφανισθεὶς ὑφ᾽ ἡμῶν καταλελείφθω. Ἡμεῖς δὲ θεὸν ἐπικαλούμενοι ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἴωμεν, ὦ ἀγαπητοί.

ΚΑΤΑ ΒΑΣΙΛΕΙΔΙΑΝΩΝ,
δ'. ἢ καὶ κδ'.

Κεφ. α'. Βασιλείδης μὲν οὖν, καθὰ ἄνω προδεδήλωται, ἐν τῇ τῶν Αἰγυπτίων χώρᾳ στειλάμενος τὴν πορείαν, ἐκεῖσε τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο, εἶτα ἔρχεται εἰς τὰ μέρη τοῦ Προσωπίτου καὶ Ἀθριβίτου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν Σαΐτην καὶ Ἀλεξάνδρειαν καὶ [1] Ἀλεξανδρειοπολίτην χῶρον, ἤτοι [2] νομόν. Νομὸν γὰρ οἱ Αἰγύπτιοί φασι τὴν ἑκάστης πόλεως περιοικίδα, ἤτοι περίχωρον. Εὕροις δ᾽ ἂν, ὦ φιλολόγε, καὶ τοῦτο εἰς [3] σαυτοῦ ὠφέλειαν, πρὸς φιλομάθειαν καὶ σαφήνειαν, εἰς εὐσεβῆ σύστασιν καὶ φρᾶσιν τῶν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ κειμένων, τῶν εἰς ἀπορίας τινὰς ἐμβαλλόντων δι᾽ ἀπειρίαν. Ὅπου γὰρ ἐν τῷ ἁγίῳ προφήτῃ Ἡσαΐᾳ εὕροις γεγραμμένον περὶ νομῶν πόλεως [4] Αἰγυπτιακῶν, οἷον Τάνεως, ἢ Μέμφεως, ἢ νομοῦ [5] τῆς Βουβάστου, Αἰγυπτιακῶς τὴν [6] περίχωρον τῆς τυχούσης πόλεως σημαίνει. Καὶ τοῦτο φιλομαθείας ἕνεκα ἑρμηνευέσθω. Ἦν γοῦν ἐν τοῖς τοιούτοις τόποις ὁ προειρημένος ἀγύρτης τὴν διαβίωσιν ἔχων ἐξ ὧν φαίνεται ἡ καὶ εἰς δεῦρο ἀκμάζουσα αὐτοῦ αἵρεσις, ἐκ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας λαβοῦσα τὴν πρό-

Cap. VII. — 1. *Libri* ἑκάτερον *vulgo.*

Cap. I. — 1. Ἀλεξανδριοπολίτην *habent libri. Ut etiam* Ἀλεξάνδριαν *est in ed. princ. pro* Ἀλεξάνδρειαν, *quod ex cod. Vatic. recepit Petavius.*

2. νομόν. Νομὸν *cod. Vatic. et edit. Petav. Cod. Rhedig. et edit. princ. habent* νόμον. νόμον.

tota Christi vita administrationeque cernitur quod a prophetarum vaticiniis abhorreat.

Ac de Saturniliana haeresi hactenus, ne in stolidis eius quaestionibus earumque refutatione tempus conteram. Hac igitur omissa deinceps ad Basilidae condiscipuli illius et erroris socii haeresin explicandam me conferam. Ambo quippe eorumdem dogmatum participes, velut a se invicem venena mutuati sunt, uti notissimum omnibus proverbium habet: Tanquam aspis a vipera mutuo virus accipiens. Eiusdem enim scholae inter se sunt ac consessus, tametsi sua quisque fundata haeresi separatim constiterit. Quare nequitiam ipsam a se mutuo corrogarunt, dissensionem vero apud se privatim instituerunt. Sed sive prior iste viperae instar quod ab antecessoribus hauserat id in Basiliden transfudit, sive hic in illum potius, cum et letale sit venenum et ab istiusmodi serpentibus profectum, Christi domini doctrina velut antidoto enervatum a nobis et extinctum relinquemus. Tum implorato dei auxilio ad reliquas, o carissimi, haereses orationem promovebimus. Cap. VII.

CONTRA BASILIDIANOS,
quae est haeresis IV., sive XXIV.

Basilides igitur, ut antea diximus, in Aegyptum profectus ibidem commoratus est. Inde in Prosopiticam, et Athribiticam praefecturam secessit, atque etiam in Saitica et Alexandriae versatus est, in Alexandrinoque agro, sive nomo. Sic enim Aegyptii cuiusque civitatis agrum ac circumiacentem regionem nominant. Atque hoc quisquis es doctrinae cupidus ad usum tuum habebis, quod et ad eruditionem, et ad quorumdam locorum perspicuitatem faciat, quo nonnulla quae in sacris literis scripta sunt, et quibusdam propter inscitiam dubitationem iniiciunt, religiose confirmari explicarique possint. Ubicumque enim apud Isaiam prophetam de civitatis alicuius nomis, puta Taneos, Memphis, vel Bubastico, scriptum aliquid reperies, idipsum ex Aegyptiorum more circumiacentem cuiuscumque civitatis agrum significat; quod eruditionis caussa declarare voluimus. Eiusmodi igitur in locis is, quem diximus, circulator degebat, e quibus quantum apparet, haec ipsa quae in hanc diem viget illius haeresis profluxit, quae ab eius disciplina occasionem at- Cap. I.

3. σαυτοῦ *cod. Vatic. Vulgo* ἑαυτοῦ.

4. Αἰγυπτιακῶν, *quod desideratur in edit. princ. et cod. Rhedig., ex cod. Vaticano recepit Petavius.*

5. τις *edit. princ.*

6. περίμετρον *cod. Vatic.*

φασιν Καὶ ἄρχεται μὲν κηρύττειν ὑπερβολὴν ὑπὲρ τὸν [7] συσχολαστὴν
pag. 69. αὐτοῦ γόητα, τὸν καταλειφθέντα ἐπὶ τῆς Συρίας, ἵνα δῆθεν τὰ ὑπὲρ ἐκεῖνον διηγούμενος δόξῃ φαντασιάζειν πλέον τοὺς ἀκούοντας, ἀρέσκεσθαί τε καὶ συναγείρειν πλήθη ὑπὲρ τὸν ἑταῖρον αὐτοῦ Σατορνῖλον. Καί τινας λοιπὸν φαντασιώδεις μυθοποιΐας ὑπερβαλλόμενος ἄρχεται μὲν οὕτως, τὰ ἀληθῆ δὲ εἰπεῖν, οὐκ ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ ἐννοίας ἐναρξάμενος [8] ἡμῖν τὰ δεινά τε καὶ ὀλετήρια, ἀλλὰ προφάσεις λαβὼν ἐκ τοῦ Σατορνίλου καὶ Σίμωνος τοῦ προελεγμένου· βούλεται δὲ ἑτέρως αὐτὰ μεταχειρίζειν, καὶ εἰς ὄγκον μείζονα διηγεῖσθαι τὰ μυθολογήματα, ὅτι φησὶν, Ἦν ἓν τὸ ἀγέννητον, ὃ μόνος ἐστὶ πάντων Πατήρ. Ἐκ τούτου προβέβληται, φησὶ, Νοῦς, ἐκ δὲ τοῦ Νοῦ Λόγος, ἐκ δὲ τοῦ Λόγου Φρόνησις, ἐκ δὲ τῆς Φρονήσεως Δύναμις καὶ Σοφία, ἐκ δὲ τῆς Δυνάμεώς τε καὶ Σοφίας Ἀρχαὶ, Ἐξουσίαι, Ἄγγελοι, ἐκ δὲ τούτων τῶν Δυνάμεών τε καὶ Ἀγγέλων γεγονέναι ἀνώτερον πρῶτον Οὐρανὸν καὶ Ἀγγέλους ἑτέρους ἐξ αὐτῶν γεγονέναι· τοὺς δὲ ὑπ᾽ αὐτῶν γεγονότας Ἀγγέλους πεποιηκέναι αὖθις δεύτερον Οὐρανὸν, καὶ αὐτοὺς δὲ πάλιν πεποιηκέναι Ἀγγέλους. Καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν γενόμενοι τρίτον αὖθις πεποιήκασιν Οὐρανὸν, καὶ οὕτως οἱ καθ᾽ ἕνα Οὐρανὸν εἰς αὖθις ἕτερον καὶ ἑτέρους [9] κατασκευάζοντες ἄχρι τριακοσίων ἑξηκονταπέντε Οὐρανῶν [10] ἐληλάκασι τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου ἕως τούτου τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς Οὐρανοῦ.

Κεφ. β΄. Ἀφραινόντων δ᾽ ἂν εἴη [1] τὸ πιστεύειν τῇ μανιώδει αὐτοῦ φλυαρίᾳ, συνετοῖς δὲ εὐθυέλεγκτος καὶ ληρώδης ὁ τούτου λόγος καὶ ἡ γνώμη, πῶς εἰς ὑπερβάλλουσαν καὶ ἄπειρον κακοτροπίαν ἐξετόπισε τὴν ἑαυτοῦ γνώμην. Ὁρίζει γὰρ, ὡς κατὰ ποιητικόν τινα ἐνθουσιασμὸν, ἐμβροντηθὲν τὸ ἐλεεινὸν ἀνθρωπάριον ὀνόματα ἑκάστῳ ἄρχοντι τῶν οὐρανῶν ἐκτιθέμενον, πρὸς τὸ διὰ τῶν ὀνομάτων, ὧν ποιητεύεται, παρὰ τῶν μὴ τὸν νοῦν ἐρρωμένων ἐχόντων πιστεύεσθαι, εἰς ὄλεθρον τῆς τῶν ἠπατημένων ψυχῆς, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ μαγγανικαῖς μηχανίαις προσανέχων οὐκ ἐπαύσατο καὶ περιεργίαις ὁ ἀπατεών. Ὕστερον δέ φησιν [2] ὑπὸ τῶν ἐν τούτῳ τῷ καθ᾽ ἡμᾶς Οὐρανῷ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ Δυνάμεως τὴν κτίσιν ταύτην γεγενῆσθαι· ἐξ ὧν Ἀγγέλων ἕνα λέγει τὸν
pag. 70. θεὸν, ὃν διελὼν τῶν Ἰουδαίων μόνον εἶναι ἔφη ἕνα, καὶ τοῦτον [3] συναρίθμιον Ἀγγέλοις τοῖς ὑπ᾽ αὐτοῦ κατὰ μιμολογίαν ὀνοματοποιουμένοις [4] τάττων, καὶ [5] ὑπ᾽ αὐτοῦ [6] πεπλάσθαι τὸν ἄνθρωπον, καὶ τού-

7. συσχολαστὴν correxerunt Cornarius et Petavius. Libri tam scripti quam editi vulgo σχολαστὴν. Cf. haer. 23, 7.

8. ἡμῖν desideratur in cod. Rhedig. et edit. princ. Recepit ex cod. Vatic. Petavius.

9. In libris vulgo est mendose κατασκευάζοντας.

10. Vulgo extat in libris ἐληλύκασι.

Cap. II. — 1. τὸ πιστεύειν cod. Vatic. τοῦτο ἐπαγωγὸν πιστεύειν cod. Rhedig. et edit. princ. τοῦτο ἐπαγωγὸν τὸ πιστεύειν edit. Petav.

2. ὑπὸ cod. Vatic. ἀπὸ editi libri et cod. Rhedig.

3. συναρίθμιον ed. Petav. de auctoritate cod. Vatic. Vulgo συναριθμῶν.

4. τάττων, quod desideratur in cod. Rhedig. et edit. princ., Petavius reposuit ex cod. Vatic.

5. ὑπ᾽ αὐτοῦ cod. Vatic. ἐξ αὐτοῦ editi libri et cod. Rhedig.

6. πεπλᾶσθαι ubique fere scriptum est in cod. Rhedig. et ed. princ.

que originem accepit. Qui quidem praestigiatore illo suo condiscipulo, quem in Syria reliquerat, maiora multo praedicare coepit, ut sublimioribus quam ille tractandis dogmatibus maiorem auditoribus suis fucum faceret, iisdemque impensius arrideret, ac plures sodali suo Saturnilo sectatores colligeret. Itaque fabulosis quibusdam adiectis somniis hunc in modum exorsus est. Sed ut quod res est dicam, non ille per sese ac suopte ingenio dira illa ac pestifera dogmata primus excogitavit, sed a Saturnilo ac Simone Mago, quem supra refutavimus, erroris argumenta mutuatus est, quae alia ratione tractare et maiore cum pompa enarrare instituit. Erat, inquit, ingenitum unum principium, qui solus est omnium Parens, ab hoc procreata Mens, a Mente Verbum, ab hoc Prudentia, a qua Virtus et Sapientia prodiit. Ab utraque porro Principatus, Potestates et Angeli. Deinde Virtutes Angelique isti primum ac supremum coelum moliti Angelos rursum alios propagarunt. Qui et ipsi secundum coelum fabricati sunt, et alios insuper Angelos produxerunt. Hi tertium adiecere coelum: atque ita singillatim uno post aliud coelo indentidem constituto ad CCCLXV perficiunt, quos a primo supremoque ad id quod nobis citimum est enumerant.

Sed haec figmenta nonnisi insipientes allicere possunt, ut insanis illorum nugis fidem accommodent. Sapientes vero facilem ad revincendum ineptam huius cum orationem, tum sententiam iudicabunt, illudque nullo negotio detegent, quantam quamque immensam in pravitatem mentem suam atque animum ablegarit. Etenim velut poetico quodam furore perculsus infelix humuncio, unicuique coelorum principi certa nomina praescribit, quibus a se confictis nominibus a levibus et imbecillis ingeniis assensum exprimat, ac fraude sua circumventos in exitium animae interitumque pertrahat. Praeterea magicis artibus idem impostor ac praestigiis perpetuo fuit addictus. Qui ab Angelis citimo huic coelo proximoque nobis attributis ac Virtute quae istic residet creata postmodum inferiora censet haec omnia. Horum ex Angelorum numero unum constituit deum quem, ut ab aliis distinguat, Iudaeis duntaxat praeponit, atque eundem ipsum in eorum Angelorum ordinem refert quibus histrionico more certas appellationes indidit. Ab illo vero formatum hominem docet, Cap. II.

τους ἅμα αὐτῷ μεμερικέναι τὸν κόσμον κατὰ διαίρεσιν κλήρῳ τῷ πλήθει τῶν Ἀγγέλων, τούτῳ δὲ λελογχέναι τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων, βλασφημῶν δὲ αὐτὸν τὸν παντοκράτορα κύριον, τὸν ὄντως ὄντα θεὸν μόνον, καὶ οὐχ ἕτερον. Πατέρα γὰρ τὸν αὐτὸν εἶναι ὁμολογοῦμεν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοῦτον ἐκεῖνος ἀρνούμενος ἕνα βούλεται αὐτὸν παριστᾶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων Ἀγγέλων, καθά μοι προδεδήλωται, ἐληλυθέναι δὲ τοὺς Ἰουδαίους εἰς κλῆρον αὐτοῦ. Καὶ τὸν αὐτὸν ὑπὲρ [7] Ἄγγελον αὐθαδέστερον, [8] ἐξαγαγεῖν δὲ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου αὐθαδείᾳ βραχίονος τοῦ ἰδίου, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἰταμώτερον τῶν ἄλλων καὶ αὐθαδέστερον. Ὅθεν διὰ τὴν αὐθάδειάν φησιν αὐτοῦ, ὡς βλασφημεῖ ὁ γόης, βεβουλεῦσθαι τὸν αὐτὸν αὐτῶν θεὸν καθυποτάξαι τῷ γένει τοῦ Ἰσραὴλ πάντα τὰ ἄλλα ἔθνη, καὶ διὰ τοῦτο παρεσκευακέναι πολέμους. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα κατὰ ἁγίου θεοῦ χαλάσας τὴν γλῶτταν καὶ ἐπάρας τὸ στόμα οὐκ ἐντρέπεται λαλῶν ὁ ἐλεεινότατος. Διὰ τοῦτο γάρ, φησὶ, καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη [9] ἐπολέμησε τοῦτο τὸ ἔθνος, καὶ πολλὰ κακὰ αὐτῷ [10] ἐνεδείξατο, διὰ τὴν τῶν ἄλλων ἀγγέλων παραζήλωσιν, ἐπειδήπερ παροτρυνθέντες, ὡς καταφρονούμενοι ὑπ' αὐτοῦ, καὶ αὐτοὶ τὰ ἴδια ἔθνη ἐπὶ τὸ ἔθνος τοῦ Ἰσραὴλ τὸ ὑπ' αὐτῶν ἐπέσεισαν, [11] καὶ τούτου οὖν ἕνεκα πόλεμοι πάντοτε καὶ ἀκαταστασίαι κατ' αὐτῶν ἐπανέστησαν.

Κεφ. γ'. Αὕτη ἐστὶν ἡ τοῦ ἀπατεῶνος πιθανολογία. Καὶ αὐτὸς δὲ περὶ Χριστοῦ, ὡς δοκήσει πεφηνότος, ὁμοίως δοξάζει. Εἶναι δέ φησιν αὐτὸν φαντασίαν ἐν τῷ φαίνεσθαι, μὴ εἶναι δὲ ἄνθρωπον, μηδὲ σάρκα εἰληφέναι. Δραματουργεῖ δὲ ἡμῖν ἄλλην δραματουργίαν ὁ δεύτερος μιμολόγος, ἐν τῷ περὶ σταυροῦ λόγῳ Χριστοῦ, οὐχὶ Ἰησοῦν φάσκων πεπονθέναι, ἀλλὰ Σίμωνα τὸν Κυρηναῖον, ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ ἀπὸ Ἱεροσολύμων τὸν κύριον ἐκβάλλεσθαι, ὡς ἔχει ἡ ἀκολουθία τοῦ εὐαγγελίου, ἠγγάρευσάν τινα Σίμωνα Κυρηναῖον βαστάσαι τὸν σταυρόν. Ἔνθεν εὑρίσκει τῆς αὐτοῦ κυβείας ποιήσασθαι τὴν τραγῳδίαν καί φησιν
pag. 71. ἐκεῖνον ἐν τῷ βαστάζειν τὸν σταυρὸν [1] μεταμεμορφωκέναι εἰς τὸ ἑαυτοῦ εἶδος, καὶ ἑαυτὸν εἰς τὸν Σίμωνα, καὶ ἀντὶ ἑαυτοῦ [2] παραδεδωκέναι Σίμωνα εἰς τὸ σταυρωθῆναι. Ἐκείνου δὲ σταυρουμένου ἑστήκει κατάντικρυς ἀοράτως ὁ Ἰησοῦς, καταγελῶν τῶν τὸν Σίμωνα σταυρούντων· αὐτὸς δὲ ἀνέστη εἰς τὰ ἐπουράνια, παραδοὺς τὸν Σίμωνα ἀνασκολοπισθῆναι, καὶ ἀπαθῶς ἀνεχώρησεν εἰς τὸν οὐρανόν· ὁ δὲ Σίμων αὐτὸς ἐσταυρώθη, καὶ οὐχ ὁ Χριστός. Ἰησοῦς γάρ, φησὶν, ἀναπετασθεὶς εἰς τὸν οὐρανὸν διῆλθε πάσας τὰς Δυνάμεις, ἕως οὗ ἀποκα-

7. ἄγγελον rescripsi pro ἀγγέλων, quod librorum est omnium.

8. ἐξαγεῖν edit. princ.

9. ἐπολέμησε ed. Petav. et cod. Rhedig. ἐπολέμισε cod. Vatic. ἐπολέμιζε edit. princ.

10. ἐνεδείξατο cod. Vatic. Reliqui libri omnes ἐνεδείξαντο.

11. καὶ τούτου οὖν ἕνεκα cod. Vatic. τούτου ἕνεκα cod. Rhedig. et editi libri.

quo cum caeteri universam in Angelorum multitudinem sortito mundum distribuerunt; ex quo factum est ut illi Iudaeorum genus obveniret. Sic omnipotentem ille dominum verum ac solum deum nec alium contumeliose appetens (nos enim eundem domini nostri Iesu Christi patrem confitemur) hunc inquam abnegans unum ex iis quos appellat Angelis constituit, ut est a nobis ostensum. Ergo Iudaeos sortito illi contigisse tradit, quem et longe reliquis Angelis praefractiorem esse, ac virium suarum audacia fretum Israëlitas ex Aegypto liberasse, quod caeteris ad audendum paratior pervicaciorque foret. Atque ex eadem arrogantia factum est uti per summam in deum maledicentiam praestigiator ille narrat, idem ut Iudaeorum deus reliquas nationes suis ipsis Israëlitis vellet subiicere, eamque ob caussam bella concitaret. Sunt et alia plura quae laxata contra deum lingua elatoque ore miserrimus homuncio iactare non est veritus. Veluti cum addit propterea nationes reliquas cum Iudaeorum gente bella gessisse, eamque plurimis affecisse malis, ob aliorum Angelorum videlicet invidiam, qui quod ab illo contemni se viderent commoti suam quisque gentem contra Israëlitas impulerunt. Indeque factum est ut perpetua in hos bella tumultusque concitati fuerint.

Eiusmodi est apta illa ad persuadendum impostoris oratio. Qui Cap. III. etiam de Christo perinde sentit, specie tenus duntaxat mortalibus apparuisse. Quippe quod in eo cernebatur, nihil praeter imaginem fuisse; neque vero aut hominem extitisse aut carnem induisse. Subiicit et aliam velut in scena fabulam secundus histrio, cum de Christi cruce disputat. Negat enim Iesum esse passum, sed vicarium ei Simonem Cyrenaeum substituit. Quo enim tempore Hierosolymis dominus eiectus est, ut in evangelio scriptum est, angariave- Marc. 15, 21.
runt Simonem quendam Cyrenaeum ut ferret crucem. Ex quo cavillandi concinnandique fabulam suam occasionem arripuit, nimirum Christum Simonem, cum is crucem portaret, in suam commutasse, eiusque vicissim induisse formam itaque Simonem ad crucis supplicium suo loco tradidisse. Qui dum in cruce suffigitur, Iesum a nemine conspectum, eosque qui Simonem suffigerent deridentem, ex adverso constitisse. Tum ad superos esse subvectum, cum pro se figendum Simonem substituisset, nihilque adeo perpessum in coelum evolasse. Interea Simon, non Christus in crucem sublatus est. Iesus enim, ait, in coelum evectus Virtutes omnes penetravit, donec

Cap. III. — 1. μεταμεμορφωκέναι cod. Vatic. et inde ed. Petav. μεταμόρφωσεν reliqui libri.

2. παραδεδωκέναι cod. Vatic. et edit. Petavii. παρέδωκε. cod. Rhedig.

τέστη πρὸς τὸν ἴδιον αὐτοῦ πατέρα. Οὗτος γάρ ἐστι, φησὶν, ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς ὁ προειρημένος, ὁ ἀποσταλεὶς ἐπὶ βοηθείᾳ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων, δι᾽ ἣν εἶδεν ὁ πατὴρ ἀκαταστασίαν ἔν τε τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐν τοῖς ἀγγέλοις· καὶ οὗτός ἐστι, φησὶν, ἡ σωτηρία ἡμῶν, ὁ ἐλθὼν καὶ ἡμῖν μόνοις ἀποκαλύψας ταύτην τὴν ἀλήθειαν. Τοιαῦται μὲν αἱ ῥαψῳδίαι τῆς τοῦ ἀγύρτου μυθοποιΐας. Ἀλλὰ καὶ ἀπεντεῦθεν προκοπτούσης τῆς ἀκαθαρσίας τῆς ἀπὸ τοῦ Σίμωνος ἐναρξαμένης πᾶσαν ἐπιτήδευσιν κακομηχανίας καὶ ἀσελγείας ἐπιτρέπει τοὺς αὐτῷ μαθητευομένους ἐπιτελεῖν, [3] ἄνδρας μετὰ γυναικῶν πολυμιξίαν τινὰ κακῆς ὑποθέσεως τοὺς αὐτῷ πεισθέντας ἐκδιδάσκει. Ὡς λέγει ὁ ἀπόστολος, ἐπὶ τούτοις καὶ τοῖς ὁμοίοις αὐτῶν ἀποκαλύπτεσθαι ὀργὴν θεοῦ, καὶ δικαιοκρισίαν ἐπὶ τοὺς τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατέχοντας. Διὰ ταύτην γὰρ [4] τὴν αἰτίαν τῆς ἡδυπαθείας πολλοὶ εἰς τὴν αἵρεσιν ἐμπίπτουσιν, ἀδεῶς εὑρίσκοντες ἐπιτελεῖν τὴν ἡδονὴν ἑαυτῶν ἐν ταῖς αἰσχρουργίαις.

Κεφ. δ΄. Διδάσκει δὲ πάλιν καὶ ἀνατρέπει φάσκων μὴ δεῖν μαρτυρεῖν. Ὁ γὰρ μαρτυρῶν ἄμισθος εὑρεθήσεται, μαρτυρῶν ὑπὲρ τοῦ πεποιηκότος τὸν ἄνθρωπον· μαρτυρεῖ γὰρ ὑπὲρ [1] τοῦ ἐσταυρωμένου Σίμωνος. Πόθεν δὲ τούτῳ μισθὸς εἴη, ὁπότε ἀποθνήσκει μὲν ὑπὲρ Σίμωνος τοῦ ἐσταυρωμένου, ὑπὲρ Χριστοῦ δὲ τοῦτο ποιεῖν ὁμολογεῖ ὃ ἀγνοεῖ, ἀποθνήσκων ὑπὲρ οὗ οὐ γινώσκει; Δεῖ τοίνυν ἀρκεῖσθαι, καὶ μὴ προαλόντα ἀποθνήσκειν.

Κεφ. ε΄. Φωραθήσεται δὲ οὗτος διαβολικὴν δύναμιν εἰσηγούμενος κατὰ τῶν ψυχῶν, ἀπαρνησιθεῖαν αὐτὰς ἐκδιδάσκων, ὁπότε αὐτὸς ὁ κύριός φησι, Τὸν ἀρνούμενόν με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων ἀρνήσομαι κἀγὼ
pag. 72. αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. [1] Ἀλλά φησιν ὁ ἀγύρτης, Ἡμεῖς, φησὶν, ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι, οἱ δὲ ἄλλοι πάντες ὕες καὶ κύνες· καὶ διὰ τοῦτο εἶπε, Μὴ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, μηδὲ δότε τὸ ἅγιον τοῖς κυσί. Κρύπτει γὰρ ἑαυτοῦ τὴν ἀδικίαν ἀπὸ τῶν νοῦν ἐχόντων, ἀποκαλύπτει δὲ [2] τῇ ἑαυτοῦ σχολῇ καὶ τοῖς ὑπ᾽ αὐτοῦ ἠπατημένοις. Ἐπειδὴ γὰρ ἀληθῶς τὰ παρ᾽ αὐτοῖς λεγόμενα καὶ γινόμενα αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν, λέγει ὅτι ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων δεῖ ὁμολογεῖν τὴν ἀλήθειαν. Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν οἱ ἄνθρωποι, οἱ δὲ ἄλλοι ὕες καὶ κύνες ὡς προεῖπον. Φάσκει δὲ μόνον περὶ πατρὸς καὶ τοῦ ἑαυτοῦ μυστηρίου μηδενὶ ἀποκαλύπτειν, ἀλλὰ σιγῇ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς, ἑνὶ δὲ ἀπὸ χιλίων ἀποκαλύπτειν, καὶ δυσὶν ἀπὸ

3. *Excidit* καὶ, *ni fallor.*

4. τὴν *non est in edit. princ. Habet praeter Vatic., unde reposuit Petavius, Rhedig. quoque liber.*

Cap. IV. — 1. τοῦ, *quod desideratur in cod. Rhedig. et edit. princ., de cod. Vatic. auctoritate reposuit Petavius.*

Cap. V. — 1. *Fortasse* Ἀλλά φησὶν ὁ ἀγ.

2. τῇ ἑαυτοῦ *cod. Vatic.* τῇ αὐτοῦ *edit. Petav.* ἡ αὐτοῦ *cod. Rhedig. et edit. princ.*

ad patrem suum reversus est. Hic enim est patris ille commemoratus ante filius, qui ad opem humano generi ferendam submissus est, propter eam quam inter homines perinde atque angelos perturbationem coelestis pater animadverterat. Atque idem, inquit, salus est nostra, qui in mundum venit, solisque nobis hanc rei veritatem aperuit. Tales sunt a nebulone isto consarcinatae fabulae. Deinceps vero progressum illa impuritate capiente, cuius auctor Simon fuit, nullum non pravitatis libidinisque genus obeundum discipulis permittit, virorumque ac mulierum promiscuos concubitus et sceleratorum dogmatum congeriem sectatoribus suis proponit. Quod et ab apostolo notatum est, cum ait, *In his et horum similibus iram* Rom. 1. 18.
dei revelari ac iustum iudicium in eos qui veritatem in iustitia detinent. Nam ob eas voluptates plerique ad haeresin desciscunt, ubi foedissimis flagitiis impune libidinem suam explere possint.

Quinetiam alio documento suo sectatorum animos corrumpit. Cap. IV.
Ait enim martyrium obire nequaquam oportere. Qui enim id faciat mercede cariturum, cum in eius qui hominem condidit gratiam istud suscipiat, et tamen ad Simonem qui suspensus in cruce sit martyrium referatur. Etenim undenam ei praemium expectandum qui pro Simone crucifixo mortem oppetens id ipsum se Christi caussa facere profitetur, et quidem imprudens? Nam pro eo quem ignorat morti sese committit. Sufficere ergo nobis istud debet, neque si detenti fuerimus mortis poena subeunda.

Enimvero diabolicam quandam vim ad animarum illum inve- Cap. V.
xisse perniciem facile deprehendemus, ut qui deum eiurare illos edoceat, quandoquidem dominus ipse dicit: *Qui negaverit me coram* Matth. 10. 33.
hominibus, negabo et ego eum coram patre meo qui in coelis est. Atenim veterator loquitur. Nos, inquit, homines sumus, caeteri omnes nihil aliud quam sues et canes. Ideoque scriptum est: *Nolite iacere* Matth. 7, 6.
margaritas ante porcos, neque dare sanctum canibus. Siquidem de sua improbitate celat eos qui sapientiae nonnihil habent, ac suae duntaxat scholae et circumventis a se hominibus exponit. Quoniam revera quae ab illis dicuntur et fiunt, turpe est etiam eloqui. Igi- Eph. 5, 12.
tur coram hominibus profitendam esse veritatem docet. Nos enim homines sumus, caeteri suum canumque numero, uti diximus. Et illud admonet, ut de patre duntaxat arcanoque suo nemini significent, sed tacitum apud se retineant, aut uni saltem e millibus ac

μυρίων. Καὶ ὑποτίθεται τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς λέγων ὅτι, Ὑμεῖς πάντα γινώσκετε, ὑμᾶς δὲ μηδεὶς γινωσκέτω. Αὐτὸς δὲ καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ ἐρωτώμενοι Ἰουδαίους μὲν ἑαυτοὺς μηκέτι εἶναι φάσκουσι, Χριστιανοὺς δὲ μηκέτι γεγενῆσθαι, ἀλλ' ἀρνεῖσθαι πάντοτε, ἔχειν δὲ ἐν ἑαυτῷ σιγῇ τὴν πίστιν, καὶ μηδενὶ ὑποδεικνύναι, τὴν αἰσχύνην ἑαυτοῦ ὑφορώμενος, διὰ τὸ ἀπαρρησίαστον τῆς αἰσχρουργίας καὶ κακῆς αὐτοῦ διδασκαλίας.

Κεφ. ϛʹ. Ἔσχε δὲ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς τῆς κακῆς προφάσεως τὴν αἰτίαν ἀπὸ τοῦ ζητεῖν καὶ λέγειν πόθεν τὸ κακόν. Πᾶς δὲ ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ πραγματείας δειχθήσεται ὁποῖός ἐστιν. [1] Ἔμποροι γοῦν οὗτοι κακῶν [2] ἐρασταὶ, καὶ οὐχὶ ἀγαθῶν, ὡς καὶ ἡ γραφὴ εἶπεν ὅτι, Ζητοῦντας κακὰ, καταλήψεται κακά. Οὔτε γάρ ποτε κακὸν ἦν, οὔτε ῥίζα γέγονε κακίας, οὔτε ἐνυπόστατον τὸ κακόν ἐστιν. Οὐκ ἦν γάρ ποτε τὸ κακόν· ἐπείσακτον δὲ διὰ προφάσεως ἑκάστῳ τῶν ποιούντων τὸ κακὸν ἔνεστιν. Ἐν τῷ μὴ ποιεῖν οὐκ ἔνεστι, καθάπερ ἐν τοῖς ἄνω λόγοις προδεδήλωται. Λέγει γὰρ ὁ κύριος μετὰ τὸ πάντα πεποιηκέναι, Ἰδοὺ, πάντα καλὰ λίαν, δεικνὺς ὅτι τὸ κακὸν οὐκ ἀρχαΐζει, οὐδὲ ἐξ ὑπαρχῆς ὑπῆρχε πρὸ τοῦ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐνάρξασθαι. Δι' ἡμῶν γὰρ γίνεται, καὶ δι' ἡμῶν οὐ γίνεται. Ἆρ' οὖν ἐν τῷ πάντα ἄνθρωπον δύνασθαι μὴ ποιεῖν τὸ κακὸν, καὶ δύνασθαι ποιεῖν τὸ κακὸν, ὅταν μέν τοι ποιῇ,
pag. 73. ἔστι τὸ κακὸν, ὅταν δὲ μὴ ποιῇ, οὐκ ἔστι τὸ κακόν. Ποῦ τοίνυν τοῦ κακοῦ ἡ ῥίζα, [3] ἡ ὑπόστασις τῆς πονηρίας;

Κεφ. ζʹ. Εἰς δὲ πολλὴν οὗτος ἐλήλακε μωρίαν, φάσκων ὅτι ἡ δύναμις τὸν νοῦν προεβάλετο, ὁ δὲ νοῦς τὸν λόγον, ὁ δὲ λόγος τὴν φρόνησιν, ἡ δὲ φρόνησις δύναμιν καὶ σοφίαν, ἐκ δὲ δυνάμεως καὶ σοφίας ἐξουσίαι καὶ δυνάμεις καὶ ἄγγελοι. Λέγει δὲ τὴν ὑπεράνω τούτων δύναμιν εἶναι καὶ ἀρχὴν Ἀβρασὰξ, διὰ τὸ τὴν ψῆφον τοῦ Ἀβρασὰξ ἔχειν τριακοσιοστὸν ἑξηκοστὸν πέμπτον ἀριθμόν, ὡς ἐκ τούτου τὴν μαρτυρίαν τῆς αὐτοῦ μυθοποιΐας τῶν τριακοσίων ἑξηκονταπέντε οὐρανῶν συνιστᾶν πειρᾶσθαι. Οἷς οὐρανοῖς καὶ τοποθεσίας [1] ἴσα τοῖς μαθήμασι διαιρῶν καὶ συνιστᾶν ἐπιτηδεύων οὐ παρέργως μηχανᾶται. Τὰ γὰρ ἐκείνων μάταια θεωρήματα λαβὼν εἰς ἴδιον χαρακτῆρα αὐτός τε καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν εἰς αἰτίαν τῆς ἰδίας εἰδωλοποιοῦ καὶ πεπλανημένης ἐπιπλάστου διδασκαλίας μετήνεγκαν, καὶ βούλονται τὴν σύστασιν τούτων

Cap. VI. — 1. Ἔμποροι γοῦν οὗτοι cod. Vatic. Vulgo Ἔμπορος γοῦν οὗτος.
2. ἐρασταὶ cod. Vatic. Vulgo ὁ τοῦ κακοῦ ἐργάτης.
3. *Corrigendum videtur* ἢ *cum Cornario, qui aut vertit.*
Cap. VII. — 1. ἴσα τοῖς μαθήμασι διαιρῶν cod. Vatic, *et inde ed. Petav.*

duobus ex decem millibus aperiant. Quin et suis discipulis ita praecipit: Date, inquit, operam ut omnia cognoscatis, nemo vero vos cognoscat. Caeterum tam ipse quam qui eius sectam amplexi sunt quoties interrogantur Iudaeos quidem se esse negant, Christianos vero nondum fuisse. Sic abnegare perpetuo fidem, eamque tacite apud se custodire, nec ulli patefacere suos instituit; quod nimirum suspectam habeat ipse turpitudinem suam, cum tam immanis foeditas atque impura disciplina audacter evulgari non audeat.

Huius vero pessimae sectae occasionem initiumque dedit illa Cap. VI.
quaestio ac disputatio, undenam malum originem habuerit. Verum unusquisque cuiusmodi sit, administratione ac negotiatione sua declarabit. Proindeque malorum negotiator non bonorum est ille mali artifex, quemadmodum scriptura testatur: *Qui quaerunt mala, mala* Eccles. 7, 1.
eos apprehendent. Nam neque malum aliquando extitit, neque radix ulla nequitiae fuit, neque omnino malum solidum quiddam est ac consistens. Quippe malum quandoque nullum fuit, sed ex occasione introductum et adscitum in unoquoque inest qui illud committit. Quod si minime committatur non inest, id quod supra demonstravimus. Etenim dominus cum universa creasset, *Ecce,* inquit, *valde* Gen. 1.
bona sunt omnia; quo istud ipsum ostenderet, non esse vetus admodum malum, neque initio, priusquam ab homine inciperet, extitisse. Per nos enim fit aut non fit. Ex eo ergo scilicet quod quivis hominum malum facere possit, aut minime facere, si faciat, malum existet, si non faciat, nullum erit omnino. Ubi igitur radix illa mali pravitatisque natura subsistens?

Admodum vero stolidus est, cum a virtute productam Mentem Cap. VII.
asserit, a Mente Verbum, ac hoc Prudentiam, hanc Virtutem Sapientiamque peperisse, a quibus Potestates et Virtutes Angelique prodierint. Sed his omnibus superiorem quandam Vim statuit ac Principium, quod Abrasax appellat, ideo quod eius vocis literae CCCLXV numerum efficiunt, atque ex eo confictam illam suam de CCCLXV coelis fabulam comprobare nititur. Quibus coelis totidem ex mathematicis rationibus situs ac locorum descriptiones accommodare omni ope ac studio contendit. Nam illorum vanissima theoremata cum ipse, tum qui ex eius disciplina sunt, sic arripuerunt, ut in usum conformata suum ad idolorum propugnatricis falsaeque et adulterinae doctrinae caussam atque originem transferrent. Quae quidem similium supputationum comparatis exemplis cor-

Reliqui libri ἴσας τοῖς ποθητικοῖς (ποιητικοῖς *emendavit Cornarius*) διαιρέσεσι. *Cornarius vertit:* Quibus coelis etiam locorum digestiones poeticis divisionibus pares constituere studens *cett.*

ἀπὸ τῶν ὁμοίων ψήφων ποιεῖσθαι, ὡς προεῖπον, τοῦ Ἀβρασὰξ τῶν τριακοσίων ἑξηκονταπέντε τὸν ἀριθμὸν ἔχοντος δῆθεν, δεικνύντες δι' αὐτοῦ τὸ ἔχειν τὸν ἐνιαυτὸν τριακοσίων ἑξηκονταπέντε ἡμερῶν ἀριθμὸν κατὰ περίοδον. Πέπτωκε δὲ αὐτοῦ ὁ ληρώδης λόγος. Εὑρίσκεται γὰρ ὁ ἐνιαυτὸς τριακοσίων ἑξηκονταπέντε ἡμερῶν καὶ ὡρῶν τριῶν. Εἶτα Ἐντεῦθεν, φησὶ, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔχει τριακόσια ἑξηκονταπέντε μέλη, ὡς ἑκάστῃ τῶν δυνάμεων ἀπονέμεσθαι ἓν μέλος. Ὅθεν καὶ ἐν τούτῳ πέπτωκεν αὐτοῦ ἡ ἐπινενοημένη καὶ νόθος διδασκαλία· [2] ἐν γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ ἔστι τξδ΄ μέλη.

Κεφ. η΄. [1] Θαυμαστῶς δὲ ὁ μακάριος Εἰρηναῖος ὁ τῶν ἀποστόλων διάδοχος περὶ τούτου λεπτολογῶν διήλεγξε τούτου τὴν ἀβελτηρίαν καὶ ἀδράνειαν. Ἀνατραπήσεται δὲ καὶ νῦν ἡ φλυαρία τοῦ ἄνωθεν καταβεβηκότος Βασιλείδου, καὶ τὰ ἄνω σαφῶς κατοπτεύσαντος, μᾶλλον δὲ ἄνωθεν πεπτωκότος ἀπὸ τοῦ τῆς ἀληθείας σκοποῦ, ὅτι, εἰ οὗτος ὁ οὐρανὸς ὑπὸ τῶν κατ' αὐτὸν ἀγγέλων γεγένηται, αὐτοὶ δὲ ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω, καὶ οἱ ἀνωτέρω ὑπὸ τῶν ἔτι ἀνωτέρω, ἆρ' οὖν ἡ ἄνω δύναμις, ἡ καὶ Ἀβρασὰξ καλουμένη, εὑρεθήσεται ἡ τὰ πάντα πεποιηκυῖα καὶ ἡ αἰτία τῶν ὄντων πάντων, καὶ οὐδὲν δίχα αὐτῆς τι γεγενῆσθαι εὑρε-
pag. 74. θήσεται, ὁπότε αὐτὴ τὸ αἴτιον καὶ τὸ πρῶτον ἀρχέτυπον παρ' αὐτῶν καταγγέλλεται, καὶ τὸ λεγόμενον παρ' αὐτοῖς τοῦ κόσμου τούτου ὑστέρημα ὑπό τινος ἑτέρου μὴ γεγενῆσθαι, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ αἰτίας τῶν μετέπειτα γεγονότων. Ἐρωτητέον δὲ τὸν αὐτὸν, Τίνι λόγῳ ἐπὶ τοσαύτην πληθὺν ἡμᾶς φέρεις, ὦ οὗτος, καὶ μὴ μᾶλλον ἐπὶ τὴν ἀρχὴν, τουτέστιν ἐπὶ τὸν ἕνα θεὸν, τὸν παντοκράτορα; ὁπότε ἐξάπαντος, ἤτοι οὕτω λέγων, ἢ οὕτω, δεῖ τὸν ἕνα αἴτιον πάντων ὁμολογεῖν δεσπότην. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ὑποθέσεως [2] ἀποκρῖναι, ὦ πλαστουργὲ τῆς μυθοποιοῦ ταύτης πραγματείας. Εἰ Σίμων ἐσταυρώθη ὁ Κυρηναῖος, ἄρα οὐ διὰ Ἰησοῦ ἡ σωτηρία ἡμῶν γεγένηται, ἀλλὰ διὰ Σίμωνος, καὶ οὐκέτι ὁ κόσμος ἐλπίσειε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ σώζεσθαι τοῦ μὴ παθόντος. Οὔτε γὰρ Σίμων δύναται σώζειν, ἄνθρωπος ὢν ψιλὸς, καὶ οὐδὲν ἕτερον. Ἅμα δὲ καὶ συκοφαντίας καταψηφίζει τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ, εἰ ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ παραδέδωκεν ὁ ἀγαθὸς κύριος, βιασάμενος εἰς [3] θάνατον. Καὶ ἔσται λοιπὸν ὄναρ, μᾶλλον δὲ κακοηθείας καὶ κυβείας ἔργον [4] τὸ τοιοῦτον, ὅτι ὁ κύριος κυβείᾳ τινὶ ἑαυτὸν κρύψας ἄλλον ἀντ' αὐτοῦ παραδέδωκε· καὶ ἔσται ἡ παρὰ σοῦ μωρολογία συκοφαντοῦσα μὲν τὴν ἀλή-

2. ἐν cod. Rhedig. εἰ editi libri.
Cap. VIII. — 1. θαυμαστὸς cod. Rhedig. — Ceterum cf. Iren. c. Haer. I, 23.
2. ἀπόκριναι ed. Petav. ἀπόκρινε edit. princ. et cod. Rhedig.
3. θάνατον cod. Vatic. φόνον reliqui libri.
4. τὸ τοιοῦτον, quod Petav. recepit ex cod. Vatic., desideratur in cod. Rhedig. et edit. princ.

roborare conantur. Nam Abrasax, ut ante dixi, CCCLXV numerum continet. Hinc igitur isti totidem diebus confici anni circuitum asserunt. Sed inanis haec oratio per seipsam concidat necesse est. Siquidem annus praeter CCCLXV dies tribus insuper horis constare cernitur. Eadem vero, inquit, haec caussa est cur in homine CCCLXV membra sint, ut quaelibet illarum Virtutum suum sibi vindicare possit. In quo quidem confictum illud adulterinumque dogma non minus corruit. Quippe non plura CCCLXIV membris in homine numerantur.

Ac beatus ille apostolorum successor Irenaeus subtilius ea de Cap. VIII.
re disputans hominis stultitiam cum pari imbecillitate coniunctam sane admirabiliter convicit. Nec minus in praesentia futiles eiusdem Basilidae nugae refellentur qui e coelo delapsus et coelestia manifeste contemplatus est, vel e coelo potius, hoc est scopo veritatis, excidit. Nam si coelum istud ab Angelis quos ille constituit est productum, et ii rursus a superioribus, superiores a supremis procreati sunt, eo res nimirum recidet, ut summa illa Virtus, quae Abrasax dicitur, universa condiderit, sitque omnium quaecumque sunt caussa, nec absque illa quicquam extiterit, cum haec ipsa principium ac primum rerum omnium exemplar ab illis esse dicatur; adeoque sequitur mundi huius quem vocant defectum non ad aliud esse quam ad primum illud principium caussamque eorum quae sunt postea facta referendum. Illud vero de eodem percontari oportet. Quid tu tandem, mi homo, nos in tantam multitudinem compellis? ac non potius ad principium ipsum, hoc est unum deum et omnipotentem, deducis? quandoquidem sive hoc sive alio modo statuas, unum omnino rerum omnium principium ac dominum fateri necesse sit. Quin hoc velim mihi fabulosi huius commenti architecte de Christo respondeas. Si in crucem Simon ille Cyrenaeus est sublatus, non igitur per Christum parta nobis est salus, sed per Simonem, nec iam per Christum mundus salvum fore se sperare debeat, utpote qui minime sit passus. Neque enim salutis esse caussa Simon potest, purus utique ac putus homo, neque quicquam amplius. Ad haec unigenitum dei filium calumniae condemnas, si alterum bonus dominus violenter ad necem suo loco tradiderit. Nec aliud tota res praeter somnium erit, imo malignitatis praestigiarumque specimen, cum semetipsum dominus fraudulentis artibus subducens sui vicarium alterum substituat. Sicque tua illa stultissima cavillatio veritati quidem calumniam struet, nec quod volet tamen assequi poterit, sed de

θειαν, μὴ δυναμένη δὲ, ἀλλ' ἐλεγχομένη ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ἀσυστάτως τὸ ποίημα τοῦτο εἰςηγουμένη.

Κεφ. Ϛ'. Πάντη γὰρ ἐλέγχει τοῦτον τὸν αἱρεσιάρχην ἡ ἀλήθεια ἐν παλαιᾷ καὶ καινῇ διαθήκῃ. Παντὶ γάρ [1] τῳ δῆλον ὅτι Χριστὸς ἑκὼν ἐπὶ τὸ πάθος ἦλθε, καὶ θελήματι ἰδίῳ καὶ τοῦ ἰδίου πατρὸς καὶ εὐδοκίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔλαβε τὴν σάρκα, ἐνανθρωπήσας ἐν ἡμῖν, ἐν τελειότητι θεὸς ὢν, ἀπ' ἀρχῆς ἐκ πατρὸς γεγεννημένος, ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν ἐν μήτρᾳ παρθένου γενέσθαι καταξιώσας, εἰς ἑαυτόν τε σῶμα ἀναπλασάμενος, καὶ γεννηθεὶς ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνανθρωπήσας ἐν βεβαιώσει, ἵνα ἐν αὐτῇ πάθῃ ὑπὲρ ἡμῶν τῇ σαρκὶ, καὶ τὴν ψυχὴν δῷ ὑπὲρ τῶν ἰδίων προβάτων. Ὡς ἐλέγχει τούτους λέγων, Ἰδοὺ, ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται, καὶ ἀποκτανθήσεται, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ
pag. 75. ἀναστήσεται· τοῖς τε υἱοῖς Ζεβεδαίου φήσας, Δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ μέλλω πίνειν. Ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει Πέτρος, Θανατωθεὶς σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ πνεύματι. Καὶ πάλιν, Ὃς ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. Πάλιν δὲ Ἰωάννης λέγων, Εἴ τις οὐ λέγει τὸν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι, οὗτος Ἀντίχριστός ἐστιν. Ὁ δὲ ἅγιος Παῦλός φησι, Γευσάμενος θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Ὡς καὶ Μωϋσῆς προαναφωνῶν ἔλεγεν, Ὄψεσθε τὴν ζωὴν ἡμῶν κρεμαμένην ἀπέναντι ὑμῶν ἐπὶ ξύλου. Ζωὴ δὲ ἡμῶν οὐχ ὁ Σίμων [2] ὁ Κυρηναῖος, ἀλλ' ὁ ὑπὲρ [3] ἡμῶν πεπονθὼς, ἵνα τὰ ἡμέτερα πάθη διαλύσῃ, καὶ θανὼν σαρκὶ [4] θάνατος θανάτῳ γεγένηται, ἵνα τὸ κέντρον τοῦ θανάτου κλάσῃ, καταβὰς εἰς τὰ καταχθόνια, ἵνα τοὺς ἀδαμαντίνους μοχλοὺς συντρίψῃ. Ὅπερ ποιήσας ἀνήγαγε τῶν ψυχῶν τὴν αἰχμαλωσίαν, ἐκένωσέ τε τὸν ᾅδην.

Κεφ. ι'. Οὐκ ἄρα οὖν αἴτιος θανάτου γέγονεν ὁ Χριστὸς τῷ Σίμωνι αὐτὸς ἑαυτὸν παραδούς. Τί γὰρ λέγεις, ὦ [1] ἄθλιε πάντων ἀνθρώπων; Οὐκ ἠδύνατο ἐλευθεροστομεῖν καὶ ἀναχωρῆσαι ἀπ' αὐτῶν, εἰ μὴ ἐθέλησε σταυρωθῆναι; Ἀλλὰ παίγνιον ἐποίει κυβείας ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, καὶ ἄλλον [2] ἀνθ' αὐτοῦ παρεδίδου ἀποθανεῖν καὶ σταυρωθῆναι, ὁ λέγων, Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια, [3] φησὶ, καὶ ἡ ζωή. Ἡ δὲ ζωὴ οὐκ ἂν ἑτέρῳ θάνατον παρασκευάσειε, καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἂν κρύψῃ τὸ ἐν ἀληθείᾳ παρ' αὐτῆς γενόμενον, καὶ ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων ὑποδείξῃ. Οὐκέτι γὰρ ἡ ἀλήθεια εὑρεθήσεται ἀλήθεια πλάνην ἐργαζομένη καὶ κρύπτουσα τὸ ἑαυτῆς ἔργον, δι' ἐναντίου δὲ πραγματευομένη σοφίσματος. Καὶ ἁπλῶς ἐκ πάντων, ὡς εἰπεῖν, ἵνα μὴ μηκύνω τὸν λόγον, Οὐαὶ

Cap. IX. — 1. *Reposui* τῳ *pro* τοι. 2. ὁ Κυρηναῖος *om. cod. Vatic.* 3. ὑμῶν *cod. Vatic.* 4. ϑάνατος ϑανάτῳ γεγένηται, ἵνα *cod. Vatic.* ϑάνατος ϑανάτῳ γένηται, ἵνα *edit. Petav.* ϑάνατον *ed. princ. et cod. Rhedig.*
Cap. X. — 1. ϑεήλατε *cod. Vatic.* 2. ἀνϑ' αὐτοῦ *cod. Vatic.* ἀντὶ αὐτοῦ *ed. Petav.* ἀντὶ αὐτοῦ *cod. Rhedig. et edit. princ.* 3. φησὶ *om. Vatic. codex.*

figmento illo temere ac sine ulla stabilitate proposito vel ab ipsa veritate redarguetur.

Haec enim haeresiarcham istum tam in veteri quam novo testa- Cap. IX.
mento omni ex parte convincit. Siquidem nemini est obscurum Christum sua sponte ad supplicium venisse, atque etiam voluntate cum sua tum patris ac sancti spiritus adductum uti carnem indueret, et inter nos hominem se faceret, cum nihilominus perfectus esset deus a patre principio sine ullo initio vel tempore genitus. Qui postremis temporibus in virginis utero formari voluit, sibique corpus effinxit, ac revera genitus et homo sine ullo fuco factus est, uti poenas in ea quam susceperat carne pro nobis experiretur, ac pro ovibus suis animam traderet. In quo haereticos illos perspicue refellit, dum ita
loquitur: *Ecce ascendimus Hierosolymam, et filius hominis tradetur et* Matth. 20, 19.
occidetur, et tertia die resurget. Tum insuper cum Zebedaei filiis Matth. 20, 22.
ait, *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* Quo illa apostoli
Petri verba pertinent: *Mortificatus carne, vivificatus autem spiritu:* 1. Petr. 3, 18.
ac rursum: *Qui pro nobis in carne passus est.* Sed et Ioannes ita 1. Petr. 4, 1.
scribens: *Si quis negat Christum in carne venisse, hic est Antichri-* 1. Ioann. 2, 22.
stus. Ad haec sanctus Paulus, *Qui mortem,* inquit, *gustavit, mor-* Phil. 2, 8.
tem inquam crucis. Id quod Moses diu ante praenuncians dicebat,
Videbitis vitam vestram coram vobis e ligno suspensam. Vita porro Deut. 28, 66.
nostra non Cyrenaeus Simon, sed ille est ipse qui pro nobis ideo passus est, ut nos passionibus nostris exsolveret, quique ideo mortuus carne mors ipsa mortis esse voluit, eius ut stimulum frangeret, idem terrae ad interiora descendit, ut adamantinos vectes effringeret. Qua re confecta captivas sursum animas evexit, atque inferos exhausit.

Tantum igitur abest ut Simoni Christus caussam mortis attu- Cap. X.
lerit, ut ei semetipsum exposuerit. Nam quid tandem ais, mortalium omnium infelicissime? Non libere profiteri quae vellet potuit, et ab illis nisi in cruce suspendi vellet recedere? At scilicet dei verbo adhibendae ioculares praestigiae furunt, ut alium ad mortem crucisque supplicium obeundum vice sua traderet; is praesertim qui
dixerit, *Ego sum veritas et vita.* Atqui neque vitae est alteri mor- Ioann. 14, 6.
tem consciscere, neque quod revera inest in sese dissimulare, aliaque pro aliis ostendere, veritatis. Desinet enim veritas esse, si sit fraudis et erroris artifex, suumque ipsamet opus abscondat ac contrariam calliditatem ad negotium suum accommodet. Postremo ut

τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων καὶ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν. Πόσοι ἑαυτοῖς σκότος ηὕρηνται, καὶ ἄλλοις τοῖς μετέπειτα τῷ σκότει αὐτῶν πειθομένοις. Τοῖς δὲ συνετοῖς φανήσεται ἡ ἀλήθεια. Ἡ δὲ Βασιλείδου καὶ τῶν τοιούτων πραγματεία πλάνης ἔργον ἐλεγχθήσεται. Καὶ ταῦτά μοι περὶ ταύτης τῆς αἱρέσεως [4] καὶ τοῦ μύθου τούτου εἰρήσθω· ἐντεῦθεν δὲ ἐφ' ἑτέραν αἵρεσιν βαδιοῦμαι.

pag. 76. Τίνι γὰρ οὐ φωρατὴ ἔσται ἡ τοιαύτη αἵρεσις, μῦθός τις οὖσα, καὶ ὡς κεράστου τρόπον ἐν ἄμμῳ κεχωσμένη, διὰ δὲ τοῦ κέρατος ἐν ἀέρι προκύπτουσα, καὶ τὸν ὄλεθρον τοῖς περιτυγχάνουσιν αὐτὴν ἐργαζομένη. Ἀλλὰ καὶ τὸ κέρας τῶν ἁμαρτωλῶν ὁ κύριος συνέτριψε, τὸ δὲ κέρας τοῦ δικαίου μόνον ὑψωθήσεται, ὅπερ ἐστὶ πίστις ἀληθείας. Διὸ καὶ τοῦτον συντρίψαντες τῇ τῆς ἀληθείας διδασκαλίᾳ ἐπὶ τὰς μετέπειτα διέλθωμεν, θεὸν βοηθὸν ἐπικαλούμενοι, ᾧ ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ΚΑΤΑ ΝΙΚΟΛΑΙΤΩΝ,
έ. ἢ καὶ κέ.

Κεφ. α'. Νικόλαος γέγονεν εἷς ἀπὸ τῶν ἑπτὰ διακόνων, τῶν ἐκλελεγμένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἅμα Στεφάνῳ τῷ ἁγίῳ καὶ πρωτομάρτυρι, καὶ Προχόρῳ, καὶ Παρμενᾷ, καὶ τοῖς ἄλλοις. Οὗτος ἀπὸ τῶν Ἀντιοχέων ὁρμώμενος προσήλυτος γίνεται· μετέπειτα δὲ καταδεξάμενος τὸν περὶ τοῦ κηρύγματος λόγον τοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτὸς συνήφθη τοῖς μαθηταῖς, ἔν τε τοῖς προκριτέοις τὰ πρῶτα ἐξεταζόμενος. [1] Ὅθεν καὶ ἐν τοῖς ἐκλεγεῖσιν εἰς τὴν τῶν χηρῶν τότε ἐπιμέλειαν ἐγκατηριθμήθη. Ὕστερον δὲ τοῦτον ὑπέδυ ὁ διάβολος, καὶ ἐξηπάτησεν αὐτοῦ τὴν καρδίαν τῇ αὐτῇ πλάνῃ τῶν προειρημένων παλαιῶν, κατατρωθῆναι μειζόνως ὑπὲρ τοὺς πρώην. Γύναιον γὰρ οὗτος ἔχων εὔμορφον, καὶ ἀπὸ τοῦ γυναίου ἐγκρατευσάμενος, ὡς κατὰ μίμησιν ὧν ἑώρα θεῷ προσανεχόντων, μέχρι τινὸς ἐκαρτέρει. Οὐ μὴν εἰς τέλος ἤνεγκε κρατεῖν τῆς αὐτοῦ ἀκρασίας, ἀλλὰ βουληθεὶς ὡς κύων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμετον ἐπιστρέφειν, προφάσεις τινὰς οὐκ ἀγαθὰς ἑαυτῷ θηρώμενος ἐπενόει πρὸς ἀπολογίαν τοῦ ἰδίου τῆς ἀκολασίας πάθους, ἃ μᾶλλον [2] συνέφερεν αὐτῷ. Εἶτα οὖν τοῦ σκοποῦ ἐκπεσὼν τῇ ἰδίᾳ γυναικὶ συνήφθη ἀπεριέργως. Οὗτος δὲ αἰσχυνόμενος τὴν ἑαυτοῦ ἧτταν καὶ ὑφορώμενος φωραθῆναι ἐτόλμα λέγειν ὅτι εἰ μή τις καθ' ἑκάστην ἡμέραν λαγνεύει, ζωῆς οὐ δύναται μετέχειν τῆς αἰωνίου. Ἐκ προφάσεως γὰρ εἰς πρόφασιν μετηνέχθη ἑτέραν. Ὁρῶν γὰρ τὴν ἑαυτοῦ σύμβιον κάλλει μὲν διαπρέπουσαν, ταπει-

4. τῆς τοῦ μυθώδους εἰρήσθω cod. Vatic.

Cap. I. — 1. Ὅθεν cod. Vatic. Ἐντεῦθεν reliqui libri.

dicendi finem faciam, *Vae mundo a scandalis*, et operantibus iniquitatem. Matth. 18. 7. Quam multi non modo sibi tenebras offuderunt, sed et aliis quos errori suo postea faciles atque obsequentes nacti sunt! Sed prudentibus veritas apparebit. Basilidae vero, et eiusmodi farinae hominum studium constabit ab errore profectum. Haec habui quae de hac haeresi eiusque fabulis dissererem. A qua deinceps ad aliam me conferam.

Quis enim non illam haeresin facile deprehendat nihil praeter figmentum esse, instarque cerastae in arena defossam solo cornu duntaxat exerto iis qui in ipsam incurrerat exitium afferre. Verum et *peccatorum cornu dominus contrivit, et iusti cornu solum exaltabitur*, Psalm. 74, 11. hoc est veritatis fides. Posteaquam igitur veritatis illud doctrina contrivimus, age caeteras persequamur, conciliato primum nobis adiutore deo, cui gloria et honor et adoratio in secula seculorum, Amen.

ADVERSUS NICOLAITAS,
quae est haeresis V., sive XXV.

Nicolaus e numero VII diaconorum fuit qui ab apostolis delecti Cap. I. sunt, una cum S. Stephano protomartyre ac Prochoro, Parmena, sociisque caeteris. Hic oriundus Antiochia sese ad Iudaeorum sectam aggregavit. Postea Christianum dogma complexus ad discipu- Act. 6. los adiunctus atque inter primarios adnumeratus est. Inde in eorum ordinem relatus est qui ad viduarum praefecturam electi sunt. Verum postea in eum se diabolus insinuavit, eiusque mentem veterum illorum quos commemoravimus erroribus imbuit, ut etiam maius ipsi quam iisdem illis vulnus infligeret. Nam cum uxorem haberet eleganti specie mulierem, ab ea sibi aliquamdiu temperavit, ut eos imitaretur quos deo penitus addictos cerneret. Sed non intemperantiam suam perpetuo coërcere potuit. Quippe canis instar ad vomitum redire cupiens, et malos quosdam colores excusationesque praetexens, ad libidinis suae patrocinium excogitavit, quae magis ex usu sibi esse viderentur. Qua spe cum excidisset, tum demum sine ulla tergiversatione cum uxore consuetudinem habere instituit. Verum suae sibi ignaviae conscius, ac ne deprehenderetur veritus, iactare illud ausus est: Nisi qui singulis diebus luxuriae vacet, sempiternam salutem neminem posse consequi. Ita ab excusatione una in alteram delapsus est. Cum enim coniugem suam praestanti esse forma

2. συνέφερεν τοῦ ἰδίου σκοποῦ ἐκπεσόντι τῇ ἰδίᾳ γυναικὶ συναφθῆναι ἀπεριέργως cod. Vatic.

νότητι δὲ φερομένην, ἐζηλοτύπησε ταύτην, καὶ κατὰ τὴν ἰδίαν ἀσέλγειαν pag. 77. τοὺς ἄλλους εἶναι νομίσας τὰ πρῶτα μὲν ἐμπαροινῶν εἰς τὴν ἰδίαν γαμετὴν διετέλει, [3] καὶ διαβολάς τινας αὐτῇ ἐπιφέρων διὰ λόγων. Τὸ δὲ πέρας ἑαυτὸν κατέσπασεν οὐ μόνον εἰς τὴν χρῆσιν τῆς σαρκὸς τὴν κατὰ φύσιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ εἰς βλάσφημον ὑπόνοιαν καὶ βλάβην κακοτροπίας καὶ [4] πλάνην παρεισδύσεως [5] πονηρᾶς.

Κεφ. β'. Καὶ ἐντεῦθεν ἄρχονται οἱ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως κακῶς τῷ κόσμῳ ἐπιφύεσθαι. φημὶ δὲ Γνωστικοὶ, καὶ Φιβιωνῖται, καὶ οἱ τοῦ Ἐπιφανοῦς καλούμενοι, Στρατιωτικοί τε καὶ Λευιτικοὶ, καὶ ἄλλοι πλείους. Ἕκαστος γὰρ τούτων τὴν ἑαυτοῦ αἵρεσιν τοῖς πάθεσιν αὐτοῦ ἐπισπώμενος μυρίας ὁδοὺς ἐπενόησε κακίας. Τινὲς μὲν γὰρ αὐτῶν Βαρβηλώ τινα δοξάζουσιν, ἣν ἄνω φάσκουσιν εἶναι ἐν ὀγδόῳ οὐρανῷ· [1] ταύτην δὲ ἀπὸ τοῦ πατρὸς προβεβλῆσθαί [2] φασι. Μητέρα δὲ αὐτὴν εἶναι οἱ μὲν τοῦ Ἰαλδαβαὼθ λέγουσιν, οἱ δὲ τοῦ Σαβαώθ· τὸν δὲ υἱὸν ταύτης κεκρατηκέναι τοῦ ἑβδόμου οὐρανοῦ ἐν θράσει τινὶ καὶ ἐν τυραννίδι. Λέγει δὲ τοῖς ὑποκάτω ὅτι, Ἐγώ εἰμι, φησὶν, ὁ πρῶτος, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστιν ἕτερος θεός. Τὴν δὲ Βαρβηλὼ ἀκηκοέναι τὸν λόγον τοῦτον, καὶ κλαῦσαι. Ταύτην δὲ ἀεὶ φαίνεσθαι τοῖς ἄρχουσιν ἐν εὐμορφίᾳ τινὶ, καὶ ἀποσυλᾶν τὸ ἐξ αὐτῶν σπέρμα δι' ἡδονῆς καὶ ἐκχύσεως, ἵνα δῆθεν τὴν [3] αὐτῆς δύναμιν τὴν εἰς διαφόρους σπαρεῖσαν αὖθις πάλιν ἀνακομίζῃ. Καὶ οὕτως ἐκ τοιαύτης ὑποθέσεως τὸ τῆς αὐτοῦ αἰσχρολογίας [4] μυστήριον τῷ κόσμῳ ὑπεισήνεγκε. Καί τινες, ὡς ἔφην, τῶν προειρημένων διὰ πολλῆς κακομηχανίας, ἃ μὴ θέμις [5] λέγειν πῶς, ἐν πολυμιξίᾳ γυναικῶν καὶ ἐν αἰσχροποιΐαις ἀνηκέστοις ἀναστρέφεσθαι ἐδίδαξαν· ὡς καί που ὁ ἁγιώτατος ἀπόστολός φησι, Τὰ γὰρ κρυφῇ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν. Τῷ δὲ βουλομένῳ τὴν ἀντίθετον ἰδεῖν ἐκ πνεύματος ἁγίου περὶ τῆς τοίτου αἱρέσεως ἀνατροπὴν ἰστέον ἐστὶν ἀπὸ τῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως, ὃς γράφων μιᾷ τῶν ἐκκλησιῶν ἐκ προσώπου κυρίου, τουτέστι τῷ ἐπισκόπῳ τῷ ἐκεῖσε κατασταθέντι, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου αγγέλου τοῦ ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου, φησὶν, Ἔχεις δέ τι καλὸν, ὅτι μισεῖς τὰ ἔργα τῶν Νικολαϊτῶν, ἃ καὶ ἐγὼ μισῶ.

Κεφ. γ'. [1] Προύνικόν τε [2] ἄλλοι τιμῶντες τινὰ ὡς καὶ οὗτοι μυθωδῶς πάλιν pag. 78. εἰς ταύτην τὴν ὑπόνοιαν τῆς αἰσχρουργίας τὰ ἑαυτῶν πάθη ἐπιτελοῦντές φασι τῆς Προυνίκου τὴν δύναμιν συλλέγομεν ἀπὸ τῶν σωμάτων, διά τε τῶν ῥευστῶν, φημὶ δὲ γονῆς καὶ καταμηνίων, περὶ ὧν ὀλίγῳ

3. καὶ, quod desideratur in ed. princ. et cod. Rhedig., a Petavio ex cod. Vatic. est restitutum.

4. πλάνην cod. Vatic. et ed. Petav. πλάνης cod. Rhedig. et edit. princ.

5. πονηρᾶς cod. Vatic. et ed. Petav. πονηρίας cod. Rhedig. et edit. princ.

Cap. II. — 1. καὶ ταύτην ἀπὸ cod. Vatic.

2. φασὶ cod. Vatic. et ed. Petav. φησὶ

videret, humilemque sese praestare, zelotypia commotus, ac de libidine sua caeterorum mores interpretatus, primum uxorem suam contumeliose est aggressus, eique certa crimina per calumniam obiecit: demum vero non solum ad usitatum inter homines ac naturalem usum corporum prolapsus est, verum etiam in plenum illud in deum contumeliae dogma improbitatisque damnum atque errorem pravitatis omnis conciliatorem erupit.

Ab hoc fonte derivati ac pessime in mundum introducti sunt hae- Cap. II. retici illi qui eam sibi, quam falso nominant, Cognitionem vindicant, cuiusmodi sunt Gnostici, Phibionitae, et quibus ab Epiphane nomen est inditum. Tum etiam Militares, Levitici, aliique complures. Quorum quilibet haeresin propriam ad animi sui affectiones accommodans sexcentas nequitiae vias excogitavit. Nam eorum aliqui Barbelonem nescio quam celebrant, cui in octavo coelo domicilium attribuunt. Hanc a Patre productam affirmant, Matremque alii Ialdabaoth, alii Sabaoth faciunt. Et quidem illius, ut aiunt, filius septimi coeli per summam audaciam ac tyrannidem compos est factus. Isque inferiores alloquens, Ego, inquit, primus sum ac postremus, nec alius praeter me deus est. Quod audiens Barbelo lacrymata est. Eandem porro venusta specie Principibus apparere dicunt, ab iisque semen per voluptatem ac profluvium auferre; nimirum ut vim suam in diversos distractam iterum recuperet. Cuius dogmatis occasione foeditatis suae mysterium in orbem invexit. Atque eorum plerique, quos commemoravimus, quo tandem pacto quod ne proferre quidem licet miro improbitatis artificio in promiscuo mulierum concubitu immanique turpitudine volutari docuerunt? quemadmodum sanctissimus Paulus alibi declarat his verbis: *Quae enim occulto fiunt ab ipsis,* Eph. 5, 12. *turpe est vel dicere.* Verum si qui contrariam huic errori refutationem a spiritu sancto profectam videre cupiat, ea ex sancti Ioannis Apocalypsi cognosci poterit, qui ad unam ecclesiarum ex Christi domini persona scribens, sive ad episcopum qui ei praepositus fuerat, cum angeli sancti virtute qui in altari erat, ita loquitur: *Sed* Apoc. 2, 6. *hoc habes boni, quia odisti facta Nicolaitarum, quae et ego odi.*

Alii vero Prunicam quandam eodem quo isti commento veneran- Cap. III. tes, et ex illo turpitudinis dogmate cupiditatibus suis obsequentes, Prunicae, inquiunt, vires ex corporibus profluviisque colligimus, ex semine nimirum ac menstruis, de quibus paulo post, cum de his par-

cod. Rhedig. et ed. princ.

3. αὐτῆς codd. Vatic., Rhedig. et edit. Petav. αὐτῶν edit. princ.

4. μυστήριον οὐ τόσον Νικόλαος τῷ κόσμῳ cod. Vatic.

5. Vulgata distinctio est λέγειν, πῶς ἐν πολυμιξίᾳ cett.

Cap. III. — 1. Προύνεικον cod. Vatic.

2. ἄλλοι codd. Vatic. et ed. Petav. ἄλλως cod. Rhedig. (c. rasura) et edit. princ.

ὕστερον, ὅταν περὶ αὐτῶν μονομερῶς λέγειν ἐπιβαλλώμεθα, κατὰ λεπτότητα ὑφηγήσομαι, οὐκ εἰς τὸ χρᾶναι ἀκοὰς τῶν ἀκουόντων ἢ ἐντυγχανόντων, ἀλλ' εἰς τὸ τοῖς συνετοῖς ἀπέχθειαν μᾶλλον ἐργάσασθαι πρὸς αὐτοὺς καὶ ἀποτροπὴν τῆς τῶν κακῶν ἐργασίας, οὐ συκοφαντῶν τοὺς ἀλιτηρίους, ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν τὰ παρ' αὐτῶν γινόμενα εἰς τοὐμφανὲς θριαμβεύων. Ἕτεροι δὲ τῶν προειρημένων Ἰαλδαβαὼθ δοξάζουσι, φάσκοντες αὐτὸν εἶναι πρῶτον υἱὸν, ὡς ἔφην, τῆς Βαρβηλώ· καὶ διὰ τοῦτό φησι δεῖν ἄγειν [3]αὐτῷ τὴν τιμὴν, ὅτι πολλὰ ἀπεκάλυψεν. Ὅθεν καὶ βιβλία τινὰ [4]ἐξ ὀνόματος τοῦ Ἰαλδαβαὼθ ποιητεύονται ἐκτυποῦντες, καὶ ὀνομασίας μυρίας βαρβαρικὰς ἀρχόντων [5]φασὶ καὶ ἐξουσιῶν καθ' ἕκαστον οὐρανὸν ἐναντιουμένων τῇ τῶν ἀνθρώπων ψυχῇ. Καὶ πολλὴ ἁπλῶς ἡ διὰ τῆς πλάνης αὐτῶν γινομένη τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐπιβουλή. Ἄλλοι δὲ τὸν [6]Καυλαυκαὺχ ὡσαύτως δοξάζουσιν, ἄρχοντά τινα τοῦτον οὕτω καλοῦντες, φαντασιάζειν φιλοτιμούμενοι τοὺς ἀπείρους διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων ἐκπλήξεως καὶ ἐπιπλάστου τῆς τοῦ ὀνόματος βαρβαρωνυμίας. Τοῖς δὲ ἐμπείροις καὶ ἐκ θεοῦ λαβοῦσι περὶ ἑκάστης ὀνομασίας καὶ ὑποθέσεως τῆς ἀληθινῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως χάριν πῶς οὐκ εὐθυέλεγκτα τὰ τῆς μυθώδους αὐτῶν πλάνης διδάγματα [7]ἐχέγγυα;

Κεφ. δ'. [1]Προύνικον ἐὰν εἴπωσι, τὸ ὅλον ἐστὶν ἡδυπαθείας καὶ [2]ἐκκαρδίας ἐξεύρεσις. Πᾶν γὰρ τὸ προυνικευόμενον λαγνείας ὑποφαίνει τὸ ἐπώνυμον, φθορᾶς δὲ τὸ ἐπιχείρημα. Ἐπὶ [3]τοῖς γὰρ τὰ σώματα διακορεύουσιν Ἑλληνική τίς ἐστιν ἡ λέξις τὸ, [4]Ἐπρουνίκευσε ταύτην· ὅθεν καὶ ἐν μύθοις ἀναγράφουσιν οἱ τὰ Ἑλληνικὰ συγγραψάμενοι Ἑλλήνων ἀπατεῶνες περὶ κάλλους λέγοντες οὕτως ὅτι, Κάλλος προύνικον. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ Καυλαυκαὺχ τίς τῶν γινωσκόντων οὐ καταγελάσειεν, ὅτι
pag. 79. τὰς Ἑβραϊστὶ καλῶς εἰρημένας λέξεις, καὶ Ἑλληνιστὶ καλῶς ἑρμηνευθείσας, καὶ νῦν παρὰ τοῖς Ἑλληνιστὶ ἀναγινώσκουσι φανερὰς οὔσας, καὶ οὐδὲν σκολιὸν ἐχούσας, αὐτοὶ εἰς εἰδωλοποιΐας τε καὶ εἰς μορφὰς καὶ εἰς [5]ἐνυποστατικὰς ἀρχὰς, καὶ ὡς εἰπεῖν ἀνδριαντοπλασίας, τοῖς ἀφελέσι διὰ φαντασίας τὴν πλάνην ὑποσπείροντες ἀνατυποῦσιν εἰς τὴν τῆς αἰσχρᾶς αὐτῶν καὶ μυθώδους τέχνης ὑποσποράν; Καυλαυκαὺχ γὰρ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ γέγραπται, λέξις τις οὖσα ἐν τῇ δωδεκάτῃ ὁράσει, ἔνθα λέγει, Θλίψιν ἐπὶ θλίψει, ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι· ἔτι μικρὸν, ἔτι μικρὸν

3. αὐτῷ *cod. Vatic. et edit. Petav.* αὐτῇ *cod. Rhedig. et edit. princ.*
4. ἐξ ὀνόματος *cod. Vatic.* ἐπ' ὀνόματος *cod. Rhedig. et edit. princ.*
5. *Rescripsi* φασὶ *pro* φησὶ, *quod in libris vulgo invenitur.*
6. καυλαυκαὺκ *cod. Vatic.*
7. ἐγέγγυα *cod. Vatic.* καὶ ἐχέγγυα *cod. Rhedig. et editi libri.*
Cap. IV. — 1. *Cf. cum hoc capite quae disputat infra haer.* 37, 6.
2. ἐκ καρδίας *cod. Rhedig. Cornarius vertit* „id totum est voluptatis ex corde excogitatio."

ticulatim agemus, subtilius disseremus, non ut audientium legentiumve sensus inquinemus, sed ut prudentioribus vehementius adversus illos odium pessimorumque facinorum detestationem iniicere possimus. Neque vero scelestos illos calumniose traducimus, sed quae ab ipsis geruntur, ea uti se res habet palam omnibus exponimus. Sunt et ex illis aliqui qui Ialdabaoth praecipue colunt, eumque Barbelonis priorem natu filium esse praedicant, ideoque habendus ei honor est, inquiunt, quod recondita multa patefecit. Hinc est quod certos libros Ialdabaoth nomine inscriptos ac commentitios habent, nec non barbaras Principum, ut asserunt, ac Potestatum per unumquodque coelum appellationes innumeras, qui omnes hominum animis sunt contrarii. Sane ingens humano generi fraus est ex istiusmodi hominum errore comparata. Alii Caulaucauch cuidam eandem venerationem deferunt, quo nomine unum ex Principibus appellant. Quibus vocum terriculis commentitiisque ac barbaris appellationibus imperitis hominibus imponere conantur. Sed peritioribus, et iis qui cuiuscumque nominis ac propositae rei notitiam per divinam quandam scientiam eiusdem sunt dei beneficio consecuti quid facilius quam ista fabulosorum ab illis errorum conficta dogmata refellere?

Cum enim Prunicum nominant, nihil ea vox aliud quam volu- Cap. IV.
ptatum excogitatas illecebras indicat. Nam quicquid *προυνικευόμενον* dicitur, id venereae libidinis significationem et tentatam ab aliquo corruptelam demonstrat. Nam ad eorum facinus, qui puellis stuprum offerunt, Graecorum usitata vox est *ἐπρουνίκευσε ταύτην*, hoc est stuprum huic obtulit. Unde etiam impostores illi qui de rebus Graeciae scripserunt, cum de pulchritudine mentionem faciunt, *κάλλος προύνικον* appellant. Quod vero ad vocem Caulaucauch attinet, quis eorum qui nominis huius potestatem noverit risum tenere possit, cum istos videat vocabula quaedam Hebraice bene concepta, nec minus commode Graece reddita, ab iisque qui Graece legunt plane intellecta, cum difficile nihil habeant, haec illos tamen exprimendis suis idolis accommodare, hoc est inanibus formis ac subsistentibus principiis et, ut ita dicam, simulacrorum figmentis, dum vana illa nominum ambitione rudiorum mentibus errorem suum aspergunt, quo turpem illam ac fabulosam artem latius dissipent? Etenim vox illa Caulaucauch apud Esaiam scripta legitur in duodecima
visione, cum ita loquitur: *Tribulationem super tribulatione, spem su-* Esai 28, 10

3. τοῖς *cod. Vatic. et edit. princ.* τούτοις *cod. Rhedig. et ed. princ.*
4. προυνικεῦσαι ταύτην *cod. Vatic.* — *Cf. etiam Nicetas Choniates Thes. Orthod. Fid. IV, 2., qui eadem tradit.*
5. *Repono* ἀνυποστατικὰς.

προςδέχου. Ὡς καὶ αὐτὰ τὰ Ἑβραϊκὰ ῥήματα τελειότατα ἐνταῦθα παραθήσομαι αὐταῖς λέξεσιν, ὥς ἐστι γεγραμμένον. Τὸ γὰρ [6] Σαυλασαῦ Σαυλασαῦ ἑρμηνεύεται θλίψις ἐπὶ θλίψιν, Καυλακαὺκ Καυλακὰκ ἐλπὶς ἐπ' ἐλπίδι, Ζιηρσὰμ Ζιηρσὰμ ἔτι μικρὸν, ἔτι μικρὸν προςδέχου. Ποῦ οὖν ἡ τούτων μυθολογία; ποῦ ἡ κίσσησις τῆς φαντασιολογίας; πόθεν τῷ κόσμῳ τὰ ζιζάνια; τίς ὁ ἀναγκάσας εἰς ἑαυτοὺς ἐπισπάσασθαι ὄλεθρον τοὺς ἀνθρώπους; Εἰ μὲν γὰρ γινώσκοντες μετεποίησαν τὰς ὀνομασίας εἰς φαντασίαν ἀπωλείας, ἑαυτοῖς προφανῶς αἴτιοι γεγόνασιν· εἰ δὲ ἀγνοοῦντες ἃ μὴ ᾔδεισαν ἔφασαν, οὐδὲν αὐτῶν ἀθλιώτερον. Μωρὰ γὰρ ταῦτα ὡς ἀληθῶς, καὶ παντὶ τῷ σύνεσιν κεκτημένῳ ἐν θεῷ ἔνεστιν ἰδεῖν. Ἡδυπαθείας γὰρ χάριν ἑαυτούς τε καὶ τοὺς πειθομένους ἀπώλεσαν καὶ ἀπολλύουσι. Πνεῦμα γάρ ἐστι πλάνης ὥςπερ φύσημα ἐν αὐλῷ διαφόροις κινήμασιν ἕκαστον τῶν ἀφρόνων κινοῦν κατὰ τῆς ἀληθείας. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ αὐλὸς μίμημά ἐστι τοῦ δράκοντος, δι' οὗ ἐλάλησεν ὁ πονηρὸς καὶ ἠπάτησε τὴν Εὔαν. Ἀπὸ τοῦ τύπου γὰρ ἐκείνου κατὰ μίμησιν ὁ αὐλὸς τοῖς ἀνθρώποις εἰς ἀπάτην κατεσκευάσθη. Καὶ ὅρα τὸν τύπον ὃν αὐτὸς ὁ αὐλῶν ἐν τῷ αὐλῷ ποιεῖται. Αὐλῶν γὰρ ἄνω ἀνανεύει [7] καὶ κάτω κατανεύει, δεξιά τε κλίνει καὶ εὐώνυμα ὁμοίως ἐκείνῳ. Τούτοις γὰρ καὶ ὁ διάβολος τοῖς σχήμασι κέχρηται, ἵνα κατὰ τῶν ἐπουρανίων ἐνδείξηται τὴν βλασφημίαν, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἀφανισμῷ ἀφανίσῃ, καὶ ὁμοῦ συμπεριλάβῃ τὴν οἰκουμένην, δεξιά τε καὶ εὐώνυμα λυμαινόμενος τοὺς τῇ πλάνῃ πειθομένους τε καὶ
pag. 60. θελγομένους, ὥςπερ διὰ μουσικοῦ ὀργάνου ταῖς φωναῖς ταῖς πεπλανημέναις.

Κεφ. ε'. Ἄλλοι δέ τινες ἐξ αὐτῶν κενά τινα ὀνόματα ἀναπλάττουσι, λέγοντες ὅτι, Σκότος ἦν καὶ βυθὸς καὶ ὕδωρ, τὸ δὲ πνεῦμα ἀνὰ μέσον τούτων διορισμὸν ἐποιήσατο αὐτῶν· τὸ δὲ σκότος ἦν χαλεπαῖνόν τε καὶ ἐγκοτοῦν τῷ πνεύματι, ὅπερ σκότος ἀναδραμὸν περιεπλάκη τῷ πνεύματι· καὶ ἐγέννησε, [1] φασὶ, τινὰ Μήτραν καλουμένην, ἥτις γεννηθεῖσα ἐνεκίσσησεν ἐν αὐτῷ τῷ πνεύματι. Ἐκ δὲ τῆς Μήτρας προεβλήθησάν τινες τέσσαρες Αἰῶνες, ἐκ δὲ τῶν τεσσάρων Αἰώνων ἄλλοι δεκατέσσαρες, καὶ γέγονε Δεξιά τε καὶ Ἀριστερὰ, Φῶς καὶ Σκότος. Ὕστερον δὲ μετὰ πάντας τούτους προβεβλῆσθαί τινα αἰσχρὸν Αἰῶνα, μεμίχθαι δὲ τοῦτον τῇ Μήτρᾳ τῇ ἄνω προδεδηλωμένῃ, καὶ ἐκ τούτου τοῦ Αἰῶνος τοῦ αἰσχροῦ καὶ τῆς Μήτρας γεγονέναι θεούς τε καὶ [2] ἀγγέλους καὶ δαί-

6. *Ita cod. Vatic. et ed. Petav.* σαυλὰ οὐ αὖ σαυλασαῦ *cod. Rhedig. et edit. princ.*

7. καὶ κάτω κατανεύει (κατανέβη *cod. Vatic.*) *e cod. Vaticano supplevit Petavius.*

per spe: adhuc paululum, paululum adhuc expecta. Quare ipsamet Hebraica verba totidem ut illic leguntur descripta syllabis hoc loco subiiciam. Quippe Tsau latsau Tsau latsau *tribulationem super tribulationem* significat, Caulacau Caulacac *spem super spem*, Zeer scham Zeer scham *adhuc paululum, paululum adhuc expecta.* Ubinam igitur est illorum commentum? Ubi vanissimum illud somnium fetus instar ab istis conceptum? Unde haec in mundo zizania? Quaenam genus hoc hominum necessitas coëgit, sibi ut voluntarium exitium consciscerent? Si enim eiusmodi vocabula cum eorum vim intelligerent perniciosa ludificatione detorserunt, manifeste sibimetipsis mali auctores fuerunt: sin per ignorantiam quae nescirent usurpaverint, nihil his fingi potest infelicius. Stolida quippe sunt haec atque ridicula, quae quisquis divinitus prudentiam nactus sit nullo negotio pervideat. Siquidem voluptatis gratia cum seipsos, tum quos habent sectatores perdiderunt perduntque quotidie. Et quidem erroris ille spiritus quidam velut in tibia flatus est, qui unumquemque insipientium hominum diversis contra veritatem agitationibus commovet. Atque adeo tibia serpentis figuram imitari videtur, per quem malus daemon locutus est, atque Evam decepit. Ad cuius exemplar expressa et ad humanum genus illudendum confecta tibia est. Tu vero et illam mihi effigiem intuere quam qui tibia canit in sese repraesentat. Hic enim sursum faciem attollit, ac deorsum demittit, tum ad dextra sinistraque perinde ut ille vergit. Quippe diabolus iisce gestibus utitur, ut contumeliam in superos ostentet, et quae in terra sunt funditus evertat, totumque adeo terrarum orbem eodem exitio comprehendat, dum dextra pariter ac sinistra perniciem iis affert qui in eius se fraudem committunt, ac sic tanquam musico instrumento fraudulentis illius sermonibus afficiuntur.

Sunt et alii quidam ex haereticorum illorum grege, qui inania quaedam nomina confingunt, itaque dicunt: Initio tenebras ac voraginem et aquam fuisse, quae a se invicem spiritus secreverit. Verum tenebrae contra spiritum iracundia ac furore percitae sursum excurrentes cum eo congressae sunt. Inde Matrix nescio quae genita prodiit, quae eiusdem Spiritus consuetudinem appetiit. Ex eaque quatuor Aeones producti sunt. Ab his XIV alii procreati. Item Dextra Sinistraque, nec non Lumen ac Tenebrae. Secundum hos omnes turpem quendam Aeonem editum narrant, eumque cum ea quam paulo ante diximus Matrice coiisse, et ab utroque deos atque Cap. V.

Abest a cod. Rhedig. et ed. princ.

Cap. V. — 1. *Libri vulgo* φησι.

2. ἀγγέλους *cod. Vatic. Rhedig.* τοὺς ἀγγέλους *libri editi.*

μονας καὶ ἑπτὰ πνεύματα. Φωρατὴ δὲ τούτων ἡ τῆς πλάνης μιμολογία. Ἀπ' ἀρχῆς γὰρ ἕνα πατέρα λέγοντες καὶ ὁριζόμενοι ὕστερον πολλοὺς θεοὺς ὑπέφηναν, εἰς τὸ δεῖξαι αὐτὴν τὴν πλάνην καθ' ἑαυτῆς τὰ ὑπ' αὐτῆς ψευδῆ λεγόμενα ὁπλίζειν, ἑαυτὴν δὲ λύειν, τῆς ἀληθείας ἀεὶ ἐκ παντὸς μέρους εὑρισκομένης.

Κεφ. ς'. Τί τοίνυν εἴπω πρὸς σὲ, ὦ Νικόλαε; τί διαλεχθήσομαι; πόθεν, ὦ οὗτος, ἥκεις φέρων ἡμῖν αἰσχρὸν Αἰῶνα, καὶ ῥίζαν πονηρίας, καὶ Μήτραν γεννητικὴν, καὶ θεοὺς πολλοὺς, καὶ δαίμονας; Ὁ γὰρ ἀπόστολος φήσας, Εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ, οὐκ εἶναι τούτους ὑποφαίνει. Ἐν τῷ γὰρ εἰπεῖν Λεγόμενοι ἔδειξεν αὐτοὺς ἐν τῷ λέγεσθαι μόνον εἶναι, μὴ ὄντας τῇ ὑποστάσει, ἀλλὰ διὰ τῆς τινων ὑπολήψεως. Ἡμῖν δέ, φησὶν, εἷς θεὸς, δηλονότι τοῖς τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας ἐπισταμένοις. Καὶ οὐκ εἶπε λεγόμενον θεὸν, ἀλλὰ ὄντα θεόν. Εἰ δὲ ἡμῖν εἷς θεὸς, οὐκέτι πολλοὶ θεοί. Καὶ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ φησὶν, Ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν, ἵνα ἀνατρέψῃ τὴν διάνοιαν τῶν τὰ μυθώδη λεγόντων καὶ νομιζόντων εἶναι πολυθεΐαν. Εἷς γὰρ ἡμῶν ἐστιν ὁ θεὸς, πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, τρεῖς ὑποστάσεις, μία κυριότης, μία θεότης, μία δοξολογία, καὶ οὐ πολλοὶ
pag. 81. θεοί. Ποῦ δὲ πληροῦται κατὰ σὲ, ὦ Νικόλαε, τὸ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος εἰρημένον ὅτι, Εἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, καί εἰσιν εὐνοῦχοι οἳ ἐκ [1]γενετῆς ἐγεννήθησαν, καί εἰσιν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν; Εἰ τοίνυν εὐνοῦχοί εἰσι διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, πῶς σὺ σεαυτὸν πεπλάνηκας, καὶ τούς σοι πειθομένους διὰ λαγνείας καὶ αἰσχροποιΐας τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν ἀδικίᾳ κατέχων καὶ διδάσκων; Ποῦ δὲ παρὰ σοὶ πεπλήρωται τὸ, Περὶ τῶν παρθένων [2]δὲ ἐπιταγὴν κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἠλεημένος, τὸ καλὸν οὕτως εἶναι. Καὶ πάλιν, Ἡ παρθένος μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου πῶς ἀρέσει τῷ κυρίῳ, ἵνα ᾖ ἁγία ἐν σώματι καὶ ἐν πνεύματι. Καὶ πόσα ἔστι περὶ ἁγνείας καὶ ἐγκρατείας καὶ παρθενίας λέγειν; Παρὰ σοῦ γὰρ ὁ πᾶς βόρβορος τῆς ἀκαθαρσίας ἀναισχύντως ὁρίζεται. Ἀλλὰ διὰ τῶν δύο ἢ τριῶν τούτων ῥητῶν τῆς καταγελάστου αἱρέσεως πρὸς ἀνατροπὴν τοῖς ἐντυγχάνουσιν ὁ σκοπὸς ἐνταῦθά μοι παρακείσθω.

Κεφ. ζ'. Προιὼν δὲ καθεξῆς τὴν τούτῳ συνεζευγμένην αἵρεσιν ὥσπερ χορτομανήσασαν ὕλην, ἢ δάσος ἀκανθῶν πανταχόθεν [1]συνηνωμένων, ἢ

Cap. VI. — 1. *Vulgo mendose in libris* γεννητοῖς.

2. δὲ *om cod. Vatic.*

Cap. VII. — 1. συνηνωμένων *rescripsi*

angelos et daemones, ac septem spiritus ortum habuisse. Sed histrionica illa figmenta nullo negotio deteguntur. Nam cum unum initio patrem definiant, subinde plures deos ostendunt, ut ipsummet errorem sua contra se quodammodo armare mendacia commonstrent, ac seipsum evertere; cum interim omni ex parte perspicua veritas appareat.

Quid est igitur, Nicolae, tibi quod opponam? quidnam dispu- Cap. VI.
tabo? Unde nobis turpem illum nescio quem Aeonem ac nequitiae radicem, et fecundam illam Matricem ac denique plures deos ac daemones invehis? Nam quod ad apostolum attinet cum iis verbis utitur, *Si sunt qui appellantur dii*, eos nusquam esse significat. Cum 1. Cor. 8, 5.
enim, *Qui appellantur*, dicit, sola illos appellatione constare, cum reipsa minime subsistant, nec aliter quam quorundam opinione docuit. *Nobis vero deus*, inquit, *unus est*, nobis, inquam, qui veritatis sumus cognitione praediti. Nec qui appellaretur, sed qui revera esset deus, adiunxit. Quod si unus nobis est deus, plures omnino esse non possunt. Accedit et Christi in evangelio dictum illud: *Ut cognoscant te solum verum deum.* Quo istiusmodi hominum, Ioann. 17, 3.
qui fictas fabulas ac multiplicem divinitatem commenti sunt, sensus ac cogitationes everteret. Unus enim nobis est deus, pater, filius, et spiritus sanctus, personae tres, una dominatio, divinitas una, una laudis omnibus gloriaeque praedicatio: proinde nequaquam plures dii sunt. Iam illud, quod usurpatum a domino est, quomodo te, Nicolae, tandem auctore perficitur? *Esse quosdam eunuchos qui* Matth. 19, 12.
ab hominibus castrati sunt, et alios esse qui tales a nativitate prodierint, alios denique qui se regni coelestis caussa castraverint. Quod si nonnulli coelestis regni gratia facti sunt eunuchi, cur temetipsum tuosque discipulos libidine ac foedissima voluptate decipis, *divinam-* Rom. 1, 18.
que veritatem per summam iniustitiam retines, ac perperam docendo depravas? Istud porro quo tandem pacto apud te geritur? *De vir-* 1. Cor. 7. 34.
ginibus praeceptum domini non habeo; consilinm autem do, tanquam misericordiam consecutus, ita bonum esse: ac rursum: *Virgo sollicita est de iis quae sunt domini, quomodo placeat domino, ut sancta sit corpore ac spiritu?* Quam multa de castitate, continentia ac virginitate dici possunt! Nam apud te impuritatis omne coenum sine ullo pudore praefinitur. Verum duabus illis tribusve sententiis, quem mihi scopum evertendae ridiculae huius sectae praefixeram, hactenus lectoribus exposuisse sufficiat.

Deinceps itaque affinem huic haeresin, velut luxuriantem her- Cap. VII.
bam, aut spinarum densissimam copiam undique collectam, aut ligno-

pro συνηνωμένην, *Cornarium secutus, qui vertit* „spinarum undequaque c o u n i t a r u m densitatem." *Petavio placuit* συνηνωμένον.

κατεξηραμμένην ἐν ἀγρῷ πληθὺν ξύλων τε καὶ φρυγάνων εἰς κατάκαυσιν ἑτοιμαζομένην ὑποδείξω, διὰ τὸ τῇ αὐτῇ αἱρέσει τοῦ ἐλεεινοῦ Νικολάου, ὥςπερ δι' ἐγκεντρισμοῦ ἢ ψώρας ἀγρίας ἢ λέπρας ἐξ ἑτέρων σωμάτων ἕτερα σώματα, παραφθείρεσθαι. Οὕτω ἀπὸ μέρους εἰσὶ συνηνωμένοι οἱ λεγόμενοι ἐξ αὐτοῦ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ, Σίμωνος δέ φημι καὶ τῶν ἄλλων, λαβόντες τὰς προφάσεις Γνωστικοὶ καλούμενοι, κατάγνωστοι δὲ τὸ πᾶν διὰ τὴν ἐν τοῖς πράγμασι τῆς ἀκαθάρτου ἐργασίας αὐτῶν μοχθηρίαν καὶ αἰσχρουργίαν. Ὡς ἀληθῶς γὰρ καὶ τοῦτον πρὸς ὀλίγον ἐγκρατευσάμενον, εἶτα ἀποστάντα τῆς ἐγκρατείας, δίκην ὕδρωπος τοῦ ἑρπετοῦ καλουμένου ἐξ ὑδάτων εἰς γῆν ἀνελθόντος καὶ εἰς ὕδωρ αὖθις ἀναστρέψαντος, καλάμῳ τῷ ἐν χειρὶ δοθέντι Χριστοῦ παίσαντες καὶ ὀλέσαντες ἐπὶ τὰς ἑξῆς αἱρέσεις βαδίσωμεν.

pag. 82.

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΛΕΓΟΜΕΝΩΝ ΓΝΩΣΤΙΚΩΝ,
ἕκτη, ἡ καὶ εἰκοστὴ ἕκτη.

Κεφ. α'. Πάλιν οὗτοι οἱ Γνωστικοὶ διαφόρως ἀπὸ τούτου φυόμενοι ἠπατημένοι ἄνθρωποι, ὥςπερ ἀπὸ πικρίας καρποὶ, ὡς παντί τῳ δῆλόν ἐστι καὶ φωρατὸν πρὸς δοκιμὴν ἀληθείας, οὐ μόνον εἴποιμι πιστοῖς, ἀλλὰ τάχα καὶ ἀπίστοις, ἐν τῷ κόσμῳ ἐβλάστησαν. Τὸ γὰρ μήτραν [1] καὶ αἰσχρότητα λέγειν, καὶ τὰ ἄλλα, πῶς οὐχὶ καταγέλαστα φανείη πᾶσιν ἀνθρώποις, Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις; Πολλὴ δὲ συμφορὰ καὶ μεγίστη, ὡς εἰπεῖν, ταλαιπωρία, τοὺς ἐν καταγνώσει καὶ ἐν πλάνῃ ἐπισείεσθαι ἡμῖν τῶν αἱρέσεων ἀρχηγοὺς καὶ ἐπανίστασθαι ὥςπερ κνωδάλων πλῆθος, ὀχλήσεις τε καὶ δυςοδμίας, κνισμούς τε καὶ ἐπεντριβὰς ἡμῖν ἐμποιοῦντας διὰ τῆς τοῦ μυθοποιοῦ πλάνης. Οὗτοι δὲ οἱ τούτῳ τῷ Νικολάῳ συνεζευγμένοι, πάλιν ἀπ' αὐτοῦ ὡς ἀπὸ ουρίου ᾠοῦ ὄφεως σκορπίοι ἢ ἐξ ἀσπίδων γεγεννημένοι, τινὰ ἡμῖν παρειςφέρουσι κενοφωνίας ὀνόματα καὶ βίβλους πλάττουσι, Νωρίαν τινὰ βίβλον καλοῦντες, καὶ ἐξ ὑπονοίας Ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας μεταποιοῦντες τὴν παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἕλλησι μυθώδη ῥαψῳδίαν καὶ φαντασίαν οὕτω τὸ ψεῦδος τῇ ἀληθείᾳ παραπλέκουσι. Ταύτην γάρ φασι τὴν Νωρίαν εἶναι τοῦ Νῶε γυναῖκα. Καλοῦσι δὲ Νωρίαν, ὅπως τὰ [2] Ἑλληνικῶς παρὰ τοῖς Ἕλλησι ῥαψῳδηθέντα αὐτοὶ βαρβαρικοῖς ὀνόμασι μεταποιήσαντες τοῖς ἠπατημένοις παρ' αὐτῶν φαντασίαν ἐργάσωνται, ἵνα δὴ καθ' ἑρμηνείαν ποιήσωσι τὸ τῆς [3] Πύῤῥας ὄνομα, Νωρίαν τοῦτο ὀνομάζοντες, ἐπειδὴ γὰρ Νουρὰ ἐν τῇ Ἑβραΐδι πῦρ οὐ κατὰ τὴν

Cap. I. — 1. Suspicor κατ' αἰσχρότητα.
2. Ἑλληνικῶς, quod Petavius ex cod. Vatic. recepit, non est in cod. Rhedig. et edit. princ.
3. πυῤῥᾶς cod. Vatic.

rum in agro virgultorumque desiccatam congeriem et ad incendium praeparatam in medium proferam, eo quod eadem illa perditi Nicolai secta, tanquam insitione quadam, vel potius uti ferae scabiei ac leprae contagione alia ex aliis corpora, sic hominum tentantur ac corrumpuntur animi. Hoc itaque modo cum superiore haeresi cohaerens ex aliqua parte, qui a Nicolao ipso eiusque antecessoribus, Simone ac caeteris, occasionem nacti Gnostici nominantur, *κατάγνωστοι* hoc est damnandi penitus, propter impurissimi flagitii quod perpetrare solent turpitudinem ac nequitiam. Quamobrem cum nos illum hactenus continentiae ad breve tempus cultorem, ac subinde desertorem, et hydropis similem (quod serpentis genus ex aquis in terram emergit, et eodem postea se recipit) calamo, qui Christo in manum traditus est, percussum confecerimus, reliquas ad haereses orationem nostram promovebimus.

ADVERSUS GNOSTICOS,
quae est haeresis VI., sive XXVI.

Rursum Gnostici isti varie ab illo propagati in mundo pullularunt, homines erroribus implicati, ac velut ex amaritudine procreati fructus, quemadmodum cuivis perspicuum est, et ad veritatis probationem non solum a fidelibus, sed etiam ab infidelibus deprehendi nullo negotio potest. Etenim vulvam, ac turpitudinem, caeteraque id genus in sermone iactare, nonne ridiculum mortalibus omnibus Graecis perinde ac barbaris, sapientibus insipientibusque videbitur? Sed haec magna prorsus calamitas, ac vehemens, ut ita dicam, infelicitas est, damnatos illos, et errore deceptos sectarum artifices incitari contra nos atque insurgere, velut foedas quasdam bestias, quae molestiam nobis ac foetorem et pruritum confictis illis suis mendaciis afferant. Ergo isti cum Nicolao coniuncti, et ab eo velut subventaneo serpentis ovo scorpii sive aspidibus prognati, quaedam nobis inaniter sonantia nomina librosque commenti sunt, velut inter caeteros quem Noriam appellant, atque ex superstitiosis gentilium opinionibus conformatis ad institutum suum nugis illis ac fabulis veritati mendacium admiscent. Quippe Noriam istam Noëmi coniugem faciunt. Quam idcirco Noriam vocant, ut quae a gentilibus concinnata sunt barbaris vocibus dissimulantes circumventis a se hominibus facilius illudant, quo quidem pacto, ut Pyrrhae vocabulum interpretando redderent, Noriae appellationem indiderunt. Nam cum Nura apud Hebraeos ignem, non illa quidem secretiore lingua, sed Sy- Cap. I.

βαθεῖαν γλῶσσαν ἑρμηνεύεται, ἀλλὰ καὶ Συριακῇ διαλέκτῳ. [4] Ἠσαὺθ γὰρ τὸ πῦρ παρὰ Ἑβραίοις καλεῖται [5] κατὰ τὴν βαθεῖαν γλῶσσαν. Τούτου χάριν αὐτοῖς συμβέβηκε κατὰ ἄγνοιαν καὶ ἀπειρίαν τῷ ὀνόματι τούτῳ κεχρῆσθαι. Οὔτε γὰρ [6] Πύρρα ἡ παρ' Ἕλλησιν, οὔτε Νωρία ἡ παρὰ τούτοις μυθευομένη, ἀλλὰ [7] Βαρθενὼς τῷ Νῶε γέγονε γυνή. Καὶ οἱ Ἕλληνες γάρ φασι τὴν Δευκαλίωνος γυναῖκα Πύρραν καλεῖσθαι. Εἶτα τὴν αἰτίαν ὑποτίθενται οὗτοι οἱ τὰ τοῦ Φιλιστίωνος ἡμῖν αὖθις
pag. 83. προσφερόμενοι, ὅτι πολλάκις [8] βουλομένη μετὰ τοῦ Νῶε ἐν τῇ κιβωτῷ γενέσθαι οὐ συνεχωρεῖτο, τοῦ ἄρχοντος, [9] φασὶ, τοῦ τὸν κόσμον κτίσαντος βουλομένου αὐτὴν ἀπολέσαι σὺν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐν τῷ κατακλυσμῷ. Αὐτὴν δέ φασιν ἐπικαθιζάνειν ἐν τῇ λάρνακι, καὶ ἐμπιπρᾶν αὐτὴν, οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δὶς, ἀλλὰ πολλάκις, καὶ πρῶτον, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον. Ὅθεν δὴ εἰς ἔτη πολλὰ ἐλήλακεν ἡ τῆς αὐτοῦ τοῦ Νῶε λάρνακος κατασκευὴ, διὰ τὸ πολλάκις αὐτὴν ὑπ' αὐτῆς ἐμπεπρῆσθαι. Ἦν γὰρ, φασὶν, ὁ Νῶε πειθόμενος τῷ ἄρχοντι, ἡ δὲ Νωρία ἀπεκάλυψε τὰς ἄνω δυνάμεις καὶ τὴν ἀπὸ τῶν δυνάμεων Βαρβηλὼ τὴν ὑπεναντίαν τῷ ἄρχοντι, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι δυνάμεις, καὶ ὑπέφαινεν, ὅτι [10] δεῖ τὰ συληθέντα ἀπὸ τῆς ἄνωθεν μητρὸς διὰ τοῦ ἄρχοντος τοῦ τὸν κόσμον πεποιηκότος καὶ τῶν ἄλλων τῶν σὺν αὐτῷ θεῶν τε καὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων συλλέγειν ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς σώμασι δυνάμεως, διὰ τῆς ἀπορροίας ἀρρένων τε καὶ θηλειῶν.

Κεφ. β'. Καὶ ἁπλῶς περικακῶ τὴν πᾶσαν τούτων τοῦ σκότους πήρωσιν ὑποδεικνύων. [1] Πολὺν γὰρ χρόνον ἀναλώσαιμι ἂν, εἰ ἐνταῦθα τὴν περὶ τούτων γενομένην σύνταξιν ἐθελήσω λεπτολογῆσαι, τὰ ἄτοπα αὐτῶν τῆς ψευδωνύμου γνώσεως διδάγματα καθ' ἑκάστην ὑφηγούμενος. Ἄλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν διαφόρως πάλιν ἐπεντριβόμενοι τάς τε ὄψεις [2] ἀνθρώπων κρούοντες καὶ περικρουόμενοι Βαρκαββᾶν τινα προφήτην παρεισάγουσιν, ἄξιον τοῦ αὐτῶν ὀνόματος. Καββᾶ γὰρ ἑρμηνεύεται πορνεία κατὰ τὴν Συριακὴν διάλεκτον, φονοκτονία δὲ κατὰ τὴν Ἑβραϊκήν. Καὶ πάλιν ἑρμηνεύεται τετάρτη μοῖρα τοῦ μέτρου. Χλεύης δὲ καὶ γέλωτος τὸ τοιοῦτον, μᾶλλον δὲ σχετλιασμοῦ ἄξιον παρὰ τοῖς τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπισταμένοις κατὰ τὰς ἰδίας γλώσσας. Φέρουσι δὲ ἡμῖν ἐκ τούτου τοῦ θαυμασιωτάτου προφήτου διήγησιν αἰσχρὰν, ὅπως φθοριμαίοις σώμασι πλησιάσαι πεισθῶμεν, καὶ τῆς [3] ἄνωθεν ἐλπίδος ἐκπέσωμεν, οὐκ αἰσχυνόμενοι αὐτοῖς τοῖς ῥήμασι τὰ τῆς πορνείας διηγεῖσθαι [4] παλινερωτικὰ τῆς Κύπριδος ποιητεύματα. Ἄλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν πάλιν ἐπί-

4. ἠσὰβ cod. Vatic.
5. κατὰ cod. Vatic. οὐ κατὰ reliqui libri, tam scripti quam editi.
6. πυρρὰ cod. Vatic.
7. Βαρθενὼς cod. Vatic. et edit. Petav. βαρθένος cod. Rhedig. et edit. princ.
8. Vulgo βουλομένη.
9. φησὶ codd. Vatic., Rhedig.
10. δεῖ rescripsi pro δὴ, quod libri vulgo praebent, Cornarii et Petavii emendationem secutus.

riaca significet, Hebraei siquidem ignem Esauth nominant, illi prae inscitia atque imperitia eo vocabulo sunt abusi. Atqui neque Pyrrha illa Graecorum celebrata scriptis, neque ab illis conficta Noria, sed Barthenus Noëmi coniux fuit. Graeci vero Pyrrham Deucalionis uxorem fuisse memorant. Tum caussam adferunt iidem illi, qui Philistionis mimos iterum nobis obtrudunt. Cum enim, inquiunt, in arca esse cum Noëmo cuperet, nunquam id ei permissum est, quod eam Princeps mundi conditor una cum caeteris omnibus diluvio vellet extinguere. Ergo haec insidens arcae non semel ac secundo, sed saepius, adeoque tertio illam incendit. Quo factum est, ut ad complures annos a Noëmo haec arcae structura prorogata fuerit, cum ab illa saepius esset exusta. Siquidem Noëmus Principi se obsequentem praestabat, Noria vero superas virtutes, et ab iis profectam Barbelonem Principi contrariam indicavit, quemadmodum et aliae fecere Virtutes, atque illud praeterea docuit, oportere quae supremae Parenti a conditore mundi Principe ac reliquis qui cum eo sunt diis atque angelis et daemonibus erepta sunt ex insita corporum vi per marium ac feminarum profluvia colligere.

Atque ut uno verbo dicam, piget me omnem illorum caecitatis caliginem oratione persequi. Multum enim insumendum erit tempo- Cap. II.
ris, si universam horum figmentorum ab illis concinnatam seriem hoc loco diligentius explicare voluero, et commentitiae illorum cognitionis absurda dogmata singillatim proponere. Alii porro varie ab illis ad communem perniciem exorti, et intuentium oculis praestigiis illudentes, et ipsimet illusi Barcabban nescio quem prophetam obiiciunt, sua illa appellatione dignum. Cabba enim Syriaca lingua stuprum significat, Hebraice parricidium. Sed et mensurae quadrantem eo nomine vocant. Risu igitur ac ludibrio digna, vel miseranda potius, est eiusmodi nominum accommodatio apud eos qui in suapte lingua vocis illius potestatem intelligunt. Caeterum ex tam admirabili propheta turpem nobis narrationem afferunt, qua ut corruptis consuescamus corporibus persuadeant, atque ab omni spe coelestium excidamus. Nec illos pudet de stupris amatoriisque ac Venereis rebus nudis ac simplicibus verbis disserere. Sunt et ex iis

Cap. II. — 1. πολιῷ ed. Petav. πολὺ cod. Rhedig. et edit. princ.
2. ἀνθρώπων emendatio est Petavii. Libri habent αὐτῶν.
3. ἄνωθεν cum Petavio recepi ex Vaticano libro. In reliquis desideratur.
4. Scripsi παλινερωτικὰ, hoc est mutuae Veneris (sic Rigalt. ad Tertull. Adv. Natt. II, 11. Mutunum et Tutunum conficta de Meo et Tuo inter Venereos amplexus vocabula interpretatus est), pro πάλιν ἐρωτικὰ, quod vulgo extat.

πλαστον εἰςαγουσιν ἀγώγιμόν τι ποίημα, ᾧ [5] ποιητεύματι ἐπέθεντο ὄνομα Εὐαγγέλιον Τελειώσεως [6] τοῦτο φάσκοντες. Καὶ ἀληθῶς οὐκ εὐαγγέλιον τοῦτο, ἀλλὰ πένθους τελείωσις. Πᾶσα γὰρ ἡ τοῦ θανάτου τε-
pag. 84. λείωσις ἐν τῇ τοιαύτῃ ὑποσπορᾷ τοῦ διαβόλου ἐμφέρεται. Ἄλλοι δὲ οὐκ αἰσχύνονται λέγοντες Εὐαγγέλιον Εὔας. Εἰς ὄνομα γὰρ αὐτῆς δῆθεν, ὡς εὑρούσης τὸ ὄνομα τῆς Γνώσεως ἐξ ἀποκαλύψεως, τοῦ λαλήσαντος αὐτῇ ὄφεως σπορὰν ὑποτίθενται. Καὶ ὥςπερ ἐν ἀστάτῳ γνώμῃ μεθύοντος καὶ παραλαλοῦντος οὐκ ἴσα εἴη τὰ ῥήματα, ἀλλὰ τὰ μὲν γέλωτι πεποιημένα, ἕτερα δὲ κλαυθμοῦ ἔμπλεα, οὕτως ἡ τῶν ἀπατεώνων γέγονε κατὰ πάντα τρόπον τῆς κακίας ἡ ὑποσπορά.

Κεφ. γ΄. Ὁρμῶνται δὲ ἀπὸ μωρῶν μαρτυριῶν καὶ ὀπτασιῶν ἐν ᾧ εὐαγγελίῳ ἐπαγγέλλονται. Φάσκουσι γὰρ οὕτως ὅτι, Ἔστην ἐπὶ ὄρους ὑψηλοῦ, καὶ εἶδον ἄνθρωπον μακρὸν, καὶ ἄλλον κολοβὸν, καὶ ἤκουσα ὡςεὶ φωνὴν βροντῆς, καὶ ἤγγισα τοῦ ἀκοῦσαι, καὶ ἐλάλησε πρὸς μὲ καὶ εἶπεν, Ἐγὼ σὺ, καὶ σὺ ἐγὼ, καὶ ἐγὼ σὺ, καὶ σὺ ἐγώ· καὶ ὅπου ἐὰν ᾖς, ἐγὼ ἐκεῖ εἰμι, καὶ ἐν ἅπασίν εἰμι ἐσπαρμένος· καὶ ὅθεν ἐὰν θέλῃς, συλλέγεις με, ἐμὲ δὲ συλλέγων ἑαυτὸν συλλέγεις. Καὶ ὦ τῆς τοῦ διαβόλου ὑποσπορᾶς, πόθεν τὸν νοῦν ἐξέτρεψε τῆς ἀνθρωπότητος καὶ εἰς μωρὰ καὶ ἀσύστατα περιέσπασεν ἀπὸ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας; Οὐκ ἔστι γὰρ σχεδὸν τῷ νοῦν ἔχοντι χρεία ἀπὸ γραφῆς, ἢ ἀπὸ παραδειγμάτων, ἢ ἑτέρου τινὸς πράγματος ποιεῖσθαι τούτων τὴν ἀνατροπήν. Τῷ γὰρ ὀρθῷ λογισμῷ εὔδηλος αὐτῶν καὶ φωρατὴ ἡ τῆς μωρολογίας δραματουργία καὶ μοιχῶν ἐργασία. Ταῦτά τοι καὶ τὰ τοιαῦτα εἰςηγούμενοι οἱ ἀμφὶ τὴν Γνῶσιν συνεξευγμένοι τῇ τοῦ Νικολάου αἱρέσει τῆς ἀληθείας ἐκπεπτώκασιν, οὐ μόνον τὸν νοῦν τῶν πεισθέντων αὐτοῖς ἐκτρέψαντες, ἀλλὰ καὶ τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς δουλώσαντες πορνείᾳ καὶ πολυμιξίᾳ. Αὐτὴν γὰρ [1] δῆθεν τὴν σύναξιν αὐτῶν ἐν αἰσχρότητι πολυμιξίας φύρουσιν, ἔσθοντές τε καὶ παραπτόμενοι καὶ ἀνθρωπίνων σαρκῶν καὶ ἀκαθαρσιῶν· ὡς οὔτε τολμήσω τὸ πᾶν ἐξειπεῖν, εἰ μή τι ἀναγκασθείην διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἐν ἐμοὶ ἀλγούσης διανοίας περὶ τῶν ματαίως ὑπ' αὐτῶν γινομένων, ἐκπληττόμενος εἰς οἷον ὄγκον καὶ κακῶν βυθὸν ὁ ἐχθρὸς τῶν ἀνθρώπων διάβολος ἄγει τοὺς αὐτῷ πειθομένους, ὥςτε μιᾶναι καὶ νοῦν καὶ καρδίαν καὶ χεῖρας καὶ στόματα καὶ
pag. 85. σώματα καὶ ψυχὰς τούτων τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ τοσαύτῃ σκοτώσει παγιδευθέντων. Δέδια δὲ μή πη ἄρα τὸν μέγαν τοῦτον ὅλον ἰὸν ἀποκαλύ-

5. *M. Schmidt v. cl. in censura libri Wolfiani, inserta in Mützell Zeitschrift f. d. Gymnasialwesen 1856. fasc. VII. p. 556., reponendum censuit* γοητεύματι, *vocabulum* ποιήτευμα *ignorare se fassus. Patiatur v. d. se moneri quod idem occurrebat paucis versibus supra, occurrit etiam haer. 66. cap. 46., et haer. 42. p. 374. C. ed. Petav. Verbum* ποιητεύειν *inveniet apud eundem scriptorem haer. 25. cap. 3., haer. 31. cap. 4., haer. 33. cap. 2., haer. 36. cap. 1.*

6. τοῦτο φάσκοντες, *quod vulgo desi-*

nonnulli qui adulterinum quoddam et adscititium poema venditant, quod opus Perfectionis Evangelium inscribunt, cum revera non evangelium, sed doloris sit ac luctus perfectio. Universa quippe consummataque mortis acerbitas in eo diaboli fetu continetur. Alii Evangelium Evae sine ullo pudore iactitant. Sub huius enim nomine, utpote quae cognitionis nomen a serpente quocum collocuta est, didicerit, perfidiae suae semina sparserunt. Ac quemadmodum ebrii, quorum inconstans animus et inconsideratus est sermo, nequaquam sibi consentanea loquuntur, sed alias ridicula verba, alias moeroris ac doloris plena proferunt, eodem prorsus modo sese habet ab illis impostoribus orta ac propagata nequitia.

Qui quidem stolidis testimoniis ac visis in illo suo quod prae se ferunt Evangelio nituntur. Ita enim inquiunt: *In arduo monte consliteram, cum ecce video procerum hominem, et mutilum alium: inde vocem tonitrui instar exaudio: propius igitur ad audiendum accedo, tum me hunc in modum est allocutus: Ego idem sum ac tu, et tu idem atque ego, et ubicumque tu es, illic ego sum, ac per omnia sum dispersus; et undecumque volueris me colligis, me vero colligendo temetipsum colligis.* O doctrinam a nequissimo daemone profectam! Undenam humani generis ingenia pervertit, et ad stolida minimeque consentanea a verbo veritatis abripuit? Nihil enim propemodum ei, qui mente atque prudentia praeditus est, scriptura vel exemplis, aut ulla re alia, ad eos refellendos uti necesse est. Siquidem recta ratio stolidas illorum fabulas et adulteriorum ac flagitiorum libidines facile per se ipsa dignoscit. Haec igitur atque his similia commenti Gnostici, qui cum Nicolai secta coniuncti sunt, a veritate exciderunt; nec eorum duntaxat, quibus errorem persuaserunt, depravarunt ingenia, sed et animos corporaque pariter adulteriis ac promiscuae libidini servilem in modum subiecerunt. Etenim suos ipsos conventus multiplicis ac promiscui concubitus foeditate contaminant, ubi et humanis carnibus et turpissimis sordibus vescuntur. Quae omnino commemorare non audeo, nisi me aliqua fortasse necessitas impulerit; ita me animi mei vehemens quidam dolor ob ea quae isti perperam gerunt stupore defixum detinet, illud magnopere mirantem, quantam in malorum gravitatem ac profundam voraginem diabolus illos immittat qui sibi fuerint obsecuti, adeo ut eorum mentes et corda, manus, ora corporaque pariter atque animos inquinet, quos in tantis tenebris irretitos tenere potuerit. Sed illud vereor, ne sic totam illam pestilentissimi veneni vim quasi reguli cuiusdam fa- Cap. III.

deratur, Petavius recepit ex cod. Vaticano.

Cap. III. — 1. δῆθεν τὴν *reposui ex emendata cod. Vatic.* ἤδηθεν τὴν *scriptura. Vulgo extat simpliciter* τὴν.

ψαιμι, ὥςπερ βασιλίσκου τινὸς ὄφεως τὸ πρόςωπον, εἰς λύμην μᾶλλον τῶν ἐντυγχανόντων, ἤπερ εἰς διόρθωσιν. Χραίνει μὲν γὰρ τὰ ὦτα ἀληθῶς ἡ τῆς μεγάλης τόλμης βλάσφημος συναγωγὴ, καὶ τῆς αἰσχρότητος αὐτὴ συλλογή τε καὶ διήγησις, καὶ ἡ τῆς ἀγυρτώδους αἰσχρουργίας βορβορώδης κακόνοια. Παρά τισι δὲ φύσει Βορβοριανοὶ καλοῦνται, ἕτεροι δὲ Κοδδιανοὺς αὐτοὺς ἐπιφημίζουσι. Κοδδὰ γὰρ λέγεται κατὰ τὴν Συριακὴν διάλεκτον παροψὶς, ἢ τρυβλίον, ἀπὸ τοῦ μὴ δύνασθαί τινας μετ᾽ αὐτῶν ἐσθίειν, κατ᾽ ἰδίαν δὲ τοῖς μεμιαμμένοις δίδοσθαι τὰ βρώματα. καὶ μή τινα δύνασθαι σὺν αὐτοῖς διὰ τὸν μολυσμὸν κἂν ἄρτον συνεσθίειν. Διά τοι τοῦτο ἀφωρισμένους τούτους ἡγούμενοι οἱ συμμέτοικοι Κοδδιανοὺς ἐπωνόμασαν. Οἱ αὐτοὶ δὲ ἐν Αἰγύπτῳ Στρατιωτικοὶ καλοῦνται, καὶ Φιβιωνῖται, ὡς ἄνω μοι ἐν μέρει λέλεκται. Τινὲς δὲ αὐτοὺς Ζακχαίους καλοῦσιν, ἄλλοι δὲ Βαρβηλίτας. Ὅμως ἐπεὶ οὐδὲ παρελθεῖν δυνήσομαι ὅλα, ἀναγκάζομαι ἐξειπεῖν. Ἐπειδὴ καὶ ὁ ἅγιος Μωϋσῆς ἀπὸ πνεύματος ἁγίου ἐμφορούμενος γράφει ὅτι, Ἐάν τις ἴδῃ φόνον καὶ μὴ ἀναγγείλῃ, ἐπικατάρατος ὁ τοιοῦτος εἴη. Διόπερ οὐ δύναμαι τοῦτον τὸν μέγαν φόνον καὶ τὴν μεγάλην ταύτην φονώδη ἐργασίαν παρελθεῖν καὶ οὐχὶ δηλῶν δηλῶσαι. Δηλώσας γὰρ τάχα τοῖς συνετοῖς τὸ πτῶμα τοῦτο, ὥςπερ τὸ φρέαρ τῆς ἀπωλείας, φόβον καὶ φρίξιν ἐμποιήσω, εἰς τὸ μὴ μόνον ἀποδρᾶναι τοὺς συνετοὺς, ἀλλὰ καὶ καταλιθάσαι τὸν ἐν τῷ βαράθρῳ τοῦτον σκολιὸν ὄφιν καὶ βασιλίσκον, εἰς τὸ μηδὲ πλησιάσαι τινὰ τολμᾶν. Καὶ ταῦτα μὲν ἤδη περὶ αὐτῶν εἰρημένα, ὀλίγα τινὰ ὄντα, ἐν μέρει τετάχθω.

Κεφ. δ'. Παρελεύσομαι δὲ εἰς τὸν οἶκον τοῦ βυθοῦ τῆς θανατώδους αὐτῶν
διηγήσεως. Διάφορος γὰρ παρ᾽ αὐτοῖς ἡ τῆς ἡδονῆς αὐτῶν κακοδι-
δασκαλία, ὅτι πρῶτον μὲν κοινὰς τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ἔχουσι, καὶ εἴ
τις ξένος παραγένοιτο τοῦ αὐτῶν δόγματος, σημεῖόν ἐστι παρ᾽ αὐτοῖς
pag. 86. ἀνδρῶν πρὸς γυναῖκας, καὶ γυναικῶν πρὸς ἄνδρας, ἐν τῷ ἐκτείνειν
τὴν χεῖρα, δῆθεν εἰς ἀσπασμὸν, ὑποκάτωθεν τῆς παλάμης ψηλάφησίν
τινα γαργαλισμοῦ ἐμποιεῖν, διὰ τούτου ὑποφαίνοντες ὡς τῆς αὐτῶν
θρησκείας ἐστὶν ὁ παραγενόμενος. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐπιγνόντες ἀλλή-
λους τρέπονται εὐθὺς εἰς ἑστίασιν. Δαψιλῆ δὲ τὰ ἐδέσματα κρεωφαγίας
καὶ οἰνοποσίας παρατιθέασι, κἂν πένητες εἶεν. Ἐκ τούτου δὲ συμπο-
σιάσαντες καὶ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὰς φλέβας τοῦ κόρου ἐμπλήσαντες ἑαυ-
τῶν, εἰς οἶστρον τρέπονται. Καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ τῆς γυναικὸς ὑποχωρήσας
φάσκει λέγων τῇ ἑαυτοῦ γυναικὶ ὅτι, Ἀνάστα, λέγων, ποίησον τὴν ἀγά-
πην μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Οἱ δὲ τάλανες μιγέντες ἀλλήλοις — καὶ ὡς
ἐπὶ ἀληθείας αἰσχύνομαι εἰπεῖν τὰ παρὰ τοῖς αὐτοῖς αἰσχρὰ πραττόμε-
να, κατὰ τὸν ἅγιον ἀπόστολον ὅτι, Τὰ παρ᾽ αὐτοῖς γινόμενα αἰσχρόν
ἐστι καὶ λέγειν, ὅμως οὐκ αἰσχυνθῶ λέγειν ἃ αὐτοὶ ποιεῖν οὐκ αἰσχύ-

ciem aperiens ita detegam ut ad eorum qui haec nostra legent perniciem potius quam ad emendationem redundet. Siquidem vel aures ipsas polluit tam infinitae audaciae in divinum numen contumeliosa series, ac vel sola narratio turpitudinis ipsius et sordidissimae foeditatis ac lutulentae flagitiosa ratio. Hinc est quod a nonnullis scite admodum Borboriani hoc est coenosi nominantur. Alii Coddianos vocant; est enim Codda idem Syriace quod paropsis, aut catinus; pro eo quod nemo communi cum illis uti cibo possit, sed separatim contaminatis illis apponi soleat, neque quisquam ob eorum spurcitiem vel pane cum illis vesci communiter queat. Quam ob caussam qui cum illis habitant, velut a communi consortio segregatos putantes Coddianos appellarunt. Iidem porro Militares in Aegypto, ac Phibionitae sunt dicti, de qua re nonnihil antea significavimus. Sunt qui Zacchaeos vocent, alii Barbelitas. Enimvero cum universa praetermittere nequeam, nonnulla necessario de illis attingenda sunt. Nam et sanctus Moyses divini spiritus afflatu scripsit: *Si quis parricidium viderit, nec denunciaverit, execrabilis esto.* Quare non possum ingentem illam caedem ac parricidiale facinus praetermittere, non possum, inquam, illud non omnino detegere. Fortassis enim si praecipitem hanc ruinam, velut exitii puteum, prudentibus ostendero, metum iis ac terrorem incutiam, ut non modo fugiant ipsi, sed et tortuosum illum in ea voragine serpentem ac basiliscum lapidibus obruant, ut nullus deinceps audeat accedere. Atque haec de illis hactenus dicta sunto, pauca de multis atque ex parte solummodo delibata.

Nunc ad pestiferae illorum doctrinae velut sedem ac voraginem Cap. IV.
me conferam. Varia enim apud illos nefariae disciplina voluptatis
est. Primum quod communes inter se feminas habent. Ac si quis
eiusdem sectae peregrinus advenerit, signum quoddam viri a femi-
nis, feminae a viris accipiunt. Haec autem eiusmodi est: Cum
salutandi ac complectendi caussa manum porrigunt, eam infra pal-
mam contrectando ac defricando leniter titillant, eoque signo eius-
dem religionis hospitem esse demonstrant. Inde posteaquam mutuo
se agnoverint ad convivium accinguntur. Quod ipsum, tametsi pau-
peres sint, ingenti epularum apparatu vinoque et carnibus instru-
ctissimum praebent. Finito convivio cum satietate venas distende-
rint, ad libidinem proritantur. Tum vir ab uxore discedens sic
eam alloquitur: *Surge, et fratri caritatem exhibe.* Ita ad concubitum
venitur. Pudet me bona fide quae apud illos turpissime perpetran-
tur exponere, quemadmodum ait apostolus: *Quae apud ipsos fiunt,* Eph. 5, 12.
turpe est et dicere. Verum quae illos facere nihil pudet, neque me

νονται, ἵνα κατὰ πάντα τρόπον φρίξιν ἐργάσωμαι τοῖς ἀκούουσι τὰ παρ᾽ αὐτῶν γενόμενα αἰσχρουργήματα· μετὰ γὰρ τὸ μιγῆναι πάθει πορνείας προςεπιτούτοις ἀνατείνοντες τὴν ἑαυτῶν βλασφημίαν εἰς οὐρανὸν δέχεται μὲν τὸ γύναιον καὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ῥύσιν τὴν ἀπὸ τοῦ ἄρρενος εἰς ἰδίας αὐτῶν χεῖρας, καὶ ἵστανται εἰς οὐρανὸν ἀνανεύσαντες, ἐπὶ χεῖρας δὲ ἔχοντες τὴν ἀκαθαρσίαν, καὶ εὔχονται δῆθεν, οἱ μὲν Στρατιωτικοὶ καλούμενοι καὶ Γνωστικοὶ τῷ Πατρί φασι τῶν ὅλων, προςφέροντες αὐτὸ τὸ ἐπὶ ταῖς χερσὶ, καὶ λέγουσιν, Ἀναφέρομέν σοι τοῦτο δῶρον τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ· καὶ οὕτως αὐτὸ ἐσθίουσι, μεταλαμβάνοντες τὴν ἑαυτῶν ἀκαθαρσίαν, καί φασι, Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ Πάσχα, διὸ πάσχει τὰ ἡμέτερα σώματα, καὶ ἀναγκάζεται ὁμολογεῖν τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ. Ὡςαύτως δὲ καὶ τὸ ἀπὸ τῆς γυναικὸς, ὅταν γένηται αὐτὴν γενέσθαι ἐν ῥύσει τοῦ αἵματος, τὸ καταμήνιον συναχθὲν αὐτῇ αἷμα τῆς ἀκαθαρσίας ὡςαύτως λαβόντες κοινῇ ἐσθίουσι, καὶ, Τοῦτο, φασὶν, ἐστὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ.

Κεφ. ε΄. *Διὸ καὶ ἐν ἀποκρύφοις ἀναγινώσκοντες ὅτι, Εἶδον δένδρον φέρον δώδεκα καρποὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ εἶπέ μοι, Τοῦτό ἐστι τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, ὃ αὐτοὶ ἀλληγοροῦσιν εἰς τὴν κατὰ μῆνα γινομένην γυναικείαν* pag. 87. *ῥύσιν. Μισγόμενοι δὲ μετ᾽ ἀλλήλων τεκνοποιΐαν ἀπαγορεύουσιν. Οὐ γὰρ εἰς τὸ τεκνοποιῆσαι παρ᾽ αὐτοῖς ἡ φθορὰ ἐσπούδασται, ἀλλ᾽ ἡδονῆς χάριν, τοῦ διαβόλου ἐμπαίζοντος τοῖς τοιούτοις, καὶ καταχλευάζοντος τὸ ἐκ θεοῦ πλάσμα πεπλανημένον. Ἀλλὰ τὴν μὲν ἡδονὴν ἐπιτελοῦσιν, εἰς ἑαυτοὺς δὲ ἀπολαμβάνουσι τὰ τῆς ἀκαθαρσίας αὐτῶν σπέρματα, μὴ εἰς τεκνογονίαν καταβαλλόμενοι, ἀλλὰ αὐτοὶ τὸ τῆς αἰσχρότητος ἐσθίοντες. Ἐὰν δὲ καὶ προληφθῇ τις αὐτῶν ἐγκατασπεῖραι τὴν καταβολὴν τῆς κατὰ φύσιν αὐτῶν ἀπορροίας, καὶ ἐγκυμονήσῃ ἡ γυνὴ, τί δεινότερον τολμῶσιν οἱ τοιοῦτοι ἄκουε. Κατασπάσαντες γὰρ τὸ ἔμβρυον, καιρῷ οἵῳ δ᾽ ἂν ἐπιχειρήσωσι, λαμβάνουσιν ἐκτρωθὲν τοῦτο τὸ βρέφος, ἐν* [1] *ὅλμῳ τινὶ κόπτουσιν ὑπέρῳ, καὶ ἐγκαταμίξαντες μέλι καὶ πέπερι καὶ ἄλλα τινὰ ἀρώματα καὶ μῦρα, πρὸς τὸ μὴ ναυτιᾶν αὐτοὺς, οὕτως συναχθέντες πάντες* [2] *οἱ τελετῆς τῶν χοίρων τούτων καὶ κυνῶν θιασῶται μεταλαμβάνουσιν ἕκαστος τῷ δακτύλῳ ἀπὸ τοῦ κατακοπέντος παιδίου. Καὶ οὕτως τὴν ἀνθρωποβορίαν ἀπεργασάμενοι εὔχονται λοιπὸν τῷ θεῷ, ὅτι, Οὐκ ἐνεπαίχθημεν, φασὶν, ἀπὸ τοῦ Ἄρχοντος τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ συνελέξαμεν τὸ παράπτωμα τοῦ ἀδελφοῦ· καὶ δῆθεν τοῦτο τὸ τέλειον Πάσχα ἡγοῦνται. Ἄλλα δὲ ὅσα δεινὰ αὐτοῖς τετόλμηται. Ὅταν γὰρ πάλιν ἐμμανεῖς ἐν ἑαυτοῖς γένωνται, φύραντες ἑαυτῶν τὰς χεῖρας τῆς ἑαυτῶν αἰσχρότητος τῇ ἀπορροίᾳ ἐγείρονται, καὶ τὰς ἑαυτῶν μεμολυσμένας χεῖρας ἔχοντες εὔχονται γυμνοὶ ὅλῳ τῷ σώματι,*

Cap. V. — 1. ὀλμῷ *cod. Rhedig. et edit. princ.* 2. οἱ τελετῆς τῶν *mea est emendatio. Libri habent* οἱ τῆς τῶν. *Petavius illud* τῆς *uncinis notavit. Quod etiam Cornarius neglegendum putasse videtur, qui vertit* „sic congregati omnes porcorum ac canum horum sodales" *cett.*

pudebit eloqui, ut qui foedissima illorum flagitia audierint, horrore quodam afficiantur. Etenim peracto stupro subinde contumeliosis coelum vocibus appetentes, utrique maris profluvium cavis manibus excipiunt, ac sublatis rursum oculis foedum illud et abominabile manibus praeferentes consistunt, ac preces concipiunt. Militares quidem et Gnostici ad universorum, ut aiunt, parentem, cui et quod manibus gestant offerunt, cum hoc solenni carmine: *Hoc tibi munus, nimirum Christi corpus, offerimus.* Atque ita tum eo vescuntur, et impurissimas suas sordes degustant, itaque dicunt: *Hoc est corpus Christi, et hoc est Pascha: idcirco corpora nostra patiuntur et Christi supplicia confiteri coguntur.* Eodem modo quoties mulier menstruos fluxus patitur, foedissimum illum sanguinem collectum una omnes absorbent. Atque hic est, inquiunt, sanguis Christi.

Propterea in Apocryphis legunt: *Vidi arborem duodecim fructus quotannis ferentem, et dixit mihi, Hoc est lignum vitae.* Idipsum de Cap. V. menstruis mulierum profluviis interpretantur. Caeterum cum inter sese Venerem exerceant, liberos tamen suscipere prohibent. Non enim prolis studio, sed ut libidini suae serviant, ei corruptelae vacant. Ita miseris hominibus diabolus illudit, et opus dei fraudibus suis implicatum per ludibrium traducit. Proinde sic libidini satisfaciunt suae, ut impurissimum semen in seipsos recipiant, neque illud ad propagandam sobolem emittant, sed sua ipsi turpitudine pascantur. Quod si forte quispiam excreti seminis immissionem anteverterit, et ex eo gravida facta sit mulier, audi quid demum flagitiosius aggrediantur. Nam informem adhuc fetum ex utero detractum, quocumque iis tempore visum est, infantem, inquam, abortione proiectum in mortario pistillo tundunt. Cui ad vitandam nauseam mel ac piper cum aliis aromatibus et unguentis admiscent. Tum in unum collecto porcorum ac canum sodalitio unusquisque e comminuto infantuli corpusculo digito delibat. Sic humanis carnibus pasti ad orandum deum sese convertunt, et, *Cupiditatis*, inquiunt, *princeps nequaquam nobis illusit; sed quod exciderat fratri nostro collegimus.* Atque id perfectum esse pascha demum existimant. Praeter haec alia insuper dira atque execranda committunt. Cum enim rursus in se mutuo bacchari ac furere coeperint, respersis spurcissimi humoris profusione manibus consurgunt, atque ita foedatas gerentes

ὡς διὰ τῆς τοιαύτης ἐργασίας εὑρίσκειν πρὸς θεὸν τὴν παρρησίαν. Τὰ σώματα δὲ αὐτῶν νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν τημελοῦσι γυναικάρια καὶ ἀνθρωπάρια, μυριζόμενοι, λουόμενοι, θοιναζόμενοι, κοίταις τε καὶ μέθαις σχολάζοντες. Καὶ καταρῶνται τὸν νηστεύοντα, λέγοντες οὐ δεῖ νηστεύειν· Τοῦ γὰρ Ἄρχοντος τούτου τοῦ ποιήσαντος τὸν αἰῶνά ἐστιν ἡ νηστεία, δεῖ δὲ τρέφεσθαι εἰς τὸ τὰ σώματα εἶναι ἰσχυρὰ, εἰς τὸ δύνασθαι τὸν καρπὸν ἀποδιδόναι κατὰ καιρὸν αὐτοῦ.

Κεφ. ϛ'. Χρῶνται δὲ καὶ παλαιᾷ καὶ καινῇ διαθήκῃ. Ἀπαγορεύουσι δὲ τὸν λαλήσαντα ἐν τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ. Καὶ ὅταν μὲν ῥῆμα εὕρωσί τι κατ' αὐτῶν δυνάμενον ἔχειν τὸν νοῦν, φασὶν ὅτι τοῦτο ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ κοσμικοῦ λελάληται. Ἐὰν δέ τις εἰς ὁμοίωσιν τῆς αὐτῶν ἐπιθυμίας δυνηθείη σχηματίζεσθαι λόγος, οὐχ ὥς ἐστι τὸ ῥῆμα, ἀλλ' ὡς ἔχει ὁ αὐτῶν νοῦς ὁ ἠπατημένος, τοῦτον μετασκευάζοντες εἰς τὴν ἑαυτῶν ἐπιθυμίαν φάσκουσιν ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς ἀληθείας λελαλῆσθαι. Καὶ, Τοῦτό ἐστι, φασὶν, ὃ εἶπεν ὁ κύριος περὶ Ἰωάννου, Τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον; ὅτι οὐκ ἦν, φασὶ, τέλειος ὁ Ἰωάννης· ἐνεπνέετο γὰρ ὑπὸ πολλῶν πνευμάτων κατὰ κάλαμον τὸν ἐπὶ ἑκάστῳ ἀνέμῳ κινούμενον, καὶ ὅτε μὲν ἤρχετο τὸ πνεῦμα τοῦ Ἄρχοντος, Ἰουδαϊσμὸν ἐκήρυττεν, ὅτε δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, περὶ Χριστοῦ ἐλάλει· καὶ τοῦτό ἐστι, φασὶν, ὅτι, Ὁ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, περὶ ἡμῶν, φασὶν, εἶπεν, ὅτι ὁ ἐν ἡμῖν μικρότερος μείζων αὐτοῦ ὑπάρχει.

Κεφ. ζ'. Καὶ εὐθὺς ἐπιστομίζονται οἱ τοιοῦτοι ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας. Ἐκ γὰρ τῶν συνεζευγμένων ἑκάστῃ λέξει ἀναφανδὸν ἡ ἀλήθεια δειχθήσεται, καὶ τὸ ἐχέγγυον τῆς φράσεως ἀποδοθήσεται. Εἰ μὲν γὰρ ὁ Ἰωάννης μαλακὰ ἠμφίεστο, καὶ ἐν οἴκοις βασιλέων ὑπῆρχεν, ὀρθὴ ἂν πρὸς αὐτὸν ἡ λέξις καὶ εὐθεῖα πρὸς ἔλεγχον τοῦ αὐτοῦ ὑπῆρχεν. Εἰ δὲ, Τί ἐξήλθετε ἰδεῖν; ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσμένον; καὶ οὐχ οὕτως εἶχεν, οὐκέτι τὸ ἔγκλημα ἐπὶ τὸν οὐ μαλακὰ φοροῦντα Ἰωάννην τοῦ λόγου ἐπενεκτέον, ἀλλὰ ἐπὶ τοὺς οὕτως εὑρήσειν τὸν Ἰωάννην νομίσαντας, καὶ ὑπὸ τῶν ἔνδον ἐν οἴκοις βασιλέων πολλάκις κατὰ ὑπόκρισιν κολακευομένους. Ἐνόμιζον γὰρ οὗτοι ἐξερχόμενοι καὶ παρὰ Ἰωάννου ἐπαίνους εὑρίσκειν, καὶ μακαρισμοὺς ἐπὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν γινομένοις παραπτώμασιν. Ὡς δὲ οὐχ ηὗρον, ἀνατρεπτικῶς παρὰ τοῦ σωτῆρος πρὸς αὐτοὺς εἴρηται ὅτι, Τί ἐνομίζετε εὑρίσκειν; συμπεριφερόμενον τοῖς ὑμῶν πάθεσιν ἄνθρωπον, ὡς

toto corpore nudi comprecantur, ut ea re maiorem sibi apud deum fiduciam acquirant. Caeterum in curando corpore dies noctesque pariter mulierculae et homunciones occupantur, ac se et unguento perfundunt, et lavant, et convivia celebrant, et ebrietati ac Veneri indulgent, eosque qui ieiunant execrantur. Negant enim esse ieiunandum, quod ad huius saeculi conditorem principem ieiunium pertineat. Imo alimento potius opus esse dictitant, quo robustiora sint corpora, ut idoneo tempore possint fructui reddendo sufficere.

Porro tam veteri quam novo utuntur testamento; licet eum qui in vetere locutus est abdicent. Et quidem quoties vocem aliquam reperiunt quae dogmati suo contrariam habere sententiam videtur, ab huius mundi principe profectam illam esse praedicant. Sin aliquis ad illorum libidinem accommodari locus, et utcumque configurari possit non ipsa quidem potestate verborum, sed pro depravati illorum ingenii captu, eo vero ad id quod cupiunt traducto ab veritatis spiritu pronunciatum esse dictitant. Atque istud ipsum est, inquiunt, quod de Ioanne dominus usurpavit: *Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatam?* Quod, ut asserunt, nondum esset perfectus Ioannes. Nam a pluribus ventis perflabatur; arundinis more, quae ad unumquemque ventum agitatur. Itaque cum in eum Principis spiritus incumberet, Iudaicum cultum praedicabat; cum vero Spiritus sanctus adveniret, de Christo sermonem instituebat. Quo quidem haec verba pertinere putant. *Qui minor est in regno coelorum maior est illo.* Quippe ad nos ista referuntur, aiunt, ut qui inter nos minor est, is Ioanne sit praestantior. Cap. VI. Matth. 11, 7. Matth. 11, 11.

Verum os illis subinde a veritate ipsa praecluditur. Nam ex iis quae cum unaquaque dictione connexa sunt, perspicue veritas apparebit, ac quid loquendi rationi consentaneum sit certissima fide monstrabitur. Etenim si Ioannes mollioribus vestibus uteretur, atque in principum palatiis degeret, recta ipsum vox illa peteret, et in eius reprehensionem esset sine ulla ambage collata. Cum vero ita locutus fuerit: *Quid existis videre? Hominem mollibus vestimentis indutum?* istud porro ab Ioanne procul abfuerit, nihil est cur huius loci criminationem referri ad Ioannem arbitremur, qui delicatum illum cultum minime omnium adhibuit, sed ad eos potius, qui eiusmodi se Ioannem reperturos putabant, quibusque saepius adulari solent ii qui principum aulas ac palatia frequentant. Exeuntes enim illi collaudandos se ab Ioanne, et ob ea quae in dies patrabant scelera felices praedicandos existimabant. Qua spe cum essent frustrati, ad eos refellendos ita salvator locutus est: *Quid vos nacturos esse credebatis?* Hominemne qui se pravis animi vestri affectionibus ac- Cap. VII.

κατὰ τοὺς μαλακὰ φοροῦντας; οὐχ οὕτως· οὐ γάρ ἐστιν Ἰωάννης κάλαμος σαλευόμενος γνώμαις ἀνθρώπων, ὡς δονούμενος κάλαμος ὑπὸ ἑκάστης [1] ἀνθρώπων ὑποκρίσεως καὶ ἀπάτης. Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν, Ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὐκ ἔστι μείζων Ἰωάννου, ἵνα μή τινες νομίσωσι
pag. 89. καὶ αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος μείζονα εἶναι τὸν Ἰωάννην, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ ὑπὸ γυναικὸς ἐγεννήθη, τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας, διὰ πνεύματος ἁγίου, ἀσφαλιζόμενος ἡμᾶς ἔφη ὅτι, Ὁ μικρότερος [2] αὐτοῦ, τουτέστι τῷ χρόνῳ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας, μείζων αὐτοῦ ἐστιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· ἐπειδὴ γὰρ μετὰ ἑξάμηνον ἐγεννήθη ὁ σωτὴρ τῆς Ἰωάννου γεννήσεως, δηλονότι μείζων αὐτοῦ ὤν. Ἦν γὰρ ἀεὶ, καὶ ἔστι. Τίνι δὲ τοῦτο οὐ δῆλόν ἐστιν; [3] Ἆρα γοῦν ματαίως τὰ πάντα παρ' αὐτοῖς πεποιήτευται, ἀπὸ ἀγαθῶν εἰς φαῦλα μεταβεβλημένα.

Κεφ. η'. Καὶ τὰ μὲν βιβλία αὐτῶν πολλά. Ἐρωτήσεις γάρ τινας Μαρίας ἐκτίθενται, ἄλλοι δὲ εἰς τὸν προειρημένον Ἰαλδαβαὼθ· εἰς ὄνομα δὲ τοῦ Σὴθ πολλὰ βιβλία ὑποτίθενται. Ἀποκαλύψεις δὲ τοῦ Ἀδὰμ ἄλλας λέγουσιν, εὐαγγέλια δὲ ἕτερα εἰς ὄνομα τῶν μαθητῶν συγγράψασθαι τετολμήκασιν, αὐτόν τε τὸν σωτῆρα ἡμῶν καὶ κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν οὐκ αἰσχύνονται λέγειν, ὅτι αὐτὸς ἀπεκάλυψε τὴν αἰσχουργίαν ταύτην. Ἐν γὰρ ταῖς Ἐρωτήσεσι Μαρίας καλουμέναις Μεγάλαις (εἰσὶ γὰρ καὶ μικραὶ αὐτοῖς πεπλασμέναι) ὑποτίθενται αὐτὸν αὐτῇ ἀποκαλύπτειν, παραλαβόντα αὐτὴν εἰς τὸ ὄρος, καὶ εὐξάμενον, καὶ ἐκβαλόντα ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ γυναῖκα, καὶ ἀρξάμενον αὐτῇ ἐγκαταμίγνυσθαι, καὶ οὕτως δῆθεν τὴν ἀπόρροιαν αὐτοῦ μεταλαβόντα δεῖξαι ὅτι δεῖ οὕτως ποιεῖν ἵνα ζήσωμεν, καὶ ὡς τῆς Μαρίας ταραχθείσης καὶ πεσούσης χαμαὶ, αὐτὸν πάλιν αὐτὴν ἐγείραντα εἰπεῖν αὐτῇ, Ἵνα τί ἐδίστασας ὀλιγόπιστε; Καί φασιν ὅτι καὶ τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὅτι, Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε, τὰ ἐπουράνια πῶς [1] πιστεύσετε; καὶ τὸ, Ὅταν ἴδητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀνερχόμενον ὅπου ἦν τὸ πρότερον, τουτέστι τὴν ἀπόρροιαν μεταλαμβανομένην ὅθεν καὶ ἐξῆλθε· καὶ τὸ εἰπεῖν, Ἐὰν μὴ φάγητέ μου τὴν σάρκα, καὶ πίητέ μου τὸ αἷμα, καὶ τῶν μαθητῶν ταρασσομένων καὶ λεγόντων, Τίς δύναται τοῦτο ἀκοῦσαι; φασὶν ὡς περὶ τῆς αἰσχρότητος ἦν ὁ λόγος, διὸ καὶ ἐταράχθησαν, καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω. Οὔπω γὰρ ἦσαν, φασὶ, ἐν πληρώματι ἐστερεωμένοι. Καὶ τὸ εἰπεῖν τὸν Δαβὶδ, Ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ

Cap. VII. — 1. ἀνθρώπων ἀξίας ὑποκρίσεως cod. Vatic.
2. αὐτοῦ, τουτέστι τῷ χρόνῳ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας, μείζων αὐτοῦ ἐστιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ed. Petav., ex cod. Vaticano. Cod. Rhedig. et edit. princ. habent ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ ἐστι, τουτέστι τῷ χρόνῳ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας.
3. ἄρα cod. Rhedig.
Cap. VIII. — 1. πιστεύσετε cod. Vatic. et ed. Petav. πιστεύσητε cod. Rhedig. et edit. princ.

commodaret, quod ii faciunt qui mollioribus vestibus induuntur? Minime vero. Non enim Ioannes arundo quaedam est hominum opinionibus agitata, vel qualibet eorum fraude ac simulatione concussa. Sed quoniam illud adiecerat, *Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne baptista*, ne quis Ioannem sibi persuaderet etiam ipso salvatore esse maiorem, quod is a muliere, nimirum beata semperque virgine Maria per spiritum sanctum esset genitus, ut nos contra hunc errorem instrueret, subiecit, *Qui minor est in regno coelorum, maior est illo.* Quod videlicet ratione temporis est ab eo dictum quo in hunc mundum humana carne praeditus advenit, quoniam sexto a Ioannis nativitate mense Christus est in lucem editus. Qui haud dubie maior erat illo, cum et sit semper et fuerit. Quis hoc vero potest ignorare? Frustra igitur ab illis excogitata sunt omnia, et ex bonis in mala conversa.

Caeterum libri penes illos quamplurimi sunt. Nam Interroga- Cap. VIII.
tiones quasdam Mariae venditant. Alii de eo quem diximus Ialdabaoth sub Sethi nomine complures libros suppositiios obtrudunt. Sed et Adami Revelationes alias, et alia item Evangelia falsa discipulorum nomine conscribere sunt ausi. Nec eos dicere pudet salvatorem nostrum ac dominum Iesum Christum eiusmodi per sese turpitudinem monstrasse. Etenim in Mariae interrogationibus quas Maiores vocant (sunt enim aliae Minores perinde commentitiae) huic illum patefecisse fingunt, cum eam in montem eduxisset, essetque precatus, ac producta de latere suo muliere cum ea rem habere coepisset, tum seminis sui profusione degustata monstrasset, ita, ut vivere possimus, esse faciendum. Addunt et perturbatam fuisse Mariam, atque humi cecidisse, eamque a Christo cum his verbis erectam: *Quare dubitasti modicae fidei?* Atque hoc ipsum esse volunt
quod in evangelio dicitur: *Si terrena dixi vobis, et non credidistis,* Ioann. 3, 12.
coelestia quomodo credetis? Item illud: *Cum videritis filium hominis eo ascendentem ubi erat prius*, hoc est, inquiunt, profluens semen eo unde exierat revertatur. Tum quod alibi scri-
ptum est: *Nisi manducaveritis carnem meam, et biberitis meum san-* Ioann. 6, 53.
guinem. Ad quae perturbatis discipulis, ac dicentibus, *Quis hoc potest audire?* de turpitudine sermonem eum institutum ferunt, ideoque turbatos retro pedem retulisse. Nondum enim perfecte corroborati erant ac stabiliti. Quo etiam Davidis illud dictum referunt:

τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐ-
pag. 90. τοῦ, περὶ τῆς αἰσχρότητος τοῦ ἀνδρὸς, [2] φασὶ, λέγει, Ἐπὶ τὴν ἔξοδον τῶν ὑδάτων, καὶ, Ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει, τὴν τῆς ἡδονῆς ἐπίῤῥοιαν, [3] φασὶ, λέγει, καὶ, Τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποῤῥυήσεται, ὅτι οὐκ ἐῶμεν αὐτὸ χαμαὶ πεσεῖν, ἀλλὰ αὐτοὶ αὐτὸ ἐσθίομεν.

Κεφ. Θ'. Καὶ ἵνα μὴ τὰς μαρτυρίας αὐτῶν ἐν μέσῳ ἄγων βλάψω μᾶλλον ἤπερ ὠφελήσω, τούτου χάριν τὰ πολλὰ ὑπερβήσομαι, [1] ἐπεὶ ἂν τὰ πάντα παρ᾽ αὐτοῖς [2] λεγόμενα κακῶς ἐνταῦθα παρατιθέμενος διηγόρευον. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, [3] φασὶ, τεθεικέναι τὴν Ῥαὰβ κόκκινον ἐν τῇ θυρίδι, οὐκ ἦν, [4] φασὶ, κόκκινον, ἀλλὰ τὰ μόρια τῆς γυναικείας φύσεως, καὶ τὸ κόκκινον αἷμα τῶν καταμηνίων λέγει. Καὶ τὸ εἰπεῖν, Πίνε ὕδατα ἀπὸ σῶν ἀγγείων, περὶ τούτου λέγει. Φασὶ δὲ εἶναι τὴν σάρκα ἀπολλυμένην, καὶ μὴ ἐγειρομένην· εἶναι δὲ ταύτην τοῦ Ἄρχοντος. Τὴν δὲ δύναμιν τὴν ἐν τοῖς καταμηνίοις καὶ ἐν ταῖς γοναῖς ψυχὴν εἶναί φασιν, ἣν συλλέγοντες ἐσθίομεν· καὶ ἅπερ ἡμεῖς ἐσθίομεν κρέα, ἢ λάχανα, ἢ ἄρτον, ἤ τι ἕτερον, χάριν ποιοῦμεν ταῖς κτίσεσι, συλλέγοντες ἀπὸ πάντων τὴν ψυχὴν καὶ μεταφέροντες μεθ᾽ ἑαυτῶν εἰς τὰ ἐπουράνια. Διόπερ καὶ πάντων μεταλαμβάνουσι κρεῶν, λέγοντες, ἵνα ἐλεήσωμεν τὸ γένος ἡμῶν. Φάσκουσι δὲ τὴν αὐτὴν ψυχὴν εἶναι ἔν τε τοῖς ζώοις καὶ ἐν κνωδάλοις καὶ ἰχθύσι καὶ ὄφεσι καὶ ἀνθρώποις ἐγκατεσπάρθαι, καὶ ἐν λαχάνοις καὶ ἐν δένδρεσι καὶ ἐν γεννήμασι. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν Φιβιωνῖται καλούμενοι ἀναφέρουσι τὰς αἰσχρὰς αὐτῶν θυσίας [5] τῆς πορνείας, τὰς ὑφ᾽ ἡμῶν ἐνταῦθα προειρημένας, ὀνόμασι τριακοσίοις ἑξηκονταπέντε, οἷς αὐτοὶ ἔπλασαν Ἀρχόντων δῆθεν, ἐμπαίζοντες τοῖς γυναικαρίοις καὶ λέγοντες, Μίγηθι μετ᾽ ἐμοῦ, ἵνα σε ἀνενέγκω πρὸς τὸν Ἄρχοντα. Καθ᾽ ἑκάστην δὲ μίξιν ὀνομάζουσιν ἑνὸς ὄνομά τινος βάρβαρον τῶν παρ᾽ αὐτοῖς [6] πεπλασμένων, καὶ δῆθεν εὔχονται λέγοντες, Προσφέρομέν σοι τῷ δεῖνι, ἵνα προσενέγκῃς τῷ δεῖνι. Τῇ δὲ ἄλλῃ πάλιν μίξει ἄλλῳ ὑποτίθενται ὡσαύτως προσφέρειν, ἵνα καὶ αὐτὸς τῷ ἄλλῳ. Καὶ ἕως ἂν ἔλθῃ, μᾶλλον δὲ κατέλθῃ τριακοσίας ἑξηκονταπέντε πτώσεις τῆς λαγνείας, καθ᾽ ἑκάστην ὄνομά τι ἐπικαλεῖται τὸ τοιοῦτο ἐργαζόμενος, καὶ ἄρχεται πάλιν κατιέναι διὰ τῶν αὐτῶν, τὰ αὐτὰ αἰσχρὰ ἐπιτελῶν καὶ ἐμπαίζων ταῖς ἠπατημέναις.
pag. 91. Ὅταν οὖν εἰς τοσοῦτον ἀριθμοῦ ὄγκον ἐλάσῃ ἑπτακοσίων τριάκοντα πτώσεων, λέγω δὴ μίξεων αἰσχρῶν, καὶ ὀνομάτων τῶν παρ᾽ αὐτοῖς

2. φησὶ cod. Vatic.
3. φησὶ cod. Vatic.
Cap. IX. — 1. ἐπεὶ πῶς ἂν placuit Petavio.
2. λεγόμενα κακῶς ἐνταῦθα cod. Vatic., recte. κακῶς λεγόμενα ἐνταῦθα edit. Petav. λεγόμενα ἐνταῦθα cod. Rhedig. et edit. princ.

Erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Psalm 1, 3. Atque in eo quod scriptum est, *Secus decursus aquarum,* indicari viri foeditatem asseruit: istud vero, *Quod fructum suum dabit in tempore suo,* voluptatis demonstrare proluviem. Nam quod additum est, *Et folium eius non defluet,* tum a nobis, inquiunt, perficitur, cum in terram decidere non patimur, sed ipsimet illud absumimus.

Ac ne prolatis illorum testimoniis plus detrimenti quam utilitatis Cap. IX. adferam, idcirco pleraque silentio praetermittam. Alioquin omnia quae ab illis dicuntur hoc loco explicando commemorarem. Nam quod in scriptura legimus Rhaab coccinum in fenestra posuisse, non Iosua 2. coccinum erat, inquiunt, sed muliebre pudendum, in quo coccineus color menstruum sanguinem significat. Quin etiam eodem illud spectat: *Bibe aquam de tuis vasis.* Prov. 5, 15. Siquidem interire carnem, nec excitari denuo praedicant, eamque ad Principem pertinere. Vim autem illam, quae in menstruis est ac semine, animam esse, quam collectam comedimus. Unde cum carnibus aut oleribus, aut pane, aut alio quopiam vescimur, bene de creatis rebus meremur, dum ex his omnibus animam corrogamus ac nobiscum in coelum evehimus. Ideoque genere omni carnium utuntur, ut generis, aiunt, nostri misereamur. Caeterum eandem inesse putant animalibus et bestiis et piscibus ac serpentibus animam, quae hominibus insit, nec non et oleribus et arboribus ac germinibus infusam. Iam vero qui ex iis Phibionitae vocantur execranda illa libidinis sacra, quae a nobis explicata sunt, CCCLXV nominibus adscribunt, quae Principum esse propria commenti sunt. Ita mulierculis illudentes, *Congredere mecum,* inquiunt, *ut te ad Principem perducam.* Tum ad singulos coitus barbarum aliquod unius ex illis nomen temere ab iis excogitatum pronunciant, ac nimirum hac formula precantur: *Tibi N. offerimus, ut N. vicissim offeras.* Inde alio rursus in congressu alteri se offerre praedicant, ut et is alteri repraesentet. Ita donec per CCCLXV libidinis ac lasciviae gradus ascenderint, vel descenderint potius, quoties Venerem repetunt, eiusmodi aliquod nomen appellant. Inde per eadem illa turpitudinis vestigia relabuntur, ac circumventis a se mulierculis illudunt. Postquam autem iterando saepius concubitu, ac fictis illis nominibus repetendis DCCXXX numerum implerunt, deinceps qui id egerit, palam de se praedi-

3. φησὶ codd. Vatic. et Rhedig.
4. φησὶ codd. Vatic. et Rhedig.
5. τὰ (repone τὰς) τῆς cod. Vatic.
6. πεπλασμένων cod. Vatic. Reliqui libri πεπλανημένων.

πεπλασμένων, τότε λοιπὸν τολμᾷ ὁ τοιοῦτος καὶ λέγει, Ἐγώ εἰμι ὁ Χριστός· ἐπειδὴ ἄνωθεν καταβέβηκα διὰ τῶν ὀνομάτων τῶν τξε΄ Ἀρχόντων.

Κεφ. Ι. Τὰ δὲ τῶν μειζόνων κατ᾽ αὐτοὺς Ἀρχόντων ὀνόματα ταῦτα εἶναι [1] λέγουσι. Πολλοὺς λέγοντες, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ οὐρανῷ εἶναι τὸν Ἰαὼ ἄρχοντα, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ φασὶν εἶναι τὸν Σακλᾶν ἄρχοντα τῆς πορνείας, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τὸν Σὴθ ἄρχοντα, ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ εἶναί φασι τὸν Δάδην· τέταρτον γὰρ ὑποτίθενται οὐρανὸν, καὶ τρίτον· πέμπτον δὲ ἄλλον οὐρανὸν, ἐν ᾧ φασιν εἶναι τὸν Ἐλωαῖον, τὸν καὶ Ἀδωναῖον. Ἐν δὲ τῷ ἕκτῳ φασὶν εἶναι οἱ μὲν τὸν Ἰαλδαβαὼθ, οἱ δὲ τὸν Ἠλιλαῖον. Ἄλλον δὲ ἕβδομον οὐρανὸν ὑποτίθενται, ἐν ᾧ λέγουσιν εἶναι τὸν Σαβαώθ· ἄλλοι δὲ λέγουσιν οὐχὶ, ἀλλ᾽ ὁ Ἰαλδαβαώθ ἐστιν ἐν τῷ ἑβδόμῳ· ἐν δὲ τῷ ὀγδόῳ οὐρανῷ τὴν Βαρβηλὼ καλουμένην, καὶ τὸν Πατέρα τῶν ὅλων, καὶ κύριον τὸν αὐτὸν αὐτοπάτορα, καὶ Χριστὸν ἄλλον αὐτολόχευτον· καὶ Χριστὸν τοῦτον τὸν κατελθόντα καὶ δείξαντα τοῖς ἀνθρώποις ταύτην τὴν Γνῶσιν· ὃν καὶ Ἰησοῦν φασι, μὴ εἶναι δὲ αὐτὸν ἀπὸ Μαρίας γεγεννημένον, ἀλλὰ διὰ Μαρίας δεδειγμένον, σάρκα δὲ αὐτὸν μὴ εἰληφέναι, ἀλλ᾽ ἢ μόνον δόκησιν εἶναι. Φασὶ δὲ τὸν Σαβαὼθ οἱ μὲν ὄνου μορφὴν ἔχειν, οἱ δὲ χοίρου. Διόπερ ἐνετείλατο, φασὶ, τοῖς Ἰουδαίοις, χοῖρον μὴ ἐσθίειν· εἶναι δὲ αὐτὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ τῶν μετ᾽ αὐτὸν οὐρανῶν καὶ ἀγγέλων τῶν ἑαυτοῦ. Τὴν δὲ ψυχὴν ἐν τῷ ἐξέρχεσθαι ἐντεῦθεν διαβαίνειν διὰ τῶν Ἀρχόντων τούτων, μὴ δύνασθαι δὲ διαπεράσαι, εἰ μή τι ἂν [2] τῆς Γνώσεως ἐν πληρώματι γένηται, μᾶλλον δὲ ταύτης τῆς καταγνώσεως, καὶ ἐμφορηθεῖσα διαδράσειε τῶν Ἀρχόντων καὶ τῶν Ἐξουσιῶν τὰς χεῖρας. Εἶναι δὲ δρακοντοειδῆ τὸν Ἄρχοντα τὸν κατέχοντα τὸν κόσμον τοῦτον, καὶ καταπίνοντα μὲν τὰς ψυχὰς τὰς μὴ ἐν γνώσει ὑπαρχούσας, καὶ διὰ τῆς κέρκου πάλιν ἐπιστρέφοντα εἰς τὸν κόσμον, [3] κἀντεῦθεν εἰς χοίρους καὶ εἰς ἄλλα ζῶα, καὶ πάλιν διὰ τῶν αὐτῶν ἀναφερομένας. Εἰ δέ τις, [4] φασὶν, ἐν τῇ Γνώσει γένηται ταύτῃ, καὶ συλλέξει ἑαυτὸν ἐκ τοῦ κόσμου διὰ τῶν ἐμμηνίων καὶ διὰ τῶν ῥύσεων
Pag. 92. τούτων τῆς ἐπιθυμίας, μηκέτι ἐνταῦθα κατέχεσθαι αὐτὸν, ἀλλὰ ὑπερβαίνειν τοὺς προειρημένους Ἄρχοντας, ἔρχεσθαι δὲ, [5] φασὶ, παρὰ τὸν Σαβαὼθ, καὶ πατεῖν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ἀθυρογλώττως βλασφημοῦντες, καὶ οὕτως ὑπερβαίνειν εἰς τὸ ἄνω μέρος, ὅπου ἡ μήτηρ τῶν ζώντων ἡ Βαρβηρὼ, ἤτοι Βαρβηλὼ, καὶ οὕτω τὴν ψυχὴν σώζεσθαι. Ἔχειν δὲ καὶ τρίχας ὡς γυναικὸς τὸν αὐτὸν λέγουσιν οἱ τάλανες, νο-

Cap. X. — 1. *Vulgata distinctio est in editis* λέγουσι, πολλοὺς λέγοντες. ἐν μὲν *cett.*

2. τῆς γνώσεως ταύτης, μᾶλλον δὲ τῆς καταγνώσεως ἐν πληρώματος (*sic*) γένηται, καὶ ἐμφορηθεὶς (*sic*) διαδράσειε *cett. cod. Vatic.*

care non dubitat: Ego sum Christus; nam per CCCLXV nomina Principum ex alto descendi.

Maiorum porro Principum nomina haec esse memorat. In supremo, inquiunt, orbe residet Iao, in secundo Saclan, is qui stupris ac libidinibus praeest; in tertio Sethus, in quarto Daden statuunt: quippe quartum esse coelum asseverant, et tertium; ac rursus quintum, in quo Eloaeum collocant, qui idem et Adonaeus dicitur. At sextum occupare volunt alii Ialdabaoth, Elilaeum alii. Sed et septimum esse nonnulli definiunt, cui Sabaoth insideat. Quod ab aliis negatur, qui Ialdabaoth septimam illam stationem attribuunt. In octavo Barbeloni domicilium esse fingunt, nec non et universorum Parenti illi qui idem dominus sit, et suimetipsius pater, quemadmodum et alteri cuidam Christo, qui per sese sit in lucem editus. Tum vero Christum ibidem ipsum collocant, qui de coelo descendit, et eiusmodi Cognitionem humano generi contulit, quem etiam appellatum fuisse Iesum praedicant. Verum eundem negant de Maria natum, sed per Mariam ostensum asserunt; neque carnem aliter quam specie ipsa suscepisse. Quod ad Sabaoth pertinet, hunc asini quidam, alii porci figura constare censent. Ob idque Iudaeis, aiunt, suillis carnibus interdixerat. Hunc esse coelo terraeque conditorem, tum eorum qui consequuntur coelestium orbium, angelorumque suorum. Porro digredientem hinc animam per illos transire Principes, neque tamen penetrare posse, nisi Cognitione illa plenissime perfusa fuerit, vel condemnatione potius; qua quidem cumulata Principum istorum ac Potestatum manus effugiat. Addunt et huius mundi Praesidem draconis effigiem habere, ab eoque animas absorberi Cognitione illa destitutas, rursumque per caudam in hunc mundum refundi. Ex quo deinceps in porcorum aliorumque animantium corpora transfusae per eadem denuo vestigia sursum efferantur. Quod si quis, aiunt, ea fuerit Cognitione praeditus, seseque per menstrua illa ac libidinis profusionem ex hoc mundo collegerit, eum nihil hic detineri amplius, sed eos quos diximus praetergredi Principes, et ad Sabaoth usque pervenire, atque illius proculcare caput (ita enim sacrilege atque impudenter effutiunt), indeque ad supremum illud domicilium evadere, ubi viventium mater est Barbero, quae et ab illis Barbelo dicitur. Hanc esse animae rationem adipiscendae salutis. Illud vero praeterea infelices illi ad fabulam ad- Cap. X.

3. ἐνταῦθα *cod. Vatic.*

4. φησὶν *codd. Vatic. Rhedig.*

5. φησὶ *codd. Rhedig. Vatic.*

μίξοντες τὸ ὄνομα τὸ Σαβαὼθ ἄρχοντά τινα εἶναι, οὐκ εἰδότες ὅτι ὅπου λέγει, Τάδε λέγει κύριος Σαβαὼθ, οὐκ ὄνομά τινος εἶπεν, ἀλλ' ὄνομα δοξολογίας τῆς θεότητος. Σαβαὼθ γὰρ ἑρμηνεύεται ἀπὸ τῆς Ἑβραϊκῆς διαλέκτου Κύριος τῶν δυνάμεων. Ὅπου γὰρ ἐν τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ τὸ Σαβαὼθ ὄνομά ἐστι γεγραμμένον, δύναμιν ὑποφαίνει, ὅθεν ὁ Ἀκύλας πανταχοῦ τὸ Ἀδωναΐ Σαβαὼθ ἑρμηνεύει λέγων, Κύριος στρατιῶν. Οὗτοι δὲ κατὰ πάντα τρόπον ἐμμανέντες κατὰ τοῦ αὐτῶν δεσπότου τὸν μὴ ὄντα ζητοῦσι, καὶ τὸν ὄντα ἀπολωλέκασι, μᾶλλον δὲ ἑαυτοὺς ἀπώλεσαν.

Κεφ. ια'. Ἄλλα δὲ ὅσα [1] φλυαροῦσιν ἐν οἷς περικακεῖν ἐστι τὰ τῆς αὐτῶν μανίας λέγειν. Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν γυναιξὶ μὴ πλησιάζοντες ταῖς ἰδίαις χερσὶ αὐτῶν ἑαυτοὺς φθείρουσι, τὴν δὲ αὐτῶν φθορὰν λαμβάνουσιν εἰς τὰς χεῖρας, καὶ οὕτως ἐσθίουσι, χρώμενοι σεσυκοφαντημένῃ μαρτυρίᾳ, [2] τῷ, Αἱ χεῖρες αὗται ἐπήρκεσαν οὐ μόνον ἐμοὶ, ἀλλὰ καὶ τοῖς σὺν ἐμοὶ, καὶ [3] τῷ πάλιν, [4] Ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσὶν, ἵνα [5] δύνησθε καὶ τοῖς μὴ ἔχουσι μεταδοῦναι. Ὡς καὶ περὶ τούτων, οἶμαι, ἐκινήθη τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν τῷ ἀποστόλῳ Ἰούδᾳ, λέγω δὴ ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γραφείσῃ καθολικῇ ἐπιστολῇ. Ἰούδας δέ ἐστιν οὗτος ὁ ἀδελφὸς Ἰακώβου καὶ κυρίου λεγόμενος. Ὑπέδειξε γὰρ αὐτοὺς τὸ ἅγιον πνεῦμα διὰ τῆς φωνῆς τοῦ Ἰούδα κατὰ τὰ κτήνη φθειρομένους καὶ φθείροντας, ὡς λέγει ὅτι, Ὅσα μὲν οὐκ οἴδασιν, ἀγνοοῦντες ἁλίσκονται, ὅσα δὲ οἴδασιν, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα φθείρονται. Κυνῶν γὰρ δίκην καὶ χοίρων τὴν ἀπ' αὐτῶν φθορὰν ἐπιτελοῦσιν. Οἱ κύνες γὰρ καὶ οἱ χοῖροι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄλλα ζῶα, οὕτως φθείρονται, καὶ τὴν ἀπόρρυ-
pag. 93. σιν τὴν ἀπὸ τῶν σωμάτων αὐτῶν ἐσθίουσι. Καὶ γὰρ ἀληθῶς ἐνυπνιαζόμενοι σάρκα μιαίνουσι, κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι, δόξας δὲ βλασφημοῦσι· Μιχαὴλ δὲ ὁ ἀρχάγγελος διαλεγόμενος τῷ διαβόλῳ περὶ τοῦ Μωϋσέως σώματος οὐκ ἤνεγκε λόγον βλασφημίας, ἀλλὰ εἶπεν, Ἐπιτιμήσαι σοι ὁ κύριος· οὗτοι δὲ ὅσα οὐκ οἴδασι, φυσικῶς βλασφημοῦσιν, ὅτι τὰ ἅγια τῶν ἁγίων τὰ μετὰ ἁγιασμοῦ ἡμῖν παραδοθέντα βλασφημοῦσιν, εἰς αἰσχρότητα αὐτοὶ μεταβαλλόμενοι. Καὶ ταῦτά ἐστιν ἅτινα κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐτόλμησαν λέγειν, ὡς καὶ ὁ μακάριος Παῦλός φησιν, Ὡς τέ τινας τολμᾶν ἡμᾶς λέγειν, Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ ἐφ' ἡμᾶς τὰ ἀγαθὰ, ὧν τὸ κρίμα ἔνδικόν ἐστι. Πόσας δὲ ἄλλας ἀγάγοιμι μαρτυρίας κατὰ τῶν βλασφήμων; Οὗτοι γὰρ οἱ ταῖς ἰδίαις

Cap. XI. — 1. φλυαροῦσιν *non habet cod. Vatic.*
2. *Libri vulgo* τὸ.
3. *Libri vulgo* τὸ.
4. ἐργαζόμενος *codd. Vatic. Rhedig.*
5. δύνηται *cod. Vatic.*

iunxerunt, eidem Sabaoth capillos esse muliebres; quod scilicet vocem illam Sabaoth Principis alicuius esse nomen arbitrentur, neque illud intelligant, ubicumque ita dicitur, *Haec dicit dominus Sabaoth*, non cuiuspiam id esse proprium nomen, sed praedicando potius numini velut quoddam laudationis vocabulum adhiberi. Quippe dominus Sabaoth idem Hebraice quod exercituum significat. Et quidem ubicumque vox illa Sabaoth in vetere testamento legitur, exercitum sonat. Itaque pro eo quod Hebraice scriptum est, *Adonai Sabaoth*, Aquila perpetuo, *Dominus exercituum* reddit. Sed isti furore atque amentia perciti ad domini sui iniuriam eum qui nusquam est inquirunt, et eum qui est reipsa, vel semetipsos potius, perdiderunt.

Sunt et aliae eorumdem innumerabiles nugae, nec sine taedio Cap. XI.
potest omnis istorum insania commemorari. Sed illud praetermitti non potest, quosdam ex horum esse numero, qui ita mulierum consuetudine abstinent, ut seipsos manibus suis conspurcent, iisque foedissimum libidinis virus excipiant atque eo vescantur, ad quod testimonium illud per summam calumniam detorquent: *Manus istae* Act. 20, 31.
suppeditarunt non mihi solum, sed et iis qui mecum sunt. Item istud: *Operantes manibus propriis, ut possitis iis qui non habent communi-* Eph. 4, 28.
care. De quibus adeo mihi commotus videtur in apostolo Iuda spiritus sanctus, hoc est in catholica illius epistola (Iudas ille porro est qui Iacobi, atque etiam domini frater appellatus est). In qua per apostoli vocem spiritus, inquam, sanctus, corruptos illos corruptores esse demonstrat, ut ibidem loquitur: *Quae enim nesciunt* Ep. Iud. v. 10.
ignorantes in illis capiuntur: quae vero norunt, in iis tanquam muta animalia corrumpuntur. Siquidem canum instar ac porcorum sua se corruptela turpitudinis inquinant. Hoc enim modo tam canes ac porci quam caetera se animantia corrumpunt, et profluentem e corporibus suis libidinis humorem delingunt. Atque illi revera carnem suam erumpente velut per somnium fluxione commaculant. *Dominationem autem spernunt, maiestatem autem blasphemant: at Michael* Ep. Iud. v. 8.
archangelus cum diabolo disputans de Moysi corpore blasphemiae sermonem non tulit, sed dixit, Increpet te dominus: hi autem quaecumque ignorant naturaliter blasphemant; dum sacrosanctis illis mysteriis quae cum sanctissimis religionibus nobiscum communicantur contumeliose illudunt, et ad spurcissimam flagitiosissimamque libidinem convertunt. Haec sunt quae adversus apostolos effutire sunt ausi, quemadmodum beatus apostolus scribit: *Adeo ut quidam haec a no-* Rom. 3, 8.
bis dici iactare audeant, Faciamus mala, ut eveniant bona; quorum iustum est iudicium. Quam vero multa testimonia suppetunt quae contra blasphemos illos in medium afferre possimus! Sed illi qui

χερσὶ φθειρόμενοι, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ οἱ ταῖς γυναιξὶ πλησιάζοντες, λοιπὸν κόρον μὴ λαβόντες τῆς μετὰ τῶν γυναικῶν πολυμιξίας, εἰς ἀλλήλους ἐκκαίονται, Ἄνδρες ἐν ἀνδράσι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τὴν ἀντιμισθίαν τῆς πλάνης ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες. Ἐξώλεις γὰρ οἱ αὐτοὶ γενόμενοι μακαρίζουσιν ἀλλήλους, [6] ὡς τὸ προκριτέον πρᾶγμα ἀναδεξάμενοι. Ἀλλὰ καὶ ἀπατῶντες τὸ αὐτοῖς πειθόμενον γυναικεῖον γένος, τὸ σεσωρευμένον ἁμαρτήμασι καὶ ἠγμένον ποικίλαις ἐπιθυμίαις, φάσκουσι ταῖς ἠπατημέναις ὑπ᾽ αὐτῶν ὅτι, Ἡ δεῖνα παρθένος, ἡ τοσαῦτα ἔτη ἐφθαρμένη, καὶ φθειρομένη καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν. Κόρον γὰρ οὐκ ἔχει παρ᾽ αὐτοῖς ἡ λαγνεία, ἀλλ᾽ ὅσον τις παρ᾽ αὐτοῖς αἰσχρουργὸς ἄνθρωπος, τοσοῦτον παρ᾽ αὐτοῖς ἐπαινετός. Ἐκείνας δέ φασιν εἶναι παρθένους, τὰς μηδέποτε ἐν κοσμικῇ μίξει γάμου κατὰ φύσιν τῆς συνηθείας γενομένας, ἕως καταβολῆς σπέρματος, ἀλλὰ μιγνυμένας μὲν ἀεὶ καὶ πορνευούσας, πρὸ δὲ τοῦ ἀπαρτισθῆναι τὴν ἡδονὴν ἀφιστώσας τὸν πονηροποιὸν αὐτῶν τῆς κοινωνίας φθορέα, καὶ λαμβανούσας τὴν προειρημένην αἰσχρότητα εἰς ἐδωδὴν, ὡς κατὰ τὸ ὅμοιον τοῦ Σηλὼμ πρὸς τὴν Θάμαρ κακοτροπίας, ἀλλὰ ἀπὸ παρθενίας τὴν τέχνην ταύτην [7] ἐπανῃρημένας, τοῦ φθείρεσθαι μὲν, μὴ ὑποδέχεσθαι δὲ τῆς φθορᾶς τὴν μίξιν καὶ τὴν ἀπόρροιαν. Βλασφημοῦσι δὲ οὐ μόνον τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὸν Μωϋσέα καὶ τὸν Ἠλίαν, καὶ πάντα
pag. 94. [8] τὸν χορὸν τῶν προφητῶν, ἀλλὰ καὶ τὸν θεὸν τὸν ἐκλεξάμενον αὐτούς.

Κεφ. ιβ'. Ἄλλα δὲ μυρία παρ᾽ αὐτοῖς πεπλασμένα γραφεῖα τετόλμηται. Γένναν μὲν γὰρ Μαρίας βιβλίον τί φασιν εἶναι, ἐν ᾧ δεινά τε καὶ ὀλέθρια ὑποβάλλοντές τινα ἐκεῖσε λέγουσιν. Ἐκ τούτου γάρ φασι τὸν Ζαχαρίαν ἀπεκτάνθαι ἐν τῷ ναῷ, ἐπειδὴ, [1] φασὶ, ὀπτασίαν ἑώρακε, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου θέλων εἰπεῖν τὴν ὀπτασίαν ἀπεφράγη τὸ στόμα. Εἶδε γὰρ, [2] φασὶν, ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς θυμιάματός τινα, ὡς ἐθυμία, ἄνθρωπον ἑστῶτα [3] ὄνου μορφὴν ἔχοντα. Καὶ ἐξελθόντος, [4] φασὶ, καὶ θέλοντος εἰπεῖν, Οὐαὶ ὑμῖν, τίνι προςκυνεῖτε; ἀπέφραξεν αὐτοῦ τὸ στόμα ὁ ὀφθεὶς αὐτῷ ἔνδον ἐν τῷ ναῷ, ἵνα μὴ δύνηται λαλῆσαι. Ὅτε δὲ ἠνοίγη τὸ στόμα αὐτοῦ, ἵνα λαλήσῃ, τότε ἀπεκάλυψεν αὐτοῖς, καὶ ἀπέκτειναν αὐτὸν, καὶ οὕτως, [5] φασὶν, ἀπέθανε Ζαχαρίας. Διὰ τοῦτο γὰρ [6] ὁ ἱερεὺς προςετάγη ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ νομοθετήσαντος, φασὶν, ἔχειν

6. *Suspicor* ὥς τι.
7. ἐπανῃρημένας *ego rescripsi pro* ἐπανειρημένας, *quod in libris vulgo extat.*
8. τὸν *cum Petavio adieci ex cod. Vatic. Non extat in ed. princ. et cod. Rhedig.*

Cap. XII. — 1. φησὶ *codd. Vatic. Rhedig.*
2. φησὶν *codd. Vatic. Rhedig.*
3. *Hinc illa fabula de Onocoete Christianorum deo, de qua Tertull. Apolog. cap.* 16.

suis ipsi manibus abominandam libidinem exercent, qui cum mulieribus se commiscent, assiduo illarum usu nequaquam exsatiati in semetipsos exardescunt, *Viri*, inquam *in viros*, sicut scriptum est, Rom. 1, 27.
mercedem erroris sui in semetipsis recipientes. Etenim perditi profligatique homines beatos se invicem praedicant, tanquam praecipuum quiddam facinus ac singulare susceperint. Quinetiam mulierculis quas sibi morigeras habent, illudentes, *Mulierculis*, inquam, *onu-* 2. Tim. 3, 6.
stis peccatis, ac multiplicibus cupiditatibus abductis, identidem narrant, hanc, quam videlicet nominant, esse virginem, cum ante multos iam annos vitiata fuerit, ac quotidie constupretur. Apud illos quippe satietas libidinis nulla; et quo foediora quisque perpetraverit, eo maiori omnium laude ac praedicatione celebratur. Virgines porro illas appellant quae nunquam legitimo nuptiarum usu ac naturali illa consuetudine ita perfunctae sunt, ut infusum semen exciperent, sed quae licet assiduis se stupris flagitiisque contaminent, tamen antequam libido omnis impleatur perditissimum suum illum admissarium excutiunt, illasque quas diximus turpissimas sordes ad vescendum excipiunt. In quo immane illud horrendumque Sellomi Gen. 38.
cum Thamare facinus imitantur, utpote quae servandae virginitatis artificium illud susceperint, ut cum assidue corrumpantur, nullam tamen ex ea corruptela infusionem seminis admittant. Neque vero aut Abraamum, duntaxat, aut Moysen atque Eliam, adeoque prophetas omnes sed et deum ipsum a quo sunt electi contumeliose traducunt.

Infinita porro penes illos sunt supposititia atque impudenter con- Cap. XII.
ficta monumenta. Cuiusmodi est qui De Progenie Mariae liber inscribitur, in quo horribilia quaedam ac detestanda illorum dicta continentur. Velut inter alia, eam Zachariae necis in templo caussam extitisse, quod cum visum quoddam illi esset oblatum, idque prae metu significare vellet, os ei primo praeclusum sit. Viderat autem, inquiunt, cum incensi hora suffiret, asini figura stantem hominem, ac cum egredi vellet, itaque proloqui, Vae vobis, quem enim tandem adoratis? ab eo qui in templo intus apparuit oris illi, ne efferre posset, usus interclusus est; post autem ubi vox eidem est restituta, atque hoc in Iudaeos arcanum evulgavit ab illis interfectus est. Haec, inquiunt, Zachariae mortis occasio fuit. Addunt eandem illam ob caussam iussum a legislatore pontificem tintinnabula gestasse, ut quoties ad functionem suam obeundam ingrederetur, cre-

4. φησὶ *cod. Vatic.*
5. φησὶν *cod. Vatic.*
6. ὁ ἱερεὺς προςετάγη ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ νομοθετήσαντος, φασὶν *codd. Vatic. Rhedig.* ὁ ἱερεὺς ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ νομοθετήσαντος προςετάγη, φασὶν *ed. Petav. In edit. princ. desideratur vox* προςετάγη.

κώδωνας, ἵν' ὅταν εἰςέρχηται ἱερατεῦσαι, τὸν [7] κτύπον ἀκούων τῶν κωδώνων κρύπτηται ὁ προςκυνούμενος, ἵνα μὴ φωραθῇ τὸ [8] ἰνδαλματικὸν τῆς μορφῆς αὐτοῦ πρόςωπον. Ἔστι δὲ τὸ πᾶν τῆς εὐηθείας αὐτῶν ἐπιτήδευμα εὐθυέλεγκτον καὶ χλεύης ἔμπλεον. Εἰ γὰρ ἦν ὅλως ὁρατὸς ὁ ἱερουργούμενος, οὐδὲ κρυβῆναι ἠδύνατο· εἰ δὲ ὅλως κρυβῆναι ἠδύνατο, οὐκέτι ἦν ὁρατός. Καὶ ἑτέρως πάλιν πρὸς αὐτοὺς ῥητέον ὅτι εἰ ὁρατὸς ἦν, σῶμα ἄρα ἦν, καὶ οὐκ ἦν πνεῦμα, εἰ δὲ πνεῦμα ἦν, οὐκέτι ἐν ὁρατοῖς ἐξετάζεται. Πῶς οὖν τὸ οὐκ ἐν ὁρατοῖς ἐξεταζόμενον ἀπὸ τοῦ κτύπου τῶν κωδώνων τῆς ἑαυτοῦ συστολῆς προενοεῖτο; Ἔχον γὰρ τὸ ἀόρατον κατὰ φύσιν οὐκ ἂν ὠπτάνετο, εἰ μὴ ἤθελεν. [9] Εἰ καὶ ὤφθη δὲ, οὐκέτι κατὰ ἀνάγκην ἐφαίνετο, τῆς φύσεως αὐτὸν ἀγούσης εἰς τὸ φαίνεσθαι, ἀλλὰ κατὰ χάριν, οὐ φόβῳ καὶ προλήψει, παρὰ προςδοκίαν [10] ἄνευ κτύπου εἰς τὸ δῆλον καθιστῶντος τὴν αὐτοῦ ὀπτασίαν. Καὶ οὕτως κατὰ πάντα τρόπον διέπεσεν ὁ αὐτῶν ψευδὴς καὶ παραπεποιημένος λόγος. Καὶ πολλά ἐστιν ἄλλα ἃ λέγουσι ληρώδη· καί τοί γε τοῦ Ζαχαρίου μὴ ἀποκτανθέντος εὐθὺς, ἀλλὰ καὶ ἐπιμείναντος ἡμέρας μετὰ τὴν τοῦ Ἰωάννου γέννη-
pag. 95. σιν, καὶ προφητεύσαντος περὶ τοῦ Ἰωάννου καὶ περὶ τῆς παρουσίας κυρίου καὶ ἐνσάρκου γεννήσεως ἀπὸ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας διὰ πνεύματος ἁγίου, ὡς λέγει, Καὶ σὺ παιδίον προφήτης ὑψίστου κληθήσῃ· προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προςώπου κυρίου ἑτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ, ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει, καὶ τὰ ἑξῆς. Πόσα δὲ ἄλλα ἔστιν εἰπεῖν περὶ τῆς αὐτῶν ψευδηγορίας καὶ τοῦ αὐτῶν μιασμοῦ;

Κεφ. ιγ'. Οἱ δὲ Λευῖται παρ' αὐτοῖς καλούμενοι οὐ μίσγονται γυναιξὶν, ἀλλὰ ἀλλήλοις μίσγονται. Καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ προκριτέοι παρ' αὐτοῖς δῆθεν καὶ ἐπαινετοί. Καταγελῶσι δὲ λοιπὸν τῶν τὴν πολιτείαν ἀσκούντων, καὶ ἁγνείαν, καὶ παρθενίαν, ὡς εἰς μάτην τὸν κάματον ἀναδεδεγμένων. Προςφέρουσι δὲ εἰς ὄνομα Φιλίππου τοῦ ἁγίου μαθητοῦ εὐαγγέλιον πεπλασμένον, ὅτι φησὶν, Ἀπεκάλυψέ μοι ὁ κύριος τί τὴν ψυχὴν δεῖ λέγειν ἐν τῷ ἀνιέναι εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ πῶς ἑκάστῃ τῶν ἄνω Δυνάμεων ἀποκρίνεσθαι· ὅτι ἐπέγνων ἐμαυτήν, φησὶ, καὶ συνέλεξα ἐμαυτὴν πανταχόθεν, καὶ οὐκ ἔσπειρα τέκνα τῷ Ἄρχοντι, ἀλλὰ ἐξερρίζωσα τὰς ῥίζας αὐτοῦ, καὶ συνέλεξα τὰ μέλη τὰ διεσκορπισμένα, καὶ οἶδά σε τίς εἶ· ἐγὼ γὰρ, φησὶ, τῶν ἄνωθέν εἰμι. Καὶ οὕτως, φησὶν, ἀπολύεται. Ἐὰν δὲ, φησὶν, εὑρεθῇ γεννήσασα υἱὸν, κατέχε-

7. κτύπον codd. Vatic. Rhedig. τύπον ed. princ.
8. ἰνδαλτικὸν cod. Vatic.
9. εἰ καὶ ὤφθη δὲ cod. Vatic. εἰ δὲ καὶ ὤφθη δὲ cod. Rhedig., et editorum uterque.

pitaculorum strepitu is qui adorabatur admonitus sese e medio subtraheret, ne cum larva illa ac turpi effigie deprehenderetur. Enimvero stolidum illud stultissimorum hominum commentum cum ad convincendum perfacile est, tum risu ac ludibrio dignum. Etenim sive is erat omnino, cui haec sacra faciebant, aspectabilis, occultari minime poterat: sive occultari penitus poterat, non iam erat aspectabilis. Quod item alio modo contra eosdem urgeri potest. Si enim videri poterat, corpus utique erat, non spiritus: sin fuisse spiritum dixerint, non inter ea censendus erit quae discerni oculis possunt. Quid igitur attinebat eum qui oculorum sensu percipi nequiret illo tintinnabulorum sonitu fugae suae latebraeque consulere? Cum enim id natura insitum haberet ut videri non posset, profecto nisi vellet a nemine videretur. Quod vero esset ab aliquo conspectus, non illud necessitate contingeret, quasi cum in lucem et apertum natura produxisset, sed indulgentia quadam potius, neque ita ut subito metu atque ex improviso praeterque expectationem, suppresso illo sonitu, palam se videndum praeberet. Ita omni ex parte falsa illorum atque ementita ratio concidit. Sed alia quaedam plurima sunt quae nugatorie atque inaniter iactare solent. Atqui neque illico est interfectus Zacharias et post ortum Ioannis adhuc vixit, deque eo ac de Christi adventu et eiusdem secundum carnem per spiritum sanctum e beata virgine Maria generatione vaticinatus est his verbis: *Et tu* Luc. 1, 76.
puer propheta altissimi vocaberis: praeibis enim ante faciem domini parare vias eius, ad convertenda corda patrum in filios et inobsequentes ad prudentiam etc. Quanta vero ad eorum mendacia convincenda, contraque abominandam illam libidinem a nobis afferri possunt!

Atque ut de illorum Levitis, sic enim appellant, nonnihil dica- Cap. XIII.
mus, isti non cum mulieribus, sed secum invicem miscentur, ac scilicet praecipua inter illos dignitate ac laude commendantur. Tum vero eos omnes derident qui monasticum vitae genus amplexi sunt, aut castitatem virginitatemque profitentur, quod frustra id sibi molestiae ac laboris imponant. Praeterea Evangelium quoddam sub Philippi sanctissimi Christi discipuli nomine circumferunt, in quo ista narrantur: *Mihi*, inquit, *dominus aperuit, quibus anima verbis uti cum in coelum ascendit, ac quemadmodum unicuique coelestium Virtutum respondere debeat: nimirum, Ego meipsam agnovi, atque undiquaque collegi: neque Principi filios genui, sed eius radices extirpavi, ac dissipata membra in unum coegi, teque adeo qui sis novi: Sum enim e coelestium numero.* Atque hoc modo, inquiunt, illa dimittitur. Sin

10. *Male vertit Petavius „suppresso illo sonitu", praveque distinxit, non post* προλήψει, *sed post* κτύπου.

ται κάτω, ἕως ἂν τὰ ἴδια τέκνα δυνηθῇ ἀναλαβεῖν καὶ ἀνελκύσαι εἰς ἑαυτήν. Καὶ ταῦτά ἐστι τὰ ληρώδη αὐτῶν καὶ μυθώδη. Ὡς καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Ἠλία τολμῶσι βλασφημεῖν καὶ λέγειν, ὅτι φησὶν, Ὅτε ἀνελήφθη, κατεβλήθη πάλιν εἰς τὸν κόσμον. Ἦλθε γὰρ, φησὶ, μία δαίμων, καὶ ἐκράτησε, καὶ εἶπεν αὐτῷ ὅτι, Ποῦ πορεύῃ; ἔχω γὰρ τέκνα ἀπὸ σοῦ, καὶ οὐ δύνασαι ἀνελθεῖν καὶ ὧδε ἀφεῖναι τὰ τέκνα σου. Καὶ, φησὶ, λέγει, Πόθεν ἔχεις τέκνα ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐγὼ ἤμην ἐν ἁγνείᾳ; Λέγει, φησὶ, Ναὶ, ὅτε ἐνυπνίοις ἐνυπνιαζόμενος πολλάκις ἐν τῇ ἀποῤῥοίᾳ τῶν [1] σπερμάτων ἐκενώθης, ἐγὼ ἤμην ἡ μεταλαβοῦσα ἀπὸ σοῦ τὰ σπέρματα καὶ γεννῶσά σοι υἱούς. Πολλὴ δὲ μωρία τῶν τὰ τοιαῦτα λεγόντων. Πῶς γὰρ δύναται δαίμων πνεῦμα ὂν ἀκάθαρτον καὶ ἀσώματον [2] σωμάτων μεταλαμβάνειν; Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ σωμάτων μεταλαμβάνει καὶ κυίσκει, οὐκέτι ἐστὶ πνεῦμα, ἀλλὰ σῶμα·
pag. 96. σῶμα δὲ ὂν, πῶς ἐστιν ἀόρατον καὶ πνεῦμα; Καὶ πολλὴ ἀτοπία τῆς αὐτῶν μωρολογίας. Βούλονται γὰρ τὴν κατ' αὐτῶν μαρτυρίαν τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰούδα μᾶλλον εἰς ἑαυτοὺς δῆθεν ἐπάγεσθαι, ἐν τῷ λέγειν, Καὶ οἱ μὲν ἐνυπνιαζόμενοι σάρκα μὲν μιαίνουσι, κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι, δόξας δὲ [3] βλασφημοῦσι. Οὐκ εἶπε δὲ ὁ μακάριος Ἰούδας ἀδελφὸς τοῦ κυρίου περὶ ἐνυπνιαζομένων ἐν σώμασιν. Εὐθὺς γὰρ ἐπιφέρει καὶ δεικνύει ὅτι περὶ τῶν ἐνυπνιαζομένων λέγει τῶν λαλούντων ὡς δι' ὀνειράτων τὰ αὐτῶν ῥήματα, καὶ οὐκ ἀνανήψει γρηγορήσεως λογισμῶν. Καὶ γὰρ καὶ περὶ τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ διδασκάλων λέγει Ἡσαΐας, Πάντες κύνες [4] ἐννεοὶ οὐ δυνάμενοι ὑλακτεῖν, ἐνυπνιαζόμενοι κοίτην, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ὧδε δὲ ἐν τῇ τοῦ Ἰούδα ἐπιστολῇ δείκνυσι λέγων, Ἐνυπνιαζόμενοι κοίτην, ἃ οὐκ οἴδασι λέγοντες· καὶ ἔδειξεν ὅτι οὐ περὶ τῆς ἐνυπνιάσεως λέγει τοῦ ὕπνου, ἀλλὰ περὶ τῆς μυθώδους αὐτῶν τραγῳδίας καὶ ληρολογίας, ὡς διὰ ὕπνου λεγομένης, καὶ οὐκ ἀπὸ ἐῤῥωμένης διανοίας.

Κεφ. ιδ'. Περικακῶ δὲ ὡς ἀληθῶς τὰ πάντα ἐξειπεῖν. Θεοῦ γάρ ἐστι μόνου ἀποκλεῖσαι τὸν βυθὸν τῆς δυσοδμίας ταύτης. Καὶ παρελεύσομαι ἐκ τοῦ τύπου, εὐξάμενος τῷ παμβασιλεῖ θεῷ, μηδένα εἰς τὸν βόρβορον ἐγκαταπαγῆναι, μηδὲ ἐμαυτοῦ τὴν ἔννοιαν μεταλαβεῖν τῆς δυσώδους ἀκαθαρσίας. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐκκόπτει αὐτῶν πᾶσαν ῥίζαν τῆς κακίας, περὶ χηρῶν νεωτέρων παραγγέλλων, Χήρας, φησὶν, νεωτέρας παραιτοῦ· μετὰ γὰρ τὸ καταστρηνιᾶσαι τοῦ Χριστοῦ

Cap. XIII. — 1. σπερμάτων *reposui pro* σωμάτων, *quod omnes libri retinent.* 2. *Pro* σωμάτων *fortasse est* σπέρματα *rescribendum.* 3. βλασφημοῦσιν *cod. Vatic.* βλασφημοῦσι *edit. Petav.* ἀθετοῦσιν *cod. Rhedig. et edit. princ. Cf. supra cap.* 11. 4. ἐννεοὶ *cod. Rhedig. et edit. princ.* ἐνεοὶ *edit. Petav.*

autem sobolem propagasse reperitur, tamdiu infra detinetur, donec filios suos recipere potuerit et ad semetipsam attrahere. Hae sunt nugae illorum ac somnia. Velut etiam illa sunt quae in sanctum Eliam execrandae cuiusdam plena contumeliae praedicare non verentur: eum cum in coelum evectus esset rursus in hunc mundum fuisse deiectum. Venit enim, inquiunt, e numero feminarum daemonum una quae illum superavit. Et quo tu tandem dixit? Ego enim a te liberos habeo, neque sursum evolare potes atque hic tuos relinquere. Ad haec respondente Elia, Et undenam de me filios illos habuisti, cum ego castimoniam perpetuo servaverim? Sane, inquit illa: cum enim in somnis effusione seminis saepe corpus exhaurires, ego abs te illud excepi, tibique filios peperi. Quam vero ab illis inepte ista dicuntur! Quomodo enim daemon impurus expersque corporis spiritus de corporibus participare quidpiam potest? Nam si a corporibus ei communicatur aliquid ut pariat, corpus erit, non spiritus. Si corpus est, quomodo fugere oculorum conspectum aut spiritus esse poterit? Sed et illorum absurda cumprimis stoliditas est, cum illud ex epistola Iudae testimonium, quo eorum error convincitur, ad huius ipsius patrocinium accommodant: *In somnis,* Ep.Iud. v.8.
inquit, *carnem maculant, dominationem autem spernunt, maiestatem autem blasphemant.* Verum beatus Iudas domini frater non de iis loquitur qui per insomnium fluxione venerea contaminantur. Statim quippe subiungit ostenditque de eiusmodi se somniantibus loqui qui sermones suos velut in somnis, non experrecti ac vigilantes, instituunt. Siquidem et de Hierosolymitanis doctoribus Esaias ita loquitur: *Omnes canes muti non valentes latrare, somniantes in cubili,* et Esai. 56, 11.
caetera. Quod idem in hac Iudae epistola declaratur his verbis, *Somniantes cubile, quae nesciunt dicentes.* Ubi de dormientium insomniis minime se loqui velle demonstrat, sed de falsis illorum tragoediis ac nugis, quas sic tanquam in somnis, nec firmo et constanti animo pronunciant.

Enimvero pudet me omnia illorum arcana detegere? Solius enim Cap. XIV.
est dei profundissimam hanc tanti foetoris voraginem obstruere. Quamobrem ab eo loco digrediar, hoc unum ab omnium moderatore deo postulans, ne quis in illud coenum demergatur, neve animum meum foedissima haec impuritatis labes inficiat. Primum enim apostolus Paulus omnes istiusmodi nequitiae radices excidit, cum de iunioribus viduis ista praescribit. *Viduas*, inquit, *adolescentiores de-* 1. Tim. 5, 11.
vita: cum enim luxuriatae fuerint in Christo, nubere volunt, habentes

γαμεῖν θέλουσιν, ἔχουσαι κρίμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν· ἀλλὰ γαμείτωσαν, τεκνοποιείτωσαν, οἰκοδεσποτείτωσαν. Εἰ δὲ ὁ ἀπόστολος λέγει τεκνογονεῖν, οἰκοδεσποτεῖν, οὗτοι δὲ παραιτοῦνται τὴν τεκνογονίαν, ὄφεώς ἐστι καὶ κακῆς διδασκαλίας τὸ ἐπιχείρημα. Ἡττώμενοι γὰρ τῇ ἡδονῇ τῆς πορνείας ἐπινοοῦσιν ἑαυτοῖς ἀκαθαρσίας προφάσεις, ὅπως δόξωσι πληροφορεῖν τὴν ἑαυτῶν ἀσέλγειαν. Καὶ ἔδει μὲν ἀληθῶς ταῦτα μήτε λέγεσθαι, μήτε ἐν συντάγμασι καταξιοῦσθαι γράφεσθαι, θάπτεσθαι δὲ ὥςπερ νεκρόν τινα ὀδωδότα καὶ λοιμώδη ἀποφορὰν πνέοντα, ἵνα μὴ καὶ δι' ἀκοῆς λυμήνηται τοὺς ἀνθρώπους.
pag. 97. *Καὶ εἰ μὲν παρεληλύθει ἡ τοιαύτη αἵρεσις, καὶ οὐκέτι ἦν ἐν τῷ βίῳ, ἀγαθὸν ἦν ταύτην θάψαι, καὶ μήτε ὅλως περὶ αὐτῆς εἰπεῖν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἔστι καὶ πράττεται, προετράπημεν δὲ ὑπὸ τῆς ὑμῶν τιμιότητος περὶ πάντων εἰπεῖν, μέρη αὐτῆς διηγησάμην ἀναγκασθεὶς, ἵνα τὸ φιλάληθες μὴ παρασιωπήσω, ἀλλὰ ὑφηγήσομαι, εἰς ἀποτροπὴν μὲν τῶν ἀκουόντων, εἰς αἰσχύνην δὲ τῶν πραττόντων. Πόθεν γὰρ οὐκ ἔχομεν δεῖξαι τοὺς παρ' αὐτοῖς φόνους καὶ τερατώδη ἔργα καὶ τελετὰς διαβόλου ἐξ ἐπινοίας τοῦ αὐτοῦ διαβόλου τοῖς ἐμβεβροντημένοις δοθείσας;*

Κεφ. ιε'. *Καὶ εὐθὺς μὲν οὖν ἐλέγχονται εἰς ὃ φαντασιοῦνται καὶ προφασίζονται περὶ τοῦ ξύλου τοῦ ἐν τῷ πρώτῳ Ψαλμῷ εἰρημένου ὅτι, Δώσει τὸν καρπὸν αὐτοῦ ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποῤῥυήσεται. Ἀνωτέρω γὰρ κεῖται ὅτι, Ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσει ἡμέρας καὶ νυκτός. Νόμον δὲ οὗτοι καὶ προφήτας ἀρνοῦνται. Εἰ δὲ νόμον κυρίου ἀρνοῦνται, σὺν τῷ νόμῳ καὶ τὸν λαλήσαντα ἐν τῷ νόμῳ συκοφαντοῦσι. Πλανῶνται δὲ καθ' ὑπόνοιαν καὶ ἐκπεπτώκασι τῆς ἀληθείας, κρίσιν τε οὐχ ἡγοῦνται, οὔτε ἀνάστασιν ὁμολογοῦσιν. Ὅσα δὲ πράττουσιν ἐν τῷ σώματι ἡδονῆς ἔμπλεοι γινόμενοι, ταῦτα ἀποκαρποῦνται ἐκβακχευόμενοι ταῖς τοῦ διαβόλου ἡδοναῖς τε καὶ ἐπιθυμίαις, ὡς πάντη καὶ πανταχοῦ ἐλέγχονται ἀπὸ τοῦ τῆς ἀληθείας λόγου. Ἰωάννης γὰρ λέγει, Εἴ τις ἔρχεται, φησὶ, πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ φέρει τὴν διδαχὴν ταύτην — καὶ ποίαν; φησίν· ἣ οὐχ ὁμολογεῖ Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα — Ἀντίχριστός ἐστι. Καὶ νῦν Ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν· ὡς μὴ τῶν ὁμολογούντων τὸν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα Ἀντιχρίστων ὑπαρχόντων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ λέγει, Οἱ καταξιωθέντες τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται, ἀλλ' ἰσάγγελοί εἰσιν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ἵνα δείξῃ τὴν σαφῆ ἁγνείαν καὶ τὴν διὰ τοῦ ἁγιάζειν ἁγιαστείαν, φάσκει τῇ Μαρίᾳ,*

damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt: nubant igitur, et filios procreent, matres familias sunto. Cum ergo procreare liberos ac familiae praeesse iubeat apostolus, isti vero a susceptione liberorum abhorreant, plane hoc a venenato serpente pessimaque disciplina facinus profectum est. Dum enim libidinum suarum voluptati succumbunt, certas sibi perpetrandorum flagitiorum occasiones arcessunt, quo effrenatae suae cupiditati ac luxuriae satisfaciant. Sane illa omnia ne commemorari quidem oportebat, neque ullam eorum in scriptis extare memoriam, sed tanquam mortui cadaver foetidi ac pestiferi cuiusdam afflatus in sepulcrum abiici, ne vel auditu ipso mortalium generi perniciem afferret. Et quidem si ea penitus praeterisset haeresis, neque in mundo superesset amplius, sepeliri operae pretium erat, neque ullam eius mentionem fieri. Nunc cum et revera hodie sit, et factis ipsis exprimatur, meque vos ut de omnibus dicerem hortati fueritis, aliqua illam ex parte coactus a vobis attigi, ne susceptum veritatis studium praetermittam, sed id omne partim ad eos qui audierint deterrendos, partim ad eos qui ista perpetrant pudore afficiendos exponam. Quae enim probandi ratio est, qua non id efficere possimus parricidia illa immaniaque quae ab iis committuntur scelera, malique daemonis ritus ac ceremonias, eiusdem instinctu daemonis furiosis illis ac vecordibus constituta fuisse?

Atqui primum illud statim quod sibi fingunt, atque e priore Psal- Cap. XV.
mo de arbore commemoratum proferunt, nullo negotio refellitur: *Quod fructum suum dabit in tempore suo, et folium eius non defluet.* Psalm. 1, 3.
Paulo enim ante scriptum est, *Et in lege eius meditabitur die ac nocte.* At isti legem pariter ac prophetas repudiant. Quam quidem legem si respuunt, cum hac illum quoque calumniantur, qui in lege locutus est. Verum et hac opinione sua falluntur, et a veritate longius aberrant. Neque ullum vero iudicium fore, neque mortuos ad vitam excitandos esse pronunciant. Quae porro in voluptatem ac luxuriem effusi suamet in corpora committunt, eorum fructum percipiunt, dum a daemone libidinum illecebris ac cupiditatum stimulis agitantur; quemadmodum ipsa veritatis oratione perpetuo atque ubique redarguuntur. Sic enim inter alios Iohannes loquitur: *Si quis* 2. Ioann. 7.
venit ad vos, et non affert hanc doctrinam. Quamnam? inquit. *Quae* 1. Ioann. 2, 22. 18.
scilicet Christum cum carne venisse non confitetur: Antichristus est: et nunc Antichristi multi prodierunt. Quasi qui Christum cum carne venisse negent sint Antichristi. Quinetiam hoc ab ipso salvatore
dictum est: *Qui in regnum coelorum admissi sunt, neque ducunt uxo-* Matth. 22, 30.
res neque nubunt, sed angelis aequales sunt. Neque illud tantum; sed ut insuper manifestam absolutamque castimoniam ac sanctitudinem, qua et caeteros sanctos efficiebat, ostenderet, sic Mariam alloqui-

Μή μου ἅπτου, οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα· ἵνα δείξῃ τὴν ἁγνείαν ἀμέτοχον σωμάτων καὶ ἀμιγῆ. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ λέγει [1] προθεσπίζον τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ διὰ τοὺς πρώην καὶ μετέπειτα, pag. 98. *Μακαρία στεῖρα ἡ ἀμίαντος, ἥτις οὐκ ἔγνω κοίτην ἐν παραπτώματι, καὶ εὐνοῦχος, ὃς οὐκ εἰργάσατο χερσὶν ἀνόμημα·* ἵνα παρακόψῃ καὶ τὰ διὰ τοῦ μύθου αὐτῶν ἐν χερσὶν αἰσχρουργήματα.

Κεφ. ιϛ'. Πόσα δὲ ἄλλα ἔστιν εἰπεῖν, ὡς τοῦ ἀποστόλου λέγοντος, *Ἡ μὲν ἄγαμος καὶ ἡ παρθένος μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ κυρίῳ.* Τοῦτο δέ φησι δεῖξαι τὴν ἁγνείαν ἐν ἀληθείᾳ ἐκ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιτρεπόμενος οὐ παρέργως. Ἔπειτα δὲ περὶ τῶν τὸν γάμον ἐχόντων τὸν σεμνὸν λέγει, *Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος, πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ θεός.* Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτῶν ἐκβοᾷ, γράφων Ῥωμαίοις τὰ αἰσχρὰ ἀποκαλύπτων, τῶν τὰς κακοπραγίας ἐργαζομένων, λέγων, *Αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν·* καὶ περὶ τῶν ἀρρένων ὅτι, *Ἄρρενες ἐν ἄρρεσι τὴν αἰσχημοσύνην κατεργαζόμενοι.* Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῇ περὶ τούτων λέγει ὅτι, *Ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί· ἔσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι. Καὶ πάλιν, Κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, κεκαυτηριασμένων τὴν συνείδησιν·* ὅτι τὸ μὲν γαμεῖν μετὰ σωφροσύνης καὶ τεκνογονεῖν κωλύουσι, καιόμενοι δέ εἰσι τῇ συνειδήσει λαγνεύοντες μὲν καὶ φθειρόμενοι, κωλύοντες δὲ τεκνογονεῖν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ ἡ παρ' αὐτοῖς λεγομένη θυσία βορβορώδης τις οὖσα ἤδη καὶ ἀπὸ τῶν ἀνέκαθεν διὰ τοῦ προφήτου ὑποδείκνυται ὄφεως οὖσα σάρξ, καὶ οὐχὶ τοῦ κυρίου, μὴ γένοιτο, λέγοντος οὕτως ὅτι, *Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος, καὶ ἔδωκας αὐτὸν βρῶμα λαοῖς τοῖς Αἰθίοψι.* Βρῶμα γὰρ ὡς ἀληθῶς ὄφεως ἡ τούτων μυσαρὰ θρησκεία, καὶ Αἰθίοπες μεμελανωμένοι τῇ ἁμαρτίᾳ οἱ ταύτην τὴν [1] τελετὴν τοῦ νῦν μὲν δαίμονος Διὸς, πάλαι δὲ γόητος, τοῦ παρά τισι θεοῦ μάτην νενομισμένου, τελοῦντες. Ἐκ γὰρ Ἑλληνικῶν μύθων πᾶσαι αἱ αἱρέσεις συνάξασαι ἑαυταῖς τὴν πλάνην κατέβαλον, μεταποιήσασαι εἰς ἄλλην διάνοιαν χείρονα. Παρεισφέρουσι γὰρ οἱ ποιηταὶ τὸν Δία τὴν Μῆτιν θυγατέρα ἑαυτοῦ καταπιόντα. Βρέφος δὲ οὐκ ἂν καταπίοι, ὡς καὶ ὁ pag. 99. ἅγιος Κλήμης καταγελῶν τῆς τῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων αἰσχρουργίας εἶπεν, ὅτι τὴν Μῆτιν καταπιὼν οὐχὶ βρέφος ἠδύνατο καταπιεῖν, ἀλλὰ τὴν γονὴν τὴν ἰδίαν.

Cap. XV. — 1. *Vulgo* προθεσπίζων. Cap. XVI. — 1. *Cod. Rhedig. cum edit. princ.* τελευτήν.

tur: *Noli me tangere: nondum enim ascendi ad patrem meum;* ut expertem corporum castitatem nullaque contagione pollutam exprimeret. (Ioann. 20, 17.) Ad haec alio in loco spiritus sanctus tam ob priores illos quam posteriores hoc modo vaticinatus est: *Beata sterilis incoinquinata, quae nescivit torum in delicto, et spado qui non operatus est manibus suis iniquitatem;* (Sap. 3, 13.) ut vel ea voce illam quam fabulis suis commendare ac manibus exercere solent foeditatem praecideret.

Cap. XVI. Quam multa proponi alia possunt! ut cum apostolus ita loquitur: *Mulier innupta, et virgo sollicita est de iis quae sunt domini, quomodo placeat domino.* (1. Cor. 7, 34.) Hoc autem idcirco dicit, quod non perfunctorie commendandae castitatis potestas esset a spiritu sancto commissa. Tum vero de iis qui honestis nuptiis illigati sunt ita disputat: *Honorabile connubium et torus immaculatus: fornicatores autem et adulteros iudicabit dominus.* (Hebr. 13, 4.) Praeterea contra eosdem exclamat ad Romanos scribens, et eorum qui in eiusmodi flagitiis volutantur turpitudinem detegit his verbis: *Nam et feminae eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum, qui est contra naturam.* (Rom. 1, 26.) Tum de maribus subiicit: *Masculi in masculos turpitudinem operantes.* Praeterea in epistola ad Timotheum de iisdem ita loquitur: *Quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa: et erunt homines voluptatum magis amatores quam dei.* (2. Tim. 3, 1.) Et rursum: *Prohibentium nubere, abstinere a cibis, cauteriatam habentium suam conscientiam.* (1. Tim. 4, 2.) Ex eo videlicet quod caste matrimonio coniungi ac prolem suscipere prohibent, ardente interim illorum conscientia, dum assiduis in scortationibus corruptelisque versantur, ac procreatione sobolis interdicunt. Nam quod ad illud attinet quod isti sacrificium vocant, lutulentum quiddam et impurum, iam tum olim a propheta demonstratum est serpentis esse carnem, non domini. Absit. Sic enim loquitur: *Contrivisti capita draconis, et dedisti eum escam populis Aethiopum.* (Psalm. 73, 14.) Sane enim serpentinae cuiusdam escae genus est illorum abominanda superstitio, iidemque Aethiopes illi sunt scelerum suorum nigrore deformati, qui eiusmodi ritus nunc daemonis Iovis, olim praestigiatoris, qui et frustra a nonnullis habetur deus, religioso cultu celebrant. Siquidem haereses universae de Graecorum fabulis ea collegerunt ex quibus novam sibi erroris sectam condiderunt, cum ea deteriorem alium ad sensum transtulissent. Nam et a poetis Metin (quam Prudentiam appellare possis) filiam suam absorbens introductus est Iupiter. Nemo porro infantem absorbeat, quemadmodum sanctus Clemens ait, cum deorum qui a Graecis coluntur turpitudinem deridet. Quod enim devorasse Metin dicitur, non de infante ullo, sed de proprio semine par est intelligi.

Κεφ. ιζ. Τί δὲ ἕτερον εἴποιμι; ἢ πῶς ἀποσείσομαι τὸν πηλώδη τοῦτον πόνον; βουλόμενος μὲν εἰπεῖν, καὶ μὴ βουλόμενος, ἀναγκαζόμενος δὲ, ἵνα μὴ δόξω τι τῶν ὄντων παρακρύπτειν, καὶ φοβούμενος, ἵνα μὴ ἀποκαλύπτων τὰ δεινὰ αὐτῶν ἢ χράνω ἢ πλήξω εἰς τὸ περιεργάσασθαι περὶ τούτου τοὺς ἀπαγομένους ἡδοναῖς καὶ ἐπιθυμίαις [1] ἐποτρύνων. Ὅμως ἐγὼ μὲν ἀθῶος εἴην, καὶ πᾶσα ἡ τῆς ἁγίας καθολικῆς ἐκκλησίας ἐλπὶς, καὶ πάντες οἱ τούτῳ τῷ γράμματι ἐντυγχάνοντες, ἀπὸ τῆς τοιαύτης τοῦ διαβόλου ὑποσπορᾶς καὶ κακομηχανίας. Ἐὰν γὰρ θελήσω λέγειν τὰ ἄλλα τὰ παρ' αὐτοῖς λεγόμενα καὶ γινόμενα ὅσα ἐστὶ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα, καὶ τούτων ἔτι μείζονα καὶ ἐλάττω, θελήσω δὲ καὶ ὡς φάρμακον ἰάσεως ἀλεξητήριον ἀντιδότων δίκην πρὸς ἑκάστην λέξιν ἀντιθεῖναι, εἰς πολὺν ὄγκον ἐλάσω τῆς συντάξεως τὴν πραγματείαν. Ταύτῃ γὰρ τῇ αἱρέσει, ἐπιπόθητοι, καὶ αὐτὸς περιέτυχον. Ἐκ στόματος δὲ τῶν ταύτῃ ἐπιχειρούντων φύσει αὐτὰ αὐτοπροσώπως ἐνηχήθην. Γυναῖκες δὲ οὕτω ἠπατημέναι οὐ μόνον τὴν λαλιὰν ταύτην ἡμῖν προέτειναν, καὶ τὰ τοιαῦτα ἡμῖν ἀπεκάλυψαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Αἰγυπτίαν ἐκείνην τὴν τοῦ ἀρχιμαγείρου τὴν ὀλετήριον καὶ μοχθηρὰν καὶ αὗται ἀθυρογλώττῳ τόλμῃ κατασπάσαι ἡμᾶς ἐν τῇ νέᾳ ἡμῶν ἡλικίᾳ ὀρεχθεῖσαι ἐπεχείρουν. Ἀλλὰ ὁ τότε συμπαραστὰς τῷ ἁγίῳ Ἰωσὴφ καὶ ἡμῖν παρέστη, καὶ τὸν ἐκεῖνον ἐκεῖ ῥυσάμενον ἐπικεκλημένοι, οἱ ἀνάξιοι καὶ ἀνίκανοι, ἐλεηθέντες καὶ ἀποδράντες τὰς ὀλετηρίους αὐτῶν χεῖρας, θεῷ τῷ [2] παναγίῳ ὕμνον ᾄσαντες, ἠδυνήθημεν καὶ αὐτοὶ λέγειν, τὸ, Ἄισωμεν τῷ κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται, ἵππον καὶ ἀναβάτην ἔρριψεν εἰς θάλασσαν. Οὐ γὰρ ὁμοίᾳ δυνάμει τῆς ἐκείνου δικαιοσύνης, ἀλλὰ στεναγμῷ τῷ πρὸς [3] τῷ θεῷ ἐλεηθέντες ἐσώθημεν. Ὀνειδιζόμενος γὰρ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὀλετηρίων γυναικῶν κατεγελώμην ἐγὼ, ὡς ὑπέφαινον αἱ τοιαῦται ἀλλήλαις ἐπι-
pag. 100. σκώπτουσαι δῆθεν ὅτι, Οὐκ ἠδυνήθημεν σῶσαι τὸν νεανίσκον, ἀλλὰ ἀφήκαμεν αὐτὸν ἐν χερσὶ τοῦ Ἄρχοντος ἀπόλλυσθαι. Ἐπειδήπερ ἥτις αὐτῶν εὐμορφοτέρα εἴη, δέλεαρ ὥσπερ ἑαυτὴν προτίθησιν, ὥστε δι' αὐτῆς τοὺς [4] ἠπατημένους ἀντὶ τοῦ ἀπολλύειν σώζειν ἐπιφημίζειν. Καὶ ὄνειδος λοιπὸν τῶν ἀμόρφων γίνεται παρὰ τῶν εὐμορφοτέρων, ὅτι, Ἐγὼ, φησὶ, σκεῦός εἰμι ἐκλογῆς, δυναμένη σώζειν τοὺς ἀπατωμένους, σὺ δὲ οὐκ ἴσχυσας. Ἦσαν μὲν οὖν αἱ τὸν ἀγώγιμον μῦθον τοῦτον ὑφηγούμεναι τῇ μορφῇ τῆς αὐτῶν πτώσεως εὐπροσωπόταται, τῷ δὲ νῷ τῆς αὐτῶν μοχθηρίας τὴν πᾶσαν τοῦ διαβόλου ἀμορφίαν κεκτημέναι. Ἀλλὰ ὁ ἐλεήμων θεὸς τῆς μοχθηρίας αὐτῶν ἡμᾶς ἐρρύσατο,

Cap. XVII. — 1. *Rescripsi* ἐποτρύνων *pro* ἐποτρύνω, *quod vulgo extat.* 2. παναγίῳ *codd. Vatic. Rhedig. et ed. Petav.* πανέργῳ *ed. princ.* 3. τὸν θεὸν *suspicatus est Petavius.* 4. ἀπατωμένους *cod. Rhedig. Et sic legit etiam in cod. Vaticano A. Schottus.*

Quid iam aliud deinceps eloquar? aut quomodo coenosam hanc disputationem abiiciam? cum et velim et nolim una dicere, ac quadam dicendi necessitate constringar, ne quid eorum quae insunt revera dissimulasse videar, et illud verear tamen, ne illorum detestandis flagitiis patefactis quemquam aut inficiam aut extimulem, et ad illa curiosius indaganda faces iis subiiciam qui voluptatum ac cupiditatum illecebris abducuntur. Sed nihilominus ab eiusmodi daemonis satu et improbitate tam ego quam sanctae atque catholicae ecclesiae spes omnis, ac quisquis in hoc nostrum opus inciderit, integer inviolatusque servetur. Quod si caetera quae ab illis dicuntur aut fiunt quanta sunt, atque eiusmodi qualia iam commemoravimus, aut iis etiam maiora vel minora complecti voluero, et ad singulas voces salubre quoddam medicamentum velut depellendi mali caussa comparatum remedium adhibuero, in immensam molem susceptum opus excurret. Nam et nos, carissimi, in illam haeresin incurrimus, et ex ipsomet eorum, qui hanc proprie et ex instituto tractant, ore ac magisterio didicimus. Ad id vero comparatae deceptaeque mulieres non solum istiusmodi nobis sermones iniecerunt, sed insuper Aegyptiae illius perditae ac nequissimae mulieris instar, quae (Gen. 39.) coquorum principis uxor erat, petulanti nos conatu detrahere tum, cum florenti adhuc aetate essemus, aggressae sunt. Verum is qui sanctissimo Iosepho tum adstitit, nobis quoque adfuit, et hunc ipsum, qui illum eo periculo liberavit implorantes, licet indigni ac tanto beneficio impares essemus, eiusdem benignitate ac misericordia perniciosas illarum manus effugimus, ac sanctissimo deo gratulatorium carmen cecinimus, ut id usurpare merito possemus: *Cantemus domino; gloriose enim magnificatus est: equum et ascensorem deiecit in mare.* (Exod. 15, 1.) Neque enim similiter ut ille patriarcha vi quadam virtutis ac iustitiae nostrae, sed fuso ad deum gemitu eius sumus miseratione servati. Cum etiam mihi pestes illae per ludibrium exprobrarent, ac secum invicem illudentes ita loquerentur: Hunc iuvenem servare non potuimus, sed in manibus Principis perire sivimus. Nam quae forma inter illas liberaliore est, semetipsam velut escam atque illecebram obiicit, ut quos in fraudem ipsa pellexerit, non eos profligare ac perdere, sed eripere dicatur. Unde et deformibus elegantiores identidem exprobrare solent: Ego sum, inquiunt, vas electum, quae errore circumventos extrahere possum, quod tu facere nequivisti. Et erant sane quae tum his verborum blandimentis ac lenociniis utebantur corporis quo ad peccandum abutebantur venusta cumprimis specie, sed animo quem consceleratum gerebant omni daemonis turpitudine deformatae. Sed misericors deus ab illarum im-

ὥςτε μετὰ τὸ ἀναγνῶναι ἡμᾶς αὐτῶν τὰς βίβλους καὶ ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν τῇ ἀληθείᾳ, καὶ μὴ συναπαχθῆναι, ἀποδράσαι τε καὶ μὴ δελεασθῆναι, τὸ τηνικαῦτα ἐσπουδάσαμεν καὶ τοῖς ἐπισκόποις τοῖς ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ αὐτοὺς ὑποδεῖξαι, καὶ τὰ ὀνόματα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κεκρυμμένα φωράσαι, καὶ τοὺς αὐτοὺς [5] ἀπελαθῆναι τῆς πόλεως, ὀνόματα περί που ὀγδοήκοντα, καὶ τὴν πόλιν τῆς αὐτῶν ζιζανιώδους ὕλης καὶ ἀκανθώδους καθαρθῆναι.

Κεφ. ιη'. Μνημονεύσας δέ τις τῆς ἄνω ἡμῶν ὑποσχέσεως τάχα καὶ ἐπαινέσειεν, ὡς ἡμῶν προαγγειλάντων ὅτι τισὶν αὐτῶν παρετύχομεν, τινὰ δὲ διὰ συγγραμμάτων ἐγνώκαμεν, τινὰ δὲ δι' ἐνηχήσεών τε καὶ μαρτυρίων ἀξιοπίστων ἀνδρῶν, δυναμένων ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν ὑποδεικνύναι. Ὡς καὶ ἐνταῦθα φιλαλήθως οὐχ ὑπερβεβήκαμεν τὸν τόπον, ἀλλὰ ἐδείξαμεν ὡς μία ἐστὶν αὕτη τῶν ἡμῖν περιτυχουσῶν αἱρέσεων. Καὶ σαφῶς περὶ ταύτης ἠδυνήθημεν λέγειν [1] ἐξ ὧν, μὴ γένοιτο, οὐ πράξαντες, ἀλλὰ μεμαθηκότες ἀκριβῶς παρὰ τῶν ἡμᾶς εἰς τοῦτο πειθόντων, καὶ μὴ κατισχυσάντων, ἀλλὰ τὴν ἑαυτῶν ἐλπίδα τῆς εἰς ἡμᾶς ἀπωλείας ἀπολεσάντων καὶ μὴ ἐπιτυχόντων τοῦ σκοποῦ τῆς εἰς τὴν τάλαιναν ἡμῶν ψυχὴν ἐπιχειρουμένης ὑπ' αὐτῶν τε καὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς διαβόλου συσκευῆς· ὡς καὶ συνῳδὰ ἡμᾶς λέγειν τῷ ἁγιωτάτῳ Δαβὶδ ὅτι, Βέλη νηπίων ἐγενήθησαν αἱ πληγαὶ αὐτῶν, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ ὅτι,
pag. 101. Ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτῶν εἰς κεφαλὴν αὐτῶν, καὶ ἡ ἀδικία αὐτῶν ἐπὶ κορυφὴν αὐτῶν καταβήσεται. Ὡς οὖν περιτυχόντες καὶ ἀποδράντες, καὶ ἀναγνόντες καὶ γνόντες καὶ καταγνόντες, σωθέντες δὲ ὑπερβεβήκαμεν, οὕτω καί σε τὸν ἀναγινώσκοντα παρακαλοῦμεν ἀναγνόντα καὶ καταγνόντα [2] τοῦτο ὑπερβῆναι, εἰς τὸ μὴ ἐμπεσεῖν ἐν τῷ ἰῷ τῆς τῶν ἑρπετῶν τούτων μοχθηρίας. Ἀλλ' εἰ καί ποτε περιτύχοις τισὶ τῶν ἀπὸ τῆς ὀφιώδους ταύτης σχολῆς, εὐθὺς τὸ ξύλον ἀναλαβὼν τὸ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῖν ἑτοιμασθὲν, ἐν ᾧ ὁ κύριος ἡμῶν προσεπάγη Χριστὸς, κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ὄφεως εὐθὺς λαβὼν εἴποις ὅτι, Χριστὸς ἐσταύρωται ὑπὲρ ἡμῶν, ὑπογραμμὸν ἡμῖν ὑπολιμπάνων σωτηρίας, ὅτι οὐκ ἂν ἐσταυροῦτο, εἰ μὴ σάρκα εἶχε· σάρκα δὲ ἔχων, καὶ σταυρωθεὶς, ἐσταύρωσεν ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας. Πίστει ἔχομαι τῆς ἀληθείας, καὶ οὐχ ὑπάγομαι [3] πλανητῇ νωθείᾳ τοῦ ὄφεως, καὶ παραψιθυρισμῷ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας.

Κεφ. ιθ'. Λοιπὸν ταύτην παρελθὼν, ἀγαπητοὶ, ἐφεξῆς βαδιοῦμαι ἐπὶ τὰς

5. ἀπελθῆναι ed. princ. mendose.

Cap. XVIII. — 1. Solve ταῦτα ἐξ ὧν ἠδυνήθημεν λέγειν οὐ πράξαντες, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ cell.

2. τοῦτο ego rescripsi. Libri habent τοῦ. Petavio placuit τούτων.

probitate nos eripuit; adeo ut postquam istorum libros perlegimus, et ad veritatis cognitionem animum adiecimus, nec abducti, vel eorum illecebris capti sumus, sed effugimus tandem, mox ad episcopos, qui in illo loco erant, deferre studuerimus, et eorum hactenus ignota nomina in ecclesia detegere. Ex quo factum est ut LXXX fere capita exulare iussa ab lolio spinisque suis repurgatam urbem reliquerint.

Quamobrem si quis quod initio polliciti sumus memoria repetat, Cap. XVIII.
fortasse institutum nostrum approbabit, quod ita praefati sumus, quae ad illas sectas attinent nos partim usu ac consuetudine didicisse, partim ex monumentis accepisse, partim fide dignorum hominum, qui rei veritatem indicare possent, narratione ac testimonio fuisse perdoctos. Itaque pro eo quod prae nobis ferimus veritatis studio praetermittere hunc locum noluimus, sed ostendimus unam illam ex iis haeresibus esse quarum usum habuimus, de qua certi exploratique aliquid afferre possemus; non ex eo quod gesserimus ipsi — avertat hoc a nobis deus, — sed ex eo quod ab iis accurate didicimus, qui illam nobis persuadere frustra voluerunt, et conceptam de nostro exitio spem penitus abiecerunt, cum insidiae omnes ac fraudes, quas ad infelicis animae nostrae perniciem tam ipsi quam qui in illis inest diabolus machinati fuerant, irritae atque inanes extitissent, ut hoc a Davide dictum accommodatissime usurpare possimus: *Sagittae par-* Ps. 63, 8.
vulorum factae sunt plagae eorum etc. Tum illud: *Convertetur labor* Ps. 7, 17.
eorum in caput ipsorum, et iniquitas eorum in verticem ipsorum descendet. Igitur quemadmodum sic nos in illorum errorem incurrimus, ut illius noxam effugeremus, eumque simulatque legimus ac cognovimus damnantes salvi atque incolumes praetergressi sumus, ita te quisquis es qui ista legis hortamur ut lecta pariter ac damnata transilias, ne in serpentum eiusmodi velut improbitatis quoddam virus incidas. Ac si quando forsitan ex hac serpentum schola quempiam offenderis, subito lignum illud quod nobis a domino comparatum est, et in quo Christus affixus est, contra serpentis caput arripiens, ita loquere: Christus nostra est in cruce caussa suspensus, et formam nostrae salutis expressam ac delineatam reliquit. Quod nisi carnem habuisset, nunquam esset suffixus. Eo vero quod carne praeditus et affixus est cruci, nostra simul peccata defixit. Equidem veritati per fidem inhaereo, nec tardissimi serpentis errore vel eius doctrinae sibilis abduci me patior.

Sed nunc haeresi illa praetermissa deinceps, carissimi, ad prae- Cap. XIX.

3. Correxi πλανητῇ. Libri habent vulgo πλάνη τῇ. — Petavio rescribendum videbatur νοθείᾳ pro νωθείᾳ.

ἄλλας τραχείας τρίβους, οὐχ ἵνα βαδίσω, ἀλλ' ἵνα ἀπὸ μήκοθεν ὑποδείξω τοῖς βουλομένοις τὰ τραχύτερα μὲν ἐπιγινώσκειν, φεύγειν δὲ διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ τῆς φερούσης εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ καταλιμπάνειν τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον καὶ ἀκανθώδη καὶ προςκομμάτων ἔμπλεων ὁδὸν βορβορώδη, καὶ ἀσελγείας καὶ πορνείας ἐμπεπλησμένην, ἧς πορνείας καὶ ἀσελγείας τὸ ὅμοιον ἔστιν ἰδεῖν ἐν τῷ ἑρπετῷ τῷ δεινοτάτῳ ᾧ ἐπέθεντο τὸ ὄνομα ἀπειρώδινον ἔχιδναν οἱ παλαιοί. Ἔστι γὰρ τῆς τοιαύτης ἐχίδνης ἡ φύσις ὁμοία τῆς τούτων μοχθηρίας. Διὰ γὰρ τῆς ἀνδρείας φύσεως ἢ γυναικείας τὴν αἰσχρότητα ἐπιτελοῦντες ταύτην ἀπαγορεύουσι τὴν τῶν σπερμάτων καταβολὴν, ἀφανίζοντες τὴν ἐκ θεοῦ τοῖς κτίσμασι γενομένην τεκνογονίαν, ὡς καὶ ὁ ἀπόστολός φησι, Τὴν γὰρ ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες, καὶ τὰ ἑξῆς. Οὕτω γάρ φασι τὴν Ἀπειρώδινον ἔχιδναν θελχθεῖσαν τῷ πάθει τῆς ἐπιθυμίας τήν τε θήλειαν πρὸς τὸν ἄρρενα καὶ τὸν ἄρρενα πρὸς τὴν θήλειαν περιπλακείσας μὲν ὁμοῦ διὰ τοῦ στόματος χαινούσης τῆς θηλείας τὸν ἄρρενα τὴν κεφα-
pag. 102. λὴν εἰςβάλλειν, ἐκείνης δὲ πάθει συσχεθείσης ἀποτέμνειν τὴν τούτου κεφαλὴν, καὶ οὕτως τὸν ἀπὸ τοῦ στόματος σταλάξαντα ἰὸν καταπιοῦσαν ἐν ἑαυτῇ ἐγκυμονεῖν μὲν τοιοῦτο ζεῦγος ἀρρενόθηλυ, ὅπερ ζεῦγος [1] ἁδρυνθὲν ἐν τῇ κοιλίᾳ, καὶ μὴ ἔχον πόθεν γεννηθῆναι, τὴν πλευρὰν τῆς μητρὸς τιτρώσκειν, καὶ οὕτως γεννᾶσθαι, ὥςτε ἀπολέσθαι τόν τε τούτων πατέρα καὶ τὴν μητέρα. Διόπερ Ἀπειρώδινον αὐτῇ ἐπέθεντο ὄνομα, ὅτι ὠδίνων οὐ πειρᾶται. Δεινὴ δὲ καὶ φοβερὰ παρὰ πάντα τὰ ἑρπετὰ τυγχάνει, ἐν ἑαυτῇ τὸν [2] ἀφανισμὸν ἐξεργαζομένη, καὶ διὰ στόματος τὴν αἰσχρότητα ἀπολαμβάνουσα. Ἧι ἔοικεν αὕτη ἡ [3] φρενοβλαβὴς αἵρεσις, ἧς τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς γεγεννημένα ἐνταῦθα συντρίψαντες τῷ ξύλῳ τῆς ζωῆς τὰς ἑτέρας διασκοπεῖν [4] προέλθωμεν, θεὸν [5] ἀρωγὸν ἐπικαλούμενοι, ᾧ τιμὴ καὶ κράτος εἰς αἰῶνας αἰώνων, ἀμήν.

ΚΑΤΑ ΚΑΡΠΟΚΡΑΣΙΩΝ,
ἑβδόμη, ἡ καὶ εἰκοστὴ ἑβδόμη.

Κεφ. α΄. Καρποκρᾶς τις ἕτερος γίνεται, συστήσας ἑαυτῷ ἀθέμιτον διδασκαλίαν τῆς ψευδωνύμου αὐτοῦ γνώμης, χειρόνας πάντων οὗτος τοὺς τρόπους κεκτημένος. Ἐκ πάντων γὰρ τούτων Σίμωνός τε καὶ Μενάνδρου, Σατορνίλου τε καὶ Βασιλείδου καὶ Νικολάου, καὶ αὐτοῦ τοῦ Καρποκρᾶ, ἔτι δὲ ἐκ προφάσεως Οὐαλεντίνου, ἡ τῆς ψευδωνύμου

Cap. XIX. — 1. Libri habent ἀνδρυνθὲν, tam scripti quam editi. Cf. haer. 30, 7. 25, 1. 55, 4.
2. ἀφισμὸν cod. Rhedig. et cod. Paris. Petavius suspicabatur ἀφρισμὸν vel ἀφροδισιασμόν.
3. Vulgo φρονοβλαβής.
4. προέλθωμεν cod. Rhedig. προςεθῶμεν ed. princ., unde Petavius in sua edit. effinxit προςθῶμεν.
5. ἀρρωγὸν cod. Rhedig. et edit. princ., pro more.

ruptas alias vias ac salebrosas me conferam, non ut iter per illas faciam, sed ut eminus iis commonstrem qui asperitates illas cognoscere, et ad arctam illam angustamque viam, quae ad aeternam vitam perducit, confugere voluerint, latam vero ac spatiosam aliam relinquere, quae spinis intercepta et offendiculis impedita, coeno obsita et libidinibus ac flagitiis omnibus est referta. Cuius quidem impudicitiae ac libidinis similitudinem refert genus illud serpentis atrocissimum cui *partus expertis viperae* nomen vetustas indidit. Huius enim natura illorum nequitiae quam simillima est; qui cum masculis aut feminis turpitudinem patrantes semen infundere prohibent, insitamque creatis rebus a deo propagandorum vim fetuum extingunt. Unde et apostolus ita scripsit: *Mercedem quam oportuit erroris sui* Rom. 1, 27.
in seipsis recipientes etc. Sic enim ferunt: partus expertem illam viperam titillante libidinis voluptate marem simul ac feminam inter se commisceri, ac per os congredi; hiante siquidem femina marem caput inserere. Illam prae libidinis suavitate caput huius abscindere, exhaustoque quod ex ore destillat veneno fetum maris ac feminae par in utero gerere. Id ubi creverit, cum nullum quo in lucem erumpat exitum reperit, maternum latus pertundere, itaque cum utriusque parentis interitu nasci. Inde *partus expertem* cognominari. Est vero prae caeteris dira serpentibus ac formidabilis, quae intra sese marem enecat, atque ore ipso foeditatem excipit. Huic porro gemina insana illa haeresis est, cuius nos capite ac corpore, eiusque fetu omni vitae baculo contritis ad alias transeamus, implorata numinis ope, cui honor et imperium in saecula saeculorum, Amen.

CONTRA CARPOCRASIOS,
quae est haeresis VII., vel XXVII.

Secundum hos alius quidam Carpocras extitit, qui ex mendaci Cap. I.
ingenio suo propriam quandam ac nefariam sectam excogitavit, et omnibus morum fuit pravitate deterior. Haec enim haeresis ex omnium erroribus effloruit, Simonis, inquam, et Menandri, Saturnili ac Basilidae et Nicolai, adeoque Carpocratis ipsius, tum Valentini, a quo propagata illa perperam dicta cognitio, quae Gnostico-

Γνώσεως ἐφύη αἵρεσις, ἥτις Γνωστικοὺς τοὺς αὐτῆς ὀνόμασεν, ἀφ' ἧς οἱ Γνωστικοὶ ἤδη μοι δεδήλωνται, καταγνωστικοὶ ὄντες τὸν τρόπον.

Κεφ. β΄. Οὗτος δὲ πάλιν ἄνω μὲν μίαν Ἀρχὴν λέγει καὶ Πατέρα τῶν ὅλων, καὶ ἄγνωστον καὶ ἀκατονόμαστον, ἴσα τοῖς ἄλλοις εἰσάγειν βουλόμενος, τὸν δὲ κόσμον καὶ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ὑπὸ Ἀγγέλων γεγενῆσθαι, τῶν πολύ τι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τοῦ ἀγνώστου ὑποβεβηκότων. Τούτους γὰρ λέγει ἀποστάντας ἀπὸ τῆς ἄνω δυνάμεως οὕτω τὸν κόσμον πεποιηκέναι. Ἰησοῦν δὲ τὸν κύριον ἡμῶν ἀπὸ Ἰωσὴφ λέγει γεγεννῆσθαι, καθάπερ καὶ πάντες ἄνθρωποι ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐγεννήθησαν· εἶναι δὲ αὐτὸν ὅμοιον τοῖς πᾶσι, βίῳ δὲ διενηνοχέναι, σωφροσύνῃ τε καὶ ἀρετῇ καὶ βίῳ δικαιοσύνης. Ἐπειδὴ δὲ, φησὶν,
pag. 103. εὔτονον ἔσχε ψυχὴν παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ ἐμνημόνευε τὰ ὁραθέντα ὑπ' αὐτῆς ἄνω, ὅτε ἦν ἐν τῇ περιφορᾷ τοῦ ἀγνώστου Πατρὸς, ἀπεστάλθαι ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς, φησὶν, εἰς τὴν αὐτοῦ ψυχὴν δυνάμεις, ὅπως τὰ ὁραθέντα αὐτῇ ἀναμνημονεύσασα καὶ ἐνδυναμωθεῖσα φύγῃ τοὺς κοσμοποιοὺς Ἀγγέλους, ἐν τῷ διὰ πάντων χωρῆσαι τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πραγμάτων καὶ πράξεων τῶν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων γινομένων καὶ ἐν παραβύστῳ ἀτόπων ἔργων καὶ ἀθεμίτων, καὶ ὅπως διὰ πασῶν τῶν πράξεων ἐλευθερωθεῖσα ἡ αὐτὴ ψυχὴ, φησὶ, τοῦ Ἰησοῦ ἀνέλθῃ πρὸς τὸν αὐτὸν Πατέρα τὸν ἄγνωστον, τὸν δυνάμεις αὐτῇ ἀποστείλαντα ἄνωθεν ἵνα διὰ πασῶν τῶν πράξεων χωρήσασα καὶ ἐλευθερωθεῖσα διέλθοι πρὸς αὐτὸν ἄνω· οὐ μὴν δὲ, ἀλλὰ καὶ τὰς ὁμοίας αὐτῇ ψυχὰς, τὰ ἴσα αὐτῇ ἀσπασαμένας, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐλευθερωθείσας ἄνω πτῆναι πρὸς τὸν ἄγνωστον Πατέρα, ἐν τῷ τὰς πάσας πράξεις πραξάσας ὁμοίως τῶν πάντων ἀπαλλαγείσας λοιπὸν ἐλευθερωθῆναι. Τὴν δὲ ψυχὴν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἔθεσιν ἀνατραφεῖσαν καταφρονῆσαι αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο δυνάμεις εἰληφέναι δι' ὧν τὰ ἐπὶ κολάσεσι πάθη προσόντα τοῖς ἀνθρώποις δυνηθεὶς πρᾶξαι ὑπερβῆναι τοὺς κοσμοποιοὺς ἴσχυσεν. Οὐ μόνον δὲ αὐτὴν τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰησοῦ τοῦτο δεδυνῆσθαι, ἀλλὰ καὶ τὴν δυναμένην διὰ τῶν πράξεων χωρήσασαν ὑπερβῆναι τοὺς κοσμοποιοὺς αὐτοὺς Ἀγγέλους, καὶ αὐτὴ ἐὰν λάβῃ δυνάμεις, καὶ τὰ ὅμοια πράξῃ, καθάπερ τοῦ Ἰησοῦ, ὡς προεῖπον. Ὅθεν εἰς τύφον οὗτοι ἐληλακότες μέγαν οἱ ὑπὸ τοῦ ἀπατεῶνος τούτου ἀπατηθέντες ἑαυτοὺς προκριτέους ἡγοῦνται καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ. Ἄλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν οὐκ Ἰησοῦ φασιν, ἀλλὰ Πέτρου καὶ Ἀνδρέου καὶ Παύλου καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ἑαυτοὺς ὑπερφερεστέρους εἶναι διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς Γνώσεως καὶ τὸ περισσότερον τῆς διαπράξεως διαφόρων διεξόδων. Ἄλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν φάσκουσι μηδὲν διενηνοχέναι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αἱ γὰρ ψυχαὶ

rum nomen suis omnibus affinxit, indidemque Gnostici illi, de quibus proxime disputavimus, Catagnostici potius, hoc est *Damnates* appellandi.

Sed ut ad Carpocratem redeam, is supremum quidem principum Cap. II.
unum asserit, eundemque parentem omnium, et incognitum, nec ullo nomine significatum perinde ut caeteri studet asserere. Mundum vero et quae mundo continentur ab angelis esse facta, qui incognito illo parente longe inferiorem dignitatis ordinem tenent. Eos vero statuit ab suprema virtute deficientes mundum istum fabricasse. Iesum porro dominum nostrum a Iosepho genitum, uti caeteri mortales ex viri mulierisque semine procreantur. Hunc qui nihil omnino reliquis ab hominibus differret, vitae solum genere, ac temperantia, et virtute, ac iustitia praestitisse. Sed cum firmiori vegetiorique quam alii homines esset anima praeditus, eorumque quae sursum in incogniti parentis comitatu viderat meminisset, immissas ab eodem parente in eius animam virtutes esse dicunt, ut eorum quae aspexerat recordata corroborataque conditores orbis angelos effugeret, hoc ipso quod per omnia rerum quae in mundo sunt, actionumque quae ab hominibus suscipiuntur, genera transiret, adeoque scelesta execrandaque clanculum facinora perpetraret, ut ita demum actionibus omnibus perfuncta, liberaque eadem Iesu anima incognitum ad parentem evolaret, a quo illae erant virtutes immissae quarum beneficio per omnia uti diximus actionum genera traducta exsolutaque sursum ad eum penetraret. Sic quae eius similes essent animae, iisdem addictas studiis, eodemque modo liberatas, ad incognitum parentem evolare sursum, dum functionibus omnibus obitis, et ab universis pariter expeditae deinceps in libertatem asseruntur. Verum quod anima Iesu in Iudaeorum ritibus enutrita angelos illos contempsisset, ob id virtutes accepisse, quibus cum constitutis ad poenas hominum perpessionibus defungi potuisset, mundi illos architectos transcenderit. Neque vero id unam Iesu animam perficere potuisse, sed et aliam quamlibet, quae per actiones eiusmodi progressione facta super conditores orbis angelos efferri potuerit; haec enim si vires acceperit paria cum Iesu eademque praestabit, ut paulo ante diximus. Ex quo miseri isti impostoris illius fraude decepti tam intolerabili arrogantia sunt, ut se vel ipsimet Iesu anteponendos existiment. Horum alii non quidem Iesu, sed Petro, Andreae, Paulo, ceteris apostolis praestare sese dicunt cum abundantia quadam scientiae, tum quod progressiones varias ac decursus longe iis cumulatius obierint. Nonnulli vero sunt qui inter se ac dominum nostrum Iesum Christum nihil interesse censeant. Quippe animae ex eadem

ἐκ τῆς αὐτῆς περιφορᾶς εἰσι, καὶ ὁμοίως κατὰ τὴν τοῦ Ἰησοῦ πάντων καταφρόνησιν ποιησάμεναι· καὶ αἱ πᾶσαι, φασὶ, ψυχαὶ τῆς αὐτῆς δυνάμεως ἠξιώθησαν ἧς καὶ τοῦ Ἰησοῦ ἠξίωται. Διὸ καὶ ταῦτά φασι χωρεῖν διὰ πάσης πράξεως, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἡ τοῦ Ἰησοῦ διελή-
pag. 104. λυθεν. Εἰ δὲ καί τις πάλιν δυνηθείη ὑπὲρ τὸν Ἰησοῦν καταφρονῆσαι, διαφορώτερος ἔσται αὐτοῦ.

Κεφ. γ'. Ἐπιχειροῦσι δὲ οἱ τῆς ἀθεμίτου ταύτης σχολῆς παντοίας ἐπιχειρήσεις δεινῶν ἔργων καὶ ὀλετηρίων. [1] Μαγεία γὰρ παρ' αὐτοῖς ἐπινενόηται, ἐπῳδάς τε διαφόρους πρὸς πᾶσαν μηχανὴν ἐφηύραντο πρὸς φίλτρα καὶ [2] ἀγώγιμα. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ παρέδρους δαίμονας ἑαυτοῖς ἐπισπῶνται, εἰς τὸ διὰ πολλῆς μαγγανείας ἐν ἐξουσίᾳ μεγάλῃ πάντων, [3] φασὶ, κυριεύειν ὧν τε ἂν ἐθέλοι ἕκαστος καὶ ᾗ πράξει ἐπιχειρεῖν τολμήσειε δῆθεν ἑαυτοὺς ἐξαπατῶντες πρὸς πληροφορίαν τῆς τετυφλωμένης αὐτῶν διανοίας, ὅτι αἱ τοιαῦται ἐγχειρήσεις κατισχύσασαι διὰ τῶν τοσούτων πράξεων, καὶ καταφρονήσασαι τῶν κοσμοποιῶν Ἀγγέλων, καὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ὑπερβαίνουσι τὴν τῶν αὐτῶν μυθοποιῶν (οὐ γὰρ ἂν εἴποιμι κοσμοποιῶν) ἐξουσίαν, ὅπως ἂν τὴν ἄνω ἐλευθερίαν ἀσπάσωνται, καὶ τὴν ἄνω πτῆσιν [4] κτήσαιντο. Εἰσὶ δὲ ἐκ τοῦ Σατανᾶ παρεσκευασμένοι καὶ προβεβλημένοι εἰς ὄνειδος καὶ σκάνδαλον τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας. Ἐπέθεντο γὰρ ἑαυτοῖς ἐπίκλην Χριστιανοὶ, πρὸς τὸ σκανδαλίζεσθαι τὰ ἔθνη δι' αὐτῶν καὶ ἀποστρέφεσθαι τὴν τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ὠφέλειαν καὶ τὸ ἀληθινὸν κήρυγμα διὰ τῆς ἐκείνων ἀθεμιτουργίας καὶ ἀνεικάστου κακοπραγίας, εἰς τὸ τὰ ἔθνη κατανοοῦντα αὐτῶν τὰ ἐπάλληλα ἔργα τῶν ἀθεμιτουργιῶν, νομίσαντα καὶ τοὺς τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας τοιούτους εἶναι, ἀποστρέφειν, ὡς καὶ προεῖπον, τὴν ἀκοὴν ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ κατὰ ἀλήθειαν διδασκαλίας, ἢ καὶ ὁρῶντάς τινας [5] πάντας ὁμοίως βλασφημεῖν. Καὶ τούτου ἕνεκα οἱ πλείους τῶν ἐθνῶν [6] ὅπου γ' ἂν ἴδωσι τοιούτους, οὔτε ἐπὶ κοινωνίᾳ ἡμῖν προσφέρονται ληψοδοσίας, ἢ γνώμης, ἢ ἀκοῆς λόγου θείου, οὔτε τὴν ἀκοὴν ἐντιθέασιν, ἐπτυρμένοι ἀπὸ τῆς τῶν ἀθεμίτων ἀνοσιουργίας.

Κεφ. δ'. Εἰσὶ δὲ ἐν ἀσωτίᾳ διατελοῦντες οὗτοι, καὶ πᾶν ὁτιοῦν ἐργαζόμενοι πρὸς εὐπάθειαν σωμάτων, ἡμῖν δὲ ὅλως οὐκ ἐγγίζοντες, εἰ μή τι ἄρα πρὸς τὸ δελεάσαι ψυχὰς ἀστηρίκτους ἐν τῇ αὐτῶν κακοδιδασκαλίᾳ. Εἰς οὐδὲν γὰρ ἡμῖν ὁμοιοῦνται· ἢ μόνον ὀνόματι καλεῖσθαι σεμνύνονται, ὅπως διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπιπλάστου τὰ τῆς ἑαυτῶν
pag. 105. κακίας ἐργάσωνται. Τὸ δὲ κρίμα τούτων κατὰ τὸ γεγραμμένον ἔνδι-

Cap. III. — 1. μείγαλη *ed. princ.*
2. *Cf. de hoc vocabulo Desid. Herald. ad Arnobium lib. I., p. 42.*
3. φησι *cod. Rhedig.*

omnes circuitione sunt, eundemque quem Iesus contemptum rerum omnium susceperunt. Universae porro, inquiunt, eadem qua Iesu anima vi sunt ac virtute praeditae. Ideoque perinde illas per actionum genera omnia traduci, quemadmodum Iesu anima progressa sit. Quod si reperiri aliqua possit, quae maiorem quam Iesus contemptum suscipiat, ea ipsi demum antecellet.

Caeterum detestandae disciplinae huius alumni horribilium ac te- Cap. III.
terrimorum facinorum varia genera moliuntur. Nam et maleficas artes exercent, et ad machinanda quaelibet, veneficia et cantiones excogitarunt, velut ad philtra et amoris illecebras; imo etiam familiares sibi quosdam daemones alliciunt, ut multiplicibus iis praestigiis summam sibi, ut aiunt, in omnia potestatem vindicent, ac quod cuique libuerit, et quodcumque agere in animum induxerit, id ipsum audeat suscipere. Hoc autem eo consilio faciunt quod, uti miserandum in modum decepti sunt, certo sibi persuadeant, per tot tamque diversa facinora mundi fabricatoribus angelis, omnibusque quae in mundo sunt prostratis ac contemptis, illorum se non mundi, sed fabularum potius artificum potestatem transgredi; quo coelestem libertatem obtineant, et sursum aspirare atque evolare possint. Quod hominum genus ad ecclesiae dei probrum et offendiculum adornasse ac submisisse Satanas videtur; quippe qui Christianorum sibi nomen indiderint, ut propter illos offensae nationes ab sanctae dei ecclesiae utilitate abhorreant, nuntiatamque veritatem ob immania illorum facinora, et incredibilem nequitiam repudient, ut, inquam, frequentibus illorum sceleribus animadversis, eos quoque qui e sancta dei ecclesia sunt tales esse sibi persuadeant, atque ita ab verissima dei, uti diximus, doctrina aures avertant, aut certe paucorum improbitate conspecta in universos eadem maledicta coniiciant. Atque ea demum caussa est cur plerique gentilium, ubicumque istius sectae homines deprehenderint, nullam nobiscum velint neque dati acceptique neque consilii neque audiendi divini verbi societatem coniungere, ac ne aures quidem praebere sustineant; usque adeo nefariis illorum flagitiis consternati ac deterriti sunt.

Porro isti in luxu atque deliciis assidue versantur, nihilque non Cap. IV.
ad corporum voluptatem ac iucunditatem suscipiunt; neque ad nos penitus accedunt, nisi forte ut imbecilles animos ad impia sua dogmata pelliciant. Neque enim alia re nobis similes sunt, quam quod solo Christiani nomine gloriantur, ut ementiti huius vocabuli specie improbitatem suam exerceant. Sed horum, uti scriptum est, *iudicium*

4. κτήσαντο *cod. Rhedig. et edit. princ.*
5. *Vulgo* πάντως.
6. ὅπου γ' ἂν *ego rescripsi pro* ὅπου δ' ἂν, *quod omnes libri habent.*

κόν ἐστιν, ὡς ὁ ἅγιος Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἔφη. Διὰ γὰρ τὰς κακὰς αὐτῶν πράξεις τὸ ἀνταπόδομα ἀποδοθήσεται αὐτοῖς. Ἀδεῶς γὰρ τὸν νοῦν αὐτῶν εἰς οἶστρον ἐκδεδωκότες πάθεσιν ἡδονῶν μυρίων ἑαυτοὺς παραδεδώκασι. Φασὶ γὰρ ὅτι ὅσα νομίζεται παρὰ ἀνθρώποις κακὰ εἶναι, οὐ κακὰ ὑπάρχει, ἀλλὰ φύσει καλά. Οὐδὲν γάρ ἐστι φύσει κακὸν, τοῖς δὲ ἀνθρώποις νομίζεται εἶναι φαῦλα. Καὶ ταῦτα πάντα ἐάν τις πράξῃ ἐν τῇ μιᾷ ταύτῃ παρουσίᾳ, οὐκέτι μετενσωματοῦται αὐτοῦ ἡ ψυχὴ εἰς τὸ πάλιν ἀντικαταβληθῆναι, ἀλλὰ ὑπὸ ἓν ποιήσασα πᾶσαν πρᾶξιν ἀπαλλαγήσεται, ἐλευθερωθεῖσα καὶ μηκέτι χρεωστοῦσά τι τῶν πρὸς πρᾶξιν ἐν τῷ κόσμῳ. Ποίαν δὲ πρᾶξιν εἰπεῖν, δέδια πάλιν, μὴ βορβόρου δίκην κεκαλυμμένου ὀχετὸν ἀποκαλύψω καί τισι δόξω λοιμώδους δυςοδμίας ἐργάζεσθαι τὴν ἐμφόρησιν. Ἀλλ' ὅμως ἐπειδήπερ ἐξ ἀληθείας συνεχόμεθα τὰ παρὰ τοῖς ἠπατημένοις ἀποκαλύψαι, σεμνότερον εἰπεῖν τε καὶ τῆς ἀληθείας μὴ ἔξω βαίνειν ἐμαυτὸν καταναγκάσω. Τί δὲ, ἄλλο τι πᾶσαν ἀρρητουργίαν καὶ ἀθέμιτον πρᾶξιν, ἣν οὐ θεμιτὸν ἐπὶ στόματος φέρειν, οὗτοι πράττουσι; καὶ πᾶν εἶδος ἀνδροβασιῶν καὶ λαγνιεστέρων ὁμιλιῶν πρὸς γυναῖκας ἐν ἑκάστῳ μέλει σώματος, μαγείας τε καὶ φαρμακείας καὶ [1] εἰδωλολατρείας ἐκτελοῦντες; Καὶ τοῦτο εἶναί φασιν ἐργασίαν ἀποδόσεως τῶν ἐν τῷ σώματι ὀφειλημάτων εἰς τὸ μηκέτι ἐγκαλεῖσθαι, ἢ μέλλειν τι πράξεως ἔργον ἀπαιτεῖσθαι· καὶ τούτου ἕνεκα μὴ ἀποστρέφεσθαι τὴν ψυχὴν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν καὶ πάλιν εἰς μετενσωμάτωσιν καὶ μεταγγισμὸν χωρεῖν.

Κεφ. ε'. Οὕτως γὰρ ἔχει τὰ αὐτῶν συντάγματα, ὡς ἀναγνόντα τὸν συνετὸν θαυμάζειν καὶ ἐκπλήττεσθαι καὶ ἀπιστεῖν εἰ ταῦτα οὕτως ὑπὸ ἀνθρώπων γενήσεται, οὐ μόνον τῶν καθ' ἡμᾶς πόλιν κατοικούντων, ἀλλὰ καὶ τῶν μετὰ θηρῶν καὶ ὁμοίων θηρσὶ καὶ κτήνεσι, καὶ σχεδὸν εἰπεῖν τὰ κυνῶν καὶ ὑῶν πράττειν τολμώντων. Φασὶ γὰρ, Δεῖ πάντως πᾶσαν χρῆσιν τούτων ποιεῖσθαι, ἵνα μὴ ἐξελθοῦσαι καὶ ὑστερή-
pag. 106. σασαί τινος ἔργου τούτου ἕνεκα καταστραφῶσιν εἰς σώματα πάλιν αἱ ψυχαὶ, εἰς τὸ πρᾶξαι αὖθις ἃ μὴ ἔπραξαν. Καὶ τοῦτό ἐστι, φασὶν, ὅπερ ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ εἶπε διὰ παραβολῆς ὅτι, Ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου, ἐν ᾧ ἧς ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ, καὶ δὸς ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι ἀπ' αὐτοῦ, μή πως ὁ ἀντίδικος παραδῷ σε τῷ κριτῇ, καὶ ὁ κριτὴς τῷ ὑπηρέτῃ, καὶ ὁ ὑπηρέτης βάλλῃ σε εἰς φυλακήν· ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν, ἕως ἂν ἀποδῷς τὸν ἔσχατον κοδράντην. Μῦθον δέ τινα πλάττουσιν οἱ αὐτοὶ πρὸς [1] ἐπίλυσιν τῆς

Cap. IV. — 1. εἰδωλολατρίας ed. princ.

legitimum est, id quod Paulus apostolus tradidit. Siquidem propter abominanda ipsorum facta, merces illis consentanea reddetur. Nam cum animum suum rapi libidinis impetu ac furore permiserint, in infinita sese voluptatum genera praecipites committunt. Ita enim disputant, quae ab hominibus mala iudicantur, ea minime mala esse, sed honesta natura. Nihil enim natura malum est, sed ab hominibus duntaxat prava censentur. Quae si quis omnia in hac una praesenti vita perfecerit, eius anima non amplius in alia corpora transfunditur, ut in hanc lucem denuo procreetur, sed omni actionum genere perfuncta libera atque immunis abscedet, cum nullius adhuc in hoc mundo debito actionis obligetur. Cuiusmodi vero actionem intelligant rursum explicare vereor, ne velut opertum coenum, ita graveolentem hanc cloacam aperiam, ac pestiferae cuiusdam exhalationis ac foetoris occasionem quibusdam videar praebuisse. Sed nihilominus, cum me veritas ipsa quodammodo cogat, ut hoc errore laborantium hominum arcana patefaciam, eam mihi necessitatem imponam, ut et honestioribus ea verbis enarrem, et a rei veritate nequaquam abhorream. Quid igitur isti aliud praeter execrandum illud ac detestabile flagitium committunt, quod ne sermone quidem exprimere licet, hoc est praeposteram marium consuetudinem, aut libidinosissimos cum feminis qualibet corporis parte concubitus, tum magicas insuper artes ac veneficia, idolorumque cultus. Atque hanc dissolvendorum corporis debitorum rationem esse confirmant, ne appellari amplius possint, aut ab iis ipsis opus aliquod repetatur, eoque modo illud obtineri, ut ne posteaquam hinc excesserit anima denuo revertatur, et ad illos aliena in corpora transitus ac migrationes sese referat.

Eiusmodi enim illorum monumenta sunt, ut si quis ea sapiens legerit, vehementer obstupescat, vixque ab hominibus fieri ista posse sibi persuadeat, non modo iis nostri generis hominibus, qui in republica versantur, sed etiam iis qui in medio ferarum earundem ac pecudum similes degunt, quique cum canibus ac suibus paria propemodum perpetrant. Siquidem experiri omnia oportere dicunt, ne egressae istinc animae, opere aliquo praetermisso, ob id rursus in corpora compingandum perficiant. Hoc vero ipsum esse, quod in evangelio Iesus hac parabola significat: *Esto*, inquit, *consentiens adversario tuo, dum adhuc es in via cum ipso, et da operam ut ab eo* Cap. V.
libereris, ne forte tradat te adversarius iudici, et iudex tradat te ministro, et minister in carcerem te mittat. Amen, amen dico tibi, non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem. Cui quidem inter- Matth. 5, 25.

Cap. V. — 1. ἐπίλυσιν rescripsi Cornarii et Petavii emendationem secutus, quam firmare videtur cod. Rhedig., in quo legitur ἐπιλῦ. Vulgo extat ἐπίληψιν.

παραβολῆς ταύτης, καί φασιν εἶναι τὸν ἀντίδικον ἐκεῖνον τῶν τὸν κόσμον πεποιηκότων Ἀγγέλων ἕνα, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο κατεσκευάσθαι, εἰς τὸ ἀπάγειν τὰς ψυχὰς πρὸς τὸν κριτὴν, τὰς ἐντεῦθεν ἐξερχομένας ἐκ σωμάτων, ἐκεῖσε δὲ ἐλεγχομένας μὴ ποιησάσας πᾶσαν ἐργασίαν, παραδίδοσθαι δὲ ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος τῷ ὑπηρέτῃ. Ἄγγελον δὲ εἶναι τὸν ὑπηρέτην, ἐξυπηρετούμενον τῷ κριτῇ τῷ κοσμοποιῷ εἰς τὸ φέρειν τὰς ψυχὰς πάλιν καὶ εἰς σώματα καταγγίζειν διάφορα. Εἶναι δὲ τὸν ἀντίδικον τοῦτον ὃν ἔφημεν τὸν κύριον εἰρηκέναι ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ὃν αὐτοὶ Ἄγγελον ἕνα τῶν κοσμοποιῶν φασιν, ὄνομα ἔχοντα Ἄβολον. Φασὶ γὰρ εἶναι τὴν φυλακὴν τὸ σῶμα, τὸν δὲ ἔσχατον κοδράντην θέλουσιν εἶναι τὴν μετενσωμάτωσιν, [2] καθ' ἑκάστην παρουσίαν ἐπιτελεῖν σωμάτων ἐσχάτην πρᾶξιν, καὶ μηκέτι ὑπολείπεσθαι πρὸς τὸ ἀθέμιτόν τι πρᾶξαι. Δεῖ γὰρ, φασὶν, ὡς προείπομεν, [3] πάντῃ ἐλθοῦσαν, καὶ πράξασαν καθ' ἕκαστον, καὶ ἐλευθερωθεῖσαν, ἀνελθεῖν [4] πρὸς ἄνω ἄγνωστον, ὑπερβᾶσαν τοὺς κοσμοποιοὺς καὶ τὸν κοσμοποιόν. Φασὶ δὲ πάλιν ὅτι δεῖ κἄν τε ἐν μιᾷ παρουσίᾳ τῆς μετενσωματώσεως πραξάσας λοιπὸν ἄνω ἐλευθερωθείσας ἀπιέναι, εἰ δὲ μὴ ἐν μιᾷ παρουσίᾳ πράξουσι, καθ' ἑκάστην παρουσίαν μετενσωματώσεως [5] κατὰ βραχὺ ποιησάσας ἑκάστου ἔργου ἀθεμίτου τὴν ἐργασίαν λοιπὸν ἐλευθερωθῆναι. Λέγουσι δὲ πάλιν ὅτι, Τοῖς ἀξίοις ταῦτα καταξιοῦμεν διηγεῖσθαι, ἵνα πράξωσι τὰ δοκοῦντα εἶναι κακὰ, οὐκ ὄντα δὲ φύσει κακὰ, ἵνα μαθόντες ἐλευθερωθῶσι. Σφραγῖδα δὲ ἐν καυτῆρι, ἢ δι' ἐπιτηδεύσεως ξυρίου ἢ ῥαφίδος ἐπιτιθέασιν οὗτοι οἱ ὑπὸ Καρποκρᾶ ἐπὶ τὸν δεξιὸν λοβὸν τοῦ ὠτὸς τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἀπατωμένοις.

Κεφ. ϛ'. pag. 107. Ἦλθε μὲν εἰς ἡμᾶς ἤδη πως Μαρκελλίνα τις ὑπ' αὐτῶν ἀπατηθεῖσα, καὶ πολλοὺς ἐλυμήνατο ἐν χρόνοις Ἀνικήτου ἐπισκόπου Ῥώμῃ, τοῦ κατὰ τὴν διαδοχὴν Πίου, καὶ τῶν ἀνωτέρω. Ἐν Ῥώμῃ γὰρ γεγόνασι πρῶτοι Πέτρος καὶ Παῦλος οἱ ἀπόστολοι αὐτοὶ καὶ ἐπίσκοποι, εἶτα Λῖνος, εἶτα Κλῆτος, εἶτα Κλήμης, σύγχρονος ὢν Πέτρου καὶ Παύλου, οὗ ἐπιμνημονεύει Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ. Καὶ μηδεὶς θαυμαζέτω ὅτι πρὸ αὐτοῦ ἄλλοι τὴν ἐπισκοπὴν διεδέξαντο ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, ὄντος τούτου συγχρόνου Πέτρου καὶ Παύλου· καὶ οὗτος γὰρ σύγχρονος γίνεται τῶν ἀποστόλων. Εἴτ' οὖν ἔτι περιόντων αὐτῶν ὑπὸ Πέτρου λαμβάνει τὴν χειροθεσίαν τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ παραιτησάμενος ἤργει (λέγει γὰρ ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, Ἀναχωρῶ, ἄπειμι, ἐνσταθήτω ὁ λαὸς τοῦ θεοῦ, τισὶ τοῦτο συμβουλεύων· εὕρομεν γὰρ ἔν τισιν ὑπομνηματισμοῖς τοῦτο ἐγκείμενον), ἤτοι μετὰ τὴν τῶν ἀποστόλων διαδοχὴν ὑπὸ Κλήτου τοῦ ἐπισκόπου οὗτος καθίσταται, οὐ πάνυ σαφῶς ἴσμεν. Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτως ἠδύνατο ἔτι

2. „Deest nonnihil" *annotavit Petavius. Nihil desidero. Verba* καθ' ἑκάστην *et quae sequuntur per epexegesin subiuncta explicant* μετενσωμάτωσιν *quam novissimum esse quadrantem interpretati sint.*

pretandae parabolae fabulam quandam commenti sunt, et adversarium illum unum esse ex mundi fabricatoribus angelis putant, qui huius rei caussa sit constitutus ut exsolutas corporis vinculis, atque hinc migrantes animas ad iudicem deducat; ubi nondum omnia praestitisse convictae a principe ministro traduntur, qui ex angelorum grege unus opifici mundi huius iudici ad transferendas, et in varia corpora deportandas animas operam suam collocat. Esse porro adversarium illum quem a domino commemoratum in evangelio diximus, unum ex mundi artificibus angelis nomine Abolum. Nam et custodiam esse corpus interpretantur, et novissimum quadrantem migrationem animarum, quas accessionibus ad corpora singulis ultimas actiones obire necesse sit, nullum ut amplius scelus ac flagitium supersit. Oportet enim, ut antea dictum est, pervagatam omnia singulisque perfunctam animam, ac solutam, mundi effectoribus ac praecipuo huius auctore superatis, ad supremum illum ignotumque penetrare. Addunt insuper vel in prima migratione confectis omnibus sursum evolare liberas opus esse, vel nisi unico illo adventu universa perfecerint, tum vero unaquaque transitione paulatim omnibus facinoribus flagitiisque defunctas sese in libertatem asserere. Praeterea nos iis qui digni sunt, inquiunt, arcana ista committimus, ut quae esse videntur mala, natura autem minime sunt, exequantur, eaque re cognita liberentur. Solent vero Carpocratiani quos ad suam sectam fraudulenter pellexerint, iis candente ferro, vel novacula, vel acu notam quandam ad imam auriculam imprimere.

Ex horum factione Marcellina quaedam ad nos venit, quae Aniceti Romani episcopi tempore plerosque labefactavit, Aniceti inquam illius qui Pio aliisque pontificibus successit. Etenim Romae primi omnium Petrus et Paulus apostoli pariter atque episcopi fuerunt. Inde Linus, tum Cletus. Post hunc Clemens, Petri et Pauli temporum aequalis, de quo Paulus meminit ad Romanos scribens. Ne- Imo ad Philipp. 4, 3
que vero miretur aliquis quod ante ipsum in pontificiam dignitatem alii apostolis successerint, cum Petri ac Pauli esset aequalis, iisdem enim ille temporibus vixit. Utrum illis adhuc superstitibus impositis manibus episcopus a Petro consecratus, eaque detrectata provincia ab omni administratione vacaverit (ita enim in quadam epistola scripsit: *Recedo, exeo, instet populus dei*, nonnullis videlicet hoc modo consulens, nam in quibusdam commentariis ita scriptum reperimus), an potius secundum apostolos ab episcopo Cleto sit constitutus, liquido non constat. Quamquam vel hac quidem ratione poterant vi-

Cap. VI.

3. πάντῃ *cod. Rhedig. Vulgo* πάντα. *Petavio placuit* εἰς πάντα.

4. *Suspicor* πρὸς τὸν ἄνω ἄγνωστον.

5. *Vulgo* καταβραχὺ.

περιόντων τῶν ἀποστόλων, φημὶ δὲ τῶν περὶ Πέτρον καὶ Παῦλον, ἐπισκόπους ἄλλους καθίστασθαι, διὰ τὸ τοὺς ἀποστόλους πολλάκις ἐπὶ τὰς ἄλλας πατρίδας τὴν πορείαν στέλλεσθαι, διὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ, μὴ δύνασθαι δὲ τὴν τῶν Ῥωμαίων πόλιν ἄνευ ἐπισκόπου εἶναι. Ὁ μὲν γὰρ Παῦλος καὶ ἐπὶ τὴν Ἱσπανίαν ἀφικνεῖται, Πέτρος δὲ πολλάκις Πόντον τε καὶ Βιθυνίαν ἐπεσκέψατο. Ἐνεχώρει δὲ μετὰ τὸ κατασταθῆναι Κλήμεντα καὶ παραιτήσασθαι (εἴ γε οὕτως ἐπράχθη, διανοοῦμαι γὰρ, οὐχ ὁρίζομαι) ὕστερον μετὰ τὸ τετελευτηκέναι Λῖνον καὶ Κλῆτον ἐπισκοπεύσαντας πρὸς δεκαδύο ἔτη ἕκαστον μετὰ τὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ Παύλου τελευτὴν τὴν ἐπὶ τῷ δωδεκάτῳ ἔτει Νέρωνος γενομένην, τοῦτον αὖθις ἀναγκασθῆναι τὴν ἐπισκοπὴν κατασχεῖν. Ὅμως ἡ τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐπισκόπων διαδοχὴ ταύτην ἔχει τὴν ἀκολουθίαν· Πέτρος καὶ Παῦλος, Λῖνος καὶ Κλῆτος, Κλήμης, Εὐάρεστος, Ἀλέξανδρος, Ξύστος, Τελέσφορος, Εὐάρεστος, Ὑγῖνος, Πῖος, Ἀνίκητος, ὁ ἄνω ἐν τῷ καταλόγῳ προδεδηλωμένος. Καὶ μή τις θαυμάσῃ ὅτι ἕκαστα οὕτως ἀκριβῶς διήλθομεν. Διὰ γὰρ τούτων ἀεὶ τὸ σαφὲς δείκνυται. Ἐν χρόνοις τοίνυν, ὡς ἔφημεν, Ἀνικήτου ἡ προδεδηλωμένη Μαρκελ-
pag. 108. *λίνα ἐν Ῥώμῃ γενομένη, τὴν λύμην τῆς Καρποκρᾶ διδασκαλίας ἐξεμέσασα, πολλοὺς τῶν ἐκεῖσε λυμηναμένη ἠφάνισε. Καὶ ἔνθεν γέγονεν ἡ ἀρχὴ Γνωστικῶν τῶν καλουμένων. Ἔχουσι δὲ εἰκόνας ἐνζωγράφους διὰ χρωμάτων, τινὲς δὲ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ λοιπῆς ὕλης, ἅτινα ἐκτυπώματά φασιν εἶναι τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ταῦτα ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου γεγενῆσθαι τὰ ἐκτυπώματα τοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ, ὅτε ἐνεδήμει τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει. Κρύβδην δὲ τὰς τοιαύτας ἔχουσιν εἰκόνας· ἀλλὰ καὶ φιλοσόφων τινῶν, Πυθαγόρου καὶ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, καὶ λοιπῶν, μεθ᾽ ὧν φιλοσόφων καὶ ἕτερα ἐκτυπώματα τοῦ Ἰησοῦ τιθέασιν, ἱδρύσαντές τε προσκυνοῦσι καὶ τὰ τῶν ἐθνῶν ἐπιτελοῦσι μυστήρια. Στήσαντες γὰρ ταύτας τὰς εἰκόνας τὰ τῶν ἐθνῶν ἔθη λοιπὸν ποιοῦσι. Τίνα δέ ἐστιν ἐθνῶν ἔθη, ἀλλ᾽ ἢ θυσίαι καὶ τὰ ἄλλα; Ψυχῆς δὲ εἶναι μόνης σωτηρίαν φασὶ, καὶ οὐχὶ σωμάτων.*

Κεφ. ζ. *Δεῖ τοίνυν τούτους ἀνατρέπειν παντὶ σθένει· μηδεὶς γὰρ καταφρονείτω λόγου, καὶ μάλιστα παρὰ ἀπατεῶνος. Ἀλλ᾽ εἴποι τις ἂν, Οὐ γάρ ἐστι φωρατὰ καὶ μωρίας ἔμπλεα; Ἀλλ᾽ ἔσθ᾽ ὅπῃ καὶ τὰ μωρὰ πείθει τοὺς ἄφρονας καὶ τοὺς συνετοὺς παρεκτρέπει, ἐὰν μὴ παρῇ ὁ νοῦς ὁ ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἠσκημένος. Ἐμπεσόντος τοίνυν καὶ τούτου [1] τῇ Σίμωνος μαγείᾳ καὶ τῶν λοιπῶν, τοῖς αὐτοῖς καὶ τοῦτον ἀνατρέψομεν. Εἰ γὰρ ἡ ἄγνωστος καὶ ἀκατονόμαστος δύναμις αἰτία γέγονεν ἄλλων*

Cap. VII. — 1. τῇ *codd. Vatic. Rhedig. Vulgo* τοῦ. — *In seqq. pro* ἡ ἄγνωστος *edit. Petav. vitium habet* ὁ ἄγν.

ventibus adhuc apostolis, Petro scilicet ac Paulo episcopi alii surrogari, quod iidem illi praedicandi evangelii gratia in alias urbes regionesque profectionem susciperent, carere autem episcopo Roma non posset. Siquidem Paulus in Hispaniam pervenit, Petrus vero Pontum ac Bithyniam saepenumero peragravit. Ac fieri sane potuit, ut primum Clemente constituto, cum is defugeret (si ita tamen contigit, quod ego opinando potius quam asseverando dixerim) postea Lino, Cletoque mortuis, qui XII annorum spatio singulatim episcopatum obtinuerunt, post apostolorum Petri Paulique necem, quae in annum Neronis XII. incurrit, tum demum pontificatum capessere sit coactus. Sed utcumque sese res habuerit, Romanorum pontificum ista successio est: Petrus et Paulus, Linus ac Cletus, Clemens, Euaristus, Alexander, Xystus, Telesphorus, Euaristus, Hyginus, Pius, Anicetus, qui est a me paulo ante in episcoporum ordine numeratus. Ac nemini sane mirum videatur cur singula tanta cum diligentia percurrerim. Per haec enim perpetuo certa accurrataque veritas ostenditur. Quamobrem Aniceti, ut dictum est tempore, Marcellina illa Romam veniens, et Carpocratianae doctrinae virus evomens, multos illic errore suo depravatos in exitium impulit; indidemque Gnosticorum sunt excitata primordia. Habent porro Carpocratiani depictas coloribus imagines, quidam etiam aureas aut argenteas, vel ex alia materia factas, quas esse Iesu effigies affirmant, easdemque a Pontio Pilato ad Christi similitudinem effictas, quo tempore inter homines degebat. Sed eiusmodi imagines occultas habent, nec non et philosophorum quorundam, ut Pythagorae, Platonis, Aristotelis, aliorumque, quibus eas quas dixi Christi effigies miscent, et erectas simul omnes adorant, ad easque gentilium ritus instituunt. Collocatis enim simulacris istis, quae a gentilibus fieri solent deinceps perficiunt. Quinam vero sunt gentiles ii ritus alii quam sacrificia, caeteraque generis eiusdem? Caeterum ita soli animae salutem attribuunt ut ab eius communione corpora segreganda putent.

Quamobrem omni illos ope profligare oportet atque evertere. Cap. VII.
Neque enim est quod eiusmodi dogmata praesertim a tali impostore profecta quispiam contemnat. Atenim dicat aliquis, Nonne ea sunt cognitu facilia stultitiaque plenissima? Sunt ea vero. Sed insipientibus stulta plerumque persuadentur, imo etiam prudentes a recta via deflectunt, nisi animi vis adsit veritatis exercitatione firmata. Quamobrem cum in iisdem quibus Simon magicis artibus caeteraque errorum faece Carpocras haereat, nos easdem quoque ad illum evertendum rationes adhibebimus. Si enim ignota illa nec ullo nomine

Ἀγγέλων, ἥ ἐστιν ἄγνοια παρὰ τῇ αὐτῇ, τουτέστι τῷ Πατρὶ τῶν ὅλων, εἰ μὴ ᾔδει ἃ μέλλουσι πράττειν οἱ ὑπ' αὐτοῦ κατασκευαζόμενοι Ἄγγελοι, ἀγνοήσας ὅτι ἀποστήσονται καὶ ποιήσουσιν ἃ μὴ [2]αὐτὸς ἐβούλετο· ἢ τούτους μὲν ἐποίησε γινώσκων ὅτι ποιήσουσιν ὃ αὐτὸς οὐ βούλεται, παρ' αὐτῶν δὲ γέγονε, καὶ ἔσται διὰ τῆς γνώσεως καὶ εὐδοκίας αὐτὸς ποιήσας ἃ ἐκεῖνοι τετολμήκασιν. Εἰ τοίνυν, ὡς προεῖπον, ἐγίνωσκε μὲν ἃ ποιήσουσιν, οὐκ ἠβούλετο δὲ ἵνα ποιήσωσι, τίνι τῷ λόγῳ τοὺς πεποιηκότας ἐποίει εἰς τὸ πράττειν ἃ μὴ αὐτὸς ἐβούλετο; Εἰ δὲ αὐτὸς μὲν πεποίηκε τοὺς Ἀγγέλους ἵνα ποιήσωσι τὰ ὑπ' αὐτῶν γινόμενα, ἄρα
pag. 109. ἤθελε γενέσθαι, διὸ καὶ τοὺς πεποιηκότας προκατεσκεύασεν Ἀγγέλους. Καὶ εἰ προκατεσκεύασεν εἰς τὸ ποιῆσαι, ἀπαγορεύει δὲ τὰ ὑπ' αὐτῶν γενόμενα, συκοφαντία ἂν εἴη ἐν μέσῳ. Εἰ δὲ συνεχώρει μὲν τοῦ ποιεῖν αὐτοὺς, βούλεται δὲ τὰ ὑπ' αὐτῶν γενόμενα, τουτέστιν ἀνθρώπους καὶ ψυχὰς, πάλιν πρὸς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνειν παρὰ τὴν τούτων βούλησιν, ἄρα ἔσται πλεονεξία ἐν μέσῳ, καὶ οὐδὲν ἕτερον, ἁρπαζομένων τῶν ὑπὸ τῶν Ἀγγέλων ἀνθρώπων ὑπὸ τοῦ ἄνω παρὰ τὴν τούτων βούλησιν. Ἀλλὰ καὶ ἀδράνεια εἴη, ἐπειδὴ μὴ αὐτὸς δυνάμενος ἑαυτοῦ ποιεῖν ἁρπάζει τὰ ὑπὸ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων γενόμενα. Καὶ ἔσται λοιπὸν μῦθος καὶ μωρολογία, τῶν μὲν κάτω δυνάμεων ὑπερβῆναι τοὺς ἐν μέσῳ, τοὺς δὲ ἐν μέσῳ τιμωρεῖσθαι αἰτίους ὄντας τῶν κάτω, καὶ τοὺς κάτω ὑπὲρ τοὺς μέσους πρὸς τὸν ἄνω σώζεσθαι καὶ ἐλευθεροῦσθαι, λέγω δὴ τὰς ψυχὰς τῶν ἐν τῇδε τῇ κτίσει. Εἴη δ' ἂν ὁ μὲν ἄνω μὴ δυνηθεὶς ποιῆσαι ἀσθενὴς κρινόμενος, οἱ δὲ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενοι δυνάμενοι ποιῆσαι ἃ αὐτὸς μὲν οὐκ ἐβούλετο καὶ οὐκ ἠδύνατο. Οὐ γὰρ δύναται ἃ ἐκεῖνος ἐπιποθεῖ εἶναι αὐτῷ κακὸν, οὐδὲ ὑπὸ κακῶν γεγονέναι. Εἰ γὰρ ἦν κακὸν, ἐχρῆν ἀπόλλυσθαι. Εἰ δὲ ὅλως μέρος τι τοῦ ἔργου σώζεται, οὐκέτι τὸ ἔργον φαῦλον, κἄν τε μέρος αὐτοῦ σωζόμενον εὑρίσκοιτο, οὔτε οἱ ποιήσαντες φαῦλοι τὸν σωζόμενον τεχνησάμενοι. Εἰ δὲ ὅλως ἐξ Ἀγγέλων ἡ ψυχὴ, καὶ ἄνωθεν λαμβάνει δύναμιν παραχθεῖσα, [3]ἄρα γε οἱ Ἄγγελοι πλέον σωτηρίας τεύξονται, ὅτι ἡ ἀπ' αὐτῶν ψυχὴ σώζεται, καὶ φαύλων οὖσα· σωζομένης δὲ αὐτῆς οὐκέτι φαῦλος οὔτε αὐτὴ ἡ ψυχὴ ἡ γενομένη ὑπὸ τῶν Ἀγγέλων, οὔτε οἱ Ἄγγελοι, ἐξ ὧν αὐτὴ ἡ ψυχὴ ὑπάρχει.

Κεφ. η'. Παντὶ δὲ τῷ τὸν νοῦν ἐρρωμένον ἔχοντι ἰστέον ἂν εἴη ὅτι ἀνοίας

2. αὐτὸς cod. Vatic., et inde ed. Petav. οὗτος cod. Rhedig. et edit. princ. 3. Vulgo ἆρα.

explicabilis virtus aliorum angelorum causa fuit, vel ei tribuenda erit ignorantia qui sit universorum parens, quod ignarus eorum fuerit quae iidem illi quos designabat effecturi erant angeli, neque istud sciverit, subtracturos se ab eius potestate, eaque quae minime vellet aliquando esse facturos: vel sic illos procreasse dicendus est, ut quod fieri nollet facturos esse cognosceret, quod iis auctoribus postea sit secutum, atque hoc modo quicquid ausi isti fuerint, hoc ille et scientia ipsa et consensione ac voluntate perfecit. Igitur si, ut ante dictum est, ea nosset quae facturi erant angeli, neque tamen fieri vellet, cur eos qui id egerint produxit unquam, ut quae nollet auderent aliquando facere? Sin angelos ipse condidit, sua ut illa opera praestarent, fieri igitur ea non noluit, cum ideo auctores illorum angelos ante produxerit. Quod si ad eadem illa facienda produxit, et ea tamen quae facta sunt interdixit, enimvero calumnia ac malitia quaedam intercessit. Si vero illis ut efficerent permisit, quae vero sunt ab iis effecta, homines videlicet et animas, praeter istorum voluntatem ad sese aggregare studet, hoc demum nihil erit aliud nisi cupiditas quaedam alienorum appetens, cum homines ab angelis effecti iisdem ipsis invitis a supremo illo dominatore rapiuntur. Imo etiam imbecillitatis istud erit, cum ipse sibi moliri nequeat quae sunt ab iis facta quorum est auctor per vim ac violentiam auferre. Quo fit ut ad inane commentum ac fabulam tota illorum doctrina recidat, quae hoc asserat; tametsi infimae virtutes mediocribus subiaceant, a mediocribus tamen, quae illarum caussae sunt, poenas expeti, infimasque mediocribus superatis ad supremum omnium auctorem evolare, ac libertatem consequi, hoc est animas quae in hac rerum conditarum universitate continentur. Quamobrem supremus ille, qui eas creare nequiverit, imbecillitatis arguetur. Quos ipse vero produxerit, eiusmodi esse videbuntur qui ea facere possint quae vel ille noluerit, vel ut maxime vellet, facere nullo modo potuerit. Neque enim quorum ille desiderio tenetur, ea ipsi mala esse possunt, vel a malis producta. Nam si mala sunt, perire funditus oportuit. Sin pars est operis aliqua servanda, malum ipsum esse non potest, si vel eius ulla pars salva reperitur, neque ipsimet artifices mali sunt, qui eum qui servandus est fabricati fuerint. Iam si ab angelis omnino propagata sit anima, atque in lucem producta vim quandam coelitus acceperit, multo igitur magis salutem obtinebunt angeli, cum ab ipsis anima etiam malis procreata servetur. Denique si salva esse possit anima, neque ipsa mala erit ab angelis producta, neque angeli, a quibus haec ortum habuerit.

Ac quicumque firmo et constanti ingenio praeditus est, intelli- Cap. VIII.

ἐστὶ τὸ πᾶν τοῦτο ἀγυρτῶδες ἐργαστήριον. *Καταισχυνθήσονται δὲ αὖθις οὗτοι καὶ ἀπὸ τῶν αὐτῶν λόγων. Εἰ γὰρ Ἰησοῦς οὐκ ἀπὸ παρθένου Μαρίας, ἀλλὰ ἐκ σπέρματος Ἰωσὴφ καὶ τῆς αὐτῆς Μαρίας, σώζεται δὲ οὗτος, [1] ἄρα καὶ αὐτοὶ σωθήσονται οἱ τοῦτον γεγεννηκότες. Καὶ εἰ ἡ Μαρία καὶ Ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ ὑπάρχουσιν, ἄρα τὸν δημιουργὸν κτιστὴν ἔφασαν, καὶ οὐκέτι ἐν ὑστερήματι ἔσται ὁ τὸν Ἰω-
pag. 110. σὴφ καὶ τὴν Μαρίαν ποιήσας, ἐξ ὧν ὁ Ἰησοῦς παρὰ τοῦ ἄνω ἀγνώστου Πατρὸς ὑπάρχει. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῶν Ἀγγέλων ἐστὶ, καὶ ὁ δημιουργὸς εἷς ἐστι τῶν Ἀγγέλων, [2] ἄρα γε ἀτοπήματι τῷ ἑνὶ πάντες περιπεσοῦνται, ὁποίῳ καὶ οἱ Ἄγγελοι περιπεπτώκασι· καὶ ἀσύστατον εἴη ἂν τὸ παρ' αὐτῶν δραματούργημα, δηλητηρίου ἔμπλεων, καὶ πάσης ἰώδους διδασκαλίας μεμεστωμένον. Ταύτην δὲ αὖθις ὀπίσω τρέψαντες, ὥςπερ δράκοντος κεφαλὴν ξύλῳ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐπὶ γῆς λακήσαντες, ταῖς ἄλλαις θηριομόρφοις προςπελάσαντες, ἐπ' ὀλέθρῳ τούτων καὶ τῶν τοιούτων βαδιούμεθα.*

ΚΑΤΑ ΚΗΡΙΝΘΙΑΝΩΝ,

ἤτοι Μηρινθιανῶν, ὀγδόη, ἡ καὶ εἰκοστὴ ὀγδόη.

Κεφ. α'. *Κήρινθος δὲ αὖθις, ἀφ' οὗπερ οἱ Κηρινθιανοὶ λεγόμενοι, ἀπὸ ταύτης τῆς θηριώδους σπορᾶς τὸν ἰὸν τῷ κόσμῳ φέρων ἥκει, σχεδὸν δὲ οὐδὲν ἕτερον παρὰ τὸν προειρημένον Καρποκρᾶν, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ τῷ κόσμῳ κακοποιὰ φάρμακα ἐκβλυστάνει. Τὰ [1] ἴσα γὰρ τῷ προειρημένῳ εἰς τὸν Χριστὸν συκοφαντήσας ἐξηγεῖται καὶ οὗτος, ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ σπέρματος Ἰωσὴφ τὸν Χριστὸν γεγενῆσθαι, καὶ τὸν κόσμον ὁμοίως ὑπὸ Ἀγγέλων γεγενῆσθαι. Οὐδὲν γὰρ οὗτος παρὰ τὸν πρῶτον διήλλαξε τῇ εἰςαγωγῇ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, ἀλλ' ἢ ἐν τούτῳ μόνον, ἐν τῷ προςέχειν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ἀπὸ μέρους. Φάσκει δὲ οὗτος τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας ὑπὸ Ἀγγέλων δεδόσθαι, καὶ τὸν δεδωκότα νόμον ἕνα εἶναι τῶν Ἀγγέλων τῶν τὸν κόσμον πεποιηκότων. Ἐγένετο δὲ οὗτος ὁ Κήρινθος ἐν τῇ Ἀσίᾳ διατρίβων, κἀκεῖσε τοῦ κηρύγματος τὴν ἀρχὴν πεποιημένος. Ἤδη δὲ περὶ τούτου εἴπομεν, ὡς καὶ οὗτος ἐκήρυττεν οὐκ ἀπὸ τῆς πρώτης καὶ ἄνωθεν δυνάμεως τὸν κόσμον γεγενῆσθαι, ἄνωθεν δὲ ἐκ τοῦ ἄνω θεοῦ μετὰ τὸ ἁδρυνθῆναι τὸν Ἰησοῦν τὸν ἐκ σπέρματος Ἰωσὴφ καὶ Μαρίας γεγεννημένον κατεληλυθέναι τὸν Χριστὸν εἰς αὐτὸν, τουτέστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἴδει περιστερᾶς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ ἀποκαλύψαι αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ τοῖς μετ' αὐτοῦ τὸν ἄγνωστον Πατέρα. Καὶ διὰ τοῦτο ἐπειδὴ ἦλθεν ἡ δύναμις εἰς αὐτὸν ἄνωθεν, δυνάμεις
pag. 111. ἐπιτετελεκέναι, καὶ αὐτοῦ πεπονθότος τὸ ἐλθὸν ἄνωθεν ἀναπτῆναι ἀπὸ*

CAP. VIII. — 1. *Vulgo* ἆρα. 2. *Vulgo* ἆρα.

gere istud debet, nihil esse tota hac circulatorum officina stultius. Quos quidem suis ipsorum verbis ignominiose convincere hoc modo possumus. Etenim si Iesus Christus non de virgine Maria natus, sed de Iosephi semine, eademque Maria propagatus est, et is salutem adipiscitur, etiam illos qui ipsum genuerint esse salvos oportet. Qui si a summo illo opifice facti sunt, sane hunc esse creatorem inter illos convenit, neque qui Iosephum Mariamque condidit defectui amplius ascribetur, a quibus Iesus ortus est, qui ab ignoto illo parente profectus est. Sin Iesus etiam ab angelis creatus est, et est angelorum unus opifex ipse, in unum et idem absurdum relabi universos necesse est, in quod et angeli ipsimet incurrerunt, neque illorum fabula constabit, letalis cuiusdam veneni ac pestiferae doctrinae referta. Sed nos, profligata hac haeresi et in fugam conversa, perinde ac serpentis capite fidei ac veritatis baculo humi illiso, ad alias monstrorum horrendas effigies promoto gradu funditus eas delere atque evertere conabimur.

ADVERSUS CERINTHIANOS,

sive Merinthianos, quae est haeresis VIII., vel XXVIII.

Sequitur Cerinthus, a quo Cerinthiani haeretici nominantur, Cap. I.
qui eodem ex ferino satu procreatus virus suum in orbem terrarum profudit. Atque is nihil propemodum aliud quam a nobis supra commemoratus ille Carpocras asseruit, eademque cum eo letalia in mundum venena propagavit. Siquidem pari in Christum calumnia censet, hunc e Maria Iosephique semine esse prognatum, mundumque similiter ab angelis fabricatum. Neque ulla alia re discrepantem ab illo doctrinam invexit, nisi quod Iudaicos etiam ritus adscivit. At idem legem ac prophetas ab angelis profectos asserit, eumque qui legem tulerit ex eorum angelorum esse numero, a quibus orbis est conditus. Porro Cerinthus iste in Asia versatus doctrinam suam proferre istic coepit. Qui, ut ante diximus, minime a prima illa supremaque Virtute fabricatum esse mundum censuit. Tum ita docuit: Postquam ille Iesus adolevit, qui ex Iosephi Mariaeque semine natus est, in hunc delapsum a summo illo deo esse Christum, hoc est spiritum sanctum columbae specie ad Iordanem, ac tum ei incognitum Parentem, et per illum posteris patefecisse. Ob idque mox ut in ipsum coelestis illa sese virtus infudit, portenta ac miracula patrasse, ac demum posteaquam passus est, quod e coelo venerat,

CAP. I. — 1. ἶσα *Vett. Epiphanii libri habent plerumque, non* ἴσα.

τοῦ Ἰησοῦ ἄνω. Πεπονθότα δὲ τὸν Ἰησοῦν καὶ πάλιν ἐγηγερμένον, Χριστὸν δὲ τὸν ἄνωθεν ἐλθόντα εἰς αὐτὸν ἀπαθῆ ἀναπτάντα, ὅπερ ἐστὶ τὸ κατελθὸν ἐν εἴδει περιστερᾶς, καὶ οὐ τὸν Ἰησοῦν εἶναι Χριστόν.

Κεφ. β΄. Ἐκπέπτωκε δὲ καὶ οὗτος, ὡς ὁρᾶτε πάντες οἱ τῆς ἀληθείας ἐρασταί. Φάσκει γὰρ τὸν νόμον δεδωκότα οὐκ ἀγαθὸν, οὗ τῷ νόμῳ πείθεσθαι δοκεῖ, δῆλον δὲ ὅτι ὡς ἀγαθῷ. Πῶς οὖν ὁ πονηρὸς τὸν ἀγαθὸν νόμον δέδωκεν; Εἰ γὰρ καλὸν τὸ μὴ μοιχεύειν, καὶ καλὸν τὸ μὴ φονεύειν, πόσῳ γε μᾶλλον ὁ ἐντειλάμενος βελτίων εἴη, ἐάν γε ὁ μὴ πράξας ἀγαθὸς [1] ὁμολογῆται; πῶς δὲ κατηγορηθήσεται κακὰ πράττων ὁ τὸ ἀγαθὸν συμβουλεύων καὶ ἀγαθὸν διδοὺς νόμον; Ἀλλὰ μανιώδης ὁ ἀνὴρ τοιούτοις ἐγχειρῶν. Οὗτος δέ ἐστιν, ἀγαπητοὶ, εἷς τῶν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ὁ τὴν ταραχὴν ἐργασάμενος, ὅτε οἱ περὶ Ἰάκωβον γεγράφασιν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἐπιστολὴν, λέγοντες ὅτι, Ἔγνωμέν τινας ἐξ ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐλθόντας καὶ ταράξαντας ὑμᾶς λόγοις, οἷς οὐ διετειλάμεθα. Καὶ οὗτος εἷς ἐστι τῶν ἀντιστάντων τῷ ἁγίῳ Πέτρῳ, ἐπειδὴ εἰςῆλθε πρὸς Κορνήλιον τὸν ἅγιον, ὅτε μετεστείλατο αὐτὸν καταξιωθεὶς ὀπτασίας ἀγγέλου, καὶ ὁ Πέτρος ἐδίσταζε, καὶ εἶδε τὸ ὅραμα τῆς ὀθόνης καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ ἤκουσε παρὰ κυρίου μηδὲν κοινὸν λέγειν ἢ ἀκάθαρτον. Οὗτος οὖν παρεκίνει περὶ τοῦ Πέτρου ἀνελθόντος εἰς Ἱερουσαλὴμ τὰ πλήθη τῶν ἐκ περιτομῆς λέγων ὅτι, Εἰςῆλθε πρὸς ἄνδρας ἀκροβυστίαν ἔχοντας. Ἐποίησε δὲ τοῦτο Κήρινθος πρὶν ἢ ἐν τῇ Ἀσίᾳ κηρύξαι τὸ αὐτοῦ κήρυγμα, καὶ ἐμπεσεῖν εἰς τὸ περισσότερον τῆς ἑαυτοῦ ἀπωλείας βάραθρον. Διὰ γὰρ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐμπερίτομον δῆθεν ἀντιδικίας ἕνεκα τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ πιστῶν διὰ τῆς περιτομῆς τὴν πρόφασιν ἐθηράσατο.

Κεφ. γ΄. Τοῦ δὲ κυρίου πάντοτε τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἀνθρωπότητος ποιουμένου, καὶ τὸ σαφὲς τῆς ἀληθείας ἐν τοῖς τῆς ἀληθείας υἱοῖς ἀσφαλιζομένου, καὶ δόντος Πέτρῳ τῷ ἁγίῳ ἀποστόλῳ ποιήσασθαι [1] τοὺς πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ ἐλέγχους, φανερὰ γίνεται ἡ τοῦ Κηρίνθου ἄνοια. Φησὶ γὰρ ὁ ἅγιος Πέτρος, Ἐγὼ ἤμην ἐν πόλει Ἰόππῃ, καὶ εἶδον ἐν
pag. 112. μέσῃ τῇ ἡμέρᾳ περὶ ὥραν ἕκτην ὀθόνην καθιεμένην ἐν τέτρασιν ἀρχαῖς, ἐν ᾗ ἦν πάντα τὰ τετράποδα καὶ ἑρπετά· καὶ εἶπέ μοι, Θῦσον καὶ φάγε· ἐγὼ δὲ εἶπον, Κύριε μηδαμῶς, ὅτι οὐδέποτε κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον εἰςῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου· ἀπεκρίθη δέ μοι ἐκ δευτέρου φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, Ἃ ὁ θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου· καὶ ἐξ αὐτῆς ἰδοὺ, δύο

Cap. II. — 1. *In libris vulgo extat* ὁμολογεῖται.

Cap. III. — 1. *Rescripsi* τοὺς *pro* τὸν, *quod in libris est.*

eodem relicto Iesum revolasse: Iesum porro et obiisse mortem, et ad vitam excitatum esse: Christum vero qui descenderat poenae omnis expertem eo unde venerat reversum, qui idem ille est qui columbae specie delapsus fuerat; ita Iesum minime esse Christum.

Verum et hic non minus quam reliqui omnes excidit, ut intueri Cap. II.
facile potestis quicumque veritatis amore tenemini. Nam eum a quo lex tradita sit bonum negat esse, cuius tamen legi utique tanquam bonae obtemperare videtur. Qui vero convenit, ut qui malus sit bonam legem praescripserit? Si enim non adulterari, vel non occidere est honestum, quanto melior is est qui ista praecepit, si is qui ea non commisit confessione omnium bonus habetur. Quonam pacto mali cuiusdam facinoris accusari potest qui bona consulit, ac tam bonam legem hominibus descripsit? Enimvero furiosus et amens est qui ea iactare non est veritus. Atque idem ille, carissimi, fuit, qui apostolorum tempore tumultum illum excitavit, cum Iacobus caeterique apostoli literas Antiochiam scripserunt his verbis: *Quoniam co-* Act. 15, 24.
gnovimus, quosdam a nobis ad vos esse profectos, suisque vos perturbasse sermonibus, quibus non mandavimus etc. Idem quoque eorum Act. 10.
unus est qui se Petro opposuerant, cum ad sanctum Cornelium ivisset, a quo post oblatum per visum angelum erat arcessitus. Quo tempore dubitante Petro linteum illud cum iis quae continebat obiectum est, et a domino istud ipsum audiit, ne quid commune vel impurum appellaret. Igitur Cerinthus circumcisorum gregem adversus Petrum revertentem commovit Hierosolymis, dicens: *Ingressus est* Act. 11, 3.
ad viros praeputium habentes. Quod quidem ab eo factum est, antequam suum in Asia dogma praedicaret, seque in exitii sui gurgitem profundius immitteret. Nam cum circumcisus hic esset, ut eos qui retento praeputio fideles erant ulcisceretur, occasionem e circumcisione nactus est.

Sed cum dominus humani generis curam perpetuo gerat, et in Cap. III.
veritatis amantibus filiis certam ac constantem illius fidem stabilire ac confirmare soleat, cum sanctissimo apostolo Petro confutandi illius facultatem ac rationem dedisset, manifeste omnibus est Cerinthi comperta stoliditas. Ita enim apostolus locutus est: *Ego eram in civi-* Act. 11, 5 sqq.
tate Ioppe: et vidi media luce circa horam sextam linteum quatuor initiis summitti de coelo, in quo erant omnia quadrupedia et reptilia. Et dixit mihi, Occide et manduca. Dixi autem, Nequaquam, domine; quia nihil unquam commune vel immundum introivit in os meum. Respondit autem mihi vox de coelo, Quae deus mundavit, tu ne communia dixeris. Et confestim ecce duo viri astiterunt in domo. Et dixit

ἄνδρες εἰστήκεισαν εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ εἶπέ μοι τὸ πνεῦμα, Πορεύου σὺν αὐτοῖς μηδὲν διακρινόμενος. Καὶ λοιπὸν διηγεῖται ὡς ἐν παραβολῇ ταῦτα ἃ πρὸς αὐτὸν εἴρηται, καὶ ὡς οὐ τότε [2] ἐδίδαξεν, ἕως ὅτε ὁ κύριος ἐναργῶς ἔδειξεν αὐτῷ ἃ διὰ τῶν λόγων καὶ τύπων αὐτὸν ἐδίδασκεν. Εὐθὺς γὰρ αὐτοῦ ἀνοίξαντος τὸ στόμα, ὅτε ἦλθεν εἰς Καισάρειαν, ἐπέπεσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ Κορνήλιον, καὶ ἰδὼν Πέτρος εἶπε, Μή τις δύναται κωλῦσαι τὸ ὕδωρ ἀπὸ τούτων τῶν καταξιωθέντων τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λαβεῖν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐξ ἀρχῆς; Τὸ πᾶν δὲ ἦν τοῦτο μυστήριον καὶ τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας ἔργον, ὅπως ὅ τε ἅγιος Πέτρος καὶ πᾶς τις γνώσεται ὅτι οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων ἡ τῶν ἐθνῶν σωτηρία, ἀλλ' ἐκ θεοῦ. Προὔλαβε γὰρ ὁ θεὸς δοῦναι τὴν δωρεὰν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν τοῦ ἀγγέλου ὀπτασίαν, καὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς εὐχῆς καὶ νηστειῶν καὶ ἀγαθοποιϊῶν, ἵνα ὃ ἐπιστεύθησαν οἱ ἀπόστολοι, μάλιστα ὁ ἅγιος Πέτρος, καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, μὴ ἀποστερήσωσι τὸν ἐκ θεοῦ κατὰ ἀλήθειαν κεκλημένον.

Κεφ. δ'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τότε ἐπραγματεύθη, κινηθέντα ὑπὸ τοῦ προειρημένου ψευδαποστόλου Κηρίνθου. Ὡς καὶ ἄλλοτε στάσιν αὐτός τε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ εἰργάσαντο ἐν αὐτῇ [1] τῇ Ἱερουσαλὴμ, ὁπηνίκα Παῦλος ἀνῆλθε μετὰ Τίτου, ὡς καὶ οὗτος ἔφη ὅτι, Ἄνδρας ἀκροβύστους εἰςήνεγκε μεθ' ἑαυτοῦ, ἤδη περὶ τούτου λέγων, Κεκοίνωκε, φησὶ, τὸν ἅγιον τόπον. Διὸ καὶ Παῦλος λέγει, Ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοὶ, Ἕλλην ὢν, ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι· διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους, οἵτινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ, οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ. Καὶ τοῖς ἐν ἀκροβυστίᾳ παραγγέλλων ἔλεγεν, Μὴ περιτέμνεσθε, [2] ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. Διήρκεσε δὲ ἡ περιτο-
pag. 113. μὴ χρόνῳ ὑπηρετήσασα, ἕως ἡ μείζων περιτομὴ παρεγένετο, τουτέστι τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας, ὡς παντί τῳ δῆλόν ἐστι, καὶ σαφέστερον δείκνυται ἀπὸ τῶν παρὰ τοῖς ἀποστόλοις εἰρημένων, μάλιστα παρὰ τῷ ἁγίῳ ἀποστόλῳ. Φάσκει γὰρ οὕτως· Οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ. Παντὶ δὲ τῷ βουλομένῳ κατανοεῖν τὰ παρὰ τοῖς ἀποστόλοις τότε πεπραγματευμένα θαυμάσαι ἔπεστι πῶς τὰ παρὰ τῇ αἱρέσει ταύτῃ ἐξ ἐπινοίας πνεύματος πλάνης ἐνεργηθέντα τὸν χαρακτῆρα ὑποδείκνυσι τῶν διὰ τῶν αἱρέσεων τούτων ἐν τοῖς ἀποστόλοις τὴν κίνησιν ἐργασαμένων. Ἀποστάντων γὰρ τούτων καὶ εἰς ψευδαποστόλους τραπέντων, καὶ ἄλλους ψευδαποστόλους ἀποστειλάντων, ὡς καὶ ἤδη προείρηται, εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἐν ἀρχῇ καὶ εἰς ἄλλους τόπους, λέγοντας ὅτι, Ἐὰν μὴ περιτμηθῆτε καὶ φυλάξητε τὸν νόμον Μωϋσέως, οὐ δύνασθε σωθῆναι, οὐχ ἡ τυχοῦσα τότε ταραχὴ ἐγένετο, ὡς προείρηται. Καὶ οὗτοί

2. ἐδίσταξεν cod. Vatic.
Cap. IV. — 1. τῇ ex cod. Vatic. inseruit primum Petavius. Om. et cod. Rhedig. et edit. princ.

mihi spiritus, Vade cum ipsis nihil haesitans. Atque ita deinceps, quae sibi nuntiata sunt velut per parabolam edisserit, nec se prius ad docendum accessisse quam aperte dominus ea monstraret quae verbis antea figurisque significaverat. Etenim simulatque os aperire coepit tum cum Caesaream attigit, spiritus sanctus in Cornelium delapsus est. Quod ubi Petrus conspexit, *Numquid*, ait, *aquam quis prohibere potest ab his qui spiritu sancto, uti et nos initio, dignati sunt?* Hoc vero totum mysterium quoddam ac divinae benignitatis opus erat, ut tam Petrus quam caeteri omnes intelligerent non hominibus, sed deo gentilium salutem esse tribuendam. Etenim munus illud divini spiritus et angeli aspectum largiri antea voluit, nec non et illius approbare preces ac ieiunia, reliquaque ab eo praeclare gesta, ut quod apostolis, praecipueque Petro, commissum fuerat, eo ne privatum hominem illum vellent, quem deus reipsa vocaverat.

Atque haec quidem eo modo tunc administrata sunt, quae fal- Cap. IV.
sus ille apostolus Cerinthus seditiose commoverat. Quemadmodum alias Hierosolymis cum suis idem ille tumultus concivit, quando sci- Act. 21, 28.
licet cum Tito Paulus advenit, atque ita idem ille locutus est: *Viros praeputium habentes secum induxit*, quibus de Tito significabat: *Locum*, inquit, *sanctum profanum fecit.* Quare ita Paulus dixit: *Sed* Galat. 2, 3.
neque Titus qui mecum erat, cum esset gentilis compulsus est circumcidi: sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo: quibus neque ad horam cessimus subiectione. Deinde praeputio praeditos his verbis hortabatur: *Nolite circumcidi; nam si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit.* Circumcisio porro tamdiu suum tempus habuit, donec maior circumcisio eius est loco substituta, nempe illa lotionis iterata generatio; id quod nemini obscurum est, evidentiusque per ea quae cum ab aliis apostolis, tum praecipue a Paulo dicta sunt, ostenditur. Ita enim ille: *Quibus neque ad horam cessimus subiectione.* Galat. 2, 5.
Quod si quis ea quae tum ab apostolis gesta sunt animadvertere voluerit, huic admirari cumprimis occurret, quemadmodum quae tum ab hac haeresi mendacis instinctu spiritus administrata sunt, proprias illorum notas exprimant, qui per istiusmodi haereses motus illos in apostolis concitarunt. Nam cum isti a fidei integritate defecissent, et in falsos apostolos essent conversi, aliosque perinde falsos apostolos misissent, qui dicerent, *Nisi circumcidamini, et custodiatis legem Moysi, non potestis salvari*, ingens inde facta commotio est, ut

2. Verba ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, quae desiderantur tam in cod. Rhedig. quam in edit. princ., ex cod. Vaticano primum inseruit Petavius.

εἰσιν οἱ παρὰ τῷ Παύλῳ εἰρημένοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ.

Κεφ. ε΄. Χρῶνται γὰρ τῷ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίῳ ἀπὸ μέρους, καὶ οὐχὶ ὅλῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν γενεαλογίαν τὴν ἔνσαρκον, καὶ ταύτην μαρτυρίαν φέρουσι ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, πάλιν λέγοντες ὅτι, Ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ, ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος. Τί οὖν; φασὶ, Περιετμήθη ὁ Ἰησοῦς, [1] περιτμήθητι καὶ αὐτός. Χριστὸς κατὰ νόμον, φασὶν, ἐπολιτεύσατο, καὶ αὐτὸς τὰ ἴσα ποίησον. Ὅθεν καί τινες ἐκ τούτων, ὡς ὑπὸ δηλητηρίων ὑφαρπαχθέντες, πείθονται ταῖς πιθανολογίαις διὰ τὸ τὸν Χριστὸν περιτετμῆσθαι. Τὸν δὲ Παῦλον ἀθετοῦσι, διὰ τὸ μὴ πείθεσθαι τῇ περιτομῇ. Ἀλλὰ καὶ ἐκβάλλουσιν αὐτὸν, διὰ τὸ εἰρηκέναι, Ὅσοι ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε· καὶ ὅτι, Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.

Κεφ. ϛ΄. Οὗτος δὲ ὁ Κήρινθος ἀνόητος καὶ ἀνοήτων διδάσκαλος φάσκει πάλιν τολμήσας Χριστὸν πεπονθέναι καὶ ἐσταυρῶσθαι, μήπω δὲ ἐγηγέρθαι, μέλλειν δὲ ἀνίστασθαι ὅταν ἡ καθόλου γένηται νεκρῶν ἀνάστασις. Ἀσύστατα τοίνυν ταῦτα παρ᾽ ἐκείνοις τά τε ῥήματα καὶ νοήματα. Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος ἐκπληττόμενος τοῖς μὲν ἀπιστοῦσι τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν τῇ μελλούσῃ ἔσεσθαι λέγει, Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται, καὶ τὸ, Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀπο-
pag. 114. θνήσκομεν, καὶ τὸ, Μὴ πλανᾶσθε· φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. Πάλιν δὲ τοῖς λέγουσι τὸν Χριστὸν μηδέπω ἐγηγερμένον, ὡσαύτως τὸν ἔλεγχον ἐπιφέρει, λέγων, Εἰ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, μάταιον τὸ κήρυγμα ἡμῶν, ματαία καὶ ἡ πίστις ὑμῶν· εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ θεοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστὸν, ὃν οὐκ ἤγειρεν· ὡς τῶν μὲν ἀποστόλων κηρυττόντων Χριστὸν ἐγηγέρθαι, τινῶν δὲ αἱρέσεων λεγουσῶν Χριστὸν μὲν ἐγηγέρθαι, νεκροὺς δὲ μὴ ἐγείρεσθαι. Ἐν ταύτῃ γὰρ τῇ πατρίδι, φημὶ δὲ Ἀσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Γαλατίᾳ πάνυ ἤκμασε τὸ τούτων διδασκαλεῖον, [1] ἐν οἷς καί τι παραδόσεως πρᾶγμα ἦλθεν εἰς ἡμᾶς, ὥς τινων μὲν παρ᾽ αὐτοῖς προφθανόντων τελευτῆσαι ἄνευ βαπτίσματος, ἄλλους δὲ ἀντ᾽ αὐτῶν εἰς ὄνομα ἐκείνων βαπτίζεσθαι, ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐν τῇ ἀναστάσει ἀναστάντας αὐτοὺς δίκην δοῦναι τιμωρίας, βάπτισμα μὴ εἰληφότας, γίνεσθαι δὲ ὑποχειρίους τῆς τοῦ κοσμοποιοῦ ἐξουσίας. Καὶ τούτου ἕνεκα ἡ παράδοσις ἡ ἐλθοῦσα εἰς ἡμᾶς φησι τὸν αὐτὸν ἅγιον ἀπόστολον εἰρηκέναι, Εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ αὐτῶν; Καλῶς δὲ ἄλλοι τὸ ῥητὸν ἑρμηνεύοντές φα-

Cap. V. — 1. *Ita cod. Vatic. Edit. pr. habet* περιετμήθη.

Cap. VI. — 1. *Cornarius*: de quibus etiam ex traditione res quaedam ad nos devenit.

ante diximus. Atque illi ipsi sunt quos Paulus *falsos apostolos* vocat, 2. Cor. 11, 13.
operarios subdolos, transformantes se in apostolos Christi.

Matthaei enim evangelio non integro, sed ex parte duntaxat Cap. V.
utuntur, nimirum propter genealogiam, quae eius est carnis propria, quod quidem evangelii testimonium afferunt, atque ita praedicant: *Sufficit discipulo, si sit sicut magister eius.* Quid igitur, inquiunt? Matth. 10, 25.
Circumcisus est Iesus: tu quoque ipse circumcidere. Christus ex legis praescripto vitam instituit: tu igitur eadem facito. Hinc nonnulli sic ab illis tanquam venenatis serpentibus abrepti verisimilibus illorum rationibus assentiuntur, ex eo maxime quod et Christus circumcisionem susceperit. Quod ad Paulum pertinet, hunc penitus explodunt, propterea quod circumcisionem abdicarit, et eundem idcirco reiiciunt, quod istud usurpaverit: *Quicunque in lege iustificamini, a gratia excidistis*: et, *Si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit.* Galat. 5, 2. 4.

Ad haec Cerinthus homo stolidus, ac stolidorum magister, di- Cap. VI.
cere nihil est veritus, passum quidem ac crucifixum esse Christum, nondum tamen a mortuis excitatum, ac tum demum cum mortui resurgent omnes excitandum. Itaque eiusmodi illorum et dicta et dogmata cohaerere nullo modo possunt. Indidemque Paulus sic eos qui resurrecturos mortuos diffiderent redarguit. *Si mortui non resur-* 1. Cor. 15, 13. et 32. et 33.
gunt, neque Christus resurrexit. Eodemque pertinet illud: *Edamus et bibamus, cras enim moriemur.* Tum istud: *Nolite errare; corrumpunt bonos mores colloquia prava.* Ac rursum eos, qui Christum adhuc resurrexisse negarent, hoc modo convincit: *Si Christus non resurrexit, vana est praedicatio nostra, inanis et fides vestra: invenimur autem et falsi testes dei, quoniam suscitavit Christum, quem non suscitavit.* Quibus indicat, Christum a mortuis excitatum praedicasse quidem apostolos, quasdam vero haereses tametsi surrexisse Christum assererent, mortuorum tamen resurrectionem negasse. Etenim in hac ipsa regione Asiae, nec non et in Galatia illorum eiusmodi schola cumprimis ac disciplina floruit. De quo istud a maioribus traditum accepimus, nonnullos ex eo genere citra baptismum excessisse, ac pro iis alios baptismum eorumdem suscepisse nomine, ne cum extrema demum resurrectione revocati ad vitam essent, praetermissi baptismi poenas dependerent, atque eius qui mundum condidit dominationi subessent. Cuius rei gratia usurpatum illud ab apostolo eadem ad nos auditione perlatum est: *Si omni-* 1. Cor. 15, 29.
no mortui non resurgunt, quid est quod baptizantur pro ipsis? Verum alii commode hoc apostoli dictum interpretantur de iis qui in-

σιν ὅτι οἱ μέλλοντες τελευτᾶν, ἐὰν ὦσι κατηχούμενοι, ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐλπίδι πρὸ τῆς τελευτῆς λουτροῦ καταξιοῦνται, δεικνύντες ὅτι ὁ τελευτήσας καὶ ἀναστήσεται, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιδέεται τῆς διὰ τοῦ λουτροῦ ἀφέσεως ἁμαρτημάτων. Τούτων δὲ οἱ μὲν τὸν Χριστὸν μηδέπω ἐγηγέρθαι κεκηρύχασιν, ἀνίστασθαι δὲ μετὰ πάντων, οἱ δὲ, ὅτι ὅλως νεκροὶ οὐκ ἀναστήσονται. Διὸ μέσος χωρήσας ὁ ἀπόστολος πρὸς ἀμφοτέρους τούτους καὶ τὰς λοιπὰς αἱρέσεις ἐν τῇ μιᾷ ἐργασίᾳ τὴν ἀνατροπὴν πεποίηται ἐν τῇ περὶ νεκρῶν ἀναστάσει, καὶ ἐν ταῖς μαρτυρίαις αἷς κατὰ λεπτότητα διεξιὼν τὴν βεβαίαν σύστασιν ἐποιήσατο τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ σωτηρίας καὶ ἐλπίδος, φάσκων, Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν· καὶ πάλιν, Ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων· ἵνα τὰς [2] ἀμφοτέρας σχίσεις τῶν αἱρέσεων ἐλέγξας τὸ ἀμόλυντον τῆς διδασκαλίας κήρυγμα ἐξ ἀληθείας διδάξῃ τοὺς βουλομένους εἰδέναι τὴν τοῦ θεοῦ ἀλήθειαν καὶ σωτηριώδη διδασκαλίαν.

Κεφ. ζ. pag. 115. Πανταχόθεν τοίνυν φωρατὸς ἂν εἴη Κήρινθος, καὶ οἱ ἀπ᾽ αὐτοῦ ἀπατηθέντες, οἱ τάλανες, καὶ ἄλλοις αἴτιοι γεγονότες ἀπωλείας, τῶν θείων γραφῶν σαφῶς ἡμῖν κατὰ λεπτότητα περὶ πάντων διηγουμένων. Οὔτε γὰρ ἐκ σπέρματος Ἰωσὴφ ὁ Χριστὸς, ἐπεὶ πῶς ἔτι σημεῖον εἴη τὸ γέννημα; καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἠσαΐᾳ εἰρημένον, πῶς ἔτι συσταθήσεται, ὡς εἶπεν αὐτὸς ὁ κύριος, Δώσει ὑμῖν σημεῖον, ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. Πῶς δὲ ἔτι πληρωθήσεται τὸ εἰρημένον παρὰ τῆς ἁγίας παρθένου πρὸς τὴν Γαβριὴλ, Πῶς ἔσται τοῦτο, ὅτι ἄνδρα οὐ γινώσκω; καὶ αὐτοῦ λέγοντος, Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι, καὶ τὰ ἑξῆς. Πῶς δὲ πάλιν οὐκ ἐλεγχθήσεται αὐτῶν ἡ ἄνοια τοῦ εὐαγγελίου σαφῶς λέγοντος ὅτι, Εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτούς· ἔστι δὲ γνῶναι σαφῶς ὅτι οὐδὲ ὅλως συνῆλθον. Μὴ γένοιτο γὰρ τοῦτο εἰπεῖν, ἐπεὶ οὐκ ἂν μετὰ σταυρὸν προενόει παραθέσθαι αὐτὴν Ἰωάννῃ τῷ ἁγίῳ παρθένῳ, ὡς λέγει, Ἴδε ἡ μήτηρ σου, καὶ τῇ αὐτῇ, Ἴδε ὁ υἱός σου. Ἔδει γὰρ αὐτὸν παραδοῦναι αὐτὴν τοῖς αὐτῆς συγγενέσιν, ἢ τοῖς τέκνοις τοῦ Ἰωσὴφ, εἴπερ ἦσαν ἐξ αὐτῆς, Ἰακώβῳ φημὶ καὶ Ἰωσῇ καὶ Ἰούδα καὶ Συμεῶνι, υἱοῖς οὖσι τοῦ Ἰωσὴφ ἀπὸ τῆς ἄλλης γυναικός. Οὐδὲ γὰρ ὅτι κέχρηται τῇ παρθένῳ ὅλως εὑρίσκεται μετὰ τὸ γεγεννηκέναι ἡ παρθένος ἄχραντος. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἤδη ἐν ἄλλῳ μοι λόγῳ σαφῶς πεπραγμάτευται, καὶ πραγματευθήσεται. Ὧιδε δὲ ἐν μέρει, ὡς ἐν παρεκδρομῇ, περὶ τῆς τούτων ὑποθέσεως εἴρηται, ἵνα μὴ ἑτέρων δηγμάτων βουλόμενος ποιῆσαι ἴασιν, καὶ ἑτέρων δηλητηρίων ἄκος

2. Libri habent ἀμφοτέρους σχέσεις.

stante morte, si quidem catechumeni sint, ea spe freti sacra lavatione purgantur, ac mortuos surrecturos esse demonstrant, ob idque condonatione illa scelerum quae per baptismum obtinetur indigere. Sed illorum alii nondum Christum surrexisse praedicant, ac cum caeteris omnibus esse surrecturum, alii mortuos surrecturos unquam funditus negant. Itaque medium quoddam iter ingressus apostolus cum utrosque illos, tum reliquas omnes haereses eadem opera disturbat, cum de mortuorum excitatione disputat, atque eiusmodi testimoniis utitur quibus singillatim expositis mortuorum resurrectionem ac salutem et spem nostram solidissimis rationibus confirmat, his verbis: *Oportet hoc corruptibile induere incorruptionem, et* Ibid.
hoc mortale induere immortalitatem. Ac rursum, *Christus resurrexit primitiae dormientium,* ut ambarum haereseum respondentibus sibi ex adverso opinionibus convulsis veram ac sinceram Christianae fidei disciplinam iis traderet qui divinam veritatem salutaremque doctrinam vellent percipere.

Quocirca deprehensus undique Cerinthus ac convictus tenetur, Cap. VII.
una cum iis, qui eodem in errore versantur, infelices homines atque eiusdem secum exitii aliis insuper auctores quippe cum haec omnia sacrae literae perspicue accurateque nobis edisserant. Nam neque de Iosephi semine natus est Christus: qui enim prodigium posset illius esse generatio, ac quod ab Isaia dictum est probari omnino posset? *Dominus ipse dabit vobis signum: Ecce virgo conci-* Esai. 7, 14.
piet, et pariet filium etc. Quanam vero ratione perfici poterit illud quod Gabrieli virgo sanctissima dixit: *Quomodo fiet istud, quoniam* Luc 1, 34.
virum non cognosco? Cui ille respondit: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus altissimi obumbrabit tibi* etc. Nonne illorum ex eo stultitia facile convincitur, quod diserte in evangelio scriptum est, *Inventa est in utero habens antequam convenirent?* Illud autem cer- Matth. 1, 18.
tissimum est, nunquam illos omnino convenisse. Absit enim ut id unquam dicamus. Alioqui cum in cruce penderet, non sancto Ioanni, qui et ipse virginitatem servavit, matrem commendaret suam, cum ita locutus est: *Ecce mater tua.* Et illam alloquens: *Ecce filius* Ioann. 19, 27.
tuus. Hanc enim vel cognatis suis committere oportuit, vel Iosephi liberis, si quos ex ipsa sustulerat, puta Iacobo, Iose, Iudae, Simeoni, quos Iosephus alia ex uxore genuerat. Neque enim illum cum Maria consuevisse ullo modo reperimus, posteaquam incorrupta illa et castissima virgo peperit. Verum de his alio in libro accurate tractavimus, tractabimusque postea. Interim hoc in loco pauca quaedam de hoc argumento velut obiter attigimus, ne dum aliis mederi morsibus aliisque venenatis serpentibus remedium afferre volumus,

καὶ ἀλεξητήριον, εἰς ἄλλα τοὺς ἐντυγχάνοντας παρεκτρέψω. Πλὴν ἐκ παντὸς τῷ τὴν σύνεσιν κεκτημένῳ μάταιος ἡ τούτων καταχλεύαστος διδασκαλία συσταθήσεται, παρὰ μὲν ἀποστόλοις ἐλεγχομένη, παρὰ δὲ τοῖς συνετοῖς καταγινωσκομένη, ἐκ θεοῦ δὲ καὶ τοῦ αὐτοῦ τῆς ἀληθείας κηρύγματος ἐκβαλλομένη.

Κεφ. η'. Καλοῦνται δὲ πάλιν οὗτοι Μηρινθιανοὶ, ὡς ἡ ἐλθοῦσα εἰς ἡμᾶς φήμη περιέχει. Εἴτε γὰρ ὁ αὐτὸς Κήρινθος Μήρινθος πάλιν ἐκαλεῖτο (οὐ πάνυ τι σαφῶς περὶ τούτου ἴσμεν), εἴτε ἄλλος τις ἦν Μή-
pag. 116. ρινθος ὀνόματι, συνεργὸς τούτῳ, θεῷ ἔγνωσται. Ἤδη γὰρ εἴπομεν ὅτι οὐ μόνον αὐτὸς ἐν Ἱεροσολύμοις πολλάκις ἀντέστη τοῖς ἀποστόλοις, ἀλλὰ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Πλὴν ἤτοι αὐτὸς εἴη, ἢ καὶ ἄλλος σὺν αὐτῷ συνεργὸς, τὰ ὅμοια αὐτῷ φρονῶν καὶ συμπράττων καὶ τὰ ἴσα, οὐδὲν διαφέρει. Ἡ γὰρ πᾶσα αὐτῶν κακοτροπία τῆς διδασκαλίας τοῦτον ἔχει τὸν χαρακτῆρα, Κηρινθιανοί τε ὁμοῦ καὶ Μηρινθιανοὶ οὗτοι καλοῦνται.

Καὶ ταῦτα περὶ τῆς δεινῆς καὶ ἑρπετώδους μοχθηρίας αὐτῶν διεξιόντες πάλιν ἐπὶ τὰς ἑξῆς προβαίνομεν, εὐχαριστοῦντες μὲν, ὅτι τὸ πέλαγος τούτων τῶν κακῶν δογμάτων ἀβλαβῶς διενηξάμεθα, εὐχόμενοι δὲ, ἵνα ἐν ταῖς ἑξῆς παρεντυχόντες, ὡς εἰς διαθαλάττια καὶ θηριώδη βράχη παρεμπεσόντες, μὴ ἀδικηθῶμεν, ἀλλὰ σωτηρίας τύχωμεν τῆς ἀπὸ τῆς μελλούσης ἡμῖν καθ' ὑφήγησιν ἀναφαίνεσθαι ἀληθείας, ἐν τῷ ἡμᾶς [1] συνιστᾶν αὐτήν τε καὶ τὴν ἐν αὐτῇ κενοφωνίαν. Τῷ γὰρ βουλομένῳ σκοπεῖν, καὶ τὰς τούτων ἰδέας ἀναγράφειν, καὶ αὕτη παρεικασθήσεται ὡς ἀληθῶς δικεφάλῳ τινὶ ὄφει, διὰ τὸ διώνυμον, καὶ τῇ καλουμένῃ σηπεδόνι ἐχίδνῃ, τῇ κομώσῃ μὲν πᾶν τὸ σῶμα αὐτῆς ἐν θριξὶν ἐρυθραῖς, οὐκ ἐχούσῃ δὲ οὐδὲ αἰγὸς οὐδὲ προβάτου φύσιν ἢ δορὰν, ἀλλὰ ἑρπετοῦ, καὶ τὴν λύμην ἐργαζομένῃ διὰ τοῦ δήγματος τοῖς παρεντυγχάνουσιν, ἀνατρεπούσῃ δὲ τοὺς αὐτῇ πειθομένους πῇ μὲν ἀπὸ παλαιᾶς θρησκείας τὰ τῆς νέας διαθήκης ἀφανιζούσῃ, πῇ δὲ διὰ λόγων ψευδῶν, ὡς ἀπὸ νέας διαθήκης, κατὰ τῶν ἀπὸ περιτομῆς εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων ἀποστόλων τὰς ψευδηγορίας περιφερούσῃ, ἧς τήν τε σῆψιν καὶ τὸν ἰὸν καὶ τοὺς ὀδόντας τῷ ξύλῳ τῆς ἀληθείας παίσαντες καὶ συντρίψαντες ἐπὶ τὰς μετέπειτα, ὡς προεῖπον, χωρῆσαι ἐν τῇ θεοῦ δυνάμει σπεύσωμεν.

Cap. VIII. — 1. *Hoc est* committere, componere.

in alia quaedam mala transversos lectores abripiamus. Enimvero si quis iudicii nonnihil habeat, inanis omnino et ridicula illorum doctrina comprobabitur, quae et ab apostolis falsitatis convicta, et a sapientibus damnata, et a deo ipsaque adeo veritatis praedicatione est eiecta.

Caeterum iidem illi Merinthiani, sic enim accepimus, appel- Cap. VIII.
lantur. Utrum vero Cerinthus ipse Merinthus alio nomine sit dictus liquido nescire me fateor: an praeter hunc alter eo nomine appellatus extiterit, adiutor illius et socius, id quidem soli deo compertum est. Hoc enim saepe iam diximus, non ipsum solum Hierosolymis frequenter apostolis restitisse, sed et qui eum in Asia sunt secuti. Atque ut unus idemque sit, aut alius eiusdem cum illo opinionis et partium fautor, nihil admodum refert. Forma quidem nequissimae illorum doctrinae ac velut nota quadam eiusmodi est qualem descripsimus, et Cerinthianos simul ac Merinthianos appellari constat.

His igitur de horrenda illorum ac serpentum simili improbitate disputatis ad eas quae deinceps consequuntur promovenda est oratio. Sed habendae imprimis gratiae sunt, quod pessimorum dogmatum pelagus istud sine ulla noxa transmisimus, et illud suppliciter postulandum, ut cum in reliquas haereses incurrerimus, quasi in maritima quaedam ac monstris referta brevia delati nihil ab his incommodi patiamur, sed ab ea quae inter disputandum illuxerit veritate salutem consequamur, cum et huius soliditatem adstruemus, et contrariarum haereseon inanitatem erroremque demonstrabimus. Quod si quispiam considerare et aliqua illas adumbrare similitudine voluerit, quam hactenus refutavimus, ob duplicem illam appellationem cum bicipiti quodam serpente reipsa comparandam putabit, eoque viperae genere quam Sepedonem vocant, quae pilis toto corpore est sparsa rubentibus, neque caprae, aut ovis ei natura vel pellis est, sed serpentis, eademque morsu obviis quibusque letum affert, ut et haeresis illa sectatores suos enecat, cum aut vetere testamento rituque ad evertendum novum utitur, aut fraudulentis rationibus ex novo testamento depromptis apostolos, qui e circumcisione ad Christi se fidem applicarunt, falso impugnare nititur. Cuius quidem tabificum virus atque dentes quoniam veritatis quasi fuste contudimus et contrivimus, ad eas quae consequuntur refellendas, uti diximus, progreditur ac festinat oratio.

ΚΑΤΑ ΝΑΖΩΡΑΙΩΝ,

ἐνάτη, ἡ καὶ εἰκοστὴ ἐνάτη.

Κεφ. α'. Ναζωραῖοι καθεξῆς τούτοις ἕπονται, ἅμα τε αὐτοῖς ὄντες, ἢ καὶ πρὸ αὐτῶν, ἢ σὺν αὐτοῖς, ἢ μετ' αὐτοὺς, ὅμως σύγχρονοι· οὐ γὰρ pag. 117. ἀκριβέστερον δύναμαι ἐξειπεῖν τίνες τίνας διεδέξαντο. Καθὰ γὰρ ἔφην, σύγχρονοι ἦσαν ἀλλήλοις, καὶ ὅμοια κέκτηνται τὰ φρονήματα. Οὗτοι γὰρ ἑαυτοῖς ὄνομα ἐπέθεντο οὐχὶ Χριστοῦ, οὔτε αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ Ναζωραίων. Καὶ πάντες δὲ Χριστιανοὶ Ναζωραῖοι τότε ὡςαύτως ἐκαλοῦντο. Γέγονε δὲ ἐπ' ὀλίγῳ χρόνῳ καλεῖσθαι αὐτοὺς Ἰεσσαίους, πρὶν ἢ ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας ἀρχὴν λάβωσιν οἱ μαθηταὶ καλεῖσθαι Χριστιανοί. Ἐκαλοῦντο δὲ Ἰεσσαῖοι διὰ τὸν Ἰεσσαὶ, οἶμαι, ἐπειδήπερ ὁ Δαβὶδ ἐξ Ἰεσσαὶ, ἐκ δὲ τοῦ Δαβὶδ κατὰ διαδοχὴν σπέρματος ἡ Μαρία, πληρουμένης τῆς θείας γραφῆς κατὰ τὴν παλαιὰν διαθήκην, τοῦ κυρίου λέγοντος πρὸς τὸν Δαβὶδ, Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου.

Κεφ. β'. Δέδια δὲ καθ' ἑκάστην ὑπόθεσιν λέξεως, ὡς ταύτην τὴν ὑπόμνησιν ποιοῦμαι, παρακινούσης με τῆς ἀληθείας τὰς ἐν αὐτῇ τῇ λέξει θεωρίας ὑποφαίνειν, διὰ τὸ μὴ πολὺ πλάτος περιποιήσασθαι τῇ συντάξει τῆς διηγήσεως. Τοῦ γὰρ κυρίου φήσαντος τῷ Δαβὶδ, Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου, καὶ τὸ, Ὤμοσε κύριος τῷ Δαβὶδ, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται, δῆλον ὡς ἡ τοῦ θεοῦ ἀμετάθετός ἐστιν ἐπαγγελία, καὶ πρῶτον μὲν ὅτι ὅρκος παρὰ θεῷ τί ἐστιν ἀλλ' ἢ ὅτι, Κατ' ἐμαυτοῦ ὤμοσα, λέγει κύριος; Οὐ γὰρ κατὰ μείζονος ἔχει ὅρκον θεός. Ἀλλὰ οὐδὲ ὄμνυσι τὸ θεῖον, εἰς παράστασιν δὲ βεβαιώσεως ὁ λόγος ἔχει τὴν δύναμιν, μεθ' ὅρκου γὰρ ὤμοσε κύριος τῷ Δαβὶδ ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας θήσειν ἐπὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ. Μαρτυροῦσι δὲ οἱ ἀπόστολοι ὅτι ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἔδει τὸν Χριστὸν γεννηθῆναι, ὥςπερ οὖν καὶ ἐγεννήθη ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Παρήσω δὲ τὸ πλῆθος τῶν μαρτυριῶν, ἵνα μὴ εἰς πολὺν ὄγκον ἀγάγω τὸν λόγον, ὥς γε προεῖπον. Εἴποι δ' ἄν τις ἴσως, τοῦ Χριστοῦ γεννηθέντος ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τουτέστιν ἀπὸ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας, τίνι τῷ λόγῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου Δαβὶδ οὐ καθέζεται. Ἦλθον γὰρ, φησὶ τὸ εὐαγγέλιον, χρῖσαι αὐτὸν εἰς βασιλέα, καὶ γνοὺς ἀνεχώρησε, καὶ ἐκρύβη ἐν Ἐφραῒμ πόλει τῆς ἐρήμου. Φθάσαντες δὲ ἡμεῖς ἐπὶ τὸν τόπον τοῦ ῥητοῦ τούτου, καὶ ἐρωτώμενοι περὶ τῆς μαρτυρίας ταύτης καὶ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι τίνι τῷ λόγῳ κατὰ τὸ σαρκικὸν pag. 118. οὐ πεπλήρωται [1] ἐπὶ τὸν σωτῆρα τὸ καθίσαι ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβίδ.

Cap. II. — 1. *Suspicor* περὶ τὸν σωτῆρα.

ADVERSUS NAZARAEOS,

quae est ordine IX., vel XXIX.

Exinde Nazaraei proximi sunt, qui sive priores illis, sive ae- Cap. I.
quales, sive posteriores extiterint, in idem fere tempus incurrunt. Neque enim affirmare certo possumus utri utris successerint. Eadem enim ut diximus aetate vixerunt, et in iisdem dogmatibus sunt opinionibusque versati. Atque illi quidem non a Christo, neque ab Iesu nomen acceperunt, sed se Nazaraeos appellarunt. Siquidem Christiani tum omnes Nazaraei vocabantur. Quamquam pro exiguo tempore, Iessaeorum penes illos nomen resedit, antequam Christiani Antiochiae nominari coeperint. Ac Iessaei, ut opinor, ab Iesse vocati sunt. David enim Iesse filius erat, a quo generis continuata serie Maria prodiit, in eoque scripturae sacrae vaticinium ad exitum perductum est, cum in vetere testamento Davidi dominus ista respondisset: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Psalm. 131. 11.

Sed illud in singulis scripturae verbis afferendis vereri mihi Cap. II.
succurrit, de quo saepius commonere soleo, ne dum eas quae verbis ipsis insunt sententias expendere veritatis studium cogit, longius quam par sit instituti moles operis excrescat. Cum igitur dominus Davidi dixerit: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam,* et illud, *Iuravit dominus David, et non poenitebit eum,* manifestum Psalm. 109. 4.
est dei promissionem revocari non posse. Atque imprimis iusiurandum illud, quod deo tribuitur, quidnam est aliud, nisi istud ipsum quod alibi dicitur, *Per memetipsum iuravi, dicit dominus?* Neque enim per maiorem aliquem iusiurandum deus concipit, sed nec iurat quidem omnino. Sed ea loquendi ratio ad astruendam rei firmitatem pertinet. Nam Davidi iureiurando promisit dominus, *De fructu ventris ipsius super sedem eius se esse positurum.* Ita porro testantur apostoli de Davidis stirpe nasci Christum oportuisse; uti revera Iesus Christus dominus noster indidem oriundus est. Verum ego ne prolixiorem, ut ante dixi, sermonem instituam, testimoniorum amplissimam copiam praetermitto. Atenim, dicat aliquis, cum ex Davidis stirpe, quatenus carne constat, procreatus sit Christus, hoc est, e beata virgine Maria, quid ita tandem in Davidis solio minime consedit? *Venerunt enim,* ait evangelium, *ut ipsum ungerent in re-* Ioann. 6. 15.
gem; et cum id cognovisset, recessit, atque Ephraimi, quod oppidum in deserto situm est, delituit. Itaque quoniam opportune ad huius evangelici dicti mentionem sumus delapsi, deque eiusmodi testimonio argumentoque nata quaestio est, cur scilicet quod a propheta praedictum fuerat, in Davidis solio consessurum esse Christum,

Ἐνομίσθη γὰρ τοῦτό τισι μὴ πεπληρῶσθαι· ὅμως ὡς ἔστιν ἐροῦμεν Οὐδεμία γὰρ λέξις τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ γραφῆς διαπίπτει.

Κεφ. γʹ. Θρόνος γὰρ Δαβὶδ καὶ βασιλικὴ ἕδρα ἐστὶν ἡ ἐν τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ ἱερωσύνη, ὅπερ ἀξίωμα βασιλικόν τε καὶ ἀρχιερατικὸν ὁμοῦ ἐπιτοαυτὸ συνάψας ὁ κύριος δεδώρηται τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ, τὸν θρόνον μεταγαγὼν ἐν αὐτῇ τὸν τοῦ Δαβὶδ μὴ διαλείποντα εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐκεῖσε γὰρ κατὰ διαδοχὴν διήρκεσε θρόνος Δαβὶδ ἕως αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, μὴ διαλειπόντων τῶν ἐξ Ἰούδα ἀρχόντων ἕως ἦλθεν ᾧ τὰ ἀποκείμενα ἦν, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν, φησίν. Ἔληξαν γὰρ ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ οἱ κατὰ διαδοχὴν ἐξ Ἰούδα ἄρχοντες, ἕως αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἡγούμενοι. Διέπεσε γὰρ ἡ τάξις, καὶ ἔστη, ἐξότε αὐτὸς γεννᾶται ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἀπὸ γένους ἱερατικοῦ καὶ βασιλικοῦ. Ἀφ' οὗ Ἀλεξάνδρου διέπεσεν οὗτος ὁ κλῆρος ἀπὸ χρόνων αὐτοῦ τε καὶ Σααλίνας, τῆς καὶ Ἀλεξάνδρας καλουμένης, ἐπὶ τοῖς χρόνοις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως καὶ Αὐγούστου τῶν Ῥωμαίων αὐτοκράτορος. Ὃς καὶ διάδημα ἐπέθετο ἑαυτῷ, ὁ Ἀλέξανδρος οὗτος, εἷς τῶν χριστῶν καὶ ἡγουμένων ὑπάρχων. Συναφθεισῶν γὰρ τῶν δύο φυλῶν τοῦ τε βασιλικοῦ καὶ ἱερατικοῦ, Ἰούδα δέ φημι καὶ Ἀαρὼν, καὶ πάσης τῆς τοῦ Λευὶ, οὕτω βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς ἐγίνοντο. Οὐ γὰρ διήμαρτέ τι τῶν ἀπὸ τῆς ἁγίας γραφῆς αἰνιγμάτων. Τότε δὲ λοιπὸν ἀλλόφυλος βασιλεὺς Ἡρώδης, καὶ οὐκέτι οἱ ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ διάδημα ἐπέθεντο. Μεταπεσούσης δὲ τῆς βασιλικῆς καθέδρας ἐν Χριστῷ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ μὲν οἴκου τοῦ σαρκικοῦ Ἰούδα καὶ [1] Ἰσραὴλ τὸ βασιλικὸν μετέστη ἀξίωμα, ἵδρυται δὲ ὁ θρόνος ἐν τῇ ἁγίᾳ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα, ἐκ δύο προφάσεων ἔχων τὸ ἀξίωμα, τοῦ τε βασιλικοῦ καὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ. Καὶ τὸ μὲν βασιλικὸν ἀπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ δύο τρόπους, διά τε τὸ εἶναι αὐτὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ τοῦ βασιλέως κατὰ σάρκα,
pag. 119. καὶ τὸ εἶναι αὐτὸν, ὅπερ ἐστὶ, βασιλέα μείζονα ἀπ' αἰῶνος κατὰ τὴν θεότητα· τὸ δὲ ἱερατικὸν, ὅτι αὐτὸς ἀρχιερεὺς καὶ ἀρχιερέων πρύτανις, κατασταθέντος εὐθὺς Ἰακὼβ τοῦ ἀδελφοῦ κυρίου καλουμένου καὶ ἀποστόλου ἐπισκόπου, πρώτου υἱοῦ τοῦ Ἰωσὴφ φύσει ὄντος, ἐν τάξει δὲ ἀδελφοῦ τοῦ κυρίου κληθέντος διὰ τὴν συναναστροφήν.

Cap. III. — 1. *Editus liber uterque habet* Ἱερουσαλὴμ, *quamquam in Cornarii quidem versione recte legitur* Israel. *Vitii origo quaerenda in siglo* ἰηλ *male intellecto.*

non sit in salvatore, quod ad carnem pertinet, aliquando perfectum. Hoc enim sunt qui negent impletum fuisse; nos tamen plane ita contigisse monstrabimus. Nulla enim vel minima divinae scripturae dictio potest excidere.

Quocirca thronus ille Davidis ac regale solium nihil aliud est Cap. III.
quam ecclesiae sanctae sacerdotium, quod regia simul ac pontificia dignitate in unum contracta ei dominus attribuit, ac Davidis aeternum illud neque periturum unquam solium in eandem contulit. Illic enim Davidica sedes perpetua successione ad Christum usque permansit, cum nullo unquam tempore de Iudae tribu principes desiissent, donec ille venit *cui reposita erant. Et ipse,* inquit, *expectatio* Gen. 49, 10.
gentium. Etenim sub adventum Christi domini desiit de tribu Iudae principum illa successio, qui ad id usque tempus populi duces fuerant. Nam tum illa series intercidit ac suppressa penitus est, a quo Christus Bethleemi, quod est Iudaeae oppidum, in hanc lucem editus est, idque adeo sub Alexandro contigit, qui e sacerdotum pariter ac regum stirpe erat oriundus. Ab huius igitur Alexandri nec non et Saalinae, quae et Alexandra vocata est, tempore sors est illa regni conditioque sublata, cum Herodes Iudaeae, Augustus vero Romanorum imperium obtineret. Et quidem Alexander ille unus e Christorum, hoc est unctorum, ducumque numero diadema sibimet imposuit. Cum enim duae invicem tribus coniunctae fuissent, quarum altera regni, sacerdotii altera ius habebat, eratque Iudae prior, posterior Aaronis ac Leviticae gentis universae, inde factum est iidem ut reges ac sacerdotes essent. Neque enim ullum ex obscuris sacrarum literarum oraculis veritate sua caruit. Tum igitur Herodes rex alienigena summotis Davidis posteris diadema sumpsit. Atque imperii demum solio peregrinum in hominem translato a carnalis Iudae familia ac Hierosolymis per Christum regia est in ecclesiam transfusa dignitas. Cuius sedes ad omnium perpetuitatem temporum in eadem ipsa constituta, ex ambarum dignitatum, regni videlicet ac sacerdotii amplitudine coalescit. Nam quod ad regiam maiestatem attinet, eam a Christo Iesu domino nostro duplici iure communicatam accepit, quod et ille quatenus carne constat, de Davidis stirpe propagatus fuerit, et rex divinitatis quam idem habet ratione longe sit amplior et aeternus. Sacerdotii vero dignitatem ideo sortitus est quod et pontifex sit, et pontificum omnium moderator ac princeps. Quare Iacobus ille, qui domini frater appellatus est, et eiusdem apostolus, primus omnium est episcopus constitutus; qui cum Iosephi naturalis esset filius, domini frater ob id vocatus est, quod in eius convictu ac consuetudine versaretur.

Κεφ. δʹ. Ἦν γὰρ ὁ Ἰάκωβος οὗτος υἱὸς τοῦ Ἰωσὴφ ἐκ γυναικὸς τοῦ Ἰωσὴφ, οὐκ ἀπὸ Μαρίας, ὡς καὶ εἰς πολλοὺς τόπους τοῦτο ἡμῖν εἴρηται, καὶ σαφέστερον ἡμῖν πεπραγμάτευται. Ἀλλὰ καὶ εὑρίσκομεν αὐτὸν ἐκ τοῦ Δαβὶδ ὄντα, διὰ τὸ υἱὸν εἶναι τοῦ Ἰωσὴφ Ναζωραῖον γενόμενον. Ἦν γὰρ πρωτότοκος τῷ Ἰωσὴφ, καὶ ἡγιασμένος. Ἔτι δὲ καὶ ἱερατεύσαντα αὐτὸν κατὰ τὴν παλαιὰν ἱερωσύνην εὕρομεν. Διὸ καὶ ἠφίετο αὐτῷ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰςιέναι, ὡς τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἐκέλευσεν ὁ νόμος, κατὰ τὸ γέγραμμένον. Οὕτω γὰρ ἱστόρησαν πολλοὶ πρὸ ἡμῶν περὶ αὐτοῦ, Εὐσέβιός τε καὶ Κλήμης, καὶ ἄλλοι. Ἀλλὰ καὶ τὸ πέταλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐξῆν αὐτῷ φέρειν, καθὼς οἱ προειρημένοι ἀξιόπιστοι ἄνδρες ἐν τοῖς ὑπ' αὐτῶν ὑπομνηματισμοῖς ἐμαρτύρησαν. Ἱερεὺς τοίνυν, ὡς ἔφην, ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ, βασιλεύς τε ὁμοῦ κατὰ τὴν τάξιν τὴν ἄνωθεν, ἵνα μεταγάγῃ τὴν ἱερωσύνην ἅμα τῇ νομοθεσίᾳ. Τοῦ δὲ σπέρματος Δαβὶδ διὰ τὴν Μαρίαν καθεζομένου ἐν θρόνῳ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ἔδει γὰρ αὐτὸν νῦν μεταγαγεῖν τὴν τάξιν τοῦ [1] γε βασιλείου. Καὶ γὰρ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀπὸ τῆς γῆς, ὡς ἔλεγεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ Ποντίῳ Πιλάτῳ, Ἡ βασιλεία μου οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Τοῦ γὰρ Χριστοῦ τὰ πάντα πληροῦντος δι' αἰνιγμάτων, ἕως τινὸς μέτρου αἱ ὑποθέσεις ἔφθανον. Οὐ γὰρ ἦλθεν ἵνα προκοπὴν λάβῃ βασιλείας ὁ βασιλεύων ἀεί· ἐχαρίσατο δὲ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ καθισταμένοις τὸ βασίλειον, ἵνα μὴ ὀνομασθῇ ἀπὸ τῶν μικρῶν ἐπὶ τὰ μείζονα προκόπτειν. Μένει γὰρ αὐτοῦ ὁ θρόνος, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος, καὶ κάθηται ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, τὸ βασίλειον τοῦ Δαβὶδ μεταστήσας, καὶ χαρισάμενος τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις ἅμα τῇ ἀρχιε-
pag. 120. ρωσύνῃ, τουτέστι τοῖς ἀρχιερεῦσι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Καὶ πολλά ἐστι περὶ τούτου λέγειν, ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ εἰς τὸν τόπον ἐλήλυθα, εἰπεῖν δι' ἣν αἰτίαν Ἰεσσαῖοι ἐκαλοῦντο πρὶν τοῦ καλεῖσθαι Χριστιανοὶ οἱ εἰς Χριστὸν πεπιστευκότες, τούτου ἕνεκα ἔφημεν ὅτι ὁ Ἰεσσαὶ πατὴρ γίνεται τοῦ Δαβίδ. Καὶ ἤτοι τοῦ Ἰεσσαὶ, ἤτοι ἐκ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐπεκλήθησαν Ἰεσσαῖοι, διὰ τὸ ἐξ Ἰησοῦ ὁρμᾶσθαι, μαθηταὶ ὄντες αὐτοῦ, ἢ διά [2] τοι τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου. Ἰησοῦς γὰρ κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν διάλεκτον θεραπευτὴς καλεῖται, ἤτοι ἰατρὸς καὶ σωτήρ. Ὅμως τούτῳ τῷ ὀνόματι, πρὶν τοῦ Χριστιανοὺς αὐτοὺς καλεῖσθαι, τὴν ἐπωνυμίαν ἐκέκτηντο. Ἀπὸ Ἀντιοχείας δὲ, καθάπερ ἄνω ἐπεμνήσθημεν, ὡς ἔχει ἡ τῆς ἀληθείας ὑπόθεσις, ἤρξαντο οἱ μαθηταὶ καὶ πᾶσα ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ Χριστιανοὶ καλεῖσθαι.

Cap. IV. — 1. *Libri omnes* τοῦ τε βασιλείου. 2. *Reposui* τοι *pro* τὸ, *quod in libris vulgo extat.*

Hic enim Iosephi ex alia fuit quam Maria coniuge filius, id quod pluribus locis a me commemoratum est manifestiusque disputatum. Cap. IV. Quinetiam e Davidis genere propagatum illum reperimus, utpote Iosephi filium, eundemque Nazaraeum. Nam Iosephi liberorum hic primus ac consecratus fuit. Imo et sacerdos ex veteris illius ritu sacerdotii fuisse perhibetur. Quamobrem semel ei quotannis in sancta sanctorum concessum est ingredi, quemadmodum summis sacerdotibus lege esse praescriptum e sacris literis didicimus. Quod quidem de Iacobo plerique ante nos memoriae prodiderunt, ut Eusebius, Clemens et alii. Sed et bracteam eidem in capite gestare licuisse quos proxime nominavi idonei scriptores commentariis suis testatum reliquerunt. Quocirca, *Sacerdos*, uti diximus, *Iesus Christus dominus noster in aeternum fuit, secundum ordinem Melchisedec*, Hebr. 6, 10 idemque rex secundum superiorem ac coelestem ordinem, ut una cum lege sacerdotium transferret. Fuit vero propter B. Mariam e Davidis oriundus stirpe, atque in regali solio *sedet in aeternum, et regni illius non erit finis.* Nimirum transferre illum non minus regni quam sacerdotii ordinem oportuit; quippe cum eius regnum minime ex hoc mundo sit, ut Pontio Pilato in evangelio respondisse fertur: *Regnum meum non est de hoc mundo.* Ioann. 18, 36. Cum enim Christus sub quibusdam aenigmatum involucris universa compleret, quod hactenus gerebatur par fuit aliquo tenus pervenire. Neque vero ideo venit ut qui regnasset hactenus imperare porro pergeret, sed iis regnum, quos constituerat ipse dilargitus est, ne a minoribus progredi ad maiora dici possit. *Manet quippe sedes illius, et regni eius non erit finis*, atque in Davidis solio considet, propterea quod Davidis regnum transtulit, idque ipsum una cum pontificatu servis suis indulsit, hoc est catholicae ecclesiae pontificibus. Sed multa de ea re disputari possunt. Quoniam vero ad eum locum delapsi sumus ut reddenda caussa nobis esset cur ii qui Christo nomen dederant priusquam Christianorum nomen essent adepti Iessaei vocarentur, idcirco monuimus Iessaeum Davidis patrem fuisse. Aut ab illo igitur Iessae, aut a Iesu Christi domini nostri appellatione Iessaeorum nomen obtinuerunt, quod ab Iesu disciplina profecti, eiusdemque discipuli forent; aut illud denique ex notatione ipsa nominis, quo dominus vocatus est, originem accepit. Iesus enim Hebraice curatorem, hoc est medicum ac servatorem, significat. Quicquid sit, constat eo nomine, priusquam Christiani vocarentur, appellatos fuisse. Atque ab urbe demum Antiochia, uti supra meminimus, adeoque ipsa rei veritas comprobat, cum discipuli ipsi, tum omnis ecclesia dei Christianorum vocabulo comprehensa.

Κεφ. ε΄. *Εὕροις δ' ἂν, ὦ [1] φιλολόγε, καὶ τούτου τὴν ὑπόθεσιν ἐντυχὼν τοῖς τοῦ Φίλωνος ὑπομνήμασιν, ἐν τῇ περὶ Ἰεσσαίων αὐτοῦ ἐπιγραφομένῃ βίβλῳ, ὃς τούτων τὴν πολιτείαν καὶ τὰ ἐγκώμια διεξιὼν, καὶ τὰ αὐτῶν μοναστήρια ἐν τῇ κατὰ τὴν Μαρίαν λίμνῃ ἱστορῶν περιοικίδι, οὐ περί τινων ἑτέρων ὁ ἀνὴρ ἱστόρησεν, ἀλλὰ περὶ Χριστιανῶν. Οὗτος γὰρ γενόμενος ἐν τῇ χώρᾳ (Μαρεώτην δὲ τὸν τόπον καλοῦσι), καὶ καταχθεὶς παρ' αὐτοῖς ἐν τοῖς κατὰ τὸν χῶρον τοῦτον μοναστηρίοις ὠφέληται. Ἐν ἡμέραις γὰρ τῶν [2] Πάσχων ἐκεῖ γενόμενος τάς τε αὐτῶν πολιτείας ἐθεάσατο, καὶ ὥς τινες ἑβδομάδα τὴν ἁγίαν τῶν [3] Πάσχων ὑπερτιθέμενοι διετέλουν, ἄλλοι δὲ διὰ δύο ἐσθίοντες, ἄλλοι δὲ καὶ καθ' ἑσπέραν. Ἦν δὲ τῷ ἀνδρὶ πάντα ταῦτα πεπραγματευμένα εἰς τὴν περὶ πίστεώς τε καὶ πολιτείας τῶν Χριστιανῶν ὑπόθεσιν. Ὡς οὖν τότε ἐκαλοῦντο Ἰεσσαῖοι, ἐπ' ὀλίγῳ χρόνῳ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ σωτῆρος, καὶ Μάρκου τῇ τῶν Αἰγυπτίων χώρᾳ κηρύξαντος, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τινὲς ἐξεληλύθασι πάλιν, τῶν ἀποστόλων δῆθεν ἀκόλουθοι (λέγω δὲ οἱ ἐνταῦθά μοι δηλούμενοι Ναζωραῖοι), ὄντες μὲν κατὰ τὸ γένος Ἰουδαῖοι, καὶ τῷ νόμῳ δὲ προςανέχοντες καὶ περιτομὴν κεκτημένοι· ἀλλ' ὥςπερ ἀπὸ σκοποῦ τινες θεασάμενοι πῦρ, καὶ μὴ νοήσαντες δι' ἣν αἰτίαν οἱ τὴν πυρὰν ταύτην ἐξάψαντες, ἢ χρησι-
pag. 121. μότητα, τοῦτο ποιοῦσιν, ἢ τὰ τῆς ζωῆς ἑαυτῶν ὀψώνια πρὸς ἐδωδὴν διὰ τῆς πυρᾶς κατασκευάζοντες, ἢ ἐπὶ ἀφανισμῷ τινων καυστικῶν ξύλων ἢ φρυγάνων τῶν ὑπὸ πυρὸς εἰωθότων ἀναλίσκεσθαι, οὕτω καὶ αὐτοὶ μιμησάμενοι, πῦρ ἀνάψαντες ἑαυτοὺς ἐνέπρησαν. Ἀκούσαντες γὰρ μόνον ὄνομα Ἰησοῦ, καὶ θεασάμενοι τὰ θεοσήμεια τὰ διὰ χειρῶν τῶν ἀποστόλων γινόμενα, καὶ αὐτοὶ εἰς Ἰησοῦν πιστεύουσι, γνόντες δὲ αὐτὸν ἐκ Ναζαρὲτ ἐν γαστρὶ [4] ἐγκυμονηθέντα, καὶ ἐν οἴκῳ Ἰωσὴφ ἀνατραφέντα, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ εὐαγγελίῳ Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον καλεῖσθαι, ὡς καὶ οἱ ἀπόστολοί φασιν, Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἔν τε σημείοις καὶ τέρασι, καὶ τὰ ἑξῆς, τοῦτο τὸ ὄνομα ἐπιτιθέασιν αὐτοῖς, [5] τὸ καλεῖσθαι Ναζωραίους, [6] οὐχὶ δὲ Ναζιραίους, τὸ ἑρμηνευόμενον Ἡγιασμένους. Τοῦτο γὰρ τοῖς τὸ παλαιὸν πρωτοτόκοις καὶ θεῷ ἀφιερωθεῖσιν [7] ὑπῆρχεν τὸ ἀξίωμα, ὧν εἷς ὑπῆρχεν ὁ Σαμψὼν, καὶ ἄλλοι μετ' αὐτὸν, καὶ πρὸ αὐτοῦ πολλοί. Ἀλλὰ καὶ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς τῶν αὐτῶν [8] ἀφηγιασμένων τῷ θεῷ καὶ αὐτὸς εἷς [9] ὑπῆρχε, καὶ οἶνον καὶ σίκερα οὐκ ἔπινεν. [10] Ὥριστο γὰρ τοῖς τοιούτοις [11] αὕτη ἁρμόδιος τῷ ἀξιώματι [12] ἡ πολιτεία.*

Cap. V. — 1. *Sic cod. Vatic. Cod. Rhedig. et edit. princ. vitiose* φιλόλογε.

2. πασχῶν *cod. Rhedig. et edit. princ. Quod mutavit Petav. in* πάσχων, *ex auctoritate cod. Vatic.*

3. πάσχων *cod. Vatic. et ed. Petav.* πασχῶν *cod. Rhedig. et edit. princ.*

4. *Vocem* ἐγκυμονηθέντα *non agnoscit cod. Vatic.*

5. τοῦ καλεῖσθαι *cod. Venetus.*

6. *Verba* οὐχὶ δὲ Ναζιραίους *non habet cod. Venet.*

7. ὑπῆρχεν *codd. Venet. et Rhedig. Vulgo* ὑπῆρχε.

Quod quidem argumentum uberius pertractatum, quisquis es Cap. V.
studiosus in Philonis commentariis invenies, eoque libro quem de Iessaeis inscripsit; ubi illorum vitae disciplinam ac praeconia celebrans, eorumque monasteria, quae ad Marianam paludem circumquaque posita sunt describens non de aliis ullis, quam de Christianis ista narravit. Nam cum eam regionem lustrasset (Mareotes hic vulgo locus dicitur) atque ad ipsos, eorumque monasteria divertisset, magnam ab iis utilitatem accepit. Etenim cum ipsis paschalibus feriis illuc accessisset, omnem eorum vitae rationem diligenter inspexit, observavitque nonnullos totam illam sacrosanctam hebdomadem sine ullo cibo transigere, alios alternis illum diebus capere, quosdam vero sub vesperam. Quamobrem quaecumque toto illo opere a Philone tractata sunt, ea Christianorum ad fidem vivendique rationem omnino pertinent. Cum igitur Iessaei tunc temporis dicerentur, paulo post ascensum Christi domini, postquam Marcus in Aegypto divinum verbum praedicavit, nonnulli tunc prodierunt apostolorum asseclae, Nazaraei videlicet isti de quibus praesens institutus est sermo. Erant illi genere quidem Iudaei, atque ad legem et circumcisionem adhaeserant, sed quemadmodum qui e specula procul ignem aspiciunt, neque cuius rei gratia, quemve ad usum hoc incendium excitatum fuerit sciunt, utrumnam ad obsonia coquenda, cibosque victui praeparandos, an ut cremia aridaque virgulta, ut assolet, concremarent, sic illi istud ipsum imitati semetipsos incendio consumpserunt. Siquidem solo Iesu nomine audito, conspectisque quae ab apostolis fierent portentis ac miraculis, in illum et ipsi quoque crediderunt. Quem cum Nazareti scirent in virginis utero genitum, atque in Iosephi domo nutritum, et idcirco Iesum Nazarenum in evangelio nominari, quemadmodum apostoli loquuntur, *Iesum Nazarenum virum approbatum* Act. 2, 22.
signis ac prodigiis, ex eo nomen sibi istud imponunt, ut Nazaraei vocentur, non Naziraei, quae vox sanctificatum significat. Hic enim quondam primogenitis deoque consecratis dignitatis honor est habitus, quorum e numero Sampson, aliique post ipsum vel ante ipsum complures extiterunt. Imo et Ioannes baptista ex illo dedicatorum deo hominum genere fuit, qui vinum aut siceram non bibit. Fuit enim hominibus eiusmodi eorum dignitati consentanea vivendi ratio constituta.

8. ἀφηγιασμένων *emendatio est Ios. Scaligeri, quam firmat cod. Venet. praebens* ἀφηγιασμένον. *Cod. Rhedig. et editi libri habent* ἀφηγησαμένων. *Petavius suspicabatur* αὐτοὺς ἀφιερωσαμένων.

9. ὑπῆρχεν. οἶνον γὰρ καὶ *cod. Venet.*

10. ὡρίζετο *cod. Venet.*

11. αὕτι *cod. Venet.*

12. ἡ *om. cod. Venet.*

Κεφ. ς'. [1] Ἀλλὰ οὐδὲ Νασαραίους ἑαυτοὺς ἐκάλεσαν· ἦν γὰρ ἡ αἵρεσις τῶν Νασαραίων πρὸ Χριστοῦ, καὶ Χριστὸν οὐκ ᾔδει. Ἀλλὰ καὶ πάντες ἄνθρωποι τοὺς Χριστιανοὺς [2] Ναζωραίους ἐκάλουν, ὡς προεῖπον, ὥς λέγουσι κατηγοροῦντες Παύλου τοῦ ἀποστόλου, Τοῦτον τὸν ἄνθρωπον εὕρομεν λοιμὸν, καὶ διαστρέφοντα τὸν λαὸν, πρωτοστάτην τε ὄντα τῆς τῶν Ναζωραίων αἱρέσεως. Ὁ δὲ ἅγιος ἀπόστολος οὐκ ἀρνεῖται μὲν τὸ ὄνομα, οὐχὶ τὴν τούτων αἵρεσιν ὁμολογῶν, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τὸ ἀπὸ τῆς τῶν ἀντιλεγόντων κακονοίας διὰ τὸν Χριστὸν ἐπενεχθὲν αὐτῷ ἀσμένως καταδεχόμενος. Φησὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ [3] βήματος, Οὔτε ἐν τῷ ἱερῷ [4] εὗρόν με πρός τινα διαλεγόμενον, ἢ ἐπισύστασίν τινα ὄχλου ποιοῦντα, οὐδὲ ὧν μου κατηγοροῦσιν οὐδὲν [5] πεποίηκα. Ὁμολογῶ δέ σοι τοῦτο, ὅτι κατὰ τὴν ὁδὸν, ἣν αἵρεσιν οὗτοι φάσκουσιν, οὕτω λατρεύω, πιστεύων πᾶσι τοῖς ἐν τῷ νόμῳ καὶ ἐν τοῖς προφήταις. Καὶ οὐ θαῦμα ὅτι ὁ ἀπόστολος [6] ὁμολογεῖ ἑαυτὸν Ναζωραῖον, πάντων καλούντων τοὺς Χριστιανοὺς τότε τούτῳ τῷ ὀνόματι, διὰ Ναζαρὲτ τὴν pag. 122. πόλιν, ἄλλης μὴ οὔσης χρήσεως τῷ ὀνόματι πρὸς τὸν καιρὸν, ὥςτε τοὺς ἀνθρώπους καλεῖν τοὺς τῷ Χριστῷ πεπιστευκότας. Περὶ οὗ [7] καὶ γέγραπται ὅτι Ναζωραῖος κληθήσεται. Καὶ γὰρ καὶ νῦν ὁμωνύμως οἱ ἄνθρωποι πάσας τὰς αἱρέσεις, Μανιχαίους τέ φημι καὶ Μαρκιωνιστὰς, Γνωστικούς τε καὶ ἄλλους, Χριστιανοὺς τοὺς μὴ ὄντας Χριστιανοὺς καλοῦσι, καὶ ὅμως ἑκάστη αἵρεσις, καίπερ ἄλλως λεγομένη, καταδέχεται τοῦτο χαίρουσα, ὅτι διὰ τοῦ ὀνόματος κοσμεῖται. Δοκοῦσι γὰρ ἐπὶ τῷ τοῦ Χριστοῦ σεμνύνεσθαι ὀνόματι, οὐ μὴν τῇ πίστει καὶ τοῖς ἔργοις. Οὕτω καὶ οἱ ἅγιοι τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ τότε μαθητὰς Ἰησοῦ ἑαυτοὺς ἐκάλουν, ὥςπερ οὖν καὶ ἦσαν· ἀκούοντες δὲ παρὰ ἄλλων Ναζωραῖοι οὐκ ἠναίνοντο, τὸν σκοπὸν θεωροῦντες τῶν τοῦτο αὐτοὺς καλούντων, ὅτι διὰ Χριστὸν αὐτοὺς ἐκάλουν. Ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος Ἰησοῦς Ναζωραῖος ἐκαλεῖτο, ὥςπερ ἔχει τὰ εὐαγγέλια, καὶ αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων, διὰ τὸ ἐν τῇ πόλει Ναζαρὲτ αὐτὸν, κώμῃ δὲ τὰ νῦν οὔσῃ, ἀνατετράφθαι ἐν οἴκῳ Ἰωσὴφ, γεννηθέντα κατὰ σάρκα ἐν Βηθλεὲμ ἀπὸ Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου, τῆς μεμνηστευμένης Ἰωσὴφ τῷ ἐν τῇ αὐτῇ Ναζαρὲτ μετῳκηκότι, μετὰ τὸ ἀπὸ Βηθλεὲμ αὐτὸν μεταναστάντα ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ κατοικισθῆναι.

Κεφ. ζ'. Οὗτοι δὲ οἱ προειρημένοι αἱρεσιῶται, περὶ ὧν ἐνταῦθα τὴν ἀφήγησιν ποιούμεθα, παρέντες τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ οὔτε Ἰεσσαίους ἑαυτοὺς κεκλήκασιν, οὔτε τῶν Ἰουδαίων ἔμειναν ἔχοντες τὸ ὄνομα, οὔτε Χριστιανοὺς ἑαυτοὺς ἐπωνόμασαν, ἀλλὰ Ναζωραίους, δῆθεν ἀπὸ τῆς τοῦ τόπου τῆς Ναζαρὲτ ἐπωνυμίας. Τὰ πάντα δέ εἰσιν Ἰουδαῖοι, καὶ

Cap. VI. — 1. Ἀλλὰ οὐδὲ *codd. Venet. et Vatic.* Ἄλλοι δὲ *cod. Rhedig. et editi libri.* 2. ἐκάλουν Ναζωραίους *cod. Venet.* 3. ῥήματος *cod. Venet.*

Sed alii Nazaraeos seipsos appellant. Quippe Nazaraeorum Cap. VI. secta Christum antecessit, nec eum cognovit. Verum Christiani, ut initio monui, ab omnibus Nazaraei nuncupati sunt, quemadmodum illi dixerunt, qui Paulum apostolum accusarunt: *Hunc*, inquiunt, Act. 24, 5. *hominem invenimus pestiferum, et corrumpentem populum, et auctorem sectae Nazarenorum.* At sanctus apostolus neque nomen istud eiurat, tametsi ab illorum haeresi abhorreret, et quod sibi adversariorum improbitate propter Christum impositum erat vocabulum, libenter admisit. Ita enim ante tribunal dixit, *Neque in templo invenerunt* Ibid. 12. *me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbae, neque quicquam eorum quibus me accusant admisi. Confiteor autem hoc tibi, quod secundum sectam, quam dicunt haeresin, sic deservio, credens omnibus quae in lege et prophetis scripta sunt.* Neque vero mirum est apostolum semetipsum Nazarenum confiteri, cum universi tunc eo nomine Christianos vocarent, ab oppido Nazaret, nec ullus alterius esset vocis usus illis temporibus, qua eos qui Christo nomen dederant possent exprimere. De quo sane scriptum est, *quoniam* Matth. 2, 23. *Nazarenus vocabitur.* Nam et hodie haereses omnes, Manichaei scilicet, Marcionistae, Gnostici, caeterique qui Christiani non sunt, Christianorum tamen ab omnibus nomine comprehendi solent, et unaquaeque secta, licet alio nomine censeatur, id sibi nominis libenter asciscit, quod hoc esse sibi decori atque ornamento iudicat. Quippe solo Christi vocabulo non fide atque operibus gloriari videntur. Eodem modo sancti Christi discipuli sese tum id quod erant Iesu discipulos vocabant: neque tamen cum ab aliis Nazareni dicerentur nomen istud recusabant, cum ad eorum a quibus sic appellabantur finem scopumque respicerent, qui hoc sese nomine Christi caussa donabant; quandoquidem et Iesus ipse Nazarenus appellatus est, ut in evangeliis et apostolorum Actibus legitur, pro eo quod in oppido Nazareti, qui hodie pagus est, in aedibus Iosephi fuerit educatus, posteaquam Bethleemi de virgine Maria secundum carnem natus est, quae quidem Iosepho desponsa fuerat, qui Nazareti tunc habitabat, cum relicto Bethleemo in Galilaea domicilium collocasset.

Quod vero ad haereticos illos attinet, de quibus modo sermo- Cap. VII. nem instituimus, omisso Iesu nomine, neque Iessaeos seipsos vocant, neque Iudaeorum vocabulum retinent, neque se Christianos, sed Nazarenos de illa loci appellatione nuncupant, cum interim meri ipsi Iudaei, neque aliud praeterea sint. Porro non solum novo,

4. ηὗρον *cod. Venet.*
5. πεποιηκότα *cod. Venet.*
6. ὁμολόγει *cod. Venet.*
7. καὶ, *quod abest a libris vulgatis, inserui de auctoritate cod. Vatic.*

οὐδὲν ἕτερον. Χρῶνται δὲ οὗτοι οὐ μόνον νέᾳ διαθήκῃ, ἀλλὰ καὶ παλαιᾷ, καθάπερ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Οὐ γὰρ ἀπηγόρευται παρ' αὐτοῖς νομοθεσία καὶ προφῆται καὶ γραφεῖα τὰ παρὰ Ἰουδαίοις καλούμενα βιβλία, ὥσπερ παρὰ τοῖς προειρημένοις, οὐδέ τι ἕτερον οὗτοι φρονοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ κήρυγμα τοῦ νόμου, καὶ ὡς οἱ Ἰουδαῖοι πάντα καλῶς ὁμολογοῦσι, χωρὶς τοῦ εἰς Χριστὸν δῆθεν πεπιστευκέναι. Παρ' αὐτοῖς γὰρ καὶ νεκρῶν ἀνάστασις ὁμολογεῖται, καὶ ἐκ θεοῦ τὰ πάντα γεγενῆσθαι. Ἕνα δὲ θεὸν καταγγέλλουσι, καὶ τὸν τούτου παῖδα Ἰησοῦν Χριστόν· Ἑβραϊκὴν δὲ διάλεκτον ἀκριβῶς εἰσιν ἠσκημένοι. Παρ' αὐτοῖς γὰρ πᾶς ὁ νόμος, καὶ οἱ προφῆται, καὶ τὰ Γραφεῖα λεγόμενα,
pag. 123. φημὶ δὲ τὰ στιχήρη, καὶ αἱ Βασιλεῖαι, καὶ Παραλειπόμενα, καὶ Αἰσθὴρ, καὶ τἄλλα πάντα Ἑβραϊκῶς ἀναγινώσκεται, ὥσπερ ἀμέλει καὶ παρὰ Ἰουδαίοις. Ἐν τούτῳ δὲ μόνον πρὸς Ἰουδαίους διαφέρονται καὶ Χριστιανοὺς, Ἰουδαίοις μὲν μὴ συμφωνοῦντες, διὰ τὸ εἰς Χριστὸν πεπιστευκέναι, Χριστιανοῖς δὲ μὴ [1] ὁμογνωμονοῦντες, διὰ τὸ ἔτι νόμῳ πεπεδῆσθαι, περιτομῇ τε καὶ σαββάτῳ καὶ τοῖς ἄλλοις. Περὶ Χριστοῦ δὲ οὐκ οἶδα εἰπεῖν, εἰ καὶ αὐτοὶ τῇ τῶν προειρημένων περὶ Κήρινθον καὶ Μήρινθον μοχθηρίᾳ ἀχθέντες ψιλὸν ἄνθρωπον νομίζουσιν, ἢ, καθὼς ἡ ἀλήθεια ἔχει, διὰ πνεύματος ἁγίου γεγεννῆσθαι ἐκ Μαρίας διαβεβαιοῦνται. Ἔστι δὲ αὕτη ἡ αἵρεσις ἡ Ναζωραίων ἐν τῇ Βεροιαίων περὶ τὴν Κοίλην Συρίαν, καὶ ἐν τῇ Δεκαπόλει περὶ τὰ τῆς Πέλλης μέρη, καὶ ἐν τῇ Βασανίτιδι τῇ λεγομένῃ Κωκάβῃ, Χωχάβῃ δὲ Ἑβραϊστὶ λεγομένῃ. Ἐκεῖθεν γὰρ ἡ ἀρχὴ γέγονε μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν Ἱεροσολύμων μετάστασιν, πάντων τῶν μαθητῶν τῶν ἐν Πέλλῃ ᾠκηκότων, Χριστοῦ φήσαντος καταλεῖψαι τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ἀναχωρῆσαι, ἐπειδὴ ἤμελλε πάσχειν πολιορκίαν. Καὶ ἐκ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως τὴν Περαίαν οἰκήσαντες ἐκεῖσε, ὡς ἔφην, διέτριβον. Ἐντεῦθεν ἡ κατὰ τοὺς Ναζωραίους αἵρεσις ἔσχε τὴν ἀρχήν.

Κεφ. η΄. Πεπλάνηνται δὲ καὶ οὗτοι, περιτομὴν αὐχοῦντες, καὶ ἔτι οἱ τοιοῦτοι ὑπὸ κατάραν εἰσὶ, μὴ δυνάμενοι τὸν νόμον πληρῶσαι. Πῶς γὰρ δυνήσονται πληροῦν τὰ ἐν τῷ νόμῳ εἰρημένα, ὅτι τρὶς τοῦ ἔτους ὀφθήσῃ ἐνώπιον κυρίου τοῦ θεοῦ σου, κατά τε τὰ Ἄζυμα καὶ Σκηνοπηγίαν καὶ τὴν Πεντηκοστὴν, ἐν τῷ τόπῳ Ἱεροσολύμων; Ἀποκλεισθέντος γὰρ τοῦ νόμου, καὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ μὴ δυναμένων πληροῦσθαι, παντὶ τῷ νοῦν ἔχοντι σαφὲς ἂν εἴη ὅτι Χριστὸς ἦλθε πληρωτὴς τοῦ νόμου, οὐ τὸν νόμον καταλύσων, ἀλλὰ τὸν νόμον πληρώσων, καὶ ἀφελεῖν τὴν κατάραν τὴν κατὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου ὁρισθεῖσαν. Μετὰ γὰρ τὸ ἐντείλασθαι τὸν Μωϋσέα πᾶσαν ἐντολὴν, ἦλθεν ἐπὶ τὸ τέρμα τῆς βίβλου, καὶ συνέκλεισε τὸ πᾶν εἰς κατάραν, λέγων, Ἐπι-

Cap. VII. — 1. ὁμογνωμονοῦντες *edit. princ.* ὁμογνωμοῦντες *cod. Rhedig. et edit. Petav.*

sed et veteri testamento Iudaeorum instar utuntur. Neque enim apud illos legis libri, prophetae, aut hagiographa prohibentur, quae Iudaei Biblia nuncupant, ut et a Iudaeis approbantur; a quibus Nazaraei nulla in re dissentiunt, qui ad legis praescriptum ac Iudaeorum more omnia sua dogmata profitentur, nisi quod in Christum credunt. Nam et mortuos excitari putant, et a deo universa producta. Unum esse deum, eiusque filium Iesum Christum praedicant. Hebraicae vero linguae scientissimi sunt; ac cum universa lex apud illos, tum prophetae et hagiographa, hoc est libri illi qui versibus distincti sunt, et prophetae, Paralipomena, Esther, caeteraque id genus Hebraice ut et a Iudaeis leguntur. Hoc igitur uno tam a Iudaeis quam a Christianis differunt; ab illis quidem, quod in Christum credant, a Christianis vero, quod Iudaicis adhuc ritibus implicentur, velut circumcisione, sabbato, aliisque ceremoniis. De Christo vero certo illud affirmare nequeo, utrum Cerinthi vel Merinthi impietate illa decepti, simplicem illum hominem asseverent, an uti sese res habet, per spiritum sanctum de Maria virgine genitum esse fateantur. Caeterum haec Nazaraeorum secta in Beroeensi civitate potissimum viget, ac Coelen Syriam, atque etiam in Decapoli iuxta Pellam, et in Basanitide, in ea quae vulgo Cocabe, Hebraice Chochabe, dicitur. Hinc enim post illam ab Hierosolymis secessionem, illorum initia profecta sunt, cum Pellae discipuli omnes habitarent, a Christo de relinquenda Hierosolymorum urbe migrandoque praemoniti, quod eius immineret obsidio. Qua quidem occasione factum est, ut in Peraea iis quibus diximus locis degerent. Indeque Nazaraeorum haeresis sunt deducta primordia.

Verum et isti nihilominus aberrant, cum de circumcisione glo- Cap. VIII.
riantur; et execratione etiam nunc obstricti sunt, quod legem penitus observare nequeant. Quomodo enim legis observare mandatum istud poterunt: *Ter quotannis apparebis coram domino deo tuo per* Exod. 23, 17.
azymorum dies, et scenopegiam, et pentecosten, in Hierosolymitano loco? Cum enim lex interclusa sit, et quae ab ea praescribuntur perfici amplius non possint, cuilibet prudenti perspicuum est advenisse Christum, non ut legem everteret, sed ut eam ipsam impleret, et eam execrationem solveret, quae contra violatae legis crimen fuerat constituta. Posteaquam enim Moyses universam legem promulgavit, ad finem voluminis pervenit, ac sub maledicto cuncta conclusit: *Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quae scripta* Deut. 27, 26.

κατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς λόγοις τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, τοῦ ποιῆσαι αὐτούς. Ἦλθεν οὖν λύων μὲν τὰ πε-
pag. 124. πεδημένα δεσμοῖς τοῖς τῆς κατάρας, χαριζόμενος δὲ ἡμῖν ἀντὶ τῶν μικρῶν τῶν μὴ δυναμένων πληροῦσθαι τὰ μείζονα, καὶ οὐ μαχόμενα θάτερον θατέρῳ πρὸς τὴν τοῦ ἔργου πλήρωσιν, ὡς τὰ πρότερα. Οὕτως γὰρ κατὰ πᾶσαν αἵρεσιν φθάνοντες ἐν τῇ περὶ σαββατισμοῦ καὶ περιτομῆς καὶ τῶν ἄλλων πολλάκις ἐπειργασάμεθα, πῶς ὁ κύριος ἡμῖν τὰ ἐντελέστερα κεχάρισται. Πῶς οὖν οἱ τοιοῦτοι δυνήσονται ἀπολογίαν ἔχειν, μὴ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ὑπακούσαντες, τῷ διὰ τῶν ἀποστόλων εἰρηκότι τοῖς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκόσι, μὴ βάρος ἐπιτίθεσθαι, πλὴν τῶν ἐπάναγκες, ἀπέχεσθαι αἵματος καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας καὶ εἰδωλοθύτου; πῶς δὲ οὐκ ἐκπεσοῦνται τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος, λέγοντος Παύλου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου ὅτι, Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει, οἵτινες ἐν νόμῳ καυχᾶσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε;

Κεφ. θ'. Ἀρκέσει οὖν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ αἱρέσει ἡ διὰ τῆς συντομίας παρ' ἡμῶν διάλεξις. Εὐθυέλεγκτοι γὰρ οἱ τοιοῦτοι, καὶ εὐάλωτοι, καὶ Ἰουδαῖοι μᾶλλον, καὶ οὐδὲν ἕτερον· πάνυ δὲ οὗτοι ἐχθροὶ τοῖς Ἰουδαίοις ὑπάρχουσιν. Οὐ μόνον γὰρ οἱ τῶν Ἰουδαίων παῖδες πρὸς τούτους κέκτηνται μῖσος, ἀλλὰ ἀνιστάμενοι [1] ἕωθεν, καὶ μέσης ἡμέρας, καὶ περὶ τὴν ἑσπέραν, τρὶς τῆς ἡμέρας, ὅτε εὐχὰς ἐπιτελοῦσιν ἐν ταῖς αὐτῶν συναγωγαῖς, ἐπαρῶνται αὐτοῖς καὶ ἀναθεματίζουσι φάσκοντες ὅτι, Ἐπικαταράσαι ὁ θεὸς τοὺς Ναζωραίους. Καὶ γὰρ τούτοις περισσότερον ἐνέχουσι, διὰ τὸ ἀπὸ Ἰουδαίων αὐτοὺς ὄντας Ἰησοῦν κηρύσσειν εἶναι Χριστὸν, ὅπερ ἐστὶν ἐναντίον πρὸς τοὺς ἔτι Ἰουδαίους, τοὺς Χριστὸν μὴ δεξαμένους. Ἔχουσι δὲ τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον πληρέστατον Ἑβραϊστί. Παρ' αὐτοῖς γὰρ σαφῶς τοῦτο, καθὼς ἐξ ἀρχῆς ἐγράφη, Ἑβραϊκοῖς γράμμασιν ἔτι σώζεται· οὐκ οἶδα δὲ εἰ καὶ τὰς γενεαλογίας, τὰς ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ ἄχρι Χριστοῦ περιεῖλον. Ἀλλὰ καὶ ταύτην φωράσαντες ὡς βληχρὸν καὶ ὀδύνης ἐμποιητικὸν διὰ τοῦ ἰοῦ σφηκίον, καταθλάσαντές τε τοῖς τῆς ἀληθείας λόγοις, ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἴωμεν, ὦ ἐπιπόθητοι, παρὰ θεοῦ αἰτοῦντες τὴν βοήθειαν.

pag. 125.

ΚΑΤΑ ΕΒΙΩΝΑΙΩΝ,

δεκάτη, ἡ καὶ τριακοστή.

Κεφ. α'. Ἐβίων, ἀφ' οὗπερ Ἐβιωναῖοι, καθεξῆς ἀκολουθῶν, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις φρονήσας, πολύμορφον τεράστιον, καὶ ὡς εἰπεῖν τῆς

Cap. IX. — 1. ἕωθεν *emendatio Cornarii est, qui vertit* mane. *Editi libri Graeci et cod. Rhedig. habent* ἔσωθεν.

sunt in libro hoc, ut faciat ea. Eo itaque Christus advenit, ut quae dirae cuiusdam vinculis imprecationis erant obstricta solveret. Qui quidem pro exiguis illis, quae perfici non poterant, nobis magna concessit, in quibus exequendis nihil, ut in prioribus illis, est quod cum altero repugnet. Atque hoc fere modo in omni confutanda haeresi, quae sabbati, vel circumcisionis, vel alterius huiusmodi ritus observationem praescriberet, istud ipsum demonstrare studuimus, dominum nobis quae essent perfectiora tribuisse. Ecquidnam igitur ad sui excusationem afferre illi poterunt, qui spiritui sancto parere detrectant, ei inquam spiritui qui per apostolos edixerit, *ne gentili-* Act. 15, 28
bus ad Christianam religionem traductis onus imponeretur aliud, quam haec necessaria, ut a sanguine, et suffocato, et fornicatione et idolis immolato sese continerent? An non divina eos excidere gratia necesse est, cum ita sanctus Paulus apostolus scripserit: *Si circum-* Galat. 5, 2.
cidamini, Christus nihil vobis proderit: quicumque in lege gloriamini a gratia excidistis?

Quamobrem contra hanc etiam haeresin brevis ista nostra dis- Cap. IX.
putatio sufficiet. Facile enim isti refelli convincique possunt, ac Iudaei potius quam cuiusvis alterius generis sunt, tametsi Iudaeis sint inimicissimi. Neque enim Iudaeorum posteri solum capitali illos odio persequuntur, sed et mane, ac meridie, et ad vesperam, ter de die, cum in synagogis suis ad orandum conveniunt diris illos devovent, ac solenni imprecatione proscribunt. Ac Nazaraeos, inquiunt, deus execretur. In hos enim offensiore et acerbiore animo sunt, quod cum e Iudaeorum numero sint, nihilominus Iesum esse Christum praedicent, quod iis qui Iudaeorum adhuc ceremonias colunt, imprimis est contrarium, qui Christum videlicet repudiant. Est vero penes illos evangelium secundum Matthaeum, Hebraice scriptum, et quidem absolutissimum. Hoc enim certissime, prout Hebraicis literis initio scriptum est, in hodiernum tempus usque conservant. Verum illud nescio, num genealogias illas amputarint quae ab Abraamo ad Christum usque perductae sunt. Postremo cum illam haeresin sic tanquam imbecillem quendam et venenatum crabronem deprehenderimus ac veritatis oratione obtriverimus, nos ad alias deinceps, o carissimi, divino freti praesidio conferamus.

ADVERSUS EBIONAEOS,

quae est haeresis X., vel XXX.

Nazaraeos Ebion, a quo Ebionitae dicti, proxime consequitur, Cap. I.
eademque cum illis dogmata profitetur. Quod horrendum monstrum

μυθευομένης πολυκεφάλου Ὕδρας ὀφιώδη μορφὴν ἐν ἑαυτῷ ἀνατυπωσάμενος, πάλιν ἐπανέστη τῷ βίῳ, ἐκ τῆς τούτων μὲν σχολῆς ὑπάρχων, ἕτερα δὲ παρὰ τούτους κηρύττων καὶ ὑφηγούμενος. Ὡς γὰρ εἴ τις συνάξειεν ἑαυτῷ ἐκ διαφόρων λίθων τιμίων κόσμον, καὶ ποικίλης ἐσθῆτος ἔνδυμα, καὶ διαφανῶς ἑαυτὸν κοσμήσει, οὕτω καὶ οὗτος τὸ ἀνάπαλιν πᾶν ὁτιοῦν δεινὸν καὶ ὀλετήριον καὶ βδελυκτὸν κήρυγμα, ἄμορφόν τε καὶ ἀπίθανον, ἀξιλίας ἔμπλεων, παρ' ἑκάστης αἱρέσεως λαβὼν ἑαυτὸν ἀνετύπωσεν εἰς ἁπάσας. Σαμαρειτῶν μὲν γὰρ ἔχει τὸ βδελυρὸν, Ἰουδαίων δὲ τὸ ὄνομα, Ὀσσαίων δὲ καὶ Ναζωραίων καὶ Νασαραίων τὴν γνώμην, Κηρινθιανῶν τὸ εἶδος, Καρποκρατιανῶν τὴν κακοτροπίαν, καὶ Χριστιανῶν βούλεται ἔχειν τὴν προσηγορίαν (οὐ γὰρ δήπουθεν τήν τε πρᾶξιν καὶ τὴν γνώμην καὶ τὴν γνῶσιν, καὶ τὴν τῶν εὐαγγελίων καὶ ἀποστόλων περὶ πίστεως συγκατάθεσιν)· μέσος δὲ, ὡς εἰπεῖν, ἁπάντων τυγχάνων οὐδὲν πέφυκεν, ἀλλὰ ἐπ' αὐτῷ πληροῦται τὸ γεγραμμένον, Παρ' ὀλίγον ἐγενόμην ἐν παντὶ κακῷ, μέσον ἐκκλησίας καὶ συναγωγῆς. Σαμαρείτης μὲν οὖν ὢν διὰ τῆς βδελυρίας τοὔνομα ἀρνεῖται, Ἰουδαῖον δὲ ἑαυτὸν ὁμολογῶν Ἰουδαίοις ἀντίκειται, καίτοι συμφωνῶν αὐτοῖς ἐν μέρει, ὡς ὕστερον ἐν ταῖς περὶ τούτου ἀποδείξεσι [1] καὶ τοῦ κατ' αὐτῶν ἐλέγχου παραστήσομεν, θεοῦ ἐπιβοηθοῦντος.

Κεφ. β'. Οὗτος γὰρ ὁ Ἐβίων σύγχρονος μὲν τούτων ὑπῆρχεν, ἀπ' αὐτῶν δὲ σὺν αὐτοῖς ὁρμᾶται. Τὰ πρῶτα δὲ ἐκ παρατριβῆς καὶ σπέρματος ἀνδρὸς, τουτέστι τοῦ Ἰωσὴφ, τὸν Χριστὸν γεγεννῆσθαι ἔλεγεν, ὡς
pag. 126. καὶ ἤδη ἡμῖν προείρηται ὅτι τὰ ἴσα τοῖς ἄλλοις ἐν ἅπασι φρονῶν ἐν τούτῳ μόνῳ διεφέρετο, ἐν τῷ τῷ νόμῳ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ προσανέχειν κατὰ σαββατισμὸν καὶ κατὰ τὴν περιτομὴν, καὶ κατὰ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσαπερ παρὰ Ἰουδαίοις καὶ Σαμαρείταις ἐπιτελεῖται. Ἔτι δὲ πλείω οὗτος παρὰ τοὺς Ἰουδαίους ὁμοίως τοῖς Σαμαρείταις διαπράττεται. Προσέθετο γὰρ τὸ παρατηρεῖσθαι ἅπτεσθαί τινων τῶν ἀλλοεθνῶν, καθ' ἑκάστην δὲ ἡμέραν, εἴ ποτε γυναικὶ συναφθείη, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἀναστῇ, βαπτίζεσθαι ἐν τοῖς ὕδασιν, εἴπου δὲ ἂν εὐποροίη, ἢ θαλάσσης, ἢ ἄλλων ὑδάτων. Ἀλλὰ καὶ εἰ συναντήσειέ τινι ἀνιὼν ἀπὸ τῆς τῶν ὑδάτων καταδύσεως καὶ βαπτισμοῦ, ὡσαύτως πάλιν ἀνατρέχει βαπτίζεσθαι, πολλάκις καὶ σὺν τοῖς ἱματίοις. Τὰ νῦν δὲ ἀπηγόρευται παν-

ac multiplex, et, ut ita dicam, fabulosae illius ac multorum capitum Hydrae serpentinam in sese figuram exprimens, rursus ad exitium humani generis erupit. Ac licet ex illorum disciplina prodierit, nonnulla tamen praeterquam ab illis doceantur asseruit atque proposuit. Ut enim si quis variis ex lapillis ornatum sibi aliquem conficiat, aut variegatam coloribus vestem induat, atque exquisitam quandam elegantiam adhibeat, sic ille contra omnibus undique perniciosis ac pestiferis dogmatibus arcessitis, quicquid unaquaeque haeresis horrendum imprimis et exitiabile ac detestandum asserit, turpe inquam et absonum absurditatisque plenum et odiosum e singulis dogma concinnans omnium in se formas speciesque transtulit. Nam Samaritanorum impuram superstitionem affectavit. A Iudaeis porro nomen accepit, ab Ossaeis, Nazaraeis et Nasaraeis dogmata, Cerinthianorum deinde formam, Carpocratianorum nequitiam, Christianorum denique appellationem usurpare contendit. Neque enim ab his postremis cum nomine facta ipsa pariter, ac mentem cognitionemque, et evangeliorum atque apostolorum de fide consensionem expressit. Qui cum medius sit, ut ita dicam, inter omnes, proprie nullus est, in eoque quod scriptum est impletur, *Paulo minus versatus sum in omni* Prov. 5, 14.
malo, in medio ecclesiae, et synagogae. Igitur cum revera Samaritanus ob execrandam nequitiam sit, istiusmodi tamen appellationem reiicit, et cum se idem Iudaeum faciat Iudaeis refragatur, quamquam cum his aliqua ex parte consentit, uti postea, cum ad eius rei probationem, et haereticorum eiusmodi confutationem perventum fuerit, deo adiuvante monstrabimus.

Siquidem Ebion iste priorum illorum aequalis fuit, et eandem Cap. II.
cum ipsis originem accepit. Ac primum e virili concubitu ac semine, puta Iosephi, natum esse Christum asseruit, ut ante significavimus, cum ita diximus, hunc ceteris in rebus eadem cum aliis sentientem, hac una re discrepare quod Iudaeorum ritus ac ceremonias amplexus sit, veluti sabbatum ac circumcisionem, aliaque id genus perinde atque a Iudaeis ac Samaritanis observantur. Quinetiam plura iste quam Iudaei Samaritanorum imitatione complectitur. Nam et hoc adiecit, ut ab externorum hominum tactu sese contineret, utque diebus singulis quoties mulierem attigisset, ab eiusque complexu surgeret, aqua sese prolueret, sicubi eius esset copia, marinae videlicet aut alterius generis. Quod si ab illa lotione ac mersione rediens in quempiam incurrat, denuo ad abluendum sese, saepe etiam cum ipsis vestimentis regreditur. Hodie vero virginitas apud illos

Cap. I. — 1. Sic cod. Rhedig. et editus liber uterque. Reponendum videtur aut κἀκ τοῦ κατ' αὐτῶν ἐλέγχου aut κἂν τῷ κατ' αὐτῶν ἐλέγχῳ. Cornarius vertit: in demonstrationibus de hoc et in ipsius confutatione deo opitulante declarabimus.

τάπασι παρ' αὐτοῖς παρθενία τε καὶ ἐγκράτεια, ὡς καὶ παρὰ ταῖς ἄλλαις ὁμοίαις ταύτῃ αἱρέσεσι. Ποτὲ γὰρ παρθενίαν ἐσεμνύνοντο, δῆθεν διὰ τὸν Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ κυρίου, καὶ τὰ αὐτῶν συγγράμματα πρεσβυτέροις καὶ παρθένοις γράφουσι. Γέγονε δὲ ἡ ἀρχὴ τούτου μετὰ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἅλωσιν. Ἐπειδὴ γὰρ πάντες οἱ εἰς Χριστὸν πεπιστευκότες τὴν Περαίαν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ κατῴκησαν τὸ πλέον, ἐν Πέλλῃ τινὶ πόλει καλουμένῃ τῆς Δεκαπόλεως τῆς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ γεγραμμένης, πλησίον τῆς Βαταναίας καὶ Βασανίτιδος χώρας, τὸ τηνικαῦτα ἐκεῖ μεταναστάντων, καὶ ἐκεῖσε διατριβόντων αὐτῶν, γέγονεν ἐκ τούτου πρόφασις τῷ Ἐβίωνι. Καὶ ἄρχεται μὲν τὴν κατοίκησιν ἔχειν ἐν Κωκάβῃ τινὶ κώμῃ ἐπὶ τὰ μέρη τῆς Καρναΐμ, Ἀρνὲμ καὶ Ἀσταρὼθ, ἐν τῇ Βασανίτιδι χώρᾳ, ὡς ἡ ἐλθοῦσα εἰς ἡμᾶς γνῶσις περιέχει. Ἔνθεν ἄρχεται τῆς κακῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, ὅθεν δῆθεν καὶ οἱ Ναζαρηνοὶ οἱ ἄνομοι προδεδήλωνται. Συναφθεὶς γὰρ οὗτος ἐκείνοις, καὶ ἐκεῖνοι τούτῳ, ἑκάτερος ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ μοχθηρίας τῷ ἑτέρῳ μετέδωκε. Καὶ διαφέρονται μὲν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον κατά τι, ἐν δὲ τῇ κακονοίᾳ ἀλλήλους ἀπεμάξαντο. Ἤδη δέ μοι καὶ ἐν ἄλλοις λόγοις καὶ κατὰ τὰς ἄλλας αἱρέσεις περὶ τῆς τοποθεσίας Κωκάβων καὶ τῆς Ἀραβίας διὰ πλάτους εἴρηται.

Κεφ γ'. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον [1]οὗτος ὁ Ἐβίων, ὡς ἔφην, Χριστὸν ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς, τουτέστι τοῦ Ἰωσὴφ, ὡρίζετο. Ἐκ χρόνου δέ τινος καὶ δεῦρο οἱ αὐτοῦ ὡς εἰς ἀσύστατον καὶ ἀμήχανον τρέψαντες τὸν ἴδιον
pag. 127. νοῦν ἄλλοι ἄλλως παρ' αὐτοῖς [2]περὶ Χριστοῦ διηγοῦνται. Τάχα δὲ οἶμαι ἀπὸ τοῦ συναφθῆναι αὐτοῖς Ἠλξαῖον τὸν ψευδοπροφήτην, τὸν παρὰ τοῖς [3]Σαμψηνοῖς καὶ Ὀσσηνοῖς καὶ Ἐλκεσσαίοις καλουμένοις, ὡς ἐκεῖνος φαντασίαν τινὰ περὶ Χριστοῦ διηγεῖται, καὶ περὶ πνεύματος ἁγίου. Τινὲς γὰρ ἐξ αὐτῶν καὶ Ἀδὰμ τὸν Χριστὸν εἶναι λέγουσι, τὸν πρῶτον πλασθέντα τε καὶ ἐμφυσηθέντα ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ ἐπιπνοίας. Ἄλλοι δὲ ἐν αὐτοῖς λέγουσιν ἄνωθεν μὲν ὄντα, πρὸ πάντων δὲ κτισθέντα πνεῦμα ὄντα, καὶ ὑπὲρ ἀγγέλους ὄντα, πάντων τε κυριεύοντα, καὶ Χριστὸν λέγεσθαι, τὸν ἐκεῖσε δὲ αἰῶνα κεκληρῶσθαι· ἔρχεσθαι δὲ ἐνταῦθα ὅτε βούλεται, ὡς καὶ ἐν τῷ Ἀδὰμ ἦλθε καὶ τοῖς πατριάρχαις ἐφαίνετο ἐνδυόμενος τὸ σῶμα. Πρὸς Ἀβραάμ τε ἐλθὼν καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ ὁ αὐτὸς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἦλθε, καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ ἐνεδύσατο, καὶ ὤφθη ἄνθρωπος, καὶ ἐσταυρώθη, καὶ ἀνέστη, καὶ ἀνῆλθεν. Πάλιν δὲ ὅτε βούλονται λέγουσιν, οὐχὶ, ἀλλὰ

Cap. III. — 1. *Pronomen* οὗτος *adieci ex cod. Vatic.*
2. περὶ *desideratur in edit. Petaviana, certe Lipsiensi.*
3. *Sic cod. Vatic. In cod. Rhedig. et in ed. pr. legitur* ἀμψηνοῖς. *Illud restituendum iam vidit Cornarius, qui convertit:* Fortasse autem ab eo quod coniunctus fuit ipsis Elxaeus pseudopropheta, apud Sampsenos et Ossenos ac

et castitas omnino prohibetur, id quod et ceterae omnes eiusmodi haereses usurpant. Nam olim de virginitate gloriari solebant, nimirum ob Iacobum fratrem domini, adeoque libros suos ad seniores et virgines inscribunt. Sed huius factionis exordium post Hierosolymitanae urbis excidium coepit. Quo tempore Christiani omnes cum in Peraea degerent, atque in urbe Pella potissimum, quae in Decapolitana provincia est, cuius extat in evangelio mentio, prope Batanaeam ac Basanitidem: cum illic, inquam, domicilium collocassent, Matth. 4, 25.
hinc Ebioni data est propagandi erroris occasio. Qui in pago quo- Marc. 5, 20. et 7, 31.
dam Cocabe in regione Carnaimorum, Arnemi et Astarotharum, et Basanitidis tractu habitare coepit, quemadmodum vetus ad nos usque fama pertulit. Inde igitur pessimi praedicandi dogmatis initium sumpsit, unde et impios Nazarenos coepisse docuimus. Ambo enim collatis inter se capitibus suam alter cum altero improbitatem ac nequitiam communicavit. Atque etsi quadamtenus a se mutuo dissideant, in excogitando tamen pravissimo dogmate sese invicem expresserunt. Ceterum memini me aliis in locis, cum adversus alias haereses contenderem, de Cocaborum situ atque Arabia disputasse.

Principio igitur Ebion, ut dixi, Christum e viri semine, nimi- Cap. III.
rum Iosephi, genitum affirmabat. Verum aliquanto abhinc tempore in hodiernum usque diem qui eius errorem secuti sunt, animis eorum in absurda ac perplexa quaedam abreptis, alii aliter de Christo pronuntiant. Ac suspicari sane licet ab eo tempore quo se illis Elxaeus adiunxit falsus quidam propheta, qui apud Sampsenos et Ossenos atque Elcessaeos extitit, ab eodem edoctos confictum de Christo ac spiritu sancto nescio quid effutire coepisse. Nonnulli enim ex iis Adamum fuisse Christum praedicant, illum inquam Adamum, qui primus a deo formatus eiusdem est animatus afflatu. Alii e coelo Christum esse confitentur, sed ante omnia creatum, ac spiritum esse quendam, angelisque praestare, atque omnium rerum dominatum tenere, appellari porro Christum. Qui cum perpetuam illic habitationem sortitus sit, quoties libuerit in haec infima delabitur, quemadmodum in Adamo descendit, et patriarchis corpore circumfusus apparuit, velut cum ab Abrahamum, Isaacum, et Iacobum adiit. Idem denique postremis temporibus venit, Adami corpore contectus, et homo visus est, in crucem sublatus resurrexit, et ascendit in coelum. Rursus ubi libuerit ita sese rem habere ne-

Helcessaeos appellatos, velut ille imaginationem quandam de Christo et de sancto Spiritu recensent. *Verterim ego:* „cum ille figmentum quoddam ac nugas nescio quas de Christo et de sancto spiritu narret.“

εἰς αὐτὸν ἦλθε τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐνεδύσατο αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν καλούμενον. Καὶ πολλὴ παρ᾽ αὐτοῖς σκότωσις, ἄλλοθι ἄλλως καὶ ἄλλως αὐτὸν ὑποτιθεμένοις. Καὶ δέχονται μὲν καὶ αὐτοὶ τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον. Τούτῳ γὰρ καὶ αὐτοὶ, ὡς καὶ οἱ κατὰ Κήρινθον χρῶνται μόνῳ· καλοῦσι δὲ αὐτὸ κατὰ Ἑβραίους, ὡς τὰ ἀληθῆ ἐστιν εἰπεῖν ὅτι Ματθαῖος μόνος Ἑβραϊστὶ καὶ Ἑβραϊκοῖς γράμμασιν ἐν τῇ καινῇ διαθήκῃ ἐποιήσατο τὴν τοῦ εὐαγγελίου ἔκθεσίν τε καὶ κήρυγμα. Ἤδη δέ που καί τινες πάλιν ἔφασαν καὶ ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην μεταληφθὲν εἰς Ἑβραΐδα ἐμφέρεσθαι ἐν τοῖς τῶν Ἰουδαίων γαζοφυλακίοις, φημὶ δὲ τοῖς ἐν Τιβεριάδι, καὶ ἐναποκεῖσθαι ἐν ἀποκρύφοις, ὥς τινες τῶν ἀπὸ Ἰουδαίων πεπιστευκότων ὑφηγήσαντο ἡμῖν κατὰ λεπτότητα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων τὴν βίβλον ὡσαύτως ἀπὸ Ἑλλάδος γλώσσης εἰς Ἑβραΐδα μεταβληθεῖσαν λόγος ἔχει, καὶ ἐκεῖσε κεῖσθαι ἐν τοῖς γαζοφυλακίοις, ὡς καὶ ἀπὸ τούτου τοὺς ἀναγνόντας Ἰουδαίους τοὺς ἡμῖν ὑφηγησαμένους εἰς Χριστὸν πεπιστευκέναι.

Κεφ. δ΄. Ἦν δέ τις αὐτῶν Ἰώσηπος, οὐχ ὁ συγγραφεὺς καὶ ἱστοριογράφος
pag. 128. καὶ παλαιὸς ἐκεῖνος, ἀλλ᾽ ὁ ἀπὸ Τιβεριάδος, ὁ ἐν χρόνοις τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου τοῦ βασιλεύσαντος, τοῦ γέροντος, ὃς καὶ παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἀξιώματος [1] κομήτων ἔτυχε, καὶ ἐξουσίαν εἴληφεν ἐν τῇ αὐτῇ Τιβεριάδι ἐκκλησίαν Χριστῷ ἱδρῦσαι, καὶ ἐν Διοκαισαρείᾳ, καὶ ἐν Καπερναοὺμ, καὶ ταῖς ἄλλαις, ὃς καὶ πολλὰ πέπονθεν ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων, πρὶν ἢ τῷ βασιλεῖ ἐμφανισθῆναι. Οὗτος γὰρ ὁ Ἰώσηπος τῶν παρ᾽ αὐτοῖς ἀξιωματικῶν ἀνδρῶν ἐναρίθμιος ἦν. Εἰσὶ δὲ οὗτοι μετὰ τὸν πατριάρχην ἀπόστολοι καλούμενοι, προσεδρεύουσι δὲ τῷ πατριάρχῃ, καὶ σὺν αὐτῷ πολλάκις καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ συνεχῶς διάγουσι, διὰ τὸ συμβουλεύειν καὶ ἀναφέρειν αὐτῷ τὰ κατὰ τὸν νόμον. Ὁ δὲ πατριάρχης κατ᾽ ἐκεῖνο καιροῦ Ἑλλὴλ τοὔνομα ἦν (νομίζω γὰρ ὅτι οὕτως τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰώσηπος ἔλεγεν, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ χρόνου σφάλλομαι), ἐκ γένους δὲ Γαμαλιὴλ ἐτύγχανε, τοῦ παρ᾽ αὐτοῖς γενομένου πατριάρχου. Ἔστι δὲ διανοηθῆναι, ὡς καὶ ἄλλοι οὕτως ὑπέθεντο, τοῦτον εἶναι γένος ἐκείνου τοῦ πρώτου Γαμαλιὴλ, τοῦ ἐπὶ τοῦ σωτῆρος, τοῦ κατὰ θεὸν συμβουλεύσαντος ἀποσχέσθαι τῆς κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπιβουλῆς. Τελευτῶν δὲ ὁ Ἑλλὴλ ἠξίωσε τὸν κατ᾽ ἐκεῖνο καιροῦ ἐπίσκοπον πλησιόχωρον τῆς Τιβερίων ὄντα, καὶ ἐκομίσατο παρ᾽ αὐτοῦ τὸ ἅγιον λουτρὸν ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ, διὰ προφάσεως τῆς ἰατρικῆς ὑποθέσεως. Μεταστειλάμενος γὰρ αὐτὸν διὰ τοῦ προειρημένου Ἰωσήπου, ὡς ἰατρὸν ὄντα, καὶ ποιήσας πάντας ἔξω γενέσθαι, παρεκάλεσε τὸν ἐπίσκοπον, λέγων, *Δώρησαί μοι τὴν ἐν Χριστῷ σφραγῖδα.* Ὁ δὲ μετακαλεσάμενος τοὺς ἐξυπηρετουμένους προσέταξεν ὕδωρ

Cap. IV. — 1. *Libri editi et cod. Rhedig.* κομίτων. *Cf. infra cap.* 5.

gant, in eumque duntaxat sese sanctum infudisse spiritum qui est ipse Christus, eumque qui Iesus vocatus est induisse. Quamobrem densissima quaedam illis est offusa caligo, dum alias aliter de Christo opinione sua statuunt. Atque evangelium illi quidem secundum Matthaeum admittunt, quo solo Cerinthianorum vel Merinthianorum instar utuntur, idque ipsum secundum Hebraeos appellant. Etenim vere illud affirmare possumus, unum ex omnibus novi testamenti scriptoribus Matthaeum Hebraice, ac literis Hebraicis evangelicam historiam texuisse. Nec defuere qui de Ioannis evangelio confirmarent, illud Hebraice translatum Tiberiade in Iudaeorum gazophylaciis asservari, et in secretioribus quibusdam penetralibus recondi; id quod nonnulli mihi, qui se ad Christi fidem e Iudaismo transtulerant, accuratissime declararunt. Imo et Apostolorum Actus in Hebraicum sermonem perinde conversos e Graeco iisdem in thesauris haberi multorum sermone percrebuit, qui nobis ista narrabant indidem Christianae amplectendae fidei occasionem acceperunt.

Fuit ex illorum numero Iosephus quidam, non historiae ille Cap. IV.
scriptor antiquus, sed Tiberiadensis alter, qui beatae memoriae Constantini senioris imperatoris aetate vixit; a quo etiam comitivam accepit, cum ea potestate, ut cum in urbe ipsa Tiberiadis, tum Diocaesareae, Capharnaumi, ac vicinis aliis in oppidis ecclesias in Christi honorem extrueret. Qui quidem priusquam ad imperatoris notitiam pervenisset, quamplurima ab ipsis Iudaeis est passus. Etenim hic ipse Iosephus ex illorum erat ordine qui apud Iudaeos principem locum dignitatis obtinent, quos quidem secundum patriarcham apostolos nominant. Assident hi patriarchae, et cum eo saepius diu noctuque versantur, quod eidem a consiliis sint, ac de iis referant quae ad legem pertinere videntur. Erat tum patriarchae nomen Ellel. Ita enim et a Iosepho nominari solitum arbitror, nisi me ob temporis longinquitatem fallit memoria. Is e stirpe Gamalielis originem traxerat, qui patriarchatum apud illos tenuit. Quem etiam suspicari merito possumus, ut a plerisque proditum est, e primi illius Gamalielis genere esse prognatum qui sub Christi domini passionem auctor eius consilii Iudaeis fuit, ut a persequendis apostolis abstinerent. Moriens Ellel vicinum episcopum Tiberiensem arcessit, ab eoque lotione sacra sub vitae exitum per medicinae speciem expiatur. Cum enim episcopum per Iosephum velut medicum evocasset, facessere iussis omnibus, supplex illum interpellat his verbis: *Quaeso te*, inquit, *mihi ut Christi signum impertias.* Tum ac-

ἑτοιμασθῆναι, ὡς τῆς νόσου ἕνεκα βοήθημά τι προσφέρειν μέλλων δι' ὑδάτων νοσοῦντι βαρέως τῷ πατριάρχῃ. Οἱ δὲ ἐποίησαν τὰ ἐπιτεταγμένα. Οὐ γὰρ ἐγνώκεισαν. Αἰδοῦς δὲ χάριν προφασισάμενος τοὺς πάντας ἔξω ποιήσας ὁ πατριάρχης τοῦ λουτροῦ καταξιοῦται, καὶ μυστηρίων ἁγίων.

Κεφ. ε΄. Ὁ δὲ Ἰώσηπος ἐμοὶ αὐτῷ διηλέχθη. Ἐκ στόματος γὰρ αὐτοῦ ἀκήκοα πάντα ταῦτα, καὶ οὐκ ἀπὸ ἄλλου τινὸς, ἐν τῇ γηραλέᾳ αὐτοῦ ἡλικίᾳ, ὡς περί που ἐτῶν ἑβδομήκοντα γεγονότος αὐτοῦ, ἢ καὶ πλειόνων. Παρ' αὐτῷ γὰρ κατήχθην ἐν Σκυθοπόλει. Μεταστὰς γὰρ τῆς Τιβεριάδος [1] κτίσεις ἐκεῖ ἐν Σκυθοπόλει διαφανεῖς ἐκτήσατο. Ἐν γὰρ
pag. 129. τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ [2] ὁ μακαρίτης Εὐσέβιος ὁ τῆς Ἰταλίας ἐπίσκοπος [3] Βριγέλλας πόλεως, ἐξορισθεὶς ὑπὸ Κωνσταντίου, διὰ τὴν πίστιν τῆς ὀρθοδοξίας ἐξενίζετο. Καὶ ἐπὶ τὴν ἐπίσκεψιν τούτου ἐγώ τε καὶ οἱ ἄλλοι ἀδελφοὶ ἐκεῖσε γενόμενοι καὶ αὐτοὶ παρ' αὐτῷ κατήχθημεν. Συντυχόντες δὲ τῷ Ἰωσήπῳ ἐπὶ τῆς αὐτοῦ οἰκίας, καὶ τὰ κατ' αὐτὸν ἐρωτῶντες, καὶ γνόντες ὅτι τῶν ἐμφανῶν ὑπῆρχε παρὰ Ἰουδαίοις, ἀνετάζοντες καὶ τὴν κατ' αὐτὸν ὑπόθεσιν, καὶ [4] πῶς εἰς τὸν Χριστιανισμὸν μετῆλθεν, ἀκηκόαμεν ταῦτα πάντα σαφῶς, καὶ οὐκ ἀπὸ ἐνηχήσεως ἑτέρου τινός. Ὅθεν καὶ ἀξιομνημόνευτα εἰς οἰκοδομὴν πιστῶν νομίσαντες τὰ κατὰ τὸν ἄνδρα πραγματευθέντα, διὰ τὴν αἰτίαν τῶν ἐν τοῖς γαζοφυλακίοις εἰς Ἑβραΐδα μετατεθέντων, οὐ παρέργως τὴν πᾶσαν αἰτίαν τοῦ προειρημένου Ἰωσήπου παρεθέμεθα. Ἦν γὰρ ὁ ἀνὴρ οὐ μόνον Χριστιανὸς, πιστὸς καταξιωθεὶς γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ Ἀρειανοὺς σφόδρα στηλιτεύων. Ἐν γὰρ τῇ πόλει ἐκείνῃ, Σκυθοπόλει φημὶ, μόνον οὗτος ὀρθόδοξος ὑπῆρχε, πάντες δὲ Ἀρειανοί. Καὶ εἰ μὴ ὅτι κόμης ἦν, καὶ τὸ τοῦ κόμητος ἀξίωμα ἐκώλυεν ἀπ' αὐτοῦ τὸν τῶν Ἀρειανῶν διωγμὸν, οὐκ ἂν ὑπέστη κἂν ἐν τῇ πόλει διατρίβειν ὁ ἀνὴρ, μάλιστα ἐπὶ Πατροφίλου τοῦ Ἀρειανοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πολλὰ ἰσχύσαντος πλούτῳ τε καὶ αὐστηρίᾳ, καὶ τῇ πρὸς τὸν βασιλέα Κωνστάντιον γνώσει τε καὶ παρρησίᾳ. Ἦν δὲ καὶ ἄλλος τις νεώτερος ἐν τῇ πόλει ἀπὸ Ἑβραίων ὀρθῶς πιστεύων, ὃς οὐκ ἐτόλμα κατὰ τὸ φανερὸν, [5] ἀλλὰ καὶ κρυφαίως ἡμᾶς ἐπεσκέπτετο. Πιθανὸν δέ τι ὁ Ἰώσηπος καὶ γελοιῶδες ὑφηγεῖτο, οἶμαι δὲ ταῦτα ὅτι καὶ ἠλήθευεν. Ἔφασκε γὰρ ὅτι τελευτησάσης τῆς αὐτοῦ συμβίου, δεδιὼς μή πη ἄρα ἁρπάζωσιν αὐτὸν οἱ Ἀρειανοὶ καὶ καταστήσωσι κληρικὸν — πολλάκις γὰρ κολακεύσαντες αὐτὸν πεισθῆναι τῇ αἱρέσει ὑπισχνοῦντο μείζονας προκοπὰς, εἰ δέον καὶ

Cap. V. — 1. *Sic editus liber uterque et cod. Rhedig. At Cornarius latine interpretatus est* possessiones, *ut* κτήσεις *corrigendum censuisse videatur, quod etiam mihi probatum est. Nihilominus retinui vulgatam, praesertim cum etiam supra, haer.* 26, 9., κτίσεις *sic positum vidissem.*

2. ὁ *articulum adieci ex codd. Vatic. et Rhedig.*

citis ministris aquam inferri iubet, tanquam aegrotanti patriarchae morbi quoddam ex aqua remedium parare vellet. Illi quid strueret ignari imperata faciunt. Inde verecundiam simulans, et universos abire iubens patriarcha sacro baptismate ac divinis mysteriis initiatus est.

Mihi vero haec uti dixi omnia Iosephus ipse narrabat. Haec Cap. V.
inquam non aliunde quam ex ipsomet illius ore didici, cum affecta iam aetate foret, ac LXX plus minus annum ageret. Ad hunc Scythopoli diverteram, quo se Tiberiade ille contulerat, ibique splendida quaedam aedificia sibi comparaverat. Tum enim Eusebius Vercellensis in Italia episcopus, a Constantio ob fidei integritatem exulare iussus, ab illo hospitio erat exceptus. Cuius invisendi gratia cum ego et fratres quidam alii venissemus, iisdem nos aedibus recepti fuimus. Ubi cum Iosepho familiariter versati, deque eo sciscitati quid ipsi demum accidisset, quod cum apud Iudaeos illustrem fuisse sciremus, quive gestae rei esset ordo, ac quemadmodum ad Christianos transisset, haec ab illo omnia auditione certa, non aliena fide explorata didicimus. Quae cum ad fidelium utilitatem memoria digna cumprimis arbitremur, propter eos libros qui in Iudaeorum thesauris servantur Hebraico sermone translati, quae ad Iosephum illum pertinerent accuratius exequi voluimus. Nam is non modo Christianus erat, eamque fidem susceperat, sed et Arianos summa infamia traducebat. Quippe unus ipse rectam ac sinceram fidem Scythopoli retinebat, cum reliqui essent Ariani. Quod nisi comitis dignitate fuisset praeditus, ut hic eum honor ab Arianorum violentia tueretur, ne in ipsa quidem urbe vir ille constitisset, praesertim sub Patrophilo Ariano episcopo, qui et opibus et crudelitate et apud imperatorem Constantium familiaritate atque audacia plurimum poterat. In eadem etiam urbe quidam erat aetate iunior, qui e Iudaeo traductus ad Christum sinceram fidem retinebat, isque quod minime palam auderet, clanculum ad nos veniebat. Sed Iosephus lepidum quiddam nobis ac ridiculum narrabat, nec dubito quin sit verissimum. Aiebat enim mortua coniuge veritum se ne ab Arianis violenter abreptus clericus fieret, — saepe enim blande illum adeuntes, ut ad suam factionem transiret hortabantur, ac maioris spe processus alliciebant, ut vel si necesse foret episcopatum ostenderent, —

3. Fregellae *convertit Cornarius. Petavio placuit* Βερκέλλας.

4. *In Petavii editione, certe in Lipsiensi, mendosissime exaratum invenio* πῶς τὸν εἰς Χρ.

5. *Repono* ἀλλά γε κρυφαίως. *Olim placuit* ἀλλὰ κατακρυφαίως. *In cod. Rhedig. extat* ἀλλὰ καικρυφαίως.

ἐπισκοπῆς αὐτὸν καταξιοῦν, — ὁ δὲ ἔφασκε τούτου χάριν συνῆφθαι καὶ ἑτέρᾳ γυναικὶ, ὅπως διαδράσοι τὰς αὐτῶν χειροτονίας.

Κεφ. ς'. Ἀλλὰ ἐπάνειμι τὴν ὑφήγησιν τῆς κατὰ τὸν πατριάρχην ὑποθέσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰωσήπου εἰς τοὐμφανὲς κατὰ λεπτότητα τοῖς βουλομένοις ἐντυγχάνειν διὰ τῶν ὑπ' ἐκείνου λόγων ἐμοὶ εἰρημένων ποιησόμενος. Καὶ ἤδη μὲν, ὡς ἐκεῖνος ὑφηγεῖτο, τοῦ πατριάρχου λουτροῦ κα-
pag. 130. ταξιουμένου, διὰ τῶν ἐν ταῖς θύραις ἁρμογῶν εἴσω παρακύπτων, φησὶ, κατενόουν τὰ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῷ πατριάρχῃ γινόμενα, εἰς νοῦν τε ἔλαβον, καὶ παρ' ἐμαυτῷ ἐταμιευόμην. Καὶ χρυσίου ὁλκήν τινα ἱκανωτάτην ἔχων παρὰ χεῖρα ὁ αὐτὸς πατριάρχης, ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἐπέδωκε τῷ ἐπισκόπῳ, φάσκων ὅτι, Πρόσφερε ὑπὲρ ἐμοῦ. Γέγραπται γὰρ, διὰ τῶν ἱερέων τοῦ θεοῦ δεσμεύεσθαι καὶ λύεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἔσται ταῦτα λελυμένα καὶ δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. Ὡς οὖν ταῦτα ἐπράχθη, φησὶ, καὶ ἠνοίγησαν αἱ θύραι, ἠρωτᾶτο ὑπὸ τῶν ἐπισκεπτομένων ὁ πατριάρχης πῶς ἔχοι διὰ τοῦ βοηθήματος; καὶ ὡμολόγει καλλίστως ἔχειν· καὶ γὰρ ᾔδει ὃ ἔλεγεν. Ἔπειτα δὲ ἡμέρας δύο ἢ τρεῖς τὸν ἀριθμὸν, πολλάκις τοῦ ἐπισκόπου ἐπισκεπτομένου αὐτὸν ἐν ἰατροῦ προφάσει, ἐκοιμήθη ὁ πατριάρχης μετὰ καλῆς ἀποθέσεως, παραδοὺς τὸν ἴδιον υἱὸν κομιδῇ νέον ὄντα Ἰωσήπῳ τε καὶ ἄλλῳ τινὶ ἐπιεικεστάτῳ. Τὰ πάντα τοίνυν ἐπράττετο διὰ τῶν δύο τούτων, διὰ τὸ ἔτι τὸν πατριάρχην παῖδα ὄντα νηπιάζειν, καὶ ἐν χερσὶν αὐτῶν ἀνατρέφεσθαι. Ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ τῆς διανοίας τοῦ Ἰωσήπου ἐνοχλουμένης πολλάκις διὰ τῶν γενομένων μυστικῶν ἐν τῇ κατὰ τὸ λουτρὸν ὑποθέσει ἐσκέπτετο τί ἂν πράξειε. Καὶ ἦν ἐκεῖσε γαζοφυλακίου τις οἶκος ἐσφραγισμένος (Γάζα δὲ ἑρμηνεύεται κατὰ τὴν Ἑβραΐδα Θησαυρός). Πολλῶν δὲ πολλὰ διανοουμένων περὶ τοῦ γαζοφυλακίου τούτου διὰ τὴν σφραγῖδα ὁ Ἰώσηπος λεληθότως τολμήσας ἤνοιξε, καὶ εὗρεν οὐδὲν χρημάτων πλὴν βίβλους τὰς ὑπὲρ χρήματα. Ἀναγινώσκων δὲ ἐν ταύταις, ὡς ἤδη ἔφην, τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον ἀπὸ Ἑλλάδος εἰς Ἑβραΐδα φωνὴν μεταληφθὲν ηὕρετο, καὶ τὰς τῶν Ἀποστόλων Πράξεις. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ Ματθαῖον Ἑβραϊκὸν [1] φυτὸν ἐκ τούτων ἀναγνοὺς πάλιν τὴν διάνοιαν ἐτρύχετο, ἀσχάλλων μέν πως περὶ τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ, ἤδη δὲ ἐκ δύο ὑποθέσεων ὑπονυττόμενος, τῆς τῶν βιβλίων ἀναγνώσεως καὶ τῆς τοῦ πατριάρχου μυσταγωγίας, ὅμως τῇ καρδίᾳ ἐσκληρύνετο οἷα γίνεται.

Κεφ. ζ'. [1] Ὡς δὲ ἐν τούτοις κατετρίβετο, ἁδρύνεται ὁ παῖς ὁ καταλειφθεὶς ὑπὸ Ἐλλὴλ εἰς πατριαρχίαν τρεφόμενος· οὐδεὶς γὰρ ἄλλος ἁρπάζει τὰς ἀρχὰς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλὰ υἱὸς πατέρα διαδέχεται. Ὡς οὖν ἐπὶ
pag. 131. τὸ ἀκμαῖον τῆς ἡλικίας ὁ νέος ἤρχετο, προσεφθείροντο αὐτῷ τινες ἥλικες ἀργοὶ καὶ ἐθάδες κακῶν· τάχα δὲ οἶμαι Ἰούδας οὗτος ἐκαλεῖτο, οὐ

Cap. VI. — 1. Sic libri. *Fortasse reponendum* τύπον.

horum igitur metu alterum se matrimonium iniisse dicebat, quo se ab illa manuum impositione liberaret.

Sed ad patriarchae historiam, et ipsius adeo Iosephi redeamus: Cap. VI.
quam in lectorum gratiam iisdem quibus ille referebat verbis accurata fide repraesentabimus. Cum itaque patriarcha baptismo hunc in modum initiaretur, ego, inquiebat, per ianuae commissuram furtim introspectans omnia quae ab episcopo patriarchae fierent observabam, ac diligenter animo retinebam. Ubi inter cetera patriarcha vim quandam auri non mediocrem tenens hanc episcopo porrexit, et, *Pro me*, inquit, *offerto. Scriptum est enim, a sacerdotibus dei alligari solvique in terris omnia, et eadem in coelo soluta fore vel alligata.* Post haec apertis foribus sciscitantibusque de patriarcha qui aderant, quemadmodum ex eo remedio valeret, percommode se habere respondit; quid enim diceret praeclare noverat. Biduo dehinc vel triduo, adeunte saepius per medici speciem episcopo, felici ex hac vita exitu patriarcha decessit, cum prius Iosepho et alteri cuidam honestissimo viro tenerrimae adhuc aetatis filium commisisset. Quocirca omnia ab illis ambobus administrabantur, quod esset patriarcha adhuc aetate puer ac propemodum infans, et inter illorum manus educaretur. Per idem tempus Iosephi animum sollicitum habebat eorum recordatio, quae in baptismo fieri mystica arcanaque viderat, et quidnam ageret anxie cogitabat. Commodum illic gazophylacii cella quaedam erat obsignata (gaza porro Hebraice thesaurum significat); cuius sigilli gratia plerisque varia de eo gazophylacio suspicantibus, Iosephus clam ausus aperire nihil pecuniarum reperit, sed libros duntaxat pecuniis omnibus praestantiores. Quos dum evolvit, forte in illud incidit de quo dictum est, Ioannis evangelium e Graeco in Hebraicum translatum, una cum Apostolorum Actibus. Ad haec Matthaei quoque Hebraicam genealogiam invenit. Quibus perlectis rursus eius animus cruciari coepit, et Christianam quidem fidem capessere molestum ei videbatur, sed haec duo nihilominus, et librorum lectio et patriarchae initiatio vehementer hominem angebant. Qui obdurato tamen, ut assolet, animo permansit.

Inter haec adolescente iam Ellelis filio pupillo, qui ad spem Cap. VII.
patriarchatus educabatur (neque enim magistratus apud Iudaeos ullus praeripit, sed parentibus filii succedunt), mox ut aetatis florem ac vigorem attigit, ad eius familiaritatem aequales quidam perniciose obrepunt otiosi adolescentes ac moribus corrupti (Iudas, opinor,

Cap. VII. — 1. *Cornarius:* Cum autem in his attereretur (*sc. Iosephus*).

πάνυ δὲ σαφῶς ἐπίσταμαι διὰ τὸν χρόνον. Μετέφερον οὖν αὐτὸν οἱ συνηλικιῶται νεώτεροι εἰς πολλὰς κακῶν ἐπιτηδεύσεις, φθοράς τε γυναικῶν, καὶ λαγνείας ἀνοσίους, μαγγανείαις τισὶ μαγικαῖς ἐπιχειροῦντες αὐτῷ συνεργεῖν εἰς τὰ τῆς ἀκολασίας, ἀγώγιμά τινα ἐπιτελοῦντες, καὶ διὰ ἐπαοιδῶν βιαζόμενοι γυναῖκας ἐλευθέρας πρὸς τὴν τούτου φθορὰν ἐξ ἀνάγκης ἄγεσθαι. Ὁ δὲ Ἰώσηπος καὶ ὁ σὺν αὐτῷ πρεσβύτης ἀνάγκην ἔχοντες τῷ παιδὶ συνέπεσθαι βαρέως μὲν ἔφερον, πολλάκις δὲ καὶ ἐγκλήματα προσέφερον διὰ λόγων καὶ παρῄνουν. Ὁ δὲ μᾶλλον τοῖς νέοις ἐπείθετο, κρύπτων τὰ αἰσχρὰ, καὶ ἀρνούμενος. Οὔτε γὰρ ἐτόλμων οἱ περὶ Ἰώσηπον ἐξειπεῖν τὰ κατ' ἐκείνου φανερῷ τῷ λόγῳ, ἀλλ' [2] ὡς δι' ἐπιστήμην παρῄνουν. Παραγίνονται γοῦν εἰς Γάδαρα, εἰς τὰ θερμὰ ὕδατα. Πανήγυρις δὲ ἐκεῖ κατ' ἔτος ἄγεται· ἀπέρχονται γὰρ πανταχόθεν οἱ βουλόμενοι λούσασθαι ἡμέρας τινὰς, νοσημάτων δῆθεν ἀποβολῆς ἕνεκεν, ὅπερ ἐστὶ διαβολικὸν στρατήγημα. Ἔνθα γὰρ τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ θαύματα γεγένηται, προὔλαβεν ὁ δι' ἐναντίας θεῖναι αὐτοῦ τὰ ὀλετήρια δίκτυα. Ἀνδρόγυνα γὰρ ἐκεῖσε λούονται. Κατὰ [3] συγκυρίαν δὲ γυνή τις ἐλευθέρα ἔτυχεν ἐν τῷ λουτρῷ, κάλλει διαπρέπουσα εὐμορφίας. Καὶ ὁ νεώτερος, θελχθεὶς τῷ ἔθει τῆς αὐτοῦ ἀκολασίας, [4] διϊὼν ἐν τῷ ἀέρι παρενέτριψεν αὐτοῦ τὴν πλευρὰν τῇ πλευρᾷ τοῦ γυναίου. Ἡ δὲ ἑαυτὴν ἐσφραγίσατο εἰς ὄνομα Χριστοῦ, οἷα δὴ Χριστιανὴ οὖσα, ᾗ οὔτε ἀνάγκη ἦν παρανομεῖν, καὶ ἀνδρογύνως λούεσθαι. Συμβαίνει δὲ ταῦτα τοῖς ἀφελέσι καὶ ἰδιώταις ἀνθρώποις, παρὰ τὴν τῶν διδασκάλων ῥαθυμίαν μὴ ἀσφαλιζομένων διὰ τῆς διδασκαλίας. Ὅμως ἵνα δείξῃ ὁ θεὸς τὰ αὐτοῦ θαυμάσια, τοῦ ἐπιχειρήματος τὸ μειράκιον ἀπέτυχε, φημὶ δὲ ὁ πατριάρχης. Διεπέμψατο γὰρ πρὸς αὐτὴν καὶ δῶρα ἐτάξατο, ἡ δὲ τοὺς διαπεμφθέντας ἐξυβρίσασα οὐκ ἐκάμφθη τῇ τοῦ ἀκολάστου ματαιοεργίᾳ.

Κεφ. η'. Ἐντεῦθεν οἱ συνεργοῦντες αὐτῷ, γνόντες τὴν τοῦ παιδὸς ὀδύνην, ἣν εἰς τὸ γύναιον ἀπημπόλησεν, ἐπιχειροῦσιν αὐτῷ τινα μείζονα μαγγα-
pag. 132. νείαν κατασκευάσαι, ὡς αὐτὸς Ἰώσηπός μοι κατὰ λεπτότητα ὑφηγήσατο. Ἀπάγουσι γὰρ τὸν ἄθλιον παῖδα μετὰ δύσιν ἡλίου ἐν τοῖς πλησιαίτερον τύμβοις. Πολυάνδρια δέ ἐστιν οὕτως ἐν τῇ πατρίδι καλούμενα σπήλαια ἐν πέτραις ὀρυκτὰ [1] κατεσκευασμένα. Ἐκεῖ παραλαβόντες τὸν προειρημένον οἱ ἅμα αὐτῷ γόητες ἐπῳδάς τινας καὶ ἐφορκισμοὺς καὶ ἐπιτηδεύματα ἀσεβείας ἔμπλεα εἰς αὐτὸν ἐποιοῦντο, καὶ εἰς ὄνομα τῆς προειρημένης γυναικός. Ἐκ θεοῦ δὲ βουλήσεως εἰς νοῦν ταῦτα ἦλθε τοῦ ἄλλου πρεσβυτέρου τοῦ σὺν Ἰωσήπῳ τυγχάνοντος· ὁ δὲ αἰσθόμενος

2. ὡς *desidero in edit. Petav. Cornarius vertit:* sed velut per scientiam exhortabantur.

3. συγκυρίαν *cod. Vatic., et inde edit. Petav. In reliquis libris extat* συκυρίαν. *Illud reposuit etiam Casaubonus tom. I. Exercitt. pag.* 301., *vertens* „Forte fortuna erat mulier in balneo." *Recte.*

patriarchae nomen erat, neque tamen tanto intervallo probe commemini): hi varia illum ad corruptelae flagitiorumque genera pertrahebant, mulierum stupra, nefandas libidines, magicas praestigias, quibus ad cupiditates explendas illum adiuvabant, et amatoriis illecebris, atque carminibus ad eius complexum matronas ingenuas vi quadam adigebant. At Iosephus et alter pupilli curator senex puerum sequi coacti sane id permoleste ferre, et obiurgare nonnunquam verbis, et hortari. Ille aequalibus suis multo magis obsequi, flagitia partim dissimulando, partim inficiando tegere. Neque enim tutores criminari ac vulgare scelera palam audebant, sed quasi erudiendi gratia opportuna monita suggerebant. Forte Gadara ad thermas proficiscuntur. Frequens illic mercatus quotannis celebratur, ad quem undique lavandi caussa dies aliquot confluunt, variorum ad morborum remedium, idque callidissimo daemonis consilio geritur. Nam quaecumque loca divinis sunt celebrata prodigiis, in iis ex adverso exitiosas suas plagas tendere conatus est. Atque illic viri cum mulieribus promiscue lavare solent. Ac tum forte erat in balneis ingenua mulier eximia corporis venustate ac specie, quam adolescens inveteratae libidinis aculeo percitus adamavit, ac per balnearum solium ambulans latus suum ad mulieris latus affricuit. Illa in nomine Christi semet obsignat; nam Christiana erat, quo minus peccare eam, aut lavare cum viris attinebat. Sed haec plane imperitis atque idiotis ob ignaviam doctorum accidere solent, qui eiusmodi homines nullis documentis praemuniunt. Verum ut sua deus miracula demonstraret, omnibus suis conatibus patriarcha ille adolescens excidit, cum et ad eam misisset, et muneribus sollicitasset, illa vero et internuntios contumeliose a se dimisisset, nec impudici amatoris artibus cessisset.

Igitur socii comperto iuvenis moerore, quem ex vehementi mulieris amore ceperat, potentiores quasdam praestigias adornant, ut mihi ipse Iosephus accuratissime narrabat. Nam post solis occasum vicinos ad tumulos infelicem puerum adducunt. Ibi enim sepulcra sunt, quae polyandria vocantur, cavernae nimirum rupibus incisae. Quo cum illum adduxissent, magica quaedam carmina et execrationes atque impietatis plenissimas artes adolescentis caussa concepto etiam nomine mulieris expediunt. Interim divino nutu factum est ut haec seni alteri qui cum Iosepho erat in animum venerint. Qui Cap. VIII.

4. *Cf. Fr. Francus (Cl. Salmasius) in Confutat. Animadvv. Ant. Cercoetii pag.* 77 *sq., ubi castigat Petavii interpretationem.*

Cap. VIII. — 1. *Fortasse* καὶ κατεσκευασμένα *reponendum. Etiam Cornarius convertit* in petris effossae ac constructae.

τῶν γινομένων τῷ Ἰωσήπῳ ἀνακοινοῦται. Καὶ πρῶτον μὲν ταλανίσας ἑαυτὸν ἔφη, Τάλανες, φησὶν, ἡμεῖς, ἀδελφὲ, καὶ ἀπωλείας σκεύη, τίνι προςεδρεύομεν; Ὁ δὲ Ἰώσηπος τὴν αἰτίαν ἐρωτήσας οὐ πρότερον ἤκουσε παρ' αὐτοῦ διὰ λόγων, πρὶν αὐτοῦ λαβόμενος τῆς χειρὸς ὁ πρεσβύτης ἀπήγαγε τὸν Ἰώσηπον ἔνθα τὸ ἄθροισμα οἱ φθοριμαῖοι μετὰ τοῦ νεωτέρου ἐν τοῖς μνήμασι μαγγανείας ἕνεκα ἐποιοῦντο. Καὶ ἔξω μὲν τῆς θύρας στάντες τὰ παρ' ἐκείνων γινόμενα κατηκροάσαντο. Ἐκείνων δὲ ἐξιόντων ὑπεχώρησαν· οὔπω γὰρ πολλὴ ἑσπέρα ἦν, ἀλλὰ ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν ἡλίου δύσιν, ἔτι δυναμένου ὀφθαλμοῦ ἀμαυρῶς ἰδεῖν. Μετὰ οὖν τὴν τῶν ἀσεβεστάτων ἔξοδον ἀπὸ τοῦ μνημείου οἱ περὶ Ἰώσηπον εἰςῆλθον, καὶ καταλαμβάνουσι καὶ ἄλλα τινὰ ἐπιτηδεύματα περιεργίας χαμαὶ ἐρριμμένα, οἷς προςκενώσαντες οὖρα καὶ αἷμα, μίξαντες κόνιν, ὡς ἐκεῖνος ἔφη, ἐξῆλθον. Ἔγνωσαν δὲ τὴν ἐπιβουλὴν, διὰ ποίαν γυναῖκα αὐτοῖς ἐκακουργήθη ταῦτα, καὶ παρετηροῦντο εἰ κατισχύσουσιν. Ὡς οὖν οὐ κατίσχυσαν οἱ γόητες (διὰ γὰρ τῆς σφραγῖδος τοῦ Χριστοῦ καὶ πίστεως ἐβοηθήθη ἡ γυνὴ) ἔγνωσαν τὸν νεώτερον ἐν τρισὶ νυξὶ διὰ τὴν τοῦ γυναίου ἄφιξιν προςκαρτερήσαντα, εἰς ὕστερον δὲ μαχεσάμενον τοῖς τὴν περιεργίαν ποιησαμένοις, ὅτι οὐκ ἐπέτυχε. Τοῦτο τρίτον τῷ Ἰωσήπῳ κατηχήσεως ἔργον ἐγίνετο, ὅτι οὐκ ἴσχυσεν, ἔνθα ὄνομα Χριστοῦ καὶ σφραγὶς σταυροῦ, φαρμακείας δύναμις. Οὐ μὴν δὲ ἐπείσθη Χριστιανὸς γενέσθαι.

Κεφ. θ'. Ἔπειτα φαίνεται αὐτῷ ἐν ὕπνοις ὁ κύριος, φάσκων ὅτι, Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν οἱ σοὶ γονεῖς ἐσταύρωσαν, ἀλλὰ πίστευε εἰς ἐμέ. Ὁ
pag. 133. δὲ οὐδ' οὕτω πεισθεὶς ὑπέπεσε νόσῳ μεγάλῃ, καὶ ἀπηγορεύθη. Ὁ δὲ κύριος πάλιν ὀπτάνεται αὐτῷ, φήσας αὐτῷ πιστεύειν καὶ ἰαθήσεσθαι. Ὁ δὲ ἐπαγγειλάμενος ἀνέσφηλε, καὶ πάλιν [1] ἐνέμενε τῇ [2] σκληραυχενίᾳ. Εἰς δευτέραν δὲ πάλιν ὑποπίπτει νόσον, καὶ ὡςαύτως ἀπηγορεύθη. [3] Ὑποληφθεὶς δὲ τελευτᾶν ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ Ἰουδαίων τὸ παρ' αὐτῶν ἀεὶ μυστηριωδῶς γινόμενον παρὰ τούτων ἤκουσε. Τῶν γὰρ νομομαθῶν ἀνήρ τις πρεσβύτερος ἐλθὼν εἰς τὸ οὖς αὐτοῦ ἀπήγγειλε λέγων ὅτι, Πίστευε Ἰησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου ἡγεμόνος υἱὸν θεοῦ ὄντα, καὶ ἐκ Μαρίας ὕστερον γεγενημένον, Χριστὸν δὲ ὄντα θεοῦ, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα, καὶ ὅτι αὐτὸς ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Ταῦτα ὁ αὐτὸς Ἰώσηπος ἐν τῇ ὑφηγήσει σαφῶς μοι ἀνήγγειλεν, ὡς φιλαληθῶς ἐστιν εἰπεῖν. Ἀλλὰ καὶ παρ' ἄλλου τινὸς τὸ τοιοῦτον ἤκουσα ἔτι ὄντος Ἰουδαίου, διὰ τὸν τῶν Ἰουδαίων φόβον, ἀναμέσον δὲ Χριστιανῶν πολλάκις διατρίβοντος, καὶ Χριστιανοὺς τιμῶντός τε καὶ ἀγαπῶντος, συνοδεύσαντός μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Βαι-

Cap. IX. — 1. ἐνέμενε cod. Vatic., indeque edit. Petav. ἀνέμενε cod. Rhedig. et ed. princ.

2. σκληραυχενίᾳ cod. Vatic. σκληραυχίᾳ cod. Rhedig. et edit. princ. σκληραυχείᾳ edit. Petav.

re cognita omnia cum Iosepho communicat. Ac primum calamitatem suam deplorans, *O nos, frater, miseros*, inquit, *ac vasa perdita! cuinam appositi custodes sumus?* Quid rei esset sciscitatus Iosephus, nihil ante verbis ab eo didicit quam manu prehensum senex in eum locum eduxit, ubi cum adolescente nefaria illa manus inter mortuorum busta maleficii caussa convenerat. Ergo illi foris ad ingressum stantes omnia quae ab iis fierent exaudiunt, iisdemque abeuntibus se subducunt. Neque enim admodum advesperascebat, sed, utpote sub occasum solis, dubia luce discerni adhuc oculis aliquid poterat. Mox sceleratis illis a sepulcro digressis cum collega Iosephus ingreditur. Ibi maleficiorum instrumenta reperiunt in humum abiecta, quae, ut aiebat, humano potu ac sanguine aspersa, immisto pulvere discedentes reliquerant. Tum vero compertae illorum insidiae, cognitumque cuius haec mulieris caussa molirentur, itaque quantum artes illae possent expectabant. Cum nihil venefici isti promovissent, ac se mulier et Christi signo et fidei praesidio defenderet, cognitum est, adolescentem tres integras noctes illius alliciendae gratia substitisse, ac demum spe sua frustratum cum impostoribus iurgio contendisse. Tertium hoc Iosephus documentum Christianae religionis habuit, quo nihil adversus Christi nomen crucisque signum valere maleficia competit, neque propterea Christianus ut esset in animum induxit.

Secundum haec Christus ei se in somnis obiicit: Et, *Ego*, in- Cap. IX.
quit, *sum Iesus, quem maiores tui in crucem egerunt: proinde in me credito.* At Iosephus ne ita quidem perpulsus vehementem in morbum ac desperatum incidit. Tum dominus ei rursus apparens ut in se crederet hortatur, ita valetudinis compotem futurum. Hoc ubi facturum recepit ac repente convaluit, in eadem animi obstinatione perstitit. Quare secundo in morbum delapsus, ac perinde desperatus, cum iam instare tempus extremum Iudaei illius cognati crederent, quod ab iis secreto fieri solet mysterium aeger audiit. Etenim ex legisperitis quidam natu grandis accedens illius haec auribus insusurrabat: *Crede*, inquit, *Iesum sub Pontio Pilato cruci affixum dei filium, et ex Maria postea genitum, Christum esse dei, et a mortuis excitatum, et ad mortuos vivosque iudicandos esse venturum.* Omni ego asseveratione confirmo haec mihi Iosephum ipsum in rei gestae exponenda serie narrasse. Quod insuper ab alio quopiam accepi, qui Iudaeus adhuc ob illorum metum erat, atque inter Christianos persaepe degebat, eosque et observabat plurimum et amabat, qui per Bethelis

3. *Sic Petav. ex auctoritate cod. Regii. In edit. princ. enim extat* ὑπολειφθεὶς, *vitio satis vulgari.*

θὴλ καὶ Ἐφραῒμ ἐπὶ τὴν ὀρεινὴν ἀνερχομένῳ ἀπὸ τῆς Ἱεριχοῦς, καὶ ἀντιβάλλοντι πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ αὐτοῦ μὴ ἀντιλέγοντος. Θαυμάζοντι δέ μοι, καὶ ἐρωτῶντι αὐτὸν τὴν αἰτίαν (ἦν γὰρ καὶ νομομαθὴς καὶ δυνάμενος ἀντιλέγειν) τίνος χάριν οὐκ ἀντιλέγει, ἀλλὰ πείθεται περὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, ἀκούων τὰ τοσαῦτα, ἀπεκάλυψέ μοι καὶ οὗτος ὡς μέλλων τελευτᾶν ἤκουσε παρ' αὐτῶν εἰς ἀκοὴν ὠτίου ἐν ψιθυρισμῷ ὅτι, Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ σταυρωθεὶς υἱὸς τοῦ θεοῦ μέλλει σε κρίνειν. Ἀλλὰ ταῦτά μοι περὶ τούτων καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἐνταῦθα μοι ἐξ ἀληθινῆς ἀκοῆς παρακείσθω.

Κεφ. ι΄. Ἔτι δὲ ὁ Ἰώσηπος ἐν νόσῳ ἦν, καὶ ἀκούσας παρὰ τοῦ πρεσβυτέρου, ὡς προεῖπον, μετὰ τῶν ἄλλων ὅτι, Ἰησοῦς Χριστός σε κρινεῖ, ἔτι ἐσκληρύνετο. Ὁ δὲ κύριος πάλιν πρὸς αὐτὸν κατὰ τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν δι' ὁράματος ἐνυπνίου, Ἰδοὺ, φησὶν, ἰῶμαί σε, ἀλλὰ ἀναστὰς πίστευε. Ἀναστὰς δὲ πάλιν ἀπὸ τῆς νόσου οὐκ ἐπίστευσεν. Ὑγιαίνοντι δὲ αὐτῷ φαίνεται ὁ κύριος πάλιν κατ' ὄναρ, ἐγκαλῶν αὐτῷ δι' ἣν αἰτίαν
pag. 131. οὐκ ἐπίστευσεν. Ἐπαγγέλλεται δὲ αὐτῷ λέγων ὁ κύριος ὅτι, Εἰς πληροφορίαν πίστεως εἴ τι βούλει ἐν ὀνόματί μου θεοσήμειον ἐργάσασθαι ἐπικάλεσαι, κἀγὼ ποιήσω. Μαινόμενος δέ τις ἦν ἐν τῇ πόλει, ὃς γυμνὸς τὴν πόλιν περιῄει, φημὶ δὲ ἐν Τιβεριάδι, καὶ πολλάκις ἐνδιδυσκόμενος τὴν ἐσθῆτα διερρήγνυεν, ὡς ἔθος τοῖς τοιούτοις. Ὁ οὖν Ἰώσηπος βουλόμενος ἐν πείρᾳ γενέσθαι τοῦ ὁράματος, διστάζων δὲ ἔτι, αἰδοῖ κατείχετο. Παραλαμβάνει γοῦν τοῦτον ἔνδον, καὶ ἀποκλείσας τὴν θύραν, ὕδωρ τε λαβὼν εἰς τὴν χεῖρα, καὶ σφραγίσας [1] αὐτὸ, ἐρράντισεν ἐπὶ τὸν ἐμμανῆ ἄνθρωπον, φήσας, Ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Ναζωραίου τοῦ σταυρωθέντος ἔξελθε τὸ δαιμόνιον ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ὑγιὴς γένηται. Ὁ δὲ ἄνθρωπος ἀνακράξας μέγα καὶ χαμαὶ πεσὼν, ἀφρίσας πολλὰ καὶ σπαραχθεὶς, ἔμεινε πολλὴν ὥραν ἀκίνητος. Ἰώσηπος δὲ ὑπενόησε τὸν ἄνθρωπον τεθνάναι· ὁ δὲ μετὰ ὥραν διατριψάμενος τὸ πρόσωπον ἀνέστη, [2] καὶ θεώμενος τὴν ἰδίαν γύμνωσιν ἑαυτὸν [3] ἔκρυπτε, καὶ τὰς χεῖρας ἐπὶ τῇ αἰσχύνῃ ἐπετίθει, μηκέτι φέρων ἰδεῖν τὴν ἰδίαν γύμνωσιν. Ἱμάτιον δὲ παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἰωσήπου, ἐξ ὧν εἶχεν, ἐνδυθεὶς, εἰς κατάστασιν συνέσεως καὶ σωφρονισμοῦ ἐλθὼν, τῷ τε ἀνδρὶ πολλὰ εὐχαριστήσας καὶ θεῷ, γνοὺς ὅτι δι' αὐτοῦ ἔτυχε τῆς σωτηρίας, ἐν τῇ πόλει διεφήμιζε τὸν ἄνδρα, καὶ γνωστὸν ἐγένετο τοῖς ἐκεῖσε Ἰουδαίοις τοῦτο τὸ σημεῖον. Θρύλλος δὲ πολὺς ἠκολούθησεν ἐν τῇ πόλει, λεγόντων ὅτι, Ἰώσηπος τὰ γαζοφυλάκια ἀνοίξας, καὶ εὑρὼν γεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, καὶ ἀναγνοὺς, σημεῖα μεγάλα ἐργάζεται. Ἦν δὲ ἀληθὲς τὸ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενον, οὐχ ὡς δὲ αὐτοὶ ὑπενόουν.

Cap. X. — 1. αὐτὸ cod. Rhedig. et editi libri. τὸ ὕδωρ habet cod. Vatic. 2. καὶ ἀναστὰς καὶ θεασάμενος cod. Vatic.

Ephraimique solitudinem ab urbe Hierichuntis ad montium iuga tendenti mihi comitem se itineris adiunxit. Huic ego cum de Christi domini adventu nonnulla proponerem, nulla in re contradicebat. Qua re plurimum admiratus, quid caussae tandem esset hominem interrogavi (et erat alioqui legis suae peritus, ac disputandi sane non expers), cur inquam mihi nihil responderet, ac de Christo Iesu domino nostro mihi consentiret. Ad quae illi subiecit, moribundum se quandoque a Iudaeis insusurrari sibi in aurem leviter audisse, *Iesus Christus crucifixus dei filius de te iudicabit.* Sed haec hactenus, quod ad rem praesentem attinet, revera ut accepimus dicta sunto.

Redeo iam ad Iosephum. Is cum in morbo adhuc esset, et a seniore inter alia haec quae diximus inaudisset, *Iesus Christus de te iudicabit*, animum nihilominus obfirmabat. Igitur dominus pro ingenti sua erga homines misericordia iterum ei se in somnis obiicit, *Teque*, ait, *sanitati restituo: surge modo et nunc demum credito.* Verum ubi convaluit, ne tum quidem credidit. Iterum ergo recuperata iam sanitate per visum ei dominus offertur, et quod nondum credidisset accusat. Inde amplissima quaedam promittens sic alloquitur: *Ut tibi*, inquit, *de religionis meae fide constet, si quod in nomine meo prodigium efficere volueris, meipsum invoca, ego tibi praestabo.* Erat in urbe Tiberiade furiosus quidam, nudo corpore circumcursans, qui cum saepius indueretur, ut eiusmodi hominum mos est, vestes suas lacerabat. In eo Iosephus quae per visum acceperat experiri gestiens dubitare tamen nonnihil, ac pudore retardari. Confirmato tandem animo intra aedes adducit, et occlusis foribus aquam manibus hauriens, et amentem illum cruce consignatum aspergens, *In nomine*, inquit, *Iesu Nazareni crucifixi exi, daemon, ab hoc homine, isque sanus esto.* Ad haec ille vociferans et humi procumbens, atque ex ore spumas agens seseque dilanians diu permansit immobilis, ut mortuum iam esse Iosephus crederet, donec interiecto horae spatio vultum perfricans surrexit. Tum se nudum animadvertens occultare ac manibus pudenda protegere, eo se habitu corporis esse permoleste ferre. Denique veste ab Iosepho ex iis quarum copia erat iniecta, sibi restitutus animoque compositus magnas illi secundum *deum* gratias egit, cuius se beneficio liberatum agnosceret, eundemque tota urbe pervulgavit. Ita Iudaeorum omnium qui istic erant aures miraculi illius fama pervasit. Ex quo rumor ingens percrebruit, ita illis iactantibus: Iosephus aperto gazophylacio scriptum dei nomen invenit, eoque lecto mirifica portenta ac prodigia facit. Neque falso ista differebantur, etsi non eo quo illi suspicabantur modo contigerant. Inter-

Cap. X.

Act. 4, 10.

3. ἔκρυπτε cod. Vatic. ἔκρυψε cod. Rhedig. et editi libri.

Ἔτι δὲ ἐπέμενεν Ἰώσηπος σκληρυνόμενος τῇ καρδίᾳ. Ἀλλὰ ὁ φιλάνθρωπος θεὸς, προφάσεις ἀεὶ διδοὺς σωτηρίας τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν ἀγαθὰς, ταύτας παρέχει τοῖς εἰς ζωὴν καταξιουμένοις ἀνθρώποις.

Κεφ. ιά. Συμβέβηκε γὰρ αὐτὸν τὸν Ἰώσηπον μετὰ τὸ ἁδρυνθῆναι Ἰούδαν τὸν πατριάρχην, ὃν προείπομεν (τάχα γὰρ οὕτως ἐλέγετο), ἀμοιβῆς ἕνεκα γέρας τῷ Ἰωσήπῳ τῆς ἀποστολῆς δοῦναι τὴν ἐπικαρπίαν. Καὶ μετ' ἐπιστολῶν οὗτος ἀποστέλλεται εἰς τὴν Κιλίκων γῆν. Ὃς ἀνελθὼν
pag. 135. ἐκεῖσε ἀπὸ ἑκάστης πόλεως τῆς Κιλικίας τὰ ἐπιδέκατα καὶ τὰς ἀπαρχὰς παρὰ τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἰουδαίων εἰςέπραττεν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ καιρῷ κατάγεται πλησιαίτερον τῆς ἐκκλησίας, οὐκ οἶδ' εἰπεῖν ἐν ποίᾳ πόλει. [1] Φιλοῦται δὲ τῷ ἐκεῖσε ἐπισκόπῳ, [2] ὡς λεληθότως ᾔτησε παρ' αὐτοῦ τὰ εὐαγγέλια, καὶ ἀνέγνω. Ἐπεὶ οὖν, οἷα ἀπόστολος (οὕτως γὰρ παρ' αὐτοῖς, ὡς ἔφην, τὸ ἀξίωμα καλεῖται), ἐμβριθέστατος καὶ καθαρεύων δῆθεν τὰ εἰς κατάστασιν εὐνομίας, οὕτως ἐπιτελεῖν προβαλλόμενος, πολλοὺς τῶν κακῶν κατασταθέντων ἀρχισυναγώγων καὶ ἱερέων καὶ πρεσβυτέρων καὶ ἀζανιτῶν, τῶν παρ' αὐτοῖς διακόνων ἑρμηνευομένων ἢ ὑπηρετῶν, καθαιρῶν τε καὶ μετακινῶν τοῦ ἀξιώματος ὑπὸ πολλῶν ἐνεκοτεῖτο, οἵτινες ὥςπερ ἀμύνασθαι αὐτὸν πειρώμενοι πολυπραγμονεῖν τοῦτον καὶ ἰχνηλατεῖν τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα οὐ μικρῶς ἐσπούδαζον, διὰ τοιαύτην δὲ αἰτίαν πολυπραγμονήσαντες ἀθρόως εἰςέφρησαν οἴκαδε εἰς τὸ αὐτοῦ ἐφέστιον, καὶ καταλαμβάνουσιν αὐτὸν τὰ εὐαγγέλια διερχόμενον, τήν τε βίβλον κατέχουσι, τὸν δὲ ἄνδρα ἁρπάζουσι, σύροντες χαμαὶ, καὶ βοῶντες, καὶ αἰκίας ἐπιφέροντες οὐ τὰς τυχούσας. Ἀπάγουσι μὲν εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ μαστίζουσι τοῦτον, [3] καὶ κατὰ τὸν νόμον οὗτος αὐτῷ πρῶτος ἀγὼν γίνεται· ἐπέστη δὲ ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως, καὶ ἀφείλετο αὐτόν. Ἄλλοτε δὲ καταλαμβάνουσιν αὐτὸν ἐν ὁδοιπορίᾳ τινὶ, ὡς ἡμῖν ὑφηγήσατο, καὶ ῥίπτουσιν αὐτὸν [4] εἰς Κύδνον τὸν ποταμόν. Τῷ δὲ ῥεύματι αὐτὸν [5] ἀφαρπαγέντα ἐτόπασαν, μή πη ἄρα ὄλωλεν ὑποβρύχιος γενόμενος τοῖς ὕδασι, καὶ ἔχαιρον ἐπὶ τούτῳ. Ὁ δὲ μικρῷ ὕστερον λουτροῦ ἁγίου καταξιοῦται, ἐσώθη γάρ. Ἄνεισι δὲ ἐπὶ τὸ κομητάτον, καὶ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ φιλιοῦται, καὶ ἀνέθετο αὐτῷ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἅπαντα, ὡς ἦν τῶν κατ' Ἰουδαίους ἐξοχωτάτης ἀξίας, καὶ ὡς αἱ θεοπτίαι αὐτῷ πάντη [6] ἐφαίνοντο, κυρίου αὐτὸν προςκαλουμένου εἰς τὴν ἁγίαν κλῆσιν καὶ σωτηρίαν τῆς κατ' αὐτὸν πίστεώς τε καὶ γνώσεως. Ὁ δὲ ἀγαθὸς βασιλεὺς δοῦλος ὢν Χριστοῦ ἐν ἀληθείᾳ, καὶ τὸν κατὰ θεὸν ζῆλον ἐν βασιλεῦσι μετὰ Δαβὶδ καὶ Ἐζεκίαν καὶ Ἰωσίαν κεκτημένος γέρας αὐτῷ δίδωσιν,

Cap. XI. — 1. φιλοῦται cod. Rhedig. et ed. princ. φιλιοῦται ed. Petav.
2. Nescio an rectius scripseris ὃς. Cornarius: in amicitiamque venit eius loci episcopi, qui clandestine ab ipso evangelia petivit, ac legit.

im Iosephus inveterata pertinacia obduruerat. Sed clementissimus dominus, qui sese diligentibus praeclara quaedam offert consequendae salutis praesidia, eadem illis impertit quos aeternae vitae felicitate dignari constituit.

Per idem tempus cum iam patriarcha Iudas (ita enim forte vocabatur) ad robustam aetatem pervenisset, Iosephum praemii loco apostolatus (dignitatis id nomen est) honore ac commodis exornat. Inde cum literis in Ciliciam proficiscitur. Quo cum accessisset, unoquoque ex oppido decumas ac primitias a provincialibus Iudaeis exigebat. Ac tum casu contigit ut nescio qua in urbe in vicina ecclesiae domo diversaretur. Exinde contracta cum episcopo familiaritate clam ab eo evangeliorum librum postulat, ac legit. Et quoniam pro ea quam gerebat apostoli functione (ita enim ut diximus ea dignitas vocatur), summam prae se gravitatem atque in constituenda disciplina severitatem ferebat, cui rei praestandae fuerat electus, ac plerosque synagogis praefectos et sacerdotes ac presbyteros et azanitas, quo nomine diaconos aut ministros appellant, homines improbos in ordinem redegerat ac dignitate privarat, multorum in se convertit odia; qui ut eum ulciscerentur, curiosius explorare, et quae ab illo gererentur inquirere summopere cupiebant. Ob eas igitur caussas acutissime tandem odorati ex improviso impetum in aedes faciunt, atque in ipsa evangeliorum lectione Iosephum opprimunt. Hic libro de manibus erepto hominem corripiunt, et ad terram allisum vociferantes, maximisque contumeliis vexantes in synagogam abducunt, virgisque caedunt. Primum hoc ab illo legitimum certamen pro fide susceptum. Ad haec accurrit urbis episcopus, eumque ex illorum manibus eripit. Alias deinde cum iter agentem offendissent, sic enim ipse narrabat, in Cydnum abiiciunt, atque illum impetu fluminis abreptum ac sub aquas demersum periisse rati magnopere gavisi sunt. Sed is servatus postea coelesti lavatione dignatus est. Hinc ad comitatum profectus ad Constantini imperatoris amicitiam pervenit, eique quicquid sibi acciderat exposuit, principem se Iudaeos inter dignitatis locum habuisse, sed visa sibi frequentia divinitus oblata, invitante domino, ut ad fidei cognitionisque suae sanctissimam sortem ac salutem sese transferret. At optimus imperator, Christique revera servus, et divino quodam inter principes ardore post Davidem, Ezechiam et Iosiam aestuans, hoc illi dignitatis praemium, quod paulo ante retu-

Cap. XI.

3. Cornarius: et per legem hoc certamen primum ipsi contigit.
4. εἰς cod. Vatic. et inde ed. Petav. χαμαὶ εἰς cod. Rhedig. et edit. princ.
5. ἀφαρπαγέντα cod. Vatic. ἁρπαγέντα editi libri et cod. Rhedig.
6. ἐπεφαίνοντο cod. Vatic.

ὡς ἤδη προεῖπον, ἀξιώματος ἐν τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ. Κόμητα γὰρ αὐτὸν
pag. 136 κατέστησε, φήσας αὐτῷ αἰτεῖν πάλιν ὃ βούλεται· ὁ δὲ οὐδὲν ᾐτήσατο, πλὴν τοῦτο μέγιστον χάρισμα τυχεῖν παρὰ τοῦ βασιλέως, τὸ ἐπιτραπῆναι καὶ διὰ προστάγματος βασιλικοῦ οἰκοδομῆσαι Χριστῷ ἐκκλησίας ἐν ταῖς πόλεσι καὶ κώμαις τῶν Ἰουδαίων. Ἔνθα τις οὐδέ ποτε ἴσχυσεν οἰκοδομῆσαι ἐκκλησίας, διὰ τὸ μήτε Ἕλληνα, μήτε Σαμαρείτην, μήτε Χριστιανὸν μέσον αὐτῶν εἶναι. Τοῦτο δὲ μάλιστα ἐν Τιβεριάδι καὶ ἐν Διοκαισαρείᾳ, τῇ καὶ Σεπφουρὶν, καὶ ἐν Ναζαρὲτ καὶ ἐν Καφαρναοὺμ φυλάσσεται παρ' αὐτοῖς [7] τοῦ μὴ εἶναί [8] τινα ἄλλου ἔθνους.

Κεφ. ιβ'. Λαβὼν δὲ ὁ Ἰώσηπος τὰ γράμματα καὶ τὴν ἐξουσίαν μετὰ τοῦ ἀξιώματος ἐπὶ τὴν Τιβεριάδα ἧκεν, ἔχων καὶ ἐπιστολὰς ἀπὸ τῶν βασιλικῶν ἀναλίσκειν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὀψωνίοις παρὰ τοῦ βασιλέως τετιμημένος. Ἄρχεται γοῦν ἐν Τιβεριάδι κτίζειν. Ναὸς δὲ μέγιστος ἐν τῇ πόλει προϋπῆρχε, τάχα οἶμαι [1] Ἀδριάνειον τοῦτο ἐκάλουν· ἀτελὲς δὲ τοῦτο τὸ Ἀδριάνειον διαμένον τάχα οἱ πολῖται εἰς δημόσιον λουτρὸν ἐπειρῶντο ἐπισκευάσαι. Ὅπερ εὑρὼν ὁ Ἰώσηπος ἐκ τούτου τὴν πρόφασιν ἔσχε, καὶ ὡς [2] ἤδη εὗρε διὰ τετραπήχων λίθων τετραπέδων ἕως ὕψους τινὸς ἀνεγηγερμένον, ἐντεῦθεν ἄρχεται ποιεῖσθαι τῆς ἐκκλησίας τὴν ἐπιμέλειαν. Ἀσβέστου δὲ ἦν χρεία, καὶ τῆς ἄλλης ὕλης. Καμίνους τοίνυν ἔξωθεν τῆς πόλεως πολλὰς προςέταξε γενέσθαι, τάχα τὸν ἀριθμὸν ἑπτά· φούρνακας δὲ ἐπιχωρίως ταύτας καλοῦσιν. Οἱ δὲ δεινοὶ καὶ πρὸς πᾶν ἐπιχείρημα εὔτολμοι Ἰουδαῖοι τῆς παρ' αὐτοῖς ἀεὶ γινομένης μαγγανείας οὐκ [3] ἀπείχοντο. Ματείαις γάρ τισι καὶ περιεργίαις τὸ πῦρ καταδῆσαι οἱ γεννάδαι Ἰουδαῖοι ἐπετρίβησαν, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος ἴσχυσαν. Ἤργει γοῦν τὸ πῦρ, καὶ οὐκ ἔπραττεν, ἀλλὰ τῆς ἰδίας, ὡς εἰπεῖν, φύσεως ἐκτὸς ἐγένετο. Ὡς δὲ οἱ τὴν καυστικὴν ὕλην παραβάλλειν τῷ πυρὶ ἐπιτεταγμένοι, φημὶ δὲ ῥώπακας, εἴτ' οὖν φρύγανα, παραθέντες οὐκ ἐνήργουν, τῷ Ἰωσήπῳ τὸ πραχθὲν ἐσήμαναν. Δηχθεὶς οὖν τὴν φρένα ὁ ἀνὴρ, καὶ ζήλῳ ἀρθεὶς τῷ πρὸς τὸν κύριον, ἔδραμεν ἔξω τῆς πόλεως, καὶ ὕδωρ κελεύσας ἐνεχθῆναι ἐν ἄγγει, ἐν καμψάκῃ φημὶ (κακούβιον δὲ τοῦτο οἱ ἐπιχώριοι καλοῦσι), λαβὼν τὸ αὐτὸ ἄγγος τοῦ ὕδατος ἐνώπιον πάντων (συνηθροίσθη δὲ πλῆθος Ἰουδαίων ἐπὶ τὴν θέαν, [4] τὸ ἀποβησόμενον ἰδεῖν σπουδάζοντες, καὶ ὅτι ἐπιχειρήσειεν
pag. 137. Ἰώσηπος πράττειν), μεγάλῃ τῇ φωνῇ ὁ ἀνὴρ σταυροῦ σφραγῖδα ἐπιθεὶς τῷ ἄγγει διὰ τοῦ ἰδίου δακτύλου, καὶ ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα Ἰησοῦ, εἶπεν οὕτως, Ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου, οὗ ἐσταύρωσαν οἱ πατέρες μου καὶ τούτων πάντων τῶν περιεστώτων, γένηται δύναμις ἐν τούτῳ τῷ ὕδατι, εἰς ἀθέτησιν πάσης φαρμακείας καὶ μαγείας ἧς οὗτοι ἔπραξαν, καὶ εἰς ἐνέργειαν δυνάμεως τῷ πυρὶ εἰς τὸ ἐπιτε-

7. *Fortasse* τὸ *pro* τοῦ *restituendum est.*
8. τινα *non habet cod. Vatic.*

Cap. XII. — 1. *Cf. Casaub. in Spartian. p. 26. et p. 170. ed. Paris. 1620. f.*

limus, contulit, comitemque fecit, iubens insuper ut quicquid vellet optaret. Ille nihil aliud nisi hoc unum maximi beneficii loco postulavit, sibi ut in Iudaeorum pagis omnibus et oppidis extruendarum in Christi honorem ecclesiarum potestas imperatoris edicto fieret. Quibus in locis nemo unquam ecclesias aedificare potuerat, quod nullus inter eos neque gentilis, neque Samaritanus, neque Christianus habitaret. Praesertimque Tiberiade, Diocaesareae, quae et Sephurim dicitur, Nazareti, Capharnaumi, ubi diligenter hoc observaut, nemo ut gentis alterius domicilium illic habeat.

At Iosephus acceptis cum ea potestate ac dignitate literis Tiberiadem perrexit, unaque et diplomata secum attulit, quibus impensas e fisco caperet, cum privatim ipse stipendia ex eodem acciperet. Igitur Tiberiade ecclesiam aedificare coepit. Erat in eadem urbe templum ingens olim extructum, quod Adrianium, nisi fallor, appellabant. Quod cum imperfectum hactenus mansisset, oppidani publicas in balneas commutare studebant. Hoc Iosephus nactus ad id quod animo conceperat accommodare instituit. Et ut quadrato lapide quaternum cubitorum certam ad altitudinem erectum invenerat, veteri structurae novam ecclesiae molem imponere statuit. Ad id calce viva opus erat, reliquaque omni materia. Igitur caminos extra urbem fieri non paucos imperat, septenos circiter, quos vulgo fornaces nominant. Sub haec Iudaei ad audenda qualibet proiecti ad usitata ei genti maleficia confugiunt. Etenim magicis carminibus ac praestigiis vim ignis impedire egregii homines aggressi sunt; sed non perpetuo potuerunt. At initio tamen cessabat ignis, nihilque coquebat, naturae suae velut officio destitutus. Tum qui suppeditando igni pabulo, virgultis scilicet ac fructibus, erant appositi, cum nihil se proficere animadverterent, rem ad Iosephum deferunt. Pupugit ea res hominem, statimque coelesti in dominum ardore succensus extra urbem advolat, aquam postulat: affertur in aeneo vase, quod campsacen vulgo, illic cacubium vocant. Eo coram omnibus accepto (nam ad hoc spectaculum Iudaeorum turba convenerat, ut rei eventum, ac quid tandem Iosephus ageret viderent) crucis signum super illud digito ducit, ac Iesu nomen invocans magna voce sic loquitur: *In nomine Iesu Nazareni, quem mei pariter atque horum omnium, qui hic adstant, maiores in crucem egerunt, haec aqua vim habeto ad magicas artes maleficiaque omnia restinguenda, quae isti compararunt, ab* Cap. XII.

2. *Sic cod. Rhedig. et editus liber uterque. Cod. Vatic. habet* ἤδη τετραπήτους *(sic)* λίθους διὰ τετραπέδων λίθων εὗρε, ἕως ὕψους τινος ἀνεγηγερμένους.
3. ἀπείχοντο *ed. Petav., de auctoritate cod. ms. nescio cuius quam in marg. sui exemplaris testatus est Scholtus.* ἀπέχοντο *ed. princ.* ἀπέσχοντο *cod. Rhedig*
4. καὶ τὸ *cod. Vatic.*

λεσθῆναι τὸν οἶκον κυρίου. Καὶ οὕτως λαμβάνει τὸ ὕδωρ ἐν τῇ χειρὶ, καὶ ῥαίνει ἑκάστῳ [5] φόρνακι ἐκ τοῦ ὕδατος. Καὶ ἀνελύετο μὲν τὰ φάρμακα, τὸ πῦρ δὲ ἐνώπιον πάντων ἀνεβλύστανεν. Οἱ δὲ παρόντες ὄχλοι κραυγάσαντες, Εἷς θεὸς ὁ βοηθῶν τοῖς Χριστιανοῖς, ἀνεχώρησαν. Πολλάκις δὲ κακούντων τὸν ἄνδρα ἐκείνων, εἰς ὕστερον μέρος τι τοῦ ναοῦ ἐν Τιβεριάδι οἰκοδομήσας, καὶ μικρὰν ἐκκλησίαν ἀποτελέσας, οὕτως ἐκεῖθεν ἀνεχώρησεν, ἐν Σκυθοπόλει δὲ ἐλθὼν κατέμεινεν. Ἐν Διοκαισαρείᾳ δὲ, καὶ ἄλλαις τισὶ τελείως ᾠκοδόμησε. Ταῦτα δὲ πραχθέντα, καὶ ἐνταῦθά μοι ἐπιμνησθέντα ἕνεκεν τῆς τῶν βίβλων ἑρμηνείας, πῶς ἀπὸ Ἑλληνίδος τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον εἰς Ἑβραΐδα μετέπεσε, καὶ αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ἕως ὧδε τὰ τῆς ἱστορίας καὶ ὑφηγήσεως ἐχέτω.

Κεφ. ιγ'. Ἐπάνειμι δὲ τὴν κατὰ Ἐβίωνος ποιούμενος ἀκολουθίαν. Διὰ γὰρ τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον προϊὼν ὁ λόγος τὴν ἀκολουθίαν [1] τῆς εἰς ἡμᾶς ἐλθούσης γνώσεως παραθέσθαι ἠνάγκασεν. Ἐν τῷ γοῦν παρ' αὐτοῖς εὐαγγελίῳ κατὰ Ματθαῖον ὀνομαζομένῳ, οὐχ [2] ὅλῳ δὲ πληρεστάτῳ, ἀλλὰ νενοθευμένῳ καὶ ἠκρωτηριασμένῳ (Ἑβραϊκὸν δὲ τοῦτο καλοῦσιν), ἐμφέρεται, ὅτι, Ἐγένετό τις ἀνὴρ ὀνόματι Ἰησοῦς, καὶ αὐτὸς ὡς ἐτῶν τριάκοντα, ὃς ἐξελέξατο ἡμᾶς. Καὶ ἐλθὼν εἰς Καφαρναοὺμ εἰςῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν Σίμωνος τοῦ ἐπικληθέντος Πέτρου, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ εἶπε, Παρερχόμενος παρὰ τὴν λίμνην Τιβεριάδος ἐξελεξάμην Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον υἱοὺς Ζεβεδαίου, καὶ Σίμωνα, καὶ Ἀνδρέαν, καὶ Θαδδαῖον, καὶ Σίμωνα τὸν Ζηλωτὴν, καὶ Ἰούδαν τὸν Ἰσκαριώτην, καὶ σὲ, τὸν Ματθαῖον, καθεζόμενον ἐπὶ τοῦ τελωνίου ἐκάλεσα, καὶ ἠκολούθησάς μοι. Ὑμᾶς οὖν βούλομαι εἶναι δεκαδύο ἀποστόλους, εἰς μαρτύριον τοῦ Ἰσραήλ. Καὶ ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων, καὶ ἐξῆλθον πρὸς αὐτὸν Φαρισαῖοι, καὶ ἐβαπτίσθησαν,
pag. 138. καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμα. Καὶ εἶχεν ὁ Ἰωάννης ἔνδυμα ἀπὸ τριχῶν καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφῦν αὐτοῦ, καὶ τὸ βρῶμα αὐτοῦ, φησὶ, μέλι ἄγριον, οὗ ἡ γεῦσις ἦν τοῦ μάννα, ὡς [3] ἐγκρὶς ἐν ἐλαίῳ· ἵνα δῆθεν μεταστρέψωσι τὸν τῆς ἀληθείας λόγον εἰς ψεῦδος, καὶ ἀντὶ Ἀκρίδων ποιήσωσιν Ἐγκρίδας ἐν μέλιτι. Ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ παρ' αὐτοῖς εὐαγγελίου ἔχει ὅτι, Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, ἦλθεν Ἰωάννης βαπτίζων βάπτισμα μετανοίας ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ, ὃς ἐλέγετο εἶναι ἐκ γένους Ἀαρὼν τοῦ ἱερέως, παῖς Ζαχαρίου καὶ Ἐλισάβετ, καὶ ἐξήρχοντο πρὸς αὐτὸν πάντες. Καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν πολλὰ ἐπιφέρει ὅτι, Τοῦ λαοῦ βαπτισθέντος ἦλθε καὶ Ἰησοῦς, καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου. Καὶ ὡς ἀνῆλθεν ἀπὸ τοῦ ὕδατος, ἠνοίγησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ εἶδε τὸ πνεῦμα [4] τοῦ θεοῦ ἐν εἴδει

5. φούρνακι cod. Rhedig.

Cap. XIII. — 1. τῆς, quod desideratur in ed. Petav., revocavi ex cod. Rhedig. et edit. princ.

eademque vis igni sua restituatur, quo domini domus absolvi possit. His dictis fornacibus singulis aquam aspergit. Ita dissolutis praestigiis coram omnibus ignis efferbuit. Quo miraculo commota turba magnis vocibus exclamavit, *Unus est deus, qui Christianos adiuvat;* itaque discessit. Ac saepe alias vexantibus Iudaeis tandem veteris templi partem extruxit, in eaque parvam ecclesiam condidit. Post inde discedens Scythopoli consedit. Diocaesareae porro aliisque in oppidis postremo ecclesias aedificavit. Ad haec obiter narranda digressi fuimus, eorum occasione librorum qui apud Iudaeos translati reperiuntur, cuiusmodi est Ioannis Evangelium, et Apostolorum Actus Hebraice conversi. Sed de hac historica relatione hactenus.

Nunc ad inchoatam de Ebionitis narrationem regredior. Siquidem ob Matthaei Evangelium eo delapsa est oratio, ut ad eam quae ad aures nostras pervenerat historiam enarrandam necessario sese converteret. Igitur in eo quod penes illos est Matthaei Evangelio, quamquam ne integrum quidem illud habent, sed adulteratum ac mutilum, idque ipsum Hebraicum vocant, ita scriptum est: *Fuisse certum hominem nomine Iesum, annorum circiter triginta, qui nos elegerit, qui Capharnaum veniens in Simonis cognomine Petri aedes ingressus est, apertoque ore suo dixit, cum secundum Tiberiadis locum transirem, Ioannem et Iacobum Zebedaei filios elegi, et Simonem, et Andream, et Thaddaeum, et Simonem Zeloten, et Iudam Iscarioten, et te Matthaeum ad telonium sedentem vocavi, ac me ipse secutus es. Volo itaque duodecim vos apostolos esse ad testimonium Israëlis. Et erat Ioannes baptizans, et exierant ad eum Pharisaei, et baptizati sunt, et omnis Hierosolyma. Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum et zonam pelliceam circa lumbos suos, et cibus eius erat mel silvestre, cuius sapor erat mannae similis, velut lagani frixi cum oleo.* Quod eo faciunt, ut veritatis sermonem in mendacium commutent, et pro eo quod est ἀκρίδας, hoc est locustas, ἐγκρίδας, hoc est epichyta mellita substituant. Porro evangelium illorum sic incipit: *Factum est in diebus Herodis regis Iudaeae, ut veniret Ioannes baptizans baptismo poenitentiae in Iordane fluvio, quem ferebant ex genere esse Aaronis sacerdotis, filius Zachariae et Elizabethae, et egrediebantur ad illum omnes.* Tum longe postea subiungit: *Baptizato populo venit et Iesus, et a Ioanne baptizatus est. Cumque ascendisset ex aqua, aperti sunt coeli, et vidit spiritum dei sanctum colum-* Cap. XIII.

2. *Sic libri mei omnes. Suspicer* οὐχ ὅλως δὲ.

3. *Cf. quos laudat Bernhardyus V. Cl. ad Suidam s. v.* Ἐγκρίς.

4. τοῦ θεοῦ *cod. Rhedig. et edit. princ.* τὸ ἅγιον *cod. Vatic.* τοῦ θεοῦ τὸ ἅγιον *ed. Petav.*

περιστερᾶς κατελθούσης καὶ εἰςελθούσης εἰς αὐτόν. Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγουσα, Σύ μου εἶ ὁ υἱὸς ὁ ἀγαπητὸς, ἐν σοὶ ηὐδόκησα· καὶ πάλιν, Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Καὶ εὐθὺς περιέλαμψε τὸν τόπον φῶς μέγα. Ὃν ἰδὼν, φησὶν, ὁ Ἰωάννης λέγει αὐτῷ, Σὺ τίς εἶ, κύριε; καὶ πάλιν φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ πρὸς αὐτὸν, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐφ' ὃν ηὐδόκησα. Καὶ τότε, φησὶν, ὁ Ἰωάννης προςπεσὼν αὐτῷ ἔλεγε, [5] Δέομαί σου, κύριε, σύ με βάπτισον. Ὁ δὲ ἐκώλυεν αὐτῷ, λέγων, Ἄφες, ὅτι οὕτως ἐστὶ πρέπον πληρωθῆναι πάντα.

Κεφ. ιδ'. Ὅρα δὲ τὴν παρ' αὐτοῖς παραπεποιημένην πανταχόθεν διδασκαλίαν, πῶς πάντα χωλὰ, λοξὰ, καὶ οὐδεμίαν ὀρθότητα ἔχοντα. Ὁ μὲν γὰρ Κήρινθος καὶ Καρποκρᾶς τῷ αὐτῷ χρώμενοι δῆθεν παρ' αὐτοῖς εὐαγγελίῳ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου διὰ τῆς γενεαλογίας βούλονται παριστᾶν ἐκ σπέρματος Ἰωσὴφ καὶ Μαρίας εἶναι τὸν Χριστόν. Οὗτοι δὲ ἄλλα τινὰ διανοοῦνται. Παρακόψαντες γὰρ τὰς παρὰ τῷ Ματθαίῳ γενεαλογίας ἄρχονται τὴν ἀρχὴν ποιεῖσθαι ὡς προεῖπον, λέγοντες ὅτι, Ἐγένετο, φησὶν, ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου βασιλέως τῆς Ἰουδαίας ἐπὶ ἀρχιερέως Καϊάφα, ἦλθέ τις, Ἰωάννης ὀνόματι, βαπτίζων βάπτισμα μετανοίας ἐν τῷ ποταμῷ Ἰορδάνῃ, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐπειδὴ γὰρ βούλονται τὸν μὲν Ἰησοῦν ὄντως ἄνθρωπον εἶ-
pag. 139. ναι, ὡς προεῖπον, Χριστὸν δὲ ἐν αὐτῷ γεγενῆσθαι τὸν ἐν περιστερᾶς καταβεβηκότα, καθάπερ ἤδη καὶ παρ' ἄλλαις αἱρέσεσιν εὑρίσκομεν, συναφθέντα αὐτῷ, καὶ εἶναι αὐτὸν τὸν Χριστὸν ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς γεγεννημένον. Πάλιν δὲ ἀρνοῦνται εἶναι αὐτὸν ἄνθρωπον δῆθεν ἀπὸ τοῦ λόγου οὗ εἴρηκεν ὁ σωτὴρ ἐν τῷ ἀναγγελῆναι αὐτὸν ὅτι, Ἰδοὺ, ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἔξω ἑστήκασιν, ὅτι, Τίς μού ἐστι μήτηρ μου καὶ ἀδελφοί; καὶ ἐκτείνας ἐπὶ τοὺς μαθητὰς τὴν χεῖρα ἔφη, Οὗτοί εἰσιν οἱ ἀδελφοί μου καὶ ἡ μήτηρ, οἱ ποιοῦντες τὰ θελήματα τοῦ πατρός μου. Ἐντεῦθεν, ὡς ἔφην, τῆς πάσης κυβείας μεμεστωμένος ὁ Ἐβίων διὰ πολλῶν μορφῶν ὑποφαίνει ἑαυτὸν, ὡς εἶναι τεράστιον κατὰ τὰ ἄνω μοι προδεδηλωμένα.

Κεφ. ιε'. Χρῶνται δὲ καὶ ἄλλαις τισὶ βίβλοις, δῆθεν ταῖς Περιόδοις καλουμέναις Πέτρου, ταῖς διὰ Κλήμεντος γραφείσαις, νοθεύσαντες μὲν τὰ ἐν αὐταῖς, ὀλίγα δὲ ἀληθινὰ ἐάσαντες, ὡς αὐτὸς Κλήμης αὐτοὺς κατὰ πάντα ἐλέγχει ἀφ' ὧν ἔγραψεν ἐπιστολῶν ἐγκυκλίων τῶν ἐν ταῖς ἁγίαις ἐκκλησίαις ἀναγινωσκομένων, ὅτι ἄλλον ἔχει χαρακτῆρα ἡ ἑαυτοῦ πίστις καὶ ὁ λόγος παρὰ τὰ ὑπὸ τούτων εἰς ὄνομα αὐτοῦ ἐν ταῖς Περιόδοις νενοθευμένα. [1] Αὐτὸς γὰρ παρθενίαν διδάσκει, καὶ αὐτοὶ οὐ δέχονται. Αὐτὸς γὰρ ἐγκωμιάζει Ἠλίαν καὶ Δαβὶδ καὶ Σαμψὼν

5. *Grabe Spicileg.* I. *pag.* 28. *convertit*, Indigeo tui. *Cf. Matth.* 3, 14.

hac specie descendentis et intrantis in sese. Et vox reddita de coelo dicens, Tu es filius meus dilectus, in te mihi complacui. Et iterum, Ego hodie genui te. Statimque eo in loco lux ingens affulsit. Qua conspecta Ioannes sic eum alloquitur: Tu quis es, domine? Rursumque lapsa vox de coelo, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Ad haec Ioannes ad eius pedes accidens, Quaeso, inquit, domine, tu me ipse baptiza. At ille prohibebat eum dicens, Sine; ita enim decet nos implere omnia.

Vide quam sit eorum undequaque depravata doctrina, quam Cap. XIV.
claudicantia, distortaque sint omnia, nec recti quicquam contineant. Cerinthus enim et Carpocrates eodem Matthaei, ut quidem volunt, evangelio freti, ex eius initio Christique genealogia probare nituntur Christum e Iosephi et Mariae semine esse procreatum. Illi contra aliud omnino statuunt. Nam omni illa genealogia amputata inde unde diximus initium deducunt: *Factum est in diebus Herodis regis Iudaeae, sub principe sacerdotum Caipha, ut veniret quidam Ioannes nomine baptizans baptismo poenitentiae in Iordane fluvio*, etc. Quandoquidem Iesum ut diximus merum hominem extitisse putant, in eoque resedisse Christum, qui columbae specie sit illapsus, cum eoque coniunctus; id quod aliis insuper haeresibus placuisse reperio. Ita Iesum ipsum esse Christum ex utriusque parentis semine prognatum. Rursum vero non hominem esse Christum ex hoc eius responso colligunt, quod, cum renuntiatum esset: *Ecce mater tua* Matth. 12, 47.
et fratres tui foris stant, hunc in modum reddidit: *Quae est mater mea, et fratres mei? et extendens manum in discipulos dixit, Hi sunt fratres mei et mater mea, qui faciunt voluntatem patris mei.* Hinc ille praestigiis instructus Ebion varias se in larvas atque effigies deformat, ut ex iis quae initio dicta sunt tetrum et horribile quoddam esse monstrum appareat.

Sunt et alii libri quibus utuntur, velut Petri Circuitus a Cle- Cap. XV.
mente conscripti, quo in libro paucis veris relictis cetera supposuerunt; quemadmodum Clemens ipse omnibus illos modis redarguit iis epistolis circularibus quae ab eo scriptae in sacrosanctis ecclesiis leguntur. Ex quibus constat longe ab iis quae in Circuitibus illis sub eius nomine adulterina extant illius fidem ac sermonem abhorruisse. Etenim virginitatem Clemens edocuit; isti repudiant. Ille Eliam Davidem et Sampsonem omnesque prophetas commendat, Ebio-

Cap. XV. — 1. *Cf. Grabe Spicileg.* I. *pag.* 263.

καὶ πάντας τοὺς προφήτας, οὓς οὗτοι βδελύττονται. Ἐν ταῖς οὖν Περιόδοις τὸ πᾶν εἰς ἑαυτοὺς μετήνεγκαν καταψευσάμενοι Πέτρου κατὰ πολλοὺς τρόπους, ὡς αὐτοῦ καθ' ἡμέραν βαπτιζομένου ἁγνισμοῦ ἕνεκεν, καθάπερ καὶ οὗτοι, ἐμψύχων τε τὸν αὐτὸν ἀπέχεσθαι καὶ κρεῶν, ὡς καὶ οὗτοι, καὶ πάσης ἄλλης ἐδωδῆς τῆς ἀπὸ σαρκῶν πεποιημένης λέγουσιν, ἐπειδήπερ καὶ αὐτὸς Ἐβίων καὶ Ἐβιωνῖται παντελῶς ἀπέχονται τούτων. Ὅταν δὲ ἐρωτήσῃς ἕνα τῶν αὐτῶν, τίνος ἕνεκεν ἐμψύχων οὐ μεταλαμβάνουσι, μὴ ἔχοντές τι διηγήσασθαι ἀποκρίνονται ἀσυνέτως, καὶ λέγουσι, Διὰ τὸ ἐκ συνουσίας καὶ μίξεως σωμάτων εἶναι αὐτὰ οὐ μεταλαμβάνομεν, ὡς εἶναι αὐτοὺς ὅλους τοὺς ἀπὸ ἐπιμιξίας ἀνδρός τε καὶ γυναικὸς βδελυκτοὺς, καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ στόματος αὐτῶν ληρωδῶς ἐξεμεθέντα.

Κεφ. ιϛ'. Βάπτισμα δὲ καὶ αὐτοὶ λαμβάνουσι χωρὶς ὧν καθ' ἡμέραν βαπτίζονται. Μυστήρια δὲ δῆθεν τελοῦσι κατὰ μίμησιν τῶν ἁγίων ἐν τῇ
pag. 140. ἐκκλησίᾳ ἀπὸ ἐνιαυτοῦ εἰς ἐνιαυτὸν διὰ ἀζύμων, καὶ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ μυστηρίου δι' ὕδατος μόνου. Δύο δέ τινας, ὡς ἔφην, συνιστῶσιν ἐκ θεοῦ τεταγμένους, ἕνα μὲν τὸν Χριστὸν, ἕνα δὲ τὸν διάβολον. Καὶ τὸν μὲν Χριστὸν λέγουσι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος εἰληφέναι τὸν κλῆρον, τὸν δὲ διάβολον τοῦτον πεπιστεῦσθαι τὸν αἰῶνα, ἐκ προσταγῆς δῆθεν τοῦ παντοκράτορος κατὰ αἴτησιν ἑκατέρων αὐτῶν. Καὶ τούτου ἕνεκα Ἰησοῦν γεγεννημένον ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς λέγουσι, καὶ ἐπιλεχθέντα, καὶ οὕτω κατὰ ἐκλογὴν υἱὸν θεοῦ κληθέντα, ἀπὸ τοῦ ἄνωθεν εἰς αὐτὸν ἥκοντος Χριστοῦ ἐν εἴδει περιστερᾶς. Οὐ φάσκουσι δὲ ἐκ θεοῦ πατρὸς αὐτὸν γεγεννῆσθαι, ἀλλὰ ἐκτίσθαι, ὡς ἕνα τῶν ἀρχαγγέλων, μείζονα δὲ αὐτῶν [1] ὄντα, αὐτὸν δὲ κυριεύειν καὶ ἀγγέλων καὶ πάντων ὑπὸ τοῦ παντοκράτορος πεποιημένων, καὶ ἐλθόντα, καὶ ὑφηγησάμενον ὡς τὸ παρ' αὐτοῖς εὐαγγέλιον καλούμενον περιέχει, ὅτι, Ἦλθον καταλῦσαι τὰς θυσίας, καὶ ἐὰν μὴ παύσησθε τοῦ θύειν, οὐ παύσεται ἀφ' [2] ὑμῶν ἡ ὀργή. Καὶ ταῦτα καὶ τοιαῦτά τινά ἐστι τὰ παρ' αὐτοῖς [3] ἐπιτηδεύματα. Πράξεις δὲ ἄλλας καλοῦσιν Ἀποστόλων εἶναι, ἐν αἷς [4] πολλὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἔμπλεα, [5] ἔνθεν οὐ παρέργως κατὰ τῆς ἀληθείας ἑαυτοὺς ὥπλισαν. Ἀναβαθμοὺς γάρ τινας καὶ ὑφηγήσεις δῆθεν ἐν τοῖς Ἀναβαθμοῖς Ἰακώβου ὑποτίθενται, ὡς ἐξηγουμένου κατά τε τοῦ ναοῦ καὶ τῶν θυσιῶν, κατά τε τοῦ πυρὸς τοῦ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ ἄλλα πολλὰ κενοφωνίας ἔμπλεα, ὡς καὶ τοῦ Παύλου ἐνταῦθα κατηγοροῦντες οὐκ αἰσχύνονται ἐπιπλάστοις τισὶ τῆς τῶν ψευδαποστόλων αὐτῶν κακουργίας καὶ πλάνης λόγοις πεποιημένοις. Ταρσέα μὲν αὐτὸν, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ καὶ οὐκ ἀρνεῖται, λέγον-

Cap XVI. — 1. ὄντα καὶ ἔτι (sic) περισσοτέρως, αὐτὸν cett habet cod. Vatic. 2. ἡμῶν invenio in ed. Petav. exaratum.

nitae detestantur. Quare in Circuitibus istis suum ad institutum accommodarunt omnia, ac de Petro plurima mendacia confinxerunt. Cuiusmodi est inter cetera, quotidie illum castimoniae caussa lavisse, quod isti facere consueverunt. Tum ab animatis omnibus et carnibus, reliquoque omni quod carne constet abstinuisse, quoniam ab iis tam Ebion olim quam hodie Ebionitae omnes abhorrent. Cumque aliquem ex illis interrogaveris cur tandem ab animatis sese contineat, aliud nihil praeter hoc imperitum et insulsum excipiet, quod illa e corporum coitu concubituque gignantur, se idcirco non vesci. Ex quo illud consequens est, hos ipsos qui ex eodem viri feminaeque complexu nati sunt, abominandos esse, si vera sunt quae ex ore suo stulte ac ridicule vomuerunt.

Ceterum baptismo quoque praeter quotidianum illum initiantur, Cap. XVI.
et ex Christianorum ecclesiaeque imitatione mysteria quaedam quotannis celebrant, in quibus panes azymos, et ad alteram mysterii partem meram aquam adhibent. Duos, ut iam dixi, a deo constitutos asserunt, Christum et diabolum. Quorum illi futuri, huic praesentis seculi potestas est commissa, idque adeo omnipotentis illius mandato ad cuiusque postulationem esse factum. Ob id Iesum ex virili semine productum affirmat, et electum, itaque dei filium appellatum ab eo Christum, qui in ipsum columbae figura de coelo delapsus est. Negant vero a deo illum esse patre genitum, sed tanquam unum ex archangelis creatum, et iis tamen maiorem qui et angelis, et universis quae sunt ab omnipotente condita dominetur, et in hunc orbem venit, atque hoc quod est in illorum evangelio docuerit. *Ego*, inquit, *ad abroganda sacrificia veni, et nisi sacrificare desieritis, dei in vos ira non cessabit.* Eiusmodi ergo illorum instituta sunt. Praeterea Apostolorum alios Actus circumferunt, in quibus plurima sunt impietatis illorum vestigia, eiusque potissimum auctoritate libri ad oppugnandam veritatem armantur. Quippe certos illic gradus, in iisque Iacobi narrationes quasdam explicant, quibus adversus templum et sacrificia, ignemque qui est in altari declamans inducitur. Accedunt et alia quamplurima longe stolidissima; ut vel Paulum ipsum illic accusare non erubuerint mendacissimis quibusdam sermonibus, quos falsorum ex illo grege apostolorum error atque improbitas excogitavit. Siquidem Tarsensem illum nominant; id quod ipse non negat, imo palam profitetur. Ad-

3. δόλια ἐπιτηδεύματα cod. Vatic.
4. πολλῆς cod. Vatic.
5. Cod. Rhedig. et editi habent ἔνθεν τὰ οὐ cett., sed auctoritate cod. Vatic. sustuli incommodum illud τά.

τες ἐξ Ἑλλήνων δὲ αὐτὸν ὑποτίθενται, λαβόντες τὴν πρόφασιν ἐκ τοῦ τύπου διὰ τὸ φιλάληθες ὑπ' αὐτοῦ ῥηθὲν, ὅτι, Ταρσεύς εἰμι, οὐκ ἀσήμου πόλεως πολίτης. Εἶτα φάσκουσιν αὐτὸν εἶναι Ἕλληνα, [6] καὶ Ἑλληνίδος μητρὸς καὶ Ἕλληνος πατρὸς [7] παῖδα, ἀναβεβηκέναι δὲ εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ χρόνον ἐκεῖ μεμενηκέναι, ἐπιτεθυμηκέναι δὲ θυγατέρα τοῦ ἱερέως πρὸς γάμον ἀγαγέσθαι, καὶ τούτου ἕνεκα προσήλυτον γενέσθαι καὶ περιτμηθῆναι, εἶτα μὴ λαβόντα τὴν κόρην ὠργίσθαι, καὶ κατὰ ἐπιτομῆς γεγραφέναι, καὶ κατὰ σαββάτου καὶ νομοθεσίας.

Κεφ. ιζ. Ἀλλὰ κατὰ πάντα τρόπον συκοφαντεῖ ὁ δεινὸς ὄφις οὗτος καὶ
pag. 111. πτωχὸς τῇ διανοίᾳ. Ἐβίων γὰρ ἔχει ἀπὸ Ἑβραϊκῆς εἰς Ἑλλάδα φωνὴν τὴν ἑρμηνείαν πτωχός. Πτωχὸς γὰρ ὡς ἀληθῶς καὶ τῇ διανοίᾳ καὶ τῇ ἐλπίδι καὶ τῷ ἔργῳ, Χριστὸν ἄνθρωπον ψιλὸν νομίσας, καὶ οὕτως ἐν πτωχείᾳ πίστεως τὴν ἐλπίδα περὶ αὐτοῦ κεκτημένος. Αὐτοὶ δὲ δῆθεν σεμνύνονται, ἑαυτοὺς φάσκοντες πτωχοὺς διὰ τὸ, φασὶν, ἐν χρόνοις τῶν ἀποστόλων πωλεῖν τὰ αὐτῶν ὑπάρχοντα, καὶ τιθέναι παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, καὶ εἰς πτωχείαν καὶ ἀποταξίαν μετεληλυθέναι. Καὶ διὰ τοῦτο καλεῖσθαι ὑπὸ πάντων φασὶ πτωχοί. Οὐδὲ τοῦτο δὲ ἀληθὲς παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ φύσει τῷ ὄντι Ἐβίων ἐκαλεῖτο, κατὰ προφητείαν, οἶμαι, ὁ πτωχὸς καὶ τάλας, τὸ ὄνομα ἐκ πατρὸς αὐτοῦ καὶ μητρὸς αὐτοῦ κεκληρωμένος. Πόσα δὲ ἄλλα δεινὰ καὶ παραπεποιημένα καὶ μοχθηρίας γέμοντα παρ' αὐτοῖς ἐπιτηδεύεται; Ὅταν γάρ τι ἐξ αὐτῶν ἢ νόσῳ περιπέσοι, ἢ ὑπὸ ἑρπετοῦ δηχθείη, κάτεισιν εἰς τὰ ὕδατα, καὶ ἐπικαλεῖται τὰς ἐπωνυμίας τὰς ἐν τῷ Ἠλξαῒ τοῦ τε οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τοῦ τε ἁλὸς καὶ τοῦ ὕδατος, τῶν τε ἀνέμων καὶ ἀγγέλων τῆς δικαιοσύνης, φασὶ, καὶ τοῦ ἄρτου καὶ ἐλαίου, καὶ ἄρχεται λέγειν, Βοηθῆτέ μοι, καὶ ἀπαλλάξατε ἀπ' ἐμοῦ τὸ ἄλγημα. Ἤδη δέ μοι καὶ ἀνωτέρω προδεδήλωται, ὡς ταῦτα μὲν Ἐβίων οὐκ ᾔδει. Μετὰ καιρὸν δὲ οἱ σὺν αὐτῷ συναφθέντες τῷ Ἠλξαῒ, ἐσχήκασι μὲν τοῦ Ἐβίωνος τὴν περιτομὴν καὶ τὸ σάββατον καὶ τὰ ἔθη, τοῦ δὲ Ἠλξαῒ τὴν φαντασίαν ὥςτε νομίζειν μὲν τὸν Χριστὸν εἶναί τι ἀνδροείκελον ἐκτύπωμα ἀόρατον ἀνθρώποις, μιλίων ἐνενηκονταὲξ τὸ μῆκος, δῆθεν σχοίνων εἰκοσιτεσσάρων, τὸ δὲ πλάτος σχοίνων ἕξ, μιλίων εἰκοσιτεσσάρων, τὸ πάχος δὲ κατὰ μέτρησιν ἄλλην τινά· ἀντικρὺ δὲ αὐτοῦ ἑστάναι καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν εἴδει θηλείας ἀοράτως, καὶ τὸ αὐτὸ τοῦ αὐτοῦ μέτρου. Καὶ πόθεν, φησὶν, [1] ἔγνων τὰ μέτρα. Ἐπειδὴ, φησὶν, εἶδον ἀπὸ τῶν ὀρέων ὅτι αἱ κεφαλαὶ ἔφθανον αὐτῶν, καὶ τὸ μέτρον τοῦ ὄρους καταμαθὼν ἔγνων Χριστοῦ τε καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὰ μέτρα. Ἤδη δέ μοι περὶ τούτων εἴρηται ἐν τῇ

6. *Verba* καὶ Ἑλληνίδος μητρὸς, *quae desiderantur in edit. princ., uti etiam in cod. Rhedig, Petavius recepit ex cod. Vatic.*

7. παῖδα *desideratur in ed. princ. et in cod. Rhedig. Recepit Petavius ex cod. Vatic.*

dunt et a gentilibus oriundum esse, cuiusdam occasione loci, in quo ipse quod res erat ingenue proponit. *Tarsensis*, inquit, *ego sum,*
nec urbis obscurae civis. Ex quo gentilem fuisse colligunt, et utro- Act. 21, 39.
que parente gentili procreatum, cumque Hierosolymam accessisset, et ibidem aliquamdiu mansisset, pontificis filiam ducere statuisse. Quare proselytum se fecisse, ac circumcisionem usurpasse. Postea quod ab eo coniugio excidisset, iratum adversus circumcisionem et sabbatum, legemque scripsisse.

Sed apertam calumniam struit callidus ille serpens animoque Cap. XVII.
mendicus. Ebion quippe Hebraica vox Graeca lingua mendicum sonat. Est autem haereticus iste revera mente, spe factisque mendicus, utpote qui Christum merum esse hominem existimet, in eoque spem cum quadam fidei mendicitate collocet. Atenim isti de ea
re gloriantur, seque mendicos praedicant, quod apostolorum, in- Act. 4, 34.
quiunt, tempore mos esset bona sua distrahere, et ad illorum pedes abiicere. Itaque se illorum exemplo ad mendicitatem redigi, ac bonis omnibus abdicare, proindeque passim mendicos appellari. Sed hoc ab illis ex ingenio confictum est. Nam Ebioni proprium hoc erat nomen, non sine vaticinio tamen aliquo, quo mendicus infelixque fore significaretur, cum a parentibus id nominis accepisset. Quam vero alia multa et perperam affectata et scelerata ac nefaria eorum instituto geruntur! Quoties enim aliquis illorum in morbum incidit, aut a serpente morsus est, ad aquas descendit. Ibi appellationes omnes, quae Elxai complexus est, invocat, coeli videlicet ac terrae, salis et aquae, ventorum et angelorum, ut vocant, iustitiae, panis item et olei. Deinde solenne hoc carmen concipit: *Adeste mihi, et hunc a me dolorem depellite.* Iam hoc antea declaravimus, omnia haec Ebionem nesciisse, eiusque discipulos aliquanto post cum Elxai coalescentes ab Ebione circumcisionem ac sabbatum, aliosque ritus accepisse, ab Elxai vero somnium illud, ut Christum formam esse quandam humanae similem, neque hominibus aspectabilem esse fingerent, longitudine milium XCVI, qui sunt schoeni quatuor et viginti, latitudine schoenorum VI, hoc est milium XXIV, crassitudini denique aliam mensuram attribuunt. Prope ipsum vero stare spiritum sanctum muliebri figura, ita tamen ut videri nequeat, eiusdemque esse mensurae. Roges unde eas mensuras acceperint, E montibus, inquiunt, observatas habemus, quorum ad verticem illorum capita pertingebant, quare montium altitudinem dimensi Christi ac sancti spiritus magnitudinem comperimus. Verum de his in

Cap. XVII. — 1. ἔγνων *codd. Vatic. Rhedig. In ed. princ. est* ἄγνων. *Ceterum verterim:* Et unde acceperint eas mensuras dicit.

κατὰ Ὀσσαίων αἱρέσει. Ἐν παρεξόδῳ δὲ ταῦτα πεποίημαι νῦν, ἵνα μὴ τὰ παρ' ἑκάστῳ ἔθνει τε καὶ αἱρέσει ὄντα, εὑρισκόμενα δὲ καὶ παρ' ἑτέροις, νομισθείη κατὰ λήθην ὑφ' ἡμῶν εἰρῆσθαι.

Κεφ. ιη΄. pag. 142. Οὗτος μὲν οὖν ὁ Ἐβίων καὶ αὐτὸς ἐν τῇ Ἀσίᾳ [1] εἶχε τὸ κήρυγμα καὶ Ῥώμῃ, τὰς δὲ ῥίζας τῶν ἀκανθωδῶν παραφυάδων ἔχουσιν ἀπό τε τῆς [2] Ναβατέας καὶ Πανεάδος τὸ πλεῖστον, Μωαβίτιδός τε καὶ Κωχάβων τῆς ἐν τῇ Βασανίτιδι γῇ, ἐπέκεινα Ἀδραῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Κύπρῳ. Ἀναγκάζουσι δὲ καὶ παρ' ἡλικίαν ἐκγαμίζουσι τοὺς νέους, ἐξ ἐπιτροπῆς δῆθεν τῶν παρ' αὐτοῖς [3] διδασκάλων. Πρεσβυτέρους γὰρ οὗτοι ἔχουσι καὶ ἀρχισυναγώγους. Συναγωγὴν δὲ οὗτοι καλοῦσι τὴν ἑαυτῶν ἐκκλησίαν, καὶ οὐχὶ ἐκκλησίαν· τῷ Χριστῷ δὲ ὀνόματι μόνον σεμνύνονται. Καὶ οὐ μόνον ἑνί τινι γάμῳ τὰς συναφείας [4] ποιεῖσθαι, ἀλλ' εἰ καὶ θελήσειέ τις τοῦ πρώτου γάμου διαζεύγνυσθαι, ἑτέρῳ δὲ συνάπτεσθαι, ἐπιτρέπουσιν ἄχρι καὶ δευτέρου καὶ τρίτου [5] καὶ ἑβδόμου γάμου. Πάντα γὰρ παρ' αὐτοῖς ἀδεῶς πράττεται. Ἀβραὰμ δὲ ὁμολογοῦσι καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, Μωϋσῆν τε καὶ Ἀαρὼν, Ἰησοῦν τε τὸν τοῦ Ναυῆ, ἁπλῶς διαδεξάμενον Μωϋσέα, οὐδὲν δὲ ὄντα. Μετὰ τούτους δὲ οὐκέτι ὁμολογοῦσί τινα τῶν προφητῶν, ἀλλὰ καὶ ἀναθεματίζουσι καὶ χλευάζουσι Δαβίδ τε καὶ τὸν Σολομῶνα, ὁμοίως δὲ τοὺς περὶ Ἡσαΐαν καὶ Ἱερεμίαν καὶ Δανιὴλ καὶ Ἰεζεκιήλ· Ἠλίαν τε καὶ Ἐλισσαῖον ἀθετοῦσιν. Οὐ γὰρ συντίθενται, βλασφημοῦντες τὰς αὐτῶν προφητείας. Ἀλλὰ μόνον τὸ εὐαγγέλιον δέχονται, τὸν δὲ Χριστὸν προφήτην λέγουσι τῆς ἀληθείας, καὶ Χριστὸν υἱὸν θεοῦ κατὰ προκοπὴν καὶ κατὰ συνάφειαν ἀναγωγῆς τῆς ἄνωθεν πρὸς αὐτὸν γεγενημένης. Τοὺς δὲ προφήτας λέγουσι συνέσεως εἶναι προφήτας, καὶ οὐκ ἀληθείας. Αὐτὸν δὲ μόνον θέλουσιν εἶναι προφήτην καὶ ἄνθρωπον, καὶ υἱὸν θεοῦ, καὶ Χριστὸν, καὶ ψιλὸν ἄνθρωπον, ὡς προείπομεν, διὰ δὲ ἀρετὴν βίου ἥκοντα εἰς τὸ καλεῖσθαι υἱὸν θεοῦ. Οὔτε γὰρ δέχονται τὴν Πεντάτευχον Μωϋσέως ὅλην, ἀλλά τινα ῥήματα ἀποβάλλουσιν. Ὅταν δὲ αὐτοῖς εἴπῃς περὶ ἐμψύχων βρώσεως, πῶς οὖν Ἀβραὰμ παρέθετο τοῖς ἀγγέλοις τὸν μόσχον καὶ τὸ γάλα, ἢ πῶς ἔφαγε Νῶε, καὶ ἤκουσεν ἀπὸ θεοῦ λέγοντος, Θῦσον καὶ φάγε, πῶς δὲ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ ἔθυσαν τῷ θεῷ, ὁμοίως δὲ καὶ Μωϋσῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐκείνοις μὲν ἀπιστεῖ, καί φησι, Τίς χρεία με ἀναγινώσκειν τὰ
pag. 143. ἐν τῷ νόμῳ, ἐλθόντος τοῦ εὐαγγελίου; Πόθεν σοι τοίνυν τὰ περὶ Μωϋσέως καὶ Ἀβραὰμ εἰδέναι; Οἶδα γὰρ ὡς ὁμολογεῖτε αὐτοὺς εἶναι

Cap. XVIII. — 1. *In exemplari Petaviano vitium occurrit* τὸ εἶχε.

2. *Sic libri editi et cod. Rhedig. At reponendum est* Βατανέας. *Cf. annot. Petavii ad h. l.*

3. *Ita omnes libri praeter edit. Petavii, in qua vitiose extat* διδασκαλίων.

4. πεποιεῖσθαι *habet edit. princ., id est* πεποιῆσθαι, *quod non displicet.*

5. *Verba* καὶ ἑβδόμου *debentur auctoritati cod. Vatic., unde ea recepit Petavius. In edit. princ. et cod. Rhedig. absunt.*

Ossaeorum haeresi iam ante disputavimus. Et nunc obiter ea perstrinximus, ne quod penes unamquamque nationem ac sectam reperitur, id si in aliis quoque cerneretur, alieno loco per oblivionem commemoratum putares.

Ergo Ebion tametsi in Asia ac Romae errorem suum disseminaverit, nihilominus spinosorum suorum germinum stolonumque radices ex Nabathaea atque Paneade potissimum trahit, nec non et Moabitide Cochabisque, quod Basanitidis oppidum est trans Adraos, et in insula Cypro. Est hoc illis insuper in more positum, ut adolescentulos citra maturam aetatem ad nuptias compellant, idque adeo a magistris potestate facta. Habent enim presbyteros suos ac synagogae principes. Nam synagogam conventus suos non ecclesiam nominant, ac Christi solum nomen prae se ferunt. Neque vero unis duntaxat nuptiis affinitates inter se coniungunt, sed si cui divortium facere libuerit, ac novum inire matrimonium, ad tertias et septimas usque nuptias permittunt. Quidvis enim apud illos agere conceditur. Porro Abraamum et Isaacum ac Iacobum, et Moysen, atque Aaronem admittunt, una cum Iesu, qui Moysis duntaxat successor, neque quicquam amplius fuerit. Secundum hos nullum alium ex prophetis adsciscunt, sed cum execratione proscribunt ac derident, puta Davidem et Salomonem atque Isaiam, Hieremiam, Danielem, Ezechielem, quibuscum Eliam atque Elisaeum repudiant. Neque enim illorum vaticiniis assentiuntur, sed iis maledicentissime detrahunt; sed neque aliud praeter evangelium recipiunt. Quod ad Christum spectat, veritatis hunc esse prophetam sentiunt, et Christum dei filium progressione quadam virtutis et coniunctione cum deo factum, quatenus ad sublimia coelestiaque provectus est. Prophetas vero non veritatis, sed intelligentiae esse prophetas arbitrantur. Proinde Iesum solum prophetam et hominem, deique filium esse, licet merus homo sit, ut iam diximus. Qui ob egregiam virtutem dei filius appellari meruerit. Neque vero Moysis Pentateuchum integram admittunt, sed quaedam verba circumscribunt. Quod si de esu animatorum illud obiicias, cur Abraamus vitulum cum lacte angelis adposuerit, aut cur Noëmus illa comederit, et divinitus responsum acceperit: *Macta et manduca:* quidve insuper Isaacus et Iacobus ac Moyses similiter in solitudine sacrificaverint, negat Ebionita se illis credere, et, quid mea refert, inquiunt, ubi semel evangelium allatum est, quae in lege continentur evolvere? Undenam igitur tenes quae ad Moysen Abraamumque pertinent? Novi enim a

Cap. XVIII.

δικαίους, καὶ πατέρας ἑαυτῶν ἐπιγράφεσθε. Εἶτα ἀποκρίνεται καὶ λέγει ὅτι, Χριστός μοι ἀπεκάλυψε, καὶ βλασφημεῖ τὰ πλείω τῆς νομοθεσίας, καὶ τοὺς περὶ Σαμψὼν καὶ Δαβὶδ καὶ Ἠλίαν καὶ Σαμουὴλ καὶ Ἐλισσαῖον καὶ τοὺς ἄλλους.

Κεφ. ιθ'. Ἐλέγχεται δὲ πανταχόθεν ὁ ἀγύρτης ὑπὸ τοῦ σωτῆρος διαρρήδην, καὶ ὡς ἐν συντόμῳ ἀπὸ μιᾶς λέξεως τὸ πᾶν αὐτοῦ ἐλέγχοντος τῆς ἀπατηλῆς διδασκαλίας, καὶ λέγοντος, Ἦλθεν Ἰωάννης ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης μήτε ἐσθίων μήτε πίνων, καὶ λέγουσι, Δαιμόνιον ἔχει· ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων. Καὶ οὐ πάντως ὅτι κἂν τὸ τυχὸν οὐκ ἤσθιεν ὁ Ἰωάννης, ἢ πᾶν ὁτιοῦν ἤσθιεν ὁ σωτὴρ, ἵνα τις ὑπολάβοι καὶ τὰ ἀπηγορευμένα. Ἡ γραφὴ δὲ τὴν ἔμφασιν δηλοῖ τῆς ἀληθείας, ὡς τὸ φάγον αὐτὸν εἶναι καὶ οἰνοπότην οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ [1] κρέα ἐσθίειν καὶ οἶνον πίνειν, καὶ τὸ μὴ ἐσθίων μήτε πίνων, ὅτι κρεῶν οὐ μετείληφε καὶ οἴνου, ἀλλ' ἢ ἀκρίδων μόνων ὁ Ἰωάννης καὶ μέλιτος μετελάμβανε, δῆλον δὲ ὡς καὶ ὕδατος. Τίς δὲ οὐκ οἶδε τὸν σωτῆρα ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν καὶ φαγόντα; καθάπερ ἔχει τὰ ἅγια εὐαγγέλια τῆς ἀληθείας, ὅτι, Ἐπεδόθη αὐτῷ ἄρτος καὶ μέρος ὀπτοῦ ἰχθύος, καὶ λαβὼν ἔφαγε, καὶ ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς. Ὡς καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος πεποίηκε, καὶ φαγὼν καὶ διαδούς. Καὶ πολλά ἐστι περὶ τούτου λέγειν· δεῖ δέ με κατὰ λεπτότητα εἰς τὸν τούτων τῶν ῥημάτων τῶν ἑώλων τε καὶ σαθρῶν παρ' αὐτοῖς κηρυττομένων ἥκειν ἔλεγχον, καὶ τὴν αὐτῶν ποιεῖσθαι ἀνατροπήν.

Κεφ. κ'. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὐ ψιλὸς ἄνθρωπος, ῥητέον. Οὐ δύναται γὰρ ὁ γεννηθεὶς κατὰ πάντα ἄνθρωπος σημείου ἕνεκα τῷ κόσμῳ δοθήσεσθαι· ὡς περὶ αὐτοῦ προεθέσπιζε τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὅτε τῷ Ἄχαζ ἔλεγεν, Αἴτησαι σεαυτῷ σημεῖον. Κἀκείνου μὴ αἰτήσαντος, τότε φησὶν ὁ προφήτης, Αὐτὸς κύριος δώσει ὑμῖν σημεῖον. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει. Παρθένος δὲ οὐ καλεῖται ἡ συναφθεῖσα ἀνδρὶ καὶ γαμηθεῖσα γυνή· παρθένος δὲ ἐκείνη κυρίως λέγοιτ' ἂν, ἡ ἄνευ ἀνδρὸς τὴν σύλληψιν τοῦ θεοῦ λόγου κατὰ ἀλή-
pag. 144. θειαν ἐσχηκυῖα. Ὡς καὶ αὐτὸς Ἡσαΐας ἐν ἄλλῳ τόπῳ φησὶ, Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, φωνὴ ἐκ ναοῦ, φωνὴ κυρίου ἀνταποδόσεως, ἀνταποδιδόντος τοῖς ἀντικειμένοις, πρὶν ἢ τὴν ὠδίνουσαν τεκεῖν, πρὶν ἢ ἐλθεῖν τὸν πόνον τῶν ὠδίνων, ἐξέφυγε καὶ ἔτεκεν ἄρσεν· τίς ἤκουσε τοιοῦτον; ἢ τίς ἑώρακε τοιαῦτα; εἰ ὤδινε γῆ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, καὶ ἔτεκεν ἔθνος εἰς ἅπαξ; ὅτι ὤδινε καὶ ἔτεκε Σιὼν τὰ παιδία αὐτῆς· ἐγὼ δὲ ἔδωκα τὴν προσδοκίαν ταύτην, καὶ οὐκ ἐμνήσθησαν, λέγει κύριος. Ποία δὲ προσδοκία, καὶ ποῖα παιδία; ἀλλ' ἢ τὸ παρθένον γεννῆσαι ἄνευ ὠδίνων, ὅπερ οὐδαμοῦ [1] γεγένηται, καὶ τὸ τὸν δι' αὐτὸν ἀπὸ

Cap. XIX. — 1. κρέας cod. Vatic. κρέα tenet praeter editos libros etiam cod. Rhedig.

Cap. XX. — 1. γεγένηται habent cod. Rhedig. et ed. princ. — *Cornarius convertit:* — id quod nusquam factum est, et propter ipsum ab Eelizabeth iuxta promissionem genitum esse filium Ioannem? etiam si Ioannes per dolores partus genitus est. *Restituendum igitur putavit* γεγένηται, *quod etiam in ed. Petavii expressum video. Ego* γεγέννηται, καὶ τὸν δι' αὐτὸν *cett. repono et interpretor sic:* quam quod virgo citra partus dolorem pepererit quod nusquam partum est (*h. e. deum*), et Ioannem *cett.*

vobis iustos illos praedicari, iisque vos parentibus gloriari. Ad haec ita respondent, sibi id a Christo patefactum. Ergo bonam legis partem contumeliose traducunt, et Sampsonem ac Davidem, Eliam, Elizaeum ceterosque respuunt.

Sed a Christo domino penitus impostor ille manifesteque refel- Cap. XIX. litur, qui depravatam omnem eius doctrinam paucis verbis redarguit, cum ita loquitur: *Venit Ioannes in via iustitiae non manducans,* Matth. 11, 18. *neque bibens, et dicunt, Daemonium habet; venit filius hominis manducans et bibens.* Quod perinde non est accipiendum ac si Ioannes nulla omnino re, Christus omnibus promiscue, adeoque prohibitis vesceretur. Sed scriptura vim veritatis expressit, ut non manducans et bibens idem sit ac Ioannem carnibus vinoque non usum nihil praeter locustas ac mel edisse, ut aquam interim adhibuisse credatur. Ecquis nescit Christum dominum excitatum a mortuis comedisse? quemadmodum veritatis evangelia continent, *Oblatum ei pa-* Luc. 24, 42. *nem ac piscis assi particulam, de quibus cum manducasset apostolis suis reliquias impertiit.* Id quod ad Tiberiadis mare fecit, edit, in- Ioann. 21. quam, ac distribuit. Qua de re plurima dicenda nobis occurrunt. Sed ad putidos illos absurdosque sermones, qui ab ipsis instituuntur, singillatim refellendos atque evertendos transferenda nobis est oratio.

Ac primum de Christo, non merum hominem esse demonstra- Cap. XX. bimus. Neque enim qui nihil omnino sit praeter hominem, signi instar exhiberi mundo potest; quod spiritus sanctus de Christo praedixit, cum ita Achazo locutus est: *Pete tibi signum:* illo vero petere detrectante, propheta subiecit, *Ipse dominus dabit vobis signum: ecce virgo concipiet.* Virginis porro nomine non ea mulier significatur quae nupserit, et cum viro coniuncta sit, sed ea demum proprie virgo dicitur quae divinum verbum in se absque ullo viri complexu genuerit. Quemadmodum Esaias alio in loco testatur: *Vox* Esai. 66, *clamoris ex urbe, vox e templo, vox domini retributionis, retribuentis inimicis. Antequam parturiens pareret, antequam veniret dolor partus, effugit, et peperit masculum. Quis audivit unquam tale? et quis vidit huic simile? Numquid parturiit terra die una, et peperit gentem simul? quia parturivit et peperit Sion filios suos. Ego vero dedi hanc expectationem, et non recordati sunt, dicit dominus.* Quaenam igitur ea est expectatio? quinam hi filii, nisi quod citra parturiendi laborem virgo pepererit, quod nusquam antea contigerat? quodque

Ἐλισάβετ κατὰ ἐπαγγελίαν γεννηθέντα Ἰωάννην παῖδα, εἰ καὶ [2] ὁ Ἰωάννης δι' ὠδίνων γεγέννηται; Πῶς οὖν οὗτοι ἐκ σπέρματος ψιλὸν ἄνθρωπον ὁρίζονται τὸν σωτῆρα; πῶς δὲ οὐ γνωσθήσεται, ὡς καὶ Ἱερεμίας περὶ αὐτοῦ φησιν ὅτι, Ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν; Διηγούμενος γὰρ ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ ἔλεγε, Τίς γνώσεται αὐτόν; Εἰ δὲ περὶ ψιλοῦ ἔλεγεν ἀνθρώπου, πάντως ἂν καὶ ὁ πατὴρ αὐτὸν ἐγίνωσκε, καὶ ἡ μήτηρ, συγγενεῖς τε καὶ γείτονες, σύσκηνοί τε καὶ συμπολῖται. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ Μαρίας μέν ἐστι τὸ γέννημα, ἄνωθεν δὲ ἦλθεν ὁ θεὸς λόγος, οὐκ ἀπὸ σπέρματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ πατρὸς μὲν, ἄνωθεν γεννηθεὶς ἐν ἀληθείᾳ ἀχρόνως καὶ ἀνάρχως, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν εὐδοκήσας ἐν μήτρᾳ γενέσθαι παρθένου, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀναπλάσαι εἰς ἑαυτὸν τὴν σάρκα, διὰ τοῦτό φησι, Καὶ ἄνθρωπος μέν ἐστι, τίς δὲ γνώσεται αὐτόν; ὅτι θεὸς ἄνωθεν ἦλθεν, ὁ μονογενὴς θεὸς λόγος. Πολλὴ δὲ ταλαιπωρία τῶν πεπλανημένων, τῶν καταλειψάντων μὲν προφητῶν μαρτυρίας καὶ ἀγγέλων, καὶ ἀνασχομένων Ἐβίωνος τοῦ πεπλανημένου, τοῦ τὴν ἑαυτοῦ ἡδονὴν βουλομένου πληροῦν, καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ μεταχειριζομένου, καὶ ἀπὸ Ἰουδαίων ἠλλοτριωμένου. Ὡς ὁ μὲν Γαβριὴλ, ὅτε τῇ παρθένῳ εὐηγγελίζετο, αὐτῆς λεγούσης, Πῶς ἔσται ταῦτα, ὅτι ἄνδρα οὐ γινώσκω; [3] τὸ ἀσφαλὲς ὑποτιθέμενος ἔφη, Πνεῦμα κυρίου ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον κλη-
pag. 145 θήσεται Υἱὸς θεοῦ. Ἐν τῷ γὰρ εἰπεῖν, Τὸ γεννώμενον, ἔδειξε μὲν τὴν σάρκα ἀπ' αὐτῆς, καὶ τὴν ἄλλην ἐνανθρώπησιν, ἄνωθεν δὲ ἀπ' οὐρανῶν τὴν δύναμιν τοῦ ὑψίστου, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐπισκιάσαι τῇ ἁγίᾳ παρθένῳ, καὶ ἄνωθεν καταβεβηκέναι τὸν μονογενῆ [4] θεοῦ θεὸν λόγον, καὶ ὡς ἐνηνθρώπησε, καὶ ὡς ἀπ' αὐτῆς ἐν ἀληθείᾳ ἐγεννήθη. Πόσα δὲ ἄλλα ἐστὶ τοιαῦτα; Εἴωθα δὲ, ὡς ὑπεσχόμην, μὴ διὰ πλάτους φέρεσθαι, ἵνα μὴ εἰς ὄγκον πολὺν ἀγάγω τὴν πραγματείαν.

Κεφ. κα΄. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἑξῆς διηγήσομαι ὧν τε κατὰ Πέτρου καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων καταψεύδονται. Ὅτι, φησὶν, ὁ Πέτρος καθ' ἑκάστην ἡμέραν βαπτισμοῖς ἐκέχρητο, πρὶν ἢ καὶ ἄρτου αὐτὸν μεταλαμβάνειν. Καὶ ὅρα τὸ αὐτῶν συκοφάντημα, καὶ τὸ [1] ὕπουλον τῆς ἀγυρτώδους αὐτῶν διδασκαλίας. Ἀπὸ τοῦ γὰρ αὐτοὺς μεμιάνθαι καὶ λαγνεστέρως πολλάκις πολλὰ πράττειν ἐπὶ τῆς γῆς εἰς πεισμονὴν τῆς ἑαυτῶν πληροφορίας τῷ ὕδατι δαψιλῶς χρῶνται, ἵνα δῆθεν ἑαυτοὺς ἀπατήσωσι, διὰ βαπτισμῶν ἔχειν τὴν κάθαρσιν νομίζοντες. Καὶ ταῦτα εἰς τοὺς ἀποστόλους ἐμπαροινεῖν οὐκ αἰσχύνονται, καί τοι τοῦ κυρίου

2. *Articulum reposui ex cod. Vatic.*
3. τὸ *ante* ἀσφαλὲς *Petavius adiecit de cod. Vatic. Abest a cod. Rhedig. et edit. princ.*

is qui illius est caussa productus Ioannes ex divina promissione Elizabetha prognatus sit, licet illum antequam pareret mater parturierit? Quanam ergo fronte nudum hominem fuisse salvatorem audent asserere? Quod si verum esset, nonne cognitione comprehendi posset, contra quam de eo Hieremias testetur? *Homo*, inquit, *est*, *et* Hier. 17, 9
quis cognoscet ipsum? Etenim de eo loquens propheta istud usurpat: *Quis cognoscet ipsum?* Atqui simplicem si hominem intelligat, omnino vel eum pater ipse, vel mater cognatique omnes, ac vicini, tum contubernales ac cives cognoscerent. Iam vero quoniam ita Mariae ille fetus extitit, idem ut dei verbum e coelo prodierit, neque virili de semine, sed coelesti patre genitus, sine tempore initioque ullo, postremis temporibus in uterum insinuare se virginis, formatamque ex ea carnem induere voluit, propterea, *Homo quidem est*, ait, *sed quis cognoscet ipsum;* quandoquidem deus e coelo descendit, unigena filius, ac deus verbum. Sed incredibilis quaedam est aberrantium a veritate istorum infelicitas qui prophetarum, angelorumque testimoniis relictis ad haereticum Ebionem adhaerescere maluerunt, qui ex animi sui libidine Iudaica instituta complexus sese tamen a Iudaeis abalienavit. Quippe Gabriel cum nuntium suum ad virginem perferret, occurrente illa, *Quomodo fiet istud*, *quoniam virum non cognosco*, quo securitati consuleret adiecit, *Spiritus domini superve-* Luc. 1, 35.
niet in te, *et virtus altissimi obumbrabit te*, *ideoque et quod nascetur ex te sanctum*, *vocabitur filius dei.* Ubi per haec verba, *Quod nascetur*, ab ipsa carnem, et quicquid ad humanam naturam attinet duxisse significat, tum virtutem altissimi, ac spiritum sanctum e coelo sanctam virginem obumbrasse, unigenamque dei filium ac deum verbum in terras delapsum hominem esse factum, ac de beata virgine revera procreatum. Quam multa sunt istiusmodi testimonia! Ego vero quemadmodum pollicitus sum, ne longior hoc in opere esse cogar, latius evagari non soleo.

Venio nunc ad ea quae de Petro ac ceteris apostolis men- Cap. XXI.
tiuntur. *Petrus*, inquiunt, *lavabat quotidie*, *priusquam cibum sumeret.* In quo circulatorum eiusmodi incredibilem calumniam, ac vaferrimum in ea tradenda disciplina consilium intuere. Etenim quod inquinantur saepius ac per lasciviam pleraque in vita peccant, quo sibi certam spem ac fiduciam concilient, aqua largius utuntur, ut seipsos decipiant, dum repetitis hisce lavationibus puros se esse posse confidunt. Atque haec per summam contumeliam in apostolos

4. *Vocem* θεοῦ *non habet cod. Vatic. et ed. Petav.*
Cap. XXI. — 1. ὕπουλον *cod. Vatic.* ὑποῦλον *cod. Rhedig. et ed. princ.*

ἐλέγχοντος αὐτῶν τὴν κακοτροπίαν, ἐν τῷ τὸν Πέτρον εἰρηκέναι, ὅτε ἦλθε τοὺς πόδας αὐτοῦ νίψαι ὅτι, Οὐ μὴ νίψῃς τοὺς πόδας μου εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ τὴν ἀνθυποφορὰν ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἐξιέναι ὅτι, Ἐὰν μὴ νίψω σου τοὺς πόδας, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ· κἀκείνου πάλιν ἀνταποκρινομένου ὅτι, Οὐ μόνον τοὺς πόδας, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλὴν, φησὶν ὁ κύριος, ὅτι ὁ λουσάμενος ἅπαξ οὐ χρείαν ἔχει τὴν κεφαλὴν, εἰ μὴ τοὺς πόδας μόνον· ἔστι γὰρ καθαρὸς ὅλος. Ἔδειξεν οὖν ὅτι οὐ χρὴ βαπτισμοῖς χρῆσθαι, καὶ ἔθεσιν ἀνωφελέσι, καὶ ἐντάλμασιν ἀνθρώπων, καὶ διδασκαλίαις, ὡς καὶ ἐν ἑτέρῳ εὐαγγελίῳ συνῳδὰ τῷ προφήτῃ [2] λέγει, Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων. Ἐπεὶ κατὰ ποίαν αἰτίαν ἐμέμφετο τοὺς Φαρισαίους καὶ Γραμματεῖς τοὺς βαπτισμοῖς χρωμένους ξεστῶν καὶ ποτηρίων καὶ τῶν ἄλλων, καὶ πυγμῇ τὰς χεῖρας νιπτομένους, καὶ τελείως ἀποφαίνεται ὅτι τὸ ἀνίπτοις χερσὶν ἐσθίειν οὐ κοινοῖ τὸν ἄν-
pag. 146. θρωπον; ὥςτε οὐ μόνον τὸ βαπτίζεσθαι τούτων ἀνέτρεψεν, ἀλλὰ καὶ τὸ νίψαι χεῖρας περιττὸν εἶναι ἔδειξε, καὶ τῷ βουλομένῳ τὰς χεῖρας νίπτεσθαι μὴ εἶναι βλάβην.

Κεφ. κβ'. Πῶς δὲ περὶ κρεωφαγίας οὐκ εὐθὺς ἡ αὐτῶν ἄνοια ἐλεγχθήσεται; πρῶτον μὲν τοῦ κυρίου ἐσθίοντος τὸ πάσχα τῶν Ἰουδαίων. Πάσχα δὲ τῶν Ἰουδαίων πρόβατον ἦν καὶ ἄζυμα, κρέα προβάτου ὀπτὰ πυρὶ ἐσθιόμενα, ὡς καὶ οἱ μαθηταὶ [1] αὐτῷ λέγουσι, Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσομέν σοι φαγεῖν τὸ πάσχα; καὶ αὐτὸς ὁ κύριος λέγει, Ἀπέλθετε εἰς τὴν πόλιν, καὶ εὑρήσετε ἄνθρωπον βαστάζοντα κεράμιον ὕδατος, καὶ ἀκολουθήσατε αὐτῷ ὅπου ὑπάγει, καὶ εἴπατε τῷ οἰκοδεσπότῃ, Ποῦ ἐστι τὸ κατάλυμα, ὅπου ποιήσω τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου; καὶ δείξει ὑμῖν ὑπερῷον ἐστρωμένον, ἐκεῖ ἑτοιμάσατε. Πάλιν δὲ αὐτὸς ὁ κύριος λέγει, Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν. Καὶ οὐκ εἶπεν ἁπλῶς Πάσχα, ἀλλὰ Τοῦτο τὸ πάσχα, ἵνα μή τις μεθοδεύσῃ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ὑπόνοιαν. Πάσχα δὲ ἦν, ὡς εἶπον, κρέα ὀπτὰ πυρὶ, καὶ τὰ ἄλλα. Αὐτοὶ δὲ ἀφανίσαντες ἀφ' ἑαυτῶν τὴν τῆς ἀληθείας ἀκολουθίαν ἤλλαξαν τὸ ῥητὸν, ὅπερ ἐστὶ πᾶσι φανερὸν ἐκ τῶν συνεζευγμένων λέξεων, καὶ ἐποίησαν τοὺς μαθητὰς μὲν λέγοντας, Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσομέν σοι τὸ πάσχα φαγεῖν; καὶ αὐτὸν δῆθεν λέγοντα, Μὴ [2] ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα [3] κρέας τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν; Πόθεν δὲ οὐ φωραθήσεται ἡ αὐτῶν ῥᾳδιουργία, τῆς ἀκολουθίας κραζούσης, ὅτι τὸ μῦ καὶ τὸ ἦτά ἐστι προςθετά. Ἀντὶ τοῦ γὰρ εἰπεῖν, Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα, αὐτοὶ προςέθηκαν τὸ Μὴ ἐπίρρημα. Αὐτὸς δὲ ἀληθῶς ἔλεγεν, Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πά-

2. λέγει codd. Vatic. Rhedig. et ed. Petav. δὲ λέγει edit. princ.

Cap. XXII. — 1. αὐτῷ reposui ex cod. Vatic. αὐτῶν habet ed. princ. αὐτοῦ ed. Petav. αὐτ`` cod. Rhedig. 2. ἐπιθυμίαν cod. Rhedig. 3. κρέας cod. Vatic. et ed. Petav. κρέα cod. Rhedig. et ed. princ.

transferre non erubescunt. Quamquam dominus illorum nequitiam manifeste redarguit, cum ad Petri lavandos pedes accedens eo dicente, *Non lavabis mihi pedes in aeternum*, subiecit illico, *Nisi la-* Ioann. 13, 6.
vero pedes tuos, non habebis partem mecum. Ad quae Petro respondente, *Non solum pedes, sed et caput*, dominus adiecit, *Qui lotus est semel, non opus est, ut caput lavet, sed pedes duntaxat; est enim mundus totus.* Quibus verbis declaravit lavationibus eiusmodi ac supervacaneis ritibus, hominumque mandatis ac doctrinis uti nihil attinere. Cui quidem consentanea sunt quae a quodam propheta dicuntur: *Populus iste labiis me honorat, cor autem ipsorum longe* Esai. 29, 13. Matth. 15, 8.
est a me; frustra vero colunt me, docentes doctrinas, mandata hominum. Quid est enim quod Pharisaeos ac scribas arguebat quod baptismos adhiberent urceorum et calicum, ac ceterorum id genus, et crebro manus abluerent? cum ita demum pronuntiat, *Illotis manibus manducare non inquinare hominem.* Quare non eorum modo lotiones damnavit, sed et manus abluere supervacaneum esse docuit, neque fraudi cuiquam esse, quod manus nolit eluere.

Iam quod ad usum carnium spectat, nonne eorum statim amentia convincitur? Cap. XXII.
Primum quod dominus Iudaeorum pascha comederit. Constabat autem pascha Iudaeorum agno, ac sine fermento subactis panibus. Agni porro carnibus vesci mos erat assatis igni, quod et apostoli ipsi testantur. *Ubi vis*, inquiunt, *paremus tibi com-* Matth. 26, 17.
edere pascha? Quibus dominus respondit, *Ite in civitatem, et invenietis hominem amphoram aquae portantem: sequimini eum quocumque ierit, et dicite patrifamilias, Ubi est diversorium, ubi pascha cum discipulis meis faciam? Et ostendet vobis coenaculum stratum, et ibi parate.* Iterumque dominus, *Desiderio*, ait, *desideravi hoc pascha manducare vobiscum.* Neque pascha simpliciter dixit, sed *hoc pascha*; ne quis dictum illud subdole ad opinionem suam accommodaret. Ac pascha illud carnes erant, uti diximus, igni tostae, cum aliis quibusdam. At illi veritatis serie ex ingenio sublata verba illa mutarunt, quod est ex coniunctis dictionibus unicuique perspicuum. Quare discipulos ita loquentes faciunt: *Ubi vis paremus tibi comedere pascha?* Christum vero ad ea respondentem: *Numquid desiderio desideravi comedere carnem hoc pascha vobiscum?* Atqui facile est sceleratam hanc illorum fraudem detegere, cum ea quae sequuntur aperte clamitent, ambo esse elementa perperam addita, videlicet μ̄ et η̄. Nam pro eo quod est, *Desiderio desideravi;* isti, *μὴ*, id est, *num*, adverbium adiunxerunt. Christus porro verissime dixit,

σχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν· αὐτοὶ δὲ ἐπιγράψαντες τὸ Κρέας ἑαυτοὺς ἐπλάνησαν, ῥᾳδιουργήσαντες καὶ εἰπόντες, Μὴ ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα κρέας φαγεῖν μεθ' ὑμῶν; Σαφῶς δὲ δείκνυται ὅτι καὶ πάσχα ἐπετέλεσε, καὶ κρέα βέβρωκεν, ὡς προεῖπον. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ ὁράματος [4] ἐλεγχθήσονται τοῦ ἀποκαλυφθέντος τῷ ἁγίῳ Πέτρῳ διὰ τῆς ὀθόνης τῆς ἐχούσης πάντα ἐν αὐτῇ θηρία τε καὶ κτήνη, ἑρπετὰ καὶ πετεινὰ, καὶ φωνῆς κυρίου λεγούσης, Ἀναστὰς θῦσον καὶ φάγε.
pag. 137. Καὶ τοῦ Πέτρου λέγοντος, Μηδαμῶς κύριε· οὐδὲν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον εἰςῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου, φησὶν ὁ κύριος, Ἃ ὁ θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου. Εὑρεθήσεται γὰρ ἐκ δύο τρόπων τῆς ἀληθείας ἡ σύστασις. Εἰ μὲν γὰρ ἐροῦσι κατὰ πάντων βρωμάτων διεξεληλυθέναι λόγον τὸν ἅγιον Πέτρον, καὶ λέγειν ὅτι οὐδέποτε κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον, ὡς καὶ βόας, καὶ αἶγας, καὶ πρόβατα, καὶ ὄρνεις, κοινὰ λέγεσθαι παρ' αὐτῷ, εὐθὺς ἐλεγχθήσονται ἐκ τῆς προτέρας αὐτοῦ ἀναστροφῆς. Μετὰ γὰρ τὸ γῆμαι καὶ τέκνα κεκτῆσθαι, καὶ πενθερὰν ἔχειν, συνέτυχε τῷ σωτῆρι ἐξ Ἰουδαίων ὁρμώμενος. Ἰουδαῖοι δὲ καὶ σάρκας ἐσθίουσι, καὶ κρεωφαγία παρ' αὐτοῖς οὐκ ἐβδέλυκται, οὐδὲ ἀπηγόρευται. Ἄρα γ' οὖν αὐτοῦ βεβρωκότος ἀπ' ἀρχῆς, εἰ καὶ ἕως τοῦ συναντῆσαι τῷ σωτῆρι εἴποιμ' ἂν, δειχθήσεται ὅτι οὐδὲν κοινὸν ἡγήσατο τῶν οὐ κοινῶν λεγομένων. Καὶ γὰρ οὐ κατὰ πάντων διεξήγαγε τὸ κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον, ἀλλὰ περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ νόμος κοινῶν καὶ ἀκαθάρτων. Πάλιν δὲ τούτου δειχθέντος ὅτι οὐ περὶ πάντων τῶν κρέων αὐτῷ ἔλεγεν, ὡς κοινῶν πάντων ὄντων, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ κοινῶν τε καὶ ἀκαθάρτων, ὁ θεὸς τῆς ἁγίας Χριστοῦ ἐκκλησίας τὸν χαρακτῆρα παραδιδοὺς ἔλεγεν αὐτῷ μηδὲν κοινὸν ἡγεῖσθαι. Πάντα γάρ ἐστι καθαρὰ, μετὰ εὐχαριστίας καὶ εὐλογίας θεοῦ λαμβανόμενα. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν τὸ αἴνιγμα εἶχεν, ἵνα μὴ ἡγήσηται τοὺς ἐν ἀκροβυστίᾳ κοινοὺς ἢ ἀκαθάρτους. Ὅμως ἡ ἔμφασις τοῦ Πέτρου οὐ περὶ ἀνθρώπου εἶχε τὴν ὑπόνοιαν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀπηγορευμένων, ὡς καὶ παντί τῳ σαφὲς ἂν εἴη. Καὶ ἐξέπεσεν αὐτῶν πανταχόθεν ὁ ληρώδης λόγος.

Κεφ. κγ'. Τῶν δὲ ἀποστόλων τὰ ὀνόματα εἰς τὴν τῶν ἠπατημένων ὑπ' αὐτῶν πειθὼ προςποιητῶς δέχονται, βίβλους τε ἐξ ὀνόματος αὐτῶν πλασάμενοι ἀνεγράψαντο, δῆθεν ἀπὸ προςώπου Ἰακώβου, καὶ Ματθαίου, καὶ ἄλλων μαθητῶν. Ἐν οἷς ὀνόμασι καὶ τὸ ὄνομα Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου ἐγκαταλέγουσιν, ἵνα πανταχόθεν φωρατὴ γένηται ἡ αὐτῶν ἄνοια.

4. ἐλεγχθήσονται cod. Vatic. et inde ed. Petav. ἐλεγχθήσεται cod. Rhedig. et ed. princ.

Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum. Quibus insuper vocabulum hoc, *Carnem*, addiderunt, seque ipsos miserrime deceperunt, cum per summum scelus adulterata scriptura hunc in modum extulerunt: *Num desiderio desideravi hoc pascha, carnem manducare vobiscum?* Atqui palam illud ostenditur, Christum dominum et pascha celebrasse et carnes edisse, quemadmodum dixi. Praeterea ex eo viso possunt redargui quod beato Petro monstratum est, cum linteum illud aspexit in quo ferarum ac pecudum et reptilium ac volucrum genera omnia continebantur. Secundum quae dei illa vox est audita, *Surge, occide, et manduca.* Respondente Petro, *Absit* Act. 10, 13.
domine, nihil enim commune vel immundum intravit in os meum, dominus subiecit, *Quod deus purificavit, tu commune ne dixeris.* Siquidem utroque modo confirmari veritas potest. Sive enim dixerint ad omnia esculentorum genera Petri dictum illud pertinere, cum dicit, *Nihil unquam commune vel immundum*, ut et boves, capras, oves ac volucres communes esse voluerit, statim illos prior eius vivendi ratio refellit. Ducta quippe iam uxore cum et liberos haberet et socrum a Iudaeorum ceremoniis sese ad Christum aggregavit. At Iudaei carnibus vescuntur, nec earum usus apud illos execrabilis est aut prohibitus. Cum igitur initio carnibus uteretur, saltem ad id usque tempus quo in Christum dominum incidit, manifestum est nihil illum quod commune non esset pro communi habuisse. Non enim omnes cibos communis immundique voce complexus est, sed quos eiusmodi esse lex ipsa definierat. Cum igitur constet non de omni carnium genere locutum esse Petrum, ut omnes esse communes diceret, sed de iis quas esse communes immundasque lex edixerat, deus sanctae Christi ecclesiae notam formamque praescribens, commune quicquam appellare prohibuit. Omnia quippe pura sunt, si cum actione gratiarum deique benedictione sumantur. Quin etiam vocationem gentium visum illud adumbrabat, ne praeputio praeditos communes impurosque censeret. Quamquam obiecta illa Petro species non ad significandos homines, sed ad ea quae lege erant interdicta spectabat; id quod constare cuilibet potest. Ita undique nugatoria ac levis illorum opinio concidat necesse est.

Iidem apostolorum nomina, quo facilius sectatores suos pelliciant, per simulationem admittunt, quibus etiam confictos quosdam a se libros inscribunt, velut a Iacobo, Matthaeo, ac reliquis discipulis editos. Inter quae Ioannis etiam apostoli nomen admiscent, quo eorum vecordia possit ex omni parte deprehendi. Nam non eo Cap. XXIII.

Οὐ μόνον γὰρ ἐλέγχει αὐτοὺς κατὰ πάντα τρόπον λέγων ὅτι, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, ἀλλὰ
pag. 118. καὶ ὅτι τὰς τῶν ἁγίων προφητῶν μαρτυρίας, ἐν ᾧ ἐκ πνεύματος ἁγίου ὁρμώμενος καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος εἰρημένα καλῶς ἀκριβολογήσας περὶ ἑκάστης ὑποθέσεως τῆς εἰς Χριστὸν πληρωθείσης, ὡς εἶπον, τὰς μαρτυρίας ἐξέθετο, ἀφ᾽ ὧν προφητῶν οὗτοι ἑαυτοὺς ἀπηλλοτρίωσαν. Καὶ εὐθὺς ἔδειξεν ὡς τοῖς πρὸς Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν ὑπὸ τῶν Φαρισαίων πεμφθεῖσιν αὐτὸς Ἰωάννης ἀποκρίνεται, λέγων, Ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυρίου, καθὼς εἶπεν Ἡσαΐας ὁ προφήτης. Καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Ἰωάννης λέγει, ἀπὸ τῶν προφητῶν λαβὼν τὴν μαρτυρίαν, φημὶ δὲ ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ, ὅτε ὁ κύριος τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν κατέστρεψε, καὶ εἶπε, Μὴ ποιῆτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου οἶκον ἐμπορίου, Ἐμνήσθησαν ὅτι ἦν γεγραμμένον, Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με. Καὶ πάλιν αὐτὸς Ἰωάννης εἶπεν, Ὅτι Ἡσαΐας εἶδεν ὢν ἐν πνεύματι ἁγίῳ.

Κεφ. κδʹ. Πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς ἅγιος Ἰωάννης κηρύττων ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἱστορεῖται παράδοξον ἔργον τι πεποιηκὼς εἰς ὑπογραμμὸν τῆς ἀληθείας. Πολιτείαν γὰρ ἔχων θαυμασιωτάτην, καὶ συμπρέπουσαν αὐτοῦ τῷ ἀξιώματι τῆς [1] ἀποστολῆς, καὶ μηδ᾽ ὅλως λουόμενος, ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος προελθεῖν ἕως τοῦ βαλανείου, εἰπὼν ὅτι, Λάβετέ μοι τα πρὸς βαλανεῖον. Καὶ τῶν συνεπομένων θαυμαζόντων ἦλθεν εἰς αὐτὸ τὸ λουτρόν. Καὶ γενόμενος πρὸς τὸν εἰωθότα ὑποδέχεσθαι τῶν λουομένων τὰ ἱμάτια ἤρετο τίς ἔνδον ἐστὶν ἐν τῷ βαλανείῳ, ὁ δὲ ὀλεάριος ἐπὶ τῷ φυλάττειν ἱμάτια προσκαρτερῶν (ἐν τοῖς γὰρ γυμνασίοις ἔργον τοῦτό τισιν ὑπάρχει πορισμοῦ ἕνεκα τῆς ἐφημέρου τροφῆς) ἔφη τῷ ἁγίῳ Ἰωάννῃ ὅτι Ἐβίων ἔνδον ἐστίν. Ἰωάννης δὲ εὐθὺς συνεὶς τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος ὁδηγίαν, δι᾽ ἣν αἰτίαν προυτρέψατο αὐτὸν ἕως τοῦ βαλανείου ἥκειν, ὡς ἔφην, μνήμης ἕνεκα τοῦ καταλιπεῖν ἡμῖν τὴν τῆς ἀληθείας ὑπόθεσιν, ὅτι τίνες εἰσὶν οἱ δοῦλοι Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι καὶ υἱοὶ τῆς αὐτῆς ἀληθείας, τίνα δέ ἐστι τὰ σκεύη τοῦ πονηροῦ, καὶ πύλαι ᾅδου μὴ κατισχύουσαι τῆς πέτρας καὶ τῆς ἐπ᾽ αὐτῆς οἰκοδομηθείσης ἁγίας θεοῦ ἐκκλησίας, — εὐθὺς ταράξας ἑαυτὸν καὶ οἰμώξας ἠρέμα εἰς τὸ πάντας ἀκοῦσαι, εἰς μαρτύριον παραστάσεως ἀχράντου
pag. 119. διδασκαλίας, Σπεύσατε ἀδελφοὶ, ἔφη, ἐξέλθωμεν ἐντεῦθεν, μὴ πέσῃ τὸ βαλανεῖον, καὶ ἀπολώμεθα μετὰ Ἐβίωνος τοῦ ἔνδον ἐν τῷ βαλανείῳ, διὰ τὴν αὐτοῦ ἀσέβειαν. Καὶ μηδεὶς θαυμαζέτω ἐπὶ τῷ ἀκοῦσαι Ἐβίωνα Ἰωάννῃ συντετυχηκέναι. Πολυχρόνιος γὰρ καταμείνας τῷ βίῳ ὁ μακάριος Ἰωάννης διήρκεσεν ἄχρι τῆς τοῦ Τραϊανοῦ βασιλείας. Πάντες δὲ οἱ ἀπόστολοι ὅτι ἀπαλλοτριοῦσι τὴν τοῦ Ἐβίωνος πίστιν, καὶ ἀλλο-

Cap. XXIV. — 1. ἀποστολῆς codd. Vatic. Rhedig. et edit. Petav. ἀληθείας ed. princ.

solum illos arguit, quod dixit, *In principio erat verbum, et verbum* Ioann. 1, 1.
erat apud deum, et deus erat verbum, verum etiam quod quibus in locis sancti spiritus instinctu quae a Christo domino de quolibet argumento prolata sunt, accurate prosequitur, divinorum prophetarum testimoniis utitur; quos illi a seipsis adiudicarunt. Hoc enim statim initio demonstrat, Ioannem baptistam iis quos ad se Pharisaei miserant respondisse, *Ego vox clamantis in deserto; dirigite viam domini;* Ioann. 1, 23.
sicut dicit Isaias propheta. Deinde iisdem ex prophetis aliud testimonium Ioannes adducit, nimirum ex Davide, cum dominus numulariorum mensas evertit, ac dixit, *Nolite facere domum patris mei* Ioann. 2, 16.
domum negotiationis. Meminisse enim ait apostolos quod erat scriptum, *Zelus domus tuae comedit me.* Ac rursum idem Ioannes sic loquitur: *Vidit Isaias in spiritu sancto.* Ioann. 12, 41.

Praeterea cum in Asia praedicando dei verbo idem Ioannes insisteret, ut quanti veritas fieri deberet exemplo suo posteris praescriberet, mirum quiddam et inusitatum egisse proditur. Cum enim vitae institutum teneret plane admirabile, eique quam gerebat apostolicae dignitati consentaneum, adeo ut nunquam omnino lavaret, aliquando tamen sancti spiritus impulsu ad balneas prodiens, *Capite,* inquit ad suos, *quae ad balneum necessaria sunt.* Mirantibus illis ad lavationem perrexit. Tum ad eum qui lavantium vestimenta servabat accedens quis intra balneum esset interrogavit. At olearius idemque vestium custos (hanc enim operam plerique victus quotidiani gratia in gymnasiis praestant) Ioanni respondit Ebionem intus esse. Quo audito statim intellexit quorsum illuc ipsum spiritus sanctus adduxisset, et ut balneas adiret esset hortatus, nimirum ad commendandam, ut dixi, eius rei memoriam, ac verissimum illud dogma relinquendum, ut quinam essent Christi servi et apostoli ac veritatis filii discernere possemus, quinam e contrario mali daemonis instrumenta, *inferorumque portae, quae neque petram, neque in ea fundatam* Matth. 16, 18.
ac stabilitam ecclesiam superare possent. Igitur Ioannes repente conturbatus, atque ingemiscens leniter, ut ab omnibus tamen exaudiri posset, idque integrae ac sincerae doctrinae testimonium extaret, *Properate, fratres,* inquit, *abeamus hinc, ne balneae concidant, et cum Ebione, qui intus est, ob eius impietatem obruamur.* Neque vero mirari quisquam debet, dum Ebion occurrisse Ioanni dicitur. Hic enim diu admodum vixit, et ad Traiani pervenit imperium. Porro non Ioannes modo, sed et omnes prorsus apostoli Ebionis fidem re-

τρίαν ἡγήσαντο τοῦ αὐτῶν κηρύγματος, καὶ τοῦ [2] ἀποστολικοῦ χαρακτῆρος, παντί τῳ δῆλόν [3] ἐστι.

Κεφ. κε΄. Περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Παύλου ὡς βλασφημοῦντες αὐτὸν λέγουσι, πόσα ἔχω λέγειν; Πρῶτον μὲν γὰρ λέγουσιν αὐτὸν Ἕλληνά τε καὶ ἐξ ἐθνῶν ὑπάρχειν, προςήλυτον δὲ γεγονέναι ὕστερον. Πῶς οὖν αὐτὸς λέγει περὶ ἑαυτοῦ, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ, φυλῆς Βενιαμὶν, κατὰ νόμον Φαρισαῖος, περισσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων; Καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ λέγει, Ἰσραηλῖταί εἰσι, κἀγώ· σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι, κἀγώ. Καί φησι, Περιτομὴ ὀκταήμερος, καὶ ἀνατεθραμμένος παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιὴλ, καὶ Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων. Καὶ [1] ὢ τῶν δεινῶν ἑρπετῶν τὰ δεινὰ κωκύματα, καὶ τὰ δρακοντοειδῆ συρίγματα, καὶ τῆς κενοφωνίας τὰ δηλητήρια. Τίνος δὲ λήψομαι τὴν μαρτυρίαν; Ἐβίωνος καὶ τῶν κατ᾽ αὐτὸν, ἢ τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ λέγοντος, Ὡς ἔγραψεν ὑμῖν ὁ ἀδελφός μου Παῦλος, ἅτινά ἐστι βαθέα καὶ δυςερμήνευτα, ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι διαστρέφουσι τῇ ἑαυτῶν ἀγνωσίᾳ; Πάλιν δὲ καὶ ὁ ἅγιος Παῦλος μαρτυρεῖ καὶ αὐτὸς τοῖς περὶ Πέτρον λέγων, Καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, καὶ Κηφᾶς, οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας. Κἄν τε γὰρ Ταρσέα ἑαυτὸν εἴποι, οὐκ ἀπὸ τούτου πάντως δέδοται πρόφασις τοῖς [2] λεξιθηροῦσι τὰ εἰς ἑαυτῶν καταστροφὴν, καὶ τῶν πειθομένων οὕτως ἔχειν. Καὶ γὰρ καὶ Βαρνάβαν λέγει Ἰωσὴφ ποτε καλούμενον, Βαρνάβαν δὲ μετακληθέντα, υἱὸν παρακλήσεως ἑρμηνευόμενον, Λευΐτην, Κύπριον τῷ γένει. Καὶ οὐ πάντως ἐπειδὴ Κύπριος ἦν, οὐκ ἦν ἀπὸ τοῦ Λευΐ· ὡς καὶ ὁ ἅγιος Παῦλος, εἰ καὶ ἀπὸ Ταρσοῦ ὡρμᾶτο, οὐκ ἦν ἀλλότριος τοῦ Ἰσραήλ. Διασπαρέντων
pag. 150. γὰρ πολλῶν ἐν τοῖς χρόνοις Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, καὶ ἐν χρόνοις ἄλλοις, εἴποτε συνέβαινε πόλεμος, αἰχμαλωτισθέντων καὶ δοθέντων εἰς πολιορκίαν, οἱ μὲν αἰχμάλωτοι ἀρθέντες ἐπέμειναν ἔν τισι τόποις, οἱ δὲ ἀπὸ τοιαύτης αἰτίας ἀναχωρήσαντες κατῴκουν ἕκαστος [3] ἔνθα κατείληφεν. Ὡς καὶ ἅγιος Ἱερεμίας ἔλεγε περὶ τοῦ Ἰσραήλ, καθάπερ πολλάκις τοῦτο αὐτὸ συμβέβηκε, τὸ ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προςώπου τῶν πολεμίων, ὅτι Καὶ εἰς Κιτιεῖς ἐὰν ἀπέλθῃς, οὔτε ἐκεῖ σοι ἀνάπαυσις ἔσται. Παντὶ δέ τῳ δῆλόν ἐστιν ὅτι Κίτιον ἡ Κυπρίων νῆσος καλεῖται· Κίτιοι γὰρ Κύπριοι καὶ Ῥόδιοι. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ τὸ γένος κατῴκησε Κυπρίων τε καὶ Ῥοδίων. Ὅθεν δὴ καὶ Ἀλέξανδρος ὡρμᾶτο ὁ Μακεδών. Καὶ τούτου ἕνεκα ἐμφέρεται ἐν τοῖς Μακκαβαίοις ὅτι ἐξῆλθε σπέρμα ἐκ γῆς Κιτιέων. Καὶ γὰρ ἐκ σπέρματος τῶν Ἑλλήνων Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών. Ἀλλὰ γενόμενος πάλιν ἐν τῷ τόπῳ

2. ἀποστολικοῦ non habet cod. Vatic.
3. ἐστι non extat in cod. Vatic.
Cap. XXV. — 1. ὢ cod. Vatic.
2. λεξιθηροῦσι cod. Rhedig. et edit. princ. — Item pro Ταρσέα in edit. princ. legitur Ζαρσέα, et infra διασπαράντων pro διασπαρέντων, quod vitium de auctoritate cod. Vatic. sustulit Petavius.
3. ἔνθα cod. Rhedig. et editus uterque. ὅπου cod. Vatic.

pudiant, et a suis dogmatibus atque apostolico illo charactere alienam iudicant, id quod unicuique perspicuum est.

Quod vero ad beatum Paulum attinet, in quem illi maledicta Cap. XXV. coniiciunt, multa a me commemorari possunt. Imprimis Graecum illum fuisse, atque ex gentilibus oriundum praedicant, postea vero proselytum esse factum. Verum quinam ista conveniunt, cum de se ita scripserit, *Hebraeus ex Hebraeis, e semine Abrahae, de tribu Ben-* Phil. 5, 3.
iamin, secundum legem Pharisaeus, abundantius aemulator existens paternarum mearum traditionum. Tum alio loco: *Israelitae sunt, et ego, semen Abrahae sunt, et ego.* Addit postea: *Circumcisio octa-* 2. Cor. 11, 22.
vo die, et educatus ad pedes Gamalielis, et Hebraeus ex Hebraeis. Proh letiferorum serpentium mortiferos gemitus, ac sibilos! o sermonis inanissimi virus acerbum! Cuius ego testimonio stare potissimum debeo? Ebionis, eiusque factionis hominum, an Petri hunc in modum loquentis: *Quemadmodum scripsit vobis frater noster Paulus,* 2. Petr. 3, 15.
quae eius verba profunda sunt, explicatuque difficilia, quae indocti et instabiles per suam ignorantiam depravant? Sed et Paulus vicissim de Petro testatur his verbis: *Et Iacobus, et Ioannes, et Cephas, qui* Galat. 2, 9.
videbantur esse columnae, dextras dederunt mihi et Barnabae societatis. Quod vero Tarsensem se fuisse narrat, nulla idcirco vocum captatoribus ad suam fautorumque suorum perniciem ea re abutendi datur occasio. Nam et Barnabam, qui Ioseph antea dictus, Barnabas postea nominatus est, quod nomen consolationis filium significat, Le- Act. 4, 36.
vitam fuisse refert (Lucas) genere Cyprium. Neque tamen quod Cyprius esset, eo minus e tribu Levitica fuit. Velut apostolus Paulus, licet Tarso oriundus esset, ab Israelitica gente minime erat alienus. Cum enim sub Antiocho Epiphane, aliisque temporibus, quibus bellum exarserat, plerique per captivitatem obsidionemque dispersi forent, captivi quidem certis locis constiterunt. At qui vitandae obsidionis caussa fugerant, quo quisque delatus fuerat, ibi commorati sunt, uti de Israelitico populo dicebat Hieremias, cui ut ante hostem fugeret persaepe contigit. *Si,* inquit, *ad Cittiaeos abieris, nec illic quidem quietem habebis.* Nemo autem ignorat Citium Cypriorum insulam appellari. Nam Citiorum nomine Cyprii continentur et Rhodii. Imo et in Macedonia Cypriorum et Rhodiorum genus habitavit, unde et Alexander Macedo prodiisse dicitur. Quae caussa est cur in Maccabaeorum libris scriptum sit e Cittiensium 1. Macc. 1.
terra genus quoddam esse propagatum. Nam e Graecorum genere Alexander ortum acceperat. Verum quoniam iterum narrandae huius

διὰ τὸν ἐμπεσόντα λόγον διεξῆλθον τὴν περὶ τούτων ἱστορίαν, πλὴν ὅτι ἀπὸ τῆς μετοικήσεως πολλοὶ ἄλλας χώρας οἰκήσαντες τοῦ Ἰσραὴλ ἦσαν σπέρματος κατὰ διαδοχήν. Ἐλέγοντο γὰρ καὶ ἑκάστης χώρας πατριῶται, ὡς καὶ αἱ θυγατέρες τοῦ Ἰοθὸρ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Μωϋσέως τῷ πατρὶ ἀπήγγειλαν, ὡς ἀποστήσας τοὺς ποιμένας ἐπότισεν αὐτῶν τὰ πρόβατα, καὶ πορευθεῖσαι περὶ τούτου ὑφηγοῦντο τῷ ἰδίῳ πατρί. Τοῦ δὲ λέγοντος, [4] Τί ἐταχύνατε σήμερον τοῦ ἐλθεῖν; ἐπ᾽ αὐτὸν ἔφασαν ὅτι, Ἀνὴρ Αἰγύπτιος ἐρύσατο ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ποιμένων, καὶ ἤντλησε, καὶ ἐπότισεν ἡμῶν τὰ θρέμματα. Καὶ εὐθὺς ὁ αὐτὸς ἔφη πρὸς αὐτάς, Διὰ τί οὐκ ἠγάγετε αὐτὸν ὧδε, ἵνα φάγῃ ἄρτον; Τίς δὲ οὐκ οἶδεν ὅτι Μωϋσῆς υἱὸς μὲν γίνεται τοῦ [5] Ἀμρὰμ καὶ τῆς Ἰωχαβὲτ, [6] Ἀμρὰμ δὲ τοῦ Καὰθ, Καὰθ δὲ τοῦ Λευὶ, Λευὶ δὲ τοῦ Ἰακὼβ, Ἰακὼβ [7] δὲ τοῦ Ἰσαὰκ, Ἰσαὰκ δὲ τοῦ Ἀβραάμ; καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ καλεῖσθαι τὸν Μωϋσέα Αἰγύπτιον πάντως ἡ τῆς εὐγενείας καὶ τοῦ σπέρματος διέπεσεν ἀκολουθία. Οὐκοῦν οὗτοι καταλείψαντες τὴν ὁδὸν οἱ ἀπὸ τοῦ Ἐβίωνος πεπλανημένοι ἐπὶ πολλὰς διεστραμμένας ὁδοὺς καὶ ἀνάντη τρίβον τὸν νοῦν ἐκδεδώκασιν.

Κεφ. κϛ΄. Αὐχοῦσι δὲ πάλιν περιτομὴν ἔχοντες, καὶ σεμνύνονται δῆθεν εἶναι ταύτην σφραγῖδα ἡγούμενοι καὶ χαρακτῆρα τῶν τε πατριαρχῶν καὶ δι- pag. 151. καίων τῶν κατὰ τὸν νόμον πεπολιτευμένων, δι᾽ οὓς ἐξισοῦσθαι ἐκείνοις νομίζουσι, καὶ δῆτα ἀπ᾽ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ τὴν σύστασιν ταύτης βούλονται φέρειν, ὡς καὶ οἱ περὶ Κήρινθον. Φασὶ γὰρ καὶ οὗτοι κατὰ τὸν ἐκείνων ληρώδη λόγον ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ εἶναι ὡς ὁ διδάσκαλος. Περιετμήθη γὰρ, φησὶν, ὁ Χριστὸς, καὶ σὺ περιτμήθητι. Καὶ ἵνα κατὰ πάντα τρόπον καταισχύνηται τῆς πλάνης τὰ σπέρματα, καθάπερ χαλινὸς τῇ θαλάσσῃ ἐκ θεοῦ ὁρισθεὶς κλεῖθρα καὶ πύλαι [1] ψάμμος ὅριον καὶ πρόσταγμα τὸ, Ἕως τούτου ἐλεύσῃ, καὶ οὐχ ὑπερβήσῃ, ἀλλὰ ἐν σεαυτῇ συντριβήσονταί σου τὰ κύματα, φησὶν, οὕτω καὶ οὗτοι ἐν ἑαυτοῖς καταδαπανηθήσονται. Ἀλλὰ ἐκεῖ μὲν ἐκ θείου προστάγματος εἰς εὐταξίαν θαλάσσης ἐκ θεοῦ εἴρηται ὁ τοῦ ὅρου λόγος, ἐνταῦθα δὲ ἀφ᾽ ἑαυτῆς ἡ κακία καὶ ἡ πλάνη τυφλώττουσα τὸν νοῦν, καὶ τὸν εὐσεβῆ λογισμὸν ἀποστρεφομένη, προὔλαβε καθ᾽ ἑαυτῆς ὥσπερ κύματα ἐγείρουσα τὰ σχέτλια τῶν προαπαγγελλομένων αὐτοῖς ὑπολήψεων, ἑτέροις κύμασιν ἑαυτῇ συγκρούουσα, καὶ ἐν ἑαυτῇ ἀεὶ συντριβομένη ἑαυτὴν διαλύειν, ἢ καθάπερ ἑρπετὸν δεινὸν ἑαυτῷ λυμαινώμενον καὶ ἀντιστρεφόμενον ἀπὸ τῆς κέρκου καὶ ἑαυτὸ κατεσθίον αὐτὸ ἑαυτοῦ ἀναλωτικὸν

4. *Sic cod. Rhedig. et editi libri. At in cod. Vatic. extat plenius* τί ὅτι ἐταχύνατε. *Uterque vetus editor in verbis sequentibus oscitanter distinxit* τοῦ ἐλθεῖν ἐπ᾽ αὐτόν; ἔφασαν *cett.*

5. ἀβραὰμ *cod. Rhedig.* ἀμβρὰμ *cod. Vatic. et edit. princ.*

6. ἀβραὰμ *cod. Rhedig.* ἀμβρὰμ *cod. Vatic.*

7. δὲ *habent cod. Rhedig. et cod. Vatic., ex quo reposuit primum Petavius. Nam in ed. princ. desideratur, spatio duarum fere literarum vacuo relicto.*

Cap. XXVI. — 1. ψάμμος *cod. Vatic.* ψάμμον *reliqui mei libri. Reponendum suspicor* καθάπερ χαλινὸς τ. θ. ἐκ θ. ὁρισθεὶς ἢ κλεῖθρα κ. π. ψάμμος ὅριον καὶ πρ. *Cornarius sic interpretatus est:* quemadmodum fraenum mari ex deo definitum est, claustraque ac portae arenae terminus, et praeceptum hoc *cett.*, *ut* καὶ κλεῖθρα καὶ πύλαι ψάμμου ὅριον *voluisse videatur.*

historiae oblata nobis occasio est, in eam sum fortuito delatus. Eo vero pertinebat istud, ut complures ostenderemus in ea migratione varias occupasse sedes, qui ex Israelitica gente originis erant successione derivati. Qui quidem ab ea ubi habitabant regione cognominari solebant. Quemadmodum cum filiae Iethro allatam sibi a Moyse opem parenti renuntiarent, narrarentque depulsis a se pastoribus suos illum greges adaquasse, hoc, inquam, cum domum reversae parenti dixissent, sciscitante nimirum eo, *Cur hodie venistis velocius solito?* responderunt, *Vir Aegyptius liberavit nos de manu pa-* Exod. 2, 19 *storum, insuper et hausit aquam, potumque dedit ovibus nostris.* Statimque dixit illis, *Cur non huc illum adduxistis, ut comederet panem?* Quis autem nescit Amrami et Iochabetae filium extitisse Moysen, Amramum Caathi, Caathum Levi, hunc Iacobi, cuius pater Isaacus, Isaaci Abrahamus fuerit? Neque tamen, pro eo quod Aegyptius apellatur Moyses, ideo nobilitatis illius ac stirpis est series extincta. Hoc igitur modo Ebionis discipuli, velut aberrantes ac devii, varias se in ambages ac flexus abruptaque itinera commiserunt.

Atenim circumcisionem prae se ferunt, eaque re plurimum glo- Cap. XXVI. riantur, utpote quam patriarcharum, aliorumque qui legis tempore vixere iustorum, notam ac signum extitisse putent; quo etiam nomine adaequari se cum illis arbitrantur, adeoque Christi ipsius exemplum ad illam comprobandam accommodant, ut et Cerinthiani faciunt. Quorum ineptissime accommodatam illam sententiam usurpant: *Suf-* Matth. 10, 24. *ficit discipulo, si sit sicut magister eius.* Christus enim, aiunt, circumcisus est: tu igitur circumciditor. Atque ut erroris semina magno cum illorum pudore profligentur, non secus ac fraenando mari velut repagula quaedam ac portae, arenarum a deo moles obiecta est, eiusdemque mandatum istiusmodi: *Hucusque venies, et non* Iob. 38, 11. *procedes amplius; sed in te confringentur fluctus tui,* ait scriptura, sic etiam illi in semetipsos relapsi penitus consumentur. Quamquam hoc interest, quod illic ad coërcenda maria divino imperio terminus ille constitutus est, hic autem ipsa per sese nequitia, atque excaecatae mentis error a sensu pietatis adhorrens infelicissima illa, quae ante protulimus, dogmata velut quosdam in se fluctus excitavit prius, ac contrariis fluctibus illisit, et semetipsum in se conversus confractusque dissipavit. Aut ut exitialis serpens sese conficiens ipsum, et a cauda replicans ac revolvens suum corpus adedit et absumit. Id

γίνεται. Τοῦτο γάρ φασι γεγενῆσθαι καιρῷ ὑπὸ ἀσπίδων συγκλεισθεισῶν ἐν πίθοις, καὶ ἑκάστης τὴν ἑτέραν καταναλωσάσης, τὴν δὲ ἰταμωτέραν καὶ χαλεπωτέραν εἰς ὕστερον μεμενηκέναι μόνην καταλειφθεῖσαν, καὶ εἰς πεῖναν ἐλθοῦσαν ἀπὸ τῆς ἰδίας κέρκου ἀρξαμένην ἑαυτὴν καταβεβρωκέναι, ἱστοροῦσί τινες φυσιολόγοι κατὰ τὴν Αἰγυπτίων χώραν. Ὅθεν καὶ ἁρμοδίως τὸ ὄνομα αὐτῇ ἐπέθεντο, διὰ τὴν κεφαλὴν τῆς Γοργόνος καὶ ταύτην Ἀσπιδογοργόνα καλοῦντες. Οὕτω καὶ ὁ ματαιόφρων Ἐβίων καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν προὔλαβον ἑαυτοὺς κατατέμνοντες καὶ ἀναιροῦντες ἀπ' ἀρχῆς ἐκεῖνα ἐφ' οἷς καὶ σεμνύνονται. Χριστὸς γὰρ ἑαυτὸν οὐ περιέτεμε, παιδίον γὰρ ἦν. Δόξα δὲ τῷ ἐλεήμονι θεῷ, ὅτι ἑαυτὸν προὔβαλεν ὁ Ἐβίων, ἵνα τὰ ἀληθινὰ μὴ ὁμολογήσῃ, εἰς τὸ καὶ ἔλεγχον αὐτῷ [2] τοῦτο γενέσθαι. Εἰ μὲν γὰρ ἔλεγεν αὐτὸν θεὸν ἄνωθεν ἥκοντα περιτετμῆσθαι τὴν ὀκταήμερον ὑπὸ τῆς Μαρίας, τὸ τηνικαῦτα θεὸς ὤν, καὶ συγχωρῶν κατὰ ἰδίαν εὐδοκίαν, παρεῖχεν ἂν τῷ ἀγύρτῃ
pag. 152. *τῆς περιτομῆς πιθανολογίαν· ὁπότε δὲ ψιλὸν ἄνθρωπον αὐτὸν γεγενῆσθαι [3] ὑπ' ἀνθρώπων παρεισφέρει περιτετμῆσθαι, οὐκέτι αἴτιός ἐστιν ὁ παῖς, εἰ καὶ τὴν ὀκταήμερον περιτομὴν περιετμήθη. Οὐ γὰρ ἑαυτὸν περιέτεμεν, ἀλλ' ὑπὸ ἀνθρώπων περιετμήθη. Καὶ γὰρ οἱ παῖδες οὐχ ἑαυτοὺς περιτέμνουσι, καὶ οὐδὲ αἴτιοί εἰσι τῆς ἑαυτῶν περιτομῆς, ἀλλ' οἱ αὐτῶν γονεῖς. Ἐκεῖνοι γὰρ βραχεῖς ὄντες νηπιάζουσιν ἀγνοοῦντες, καὶ οὐδὲ οἴδασι τί αὐτοῖς ὑπὸ τῶν γονέων γίνεται.*

Κεφ. κζ'. *Ἡμεῖς δὲ καὶ θεὸν αὐτὸν λέγομεν ἀπ' οὐρανοῦ ἐλθόντα, καὶ ἐν μήτρᾳ παρθένου Μαρίας τὸν χρόνον τῶν ἐγκυμονουμένων παίδων παραμεμενηκότα, ἕως τελείως ἀπὸ τῆς παρθενικῆς μήτρας τὴν ἔνσαρκον ἐνανθρώπησιν ἑαυτῷ καὶ οἰκονομίαν οἰκονομήσῃ, ἐν ᾗ καὶ περιετμήθη ἀληθινῶς, καὶ οὐ δοκήσει, ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ. Ἦλθε γὰρ πληρῶσαι τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, καὶ οὐ καταλῦσαι, καὶ οὐ τὸν νόμον ἀλλότριον ἀποφῆναι, ἀλλὰ ἐξ αὐτοῦ μὲν δεδωρημένον, ἕως δὲ αὐτοῦ ἐν τύποις μεμενηκότα, ὅπως ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ πάλιν ὅπερ ἐνέλιπεν ἐν τῷ νόμῳ πληρωθῇ, ἵνα οἱ τύποι εἰς πνευματικὴν τελείωσιν ἐλθόντες ἐν ἀληθείᾳ ὑπ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων κηρυχθῶσιν, οὐκέτι ὄντες τύποι, ἀλλ' ἀλήθεια. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐπληροῦτο τὸ ἐν τῷ νόμῳ εἰρημένον, ἕως αὐτοῦ τοῦ χρόνου διαρκέσαν, καὶ ἐν αὐτῷ ἀφιστάμενον, εἰς πλήρωμα δὲ μεθιστάμενον, ὅπερ ἔφη ἡ Σεπφώρα ὅτι, Ἔστη τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου. Καὶ οὐκ εἶπεν ὅτι, Περιέτεμόν μου τὸ παιδίον. Οὐ γὰρ ᾠκονόμει ὁ ἀποσταλεὶς ἄγγελος, ἵνα περιτομὴ γένηται, ἀλλὰ οὐδὲ τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς φοβηθεὶς ἀπέστη, ἀλλὰ*

2. τοῦτο *quod omissum est in ed. Petav., reposui de cod. Rhedig. et ex edit. princ.*

3. καὶ ὑπ' ἀνθρώπων *volebat Petavius. Sed cum cod. Vatic. illud* περιτετμῆσθαι *haud agnoscat, sic potius restituendum videtur:* ὁπότε δὲ ψ. ἄνθρ. αὐτὸν γεγεννῆσθαι ὑπ' ἀνθρ. παρεισφέρει, οὐκέτι *cett.*

enim olim aspides fecisse narrant, quarum cum inclusae doliis essent, alteram altera devoravit. Tum quae ferocior ac crudelior erat sola remanens, enectaque fame, seipsam a cauda incipiens paulatim consumpsit; idque ipsum in Aegypto contigisse a nonnullis, qui de rerum natura scripserunt, proditum est. Unde et ob Gorgoneum veluti caput Aspidogorgonis merito ei est nomen impositum. Similiter ineptus ac stolidus Ebion Ebionisque fautores concidere seipsos anteverterunt, eaque quibus potissimum gloriantur initio sustulerunt. Non enim Christus, utpote cum infans adhuc esset, semet ipse circumcidit. Sed laudandus propterea misericors dominus est, quod ita se Ebion imprudens obiecerit, ut minime vera confessus convincendi sui ansam nobis obtruderet. Si enim deum illum esse coelitusque delapsum assereret, octavoque die a Maria circumcisum, tum quidem quatenus et deus foret, et id ultro ac voluntate permisisset, speciosum quiddam ac probabile ad circumcisionis commendationem circumforaneo isti praebuisset. Iam vero cum merum illum hominem esse, atque ab hominibus circumcisum fuisse sentiat, nequaquam puero illi velut auctori tribuendum est, quod octava sit luce circumcisus. Neque enim semetipsum praecidit, sed id ab aliis passus est; quod sibi ipsis pueri non faciunt, neque circumcisionis auctores ipsi, sed eorum potius parentes habendi sunt. Etenim pusiones illi prae infantia quid sibi a parentibus fiat ignorant.

At nos et deum illum e coelo descendisse dicimus, et in Mariae Cap. XXVII. virginis utero legitimo tempore permansisse, quanto scilicet gestari ceteri infantium solent, donec ex illo virginis utero profusus, perfecto iam hominis quod induerat corpore, susceptam a se salutis nostrae procurationem aggredi instituit. In qua et ad diem octavum non specie tenus, sed reipsa circumcisus est. *Venit enim ut legem* Matth. 5, 17.
ac prophetarum impleret oracula, non everteret; atque ut alienam non fuisse legem ostenderet, sed a seipso concessam ad suum usque tempus sub quibusdam figurarum velut umbraculis perstitisse: quo in sese ac per sese quodcumque legi deerat postremo suppleret, eademque illa figurarum involucra ad spiritalem perfectionem ac veritatem perducta figuras esse desiisse atque ad veritatem transiisse tam ipse quam eius apostoli praedicarent. In illo quippe quod scriptum erat in lege perfectum est, id, inquam, quod ad eius usque tempora perduravit, et in ipso iam absolutum impletumque desiit, nimirum quod Sephora dicebat: *Stetit sanguis circumcisionis filii mei.* Non dixit, Exod. 4, 25.
Circumcidi filium meum. Neque enim id agebat angelus, ut circumcisio fieret, neque sanguinis metu recessit, sed ut eum infantem a

ὑπομνήσεως χάριν τοῦ μέλλοντος παιδίου τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς ἱστᾶν,
ὅπερ ἀκούσας καὶ οἰκονομήσας ἀπέστη. *Καὶ ποίου παιδίου ἄκουε·*
ἀλλ' ἢ περὶ οὗ εἶπεν ὁ προφήτης ὅτι, Θελήσουσιν εἰ ἐγένοντο πυρίκαυ-
στοι, ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν. Τὸ μὲν γεννη-
θὲν παιδίον δεικνὺς ἐν ἀληθείᾳ, ὅπως σημάνῃ τὴν ἀληθινὴν ἐνανθρώ-
πησιν, τὸ δὲ, Υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, ὅπως δείξῃ τὸν ἄνωθεν θεοῦ λόγον,
καὶ υἱὸν θεοῦ αὐτὸν δειχθέντα, καὶ ἐν μήτρᾳ γενόμενον ἐνανθρωπή-
pag. 153. σαντα, ἔχοντα ἀμφότερα θεὸν καὶ ἄνθρωπον, αὐτὸν θεὸν, αὐτὸν ἄν-
θρωπον, αὐτὸν υἱὸν ἄνωθεν δοθέντα, αὐτὸν παιδίον γεννηθέντα, ἐφ'
οὗ ἔστη λοιπὸν τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς, ὡς καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λέγει,
ὅτε ἦλθον Ἕλληνες βουλόμενοι αὐτὸν θεάσασθαι, καὶ ἦλθον πρὸς Φί-
λιππον, καὶ λέγουσιν αὐτῷ, Δεῖξον ἡμῖν τὸν Ἰησοῦν· καὶ ὁ Φίλιππος
τῷ Ἀνδρέᾳ, καὶ ὁ Ἀνδρέας τῷ Ἰησοῦ ἔφη ὅτι, Τινὲς Ἕλληνες βούλον-
ταί σε θεάσασθαι. Καὶ εὐθὺς ὁ κύριος ἀποκρίνεται, λέγων, Νῦν
ἔφθασεν ἡ δόξα τοῦ θεοῦ, ἵνα δείξῃ περιτομὴν μὲν παρερχομένην τὴν
ἔνσαρκον, καὶ τύπῳ ὑπηρετήσασαν ἄχρι χρόνου, τὴν δὲ ἐν σαρκὶ ἀκρο-
βυστίαν ἐν πνεύματι ἔχουσαν μείζονα περιτομὴν, θεωροῦσαν Χριστὸν,
καὶ αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ κατειληφυῖαν.

Κεφ. κη'. Εἰ δὲ βούλονται οὗτοι λέγειν, Πῶς οὖν Χριστὸς περιετμήθη;
ἀκούσονται ὅτι, Ἤδη μὲν οὖν, ὦ πεπλανημένοι, ἐδείξαμεν ὑμῖν δι' ἣν
αἰτίαν περιετμήθη. Περιετμήθη γὰρ διὰ πολλοὺς τρόπους. Καὶ πρῶ-
τον, ἵνα δείξῃ ἐν ἀληθείᾳ σάρκα ἑαυτὸν ἀνειληφέναι, διὰ Μανιχαῖον
καὶ τοὺς λέγοντας ἐν δοκήσει πεφηνέναι· ἔπειτα, ἵνα δείξῃ ὡς οὐκ
ἦν ὁμοούσιον τὸ σῶμα τῇ θεότητι, ὥς φησιν Ἀπολινάριος, ἀλλ' οὔτε
ἄνωθεν αὐτὸ κατενήνοχεν, ὡς λέγει Οὐαλεντῖνος· καὶ ἵνα βεβαιώσῃ
ἣν πάλαι ἔδωκε περιτομὴν δικαίως ὑπηρετήσασαν ἕως τῆς αὐτοῦ παρου-
σίας, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν τοὺς Ἰουδαίους ἀπολογίαν. Εἰ γὰρ μὴ περι-
ετμήθη, εἶχον λέγειν, Οὐκ ἠδυνάμεθα Χριστὸν δέξασθαι ἐν ἀκροβυ-
στίᾳ. Ἄλλως τε καὶ ἔδει αὐτὸν ἐντειλάμενον τῷ Ἀβραὰμ περιτμηθῆναι,
σφραγῖδος ἕνεκα φαινομένης, εἰς τύπον δὲ ἀληθινῆς καὶ ἀοράτου δο-
θείσης, νῦν περιτμηθῆναι [1] καὶ ταύτην βεβαιῶσαι. Ἐγένετο γὰρ ἡ
φαινομένη περιτομὴ ἕνεκεν δισταγμοῦ τοῦ Ἀβραὰμ, ὅτε εἶπεν ὁ ἅγιος
καὶ δίκαιος, ὡς ἐν δισταγμῷ, Εἰ τῷ [2] ἑκατονταέτει υἱὸς γενήσεται, καὶ
εἰ Σάρρα ἡ πρεσβῦτις γεννήσει υἱόν; καὶ εὐθὺς ὁ κύριος, Λάβε μοι
κριὸν τριετίζοντα, καὶ αἶγα καὶ δάμαλιν, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ περὶ τὴν
τοῦ ἡλίου δύσιν, ὡς εἶδε λαμπάδας πυρὸς καὶ κλίβανον, καὶ τἄλλα,

CAP. XXVIII. — 1. καὶ *voculam, quae vulgo desideratur in libris, Cornario (is enim vertit* et hoc signaculum confirmaret) *et Petavio praeeuntibus repetii ex ultima syllaba vocis* περιτμηθῆναι.
2. ἑκατονταέτη *cod. Rhedig. et edit. princ.*

quo circumcisionis cruor inhibendus erat in memoriam revocaret.
Quare mox ut illud audivit ac praestitit, e medio se subduxit. At
quisnam ille futurus esset infans accipe. Is enim erat de quo pro-
pheta locutus est: *Et volent esse igne combusti: quoniam parvulus* Esai 9, 5.
natus est nobis, et filius datus est nobis. Quibus verbis primum na-
tum revera parvulum demonstravit, ut vere susceptam ab eo natu-
ram hominis significaret. Deinde subiecit, *Filius datus est nobis,*
ut eundem dei esse verbum e coelo delapsum, deique filium declara-
tum ostenderet, et in utero genitum, hominemque factum, ita ut
duplicem in se naturam, dei videlicet hominisque contineret, pro-
indeque deum pariter atque hominem, et eundem divinitus oblatum
filium ac puerulum natum. In quo circumcisionis deinceps cruor ste-
tit, ut in evangelio ipse testatur. Cum enim gentiles videndi eius
desiderio accessissent, et ad Philippum adeuntes dixissent, *Ostende*
nobis Iesum, ac Philippus id Andreae, Andreas Christo retulisset
his verbis: *Gentiles quidam videre te cupiunt*, dominus illico respon- Ioann.12,21.
dit, *Nunc pervenit gloria dei;* ut circumcisionem carnis praeteriisse
iam doceret, et ad certum tempus figurae serviisse, carnis vero
praeputium spirituali ac praestantiori circumcisione praeditum con-
templari Christum eiusque reipsa compotem fieri.

Quod si istud nobis obiiciant: Cur igitur circumcisus est Chri- Cap. XXVIII.
stus? ita a nobis audient: Iamdudum quidem, o homines opinione
falsa ducti, caussam vobis cur esset circumcisus ostendimus. Mul-
tis enim id de caussis sustinuit. Primum, ut se carnem re vera in-
duisse monstraret, propter Manichaeum ceterosque qui similitudine
quadam ac specie duntaxat apparuisse docuerunt. Deinde ut corpus
divinitati consubstantiale non esse demonstraret, ut Apollinaris exi-
stimat, nec e coelo delatum in terras, qui Valentini error fuit. Tum
ut cuius olim circumcisionis auctor fuerat, eam ad adventum usque
suum observatam fuisse merito comprobaret, atque ut omnem Iu-
daeis excusationem eriperet. Nisi enim circumcisus foret, hoc ad
sui purgationem afferre potuissent. Nos Christum praeputio praedi-
tum probare nequivimus. Praeterea vero eum oportebat, qui Abra-
hamo circumcidendi sui mandatum ediderat, ut ad veri et aspectum
fugientis adumbrandam imaginem apparens illud signum et aspecta-
bile prae se ferret, ratum illud sua circumcisione facere. Nam ex-
terna illa circumcisio Abraamo ob eius haesitationem imposita fuit,
cum vir sanctus ac iustus velut dubitando dixisset, *An centenario* Gen. 17, 17.
nascetur filius? et Sarra iam anus filium pariet? Statimque dominus,
Sume, inquit, *mihi arietem annorum trium, et capram, et vaccam, etc.*
Cumque sol occumberet, cum lampades ignis et clibanum vidisset etc.,

φήσας αὐτῷ ὁ θεὸς κατ' ἐπιτίμησιν, *Πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν*
γῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ καταδουλώσουσιν [3] *αὐτὸ ἔτη τετρακόσια*, ἀσφαλείας
pag. 154. ἕνεκα διὰ τὸν δισταγμὸν, δι' ὃν εἶπεν, *Εἰ τῷ* [4] *ἑκατονταέτει υἱὸς γενή-*
σεται· ἵνα μὴ καταδουλωθὲν τὸ σπέρμα ὑπὸ εἰδωλολατρῶν καὶ ἀπίστων
Αἰγυπτίων ἐπιλάθηται θεοῦ τῶν πατέρων αὐτοῦ, ἐπέθηκεν αὐτῷ καὶ
αὐτοῖς τὴν ἔνσαρκον περιτομὴν, ἵνα ὁρῶντες ὑπομιμνήσκωνται, καὶ
δυςωπῶνται, καὶ μὴ ἀρνῶνται αὐτόν. Καὶ διήρκεσεν ἄχρι Χριστοῦ
τοῦτο· καὶ τούτου ἕνεκα καὶ αὐτὸς εὐδοκεῖ περιτμηθῆναι. Καὶ ἄνθρω-
πος γέγονεν ἐν ἀληθείᾳ, ἄνωθεν ἐλθὼν ἐκ πατρὸς θεὸς λόγος, καὶ οὐκ
ἀποθέμενος τὴν θεότητα, ἀλλὰ σάρκα φορέσας ἐν ἀληθείᾳ, τελείαν τε
ἐνανθρώπησιν ἔχων, περιτέμνεται, τὰ πάντα οἰκονομῶν ἐν ἀληθείᾳ,
ἵνα καὶ Ἰουδαῖοι, ὡς προεῖπον, ἀναπολόγητοι ὄντες, καὶ Μανιχαῖοι,
καὶ ἄλλοι ἐλεγχθήσωνται, καὶ ἵνα περιτμηθεὶς εὐλόγως καταλύσῃ τὴν
περιτομὴν, καὶ ἄλλην μείζονα δείξῃ, οὐχ ὡς μὴ ἔχων, καὶ ἑαυτῷ συν-
ιστάμενος, ἀλλὰ ἔχων μὲν, δεικνὺς δὲ ὅτι ταύτης οὐκέτι ἐστὶ χρεία,
ἀλλὰ τῆς μείζονος.

Κεφ. κθ'. Καὶ ὅτι μὲν εὐθὺς γεννηθεὶς θεὸς ἦν, καὶ οὐ ψιλὸς ἄνθρωπος,
οἱ Μάγοι σαφῶς δείξουσι. Μετὰ γὰρ δύο ἐτῶν χρόνον, ὡς ἔδειξαν
τῷ Ἡρώδῃ τὸν χρόνον τοῦ ἀστέρος, ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, ἐλθόν-
τες εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐρωτήσαντες οἱ αὐτοὶ Μάγοι, καὶ γνόντες ὅτι
ἐν Βηθλεὲμ Χριστὸς γεννᾶται, ἐξῆλθον πάλιν τοῦ ἀστέρος ὁδηγοῦντος
αὐτοὺς, καὶ ἦλθον ἀπὸ Ἱεροσολύμων εἰς Βηθλεέμ. Καὶ εἰςελθόντες
εὗρον αὐτὸν μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας, καὶ πεσόντες προςεκύνη-
σαν αὐτῷ, καὶ προςήνεγκαν τὰ δῶρα. Εἰ τοίνυν εὐθὺς προςκυνεῖται,
οὐ ψιλὸς ἄνθρωπος ὁ γεννηθεὶς, ἀλλὰ θεός· καὶ οὐ μετὰ τριάκοντα
ἔτη, καὶ οὐ μετὰ τὸ βάπτισμα Χριστὸς γίνεται, ἀλλὰ εὐθὺς Χριστὸς
ἐγεννήθη ἀπὸ Μαρίας παρθένου θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Διὸ καὶ οἱ ἄγ-
γελοι εὐθὺς ὑμνοῦσι, λέγοντες, *Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς*
εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία, καὶ εὐαγγελίζονται τοὺς ποιμένας, λέ-
γοντες, *Ἐγεννήθη ἡμῖν Χριστὸς κύριος σήμερον ἐν πόλει Δαβίδ*. Καὶ
οὐ μόνον τοῦτο, ὦ ἠπατημένε Ἐβίων, δείκνυται, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ δωδε-
καετοῦς εὑρίσκεται καθήμενος ἀναμέσον τῶν ἱερέων καὶ πρεσβυτέρων,
pag. 155. ἐρωτῶν αὐτοὺς, καὶ ζητῶν μετ' αὐτῶν, καὶ ἐξεπλήττοντο *ἐπὶ τῷ λόγῳ*
τῆς χάριτος, τῷ ἐκπορευομένῳ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καὶ οὐχὶ μετὰ
τὸ τριακοστὸν ἔτος ἐποίει τοῦτο, ἵνα εἴπῃς ὅτι ἀφ' οὗ ἦλθε τὸ πνεῦμα
εἰς αὐτὸν Χριστὸς ἐγένετο, ἀλλὰ εὐθὺς ἀπὸ δωδεκαετοῦς, ὡς προ-
εῖπον, ὡς γέγραπται ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίῳ. Ἀλλὰ καὶ ἔτι

3. αὐτὸ *reposui ex cod. Rhedig., sensu postulante. Editi libri habent* αὐτῷ. *Sed Cornarius recte vertit Latine:* et in servitutem adigunt ipsum per annos trecentos.

4. *Libri vulgo omnes* ἑκατονταέτῃ.

eius castigandi caussa deus edixit: *Peregrinum erit semen tuum in* Gen. 15, 13.
terra aliena, et subiicient eos servituti quadringentis annis. Quam-
obrem stabilitatis cuiusdam ac firmitatis gratia, pro eo quod nonnihil
addubitans dixisset *Num centenario nascetur filius?* ne eius posteri
infidelibus idolorumque cultoribus Aegyptiis in servitutem dati, ad
eosdem quos et illius maiores venerati fuerant, deos sese transfer-
rent, tam Abrahamo ipsi, quam eius stirpi circumcisionem illam car-
nis inussit, ut eius aspectu commonitos reverentia quaedam numinis
subiret, quo minus eiurare illud auderent. Ea porro ad Christum
usque permansit, ideoque et ultro circumcidi ipse voluit, et homo re-
ipsa factus est, idem qui et deus verbum a patre de coelo lapsum,
non eam quam habebat divinitatem deposuit, sed vere carnem in-
duens atque ex perfecta hominis natura coalescens circumcisionem
usurpavit. Quod totum ex rei veritate gestum est, ut et Iudaei,
quemadmodum dictum est, et Manichaei omni tergiversatione sublata
convinci facillime possent, ac circumcisus ipse abrogata merito cir-
cumcisione maiorem quandam induceret. Non quasi priore illa care-
ret, minimeque suscepisset in sese, sed ut ea perfunctus nihil iam
esse necessariam ostenderet, sed aliam longe illa praestantiorem.

Quod autem subinde in lucem editus deus fuerit, non homo dun- Cap. XXIX.
taxat, a Magis aperte comprobatum est. Siquidem elapso iam bien-
nio, quod ipsum stellae tempus Herodi significarunt, a biennio vide-
licet atque infra, Hierosolymam venientes interrogantesque Magi Matth. 2, 16.
cum Bethleemi nasci Christum oportere didicissent, ab urbe digressi
sunt, eademque duce stella Bethleemum aspirarunt. Ibi, postea-
quam introgressi sunt, Christum cum Maria matre repererunt, et
procidentes adoraverunt eum obtuleruntque munera. Quamobrem
cum statim adoretur qui natus est, non nudus est homo sed deus,
neque post annos triginta, vel baptismum, Christus efficitur, sed
subinde Christus e Maria virgine deus pariter atque homo natus est.
Propterea statim angeli coeleste carmen concinunt: *Gloria in excel-* Luc. 2, 14.
sis deo, et in terra pax, hominibus propensa voluntas. Sed et felici
illo nuntio pastores impertiuntur: *Natus est vobis*, inquiunt, *hodie*
Christus dominus in civitate David. Neque hoc solum, infelix Ebion!
de Christo comprobatur, verum etiam anno aetatis duodecimo sedens
inter sacerdotes ac seniores repertus est, cum eos interrogaret, ac
cum illis inquireret, adeo ut *mirarentur in verbo gratiae, quod pro-* Luc. 4, 22.
cedebat de ore eius. Non hoc anno demum trigesimo faciebat, ut di-
cere possis, ex quo spiritus in eum sanctus illapsus est, Christum
esse coepisse, sed a XII. statim, uti diximus, estque a Luca in
evangelio proditum. Quinetiam paulo ante eum, ut refert, paene

ἀνωτέρω, ὅτε νηπιάζοντος ἀνῆλθον, φησὶν, οἱ περὶ Ἰωσὴφ καὶ Μαριὰμ εἰς Ἱερουσαλὴμ προςκυνῆσαι ἐν τῇ ἑορτῇ, καὶ ἀνέκαμπτον, ἔμεινεν Ἰησοῦς, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἐν τῇ ὁδοιπορίᾳ, καὶ ἐν τοῖς συγγενέσιν αὐτῶν, καὶ οὐχ ηὕρισκον. Εἶχε γὰρ ἡ Μαρία συγγένειαν. Ἀνακάμψασα δὲ καὶ εὑροῦσα αὐτὸν ἔφη αὐτῷ, Τί ἡμῖν ἐποίησας, τέκνον; Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ σου ὀδυνώμενοι ἐζητοῦμέν σε. Ἐν τάξει γὰρ πατρὸς ὁ Ἰωσὴφ αὐτῷ ὑπῆρχεν, οὐ γὰρ ἦν αὐτῷ πατὴρ κατὰ φύσιν. Εἶτα ὁ κύριος πρὸς αὐτὴν, Τί ὅτι ἐζητεῖτέ με; οὐκ ᾔδειτε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναί με; σημαίνων ὅτι ὁ ναὸς εἰς ὄνομα θεοῦ, τουτέστι τοῦ αὐτοῦ πατρὸς, ᾠκοδομήθη. Εἰ τοίνυν ἀπὸ νηπίου οἶδε τὸν ναὸν καὶ τὸν πατέρα, οὐκ ἄρα ψιλὸς ἄνθρωπος ὁ γεννηθεὶς Ἰησοῦς, οὐδὲ μετὰ τὸ τριακοστὸν ἔτος, μετὰ τὸ ἐλθεῖν εἰς αὐτὸν τὸ εἶδος τῆς περιστερᾶς, υἱὸς καὶ Χριστὸς ἐκαλεῖτο, ἀλλὰ εὐθὺς ἐν τοῖς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ δεῖν αὐτὸν εἶναι ἐδίδασκεν. [1] Ὅτι δὲ ὁ Ἰωσὴφ οὐχὶ πατὴρ αὐτοῦ ἦν, ἀλλὰ ἐν τάξει πατρὸς, ἄκουε τοῦ αὐτοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος, τοῦ γράψαντος ἀπὸ προςώπου Μαρίας ὅτι, Ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ σου ὀδυνώμενοι ἐζητοῦμέν σε. Πάλιν πῶς γράφει λέγων, Ἦν δὲ Ἰησοῦς ἀρχόμενος εἶναι ὡς ἐτῶν τριάκοντα, ὢν υἱὸς, ὡς ἐνομίζετο, Ἰωσήφ. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, Ὡς ἐνομίζετο, ἔδειξεν αὐτὸν μὴ εἶναι αὐτοῦ υἱὸν, ἀλλὰ νομίζεσθαι.

Κεφ. λ'. Ἐπιλείψει δέ μοι ὁ χρόνος διηγουμένῳ εἰς παράστασιν τῆς ἀληθείας, καὶ εἰς ἔλεγχον τῆς ματαιοφροσύνης Ἐβίωνος καὶ τοῦ αὐτοῦ παραπεποιημένου [1] ματαιόφρονος διδασκαλείου. [2] Πόθεν γὰρ οὐ σαφὲς ἂν εἴη ὅτι οὐ πατὴρ ἦν Ἰωσὴφ, ἀλλ' ἐν τάξει πατρὸς ἐνομίζετο; Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ
pag. 156. οὐκ εἶπεν, Ἰδοὺ ἡ γυνή. Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει, Καὶ τέξεται ἡ δάμαλις, καὶ ἐροῦσιν, Οὐ τέτοκεν. Ἐπειδὴ γάρ τινες τῶν Μανιχαίων καὶ Μαρκιωνιστῶν λέγουσιν αὐτὸν μὴ τετέχθαι, διὰ τοῦτο, Τέξεται, καὶ ἐροῦσιν, Οὐ τέτοκεν· ἐπειδὴ οὐ τέτοκεν ἡ Μαρία ἐκ σπέρματος ἀνδρός. Καὶ οὗτοι μανέντες λέγουσι ψευδῶς ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς αὐτὴν γεγεννηκέναι. Γεγέννηκεν οὖν ἡ [3] δάμαλις ἐν ἀληθείᾳ, θεὸν ἄνθρωπον ἐν ἀληθείᾳ. Καὶ ὅτι μὲν δάμαλις ἡ παρθένος καλεῖται, καὶ τὸ ταύτης λείψανον καθαρισμὸς ἦν τῶν κεκοινωμένων, ἄκουε τοῦ νόμου λέγοντος, Λάβε μοι δάμαλιν πυῤῥάν· ἵνα δείξῃ τὸ ἐκλεκτὸν σκεῦος τῆς Μαρίας, διὰ τὸ πυροειδὲς τῆς τοῦ σωτῆρος θεότητος χωρηθὲν ἐν τῇ παρθένῳ. Πῦρ γὰρ ὁ θεός, φησὶ, καταναλίσκον. Καί φησιν ὁ νόμος, Δάμαλιν πυῤῥὰν, ἐφ' ᾗ ζυγὸς οὐκ ἀναβέβηκεν ἐπὶ τὸν τράχηλον,

Cap. XXIX. — 1. καὶ ὅτι habet cod. Vatic.

Cap. XXX. — 1. ματαιοφροσύνης cod. Vatic.
2. Πῶς γὰρ οὐκ ἂν σαφὲς cod. Vatic.

adhuc illo puero, Iosephus ac Maria adorandi gratia Hierosolymam festo die perrexissent, redeuntibus illis, remansit Iesus; quem in itinere et apud cognatos illi quaeritabant nec reperire poterant. Maria quippe cognationem habebat. Igitur cum ad urbem revertisset, ac tandem illum offendisset, sic eum alloquitur: *Fili, quid fecisti no-* Luc. 2, 48.
bis? Ecce ego et pater tuus dolentes quaerebamus te. Iosephus enim loco ei patris erat, non naturalis pater. Ad haec dominus, *Quid est*, inquit, *quod quaerebatis me? nesciebatis quod in iis quae patris mei sunt oportet me esse?* Quo responso significabat templum in dei, hoc est patris sui, nomen fuisse constructum. Quamobrem si ab ipsa propemodum infantia templum patremque cognorat, utique non merus homo natus ille Iesus extitit, neque post annum demum XXX., cum se in eum columbae specie spiritus sanctus insinuasset, filius ac Christus appellari coepit, sed subinde in his quae ad patrem suum attinerent versari se oportere docuit. Quod vero Iosephus non illius pater esset, sed vicem patris gereret, audi ex illo eodem evangelista, qui Mariam ita loquentem facit: *Ego et pater tuus dolentes quaerebamus te.* Audi inquam quid alio loco scripserit: *Erat autem*, in- Luc. 3, 23.
quit, *Iesus incipiens esse quasi annorum XXX, qui erat, ut putabatur, Iosephi filius.* Ubi cum eas voces addidit, *Ut putabatur*, non ipsius revera fuisse filium, sed ita duntaxat habitum fuisse demonstrat.

Deficiet me tempus, si ad comprobandam veritatem ac tam Cap. XXX.
Ebionis quam absurdissimae illius scholae refellendam amentiam pluribus disputare voluero. Quis enim facile non intelligit Iosephum minime illius parentem, sed parentis loco habitum fuisse? *Ecce* Esai. 7, 14.
enim, inquit, *virgo concipiet, et pariet filium.* Non dixit, *Ecce mulier.* Ac rursum alio loco: *Et pariet vitula, et dicent, Non peperit.* Nam cum Manichaeorum ac Marcionistarum quidam negent illum partu in lucem editum, ob id, *Pariet*, inquit, *et dicent, Non peperit*, quoniam de viri semine Maria non peperit. At furiosi isti de viri semine falso illam peperisse dictitant. Igitur vitula hominem eundem ac deum vere illa quidem peperit. Vitulae porro nomine virginem nominari, eiusque reliquias ad eos qui impuri essent expiandos adhiberi consuevisse, quemadmodum lex ipsa testetur, accipe: *Sume*, inquit, *vitulam rufam.* Ut electum vas Mariae signi- Num. 19, 2.
ficaret, propter igneam in salvatore vim divinitatis, quam virgo capiebat. *Deus enim*, inquit, *ignis consumens est.* Ait igitur lex: *Vitulam rufam, cuius collo nondum impositum est iugum*, ut b. virgi-

3. δάμαλις ἐν ἀληθείᾳ, θεὸν ἄνθρωπον ἐν ἀληθείᾳ *cod. Vatic., non ut habet edit. Petav.*, δάμαλις θεὸν ἄνθρωπον ἐν ἀληθείᾳ. *Ed. princ. et cod. Rhedig. verba* θεὸν ἄνθρωπον ἐν ἀληθείᾳ *non habent.*

*ἵνα δείξῃ τὴν παρθένον δάμαλιν, μὴ γνοῦσαν ζυγὸν γάμου ἀνδρός.
Ἀλλὰ τί μοι τὰ πλεῖστα διαλέγεσθαι; ὡς πάλιν Ἡσαΐας ἔφη ἐκ προς-
ώπου τοῦ κυρίου ὅτι, Λάβε σοι τόμον χάρτου καινοῦ μεγάλου, τόμον,
διὰ τὸ εἶναι μὲν τὴν παρθένον ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς, τετμῆσθαι δὲ ἀπὸ
μίξεως ἀνδρῶν, καὶ τὸ τμηθῆναι ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων κατὰ φύσιν
συνηθείας. Πάντες γὰρ ἄνθρωποι ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς γεννῶνται.
Ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ γέννησις κατὰ φύσιν μὲν ἐκ γυναικὸς παρθένου Μα-
ρίας τὴν ἐνανθρώπησιν ἔσχηκε, παρὰ φύσιν δὲ ἐτμήθη ἀπὸ τῆς κατὰ
τὴν ἀνθρωπότητα ἀκολουθίας· ὡς καὶ Ἰακὼβ περὶ αὐτοῦ λέγει, Ἐκ
βλαστοῦ, υἱέ μου, ἀνέβης· καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐκ σπέρματος ἀνέβης. Καὶ
τούτου χάριν φησὶν ὁ ἅγιος Ἡσαΐας ὁ προφήτης, μᾶλλον δὲ ὁ κύριος
αὐτῷ λέγει, Λάβε σεαυτῷ τόμον χάρτου, τὸ εἶδος τῆς συνηθείας ση-
μαίνων ἐν ᾧ τὰ πάντα γράφουσιν υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὡς καὶ ἐν τῷ
ἑκατοστῷ τριακοστῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ λέγει, Ἐπὶ τὸ βιβλίον σοῦ πάντες
γραφήσονται, ἡμέρας πλασθήσονται, καὶ οὐθεὶς ἐν αὐτοῖς. Βιβλίῳ
γὰρ ἀπείκασε τὴν μήτραν. Διὰ τοῦτο ὁ Δαβὶδ λέγει, Τὸ ἀκατέργα-
στόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου, τουτέστι σπαρέντα πρὶν ἀπεικονισθῆ-
ναί με ἔγνως με, καὶ ἔτι πρότερον, πρὶν τοῦ σπαρῆναί με.*

Κεφ. λα΄. *Ὁ δὲ Ἑβραϊκὸς θαυμαστῶς τὸ ῥῆμα σαφηνίζει. Τὸ Ἀκατέργα-
στον γὰρ Γολμὴ ἐκάλεσαν, ὅπερ ἑρμηνεύεται χόνδρος, ἢ σεμιδάλεως*
pag. 157. *κόκκος, δῆθεν τὸ μηδέπω εἰς ἄρτον συνελθὸν καὶ φυραθὲν, ἀλλ᾽ ὡς
ἀπὸ κόκκου σίτου τμηθὲν χόνδρον ἢ χονδρίτης, ἢ λεπτὴ ψηφὶς, ἥτις
ἐκ σεμιδάλεως γίνεται. Οὕτως τὸ ἰσότυπον τοῦ εἴδους τὸ τεμνόμενον
ἐξ ἀνθρώπου εἰς τὴν σπορὰν ἀκριβολογῶν ἀπέδειξε, καί φησιν, εἰς
Ἑλλάδα διάλεκτον ἑρμηνευομένου τοῦ λόγου, Τὸ ἀκατέργαστον, του-
τέστι τὸ ἄπλαστον ἔτι ἐν κοιλίᾳ, ἢ πρὸ κοιλίας, εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου.
Οἶδε γὰρ πάντα θεὸς πρὶν γενέσθαι, ὡς γέγραπται. [1] Πλὴν βιβλίον
καὶ τόμος μήτρα ἐστὶν ἡ σημαινομένη. Καὶ οὐκ εἶπε, Λάβε σεαυτῷ
[2] βιβλίον, ἢ, Λάβε σεαυτῷ χάρτην, ἀλλὰ Τόμον, διὰ τὸ ἰδιάζον παρὰ
τὴν τῶν ἀνθρώπων συνήθειαν, Χάρτου, διὰ τὸ γραφικὸν τῆς μήτρας,
Καινοῦ, διὰ τὸ καινὸν τῆς παρθένου καὶ ἄχραντον. Μεγάλη γὰρ ὡς
ἀληθῶς Μαριὰμ ἡ ἁγία παρθένος ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Πῶς
γὰρ οὐκ ἂν εἴπομεν ταύτην μεγάλην, χωρήσασαν τὸν ἀχώρητον, ὃν
οὐρανὸς καὶ γῆ χωρεῖν οὐ δύνανται; Αὐτὸς δὲ ἀχώρητος ὢν κατὰ ἰδίαν
προαίρεσιν καὶ εὐδοκίαν ἐχωρήθη βουλόμενος, καὶ οὐ κατὰ ἀνάγκην.
Διὸ μέγας ὁ τόμος καὶ καινός· μέγας, διὰ τὸ θαῦμα, καινὸς, ὅτι παρ-
θένος. Καὶ, Γράψον, φησὶν, ἐν αὐτῷ γραφίδι ἀνθρώπου. Καὶ οὐκ
εἶπε, Γράψει ἐν αὐτῷ τις γραφίδι ἀνθρώπου, οὐδὲ εἶπε, Γράψει ἐν*

Cap. XXXI. — 1. πρὶν cod. Vatic. 2. Verba βιβλίον, ἢ Λάβε σεαυτῷ, *quae desiderantur in ed. princ. et in cod. Rhedig., Petavius ex cod. Vatic. recepit.*

nem illam esse vitulam significet, quae nuptiarum iugo cervicem non-
dum submiserit. Verum quid hic pluribus disputare necesse est? aut
illud ipsum commemorare, quod sub domini persona dixit Isaias:
Accipe segmentum chartae recentis ac maioris? Ubi segmenti usus Esai. 8, 1.
est vocabulo, quod etsi e virili semine propagata sit virgo, eadem
tamen sit ab humano concubitu naturalique hominum consuetudine
velut secta. Universi quippe homines e virili semine gignuntur.
At Christi generatio uti naturaliter ex muliere, Maria scilicet vir-
gine, naturam duxit humanam, ita praeter naturam ab originis hu-
manae consuetudine resecta est; id quod Iacobus de eo pronuntiat
his verbis: *Ex germine, fili mi, ascendisti.* Non dixit, *E semine ascen-* Gen. 49, 9.
disti. Atque idcirco Isaias propheta, sive potius Isaiae dominus,
hunc in modum locutus est: *Sume tibi chartae segmentum.* Quo qui-
dem usitatum hominibus scribendi morem ac rationem expressit.
Quo pertinet illud e psalmo CXXXVIII.: *In libro tuo omnes scriben-* Psalm. 138, 16.
tur: dies formabuntur, et nemo in iis. Nam cum libro uterum com-
paravit. Propterea, *Imperfectum,* ait, *meum viderunt oculi tui;* hoc
est proseminatum me antequam fingerer cognosti, imo etiam antequam
proseminatus forem.

Sed Hebraica vox expressius quiddam sonat. Pro eo enim Cap. XXXI.
quod legimus *Imperfectum*, habent illi *Golme*, quod idem est atque
alica, sive granum similae, quod videlicet nondum in panem coaluit
ac subactum est, sed e contuso frumenti grano velut medulla quae-
dam crassior, ac minuti calculi instar est. Sic igitur ea voce id-
ipsum quod in semine hominis inest simillimum accuratius exprimere
voluit, cum dixit *Imperfectum*, id est informe iam tum ex utero,
imo ante uterum, *Viderunt oculi tui.* Novit enim omnia deus ante- Dan. 13, 42.
quam fiant, ut est scriptum. Ac libri segmentive nomine maternus
uterus indicatur. Neque vero ita locutus est: *Sume tibi librum,* vel
Sume tibi chartam, verum *tomum,* hoc est segmentum, propter illam
quae in consuetudine hominum apparet similitudinem. Sed addidit,
Chartae, ut illam in utero velut scribendi vim declararet. Postremo,
Novae, subiecit, ob recentem inviolatumque castitatis in virgine flo-
rem. Magna quippe coram deo pariter et hominibus Maria virgo ex-
titit. Quis enim non eam magnam praedicet quae illum qui capi
nullo modo potest ceperit, eum inquam qui coelo terraque contineri
nequit? Qui eiusmodi cum esset, sponte sua ac voluntate, non ne-
cessitate comprehendi se passus est. Ergo magnum illud volumen
est ac recens. Magnum ob miraculum, recens quia virgo fuit. De-
inde, *Scribe,* inquit, *in eo stylo hominis.* Non dicit, *Scribet in eo
quispiam hominis stylo*, neque, *Scribet in eo homo*, ne quam inde

αὐτῷ ἄνθρωπος, ἵνα μὴ εὕρῃ πρόφασιν ὁ Ἐβίων. Εἰ γὰρ εἶπε, Γράψει ἐν αὐτῷ ἄνθρωπος, εἶχεν εἰπεῖν ὅτι ἄνθρωπος Ἰωσὴφ ἔσπειρε, καὶ ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς ἐγεννήθη Χριστός. Τῷ δὲ Ἡσαΐᾳ πρὸ ἑπτακοσίων πεντηκοντατριῶν ἐτῶν πλείω ἢ ἐλάσσω ἔλεγε, Γράψον, ἵνα ἀπὸ τοῦ καιροῦ τοῦ διαστήματος ὀφθῇ πᾶσα ἡ ἀλήθεια, ὅτι οὐδεὶς ἠδύνατο πρὸ ἑπτακοσίων πεντηκοντατριῶν ἐτῶν σπεῖραι τὸν μέλλοντα γεννᾶσθαι. [3] Ἆρα οὖν μάτην λέγει τῷ προφήτῃ, Γράψον; Οὐχὶ, ἀλλὰ ἵνα δείξῃ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν τῷ προφήτῃ αὐτὸ ἐνεργητικὸν γενόμενον τῆς συλλήψεως τῆς ἐνσάρκου Χριστοῦ παρουσίας ἐν ἀληθείᾳ. Πνεῦμα γὰρ ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, φησὶν ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ τῇ Μαρίᾳ, καὶ τὰ ἑξῆς. Τὸ δὲ, Γραφίδι ἀνθρώπου, τουτέστιν εἰκόνι ἀνθρώπου. Ἄνθρωπος δὲ Χριστὸς Ἰησοῦς, μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἐπειδὴ ἄνωθεν ἦλθε θεὸς λόγος, ἐκ Μαρίας δὲ ἄνθρωπος, οὐκ
pag. 158. ἀπὸ σπέρματος ἀνδρὸς γεγεννημένος. Καὶ διὰ τοῦτο εὐθύς φησιν ὁ προφήτης, Καὶ εἰςῆλθε πρὸς τὴν προφῆτιν, ἵνα δείξῃ προφῆτιν τὴν Μαρίαν, καὶ οὐχὶ τὴν γυναῖκα Ἄχαζ, ὥς τινες πλανῶνται [4] φάσκοντες διὰ τὸν Ἐζεκίαν εἰρῆσθαι. Ἤδη γὰρ ὁ Ἐζεκίας ἕνδεκα ἔτη εἶχε γεγεννημένος. Τῷ γὰρ ἐνάτῳ ἔτει τῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ βασιλείας τὸ ῥῆμα προεφητεύετο ὅτι, Ἰδοὺ, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει· καὶ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν Ἄχαζ, βασιλεύσαντα δεκατέσσαρα ἔτη καὶ τελευτήσαντα, εὐθύς φησιν ἡ γραφὴ, Καὶ ἐβασίλευσεν Ἐζεκίας, καὶ ἦν εἴκοσι ἐτῶν ἐν τῷ βασιλεύειν αὐτόν. Πῶς οὖν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τεσσαρεςκαίδεκα ἔτη αὐτοῦ βασιλεύσαντος, προφητευομένου τοῦ ἐκ παρθένου γενομένου Ἐμμανουὴλ, Ἐζεκίας γεννηθήσεται, ὁ εἴκοσι ἐτῶν βασιλεύσας μετὰ τὸν αὐτοῦ πατέρα; καὶ οὐχὶ μᾶλλον φανήσεται τοῖς συνετοῖς ὅτι ἤδη ὑπῆρχε γεννηθεὶς ὅτε ὁ προφήτης προεφήτευε τὸ ῥῆμα ἐπὶ τῆς τοῦ Ἄχαζ πατρὸς τῆς τοῦ Ἐζεκίου βασιλείας; μάλιστα οὐδὲ προφήτιδος οὔσης τῆς τοῦ Ἄχαζ γυναικὸς, ὡς παντί τῳ δῆλόν ἐστι. Μαρία δέ ἐστιν ἡ εἰποῦσα καὶ προφητεύσασα ὅτι, Ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαὶ τῆς γῆς. Πρὸς ἣν εἰςῆλθε Γαβριὴλ, καὶ εὐηγγελίσατο ὡς τὸ πνεῦμα ἐλεύσεται [5] ἐν αὐτῇ, τὸ ἐν Ἡσαΐα λαλῆσαν, καὶ γεννήσει υἱὸν, τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, διὰ πνεύματος ἁγίου, καὶ οὐκ ἀπὸ σπέρματος ἀνδρὸς, ὡς οὗτοι ἀφραίνοντες καὶ σφαλλόμενοι βλασφημοῦσιν.

Κεφ. λβ'. Ἐλήλεγκται δὲ τοῦ ματαιόφρονος καὶ ὁ σαββατισμὸς καὶ ἡ περιτομὴ, καὶ οἱ καθ' ἡμέραν βαπτισμοὶ ὑπ' αὐτοῦ [1] γινόμενοι. Ἐν γὰρ σαββάτῳ φιλοτιμεῖται τὰ πλεῖστα θεραπεύειν Ἰησοῦς. Καὶ οὐ μόνον

Ebion occasionem arriperet. Nam si ita dixisset: *Scribet in eo homo*, colligere ex eo posset satorem fuisse Iosephum, Christumque virili ex semine procreatum. Verum Isaiae ante DCCLIII plus minus annos dixit, '*Scribe*, ut ex toto illo temporis intervallo de rei veritate constaret; quod nemo ante hos annos DCCLIII eum qui nasciturus erat satu propagare posset. Num igitur frustra prophetae dixit, *Scribe?* Minime vero. Sed ut ille idem qui prophetae inerat spiritus sanctus ostenderet, generationis se Christi, quatenus carne constabat, vere auctorem et efficientem esse. *Spiritus enim* Luc. 1, 35.
sanctus superveniet in te, ait Mariae Gabriel angelus, etc. Iam quod subiicit Isaias *Stylo hominis*, ad hominis similitudinem adumbrandam pertinet. Siquidem homo Christus Iesus est, mediator dei 1. Tim. 2, 5.
et hominum, quandoquidem deus verbum e coelo descendit, atque ex Maria natus est homo, non ex humano satu productus. Proindeque statim propheta subiecit, *Et ingressus est ad prophetissam*, ut prophetissam Mariam esse monstraret, non Achaz uxorem, de qua nonnulli dictum illud propter Ezechiam falso suspicantur. Quo enim illa tempore pronuntiata sunt, XI iam annos natus erat Ezechias. Nam IX. imperii patris eius anno vaticinium illud editum fuit: *Ecce virgo concipiet*. Ac mortuo demum Achazo, postquam annos XIV regnavit, mox scriptura prodit: *Et regnavit Ezechias, eratque XX* 4. Reg. 18, 1.
annorum cum regnare coepisset. Qui igitur consentaneum est ut, cum regnante adhuc illius patre, qui annis XIV imperavit, de Emmanuele ex virgine nascituro propheta responsum illud cecinerit, Ezechiam oriundum esse praedixerit, qui XX annos natus parentis imperio successit? Nonne prudens quisque potius facile perspiciet tum illum natum fuisse cum ita propheta vaticinaretur, Achazo regnante, qui Ezechiae regis pater fuit? praesertim cum ne prophetissa quidem Achazi coniux fuerit, de quo dubitare nemo potest. Eiusmodi vero Maria virgo fuit, quae coeleste illud oraculum protulit: *Ex hoc* Luc. 1, 48.
nunc beatam me dicent omnes generationes terrae. Ad quam ingressus Gabriel felicem hunc ei nuntium attulit, fore ut in eam se spiritus insinuaret, qui per Isaiam locutus est, ac filium pareret, dominum nostrum Iesum Christum, qui de spiritu sancto, non ex virili semine, progenitus est, ut amentes illi ac fanatici per summam blasphemiam praedicant.

Non minus ineptissimi hominis sabbati ille cultus ac circumcisio Cap. XXXII.
usus que baptismi quotidianus refellitur. Etenim id potissimum studuisse Christus videtur, ut ipsis sabbati diebus plerosque curaret Ioann. 5.

3. ἆρα cod. Rhedig. ἄρα editi libri. 4. φάσκοντες, quod vulgo abest, adieci ex cod. Vatic. 5. Sic cod. Rhedig. et editi libri. ἐπ' αὐτὴν cod. Vatic.

Cap. XXXII. — 1. γινόμενοι cod. Vatic., et inde ed. Petav. γενόμενοι cod. Rhedig. et ed. princ.

ὅτι θεραπεύει, ἀλλὰ καὶ κατὰ δύο τρόπους ἰᾶται. Παραγγέλλει γὰρ τοῖς ἰατρευθεῖσιν ἐν τῷ σαββάτῳ αἴρειν τὸν κράββατον, καὶ βαδίζειν. Ἀλλὰ καὶ ἐν σαββάτῳ πηλὸν φυράσας ἐπέθηκε τοῖς τοῦ τυφλοῦ ὀφθαλμοῖς. Ἔργον δέ ἐστι πηλὸν φυράσαι. Ὅθεν γνόντες οἱ ἀπόστολοι, ὅτι λέλυται τὸ σάββατον ἀπὸ τῆς αὐτοῦ ἅμα αὐτοῖς συνδιατριβῆς καὶ διδασκαλίας, τίλλουσι στάχυας σαββάτῳ, καὶ ψώχουσι, καὶ ἐσθίουσιν. Ἦν δὲ σάββατον δευτερόπρωτον, ὡς ἔχει τὸ εὐαγγέλιον. Σάββατα γὰρ διάφορα ὥριζεν ὁ νόμος, τὸ μὲν κατὰ ἑβδομάδα ἀνακυκλούμενον φύ-
pag. 159. σει σάββατον, τὸ δὲ διὰ τὰς ὑποπιπτούσας τῆς κατὰ σελήνην νεομηνίας, καὶ τὰς καθεξῆς ἑορτὰς, οἷον ἡμέρας σκηνοπηγίας καὶ ἡμέρας [2] πάσχων, ὅτε τὸ πρόβατον θύουσι, καὶ ἄζυμα λοιπὸν ἐσθίουσιν. [3] Ἔτι δὲ τὴν μίαν νηστείαν νηστεύουσι τοῦ ἔτους, τὴν λεγομένην μεγάλην, καὶ τὴν ἄλλην, ἣν λέγουσι μικράν. Ὅτε γὰρ ἐμπίπτουσιν αὗται αἱ ἡμέραι, ἤτοι ἐν δευτέρᾳ σαββάτων, ἢ ἐν τρίτῃ, ἢ ἐν [4] τετράδι, σάββατον καὶ αὐτὸ αὐτοῖς ὁρίζεται. Διὸ μετὰ τὴν τῶν ἀζύμων γενομένην ἡμέραν, καὶ ὁρισθεῖσαν ἡμέραν σαββάτου, τῷ σαββάτῳ φύσει τῷ μετὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἀζύμων εἰς σάββατον λελογισμένην, εὑρέθησαν διαβαίνοντες διὰ τῶν σπορίμων, καὶ ἔτιλλον στάχυας, καὶ ἔψωχον, καὶ ἤσθιον, δεικνύντες ὅτι λέλυται ὁ δεσμὸς ὁ ἐν τῷ σαββάτῳ ὁριζόμενος, ἐλθόντος τοῦ μεγάλου σαββάτου, τουτέστι Χριστοῦ, τοῦ ἀναπαύσαντος ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῶν, οὗ τύπος ἦν ὁ Νῶε, ὃν ὁ πατὴρ αὐτοῦ γεννηθέντα ἑωρακὼς κατὰ προφητείαν, ἐπέθετο αὐτῷ ὄνομα Νῶε, λέγων ὅτι, Οὗτος ἀναπαύσει ἡμᾶς ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἤτοι σκληρῶν ἔργων ἡμῶν. Ὁ Νῶε δὲ ἀπὸ ἁμαρτιῶν οὐκ ἀνέπαυσεν, ἀλλὰ εἰς Χριστὸν προεφήτευσεν ὁ Λάμεχ τὴν προφητείαν [5] τῷ Νῶε ἑρμηνευόμενον ἐν ἀληθείᾳ. Νῶε γὰρ ἀνάπαυσις ἑρμηνεύεται, καὶ Σεβὲθ, ὅπερ ἀνάπαυσις καὶ σάββατον ἑρμηνεύεται, ὅ ἐστι Χριστὸς, ἐν ᾧ ἀναπέπαυται ὁ πατὴρ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ πάντες ἅγιοι ἄνθρωποι ἐν αὐτῷ ἀνεπαύσαντο, παυσάμενοι ἀπὸ ἁμαρτημάτων. Οὗτός ἐστι τὸ μέγα σάββατον καὶ ἀΐδιον, οὗ τύπος ἦν τὸ μικρὸν [6] καὶ πρόςκαιρον σάββατον ἐξυπηρετούμενον ἄχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας, προςταχθὲν ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὸν νόμον, καὶ ἐν αὐτῷ λυθὲν, καὶ πληρωθὲν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. Οὕτως γὰρ εἶπεν, ὅτι, Κύριός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου. Ὅθεν θαρσαλέως οἱ μαθηταὶ λύουσι τὸ σάββατον, ἐπειδὴ καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν ἱερεῖς ἔλυον [7] τὸ σάββατον θύοντες, καὶ θεῷ θυσίας προςφέροντες, ἵνα μὴ ἀργήσῃ θυσία ἡ ἐνδελεχὴς

2. πάσχων cod. *Vatic.* *Editi vulgo* πασχῶν.
3. ἔτι δὲ ὅτε τὴν μίαν cod. *Vatic.*
4. τετράδι ed. *Petav.* τετράδη cod. *Vatic.* τετράδα cod. *Rhedig. et ed. princ.*
5. „Forte τὸν" *annotavit Petavius. Non opus est. Structuram illustrat Cornarius interpretans:* sed in Christum prophetavit Lamech, qui per Noe significatur in veritate.

aegrotos; neque curavit solum, sed duplici id ratione perfecit. Nam quos sabbati die sanaverat, grabatum iis tollere atque ambulare iussit. Quinetiam eodem die lutum macerans caeci oculis illinit. At- Ioann. 9.
qui opus quoddam est illa luti temperatio. Unde etiam apostoli cum ex eius convictu disciplinaque abrogatam esse sabbati legem haud ignorarent, vulsas per sabbatum spicas atterunt, ac vescuntur. Erat Luc. 6.
autem tum secundo primum sabbatum, ut evangelium docet. Nam sabbatorum varia genera lege praefinita sunt. Ac quod septenorum dierum orbe revoluto celebratur proprie sabbatum dicitur. Sed aliud est quod vel incurrentibus noviluniis, vel ob alios festos dies indicitur, puta tabernaculorum vel paschatis ferias, quibus mactare agnum azymisque vesci legitimum est. Ad haec solenne quoddam ieiunium quotannis observant quod magnum vocant, nec non et alterum quod parvum appellant. Quoties igitur dies eiusmodi in secundam post sabbatum diem, vel tertiam, aut quartam incidunt, istud ipsum illorum instituto sabbatum censetur. Quare secundum azymorum festum definitumque sabbati diem, eo sabbato, quod et proprie ita dictum est, et azymorum diem sequitur, quae et ipsa pro sabbato censetur, forte iter per sata fecerunt ac vulsas spicas affricuerunt, atque comederunt, ut vincula illa sabbati sanctione adstricta soluta esse monstrarent magni illius accessione sabbati, hoc est Christi domini, qui ut a peccatis nostris quiesceremus indulsit. Cuius insuper figuram Noëmus olim praetulit, is quem natum pater ut vidit, prophetico quodam afflatu Noëmum appellari voluit: *Quoniam*, inquit, Gen. 5, 29.
iste requiem dabit nobis a peccatis nostris, hoc est laboriosis nostris operibus. Atqui Noëmus nullam a peccatis requiem attulit, ut intelligas de Christo vaticinatum esse Lamechum, in quem etiam ipsa nominis ratio convenit. Noëmus enim requiem significat, ut et Sebeth, quae vox tam istud ipsum quam sabbatum exprimit. Quod apprime Christo congruit, in quo pater cum spiritu sancto requiescit, requieveruntque sancti ad unum omnes, posteaquam a peccato destiterunt. Hic est magnum sempiternumque sabbatum, cuius parvum illud exemplar fuit, ad illius adventum usque in usum adhibitum, et ab ipso lege constitutum, ab eodemque solutum, et in evangelio demum impletum. Ita enim ille dixit: *Dominus est filius hominis etiam* Matth. 12, 8.
sabbati. Ex quo factum est, ut audacter discipuli sabbatum solverent, praesertim cum et sacerdotes ante illos idem sacrificando offerendoque facerent, ne iuge illud quotidianumque sacrificium inter-

6. *Verba* καὶ πρόςκαιρον, *quae desiderantur vulgo in libris, adieci ex cod. Vatic.*
7. *Cod. Vatic. plenius* ἔλυον ἐν τῷ ναῷ τὸ σάββατον θύοντες.

καὶ καθ' ἡμέραν προσφερομένη. Οὐ μόνον δὲ αὐτοὶ προεφήτευον οἱ ἱερεῖς λυθήσεσθαι τὸ σάββατον, διὰ τοῦ μὴ ἀργεῖν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ
pag. 160. περιτομὴ ἔλυε τὸ σάββατον. Γεννωμένου δὲ παιδὸς πολλάκις ἐν σαββάτῳ ἀναίρεσις [8] σαββάτου διὰ περιτομῆς ἐγίνετο. Οὕτω ταῖς ἀμφοτέραις ἡ λύσις προεθεσπίζετο. Δείκνυται γὰρ ὅτι οἱ περιτέμνοντες αὐτὸ τὸ γεννηθὲν ἐν σαββάτῳ, ἐὰν θελήσωσιν ἀκριβολογήσασθαι τὴν ὀγδόην ἡμέραν, εὑρίσκοντες ἐμπίπτουσαν ἐν σαββάτῳ, καὶ περιτεμόντες ἔργον εἰργάσαντο, καὶ τὸ σάββατον ἔλυσαν· ἐὰν δὲ ὑπέρθωνται διὰ τὸ μὴ λῦσαι τὸ σάββατον, ἐνάτῃ λοιπὸν περιτέμνουσι τὴν περιτομὴν, καὶ ἔλυσαν τὴν περιτομὴν, καὶ τὸν περὶ αὐτῆς τῶν ὀκτὼ ἡμερῶν ὅρον τοῦ προστάγματος.

Κεφ. λγ'. Ἀλλὰ οὔτε ἦν τελεία ἡ πρώτη περιτομὴ, ἀλλὰ σημείου χάριν ἐδόθη, εἴς τε ὑπόμνησιν αὐτῶν μετὰ ταῦτα, καὶ διὰ τὸν δισταγμὸν τοῦ [1] Ἀβραὰμ, ὡς προείρηται, ἐπιτιμηθέντος· καὶ τύπου ἕνεκα τῆς μεγάλης τῆς τὰ πάντα κατ' ἰσότητα πληρούσης ἐν τοῖς καταξιουμένοις. Ἐκείνη μὲν γὰρ εἰ ἦν ἁγιστίας ἕνεκα, καὶ κληρονομίας οὐρανῶν βασιλείας χάριν, ἄρα ἐστέρηται Σάρρα τῆς βασιλείας, καὶ Ῥεβέκκα, καὶ Λία, καὶ Ῥαχὴλ, καὶ Ἰωχαβὲθ, καὶ Μαρία ἡ ἀδελφὴ Μωϋσέως, καὶ πᾶσαι αἱ ἅγιαι γυναῖκες, καὶ οὐ δυνήσονται κληρονομεῖν βασιλείαν οὐρανῶν, μὴ δυνηθεῖσαι τὴν περιτομὴν τοῦ Ἀβραὰμ ἔχειν, ἣν θεὸς αὐτῷ δεδώρηται, κατὰ τὸν τούτων λόγον. Εἰ δὲ οὐκ ἐστέρηνται αὗται τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καί τοι οὐ μετεσχηκυῖαι περιτομῆς, οὐδὲν ἄρα ἰσχύει ἡ νῦν ἔνσαρκος περιτομή. Τί δὲ καυχᾶται Ἐβίων περιτομὴν, ὁπότε καὶ οἱ εἰδωλολάτραι καὶ [2] μιαροὶ ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων περιτομὴν ἔχουσιν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Σαρακηνοὶ, οἳ καὶ Ἰσμαηλῖται, περιτομὴν ἔχουσι, καὶ Σαμαρεῖται, καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ Ἰδουμαῖοι, καὶ Ὁμηρῖται. Τούτων δὲ οἱ πλείους οὐ διὰ νόμον τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλὰ ἀλόγῳ τινὶ συνηθείᾳ.

Καὶ ἁπλῶς πολὺν χρόνον ἀναλώσω κατατριβόμενος εἰς τὴν τούτου ληρῳδίαν, διὰ τὸ ἐπερείδεσθαι αὐτὸν μάτην τῷ ῥητῷ ᾧ εἴρηκεν ὁ σωτὴρ, ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ εἶναι ὡς ὁ διδάσκαλος, ἵνα καὶ αὐτὸς σεμνύνηται τὴν ἰδίαν περιτομὴν, διὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ περιτομὴν τὴν ἐν αὐτῷ καλῶς περιτμηθεῖσαν [3] καὶ δι' αὐτοῦ καταλυθεῖσαν. Ὅμως ἐπειδὴ βούλεται ὁ κτηνώδης διὰ τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν μίμησιν λαμβάνειν τοῦτον τὸν λόγον, οὐκ ὀκνήσω δεῖξαι ὅτι οὐ διὰ τοῦτο εἴρηται.
pag. 161. Εὐθὺς γὰρ φράζει ὁ κύριος λέγων ὅτι οὐ διὰ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ διὰ τοὺς διωγμοὺς, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων εἰς αὐτὸν παροινίαν, καί φησιν,

8. σαββάτου καὶ περιτομῆς *cod. Vatic.*

Cap. XXXIII. — 1. ἁγίου ἀβραὰμ *cod. Vatic.*

mitterent. Ac non sacerdotes solum hoc ipso, quod ne sabbato quidem essent feriati, solutum illud iri diu ante praenuntiabant, sed et circumcisio ipsa solvebat. Cum enim sabbato puer saepenumero nasceretur, eius diei religionem circumcisio tollebat; atque ita duabus illis rebus sabbati abrogatio significata ante videtur. Hoc enim constat, eos qui natum in sabbato puerum circumciderent, sive octavum diem accurate observare vellent, quod is in sabbatum incurrisset, eodem ipso circumcidisse, ac proinde operis aliquid egisse, sabbatumque violasse. Sin abrogandi sabbati metu differrent, nono demum die circumcisionem adhibuisse, atque huius adeo legem praestitutumque dierum octo numerum minime tenuisse.

Sed ne ipsa quidem prima erat perfecta circumcisio, verum signi instar ad eorum quae postea consequebantur recordationem concessa, ac praesertim ob Abraami, uti diximus, haesitationem, cum illum deus redarguit, tum ad maioris illius, atque aequaliter in iis qui quidem dignati fuerint omnia perficientis, adumbrandam imaginem. Etenim si ingenerandae sanctitatis coelestisve regni velut hereditatio iure conferendi gratia esset instituta, consequens esset, Sarram, ac Rebeccam, et Liam ac Rachelem, et Iochabetam, ac Mariam Moysis sororem, ceterasque sanctas mulieres eo esse regno privatas, nec coelestem illam hereditatem posse capessere, propterea quod Abraami circumsionem usurpare nequiverint, quam, ut isti volunt, deus illi largitus est. Quod si coelesti illae regno, tametsi circumcisae non fuerint, minime caruerunt, nihil igitur modo carnis illa circumcisio prodest. Et vero quid est, quod Ebion adeo de circumcisione sua glorietur, cum et idolorum cultores et sacerdotes Aegyptii seipsos quoque circumcidant. Quod et Saraceni, et Ismaëlitae ac Samaritani, Iudaei, Idumaei, et Homeritae faciunt. Quorum id plerique non aliqua lege, sed consuetudine quadam citra ullam rationem suscipiunt. Cap. XXXIII.

Denique plurimum a me temporis insumi necesse sit, si in refellendis illius nugis inhaerere voluero, qui hoc uno salvatoris dicto frustra nititur: *Sufficit discipulo si sit sicut magister eius;* ut et ipse Matth. 10, 25.
propter eam quam in se merito Christus expressit circumcisionem suam arroganter ostentet. Verumtamen quoniam ob Christi imitationem ea se sententia pecus illa defendit, dicere haud verebor nequaquam illam eo pertinere. Statim enim dominus adiecit non se deo ista dixisse, sed ob ingruentes exagitationes Iudaeorumque in

2. μιαροὶ ἱερεῖς *mea est emendatio. Petavius volebat* ἱερεῖς *simpliciter. Libri habent* μιαιρεῖς. *Cornarius convertit:* quando etiam idolatrae et scelerati Aegypti circumcisionem habent.

3. *Verba* καὶ δι' αὐτοῦ καταλυθεῖσαν, *quae vulgo desiderantur, recepi ex cod. Vaticano.*

Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν, εἰ ἐμὲ ἐμίσησαν, καὶ ὑμᾶς μισήσουσιν· οὐκ ἐμὲ λέγετε κύριον καὶ διδάσκαλον; καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γάρ· εἰ οὖν τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐκάλεσαν, πόσῳ γε μᾶλλον τοὺς οἰκειακοὺς αὐτοῦ; καὶ, *Οὐ δύναται δοῦλος εἶναι ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ, οὐδὲ μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ, ἤτω δὲ κατηρτισμένος κατὰ πάντα ὁ μαθητὴς, ὡς ὁ διδάσκαλος,* τουτέστιν ἕτοιμος εἰς διωγμὸν καὶ κακολογίαν, καὶ πᾶν ὁτιοῦν ἐπιφερόμενον. Ὅθεν καὶ ὁ ἅγιος Παῦλος, *Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ.* Καὶ οὐχ ὅτι ἐκεῖνος ἐμιμεῖτο τὸν αὐτοῦ δεσπότην ὡς οὐκ ἔδει. Οὐδὲ γὰρ ἔλεγεν ὅτι, Θεός εἰμι, ἢ, Υἱὸς θεοῦ εἰμι, ἢ, Λόγος [4] θεοῦ εἰμι. Λέγει γὰρ ὅτι, *Ἐγώ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων,* καὶ, *Ὡςπερεί τῳ ἐκτρώματι ὤφθη κἀμοί.*

Κεφ. λδ'. Εἰ δὲ σὺ Ἐβίων λαμβάνεις τὸ ῥητὸν τοῦτο ἐπὶ μιμήσει Χριστοῦ καὶ ἀπὸ τῆς περιτομῆς, ἧς ματαίως φρονεῖς, θέλεις εἶναι ὡς ὁ διδάσκαλος, μᾶλλον δὲ ὡς ὁ κύριος, μὴ ἐν τῇ περιτομῇ αὐτῷ [1] ὁμοιοῦ· οὐ γάρ σε ὠφελήσει. Παρήνεγκε γὰρ ὁ κύριος τὸν ταύτης χρόνον, ὡς διὰ πολλῶν μαρτύρων σαφῶς ἐπεδείξαμεν. Ἦλθε καὶ ἐπλήρωσε δοὺς τὴν τελείαν περιτομὴν τῶν αὐτοῦ μυστηρίων, οὐκ ἐν ἑνὶ μέλει μόνῳ, ἀλλ' ὅλον σῶμα σφραγίσας, καὶ περιτεμὼν ἀπὸ ἁμαρτίας, καὶ οὐχ ἓν μέρος λαοῦ σώζων, τουτέστιν ἄνδρας μόνους, ἀλλὰ καὶ ὅλον λαὸν τὸν τῶν Χριστιανῶν κατὰ ἀλήθειαν, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας ὁμοῦ σφραγίζων, καὶ εἰς οὐρανῶν βασιλείας κληρονομίαν ἀφθόνως, καὶ οὐκ ἐλλιπῶς ἑνὶ τάγματι τῶν ἀνδρῶν μόνον κατὰ ἀσθένειαν τὴν [2] σφραγῖδα παρέχων, ἀλλὰ λαῷ ὁλοτελεῖ διὰ τῆς σφραγῖδος καὶ ἐντολῶν καὶ ἀγαθῆς διδασκαλίας τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀποκαλύπτων. Εἰ δὲ ὡς ὁ κύριος βούλει εἶναι ὁ Ἐβίων, τουτέστιν ὡς ὁ διδάσκαλος, πολὺ ἠπάτησαι. Μὴ ἐν τῇ περιτομῇ ἀπεικάζου, ἀλλὰ κάλεσον τὸν Λάζαρον
pag. 162. ἀπὸ μνημείου, ἢ ἄλλον νεκρὸν ἔγειρον, λεπροὺς καθάρισον, ἢ τυφλοῖς χάρισαι τὸ βλέπειν, [3] ἢ παραλυτικὸν ἴασαι, εἰ δύνῃ. Οὐ δύνῃ δὲ, ὅτι ἐναντίως πράττεις ἀπιστίᾳ κατεχόμενος, καὶ δεσμοῖς σαρκὸς, καὶ δικαιώμασι νόμου ἀπληρώτοις. Εἰ δὲ ταῦτα ἠδυνήθης ποιῆσαι, ὅπερ οὐ δύνῃ διὰ τὴν κακοπιστίαν σου, οὐ λέγω ὡς ὁ Χριστός. Οὐ γὰρ δύνῃ ἀπεικασθῆναι θεῷ, φθαρτὸς ὢν ἄνθρωπος καὶ ἠπατημένος. Ἀλλ' οὔτε τὸ ὄνομα Χριστοῦ ἐπὶ θεοσημείοις δύνασαι ἐπικαλέσασθαι, κἄν τε ἐπικαλέσῃ, οὐκ ἐνεργήσεις. Εἰ δὲ καὶ ὅλως [4] ἐνεργεῖς παραλυτικὸν ἀναστῆσαι, εἶχεν ἂν διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ ἀναστὰς καὶ

4. θεοῦ *cod. Vatic.* θεός *reliqui libri.*

Cap. XXXIV. — 1. ὁμοιοῦ *emendavit Petavius ex cod. Vatic. Nam in ed. princ. (uti etiam in cod. Rhedig.) scriptum extat* ὁμοίου.

2. σφραγίδα, *et paulo infra* σφραγίδος *extat in cod. Rhedig. et ed. princ. Sic fere ubique.*

3. *Cod. Vatic. plenius* ἢ ἐκ γενετῆς παραλυτικόν.

4. *Sic libri mei omnes. Suspicor autem* ἐνήργεις.

se contumelias. Ac, *Si me*, inquit, *persecuti sunt, et vos persequentur; si me oderunt, et vos odio habebunt: nonne me dominum dicitis ac magistrum? Et recte dicitis, sum etenim. Si igitur patremfamilias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos eius?* (Ioann. 15, 20. Matth. 10, 25.) Et, *Non potest servus maior esse domino suo, neque discipulus magistro, sed esto perfectus in omnibus discipulus sicut magister*, hoc est ad omnem vexationem ac maledicentiam, et adversa quaelibet sustinenda comparatus. Unde et Paulus, *Imitatores*, inquit, *mei estote, sicut et ego Christi.* (1. Cor. 11, 1.) Neque vero qua non decebat ratione dominum ille suum imitatus est. Non enim deum esse se dixit, aut dei filium, aut deum verbum. Sed, *Ego sum*, inquit, *minimus apostolorum:* et, *Tanquam abortivo visus est et mihi.* (1. Cor. 15, 9.)

Quod si tu, Ebion, Christi ad imitationem dictum illud usurpas, et ob circumcisionem, qua tu frustra te iactitas, magistri esse similis vel domini potius affectas, noli circumcisione ei similis esse: (Cap. XXXIV.) neque enim tibi proderit, cum illius tempus dominus ipse circumscripserit, quemadmodum idoneis multis testibus evidenter ostendimus. Venit enim, veteremque complevit, perfecta demum per sua mysteria circumcisione concessa. Quam non una corporis parte definiri voluit, sed eadem totum corpus obsignavit atque a peccato circumcidit, neque unam duntaxat populi partem, puta virilem sexum, sed universam Christianorum gentem reipsa servavit, viris, inquam, et mulieribus signum illud impertiit. Quippe ad regni coelestis adeundam hereditatem cumulate omnibus, non anguste virorum uni generi, illam ipsam notam imponi, velut imbecillam, statuit. Adeoque tam per eam quam per mandata sua egregiamque doctrinam coeleste regnum Christiano toti populo patefecit. Ac si tu domini similis esse, hoc est magistri vis, Ebion, vehementer aberras. Noli enim circumcisione ista similitudinem illius exprimere. Verum agedum a monumento Lazarum arcesse, aut alium quempiam mortuum excitato, aut infectos lepra repurga, caecis visum, nervorum resolutione laborantibus sanitatem, si potes, restitue. Sed deo non potes, quod infidelitate carnisque vinculis ac legis imperfectis ceremoniis illigatus contraria illi omnia facis. Atque ut praestare maxime posses, id quod propter depravatam fidem tuam minime potes assequi, non instar Christi dico; neque enim corruptioni obnoxius atque errore implicatus homuncio conferri cum deo potes, sed neque Christi nomen ad edenda prodigia potes invocare, aut si tamen invocaveris, efficies quicquam. Sed etsi paralytico suscitando aliquid efficeres, idem utique, qui per Iesu nomen exsurgeret, ab

σύνεσιν παρ' αὐτοῦ λαβεῖν, ἵνα σου μὴ ἀνάσχηται σαββατίζειν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἰασαμένου μαθεῖν ὅτι, Ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ πορεύου εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν σαββάτῳ. Ἤδη δέ μοι εἴρηται ὡς διαφόρως ἕκαστος αὐτῶν περὶ Χριστοῦ ὑποβάλλει, ποτὲ μὲν ὁ αὐτὸς Ἐβίων λέγων ἐκ παρατριβῆς ψιλὸν ἄνθρωπον αὐτὸν γεγενῆσθαι, ἄλλοτε δὲ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Ἐβιωναῖοι ἄνω δύναμιν ἐκ θεοῦ κεκτῆσθαι υἱὸν, καὶ τοῦτον κατὰ καιρὸν τὸν Ἀδὰμ ἐνδύεσθαί τε καὶ ἐκδύεσθαι, ὧν τὰς διαφόρους γνώμας ἐν δυνάμει θεοῦ ἀνετρέψαμεν.

Καὶ τί μοι ἔτι διατρίβειν ἐν ἀλιμένοις καὶ ἀμπώτεσι τόποις, πὴ μὲν ἐπικλυζομένοις, πὴ δὲ καταξηραινομένοις· ἐξ ὧνπερ ἰχθύων ἐκβράσματα πολλάκις γίνεται, καὶ τοῖς ποσὶ τοῖς τὰς ὄχθας τούτων μετιοῦσι τῶν τόπων, ἐκ τοῦ ἀναμέσον τῶν ἰχθύων τινὰ ἰοβόλα εἶναι, τρυγόνας δέ φημι καὶ [5] δράκαινας καὶ καρχαρίας καὶ σμυραίνας, ὡς ἤδη προείρηται, βλάβην ἐμποιεῖ. Παρελεύσομαι τοίνυν τὸν τόπον αὖθις, θεῷ εὐχαριστῶν, ὅτι καὶ ταύτην τὴν αἵρεσιν εἰς τοὐπίσω ἐτρέψαμεν, οὐ παρέργως, ἀλλὰ καὶ ἐπιμελῶς [6] ἐλέγξαντες. Ἐπ' ἄλλας δὲ καθεξῆς ἑαυτοὺς ἐπιδῶμεν ἀγαπητοὶ, θεὸν αἰτούμενοι βοηθὸν, ὅπως τῆς ἐπαγγελίας τὸ πλήρωμα αὐτὸς δι' ἡμῶν τελειώσῃ.

pag. 163.

ΚΑΤΑ ΟΥΑΛΕΝΤΙΝΩΝ,
τῶν καὶ Γνωστικῶν, τριακοστὴ πρώτη.

Κεφ. α'. Μετὰ τούτους τοὺς Ἐβιωναίους καλουμένους, ὧν τὴν μοχθηρίαν διοδεύσαντες, [1] ἐπαγγειλάμενοί τε θεοῦ δυνάμει τὰς ἑξῆς ἑτέρων θηρῶν μορφὰς, καὶ ἰοὺς ἑρπετῶν, δήγματά τε καὶ δηλητήρια ἐχούσας, [2] ὡς ἐν ταῖς αὐτῶν διδασκαλίαις ὡς ἀπὸ χάσματος ἰδεῖν [3] ἔνεστι, πυρβόλου ἢ ἑρπετοῦ δεινοῦ καὶ βασιλίσκου κεκυημένας, ἐπὶ τὴν τῶν [4] Οὐαλεντίνων αἵρεσιν διέξειμι, τὸν ἔλεγχον αὐτῶν κατὰ δύναμιν ποιούμενος, τῶν δὴ καὶ Γνωστικῶν ἑαυτοῖς ἐπιθέντων ὄνομα, ὧν διαφοραὶ μέν εἰσι δέκα, ἐν μιᾷ πληγῇ τῆς αὐτῶν ὀνειροπολίας Συζυγιῶν τε καὶ Ὀγδοάδων καὶ [5] ἀρρενοθήλεων Αἰώνων ἀλληνάλλως ἰσορρόπως πεπληγμένων, οὐκέτι μὲν κατὰ χρόνους τάττων διαδοχῆς τὴν σύνταξιν, ἀλλὰ κατὰ [6] πρόβασιν ἀφ' ἑτέρας εἰς ἑτέραν διερχόμενος. Ἐν ἑνὶ γὰρ χρόνῳ οὗτοι πάντες ὡς μύκητες ἐκ γῆς [7] ἀνεβλάστησαν, καὶ ὥςπερ κακόρεκτα καὶ δυςώδη βοτανῶν βλαστήματα καὶ χόρτος ἀκανθώδης, καὶ

5. δράκαινας *restitui ex cod. Vatic. Cod. Rhedig. et editus uterque habent* δρακαίνας.
6. *Sic codd. Vatic. Rhedig. et ed. Petav.* ἐλέξαντες *ed. princ.*

Cap. I. — 1. τάς τε ἄλλας ἐπαγγειλάμενοι θεοῦ δυνάμει *cod. Venetus.*
2. ὅσαπερ *cod. Ven.*
3. ἔστι *cod. Ven.*
4. *In Anacephalaeosi appellantur* Οὐαλεντινιανοί.
5. ἀρρενοθηλείων αἰώνων *cod. Ven. Editi habent* ἀρρενοθηλειῶν αἰωνίων.
6. *Ita codd. Venet. et Rhedig. In editis legitur* πρόςβασιν.
7. ἐβλάστησαν *cod. Ven.*

eo ipso quadam posset sapientiae luce perfundi, ne se tuam ad sabbati observationem accommodaret, ac per eius a quo esset sanatus, nomen hoc disceret: *Tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam sabbato.* Ioann. 5, 12. Ceterum hoc a nobis antea commemoratum est, qui ex illa secta sunt, eos varie de Christo sentire. Nam quod ad Ebionem ipsum pertinet, merum illum hominem ex humano concubitu putat esse prognatum. At qui Ebionaei de illo vocati sunt, nescio quam in coelo virtutem divinitus obtinuisse filium, eundemque suo se tempore in Adamum insinuasse, exuisseque postea. Quorum omnium discrepantes sententias divina ope freti hactenus evertimus.

Quamobrem quid ego diutius importuosis illis in locis ac velut aestuariis commoror, quae inundari alias, alias exsiccari solent, ac piscium copiam saepius in litus eiicere? inter quos venenati quidam, cuiusmodi sunt pastinacae, dracaenae caniculae, muraenae, eorum qui ad oram illam ambulant pedes exitiali veneno, uti diximus, infestant. Hunc igitur locum ingentes deo gratias agens praeteribo, quod haec insuper a nobis propulsata sit haeresis, quam non obiter solum, sed summa cum diligentia refellimus. Nunc ad alias transeamus, ac dei praesidium imploremus, ut quod hoc opere suscepimus cumulate per nos ad exitum finemque perducat.

CONTRA VALENTINOS,
Gnosticos, quae est haeresis XXXI.

Posteaquam Ebionitarum nequitiam improbitatemque percurrimus, cum ceteras aliorum serpentium formas ac venena traditituros nos esse simus polliciti, quorum et exitiales sunt morsus, ut ex illorum dogmatibus velut rictu quodam apparere potest, et igniti cuiusdam teterrimique anguis aut basilisci instar editi sunt, ad Valentinorum qui se Gnosticos appellant, refutandam haeresin me conferam, quod quidem pro virili parte conabor efficere. Horum itaque decem omnino divortia sunt. Sed omnes tamen uno velut ictu profligatis nescio quibus Parum et Ogdoadum, atque marium et feminarum Aeonum temere confictis somniis aequaliter feriuntur. Neque vero in illorum confutandis erroribus temporum est retinenda successio, sed ab una progredi ad alteram haeresin necesse est; quoniam eodem e terra tempore omnes fungerum instar eruperunt. Atque ut noxia foetidaque quaedam herbarum germina, vel dumis ac Cap. I.

ὡς φωλεὺς πολλῶν σκορπίων, ἐξ ἑνὸς πάντες καιροῦ τῷ βίῳ ἐβλάστησαν, καὶ, ὡς προεῖπον, δίκην μυκήτων [8] τῇ ἀμορφίᾳ ὑπὸ μίαν θίξιν πεφήνασιν, ὡς καὶ [9] τῷ ἁγιωτάτῳ Εἰρηνείῳ ἤδη περὶ αὐτῶν προείρηται. Σύγχρονοι γὰρ γεγόνασιν οὗτοι πάντες· ἕκαστος δὲ ἀπὸ τοῦ ἑτέρου τὴν κακὴν πρόφασιν ἐρανισάμενοι, ἄλλος ἀπὸ ἄλλου ἔτι [10] περισσότερον ἐπιδειξίας βουλόμενος χάριν, ἑαυτῷ προετύπωσε διαφορὰν κακῆς ἐξευρέσεως, καὶ πάντες Γνωστικοὺς ἑαυτοὺς ὠνόμασαν, Οὐαλεντῖνός τε, φημὶ, καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ Γνωστικοὶ, ἀλλὰ καὶ Βασιλείδης, καὶ Σατορνῖλος, καὶ Κολορβασὸς, Πτολεμαῖός τε καὶ Σεκοῦνδος, Καρποκρᾶς, καὶ ἄλλοι πλείους. Ἀλλὰ τὰς πάσας ἐνταῦθα ὀνομάσαντες διὰ τὴν ἐν ἑνὶ καιρῷ [11] σύσχεσιν πάντων τῆς ἀναδύσεως καὶ κακοβλάστου ὁμοῦ [12] τῆς ἑκάστου σπορᾶς κακόνοιαν [13] ἰδίᾳ ἀφηγησόμεθα. Τέως δὲ ἐπὶ τὸν προκείμενον αἱρεσιάρχην καὶ τραγῳδοποιὸν [14] ἐλευσόμεθα· φημὶ δὲ Οὐαλεντῖνον, καὶ τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν, τὴν ἀπὸ
pag. 164. τῆς μεγάλης ταύτης [15] Γνωστικῆς ἐπαγγελίας ὑπάρχουσαν, καταγνωστικῆς δὲ λῃρῳδίας, ὡς τοῖς συνετοῖς καταγινωσκομένη εὑρίσκεται καὶ καταγέλαστος.

Κεφ. β'. Οὐαλεντῖνος μὲν οὖν οὗτος [1] τῷ χρόνῳ διαδέχεται τοὺς πρὸ αὐτοῦ προτεταγμένους Βασιλείδην τε καὶ Σατορνῖλον, Ἐβίωνά τε καὶ [2] Κήρινθον καὶ Μήρινθον, καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτούς. Οὗτοι γὰρ πάντες ἐν ἑνὶ καιρῷ τῷ βίῳ κακῶς ἐφύησαν, ὀλίγῳ δὲ πρόσθεν μᾶλλον οἱ περὶ Κήρινθον καὶ Μήρινθον καὶ Ἐβίωνα· ἅμα γὰρ τοῖς ἤδη μοι πρὸ αὐτῶν δεδηλωμένοις [3] ἀνεφύησαν. Τὸν μὲν οὖν αὐτοῦ πατρίδα, ἢ πόθεν οὗτος γεγέννηται, οἱ πολλοὶ ἀγνοοῦσιν· οὐ γάρ [4] τινι τῶν συγγραφέων μεμέληται τούτου δεῖξαι τὸν τόπον. Εἰς ἡμᾶς δὲ ὡς [5] ἐνηχήσει τις ἐλήλυθε φήμη, διὸ οὐ παρελευσόμεθα, καὶ τὸν [6] τόπον τούτου μὴ ὑποδεικνῦντες, ἐν ἀμφιλέκτῳ μὲν [7] εἰ δεῖ [8] τὰ ἀληθῆ λέγειν, ὅμως τὴν εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσαν φάσιν οὐ σιωπήσομεν. Ἔφασαν γὰρ αὐτόν [9] τινες γεγενῆσθαι [10] Φρεβωνίτην τῆς Αἰγύπτου παραλιώτην, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ πεπαιδεῦσθαι τὴν τῶν Ἑλλήνων παιδείαν. [11] Ὅθεν καὶ τὸ μίμημα τῆς κατὰ τὸν Ἡσίοδον Θεογονίας τῶν παρ' αὐτῷ τῷ Ἡσιόδῳ τριάκοντα θεῶν λεγομένων καὶ αὐτὸς τὴν ἐθνόμυθον ποίησιν εἰς τὸν ἑαυτοῦ νοῦν λαβὼν, καὶ ἀπὸ τῶν σὺν αὐτῷ καὶ πρὸ αὐτοῦ

8. ἀμορφίας *cod. Ven.*
9. ἤδη τῷ ἁγ. Εἰρηναίῳ προείρηται *cod. Ven.*
10. περισσότερος βουλόμενος ἐπιδειξίας χάριν *cod. Ven.*
11. σχέσιν *cod. Ven.*
12. τῆς *cod. Ven.* τὴν *cod. Rhedig. et editi libri.*
13. ἰδίαν *cod. Vatic.*
14. ἐλεύσομαι *cod. Ven.*
15. *Ita cod. Ven. Vulgo extat* γνωστικὴν.

sentibus obsitum gramen, vel denique uti plures ex eodem cavo scorpii, ita illi omnes eodem tempore in hanc vitam effloruerunt, ac, quod paulo ante dictum est, tanquam fungi inusitata quadam foeditate eodem momento universi proruperunt, quemadmodum de illis olim Irenaeus praeclara vir sanctitate pronunciavit. Aequales enim illi omnes extiterunt, sic, ut quilibet pessimam ab altero disciplinam ac dogma mutuatus fuerit, alius, inquam, velut exortus ab altero, quo se amplius ostentaret, scelestissimi commenti discrepantem quandam formam ac rationem excogitarit. Qui se omnes Gnosticos communi appellatione dici voluerunt. Cuiusmodi Valentinus fuit, et qui illum Gnostici praecesserunt. Itemque Basilides, ac Saturnilus, et Colorbasus, ac Ptolemaeus, et Secundus, Carpocrates, aliique complures. Quibus omnibus sectis, quod eodem prodiere tempore, simul recensitis, nunc cuiusque velut satus labem ac perniciem singillatim exponam. Sed ipsum imprimis haereseos caput ac tragoediae auctorem aggrediar, Valentinum intelligo, Valentinianaque dogmata, quae ab speciosa illa Gnosticorum professione prodierunt, quas Catagnosticas potius nugas, hoc est damnatas, appellare licet, uti pridem sapientes eas condemnarunt, ac ludibrio dignas habuerunt.

Igitur Valentinus iste prioribus illis a me antea commemoratis Cap. II.
tempore est posterior, Basilide nimirum ac Saturnilo, Ebione, Cerintho ac Merintho, eorumque sociis. Siquidem omnes uno tempore ad humani generis exitium profusi sunt; quamquam Cerinthus ac Merinthus et Ebion paululum antegressi sunt, ac cum iis quos ante illos percensui prodire coeperunt. Valentini porro patriam ac stirpem plerique nesciunt. Non enim locum ipsum, unde oriundus esset, scriptorum ullus expressit. Verum ad nos auditione sola quaedam eius rei fama pervenit; quam quidem praetereundam, patriamque omnino dissimulandam non arbitror, tametsi veritas in ambiguo posita videtur. Nos quicquid accepimus ea de re proferemus. Sunt qui Phreboniten illum faciant ex Aegypti quadam ora, unde Alexandriam profectus sit, ibique Graecorum artibus institutus. A quibus et Hesiodiae Theogoniae ac XXX illorum deorum, quos ibidem ille recensuit, ac gentilium fabularum in animo suo exemplum

Cap. II. — 1. οὐ τῷ *cod. Ven.*
2. κίρινθον καὶ τοὺς *cod. Ven.* Κήρινθον τὸν καὶ Μήρινθον καὶ τοὺς *cod. Vatic.*
3. ἐνεφύησαν *cod. Ven.*
4. τινι ῥάδιον τῶν *cod. Ven.*
5. ἐνενηχήσει φήμη τις ἐλήλυθεν *cod. Ven.*
6. τούτου τόπον *cod. Ven.*
7. εἰ δεῖ *cod. Ven.* ἤδη *reliqui libri.*
8. τὴν ἀληθῆ *cod. Vatic. Olim putabam reponendum* ἐν ἀμφιλέκτῳ ἤδη τὸ ἀληθῆ λέγειν.
9. τινα *ed. princ.*
10. Φαρβαιθίτην *corrigit Petavius. Cf. Cotelerius ad Eccl. Gr. Monum. tom. I. p. 467.*
11. ὅμως *cod. Ven.*

τῆς ἀληθείας ἐκπεπτωκότων τὴν ὑπόνοιαν κτησάμενος, καὶ αὐτὸς τὰ ἴσα τῷ Ἡσιόδῳ ἀπὸ ἑτέρων ὀνομάτων εἰς ἕτερα μεταποιήσας, ἠθέλησε φαντάσαι τὸν κόσμον. Τριάκοντα γὰρ καὶ οὗτος θεοὺς [12] καὶ Αἰῶνας, καὶ Οὐρανοὺς βούλεται [13] παρεισάγειν, ὧν ὁ μὲν πρῶτός ἐστι Βυθὸς, ὡς καὶ αὐτὸς ἔφη ἀφραίνων τῇ διανοίᾳ· ὁποῖα ἀμέλει καὶ ὁ αὐτοῦ προβολεὺς τῆς ἐννοίας Ἡσίοδος Χάος πρώτιστα θεῶν ἔφη. Χάος δὲ καὶ Βυθὸς τίνι οὐκ ἂν [14] σαφὲς εἴη ὡς τὸ ὁμώνυμον κέκτηται; ὅρα δὲ τὴν τοῦ ἀγύρτου τετραγῳδημένην μυθοποιΐαν καὶ μοχθηρὰν διδασκαλίαν. Τριάκοντα γὰρ οὗτος, ὡς ἔφην, Αἰῶνας βούλεται παριστᾶν, οὓς καὶ θεοὺς ὀνομάζει, δεκαπέντε ἄρρενας καὶ θηλείας τοσαύτας εἶναι λέγων. Ἕκαστον δὲ Αἰῶνα ἀρρενόθηλυν καὶ ζεῦγός φησιν αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ. Δεκαπέντε δὲ δυάδας φασὶν εἶναι, ἃς συζυγίας καλοῦσι, τὸν ἀριθμὸν δὲ εἶναι τριάκοντα Αἰῶνας, ἑκάστην δὲ θήλειαν γεννᾶν ἀπὸ τοῦ ἄρρενος τοὺς καθεξῆς Αἰῶνας, εἶναι δὲ τού-
pag. 165. τους ὡς ὑποτέτακται κατὰ ἀντιπαράθεσιν ἑκάστου ἀρρενικοῦ ὀνόματος τεταγμένου ἄντικρυς τοῦ θηλυκοῦ ὀνόματος· καὶ ἔστιν, Ἀμψιοῦ, Αὐραάν. [15] Βουκούα, [16] Θαρδουοῦ. [17] Οὐβουκούα, Θαρδεαδείη. Μερεξᾶ, [18] Ἀταρβαρβᾶ. Οὐδοῦα, Κέστην. Οὐδοῦ, Οὐάκ. Ἐσλὴν, Ἀμφαίν. Ἐσσουμὲν, [19] Οὐανανίν. [20] Λάμερ, Τάρδε. Ἀθαμὲς, [21] Σουσίν. Ἀλωρᾶ, Βουκιαθά. [22] Δαναδδαρία, Ἀλλωρᾶ. [23] Δαμμῶ, Ὠρήν. [24] Λαναφὲχ, Αὐδαμφέχ. [25] Ἐμφιβοχὲ, Βαύθ. Ἀσσιουαχὲ, Βελίμ. Δεξαριχὲ, [26] Μασεμῶ. Καὶ οὕτως [27] μὲν σύγκεινται ὡς κατὰ συζυγίαν [28] ἀρρενοθήλεως. Ἐν δὲ τῇ ἀκολουθίᾳ κατὰ διαδοχὴν οὕτως· [29] Ἀμψιοῦ, Αὐραὰν, [30] Βουκοῦα, Θαρδουοῦ, [31] Οὐβουκοῦα, Θαρδεαδείη, [32] Μερεξὰ, Αὐταρβαρβᾶ, Οὐδοῦα, Κέστην, Οὐδουοῦα, Ἐσλὴμ, [33] Ἀμφαὶν, Ἐσσουμὲν, [34] Οὐανανὶν, Λαμερτάδε, [35] Ἀθαμεσσουμὶν, Ἀλλωρὰ, Κουβιαθὰ, [36] Θαμωδὰν, [37] Σαδδαρίας, Ὠρὴν, [38] Λαναφεκουδαφὲχ, Ἐμφιβοχὲ, Βαρὰ, [39] Ἀσιουχαβὲ, Βελὶμ, Δεξαριχὲ, [40] Μασεμών. Αἱ τῶν ὀνομάτων ἑρμηνεῖαί εἰσιν αἵδε· [41] Βυθὸς, Σιγὴ, Νοῦς καὶ Ἀλήθεια, Λόγος καὶ Ζωὴ, Ἄνθρωπος καὶ Ἐκκλησία, Παράκλητος καὶ Πίστις, Πατρικὸς καὶ Ἐλπὶς, Μητρικὸς καὶ Ἀγάπη, Ἀείνους καὶ Σύνεσις, Θελητὸς, ὁ καὶ Φῶς, καὶ Μακαριό-

12. καὶ Αἰῶνας *Petavius adiecit ex cod. Vatic.; desideratur enim in ed. princ., itemque in cod. Rhedig.*
13. παρεισάγειν *codd. Vatic. Venet. Rhedig. et ed. Petav.* προςάγειν *ed. princ.*
14. σαφῆ ἢ τὸ ὁμώνυμον κεκτημένῳ *cod. Ven.*
15. βουκούα *codd. Venet. Vatic., edit. Petav.* μουκούα *cod. Rhedig. et ed. princ.*
16. Θαρθουοῦ *edit. princ.*
17. ουβου. κουα. Θαρδεαδιη *cod. Venet.*
18. ἀταρβαρβᾶ *codd. Ven. Vatic. Rhedig. et ed. princ.* Ἀταρβαβᾶ *edit. Petav.*
19. οὐανανὶν *codd. Ven. Vatic. Rhedig., ed. princ.* Οὐαναυῒν *edit. Petav.*
20. λαμερταδε. ἀθαμές *cod. Ven.*
21. σουειν *cod. Venet.*
22. δαναδάρια *cod. Venet.*
23. δαδμω *cod. Venet.*
24. λανα. φεχ. οὐ δαμαφεχ *cod. Ven.* λαναφέχ αὐδαφέχ *cod. Rhedig.*
25. νεφιβοχε. βαυδασσιουχε βελειμ *cod. Venet.* Ἐμφιβοχε — βαύδ. Ἀσσιουαχε, Βελίμ *reliqui libri.*

informavit. Tum ab iis, qui vel suo tempore vel ante se a veritate recesserant, mutuatus errorem, eadem cum Hesiodo mutatis duntaxat nominibus excogitata ad circumveniendum humanum genus invexit. Etenim deos ille XXX et Aeonas, coelestesque totidem orbes constituit. Quorum primus est Bythus, ut huic insano videtur; quemadmodum etiam auctor eius opinionis ac conditor Hesiodus prius omnibus diis Chaos esse dixit. Atqui Chaos et Bython idem omnino significare nemo est qui nesciat. Sed circumforanei nebulonis tragice decantatam fabulam ac nefariam doctrinam considera. Triginta enim, ut est dictum, Aeones statuit, quos etiam deos appellat, quindecim mares totidemque feminas. Sed Aeonem quemlibet par maris ac feminae tam ipse quam eius discipuli vocant; ut binarii sint XV, quas Syzygias, hoc est duorum collegia nominant. Hinc Aeones XXX numero consurgunt, quorum femina quaelibet e mare suo consequentes Aeones progenerat. Quorum omnium nomina subiecimus; eaque sunt eiusmodi ut unicuique maris appellationi suum feminae nomen ex adverso respondeat: Ampsiu, Auraan. Bucua, Tharduu. Ubucua, Thardeadie. Merexa, Atarbaba. Udua, Cesten. Udu, Uac. Eslen, Amphain. Essumen, Uanauin. Lamer, Tarde. Athames, Susin. Alora, Buciatha. Danaddaria, Allora. Dammo, Oren. Lanaphech, Audamphech. Emphibochebaud. Assiovache, Belim. Dexariche, Masemo. Hic illorum ordo est, dum per marium feminarumque coniugia recensentur. Alioquin haec illorum secundum successionem series est: Ampsiu, Auraan, Bucua, Tharduu, Ubucua, Thardeadie, Merexa, Autarbarba, Udua, Cesten, Udua, Eslen, Amphaim, Essumen, Uanauin, Lamertade, Athamessumin, Allora, Cubiatha, Thamodan, Saddarias, Oren, Lanaphecudaphech, Emphiboche, Bara, Asi, Uchabe, Belin, Dexariche, Masemon. Quorum haec est interpretatio, Bythos, Sige. Nus et Veritas. Logos, Vita. Homo, Ecclesia. Paracletus, Fides. Paternus, Spes. Maternus, Charitas. Ainus, Synesis. The-

26. μασεῖν *cod. Ven.*
27. ἐνσύγκεινται *cod. Venet.*
28. ἀρρενοθήλεος *ed. princ. Cf. infra cap. 3.*
29. ἀμψίου *cod. Vatic.*
30. βουκουά *cod. Vatic.*
31. ου βου κουα. δαρθεαδη *cod. Ven.*
32. μερεξᾶ *cod. Rhedig.*
33. ἀμφαίν *codd. Ven. Vatic.* Ἀμφαὶμ *reliqui.*
34. Οὐαναυῒν *ed. Petav.*
35. ἀθαμεσσουμην *cod. Ven.* ἀθαμεσσουμεν *cod. Rhedig.*
36. θαμωδὰν *codd. Venet. Rhedig. et edit. pr.* δαμωδὰν *cod. Vatic. et edit. Petav.*
37. μαδδαρίαν. ὠρήν *cod. Vatic.* βαδδαραν. ὠρην. *cod. Venet.*
38. λανακουδαφέχ *cod. Rhedig.* λανα. φεχ. οὐ βαβφέχ *cod. Ven.*
39. ἀσιουχαβὲ *cod. Vatic.* ἀσιουσχε *cod. Ven.* ἀσί. ουχαβὲ *editi libri, et cod. Rhedig.*
40. μασημῶν *cod. Rhedig.*
41. Βυθὸς καὶ Σιγὴ *vult Petavius. Recte.*

της, Ἐκκλησιαστικὸς καὶ Σοφία, Βύθιος καὶ Μῖξις, Ἀγήρατος καὶ Ἕνωσις, Αὐτοφυὴς καὶ Σύγκρασις, Μονογενὴς καὶ Ἑνότης, Ἀκίνητος καὶ Ἡδονή. Κατὰ δὲ ἀριθμὸν διαδοχῆς καὶ ἀκολουθίας ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτω ἀκατονομάστου Πατρὸς, καὶ Βυθοῦ παρ' αὐτοῖς ὀνομαζομένου, ἕως τούτου τοῦ καθ' ἡμᾶς οὐρανοῦ ὁ τῶν τριάκοντα ἀριθμὸς οὕτως ἔχει· Βυθὸς, Σιγὴ, Νοῦς, Ἀλήθεια, Λόγος, Ζωὴ, Ἄνθρωπος, Ἐκκλησία, Παράκλητος, Πίστις, Πατρικὸς, Ἐλπὶς, Μητρικὸς, Ἀγάπη, Ἀείνους, Σύνεσις, Θελητὸς, ὁ καὶ Φῶς, Μακαριότης, Ἐκκλησιαστικὸς, Σοφία, Βύθιος, Μῖξις, Ἀγήρατος, Ἕνωσις, Αὐτοφυὴς, Σύγκρασις, Μονογενὴς, Ἑνότης, Ἀκίνητος, Ἡδονή.

Κεφ. γ'. Καὶ αὕτη μὲν ἡ τῶν τριάκοντα Αἰώνων παρ' αὐτοῖς μυθοποιουμένη τραγῳδία, καὶ ἡ κατὰ συζυγίαν πνευματικοῦ δῆθεν πληρώματος κενοφωνία, ἣν ἐάν τις συγκρίνων τῇ παρὰ Ἡσιόδῳ καὶ Στησιχόρῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς τῶν Ἑλλήνων παράθηται, εὕροι ἂν ἐκ παραλλήλου τὰ αὐτὰ ὄντα, καὶ οὐδὲν ἕτερον, καὶ ἐκ τούτου γνώσεται ὡς οὐδὲν [1] ἕτερον θαυμαστὸν οἱ τῶν [2] δογμάτων αἱρεσιάρχαι μυστη-
pag. 166. ριωδῶς ἐπαγγέλλονται λέγειν. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἢ Ἑλλήνων [3] ἀπεμάξαντο τὴν ἐπίπλαστον ποιητικὴν ἕξιν τῆς ἐθνομύθου πλάνης καὶ διδασκαλίας, οὐδὲν ἀλλοιώσαντες πλὴν τῆς παρ' αὐτοῖς [4] παραπεποιημένης βαρβαρικῆς ὀνοματοποιΐας. Οὕτω γάρ φασι καὶ οἱ περὶ Ἡσίοδον· πρῶτον πάντων γίνεται Χάος, ἵνα εἴπωσι Βυθὸν, εἶτα Νὺξ, Ἔρεβος, Γῆ, Αἰθὴρ, Ἡμέρα, Ἔρως, Μῆτις, Μόρος, Ὀϊζὺς, Πότμος, Νέμεσις, Μῶμος, Φιλότης, Θάνατος, Δυςνομία, Γῆρως, Ἄτη, Ἵμερος, Λήθη, Ὕπνος, Ὑσμίνη, Λυσιμελὴς, Ὕβρις, Εὐφρόνιος, Αἴγλη, Παυσιμέριμνος, Ἀπάτη, [5] Ἡδυμελὴς, Ἔρις. [6] Καὶ οὗτος μὲν ὁ ἀριθμὸς κατὰ ἀκολουθίαν ἀρρενοθήλεος οὕτως ἔχει τὴν τριακοντάδα. Εἰ δέ τις θελήσειεν ἰδεῖν πῶς πλαττόμενοι οὗτοι συνάπτουσιν ἓν πρὸς τὸ ἓν, εὕροι ἂν οὕτως συναπτόμενα καὶ συνεζευγμένα ἀλλήλοις ἃ τοῖς ποιηταῖς ἔδοξεν, ὡς τὸν μὲν Βυθὸν Νυκτί τε καὶ Σιγῇ συνάψαντες ἐποίησαν Γῆν γεννᾶσθαι, ἄλλοι δὲ Οὐρανὸν, ὃν [7] δὴ καὶ Ὑπερίονα κεκλήκασι. Τὸν δὲ αὐτὸν τῇ Γῇ συναφθέντα φασὶ γεγεννηκέναι ἄρσενάς τε καὶ θηλείας, καὶ τοὺς καθεξῆς ὁμοίως, ἕως τῆς πάσης αὐτῶν ποιήσεως, [8] ὡς ἔχει ἡ ἀπέραντος τοῦ Βυθοῦ ληρώδης φλυαρία. Εὕροι δ' ἂν οὕτως συναπτόμενά τε καὶ συζευγνύμενα, καὶ δυνάμενα οὕτω συντίθεσθαι· Χάος, Νὺξ, Ἔρεβος, Γῆ, Αἰθὴρ, Ἡμέρα, Ἔρως, Μῆτις, Μόρος, Ὀϊζὺς, Πότμος, Νέμεσις, Μῶ-

Cap. III. — 1. ἕτερον non habent codd. Venet. Vatic.
2. δογμάτων cod. Ven. θαυμάτων reliqui libri.
3. ἀπεδέξαντο cod. Venet. Retinui vulgatam scripturam. Cf. haer. 30, 2. 69, 69., ubi etiam hoc verbo utitur.
4. μεταπεποιημένης cod. Venet.
5. Ἡδυμελὶς vulgo extat.
6. καὶ οὗτος μὲν ὁ ἀριθμὸς codd. Ven.

letus, quod et lumen dicitur, Beatitudo. Ecclesiasticus, Sapientia. Bythius, Myxis. Ageratus, Unio. Autophyes, Temperatio. Unigena, Unitas. Immobilis, Voluptas.

Quod si successionis ordine numerare velis, a supremo illo nec effabili Patre, quem Bython nominant, ad citimum usque coelum tricenarius numerus hoc modo colligitur: Bythus, Sige, Nus, Veritas, Logos, Vita, Homo, Ecclesiae, Paracletus, Fides, Paternus, Spes, Maternus, Charitas, Ainus, Synesis, Theletus sive Lumen, Beatitudo, Ecclesiasticus, Sapientia, Bythius, Mistio, Ageratus, Unio, Autophyes, Temperatio, Unigena, Unitas, Immobilis, Voluptas.

Eiusmodi est celebris illa triginta Aeonum fabula, inanissima- Cap. III.
que spiritalis, ut vocant, complementi coniugia. Quae si quis cum Hesiodi, Stesichori aliorumque Graecorum poetarum fabulis conferat, eadem cum illis penitus esse, neque ulla in re discrepare comperiet, indidemque cognoscet nihil aliud esse admiratione dignum quod isti mirificarum haereseon conditores velut arcana quaedam ac mysteria penes se esse profitentur. Nihil enim aliud nisi Graecorum poeticas nugas ac gentilium deliria et inanem scientiam expresserunt, neque quicquam praeter voces innovarunt, quas illi barbaris appellationibus perperam detorserunt. Ita enim vel ipse philosophatur Hesiodus. Primum omnium Chaos extitisse, pro quo illi Profundum substituunt. Secuta est Nox, Erebus, Terra, Aether, Dies, Amor, Consilium, Fatum, Aerumna, Casus, Nemesis, Momus, Amicitia, Mors, Licentia, Senectus, Ate, Desiderium, Oblivio, Somnus, Pugna, Lysimeles, Contumelia, Euphronios, Aegle, Curarum solatium, Fraus, Hedymeles, Lis. Hic ille numerus est qui marium feminarumque continuata serie tricenarium efficit. Quod si quis animadvertere velit quemadmodum isti uniuscuiusque cum altero copulationem instituant, ita composita comparataque inter se illa cognoscet quemadmodum a poetis constitutum legimus. Velut cum ex Bythi cum Nocte ac Silentio coniunctione procreatam esse Terram affirmant, vel, ut alii, Coelum, quem et Hyperionem vocant. Eundemque cum terra copulatum mares feminasque genuisse, atque ita per totam fabulam omnibus accidisse reliquis; cuiusmodi plane est nugatoria illa Bythi atque inextricabilis historia. Possunt vero hunc in modum fere illa inter sese per coniugia copulari: Chaos, Nox, Erebus, Terra, Aether, Dies, Nox, Consilium, Fatum, Aerumna, Casus, Nemesis, Momus, Concubitus, Mors, Licentia,

et Rhedig. καὶ οὗτος ὁ μὲν ἀριθμὸς ed. princ. καὶ οὕτως ὁ μὲν ἀριθμὸς ed. Petav.
7. ἤδη cod. Ven.
8. ἔχει δὴ οἵαπερ ἡ ἀπέραντος cod. Ven.

μος, Φιλότης, Θάνατος, Δυσνομία, Γήρως, Ἄτη, Ἵμερος, Λήθη, Ὕπνος, Ὑσμίνη, Λυσιμελὴς, Ὕβρις, Εὐφρόνιος, Αἴγλη, Παυσιμέριμνος, Ἀπάτη, Ἡδυμελὴς, Ἔρις. Εἰ δὲ προσέχοι τις τῷ αὐτῶν πλάσματι, καὶ βουληθείη γνῶναι ὡς ἀπὸ τῶν κοσμικῶν καὶ Ἑλληνικῶν [9] ποιητῶν, ἐξ ὧν οὗτοι ἐνεβροντήθησαν, μάτην ἐνθουσιῶντες ἃ μὴ δεῖ, εἰς ματαιοπονίαν τε καὶ κάματον ἀνωφελῆ, εὕροι ἂν αὐτοὺς τοσούτῳ μᾶλλον πεπλανημένους.

Κεφ. δ'. Ὅθεν καὶ ἔτι ὑψηλοτέρως [1] ἐξερευνῶντες δῆθεν ᾠήθησαν καὶ Ὑστέρημα τῷ ἰδίῳ αὐτῶν δαιμονισθέντι διανοήματι ἐξευρεῖν, ὅπερ Ὑστέρημα, καὶ Παντοκράτορα καὶ Δημιουργὸν καλοῦσι, καὶ Κτίστην οὐσιῶν, ἀφ' οὗπερ πάλιν καὶ ὑστέραν Ὀγδοάδα μετὰ ἑπτὰ Οὐρανοὺς
pag. 167. [2] κατὰ τὴν πρώτην Ὀγδοάδα [3] ἀφομοιωθεῖσαν ἐκτίσθαι λέγουσιν, αὐτοῦ ὄντος ἐν τῇ Ὀγδοάδι, καὶ ἑπτὰ Οὐρανοὺς μετ' αὐτὸν πεποιηκότος. Ὥσπερ Ὑστερήματι βούλονται συνάπτειν μὲν ἀμιγῆ τινα Αἰῶνα καὶ [4] ἀθήλυντον, [5] εἰς πλήρωμα δὲ ἐνταῦθα ἐλθόντα, καὶ ἀναζήτησιν τῆς ψυχῆς τῆς ἄνωθεν ἀπὸ τῆς [6] Μητρικῆς Σοφίας ἐλθούσης. Ἤδη καὶ [7] Ἀχαμὼθ βούλονται τὸ ὄνομα [8] ἀνατυποῦν τε καὶ πλάττειν, ὃν δὴ καὶ Σωτῆρα καλεῖ, καὶ Ὅρον, καὶ Σταυρὸν, καὶ Ὁροθέτην, καὶ Μεταγωγέα, καὶ Ἰησοῦν τὸν διὰ Μαρίας ὡς διὰ σωλῆνος παρελθόντα. Εἶναι δὲ αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ ἄνω [9] Χριστοῦ, καὶ διὰ τοῦτο πατρωνυμικῶς καλεῖσθαι Φῶς διὰ τὸ ἄνω Φῶς, καὶ Χριστὸν διὰ τὸν ἄνω Χριστὸν, καὶ Λόγον διὰ τὸν ἄνω Λόγον, καὶ Νοῦν ὡσαύτως Σωτῆρα λέγεσθαι· ἀεὶ δὲ ὑπερβαίνειν τὸν αὐτοῦ πατέρα, τὸν Δημιουργὸν, συναναφέρειν δὲ τοὺς αὐτῷ πειθομένους ἅμα αὐτῷ πρὸς τὰς ἄνω συζυγίας τοῦ πληρώματος. Καὶ [10] ὢ τῆς τούτων ληρῳδίας καὶ τοσαύτης ματαιολογίας. Παραθήσομαι δὲ, ὡς προεῖπον, καὶ ὡς αὐτοὶ συνέζευξαν τοῖς ποιητικοῖς καὶ ἐθνομύθοις πλάσμασι τὴν αὐτῶν ληρολογίαν. Μετὰ τὴν τριακοντάδα [11] δὲ ἓν ὄνομα [12] μέσον καὶ ἀθήλυντον, καὶ μετ' αὐτὸν τὴν κατὰ συζυγίαν πάλιν ὀγδοάδα εὑρεθεῖσαν ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ [13] πάλιν δυναμένην καὶ οὕτω συντίθεσθαι. Καὶ ἔστι τὰ ὀνόματα τάδε· πρῶτος Ἐξέπαφος, Πορφυρίων, Κλωθὼ, Ῥύακος, Λάχεσις, Ἐπιφάων, Ἄτροπος, Ὑπερίων, Ἀστεροπή. Καὶ αὕτη μὲν ἡ τῶν ποιητῶν τούτων σκηνὴ, ἔχουσα καὶ ἄλλας [14] πολλὰς ὀνομασίας θεῶν παρ' αὐτοῖς ὀνομαζομένων ἀρρένων τε καὶ θηλειῶν, ἄλλως καὶ ἄλλως παρά τισι λεγομένων, δυναμένων ποιῆσαι καὶ τριακοσίων

9. ποιητῶν codd. Ven. et Vatic. ποιήσεων cod. Rhedig. et editi libri.

Cap. IV. — 1. δῆθεν ἐξερευνῶντες cod. Ven.

2. κατὰ codd. Ven. Vatic. καλοῦσι κατὰ cod. Rhedig. et editi libri.

3. Ita Vaticanus liber. ἀφομοιώσας ἐκτίθεσθαι λέγουσιν cod. Venet. ἀφομοιωθεῖσαν ἐκτίσθαι cod. Rhedig. et editi libri.

4. θηλυντὸν cod. Venet.

5. ἀπὸ πληρώματος δὲ ἐντ. ἐλθόντα κατ' ἀναζήτησιν coniecit Petavius.

6. μητρὸς cod. Vatic.

7. ἀχαμμὼθ cod. Vatic. ἀχαβὼθ ed. princ.

8. ἀνατυποῦν τε καὶ scripsi de auctoritate cod. Veneti. Vulgo enim extat ἀνατυποῦντες καὶ.

9. κυρίου cod. Ven.

10. ὢ non habet cod. Ven.

11. Ita cod. Venet. Vulgo enim extat δὲ τὸ ἕν.

12. μέσον καὶ ἀθήλυντον non habet cod. Ven.

13. Hoc alterum πάλιν non agnoscit cod. Venet.

14. πολλὰς om. cod. Ven.

Senectus, Ate, Desiderium, Oblivio, Somnus, Pugna, Lysimeles, Contumelia, Euphronios, Splendor, Curarum solatium, Fraus, Hedymeles, Lis. Ac quicumque ad illas fabulas animum adiecerit, ac cognoscere istud voluerit; quemadmodum ab exteris ac Graecanicis commentis, unde illi frustra fanatico velut furore ad indigna quaedam incitati sunt, in irritos conatus vanissimamque animi contentionem inciderint, longe eos Graecis ipsis turpius aberrasse reperiet.

Ab iis primordiis altius indagando sublati aliud quoddam genus Cap. IV.
quod Hysterema, hoc est Defectum vel Penuriam, vocant, furiosis suis ingeniis invenisse se putaverunt. Hunc Defectum alias Omnipotentem atque Opificem vocant, naturarumque Conditorem a quo et posteriorem Ogdoadem post septenos orbes coeli ad prioris Ogdoadis exemplar effictam asserunt; cum in Ogdoade censeatur ipse, ac septem post se alios orbes produxerit. Eidem Hysteremati sincerum nescio quem Aeonem, ac deterioris sexus expertem conantur adiungere qui eo ad complementum venerit, ut Animam requireret, quae a Materna Sapientia ex alto descenderat. Iam vero etiam Achamoth ficto nomine commenti sunt, quem et Salvatorem, et Terminum, et Crucem, et Finitorem, et Transductorem, et Iesum appellant, qui per Mariam velut tubum fistulamque permearit. Hunc esse lumen a superiore Christo diffusum, ob idque patrio nomine Lumen ob illud coeleste nominari, ac de superiore Christo Verboque Christum itidem et Verbum, sed et Mentem praeterea ac Salvatorem vocari. Eundem porro Parentem suum, hoc est Conditorem transcendere, ac qui sibi fidem habeant ad suprema illa Pleromatis collegia secum evehere. O nugas anilesque fabulas! Ego vero nihilominus ea, uti sum pollicitus, exponam, utque ipsi ad poetarum ac gentilium commenta deliria sua propius accommodarint. Praeter haec, secundum Tricenarium illum, medium unicum nomen ac sine feminae consortio solitarium excogitarunt; tum aliam rursum a Conditore productam ac perinde in paria digestam Ogdoadem. Cuius haec sunt vocabula: Exepaphus, Porphyrio, Clotho, Rhuacos, Lachesis, Epiphaon, Atropos, Hyperion, Asterope. Eiusmodi poetarum istorum est scena, quae et alias quamplurimas deorum, ut vocant, appellationes continet, marium ac feminarum, quae aliter ab aliis conceptae ad CCCLXV perveniunt. Quinetiam ad

ἑξηκονταπέντε ἀριθμὸν, καὶ ἔτι εἰς πρόφασιν τῶν ἄλλων αἱρέσεων, τῶν ταύτην πάλιν τὴν τραγικὴν ὑπόθεσιν ἐνστησαμένων, ὀνειρωττόντων. Μετὰ γὰρ τὰ προειρημένα ὀνόματά φασιν οἱ περὶ Ἡσίοδον καὶ Ὀρφέα καὶ Στησίχορον γεγεννῆσθαι Οὐρανόν τε καὶ Τάρταρον, Κρόνον τε καὶ Ῥέαν, Δία τε καὶ Ἥραν, καὶ Ἀπόλλωνα, [15] Ποσειδῶνά τε καὶ Πλούτωνα, καὶ μυρίους λοιπὸν τοὺς παρ' αὐτοῖς ὀνομαζομένους· πολλὴ γὰρ τούτων ἡ [16] ἀπατηλὸς ἐξ ὑπονοίας πλάνη, ἥτις κενοφωνίαν ἐγκισσήσασα καὶ ἐξευραμένη πολλοὺς μύθους ἐποιητεύσατο. pag. 168. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ δοκοῦσα φαντάζειν τὴν τῶν [17] ἀπατωμένων τούτων διάνοιαν. [18] Γελοῖα δὲ εὐθὺς πᾶσιν εὑρίσκεται ταῦτα τοῖς κατὰ θεὸν τὸν νοῦν πεφωτισμένοις. Παρελθὼν δὲ ταῦτα αὖθις ταῖς ἀπὸ τῶν [19] βιβλίων αὐτῶν ἀκολουθίαις πρὸς ἔπος καὶ κατὰ λέξιν τὴν παράθεσιν τῆς [20] παρ' αὐτοῖς ἀναγνώσεως, λέγω δὴ τῆς αὐτῶν βίβλου, ἐνταῦθα ποιήσομαι, καὶ ἔστι.

Κεφ. ε'. Τάδε παρὰ φρονίμοις· παρὰ δὲ ψυχικοῖς, [1] παρὰ δὲ σαρκικοῖς, παρὰ δὲ κοσμικοῖς, παρὰ δὲ τῷ Μεγέθει, Νοῦς [2] ἀκατάργητος τοῖς ἀκαταργήτοις χαίρειν. Ἀνονομάστων ἐγὼ καὶ ἀρρήτων καὶ [3] ὑπερουρανίων μνείαν ποιοῦμαι [4] μυστηρίων πρὸς ὑμᾶς, οὔτε Ἀρχαῖς, οὔτε Ἐξουσίαις, οὔτε Ὑποταγαῖς, οὔτε [5] πάσῃ συγχύσει περινοηθῆναι δυναμένων, μόνῃ δὲ τῇ τοῦ [6] Ἀτρέπτου Ἐννοίᾳ πεφανερωμένων. [7] Ὅτε γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὁ Αὐτοπάτωρ αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ περιεῖχε τὰ πάντα ὄντα ἐν ἑαυτῷ ἐν ἀγνωσίᾳ, ὃν καλοῦσί τινες Αἰῶνα ἀγήρατον, ἀεὶ νεάζοντα, ἀρρενόθηλυν, ὃς πάντοτε περιέχει τὰ πάντα καὶ οὐκ ἐμπεριέχεται, τότε ἡ ἐν αὐτῷ Ἔννοια ἠθέλησεν [8] ἐκείνην ἥν τινες Ἔννοιαν ἔφασαν, [9] ἕτεροι Χάριν, οἰκείως διὰ τὸ [10] ἐπικεχορηγηκέναι αὐτὴν [11] θησαυρίσματα τοῦ Μεγέθους [12] τοῖς ἐκ τοῦ Μεγέθους, οἱ δὲ ἀληθεύσαντες Σιγὴν προσηγόρευσαν, ὅτι δι' ἐνθυμήσεως χωρὶς λόγου τὰ πάντα τὸ Μέγεθος ἐτελείωσεν· ὡς οὖν προεῖπον, ἡ ἄφθαρτος [13] βουληθεῖσα δεσμὰ ῥῆξαι ἐθήλυνε τὸ Μέγεθος ἐπ' [14] ὄρεξιν ἀναπαύσεως αὐτοῦ. Καὶ αὕτη αὐτῷ μιγεῖσα ἀνέδειξε τὸν Πατέρα τῆς Ἀληθείας, ὃν οἰκείως οἱ τέλειοι Ἄνθρωπον ὠνόμασαν, ὅτι ἦν ἀντίτυπος τοῦ προόντος Ἀγεννήτου. Μετὰ τοῦτο δὲ ἡ Σιγὴ φυσικὴν ἑνότητα φωτὸς προενεγκαμένη σὺν τῷ Ἀν-

15. ποσιδῶνα cod. Ven.
16. ἀπατηλὸς reposui ex cod. Veneto. Vulgo extat ἀπατηλή.
17. ἀπατημένων ed. princ.
18. Ita scripsi ex auctoritate cod. Ven. Vulgo extat Γελοῖον.
19. βίβλων cod. Venet.
20. κατ' αὐτῶν cod. Venet.
Cap. V. — 1. παρὰ δὲ σαρκικοῖς, παρὰ δὲ κοσμικοῖς non habet cod. Ven. Nec abest glossematis suspicio.
2. ἀκατάργητος τοῖς non habet cod. Ven.
3. ὑπ' οὐρανίων cod. Rhedig.
4. μυστηρίων addidi ex codd. Venet. et Vatic. A reliquis enim abest.
5. πάσῃ συγχύσει codd. Ven. et Vatic. πᾶσι reliqui.
6. τρεπτοῦ cod. Ven.
7. Ὅτε γὰρ ἐξ ἀρχῆς emendatio est Petavii, quam firmat scriptura cod. Ven., qui habet ὅτι γὰρ ἐξ ἀρχῆς. Vulgo extat οὔτε γὰρ ἀρχῆς.

aliarum haereseon, quae sibi tragicam istiusmodi pompam asciscunt, propagandas origines nova quaedam addidere somnia. Etenim post superiora illa nomina Hesiodus, Orpheus et Stesichorus natos esse dicunt Coelum et Tartarum, Saturnum ac Rheam, Iovem, Apollinem, Neptunum atque Plutonem, aliosque, quos singillatim recensent, innumeros. Fecundus enim illorum error est ac multiplex, qui absurda nescio quae vocabulorum monstra parturiens atque excogitans infinitam fabularum segetem profudit. Quae una res miserorum illorum animos falsa specie deludit. Sed iis quorum divina luce collustrata mens est, inepta haec statim ac ridicula videntur. Quibus modo praetermissis, quae illorum libris continentur, prout ad verbum scripta leguntur, hoc loco proponam. Sunt haec eiusmodi.

Haec apud sapientes: sed apud animales, apud carnales, apud mundanos, apud exaggeratam animi vim, Nus nunquam desinens perpetuis ac nunquam desinentibus, salutem. Equidem eorum quae neque nominari nec explicari oratione possunt, quaeque coelestibus ipsis superiora sunt, mentionem apud vos instituam; quae neque Principatus, neque Potestates, nec quae illis subiecta sunt, neque aliud quicquam intelligentia potest consequi, solique eius, qui est Immutabilis, sunt cognitioni patefacta. Principio siquidem rerum omnium is qui per se ipsum Pater est universa in semetipso obscura ignotaque continebat; quem nonnulli Aeonem senectutis expertem semperque florentem, et marem feminamque vocant, qui omnia complexus nulla re ipse comprehenditur. Tunc quae in illo inerat Mens (ita enim quidam appellant, alii proprio nomine Gratiam, quod Magnitudinis thesauros in eos qui ex Magnitudine erant insumpserit, sed melius ab aliis Silentium vocatur, quoniam citra sermonis usum omnia Magnitudo cogitatione sola perfecit), sed, ut dixi, cum incorrupta haec ex Aeonum numero femina vinculis expedire sese vellet, Magnitudinem libidinis illecebris ad sui consuetudinem inflexit. Ex qua Veritatis Pater procreatus est, quem qui perfecti sunt proprie Hominem appellant, quod eius qui prior est, nec ab ullo est genitus, similitudinem referat. Deinde Sige naturalem luminis unitatem cum

Cap. V. Ex Valentiniano libro.

8. Fortasse ἐκείνη reponendum.
9. ἕτερον χαριοικῶς cod. Ven.
10. ἐπικεχωρηκέναι cod. Venet.
11. θησαύρισμα τὰ τοῦ cod. Rhedig. θησαύρισμα τοῦ cod. Ven.
12. τοῖς ἐκ τοῦ μεγέθους om. cod. Ven.
13. αἰωνία βουληθεῖσα extat vulgo. Sed illud αἰωνία delendum censui ex auctoritate cod. Ven. Petavius malebat αἰὼν restituere. Magis placuisset Ἔννοια.
14. ὄρεξιν cod. Ven. Vulgo ὀρέξει.

θρώπῳ (ἦν δὲ αὐτῶν ἡ συνέλευσις τὸ θέλειν) καὶ ἀναδείκνυσι τὴν Ἀλήθειαν. Ἀλήθεια δὲ ὑπὸ τῶν τελείων οἰκείως ὠνομάσθη, ὅτι ἀληθῶς ὁμοία ἦν τῇ ἑαυτῆς μητρὶ Σιγῇ, τῆς Σιγῆς τοῦτο [15] βουληθείσης ἀπομερισμὸν φώτων τοῦ τε ἄρρενος καὶ τῆς θηλείας ἴσον εἶναι, ὅπως δι' ἑαυτῶν καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς φανερωθῇ τοῖς ἐξ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ εἰς αἰσθητικὰ φῶτα μερισθεῖσα. Μετὰ τοῦτο ἡ Ἀλήθεια μητρικὴν προενεγκαμένη
pag. 169. [16] Προυνικίαν ἐθήλυνε τὸν πατέρα ἑαυτῆς εἰς ἑαυτὴν, καὶ συνήεσαν ἑαυτοῖς ἀφθάρτῳ μίξει καὶ ἀγηράτῳ συγκράσει, καὶ [17] ἀναδείκνυσι Τετράδα πνευματικὴν ἀρρενόθηλυν ἀντίτυπον τῆς [18] προούσης τετράδος, ἥτις ἦν Βυθὸς, Σιγὴ, Πατὴρ, Ἀλήθεια. Αὕτη δὲ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς Σιγῆς τετράς· Ἄνθρωπος, Ἐκκλησία, Λόγος, Ζωή. Τότε τοῦ πάντα περιέχοντος Βυθοῦ θελήματι ὁ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Ἐκκλησία πατρικῶν μνησθέντες λόγων συνήεσαν ἑαυτοῖς, καὶ [19] ἀναδεικνύουσι Δωδεκάδα [20] Προυνίκων ἀρρενόθηλυν. Οἱ οὖν ἄρρενές εἰσι Παράκλητος, Πατρικὸς, Μητρικὸς, Ἀείνους, Θελητὸς, ὅ ἐστι Φῶς, Ἐκκλησιαστικὸς, αἱ δὲ θήλειαι Πίστις, Ἐλπὶς, Ἀγάπη, Σύνεσις, Μακαρία, Σοφία. Μετέπειτα δὲ Λόγος καὶ Ζωὴ καὶ αὐτοὶ τὸ τῆς αἰνέσεως [21] ἀναπλάσαντες δώρημα ἑαυτοῖς ἐκοινώνησαν, ἦν δὲ ἡ κοινωνία αὐτῶν τὸ θέλημα· καὶ συνελθόντες ἀνεδείξαντο Δεκάδα [22] Προυνίκων, καὶ αὐτῶν [23] ἀρρενοθήλεων. Ὧν οἱ μὲν ἄρρενές εἰσι Βύθιος, Ἀγήρατος, Αὐτοφυὴς, Μονογενὴς, Ἀκίνητος. Οὗτοι τὴν προςωνυμίαν [24] τὴν δόξαν τοῦ πάντα περιέχοντος ἐποιήσαντο. Αἱ δὲ θήλειαι Μίξις, Ἕνωσις, Σύγκρασις, Ἑνότης, Ἡδονή. Καὶ αὗται τὴν προςωνυμίαν εἰς δόξαν τῆς Σιγῆς περιεποιήσαντο.

Κεφ. ς'. Τετελειωμένης οὖν τῆς κατὰ Πατέρα Ἀληθείας Τριακάδος, ἣν οἱ ἐπίγειοι μὴ ἐπιστάμενοι ἀριθμοῦσι, καὶ ὁπόταν ἔλθωσιν ἐπ' αὐτὴν, μηκέτι ἀριθμὸν εὑρίσκοντες ἀνακυκλοῦσι πάλιν [1] ἀριθμοῦντες αὐτήν, — ἔστι δὲ Βυθὸς, Σιγὴ, Πατὴρ, Ἀλήθεια, Ἄνθρωπος, Ἐκκλησία, Λόγος, Ζωὴ, Πατρικὸς, Μητρικὸς, Παράκλητος, Ἀείνους, Θελητὸς, Ἐκκλησιαστικὸς, Πίστις, Ἐλπὶς, Ἀγάπη, Σύνεσις, Μακαρία, Σοφία, Βύθιος, Ἀγήρατος, Αὐτοφυὴς, [2] Μονογενὴς, Ἀκίνητος, Μίξις, Γνῶσις, Σύγκρασις, Ἑνότης, Ἡδονή, — τότε ὁ [3] τὰ πάντα περιέχων συνέσει τῇ ἀνυπερβλήτῳ, δογματίσας τε κληθῆναι ἑτέραν Ὀγδοάδα ἀντὶ τῆς προούσης αὐθεντικῆς Ὀγδοάδος, ἥτις ἐν τῷ ἀριθμῷ τῆς Τρια-

15. βουληθείσης ἀπομερισμὸν cod. Ven. βουληθείσης ἀπὸ μερισμῶν cod. Vatic. βουλομένης ἀπὸ μερισμῶν reliqui libri.
16. Ita cod. Venet. Vulgo extat Προυνεικίαν.
17. Fortasse ἀναδεικνύουσι reponendum.
18. προούσης scripsi ex coniectura Petavii (vel potius Cornarii, qui vertit „prius existentis"), quam firmat auctoritas cod. Ven. Vulgo scriptum est προςούσης.
19. ἀναδεικνύουσι cod. Ven. Vulgo extat ἀναδείκνυσι.
20. Ita cod. Ven., et constanter. Πρου-

Homine producens (horum vero coniunctio voluntate sola perfecta est) Veritatem edidit. Quae eo nomine merito a perfectis donata est, quod Matri suae Sige reipsa similis esset, quae ex divisionibus luminum, tam maris quam feminae, idipsum aequale esse voluerat, ut in sensibus exposita lumina dispersa per illa ipsa et in ipsis iis qui ex ipso et in ipso sunt sese patefaceret. Postea Veritatis Maternam Pruniciam proferens parentem suum ad sui amorem pertraxit. Quare ambo incorrupta copulatione ac nunquam senescente coniunctione commisti sunt. Unde spiritalis marium ac feminarum quadriga prodiit, prioris alterius similis, quae iis quatuor, Bytho, Sige, Patre ac Veritate, constabat. Posterior vero illa ex Patre ac Sige producta haec est: Homo, Ecclesia, Sermo, Vita. Tunc comprehendentis omnia Bythi voluntate Homo atque Ecclesia paternorum sermonum memores invicemque congressi Prunicorum Marium ac feminarum Dodecadem procrearunt. Mares videlicet istos, Paracletum, Paternum, Maternum, Ainum, Theletum, quod idem est ac lumen, Ecclesiasticum: feminas vero, Fidem, Spem, Caritatem, Intelligentiam, Fortunatam, Sapientiam. Deinde Sermo ac Vita etiam ipsi laudis munus effingentes secum invicem consociati sunt. Quae quidem consociatio voluntate sola peracta est. Ergo inter sese commisti Prunicorum Decadem ex maribus peraeque ac feminis constantem genuerunt. Cuius hi sunt mares: Bythius, Ageratus, Autophyes, Unigena, Immobilis. Hi ad continentis omnia contestandam gloriam sibimet eius appellationem indiderunt. Feminae vero sunt Mistio, Unio, Temperatio, Unitas, Voluptas. Quae omnes ad honorem Siges pertinentia vocabula similiter usurparunt.

Cum igitur absolutus hoc modo Veritatis parentis Tricenarius foret, quem terreni homines ignorantes numerant, et cum ad ipsum pervenerint, nullo amplius reperto numero, iterato in sese retexunt. Eiusmodi autem ille est: Bythus, Sige, Pater, Veritas, Homo, Ecclesia, Sermo, Vita, Paternus, Maternus, Paracletus, Ainus, Theletus, Ecclesiasticus, Fides, Spes, Caritas, Intelligentia, Fortunata, Sapientia, Bythius, Ageratus, Autophyes, Unigena, Immobilis, Mistio, Cognitio, Temperatio, Unitas, Voluptas. Tum qui universa summa sua sapientia continet Ogdoadem alteram loco prioris illius ac primariae appellandam esse statuens, quae in Cap. VI.

νείκων reliqui libri.
21. μεταπλάσαντες cod. Ven.
22. Προυνείχων vulgo.
23. ἀρρενοθηλειῶν habent omnes libri. Voc. ὧν, quod sequitur, abest a cod. Veneto.
24. εἰς τὴν δόξαν coniecit Petavius.

Cap. VI. — 1. Ita cod. Vatic., et inde edit. Petavii. In codd. Ven. et Rhedig., et in ed. princ. scriptum est ἀριθμοῦσιν.
2. Ita correxerunt Cornarius et Petavius. ὁλογενὴς habent omnes libri.
3. τὰ desideratur in editis. Tuentur codd. Vatic. Venet. Rhedig.

κάδος [4] μένει (οὐ γὰρ ἦν Μεγέθους φρόνημα εἰς ἀριθμὸν πίπτειν), ἀντέστησεν ἀντὶ τῶν ἀρσένων τοὺς ἄρσενας Μόνον, Τρίτον, Πέμπτον, Ἕβδομον, καὶ τὰς θηλείας, Δυάδα, Τετράδα, Ἑξάδα, Ὀγδοάδα. pag. 170. Αὕτη οὖν ἡ [5] Ὀγδοάς ἐστιν ἡ ἀντικληθεῖσα ἀντὶ τῆς προούσης Ὀγδοάδος Βυθοῦ, Πατρὸς, Ἀνθρώπου, Λόγου καὶ Σιγῆς, Ἀληθείας, Ἐκκλησίας, Ζωῆς [6] ἥτις ἡνώθη τοῖς [7] φωσὶ, καὶ ἐγένετο Τριακὰς [8] ἀπηρτισμένη, καὶ ἡ προοῦσα Ὀγδοὰς ἀναπαυομένη, ὅ τε Βυθὸς ἐξῆλθε Μεγέθους στηρίγματι ἑνωθῆναι [9] τῇ Τριακάδι, ἣ αὐτῇ ἦν. Τῇ γὰρ ἀληθείᾳ καὶ ὁ Πατὴρ τῆς Ἀληθείας συνήρχετο τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὁ Μητρικὸς εἶχε τὴν Ζωὴν, καὶ ὁ Παράκλητος τὴν Ἑνάδα, καὶ ἡ Ἑνὰς [10] ἡνοῦτο τῷ Πατρὶ τῆς Ἀληθείας, καὶ ὁ Πατὴρ τῆς Ἀληθείας ἦν μετὰ τῆς Σιγῆς, ὁ Λόγος δὲ ὁ πνευματικὸς ἐκοινώνει Πνεύματι, καὶ μίξει καὶ ἀφθάρτῳ συγκράσει ποιῶν τὸ τέλος τοῦ [11] Αὐτομήτορος, ἀδιχοτόμητον τὴν ἑαυτοῦ ἀνάπαυσιν. [12] Ἡ οὖν Τριακὰς ἀπαρτίσασα βύθια μυστήρια, [13] τελειώσασα γάμον, ἐν ἀφθάρτοις ἀπέδειξε φῶτα ἄφθαρτα, ἅτινα [14] Ἑνότητος ὠνομάσθησαν τέκνα, καὶ [15] ἀχαρακτήριστα. Ἦσαν οὖν μικροῦ μὴ παρακειμένου ἐκτὸς φρονήσεως ἀναπαυόμενα χωρὶς ἐννοίας. Περὶ γὰρ οὗ τις [16] πράσσει, ἐὰν μὴ νοῇ καθολικῶς, οὐ πράσσει. Τότε γενομένων τῶν φώτων, ὧν τὴν [17] πολυπλήθειαν πρὸς ἀριθμὸν ἐξειπεῖν οὐκ ἀναγκαῖον, περινοεῖν δέ· ἕκαστον γὰρ τὸ ἴδιον ὄνομα κεκλήρωται, δι' ἐπίγνωσιν ἀρρήτων μυστηρίων. [18] Ἡ οὖν Σιγὴ βουληθεῖσα εἰς ἐκλογὴν γνώσεως [19] ἅπαντας ὦσαι, συνῆγε τῇ δευτέρᾳ [20] ἀντιτεθείσῃ Ὀγδοάδι ἀφθάρτῳ μίξει, νοϊκῇ δὲ βουλήσει. Ἦν δὲ αὐτῆς ἡ νοϊκὴ βούλησις Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐν μέσῳ τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν. Τοῦτο οὖν εἰς τὴν δευτέραν Ὀγδοάδα [21] πέμψασα ἔπεισε καὶ αὐτὴν ἑνωθῆναι αὐτῇ. Γάμος οὖν ἐτελειοῦτο ἐν τοῖς τῆς Ὀγδοάδος μέρεσιν, ἑνουμένου τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῷ Μόνῳ, καὶ τῆς Δυάδος τῷ Τρίτῳ, καὶ τοῦ Τρίτου τῇ Ἑξάδι, καὶ τῆς Ὀγδοάδος τῷ Ἑβδόμῳ, καὶ τοῦ Ἑβδόμου τῇ Δυάδι, καὶ τῆς Ἑξάδος τῷ Πέμπτῳ· ὅλη δὲ ἡ Ὀγδοὰς συνῆλθε μετὰ ἡδονῆς ἀγηράτου καὶ ἀφθάρτου μίξεως. Οὐ γὰρ ἦν χωρισμὸς ἀλλήλων. Ἦν δὲ σύγκρασις μεθ' pag. 171. ἡδονῆς ἀμώμου, καὶ ἀνέδειξε Πεντάδα [22] Προυνίκων ἀθηλύντων, ὧν

4. μείνῃ cod. Venet.
5. δυάς codd. Vatic. Venet.
6. ἥτις non extat in Veneto cod.
7. αἰῶσι hariolatus est Petavius.
8. ἀπελπισμένη καὶ ἡ προσοῦσα cod. Venet.
9. τῇ τριακάδι ἡ αὐτῇ ἦν scriptura est cod. Ven. Vulgo extat τῇ τριακάδι αὐτὴ ἦν. Petavius coniecit ἡ τριακὰς αὕτη ἦν, in quod inciderat iam olim Cornarius qui convertit „hic tricenarius erat."
10. ἦν οὕτω cod. Ven.
11. αὐτομήτορος codd. Ven. Rhedig. αὐτομήτορος editi libri.
12. ἣν cod. Venet.
13. τελειώσασα γάμον coniectura erat Petavii, quam firmat cod. Venet. Vulgo extat τελείως ἄγαμον.
14. Ita scripsi cum Cornario et Petavio. Libri scripti et editi habent ἑνότης.
15. χαρακτηριαστὰ cod. Venet.
16. πράσσῃ cod. Ven.
17. πολυπληθίαν cod. Ven.
18. νοῦν ἡ γῆ cod. Ven.
19. ἅπαντα σῶσαι cod. Ven.

Tricenario permanet (neque enim ingentes Magnitudinis spiritus coerceri ullo se numero sinebant), pro maribus mares alios substituit, Unum, Tertium, Quintum, Septimum, totidemque feminas, Binarium, Ternarium, Senarium, Octonarium. Haec est Ogdoas illa, quae superioris Ogdoadis nomen ad sese transtulit: Bythi, Patris, Hominis, Sermonis, Siges, Veritatis, Ecclesiae, Vitae. Quae quidem coniuncta Luminibus est, et absolutus Tricenarius evasit, ac prior Octonarius quiescens, cum et Bythus per Magnitudinis fulcimentum exiit, ut cum Tricenario sese copularet. Vere enim et Veritatis Pater cum Ecclesia congressus est, et Maternus Vitam sortitus est, et Paracletus Unitatem, et Unitas cum Veritatis Parente copulata est, et cum Sige Veritatis ille Parens fuit. At spiritalis Sermo cum Spiritu incorrupta quadam commistione coniunctus est, et Autometoris finem, hoc est perennem, nec interruptam quietem suam effecit. Quamobrem ubi Tricenarius profunda illa Mysteria peregit, sine ullis omnino nuptiis, ut incorrupto sempiternoque generi convenit, incorrupta itidem lumina, quae Unitas appellantur, tanquam filios produxit, et quidem informes. Iacebant igitur propemodum intelligentia omni destituta, ac sine ulla animi notione quiescebant. Quicquid enim a quopiam agitur, ab eo, nisi universe intelligat, agitur nihil. Hunc in modum procreatis luminibus, quorum multitudinem numerando percensere nihil necesse est, animo vero comprehendere oportet (nam unumquodque suam appellationem sortitum est, quae ex arcanorum mysteriorum cognitione depromitur), ad scientiae delectum perpellere universos Sige cupiens, ad secundam substitutamque illam loco alterius Ogdoadem adiunxit, corruptela omnis experte coniunctione, sed voluntate eiusmodi quae sub intelligentiam caderet. Cuiusmodi voluntatis impetus Spiritus Sanctus est, qui in medio sanctarum Ecclesiarum residet. Quem cum secundam ad Ogdoadem allegasset, ei persuasit secum ut ipsa copularetur. Quocirca in singulis Ogdoadis partibus celebratae nuptiae sunt. Siquidem cum Uno Spiritus Sanctus coniunctus est, cum Tertio Dyas, Tertius cum Hexade, et cum Septimo Ogdoas, Septimus cum Dyade, cum Quinto Hexas. Ita Ogdoas universa nunquam marcescente voluptate atque integra incorruptaque mistione coniungitur. Nulla quippe ab invicem separatio fuit, sed mutua omnium cum honestissima voluptate temperatio, ex qua Prunicorum muliebri sexu carentium Quinarius exoritur, cuius haec sunt voca-

20. ἀντιτιθείσῃ cod. Ven.
21. Ita correxi cum Petavio et Cornario. πέμψαίσε καὶ αὐτὴν cod. Ven. πέμψας ἔπεισε καὶ αὐτὴν reliqui libri.
22. Προυνίκων cod. Ven. Προυνείκων reliqui.

τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· Καρπιστὴς, Ὁροθέτης, Χαριστήριος, Ἄφετος, Μεταγωγεύς. Οὗτοι τῆς Μεσότητος ὠνομάσθησαν υἱοὶ, βούλομαι δὲ ὑμᾶς γινώσκειν· Ἀμψίου, [23]Αὐρὰν, Κουκουὰ, Θαρδουοῦ, Οὐβουκουὰ, [24]Θαρδεδδεὶν, Μερεξὰ, [25]Ἀταρβαρβὰ, [26]Οὐδουκὰ, Κέστην, [27]Οὐδουὰχ, [28]Ἐσλὴν, [29]Ἀμφὲ, Ναισουμὲν, [30]Οὐανανὶν, Λαμεταρδὲ, [31]Ἀθαμεσσουμὴν, Ἀλλωρὰ, Κουβιαθὰ, [32]Ναδδαρία, [33]Δαμμὰ, Ὠρὴν, Λαναφὲκ, [34]Οὐδανφὲχ, [35]Ἐνφοιθιβοχὲ, Βαρρὰ, [36]Ἀσσιουαχὲ, Βελὶμ, Δεξαριχὲμ, [37]Μασέμ.

ΠΕΠΛΗΡΩΤΑΙ ΤΑ ΑΠΟ [38]ΤΩΝ ΟΥΑΛΕΝΤΙΝΩΝ.

Κεφ. ζ. Καὶ ταῦτα μὲν ἀπὸ μέρους τῶν βιβλίων αὐτῶν παρατεθέντα ἕως ὧδέ μοι εἰρήσθω. Ἐποιήσατο δὲ οὗτος τὸ κήρυγμα καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ὅθεν δὴ καὶ, ὡς λείψανα ἐχίδνης ὀστέων, ἔτι ἐν Αἰγύπτῳ περιλείπεται τούτου ἡ σπορὰ, ἔν τε τῷ Ἀθριβίτῃ καὶ Προσωπίτῃ καὶ [1]Ἀρσινοΐτῃ καὶ Θηβαΐδῃ, καὶ τοῖς κάτω μέρεσι τῆς παραλίας, καὶ Ἀλεξανδρειοπολίτῃ. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ῥώμῃ ἀνελθὼν κεκήρυχεν· εἰς Κύπρον δὲ ἐληλυθὼς, ὡς ναυάγιον ὑποστὰς φύσει σωματικῶς, τῆς πίστεως ἐξέστη, καὶ τὸν νοῦν ἐξετράπη. Ἐνομίζετο γὰρ πρὸ τούτου μέρος ἔχειν εὐσεβείας καὶ ὀρθῆς πίστεως ἐν τοῖς προειρημένοις τόποις, ἐν δὲ τῇ Κύπρῳ λοιπὸν εἰς ἔσχατον ἀσεβείας ἐλήλακε, καὶ ἐβάθυνεν ἑαυτὸν ἐν ταύτῃ τῇ καταγγελλομένῃ ὑπ' αὐτοῦ μοχθηρίᾳ.

Λέγει δὲ αὐτός τε καὶ οἱ αὐτοῦ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὡς ἔφην, καὶ Σωτῆρα καὶ Χριστὸν καὶ Λόγον καὶ Σταυρὸν καὶ Μεταγωγέα καὶ Ὁροθέτην καὶ Ὅρον. Φασὶ δὲ ἄνωθεν κατενηνοχέναι τὸ σῶμα καὶ, ὡς διὰ σωλῆνος ὕδωρ, διὰ Μαρίας τῆς παρθένου διεληλυθέναι, μηδὲν δὲ ἀπὸ τῆς παρθενικῆς μήτρας εἰληφέναι, ἀλλὰ ἄνωθεν τὸ σῶμα ἔχειν, ὡς προεῖπον· μὴ εἶναι δὲ αὐτὸν τὸν πρῶτον λόγον, μηδὲ τὸν μετὰ τὸν λόγον Χριστὸν, τὸν ἄνω ὄντα ἐν τοῖς ἄνω Αἰῶσι. Τοῦτον δὲ φάσκουσι προβεβλῆσθαι δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ μόνον εἰς τὸ ἐλθεῖν καὶ [2]ἀνασώσασθαι τὸ γένος τὸ ἄνωθεν πνευματικόν. Τὴν δὲ τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν ἀπαρνοῦνται, φάσκοντές τι μυθῶδες καὶ ληρῶδες,
pag. 172. μὴ τὸ σῶμα τοῦτο ἀνίστασθαι, ἀλλ' ἕτερον μὲν ἐξ αὐτοῦ, ὃ δὴ πνευματικὸν καλοῦσι, μόνον δὲ ἐκείνων τῶν παρ' αὐτοῖς πνευματικῶν καὶ τῶν ἄλλων ψυχικῶν καλουμένων, ἐάν γε οἱ ψυχικοὶ δικαιοπραγήσειαν, τοὺς δὲ ὑλικοὺς καὶ σαρκικοὺς καὶ γηΐνους καλουμένους παντάπασιν

23. Ουραν cod. Ven.
24. Θαρδεδδιν cod. Ven.
25. Ita codd. Vatic. Venet. Vulgo extat Ἀτὰρ, Βαρβὰ.
26. Ουδουα cod. Ven.
27. Ουδουαχ cod. Ven.
28. Σέλην cod. Ven.
29. ἀμφὲ νεσουμὲν cod. Rhedig. ἀμφὲ ναισομὲν ed. princ. ἀμφαινεσ. γουμεν cod. Ven.
30. ουανανι cod. Ven. οὐαναντῒ cod. Rhedig.
31. ἀθαμεσσουμιν cod. Ven. ἀθεμεσσουμὴν cod. Rhedig.
32. δαναδάρια cod. Ven.

bula: Carpistes, Horothetes, Charisterius, Aphetus, Metagogeus. Hi Mediocritatis filii vocati sunt. Velim autem a vobis cognosci, Ampsiu, Auran, Cucua, Thardus, Ubucua, Thardeddin, Merexa, Atar, Barba, Uduca, Cesten, Uduach, Eslen, Amphe, Naesumen, Uananin, Lametarde, Athamessumen, Allora, Cubiatha, Naddaria, Damma, Oren, Lanaphec, Udanphech, Emphoëthiboche, Barra, Assiuache, Belim, Dexarichem, Masem.

HACTENUS EX ILLORUM LIBRIS EA DEPROMPSIMUS.

Praeterea in Aegypto quoque dogmata illa sua propagavit. Ex quo tempore, sic tanquam viperinorum ossium reliquiae quaedam illic semina illius relicta sunt, praesertim in Athribitide, Prosopitide, Arsenoitide ac Thebaide Praefectura, nec non in inferiori ac maritima adeoque Alexandrina regione. Quinetiam Romam profectus errorem suum in ea urbe dissipavit. Sed ad Cyprum delatus fidei naufragium, velut corporis fecisset, ibidem passus animum omnino depravavit. Siquidem hactenus partem pietatis aliquam sinceraeque fidei retinere illis in locis videbatur. In Cypro vero ad extremum impietatis prolapsus est, seque in eam quam tuetur flagitiorum disciplinam altius immersit. Cap. VII.

Est autem haec illorum opinio: Iesum Christum dominum nostrum salvatorem esse uti diximus, ac Christum et Verbum, ac Traductorem, et Finitorem ac Terminum. Eundem corpus e coelo detulisse ac, tanquam aqua per fistulam, sic illum per Mariam transiisse virginem, neque quicquam ex eius utero sumpsisse, sed e coelo traxisse corpus. Neque vero primum illum Verbum esse censent, neque proximum ab eo Christum, qui in coelo supremus inter Aeones residet, sed eius unius caussa productum, ut in terras delapsus spiritale genus, quod e coelo duxit originem, liberaret. Mortuorum resurrectionem inficiantur; de qua ridiculam quandam fabulam texunt, non hoc ipsum resurgere corpus, sed alterum ex eodem ortum, quod spiritale nuncupant; neque tamen omnium, sed eorum duntaxat quos illi spiritales nuncupant; atque eorum etiam quos animales vocant, dummodo iuste honesteque se gerant. Ceteros, qui Materiales ab iis, et cum carne concreti, ac terreni appellantur,

33. δαμμοδ cod. Rhedig. δαμμὼ codd. Ven. Vatic.
34. ουδινφεκ cod. Ven.
35. ἐνφειβοχε cod. Ven. ἐνφιθιβοχε cod. Rhedig.
36. ἀσσιου. αχεβελιμ cod. Venet.
37. μασεν cod. Ven.
38. ΤΩΝ om. codd. Ven. Rhedig., habet Vatic. In edit. princ. desideratur tota subscriptio.
Cap. VII. — 1. Vulgo Ἀρσενοΐτῃ.
2. ἀνασῶσαι cod. Vatic.

ἀπόλλυσθαι, καὶ μηδ' ὅλως σώζεσθαι· χωρεῖν δὲ ἑκάστην οὐσίαν πρὸς τοὺς ἰδίους αὐτῆς προβολέας, τὴν μὲν ὑλικὴν τῇ ὕλῃ ἐκδιδομένην, καὶ τὸ σαρκικὸν καὶ [3] γήϊνον τῇ γῇ. Τρία γὰρ τάγματα καλοῦσιν εἶναι ἀνθρώπων, πνευματικῶν, ψυχικῶν, σαρκικῶν· τὸ δὲ τάγμα τὸ πνευματικὸν ἑαυτοὺς λέγουσιν, ὥςπερ καὶ γνωστικοὺς, καὶ μήτε καμάτου ἐπιδεομένους, ἢ μόνον τῆς γνώσεως καὶ τῶν ἐπιρρημάτων τῶν αὐτῶν μυστηρίων, πᾶν δὲ ὁτιοῦν ποιεῖν ἀδεῶς ἕκαστον αὐτῶν, καὶ μηδὲν πεφροντικέναι. Ἐξάπαντος γάρ φασι σωθήσεσθαι πνευματικὸν ὂν τὸ αὐτῶν τάγμα, τὸ δὲ ἕτερον τάγμα τῶν ἀνθρώπων ἐν κόσμῳ, ὅπερ ψυχικὸν καλοῦσιν, ἀφ' ἑαυτοῦ σώζεσθαι μὴ δυνάμενον, εἰ μή τι ἂν καμάτῳ καὶ δικαιοπραγίᾳ ἑαυτὸ ἀνασώσειε, τὸ δὲ ὑλικὸν τάγμα τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀνθρώπων μήτε δύνασθαι χωρεῖν τὴν γνῶσίν φασι, μήτε δέχεσθαι ταύτην, κἂν θέλοι ὁ ἐκ τούτου τοῦ τάγματος ὁρμώμενος, ἀπόλλυσθαι δὲ ἅμα σὺν ψυχῇ καὶ σώματι, τὸ δὲ ἑαυτῶν τάγμα πνευματικὸν ὂν σώζεσθαι σὺν σώματι ἄλλῳ ἐνδοτέρῳ τινὶ ὄντι, ὅπερ αὐτοὶ σῶμα πνευματικὸν καλοῦσι φανταζόμενοι, τοὺς δὲ ψυχικοὺς κεκμηκότας πολὺ καὶ ὑπεραναβεβηκότας τὸν Δημιουργὸν ἄνω δίδοσθαι τοῖς Ἀγγέλοις τοῖς ἅμα Χριστῷ οὖσιν, οὐδέν τι τῶν σωμάτων κομιζομένους, ἀλλὰ μόνον τὰς ψυχὰς ἐν πληρώματι εὑρεθείσας τῆς αὐτῶν γνώσεως καὶ τὸν Δημιουργὸν ὑπερβεβηκυίας δίδοσθαι τοῖς μετὰ τοῦ Χριστοῦ Ἀγγέλοις εἰς νύμφας.

Κεφ. η'. Τοιαύτη ἐστὶν ἡ κατ' αὐτοὺς τραγῳδία, ἔχουσα μὲν καὶ πλείω τούτων. Ἐγὼ δὲ μόνον ἅτινα φύσει ἀναγκαῖον εἶναι ἡγησάμην εἰς τοὐμφανὲς ἐλθεῖν, ταῦθ' ὑπηγόρευσα, ὡς ἡ εἰς ἡμᾶς γνῶσις ἦλθε, τοῦ πόθεν ὡρμᾶτο, ἐν ποίοις δὲ καιροῖς ὑπῆρχε, καὶ ἀπὸ ποίων τὰς προφάσεις εἴληφε, καὶ τίς αὐτοῦ ἡ διδασκαλία, ἅμα τε τίσιν ἐβλάστησε
pag. 173. τῷ βίῳ κακὸν, ἀπὸ μέρους τε, ὡς ἔφην, τῆς τούτου διδασκαλίας ἐμνημόνευσα· τὰ δὲ λοιπὰ τῆς αὐτοῦ λεπτολογίας οὐκ ἠβουλήθην ἀπ' ἐμαυτοῦ συντάξαι, εὑρὼν παρὰ τῷ ἁγιωτάτῳ Εἰρηναίῳ τῷ ἀρχαίῳ τὴν κατ' αὐτοῦ πραγματείαν γεγενημένην. Ἕως δὲ [1] τούτου τὰ ὀλίγα ταῦτα διεξελθὼν τὰ ἑξῆς ἀπὸ τῶν τοῦ προειρημένου ἀνδρὸς δούλου θεοῦ, Εἰρηναίου δέ φημι, τὴν παράθεσιν ὁλοσχερῶς [2] ποιήσομαι. Ἔχει δὲ οὕτως·

[1] ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ.

Κεφ. θ'. [2] Ἐπεὶ τὴν ἀλήθειαν παραπεμπόμενοί τινες ἐπειςάγουσι λόγους ψευδεῖς [3] καὶ γενεαλογίας [4] ἀπεράντους, αἵτινες ζητήσεις μᾶλλον παρ-

3. *Ita restituit Petavius de cod. Vatic. Cornarius ediderat* γηϊκόν.

Cap. VIII. — 1. ἐνταῦθα ὀλίγα *cod. Ven.*

2. ποιήσομαι τῶν τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου. Ἐπεὶ *cett. cod. Ven.*

Cap. IX. — 1. ΕΚ *om. codd. Rhedig. Vat.*

interire funditus neque ulla sui parte servari. Porro naturam quamque eo unde prodierit reverti. Velut quae cum materia concreta est, in eam ipsam refundi; ex carne vero terraque compactam in terram recidere. Etenim tres illi hominum ordines constituunt, Spiritalium, Animalium, atque Carnalium. Ex quibus primum se ordinem facere dictitant, uti et Gnosticos, qui neque laboris ullius indigeant, praeterquam cognitionis, appellationisque mysteriorum, quae penes illos sunt, et quidvis impune facere pro arbitrio possint. Fieri enim non posse, quin omnino eorum ordo, utpote Spiritalis, salutem obtineat. Secundum hominum qui in mundo sunt ordinem, quem Animalem vocant, per sese salutem assequi posse negant, nisi laboribus recteque factis sibi eam vindicet. At qui Materialis hominum ordo dicitur, cum neque capacem cognitionis esse putant, neque tametsi velit, recipere eam posse qui ex illo genere sit, proindeque tam anima quam corpore penitus interire. Quod vero coetum ad suum pertinet, cum spiritalis sit, una cum altero quodam interiori corpore servari sentiunt, quod ipsi Spiritale corpus inani persuasione nuncupant. Animales porro post diuturnam exercitationem, ubi conditorem transcenderint, sursum evectos angelis Christi comitibus attribui, neque quicquam suorum efferre corporum, sed animas solas absolutum statum cognitionis adeptas, conditore superato, Christi stipatoribus angelis in matrimonio collocari.

Eiusmodi fere est illorum fabula, etsi pluribus insuper nugis Cap. VIII.
contexta sit. Ego vero ea duntaxat proposui quae in medium proferri oportere duxi, prout ad nos notitia pervenit: nimirum undenam oriundus iste fuerit, quo tempore vixerit, unde erroris argumenta sumpserit, quae sit illius doctrina, qua in re tantum malum terrarum orbi pullularit; sed quod ad doctrinam spectat, eam ut dictum est, duntaxat ex parte declaravimus, cetera per me subtilius explicare nolui, cum adversus haereticum eundem elucubratam a sanctissimo Irenaeo disputationem inveniam. Quocirca paucis hucusque a me commemoratis, reliqua ex illius ipsius dei servi opere pertexam, atque ipsamet Irenaei verba, ne mutata quidem syllaba, subiiciam. Sunt haec eiusmodi:

EX S. IRENAEO.

Cum plerique veritate contempta falsas quasdam narrationes et Cap. IX.
inanes genealogias obtrudant, quae quaestiones praestant magis, ut

2. Ἐπὶ *ed. princ. Vetus Interpres Irenaei habet* Quatenus. *Iren. I., Praef.*

3. καὶ *om. Ven.*

4. *Ita codd. Vatic. Ven. et V. Interpr. Irenaei qui habet* infinitas. *Vulgo* ματαίας *extat.*

ἔχουσι, καθὼς ὁ ἀπόστολός φησιν, ἢ οἰκοδομὴν θεοῦ τὴν ἐν πίστει, καὶ διὰ τῆς πανούργως συγκεκροτημένης πιθανότητος παράγουσι τὸν νοῦν τῶν ἀπειροτέρων, καὶ αἰχμαλωτίζουσιν αὐτοὺς, ῥαδιουργοῦντες τὰ λόγια [5] τοῦ κυρίου, ἐξηγηταὶ κακοὶ τῶν καλῶς εἰρημένων γινόμενοι, καὶ πολλοὺς ἀνατρέπουσιν ἀπάγοντες αὐτοὺς προφάσει γνώσεως ἀπὸ τοῦ τόδε τὸ πᾶν συστησαμένου καὶ κεκοσμηκότος, ὡς ὑψηλότερόν τι καὶ μεῖζον ἔχοντες ἐπιδεῖξαι τοῦ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς πεποιηκότος θεοῦ, πειθανῶς μὲν ἐπαγόμενοι διὰ λόγων τέχνης τοὺς ἀκεραίους εἰς τὸν τοῦ ζητεῖν τρόπον, ἀπιθάνως δὲ ἀπολλύντες αὐτοὺς ἐν τῷ βλάσφημον καὶ ἀσεβῆ τὴν γνώμην αὐτῶν κατασκευάζειν εἰς τὸν δημιουργὸν, [6] μηδὲ ἔν τῳ διακρίνειν δυναμένων τὸ ψεῦδος ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς. Ἡ γὰρ πλάνη καθ' αὑτὴν μὲν οὐκ ἐπιδείκνυται, ἵνα μὴ γυμνωθεῖσα γένηται κατάφωρος, πιθανῷ δὲ περιβλήματι πανούργως κοσμουμένη καὶ αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀληθεστέραν ἑαυτὴν [7] παρέχει φαίνεσθαι διὰ τῆς ἔξωθεν φαντασίας τοῖς ἀπειροτέροις· καθὼς [8] ὑπό του κρείττονος ἡμῶν εἴρηται ἐπὶ τῶν τοιούτων, ὅτι λίθον τὸν τίμιον σμάραγδον ὄντα καὶ πολυτίμητόν τισιν ὕαλος ἐνυβρίζει διὰ τέχνης παρομοιουμένη, ὁπόταν μὴ παρῇ ὁ [9] σθένων δοκιμάσαι καὶ τέχνῃ διελέγξαι τὴν πανούργως γενομένην. Ὅταν δὲ ἐπιμιγῇ [10] ὁ χαλκὸς εἰς τὸν ἄργυρον, τίς εὐκόλως δυνήσεται τοῦτον [11] δοκιμάσαι; Ἵνα οὖν μὴ [12] παρὰ τὴν ἡμετέραν αἰτίαν συναρπάζωνταί τινες ὡς πρόβατα ὑπὸ λύκων,
pag. 174. ἀγνοοῦντες αὐτοὺς διὰ τὴν ἔξωθεν τῆς προβατείου δορᾶς [13] ἐπιβολὴν, οὓς φυλάσσειν παρήγγελκεν ἡμῖν ὁ κύριος, ὅμοια μὲν λαλοῦντας, ἀνόμοια δὲ φρονοῦντας, ἀναγκαῖον ἡγησάμην ἐντυχὼν τοῖς ὑπομνήμασι τῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, Οὐαλεντίνου μαθητῶν, ἐνίοις δ' αὐτῶν καὶ συμβαλὼν, καὶ καταλαβόμενος τὴν γνώμην αὐτῶν, μηνῦσαι σοι, ἀγαπητὲ, τὰ τερατώδη καὶ βαθέα μυστήρια, ἃ οὐ πάντες χωροῦσιν, ἐπεὶ μὴ πάντες τὸν ἐγκέφαλον ἐξεπτύκασιν, ὅπως καὶ σὺ μαθὼν αὐτὰ πᾶσι τοῖς μετά σου φανερὰ ποιήσῃς, καὶ παραινέσῃς αὐτοῖς φυλάξασθαι τὸν βυθὸν τῆς ἀνοίας καὶ τῆς εἰς [14] Χριστὸν βλασφημίας, καὶ, καθὼς δύναμις ἡμῖν, τήν τε γνώμην αὐτῶν τῶν νῦν παραδιδασκόντων, λέγω δὴ τῶν περὶ Πτολεμαῖον, ἀπάνθισμα οὖσαν τῆς Οὐαλεντίνου σχολῆς, συντόμως καὶ σαφῶς ἀπαγγελοῦμεν, καὶ ἀφορμὰς δώσομεν κατὰ τὴν ἡμετέραν μετριότητα πρὸς τὸ ἀνατρέπειν αὐτὴν, ἀλλόκοτα καὶ [15] ἀνάρμοστα τῇ ἀληθείᾳ ἐπιδεικνύντες τὰ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενα, μήτε συγγρά-

5. τοῦ *addidi ex cod. Ven.*

6. μηδὲ ἔν τω *scripsi pro eo quod omnes libri habent* μηδὲ ἐν τῷ. *Irenaei Interpr.* habet non discernere valentium falsum a vero. *Billio illud* δὲ ἐν τῷ *plane delendum, Grabio* μὴ δεόντως, *Massueto* μηδέν τι *restituendum videbatur.*

7. παρέχει *cod. Ven. quae coniectura Petavii erat.* παρέχειν *vulgo extat. Billius volebat* παρέχειν φαίνεται.

8. *Ita rescripsi. Libri habent* ὑπὸ τοῦ.

9. ἰσχύων *cod. Ven.*

10. ὁ *om. Ven.*

11. ἀκεραίως *quod vulgo extat ante voc.* δοκιμάσαι, *induxi de auctoritate cod. Ven. Sed cum Vet. Irenaei Interpr. habeat* qui

apostolus loquitur, quam aedificationem dei, quae est in fide, atque 1. Tim. 1, 4.
iidem illi callida artificiosaque oratione imperitorum animos decipiant ac velut captivos abripiant, dum et oracula divina depravant et recte dicta perperam interpretantur, tum vero quam plurimos ab huius universi conditore et ordinatore deo falsa quadam abductos specie cognitionis in perniciem trahant; quasi sublimius aliquid ac maius eo demonstrare possint, qui coelum terramque, ac quae iis continentur omnia, procrearit: adeo ut simplices minimeque malos homines fucatis sermonibus ad veritatis indagationem blande admodum illiciant, neque tamen blande illos in exitium impellant, dum adversus rerum opificem pronam ad maledicendum impiamque mentem iniiciunt, quod verum a falso discernere quibuscum agunt nequeant. Non enim falsitas nuda ac simplex proponitur, ne suis integumentis evoluta deprehendi facile possit, sed speciosis involucris miro artificio perpolita, ut externa pompa atque cultu veritate ipsa quodammodo veriorem sese rudiorum oculis subiiciat; quemadmodum ab aliquo longe quam nos praestantiore de eiusmodi pronunciatum est: Exquisitae gemmae ac pretiosissimae smaragdo similem ab artificibus fieri vitreum lapillum, non sine quadam illius iniuria, nisi praesto sit qui discernendi peritia valeat, quique arte sua fretus adulterinam illam gemmam simulatamque dignoscat. Sed cum aes argento misceatur, quis hoc facile sincereque discernat? Quamobrem ne qui culpa
nostra tanquam oves a lupis, sic ab illis abripiantur, quos ovium Matth. 7, 15.
pellibus tectos ignorarint, cuiusmodi cavendos esse dominus praecipit, quorum similis sermo, dissimilis est animus, necessarium putavi, cum in Valentini, ut asserunt, discipulorum commentarios inciderim, cum aliquot etiam ex illorum numero congressus fuerim, tibi, o carissime, portentosa illa ac profunda significare mysteria, quae quidem non ad captum omnium faciunt, quod non omnes cerebrum exspuerint, ut et tu cognitis iis universis qui tecum sunt eadem declares ac moneas, uti altissimum illum stultitiae atque in Christum blasphemiae gurgitem devitent. Itaque quoad in me situm erit eorum qui erroris hodie magistri sunt, nimirum Ptolemaei eiusque sectatorum qui ex Valentini schola effloruerunt, sententiam accurate ac breviter exponam, et ad eam refutandam idonea pro mei captus exiguitate argumenta suggeram, quibus quae ab illis dicuntur perabsurda minimeque veritati consentanea esse demonstrabitur. Tametsi ne-

facile atque incorrupte id explorare possit? *si* κἀκεραίως *restitueris, perquam facili ea adhibita medella servabis receptam vulgatorum librorum auctoritatem. Massuetus reponendum censuit* ἀκέραιος.

12. παρὰ *non habetur in editis.*

13. ἐπιβολὴν, *quod Irenaei Interpr. legit, quodque suspicatus est iam Petav., restitui ex cod. Ven. Vulgo extat* ἐπιβουλήν.

14. τὸν Χριστὸν *cod. Ven.*

15. ἀσύστατα καὶ ἀνάρμοστα *auget cod. Ven.*

φειν εἰθισμένοι, μήτε λόγων [16] τέχνην ἠσκηκότες, ἀγάπης δὲ ἡμᾶς προτρεπομένης σοί τε καὶ πᾶσι τοῖς μετά σου μηνύσαι τὰ μέχρι μὲν νῦν κεκρυμμένα, ἤδη δὲ κατὰ τὴν χάριν τοῦ θεοῦ εἰς φανερὸν ἐληλυθότα διδάγματα. Οὐδὲν γάρ ἐστι κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται, καὶ κρυπτὸν, ὃ οὐ γνωσθήσεται.

Κεφ. ί. Οὐκ ἐπιζητήσεις δὲ παρ' ἡμῶν, τῶν ἐν [1] Κελτοῖς διατριβόντων καὶ περὶ βάρβαρον διάλεκτον τὸ πλεῖστον ἀσχολουμένων, λόγων τέχνην, ἣν οὐκ ἐμάθομεν, οὔτε δύναμιν συγγραφέως, ἣν οὐκ ἠσκήσαμεν, οὔτε καλλωπισμὸν λέξεων, οὔτε πιθανότητα, ἣν οὐκ οἴδαμεν· ἀλλὰ ἁπλῶς καὶ ἀληθῶς καὶ ἰδιωτικῶς τὰ μετὰ [2] ἀγάπης σοι γραφέντα μετὰ ἀγάπης [3] σὺ προσδέξῃ, καὶ αὐτὸς αὐξήσεις αὐτὰ παρὰ σεαυτῷ, ἅτε ἱκανώτερος ἡμῶν τυγχάνων, οἱονεὶ σπέρματα καὶ ἀρχὰς λαβὼν παρ' ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ πλάτει σου τοῦ νοῦ ἐπὶ πολὺ καρποφορήσεις τὰ δι' ὀλίγων ὑφ' ἡμῶν εἰρημένα, καὶ δυνατῶς παραστήσεις τοῖς μετὰ σοῦ τὰ ἀσθενῶς ὑφ' ἡμῶν ἀπηγγελμένα. Καὶ ὡς ἡμεῖς ἐφιλοτιμήθημεν, πάλαι ζητοῦντός σου μαθεῖν τὴν γνώμην αὐτῶν, μὴ μόνον σοι ποιῆσαι φανε-
pag. 175. ρὰν, ἀλλὰ καὶ ἐφόδια δοῦναι πρὸς τὸ ἐπιδεικνύειν αὐτὴν ψευδῆ, οὕτω [4] δὲ καὶ σὺ φιλοτίμως τοῖς λοιποῖς διακονήσεις, κατὰ τὴν χάριν τὴν ὑπὸ τοῦ κυρίου σοὶ δεδομένην, εἰς τὸ μηκέτι παρασύρεσθαι τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τῆς ἐκείνων πιθανολογίας, οὔσης τοιαύτης·

Κεφ. ια΄. *Λέγουσι γάρ τινα εἶναι ἐν ἀοράτοις καὶ ἀκατονομάστοις ὑψώμασι τέλειον Αἰῶνα προόντα (τοῦτον δὲ καὶ [1] Προαρχὴν καὶ Προπάτορα καὶ Βυθὸν καλοῦσιν)· ὑπάρχοντα δ' αὐτὸν ἀχώρητον καὶ ἀόρατον, ἀΐδιόν τε καὶ ἀγέννητον, ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἠρεμίᾳ πολλῇ γεγονέναι ἐν ἀπείροις Αἰῶσι [2] χρόνων, συνυπάρχειν δ' αὐτῷ καὶ Ἔννοιαν, ἣν δὴ καὶ Χάριν καὶ Σιγὴν ὀνομάζουσι· καὶ [3] ἐννοηθῆναί ποτε ἀφ' ἑαυτοῦ προβαλέσθαι τὸν Βυθὸν τοῦτον ἀρχὴν τῶν πάντων, καὶ καθάπερ σπέρμα τὴν προβολὴν ταύτην, ἣν προβαλέσθαι ἐνενοήθη, [4] καὶ καταθέσθαι, ὡς ἐν μήτρᾳ, τῇ συνυπαρχούσῃ ἑαυτῷ Σιγῇ· ταύτην δὲ ὑποδεξαμένην τὸ σπέρμα τοῦτο καὶ ἐγκύμονα γενομένην ἀποκυῆσαι Νοῦν ὅμοιόν τε καὶ ἴσον τῷ προβαλόντι, καὶ μόνον χωροῦντα τὸ μέγεθος τοῦ πατρός. Τὸν δὲ Νοῦν τοῦτον καὶ Μονογενῆ καλοῦσι, καὶ Πατέρα, καὶ Ἀρχὴν τῶν πάντων. Συμπροβεβλῆσθαι δὲ αὐτῷ Ἀλήθειαν, καὶ εἶναι ταύτην [5] πρώτην καὶ ἀρχέγονον Πυθαγορικὴν [6] Τετρακτὺν, ἣν καὶ Ῥίζαν τῶν*

16. τεχνῶν cod. Ven.

Cap. X. — 1. ἀδελφοῖς cod. Ven. δελφοῖς ed. princ. *In exemplo Scholtiano annotatum est* „M. κελτοῖς. ἤγουν κελταῖς."

2. ἀγάπης συγγραφέντα cod. Ven.

3. σὺ om. cod. Ven.

4. *Mallem* δή.

Cap. XI. — 1. Προαρχὴν καὶ *adieci de codd. Ven. et Vatic., cum quibus conspirat Vet. Irenaei Interpr.*

2. χρόνοις cod. Ven.

3. ποτε ἐννοηθῆναι cod. Ven.

que scriptis quicquam elucubrare consueverim, neque dicendi sit a me facultas exercitatione quaesita. Sed me caritas hortatur ut ea tibi tuisque dogmata patefaciam quae ad hunc occultata diem divina modo gratia prompta omnibus apertaque sunt. *Nihil enim est occultum, quod non reveletur, et absconditum, quod non sciatur.* Matth. 10, 26.

Cap. X. Enimvero nihil erit cur a nobis, qui inter Gallos degimus atque in barbarae linguae meditatione plurimum occupati sumus, oratoriam exigas facultatem, quam nunquam didicimus, neque scribendi peritiam, cui nunquam studuimus, neque dictionis ornatum ac fucum, quem penitus ignoramus. Quin potius quae a nobis simpliciter ac vere vulgarique sermone ad te ex caritate scribuntur, ea ex caritate suscipies atque, utpote magis ad id praestandum idoneus, sic tanquam semina quaedam et initia a nobis acceperis, nova apud te accessione locupletiora facies, et in mentis tuae spatiosum sinum recondita, quae paucis a me perstricta sunt, uberiore fructu compensabis, ac denique quicquid a me parum viriliter explicatum fuerit, apud tuos nervose fortiterque disputabis. Atque ut ego tibi illorum sententiam perdiscere cupienti non eam modo declarare studui, sed idonea quoque praesidia ad illam convincendam attuli, ita et tu pro ea quae tecum a deo communicata gratia est, ceterorum impense rationibus et utilitati servies, ne in posterum quisquam blanda illorum oratione capiatur. Quae in hunc modum sese habet.

Cap. XI. Principio in sublimitatibus illis, quae neque visu percipi neque appellatione ulla comprehendi possunt, perfectum inesse quendam Aeonem asserunt, quem et primum Parentem et Bythum nominant. Hunc, cum nullo loco contineri nec videri posset, sempiternum nec genitum in quiete atque otio infinitis perseverasse seculis. Quocum Ennoeam extitisse pariter, quam isti Gratiam ac Sigen vocant. Ac fuisse tempus aliquando cum Bythus ille omnium ex sese primordia producere voluerit ac tanquam semina, quae in Sigen aequalem ac comparem suam quasi matricem infudit. Eam porro semine illo excepto gravidam demum similem genitori suo Nun aequalemque peperisse, qui solus Parentis magnitudinem caperet. Eundem Nun etiam Unigenam nominant, et Patrem et Principium rerum omnium, quocum una procreata sit Veritas. Hanc esse primam ac principem illam Pythagoreorum quadrigam, quam et universorum Radicem ap-

4. καὶ καταθέσθαι *tuentur codd. Ven. Vat. Rhedig., et Reg. Paris. In editis est* καὶ καθέσθαι, *quod mendosum esse arbitror, quamquam Irenaei Interpr.* demisisse *convertit. Particulam* καὶ *ante* καταθέσθαι *verte etiam, ne cum Petavio aliisque eam delendam esse suspiceris. Alii aliter hunc locum corrigere sunt conati, quorum commenta servant Irenaei editiones.*

5. πρώτην *cod. Ven.* πρῶτον *reliqui libri.*

6. Τετραχτὴν *ed. princ.*

πάντων καλοῦσιν. Ἔστι γὰρ Βυθὸς καὶ Σιγὴ, ἔπειτα Νοῦς καὶ Ἀλήθεια. Αἰσθόμενόν τε τὸν Μονογενῆ τοῦτον ἐφ' οἷς προεβλήθη, προβαλεῖν καὶ αὐτὸν Λόγον καὶ Ζωὴν, πατέρα πάντων τῶν μετ' αὐτὸν ἐσομένων, καὶ ἀρχὴν, καὶ μόρφωσιν παντὸς τοῦ Πληρώματος, ἐκ [7] δὲ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς προβεβλῆσθαι κατὰ συζυγίαν Ἄνθρωπον καὶ Ἐκκλησίαν· καὶ εἶναι ταύτην ἀρχέγονον Ὀγδοάδα, ῥίζαν καὶ ὑπόστασιν τῶν πάντων, τέτρασιν ὀνόμασι παρ' αὐτοῖς [8] καλουμένην, Βυθῷ, καὶ Νῷ, καὶ Λόγῳ, καὶ Ἀνθρώπῳ. Εἶναι γὰρ αὐτῶν ἕκαστον ἀρρενόθηλυν οὕτως· πρῶτον τὸν Προπάτορα ἡνῶσθαι κατὰ συζυγίαν τῇ ἑαυτοῦ Ἐννοίᾳ, τὸν δὲ Μονογενῆ, τουτέστι τὸν Νοῦν, τῇ Ἀληθείᾳ, τὸν δὲ Λόγον τῇ Ζωῇ, καὶ τὸν Ἄνθρωπον τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τούτους δὲ τοὺς Αἰῶνας εἰς δόξαν τοῦ Πατρὸς προβεβλημένους, βουληθέντας καὶ αὐτοὺς διὰ τοῦ ἰδίου δοξάσαι τὸν Πατέρα, [9] προβαλεῖν προβολὰς ἐν συ-
pag. 176. ζυγίᾳ, τὸν μὲν Λόγον καὶ τὴν Ζωὴν μετὰ τὸ προβαλέσθαι τὸν Ἄνθρωπον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἄλλους δέκα Αἰῶνας, ὧν τὰ ὀνόματα λέγουσι ταῦτα· [10] Βύθιος καὶ Μίξις, Ἀγήρατος καὶ Ἕνωσις, Αὐτοφυὴς καὶ Ἡδονὴ, Ἀκίνητος καὶ Σύγκρασις, Μονογενὴς καὶ Μακαρία. Οὗτοι δέκα Αἰῶνες, οὓς [11] καὶ φάσκουσιν ἐκ Λόγου καὶ Ζωῆς προβεβλῆσθαι. Τὸν δὲ Ἄνθρωπον καὶ αὐτὸν προβαλεῖν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας Αἰῶνας δώδεκα, οἷς ταῦτα τὰ ὀνόματα χαρίζονται· Παράκλητος καὶ Πίστις, Πατρικὸς καὶ Ἐλπὶς, Μητρικὸς καὶ Ἀγάπη, Ἀείνους καὶ Σύνεσις, [12] καὶ Ἐκκλησιαστικὸς καὶ Μακαριότης, Θελητὸς καὶ Σοφία. Οὗτοί εἰσιν οἱ τριάκοντα Αἰῶνες τῆς πλάνης αὐτῶν, οἱ σεσιγημένοι καὶ μὴ γινωσκόμενοι· τοῦτο τὸν ἀόρατον καὶ πνευματικὸν κατ' αὐτοὺς Πλήρωμα, τριχῇ διεσταμένον εἰς Ὀγδοάδα, καὶ Δεκάδα, καὶ Δωδεκάδα. Καὶ διὰ τοῦτο τὸν Σωτῆρα λέγουσιν (οὐδὲ γὰρ Κύριον ὀνομάζειν αὐτὸν θέλουσι) τριάκοντα ἔτεσι κατὰ τὸ φανερὸν μηδὲν πεποιηκέναι, ἐπιδεικνύντα τὸ μυστήριον τούτων τῶν Αἰώνων· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς παραβολῆς [13] τῶν εἰς τὸν ἀμπελῶνα πεμπομένων ἐργατῶν φασι φανερώτατα τοὺς τριάκοντα τούτους Αἰῶνας μεμηνύσθαι. Πέμπονται γὰρ [14] οἱ μὲν περὶ πρώτην ὥραν, [15] οἱ δὲ περὶ τρίτην, οἱ δὲ περὶ ἕκτην, οἱ δὲ περὶ ἐνάτην, ἄλλοι δὲ περὶ ἑνδεκάτην. Συντιθέμεναι οὖν αἱ προειρημέναι ὧραι εἰς ἑαυτὰς τὸν τῶν τριάκοντα ἀριθμὸν ἀναπληροῦσι. Μία γὰρ καὶ τρεῖς καὶ ἓξ καὶ ἐννέα καὶ ἕνδεκα τριάκοντα γίνονται. Διὰ δὲ τῶν ὡρῶν τοὺς Αἰῶνας μεμηνύσθαι θέλουσι. Καὶ ταῦτ' εἶναι τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστὰ καὶ ἀπόρρητα μυστήρια, ἃ καρποφοροῦσιν αὐτοὶ, καὶ εἴ πού τι τῶν ἐν πλήθει εἰρημένων ἐν ταῖς γραφαῖς δυνηθείη προσαρμόσαι καὶ εἰκάσαι τῷ πλάσματι αὐτῶν.

7. δὲ cod. Ven. Et Irenaei Interpr. habet De Logo autem et Zoe emissum cett. Vulgo extat δή.

8. καλουμένην cod. Ven. καλουμένων reliqui libri, mendose.

9. προβάλλειν cod. Ven.

10. βύθυος cod. Ven.

pellant. Sunt autem Bythus ac Sige, tum Nus ac Veritas. Postea, cum quibus de caussis productus esset Unigena sensisset, mox ipsum vicissim Sermonem Vitamque propagasse, eorum quae post ipsum futura essent omnium parentem, ac Principium et Pleromatis totius expolitionem. Iam ex Sermone Vitaque par unum exortum, Hominem atque Ecclesiam. Ita primigeniam esse conflatam Ogdoadem, omnium rerum fundamentum ac radicem, quae quidem quaternis nominibus constat, Bytho, No, Sermone, Homine. Quodlibet enim par marem ac feminam continet. Ac primum sane summumque Parentem cum Ennoea sua iniisse coniugium, Unigenam vero sive Nun cum Veritate, Sermonem cum Vita, Hominem cum Ecclesia. Post Aeones istos Parentis ad decus gloriamque genitos, cum ad eius gloriam refundere aliquid cuperent, ascito sibi coniugio novam suscepisse sobolem. Velut Sermonem Vitamque post Hominem Ecclesiamque genitos, decem alios Aeones edidisse, quorum haec nomina commenti sunt: Bythium, Mistionem, Ageratum, Henosin, Authophye, Voluptatem, Immobilem, Syncrasin, Unigenam, et Macariam. Hi sunt Aeones decem, quos ex Sermone Vitaque productos narrant. Hominem deinde et Ecclesiam Aeones XII genuisse, quibus haec imposita sunt nomina: Paracletus, Fides, Paternus, Spes, Maternus, Caritas, Ainus, Intelligentia, Ecclesiasticus, Felicitas, Theletus, Sapientia. Hi sunt illorum opinione conficti Aeones triginta, qui tamdiu in silentio et obscuritate iacuerunt. Hoc illud spiritale neque aspectabile Complementum, quod ab istis constituitur trifariam distributum in Ogdoadem, Decadem et Dodecadem. Atque hanc ipsam esse caussam statuunt, cur Salvator (neque enim Dominum appellare volunt) tricenos totos annos palam egerit nihil, ut hoc Aeonum mysterium indicaret. Quinetiam in operariorum, Matth. 20.
qui ad vitem colendam mittuntur, parabola XXX eosdem Aeones perspicue significatos asserunt. Etenim alii circiter horam primam missi sunt, alii tertiam, sextam alii, ac nonam, ac postremo undecimam. Quae omnes in sese conflatae Tricenarium efficiunt. Nam una et tres et sex ac novem cum undecim triginta complent. Quibus horis totidem Aeones indicari censent: eaque demum esse magna illa et admiranda arcanaque mysteria, quem suum veluti fructum proferunt, ac si quid aliud est quod in sacris literis certo numero comprehensum ad futilem commentitiamque fabulam accommodari possit.

11. καὶ non habet cod. Ven. Nec agnoscit vet. Irenaei Interpres.

12. καὶ inducendum arbitror de auctoritate Vet. Irenaei Interpr.

13. τῆς ed. princ. et cod. Reg. Par.

14. ὁ μὲν cod. Ven.

15. ὁ δὲ cod. Ven.

Κεφ. ιβ΄. Τὸν μὲν οὖν Προπάτορα αὐτῶν γινώσκεσθαι μόνῳ λέγουσι τῷ ἐξ αὐτοῦ γεγονότι Μονογενεῖ, τουτέστι τῷ Νῷ, τοῖς δὲ λοιποῖς πᾶσιν ἀόρατον καὶ ἀκατάληπτον ὑπάρχειν. Μόνος δὲ ὁ Νοῦς κατ' αὐτοὺς ἐτέρπετο θεωρῶν τὸν Πατέρα καὶ τὸ μέγεθος τὸ ἀμέτρητον αὐτοῦ κατανοῶν ἠγάλλετο, καὶ διενοεῖτο καὶ τοῖς λοιποῖς Αἰῶσιν ἀνακοινώσασθαι τὸ μέγεθος τοῦ Πατρὸς, ἡλίκος τε καὶ ὅσος ὑπῆρχε, καὶ ὡς ἦν ἄναρχός τε καὶ ἀχώρητος, καὶ οὐ καταληπτὸς ἰδεῖν. Κατέσχε δὲ αὐτὸν
pag. 177. ἡ Σιγὴ βουλήσει τοῦ Πατρὸς, διὰ τὸ θέλειν πάντας αὐτοὺς εἰς ἔννοιαν καὶ πόθον ζητήσεως τοῦ προειρημένου Προπάτορος [1] αὐτῶν ἀγαγεῖν. Καὶ οἱ μὲν λοιποὶ ὁμοίως Αἰῶνες ἡσυχῇ πως ἐπεπόθουν τὸν προβολέα τοῦ σπέρματος [2] αὐτῶν ἰδεῖν καὶ τὴν ἄναρχον ῥίζαν ἱστορῆσαι. [3] Προήλατο δὲ πολὺ ὁ τελευταῖος καὶ νεώτατος τῆς Δωδεκάδος τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας [4] προβεβλημένης Αἰὼν, τουτέστιν ἡ Σοφία, καὶ ἔπαθε πάθος ἄνευ τῆς ἐπιπλοκῆς τοῦ [5] συζύγου τοῦ Θελητοῦ, ὃ ἐνήρξατο μὲν ἐν τοῖς περὶ τὸν Νοῦν καὶ τὴν Ἀλήθειαν, ἀπέσκηψε δὲ εἰς τοῦτον τὸν παρατραπέντα, πρόφασιν μὲν ἀγάπης, τόλμης δὲ διὰ τὸ μὴ [6] κεκοινωνῆσθαι τῷ Πατρὶ τῷ τελείῳ, καθὼς καὶ ὁ Νοῦς· τὸ δὲ πάθος εἶναι ζήτησιν τοῦ πατρός. Ἤθελε γὰρ, ὡς λέγουσι, τὸ μέγεθος αὐτοῦ καταλαβεῖν. Ἔπειτα μὴ δυνηθῆναι, διὰ [7] τὸ ἀδυνάτῳ ἐπιβαλεῖν πράγματι, καὶ ἐν πολλῷ πάνυ ἀγῶνι γενόμενον, διά [8] τε τὸ μέγεθος τοῦ βάθους καὶ τὸ ἀνεξιχνίαστον τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν στοργὴν ἐκτεινόμενον ἀεὶ ἐπὶ τὸ πρόσθεν ὑπὸ τῆς γλυκύτητος αὐτοῦ τελευταῖον ἂν καταπεπόσθαι καὶ ἀναλελύσθαι εἰς τὴν ὅλην οὐσίαν, εἰ μὴ τῇ στηριζούσῃ καὶ ἐκτὸς τοῦ ἀρρήτου μεγέθους φυλασσούσῃ τὰ ὅλα συνέτυχε δυνάμει (ταύτην δὲ τὴν δύναμιν καὶ Ὅρον καλοῦσιν), ὑφ' ἧς ἐπεσχῆσθαι καὶ ἐστηρίχθαι, καὶ μόγις ἐπιστρέψαντα εἰς ἑαυτὸν, καὶ πεισθέντα ὅτι ἀκατάληπτός ἐστιν ὁ Πατὴρ, ἀποθέσθαι τὴν προτέραν ἐνθύμησιν σὺν τῷ ἐπιγινομένῳ πάθει ἐκ τοῦ ἐκπλήκτου ἐκείνου θαύματος.

Κεφ. ιγ΄. Ἔνιοι δὲ αὐτῶν [1] πῶς τὸ πάθος τῆς Σοφίας καὶ τὴν ἐπιστροφὴν μυθολογοῦσιν; ἀδυνάτῳ καὶ ἀκαταλήπτῳ πράγματι [2] αὐτὴν ἐπιχειρή-

Cap. XII. — 1. αὐτὸν ἀναγαγεῖν cod. Ven.
2. αὐτὸν cod. Ven. a prima manu.
3. προσήλετο cod. Ven.
4. *Ita rescripsi de auctoritate vet. Irenaei Interpretis et Tertulliani adv. Valent. cap. 8. cum Massueto, pro* προβεβλημένος, *quod omnes libri habent.*
5. συζύγου *scripsi, Irenaei vet. Interpretem secutus, cum Frontone Ducaeo. Cod. Ven. habet* τοῦ ζυγοῦ τούτου, *reliqui libri* τοῦ ζυγοῦ τοῦ.
6. κεκοινῶσθαι *cod. Ven.*
7. τῷ *cod. Ven.*
8. τε *om. cod. Ven.*

His ita constitutis primum illum Parentem ab Unigena solo, quem is produxit, qui idem et Nus dicitur, cognosci definiunt; ab reliquis omnibus neque videri posse, neque animo intelligentiaque comprehendi. Quamobrem cum Parentis contemplatione sese ille unus oblectaret, atque immensa illius magnitudine cognoscenda vehementer exultaret, statuisse reliquis Aeonibus Parentis aperire magnitudinem, quantus hic, quamque admirabilis foret, utque et principio careret, et nullo spatio ac cognitione capi posset. Sed id quo minus praestaret, Sigen de Parentis repressisse consilio, quod ille Aeones omnes summi ad Parentis notitiam desideriumque perducere niteretur. Ac ceteri quidem ex Aeonum grege auctorem satoremque suum, hoc est stirpem illam radicemque principii expertem omnis, nosse comiter ac moderate cupiebant. Sed Sapientia ultimus natuque minimus Aeon ex illa Dodecade, quae ab Homine Ecclesiaque propagata est, longe ceteris intemperantius sese extulit. Itaque sine Theleti coniugis copulatione affectionem in se quandam suscepit, quae in Mente ac Veritate coepta prius in infelicem illum et aberrantem Aeonem incubuit, quae specie quidem caritatis excitata, revera temeritatis atque audaciae fuit, quod cum perfecto Parente communicata minime fuerat. Erat autem haec animi commotio, Parentis inquirendi studium, cuius, ut aiunt, magnitudinem cognitione assequi contendebat. Verum frustra laborabat, quod eam rem concupiverat, quae obtineri nullo modo posset. Itaque cum in summa contentione et anxietate versaretur, ac propter et infinitam altitudinem et Parentis naturam eiusmodi, ut ad eam nullis vestigiis perveniret, et ob suam in illum denique caritatem, prae eius suavitate semper ultra procurreret, postremo nihil esse propius factum quam ut in universam absorpta naturam ac resoluta vanesceret, nisi in eam Virtutem incidisset cui corroborandorum et inexplicabilem extra magnitudinem conservandorum omnium munus erat attributum. Eam porro Virtutum alio nomine Horum appellant. Ab hac cohibitam confirmatamque Sapientiam aegre ad semetipsum rediisse, demumque persuasum habentem non posse Parentem suum cognitione comprehendi, priorem cogitationem cum posteriori commotione, quae ex stupore illo et admiratione nata fuerat, exuisse. Cap. XII.

Sed istorum quidam illam Sapientiae perturbationem ac restitutionem quibus nugis involvunt? Nimirum cum eiusmodi aliquid ap- Cap. XIII.

Cap. XIII. — 1. *Interrogationem Petavius restituit. Irenaei Interpres habet* huiusmodi. *Scripserat Irenaeus fortasse* οὕτως πως *pro* αὐτῶν πῶς.
2. τὴν *cod. Ven.*

σασαν τεκεῖν οὐσίαν ἄμορφον, οἵαν φύσιν εἶχε [3] θήλειαν τεκεῖν· ἣν καὶ κατανοήσασαν πρῶτον μὲν λυπηθῆναι, διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς γενέσεως, ἔπειτα φοβηθῆναι [4] μηδὲ αὐτὸ τὸ εἶναι τελείως ἔχειν, εἶτα ἐκστῆναι καὶ ἀπορῆσαι ζητοῦσαν τὴν αἰτίαν, καὶ ὅντινα τρόπον ἀποκρύψει τὸ [5] γεγονός· ἐγκαταγενομένην δὲ τοῖς πάθεσι λαβεῖν ἐπιστροφὴν, καὶ ἐπὶ
pag. 178. τὸν Πατέρα ἀναδραμεῖν [6] πειραθῆναι, καὶ μέχρι τινὸς τολμήσασαν ἐξασθενῆσαι, καὶ [7] ἱκέτιν τοῦ πατρὸς γενέσθαι, συνδεηθῆναι δὲ αὐτῇ καὶ τοὺς λοιποὺς Αἰῶνας, μάλιστα δὲ τὸν Νοῦν. Ἐντεῦθεν λέγουσι πρώτην ἀρχὴν ἐσχηκέναι [8] τὴν οὐσίαν τῆς ὕλης ἐκ τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς λύπης καὶ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐκπλήξεως. Ὁ δὲ Πατὴρ τὸν προειρημένον Ὅρον ἐπὶ τούτοις διὰ τοῦ Μονογενοῦς προβάλλεται ἐν εἰκόνι ἰδίᾳ ἀσύζυγον, ἀθήλυντον· τὸν γὰρ [9] Πατέρα ποτὲ μὲν μετὰ συζυγίας τῆς Σιγῆς, ποτὲ δὲ καὶ ὑπὲρ ἄρρεν καὶ ὑπὲρ θῆλυ εἶναι θέλουσι. Τὸν δὲ Ὅρον τοῦτον [10] καὶ Σταυρὸν καὶ Λυτρωτὴν καὶ Καρπιστὴν καὶ Ὁροθέτην καὶ Μεταγωγέα καλοῦσι. Διὰ δὲ τοῦ Ὅρου τούτου φασὶ [11] κεκαθάρθαι καὶ ἐστηρίχθαι τὴν Σοφίαν, καὶ ἀποκατασταθῆναι τῇ συζυγίᾳ. Χωρισθείσης γὰρ τῆς Ἐνθυμήσεως ἀπ' αὐτῆς σὺν τῷ ἐπιγινομένῳ Πάθει αὐτὴν μὲν ἐντὸς Πληρώματος [12] μεῖναι, τὴν δὲ Ἐνθύμησιν αὐτῆς σὺν τῷ Πάθει ὑπὸ τοῦ Ὅρου ἀφορισθῆναι καὶ [13] ἀποστερηθῆναι, καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ γενομένην εἶναι μὲν πνευματικὴν οὐσίαν, φυσικήν τινα Αἰῶνος ὁρμὴν τυγχάνουσαν, ἄμορφον δὲ καὶ ἀνείδεον διὰ τὸ μηδὲν καταλαβεῖν. Καὶ διὰ τοῦτο καρπὸν ἀσθενῆ καὶ θῆλυν αὐτὸν λέγουσι.

Κεφ. ιδ'. Μετὰ δὲ τὸ ἀφορισθῆναι [1] ταύτην ἐκτὸς τοῦ πληρώματος τῶν Αἰώνων, τήν τε Μητέρα αὐτῆς ἀποκατασταθῆναι τῇ ἰδίᾳ συζυγίᾳ, τὸν Μονογενῆ πάλιν ἑτέραν προβαλέσθαι συζυγίαν, κατὰ προμήθειαν τοῦ Πατρὸς, ἵνα μὴ ὁμοίως ταύτῃ πάθῃ τις τῶν Αἰώνων, Χριστὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον, εἰς πῆξιν καὶ στηριγμὸν τοῦ Πληρώματος, ὑφ' ὧν καταρτισθῆναι τοὺς Αἰῶνας. Τὸν μὲν γὰρ Χριστὸν [2] διδάξαι αὐτοὺς συζυγίας φύσιν, ἀγεννήτου κατάληψιν γινώσκοντας ἱκανοὺς εἶναι, ἀνα-

3. *Ita libri omnes. Erant qui cum vet. Irenaei Interprete, qui* qualem naturam femina habebat parere *habet,* θήλεια *reponendum censerent. V. Massuet. ad h. l.*

4. *Cod. Ven. praebet* μήτε αὐτὸ τὸ εἶναι τελείως ἔχειν. *Petavius volebat* μὴ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τέλος ἔχῃ, *secundum Latinum Interpretem, qui* timuisse ne hoc ipsum finem habeat *convertit. At v. Massueti adnotata ad Irenaeum.*

5. *Ita codd. Ven. et Reg. Vulgo* γένος.

6. *Ita cod. Vatic. Vulgo* πειρασθῆναι.

7. ἱκέτην *codd. Ven. et Vatic.*

8. *Ita rescribendum esse censuit iam olim Billius; adstipulantur codd. Ven. et Vatic. Vulgo enim desideratur illud* τῆς ὕλης. *Cod. Rhedig. habet* τὴν οὐσίας ἐκ τῆς ἀγνοίας.

9. πατέρα, *quod non extat in edit. princ., Petavius primum adiecit ex cod. Vatic.*

10. *Recepi Massueti aliorumque virorum doctorum emendationem et a vet. Latino*

petisset, quod eius potestatem cognitionemque superaret, informem quandam atque inconditam edidisse substantiam, eiusdemque quam habebat naturae feminam peperisse. Quam ut animadvertit, primum ob mancam inchoatamque generationem animo doluisse, tum vereri coepisse ne vel ipsa esse omnino desineret; proindeque attonitam et haesitantem caussam indagare instituisse, ac quemadmodum foetum suum occultare posset. Ergo in pristina illa commotione perseverantem convertisse sese, et ad Parentem studuisse recurrere. Quod cum aliquanto tempore contendisset, succubuisse demum, atque ad Parentem sese supplicem abiecisse: affuisse et advocatos Aeonas reliquos, ac Mentem imprimis. Atque hanc primam substantiae originem extitisse, quae ex ignorantia et dolore ac metu et stupore prodierit. At Pater Horum, sive Terminum, quem diximus, post illos omnes suam ad effigiem produxit comparis ac feminei sexus expertem. Hunc enim ipsum Parentem alias cum Sige copulant, alias supra maris ac feminae conditionem extollunt. Horum vero etiam Redemptorem, ac Carpisten, et Horotheten, ac Circumductorem vocant. A quo perpurgatam ac confirmatam Sapientiam narrant, et coniugio restitutam. Posteaquam enim Enthymesis, hoc est cogitatio, ab illa est cum superveniente Commotione secreta, tum ipsa quidem intra Pleroma recepta, Enthymesis vero cum Commotione ab Horo relegata, et in Cruce suffixa, atque extra Complementum procul amandata constitit; ut substantia illa quidem spiritalis esset, utpote naturalis quaedam vis Aeonis et impetus, sed rudis eadem et informis, quod nihil esset omnino consecuta. Ob idque praecocem illum fructum atque imbecillum et muliebris conditionis esse memorant.

Ceterum ubi haec a Pleromate depulsa est, Mater vero ad con- Cap. XIV.
iugium suum postliminio reversa, tum de Parentis consilio, ne quid simile posthac Aeoni alicui contingeret, fulciendo firmandoque Pleromati novum par ferunt ab Unigena productum, Christum ac Spiritum sanctum; quorum opera Aeones ordinatos ac compositos esse. Quippe Christum coniugii natura atque Ingeniti comprehensione cognita docuisse contentos esse illos oportere, Patrisque inter illos

Interprete et in aliis quae infra sequuntur Irenaei locis probatam. Extat enim in libris meis omnibus, tam scriptis quam editis, καὶ συλλυτρωτήν; *quod vitium quomodo ortum sit demonstrat locus cap. 15., ubi scriptum est* καὶ Στύλου καὶ Λυτρωτοῦ *pro* καὶ Σταύρου καὶ Λυτρωτοῦ, *quod verum est.*

11. καθάρθαι *cod. Ven.*

12. *Ita cod. Ven., conspirante vet. Interprete qui vertit* perseverasse. μεῖναι *reponendum viderat iam Grabius. Vulgo extat* εἶναι.

13. *Ita omnes libri. Sed secundum vet. Irenaei Interpretis versionem et secundum Tertull. Adv. Valent. cap. 10. citius reponendum* ἀποσταυρωθῆναι *videatur. V. interpr. Irenaei. Quamquam ego quidem mallem* ἀποστερεωθῆναι, *respectu gemelli loci infra cap. 37.*

Cap. XIV. — 1. αὔτην (*sic*) *cod. Ven.*

2. διάξαι *cod. Ven.*

γορεῦσαί τε ἐν αὐτοῖς τὴν τοῦ πατρὸς ἐπίγνωσιν, ὅτι τε ἀχώρητός ἐστι καὶ ἀκατάληπτος καὶ οὐκ ἔστιν οὔτε ἰδεῖν οὔτε ἀκοῦσαι αὐτὸν ἢ διὰ [3] μόνου τοῦ Μονογενοῦς γινώσκεται. Καὶ τὸ μὲν αἴτιον τῆς αἰωνίου διαμονῆς τοῖς λοιποῖς τὸ πρῶτον [4] ἀκαταληπτὸν ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς, τῆς δὲ γενέσεως αὐτοῦ καὶ μορφώσεως τὸ καταληπτὸν αὐτοῦ, [5] ὃ δὴ υἱός ἐστι. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ ἄρτι προβληθεὶς Χριστὸς ἐν αὐτοῖς ἐδημιούργησε. Τὸ δὲ ἓν Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξισωθέντας αὐτοὺς πάντας
pag. 179. εὐχαριστεῖν ἐδίδαξε, καὶ τὴν ἀληθινὴν ἀνάπαυσιν ἡγήσατο. Οὕτως τε μορφῇ καὶ γνώμῃ ἴσους κατασταθῆναι [6] τοὺς Αἰῶνας λέγουσι, πάντας γενομένους Νόας, καὶ πάντας Λόγους, καὶ πάντας Ἀνθρώπους, καὶ πάντας Χριστοὺς, καὶ τὰς θηλείας ὁμοίως πάσας Ἀληθείας, καὶ πάσας Ζωὰς, καὶ Πνεύματα, καὶ Ἐκκλησίας. Στηριχθέντα δὲ ἐπὶ τούτῳ τὰ ὅλα, καὶ ἀναπαυσάμενα τελέως μετὰ μεγάλης χαρᾶς φησιν ὑμνῆσαι τὸν Προπάτορα, πολλῆς εὐφρασίας μετασχόντα· καὶ ὑπὲρ τῆς εὐποιΐας ταύτης βουλῇ μιᾷ καὶ γνώμῃ τὸ πᾶν Πλήρωμα τῶν Αἰώνων, συνευδοκοῦντος τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τοῦ δὲ Πατρὸς αὐτῶν συνεπισφραγιζομένου, ἕνα ἕκαστον τῶν Αἰώνων, ὅπερ εἶχεν ἐν ἑαυτῷ κάλλιστον καὶ ἀνθηρότατον συνενεγκαμένους καὶ [7] ἐρανισαμένους, καὶ ταῦτα [8] ἁρμοδίως πλέξαντας καὶ ἐμμελῶς ἑνώσαντας, προβαλέσθαι [9] πρόβλημα εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τοῦ Βυθοῦ, τελειότατον κάλλος τε καὶ ἄστρον τοῦ Πληρώματος, τέλειον καρπὸν τὸν Ἰησοῦν, ὃν καὶ Σωτῆρα προσαγορευθῆναι καὶ Χριστὸν καὶ Λόγον πατρωνυμικῶς, [10] καὶ εἶτα Πάντα, διὰ τὸ ἀπὸ πάντων εἶναι, δορυφόρους τε [11] αὐτῷ εἰς τιμὴν [12] τὴν αὐτῶν ὁμογενεῖς Ἀγγέλους συμπροβεβλῆσθαι.

Κεφ. ιε'. Αὕτη μὲν οὖν ἐστιν ἡ ἐντὸς Πληρώματος ὑπ' αὐτῶν λεγομένη πραγματεία, καὶ ἡ τοῦ πεπονθότος Αἰῶνος, καὶ [1] μετὰ μικρὸν ἀπολωλότος, ὡς ἐν πολλῇ ὕλῃ διὰ ζήτησιν τοῦ Πατρὸς, συμφορὰ, καὶ ἡ τοῦ Ὅρου καὶ [2] Σταυροῦ καὶ Λυτρωτοῦ καὶ Καρπιστοῦ καὶ Ὁροθέτου καὶ Μεταγωγέως [3] ἑξαιώνιος σύμπηξις, καὶ ἡ τοῦ πρώτου Χριστοῦ σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἐκ μετανοίας ὑπὸ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν μεταγενεστέρα τῶν [4] Αἰώνων γένεσις, καὶ ἡ τοῦ δευτέρου Χριστοῦ, ὃν καὶ Σω-

3. μόνου *inducit cod. Ven.*
4. ἀκατάληπτον *scripsi Irenaei vet. Interpr. et Tertullianum secutus. Libri Epiphanii omnes habent* καταληπτόν. *Cf. Massuet. ad Irenaeum.*
5. ὃ δὴ υἱὸς *reponendum suadebat sententia ex Irenaei Interprete Vet. et Tertulliano aperta. Vulgo extat* ᾧ δὴ ἴσος, *in cod. Ven.* ὃ δὴ ἴσος.
6. τοὺς *om. cod. Ven.*
7. συνερανισαμένους *cod. Ven.*
8. ἁρμονίως *cod. Ven.*
9. *Ita cod. Ven. Vulgo* προβλήματα, *quod mutandum in* πρόβλημά τι *olim censueram.*
10. *Ita rescripsi Tertulliani potissimum verba secutus, utpote apud quem haec leguntur:* Eum cognominant Soterem et

praedicasse notitiam; nimirum hunc neque circumscribi locorum spatio, neque cognitione posse percipi, ac ne visu quidem vel auditu contrectari, sed per Unigenam duntaxat intelligi. Ac quod primum inest in Patre, quod comprehendi non potest, id caussam esse ceteris, cur in sempiternum tempus permaneant; quod vero in illo ipso comprehendi potest, ortus eorum ac formationis esse caussam, hoc est Filium. Haec sunt quae Christus recens in illis editus molitus est. At Spiritus Sanctus omnes ad aequalitatem redactos gratias habere perdocuit, ac veram quietem commonstravit. Ita demum eiusdem et formae et animi Aeones esse factos, ut universi pariter et Mentes essent, et Sermones, et Homines, ac Christi, similiterque feminae omnes ex aequo, et Veritates et Vitae forent, ac Spiritus, et Ecclesiae. Secundum hoc solidatis corroboratisque omnibus, ac quiete otioque constituto, vehementi illos cum gaudio summum Parentem laudibus extulisse, qui ex ea re ingentem animi fructum ac voluptatem ceperit. Igitur ut ei gratiae aliquid referrent, de communi omnium decreto ac sententia, suffragante Christo ac Spiritu, Patre vero comprobante, factum ut singuli Pleromatis Aeones quod in se praestantissimum ac florentissimum haberent, id in medium afferrent ac contribuerent. Quibus omnibus scite compositis atque eleganter contextis novum quendam fetum ad Bythi decus et gloriam protulisse, hoc est absolutissimam pulchritudinem, ac sidus, perfectum Pleromatis fructum, Iesum scilicet, qui et salvator sit dictus, et Christus, et Verbum, ac denique paternis Aeonum omnium nominibus insignitus, quod ab omnibus pariter sit in lucem editus. Sed et honorarios eius satellites, eiusdem cum illo generis Angelos eodem tempore productos.

Hoc igitur fere totum est interius Pleromatis instrumentum, Cap. XV.
haec male affecti ac propemodum extincti Aeonis calamitas, dum in inquisitionem sese Patris intendens multiplicem in materiam dispergitur. Haec sexangula Termini, Styli, Redemptoris, Carpistae, Finitoris, ac Traductoris compactio. Haec prioris Christi, Sanctique Spiritus ex poenitentia Patris ceteris Aeonibus aetate posterior generatio, ac secundi Christi, quem et Salvatorem nominant, ex col-

Christum et Sermonem, de patritis, et Omnia iam, ut ex omnium *cett. Libri omnes habent* καὶ κατὰ πάντα. *Praepositionem* κατὰ *Billius, Massuetus, Petavius aliique plane delendam esse statuerunt.*
11. *Ita restitui ex vet. Irenaei Interprete et ex Theodoreto, sensu postulante, cum Billio, Frontone Ducaeo, Massueto, aliisque. Nam vulgo extat* αὐτῶν.
12. τῶν *cod. Ven.*
Cap. XV. — 1. κατὰ μικρὸν *coni. Billius et Petav.*
2. *Vulgo extat* Στύλου. *Cf. supra cap.* 13.
3. *Ita restituendum erat ex antiqua Irenaei versione. Vulgo extat* ἑξάγωνος. *Cf. Massueti adnotatum ad Iren. p.* 13.
4. αἰωνίων *cod. Ven.*

τῆρα λέγουσιν ἐξ ἐράνου σύνθετος κατασκευή. Ταῦτα δὲ φανερῶς μὲν μὴ εἰρῆσθαι, διὰ τὸ μὴ πάντας χωρεῖν τὴν [5] γνῶσιν, μυστηριωδῶς δὲ ὑπὸ τοῦ [6] Σωτῆρος διὰ παραβολῶν μεμηνύσθαι τοῖς συνιεῖν δυναμένοις οὕτως. Τοὺς μὲν γὰρ τριάκοντα Αἰῶνας μεμηνύσθαι διὰ τῶν τριάκοντα ἐτῶν, ὥς προέφαμεν, ἐν οἷς οὐδὲν ἐν φανερῷ φάσκουσι πεποιηκέναι τὸν Σωτῆρα, καὶ διὰ τῆς παραβολῆς τῶν ἐργατῶν τοῦ ἀμπελῶ-
pag. 160. νος. Καὶ τὸν Παῦλον φανερώτατα λέγουσι τούςδε Αἰῶνας ὀνομάζειν πολλάκις, ἔτι δὲ καὶ τὴν τάξιν αὐτῶν τετηρηκέναι οὕτως [7] εἰπόντα, Εἰς πάσας τὰς γενεὰς τῶν αἰώνων τοῦ αἰῶνος· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας λέγοντας, Εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἐκείνους τοὺς Αἰῶνας σημαίνειν, καὶ ὅπου ἂν αἰὼν ἢ αἰῶνες ὀνομάζονται, τὴν ἀναφορὰν εἰς ἐκείνους εἶναι θέλουσι· τὴν δὲ τῆς δωδεκάδος τῶν Αἰώνων προβολὴν μηνύεσθαι, διὰ τοῦ δωδεκαετῆ ὄντα τὸν κύριον διαλεχθῆναι τοῖς νομοδιδασκάλοις, καὶ διὰ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς· δώδεκα γὰρ ἀπόστολοι. Καὶ τοὺς λοιποὺς δεκαοκτὼ Αἰῶνας φανεροῦσθαι, διὰ τοῦ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν δεκαοκτὼ μησὶ λέγειν διατετριφέναι αὐτὸν σὺν τοῖς μαθηταῖς. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν προηγουμένων τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ δύο γραμμάτων, τοῦ τε Ἰῶτα καὶ τοῦ Ἦτα, τοὺς δεκαοκτὼ Αἰῶνας [8] εὐσήμως μηνύεσθαι· καὶ τοὺς δέκα Αἰῶνας [9] ὡςαύτως διὰ τοῦ Ἰῶτα γράμματος, ὃ προηγεῖται τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, [10] σημαίνεσθαι λέγουσι. Καὶ διὰ τοῦτο εἰρηκέναι τὸν Σωτῆρα, Ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ, ἕως ἂν πάντα γένηται. Τὸ δὲ περὶ τὸν δωδέκατον Αἰῶνα γεγονὸς πάθος [11] ὑποσημαίνεσθαι λέγουσι [12] τῆς ἀποστασίας, διὰ Ἰούδα, [13] ὃς δωδέκατος ἦν τῶν ἀποστόλων, γενομένης προδοσίας· [14] δείκνυσθαι λέγουσι καὶ ὅτι τῷ δωδεκάτῳ μηνὶ ἔπαθεν. Ἐνιαυτῷ γὰρ ἑνὶ βούλονται αὐτὸν μετὰ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ κεκηρυχέναι. Ἔτι τε ἐπὶ τῆς αἱμορροούσης σαφέστατα τοῦτο δηλοῦσθαι. Δώδεκα γὰρ ἔτη παθοῦσαν αὐτὴν ὑπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας τεθεραπεῦθαι, ἁψαμένην τοῦ κρασπέδου αὐτοῦ· καὶ διὰ τοῦτο εἰρηκέναι τὸν Σωτῆρα, Τίς μου ἥψατο; διδάσκοντα τοὺς μαθητὰς τὸ γεγονὸς ἐν τοῖς Αἰῶσι μυστήριον, καὶ τὴν ἴασιν τοῦ πεπονθότος Αἰῶνος. Ἡ γὰρ παθοῦσα δώδεκα ἔτη ἐκείνη ἡ δύναμις, ἐκτεινομένης αὐτῆς καὶ εἰς ἄπειρον ῥεούσης τῆς οὐσίας, ὡς λέγουσιν· εἰ μὴ ἔψαυσε τοῦ [15] φορήματος αὐτοῦ, τουτέστι τῆς Ἀληθείας τῆς πρώτης Τετράδος, ἥτις διὰ τοῦ κρασπέδου

5. γνῶσιν αὐτῶν *auget cod. Ven.*
6. πατρὸς *cod. Ven.*
7. εἶπεν τὰ *cod. Ven.*
8. ἐν σήμῳ *cod. Paris.*
9. ὡσαύτως διὰ *habent omnes libri praeter Venetum cod., in quo* ὡσαύτως *non comparet. Sed etiam vet. Interpr. reddidit* Et decem autem Aeonas similiter per literam *cett.*
10. σημαίνεσθαι λέγουσι *emend. Petav., Massuetus, aliique. Et Vet. Irenaei Interpres enim habet* significari dicunt. *Vulgo extat* σημαίνουσι λέγεσθαι.
11. *Ita correxit Petav. cod. Vatic. scripturam secutus. Reliqui libri habent* ὑπερημαίνεσθαι, *etiam codd. Ven. et Reg. Paris.*
12. *Ita cod. Ven. Vulgo extat* τῆς ἀποστασίας διὰ Ἰούδαν. *Petav. volebat* διὰ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἰούδα.
13. ὡς *cod. Ven.*
14. *Vulgo distinctum est* προδοσίας δείκνυσθαι λέγουσι. Καὶ *cett., quod mutandum erat, ne aut* δείκνυσθαι λέγουσι, *aut illud* ὑποσημαίνεσθαι λέγουσι *abundaret. Aliter placuit Massueto, cuius adnotatum v. pag. 16. edit. Irenaei.*
15. φρονήματος *cod. Ven. — Latin. Irenaei Interpres vertit* Et nisi tetigisset vestimentum, hoc est illius Filii, Veritatis primae Tetradis *cett. Cf. Massueti adnot.*

lecta stipe molitio. Quae omnia, pro eo quod non omnes ad eam cognitionem idonei forent, non aperte significata, sed obscure duntaxat ac per aenigmata iis qui intelligere possent a Salvatore adumbrata praedicant, ad eum videlicet modum. Primum triginta illos Aeones totidem, ut diximus, annorum indicari numero, quibus nihil palam gestum a Salvatore dicunt, in vinitorum parabola demonstra- Matth. 20.
tum. Deinde Paulum apertissime eosdem illos Aeones, ac persaepe, nominasse, atque his etiam verbis eorum ordinem servasse: *In omnes* Eph. 3, 21.
generationes seculorum seculi. Praeterea cum in gratiarum actione nos ita dicimus, *In secula seculorum*, nullos alios Aeones significare, omninoque quoties Aeon Aeonesve commemorantur, suos ad illos referri censent oportere. Illam vero Dodecadis Aeonum propagationem duodenario annorum indicari numero, quot annos cum natus esset dominus cum legis doctoribus disputabat. Quibus et apo- Luc. 2. Matth. 10
stolorum delectum adiiciunt; siquidem illi duodecim extiterunt. Reliquos porro Aeones duodeviginti in eo repraesentari, quod ab resurrectione sua totidem, ut afferunt, menses cum discipulis commoratus est. Imo et prioribus duabus illius nominis literis, ι et η, manifeste octodecim Aeones exprimi. Nam illam Aeonum Decadem primo nominis elemento adumbrari putant; ideoque a salvatore dictum: *Iota* Matth. 5, 18.
unum, aut unus apex non praeteribit, donec omnia fiant. Iam vero Matth. 26.
duodecimi Aeonis calamitatem proditione Iudae, qui apostolorum duodecimus fuit, commode declarari; velut etiam in eo quod duodecimo mense passus est. Uno enim duntaxat, postquam baptizatus est, anno divini verbi praedicatione functum esse statuunt. Sed perspicue cumprimis illud in ea muliere demonstratum quae sanguinis profluvio laborabat. Quae cum duodecim iam annos eo morbo confli- Matth. 9.
ctaretur, salvatoris adventu, ubi fimbriam eius attigit, salutem recuperavit. Quam ob caussam salvator dixerit, *Quis me tetigit?* ut discipulos mysterium illud quod in Aeonibus contigerat atque illam affecti Aeonis curationem doceret. Etenim mulier quae annis duodecim aegrotavit, Virtus illa propterea est, quod extenta atque in infinitum dissipata substantia foret, nisi gestamen illius attigisset, hoc est Veritatem, quae in prima Tetrade numeratur, et per fimbriam

μεμήνυται, ἀνελύθη ἂν [16] εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς, ἀλλὰ ἔστη καὶ ἐπαύσατο τοῦ πάθους. Ἡ γὰρ ἐξελθοῦσα δύναμις τούτου (εἶναι δὲ [17] ταύτην τὸν Ὅρον θέλουσιν) ἐθεράπευσεν αὐτὴν, καὶ τὸ πάθος ἐχώρησεν ἀπ' αὐτῆς. [18] Τὸ δὲ Σωτῆρα τὸν ἐκ πάντων ὄντα τὸ Πᾶν εἶναι διὰ
pag. 181. τοῦ λόγου τοῦ, Πᾶν ἄρρεν διανοῖγον μήτραν, δηλοῦσθαι λέγουσιν· ὃς τὸ Πᾶν [19] ὢν διήνοιξε τὴν μήτραν τῆς Ἐνθυμήσεως, τοῦ πεπονθότος Αἰῶνος καὶ ἐξορισθείσης ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος, ἣν δὴ καὶ δευτέραν Ὀγδοάδα καλοῦσι, περὶ ἧς μικρὸν ὕστερον ἐροῦμεν. Καὶ ὑπὸ τοῦ Παύλου δὲ φανερῶς διὰ τοῦτο εἰρῆσθαι λέγουσι, Καὶ αὐτός ἐστι τὰ πάντα· καὶ πάλιν, Πάντα εἰς αὐτὸν, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὰ πάντα· καὶ πάλιν, Ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος· καὶ τὸ, Ἀνακεφαλαιώσασθαι δὲ τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ θεοῦ, ἑρμηνεύουσιν εἰρῆσθαι, καὶ εἴ τινα ἄλλα τοιαῦτα.

Κεφ. ιϛʹ. Ἔπειτα περὶ τοῦ Ὅρου αὐτῶν, ὃν δὴ καὶ πλείοσιν ὀνόμασι καλοῦσι, δύο ἐνεργείας ἔχειν αὐτὸν ἀποφαινόμενοι, τὴν ἑδραστικὴν καὶ τὴν μεριστικὴν, καὶ [1] καθὰ μὲν ἑδράζει καὶ στηρίζει, Σταυρὸν εἶναι, [2] καθὸ δὲ μερίζει καὶ διορίζει, Ὅρον. Τὸν μὲν [3] Σταυρὸν οὕτως λέγουσι μεμηνυκέναι τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ· καὶ πρῶτον μὲν τὴν ἑδραστικὴν ἐν τῷ εἰπεῖν, Ὃς οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ μοι, μαθητὴς [4] ἐμὸς οὐ δύναται [5] γενέσθαι· καὶ, Ἄρας τὸν σταυρὸν [6] αὐτοῦ ἀκολούθει μοι· τὴν δὲ διοριστικὴν αὐτοῦ ἐν τῷ εἰπεῖν, Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. Καὶ τὸν Ἰωάννην δὲ λέγουσιν αὐτὸ τοῦτο μεμηνυκέναι, εἰπόντα, Τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, [7] καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα, καὶ συνάξει τὸν σῖτον εἰς τὴν [8] ἀποθήκην αὐτοῦ, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ, καὶ διὰ τούτου τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ὅρου μεμηνυκέναι. Πτύον γὰρ [9] ἐκεῖνον τὸν Σταυρὸν ἑρμηνεύουσιν εἶναι, ὃν δὴ καὶ ἀναλίσκειν τὰ ὑλικὰ πάντα, ὡς ἄχυρα πῦρ, καθαίρειν δὲ τοὺς σωζομένους, ὡς τὸ πτύον τὸν σῖτον. Παῦλον δὲ τὸν ἀπόστολον καὶ αὐτὸν [10] ἐπιμιμνήσκεσθαι τούτου τοῦ Σταυροῦ λέγουσιν οὕτως· Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ Σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις [11] ἡμῖν δύναμις θεοῦ. Καὶ πάλιν, Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἐν μηδενὶ καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ [12] Ἰησοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. Τοιαῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ Πληρώματος αὐτῶν καὶ τοῦ πλάσματος πάντες λέγουσιν, [13] ἐφαρμόζειν

16. πρὸς cod. Ven.
17. Ita cod. Ven. Vulgo ταύτης. — Vet. Irenaei Interpr. habet per egressam virtutem filii.
18. τὸν δὲ codd. Venet. Paris.
19. ὢν non habet cod. Ven.
Cap. XVI. — 1. καθ' ἃ cod. Ven. καθὸ cod. Paris.
2. καθὸ cod. Vatic. et ed. Petav. καθ' ὃ cod. Ven. καὶ καθὸ cod. Rhedig. et ed. princ.
3. Ita libri omnes. Petavius, Massuetus aliique ex vet. Irenaei Interprete reponi iubent Σωτῆρα.
4. ἐμὸς om. cod. Ven.
5. εἶναι cod. Ven.
6. Ita rescripsit Massuetus. Vulgo extat αὐτοῦ ἀκολουθεῖ μοι.

ostenditur. Sed substitit nimirum, atque ab eo morbo convaluit. Quippe virtus a filio progressa, quem Horon interpretantur, medicinam attulit et ab omni incommodo liberavit. Quod autem salvator ipse, qui ab omnibus ortum accepit, natura omnium constet, colligi ex his verbis existimant: *Omne masculinum adaperiens vulvam.* Hic Luc. 2, 23. Exod. 13, 2.
enim omnia pariter existens Enthymeseos, hoc est Cogitationis, matricem aperuit, affecti scilicet Aeonis, et a Pleromate proscripti, quam et secundam Ogdoadem vocant, de qua paulo post agemus. Quo et Paulum ipsum manifeste respexisse, cum dixit, *Et ipse est* Coloss. 3, 11.
omnia, rursumque, *Omnia in ipsum, et ex ipso omnia:* atque iterum: Rom. 11, 36.
In ipso habitat omnis plenitudo divinitatis. Imo illud, *Instaurare omnia* Coloss. 2, 9. Eph. 1, 10.
in Christo per deum, ab ea mente dictum accipiunt, ac si qua sunt huius generis alia.

Quod vero ad Horum pertinet, quem pluribus nominibus appel- Cap. XVI.
lant, cuique duo officiorum genera tribuunt, sustentandi videlicet atque partiendi, ita ut, quatenus fulcit ac sustinet, Crux, quatenus partitur ac dividit, Horus, hoc est Terminus, nominetur, huius ergo functiones hoc modo a Salvatore significari praedicant. Nam illam stabiliendi fulciendique vim Crucis imagine demonstrari, cum dicitur: *Qui non baiulat crucem suam et sequitur me, discipulus esse* Luc. 14, 27.
meus non potest, et: *Tollens crucem suam sequitur me:* alteram, qua Marc. 10, 21.
discernit ac dividit, his verbis: *Non veni mittere pacem, sed gladium.* Matth. 10, 34.
Quod ipsum a Ioanne declaratum cum diceret, *Ventilabrum in manu* Luc. 3, 17.
eius, et purgabit aream, et congregabit triticum in horrea, paleas autem comburet igni inextinguibili. Quibus proprium Hori munus exprimitur. Nam ventilabrum illud esse Crucem interpretantur, quae crassa omnia et cum materia concreta, velut stipulas flamma, consumit, eos vero qui salutem adipiscuntur, uti vannus frumenta, perpurgat. Ad haec Paulum quoque de ea Cruce mentionem fecisse illo loco narrant: *Nam crucis praedicatio pereuntibus quidem stultitia* 1. Cor. 1, 15.
est, iis autem qui salvantur, ut nobis, virtus dei. Ac rursum: *Mi-* Galat. 6, 14.
hi vero absit gloriari nisi in cruce Iesu, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. Eiusmodi sunt quae de Pleromate suo ac commentitia fabula communiter ab omnibus traduntur; quibus pessi-

7. καὶ non habet cod. Ven.
8. ἀποθήκας cod. Ven.
9. ἐκεῖνο cum vet. Irenaei Interprete reponendum esse visum est Massueto, aliisque.
10. Ita restituit Petav. de auctoritate cod. Vatic. Ed. princ. enim (quemadmodum etiam cod. Ven.) habet ἐπιμνήσκεσθαι.
11. ἡμῖν om. cod. Ven. Nec agnoscit vet. Irenaei Interpres.
12. Χριστοῦ cod. Paris.
13. Ita cod. Ven. Vulgo ἐφορμίζειν. — Pro πάντες vet. Irenaei Interpretis auctoritate πάντων rescribere nos iubent Grabius et Massuetus.

βιαζόμενοι τὰ καλῶς εἰρημένα τοῖς κακῶς ἐπινενοημένοις ὑπ' αὐτῶν. pag. 182. Καὶ οὐ μόνον ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν καὶ τῶν ἀποστολικῶν πειρῶνται τὰς ἀποδείξεις ποιεῖσθαι, παρατρέποντες τὰς ἑρμηνείας καὶ ῥᾳδιουργοῦντες τὰς ἐξηγήσεις, ἀλλὰ καὶ ἐκ νόμου καὶ προφητῶν, ἅτε πολλῶν παραβολῶν καὶ ἀλληγοριῶν εἰρημένων, [14] καὶ εἰς πολλὰ ἕλκειν δυναμένων [15] διὰ τὸ ἀμφίβολον τῆς ἐξηγήσεως· ἕτεροι δὲ δεινῶς τῷ πλάσματι αὐτῶν καὶ δολίως [16] ἐφαρμόζοντες αἰχμαλωτίζουσιν ἀπὸ τῆς ἀληθείας τοὺς μὴ ἑδραίαν τὴν πίστιν εἰς ἕνα θεὸν πατέρα παντοκράτορα καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν [17] υἱὸν τοῦ θεοῦ διαφυλάσσοντας.

Κεφ. ιζ. Τὰ δὲ ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος λεγόμενα ὑπ' αὐτῶν ἐστι τοιαῦτα· τὴν Ἐνθύμησιν τῆς ἄνω Σοφίας, ἣν καὶ Ἀχαμὼθ καλοῦσιν, ἀφορισθεῖσαν τοῦ Πληρώματος σὺν τῷ πάθει λέγουσιν ἐν [1] σκιαῖς καὶ [2] κενώματος τόποις ἐκβεβράσθαι κατὰ ἀνάγκην. Ἔξω γὰρ φωτὸς ἐγένετο καὶ Πληρώματος ἄμορφος καὶ ἀνείδεος, ὥσπερ ἔκτρωμα, διὰ τὸ μηδὲν κατειληφέναι. Οἰκτείραντά τε αὐτὴν [3] τὸν Χριστὸν, καὶ διὰ τοῦ Σταυροῦ [4] ἐπεκταθέντα τῇ ἰδίᾳ δυνάμει μορφῶσαι μόρφωσιν τὴν κατ' οὐσίαν μόνον, ἀλλ' οὐ τὴν κατὰ γνῶσιν, καὶ πράξαντα τοῦτο ἀναδραμεῖν συστείλαντα αὐτοῦ τὴν δύναμιν, καὶ [5] καταλιπεῖν, ὅπως αἰσθομένη τοῦ περὶ αὐτὴν πάθους διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ Πληρώματος ὀρεχθῇ τῶν διαφερόντων, ἔχουσά τινα ὀδμὴν ἀφθαρσίας ἐγκαταλειφθεῖσαν [6] αὐτῇ, [7] τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διὸ καὶ αὐτὴν τοῖς ἀμφοτέροις ὀνόμασι καλεῖσθαι, Σοφίαν τε πατρωνυμικῶς (ὁ γὰρ πατὴρ αὐτῆς Σοφία κληΐζεται) καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἀπὸ τοῦ περὶ τὸν Χριστὸν Πνεύματος. Μορφωθεῖσάν τε αὐτὴν καὶ ἔμφρονα γενηθεῖσαν, παραυτίκα δὲ κενωθεῖσαν τοῦ [8] ἀοράτως αὐτῇ συνόντος Λόγου, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ ζήτησιν ὁρμῆσαι τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτὸς, καὶ μὴ δυνηθῆναι καταλαβεῖν αὐτὸ, διὰ τὸ κωλυθῆναι ὑπὸ τοῦ Ὅρου, καὶ ἐνταῦθα τὸν Ὅρον κωλύοντα αὐτὴν τῆς εἰς τοὔμπροσθεν ὁρμῆς εἰπεῖν Ἰαὼ, ὅθεν τὸ Ἰαὼ ὄνομα γεγενῆσθαι φάσκουσι· μὴ δυνηθεῖσαν δὲ διοpag. 183. δεῦσαι τὸν Ὅρον, διὰ τὸ συμπεπλέχθαι τῷ πάθει, καὶ [9] μόνην ἀπολειφθεῖσαν ἔξω παντὶ μέρει τοῦ πάθους ὑποπεσεῖν [10] πολυμεροῦς καὶ πολυποικίλου ὑπάρχοντος, καὶ παθεῖν λύπην μὲν, ὅτι οὐ κατέλαβε,

14. *Cod. Parisinum secutus Massuetus hoc* καὶ *delevit. Et pro* ἕλκειν δυναμένων *maluit* ἕλκεσθαι δυνάμενον; *quod nemini probatum iri arbitror.*

15. *Ita correxi mei ingenii periculo, cum ubique extare viderem* τὸ ἀμφίβολον διὰ τῆς ἐξηγήσεως.

16. *Intell.* τὸν ἀμφίβολον.

17. τὸν υἱὸν *cod. Paris.*

Cap. XVII. — 1. σκιᾶς *iuxta vet. Interpretem reponit Grabe.*

2. *Ita scribendum erat cum Grabio aliisque de auctoritate vet. Interpretis, et Theodoreti Haer. Fab. I, 17. atque Tertulliani adv. Valent. cap. 14. Cf. etiam infra hoc cap. Libri vulgo habent* σκηνώματος.

3. τὸν ἄνω Χριστὸν *de auctor. vet. Interpretis reponere nos iubent Billius, Massuetus, aliique.*

me a se excogitatis praeclare ab aliis dicta violenter accommodant. Neque ex evangelicis solum apostolicisque scriptis, quorum interpretationes detorquent ac sensus adulterant, rationes et argumenta conquirunt, verum etiam ex lege ac prophetis arcessunt, utpote quorum libri parabolis et allegoriis referti sunt, quarum anceps ambiguaque sententia ad diversa potest explicando derivari. Cum interim alii iisdem illis callide ac veteratorie ad nugarum suarum patrocinium abutantur, eosque qui in deum patrem omnipotentem et unum dominum Iesum Christum filium dei stabilem firmamque fidem non custodiunt, a veritate velut captivos avertant.

Iam quae extra Pleroma sunt ab illis hoc modo constituuntur. Cap. XVII.
Enthymesin, hoc est Cogitationem, coelestis illius Sapientiae ferunt quam et Achamoth nuncupant, a Pleromate cum perturbatione segregatam in umbrosa et inania loca violenter eiectam fuisse. Siquidem extra lumen ac Pleroma, velut abortus quidam, informis atque impolita constiterat, quod nihil omnino percipere potuisset. Huius misericordia permotum Christum, ac per Crucem suamet virtute porrectum, eam natura tenus non itidem cognitione figurasse, eaque re perfecta ac virtute sua contracta statim evolasse, cum ita eam reliquisset, ut calamitatis suae sensum capiens, quod a Pleromate esset extorris, praestantiorum cupiditate teneretur, cum iam odore quodam esset immortalitatis afflata, quem in ea Christus ac Spiritus sanctus reliquerant. Ob id utrisque appellari nominibus. Nam et Sapientiam paterna appellatione dici, quod eius Parens Sapientia vocetur, et Spiritum sanctum, ab eo qui cum Christo coniunctus est Spiritu. A quibus effecta intelligentiaque decorata, sed eo subinde, quod in illa nec aspectabile inerat, Verbo, hoc est Christo, spoliata, ad luminis illius quod evanuerat inquisitionem omnem impetum contulisse, sed ab Horo prohibitam nihil consequi potuisse. Quo tempore contigisse ut, cum illam, ne ultra contenderet, Horus coërcere vellet, Iao vocabulum proferret: ex quo vocis originem profectam. Cum igitur perrumpere Horum nequisset, ideo quod perturbatione implicata detineretur, ac sola extra remansisset, perturbationis huius, quae multiplex erat ac varia, partibus omnibus succubuisse, affectamque dolore primum, quod nihil assecuta sit,

4. ἐπικτανθέντα *cod. Ven.*

5. καταλιπεῖν αὐτὴν, ὅπως *voluerunt rescribi ex vet. Interpr. Non opus est.*

6. *Ita cod. Ven. Vulgo* αὐτὴν.

7. *Corexerunt* ὑπὸ τοῦ Χρ. *ex vet. Interpr. Retineo vulgatam scripturam, quam quidem libri tuentur mei omnes, ut sint illi genitivi per epexegesin trahenda ad ea quae praecesserant verba* ὀδμὴν ἀφθαρσίας.

8. *Ita cod. Ven., conspirans cum Vet. Interpr. Vulgo* ἀοράτου.

9. μόνον *cod. Ven.*

10. καὶ πολυμεροῦς *cod. Ven.*

φόβον δὲ, μὴ καθάπερ [11] αὐτὴν τὸ φῶς, οὕτω καὶ τὸ ζῆν [12] ἐπιλίπη, ἀπορίαν τε ἐπὶ τούτοις, [13] ἐν ἀγνοίᾳ δὲ τὰ πάντα, καὶ οὐ καθάπερ ἡ μήτηρ αὐτῆς [14] ἡ πρώτη Σοφία καὶ Αἰὼν ἑτεροίωσιν ἐν τοῖς πάθεσιν εἶχεν, ἀλλὰ ἐναντιότητα. Ἐπισυμβεβηκέναι δ' αὐτῇ καὶ ἑτέραν διάθεσιν τὴν τῆς ἐπιστροφῆς ἐπὶ τὸν ζωοποιήσαντα ταύτην [15] σύστασιν, [16] καὶ οὐσίαν τῆς ὕλης γεγενῆσθαι λέγουσιν, ἐξ ἧς [17] ὅδε ὁ κόσμος συνέστηκεν. Ἐκ μὲν γὰρ τῆς ἐπιστροφῆς τὴν τοῦ Κόσμου καὶ τοῦ Δημιουργοῦ πᾶσαν ψυχὴν τὴν γένεσιν εἰληφέναι, ἐκ δὲ τοῦ φόβου καὶ τῆς λύπης τὰ λοιπὰ τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι. Ἀπὸ γὰρ τῶν δακρύων αὐτῆς γεγονέναι πᾶσαν ἔνυγρον οὐσίαν, ἀπὸ δὲ τοῦ γέλωτος τὴν φωτεινὴν, ἀπὸ δὲ τῆς λύπης καὶ τῆς ἐκπλήξεως τὰ σωματικὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα. Ποτὲ μὲν γὰρ ἔκλαιε καὶ ἐλυπεῖτο, ὡς λέγουσι, διὰ τὸ καταλελεῖφθαι μόνην ἐν τῷ σκότει καὶ τῷ κενώματι, ποτὲ δὲ εἰς ἔννοιαν ἥκουσα τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτὸς διεχεῖτο καὶ ἐγέλα, ποτὲ δ' αὖ πάλιν ἐφοβεῖτο, ἄλλοτε δὲ διηπόρει καὶ ἐξίστατο.

Κεφ. ιη'. Καὶ τί γάρ; τραγῳδία πολλὴ [1] λοιπὸν ἦν ἐνθάδε, καὶ φαντασία ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν, ἄλλως καὶ ἄλλως σοβαρῶς ἐκδιηγουμένου ἐκ ποταποῦ πάθους, ἐκ ποίου στοιχείου ἡ οὐσία τὴν γένεσιν εἴληφεν, ἃ καὶ [2] εἰκότως δοκοῦσί μοι μὴ ἅπαντας θέλειν ἐν φανερῷ διδάσκειν, ἀλλ' ἢ μόνους ἐκείνους τοὺς καὶ μεγάλους μισθοὺς ὑπὲρ τηλικούτων μυστηρίων τελεῖν δυναμένους. Οὐκέτι γὰρ ταῦτα ὅμοια ἐκείνοις περὶ ὧν ὁ κύριος ἡμῶν εἴρηκε, Δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε, ἀλλὰ ἀνακεχωρηκότα καὶ τερατώδη καὶ βαθέα μυστήρια, μετὰ πολλοῦ καμάτου περιγινόμενα τοῖς φιλοψευδέσι. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐκδαπανήσειε πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἵνα μάθῃ ὅτι ἀπὸ τῶν δακρύων τῆς Ἐνθυμήσεως, τοῦ πεπονθότος Αἰῶνος, θάλασσαι καὶ [3] πηγαὶ καὶ ποταμοὶ καὶ πᾶσα ἔνυδρος οὐσία τὴν γένεσιν εἴληφεν, ἐκ δὲ τοῦ γέλωτος αὐτῆς τὸ φῶς, καὶ ἐκ τῆς ἐκπλήξεως καὶ [4] τῆς ἀμηχανίας τὰ σωματικὰ τοῦ κόσμου
pag. 184. στοιχεῖα; Βούλομαι δὲ καὶ αὐτὸς συνεισενεγκεῖν τι τῇ καρποφορίᾳ αὐτῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁρῶ τὰ μὲν γλυκέα ὕδατα ὄντα, οἷον πηγὰς καὶ ποταμοὺς καὶ ὄμβρους καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ [5] ἐν ταῖς θαλάσσαις ἁλμυρὰ, ἐπινοῶ μὴ πάντα ἀπὸ τῶν δακρύων αὐτῆς προβεβλῆσθαι, διότι τὸ δάκρυον ἁλμυρὸν τῇ ποιότητι ὑπάρχει. Φανερὸν οὖν ὅτι τὰ ἁλμυρὰ ὕδατα ταῦτά ἐστι τὰ ἀπὸ τῶν δακρύων. Εἰκὸς δὲ αὐτὴν ἐν ἀγωνίᾳ

11. αὐτὴν codd. Vat. Ven. et ed. Petav. αὐτὴ ed. princ.
12. ἐπιλείπη cod. Ven.
13. ἐν ἀγνοίᾳ δὲ τὰ πάντα intell. παθεῖν. Ceterum cf. ad h. l. interpr. ad Irenaeum I, 7.
14. ἡ σοφία αἰὼν habet cod. Ven.
15. Post σύστασιν, non post ζωοποιήσαντα distinguendum fuisse, id quod fecerunt Petavius, Grabius, Massuetus aliique, docet vel ipse Vet. Interpr. qui vertit ad eum qui huic coagmentationi vitam impertiverat. In cod. Ven. scriptum

tum metu, ne ut ipsam lumen, ita vita deficeret, deinde consilii
inopia, ac demum ignorantiae penitus immersam. Neque enim, ut
eius Mater prima illa ex Aeonum collegio Sapientia, alternorum
duntaxat diversitate motuum, sed contrariorum dissidio laborasse.
Quin et novam insuper eidem affectionem contigisse, conversionis
ad eum scilicet qui sibi vitam impertierat. Hanc vero materiae mo-
lem ac substantiam esse, ex qua mundus iste coaluit. Etenim ex
ipsa conversione Mundi et Conditoris adeoque aliam omnem animam
esse genitam, cetera ex metu ac dolore initium accepisse. Nam e
lacrymis humidum omne, e risu lucidum, e dolore ac stupore cor-
porea mundi elementa manasse. Accidisse nimirum, ut collacryma-
ret interdum ac doleret, quod se solam in tenebris et inanitate reli-
ctam animadverteret. Nonnunquam vero mox ut illius luminis, quod
sese reliquerat, veniret in memoriam, risu se ac voluptate perfudisse,
interdumque rursus ad metum rediisse, alias anxiam consiliique in-
opem et attonitam fuisse.

Quid tum inde? Maximas deinceps illi tragoedias faciunt, ac Cap. XVIII.
pro suo quisque capite aliter atque aliter summa cum arrogantia dis-
putat, quanam ex perturbatione aut ex quonam elemento natura pro-
fluxerit. Quorum mihi merito videntur non palam omnibus discipli-
nam velle committere, sed iis solum qui luculentam mercedem pro
tantis mysteriis repraesentare possint. Neque enim ista eorum si-
milia sunt, de quibus a domino dictum est, *Gratis accepistis*, *gratis* Matth. 10, 8.
date; sed ab omni remota sensu ac prodigiosa profundaque arcana
illa sunt, quae a falsitatis amatoribus magno labore comparantur.
Quis enim non omnia bona sua libenter in illud impendat, ut discat
quemadmodum ex Enthymeseos lacrymis, affecti, inquam, illius
Aeonis, maria, fontes ac flumina humorque omnis effluxerit, simi-
literque et ex risu lumen, et ex stupore ac mentis inopia corporea
mundi elementa profecta sint? Volo equidem nonnihil illorum inven-
tis pro virili conferre. Quoniam enim aquarum dulces alias video,
utpote fontes et flumina, pluvias, et id genus reliquas, alias, velut
marinas, salsas, suspicor non ex eius lacrymis omnes erupisse, quod
natura salsae sint lacrymae, proindeque salsas duntaxat aquas ex
eius lacrymis enatas esse. Cum interim consentaneum sit, eandem

est ζωοποιήσαντα ταύτην σύνταξιν, ἐξ ἧς ἤδη ὁ κόσμος cett.
16. *Verte* atque ita materiae ortam substantiam esse, ex qua *cett.*
17. ἤδη cod. Ven.
Cap. XVIII. — 1. λοιπὸν non habet cod. Ven.
2. οὐκ ἀπεικότως cod. Ven.
3. πηγαὶ καὶ non extat in edit. princ. Primum adiecit Petav. de cod. Vatic.
4. τῆς om. cod. Ven.
5. ἐν codd. Vatic. Venet. ἐπὶ reliqui libri.

πολλῇ καὶ ἀμηχανίᾳ γεγονυῖαν καὶ ἱδρωκέναι. Ἐντεῦθεν δὴ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτῶν ὑπολαμβάνειν δεῖ πηγὰς καὶ ποταμοὺς, καὶ εἴ τινα ἄλλα γλυκέα ὕδατα ὑπάρχει, τὴν γένεσιν μὴ ἐσχηκέναι ἀπὸ τῶν [6] δακρύων αὐτῆς. Ἀπίθανον γὰρ, μιᾶς ποιότητος οὔσης τῶν δακρύων, τὰ μὲν ἁλμυρὰ, τὰ δὲ γλυκέα ὕδατα [7] ἐξ αὐτῶν προελθεῖν· τοῦτο δὲ πιθανώτερον, τὰ μὲν εἶναι ἀπὸ τῶν δακρύων, τὰ δὲ ἀπὸ τῶν ἱδρώτων. [8] Ἐπεὶ δὲ καὶ θερμὰ καὶ δριμέα [9] τινὰ ὕδατά ἐστιν ἐν τῷ κόσμῳ, νοεῖν ὀφείλεις, τί ποιήσασα καὶ ἐκ ποίου μορίου προήκατο ταῦτα. Ἁρμόζουσι γὰρ τοιοῦτοι καρποὶ τῇ ὑποθέσει αὐτῶν.

Κεφ. ιθ'. Διοδεύσασαν οὖν πᾶν πάθος τὴν Μητέρα αὐτῶν, καὶ μόγις ὑπερκύψασαν, ἐπὶ ἱκεσίαν τραπῆναι τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτὸς, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ, λέγουσιν· ὃς ἀνελθὼν [1] μὲν εἰς τὸ Πλήρωμα, αὐτὸς μὲν εἰκὸς ὅτι ὤκνησεν ἐκ δευτέρου κατελθεῖν, τὸν Παράκλητον δὲ [2] ἐξέπεμψεν [3] αὐτῇ, τουτέστι τὸν Σωτῆρα, ἐνδόντος αὐτῷ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ Πατρὸς, καὶ πᾶν ὑπ' ἐξουσίαν παραδόντος, καὶ τῶν Αἰώνων δὲ [4] ὁμοίως, ὅπως ἐν αὐτῷ τὰ πάντα κτισθῇ τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, θρόνοι, θεότητες, κυριότητες. Ἐκπέμπεται δὲ πρὸς αὐτὴν μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν αὐτοῦ τῶν Ἀγγέλων. Τὴν δὲ Ἀχαμὼθ ἐντραπεῖσαν αὐτὸν λέγουσι, πρῶτον μὲν κάλυμμα ἐπιθέσθαι δι' αἰδῶ, μετέπειτα δὲ ἰδοῦσαν αὐτὸν σὺν ὅλῃ τῇ καρποφορίᾳ αὐτοῦ, προσδραμεῖν αὐτῷ, δύναμιν λαβοῦσαν ἐκ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, κἀκεῖνον μορφῶσαι αὐτὴν μόρφωσιν τὴν κατὰ γνῶσιν, καὶ ἴασιν τῶν παθῶν ποιήσασθαι αὐτῆς, [5] χωρίσαντα αὐτὰ αὐτῆς, μὴ ἀμελήσαντα δὲ αὐτῶν (οὐ γὰρ ἦν δυνατὰ ἀφανισθῆναι ὡς τὰ τῆς προτέρας, διὰ τὸ ἑκτικὰ ἤδη καὶ δυνατὰ εἶναι),
pag. 185. ἀλλ' ἀποκρίναντα [6] χωρίσει τοῦ συγχέαι καὶ πῆξαι καὶ ἐξ ἀσωμάτου πάθους εἰς ἀσώματον τὴν ὕλην μεταβαλεῖν αὐτά. Εἶθ' οὕτως ἐπιτηδειότητα καὶ φύσιν [7] ἐμπεποιηκέναι αὐτοῖς, ὥστε εἰς συγκρίματα καὶ σώματα ἐλθεῖν πρὸς τὸ γενέσθαι δύο οὐσίας, τὴν φαύλην τῶν παθῶν, τήν τε τῆς ἐπιστροφῆς ἐμπαθῆ. Καὶ διὰ τοῦτο δυνάμει τὸν Σωτῆρα δεδημιουργηκέναι φάσκουσι, τήν τε Ἀχαμὼθ ἐκτὸς [8] πάθους γενομένην καὶ συλλαβοῦσαν τῇ χαρᾷ τῶν [9] ἐν αὐτῷ φώτων τὴν θεωρίαν, τουτέστι τῶν Ἀγγέλων τῶν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐγκισσήσασαν αὐτοὺς κεκυηκέ-

6. δακρύων quod om. ed. princ. et cod. Paris., Petav. primum addidit ex aliquo vet. libro. Billius rescribendum censuit ἱδρώτων secundum Vet. Interpr.
7. ἐξ αὐτῶν — — τὰ μὲν om. cod. Ven.
8. Ἐπεὶ δὲ rescripsit Billius cum Vet. Interpr. Libri omnes habent Ἐπειδή.
9. τινὰ om. cod. Ven.
Cap. XIX. — 1. μὲν om. cod. Ven.
2. ἐκπέμψειν cod. Ven.
3. Ita correxit Billius. Libri habent αὐτήν.
4. Ita coniec. iam olim Billius et Petav., quam scripturam nunc firmat cod. Ven. Vulgo libri habent δεόμενος.
5. Ita cod. Ven. χωρίσαντα δ' αὐτῆς, χωρίσαντα δ' αὐτὰ αὐτῆς, quod in ed. princ. legitur, Petav. mutavit in χωρίσαντα δ' αὐτὰ αὐτῆς, ut extat in cett. exemplis.
6. Ita rescripsi meo periculo. Libri habent χωρήσει τοῦ συγχέαι. Billius, Petavius aliique reponendum duxerunt χωρὶς συγχέαι, cum Vet. Interpr. habeat sed segregantem separatim commiscuisse et coagulasse. τοῦ συγχέαι, h. e. ad commiscendum.
7. εἰςπεποιηκέναι cod. Ven.
8. τοῦ πάθους cod. Ven.
9. σὺν αὐτῷ Billius, Massuetus aliique, secundum Vet. Interpr.

vehementi animi angore ac consilii inopia praeditam sudore manasse. Ex quo consequens est fontium ac fluminum liquores, ac si quid aliud est dulcioris aquae, minime ex eius lacrymis fluxisse. Est enim perabsurdum, cum una simplexque sit lacrymarum qualitas, salsum non minus humorem quam dulcem ad eandem originem referre, cum multo sit probabilius, quasdam e lacrymis aquas, e sudore alias excitatas. Et quoniam calidae quoque alicubi sunt, et acidae, videndum porro quid agens illa, quave ex parte, istiusmodi aquas profuderit. Tales enim quaestionum nugae, velut dignissimi fructus illorum inventis argumentisque congruunt.

Sed ut ad Matrem ipsam redeam, ferunt illam, cum iam omnia Cap. XIX. perturbationum genera percurrisset, aegre tandem emersam ad illud lumen, a quo destituta fuerat, exorandum sese convertisse, videlicet Christum. Is in Pleroma conscendens, ac descendere ipse denuo gravatus, vicarium sibi Paracletum submisit, quem et Salvatorem vocant, cum omnis in ipsum vis esset congesta, universaque eiusdem potestati tam a Patre quam ab Aeonibus commissa, ut per ipsum tam quae videri oculis possent quam quae aciem effugerent universa conderentur nimirum Throni, Divinitates, Dominationes. Ac- Coloss. 1, 16. cesserunt et Paracleto comites aequales illius Angeli. Ad cuius adventum Achamoth pudore perfusa capiti velum obduxit. Tum ubi illum cum omni suo proventu conspexit, ex huius praesentia confirmata ad eum accurrit. A quo elaborata et efficta cum formam cognitionis, tum animi morborum omnium remedia percepit. Quos quidem morbos ita ille secrevit, ut non penitus negligeret. Neque enim velut prioris illius deleri funditus poterant, quod usu confirmati corroboratique iam occalluissent. Ergo illos secretos confudit ac densavit et ab experte corporis affectione in corpoream materiam convertit. Deinde naturam indidit idoneamque fecit, ut conflari atque corporari posset naturasque duas efficeret, alteram affectionum malam, conversionis alteram, eamque perturbatione praeditam. Quam ob caussam Salvatori, si vim functionis illius consideres, conditoris partes attribuunt. Iam Achamoth ab omni perturbatione libera, cum luminum, quae cum ipso erant, hoc est comitum Angelorum, contemplationem cum ingenti gaudio concepisset, atque ad illorum con-

ναι καρποὺς κατὰ τὴν εἰκόνα διδάσκουσι, κύημα πνευματικὸν καθ' ὁμοίωσιν [10] γεγονὸς τῶν δορυφόρων τοῦ Σωτῆρος.

Κεφ. κ΄. Τριῶν οὖν ἤδη τούτων ὑποκειμένων κατ' αὐτοὺς, τοῦ μὲν ἐκ τοῦ πάθους, ὃ ἦν ὕλη, τοῦ δὲ ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς, ὃ ἦν τὸ ψυχικὸν, τοῦ δὲ ὃ ἀπεκύησε, τουτέστι τὸ πνευματικὸν, οὕτως ἐτράπη ἐπὶ τὴν μόρφωσιν αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ μὲν πνευματικὸν μὴ δεδυνῆσθαι [1] αὐτὴν μορφῶσαι, ἐπειδὴ [2] ὁμοούσιον ὑπῆρχεν αὐτῇ, τετράφθαι δὲ ἐπὶ τὴν μόρφωσιν τῆς γενομένης ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῆς ψυχικῆς οὐσίας, προβαλεῖν τε τὰ παρὰ τοῦ Σωτῆρος μαθήματα. Καὶ πρῶτον μεμορφωκέναι αὐτὴν ἐκ τῆς ψυχικῆς οὐσίας λέγουσι τὸν Πατέρα καὶ βασιλέα πάντων, τῶν τε ὁμοουσίων αὐτῷ, τουτέστι τῶν ψυχικῶν, ἃ δὴ δεξιὰ καλοῦσι, [3] καὶ τῶν ἐκ τοῦ πάθους καὶ τῆς ὕλης, ἃ δὴ ἀριστερὰ [4] καλοῦσι. Πάντα γὰρ τὰ [5] μετ' αὐτὸν φάσκουσι μεμορφωκέναι, λεληθότως κινούμενον ὑπὸ τῆς Μητρὸς, ὅθεν καὶ Μητροπάτορα, καὶ Ἀπάτορα, καὶ Δημιουργὸν αὐτὸν, καὶ Πατέρα καλοῦσι, τῶν μὲν δεξιῶν Πατέρα λέγοντες αὐτὸν, τουτέστι [6] τῶν ψυχικῶν, τῶν δὲ ἀριστερῶν, τουτέστι [7] τῶν ὑλικῶν, Δημιουργὸν, συμπάντων δὲ Βασιλέα. Τὴν γὰρ Ἐνθύμησιν ταύτην βουληθεῖσαν εἰς τιμὴν τῶν Αἰώνων τὰ πάντα ποιῆσαι, εἰκόνας λέγουσι πεποιηκέναι αὐτῶν, μᾶλλον δὲ τὸν Σωτῆρα δι' αὐτῆς· καὶ αὐτὴν μὲν ἐν εἰκόνι τοῦ ἀοράτου Πατρὸς τετηρηκέναι μὴ γινωσκομένην ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, τοῦτον δὲ τοῦ Μονογενοῦς υἱοῦ, τῶν δὲ λοιπῶν
pag. 186. Αἰώνων τοὺς ὑπὸ [8] τούτων γεγονότας Ἀρχαγγέλους τε καὶ Ἀγγέλους. Πατέρα οὖν καὶ θεὸν λέγουσιν αὐτὸν γεγονέναι [9] τῶν ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος, ποιητὴν ὄντα πάντων ψυχικῶν τε καὶ ὑλικῶν. Διακρίναντα γὰρ τὰς δύο οὐσίας συγκεχυμένας, καὶ ἐξ ἀσωμάτων σωματοποιήσαντα, δεδημιουργηκέναι τά τε οὐράνια καὶ τὰ γήϊνα, καὶ γεγονέναι ὑλικῶν καὶ ψυχικῶν, δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν δημιουργὸν, κούφων καὶ βαρέων, ἀνωφερῶν καὶ κατωφερῶν. Ἑπτὰ γὰρ οὐρανοὺς κατεσκευακέναι, ὧν ἐπάνω τὸν Δημιουργὸν εἶναι λέγουσι· καὶ διὰ τοῦτο Ἑβδομάδα καλοῦσιν αὐτὸν, τὴν δὲ μητέρα τὴν Ἀχαμὼθ Ὀγδοάδα, ἀποσῴζουσαν τὸν ἀριθμὸν [10] τῆς ἀρχεγόνου καὶ πρώτης τοῦ Πληρώματος Ὀγδοάδος. Τοὺς δὲ ἑπτὰ [11] οὐρανοὺς εἶναι νοερούς φασιν. Ἀγγέ-

10. Ita coni. Petavius, Massuetus aliique, secundum Vet. Interpr. Firmat cod. Ven. qui habet γεγονότων δορυφόρων. Codd. Rhedig. Paris. et editi libri habent γεγονότων τῶν δορυφ.

Cap. XX. — 1. Ita cod. Ven. et Petav. iam olim. Vulgo αὐτῇ.

2. ὁμοούσιον cod. Ven.

3. καὶ ἐκ τῶν ἐκ τοῦ cod. Ven.

4. λέγουσι cod. Ven.

5. μετ' αὐτὸν cod. Ven. Et ita iam olim Billius et Petavius. κάτω αὐτὸν Grabius. Libri scripti et editi praeter Venet. omnes habent κατ' αὐτόν.

6. τῶν om. cod. Ven.

7. τῶν om. cod Ven.

8. τούτου Billius, ex Vet. Interpr. et Tertulliano.

9. τὸν cod. Ven.

10. Ita cod. Ven., nisi quod ἀρχειόνου habet pro ἀρχεγόνου. Cod. Vatic. praebet τοὺς ἀρχεγόνους καὶ πρὸ τῆς. Cod. Rhedig., edd. princ. et Petav. τοῦ ἀρχεγόνου καὶ πρὸ τῆς tuentur, neque aliter

suetudinem exarsisset, ad eorum exemplar fetum nescio quem spiritalem parturiit, qui ad stipatorum Salvatoris esset similitudinem expressus.

Quamobrem triplici iam substantia constituta, prima quae ex Cap. XX.
perturbatione prodiit, quae est materia, secunda ex conversione, quod est animalium, tertia spiritali, quam postremam peperit, tum se denique ad eadem effingenda contulit. Quamquam quod spiritale erat, utpote eiusdem cum ipsa naturae, figurare minime potuit; unde se animatam ad substantiam, quae ex ipsius conversione profecta fuerat, perpoliendam convertit, ad idque quae a Salvatore tradita fuerant documenta transtulit. Ac primum narrant ex animata substantia formatum ab illa Patrem ac Regem omnium, tam eorum scilicet quae eadem cum ipso natura constant, hoc est animatorum, quae illi dextra nuncupant, quam eorum quae ex affectione ac materia componuntur, quae sinistra vocant. Nam universa, quae post ipsum extiterunt, ab eo dicunt effecta, cum a Matre tacite ad id esset impulsus; ac propterea Metropator, et Apator, et Conditor, ac Parens appellatur. Dextrorum videlicet, id est anima praeditorum, Parens, Sinistrorum vero, hoc est concretorum cum Materia, Conditor, ac Rex demum universorum. Siquidem Enthymesin illam produnt, cum ad Aeonum honorem et gloriam moliri omnia cuperet, certas eorum imagines edidisse, vel per ipsam potius id egisse Salvatorem, adeoque illam in effigie Patris qui oculorum visum effugit, retinuisse, ut eam minime Conditor cognosceret; hunc vero ad Unigenae filii, ad ceterorum Aeonum similitudinem factos ab iis Archangelos Angelosque prodiisse. Quamobrem Patrem illum ac deum omnium constituunt quae extra Pleroma collocantur, omniumque itidem anima vel materia praeditorum. Ubi enim duas illas naturas inter sese confusas ac promiscuas segregavit, corporibusque carentes redegit in corpora, tum demum coelestia pariter ac terrena condidisse, ac materialium et animatorum, dextrorum ac sinistrorum, levium ac gravium, eorum denique quae sursum aut deorsum feruntur opificem extitisse. Septenos quippe coelestes orbes fabricasse, supra quos Conditorem collocant; atque ob hanc caussam Hebdomadem eum nominant, uti Matrem Achamoth Ogdoadem, quo primigeniae ac primae de Pleromate Ogdoadis numerum observent. Orbes illos vero septem spiritales esse memorant, adeoque Angelos,

cod. Paris. nisi quod in eo recte πρώτης extat.

11. οὐρανοὺς εἶναι νοερούς scripsi cum Massueto, secutus Tertull. adv. Valentin. cap. 20. Libri tam scripti quam editi omnes habent οὐρανοὺς οὐκ εἶναι νοητούς. Vet. Interpres, qui vertit Septem autem caelos quos intellectuales esse dicunt cett. iam vitiosa usus est scriptura, videlicet duplicata ultima vocis οὐρανοὺς parte, unde primum quidem factum est οὖς, deinde οὐκ.

λους δὲ αὐτοὺς ὑποτίθενται, καὶ τὸν Δημιουργὸν δὲ καὶ αὐτὸν Ἄγγελον, [12] Θεῷ δὲ ἐοικότα· ὡς καὶ τὸν Παράδεισον ὑπὲρ τρίτον οὐρανὸν ὄντα τέταρτον [13] Ἀρχάγγελον λέγουσι δυνάμει ὑπάρχειν, καὶ ἀπὸ τούτου τι εἰληφέναι τὸν Ἀδὰμ διατετριφότα ἐν αὐτῷ. Ταῦτα δὲ τὸν Δημιουργὸν φάσκουσιν ἀφ' ἑαυτοῦ [14] μὲν ᾠῆσθαι κατασκευάζειν, πεποιηκέναι δ' αὐτὰ τῆς Ἀχαμὼθ προβαλλούσης· οὐρανὸν πεποιηκέναι μὴ εἰδότα [15] τὸν οὐρανὸν, καὶ ἄνθρωπον πεπλακέναι [16] μὴ εἰδότα τὸν ἄνθρωπον, γῆν τε δεδειχέναι μὴ ἐπιστάμενον τὴν γῆν. Καὶ ἐπὶ πάντων οὕτως λέγουσιν ἠγνοηκέναι [17] αὐτὸν τὰς [18] ἰδέας ὧν ἐποίει, καὶ αὐτὴν τὴν Μητέρα, αὐτὸν δὲ μόνον ᾠῆσθαι πάντα εἶναι. Αἰτίαν δ' αὐτῷ γεγονέναι τὴν Μητέρα τῆς οἰήσεως ταύτης φάσκουσιν, τὴν οὕτω βουληθεῖσαν προαγαγεῖν αὐτὸν, κεφαλὴν μὲν καὶ ἀρχὴν τῆς ἰδίας οὐσίας, κύριον δὲ τῆς ὅλης πραγματείας. Ταύτην δὲ τὴν Μητέρα καὶ Ὀγδοάδα καλοῦσι, καὶ Σοφίαν, καὶ Γῆν, καὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ Κύριον ἀρσενικῶς· ἔχειν δὲ τὸν τῆς μεσότητος τόπον αὐτὴν, καὶ εἶναι ὑπεράνω μὲν τοῦ Δημιουργοῦ, ὑποκάτω δὲ ἢ ἔξω [19] τοῦ Πληρώματος μέχρι συντελείας.

Κεφ. κα'. Ἐπεὶ οὖν τὴν ὑλικὴν οὐσίαν ἐκ τριῶν παθῶν συστῆναι λέγουσι, φόβου τε καὶ λύπης καὶ ἀπορίας, ἐκ μὲν τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐπιστροφῆς τὰ ψυχικὰ τὴν σύστασιν εἰληφέναι, ἐκ μὲν τῆς ἐπιστροφῆς τὸν
pag. 187. Δημιουργὸν βούλονται τὴν γένεσιν ἐσχηκέναι, ἐκ δὲ τοῦ φόβου τὴν λοιπὴν πᾶσαν ψυχικὴν ὑπόστασιν, ὡς ψυχὰς ἀλόγων ζώων καὶ θηρίων καὶ ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο ἀτονώτερον αὐτὸν ὑπάρχοντα πρὸς τὸ γινώσκειν τινὰ πνευματικὰ αὐτὸν νενομικέναι μόνον εἶναι θεόν, καὶ διὰ τῶν Προφητῶν εἰρηκέναι, Ἐγὼ θεὸς, πλὴν ἐμοῦ οὐδείς. Ἐκ δὲ τῆς [1] λύπης τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας διδάσκουσι γεγονέναι· ὅθεν τὸν Διάβολον τὴν γένεσιν ἐσχηκέναι, ὃν καὶ Κοσμοκράτορα καλοῦσι, καὶ τὰ δαιμόνια καὶ τοὺς Ἀγγέλους, καὶ πᾶσαν τὴν πνευματικὴν τῆς πονηρίας ὑπόστασιν. Ἀλλὰ τὸν μὲν Δημιουργὸν υἱὸν [2] ψυχικὸν τῆς Μητρὸς αὐτῶν λέγουσι, τὸν δὲ Κοσμοκράτορα κτίσμα τοῦ Δημιουργοῦ· καὶ τὸν μὲν Κοσμοκράτορα γινώσκειν τὰ ὑπὲρ αὐτὸν, ὅτι πνεῦμά ἐστι τῆς πονηρίας, τὸν δὲ Δημιουργὸν ἀγνοεῖν ἅτε [3] ψυχικὸν ὑπάρχοντα. Οἰκεῖν δὲ τὴν Μητέρα αὐτῶν εἰς τὸν ὑπερουράνιον τόπον, τουτέστιν ἐν τῇ μεσότητι, τὸν Δημιουργὸν δὲ εἰς τὸν [4] ὑπουράνιον, τουτέστιν ἐν τῇ Ἑβδομάδι, τὸν δὲ [5] Κοσμοκράτορα ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς κόσμῳ. Ἐκ

12. Θεῷ δὲ ἐοικότα codd. Ven. Vatic. Deo autem similem *habet Vet. Interpres. In reliquis libris illud* δὲ *non extat.*

13. Ἀρχάγγελον *cod. Ven., consentientibus Vet. Interpr. et Tertulliano. Vulgo* Ἄγγελον.

14. μὴ νενοῆσθαι *cod. Ven.*

15. τὸν *om. cod. Ven.*

16. ἀγνοοῦντα *cod. Ven.*

17. αὐτὸν *cod Ven. Et ita coniecere iam olim Fronto Ducaeus et Petavius. Vulgo extat* αὐτῶν.

18. εἰδέας *cod. Ven.*

19. τούτου *cod. Ven.*

Cap. XXI. — 1. λοιπῆς *habet utraque editio.*

ut et Conditorem ipsum Angelum dei similem faciunt; ac Paradisum
quoque qui supra tertium coelum eminet, quartum vi quadam esse
coelum definiunt, ab eoque nonnihil Adamum, cum apud ipsum degeret, accepisse. Ceterum omnia ista Conditorem putasse vi se
propria ac sua perfecisse, cum interim Achamoth universa produceret, ille vero ita coelum moliretur, ut coelum omnino nesciret, ita
hominem formaret, ut hominem ignoraret, ignarusque terrae demum
terram nihilominus efficeret, atque hoc pacto in omni rerum genere
eorum quae faceret Ideas, ipsamque adeo Matrem, minime cognovisse, se vero unum complecti omnia persuasum habuisse. Cuius
illi arrogantiae caussam a Matre praebitam fuisse, quae hoc illum
modo procreare voluerit, ut propriae naturae caput ac princeps totiusque dominus operis existeret. Eandem insuper Matrem et Ogdoadem vocant, et Sapientiam, et Terram, et Hierusalem, et Spiritum sanctum, et masculino genere Dominum. Cui in media regione
stationem attribuunt, ut Conditore superiorem, sic infra vel extra
Pleroma ad Mundi finem usque constitutam.

Igitur quandoquidem naturam illam quae Materia constat tri- Cap. XXI.
plici perturbatione contineri asserunt, metu, dolore ac mentis inopia, ex metu ac conversione animalia quaeque componunt. Nam
ex conversione Conditorem genitum, ex metu reliquam omnem animalem substantiam existimant, cuiusmodi sunt ratione carentium bestiarum et ferarum atque hominum animae. Propterea cum ad spiritalia quaedam pernoscenda imbecillior foret, solum se esse deum
arbitratum, ac per prophetas edixisse, *Ego deus, praeter me nullus* Esai. 46, 9.
alius est. Ex reliquo porro perturbationum genere spiritualia nequitiae procreata, indeque et Diabolum exortum, quem Moderatorem
mundi faciunt, una cum Daemoniis et Angelis, ceteraque omni spiritali nequitiae Substantia. Verum Conditorem ipsum animalem Matris filium esse dicunt, Moderatorem vero mundi quoddam opus Conditoris. Ac mundi sane Rectorem quae supra se sint, utpote nequitiae spiritum, intelligere, Conditorem, quod animalis sit, ignorare defendunt. Quorum etiam Matrem supra coelum habitare medio quodam loco, Conditorem vero in ipso Coelo, nimirum in Hebdomade, mundi Rectorem denique in hoc inferiore Mundo nostroque

2. ψυχικὸν *desideratur in cod. Rhedig. et in edd. libris. Adieci de auctoritate cod. Veneti et Vet. Interpr.*

3. ψυχικὸν *codd. Vatic. Ven. Rhedig. et Paris. In editis extat* ψυχικὰ.

4. ὑπουράνιον *cod. Rhedig. Et ita coniecit iam olim Billius (cui adversatur Massuetus pag. 26.).* ὑπερουράνιον *extat in editis. Petavius corrigit* ἐπουράνιον. *In cod. Ven. verba* ἐν τῇ μεσότητι — — ὑπουράνιον *sunt omissa. Vet. Interpres vertit* in eo qui sit in caelo locus.

5. κοσμοκράτορα *cod. Ven. et Vet. Interpr.* παντοκράτορα *codd. Rhedig. Vatic. et editio utraque.*

δὲ τῆς ἐκπλήξεως καὶ τῆς ἀμηχανίας, ὡς [6] ἐκ τοῦ ἀσημοτέρου, τὰ σωματικὰ, καθὼς προείπαμεν, τοῦ κόσμου στοιχεῖα γεγονέναι, [7] γῆν μὲν κατὰ τῆς ἐκπλήξεως στάσιν, ὕδωρ δὲ κατὰ [8] τὴν τοῦ φόβου κίνησιν, ἀέρα τε κατὰ τὴν λύπης πῆξιν, τὸ δὲ πῦρ ἅπασιν αὐτοῖς [9] ἐκπεφυκέναι θάνατον καὶ φθορὰν, ὡς καὶ τὴν ἄγνοιαν τοῖς τρισὶ πάθεσιν ἐγκεκρύφθαι διδάσκουσι. Δημιουργήσαντα δὴ τὸν κόσμον πεποιηκέναι καὶ τὸν ἄνθρωπον τὸν χοϊκὸν, οὐκ ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς ξηρᾶς γῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀοράτου οὐσίας, ἀπὸ τοῦ κεχυμένου καὶ ῥευστοῦ τῆς ὕλης λαβόντα, καὶ εἰς τοῦτον ἐμφυσῆσαι τὸν ψυχικὸν διορίζονται, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν γεγονότα. Κατ' εἰκόνα μὲν τὸν ὑλικὸν ὑπάρχειν παραπλήσιον μὲν, ἀλλ' οὐχ ὁμοούσιον, [10] ὄντα τῷ θεῷ· καθ' ὁμοίωσιν δὲ τὸν ψυχικὸν, ὅθεν καὶ πνεῦμα ζωῆς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἰρῆσθαι, ἐκ πνευματικῆς ἀποῤῥοίας οὖσαν. Ὕστερον δὲ περιτεθεῖσθαι λέγουσιν αὐτῷ τὸν δερμάτινον χιτῶνα. Τοῦτο δὲ τὸ αἰσθητὸν σαρκίον εἶναι λέγουσι. Τὸ δὲ κύημα τῆς Μητρὸς αὐτῆς τῆς Ἀχαμὼθ, ὃ κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν περὶ [11] τὸν Σωτῆρα Ἀγγέλων ἀπεκύησεν,
pag. 188. ὁμοούσιον [12] ὑπάρχον τῇ Μητρὶ πνευματικὸν, καὶ αὐτὸν ἠγνοηκέναι τὸν Δημιουργὸν λέγουσι, καὶ λεληθότως κατατεθεῖσθαι εἰς αὐτὸν, μὴ εἰδότος αὐτοῦ, ἵνα δι' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπ' αὐτοῦ ψυχὴν σπαρὲν καὶ εἰς τὸ ὑλικὸν τοῦτο σῶμα κυοφορηθὲν, ἐν τούτοις καὶ αὐξηθὲν, ἕτοιμον γένηται [13] εἰς ὑποδοχὴν τοῦ [14] τελείου. Ἔλαθεν οὖν, ὥς φασι, τὸν Δημιουργὸν ὁ συγκατασπαρεὶς τῷ ἐμφυσήματι αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Σοφίας πνευματικὸς [15] ἄνθρωπος ἀῤῥήτῳ [16] προνοίᾳ. Ὡς γὰρ τὴν Μητέρα ἠγνοηκέναι, οὕτω καὶ τὸ σπέρμα αὐτῆς, ὃ δὴ καὶ αὐτὸ Ἐκκλησίαν εἶναι λέγουσιν, ἀντίτυπον τῆς ἄνω Ἐκκλησίας. [17] Καὶ τοῦτο εἶναι τὸν ἐν αὐτοῖς ἄνθρωπον ἀξιοῦσιν, ὥστε ἔχειν αὐτοὺς τὴν μὲν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, τὸ δὲ σῶμα ἀπὸ τοῦ χοὸς, καὶ τὸ [18] σαρκιὸν ἀπὸ τῆς ὕλης, τὸν δὲ πνευματικὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς μητρὸς τῆς Ἀχαμώθ.

Κεφ. κβ'. Τριῶν οὖν ὄντων τὸ μὲν ὑλικὸν, ὃ καὶ ἀριστερὸν καλοῦσι, κατὰ ἀνάγκην ἀπόλλυσθαι λέγουσιν, ἅτε μηδεμίαν [1] ἐπιδέξασθαι πνοὴν ἀφθαρσίας δυνάμενον· τὸ δὲ ψυχικὸν, ὃ καὶ δεξιὸν προσαγορεύουσιν, ἅτε μέσον ὂν τοῦ τε πνευματικοῦ καὶ ὑλικοῦ, ἐκεῖσε χωρεῖν ὅπου ἂν

6. ἐκστατικωτέρου *cod. Venet. Vet. Interpr. habet* de vesaniori.

7. γῆν *rescripsi secundum Vet. Interpr.* τὴν *extat in libris omnibus.*

8. τὴν φόβου κίνησιν *cod. Ven. In reliquis extat* τὴν τοῦ φόβου τῶν δακρύων κίνησιν. *Illud* τῶν δακρύων, *quod nec Vet. Interpr. agnoscit, delendum censuere iam olim Billius atque Petavius.*

9. ἐμπεφυκέναι *volebat Massuetus, cum Vet. Interpr. habeat* inesse mortem *cett.*

10. ὄντα, *quod desideratur in editis, adieci de codd. Veneto et Vaticano.*

11. τῶν ἀέρα *cod. Ven.*

12. ὑπάρχοντα *cod. Ven.*

13. πρὸς *cod. Ven.*

14. τελείου λόγου *auget Massuetus ex Vet. Interpr. et Tertulliano.*

versari. Iam vero e stupore ac consilii inopia, tanquam ex ignobiliore, corporea, ut ante diximus, mundi elementa prodiisse. Ita ex attonitae mentis statu terram, aquam e lacrymis quas metus excusserat, aerem ex doloris concretione, ignem denique omnibus ingeneratum, velut mortem atque exitium, perinde atque tribus perturbationibus insertam ignorantiam docent. Ad haec, absoluta mundi fabrica, luteum Hominem a Conditore fictum, non ex sicca illa tamen humo, sed ex visum fugiente substantia, cum ex diffusa liquidaque materiae parte sumpsisset, et in eum Hominem animalem alterum inspirasset. Huncque adeo ipsum illum esse qui ad imaginem ac similitudinem sit expressus. Nam ad imaginem eum esse factum, qui materia constat, quique ita Dei similis sit, ut eandem cum ipso naturam minime sortiatur, Animalem vero ad similitudinem effictum, unde etiam vitae spiritum eius appellari substantiam, quae ex spirituali quadam fluxione profecta sit. Postremo pelliceam illi tunicam, hoc est carnem illam quam cernimus, esse circumdatam. Quod vero ad Matris Achamoth fetum alium pertinet, quem ex Angelorum Salvatoris comitum contemplatione peperit, estque spiritalis atque eiusdem cum Matre naturae, etiam hunc ignotum fuisse Conditori putant, ac clam ipso nesciente in eundem demissum, ut per hunc in profectam ab eo animam corpusque, quod cum materia concretum est, satum, ab iisdemque velut utero gestatum atque auctum, ad id quod perfectum est recipiendum idoneum redderetur. Igitur admirabili quadam, aiunt, providentia factum est Spiritalis ut homo Conditorem lateret, cum una per eius afflatum a Sapientia consereretur. Ut enim ignota illi Mater fuit, sic etiam fetus illius, quam Ecclesiam vocant, Ecclesiae alterius ac coelestis imaginem expressam. Atque hunc ipsum hominem illum esse censent qui in ipsis existat, adeo ut animam Conditori, Corpus humo, Carnem materiae, Spiritalem Hominem Matri Achamoth acceptum referant.

Ex iis tribus quod materia constat, sinistrumque vocatur, perire necessario praedicant, utpote quod ne minimum quidem immortalitatis afflatum possit recipere; Animale vero, sive dextrum, quod medium inter spiritale ac materia praeditum interiacet, illuc quo Cap. XXII.

15. *Ita codd. Vatic. et Ven., et Vet. Interpr. Vulgo* ἀνθρώπων.

16. δυνάμει καὶ προνοίᾳ *reposuerunt Billius aliique de Vet. Interprete.*

17. *Ita rescripsi praeeunte Billio aliisque, secundum Vet. Interpretis auctoritatem, et cod. Veneti, qui habet* καὶ τὸ εἶναι τὸν ἐν τοῖς αὐτοῖς ἄνθρωπον ἀξιοῦσιν. *Reliqui libri praebent* τότε εἶναι τὸν ἐν αὐτοῖς ἀξιοῦσιν.

18. *Ita cod. Ven., parte codd. mss. Vet. Interpretis quoque consentiente. Vulgo legitur* σαρκικὸν.

Cap. XXII. — 1. *Ita cod. Ven. Vulgo* ἐπιδείξασθαι.

καὶ τὴν πρόσκλισιν ποιήσηται· τὸ δὲ πνευματικὸν ἐκπεπέμφθαι ὅπως ἐνθάδε τῷ ψυχικῷ σύζυγὲν μορφωθῇ, συμπαιδευθὲν αὐτῷ ἐν τῇ ἀναστροφῇ. Καὶ τοῦτ' εἶναι [2] λέγουσι τὸ ἅλας καὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ἔδει γὰρ τῶν ψυχικῶν καὶ αἰσθητῶν παιδευμάτων. [3] Διὸ καὶ κόσμον κατεσκευάσθαι λέγουσι, καὶ τὸν Σωτῆρα δὲ ἐπὶ τοῦτο παραγεγονέναι τὸ ψυχικὸν, ἐπεὶ καὶ αὐτεξούσιόν ἐστιν, ὅπως αὐτὸ σώσῃ. Ὧν γὰρ ἤμελλε σώζειν τὰς ἀπαρχὰς [4] αὐτὸν εἰληφέναι φάσκουσιν, ἀπὸ μὲν τῆς Ἀχαμὼθ τὸ πνευματικὸν, ἀπὸ δὲ τοῦ Δημιουργοῦ ἐνδεδύσθαι τὸν ψυχικὸν Χριστὸν, ἀπὸ δὲ τῆς οἰκονομίας περιτεθεῖσθαι σῶμα ψυχικὴν [5] ἔχον οὐσίαν, κατεσκευασμένον δὲ ἀρρήτῳ τέχνῃ, πρὸς τὸ καὶ [6] ὁρατὸν καὶ ψηλαφητὸν καὶ παθητὸν [7] γεγενῆσθαι. Καὶ ὑλικὸν δὲ οὐδ' ὁτιοῦν εἰληφέναι λέγουσιν αὐτόν· μὴ γὰρ εἶναι τὴν ὕλην δεκτικὴν σωτηρίας. Τὴν δὲ συντέλειαν ἔσεσθαι ὅταν μορφωθῇ καὶ [8] τελειωθῇ γνώσει πᾶν τὸ πνευματικὸν, τουτέστιν οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι, οἱ τὴν τελείαν γνῶσιν ἔχοντες περὶ Θεοῦ καὶ τῆς Ἀχαμὼθ [9] μεμυημένοι μυ-
pag. 189. στήρια. Εἶναι δὲ τούτους ὑποτίθενται. Ἐπαιδεύθησαν γὰρ τὰ ψυχικὰ οἱ ψυχικοὶ ἄνθρωποι, οἱ δι' ἔργων καὶ πίστεως ψιλῆς βεβαιούμενοι, καὶ μὴ τὴν τελείαν γνῶσιν ἔχοντες. Εἶναι δὲ τούτους ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡμᾶς λέγουσι· διὸ καὶ ἡμῖν μὲν ἀναγκαῖον εἶναι τὴν ἀγαθὴν πρᾶξιν ἀποφαίνονται, ἄλλως γὰρ ἀδύνατον σωθῆναι. Αὐτοὺς δὲ μὴ διὰ πράξεως, ἀλλὰ διὰ τὸ φύσει πνευματικοὺς εἶναι πάντῃ τε καὶ πάντως σωθήσεσθαι δογματίζουσιν. Ὡς γὰρ τὸ χοϊκὸν ἀδύνατον σωτηρίας μετασχεῖν (οὐ γὰρ εἶναι [10] λέγουσιν αὐτοὶ δεκτικὸν αὐτῆς), οὕτως πάλιν τὸ πνευματικὸν, [11] ὃ αὐτοὶ εἶναι θέλουσιν, ἀδύνατον φθορὰν καταδέξασθαι, κἂν ὁποίαις συγκαταγένωνται πράξεσιν. Ὃν γὰρ τρόπον χρυσὸς ἐν βορβόρῳ κατατεθεὶς οὐκ ἀποβάλλει τὴν καλλονὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν φύσιν διαφυλάττει, τοῦ βορβόρου μηδὲν ἀδικῆσαι [12] δυναμένου τὸν χρυσὸν, οὕτω δὲ καὶ αὐτοὺς λέγουσι, κἂν ἐν ποίαις ὑλικαῖς πράξεσι καταγένωνται, μηδὲν αὐτοὺς παραβλάπτεσθαι, μηδὲ ἀποβάλλειν τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν.

Κεφ. κγ'. Διὸ δὴ καὶ τὰ [1] ἀπειρημένα πάντα ἀδεῶς οἱ τελειότατοι πράττουσιν αὐτῶν, περὶ ὧν αἱ γραφαὶ διαβεβαιοῦνται τοὺς ποιοῦντας αὐτὰ βασιλείαν θεοῦ μὴ κληρονομήσειν. Καὶ γὰρ εἰδωλόθυτα [2] ἀδιαφόρως ἐσθίουσι, μηδὲ μολύνεσθαι ὑπ' αὐτῶν ἡγούμενοι, καὶ ἐπὶ πᾶσαν ἑορτά-

2. θέλουσι cod. Ven.
3. *Ita cod. Ven., et coniecerunt iam olim Billius et Petavius. Vulgo* δι' ὧν.
4. *Ita cod. Ven, consentiente Vet. Interprete. Vulgo* αὐτῶν.
5. ἔχων cod. Ven.
6. *Ita cod. Ven., conspirante Vet. Interpr. Vulgo* πρὸς τὸ ἀόρατον καὶ ἀψηλάφητον.
7. γενέσθαι cod. Ven.
8. τελειωθὲν cod. Ven.
9. *Ita reposui de auctoritate cod. Veneti, qui conspirat cum Vet. Interprete. Vulgo* τῆς Ἀχαμώθ. μεμυημένους δὲ μυστήρια εἶναι τούτους *cett.*

suopte nutu propenderit proficisci. Quod autem spiritale sit idcirco mitti, ut hic cum Animali copulatum cum eoque in vivendi ratione pariter eruditum fingi formarique possit. Atque hunc demum salem illum ac Mundi lucem esse dictitant, de quibus Evangelia loquuntur. Matth. 5, 13.
Etenim animale externa sensuum disciplina opus habuit. Quam ob caussam et Mundum fabricatum esse contendunt, atque ad Animale istud, quandoquidem libertate praeditum est, quo ei salutem afferret, Salvatorem esse delapsum. Nam eorum, quae servare decreverat, omnium in sese ferunt illum habuisse primitias, puta ab Achamoth spiritum, Animalem a Conditore Christum ac functionis suae administrandae gratia corpus animali natura constans induisse, et quidem incredibili quadam arte sic elaboratum, ut videri, contrectari patique posset. Quare nihil eidem cum materia fuisse commune, quippe cum materia consequendae saluti nequaquam idonea sit. Praeterea tum rerum omnium finem atque exitum fore, cum quicquid spiritale est, id est spiritales homines, qui perfectam de Deo scientiam habent, et ab Achamoth mysteriis initiati sunt. Cuiusmodi se esse ipsos asserunt. Etenim animales homines animali quadam disciplina institutos esse, qui quidem operibus ac simplici fide stabiliuntur, neque perfectam scientiam adepti sunt. Eiusmodi nos esse, qui in Ecclesiae grege numeramur, ideoque recte factis opus esse nobis praedicant, neque aliter posse nos salutem obtinere: se vero non ullius actionis beneficio, sed quod natura spiritales sint, omnino salutis compotes fore confidunt. Nam uti quod terrenum est servari nullo modo potest, neque natura ad id idoneum est, sic contra quod est spiritale, cuiusmodi se esse volunt, utcumque sese gesserit, corrumpi nequaquam posse. Ac quemadmodum aurum in coenum abiectum pulchritudinem non amittit, sed citra ullam decoris iniuriam naturam retinet, ita semetipsos asserunt, tametsi quibusvis in actionibus, adeoque concretis cum materia, versentur, nullum ex eo detrimentum capere, neque spiritalem substantiam posse perdere.

Quocirca qui inter illos perfectissimi censentur, illicita omnia Cap. XXIII.
legibusque vetita licenter perpetrant, de quibus literae sacrae testantur: *Qui eiusmodi committant, ab hereditate regni coelestis excidere.* Galat. 5, 21.
Igitur et quae idolis immolata sunt nullo discrimine comedunt, nihilque ex ea re contagionis ad sese derivari putant, et ad omnia genti-

10. δεκτικὸν λέγουσιν αὐτοὶ cod. Ven.
11. ὃ αὐτοὶ εἶναι θέλουσιν *restitui ex Vet. Interprete, et cod. Ven., qui habet* οἱ αὐτοὶ εἶναι θέλουσιν. *Vulgo* θέλουσιν οἱ αὐτοὶ εἶναι.
12. δυναμένου, *quod desideratur in ed. princ., primum Petavius ex cod. Vaticano adiecit.*
Cap. XXIII. — 1. προειρημένα cod. Ven.
2. ἀδιαφόρως *sententia postulavit. Libri habent* διαφόρως.

σιμον τῶν ἐθνῶν τέρψιν εἰς τιμὴν τῶν εἰδώλων γινομένην πρῶτοι συνίασιν, ὡς μηδὲ τῆς παρὰ θεῷ καὶ ἀνθρώποις μεμισημένης τῆς τῶν θηριομάχων καὶ μονομαχίας ἀνδροφόνου θέας ἀπέχεσθαι ἐνίους αὐτῶν· οἱ δὲ καὶ ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς κατακόρως δουλεύοντες τὰ σαρκικὰ τοῖς σαρκικοῖς καὶ τὰ πνευματικὰ τοῖς πνευματικοῖς ἀποδίδοσθαι λέγουσι. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν λάθρα τὰς διδασκομένας ὑπ' αὐτῶν τὴν διδαχὴν ταύτην γυναῖκας διαφθείρουσιν, ὡς πολλάκις ὑπ' ἐνίων αὐτῶν ἐξαπατηθεῖσαι, ἔπειτα ἐπιστρέψασαι γυναῖκες εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ σὺν τῇ λοιπῇ πλάνῃ καὶ τοῦτο ἐξωμολογήσαντο, οἱ δὲ καὶ κατὰ τὸ φανερὸν ἀπερυθριάσαντες ὧν ἂν ἐρασθῶσι [3] γυναικῶν ταύτας ἀπ' ἀνδρῶν [4] ἀποσπάσαντες ἰδίας γαμετὰς ἡγήσαντο· ἄλλοι δὲ αὖ πάλιν pag. 190. σεμνῶς κατ' ἀρχὰς, ὡς μετὰ ἀδελφῶν προςποιούμενοι συνοικεῖν, προϊόντος τοῦ χρόνου ἠλέγχθησαν, ἐγκύμονος τῆς ἀδελφῆς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ γενηθείσης. Καὶ ἄλλα δὲ πολλα μυσαρὰ καὶ ἄθεα πράσσοντες ἡμῶν μὲν διὰ τὸν φόβον τοῦ θεοῦ φυλασσομένων καὶ μέχρις ἐννοίας καὶ λόγου ἁμαρτεῖν κατατρέχουσιν ὡς [5] ἰδιωτῶν καὶ μηδὲν ἐπισταμένων, ἑαυτοὺς δὲ ὑπερυψοῦσι, τελείους ἀποκαλοῦντες, καὶ σπέρματα ἐκλογῆς. Ἡμᾶς μὲν γὰρ ἐν χρήσει τὴν χάριν λαμβάνειν λέγουσι, διὸ καὶ ἀφαιρεθήσεσθαι αὐτῆς· αὐτοὺς δὲ ἰδιόκτητον ἄνωθεν ἀπὸ τῆς ἀρρήτου καὶ ἀνονομάστου συζυγίας [6] συγκατεληλυθυῖαν ἔχειν τὴν χάριν, καὶ διὰ τοῦτο προςτεθήσεσθαι αὐτοῖς. Διὸ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου δεῖν αὐτοὺς ἀεὶ τὸ τῆς συζυγίας μελετᾶν μυστήριον. Καὶ τοῦτο πείθουσι τοὺς ἀνοήτους αὐταῖς λέξεσι λέγοντες οὕτως. Ὃς ἂν ἐν κόσμῳ γενόμενος γυναῖκα οὐκ ἐφίλησεν, ὥςτε αὐτὴν κρατηθῆναι, οὐκ ἔστιν ἐξ ἀληθείας, καὶ οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν· ὁ δὲ ἀπὸ κόσμου [7] ὢν κρατηθεὶς γυναικὶ οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν, διὰ τὸ μὴ ἐν ἐπιθυμίᾳ κρατηθῆναι γυναικός. Διὰ τοῦτο οὖν ἡμᾶς [8] καλοὺς ψυχικοὺς ὀνομάζουσι καὶ [9] ἐκ κόσμου εἶναι λέγουσι, καὶ ἀναγκαίαν ἡμῖν τὴν ἐγκράτειαν καὶ ἀγαθὴν πρᾶξιν, ἵνα δι' αὐτῆς ἔλθωμεν εἰς τὸν τῆς μεσότητος τόπον. Αὐτοῖς δὲ πνευματικοῖς τε καὶ τελείοις καλουμένοις μηδαμῶς· [10] οὐ γὰρ πρᾶξις εἰς Πλήρωμα εἰςάγει, ἀλλὰ τὸ σπέρμα τὸ ἐκεῖθεν νήπιον ἐκπεμπόμενον, [11] ἐνθάδε τελειούμενον. Ὅταν δὲ πᾶν τὸ σπέρμα τελειωθῇ, τὴν μὲν Ἀχαμὼθ τὴν μητέρα αὐτῶν [12] μεταστῆναι τοῦ τῆς μεσότητος τόπου λέγουσι, καὶ ἐντὸς Πληρώματος εἰςελθεῖν καὶ ἀπολαβεῖν τὸν νυμφίον αὐτῆς τὸν Σωτῆρα, τὸν ἐκ πάντων γεγονότα, ἵνα συζυγία γένηται τοῦ

3. γυναικῶν *non extat in cod. Ven.*
4. ἀποσπόντες γαμετὰς *cod. Ven.*
5. ἰδίῳ τῶν *ed. princ., quod vitium Petavius correxit ope cod. Vaticani.*
6. κατεληλυθυῖαν *cod. Ven.*
7. ὢν μὴ κρατηθεὶς *codd. Ven. et Vatic.* γενόμενος μὴ κρατηθεὶς *reliqui libri. Negatio deleta est ex auctoritate Vet. Interpretis.*
8. *De iure huius vocabuli, quod Vet. quidem Interpres non agnoscit,* καλοὺς, *adeas Grabium. Billius proposuit hanc emendationem:* ἡμῖν μὲν, οὓς ψυχικοὺς ὀνομάζουσι *cett., quod non probo.*

lium festa, quae ad idolorum cultum instituta sunt, primi omnium accurrunt; ut neque ab eorum qui cum bestiis depugnant, aut gladiatorum foedis illis ac deo pariter atque hominibus execrandis parricidiique plenis spectaculis quidam illorum abstineant. Alii dum in voluptatibus corporis ac libidinibus assidue volutantur, carnalia se carnalibus, ac spiritalibus spiritalia reddere profitentur. Quamobrem nonnulli clam stupra cum mulierculis disciplinae huius suae alumnis exercent, id quod pleraeque olim ab illis deceptae, ac postremo ad ecclesiam dei reversae inter alios errores persaepe confessae sunt. Sunt et qui pudore omni posito, quascumque mulieres adamarint, palam a viris abductas pro legitimis uxoribus habent. Sed alii, qui se principio sororum illas loco honestius habere simulaverant, paulatim detecti sunt, ac praegnans denique soror ex contubernio fratris inventa. Dici non potest quam impia ac detestanda alia flagitia committant; quae dum faciunt, nos scilicet, qui prae dei timore ne cogitatione vel sermone quidem scelus ullum admittere studemus, tanquam idiotas atque imperitos derident, se vero mirifice praedicant ac perfectos homines electamque stirpem nominant. Nos enim velut mutuo gratiam ad usum accipere, eaque propterea spoliandos affirmant, sibi velut peculiarem accidisse possessionem, quae de coelesti coniugio, quod neque verbis exprimi neque nominari potest, una in se descenderit; ideo novam etiam ad eam quam habent accessionem futuram. Interesse igitur sua plurimum, ut quacumque ratione possunt coniugii mysterium illud exerceant, idque ipsum stolidis hominibus his fere verbis persuadent. Quicumque cum in mundo esset mulierem non amaverit, ut eam ad amorem suum pelliceret, a veritate alienus est, nec ad eam perveniet. Sed quisquis ortus e mundo muliebri non est amore correptus, ne ipse quidem ad veritatem perveniet, quod non mulieris cupiditate flagraverit. Nos itaque quos animales nominant, esseque de mundo statuunt, temperantia et honestis actionibus indigere, quibus mediocrem ad regionem efferamur, cum ipsimet, utpote spiritales ac perfecti, nihil horum requirant. Non enim actionem ad Pleroma provehere, sed semen ipsum, quod illinc tenerum ac velut infans demissum hic apud nos absolutum redditur. Atque ubi semen omne perfectum fuerit, tum ipsorum Matrem Achamoth ex media illa sede transferri, et intra Pleroma recipi oportere, nec non et sponsum suum recuperare, Salvatorem illum,

9. ἐγκόσμους *cod. Ven.*
10. οὐ πράξεις γὰρ εἰς πληρώσεις ἄγει *cod. Ven.*
11. hic autem perfectum factum *reddidit Vet. Interpres, qui* ἔνθα δὲ *videtur legisse.*
12. *Ita codd. Ven. Rhedig. Paris.* μεταβῆναι *ed. Petavii.* μεταθῆναι *ed. princ.*

Σωτῆρος καὶ τῆς Σοφίας τῆς Ἀχαμὼθ, καὶ τοῦτο εἶναι νυμφίον καὶ νύμφην, νυμφῶνα δὲ τὸ πᾶν Πλήρωμα. Τοὺς δὲ πνευματικοὺς ἀποδυσαμένους τὰς ψυχὰς καὶ πνεύματα νοερὰ γενομένους ἀκρατήτως καὶ ἀοράτως ἐντὸς Πληρώματος [13] εἰςελθόντας νύμφας ἀποδοθήσεσθαι τοῖς περὶ τὸν Σωτῆρα Ἀγγέλοις. Τὸν δὲ Δημιουργὸν μεταβῆναι καὶ αὐτὸν εἰς τὸν τῆς Μητρὸς Σοφίας τόπον, τουτέστιν ἐν τῇ μεσότητι.
pag. 191. *Τάς τε τῶν δικαίων ψυχὰς ἀναπαύσεσθαι καὶ αὐτὰς ἐν τῷ τῆς μεσότητος τόπῳ. Μηδὲν γὰρ ψυχικὸν ἐντὸς Πληρώματος χωρεῖν.*

Κεφ. κδ'. *Τούτων δὲ γενομένων οὕτως τὸ ἐμφωλεῦον τῷ κόσμῳ πῦρ ἐκλάμψαν καὶ ἐξαφθὲν καὶ κατεργασάμενον πᾶσαν ὕλην συναναλωθήσεσθαι αὐτῇ, καὶ εἰς τὸ μηκέτ' εἶναι χωρήσειν διδάσκουσι. Τὸν δὲ Δημιουργὸν μηδὲν τούτων ἐγνωκέναι ἀποφαίνονται πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας. Εἰσὶ δὲ οἱ λέγοντες προβαλέσθαι αὐτὸν καὶ Χριστὸν υἱὸν ἴδιον, ἀλλὰ [1] καὶ ψυχικόν· [2] περὶ τούτου διὰ τῶν προφητῶν λελαληκέναι. Εἶναι δὲ τοῦτον τὸν διὰ Μαρίας διοδεύσαντα, καθάπερ ὕδωρ διὰ σωλῆνος ὁδεύει, καὶ εἰς τοῦτον ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος κατελθεῖν ἐκεῖνον τὸν ἀπὸ τοῦ Πληρώματος ἐκ πάντων Σωτῆρα ἐν εἴδει περιστερᾶς. Γεγονέναι δὲ ἐν αὐτῷ καὶ τὸ αὐτὸ τῆς Ἀχαμὼθ σπέρμα πνευματικόν. Τὸν οὖν κύριον ἡμῶν ἐκ τεσσάρων τούτων σύνθετον γεγονέναι φάσκουσιν, ἀποσώζοντα τὸν τύπον τῆς ἀρχεγόνου καὶ πρώτης τετρακτύος, ἔκ τε τοῦ πνευματικοῦ, ὃ ἦν ἀπὸ τῆς Ἀχαμὼθ, καὶ ἐκ τοῦ ψυχικοῦ, ὃ ἦν ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ ἐκ τῆς οἰκονομίας, ὃ ἦν κατεσκευασμένον ἀρρήτῳ τέχνῃ, καὶ ἐκ τοῦ Σωτῆρος, ὃ ἦν κατελθοῦσα εἰς αὐτὸν περιστερά. Καὶ [3] τοῦτον μὲν ἀπαθῆ διαμεμενηκέναι (οὐ γὰρ ἐνεδέχετο παθεῖν αὐτὸν ἀκράτητον καὶ ἀόρατον ὑπάρχοντα), καὶ διὰ τοῦτο ἦρθαι, προσαγομένου αὐτοῦ τῷ Πιλάτῳ, τὸ εἰς αὐτὸν κατατεθὲν πνεῦμα Χριστοῦ. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἀπὸ τῆς Μητρὸς σπέρμα πεπονθέναι λέγουσιν· ἀπαθὲς γὰρ καὶ [4] αὐτὸ τὸ πνευματικὸν καὶ ἀόρατον [5] καὶ αὐτῷ τῷ Δημιουργῷ. Ἔπαθε δὲ λοιπὸν [6] κατ' αὐτοὺς ὁ ψυχικὸς Χριστὸς, καὶ ὁ ἐκ τῆς οἰκονομίας κατεσκευασμένος μυστηριωδῶς, [7] ἵν' [8] ἐπιδείξῃ [9] αὐτοῦ ἡ Μήτηρ τὸν τύπον τοῦ ἄνω Χριστοῦ, ἐκείνου τοῦ [10] ἐπεκταθέντος τῷ σταυρῷ καὶ μορφώσαντος τὴν Ἀχαμὼθ μόρφωσιν τὴν κατ' οὐσίαν. Πάντα γὰρ ταῦτα τύπους ἐκείνων εἶναι λέγουσι. Τὰς δὲ ἐσχηκυίας τὸ σπέρμα τῆς Ἀχαμὼθ ψυχὰς ἀμείνους λέγουσι γεγονέναι τῶν [11] λοιπῶν· διὸ καὶ πλεῖον τῶν ἄλλων ἠγαπῆσθαι ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ,*

13. εἰςελθεῖν τὰς νύμφας *cod. Paris.*
Cap. XXIV. — 1. καὶ, *quod omnes libri tuentur una cum Vet. Interpr., nescio cur uncinis notaverit Petavius.*
2. περὶ τούτου δὲ *voluit Petavius.*
3. *Ita cod. Ven. Vulgo* τοῦτο.
4. αὐτὸ, ἅτε πνευματικὸν *emendat Massuetus sec. Vet. Interpretem.*
5. καὶ τὸ τοῦ δημιούργου *cod. Ven.*
6. ὁ κατ' αὐτοὺς *cod. Ven.*

quia ab universis in lucem est editus, ut Salvatoris, et Sapientiae Achamoth coniugium instituatur. Idque adeo sacris in literis sponsum ac sponsam significare, thalamumque Pleroma ipsum esse. At spiritales homines, postquam animas exuerint, et ad spirituum purarumque mentium conditionem evaserint, ac nullo detinente nec aspectabiles in Pleroma penetraverint, Salvatoris comitibus Angelis collocari. Quod ad Conditorem spectat, eum quoque Sapientiae Matris in locum successurum, mediamque regionem occupaturum existimant. Eodemque loco iustorum animas otio ac quiete potituras esse, quod ad Pleroma nihil animale perveniat.

His peractis ignem illum, qui in mundi latebris delitescit, eru- Cap. XXIV.
pturum ac conflagraturum esse, donec omni consumpta materia cum eadem et ipse consumptus atque in nihilum redactus fuerit. Quorum omnium nihil ante Salvatoris adventum Conditori fuisse cognitum. Nec desunt quibus placeat etiam ab illo peculiarem filium Christum, sed animalem, productum, de quo per prophetas locutus sit. Hunc illum esse qui sic tanquam aqua per fistulas, ita per Mariam transierit; in eumque postea cum baptizaretur sub columbae descendisse specie alterum illum de Pleromate Salvatorem ex omnibus conflatum, imo etiam et eidem Achamothis spiritale semen insitum fuisse. Unde quatuor ex illis compositum esse dominum asseverant, ut primariae illius ac primigeniae Tetradis similitudinem exprimeret, nimirum e spiritali, quod ab Achamothe derivatum est, ex Animali, quod a Conditore, ex Incarnatione, quod inexplicabili quodam est artificio contextum, ac demum e Salvatore hoc est columba illa de coelo delapsa. Atque hunc quidem patibilem nunquam fuisse, quoniam pati omnino nequeat, quod neque contineri neque oculis usurpari possit. Proindeque cum ad Pilatum perductus est, demissum in eum Christi Spiritum evolasse. Sed neque maternum illud semen quicquam esse perpessum; quod nihilo magis patibile sit, utpote spiritale, nec vel ipsi Conditori quidem aspectabile. Restat igitur ut illorum opinione Animalis ille Christus sit passus, itidemque et alter qui ex Incarnatione conflatus est. Quod non sine mysterio perfectum est, ut summi illius Christi per eum Mater imaginem exhiberet, qui in Cruce distentus Achamothem substantiae informatione perpolivit; haec enim omnia superiorum illorum figuram continere. Quae vero animae Achamothis semine sint aspersae, eas ceteris esse meliores, atque impensius a Conditore diligi; qui eius tamen rei caussam non intelli-

7. ἵνα *cod. Ven.*
8. ἐπεδείξῃ *ed. princ., quod vitium ex cod. Vaticani auctoritate a Petavio sublatum est.*
9. δι' αὐτοῦ *emendant Petavius, Massuetus aliique, secundum Vet. Interpretem.*
10. ἐπεκτανθέντος *cod. Ven.*
11. λοιπῶν δύο. καὶ *cod. Ven.*

μὴ εἰδότος τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ λογιζομένου εἶναι τοιαύτας.
pag. 192. Διὸ καὶ εἰς προφήτας, φασὶν, ἔτασσεν [12] αὐτοὺς, καὶ ἱερεῖς, καὶ βα-
σιλεῖς, καὶ πολλὰ ὑπὸ τοῦ σπέρματος τούτου εἰρῆσθαι διὰ τῶν προφη-
τῶν ἐξηγοῦνται, ἅτε ὑψηλοτέρας φύσεως [13] ὑπάρχοντος. Πολλὰ δὲ καὶ
τὴν Μητέρα περὶ τῶν ἀνωτέρω εἰρηκέναι λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τού-
του καὶ τῶν ὑπὸ τούτου γενομένων ψυχῶν. Καὶ λοιπὸν τέμνουσι τὰς
προφητείας τὸ μέν τι ἀπὸ τῆς Μητρὸς εἰρῆσθαι θέλοντες, τὸ δέ τι ἀπὸ
τοῦ σπέρματος, τὸ δέ τι ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰησοῦν
ὡσαύτως τὸ μέν τι ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰρηκέναι, τὸ δέ τι ἀπὸ τῆς Μη-
τρὸς, τὸ δέ τι ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, καθὼς ἐπιδείξομεν [14] ἔτι προϊόν-
τος ἡμῖν τοῦ λόγου. Τὸν δὲ Δημιουργὸν, ἅτε ἀγνοοῦντα τὰ ὑπὲρ αὐ-
τὸν, κινεῖσθαι μὲν ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, καταπεφρονηκέναι δὲ αὐτῶν
ἄλλοτε ἄλλην αἰτίαν νομίσαντα, [15] ἢ τὸ πνεῦμα τὸ προφητεῦον, ἔχον
καὶ αὐτὸ ἰδίαν τινὰ κίνησιν, ἢ τὸν ἄνθρωπον, ἢ τὴν προςπλοκὴν
[16] τῶν χειρόνων, καὶ οὕτως ἀγνοοῦντα διατετελεκέναι ἄχρι τῆς παρου-
σίας [17] τοῦ κυρίου. Ἐλθόντος δὲ τοῦ Σωτῆρος μαθεῖν αὐτὸν παρ'
αὐτοῦ πάντα λέγουσι, καὶ ἄσμενον αὐτῷ προςχωρήσαντα μετὰ πάσης
τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἑκατόνταρ-
χον, λέγοντα τῷ Σωτῆρι, Καὶ γὰρ ἐγὼ ὑπὸ τὴν ἐμαυτοῦ ἐξουσίαν ἔχω
στρατιώτας καὶ δούλους, καὶ ὃ ἐὰν προςτάξω ποιοῦσι. Τελέσειν δὲ
αὐτὸν τὴν κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομίαν μέχρι τοῦ δέοντος καιροῦ, μά-
λιστα δὲ διὰ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐπιμέλειαν, [18] ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπί-
γνωσιν τοῦ ἑτοιμασθέντος αὐτῷ ἐπάθλου, ὅτι εἰς τὸν τῆς Μητρὸς τό-
πον χωρήσει.

Κεφ. κε'. Ἀνθρώπων δὲ τρία γένη ὑφίστανται, πνευματικὸν, χοϊκὸν, ψυ-
χικὸν, καθὼς ἐγένοντο Κάϊν, Ἄβελ, [1] Σὴθ, καὶ ἐκ τούτων τὰς τρεῖς
φύσεις, οὐκέτι [2] καθ' ἕνα, ἀλλὰ κατὰ γένος. Καὶ τὸ μὲν χοϊκὸν εἰς
φθορὰν χωρεῖν, καὶ τὸ ψυχικὸν, ἐὰν [3] τὰ βελτίονα ἕληται, ἐν τῷ τῆς
μεσότητος τόπῳ ἀναπαύεσθαι, ἐὰν δὲ τὰ χείρω, χωρήσειν καὶ αὐτὸ
πρὸς τὰ ὅμοια· τὰ δὲ πνευματικὰ, [4] ἃ ἐγκατασπείρει ἡ Ἀχαμὼθ, ἔκ-
τοτε ἕως τοῦ νῦν δικαίαις ψυχαῖς παιδευθέντα ἐνθάδε καὶ [5] ἐκτρα-
φέντα, διὰ τὸ νήπια [6] ἐκπεπέμφθαι, ὕστερον τελειότητος ἀξιωθέντα
νύμφας ἀποδοθήσεσθαι τοῖς τοῦ Σωτῆρος Ἀγγέλοις δογματίζουσι, τῶν
pag. 193. ψυχῶν αὐτῶν [7] κατ' ἀνάγκην [8] ἐν μεσότητι μετὰ τοῦ Δημιουργοῦ ἀνα-

12. αὐτὰς correxit Massuetus, secundum Vet. Interpretem, et Tertull. adv. Valent. cap. 29.
13. Ita cod. Ven. Vulgo ὑπάρχουσας.
14. ἔτι adieci ex cod. Veneto.
15. ἤτοι cod. Ven.
16. Ita correxi ex Interprete Latino. Nam Graeci libri omnes tuentur τῶν χείρων, quod mendum esse nemo non videt.
17. τοῦ κυρίου. Ἐλθόντος δὲ om. cod. Ven.
18. ἀλλὰ om. cod. Ven. Nec Vet. Interpr. eam particulam agnoscit.
Cap. XXV. — 1. Vet. Interpres habet Seth, ut et ex his ostendant tres naturas cett., uti videatur eum legisse ἵνα ἐπιδείξωσι καὶ ἐκ τούτων cett.
2. καθ' ἕνα cod. Ven., et Vet. Interpres,

gens ex sese illas eiusmodi esse putet. Quamobrem prophetas ex
iis, vel sacerdotes, vel reges instituit, ac pleraque a prophetis pro-
nunciata de isto semine interpretantur, quasi illorum animae naturae
cuiusdam sublimioris extiterint. Quinctiam de coelestibus multa dis-
putasse Matrem, deque animis quos vel ille vel qui ab illo oriundi
sunt produxerunt. Unde et prophetarum vaticinia ita partiuntur,
quaedam ut effata Matris esse velint, alia ab semine, alia a Condi-
tore profecta. Ipsum etiam Iesum partim a Salvatore tradita, partim
a Matre, partim denique a Conditore dixisse, id quod in sequenti-
bus ostendemus. Conditorem vero eorum quae supra se erant igna-
rum, iis sane quae commemoravimus fuisse commotum, sed eadem
contempsisse nihilominus, et alias aliam esse caussam existimasse,
sive prophetico afflatu praeditum spiritum, quod proprio quodam motu
cietur, sive hominem, sive deteriorum complexionem. In eaque tam-
diu ignoratione versatum quoad Dominus advenerit. Simul enim ac
Salvator accessit, ab eo cuncta didicisse putant, et ad eum libenter
cum omnibus suis copiis transiisse, eumque illum esse Centurionem
qui in evangelio ita Salvatorem alloquitur: *Nam et ego in mea pote-* Matth. 8, 9.
state haboo milites, et servos, et quodcumque imperavero perficiunt. Luc. 7, 8.
Addunt mundi illum procurationi ad idoneum usque tempus praefutu-
rum, praesertim ob Ecclesiae administrationem, eiusque praemii
cognitionem, quod eidem est constitutum, nimirum ut ad Matris se-
dem evehatur.

Hominum porro tria genera statuuntur, Spiritale, Terrenum, Cap. XXV.
Animale, quae in Caino, Abele ac Setho cernuntur. A quibus to-
tidem naturae non iam in singulis, sed per genera propagatae sunt.
Ex iis Terrenum corruptione dissolvi, Animale vero, si se potiori-
bus dediderit, mediocri in regione conquiescere, sin deteriora eligat,
ad similia transferri. Spiritalia denique, quae quidem Achamoth
conseverit, ex illo tempore in hodiernum usque piarum animarum
disciplinae commissa et educata, quod adhuc infantia missa sint,
postea ubi perfectionem adepta fuerint, Salvatoris Angelis matrimo-
nio collocari, cum interim animae ipsae cum Conditore necessario

qui habet: iam non secundum unumquemque. *Vulgo* καθ' ἓν *extat.*
3. τὲ *cod. Ven.*
4. *Ita restitui partim ex cod. Veneto, qui habet* πνευματικὰ ἐγκατασπείρει, *consentiente Vet. Interprete, qui* Spiritalia vero inseminat Achamoth *vertit. Vulgo extat* ἃ ἂν κατασπείρῃ.
5. τραφέντα *cod. Ven.*
6. ἐκπέμπεσθαι *cod. Ven.*
7. ἐν μεσότητι κατ' ἀνάγκην *editi libri et cod. Vatic. Delevi illud* ἐν μεσότητι *ex auctoritate cod. Veneti.*
8. *Hoc alterum* ἐν μεσότητι *delet liber Vaticanus.*

παυσαμένων εἰς τὸ παντελές. Καὶ αὐτὰς μὲν τὰς [9] ψυχὰς πάλιν ὑπομερίζοντες λέγουσιν ἃς μὲν φύσει ἀγαθὰς, ἃς δὲ φύσει πονηρὰς, καὶ τὰς μὲν ἀγαθὰς ταύτας εἶναι τὰς δεκτικὰς τοῦ σπέρματος γινομένας, τὰς δὲ φύσει πονηρὰς μηδέποτε ἂν ἐπιδέξασθαι ἐκεῖνο τὸ σπέρμα.

Κεφ. κϛ΄. Τοιαύτης δὲ τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν οὔσης, ἣν οὔτε προφῆται ἐκήρυξαν, οὔτε ὁ κύριος ἐδίδαξεν, οὔτε ἀπόστολοι παρέδωκαν, ἣν περὶ τῶν ὅλων αὐχοῦσι πλεῖον τῶν ἄλλων ἐγνωκέναι, ἐξ ἀγράφων ἀναγινώσκοντες, καὶ τὸ δὴ λεγόμενον, Ἐξ ἄμμου σχοινία πλέκειν, ἐπιτηδεύοντες, ἀξιοπίστως προςαρμόζειν πειρῶνται τοῖς εἰρημένοις, ἤτοι παραβολὰς κυριακὰς, ἢ ῥήσεις προφητικὰς, ἢ λόγους ἀποστολικοὺς, ἵνα τὸ πλάσμα αὐτῶν μὴ ἀμάρτυρον εἶναι δοκῇ, τὴν μὲν τάξιν καὶ τὸν εἱρμὸν τῶν γραφῶν ὑπερβαίνοντες, καὶ [1] ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς λύοντες τὰ μέλη τῆς ἀληθείας. Μεταφέρουσι δὲ καὶ μεταπλάττουσι, καὶ ἄλλο ἐξ ἄλλου ποιοῦντες ἐξαπατῶσι πολλοὺς τῇ τῶν ἐφαρμοζομένων κυριακῶν λογίων [2] κακοσυνθέτων φαντασίᾳ. Ὅνπερ τρόπον εἴ τις βασιλέως εἰκόνος καλῆς κατεσκευασμένης [3] ἐπιμελῶς ἐκ ψηφίδων ἐπισήμων ὑπὸ σοφοῦ τεχνίτου λύσας τὴν ὑποκειμένην τοῦ ἀνθρώπου ἰδέαν [4] μετενέγκοι τὰς ψηφίδας ἐκείνας καὶ μεθαρμόσοι καὶ ποιήσει μορφὴν κυνὸς ἢ ἀλώπεκος, καὶ [5] ταύτην φαύλως κατεσκευασμένην, ἔπειτα διορίζοιτο καὶ λέγοι ταύτην εἶναι τὴν τοῦ βασιλέως ἐκείνην εἰκόνα τὴν καλὴν ἣν ὁ σοφὸς τεχνίτης κατεσκεύασε, δεικνὺς τὰς ψηφίδας τὰς καλῶς ὑπὸ τοῦ τεχνίτου τοῦ πρώτου εἰς τὴν [6] τοῦ βασιλέως [7] εἰκόνα [8] συντεθείσας, καλῶς δὲ ὑπὸ τοῦ [9] ὑστεροῦ εἰς κυνὸς μορφὴν μετενεχθείσας, καὶ διὰ τῆς τῶν ψηφίδων φαντασίας μεθοδεύοι τοὺς ἀπειροτέρους, τοὺς κατάληψιν βασιλικῆς μορφῆς οὐκ ἔχοντας, καὶ πείθοι ὅτι αὕτη ἡ σαπρὰ τῆς ἀλώπεκος ἰδέα ἐκείνη ἐστὶν ἡ καλὴ τοῦ βασιλέως εἰκὼν, — τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ οὗτοι γραῶν μύθους συγκαττύσαντες, [10] ἔπειτα ῥήματα καὶ λέξεις καὶ παραβολὰς ὅθεν καὶ πόθεν ἀποσπῶντες, ἐφαρμόζειν βούλονται τοῖς μύθοις [11] αὐτῶν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ. Καὶ ὅσα μὲν [12] ἐντὸς τοῦ Πληρώματος ἐφαρμόζουσιν εἰρήκαμεν.

Κεφ. κζ΄. Ὅσα δὲ καὶ τοῖς ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος αὐτῶν προςοικειοῦν πει-
pag. 191. ρῶνται ἐκ τῶν γραφῶν, ἔστι τοιαῦτα. Τὸν κύριον ἐν τοῖς ἐσχάτοις τοῦ] κόσμου χρόνοις διὰ τοῦτο ἐληλυθέναι ἐπὶ τὸ πάθος λέγουσιν, ἵν' ἐπιδείξῃ τὸ περὶ τὸν ἔσχατον τῶν Αἰώνων γεγονὸς πάθος, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ τέλους ἐμφήνῃ τὸ τέλος τῆς περὶ τοὺς Αἰῶνας πραγματείας·

9. ψυχὰς cod. Venet., conspirans cum Vet. Interprete. Reliqui libri ψυχικάς.

Cap. XXVI. — 1. οἷον cod. Ven.

2. Ita cod. Ven. Voc. φαντασίᾳ tuentur etiam codd. Colbert. et Bodl. Ephraemi. V. Grabii et Massueti adnotata. Vulgo extat in libris κακοσυνθέτω σοφίᾳ. Vet. Interpres habet quae aptant ex dominicis eloquiis male composito phantasmati.

3. ἐπιμελῶς, quod vulgo desideratur, adieci de auctoritate cod. Veneti. Tuentur etiam codd. Colb. et Bodl. Ephraemi apud

medio in loco sese contineant. Praeterea Animas iterum hoc modo dividunt. Quasdam enim natura bonas, alias natura malas esse: bonas eiusmodi esse quae ad excipiendum semen idoneae sint, quod malae nullo modo possunt percipere.

Haec est illorum doctrina, quam neque prophetae praedicarunt, neque dominus tradidit, nec apostoli reliquerunt. Qua quidem minime scripta ex auditione sic arrepta, ut quod in proverbio est, funem ex arena texere conentur; plus se ceteris de universorum natura scire gloriantur. Ad ea vero quae diximus comprobanda quaedam e sacris literis accommodant; cuiusmodi sunt usurpatae a domino parabolae, aut propheticae sententiae, aut apostolorum verba, ne confictae ab iis fabulae prorsus testimonio carere videantur. Quamquam divinorum oraculorum ordinem seriemque conturbant, ac quoad in ipsis situm est, veritatis, ut ita dicam, membra dissolvunt. Nam in alienum locum translata ac commutata pleraque et alia ex aliis facta sic proferunt, ut divinarum sententiarum, quas accommodant, callido quodam artificiosoque contextu multos in errorem inducant. Quemadmodum si imperatoris imago pulcherrimis ex tesserulis a perito quodam artifice fuerit elaborata, ac quispiam, hominis effigie dissoluta, ac transpositis aliterque collocatis tesserulis, canis aut vulpeculae speciem exprimat, ne eam quidem recte compositam, tum affirmet hoc ipsum esse egregium imperatoris simulacrum ab eximio artifice affabre factum, ostendat et illas ab eodem ad referendam principis figuram coagmentatas tesserulas, a se vero postea caninam in formam translatas, atque eiusmodi tesserularum specie imperitis illudat, qui principis imaginem nondum animo conceperint, persuadeatque quam illi vident turpem vulpis effigiem praeclaram illam imperatoris esse statuam: sic isti ad ridiculas anilesque quas consuunt nugas corrogata hinc et illinc verba et parabolas trahunt ac divina responsa fabulis suis illigare contendunt. Ex quibus quae ad Pleroma pertinere videntur paulo ante retulimus. Cap. XXVI.

Quae vero ad ea quae extra Pleroma sunt sacris ex literis accommodant, eiusmodi fere sunt. Christum dominum postremis mundi temporibus patiendi gratia advenisse dicunt, ultimi ut Aeonis casum ac calamitatem ostenderet, ac totius Aeonum negotii exitum suo Cap. XXVII.

Grabium, et Vet. Interpres.

4. Ita codd. Ven. Rhedig. Paris., et Colb. Ephraemi. μετενέγκει ed. princ., et cod. Bodl. Ephraemi. μετενέγκῃ ed. Petav.

5. ταύτης φαύλως κατεσκευασμένης Ephraemi codd. Colb. et Bodl.

6. τοῦ om. cod. Ven.

7. ἐκείνην εἰκόνα auget cod. Ven.

8. συντελεσθείσας Ephraemi cod. Bodl.

9. δευτέρου Ephraemi codd. Bodl. et Colb.

10. διά τε ῥημάτων καὶ λέξεων καὶ παραβολῶν Ephraemi codd. Bodl. et Colb.

11. ἑαυτῶν Ephraemi codd. Bodl. et Colb.

12. Ita cod. Ven. Vulgo ἐν τοῖς.

τὴν δὲ δωδεκαετῆ παρθένον ἐκείνην τὴν τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγατέρα, ἣν ἐπιστὰς ὁ κύριος ἐκ νεκρῶν ἤγειρε, τύπον εἶναι διηγοῦνται τῆς Ἀχαμὼθ, ἣν [1] ἐπεκταθεὶς ὁ Χριστὸς [2] αὐτῶν ἐμόρφωσε, καὶ εἰς αἴσθησιν ἤγαγε τοῦ καταλιπόντος [3] αὐτὴν φωτός. Ὅτι δὲ αὐτῇ ἐπέφανεν ὁ Σωτὴρ ἐκτὸς [4] οὔσῃ τοῦ Πληρώματος, ἐν ἐκτρώματος μοίρᾳ, τὸν Παῦλον λέγουσιν εἰρηκέναι ἐν τῇ [5] πρώτῃ πρὸς Κορινθίους, Ἔσχατον δὲ πάντων ὡςπερεὶ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κἀμοί. Τήν τε μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν πρὸς τὴν Ἀχαμὼθ ὁμοίως πεφανερωκέναι αὐτὸν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ εἰπόντα, Δεῖ τὴν γυναῖκα κάλυμμα ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς Ἀγγέλους. Καὶ ὅτι ἥκοντος τοῦ Σωτῆρος πρὸς αὐτὴν δι᾿ αἰδῶ κάλυμμα ἐπέθετο [6] ἡ Ἀχαμὼθ, Μωσέα πεποιηκέναι φανερὸν, κάλυμμα θέμενον ἐπὶ τὸ πρόςωπον αὐτοῦ. Καὶ τὰ πάθη δὲ αὐτῆς, ἃ ἔπαθεν, ἐπισεσημειῶσθαι τὸν κύριον φάσκουσιν ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν, Ὁ θεός μου εἰς τί ἐγκατέλιπές με; μεμηνυκέναι αὐτὸν ὅτι ἀπελείφθη ἀπὸ τοῦ φωτὸς ἡ Σοφία, καὶ ἐκωλύθη ὑπὸ τοῦ Ὅρου τῆς εἰς τοὔμπροσθεν ὁρμῆς· τὴν δὲ λύπην αὐτῆς ἐν τῷ εἰπεῖν, Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου [7] ἕως θανάτου· τὸν δὲ φόβον ἐν τῷ εἰπεῖν, Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω ἀπ᾿ ἐμοῦ τὸ ποτήριον· καὶ τὴν ἀπορίαν δὲ ὡςαύτως ἐν τῷ εἰρηκέναι, Καὶ τί εἴπω οὐκ οἶδα. Τρία δὲ γένη ἀνθρώπων οὕτως δεδειχέναι διδάσκουσιν αὐτὸν, τὸν μὲν ὑλικὸν ἐν τῷ [8] ἀποκριθῆναι τῷ λέγοντι, Ἀκολουθήσω σοι; Οὐκ ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι· τὸ δὲ ψυχικὸν ἐν τῷ εἰρηκέναι τῷ εἰπόντι, Ἀκολουθήσω σοι, ἐπίτρεψον δέ μοι πρῶτον ἀποτάξασθαι [9] τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου, Οὐδεὶς ἐπ᾿ ἄροτρον τὴν χεῖρα ἐπιβαλὼν, καὶ εἰς τὰ ὀπίσω βλέπων, εὔθετός ἐστιν ἐν τῇ βα-
pag. 195. σιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Τοῦτον γὰρ λέγουσι [10] τὸν μέσον εἶναι. Κἀκεῖνον δὲ ὡςαύτως τὸν τὰ πλεῖστα μέρη τῆς δικαιοσύνης ὁμολογήσαντα πεποιηκέναι, ἔπειτα μὴ θελήσαντα ἀκολουθῆσαι, ἀλλὰ ὑπὸ πλούτου ἡττηθέντα πρὸς τὸ μὴ τέλειον γενέσθαι, καὶ τοῦτον τοῦ ψυχικοῦ γένους γεγονέναι θέλουσι. Τὸ δὲ πνευματικὸν ἐν τῷ εἰπεῖν, Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς, σὺ δὲ πορευθεὶς διάγγελλε τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ· καὶ ἐπὶ Ζακχαίου τοῦ τελώνου εἰπὼν, Σπεύσας κατάβηθι, ὅτι σήμερον ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μεῖναι· [11] τούτους γὰρ πνευματικοῦ γένους καταγγέλλουσι γεγονέναι. Καὶ τὴν τῆς ζύμης παραβολὴν, ἣν [12] ἡ γυνὴ ἐγκεκρυφέναι λέγεται εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, τὰ τρία γένη δηλοῦν λέγουσι. Γυναῖκα μὲν γὰρ τὴν Σοφίαν λέγεσθαι διδάσκουσιν, ἀλεύρου σάτα [13] δὲ τὰ τρία γένη τῶν ἀνθρώπων, πνευμα-

Cap. XXVII. — 1. ἐπεκτανθεὶς cod. Ven.

2. *Ita cod. Ven., consentiens cum Vet. Interprete. Vulgo* αὐτὸν.

3. αὐτὴν *ed. princ.*

4. *Ita cod. Ven., et Billius iam olim de coniectura. Vulgo* οὔσης.

5. πρώτῃ *addidi de cod. Ven., quocum consentit Vet. Interpr.*

6. ὁ ἀχαμὼθ *ed. pr.*

7. ἕως θανάτου *verba nec cod. Ven. agnoscit nec Vet. Interpr.*

illo exitu declararet. Deinde virginem illam archisynagogi filiam Luc. 8, 41.
duodecim annos natam, quam dominus accedens a morte revocavit, Achamothis imaginem referre, quam extendens sese illorum Christus effinxit, et luminis, quod eam destituerat, sensum indidit. Et quoniam huic adhuc extra Pleroma positae, velut abortivo cuidam, Salvator apparuit, Paulum putant ad Corinthios scribentem haec usurpasse: *Novissime autem omnium velut abortivo visus est et mihi.* Sed 1. Cor. 15, 8.
et eadem in epistola Salvatoris cum aequalibus suis ad Achamothem accessum significasse, cum dixit, *Oportet mulierem velato esse capite,* 1. Cor. 11, 10.
propter angelos. Eandem illam Achamothem ad adventum Salvatoris pudore affectam velo caput obduxisse, declaratum a Mose, cum fa- Exod 34, 29.
ciem obtegeret. Nam illas quas est perpessa calamitates animique commotiones dominum ferunt in cruce demonstrasse. Velut cum dixit, *Deus meus quare dereliquisti me?* ostendisse Sapientiam a lu- Matth. 27, 46.
mine destitutam, et ab Horo ne ultra pergeret prohibitam: eiusdem vero dolorem, cum dixit, *Tristis est anima mea usque ad mortem:* Matth. 26, 38.
timorem, cum ita patrem allocutus est: *Pater si possibile est, transeat a me calix iste:* ita consilii inopiam his verbis: *Et quid dicam nescio.* Ioann. 12, 27.
Quod ad tria spectat hominum genera, sic illum indicasse contendunt: materiae quidem affixum, cum interroganti, *Num te sequar?* Luc. 9, 57.
respondit, *Non habet filius hominis ubi caput reclinet:* animalem autem, cum ei qui dixerat, *Sequar te, sed permitte mihi prius ut renunciem iis quae in domo mea sunt,* ita locutus est: *Nemo mittens ma-* Matth. 19, 16.
num ad aratrum, et aspiciens retro, aptus est regno dei. Hunc enim mediae conditionis esse dicunt. Similiter eum qui se plerasque iustitiae partes implesse dixerat, sed sequi noluerat, et quo minus perfectus esse vellet, divitiarum cupiditate fuerat infractus, hunc ipsum ex animali genere fuisse volunt. Spiritalem demum eo dicto comprehensum: *Sine mortuos sepelire mortuos suos; tu autem abiens prae-* Luc. 9, 60.
dica regnum dei. Item cum Zachaeo publicano dixit, *Festinans de-* Luc. 19, 5.
scende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Istos enim omnes e spiritali genere extitisse narrant. Quin etiam fermenti parabolam, quod abscondisse mulier in farinae satis tribus legitur, triplex illud Matth. 13.
genus indicare. Siquidem mulierem istam Sapientiam, farinae sata tria hominum esse genera, spiritale, animale, terrenum. Fermenti

8. ἀποκριθῆναι τῷ λέγοντι *recepi ex cod. Ven., qui tuetur scripturam codd. Vet. Interpretis* quod responderit dicenti *cett. Vulgo extat* εἰπεῖν τῷ ἐρωτήσαντι. *Cod. Vatic. habere videtur* ἐν τῷ ἐρωτήσαντι, *omissis vocabulis* εἰπεῖν τῷ.

9. τοῖς οἰκείοις, Οὐδεὶς *cett. habet cod. Ven.*

10. τῶν μέσων *videtur legisse Vet. Interpres, qui vertit* Hunc autem dicunt de mediis esse.

11. τούτου *cod. Ven. Vet. Interpres haec verba plane omisit.*

12. ἡ *om. cod. Ven.*

13. δὲ *particulam adieci primum de auctoritate cod. Ven.*

τικὸν, ψυχικὸν, χοϊκόν· ζύμην δὲ αὐτὸν τὸν Σωτῆρα εἰρῆσθαι διδά-
σκουσι. Καὶ τὸν Παῦλον [14] διαρρήδην εἰρηκέναι χοϊκοὺς, ψυχικοὺς,
πνευματικούς· ὅπου μὲν, Οἷος ὁ χοϊκὸς, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί· ὅπου
δὲ, Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος· ὅπου δὲ,
Πνευματικὸς ἀνακρίνει [15] πάντα. Τὸ δὲ, Ψυχικὸς οὐ δέχεται τὰ τοῦ
πνεύματος, ἐπὶ τοῦ Δημιουργοῦ φασιν εἰρῆσθαι, ὃν ψυχικὸν ὄντα μὴ
ἐγνωκέναι μήτε τὴν Μητέρα πνευματικὴν οὖσαν, μήτε τὸ σπέρμα αὐτῆς,
μήτε τοὺς ἐν [16] τῷ Πληρώματι Αἰῶνας. [17] Ὅτι δὲ ὧν ἤμελλε σώζειν
ὁ Σωτὴρ τούτων τὰς ἀπαρχὰς ἀνέλαβε, [18] τὸν Παῦλον εἰρηκέναι, Καὶ
ἡν ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα· ἀπαρχὴν μὲν τὸ πνευματικὸν εἰρῆ-
σθαι διδάσκοντες, φύραμα δὲ ἡμᾶς, τουτέστι τὴν ψυχικὴν ἐκκλησίαν,
ἧς τὸ φύραμα ἀνειληφέναι λέγουσιν αὐτὸν, καὶ ἐν αὐτῷ [19] συνανεστη-
κέναι, ἐπειδὴ ἦν αὐτὸς ζύμη.

Κεφ. κη'. Καὶ ὅτι ἐπλανήθη ἡ Ἀχαμὼθ ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος, καὶ ἐμορ-
φώθη ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀνεζητήθη ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, μηνύειν
αὐτὸν λέγουσιν ἐν τῷ εἰπεῖν αὐτὸν ἐληλυθέναι ἐπὶ τὸ πεπλανημένον
[1] πρόβατον. Πρόβατον μὲν γὰρ πεπλανημένον τὴν Μητέρα αὐτῶν ἐξη-
γοῦνται λέγεσθαι, ἐξ ἧς τὴν ὧδε θέλουσιν ἐσπάρθαι Ἐκκλησίαν· πλά-
νην δὲ τὴν ἐκτὸς Πληρώματος ἐν τοῖς πάθεσι διατριβὴν, ἐξ ὧν γεγο-
pag 196. νέναι τὴν ὕλην ὑποτίθενται. Τὴν δὲ γυναῖκα τὴν σαροῦσαν τὴν οἰκίαν
καὶ εὑρίσκουσαν τὴν δραχμὴν τὴν ἄνω Σοφίαν διηγοῦνται λέγεσθαι,
ἥτις ἀπολέσασα τὴν Ἐνθύμησιν αὐτῆς, ὕστερον καθαρισθέντων πάν-
των διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, εὑρίσκει αὐτήν. Διὸ καὶ ταύ-
την ἀποκαθίστασθαι κατ' αὐτοὺς ἐντὸς Πληρώματος. Συμεῶνα τὸν εἰς
τὰς ἀγκάλας λαβόντα τὸν Χριστὸν, καὶ εὐχαριστήσαντα [2] αὐτῷ καὶ εἰ-
πόντα, Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν
εἰρήνῃ, τύπον εἶναι τοῦ Δημιουργοῦ λέγουσιν, [3] ὃς ἐλθόντος τοῦ Σω-
τῆρος ἔμαθε τὴν μετάθεσιν αὐτοῦ, καὶ ηὐχαρίστησε τῷ Βυθῷ. Καὶ
διὰ τῆς [4] Ἄννης τῆς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ κηρυσσομένης προφήτιδος ἑπτὰ
ἔτη μετὰ ἀνδρὸς ἐζηκυίας, τὸν δὲ λοιπὸν ἅπαντα χρόνον χήρας [5] μεμε-
νηκυίας, ἄχρις οὗ τὸν Σωτῆρα ἰδοῦσα ἐπέγνω αὐτὸν, καὶ ἐλάλει περὶ
αὐτοῦ πᾶσι, φανερώτατα τὴν Ἀχαμὼθ μηνύεσθαι διορίζονται, ἥτις
πρὸς ὀλίγον ἰδοῦσα τὸν Σωτῆρα μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν αὐτοῦ, τῷ λοιπῷ
χρόνῳ παντὶ [6] μένουσα ἐν τῇ μεσότητι προσεδέχετο αὐτὸν, πότε πάλιν
ἐλεύσεται, καὶ [7] ἀποκαταστήσει αὐτὴν τῇ αὐτῆς συζυγίᾳ. Καὶ τὸ ὄνομα
δὲ αὐτῆς μεμηνύσθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ εἰρηκέναι, Καὶ ἐδικαιώθη

14. διαρρήδην addidit primum Petavius de cod. Vatic.
15. τὰ πάντα cod. Ven.
16. τῷ non habet cod. Ven.
17. Ita rescripsi secundum Vet. Interpretem, postulante sententia. Vulgo extat Ὅτι ἰδὼν ἤμελλε cett.
18. τὸν non habet cod. Ven.
19. Hanc Grabii coniecturam firmat cod. Venetus, qui habet συνανεστακέναι. Vulgo extat συνανεσταλκέναι. Vet. Interpres vertit et cum semetipso erexisse.

porro nomine Salvatorem ipsum appellari. Sic etiam terrenos, ani-
males ac spiritales a Paulo homines esse commemoratos, partim his
verbis: *Qualis terrenus, tales et terreni:* partim istis: *Animalis homo* 1. Cor. 15, 48.
non percipit ea quae sunt spiritus: partim denique cum ait, *Spiritalis* Ibid. 2, 14.
omnia diiudicat. Ex quibus primum illud, *Animalis non percipit ea* Ibid. 2, 15.
quae sunt spiritus, ad Conditorem putant pertinere, qui cum sit ani-
malis, neque Matrem, utpote Spiritalem, cognoscit, neque stirpem
ipsius, nec Aeones illos qui Pleromate continentur. Quod autem
eorum, quibus salutem erat allaturus, primitias Salvator susceperit,
ob id pronunciasse Paulum, *Et si primitiae sanctae, et massa:* ubi Rom. 11, 16.
primitias ad id quod est spiritale referunt, massam ad nos, hoc est
animalem Ecclesiam; cuius massam ab illo susceptam, in illoque con-
tractam, quandoquidem erat ipse fermentum.

De Achamothe porro, eam extra Pleroma aberrantem a Christo Cap. XXVIII.
fuisse formatam, et ab eodem quaesitam, ipsummet ostendisse, cum Matth.
dixit venisse se ad ovem quae erraverat. Esse enim errantem ovem 15, 24.
Matrem illam suam interpretantur, a qua nostra haec ecclesia con-
sita fuerit. Errorem vero illius inter perturbationes ipsas extra Ple- Luc. 15, 8.
roma commorationem, unde materiae originem arcessunt. Nam mu-
lierem illam quae domum everrit et drachmam invenit ad coelestem
Sapientiam transferunt, quae Enthymesin quam amiserat postea re-
purgatis omnibus per adventum Salvatoris recuperavit, ob idque Ple-
romati censent esse restitutam. Symeonem illum praeterea, qui
Christum in ulnis gestaverit, eique gratias his verbis egerit: *Nunc* Luc. 2, 28.
dimittis servum tuum, domine, secundum verbum tuum in pace, Con-
ditoris imaginem referre dicunt, qui adveniente Salvatore ipsius
transportationem didicerit, ac Bytho gratias egerit. Ad haec per
Annam illam, quae prophetissa in evangelio praedicatur, quaeque
septem annos cum viro vixisse, reliquum vero tempus omne in vidui-
tate egisse dicitur, donec Salvatore conspecto et ipsum agnoverit,
et apud omnes de eo locuta sit, manifestissime Achamothem adum-
brari confirmant, quae ubi Salvatorem cum eius aequalibus raptim
adspexisset, deinceps toto insequenti tempore media in regione con-
sistens dum iterum rediret expectaverit, ac se coniugio suo resti-
tueret. Cuius etiam nomen a Salvatore hisce verbis expressum: *Et* Luc. 7, 35.

Cap. XXVIII. — 1. Voc. πρόβατον hic om. omnes libri. Adieci sententia cum postularet de Vet. Interprete.
2. τῷ χριστῷ pro αὐτῷ habet cod. Ven. Vet. Interpr. legisse videtur τῷ Θεῷ.
3. Ita cod. Ven., et Vet. Interpres. Vulgo ὡς.
4. Ἄννας cod. Ven.
5. μεμενηκυίας reposui ex cod. Ven. Vulgo extat enim μενούσης. Vet. Interpres vertit perseverasse.
6. Ita cod. Ven., conspirans cum Vet. Interprete. Vulgo μὲν οὖσα.
7. ἀποκαταστάσει cod. Ven.

ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς· καὶ ὑπὸ Παύλου δὲ οὕτως, Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις. Καὶ τὰς συζυγίας δὲ τὰς ἐντὸς Πληρώματος τὸν Παῦλον εἰρηκέναι φάσκουσιν [8] ἐπιεικῶς δείξαντα. Περὶ γὰρ τῆς περὶ τὸν βίον συζυγίας γράφων ἔφη, Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστὶν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν.

Κεφ. κθ'. Ἔτι τε Ἰωάννην τὸν μαθητὴν τοῦ κυρίου διδάσκουσι τὴν πρώτην Ὀγδοάδα μεμηνυκέναι αὐταῖς λέξεσι, λέγοντες οὕτως· Ἰωάννης ὁ μαθητὴς τοῦ κυρίου βουλόμενος εἰπεῖν τὴν τῶν ὅλων γένεσιν, καθ' ἣν τὰ πάντα προέβαλεν ὁ Πατὴρ, ἀρχήν τινα ὑποτίθεται τὸ πρῶτον γεννηθὲν ὑπὸ τοῦ θεοῦ, [1] ὃ δὴ καὶ Υἱὸν καὶ Μονογενῆ Θεὸν κέκληκεν, [2] ἐν ᾧ τὰ πάντα ὁ Πατὴρ προέβαλε σπερματικῶς. Ὑπὸ δὲ τούτου φησὶ τὸν Λόγον προβεβλῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν ὅλην τῶν Αἰώνων οὐσίαν, ἣν αὐτὸς ὕστερον ἐμόρφωσεν ὁ Λόγος. Ἐπεὶ οὖν περὶ πρώτης γενέσεως λέγει καλῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, τουτέστι τοῦ [3] Θεοῦ καὶ τοῦ Λόγου, τὴν
pag. 197. διδασκαλίαν ποιεῖται. Λέγει δὲ οὕτως, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· οὕτως ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. Πρότερον διαστείλας τὰ τρία, Θεὸν, καὶ Ἀρχὴν, καὶ Λόγον, πάλιν αὐτὰ ἑνοῖ, ἵνα καὶ τὴν προβολὴν ἑκατέρων αὐτῶν δείξῃ, τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τοῦ Λόγου, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἅμα, καὶ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἕνωσιν. Ἐν γὰρ τῷ Πατρὶ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἡ Ἀρχὴ, [4] ἐν δὲ τῇ Ἀρχῇ καὶ ἐκ τῆς Ἀρχῆς ὁ Λόγος. Καλῶς οὖν εἶπεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, ἦν γὰρ ἐν τῷ υἱῷ· καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ γὰρ ἡ ἀρχή· καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, ἀκολούθως, τὸ γὰρ ἐκ θεοῦ γεννηθὲν θεός ἐστιν. Οὕτως ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν· ἔδειξε τὴν τῆς προβολῆς τάξιν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· πᾶσι γὰρ τοῖς μετ' αὐτὸν Αἰῶσι μορφῆς καὶ γενέσεως αἴτιος ὁ Λόγος ἐγένετο. Ἀλλὰ ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ, φησὶ, ζωή ἐστιν, ἐνθάδε καὶ συζυγίαν ἐμήνυσε. Τὰ μὲν γὰρ ὅλα ἔφη δι' [5] αὐτοῦ γεγενῆσθαι, τὴν δὲ [6] ζωὴν ἐν αὐτῷ. Αὕτη οὖν ἡ ἐν αὐτῷ γενομένη οἰκειοτέρα ἐστὶν [7] ἐν αὐτῷ τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων· σύνεστι γὰρ αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ καρποφορεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπιφέρει, Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, ἄνθρωπον εἰπὼν ἄρτι καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὁμωνύμως τῷ Ἀνθρώπῳ ἐμήνυσεν, ὅπως διὰ τοῦ ἑνὸς [8] ὀνόματος δηλώσῃ τὴν τῆς συζυγίας [9] κοινωνίαν. Ἐκ γὰρ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς Ἄνθρωπος γίνεται καὶ Ἐκκλησία. Φῶς δὲ εἶπε τῶν ἀνθρώπων τὴν Ζωὴν διὰ τὸ [10] πεφωτίσθαι αὐτοὺς ὑπ' αὐτῆς, ὃ δή ἐστι μεμορφῶσθαι καὶ πεφανε-

8. ἐπιεικῶς *recepi de auctoritate cod. Ven. Vulgata scriptura est* ἐπὶ ἑνὸς, *quam secutus est etiam Vet. Interpres vertens* in uno ostendentem.

Cap. XXIX. — 1. *Recepi cod. Veneti scripturam, quam expressit etiam Vet. Interpres secundum cod. Claromontani fidem et auctoritatem, in quo legitur* quod etiam nunc vocat et Filium et Unigenitum Deum vocat. *Epiphanii libri vulgo praebent* ὃν δὴ καὶ υἱὸν μονογενῆ καὶ θεὸν κέκλ.

2. ἐν τῷ *cod. Ven.*

3. υἱοῦ *videtur legisse Vet. Interpres.*

iustificata est sapientia a filiis eius. Velut a Paulo cum scripsit, *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Quem insuper coniugiorum quae intra Pleroma sunt mentionem in uno fecisse, cum de hominum inter se copulatione hunc in modum scripsit: *Sacramentum hoc magnum est: ego vero dico in Christo et ecclesia.*

1. Cor. 2, 6. — Eph. 5, 32.

Ioannem domini discipulum affirmant primam Ogdoadem nominatim demonstrasse. Sic enim disputant. Ioannes domini discipulus omnium rerum originem explicare cupiens, qua a Patre universa procreata sunt, principium statuit a deo genitum, quem et filium Unigenitum et deum appellat, per quem omnia Pater quodam veluti satu propagavit. Ab hoc productum esse Verbum asserit; per istud vero totam Aeonum naturam, quam ipsum postea Verbum informavit. Cum igitur de prima generatione sermonem instituat, recte a Principio, hoc est Deo Verboque docendi initium fecit. Ita porro scribit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Sic erat in Principio apud Deum.* Postquam tria illa discrevit, Deum, Principium et Verbum, rursus in unum connectit, ut utriusque, Filii videlicet ac Verbi, productionem amborumque cum inter se, tum cum Patre coniunctionem declaret. Siquidem in Patre atque ex Patre Principium est, in Principio vero et ex Principio Verbum. Praeclare igitur dixit, *In principio erat Verbum,* erat enim in Filio, et, *Verbum erat apud Deum,* erat enim et Principium, Et *Deus erat Verbum.* Consentanee omnino dictum. Quod enim a Deo genitum est, Deus est. Sic, *Erat in principio apud Deum,* productionis ordinem ostendit. *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Etenim Verbum omnibus, qui post se sunt, Aeonibus informationis ac propagationis auctor extitit. Verum, *Quod factum est,* inquit, *in ipso vita erat;* ubi et coniugium indicat. Nam omnia per ipsum facta esse dicit, vitam autem in ipso. Haec igitur quae in illo facta est, propius ad illum in ipso pertinet quam ea quae per ipsum facta sunt. Cum illo quippe versatur, ac per ipsum fructus emittit. Nam quia statim subiicit, *Et vita erat lux hominum,* eo ipso quod Hominem commemorat, eadem voce et Ecclesiam complectitur, ut coniugii societatem intelligas. Nam ex Verbo Vitaque Homo atque Ecclesia nascuntur. Ceterum lucem hominum idcirco vitam nominavit, quod ab ea illi collustrati sint, quod idem est ac

Cap. XXIX. — Ioann. 1.

4. ἐν δὲ τῇ Ἀρχῇ *quae exciderant verba, quae tam ipsa sententia quam Vet. Interpres vindicat, ex cod. Ven. reposui.*

5. αὐτοῦ *codd. Ven. Rhedig. Reg. Editi libri habent* ἑαυτοῦ.

6. ζωὴν *non comparet in cod. Ven.*

7. ἐν *praepositionem delendam censuit Billius.*

8. νοήματος *cod. Ven.*

9. ὀνομασίαν *cod. Ven.*

10. πεφωτῆσθαι *cod. Ven.*

ρῶσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Παῦλος λέγει· Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον φῶς ἐστιν. Ἐπεὶ τοίνυν ἐφανέρωσε καὶ ἐγέννησε τόν τε Ἄνθρωπον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν [11] ἡ Ζωὴ, φῶς εἰρῆσθαι αὐτῶν. Σαφῶς οὖν δεδήλωκεν ὁ Ἰωάννης διὰ τῶν λόγων τούτων τά τε ἄλλα, καὶ τὴν Τετράδα τὴν δευτέραν Λόγον καὶ Ζωὴν, Ἄνθρωπον καὶ Ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν πρώτην ἐμήνυσε Τετράδα. Διηγούμενος γὰρ περὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ λέγων πάντα τὰ ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος δι' αὐτοῦ μεμορφῶσθαι, καρπὸν εἶναί φησιν αὐτὸν παντὸς τοῦ Πληρώματος. Καὶ γὰρ φῶς εἴρηκεν αὐτὸν τὸ ἐν τῇ σκοτίᾳ φαινόμενον, καὶ μὴ καταληφθὲν ὑπ' αὐτῆς, ἐπειδὴ πάντα [12] τὰ γενόμενα ἐκ τοῦ πάθους ἁρμόσας ἠγνοή-
pag. 198. θη ὑπ' [13] αὐτῶν. Καὶ υἱὸν δὲ, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ζωὴν λέγει αὐτὸν, καὶ λόγον σάρκα γενόμενον, Οὗ τὴν δόξαν ἐθεασάμεθα, φησὶ, καὶ ἦν ἡ δόξα αὐτοῦ, οἵα ἦν ἡ τοῦ μονογενοῦς ἡ ὑπὸ τοῦ πατρὸς δοθεῖσα αὐτῷ, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Λέγει δὲ οὕτως· Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Ἀκριβῶς οὖν καὶ τὴν πρώτην ἐμήνυσε Τετράδα, Πατέρα εἰπὼν καὶ Χάριν, καὶ τὸν Μονογενῆ, καὶ Ἀλήθειαν. Οὕτως ὁ Ἰωάννης περὶ τῆς πρώτης καὶ μητρὸς τῶν [14] ὅλων Αἰώνων Ὀγδοάδος εἴρηκε. Πατέρα γὰρ εἴρηκε καὶ Χάριν, καὶ Μονογενῆ, καὶ Ἀλήθειαν, καὶ Λόγον, καὶ Ζωὴν, καὶ Ἄνθρωπον, καὶ Ἐκκλησίαν.

Κεφ. λ'. Ὁρᾷς, ἀγαπητὲ, τὴν μέθοδον ᾗ οἱ χρώμενοι φρεναπατοῦσιν ἑαυτοὺς, ἐπηρεάζοντες τὰς γραφὰς, τὸ πλάσμα αὐτῶν ἐξ αὐτῶν συνιστάνειν πειρώμενοι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ [1] αὐτὸς παρεθέμην αὐτῶν τὰς λέξεις, ἵνα ἐξ αὐτῶν κατανοήσῃς τὴν πανουργίαν τῆς μεθοδείας, καὶ τὴν πονηρίαν τῆς πλάνης. Πρῶτον μὲν γὰρ εἰ προέκειτο Ἰωάννῃ τὴν ἄνω Ὀγδοάδα [2] μηνύσαι, τὴν τάξιν ἂν [3] τετηρήκει τῆς [4] προβολῆς, καὶ [5] τὴν πρώτην Τετράδα σεβασμιωτάτην οὖσαν, καθὼς λέγουσιν, ἐν πρώτοις ἂν τεθείκει τοῖς ὀνόμασι, καὶ οὕτως [6] ἐπεζεύχει τὴν δευτέραν, ἵνα διὰ τῆς τάξεως τῶν ὀνομάτων ἡ τάξις [7] δειχθῇ τῆς Ὀγδοάδος, καὶ οὐκ ἂν μετὰ τοσοῦτον διάστημα, ὡς ἐκλελησμένος, ἔπειτα ἀναμνησθεὶς ἐπ' ἐσχάτῳ [8] τῆς πρώτης ἐμέμνητο Τετράδος. Ἔπειτα δὲ καὶ τὰς συζυγίας σημᾶναι θέλων καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἂν παρέλιπεν ὄνομα, [9] ἀλλ' ἢ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν συζυγιῶν ἠρκέσθη τῇ τῶν ἀῤῥένων προσηγορίᾳ, ὁμοίως δυναμένων κἀκείνων συνυπακούεσθαι, ἵνα τὴν ἑνότητα διὰ

11. ἡ Ζωὴ verba non habet cod. Ven.
12. τὰ, quod om. ed. princ., Petavius primum adiecit ex cod. Vaticano.
13. αὐτῶν cod. Ven., cum quo conspirat etiam Vet. Interpres. Et Grabius ita emendari voluit. Vulgata librorum scriptura est αὐτῆς.
14. ἄλλων cod. Ven.
Cap. XXX. — 1. αὐτὰς correxit Billius.
2. μηνύσαι cod. Ven. μηνύσειν reliqui libri.

figurari et manifestum fieri. Quod Paulus ipse testatur. *Omne*, in- Eph. 5, 13.
quit, *quod manifestatur lumen est.* Quare cum Hominem atque Ecclesiam Vita patefecerit ac genuerit, merito eorumdem lux esse dicitur. Quocirca perspicue Ioannes his verbis cum alia, tum alterum quaternionem aperuit, Verbum et Vitam, Hominem atque Ecclesiam. Nec minus tamen priorem quaternionem indicat. Cum enim de Salvatore disserit, omniaque quae extra Pleroma sunt ab ipso esse formata scribit, totius illum Pleromatis fructum esse commonstrat. Nam illum lucem esse dixit, quae lucet in tenebris, nec ab ipsis comprehenditur; eo quod cum omnia, quae ex commotione ortum habuerant, composuisset, ab illis nequaquam est agnitus. Sed et filium eundem ac Veritatem, et Vitam et Verbum quod caro factum sit appellat. *Cuius*, inquit, *gloriam vidimus: eratque gloria eius quasi unigeniti eidem a Patre concessa, plena gratiae et veritatis.* Hoc enim
modo scribit: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et* Ioann. 1, 14.
vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis. Quo in loco primum quaternionem accuratissime descripsit, cum Patrem nominavit, et Gratiam, et Unigenitum, ac Veritatem. Ita plane Iohannes de prima, adeoque matre omnium Aeonum Ogdoade locutus est. Istos enim nominatim concepit, Patrem, Gratiam, Unigenam, Veritatem, Verbum, Vitam, Hominem, Ecclesiam.

Vides, carissime, artem illam ac fraudem, qua sibimetipsis illu- Cap. XXX.
dunt haeretici, dum sacris literis per calumniam abutuntur, ut ex illarum testimonio fabulis suis pondus et autoritatem concilient. Quamobrem consulto illorum in medium verba protuli, ut mirificum ipsorum calliditatis artificium atque erroris pravitatem animadverteres. Primum enim, si Iohanni supremam illam Ogdoadem declarare propositum fuisset, procreationis ordinem servaret, ac priorem illum, uti asserunt, augustissimumque Quaternionem in prima nominum serie collocaret, tum secundum subiiceret, ut per vocabulorum ordinem Ogdoadis ordo demonstraretur, neque tanto intervallo, velut oblitus ac denuo recordatus, Quaternionem primum ultimum in locum coniiceret. Deinde si coniugiorum mentionem facere vellet, nunquam Ecclesiae nomen praetermitteret. Sed vel ceteris etiam in paribus recensendis solos duntaxat mares nominasset, cum et ipsi similiter una intelligi possint; ut in omnibus similitudinem aequalita-

3. ἐτετηρήκει cod. Vatic.
4. προσβολῆς ed. princ.
5. τὴν om. cod. Ven.
6. *Ita corrigendum putavit iam olim Grabius, et ego nunc corrigo ex cod. Veneto. Vulgo extat* ἐπεζεύχθη.
7. δειχθήσεται cod. Ven.
8. τῆς *addidi ex cod. Ven.*
9. ἀλλὰ καὶ cod. Ven.

πάντων ἢ πεφυλακώς, [10] ἢ εἰ τῶν λοιπῶν τὰς συζύγους κατέλεγε, καὶ τὴν τοῦ Ἀνθρώπου ἂν μεμηνύκει σύζυγον, καὶ οὐκ ἂν ἀφῆκεν ἐκ μαντείας ἡμᾶς λαμβάνειν τοὔνομα αὐτῆς. Φανερὰ οὖν ἡ τῆς ἐξηγήσεως παραποίησις. Τοῦ γὰρ Ἰωάννου ἕνα θεὸν παντοκράτορα καὶ ἕνα μονογενῆ Χριστὸν Ἰησοῦν κηρύσσοντος, δι' οὗ τὰ πάντα γεγονέναι λέγει, τοῦτον υἱὸν θεοῦ, τοῦτον μονογενῆ, τοῦτον πάντων ποιητήν, τοῦτον φῶς ἀληθινόν, φωτίζοντα πάντα ἄνθρωπον, τοῦτον κόσμου ποιητήν,
pag. 199. τοῦτον εἰς τὰ ἴδια ἐληλυθότα, τοῦτον αὐτὸν σάρκα γεγονότα [11] καὶ ἐσκηνωκότα ἐν ἡμῖν, οὗτοι παρατρέποντες κατὰ τὸ πιθανὸν τὴν ἐξήγησιν, ἄλλον μὲν τὸν Μονογενῆ θέλουσιν εἶναι κατὰ τὴν προβολήν, ὃν δὴ καὶ Ἀρχὴν καλοῦσιν, ἄλλον δὲ τὸν Σωτῆρα γεγονέναι θέλουσι, καὶ ἄλλον τὸν Λόγον υἱὸν τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἄλλον τὸν Χριστὸν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ Πληρώματος προβεβλημένον. Καὶ ἓν ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἄραντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καταχρησάμενοι τοῖς ὀνόμασιν, εἰς τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν μετήνεγκαν, ὥστε κατ' αὐτοὺς ἐν τοῖς τοσούτοις τὸν Ἰωάννην τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μνείαν [12] μὴ ποιεῖσθαι. Εἰ γὰρ Πατέρα εἴρηκε, καὶ Χάριν, καὶ Μονογενῆ, καὶ Ἀλήθειαν, καὶ Λόγον, καὶ Ζωήν, καὶ Ἄνθρωπον, καὶ Ἐκκλησίαν, κατὰ τὴν ἐκείνων ὑπόθεσιν περὶ τῆς πρώτης Ὀγδοάδος εἴρηκεν, ἐν ᾗ οὐδέπω Ἰησοῦς, οὐδέπω Χριστὸς ὁ τοῦ Ἰωάννου διδάσκαλος. Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῶν συζυγιῶν αὐτῶν ὁ ἀπόστολος εἴρηκεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃν καὶ λόγον οἶδε τοῦ θεοῦ, αὐτὸς πεποίηκε φανερόν. Ἀνακεφαλαιούμενος γὰρ περὶ τοῦ εἰρημένου αὐτῷ [13] ἄνω ἐν ἀρχῇ λόγου ἐπεξηγεῖται, Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Κατὰ δὲ τὴν ἐκείνων ὑπόθεσιν οὐχ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, [14] ὅς γε οὐδὲ ἦλθέ ποτε ἐκτὸς Πληρώματος, ἀλλὰ ὁ [15] ἐκ τῆς οἰκονομίας μεταγενέστερος τοῦ Λόγου Σωτήρ.

Κεφ. λα'. Μάθετε οὖν, ἀνόητοι, ὅτι Ἰησοῦς ὁ παθὼν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁ κατασκηνώσας ἐν ἡμῖν, οὗτος αὐτός ἐστιν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλος τις τῶν Αἰώνων ὑπὲρ τῆς ἡμῶν αὐτῶν σωτηρίας σὰρξ ἐγένετο, εἰκὸς ἦν περὶ ἄλλου εἰρηκέναι τὸν ἀπόστολον. Εἰ δὲ ὁ λόγος ὁ τοῦ πατρὸς ὁ καταβὰς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβάς, ὁ τοῦ μόνου θεοῦ μονογενὴς υἱὸς κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς εὐδοκίαν σαρκωθεὶς ὑπὲρ ἀνθρώπων, οὐ περὶ ἄλλου τινός, οὐδὲ περὶ Ὀγδοάδος, τὸν λόγον [1] ἐμπεποίηται, ἀλλ' ἢ περὶ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐδὲ γὰρ ὁ λόγος κατ' αὐτοὺς προηγουμένως σὰρξ γέγονε. Λέγουσι δὲ τὸν Σωτῆρα ἐνδύσασθαι σῶμα ψυχικὸν ἐκ τῆς οἰκονομίας κατεσκευασμένον ἀρρήτῳ προνοίᾳ πρὸς

10. ἢ εἰ *emendatio est Billii et Petavii, quam firmat Vet. Interpres. Libri tam scripti quam editi praebent solum* εἰ.

11. καὶ ἐσκηνωκότα *verba om. cod. Ven.*

12. μὴ *particulam, quae desideratur in cod. Rhedig. et in editis libris, reposui de cod. Veneto. Petavius et Billius coniecerant* οὐ ποιεῖσθαι.

13. ἄνω ἀρχῇ λόγου *cod. Ven.*

temque servaret. Vel si reliquorum coniuges enumeraret, etiam Hominis attigisset, neque divinandi illius nominis necessitatem nobis attulisset. Est igitur minime obscura illius interpretationis calumnia. Cum enim Iohannes unum deum omnipotentem, unumque Christum Iesum illius unigenitum praedicet, per quem facta esse omnia confirmat, atque hunc esse *dei filium*, hunc *Unigenam*, hunc *conditorem omnium*, hunc *veram lucem*, *quae illuminat omnem hominem*, hunc *mundi fabricatorem*, hunc *qui in propria venit*, *qui caro factus est, et habitavit in nobis*, esse testetur, isti callida ac malitiosa interpretatione detorquentes alium productione fingunt Unigenam extitisse, quem et Principium vocant, alium Salvatorem, aliud Verbum Unigenae filium, alium Christum corrigendi caussa Pleromatis exortum. Sicque eorum quae dicuntur singula a veritate promentes ac nominibus abutentes ad usum suum opinionemque transferunt. Ex qua illorum sententia sequitur, tot in verbis Ioannem Iesu Christi mentionem ne litera quidem attigisse. Licet enim Patrem nominarit, et Gratiam, Unigenitum, et Veritatem, ac Verbum, Vitam, Hominem, et Ecclesiam, haec illi censent de prima Ogdoade esse dicta, in qua nondum Iesus, nondum Christus Ioannis magister continetur. Verum longe abesse ut de Coniugiis illis apostolus loqui voluerit, deque Christo Iesu domino nostro intelligendum esse, quod et Verbum solet appellare dei, non obscure ipse declarat. Etenim cum de Verbo illo, quod antea in principio fuisse dixerat, summatim disputata colligeret, ita pronuntiare pergit: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* At istorum opinione Verbum neque caro factum est, neque unquam a Pleromate discessit, sed Salvator quidam alius procurandae caussa salutis editus, Verboque recentior.

Quamobrem discite tandem aliquando, stulti, discite Iesum illum qui nostra caussa passus est, qui habitavit in nobis, eundem dei esse Verbum. Nam si alius ex Aeonum numero salutis nostrae gratia carnem induisset, aequum erat de alio quoque mentionem ab apostolo fieri. Sin idem Patris Verbum, quod e coelo delapsum est, eodem postliminio rediit, unius inquam ille dei unicus filius ex benevolo Patris affectu hominum caussa carne vestitus, non de alio quopiam, non de illa nescio qua Ogdoade, sed de Iesu Christo Domino nostro sermonem instituit. Neque enim Verbum isti praecipue censent carnem esse factum. Sed Salvatorem ferunt animale quoddam induisse corpus, quod incarnatione ipsa inexplicabili sapientia consti- Cap. XXXI.

14. ὥστε οὐδὲ *cod. Ven.*

15. ἐκ *praepositionem, quae desideratur in reliquis, adieci ex cod. Veneto. Vet. Interpres habet* sed qui ex omnibus factus est. *Unde Billius rescribendum esse putavit* ὁ ἐκ πάντων γεγονώς *cett.*

Cap. XXXI. — 1. πεποίηται *cod. Ven.*

τὸ ὁρατὸν γενέσθαι καὶ ψηλαφητόν. Σάρξ δέ ἐστιν ἡ ἀρχαία ἐκ τοῦ χοῦ κατὰ τὸν Ἀδὰμ ἡ γεγονυῖα πλάσις ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἣν ἀληθῶς γεγο-
pag. 200. νέναι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἐμήνυσεν ὁ Ἰωάννης. Καὶ λέλυται αὐτῶν ἡ πρώτη καὶ ἀρχέγονος Ὀγδοάς. Ἑνὸς γὰρ καὶ τοῦ αὐτοῦ δεικνυμένου Λόγου, καὶ Μονογενοῦς, καὶ Ζωῆς, καὶ Φωτὸς, καὶ Σωτῆρος, καὶ Χριστοῦ, καὶ Υἱοῦ Θεοῦ, καὶ τούτου αὐτοῦ σαρκωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, λέλυται ἡ τῆς Ὀγδοάδος σκηνοπηγία· ταύτης δὲ λελυμένης διαπέπτωκεν αὐτῶν πᾶσα ἡ ὑπόθεσις, [2] ἣν ψευδῶς ὀνειρώττοντες κατατρέχουσι τῶν γραφῶν, ἰδίαν ὑπόθεσιν ἀναπλασάμενοι· ἔπειτα λέξεις καὶ ὀνόματα σποράδην κείμενα συλλέγοντες μεταφέρουσι, καθὼς προειρήκαμεν, ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν, ὅμοια ποιοῦντες τοῖς ὑποθέσεις τὰς τυχούσας αὐτοῖς προβαλλομένοις, ἔπειτα πειρωμένοις ἐκ τῶν Ὁμήρου ποιημάτων μελετᾶν αὐτὰς, ὥςτε τοὺς ἀπειροτέρους δοκεῖν ἐπ' ἐκείνης τῆς ἐξ ὑπογυίου μεμελετημένης ὑποθέσεως Ὅμηρον τὰ ἔπη πεποιηκέναι, καὶ πολλοὺς συναρπάζεσθαι διὰ τῆς τῶν ἐπῶν συνθέτου ἀκολουθίας, μὴ ἄρα ταῦθ' οὕτως Ὅμηρος εἴη πεποιηκώς. [3] Ὡς ὁ τὸν Ἡρακλέα ὑπὸ Εὐρυσθέως ἐπὶ τὸν ἐν τῷ Ἅιδῃ κύνα πεμπόμενον διὰ τῶν Ὁμηρικῶν στίχων γράφων οὕτως (οὐδὲν γὰρ κωλύει παραδείγματος χάριν ἐπιμνησθῆναι καὶ τούτων, ὁμοίας καὶ τῆς αὐτῆς οὔσης ἐπιχειρήσεως τοῖς ἀμφοτέροις)·

Ὣς εἰπὼν ἀπέπεμπε δόμων βαρέα στενάχοντα
Φῶθ' Ἡρακλῆα, μεγάλων ἐπιΐστορα ἔργων,
Εὐρυσθεὺς, Σθενέλοιο πάϊς Περσηϊάδαο,
Ἐξ Ἐρέβευς ἄξοντα κύνα στυγεροῦ Ἀΐδαο.
Βῆ ῥ' ἴμεν, ὥςτε λέων ὀρεσίτροφος ἀλκὶ πεποιθὼς,
Καρπαλίμως ἀνὰ ἄστυ, φίλοι δ' [4] ἅμα πάντες ἕποντο,
Νύμφαι τ' ἠΐθεοί τε, πολύτλητοί τε γέροντες,
Οἶκτρ' ὀλοφυρόμενοι, ὡςεὶ θάνατόνδε κιόντα.
Ἑρμείας δ' ἀπέπεμπεν, ἰδὲ γλαυκῶπις Ἀθήνη.
Ἤιδεε γὰρ κατὰ θυμὸν ἀδελφεὸν ὡς ἐπονεῖτο.

Τίς οὐκ ἂν τῶν ἀπανούργων συναρπαγείη ὑπὸ τῶν ἐπῶν τούτων καὶ νομίσειεν οὕτως [5] αὐτὰ Ὅμηρον ἐπὶ ταύτης τῆς ὑποθέσεως [6] πεποιη-
pag. 201. κέναι; Ὁ δ' ἔμπειρος τῆς Ὁμηρικῆς ὑποθέσεως [7] ἐπιγνώσεται, εἰδὼς ὅτι τὸ μέν τι αὐτῶν ἐστι περὶ Ὀδυσσέως εἰρημένον, τὸ δὲ περὶ αὐτοῦ τοῦ Ἡρακλέως, τὸ δὲ περὶ Πριάμου, τὸ δὲ περὶ Μενελάου καὶ Ἀγαμέμνονος. Ἄρας δὲ αὐτὰ, καὶ ἓν ἕκαστον ἀποδοὺς [8] τῇ ἰδίᾳ, ἐκποδὼν ποιήσει [9] τὴν ὑπόθεσιν. Οὕτω δὲ καὶ [10] ὁ τὸν κανόνα τῆς ἀληθείας

2. ἣν πᾶς ἀψευδῶς cod. Ven.
3. ὡς ὁ non habet cod. Ven.
4. ἅμα codd. Ven. Rhedig. Paris. Vulgo extat ἀνά.
5. αὐτὰ εἰπεῖν Ὅμηρον cod. Ven.
6. πεποιηκέναι — — ὑποθέσεως om. cod. Ven.
7. ἐπεὶ γνώσεται cod. Ven. Vet. Interpres cum habeat cognoscet quidem versus, argumentum autem non cognoscet

tutum est, ut videri contrectarique posset. Ceterum caro vetus illud opus dei est, iam tum ab Adami temporibus ex humo formatum, quam dei Verbum fuisse verissime Ioannes prodidit. Ita prima illorum et antiquissima Ogdoas in nihilum recidit. Quoniam enim uni eidemque convenire monstratum est, ut et Unigenitus, et Vita, et Lumen, et Salvator, et Christus, et Dei filius esset, et is ipse nostra caussa carnem indueret, tota illa Ogdoadis fabula dilapsa concidet. Qua discussa universam ruere pariter dogmatum illorum structuram necesse est, quam illi sibi velut per somnium effingentes sacras literas depravant, dum eas ad argumentum suum accommodare student. Deinde sparsas dictiones ac vocabula passim reperta colligentes ab nativo sensu et proprio in alienum, ut diximus, per vim transferunt. Quemadmodum ii faciunt qui qualibet materia proposita, depromptis ex Homero versibus, sic eam tractant atque expoliunt, ut imperitis persuadeant de recenti illo suo argumento Homerum ista cecinisse, ac plerisque series ipsa carminum ac contextus imponat, quasi haec in eum modum fuerint ab Homero digesta. Sic ille nescio quis, qui Herculem ab Eurystheo ad infernum canem extrahendum missum Homericis versibus ita descripsit (nihil enim exempli gratia prohibet ista commemorari, cum par idemque sit amborum institutum):

Sic ait, et tectis gemebundum extrusit ab altis Od. κ, 76.
Magnanimum Alciden, factorum laude potentem Od. φ, 26.
Perseïdae Eurystheus Stheneli clarissima procles, Il. τ, 123
Infernum ut superas custodem efferret in auras. Il. ϑ, 368
Ergo ille intrepidus montani more leonis Od. ζ, 15.
Urbe ruens tota sociis comitantibus ibat; Il. ω, 327.
Hunc iuvenes miserique senes castaeque puellae Od. λ, 38.
Deducunt longo gemitu, ceu morte propinqua. Il. ω, 328.
Tum se Mercurius comitem cum Pallade iungit, Od. λ, 625.
Quam non fraterni casus curaeque latebant. Il. β, 409.

Quem non simplicem minimeque malum hominem versus isti decipiant, ut eos quemadmodum audit, de hoc argumento ab Homero scriptos assentiatur? At qui Homeri lectione tritus est, facile ista discernet, nec ignorabit horum partim de Ulysse dicta, partim de Hercule, partim ad Priamum, partim ad Menelaum et Agamemnonem pertinere. Quibus inde translatis ac suo loco restitutis totum illud opus dissolvet. Sic omnino, qui veritatis regulam neutram in

legisse videtur plenius ἐπιγνώσεται μὲν τὰ ἔπη, τὴν δὲ ὑπόθεσιν οὐκ ἐπιγνώσεται.
8. *Vet. Interpres:* et unumquemque suo libro reddiderit.
9. *Vet. Interpres* praesens argumentum *vertit.*
10. ὁ *om. cod. Ven.*

ἀκλινῆ ἐν ἑαυτῷ κατέχων, ὃν διὰ τοῦ βαπτίσματος εἴληφε, τὰ μὲν ἐκ τῶν γραφῶν ὀνόματα καὶ τὰς λέξεις καὶ τὰς παραβολὰς ἐπιγνώσεται, τὴν δὲ βλάσφημον ὑπόθεσιν ταύτην οὐκ ἐπιγνώσεται. Καὶ γὰρ εἰ τὰς ψηφῖδας γνωρίσει, ἀλλὰ τὴν ἀλώπεκα ἀντὶ τῆς βασιλικῆς εἰκόνος οὐ παραδέξεται· ἓν ἕκαστον δὲ τῶν εἰρημένων ἀποδοὺς τῇ ἰδίᾳ τάξει καὶ προσαρμόσας τῷ τῆς ἀληθείας [11] σωματίῳ γυμνώσει, καὶ ἀνυπόστατον ἐπιδείξει τὸ πλάσμα αὐτῶν.

Κεφ. λβʹ. [1] Ἐπειδὴ τῇ σκηνῇ ταύτῃ [2] λείπει ἡ ἀπολύτρωσις, ἵνα τις τὸν μῖμον [3] αὐτῶν περαιώσας τὸν ἀνασκευάζοντα λόγον [4] ἐπενέγκῃ, καλῶς ἔχειν ὑπελάβομεν ἐπιδεῖξαι πρότερον ἐν οἷς οἱ πατέρες αὐτοὶ τοῦδε τοῦ [5] μύθου διαφέρονται πρὸς ἀλλήλους, ὡς ἐκ διαφόρων πνευμάτων τῆς πλάνης ὄντες. Καὶ ἐκ τούτου γὰρ [6] ἀκριβέστατα συνιδεῖν ἔσται, καὶ πρὸ τῆς ἀποδείξεως, βεβαίαν τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κηρυσσομένην ἀλήθειαν, καὶ τὴν ὑπὸ τούτων παραπεποιημένην ψευδηγορίαν. Ἡ μὲν γὰρ ἐκκλησία, καίπερ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη, παρὰ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἐκείνων μαθητῶν παραλαβοῦσα τὴν εἰς ἕνα θεὸν πατέρα παντοκράτορα, τὸν πεποιηκότα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὰς θαλάσσας καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, πίστιν, καὶ εἰς ἕνα Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὸν σαρκωθέντα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, καὶ εἰς πνεῦμα ἅγιον, τὸ διὰ τῶν προφητῶν κεκηρυχὸς τὰς οἰκονομίας καὶ [7] τὴν ἔλευσιν καὶ τὴν [8] ἐκ παρθένου γέννησιν καὶ τὸ πάθος καὶ τὴν ἔγερσιν ἐκ νεκρῶν καὶ τὴν ἔνσαρκον εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ ἠγαπημένου Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, καὶ τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς παρουσίαν αὐτοῦ, [9] ἐπὶ τὸ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα καὶ ἀναστῆσαι πᾶσαν σάρκα πάσης ἀνθρωπότητος, ἵνα Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν καὶ θεῷ καὶ σωτῆρι καὶ βασιλεῖ κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ πατρὸς τοῦ ἀοράτου
pag. 202. πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται αὐτῷ, καὶ κρίσιν δικαίαν ἐν τοῖς πᾶσι ποιήσηται, τὰ μὲν πνευματικὰ τῆς πονηρίας καὶ ἀγγέλους, τοὺς παραβεβηκότας καὶ ἐν ἀποστασίᾳ γεγονότας, καὶ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀδίκους καὶ ἀνόμους καὶ βλασφήμους τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ πέμψῃ, τοῖς δὲ δικαίοις καὶ ὁσίοις, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τετηρηκόσι, καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ διαμεμενηκόσι, τοῖς ἀπ' ἀρχῆς, τοῖς [10] δὲ ἐκ μετανοίας, ζωὴν χαρισάμενος ἀφθαρσίαν δωρήσηται καὶ δόξαν αἰωνίαν περιποιήσῃ.

11. σωματίῳ *scripsi cum Grabio. Libri habent* σωματείῳ.

Cap. XXXII. — 1. Ἐπειδὴ δὲ *coniecit Billius*, Ἐπεὶ δὴ *vel* Ἐπεὶ δὲ *Grabius et Massuetus. Vet. Interpres habet:* Quoniam autem scenae huic deest *cett.*

2. λείπῃ *cod. Ven.*

3. *Ita cod. Ven., conspirans cum Vet. Interprete qui habet* ipsorum. *Vulgo enim extat* αὐτὸν.

4. *Ita corrigendum erat secundum Vet. Interpr., et cod. Ven., qui habet* ἐπενέγκει.

partem inflexam, quam in baptismo acceperit, apud se retineat, deprompta sacris e literis vocabula ac dictiones et parabolas agnoscat, contumeliosum hoc vero in deum argumentum repudiet, atque in tesserulas animadvertet, nunquam ut vulpeculam pro imperatoris effigie obtrudi sibi patiatur, verum unumquodque eorum quae dicta sunt ordini suo reddens, ac veritatis velut corpori accommodans, illorum nugas detegat atque inanes esse demonstret.

Postremo quia iam velut in scena peracto fabulae exodio dimittendi tempus est, consultum fore duximus, si ad illorum confutandum errorem aliquid subiiceremus. Sed prius tamen ostendendum illud est, quibus in rebus fabulae illius auctores a se invicem dissideant, quos diversi velut falsitatis spiritus contrarias in partes abripiunt. Hoc enim ex capite vel citra probationem ullam certissime constabit, cum solidam ac stabilem esse veritatem illam, quam ecclesia praedicat, tum adulterinam ac mendacem illorum esse doctrinam. Siquidem ecclesia toto licet orbe ad extremos usque terrarum limites dispersa, cum ab apostolis eorumque discipulis fidem acceperit in unum deum patrem omnipotentem, qui coelum terramque ac maria cum universis quae in illis comprehensa sunt condidit, et in unum Iesum filium dei, qui pro nostra salute carnem induit, atque in spiritum sanctum, qui omnem illam unice dilecti Christi Iesu domini nostri administrationem et adventum ortumque de virgine per prophetas praenuntiavit, nec non et perpessionem ac resurrectionem, et in coelum ascensionem cum corpore, futurumque olim indidem paterna cum maiestate descensum, ut in summam velut universa contrahat, et omnium hominum corpora revocet ad vitam, atque ut Eph. 1, 10.
Christo Iesu domino nostro ac deo et salvatori regique de illius qui videri non potest, voluntate patris, *Omne genu flectatur coelestium,* Phil. 2, 10.
terrestrium et infernorum, et omnis ipsum lingua confiteatur, utique rectum in omnes iudicium exerceat, ac spiritalia nequitiae, hoc est desertores angelos ac rebelles, et impios omnes ac sceleratos et facinorosos, ac contumeliosos in deum homines sempiternis flammis addicat, iustis vero sanctisque, qui mandata sua diligenter observaverint et in eius caritate sive iam inde ab initio, sive post poenitentiam perseveraverint, vitam immortalitatemque largiatur, atque aeternam illis gloriam impertiat.

Cap. XXXII.

Vulgata scriptura est ἐπενεγκεῖν.

5. *Ita cod. Ven. Vulgo* θυμοῦ.

6. ἀκριβέστατα *codd. Ven. et Vatic. Vulgo* ἀκριβῶς.

7. τὴν ἔλευσιν *restitui ex cod. Ven. et Vet. Interprete. Vulgo* τὰς ἐλεύσεις.

8. ἐκ τῆς παρθένου *cod. Vatic.*

9. ἐπὶ δὲ τὸ *cod. Ven.*

10. δὲ καὶ ἐκ *cod. Vatic.*

Κεφ. λγ'. Τοῦτο τὸ κήρυγμα παρειληφυῖα, καὶ ταύτην τὴν πίστιν, ὡς προέφαμεν, ἡ ἐκκλησία, καίπερ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ διεσπαρμένη, ἐπιμελῶς φυλάσσει, ὡς ἕνα οἶκον οἰκοῦσα, καὶ ὁμοίως πιστεύει τούτοις, ὡς μίαν ψυχὴν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσα καρδίαν, καὶ συμφώνως ταῦτα κηρύσσει καὶ διδάσκει καὶ παραδίδωσιν, ὡς ἓν στόμα κεκτημένη. [1] Καὶ γὰρ αἱ κατὰ τὸν κόσμον διάλεκτοι ἀνόμοιαι· ἀλλ' ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως μία καὶ ἡ αὐτή, καὶ οὔτε αἱ ἐν Γερμανίαις ἱδρυμέναι ἐκκλησίαι ἄλλως πεπιστεύκασιν, ἢ ἄλλως παραδιδόασιν, οὔτε ἐν ταῖς Ἰβερίαις, οὔτε ἐν Κελτοῖς, οὔτε κατὰ τὰς ἀνατολὰς, οὔτε ἐν Αἰγύπτῳ, οὔτε ἐν Λιβύῃ, οὔτε αἱ κατὰ μέσα τοῦ κόσμου ἱδρυμέναι· ἀλλ' ὥςπερ ὁ ἥλιος τὸ κτίσμα τοῦ θεοῦ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς, οὕτω καὶ [2] τὸ φῶς, τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας πανταχῇ φαίνει, καὶ φωτίζει πάντας ἀνθρώπους τοὺς βουλομένους εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, καὶ οὔτε ὁ πάνυ δυνατὸς ἐν λόγῳ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις προεστώτων ἕτερα τούτων ἐρεῖ (οὐδεὶς γὰρ ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον), οὔτε ὁ ἀσθενὴς ἐν τῷ λόγῳ ἐλαττώσει τὴν παράδοσιν. Μιᾶς γὰρ καὶ τῆς αὐτῆς πίστεως οὔσης, οὔτε ὁ πολὺ περὶ αὐτῆς δυνάμενος εἰπεῖν ἐπλεόνασεν, οὔτε ὁ τὸ ὀλίγον ἠλαττόνησε. Τὸ δὲ πλεῖον ἢ ἔλαττον κατὰ σύνεσιν εἰδέναι τινὰς οὐκ ἐν τῷ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν ἀλλάσσειν γίνεται, καὶ ἄλλον θεὸν παρεπινοεῖν παρὰ τὸν δημιουργὸν καὶ ποιητὴν καὶ τροφέα τοῦ δὲ τοῦ παντὸς, ὡς μὴ ἀρκουμένους [3] τούτῳ, ἢ ἄλλον Χριστὸν, ἢ ἄλλον Μονογενῆ, ἀλλὰ ἐν τῷ τὰ ὅσα ἐν παραβολαῖς εἴρηται [4] προςεπεξεργάζεσθαι καὶ συνοικειοῦν τῇ τῆς πίστεως ὑποθέσει, καὶ ἐν τῷ τήν τε πραγματείαν καὶ οἰκονομίαν
pag. 203. τοῦ θεοῦ τὴν ἐπὶ τῇ ἀνθρωπότητι [5] γινομένην ἐκδιηγεῖσθαι, καὶ ὅτι ἐμακροθύμησεν ὁ θεὸς ἐπί τε τῇ τῶν παραβεβηκότων ἀγγέλων ἀποστασίᾳ καὶ ἐπὶ τῇ παρακοῇ τῶν ἀνθρώπων σαφηνίζειν, καὶ διὰ τί τὰ μὲν πρόςκαιρα, τὰ δὲ αἰώνια, καὶ τὰ μὲν οὐράνια, καὶ τὰ δὲ ἐπίγεια εἷς καὶ ὁ αὐτὸς θεὸς πεποίηκεν ἀπαγγέλλειν, καὶ διὰ τί ἀόρατος ὢν ἐφάνη τοῖς προφήταις ὁ θεὸς, οὐκ ἐν μιᾷ ἰδέᾳ, ἀλλὰ ἄλλως ἄλλοις συνιεῖν, καὶ διὰ τί διαθῆκαι πλείους γεγόνασι τῇ ἀνθρωπότητι μηνύειν, καὶ τίς ἑκάστης τῶν διαθηκῶν ὁ χαρακτὴρ διδάσκειν, καὶ διὰ τί συνέκλεισε πάντα εἰς ἀπείθειαν ὁ θεὸς, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ, ἐξερευνᾶν, καὶ διὰ τί ὁ λόγος τοῦ θεοῦ σὰρξ ἐγένετο καὶ ἔπαθεν εὐχαριστεῖν, καὶ διὰ τί ἐπ ἐσχάτων [6] τῶν καιρῶν ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, τουτέστιν ἐν τῷ τέλει ἐφάνη ἡ ἀρχὴ, ἀπαγγέλλειν, καὶ περὶ τοῦ τέλους καὶ τῶν μελλόντων, ὅσα τε κεῖται ἐν ταῖς γραφαῖς, ἀναπτύσσειν, καὶ

Cap. XXXIII. — 1. *Ita omnes libri. Cum Grabio rescribendum videtur* Κἂν γάρ.

2. τὸ φῶς τὸ κήρυγμα *restitui ex auctoritate cod. Veneti et Vet. Interpretis, qui habet* sic et lumen, praedicatio veritatis *cett.*

3. τούτῳ *restitui ex cod. Veneto. Vulgo extat* τούτους.

4. προςεπεξεργάζεσθαι καὶ συνοικειοῦν *cod. Ven.* προςεπεργάζεσθαι καὶ οἰκειοῦν *reliqui libri.*

5. γενομένην, *uti correxit Billius secundum Vet. Interpr., habet cod. Paris.*

Cum igitur ecclesia doctrinam eiusmodi fidemque, uti diximus, acceperit, eam vel orbe toto diffusa studiose conservat, quasi in una quadam domo habitans, ac similiter omnibus illis assentitur, tanquam anima una eodemque corde praedita, eademque concordissime sic, quasi unum os habeat, docet ac praedicat. Etenim tametsi hominum linguae sint dissimiles, eadem tamen traditae doctrinae vis est ubique; neque aut constitutae in Germania ecclesiae credunt aliter ac suos perdocent, aut quae in Hispaniis ac Galliis aut ad Orientem, aut in Aegypto vel Libya medio ve orbe stabilitae. Sed quemadmodum sol nobilissimum dei opus unus in toto mundo atque idem est semper, sic veritatis praedicatio ubique terrarum illucescit, ac mortales omnes illustrat, qui quidem illius ad notitiam pervenire voluerint. Adeo ut neque is qui inter ecclesiarum antistites dicendi facultate pollet, ab illis diversa profiteatur (nemo enim est praeceptore suo superior), neque qui infans est et indisertus, de tradita sibi disciplina quicquam diminuat. Quoniam enim una est eademque fides, neque qui de ea copiose potest dicere plus aliquid obtinet, neque minus, qui pauca duntaxat eloqui potest. Quod autem plus minusve nonnulli intelligentia ac scientia consequantur, nihil hoc ad immutandam doctrinam pertinet; neque idcirco deum alium praeter conditorem excogitant atque huius universitatis artificem et altorem, quasi minime sint altero illo contenti, neque alium Christum, neque porro Unigenitum alium. Sed in id duntaxat illorum elaborat industria, ut quae aenigmatum quibusdam involucris obtecta sunt expoliant atque explicent, et ad communis fidei institutum accommodent, sive ut divinum illud in hominum salute procuranda negotium administrationemque omnem exponant, idque ipsum declarent, quomodo illam rebellium spirituum defectionem hominumque contumaciam deus patientissime tulerit, quid caussae sit cur unus idemque deus alia temporaria, alia sempiterna fecerit, itemque coelestia quaedam, alia terrena, cur qui oculis aspici nequit, prophetis non una specie visendum se praebuerit, sed aliis alio modo quae vellet significaverit, cur testamenta plura sint hominibus condita, quaeve utriusque notae ac propria veluti lineamenta sint: ut illud etiam inquirant, cur omnia deus perduellione concluserit, ut omnium misereri posset, atque ob id insuper gratias agant, quod Verbum dei caro factum ac supplicio est affectum, illud etiam edisserant, cur in extrema tempora Filii dei adventus inciderit, hoc est cur omnium sese principium in fine prodiderit: ad haec de mundi exitu futurisque rebus quaecumque sacris reperiuntur in libris, excutiant, nec illud taceant, cur despe- Cap. XXXIII.

6. τῶν *om. cod. Ven.*

[7] ἔτι ὅτι τὰ ἀπεγνωσμένα ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα καὶ συμμέτοχα τῶν ἁγίων πεποίηκεν ὁ θεὸς μὴ σιωπᾶν, καὶ πῶς τὸ θνητὸν τοῦτο σαρκίον ἐνδύσεται ἀθανασίαν, καὶ τὸ φθαρτὸν ἀφθαρσίαν, διαγγέλλειν, πῶς τε ἐρεῖ, Ὁ οὐ λαὸς λαὸς, καὶ ἡ οὐκ ἠγαπημένη ἠγαπημένη, καὶ πῶς πλείονα τῆς ἐρήμου τὰ τέκνα μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα, κηρύσσειν. Ἐπὶ τούτων γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς ἐπεβόησεν ὁ ἀπόστολος· Ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ· ἀλλὰ οὐκ ἐν τῷ ὑπὲρ τὸν κτίστην καὶ δημιουργὸν μητέρα τούτων καὶ [8] αὐτοῦ Ἐνθύμησιν Αἰῶνος πεπλανημένου παρεπινοεῖν, καὶ εἰς τοσοῦτον ἥκειν βλασφημίας οὐδὲ τὸ ὑπὲρ ταύτην πάλιν Πλήρωμα [9] τότε μὲν ἕνα, νῦν δὲ ἀνήριθμον φῦλον Αἰώνων ἐπιψεύδεσθαι, καθὼς λέγουσιν οὗτοι οἱ ἀληθῶς ἔρημοι θείας συνέσεως διδάσκαλοι, τῆς οὔσης ἐκκλησίας [10] πάσης μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν ἐχούσης εἰς πάντα τὸν κόσμον, καθὼς προέφαμεν.

Κεφ. λδ'. Ἴδωμεν νῦν καὶ τὴν τούτων ἄστατον γνώμην δύο που καὶ τριῶν ὄντων, πῶς περὶ τῶν αὐτῶν οὐ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, ἀλλὰ τοῖς [1] πράγμασι καὶ τοῖς ὀνόμασιν ἐναντία ἀποφαίνονται. Ὁ μὲν γὰρ πρῶτος ἀπὸ
pag. 204. τῆς λεγομένης Γνωστικῆς αἱρέσεως τὰς ἀρχὰς εἰς ἴδιον χαρακτῆρα διδασκαλείου μεθαρμόσας Οὐαλεντῖνος οὕτως [2] ἐξαφόρισεν, ὁρισάμενος εἶναι Δυάδα ἀνονόμαστον, ἧς τὸ μέν τι καλεῖσθαι Ἄρρητον, τὸ δὲ Σιγήν. Ἔπειτα ἐκ ταύτης Δυάδος δευτέραν Δυάδα προβεβλῆσθαι, ἧς τὸ μέν τι Πατέρα ὀνομάζει, τὸ δὲ Ἀλήθειαν. Ἐκ δὲ τῆς Τετράδος ταύτης καρποφορεῖσθαι Λόγον καὶ Ζωὴν, Ἄνθρωπον καὶ Ἐκκλησίαν· εἶναί τε ταύτην Ὀγδοάδα πρώτην. Καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς δέκα δυνάμεις λέγει προβεβλῆσθαι, καθὼς προειρήκαμεν· ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας δώδεκα, ὧν μίαν ἀποστᾶσαν καὶ ὑστερήσασαν τὴν λοιπὴν πραγματείαν πεποιῆσθαι. Ὅρους τε δύο ὑπέθετο, ἕνα μὲν μεταξὺ τοῦ Βυθοῦ καὶ τοῦ λοιποῦ Πληρώματος, διορίζοντα τοὺς γενητοὺς Αἰῶνας ἀπὸ τοῦ ἀγενήτου Πατρὸς, ἕτερον δὲ τὸν ἀφορίζοντα [3] αὐτῶν τὴν Μητέρα ἀπὸ τοῦ Πληρώματος. Καὶ τὸν Χριστὸν δὲ οὐκ ἀπὸ τῶν ἐν τῷ Πληρώματι Αἰώνων προβεβλῆσθαι, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς Μητρὸς ἔξω γενομένης κατὰ τὴν γνώμην τῶν κρειττόνων ἀποκεκυῆσθαι μετὰ σκιᾶς τινος. Καὶ τοῦτον μὲν, ἅτε ἄρρενα ὑπάρχοντα, ἀποκόψαντα ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν σκιὰν, ἀναδραμεῖν εἰς τὸ Πλήρωμα, τὴν δὲ Μητέρα ὑπολειφθεῖσαν μετὰ τῆς σκιᾶς, κεκενωμένην τε τῆς πνευματικῆς ὑποστάσεως, ἕτερον υἱὸν [4] προενέγκασθαι, καὶ τοῦτον εἶναι

7. ἔτι ὅτι *reposui ex cod. Veneto, cum vulgati libri teneant* τί ὅτι.

8. αὐτὸν *cod. Ven. Cf. Grabium ad Vet. Interpretem, qui habet* Sed non in eo, ut supra creatorem et fabricatorem matrem eius et illorum, Enthymesin Aeonis errantis adinvenires.

9. τότε μὲν ἕνα *cod. Ven.* τὸ μὲν ἕνα *reliqui libri.* τότε μὲν λ̄ (*vel* τριάκοντα) *emendari voluerunt Fronto Ducaeus, Billius, Grabius.*

10. πάσης *desideratur in cod. Ven.*

Cap. XXXIV. — 1. ὀνόμασιν καὶ τοῖς πράγμασιν *cod. Ven. Eundem verborum ordinem tenet Vet. Interpres.*

2. ἐξαφόρισεν *restitui meo periculo secutus corruptam magis cod. Venet. scripturam, in quo legitur* ἐξηφόρησεν, *quam vulgatam* ἐξηροφόρησεν. *Vet. Interpres habet* Qui enim est primus ab ea quae dicitur Gnostica haeresis, antiquas in suum characterem doctrinas transferens Valentinus sic definivit: dualitatem *cett.*

3. αὐτῶν *cod. Ven. faciens cum Vet. Interprete. Vulgo extat* αὐτῷ.

4. προςενέγκασθαι *cod. Ven.*

ratae prius gentes in idem cum sanctis ius hereditatis ac veluti corpus et societatem a deo fuerint ascitae: qui fieri possit ut mortalis ista caruncula immortalitatem, et corruptibile hoc incorruptionem in- 1. Corinth. 15, 54.
duat, aut quemadmodum dicturus sit, *Non populus populus erit, et* Ose. 2, 23.
non dilecta dilecta, quomodo *Plures desertae, quam virum habentis* Rom. 9, 25. Esai. 54, 1.
sint filii. Nam de his ac similibus exclamat apostolus: *O altitudo* Galat. 4, 27.
divitiarum ac sapientiae, et scientiae dei! quam incomprehensibilia sunt Rom. 11, 33.
iudicia eius, et investigabiles viae eius! Non id autem agunt, ut supra Creatorem ac Conditorem horum Matrem ac vagi Aeonis Cogitationem male comminiscantur, ac tam insignem deo contumeliam faciant, neque ut Pleroma nescio quod illa superius modo XXX duntaxat Aeonibus definiant, modo infinitam illorum nationem constituant, ut egregii illi magistri ac divina plane scientia destituti faciant, cum una eademque sit, ut diximus, toto orbe germanae ecclesiae fides.

Age vero videamus modo quanta sit duorum vel trium istorum Cap. XXXIV.
inconstantia, atque de iisdem non eadem pronuncient, sed et rebus ipsis et vocabulis a se invicem dissentiant. Etenim qui a Gnosticorum haeresi deprompta quaedam initia primus peculiaris ad sectae formam transtulit, Valentinus ita definiit: Binarium quendam sine nomine constituit, ex Arrheto et Sige constantem. Ab hoc secundum propagatum esse Binarium, quo Pater ac Veritas continetur. Tum ex Quaternario Verbum et Vitam, Hominem, Ecclesiamque prodiisse; hanc esse primam Ogdoadem. Inde ex Verbo ac Vita decem profluxisse Virtutes, quas antea retulimus: ab Homine et Ecclesia duodecim; a quibus una deficiens ordinemque deserens reliquum omne opus absolvit. Adiecit et Horos duos, alterum qui Bythum inter ac Pleroma reliquum intercedit et genitos Aeonas ab Ingenito Patre dirimit, alterum qui Matrem illorum a Pleromate secernit. Christum porro non a Pleromatis Aeonibus editum, sed ab extorri Matre ex meliorum recordatione cum quadam umbra procreatum. Eundemque, cum esset masculus, abiecta a semet umbra ad Pleroma recurrisse, Matrem vero cum umbra relictam ac spiritali substantia exhaustam alium procreasse filium, videlicet Conditorem, cui in

τὸν Δημιουργὸν, ὃν καὶ Παντοκράτορα λέγει τῶν [5] ὑποκειμένων· [6] συμπροβεβλῆσθαι δὲ αὐτῷ καὶ [7] ἀρίστερον ἄρχοντα ἐδογμάτισεν, ὁμοίως τοῖς ῥηθησομένοις ὑφ' ἡμῶν [8] ψευδωνύμως Γνωστικοῖς. Καὶ τὸν Ἰησοῦν ποτὲ μὲν ἀπὸ τοῦ συσταλέντος ἀπὸ τῆς Μητρὸς αὐτῶν, συναναχυθέντος τοῖς ὅλοις, προβεβλῆσθαί [9] φησι, τουτέστι τοῦ Θελητοῦ, ποτὲ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀναδραμόντος εἰς τὸ Πλήρωμα, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ, ποτὲ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας φησὶ προβεβλῆσθαι εἰς ἀνάκρισιν καὶ καρποφορίαν τῶν Αἰώνων, ἀοράτως εἰς αὐτοὺς εἰσιόν· δι' οὗ τοὺς Αἰῶνας καρποφορεῖν τὰ φυτὰ τῆς ἀληθείας.

[10] ΠΕΠΛΗΡΩΤΑΙ ΤΑ ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ ΚΑΤΑ ΟΥΑΛΕΝΤΙΝΩΝ.

Κεφ. λε'. Καὶ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ προειρημένος ἀνὴρ πρεσβύτης
pag. 205. Εἰρηναῖος, ὁ κατὰ πάντα ἐκ πνεύματος ἁγίου κεκοσμημένος, ὡς γενναῖος ἀθλητὴς ὑπὸ τοῦ κυρίου προβεβλημένος, καὶ ἐπαλειφθεὶς τοῖς ἐπουρανίοις χαρίσμασι τοῖς κατὰ τὴν ἀληθινὴν πίστιν καὶ γνῶσιν, καταπαλαίσας τε καὶ καταγωνισάμενος τὴν πᾶσαν αὐτῶν ληρώδη ὑπόθεσιν διεξῆλθε κατὰ λόγον τὰ ὑπ' αὐτῶν κενοφωνούμενα. Ἀκρότατα δὲ αὐτοὺς ἐν τῷ ἑξῆς δευτέρῳ αὐτοῦ λόγῳ καὶ τοῖς ἄλλοις διήλεγξε, περιττοτέρως βουλόμενός πως τὸν χαμαὶ ῥιφέντα καὶ εἰς ἧτταν τραπέντα σῦραι, καὶ ἐνώπιον πάντων θριαμβεῦσαί τε καὶ φωράσαι τὴν ἐν αὐτῷ τῷ ῥιφέντι ἀναίσχυντόν τε καὶ ἀσθενῆ προὔκλησιν ματαιοφροσύνης. Ἡμεῖς δὲ ἀρκεσθέντες τοῖς τε παρ' ἡμῶν λεχθεῖσιν ὀλίγοις, καὶ τοῖς ὑπὸ τῶν τῆς ἀληθείας συγγραφέων τούτων λεχθεῖσί τε καὶ συνταχθεῖσι, καὶ ὁρῶντες ὅτι ἄλλοι πεπονήκασι, φημὶ δὲ Κλήμης, καὶ Εἰρηναῖος, καὶ Ἱππόλυτος, καὶ ἄλλοι πλείους, οἳ καὶ θαυμαστῶς τὴν κατ' αὐτῶν πεποίηνται ἀνατροπὴν, οὐ πάνυ τι τῷ καμάτῳ προσθεῖναι, ὡς προεῖπον, ἠθελήσαμεν, ἱκανωθέντες τοῖς προειρημένοις ἀνδράσι, καὶ αὐτὸ τοῦτο διανοηθέντες, ὅτι παντὶ συνετῷ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐν τοῖς διδάγμασιν αὐτῶν λόγων ἡ ἀνατροπὴ αὐτῶν κατ' αὐτῶν φανήσεται.

Κεφ. λς'. Πρῶτον μὲν, ὅτι διάφορα παρ' αὐτοῖς τὰ φρονήματα, καὶ ἕτερος τὰ [1] τοῦ ἑτέρου καταλύειν ἐπαγγέλλεται· δεύτερον δὲ, ὅτι ἀσύστατα τὰ παρ' αὐτοῖς μυθοποιήματα, οὔτε που γραφῆς εἰπούσης, οὔτε τοῦ Μωϋσέως νόμου, οὔτε τινὸς προφήτου τῶν μετὰ Μωϋσέα, ἀλλ' οὔτε τοῦ σωτῆρος, οὔτε τῶν αὐτοῦ εὐαγγελιστῶν, ἀλλ' οὔτε μὴν τῶν ἀποστόλων.

5. ὑποκειμένων αὐτῷ *voluerunt restitui ad Vet. Interpr. Non opus est.*
6. προβεβλῆσθαι *cod. Ven.*
7. *Ita cod. Ven. et Vet. Interpres. Vulgo* ἄριστον.
8. ψευδωνύμοις *cod. Ven.*
9. *Ita codd. (Ven. ?) Rhedig. Paris. et ed. princ. Etiam Vet. Interpres vertit* dicit. *Petavius edidit* φασι.

omnia, quae quidem ipsi subiecta sunt, dominatum ac potestatem tribuunt. Cum hoc et alium productum esse sinistrum Principem arbitratus est; perinde ut Gnostici illi, falso ita dicti, de quibus postea dicemus. Iesum porro nonnunquam a Theleto illo genitum affirmat, qui ab ipsorum Matre contractus unaque cum universitate profusus est, interdum ab eo, qui se ad Pleroma receperit, scilicet Christo. Alias a Christo et Ecclesia. Spiritum denique sanctum ab Ecclesia originem traxisse putat, et ad examinandos ac fecunditate donandos Aeonas editum, cum in illos ita subiisset, ut aspici nullo modo posset; cuius adeo ipsi beneficio veritatis stirpes emittunt.

HACTENUS IRENAEUS CONTRA VALENTINIANOS.

Haec atque his similia optimus ille senex Irenaeus totidem verbis de vanissimis illorum opinionibus disseruit, vir omnino spiritus sancti donis instructissimus, ac tanquam fortis athleta productus a domino, et coelestibus ornamentis, ut ita dixerim, ad certamen perunctus, qui sincerae fidei ac scientiae praesidiis omnia illorum prostravit evertitque mendacia. Quod in secundo libro ac sequentibus aliis potissimum perfecit, ubi illos uberiore stylo confutavit, cum velut humi abiectum ac superatum adversarium trahere, ac quodammodo triumphare visus est velle, et profligati nugatoris impudentem magis quam fortem ad provocandum audaciam palam omnibus detegere. Nos autem partim iis, quae a nobis breviter sunt disputata, partim quae ab aliis sinceris id genus scriptoribus elucubrata sunt, contenti, cum nonnullos quoque videamus de hoc argumento scripsisse, praesertimque Clementem, Irenaeum et Hippolytum, aliosque complures, qui admirabili quadam facultate illorum dogmata refutarunt, non multum in eo, ut dictum est, elaborare studuimus, satis superque illorum opera factum arbitrati, idque ipsum apud nos existimantes, neminem esse paululum intelligentem cui vel ex ipsis illorum libris ac dogmatibus non ea facile occurrant quae ad illos refellendos idonea sint. Cap. XXXV.

Imprimis quod opinionum a se invicem varietate dissentiant, alterque alterius decreta convellere sese profiteatur: deinde quod tales sint illorum fabulae, ut cohaerere nullo modo possint, cum neque in sacris literis, nec in Mosis lege, neque apud Mose recentiores prophetas illarum extet ulla mentio, neque a salvatore quicquam, vel eius evangelistis, aut denique apostolis de iisce sit proditum. Cap. XXXVI.

10. Πεπλήρωται τὰ τοῦ Εἰρηναίου. Καὶ *cett. cod. Ven.*

CAP. XXXVI. — 1. τοῦ *Petavius adiecit ex cod. Vatic.*

Εἰ γὰρ ταῦτα ἀληθινὰ ὑπῆρχεν, ὁ ἐλθὼν φωτίσαι τὴν οἰκουμένην κύριος, καὶ πρὸ αὐτοῦ οἱ προφῆται, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ ἀπόστολοι, οἱ ἐλέγξαντες τὴν εἰδωλολατρείαν, πᾶσαν τε παράνομον πρᾶξιν, καὶ μὴ δειλιάσαντες γράφειν κατὰ πάσης παρανόμου διδασκαλίας καὶ ἐναντιότητος, σαφῶς ἂν τὰ τοιαῦτα ἡμῖν κατήγγελλον. Καὶ μάλιστα αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος λέγοντος ὅτι, Τοῖς μὲν ἔξω ἐν παραβολαῖς, ὑμῖν δὲ τὰς παραβολὰς εἰς ἐπίλυσιν βασιλείας οὐρανῶν ῥητέον. Ὅσας γοῦν ἐν εὐαγγε-
pag. 206. λίοις παραβολὰς εἴρηκεν, εὐθὺς ἐπιλύσας φαίνεται. Ἀμέλει φησὶ καὶ τίς ὁ κόκκος τοῦ [2] σινάπεως, καὶ τίς ἡ ζύμη, καὶ τίς βαλοῦσα τὴν ζύμην εἰς τὰ τρία σάτα, τίς ὁ ἀμπελὼν, τίς ἡ συκῆ, τίς ὁ σπορεὺς, τίς ἡ καλλίστη γῆ· καὶ μάτην οὗτοι ἐνθουσιῶνται ὑπὸ δαιμόνων ἐλαυνόμενοι. Περὶ ὧν φησιν ὁ ἁγιώτατος ἀπόστολος Παῦλος, Ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς διδασκαλίας, προσέχοντες μύθοις καὶ διδασκαλίαις δαιμόνων. Καὶ πάλιν ὁ ἅγιος Ἰάκωβος λέγων περὶ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας ὅτι, Οὐκ ἔστιν ἄνωθεν ἡ αὐτὴ σοφία κατερχομένη, ἀλλ' ἐπίγειος, ψυχικὴ, δαιμονιώδης· ἡ δὲ ἄνωθεν σοφία πρῶτον μὲν ἁγνή ἐστιν, ἔπειτα εἰρηνικὴ, εὐπειθὴς, ἀδιάκριτος, μεστὴ ἐλέους καὶ καρπῶν ἀγαθῶν, καὶ τὰ ἑξῆς, ἧς οὐδὲ εἷς καρπὸς ἐν τοῖς προειρημένοις εὑρίσκεται. Παρ' αὐτοῖς γὰρ ἀκαταστασία, καὶ πᾶν παράνομον πρᾶγμα, δαιμόνων τε κνήματα καὶ συρίγματα δρακόντων, ἄλλοτε ἄλλως καὶ ἄλλο ἑκάστου αὐτῶν λαλοῦντος· παρ' οἷς οὐκ ἔλεος, οὐκ οἶκτος εὑρίσκεται, ἀλλὰ διακρίσεις καὶ διαφοραὶ, καὶ οὐδαμοῦ ἁγνεῖαι, οὐδαμοῦ εἰρήνη, οὐδαμοῦ [3] ἐπιείκεια.

Κεφ. λζ'. Βούλομαι δὲ πάλιν ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τοῦ λόγου, εἰ καὶ παύσασθαι ὑπεσχόμην, ὀλίγων τῶν παρ' αὐτοῖς εἰρημένων μνημονεύσας ἀνατρέψαι. Οὐ γὰρ τοῦ κατὰ τέχνην μοι λόγου μέλει, ἀλλὰ τῆς τῶν ἐντυγχανόντων ὠφελείας. Λέγουσι τοίνυν ὅτι ὁ δωδέκατος Αἰὼν ὁ ἐν ὑστερήματι γενόμενος παντελῶς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα ἐξέπεσε, καὶ ἀπόλλυται ὁ ἀριθμὸς ὁ δωδέκατος. Τοῦτο δέ φασι γεγενῆσθαι τῷ τὸν Ἰούδαν ὄντα δωδέκατον ἐκπεπτωκέναι, καὶ οὕτω τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν ἠφανίσθαι. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῆς αἱμορροούσης, καὶ τῆς τὴν μίαν δραχμὴν ἀπὸ τῶν δέκα δραχμῶν ἀπολεσάσης. Δείκνυται δὲ ὅτι οὔτε ὁ δωδέκατος Αἰὼν πρόσωπον Ἰούδα ἔχειν δυνήσεται, ὡς τῷ ἁγιωτάτῳ Εἰρηναίῳ προείρηται. Ἰούδας μὲν γὰρ παντελῶς ἀπόλωλεν, [1] ὁ δωδέκατος λεγόμενος Αἰὼν κατὰ τὸ αὐτῶν πλάσμα οὐκ ἐκενώθη. Ἔστη γὰρ ἐνώπιον αὐτοῦ ὁ Μεταγωγεὺς, ἢ ὁ Ὁροθέτης, φήσας πρὸς αὐτὸν,

2. σινάπεος ed. princ. 3. ἐπιείκια ed. princ.

Nam si veritati illa consentanea forent, certe dominus, qui ad illuminandum orbem venerat, et ante illum prophetae, tum apostoli, qui falsorum deorum superstitionem ac flagitiorum scelerumque genus omne redarguerunt, nec impiam omnem contrariamque doctrinam scriptis suis profligare sunt veriti, illi inquam aperte nobis illa significassent; praesertim cum salvator ita ipse dixisset: *Ceteris quidem* Luc. 8, 10.
in parabolis, vobis autem parabolae ad regni coelestis enarrationem edisserendae sunt. Quocirca quaecumque in evangelio parabolae ab eo propositae sunt, statim illarum sensum aperuisse videtur. Nam et granum sinapis quid sibi vellet exposuit, quid fermentum, quaeve mulier esset illa quae in tria farinae sata fermentum immiserit, quid illa vitis ac ficus, quis ille qui seminat, quaeve optima sit terra. Itaque frustra illi caeco daemonis impetu conciti rapiuntur; de quibus merito sanctus Paulus ita loquitur: *Novissimis temporibus aver-* 1. Tim. 4, 1.
tent se quidam a doctrina, intendentes fabulis, et doctrinis daemonum. Cui et Iacobus adstipulatur, de eiusmodi dogmatibus ita loquens:
Non est enim ista sapientia desursum descendens, sed terrena, anima- Iac. 3, 15.
lis, diabolica. Quae autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis etc. cuius ne minimus quidem in his quos commemoravimus fructus cernitur. Quippe apud illos inconstantia ac nefaria omnia facinora, daemonumque fetus et serpentum sibili reperiuntur. Aliter aliis temporibus, atque aliud unusquisque praedicat. Nulla illic misericordia vel clementia, sed dissensiones ac discordiae, nulla usquam castimonia, nulla pax, aequitas animi nulla.

Ac mihi sane libet, quoniam ad id sermonis et argumenti me Cap. XXXVII.
necessitas impellit, tametsi finem facere constitueram, pauca ex illorum decretis ad refutandum seligere. Neque enim orationis artificio, sed lectorum utilitati mihi serviendum arbitror. Aiunt igitur duodecimum Aeonem, cum defecisset, a duodenario illo numero penitus excidisse, atque ita duodecimum hunc numerum esse sublatum. Hoc autem tum contigisse, cum Iudas apostolorum duodecimus exclusus est; sicque duodecimus numerus ille periit. Similiter et in muliere illa, quae sanguinis profluvio laborabat, et in alia, quae decem ex drachmis unam perdiderat. Atqui demonstrari illud potest, Aeonem illum duodecimum Iudae personam minime posse sustinere. Etenim Iudas funditus periit, duodecimus autem Aeon ille, vel ut ipsimet fictis iisce fabulis docent, non penitus extinctus est. Stetit enim, aiunt, ex eius adverso Metagogeus, hoc est traductor, qui et Horo-

Cap. XXXVII. — 1. *Repone* ὁ δὲ δωδέκατος, *vel* ὁ δωδέκατος δὲ.

[2] Ἰαὼ, ὡς αὐτοί φασι, καὶ οὕτως [3] ἐστερεώθη. Οὔτε ἡ δώδεκα ἔτεσιν αἱμοῤῥοοῦσα τῷ αὐτῶν δράματι ὁμοιωθήσεται. Ἐσώθη γὰρ μετὰ δώ-
pag. 207. δεκα ἔτη, ἐν οἷς τῷ αἵματι τῆς ῥύσεως ἐφέρετο. Οὐ γὰρ ἐν τοῖς ἕνδεκα ἔτεσιν ἀπαθὴς διετέλει, καὶ ἐν τῷ δωδεκάτῳ δὲ σέσωσται. Οὔτε ἡ τὰς δέκα δραχμὰς κεκτημένη ἀπώλεσε τὴν μίαν εἰς τέλος ἵνα ὁ Αἰὼν τῆς ὕλης ἀπολωλὼς μυθεύηται παρ' αὐτοῖς. Ἧψε γὰρ τὸν λύχνον, καὶ ηὗρε τὴν δραχμήν.

Κεφ. λη'. Ἐκ τοίνυν τῶν δύο λόγων τούτων ἢ τριῶν τὰ πάντα αὐτῶν εὐθὺς ἐλεγχθέντα καταλειφθήσεται δραματουργήματα καὶ ἀδρανῆ καὶ ἕωλα τοῖς τῆς φρονήσεως υἱοῖς καὶ τέκνοις τοῖς τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ καθολικῆς ἐκκλησίας. Ἵνα γὰρ μὴ κατὰ τῶν αὐτῶν φερόμενος εἰς μῆκος ἄπειρον ἐλάσω τὴν πραγματείαν, ἕως τῆς ἐνταῦθα ὑφηγήσεως ποιησάμενος τὴν ὑπόμνησιν, καὶ ἐπιθεὶς πέρας τῇ τοσαύτῃ αὐτῶν μοχθηρίᾳ, ἐπὶ τὰς ἑξῆς βαδιοῦμαι, θεὸν ἐπικαλούμενος ὁδηγόν τε καὶ ἐπίκουρον τῆς ἡμῶν ἀσθενείας εἰς τὸ σωθῆναι ἀπὸ ταύτης καὶ τῶν προειρημένων αἱρέσεων καὶ τῶν μελλουσῶν ἀναδείκνυσθαι τοῖς φιλολόγοις καὶ βουλομένοις τὰ ἀκριβῆ εἰδέναι τῶν ἐν τῷ κόσμῳ κενοφωνιῶν τε καὶ ἀσυστάτων δογμάτων. Εἰς πολλοὺς γὰρ οὗτος τὴν ἑαυτοῦ ὀνειροπολίαν ἐπισπείρας, Γνωστικὸν ἑαυτὸν καλέσας, πολλοὺς ὡς εἰπεῖν σκορπίους ὡς μίαν ἅλυσιν συνέδησεν, ὡς ἡ παλαιὰ καὶ ἐναργὴς παραβολὴ ὑπάρχει, ὅτι ἅλυσίν τινα οἱ σκορπίοι ἀπὸ ἑνὸς εἰς τὸν ἕτερον δεσμοῦντες ἕως δέκα ἢ καὶ πλείους ἀπὸ στέγης ἢ δώματος ἑαυτοὺς χαλῶσι, καὶ οὕτως μετὰ δόλου τὴν λύμην τοῖς ἀνθρώποις ἐργάζονται· οὕτως καὶ οὗτος καὶ οἱ αὐτοῦ καλούμενοι Γνωστικοὶ τῆς πλάνης ἀρχηγέται γεγόνασι, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰς προφάσεις ὑπειληφότες ἕτερος ὑφ' ἑτέρου μαθητευθεὶς μετὰ τὸν διδάσκαλον προςθήκην τῆς πλάνης εἰργάσατο, καὶ ἑτέραν αἵρεσιν εἰςηγήσατο [1] ἐχομένην τῆς προτέρας. Καὶ οὕτω κατὰ τὴν διαδοχὴν εἰς διαφόρους αἱρέσεις αὐτοὶ οἱ κληθέντες Γνωστικοὶ ἐμερίσθησαν, παρὰ Οὐαλεντίνου μέντοι, ὡς ἔφην, καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ τὰς προφάσεις εἰληφότες. Ὅμως αἱ προειρημέναι σὺν τῇ τούτου τοῦ Οὐαλεντίνου τῇ τῆς ἀληθείας διδασκαλίᾳ καταπατηθεῖσαι ὑφ' ἡμῶν παρείσθωσαν. Ἡμεῖς δὲ τὰς ἑξῆς ἐν τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει διασκοπήσωμεν.

2. Ἰαὼ, ὡς αὐτοί φασι, καὶ cett. *ego correxi. Libri vulgati habent* Ἰαώτ· ὡσαύτως φασὶ, καὶ *cett.*

3. *Cf. supra cap. 13., ubi pro* ἀποστερηθῆναι *reponendum videbatur* ἀποσταυρωθῆναι, *vel, quod Graeci libri magis suadent,* ἀποστερεωθῆναι.

Cap. XXXVIII. — 1. *Vulgo* ἐχομένης.

theta sive Definitor dicitur, et ad eum Iaot inclamans hac illum voce firmavit. Neque vero duodecimum iam annum sanguine fluens mulier ad istorum fabulam convenit, quae vertente demum anno duodecimo, postquam toto illo tempore profluvio sanguinis laborasset, repente consanuit. Non enim undecim annis expers morbi duodecimo demum sanitatem obtinuit. Ac neque mulier illa, quae denas drachmas habebat, unam ex iis amisit omnino, quo commentitius ille ac materiae concretus Aeon constare possit. Accendit enim lucernam, et drachmam reperit.

Quamobrem duobus hisce tribusve verbis illorum discussa somnia Cap. XXXVIII.
quam putida et imbecilla sint facile prudens quilibet et sanctae ac catholicae dei ecclesiae filius animadvertet. Iam enim veritus ego, ne si pluribus in eam sectam invectus fuero, in infinitum abeat oratio, ad hunc usque locum progressus modum adhibebo refellendae illorum nequitiae, meque ad ceteras redarguendas conferam. Sed primum viae mihi ducem et imbecillitatis adiutorem meae deum invocabo, uti me et ab huius sectae superiorumque omnium et ab insequentium contagione liberet, quas in eruditorum hominum gratiam, qui absurda illa et inania dogmata, quae in hunc orbem eruperunt, accuratius explorare student, deinceps persequemur. Siquidem Valentinus iste suis in quamplurimos diffusis communicatisque somniis, cum sese Gnosticum appellari maluisset, multos, ut ita dixerim, scorpios in unam catenam constrinxit, id quod vetus ac testata similitudo declarat. Nimirum scorpios ad decem pluresve catenae instar alios ab aliis suspensos sese ex tecto ac solario demittere, sicque ex insidiis homines opprimere. Sic ille posterique eius omnes Gnostici falsi dogmatis auctores extitere, et ab illo erroris argumenta nacti ac successione quadam invicem edocti ad eam quam a magistro acceperat suam quilibet opinionem adiecit, novamque sectam cum priore cohaerentem invexit. Qua re factum est ut Gnostici varia haereseon divortia paulatim fecerint; qui quidem omnes a Valentino, ut diximus, iisque insuper qui eo superiores extiterant initium acceperunt. Nunc universae pariter veritatis doctrina prostratae ac proculcatae praetereundae sunt, quo eadem dei ope ac virtute freti reliquas perscrutemur.

pag. 208.

ΚΑΤΑ ΣΕΚΟΥΝΔΙΑΝΩΝ,

οἷς συνήφθη Ἐπιφάνης καὶ Ἰσίδωρος. Δωδεκάτη, ἡ καὶ τριακοστὴ δευτέρα.

Κεφ. α΄. *Παρελθόντες δὲ τὴν τοῦ Οὐαλεντίνου αἵρεσιν, καὶ πολλὰ μοχθήσαντες ἐν τῇ ἀκανθώδει αὐτοῦ σπορᾷ, διὰ πολλοῦ, ὡς εἰπεῖν, καμάτου καὶ γεωργικῆς κακοπαθείας ἐπὶ τὰ λείψανα τῆς ἀκανθώδους αὐτοῦ σπορᾶς καὶ ἑρπετώδους αὐτοῦ θηριομορφίας ἐλευσόμεθα, τὸ ἅγιον πνεῦμα αἰτησάμενοι παρὰ Χριστοῦ εἰς τὸ δι' αὐτοῦ ἐπισπάσαι ταῖς ψυχαῖς τῇ ἐν θεῷ διδασκαλίᾳ καὶ σεμνῷ λόγῳ, καὶ τοὺς ἰοὺς ἀνασπάσαι δυνηθῆναι ἀπὸ τῶν οὕτως* [1] *προῃρημένων. Ἄρξομαι δὲ περὶ τούτων λέγειν κατὰ διαδοχὴν τίς τίνος διάδοχος γεγένηται τῶν ἐξ αὐτοῦ ὁρμωμένων καὶ ἑτέραν παρὰ τὴν ἐκείνου σπορὰν διδασκόντων. Σεκοῦνδος τοίνυν τις ἐξ αὐτῶν ὤν, καὶ περισσότερόν τι βουλόμενος φρονῆσαι, πάντα μὲν τὰ κατὰ τὸν Οὐαλεντῖνον ἐξηγεῖται, περισσότερον δὲ ἦχον εἰς ἀκοὰς τῶν ἐμβεβροντημένων ἐξήχησεν. Οὗτος γὰρ κατὰ Οὐαλεντῖνον ὤν, ὡς προεῖπον, ὑπὲρ δὲ Οὐαλεντῖνον φρονῶν, λέγει εἶναι τὴν πρώτην Ὀγδοάδα Τετράδα δεξιὰν καὶ Τετράδα ἀριστερὰν, οὕτως παραδιδοὺς καλεῖσθαι, τὴν μὲν μίαν Φῶς, τὴν δὲ ἄλλην Σκότος. Τὴν δὲ ἀποστᾶσάν τε καὶ ὑστερήσασαν δύναμιν μὴ εἶναι ἀπὸ τῶν τριάκοντα Αἰώνων,* [2] *ἀλλὰ μετὰ τοὺς τριάκοντα Αἰῶνας, ὡς εἶναι ἀπὸ τῶν μετὰ τὴν Ὀγδοάδα τὴν ἄλλην κατωτέρω γενομένων. Τὰ δὲ πάντα περὶ Χριστοῦ καὶ τῶν ἄλλων δογμάτων ὡσαύτως τῷ ἰδίου* [3] *χωρηγῷ ἰοῦ καὶ δοτῆρι τοῦ δηλητηρίου Οὐαλεντίνῳ δογματίζει. Μὴ πολλῶν δὲ ὄντων τῶν ὑπὸ τούτου διαφόρως ξενολεκτουμένων ἀρκεσθῆναι μὲν ἡγησάμην δεῖν τοῖς προειρημένοις, ἔχουσι καὶ ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἀνατροπήν,* [4] *ὅμως γ' οὖν καὶ περὶ αὐτοῦ ὀλίγα λέξω, ἵνα μὴ δι' ἀπορίαν παραλεληλυθέναι τι κατ' αὐτὸν δόξω. Εἰ γὰρ Τετράδες δεξιαὶ καὶ εὐώνυμοι παρ' αὐτοῖς τάσσονται, εὑρεθήσεταί τι ζητούμενον μέσον τοῦ τε δεξιοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ· πᾶν γὰρ ὁτιοῦν δεξιὰς ἔχον καὶ εὐωνύμους τάξεις μέσον ἕστηκε τῶν εὐωνύμων αὐτοῦ καὶ δεξιῶν·* pag. 209. *καὶ οὐδαμοῦ δυνήσεται εἶναι δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ, εἰ μή τι ἂν ἐκ μεσολαβοῦντος σώματος ἑκατέρου μέρους ἡ διάκρισις* [5] *γένηται. Ἆρα οὖν, ἀνόητε Σεκοῦνδε, καὶ οἱ ἀπό σου ἠπατημένοι, τὸ μεσαίτατον, ἀφ' οὗπερ καὶ ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ὑποπίπτουσιν, ἔσται ἕν τι, καὶ οὐ δυνήσεται ἀλλότριον εἶναι τοῦ ἑνός τινος*

Cap. I. — 1. προῃρημένων *correxi Petavium et Cornarium secutus, qui vertit* qui praeoccupati sunt. *Vulgo enim scriptum est* προειρημένων.

2. ἀλλὰ ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν, *inquit Pseudo-Orig. Philos. pag.* 1[illegible]. *ed. Mill.*

3. *Sustuli voculam* τῷ *ante* ἰοῦ *in libris obviam, quae structuram perturbabat. Accrevit enim, ni fallor, ex syllaba* γω

ADVERSUS SECUNDIANOS,

ad quos sese Epiphanes et Isidorus applicarunt, quae est haeresis XII. sive XXXII.

Posteaquam Valentiniana haeresi defuncti sumus, et in eius dumetis ac vepribus magnopere laboravimus, deinceps incredibili cum sudore ac cuiusdam velut agriculturae molestia ad reliquas illius evellendas spinas ac tetras serpentum effigies profligandas veniemus. Sed inprimis spiritus sancti opem a Christo postulabimus, ut huius illum interventu per coelestem doctrinam religiososque sermones in hominum animos elicere, ab iisque, qui id ultro voluerint, pestiferum virus extrahere possimus. Sequar vero in iis exponendis aetatum ordinem, ac cuius quisque successor extiterit in illis recensendis aperiam, qui ab illo profecti diversa quaedam doctrinae semina sparserunt. Horum igitur e numero Secundus quidam fuit, qui plus aliquid quam ceteri sapere studens, etsi eadem quae Valentinus asserit omnia, ampliore tamen sonitu furiosorum aures opplevit. Hic eodem quo Valentinus tempore eundem ipsum novo aliquo invento superare gestiens primam Ogdoadem ex Tetrade dextra ac sinistra conflari docuit, quarum alteram Lumen, Tenebras alteram appellari voluit. Iam vero Virtutem illam, quae defecisse et ad inopiam fuisse redacta dicitur, negat ex tricenario illo numero Aeonum extitisse, sed inferioris cuiusdam ordinis, ex eorum videlicet grege fuisse qui infra aliam Ogdoadem collocantur. De Christo aliisque dogmatibus eadem cum auctore veneni sui ac ministratore Valentino statuit. Quare cum haud ita multa sint ab isto diversis ac peregrinis explicata vocibus, pauca haec quae dicta sunt sufficere putavi, quae per seipsa satis ad refellendum argumentorum suppeditant. Sed de illo tamen breviter quoque disputandum est, ne ideo, quod contra ipsum afferre nihil possemus, praetermisisse videamur. Igitur si Tetrades ex illorum opinione dextrae sunt ac sinistrae, medium inter eas quiddam assignari oportet, propterea quod, quicquid dextros habet ac sinistros ordines, in eorum medio collocari necesse est, neque dextra vel sinistra uspiam esse possunt, nisi ex interiecto corpore utriusque partis discrimen petatur. Quamobrem, stolidissime mortalium Secunde, vosque Secundiani omnes, medium erit unum aliquid, cui sinistra dextraque quae dicuntur subiecta sint; neque ab uno illo alie- Cap. I.

vocabuli χωρηγῷ *per errorem repetita. Nisi maluerit aliquis reponere* τοῦ ἰοῦ, *propter sequens* τοῦ δηλητηρίου.

4. ὅμως γ' οὖν *reposui pro* ὅμως δ' οὖν, *quae vulgata est scriptura.*

5. γένοιτο *cod. Vatic.*

τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑποπίπτον δεξιόν τε καὶ εὐώνυμον. *Καὶ ἐξανάγκης ἀναχθήσεται τὸ πᾶν εἰς τὸ ἓν ὂν, οὗ ἀνώτατον οὐδὲ ἕν ἐστιν, οὔτε ὑποβεβηκὸς, οὔτε κατώτατον, εἰ μὴ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐκτισμένα.* Καὶ ἔσται τοῦτο φανερὸν τοῖς τὴν ἀλήθειαν καταμανθάνουσιν, ὅτι εἷς θεός ἐστιν, ὁ πατὴρ, καὶ υἱὸς, καὶ ἅγιον πνεῦμα. Εἰ δὴ εἷς θεός ἐστιν, ἐξ οὗ τὰ πάντα, οὔτε τι ἀριστερόν ἐστιν ἐν αὐτῷ, οὔτε ἐλάττωμα ἕτερον, οὔτε τι ὑποβεβηκὸς, πλὴν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκτισμένων. Τὰ δὲ μετὰ πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα πάντα καλῶς ἐκτισμένα. καὶ εἰς σύστασιν ὑπ' αὐτοῦ ἀφθόνως εὖ προεληλυθότα.

Κεφ. β'. Εἰ δὲ καὶ πάλιν ἐρεῖ ὁ τοιοῦτος ἡμῖν προελθὼν ἕτερος ὄφις, ὅτι τὰ μὲν δεξιὰ καὶ εὐώνυμα ἐκ τοῦ ἑνὸς ὑπάρχει, αὐτὸς δὲ μεσαίτατός ἐστι, καὶ ἑαυτῷ μὲν προσάγεται τὰ δεξιὰ, καὶ χαίρει τούτοις, [1] δεξιὰ δὲ καλεῖ καὶ φῶς, τὰ δὲ εὐώνυμα ὡς ἀλλότρια αὐτοῦ καὶ ἐπὶ ἀριστερὰ κείμενα ἀπωθεῖται, λεγέτω μοι πόθεν λαμβάνει ταύτην τὴν γεωμετρίαν, ἵνα καλῶς ῥυθμίσῃ ἀμετάστατον δεξιάν τε καὶ εὐώνυμον. Παρ' ἡμῖν γὰρ δεξιὰ εἰκότως ὀνομάζεται, ἤτοι ἀριστερὰ, ἀπὸ τῶν ἐν τῷ σώματι πεπηγμένων μελῶν, ἐν οἷς οὐδέποτε ἐναλλαγὴ γίνεται· τὰ δὲ ἐκτὸς ἡμῶν δύναται εἶναι ποτὲ μὲν δεξιὰ, ποτὲ δὲ εὐώνυμα. Παντὶ μὲν γὰρ τῷ ὁρῶντι κατὰ ἀνατολὴν νότος, εἴτ' οὖν μεσημβρία, δεξιὰ κληθήσεται, τὸ κλῖμα δὲ τὸ βόρειον, ἤτοι ἀρκτῷον, ἀριστερόν. [2] Τοῦ δὲ ἀνάπαλιν ἐπὶ τὰ δυτικὰ μέρη ἀναστραφέντος ἀνθρώπου τινὸς εὑρεθήσεται ἑτερωνύμως τὰ κλίματα, ὅπερ πρὸ ὥρας δεξιὸν ὑπῆρχε, νότιόν τε μεσημβρινὸν, εἰς ἀριστερὰ αὖθις μεταβαλλόμενον, καὶ τὸ εἰς ἀριστερὰ τοῦ τινος κεκλιμένον ἀνθρώπου, εἴτ' οὖν ἀρκτῷον, εἴτ' οὖν βόρειον κλίμα, εἰς δεξιὰν αὐτοῦ μεταβαλλόμενον. Ποῦ τοίνυν ὁ ἀπατεὼν ἐφηῦρεν ἑαυτῷ τὴν κατὰ θεὸν γεωμετρίαν; Καὶ, ὢ τῆς τοιαύτης πολλῆς ληρολογίας τῆς τὰ πάντα συγχεούσης, φάσκει δὲ [3] τὸ ὑστέρημα μετὰ τοὺς
pag. 210. τριάκοντα Αἰῶνας γεγενῆσθαι. Πόθεν ἄρα τὴν τοῦ ὑστερήματος φύσιν κατείληφας, ὦ οὗτος, ἢ ἀποστᾶσαν δύναμιν λέγε; Εἰ μὲν γὰρ εὗρες ταύτην ἀπὸ βλαστήματος τῶν ἄνω, οὐ κτιστὴν, ἀλλὰ γεννητὴν, ἐπειδὴ σοί τε καὶ τῷ σου ἐπιστάτῃ οὐκ ἐκτισμένα τὰ κτιστὰ ὁρίζεται, ἀλλὰ γεννητὰ, καὶ ἀπὸ μετουσίας ἑκάστης φύσεως παρ' ἑκάστης λαβούσης τὰ αὖθις γεννώμενα ἀναφῦναι, ἆρά γε κατὰ τὸν αὐτοῦ λόγον [4] **κατὰ σαυτοῦ ὁπλίζῃ;** Εἰ γὰρ ἀπὸ τῶν ἄνω καὶ ἡ ὑστέρα δύναμις καὶ ἡ ἀποστασία γεγένηται, ἔφυ δὲ, ὡς εἰπεῖν, καὶ ἐβλάστησε, μετέχει ἄρα τῶν ἄνω χαρισμάτων, ἐπειδὴ ἐπικοινωνεῖ τῷ Πληρώματι ἡ ὑστέρα, καὶ τὸ Πλήρωμα τῇ ὑστέρᾳ, καὶ οὐδὲν προσενεχθήσεται τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο, οὔτε

Cap. II. — 1. δεξιὰ δὲ ταῦτα καλεῖ *cod. Vatic.*

2. Τοῦ δὲ *reponendum erat pro* Τὸ δὲ, *quod libri vulgati habent. Ita etiam in eis quae sequuntur* καὶ τὸ εἰς ἀριστερὰ τοῦ τινος κεκλιμένον ἀνθρώπου *cett.*

3. *Ita rescribendum erat, vel invitis codicibus scriptis, cum Petavio. Vulgo enim extat* μετὰ τὸ ὑστέρημα τοῦ τριάκοντα Αἰῶνος γεγενῆσθαι. *Cf. supra cap.* 1.

4. *Ita, praeeunte Cornario (qui quidem vertit* contra te ipsum armaris) *correxit Petavius, ex Vaticani codicis auctoritate. Antea enim editum legebatur* καὶ τὰς αὐτοῦ ὁπλίζῃ.

num id esse poterit quod ei subiicitur dextrum aut sinistrum: atque ita ad unam quandam naturam universa referentur, qua nihil neque superius sit neque inferius infimumve, praeterquam quae ab eo condita sunt, eritque veritatis gnaris haud obscurum, unum deum esse, patrem, filium et spiritum sanctum. Iam si unus deus est, a quo sunt omnia, nihil neque sinistrum, neque alia ratione deficiens inerit ipsi, neque inferius praeter illa quae procreavit. Cetera post patrem filium spiritumque sanctum praeclare ab eo producta sunt, ac citra ullam invidiam egregie constituta.

Quod si eiusmodi quidam nobis e latebris eductus serpens obiiciat ab uno esse dextra pariter et sinistra, quod ipsum in eorum medio versetur, sibique quae dextra sunt adsciscat, iisque gaudeat, et eadem dextrorum ac luminis appellet nomine, contra vero sinistra tanquam a se aliena et in laeva parte collocata repudiet, dicat quaeso unde illam geometriam hauserit, ut dextram sinistramque sine ulla mutatione constantem commode metiatur. Nam apud nos dextra sinistrave quorundam ratione membrorum, quae fixa sunt, merito vocantur, quae permutari invicem nequeunt. Quae vero extra nos sunt, alias dextra fiunt, alias sinistra. Etenim qui se ad orientem obverterit, hic ad dextram austrum sive meridiem habebit, septentriones ad sinistram. Sin occidentem versus sese converterit, mundi illi cardines diversis nominibūs afficientur, quaeque paulo ante dextra fuerat meridies, in sinistram mutabitur, quae ad sinistram vergere dicebatur hominis aquilonaris regio, ad dexteram esse dicetur. Ubinam ergo veterator iste suam illam modulando deo geometriam reperit? O incredibilem futilitatem atque universa miscentem! Quod vero post triginta illos Aeonas defectum extitisse narrat, libet de eo sciscitari. Heus tu! Potes dicere unde illius defectus naturam ac desciscentem Virtutem cognoveris? Si enim a superioribus pullulasse dicas, non creatam, sed genitam, cum ex tua ac magistri tui sententia quae condita sunt non creata fuerint, sed genita, ac quaevis natura quadam ab altera communicatione transfusum id quod habet acceperit atque in lucem prodierit, iam ipse confessione tua induaris oportet. Etenim si a superioribus posterior illa Virtus ac defectus extiterit, indeque, ut ita loquar, pullularit, erit plane coelestium ornamentorum particeps, quandoquidem commune aliquid cum Pleromate habet illa posterior, et cum posteriore Pleroma; neque aliud ab altero dissidebit, cum utraque communibus invicem terminis Cap. II.

ἐκεῖνο πρὸς τοῦτο, ἑκατέρων κατὰ τὰ τέρματα ἀλλήλοις ἐπικοινωνούντων. Καὶ ἐκ παντὸς λόγου διελεγχθήσῃ ἐξ ἐπισπορᾶς δαίμονος ἔχων τὴν τῆς πλάνης σου κόσμησιν, πάντων ἐλεεινῶν ἐλεεινότατε.

Κεφ γ'. Ἵνα δὲ μὴ παραλείψωμαί τι τῶν παρά τισι γινομένων τε καὶ λεγομένων, κἄν τε ἐν ἑκάστῃ πολλοὶ εἶεν οἱ ἔξαρχοι, καὶ αὐχοῦντες ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων ὑπὲρ τοὺς αὐτῶν διδασκάλους μυθοποιεῖσθαι, ἔτι [1] ἐπιμενῶ ὑφηγούμενος τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ αἱρέσει ὄντας, ἕτερα δὲ παρὰ [2] ταύτην λέγοντας, φημὶ δὲ περὶ Ἐπιφάνους, [3] καὶ Ἰσιδώρου, ἐκ προφάσεως Παραινετικῶν ῥημάτων ἑαυτὸν ἔτι εἰς περισσότερον βυθὸν ταλαιπωρίας καταγαγόντος, τἀληθῆ μὲν οὖν ἀπὸ Καρποκράτους τοῦ ἰδίου πατρὸς κατὰ σάρκα εἰληφότος τὰς προφάσεις, συνημμένου δὲ τῇ αἱρέσει τοῦ προειρημένου Σεκούνδου, καὶ αὐτοῦ τῶν Σεκουνδιανῶν ὑπάρχοντος. Πολλὴ γὰρ ἑκάστου τῶν πεπλανημένων πρὸς τὸν ἕτερον διαφορὰ, καὶ συρφετώδης, ὡς εἰπεῖν, πολυμιξία κενοφωνίας. Οὗτος γὰρ ὁ Ἐπιφάνης, ὡς ἔφην, υἱὸς ὢν Καρποκράτους, μητρὸς δὲ Ἀλεξανδρείας οὕτω καλουμένης, τούτοις, ὡς προεῖπον, συνάπτεται, ἀπὸ Κεφαλληνίας μὲν τὸ πρὸς [4] πατρὸς γένος ὤν, ἑπτακαιδεκαέτη βιώσας χρόνον θᾶττον τὸν βίον κατέστρεψε, τοῦ κυρίου ὥςπερ ἀκάνθας τοὺς φαύλους ἀπαλλάσσοντος, κρεῖττόν τι περὶ τῆς οἰκουμένης προνοοῦντος· μετὰ δὲ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν οἱ πρὸς αὐτοῦ πεπλανημένοι τῆς ἀπ' αὐτοῦ πληγῆς οὐκ ἀπέσχοντο. Ἐν [5] Σάμῳ γὰρ ὡς θεὸς ἔτι καὶ εἰς δεῦρο τιμᾶται.
pag. 211. Τέμενος γὰρ αὐτῷ ἱδρύσαντες οἱ ἐπιχώριοι θυσίας καὶ τελετὰς ἐπιτελοῦσι κατὰ νεομηνίαν, βωμοὺς δὲ αὐτῷ ἔστησαν, καὶ Μουσεῖον εἰς ὄνομα αὐτοῦ περίπτυστον ἀνεστήσαντο, τὸ δὴ Ἐπιφάνους Μουσεῖον καλούμενον. Θύουσι γὰρ αὐτῷ οἱ Κεφαλλῆνες εἰς τοσαύτην πλάνην ἐληλακότες, καὶ σπένδουσι, καὶ ἐν τῷ ἱδρυμένῳ αὐτοῦ τεμένει εὐωχοῦνται, ὕμνους [6] τε αὐτῷ ᾄδουσι. Δι' ὑπερβολὴν δὲ τῆς ἐκείνου παιδείας ἐγκυκλίου τε καὶ Πλατωνικῆς ἡ πᾶσα τοῖς προειρημένοις κατά τε τὴν αἵρεσιν καὶ κατὰ τὴν ἑτέραν πλάνην, λέγω τὴν εἰς εἰδωλομανίαν τοὺς ἐπιχωρίους τρέψασαν, γέγονεν ἀπ' αὐτοῦ ἀπάτη. Συνείπετο γοῦν οὗτος ὁ Ἐπιφάνης Σεκούνδῳ, καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτόν. Τὴν γὰρ αὐτοῦ ἰοβολίαν ἀπεμάξατο, λέγω τὴν τῆς ἑρπετώδους φθορᾶς περιττολογίαν.

Κεφ. δ'. Ἰσίδωρον δὲ φάσκουσιν ἐν Παραινέσεσι τῆς αὐτοῦ μοχθηρίας αἴτιον γεγενῆσθαι. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς τὰ ἴσα φρονῶν καὶ ἐξ αὐτῶν ὁρμώμενος ἐτύγχανεν, ἢ ἐκ φιλοσόφων μαθὼν παραινετικός τις καὶ αὐτὸς ὑπῆρχεν, οὐ πάνυ σαφῶς περὶ τοῦ Ἰσιδώρου γνῶναι ἠδυνήθημεν. Πλὴν

Cap. III. — 1. ἐπιμενῶ *rescripsi cum Petavio. Vulgo* ἐπιμένων *extat.* Adhuc perseverabo in narrando *convertit etiam Cornarius. Immo* ὑφηγεῖσθαι *est* suadere, docere, instruere.

2. ταύτην *reposui pro* τούτων, *quod libri habent.*

3. *Vulgo* Ἐπιφάνους τοῦ Ἰσιδώρου.

4. μητρὸς *Grabius Spicileg. SS. Patrum II, pag. 59., ex Clemente Alex. Strom.* *III, 2. pag. 511. Pott., et Theodoreto.*

5. Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας *habet Clemens Alex. l. l.*

6. τε *reposui pro* δὲ, *quae vulgata est scriptura.*

copulentur. Quamobrem, hominum infelicissime, non aliunde quam ex daemonis instinctu totam illam errorum hausisse structuram omni ex parte convinceris.

Sed ne quid a nobis praetermittatur, quod a quoquam dicatur aut fiat, cum praesertim plures sint in eadem secta principes, qui diversis concinnandis fabulis magistros etiam ipsos superare sese gloriantur, volo in iis commemorandis, qui in eadem haeresi sunt, sed alia quaedam insuper asserunt, paulisper immorari. Epiphanem atque Isidorum intelligo, qui cohortationum ac praeceptorum specie in profundiorem sese infelicitatis voraginem immersit. Et cum a Carpocrate parente suo revera falsi dogmatis initium acceperit, ad Secundi tamen opiniones adhaesit, et ad Secundianos adscriptus est. Inprimis enim magna est aberrantium istorum hominum a se invicem dissensio, et inanissimae loquacitatis incondita quaedam ac perturbata varietas. Nam, ut ab Epiphane ordiar, Carpocratis iste filius ex Alexandria matre, hoc enim ei nomen fuit, ad illos, uti diximus, aggregatur, qui ex Cephallenia paterno genere oriundus, cum ad XVII. aetatis annum pervenisset, immatura morte praereptus est. Nimirum sceleratos homines deus sic tanquam spinas evulsit, humanoque generi melius aliquid providit. Post illius obitum iis qui ab eo decepti fuerant plaga illa lethalis adhaesit. Et in hanc usque diem in insula Samo divinis honoribus afficitur. Nam incolae templum ei condiderunt, et ineunte mense sacra quaedam ac ceremonias obeunt; nec non artes et Museum ad detestandi illius nominis memoriam consecrarunt; Epiphanis quippe Museum appellant. Cephallenii, inquam, eo vecordiae progressi sunt, ut et ei sacrificia ac libationes offerant, et in fano illius epulum praebeant, et hymnos in eius honorem concinant. Habuit vero ad infelices illos decipiendos, ac non modo ad eam sectam, sed et ad aliud genus erroris, hoc est simulacrorum superstitionem traducendos magnam illecebram exquisita quaedam hominis eruditio, et cum in omni humanitatis genere, tum in Platonicis dogmatibus apprime versata. Qui quidem Epiphanes ad Secundum se atque eius fautores applicavit, illiusque in se virus, hoc est imbutam venenata quadam peste loquacitatem expressit.

Isidorum vero narrant quibusdam Cohortationum libris nequitiae suae fundamenta iecisse. Sed utrum eadem is ex secta atque iisdem opinionibus extiterit, an ex philosophorum disciplina cohortationum artifex esse didicerit, certi nihil explorare docuimus. Utcumque se

Cap. III. (margin, beside "Sed ne quid a nobis praetermittatur") · Cap. IV. (margin, beside "Isidorum vero narrant")

οὗτοι πάντες καττύουσι τὴν ἴσην πραγματείαν. Πρῶτον μὲν ὅτι ἐνομοθέτει αὐτὸς ὁ Ἐπιφάνης σὺν τῷ αὐτοῦ πατρί τε καὶ πρωτοστάτῃ τῆς αἱρέσεως Καρποκράτει, καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν, κοινὰς εἶναι τὰς τῶν ἀνθρώπων γυναῖκας, ἔκ τε τοῦ Πλάτωνος Πολιτειῶν πρόφασιν λαβὼν, καὶ τὴν ἰδίαν ἐπιθυμίαν ἐκτελῶν. Ἐντεῦθεν δὲ τὴν ἀρχὴν ποιεῖται, λέγων ὡς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἐμφέρεται τοῦ σωτῆρος φάσκοντος τρεῖς μὲν εὐνούχους εἶναι, τόν τε ἐξ ἀνθρώπων εὐνουχιζόμενον, καὶ τὸν ἐκ γενετῆς, καὶ τὸν κατὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἑαυτὸν ἑκουσίως εὐνουχίσαντα. Καὶ, φησὶν, οἱ τοίνυν κατὰ ἀνάγκην οὐ κατὰ λόγον εὐνοῦχοι γίνονται, οἱ δὲ ἕνεκα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἑαυτοὺς εὐνουχίσαντες, διὰ τὰ ἐκ τοῦ γάμου συμβαίνοντα φασὶ, [1] τὴν ἐπὶ λογισμὸν τῶν ἐπιτηδείων ἀσχολίαν δεδιότες. Βέλτιον γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι, μὴ εἰς πῦρ ἐμβάλῃς τὴν ψυχήν σου, φησὶ λέγειν τὸν ἀπόστολον, ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἀντέχων, καὶ φοβούμενος μὴ τῆς ἐγκρατείας ἀποπέσῃς. Πρὸς γὰρ τὸ ἀντέχειν γινομένη ψυχὴ μερίζεται τῆς ἐλπίδος. [2] Ἀνέχου τοί-
pag. 212. νυν, ὡς ἤδη προεῖπον τῆς παραινέσεως εἰς μέσον φέρων τὸν λόγον, φησὶ κατὰ λέξιν ὁ Ἰσίδωρος ἐν τοῖς Ἠθικοῖς, μαχίμης γυναικὸς, ἵνα μὴ ἀποσπασθῇς τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ, τό τε πῦρ ἀποσπερματίσας εὐσυνειδήτως προσεύχου. Ὅταν δὲ, φησὶν, ἡ εὐχαριστία σου εἰς αἴτησιν [3] ὑποπέσοι, καὶ στῇς τὸ λοιπὸν [4] οὐ κατορθώσας μὴ σφαλῆναι, γάμησον. Εἶτα πάλιν φησὶν, Ἀλλὰ νέος τις ἢ πένης ἐστὶν, ἢ [5] καταφερὴς, τουτέστιν ἀσθενὴς, καὶ οὐ θέλει γῆμαι κατὰ τὸν λόγον, οὗτος τοῦ ἀδελφοῦ μὴ χωριζέσθω. Αἰσχρὰς δέ τινας ὑπονοίας ἑαυτῷ προσποριζόμενος δραματουργεῖ ὁ τάλας. Λεγέτω, φησὶ τοίνυν, ὅτι, Εἰςελήλυθα ἐγὼ εἰς τὰ ἅγια· οὐδὲν δύναμαι παθεῖν. Ἐὰν δὲ ὑπόνοιαν ἔχῃ, εἰπάτω, Ἀδελφὲ, ἐπίθες μοι χεῖρα, ἵνα μὴ ἁμαρτήσω, καὶ λήψεται βοήθειαν, καὶ αἰσθητὴν καὶ νοητήν. Θελησάτω μόνον ἀπαρτίσαι τὸ καλὸν, καὶ ἐπιτεύξεται. Εἶτα πάλιν φησὶν, Ἐνίοτε τῷ μὲν στόματι λέγομεν, Οὐ θέλομεν ἁμαρτῆσαι, ἡ δὲ διάνοια ἔγκειται [6] εἰς τὸ ἁμαρτάνειν. Ὁ τοιοῦτος διὰ φόβον οὐ ποιεῖ ὃ θέλει, ἵνα μὴ ἡ κόλασις αὐτῷ ἐλλογισθῇ. Ἡ δὲ ἀνθρωπότης ἔχει ἀναγκαῖά τινα καὶ φυσικὰ μόνα· ἔχει τὸ περιβάλλεσθαί [7] τι ἀναγκαῖον καὶ φυσικὸν, φυσικὸν δὲ [8] τὸ τῶν ἀφροδισίων, [9] οὐκ ἀναγκαῖον δέ.

Κεφ. ε΄. Ταύτας παρεθέμην τὰς φωνὰς, ὁ κατὰ τούτων γράψας [1] ἔλεγχον,

Cap. IV. — 1. τὴν ἐπὶ λογισμὸν rescripsi pro τὸν ἐπιλογισμὸν, quod libri praebent. Petavius censebat corrigenda haec verba ex Clemente Alex. Strom. lib. III, 1. pag. 509. Pott. ita: τὸν ἐπιλογισμὸν τοῦτον λαμβάνουσιν, τὴν περὶ τὸν πορισμὸν τῶν ἐπιτηδείων ἀσχολίαν δεδιότες.

2. Ἀντέχου habet Clemens Alex.

3. ὑποπέσῃ habet Clemens Alex.

4. Corrupta haec apud Clementem sic extant: οὐ κατορθῶσαι, ἀλλὰ μὴ σφαλῆναι, γάμησον. De interpretatione v. Grabium l. l. pag. 66 sq.

5. κατωφερὴς extat apud Clementem.

res habeat, in eodem omnes consuendo dogmate versantur. Inprimis Epiphanes illud cum patre, eodemque haeresis conditore Carpocrate decrevit, promiscuas esse coniuges oportere; partim quod ita Plato in libris de Republica statuisset, partim ut privatam libidinem expleret. Sed inde disputandi initium facit. Tria eunuchorum esse genera, quod a salvatore dictum evangelia sacra testantur. Nam Matth. 19, 12.
alios esse qui ab hominibus exsecti sunt, alios ita a natura factos, alios qui coelestis regni gratia sponte sese castrarunt. Qui igitur, aiunt, tales necessitate sunt facti, non id certo consilio ac ratione susceperunt: qui se vero propter coeleste regnum castraverunt, id ad declinandas coniugii molestias egerunt, quod illud procurandae rei familiaris onus ac sollicitudinem timerent. *Melius est nubere quam* 1. Cor. 7, 9.
uri. Proinde cave animam tuam in ignem immittas (sic enim ab apostolo praeceptum esse dicunt), dum noctes diesque resistis, ac ne a castitate excidas pertimescis. Siquidem animus noster, dum in repugnando obsistendoque totus est a spe sua dissipatus, abstrahitur. *Patienter igitur tibi, ut paulo ante cohortando monui* (haec in Ethicis Isidori verba sunt), *contumacis uxoris mores sustinendi sunt, ne dei gratiam amittas: cumque una cum semine libidinis flammam eieceris, tum te optima fretus conscientia ad orandum converte. Sed cum in postulationem gratiarum actio tua delapsa fuerit, ac deinceps stare coeperis, neque id tamen obtinueris ut labi prorsus ac titubare desinas ad nuptias confugito.* Pergit deinde: *Sed iuvenis aut pauper est aliquis aut proclivior, hoc est imbecillus, neque ex apostolico praecepto ducere ei libet uxorem, hic a fratre minime discedat.* Tum execrandorum flagitiorum excogitatas rationes afferens miras infelix tragoedias facit. *Dicat,* inquit, *Ingressus sum in sancta, pati nihil possum. Quod si cogitatio eum aliqua subeat, dicat, Frater, impone mihi manum, ne peccem; et confestim praesentem cum in corpore ipso, tum in mente opem experietur. Velit modo quod honestum est perficere, et voti compos existet.* Post haec ita loquuntur: *Nonnunquam ore tenus dicimus: Peccare nolumus, sed animus in peccata propendet. Qui eiusmodi est, quod vult propter metum non facit, ne ei poena constituatur. At hominum generi necessaria quaedam sunt ac naturalia duntaxat. Nam vestibus uti naturale simul ac necessarium est; naturalis est venerea voluptas.*

Haec illorum in medium afferre verba sum coactus, ut eos re- Cap. V.

6. ἐπὶ habet Clemens.

7. τι ἀναγκαῖον correxi, cum libri haberent τὸ ἀναγκαῖον. Clemens ἀναγκαῖον sine articulo tuetur.

8. καὶ τὸ auget cod. Vatic.

9. Ita corrigenda erant haec verba ex Clemente. Vulgo extat τὸ τῶν ἀφροδισίων. Ἀναγκαίως δὲ ταύτας παρεθέμην cett.

Cap. V. — 1. ἐλέγχων ed. princ. Apud Clementem haec ita se habent: Ταύτας παρεθέμην τὰς φωνὰς εἰς ἔλεγχον τῶν μὴ βιούντων ὀρθῶς Βασιλιδιανῶν, ὡς ἤτοι ἐχόντων ἐξουσίαν καὶ τοῦ ἁμαρτάνειν cett.

μὴ βιούντων ὀρθῶς καὶ Βασιλειδιανῶν καὶ Καρποκρατιανῶν καὶ τῶν ἀπὸ Οὐαλεντίνου καὶ τῶν Ἐπιφάνους καλουμένου, ᾧ δὴ συνήφθη Σεκοῦνδος ὁ προτεταγμένος. Ἐξ ἀλλήλων γὰρ ἕκαστος ἤτοι οὗτος ἐκείνῳ μεταδοὺς, ἢ ἐκεῖνος τούτῳ, τὰ δεινὰ ἀπεμπολήσαντες καὶ εἴς τι πρὸς ἀλλήλους διαφερόμενοι, ὅμως ἐν μιᾷ αἱρέσει ἑαυτοὺς κατέθεντο· ὥςτε καὶ ἔχειν ἐξουσίαν ἐδογμάτισαν καὶ [2] τοῦ ἁμαρτάνειν διὰ τὴν τελειότητα, [3] ἁπάντων γε σωθησομένων [4] φυσικῶς, κἄν τε νῦν ἁμάρτωσι, διὰ τὴν ἔμφυτον ἐκλογήν· ἐπεὶ μηδὲ [5] τὰ αὐτὰ αὐτοῖς πράττειν συγχωροῦσιν οἱ προπάτορες τῶν δογμάτων τούτων. Φασὶ δὲ καὶ οὗτοι, ὡς [6] ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον καὶ γνωστικώτερον ἐπεκτεινόμενοι τὴν πρώτην Τετράδα οὕτως· [7] Ἔστι τις πρὸ πάντων Προαρχὴ, προανεννόητος, ἄρρητός τε καὶ ἀνονόμαστος, ἣν ἐγὼ Μονότητα ἀριθμῶ. Ταύτῃ τῇ Μονότητι
pag. 213. συνυπάρχει δύναμις, ἣν καὶ αὐτὴν ὀνομάζω Ἑνότητα. Αὕτη ἡ Ἑνότης ἥ τε Μονότης τὸ ἓν οὖσαι προήκαντο μὴ προέμεναι ἀρχὴν [8] ἐπὶ πάντων νοητὴν ἀγέννητόν τε καὶ ἀόρατον, ἣν ἀρχὴν ὁ λόγος [9] Μονάδα καλεῖ. Ταύτῃ τῇ Μονάδι συνυπάρχει δύναμις ὁμοούσιος αὐτῇ, ἣν καὶ αὐτὴν ὀνομάζω τὸ ἕν. Αὗται αἱ δυνάμεις, ἥ τε Μονότης καὶ Ἑνότης, Μονάς τε καὶ τὸ Ἓν προήκαντο τὰς λοιπὰς προβολὰς τῶν Αἰώνων.

Κεφ. ς'. Εἶτα οἱ καλῶς συγγραψάμενοι [1] τὴν ἀλήθειαν τούτων ἐν τοῖς σφῶν αὐτῶν συγγράμμασιν ἤλεγξαν, Κλήμης τε, ὅν φασί τινες Ἀλεξανδρέα, ἕτεροι δὲ Ἀθηναῖον· ἀλλὰ καὶ ὁ ἱερὸς Εἰρηναῖος καταγελῶν αὐτῶν τὸ τραγικὸν ἐκεῖνο [2] ἐπὶ τοῖς προειρημένοις εἰς μέσον φέρων ἧκεν, Ἰοῦ, ἰοῦ, καὶ φεῦ, φεῦ. [3] Τὸ τραγικὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐπειπεῖν ἔστιν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ συμφορᾷ τῶν τὰ γελοιώδη ταῦτα γεγραφότων τῆς τοιαύτης ὀνοματοποιΐας, καὶ τῇ τοσαύτῃ τόλμῃ, ὡς ἀπερυθριάσας τῷ ψεύσματι αὐτοῦ ὄνομα τέθεικεν. Ἐν γὰρ τῷ λέγειν, Ἔστι τις Προαρχὴ πρὸ πάντων προανεννόητος, ἣν ἐγὼ [4] Μονάδα καλῶ, καὶ πάλιν, Ταύτῃ τῇ [5] Μονάδι συνυπάρχει δύναμις, ἣν καὶ αὐτὴν Ἑνότητα ὀνομάζω, σαφέ-

2. τοῦ *reposui ex Clemente, cum Epiphanii libri haberent* τὸ.

3. ἁπάντων *scripsi pro* ἢ πάντων *vel* ἢ πάντων, *quod in Epiphanii vulgo libris, prove* ἢ πάντως, *quod apud Clementem legitur.*

4. *Ita reposui pro* φυσικῶν, *quod vulgo extat. Sed verius fortasse erat* φύσει, *quod Clemens habet, utpote cui vocabulo facile poterat accrescere syllaba* κῶν *de sequente vocabulo* κἂν *repetita.*

5. ταῦτα αὐτοῖς *habet Clemens.*

6. *Haec quoque ex Irenaeo I, 5, 2 sqq. sunt dehausta.*

7. *V. Pseudo-Orig. Philosoph. p. 198 sq. ed. Mill.*

8. *Cum Vetus Irenaei Interpres verterit* principium omnium, *praepositionem* ἐπὶ *delendam censuerunt Billius, Grabius, aliique.*

9. *Vocem* μονάδα, *quae desideratur in ed. princ. (ut etiam in cod. Rhedig.) ex cod. Vaticano et Vet. Interprete primum restituit Petavius.*

darguerem sceleratos homines et impios, Basilidianos, inquam, et Carpocratianos, ac Valentini Epiphanisque discipulos, ad quem Secundus prius a nobis commemoratus adiungitur. Etenim illi a se invicem propagati, sive iste alteri, sive alter isti velut malas merces, ita pestiferam doctrinam communicaverint. Ac licet aliqua in re dissideant, in eadem tamen haesere secta, ut vel peccare sibi propter vitae perfectionem licere dicerent: ex qua fit ut, quantumvis modo deliquerint, tamen quod naturaliter ad consequendam salutem delecti sint, insita quadam ipsos oporteat necessitate servari. Neque vero primi dogmatum architecti eorundem perpetrandorum ipsis potestatem faciunt. Sed ut ad illos revertar, dum se ad id quod sublimius atque in cognitione illa sua praestantius est, acrius contenderunt, primam videlicet Tetradem, ita disputant: *Ante omnia primum est,* inquiunt, *Principium quoddam, primumque intelligentiam omnem superans, quod nec explicari verbis nec appellatione declarari potest, quam ego Unitatem numero. Cum hac Virtus quaedam existit, quam et Singularitatem voco. Ambae porro cum unum atque idem sint, Principium quoddam omnium rerum, quod intelligentia sola percipitur, neque genitum est aut aspectabile, citra productionem ullam ediderunt; quod Principium in sacris literis Unitas dicitur. Cum hac Unitate eiusdem substantiae alia Virtus existit, quam et ipsam Unum appello. Quae quidem Virtutes, Unitas inquam, et Singularitas, Monas et Unum, reliquas Aeonum origines propagarunt.*

Verum quam haec a veritate abhorreant omnia, egregii quidam Cap. VI.
scriptores editis adversus eos commentariis demonstrarunt, praecipue vero Clemens Alexandrinus, quem Atheniensem alii faciunt, ac sanctus Irenaeus, qui postquam illos derisit, tragicam illam exclamationem subiicit: Heu! heu! Proh! proh! Merito siquidem illud de scena depromptum ad eam transferri calamitatem potest quam portentosis vocibus ac tam effrenata audacia nugarum illi scriptores invehunt, qui mendaciis suis ficta quaedam nomina impudenter affingunt. Nam cum ita scribit: *Ante omnia primum quoddam est Principium ac Primum, intelligentiam omnem superans, quod ego Monadem appello,* ac rursum: *Cum hac Monade Virtus existit, quam et ipsam Singulari-*

Cap. VI. — 1. τὴν *reposui ex cod. Vaticano. Vulgo extat* καὶ.

2. *Delenda erat vocula* ὃ *vulgo ante* ἐπὶ *obvia, sententiam plane perturbans. Accreverat videlicet ex praegresso vocabulo* ἐκεῖνο.

3. *Vetus Irenaei Interpres:* Iu, iu! et Pheu, pheu! Tragicum vere dicere oportet super hanc nominum factionem, et tantam audaciam, quemadmodum sine rubore mendacio suo nomina posuit. In eo enim quod dicit *cett.*

4. *Billius cum Vet. Interpr. Irenaei reponit* Μονότητα.

5. *Billius cum Vet. Irenaei Interprete reponit* Μονότητι.

στατα ὅτι τε πλάσμα αὐτοῦ ἐστι τὰ εἰρημένα ὡμολόγηκε, καὶ ὅτι αὐτὸς ὀνόματα τέθεικε τῷ πλάσματι ὑπὸ μηδενὸς πρότερον ἄλλου τεθειμένα. Καὶ σαφές ἐστιν ὅτι αὐτὸς ταῦτα τετόλμηκεν ὀνοματοποιῆσαι, καὶ εἰ μὴ παρῆν τῷ βίῳ αὐτὸς, οὐκ ἂν ἡ ἀλήθεια εἶχεν ὄνομα. Οὐδὲν οὖν κωλύει καὶ ἄλλον τινὰ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως οὕτως ὁρίσασθαι ὀνόματα. Εἶτα λοιπὸν εἰς ταῦτα αὐτὸς ὁ μακάριος [6] ἐπίσκοπος Εἰρηναῖος, ὥς γε προείπαμεν, γελοιώδη ῥήματα καὶ αὐτὸς προεῖπεν ἑτερωνυμίαν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὡς ἀντάξια τῆς αὐτῶν ληρῳδίας χαριεντιζόμενος πεπόνων γένη, καὶ σικύων, καὶ κολοκυνθῶν, ὡς ἐπὶ ὑποκειμένων τινῶν ἐπιπλασάμενος, ὡς τοῖς φιλολόγοις σαφὲς ἂν εἴη ἀφ' ὧν προανέγνωσαν.

Κεφ. ζ. [1] Ἄλλοι δὲ πάλιν αὐτῶν τὴν πρώτην καὶ ἀρχέγονον Ὀγδοάδα τούτοις τοῖς ὀνόμασι κεκλήκασι· πρῶτον Προαρχὴν, ἔπειτα Ἀνεννόητον, τὴν δὲ τρίτην Ἄρρητον, καὶ τὴν τετάρτην Ἀόρατον· καὶ ἐκ μὲν τῆς
pag. 214. πρώτης Προαρχῆς προβεβλῆσθαι πρώτῳ καὶ πέμπτῳ [2] τόπῳ Ἀρχὴν, ἐκ δὲ [3] τῆς Ἀνεννοήτου δευτέρῳ καὶ ἕκτῳ τόπῳ Ἀκατάληπτον, ἐκ δὲ τῆς Ἀρρήτου τρίτῳ καὶ ἑβδόμῳ τόπῳ Ἀνονόμαστον, ἐκ δὲ τῆς Ἀοράτου [4] Ἀγέννητον, πλήρωμα τῆς πρώτης Ὀγδοάδος. Ταύτας βούλονται τὰς δυνάμεις προϋπάρχειν τοῦ Βυθοῦ καὶ τῆς Σιγῆς, ἵνα τελείων τελειότεροι φανῶσιν ὄντες, καὶ Γνωστικῶν γνωστικώτεροι· πρὸς οὓς δικαίως ἄν τις ἐπιφωνήσειεν, Ὦ ληρολόγοι σοφισταί. Καὶ γὰρ περὶ αὐτοῦ τοῦ Βυθοῦ [5] πολλαὶ καὶ διάφοροι γνῶμαι παρ' αὐτοῖς. Οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἄζυγον λέγουσι, μήτε ἄρρενα, μήτε θήλειαν, μήτε ὅλως ὄντα τι· ἄλλοι δὲ ἀρρενόθηλυν αὐτὸν λέγουσιν εἶναι, Ἑρμαφροδίτου φύσιν αὐτῷ περιάπτοντες· Σιγὴν δὲ πάλιν ἄλλοι συνευνέτιν αὐτῷ προσάπτουσιν, ἵνα γένηται πρώτη συζυγία, καὶ ἐκ τούτου καὶ ἐκ ταύτης τὰ κατάλοιπα οὕτω [6] δραματουργήσωσι. Καὶ πολλή τις ἐν αὐτοῖς ἡ εἰς ὕπνον βαθὺν τὸν νοῦν αὐτῶν καταφέρουσα ληρολόγος ὀνειροπολία.

Καὶ τί μοι ἐπὶ τὸ πολὺ κατατρίβεσθαι, φωρατῆς οὔσης τῆς κατ' αὐτοὺς ὑποθέσεως, καὶ τοῦ κατ' αὐτοὺς ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς ἀπὸ τῶν προειρημένων παντὶ τῷ βουλομένῳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔχεσθαι, καὶ μὴ ἀπατᾶσθαι κενοῖς μύθοις; Ἀλλὰ ταῦτά μοι περὶ τούτων εἰρήσθω. Παρελθὼν δὲ ταύτην ἐπὶ τὰς ἑξῆς διασκοπήσω ὁδὸν ἐμαυτῷ ἀσφαλῆ

6. Voc. ἐπίσκοπος non agnoscit cod. Vatic.

Cap. VII. — 1. Pseudo-Orig. Philos. p. 199.

2. τόπῳ reposui ex Vet. Irenaei Interprete et Pseudo-Origene.

3. Verba τῆς Ἀρχῆς, quae vulgo ante τῆς Ἀνεννοήτου in libris extant, ex auctoritate Vet. Interpr. Pseudo-Origenis et Tertulliani (Adv. Valent. cap. 35.) delevi.

tatem voco, manifeste fatetur esse haec quae proposita sunt omnino conficta, seque fabulae huic imposuisse nomina quae ab nemine hactenus usurpata fuerant. Proindeque nemini dubium est quin haec ille primum indiderit, ac nisi ipse in vita extitisset aliquando, veritas utique proprio nomine caritura fuerit. Quid igitur prohibet alium quemlibet in eadem materia certa vocabula constituere? Quare sanctus episcopus Irenaeus, ut diximus, ridicula quaedam nomina ac per iocum a seipso composita subiicit, tanquam illorum nugis consentanea, cuiusmodi sunt peponum ac cucurbitarum aut colocyntharum genera, quorum appellationes certis rebus attribuit; id quod eruditi homines facile ex iis quae antea legerint animadvertent.

Ceterum nonnulli ex illis primam atque antiquissimam Ogdoadem hisce nominibus insigniunt. Primam enim esse statuunt Proarchen, hoc est primum omnium Principium, tum Anennoëtum, sive quod intelligentia capi non potest, tertium Inexplicabile, quartum Aoratum, id est aspectum fugiens. Iam a Proarche primo ac quinto loco Principium exortum. A Principio vero, quod Anennoëtum vocant, secundo sextoque loco productum Acataleptum, hoc est incomprehensibile. Ab inexplicabili deinde tertio loco ac septimo Anonomastum, sive Innominabile. Demum ab Aorato Agennetum, sive Ingenitum, prodiisse primae illius Ogdoadis complementum. Has illi Virtutes ante Bython ac Sigen extitisse censent, ut perfectis perfectiores atque intelligentibus intelligentiores esse videantur. O nugacissimi vanissimique sophistae! Sic enim eos iure quispiam appellet. Nam et de Bytho plures sunt apud illos alioqui, ac discrepantes sententiae. Quidam enim iniugem illum esse definiunt, nec marem scilicet, nec feminam, neque omnino alterius generis aliud quicquam. Alii utrumque ei sexum attribuunt, et Androgynum faciunt. Sigen porro alii coniugem illius esse dicunt, ut hoc par sit omnium antiquissimum, ex quo cetera ad eum modum velut scenicam fabulam pertexunt. Ita summa est apud ipsos nugarum ac somniorum licentia, quibus eorum mens altissimo quodam veterno ac sopore detinetur. Cap. VII.

Quamquam quid hic ego diutius immoror, cum ipsum per sese illorum argumentum omne facile prodatur, appareatque vel ex iis quae dicta sunt quemadmodum everti convincique possit? Sit si modo quispiam, qui inhaerere vitae cupiat, nec inanissimis nugis ac mendaciis decipi. Sed de iis hactenus. Nos hac haeresi praetermissa tutum ad ceteras iter, ac planum prospiciemus, ut in illorum

4. *Vet. Interpr. addit* quarto et octavo loco.

5. πολλαὶ καὶ, *quod nec Vet. Interpres agnoscit, desideratur in cod. Vatic.*

6. *Ita cod. Vatic. Vulgo* δραματουργήσουσι.

καὶ τρίβον λείαν, ὅπως τὰς τούτων μοχθηρίας διεξιών τε καὶ ἐλέγχων ἐμαυτόν τε καὶ τοὺς ἀκούοντας ἐν τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει διασώσω. [7] Διὰ τῆς τοῦ κυρίου ἡμῶν διδασκαλίας καὶ ἀληθινῆς θεωρίας ὡς μύαγρον ταύτην τὴν ἔχιδναν, τὴν πολλαῖς ἑτέραις ἐχίδναις ἐοικυῖαν, τῷ [8] ὑποδείγματι τοῦ εὐαγγελίου καταπατήσαντες τὰς ἑξῆς διασκοπήσωμεν.

ΚΑΤΑ ΠΤΩΛΕΜΑΙΤΩΝ,
τρισκαιδεκάτη, ἡ καὶ τριακοστὴ τρίτη.

Κεφ. α΄. [1] Τοὺς περὶ Σεκοῦνδον καὶ τὸν ὀνομασθέντα Ἐπιφάνην ἐξ Ἰσιδώρου τὴν παραίνεσιν εἰς ἑαυτῶν ὑπόνοιαν ἀπεμπολήσαντας Πτολεμαῖος διαδέχεται, τῆς μὲν αὐτῶν τῶν καλουμένων Γνωστικῶν ὑπάρχων αἱρέσεως καὶ τῶν κατὰ Οὐαλεντῖνον σὺν ἑτέροις τισὶν, ἕτερα δὲ παρὰ τοὺς αὐτοῦ διδασκάλους ὑποτιθέμενος, οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐχοῦσιν οἱ αὐτῷ πειθόμενοι, Πτολεμαῖοι καλούμενοι. Οὗτος τοίνυν ὁ Πτολεμαῖος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ἔτι ἐμπειρότερος ἡμῖν τοῦ ἑαυτῶν διδασκάλου προελήλυθε, τῇ ἐκείνων ὑφηγήσει προσθήκης τινὸς ὑπερβολὰς ἐξευρών. [2] Δύο γὰρ οὗτος συζύγους τῷ θεῷ τῷ παρ' αὐτοῖς Βυθῷ καλουμένῳ ἐπενόησέ τε καὶ ἐχαρίσατο. Ταύτας δὲ καὶ [3] Διαθέσεις ἐκάλεσεν, Ἔννοιάν τε καὶ Θέλημα· καὶ τὴν μὲν Ἔννοιαν ἀεὶ συνυπάρξασαν ἐν αὐτῷ, ἐννοουμένην ἀεὶ τὸ τί προβαλέσθαι, τὸ δὲ Θέλημα ἐν αὐτῷ ἐπιγινόμενον. Πρῶτον γὰρ ἐνενοήθη [4] προβαλεῖν, εἶτα, φησὶν, ἠθέλησε. Διὸ καὶ τῶν δύο διαθέσεων τούτων ἢ καὶ δυνάμεων (δυνάμεις γὰρ αὐτὰς πάλιν καλεῖ), τῆς Ἐννοίας καὶ τῆς Θελήσεως, [5] ὥσπερ συγκραθεισῶν εἰς ἀλλήλας [6] ἡ προβολὴ τοῦ Μονογενοῦς καὶ τῆς Ἀληθείας κατὰ συζυγίαν ἐγένετο. [7] Οὕς τινας τύπους καὶ εἰκόνας τῶν δύο διαθέσεων τοῦ Πατρὸς [8] προελθεῖν τῶν ἀοράτων ὁρατὰς, [9] τοῦ μὲν Θελήματος τὴν Ἀλήθειαν, τῆς δὲ Ἐννοίας τὸν Νοῦν· καὶ διὰ τούτου τοῦ Θελήματος ὁ μὲν ἄρρην εἰκὼν τῆς ἀγεννήτου [10] Ἐννοίας γέγονεν, ὁ δὲ θῆλυς τοῦ Θελήματος. Τὸ Θέλημα τοίνυν δύναμις ἐγένετο τῆς Ἐννοίας. Ἐνενόει μὲν γὰρ ἡ Ἔννοια τὴν προβολὴν, οὐ μέν τοι προβαλεῖν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἠδύνατο ἃ ἐνενόει· ὅτε δὲ ἡ τοῦ Θελήματος δύναμις ἐπεγένετο, τότε ὃ ἐνενόει προέβαλε.

Κεφ. β΄. Καὶ φεῦ τῆς τοιαύτης τοῦ ματαιόφρονος ληρωδίας. Τοῦτο γὰρ

7. *In editis libris intercisum est demum post* θεωρίας.

8. *Petavius emendat* ὑποδήματι, *quod verum esse arbitror.*

Cap. I. — 1. Τοὺς — — — ἀπεμπολήσαντας *emendatio Ios. Scaligeri est. Libri habent* Τοῦ — — — ἀπεμπολήσαντος.

2. *V. Pseudo-Origenis Philos. p.* 199. *edit. Mill.*

3. *Ita correxi cum Grabio ex Irenaei Vet. Interprete I,* 6., *qui habet* quas et dispositiones vocant. *Consentit Pseudo-Orig. l. l. Epiphanii libri praebent* διαθέσεσιν.

4. προσβαλεῖν *ed. princ., quod vitium Petavius ex cod. Vatic. sustulit.*

5. *Rescribo* ὥσπερ *ex Pseudo-Origene l. l.*

6. *Ita Billius correxit, sententia postulante, ex Vet. Irenaei Interprete. Concor-*

recensenda confutandaque nequitia cum nobismetipsis, tum aliis quoque divina ope freti consulere possimus. Quam ad rem domini nostri doctrinam ac notissimam veritatis contemplationem adhibebimus, ut illam myagron viperam, quae plurimarum aliarum similis est, velut evangelico calceo proculcantes ceteras aggrediamur.

ADVERSUS PTOLEMAITAS,
quae est haeresis XIII., sive XXXIII.

Secundus igitur atque Epiphanes Isidori cohortationes ad usum Cap. I.
sectae suae opinionisque transtulerunt. Successit iis Ptolemaeus, qui licet Gnosticorum, qui ita dicuntur, haeresin, ac Valentinianorum, nec non et aliorum quorundam sit amplexus, nonnulla tamen ad ea quae a magistris hauserat, adiecit; cuius etiam nomine sectatores quidam eius gloriantur, quos Ptolemaeos nominant. Hic ille cum suis Ptolemaeus longe iis quos praeceptores habuit eruditione praestitit, et illorum doctrinam magna accessione cumulavit. Etenim deo, quem illi Bythen appellant, coniuges duas a se inventas attribuit, quas et Affectiones vocavit, Cogitationem videlicet ac Voluntatem; quarum prior in illo semper existens ac cogitans aliquid produxerit, altera vero postea recentior accesserit. Primum enim, inquit, de procreando cogitavit, deinde voluit. Quocirca duabus iis Affectionibus, sive Virtutibus, nam et Virtutes easdem vocat, Cogitatione ac Voluntate, velut invicem commistis, Unigenae Veritatisque par est exortum. Quas quidem duarum paternarum Affectionum, tanquam quae videri nequeunt, aspectabiles figuras ac simulacra prodiisse sentiunt: Voluntatis scilicet Veritatem, Cogitationis vero Mentem. Ac per Voluntatem quidem Ingenitae Cogitationis masculam effigiem extitisse, ipsiusmet vero Voluntatis, femineam fuisse.* Voluntas ergo Cogitationis administra vis fuit. Siquidem haec tametsi de productione apud se cogitaret, minime tamen per se ipsam proferre cogitata potuit. Sed ut Voluntatis vis accessit, tum quod cogitabat produxit.

O stultas anilesque fabulas! Nemo enim, qui paululum iudicii Cap. II.

dat Pseudo-Origenes l. l. Vulgo extat τῇ προβολῇ.

7. ὥς τινας *habet Pseudo-Origenes.*

8. διελθεῖν *habet Pseudo-Origenes. Irenaei libri inter* egressas *et* adgressas *et* progressas *variant.*

9. *Recte Vet. Interpr.* Thelematis quidem Nun, Ennoeas autem Aletheian, et propter hoc adventiciae Voluntatis masculus est imago cett. *Pseudo-Origenes:* τοῦ μὲν Θελήματος τὸν Νοῦν, τῆς δὲ Ἐννοίας τὴν Ἀλήθειαν· καὶ διὰ τοῦτο τοῦ ἐπιγεννητοῦ Θελήματος ὁ ἀρρενικὸς, τῆς δὲ ἀγεννήτου Ἐννοίας ὁ θῆλυς ἐπὶ τὸ Θέλημα ὥσπερ δύναμις ἐγένετο τῆς Ἐννοίας.

10. ἐννοίας *cod. Vatic. et inde edit. Petav.* οὐσίας *cod. Rhedig. et edit. princ. Alteram scripturam testatur etiam Vet. Interpres Irenaei.*

οὐκ ἂν οὐδὲ ἐπὶ ἀνθρώπου λαμβάνοιτο παρά τινι τῶν ἐχόντων ἐρρωμένην τὴν διάνοιαν, μή τι γε ἐπὶ θεοῦ. Δοκεῖ δέ μοι φρονιμώτερος αὐτοῦ ὑπάρχειν Ὅμηρος, ἐν τῷ τὸν [1] Δία φροντίδα παρ' αὐτῷ ποιούμενον ἀναγράφεσθαι, μεριμνῶντά τε καὶ χαλεπαίνοντα καὶ [2] ἄϋπνον παννύχως διατετελεκότα, [3] ὅπως τοῖς Ἀχαιοῖς ἐπιβουλεύσῃ, τῆς Θέτιδος αὐτὸν ἀξιωσάσης εἰς τὸ δίκην τῖσαι τοὺς τῶν Ἑλλήνων ἐξάρχους τε καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἕλληνας, διὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀχιλλέα ὕβριν. Οὐδὲν γὰρ οὗτος ὁ Πτολεμαῖος εἰς δόξαν τοῦ παρ' αὐτοῦ Πατρὸς τῶν ὅλων, τοῦ καὶ Βυθοῦ καλουμένου, εὐλογώτερον τῶν παρὰ Ὁμήρου εἰς τὸν
pag. 216. Δία εἰρημένων ἐπενόησεν· ἀλλ' αὐτὸν κατείληφε μᾶλλον τὸν Δία ὡς παρὰ Ὁμήρου λαβὼν τὴν Ἔννοιαν. Μᾶλλον γὰρ τὴν Ὁμηρικὴν κατάληψιν περὶ Διὸς καὶ Ἀχαιῶν εἰκότως ἂν φήσειεν, τὴν τοσαύτην αὐτοῦ τόλμαν ἐξεμέσας, ἢ περὶ τοῦ τῶν ὅλων δεσπότου, ὃς ἅμα τῷ [4] ἐννοηθῆναι καὶ [5] ἐπιτετέλεκε τοῦθ' ὅπερ ἠθέλησε, καὶ ἅμα τῷ θελῆσαι καὶ ἐννοεῖται τοῦθ' ὅπερ καὶ ἠθέλησε, [6] τοῦτο ἐννοούμενος ὃ καὶ θέλει, καὶ τότε θέλων ὅτε ἐννοεῖται, ὅλος ἔννοια ὤν, [7] ὅλος θέλημα, ὅλος νοῦς, ὅλος ὀφθαλμός, ὅλος ἀκοή, ὅλος πηγὴ πάντων τῶν ἀγαθῶν. Καὶ οὐδενὸς [8] εἴσω πάθους περιέχεται. Θεὸς γάρ, καὶ οὐ φροντίζων, καὶ ἀπορῶν ὡς [9] ὁ Βυθὸς, ἤτοι ὁ Ζεὺς, περὶ οὗ λέγοντα Ὅμηρον Πτολεμαῖος περὶ Βυθοῦ λέγων ἐμιμήσατο. Εἰς δὲ περισσότερον ἔλεγχον τοῦ ἀπατεῶνος καθ' ἑξῆς ὑποτάξας παραθήσομαι τὰ ὑπ' αὐτοῦ φύσει Πτολεμαίου Φλώρᾳ τινὶ γυναικὶ γραφέντα, ἐπαγωγά τε καὶ δηλητήρια ῥήματα, ἵνα μή τις νομίσειεν ἡμᾶς ἐξ ἀκοῆς μόνον τὸν ἀπατεῶνα ἐλέγχειν, μὴ πρότερον ἐντυχόντας τῇ παρ' αὐτοῦ [10] παραπεποιημένῃ διδασκαλίᾳ. Πρὸς γὰρ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὸν νόμον τοῦ θεοῦ [11] τὸν διὰ Μωϋσέως βλασφημῶν οὐκ αἰσχύνεται, ἃ καὶ ἔστι ταῦτα·

ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΠΡΟΣ ΦΛΩΡΑΝ.

Κεφ. γ'. Τὸν διὰ Μωϋσέως τεθέντα νόμον, ἀδελφή μου καλὴ Φλώρα, ὅτι [1] μὴ πολλοὶ προκατελάβοντο, μήτε τὸν θεμέλιον [2] αὐτὸν ἐγνωκότες, μήτε τὰς προστάξεις [3] αὐτοῦ, ἀκριβῶς ἡγοῦμαι καὶ σοὶ εὐσύνοπτον ἔσεσθαι [4] μαθούσῃ τὰς διαφωνούσας γνώμας περὶ αὐτοῦ. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς νενομοθετῆσθαι [5] τούτοις λέγουσιν, ἕτεροι δὲ τούτοις τὴν ἐναντίαν ὁδὸν τραπέντες ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου φθοροποιοῦ διαβόλου τεθεῖσθαι τοῦτον ἰσχυρίζονται, ὡς καὶ τὴν τοῦ κόσμου

Cap. II. — 1. *Hom. Il. II, init.*
2. ἄυπνος *cod. Vatic.*
3. *Vulgo* τὸ πῶς.
4. ἐννοηθῆναι *reposui ex auctoritate cod. Vaticani. Vulgo reperitur* νοηθῆναι.
5. *Vulgo* ἐπιτετελεχέναι. *Vet. Interpres vertit* perficit id quod cogitavit. *Olim, respectu particulae* καὶ, *in sequentibus quoque cumulata, putaveram reponendum* ἐπιτετέλεχε καὶ *cett.*
6. *Vet. Interpres:* tunc cogitans cum vult *cett., uti legisse videatur* τότε ἐννοούμενος ὅτε θέλει *cett.*
7. ὅλος θέλημα, *quod cod. Rhedig. et edit. princ. non magis agnoscunt quam Vet. Interpres, Petavius ex auctoritate cod. Vaticani adiecit.*
8. εἴσω πάθους *dedi ex emendat. Petavii et Cornarii, qui vertit:* et in nullo affectu haereat.
9. *Articulum adieci ex cod. Vatic.*
10. πεποιημένη *cod. Vatic.*
11. τὸν, *quod desideratur in ed. princ., Petavius primum adiecit ex cod. Vatic.*

habeat, ne de homine quidem, nedum de deo quicquam audeat eiusmodi statuere. Mihi vero etiam Homerus prudentior illo fuisse videtur, dum sollicitum Iovem, curisque confectum et iratum, insomnem noctem egisse descripsit, de Graecorum pernicie cogitantem, cum esset rogatus a Thetide, ut ad ulciscendam Achillis iniuriam tam a Graecorum principibus quam Graecis ipsis poenas repeteret. Nihil enim Ptolemaeus de illo suo omnium parente, quem Bythum nominat, aptius excogitavit quam est ab Homero de Iove confictum. Sed Iovis ipsius, qualem ab Homero didicerat, notionem informasse videtur. Imo vero tantam ad expromendam audaciam Homericum illud de Iove Graecisque commentum tolerabilius usurparet, quam ita de communi omnium domino disputaret. Qui simul atque animo concepit aliquid, statim quicquid voluerit efficit, statimque ac voluit, animo concipit quod voluit, ac tum cogitans cum vult, volensque cum cogitat. Nimirum totus ipse cogitatio est, totus voluntas, totus mens, totus lumen, totus oculus, totus auditus, totus bonorum omnium fons, prorsusque ab omni perturbatione remotus, non sollicitus, non anxius, velut Bythus ille, vel Iuppiter, de quo quae ab Homero scripta sunt, Ptolemaeus ad Bythum transtulit. Atque ut improbissimus hic planus magis magisque refellatur, iuvat hoc loco ea subiicere quae ad Floram quandam mulierculam scripsit, plena illa quidem illecebrae ad persuadendum ac pestifera, ne quis forsitan putet me ex auditu solo contra nebulonem hunc egisse, nullumque depravatae eius doctrinae vestigium antea pervidisse. Et quidem praeter ea quae diximus Mosaicam etiam legem maledictis incessit. Est autem eiusmodi haec epistola:

PTOLEMAEI AD FLORAM EPISTOLA.

Legem illam quae a Mose tradita est, Flora soror amantissima, neque perspectam haberi quamplurimos, neque eius velut fundamenta, vel praescripta cognoscere, facile te intellecturam existimo, si quam variae de illa sint opiniones didiceris. Sunt enim qui illam a deo putant ac patre fuisse constitutam. Alii contrariam viam ingressi ab eius aemulo nefario daemone latam affirmant, a quo et mundum fa- Cap. III.

Cap. III. — 1. μὴ *delet Cornarius vertens:* quod legem per Moysen datam multi praeoccuparint *cett.*
2. αὐτοῦ *coniecerunt Cornarius, Petavius, Grabius, Massuetus. Cf. Grabe Spicileg. II, pag. 69 sqq.*
3. *Ita Grabius aliique pro vulgato* αὐτῶν.
4. μαθούσῃ *cod. Venet. Vulgo* μαθούσης.
5. τοῦτον *vel* τούτῳ *reponendum esse suspicor.*

προςάπτουσιν αὐτῷ δημιουργίαν, πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦτον λέγοντες εἶναι. Τοῦτο δὲ τοῦ παντὸς διέπταισαν οὗτοι διαδόντες ἀλλήλοις, καὶ ἑκάτεροι αὐτῶν [6] διαμαρτόντες παρά σφισιν αὐτοῖς τῆς τοῦ προκειμένου ἀληθείας. Οὔτε γὰρ ὑπὸ τοῦ τελείου θεοῦ καὶ πατρὸς φαίνεται τοῦτον τεθεῖσθαι ([7] ἑπόμενος γάρ ἐστιν), ἀτελῆ τε ὄντα, καὶ [8] τοῦ σφετέρου πληρωθῆναι ἐνδεῆ, ἔχοντά τε προςτάξεις ἀνοικείας τῇ τοῦ τοι-
pag. 217. ούτου θεοῦ φύσει τε καὶ γνώμῃ, οὔτ' αὖ πάλιν τῇ τοῦ ἀντικειμένου ἀδικίᾳ νόμον [9] προςάπτειν, [10] ἀδικεῖν αἱροῦντος· [11] τῶνδε ἐξ ἴσου μὴ συνορώντων τὰ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος εἰρημένα. Οἰκία γὰρ ἢ πόλις μερισθεῖσα ἐφ' ἑαυτὴν ὅτι μὴ δύναται στῆναι, ὁ σωτὴρ ἡμῶν ἀπεφήνατο. Ἔτι γε τὴν τοῦ κόσμου δημιουργίαν ἰδίαν λέγει εἶναι ([12] ἅτε πάντα δι' αὐτοῦ γεγονέναι, καὶ χωρὶς αὐτοῦ [13] γέγονεν οὐδὲν) ὁ ἀπόστολος, [14] προαποστερήσας τὴν τῶν ψευδηγορούντων ἀνυπόστατον σοφίαν, καὶ οὐ φθοροποιοῦ θεοῦ, ἀλλὰ δικαίου καὶ μισοπονήρου. Ἀπρονοήτων δέ ἐστιν ἀνθρώπων, τῆς προνοίας τοῦ Δημιουργοῦ μὴ αἰτίαν λαμβανομένων, καὶ μὴ μόνον τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ σώματος πεπηρωμένων. Οὗτοι μὲν οὖν ὡς διημαρτήκασι τῆς ἀληθείας δῆλόν σοί ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημένων. Πεπόνθασι δὲ [15] τοῦτο ἰδίως ἑκάτερος αὐτῶν, οἱ μὲν διὰ τὸ ἀγνοεῖν τὸν τῆς δικαιοσύνης θεὸν, οἱ δὲ διὰ τὸ ἀγνοεῖν τὸν τῶν ὅλων πατέρα, ὃν μόνος ἐλθὼν ὁ μόνος εἰδὼς ἐφανέρωσε. Περιλείπεται δὲ ἡμῖν ἀξιωθεῖσι [16] τὰ τῶν ἀμφοτέρων τούτων ἐκφῆναί σοι καὶ ἀκριβῶσαι αὐτόν τε τὸν νόμον, ποταπός τις εἴη, καὶ τὸν ὑφ' οὗ τέθειται, τὸν νομοθέτην, ῥηθησομένων ἡμῖν τὰς ἀποδείξεις ἐκ τῶν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν λόγων παριστῶντες, δι' ὧν μόνον ἔστιν ἀπταίστως ἐπὶ τὴν κατάληψιν τῶν ὄντων ὁδηγεῖσθαι.

Κεφ. δ'. Πρῶτον οὖν μαθητέον, ὅτι ὁ σύμπας ἐκεῖνος νόμος ὁ περιεχόμενος τῇ Μωσέως Πεντατεύχῳ, οὐ πρὸς ἑνός τινος νενομοθέτηται, λέγω δὴ οὐχ ὑπὸ μόνου θεοῦ, ἀλλ' εἰσί τινες [1] αὐτοῦ προςτάξεις καὶ ὑπ' ἀνθρώπων τεθεῖσαι, καὶ τριχῆ τοῦτον διαιρεῖσθαι οἱ τοῦ σωτῆρος λόγοι διδάσκουσιν ἡμᾶς. Εἴς τε γὰρ αὐτὸν τὸν θεὸν καὶ τὴν τούτου νο-

6. *Fortasse corrigendum est* διήμαρτον οὕτως παρά *cett.*

7. *Haec librorum vett. scriptura, et ea genuina est. Verte:* congruens enim suo operi deus est, *h. e. congruere suo operi debet. Grabius vertit:* est enim alius qui ordine sequitur deus. *Petavius volebat* ἑπόμενον, *alii putabant* ἑπόμενος γάρ οὐκ ἔστιν.

8. ὑφ' ἑτέρου *coniecit Petavius, probavit Grabius. At vera est scriptura librorum veterum. Verto:* et sui absolutionem desiderans. *Quod enim a perfecto et absoluto deo profectum dicitur, si non respondet origini, de suo, h. e. de divino compleri necesse habet, ut divinum queat absolutumque censeri.*

9. *Petavius supplet* χρή. *Melius videtur rescribi posse* προςαπτέον, *quod Stieren. in textum recepit.*

10. τὸ ἀδικεῖν ἀναιροῦντος *coniecit Aug. Neander in libro* Genet. Entwurf d.

bricatum asserunt, et eundem conditorem ac patrem esse dictitant. Verum illi, qui eiusmodi dogmata sibi invicem communicarunt, vehementer hallucinati sunt, et ab eo quem sibi proposuerant, scopo veritatis aberrarunt. Nam nec a perfecto deo ac patre stabilita videtur, utpote minus perfecta, et ad sui absolutionem plura desiderans ac mandata quaedam continens, quae dei natura ac decreto sunt aliena. Neque vero adversarii improbitati tribuenda lex est, cuius proprium sit inique facere; quique ita statuunt, quae a salvatore dicta sunt nequaquam animadvertunt. Ita enim ille pronuntiavit, *Stare* Matth. 12, 25.
domum vel civitatem non posse, quae in seipsam divisa sit. Praeterea mundum a se fabricatum asserit, *omniaque per ipsum facta, et* Ioann. 1, 3.
sine ipso nihil esse factum. Quibus verbis apostolus mendacissimorum hominum minime solidam sapientiam refellit, nec pestifero alicui deo, sed iusto, et improbitatis omnis inimico illarum rerum auctoritatem concedit. Sed temerariorum hominum illa iudicia sunt, neque conditoris providentiae caussas intelligentium, quique non animi solum, sed etiam corporis oculis videantur esse capti. Quantopere igitur illi a veritate dissideant ex iis quae dicta sunt abunde potes cognoscere. Sed utrosque proprium quiddam ac peculiare ad ita sentiendum induxit. Alios quidem, quod auctorem iustitiae deum ignorarent, alios quod universorum parentem peraeque nescirent, quem ille solus adveniens qui solus norat aperuit. Nobis vero quibus utrumque dei beneficio cognitum est, reliquum illud est, ut de lege certi aliquid exploratique doceamus, cuiusmodi videlicet illa sit, et a quonam legislatore sancita: ita tamen ut quicquid a nobis allatum fuerit, id non aliunde quam ex ipsis salvatoris verbis probetur. His enim solis velut itineris ducibus adhibitis ad rerum cognitionem sine errore perducimur.

Inprimis igitur sciendum est universam illam legem, quae quin- Cap. IV.
que Mosis voluminibus continetur, non ab uno esse legislatore profectam, solo videlicet deo, sed admista quaedam hominum esse mandata, ut, quemadmodum salvator ipse docuit, trifariam lex sit omnis distributa. Quaedam enim ad ipsum deum eiusque sanctiones perti-

Gnost. Systeme *pag.* 162. *Pro* αἱροῦντος *in editis extat* αἰροῦντος.

11. *Ita rescripsi mei ingenii periculo pro eo quod libri habent* τῶν τε ἑξῆς τί.

12. *Intellege* ἅτε λέγων. *Petavius corrigit* τά τε.

13. γεγονέναι *emendari vult Grabius.*

14. removens *vertit Cornarius.*

15. *Ita correxit Petav. ex cod. Vatic.* οὗτοι *edit. princ.*

16. τὰ τῶν *mea est coniectura. Libri habent* τε τῆς. *Petavius* γνώσεως *putat deesse. Cornarius vertit:* Superest itaque nobis quorum amborum errorem cognitum habemus, exponere tibi ac declarare cett.

Cap. IV. — 1. αὐτοῦ *reposui pro* αὐτῶν *quod vulgo extat. Posset etiam* αὐτῷ *vel* ἐν αὐτῷ.

μοθεσίαν [2] διαιρεῖται· διαιρεῖται δὲ καὶ εἰς τὸν Μωσέα, οὐ [3] καθὰ αὐτὸς δι' αὐτοῦ νομοθετεῖ ὁ θεὸς, ἀλλὰ καθὰ ἀπὸ τῆς ἰδίας ἐννοίας ὁρμώμενος καὶ ὁ Μωσῆς ἐνομοθέτησέ τινα· καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ διαιρεῖται, [4] οἳ πρῶτοι εὑρίσκονται ἐντολάς τινας ἐνθέντες ἰδίας. Πῶς οὖν τοῦτο οὕτως ἔχον ἐκ τῶν τοῦ σωτῆρος δείκνυται λόγων μάθοις δ' ἂν ἤδη. Διαλεγόμενός που ὁ σωτὴρ πρὸς τοὺς περὶ τοῦ ἀποστασίου συζητοῦντας αὐτῷ, ὃ δὴ ἀποστάσιον ἐξεῖναι [5] ἐνενομοθέτητο, ἔφη αὐτοῖς ὅτι, Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψε τὸ ἀπολύειν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· ἀπ' ἀρχῆς γὰρ οὐ γέγονεν
pag. 218. οὕτως. Θεὸς γὰρ, φησὶ, συνέζευξε ταύτην τὴν συζυγίαν, καὶ ὃ συνέζευξεν ὁ κύριος, ἄνθρωπος [6] μὴ χωριζέτω, ἔφη. Ἐνταῦθα ἕτερον μὲν τοῦ θεοῦ [7] δείκνυσι νόμον, τὸν κωλύοντα χωρίζεσθαι γυναῖκα [8] ἀπὸ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἕτερον δὲ τὸν τοῦ Μωϋσέως, τὸν διὰ τὴν σκληροκαρδίαν ἐπιτρέποντα χωρίζεσθαι τοῦτο τὸ ζεῦγος. Καὶ δὴ κατὰ τοῦτο ἐναντία τῷ θεῷ νομοθετεῖ ὁ Μωσῆς. Ἐναντίον γάρ ἐστι τῷ μὴ διαζευγνύναι. Ἐὰν μέντοι καὶ τὴν τοῦ Μωϋσέως γνώμην, καθ' ἣν τοῦτο ἐνομοθέτησεν, ἐξετάσωμεν, εὑρεθήσεται τοῦτο οὐ κατὰ προαίρεσιν [9] ποιήσας τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ κατὰ ἀνάγκην διὰ τὴν τῶν νενομοθετημένων ἀσθένειαν. Ἐπεὶ γὰρ τὴν τοῦ θεοῦ γνώμην φυλάττειν οὐκ ἠδύναντο οὗτοι, ἐν τῷ μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἐκβάλλειν τὰς γυναῖκας αὐτῶν, [10] αἷς τινες αὐτῶν ἀηδῶς συνῴκουν, καὶ ἐκινδύνευον ἐκ τούτου ἐκτρέπεσθαι πλέον εἰς ἀδικίαν, καὶ ἐκ ταύτης εἰς ἀπώλειαν, τὸ ἀηδὲς τοῦτο βουλόμενος ἐκκόψαι αὐτῶν ὁ [11] Μωϋσῆς, δι' οὗ καὶ ἀπόλλυσθαι ἐκινδύνευον, δεύτερόν τινα ὡς κατὰ περίστασιν ἧττον κακὸν ἀντὶ μείζονος ἀντικαταλλασσόμενος, τὸν τοῦ ἀποστασίου νόμον ἀφ' ἑαυτοῦ ἐνομοθέτησεν αὐτοῖς, ἵνα ἐὰν ἐκεῖνον μὴ δύνωνται [12] φυλάττειν, κἂν τοῦτόν γε φυλάξωσι, καὶ μὴ εἰς ἀδικίας καὶ κακίας ἐκτραπῶσι, δι' ὧν ἀπώλεια αὐτοῖς ἔμελλε τελειοτάτη ἐπακολουθήσειν. Αὕτη μὲν ἡ τούτου γνώμη, καθ' ἣν ἀντινομοθετῶν εὑρίσκεται τῷ θεῷ. Πλὴν ὅτι γε Μωσέως αὐτοῦ δείκνυται ἐνταῦθα ἕτερος ὢν παρὰ τὸν τοῦ θεοῦ νόμον, ἀναμφισβήτητόν ἐστι, κἂν δι' ἑνὸς τὰ νῦν ὦμεν δεδειχότες. Ὅτι δὲ καὶ τῶν πρεσβυτέρων εἰσί τινες συμπεπλεγμέναι παραδόσεις ἐν τῷ νόμῳ, δηλοῖ καὶ τοῦτο ὁ σωτήρ. Ὁ γὰρ θεὸς, φησὶν, εἶπε, τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται. Ὑμεῖς δὲ, φησὶν, [13] εἰρήκατε, τοῖς πρεσβυτέροις λέγων, δῶρον τῷ θεῷ ὃ ἐὰν ὠφεληθῇς ἐξ ἐμοῦ, καὶ ἠκυρώσατε τὸν νόμον τοῦ θεοῦ, διὰ τὴν [14] παράδο-

2. *Hoc prius* διαιρεῖται, *quod exciderat, restitui ex altero.*

3. κατὰ αὐτὸς *rescripsi cum Petavio.* κατὰ δι' αὐτοῦ *cod. Venet. Vulgo extat* κατ' αὐτὸ (*cod. Rhedig.* αὐτὸ). *Cornarius:* non quemadmodum per ipsum legem dat deus.

4. οἳ *scripsi pro vulgato* καὶ. *Cornarium secutus, qui vertit:* qui primi comperiuntur *cett. Pro* πρῶτοι *cod. Reg. habet* πρῶτον.

5. *Ita Petav. de cod. Vatic. Cornarius ediderat* νενομοθέτητο.

6. ἔφη, μὴ χωριζέτω *cod. Venet.*

nent, alia Mosi tribuenda sunt, non quidem quatenus aliquid a deo illius interventu decretum est, sed quatenus per sese ac suapte sponte nonnulla constituit; aliorum denique seniores qui in populo erant auctores extiterunt; ac primi illi privata quaedam praecepta inserere sunt ausi. Quod quemadmodum sese habeat ex ipsis salvatoris verbis intelliges. Hic enim quodam in loco ad eos verba faciens qui de repudii libello secum disputabant, quod permissione legis licebat, sic illos allocutus est: *Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis di-* Matth.19, 8.
mittere uxores vestras. Ab initio autem non fuit sic. Deus enim, inquit, *coniugium hoc copulavit, et quod deus coniunxit homo non separet.* Ubi aliam esse dei legem ostendit, quae uxorem a viro seiungi prohibeat, aliam Mosis, qui ob duritiem cordis par illud dissociari permittat. In quo Moses quiddam deo contrarium tulit, ei scilicet cautioni qua dissolvi matrimonia vetuerat. Sed si legislatoris ipsius mentem, qua ad illud decernendum inductus est, accurate consideremus, inveniemus procul dubio non id eum sponte sua, sed necessitate fecisse, quo eorum quibus praescribebat imbecillitati consuleret. Qui cum divinum illud decretum de retinendis uxoribus suis tolerare non possent, ac moleste quidam earum consortia sustinerent, periculum ut esset, ne ea se occasione gravioribus sceleribus obstringerent, quibus extremam in perniciem ruerent, ut hoc incommodum devitaret Moyses, quod ad illorum interitum spectabat, secundam quandam repudii legem privata auctoritate constituit, minusque ex ea occasione malum cum maiore compensavit; ut si minus priorem illam servare possint, hanc saltem retineant, neque se in flagitia sceleraque committant, per quae ultimum exitium consequatur. Haec illius ratio fuit propter quam contrarium quiddam deo statuisse cernitur. Enim vero diversam hic a divina Moysis legem extitisse, extra omnem controversiam est; etsi id in uno tantum decreto probatum sit. Eidem vero legi traditas a senioribus illigatas esse regulas non obscure salvator ostendit. *Deus enim,* inquit, *di-* Matth.15, 4. et Marc. 7, 10.
xit, Honora patrem tuum, et matrem tuam, ut bene sit tibi. Vos autem dixistis, seniores inquit alloquens, *Munus deo quodcumque ex me tibi proderit; et irritam fecistis legem dei propter traditiones senio-*

7. *Ita edidit Petavius de auctoritate cod. Vatic. Cornarius ediderat* δείκνυς.

8. ἀπὸ ἀνδρὸς *codd. Vatic. Venet. Vulgo* ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς.

9. ποιήσας, *quod desideratur in edit. princ., Petavius primum adiecit ex cod. Vatic.*

10. αἷς *emendatio est Petavii, quam a Stierenio receptam video. Vulgo extat* αἵ τινες *cett. Cornarius vertit:* quae cum ipsis iniucunde habitabant.

11. *Cod. Venet.* μωσῆς δι' οὗ καὶ ἀπόλλεσθαι.

12. *Cod. Venet.* φυλάσσειν.

13. *Cod. Venet. om.* εἰρήκατε.

14. *Cod. Venet.* παράδωσιν ὑμῶν τῶν πρεσβυτέρων.

σιν τῶν πρεσβυτέρων ὑμῶν. Τοῦτο δὲ Ἡσαΐας ἐξεφώνησεν εἰπών, Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόῤῥω ἀπέχει ἀπ᾽ ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονταί με, διδάσκοντες [15] διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων. Σαφῶς οὖν ἐκ τούτων εἰς τρία διαιρούμενος ὁ σύμπας ἐκεῖνος δείκνυται νόμος. Μωϋσέως τε γὰρ αὐτοῦ, καὶ τῶν πρεσβυτέ-
pag. 219. ρων, καὶ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ εὕρομεν νομοθεσίαν ἐν αὐτῷ. Αὕτη μὲν οὖν ἡ διαίρεσις τοῦ σύμπαντος ἐκείνου νόμου ὧδε ἡμῖν διαιρεθεῖσα τὸ ἐν αὐτῷ ἀληθὲς ἀναπέφαγκεν.

Κεφ. ε΄. Πάλιν δὲ δὴ τὸ ἓν μέρος, ὁ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ νόμος, διαιρεῖται εἰς τρία τινὰ, εἴς τε τὴν καθαρὰν νομοθεσίαν, τὴν ἀσύμπλοκον τῷ κακῷ, ὃς καὶ κυρίως Νόμος λέγεται, ὃν οὐκ ἦλθε καταλῦσαι ὁ σωτὴρ, ἀλλὰ πληρῶσαι (οὐ γὰρ ἦν ἀλλότριος αὐτοῦ ὃν ἐπλήρωσεν, οὐ γὰρ εἶχε τὸ τέλειον), καὶ εἰς τὸ συμπεπλεγμένον τῷ χείρονι, καὶ [1] τῇ ἀδικίᾳ, ἣν ἀνεῖλεν ὁ σωτὴρ ἀνοίκειον ὄντα τῇ ἑαυτοῦ φύσει· διαιρεῖται δὲ καὶ εἰς τὸ τυπικὸν καὶ συμβολικὸν, τὸ κατ᾽ εἰκόνα [2] τῶν πνευματικῶν καὶ διαφερόντων νομοθετηθὲν, ὃ μετέθηκεν ὁ σωτὴρ ἀπὸ αἰσθητοῦ καὶ φαινομένου ἐπὶ τὸ πνευματικὸν καὶ ἀόρατον. Καὶ ἔστι μὲν ὁ τοῦ θεοῦ νόμος ὁ καθαρὸς καὶ ἀσύμπλοκος τῷ χείρονι αὐτὴ ἡ Δεκάλογος, οἱ δέκα λόγοι ἐκεῖνοι οἱ ἐν ταῖς δυσὶ πλαξὶ δεδιχασμένοι, εἴς τε ἀναίρεσιν τῶν [3] ἀφεκτέων καὶ εἰς πρόσταξιν τῶν ποιητέων, οἳ καίπερ καθαρὰν ἔχοντες τὴν νομοθεσίαν, μὴ ἔχοντες δὲ τὸ τέλειον, ἐδέοντο τῆς παρὰ τοῦ σωτῆρος πληρώσεως· ὁ δέ ἐστι συμπεπλεγμένος τῇ ἀδικίᾳ, οὗτος ὁ κατὰ τὴν ἄμυναν καὶ ἀνταπόδοσιν τῶν προαδικησάντων κείμενος, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος ἐκκόπτεσθαι κελεύων, καὶ φόνον ἀντὶ φόνου ἀμύνασθαι. Οὐδὲν γὰρ ἧττον καὶ ὁ δεύτερος ἀδικῶν ἀδικεῖ, τῇ τάξει μόνον διαλλάσσων, τὸ αὐτὸ ἐργαζόμενος ἔργον. Τοῦτο δὲ [4] πρόσταγμα δίκαιον μὲν ἄλλως καὶ ἦν καὶ ἔστι, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν νομοθετηθέντων ἐν παρεκβάσει τοῦ καθαροῦ νόμου τεθὲν, ἀνοίκειον δὲ [5] τῇ τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων φύσει τε καὶ ἀγαθότητι· ἴσως δὲ τοῦτο κατάλληλον, ἐπάναγκες δὲ μᾶλλον. Ὁ γὰρ καὶ τὸν ἕνα φόνον οὐ βουλόμενος ἔσεσθαι ἐν τῷ λέγειν, Οὐ φονεύσεις, προστάξας τὸν φονέα ἀντιφονεύεσθαι, δεύτερον νόμον νομοθετῶν καὶ δυσὶ φόνοις βραβεύων, ὁ τὸν ἕνα ἀπαγορεύσας, ἔλαθεν ἑαυτὸν ὑπ᾽ ἀνάγκης κλαπείς. Διὸ δὴ ὁ ἀπ᾽ ἐκείνου παραγενόμενος υἱὸς τοῦτο τὸ μέρος τοῦ νόμου ἀνῄρηκεν, ὁμολογήσας καὶ αὐτὸς εἶναι τοῦ θεοῦ, ἔν τε τοῖς ἄλλοις

15. *Cod. Venet.* διδασκαλίαις.

Cap. V. — 1. *Ita emendarunt Petav. Grabius aliique pro* τὴν ἀδικίαν *quae vulgata est scriptura. Quid* ἂν *sibi velit emendatio a Petavio in marg. pro* ἣν *proposita equidem nondum potui assequi. Cod. Rhedig. habet* ἣν ἂν ἀνεῖλεν.

2. πνευματικῶν καὶ *rescripsi cum Petavio, e gemello huius capitis loco. Libri omnes habent* τῶν κατ᾽ εἰκόνα διαφερόντων. *Quamquam Petavio* διαφερόντως *magis placuit. Grabius plane delendum esse censuit alterum illud* κατ᾽ εἰκόνα.

3. ἀφεκτέων *scripsi cum Petavio pro* ἀφθέκτων, *quod. ed. princ. et cod. Rhedig. praebent, vel* ἀφθέγκτων, *quod recepit Petavius ex cod. Vatic. Etiam Cornarius vertit* ad sublationem interdictorum. *Grabius retinet* ἀφθέγκτων *et vertit* nefandorum.

4. *Cod. Venet.* τὸ πρόσταγμα.

5. *Cod. Venet.* τῆς.

rum vestrorum. Hoc ipsum pronuntiavit Esaias, dicens, *Populus* Esai. 29, 13.
hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. Sine caussa autem colunt me docentes doctrinas et mandata hominum. Ex iis liquet omnem illam esse legem divisam in partes tres, in eaque et Mosis ipsius et seniorum et dei mandata contineri. Atque haec universae legis a nobis instituta partitio illius nobis veritatem ostendit.

Sed ea pars legis, quae a deo profecta est, tria rursum in mem- Cap. V.
bra dividitur. Alia enim sunt sincera praecepta et ab omni mali permistione secreta, quae proprie lex appellatur, quam salvator non venit solvere, sed adimplere. Non enim a se erat aliena quam ad- Matth. 5, 17.
implevit; alioqui perfici impleri que non posset. Alia sunt deterioribus implicata, qualis iniustitia est, quam salvator abhorrentem a natura sua funditus sustulit. Postremo alia sunt quae typica ac symbolica vocantur, hoc est umbrae quaedam praestantiorum et imagines; quod genus salvator ab eo quod sensibus expositum est et externum ad spiritale nec aspectabile convertit. Iam vero pura illa sinceraque lex dei, nec cum deteriore coniuncta, Decalogus est ipse, sive decem illa praecepta duabus distincta tabulis, quibus aut cavenda prohibentur aut facienda mandantur. Quae etsi pura sint ac liquida, tamen quod nondum perfecta sint, impleri a salvatore debuerant. Ad illud vero genus, quod iniustitiae aliquid habet, leges illae referendae sunt, quibus iniuriarum persecutio, eorumque qui priores nos laeserint, vindicatio praescribitur. Velut cum *Ocu-* Lev. 24, 20.
lum pro oculo, dentem evelli pro dente, ac caedem caede compensari praecipit. Neque enim minus iniuste agit qui id post alterum perpetrat, cum solius ordinis intersit, atque idem omnino facinus committat. Sed illud praeceptum alioqui iustum erat, et est modo, propter eorum infirmitatem quibus editum fuit, cum sit adversus sincerioris legis violationem praescriptum, licet a communis omnium parentis natura ac bonitate sit alienum; vel consentaneum potius est, sed necessitate quadam expressum. Nam qui vel unicum homicidium vetat fieri, dum ita statuit, Non occides, cum postea caedis auctorem vicissim interfici iubet ac secundam legem ferens duplicem caedem imperat, qui unam prohibuerat, ad ea necessitate coactus et imprudens decurrisse videtur. Atque ideo missus ab illo filius eam legis partem antiquavit quam quidem a deo latam et ipse confessus

[6] καθαριθμεῖσθαι τῇ παλαιᾷ αἱρέσει, καὶ ἐν οἷς ἔφη ὁ θεὸς εἰπὼν, Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω. Τὸ δέ ἐστι μέρος
pag. 220. αὐτοῦ τυπικὸν, τὸ κατ' εἰκόνα τῶν πνευματικῶν, καὶ [7] διαφερόντων κείμενον, [8] τὸ ἐν προσφοραῖς, λέγω, καὶ περιτομῇ, καὶ σαββάτῳ, καὶ νηστείᾳ, καὶ πάσχᾳ, καὶ ἀζύμοις, καὶ τοῖς τοιούτοις νομοθετηθέντα· Πάντα γὰρ ταῦτα εἰκόνες καὶ σύμβολα ὄντα τῆς ἀληθείας φανερωθείσης μετετέθη. Κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον καὶ σωματικῶς ἐκτελεῖσθαι ἀνῃρέθη, κατὰ δὲ τὸ πνευματικὸν ἀνελήφθη, τῶν μὲν ὀνομάτων τῶν αὐτῶν μενόντων, ἐνηλλαγμένων δὲ τῶν πραγμάτων. Καὶ γὰρ [9] προσφορὰς προσφέρειν προσέταξεν ἡμῖν ὁ σωτὴρ, [10] ἀλλ' οὐχὶ τὰς δι' ἀλόγων ζώων, ἢ τούτων τῶν θυμιαμάτων, ἀλλὰ διὰ πνευματικῶν αἴνων καὶ δοξῶν καὶ εὐχαριστίας, καὶ διὰ τῆς εἰς τοὺς πλησίον κοινωνίας καὶ εὐποιΐας. Καὶ [11] περιτομῇ περιτετμῆσθαι ἡμᾶς βούλεται, ἀλλ' οὐχὶ τῆς ἀκροβυστίας τῆς σωματικῆς, ἀλλὰ καρδίας τῆς πνευματικῆς. Καὶ τὸ σάββατον φυλάσσειν· ἀργεῖν γὰρ θέλει ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν πονηρῶν. Καὶ νηστεύειν δὲ, [12] ἀλλ' οὐ τὴν σωματικὴν [13] βούλεται νηστείαν ἡμᾶς νηστεύειν, ἀλλὰ τὴν πνευματικὴν, ἐν ᾗ ἐστιν ἀποχὴ πάντων τῶν φαύλων. Φυλάσσεται μεντοί γε καὶ παρὰ τοῖς ἡμετέροις ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον νηστεία, ἐπεὶ καὶ ψυχῇ τι συμβάλλεσθαι δύναται αὕτη μετὰ λόγου γινομένη, ὁπότε μηδὲ διὰ τὴν πρός τινας μίμησιν γίνεται, μήτε διὰ τὸ ἔθος, μήτε διὰ τὴν ἡμέραν, ὡς ὡρισμένης [14] εἰς τοῦτο ἡμέρας· ἅμα δὲ καὶ εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀληθινῆς νηστείας, ἵνα οἱ μηδέπω ἐκείνην δυνάμενοι νηστεύειν ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον νηστείας ἔχωσι τὴν [15] ἀνάμνησιν αὐτῆς. Καὶ τὸ πάσχα δὲ ὁμοίως, καὶ τὰ ἄζυμα, ὅτι εἰκόνες ἦσαν, δηλοῖ καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος, τὸ δὲ πάσχα ἡμῶν, [16] λέγων, ἐτύθη Χριστὸς, καὶ, Ἵνα ἦτε, φησὶν, ἄζυμοι, μὴ μετέχοντες [17] ζύμης (ζύμην [18] δὲ νῦν τὴν κακίαν [19] λέγει), ἀλλ' ἦτε νέον φύραμα.

Κεφ. ϛ'. [1] Οὗτος γοῦν καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ θεοῦ εἶναι νόμος ὁμολογούμενος εἰς τρία διαιρεῖται. Εἴς τε τὸ πληρούμενον ἀπὸ τοῦ σωτῆρος· τὸ γὰρ, Οὐ φονεύσεις, Οὐ μοιχεύσεις, Οὐκ ἐπιορκήσεις ἐν τῷ Μηδ' ὀργισθῆναι, μηδὲ [2] ἐπιθυμῆσαι, [3] μηδὲ ὀμόσαι περιείληπται. Διαιρεῖται δὲ καὶ εἰς τὸ ἀναιρούμενον τελείως· τὸ γὰρ, Ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, συμπεπλεγμένον τῇ ἀδικίᾳ, καὶ αὐτὸ ἔργον τῆς ἀδικίας ἔχον, ἀνῃρέθη ὑπὸ τοῦ σωτῆρος διὰ τῶν ἐναντίων. Τὰ δὲ
pag. 221. ἐναντία ἀλλήλων [4] εἰσὶν ἀναιρετικά. Ἐγὼ γὰρ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστῆ-

6. καταριθμεῖσθαι *mea est emendatio. Libri habent* καταριθμεῖται.
7. *Vulgo* διαφερόντως.
8. *Cod. Venet.* τά.
9. προφορὰς προφέρειν *ed. princ.*
10. *Cod. Venet.* ἀλλὰ οὐχί.
11. *Cod. Venet.* περιτομήν.
12. *Cod. Venet.* ἀλλὰ οὐχί.
13. *Cod. Venet.* νηστείαν βούλεται.
14. *Praepositionem* εἰς *repetii cum Petavio ex ultima syllaba vocabuli* ὡρισμένης.
15. ἀνάμνησιν *ed. princ. Quod vitium Petavius correxit de auctoritate cod. Vatic.*

est; quae cum in ceteris ad antiquam haeresin ascribitur, tum in iis quae deus hisce verbis statuit: *Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.* Lev. 20, 9. Matth. 15, 4. Ad illud vero genus quod typicum sive adumbratum dicitur, id omne pertinet, quod spiritalium atque excellentium rerum figuras continet; cuiusmodi sunt sacrorum offerendorum ceremoniae, circumcisio, sabbatum, ieiunium, pascha, azyma, aliaque similia lege praescripta. Quae omnia cum nihil aliud praeter figuras atque imagines forent, patefacta veritate translata sunt, imo vero quod ad externam speciem attinet, usumque corporeum, sublata, spiritali quadam ratione retenta sunt. Iisdem quippe manentibus adhuc nominibus rerum est facta mutatio. Nam offerre quidem sacra dominus instituit: at non mutarum pecudum, aut id genus suffituum, sed spiritalis potius laudis ac praedicationis et eucharistiae, tum in hominum genus liberalitatis ac beneficentiae. Idem circumcidi praeterea non corporis, sed cordis animique praeputium iubet. Itemque servari sabbatum, ut a pravis duntaxat actionibus feriemur. Ieiunare porro cum imperat, non illam corporis inediam, sed animi temperantiam decernit, ut a flagitiis omnibus abstineamus. Quamquam a nostris exercitiis illud quoque ieiunium adhibetur, quatenus ad animorum utilitatem confert aliquid, si cum ratione suscipias, non imitandi cuiusquam studio, non consuetudine, non certarum dierum religione, vel definito aliquo tempore; praesertim cum veri ieiunii memoriam refricet, ut qui nondum illud assecuti fuerint, ab exteriore commonefacti alterius recordentur. Similiter et pascha azimaque figuras extitisse quasdam Paulus ipse declarat: *Pascha,* inquit, *nostrum* 1. Cor. 5, 7. *immolatus est Christus:* et, *Ut sitis,* ait, *azymi non habentes fermentum* (fermentum vero malitiam appellat), *sed sitis nova conspersio.*

Sic igitur lex ipsa, quam a deo manasse fatentur omnes, trifariam dividitur. Cap. VI. In eam partem quam salvator implevit. Haec enim omnia, *Non occides, Non moechaberis, Non peierabis,* in iisce con- Exod. 20, 13 sq. tinentur, *Non irasceris, Non concupisces.* Matth. 5. In eam quae penitus sublata est. His enim praeceptis, *Oculum pro oculo, dentem pro dente,* Levit. 24, 20. quae cum iniustitia permista sunt, eiusque secum aliquid trahunt, contrariis legibus derogatur. Contraria porro sese invicem perimunt. *Ego enim dico vobis omninò non resistere malo. Sed si quis* Matth. 5, 39.

16. λέγων *reposui ex codd. Vatic. Venet. Vulgo extat* λέγεται.
17. *Cod. Venet.* τῆς ζύμης.
18. δὲ *scripsi pro* τε, *quod libri retinent.*
19. *Cod. Venet.* λέγειν.
Cap. VI. — 1. Οὕτως *volebat Grabius, cum aliis.*
2. ἐπιθυμῆσαι *codd. Vatic. Venet.* ἐπιθυμήσεις *cod. Rhedig. et editi libri.*
3. μηδὲ ὀμόσαι *adieci ex codd. Vatic. Venet. In editis libris, ut etiam in cod. Rhedig., ea verba desiderantur.*
4. *Cod. Venet.* ἐστίν.

ναι ὅλως τῷ πονηρῷ, ἀλλὰ ἐάν τίς σε ῥαπίσῃ, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην σιαγόνα. Ἀλληγορεῖται δὲ καὶ εἰς τὸ μετατεθὲν καὶ ἐναλλαγὲν ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ ἐπὶ τὸ πνευματικὸν τὸ συμβολικὸν τοῦτο κατ' εἰκόνα τῶν διαφερόντων νενομοθετημένον. Αἱ γὰρ εἰκόνες καὶ τὰ σύμβολα παραστατικὰ ὄντα ἑτέρων πραγμάτων καλῶς ἐγίνοντο μέχρι μὴ παρῆν ἀλήθεια. Παρούσης δὲ τῆς ἀληθείας τὰ τῆς ἀληθείας δεῖ ποιεῖν, οὐ τὰ τῆς εἰκόνος. Ταῦτα δὲ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ὁ ἀπόστολος [5] ἔδειξε Παῦλος, τὸ μὲν τῶν εἰκόνων, ὡς ἤδη εἴπομεν, διὰ τοῦ πάσχα καὶ τῶν ἀζύμων δείξας δι' ἡμᾶς, τὸ δὲ τοῦ συμπεπλεγμένου νόμου τῇ ἀδικίᾳ, εἰπὼν τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι κατηργῆσθαι, τὸ δὲ τοῦ ἀσυμπλόκου τῷ χείρονι, ὁ μὲν νόμος, εἰπὼν, ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή.

Κεφ. ζ'. Ὡς μὲν οὖν συντόμως ἔστιν εἰπεῖν, αὐτάρκως οἶμαί σοι δεδεῖχθαι καὶ τὴν ἐξ **ἀνθρώπων [1] παρεισδῦσαν νομοθεσίαν, καὶ αὐτὸν τὸν τοῦ θεοῦ νόμον τριχῇ διαιρούμενον.** Περιλείπεται δὲ ἡμῖν [2] τί ποτέ ἐστιν οὗτος ὁ θεὸς ὁ τὸν νόμον θέμενος. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἡγοῦμαί σοι δεδεῖχθαι ἐπὶ τῶν προειρημένων, εἰ ἐπιμελῶς ἀκήκοας. Εἰ γὰρ μήτε ὑπ' αὐτοῦ τελείου θεοῦ τέθειται οὗτος, ὡς ἐδιδάξαμεν, μήτε μὴν ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὃ μηδὲ θεμιτόν ἐστιν εἰπεῖν, ἕτερός τίς ἐστι παρὰ τούτους οὗτος ὁ θέμενος τὸν νόμον. Οὗτος δὲ δημιουργὸς καὶ ποιητὴς τοῦδε τοῦ παντός ἐστι κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, ἕτερος ὢν παρὰ τὰς τούτων οὐσίας, μέσος τούτων καθεστὼς, [3] ἐνδίκως καὶ τὸ τῆς μεσότητος ὄνομα ἀποφέροιτο ἄν. Καὶ εἰ ὁ τέλειος θεὸς ἀγαθός ἐστι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ὥςπερ καὶ ἔστιν (ἕνα γὰρ μόνον εἶναι ἀγαθὸν θεὸν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ὁ σωτὴρ ἡμῶν ἀπεφήνατο, ὃν αὐτὸς ἐφανέρωσεν), ἔστι δὲ καὶ ὁ τῆς τοῦ ἀντικειμένου φύσεως, κακός τε καὶ πονηρὸς ἐν ἀδικίᾳ [4] χαρακτηριζόμενος. Τούτων δὲ οὖν [5] μέσος καθεστὼς, καὶ μήτε ἀγαθὸς ὢν, μήτε μὴν κακὸς, μήτε ἄδικος, ἰδίως τε λεχθείη ἂν δίκαιος, τῆς κατ' αὐτὸν δικαιοσύνης ὢν βραβευτὴς, καὶ ἔσται μὲν καταδεέστερος τοῦ τελείου θεοῦ καὶ τῆς ἐκείνου δικαιοσύνης ἐλάττων οὗτος ὁ θεὸς, ἅτε δὴ καὶ γεννητὸς ὢν, καὶ οὐκ ἀγέννητος. Εἷς γάρ ἐστιν
pag. 222. ἀγέννητος ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα **ἰδίως, τῶν πάντων ἠρτημένων ἀπ' αὐτοῦ.** Μείζων δὲ καὶ **κυριώτερος τοῦ ἀντικειμένου γενήσεται, καὶ** ἑτέρας οὐσίας τε καὶ φύσεως πεφυκὼς παρὰ τὴν ἑκατέρων τούτων οὐσίαν. Τοῦ μὲν γὰρ ἀντικειμένου ἐστὶν ἡ οὐσία φθορά τε καὶ σκότος· ὑλικὸς γὰρ οὗτος καὶ [6] **πολυσχεδής. Τοῦ δὲ πατρὸς τῶν ὅλων τοῦ ἀγεννήτου** ἡ οὐσία ἐστὶν ἀφθαρσία **τε** καὶ φῶς [7] **αὐτὸ** ὂν, **ἁπλοῦν τε καὶ**

5. *Cod. Venet.* Παῦλος ἔδειξε.
Cap. VII. — 1. παρεισδῦσαν *cod. Vatic.* παρεισδύσασαν *editi libri.*
2. *Rescribendum puto* τίς *pro* τί.
3. *Rescribendum puto* ὡς ἐνδίκως.
4. χαρακτηριαζόμενος *cod. Vatic. Sic* χαρακτηριαστὰ *habet cod. Venetus haer.* 31, 6. *in verbis* ὠνομάσθησαν τέκνα, καὶ ἀχαρακτήριστα, *quod emendandum est in* ἀχαρακτηριαστά.
5. μέσος *cod. Vatic.* μέσον *editi libri.*
6. πολυσχιδής *placuit Grabio.*
7. αὐτὸ ὂν *codd. Vatic. Venet.* αὐτοὸν *libri editi.*

te percusserit in maxillam praebe illi et alteram. Quod quidem ad excellentium rerum adumbrandam speciem constitutum, et a corporeis ad spiritalia translatum ac mutatum per allegoriam exponitur. Etenim effigies ac signa aliis rebus declarandis adhibita tantisper opportunitatem habuerunt, quoad nondum veritas affulserat. Qua succedente non quae imagini, sed quae veritati congruunt, facere convenit. Idque ipsum cum reliqui omnes discipuli, tum apostolus Paulus ostendit. Qui figuratum illud genus propter nos, ut diximus, in paschate azymisque demonstrat. De altero vero, quod implicatum iniustitia est, loquitur, cum legem mandatorum ait in dogmatibus Eph. 2, 15.
abrogatam. De tertio denique, quod deterioris est expers, *Lex,* Rom. 7, 12.
inquit, *sancta est, et mandatum sanctum, et iustum et bonum.*

Quamobrem satis superque tibi, quantum breviter comprehendi Cap. VII.
potest, declaratas eas leges arbitror quae ex auctoritate hominum irrepserunt, ipsamque dei legem trifariam esse divisam. Superest ut quis ille sit deus legis auctor dicendum videatur. Atqui istud etiam ex iis quae hactenus disputata sunt, si attente audieris, puto tibi demonstratum. Nam si neque a perfecto illo deo posita lex est, uti docuimus, neque vero a diabolo, quod dictu etiam nefas est, alius sit oportet, qui eam legem stabilierit. Hic est igitur totius ille mundi eorumque quae in eo continentur artifex et conditor, ab illorum natura diversus, et in eorum medio suo iure collocandus, qua ex mediocritate peti eius appellatio potest. Quod si perfectus ille deus natura sua bonus est, ut est revera (Unum enim bonum esse deum ac Matth. 19, 17.
parentem suum salvator asseruit, quem et hominibus patefecit), est autem et contraria natura praeditus, malus videlicet ac pravus, qui iniustitia velut propria nota circumscribitur, qui inter ambos illos interiectus est, ut neque bonus, neque malus sit aut iniustus, peculiari quadam ratione iustus appellari potest, quatenus iustitiae quam habet moderatione fungitur. Atque et perfecto deo minor et iustitiae illius impar sit idem ille deus oportet, utpote non ingenitus, sed generatione productus. Unus enim est ingenitus pater, a quo proprie sunt universa, cum ab eo apta sint et suspensa. Erit tamen adversario illo altero maior ac praestantior, tametsi diversam sit ab utroque naturam substantiamque sortitus. Nam adversarii natura corruptio est ac tenebrae; cum materia quippe concretus est, ac multiplex. At parentis omnium ingeniti natura corruptionis est expers, luxque ipsa per semet existens, simplex et uniusmodi. Ho-

μονοειδές. Ἡ δὲ [8] τούτων οὐσία διττὴν μέν τινα δύναμιν προήγαγεν, αὐτὸς δὲ τοῦ κρείττονός ἐστιν εἰκών. Μηδέ σε τὰ νῦν τοῦτο θορυβείτω, θέλουσαν μαθεῖν πῶς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς τῶν ὅλων οὔσης [9] καὶ ὁμολογουμένης ἡμῖν καὶ πεπιστευμένης, [10] τῆς ἀγεννήτου καὶ ἀφθάρτου καὶ ἀγαθῆς, συνέστησαν καὶ αὗται αἱ φύσεις, ἥ τε τῆς φθορᾶς καὶ τῆς μεσότητος, [11] ἀνομοούσιοι αὗται καθεστῶσαι, τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν ἔχοντος τὰ ὅμοια [12] ἑαυτοῦ καὶ ὁμοούσια γεννᾶν τε καὶ προφέρειν. Μαθήσῃ γὰρ, θεοῦ διδόντος, ἑξῆς καὶ τὴν [13] τούτου ἀρχήν τε καὶ γέννησιν, ἀξιουμένη τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως, ἣν ἐκ διαδοχῆς καὶ ἡμεῖς παρειλήφαμεν, [14] μετὰ καιροῦ κανονίσαι πάντας τοὺς λόγους τῇ τοῦ [15] σωτῆρος διδασκαλίᾳ. Ταῦτά σοι, ὦ ἀδελφή μου Φλώρα, δι' ὀλίγων εἰρημένα οὐκ [16] ἠτόνησα, [17] καὶ κατὰ τῆς συντομίας προέγραψα. Ἅμα μὲν τὸ προκείμενον ἀποχρώντως ἐξέφηνα· ἃ καὶ εἰς τὰ ἑξῆς τὰ μέγιστά σοι συμβαλεῖται, ἐάν γε ὡς καλὴ γῆ καὶ ἀγαθὴ γονίμων σπερμάτων τυχοῦσα [18] τὸν δι' αὐτῶν καρπὸν ἀναδείξῃς.

ΠΕΠΛΗΡΩΝΤΑΙ ΤΑ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΠΡΟΣ ΦΛΩΡΑΝ.

Κεφ. η΄. Τίς δὲ τούτων τῶν ῥημάτων καὶ τῆς τοῦ γόητος τούτου καὶ τῆς τῶν σὺν αὐτῷ ἀνέξεται φρενοβλαβείας, Πτολεμαίου τε, φημὶ, καὶ τῶν ἀμφ' αὐτὸν εἰς τοσοῦτον κυκώντων καὶ καττυόντων πλάσματα; Οὔτε γὰρ τῶν παλαιῶν τραγῳδοποιῶν τις, οὔτε οἱ καθεξῆς μιμηλοὶ τὸν τρόπον, οἱ περὶ Φιλιστίωνα λέγω, καὶ Διογένη, τὸν τὰ Ἄπιστα γράψαντα, ἢ οἱ ἄλλοι πάντες, οἱ τοὺς μύθους ἀναγεγραφότες καὶ ῥαψῳδήσαντες, pag. 223. τοσοῦτον ψεῦδος ἠδυνήθησαν ἐκτυπῶσαι, ὡς οὗτοι τολμηρῶς φερόμενοι κατὰ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς δεινὰ ἑαυτοῖς κατεσκεύασαν, καὶ τὸν νοῦν τῶν πειθομένων αὐτοῖς ἀνθρώπων εἰς μωρὰς ζητήσεις περιέβαλον, καὶ γενεαλογίας ἀπεράντους, αὐτοὶ τὰ ἐν χερσὶ μὴ ἐπιστάμενοι, καὶ τὰ ἐπουράνια ἐπαγγελλόμενοι μέτροις τισὶν ὁροθετεῖν, καί τινων μαιωτικῶν μητρῶν ὡς ἐπουρανίων, [1] τῶν οὐκ οὐσῶν ὡς ὑπαρχουσῶν, ἐπιστήμας ἀναδεχόμενοι. Ἀκούσας δέ τις παρὰ τούτων, εἰ μὲν τῶν ἀφρονεστάτων εἴη, τῷ ψεύδει [2] νομίζων τι παρ' αὐτοῖς μετάρσιον ἐγνωκέναι ῥᾳδίως ὑπαχθήσεται· ὅτι, Πᾶν ὄρνεον κατὰ γένος συνάγεται, καὶ τῷ ὁμοίῳ κολληθήσεται ἀνὴρ, φησὶν ἡ γραφή. Εἰ δέ τις τύχοι αὐτοῖς τῶν συνετῶν καὶ τὸν εὔλογον λογισμὸν κεκτημένων, καταγελάσει μὲν τῆς

8. Cod. Venet. τούτου.
9. Cod. Venet. τε καὶ.
10. Ita Petavius, Grabius aliique editores. Libri habent τοῦ.
11. Ita codd. Vatic. Venet. Ed. princ. et edit. Petav. habent ἀνομοούσιαι.
12. δὲ αὐτῷ cod. Vatic. ἑαυτῷ cod. Venet.
13. τούτων placuit Stierenio.
14. μετὰ καιροῦ mea est emendatio. Libri habent μετὰ καὶ τοῦ.
15. Cod. Venet. σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίᾳ.

rum natura duplicem sane Virtutem peperit; sed conditor tamen ipse imago praestantioris est. Neque vero ea te res perturbet, scire cupientem quomodo, cum unum sit et esse fateamur ac credamus, rerum omnium principium generationis aeque ac corruptionis expers idemque bonum, ambae hae naturae constare potuerint, corruptionis nimirum et mediae cuiusdam conditionis, quae a se invicem natura discrepent, cum id bono insitum sit, ut sibi quam simillima, eiusdemque secum naturae gignat ac proferat. Tu enim, opitulante deo huius principium ac generationem animo percipies, ubi traditam quandam ab apostolis doctrinam audieris, quam nos successione quadam ad nos usque propagatam accepimus, cum eo quidem ut quicquid afferetur in medium, id ad salvatoris doctrinam velut regulam exigatur. Haec apud te, Flora soror carissima, paucis comprehendere ac disputare potui, summatimque praescripsi, ita tamen ut quod erat propositum, quantum satis esset, explicarim. Quam rem deinceps magno tibi usui fore confido: si modo, perinde ac bonus ager et fecundus, excepta semina fructuum ubertate compenses.

HACTENUS PTOLEMAEI AD FLORAM EPISTOLA.

Quis eiusmodi verborum ac circumforanei huius asseclarumque Cap. VIII. eius, Ptolemaeum ac socios intelligo, vesaniam possit sustinere, qui ineptissimas fabulas ita confundunt ac consuunt? Non enim quisquam ex antiquis illis tragoediarum scriptoribus, aut ex posterioribus mimis, qualis Philistio et Diogenes fuit, qui Incredibilia scripsit, aut e reliquis omnibus fabularum aut rhapsodiarum auctoribus, tam immania comminisci mendacia potuerunt, qualia nebulones isti propriam in perniciem execrabilia horrendaque fabricarunt; quibus sectatorum animos stultissimis quaestionibus ac genealogiis intermina- 1. Tim. 1, 4. bilibus implicarunt: cum ne ea quidem scirent quae in manibus sunt posita, et certis interim mensuris coelestia se definire profiterentur, atque obstetricantium quorundam uterorum velut coelestium matricum, rei plane commentitiae, sic tanquam verae solidaeque scientiam prae se ferrent. Cuiusmodi qui ab illis audiat, si paulo insipientior sit, sublime quiddam se apud illos didicisse ratus facile mendaciorum lenociniis inducetur. *Quoniam avis omnis secundum genus* Sir. 13. 20. *suum congregatur, et omnis homo simili sui sociabitur*, ait scriptura. Sin paulo intelligentior aliquis ac recto iudicio praeditus occurrat,

16. ἐφθόνησα placuit Petavio.
17. καὶ κατὰ ego. Libri habent καὶ τὸ.
18. Cod. Venet. τῶν.
Cap. VIII. — 1. τῶν οὐκ οὐσῶν cod. Vatic. μητρῶν οὐκ οὐσῶν cod. Rhedig. et edit. princ. μητρῶν, ὡς οὐσῶν edit. Petav.
2. νομίζων τι scripsi cum Petavio. νομίζοντι extat in cod. Rhedig. et edit. princ. νομίζον τι edit. Petav.

τοσαύτης ληρωδίας, ἀπ' αὐτῆς δὲ τῆς ὑποθέσεως τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων τὴν ἀνατροπὴν εἴσεται. Ἐλέγχονται γὰρ οὗτοι παντάπασι καθ' ἑαυτῶν ὁπλιζόμενοι τὰ ψεύδη τῆς αὐτῶν ματαιοπονίας. Πόθεν γὰρ ὑμῖν, ὦ οὗτοι Πτολεμαῖοί τε καὶ Πτολεμαῖαι, τοῦ Βυθοῦ τὰ μέτρα, καὶ αἱ μαιώσεις τῶν τοκετῶν καὶ γεννητικῶν ὑποθέσεων ἡ γνῶσις; Ὡς γὰρ παρόντες καὶ τῶν ἐπουρανίων τὰς φύσεις θεασάμενοι, καὶ ὡς αὐτοὶ προόντες τοῦ παρ' [3] ὑμῶν Βυθοῦ καλουμένου, ἐπαγγέλλεσθε τὴν εἴδησιν ἡμῖν ὑποδεικνύναι, οὐδενὸς πώποτε τῶν προφητῶν τοῦτο εἰρηκότος, οὐκ αὐτοῦ Μωϋσέως, οὐ τῶν πρὸ αὐτοῦ, οὐ τῶν μετ' αὐτὸν, οὐ τῶν εὐαγγελιστῶν, οὐ τῶν ἀποστόλων. Εἰ μὴ ἄρα τὰ ἐθνόμυθα ποιήματα εἴποις τῶν περὶ Ὀρφέα τε καὶ Ἡσίοδον καὶ Στησίχορον, παρ' οἷς αἱ τῶν ἀνθρώπων γενεαὶ μετεποιήθησαν εἰς θεῶν ἐπωνυμίας, καὶ τὰ ἐν ἀνθρώποις τετελεσμένα ποιητικῶς ἐδραματουργήθη. Κἀκεῖνοι γὰρ οὕτως ἐνόμισαν, ἐκθειάσαντες τοὺς περὶ Δία καὶ Ῥέαν καὶ Ἥραν καὶ Ἀθηνᾶν καὶ Ἀπόλλωνα καὶ Ἀφροδίτην, καὶ τὰς τούτων κακίας [4] γονὰς τιμήσαντες, εἰς φαντασίαν πολυθεΐας καὶ εἰδωλολατρείας τὸν κόσμον ἐνέβαλον. Ἀλλὰ οὐκέτι μοι πολλή τις χρεία γενήσεται εἰς τὴν σου, ὦ Πτολεμαῖε, ἀνατροπήν τε καὶ ἔλεγχον, καὶ τῶν κατά σε, ἤδη τῶν σῶν προπατόρων τὸν ἔλεγχον ἱκανῶς εἰληφότων. Διὰ τῶν προειρημένων
pag. 221. τὴν κατά σου αἰσχύνην συστησάμενος διέξειμι τὴν τῶν ἑτέρων πλάνην, θεὸν ἐπικαλούμενος ἐπίκουρον τῆς ἡμῶν μετριότητος, ὅπως τὴν παρ' ἑκάστῳ ἔθνει κακῶς ἐπινενοημένην ὑπόθεσιν φωράσω τε καὶ θριαμβεύσω, ἐπὶ τῇ ἐπαγγελίᾳ τῆς σπουδῆς παρὰ θεοῦ αἰτούμενος τὴν χάριν.

Κεφ. θ'. Ἵνα δὲ μὴ ἀβασάνιστα ᾖ τὰ τρία σου λεξείδια, ἃ δὴ πρὸς Φλώραν τὸ γύναιον ἐπιστέλλων ἐκομπάσω, ὦ Πτολεμαῖε, — ἀεὶ γὰρ αἱ ὀφιώδεις διδασκαλίαι γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις ἀπατῶσι, κατὰ τὸν τοῦ ἀποστόλου λόγον, — καὶ αὐτὰς δὴ τὰς λέξεις [1] καιρίως ἐνταῦθα παραθήσομαι, καὶ τὴν αὐτῶν ἀνατροπὴν, ἀναγκαίαν οὖσαν εἰς τὸ μὴ καταλειφθῆναι ῥίζαν τῆς ζιζανιώδους σου σπορᾶς, ἑξῆς ἀκολούθως ποιήσομαι. Φάσκεις γὰρ, ὦ οὗτος, τὸν νόμον τριχῆ διῃρῆσθαι, καὶ τὸ μὲν ἔχειν τι ἐκ τοῦ θεοῦ, τὸ δὲ ἐκ Μωϋσέως, τὸ δὲ ἐκ τῶν πρεσβυτέρων. Καὶ ὅτι μὲν ἐκ τῶν πρεσβυτέρων οἴει γεγραμμένον οὐκ ἔχεις ποῦ ἀποδεῖξαι, τοῦτό ἐστι δῆλον. Οὐδαμοῦ γὰρ ἐν νόμῳ [2] ἐμφέρονται αἱ τῶν πρεσβυτέρων παραδόσεις. Ἀλλὰ ἀγνοῶν καὶ τὰς βίβλους καὶ τὴν ἀλήθειαν φαντάζῃ συκοφαντῶν, καὶ τὰς ἀκολουθίας ἀγνοῶν ἑκάστης ἀκριβοῦς εἰδήσεως. Αἱ γὰρ παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων Δευ-

3. ὑμῖν *cod. Vatic.*
4. μονὰς *codd. Rhedig. et Paris.*

Cap. IX. — 1. καιρίως *cod. Vatic.* κυρίως *libri editi.*

nugas illas deridendas putabit, atque ex illis ipsis quae disputant quemadmodum refutari possint perspicit. Si quidem suis ipsi vanissimis mendaciis contra se armati esse penitus arguuntur. Volo enim mihi respondeatis, o Ptolemaei omnes ac Ptolemaeae, unde illae vobis Bythi mensurae, ac partuum obstetricationes, et variarum generationum cognitio. Sic enim tanquam praesentes interfueritis, ac coelestium naturam contemplati sitis, imo Bythum illum vestrum antecesseritis, earum nobis rerum scientiam ostenditis. Atqui nullus id unquam e prophetarum numero dixit, non Moyses ipse, non Moyse prior aliquis vel posterior, non evangelistarum, non apostolorum denique quispiam. Nisi forte ad gentilium poëmata confugias, qualia sunt Orphei, Hesiodi, Stesichori, apud quos hominum generationes ad deorum appellationes translatae sunt, eaque quae inter mortales gesta fuerant poëtico more conformata. Fuit enim huiuscemodi illorum opinio, cum Iovem, ac Rheam, et Iunonem, Palladem, Apollinem Veneremque divinis honoribus consecrantes, eorumque pessimam sobolem venerati, totum orbem variorum deorum ac simulacrorum inanium erroribus imbuerunt. Mihi vero ad tuam, o Ptolemaee, tuorumque confutationem nihil idcirco magnopere requirendum est, quod maiores tuos abunde iam refellimus. Quare cum ex iis quae dicta sunt quam pudenda sint tua illa dogmata declaratum fuerit, implorata prius ope numinis uti meae tenuitati succurrat, ad aliorum discutiendos errores me conferam, ut quae in unaquaque gente pestiferae opiniones inventae sunt, eas detegam, ac de omnibus quodammodo triumphem. Quod institutum a me propositumque studium ut exequar coelestem mihi favorem gratiamque postulabo.

Verum ut pauca illa verba interim expendamus, quae ad Flo- Cap. IX.
ram ingenti cum fastu arrogantiaque scripsisti (solent enim onustae peccatis mulierculae, ut ait apostolus, vipereis eiusmodi dogmatibus 2. Tim. 3, 6.
decipi), tuas ipsas, Ptolemaee, voces hoc loco proponam, easque necessitate coactus, ne qua infelicis lolii radix supersit, congruo ordine refellam. Legem asseris trifariam esse divisam, ut partim a deo, partim a Moyse, partim a senioribus manarit. De senioribus porro cur ita sentias, nihil, ut apparet, afferre potes in scripturis expressum. Nusquam enim in lege tradita illa a senioribus decreta memorantur. Sed sacrorum librorum peraeque ac veritatis ignarus calumniari sciens instituis, accurataeque singulorum notitiae consequentiam non vides. Nam seniorum traditiones *Δευτερώσεις* a

2. *Reposui* ἐμφέρονται *ex cod. Vatic. Amat Epiphanius hoc verbo uti. Sic iterum paulo infra. Cf.* 25, 2. 30, 13. 32, 4. 69, 61. *Vulgo extat* ἐκφέρονται.

τερώσεις παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις λέγονται. Εἰσὶ δὲ αὗται τέσσαρες· μία
μὲν, ἡ εἰς ὄνομα Μωϋσέως φερομένη, δευτέρα δὲ ἡ τοῦ καλουμένου
Ῥαββιακιβὰ, τρίτη Ἀδδὰ, ἤτοι Ἰούδα, τετάρτη τῶν υἱῶν Ἀσαμωναίου.
Ἐπεὶ ποῦ ἔχεις, φιλόνεικε καὶ ἀκατάστατε τὴν γνώμην, δεῖξαι ἐν ταῖς
πέντε βίβλοις τῆς Πεντατεύχου καὶ θεοῦ νομοθεσίας, ὅτι ἐρρήθη ὁ λό-
γος ὁ παρὰ τῷ σωτῆρι εἰρημένος, [3]Ὃς ἐρεῖ τῷ πατρὶ αὐτοῦ Κορβὰν,
ὅ ἐστι δῶρον, οὐκ ὠφεληθήσεταί τι ἐξ αὐτοῦ; Ἀλλ᾽ οὐκ ἔχεις δεῖξαι.
Ἄρα γοῦν ἐξέπεσέ σου ὁ λόγος, τοῦ ῥήματος οὐδαμοῦ τῇ Πεντατεύχῳ
ἐμφερομένου, καὶ μάτην τὴν ὑπὸ σοῦ ἠπατημένην Φλώραν ἐφάντασας.
Τὰ δὲ ὑπὸ Μωϋσέως οὐκ ἐκτὸς τοῦ θεοῦ καὶ αὐτὰ ἐνομοθετήθη, ἀλλὰ
ἐκ τοῦ θεοῦ διὰ Μωϋσέως, ὃ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπικρίσεως
δείκνυται. Αὐτὰς γὰρ ἃς παρήγαγες μαρτυρίας κατὰ σαυτοῦ ἐπισυν-
ήγαγες. Φάσκει γὰρ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὅτι, Μωϋσῆς ἔγραψε
κατὰ τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν. Ὃ δὲ ἔγραψε Μωϋσῆς, οὐκ ἐκτὸς βου-
pag. 225. λήσεως θεοῦ ἔγραψεν, ἀλλὰ ἐκ πνεύματος ἁγίου ἐνομοθέτησε. Λέγει
γὰρ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, Ὃ ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ
χωριζέτω. Καὶ πῶς συνέζευξε διεξῆλθε τὸ ῥῆμα, ἵνα μάθωμεν, λέγων,
Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ κολληθήσε-
ται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Εἶτα ἐπι-
φέρει, λέγων, Ὃ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω· καί
τοί γε οὐδαμοῦ τοῦ κυρίου τοῦτο εἰρηκότος, ὁπηνίκα τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν
Εὔαν ἔπλασεν, ἢ μόνον, Ποιήσωμεν αὐτῷ κατ᾽ αὐτὸν βοηθόν. Ἀλλὰ
τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ἀδὰμ εἴρηται, [4]ὅτε ἀνέστη ἐκ τοῦ ὕπνου, καὶ εἶπε,
Τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου,
αὕτη κληθήσεται γυνὴ, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη αὕτη. Εἶτά
φησιν, Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν
μητέρα αὐτοῦ, καὶ κολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο
εἰς σάρκα μίαν. Οὐ τοῦ θεοῦ τοίνυν τοῦτο εἰπόντος, τοῦ δὲ Ἀδὰμ
εἰρηκότος, τοῦ κυρίου δὲ ἐπιμαρτυροῦντος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ θεοῦ εἶναι
τὸ ῥῆμα, τὸ διὰ τοῦ Ἀδὰμ εἰρημένον, ἀπ᾽ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως ἔδει-
ξεν ὅτι ἐκεῖ μὲν Ἀδὰμ εἴρηκε, θεοῦ δὲ βούλησις ἐφθέγγετο. Καὶ ὧδε
ὁ Μωϋσῆς ἐνομοθέτησε, θεοῦ αὐτῷ καταγγείλαντος τὴν νομοθεσίαν.
Καὶ αὗται μὲν ἤδη αἱ δύο σου λέξεις διέπεσον, καὶ οὐ πόρρωθεν ἀλλὰ
ἀπ᾽ αὐτῆς τῆς χρήσεως. Καὶ ὅτι μὲν νομοθεσία θεοῦ ἐστι, τοῦτο δῆ-
λον. Πανταχοῦ δὲ θεὸς νομοθετεῖ τὰ μὲν εἰς χρόνους, τὰ δὲ εἰς τύ-
πους, τὰ δὲ εἰς ἀποκάλυψιν τῶν μελλόντων ἔσεσθαι ἀγαθῶν, ὧν ἐλθὼν
ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔδειξε τὴν πλήρωσιν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.
Κεφ. ι. Τὰ δὲ τῆς παρὰ σοὶ ἑτέρας θεῶν διαιρέσεως τριχῇ πάλιν διαιρεθεί-
σης ἐπαναλαβὼν καὶ αὐτὰ δείξω παρὰ σοὶ σεσυκοφαντημένα, καὶ οὐκ

3. Ὃς *non comparet in libris.*
4. *Libri habent* ὅτι. *Cornarius iam vertit* quando.

Iudaeis vocantur. Quatuor autem illarum sunt genera. Primum est
quod sub Mosis nomine circumferunt. Secundum est quod Rabbi
Akibae tribuunt. Tertium Addae, sive Iudae. Quartum ad Asa-
monaei filios refertur. Cedo igitur, homo contentiosissime ac levis-
sime, quonam in Pentateuchi divinaeque legis volumine illam potes
demonstrare sententiam quam in evangelio Christus attulit? *Qui di-* Marc. 7, 11.
xerit patri suo Corban, quod est donum, nihil ipsi proderit: quod mihi
nunquam ostendes. Quamobrem friget illa tua disputatio, cum id
nullo Pentateuchi loco scriptum extet, ac miserae illi mulierculae
nequicquam imposuisti. Ceterum quae a Moyse sancita sunt, a deo
minime sunt aliena, a quo, Moyse sequestre atque interprete, tra-
dita sunt; quod se ipsum salvatoris iudicium evidenter approbat,
adeoque quibus uteris testimoniis, ea contra temetipsum protulisti.
Sic enim in evangelio dominus loquitur: *Moyses haec scripsit ad du-* Matth. 19, 8.
ritiem cordis vestri. Iam quod Moyses scripsit, non citra dei volun-
tatem scripsit, sed sancto spiritu impellente constituit. Mox enim
salvator in eodem evangelio, *Quod deus,* inquit, *coniunxit, homo
non separet.* Quemadmodum vero coniunxerit, verba ipsa, ut intel-
ligeremus, adiecit: *Propter hoc relinquet homo patrem suum, et ad-
haerebit uxori suae, et erunt duo in carnem unam.* Tum infert: *Quod
ergo deus coniunxit, homo non separet.* Atqui nunquam illud domi-
nus, cum Adamum Evamque formaret, usurpasse legitur, sed hoc
solum: *Faciamus ei adiutorium simile sibi.* Istud vero ab Adamo di- Gen. 2, 18.
ctum est, qui a somno expergefactus, *Hoc nunc os,* ait, *ex ossibus
meis, et caro de carne mea: haec vocabitur Virago, quia ex viro sumpta
est.* Pergit deinde: *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et
adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carnem unam.* Cum igitur non
hoc deus, sed Adamus dixerit, et ea ipsa tamen dei esse verba do-
minus in evangelio testetur, satis res ipsa declarat, tum haec Ada-
mi quidem ore, sed dei esse voluntate prolata. Similiter et Moyses
legem edidit, quam dictante domino didicerat. Quare duo illa tamen
verba non procul arcessitis rationibus, sed usu propemodum ipso ac
prolatione conciderunt. Etenim illam a deo profectam esse legem
nemini obscurum arbitror. Idem ille vero ubique decernere solet,
partim quae temporibus congruunt, partim quae certis rebus adum-
brandis serviunt, partim quibus futura bona declarantur, quae in
evangelio demum adventu suo Christus Iesus dominus noster im-
plevit.

Venio iam ad alteram illam institutam a te deorum triplicem dif- Cap. X.
ferentiam, quam eadem ratione calumniose confictam esse, teque id

ἄλλο τι ὂν, ἀλλὰ γόητος τὸ ἔργον. Ποῖος γὰρ ἡμῖν τρίτος θεὸς πάρεστιν, ἐκ δύο συσταθεὶς ὁμοιομάτων, καὶ οὔθ' ἕτερος ὢν τῶν δύο, οὔτε τὴν κακίαν ἔχων καὶ ἀδικίαν, ὡς ἔφης, οὔτε τὴν ἀγαθότητα καὶ φωτεινὴν οὐσίαν, μεσαίτατος δὲ ὢν δίκαιος; Καὶ γὰρ ἀληθῶς ἀλλότριος ὢν πάσης δικαιοσύνης εἰκότως ἀγνοεῖς τί ποτέ ἐστι δικαιοσύνη, ἑτέραν αὐτὴν παρὰ τὴν ἀγαθότητα νομίζων. Πολὺ δὲ ἐλεγχθήσῃ, ὦ ῥαδιουργὲ καὶ ἀλλότριε τῆς ἀληθείας. Οὐδαμόθεν γὰρ γίνεται τὸ δίκαιον ἀλλ'
pag. 226. ἐξ ἀγαθότητος, καὶ οὐδὲ ἄλλως τις γενήσεται ἀγαθὸς, εἰ μὴ ᾖ δίκαιος. Ὅθεν καὶ κύριος ἐπαινῶν τὴν νομοθεσίαν καὶ τοὺς αὐτῆς δικαίους ἔλεγε, Κοσμεῖτε τοὺς τάφους τῶν προφητῶν, καὶ οἰκοδομεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν δικαίων, καὶ οἱ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν αὐτούς. Πόθεν δὲ γεγόνασι προφῆται καὶ δίκαιοι, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς τοῦ πατρὸς ἀγαθότητος; Καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι ἐν τῷ μέρει τῆς ἀγαθότητος ὁ δίκαιος ἕστηκεν, ἔλεγεν, Ὅμοιοι γένεσθε τῷ πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ ἀγαθοὺς καὶ πονηροὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους· ἵνα δείξῃ τὸ δίκαιον ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἀγαθὸν δίκαιον, καὶ τὸ πονηρὸν ἄδικον, καὶ τὸ ἄδικον πονηρόν. Τὴν δὲ ἐπιπλοκὴν, ἣν ἔφης, τοῦ νόμου οὐ δύνασαι ἀποδεῖξαι. Ἑάλως γὰρ συκοφαντῶν τὸν νόμον, ἐπιπλοκήν τινα αὐτῷ προσάπτων, διὰ τὸ εἰρηκέναι τὸν νόμον, Ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, καὶ ἐπειδὴ φονεύει ὁ νόμος τὸν φονευτήν. Ἀλλὰ ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πραγματείας δειχθήσεται ὅτι οὐκ ἐπιπλοκή τις ἦν, ἀλλ' ἡ αὐτὴ ἦν νομοθεσία καὶ τὸ αὐτὸ ἐνεργεῖ τῇ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος εἰρημένῃ ἐντολῇ, τὸ, Ἐάν τίς σε τυπτήσῃ εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. Καὶ ὁ νόμος πάλαι τοῦτο κατεσκεύαζε λέγων, Ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, τουτέστι, Στρέψον αὐτῷ τὴν σιαγόνα. Ἵνα γὰρ διαφύγοι ἃ πάθοι ἂν εἰ πλήξει, παρεῖχε τὴν σιαγόνα τῷ τύπτοντι, εἰδὼς ὅτι εἰ ἀφέλοι ὀφθαλμὸν, τὰ αὐτὰ πείσεται διὰ τὸν νόμον.

Κεφ. ια'. Ὡς γὰρ ὁ πατὴρ βούλεται παιδεύειν τὰ τέκνα, καὶ ἑκάστῃ ἡλικίᾳ ἁρμοζόμενος προβαίνει τῇ παιδείᾳ, καὶ οὐκ ἴσως τὸ μικρὸν βρέφος παιδεύει τῷ μειρακίῳ, οὐδὲ τὸ μειράκιον ὡσαύτως τῷ νεανίσκῳ, οὐδὲ τὸν νεανίαν τῷ τελείῳ ἀνδρὶ, ἀλλὰ τῷ μὲν ὑποτιτθίῳ διὰ δακτύλου παιδεία γίνεται, παιδίῳ δὲ μείζονι διὰ χειρὸς ῥαπίσματος, μειρακίῳ δὲ διὰ ἱμάντος, νεανίσκῳ διὰ ῥάβδου, ἀνδρὶ δὲ ἐκδίκησις τῶν μειζόνων παραπτωμάτων μάχαιρα διὰ νόμου, οὕτως καὶ ὁ κύριος ἑξῆς ἐνομοθέτει ἑκάστῃ γενεᾷ τὰ ἁρμόζοντα. Ἐκείνους μὲν γὰρ φόβῳ ἐσωφρόνιζεν, ὡς παιδίοις μικροῖς διαλεγόμενος, καὶ ἀγνοοῦσι τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοὺς δὲ τελείους τελείων ἠξίου μυστηρίων. Καὶ ἐν τῷ εὐαγ-
pag. 227. γελίῳ γὰρ οὕτω πως λέγει τοῖς μαθηταῖς ἐν πολλοῖς τόποις· Οὐκ οἴδατε

quod plani hominis ac nebulonis est egisse perspicue comprobabo. Ecquis enim tertius ille nobis deus est duplici ex similitudine conflatus, qui nec alter sit e duobus, nec infuscatus malitia vel iniustitia, ut ais, ulla, neque bonitate lucidaque natura praeditus, sed medii cuiusdam sit ordinis iustus? Ac merito tu quidem ab omni remotus iustitia quid ea sit ignoras, cum hanc ipsam a bonitate seiungis. In quo, hominum nequissime ac veritatis inimicissime, manifesti erroris argueris. Non enim aliunde quam ex bonitate quod iustum appellamus oritur, neque quisquam, nisi idem bonus sit, esse iustus poterit. Ideoque dominus Mosis legem suo praeconio commendans aiebat: *Ornatis sepulcra prophetarum et aedificatis monumenta iusto-* Matth. 23, 29.
rum, et patres vestri occiderunt illos. Unde igitur prophetae iustique nisi a parente bonitatis extiterunt? Atque ut intelligeres iustum in bonitatis parte versari, *Similes*, ait, *estote patri vestro qui in coelis* Matth.5, 45.
est, qui oriri facit solem suum super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos; ut et iustum esse bonum et bonum iustum, et improbum iniustum et iniustum improbum esse monstraret. Nam quod implicatam ac perplexam legem esse contendis, id omnino demonstrare non potes, ac per summam, ut apparet, calumniam hanc ei labem aspergis ex eo quod ita lex praecipiat: *Oculum pro oculo, den-* Levit.24, 20.
tem pro dente; simul etiam quod parricidam iubet interfici. Verum quae a domino Iesu dum viveret gesta administrataque sunt manifestissime demonstrant nihil in lege esse perplexum aut implicitum in sese, idemque praestare prorsus quod illa salvatoris lex efficit: *Si* Matth.5, 39.
quis percusserit te in dextram maxillam, praebe illi et alteram. Quod ipsum lex olim obtinere studebat, cum ita praeciperet: *Oculum pro oculo* etc. hoc est praebe illi maxillam. Nam ut eas poenas effugeret, ob quas si percuteret luere oporteret, verberanti maxillam praebuit, haud ignarus si oculum eruisset, idem sibi ex lege esse sustinendum.

Atque ut pater liberos sic instituit, ut ad singulorum se aetates Cap. XI.
accommodans paulatim erudiat, nec infantem eadem qua adolescentulum disciplina contineat, nec adolescentulum perinde ac iuvenem, aut hunc ut robusta iam ac virili aetate praeditum coërceat, quinimo tenellum adhuc ac pene lactentem digito castigat, puerulum vero paulo grandiorem colapho, loris adolescentulum, iuvenem virgis obiurgat, porro ubi vir inter viros esse coepit, si gravius quiddam deliquerit, gladio ex lege plectetur, ita dominus unicuique hominum aetati consentanea praescripsit. Quippe veteres illos, tanquam cum puerulis ac vim sancti spiritus ignorantibus ageret, metu ac terrore castigabat. Tum perfectioribus perfectiora mysteria proposuit. Nam in evangelio passim ita discipulos compellasse legitur: *Nescitis quid fa-* Ioann.13, 7.

τί ποιῶ, ὕστερον δὲ γνώσεσθε, τουτέστιν ὅταν τέλειοι γένησθε. Καὶ πάλιν· Οὐκ ᾔδεισαν, ἕως ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν. Ὁ δὲ Παῦλος· Οὔπω γὰρ ἠδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἔτι δύνασθε· δεικνὺς ὅτι καιρῶν προιόντων τελειότεραι ἐντολαὶ, οὖσαι μὲν αἱ αὐταὶ, μεταβαλλόμεναι δὲ εἰς ἑτέραν σχέσιν, ἀλλὰ τοῖς νέοις μὲν ἄλλως σχηματιζόμεναι, ἑτέρως δὲ τοῖς ἐντελεστέροις. Νομοθετήσας γὰρ ὁ νόμος ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, οὐκ εἶπεν αὐτοῖς, Ἐκβάλλετε ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, ἀλλ', Ἐὰν ἐκβάλῃ τις ὀφθαλμὸν, ἐκβληθήσεται ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ ἐκβαλόντος. Ἕκαστος δὲ φειδόμενος τοῦ ἰδίου σώματος, παρεδίδου τὴν σιαγόνα τύπτεσθαι, καὶ οὐκ ἔτυπτε. Καὶ ἀπὸ τότε ἐφυλάττετο τὰ νῦν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τηλαυγῶς εἰρημένα, τότε μὲν ἀνάγκῃ, ὡς νέων σωφρονιζομένων, νῦν δὲ προαιρέσει, ἅτε δὴ τελείων πειθομένων. Εἰ δὲ φάσκεις περιπλοκὴν εἶναι [1] ταύτην, τὸ λέγειν, Ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ τὸ τὸν φονέα φονεύεσθαι, ἰδοὺ, καὶ περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως βλέπομεν τὸν σωτῆρα λέγοντα ὅτι, Ἐλεύσεται ὁ αὐτοῦ δεσπότης (τοῦτο δὲ περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγεν, αὐτὸς πάντων ὢν δεσπότης), καὶ, φησὶ, καὶ διχοτομήσει αὐτὸν τὸν δοῦλον, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει. [2] Οὔκουν καὶ περὶ τοῦ σωτῆρος ἐξοπλίζῃ συκοφαντεῖν πάλιν ῥήματα, καὶ εἴποις ἂν τοῦτον μὴ εἶναι ἀγαθὸν, καί τοί γε ἐκ [3] πατρὸς ἀγαθοῦ γεγεννημένον καὶ ἀγαθὸν ὄντα, ἀλλὰ δίκαιον, καὶ οὐθ' ἕτερον παρὰ τὸν πατέρα; Δύνασαι ἄρα καὶ αὐτὸν ἀπαλλοτριοῦν τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, ὦ οὗτος, ὁ προελθὼν ἡμῖν πάλιν διαιρέτης καὶ γεωμέτρης τῶν νόμων, τριχῶς τὰ πάντα διαιρῶν. Καὶ τῷ μὲν εἰπεῖν ὅτι εἰς τύπους συμβολικῶς τινα ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ὀλίγα παρήψω τῆς ἀληθείας, ἵνα διὰ τῶν ὀλίγων δυνηθῇς καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἀπατῆσαι. Καὶ γὰρ τῷ ὄντι ἐκείνοις τυπικῶς συνέβαινεν, ἐγράφη δὲ ἡμῖν εἰς νουθεσίαν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησε, φησὶν ὁ ἁγιώτατος ἀπόστολος, περί τε περιτομῆς λέγων καὶ σαββάτου καὶ τῶν ἄλλων. Εἴθε δὲ πάντα ἠλήθευες, καὶ οὐκέτι τρίτον μέσον θεὸν τὸν μὴ ὄντα ἔφερες ἡμῖν, μᾶλλον δὲ σαυτῷ καὶ τοῖς ὑπό σου ἠπατημένοις.

Κεφ. ιβ'. pag. 228. Νομίζω δὲ καὶ ἐν τῷ παρόντι ἱκανῶς πρὸς τάς σου λέξεις, ὦ ἀγύρτα, εἰρῆσθαι, ὧν ποιήσας τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τὰς ἑξῆς αἱρέσεις βαδιοῦμαι, τὸν αὐτὸν θεὸν συνήθως ἐπικαλούμενος ἐπικουρῆσαι τῇ ἡμῶν μετριότητι, εἰς τὸ φωράσαι ἑκάστης αἱρέσεως παραπεποιημένης τὸν ἔλεγχον. Ὅτι μὲν γὰρ συρίγμασιν ἑαυτοῦ, ὡς ἀπὸ θαλάσσης ἀνελθὼν [1] καρχα-

Cap. XI. — 1. ταύτων ed. princ.
2. Οὔκουν ego rescripsi. Libri habent Οὐκοῦν. *Petavius ei particulam deesse et tollendam esse interrogationem censuit.*
3. τοῦ πατρὸς *cod. Rhedig.*
Cap. XII. — 1. *Franc. Franci Confut. Animadv. Antonii Cercoetii pag. 76 sq.:* „Quis unquam," *inquit Salmasius Petavium pro more, sed iure, castigans,* „Quis unquam audivit aut legit marinum canem viperam sibilis suis evocare? De muraena id omnes philosophi naturales scripsere. Καρχαρίας quidem ἐπιθετικῶς vocatur canis marinus, quia revera καρχαρίας est sive καρχαρόδους. Hoc tamen epitheton non soli cani ma-

cio, scietis autem postea, nimirum cum perfectiores eritis. Item illud: *Nesciebant, donec a mortuis resurgeret.* Sic et Paulus: *Nondum enim* Ioann. 2, 22.
poteratis, sed nec adhuc potestis: ut ostenderet procedentibus tempo- 1. Cor. 3, 2.
ribus perfectiora dari praecepta; quae licet eadem sint semper, aliam nihilominus rationem induunt, nec eodem iunioribus quo robustis modo temperantur. Cum enim legis haec esset formula: *Oculum pro oculo*, non dixit, Eruite oculum pro oculo, sed, Si quis oculum eruerit, ei oculus eruetur. Ideo quilibet ut corpori suo consuleret maxillam verberanti praebebat, non ipse verberabat. Qua ratione iam tum ea servabantur quae in evangelio modo tam apertis verbis concepta sunt, cum eo tamen discrimine, quod illi metu ac necessitate velut adolescentes in officio continerentur, hi utpote confirmata iam aetate sponte sua ac voluntate obtemperent. Atenim contraria ista videntur: *Oculum pro oculo*, et interfectorem interfici iubere. Sed de illa supremi iudicii die sic loquentem Christum videmus: *Veniet,* Matth. 24, 50.
inquit, *eius dominus* (se ipsum autem intelligit, qui sit omnium dominus), *et servum ipsum in duas partes secabit; et partem eius cum infidelibus ponet.* Restat igitur ut contra salvatorem ipsum calumnias tuas, ac maledicta convertas, eumque esse bonum inficieris, tametsi bonus eum pater genuerit, bonusque sit ac iustus, nec a patre diversus. Quocirca tu qui legum nobis partitor ac geometra repente prodiisti, ac trifariam universa dividis, potes illum a patris abalienare natura. Quod autem nonnulla definis in lege esse adumbrandi significandique caussa scripta, veritatis nonnihil attigisti, ut paucis iis aspersis viam tibi in ceteris ad fallaciam fraudemque munires. Nec enim diffitendum est quin *haec illis in figura contigerint, scripta sint* 1. Cor. 10, 11.
autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum devenerunt, ait sanctus apostolus, cum de circumcisione ac sabbato, ceterisque disputat. Atque utinam veritatem in omnibus retineres, neque tertium nescio quem deum ac medium, qui nullus est, nobis, vel tibi potius ac tuis obtruderes!

Sed impurissimam illam tuam vocem satis in praesentia com- Cap. XII.
pressam arbitror, impudentissime nebulo! Cuius convicta falsitate antequam reliquas ad haereses progrediamur, divinam pro eo ac solemus opem implorabimus, ut ad illas iugulandas tenuitati nostrae vires suppeditet. Satis enim ex iis quae diximus intellectum opinor Ptolemaeum, marini canis instar, qui e pelago prosiliens viperam

rino convenit, sed etiam aliis multis. Quare et muraenae dentatae tribui potest, quae et ipsa καρχαρόδους, ut ex Aristotele constat. Non dubium igitur quin καρχαρίας hoc loco muraena sit. Verum et illud perquam absurdum, quod canem marinum viperas sibilis suis evocare scribit. Quis unquam canes marinos sibilare dixit? Ne id quidem dicit Epiphanius, qui συρίγματα illa non cani marino tribuit, ut facit Petavius in sua versione, sed Ptolemaeo ipsi. Muraena

ρίας καὶ ἐχιδνῶν [2] προςκαλούμενος, τὴν Φλώραν διὰ τῶν γραμμάτων, αὐτήν τε καὶ ἄλλους σὺν αὐτῇ ἠπάτησε, δέδεικται ἐν τοῖς εἰρημένοις. Ἐν δὲ τῇ τῆς ἀληθείας σαγήνῃ, ἧς τὸ αἴνιγμα ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ βασιλείαν οὐρανῶν ἀπεφήνατο, ἐνειλήσαντες καὶ τῶν πονηρῶν ἰχθύων ἕνα ὄντα αὐτὸν ἐλέγξαντες, τῷ τὰ μοχθηρὰ ῥήματα αὐτοῦ φωρατὰ ποιῆσαι, τῇ τῆς ἀληθοῦς πίστεως διδασκαλίᾳ [3] ἠρήσαμεν. Ἐν τῇ τοῦ θεοῦ τοίνυν δυνάμει συντρίψαντες τοῦτον αὐτοὶ μὲν θεῷ εὐχαριστήσωμεν, ἐπὶ δὲ τὰς ἑξῆς ὁμοίως, ὡς προεῖπον, προέρχεσθαι ἐπιβαλώμεθα.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΤΟΜΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ.

ipsa non sibilis evocat viperam, nec enim sibilat muraena, haud magis quam canis marinus, sed viperae sibilo evocatur e pelago. Apud solum Petavium sibilant canes marini, et sibilis suis evocant viperas e pelago prosilientes."

sibilis suis evocat, sic illum Floram literis excivisse, ac tam eam, quam ceteros in fraudem impulisse. Nos autem posteaquam veritatis hunc sagena, cuius similitudine coeleste in evangelio regnum dominus expressit, irretitum tenuimus, atque e malorum piscium esse numero demonstravimus, dum sincerae fidei doctrina impuras illius voces elisimus, obtrito dei ope profligatoque monstro, primum illi quantas possumus gratias habemus, deinde ad ceteras eodem, ut diximus, pede gradum faciemus.

LIBRI PRIMI TOMUS SECUNDUS DESINIT.

Καρχαρίας una cum σμυραίναις, et aliis quibusdam inter venenatos pisces retulit Epiphanius supra haer. 30., cap. ult.

2. *An προκαλούμενος?*

3. *Ita reponendum utique erat pro ᾐτήσαμεν, quod libri retinent.*

pag. 229. ## ΤΑΔΕ ΕΝΕΣΤΙ [1] ΕΝ ΤΩΙ ΤΡΙΤΩΙ ΤΟΜΩΙ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ, ΕΝ ΩΙ ΕΙΣΙΝ ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΔΕΚΑΤΡΕΙΣ.

α'. Μαρκώσιοι. Μάρκος τις γεγένηται, Κολορβάσου συμφοιτητὴς, δύο ἀρχὰς καὶ αὐτὸς παρεισάγων. Ἀθετεῖ δὲ νεκρῶν ἀνάστασιν. Φαντασίας δέ τινας δι' ἐκπωμάτων ἐξ ἐπαοιδῆς εἰς κυάνεον χρῶμα καὶ πορφύρεον μεταβαλὼν ἐμυσταγώγει τὰς ἀπατωμένας γυναῖκας. Καὶ αὐτὸς δὲ τῶν εἰκοσιτεσσάρων στοιχείων βούλεται τὰ πάντα [2] ἡγεῖσθαι ὁμοίως Οὐαλεντίνῳ.

β'. Κολορβάσιοι. Καὶ οὗτος ὁ Κολόρβασος ὡσαύτως τὰ αὐτὰ διηγούμενος, κατά τι δὲ διαφερόμενος πρὸς τὰς ἄλλας αἱρέσεις, φημὶ δὲ πρὸς τὰς περὶ Μάρκον καὶ Οὐαλεντῖνον, τὰς προβολὰς καὶ Ὀγδοάδας [3] ἑτέρως ἐδίδαξε.

γ'. Ἡρακλεωνῖται. Καὶ [4] αὐτοὶ τῇ τῶν Ὀγδοάδων [5] φέρονται μυθολογίᾳ, ἑτέρως δὲ παρὰ τὸν Μάρκον καὶ Πτολεμαῖον καὶ Οὐαλεντῖνον, καὶ τοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῇ τελευτῇ τοὺς παρ' αὐτοῖς τελευτῶντας ὁμοίως τῷ Μάρκῳ λυτροῦνται δι' ἐλαίου, ὀποβαλσάμου, καὶ ὕδατος, ἐπικλήσεις τινὰς Ἑβραϊκαῖς λέξεσιν ἐπιλέγοντες, ἐπὶ τῇ κεφαλῇ τοῦ δῆθεν λυτρουμένου.

δ'. Ὀφῖται. Ὀφῖταί εἰσιν οἱ τὸν ὄφιν δοξάζοντες καὶ τοῦτον τὸν Χριστὸν ἡγούμενοι, ἔχοντες δὲ φύσει [6] τὸ ἑρπετὸν ἐν κίστῃ τινί.

ε'. Καϊανοί. Καὶ Καϊανοὶ ὡσαύτως ἅμα [7] τῶν πρότερον τὸν νόμον καὶ τὸν λαλήσαντα ἐν νόμῳ ἀθετοῦντες, σαρκός τε ἀνάστασιν ἀρνούμενοι, τὸν Κάϊν δοξάζουσι, λέγοντες αὐτὸν τῆς ἰσχυροτέρας εἶναι δυνάμεως· ἅμα δὲ καὶ τὸν Ἰούδαν ἐκθειάζουσιν, ὁμοῦ τε καὶ τοὺς περὶ Κορὲ καὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼμ, ἀλλὰ καὶ τοὺς Σοδομίτας.

pag. 230. ϛ'. Σηθιανοί. Οὗτοι πάλιν τὸν Σὴθ δοξάζουσι, φάσκοντες αὐτὸν εἶναι ἐκ τῆς ἄνω μητρὸς μεταμεληθείσης ἐφ' [8] οἷς τοὺς περὶ τὸν Κάϊν προεβάλετο, εἶτα μετὰ [9] τὸ τὸν Κάϊν ἀποβληθῆναι, καὶ τὸν Ἄβελ ἀπο-

1. καὶ ἐν auget cod. Rhedig.
2. ἡγεῖσθαι ὁμοίως edidit Petav. de auctoritate cod. Vatic. In cod. Rhedig. et edit. princ. extat ὁμοιοῦσθαι. Cum cod. Vatic. facit etiam Ioannes Damascenus.
3. ἑτέρως cod. Rhedig. et Ioannes Damascenus. Vulgo ἑτέρους.
4. οὗτοι Ioannes Damasc.
5. φαίνονται μυθολογίᾳ στοιχοῦντες habet Ioannes Damasc.

INDICULUS HAERESEON, QUAE IN TOMO III. LIBRI I. CONTINENTUR, SUNTQUE NUMERO XIII.

I. Marcosii. Marcus quidam extitit Colorbasi condiscipulus. Is duo similiter principia constituit. Mortuorum resurrectionem negabat. Utebatur praestigiis eiusmodi, ut certis carminibus poculorum liquorem in caeruleum purpureumque colorem verteret; quibus sacris infelices mulierculas initiare solebat. Idem ad XXIV. elementa perinde ac Valentinus universa revocare nititur.

II. Colorbasii. Hic easdem fere opiniones amplexus est. Sed nonnulla tamen sunt in quibus ab aliis haeresibus discrepat, Marci ac Valentini potissimum. Siquidem propagationes Aeonum et Ogdoadas alio modo tradidit.

III. Haeracleonitae. Etiam isti commentitias Ogdoadas retinuerunt. In quibus explicandis a Marci et Ptolemaei ac Valentini ceterorumque opinione discesserunt. Suos porro sub ipsum vitae exitum, perinde ac Marcus instituit, oleo, opobalsamo et aqua lustratos in salutem asserunt, unaque voces quasdam Hebraicas in eius qui expiatur caput insusurrant.

IV. Ophitae. Hi serpentem venerantur ac praedicant; eumque esse Christum asserunt. Ob id verum in cista serpentem asservant.

V. Caiani. Veterem legem et eum qui illius legis tempore locutus est repudiant. Resurrectionem carnis abnegant. Cainum commendant; quem praestantioris cuiusdam virtutis fuisse praedicant. Sed et Iudam divinis honoribus afficiunt, nec non et Core, Dathan et Abiron ac Sodomitas.

VI. Sethiani. Hi Sethum laudibus efferunt. Quem a suprema parente procreatum putant, cum eam poeniteret quod Cainum edidisset. Quo eiecto Abeloque interfecto cum summo patre congressa

6. ὄφιν τὸ ἑρπετὸν cod. Vatic. Vulgatam scripturam tuetur etiam Ioannes Damasc.
7. ταῖς πρότερον cod. Vatic.
8. οἷς, quod habet etiam Ioannes Damasc., emendavit Petavius. Vulgo ἧς.
9. Ita emendavit Petavius. Consentit Ioannes Damasc. Edit. princ. et cod. Rhedig. non habent illud τὸ.

κτανθῆναι, συνελθούσης τῷ ἄνω πατρὶ, καὶ καθαρὸν σπέρμα τὸν Σὴθ ποιησάσης, ἐξ οὗπερ λοιπὸν κατήχθη τὸ πάντων ἀνθρώπων γένος. Καὶ αὐτοὶ δὲ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, καὶ ὅσα οἱ ἄλλοι δογματίζουσιν, ἐδογμάτισαν.

ζ΄. Ἀρχοντικοί. Οὗτοι πάλιν εἰς πολλοὺς Ἄρχοντας τὸ πᾶν ἀναφέρουσι, καὶ τὰ γενόμενα ἐκ τούτων γεγενῆσθαι λέγουσιν. Ἁλίσκονται δὲ καὶ ἐπὶ αἰσχρότητί τινι· σαρκὸς δὲ ἀνάστασιν ἀθετοῦσι, καὶ παλαιὰν διαθήκην διαβάλλουσι. Κέχρηνται δὲ καὶ παλαιᾷ καὶ νέᾳ διαθήκῃ ἑκάστην λέξιν εἰς τὸν ἑαυτῶν νοῦν μεθοδεύοντες.

η΄. Κερδωνιανοί. Οἱ ἀπὸ Κέρδωνος ἀπὸ [10] Ἡρακλέωνος, [11] δεξαμένου τὴν μετοχὴν τῆς πλάνης, προσθέντος δὲ τῇ ἀπάτῃ· ὃς ἀπὸ τῆς Συρίας εἰς Ῥώμην μεταναστὰς τὸ κήρυγμα αὐτοῦ ἐξέθετο ἐν χρόνοις Ὑγίνου ἐπισκόπου. Δύο δὲ ἀρχὰς κηρύττει οὗτος ἐναντίας ἀλλήλαις, μὴ εἶναι [12] δὲ τὸν Χριστὸν γεννητόν· ὁμοίως τε νεκρῶν ἀνάστασιν ἀθετεῖ, καὶ [13] τὰ κατὰ τὴν παλαιὰν διαθήκην.

θ΄. Μαρκιωνισταί. Μαρκίων ὁ ἀπὸ Πόντου ὁρμώμενος ἐπισκόπου μὲν ἦν υἱὸς, φθείρας δὲ παρθένον ἀπέδρα, διὰ τὸ ἐξεῶσθαι ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀνελθών τε εἰς Ῥώμην καὶ αἰτήσας μετάνοιαν τοὺς κατ᾽ ἐκεῖνο [14] καιροῦ, καὶ μὴ τυχὼν, ἐπαρθεὶς κατὰ τῆς πίστεως ἐδογμάτισε, τρεῖς ἀρχὰς εἰςηγησάμενος, ἀγαθόν τε καὶ δίκαιον καὶ φαῦλον, εἶναί τε καινὴν διαθήκην ἀλλοτρίαν τῆς παλαιᾶς καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ λαλήσαντος. Ἀνάστασιν σαρκὸς ἀθετεῖ. Βάπτισμα δίδωσιν οὐ μόνον ἓν, ἀλλὰ καὶ τρία μετὰ τὸ παραπεσεῖν. Ὑπὲρ δὲ τῶν τεθνεώτων κατηχουμένων ἄλλοι παρ᾽ αὐτοῖς βαπτίζονται. Ἀδεῶς δὲ καὶ γυναιξὶν ἐπιτρέπει δῆθεν λουτρὸν διδόναι.

ι΄. Λουκιανισταί. Λουκιανός τις ἀρχαῖος, οὐχ ὁ νῦν ἐν χρόνοις Κωνσταντίνου γενόμενος, πάντα κατὰ Μαρκίωνα ἐδογμάτισε, πρὸς δὲ τούτους καὶ ἕτερά τινα παρὰ τὸν Μαρκίωνα καὶ αὐτὸς δῆθεν περισσοτέρως δογματίζει.

pag. 231. ια΄. [15] Ἀπελληανοί. Καὶ οὗτος ὁ Ἀπελλῆς τὰ ὅμοια Μαρκίωνι καὶ Λουκιανῷ κακίζει τὴν πᾶσαν ποίησιν καὶ τὸν πεποιηκότα, οὐχ ὁμοίως δὲ τούτοις τρεῖς ἀρχὰς εἰςηγήσατο, ἀλλὰ μίαν μὲν ἀρχὴν, καὶ ἕνα θεὸν ὄντα ἀνώτατον καὶ ἀκατονόμαστον, αὐτὸν δὲ τὸν ἕνα πεποιηκέναι ἄλλον. Καὶ οὗτος ὁ γεγονὼς πονηρὸς εὑρεθεὶς ἐποίησεν ἐν τῇ αὐτοῦ φαυλότητι τὸν κόσμον.

ιβ΄. Σευηριανοί. Σευῆρος πάλιν τις τῷ Ἀπελλῇ [16] συνεπόμενος

10. *Ita rescripsi cum vulgo extare viderem* Ἡρακλείου. *Io. Damascenus habet* ἀπὸ Κέρδωνος τοῦ Ἡρακλέωνα διαδεξαμένου.

11. δεξαμένου *emendatio est Petavii. Vulgo extat* δεξάμενοι. *Ioannes Damasc. habet* διαδεξαμένου.

12. τε *Ioannes Damasc.*

sinceram stirpem, videlicet Sethum, protulit, a quo universum genus hominum manavit. Postremo principia et potestates ceteraque ut alii omnia statuunt.

VII. Archontici. Plures isti ad principes universa referentes quaecumque facta sunt ab illis orta definiunt. Habent et foedissimae quoddam libidinis genus. Carnis resurrectionem respuunt. Vetus Testamentum calumniose reiiciunt. Quamquam et hoc et novo insuper nonnunquam utantur, ex quibus singulas voculas callide ad mentem suam accommodant.

VIII. Cerdoniani. A Cerdone orti sunt, qui quem ab Heraclio errorem hauserat novis inventis adauxit. Ac cum Romam e Syria profectus esset, Hygini papae temporibus sua dogmata disseminavit. Duo porro principia contraria invicem affirmat. Negat Christum esse genitum. Mortuorum excitationem cum vetere testamento reiicit.

IX. Marcionistae. Marcio oriundus ex Ponto episcopo patre natus est, a quo ob virginis stuprum eiectus ex ecclesia Romam aufugit. Ubi cum ab iis, qui tum ecclesiae praeerant, poenitentiam frustra postulasset, catholicam fidem oppugnare instituit. Quamobrem tria esse principia dixit, bonum, iustum et malum. Novum testamentum a vetere eiusdemque auctore alienum esse docuit. Carnis resurrectionem sustulit. Non unum baptisma duntaxat, sed etiam tria post delictum indulget. Pro mortuis illorum catechumenis baptismum alii suscipiunt. Mulieribus conferre baptismum sine ullo discrimine permittit.

X. Lucianistae. Lucianus his antiquior, non alter ille qui Constantino imperante floruit, in omnibus Marcionis vestigiis inhaesit. Etsi quibusdam adiectis cumulatius aliquid docere studuit.

XI. Apelliani. Apelles similiter atque Marcio et Lucianus quicquid conditum est cum ipso conditore vituperat. Non tamen tria, ut illi, principia, sed unum tantum invexit, itidemque deum unum ac supremum et nominis expertem, qui singularem alterum procreaverit. Qui cum malus evasisset, mundum sua illa improbitate condidit.

XII. Severiani. Severus hic Apellis assecla vinum ac vitem

13. τὴν παλαιὰν *Ioannes Damasc.*

14. καιροῦ ἡγουμένους τῆς ἐκκλησίας *auget Ioannes Damasc.*

15. Ἀπελλιανοί *Ioannes Damasc. Repone* Ἀπελληϊανοί.

16. ἐποχούμενος *Ioannes Damasc.*

τὸν μὲν οἶνον ἀποβάλλεται καὶ τὴν ἄμπελον, ἔκ τε τοῦ δρακοντοειδοῦς Σατανᾶ καὶ γῆς μυθολογῶν πεφυκέναι συνελθόντων ἀλλήλοις. Τήν τε γυναῖκα παραιτεῖται, φάσκων ἀριστερᾶς δυνάμεως αὐτὴν ὑπάρχειν, ὀνομασίας τέ τινας Ἀρχόντων καὶ βίβλους τινὰς ἀποκρύφους παρεισάγει. [17] Τὰ ὅμοια δὲ ταῖς ἄλλαις τὴν σαρκὸς ἀνάστασιν ἀθετεῖ, καὶ παλαιὰν διαθήκην.

ιγ'. Τατιανοί. Οὗτος συνήκμασεν Ἰουστίνῳ τῷ Μάρτυρι, τῷ ἁγίῳ [18] καὶ φιλοσόφῳ. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ μάρτυρος Ἰουστίνου τελευτὴν, τοῦ καὶ φιλοσόφου, προσεφθάρη τοῖς τοῦ Μαρκίωνος δόγμασι, μαθητευθεὶς τῷ αὐτῷ, τά τε ἴσα αὐτῷ ἐδογμάτισε, καὶ ἕτερα προσθεὶς παρ' ἐκεῖνον. Ἐλέγετο δὲ ἀπὸ Μεσοποταμίας [19] ὁρμᾶσθαι.

17. ὁμοίως *Ioannes Damasc.*
18. τῷ καὶ *cod. Vatic.*
19. ὁρμᾶσθαι. Ταῦτα τὰ κεφάλαια τοῦ α^ου^ βιβλίου τῶν τριῶν τόμων τοῦ κατὰ μ. ἐξαιρέσεων. *cod. Vatic.*

---

penitus damnat. Quae ex Satanae serpentis et terrae congressu propagata fingit. Muliebrem quoque sexum repudiat, quod ad sinistram virtutem pertineat. Principum vocabula quaedam atque apocryphos libros inducit. In mortuorum resurrectione veterique testamento refellendo cum aliis haeresibus consentit.

XIII. Tatiani. Tatianus primum cum sancto Iustino Martyre ac philosopho floruit. Post cuius obitum contagione Marcionis dogmatum afflatus eius discipulus fuit, ad eaque quae cum eo communiter tenuit nova insuper addidit. Ferunt e Mesopotamia oriundum hunc fuisse.

pag. 232. *ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ*

ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ.

ΚΑΤΑ *ΜΑΡΚΟΣΙΩΝ,
τεσσαρεσκαιδεκάτη, ἡ καὶ τριακοστὴ τετάρτη.

Κεφ. α΄. *Μάρκος δέ τις, ἀφ᾽ οὗπερ οἱ Μαρκώσιοι καλούμενοι, ἀπὸ τούτων ὁρμώμενος, καὶ ἕτερα παρὰ τούτους τολμήσας, κακὰ τῷ κόσμῳ ἐξήμεσε. Τούτους γὰρ διαδέχεται τοὺς περὶ Σεκοῦνδον, καὶ Ἐπιφάνη, καὶ Πτολεμαῖον, καὶ Οὐαλεντῖνον, εἰς περισσοτέραν δὲ ἀγυρτώδη συνάθροισιν ἐπήρθη. Γύναια γὰρ καὶ ἄνδρας ὑπ᾽ αὐτοῦ πεπλανημένα τε καὶ πεπλανημένους ἐπηγάγετο, ὑποληφθεὶς ὁ ἐλεεινὸς διορθωτὴς εἶναι τῶν προειρημένων ἀπατεώνων, μαγικῆς ὑπάρχων κυβείας ἐμπειρότατος, ἀπατήσας δὲ τοὺς προειρημένους πάντας καὶ τὰς προειρημένας, προσέχειν [1] αὐτῷ ὡς γνωστικωτάτῳ καὶ δύναμιν τὴν μεγίστην ἀπὸ τῶν ἀοράτων καὶ ἀκατονομάστων τόπων ἔχοντι, ὡς πρόδρομος ὢν ἀληθῶς τοῦ Ἀντιχρίστου ἀποδέδεικται. Τὰ γὰρ Ἀναξιλάου παίγνια τῇ τῶν λεγομένων Μάγων πανουργίᾳ συμμίξας, δι᾽ αὐτῶν φαντάζων τε καὶ μα-*
pag. 233. *γεύων εἰς ἔκπληξιν τοὺς ὁρῶντάς τε καὶ πειθομένους αὐτῷ περιέβαλεν. Ὡς καὶ οἱ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἔτι καὶ εἰς δεῦρο τοῦτο ἐπιτελοῦσιν. Οἱ δὲ τὰ ἀπὸ περιεργίας ὁρῶντες, δοκοῦσι δυνάμεις τινὰς ἐν χερσὶν αὐτοῦ ἐπιτελεῖσθαι, καὶ τῶν παρ᾽ αὐτοῖς ταῦτα ποιούντων. Τὸν γὰρ νοῦν καὶ αὐτοὶ ἀπολέσαντες οὐχ ὁρῶσι, μὴ γινώσκοντες δοκιμάσαι ὅτι ἀπὸ μαγείας ἡ σύστασις τοῦ παρ᾽ αὐτοῦ παιγνίου, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐπιτελεῖται. Αὐτοὶ γὰρ ἐμβρόντητοι παντάπασι γεγόνασιν, ὑπαχθέντες κακῇ τινι ὑπονοίᾳ. Φασὶ γὰρ τρία ποτήρια λευκῆς ὑάλου παρ᾽ αὐτοῖς ἑτοιμάζεσθαι, κεκραμένα λευκῷ οἴνῳ, καὶ ἐν τῇ ἐπιτελουμένῃ παρ᾽ αὐτοῦ ἐπω-*

SANCTI

EPIPHANII

CONTRA HAERESES

LIBRI I. TOMUS III.

CONTRA MARCOSIOS,
haeresis XIV., sive XXXIV.

Marcus vero quidam, a quo Marcosiorum secta pullulavit, a prioribus illis profectus, ac diversa quaedam ab illis sentiens, pestiferum in orbem virus evomuit. Hic enim Secundo atque Epiphani et Ptolemaeo Valentinoque succedens insaniores ad nugas ac velut circulatorum fabulas asserendas progressus est. Et quidem mulierculas virosque fraudibus suis circumventos induxit, superiorum illorum impostorum corrector habitus, cum magicarum esset artium apprime peritus. Compluribus igitur utriusque sexus se ut potissimum audirent persuasit, utpote scientissimum maximaque ex nomine carentibus visumque fugientibus locis potestate praeditum; ex quo revera se Antichristi praecursorem ostendit. Anaxilai ludicra quippe somnia cum eorum quos magos nominant, versutia coniungens atque iisce praestigiis et artibus illudens spectatores omnes ac fautores suos in stuporem admirationemque convertit; quod ipsum ad hodiernam usque diem sectatores illius faciunt. Cuiusmodi magicae artis fallacias qui vident, ut ab illo quondam dum viveret, sic ab illius modo sectatoribus, miracula fieri arbitrantur. Cum enim mente etiam ipsi capti sint, ut ista discernere omnino nequeant, magicis cantationibus ludicra, ut uno verbo dicam, eiusmodi tribuenda non vident. Falsa quippe opinione decepti hebetes atque attoniti redduntur. Ferunt enim tria apud illos candidissimo ex vitro vasa comparari, in quae album vinum infusum, dum illam quam putant eucharistiam, revera Cap. I.

*) *Ita cod. Rhedig. et editi libri.*

Cap. I. — 1. ἐποίησεν. *vel simile quid, desideravit Petavius. Rationem non video. Infinitivus est quem dicunt finalis. Vetus Irenaei Interpres, consentientibus libris vetustis, habet:* et non paucas feminas seducens, ad se convertit, velut ad scientissimum et perfectissimum *cett. Gatakerus Adversar. Misc. Posth. p. 804. verba* ὑποληφθεὶς — — — καὶ τὰς προειρημένας *per parenthesin illata statuens in hunc modum convertit:* Mulierculas siquidem virosque ab ipso seductas seductosque adduxit (cum impostorum ante dictorum corrector haberetur, offuciarumque magicarum peritissimus existeret, dictas autem dictosque omnes decepisset) ut sibi attenderent [*prout Lucas de Simone Mago Act.* 9. 10. ᾧ προσεῖχον πάντες] utpote qui et scientissimus esset, maximamque sive a locis sive a logis invisitatis innominatisque vim, seu virtutem, obtineret.

δῆ, τῇ νομιζομένῃ εὐχαριστίᾳ, μεταβάλλεσθαι εὐθὺς τὸ μὲν ἐρυθρὸν ὡς αἷμα, τὸ δὲ πορφύρεον, τὸ δὲ κυάνεον. Ἐγὼ τοίνυν, ἵνα μὴ εἰς δεύτερον κάματον ἑαυτὸν ἐπιδῶ, ἀρκεσθῆναι δεῖν ἡγησάμην τοῖς ἀπὸ τοῦ μακαριωτάτου καὶ ἁγιωτάτου Εἰρηναίου κατ' αὐτοῦ τοῦ Μάρκου καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ ὁρμωμένων πραγματευθεῖσιν· ἅ τινα ἐνταῦθα πρὸς ἔπος ἐκθέσθαι ἐσπούδασα, καὶ ἔστι τάδε. Φάσκει γὰρ [2] αὐτὸς Εἰρηναῖος ὁ ἅγιος ἐν τῷ ὑποφαίνειν τὰ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενα, λέγων οὕτως·

[1] ΕΚ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ.

Κεφ. β'. Ποτήρια οἴνῳ κεκραμένα προςποιούμενος εὐχαριστεῖν, καὶ ἐπὶ πλέον ἐκτείνων τὸν λόγον τῆς ἐπικλήσεως πορφύρεα καὶ ἐρυθρὰ ἀναφαίνεσθαι ποιεῖ· ὡς δοκεῖν τὴν ἀπὸ τῶν ὑπὲρ τὰ ὅλα χάριν τὸ αἷμα τὸ ἑαυτῆς στάζειν ἐν τῷ ἐκείνῳ ποτηρίῳ διὰ τῆς ἐπικλήσεως αὐτοῦ, καὶ ὑπεριμείρεσθαι τοὺς παρόντας ἐξ ἐκείνου γεύσασθαι τοῦ πόματος, ἵνα καὶ εἰς αὐτοὺς ἐπομβρήσῃ ἡ διὰ τοῦ μάγου τούτου κληϊζομένη Χάρις. Πάλιν δὲ γυναιξὶν ἐπιδοὺς ἐκπώματα κεκραμένα αὐτὰς εὐχαριστεῖν ἐγκελεύεται παρεστῶτος αὐτοῦ, καὶ τούτου γενομένου αὐτὸς ἄλλο ποτήριον πολλῷ μεῖζον ἐκείνου, οὗ ἡ ἐξηπατημένη ηὐχαρίστησε [2] προσενεγκὼν, καὶ μετακενώσας ἀπὸ τοῦ μικροτέρου τοῦ ὑπὸ τῆς γυναικὸς [3] ηὐχαριστημένου εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ [4] κεκοσμημένον, ἐπιλέγων ἅμα οὕτως· Ἡ πρὸ τῶν ὅλων, ἡ ἀνεννόητος καὶ ἄρρητος Χάρις πληρῶσαι σου τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καὶ πληθῦναι ἐν σοὶ τὴν γνῶσιν αὐτῆς, ἐγκατασπείρουσα
pag. 234. τὸν κόκκον τοῦ σινάπεως εἰς τὴν ἀγαθὴν γῆν. Καὶ τοιαῦτά τινα εἰπὼν, καὶ ἐξοιστρήσας τὴν ταλαίπωρον, θαυματοποιὸς ἀνεφάνη, τοῦ μεγάλου πληρωθέντος ἐκ τοῦ [5] μικροῦ ποτηρίου, ὥςτε καὶ ὑπερεκχεῖσθαι ἐξ αὐτοῦ. Καὶ ἄλλα τινὰ τούτοις παραπλήσια ποιῶν ἐξηπάτησε πολλοὺς, καὶ [6] ἀπηγήοχεν ὀπίσω αὐτοῦ. Εἰκὸς δὲ αὐτὸν καὶ δαίμονά τινα πάρεδρον ἔχειν, δι' οὗ αὐτός τε προφητεύειν δοκεῖ καὶ, ὅσας ἀξίας ἡγεῖται, μετόχους τῆς χάριτος αὐτοῦ προφητεύειν ποιεῖ. Μάλιστα γὰρ περὶ γυναῖκας ἀσχολεῖται, καὶ τούτων τὰς εὐπαρύφους καὶ περιπορφύρους καὶ πλουσιωτάτας, ἃς πολλάκις ὑπάγεσθαι πειρώμενος [7] κολακεύων φησὶν αὐταῖς, Μεταδοῦναί σοι θέλω τῆς ἐμῆς χάριτος, ἐπειδὴ ὁ πατὴρ τῶν ὅλων τὸν ἄγγελόν σου διαπαντὸς βλέπει πρὸ προςώπου [8] αὐτοῦ. Ὁ δὲ τόπος [9] τοῦ μεγέθους ἐν ἡμῖν ἐστι [10] δι' ἡμᾶς. Εἰς τὸ ἐγκαταστῆσαι λάμβανε πρῶτον ἀπ' ἐμοῦ καὶ δι' ἐμοῦ τὴν χάριν. Εὐτρέπισον σεαυ-

2. αὐτὸς *emendatio Petavii est. Libri habent* αὐτοῖς. *Cornarius vertit* de ipsis.

Cap. II. — 1. *Inscriptionem non habet cod. Rhedig., nec ipsa edit. princeps. V. Irenaeum I, 13, 2 seqq.*

2. proferens *vertit Irenaei Interpres. Unde Billius* προσενεγκὼν *coniecit reponendum.*

3. εὐχαριστημένου *cod. Venet.*

4. qui est ab eo allatus *vertit Irenaei Interpres Vetus, unde Billius et Petavius* κεκομισμένον, *Fr. Iunius* πεφορημένον *sunt ariolati. Codd. Venet. Vatic. Rhedig. retinent* κεκοσμημένον; *in cod. Rhedig. autem, id quod silentio transiisse noluerim, loco literae* η *in vocabulo* κεκοσμημένον *rasurae vestigia sunt conspicua, quae duarum fere literarum spatium complent.*

5. μικροῦ *codd. Vatic. et Venet., edit. Petav.* μεγάλου *cod. Rhedig. et edit. princ.*

6. ἀπηγείοχεν *codd. Venet. Vatic. Rhedig. et edit. princ.* ἀπηγήοχεν *edit. Petav. Sic infra haer.* 66, 71. *reperitur* συνηγήοχε.

7. *Ita codd. Venet. et Vatic. et edit. Petav.* κολακεύειν *edit. princ.*

8. *Ita codd. Vatic. Venet. Rhedig., editt. princ. et Petav., non* αὐτοῦ, *ut legitur alibi.*

9. tuae magnitudinis *habet Vet. Interpr. Irenaei.*

10. δι' ἡμᾶς εἰς τὸ ἐγκαταστῆσαι *codd. Venet. et Vatic. Vulgo extat* δι' ἡμᾶς ἐγκαταστῆσαι. *Vet. Interpres:* Locus autem tuae magnitudinis in nobis est; oportet nos in unum convenire.

autem incantamenta, peragunt, subito commutatur, ut aliud sanguinei, purpurei aliud, aliud caerulei coloris appareat. Ego vero, ne actum agere videar, satis esse mihi persuasi, si iis uterer quae contra Marcum hunc eiusque disciplinae studiosos a sanctissimo beatissimoque Irenaeo disputata leguntur, quae quidem ad verbum hic adscribenda censui. Sunt autem eiusmodi, quae in illorum recensendis dogmatibus pertexuit:

EX IRENAEO.

Pocula vino temperata, gratiarum actionem simulans, et solennem precationis formulam longiorem adhibens, purpurea rubraque ut appareant efficit; adeo ut supernam illam coelestemque gratiam ad eius invocationem suum in illa vasa sanguinem instillare putes atque adstantium nemo sit qui non liquorem hunc gustare vehementer appetat, quo eius animum divina illa, quam magus implorat, gratia uberrime perfundat. Praeterea mulieribus temperata illa vasa porrigens coram se benedicere iubet. Tum aliud poculum eo cui benedictionem mulier impertiit longe capacius proferens, et in id e minore illo transfundens, ita praefatur: *Gratia dei, quae ante omnia est, neque animo concipi aut explicari potest, interiorem tuum hominem compleat, ac suam in te cognitionem augeat, granum sinapis in bonam terram demittens.* His dictis statim infelicem illam in furorem vertit, et praestigiarum se artificem comprobat. Repente enim maius illud poculum, in quod minus defusum est, sic repletur ut sese liquor superfundat. Haec et iis similia pleraque faciens compluribus illusit ac secum abduxit. Credibile est adesse illi daemonem quendam, cuius opera et vaticinari videatur et, quas esse dignas censuerit, eandem illis divinandi vim tribuat. Nam cum mulieribus potissimum versatur, eisdemque eleganti ornatu ac purpura praetextatis et locupletibus, quas ut ad sese pelliciat, sic eas blandiens alloquitur: *Libet gratiae tibi meae aliquid aspergere, quoniam rerum omnium parens angelum tuum assiduo coram sese videt. Locus porro magnitudinis tuae in nobis est. In unum coalescere nos oportet. Primum igitur a me ac per me gratiam accipe. Praepara te tanquam sponsam sponsum* Cap. II.

τὴν, ὡς νύμφη ἐκδεχομένη τὸν νυμφίον ἑαυτῆς, ἵνα ἔσῃ ὃ ἐγὼ, καὶ ἐγὼ ὃ σύ. Καθίδρυσον ἐν τῷ νυμφῶνί σου τὸ σπέρμα τοῦ φωτός. Λάβε παρ' ἐμοῦ τὸν νυμφίον, καὶ χώρησον αὐτὸν, καὶ χωρήθητι ἐν αὐτῷ. Ἰδοὺ ἡ χάρις κατῆλθεν ἐπί σε. Ἄνοιξον τὸ στόμα σου, καὶ προφήτευσον. Τῆς δὲ γυναικὸς ἀποκρινομένης, Οὐ προεφήτευσα πώποτε, καὶ οὐκ οἶδα προφητεύειν, ἐπικλήσεις τινὰς ποιούμενος, ἐκ δευτέρου εἰς κατάπληξιν τῆς ἀπατωμένης φησὶν αὐτῇ, Ἄνοιξον τὸ στόμα σου, λάλησον ὅτι δήποτε, καὶ προφητεύεις. Ἡ δὲ χαυνωθεῖσα καὶ κεπφωθεῖσα ὑπὸ τῶν προειρημένων, διαθερμανθεῖσα τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῆς προσδοκίας τοῦ μέλλειν αὐτὴν προφητεύειν, τῆς καρδίας πλέον τοῦ δέοντος παλλούσης, ἀποτολμᾷ λαλεῖν ληρώδη, καὶ τὰ τυχόντα πάντα κενῶς καὶ τολμηρῶς, ἅτε ὑπὸ κενοῦ [11] τεθερμαμμένη πνεύματος (καθὼς ὁ κρείσσων ἡμῶν ἔφη περὶ τῶν τοιούτων, ὅτι τολμηρὸν καὶ ἀναιδὲς ψυχὴ κενῷ ἀέρι θερμαινομένη), καὶ ἀπὸ τούτου λοιπὸν προφήτιδα ἑαυτὴν [12] μεταλαμβάνει, καὶ εὐχαριστεῖ Μάρκῳ τῷ ἐπιδιδόντι τῆς ἰδίας χάριτος αὐτῇ, καὶ ἀμείβεσθαι αὐτὸν πειρᾶται, οὐ μόνον κατὰ τὴν τῶν ὑπαρχόντων δόσιν, ὅθεν καὶ χρημάτων πλῆθος πολὺ συνενήνοχεν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τοῦ σώματος κοινωνίαν, κατὰ πάντα ἑνοῦσθαι αὐτῷ προθυμουμένη, ἵνα σὺν αὐτῷ κατέλθῃ εἰς τὸ ἕν. Ἤδη δὲ τῶν [13] προτέρων τινὲς γυναικῶν τῶν ἐχουσῶν τὸν φόβον τοῦ θεοῦ καὶ μὴ ἐξαπατηθεισῶν, ἃς ὁμοίως ταῖς λοιπαῖς ἐπετήδευσε παραπείθειν, κελεύων αὐταῖς προφητεύειν, καὶ καταφυσήσασαι καὶ καταθεματίσασαι αὐτὸν ἐχωρίσθησαν τοῦ τοιούτου θιάσου, ἀκριβῶς εἰδυῖαι ὅτι προφητεύειν οὐχ ὑπὸ Μάρκου τοῦ μάγου ἐγγίνεται τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' οἷς ἂν ὁ θεὸς ἄνωθεν ἐπιπέμψῃ τὴν χάριν αὐτοῦ, οὗτοι θεόσδοτον ἔχουσι τὴν προφητείαν, καὶ τότε λαλοῦσιν ἔνθα καὶ ὁπότε Θεὸς βούλεται, ἀλλ' οὐχ ὅτε Μάρκος κελεύει. Τὸ γὰρ κελεῦον τοῦ κελευομένου μεῖζόν τε καὶ κυριώτερον, ἐπεὶ τὸ μὲν προηγεῖται, τὸ δὲ ὑποτέτακται. Εἰ οὖν Μάρκος μὲν κελεύει, ἢ ἄλλος τις (ὡς εἰώθασιν ἐπὶ τοῖς δείπνοις [14] τοῦ κλήρου οὗτοι πάντοτε παίζειν καὶ ἀλλήλοις ἐγκελεύεσθαι), τὸ προφητεύειν, καὶ πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας ἑαυτοῖς μαντεύεσθαι, ἔσται ὁ κελεύων μείζων τε καὶ κυριώτερος τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, ἄνθρωπος ὤν, ὅπερ ἀδύνατον. Ἀλλὰ τοιαῦτα κελευόμενα ὑπ' αὐτῶν πνεύματα, καὶ λαλοῦντα ὁπότε βούλονται αὐτοὶ, ἐπίσαθρα καὶ ἀδρανῆ ἐστι, τολμηρὰ δὲ καὶ ἀναιδῆ ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ ἐκπεμπόμενα πρὸς ἐξαπάτησιν καὶ ἀπώλειαν τῶν μὴ εὔτονον τὴν πίστιν, ἣν ἀπ' ἀρχῆς διὰ τῆς ἐκκλησίας παρέλαβον, φυλασσόντων.

pag. 235.

Sume primum cett. Ad ἐγκαταστῆσαι intellege τὸ μέγεθος.

11. τεθερμαμμένη cod. Vatic. τεθερμαμένη edit. princ. τεθερμασμένη edit. Petav.

12. Billius et Petavius correxerunt ὑπολαμβάνει. Mallem καταλαμβάνει. Interim vett. librorum auctoritate servata μεταλαμβάνει interpretor in prophetida sese commutat, vel prophetida sese intellegit.

sunm expectans, ut et tu id ipsum sis quod ego sum, et ego sim quod tu es. Age lucis semina in thalamo tuo colloca. Accipe a me sponsum, eumque cape et ab eo capere. Ecce descendit in te gratia: aperi os tuum, et vaticinare. Ad haec respondente femina, *Nunquam vaticinata sum, neque vaticinari scio*, ille certas invocationes proferens rursum ut stolidae illi stuporem iniiciat, *Aperi*, inquit, *os tuum, et quicquid volueris loquere, et vaticinaberis.* Illa istiusmodi inflata verbis elataque ac prophetici illius afflatus expectatione inflammata, palpitante plus solito pectore, nugas quasdem effutire ac quicquid in buccam venerit effundere non dubitat, non minus vane quam temere, utpote inani spiritu calefacta. Nam, ut quidam nobis multo praestantior de hominibus eiusmodi dixit, audax et impudens est animus inani aëre calefactus. Ex illo deinceps tempore vatem se mulier existimat, et Marco, qui de sua in ipsam virtute transfudit, gratias agit, itaque referre studet, ut non fortunas modo suas ei largiatur (unde pecuniarum ingentem ille vim collegit), verum etiam corporis sui potestatem faciat, cum eoque penitus copulari cupiat, ut in unum cum ipso coalescere possit. Sed accidit interdum, nonnullae ut fideliores feminae ac timore dei praeditae, nec ab illo deceptae, tametsi perinde eas ut reliquas in fraudem tentaret impellere ac vaticinari iussisset, hunc ipsum nihilominus respuerent ac detestarentur, seque ab illo coetu segregarent, haud ignarae quin prophetandi vis non a Marco derivaret in homines, sed iis potius, quibus divinitus munus illud esset oblatum, singulari quodam beneficio contingeret, qui non simulatque Marcus imperasset, sed ubicumque ac quandocumque deus vellet, loquerentur. Nam quod alteri iubet aliquid, id eo cui iubetur maius est ac praestantius, quoniam illud primarium, hoc inferius est et subiectum. Igitur si Marcus imperat, aliusve quis, uti mos est in conviviis sortito ac per ludum facere seque invicem ad divinandum ac sibi ipsi vaticinandum, ut quemque libido fert, impellere, erit is qui iubet homo prophetico spiritu potior et excellentior, quod fieri omnino non potest. Quamobrem spiritus isti, qui illorum iussu concitati quoties iisdem ipsis libuerit loquuntur, nihili sunt et imbecilles, licet temerarii impudentesque sint atque a satana ad eos circumveniendos perdendosque missi, qui non constanter fidem illam retinuerint quam initio susceperunt.

13. *Ita omnes libri. Sed Vet. Interpres habet* quaedam ex fidelissimis mulieribus; *unde non defuerunt qui* πιστοτέρων *reponendum esse statuerent.*

14. τοῦ κλήρου. *intellege* παίγνιον, *vel simile quid.* τῷ κλήρῳ *volebat Gatakerus Adv. Miscell. Posth. p. 505 seq. De ludo ceterum isto citat Gatakerus Poll. Onom. IX, 7. Epictet. Dissert. I, 25. Tac. Annal. I, 13. Cf. etiam interprr. ad Irenaeum. Verba* ὡς εἰώθασιν — — ἐγκελεύεσθαι *per parenthesin esse dicta primum Gatakerus vidit. Hinc Latinus quoque Irenaei Interpres corrigendus.*

Κεφ. γ'. Ὅτι δὲ φίλτρα καὶ ἀγώγιμα πρὸς τὸ καὶ τοῖς σώμασιν αὐτῶν ἐνυβρίζειν ἐμποιεῖ οὗτος ὁ Μάρκος ἐνίαις τῶν γυναικῶν, εἰ καὶ μὴ πάσαις, αὗται πολλάκις ἐπιστρέψασαι εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ ἐξωμολογήσαντο καὶ κατὰ τὸ σῶμα ἠχρειῶσθαι ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐρωτικῶς πάνυ αὐτὸν πεφιληκέναι· ὥςτε καὶ διάκονόν τινα τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ τῶν ἡμετέρων, ὑποδεξάμενον αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ περιπεσεῖν ταύτῃ τῇ συμφορᾷ, τῆς γυναικὸς αὐτοῦ εὐειδοῦς ὑπαρχούσης, καὶ τὴν γνώμην καὶ τὸ σῶμα διαφθαρείσης ὑπὸ τοῦ μάγου τούτου, καὶ ἐξακολουθησάσης αὐτῷ πολλῷ τῷ χρόνῳ. Ἔπειτα μετὰ πολλοῦ κόπου τῶν ἀδελφῶν ἐπιστρεψάντων [1] αὐτὴν, τὸν ἅπαντα χρόνον ἐξομολογουμένη διετέλεσε, πενθοῦσα καὶ θρηνοῦσα ἐφ' ᾗ ἔπαθεν ὑπὸ τοῦ μάγου διαφθορᾷ. Καὶ μαθηταὶ δὲ αὐτοῦ τινες περιπολίζοντες [2] ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐξαπατῶντες γυναικάρια πολλὰ διέφθειραν, τελείους ἑαυτοὺς ἀναγορεύοντες, ὡς
pag. 236. μηδενὸς δυναμένου ἐξισωθῆναι τῷ μεγέθει τῆς γνώσεως αὐτῶν, μηδ' ἂν Παῦλον, μηδ' ἂν Πέτρον εἴπῃς, μηδ' ἄλλον τινὰ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ πλείω πάντων ἐγνωκέναι, καὶ τὸ μέγεθος τῆς γνώσεως τῆς ἀῤῥήτου [3] δυνάμεως μόνους καταπεπωκέναι, εἶναί τε αὐτοὺς ἐν ὕψει ὑπὲρ πᾶσαν δύναμιν· διὸ καὶ ἐλευθέρως πάντα πράσσειν, μηδένα ἐν μηδενὶ φόβον ἔχοντας. Διὰ γὰρ τὴν ἀπολύτρωσιν ἀκρατήτους καὶ ἀοράτους γίνεσθαι τῷ κριτῇ. Εἰ δὲ καὶ ἐπιλάβοιτο αὐτῶν, παραστάντες αὐτῷ μετὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τάδε εἴποιεν, Ὦ πάρεδρε θεοῦ καὶ μυστικῆς [4] πρὸ αἰῶνος Σιγῆς, ἣν τὰ μεγέθη διαπαντὸς βλέποντα τὸ πρόςωπον τοῦ πατρὸς ὁδηγῷ σοι καὶ [5] προςαγωγεῖ [6] χρώμενα ἀνασπῶσιν ἄνω τὰς αὐτῶν μορφὰς, ἃς ἡ μεγαλότολμος ἐκείνη [7] φαντασιασθεῖσα διὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦ προπάτορος προεβάλετο ἡμᾶς τὰς εἰκόνας, τότε ἐνθύμιον τῶν ἄνω ὡς ἐνύπνιον ἔχουσα, ἰδοὺ ὁ κριτὴς ἐγγὺς, καὶ ὁ κῆρύξ με κελεύει ἀπολογεῖσθαι. Σὺ δὲ, ὡς ἐπισταμένη τὰ ἀμφοτέρων, τὸν ὑπὲρ ἀμφοτέρων ἡμῶν λόγον, ὡς ἕνα ὄντα, τῷ κριτῇ παράστησον. Ἡ δὲ μήτηρ ταχέως ἀκούσασα τούτων τὴν Ὁμηρικὴν Ἄϊδος κυνέην αὐτοῖς περιέθηκε, πρὸς τὸ ἀοράτως ἐκφυγεῖν τὸν κριτὴν, καὶ παραχρῆμα ἀνασπάσασα αὐτοὺς εἰς τὸν νυμφῶνα εἰςήγαγε, καὶ ἀπέδωκε τοῖς [8] ἑαυτῶν νυμφίοις. Τοιαῦτα [9] δὴ λέγοντες καὶ πράττοντες καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς κλίμασι τῆς Ῥοδανουσίας πολλὰς ἐξηπατήκασι γυναῖκας, αἵτινες κεκαυτηριασμέναι τὴν συνείδησιν αἱ μὲν καὶ εἰς φανερὸν ἐξομολογοῦνται, αἱ δὲ δυςωπούμεναι τοῦτο, ἡσυχῇ δέ πως ἑαυτὰς ἀπηλπικυῖαι τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ, ἔνιαι μὲν εἰς τὸ παντελὲς ἀπέστησαν, ἔνιαι δὲ ἐπαμφοτερίζουσι, καὶ τὸ τῆς παροιμίας πεπόνθασι, μήτε ἔξω μήτε ἔσω

Cap. III. — 1. αὐτὴν cod. Venet. Conspirat *Vet. Interpres. Vulgo* αὐτή.
2. in iisdem studiis *recte vertit Billius.*
3. δυναμένους *cod. Venet.*
4. προαιῶνος *cod. Paris.* pro aeonon *habet Vet. Irenaei Interpres.*
5. προςαγωγῇ *cod. Venet.*
6. *Iam dudum ita correxerunt ex Vet.*

Iam vero etiam philtra et amatorias illecebras ad contumeliam corporum a Marco quibusdam mulieribus oblata, non tamen omnibus, ipsaemet ad ecclesiam reversae persaepe fassae sunt; se ab illo constupratas esse et ipsius amore illecebrisque captas. Adeo ut diaconus quidam e nostris in Asia cum hospitio illum excepisset, in eam calamitatem inciderit, eiusque coniux egregia forma mulier et animo et corpore a mago illo corrupta longo eum tempore sectata sit, donec magno cum labore adnitentibus fratribus ad meliorem frugem conversa reliquum vitae tempus in poenitentia traduxit, moerens ac vehementer deplorans quod a mago corrumpi se ac vitiari sivisset. Quinetiam discipuli quidam illius varia oppida peragrantes compluribus mulierculis iisdem artibus illuserunt, cum perfectos se esse iactarent, neque quemquam posse secum scientiae copia conferri, non si Paulum Petrumque nomines, aut ex apostolorum numero quemlibet; plura enim se solos omnibus intelligere, solos inexplicabilis illius Virtutis hausisse magnitudinem. Quocirca supra Virtutem omnem sublimes attolli sese, atque idcirco libere omnia facere metus omnis expertes. Nam ob redemptionem, quam adepti sunt, minime se a iudice comprehendi, ac ne videri quidem, posse. Quod si forte sibi manus iniiceret, tum vero cum redemptione illa sua coram eo talia dicturos: *O dei ac mysticae ante secula Siges assessor, quo duce ac conciliatore Magnitudines eae, quae Patris faciem perpetuo contuentur, vultus suos in coelum subtrahunt, vultus inquam eos, quibus nimium audax illa conspectis ob summi bonitatem Parentis nos velut effigies produxit, cum coelestium cogitationem velut per somnium concepisset: en iudex appropinquat, ac me praeco caussam iubet agere. Tu igitur, utpote quae res utriusque probe teneas, communem iudici pro utroque nostrum orationem expromito.* Quibus statim auditis Mater Homericam Plutonis galeam illis imponit, uti se iudicis aspectui subductos eripiant. Tum sine mora sursum evectos et in thalamum introductos sponsis suis restituit. Haec illi dictis factisque profitentes, vel in hoc nostro Rhodani tractu plerasque mulieres in errorem traxerunt. Quae *cauteriatam habentes conscientiam* partim id perfricta fronte prae 1. Tim. 4, 2.
se ferunt, partim verecundia ductae, ac paulatim tamen in vitae coelestis desperationem impulsae, tandem aut ab veritate se penitus abstraxerunt, aut adhuc dubitando fluctuant atque, ut proverbio fertur,

Irenaei Interprete, sententia efflagitante. Libri omnes habent χρώμεθα.
7. φαντασθεῖσα *codd. Paris. et Rhedig.*
8. ἑαυτῶν *emendatio est. Libri omnes habent* ἑαυτοῦ. *Petavius correxit* αὐτῶν.
reddidit suis sponsis *habet Vet. Irenaei Interpres.*
9. δή *codd. Ven. Rhedig.* δὲ *reliqui libri.*

οὖσαι, ταύτην ἔχουσαι τὴν ἐπικαρπίαν τοῦ σπέρματος τῶν τέκνων τῆς γνώσεως.

Κεφ. δ'. [1]Οὕτως Μάρκος μήτραν καὶ ἐκδοχεῖον τῆς Κολορβάσου [2]Σιγῆς αὐτὸν μονώτατον γεγονέναι λέγων, ἅτε μονογενὴς ὑπάρχων, [3]αὐτὸ [4]τὸ τοῦ ὑστερήματος κατατεθὲν εἰς αὐτὸν ὧδέ πως ἀπεκύησεν. Αὐτὴν τὴν πανυπερτάτην ἀπὸ τῶν ἀοράτων καὶ ἀκατονομάστων [5]τόπων Τετράδα κατελελυθέναι σχήματι [6]γυναικείῳ πρὸς αὐτὸν (ἐπειδὴ, φησὶ, τὸ ἄρρεν αὐτῆς ὁ κόσμος φέρειν οὐκ ἠδύνατο), καὶ μηνύσαι [7]αὐτὴν τὶς ἦν, καὶ
pag. 237. τὴν τῶν πάντων γένεσιν, ἣν οὐδενὶ πώποτε οὐδὲ θεῶν, οὐδὲ ἀνθρώπων ἀπεκάλυψε, τούτῳ μονωτάτῳ διηγήσασθαι, οὕτως εἰποῦσαν· Ὅτε τὸ πρῶτον ὁ [8]Πατὴρ ὤδινεν ὁ ἀνεννόητος καὶ ἀνούσιος, ὁ μήτε ἄρρεν μήτε θῆλυ, ἠθέλησεν αὐτοῦ τὸ ἄρρητον [9]ῥητὸν γεννηθῆναι, καὶ τὸ ἀόρατον μορφωθῆναι, ἤνοιξε τὸ στόμα, καὶ προήκατο Λόγον ὅμοιον αὐτῷ, ὃς παραστὰς ὑπέδειξεν αὐτῷ ὃ ἦν, αὐτὸς τοῦ ἀοράτου μορφὴ φανείς. Ἡ δὲ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος ἐγένετο τοιαύτη. Ἐλάλησε λόγον τὸν πρῶτον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἥτις ἦν Ἀρχὴ, καὶ ἦν ἡ συλλαβὴ αὐτοῦ στοιχείων τεσσάρων. [10]Ἐπισυνῆψε τὴν δευτέραν, καὶ ἦν καὶ αὐτὴ στοιχείων τεσσάρων. [11]Ἑξῆς ἐλάλησε τὴν τρίτην, καὶ ἦν καὶ αὐτὴ στοιχείων δέκα. Καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἐλάλησε, καὶ ἦν καὶ αὐτὴ στοιχείων δεκαδύο. Ἐγένετο οὖν ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὅλου ὀνόματος στοιχείων μὲν τριάκοντα, συλλαβῶν δὲ τεσσάρων. Ἕκαστον δὲ τῶν στοιχείων ἴδια γράμματα καὶ ἴδιον χαρακτῆρα καὶ ἰδίαν ἐκφώνησιν καὶ σχήματα καὶ εἰκόνας ἔχειν, καὶ μηδὲν αὐτῶν εἶναι ὃ τὴν ἐκείνου καθορᾷ μορφὴν [12]οὗπερ αὐτὸ στοιχεῖόν ἐστιν· ἀλλὰ οὐδὲ [13]γινώσκειν αὐτὸν, οὐδὲ μὴν τὴν τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἕκαστον ἐκφώνησιν [14]πάλιν ἀρκεῖν, ἀλλὰ [15]ὃ αὐτὸ ἐκφωνεῖ, ὡς [16]τὸν πᾶν ἐκφωνοῦντα, τὸ ὅλον ἡγεῖσθαι ὀνομάζειν. Ἕκαστον γὰρ αὐτῶν μέρος ὂν τοῦ ὅλου τὸν ἴδιον ἦχον ὡς τὸ πᾶν ὀνομάζειν, καὶ μὴ παύσασθαι ἠχοῦντα, μέχρις ὅτου

Cap. IV. — 1. Οὗτος cod. Venet., conspirante Vet. Irenaei Interprete, qui habet Hic Marcus. Corrigendum puto Sic Marcus.

2. Σιγῆς, quod abest ab omnibus Epiphanii libris, duce Vet. Interprete et sententia ipsa postulante restitui ex vocabulo εἰσηγήσατο, quod vulgo extat, corruptela videlicet vocum Σιγῆς αὐτόν.

3. αὐτὸ cod. Venet. Vulgo αὐτῷ.

4. Vet. Interpres pro τὸ τοῦ ὑστερήματος videtur legisse τὸ σπέρμα.

5. τόπων flagitante sententia duce Vet. Irenaei Interprete reposui pro τούτων quod libri Epiphanii habent. Cf. supra cap. I.

6. γυναικείου cod. Venet.

7. αὐτὴν cod. Venet. αὐτὴ reliqui libri.

8. Vet. Interpres plenius: pater, cuius pater nemo est, qui est inexcogitabilis cett., ut, cum verbi ὤδινεν apud eum nullum appareat vestigium, πατὴρ ἀπάτωρ, quomodo Petavius censuit, vel, ut alii, οὗ πατὴρ οὐδείς ἐστιν in suo exemplo legisse videatur.

9. ῥητὸν, quod abest ab Epiphanii libris, absorptum videlicet voce praegressa ἄρρητον, ex Vet. Interprete et Pseudo-Origene p. 203. Mill. restitui, ubi et γενέσθαι pro γεννηθῆναι.

10. ἔπειτα συνῆψε habet Pseudo-Origenes l. l.

11. ἐξελάλησε habet codex scriptus Pseudo-Origenis l. l.

12. οὗπερ αὐτὸ ex Pseudo-Origene l. l. restituendum erat, facillima mutatione, pro eo quod vulgo extat οὗπερ αὐτός. Massuetus, Vet. Interpretis versionem neque ipsum super elementum est, secutus speciosius quam verius correxit ὃ ὑπὲρ αὐτοῦ. At ille legisse potius videtur ἢ ὅπερ αὐτὸ, indeque scripsisse et nihil eorum esse quod illius videat formam, nec quod ipsum super elementum est.

13. γινώσκειν cod. Venet. Vulgo γινώσκει.

14. πάλιν ἀρκεῖν mea est emendatio. Libri omnes habent πολιοσκεῖ. Pseudo-Origenes l. l. οὐδὲ μὴν τὴν τοῦ πλησίου αὐτοῦ ἕκαστον ἐκφώνησιν γινώσκειν, ἀλλὰ μηδὲ ἐκφωνεῖν ὡς τὸ πᾶν ἐκφωνοῦντα, ὅτι τὸ ἡγεῖσθαι ὀνομάζειν αὐτὸν cett.

15. ὃ αὐτὸ ego. Vulgo extat ὁ αὐτός.

16. τὸν ego. τὸ libri omnes. Possis etiam τὸ πᾶν, modo ἐκφωνῶντα pluraliter sumas, ad ἕκαστον referendum. Loci interpretationem verissimam dedit V. Cl. Aug. Neander in Genet. Entwurf der Gnost. Systeme p. 171. Vet. Interpres ex corrupto, puto, exemplario, praeter verae sententiae intellegentiam omnem, convertit sic: Sed nec cognoscere eum, sed ne quidem proximi eius unumquodque enuntiationem scire, sed quod ipse enuntiat, ita omne quod enuntiat illud quod est totum nominet.

nec intra nec extra consistunt, talemque ex illa scientissimorum hominum velut semente fructum referunt.

Ceterum Marcus iste Colorbasicae Siges uterum ac conceptaculum unum se ac singularem fuisse praedicabat, ut qui unigena eidem fuerit, ac defectus semen, quod in se receperat, hoc fere modo peperit. Quippe summam illam Tetradem ex iis locis, quae videri nominarique nequeunt, ad sese muliebri specie descendisse (quoniam, inquit, quod in ea masculini sexus erat sustinere mundus non poterat), deinde se quaenam esset aperuisse, universorumque generationem, quam nemini deorum unquam hominumque patefecerat, soli ipsi iisce verbis exposuisse: Cum primum Pater is qui neque cogitatione capi potest et naturae omnis est expers, neque porro mas est aut femina, parturire coepit, quod in se erat inexplicabile gigni, quod inaspectabile, formari cupiens, os aperuit, similemque sui Sermonem edidit. Qui quidem adstans ei quidnam esset ostendit, cum inaspectabilis illius velut effigies appareret. Eiusmodi porro nominis illa pronuntiatio extitit. Primum appellationis suae vocabulum elocutus est: hoc autem Ἀρχὴ, sive Principium, erat, cuius syllaba quatuor elementis constabat. Mox alteram syllabam adiecit, quae et ipsa elementa continebat quatuor. Inde tertiam decem ex elementis compositam. Mox quartam elementorum duodecim. Ita nominis totius appellatio ex tricenis est elementis, syllabis vero coagmentata quatuor. Ita tamen, ut et elementum quodlibet proprias literas propriosque characteres et pronuntiationem propriam habeat, figuram denique effigiemque propriam, neque quicquam sit quod illius formam, cuius elementum est, aspiciat, imo ne cognoscat quidem. Neque porro vicini sibi quodlicet elementi pronuntiationem novit, sed sic ille pronuntiat, ut totum proferens nominare universum existimet. Singula quippe, cum universi sint partes, peculiarem sibi sonum velut totum efferre, nec prius ab edendo sono Cap. IV.

ἐπὶ τὸ ἔσχατον γράμμα τοῦ [17] ἐσχάτου στοιχείου [18] μονογλωσσήσαντα [19] καταντῆσαι. Τότε δὲ καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ὅλων ἔφη γενέσθαι, ὅταν τὰ πάντα κατελθόντα εἰς τὸ ἓν γράμμα μίαν καὶ τὴν [20] αὐτὴν ἐκφώνησιν ἠχήσῃ· ἧς ἐκφωνήσεως εἰκόνα τὸ Ἀμὴν ὁμοῦ λεγόντων ἡμῶν ὑπέθετο εἶναι. Τοὺς δὲ φθόγγους ὑπάρχειν τοὺς μορφοῦντας τὸν ἀνούσιον καὶ ἀγέννητον Αἰῶνα, καὶ εἶναι τούτους μορφὰς ἃς ὁ κύριος ἀγγέλους εἴρηκε· τὰς [21] δὲ διηνεκῶς βλεπούσας τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός. Τὰ δὲ ὀνόματα τῶν στοιχείων τὰ ῥητὰ καὶ κοινὰ Αἰῶνας καὶ Λόγους, καὶ Ῥίζας, καὶ Σπέρματα, καὶ Πληρώματα, καὶ Καρποὺς ὠνόμασε. Τὰ δὲ καθ' ἕνα αὐτῶν καὶ ἑκάστου ἴδια ἐν τῷ ὀνόματι τῆς Ἐκκλησίας ἐμπεριεχόμενα νοεῖσθαι ἔφη, ὡς [22] στοιχείων τοῦ στοιχείου τὸ ὕστερον γράμμα φωνὴν προήκατο τὴν
pag. 238. αὐτοῦ, οὗ ἦχος ἐξελθὼν κατ' εἰκόνα τῶν στοιχείων στοιχεῖα ἴδια ἐγέννησεν· ἐξ ὧν τά τε ἐνταῦθα [23] διακεκοσμῆσθαί φησι, καὶ [24] τὰ πρὸ τούτων γεγενῆσθαι. Τὸ μέν τοι γράμμα [25] αὐτὸ, οὗ ὁ ἦχος ἦν συνεπακολουθῶν τῷ ἤχει [26] κάτω, ὑπὸ τῆς συλλαβῆς τῆς ἑαυτοῦ ἀνειλῆφθαι ἄνω [27] λέγει εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ὅλου, μεμενηκέναι δὲ εἰς τὰ κάτω τὸν ἦχον, ὥσπερ ἔξω ῥιφέντα. Τὸ δὲ στοιχεῖον αὐτὸ, ἀφ' οὗ τὸ γράμμα σὺν τῇ ἐκφωνήσει τῇ ἑαυτοῦ συγκατῆλθε κάτω, [28] γραμμάτων εἶναί φησι τριάκοντα, καὶ ἓν ἕκαστον τῶν τριάκοντα γραμμάτων ἐν ἑαυτῷ ἔχειν ἕτερα γράμματα, δι' [29] ὧν τὸ ὄνομα τοῦ γράμματος ὀνομάζεται. Καὶ [30] αὖ πάλιν τὰ ἕτερα δι' ἄλλων ὀνομάζεσθαι γραμμάτων, καὶ τὰ ἄλλα δι' ἄλλων, ὡς εἰς ἄπειρον ἐκπίπτειν τὸ πλῆθος [31] τῶν γραμμάτων. Οὕτω δ' ἂν σαφέστερον μάθοις τὸ λεγόμενον.

Κεφ. ε'. Τὸ δέλτα στοιχεῖον γράμματα ἐν ἑαυτῷ ἔχει πέντε, αὐτὸ [1] δὲ τὸ δέλτα, καὶ τὸ ε̄, καὶ τὸ λάμβδα, καὶ τὸ ταῦ, καὶ τὸ ἄλφα. Καὶ ταῦτα πάλιν τὰ γράμματα δι' ἄλλων γράφεται γραμμάτων, καὶ τὰ ἄλλα δι' ἄλλων. Εἰ οὖν ἡ πᾶσα ὑπόστασις τοῦ δέλτα εἰς ἄπειρον ἐκπίπτει, ἀεὶ ἄλλων ἄλλα [2] γράμματα γεννώντων καὶ διαδεχομένων ἄλληλα, πόσῳ μᾶλλον ἐκείνου τοῦ στοιχείου μεῖζον εἶναι τὸ πέλαγος τῶν γραμμάτων. Καὶ [3] εἰ τὸ ἓν γράμμα οὕτως ἄπειρον, ὅρα ὅλου τοῦ ὀνόματος τὸν βυ-

17. ἐσχάτου Pseudo-Origenes et Vet. Interpres, cum reddiderit novissimi elementi. Vulgo ἑκάστου.

18. Ita codd. Vatic. et Venet. Vulgo μονογλωσσήσαντος. μονογλωττήσαντι Pseudo-Origenes.

19. Ita cod. Venet. et Pseudo-Origenes. Vulgo καταστῆσαι.

20. αὐτὴν non habet cod. Venet.

21. Hoc δὲ non agnoscit Pseudo-Origenes. Accrevit, ni fallor, ex syllaba δι sequentis vocabuli.

22. στοιχείων τοῦ addidi ex codd. Venet. Vatic. Rhedig. Paris. et Vet. Interpr. Pro ὡς non defuerunt qui ὧν scribendum censerent, cum Vet. Interpres haberet Quorum elementorum cett. Pseudo-Origenes: νοεῖσθαι τῶν στοιχείων τοῦ ἐσχάτου στοιχείου τὸ ὕστερον [γράμμα] φωνὴν cett.

23. διακεκοσμῆσθαι codd. Venet. Vatic. et Pseudo-Origenes. κατακεκοσμῆσθαι vulgata scriptura est.

24. τὰ codd. Venet. Vatic. et Pseudo-Origenes. Vulgo τῶν.

25. Secutus sum Pseudo-Origenem et Vet. Irenaei Interpretem. Nam verba τὸ ἦχος τῷ ἤχει, quamquam in omnibus, quotquot novi, Epiphanii libris inveniun-

desistere quam ad extremam extremi elementi literam singulariter pronuntiando lingua pervenerit. Ac tum demum restitutum iri omnia definit, cum omnes in unam redactae literae una eademque pronuntiatione resonabunt. Huius vero pronuntiationis simile quiddam aiebat existere, cum omnes pariter Amen dicimus. Sonos esse vero quibus naturae ac generationis expers Aeon ille informetur, eosdemque formas esse quibus angelorum nomen a domino tributum est, Matth. 18, 10.
quae Patris faciem assidue contuentur. Iam vero elementorum nomina, quae quidem exprimi fas est, suntque communia, Aeones, et Sermones, ac Radices, Semina, Pleromata ac Fructus appellabat. Quae autem singillatim cuiusque sunt propria, ea Ecclesiae vocabulo comprehensa intelligi significabat. Quorum elementorum extrema ultimi litera vocem suam emisit, cuius sonus exiens ad elementorum similitudinem propria elementa produxit; a quibus inferiora haec ordinata, superiora vero genita esse censuit. Addit vero literam, cuius sonus sonum infra consequebatur, a syllaba sua sursum evectam ad universum explendum; sonum autem ipsum velut foras abiectum in inferioribus haesisse. Elementum porro, cuius illa litera est, cum pronuntiatione sua deorsum descendit, idque literis constare tricenis asserit, quarum singulae alias in se literas complexae sint, quibus literae nomen appelletur. Easdemque rursum literas aliis nominari literis, quae iterum aliis et ipsae nuncupentur, ut in infinitum illa literarum multitudo procedat. Quae omnia facilius hoc modo percipies.

Elementum delta quinque literas continet, nimirum D, E, L, Cap. V.
T, A. Quae literae aliis insuper literis scribuntur, et hae vicissim aliis. Igitur si id, in quo ipsius delta natura consistit, in infinitum excurrit, et ab aliis alia propagantur invicemque succedunt, quanto magis ipsiusmet elementi maius erit literarum velut pelagus? Et si adeo infinita sit una duntaxat litera, vide totius nominis quam im-

tur post αὐτὸ addita, cum sententiam prorsus perturbent gravissimisque notentur glossematis indiciis, plane vides delenda fuisse.

26. κάτω recte restituerunt Grabius, aliique, pro vulgata scriptura καὶ τὸ. Et Vet. Interpres habet deorsum. In cod. Veneto extat καὶ τῷ.

27. Ita corrigendum erat, nec praeter auctoritatem Vet. Interpretis, qui vertit dicit. Libri habent λέγειν.

28. Ita Pseudo-Origenes. In libris Epiphanii reperitur κάτω, ὃ γραμμάτων. Delevi illud ὃ, quod nec Vet. Interpres non agnoscit, cum Grabio, Massueto aliisque Irenaei editoribus.

29. Ex Pseudo-Origene et Vet. Interprete reposui ὧν pro οὗ, quod vulgo extat in Epiphanii libris.

30. μὴν Pseudo-Origenes.

31. διὰ τῶν γραμμάτων γραφέντος Pseudo-Origenes.

Cap. V. — 1. τε corrigunt Petavius, Grabius aliique.

2. γράμματα non extat in edit. princ. Adiecit primum Petavius de cod. Vatic. Reperitur etiam in Pseudo-Origene et in cod. Veneto.

3. εἰς cod. Venet.

θὸν τῶν γραμμάτων, ἐξ ὧν τὸν Προπάτορα [4] ἡ Μάρκου Σιγὴ συνεστάναι ἐδογμάτισε. Διὸ καὶ τὸν Πατέρα ἐπιστάμενον τὸ ἀχώρητον αὐτοῦ δεδωκέναι τοῖς στοιχείοις, ἃ καὶ Αἰῶνας καλεῖ, ἑνὶ ἑκάστῳ αὐτῶν τὴν ἰδίαν ἐκφώνησιν ἐκβοᾶν, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἕνα τὸ ὅλον ἐκφωνεῖν. Ταῦτα δὲ σαφηνίσασαν αὐτῷ τὴν Τετρακτὺν εἰπεῖν [5] θέλω δή σοι καὶ αὐτὴν ἐπιδεῖξαι τὴν Ἀλήθειαν. Κατήγαγον γὰρ αὐτὴν ἐκ τῶν ὕπερθεν δομάτων, ἵν' ἐσίδῃς αὐτὴν γυμνήν, καὶ [6] καταμάθῃς τὸ κάλλος αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἀκούσῃς αὐτῆς λαλούσης, καὶ θαυμάσῃς τὸ φρόνημα αὐτῆς. Ὅρα οὖν κεφαλὴν ἄνω [7] τὸ ἄλφα καὶ τὸ ω̄, τράχηλον δὲ β̄ καὶ ψ̄, ὤμους ἅμα χερσὶ γ̄ καὶ χ̄, στήθη δ̄ καὶ φ̄, διάφραγμα ε̄ καὶ ῡ, [8] νῶτον ζ̄ καὶ τ̄, κοιλίαν η̄ καὶ σ̄, μηροὺς θ̄ καὶ ρ̄, γόνατα ῑ καὶ π̄, κνήμας κ̄ καὶ ο̄, σφυρὰ λ̄ καὶ ξ̄, πόδας μ̄ καὶ ν̄. Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα τῆς κατὰ τὸν [9] μάγον Ἀληθείας. Τοῦτο τὸ σχῆμα τοῦ στοιχείου, οὗτος ὁ χαρακτὴρ pag. 239. τοῦ γράμματος. Καὶ καλεῖ τὸ στοιχεῖον τοῦτο Ἄνθρωπον, εἶναί τε πηγήν φησιν αὐτὸ παντὸς λόγου, καὶ ἀρχὴν πάσης φωνῆς, καὶ παντὸς ἀρρήτου ῥῆσιν, καὶ τῆς σιωπωμένης Σιγῆς στόμα. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ σῶμα αὐτῆς. Σὺ δὲ [10] μετάρσιον ἐγείρας διανοίας νόημα τὸν [11] αὐτογεννήτορα καὶ [12] πατροδότορα λόγον ἀπὸ [13] στομάτων Ἀληθείας ἄκουε.

Κεφ. ϛʹ. Ταῦτα δὲ ταύτης εἰπούσης προσβλέψασαν αὐτῷ τὴν Ἀλήθειαν καὶ ἀνοίξασαν τὸ στόμα λαλῆσαι λόγον· τὸν δὲ λόγον ὄνομα γενέσθαι, καὶ τὸ ὄνομα [1] τοῦτο εἶναι ὃ γινώσκομεν καὶ λαλοῦμεν, Χριστὸν Ἰησοῦν· ὃ καὶ ὀνομάσασαν αὐτὴν [2] παραυτίκα σιωπῆσαι. [3] Προσδοκῶντος δὲ τοῦ Μάρκου πλεῖόν τι μέλλειν αὐτὴν λέγειν, πάλιν ἡ Τετρακτὺς παρελθοῦσα εἰς τὸ μέσον [4] φησίν, Ὡς εὐκαταφρόνητον ἡγήσω τὸν λόγον ὃν ἀπὸ στομάτων τῆς Ἀληθείας ἤκουσας. Οὐ τοῦθ' ὅπερ οἶδας καὶ [5] δοκεῖς παλαιόν ἐστιν ὄνομα. Φωνὴν γὰρ μόνον ἔχεις αὐτοῦ, τὴν δὲ δύναμιν ἀγνοεῖς. Ἰησοῦς μὲν γάρ ἐστιν ἐπίσημον ὄνομα, ἓξ [6] ὧν γράμματα ὑπὸ πάντων τῶν τῆς κλήσεως [7] γινωσκόμενον. Τὸ δὲ παρὰ τοῖς Αἰῶσι τοῦ Πληρώματος, πολυμερὲς τυγχάνον, ἄλλης ἐστὶ μορφῆς καὶ ἑτέρου τύπου, γινωσκόμενον ὑπ' ἐκείνων τῶν συγγενῶν, ὧν τὰ μεγέθη παρ' [8] αὐτῷ ἐστι διαπαντός. Ταῦτ' οὖν τὰ παρ' ὑμῖν εἰκοσιτέσσαρα

4. *Pseudo-Origenes:* ἡ Μάρκου φιλοπονία, μᾶλλον δὲ ματαιοπονία βούλεται συνιστᾶν. διὸ καὶ *cett.*

5. θέλω *rescriptum est, sententia postulante, ex Pseudo-Origene et Vet. Interprete. Libri Epiphanii habent* θέλων.

6. *Ita cod. Ven. et Pseudo-Origenes. Vulgo* καταμάθοις.

7. *Pseudo-Origenes:* τὸ πρῶτον ἄλφα ω̄. *Vet. Interpr.:* Vide igitur quod in capite eius sursum, primum ᾱ et ω̄.

8. *Vet. Interpres in his quae sequuntur discrepat. Habet enim:* cinctum ε̄ et ῡ, ventrem ζ̄ et τ̄, verenda η̄ et σ̄, femora ξ̄ et ρ̄, genua ῑ et π̄ *cett. Et Pseudo-Origenes aliter haec:* φράγμα (*sic*) ε̄, κοιλίαν ζτ̄, αἰδοῖα ησ̄, μηροὺς θρ̄, γόνατα ιπ̄ *cett.*

9. Μάρκον *habet Pseudo-Origenes.*

10. μετάρσιος *videor mihi legere in cod. Rhedig.*

11. *Omnes libri tuentur quidem* αὐτὸν γεννήτορα. *Sed cum Vet. Interpr. habeat* autogenitora, *ea in Graecis quoque scriptura reponi visa est debere. Pseudo-Origenes praebet* τὸν γεννήτορα καὶ προπάτορα λόγον.

12. *Ita codd. Vatic. Venet., Vet. Interpr., et edit. Petavii. Edit. princ. et codd. Rhedig. Paris. habent* πατροδόρα.

13. *Coniecerunt* στόματος, *hic et infra sequ. cap., cum Vet. Interpres habeat* ab ore.

Cap. VI. — 1. τοῦτο εἶναι (εἶναι τοῦτο *Pseudo-Origenes*) *cod. Venet., consentiente Pseudo-Origene, et Vet. Interprete, qui* esse *convertit. Reliqui libri habent* γενέσθαι τοῦτο.

2. *Ita corrigendum erat ex Pseudo-Origene secundum Vet. Interpr., qui praebet* quod cum nominasset, statim tacuit. *Epiphanii libri habent* παρ' αὐτῇ καὶ σιωπήν.

3. προσδοκοῦντος *edit. princ. et Pseudo-Origenes.*

4. *Pseudo-Origenes:* φησὶν οὕτως· Ἡ πηλὸν ἡγήσω τὸν λόγον τοῦτον *cett.*

5. δοκεῖς *codd. Venet. Rhedig. Paris. Editi libri habent* δοκοῖς, *mendose.*

6. ἔχον *Pseudo-Origenes, et Vet. Interpr.*

7. ἐγκαλούμενα *habet Pseudo-Origenes.*

8. *Ita rescripsi ex Vet. Interprete et Pseudo-Origene pro vulgata* αὐτῶν.

mensa sit profundaque congeries, ex quibus primum illum constare Parentem Marci Sige perdocuit. Propterea cum Parens ipse comprehendi se non posse sciret, elementis hoc tribuisse, quos et Aeonas vocat, ut quilibet pronuntiationem suam magno clamore proferret, quod totum unus efferre minime posset. Haec cum Tetras ei omnia declarasset, adiecit: Volo et ipsam tibi Veritatem ostendere, quam e coelestibus domiciliis adduxi, nudam ut eam inspiceres eiusque pulchritudinem agnosceres, imo et loquentem audires et prudentiam obstupesceres. Sursum itaque caput intuere *Α* et *Ω*, cervicem vero *Β* et *Ψ*, humeros manusque *Γ* et *Χ*, pectora *Δ* et *Φ*, septum transversum *Ε* et *Υ*, dorsum *Ζ* et *Τ*, ventrem *Η* et *Σ*, femora *Θ* et *Ρ*, genua *Ι* et *Π*, tibias *Κ* et *Ο*, talos *Λ* et *Ξ*, pedes *Μ* et *Ν*. Eiusmodi, ut magus ille fingit, veritatis est corpus; haec elementi figura, hic literae character. Sed elementum ipsum Hominem vocat, fontemque sermonis omnis esse dicit ac vocis omnis principium, et eius omnis quod explicari verbis nequeat, dictionem tacitaeque Siges os quoddam. Ac tale quidem illius corpus extitit. Tu vero, inquit illa, mentis tuae cogitationem sursum attollens sui ipsius genitorem Patrisque datorem, Verbum scilicet, ex ore Veritatis audias.

Quae cum dixisset, tum illum Veritas intuens et os aperiens Cap. VI. verbum eloquitur; hoc deinde nomen factum, nomen id ipsum quod cognoscimus loquimurque, Christum Iesum: quem cum nominasset illa repente conticuit. Marco vero plura ut diceret expectante rursum Tetractys in medium procedens, Quam parvi, inquit, sermonem cum facis quem ab ore Veritatis audisti. Non est illud quod nosti aut habere te putas nomen antiquum. Vocem enim illius duntaxat percipis, vim autem ignoras. Ἰησοῦς quippe eximium nomen est, sex literis comprehensum, quod vocati a deo omnes intelligunt. Illud vero quod apud Pleromatis Aeonas, multiplex est, alterius est formae diversaeque figurae, quod cognati illius intelligunt, quorum magnitudines apud ipsum perpetuo sunt. Quamobrem viginti qua-

γράμματα ἀποῤῥοίας ὑπάρχειν γίνωσκε τῶν τριῶν δυνάμεων εἰκονικὰς, τῶν περιεχουσῶν [9] τὸν ὅλον τῶν ἄνω στοιχείων τὸν ἀριθμόν. Τὰ μὲν [10] γὰρ ἄφωνα γράμματα ἐννέα νόμισον εἶναι, τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς Ἀληθείας, διὰ τὸ ἀφώνους αὐτοὺς εἶναι, τουτέστιν ἀῤῥήτους καὶ ἀνεκλαλήτους. Τὰ δὲ ἡμίφωνα ὀκτὼ, ὄντα τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς, διὰ τὸ μέσα ὥσπερ ὑπάρχειν τῶν τε ἀφώνων καὶ τῶν φωνηέντων, καὶ [11] ἀναδέχεσθαι τῶν μὲν ὕπερθεν τὴν ἀπόῤῥοιαν, τῶν δ' [12] ὑπὸ αὐτὰ τὴν ἀναφοράν. Τὰ δὲ φωνήεντα καὶ αὐτὰ ἑπτὰ ὄντα, τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπεὶ [13] διὰ τοῦ Ἀνθρώπου φωνὴ προελθοῦσα ἐμόρφωσε τὰ ὅλα. Ὁ γὰρ ἦχος τῆς φωνῆς μορφὴν αὐτοῖς περιεποίησεν. Ἔστιν [14] οὖν ὁ μὲν Λόγος ἔχων καὶ ἡ Ζωὴ τὰ ὀκτὼ, ὁ δὲ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Ἐκκλησία τὰ ἑπτὰ, ὁ δὲ Πατὴρ καὶ ἡ Ἀλήθεια τὰ ἐννέα. [15] Ἐπὶ δὲ τοῦ ὑστερήσαντος λόγου ὁ ἀφεδρασθεὶς ἐν τῷ Πατρὶ κατῆλθε, πεμφθεὶς ἐπὶ τὸν ἀφ' οὗ ἐχωρίσθη ἐπὶ διορθώσει τῶν πρα-
pag. 240. χθέντων, ἵνα ἡ τῶν πληρωμάτων ἑνότης [16] ἰσότητα ἔχουσα καρποφορῇ μίαν ἐν πᾶσι τὴν ἐκ πάντων δύναμιν· καὶ οὕτως ὁ τῶν ἑπτὰ τὴν τῶν ὀκτὼ ἐκομίσατο δύναμιν, καὶ ἐγένοντο οἱ [17] τόποι ὅμοιοι τοῖς ἀριθμοῖς Ὀγδοάδες ὄντες, οἵτινες [18] τρεῖς ἐφ' ἑαυτοὺς ἐλθόντες τὸν τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἀνέδειξαν ἀριθμόν. Τὰ μέν τοι τρία στοιχεῖα ([19] ἅ φησιν αὐτὸς τῶν τριῶν ἐν συζυγίᾳ δυνάμεων ὑπάρχειν, ἅ ἐστιν ἕξ, ἀφ' ὧν ἀπεῤῥύη τὰ εἰκοσιτέσσαρα στοιχεῖα) τετραπλασιασθέντα τῷ τῆς ἀῤῥήτου Τετράδος λόγῳ τὸν αὐτὸν αὐτοῖς ἀριθμὸν ποιεῖ, ἅπερ φησὶ τοῦ ἀνονομάστου ὑπάρχειν· φορεῖσθαι δὲ αὐτὰ ὑπὸ τῶν τριῶν δυνάμεων, εἰς ὁμοιότητα τοῦ ἀοράτου, ὧν στοιχείων εἰκόνες [20] εἰκόνων τὰ παρ' ἡμῖν [21] διπλᾶ γράμματα ὑπάρχειν, ἃ συναριθμούμενα τοῖς εἰκοσιτέσσαρσι στοιχείοις δυνάμει [22] τῇ κατὰ ἀναλογίαν τῶν τριάκοντα ποιεῖ ἀριθμόν.

Κεφ. ζ'. Τούτου τοῦ λόγου καὶ τῆς [1] οἰκονομίας ταύτης καρπόν φησιν ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος [2] πεφηνέναι ἐκεῖνον τὸν μετὰ τὰς [3] ἓξ ἡμέρας τέταρτον ἀναβάντα εἰς τὸ ὄρος καὶ γενόμενον ἕκτον, τὸν [4] κρατηθέντα καὶ καταβάντα ἐν τῇ Ἑβδομάδι, ἐπίσημον Ὀγδοάδα ὑπάρχοντα, καὶ ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸν ἅπαντα τῶν στοιχείων ἀριθμὸν, [5] ὃν ἐφανέρωσεν ἐλθόντος αὐτοῦ ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἡ τῆς περιστερᾶς κάθοδος, ἥτις ἐστὶν ω̄ καὶ ᾱ. [6] Ὁ γὰρ ἀριθμὸς αὐτῆς μία καὶ ὀκτακόσιαι. Καὶ διὰ τοῦτο Μωϋσέα ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν εἰρηκέναι τὸν ἄνθρωπον γεγονέναι,

9. *Pseudo-Origenes:* τὸν ὅρον καὶ τῶν ἄνω *cett.*

10. γὰρ *om. cod. Venet.*

11. ἀναδεδέχθαι *habet Pseudo-Origenes.*

12. ὑπὸ αὐτὰ *coniectura Petavii est, Pseudo-Origenis testimonio iam firmata. Libri habent* ὑπὲρ αὐτήν. *Vet. Interpres:* quae subsint.

13. καὶ τοῦ *habet Pseudo-Origenes.*

14. οὖν *restituo ex Pseudo-Origene et Vet. Interprete.*

15. Ἐπὶ δὲ *Pseudo-Origenes. Libri Epiphanii habent* ἐπειδή. *Billio placuit* ἐκ δέ.

16. ἐν τῷ ἀγαθῷ οὖσα *habet Pseudo-Origenes.*

17. tria loca *habet Vet. Interpres. Consentit Pseudo-Origenes.*

18. τρὶς *videtur legisse Vet. Interpres,*

tuor vestras literas scito derivationes esse quasdam ac trium imagines Virtutum, quae totum superiorum elementorum numerum continent. Mutas enim literas novem ad Patrem ac Veritatem pertinere ex eo putare debes quod mutae sunt, hoc est efferri pronuntiarique nequeant. Semivocales octo Verbo Vitaeque tribuendae sunt, eo quod medii cuiusdam generis sunt mutas inter ac vocales, atque et superiorum profluentiam et inferiorum habitudinem ad sese recipiunt. Vocales deinde septem Homo atque Ecclesia sibi vindicant, quoniam vox ab Homine prodiens universa finxit. Vocis enim sonus certam eis formam attribuit. Igitur octo Verbo ac Vitae conveniunt, Homini atque Ecclesiae septem, Patri ac Veritati novem. Quod autem ratio non satis constaret, is qui in Patre stabilitus erat delapsus est, ad eumque a quo seiunctus fuerat eorum quae facta essent constituendorum gratia dimissus, ut Pleromatum unitas aequalitatem habens unam in omnibus virtutem atque ex omnibus velut fructum emitteret, tum demum qui septenas habebat octonarum vim obtinuit, ac loca ipsa tria numerorum sunt facta similia, hoc est Ogdoades, quae quidem loca cum in sese tria concurrissent, numerum viginti quatuor effecerunt. Sed elementa tria (quae totidem virtutibus coniugata esse dicit, quae sunt numero sex, a quibus viginti quatuor elementa profluxerunt) quadrifariam inexplicabilis Tetradis ratione multiplicata, eundemque cum ipsis numerum efficiunt, quae eius quod nominari nequit propria esse dixit. Ea porro a tribus portari virtutibus, ad inaspectabilis exemplar; quorum elementorum imagines duplices esse literas nostras, quae quatuor et viginti literis annumeratae eum numerum conflant, qui triginta proportione respondet.

Cuius rationis administrationisque fructum similitudine quadam Cap. VII.
extitisse censet illum qui post dies sex in montem quartus ascendit, Matth.17,1.
et sextus est factus, qui descendit, et in hebdomade detentus est, qui idem illustris octonarius est, et omnem in sese numerum elementorum complectitur, quem, cum baptismi caussa venisset, co-
lumbae allapsus ostendit, quae est Ω et Α. Numerus enim illius Matth.3,16.
est DCCCI. Quae caussa sit, cur Moyses sexto die creatum ho-

si quidem ter vertit.

19. *Ita corrigendum erat ex Pseudo-Origene et Vet. Interprete, qui vertit* quae dicit. *Libri habent* ἀφίησιν.

20. εἰκόνων, *quod cum Pseudo-Origene et Vet. Interprete omnes libri tuentur, Petavius uncinis notavit. Vindicavit Massuetus.*

21. ἓξ διπλᾶ *habet Pseudo-Origenes.*

22. τῇ *reposui ex Pseudo-Origene et Vet. Interprete. Epiphanii libri habent* τῶν.

Cap. VII. — 1. ἀναλογίας *Pseudo-Origenes.*

2. πεφηνέναι *codd. Ven. et Paris., Pseudo-Origenes et Vet. Irenaei Interpres. Vulgo* πεφυκέναι.

3. ἡμέρας ἓξ *cod. Ven.*

4. καταβάντα καὶ κρατηθέντα *Pseudo-Origenes et Vet. Interpres.*

5. ὃν *adieci ex Vet. Interprete et Pseudo-Origene.*

6. δι' ἀριθμοῦ δηλουμένου ὀκτακοσίων ἑνὸς *Pseudo-Origenes.*

καὶ τὴν οἰκονομίαν δὲ [7] ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν, ἥτις ἐστὶ παρασκευή, τὸν ἔσχατον ἄνθρωπον εἰς ἀναγέννησιν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου πεφηνέναι· ἧς οἰκονομίας ἀρχὴν καὶ τέλος καὶ τὴν ἕκτην ὥραν, ἐν ᾗ προσηλώθη τῷ ξύλῳ. Τὸν γὰρ τέλειον Νοῦν ἐπιστάμενον τὸν τῶν ἓξ ἀριθμὸν δύναμιν, ποιήσεως καὶ ἀναγεννήσεως ἔχοντα, φανερῶσαι τοῖς υἱοῖς τοῦ φωτὸς τὴν [8] διὰ τοῦ φανέντος ἐπισήμου εἰς αὐτὸν [9] δι' αὐτοῦ γενομένην ἀναγέννησιν. Ἔνθεν καὶ τὰ διπλᾶ γράμματα τὸν ἀριθμὸν ἐπίσημον ἔχειν φησίν. Ὁ γὰρ ἐπίσημος ἀριθμὸς [10] συγκραθεὶς τοῖς εἰκοσιτέσσαρσι στοιχείοις τὸ τριακονταγράμματον ὄνομα ἀπετέλεσε. Κέχρηται δὲ διακόνῳ τῷ τῶν ἑπτὰ ἀριθμῶν μεγέθει, ὥς φησιν ἡ Μάρκου Σιγή, ἵνα τῆς αὐτοβουλήτου βουλῆς φανερωθῇ ὁ καρπός. Τὸν μέν τοι ἐπίσημον τοῦτον ἀριθμὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος, φησὶ, τὸν
pag. 241. [11] ἐπὶ τοῦ ἐπισήμου μορφωθέντα, νόησον, τὸν ὥσπερ μερισθέντα [12] ἢ διχοτομηθέντα, καὶ ἔξω μείναντα, ὃς τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει τε καὶ φρονήσει διὰ τῆς ἀπ' αὐτοῦ προβολῆς τοῦτον [13] τὸν τῶν ἑπτὰ δυνάμεων [14] κατὰ μίμησιν τῆς Ἑβδομάδος δυνάμεως ἐψύχωσε κόσμον, καὶ ψυχὴν ἔθετο εἶναι τοῦ ὁρωμένου παντός. Κέχρηται μὲν οὖν καὶ αὐτὸς οὗτος τῷδε τῷ ἔργῳ, ὡς αὐθαιρέτως ὑπ' αὐτοῦ [15] γενομένῳ, τὰ δὲ διακονεῖ, μιμήματα ὄντα τῶν ἀμιμήτων, τὴν Ἐνθύμησιν τῆς Μητρός. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος οὐρανὸς φθέγγεται τὸ ᾱ, ὁ δὲ μετὰ τοῦτον τὸ ε̄, ὁ δὲ τρίτος η̄, τέταρτος δὲ καὶ μέσος τῶν ἑπτὰ τὴν τοῦ ῑ δύναμιν ἐκφωνεῖ, ὁ δὲ πέμπτος τὸ ο̄, ἕκτος δὲ τὸ ῡ, ἕβδομος [16] δὲ καὶ τέταρτος ἀπὸ [17] μέσου τὸ ω̄ στοιχεῖον ἐκβοᾷ, καθὼς ἡ Μάρκου Σιγή, ἡ πολλὰ μὲν φλυαροῦσα, μηδὲν δὲ ἀληθὲς λέγουσα, διαβεβαιοῦται· αἵ τινες δυνάμεις ὁμοῦ, φησὶ, πᾶσαι εἰς ἀλλήλας συμπλακεῖσαι ἠχοῦσι καὶ δοξάζουσιν ἐκεῖνον ὑφ' οὗ προεβλήθησαν, ἡ δὲ δόξα τῆς ἠχῆς ἀναπέμπεται εἰς τὸν Προπάτορα. Ταύτης μέν τοι τῆς δοξολογίας τὸν ἦχον εἰς τὴν γῆν φερόμενόν φησι πλάστην γενέσθαι καὶ γεννήτορα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· τὴν δὲ ἀπόδειξιν φέρει ἀπὸ τῶν ἄρτι γεννωμένων βρεφῶν, ὧν [18] ἡ ψυχὴ ἅμα τῷ ἐκ μήτρας προελθεῖν ἐπιβοᾷ ἑνὸς ἑκάστου τῶν στοιχείων τούτων τὸν ἦχον. Καθὼς οὖν αἱ ἑπτὰ, φησὶ, δυνάμεις δοξάζουσι τὸν Λόγον, οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς βρέφεσι κλαίουσα καὶ θρηνοῦσα Μάρκον δοξάζει αὐτόν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸν Δαβὶδ εἰρηκέναι, Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον· καὶ πάλιν, Οἱ οὐρανοὶ [19] τῶν οὐρανῶν διηγοῦνται δόξαν θεοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο ἔν τε πόνοις καὶ ταλαιπωρίαις ψυχὴ γενομένη εἰς διυλισμὸν αὐτῆς ἐπιφωνεῖ [20] τὸ ω̄,

7. τοῦ πάθους addit Pseudo-Origenes.
8. διὰ τοῦ scripsi de auctoritate Pseudo-Origenis. Vulgo δι' αὐτοῦ.
9. ἀριθμὸν pro δι' αὐτοῦ Massuetus reposuit ex cod. Paris. εἰς τὴν δι' αὐτοῦ ἐπιγ. ἀναγέννησιν habet Pseudo-Origenes. Vet. Interpres: manifestasse filiis luminis eam generationem quae facta est per eum qui manifestatus est insignis in eum numerum.
10. συγκερασθεὶς Pseudo-Origenes.
11. ἀπὸ correxerunt Petavius, Grabius aliique, Vet. Interpretem secuti.

minem scripserit, imo etiam cur sexto, hoc est parasceues, die postremus homo ad instaurandam prioris hominis generationem suam illam functionem obierit, cuius initium ac finis hora sexta fuerit, qua ligno sit affixus. Perfectam quippe mentem cum in senario numero efficiendi instaurandique vim inesse non ignoraret, filiis lucis iteratam illam declarasse generationem, quae per insignem ipsum apparentem in eum numerum extiterit. Unde et duplices literas insignem continere numerum docuit. Insignis enim numerus cum quatuor et viginti permistus elementis triginta literarum nomen conficit. Sed numerorum septem magnitudine tanquam administra utitur, ut Marci Sige narrabat, ut a sua voluntate profecti consilii fructus appareat. Ceterum insignem hunc numerum eum, inquit, intellige qui ab insigni formatus est, quique velut divisus et bipartitus est, forisque remanet, qui sua virtute ac prudentia efficientiaque propria mundum hunc ad septenarii virtutis imitationem septem virtutibus comprehensam animavit, eiusque omnis, quod aspectabile est, animam constituit. Hoc igitur opere velut sponte a se facto ipsemet utitur. Alia vero, cum sint imitationes quaedam non imitabilium, Cogitationi Matris serviunt. Itaque primum coelum *A* pronuntiat, secundum *H*, tertium *H*, quartum et medium vocalis *I* vim effert, quintum *O*, sextum *Υ*, septimum et quartum elementum *Ω* e medio proclamat, ait Marciana Sige, quae magnas nugas effutiens veri nihil eloquitur. Virtutes illae porro simul omnes invicem consertae resonant, inquit, ac praedicant eum a quo productae sunt. Cuius sonitus collaudatio primum in Parentem confertur, idemque sonus delatus in terram omnium quae sunt in ea fictor ac procreator est factus. Quod ex recens editis infantibus demonstrare nititur, qui simulatque matris ex utero prodierunt, vagitu suo uniuscuiusque elementorum istorum sonum exprimunt. Ut igitur septenae virtutes, ait, Verbum laudibus efferunt: ita et Marcum ipsum plorans in infantibus ac moerens anima praedicat. Ideo quoque David cecinit: *Ex ore infantium et* Psalm. 8, 3.
lactentium perfecisti laudem. Ac rursum: *Coeli coelorum enarrant* Psalm. 18, 2.
gloriam dei. Hinc est quod inter labores et aerumnas, ut sit quodammodo defaecatior anima, literam *Ω* pronuntiat, quod est lauda-

12. ἢ διχοτομηθέντα desideratur in cod. Veneto et apud Pseudo-Originem.
13. τὴν ζωὴν τῶν habet vitiose Pseudo-Origenes.
14. κατὰ μίμησιν codd. Ven. Rhedig. Paris. μιμήσει Pseudo-Origenes. Vulgo καὶ μίμησιν.
15. γενόμενα τὰ δι' εἰκόνων, μιμήματα cett. habet Pseudo-Origenes.
16. δὲ adieci ex cod. Veneto et Pseudo-Origene. Agnoscit etiam Vet. Interpres.
17. ἀπὸ μέσου reposui ex Pseudo-Origene et Vet. Interprete. Omittit cod. Venetus. ἀπὸ μέρους vulgata est scriptura.
18. ἡ ψυχὴ reposui ex Pseudo-Origene et Vet. Interprete, sententia postulante. Epiphanii libri habent ἠχή.
19. Verba τῶν οὐρανῶν non agnoscunt Pseudo-Origenes et Vet. Interpres.
20. τῷ ω̄ cod. Venet.

εἰς σημεῖον αἰνέσεως, ἵνα γνωρίσασα ἡ ἄνω ψυχὴ τὸ συγγενὲς αὐτῆς βοηθὸν αὐτῇ καταπέμψῃ.

Κεφ. η΄. Καὶ περὶ μὲν τοῦ παντὸς ὀνόματος τριάκοντα ὄντος γραμμάτων τούτου, καὶ τοῦ Βυθοῦ τοῦ αὔξοντος ἐκ τῶν τούτου γραμμάτων, ἔτι τε τῆς Ἀληθείας σώματος δωδεκαμελοῦς ἐκ δύο γραμμάτων [1] ἑκάστου μέλους συνεστῶτος, καὶ τῆς φωνῆς αὐτῆς, ἣν [2] προςωμίλησε μὴ προςομιλήσασα, καὶ περὶ τῆς [3] ἐπιλύσεως τοῦ μὴ λαληθέντος ὀνόματος, καὶ περὶ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς καὶ ἀνθρώπου, καθὰ ἔχουσι τὴν κατ' εἰκόνα pag. 212. οἰκονομίαν, οὕτως ἐλήρησεν. Ἑξῆς δὲ ὡς ἀπὸ τῶν ὀνομάτων ἰσάριθμον δύναμιν ἐπέδειξεν ἡ Τετρακτὺς αὐτῷ ἀπαγγελοῦμεν· ἵνα μηδὲν λάθῃ σε τῶν εἰς ἡμᾶς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων ἐληλυθότων, ἀγαπητὲ, καθὼς πολλάκις ἀπήτησας παρ' ἡμῶν. Οὕτως οὖν ἀπαγγέλλει ἡ πάνσοφος αὐτῷ Σιγὴ τὴν γένεσιν τῶν εἰκοσιτεσσάρων στοιχείων. Τῇ μονότητι συνυπάρχειν [4] ἑνότητα, ἐξ ὧν δύο προβολαὶ, καθὰ προείρηται, μονάς τε καὶ τὸ ἓν ἐπὶ δύο οὖσαι τέσσαρα ἐγένοντο· δὶς γὰρ δύο τέσσαρες. Καὶ πάλιν αἱ δύο καὶ τέσσαρες εἰς τὸ αὐτὸ συντεθεῖσαι τὸν τῶν ἓξ ἐφανέρωσαν ἀριθμόν. Οὗτοι δὲ οἱ ἓξ τετραπλασιασθέντες τὰς εἴκοσι τέσσαρας ἀπεκύησαν μορφάς. Καὶ τὰ μὲν τῆς πρώτης Τετράδος ὀνόματα ἅγια ἁγίων νοούμενα, καὶ μὴ δυνάμενα λεχθῆναι, γινώσκεσθαι ὑπὸ μόνου τοῦ Υἱοῦ, ἃ ὁ Πατὴρ οἶδε τίνα ἐστί. Τὰ δὲ σεμνὰ καὶ μετὰ πίστεως ὀνομαζόμενα παρ' αὐτῷ ἐστι [5] ταῦτα, Ἄρρητος καὶ Σιγὴ, Πατήρ τε καὶ Ἀλήθεια. Ταύτης δὲ τῆς Τετράδος ὁ σύμπας ἀριθμός ἐστι στοιχείων εἰκοσιτεσσάρων. Ὁ γὰρ Ἄρρητος ὄνομα γράμματα ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἑπτὰ, ἡ δὲ Σιγὴ πέντε, καὶ ὁ Πατὴρ [6] πέντε, καὶ ἡ Ἀλήθεια ἑπτὰ, ἃ συντεθέντα ἐπιτοαυτὸ τὰ δὶς πέντε καὶ δὶς ἑπτὰ τὸν τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἀριθμὸν ἀνεπλήρωσεν. Ὡςαύτως δὲ καὶ ἡ δευτέρα Τετρὰς, Λόγος καὶ Ζωὴ, Ἄνθρωπος καὶ Ἐκκλησία, τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν στοιχείων ἀνέδειξαν. Καὶ τὸ τοῦ σωτῆρος δὲ ῥητὸν ὄνομα [7] Ἰησοῦς γραμμάτων ὑπάρχειν ἓξ, [8] τὸ δ' ἄρρητον αὐτοῦ γραμμάτων εἰκοσιτεσσάρων, Υἱὸς Χριστὸς γραμμάτων δώδεκα, τὸ δὲ ἐν Χριστῷ ἄρρητον γραμμάτων [9] τριάκοντα. Καὶ διὰ τοῦτό φησιν αὐτὸν ᾱ καὶ ω̄, ἵνα τὴν περιστερὰν μηνύσῃ, τοῦτον ἔχοντος τὸν ἀριθμὸν τούτου τοῦ ὀρνέου.

Cap. VIII. — 1. ἑκάστου μέλους cum Irenaei editoribus supplevi ex Vet. Interprete. Graeci quidem libri non habent.

2. προςωμίλησε μὴ, quod desideratur in Epiphanii libris, supplevi ex Vet. Irenaei Interprete.

3. ἀναλύσεως maluerunt Petavius et Billius.

4. ἑνότητα codd. Venet. Vatic., Pseudo-Origenes et Vet. Irenaei Interpres. Vulgo ἑνότητι.

5. τοιαῦτα cod. Venet.

6. πέντε adieci ex Pseudo-Origene et Vet. Interprete. Abest enim ab Epiphanii libris.

7. Vocem Ἰησοῦς reposui ex Vet. Interpretis auctoritate et Petavii coniecturam, quam vide, secutus. Vulgo extat ὀκτὼ καὶ δέκα, quod in cod. Veneto ῆ καὶ δέκα scriptum est. Apud Pseudo-Origenem ea vocabula plane desiderantur.

tionis indicium, ut coelestis anima quod sibi cognatum est agnoscens opitulatorem submittat.

De toto igitur illo nomine, quod XXX ex literis componitur, Bytho qui iisce ex literis incrementum capit, nec non et Veritatis corpore membris constante duodecim, quorum singula duabus e literis conflata sunt, ipsiusque voce quam minime eloquens est elocuta, tum de minime prolati resolutione nominis, ac de Mundi et Hominis anima, quatenus ad similitudinem expressa providentiae administrationique respondent, hoc ille modo nugatus est. Quemadmodum vero ex nominibus aequalem numero Virtutem ei Tetractys ostenderit, deinceps explicabimus, ne quid eorum te, carissime, lateat, quae ab illo dicta ad nostram memoriam pervenerunt, id quod a nobis saepe postulasti. Hoc itaque modo sapientissima Sige XXIV elementorum illi generationem exposuit. Nimirum cum Singularitate Unitatem existere: ab iis propagata duo Monadem atque Unum quatuor implesse. Bis enim duo quatuor efficiunt. Rursumque duo coniuncta cum quatuor senarium ostenderunt. Hic quater in sese ductus XXIV formas effecit. Ac primae quidem Tetradis nomina sanctissima, quae intelligentia sola percipi possunt, verbis explicari non possunt, soli putat filio cognita, quae cuiusmodi sint Pater intelligit. Quae vero sic augusta sunt, ut cum fide pronuntiari possint, hunc in modum recenset. Arrhetus et Seige, Pater et Veritas. Huius Tetradis numerus omnis XXIV elementa colligit. Nam Arrhetus septem in se literas complectitur, Seige V, Pater V, et Veritas VII; quae in unum composita bis quinque bisque septem XXIV efficiunt. Ita et secunda Tetras, Logus, Zoë, Anthropus et Ecclesia eundem exhibent elementorum numerum. Iam Salvatoris nomen, quod efferri fas est, hoc est Ἰησοῦς, literarum esse sex. Quod vero pronuntiari nequit, literas habere XXIV. Ita Christum Filium literarum esse XII: quod vero in Christo nec effabile est, literarum XXX. Ideoque *A* et *Ω* seipsum nominat, ut columbam significet. Huic enim avi numerus iste convenit. Cap. VIII.

8. *Ita restitui ex Pseudo-Origene. Vulgo* τὸν.

9. *Plenior hic ipso Irenaeo eius excerptor est Pseudo-Origenes:* Τὸ δὲ ἐν τῷ Χριστῷ ἄρρητον γραμμάτων τριάκοντα, καὶ αὐτὸ τοῖς ἐν αὐτῷ γράμμασι κατὰ ἓν στοιχεῖον ἀριθμούμενον. Τὸ γὰρ Χριστός ἐστι στοιχείων ὀκτώ. Τὸ μὲν γὰρ χ̄εῖ τριῶν, τὸ δὲ ρ̄ δύο, καὶ τὸ ε̄ῑ δύο, καὶ ῑ τεσσάρων, τὸ σ̄ πέντε, καὶ τὸ τ̄ τριῶν, τὸ δὲ ο̄ῡ δύο, καὶ τὸ σὰν τριῶν. Οὕτως τὸ ἐν τῷ Χριστῷ ἄρρητον φάσκουσι στοιχείων τριάκοντα. Καὶ διὰ τοῦτο δέ φασιν αὐτὸν λέγειν, Ἐγὼ τὸ ἄλφα καὶ τὸ ω̄, ἐπιδεικνύντα τὴν περιστερὰν τοῦτον ἔχουσαν τὸν ἀριθμὸν, ὅ ἐστιν ὀκτακόσια ἕν. *Quod testimonium etiam refellit Salmasium de scripturae nominis Christi modo Petavium vituperantem in (Fr. Franci) Confutat. Animadv. Ant. Cercoetii pag. 73 sqq.*

Κεφ. Θ. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ταύτην ἔχει, φησὶ, τὴν ἄρρητον γένεσιν. Ἀπὸ γὰρ τῆς Μητρὸς τῶν ὅλων τῆς πρώτης Τετράδος ἐν θυγατρὸς τρόπῳ προῆλθεν ἡ δευτέρα Τετρὰς, καὶ ἐγένετο Ὀγδοὰς, ἐξ ἧς προῆλθε Δεκάς. Οὕτως ἐγένετο [1] Δεκὰς καὶ Ὀγδοάς. Ἡ οὖν Δεκὰς ἐπισυνελθοῦσα τῇ Ὀγδοάδι καὶ δεκαπλασίονα αὐτὴν ποιήσασα [2] τὸν τῶν ὀγδοήκοντα προεβίβασεν ἀριθμὸν, καὶ τὰ ὀγδοήκοντα πάλιν δεκαπλασιάσασα [3] τὸν τῶν
pag. 243. ὀκτακοσίων ἀριθμὸν ἐγέννησεν, ὥςτε εἶναι τὸν ἅπαντα τῶν γραμμάτων ἀριθμὸν ἀπὸ Ὀγδοάδος εἰς Δεκάδα προελθόντα η̅ καὶ π̅ καὶ ω̅, ὅ ἐστι [4] Ἰησοῦς. Τὸ γὰρ Ἰησοῦ ὄνομα κατὰ τὸν ἐν τοῖς γράμμασιν ἀριθμὸν ω̅ ἔστιν ὀγδοηκονταοκτώ. [5] Ἔχει σαφῶς καὶ τὴν [6] ὑπερουράνιον [7] τοῦ Ἰησοῦ κατ' αὐτοὺς γένεσιν. Διὸ καὶ τὸν ἀλφάβητον τῶν Ἑλλήνων ἔχειν Μονάδας ὀκτὼ, καὶ Δεκάδας ὀκτὼ, καὶ Ἑκατοντάδας ὀκτὼ, τὴν τῶν ὀκτακοσίων ὀγδοηκονταοκτὼ ψῆφον [8] ἐπιδεικνύοντα, τουτέστι [9] τὸν Ἰησοῦν, [10] τὸν ἐκ πάντων [11] συνεστῶτα τῶν ἀριθμῶν, καὶ διὰ [12] τοῦτο ἄλφα καὶ ω̅ ὀνομάζεσθαι αὐτὸν, τὴν ἐκ πάντων γένεσιν σημαίνοντα. Καὶ πάλιν οὕτως. Τῆς πρώτης Τετράδος κατὰ πρόςβασιν ἀριθμοῦ εἰς αὐτὴν συντιθεμένης ὁ τῶν δέκα ἀνεφάνη ἀριθμός. Μία γὰρ καὶ δύο καὶ τρεῖς [13] καὶ τέσσαρες ἐπιτοαυτὸ συντεθεῖσαι δέκα γίνονται, καὶ τοῦτ' εἶναι θέλουσι τὸν Ἰησοῦν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Χριστὸς, φησὶ, γραμμάτων ὀκτὼ ὢν, τὴν πρώτην Ὀγδοάδα σημαίνει, ἥτις τῷ δέκα συμπλακεῖσα τὸν Ἰησοῦν ἀπεκύησε. Λέγεται δὲ, φησὶ, καὶ Υἱὸς Χριστὸς, τουτέστιν ἡ Δωδεκάς. Τὸ γὰρ Υἱὸς ὄνομα γραμμάτων ἐστὶ τεσσάρων, τὸ δὲ Χριστὸς ὀκτὼ, ἅτινα συντεθέντα τὸ τῆς Δωδεκάδος ἐπέδειξαν μέγεθος. Πρὶν μὲν οὖν, φησὶ, τούτου τοῦ ὀνόματος τὸ ἐπίσημον φανῆναι, τουτέστι τὸν Ἰησοῦν, τοῖς υἱοῖς, ἐν ἀγνοίᾳ πολλῇ ὑπῆρχον οἱ ἄνθρωποι καὶ πλάνῃ· ὅτε δὲ ἐφανερώθη τὸ ἑξαγράμματον ὄνομα, ὃς σάρκα [14] περιεβάλετο, ἵνα εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀνθρώπου κατέλθῃ, ἔχων ἐν ἑαυτῷ αὐτὰ τὰ ἓξ καὶ τὰ εἰκοσιτέσσαρα, τότε γνόντες αὐτὸν ἐπαύσαντο τῆς ἀγνοίας. Ἐκ θανάτου δὲ εἰς ζωὴν ἀνῆλθον, τοῦ ὀνόματος αὐτοῖς [15] ὁδοῦ γεννηθέντος πρὸς τὸν Πατέρα τῆς ἀληθείας. Τεθεληκέναι γὰρ τὸν Πατέρα τῶν ὅλων λῦσαι τὴν ἄγνοιαν καὶ καθελεῖν τὸν θάνατον. Ἀγνοίας δὲ λύσις ἡ ἐπίγνωσις αὐτοῦ ἐγίνετο. Καὶ διὰ τοῦτο ἐκλεχθῆναι τὸν κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ κατ' εἰκόνα τῆς ἄνω δυνάμεως οἰκονομηθέντα ἄνθρωπον.

Cap. IX. — 1. δέκα, εἶτα δεκαοκτώ *Pseudo-Origenes.* Sic factum est XVIII. *habet Vet. Interpres.*

2. τὸ *cod. Ven.*

3. τὸ *cod. Ven.*

4. Ἰησοῦς *restitui ex Vet. Interprete et Pseudo-Origene, contra codicum mss. Epiphanii auctoritatem, qui praebent, una cum editis,* δεκαοκτώ. *In cod. Vatic. scriptum est* ιη̅.

5. ἔχεις *secundum Vet Interpr. coniecerunt Billius, Massuetus aliique.*

6. ὑπουράνιον *cod. Rhedig.* supercaelestis Iesu secundum eos genesin *Vet. Interpres.*

7. τοῦ Ἰησοῦ κατ' αὐτοὺς *cod. Venet. Quomodo ex Vet. Interpr. iam dudum censuerunt reponendum esse Billius, Grabius aliique Irenaei editores. Vulgo extat* τοῦ η̅ καὶ τοῦ σ̅ κατ' αὐτούς. *Apud Pseudo-Origenem verba* Ἔχει — — — γένεσιν. Διὸ *non reperiuntur.*

8. ἐπιδεικνύοντα *Pseudo-Origenes.* ἔπειτα δεικνύοντα *Epiphanii libri praebent.*

9. τὸν Ἰησοῦν *Pseudo-Origenes et Vet. Interpres. Epiphanii libri habent* τουτέστι τὸ ε̅ ι̅ η̅.

10. τῶν *cod. Ven. Omitt. Pseudo-Origenes.*

11. συνεστώτων *Pseudo-Origenes.*

12. τοῦτο *Pseudo-Origenes et Vet. Interpres. Vulgo* τοῦ.

13. καὶ τέσσαρες *Petavius primum addidit ex cod. Vatic.*

14. περιεβάλετο *codd. Venet. Rhedig. Vulgo* περιεβάλλετο.

15. ὁδηγοῦ *legebat Vet. Interpres, qui vertit* ducatore ad Patrem veritatis.

Quod ad Iesum pertinet, hanc, ait, generationem, quae explicari verbis nequit, sortitus est. Etenim ab universorum Matre prima illa Tetrade filiae instar secunda Tetras exorta et Ogdoas est facta, a qua Decas processit. Itaque Decas et Ogdoas progressae sunt. Tum Decas cum Ogdoade copulata ac decies illam multiplicans Octogenarium numerum effecit. Quem decies insuper multiplicans ad octingenta perduxit. Ut omnis ille literarum numerus ab Ogdoade progressus ad Decadem sit *H* et *Π* et *Ω*, quae sunt DCCCLXXXVIII. Siquidem Iesu nomen ob eum numerum, quem literae reddunt, DCCCLXXXVIII conficit; ac perspicue coelo, ut putant, ipso sublimioris Iesu generationem continet. Unde et in Graecorum Alphabeto Monades octo, totidem Decades atque Hecatontades reperiri dicunt, ut DCCCLXXXVIII numerum praebeat, hoc est Iesum, ex omnibus numeris contextum; ob idque sese *A* et *Ω* nominasse, quo illam ex omnibus sui productionem exprimeret. Quod hoc rursum modo perfectum est. Primus Quaternarius per numeri progressionem in sese redactus Denarium produxit. Nam unum et duo tria et quatuor simul composita decem faciunt; quod ipsum esse Iesum existimant. Sed et Christus, inquiunt, octo ex literis contextus primam Ogdoadem demonstrat, quae cum decem coniuncta Iesum peperit. Dicitur quoque *Υἱὸς Χριστὸς*, aiunt, hoc est Dodecas. Nam *Υἱὸς* literas habet quatuor, Christus octo, quae collecta Dodecadis effecere magnitudinem. Sed antequam nominis huius episemum, hoc est Iesus, filiis appareret, in summa homines ignorantia et errore versati sunt. Postea quam vero sex literarum nomen est patefactum, quod ideo carnem induit, ut sex ipsas et XXIV literas comprehendens ad sensus hominum sese demitteret, tum demum eo cognito ab errore destiterunt, et ad vitam emerserunt a morte, cum ad veritatis patrem ductoris instar ipsis nomen illud extitisset. Placuisse siquidem omnium Parenti ut ignorantiam discuteret mortemque tolleret. Ignorantiae porro discussio ipsius cognitio fuit. Proindeque delectus is est homo, qui de illius voluntate ad coelestis Virtutis exemplar singulari est providentia constitutus. Cap. IX.

Κεφ. ι'. Ἀπὸ Τετράδος γὰρ προῆλθον οἱ Αἰῶνες. Ἦν δὲ ἐν τῇ Τετράδι
Ἄνθρωπος καὶ Ἐκκλησία, Λόγος καὶ Ζωή. Ἀπὸ τούτων οὖν δυνά-
μεις, φησὶν, ἀπορρυεῖσαι ἐγενεσιούργησαν τὸν ἐπὶ γῆς φανέντα Ἰησοῦν.
Καὶ τοῦ μὲν Λόγου ἀναπληρωκέναι τὸν τόπον τὸν ἄγγελον Γαβριὴλ,
pag. 214. τῆς δὲ Ζωῆς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· τοῦ δὲ Ἀνθρώπου τὴν δύναμιν τοῦ
[1] Ὑψίστου, τὸν δὲ τῆς Ἐκκλησίας τόπον ἡ Παρθένος [2] ἐπέδειξεν.
Οὕτως τε ὁ κατ' οἰκονομίαν διὰ τῆς Μαρίας γενεσιουργεῖται παρ' αὐτῷ
Ἄνθρωπος, ὃν ὁ Πατὴρ τῶν ὅλων διελθόντα διὰ μήτρας ἐξελέξατο [3] διὰ
Λόγου εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ. Ἐλθόντος δὲ αὐτοῦ εἰς τὸ ὕδωρ κατελ-
θεῖν εἰς αὐτὸν ὡς περιστερὰν τὸν ἀναδραμόντα ἄνω καὶ πληρώσαντα
τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν, ἐν ᾧ ὑπάρχει τὸ σπέρμα τούτων τῶν συσπα-
ρέντων αὐτῷ, καὶ συγκαταβάντων, καὶ συναναβάντων· αὐτὴν δὲ τὴν
δύναμιν [4] τὴν κατελθοῦσαν σπέρμα φησὶν εἶναι τοῦ Πατρὸς, ἔχον ἐν
ἑαυτῷ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, τήν τε διὰ τούτων γινωσκομένην
ἀνονόμαστον δύναμιν τῆς Σιγῆς καὶ τοὺς ἅπαντας Αἰῶνας. Καὶ τοῦτ'
εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ λαλῆσαν διὰ τοῦ [5] στόματος τοῦ Ἰησοῦ τὸ ὁμολογῆ-
σαν ἑαυτὸν Υἱὸν ἀνθρώπου, καὶ [6] φανερῶσαν τὸν Πατέρα, κατελθὸν
μὲν εἰς τὸν Ἰησοῦν, ἡνῶσθαι δ' αὐτῷ. Καὶ καθεῖλε μὲν τὸν θάνατον,
φησὶν, ὁ ἐκ τῆς οἰκονομίας Σωτὴρ, ἐγνώρισε δὲ τὸν Πατέρα Χριστόν.
Εἶναι οὖν τὸν Ἰησοῦν ὄνομα μὲν τοῦ ἐκ τῆς οἰκονομίας ἀνθρώπου λέ-
γει, τεθεῖσθαι δὲ εἰς ἐξομοίωσιν καὶ μόρφωσιν τοῦ μέλλοντος εἰς αὐτὸν
κατέρχεσθαι Ἀνθρώπου, [7] τὸν χωρήσαντα αὐτόν· ἐσχηκέναι δὲ αὐτόν
τε τὸν Ἄνθρωπον, αὐτόν τε τὸν Λόγον, καὶ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Ἄρ-
ρητον, καὶ τὴν Σιγὴν, καὶ τὴν Ἀλήθειαν, καὶ Ἐκκλησίαν, καὶ Ζωήν.

Κεφ. ια'. Ταῦτα δὴ ὑπὲρ τὸ [1] Ἰοῦ καὶ τὸ Φεῦ καὶ ὑπὲρ [2] τὴν πᾶσαν τραγι-
κὴν [3] φώνησιν καὶ [4] σχετλιασμόν ἐστι. Τίς γὰρ οὐκ ἂν μισήσειε τῶν
τηλικούτων ψευσμάτων [5] κακοσύνθετον ποιητὴν, τὴν μὲν Ἀλήθειαν
ὁρῶν εἴδωλον ὑπὸ Μάρκου γεγονυῖαν, καὶ τοῦτο τοῖς τοῦ ἀλφαβήτου
γράμμασι κατεστιγμένην [6] νεωστὶ, πρὸς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, τὸ δὴ λεγόμενον
χθὲς καὶ πρώην. Ἕλληνες ὁμολογοῦσιν ἀπὸ Κάδμου πρῶτον ἓξ καὶ
δέκα παρειληφέναι, εἶτα μετέπειτα προβαινόντων τῶν χρόνων αὐτοὶ
ἐξευρηκέναι ποτὲ μὲν τὰ δασέα, ποτὲ δὲ τὰ διπλᾶ, ἔσχατον δὲ πάντων
Παλαμήδην φασὶ τὰ [7] μακρὰ τούτοις προστεθεικέναι. Πρὸ τοῦ οὖν

Cap. X. — 1. Ὑψίστου *correxi de auctoritate Pseudo-Origenis et Vet. Interpretis. Epiphanii libri habent* υἱοῦ.
2. ἔδειξεν *codd. Rhedig. et Paris.*
3. διὰ Λόγου *desideratur in cod. Veneto.*
4. τὴν *addidi de auctoritate cod. Veneti et Pseudo-Origenis, qui habet* τὴν καταβᾶσαν εἰς αὐτόν.
5. *Verba* στόματος τοῦ, *quae desiderantur in codd. Rhedig. Paris. et editis libris, secundum Vet. Interpretem et Pseudo-Origenem reposui ex codd. Veneto et Vaticano.*
6. φανερῶσαν *emendatio est Grabii, pro* φανερώσαντα, *quod libri Epiphanii vulgo praebent. Firmat illam Pseudo-Origenes.*
7. *Pseudo-Origenes:* ὃν χωρήσαντα ἐσχηκέναι αὐτόν. Αὐτόν τε εἶναι τὸν Ἄνθρωπον *cett. Vet. Interpres:* quem capientem habere et ipsum Hominem *cett.*

Nam Aeones a Tetrade profecti sunt. In qua isti censebantur, Cap. X.
Homo et Ecclesia, Verbum et Vita. Ab iis profluentes quaedam
Virtutes Iesum illum procrearunt qui in terris apparuit. Ceterum
in Verbi locum angelum Gabrielem, Vitae vero Spiritum Sanctum
esse substitutum asserunt: sicut Hominis partes Altissimi virtus,
Ecclesiae vero Virgo sustinuit. Sic ille peculiari providentia editus
de Maria natus est Homo, quem per uterum egressum sui ad cogni-
tionem per Verbum omnium Parens elegit. Cumque ad aquam ab-
luendus venisset, in eum columbae descendisse specie illum ipsum
narrant, qui sursum recurrens duodenarium numerum implevit; in
quo semen inest eorum quae cum illo sata pariter et descenderunt
et ascenderunt. Ipsam vero delapsam e coelo virtutem semen Patris
definit esse, quod in se patrem ac Filium, eamque Siges virtutem,
quae per illos cognita nomine caret omni, ac reliquos Aeones com-
plectitur. Huncque Spiritum esse Sanctum, qui per Iesum locutus
cum eoque coniunctus est. Iam vero mortem, inquit, Salvator ex
illa providentia natus sustulit, Christumque patrem hominibus pate-
fecit. Iesum itaque nomen eius esse proprium hominis statuit, quem
singularis illa providentia submisit, sed ad alterius similitudinem ac
configurationem impositum esse, qui in ipsum erat aliquando lapsu-
rus. Quem cum excepisset, una et Hominem ipsum, et Verbum
ac Patrem, et Arrhetum ac Sigen, Veritatem item et Ecclesiam,
Vitamque comprehendisse.

Quae omnes illorum fabulae eiusmodi sunt, ut iis deplorandis Cap. XI.
nullum Heu! Heu! vel Proh! neque ulla prorsus tragica vox ac la-
mentatio possit sufficere. Quis enim non talium mendaciorum infe-
licem artificem oderit, cum Veritatem ipsam in inane simulacrum a
Marco deformatam videat et, quod gravius est, alphabeti literis tan-
quam stigmatibus inustam; ut quod nuper admodum atque heri, ut
aiunt, et nudiustertius accidit, quasi iam tum olim extitisset, ven-
ditare studuerit. Graeci quidem XVI a Cadmo literas primum ac-
cepisse se memorant, tum a se progredientibus temporibus alias aspi-
ratas, alias duplices inventas, postremo a Palamede maiores adiun-

Cap. XI. — 1. ἰησοῦ *ed. princ.*
2. τὴν *restitui cum Massueto pro* τὸ *quod libri habent. Vet. Interpres:* et super universam tragicam exclamationem.
3. ἐκφώνησιν *placuit Petavio.*
4. σχετλιατισμὸν *cod. Venet.*
5. *Vet. Interpres vertit* tantorum mendaciorum malus compositor. *At puto Irenaeum scripsisse* κακοσυνθέτων.
6. *Varium in modum haec verba distinxerunt. V. Irenaei interpretes et editores.*
7. *Ita codd. Venet. Vatic., et ed. Petavii.* μικρὰ *codd. Rhedig. Paris., et ed. princ.*

Ἕλλησι ταῦτα γενέσθαι οὐκ ἦν Ἀλήθεια. Τὸ γὰρ σῶμα αὐτῆς κατὰ σὲ, Μάρκε, μεταγενέστερον μὲν Κάδμου καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ, [8] μεταγενέστερον δὲ τῶν τὰ λοιπὰ προςεθεικότων στοιχεῖα, μεταγενέστερον δὲ καὶ
pag. 215. σαυτοῦ. Σὺ γὰρ μόνον εἴδωλον κατήγαγες τὴν ὑπό σου λεγομένην Ἀλήθειαν. Τίς δ' ἀνέξεταί σου τὴν τοσαῦτα φλυαροῦσαν Σιγὴν, [9] ἢ τὸν ἀνονόμαστον ὀνομάζει, καὶ τὸν ἄρρητον ἐξηγεῖται καὶ τὸν ἀνεξιχνίαστον ἐξιστορεῖ, καὶ ἠνοιχέναι τὸ στόμα φησὶν [10] αὐτὸν ὃν ἀσώματον καὶ ἀνείδεον λέγεις; καὶ προενέγκασθαι Λόγον, ὡς ἕν τι τῶν συνθέτων ζώων, τόν τε Λόγον αὐτοῦ ὅμοιον ὄντα τῷ προβαλόντι καὶ μορφὴν τοῦ ἀοράτου γεγονότα [11] στοιχείων μὲν εἶναι τριάκοντα, συλλαβῶν δὲ τεσσάρων; Ἔσται οὖν κατὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ λόγου ὁ Πατὴρ τῶν πάντων, ὡς σὺ φῂς, στοιχείων μὲν τριάκοντα, συλλαβῶν δὲ τεσσάρων. Ἢ πάλιν τίς ἀνέξεταί σου εἰς σχήματα καὶ ἀριθμοὺς, ποτὲ μὲν τριάκοντα, ποτὲ δὲ εἰκοσιτέσσαρα, ποτὲ δὲ ἓξ μόνον συγκλείοντος τὸν τῶν πάντων κτιστὴν καὶ δημιουργὸν καὶ ποιητὴν Λόγον τοῦ Θεοῦ, κατακερματίζοντος αὐτὸν εἰς συλλαβὰς μὲν τέσσαρας, στοιχεῖα δὲ τριάκοντα, καὶ τὸν πάντων κύριον τὸν ἐστερεωκότα τοὺς οὐρανοὺς, εἰς ωπη κατάγοντος ἀριθμὸν, ὁμοίως τῷ ἀλφαβήτῳ [12] αὐτόν τε τὸν πάντα χωροῦντα Πατέρα, ἀχώρητον δὲ ὑπάρχοντα, εἰς Τετράδα καὶ Ὀγδοάδα καὶ Δεκάδα καὶ Δωδεκάδα ὑπομερίζοντος, καὶ διὰ τῶν τοιούτων πολυπλασιασμῶν τὸ ἄρρητον καὶ ἀνεννόητον, ὡς σὺ φῂς, τοῦ Πατρὸς ἐκδιηγουμένου; Καὶ ὃν ἀσώματον καὶ ἀνούσιον ὀνομάζεις, τὴν τούτου οὐσίαν καὶ τὴν ὑπόστασιν ἐκ πολλῶν γραμμάτων ἑτέρων ἐξ ἑτέρων γεννωμένων κατασκευάζεις, αὐτὸς Δαίδαλος ψευδὴς, καὶ τέκτων κακὸς γενόμενος τῆς προπανυπερτάτου δυνάμεως; καὶ ἣν ἀμέριστον φῂς εἶναι, εἰς ἀφώνους καὶ φωνήεντας καὶ ἡμιφώνους φθόγγους ὑπομερίζων τὸ ἄφωνον αὐτῶν τῷ τῶν πάντων Πατρὶ, καὶ τῇ [13] τούτου ἐννοίᾳ ἐπιψευδόμενος, εἰς τὴν ἀνωτάτω βλασφημίαν καὶ μεγίστην ἀσέβειαν ἐμβέβληκας ἅπαντας τούς σοι πειθομένους. Διὸ [14] καὶ δικαίως καὶ ἁρμοζόντως τῇ τοιαύτῃ σου τόλμῃ ὁ θεῖος πρεσβύτης καὶ κῆρυξ τῆς ἀληθείας ἐμμέτρως ἐπιβεβόηκέ σοι, εἰπὼν οὕτως·

Εἰδωλοποιὲ Μάρκε, καὶ τερατοσκόπε,
Ἀστρολογικῆς ἔμπειρε καὶ μαγικῆς τέχνης,
Δι' ὧν κρατύνεις τῆς πλάνης τὰ διδάγματα,
pag. 216. Σημεῖα δεικνὺς τοῖς ὑπὸ σοῦ πλανωμένοις

8. μεταγενέστερον — σαυτοῦ *om. cod. Venet.*
9. ἢ τὸ *cod. Venet.*
10. αὐτὸν ὃν *rescripsi ex Vet. Interprete. Libri habent* αὐτὸ ὂν.
11. *Verba* στοιχείων μὲν εἶναι — — — αὐτὸν γεγονότα *om. cod. Venet.*
12. *Vet. Interpres:* similiter atque alphabetum, et ipsum qui omnia capit Patrem, a nullo autem capitur, in quaternationem — — suppartientem *cett. Unde correxi* αὐτόν τε τὸν πάντα *cett., cum libri haberent* αὐτὸν γεγονότα πάντα. *Petavius rescribendum putavit* ἀλφαβήτῳ γεγονότα. καὶ αὐτὸν τὸν πάντα *cett., Billius:* ἀλφαβήτῳ, καὶ αὐτὸν τὸν γεγονότα πάντα *cett., Massuetus:* ἀλφαβήτῳ αὐτὸν γεγονότα, καὶ τὸν πάντα *cett. Stierenius:* ἀλφαβήτῳ, αὐτὸν τὰ πάντα *cett.*
13. *Ita corrigendum suasit Vet. Interpres. Nam Epiphanii libri habent* τοῦ υἱοῦ ἐννοίᾳ.
14. καὶ *om. cod. Venet.*

etas. Quare priusquam Graecis illa traderentar nusquam Veritas esse potuit. Corpus enim ipsius, ut ais, Marce, Cadmo est, iisque qui illum antecesserunt, recentius, ceterisque adeo qui elementa reliqua repererunt, ac te etiam ipso. Tu enim solus eam, quam veritatem appellas, nescio quod in simulacrum detraxisti. Ecquem vero putas tuam illam usque eo loquacem Sigen posse sustinere, quae eum nominet qui nominari nequeat, et inexplicabilem explicet, et qui nullis vestigiis deprehendi potest investiget? Quid quod aperuisse dicit os illum, quem tu omnis et corporis expertem et figurae praedicas, sermonemque sic tanquam compositum quodpiam animal edidisse? Quem etiam sermonem eius a quo productus est similem, effigiemque nec aspectabilis Parentis elementorum triginta, syllabarum quatuor esse docuit. Quamobrem universorum Parens ille, perinde ac sermo, ut asseris, tricenis elementis ac syllabis quatuor constabit. Quis illud vero patienter ferat, in figuras ac numeros, alias **XXX**, alias **XXIV**, nonnunquam **VI**, conditorem omnium et artificem fabricatoremque dei sermonem a te redactum atque constrictum, dum hunc in syllabas **IV**, triginta vero elementa concidis? Qui dominum omnium, a quo coelestes illi orbes fundati sunt, in **DCCCLXXXVIII** numerum includis, quasi similem alphabeti naturam obtineat. Qui summum Parentem, a quo comprehenduntur omnia, cum a nemine ipse comprehendatur, in Tetradem, Ogdoadem, Decadem Dodecademque distinguis. Quique hac multiplicandi licentia hoc ipsum quod in Patre nec explicari verbis nec animo concipi posse praedicas oratione declaras, et quem corporis naturaeque facis expertem, eius et naturam et substantiam pluribus ex lineis, quarum aliae ex aliis gignantur, coagmentari disputas, in quo supremae virtutis illius falsissimum te Daedalum ac pessimum fabricatorem esse commonstras. Qui eandem virtutem, quam individuam statuis, in mutos, vocales ac semivocales sonos dividis, quodque mutum in illis est, Parenti omnium eiusque cogitationi falso tribuens extremam in blasphemiam atque insignem impietatem sectatores tuos impulisti. Quamobrem iure ac merito in hanc tuam adeo proiectam audaciam divinus ille senex, ac praeco veritatis his versibus invectus est:

Idola fingens Marce, monstrorum artifex,
Fraudisque gnare magicae, et astrorum sciens,
Erroris unde dogma pestiferum struis,
Portenta caecae ficta dum turbae exhibes,

[15]Ἀποστατικῆς δυνάμεως ἐγχειρήματα,
[16]Ἃ σοι χορηγεῖ σὸς πατὴρ Σατὰν ἀεὶ
Δι' ἀγγελικῆς δυνάμεως Ἀζαζὴλ ποιεῖν,
Ἔχων σε πρόδρομον ἀντιθέου πανουργίας.

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ θεοφιλὴς πρεσβύτης. Ἡμεῖς δὲ τὰ λοιπὰ τῆς μυσταγωγίας αὐτῶν μακρὰ ὄντα πειρασόμεθα βραχέως διεξελθεῖν, καὶ τὰ πολλῷ χρόνῳ κεκρυμμένα εἰς φανερὸν ἀγαγεῖν. Οὕτω γὰρ ἂν γένοιτο [17]εὐέλεγκτα πᾶσι.

Κεφ. ιβ'. Τὴν οὖν γένεσιν τῶν Αἰώνων αὐτῶν καὶ τὴν πλάνην τοῦ προβάτου καὶ ἀνεύρεσιν ἑνώσαντες ἐπιτοαυτὸ μυστικώτερον ἐπιχειροῦσιν ἀπαγγέλλειν οὗτοι [1]οἱ εἰς ἀριθμοὺς τὰ πάντα κατάγοντες, ἐκ Μονάδος καὶ Δυάδος [2]φάσκοντες τὰ ὅλα συνεστηκέναι, καὶ ἀπὸ Μονάδος ἕως τῶν τεσσάρων ἀριθμοῦντες οὕτω γεννῶσι τὴν Δεκάδα. Μία γὰρ καὶ δύο [3]καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρες συντεθεῖσαι ἐπιτοαυτὸ τὸν τῶν δέκα Αἰώνων ἀπεκύησαν ἀριθμόν. Πάλιν δ' αὖ ἡ Δυὰς ἀπ' αὐτῆς προελθοῦσα ἕως τοῦ ἐπισήμου, οἷον δύο καὶ τέσσαρες καὶ ἕξ, τὴν Δωδεκάδα [4]ἀπέδειξε. Καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς Δυάδος ὁμοίως ἀριθμούντων ἡμῶν ἕως τῶν δέκα, [5]ἡ λ ἀνεδείχθη, ἐν ᾗ ὀκτὼ καὶ δέκα καὶ δώδεκα. Τὴν οὖν Δωδεκάδα [6]διὰ τὸ ἐπίσημον συνεσχηκέναι διὰ τὸ συνεπακολουθῆσαν αὐτῇ τὸ ἐπίσημον πάθος λέγουσι. Καὶ διὰ τοῦτο περὶ τὸν δωδέκατον ἀριθμόν [7]του σφάλματος γενομένου τὸ πρόβατον ἀποσκιρτῆσαν πεπλανῆσθαι, ἐπειδὴ τὴν ἀπόστασιν ἀπὸ Δωδεκάδος γεγενῆσθαι φάσκουσι. Τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ ἀπὸ τῆς Δωδεκάδος [8]ἀποστᾶσαν μίαν δύναμιν ἀπολωλέναι μαντεύονται, καὶ ταύτην εἶναι τὴν γυναῖκα τὴν ἀπολέσασαν τὴν δραχμήν, καὶ ἅψασαν λύχνον, καὶ εὑροῦσαν αὐτήν. Οὕτως οὖν καὶ [9]ἔτι τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς καταλειφθέντας, ἐπὶ μὲν τῆς δραχμῆς τοὺς ἐννέα, ἐπὶ δὲ τοῦ προβάτου τοὺς ἕνδεκα ἐπιπλεκομένους ἀλλήλοις τὸν τῶν ἐνενηκονταεννέα τίκτειν ἀριθμόν, ἐπεὶ ἐννάκις τὰ ἕνδεκα ἐνενηκονταεννέα γίνεται. Διὸ καὶ τὸ Ἀμὴν τοῦτον λέγουσιν ἔχειν τὸν ἀριθμόν. Οὐκ ὀκνήσω δέ σοι καὶ ἄλλως ἐξηγουμένων αὐτῶν ἀπαγγεῖλαι, ἵνα πανταχόθεν κατανοήσῃς τὸν καρπὸν αὐτῶν. Τὸ γὰρ στοιχεῖον τὸ η̄ σὺν μὲν τῷ ἐπισήμῳ Ὀγδοάδα εἶναι θέλουσιν, ἀπὸ [10]τοῦ ᾱ ὀγδόῳ κεί-

15. ἀποστολικῆς ed. princ.

16. Versus hos dedi restitutos a Billio, Petavio, Ios. Scaligero, ad verba Vet. Interpretis. Epiphanii enim libri habent Ἃ συ χορηγεῖς ὡς πατὴρ Σατανᾶ, εἰ Δι' ἀγγελικῆς δυνάμεως ἐγχειρήματα Ἀζαζὴλ ποιεῖν.

17. εὐέλεκτα cod. Rhedig.

Cap. XII. — 1. οἱ non comparet in cod. Ven. Suspectum mihi quidem est.

2. φάσκοντες non habet cod. Ven.

3. καὶ om. cod. Venet.

4. ἐπέδειξεν cod. Venet. et Pseudo-Origenes.

5. Ita cod. Rhedig. Paris. et editi libri, et Pseudo-Origenes. Consentit Vet. Interpres. At codd. Vatic. et Venet. habet η̄ λ̄ ὃ ἀνεδείχθη.

6. Dedi haec verba quomodo leguntur in Epiphanii libris; nisi quod ex Pseudo-Origenis auctoritate pro διὰ τὸν ἐπίσημον scripsi διὰ τὸ ἐπίσημον, et pro συνεπακολουθήσασαν reposui συνεπακολουθῆσαν. Vet. Interpres habet: Duodecadem

Per te rebellis qualia aggreditur manus.
Haec tu illa Satanae fretus auxilio patris
Azazelisque mira designas ope,
Praecursor olli fraudis in superos datus.

Haec pius ille senex cecinit. Nunc reliqua istorum mysteria, quamvis longissima sint, quam potero brevissime pertexam, eaque quae iamdudum occultata fuerunt in apertum proferam. Sic enim omnibus ad convincendum erunt facillima.

Igitur Aeonum generationem, aberrantemque primum, deinde recuperatam ovem in unum confundentes mystice interpretantur ii qui ad numeros universa referunt, et ex Unitate ac Binario componi arbitrantur omnia, atque ab uno ad quatuor numerando progressi Decadem efficiunt. Unum quippe ac duo, tria, quatuor, simul collecta decem Aeonum numerum pepererunt. Deinde binarius per se ad senarium procedens, hoc est duo, quatuor et sex, Dodecadem composuit. Rursus a binario eodem modo numerantibus ad decem usque triginta conflantur, in quibus insunt octo, decem ac duodecim. Ob id Dodecadem, quod senarium numerum comitem habuerit, ob senarium illum Passionem appellant. Eademque de caussa cum ad duodenarium numerum error adhaesisset, aberrantem a grege ovem longius evagari coepisse; quoniam ab Duodenario discessionem illam putant accidisse. Sic etiam ab Duodenario desciscentem virtutem periisse fingunt; eamque mulierem illam esse, quae amissa drachma lucernam accendit, atque eam reperit. Hoc itaque pacto reliquis innumeris, in drachma quidem novem, in ove undecim, si in sese ducantur, **XCIX** efficere. Nam novies **XI** numerum hunc producunt. Quare et in voce *Ἀμήν* eundem reperiri dicunt. Sed et aliter ista declarant, quod non pigebit exponere, ut cuiusmodi sit illorum fructus ex omni parte cognoscas. Etenim η̄ elementum cum episemo, Octonarium esse volunt, quod octavum a prima litera locum habet.

Cap. XII.

Luc. 15, 8.

igitur, eo quod episemon habuerit consequentem sibi, propter episemon passionem vocant. *Hunc secuti Petavius et Billius scripserunt:* διὰ τὸ τὸν ἐπίσημον ἐσχηκέναι συνακολουθήσαντα αὐτῇ, διὰ τὸν ἐπίσημον *cett., quam emendationem improbavit Grabius, cui placuit:* διὰ τὸν ἐπίσημον συνεσχηκέναι, διά τε συνεπακολουθῆσαι δὶς αὐτῇ τὸν ἐπίσημον *cett.* Τὴν οὖν Δωδεκάδα διὰ τὸ ἐπίσημον ἐσχηκέναι συνεπακολουθῆσαν (*cod. ms.* συνεπακολούθησεν) αὐτῇ τὸ ἐπίσημον πάθος, καὶ διὰ τοῦτο *cett. extat apud Pseudo-Origenem. Mihi videtur corrigendum:* Τὴν οὖν Δωδεκάδα τὸν ἐπίσημον συνεσχηκυῖαν διὰ τὸ συνεπακολουθῆσαι (*vel* συνεπακολουθήσαντα) αὐτῇ τὸν ἐπίσημον πάθος λέγουσι.

7. του *rescripsi ex Vet. Interpr. pro* τοῦ *quod vulgo extat.*

8. *Libri habent* ἀπόστασιν.

9. ἔτι *scripsi pro* ἐπὶ *quod libri praebent.*

10. τοῦ ᾱ ὀγδόῳ κείμενον ἐν τόπῳ *rescripsi ex Vet. Interprete, et Pseudo-Origene, qui habet:* ἀπὸ τοῦ ἄλφα ὀγδόῳ κείμενον τόπῳ. *Epiphanii libri praebent:* ἀπὸ τοῦ πρώτου ὀγδόου κείμενον τόπου. *Vet. Interpretis verba:* cum ab Alpha b e t a octavo sit posita loco *corrige sic:* cum ab alpha e t a o. s. p. l.

μενον ἐν τόπῳ· εἶτα πάλιν ἄνευ τοῦ ἐπισήμου ψηφίζοντες τὸν ἀριθμὸν pag. 247. αὐτῶν τῶν στοιχείων, καὶ ἐπισυνθέντες μέχρι τοῦ η̄, τὴν Τριακοντάδα ἐπιδεικνύουσιν. Ἀρξάμενος [11] γὰρ ἀπὸ τοῦ ἄλφα καὶ τελευτῶν εἰς τὸ η̄ [12] τῷ ἀριθμῷ τῶν στοιχείων, ὑπεξαιρούμενος δὲ [13] τὸ ἐπίσημον καὶ ἐπισυντιθεὶς τὴν ἐπαύξησιν τῶν γραμμάτων, εὑρήσει τὸν τῶν τριάκοντα ἀριθμόν. Μέχρι γὰρ τοῦ [14] ε̄ στοιχείου πεντεκαίδεκα γίνονται. Ἔπειτα προςτεθεὶς αὐτοῖς ὁ τῶν ἑπτὰ ἀριθμὸς β̄ καὶ κ̄ ἀπετέλεσε. [15] Προςελθὸν [16] δὲ τούτοις τὸ η̄, ὅ ἐστιν ὀκτὼ, τὴν θαυμασιωτάτην Τριακοντάδα ἀνεπλήρωσε. Καὶ ἐντεῦθεν ἀποδεικνύουσι τὴν Ὀγδοάδα μητέρα τῶν τριάκοντα Αἰώνων. Ἐπεὶ οὖν [17] ἐκ τριῶν δυνάμεων ἥνωται ὁ τῶν λ̄ ἀριθμὸς, [18] τρὶς αὐτὸς γενόμενος τὰ ἐνενήκοντα ἐποίησε. [19] Τρὶς γὰρ τριάκοντα ἐνενήκοντα. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Τριὰς ἐφ' ἑαυτῆς συντεθεῖσα ἐννέα ἐγένησεν. Οὕτως δὲ ἡ Ὀγδοὰς τὸν τῶν [20] ἐνενήκοντα ἐννέα παρ' αὐτοῖς ἀπεκύησεν ἀριθμόν. Καὶ ἐπεὶ ὁ δωδέκατος Αἰὼν ἀποστὰς κατέλειψε [21] τοὺς ἄνω ἕνδεκα, [22] κατάλληλον λέγουσι τὸν τύπον τῶν γραμμάτων [23] τῷ σχήματι τοῦ Λόγου κεῖσθαι. Ἑνδέκατον γὰρ τῶν γραμμάτων [24] κεῖσθαι τὸ λ̄, ὅ ἐστιν ἀριθμὸς [25] τῶν τριάκοντα, καὶ κατ' εἰκόνα κεῖσθαι τῆς ἄνω οἰκονομίας, ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ ἄλφα χωρὶς τοῦ ἐπισήμου αὐτῶν τῶν γραμμάτων ὁ ἀριθμὸς ἕως τοῦ λ̄ [26] συντιθέμενος κατὰ τὴν παραύξησιν τῶν γραμμάτων σὺν αὐτῷ τῷ λ̄ τὸν τῶν ἐνενηκονταεννέα ποιεῖται ἀριθμόν. Ὅτι δὲ τὸ λ̄ ἑνδέκατον ὂν τῇ τάξει ἐπὶ τὴν τοῦ ὁμοίου αὐτοῦ κατῆλθε ζήτησιν, ἵνα ἀναπληρώσῃ τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν, καὶ [27] εὑρὸν αὐτὸν ἐπληρώθη, φανερὸν εἶναι ἐξ αὐτοῦ τοῦ σχήματος τοῦ στοιχείου. [28] Τὸ γὰρ λ̄ ὥςπερ ἐπὶ τὴν τοῦ ὁμοίου αὐτῷ ζήτησιν παραγενόμενον, καὶ εὑρὸν, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἁρπάσαν αὐτὸν, τὴν τοῦ δωδεκάτου ἀνεπλήρωσε χώραν, τοῦ μ̄ στοιχείου ἐκ δύο λ̄ συγκειμένου. [29] Διὸ καὶ φεύγειν [30] αὐτοὺς διὰ τῆς γνώσεως τὴν [31] τῶν ϛθ χώραν, τουτέστι τὸ ὑστέρημα, τύπον ἀριστερᾶς χειρὸς, μεταδιώκειν δὲ τὸ ἓν, ὃ προςτεθὲν τοῖς ἐνενηκονταεννέα εἰς τὴν δεξιὰν [32] αὐτοὺς χεῖρα μετέστησε.

Κεφ. ιγ'. Σὺ μὲν ταῦτα διερχόμενος, ἀγαπητὲ, εὖ οἶδα ὅτι γελάσεις πολλὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν οἰησίσοφον μωρίαν. Ἄξιοι δὲ πένθους οἱ τηλι-

11. τις pronomen post γὰρ addunt Pseudo-Origenes et Vet. Interpres.
12. τὸν ἀριθμὸν habet Pseudo-Origenes.
13. τὸν habet Pseudo-Origenes.
14. ξ̄ reponendum erat ex Vet. Interprete. Libri Epiphanii habent ς̄.
15. προςελθὼν habent libri.
16. δὲ addidi ex cod. Veneto.
17. ἐκ τριῶν pro vulgato ἐκ τριάκοντα rescribi iussit Vet. Interpres.
18. τρὶς reposui pro vulgato τρεῖς de auctoritate cod. Ven. et Vet. Interpretis.
19. Ita cod. Ven. Vulgo τρεῖς.
20. ἐνενήκοντα ἐννέα scripsi ex cod. Ven., Pseudo-Origene et Vet. Interprete. ἐνενήκοντα vulgo abest. — Pro Οὕτως δὲ in cod. Rhedig. extat Οὕτως τε.
21. ἄνω τοὺς coniecit Petavius ex Vet. Interprete. τὸν ἕνδεκα, omisso vocabulo ἄνω, habet Pseudo-Origenes.
22. consequenter vertit Vet. Interpres. Unde Billius rescribendum putavit καταλλήλως.

Inde omisso rursus episemo et ipsorum elementorum subducto numero atque composito usque ad octo tricenarium perficiunt. Nam qui ab ᾱ coeperit, et in η̄ desierit, elementa numerando, dempta tamen senarii nota ac literarum in unum progressione conflata, triginta reperiet. Quoniam ad ε̄ usque XV consurgunt. His adiuncta septem XXII faciunt. Quibus η̄, hoc est octo, si accesserint, admirabilem illum Tricenarium implebunt. Hinc Aeonum triginta matrem Ogdoadem constituunt. Et quoniam tribus virtutibus Tricenarius componitur, ter in sese ductus nonaginta producit. Ter enim triginta ad nonaginta perveniunt. Sed et ternarius quoque ductus in se novem efficit. Sic Ogdoas XCIX numerum apud illos peperit. Cumque duodecimus Aeon deficiens sursum XI reliquerit, in *Λόγου*, hoc est Verbi, figura consentaneam literarum formam adhibitam putant. Etenim undecima ordine literarum est λ̄, qui tricenarius est numerus, et ad exemplar coelestis providentiae posita. Quandoquidem si ab ᾱ, ad λ̄ usque, dempto tamen episemo, continua literarum additione numerum earum colligas, comprehenso simul λ̄ nonaginta novem prodeunt. Ceterum λ̄ ipsum, quod ordine est undecimum, ad quaerendum sui simile descendisse, ut duodecimum impleret, idque eo reperto consecutum esse, satis ipsam elementi figuram arguere. Quippe λ̄ ad sui similis inquisitionem adveniens, cum illud invenisset et ad sese rapuisset, duodecimi locum implevit. Unde et μ̄ asserunt ex duplici λ̄λ̄ esse contextum. Propterea que nonaginta novem regionem ipsos cognitione fugere, defectum scilicet ac sinistrae manus figuram, unum vero consectari, quod ad XCIX additum dextram ipsos ad manum transtulerit.

Cum tu ista, carissime, percurres, non dubito quin hasce va- Cap. XIII.
nissimas ineptias magnopere derideas. Sed deplorandi nihilominus

23. ἐν τῷ σχήματι secundum Vet. Interpretem coniecit Billius.
24. κεῖσθαι reposui ex Vet. Interprete et Pseudo-Origene. Libri habent κεῖται.
25. τῶν τριάκοντα scripsi cum Pseudo-Origene et Vet. Interprete. Vulgo enim legitur τῶν λ̄.
26. συντεθειμένος Pseudo-Origenes.
27. εὑρὼν cod. Rhedig. et edit. princ.
28. Verba Τὸ γὰρ λ̄ — — — τοῦ μ̄ στοιχείου desiderantur in edit. princ. Primum ex cod. Vatic. ea addidit Petavius.
29. διὸ δὴ καὶ Pseudo-Origenes.
30. Ita Vet. Interpres et Pseudo-Origenes (in quo et φυγεῖν pro φεύγειν). Vulgo αὐτοῦ.
31. Ita codd. Ven. Vatic. Rhedig. et ed. Petav. Antea scriptum erat εθ̄.
32. αὐτοὺς reposui ex Vet. Interprete. Epiphanii libri et Pseudo-Origenes habent αὐτοῦ.

καύτην θεοσέβειαν καὶ τὸ μέγεθος τῆς [1] ἀληθείᾳ ἀῤῥήτου δυνάμεως καὶ τὰς τοσαύτας οἰκονομίας τοῦ θεοῦ, διὰ τοῦ ἄλφα καὶ [2] τοῦ βῆτα καὶ δι' ἀριθμῶν οὕτως ψυχρῶς καὶ βεβιασμένως διασύροντες. Ὅσοι
pag. 218. δὲ ἀφίστανται τῆς ἐκκλησίας καὶ τούτοις τοῖς γραώδεσι μύθοις πείθονται, ἀληθῶς αὐτοκατάκριτοι, ὃς ὁ Παῦλος ἐγκελεύεται ἡμῖν μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτεῖσθαι. Ἰωάννης δὲ ὁ τοῦ κυρίου μαθητὴς ἐπέτεινε τὴν καταδίκην αὐτῶν, μηδὲ χαίρειν αὐτοῖς ὑφ' [3] ὑμῶν λέγεσθαι βουληθείς. Ὁ γὰρ λέγων αὐτοῖς, φησὶ, χαίρειν κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτῶν τοῖς πονηροῖς. Καὶ εἰκότως. Οὐκ ἔστι γὰρ χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι, λέγει κύριος. Ἀσεβεῖς δὲ ὑπὲρ πᾶσαν ἀσέβειαν οὗτοι οἱ τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς μόνον θεὸν παντοκράτορα, ὑπὲρ ὃν ἄλλος θεὸς οὐκ ἔστιν, ἐξ ὑστερήματος, καὶ αὐτοῦ ἐξ ἄλλου ὑστερήματος γεγονότος, προβεβλῆσθαι λέγοντες· ὥςτε κατ' αὐτοὺς εἶναι αὐτὸν προβολὴν τρίτου ὑστερήματος. Ἣν γνώμην ὄντως καταφυσήσαντας καὶ καταθεματίσαντας δέον πόῤῥω που μακρὰν φυγεῖν ἀπ' αὐτῶν, καὶ ᾗ πλέον διϊσχυρίζονται καὶ χαίρουσιν ἐπὶ τοῖς παρευρέμασιν αὐτῶν, ταύτῃ μᾶλλον εἰδέναι πλέον αὐτοὺς ἐνεργεῖσθαι ὑπὸ τῆς Ὀγδοάδος τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Καθάπερ οἱ εἰς φρενίτιδα διάθεσιν ἐμπεσόντες ᾗ πλέον γελῶσι καὶ ἰσχύειν δοκοῦσιν καὶ ὡς ὑγιαίνοντες πάντα πράττουσι, ἔνια δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ὑγιαίνειν, ταύτῃ μᾶλλον κακῶς ἔχουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ οὗτοι ᾗ μᾶλλον ὑπερφρονεῖν δοκοῦσι καὶ ἐκνευρίζουσιν ἑαυτοὺς, ὑπέρτονα τοξεύοντες, ταύτῃ μᾶλλον οὐ σωφρονοῦσιν. Ἐξελθὸν γὰρ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τῆς ἀγνοίας ἔπειτα σχολάζοντας αὐτοὺς οὐ θεῷ, ἀλλὰ κοσμικαῖς ζητήσεσιν, εὑρὸν προςπαραλαβὸν ἕτερα [4] πνεύματα ἑπτὰ πονηρότερα ἑαυτοῦ, καὶ χαυνῶσαν αὐτῶν τὴν γνώμην, ὡς δυναμένων τὰ ὑπὲρ τὸν θεὸν ἐννοεῖν, καὶ [5] ἐπιτήδευον εἰς [6] ὑπερέκκρουσιν κατασκευάσαν, τὴν Ὀγδοάδα τῆς [7] ἀνοίας τῶν πονηρῶν πνευμάτων εἰς αὐτοὺς ἐνεθήκωσε.

Κεφ. ιδ'. Βούλομαι δέ σοι καὶ ὡς αὐτὴν τὴν κτίσιν κατ' εἰκόνα τῶν ἀοράτων ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, ὡς ἀγνοοῦντος αὐτοῦ, κατεσκευάσθαι διὰ τῆς Μητρὸς λέγουσι, διηγήσασθαι. Πρῶτον μὲν τὰ τέσσαρα στοιχεῖά φασι, πῦρ, ὕδωρ, γῆν, ἀέρα, εἰκόνα προβεβλῆσθαι τῆς ἄνω πρώτης Τετράδος, τάς τε ἐνεργείας αὐτῶν συναριθμουμένας, οἷον θερμόν τε καὶ ψυχρὸν, ξηρόν τε καὶ ὑγρὸν, ἀκριβῶς ἐξεικονίζειν τὴν Ὀγδοάδα.
pag. 219. [1] Ἑξῆς δέκα δυνάμεις οὕτως καταριθμοῦσιν, ἑπτὰ μὲν [2] σώματα κυ-

Cap. XIII. — 1. ἀληθείᾳ scripsi pro ἀληθείας, quod libri habent. Vet. enim Interpres vere vertit.

2. τοῦ om. cod. Ven.

3. ὑμῶν libri mei tam scripti quam editi, praeter edit. princ., ubi ἡμῶν extat. Etiam Vet. Interpres habet a nobis.

4. πνεύματα desideratur in edit. princ. Petavius primum de cod. Vatic. addidit.

5. aptabiliter habet Vet. Interpres.

6. ὑπέκκρουσιν coniecit Petavius. Vet. Interpres habet exclusionem.

sunt qui tam sacrosanctam religionem vereque inexplicabilis potentiae magnitudinem, tantam denique divini numinis providentiam per illud suum alpha, beta ceterosque numeros tam frigide violenterque traducant. Ac quicumque se ab ecclesia segregant, ut ad aniles hasce fabulas adhaerescant, sane *suometipsi iudicio damnati sunt;* Tit. 3, 10.
quos secundum unam alteramque correptionem devitare Paulus hortatus est. Ioannes vero Christi discipulus maiore illos poena condemnavit, cum ne salutari quidem a nobis patiatur. *Qui enim*, inquit, *ave* 2 Ioann. 11.
illis dixerit, communicat operibus illorum malignis. Merito sane. *Neque enim pax est impiis*, dicit dominus. At istorum impietas im- Esai. 48, 22.
pietatem omnem superat; qui coeli terraeque fabricatorem, ac solum omnipotentem deum, supra quem nullus alius est deus, ex defectu, qui et ipse ex alio sit ortus defectu, derivatum existimant, ut ex illorum opinione tertio quodam ex defectu prodierit. Qua quidem explosa damnataque sententia procul ab illis fugiendum est ac, quanto sunt in errore pertinaciores inventisque pessimis impensius delectantur, tanto eos magis putandum est ab scelestissimorum daemonum Ogdoade concitari. Uti phreneticis accidit, qui, quo amplius rident ac vegeto esse corpore videntur, omniaque ceu valentes ac sani, ac nonnulla etiam aliquanto quam si sani essent robustius, gerunt, eo sese deterius habent. Similiter isti quo vehementius sapere videntur, seque ipsos enervant, dum intento velut acrius arcu sagittas emittunt, eo maiore vesania tenentur. Impurus quippe ignorantiae spiritus egrediens, eosque non deo, sed profanis quaestionibus implicatos reperiens, *adhibitis septem aliis seipso nequioribus*, inflatis- Matth. 12, 43.
que vana persuasione illorum animis, quasi vel supra deum ipsum attollere se cognitione possint, ubi idoneos opportunosque fraudibus suis reddiderit, quandam stoliditatis improborum spirituum Ogdoadem in illos immittit.

Age vero illud insuper exponamus, quemadmodum creatas res Cap. XIV.
omnes ad eorum quae videri nequeunt similitudinem a conditore sic productas asserant, ut eo quid ageret nesciente beneficio Matris extiterint. Principio elementa illa quatuor, ignem, aquam, terram, aërem, ad summae primaeque Tetradis effigiem esse constituta narrant. Quorum ad agendum efficacitates, puta calorem, frigus, siccitatem et humorem, exactam Ogdoadis imaginem referre. Tum decem hoc modo Virtutes enumerant. Primum septem corporeos

7. ignorantiae *habet Vet. Interpres, ut* ἀγνοίας *videatur legisse.*

Cap. XIV. — 1. ἐξ ἧς *pro* ἑξῆς *habet Pseudo-Origenes et Vet. Interpres, qui* ex qua *vertit.*

2. *Ita rescripsi, sensu postulante, de auctoritate Vet. Interpretis et Pseudo-Origenis. Epiphanii libri praebent* σωματικὰ κυκλοειδῆ.

κλοειδῆ, ἃ καὶ οὐρανοὺς καλοῦσιν· ἔπειτα τὸν περιεκτικὸν αὐτῶν κύκλον, ὃν καὶ ὄγδοον οὐρανὸν ὀνομάζουσι, πρὸς δὲ τούτοις ἥλιόν τε καὶ σελήνην. Ταῦτα δέκα ὄντα τὸν ἀριθμὸν εἰκόνας λέγουσιν εἶναι τῆς ἀοράτου Δεκάδος τῆς ἀπὸ Λόγου καὶ Ζωῆς προελθούσης, τὴν δὲ Δωδεκάδα μηνύεσθαι διὰ τοῦ [3] ζωδιακοῦ [4] τοῦ καλουμένου κύκλου. Τὰ γὰρ δώδεκα ζώδια φανερώτατα τὴν τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας θυγατέρα Δωδεκάδα σκιαγραφεῖν λέγουσι. Καὶ ἐπεὶ [5] ἀντεπεζεύχθη, φασὶ, [6] τῇ τῶν ὅλων φορᾷ ὠκυτάτῃ ὑπαρχούσῃ [7] ὁ ὕπερθεν οὐρανὸς, ὁ πρὸς αὐτῷ τῷ κύτει βαρύνων καὶ ἀντιταλαντεύων τὴν ἐκείνων ὠκύτητα τῇ ἑαυτοῦ βραδυτῆτι, ὥςτε αὐτὸν ἐν τριάκοντα ἔτεσι τὴν περίοδον ἀπὸ σημείου ἐπὶ σημεῖον ποιεῖσθαι, εἰκόνα λέγουσι αὐτὸν τοῦ Ὅρου, τοῦ τὴν τριακοντώνυμον Μητέρα αὐτῶν περιέχοντος· τὴν σελήνην τε πάλιν [8] τὸν ἑαυτῆς οὐρανὸν [9] ἐκπεριερχομένην τριάκοντα ἡμέραις διὰ τῶν ἡμερῶν τὸν ἀριθμὸν τῶν τριάκοντα Αἰώνων [10] ἐκτυποῦν· καὶ τὸν ἥλιον δὲ ἐν δεκαδύο μησὶ [11] περιερχόμενον καὶ τερματίζοντα τὴν κυκλικὴν αὐτοῦ ἀποκατάστασιν διὰ τῶν δώδεκα μηνῶν τὴν [12] Δωδεκάδα φανερὰν ποιεῖν, τὰς δὲ ἡμέρας δεκαδύο ὡρῶν τὸ μέτρον ἐχούσας τύπον τῆς [13] φαεινῆς Δωδεκάδος εἶναι. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν ὥραν φασὶ τὸ δωδέκατον τῆς ἡμέρας ἐκ τριάκοντα μοιρῶν κεκοσμῆσθαι, διὰ τὴν εἰκόνα τῆς Τριακοντάδος. Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου τὴν περίμετρον εἶναι μοιρῶν τριακοσίων ἑξήκοντα· ἕκαστον γὰρ ζώδιον μοίρας ἔχει τριάκοντα. Οὕτως δὲ καὶ διὰ τοῦ κύκλου τὴν εἰκόνα τῆς συναφείας τῶν δώδεκα πρὸς τὰ τριάκοντα [14] τετηρῆσθαι λέγουσιν. Ἔτι μὴν καὶ τὴν γῆν εἰς δώδεκα κλίματα διῃρῆσθαι φάσκοντες, καὶ κατ' ἕκαστον κλίμα [15] δύναμιν ἐκ τῶν οὐρανῶν κατὰ κάθετον ὑποδεχομένην, [16] καὶ ἐοικότα τίκτουσαν τέκνα τῇ καταπεμπούσῃ [17] τὴν ἀπόρροιαν δύναμιν τύπον εἶναι τῆς Δωδεκάδος καὶ τῶν τέκνων αὐτῆς σαφέστατον διαβεβαιοῦνται. Πρὸς δὲ τούτοις θελήσαντά φασι τὸν Δημιουργὸν τῆς ἄνω Ὀγδοάδος τὸ ἀπέραντον καὶ αἰώνιον καὶ ἀόριστον καὶ ἄχρονον μιμήσασθαι, καὶ μὴ δυνηθέντα τὸ [18] μόνιμον αὐτῆς καὶ ἀΐδιον ἐκτυπῶσαι, διὰ τὸ καρπὸν εἶναι ὑστερήματος, [19] εἰς χρόνους καὶ καιροὺς ἀριθμούς

orbes, quos coelos appellant: deinde maiorem illum reliquos ambientem, quod octavum coelum nominant. Praeterea solem et lunam. Quae omnia denario comprehensa numero Decadis illius, quae a Verbo Vitaque nec aspectabilis profluxit, figuram esse dictitant. Nam Dodecadem orbe illo signifero demonstrari; quod duodecim in eo signa manifestissime illam Hominis Ecclesiaeque filiam Dodecadem exprimant. Quoniam autem ad vehementissimum illum universitatis impetum moderandum ex adverso Saturnus adiunctus est, qui immensae moli proximus rapiditatem illam inhibet ac sua tarditate compensat, sic ut annorum triginta spatio a puncto ad punctum rediens circuitus suos absolvat, id quidem Horo mirifice congruere, qui ipsorum Matrem triginta vocabulis insignitam complectitur. Ad haec lunam, quae triginta diebus orbem suum conficit, hoc ipso numero Aeones adumbrare totidem. Solem vero duodenis circumvolutum mensibus conversionesque suas eo intervallo terminantem horum numero mensium Dodecadem referre. Dies porro duodecim horarum spatio definitos simulacrum quoddam lucidae illius esse Dodecadis. Velut hora, quae duodecima diei pars est, tricenis est instructa partibus, quae Tricenarii similitudinem gerunt. Quin etiam signiferi illius orbis ambitum partibus constare CCCLX. Nam unumquodque signum XXX complectitur. Ita in hoc etiam circulo servatam esse dicunt eius necessitudinis imitationem, quae Duodenarium inter ac Tricenarium intercedit. Deinde terra duodecim in climata regionesque divisa, et in singulis demissam e coelo virtutem aut perpendiculum excipiens, eique virtuti, unde derivata illa est, simillimos fetus pariens Dodecadem, ut aiunt, ipsam eiusque liberos manifeste repraesentat. Praeter haec conditorem narrant, cum supremae Ogdoadis infinitatem, aeternitatem ac temporis locique circumscriptione carentem conditionem imitari cuperet, neque quod in illa stabile est ac sempiternum posset exprimere, eo quod fructus esset penuriae ac defectus aliquis, in tempestates ac tempora et mul-

3. ζωδιακοῦ codd. Vatic. Venet., et ed. Petavii. Cod. Rhedig. et edit. princ. habent ζώου.

4. τοῦ non habet cod. Venet., neque Pseudo-Origenes.

5. ἀνεζεύχθη Pseudo-Origenes. superiunctum habet Vet. Interpres.

6. τῇ τῶν ὅλων ἀναφορᾷ ὠκυτάτῃ ὑπαρχούσῃ Pseudo-Origenes. τὴν τῶν ὅλων φορὰν ὠκυτάτην ὑπάρχουσαν Epiphanii libri, tam scripti quam editi. πρὸς τὴν τῶν ὅλων φ. ὠκυτ. ὑπάρχουσαν emendatio Petavii est.

7. ὁ ὕπερθεν οὐρανὸς Pseudo-Origenes, conspirans cum Vet. Interpr. οὗπερ ὁ χρόνος habent Epiphanii libri. ὁ ὑπερῶν Κρόνος coniecerunt Billius et Petavius.

8. τὸν ἑαυτῆς codd. Vatic. et Venet. Ab reliquis libris articulus abest.

9. ἐκπεριερχομένην est emendatio Petavii. Nam Vet. quoque Interpres habet circumeuntem. Pseudo-Origenes: ἐκπεριερχομένην ἐν cett. Epiphanii libri omnes habent ἐμπεριερχομένην.

10. ἐκτυποῦν codd. Vatic Venet., et edit. Petavii. Nec differt scriptura Vet. Interpretis. ἐκτυποῦσι codd. Rhedig. Paris., et edit. princ. ἐκτυποῦσαν Pseudo-Origenes. ἐκτυπῶσαι Billius.

11. περιερχόμενον rescripsi ex Vet. Interprete, postulante sententia. Epiphanii libri omnes praebent περιεχόμενον, Pseudo-Origenes ἐμπεριεχόμενον.

12. δωδεκάδα Pseudo-Origenes et Vet. Interpres. δωδεκάτην Epiphanii libri.

13. κενῆς Pseudo-Origenes. non apparentis convertit Vet. Interpres; unde correxerunt οὐ φαεινῆς.

14. μετρῆσθαι cod. Pseudo-Origenis.

15. ἀνὰ μίαν δύναμιν Pseudo-Origenes. unamquamque virtutem vertit etiam Vet. Interpres.

16. καὶ addidi ex codd. Veneto et Vatic., et Vet. Interprete. Pseudo-Origenes: καὶ ὁμοίωμα τίκτουσαν cett.

17. τὴν ἀπόρροιαν codd. Venet. Rhedig. κατὰ (repone κάτω) τὴν ἀπόρροιαν Pseudo-Origenes. Vulgata scriptura est ὑπόρροιαν. Pro δύναμιν Vet. Interpres legit δυνάμει.

18. ἄμωμον Pseudo-Origenes.

19. Pseudo-Origenes: εἰς τοῦτο χρόνους καὶ καιρούς, ἀρ. τ. π. πρὸς τὸ αἰώνιον αὐτῆς τεθεῖσθαι. Γενόμενον μὲν οὖν ἐν τῷ πλήθει cett.

τε πολυετεῖς τὸ αἰώνιον αὐτῆς κατατεθεῖσθαι, οἰόμενον ἐν τῷ πλήθει
pag. 250. τῶν χρόνων μιμήσασθαι αὐτῆς τὸ [20] ἀπέραντον. Ἐνταῦθά τε λέγουσιν ἐκφυγούσης αὐτὸν τῆς Ἀληθείας ἐπηκολουθηκέναι τὸ ψεῦδος, καὶ διὰ τοῦτο κατάλυσιν πληρωθέντων τῶν χρόνων λαβεῖν αὐτοῦ τὸ ἔργον.

Κεφ. ιε'. Καὶ περὶ μὲν τῆς κτίσεως τοιαῦτα λέγοντες καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπιγεννᾷ ἕκαστος αὐτῶν καθὼς δύναται καινότερόν [1] τι. Τέλειος γὰρ οὐδεὶς ὁ μὴ μεγάλα ψεύσματα παρ' αὐτοῖς καρποφορήσας. Ἐκ δὲ τῶν προφητικῶν ὅσα [2] μεταμορφάζουσιν ἀναγκαῖον μηνύσαντα τὸν ἔλεγχον αὐτοῖς ἐπάγειν. Ὁ γὰρ Μωϋσῆς, φασὶν, ἀρχόμενος τῆς κατὰ τὴν κτίσιν πραγματείας, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τὴν Μητέρα τῶν ὅλων ἐπέδειξεν, εἰπὼν, [3] Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Τέσσαρα οὖν ταῦτα ὀνομάσας, θεὸν καὶ ἀρχὴν, οὐρανὸν καὶ γῆν, τὴν τετρακτὴν αὐτῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, διετύπωσε. Καὶ [4] τὸ ἀόρατον δὲ καὶ [5] τὸ ἀπόκρυφον αὐτῆς μηνύοντα εἰπεῖν, Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. Τὴν [6] δὲ δευτέραν Τετράδα γέννημα πρώτης Τετράδος οὕτως αὐτὸν εἰρηκέναι θέλουσιν, ἄβυσσον ὀνομάζοντα, καὶ σκότος [7] ἐν σφίσιν αὐτοῖς, καὶ ὕδωρ, καὶ τὸ ἐπιφερόμενον τῷ ὕδατι πνεῦμα. Μεθ' ἣν τῆς Δεκάδος μνημονεύοντα [8] φῶς λέγειν, καὶ ἡμέραν, καὶ νύκτα, στερέωμά τε καὶ ἑσπέραν, καὶ ὃ καλεῖται πρωΐ, ξηράν τε καὶ θάλασσαν, ἔτι τε βοτάνην, καὶ δεκάτῳ τόπῳ [9] τὸ ξύλον· οὕτω δὲ διὰ τῶν δέκα ὀνομάτων τοὺς δέκα Αἰῶνας μεμηνυκέναι. Τῆς δὲ Δυοδεκάδος οὕτως ἐξεικονίσθαι παρ' αὐτῷ τὴν δύναμιν. Ἥλιον γὰρ λέγειν, καὶ σελήνην, ἀστέρας τε καὶ καιροὺς, ἐνιαυτούς τε καὶ κήτη, ἰχθύας καὶ ἑρπετὰ, πετεινὰ καὶ τετράποδα, θηρία τε καὶ [10] ἐπὶ πᾶσι τούτοις δυοδέκατον τὸν ἄνθρωπον. Οὕτως ὑπὸ τοῦ πνεύματος [11] τὴν Τριακοντάδα διὰ Μωϋσέως εἰρῆσθαι διδάσκουσιν. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν πλαστὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα τῆς ἄνω δυνάμεως ἔχειν ἐν αὐτῷ τὴν ἀπὸ τῆς μιᾶς [12] πηγῆς δύναμιν, ἱδρῦσθαι δὲ [13] ταύτην ἐν τῷ κατὰ τὸν ἐγκέφαλον τόπῳ· ἀφ' ἧς ἀπορρεῖν δυνάμεις τέσσαρας κατ' εἰκόνα τῆς ἄνω Τετράδος καλουμένας τὴν μὲν ὅρασιν; τὴν δὲ ἀκοὴν, τὴν δὲ τρίτην ὄσφρησιν, καὶ τὴν τετάρτην γεῦσιν. Τὴν δὲ Ὀγδοάδα φασὶ μηνύεσθαι διὰ τοῦ Ἀνθρώπου οὕτως, ἀκοὰς μὲν δύο [14] ἔχοντος, καὶ τοσαύτας ὁράσεις, ἔτι τε ὀσφρήσεις δύο, καὶ διπλῆν γεῦσιν, πικροῦ τε καὶ γλυ-

20. ἀόρατον *Pseudo-Origenes.*

Cap. XV. — 1. τι *adieci ex Vet. Interprete.*

2. μεταμορφάζουσιν *codd. Ven. Rhedig. Paris, et ed. Petav.* μεταμορφόζουσιν *ed. princ. Vet. Interpres:* transformantes coaptant. *Billius et Fronto Ducaeus bene correxerunt* μεθαρμόζουσι. *Massuetus* μεταμορφάζοντες μεθαρμόζουσι.

3. *Verba* ἐν ἀρχῇ — — — καὶ γῆν *desiderantur in ed. princ. Petavius primum ea addidit ex cod. Vatic.*

4. τὸ *correxi ex Vet. Interprete. Vulgo extat* τὸν.

5. *Vulgo* τὸν. *Omitt. cod. Venet.*

6. δὲ *particulam, quam legit Vet. Interpres, postulante sententia repetivi ex voc.* δευτέραν. *Desideratur enim in omnibus Epiphanii libris.*

7. in quibus *versio est antiqua.*

8. φῶς *codd. Vatic. Venet., et ed. Petav. cum Vet. Interprete.* σαφῶς *cod. Rhedig. et ed. princ.*

9. τὸ ξύλον *cod. Ven. Vatic. In reliquis libris articulus non comparet.*

10. *Ita corrigenda erant ex Vet. Interprete verba quae vulgo leguntur* πετεινά που τοῖς.

11. *Epiphanii libri habent* τὴν τριάκοντα. *Sed in cod. Rhedig.* τριακοντάδα *primitus fuisse rasura indicat.*

12. πηγὴν δύναμιν *codd. Ven. Vatic. In reliquis libris solum* πηγὴν *extat.*

13. ταύτην *codd. Venet. Vatic. Et ita primitus etiam in cod. Rhedig. scriptum fuisse videtur pro* ταῦτα, *quae vulgata est librorum scriptura.*

14. ἔχοντος *emendationem, quam structura postulat, firmat Vet. Interpres. Vulgo* ἔχοντας.

tiplices annorum numeros aeternitatem illam distribuisse, existimasseque posse se temporum coacervata multitudine illius infinitatem adipisci. Ex quo factum illud arbitrantur, ut cum ei se Veritas subtraxisset, repente sit falsitas consecuta. Ideoque completis temporibus illius opus esse solvendum.

Cum haec igitur sit illorum de creatione sententia, quotidie Cap. XV.
tamen singuli, prout quisque potest, novi aliquid excogitant, ut nemo sit inter eos denique perfectus qui non insigne aliquod mendacium velut fructum proferat. Nunc quae ex prophetarum oraculis ad suos sensus accommodare testimonia solent, commemoranda primum, deinde refellenda sunt. Moyses enim, inquiunt in ipso statim operis aditu, quo de rerum creatione disputat, omnium Matrem commemorat, his verbis: *In principio creavit deus coelum et terram.* Gen. 1, 1.
Ubi cum quatuor ista nominarit, deum, principium, coelum ac terram, suam asserunt comprehensam esse Tetradem. Quod autem occulta eadem illa nec aspectabilis sit id sequentibus verbis attigisse: *Terra autem erat invisibilis et informis.* Secundam vero Tetradem, qui prioris est fetus, sic Moysen expressisse declarant, cum abyssum et tenebras, aquam atque incubantem aquis spiritum nominavit. Postea Decadis quoque mentionem ibidem fieri, cum lux, dies et nox, firmamentum, vespera, mane, arida, mare, herba, ac decimo tandem loco lignum proponitur. His enim vocabulis decem totidem Aeones intelligi. Nam Dodecadis vim hoc illum adumbrasse modo sentiunt. Quippe solem et lunam, sidera, tempestates, annos, cete, pisces, reptilia, volucres, quadrupedes, feras, ac postremo loco duodecimum hominem proposuisse; eoque modo Tricenarium a Moyse commemoratum existimant. Hominem porro ad supremae virtutis exemplar effictum manantem ab uno fonte vim in sese continere, eamque in cerebro collocatam esse, a quo facultates quatuor profectae coelestem illam Tetradem adumbrant. Sunt autem hae: visus, auditus, olfactus et gustus. Ogdoadem vero sic Hominem referre statuunt: quod et aures duas habeat, oculosque totidem, nares item ad olfaciendum duas, ac duplicem gustum, amari

pag. 251. κέως. Ὅλον δὲ τὸν ἄνθρωπον πᾶσαν τὴν εἰκόνα τῆς Τριακοντάδος οὕτως ἔχειν διδάσκουσιν. Ἐν μὲν ταῖς χερσὶ διὰ τῶν δακτύλων τὴν Δεκάδα βαστάζειν, ἐν ὅλῳ δὲ τῷ σώματι εἰς δεκαδύο μέλη διαιρουμένῳ τὴν Δωδεκάδα. Διαιροῦσι δὲ αὐτὸ καθάπερ τὸ τῆς Ἀληθείας διῄρηται παρ' [15] αὐτοῖς σῶμα, περὶ οὗ προειρήκαμεν. Τήν τε οὖν Ὀγδοάδα, ἄρρητόν τε καὶ ἀόρατον οὖσαν, ἐν τοῖς σπλάγχνοις κρυβομένην νοεῖσθαι.

Κεφ. ις'. Ἥλιον δὲ πάλιν τὸν μέγαν φωστῆρα ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἡμερῶν γεγονέναι διὰ τὸν τῆς Τετράδος ἀριθμὸν φάσκουσι· τῆς τε σκηνῆς τῆς ὑπὸ Μωϋσέως κατασκευασθείσης αἱ [1] αὐλαὶ ἐκ βύσσου, καὶ ὑακίνθου καὶ πορφύρας καὶ κοκκίνου γεγονυῖαι τὴν αὐτὴν παρ' αὐτοῖς ἐπέδειξαν εἰκόνα· τόν τε τοῦ ἱερέως ποδήρη, τέσσαρσι [2] στοιχείοις λίθων πολυτελῶν κεκοσμημένον τὴν Τετράδα σημαίνειν διορίζονται, καὶ εἴ τινα τοιαῦτα κεῖται ἐν ταῖς γραφαῖς εἰς τὸν τῶν τεσσάρων δυνάμενα ἄγεσθαι ἀριθμὸν, διὰ τὴν Τετρακτὺν αὐτῶν φασι γεγονέναι. Τὴν δὲ Ὀγδοάδα πάλιν δείκνυσθαι οὕτως. Ἐν τῇ ὀγδόῃ τῶν ἡμερῶν πεπλάσθαι λέγουσιν τὸν ἄνθρωπον. Ποτὲ μὲν γὰρ αὐτὸν τῇ ἕκτῃ βούλονται γεγονέναι, ποτὲ δὲ τῇ ὀγδόῃ, εἰ [3] μή τι τὸν μὲν χοϊκὸν ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν ἐροῦσι πεπλάσθαι, τὸν δὲ σαρκικὸν ἐν τῇ ὀγδόῃ· διέσταλται γὰρ ταῦτα παρ' αὐτοῖς. Ἔνιοι δὲ ἄλλον θέλουσι τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ γεγονότα ἀρσενόθηλυν ἄνθρωπον, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν πνευματικὸν, ἄλλον δὲ τὸν ἐκ τῆς γῆς πλασθέντα. Καὶ τὴν τῆς κιβωτοῦ δὲ [4] οἰκονομίαν ἐν τῷ κατακλυσμῷ, ἐν ᾗ ὀκτὼ ἄνθρωποι διεσώθησαν, φανερώτατά φασι τὴν σωτήριον Ὀγδοάδα μηνύειν, τὸ αὐτὸ δὲ καὶ τὸν Δαβὶδ, ὄγδοον ὄντα τῇ γενέσει τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, σημαίνειν. Ἔτι μὴν καὶ τὴν περιτομὴν ὀκταήμερον γινομένην τὸ περίτμημα τῆς ἄνω Ὀγδοάδος δηλοῦν. Καὶ ἁπλῶς ὅσα εὑρίσκεται ἐν ταῖς γραφαῖς ὑπάγεσθαι δυνάμενα εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀκτὼ, τὸ μυστήριον τῆς Ὀγδοάδος ἐκπληροῦν λέγουσιν. Ἀλλὰ καὶ τὴν Δεκάδα σημαίνεσθαι διὰ τῶν δέκα ἐθνῶν ὧν ἐπηγγείλατο ὁ θεὸς τῷ Ἀβραὰμ εἰς κατάσχεσιν δοῦναι λέγουσι. Καὶ τὴν [5] περὶ Σάρραν δὲ οἰκονομίαν, ὡς μετὰ ἔτη δέκα δίδωσιν αὐτῷ τὴν ἑαυτῆς δούλην Ἄγαρ ἵνα ἐξ αὐτῆς τεκνοποιήσηται, τὸ αὐτὸ δηλοῦν. Καὶ ὁ δοῦλος δὲ Ἀβραὰμ πεμφθεὶς ἐπὶ Ῥεβέκκαν καὶ
pag. 252. ἐπὶ τῷ φρέατι διδοὺς αὐτῇ ψέλια χρυσῶν δέκα, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῆς κατέχοντες αὐτὴν ἐπὶ δέκα ἡμέρας· ἔτι τε Ῥοβοὰμ ὁ τὰ δέκα σκῆπτρα λαμβάνων, [6] καὶ τῆς σκηνῆς αἱ δέκα [7] αὐλαὶ, καὶ οἱ στῦλοι οἱ δεκαπήχεις, καὶ οἱ δέκα υἱοὶ Ἰακὼβ, ἐπὶ τὴν ὠνὴν τοῦ σίτου τὸ πρῶτον εἰς

15. *Ita erat corrigendum ex Vet. Interprete. Nam vulgo extat* αὐτοῖς τοῖς σώμασιν.

Cap. XVI. — 1. *Scripturam* αὐλαῖαι *in Schotti exemplo ex cod. ms. aliquo, uti videtur, annotatam recipere non sum ausus, cum omnes Epiphanii, et meliores, libros una cum Vet. Interprete vulgatam scripturam* αὐλαὶ *viderem tueri. Cf. infra.*

videlicet ac dulcis. Nam totum ipsum hominem universam Tricenarii similitudinem hunc in modum exprimere. Primum in digitis Decadem circumferre. Tum in corpore toto Dodecadem, quod XII in membra dividitur. Ita enim hoc distribuunt, ut et Veritatis corpus, de quo antea diximus. Ogdoadem denique, quae nec explicari sermone nec oculis potest percipi, in visceribus latentem intelligi.

Praeter haec solem, luminare illud magnum, ad indicandum Cap. XVI. Tetradis numerum quarto die procreatum putant. Quod ipsum Mo- Exod. 26, 1 et 8. saici tabernaculi aulaea repraesentasse, ex bysso, hyacintho, purpura coccoque contexta. Itidemque sacerdotis talarem tunicam qua- Exod. 28, 17. tuor lapillorum ordinibus distinctam. Ac si qua sunt eiusdemmodi, quae in sacris literis ad quaternarium numerum accommodari possunt, suam ad Tetradem pertinere confirmant. Ogdoadem rursus hoc fere modo demonstrari. Etenim octavo die formatum hominem asserunt, quem alias sexto potius productum volunt: nisi forte terrestrem hominem sexto, carnalem octavo die fabricatum intelligunt. Haec enim apud illos distincta sunt. Sed nonnulli diversum illum faciunt qui ad imaginem similitudinemque creatus est dei, quem androgynum constituunt, ab alio qui ex humo formatus est. Quin et Gen. 6. arcae illius diluvii tempore dispositionem, in qua homines octo liberati sunt, manifeste salutarem ad Ogdoadem spectare pronuntiant, 1. Reg. 16, 10, 11. ut et Davidem ipsum, qui octavo post fratres loco in lucem est editus. Addunt et circumcisionem octavo die susceptam coelestis Ogdo- Gen. 17, 12. adis circumcisionem ostendere. Atque, ut uno verbo dicam, quaecumque sacris in libris reperiuntur, quae ad octonarium numerum trahi utcumque possunt, ad conficiendum Ogdoadis mysterium usurpant. Enimvero Decadem per decem illas nationes indicari non du- Gen. 15, 19. bitant, quarum possessionem deus Abrahamo promiserat. Eodemque Sarrae consilium applicant, cum post annos decem ancillam illi Gen. 16, 3. suam Agarem concessit, liberos ut ex ea susciperet. Quin et Abra- Gen. 24, 22, 55. ami servus ad Rebeccam missus, qui armillas ei decem aureas ad puteum obtulit, nec non fratres illius, qui decem dies eam retinuerunt. Itemque Ieroboamus, cui decem tribus assignatae. Taber- 3. Reg. 11, 31. naculi quoque cortinae decem, columnaeque cubitorum decem, ac Exod. 16, 1. 26, 8. Iacobi totidem filii coëmendi frumenti caussa in Aegyptum profecti. Exod. 16, 15. 20. Gen. 42, 3.

2. στοίχοις *Billius et Petavius.* στίχοις *Massuetus.*

3. μήτι τὸν *codd. Ven. Vatic. Rhedig. Vulgo* μὴ τὸν.

4. *Vitium ed. princ.* οἰκὸν μίαν *Petavius sustulit ope cod. Vatic.*

5. περὶ *desideratur in codd. Ven. et Vatic., et in edit. princ.*

6. καὶ τὴν τῆς *cod. Venet.*

7. αὐλαὶ, *uti supra, codd. Ven. Vatic. Rhedig. Paris., et ed. princ., et atria hic quoque vertit Vet. Interpres.* αὐλαῖαι *ed. Petavii.*

Αἴγυπτον πεμφθέντες, καὶ οἱ δέκα ἀπόστολοι, οἷς φανεροῦται μετὰ τὴν ἔγερσιν ὁ κύριος τοῦ Θωμᾶ μὴ παρόντος, τὴν ἀόρατον διετύπουν κατ' αὐτοὺς Δεκάδα.

Κεφ. ιζ'. *Τὴν Δυοδεκάδα δὲ, περὶ ἣν καὶ τὸ μυστήριον τοῦ πάθους τοῦ ὑστερήματος γεγονέναι, ἐξ οὗ πάθους τὰ βλεπόμενα κατεσκευάσθαι θέλουσιν, ἐπισήμως καὶ φανερῶς πανταχῇ κεῖσθαι λέγουσιν, ὡς τοὺς δώδεκα υἱοὺς [1] τοῦ Ἰακὼβ, ἐξ ὧν καὶ δεκαδύο φυλαὶ, καὶ τὸ λόγιον τὸ ποικιλτὸν δώδεκα λίθους ἔχον, καὶ τοὺς δώδεκα κώδωνας, καὶ τοὺς ὑπὸ Μωϋσέως τεθέντας ὑπὸ τὸ ὄρος δώδεκα λίθους, ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς ὑπὸ Ἰησοῦ ἐν τῷ ποταμῷ, καὶ ἄλλους εἰς τὸ πέραν, καὶ τοὺς βαστάζοντας τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης, καὶ τοὺς ὑπὸ Ἠλίᾳ τεθειμένους ἐν τῇ ὁλοκαυτώσει τοῦ μόσχου, καὶ τὸν ἀριθμὸν δὲ τῶν ἀποστόλων, καὶ πάντα ἁπλῶς ὅσα τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν διασώζει τὴν Δωδεκάδα αὐτῶν χαρακτηρίζειν λέγουσι. Τὴν δὲ τούτων πάντων ἕνωσιν ὀνομαζομένην Τριακοντάδα διὰ τῆς τριάκοντα πηχῶν τὸ ὕψος ἐπὶ Νῶε κιβωτοῦ, καὶ διὰ Σαμουὴλ κατακλίναντος τὸν Σαοὺλ ἐν τοῖς τριάκοντα κλητοῖς πρῶτον, καὶ διὰ Δαβὶδ, ὅτε ἐπὶ τριάκοντα ἡμέραις ἐκρύβετο ἐν τῷ ἀγρῷ, καὶ διὰ τῶν συνεισελθόντων αὐτῷ εἰς τὸ σπήλαιον [2] τριάκοντα, καὶ διὰ τοῦτο τὸ μῆκος γίνεσθαι τῆς ἁγίας σκηνῆς τριάκοντα πηχῶν· καὶ εἴ τινα ἄλλα ἰσάριθμα τούτοις εὑρίσκουσι, τὴν Τριακοντάδα αὐτῶν διὰ τῶν τοιούτων ἐπιδεικνύναι φιλεριστοῦσιν.*

Κεφ. ιη'. [1] *Ἀναγκαῖον ἡγησάμην προσθεῖναι τούτοις καὶ ὅσα περὶ τοῦ Προπάτορος αὐτῶν, ὃς ἄγνωστος ἦν τοῖς πᾶσι πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ἐκλέγοντες ἐκ τῶν γραφῶν πείθειν ἐπιχειροῦσιν, ἵν' ἐπιδείξωσι τὸν κύριον ἡμῶν ἄλλον καταγγέλλοντα πατέρα παρὰ τὸν ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντὸς, ὃν, καθὼς προέφαμεν, ἀσεβοῦντες ὑστερήματος* pag. 253. *καρπὸν εἶναι λέγουσι. Τὸν γοῦν προφήτην Ἡσαΐαν εἰπόντα, Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκε, τὴν τοῦ ἀοράτου Βυθοῦ ἀγνωσίαν εἰρηκέναι μεθαρμόζουσι. Καὶ διὰ Ὠσηὲ τὸ εἰρημένον, Οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἀλήθεια οὐδὲ ἐπίγνωσις θεοῦ, εἰς τὸ αὐτὸ συντείνειν βιάζονται· καὶ, Οὐκ ἔστιν ὁ συνιὼν ἢ ἐκζητῶν τὸν θεόν· πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, ἐπὶ τῆς τοῦ Βυθοῦ ἀγνωσίας τάττουσι. Καὶ τὸ διὰ Μωϋσέως [2] δὲ εἰρημένον, Οὐδεὶς ὄψεται τὸν θεὸν, καὶ ζήσεται, εἰς ἐκεῖνον ἔχειν πείθουσι τὴν ἀναφοράν. Τὸν μὲν γὰρ ποιητὴν ἐπιψευδόμενοι ὑπὸ τῶν προφητῶν ἑωρᾶσθαι λέγουσι, τὸ δὲ, Οὐδεὶς ὄψεται τὸν θεὸν, καὶ ζήσεται, περὶ τοῦ ἀοράτου μεγέθους καὶ ἀγνω-*

Cap. XVII. — 1. τοῦ, *quod desideratur in edit. princ., primum ex Vatic. codice adiecit Petavius.*

2. *Reposui genuinam scripturam, quam servavit cod. Venetus, in quo eius quod vulgo legitur commenti* Ἰσραὴλ *loco reperitur numerus* λ̅. *Ceterum cf. ad h. l. interpretes Irenaei.*

Decem insuper apostoli, quibus absente Thoma dominus post resur- Ioann. 20, 24.
rectionem apparuit, hi inquam omnes Decadem illam, quae videri nequit, ex illorum opinione declararunt.

At vero Dodecadis, in qua defectus illa calamitas ac mysterium Cap. XVII.
contigit, qua ex calamitate omnium quae videntur originem manasse definiunt, ubique clara ac manifesta vestigia reperiri praedicant. Cuiusmodi sunt duodecim Iacobi filii, a quibus duodecim propagatae Exod. 28, 4 et 29, 8.
sunt tribus, et rationale opere vario contextum, cui duodecim lapi- Exod. 24, 4.
des assuti, ac tintinnabula totidem. Adde lapides duodecim a Moyse sub monte collocatos, parique numero partim medio in flumine, par- Ios. 4, 3 et 8.
tim in ulteriore ripa ab Iosue positos; quique testamenti arcam sustinuerunt, atque illos insuper, quos in vituli holocausto Elias suppo- 3 Reg. 18, 31.
suisse legitur. Quibus et apostolorum numerus accedit. Denique ubicumque duodenarii numeri aspersa mentio est, id tanquam Dodecadis suae figuram arripiunt. Iam Tricenarium, qui ex illorum omnium coniunctione nascitur, eius arcae, quam Noëmus extruxit, Gen. 6, 15.
tricenum cubitorum altitudo demonstrat. Deinde Samuel qui Saulem 1 Reg. 9, 22.
supra triginta, quos ad epulum invitarat, iussit accumbere. Tum 1. Reg. 20, 15.
insuper David, quatenus triginta totos dies in agro delituit; ut et illi qui ad ipsum se in speluncam aggregarunt. Quam etiam ob caussam triginta cubitos tabernaculi longitudo patuit; ac si qua sunt alia pari comprehensa numero, suum ad tricenarium accommodanda esse acerrime contendunt.

Quibus omnibus adiungenda scripturae testimonia putavi, qui- Cap. XVIII.
bus sua illa de supremo Parente somnia stabilire conantur, qui antequam Christus adveniret, omnibus erat ignotus. Hoc enim demonstrare student, Patrem alium quam universi conditorem a Christo domino fuisse praedicatum: quem etiam, ut ante diximus, ex defectu tanquam fructum effloruisse contendunt. Quod enim Isaias propheta dixit: *Israel vero me non cognovit, et populus me non intellexit*, id Esai 1, 3. Ose. 4, 1.
ad illius Bythi, qui discerni oculis nequit, ignorationem accommodant. Tum illud, quod est apud Oseam, *Non est in ipsis veritas*, Psalm. 13, 3.
neque cognitio dei, eodem referendum existimant. Item, *Non est* Rom. 3, 11. 12.
qui intelligat, aut requirat deum: omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, ad eandem Bythi ignorationem transferunt. Illud insuper eo pertinere censent, quod apud Moysen legitur, *Nemo videbit deum, et vivet.* Etenim conditorem illi duntaxat a prophetis conspectum fuisse perperam volunt. Istud vero: *Nemo videbit deum, et vivet*, de maiestate illa quae nec aspici possit et ignota sit omnibus pronun-

Cap. XVIII. — 1. *Vet. Interpres videtur legisse* Ἀναγκαῖον δ' ἡγησάμην. *Et hoc reponendum suasit Petavius.*

2. δὲ *non habet cod. Venet.*

στου τοῖς πᾶσιν εἰρῆσθαι [3] θέλουσι. Καὶ ὅτι μὲν περὶ τοῦ ἀοράτου πατρὸς καὶ ποιητοῦ τῶν ὅλων εἴρηται τὸ, Οὐδεὶς ὄψεται τὸν θεὸν, πᾶσιν ἡμῖν φανερόν ἐστιν, ὅτι δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ [4] ὑπὸ τούτων παρεπινοουμένου Βυθοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἀόρατος θεὸς, δειχθήσεται τοῦ λόγου προιόντος. Καὶ τὸν Δανιὴλ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο σημαίνειν ἐν [5] τῷ ἐπερωτᾶν τὸν ἄγγελον τὰς ἐπιλύσεις τῶν παραβολῶν, ὡς μὴ εἰδότα. Ἀλλὰ [6] καὶ τὸν ἄγγελον ἀποκρυπτόμενον ἀπ' αὐτοῦ τὸ μέγα μυστήριον τοῦ Βυθοῦ εἰπεῖν αὐτῷ, Ἀπότρεχε Δανιήλ· οὗτοι γὰρ οἱ λόγοι ἐμπεφραγμένοι εἰσὶν, ἕως οἱ συνιέντες συνιῶσι, καὶ οἱ λευκοὶ λευκανθῶσι. Καὶ αὐτοὺς εἶναι τοὺς λευκοὺς καὶ εὐσυνιέντας αὐχοῦσι.

Κεφ. ιθ'. Πρὸς δὲ τούτους ἀμύθητον πλῆθος ἀποκρύφων καὶ νόθων γραφῶν, ἃς αὐτοὶ ἔπλασαν, [1] παρειςφέρουσιν εἰς κατάπληξιν τῶν ἀνοήτων καὶ τὰ τῆς ἀληθείας μὴ ἐπισταμένων γράμματα. Προςπαραλαμβάνουσι δὲ εἰς τοῦτο κἀκεῖνο τὸ ῥᾳδιούργημα, ὡς τοῦ κυρίου [2] ἐν παιδείᾳ τοῦ διδασκάλου αὐτῷ φήσαντος, καθὼς ἔθος ἐστὶν, Εἰπὲ ἄλφα, ἀποκρίνασθαι τὸ ἄλφα, πάλιν τε τὸ βῆτα τοῦ διδασκάλου [3] κελεύσαντος εἰπεῖν ἀποκρίνασθαι τὸν κύριον, Σύ μοι πρότερον εἰπὲ, Τί ἐστι τὸ ἄλφα, καὶ τότε σοι ἐρῶ τί ἐστι τὸ βῆτα. Καὶ τοῦτο ἐξηγοῦνται, ὡς αὐτοῦ μόνου τὸ ἄγνωστον ἐπισταμένου, ὃ ἐφανέρωσεν ἐν τῷ τύπῳ τοῦ ἄλφα. Ἔνια δὲ καὶ τῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ κειμένων εἰς τοῦτον τὸν χαρακτῆρα μεθαρμόζουσιν. Ὡς τὴν πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ δωδεκαετοῦς ὄντος
pag. 254. ἀπόκρισιν, Οὐκ οἴδατε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ με εἶναι; Ὃν οὐκ ᾔδεισαν, φασὶ, πατέρα κατήγγελλεν αὐτοῖς· καὶ διὰ τοῦτο ἐκπέμψαι τοὺς μαθητὰς εἰς τὰς δώδεκα φυλὰς, κηρύσσοντας τὸν ἄγνωστον αὐτοῖς θεὸν, καὶ τῷ εἰπόντι αὐτῷ, Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τὸν ἀληθῶς ἀγαθὸν θεὸν ὡμολογηκέναι, εἰπόντα, Τί με λέγεις ἀγαθόν; εἷς ἐστι ἀγαθὸς ὁ πατὴρ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οὐρανοὺς δὲ νῦν τοὺς Αἰῶνας εἰρῆσθαι λέγουσι. Καὶ διὰ [4] τὸ μὴ ἀποκριθῆναι τοῖς εἰποῦσιν αὐτῷ, Ἐν ποίᾳ δυνάμει τοῦτο ποιεῖς; ἀλλὰ τῇ ἀντεπερωτήσει ἀπορῆσαι [5] αὐτοὺς, τὸ ἄρρητον τοῦ πατρὸς, ἐν τῷ [6] μὴ εἰπεῖν δεδειχέναι αὐτὸν ἐξηγοῦνται. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰρηκέναι, Πολλάκις ἐπεθύμησα ἀκοῦσαι ἕνα τῶν λόγων τούτων, καὶ οὐκ ἔσχον τὸν ἐροῦντα, ἐμφαίνοντός [7] φασιν εἶναι τὸ Ἑνὸς τὸν ἀληθῶς ἕνα θεὸν, ὃν οὐκ ἐγνώκεισαν. Ἔτι ἐν τῷ προσχόντα

3. λέγουσιν *cod. Venet.*
4. ὑπὸ *secundum Vet. Interpretem reponendum erat pro* ἐπὶ *quod libri Epiphanii praebent.*
5. τῷ ἑτέρῳ ἐπερωτᾶν *ed. princ., mendose.*
6. καὶ *non habet cod. Venet.*
Cap. XIX. — 1. παραφέρουσιν *codd. Rhedig. Paris.*
2. *Sic emendo verba corruptissima* τὰ διὰ *quae vulgo in libris reperiuntur. Vet. Interpres habet:* quasi dominus cum puer esset et disceret literas, cum dixisset magister eius *cett. Nec quicquam desiderandum existimo in Graecis Epiphanii. Nam verborum* cum puer esset et disceret literas *sententiam verba* ἐν παιδείᾳ *plene referunt.*
3. κελεύοντος *cod. Venet. — De re narrata v. I. C. Thilonis Cod. Apocr. N. T.*

tiatum affirmant. Verum de summo illo qui videri non potest Patre ac conditore omnium illud ipsum usurpari, *Nemo videbit deum*, facile Exod. 33, 20.
omnes intelligunt. Idem vero non ad confictum illum ab istis Bythum, sed ad rerum omnium opificem convenire, eumque nec aspectabilem esse deum, a nobis postea demonstrabitur. Addunt id etiam significasse Danielem, cum ab angelo parabolarum interpretationem velut ignarus postulat. Angelum vero magnum Bythi mysterium celare cupientem ita respondisse: *Vade Daniel: quia clausi sunt signa-* Dan. 12, 9. et 10.
tique sermones, quousque intelligentes intelligant, et albi dealbentur. Se enim albos illos et intelligentes esse gloriantur.

Apocrypharum praeterea et adulterinarum scripturarum, quas Cap. XIX.
ipsimet commenti sunt, infinitam multitudinem obtrudunt, quibus imperitis ac germanarum scripturarum ignaris stuporem obiiciant. Quin illud scelerate confictum proferunt in medium, Christum, puer cum esset literasque disceret, iubenti, ut assolet, praeceptori, Dic alpha, alpha respondisse. Rursum ut Beta diceret praecipienti respondisse dominum, Tu mihi primum quid sit alpha dicito, tum ego quid sit beta respondebo. Quod illi sic interpretantur, quasi solus quod erat ignotum intelligeret, idque sub literae alpha specie declarare vellet. Nonnulla quoque quae in evangelio leguntur ad eandem formam applicant. Velut quod matri suae duodecim natus annos respondit: *Nesciebatis quod in iis quae patris mei sunt oportet me esse?* Luc. 2, 49.
Quem enim nesciebant, inquiunt, Patrem illis nuntiabat. Quam- Matth. 19, 17.
obrem ut ignotum hactenus Patrem praedicarent, duodecim ad tribus misisse illum discipulos asserunt. Deinde cum alius, *Praeceptor bone!* dixisset, eum qui vere bonus est deum diserte confessum fuisse. *Quid me*, inquit, *dicis bonum? Unus est bonus, Pater qui in coelis est.* Coelorum porro nomine Aeonas modo accipiendos esse. Quod autem percontantibus, *In qua potestate hoc facis?* re- Luc. 20, 2.
spondit nihil, sed aliam eius quaestionem proposuit, declaratum illud eo silentio putant summum Patrem nullis posse verbis explicari. Velut etiam ita cum locutus est: *Saepe ego desideravi unum ex illis sermonibus audire, nec qui diceret habui,* aperte, inquiunt, unum ostendit esse deum, quem minime illi cognoscent. Ad haec cum Hieru-

tom. I. p. 12. cap. 48.
4. τοῦ *cod. Venet.*
5. πρὸς αὐτοὺς *coniecit Petavius.*
6. μὴ *particula abest ab omnibus libris. Vet. Interpres:* inenarrabile patris in eo quod non dixerit non ostendisse eum interpretantur, *ubi alterum illud* non *ante voc.* ostendisse *cum Grabio et Feuardentio delendum esse arbitror.*
7. φασιν εἶναι τὸ *correxi ego atque reposui pro eo quod libri tenent* φασι δεῖν διὰ τοῦ. *Quod vitium (antiquissimum, uti videtur) partim traxit etiam Latinus Interpres, qui vertit:* Sed et in eo quod dixerit — — — manifestantis dicunt esse per hoc Unum *cett.*

αὐτὸν τῇ Ἱερουσαλὴμ δακρῦσαι ἐπ' αὐτὴν, καὶ εἰπεῖν, Εἰ ἔγνως [8] καὶ σὺ σήμερον τὰ πρὸς εἰρήνην, ἐκρύβη δὲ [9] ἀπὸ σοῦ, διὰ τοῦ Ἐκρύβη ῥήματος τὸ ἀπόκρυφον τοῦ Βυθοῦ δεδηλωκέναι. Καὶ πάλιν εἰπόντα, Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ. Τὸν τῆς ἀληθείας πατέρα κατηγγελκέναι. Ὃ γὰρ οὐκ ᾔδεισαν, [10] φασὶ, τοῦτο αὐτοῖς ὑπέσχετο διδάξειν. [11] Ἀπόδειξιν δὲ τὴν ἀνωτάτω καὶ οἱονεὶ κορωνίδα τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν φέρουσι ταῦτα· [12] Ἐξομολογήσομαί σοι, πάτερ κύριε τῶν οὐρανῶν καὶ [13] τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας αὐτὰ ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. Οὐὰ ὁ πατήρ μου, ὅτι ἔμπροσθέν σου εὐδοκία μοι ἐγένετο Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου, καὶ οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατὴρ, καὶ ᾧ ἂν ὁ υἱὸς [14] ἀποκαλύψῃ. Ἐν τούτοις διαῤῥήδην φασὶ δεδειχέναι αὐτὸν, ὡς τὸν ὑπ' [15] αὐτῶν παρεξευρημένον πατέρα ἀληθείας πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ μηδενὸς πώποτε ἐγνωκότος, καὶ κατασκευάζειν θέλουσιν, ὡς τοῦ ποιητοῦ καὶ κτιστοῦ ἀεὶ ὑπὸ πάντων ἐγνωσμένου, καὶ ταῦτα τὸν κύριον εἰρηκέναι περὶ τοῦ ἀγνώστου τοῖς πᾶσι Πατρὸς, ὃν αὐτοὶ καταγγέλλουσι.

Κεφ. κ'. Τὴν δὲ τῆς ἀπολυτρώσεως αὐτοῖς παράδοσιν συμβέβηκεν ἀόρατον εἶναι καὶ ἀκατάληπτον, ἅτε τῶν ἀκρατήτων καὶ ἀοράτων μητέρα ὑπάρχουσαν, καὶ διὰ τοῦτο ἄστατον οὖσαν οὐχ ἁπλῶς, [1] οὐδὲ ἑνὶ λόγῳ, ἀπαγγεῖλαι ἔστι· διὰ τὸ [2] ἕνα ἕκαστον αὐτῶν, καθὼς αὐτοὶ βούλονται,
pag. 255. παραδιδόναι αὐτήν. Ὅσοι γάρ εἰσι ταύτης τῆς γνώμης μυσταγωγοὶ, τοσαῦται καὶ ἀπολυτρώσεις. Καὶ ὅτι μὲν εἰς ἐξάρνησιν τοῦ βαπτίσματος τῆς εἰς θεὸν ἀναγεννήσεως, καὶ πάσης τῆς πίστεως ἀπόθεσιν, ὑποβέβληται τὸ εἶδος [3] τοῦτο ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, ἐλέγχοντες αὐτοὺς ἀπαγγελοῦμεν ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ. Λέγουσι δὲ αὐτὴν ἀναγκαίαν εἶναι τοῖς τὴν τελείαν γνῶσιν εἰληφόσιν, ἵνα εἰς τὴν ὑπὲρ πάντα δύναμιν ὦσιν ἀναγεγεννημένοι. Ἄλλως γὰρ ἀδύνατον ἐντὸς Πληρώματος εἰσελθεῖν, ἐπειδὴ αὕτη ἐστὶν ἡ εἰς [4] τὸ βάθος κατάγουσα αὐτούς. Τὸ μὲν γὰρ βάπτισμα τοῦ φαινομένου Ἰησοῦ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν, τὴν δὲ ἀπολύτρωσιν τοῦ ἐν αὐτῷ [5] Χριστοῦ κατελθόντος εἰς τελείωσιν, καὶ τὸ μὲν ψυχικὸν, τὴν δὲ πνευματικὴν εἶναι ὑφίστανται, καὶ τὸ μὲν βάπτισμα ὑπὸ Ἰωάννου κατηγγέλθαι εἰς μετάνοιαν, τὴν δὲ ἀπολύτρωσιν ὑπὸ

8. καὶ om. cod. Rhedig.
9. ἀπὸ cum Billio restituendum duxi. Abest enim ab omnibus libris.
10. Epiphanii libri habent φησὶ.
11. Vox Ἀπόδειξιν (vel, si mavis, Δίδαξιν), quae incuria librariorum prorsus intercierat, repetenda erat ex vocabulo διδάξειν, quod antecedit. Vet. Interpres habet Ostensionem autem superiorum, et velut finem cett., videturque legisse τῶν ἀνωτάτω.
12. Confiteor habet Vet. Interpres.
13. τῆς om. cod. Ven.
14. ἀποκαλύψει cod. Venet.
15. αὐτῶν codd. Venet. Rhedig. Reliqui libri αὐτόν.

salem accedens *flevit super eam, et dixit, Si cognovisses et tu, et qui-* Luc. 19, 42.
dem in hac die, quae ad pacem sunt tibi: nunc autem abscondita sunt tibi, vocabulo isto, *abscondita sunt,* occultam Bythi naturam abstrusamque demonstravit. Quemadmodum et hisce verbis: *Venite ad me* Matth. 11, 28.
omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos; et, *Discite a me* etc. Veritatis parentem indicasse confirmant. Quod enim ignorabant, inquiunt, hoc se illos edocturum recepit. Postremo hanc velut arcem probationis suae ac fastigium proferunt, quod idem dominus dixit: *Confiteor tibi Pater domine coeli ac terrae, quia abscon-* Luc. 10. 21.
disti a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis: ita pater, quoniam coram te beneplacitum est mihi. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo: et nemo novit Patrem nisi Filius, et Filium nemo novit nisi Pater et cui voluerit filius revelare. Quibus verbis evidenter hoc ab illo declaratum existimant, quem ipsi Veritatis Parentem temere commenti sunt, hunc antequam Christus venisset nemini fuisse cognitum, contra vero istud colligi, conditorem ac creatorem perpetuo manifestum omnibus fuisse. Haec enim omnia de ignoto illo Parente, quem ipsi praedicant, a Christo pronuntiata non dubitant.

Quod autem ad redemptionem pertinet, eam neque aspici ne- Cap. XX.
que comprehendi animo posse definiunt; utpote, quae eorum mater sit quae peraeque contineri ac videri nequeant. Quare cum inconstans atque instabilis sit, non una illam ac simplex oratio complecti potest, quoniam ab unoquoque illorum pro suo nutu ac voluntate traditur. Quot enim sunt illius dogmatis ac mysteriorum antistites, totidem et redemptiones esse dicunt. Enimvero totam illam speciem atque pompam eiurandi baptismatis iterataeque illius a deo generationis gratia et abiiciendae fidei a Satana confictam esse, suo loco, cum illos refutabimus, ostendetur. Sed illam necessariam omnino redemptionem iis esse statuunt qui perfectam scientiam adepti sunt, ut ad supremam omnium virtutem denuo gignantur. Aliter enim omnem ad Pleroma aditum intercludi, cum haec illa sit quae eos ad Bythi profunda perducat. Nam baptismum apparentis illius Iesu condemnationem duntaxat prae se ferre criminum, redemptionem vero Christi, qui se in Iesum insinuaverat, perfectum ad statum absolutumque spectare. Illum animalem esse, hanc vero spiritalem. Praeterea Matth. 3, 15.
baptismum a Ioanne capessendae poenitentiae caussa denuntiatum,

Cap. XX. — 1. οὐδενὶ λόγῳ cod. Rhedig.
2. Libri Epiphanii habent ἕν pro ἕνα.
3. τοῦτο ὑπὸ codd. Vatic. Venet. Vulgo τοῦ ὑπὸ.
4. Vet. Interpres cum praebeat quae in profundum Bythi deducit, secundum eos, videtur legisse τὸ Βυθοῦ βάθος κατάγουσα, κατ' αὐτούς.
5. spiritus habet Vet. Interpres, ut πνεύματος pro Χριστοῦ legisse videri possit.

Ἰησοῦ κεκομίσθαι εἰς τελείωσιν, καὶ [6] τοῦτ' εἶναι περὶ οὗ λέγει, Καὶ ἄλλο βάπτισμα ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πάνυ ἐπείγομαι εἰς αὐτό. Ἀλλὰ καὶ τοῖς υἱοῖς Ζεβεδαίου τῆς μητρὸς αὐτῶν αἰτουμένης τὸ καθίσαι αὐτοὺς ἐκ δεξιῶν [7] καὶ ἀριστερῶν μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλείαν, ταύτην προςθεῖναι τὴν ἀπολύτρωσιν τὸν κύριον λέγουσιν, εἰπόντα, Δύνασθε τὸ βάπτισμα βαπτισθῆναι, ὃ ἐγὼ μέλλω βαπτίζεσθαι; Καὶ τὸν Παῦλον ῥητῶς φάσκουσι τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἀπολύτρωσιν πολλάκις μεμηνυκέναι, καὶ εἶναι ταύτην τὴν ὑπ' αὐτῶν ποικίλως καὶ ἀσυμφώνως παραδιδομένην.

Κεφ. κα'. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν νυμφῶνα κατασκευάζουσι, καὶ μυσταγωγίαν ἐπιτελοῦσι μετ' ἐπιρρήσεών τινων τοῖς τελειουμένοις, καὶ πνευματικὸν γάμον φάσκουσιν εἶναι τὸ ὑπ' αὐτῶν γινόμενον, κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἄνω Συζυγιῶν· οἱ δὲ ἄγουσιν ἐφ' ὕδωρ, καὶ βαπτίζοντες οὕτως ἐπιλέγουσιν· Εἰς ὄνομα ἀγνώστου Πατρὸς τῶν ὅλων, εἰς Ἀλήθειαν Μητέρα πάντων, εἰς τὸν κατελθόντα εἰς Ἰησοῦν, εἰς ἕνωσιν καὶ ἀπολύτρωσιν καὶ κοινωνίαν τῶν δυνάμεων. Ἄλλοι δὲ Ἑβραϊκά τινα ὀνόματα ἐπιλέγουσι, πρὸς τὸ μᾶλλον καταπλήξασθαι τοὺς τελειουμένους, οὕτως· Βασεμὰ, [1] Χαμοσσὴ, [2] Βααιανορὰ, Μισταδία, Ῥουαδὰ, [3] Κουστὰ, Βαβοφὸρ, Καλαχθεῖ. Τούτων δ' ἡ ἑρμηνεία ἐστὶ τοιαύτη· ὑπὲρ πᾶσαν δύναμιν τοῦ πατρὸς ἐπικαλοῦμαι φῶς ὀνομαζόμενον, καὶ πνεῦ-
pag. 256. μα ἀγαθὸν, καὶ ζωὴ, ὅτι ἐν σώματι ἐβασίλευσας. Ἄλλοι δὲ πάλιν τὴν λύτρωσιν ἐπιλέγουσιν οὕτως· τὸ ὄνομα τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ πάσης θεότητος καὶ κυριότητος καὶ ἀληθείας, ὃ ἐνεδύσατο Ἰησοῦς ὁ Ναζαρηνὸς ἐν ταῖς ζωαῖς τοῦ φωτὸς τοῦ Χριστοῦ, Χριστοῦ ζῶντος διὰ Πνεύματος ἁγίου εἰς λύτρωσιν ἀγγελικὴν ὄνομα τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως [4] Μεσσία, Οὐφαρὲγ, [5] Ναμεμψαιμὰν, Χαλδαίαν, Μοσομηδαέα, [6] Ἀκφραναὶ, Ψαούα, Ἰησοῦ Ναζαρία. Καὶ τούτων δὲ ἡ ἑρμηνεία ἐστὶ τοιαύτη· [7] Οὐ διαιρῶ τὸ πνεῦμα τὴν καρδίαν καὶ τὴν ὑπερουράνιον δύναμιν, τὴν οἰκτίρμονα· ὀναίμην τοῦ ὀνόματός σου Σωτὴρ Ἀληθείας. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπιλέγουσιν οἱ αὐτοὶ [8] οἱ τελοῦντες· ὁ δὲ τετελεσμένος ἀποκρίνεται, Ἐστήριγμαι, καὶ λελύτρωμαι, καὶ λυτροῦμαι τὴν ψυχήν μου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ πάντων τῶν παρ' αὐτοῦ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰαὼ, ὃς ἐλυτρώσατο τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς ἀπολύτρωσιν ἐν τῷ Χριστῷ τῷ ζῶντι. Εἶτ' ἐπιλέγουσιν οἱ παρόντες, Εἰρήνη πᾶσιν ἐφ' οὓς τὸ ὄνομα τοῦτο [9] ἐπαναπαύεται. Ἔπειτα μυρίζουσι τὸν τετελεσμένον τῷ ὀπῷ τῷ [10] ἀπὸ βαλσάμου. Τὸ γὰρ μῦρον τοῦτο τύπον τῆς

6. ταῦτ' cod. Venet

7. καὶ ἐξ ἀριστερῶν cod. Venet.

Cap. XXI. — 1. χασιμὴ codd. Rhedig. et Paris.

2. βααιανοορὰ codd. Rhedig. et Paris.

3. κουκὰ cod. Rhedig. et Paris. — Cf. de hac Gnosticorum formula interpretes ad Irenaeum I, 21, 3.

4. μοσσία cod. Paris.

5. νεμεμψαιμάν cod. Paris.

redemptionem a Iesu obtinendae gratia perfectionis invectam. Atque hoc esse, quod his verbis testatum reliquerit: *Baptismo alio habeo baptizari, et ad illum omnino festino.* Imo etiam Zebaedaei filiis, cum eorum mater a se postulasset, ut eos secum ad dextram sinistramque suam in regno considere iuberet, eandem illam redemptionem proposuisse dominum putant, his verbis: *Potestis baptismate baptizari, quo ego baptizandus sum?* Paulum insuper redemptionem in Christo Iesu persaepe commemorasse praedicant; quam eandem ipsam esse volunt de qua varia secumque minime cohaerentia disputant.

Luc. 12, 50. Matth. 20, 21. Marc. 10, 38.

Cap. XXI. Nam alii Thalamum nescio quem construunt, eosque quos suas ad ceremonias admittunt certis ritibus ac carminibus initiant, ac quod ipsi gerunt, spiritales nuptias appellant, ad coelestium coniugiorum imitationem expressas. Alii ad aquam perductos tingunt hac verborum formula: *In nomine ignoti Patris omnium, in Veritate omnium Matre, in eo qui in Iesum delapsus est, in unione et redemptione communioneque Virtutum.* Sunt et qui Hebraicas voces proferant, quo maiorem initiatis horrorem iniiciant, hoc modo: *Basema, Chamosse, Baaenora, Mistadia, Rhuada, Custa, Babophor, Kalachthei.* Quorum haec est sententia: *Supra omnem Virtutem Patris Lumen quod vocatur imploro: nec non et Spiritum bonum, et Vitam, quoniam in corpore regnasti.* Quidam ita redemptionem concipiunt. Arcanum et occultum ab omni divinitate dominatuque ac veritate nomen, quod Iesus Nazarenus induit, in vitis luminis Christi, Christi, inquam, viventis per Spiritum sanctum, in redemptionem angelicam; nomen restitutionis: *Messias, Uphareg, Namempsaeman, Chaldaean, Mosomedaea, Acphranae, Psaua, Iesu Nazaria.* Quae hoc modo interpretari possumus: *Non divido Spiritum, Cor Virtutemque coelo subliniorem, misericordem: macte sim nomine tuo Salvator Veritatis.* Haec dum ab antistitibus prolata sunt, tum qui sacris initiatur ita respondet: *Confirmatus sum ac redemptus: et anima mea ab hoc seculo omnibusque quae ab eo sunt redimitur in nomine Iao, qui ipsius redemit animam in redemptionem in Christo vivente.* Ad haec praesentes omnes subiiciunt: *Pax omnibus in quibus nomen istud requiescit.* Deinde opobalsamo initiatum perungunt. Quod unguenti genus fragran-

6. ἐκφραναὶ ψαούα cod. Paris. ἀκφραναὶ ψευούα cod. Rhedig. ἀκψαρναιψεύουσα cod. Venet. — *De interpretatione huius formulae, si placet, adeas doctorum hominum ad Irenaeum l. l. adnotata. Cf. etiam infra haer. 36, 2. ubi eadem repetuntur.*

7. Christi non divido spiritum, cor cett. *legitur apud Vet. Interpretem.*

8. οἱ *adieci de auctoritate codd. Vatic. et. Venet.*

9. ἐπαναπέπαυται *cod. Venet.*

10. ἀπὸ τοῦ βαλσάμου *codd. Rhedig. Paris.*

ὑπὲρ τὰ ὅλα εὐωδίας εἶναι λέγουσιν. Ἔνιοι δ' αὐτῶν τὸ μὲν ἄγειν ἐπὶ τὸ ὕδωρ περισσὸν εἶναι φάσκουσι, μίξαντες δὲ ἔλαιον καὶ ὕδωρ ἐπιτοαυτὸ μετ' ἐπιρρήσεων ὁμοιοτρόπων αἷς προειρήκαμεν ἐπιβάλλουσι τῇ κεφαλῇ τῶν τελειουμένων, καὶ τοῦτ' εἶναι τὴν ἀπολύτρωσιν θέλουσι. Μυρίζουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τῷ βαλσάμῳ. Ἄλλοι δὲ ταῦτα πάντα παραιτησάμενοι φάσκουσι μὴ δεῖν τὸ τῆς ἀρρήτου καὶ ἀοράτου δυνάμεως μυστήριον δι' ὁρατῶν καὶ φθαρτῶν ἐπιτελεῖσθαι κτισμάτων, καὶ τῶν ἀνεννοήτων καὶ ἀσωμάτων δι' αἰσθητῶν καὶ σωματικῶν, εἶναι δὲ τὴν τελείαν ἀπολύτρωσιν αὐτὴν τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἀρρήτου μεγέθους· ὑπ' ἀγνοίας γὰρ ὑστερήματος καὶ πάθους γεγονότων διὰ γνώσεως καταλύεσθαι πᾶσαν τὴν ἐκ τῆς ἀγνοίας σύστασιν, ὥςτε εἶναι τὴν γνῶσιν ἀπολύτρωσιν τοῦ ἔνδον ἀνθρώπου. Καὶ μήτε σωματικὴν ὑπάρχειν αὐτὴν, φθαρτὸν γὰρ τὸ σῶμα, μήτε ψυχικὴν, ἐπεὶ καὶ ἡ ψυχὴ ἐξ ὑστερήματος, καὶ [11] ἔστι τοῦ Πατρὸς ὥςπερ οἰκητήριον. Πνευματικὴν οὖν δεῖ καὶ τὴν λύτρωσιν ὑπάρχειν. Λυτροῦσθαι γὰρ διὰ [12] γνώσεως τὸν ἔσω ἄνθρωπον, τὸν πνευματικὸν, καὶ ἀρκεῖσθαι αὐτοὺς τῇ τῶν ὅλων ἐπιγνώσει, καὶ ταύτην εἶναι λύτρωσιν ἀληθῆ.

ΕΩΣ ΩΔΕ ΤΑ ΥΠΟ ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ.

Κεφ. κβ'. pag. 257. Ταύτην τὴν πᾶσαν ἀκριβῆ ἔρευναν ὁ μακάριος πρεσβύτης Εἰρηναῖος ἐποιήσατο, [1] καθ' εἱρμὸν πάντα ἐνθέμενος τῆς αὐτῶν πάσης παραπεποιημένης διδασκαλίας. Διόπερ δὴ, ὡς καὶ ἤδη μοι προδεδήλωται, [2] ὅτι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐσπουδασμένοις ἀρκεσθέντες, πάντα πρὸς ἔπος, ὡς παρ' αὐτῷ ἐμφέρεται, παρεθήκαμεν. Ἀνατραπήσονται γὰρ ἐξ αὐτῶν τῶν παρὰ τοῦ ἁγίου ἀνδρὸς εἰς ἀντίθεσιν τῆς αὐτῶν μοχθηρίας εἰρημένων. Ἡμεῖς γὰρ πιστεύομεν, ὡς πάντη ἡ ἀλήθεια ὑποφαίνει, καὶ ὁ εὔλογος λογισμὸς ὑποτίθεται, καὶ τῷ τῆς εὐσεβείας κανόνι συμπεφώνηται, τῷ τε νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνέκαθεν πατριάρχαις κατὰ ἀκολουθίαν, τῇ τε αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος διδαχῇ, καὶ τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων σαφῶς ἡμᾶς διδασκόντων ἕνα ὁμολογεῖν θεὸν πατέρα, παντοκράτορα τῶν ὅλων, καὶ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα, μίαν ἁγίαν τριάδα ἄκτιστον, τῶν ἄλλων ἁπάντων ἐξ οὐκ ὄντων γενομένων μετὰ πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα. Οὕτως τε παρὰ πάντων τῶν προειρημένων ἁγίων προφητῶν τε καὶ εὐαγγελιστῶν καὶ ἀποστόλων σαφῶς ὡμολογημένων καὶ πεπιστευμένων οὐκ ἂν δυνηθείη κυβευτική τις ἐπίνοια ἀντισχεῖν πρὸς τὴν

11. ἔτι correxerunt quidam.
12. γνώσεως correxi ex Vet. Interprete. μωσέως ed princ. Μωϋσέως edit. Petav.

Cap. XXII. — 1. καθ' εἱρμὸν πάντα cod. Rhedig. καθ' εἱρμὸν μὲν πάντα edd. princ. et Petav. καθ' εἱρμὸν ταῦτα cod. Vatic.

tissimi illius odoris qui supra omnia est imaginem esse censent. Non desunt inter illos qui ad aquam perducere supervacaneum arbitrantur, sed oleum aqua temperatum cum solennibus eiusmodi carminibus, qualia nos paulo ante retulimus, initiatorum capitibus inspergant, idque demum redemptionem nominent, quamquam balsamo ipsi etiam inungunt. Alii contra repudiatis iis omnibus negant eius virtutis, quae nec oculis cerni nec sermone declarari possit, mysterium per aspectabiles corruptibilesque creaturas posse perfici; eorum, inquam, quae cogitationem omnem fugiunt, corporisque sunt expertia, ad ea quae sensibus percipiuntur corporeaque sunt oportere demitti. Perfectam itaque redemptionem ipsam esse magnitudinis inexplicabilis notitiam. Cum enim defectus omnis et perturbatio ab ignorantia proficiscatur, quicquid ex ea conflatum est, illa ratione destrui; adeo ut cognitio interioris sit hominis redemptio: ac neque corporea sit, corpus enim corruptionis capax est, nec animalis, quod anima ex defectu prodierit, sitque velut Parentis domicilium. Quare et spiritalis redemptio sit oportet. Etenim per Moysen interior homo ac spiritalis redimitur. Proinde universorum se esse dicunt cognitione contentos, eamque germanam redemptionem appellant.

HACTENUS IRENAEUS.

Hanc beatissimus ille senex Irenaeus erroris istius accuratam inquisitionem instituit, omnemque commentitii dogmatis seriem ordinemque proposuit. Quamobrem, ut initio praefati sumus, iis contenti quae ab illo magno studio sunt elaborata, cuncta prout in eius opere continentur ad verbum exscripsimus. Facile enim ex iis quae a sanctissimo viro ad illius refellendam improbitatem prodita sunt everti profligarique poterunt. Nos enim id quod veritas ipsa prae se omnino fert, quodque et prudens ratio persuadet et veritatis regulae consentaneum est, legi ac prophetis et patriarchis, qui sibi invicem successerunt, nec non tam salvatoris ipsius quam apostolorum doctrinae credimus, a quibus manifeste didicimus unum confiteri deum universorum patrem omnipotentem, ac dominum nostrum Iesum Christum, et Spiritum sanctum, unam sanctam increatamque trinitatem; cum cetera post Patrem et Filium et Spiritum sanctum ex nihilo producta sint. Quae quidem omnia cum iis quos commemoravi sanctissimis viris, prophetis, evangelistis et apostolis sine ulla ambiguitate credita confessaque fuerint, nullae eiusmodi erunt artes ac praestigiae, quae veritatis luci ac splendori possint obsi- Cap. XXII.

2. Rescribo ἅτε.

ἀκτῖνα τῆς ἀληθείας, ὥς γε ἡμῖν πολλάκις κατὰ πλάτος εἴρηται ἐν τῇ πρὸς ἑκάστην αἵρεσιν ὑποθέσει· ὡς ἐξάπαντος φωρᾶσθαι καὶ τοῦτον ἀγύρτην καὶ θανατοποιὸν ἰσοτύπως ταῖς προειρημέναις ἐπιδείξεως χάριν καὶ περιεργίας τὰ μεγάλα ταῦτα καττύσαντά τε καὶ μηχανησάμενον.

Κεφ. κγ΄. Παρελθόντες δὲ καὶ τὴν τούτου μοχθηρίαν, καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ Μαρκωσίων λεγομένων, ἐπὶ τὰς ἑξῆς σπεύσωμεν, ὦ ἐπιπόθητοι, τὰς αὐτῶν ῥίζας πάλιν ἀνερευνῶντες, καὶ τῶν καρπῶν αὐτῶν τὴν πικρίαν ἀφανίζοντες, τήν τε ἀνατροπὴν καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς πάντα ἐπιδεικνύντες, οὐκ εἰς βλάβην τῶν ἐντυγχανόντων, ἀλλὰ εἰς ἀποτροπὴν, πρὸς τὸ μὴ πλησιάσαι μιᾷ τῶν προειρημένων αἱρέσεων, ἢ τῶν μετέπειτα, ἀλλὰ ἀναγνόντας τὰ γεγραμμένα παρ' αὐτοῖς, καὶ γνόντας τὰ ᾀδόμενα, καὶ καταγνόντας τῆς ἑκάστης αὐτῶν πλάνης τε καὶ ἑρπετώδους μοχθηρίας,
pag. 258. ἀποφεύγειν τε καὶ, ὡς εἶπον, μὴ πλησιάζειν. Διψάδα γάρ τινα ἔχιδνάν φασιν οἱ ἱστορήσαντες ἰοῦ λύμην τοιάνδε ἐμποιεῖν. Ἐν τόποις γάρ τισιν, ὅπου πύελοι ἐν ταῖς πέτραις ἢ λιβάδες εἰσὶ μικραὶ ἀπὸ πετρῶν χεύμεναι εἰς ὑποδοχήν τινα, ἡ αὐτὴ διψὰς ὕδωρ εὑρίσκουσα καὶ πιοῦσα τὸν ἰὸν ἐμβάλλει μετὰ τὸ πιεῖν εἰς τὰς προειρημένας στάσεις τῶν ὑδάτων, ὥςτε πᾶν ζῶον πλησιάσαν καὶ ποτοῦ κορεσθὲν δοκεῖν μὲν ὠφελεῖσθαι ἐκ τοῦ μεταλαβεῖν, εὐθὺς δὲ παρὰ τὸ ὑποδόχον τῶν ὑδάτων ἐκ τοῦ ἰοῦ τῆς διψάδος ὑποδεξάμενον καταπίπτειν καὶ θνήσκειν. Ἀλλὰ καὶ εἴ τινα πλήξειεν ἡ αὐτὴ διψὰς, ἀπὸ τοῦ περισσοτέρως ἐν αὐτῇ καυστικοῦ ἰοῦ ἐπὶ ὄρεξιν δίψης καὶ πόματος προτρέποιτο πάθος τῆς ἀλγηδόνος, προςφέρεσθαί τε ἀεὶ καὶ πίνειν [1] ἐρεθίζειν. [2] Νομίζει δέ τι ὠφελεῖσθαι πρὸς τὴν λύμην ὁ πληγεὶς ὁσάκις τῆς τοιαύτης θανατηφόρου ἀλγηδόνος λαμβάνει, ἀλλὰ ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ πληρωθείσης τῆς γαστρὸς, καὶ μηκέτι ὑποδεχομένης, ὕστερον σὺν τῷ πόματι τὸ πνεῦμα ἀφίησιν. Οὕτω καὶ οὗτος ὑπὸ πόματος τὸν θάνατον τοῖς παρ' αὐτοῦ ἠπατημένοις ἐξεργάζεται. Οὗπερ ἰοῦ ἐν δυνάμει θεοῦ ῥυσθέντες ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἴωμεν.

ΚΑΤΑ ΚΟΛΟΡΒΑΣΙΩΝ,
πεντεκαιδεκάτη, ἡ καὶ τριακοστὴ πέμπτη.

Κεφ. α΄. Κολόρβασος τούτοις ἕπεται ἀπὸ τῆς τοῦ προειρημένου Μάρκου γοητείας τὸν ἔρανον ποιησάμενος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Πτολεμαίου ῥίζης σκολόπων δίκην ἀναφύσας, [1] ἕτερα πάλιν παρὰ [2] τούτους ἐνοχλεῖν τῷ κόσμῳ κέντρων δίκην ἐπενόησε, δῆθεν μείζονα φαντασίαν, ὡς ἄνωθεν ἥκων, μηχανώμενος. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα σὺν τῷ Μάρκῳ ὑπάρ-

Cap. XXIII. — 1. *Rescribo* ἐρεθίζειν.
2. νομίζει *cod. Vatic. et inde edit. Petav. Vulgo* νομίζειν.

stere; quemadmodum in singulis refutandis haeresibus saepe ac copiose monstravimus. Adeo ut eadem qua in ceteris ratione detectum sit, nebulonem illum ac pestiferum hominem sola ostentatione sui ac curiositate ductum ad tam immania portenta fingenda fabricandaque venisse.

Nunc illius ac Marcosiorum impietate praeterita ad alias transeamus, earumque et evellamus radices et amarissimos fructus tollamus e medio, ac quemadmodum refelli possint, quaeque ad ipsos pertinent universa referamus; non ut legentibus fraudi ista sint, sed ut ab illis abhorreant, neque ad unam aliquam earum quas exposuimus aut insequentium accedant, sed ubi quae ab illis scripta sunt legerint, saepiusque decantata cognoverint, illorum erroribus ac venenata improbitate damnata fugiant procul, ac propius se conferre vereantur. Dipsadem quandam e viperarum genere esse memoriae proditum est, quae istiusmodi virus immittat. Cum enim excavatis in rupibus, quae stillantem e saxis liquorem excipiunt, aquam nacta biberit, eam postea veneno suo sic inficit, ut si quod animal deinceps ex ea potaverit, cum iuvari ac sitim relevare visum fuerit, ad venenatum ipsum aquae receptaculum subito moriatur ac concidat. Quod si quem illa momorderit, ignea veneni vis vehementius grassans ingentem sitim affert, et ad assidue potandum intolerabili cum dolore compellit. Cui quidem letifero dolori dum ita se remedii afferre aliquid existimat, in eodem loco ventre distento nec humoris quicquam amplius capiente, cum potu mox animam profundit. Sic ille cum inexhausta potus aviditate suis exitium consciscit. Sed nos ab eo veneno divina ope liberati reliquas ad haereses transeamus. Cap. XXIII.

CONTRA COLORBASIOS,
quae est haeresis XV. sive XXXV.

Sequitur Colorbasus, qui ab iisdem Marci praestigiis suas ineptias corrogavit. Quin et ex Ptolemaei radicibus sentium ac spinarum instar erumpens novas quasdam opiniones commentus est, quibus velut aculeis homines infestaret, dum maiores nugas ac somnia velut e coelo delapsus effutiit. Fuit ei primum cum Marco societas Cap. I.

Cap. I. — 1. *Forlasse* ἑτέρᾳ. 2. *Ita rescripsi. Libri habent* τούτοις.

χων ὁμοιογνώμονι αὐτῷ, δίκην δικεφάλου ὑπαρχούσης τῆς αὐτῶν αἱρέσεως, ὕστερον δὲ ὡς κεφαλὴ ἀπὸ σώματος ἑρπετοῦ τμηθεῖσα, καὶ ἔτι ἐμπνέουσα, πολλοὺς ἀφανίσας ἠδίκησεν, ὡς δῆθεν μεῖζόν τι καὶ ἐμπειρότερον παρὰ [3] τοὺς σὺν αὐτῷ καὶ τοὺς πρώτους δεικνύς. Λέγει γὰρ τὴν πρώτην Ὀγδοάδα οὐ καθ' ὑπόβασιν ἄλλων ὑπὸ ἄλλου [4] Αἰώνων
pag. 259. προβεβλῆσθαι, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ εἰς ἅπαξ τὴν τῶν [5] ἓξ Αἰώνων προβολὴν ὑπὸ τοῦ Προπάτορος καὶ τῆς Ἐννοίας αὐτοῦ τετέχθαι, ὡς αὐτὸς μαιωσάμενος διαβεβαιοῦται. Καὶ οὐκέτι ἐκ Λόγου καὶ Ζωῆς Ἄνθρωπον καὶ Ἐκκλησίαν, καὶ ἐξ Ἀνθρώπου, ὡς οἱ ἄλλοι, καὶ Ἐκκλησίας, Λόγον καὶ Ζωήν φασι τετέχθαι αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἑτέρῳ τρόπῳ τοῦτο λέγουσιν, ὅτι ὅπερ ἐνενοήθη προβαλεῖν ὁ Προπάτωρ, τοῦτο Πατὴρ ἐκλήθη, ἐπεὶ δὲ ὃ προεβάλετο Ἀλήθεια ἦν, τοῦτο Ἀλήθεια ὠνομάσθη. Ὅτε οὖν ἠθέλησεν ἐπιδεῖξαι [6] αὐτὸν, τοῦτο Ἄνθρωπος ἐλέχθη. Οὓς δὲ προελογίσατο ὅτε προέβαλε, τοῦτο Ἐκκλησία ὠνομάσθη. Καὶ ὁ Ἄνθρωπος τὸν Λόγον· οὗτός ἐστιν ὁ πρωτότοκος Υἱός. Ἐπακολουθεῖ δὲ τῷ Λόγῳ καὶ ἡ Ζωή. Καὶ οὕτως πρώτη Ὀγδοὰς συνετελέσθη. Πολλὴ δὲ μάχη παρ' αὐτοῖς καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος. Οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἐκ πάντων γεγονέναι λέγουσι, διὸ καὶ Εὐδοκητὸν καλεῖσθαι, ὅτι πᾶν τὸ Πλήρωμα ηὐδόκησεν· οἱ δὲ ἐκ μόνων τῶν δέκα Αἰώνων τῶν ἀπὸ Λόγου καὶ Ζωῆς προβεβλῆσθαι αὐτὸν λέγουσι, τὰ προγονικὰ ὀνόματα [7] διασώζοντα· οἱ δὲ ἐκ τῶν δεκαδύο Αἰώνων τῶν [8] ἐκ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ Ζωῆς γενομένων, καὶ διὰ τοῦτο Υἱὸν Ἀνθρώπου ὁμολογεῖ, ὡςανεὶ ἀπόγονον Ἀνθρώπου· οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς στήριγμα τοῦ Πληρώματος γεγονέναι λέγουσιν αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦτο Χριστὸν λέγεσθαι αὐτὸν τὴν τοῦ πατρὸς, ἀφ' οὗ προεβλήθη, διασώζοντα προσηγορίαν· ἄλλοι δὲ, ὡς εἰπεῖν, τινες ἐξ αὐτῶν ῥαψῳδοὶ τὸν Προπάτορα τῶν ὅλων καὶ προάρχην καὶ προανεννόητον Ἄνθρωπον λέγουσι καλεῖσθαι, καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ μέγα καὶ ἀπόκρυφον μυστήριον, ὅτι ἡ ὑπὲρ τὰ ὅλα δύναμις καὶ ἐμπεριεκτικὴ τῶν πάντων Ἄνθρωπος καλεῖται, καὶ διὰ τοῦτο Υἱὸν Ἀνθρώπου ἑαυτὸν λέγειν τὸν Σωτῆρα.

Κεφ. β'. Αὕτη καὶ ἡ τοῦ Κολορβάσου μάταιος τῷ βίῳ καὶ φαντασιώδης διὰ ψοφημάτων κενοφωνία· ἣν ἐὰν καταμάθοι τις, εἴσεται ἐκ τῶν πρὸ αὐτοῦ ὡς φιλοτιμία ἐστὶ τῆς ἑκάστου τούτων ὑπονοίας. Κενοδοξῶν

3. τοὺς emendarunt Cornarius et Petavius. Libri habent τῶν.
4. Scripsi Αἰώνων pro eo quod libri tenent Αἰῶνα.
5. Sic correxerunt Cornarius et Petavius. Libri habent ἑξ.
6. „Fort. Ἄνθρωπον" annotavit Petavius. Cornarius vertit Quando igitur

dogmatumque consensio, ut eorum secta, tanquam biceps anguis, bipartita videretur. Postea velut caput a serpentis corpore divulsum ac spirans adhuc plurimis exitio fuit, cum maius quiddam non modo aequalibus suis, sed et maioribus, ac doctius afferre crederetur. Ogdoadem enim censet non gradatim unius Aeonis ab altero procreatione propagatam fuisse, sed sex reliquas Aeonas pariter eodemque momento a supremo Parente et eius Ennoea, hoc est Cogitatione manasse, quod iste sic tanquam obstetricis partes egisset affirmat. Quare non ut alii e Verbo Vitaque Hominem et Ecclesiam; aut ex Homine, ut quibusdam placet, et Ecclesia Verbum ac Vitam prodiisse cum suis ille statuit. Sed id alia ratione definiunt: nimirum quod Supremus ille Parens producere cogitavit, hoc vocabulo Patris appellatum. Idem porro Veritas cum esset, Veritatis insignitum nomine. Quamobrem cum ostentare se vellet, idipsum Hominem nominatum. Quos autem cum produceret prius animo reputarat, his Ecclesiae nomen attributum. Homo vero Verbum produxit; atque hic primogenitus est Filius. Sed Verbum Vita consequitur. Atque ita Ogdoas prima conficitur. Porro magna est inter illos de Salvatore dissensio. Quidam enim ex omnibus conflatum existimant, atque ideo Eudocetum, hoc est Beneplacentem, vocatum, quod eum Pleroma omne communi sit affectu ac benevolentia prosecutum. Alii solis ex Aeonibus decem, qui a Verbo Vitaque derivati sunt, profectum illum asserunt, et eorum a quibus ortum accepit retinuisse nomina. Sunt qui duodecim ex Aeonibus, quos Homo ac Vita genuerint, profluxisse sentiant, ob idque Filium Hominis vocari, quasi Hominis nepotem. Nonnullis placet eundem a Christo et Spiritu Sancto ad sustentandum Pleroma genitum, ideoque Christum appellatum, ut eius a quo ortum acceperat nomen obtineret. Alii ex illorum numero, ut ita dicam, rhapsodi summum universorum Parentem ac primum principium primumque cogitatione maius Hominem vocari definiunt, idque magnum illud et arcanum esse mysterium, quod illa ceteris omnibus antecellens omniaque continens Virtus Hominis appellatione censeatur, et idcirco Salvatorem semetipsum Hominis nominare filium.

Eiusmodi est inepta illa ac commentita Colorbasi doctrina, quam magno verborum strepitu atque pompa in homines invexit. Cap. II.
Quam si quis diligenter animadvertat, facile ex superioribus haereticis intelliget omnem illam opinionum varietatem ab ambitione arro-

ostendere voluit hoc ipsum Homo dictum est. Putavit igitur αὐτὸ pro αὐτὸν.
7. τὰ διασώζοντα habent libri. Sed illud τὰ ex ὀνόματα accrevisse patet.
8. ἐκ τῶν τοῦ ed. Petav., mendose.

γὰρ ἕκαστος καὶ βουλόμενος ἑαυτῷ συνάγειν ἄθροισμα, ὥςτε αὐτῷ ἕπε-
pag. 260 σθαι, ἃ ὑπειςῆλθε τῇ ἑαυτοῦ ἐννοίᾳ ἐψευδολόγησεν, οὔτε κατὰ προ-
φητείαν φθεγγόμενος, οὐ γὰρ πνεῦμα ἅγιον ἐλάλησεν ἐν αὐτοῖς, οὔτε
ἀπὸ τῆς τῶν προφητῶν καὶ εὐαγγελίων ἀληθείας κἂν μίαν πρόφασιν
ἐσχηκώς. Ἀνατροπὴ δὲ τούτων [1] πάντων τῶν τῆς ψευδωνύμου γνώ-
σεως ὁ αὐτὸς ἀληθείας κατὰ τῶν πρώτων ῥηθεὶς λόγος. Τῆς γὰρ
Οὐαλεντίνου σχολῆς καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ οὗτοι πάντες ὑπάρχοντες, καὶ
τὸν νοῦν [2] ἐκεῖνον ἄλλος ἄλλως ἐξηγησάμενοι, τὴν ἴσην αὐτοῖς ὀφλή-
σουσιν αἰσχύνην. Μεγάλην γὰρ ἡμῖν ἀπάτην κενοφωνίας καὶ οὗτος ὁ
Κολόρβασος ἧκε φέρων. Ἐξέθετο γὰρ ἡμῖν ποιητευσάμενος τῷ ἀκατα-
λήπτῳ καὶ ἀοράτῳ καὶ ἁγίῳ θεῷ τῷ πατρὶ τῶν ὅλων ὄνομα Ἄνθρω-
πος· ἵνα συζεύξῃ τῇ ἑαυτοῦ πλάνῃ τὸν τοῦ Σωτῆρος λόγον, φάσκοντος
ἑαυτὸν Υἱὸν ἀνθρώπου, καὶ μεταγάγῃ τὴν διάνοιαν τῶν αὐτῷ χρησα-
μένων ἀπὸ τῆς ἀληθινῆς καὶ ἐναργεστάτης τοῦ Χριστοῦ περὶ αὐτοῦ
ὁμολογίας εἰς ἀμηχανίαν καὶ κενοφωνίαν τοῦ ζητεῖν, ὑπολαμβάνοντας
ἐν τοῖς ἐπουρανίοις εἶναι ὃ μὴ ἔστι. Δῶμεν γὰρ αὐτὸν διὰ τὸ τὸν
αὐτοῦ Πατέρα ἄνθρωπον καλεῖσθαι Υἱὸν ἀνθρώπου ἑαυτὸν ὀνομάζειν,
καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς σαρκὸς, ἧς ἔλαβεν ἀπὸ παρθενικῆς μήτρας, τουτέστιν
ἀπὸ Μαρίας τῆς ἁγίας, γεννηθεὶς διὰ Πνεύματος ἁγίου, κατὰ τὸν τοῦ
ἐλεεινοῦ Κολορβάσου τούτου λόγον· τί ἂν εἴποι περὶ οὗ ὁ αὐτὸς κύριος
ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός φησιν, ὡς τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγε, Νῦν δέ με ζη-
τεῖτε ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκου-
σα παρὰ τοῦ πατρός μου, καὶ οὐκέτι ἐνταῦθα εἶπε, τοῦ Ἀνθρώπου
πατρός μου, ἀλλὰ περὶ μὲν πατρὸς ὁμολογῶν θεὸν τὸν τῶν ὅλων ἐσή-
μανε; Περὶ δὲ ἑαυτοῦ, ὅτι ἐνηνθρώπησεν, ἐν ἀληθείᾳ ἄνθρωπον ἑαυ-
τὸν ἔφασκεν, ὡς καὶ οἱ ἀπόστολοί φασιν, ἵνα ἡ ἀλήθεια πανταχόθεν
συσταθῇ, καὶ γνωσθῇ πόθεν ἐστὶ τὰ τῷ κυρίῳ ὀνόματα συναφθέντα·
Ἰησοῦν ἄνδρα ἀποδεδειγμένον εἰς ἡμᾶς σημείοις καὶ τέρασι, καὶ τὰ
ἑξῆς. Τί τοίνυν πρὸς ταῦτα φαίης ἂν, ὦ πάντων ἀνθρώπων ἐλεεινό-
τατε, ἐπειδὴ ἄνωθεν ἥκεις φέρων ἡμῖν καινὰς ὀνομασίας, καὶ σεμνύ-
νῃ, ἐφ᾽ οἷς τὸ τοῦ Ἀνθρώπου ὄνομα αὐτῷ τῶν πάντων δεσπότῃ καὶ
πατρὶ τῶν ὅλων προςάψαι [3] ἐτόλμησα; ὡς ἐκ τούτου καλεῖσθαι τὸν
κύριον Υἱὸν ἀνθρώπου, διὰ τὸ τὸν πατέρα Ἄνθρωπον καλεῖσθαι.
pag. 261. Εὑρὲ ἡμῖν καί τινα ἄλλην προςηγορίαν τῷ πατρὶ ἁρμόζουσαν, τὸ
Ἄνδρα ἀποδεδειγμένον. Ἀλλ᾽ οὐκ ἂν εὕροις ποτέ. Εἰ γὰρ καὶ ἀνὴρ
ἄνθρωπός ἐστι, καὶ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς γυναικὸς τὸν ἄνθρωπον
ἄνδρα καλοῦμεν, ὅμως οὐκ ἂν καὶ ἐν τούτῳ μηχανήσασθαί τι δυνη-
θείης. Ἄνευ γὰρ σχημάτων καὶ μελῶν, κρυφίων τε καὶ ὁρατῶν, ἀνὴρ
οὐ δυνήσεται καλεῖσθαι. Λέγομεν γὰρ καὶ τὴν γυναῖκα ἄνθρωπον,

Cap. II. — 1. πάντων *Petavius addidit de cod. Vatic.* 2. ἐκείνου *coniec. Petavius.*

gantiaque profectam. Etenim unusquisque gloriae studio succensus
ac sectatores sibi velut peculiarem quendam gregem conciliare cu-
piens, quicquid mendaciorum in animum incidit, temere quasi vati-
cinium quoddam et oraculum profudit. Neque enim Spiritus sanctus
per eos locutus est, neque ex prophetis aut veritatis evangeliis vel
levissimam ansam et occasionem nacti sunt. Ad istorum vero fal-
sam scientiam refellendam pertinet illa a me contra priores instituta
verissima disputatio. Nam e Valentini Valentinoque superiorum hae-
reticorum schola omnes illi profecti, sic ut illius mentem alii aliter
interpretarentur, pari omnes ignominia notandi sunt. Sed haud me-
diocres sane ad cavillandum nugas Colorbasus iste nobis attulit. Si-
quidem poëtico more ludens Parenti omnium ac deo sanctissimo,
quem nemo comprehendere aut usurpare oculis potest, Hominis no-
men affinxit, ut ad errorem suum Salvatoris sermonem adiungeret,
qui se Filium hominis esse dixit, ac familiarium suorum animos a
sincera et perspicua Christi de seipso confessione ad perplexas et
implicatas ineptias conferret, dum in coelestibus illis locis ea quae
nusquam sunt sibi esse persuadent. Ut enim demus illud, ex eo
quod huius pater Homo sit dictus Hominis semet appellasse filium,
non ob eam carnem, quam ex utero virginis accepit, hoc est Beata
Maria, ex qua per Spiritum sanctum natus est, ut infelici Color-
baso placuit: quid de altero illo dicet sermone domini, cum sic Iu-
daeos affatus est: *Nunc me quaeritis interficere, hominem qui veri-* Ioann. 8, 40.
tatem vobis locutus sum, quam audivi a Patre meo? Non enim *ab
Homine Patre meo* dixit, sed Patrem suum praedicans universorum
deum indicat. Se vero, qui naturam hominis suscepisset, vere ho-
minem appellat; ut et apostoli testantur: quo undique veritas corro-
boretur, intelligaturque unde illa domino sunt attributa cognomina:
Iesum, inquit, *virum, approbatum in vos signis ac prodigiis* etc. Act. 2, 22.
Quid ad haec hiscere audebis, infelicissime mortalium! qui nova
quaedam inaudita nomina velut e coelo nobis allata venditas, teque
insolenter ostentas? Quorum vocabulorum gratia Hominis nomen
domino omnium ac Parenti tribuere non dubitas: quasi dominus id-
circo Filius hominis sit dictus, quod eius Pater Homo nuncupetur.
Doce et alteram appellationem, *Virum probatum*, Patri congruere.
Atqui nunquam illud ostendes. Tametsi enim vir omnis homo sit
hominemque, ut a muliere discernatur, appellemus virum, nullam
inde tamen calumniandi ansam potest arripere. Etenim sine certa
specie habituque corporis ac partim occultis, partim patentibus mem-
bris nunquam virum nominamus. Mulieri porro non viri, sed homi-

3. ἐτόλμησας *codd. Vatic. Rhedig. Vulgo* ἐτόλμησαν.

ἀλλ' οὐκ ἄνδρα· διὸ καὶ ὁ ἄνθρωπος λέγομεν, καὶ ἡ ἄνθρωπος. Διαιροῦντες δὲ τὸ γένος ἰδιαζόντως τὴν μὲν θήλειαν γυναῖκα καλοῦμεν, τὸν δὲ ἄρρενα ἄνδρα. Αὕτη γὰρ διάκρισίς ἐστι τοῦ γένους ἄρρενος καὶ θηλείας, τὸ ἀνὴρ καὶ γυνὴ, διαιρουμένης τῆς τῶν γενῶν σχέσεως· ὁμωνυμικῶς δὲ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ καλεῖται.

Κεφ. γ'. *Τούτων τοίνυν οὕτως ἐχόντων ἥκετέ μοι πάντες θεοῦ δοῦλοι, οἱ τῆς ἀληθείας ἐρασταὶ, καὶ γελάσατε τὸν ἀπατεῶνα καὶ ἀγύρτην Κολόρβασον, μᾶλλον δὲ πενθήσατε τοὺς ἀπατηθέντας, καὶ ἑαυτοὺς καὶ πολλοὺς ἀπολέσαντας. Αὐτοὶ δὲ θεῷ εὐχαριστήσωμεν, ὡς διὰ μικρῶν καὶ ἁπλῶν λόγων ἡ ἀλήθεια τοὺς ἑαυτῆς εἰς ὁδὸν εὐθείαν ὁδηγεῖν εἴωθε καὶ τὰ σχέτλια καὶ πολύκομπα διὰ πολλῆς μηχανῆς καλλωπισθέντα διασκεδάννυσιν, ἀνατρέπει καὶ ἀφανίζει ἡσυχῇ βαίνουσα, ὡς σαφῶς ἐστιν ἰδεῖν ἀπὸ τοῦ προφητικοῦ λόγου. Ἐγκαλῶν γὰρ ὁ προφήτης τοῖς τὰ δεινὰ περιεργαζομένοις καὶ* [1] *πολύφημα ἐπινοοῦσιν εἰς ἑαυτῶν ἀπάτην ἔλεγε, Διὰ τὸ μὴ θέλειν ὑμᾶς τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ, τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ, ἀνάγει ἐφ' ἡμᾶς κύριος τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. Ὕδωρ γὰρ Σιλωάμ ἐστι διδασκαλία τοῦ ἀπεσταλμένου. Τίς δ' ἂν εἴη οὗτος, ἀλλ' ἢ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς, ὁ ἀπὸ τοῦ θεοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀπεσταλμένος; ἡσυχῇ δὲ, διὰ τὸ μηδὲν καινόφωνον, μήτε ἐπίπλαστον, ἀλλὰ ἐν ἀληθείᾳ τὴν ἁγίαν αὐτοῦ νύμφην τὴν παρ' αὐτοῦ περιστερὰν καλουμένην, διὰ τὸ ἄκακον καὶ ἥμερον καὶ καθαρώτατον τοῦ ζώου, ἐν τοῖς Ἄσμασι τοῦ Σολομῶνος. Καὶ ἔστι θαυμάσαι,* [2] *τὰς μὲν ἄλλας μὴ οὔσας αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἑαυτὰς κεκλυκυίας, παλλακίδας ὠνόμασε καὶ βασιλίσσας, διὰ τὸ βασιλεῦον ὄνομα, ὃ ἑκάστη Χριστὸν ἐπιγραφομένη ἑαυτῇ σεμνύνεται. Ἀλλ' εἰ καὶ ὀγδοήκοντά εἰσι*
pag. 262. *παλλακαὶ, αἵτινές εἰσιν αἱ αἱρέσεις, ἔπειτα δὲ νεάνιδες, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, φησὶ μία ἐστὶ περιστερά μου, τελεία μου, τουτέστιν αὐτὴ ἁγία νύμφη καὶ καθολικὴ ἐκκλησία. Περιστερὰ μὲν, ὡς ἔφην, διὰ τὸ ἥμερον καὶ ἄκακον καὶ καθαρὸν τοῦ ζώου· τελεία δὲ, διὰ τὸ τὴν τελείαν ἐκ θεοῦ λαβεῖν χάριν καὶ γνῶσιν παρ' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος, διὰ πνεύματος ἁγίου. Αὐτὸς οὖν ὁ νυμφίος, ὁ ἀπεσταλμένος, ἑρμηνευόμενος, τουτέστι Σιλωὰμ, ὕδωρ ἔχει πορευόμενον ἡσυχῇ, τουτέστιν διδασκαλίαν ἄδουπον καὶ ἀψοφοποιὸν καὶ ἀφαντασίαστον καὶ ἀκόμπαστον. Ἡ δὲ αὐτοῦ νύμφη καὶ αὐτὴ ἥσυχος περιστερὰ, μήτε ἰὸν ἔχουσα, μήτε μυλοστομίδας, μήτε κέντρα, ὡς οὗτοι πάντες οἱ ἑρπετόμορφοι, καὶ ἰὸν ἀναβλυστάνοντες, ἕκαστος φιλοτιμησάμενος δηλητήριόν τι τῷ* [3] *κόσμῳ κατασκευάσαι, καὶ λυμήνασθαι τοὺς αὐτῷ πεισθέντας. Ὧν*

Cap. III. — 1. *παλίμφημα coniectavit Petavius; nugas convertit Cornarius.*
2. *„Deest ὡς" annotavit Petavius.*
3. *Ita correxit Petavius ex cod. Vatic., cum edit. princ. haberet κάμῳ pro κόσμῳ.*

nis vocem tribuimus. Quare utroque genere hic et haec homo proferre solemus. Sed ubi generum est distinguenda proprietas, feminam mulieris, marem viri nomine declaramus. His enim duobus vocabulis, generum habitudine separata, sexus utriusque diversitas exprimitur. At hominis vox nonnisi *ὁμωνύμως* et ambigue virum ac mulierem complectitur.

Quae cum ita se habeant, adeste quaeso servi dei omnes et ve- Cap. III.
ritatis amatores, planum illum et nebulonem Colorbasum vehementius deridete, vel lugete potius eos qui decepti sunt, cum seipsos, tum alios quam plurimos perdiderunt. Nos autem deo gratias agamus, quod mediocribus simplicibusque verbis filios suos veritas rectam in viam soleat deducere, contra vero misera illa arrogantiaeque plena dogmata, et exquisito fucata lenocinio dissipet, ac pacate leniterque progrediens evertat funditus et extinguat; ut ex prophetae testimonio manifeste colligitur, qui nonnullos impia quaedam curiosius adsciscentes, ac scelerata nescio quae suam ad fraudem excogitantes sic alloquitur: *Pro eo quod abiecistis aquam Siloë, quae* Isai. 8, 6.
vadit cum silentio, adducet super vos dominus aquam fluvii, regem Assyriorum. Nam aquam Siloë missi doctrinam interpretari licet. Quis ille vero alius est praeter Iesum dominum nostrum a deo Patre missum, et quidem quiete, quod nihil insolens aut fucatum perstrepat, sed vere ac sincere sanctissimam sponsam edoceat, quam in Salomonis Canticis columbam ob animalis simplicitatem et mansuetudinem Cant. 2, 10. 14 5, 2. Item 6, 8.
puritatemque cognominat? Et, quod est admiratione dignius, reliquas omnes, quae cum alienae sint, nomen ipsius usurpant, concubinas ac reginas appellat, ob regium Christi nomen, quod unaquaeque sibi insolenter arrogare contendit. Sed etsi *concubinae sint octoginta*, hoc est haereses, tum *puellae quarum*, inquit, *non est numerus, una tamen est columba mea, perfecta mea*, nimirum sancta et catholica ecclesia. Quae columba quidem est, ut diximus, ob huius avis mansuetudinem et innocentiam ac sinceritatem, perfecta vero quod perfectam a deo scientiam absolutamque ab ipso Salvatore per Spiritum sanctum cognitionem adepta sit. Igitur sponsus ipse, quem *missum* interpretari licet, hoc est *Siloam*, aquam habet leniter scaturientem, doctrinam scilicet non ingenti cum strepitu ac fragore praecipitem, nec inani se pompa et ambitione iactantem. Cuius sponsa mitis instar columbae veneno caret, neque molares dentes aut aculeos gerit, cuiusmodi serpentes habent isti qui veneno scatent, quorum singuli praecipuum aliquod mortalium generi virus conantur immittere ac sectatores suos corrumpere. Quorum e numero

καὶ οὗτος εἷς ὢν τυγχάνει ὁ ἐνταῦθά μοι σπουδασθεὶς φωραθῆναι διὰ θείου λόγου καὶ βοηθείας τῆς ἄνωθεν, καὶ συντριβῆναι δίκην φαλαγγίου τετραγνάθου ἑρπετοῦ καλουμένου, ἢ ὡς ἀπὸ ἀμφισβαίνης τῆς δικεφάλου ἐχίδνης τμηθεῖσα κεφαλὴ ἐν συντομίᾳ κατακλασθῆναι. Παρελθὼν δὲ τοῦτον πάλιν τὰς ἑξῆς διασκοπήσω, καὶ ταύτας διεξιὼν δι' εὐχῆς αἰτήσω τὰ μὲν κατ' αὐτὰς κατὰ ἀλήθειαν ἐξειπεῖν μηδένα δὲ βλάψαι ἢ αὐτὸς βλαβῆναι.

ΚΑΤΑ ΗΡΑΚΛΕΩΝΙΤΩΝ,
ἑξκαιδεκάτη, ἡ καὶ τριακοστὴ ἕκτη.

Κεφ. α'. Ἡρακλέων τις τοῦτον τὸν Κολόρβασον διαδέχεται, ἀφ' οὗπερ οἱ Ἡρακλεωνῖται καλούμενοι, οὐδὲν ἧττον τῆς παρὰ τοῦτον κενοφωνίας ἠσκημένος. Καὶ ὅσα μὲν ἐκεῖνοι λέγουσι, καὶ οὗτος ὁρίζεται κατὰ πάντα τρόπον, οἷα δὴ ἐξ αὐτῶν ὁρμώμενος καὶ παρ' αὐτῶν τὸν ἰὸν ἀπομαξάμενος, περισσότερον δὲ δῆθεν ὑπὲρ ἐκείνους ἐν ἑαυτῷ ἀνατυπωσάμενός τινα, βούλεται ἐκείνους ὑπεραίρειν, ἵνα καὶ ἑαυτῷ συναγωγὴν ποιήσηται τῶν ἠπατημένων. Οὗτοι γὰρ πάντες εἰς ἑκατοντακέφαλον ἑαυτοὺς ἀνατυπώσαντες σῶμα ἢ ἑκατοντάχειρον τόν ποτε μυθευόμενον παρὰ τοῖς τῶν Ἑλλήνων ποιηταῖς ἐμιμήσαντο Κόττον ἢ Βριάρεον, ὃν καὶ Αἰγαίωνα καλοῦσιν, ἢ [1] Γύγην, ἢ τὸν καλούμενον Ἄργον
pag. 263. τὸν πολυόφθαλμον, οἵους ἐκεῖνοι ἐν ταῖς [2] ἑαυτῶν ῥαψῳδίαις τερατεύονται, ποιητευόμενοι καὶ λέγοντες ἔχειν τὸν μὲν ἑκατὸν [3] χεῖρας καὶ ποτὲ μὲν πεντήκοντα κεφαλάς, ποτὲ δὲ ἑκατόν, τὸν δὲ ἑκατὸν ὀφθαλμούς, καὶ τούτου ἕνεκά φασι τὸν Ἑρμῆν καλεῖσθαι Ἀργειφόντην, ὡς τὸν Ἄργον τὸν πολυόφθαλμον πεφονευκότα· οὕτω καὶ τούτων ἕκαστος βουλόμενος ἑαυτῷ ἀρχὴν προστήσασθαι κεφαλὴν ὠνόμασεν ἑαυτόν, ἕτερα ὑπεισφέρων παρὰ τὴν τῶν διδασκάλων αὐτοῦ ματαιοπονίαν καὶ μανιώδη διδασκαλίαν. Ἵνα δὲ μὴ εἰς πολὺ μῆκος ἐλάσω τοῦ προοιμίου τὴν σύνταξιν, ἐλεύσομαι εἰς τὸ προκείμενον.

Κεφ. β'. Ἡρακλέων τοίνυν οὗτος, καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Ἡρακλεωνῖται, ὡς προεῖπον, ὁμοίως Μάρκῳ καί τισι τῶν πρὸ αὐτοῦ περὶ τῶν Ὀγδοάδων φάσκει, τῆς ἄνω φημὶ, καὶ τῆς κάτω. Ἔπειτα δὲ καὶ τὰς συζυγίας τῶν τριάκοντα Αἰώνων ἴσως δοξάζει. Ἄνθρωπον δὲ καὶ αὐτὸς φάσκει εἶναι τὸν ἄνω τῶν ὅλων Πατέρα, ὃν καὶ Βυθὸν προσηγόρευσε. Βούλεται δὲ αὐτὸν καὶ αὐτὸς λέγειν μήτε ἄρρεν μήτε θῆλυ· ἐξ αὐτοῦ δὲ εἶναι τὴν τῶν ὅλων Μητέρα, ἣν καὶ Σιγὴν ὀνομάζει καὶ Ἀλήθειαν. Ἀπ' αὐτῆς δὲ εἶναι τὴν δευτέραν Μητέρα τὴν ἐν λήθῃ γενομένην, ἣν καὶ Ἀχαμὼθ καὶ αὐτὸς καλεῖ, ἐξ ἧς λοιπὸν τὰ πάντα ἐν ὑστερήματι

Cap. I. — 1. γύπην cod. Vatic. Gypen legitur etiam in versione Cornarii. 2. ἑαυτῶν non comparet in cod. Rhedig.

ille est ipse quem divino verbo coelestique praesidio fretus detegere studui, ac phalangii instar obterere, quod Tetragnathum, hoc est quatuor malis praeditum vocant, aut velut Amphisbaenae bicipitis viperae defectum caput confringere. Sed hoc omisso reliquas persequamur. Quod dum aggredior, supplex a deo postulo, ut quae ad illas pertinent ita ex rei veritate proferam, nulla ut in quemqnam atque adeo meipsum ex eo fraus ac pernicies redundet.

CONTRA HERACLEONITAS,
quae est haeresis XVI. vel XXXVI.

Colorbaso succedit Heracleon, a quo Heracleonitarum secta nominatur, nihilo minus quam ceteri nugis ac mendaciis instructus. Quicquid enim ab illis asseritur, hic tuetur ac defendit omnia, utpote qui ab illis ortum pariter ac venenatam luem traxerit. Sed nonnulla tamen a se excogitata et conficta ad eorum opiniones adiiciens superare illos ac propriam sibi scholam vindicare studuit. Etenim omnes isti centiceps se in corpus ac centimanum transformantes gigantem illum nescio quem e Graecorum fabulis exprimere voluerunt, Cottum opinor, aut Briareum, quem et Aegeona dixerunt, aut Gygen, aut Argum infinitis oculis praeditum; cuiusmodi portenta suis illi carminibus solent describere, ut centum alteri manus, cum quinquaginta, vel etiam centenis, capitibus, centum oculos alteri tribuant. Quam ob caussam Mercurium ferunt Argiphontem esse dictum, quod multis luminibus praeditum Argum occiderit. Sic illorum quilibet principatum affectans seipsum caput appellat, et a praeceptorum insanis ac furiosis dogmatibus diversa quaedam excogitat. Verum ne in praefando sim longior, ad rem ipsam aggrediar. Cap. I.

Heracleon igitur cum suis, ut diximus, eadem cum Marco aliisque, qui Marcum antecesserunt, de Ogdoadibus, superiore nimirum et inferiore, sentit. Deinde triginta Aeonum paria haud absimili ratione constituit. Hominem quoque supremum omnium Parentem pronuntiat, quem et Bythum nominat. Eundem nec marem esse nec feminam putat; a quo universorum Mater existat, quam et Sigen et Veritatem appellat. Ab hac secundam Matrem, quae in oblivione posita est, originem traxisse, quam Achamoth perinde ut alii nuncupat; a qua deinceps in defectu constituta sunt omnia. Sed amplius Cap. II.

3. „Transposita ista sunt. Lege χεῖρας, τὸν δὲ ἑκατὸν ὀφθαλμούς, καί ποτε μὲν πεντήκοντα κεφ. cett., annotavit Petavius.

κατέστη. Βούλεται δὲ πλείονα τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ οὗτος λέγειν, ἅτινά ἐστι τάδε· Τοὺς τελευτῶντας ἀπ' αὐτῶν καὶ ἐπὶ αὐτὴν τὴν ἔξοδον φθάνοντας, ἀπὸ τοῦ προειρημένου Μάρκου τὰς προφάσεις εἰληφὼς, οὐκέτι κατ' ἐκεῖνον λυτροῦται, ἀλλὰ ἄλλως οὗτος μεταχειρίζεται. Λυτρούμενος δῆθεν πρὸς τῇ τελευτῇ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἀπατηθέντας, ποτὲ γάρ τινες ἐξ αὐτῶν ἔλαιον ὕδατι μίξαντες ἐπιβάλλουσι τῇ κεφαλῇ τοῦ ἐξελθόντος, οἱ δὲ μύρον, τὸ λεγόμενον ὀποβάλσαμον, καὶ ὕδωρ, τὴν μέντοι ἐπίκλησιν κοινὴν ἔχοντες, ὡς δὴ καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ Μάρκος ἐποιεῖτο μετὰ προςθήκης τινῶν ὀνομάτων. Ἡ δὲ ἐπίκλησίς ἐστιν αὕτη· Μεσία, Οὐφὰρ, [1]Ἐγναμεμψαὶ, Μενχαλδία, Νοσσομὴ, [2]Δαέα, Ἀκφαρὰν, Ἐψενούα, Ἰησοῦ Ναζαρία. Τοῦτο δὲ ποιοῦσιν, ἵνα δῆθεν οἱ λαμβάνοντες ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ ταύτας τὰς ἐπικλήσεις, τὰς μετὰ τοῦ ὕδατος καὶ ἐλαίου, ἤτοι μύρου, ἀναμεμιγμένων, ἀκράτητοι γένωνται, καὶ ἀόρατοι ταῖς ἄνω Ἀρχαῖς καὶ Ἐξουσίαις, εἰς τὸ ὑπερβῆναι ἀοράτως
pag. 261. τὸν ἔσω αὐτῶν ἄνθρωπον, φασὶν, ὡς τῶν σωμάτων τούτων ἐν τῇ κτίσει καταλιμπανομένων, τῆς δὲ ψυχῆς αὐτῶν παρισταμένης τῷ Δημιουργῷ ἄνω τῷ ἐν ὑστερήματι γεγονότι, ὥςτε καὶ ἐκεῖσε καταμένειν παρ' αὐτῷ, ὑπεραναβαίνειν δὲ, ὡς ἔφην, τὸν ἔσω ἄνθρωπον [3]ἐσώτερον ψυχῆς καὶ σώματος, ὃν δὴ θέλουσι λέγειν ἐκ τοῦ ἄνωθεν Πληρώματος κατεληλυθέναι.

Κεφ. γ'. Ἐγκελεύονται δὲ τοῖς οὕτω παρ' αὐτοῖς ἐμπεπαιγμένοις, ὅτι, [1]φασὶν, Ἐὰν ἔλθῃ ἐπὶ τὰς Ἀρχὰς καὶ Ἐξουσίας, ἔχε ἐν μνήμῃ τάδε εἰπεῖν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν τελευτήν· Ἐγὼ υἱὸς ἀπὸ πατρὸς, πατρὸς προόντος, υἱὸς δὲ ἐν τῷ παρόντι ἦλθον πάντα ἰδεῖν τὰ ἀλλότρια καὶ τὰ ἴδια, καὶ οὐκ ἀλλότρια δὲ παντελῶς, ἀλλὰ τῆς Ἀχαμὼθ, ἥτις ἐστὶ θήλεια, καὶ ταῦτα ἑαυτῇ ἐποίησε· κατάγω δὲ τὸ γένος ἐκ τοῦ προόντος, καὶ πορεύομαι πάλιν εἰς τὰ ἴδια, ὅθεν ἐλήλυθα. Καὶ ταῦτα εἰπόντα διαφεύγειν τὰς Ἐξουσίας, ἔρχεσθαι δὲ ἐπὶ τοὺς περὶ τὸν Δημιουργὸν ἄνω περὶ τὴν πρώτην Ὀγδοάδα. Βούλονται γὰρ καὶ αὐτοὶ μετὰ τὸν Δημιουργὸν κάτω εἶναι Ἑβδομάδα, αὐτὸν δὲ εἶναι ἐν τῷ ἑβδόμῳ ὄγδοον, ἐν ὑστερήματι δὲ καὶ ἀγνωσίᾳ· καὶ λέγειν ἐκ τῶν τοῦ βίου ἐξελθόντα τοῖς περὶ τὸν Δημιουργὸν, Σκεῦός εἰμι ἔντιμον, μᾶλλον παρὰ τὴν θήλειαν τὴν ποιήσασαν ὑμᾶς· εἰ ἡ Μητὴρ ὑμῶν ἀγνοεῖ τὴν ἑαυτῆς ῥίζαν, ἐγὼ οἶδα ἐμαυτὸν, καὶ γινώσκω ὅθεν εἰμὶ, καὶ ἐπικαλοῦμαι τὴν ἄφθαρτον Σοφίαν, ἥτις ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ, μήτηρ δὲ τῆς Μητρὸς ὑμῶν τῆς μὴ ἐχούσης μητέρα, ἀλλ' οὔτε σύζυγον ἄῤῥενα, θήλεια δὲ ὑπὸ θηλείας γενομένη ἐποίησεν ὑμᾶς, ἀγνοοῦσα καὶ τὴν μητέρα αὐτῆς, καὶ δοκοῦσα ἑαυτὴν εἶναι μόνην· ἐγὼ δὲ ἐπικαλοῦμαι αὐτῆς τὴν μητέρα. [2]Τούτους

Cap. II. — 1. Ἐγναμεμψὰ *edit. Petav.* 2. Δαὲκ *edit. Petav. In Cornarii versione haec leguntur:* Messia, Uphareg, Namempseman, Chaldean, Mosomedaea, Acplirane, Pseuua, Iesu Nazaria. *Supra, haer.* 34, 23., *in eadem formula apud Cornarium legitur:* Messia, Uphareg, Namempsaeman, Chaldaean, Mosomedaea, Acphranae, Pseuua, Iesu Nazaria.
3. *Rescribo* τὸν ἐσώτερον.

quiddam quam superiores omnes in opinione sua posuit. Etenim qui ex eorum grege morituri sunt, occasionem nactus a Marco, non eodem tamen quo iste modo redimit, sed aliam quandam eiusmodi in salutem vindicandi rationem observat. Sunt enim ex ipsis aliqui qui oleum aqua temperatum capiti morientis aspergunt, unguentum alii, quod Opobalsamum vocant, et aquam. Invocatione quidem eadem utuntur quam et Marcum adhibuisse docuimus, paucissimis vocabulis adiunctis. Ea porro est huiusmodi: *Mesia, Uphar, Egnamempsae, Menchaldia, Nossome, Daec, Acpharam, Epseuua, Iesu Nazaria.* Quae quidem eo consilio faciunt, ut qui sub exitum vitae talibus comprecationibus instructi fuerint cum aqua et oleo, sive unguento, commistis a superioribus Principatibus ac Potestatibus coërceri viderique nequeant, atque ut interior ipsorum homo sursum possit a nemine conspectus evadere. Quippe corporibus istis censent cum reliqua omni creatura relictis evolantes hinc ipsorum animas conditori, qui in defectu versatur, assistere, ibidemque apud illum commorari. Sed interiorem hominem, qui anima ipsa corporeque magis intimus est, altius efferri; quem ex superiori Pleromate derivatum existimant.

Ceterum quos ad eum modum illuserint, ita cohortati solent. Cap. III.
Ubi, inquiunt, ad Principatus et Potestates post obitum evolaris, memento haec uti verba proferas: *Ego filius a Patre, et eo Patre qui ante omnes existit, ac praesenti tempore filius veni ut omnia tam aliena quam privata cernerem, nec omnino tamen aliena, sed ad Achamoth pertinentia, quae cum femina sit, sibi ista fabricavit. Origo porro mea est ab eo ducta qui ante omnes existit, eoque rursum unde ortus sum regredior.* Quae cum dixerit, subinde e Potestatibus ereptum ad conditorem eiusque stipatores adusque primam Ogdoadem efferri. Siquidem post creatorem etiam isti inferiorem esse volunt Hebdomadem, ipsumque in Septenario octavum esse, sed in defectu et ignorantia constitutum. Iubent igitur eum, qui ex hac vita discesserit, creatorem eiusque comites hunc in modum alloqui: *Vas ego sum pretiosum magis quam femina illa quae vos condidit. Si radicem suam vestra mater ignorat, ego novi me ipsum, et unde sim scio, atque incorruptam Sapientiam invoco, quae inest in Patre Matrisque vestrae mater est, eius quae matrem non habet, ac ne coniugem quidem matrem, sed e femina nata femina vos produxit, matris ignara suae, seque esse solam existimans. At ego matrem eius appello.* Quibus audi-

Cap. III. — 1. *In libris extat* φησὶν.
2. Τούτου *coniec. Petavius.*

δὲ τοὺς περὶ τὸν Δημιουργὸν ἀκούσαντας σφόδρα ταραχθῆναι, καὶ καταγνῶναι αὐτῶν τῆς ῥίζης καὶ τοῦ γένους τῆς μητρὸς, αὐτὸν δὲ πορευθῆναι εἰς τὰ ἴδια, ῥίψαντα τὸν δεσμὸν αὐτοῦ καὶ τὸν ἄγγελον, τουτέστι τὴν ψυχήν. Οἴονται μὲν γὰρ μετὰ σῶμα καὶ ψυχὴν εἶναί τι καὶ ἕτερον ἐν ἀνθρώπῳ. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀπολυτρώσεως ταῦτά ἐστιν ὅσα εἰς ἡμᾶς [3] συνελήλυθεν.

Κεφ. δ′. Οἱ δὲ συνετοὶ κατακούσαντες τῆς περισσοτέρας αὐτῶν χλεύης καταγελάσαιεν [1] τῆς μιμολογίας, ὡς ἕκαστος αὐτῶν ἕτερα παρὰ τὸν ἕτερον
pag. 265. νομοθετεῖ, ὡς βούλεται, καὶ τῆς τόλμης ἑαυτοῦ οὐκ ἀνακόπτεται, ἀλλὰ ὅσαπερ δύναται ἕκαστος ἐπινοεῖ. Καὶ τῶν ἔτι εἰς δεῦρο γεννωμένων παρ᾽ αὐτοῖς καὶ ἐπιφυομένων, [2] οἳ καθ᾽ ἡμέραν εὑρίσκουσί τι καινὸν εἰπεῖν καὶ φαντάσαι τοὺς ἐπαγομένους, χαλεπόν ἐστι πάντα τὰ τούτων ζητῆσαι ἢ ἐξειπεῖν. Ὅθεν ἀρκεσθήσομαι πάλιν τοῖς καὶ περὶ ταύτης τῆς αἱρέσεως εἰρημένοις, ἅτινα καὶ εἰς ἡμᾶς ἦλθεν, ὑποδεῖξαι. Ἡ δὲ τοιαύτη διδασκαλία τίνι οὐκ ἂν σαφὴς εἴη, ὡς μῦθός ἐστι καὶ χλεύη τὸ πᾶν; Πόθεν γὰρ, ὦ οὗτος σὺ, ἢ οἱ πρὸ σοῦ, τὸ σῶμα εἰλήφατε; τὴν δὲ ψυχὴν πόθεν; τὸν δὲ ἐσώτατόν σου ἄνθρωπον πόθεν; Καὶ εἰ μὲν ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ ἄνω πνευματικοῦ, ὡς λέγεις δραματουργῶν, καὶ ἐπαγγελίᾳ ἐλπίδος κεπφώσας τοὺς ὑπό σου ἠπατημένους, ἵνα σκοπῷ τινι ἐπάρθεντες [3] ὑποσυρῶσι τῇ σῇ γεγοητευμένῃ δραματουργίᾳ, λέγε, τίς ἡ κοινωνία τοῦ ἄνω πνευματικοῦ πρὸς τὸ ὑλικόν; τίς δὲ ἡ τοῦ ὑλικοῦ πρὸς τὸ ψυχικόν; πῶς δὲ ὁ Δημιουργὸς τὰ μὴ ἑαυτοῦ ἐδημιούργει; πῶς δὲ ὁ ἄνω τὴν παρ᾽ αὐτοῦ δύναμιν πνευματικὴν παρέσχε τῷ μὴ καλῶς ἐργασαμένῳ Δημιουργῷ; πόθεν δὲ ὁ Δημιουργὸς ἀναμίξας [4] τὸ ἑαυτοῦ ψυχικὸν μετὰ τοῦ ὑλικοῦ τῇ ὕλῃ μᾶλλον ἠθέλησεν ἐγκαταδῆσαι τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν; Εἰ δὲ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν βούλεται ἐγκαταμίξαι, οὐκ ἄρα ἀλλοτρία ἡ ὕλη· εἰ δὲ καὶ ἔστιν ἀλλοτρία, τίς αὐτῷ τῆς ὕλης παρέσχε τὴν ἐξουσίαν; Καὶ πρῶτον λέγε μοι, ὦ ἀπατεὼν, πότερον μισῶν τὴν ψυχὴν κατέδησεν αὐτὴν τῇ ὕλῃ, ἢ ἀγνοῶν τὸ ἐσόμενον; Ἀλλ᾽ οἶδα ὅτι οὐδέτερον τούτων ἐρεῖς. Ὕλην γὰρ οὐ λέγομεν τὸ σῶμα, μὴ γένοιτο, οὐδὲ τὰς τοῦ θεοῦ κτίσεις· ἀλλὰ ὕλην τινὰ οἶδεν ἡ γραφὴ μετὰ ταύτην τὴν φαύλην, εἰς δὲ κατασκευὰς [5] ἑκάστῃ τέχνῃ καὶ ἐργασίας [6] προκειμένην, ἄλλην τινὰ, λέγω δὴ τὴν ἐκ διανοίας φυομένην ῥυπαρὰν ἐνθύμησιν καὶ βορβορώδεις λογισμοὺς τῆς ἁμαρτίας. Φύονται γὰρ ὡς ἀπὸ πηλοῦ [7] δυσοδμία τε καὶ ἀκάθαρτος ἀποφορὰ, λοιμώδης τε καὶ βορβορώδης. Ὡς ὁ μακάριος Δαβὶδ διωκόμενος καὶ [8] δια-

3. *Ita correxit Petavius. Libri enim habent* συνεληλύθαμεν.

Cap. IV. — 1. τῆς *reposuit Petavius ex cod. Vatic. Nam in edit. princ. extat* τάς. — *Pro* καταγελάσαιεν *mendose scriptum est in edit. Petavii* καταγελάσειεν.

2. *Edit. Petavii mendose* οἱ.

3. ὑποσυρῶσι *emendatio Petavii est. Libri habent* ὑποσύρωσι.

4. *Ita edidit Petavius ex cod. Vatic. Ed. princ. habet* τῷ ἑαυτῷ.

5. ἑκάστῃ τέχνῃ *rescripsi pro* ἑκάστη

tis creatoris factionem magnopere perturbari, atque originem suam matrisque damnare genus: ipsum vero qui ista dixerit abiectis vinculis suis et angelo, sive anima, propriam in sedem transferri. Existimant enim secundum corpus et animam tertium quiddam in homine reperiri. Atque haec sunt quae de illorum redemptione comperire potuimus.

Porro quisquis iudicio valet, ubi inanissimas hasce nugas audierit, sic tanquam mimos fabulasque ridebit. Cap. IV. Hoc enim illorum quisque suscipit, ut ab aliorum dogmate diversum quiddam pro voluntatis suae libidine sentiat; nec ulla res ipsum a tanta temeritate deterreat, sed quaecumque potest impune comminiscitur. Ac cum in hodiernum usque diem ab illis multa proferantur, nascanturque portenta, qui quotidie novi aliquid ad illudendos homines confingunt, difficile est extricare omnia, vel oratione complecti. Quare quae de hac haeresi disputata sunt, iis contenti esse debemus, quae ad nostram memoriam pervenerunt. Atque hanc omnem illorum doctrinam quis non meras esse fabulas ac ludibria perspiciat? Cedo enim, heus tu, maioresque tui, unde corpus accepistis? unde animam? unde interiorem illum hominem? Si a superiore illo nescio quo ac spiritali habere te dixeris, pro eo ac mentiri soles, et spei cuiusdam ostensione illusos a te homines inflare, quo eiusmodi proposito sibi scopo tuas ad praestigias prolectentur, dic obsecro quae sit coelestis illius ac spiritalis cum materiae concreto societas, aut huius cum animali: aut quo tandem pacto creator quae ad se pertinebant nihil condiderit? Cur supremus ille spiritalem suam vim conditori, qui minus recte molitus erat, attribuerit. Cur idem ille conditor animale suum cum materiali commiscens materiae quam habebat vim illigare maluerit? Quod si vim ille suam immiscere cupit, non erit aliena materia. Sin est aliena, quis ei ius in materiam potestatemque concessit? Ac primum illud volo mihi dicas, impostor, utrum animae inductus odio, an quod futurum erat ignorans, materia illam adstrinxerit. Non dubito quin horum asserere neutrum audeas. Procul enim absit materiam ut corpus appellemus, aut res a deo conditas. Sed alterius cuiusdam materiae scriptura meminit post vilem hanc et abiectam, quae cuilibet arti operique proponitur. Cuiusmodi est ille qui ex animo pullulat, inquinatus animi motus ac lutulentae peccati cogitationes, quae ex foetidissimo coeno, velut deterrimus vapor ac pestilens spiritus, exhalat. Quam ob caussam bea- Psalm. 68, 3.

τέχνη, *quod in libris editis legitur.*

6. προκειμένην *correxit Petavius. Vulgo* προκειμένη.

7. δυσοδμία *bene viderunt corrigendum esse Cornarius et Petavius. Libri habent* δυσοδμίας.

8. *Libri a me inspecti omnes habent* διαβαλλόμενος ὡς ὑπὸ *cett.*

βαλλόμενος ὑπὸ πονηρῶν ἀνθρώπων ἔλεγεν, Ἐνεπάγην εἰς [9] ὕλην βυθοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς.

Κεφ. ε'. Ἐπειδὴ δέ σοι δοκεῖ, Ἡρακλέων, τοῦτο λέγεσθαι ὕλην, τῶν ἀνθρώπων τὰ σώματα καὶ τὸν ἐνθάδε κόσμον ἅπαντα, ἐπὶ ποίῳ σκοπῷ pag. 266. τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὁ Δημιουργὸς τῇ ὕλῃ ἐγκατέμιξεν; Εἰ μὲν τὸ πονηρὸν ἀγνοῶν, οὐ δύναται δημιουργεῖν, ὁ μὴ γινώσκων ὃ βούλεται δημιουργῆσαι. Οὔτε γὰρ ἡμεῖς τι πράττομεν καθ' ἑκάστην τέχνην ἐργαζόμενοι, [1] ὅπερ οὐ νοοῦμεν. Καὶ προενθυμούμεθα γὰρ ὃ ἐπιτελεῖν βουλόμεθα, καὶ οἴδαμεν πρὶν ποιῆσαι ὃ ἐπιτελέσαι προῃρήμεθα, καί τοί γε ἡμεῖς ἀσθενεῖς ὄντες, καὶ πολλὰ ἀποδέοντες τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως· διὰ δὲ τῆς ὑπ' αὐτοῦ κεχαρισμένης συνέσεως τοῖς ἀνθρώποις οἴδαμεν καὶ νοοῦμεν. Συμβέβηκε δέ σοι, ὦ Ἡρακλέων, ἡ ἐκ θεοῦ σύνεσις εἰς βλάβην, ὅτι μὴ κατὰ θεὸν αὐτὴν πραγματεύῃ, ἀλλὰ κατὰ πονηρὰν ἐπιτήδευσιν. Ἔτι δὲ πάλιν ἐρῶ, πόθεν ἡ τοῦ πνευματικοῦ μίξις τῷ ψυχικῷ τε καὶ ὑλικῷ, ὃ [2] δὴ λέγεται παρὰ σοὶ [3] ἔσω ἄνθρωπος, τῷ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ ἔξω ἀνθρώπῳ [4] συνημμένου, φημὶ δὴ ψυχῇ καὶ σώματι; Καὶ εἰ μὲν ἐκ βουλήματος τῆς ἄνω δυνάμεως τοῦ τῶν ὅλων Πατρὸς, φημὶ δὲ τοῦ κατὰ σὲ Βυθοῦ, ἄρα γε οὐκ ἀκοινώνητος τοῖς ἄνω, ὡς ἔφην, ἡ ἐνταῦθα περὶ ἡμᾶς κτίσις συγκαταμιγνυμένη, διὰ τῆς τοῦ Πατρὸς ἄνω εὐδοκίας καὶ τοῦ ἄνωθεν παρ' αὐτοῦ καταπεμφθέντος σπινθῆρος, ὅ ἐστιν ὁ πνευματικὸς κατὰ σὲ καὶ ἐσώτατος ἄνθρωπος. Εἰ δὲ λέγεις τὸν Δημιουργὸν τὸν ἐν ἐλαττώματι καὶ ὑστερήματι, ἢ τὴν Μητέρα, ἣν λέγεις Ἀχαμὼθ, εἰληφέναι ἄνωθεν δύναμιν, τουτέστι τὸ πνευματικὸν, οὐκέτι ἐν ὑστερήματι καὶ ἀγνοίᾳ ἐστὶν ὁ Δημιουργὸς, οὔτε ἡ κατὰ σὲ [5] Μήτηρ καλουμένη. Πῶς γὰρ ἄν τις ἐν ἀγνοίᾳ εἴη τούτου οὗ ἐπιθυμεῖ. Εἰ γὰρ ὅλως τοῦ κρείττονος ὀρέγεται, οἶδε τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν, καὶ ὁ τὸ ἀγαθὸν ἐπιστάμενος, καὶ μὴ στυγῶν τοῦτο, ἀλλὰ ὀρεγόμενος, οὐκ ἔστιν ἀλλότριος τοῦ ἀγαθοῦ.

Κεφ. ς'. Καὶ ἵνα μὴ κατατρίβωμαι περὶ τὰς μηχανὰς τοῦ ἀγύρτου ἀσχολούμενος, τούτοις ἀρκεσθήσομαι. Πᾶσα γὰρ αὐτοῦ ἔπεσεν ἡ ληρωδία ἀπὸ τοῦ τῶν πάντων δεσπότην πᾶσι σαφῶς ὁμολογηθῆναι ἀγαθὸν ὄντα καὶ προγινώσκοντα καὶ δυνάμενον τὰ πάντα ποιεῖν, καὶ ὡς ὑπ' αὐτοῦ πᾶσα φύσις ὑπάρχουσα κτιστὴ καλῶς γεγένηται. Οὔτε γὰρ δυνατὸν ἄνευ τοῦ θεοῦ τι εἶναι, ἀλλ' ἢ μόνον ἡ ἁμαρτία οὐκ ἔχουσα ἀρχὴν ῥίpag. 267. ζης, οὐδὲ εἰς τέλος μένουσα, ἐν ἡμῖν δὲ ἐπεισάκτως γινομένη, καὶ

9. *ὕλην cod. Rhedig., quod est ἰλύν, quemadmodum scriptum est apud LXX Interpretes.*

Cap. V. — 1. *Pro* ὅπερ, *quod Petavius restituit ex cod. Vatic., in edit. pr. legitur* τό.

tus ille David, cum eum conscelerati homines persequerentur ac calumniis incesserent, *Infixus sum*, inquit, *in materia profundi* etc.

Verum quandoquidem, o Heracleo, placet tibi materiam hominum esse corpora, totumque istud universum, quaero abs te quibus de caussis animam suam materiae creator inseruerit. Si malum ignoravit, qui quod moliri vult ignorat efficere omnino nihil potest. Neque enim nos in singulis artibus molimur quippiam quod non intelligimus. Quicquid autem perficere volumus, id diu ante meditamur, et quod faciendum suscepimus, animo ante et cognitione complectimur. Atqui imbecilles ipsi sumus, et longe a divina potestate vincimur, et tamen pro insita ab illo generi humano solertia novimus istud et mente percipimus. Tibi autem nimirum, Heracleo, concessa illa divinitus intelligentia fraudi fuit, quod non ex dei praescripto, sed ex pessimo animi tui studio exercere illam institueris. Hoc unum insuper velim mihi respondeas, undenam spiritalis illius, quem tu interiorem hominem vocas, cum animali ac materiali, sive secundo ac tertio, exteriorique adeo homine, coniuncti sit facta concretio. Si de supremae virtutis, hoc est Parentis omnium, quem Bythum etiam vocas, voluntate gestum dixeris, non erunt igitur, ut dictum est, creatae istae infimaeque res omnis cum superioribus communionis expertes, id ipsumque de supremi Parentis consilio ac coelitus delapsa illa scintilla consequentur, qui est intimus ille opinione tua ac spiritalis homo. Sin conditorem mavis in defectu atque egestate constitutum, aut eius matrem, quam Achamoth nominas, vim illam hausisse de coelo, hoc ipsum videlicet quod spiritale est, sequitur neque conditorem, neque quam tu matrem illius nuncupas, in defectu amplius ignorantiaque versari. Qui enim ignorare aliquis potest cuius cupiditate ducitur? Nam si omnino, quod praestantius est desiderat, quod honestum est bonumque cognoscit. Qui autem et bonum cognitione capit, neque odit illud, sed appetit, a bono nequaquam alienus est. Cap. V.

Sed ne in persequendis importuni illius nebulonis fraudibus diutius haeream, iis quae proposita sunt ero contentus. Cum praesertim vel ex hoc uno illius evanescant somnia, quod nemo est quin universorum dominum bonum esse omniaque et praevidere et moliri posse sentiat, totamque rerum naturam ab illo conditam praeclare omnino fabricatam existimet. Nihil enim absque deo potest existere, praeterquam peccatum, cuius radix et origo principio caret, neque perpetuo manet, sed in nobis ipsis adventitium inest et ex- Cap. VI.

2. δὴ *om. ed. Petav.*

3. *Reposuerim* ὁ ἔσω ἄνθρωπος.

4. *Libri habent* συνημμένῳ.

5. *Editi libri habent* μητὴρ.

ἀφ᾽ ἡμῶν πάλιν παυομένη, ὡς καὶ πανταχοῦ κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων ποιούμενος τὸν λόγον ἀπέδειξα, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ θεὸς ὁ τὰ πάντα ποιήσας καὶ δημιουργήσας, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ εἷς ὁ μονογενὴς αὐτοῦ παῖς ὁ κύριος ἡμῶν καὶ σωτὴρ καὶ θεὸς, καὶ ἓν τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα, μία τριὰς ἁγία καὶ ὁμοούσιος, ἐξ ἧς τὰ πάντα καλῶς ἐκτισμένα, οὐ πονηρά τινα, ἀλλὰ ἀγαθὰ, κατὰ τὴν οὕτως εὐδοκήσασαν ἀγαθότητα ἐξ οὐκ ὄντων κεκλημένα εἰς τὸ εἶναι, ᾧ θεῷ δόξα καὶ τιμὴ καὶ κράτος πατρὶ ἐν υἱῷ, υἱῷ ἐν πατρὶ, σὺν ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

Ταύτης δὲ πάλιν ποιησάμενος τὴν ἀνατροπὴν διὰ βραχέων ἐπὶ τὰς ἑξῆς βαδιοῦμαι τὸν πρὸς ἑκάστην κατὰ δύναμιν ποιούμενος ἔλεγχον, καὶ οὕτως ἐπιτελῶν τὴν ἀνατροπὴν τῆς αὐτῶν λυμαντικῆς μοχθηρίας. Σὴψ γὰρ [1] οὗτος ἂν λέγοιτο δικαίως, ὃ οὐκ [2] ὄφις, ἀλλ᾽, ὥς φασι, [3] χαλκίδος εἶδός ἐστι, [4] τετράπουν ἑρπετὸν, [5] ἀσκαλαβώτῃ [6] ἐοικὸς, οὗ ἡ μὲν τοῦ δήγματος βλάβη εἰς οὐδὲν λογίζεται, τὸ δὲ πτύσμα ἢ ἐν βρώματι ἢ ἐν ποτῷ ἀκοντισθὲν θάνατον εὐθὺς τοῖς μεταλαβοῦσιν ἐργάζεται. Οἵα καὶ ἡ τούτου διδασκαλία. Ἀλλὰ καὶ τούτου τὸν ἰὸν φωράσαντες καὶ τῇ τοῦ κυρίου δυνάμει ἀπὸ φαρύγγων ἢ χειλέων τῶν μελλόντων βλάπτεσθαι ἀπομάξαντες τὰς ἑξῆς διέλθωμεν, ὡς προεῖπον, τῆς αὐτῶν βλάβης ποιοῦντες τὸν ἔλεγχον.

ΚΑΤΑ ΟΦΙΤΩΝ,
ἑπτακαιδεκάτη, ἡ καὶ τριακοστὴ ἑβδόμη.

Κεφ. α΄. Ὡς οὖν τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει ἐπαγγειλάμενοι θεοῦ βοηθοῦντος καὶ [1] τὴν ἑξῆς [2] ταύτῃ ὑφηγησόμεθα ταῖς πρότερον ἀκολουθήσασαν ματαιοφροσύναις Ὀφιτῶν, τὰ μὲν κατὰ τὰ αὐτὰ φερομένην, τὰ δὲ διηλλαγμένην, [3] λέγω δὲ τοῖς ἤθεσι καὶ σχήμασι τῶν χρωμένων αὐτῇ· ἵνα ἀπὸ τῆς μετεώρου πλάνης τῆς τούτων διαφωνίας παντί τῳ δῆλον ἔσηται ὅτι πλάνῃ ἄγονται, καὶ οὐκ ἀληθείᾳ. Φωραθήσεται δὲ νῦν τῷ λόγῳ καὶ ἐλεγχθήσεται ἡ κατ᾽ [4] αὐτοὺς ἄνοια.

pag. 268. Οἱ Ὀφῖται μὲν γὰρ, ὡς προεῖπον, τὰς προφάσεις εἰλήφασιν ἀπὸ τῆς τοῦ Νικολάου καὶ Γνωστικῶν καὶ τῶν πρὸ τούτων αἱρέσεων, Ὀφῖται δὲ καλοῦνται δι᾽ ὃν δοξάζουσιν ὄφιν. Ἄτοπα γὰρ καὶ οὗτοι ἐρεύ-

Cap. VI. — 1. ἂν οὗτος cod. Rhedig.
2. ὁ οὐκ ὀφθεὶς vulgo libri habent. — Cf. schol. Nicandr. Ther. 817. cum Schneideri annotatis.
3. χαλκίδος εἶδος rescripsi pro χαλκέα ὅς, quod libri habent. Quae verba Petavius uncinis inclusit tanquam spuria, item Cornarius in versione sua omnino neglexit.
4. Ita corrigendum viderunt Cornarius et Petavius. Libri habent τετραπλοῦν.
5. Ita Petav. ex cod. Vatic. Cornarius ediderat ἀσκαλαβάτῃ.
6. Libri: ἐοικώς.

trinsecus ascitum, et a nobis rursum habet ut esse desinat; quemadmodum cum singillatim adversus haereses disputarem ubique monstravi: Unum videlicet esse deum a quo facta conditaque sint omnia, patrem domini nostri Iesu Christi, unum itidem esse filium eius unigenitum dominum nostrum, salvatorem ac deum, unum quoque Spiritum sanctum, unam sanctam consubstantialemque Trinitatem, a qua recte sunt universa procreata, non aliqua mala, sed omnino bona, prout bonitatis illius voluntas tulit. Eadem porro e nihilo ut essent aliquid evocata sunt. Cui quidem deo gloria, honor et imperium sit, Patri in Filio, Filio in Patre, cum Spiritu sancto, in secula seculorum, Amen.

Hac igitur haeresi paucis in hunc modum eversa ad reliquas pergendum; quas singillatim, prout in nobis situm erit, refellemus, ac perniciosissimae illarum nequitiae modum adhibebimus. Seps enim merito ille nominari potest. Quod bestiae genus non tam serpens, quam reptile quadrupes est, stellionis specie; qui cum morsu nihil admodum noceat, sputum ipsum si in cibum aut potum eliserit, praesens iis qui adhibuerint exitium afferre dicitur. Eiusmodi est illius doctrina. Nos autem huius quoque veneno patefacto, ac divina ope ex illorum quibus iamiam nociturum erat faucibus aut labris absterso, ad ceteras transeamus, et eas, ut dictum est, oratione nostra confutemus.

ADVERSUS OPHITAS,
quae est haeresis XVII. vel XXXVII.

Quod igitur divino freti praesidio suscepimus, Ophitarum haeresin, quae superioribus illis insanis stolidisque sectis proxima est, aggredimur. Quae quidem partim cum illis convenit, partim discrepat, pro eorum qui illam secuti sunt moribus habituque dissimili: ut vel inanis illa et erroribus implicata discordia magno omnibus argumento sit, falsitate illos esse, non veritate subnixos. Nunc itaque eorum oratione nostra detegenda ac convincenda vesania est. Cap. I.

Nam Ophitae, quemadmodum diximus, a Nicolao et Gnosticis ac prioribus aliis sectis effloruerunt. Quos Ophitas, hoc est Anguineos, ab angue illo quem celebrant appellare solent. Sed horrenda

Cap. I. — 1. τὴν ego reposui. Libri habent τῇ.
2. ταύτῃ cod. Vatic. ταύτης vulgo est scriptum. Cornarius vertit: Quemadmodum igitur per dei virtutem promisimus, ita deo opitulante haeresim Ophitarum ad relatas vanitatum opiniones consequentem deinceps exponemus.
3. λέγω cod. Vatic. Quomodo iam emendaverat Cornarius, inquam vertens. Edit. princ. et cod. Rhedig. habent λεγέτω.
4. Sic correxerunt Cornarius (qui vertit ipsorum) et Petavius. Libri habent αὐτοῦ.

γονται, ὡς ἀπὸ τῆς προειρημένης βρώσεως τῆς δυςοδμίας ἐμπεπλησμένοι, καὶ ὡς κενὰ δαιμόνια ἀπατηθέντες οὗτοι τὸν ὄφιν, ὡς προεῖπον, δοξάζουσι. Καὶ ὅρα εἰς ὅσην προέβη κακομηχανίαν ὁ τούτους ἀπατήσας ὄφις. Καθάπερ γὰρ ἐξ ὑπαρχῆς τοὺς περὶ Εὔαν καὶ τὸν Ἀδὰμ ἠπάτησεν, οὕτω καὶ νῦν κρύπτων ἑαυτὸν ἔν τε τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ χρόνῳ τῶν Ἰουδαίων ἄχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Εἶτα καὶ προβαινόντων τῶν χρόνων λίχνους ὄντας τοὺς ἀνθρώπους τῇ δι' αὐτοῦ ἐκ τῆς παρακοῆς ληφθείσῃ βρώσει ἔτι ὑπονοθεύων καὶ ἐρεθίζων εἰς περισσοτέραν ἀπάτην ἀπὸ του ὄντος θεοῦ ἀφίστησι, πολλὰ μὲν ὑπισχνούμενος ἀεὶ, ὡς καὶ ἐξ ἀρχῆς. Καὶ γὰρ καὶ τότε ἠπάτησε, λέγων, Ἔσεσθε ὡς θεοί· εἶτα προϊόντων των χρόνων τὴν πολύμορφον καὶ τερατώδη φαντασίαν αὐτοῖς ἐξειργάσατο. Ἀπὸ γὰρ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ ἀποστήσας αὐτοὺς ἐνεκίσσησε πάλαι τὴν τῆς εἰδωλολατρείας καὶ πολυθεΐας βλάσφημον κενοφωνίαν. Οὐδέποτε γὰρ ἦσαν θεοὶ, ὥςπερ οὐδέ εἰσιν, ἀλλὰ ὁ θεός. Προεκίσσα δὲ τὴν εἰδωλομανίαν καὶ πολυθεΐαν καὶ ἀπατηλὴν διάνοιαν· οὐκ ἦν δὲ αἴτιος μόνος ὁ φαινόμενος τότε ὄφις, ἀλλὰ ὁ ἐν τῷ ὄφει ὄφις λαλήσας, φημὶ δὲ διάβολος, καὶ τὴν ἀκοὴν τοῦ ἀνθρώπου ταράξας διὰ τῆς γυναικός. Καὶ οὐδὲ τὸ ξύλον ἦν ἁμαρτία (θεὸς γὰρ οὐδὲν πονηρὸν φυτεύει)· γνῶσιν δὲ ἐνεποίησε τὸ ξύλον τοῦ εἰδέναι ἀγαθόν τε καὶ φαῦλον. Καὶ οὐχὶ διὰ τὸ εἰδέναι ὁ θάνατος, ἀλλὰ διὰ τὴν παρακοήν. Καὶ γὰρ ἡ πᾶσα τοῦ ἐχθροῦ τότε συσκευὴ οὐχ ἕνεκεν τοῦ βρώματος γέγονεν, ἀλλ' ἕνεκεν τοῦ ἐργάσασθαι αὐτοῖς τὴν παρακοήν. Ὅθεν παρακούσαντες τότε τοῦ μὲν Παραδείσου ἔξωθεν γίνονται, ἐπιτιμηθέντες δικαιότατα, οὐ κατὰ μῖσος, ἀλλὰ κατὰ ἐπιμέλειαν τοῦ θεοῦ. Φησὶ γὰρ πρὸς αὐτοὺς ὁ κύριος, Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Ἔδει γὰρ τὸν ὄντως ὄντα τεχνίτην κεραμέως δίκην ἐπιμελόμενον τοῦ ἰδίου διὰ χειρῶν πεπλασμένου αὐτοῦ πλάσματός τε καὶ ἄγγους τοῦτο ὕστερον ἐν ἐλαττώματι γεγονὸς διὰ τῆς
pag. 269. παρακοῆς — καὶ, ὡς εἰπεῖν, ἔτι πηλοῦ ὄντος, καὶ ὡς [5] ὑπὸ ῥαγάδι ἀπορρύματος γεγονότος τοῦ ἄγγους — μὴ ἐάσαι οὕτως, ἀλλὰ μεταβαλεῖν εἰς τὸ ἀρχαῖον φύραμα· ἵνα αὖθις ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ ἀνασκευάσῃ τὸ ἄγγος ἐν τῇ ἀναστάσει εἰς τὴν ἀρχαίαν φαιδρότητα, καὶ ἔτι περιττότερον, τουτέστι τὰ σώματα τῶν τὰ ἀδικώτατα πραξάντων καὶ μετανοησάντων καὶ ἀποστάντων τῶν ἰδίων σφαλμάτων καὶ ἐν τῇ γνώσει τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τελειωθέντων, ἵνα γένηται τοῦ φυράματος ἡ ἀνάστασις ἐκ τῆς γῆς, ὡς φύραμα μαλαχθὲν παρὰ τοῦ τεχνίτου, καὶ αὖθις εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ ἔτι βελτίω ἀνατύπωσιν κατασκευασθῇ.

5. *Ita correxi. Vulgo enim extat* ὑπὸ ῥαγάδα ἀπόρρυμα γεγονότος *cett., quae vereor ut ne* καὶ *quidem particula ante* ἀπόρρυμα *addita (quo quidem modo Petavius corruptelae esse medendum opinatus est), sana et apta sint erasura. Cornarius in versione Latina haec verba* καὶ ὡς εἰπεῖν — — — τοῦ ἄγγους *omisit. Pro* ἔτι πηλοῦ ὄντος *facile reposuerim* ἔτι πηλοῦ ὄν.

sane sunt quae homines isti, ut ita dicam, eructant, ex illo esu velut tetro quodam odore referti. Serpentem quippe novi cuiusdam instar numinis venerantur. Ac vide quantis eos fraudibus ille, a quo circumventi sunt, serpens irretitos teneat. Nam ut Evam olim et Adamum fefellit, ita modo seipsum tegens ac dissimulans, adeoque ante a Iudaeorum temporibus ad adventum usque Christi, mortalibus imposuit. Tum progredientibus aetatibus esca illa, quam contra dei interdictum usurpare ausi fuerant, prolectatos homines et aviditate correptos ab obsequio dei callidioribus machinis abstraxit, vehementius identidem adulterans et instigans, ac multarum rerum spem, ut initio fecerat, ostendens. Nam et tunc ita illos decepit cum diceret, *Eritis sicut dii.* Tum paulatim varias ac portenti si- Gen. 3, 5.
millimas eis species obiecit. Cum enim ab uno veroque deo illos avertisset, idololatria multipliciumque deorum ineptissimis religionibus velut fetu quodam implevit. Siquidem dii nunquam extiterunt, uti nec existunt modo, sed deus duntaxat. Verum insanum simulacrorum cultum, ac deorum multitudinem et fraudulenta consilia dudum apud se conceperat. Neque vero solus ille, qui extrinsecus apparebat, serpens tanti mali caussam attulit, sed qui per eum loquebatur alius serpens, hoc est diabolus, qui auditum viri mulieris usus opera perturbavit. Neque lignum ipsum peccatum fuit. Nihil enim a deo mali seritur. Sed boni malique cognitionem lignum illud attulit. At non ex ea scientia mors est, sed ex contumacia profecta. Nam tota hostis illa calliditas non ad escam pertinebat; sed eo potissimum spectabat, ut illos ad violandum dei mandatum impelleret. Ex quo tum accidit ut lege contempta e paradiso pellerentur, meritoque castigarentur, non odio ullo, sed dei erga illos cura providentiaque singulari. Sic enim dominus ipsos alloquitur: *Terra es, et in terram* Gen. 3, 19.
reverteris. Si quidem rationi consentaneum fuit, ut ille verus artifex, figuli instar, operis eius ac vasis quod manibus finxerat curam gerens, idipsum ex praecepti violatione imminutum, quamdiu molle adhuc, ut ita dixerim, lutum erat, atque ex fissura quadam ac rima perfluere coeperat, non ita destitueret, sed in pristinam massam redigeret, ut in instaurata illa generatione, hoc est mortuorum excitatione, vas illud priorem ad pulchritudinem nitoremque revocaret, imo aliquid ei insuper adiiceret. Quod de eorum corporibus accipiendum est qui post horrenda scelera poenitentia ducti et a delictis revocati, in Iesu Christi domini nostri cognitione perfecti sunt; ut illa de terra massa denuo resurgat, argillae instar quae artificis manu mollitur ac subigitur, eoque modo in antiquam vel etiam praestantiorem speciem reformetur.

Κεφ. β. Τοιαύτη μὲν ἦν ἡ ἐπιβουλὴ τοῦ ὄφεως πρὸς τὴν Εὔαν. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ λίχνος ἡ ἀνθρωπεία φύσις, καὶ ὑπαγομένη ἀεὶ τοῖς τῆς κενοφωνίας δόγμασι καὶ κεναῖς ὑποσχέσεσι. Καὶ πάλαι μὲν κρυπταζόμενος ὁ αὐτὸς οὐκ ἐδήλου τῆς αὐτοῦ ἰοβολίας τὸ πέρας, ὕστερον δὲ, μετὰ τὴν ἔνσαρκον Χριστοῦ παρουσίαν, ἐξήμεσέ τε καὶ ἀπέπτυσε τὴν πᾶσαν αὐτοῦ [1] ἰώδη καὶ μοχθηρὰν ἐπίνοιαν τῆς κακονοίας. Οὗτος γὰρ προεβάλετο ἑαυτὸν ἐν τῇ τῶν ἠπατημένων διανοίᾳ δοξάζεσθαι ὡς θεὸς καὶ [2] προκεῖσθαι. Γινώσκεται δὲ ὁ αὐτὸς ὄφις διά τε τῆς αὐτοῦ σχολῆς ταύτης καὶ δι' ὄφεως τοῦ αἰσθητοῦ τὴν ἀπάτην ἐμποιῶν. Ὄφιν δὲ δῆθεν ἡ θεία γραφὴ καλεῖ τὸν διάβολον, οὐ πάντως ὄντα τοιοῦτον τῇ μορφῇ, ἀλλὰ διὰ [3] τὸ φαινόμενον τοῖς ἀνθρώποις σκολιώτατον, καὶ τὸ ἐν πρώτοις ἐν ὄφει ἐνεργηθὲν τῆς ἀπάτης σκευώρημα. Παρὰ τοῖς τοίνυν τὴν ἀλήθειαν ἐπιγινώσκουσι καταγέλαστον τούτου τὸ δόγμα, καὶ οἱ αὐτῷ προσανέχοντες, τὸν ὄφιν ὡς θεὸν δοξάζοντες. Μηκέτι γὰρ δυνάμενος ὁ διάβολος τὴν ἀνδρείαν διάνοιαν τὴν ἀπὸ τοῦ κυρίου λαβοῦσαν τὴν δύναμιν τῆς ἀληθείας ἀπατᾶν τρέπεται ἐπὶ τὸ θῆλυ, τουτέστι τὴν τῶν ἀνθρώπων ἄγνοιαν, καὶ πείθει τοὺς ἐν τῇ ἀγνοίᾳ, ἐπειδὴ οὐ δύναται τὸν στερεὸν λογισμὸν ἀπατῆσαι. Θηλυκοῖς γὰρ ἀεὶ διανοήμασι προσπελάζει, ἡδονῇ τε καὶ ἐπιθυμίᾳ, τουτέστι τῇ [4] ἀγνοίᾳ τῇ ἐν ἀνθρώποις θηλυνομένῃ, καὶ οὐχὶ τῷ στερεῷ λογισμῷ, τῷ εὐλόγως τὰ πάντα νοοῦντι καὶ θεὸν ἀπὸ τοῦ [5] κατὰ φύσιν νόμου ἐπιγινώσκοντι.
pag. 270. Λέγει γὰρ ἑαυτὸν εἶναι Χριστὸν ὁ παρ' αὐτοῖς ὄφις. Μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτὸς, οὐ γὰρ δύναται φθέγξασθαι, ἀλλὰ ὁ τὴν αὐτῶν ἔννοιαν οὕτω φρονεῖν παρασκευάσας διάβολος. Τίς τοίνυν ἰδὼν τὸν ὄφιν οὐκ ἐπιγνώσεται τὸν ἐχθρὸν καὶ φεύξεται; Τούτου γὰρ ἕνεκεν καὶ ὁ κύριος αὐτὸν τοῦτον τὸν ὄφιν εἰς ἐχθρίαν κατέστησε τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, ἐπειδὴ ὅλως σκεῦος διαβόλου γέγονε κτῆνος ὢν, καὶ δι' αὐτοῦ ἠπάτησεν διάβολος τὸν ἄνθρωπον ἐν τῷ παραδείσῳ· ἵνα ἰδόντες τὴν τούτου ἐχθρίαν τοῦ αἰσθητοῦ ὄφεως ἀποδιδράσκωσι τῆς ἀπάτης τὴν ἐπιβουλὴν, καὶ μισήσωσιν, ὡς εἰπεῖν, θεάσασθαι καὶ τὸ εἶδος.

Κεφ. γ'. Ἀποδιδόασι δὲ καὶ οὗτοι οἱ Ὀφῖται καλούμενοι τούτῳ τῷ [1] ὄφει τὴν πᾶσαν γνῶσιν, λέγοντες ὅτι οὗτος ἀρχὴ γέγονε γνώσεως τοῖς ἀνθρώποις, μυθωδῶς παρεισφέροντες τὰ παρ' αὐτοῖς νομιζόμενα μυστήρια, μιμολογήματα δὲ ὄντα καὶ χλεύης ἔμπλεα καὶ ματαιοφροσύνης. Μῦθοι γὰρ ὡς ἀληθῶς οὗτοι. Φάσκουσι γὰρ ἀπὸ τοῦ ἄνω Αἰῶνος προ-

Cap. II. — 1. ἰώδη restituit Petavius ex cod. Vatic. ἰοβολίαν pristina erat scriptura.

2. Emendavi προκεῖσθαι pro προνοεῖσθαι, quod vulgo extat, duce libro Rhedigerano in quo scriptum προνεῖσθαι inveni. Προκεῖσθαι est pro recepto aestimari, vel censeri. Petavius corrigendum putavit προσκυνεῖσθαι.

Tales adversus Evam fuere serpentis insidiae. Etenim iam C. p. II.
tum ab initio natura hominum novitatis cupida, vanis dogmatum somniis et inanibus promissis solet abripi. Et quidem principio latens ille ac sensim obrepens ictus venenati exitum dissimulabat. Postea cum salvator assumpto corpore venisset, virus omne suum ac nefarii sceleris improbitatem evomere ac despuere coepit. Nam semetipsum infelicium illorum mentibus dei instar habendum celebrandumque proposuit. Sed idem serpens, qui per alumnos disciplinae suae postea, olim per aspectabilem illum serpentem, homines circumvenit. Diabolum enim scriptura serpentem nominat; non quod ea sit eius figura, sed quod ex omnibus bestiis sit ille tortuosissimus, quodque primam omnium fraudem sub serpentis involucro molitus fuerit. Quamobrem apud eos, qui veritatis haud ignari sunt, ridiculum est illius dogma, non minus quam qui eidem acquiescentes numinis instar serpentem colunt. Diabolus quippe, cum virilem animum veritatis a deo cognitione roboratum decipere non posset, ad mulierem sese convertit, hominum videlicet ignorantiam; et quoniam fortibus ingeniis nequit illudere, eos quibus ignorantiae caecitas obducta est ad sese conatur allicere. Nam muliebribus perpetuo cogitationibus adhaerescit, voluptati nimirum et cupiditati, hoc est effeminatae in hominibus ignorantiae; firma vero ac constantia ingenia reformidat, quae rerum omnium consentaneam ac congruam notitiam informant, ac deum ipsum ex naturae lege discernunt. Christum enim se illorum esse serpens praedicat; vel minime ipse quidem, neque enim loqui potest, sed qui talem istorum mentibus cogitationem iniecit diabolus. Ecquis vero statim ac serpentem viderit non hostem animadvertat ac fugiat? Hanc enim ob caussam dominus serpentem inter hominumque genus hostiles inimicitias immisit, quod omnino diabolus bestiae genus istud velut instrumentum adhibuisset, hominemque intra paradisi septa decepisset; ut qui externi serpentis hostilem speciem conspicati fuerint, ab eius insidiis caveant, ac vel ipsum, ut ita dicam, conspectum illius exhorrescant.

Ophitae vero huic scientiam omnem tribuunt, itaque profiten- Cap. III.
tur: serpentem hominibus scientiae omnis auctorem extitisse, indeque fabulas meras quas pro mysteriis habent commenti sunt; cum nihil aliud praeter mimorum ludicra ridicula prorsus et inania sint. Etenim ab Aeone summo propagatos Aeonas existimant, e quibus

3. τὸ rescripsi ex Vatic. libro pro τὸν, quod vulgo extat.

4. Verba ἀγνοίᾳ τῇ in edit. Petav. operarum error omisit.

5. κατὰ, quod desideratur in edit. princ., Petavius ex cod. Vatic. restituit.

Cap. III. — 1. ὄφει reposui cum Cornario et Petavio, pro corrupta voce ἔχει, quae vulgo legitur.

βεβλῆσθαι Αἰῶνας, καὶ κατώτερον γεγενῆσθαι [2] τὸν Ἰαλδαβαώθ· τοῦτον δὲ προβεβλῆσθαι κατὰ ἀδράνειαν καὶ ἄγνοιαν τῆς ἰδίας μητρὸς, τουτέστι τῆς ἄνω [3] Προυνείκου. Ταύτην γάρ φασι τὴν Προύνεικον κατεληλυθέναι εἰς τὰ ὕδατα, καὶ μιχθῆναι αὐτοῖς, καὶ μὴ δεδυνῆσθαι εἰς τὰ ἄνω χωρεῖν διὰ τὸ μεμίχθαι τῷ βάρει τῆς ὕλης, ἐπιμεμίχθαι δὲ αὐτὴν τοῖς ὕδασι καὶ τῇ ὕλῃ καὶ μηκέτι δυνηθῆναι ἀναχωρεῖν. Ἐπῆρε δὲ ἑαυτὴν κατὰ βίαν εἰς τὰ ἀνώτερα, καὶ ἐξέτεινεν ἑαυτὴν, καὶ οὕτως γέγονεν ἀνώτερος οὐρανός· καὶ ὡς παγεῖσα ηὕρηται, μηκέτι δυναμένη μήτε ἄνω ἀναβῆναι, μήτε κάτω κατελθεῖν, ἀλλὰ εἰς τὸ μεσαίτατον παγεῖσά τε καὶ ἐκτεταμένη ἔμεινε. Κάτω μὲν γὰρ κατενεχθῆναι οὐκ ἠδύνατο, ὅτι οὐκ ἦν συγγενής· ἄνω δὲ οὐκ ἠδύνατο χωρεῖν, διὰ τὸ βαρεῖσθαι ἐκ τῆς ὕλης ἧς προςέλαβε. Κατὰ δὲ τὴν αὐτῆς ἄγνοιαν προβληθεὶς ὁ Ἰαλθαβαὼθ ἦλθεν εἰς τὰ κατώτατα, καὶ ἐποίησεν ἑαυτῷ ἑπτὰ υἱοὺς, οἵτινες ἑαυτοὺς οὐρανοὺς ἑπτὰ ἐποίησαν, αὐτὸς δὲ ἀποκλείσας τὰ ὑπὲρ αὐτὸν ἀπέκρυπτεν, ἵνα οἱ ὑπ' αὐτοῦ υἱοὶ προβληθέντες ἑπτὰ μὴ γινώσκωσι τὰ ὑπὲρ αὐτὸν, κατώτεροι ὄντες, αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν μονωτάτως. Καὶ οὗτός ἐστι, φασὶν, ὁ θεὸς τῶν Ἰουδαίων ὁ Ἰαλδαβαώθ. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὕτως, μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ μέλλει κρίνειν
pag. 271. αὐτοὺς ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, θεὸς ὢν καὶ Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν καὶ πάντων, [4] καὶ οὐ Ἰαλδαβαώθ τις ὢν κατὰ τὴν αὐτῶν ληρώδη μυθολογίαν.

Κεφ. δ'. Εἶτά φασιν· Ἀποκεκλεισμένων τῶν ἄνω διὰ τῆς τοῦ Ἰαλδαβαὼθ ἐπινοίας οὗτοι οἱ ἀπ' αὐτοῦ γεγεννημένοι ἑπτὰ υἱοὶ, ἤτοι Αἰῶνες, ἤτοι θεοὶ, ἤτοι ἄγγελοι (καλοῦνται γὰρ παρ' αὐτοῖς ὀνόμασι διαφόροις) κατὰ τὴν ἰδέαν τοῦ αὐτῶν πατρὸς Ἰαλδαβαὼθ ἔπλασαν τὸν ἄνθρωπον· οὐ ῥᾳδίως, οὐδὲ ταχέως, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ τρόπῳ ᾧ καὶ αἱ πρότεραι αἱρέσεις ἐμηχανήσαντο ἐν τῇ αὐτῶν κενοφωνίᾳ. Φασὶ γὰρ καὶ οὗτοι· Ἦν ἑρπετὸν ὁ ἄνθρωπος ὡς σκώληξ, μὴ δυνάμενος μήτε ἀνακύφειν, μήτε ὀρθοῦσθαι. Πρὸς ἐπιβουλὴν δὲ τοῦ Ἰαλδαβαὼθ ἡ ἄνω Μήτηρ, ἡ καλουμένη Προύνεικος, βουλομένη κενῶσαι τὸν Ἰαλδαβαὼθ ἀπὸ τῆς αὐτῆς δυνάμεως ἧς ἐξ αὐτῆς μετέσχεν ἐνήργησεν ἐν αὐτῷ, εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτοῦ πεπλασμένον κενῶσαι τὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ ἀποστεῖλαι ἀπ' αὐτοῦ σπινθῆρα ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον, τὴν ψυχὴν δῆθεν, [1] διανοουμένη. Καὶ τότε, φησὶν, ἔστη ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τοὺς πόδας, καὶ ὑπερβέβηκε τῇ διανοίᾳ τοὺς ὀκτὼ οὐρανοὺς, καὶ ἐπέγνω καὶ ᾔνεσε τὸν ἄνω πατέρα τὸν ἐπάνω τοῦ Ἰαλδαβαώθ. [2] Καὶ τότε ὁ Ἰαλδαβαὼθ πόνῳ φερόμενος διὰ τὸ ἐπιγνωσθῆναι τὰ ἀνώτατα αὐτοῦ ἐπέβλεψε κάτω ἐν πικρίᾳ πρὸς τὴν ὑποστάθμην τῆς ὕλης, καὶ γεγέννηκε δύναμιν ὀφιόμορφον εἰδέαν ἔχουσαν, ὃν καὶ υἱὸν αὐτοῦ καλοῦσι.

2. *Pro* τὸν *libri habent* ὁ.
3. Προυνίκου *volebat Petavius.*
4. καὶ οὐ *emendatio est Cornarii et Petavii. Libri habent* καὶ ὁ.

infimus est Ialdabaoth, quem ex imbecillitate ignorantiaque suae matris exortum referunt; hoc est illius supremae quam Prunicum appellant. Hanc enim narrant in aquas delapsam iisque commistam evolare minime potuisse, quod materiae gravitate esset implicita; cui quidem perinde ut aquis inserta recedere ultra nequiverit. Ac cum se violenter efferret atque extendendo niteretur, coelum illud superius effectum est. Ipsa vero ubi defixa semel est, haesit in eodem statu, neque aut attolli sursum aut deorsum descendere potuit, sed in medio immobilis extentaque permansit. Non enim inferiorem in locum vergeret, quo cum ei affine nihil esset; sursum autem emergere non poterat, cum eam materia illa cui se adiunxerat suopte pondere gravaret. Igitur ex huius ignorantia editus Ialdabaoth ad infima subsidit, septemque sibi liberos genuit, qui totidem coelestes orbes condiderunt. At ille quae supra se erant interclusit suorumque subtraxit oculis, ne septem illi quos susceperat quicquam quod se ipso superius esset praeter se unum agnoscerent. Hunc Ialdabaoth Iudaeorum esse deum asserunt. Quod absit ut esse verum putemus. Imo ille ipse est a quo iudicandi sunt, omnipotens deus, Iudaeorum, inquam, ut et Christianorum, adeoque communis omnium deus, non ille nescio quis ex commentitiis istorum nugis depromptus Ialdabaoth. De quo ita narrare pergunt.

Cum, ut dictum est, Ialdabaothis calliditate aditus esset ad superiora praeclusus, septem illi ab eo geniti liberi, sive Aeones, sive dii, sive demum angeli, diversa enim ab illis nomina tribuuntur, ad parentis sui Ialdabaothis imaginem hominem producunt; ne id quidem facile vel celeriter, sed ad eundem modum quo haereses reliquae stolidissime finxerunt. Sic enim pronuntiant: Hominem principio vermis instar humi reptantem sursum erigi aut attolli nequisse, coelestem deinde Matrem, quae et Prunicus appellatur, adversus Ialdabaoth tale quid esse machinatam, ut ei vim illam quam eidem impertierat, auferret, ideoque in hominem, quem illius liberi finxerant, vim ipsius transfundere, ac scintillam quandam, hoc est animam, infundere voluisse. Tunc, inquiunt, pedibus suis homo constitit, atque octo coelestes orbes cogitatione transcendens Patrem illum Ialdalbaothe superiorem agnovit ac laudibus extulit. At Iadalbaoth aegre ferens ea quae supra se erant cuiusquam ad notitiam pervenisse, stomachi plenus ad materiae faecem demisit oculos, et Virtutem quandam serpentis specie genuit, quem eius Filium vocant, idem- Cap. IV.

Cap. IV. — 1. διανοουμένη *restituit Petavius pro eo quod vulgo legitur* διανοούμενοι.
2. *Verba* Καὶ τότε ὁ Ἰαλδαβαὼθ *Petavius primum adiecit ex cod. Vaticano.*

Καὶ οὕτως, οὗτός φησιν, ἀπεστάλη καὶ ἠπάτησε τὴν Εὔαν. Ἡ δὲ ἤκουσεν αὐτοῦ, καὶ ἐπείσθη ὡς υἱῷ θεοῦ, καὶ πεισθεῖσα ἔφαγεν ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως.

Κεφ. ε'. Εἶτα ὅταν ταύτην τὴν μωρίαν διηγήσωνται καὶ τὸ γέλοιον τῆς ἐπιτηδεύσεως, ταύτην τὴν τραγικὴν, ὡς εἰπεῖν, ποιησάμενοι [1] ὑπόθεσιν καὶ τὸ κωμικὸν τοῦτο δρᾶμα ἄρχονταί τινα ἡμῖν ὑποφαίνειν εἰς παράστασιν τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων ψευδῶν θεῶν· ὅτι, Οὐχὶ καὶ τὰ ἔγκατα ἡμῶν, δι' ὧν ζῶμεν καὶ τρεφόμεθα, ὀφιοειδεῖ ὑπάρχει; Ἄλλα δὲ ὅσα τοῖς ἠπατημένοις παρεισφέρουσιν εἰς τὴν ἑαυτῶν πλάνην καὶ ληρώδη ὑπόνοιαν. Διὰ τοιαύτην δὲ αἰτίαν, φασὶ, τὸν ὄφιν δοξάζομεν, ὅτι ὁ θεὸς αἴτιος τῆς γνώσεως γεγένηται τῷ πλήθει. Ὁ δὲ Ἰαλ-
pag. 272. δαβαὼθ, φασὶν, οὐκ ἤθελε μνησθῆναι τὴν ἄνω Μητέρα, οὔτε τὸν Πατέρα τοῖς ἀνθρώποις. Ἔπεισε δὲ ὁ ὄφις καὶ γνῶσιν ἤνεγκεν, ἐδίδαξέ τε τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν γυναῖκα τῶν ἄνω μυστηρίων τὸ πᾶν τῆς γνώσεως. Διὸ ὁ Πατὴρ ὀργισθεὶς, τουτέστιν ὁ Ἰαλδαβαὼθ, δι' ἣν ὑπέδειξε τοῖς ἀνθρώποις γνῶσιν κατέβαλεν αὐτὸν ἀπ' οὐρανοῦ. Καὶ ἔνθεν βασιλέα τὸν ὄφιν ἀπ' οὐρανοῦ λέγουσιν οἱ τὴν μερίδα τοῦ ὄφεως, καὶ οὐδὲν ἕτερον κεκτημένοι. Δοξάζουσιν οὖν αὐτὸν διὰ τὴν τοιαύτην, [2] φασὶ, γνῶσιν, καὶ ἄρτον αὐτῷ προσφέρουσιν. Ἔχουσι γὰρ φύσει ὄφιν τρέφοντες ἐν κίστῃ τινὶ, [3] οὗ πρὸς τὴν ὥραν τῶν αὐτῶν μυστηρίων τῷ φωλεῷ προσφέροντες καὶ στιβάζοντες ἐπὶ τραπέζης ἄρτους [4] προςκαλοῦνται τὸν ὄφιν. Ἀνοιχθέντος δὲ τοῦ φωλεοῦ πρόεισι. Καὶ οὕτως ἀνελθὼν κατὰ τὴν [5] αὐτοῦ φρόνησιν ὁ ὄφις καὶ πανουργίαν ἤδη γινώσκων τὴν αὐτῶν μωρίαν ἄνεισιν ἐπὶ τὴν τράπεζαν καὶ ἐνειλεῖται τοῖς ἄρτοις. Καὶ ταύτην φασὶν εἶναι τελείαν θυσίαν. Ὅθεν καὶ, ὡς ἀπό τινος ἀκήκοα, οὐ μόνον κλῶσι τοὺς ἄρτους, ἐν οἷς ὁ αὐτὸς ὄφις εἰλήθη, καὶ ἐπιδιδόασι τοῖς λαμβάνουσιν, ἀλλὰ καὶ ἕκαστος ἀσπάζεται τὸν ὄφιν ἐκ στόματος, ἤτοι γοητείᾳ τινὶ ἐπᾳσθέντος τοῦ ὄφεως εἰς ἡμερότητα, ἢ ἐξ ἑτέρας ἐνεργείας διαβόλου πρὸς ἀπάτην τούτων ὑποκοριζομένου τοῦ ζώου. Προςκυνοῦσι δὲ τὸν τοιοῦτον, καὶ εὐχαριστίαν ταύτην ἐπιφημίζουσι, τὴν δι' αὐτοῦ ἐνειληθέντος γεγενημένην, καὶ αὖθις δι' αὐτοῦ, ὥς φασι, τῷ ἄνω Πατρὶ ὕμνον ἀναπέμποντες οὕτως τὰ μυστήρια αὐτῶν ἐπιτελοῦσι.

Κεφ. ς'. Μωρίαν δὲ εἴποι τις ἂν καὶ χλεύης ἔμπλεων, καὶ οὔτε ἀνατροπῆς ἀπὸ θείας γραφῆς ἐπιζητουμένης [1] δεῖ τοῦτο, ἀλλ' αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τῷ τὸν νοῦν ἔχοντι ἐρρωμένον κατὰ θεὸν γελοιῶδες δειχθήσεται. Εὐθὺς γὰρ πᾶσα ἡ αὐτῶν κενοφωνία ληρώδης τις εὑρεθήσε-

Cap. V. — 1 ὑπόθεσιν cod. Vatic. Vulgo συμφωνίαν.
2. Correxi φασὶ. Libri habent φησὶ.
3. οὗ — — τῷ φωλεῷ mea est emendatio. Libri enim habent scripturam mendosam ὃν — — τοῦ φωλεοῦ.
4. Suspicor προκαλοῦνται.
5. Verba αὐτοῦ φρόνησιν ὁ ὄφις καὶ

que sic immissus Evam fefellit. Huic enim auscultans illa tanquam dei filio facile ut de arbore scientiae vesceretur in animum induxit.

Deinde postquam aniles istas nugas ac ridicule affectatas fabu- Cap. V.
las hoc modo proposuerunt, tragicum quendam istiusmodi actum, sive comicum potius, instituentes nonnulla ad fictos illos deos comprobandos in medium afferunt. Nonne, inquiunt, et intestina nostra, quibus vivimus et alimur, serpentis effigiem referunt? Addunt et alia pleraque, quae ad errorum ac deliriorum suorum faciendam fidem sectatoribus suis obiiciunt. Propterea enim, inquiunt, serpentem colimus, quod deus iste multitudini hominum scientiae ac cognitioni caussam attulit. Ialdabaoth supremae Matris ac Parentis memoriam extinctam inter homines esse cupiebat. Sed iis persuasit serpens, ac scientiam importavit, totamque adeo divinorum mysteriorum cognitionem cum viro ac muliere communicavit. Ob id iratus Pater Ialdabaoth, ac derivatam in illos eiusmodi scientiam iniquo animo ferens, e coelo illum deturbat. Inde regem e coelo delapsum serpentem esse dictitant ii qui non alterius se quam serpentis partibus addixerunt. Igitur propter hanc ab illo concessam scientiam venerari se serpentem fatentur, eique panem insuper obiiciunt. Verum quippe serpentem in cista nutriunt, quem mysteriorum tempore stipatis ad eius cavernam in mensa panibus invitant: isque aperto foramine e latebris erumpit, atque ubi pro sua calliditate stoliditatem illorum agnovit, mensam conscendens circum panes implicatur. Hanc absolutissimum esse sacrificium censent. Unde, ut a quodam accepi, non modo panes istos quibus circumvolutus est serpens frangunt ac distribuunt, sed etiam quilibet admoto ore serpentem exosculatur, sive cantionibus quibusdam ad mansuetudinem bestia mollitur, sive alio daemonis artificio innocua redditur. Hanc quidem adorant miseri et eucharistiam vocant, cum appositos panes tortuosis flexibus ac circumvolutionibus ambierit. Ac demum supremum parentem per illum, ut aiunt, celebrantes mysteria sua perficiunt.

Quas quidem ineptias vanissimas esse ludibrioque dignissimas Cap. VI.
nemo non dixerit, neque vero divinis ex scriptura depromptis testimoniis acrius refellendas, cum per sese cuilibet, qui sit nonnullo ingenio praeditus quam ridiculum sit totum illud negotium demonstrari possit. Nihil enim praeter contemptissimas fabulas ac deliria

πανουργίαν ἤδη γινώσκων τὴν desiderantur in edit. princ. Reposuit ea Petavius ex cod. Vaticano.

Cap. VI. — 1. Rescripsi δεῖ pro εἰς, quod omnes tenent libri, sed praeter structuram atque sententiam.

ται. *Εἰ γὰρ Προύνεικόν φασιν εἶναι, πῶς ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος οὐ τὸ σαθρὸν τῆς διανοίας αὐτῶν φωραθήσεται, ὡς ἤδη προεῖπον; Πᾶν γὰρ τὸ [2] προυνεικευόμενον ἄχρηστον· εἰ δὲ ἄχρηστον, οὐκ ἐν τοῖς προκριτέοις τακτέον. Καὶ πῶς ἐπαινετὸν εἴη τὸ ἄχρηστον; Πῶς δὲ οὐχὶ μυθῶδες τὸ λέγειν ὅτι ἡ Προύνεικος τὸν Ἰαλδαβαὼθ ἐκένωσε, καὶ ὁ σπινθὴρ εἰς τὰ κάτω κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ κενωθέντος; ἐν δὲ τῷ*
pag. 273. *ἄνω γεγονὼς ἐπέγνω τὸν ἀνώτερον τοῦ κεκενωμένου; καὶ θαῦμα μέγιστον, ὡς ὁ ἄνθρωπος, ἐν ᾧ ὁ ἐλάχιστος σπινθὴρ, ἐπιγινώσκει ὑπὲρ τοὺς πεπλακότας ἀγγέλους. Οἱ γὰρ πεποιηκότες τὸν ἄνθρωπον ἄγγελοι, εἴτουν υἱοὶ τοῦ Ἰαλδαβαὼθ, οὐκ ἐπέγνωσαν τὰ ἐπάνω τοῦ Ἰαλδαβαὼθ· ὁ δὲ ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένος διὰ τοῦ σπινθῆρος ἐπέγνω. Αὐτοὶ τοίνυν ἑαυτοὺς ἀνατρέπουσι διὰ τῶν ἰδίων δογμάτων, πῆ μὲν τὸν ὄφιν δοξάζοντες, πῆ δὲ ἀπατηλὸν αὐτὸν πρὸς τὴν Εὔαν γεγενημένον φάσκοντες, ἐν τῷ εἰπεῖν, Ἠπάτησε τὴν Εὔαν. Καὶ πῆ μὲν Χριστὸν αὐτὸν καταγγέλλουσι, πῆ δὲ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνωτέρου Ἰαλδαβαὼθ, τοῦ τοὺς υἱοὺς ἀδικήσαντος, ἐν τῷ ἀποκλεῖσαι ἀπ' αὐτῶν τὴν ἄνω γνῶσιν, καὶ τὴν μητέρα ἀθετήσαντος, καὶ τὸν ἄνω πατέρα, εἰς τὸ μὴ ἐᾶν δοξάζειν τοὺς ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένους υἱοὺς τὸν ἀνώτερον αὐτοῦ πατέρα. Πῶς οὖν βασιλεὺς ἐπουράνιος ὁ ὄφις, εἴπερ κατὰ τοῦ πατρὸς ἐγήγερται; πῶς δὲ εἰ τὴν γνῶσιν δίδωσιν, ἐν ἀπάτῃ καταγγέλλεται ἠπατηκέναι τὴν Εὔαν; Ὁ δὲ δι' ἀπάτης γνῶσιν [3] ἐντιθεὶς οὐκέτι γνῶσιν δίδωσιν, ἀλλὰ ἀντὶ γνώσεως ἀγνωσίαν· ὡς καὶ ἀληθές ἐστιν ἰδεῖν ὅτι τοῦτο ἐν αὐτοῖς τελειοῦται. Ἀγνωσίαν γὰρ ἔχοντες γνῶσιν ταύτην νομίζουσιν, ἐν τούτῳ [4] ἀλιτεύοντες, ἐν τῷ τὴν ἑαυτῶν ἀπάτην καὶ ἀγνωσίαν γνῶσιν λέγειν.*

Κεφ ζ. *Φέρουσι δὲ καὶ ἄλλας μαρτυρίας λέγοντες, ὅτι καὶ Μωϋσῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ τὸν ὄφιν τὸν χαλκοῦν ὕψωσε προστησάμενος, ἵνα ἴαμα τοῖς ὑπὸ ὄφεως δακνομένοις γένηται. Εἶναι γὰρ τοῦτο τὸ εἶδος ἰατικὸν τοῦ δήγματος λέγουσι. Πάλιν δὲ καθ' ἑαυτῶν ταῦτα ὁρίζονται. Εἰ γὰρ ὄφεων ἦν τὰ δήγματα, βλαβερὰ δὲ ταῦτα, ἄρα ὁ ὄφις οὐκ ἀγαθόν. Τὸ δὲ ὑψωθὲν ὑπὸ Μωϋσέως τότε διὰ τῆς θεωρίας τὴν ἴασιν ἐποιεῖτο, οὐ διὰ τὴν τοῦ ὄφεως φύσιν, ἀλλὰ τὴν τοῦ θεοῦ εὐδοκίαν δι' ὄφεως ὥσπερ ἀντίδοτον τοῖς τότε δεδηγμένοις ἐργαζομένου. Οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν, εἰ δι' ὧν τις ἐβλάβη διὰ τούτων θεραπείας ἔτυχε. Καὶ μή τις*

2. *De hoc vocabulo et eius significatu v. Epiphanium ipsum sui interpretem haer. XXV, 4.*

3. ἐντιθεὶς *cod. Vatic.* ἐνθεὶς *reliqui libri.*

4. ἀλιτεύοντες *scripsi pro* ἀληθεύοντες, *quod libri tenent omnes. Quod idem Cornarius corrigendum putasse videtur, qui errantes convertit. Verbum* ἀλιτεύειν *Suidas* ἁμαρτάνειν *interpretatur.*

continere facile deprehenditur. Nam si Prunicum esse aliquam existimant, quis ex ipso statim vocabulo non animadvertat quam imbecillum ac leve sit quod isti profitentur, ut iam ostendimus. Quicquid enim Prunicum fieri dicitur, id inutile est, adeoque minime inter eximia numerandum. Qui enim laudari potest quod inutile sit! Quam est praeterea stolidum a Prunico exhaustum esse Ialdabaothem, ab eoque scintillam ad infima illa excussam arbitrari! Itemque, qui in sublimi collocatus esset eum agnovisse qui exhausto esset illo superior. Enim vero quale illud miraculum est, ut homo, cui tenuissima quaedam sit aspersa scintilla, maiorem illis ipsis a quibus productus est angelis cognitionem adeptus fuerit? Si quidem auctores isti hominis ac fabricatores angeli, sive Ialdabaothis filii, quae Ialdabaothe superiora erant ignorarunt. Qui autem ab illis formatus est, scintillae beneficio cognovit. Quamobrem suis illi se dogmatibus induunt et evertunt, cum partim serpentem venerari instituant, partim Evam illius fraudulentia deceptam existiment, partim Christum eundem esse velint, partim superioris illius Ialdabaothis filium, qui interclusa coelestium contemplatione summam liberis suis iniuriam imposuit, matrem repudiavit ac contempsit, non minus quam supremum Parentem, quem ab iis quos genuerat coli ac praedicari minime sit passus. Qui vero serpentem convenit coelestem esse regem, cum adversus Parentem insurrexerit? Aut quomodo, si cognitionem impertiat, Evae imposuisse dicitur? Nam qui fraude aliqua scientiam affert, non is scientiam, sed pro ea ignorationem communicat. Quod illis accidere certissima ratione conficitur. Cum enim summa in inscitia versentur, eam nihilominus scientiam esse putant. Qua in re vehementer hallucinantur, dum errorem suum et ignorantiam scientiae appellatione dissimulant.

Sed alia quaedam insuper testimonia proferunt. Veluti Moysen Cap. VII.
aeneum serpentem in deserto sustulisse, palamque proposuisse, ut Num. 21, 8.
illis remedio esset quos serpens momorderat. Hoc enim ipsum praesentem vim contra venenatos morsus habere iactitant. Sed vel illud contra se manifeste pronuntiant. Si enim morsus illi serpentium erant, iidemque perniciosi, consequitur minime bonum esse serpentem. Quod vero tum a Moyse est erectum, sola sui contemplatione medebatur; non utique quod ita serpentis natura ferret, sed quod ita deo visum esset, qui quos serpentes pupugerant, iis per serpentem mali remedium paraverat. Neque vero mirum esse cuiquam oportet, si unde quispiam laesus fuerat, inde medicinam acceperit.

κακιζέτω τὴν τοῦ θεοῦ κτίσιν, ὡς ἄλλοι πλανώμενοι πάλιν λέγουσι. Προετυποῦτο δὲ τοῦτο τοῖς ἐν τῇ ἐρήμῳ διὰ τὴν αἰτίαν ἣν ἐλθὼν ὁ
pag. 274. κύριος λέγει ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ὅτι, Ὡς ὕψωσε Μωϋσῆς τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· ὃ καὶ γέγονε. Δίκην γὰρ ὄφεως ἀτιμάσαντες τὸν σωτῆρα ἀπὸ ἐπιβουλῆς τῆς τοῦ ὄφεως ἠδικοῦντο, φημὶ δὲ τοῦ διαβόλου. Καὶ καθάπερ ἐν τῷ ὑψώματι τοῦ ὄφεως ἴασις ἐγίγνετο τοῖς δεδηγμένοις, οὕτως ἐπὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ σταυρώσει λύτρα γέγονε ταῖς ἡμῶν ψυχαῖς ἀπὸ τῶν ἐν ἡμῖν γενομένων δηγμάτων τῆς ἁμαρτίας. Φέρουσι δὲ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ῥητὸν πρὸς μαρτυρίαν οἱ αὐτοὶ λέγοντες ὅτι, Οὐχ ὁρᾷς ὡς εἶπεν ὁ σωτὴρ, Ὃν τρόπον ὕψωσε Μωϋσῆς τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ, [1] φασὶ, λέγει ὅτι, Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς [2] ὁ ὄφις, καὶ ἀκέραιοι ὡς [3] περιστεραί. Καὶ τὰ εἰς σύμβολα διδασκαλίας ἐκ θεοῦ καλῶς τεταγμένα οὗτοι εἰς τὴν ἑαυτῶν ἐπίνοιαν τὴν ἠπατημένην φέρουσιν.

Κεφ. η΄. Ὁ γὰρ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ θεὸς Λόγος, ὁ ἐκ Πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως γεννηθεὶς, οὐκ ὄφις, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ κατὰ τοῦ ὄφεως αὐτὸς ἦλθεν. Ἐὰν δὲ εἴπῃ, Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς ὁ ὄφις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραὶ, δεῖ ἡμᾶς ἐρωτᾶν καὶ γινώσκειν διὰ τί τὰ δύο ταῦτα πρόςωπα ἡμῖν εἰς διδασκαλίαν παρεισήγαγε, τῆς τε περιστερᾶς καὶ τοῦ ὄφεως. Οὐδὲν δὲ ἐν τῷ ὄφει φρόνιμον, πλὴν δύο τούτων, ὅτι ἐν τῷ διώκεσθαι γινώσκων ὅτι ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ ἡ πᾶσα ζωὴ αὐτοῦ τυγχάνει, καὶ δεδιὼς τὴν ἀνωτέραν πρὸς αὐτὸν εἰρημένην ἀπὸ τοῦ θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον προσταγὴν ὅτι, Φυλάξεις αὐτοῦ κεφαλὴν, αὐτὸς δέ σου πτέρναν, ὅλον τὸ σῶμα ἐνειλήσας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ κρύπτει μὲν τὸ κρανίον ἑαυτοῦ, παραδίδωσι δὲ τὸ ἄλλο σῶμα ἐν ὑπερβολῇ πανουργίας. Οὕτω θέλει ἡμᾶς ὁ μονογενὴς θεὸς, ὁ ἐκ Πατρὸς προελθὼν, ἐν καιρῷ διωγμοῦ καὶ ἐν καιρῷ πειρασμοῦ τὰ πάντα ἡμῶν παραδιδόναι μαχαίρᾳ τε καὶ πυρὶ, φυλάττειν δὲ ἑαυτῶν τὴν κεφαλὴν, τουτέστι Χριστὸν μὴ ἀρνεῖσθαι· ἐπειδήπερ, Κεφαλὴ παντὸς ἀνθρώπου Χριστὸς, κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ θεὸς, κατὰ τὸν ἀπόστολον. Ἕτερον πάλιν ἔχει φρονιμώτατον ὁ ὄφις, ὥς φασιν οἱ φυσιολόγοι περὶ τούτου τοῦ ζώου. Ὅταν γὰρ διψήσας ἀπὸ τοῦ φωλεοῦ προέλθοι ἐπί
pag. 275. τι ὕδωρ ἵνα πίῃ, οὐ συμπαραλαμβάνει τὸν ἰὸν μεθ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ ἐν τῷ φωλεῷ καταλιμπάνει, καὶ οὕτως ἐλθὼν λαμβάνει τὸ πόμα τῶν ὑδάτων. Καὶ αὐτοὶ οὖν τοῦτο μιμησώμεθα, ἵνα, ὅταν ἐρχώμεθα ἐπὶ τὴν ἁγίαν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν, ἢ εἰς εὐχὴν, ἢ εἰς τὰ τοῦ θεοῦ μυστήρια,

Cap. VII. — 1. λέγει, φασί habet cod. Vatic.

Nec est quod idcirco conditae res a deo vituperentur quod nonnulli rursus incredibili errore faciunt. Illud enim figurae instar Iudaeis in solitudine degentibus ostensum est; ob eam ipsam rationem quam
in evangelio dominus expressit. Nimirum: *Sicut exaltavit Moyses* Ioann. 3, 14.
serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis; quod postea contigit. Nam Iudaei Christum dominum velut serpentem ignominiose tractantes ipsimet serpentis insidiis, hoc est diaboli, vehementer offensi sunt. Sed ut erecto serpente ii qui morsu erant appetiti repente liberati sunt, ita Christo in crucem sublato animae nostrae a peccati morsibus sunt exemptae. Atque hanc ipsam domini sententiam ad erroris sui patrocinium afferunt. Nonne vides, inquiunt, ita pronuntiasse Christum: *Quomodo exaltavit Moyses serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis?* Propterea et alio loco
sic praecipit: *Estote prudentes ut serpentes, et simplices sicut colum-* Matth.
bae. Sic igitur isti quas imagines ac signa coelestem ad doctrinam 10, 16.
praeclare deus transtulit, ea ad dogmatum suorum falsitatem asserendam impudenter accommodant.

Siquidem Iesus Christus dominus noster, idemque deus Ver- Cap. VIII.
bum, a Patre ante secula omnia sine principio ac tempore ullo genitus, nequaquam est serpens. Procul absit ut ita sentiamus. Sed contra serpentem advenit. Qui si quandoque dixerit: *Estote prudentes ut serpentes, et simplices sicut columbae*, illud interrogare nos ac cognoscere par est, cur illa duo, columbam scilicet ac serpentem, nobis erudiendis proposuerit. Nullum enim in serpente, praeter duplex illud prudentiae specimen apparet, primum quod appetitus ab aliquo, cum in capite vitam omnem suam residere sentiat, velut interdictum illud veritus quod propter hominem deus olim in sese pro-
nuntiavit: *Caput ab ipso custodies, ille a te calcaneum*, toto in caput Gen. 3, 15.
complicato corpore, illudque protegens et occultans, summa calliditate reliquum corpus opponit. Sic nos unigena dei Filius a Patre progressus, sive hoste persequente, sive quavis ingruente calamitate, iubet nostra omnia ferro ac flammis exponere, solumque tu-
tari caput, hoc est minime abnegare Christum. Quoniam, *Caput* I. Cor. 11, 3.
omnis viri est Christus, vir autem mulieris caput est, caput vero Christi deus, ut apostolus loquitur. Inest vere et alterum in serpente prudentiae genus, ut de eo physiologi testantur. Cum enim e cavea sitiens ad aquam bibendi gratia prorepit, virus secum non effert, sed in latibulo relinquit, itaque ad potum egreditur. Quod quidem nobis imitandum proponitur: ut cum ad sanctam dei ecclesiam orandi gra-

2. ὁ om. cod. Rhedig.
3. περιστεραί codd. Vatic. Rhedig., et edit. Petav. περιστερά edit. princ.

μὴ φέρωμεν μεθ' ἑαυτῶν κακίαν, ἢ ἡδονὴν, ἢ ἔχθραν, ἤ τι ἕτερον ἐν ταῖς διανοίαις [1] αὐτῶν. Ἐπεὶ πῶς ἂν ἔχωμεν δυνατῶς καὶ τὴν περιστερὰν μιμήσασθαι, μὴ ἐκτὸς γενόμενοι κακίας; καί τοί γε τοῦ γένους τῆς περιστερᾶς ἐν πολλοῖς πράγμασιν οὐκ ἐπαινουμένου. Ἀκόλαστον γὰρ γένος περιστερᾶς, καὶ πολυμιξίας μὴ ἀνακοπτόμενον, λάγνον τε καὶ καθ' ὥραν ἡδονῇ προσανακείμενον, πρὸς δὲ τούτοις ἄτονον καὶ βληχρόν. Διὰ δὲ τὸ ἄκακον καὶ μακρόθυμον καὶ ἀμνησίκακον τοῦ ζώου, ἔτι μὴν καὶ διὰ τὸ ἐν εἴδει περιστερᾶς πεφάνθαι τὸ ἅγιον πνεῦμα, μιμήσασθαι ἡμᾶς βούλεται ὁ θεῖος λόγος τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν βούλησιν καὶ τῆς ἀκάκου περιστερᾶς τὴν ἀκακίαν, ὄντας μὲν ἡμᾶς φρονίμους εἰς τὸ ἀγαθὸν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν. Καὶ λέλυται ἡ τούτων πᾶσα δραματουργία. Εὐθὺς γὰρ ὁ ἅγιος ἀπόστολος τὸ πανοῦργον καὶ ἐπίβουλον οὐχ ὁρίζεται περισσοτέρως, ἀλλὰ κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ τοῦ ὄφεως, λέγων, Φοβοῦμαι δὲ μή πως, ὡς ὁ ὄφις ἠπάτησεν Εὔαν, ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἁπλότητος καὶ ἁγνείας Χριστοῦ καὶ δικαιοσύνης. Ὁρᾷς ὡς φθορὰν ἀπέφηνεν ὁ ἀπόστολος καὶ πανουργίαν δεινὴν καὶ ἀπάτην τὰ ὑπὸ τοῦ ὄφεως πρὸς τὴν Εὔαν πεπραγματευμένα, καὶ οὐκ ἐπαινετόν τι παρὰ τοῦ αὐτοῦ γεγενημένον ὑπέδειξε.

Κεφ. θ'. Πανταχόθεν τοίνυν φωρατὴ καὶ ἔκδηλος ἡ τούτων ἄνοιά ἐστι παντὶ τῷ βουλομένῳ εἰδέναι τὴν τῆς ἀληθείας διδασκαλίαν καὶ πνεύματος ἁγίου γνῶσιν. Ἵνα δὲ μὴ ἀναλίσκω χρόνον, καὶ ταύτην διασεισάμενος τὴν χαλεπὴν καὶ δύπλουν τοῦ πελάγους ζάλην, ἐπὶ τὰς ἑτέρας θαλαττίους ποντοπορίας τὸ σκάφος ὁπλίσομαι, ἐπιμελῶς τοὺς αὐχένας κρατῶν ἐν τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει καὶ εὐχαῖς ἁγίων, ὅπως παραπλέοντες κατοπτεύσωμεν τῶν ἀγρίων κυμάτων τὴν κύρτωσιν, καὶ τῶν ἐν τοῖς πελάγεσι θηρίων ἰοβόλων τὰς μορφὰς, ἄπληκτοι δὲ ἀπὸ σμυραινώδους ἰοῦ καὶ τρυγόνος καὶ δρακαίνης καὶ καρχαρίου καὶ σκορπαίνης περάσαι, καὶ τοῦ εὐδίου τῆς ἀληθείας λιμένος δι' εὐχῆς καὶ ἱκεσίας ἐπιτυ-
pag. 276. χεῖν δυνηθείημεν· πληρουμένου καὶ ἐν ἡμῖν τοῦ ῥητοῦ, τοῦ, Οἱ καταβαίνοντες εἰς θάλασσαν τὰς ἀρετὰς τοῦ κυρίου διηγήσονται. Ἐφ' ἑτέραν τοίνυν ταύτην καθεξῆς τὴν πορείαν ποιήσομαι πρὸς διήγησιν.

ΚΑΤΑ *ΚΑΙΑΝΩΝ,
ἑκτωκαιδεκάτη, ἡ καὶ τριακοστὴ ὀγδόη.

Κεφ. α'. Καιανοί τινες ὀνομάζονται, ἀπὸ τοῦ Κάϊν εἰληφότες τὴν ἐπωνυμίαν τῆς αἱρέσεως. Οὗτοι γὰρ τὸν Κάϊν ἐπαινοῦσι, καὶ πατέρα ἑαυτῶν τοῦτον τάττουσι, καὶ αὐτοὶ, ὡς εἰπεῖν, ὡς ἀπὸ διαφορᾶς ἐπανα-

Cap. VIII. — 1. *Vulgo* αὐτῶν. *) καϊνῶν (α above ϊ) *cod. Rhedig.*

tia vel ad usurpanda dei mysteria convenimus, nullum nobiscum scelus, voluptatem nullam, nullas cum quoquam simultates, nullum denique in animis nostris improbitatis vestigium efferamus. Alioqui quomodo columbam imitabimur, nisi malitiae simus expertes? Quamquam genus illud avium non omni ex parte laudabile sit. Est enim propensius in libidinem, ac coitu frequentius utitur, utpote salacissimum et voluptuosum animal, adde imbecillum et ignavum. Sed quod idem minime malum patiensque sit, nec iniuriae meminerit, tum vero quod columbae specie spiritus sanctus apparuerit, idipsum quod spiritui sancto gratum ac iucundum est, innocentis columbae simplicitatem imitari nos dei Verbum admonuit; ut, quod ad bonum attinet, prudentes et callidi, ad malum vero simplices esse videamur. Qua ratione omnis illorum machinatio dissolvitur. Nam et apostolus veteratoriam calliditatem et malitiam abundantiorem nulli quam diabolo ac serpenti tribuit. *Timeo*, inquit, *ne sicut serpens Hevam se-* 2. Cor. 11, 3.
duxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate et castitate Christi ac iustitia. Vide ut quae contra Hevam a serpente structa sunt corruptelam et nequissimam astutiam ac fraudem apostolus esse pronuntiet, neque laude dignum quicpiam ab illo perpetratum definiat.

Quocirca omni ex parte illorum constringitur ac declaratur Cap. IX.
amentia, si quis veritatis doctrinam ac spiritus sancti scientiam velit percipere. Sed ne tempus ultra conteram, hac velut difficili ac periculosa pelagi tempestate perfunctus, scapham ad alios navigationum cursus expediam; adeo ut fauces ipsas studiose teneam, divina vi ac sanctorum precibus confisus, ut et vehementes irati maris fluctus et venenatarum ibidem bestiarum species praetereundo videamus, nihilque nobis interim muraenarum aut pastinacae aut dracaenae aut carcharii vel scorpaenae virus exitii afferat, ac demum ad felicem veritatis portum precibus et orationibus freti navigium appellamus, ut haec in nobis vera sit scripturae sententia: *Qui navigant mare* Psalm. 107, 24.
virtutes domini narrant. Ad alteram igitur deinceps, ut id narrare possimus, profectionem accingimur.

ADVERSUS CAIANOS,
quae est haeresis XVIII., sive XXXVIII.

Qui Caiani vulgo nuncupantur haeresin suam a Caino cognomi- Cap. I.
narunt. Hunc enim praedicant, et parentem suum appellant. Qui quidem variis, ut ita dicam, e fluctuum iactationibus emersi eodem

στάσεως κυμάτων ὁρμώμενοι, οὐκ ἔξω ὄντες τοῦ αὐτοῦ σάλου καὶ κλύδωνος, καὶ ὡς ἀπὸ ἀκανθώδους ὕλης προκύψαντες, οὐκ ἐκτὸς ὄντες παντὸς τοῦ σωροῦ τῶν ἀκανθῶν, εἰ καὶ διάφοροι τῷ ὀνόματί εἰσιν. Ἀκανθῶν μὲν γὰρ γένη πολλὰ, ὅμως ἐν ἅπασι τὸ μοχθηρὸν τῆς κεντρώδους ἀδικίας ἔνεστιν.

Οὗτοί φασι τὸν Κάϊν ἐκ τῆς ἰσχυροτέρας Δυνάμεως ὑπάρχειν, καὶ τῆς ἄνωθεν αὐθεντίας· ἀλλὰ καὶ τὸν Ἡσαῦ καὶ τοὺς περὶ Κορὲ καὶ τοὺς Σοδομίτας, τὸν δὲ Ἄβελ ἐκ τῆς ἀσθενεστέρας Δυνάμεως ὑπάρχειν. Εἶναι δὲ τούτους πάντας παρ' αὐτοῖς ἐπαινετοὺς, καὶ τῆς αὐτῶν συγγενείας. Σεμνύνονται γὰρ συγγενεῖς εἶναι τοῦ Κάϊν καὶ τῶν Σοδομιτῶν καὶ Ἡσαῦ καὶ Κορέ. Καὶ οὗτοι, φασὶν, εἰσὶ τῆς τελείας καὶ ἄνωθεν γνώσεως. Διὸ καὶ τὸν ποιητὴν τοῦ κόσμου τούτου φασὶ περὶ τὴν τούτων ἀνάλυσιν ἐσχολακότα μηδὲν δεδυνῆσθαι αὐτοὺς βλάψαι. Ἐκρύβησαν γὰρ ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μετεβλήθησαν εἰς τὸν ἄνω Αἰῶνα, ὅθεν ἡ ἰσχυρὰ Δύναμίς ἐστι. Πρὸς ἑαυτὴν γὰρ ἡ Σοφία αὐτοὺς προςήκατο, ἰδίους αὐτῆς ὄντας. Καὶ τούτου ἕνεκεν τὸν Ἰούδαν ἀκριβῶς τὰ περὶ τούτων ἐπεγνωκέναι λέγουσι. Καὶ τοῦτον γὰρ θέλουσιν εἶναι συγγενῆ ἑαυτῶν, καὶ ἐν γνώσεως ὑπερβολῇ τὸν αὐτὸν καταριθμοῦσιν· ὥςτε καὶ συνταγμάτιόν τι φέρειν ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ, ὃ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰούδα καλοῦσι. Καὶ ἄλλα τινὰ συγγράμματα ὡςαύτως πλάττονται κατὰ τῆς Ὑστέρας· ἣν Ὑστέραν τὸν ποιητὴν τοῦ παντὸς τούτου τοῦ κύτους, οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καλοῦσι. Καὶ μὴ δύνασθαί φασι σωθήσεσθαί τινα, ἐὰν μὴ διὰ πάντων χωρήσωσιν, ὡς καὶ ὁ Καρποκράτης λέγει.

Κεφ. β'. pag. 277. Ἕκαστος γὰρ αὐτῶν δῆθεν διὰ τὴν πρόφασιν ταύτην ἄρρητα ποιῶν καὶ αἰσχρουργίας ἐπιτελῶν, ἁμαρτήματά τε ὅσα ἐστὶ πράττων, ἐπικαλεῖται ἑκάστου ἀγγέλου ὄνομα, τῶν τε ὄντων ἀγγέλων καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς πλαστῶς λεγομένων· καὶ [1] ἑκάστῳ τούτων προςάπτει τι ἔργον ἀθέμιτον τῶν ἐπὶ γῆς ἁμαρτημάτων, τὴν πρᾶξιν τὴν ἰδίαν εἰς ὄνομα οὗ βούλεται ἀγγέλου ἀναφέρων. Καὶ ὅταν ταῦτα πράττωσιν, οὕτως λέγουσιν· Ὁ δεῖνα ἄγγελε, καταχρῶμαί σου τὸ ἔργον· ἡ δεῖνα ἐξουσία, πράττω σου τὴν πρᾶξιν. Καὶ τοῦτο γνῶσις τελεία παρ' αὐτοῖς ἐστι λεγόμενον· ἐπειδὴ ἀδεῶς ἐπὶ τὰς ἀθεμίτους αἰσχρουργίας ὁρμᾶν τὰς προφάσεις δῆθεν ἀπὸ τῶν προειρημένων μητέρων καὶ πατέρων αἱρέσεων, φημὶ Γνωστικῶν καὶ Νικολάου καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς Οὐαλεντίνου τε καὶ Καρποκράτους, ἐσχήκασιν. Ἤδη δὲ διῆλθεν εἰς ἡμᾶς καὶ βιβλίον ἐν ᾧ ἐπλάσαντο ῥήματά τινα ἀνομίας πλήρη, οὕτως περιέχον ὅτι, φησὶν, Οὗτός ἐστιν ὁ ἄγγελος ὁ τὸν Μωϋσέα τυφλώσας, καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ ἄγγελοι οἱ τοὺς περὶ Κορὲ καὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν κρύψαντες καὶ μεταστήσαντες.

Cap. II. — 1. *Cum Petavio scripsi* ἑκάστῳ *pro* ἑκάστου, *quod libri habent.*

in salo et procella conflictantur, ac velut e spinis et vepribus eminentes, unaque spinarum strue comprehensi, duntaxat appellationibus discrepant. Nam spinarum genera quidem varia sunt, sed ad pungendum nocendumque vis omnibus est communiter insita.

Igitur Caiani a potentiori quadam Virtute ac coelesti auctoritate derivatam esse Cainum praedicant, nec non et Esau et Core, cum suis, itemque Sodomitas: Abelum vero ab imbecilliori Virtute prodiisse. Quamobrem illos omnes opinione sua laudandos ac secum necessitudine coniunctos asserunt, deque eiusmodi cum Caino et Sodomitis, Core et Esau cognatione gloriantur ac perfectae sublimiorique scientiae illos adscribunt. Ideo mundi huius opificem putant, cum ad eos funditus profligandos incumberet, nocere nihil omnino potuisse. Ab eo quippe semetipsos occultasse, et in supremum Aeonem esse commutatos, unde et fortissima illa Virtus est. Nam illos ad sese Sapientia utpote necessarios admisit. Propterea Iudam accurate omnia haec habuisse perspecta memorant. Quem quidem affinem esse suum iactitant, eidemque excellentem quandam vim cognitionis attribuunt. Quod usque adeo defendunt, ut eius nomine inscriptum opusculum circumferant quod Iudae Evangelium appellant. Cui similia quaedam alia volumina confinxerunt adversus Hysteram, hoc est Uterum, quo nomine totius universitatis, hoc est coeli terraeque, fabricatorem vocant. Negant porro liberari ullos posse nisi per omnia transierint, quod et Carpocrates opinatus est.

Quilibet enim illorum huius occasione dogmatis nefaria quaedam perpetrans, seque execrandis in libidinibus ac flagitiorum genere omni volutans, singulorum angelorum nomina tam verorum quam ab ipsis confictorum invocans unicuique detestandum aliquod facinus ac peccatum velut praecipuum attribuit, ac qualecumque suum scelus certi cuiuspiam ad angeli nomen accommodat. Cum enim eiusmodi aliquid committunt, hunc in modum praefari solent. O angele N., tuum opus exerceo! O potestas N., actione tua fungor! Atque istud ipsum est, quod ab illis absoluta cognitio dicitur; quandoquidem ut per nefanda omnia flagitiorum genera impune ita volitarent, a superioribus sectis velut parentibus, Gnosticorum videlicet ac Nicolai, iisque affinium Valentinianorum et Carpocratis dogmatibus occasionem nacti sunt. Pervenit et ad nos certus eorundem liber, in quo sceleratissima nescio quae vocabula commenti sunt, in eoque ista continentur: Hic est, inquit, angelus, a quo Moyses excaecatus est, iique angeli sunt, a quibus Core, Dathan et Abiron, eorumque sectatores, occultati subtractique sunt. Quin alium insuper Cap. II.

Πάλιν δὲ ἄλλο συνταγμάτιον πλάττουσιν ἐξ ὀνόματος Παύλου τοῦ ἀποστόλου, ἀρρητουργίας ἔμπλεων, ᾧ καὶ οἱ Γνωστικοὶ λεγόμενοι χρῶνται, ὃ Ἀναβατικὸν Παύλου καλοῦσι, τὴν πρόφασιν εὑρόντες ἀπὸ τοῦ λέγειν τὸν ἀπόστολον ἀναβεβηκέναι ἕως τρίτου οὐρανοῦ, καὶ ἀκηκοέναι ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. Καὶ ταῦτα, φασὶν, ἐστὶ τὰ ἄρρητα ῥήματα. Διδάσκουσι δὲ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, τοὺς πονηροὺς τιμῶντες, καὶ τοὺς ἀγαθοὺς ἀπαγορεύοντες. Εἶναι γὰρ, ὡς προεῖπον, τὸν Κάϊν τῆς ἰσχυροτέρας Δυνάμεως, καὶ τὸν Ἄβελ τῆς ἀσθενεστέρας. Ταύτας δὲ τὰς Δυνάμεις τῇ Εὔᾳ προςπλακείσας γεγεννηκέναι τὸν Κάϊν καὶ τὸν Ἄβελ, καὶ εἶναι τῆς μὲν τὸν Κάϊν, τῆς δὲ τὸν Ἄβελ. Εἶναι δὲ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὔαν ἀπὸ τῶν τοιούτων δυνάμεων, εἴτουν ἀγγέλων, γεγεννημένους, καὶ τοὺς γεννηθέντας παῖδας, Κάϊν τέ φημι καὶ Ἄβελ, ἐρίσαι πρὸς ἀλλήλους, καὶ τὸν γεγεννημένον ἀπὸ ἰσχυρᾶς Δυνάμεως πεφονευκέναι τὸν ἀπὸ τῆς ἥττονος Δυνάμεως καὶ ἀσθενεστέρας.

Κεφ. γ'. pag. 278. Τὰ δὲ αὐτὰ μυθώδη καὶ οὗτοι παραπλέκουσι τῇ περὶ τῶν αὐτῶν δηλητηρίων τῆς ἀγνωσίας δόσει, τοῖς πειθομένοις ἐπιβουλεύοντες· ὅτι δεῖ πάντα ἄνθρωπον ἑαυτῷ ἑλέσθαι τὴν ἰσχυροτέραν Δύναμιν, καὶ τῆς ἥττονος καὶ ἀτόνου ἀποχωρίζεσθαι, τουτέστι τῆς τὸν οὐρανὸν ποιησάσης, καὶ τὴν σάρκα καὶ τὸν κόσμον, καὶ ὑπερβαίνειν εἰς τὰ ἀνώτατα διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ σταυρώσεως. Διὰ γὰρ τοῦτο, [1] φασὶν, ἦλθεν ἄνωθεν, ἵνα ἐν αὐτῷ ἐπιτελεσθῇ Δύναμις ἰσχυρὰ, κατὰ τῆς ἀσθενεστέρας Δυνάμεως τὸ τρόπαιον λαβοῦσα καὶ τὸ σῶμα παραδοῦσα. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν τοῦτο λέγουσιν, ἄλλοι δὲ ἄλλα. Οἱ μὲν γὰρ λέγουσι διὰ τὸ πονηρὸν εἶναι τὸν Χριστὸν παραδοθῆναι αὐτὸν ὑπὸ [2] τοῦ Ἰούδα, βουλόμενον διαστρέφειν τὰ κατὰ τὸν νόμον. Ἐπαινοῦσι γὰρ τὸν Κάϊν καὶ τὸν Ἰούδαν, ὡς ἔφην, καὶ λέγουσι, Τούτου ἕνεκεν παραδέδωκεν αὐτὸν, ἐπειδὴ ἠβούλετο καταλύειν τὰ καλῶς δεδιδαγμένα. Ἄλλοι δὲ [3] τῶν αὐτῶν οὐχί φασιν, ἀλλὰ ἀγαθὸν αὐτὸν ὄντα παρέδωκε κατὰ τὴν ἐπουράνιον γνῶσιν. Ἔγνωσαν γὰρ, [4] φασὶν, οἱ Ἄρχοντες ὅτι, ἐὰν ὁ Χριστὸς παραδοθῇ σταυρῷ, κενοῦται αὐτῶν ἡ [5] ἀσθενὴς δύναμις· καὶ τοῦτο, [6] φασὶ, γνοὺς ὁ Ἰούδας ἔσπευσε καὶ πάντα ἐκίνησεν, ὥςτε παραδοῦναι αὐτὸν, ἀγαθὸν ἔργον ποιήσας ἡμῖν εἰς σωτηρίαν. Καὶ δεῖ ἡμᾶς ἐπαινεῖν, καὶ ἀποδιδόναι αὐτῷ τὸν ἔπαινον, ὅτι δι' αὐτοῦ κατεσκευάσθη ἡμῖν ἡ τοῦ σταυροῦ σωτηρία, καὶ ἡ διὰ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως τῶν ἄνω ἀποκάλυψις. Κατὰ πάντα δὲ τρόπον οὗτοι ἠπάτηνται, οὐκ ἀγαθόν τινα τιμῶντες ἢ ἐπαινοῦντες· δῆλον δὲ ὅτι ἐκ τοῦ διαβόλου αὐτοῖς ταῦτα ὑπέσπαρται, τὰ τῆς ἀγνοίας λέγω καὶ ἀπάτης. Πληροῦται δὲ ἐπ' αὐτοῖς τὸ γεγραμμένον, Οὐαὶ τοῖς λέγουσι τὸ καλὸν

Cap. III. — 1. φασὶν rescripsi pro φησὶν, quod libri habent.
2. τοῦ Petavius ex cod. Vatic. adiecit.
3. τῶν uncinis notavit Petavius.

Pauli apostoli nomine libellum excogitarunt praepostera libidine refertum, quem et ii quos Gnosticos vocant adhibere solent, quod Pauli Anabaticum vocant; cuius suppositii operis ansam ex eo ceperunt, quod apostolus ipse testetur se in tertium usque conscendisse 2.Cor. 12, 4.
coelum, et arcana ibidem audisse verba, quae non licet homini loqui. Haec autem, inquiunt, arcana illa verba sunt. Quae quidem omnia, iisque similia, ita quemadmodum monuimus docent; ut et malis honorem habeant et bonos repudient. Nam Cainum fortioris cuiusdam esse Virtutis, et Abelum infirmioris sentiunt. Quas ipsas Virtutes cum Eva congressas utrumque genuisse sic affirmant, ut alterius Abelus sit, Cainus alterius. Quin Adamum atque Evam iisdem a Virtutibus, sive angelis, originem traxisse, quosque genuere postea liberos, Cainum inquam et Abelum, secum invicem rixatos esse, et qui fortiori ab Virtute propagatus fuerat inferioris imbecilliorisque sobolem occidisse.

Haec omnia mendaciorum portenta in tradendis pestiferis igno- Cap. III.
rantiae suae mysteriis ad sectatorum perniciem aspergunt, idque admonent, debere quemlibet fortiorem sibi adoptare Virtutem, atque ab inferiori et imbecilliori secerni, ea videlicet quae et coelum et carnem et mundum fabricaverit, sicque ad superiora per Christi evolare supplicium. Hanc enim fuisse caussam volunt cur e coelo delapsus sit, nimirum ut fortis in ipso solidiorque Virtus perficeretur, ac de infirmiore triumphum referret corpusque traderet. Haec nonnulli ex ipsis, alii vero alia praedicant. Quidam enim Christum, quod malus esset ac legis instituta violare auderet, a Iuda proditum existimant. Cainum enim, ut diximus, Iudamque venerantur; eiusque rei gratia, inquiunt, illum prodidit, quod praeclare tradita antiquare vellet. Alii vero aliter sentiunt, ut tametsi bonus esset, ex coelesti quadam cognitione sit proditus. Norant enim, aiunt, Principes, si Christus in crucem tolleretur, ipsorum exhaustum iri potentiam omnem; quod cum Iudas non ignoraret, maturavit omnemque lapidem movit ut eum Iudaeis traderet. Qua in re egregie saluti nostrae consuluit. Ac propterea laudibus eum remunerari nos oportet, cuius opera crucis nobis salus est illa comparata, nec non coelestium rerum eadem ex occasione communicata cognitio. Sed cum isti minime bonum aliquem honore ac laude prosequantur, toto coelo, quod aiunt, aberrant. Neque obscurum illud est, haec ignorantiae fraudisque semina ipsis a diabolo aspersa fuisse. In quibus illud est e scriptura perfectum: *Vae qui dicunt bonum malum, et ma-* Isai. 5, 20.

4. Libri habent φησὶν.
5. ἀσθενὴς uncinis notavit Petavius.
6. Libri habent φησί.

πονηρὸν, καὶ τὸ πονηρὸν ἀγαθὸν, οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος, οἱ λέγοντες τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκύ. Πάντη γὰρ ἐκφωνεῖ παλαιὰ καὶ καινὴ διαθήκη τοῦ Κάϊν τὴν ἀσέβειαν ἐπικηρυκευομένη. Οὗτοι δὲ τοῦ σκότους ὄντες ἐρασταὶ καὶ τῶν κακοποιῶν μιμηταὶ τὸν Ἄβελ μισοῦσι, τὸν δὲ Κάϊν ἀγαπῶσι, καὶ τῷ Ἰούδᾳ τὸν ἔπαινον διδόασι· φθοριμαίαν δὲ γνῶσιν ἔχουσι, δύο τάττοντες Δυνάμεις, ἀσθενεστέραν τε καὶ δυνατωτέραν, ἀντιμαχομένας δὲ πρὸς
pag. 279. *ἀλλήλας, ποιούσας δὲ ἐν τῷ κόσμῳ οὐ γνώμης ἀλλοίωσιν, ἀλλὰ τῶν γεγεννημένων τοὺς μὲν κατὰ φύσιν ἀπὸ κακίας τὴν οὐσίαν ἔχειν, τοὺς δὲ ἀπὸ ἀγαθότητος. Οὐδένα δὲ κατὰ γνώμην ἀγαθὸν ἢ φαῦλον λέγουσιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν.*

Κεφ. δ'. *Καὶ πρῶτον ἴδωμεν περὶ τοῦ Κάϊν ὡς ἡ μὲν παλαιὰ διαθήκη φησὶν, Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ τῆς γῆς, ἥτις ἔχανε τὸ στόμα αὐτῆς δέξασθαι τὸ αἷμα τοῦ ἀδελφοῦ σου, ἐκ τῆς χειρός σου· καὶ πάλιν, Ἐπικατάρατος σὺ ἐν τοῖς ἔργοις σου, καὶ ἔσῃ στένων καὶ τρέμων ἐπὶ τῆς γῆς. Συνῳδὰ δὲ τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ περὶ τούτου λέγει, ὅτε Ἰουδαῖοι ἔλεγον, Ἡμεῖς πατέρα ἔχομεν τὸν θεόν· ὁ δὲ κύριος πρὸς αὐτοὺς ἔφη, Ὑμεῖς υἱοί ἐστε τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου, ὅτι ψεύστης ἐστὶν, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ψεύστης ἦν· ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔμεινεν· ὅταν λαλεῖ, τὸ ψεῦδος ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ψεύστης ἦν. Ὅθεν καὶ αἱ ἄλλαι αἱρέσεις ἀκούουσαι τὸ ῥῆμα τοῦτο πατέρα μὲν τῶν Ἰουδαίων φάσκουσιν εἶναι τὸν διάβολον, ἔχειν τε πατέρα ἄλλον καὶ τὸν αὐτοῦ πατέρα πάλιν πατέρα. Ἀλλὰ ἀθυρογλώττως φθέγγονται, τὴν διάνοιαν τυφλώττοντες. Καὶ γὰρ ἐπὶ τὸν πάντων δεσπότην θεὸν Ἰουδαίων τε καὶ Χριστιανῶν καὶ πάντων τὴν συγγένειαν [1] ἐκείνῳ ἀνάγουσι, τοῦτον πατέρα τοῦ ἐκείνου πατρὸς εἶναι λέγοντες, τὸν νομοθετήσαντα διὰ Μωϋσέως καὶ τοσαῦτα θαυμάσια πεποιηκότα. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο, ὦ [2] ἀγαπητοί. Αὐτὸς γὰρ εὐθύς φησιν ὁ κύριος, ἐν ἅπασιν ἡμῶν τὴν ἐπιμέλειαν ποιούμενος, ἵνα μὴ ἐν παρεκβάσει γενώμεθα τοῦ προκειμένου, ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων σοφιζόμενοι καὶ διανοούμενοι [3] ὅτι λέγει πατέρα [4] αὐτῶν εἶναι τὸν διάβολον, [5] Ἰούδαν, ὃν καὶ Σατανᾶν κέκληκε, καὶ διάβολον λέγων πρὸς τοὺς μαθητὰς, Οὐχὶ τοὺς δώδεκα ὑμᾶς ἐξελεξάμην; καὶ εἷς ἐξ ὑμῶν διάβολος· οὐχὶ διάβολος λέγων φύσει, ἀλλὰ κατὰ γνώμην. Πάλιν δὲ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει, Πάτερ, κύριε οὐρανοῦ καὶ γῆς, τήρησον τούτους οὓς δέδωκάς μοι· ὅτε ἤμην μετ' αὐτῶν, ἐφύλαξα αὐτοὺς, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο, εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας. Πάλιν ἄλλοτε λέγει ὅτι, Δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι κατὰ τὸ γεγραμμένον περὶ αὐτοῦ· οὐαὶ δὲ δι' οὗ παραδοθήσεται·*
pag. 280. *συνέφερε γὰρ αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἆρα γοῦν ἐξάπαν-*

Cap. IV. — 1. ἐκείνου *correxit Petavius.*

lum bonum, qui ponunt tenebras lucem, et lucem tenebras, qui dicunt dulce amarum, et amarum dulce. Nam in veteri et novo testamento Caini impietas aperta ac clara voce praedicatur. Illi autem tenebrarum amatores ac maleficorum imitatores Abelum oderunt, et Cainum amant, et Iudam praeconio suo celebrant. Sed et perniciosissime sentiunt, dum Virtutem duplicem constituunt, imbecillam et firmiorem, quae secum invicem dissideant, ac non voluntatum in mundo varietatem inferant, sed illud perficiant, ut qui in lucem prodeunt, alii primam a malo naturae originem, alii a bono derivatam accipiant. Neminem enim illi ex animi deliberatione bonum esse vel malum, sed natura ipsa definiunt.

Sed de Caino primum quid vetere in testamento scriptum sit inspiciamus. *Maledictus,* inquit, *eris a terra, quae aperuit os suum et suscepit sanguinem fratris tui de manu tua, erisque gemens et tremens super terram.* Quibus ea consentiunt, quae de eodem dominus in evangelio loquitur, cum Iudaei dixissent, *Patrem habemus deum.* Sic enim dominus occurrit: *Vos filii estis patris vestri diaboli, quoniam mendax est, quoniam pater eius mendax est: ille homicida fuit ab initio, et in veritate non stetit. Cum loquitur, mendacium ex proprio loquitur, quoniam et pater eius mendax erat.* Ex quo et haereses aliae cum hanc vocem audiunt, Iudaeorum patrem diabolum esse dicunt, cui et alius sit pater, huicque itidem alius. Sed excaecata mente effrenataque lingua ista iactitant. Siquidem ad universorum dominum ac Iudaeorum et Christianorum, adeoque omnium deum illius cognationem referunt, eumque patrem esse parentis illius putant qui Moysi legem praescripserit, ac tam multa prodigia patraverit. Sed longe se res aliter habet, o carissime! Nam subinde dominus nostri in omnibus curam gerens, ne pro aliis alia subdole fingeremus, aut illorum patrem revera existimaremus esse diabolum, ita discipulos suos alloquitur: *Nonne duodecim vos elegi, et unus ex vobis diabolus est?* non eum natura, sed animo diabolum esse significans. Iterum alio in loco: *Pater domine coeli ac terrae, serva eos quos dedisti mihi. Cum eram cum ipsis, servabam eos, et nemo ex illis periit, nisi filius perditionis.* Alias item: *Oportet filium hominis tradi, sicut scriptum est de eo: Vae autem et per quem tradetur; bonum enim erat ei, si natus non fuisset homo ille etc.* Hoc igitur manifeste

Cap. IV. Gen. 4, 11. Ioann. 8, 41, 44. Ioann. 6, 70. Ioann. 17, 11. Matth. 26, 24.

2. ἀγαπητοί *cod. Vatic.* ἀγαπητέ *reliqui libri.*
3. ὅτι *particulam, quae necessaria est, repetivi ex finali syllaba* c. διανοούμενοι.
4. ἑαυτῶν *edit. princ.*
5. *Verba* Ἰούδαν, ὃν καὶ Σατανᾶν κέκληκε, καὶ διάβολον *adieci ex cod. Vatic., desiderantur in reliquis.*

τος ἔγνωμεν ὡς περὶ τοῦ Ἰούδα ἔλεγε τοῖς Ἰουδαίοις· ᾧ γάρ τις ἥττη-
ται, τούτῳ καὶ δεδούλωται, καὶ ᾧ τις πείθεται, τοῦτον πατέρα ἔσχηκε
καὶ ἀρχηγὸν τῆς αὐτοῦ πειθοῦς. Φησὶν οὖν ὁ κύριος, Ὑμεῖς υἱοὶ τοῦ
πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου ἐστέ, ἐπειδὴ ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ τῷ Ἰούδᾳ
ἐπείσθησαν, καθάπερ ἀπὸ θεοῦ ἐκκλίνασα ἡ Εὔα τῷ ὄφει ἐξ ἀρχῆς
ἐπείσθη· ἔπειτα ὅτι καὶ ψεύστης ἦν οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ κλέπτης, κα-
τὰ τὸ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ εἰρημένον. Διὸ καὶ αὐτῷ παρέδωκε τὸ γλωσσό-
κομον, ἵνα ἀναπολόγητος ᾖ, διὰ φιλαργυρίαν τὸν ἴδιον δεσπότην παρα-
δοὺς εἰς χεῖρας ἀνθρώπων. Τίς οὖν ὁ τούτου πατήρ, ὁ πρὸ αὐτοῦ
ψεύστης ὑπάρχων, ἀλλ' ἢ ὁ Κάϊν, οὗ μιμητὴς ὁ Ἰούδας; [6] Ἐκεῖ γὰρ
ψευσάμενος τῷ ἀδελφῷ ὡς ἐν φιλαδελφίᾳ ἠπάτησε, καὶ παρέπεισε διὰ
τοῦ ψεύδους, καὶ ἐξαγαγὼν αὐτὸν ἐν τῷ πεδίῳ ἐπάρας τὴν χεῖρα ἀπέ-
κτεινεν. Οὕτω καὶ ὁ Ἰούδας, Τί θέλετέ μοι, φησὶ, δοῦναι, καὶ ἐγὼ
αὐτὸν παραδώσω ὑμῖν; καὶ, Ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστι, κρατήσατε
αὐτόν· καὶ ἐλθὼν ὁ προδότης, Χαῖρε [7] Ῥαββὶ, ἔλεγε, τοῖς χείλεσι
τιμῶν, καρδίαν δὲ πόῤῥω ἀπέχουσαν θεοῦ κεκτημένος.

Κεφ. ε'. Ἄρα γοῦν οὗτος ὁ Ἰούδας πατὴρ αὐτῶν γενόμενος, κατὰ τὴν
ἀρνησιθεΐαν καὶ προδοσίαν Σατανᾶς ὑπάρξας καὶ διάβολος, οὐ τῇ
φύσει, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ, υἱὸς γεγένηται οὗτος τοῦ Κάϊν κατὰ μίμησιν
τοῦ ἀνθρωποκτόνου καὶ ψεύστου· ἐπειδὴ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ πρὸ αὐτοῦ
ψεύστης ἦν, οὐχ ὁ Ἀδὰμ, ἀλλ' ὁ διάβολος, οὗ τὴν μίμησιν ἔσχεν ἐν
τῇ ἀδελφοκτονίᾳ, μίσει καὶ τῷ ψεύδει καὶ πρὸς θεὸν ἀντιλογίᾳ, τῷ
λέγειν, Μὴ φύλαξ εἰμὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου; οὐκ οἶδα ποῦ ἐστιν. Οὕτω
καὶ ὁ διάβολος τῷ κυρίῳ φησὶ, Μὴ δωρεὰν σέβεται Ἰὼβ τὸν θεόν;
Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς ὁ διάβολος τῷ ψεύδει ἀπατᾷ τὴν Εὔαν καὶ τὸν
Ἀδὰμ, ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων λέγων, καὶ φιλίαν προσποιητὴν ἐνδεικνύμε-
νος, ὅτι, Ἔσεσθε ὡς θεοὶ, καὶ οὐκ ἀποθανεῖσθε, τοῦτον μιμούμενος
ὁ Κάϊν προσχήματι φιλαδελφίας ἠπάτα τὸν ἀδελφὸν, λέγων, Διέλθω-
μεν εἰς τὸ πεδίον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης εἶπεν, Ὁ μισῶν
pag. 281. τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, οὗτος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλ' ἐκ τοῦ
Κάϊν ἐστὶν, ὅτι ἀπέκτεινε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Καὶ διὰ τί αὐτὸν ἀπέ-
κτεινεν; ὅτι ἦν πονηρὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ ἐζήλωσε τὰ ἔργα αὐτοῦ,
ὅτι ἦν καλά. Οὕτω καὶ οὗτοι μᾶλλον φθονοῦντες τῷ Ἄβελ, τῷ καλὰ
ἔχοντι ἔργα, τὸν δὲ Κάϊν τιμῶντες, πῶς οὐκ ἐλέγχονται διαῤῥήδην τοῦ
σωτῆρος λέγοντος καὶ ἀπότομον ἀπόφασιν ὁρίζοντος αὐτοῖς, ὅτι, Ζη-
τηθήσεται ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης πᾶν αἷμα δίκαιον [1] ἀπὸ Ἄβελ τοῦ
δικαίου τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἐκκεχυμένον ἕως Ζαχαρίου τοῦ προφήτου, οὗ
ἀπεκτείνατε μέσον τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ τὰ ἑξῆς.

6. *Repone* Ἐκεῖνος *pro* Ἐκεῖ. *Neque aliter convertit uterque interpres Latinus.*

7. Ῥαββὴ *vulgo legitur.*

Cap. V. — 1. *Verba* ἀπὸ Ἄβελ τοῦ δικαίου τὸ ἀπ' ἀρχῆς, *quae desiderantur in edit. princ., Petavius adiecit ex cod. Vaticano.*

cognovimus de Iuda intellexisse cum Iudaeis loqueretur. A quo
enim quisque superatus est, huius et servus est, ac cuicumque ali-
quis obsequitur, hunc et patris loco habet, et obsequii sui auctorem
agnoscit. Quare ideo iisce verbis dominus utitur: *Vos filii patris* Ioann. 8, 44.
vestri diaboli estis, quod Iudae Christi loco paruerint, quemadmodum
olim Eva a domino desciscens serpenti morem gessit. Deinde quod
non solum mendax esset, sed etiam fur, pro eo atque in evangelio
legimus. Ob id loculos ei commisit, ne quam haberet excusationem,
cum dominum suum in hominum manus ob pecuniae cupiditatem tra-
deret. Ecquis vero pater huius alius est, qui ante ipsum mendax
fuerit praeter Cainum, quem Iudas imitatus est? ille siquidem fratri
suo mentitus caritatis eum fraternae specie decepit ac mendacio per-
suasit, et in agrum seducens violentas illi manus attulit. Neque
aliter Iudas: *Quid vultis*, inquit, *mihi dare, et ego eum vobis tradam?* Matth. 26, 15.
Et: *Quemcumque osculatus fuero ipse est, tenete eum.* Et accedens Marc. 14, 44.
traditor: *Ave*, inquit, *Rabbi*, *labiis honorans, cor autem longe a deo* Matth. 15, 8.
remotum gerens.

Quamobrem hic ille Iudas est qui et ipsorum parens, et pro- Cap. V.
pter numinis abnegationem proditionemque Satanas fuit, et volun-
tate, non natura diabolus, idemque mendacis ac parricidae Caini
duntaxat imitatione filius; quandoquidem et eius ante ipsum pater
mendax fuit non Adamus, sed diabolus, cuius in fraterna caede
odioque ac mendacio similitudinem expressit, tum eo insuper ipso
quod his verbis deo contradixit: *Num custos fratris mei ego sum?* Gen. 4, 9.
Ubi sit nescio. Quemadmodum et domino diabolus loquitur: *Num* Iob. 1, 9.
frustra Iob timet deum? Quoniam enim diabolus ipse Evam et Ada-
mum suis in fraudem mendaciis impulerat, falsa pro veris usurpans
ac simulatam amicitiam obiiciens, *Eritis*, inquit, *sicut dii, et non* Gen. 3, 5.
moriemini, hunc aemulatus Cain fraternae caritatis specie germanum
decepit, his verbis alloquens: *Egrediamur foras.* Idcirco beatus
Ioannes ita scribit: *Qui odit fratrem suum, hic in caritate perfectus* 1. Ioann. 3, 12.
*non est, sed est ex Caino, quoniam fratrem suum occidit. Et propter
quid occidit eum? Quoniam opera eius maligna erant, et illius invidit
operibus, quoniam erant honesta.* Sic illi Abelo potius invidentes,
cuius opera mala sunt, et Cainum honorantes, nonne vel ipsis sal-
vatoris verbis manifeste redarguuntur, qui in illos severe ac sine
ulla tergiversatione sententiam hoc modo tulit: *Requiretur ab hac ge-* Matth. 23, 35.
*neratione sanguis omnis iustus, qui effusus est ab Abel iusto a princi-
pio usque ad Zachariam prophetam, quem occidistis inter templum et
altare etc.*

Κεφ. ϛ΄. Οὐκ ἄρα τοίνυν, ὡς οὗτοί φασι, διὰ γνῶσιν ὁ Ἰούδας παρέδωκε τὸν σωτῆρα, οὐδὲ Ἰουδαῖοι μισθὸν ἔχουσι σταυρώσαντες τὸν κύριον, καί τοί γε διὰ σταυροῦ ἐχόντων ἡμῶν τὴν σωτηρίαν. Οὔτε γὰρ παρέδωκεν αὐτὸν ὁ Ἰούδας ἵνα γένηται ἡμῖν εἰς σωτηρίαν, ἀλλὰ κατὰ ἄγνοιαν, ζῆλον καὶ φιλαργυρίαν ἀρνησιθεΐας. Κἄν τε γὰρ εἴπῃ ἡ γραφὴ τὸν Χριστὸν μέλλοντα σταυρῷ παραδίδοσθαι, ἢ κἂν εἴποι ἡ θεία γραφὴ τὰ ἐπ' [1] ἐσχάτων ἡμερῶν δι' ἡμῶν ἐπιτελούμενα ἀτοπήματα, οὐ πάντως εὕροι ἄν τις ἡμῶν τῶν τὰ παράνομα πραττόντων ἀπολογίαν τὴν τῆς γραφῆς μαρτυρίαν προφέρων, προθεσπιζούσης ταῦτα ἔσεσθαι. Οὐ γὰρ ὅτι εἶπεν ἡ γραφὴ ποιοῦμεν, ἀλλ' ὅτι ἐμέλλομεν ποιεῖν, προεῖπεν ἡ γραφή, διὰ τὴν τοῦ θεοῦ πρόγνωσιν, καὶ ἵνα θεὸς ἀγαθὸς ὑπάρχων, ἐπιφέρων δὲ τὴν ὀργὴν κατὰ τῶν ἁμαρτανόντων, μὴ ὑποληφθῇ πάθει συνεχόμενος. Ἡ γὰρ καθ' ἕκαστον τῶν ἁμαρτανόντων παρὰ θεοῦ ὀργὴ οὐκ ἀπὸ πάθους ὁρμᾶται. Ἀπαθὲς γὰρ τὸ θεῖον· ἐπιφέρει δὲ τὴν ὀργὴν κατὰ [2] ἄνθρωπον οὐ πάθει ληφθὲν ἀγανακτήσεως, οὐδὲ ὀργῇ ἡττηθὲν [3] καὶ κρατούμενον. Δείκνυσι γὰρ τὸ ἀπαθὲς ὁ θεὸς προειπὼν [4] ἡμῖν τὴν ἐσομένην κρίσιν καὶ τὴν δικαίαν [5] παρ' αὐτοῦ τιμωρίαν γινομένην, ἵνα τὸ ἀπαθὲς σημάνῃ τῆς θεότητος. Προεῖπε τοίνυν ἡ γραφὴ κατὰ πρόγνωσιν προασφαλιζομένη καὶ διδάσκουσα, ἵνα μὴ ἐμπέσωμεν εἰς ὀργὴν ἀνήκεστον θεοῦ, τὴν οὐ πάθει ὁρισθεῖσαν, οὐδὲ συμβαίνουσαν ἀπὸ ἥττης, ἀλλὰ δικαιότατα τοῖς τὴν
pag. 282. ἁμαρτίαν ἐκτελοῦσιν ἀνθρώποις προετοιμασθεῖσαν, καὶ μὴ μετανοοῦσιν ἐξ ἀληθείας.

Κεφ. ζ΄. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, οὐχ ὅτι εἶπεν ἡ θεία γραφή, Ἐσταύρωσαν οἱ Ἰουδαῖοι, καί, Παρέδωκεν Ἰούδας τὸν σωτῆρα, ἀλλ' ὅτι ἔμελλε παραδιδόναι Ἰούδας, καὶ Ἰουδαῖοι σταυροῦν, τούτου ἕνεκα προεῖπεν ἡ θεία γραφὴ ἐν τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ καὶ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. Ὥστε οὖν οὐκ ἐν γνώσει τῆς ἐσομένης εὐεργεσίας τῷ κόσμῳ παραδέδωκε τὸν κύριον ὁ Ἰούδας, ὡς ἐκεῖνοι λέγουσιν, ἀλλ' εἰδὼς μὲν ὅτι ὁ αὐτοῦ δεσπότης ὑπῆρχεν, ἀγνοῶν δὲ ὅτι σωτηρία ἔσται τῷ κόσμῳ. Πῶς γὰρ ἂν εἴη σωτηρίας ἀνθρώπων ἐπιμελόμενος ὁ παρ' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος ἀκούων Ἀπωλείας υἱός; καὶ τό, Συμφέρει αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη, καὶ τό, Ἑταῖρε, ἐφ' ὃ πάρει; καὶ τό, Εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με, καὶ τό, Ὁ ἐσθίων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον ἐπῆρε κατ' ἐμοῦ [1] πτερνισμόν, ὡς ἔχει τὸ εὐαγγέλιον [2] ἐκ προαγούσης μαρτυρίας τοῦ ψαλτηρίου,

Cap. VI. — 1. ἐσχάτων *cum Petavio reposui pro* ἐσχάτῳ τῶν, *quod vulgo extat.*
2. ἀνθρώπων *placuit Petavio.*
3. καὶ *ex cod. Vatic. reposuit Petavius.*
4. ἡμῖν *adieci ex cod. Vaticano.*
5. παρ' αὐτοῦ, *quod in edit. princ. desideratur, Petavius adiecit ex cod. Vatic.*
Cap. VII. — 1. πτερνισμὸν *cod. Vatic.* πτέρναν *vulgata scriptura est.*

Falsum igitur est, quod isti iactitant, Iudam ob eam quam Cap. VI.
habebat scientiam salvatorem prodidisse; adeoque nec ipsi Iudaei Christo in cruce suffixo mercedem consecuti sunt, quamvis crucis nobis beneficio salus obvenerit. Non enim ut salutem nobis afferret Iudas illum tradidit, sed partim ignorantia, partim invidia et avaritia ductus, quam cum dei abnegatione coniunxerat. Etenim licet in crucem actum iri Christum scriptura praedixerit, ac quae postremis temporibus a nobis committenda sunt scelera diu ante significarit, nullam, si male quicpiam egerimus, ex iisce scripturae testimoniis, quae id futurum praenuntiant, excusationem habebimus. Neque enim quod scriptura praedixerit, idcirco facimus, sed quod facturi eramus, scriptura praedixit; ob antecedentem dei videlicet cognitionem, atque ut deus ipse, qui bonus est, cum adversus peccatores iram exercet, non perturbatione aliqua commotus esse videatur. Dei siquidem adversus peccatores quoslibet indignatio non ab ulla animi perturbatione proficiscitur; caret enim omni perturbatione deus. Sed iram more hominum exercere dicitur, non ullo sensu doloris affectus, nec iracundia superatus. Imo vero quantopere ea vacet hoc ipso declarat, quod futurum iudicium ac iustissimam animadversionem denunciat, ut se commotionis omnis expertem esse demonstret. Hoc igitur futurorum praescia scriptura significat, uti cautiores nos reddat ac condocefaciat, ne inexpiabilem dei in offensionem incurramus quae non perturbatione definitur ulla, nec velut victo ac succumbenti accidit, sed hominibus iis, quos scelerum quae commiserunt vere atque animo non poenitet, praeparata dicitur.

Idem et de crucis supplicio cogitare debemus. Non enim pro- Cap. VII.
pterea quod ita fore scriptura praedixit, Christus aut in crucem a Iudaeis est actus aut a Iuda proditus, sed quod et proditurus eum Iudas esset, et in crucem acturi Iudaei, ob id tam in vetere testamento scriptura quam in evangelio dominus ipse futurum aliquando pronuntiavit. Quamobrem non ex certa singularis illius beneficii scientia, quod in mundum ex eo derivaret, dominum Iudas prodidit, ut illi mentiuntur, sed ita potius ut et suum esse dominum sciverit, et quam idipsum mundo salutare esset ignorarit. Fierine potest is
ut salutis hominum curam gerat qui ab ipsomet salvatore perditionis Ioann. 7, 70.
filius appellatus fuerit, et illud audierit, *Bonum ei erat, si natus non* Matth. 26, 24.
fuisset homo ille: item, *Amice, ad quid venisti?* et, *Unus ex vobis me* Id. 26, 50.
traditurus est: et, *Qui manducat mecum panem, levavit contra me cal-* Ioann. 13, 18.
caneum, ut e Psalmorum libro evangelium expressit: item, *Vae ei* Psalm. 41, 9.

2. ex praecedente testimonio psalterii *recte vertit Cornarius. Eadem significatione verbum* προάγειν *occurret infra haer. LXIX, 6. positum.*

καὶ, Οὐαὶ δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται. Αὐτὸς γὰρ Ἰούδας περὶ ἑαυτοῦ τὸ πᾶν ὑπέφηνε, καὶ τὴν τῶν ἐπαινούντων αὐτὸν ἄνοιαν καὶ ἑαυτοῦ ἤλεγξεν, εἰ καὶ ἄκων, ἀλλ' ὅμως μετὰ τὸ λαβεῖν τὸ τίμημα τὰ τριάκοντα ἀργύρια, ὕστερον μεταμεληθεὶς καὶ ἀποστρέψας τὰ ἀργύρια, ὡς κακόν τι πεπραχὼς, κακὸν μὲν ἑαυτῷ, κακὸν δὲ καὶ τοῖς σταυρώσασιν. Ὁ δὲ κύριος ἀγαθὸν δι' ἑαυτοῦ ἐπιτελῶν ἡμῖν τε καὶ τῷ κόσμῳ ἑαυτὸν παραδέδωκεν, ἵνα γένηται ἡμῖν σωτηρία. Ἆρα οὖν οὐχὶ τῷ Ἰούδᾳ τῷ προδότῃ ὁμολογοῦμεν τὴν χάριν, ἀλλὰ τῷ ἐλεήμονι σωτῆρι, τῷ τὴν ψυχὴν θέντι ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἰδίων αὐτοῦ προβάτων, καθὼς αὐτὸς εἶπε. Πῶς γὰρ ὁ νομίσας ἀγαθὸν ἐπιτελέσαι ὕστερον λέγει ὅτι, Μεταμεμέλημαι, παραδεδωκὼς αἷμα ἀθῷον, καὶ ἀπέστρεψε τὰ ἀργύρια, καθὼς ἦν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένον ἐν τοῖς προφήταις, Καὶ ἀπέστρεψε τοὺς τριάκοντα ἀργύρους, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου παρὰ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ· καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ προφήτῃ, Εἰ δίκαιόν ἐστιν ὑμῖν, δότε τὸν μισθόν μου, ἢ ἀπείπασθε· καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ προφήτῃ, Καὶ ἔδωκαν τὸ ἀργύριον τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, καὶ εἶπε, Κάθες αὐτὸ εἰς τὸ χωνευτήριον, ἴδε εἰ δόκιμόν ἐστιν, ὡς ἐδοκιμάσθην [3] ὑπὸ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ.

Κεφ. ή. pag. 283. Καὶ πόσα ἐστὶν ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς συλλέγειν περὶ τῶν τελειωθέντων ἐν τῷ κυρίῳ ἡμῶν, οὐ κατὰ τὴν Ἰούδα πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐνέργειαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν, οὐ κατὰ ἀνάγκην, ἀλλὰ ἐκ προαιρέσεως ἑαυτοῦ παράδωσιν, καὶ οἰκονομίαν τοῦ σταυροῦ, ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας; Οἶδα δὲ εἰς πολὺν ὄγκον ἄγων τὰς μαρτυρίας, ὡς λέγει πάλιν ἄλλος προφήτης, Γενέσθω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος· ὃς πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ [1] σπλάγχνα αὐτοῦ. Καὶ τὸ πέρας ἀγχόνῃ χρησάμενος ἔδειξε τὸ πᾶν τῆς αὐτοῦ σωτηρίας διολέσας, τῷ διαπεσεῖν τῆς ἐλπίδος κατὰ τὴν αὐτοῦ ἄτακτον καὶ προπετῆ κατὰ τοῦ δεσπότου αὐτοῦ ἐπιβουλὴν καὶ ἕνεκεν φιλαργυρίας ἐπ' ἀρνησιθείαν· ὡς καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸν αὐτῶν ἀριθμὸν Ματθίαν κατέστησαν, λέγοντες, Ἀφ' οὗ παρέβη Ἰούδας ἀπελθεῖν εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον. Ποῖον δὴ τοῦτον, ἀλλ' ἢ ὃν ἀπεφήνατο αὐτῷ ὁ σωτὴρ λέγων ὅτι ἐστὶν υἱὸς ἀπωλείας ἔνθα ἔσχεν ἀντὶ μερίδος μερίδα, καὶ ἀντὶ ἐπισκοπῆς ἀποστολικῆς τὸν τόπον τῆς ἀπωλείας.

Περὶ τούτου δὲ ἱκανῶς ἔχειν τὰ εἰρημένα νομίσαντες καθεξῆς πάλιν ἐφ' ἑτέραν ἴωμεν, ὦ ἀγαπητοὶ, [2] τὰ σκολιὰ πάλιν καὶ θηριώδη

3. ἀπὸ cod. Vatic.

Cap. VIII. — 1. σπλάγχνα cod. Vatic. ἔγκατα vulgo scriptum est.

2. τὰ σκόλια πάλιν καὶ θηριώδη καὶ ἰοβόλα δήγματα cod. Vatic. τὰ σκόλια καὶ ἰοβόλα διδάγματα ed. princ. τὰ σκόλια καὶ θηριώδη διδάγματα καὶ ἰοβόλα cod. Rhedig. τὰ σκόλια πάλιν καὶ θηριώδη διδάγματα καὶ ἰοβόλα edit. Petav. Cornarius vertit: obliqua et venenata dogmata revelantes, eorum qui ex conficta diabolica versutia mundo corruptionis gratia immissi sunt.

per quem filius hominis tradetur! Etenim Iudas haec in se comprobavit omnia, atque et laudatorum suorum et suammet ipse dementiam vel invitus ostendit. Nam posteaquam tamen triginta illos argenteos accepit, poenitentia ductus pecuniam illam restituit, tanquam mali aliquid perpetrasset cum sibi, tum iis qui cruci Christum affixerunt. Dominus vero, per se quod nobis atque universo bonum erat efficiens, seipsum tradidit, ut saluti omnibus esset. Non igitur proditori Iudae, sed benignissimo salvatori gratias agimus, qui animam pro nobis, ovibus videlicet suis, exposuit, ut et ipse dixit. Quomodo enim is qui boni aliquid moliri se crederet postea dixit, *Poenitet me, quod tradiderim sanguinem iustum: et retulit argenteos?* Matth. 27, 4. pro eo ac prophetae de eo scripserant: *Et retulit XXX argenteos pretium appretiati a filiis Israel.* Zach. 11, 12. Item apud alium prophetam: *Si iustum est vobis, date mercedem meam, aut abdicate.* Item alius propheta: *Dederunt argentum pretium appretiati. Et dixit, Mitte infundibulum, et vide an probum sit, ut probatus sum a filiis Israel.*

Quam multa possumus e scripturis sacris afferre, de iis quae in Cap. VIII. Christo domino perfecta sunt, non ea quidem ab Iuda ex ulla commodandi voluntate profecta, sed ex eo nimirum, quod salvator noster ac dominus Iesus Christus deus pro nobis sese non necessitate compulsus, sed sponte sua, tradidit et administrandae salutis nostrae caussa crucem subiit. Ego vero non ignoro quam infinitum sit testimonia omnia persequi. Velut quod ab alio propheta scriptum est: *Fiat habitatio eius deserta, et episcopatum eius accipiat alter.* Psalm. 108, 8. *Qui suspensus crepuit medius, diffusa sunt omnia viscera eius.* Act. 1, 20. Ac postremo laqueo gulam frangens quid egisset ostendit, cum omni se salute spoliasset, eo ipso quod ob subitam illam ac temere susceptam contra dominum perfidiam ab aeternitatis spe in divini numinis abnegationem incidisset. Unde et apostoli eius loco Matthiam in numerum suum allegerunt, dicentes, *Ex quo Iudas praevaricatus est, ut abiret in locum suum.* Act. 1, 25. Quemnam obsecro, nisi quem salvator eidem ostenderat, cum eum perditionis filium appellavit? Hic enim illi perditionis attributus est locus: in quo partis loco partem alteram, hoc est illam pro apostolico episcopatu exitii sedem adeptus est.

De quo cum satis superque, quantum opinor, hactenus a nobis disputatum sit, ad aliam haeresim transeamus, ac tortuosa, vene-

καὶ ἰοβόλα δήγματα ἀποκαλύπτοντες τῶν παρὰ ταῖς λοιπαῖς ἐξ ἐπιπλάστου διαβολικῆς ἐπινοίας τῷ κόσμῳ λύμης ἕνεκα ἐμβεβροντημένων. Τῶν γὰρ τοιούτων τὴν γνώμην τῶν τοῦ χείρονος ὀρεγομένων, ἐῳκυῖαν τῷ γένει τοῦ βουπρήστου κανθάρου, ἀποκαλύψαντες, οὖσάν τε ἐπιβλαβῆ ἐν τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει καταθλάσαντες, ἐπὶ τὴν τῶν ἄλλων ἔρευναν τὸν νοῦν ἐπιβαλόμενοι τὸν θεὸν ἀρωγὸν ἐπικαλεσώμεθα, ὦ Χριστοῦ παῖδες [3].

pag. 284.

ΚΑΤΑ ΣΗΘΙΑΝΩΝ.

ἐννεακαιδεκάτη, ἡ καὶ τριακοστὴ ἐννάτη.

Κεφ. α'. Σηθιανοὶ πάλιν αἵρεσις ἑτέρα ἐστὶν οὕτω καλουμένη. Οὐ πανταχοῦ δὲ αὕτη εὑρίσκεται, οὔτε ἡ πρὸ ταύτης ἡ τῶν Καϊανῶν λεγομένη· τάχα δὲ ἤδη καὶ αἱ πλείους τούτων ἐξερριζώθησαν ἐκ τοῦ κόσμου. Τὸ γὰρ οὐκ ἐκ θεοῦ ὂν οὐ σταθήσεται, ἀλλὰ καιρῷ μὲν ἀκμάζει, εἰς τὸ παντελὲς δὲ διαρκῶς οὐκ ἐμπαραμένει. Τάχα δὲ οἶμαι ἐν τῇ τῶν Αἰγυπτίων χώρᾳ συντετυχηκέναι καὶ ταύτῃ τῇ αἱρέσει (οὐ γὰρ ἀκριβῶς τὴν χώραν μέμνημαι, ἐν ᾗ αὐτοῖς συνέτυχον)· καὶ τὰ μὲν κατὰ ἱστορίαν φύσει αὐτοψίᾳ περὶ ταύτης ἔγνωμεν, τὰ δὲ ἐκ συγγραμμάτων.

Οὗτοι γὰρ οἱ Σηθιανοὶ ἀπὸ Σὴθ τοῦ υἱοῦ Ἀδὰμ σεμνύνονται τὸ γένος κατάγειν, αὐτὸν δὲ δοξάζουσι, καὶ εἰς αὐτὸν πάντα ὅσαπερ ἀρετῆς [1] εἶναι ἀναφέρουσι, τά τε της ἀρετῆς τεκμήρια καὶ δικαιοσύνης καὶ ὅσα τοιαῦτα ὑπάρχει. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὀνομάζουσι, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν Ἰησοῦν διαβεβαιοῦνται. Διδάσκουσι δὲ αὐτῶν τὴν διδασκαλίαν οὕτω, ὅτι, [2] φασὶ, ἐξ ἀγγέλων γεγένηται τὰ πάντα, καὶ οὐκ ἐκ τῆς ἄνω δυνάμεως.

Κεφ. β'. Οὗτοι γὰρ συνῳδὰ λέγουσι τῇ πρώτῃ αἱρέσει τῶν Καϊανῶν κατὰ τοῦτο τὸ μέρος· γεγενῆσθαι ἐξ ὑπαρχῆς εὐθὺς δύο ἀνθρώπους, καὶ ἐκ τῶν δύο εἶναι τὸν Κάϊν καὶ τὸν Ἄβελ. Περὶ τούτων τε στασιάσαντας τοὺς ἀγγέλους εἰς ἀλλήλους ἥκειν, οὕτω τε πεποιηκέναι ἀποκτανθῆναι τὸν Ἄβελ ὑπὸ τοῦ Κάϊν. Ἦν γὰρ ἡ στάσις τοῖς ἀγγέλοις ἀγωνιζομένοις περὶ τῶν γενεῶν τῶν ἀνθρώπων τούτων τῶν δύο, τοῦ γεγεννηκότος τὸν Κάϊν καὶ τοῦ γεγεννηκότος τὸν Ἄβελ· κεκρατηκέναι δὲ τὴν ἄνω Δύναμιν, ἣν Μητέρα φάσκουσι καὶ Θήλειαν. Δοκεῖ γὰρ αὐτοῖς εἶναι [1] καὶ μητέρας ἄνω, καὶ θηλείας, καὶ ἄρσενας, ὀλίγου δὲ δεῖν καὶ συγγενείας καὶ πατριαρχίας λέγειν. Ἐπεὶ οὖν κεκράτηκε, φασὶν, ἡ Μήτηρ καὶ Θήλεια καλουμένη, γνοῦσα ὅτι ἀπέκτανται Ἄβελ, ἐνθυμηθεῖσα ἐποίησε γεννηθῆναι τὸν Σὴθ, καὶ ἐν τούτῳ ἔθηκε τὴν αὐτῆς δύ-

3. *Subscriptio haeresis ex cod. Vatic. annotata est haec:* ΚΑΤΑ ΚΑΙΑΝΩΝ.

Cap. I. — 1. *Parum scite iudicans Petavius de hoc* εἶναι *annotavit:* „Deest δοκεῖ, vel ἐστὶ leg."

2. *Vulgo* φησί.

Cap. II. — 1. καὶ *adiecit Petavius ex cod. Vatic.*

nataque illorum dogmata detegamus, qui ceteris in sectis callido daemonis instinctu sic tanquam fulmine quodam perciti et communem ad orbis pestem ac perniciem afflati sunt. Posteaquam enim istiusmodi hominum qui deterioribus quibusque delectantur opinionem, Buprestarum generi similem (scarabeorum ea species est), patefecimus, penitusque mortiferam divina ope comminuimus, ad inquirendas ceteras eandem, o Christi filii, numinis opem ac praesidium imploremus.

CONTRA SETHIANOS,

quae est haeresis XIX. sive XXXIX.

Alia est Sethianorum haeresis, quae non ubique reperitur, uti nec Caianorum, contra quam proxime disputavimus. Ac nescio an non pleraeque sectarum istiusmodi radicitus extirpatae sint. Quicquid enim a deo non est, consistere non potest, sed etsi aliquanto tempore vigeat, perenne nihilominus esse nequit. Quod nisi me fallit memoria, puto me cum in Aegypto essem in eam haeresin incidisse, neque enim penitus loci recordor ubi cum istis congressus sum. Quamobrem quae ad eos pertinent partim oculis ipsis usurpavimus, partim ex illorum monumentis percepimus. Cap. I.

Igitur Sethiani a Setho, Adami filio, genus se traxisse gloriantur. Quem quidem magnopere praedicant, eique quae ad virtutem ac iustitiam pertinent omnia, earumque signa ac cetera generis huius attribuunt. Eundemque Christum nominant, et ipsummet Iesum fuisse confirmant. Atque hunc in modum suum illud dogma declarant. Ab angelis enim non a superiore vi producta esse dicunt omnia.

Nam cum superiore Caianorum haeresi hac ex parte consentiunt, quod asserunt, duos ab initio homines extitisse, a quibus Cainus et Abelus exorti sunt. De quibus inter se dissidentes angeli contra se mutuo venerunt, idque perfecerunt, ut Abelum fratrem Cainus occideret. Siquidem de amborum illorum hominum generationibus, a quibus Cainus et Abelus producti sunt, pugnantibus angelis, acris est coorta contentio. Sed enim victoria penes Vim illam superiorem fuit, quam Matrem esse Feminamque definiunt. Quippe matres ab his in coelo, et feminae maresque collocantur, ac propemodum etiam generis necessitudines, stirpiumque capita. Posteaquam igitur, ut aiunt, vicit illa Mater ac Femina, et Abelum interfectum esse cognovit, secum animo cogitans Sethi generationem Cap. II.

pag. 285. ναμιν, καὶ [2] καταλαβοῦσα ἐν αὐτῇ σπέρμα τῆς ἄνωθεν Δυνάμεως καὶ τὸν σπινθῆρα τὸν ἄνωθεν πεμφθέντα εἰς πρώτην καταβολὴν τοῦ σπέρματος καὶ συστάσεως· καὶ εἶναι ταύτην σύστασιν τῆς δικαιοσύνης καὶ ἐκλογὴν σπέρματος καὶ γένους· ὅπως διὰ τῆς ταύτης συστάσεως καὶ τούτου τοῦ σπέρματος καθαιρεθῶσιν αἱ δυνάμεις τῶν ἀγγέλων τῶν τὸν κόσμον πεποιηκότων, καὶ τοὺς δύο ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρώπους. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν καὶ τὸ γένος τοῦ Σὴθ ἀφορισθὲν ἐντεῦθεν κατάγεται, ἐκλογῆς ὂν καὶ διακεκριμένον τοῦ ἄλλου γένους. Προβαινόντων δὲ τῶν καιρῶν, φασὶ, καὶ ὁμοῦ ὄντων τῶν δύο γενῶν, τοῦ τε Κάϊν καὶ τοῦ Ἄβελ εἰς τὸ αὐτὸ συνελθόντων διὰ κακίαν πολλὴν, καὶ ὁμοῦ μιχθέντων, ἀποβλέψασα ἡ πάντων Μήτηρ καθαρὸν τὸ σπέρμα τῶν ἀνθρώπων ἠβουλήθη ἀπεργάσασθαι, ὡς προεῖπον, διὰ τὸ τὸν Ἄβελ ἀπεκτάνθαι, καὶ τοῦτον τὸν Σὴθ ἐξελέξατο, καὶ καθαρὸν ἔδειξε, καὶ ἐν τούτῳ τὸ γένος μόνῳ τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ καθαρότητος κατέθετο.

Κεφ. γ'. Ἰδοῦσα δὲ πάλιν πολλὴν ἐπιμιξίαν καὶ ἄτακτον ὁρμὴν τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων, εἰς μίξιν τῶν δύο γενῶν ἐλθόντων, καὶ συστάσεις γενῶν τινας τὴν αὐτῶν ἀταξίαν ἐμποιήσασαν, πορευθεῖσα πάλιν ἡ αὐτὴ Μήτηρ τε καὶ Θήλεια κατακλυσμὸν ἤνεγκε, καὶ ἀπώλεσε πᾶσαν στάσιν ἀνθρώπου παντὸς γένους ἐναντίου· ἵνα δῆθεν τὸ καθαρὸν γένος τὸ ἀπὸ τοῦ Σὴθ, καὶ δίκαιον, μόνον μείνῃ ἐν κόσμῳ, εἰς σύστασιν τοῦ ἄνωθεν γένους τε καὶ σπινθῆρος τῆς δικαιοσύνης. Ἔλαθον δὲ αὐτὴν πάλιν οἱ ἄγγελοι καὶ εἰσέδυσαν τὸν Χὰμ εἰς τὴν κιβωτὸν, ὄντα τοῦ αὐτῶν σπέρματος. Ὀκτὼ γὰρ ψυχῶν σωθεισῶν ἐν τῇ τότε λάρνακι τοῦ Νῶε ἑπτὰ μὲν εἶναι τοῦ καθαροῦ γένους φασί· τὸν δὲ ἕνα εἶναι τὸν Χὰμ τῆς ἄλλης δυνάμεως ὑπάρχοντα, ὃν εἰσδῦναι λαθόντα τὴν ἄνω Μητέρα. Ὑπὸ τῶν ἀγγέλων δὲ τὸ τοιοῦτο συσκευασθὲν οὕτως ἀποτελεσθῆναι· Ἐπειδὴ γὰρ, φασὶν, ἔγνωσαν οἱ ἄγγελοι ὅτι μέλλει πᾶν τὸ σπέρμα αὐτῶν ἀπαλείφεσθαι ἐν τῷ κατακλυσμῷ, πανουργίᾳ τινὶ τὸν προειρημένον Χὰμ εἰς διατήρησιν τοῦ ὑπ' αὐτῶν κτισθέντος γένους τῆς κακίας παρεισέβαλον. Καὶ ἐκ τούτου λήθη καὶ πλάνη περὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἄτακτοι φοραὶ ἁμαρτημάτων, καὶ πολυμιξία κακίας ἐν τῷ κόσμῳ γεγένηται· καὶ οὕτως ὁ κόσμος εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς ἀταξίας αὖθις ἀνέκαμψε, καὶ ἐνεπλήσθη κακῶν, ὡς ἐξ ἀρχῆς πρὸ τοῦ
pag. 286. κατακλυσμοῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ Σὴθ κατὰ σπέρμα καὶ κατὰ διαδοχὴν γένους ὁ Χριστὸς ἦλθεν αὐτὸς Ἰησοῦς, οὐχὶ κατὰ [1] γέννησιν, ἀλλὰ θαυμαστῶς ἐν τῷ κόσμῳ πεφηνὼς, ὅς ἐστιν αὐτὸς ὁ Σὴθ ὁ τότε, καὶ Χριστὸς νῦν ἐπιφοιτήσας τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τῆς Μητρὸς ἄνωθεν ἀπεσταλμένος.

Κεφ. δ'. Ταῦτα πάντα οὕτω γεγενῆσθαί φασιν ἐκεῖνοι. Μωρὰ δὲ καὶ

2. καταβαλοῦσα *Petavius coniecit. Cornarius vertit:* et in hoc posuit suam virtutem, quum suscepisset in seipsam semen supernae virtutis, et scintillam ex

procuravit, eique vim suam indidit. Proinde vis illius superioris semina quaedam aspersit, ac scintillam immisit, quae ad primam illam seminis propagationem constitutionemque lapsa de coelo fuerat. Quam quidem iustitiae constitutionem ac seminis electionem fuisse iactant, quo utriusque beneficio angelorum vires everterentur, qui et mundum fabricaverant, et duos homines initio produxerant. Quas ob caussas Sethi genus separatim ab illa origine deductum est, utpote electum et ab reliqua stirpe seiunctum. Progredientibus deinceps temporibus, et utraque sobole in unum conflata, hoc est Caino et Abelo convenientibus invicemque permistis, omnium Mater ea re animadversa generis humani semina integra ac sincera repraesentare constituit, cum, uti diximus, Abel esset occisus. In Sethum illud delegit, et ab omni labe purum ostendit. In eumque solum coelestis illius vis suae ac sinceritatis genus immisit.

Rursum vero cum promiscuam perturbationem et angelorum hominumque temerarios impetus cerneret, quod commista simul genera illa duo fuissent, qua ex confusione nova quaedam essent genera constituta, eadem illa Parens femina progrediens aquarum eluvione contrariam omnem factionem funditus extinxit, ut incorrupta ac iusta Sethi stirps ad coeleste genus scintillamque iustitiae conflandam in terris sola retineretur. Verum clam ipsa rursus angeli Chamum e genere suo prognatum in arcam introducunt. Nam ex octo capitibus illis, quae in Noëmi arca servata leguntur, sincerioris generis septena fuisse praedicant, octavum vero nomine Chamum ab aliena vi productum latuisse coelestem Matrem, et in arcam irrepsisse, et id ipsum angelorum fraude ac consilio esse perfectum. Cum enim, ut aiunt, didicissent illi genus omne suum diluvii aquis exterminandum, mira calliditate, quo mali generis, cuius auctores erant, reliquias foverent, Chamum in arcam inculcant. A quo in humanum genus error et oblivio atque inconsiderati flagitiorum impetus et scelerum varietas multiplex in orbem terrarum erupit. Atque ita mundus ad pristinam perturbationem denuo revolutus perinde atque ante diluvium malorum copia redundavit. Ceterum a Setho continuata generis successione Iesus Christus prodiit, non ipse quidem generis stirpe procreatus, sed in hunc mundum admirabiliter introductus. Idem enim qui illis temporibus Sethus fuit, modo Christus appellatus a coelesti Matre de coelo missus ad homines descendit. Cap. III.

Hoc modo illi universa statuunt. Verum quam stolida, quam Cap. IV.

supernis missam in primam deiectionem seminis ac constitutionis.

CAP. III. — 1. γέννησιν *cod. Vatic.* γένη *vulgata scriptura est.*

ἀδρανῇ καὶ κενοφωνίας ἔμπλεα τὰ τοιαῦτα κηρύγματα, ὡς παντί τῳ δῆλόν ἐστιν. Οὐ γὰρ δύο ἄνθρωποι ἐπλάσθησαν, ἀλλὰ εἷς ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ὅ τε Κάϊν καὶ Ἄβελ καὶ Σήθ· καὶ οὐκέτι ἐκ δύο ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐξ ἑνὸς, ἕως τοῦ κατακλυσμοῦ, τῶν γενῶν ὅλων τοῦ Ἀδὰμ ἐχόντων τὰς ἑαυτῶν συστάσεις ἐν τῷ κόσμῳ· ἀπὸ δὲ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐκ τοῦ Νῶε πάλιν τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου, καὶ οὐκ ἐκ διαφόρων, ἀλλὰ ἀπὸ ἑνὸς τοῦ Νῶε, τοῦ κατὰ διαδοχὴν ἐκ σπέρματος τοῦ Σήθ, πᾶν γένος τῶν ἀνθρώπων, οὐκ εἰς δύο [1] διαιρούμενον, ἀλλὰ εἰς ἓν γένος. Ἀφ' οὗπερ καὶ Νῶε καὶ ἡ αὐτοῦ γυνὴ, καὶ Σὴμ καὶ Χὰμ καὶ Ἰάφεθ, οἱ τούτου παῖδες, καὶ τρεῖς γυναῖκες τῶν αὐτοῦ παίδων· ἀπὸ τοῦ Σὴθ τὸ γένος κατάγουσι πάντες, καὶ οὐχὶ ἀπὸ δύο ἀνθρώπων τῶν μὴ γενομένων κατὰ τὴν τούτων μυθοποιΐαν.

Κεφ. ε'. Βίβλους δέ τινας συγγράφοντες ἐξ ὀνόματος μεγάλων ἀνδρῶν, ἐξ ὀνόματος μὲν Σὴθ ἑπτὰ λέγοντες εἶναι βίβλους, ἄλλας δὲ βίβλους ἑτέρας Ἀλλογενεῖς οὕτω καλοῦσιν. Ἄλλην δὲ ἐξ ὀνόματος Ἀβραὰμ, ἣν καὶ Ἀποκάλυψιν φάσκουσιν εἶναι, πάσης κακίας ἔμπλεων· ἑτέρας δὲ ἐξ ὀνόματος τοῦ Μωϋσέως, καὶ ἄλλας ἄλλων. Εἰς μωρίαν δὲ πολλὴν τὸν νοῦν ἑαυτῶν κατάγοντες γυναῖκά τινα Ὡραίαν λέγουσιν εἶναι τοῦ Σήθ. Ὅρα δέ μοι, [1] ἀγαπητὲ, τὴν τούτων ἄνοιαν, ἵνα κατὰ πάντα τρόπον καταγνῷς τῆς αὐτῶν δραματουργίας καὶ μυθώδους ματαιοφροσύνης καὶ ἐπιπλάστου ληρολογίας. Εἰσὶ μὲν γὰρ ἄλλαι τινὲς αἱρέσεις, αἵτινες Δύναμίν τινα εἶναι λέγουσιν ἣν καλοῦσιν ὀνομαστικῶς Ὡραίαν, τὴν παρ' ἄλλοις τοίνυν νομιζομένην Δύναμιν, Ὡραίαν τε καλουμένην οὕτω γυναῖκα τοῦ Σὴθ λέγουσιν. Ὅθεν δυνάμεθά τε ἀποδεῖξαι, ὡς ἴστε ἀγαπητοὶ, καὶ φύσει ἄνθρωπον τὸν Σήθ, καὶ οὐχὶ ἄνωθέν τι
pag. 287. παρηλλαγμένον, ἀδελφὸν δὲ ὄντα φύσει τοῦ Κάϊν καὶ Ἄβελ ἐξ ἑνὸς πατρὸς καὶ μιᾶς μητρός. Ἔγνω γὰρ, φησὶν, Ἀδὰμ Εὔαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν Κάϊν. Καὶ ἐπέθετο αὐτῷ ὄνομα Κάϊν, ὅπερ ἑρμηνεύεται Κτίσις, λέγων, Ἐκτησάμην υἱὸν διὰ κυρίου θεοῦ. Καὶ πάλιν τὸν Ἄβελ· Ἔγνω Ἀδὰμ Εὔαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν υἱὸν, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἄβελ. Καὶ μετὰ πολλὰ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν Ἄβελ· Καὶ ἔγνω Ἀδὰμ Εὔαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν υἱὸν, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ, ὅπερ ἑρμηνεύεται Ἀνταλλαγή· Ἀνέστησε γάρ μοι ὁ θεὸς σπέρμα ἀντὶ Ἄβελ, ὃν ἀπέκτεινε Κάϊν. Τὸ δὲ, Ἐκτησάμην διὰ θεοῦ, καὶ, Ἀνέστησέ μοι ὁ θεὸς, ἕνα θεὸν δείκνυσι, τὸν πάντων ποιητὴν καὶ δότην τῶν γεγεννημένων. Ὅτι δὲ οὗτοι ἔσχον γυναῖκας, ὅ τε

Cap. IV. — 1. διαιρούμενον cod. Vatic. αἱρούμενον *vulgo scriptum est.*

Cap. V. — 1. *Reponendum, ni fallor,* ἀγαπητοί. *Sic paulo infra etiam* ὡς ἴστε ἀγαπητοί. *Idem vitium sustulimus supra haer. XXXVIII, 4. ope cod. Vaticani.*

porro imbecilla ac vana sint quae ab illis iactantur, nemo non videt. Neque enim duo conditi sunt homines, sed unus duntaxat Adamus, a quo Cain et Abel Sethusque geniti. Tum reliquae deinceps ad Gen. 5.
diluvium usque generationes non a duobus hominibus, sed ex uno solum capite, nimirum Adamo, profecta sunt. Sed et ab uno rursus Noëmo post diluvium, non a diversis, insequentium origo deducitur, a Noëmo inquam, qui e Sethi prosapia fuit, genus hominum omne derivatum est, non bifariam divisum, sed una stirpe comprehensum. Ex qua tam Noëmus, quam eius uxor prodiit, eorumque Gen. 11.
liberi Sem, Cham, Iaphet: nec non et singulorum coniuges; qui quidem omnes unius e Sethi genere procreati sunt, non a duobus hominibus producti, qui nunquam in terris fuerunt, quemadmodum isti fabulantur.

Atenim certos libros clarissimorum virorum nominibus inscri- Cap. V.
ptos circumferunt. Ex quibus septem omnino Setho tribuunt, alios vero Ἀλλογενεῖς, hoc est generis alterius, nuncupant. Est et alius liber falso Abraami nomine, quem pro Apocalypsi venditant, omni nequitia refertus. Praeter quem alterum a Moyse, reliquos ab aliis editos esse mentiuntur. Ad haec, quae est illorum stoliditas ac vecordia, uxorem Sethi Horaeam nescio quam nominatim vocant. In quo vide, quaeso, quam inepti sint, ut illorum velut scenica commenta stultissimasque fabulas ac temere conficta mendacia omni ex parte condemnes. Nam cum nonnullae sint haereses, quae Vim quandam esse statuunt quae Horaea nominetur, illi Vim eiusmodi Horaeamque Sethi coniugem extitisse praedicant. Ex quo demonstrari, ut videtis, illud potest hominem fuisse Sethum illum, nec ab aliis origine diversum, utpote Caini et Abeli germanum, ab iisdemque parentibus in lucem editum. *Cognovit enim*, ut scriptura dicit, Gen. 4, 1.
Adam uxorem suam Evam, quae concepit, et peperit Cain. Hoc enim ei nomen imposuit, quod possessionem significat, dicens, *Possedi filium per dominum deum.* Ac rursus Abelum peperit. *Cognovit*, inquit, *Adam Evam coniugem suam, quae concepit, et peperit filium, quem Abelum vocavit.* Tum multis interiectis post Abeli mortem, *Cognovit*, inquit, *Adam uxorem Evam, quae concepit, et peperit filium, et vocavit Sethum*, quod compensationem sonat. *Excitavit enim*, inquit, *mihi deus stirpem pro Abelo, quem interfecit Cain.* Iam cum ita loquitur: *Possedi hominem per deum*, et, *Excitavit mihi deus*, unum esse deum indicat, qui et universa condiderit, et eos ipsos qui geniti sunt benigne concesserit. Quod vero uxores ambo

Κάϊν καὶ ὁ Σὴθ, δῆλον. Ὁ γὰρ Ἄβελ νεώτερος ἀπεκτάνθη, μηδέπω γήμας.

Κεφ. ς'. Ὡς δὲ ἐν τοῖς Ἰωβηλαίοις εὑρίσκεται, τῇ καὶ Λεπτογενέσει καλουμένῃ, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν γυναικῶν τοῦ τε Κάϊν καὶ τοῦ Σὴθ ἡ βίβλος περιέχει· ἵνα κατὰ πάντα τρόπον οὗτοι καταισχυνθῶσιν, οἱ τοὺς μύθους τῷ βίῳ ῥαψῳδήσαντες. Τοῦ γὰρ Ἀδὰμ γεννήσαντος υἱοὺς καὶ θυγατέρας ἀνάγκη γέγονε κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἀδελφαῖς ταῖς ἰδίαις συναφθῆναι τοὺς παῖδας. Οὐ γὰρ ἦν παράνομον τὸ τοιοῦτον, ἐπεὶ μηδὲν ἕτερον γένος ἦν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὁ Ἀδὰμ τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ σχεδὸν τῇ ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ πλασθείσῃ συνήφθη, κατὰ συζυγίαν αὐτῷ ἐκ θεοῦ πεπλασμένῃ, καὶ οὐκ ἦν παράνομον· οἵ τε τούτου υἱοὶ συνήφθησαν ὁ μὲν Κάϊν τῇ ἀδελφῇ τῇ μείζονι Σαυὴ, οὕτω καλουμένῃ, ὁ δὲ Σὴθ τρίτος υἱὸς μετὰ τὸν Ἄβελ γεννηθεὶς τῇ λεγομένῃ αὐτοῦ ἀδελφῇ Ἀζουρᾷ. Γεγόνασι δὲ τῷ Ἀδὰμ καὶ ἄλλοι υἱοὶ, ὡς ἡ Λεπτὴ Γένεσις περιέχει, ἐννέα μετὰ τοὺς τρεῖς τούτους· ὡς εἶναι αὐτῷ δύο μὲν θυγατέρας, ἄρρενας δὲ δεκαδύο, ἕνα μὲν ἀποκτανθέντα, ἕνδεκα δὲ περιλειφθέντας τῷ βίῳ. Ἔχεις δὲ καὶ τούτων τὴν ἔμφασιν ἐν τῇ Γενέσει τοῦ Κόσμου καὶ πρώτῃ βίβλῳ παρὰ Μωϋσεῖ οὕτω φασκούσῃ· Καὶ ἔζησεν Ἀδὰμ ἔτη ἐννακόσια τριάκοντα, καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας, καὶ ἀπέθανε.

Κεφ. ζ'. pag. 288. Πλατυνθέντων δὲ τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῆς γενεᾶς τοῦ Ἀδὰμ ἐπεκτεινομένης, ἡ ἀκρίβεια ἡ κατὰ τὸν γάμον τὸν σεμνὸν ἐπλατύνετο καθεξῆς προβαίνουσα, καὶ ἐπείπερ γεγόνασι παῖδες τῷ Ἀδὰμ καὶ παῖδες παίδων, θυγατέρες δὲ ἐκ τούτων κατὰ διαδοχὴν γένους ἐγεννήθησαν, λοιπὸν οὐκέτι τὰς αὐτῶν ἀδελφὰς πρὸς γάμον ἤγοντο, ἀλλὰ εἰς εὐνομίαν κατέστη καὶ πρὸ τοῦ διὰ Μωϋσέως ἐγγράφου νόμου ὁ κατὰ τὸν σεμνὸν γάμον θεσμὸς, καὶ ἐκ τῶν πατραδέλφων αὐτῶν τὰς γαμετὰς ἑαυτῶν ἤγοντο. Καὶ οὕτως πλατυνομένων ἄρτι τῶν ἀνθρώπων ἐμίγη τὰ δύο γένη, τοῦ τε Κάϊν πρὸς τὸ γένος τοῦ Σὴθ, καὶ τοῦ Σὴθ πρὸς θάτερον, καὶ τὰ ἄλλα τῶν υἱῶν τοῦ Ἀδὰμ γένη. Ἐντεῦθεν λοιπὸν τοῦ κατακλυσμοῦ ἄρδην τὸ πᾶν τῆς στάσεως τῶν ἀνθρώπων ἀπολέσαντος διαπεφύλακται μόνος Νῶε, εὑρὼν χάριν παρὰ τῷ θεῷ, δίκαιος εὑρεθεὶς ἐν τῇ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ γενεᾷ· λάρνακα δὲ κατὰ τὰ ἤδη πρότερον ἡμῖν εἰρημένα κατεσκεύασεν ἑαυτῷ ἐκ προστάγματος θεοῦ, ὡς ἔχουσιν αἱ ἀληθιναὶ γραφαί, ἐν ᾗ διασεσῶσθαι ἡ αὐτὴ φάσκει τῆς ἀληθείας βίβλος αὐτόν τε καὶ τὰς προειρημένας αὐτῷ ἅμα ἑπτὰ ψυχάς· φημὶ δὲ τήν τε ἰδίαν σύζυγον καὶ τοὺς τρεῖς υἱοὺς, γυναῖκάς τε τούτων ὁμοίως τρεῖς. Ἐκ τούτου δὲ λείψανα γεγενῆσθαι τῆς κατὰ τὸν ἄνθρωπον συστάσεως ἐν κόσμῳ πάλιν ἡ ἀλήθεια συνίστησιν· ὅθεν κατὰ γε-

illi, Cainus ac Sethus, habuerint, minime est obscurum. Nam Abelus matura nondum aetate sublatus est e medio, neque se matrimonio coniunxerat.

Extant in Iubilaeis, qui liber Genesis Parva dicitur, uxorum Caini Sethique nomina, ut qui confictas illas fabulas in hominum vitam invexerunt pudore omnino suffundantur. Cap. VI. Etenim cum Adamus utriusque sexus liberos suscepisset, necesse per illa tempora fuit ut filii matrimonia cum sororibus inirent. Neque id erat interdictum; propterea quod genus aliud erat hominum nullum. Quin etiam Adamus ipse cum sua, ut ita dicam, filia coniugio sociatus est, quam de eius corpore deus effinxerat: nefas enim illud non erat. Et ex illius liberis Cainus sororem natu maiorem duxit, Savem nomine. Sethus porro Adami filiorum tertius post Abelum genitus cum alia sorore Azura coniunctus est. Fuerunt et alii Adamo liberi, ut in Parva illa Genesi scriptum est, novem scilicet secundum priores illos tres, ut in totum filias duas, mares duodecim susceperit, e quibus occisus unus, undecim superstites relicti sunt. Gen. 5. Quae omnia in Mundi Originibus ac primo Mosis volumine his verbis significantur: *Et vixit Adam annis DCCCCXXX, et genuit filios et filias, et mortuus est.*

Ceterum amplificato hominum genere auctoque posterorum Adami numero honestissimi matrimonii pudori accuratioribus paulatim legibus est consultum. Cap. VII. Ubi enim Adamo filii ac nepotes obtigerunt, ex iisque filiae generis successione procreatae, tum demum sorores in matrimonio habere non licuit. Itaque vel ante scriptam a Moyse legem honestarum nuptiarum status optimis decretis constitutus est. Ergo consobrinas ducere mos fuit. Qua ratione factum est ut multiplicatis hominibus duo in unum genera miscerentur, Caini videlicet ac Sethi, tum deinceps reliquae filiorum Adami stirpes promiscue iungerentur. Postea cum aquarum exundatio humani generis statum funditus delevisset, unus ex omnibus Noëmus servatus est, qui gratiosus apud deum extiterat, quod aetate sua iustus esset inventus. Gen. 7. Hic, ut ante memoravimus, arcam sibi deo iubente fabricatus est, quemadmodum germana divinae legis monumenta testantur. Qua quidem in arca servatum Noëmum in eodem sincerae scripturae volumine proditum est, cum eoque septem, quae ante nominavimus, capita, hoc est coniugem ipsius cum tribus liberis, ac totidem eorum uxoribus. Quamobrem generis humani reliquias in hunc mundum a Noëmo productas esse veritatis ipsius testimonio constat. Ex quo Gen. 11.

νεὰν προβαινόντων, καὶ κατὰ διαδοχὴν υἱοῦ πατέρα διαδεχομένου, εἰς
γενεὰς πέντε ὁ αἰὼν ἐλήλακε.

Κεφ. η΄. Καὶ γέγονε κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἡ τῆς Βαβυλῶνος κτίσις ἐν τῇ τῶν
Ἀσσυρίων γῇ, καὶ ὁ ὑπ' αὐτῶν οἰκοδομηθεὶς τότε πύργος. Ἦσαν δὲ
κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν, ὡς ἤδη ἐν ταῖς πρότερον αἱρέσεσι διηγησά-
μην, κατὰ τὸν εἱρμὸν τῶν ἄνω μοι γενεῶν πραγματευθεισῶν οἱ πάντες
ἑβδομηκονταδύο ἄνδρες τὸν ἀριθμὸν, ἀρχηγοί τε καὶ κεφαλαιῶται τοῦ
μὲν Χὰμ γένους τριακονταδύο, καὶ τοῦ [1] Ἰάφεθ δεκαπέντε, τοῦ δὲ
[2] Σὴμ εἰκοσιπέντε. Καὶ οὕτως ὁ πύργος καὶ ἡ Βαβυλὼν ἐγένετο. Ἐκ
τούτων διεσπάρησαν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν φυλαί τε καὶ γλῶσσαι. Καὶ
ἐπείπερ οἱ ἑβδομηκονταδύο τότε τὸν πύργον οἰκοδομοῦντες ταῖς γλώσ-
σαις διεσκεδάσθησαν συγχυθέντες, καὶ ἀπὸ μιᾶς ἧς ᾔδεσαν ἐμπνευ-
σθέντες ἐκ θεοῦ βουλήσεως ἄλλος ἄλλην ἐσχήκασιν. Ἐξ ὧνπερ καὶ
pag. 289. μέχρι δεῦρο ἡ σύστασις τῶν λαλιῶν ἐνέστηκεν. Ὥςτε βουλομένῳ ἔνε-
στιν εὑρεῖν ἕκαστον ἀρχηγὸν ἑκάστης γλώσσης· ὡς [3] Ἰωυὰν μὲν τὴν
Ἑλληνίδα ἔσχεν, ἐξ οὗπερ καὶ Ἴωνες κέκληνται οἱ τὴν παλαιὰν γλῶσσαν
τῶν Ἑλλήνων ἔχοντες, Θήρας δὲ τῶν Θρᾳκῶν, Μοσὸχ τὴν Μοσσυνοί-
κων γλῶσσαν, Θωβὲλ τὴν τῶν Θετταλῶν, Ἐλοὺδ τὴν Λυδῶν, Γεφὰρ
τὴν Γασφηνῶν, Μιστρὲμ τὴν τῶν Αἰγυπτίων, Ψοῦς τὴν τῶν Ἀξου-
μιτῶν, Ἀρμὼτ τὴν τῶν Ἀράβων, καὶ τῶν λοιπῶν ἕκαστος, ἵνα μὴ
καθένα λέγω, ἰδίαν ἐνεπνεύσθη γλῶσσαν. Καὶ οὕτως ἑκάστης γλώσ-
σης ἡ διαδοχὴ ἐν τῷ κόσμῳ πεπλάτυνται.

Κεφ. θ΄. Πόθεν τοίνυν οὗτοι ἐψευδηγόρησαν αὐτῶν τὰ ῥήματα, παρεν-
θέντες τὴν ἑαυτῶν μυθοποιΐαν φανταζόμενοι, καὶ ὀνειροπολοῦντες τὰ
μὴ ὄντα ὡς ὄντα, καὶ τὰ ὄντα τῆς ἑαυτῶν διανοίας διασκεδαννύντες;
Ἀλλὰ τὸ πᾶν τοῦ διαβόλου βούλημα τοῦτο ἐνεκίσσησε ταῖς τῶν ἀνθρώ-
πων ψυχαῖς· ἔστι δὲ ἰδεῖν καὶ θαυμάσαι ὡς ἐν πολλοῖς μὲν ἀτοπήμασι
τὸν ἄνθρωπον ἠπάτησε καὶ εἰς παρανομίαν κατέσπασεν, εἴς τε πορνείας
καὶ μοιχείας καὶ ἀσελγείας, εἰδωλομανίας τε καὶ γοητείας καὶ αἱματεκχυ-
σίας, ἁρπαγάς τε καὶ ἀπληστίας, κυβείας τε καὶ ἀδηφαγίας, καὶ ὅσα
τοιαῦτα. Οὐδαμοῦ δὲ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐτόλμησεν εἰς
τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην φθέγξασθαι βλάσφημόν τινα λόγον, ἢ ἄνταρσιν
ἐννοῆσαι. Ἀνέμενε γὰρ τὸν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, ὡς λέγει, Περὶ
σοῦ γέγραπται ὅτι, τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ
χειρῶν ἀροῦσί σε. Ἤκουε γὰρ ἀεὶ τῶν προφητῶν καταγγελλόντων τὴν
Χριστοῦ παρουσίαν, λύτρωσιν ἐσομένην τῶν ἁμαρτησάντων, καὶ διὰ
Χριστοῦ μετανοούντων, ἐνόμιζέ τε τεύξασθαί τινος ἐλέους. Ὅτε δὲ
εἶδεν ὁ τάλας τὸν Χριστὸν μὴ δεξάμενον αὐτοῦ τὴν περὶ σωτηρίας ἐπι-

Cap. VIII. — 1. *Libri habent* Σήμ.
2. *Libri habent* Ἰάφεθ — *Petavius proposuit* τοῦ δὲ Ἰάφεθ δεκαπέντε, τοῦ δὲ Σὴμ εἰκοσιπέντε.
3. Ἰωϊωάν, *si recte lego, annotatum est ex cod. Vaticano.*

multiplicata prole perpetuaque sobolis successione quinque in terris
stirpium sunt facta divortia.

Quo tempore Babylon in Assyria ab iisdem illis extructa, qui Cap. VIII.
et Turrim condiderunt. Erantque tum, uti in superioribus haeresi-
bus ex generationum a nobis instituta serie demonstratum est, ho- Gen. 10.
mines ferme LXXII stirpium auctores et capita. Nimirum ex Chami
progenie XXXII, e genere Sem XV, e Iapheti vero stirpe XXV,
cum turris illa cum Babylone conderetur. Ab his in universum or-
bem nationes omnes ac linguae dissipatae sunt. Posteaquam septua-
ginta illi duo, qui turrim moliebantur, confusis linguis huc illucque
dispersi sunt, et pro una quam callebant alius aliam ex afflatu dei ac
voluntate sortitus est. Ex quo ad hanc usque diem linguarum omnis
est conflata varietas; quarum uniuscuiusque licet auctorem nullo ne-
gotio deprehendere. Sic enim Iavan Graeci sermonis princeps ex-
titit, a quo sunt Iones cognominati, penes quos veteris est Graecae
linguae possessio. A Thera Thracum lingua profecta est, Mossy-
noecorum a Mosocho, a Thobele Thessalorum. Elud porro Lydo-
rum sermonis auctor fuit, uti Gasphenorum Gephar, Aegyptiorum
Mistrem, Psus Axumitarum, Armot Arabum ac deinceps, ne sin-
gillatim percenseam, suae cuiusque linguae reliquis est impertita
scientia. Atque ita singularum successio est paulatim in orbe dila-
tata progressaque longius.

Quae cum ita sint, unde, quaeso, Sethiani falsas illas narra- Cap. IX.
tiones acceperunt, dum et fictas fabulas obtrudunt, et quae nunquam
facta sunt pro veris velut somniantes effutiunt? Quae autem vera
solidaque sunt, procul a suis ipsi mentibus reiiciunt. Sed nimirum
totum istud ex mali voluntate daemonis afflatuque conceptum huma-
nis ingeniis adhaesit. Qua in re non minus considerandum illud
quam admirandum venit, quemadmodum ille cum homines in absurda
indignaque quam plurima fraudulenter pellexerit, atque in scelus per-
traxerit, stupra videlicet, adulteria, libidines, idolorum supersti-
tiones ac praestigias, profusiones sanguinum, rapinas et insatiabiles
cupiditates, aleam, voracitatem, aliaque id genus flagitia, nunquam
tamen ante Christi servatoris adventum, contumeliosam in dominum
suum iactare vocem vel rebellare sit ausus. Expectabat siquidem
dum Christus adveniret, ut vel ipse profitetur his verbis: *De te* Luc. 4, 10.
scriptum est, quoniam, angelis suis mandabit de te, et in manibus Psalm.
portabunt te. Illud enim perpetuo a prophetis nuntiatum audierat, [illegible], 11.
Christi domini praesentiam eorum redemptionem fore qui peccassent
ac poenitentiam susciperent. Quare et ipse misericordiae nonnihil
se consecuturum sperabat. Verum ubi suam ad obtinendam salutem

στροφὴν, ἀνοίξας τὸ στόμα κατὰ τοῦ ἰδίου δεσπότου τὴν βλασφημίαν ἐξήμεσε, τοῖς ἀνθρώποις ὑπόνοιαν ἐμβαλὼν, ἀρνεῖσθαι μὲν τὸν ὄντα, τὸν δὲ μὴ ὄντα ζητεῖν. Οὕτως τοίνυν καὶ οὗτοι ἐλέγχονται κατὰ πάντα τρόπον ἠπατημένοι. Ὁ γὰρ Σὴθ τέθνηκε, καὶ τὰ ἔτη αὐτοῦ ἀναγέγραπται. Βιώσας γὰρ ἔτη ἐννακόσια δεκαδύο τὸ χρεὼν ἀπέδωκε, γεννήσας υἱοὺς καὶ θυγατέρας, ὥς φησιν ἡ θεία γραφή. Κατὰ διαδοχὴν
pag. 290. δὲ ὁ τούτου παῖς, Ἐνὼς δὲ ἦν τούτῳ ὄνομα, καὶ αὐτὸς βιώσας ἔτη ἐννακόσια πέντε, ὑπήλλαξε τὸν καθ' ἡμᾶς βίον, γεννήσας υἱοὺς καὶ θυγατέρας, ὡς ἔχει ἡ αὐτὴ βίβλος τῆς ἀληθείας.

Κεφ. ί. Πόθεν τοίνυν ὁ Σὴθ ὁ τότε τελευτήσας, οὗ καὶ υἱοὶ κατὰ διαδοχὴν βιώσαντες τοῦ βίου ἐπαύσαντο, εὑρεθήσεται κύριος ὁ ἀπὸ Μαρίας γεννηθεὶς τῆς ἀειπαρθένου, εὐδοκήσας ἐπὶ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων, ὁ γεννηθεὶς ἀχρόνως, ὁ ὢν πρὸς τὸν πατέρα ἀεὶ, ἐνυπόστατος θεὸς Λόγος, ἐλθὼν δὲ ἐπ' [1] ἐσχάτων ἡμερῶν, καὶ εἰς ἑαυτὸν δὲ ἀναπλασάμενος ἀπὸ μήτρας παρθενικῆς σάρκα καὶ ψυχὴν τὴν ἀνθρωπείαν εἰληφὼς οὕτως ἐνηνθρώπησε τελειότατα, κηρύξας ἡμῖν ζωῆς τὰ μυστήρια, δικαιοσύνης τε ἐργάτας τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς καταστήσας, καὶ τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν δι' ἑαυτοῦ τε καὶ δι' αὐτῶν παιδεύσας τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, οὐ τὰ τῶν Σηθιανῶν ἀποκαλύψας, οὐδὲ Σὴθ ἑαυτὸν ὀνομάσας, ὡς οὗτοι ληροῦντες καὶ μέθῃ τινὶ συνεχόμενοι ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἐκπεπτώκασι;

Τὰ δὲ νῦν συντόμως οὔσης τῆς αἱρέσεως, οὐκ ἐνδεηθεὶς ἐπεκτεῖναι τὸν κατ' αὐτῆς ἔλεγχον, ἀρκοῦμαι τοῖς παροῦσι μόνοις. Εὔτρωτος γὰρ ἡ τούτων ἄνοια, καὶ ἑαυτὴν δυναμένη τε ἐλέγξαι καὶ φωράσαι, οὐ μόνον περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀγωγῆς καὶ σεσυκοφαντημένης διδασκαλίας τοῦ τὸν Σὴθ αὐτὸν νομίζειν τε καὶ διαβεβαιοῦσθαι εἶναι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περὶ τῶν δύο ἀνθρώπων ὑπόθεσιν. Εἰ γὰρ αἱ Δυνάμεις ἄνωθεν ἐσχήκασι τὴν ἀρχὴν, οὐκ ἂν ἄνευ τῆς μιᾶς, ἣν δὴ καὶ Μητέρα φάσκουσι τῶν ὅλων εἶναι, ἐγένετό τε καὶ ἐπράχθη τὰ ὑπὸ τῶν δύο πραχθέντα. Εὑρίσκεται γὰρ ἡ μία αἰτία τῶν δύο Δυνάμεων, καὶ ἄνευ αὐτῆς μηδὲν τῶν γενομένων γεγονέναι. Καὶ ἀναδραμοῦνται πάλιν ἐπὶ τὸ ὁμολογεῖν ἕνα εἶναι δεσπότην τῶν πάντων, καὶ δημιουργὸν καὶ κτιστὴν τῶν ὅλων, ἅπαξ μιᾶς δεικνυμένης ἀρχῆς. Ἀλλὰ καὶ περὶ ταύτης τῆς αἱρέσεως ταῦτα φήσαντες, καὶ ἀποκαλύψαντες τὸν ἰὸν τῆς

Cap. X. — 1. *Rescripsi* ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν *pro* ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν. *Idem vitium sustulimus supra haer.* 38, 6.

conversionem a Christo repudiari infelix animadvertit, os illico contra dominum aperuit, ac maledicentiam omnem evomuit. Quin eam mentem hominibus iniecit, ut vero contempto deo alium qui nuspiam esset inquirerent. Hoc igitur modo Sethianos in fraudem impulsos esse undequaque constabit. Siquidem Sethus olim mortuus est, suntque eius aetatis anni perscripti. Nam cum annos vixisset XII supra DCCCC, ex hac vita discessit, ubi sexus utriusque liberos suscepit, ut divinis literis proditum est. Successit patri filius, Enos nomine, qui annos vixit DCCCCV, et prole sexus utriusque similiter auctus vivendi finem fecit; ut eadem illa verissima scripta testantur.

Quaenam ergo ratio patitur Sethum istum, qui et illo tempore mortuus est et filios reliquit, qui suum quoque vitae tempus obierunt, Christum esse dominum, qui repraesentandae hominum vitae ac salutis desiderio de virgine sit Maria natus, cum idem ante omne tempus esset a patre genitus, apud quem perpetuo manet, deus ipse, Verbumque subsistens? Qui postremis temporibus venit in mundum, et ex virginis matris utero efficta sibi carne atque circumfusa tum assumpta simul anima numeris omnibus absolutus homo factus est, postea vero quam vitae nobis mysteria praedicasset, iustitiae in agendo cultores discipulos constituit, ac tum per sese, tum per illos humanum genus disciplinae suae documentis erudiit. Neque tamen aut Sethianorum illa dogmata tradidit, aut sibi ipsi Sethi nomen imposuit; id quod strenui illi nugatores, ac velut ebrii, mendacissime praedicant. Cap. X.

Verum cum hodie summam ad paucitatem haeresis ista redacta sit, non necesse habui uberiori illam oratione refellere; proindeque quae hactenus sunt dicta sufficiant. Praesertim quod illorum amentia expugnari facile potest, seque adeo ipsam convincit ac detegit; non solum quod ad educendi Christi rationem attinet plenissimamque illam calumniae doctrinam, qua Sethum eundem esse cum Christo statuunt ac pertinacissime tuentur, verum etiam quod de duobus illis hominibus asseverant. Nam si mentes illae, quas *Δυνάμεις* vocant, superiorem aliquam originem agnoscunt, profecto quae a duabus sunt gesta, non sine unius auxilio, quam omnium Matrem esse definiunt, fieri perficique potuerunt. Ab una quippe caussa ambae illae mentes profectae sunt, sine qua nihil omnino ex iis quae sunt produci potuit. Ita tandem eo necessario recurrent, unum ut dominum rerum omnium et auctorem ac conditorem universorum admittant, ubi semel principium unicum esse comprobatum fuerit. His adversus hanc haeresin disputatis, ac pestifero illorum velut aspidum veneno

ἑρπετώδους αὐτῶν ἐκ γένους ἀσπίδων γονῆς, ἐφ' ἑτέραν πάλιν ἴωμεν, ἀγαπητοὶ, τῇ αὐτῇ ἀκολουθίᾳ τῆς πραγματείας [2].

pag. 291.

ΚΑΤΑ ΑΡΧΟΝΤΙΚΩΝ,
εἰκοστὴ, ἡ καὶ τεσσαρακοστή.

Κεφ. α'. Ἀρχοντικῶν τις αἵρεσις τούτοις ἕπεται, οὐκ ἐν πολλοῖς δὲ τόποις αὕτη φαίνεται, ἢ μόνον ἐν τῇ Παλαιστίνων ἐπαρχίᾳ. Μετήνεγκαν δὲ τὸν αὐτῶν ἰὸν ἤδη που καὶ εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀρμενίᾳ τοῦτο τὸ ζιζάνιον ἤδη ἔσπαρται ὑπὸ ἀνδρός τινος ἐπιδημήσαντος τῇ Παλαιστίνων γῇ ἀπὸ Ἀρμενίας, ἐν χρόνοις Κωνσταντίου, περὶ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν, Εὐτάκτου ὀνόματι, μᾶλλον δὲ Ἀτάκτου τὸν τρόπον, καὶ μαθόντος τὴν κακοδιδασκαλίαν ταύτην, εἶτα ἐπανελθόντος εἰς τὰ οἰκεῖα καὶ διδάξαντος. Μετέλαβε δὲ, ὡς ἔφην, ἐν Παλαιστίνῃ ὡς ὑπὸ ἀσπίδος ἰὸν ἀπὸ Πέτρου τινὸς γέροντος, ἀναξίως Πέτρου καλουμένου, ὃς κατῴκει ἐν τῇ τῆς Ἐλευθεροπόλεως [1] καὶ Ἱερουσαλὴμ ἐνορίᾳ, ἐπέκεινα τῆς Χεβρὼν σημείοις τρισί· [2] Καφαρβαριχὰ τὴν κώμην καλοῦσιν. Οὗτος ὁ γέρων τὰ πρῶτα ἔνδυμα εἶχεν ἔκπληκτον, ὑποκρίσεως γέμον. Ἔξωθεν μὲν γὰρ ἀληθῶς κώδιον προβάτου ἠμφίεστο, ἠγνοεῖτο δὲ ἔνδοθεν λύκος ὑπάρχων ἅρπαξ. Ἀναχωρητὴς γὰρ ἐδόκει εἶναι, ἐν σπηλαίῳ τινὶ καθεζόμενος, ὃς πολλοὺς δῆθεν συνήγαγεν εἰς ἀπόταξιν· καὶ πατὴρ δῆθεν διά τε τὸ γῆρας καὶ τὸ σχῆμα ἐκαλεῖτο, τά τε αὐτοῦ ὑπάρχοντα πτωχοῖς διένειμε, καὶ καθ' ἡμέραν ἐλεημοσύνας ἐποίει. Ἐν δὲ τῇ πρώτῃ ἡλικίᾳ αὐτοῦ ἐν πολλαῖς αἱρέσεσιν ἐξητάσθη· ἐπὶ Ἀετίου δὲ τοῦ ἐπισκόπου κατηγορηθεὶς καὶ ἐλεγχθεὶς τότε τὴν τῶν Γνωστικῶν μετιὼν αἵρεσιν καθῃρέθη ἀπὸ τοῦ πρεσβυτερίου. Ἦν γὰρ κατασταθείς ποτε πρεσβύτερος [3] τοῦ τόπου. Μετὰ δὲ τὸν ἔλεγχον ὑπὸ Ἀετίου ἐδιώχθη, καὶ ἀπελθὼν κατῴκησεν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ ἐν Κωχάβῃ, ἔνθα αἱ τῶν Ἐβιωναίων τε καὶ Ναζωραίων ῥίζαι ἐνήρξαντο, ὡς καὶ ἐν πολλαῖς αἱρέσεσι περὶ τοῦ τόπου τούτου ἐσήμανα. Ὕστερον δὲ ὡς σωφρονισθεὶς πρὸς τὸ γῆρας πάλιν ἐπανῆλθε φέρων ἑαυτῷ ταύτην τὴν ἰοβολίαν κρύβδην, καὶ παρὰ πᾶσιν ἀγνοούμενος, ἕως ὅτε εἰς ἔσχατον ἀφ' ὧν εἰς ὦτά τινων ἐψιθύρισε ῥημάτων ἐλεγχθεὶς τοιοῦτος ὑφ' ἡμῶν ἀνεθεματίσθη καὶ ἐλήλεγκται διὰ τῆς ἡμῶν βραχύτητος. Καὶ ἐκάθισεν ἐν τῷ σπηλαίῳ λοιπὸν βδελυχθεὶς ὑπὸ πάν-
pag. 292. των, καὶ μονωθεὶς ἀπὸ τῆς ἀδελφότητος καὶ ἀπὸ πλείστων τῶν τῆς ζωῆς ἑαυτῶν ἐπιμελουμένων. Πρὸς τοῦτον τὸν γέροντα καταχθεὶς ὁ προειρημένος Εὔτακτος, εἴγε Εὔτακτος, ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου διερχό-

2. Subscriptio haeresis ex cod. Vatic. annotata est ΚΑΤΑ ΣΗΘΙΑΝΩΝ.

Cap. I. — 1. καὶ addidi de coniectura, Petavium secutus.

2. καὶ φαρβαριχὰ (non Βαρβαριχὰ, uti in marg. ed. Petav.) τὴν κώμην cod. Vatic. καβαρβαριχὰ τὴν πόλιν cod. Rhedig., et editi libri.

3. Libri habent τοῦ τε τόπου.

detecto, ad aliam deinceps, quo nos instituti operis series vocat, convertenda rursus oratio.

ADVERSUS ARCHONTICOS,
quae est haeresis XX. vel XL.

Proxima huic est Archonticorum haeresis, quae tamen haud plerisque extra Palaestinam in locis cernitur. Quamquam virus suum in Maiorem etiam Armeniam diffuderunt. Imo et in Armenia Minore lolium istud certo ab homine disseminatum est, qui paulo ante Constantii imperatoris obitum ex Armenia in Palaestinam profectus est, Eutactus nomine, sive Atactus potius, hoc est moribus perturbatus. Qui cum infelix illud dogma combibisset, in patriam reversus profiteri coepit quod didicerat. Eiusmodi porro velut ab aspide venenum a sene quodam hauserat, nomine Petro, sed minime hac appellatione digno, qui in Eleutheropolis et Hierosolymorum finibus habitabat, tertio ab Hebrone lapide, oppido quod Cabarbaricha nominant. Huic porro seni vestitus erat initio asperitate ipsa horribilis et ad simulationem affectatus, ac cum extrinsecus ovis pelle esset indutus, lupus erat intus rapacissimus et occultus. Anachoreta quippe esse videbatur in spelunca degens. Qui quidem plerosque abdicatis fortunis omnibus ad sese pertraxit, Paterque vulgo cum ob aetatem, tum ob habitum ipsum appellari solebat. Idem quicquid habebat in egenos distribuere, ac quotidie stirpem erogare. Sed ab ineunte aetate variis se haeresibus addixerat. Postea ad Aëtium episcopum delatus ac Gnosticorum haeresis convictus a sacerdotio exautoratus est. Illius quippe loci creatus olim fuerat presbyter. Deprehensus itaque et ab Aëtio pulsus in Cochaben Arabiae oppidum profectus est, ubi Ebionaeorum ac Nazoraeorum semina pullulare coeperant, ut in multis refutandis haeresibus antea monuimus. Postremo, velut aetatis maturitate sapientior factus, postliminio rediit, abditum illud virus in pectore ferens, et ignotus omnibus, donec tandem nonnullis e sermonibus, quos in aliquorum aures insusurrabat, pro haeretico compertus a nobis excommunicatus et mediocritatis nostrae opera convictus est. Unde in speluncam deinceps abscessit, omnium execratione damnatus, et tam a fratribus derelictus quam a plerisque, a quibus necessaria vitae praesidia suppetebant. Ad hunc itaque senem ille, quem dixi, Eutactus, si hoc nomine vocandus est, cum ex Aegypto venisset, ab eoque impiis

Cap. I.

μενος, καὶ μεταλαβὼν τῆς τοῦ γέροντος κακοδιδασκαλίας, ὡς μεγάλην ἐμπορίαν τὸ δηλητήριον τοῦτο λαβὼν, εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα ἐπεκόμισεν. Ἦν γὰρ ἀπὸ τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, ὡς ἔφην, ὁρμώμενος, τῶν Σατάλης πλησίον τόπων. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα πολλοὺς ἔχρανε τῆς αὐτῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, προςφθαρεὶς τισι πλουσίοις, συγκλητικῇ τέ τινι, καὶ ἄλλοις περιβλέπτοις, δι' ὧν διαφανῶν ἀνδρῶν πολλοὺς ἐκεῖσε ἀπώλεσε. Τάχιον δὲ αὐτὸν ὁ κύριος τοῦ βίου ἐξήλειψε. πλὴν ὅτι ἔσπειρε τὸ ἑαυτοῦ ζιζάνιον.

Κεφ. β'. Καὶ οὗτοι δὲ [1] ὅμως βίβλους ἑαυτοῖς ἐπλαστογράφησάν τινας ἀποκρύφους, ὧν τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα. Τὸ μὲν γὰρ Συμφωνίαν, μικρὸν δῆθεν βιβλίον καλοῦσι, τὸ δὲ μέγα Συμφωνίαν· ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ βιβλία ἑαυτοῖς ἐπισωρεύουσιν, [2] οἷς ἂν συντύχωσιν, ἵνα δόξωσι τὴν ἑαυτῶν πλάνην διὰ πολλῶν [3] βεβαιουμένην συνειςφέρεσθαι. Ἤδη δὲ καὶ τοῖς Ἀλλογενέσι καλουμένοις κέχρηνται· βίβλοι γάρ εἰσιν οὕτω καλούμεναι. Λαμβάνουσι δὲ λαβὰς ἀπὸ τοῦ Ἀναβατικοῦ Ἡσαΐου ἔτι δὲ καὶ ἄλλων τινῶν ἀποκρύφων. Τὸ δὲ πᾶν ἐκ τοῦ Συμφωνία καλουμένου βιβλίου. Ἐν ᾧ ὀγδοάδα τινὰ λέγουσιν εἶναι [4] οὐρανῶν, καὶ ἑβδομάδα, [5] εἶναι δὲ καθ' ἕκαστον οὐρανὸν Ἄρχοντας· καὶ τοὺς μὲν εἶναι τοὺς ἑπτὰ οὐρανοὺς, καθ' ἕνα οὐρανὸν ἕνα Ἄρχοντα, τάξεις δὲ εἶναι ἑκάστῳ Ἄρχοντι, καὶ τὴν Μητέρα τὴν φωτεινὴν ἀνωτάτω ἐν τῷ ὀγδόῳ εἶναι, καθάπερ αἱ ἄλλαι αἱρέσεις. Καί τινες μὲν αὐτῶν κατὰ τὰ σώματα [6] κεχραμμένοι ἀσελγείᾳ τυγχάνουσιν, ἄλλοι δὲ δῆθεν προςποιητὴν νηστείαν ὑποκρίνονται, ἀπατῶσι δὲ τοὺς ἀφελεστέρους ἀνθρώπους προσχήματι μοναζόντων, ἀποταξίαν τινὰ σεμνυνόμενοι. Φασὶ δὲ εἶναι καθ' ἕκαστον οὐρανὸν, ὡς προεῖπον, Ἀρχὴν καὶ Ἐξουσίαν καὶ ἀγγελικάς τινας ὑπηρεσίας, ἑκάστου Ἄρχοντος ἑαυτῷ γεγεννηκότος καὶ πεποιηκότος ὑπηρεσίαν· μὴ εἶναι δὲ σαρκὸς ἀνάστασιν, ἀλλὰ μόνον ψυχῆς. Ἀναθεματίζουσί τε τὸ λουτρὸν, κἄν τε εἶέν τινες ἐν αὐτοῖς προειλημμένοι καὶ βεβαπτισμένοι, τήν τε τῶν μυστηρίων μετοχὴν καὶ
pag. 293. ἀγαθότητα ἀθετοῦσιν, ὡς ἀλλοτρίαν οὖσαν, καὶ εἰς ὄνομα Σαβαὼθ γεγενημένην. [7] Τοῦτον γὰρ θέλουσιν εἶναι κατά τινας τῶν ἄλλων αἱρέσεων ἐν τῷ ἑβδόμῳ οὐρανῷ τυραννοῦντα καὶ κατὰ τῶν ἄλλων κατισχύοντα. Βρῶμα δὲ λέγουσιν εἶναι Ἀρχῶν καὶ Ἐξουσιῶν τὴν ψυχήν· ἄνευ δὲ αὐτοῦ μὴ δύνασθαι αὐτοὺς ζῆν, διὰ τὸ ἀπὸ τῆς ἄνωθεν ἰκμάδος αὐτὴν εἶναι καὶ δύναμιν αὐτοῖς παρέχειν, ἐν γνώσει δὲ ταύτην γενομένην, καὶ φυγοῦσαν τὸ βάπτισμα τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Σαβαὼθ τοῦ τὸν νόμον δεδωκότος, ἀνιέναι καθ' ἕκαστον οὐρανὸν, καὶ

Cap. II. — 1. *Corrigendum videtur* ὁμῶς.

2. οἷς ἂν *mea est emendatio. Libri habent* οἷς ἐὰν.

3. βεβαιουμένην συνειςφέρεσθαι *rescripsi pro* βεβαιοῦν ἐπισυνειςφέρεσθαι, *quod libri habent. Terminatio* ενην *videlicet a vocabulo suo divisa et in* ἐπι *mutata per errorem cum sequente coaluerat verbo* συνειςφέρεσθαι. *Petavius coniecit* βεβαίων.

dogmatibus esset imbutus, talem pestem velut exquisitas merces secum in patriam revexit. Erat haec, ut diximus, Armenia Minor in vicina Satalae regione. Quo cum esset reversus, contagione sua quam plurimos illic infecit. Nam se in locupletum quorundam ac senatorii ordinis feminae, aliorumque primariorum, amicitiam insinuans per eos utpote principes viros infinitis hominibus exitium attulit. Sed eum dominus celeriter e medio sustulit, cum iam zizania sua sparsisset.

Ceterum isti apocryphos quosdam libros finxerunt. E quibus duo sunt Symphoniae nomine, Maior videlicet ac Minor. Praeter quos nonnullos alios iis quibus cum agunt percensere solent, ut errorem suum multis auctoritatibus affirmare ac probare videantur. Habent et quos Ἀλλογενεῖς, hoc est *Alienigenas*, vocant, sic inscriptos libellos. Item ex Anabatico Esaiae, et id genus apocryphis, argumenta depromunt. Sed eo libro cui Symphoniae nomen est uti potissimum solent; in quo coelestes orbes octo vel septem esse definiunt. Horum in singulis residere Principes, ita ut per septenos orbes distributi sint atque unus in quolibet Princeps existat. Certos porro unicuique Principi ordines esse descriptos. Supra quos omnes octavo in coelo lucidam Matrem ceterarum haereseon more constituunt. Sed eorum aliqui foedissimis libidinibus corpora sua contaminant. Alii ieiunia simulantes monachorum specie simplicioribus illudunt, ac se bonorum omnium abdicatione venditant. Iam vero in unoquoque, ut dictum est, coelo Principem et Potestatem cum angelis aliquot apparitoribus collocant. Quemlibet enim Principem suos sibi genuisse ac procreasse satellites. Carnem negant resurgere, idque soli animae tribuunt. Baptismum damnant; tametsi inter eos sint, qui Baptismo antea initiati fuerint. Mysteriorum communionem ac bonitatem repudiant tanquam alienam et in nomine Sabaoth repertam. Hunc enim, ut et aliae quaedam haereses, septimo in orbe versari, ac tyrannidem exercere, praedicant, ceterosque violenter opprimere. Principatuum Potestatumque cibum animam appellant, sine qua vivere illos non posse, quod a coelesti rore procreata vegetet illos ac foveat. Quae cum ad cognitionem pervenerit, ac baptismum ecclesiae nomenque Sabaoth, qui auctor legis est, effugerit, ad singulos evolare coelestes orbes, seque apud Cap. II.

Cornarius vertit: — apud se accumulant, quo in congressibus videantur suum errorem per multos confirmare et in medium afferre.

4. οὐρανῶν *rescripsi pro* οὐρανὸν, *quod vulgo extat.*

5. εἶναι *scripsi ex Cornarii atque Petavii emendatione. Libri enim habent* εἰδέναι.

6. κεχραμμένοι *cod. Vatic.* κεχραμμένων *vulgo reperitur.*

7. ταυτὸν *ed. princ.*

ἀπολογίαν διδόναι ἑκάστῃ Ἐξουσίᾳ, καὶ οὕτως ὑπερβαίνειν πρὸς τὴν ἀνωτέραν Μητέρα καὶ Πατέρα τῶν ὅλων, ὅθεν δὴ κατῆλθεν εἰς τόνδε τὸν κόσμον. Ἤδη δὲ εἶπον ὡς ἀναθεματίζουσι τὸ βάπτισμα, ὡς μυῖαι θανατοῦσαι σαπεριοῦσαι σκευασίαν ἐλαίου ἡδύσματος, ὡς ἐπὶ τούτων καὶ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς ἡ παραβολὴ τῷ Ἐκκλησιαστῇ εἴρηται. Μυῖαι γάρ εἰσιν ἀληθῶς θανατοῦσαι καὶ θάνατον ἐμποιοῦσαι καὶ σαπρίζουσαι τὸ μυρεψικὸν ἔλαιον τοῦ ἡδύσματος, τὰ ἅγια τοῦ θεοῦ μυστήρια τὰ ἐν τῷ λουτρῷ ἡμῖν εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν κεχαρισμένα.

Κεφ. γ'. Θαυμάσειε δ' ἄν τις εὑρὼν καὶ παρὰ τοῖς φυσιολόγοις τινὰ ὠφελείας ἔμπλεα, ἀπεικασθεὶς τῇ τῆς μελίττης συνέσει, τῆς ἐφ' ἅπαντα μὲν τὰ βλαστήματα ἐφιζανούσης, τὰ χρήσιμα δὲ ἑαυτῇ ἐπισυναγούσης. Ὁ γὰρ συνετὸς ἄνθρωπος οὐδαμόθεν ζημιοῦται, ἀλλ' ἢ πανταχόθεν κερδαίνει· ἀσύνετος δὲ ζημιωθήσεται, ὡς καὶ ὁ ἅγιος προφήτης λέγει· Τίς συνετὸς καὶ συνήσει ταῦτα; καὶ ὁ λόγος κυρίου ἐστὶ, καὶ γνώσεται αὐτὰ, ὅτι εὐθεῖαι αἱ ὁδοὶ κυρίου, ἀσεβεῖς δὲ ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς; Εὕρομεν γὰρ καὶ παρὰ τοῖς καλουμένοις φυσιολόγοις, μᾶλλον δὲ ἡμεῖς αὐτοὶ ὁρῶμεν, ὡς τὸ τῶν κανθάρων γένος τὸ παρά τισι [1] βυλάρον καλούμενον, συνήθειαν ἔχει ἐν τῇ δυσωδίᾳ καὶ κόπρῳ ἀνακυλίεσθαι, καὶ αὕτη αὐτοῖς τροφή τε καὶ ἐργασία, ἄλλοις δὲ τὴν αὐτὴν τούτου βορβορώδη τροφὴν, εἰς μὲν ἐπάχθειαν καὶ δυσοδμίαν. Καὶ μελίσσαις μὲν αὕτη ἡ κόπρος καὶ δυσωδία θάνατος, βυλάροις δέ ἐστιν ἐργασία [2] καὶ τροφὴ καὶ πραγματεία· ταῖς δὲ μελίσσαις τοὐναντίον ἡ εὐοδμία καὶ τὰ ἄνθη καὶ τὰ μύρα εἰς ἀναψυχὴν, κτίσιν τε καὶ ἐδωδὴν, εἰς ἐργασίαν τε καὶ πραγματείαν, τοῖς δὲ κανθάροις τοῖς προειρημένοις,
pag. 294. εἴτ' οὖν βυλάροις, ἐναντία τὰ τοιαῦτα. Ὁ γὰρ βουλόμενος τούτους δοκιμάσαι, ὥς φασιν οἱ φυσιολόγοι, ἀπὸ μύρου, φημὶ δὲ ὀποβαλσάμου ἢ νάρδου, λαβὼν καὶ προσενέγκας τοῖς κανθάροις θάνατον αὐτοῖς ἐμποιεῖ. Εὐθὺς γὰρ τελευτῶσι, μὴ φέροντες τὴν εὐωδίαν. Οὕτω καὶ οὗτοι, τῆς μὲν [3] γαλήνης καὶ πορνείας καὶ κακίας ὀρεγόμενοι εἰς τὰ πονηρὰ ἔχουσι τὴν ἑαυτῶν ἐλπίδα, πλησιάσαντες δὲ τῷ ἁγίῳ λουτρῷ καὶ τῇ εὐοδμίᾳ ἀποθνήσκουσιν, εἰς τὸν θεὸν βλασφημοῦντες καὶ τὴν αὐτῶν κυριότητα ἀθετοῦντες.

Κεφ. δ'. Ἐκ μιᾶς δὲ ἢ δύο μαρτυριῶν αὐτοὺς ἀνατρέψομεν. Εἰ γὰρ καὶ Ἀρχαὶ καὶ Ἐξουσίαι καλούμεναι, οὐκ ἐκτὸς θεοῦ αὗται γεγόνασι, μάλιστα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οἶδε γὰρ ἡ γραφὴ λέγειν Ἀγγέλους καὶ Ἀρχαγγέλους οὐκ εἰς ἐναντιότητα τεταγμένους, ἀλλὰ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς καθ' ἑκάστην βασιλείαν πολλαὶ Ἀρχαὶ, ἀλλὰ ὑπὸ ἕνα βασιλέα. Αἱ γὰρ οὖσαι Ἐξουσίαι ἐκ θεοῦ τεταγμέναι,

Cap. III. — 1. *Cornarius pilularium reddidit hoc scarabaeorum genus.*
2. καὶ τροφὴ *verba, quae absunt ab edit. princ., Petavius ex cod. Vatic. adiecit.*

unamquamque Potestatem excusare, sicque ad supremam Matrem atque omnium pervenire Parentem, a quo in hunc mundum delapsa sit. Diximus baptismum ab illis reiici. *Nam muscae morientes per-* Eccles. 10, 1.
dunt suavitatem unguenti: quod de istis eorumque similibus proverbii specie Ecclesiastes pronuntiat. Muscae quippe sunt mortiferae, quae conditum a seplasiariis unguentum inficiunt, divina videlicet mysteria, quae ad peccatorum condonationem nobis in baptismo collata sunt.

Enimvero mirari quispiam illud poterit, quam multa in natura- Cap. III.
lium rerum scriptoribus utilitatis plena reperiat, si apis velit imitari prudentiam, quae flosculis omnibus insidens undecumque sibi utilia colligit. Etenim vir prudens ac perspicax nulla ex re detrimentum capit, sed ex omni occasione lucratur, imprudens contra incommodum ac damnum percipit, uti sanctus propheta testatur: *Quis sapiens,* Ose. 14, 10.
et intelliget haec; et verbum domini est, et cognoscet ista, quoniam rectae viae domini, impii autem infirmabuntur in eis? Apud illos igitur, quos dixi, naturalium rerum scriptores invenimus, vel ipsimet potius cernimus, scarabaeorum genus, quod a quibusdam Bylarum vocatur, in foetore ac stercore volutari solere, unicumque illis ipsis et alimentum et opus esse, cum aliis dirus ac sordidus ille cibus molestiam ac nauseam pariat. Nam qui apes fimus ac foetor interficit, scarabaeis alimentum ac materiam praebet operis, ut illis flores et odorum fragrantia atque unguentorum suavitas, quibus omnibus ad oblectationem et mellificium ac cibum et operis exercitationem utuntur. Scarabaeis vero longe haec contraria sunt. Qui enim periculum facere voluerit, ut physiologi tradunt, si unguentem, puta opobalsamum aut nardum scarabaeis admoveat, lethum illis afferret. Statim enim suavitate odoris enecantur. Sic haeretici illi stuprorum ac libidinum et nequitiae omnis appetentes pessimis in rebus spem suam collocant, mox autem ut ad sacrum baptismum et fragrantiam illam accesserint, moriuntur, blasphemantes deum ac dominationem eius spernentes.

Quos quidem uno vel altero testimonio iugulabimus. Nam si Cap. IV.
quos Principatus ac Potestates vocamus, sine deo minime constituun- Rom. 13, 1.
tur, id in coelis ipsis locum habere maxime debet. Angelos enim et Archangelos scriptura commemorat, non eiusmodi ut contrarii deo sint, sed *Administratorios spiritus ad ministerium missos, propter* Hebr. 1, 14.
eos qui hereditatem capiunt salutis. Si quidem et in terra quodlibet regnum plures habet principatus uni regi subiectos. *Quae enim po-* Rom. 13, 1 sqq.

3. „Suspecta mihi vox est γαλήνης.“ *Petavius. Repono* λαγνείας.

ὡς λέγει ὁ ἀπόστολος· ὥςτε οὖν ὁ ἀνθιστάμενος τῇ Ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν. Οἱ γὰρ Ἄρχοντες οὐκ εἰσι κατὰ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ οὐκ εἰσι κατὰ τῆς ἀληθείας, [1] ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Θέλεις δὲ, φησὶ, τὴν Ἐξουσίαν μὴ φοβεῖσθαι; τὸ [2] ἀγαθὸν ποίει, καὶ ἕξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς. Οὐ γὰρ εἰκῇ φορεῖ τὴν μάχαιραν· διάκονος γάρ ἐστιν εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐκ θεοῦ τεταγμένος τῷ τὸ κακὸν πράττοντι. Καὶ ὁρᾷς ὡς ἡ Ἐξουσία αὕτη ἡ κοσμικὴ ἐκ θεοῦ τέτακται, καὶ μαχαίρας ἔλαβε τὴν Ἐξουσίαν; οὐκ ἀλλαχόθεν δέ ποθεν, ἀλλ' ἐκ θεοῦ, εἰς ἐκδίκησιν. Καὶ οὐ δυνάμεθα λέγειν διὰ τὸ εἶναι Ἀρχὰς καὶ Ἐξουσίας ἐν κόσμῳ τὸν βασιλέα τούτων μὴ εἶναι βασιλέα, ἀλλὰ εἶναι τὰς Ἀρχὰς καὶ τὰς Ἐξουσίας ἐν κόσμῳ, εἶναι δὲ καὶ τὸν τούτων βασιλέα. Ὡς οὖν ἐπὶ γῆς ὁρῶμεν, δέδεικται [3] γὰρ, οὐκ ἐναντίας τὰς ἀρχὰς τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' ὑποτεταγμένας εἰς διοίκησιν παντὸς τοῦ βασιλείου, καὶ εἰς εὐταξίαν γῆς, ἔνθα φόνοι καὶ μάχαι, ἄγνοιαί τε καὶ διδασκαλίαι, εὐνομίαι τε καὶ παρανομίαι, καὶ τούτου χάριν εἰσὶν ἐξουσίαι, ἵνα εἰς εὔτακτον σύνταξιν τῆς τοῦ παντὸς κόσμου διοικήσεως τὰ πάντα ἐκ θεοῦ καλῶς καταταχθῇ καὶ οἰκονομηθῇ, οὕτω καὶ ἐν οὐρανῷ, μάλιστα δὲ ἐξαιρέτως ἐκεῖ, ἔνθα οὐ φθόνος, οὐ ζῆλος, οὐ
pag. 295. παρανομία, οὐκ ἐναντιότης, οὐ στάσις, οὐχ ὅρκος, οὐχ ἁρπαγὴ, οὐδέ τι ἕτερον τῶν τοιούτων, Ἐξουσίαι τεταγμέναι εἰσὶ δι' ἄλλην πραγματείαν. Ποίαν δέ φημι, ἀλλ' ἢ διὰ τὸν ῥυθμὸν τοῦ ὕμνου, διὰ τὴν ἄνω ἀκήρατον δοξολογίαν, δι' ἣν ἠθέλησεν ὁ ἄφθονος ἡμῶν θεὸς καὶ βασιλεὺς χαρίσασθαι ἑκάστῳ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένων δόξαν προςήκουσαν, ἵνα τῆς αὐτοῦ βασιλείας τὸ φαιδρὸν καὶ [4] ἀκατάληπτον καὶ ἔκπληκτον ἀεὶ δοξάζηται. Σαφῶς τοίνυν ἐκεῖνοι πεπλάνηνται, τὴν χάριν τοῦ θεοῦ ἀγνοήσαντες.

Κεφ. ε΄. Φασὶ δὲ οὗτοι, ὡς καὶ ἄνω μοι προδεδήλωται, τὸν διάβολον εἶναι υἱὸν τῆς ἑβδόμης ἐξουσίας, τουτέστι τοῦ Σαβαώθ· εἶναι δὲ τὸν Σαβαὼθ τῶν Ἰουδαίων, τὸν δὲ διάβολον πονηρὸν αὐτοῦ υἱὸν, ὄντα δὲ ἐπὶ τῆς [1] γῆς ἐναντιοῦσθαι τῷ ἰδίῳ πατρί. Καὶ τὸν αὐτοῦ πατέρα μήτε τοιοῦτον εἶναι, μήτε πάλιν εἶναι τὸν ἀκατάληπτον θεὸν, ὃν πατέρα φασὶν, ἀλλὰ ἀριστερᾶς εἶναι ἐξουσίας. Ἕτερον δὲ πάλιν μῦθον λέγουσιν οἱ τοιοῦτοι, ὅτι, [2] φασὶν, ὁ διάβολος ἐλθὼν πρὸς τὴν Εὔαν, συνήφθη αὐτῇ ὡς ἀνὴρ γυναικὶ, καὶ ἐγέννησεν ἐξ αὐτοῦ τόν τε Κάϊν καὶ τὸν Ἄβελ. Διὸ ἐπανέστη ὁ εἷς τῷ ἑνὶ διὰ ζῆλον ὃν εἶχον πρὸς ἀλλήλους,

Cap. IV. — 1. ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, *quod non habet ed. princ., Petavius ex cod. Vatic. supplevit.*
2. καλὸν *cod. Vatic.*
3. γὰρ *ex cod. Vatic. adieci.*
4. ἀκατάληπτον καὶ ἔκπληκτον *cod. Vatic.* ἀκατάπληκτον *editi libri et cod. Rhedig.* ἀκατάληκτον *suspicatus est Petavius.*

testates sunt, a deo ordinatae sunt, ait apostolus. *Itaque qui potestati resistit, dei ordinationi resistit. Nam principes non sunt contra bonum, sed pro bono; neque sunt contra veritatem, sed pro veritate. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex illa. Non enim sine caussa gladium portat. Dei enim minister ad hoc ipsum adversus scelerate quicpiam gerentem a deo constitutus.* Videsne ut haec mundi potestas a deo stabilita sit, gladiique ius obtineat? Neque vero id aliunde, quam a deo ad vindicandum accipit. Ceterum quod eiusmodi sint in mundo principatus ac potestates, nemo illorum regem propterea regem esse negaverit, sed ita principatus illos ac potestates in mundo esse fatebitur, ut interim illorum esse regem agnoscat. Igitur hoc ipsum, quod in terris accidit, demonstravimus, non esse regi principatus contrarios, sed ad imperii totius administrationem terraeque moderationem subiectos; ubi caedes videlicet ac praelia sint, ignorantiaeque ac disciplinae, observatio denique legum ac transgressio. Cuius rei gratia potestates institutae sunt, ut ad aptam totius orbis compositamque gubernationem praeclare a deo constituantur ac regantur universa. Idem et in coelo quoque contingere necesse est, eoque magis, quod illic nec invidia nec aemulatio, neque legum violatio nec seditio ulla sit, non iusiurandum, non rapina, non aliquid eiusmodi. Quare alterius negotii caussa Potestates stabilitae sunt. Cuiusnam vero? Nimirum propter divinarum laudum concentum et immortalem illam numinis praedicationem. Cuius gratia summus ille deus ac princeps omnis expers invidiae suum cuique illorum, quos produxit, ornamentum ac decus attribuit, ut imperii sui splendor atque sempiterna dignitas perpetuo celebretur. Quocirca vehementer errant isti qui dei gratiam ignorant.

Illud vero insuper affirmant, quod a me antea dictum est, diabolum septimae Potestatis, hoc est Sabaoth, esse filium. Cap. V.
Sabaoth porro Iudaeorum esse deum, cuius malus filius sit diabolus: qui in terra consistens parenti suo reluctetur. Eundem vero parentem neque eiusmodi, hoc est malum, esse, neque deum tamen illum esse qui comprehendi nequeat, sed ad sinistram Potestatem pertinere. Addunt et aliam istiusmodi fabulam: diabolum ad Evam accedentem cum ea perinde ac vir cum muliere solet consuetudinem habuisse, deque ea Cainum et Abelum suscepisse. Ex quo factum asserunt ut in alterum unus insurgeret, pro ea videlicet invidia qua in se mutuo

Cap. V. — 1. γῆς, *quod desideratur in cod. Rhedig. et editis libris, adieci ex cod. Vaticano.*
2. *Vulgo* φησὶν.

οὐχὶ διὰ τὸ [3] εὐηρεστηκέναι τὸν Ἄβελ θεῷ, ὡς ἔχει ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ ἕτερον πλαζόμενον λόγον λέγουσιν. Ἐπειδὴ, φασὶν, ἐρῶντες ἦσαν ἀμφότεροι τῆς ἀδελφῆς αὐτῶν τῆς ἰδίας, τούτου χάριν ἐπανέστη ὁ Κάϊν τῷ Ἄβελ, καὶ ἀπέκτεινεν αὐτόν. Φύσει γὰρ αὐτούς φασιν ἐκ τοῦ σπέρματος τοῦ διαβόλου, ὡς προεῖπον, γεγενῆσθαι. Φέρουσι δὲ μαρτυρίας, ὅταν θελήσωσιν ἀπατᾶν τινας, ἀπὸ τῶν θείων βιβλίων, ὡς καὶ ἐν ἄλλῃ μοι αἱρέσει τοῦτο εἴρηται· ὁ σωτὴρ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγεν, Ὑμεῖς ἐκ τοῦ Σατανᾶ ἐστε· καὶ, Ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ψεύστης ἦν. Ἵνα δῆθεν εἴπωσι τὸν διάβολον εἶναι τὸν Κάϊν· ἐπειδὴ εἴρηκεν ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἦν, καὶ ἵνα δείξῃ πατέρα μὲν αὐτοῦ εἶναι τὸν διάβολον, τοῦ δὲ διαβόλου εἶναι πατέρα τὸν Ἄρχοντα τὸν ψεύστην, ὃν βλασφημοῦντες κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς φασιν αὐτὸν εἶναι τὸν Σαβαὼθ, οἱ ἀνόητοι, νομίζοντες ὄνομα εἶναι τοῦ θεοῦ [4] τινες τὸν Σαβαὼθ ὡς ἤδη καὶ ἐν ταῖς πρότερον αἱρέσεσι διὰ πλάτους ἡμῖν πεπραγμάτευται περὶ ἑρμηνείας τοῦ Σαβαὼθ, καὶ ἄλλων ὀνομασιῶν, τοῦ τε Ἠλὶ, καὶ τοῦ
pag. 296. Ἐλωΐ, τοῦ τε Ἰσραὴλ καὶ τοῦ [5] Σαδαΐ, τοῦ τε Ἐλλιὼν, τοῦ τε Ῥαββωνὶ, τοῦ τε Ἰὰ, τοῦ τε Ἀδωναΐ, τοῦ τε Ἰάβε, ὡς ὀνομασίαι εἰσὶ δοξολογιῶν ἅπασαι ἑρμηνευόμεναι, καὶ οὐκ ὀνόματά ἐστι θετὰ, ὡς εἰπεῖν, τῇ θεότητι, ἅτινα καὶ ἐνταυθοῖ σπουδασθήσονται ἑρμηνευθέντα κεῖσθαι. Τὸ Ἰσραὴλ Θεὸς, τὸ Ἐλωεὶμ Θεὸς ἀεὶ, τὸ Ἠλὶ Θεός μου, τὸ Σαδδαΐ ὁ ἱκανὸς, τὸ Ῥαββωνὶ Ὁ κύριος, τὸ Ἰὰ Κύριος, τὸ Ἀδωναΐ Ὁ ὢν κύριος, τὸ Ἰαβὲ, Ὃς ἦν καὶ ἔστι καὶ ἀεὶ ὢν (ὡς ἑρμηνεύει τῷ Μωϋσῇ, Ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με, ἐρεῖς πρὸς αὐτούς), καὶ τὸ Ἐλλιὼν Ὕψιστος, καὶ τὸ Σαβαὼθ Δυνάμεων ἑρμηνεύεται. Κύριος οὖν Σαβαὼθ, Κύριος τῶν δυνάμεων. [6] Πάντι γὰρ [7] πρόκειται, ὅπου τοῦ Σαβαὼθ ὄνομα λέγει ἡ γραφὴ, [8] οὐ μόνον ἐκφωνεῖ λέγουσα, Εἰπέ μοι Σαβαὼθ, ἢ, Ἐλάλησε Σαβαὼθ, ἀλλ' εὐθὺς λέγει, Κύριος Σαβαώθ. [9] Οὕτω γὰρ ἡ Ἑβραῒς φάσκει· Ἀδωναΐ Σαβαώθ· ὅπερ ἑρμηνεύεται Κύριος τῶν δυνάμεων.

Κεφ. ϛ'. Καὶ [1] μάτην παρ' αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ὁμοίοις κατὰ τὴν τύφλωσιν τῆς διανοίας αὐτῶν, τὰ καλῶς εἰρημένα συκοφαντεῖται. Οὔτε γὰρ περὶ διαβόλου τῷ σωτῆρι ἐν τῷ πρὸς Ἰουδαίους λόγῳ εἴρηται, ὡς παντί τῳ σαφὲς εὑρίσκεται τῷ τῇ ἀληθείᾳ ἀκολουθοῦντι, ἀλλὰ διὰ τὸν Ἰούδαν αὐτοῖς ἔλεγε τὸ ῥῆμα. Οὐκ ἦσαν γὰρ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ, τοῦ αὐτὸν ἀποδεξαμένου ὑπὸ τὴν δρῦν τὴν Μαμβρὴ πρὸ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας, ἀλλὰ υἱοὺς ἑαυτοὺς κατεδίκασαν γενέσθαι τῆς τοῦ Ἰούδα προδοσίας, τοῦ ὑπὸ τοῦ κυρίου Σατανᾶ καὶ διαβόλου ὀνομαζο-

3. *Eieci* ὡς *particulam, quae vulgo reperitur ante* εὐηρεστηκέναι *intrusa, quae etiam Petavio suspecta erat.*

4. τινος *correxit Petavius. Mallem* ὄνομα εἶναι τοῦτο θεοῦ τινος *cett.*

5. σαδαδαΐ *ed. princ.*

6. πάντῃ *putabat Petavius.*

7. *Correxi* πρόκειται, *cum libri tenerent* πρόσκειται.

8. ἢ οὐ μόνον *putabat Petavius.*

9. *Verba* Οὕτω γὰρ ἡ Ἑβραῒς φάσκει· Ἀδωναΐ Σαβαώθ, *quae non comparent in edit. princ., Petavius ex cod. Vatic. adiecit.*

Cap. VI. — 1. μάτην *Petavii est emendatio. Libri habent* μετὰ τήν.

concitabantur, ac non ideo quod Abelus deo esset acceptior, uti sese res habet, sed novo quodam mendacio veritatem dissimulant. Ambos enim aiunt sororis amore flagrasse. Ideo Cainum in Abelum concitatum ipsum interemisse. Nam utrumque diaboli e stirpe procreatum ut diximus, affirmant. Nec desunt illis testimonia sacris e literis deprompta, quibus ad illudendos homines abutuntur. Cuiusmodi istud est in alia a me haeresi commemoratum, quod Iudaeis salvator dixit: *Vos ex Satana estis:* et, *Quando loquitur mendacium,* Ioann. 8, 44. *ex propriis loquitur, quoniam et pater eius mendax est.* Ut nimirum diabolum esse Cainum efficiant, ex eo quod dixerit, *Homicida est ab initio,* atque patrem eius esse diabolum ostendant, diaboli vero patrem mendacem illum principem, quem in caput suum blasphemantes ipsum esse Sabaoth stolidissimi homines putant, quod nomen dei cuiusdam proprium esse volunt. De qua re in superioribus haeresibus abunde disputavimus; ubi et Sabaoth aliorumque nominum interpretationem attulimus, velut *Eli* et *Eloi*, *Israel*, *Sadadai*, *Ellion*, *Rabboni*, *Ia*, *Adonai*, *Iabe*. Quas quidem voces si recte interpretemur, varias ad praedicandam dei gloriam appellationes esse, non ipsi divinitati significandae imposita nomina docuimus. Ac nos illas iterum hoc loco repetemus. Est igitur *Israel* Deus, *Eloim* Deus semper, *Eli* Deus meus, *Saddai* sufficiens, *Rabboni* Dominus, *Ia* Dominus, *Adonai* Qui est dominus, *Iabe* Qui erat et est et semper existit, quemadmodum Moysi ipse declarat: *Qui est misit me ad vos,* Exod. 3, 14. *dices ad illos; Ellion* Altissimum sonat, *Sabaoth* Exercituum. Quare *Dominus Sabaoth* idem est ac Dominus exercituum. Quae vox *Dominus* addi perpetuo solet ubicumque Sabaoth nomen exprimitur. Non enim sola Sabaoth dictio ponitur, puta, Dixit mihi Sabaoth, aut, Locutus est Sabaoth, sed statim adiungitur, Dominus Sabaoth. Ita enim Hebraice scriptum, *Adonai Sabaoth*, hoc est Dominus Sabaoth.

Sed quae praeclare omnino dicta sunt, haec ab illis et illorum Cap. VI. similibus frustra prae animi caecitate per calumniam ac malitiam depravantur. Etenim salvator noster in eo quem ad Iudaeos habuit sermone nequaquam de diabolo locutus est, ut nemo non aperte videt qui inhaerere veritati studeat, sed propter Iudam id ab eo usurpatum est. Non enim Abraami filii erant qui se antequam carnem indueret sub illa Mambre quercu olim exceperat, sed perfidiae Iudae filios, ut ita dicam, sua se sententia declaraverant, quem dominus

μένου, ὡς λέγει, Οὐχὶ δώδεκα ὑμᾶς ἐξελεξάμην, καὶ εἷς ἐξ ὑμῶν ἐστι διάβολος; Καὶ τούτου ἕνεκα τὰ τῆς αὐτοῦ κακοτροπίας ὁ κύριος ἑρμηνεύων ἔλεγεν ὅτι, Ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ. [2] Ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τὸ εὐαγγέλιον λέγει, Ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον αὐτὸς ἐβάσταζεν. Οὗτος οὖν ὁ διάβολος κληθεὶς Ἰούδας πατέρα ἔσχε τὸν Κάϊν, διὰ ψεύδους ἀπατήσαντα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Ἄβελ, καὶ ἀποκτείναντα· ὃς καὶ ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ κυρίου, Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; ψευδόμενος ἔλεγεν, Οὐκ οἶδα. Εἰκότως οὖν καὶ οὗτος τὸν φύσει διάβολον μιμησάμενος τοῖς τρόποις υἱὸς αὐτοῦ κατ' ἀξίαν ἀνηγόρευται ὑπὸ τοῦ σωτῆρος. Ὧι γὰρ ἥττηταί τις, τούτῳ καὶ δεδούλωται. Καὶ ἡμῶν δὲ ἕκαστος ὁτιοῦν ἂν ἐπιτελέσῃ, τοὺς τοῦτο προτετε-
pag. 297. λεκότας πατέρας ἕξει μιμησάμενος. Σαφῶς τοίνυν ἐφράσθη ἡ παρὰ τοῦ κυρίου λεχθεῖσα ῥῆσις ὅτι, Ὑμεῖς τέκνα ἐστὲ τοῦ διαβόλου, καὶ πάλιν, Ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ψεύστης ἐστίν· ἵνα εἴπῃ Ἰούδαν καὶ Κάϊν, εἶτα, Καὶ γὰρ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ψεύστης ἐστὶν, ἵνα εἴπῃ αὐτὸν τὸν διάβολον, διὰ τὰ ὁμοίως πεπραγματευμένα ἑκάστῳ τούτων. Ἐμπνεύσας γὰρ ἐν στόματι τοῦ ὄφεως ψευδῆ πάντα λελάληκεν ὁ διάβολος, καὶ οὕτως τότε ἐξηπάτησε τὴν Εὔαν. Καὶ ἀνῄρηται παρὰ τούτοις ἡ πεπλανημένη μυθοποιΐα, κἂν λέγει ἡ γραφὴ ὡς ὁ Κάϊν ἀπέκτεινε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ὅτι ἐκ τοῦ διαβόλου ἦν. Ἐδείχθη γὰρ παντάπασιν οὐχὶ διὰ τὸ τὴν Εὔαν ἐκ τοῦ σπέρματος τοῦ διαβόλου συλλαβοῦσαν, ὡς κατὰ συζυγίαν γάμου καὶ συνάφειαν σωμάτων, γεγεννηκέναι τὸν Κάϊν καὶ τὸν Ἄβελ, ὡς τούτοις ἔδοξεν, ἀλλὰ διὰ τὸ ὁμότροπον καὶ μίμημα τῆς τοῦ διαβόλου κακοτροπίας υἱὸς αὐτοῦ ἤκουσε.

Κεφ ζ. Πάλιν δὲ λέγουσιν οἱ αὐτοὶ τὸν Ἀδὰμ συναφθέντα τῇ Εὔᾳ τῇ ἰδίᾳ γαμετῇ γεγεννηκέναι τὸν Σήθ, φύσει ἴδιον αὐτοῦ υἱόν. Καὶ τότε φασὶ τὴν ἄνω Δύναμιν σὺν τοῖς ὑπουργοῖς τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ ἀγγέλοις καταβεβηκέναι, καὶ ἡρπακέναι αὐτὸν τὸν Σήθ, ὃν καὶ ἀλλογενῆ καλοῦσι, καὶ ἀνενηνοχέναι ἄνω που, καὶ ἀναθρέψαι χρόνῳ ἱκανῷ, ἵνα μὴ ἀποκτανθῇ, καὶ μετὰ χρόνον πολὺν κατενηνοχέναι εἰς τόνδε τὸν κόσμον, καὶ πνευματικὸν ἀπεργάσασθαι αὐτὸν καὶ σωματικὸν, εἰς τὸ μὴ κατισχύειν [1] αὐτόν τε κατ' αὐτοῦ καὶ τὰς ἄλλας Ἐξουσίας καὶ Ἀρχὰς τοῦ κοσμοποιοῦ θεοῦ. Μηκέτι δὲ αὐτόν φασι λελατρευκέναι τῷ ποιητῇ τε καὶ Δημιουργῷ, ἐπεγνωκέναι δὲ τὴν ἀκατονόμαστον Δύναμιν, καὶ τὸν ἄνω ἀγαθὸν θεόν· τούτῳ λελατρευκέναι, καὶ κατὰ τοῦ ποιητοῦ τοῦ κόσμου καὶ Ἀρχῶν καὶ Ἐξουσιῶν πολλὰ ἀποκεκαλυφέναι. Ὧι δὴ καὶ

2. ὡς καὶ cod. Vatic., et inde Petav. καὶ ὡς edit. princ.

Cap. VII. — 1. αὐτόν τε κατ' αὐτοῦ rescripsi pro τόν τε κατ' αὐτοῦ, quod libri praebent, idque voluisse Cornarium video, qui vertit: ut non posset contra ipsum praevalere neque ipse neque aliae potestates ac principatus mundi fabricatoris. Petavius nomen Κάϊν restituendum esse suspicatus est.

Satanam ac Diabolum nominat, his verbis: *Nonne duodecim vos elegi,* Ioann. 6, 70.
et unus ex vobis diabolus est? Cuius etiam rei caussa dominus eiusdem improbitatem exaggerans: *Cum loquitur*, inquit, *mendacium, de propriis loquitur.* Quo pertinet illud, quod in alio evangelii loco scriptum est: *Quoniam fur erat, et loculos portabat.* Hic igitur Dia- Ioann. 12, 6.
boli insignitus nomine Iudas Cainum patrem habuit qui Abelum fratrem mendacio suo circumscripsit et occidit. Qui etiam interroganti domino, *Ubi est Abel frater tuus?* mentitus respondit, *Nescio.* Me- Gen. 4, 9
rito itaque etiam iste qui verum diabolum moribus est imitatus, eius filius domini ore pronuntiatur. A quo enim quisque superatus est, ei et servit. Ac nos adeo quodcumque demum egerimus, eos patres habebimus, quorum exempla iisdem factis expressimus. Quocirca perspicue iam illa domini est declarata sententia: *Vos estis filii diaboli;* item, *Cum loquitur mendacium ex propriis loquitur, quoniam pater eius mendax est.* Quibus verbis Iudam et Cainum intelligit. Illud vero, *Nam et pater eius mendax est*, ad diabolum referendum est, quod ad eius imitationem ab illis sint perpetrata nonnulla. Siquidem per os serpentis inspirans diabolus falsa omnia locutus est, sicque tunc Evam fefellit. Atque hunc in modum tota ab istis conficta fabula penitus evanescit. Quod vero de Caino scriptura testatur, illum fratrem occidisse suum, quod esset ex diabolo, id omnino demonstratum est, non ex diaboli satu conceptum ab Eva fuisse fetum aliquem, ita ut velut coniugio quodam congressis copulatisque corporibus Cainum et Abelum pepererit, ut istis placuit, sed ob morum similitudinem expressamque imitatione diaboli nequitiam filium eius appellari.

Quin illud etiam ab istis asseritur: Adamum ex Eva coniuge Cap. VII.
Sethum germanam suscepisse sobolem. Tum vero supremam illam Virtutem ferunt cum administris dei melioris angelis delapsam Sethum ipsum rapuisse, quem et Ἀλλογενῆ, hoc est *Alienigenam*, vocant. Quem cum sursum aliquem in locum sustulisset, ac diuturno tempore, ne forte interficeretur, aluisset, longo demum intervallo in hunc orbem intulisse, simulque et spiritalem et corporeum reddidisse, ne a Caino, vel ceteris conditoris mundi Potestatibus ac Principatibus opprimeretur. Eundem porro creatorem atque opificem desiisse venerari, et illam agnovisse Virtutem quae nullo comprehendi nomine potest, nec non adversus auctorem mundi eiusque Principatus et Potestates pleraque detexisse. Hinc etiam libros aliquot

βίβλους τινὰς ἐξετύπωσαν εἰς ὄνομα αὐτοῦ τοῦ Σὴθ γεγραμμένας, παρ' αὐτοῦ αὐτὰς δεδόσθαι λέγοντες, ἄλλας δὲ εἰς ὄνομα αὐτοῦ καὶ τῶν ἑπτὰ υἱῶν αὐτοῦ. Φασὶ γὰρ αὐτὸν γεγεννηκέναι ἑπτὰ Ἀλλογενεῖς καλουμένους, ὡς καὶ ἐν ἄλλαις αἱρέσεσιν εἰρήκαμεν, Γνωστικῶν φημι καὶ Σηθιανῶν. Οὗτοι δὲ καὶ ἄλλους προφήτας φασὶν εἶναι, Μαρτιάδην τινὰ καὶ Μαρσιανὸν, ἁρπαγέντας εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ διὰ ἡμερῶν τριῶν καταβεβηκότας. Καὶ πολλά ἐστιν ἃ μυθοποιοῦντες πλαστῶς ἐκ-
pag. 293. τυποῦσι, βλάσφημά τε πλάττοντες κατὰ τοῦ ὄντος θεοῦ παντοκράτορος, πατρὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς Ἄρχοντος ὄντος καὶ πονηρίας εὑρετοῦ, ὡς ἀπ' αὐτῶν τῶν παρ' αὐτοῖς λόγων ἁλίσκονται. Εἰ γὰρ πονηρῶν ἐστιν εὑρετὴς καὶ κακοποιὸς, πῶς εὐθὺς οὐκ ἀγαθὸς εὑρεθείη, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις αἱρέσεσιν εἴπαμεν, κατὰ πορνείας καὶ μοιχείας καὶ ἁρπαγῆς καὶ πλεονεξίας νομοθετήσας; Θεὸν γὰρ αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων καὶ αὐτοὶ λέγουσι, τοῖς Ἰουδαίοις δὲ τὸν νόμον ἔδωκεν, ἐν ᾧ πάντα ταῦτα ἀπηγόρευσεν ὧν εὑρετὴν αὐτὸν λέγουσιν εἶναι. Πῶς δὲ πατὴρ τοῦ Σατανᾶ κληθείη ὁ κατ' αὐτοῦ τὰ τοσαῦτα ὑποδείξας; Καὶ εἰ ἀλλότριός ἐστι τοῦ ἄνω παρ' αὐτοῖς λεγομένου θεοῦ, καὶ οὐκ αὐτός ἐστιν ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ βασιλεὺς καὶ κύριος [2] ἡμῶν, ὁ ἐν νόμῳ καὶ ἐν εὐαγγελίοις καὶ ἐν προφήταις καὶ ἀποστόλοις αὐτὸς θεὸς κύριος, πατὴρ δὲ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὡς αὐτὸς διδάσκει σαφῶς ἡμᾶς ὁ κύριος ἐν εὐαγγελίῳ, λέγων, Εὐχαριστῶ σοι, πάτερ, κύριε οὐρανῶν καὶ γῆς, ἵνα δείξῃ τὸν αὐτοῦ πατέρα θεὸν τὸν πάντων.

Κεφ. η΄. Καὶ περὶ νεκρῶν ἀναστάσεως ὑποφαίνων ἔσεσθαι πάλιν φησὶ, Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Ναὸν δὲ ἔλεγε τὸ ἴδιον σῶμα, λυόμενον μὲν διὰ χειρῶν ἀνθρώπων, τουτέστιν ἀποκτεινόμενον. Τὸ δὲ μὴ ὂν σῶμα, ἀλλὰ δοκήσει φαινόμενον, ὡς οὗτοι πάλιν λέγουσιν, οὐκ ἂν ἠδύνατο εἰς χεῖρας ἔρχεσθαι, ἐγείρεσθαί τε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καθὼς ἐπηγγείλατο. Δέδεικται τοίνυν σαφῶς διὰ τῆς τοιαύτης οἰκονομίας ἀναντίρρητος ἡ τῶν νεκρῶν ἀνάστασις· καὶ οὔτε χρεία ἐστὶν ἀπολογίας τῇ ψυχῇ, ἵνα λαλήσῃ πρὸς ἑκάστην Ἐξουσίαν (πλάττονται γὰρ οὗτοι καὶ τοῦτο, ὡς εἴρηται), ἀλλὰ [1] διὰ τῆς τοῦ κυρίου εὐεργεσίας τῆς διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς πίστεως συνισταμένης, ὡς λέγει ὁ ἁγιώτατος Παῦλος, γράφων Τιμοθέῳ διὰ τούτων τῶν λόγων· Ὅπως γινώσκοις πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ κυρίου περιπατεῖν, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία θεοῦ τοῦ ζῶντος, στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, ἣν οἱ πολλοὶ ἀφέντες εἰς μύθους καὶ μωρολογίας ἐξετράπησαν, μὴ νοοῦντες μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται· ὧν ἐστι Φύγελλος καὶ Ἑρμογένης. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ Ὑμέναιον καὶ Φιλητὸν

2. *Post* ἡμῶν *in libris vulgo reperitur insertum* Ἰησοῦς Χριστὸς, *quae verba, iam a Petavio uncinis notata, plane delenda iudicavi.*

ediderunt Sethi nomine inscriptos, quos ab eo traditos ac relictos affirmant. Item alios cum illius, tum septem eius liberorum nomine. Totidem enim ab eo procreatos volunt, quos Ἀλλογενεῖς nominant, ut in aliis haeresibus, Gnosticorum scilicet ac Sethianorum ostendimus. Ceterum isti prophetas alios commemorant, Martiadem nescio quem et Marsianum, quos in coelum raptos tertio die descendisse fingunt. Addunt et alias plerasque commentitias ac ridiculas fabulas, et in verum atque omnipotentem deum patrem domini nostri Iesu Christi contumeliose multa iactitant. Principem hunc et inventorem omnis esse nequitiae, ut vel ipsa sua confessione iugulentur. Nam si malorum inventor is ac maleficus est, nonne bonus vel eo ipso comprobabitur, ut aliis haeresibus obiecimus, quod contra stupra, adulteria, rapinas ac cupiditates et iniurias decreta multa condiderit? Nam Iudaeorum illum esse deum utique confitentur. Iudaeis porro legem illam tulit, qua sunt ea omnia prohibita quorum inventor ab illis asseritur. Satanae vero pater qui demum appellari potest, qui tam multa adversus illum ediderit, si ab illo summo, quem deum nominant, alienus est, nec idem est omnipotens ille deus, rex et dominus noster, qui in lege et evangeliis ac prophetis, et ab
apostolis celebratur, *Dominus deus, ac pater domini nostri Iesu Chri-* 2. Cor. 11, 31.
sti? ut idem aperte Christus in evangelio testatur his verbis: *Confi-* Matth.
teor tibi, pater, domine coeli ac terrae, quibus patrem suum universo- 11, 25.
rum deum esse significat?

Mortuorum vero resurrectionem aperte futuram denuntiat, cum Cap. VIII.
ita loquitur: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.* Ioann. 2, 19.
Templum enim corpus suum vocabat, quod hominum manibus evertebatur, hoc est interficiebatur. Nam quod verum corpus non esset, sed specie duntaxat appareret, cuiusmodi illi fuisse statuunt, nequaquam hostium in manus venire, aut, ut pollicebatur, excitari die tertia potuisset. Haec igitur dei administratio perspicue declarat, mortuos ad vitam sine ulla controversia restitui, nec animae purgatione ulla opus esse, aut apud singulas potestates caussam illi suam esse perorandam, quod isti, uti dictum est, temere praedicant, sed uno dei beneficio duntaxat indigere, quo cum fide recte facta coniungat, ut ad Timotheum scribens apostolus hisce verbis testatur:
Ut scias quomodo te oporteat in domo dei ambulare, quae est ecclesia 1. Tim. 13, 15.
dei vivi, columna et firmamentum veritatis: Quam multi relinquentes 2. Tim. 4, 4.
ad fabulas et ineptias diverterunt: Non intelligentes nec quae dicunt, 1. Tim. 1, 7.
nec de quibus affirmant: Ex quibus est Phygellus et Hermogenes. Sed 2. Tim. 1, 15.
et in secunda epistola Hymenaeum ac Philetum excidisse a veritate

Cap. VIII. — 1. *Rescribendum arbitror* ἀλλὰ δεῖ τῆς τοῦ κυρίου *cett.*

περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστοχηκέναι λέγει, οἵτινες καὶ αὐτοὶ τῇ αἱρέσει ἐξη-
pag 299. κολούθησαν, ἄλλον θεὸν καταγγέλλοντες, καὶ γενεαλογίας ἀπεράντους, καὶ πλάνην ἐπισπείροντες τοῖς ἀνθρώποις, καὶ λέγοντες μὴ ἐκ θεοῦ γεγενῆσθαι τὸν κόσμον, ἀλλὰ ὑπὸ Ἀρχῶν καὶ Ἐξουσιῶν, τὴν δὲ ἀνάστασιν ἤδη γεγενῆσθαι, διὰ τῶν γενομένων τέκνων ὑπὸ ἑκάστου τῶν γεννώντων, τὴν δὲ τῶν νεκρῶν οὐ λέγουσιν ἔσεσθαι. Καὶ ὁρᾶτε, ἀδελφοὶ, τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀληθείας, καὶ τὸν ἔλεγχον τῆς τούτων παρανομίας.

Ὑπολαμβάνω δὲ καὶ περὶ τούτων ἱκανῶς εἰρῆσθαι. Ὅθεν ταύτην παραλιπὼν ἐπὶ τὰς ἑξῆς τὴν πορείαν ποιήσομαι, ἐκεῖνο μόνον εἰπὼν, ὡς πάνυ φαίνεται ἐοικυῖα αὕτη διὰ τῆς πολυωνύμου Ἀρχοντικῆς ὀνομασίας τῇ πολυπλόκῳ ἑρπετώδει κακοηθείᾳ. Τρόπον γάρ τινα ἐκ πολλῶν ἑρπετῶν ἀναμὶξ τῆς ἑαυτῶν πλάνης συνηγμένη ἐστὶν ἡ ἰοβολία· οἷον τὸ θρασὺ ἔχουσα τοῦ δράκοντος, τὸ δολερὸν τοῦ [2] φυσάλου, τὴν ἀνθέλκυσιν τῆς πνοῆς τοῦ [3] βαίτωνος, τὸ γαῦρον τοῦ ἀκοντίου, τὸ προπετὲς τοῦ ὀστρακίτου. Τούτων δὲ πάντων τὴν κεφαλὴν καταπατήσαντες τῇ τῆς ἀληθείας ὑποθέσει ἐπὶ τὰς λοιπὰς διέλθωμεν, ἐπιπόθητοι, τὴν ἑκάστης πλάνην ἀποκαλύψαι ἐν θεῷ πειρώμενοι.

ΚΑΤΑ ΚΕΡΔΩΝΙΑΝΩΝ,
εἰκοστὴ πρώτη, ἡ καὶ τεσσαρακοστὴ πρώτη.

Κεφ. α΄. Κέρδων τις τούτους καὶ τὸν Ἡρακλέωνα διαδέχεται, ἐκ τῆς αὐτῶν σχολῆς ὢν, ἀπὸ Σίμωνός τε καὶ Σατορνίλου λαβὼν τὰς προφάσεις. Οὗτος μετανάστης γίνεται ἀπὸ τῆς Συρίας, καὶ ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἐλθὼν λυμεών τις πέφηνεν ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς αὐτῷ πειθομένοις ὁ ἐλεεινότατος. Ἐλεεινὴ γὰρ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, ὅταν καταλείψασα τὴν τοῦ θεοῦ ὁδὸν πλανᾶται, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ κλήσεως ἑαυτὴν ἀφορίσασα. Συμβέβηκε γὰρ τοῖς τοιούτοις ἡ τοῦ κυνὸς παροιμία, ὃς τῇ σκιᾷ προσέχων οὗ κατεῖχεν ἐν τῷ στόματι, ἐμβλέπων εἰς ὕδωρ καὶ νομίσας τῷ ὕδατι σκιὰν μείζονα εἶναι τῆς ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐδωδῆς, ἀνοίξας τὸ στόμα καὶ τὴν οὖσαν ἀπώλεσεν. Οὕτω καὶ οὗτοι τὴν ὁδὸν εὑρόντες, καὶ βουλόμενοι σκιᾶς περιγενέσθαι τῆς ἐν τῇ ὑπονοίᾳ αὐτῶν
pag 300. γενομένης, τὴν οὖσαν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, ὡς εἰπεῖν, ἐκ θεοῦ τροφὴν κεχαρισμένην οὐ μόνον ἀπώλεσαν, ἀλλὰ καὶ ὄλεθρον ἑαυτοῖς ἐπεσπάσαντο.

Οὗτος τοίνυν ὁ Κέρδων ἐν χρόνοις Ὑγίνου γέγονεν ἐπισκόπου

2. *Hoc serpentis genus commemorat etiam haer. 50, 3.*

scribit; qui quidem et ipsi in haeresin prolapsi sunt, alium praedicantes deum, ac genealogias interminabiles, erroremque inter homines disseminantes, cum a deo negarent fabricatum esse mundum, sed a Principatibus ac Potestatibus conditum assererent, resurrectionem demum accidisse iam dicerent, illis ipsis producendis liberis quos parentum quisque genuisset, nec aliam mortuorum expectandam esse resurrectionem. Vos autem quaeso, fratres, animadvertite cuiusmodi propria sit veritatis nota, et ad illorum convincendam improbitatem certa ratio.

Equidem satis superque adversus illos disputatum a me esse iudico. Quare hac omissa reliquas persequar, et id unum attexam, illam mihi haeresin ob multiplicem Archonticorum appellationem variae ac perplexae serpentum improbitati quam simillimam videri. Nescio enim quo pacto sic tanquam multis ex anguibus confusis in unum ac promiscuis pestiferi illius erroris venena conflata sunt. Ut in illis partim draconis insit audacia, partim physali calliditas, partim spiritus quae est in baetone suppressio, partim aconitae agilitas, partim ostracitae prona lubricitas. Quorum omnium eliso capite ac veritatis doctrina contrito ad reliquas transibimus, ac singularum falsitatem arguere deo opitulante conabimur.

ADVERSUS CERDONIANOS,
quae est haeresis XXI., sive XLI.

Tam his quam Heracleoni quidam Cerdo successit, ab eadem schola profectus, et a Simone ac Saturnilo erroris nactus initia. Cap. I.
Qui cum e Syria Romam peregrinandi caussa miser accessisset, sui iuxta ac sectatorum suorum labes quaedam ac pernicies fuit. Miserrima quippe tunc est hominum natura, cum dei viam relinquens, et a divina se vocatione segregans, longius aberrat. Quibus illud de canis fabulas contingit, qui in eius quod in ore gestabat umbram intentus, et in aquam despiciens, dum eodem cibo quem mordicus ferebat maiorem umbram esse suspicatur, diducto rictu illum ipsum qui verus erat perdidit. Sic illi reperta via, dum eius umbrae quam in falsa opinione circumferunt compotes fieri student, non modo divinitus concessum illud quod ore, ut ita dixerim, ferunt, alimentum amiserunt, sed insuper exitium sibi ipsis attulerunt.

Igitur Cerdo Hygini papae temporibus fuit, qui in apostolorum

3. *βαίτων idem videtur esse qui appellatur βέων haer. 50, 3.*

τοῦ [1] ἔνατον κλῆρον ἄγοντος ἀπὸ τῆς τῶν περὶ Ἰάκωβον καὶ Πέτρον καὶ Παῦλον ἀποστόλων διαδοχῆς· τὸ δὲ κήρυγμα αὐτοῦ τῆς τῶν προειρημένων αἱρεσιαρχῶν φλυαρίας μετέχον τὸ αὐτὸ μὲν εἶναι δοκεῖ, παρήλλακται δὲ παρ' αὐτῷ τοῦτον ἔχον τὸν τρόπον. Δύο καὶ οὗτος Ἀρχὰς κεκήρυχε τῷ βίῳ, καὶ δῆθεν θεοὺς δύο, ἕνα ἀγαθὸν, καὶ [2] ὄντα ἄγνωστον τοῖς πᾶσιν, ὃν καὶ Πατέρα τοῦ Ἰησοῦ κέκληκε, καὶ ἕνα τὸν δημιουργὸν, πονηρὸν ὄντα καὶ γνωστὸν, λαλήσαντα ἐν τῷ νόμῳ καὶ ἐν τοῖς προφήταις φανέντα, καὶ ὁρατὸν πολλάκις γενόμενον· μὴ εἶναι δὲ τὸν Χριστὸν γεγεννημένον ἐκ Μαρίας, μηδὲ ἐν σαρκὶ πεφηνέναι, ἀλλὰ δοκήσει ὄντα καὶ δοκήσει πεφηνότα, δοκήσει δὲ τὰ ὅλα πεποιηκότα. Καὶ αὐτὸς σαρκὸς ἀνάστασιν ἀπωθεῖται, παλαιὰν δὲ ἀπαγορεύει διαθήκην, [3] τήνδε διὰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, ὡς ἀλλοτρίαν οὖσαν θεοῦ. Ἐληλυθέναι δὲ τὸν Χριστὸν ἀπὸ τῶν ἄνωθεν ἐκ τοῦ ἀγνώστου πατρὸς, εἰς ἀθέτησιν τῆς τοῦ κοσμοποιοῦ καὶ δημιουργοῦ ἐνταῦθα, φησὶ, ἀρχῆς καὶ τυραννίδος· ὥσπερ ἀμέλει καὶ πολλαὶ τῶν αἱρέσεων ἐξεῖπαν. Ὀλίγῳ δὲ τῷ χρόνῳ οὗτος ἐν Ῥώμῃ γενόμενος μεταδέδωκεν αὐτοῦ τὸν ἰὸν Μαρκίωνι. Διόπερ τοῦτον ὁ Μαρκίων διεδέξατο.

Κεφ. β'. Τῆς δὲ αἱρέσεως ὡσαύτως φωρατῆς οὔσης ἐν συντόμῳ περὶ ταύτης ἡμῖν ἔσται λόγος. Ἀρξόμεθα δὲ πάλιν τῆς κατ' αὐτοῦ ἀνατροπῆς ἀπ' αὐτῶν τῶν παρ' αὐτοῦ λεγομένων. Ὅτι μὲν γὰρ δύο Ἀρχὰς ἐπιτοαυτὸ εἶναι ἀδύνατον, δῆλον. [1] Ἢ γὰρ αἱ δύο ἐκ μιᾶς εἰσί τινος, ἢ ἡ μὲν ἔστι δευτέρα, ἡ δὲ τῆς δευτέρας αἰτία καὶ ἀρχή. Ζητηθήσεται οὖν ἤτοι αἰτία τῶν δύο, ἢ ὁποτέρα τούτων ἀρχὴ οὖσα τῆς ἑτέρας, ὡς ἔφην. Καὶ οὕτως ἐκ παντὸς τρόπου ἐπὶ τὴν μίαν ἀνακτέον τὴν διάνοιαν, τὴν εὑρισκομένην πρώτην, ἐξ ἧς καὶ ἡ δευτέρα, ἤτοι ἀμφότεραι, καθὼς δέδεικται, [2] ὡς ἔφην. Ἐπιτοαυτὸ δὲ ἀδύνατον τὰς δύο ἀρχὰς ὑπάρχειν· ἀλλ' οὐδὲ διαφέρεσθαι τὴν μίαν πρὸς τὴν ἄλλην δυνατόν. Εἰ γὰρ διαφέρονται, εἰσὶ μὲν δύο, τῷ δὲ δύο ἀριθμῷ εὑρισκόμεναι τὸν ἕνα ἀριθμὸν ὑπερβεβήκασι. Τοῦ δὲ ἑνὸς καὶ πρώτου ἀριθ-

pag. 301. μοῦ ζητουμένου αἱ δύο τῷ ἑνὶ ἀριθμῷ καὶ ἀνωτέρῳ ὑπόκεινται, τῷ αἰτίῳ τῶν δύο ὄντι. Οὐ γὰρ αἱ δύο αἱ μετὰ τὸν ἕνα ἀριθμὸν, ἢ τὴν μίαν ἀρχὴν καὶ πρώτην, αἰτίαι ἑαυτῶν δύνανται εἶναι, τοῦ ἑνικοῦ ἀριθμοῦ καὶ ἀνωτάτου ἀεὶ ζητουμένου. Εἰ γὰρ αἱ δύο εὑρεθήσονται μιᾶς [3] οὔσης συμφωνίας καὶ συγχαίρουσαι καὶ συμφωνοῦσαι ἀλλήλαις ἐν τῷ τὴν μὲν μίαν παραμένειν τῆς ἑτέρας εὐδοκούσης, καὶ τῆς ἄλλης δὲ χαιρούσης τῇ τῆς ἑτέρας συζυγίᾳ, ἡ στάσις τίς ἐστιν ἀναμέσον ἀμφοτέρων; Εἰ δὲ στασιάζουσι καὶ ἰσχύουσιν ἅμα ἀμφότεραι πρὸς ἀλλήλας ἐπ' ἴσης,

Iacobi et Petri Paulique successione nonum locum tenebat. Cuius dogma cum reliquorum quos enumeravimus haereticorum nugis consentiens licet idem esse videatur, nonnihil tamen discrepat, et est huiusmodi. Duo perinde atque alii Principia statuit, ac deos videlicet duos, bonum alterum, et ignotum omnibus, quem et Patrem Iesu nominavit, alterum creatorem, malum et cognitum, qui et in lege locutus et prophetis apparuit, ac se videndum saepenumero praebuit. Christum negat a Maria genitum, aut carne revera fuisse vestitum, sed eiusmodi specie tenus extitisse, et apparuisse talem ac specie sola universa fecisse. Idem corporum resurrectionem repudiat; vetus testamentum, quod per Moysen ac prophetas traditum est, tanquam alienum a deo reiicit. Christum e coelo atque ab ignoto Patre descendisse ideo putat, ut hic mundi conditoris atque opificis imperium ac tyrannidem everteret, id quod aliae pleraeque haereses existimant. Romae igitur brevi ille tempore commoratus suum Marcioni virus aspersit, quem etiam successorem habuit.

Verum cum non minus ceteris haeresis ista deprehendi ac re- Cap. II.
dargui facile possit, paucis quae ad eam pertinent complectar, eiusque refellendae ab illis ipsis eorum decretis initium arcessam. Etenim duo simul rerum esse Principia nequaquam posse manifestum est. Nam aut duo ab uno manarunt aliquo, aut unum secundum est, alterum secundi caussa rursus ac principium. Quaerendum igitur est quaenam amborum caussa sit, aut quod ex illis principium sit alterius, ut diximus; sicque ad unum omnino referenda cogitatio, quod primum occurrit, a quo secundum aut ambo illa proficisci demonstravimus. Duo porro simul ut Principia sint fieri penitus non potest; sed nec unum potest ab altero differre. Si enim differunt, duo sint oportet. Duo vero si numerentur, singularem numerum excedunt. Cum autem unicus iste ac primus numerus quaeratur, duo illa Principia uni ac supremo subiicientur, a quo velut a caussa duo reliqua pendeant. Neque enim duo illa post singularem numerum atque unicum primumque Principium sui esse caussa possunt ipsorum, cum singularis ac supremus nihilominus numerus inquiratur. Fingamus enim eiusmodi esse duo ut inter sese consentiant ac communiter gaudeant, sibique consentanea sint invicem, ita ut uno volente ac libente adhaereat alterum, et ipsum quoque alterius coniunctione delectetur, quaenam esse potest inter utrumque dissensio? Sin mutuo reluctantur ac sibi aequaliter resistunt, non poterit Chri-

Cap. I. — 1. Libri ἕνα τὸν. Cf. infra haer. 42, 1.
2. Correxi ὄντα pro ἕνα, quod libri tuentur hic male repetitum. Possis etiam εἶναι.
3. Vulgo τὴν δὲ. Petavius volebat τὴν διὰ.
Cap. II. — 1. ἢ scripsi, post Petavii coniecturam, secundum auctoritatem cod. Rhedig. Vulgo extat εἰ.
2. Suspicor καὶ ὡς ἔφην.
3. Suspicor οὖσαι συμφωνίας, καὶ cett.

οὐκέτι Χριστὸς, ὁ ἐλθὼν διὰ τὴν ἀθέτησιν τῆς μιᾶς, δυνήσεται καταλῦσαι τὴν ταύτην τυραννίδα, αὐτῆς ἀντεχούσης καὶ δυναμένης πρὸς τὴν ἄνω ἀόρατον καὶ ἀκατονόμαστον ἀγωνίζεσθαι, ἀντέχειν τε καὶ μηδέποτε δύνασθαι καταλύεσθαι.

Κεφ. γ΄. Λέγει δὲ ὁ ἠλίθιος καὶ τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας τῆς φαύλης καὶ ἐναντίας εἶναι Ἀρχῆς, τὸν δὲ Χριστὸν τῆς ἀγαθῆς. Πόθεν οὖν οἱ προφῆται τὰ εἰς Χριστὸν τετυπωμένα προανεφώνησαν, εἰ μὴ μία ἦν καὶ ἡ αὐτὴ Δύναμις ἡ λαλήσασα ἐν νόμῳ καὶ ἐν προφήταις καὶ εὐαγγελίοις; καθάπερ λέγει, Ὁ λαλῶν ἐν τοῖς προφήταις, ἰδοὺ, πάρειμι, καὶ τὰ ἑξῆς. Πόθεν δὲ καὶ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ προανεφώνει, λέγων, Εἰ Μωϋσεῖ ἐπιστεύετε, καὶ ἐμοὶ ἂν ἐπιστεύετε, ἐκεῖνος γὰρ περὶ ἐμοῦ ἔγραψε; Καὶ πολλά μοι ἔστι περὶ μαρτυριῶν λέγειν, καθὼς συναγείρας σχολὴν ἑαυτῷ ἐποίησεν ὁ ἐπὶ συγκυρήματι πονηρῷ τῷ κόσμῳ ἐπιβλαστήσας καὶ πλανήσας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ πεπλανημένους. Παρελεύσομαι δὲ καὶ [1] ταύτης, ὡςεὶ [2] βέμβικος καὶ πεμφρηδόνος τῶν ὀδυνοποιῶν ἐκ πετεινῶν κνωδάλων ὁρμωμένων ὑπὸ μίαν θῆξιν ἐκπετασθέντων, τὴν ἀνάλωσιν ποιησάμενος, διὰ τῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργεστάτης πίστεώς τε καὶ σωτηριώδους διδασκαλίας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ εἰπόντος, Βλέπετε μὴ πλανηθῆτε, πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ψευδοπροφῆται· καὶ τοῦ ἀποστόλου περὶ τῶν αὐτῶν ψευδοχρίστων καὶ ψευδοδιδασκάλων καὶ ψευδαδέλφων φήσαντος καὶ ἡμᾶς ἀσφαλισαμένου ἐπὶ τὰς ἑξῆς κατὰ τὴν ἀκολουθίαν [3] προβαίνων τῶν ἄλλων ποιήσομαι τὴν ὑφήγησιν.

pag. 302.

ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΙΩΝΙΣΤΩΝ,
εἰκοστὴ δευτέρα, ἡ καὶ τεσσαρακοστὴ δευτέρα.

Κεφ. α΄. Μαρκίων, ἀφ' οὗπερ Μαρκιωνισταὶ, ἐκ τούτου τοῦ προειρημένου Κέρδωνος τὴν πρόφασιν εἰληφὼς καὶ αὐτὸς μέγας ὄφις προῆλθε τῷ βίῳ, πολὺ δὲ πλῆθος ἐξαπατήσας ἔτι εἰς δεῦρο εἰς πολλοὺς τρόπους προεστήσατο διδασκαλεῖον. Ἡ δὲ αἵρεσις ἔτι καὶ νῦν ἔν τε Ῥώμῃ καὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ἐν Αἰγύπτῳ τε καὶ ἐν Παλαιστίνῃ, ἐν Ἀραβίᾳ τε καὶ ἐν τῇ Συρίᾳ, ἐν Κύπρῳ τε καὶ Θηβαΐδι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Περσίδι καὶ ἐν ἄλλοις τόποις εὑρίσκεται. Μεγάλως γὰρ ὁ πονηρὸς ἐν αὐταῖς κατίσχυσε τὴν ἀπάτην. Οὗτος τὸ γένος Ποντικὸς ὑπῆρχεν, Ἑλενοπόντου δέ φημι, Σινώπης δὲ πόλεως, ὡς πολὺς περὶ αὐτοῦ ᾄδεται λόγος. Τὸν δὲ πρῶτον αὐτοῦ βίον παρθενίαν δῆθεν ἤσκει. Μονάζων γὰρ

Cap. III. — 1. ταύτης postulat sententia, non ταύτην, quod vulgo extat. Et illud, quemadmodum suspicor, voluit etiam qui scripsit codicem Rhedigeranum, in quo deprehendi ταύτη.
2. Sic emendavit Petavius in Animadv. ad h. l., postquam in editionis margine proposuit μύρμηκος. V. Nicandr. Alexiph.

stus, qui ad alterum extinguendum accessit, tyrannicum eius dominatum evertere, utpote quod acriter obsistat et adversus supremum illud, quod nec videri nec nominari potest, sic pugnet ac refragetur, nulla ut vi deiici sese patiatur.

Quod autem insanus ille legem ac prophetas existimat a deteriori ac contrario esse Principio, a meliore vero Christum, si id verum est, quomodo quae ad Christum attinebant prophetae certis figurarum involucris obtecta vaticinati sunt nisi una eademque vis esset quae in lege pariter ac prophetis atque evangeliis locuta sit? Quemadmodum dicit qui loquebar in prophetis: *Ecce adsum etc.* Praeterea cur dominus in evangelio praedicaret, *Si Moysi crederetis, crederetis forsitan et mihi, de me enim ille scripsit?* Plura equidem de eiusmodi testimoniis in medium afferre possem, quibus accumulatis scholam ille sibi conflavit, qui infelici quodam fato communem ad orbis perniciem efflornit, ac sectatores suos in fraudem impulit. Sed hanc ego quoque praetermittam, postquam eam memycis cuiusdam ac pemphredonis (quod vespae genus est) instar, quae et ictu dolorem incutiunt et ex pennatorum insectorum genere sunt, uno contactu obtrituque profligavi, efficacissima dei fide ac salutari domini nostri Iesu Christi doctrina subnixus, qui dixit, *Videte ne decipiamini: multi enim venient pseudoprophetae.* Cumque et apostolus de iisdem ementitis Christis ac magistris falsisque fratribus locutus cautiores nos reddiderit, ad reliquas, prout ordine sese offerunt, transferenda nobis est oratio.

Cap. III. — Isai. 58, 9. — Ioann. 5, 46. — Luc. 21, 8. et Marc. 13, 22.

CONTRA MARCIONISTAS,
quae est haeresis XXII., vel XLII.

Cap. I. Marcion, a quo Marcionistae nominati sunt, a Cerdone illo novi dogmatis occasionem arripiens, ingens et ipse coluber in orbem terrarum invectus est. Qui infinita hominum multitudine variis artibus ad hoc usque tempus illusa ludum erroris aperuit. Atque haec haeresis hodie non modo Romae et in Italia reperitur, sed et Aegyptum ac Palaestinam, nec non Arabiam ac Syriam, Cyprum ac Thebaidem, imo etiam Persidem aliasque regiones longe est lateque pervagata. Quibus in locis plurimum nequissimus daemon calliditate sua ac fraudulentia profecit. Fuit iste genere Ponticus, ex ea parte quae Helenopontus dicitur, oppido Sinope, quemadmodum frequenti de eo fama percrebuit. Qui initio vitae scilicet castitatem

183. c. schol. Epiphanii libri vulgo praebent μέμυκος.
3. Ita correxi. Libri enim habent προβαινόντων τῶν ἄλλων.

ὑπῆρχε, καὶ υἱὸς ἐπισκόπου τῆς ἡμετέρας ἁγίας καθολικῆς ἐκκλησίας. Χρόνου δὲ προϊόντος προσφθείρεται παρθένῳ τινὶ, καὶ ἐξαπατήσας τὴν παρθένον ἀπὸ τῆς ἐλπίδος αὐτήν τε καὶ ἑαυτὸν κατέσπασε, καὶ τὴν φθορὰν ἀπεργασάμενος ἐξεοῖται τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρός. Ἦν γὰρ αὐτοῦ ὁ πατὴρ δι' ὑπερβολὴν εὐλαβείας τῶν διαφανῶν καὶ σφόδρα τῆς ἀληθείας ἐπιμελομένων, διαπρέπων ἐν τῇ τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργίᾳ. Πολλὰ δῆθεν ὁ Μαρκίων καθικετεύσας, καὶ αἰτήσας μετάνοιαν, οὐκ εἴληφε παρὰ τοῦ ἰδίου πατρός· πόνος γὰρ εἶχε τὸν ἀξιόλογον γέροντα καὶ ἐπίσκοπον ὅτι οὐ μόνον ἐξέπεσεν ἐκεῖνος, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτῷ τὸ αἶσχος ἔφερεν. Ὡς τοίνυν οὐκ ἔτυχε παρ' αὐτοῦ διὰ τῆς κολακείας ὧν ἐδέετο, μὴ φέρων τὴν ἀπὸ τῶν πολλῶν χλεύην ἀποδιδράσκει τῆς πόλεως τῆς αὐτῆς, καὶ ἄνεισιν εἰς τὴν Ῥώμην αὐτὴν, μετὰ τὸ τελευτῆσαι Ὑγῖνον τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης. Οὗτος δὲ ἔνατος ἦν ἀπὸ Πέτρου καὶ Παύλου τῶν ἀποστόλων. Καὶ τοῖς ἔτι πρεσβύταις περιοῦσι, καὶ ἀπὸ τῶν μαθητῶν τῶν ἀποστόλων [1] ὡρμωμένοις, συμβάλων ᾔτει συναχθῆναι, καὶ οὐδεὶς αὐτῷ συγκεχώρηκε· ζήλῳ λοιπὸν ἐπαρθεὶς,
pag. 303. ὡς οὐκ ἀπείληφε τὴν προεδρίαν τε καὶ τὴν εἴσδυσιν τῆς ἐκκλησίας, ἐπινοεῖ ἑαυτῷ καὶ προσφεύγει τῇ τοῦ ἀπατεῶνος Κέρδωνος αἱρέσει.

Κεφ. β'. Καὶ ἄρχεται, ὡς εἰπεῖν, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς καὶ ὡς ἀπὸ θυρῶν τῶν ζητημάτων, προτείνειν τοῖς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πρεσβυτέροις τοῦτο τὸ ζήτημα, λέγων, Εἴπατέ μοι, τί ἐστι τὸ, Οὐ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιοὺς, οὐδὲ ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· εἰ δὲ μή γε, καὶ τὸ πλήρωμα αἴρει καὶ τῷ παλαιῷ οὐ συμφωνήσει· μεῖζον γὰρ γενήσεται σχίσμα. Καὶ ὡς τοῦτο ἤκουσαν οἱ ἐπιεικεῖς καὶ πανάγιοι τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας πρεσβύτεροι καὶ διδάσκαλοι, τὸν τῆς ἀκολουθίας καὶ ἁρμονίας ἀποδιδόντες λόγον καὶ φράζοντες αὐτῷ μετὰ ἐπιεικείας ἔλεγον. Τέκνον, τοῦτό ἐστιν ἀσκοὶ παλαιοὶ, αἱ τῶν Φαρισαίων καρδίαι καὶ γραμματέων, παλαιωθεῖσαι ἐν ἁμαρτήμασι, καὶ μὴ δεξάμεναι τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου· καὶ τὸ ἱμάτιον τὸ παλαιὸν, ὡς ὁ Ἰούδας παλαιωθεὶς ἐν φιλαργυρίᾳ οὐκ ἐδέξατο τοῦ καινοῦ καὶ ἁγίου καὶ ἐπουρανίου μυστηρίου κήρυγμα, τὸ τῆς ἐλπίδος· καί τοι συναφθεὶς τοῖς ἕνδεκα ἀποστόλοις καὶ κληθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου περισσότερον σχίσμα ἔσχε δι' ἑαυτοῦ, μηδενὸς αὐτῷ αἰτίου γενομένου, ἐπειδὴ ἡ διάνοια αὐτοῦ οὐ συμπεφώνηκε τῇ ἄνω ἐλπίδι καὶ ἐπουρανίῳ κλήσει τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ἀντὶ τῶν ἐνταῦθα χρημάτων τε καὶ κόμπου καὶ φιλίας παρερχομένης, ἐλπίδος τε καὶ ἡδονῆς. Ὁ δὲ, Οὐχ οὕτως, φησὶν, ἀλλὰ ἄλλα ἐστὶ παρὰ ταῦτα, ἀντιλέγων ὁ Μαρκίων, ἐπειδὴ μὴ ἠθέλησαν αὐτὸν δέξασθαι. Τοῦτο οὖν φανερῶς αὐτοῖς ἔλεγε· Τί μὴ ἠθελήσατέ με ὑποδέξασθαι; Τῶν δὲ λεγόντων ὅτι,

Cap. I. — 1. ὡρμωμένοις *abest ab edit. princ. Adiecit Petavius ex cod. Vaticano.*

prae se ferens monachorum instituta professus est, parente natus catholicae communionis episcopo. Postea cum virginem quandam adamasset ac fraudibus pellexisset, ab spe vitae coelestis illam iuxta ac semetipsum deiecit. Ob hunc igitur incestum ecclesia ab ipso parente pulsus est, viro cumprimis religioso ac veritatis amore flagrantissimo, et in hac episcopalis muneris administratione praestanti. Cui cum Marcio diu multumque supplicasset ac poenitentiam postulasset, hanc a patre precibus nullis obtinuit. Vehementem siquidem ex ea re dolorem optimus senex et episcopus ceperat, quod non ille solum excidisset, sed et ignominiam sibi ac dedecus imposuisset. Ergo ubi se nullis artibus eblandiri posse quod cuperet animadvertit, popularium suorum probra ac ludibria non sustinens clam ab oppido secessit, ac Romam post Hygini papae obitum sese contulit, qui a Petro Pauloque apostolis nonus ecclesiae praefuerat. Eo statim ac Marcion pervenit, ad seniores adiens qui ab apostolorum discipulis edocti adhuc supererant, ut in communionem admitteretur, ab iis frustra petiit. Quamobrem exstimulatus invidia, quod non principem illic locum, ac ne ecclesiae quidem aditum impetrasset, ad impostoris Cerdonis haeresin confugere in animum induxit.

Tum ab ipso principio, ipsisque, ut ita dixerim, quaestionum Cap. II.
foribus exorsus presbyteris qui tunc temporis erant coepit ista proponere. *Cedo*, inquit, *quid hoc sibi vult: Non mittunt vinum novum* Matth. 9, 17.
in utres veteres, neque commissuram panni rudis in vestimentum vetus, alioqui tollit plenitudinem, neque veteri congruet; maior enim scissura fit? quod candidi illi ac sanctissimi dei ecclesiae presbyteri ac doctores audientes hunc in modum respondebant: Fili, veteres illi utres nihil aliud sunt quam Pharisaeorum Scribarumque corda, quae peccatis inveteraverant, nec evangelii doctrinam admiserant. Eodemque vetus illud vestimentum pertinet. Cuiusmodi Iudas extitit, qui in avaritiae tanquam vetustate quadam obsoleverat, neque novi ac sanctissimi, coelestisque mysterii praedicationem accepit, tametsi ad undecim apostolos esset aggregatus et ab ipso domino vocatus, ex quo maiorem scissuram non alio quam ipsomet sibi auctore conscivit; propterea quod eius animus caducis his opibus ac fastu fluxaque hominum amicitia ac spe voluptateque contemptis nequaquam se coelestem ad spem ac futurorum bonorum vocationem accommodaverat. At haec contradicere Marcion, ac longe secus id habere se dicere, pro eo quod admittere sese detrectassent. Quare palam eos alloquens, Cur me, inquit, recipere noluistis? Responderunt illi,

Οὐ δυνάμεθα ἄνευ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ τιμίου πατρός σου τοῦτο ποιῆσαι, μία γάρ ἐστιν ἡ πίστις, καὶ μία ὁμόνοια, καὶ οὐ δυνάμεθα ἐναντιωθῆναι τῷ καλῷ συλλειτουργῷ, πατρὶ δὲ σῷ, ζηλώσας λοιπὸν, καὶ εἰς [1] μέγαν ἀρθεὶς θυμὸν καὶ ὑπερηφανίαν, τὸ σχίσμα ἐργάζεται ὁ τοιοῦτος, ἑαυτῷ τὴν αἵρεσιν προστησάμενος, καὶ εἰπὼν ὅτι, Ἐγὼ σχίσω τὴν ἐκκλησίαν ὑμῶν, καὶ βαλῶ σχίσμα ἐν αὐτῇ εἰς τὸν αἰῶνα· ὡς τἀληθῆ μὲν σχίσμα ἔβαλεν οὐ μικρὸν, οὐ τὴν ἐκκλησίαν σχίσας, ἀλλ' ἑαυτὸν καὶ τοὺς αὐτῷ πεισθέντας.

Κεφ. γ'. Ἔλαβε δὲ τὴν πρόφασιν ἐκ τοῦ προειρημένου Κέρδωνος, γόητος
pag. 304. καὶ ἀπατηλοῦ. Καὶ αὐτὸς μὲν γὰρ δύο κηρύττει ἀρχάς. Προσθεὶς δὲ πάλιν ἐκείνῳ, φημὶ τῷ Κέρδωνι, ἕτερόν τι παρ' [1] ἐκεῖνον δείκνυσι, λέγων τρεῖς εἶναι ἀρχὰς, μίαν μὲν τὴν ἄνω ἀκατονόμαστον καὶ ἀόρατον, ἣν καὶ ἀγαθὸν θεὸν βούλεται λέγειν, μηδὲν δὲ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ κτίσασαν, ἄλλον δὲ εἶναι ὁρατὸν θεὸν, [2] καὶ κτιστὴν καὶ δημιουργὸν, διάβολον δὲ τρίτον, ὡς εἰπεῖν, καὶ μέσον τῶν δύο τούτων, τοῦ τε ὁρατοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου· τὸν δὲ κτιστὴν καὶ δημιουργὸν καὶ ὁρατὸν θεὸν εἶναι τῶν Ἰουδαίων, εἶναι δὲ αὐτὸν κριτήν. Παρ' αὐτῷ δὲ τῷ Μαρκίωνι καὶ παρθενία κηρύσσεται. Νηστείαν δὲ [3] καὶ τὸ σάββατον κηρύττει. Μυστήρια δὲ δῆθεν παρ' αὐτῷ ἐπιτελεῖται, τῶν κατηχουμένων ὁρώντων. Ὕδατι δὲ οὗτος ἐν τοῖς μυστηρίοις χρῆται. Τὸ δὲ σάββατον νηστεύει διὰ τοιαύτην αἰτίαν· Ἐπειδὴ, φησὶ, τοῦ θεοῦ τῶν Ἰουδαίων ἐστὶν ἡ ἀνάπαυσις τοῦ πεποιηκότος τὸν κόσμον, καὶ ἐν τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ ἀναπαυσαμένου, ἡμεῖς νηστεύσωμεν ταύτην, ἵνα μὴ τὸ καθῆκον τοῦ θεοῦ τῶν Ἰουδαίων ἐργαζώμεθα. Τὴν τῆς σαρκὸς δὲ ἀθετεῖ ἀνάστασιν, καθάπερ πολλαὶ τῶν αἱρέσεων, ψυχῆς δὲ ἀνάστασιν εἶναι λέγει, καὶ ζωὴν καὶ σωτηρίαν μόνης. Οὐ μόνον δὲ παρ' αὐτῷ ἓν λουτρὸν δίδοται, ἀλλὰ καὶ ἕως τριῶν λουτρῶν, καὶ ἐπέκεινα ἔξεστι διδόναι παρ' αὐτοῖς τῷ βουλομένῳ, ὡς παρὰ πολλῶν ἀκήκοα. Συμβέβηκε δὲ τοῦτο γενέσθαι αὐτῷ, τὸ ἐφίεσθαι τρία λουτρὰ δίδοσθαι, δι' ἣν ὑπεῖχε χλεύην παρὰ τῶν αὐτὸν ἐγνωκότων μαθητῶν αὐτοῦ, ἐκ παραπτώματός τε καὶ φθορᾶς τῆς εἰς τὴν παρθένον γεγενημένης. Ἐπειδὴ φθείρας ἐν τῇ ἑαυτοῦ πόλει τὴν παρθένον καὶ, ἀποδράσας μὲν, ἐν παραπτώματι μεγάλῳ εὑρέθη, ἐπενόησεν ὁ ἀγύρτης ἑαυτῷ δεύτερον λουτρὸν, φήσας ὅτι, Ἔξεστιν ἕως τριῶν λουτρῶν, τουτέστι τριῶν βαπτισμῶν, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν δίδοσθαι, ἵν' εἴ τις παρέπεσεν εἰς τὸ πρῶτον, λάβῃ δεύτερον μετανοήσας, καὶ τρίτον ὡσαύτως, ἐὰν ἐν παραπτώματι μετὰ τὸ δεύτερον γένηται. Φέρει δὲ δῆθεν ἵνα τὴν ἑαυτοῦ χλεύην ἀνασώσῃ εἰς παράστασιν αὐτοῦ, ὅτι τὸ μετὰ τὸ αὐτοῦ παράπτωμα πάλιν ἐκαθαρίσθη καὶ λοιπὸν ἐν ἀθώοις ὑπάρχει, μαρτυρίαν περὶ τούτου ψευδηγορῶν ὡς [4] πιθανὴν, δυναμένην ἐξαπατῆσαι, οὐ

Cap. II. — 1. *Ita scripsit Petavius cod. Vatic. secutus. In edit. princ. extat* μέγα ἀρθεὶς θυμοῦ.

Cap. III. — 1. *Libri* ἐκείνου.

2. *Verba* καὶ κτίστην, *quae desiderantur in edit. princ., Petavius adiecit ex cod. Vaticano.*

3. κατὰ *emendat Petavius in Animadv.*

4. πειθανὴν *edit. princ.*

Nobis iniussu venerandi patris tui facere istud non licet. Una siquidem fides est, et animorum una consensio; neque contra spectatissimum collegam patrem tuum moliri quippiam possumus. At ille vehementius excandescens ac superbia invidiaque percitus schisma conflavit, ac privatam haeresin architectatus est, et, Ecclesiam, ait, vestram ego dissociabo, in eamque schisma sempiternum immittam. Quod ille revera nec mediocre quidem iniecit, non ita tamen ut ecclesiam, sed ut se potius ac suos discinderet.

Cuius ei schismatis argumentum nebulo ille et impostor Cerdo praebuit. Nam et duo ipse Principia constituit. At Marcio tertium ad illius dogma Principium adiecit, ut omnino tria sint: quorum unum sit supremum, quod neque nomine comprehendi neque visu percipi possit, quem et Bonum Deum appellat, a quo nihil sit eorum quae in mundo sunt conditum. Alterum vero Deum esse dicit aspectabilem ac Creatorem. Tertium denique Diabolum inter ambos illos, aspectabilem scilicet et eum qui aspici nequit interiectum. Ex iis qui Creator est et opifex, viderique potest, Iudaeorum esse deum, eundemque Iudicem. Ceterum virginitas a Marcione praedicatur. Ieiunium et sabbato observari praecipit. Mysteria catechumenis cernentibus apud illum celebrantur. Ad haec vero mysteria aquam adhibet. Sabbato ob eam caussam ieiunium sanxit. Cum enim ait, Iudaeorum dei, qui hunc mundum fabricavit, illa sit requies, cum die VII. requieverit, eadem nos ieiunare instituimus, ne Iudaeorum dei ritibus uti videamur. Carnem negat resurgere, idque habet plerisque cum haeresibus commune. Animae duntaxat resurrectionem ac vitam unius et salutem asserit. Baptismo non semel, sed tertio apud illos initiantur. Quod fieri idcirco concessit, quod a discipulis suis, quibus fuerat cognitus, ob delictum illud ac virginis stuprum ludibrio esset habitus. Nam cum virginem in patria constuprasset, et ingentis flagitii convictus aufugisset, alterum sibi circumforaneus iste baptismum adscivit, licere pronuntians ter omnino aquis elui ac baptismo peccatorum ad condonationem expiari, ut si quis post usurpatum priorem peccaverit, ad secundum cum poenitentia confugiat, similiterque tertium, si post secundum iterum se delictis obstrinxerit. Quod ad infamiae suae remedium excogitavit, quo se rursum post facinus purgatum et inter innocentes numerandum esse persuaderet. Ad quod etiam falso testimonium quoddam accommodat, quod specie ipsa probabile possit videri, etsi non eo Cap. III.

τουτο δὲ σημαίνουσαν ὃ αὐτὸς λέγει, ὅτι φησὶ, *Βαπτισθεὶς ὁ κύριος*
ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς, *Βάπτισμα ἔχω βαπτισθῆναι,*
pag. 305. *καὶ τί θέλω, εἰ ἤδη τετέλεκα αὐτό;* καὶ πάλιν, *Ποτήριον ἔχω πιεῖν,*
καὶ τί θέλω εἰ ἤδη πληρώσω αὐτό; Καὶ οὕτω τὸ διδόναι πλείω βα-
πτίσματα ἐδογμάτισεν.

Κεφ. δ'. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸν νόμον ἀποβάλλει, καὶ πάντας
προφήτας, λέγων ἐκ τοῦ Ἄρχοντος τοῦ τὸν κόσμον πεποιηκότος τοὺς
τοιούτους προπεφητευκέναι. Χριστὸν δὲ λέγει ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ ἀορά-
του καὶ ἀκατονομάστου Πατρὸς καταβεβηκέναι ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ψυχῶν
καὶ ἐπὶ ἐλέγχῳ τοῦ θεοῦ τῶν Ἰουδαίων, καὶ νόμου, καὶ προφητῶν,
καὶ τῶν τοιούτων· καὶ ἄχρι ᾅδου καταβεβηκέναι τὸν κύριον, ἵνα σώσῃ
τοὺς περὶ Κάϊν καὶ Κορὲ καὶ Δαθὰν καὶ [1]Ἀβηρὼν, Ἠσαῦ τε καὶ
πάντα τὰ ἔθνη τὰ μὴ ἐπεγνωκότα τὸν θεὸν τῶν Ἰουδαίων, τοὺς δὲ
περὶ Ἄβελ καὶ Ἐνὼχ καὶ Νῶε καὶ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ καὶ
Μωϋσέα, Δαβὶδ τε καὶ Σαλομῶνα ἐκεῖ καταλελοιπέναι· διότι ἐπέγνω-
σαν, φησὶ, τὸν θεὸν τῶν Ἰουδαίων, ὄντα ποιητὴν καὶ κτιστὴν, καὶ
τὰ καθήκοντα αὐτοῦ πεποιήκασι, καὶ οὐχὶ τῷ θεῷ τῷ ἀοράτῳ ἑαυτοὺς
προςανέθεντο. Δίδωσι καὶ ἐπιτροπὴν γυναιξὶ βάπτισμα διδόναι. Παρ'
αὐτοῖς γὰρ πάντα χλεύης ἔμπλεα, καὶ οὐδὲν ἕτερον, ὅποτε καὶ τὰ μυ-
στήρια ἐνώπιον κατηχουμένων ἐπιτελεῖν τολμῶσιν. Ἀνάστασιν δὲ, ὡς
εἶπον, οὗτος λέγει οὐχὶ σωμάτων, ἀλλὰ ψυχῶν, καὶ σωτηρίαν ταύταις
ὁρίζεται, οὐχὶ τοῖς σώμασι· καὶ μεταγγισμοὺς ὁμοίως τῶν ψυχῶν, καὶ
μετενσωματώσεις ἀπὸ σωμάτων εἰς σώματα φάσκει.

Κεφ. ε'. Πανταχόθεν δὲ πίπτει ἡ αὐτοῦ ματαία κενοφωνία, ὡς ἤδη μοι ἐν
ἄλλαις αἱρέσεσι πεπραγμάτευται. Πῶς γὰρ ἀναστήσεται ἡ μὴ πεπτω-
κυῖα ψυχή; ἀνάστασις δὲ πῶς αὐτῆς κληθήσεται, τῆς μὴ πεσούσης ψυ-
χῆς; Πᾶν γὰρ τὸ πίπτον ἀναστάσεως δεῖται· πίπτει δὲ οὐχ ἡ ψυχὴ,
ἀλλὰ σῶμα. Ὅθεν καὶ δικαίως πτῶμα αὐτὸ ἡ συνήθεια εἴωθε καλεῖν,
καὶ αὐτὸς ὁ κύριος εἰπὼν ὅτι, *Ὅπου τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται*
καὶ οἱ ἀετοί. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς μνήμασιν οὐ κατακλείομεν ψυχὰς, ἀλλὰ
σώματα κατατιθέαμεν, ἐν γῇ καταχώσαντες, ὧν ἡ ἀνάστασις εἰς ἐλπίδα
ἔχει τὸ κήρυγμα, καθάπερ ὁ τοῦ σίτου κόκκος· ὡς καὶ ὁ ἅγιος ἀπό-
στολος τὴν μαρτυρίαν ἤνεγκε περὶ τοῦ κόκκου τοῦ σίτου καὶ τῶν ἄλλων
σπερμάτων, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὅτι, *Ἐὰν μὴ πε-*
pag. 306. *σὼν ὁ κόκκος τοῦ σίτου ἀποθάνῃ, μόνος μένει.* Ὁ δὲ ἅγιος ἀπόστο-
λός φησιν — ἄφρονα γὰρ καλεῖ τὸν ἄπιστον τὸν ὅλως ἀμφιβάλλοντα,
καὶ λέγοντα, *Πῶς ἡ ἀνάστασις γίνεται; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται;* καὶ
εὐθὺς πρὸς τοὺς τοιούτους φησὶν, *Ἄφρων, σὺ ὃ σπείρεις οὐ ζωογονεῖ-*

CAP. IV. — 1. ἀβηρῶ *edit. princ.*

quo vult pertineat; sic enim asserit: Dominum, postquam a Ioanne Luc. 12, 50.
baptizatus est, dixisse discipulis: *Baptisma habeo baptizari, et quid*
volo nisi ut perficiam ipsum? ac rursum: *Calicem habeo bibere et*
quid volo nisi ut impleam illum? unde plures illos baptismos commen-
tus est.

Praeterea legem ac prophetas omnes abiicit; quos principis il- Cap. IV.
lius afflatu, qui hunc orbem condidit, vaticinatos existimat. Chri-
stum vero ideo de coelo delapsum illo a parente, qui nec videri nec
nominari potest, ut et animas liberaret, et Iudaeorum ac legis et
prophetarum atque istiusmodi ceterorum deum redargueret. Imo
ad inferos usque descendisse dominum, ut et Caino et Core, ac Da-
thani et Abironi, nec non Esau, ac nationibus omnibus, quibus Iu-
daeorum deus fuerat ignotus, salutem afferret: Abelum vero, Eno-
chum, Noëmum, Abraamum, Isaacum, Iacobum, Moysen, Davi-
dem ac Salomonem illic relictos, quoniam Iudaeorum deum, in-
quiunt, agnoverunt, qui universitatis conditor ac fabricator est,
eiusque leges et instituta secuti sunt, ac non se potius alteri illi deo,
qui videri oculis nequit, addixerunt. Iam mulierculis baptizandi
potestatem facit. Nihil est enim apud illos nisi ludibrio ac risu di-
gnissimum, cum vel mysteriis ipsis adstantibus Catechumenis operari
non dubitent. Quod ad resurrectionem attinet, hanc ille corporum
esse negat, uti monuimus, animarum concedit, quibus solis salutem,
non item corporibus, circumscribit. Animarum denique ab aliis in
alia corpora migrationes ac transitus statuit.

Verum inanis ac ridicula haec opinio omni ex parte concidit, ut Cap. V.
in aliis haeresibus antea docuimus. Qui enim resurgere anima illa
potest, quae nunquam corruit? Quomodo inquam ei, quae non ce-
cidit, resurrectio tribuetur? Quicquid enim cadit, resurrectione
opus habet. Cadit autem non anima, sed corpus. Quod idcirco
πτῶμα, hoc est cadaver, consuetudo communis appellat, adeoque
dominus ipse, cum sic loquitur: *Ubicumque est* πτῶμα, id est corpus, Luc. 17, 37.
illic congregabuntur et aquilae. Neque enim sepulcris animas inclu-
dimus, sed corpora humi defossa componimus; quibus divini praedi-
catione verbi spes resurrectionis ostenditur. Quemadmodum in fru-
menti grano ceterisque seminibus accidit, ex quibus apostolus ad
fidem faciendam exempla produxit, ut et ipsemet in evangelio domi-
nus: *Nisi*, inquit, *granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit,* Ioann. 12, 24.
ipsum solum manet. At apostolus cum idem argumentum pertractat,
insipientem eum appellat qui non credit, aut omnino haesitans inter-
rogat, *Quomodo fit resurrectio? quali autem corpore venient?* Ac sta- 1. Cor. 15, 35.
tim contra illos sic disputat: *Insipiens, tu quod seminas non vivifica-* Ibid. 36.

ται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. Καὶ ἐξάπαντος ἔδειξεν ἡ γραφὴ τοῦ πεπτωκότος κόκκου, τουτέστι τοῦ σώματος τοῦ θαπτομένου, καὶ οὐ ψυχῆς, τὴν ἀνάστασιν γίνεσθαι. Πῶς δὲ ψυχὴ ἐλεύσεται μόνη; πῶς δὲ βασιλεύσει μόνη ἡ ὁμοῦ σὺν σώματι ἐργασαμένη τὸ δίκαιον ἢ τὸ φαῦλον; Ἔσται γὰρ ἐναντία, καὶ οὐ δικαία, ἡ κρίσις.

Κεφ. ϛ'. Πῶς δὲ συσταθήσεται ὁ παρ' αὐτῷ [1] τῷ Μαρκίωνι τριῶν ἀρχῶν λόγος; πῶς δὲ ὁ ἀγαθὸς εὑρεθήσεται ἐν τοῖς τοῦ φαύλου μέρεσιν ἔργον ἐπιτελῶν ἢ σωτηρίας, ἢ τῶν ἄλλων; Εἰ γὰρ οὐκ αὐτοῦ τυγχάνει ὁ κόσμος, ἀπέστειλε δὲ αὐτοῦ τὸν μονογενῆ εἰς τὸν κόσμον λαβεῖν ἐκ τοῦ κόσμου τοῦ ἀλλοτρίου ἃ μὴ αὐτὸς ἔσπειρε, μηδὲ ἐποίησεν, εὑρεθήσεται ἢ τῶν ἀλλοτρίων ἐφιέμενος, ἢ πενίαν [2] ὑφιστάμενος καὶ ἴδια μὴ ἔχων, ἐπὶ τὰ ἀλλότρια ἑαυτὸν ἐπιδιδούς, ὅπως ἑαυτῷ προςπορίσηται ἃ μὴ πρότερον ἔχει. Πῶς δὲ κριτὴς ἀναμέσον ἀμφοτέρων γενήσεται ὁ δημιουργός; εἶτα, τίνας ἔχει κρῖναι; Εἰ γὰρ τῶν ἀπὸ τοῦ ἄνω σκευῶν δικαστὴς προκαθέξεται, ἰσχύει ὑπὲρ τὸν ἄνω, ἐπειδὴ φέρει εἰς μέσον τῶν αὐτοῦ κριτηρίων τὰ τοῦ ἄνω ὑπάρχοντα, ὡς τῷ Μαρκίωνι ἔδοξε. Καὶ εἰ ὅλως κριτὴς τυγχάνει, δίκαιός ἐστι. Δείξωμεν δὲ ἀπὸ τοῦ δικαίου ὀνόματος ὅτι ταὐτόν ἐστι τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ δίκαιον. Πᾶν γὰρ ὃ δίκαιόν ἐστι, τοῦτο καὶ ἀγαθόν. Ἀπὸ γὰρ τοῦ ἀγαθὸν εἶναι τὸ ἀγαθὸν χαρίζεται δικαίως μετὰ ἀληθείας τῷ ἀγαθὰ δράσαντι, καὶ οὐκέτι ἔσται πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐναντίως τῷ ἀγαθῷ, κατὰ δικαιοσύνην τὸ ἀγαθὸν τῷ ἀγαθῷ παρέχων, καὶ τῷ φαύλῳ τὴν ἐπιτιμίαν τῆς τιμωρίας. Οὐδὲ πάλιν ἀγαθὸς ἂν εἴη ὁ τῷ πονηρῷ τὸν ἀγαθὸν μισθὸν ἐπὶ τῷ τέλει ἀποδιδοὺς μὴ μετανοοῦντι· εἰ καὶ ἐν τῷ παρόντι ἀνατέλλοι αὐτοῦ τὸν ἥλιον ἐπὶ ἀγαθοὺς καὶ φαύλους, καὶ τὸν ὑετὸν αὐτοῦ παρέχοι διὰ τὸ νῦν αὐτεξούσιον τοῖς τε πονηροῖς καὶ ἀγαθοῖς ἀνθρώποις. Ἀγαθὴ γὰρ οὐκέτι ἔσται φύσις καὶ δικαία τοῦ τῷ πονηρῷ μισθὸν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι σωτηρίας παρέχοντος, καὶ οὐ μᾶλλον μισοῦντος τὸ πονηρὸν
pag. 307. καὶ φαῦλον. Ὁ δὲ τρίτος εὑρισκόμενος παρ' αὐτῷ πονηρὸς εἰ ἔχει τὴν ἐξουσίαν τὰ πονηρὰ ἐργάζεσθαι καὶ κατισχύειν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, [3] ἢ τῶν ἄνωθεν ἀγαθῶν, ἢ τοῦ μέσου δικαίου, εὑρεθήσεται ἰσχυρώτερος οὗτος δύο θεῶν τῶν παρὰ Μαρκίωνι λεγομένων, ἐπειδὴ ἐξουσιάζει ἁρπάζειν τὰ ἀλλότρια· καὶ ἀδρανεῖς λοιπὸν καταψηφισθήσονται οἱ δύο παρὰ τὸν ἕνα πονηρόν, οἱ μὴ δυνάμενοι ἀντέχειν καὶ ῥύεσθαι ἀπὸ τοῦ ἁρπάζοντος τὰ [4] αὐτῶν ὄντα, καὶ εἰς πονηρίαν μεταβάλλοντος.

Κεφ. ζ'. Ἄλλως δὲ πάλιν νοήσωμεν, ἵνα τὴν χλεύην τοῦ ἀγύρτου φωρά-

Cap. VI. — 1. τῷ, *quod desideratur in editis, reposui ex cod. Vaticano.*
2. ὑφιστάμενος *scripturam recepit Petavius ex cod. ms. aliquo, qui non est Vaticanus ille cuius vulgo est usus, in Schottiani exempli margine adnotatam.* ἐφιστάμενος *ed. princ. Ita* χλεύην ὑφίστασθαι *Epiphanius dixit haer.* 66, 54.
3. ἢ τῶν τῶν ἄνωθεν *cod. Vatic.*
4. αὐτῷ *cod. Vatic.*

tur, nisi prius moriatur. Qua ex scripturae auctoritate plane illud intelligimus, grano illi quod cecidit, hoc est consepulto corpori, non animae, resurrectionem esse vindicandam. Etenim quomodo anima sola veniret, aut regnare sola posset, quae cum corpore quod iustum vel malum est communiter exercuit? Esset quippe iustitiae minime consentaneum et alienum.

Nam triplex illud Marcionis Principium cohaerere quo demum Cap. VI.
pacto poterit? Qui autem fieri potest, ut qui bonus sit, in deterioris partibus opus moliatur ullum, quod ad salutem et id genus alia pertineat? Si enim non ipsius peculiaris est mundus, et in eundem unigenam suum nihilominus immisit, ut ex alieno mundo, quod nec severat nec fecerat, auferret, necesse est illum vel alienorum cupiditate vel penuria laborare, ut cum propriis careat, in ea quae alterius sunt, manus immittat, quo sibi quae antea non habebat usurpet. Conditor porro quomodo inter utrosque iudicabit, aut quorum omnino caussam disceptabit? Si enim de iis, quae in supremi illius possessione sunt, iudicium exerceat, erit supremo illo potentior, utpote qui quae eius sunt suum ad tribunal cognitionemque transferat, ut quidem Marcioni videtur. Quod si iudex est, omnino iustus itidem sit oportet. Atqui ex ipso iusti nomine bonum ac iustum idem esse demonstrabimus. Quicquid enim iustum est, id etiam est bonum. Ex eo quippe quod bonum sit, hoc habet, ut ei qui bona fecerit iuste ac reipsa bonum rependat. Quare quod bonum est bono contrarium non erit, illud scilicet, quod et bono bonum ex iustitia tribuat, et malo debitas poenas ac supplicia constituat. Vicissim vero nec ille bonus erit qui eum qui malus sit in fine praemiis afficit,
nisi forte resipuerit; quamvis modo *super bonos ac malos oriri solem* Matth. 5, 45.
suum faciat, atque imbrem suum largiatur; propter eam quae in malis perinde ac bonis cernitur arbitrii libertatem. Neque enim bona eius esse natura potest, qui in futuro seculo scelerato cuipiam mercedem salutis conferat, nec quicquid malum est potius execretur. Nam tertius ille, qui a Marcione ponitur Malus, si male agendi potestate praeditus est, atque eos qui in mundo sunt, aut e coelo delapsi sunt, bonos, aut mediocrem Iustum expugnare potest, duobus reliquis diis erit potentior, quippe qui aliena per vim possit eripere. Isti vero, si cum illo comparentur, ignavi et imbecilles habendi sunt, qui quidem resistere nequeant, suaque ab illius qui ea rapiat et insita sibi pravitate corrumpat, iniuria vindicare.

Verum ut improbi nebulonis inanes ac ridiculas fabulas magis Cap. VII.

σωμεν τῆς ματαιοφροσύνης. Εἰ γὰρ ὅλως ὁ πονηρὸς πονηρὸς ὑπάρχει, ἁρπάζει δὲ τοὺς ἀγαθοὺς ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τοὺς δικαίους ἀπὸ τοῦ δικαίου, ἰδίους δὲ οὐχ ἁρπάζει μόνους, εὑρεθήσεται ὁ πονηρὸς οὐκέτι πονηρὸς, τῶν ἀγαθῶν ὀρεγόμενος καὶ ἐπιδικαζόμενος ὡς βελτιόνων. Εἰ δὲ καὶ τοὺς ἰδίους κρίνει, τιμωρίαν δὲ τοὺς ἀδικήσαντας ἀπαιτεῖ, οὐκέτι πονηρὸς ἔσται ὁ πονηρῶν δικαστὴς ὑπάρχων, καὶ εὑρεθήσεται κατὰ πάντα τρόπον ἡ αὐτοῦ ὑπόθεσις ἑαυτὴν ἀνατρέπουσα. Πόθεν δὲ εἰλήφασι τὸ εἶναι αἱ τρεῖς ἀρχαὶ, πάλιν λέγε. Τίς δὲ ὁ ταύταις ὁρισμὸν συστησάμενος; Εἰ μὲν γὰρ ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ περιορίζεται, οὐκέτι τέλεια τὰ τρία εὑρεθήσεται [1] ὁριζόμενα ἔν τισι περιεκτικοῖς τόποις, εὑρεθήσεται δὲ τὸ περιεκτικὸν μεῖζον τοῦ περιεχομένου, καὶ οὐκέτι τὸ περιεχόμενον θεὸς ἂν κληθείη, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ περιεκτικὴ ὁροθεσία. Εἰ δὲ καὶ εἰς ταὐτὸν ἀλλήλοις γενόμενοι ἕκαστος κατὰ δίεσιν τὸν ἴδιον ἐκληρώθη τόπον, καὶ ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ ὢν τῷ ἑτέρῳ οὐκ ἐντρίβεται, οὐδὲ ἐπέρχεται, οὐκέτι αἱ ἀρχαὶ ἀλλήλαις ἐναντίαι, οὐδέ τις αὐτῶν φαύλη εὑρεθήσεται, διὰ τὸ κατὰ τὸ δίκαιον καὶ ἥσυχον καὶ εὐσταθὲς τῶν ἰδίων ἐπιμέλεσθαι, καὶ μὴ περαιτέρω βαίνειν ἐπιβαλλόμενον. Εἰ δὲ ὁ μὲν πονηρὸς ὑπὸ τοῦ ἄνω κατισχύεται καὶ βιάζεται καὶ καταπονεῖται, μεμερισμένος ὢν καὶ ἐν ἰδίῳ τόπῳ ὑπάρχων, οὗ τόπου τῷ ἄνω ἀγαθῷ οὐδὲν προσήκει, οὐδέ τι ὑπ' αὐτοῦ κεκτῆσθαι τῶν ἐνταῦθα λέγω ἐν τῷ τοῦ πονηροῦ τόπῳ, τυραννικώτερος μᾶλλον εὑρεθήσεται ὁ ἄνω, καὶ οὐκέτι ἀγαθὸς, τὸν ἴδιον υἱὸν,
pag. 308. εἴτουν Χριστὸν, ἀποστείλας ἵνα τὰ ἀλλότρια λάβῃ. Καὶ ποῦ ὁ ὅρος ὁ διορίζων τὰς τρεῖς ἀρχὰς, κατὰ τὸν τοῦ ἀγύρτου τῆς ὑποθέσεως λόγον; Ζητηθήσεται γὰρ τέταρτός τις ἐπιεικέστατος καὶ τῶν τριῶν σοφώτερος, ὁριογνώμων τε καὶ ἐπιστήμων, ὃς τὰ μέτρα ἑκάστῳ διένειμέ τε καὶ τοὺς τρεῖς εἰρηνοποίησεν [2] ἤδη, μὴ στασιάσαιεν πρὸς ἀλλήλους, μηδὲ εἰς τὰ ἄλλου ἄλλος [3] ἀποστέλλοι. Καὶ οὗτος μὲν πείσας τὰς τρεῖς ἀρχὰς εὑρεθήσεται τέταρτος καὶ σοφώτερος καὶ ἐπιεικέστερος, καὶ αὐτὸς δὲ ἐν ἰδίῳ τόπῳ πάλιν ζητηθήσεται, ἀφ' οὗπερ εἰς μέσον ἦλθε τῶν τριῶν, καὶ ἑκάστῳ τὸ μέρος σοφῶς διώρισεν, ἵνα μὴ εἰς ἀλλήλους ἀδικοῖεν. Εἰ δὲ ἐν τοῖς τοῦ ἑνὸς, λέγω δὴ τοῦ δημιουργοῦ, αἱ δύο ἀρχαί εἰσιν ἐμπολιτευόμεναι, ὅ τε πονηρὸς ἐν τοῖς τοῦ δημιουργοῦ χώραις τε καὶ χώροις, καὶ ὁ τοῦ ἀγαθοῦ Χριστὸς ἐπιδημήσας, οὐκέτι ἄρα κριτὴς καὶ δημιουργὸς μόνον εὑρεθήσεται, ἀλλὰ καὶ ἀγαθὸς, συγχωρῶν τοῖς δυσὶν εἰς τὰ ἴδια ποιεῖν ὃ βούλονται· ἢ ἀδρανὴς εὑρεθήσεται, καὶ μὴ ἰσχύων κωλῦσαι τῶν ἰδίων τοὺς ἀλλοτρίους ἅρπαγας. Εἰ δὲ

Cap. VII. — 1. ὁριζόμενα *scripsi ex emendatione Cornarii atque Petavii. In libris enim est* ὁριζόμενος.

2. ἤδη *scripsi pro* εἰ δὲ, *quod libri habent. Petavius suspicabatur* ἵνα.

3. ἀποστέλλοι *ego rescripsi. Libri habent* ἀποστέλλει.

magisque refellamus, alia istud ratione considerandum est. Etenim si Malus ille penitus malus est, et a Bono nihilominus bonos auferat, iustos a Iusto, solos sui similes relinquat, utique Malus esse desinet, qui malus dicitur, cum bonorum desiderio teneatur, eosdemque sibi quasi meliores asserere studeat. Sin de suis quoque iudicium instituat, ab iisque qui iniuriam fecerint poenas exigat, non iam malus erit utpote malorum iudex, atque hoc modo tota illius doctrina per sese penitus labefacta concidet. Nunc illud velim mihi respondeas, unde tria illa Principia idipsum quod sunt obtinuerint, aut quis singula suis finibus ac regionibus descripserit. Nam si deorum quilibet suo loco definitur, non amplius perfecta illa tria censentur, quae certis comprehensa sunt ac circumscripta spatiis, estque idipsum quod continet eo quod continetur maius; neque quod eiusmodi ambitu cingitur, dei appellationem meretur, sed spatium illud utique quo suis ipsum limitibus complectitur. Atenim cum in unum coiissent, separati postea sedes suas occuparunt, ac propria quisque contentus nequaquam invadit in alterum, aut impressionem facit. Igitur non amplius contraria invicem erunt illa Principia, nec ullum esse malum poterit, cum suas res comiter ex aequo bonoque ac summa constantia moderetur, nec ultra progredi quam fas sit appetat. Sed si Malus a supremo vincitur ac violenter opprimitur, cum et ab eo seiunctus sit et propriam sedem obtineat, quae Boni illius ac supremi nihil intersit, neque quicquam in ea quae in mali domicilio sunt iuris habeat, tyrannicis magis erit moribus supremus ille minimeque bonus, qui filium suum, nempe Christum, miserit, ut usurparet aliena. Quo quidem constituto, ubi ille terminus erit a quo ex impostoris illius opinione tria sunt illa Principia separata? Quaerendus nimirum erit quartus aliquis aequissimus, ac tribus sapientior, velut limitum finiumque regundorum peritus, qui suum cuique modum attribuit, ac pacem inter illos stabilivit, ut ne amplius a se mutuo dissiderent, aut alter satellites suos in stationem alterius immitteret. Atque ille quidem pace inter tria Principia constituta quartus numerabitur, ceteris prudentior ac iustior, et idem tamen ipse proprio ac certo in loco quaerendus est, a quo trium in medium progressus unicuique partem suam scite ac perite tribuerit, ne mutuo sibi iniuriam importarent. Iam vero si in unius, puta creatoris, possessione duo Principia versentur, malus nimirum, qui in huius regionibus locisque resideat, et a bono missus ibidemque commorans Christus, consequens est non illum modo iudicem ac conditorem, sed et bonum esse, qui ambobus quodcumque apud se cuperent agere permiserit, aut sane perquam erit imbecillus, qui alienorum direptores coërcere nequive-

καὶ ἥσσων τῇ δυνάμει ἐστὶν, οὐκέτι εὑρεθήσεται ἡ δημιουργία συνεστῶσα, ἀλλ' ἐξέλιπεν ἔκπαλαι ἀναρπαζομένη καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὑπό τε τοῦ πονηροῦ εἰς τὸ ἴδιον μέρος, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ εἰς τὰ ἄνω. Καὶ ποῦ ἔτι ἡ δημιουργία σταθήσεται; Εἰ δὲ ὅτι χρόνῳ λήξει λέγεις, καὶ δυνατὸν ταύτην ὅλως λήγειν διὰ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιμελείας, οὐκοῦν ὁ ἀγαθὸς αἴτιος τῆς βλάβης ἔσται, ὁ μὴ πάλαι ποιήσας ὅπερ ὕστερον ἀγαθὸν ἔδοξεν ἐπιτελεῖν, μήτε μὴν πεποιηκὼς ἀπὸ τῶν ἀνέκαθεν, πρὶν ἢ τοὺς πλείους ἀδικηθῆναι, καὶ [4] ἐν καθέξει αὐτοὺς γενέσθαι τοῦ κριτοῦ καὶ κάτω μεμενηκέναι.

Κεφ. η΄. Πάλιν δὲ τὰ τῆς θείας γραφῆς οὐκ ὀρθῶς νοῶν προφέρει, καὶ
τοὺς ἀκεραίους ἐξαπατᾷ διαστρέφων τὸ τοῦ ἀποστόλου ῥητὸν ὅτι, Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. Καί φησιν, Εἰ ἦμεν αὐτοῦ, οὐκ ἂν τὸ ἑαυτοῦ ἠγόραζεν, ἀγοράσας δὲ εἰς ἀλλότριον κόσμον ἦλθεν ἡμᾶς ἀγοράσαι τοὺς οὐκ ὄντας αὐτοῦ· ποίημα γὰρ ἦμεν ἑτέρου, καὶ διὰ τοῦτο ἡμᾶς αὐτὸς ἠγόραζεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ ζωήν. Ἀγνοεῖ δὲ ὅλως ὁ ἠλίθιος ὅτι οὔτε Χριστὸς κατάρα γεγέννηται, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τὴν κατάραν τὴν διὰ τῆς ἁμαρτίας
pag. 309. ἡμῶν ἀφεῖλεν ἑαυτὸν σταυρώσας, καὶ γενόμενος θάνατος θανάτῳ διὰ
τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ κατάρα αὐτὸς τῇ κατάρᾳ γενόμενος. Διὸ οὐκ ἔστι Χριστὸς κατάρα, ἀλλὰ τῆς κατάρας λύσις, εὐλογία δὲ πᾶσι τοῖς εἰς αὐτὸν ἀληθῶς πεπιστευκόσιν. Οὕτω καὶ τὸ Ἐξηγόρασεν, οὐκ εἶπεν Ἠγόρασεν. Οὔτε γὰρ εἰς ἀλλότριον ἦλθεν ἁρπάσαι ἢ ἀγοράσαι. Εἰ γὰρ ἠγόρασεν, μὴ ἔχων ἠγόρασε, καὶ ὡς πτωχὸς ἃ μὴ εἶχεν ἐκτήσατο, καὶ [1] ὃς κεκτημένος ἡμᾶς πέπρακεν, ἀπορήσας πέπρακεν, ἀπό τινος ἄρα δανειστοῦ ἐλαυνόμενος. Ἀλλ' οὐκ ἔχει οὕτως. Οὔτε γὰρ εἶπεν Ἠγόρασεν, ἀλλ' Ἐξηγόρασεν· ὅμοιον δὲ τούτῳ ὁ αὐτὸς ἅγιος ἀπόστολός φησιν, Ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσι, καὶ οὐχ ἡμέρας ἀγοράζομεν, οὐδὲ τιμὴν ἡμερῶν δίδομεν, ἀλλὰ τὸ δι' ὑπομονὴν καὶ τὸ μελλητικόν τε μακροθυμίας σημαίνων τοῦτο ἔφη. Ὥςτε τὸ Ἐξηγόρασε τὴν ὑπόθεσιν ἀπέφηνε τῆς ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδοχῆς ἐν κόσμῳ ἐνσάρκου παρουσίας, ἧς ἀνεδέξατο ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν ὁ ἀπαθὴς ὢν θεὸς, μένων ἐν τῇ ἰδίᾳ ἀπαθείᾳ τῆς αὐτοῦ θεότητος, καὶ [2] αὐτῷ, ὃ ἀνεδέξατο ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν, οὐκ ἀγοράζων ἡμᾶς ἀπ' ἀλλο-

4. ἐγκαθέξει habent libri.
Cap. VIII. — 1. ὃς scripsi, Petavium secutus, pro ὃ, quod libri retinent.
2. αὐτῷ correxi, omnes cum libri αὐτὸ tenerent.

rit. Igitur demus illum viribus imparem esse, nusquam fabricatum opus ab eo constare poterit, sed iampridem interciderit oportet, cum diebus singulis decerptum indidem aliquid partim a malo propriam in regionem, partim a bono in superiora transferatur. Ubinam ergo demum illud opificium consistet? Si paulatim desiturum respondeas, ac boni cura studioque finem aliquando consecuturum, nonne illati damni culpam bonus iste sustinebit, qui quod boni fecisse postea visus est, non diu ante, adeoque initio perfecerit, antequam plerique iniuriam acciperent, et in iudicis potestate detenti inferiore loco remanerent?

Iam quod e sacris depromptum literis affert, eo perperam intel- Cap. VIII.
lecto, atque apostoli depravata sententia, rudioribus fucum obiicit,
cum ita loquitur apostolus: *Christus nos a maledicto redemit, pro no-* Galat. 3, 13.
bis factus maledictum. Ex quo istud colligit, si ipsius essemus, non utique quod iam suum erat redempturum fuisse. Cum igitur redemisse dicatur, necesse est alienum in mundum pedem posuisse, ut nos, qui illius non essemus, redimeret. Opus enim eramus alterius, ideoque nos vitam ad suam transportandos redemit. Verum illud hominum stolidissimus ignorat, nequaquam Christum maledictum fuisse, absit ut eiusmodi quiddam arbitremur, sed cum ultro crucem subiisset, contractum a nobis ex peccato maledictum abstulisse, ut mors quodammodo mortis esset culpa nostra susceptae, ipsiusque maledicti maledictum. Quare maledictum Christus non est, sed dissolutio maledicti, contra vero benedictio omnibus est in eum vere ac sincere credentibus. Unde et *redemit* scriptum est, non *emit*. Neque enim in alienam possessionem diripiendi vel emendi gratia venit. Nam si emeret, quod ante non habebat emeret, ac mendici instar quibus caruerat sibi compararet. Cuius autem in peculio eramus, omnino egestate nos oppressus aliqua vendidisset, quasi a creditore quopiam coactus. Longe vero sese aliter res habet. Non enim emendi verbo usus est, sed redimendi. Cui simile
est illud, quod idem apostolus alio loco dixit: *Redimentes tempus,* Eph. 5, 16.
quoniam dies mali sunt. Atqui neque dies emuntur a nobis, nec pro illis pretium ullum persolvimus, sed ad patientiam ac tolerantiam animique constantiam exprimendam eam loquendi rationem adhibuit. Quocirca redimendi verbum totum illud suscepti pro salute nostra corporis adventusque negotium significat, quo quidem pati nostra caussa dignatus est deus, qui pati nihil alioqui poterat, cum in eodem statu divinitatis, patiendi videlicet, nihilominus persisteret. Quod vero perpeti aliquid pro nobis voluit, non id emendi nostri gratia praestitit, quasi alieno mancipio teneremur, sed uno duntaxat no-

τρίων, ἀλλὰ τὴν ὑπόθεσιν ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ σταυροῦ ἀναδεξάμενος προαιρέσει, καὶ οὐ μετ' ἀνάγκης. Ὅθεν ἐλήλεγκται κατὰ πάντα τοῦ Μαρκίωνος ὁ λόγος· καὶ πολλά ἐστι τὰ πρὸς ἀνατροπὴν τῆς τούτου μηχανῆς καὶ τραγῳδίας ἐξ εὐσεβοῦς λογισμοῦ καὶ εὐλόγου ὁρμώμενα ἐμφάσεως ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἀντιῤῥήσει.

Κεφ. ϑ'. Ἐλεύσομαι δὲ εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένα, μᾶλλον δὲ ἐῤῥᾳδιουργημένα. Οὗτος γὰρ ἔχει εὐαγγέλιον μόνον τὸ κατὰ Λουκᾶν, περικεκομμένον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς διὰ τὴν τοῦ σωτῆρος σύλληψιν καὶ τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν. Οὐ μόνον δὲ τὴν ἀρχὴν ἀπέτεμεν ὁ λυμηνάμενος ἑαυτὸν ἤπερ τὸ εὐαγγέλιον, ἀλλὰ καὶ τοῦ τέλους καὶ τῶν μέσων πολλὰ περιέκοψε τῶν τῆς ἀληθείας λόγων· ἄλλα δὲ παρὰ τὰ γεγραμμένα προστέθεικε. Μόνῳ δὲ κέχρηται τούτῳ τῷ χαρακτῆρι, τῷ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίῳ. Ἔχει δὲ καὶ ἐπιστολὰς παρ' αὐτῷ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου δέκα, αἷς μόναις κέχρηται, οὐ πᾶσι δὲ τοῖς ἐν αὐταῖς γεγραμμένοις, ἀλλά τινα αὐτῶν περιτέμνων, τινὰ δὲ ἀλλοιώσας κεφάλαια. Ταύταις δὲ ταῖς δυσὶ βίβλοις κέχρηται. Ἄλλα δὲ συντάγματα ἀφ'
pag. 310. ἑαυτοῦ συνέταξε τοῖς ἀπ' αὐτοῦ πλανωμένοις. Αἱ δὲ ἐπιστολαὶ αἱ παρ' αὐτῷ λεγόμεναί εἰσι, πρώτη μὲν πρὸς Γαλάτας, δευτέρα δὲ πρὸς Κορινθίους, τρίτη πρὸς Κορινθίους δευτέρα, τετάρτη πρὸς Ῥωμαίους, πέμπτη πρὸς Θεσσαλονικεῖς, ἕκτη πρὸς Θεσσαλονικεῖς δευτέρα, ἑβδόμη πρὸς Ἐφεσίους, ὀγδόη πρὸς Κολωσσεῖς, ἐννάτη πρὸς Φιλήμονα, δεκάτη πρὸς Φιλιππησίους. Ἔχει δὲ καὶ τῆς πρὸς [1] Λαοδικέας λεγομένης μέρη. Ἐξ οὗπερ χαρακτῆρος τοῦ παρ' αὐτοῦ σωζομένου τοῦ τε εὐαγγελίου καὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου δεῖξαι αὐτὸν ἐν θεῷ ἔχομεν ἀπατεῶνα καὶ πεπλανημένον, καὶ ἀκρότατα διελέγξαι. Ἐξ αὐτῶν γὰρ ἀναμφιβόλως τῶν παρ' αὐτοῦ ὁμολογουμένων ἀνατραπήσεται. Ἐκ γὰρ τῶν αὐτῶν ἔτι παρ' αὐτοῦ λειψάνων τοῦ τε εὐαγγελίου καὶ τῶν ἐπιστολῶν εὑρισκομένων δειχθήσεται ὁ Χριστὸς τοῖς συνετοῖς μὴ ἀλλότριος εἶναι παλαιᾶς διαθήκης, καὶ οἱ προφῆται οὖν οὐκ ἀλλότριοι ὄντες τῆς τοῦ κυρίου ἐνδημίας, καὶ ὅτι ἀνάστασιν σαρκὸς ὁ ἀπόστολος κηρύττει καὶ δικαίους τοὺς προφήτας ὀνομάζει, καὶ ἐν σωζομένοις ὑπάρχοντας τοὺς περὶ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶ τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας [2] σωτήριά τε καὶ ἅγια καὶ ἐκ θεοῦ ἐστηριγμένα, ἔν τε τῇ πίστει καὶ ἐν τῇ γνώσει καὶ ἐν ἐλπίδι καὶ διδασκαλίᾳ.

Κεφ. ι'. Παραθήσομαι δὲ καὶ ἣν ἐποιησάμην κατ' αὐτοῦ πραγματείαν πρὶν τοῦ ταύτην μου τὴν σύνταξιν ἐσπουδακέναι διὰ τῆς ὑμῶν, τῶν ἀδελφῶν, προτροπῆς ποιήσασθαι. Ἀπὸ ἐτῶν [1] ἱκανῶν ἀνερευνῶν τὴν τού-

Cap. IX. — 1. *Vulgo* Λαοδικείας.
2. σωτήριά τε καὶ *cod. Vatic.* τε σωτήρια καὶ *vulgo extat.*

stri studio et amore ductus crucis supplicium non necessitate ulla, sed voluntate sustinuit. Ex quo Marcionis tota illa ratio funditus labefactatur. Sed ad eius machinam omnem ac tragoediam evertendam multa sunt a nobis in illius refutationem congesta, eademque religiosa ex mente animique recta ratione praediti significatione profecta.

Iam enim ad eius scripta, vel potius scelerate commissa, me Cap. IX.
confero. Nam iste solum Lucae evangelium amplectitur, amputato tamen eius initio, quod ibi salvatoris in utero generationem et eiusdem adventum cum corpore perspicue commemoret. Nec initium modo circumscripsit ille sui potius quam evangelii corruptor, sed et ex initio pariter ac medio plerasque veritatis sententias sustulit, aliasque pro illis substituit. Hanc unam porro evangelii formam, quod a Luca scriptum, admittit: epistolas praeterea Pauli apostoli decem, quibus solis utitur, nec iis quidem integris, sed alia ex illis capita detrahit, alia commutat. Atque hos duos libros duntaxat pro canonicis habet; praeter quos alia insuper a se elucubrata volumina erroris sui studiosis obtrusit. Epistolae vero, quae ab illo probantur, hae sunt. Prima est ad Galatas, II. ad Corinthios prima, III. ad Corinthios secunda, IV. ad Romanos, V. ad Thessalonicenses prima, VI. ad Thessalonicenses secunda, VII. ad Ephesios, VIII. ad Colossenses, IX. ad Philemonem, X. ad Philippenses. Habet et ad Laodicenses epistolae particulas aliquot. Qua ex ipsa, quam retinet, evangelii epistolarumque forma planum hunc et impostorem esse demonstrare deo opitulante possumus, plenissimeque refellere. Etenim ex iis ipsis libris, quos germanos esse confitetur, procul dubio redarguetur. Ex iis inquam quas adsciscit ac servat evangelii, epistolarumque reliquiis, apud eos quidem qui sapientiae paululum habeant manifeste probabimus, nequaquam a vetere testamento Christum, aut ab eo cum carne veniente prophetas abhorrere: quinetiam resurrectionem corporum ab apostolo praedicari, et in eorum qui salutem consequuntur numerum Abraamum ab eodem et Isaacum Iacobumque referri: nec non reliqua demonstrabuntur omnia, quae sancta dei ecclesia profitetur, salutaria illa quidem ac sancta, deique auctoritate roborata, quae communi fide, scientia, spe doctrinaque comprehendit.

Libet vero disputationem quandam hic inserere, quam adversus Cap. X.
haereticum istum elucubraveram, antequam opus istud hortatu vestro susciperem. Nam cum multis abhinc annis Marcionis huius com-

Cap. X. — 1. ἱκανῶν γὰρ *scribendum putavit Petavius. Non opus est.*

του τοῦ Μαρκίωνος ἐπινενοημένην ψευδηγορίαν καὶ ληρώδη διδασκαλίαν, αὐτὰς δὴ τὰς τοῦ προειρημένου βίβλους ἃς κέκτηται μετὰ χεῖρας λαβὼν, τό τε παρ' [2] αὐτῷ λεγόμενον Εὐαγγέλιον καὶ Ἀποστολικὸν καλούμενον παρ' αὐτῷ, ἐξανθισάμενος καὶ ἀναλεξάμενος καθ' εἱρμὸν ἀπὸ τῶν προειρημένων δύο βιβλίων τὰ ἐλέγξαι αὐτὸν δυνάμενα ἐδάφιόν τι συντάξεως ἐποιησάμην, ἀκολούθως τάξας κεφάλαια, καὶ ἐπιγράψας ἑκάστῃ ῥήσει, πρώτην, δευτέραν, τρίτην, καὶ οὕτως ἕως τέλους διεξῆλθον ἐν οἷς φαίνεται ἠλιθίως καθ' ἑαυτοῦ [3] ἔτι ταύτας τὰς παραμεινάσας τοῦ τε σωτῆρος καὶ τοῦ ἀποστόλου λέξεις φυλάττων. Αἱ μὲν γὰρ
pag. 311. αὐτῶν παρηλλαγμένως ὑπ' αὐτοῦ ἐρραδιουργήθησαν, καὶ ὡς οὐκ εἶχε [4] τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου τὸ [5] ἀντίγραφον, οὔτε ἡ τοῦ ἀποστολικοῦ χαρακτῆρος ἔμφασις, ἄλλα δὲ φύσει ὡς ἔχει καὶ τὸ εὐαγγέλιον καὶ ὁ ἀπόστολος, μὴ ἀλλαγέντα ὑπ' αὐτοῦ, δυνάμενα δὲ αὐτὸν διελέγχειν, δι' ὧν δείκνυται παλαιὰ διαθήκη συμφωνοῦσα πρὸς τὴν νέαν, καὶ ἡ καινὴ πρὸς τὴν παλαιὰν διαθήκην· ἄλλαι δὲ πάλιν λέξεις τῶν αὐτῶν βιβλίων ὑποφαίνουσι Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι, καὶ ἐν ἡμῖν τελείως ἐνηνθρωπηκέναι· ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πάλιν [6] ὁμολογοῦσι τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ τὸν θεὸν ἕνα ὄντα κύριον πάντων παντοκράτορα αὐτὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάντων τῶν ἐπὶ γῆς γενομένων, καὶ οὔτε παραχαράσσουσαι τοῦ εὐαγγελίου τὴν κλῆσιν, οὔτε μὴν ἀρνούμεναι τὸν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν τῶν πάντων, ἀλλὰ δηλοῦσαι, τὸν σαφῶς ὡμολογημένον ὑπὸ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀποστολικοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Καὶ ἔστι τὰ ἡμῖν πεπραγματευμένα ἐν ὑποκειμένοις παρατιθέμενα, ἅτινά ἐστι τάδε.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΑΡΚΙΩΝΟΣ ΒΙΒΛΙΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΣ ΤΕ ΚΑΙ ΕΛΕΓΧΟΥ.

Ὅτῳ φίλον ἐστὶ τὰς τοῦ ἀπατηλοῦ Μαρκίωνος νόθους ἐπινοίας ἀκριβοῦν, καὶ τὰς ἐπιπλάστους τοῦ αὐτοῦ βοσκήματος μηχανὰς διαγινώσκειν, τουτῳῒ τῷ συλλελεγμένῳ πονήματι ἐντυχεῖν μὴ κατοκνείτω. Ἐκ γὰρ τοῦ παρ' αὐτοῦ εὐαγγελίου τὰ πρὸς ἀντίρρησιν τῆς πανούργου αὐτοῦ ῥαδιουργίας σπουδάσαντες παρεθέμεθα, ἵν' οἱ τῷ πονήματι ἐντυχεῖν ἐθέλοντες ἔχωσι τοῦτο γυμνάσιον ὀξύτητος, πρὸς ἔλεγχον τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπινενοημένων ξενολεξιῶν. Ὁ μὲν γὰρ χαρακτὴρ τοῦ κατὰ Λουκᾶν σημαίνει τὸ εὐαγγέλιον, ὡς δὲ ἠκρωτηρίασται μήτε ἀρχὴν ἔχων, μήτε μέσα, μήτε τέλος, ἱματίου βεβρωμένου ὑπὸ πολλῶν σητῶν ἐπέχει

2. αὐτῷ *scripsi Cornarium secutus, qui vertit*, nempe id quod apud ipsum dicitur Evangelium *cett. Libri habent* αὐτῶν.

3. ἔτι *emendarunt Ios. Scaliger et Cornarius, qui vertit*, quod stulte contra se ipsum adhuc has quae restant, tum Salvatoris, tum Apostoli servat. *Libri habent* ἐπί.

4. τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου *emendarunt Ios. Scaliger, et Cornarius, qui*

mentitias fabulas, et inanissima dogmata perscrutatus essem, quosque ille libros pro canonicis comprobat, puta Evangelium quod ipsi vocant, et Apostolicum ab iisdem nominatum, evolvens selectiora inde nonnulla, quae ad illum refutandum pertinent, continuata serie decerpsissem, uberioris cuiusdam operis fundamenta posui, ac singulorum capitum ordinem ita distribui, ut unicuique sententiae, prima, secunda, tertia, ac sic deinceps, praescriberem, et ad finem usque singula notarem, in quibus istas salvatoris aut apostoli sententias contra se videtur stultissime retinuisse. Quaedam enim ex illis ab eo commutatae depravataeque sunt, non ea fide repraesentatae qua aut in evangelii secundum Lucam exemplaribus leguntur, aut apostolicus ipse stylus prae se ferre videatur. Alias integras et incorruptas reliquit; cuiusmodi sincero in evangelio et apostolo reperiuntur; ex quibus illius convinci mendacia possunt, utpote quae veteris testamenti cum novo, huius vicissim cum illo, consensionem ac concordiam declarant. Insunt in his libris et alia loca quibus assumpta carne venisse Christum ostendatur, ac perfectum inter nos hominem fuisse versatum. Accedunt ea quoque quibus mortuorum praedicatur excitatio, idemque deus et universorum dominus omnipotens, coeli ac terrae omniumque quae sunt in terra conditor perhibetur. Quae nec evangelicam vocationem adulterant, nec totius universitatis auctorem ac molitorem abnegant, sed eundem ipsum referunt, qualem et apostolicus stylus et evangelica praedicatio profitetur. Quae igitur hunc in modum elaboravimus suis argumentis digesta, deinceps proponenda sunt.

DE MARCIONIS LIBRIS OPUSCULI, SIVE REFUTATIONIS PROOEMIUM.

Si quis adulterina Marcionis inventa comprehendere penitus studet, ac pecudis illius versutias omnes et artificia cognoscere, hoc quod a me concinnatum opus est percurrat. Nam ex eius Evangelio quae contra calliditatem ipsius scelere implicatam opponi queant studiose selegimus, ut qui nostram hanc lucubratiunculam in manus sumere voluerint, in ea quandam acuminis exercitationem habeant, quo peregrinarum vocum ab illo repertarum novitatem facilius redarguant. Et quidem Marcionis ille liber evangelium secundum Lucam stylo ipso referre videtur, ut autem ab eo mutilatus est, initio, medio ac fine decurtatis, corrosi a tineis undique vestimenti simillimus

vertit, et non sicut habuit Evangelii secundum Lucam exemplar *cett. Libri habent vulgo* τῷ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίῳ.

5. ἀντίγραφον *cod. Vatic., et inde edit. Petav.* ἀντίγραμμα *edit. princ.*

6. *Scripsi* ὁμολογοῦσι *pro* ὁμολογοῦσαι, *quod libri habent.*

τὸν τρόπον. Εὐθὺς μὲν γὰρ ἐν τῇ ἀρχῇ πάντα τὰ ἀπ' ἀρχῆς τῷ Λουκᾷ πεπραγματευμένα, τουτέστιν ὡς λέγει, Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν, καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ τὰ περὶ τῆς Ἐλισάβετ, καὶ τοῦ ἀγγέλου εὐαγγελιζομένου τὴν Μαρίαν παρθένον, Ἰωάννου τε καὶ Ζαχαρίου, καὶ τῆς
pag. 312. ἐν Βηθλεὲμ γεννήσεως γενεαλογίας, καὶ τῆς τοῦ βαπτίσματος ὑποθέσεως, ταῦτα πάντα περικόψας ἀπεπήδησε, καὶ ἀρχὴν τοῦ εὐαγγελίου ἔταξε ταύτην· Ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ ἔτει Τιβερίου Καίσαρος, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐντεῦθεν οὖν οὗτος ἄρχεται, καὶ οὐ καθ' εἱρμὸν πάλιν ἐπιμένει, ἀλλὰ τὰ μὲν ὡς προεῖπον παρακόπτει, τὰ δὲ προστίθησιν ἄνω κάτω, οὐκ ὀρθῶς βαδίζων, ἀλλὰ ἐρραδιουργημένως πάντα περινοστεύων, καὶ ἔστιν.

α'. Ἀπελθὼν δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου, καθὼς προσέταξε Μωϋσῆς, ἵνα ᾖ μαρτύριον τοῦτο ὑμῖν· ἀνθ' οὗ εἶπεν ὁ σωτὴρ, Εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

β'. Ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἁμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς.

γ'. Κύριός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου.

δ'. Ἰούδαν Ἰσκαριὼθ, ὃς ἐγένετο προδότης· ἀντὶ τοῦδε, Κατέβη μετ' αὐτῶν, ἔχει, Κατέβη ἐν αὐτοῖς.

ε'. Καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐζήτει ἅπτεσθαι αὐτοῦ. [7] Καὶ αὐτὸς ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.

ϛ'. Κατὰ τὰ αὐτὰ ἐποίουν τοῖς προφήταις οἱ πατέρες ὑμῶν.

ζ'. Λέγω δὲ [8] ὑμῖν, τοσαύτην πίστιν οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ εὗρον.

η'. Παρηλλαγμένον τὸ, Μακάριος [9] ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί· [10] εἶχε γὰρ ὡς πρὸς Ἰωάννην.

θ'. Αὐτός ἐστι περὶ οὗ γέγραπται, Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου.

ι'. Καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Φαρισαίου κατεκλίθη. Ἡ δὲ γυνὴ στᾶσα ὀπίσω ἡ ἁμαρτωλὸς, παρὰ τοὺς πόδας, ἔβρεξε τοῖς δάκρυσι τοὺς πόδας, καὶ ἤλειψε, καὶ κατεφίλει.

ια'. Καὶ πάλιν, Αὕτη τοῖς δάκρυσιν ἔβρεξέ μου τοὺς πόδας, καὶ ἤλειψε, καὶ κατεφίλει.

ιβ'. Οὐκ εἶχεν, Ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον, Ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου.

ιγ'. Πλεόντων αὐτῶν ἀφύπνωσεν· ὁ δὲ ἐγερθεὶς ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ καὶ τῇ θαλάσσῃ.

pag. 313. ιδ'. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ὑπάγειν αὐτὸν, συνέπνιγον αὐτὸν οἱ ὄχλοι.

7. *Haec verba*, Καὶ αὐτὸς ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, *vulgo sunt male ad sequens scholion tracta. V. infra.*

8. ὑμῖν. *quod desideratur vulgo, adieci ex cod. Vaticano.*

9. ὡς *ed. princ.*

est. Etenim ab ipso statim initio ea unde Lucas exorsus est, nimirum: *Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem etc.*, una cum Elizabethae et angeli Mariae virgini nuntium afferentis historia, Ioannis item ac Zachariae, adeoque nati apud Bethleemum domini, cum eiusdem genealogia ac baptismate, haec inquam omnia circumcidens ac transiliens inde Evangelium exorditur: *Anno XV. Tiberii Caesaris etc.* Hoc igitur illius initium est. Neque tamen cetera ordine pertexit; verum quaedam ut diximus, amputat, addit alia, susque deque, quod aiunt, omnia perturbans, nec recta gradiens, sed malitiose huc illucque cursitans. Ea porro sequuntur.

Quae scripturae loca a Marcione depravata sint.

I. *Abiens ostende te sacerdoti, et offer pro expiatione tua, sicut praecepit Moyses, ut sit hoc testimonium vobis:* pro eo quod a salvatore dictum est, *In testimonium ipsis.* Luc. 5, 14.

II. *Ut autem sciatis quia potestatem habet filius hominis dimittendi peccata in terra.* Cap. 5, 24.

III. *Dominus est filius hominis etiam sabbati.* Cap. 6, 5.

IV. *Iudam Iscariothem, qui fuit proditor:* pro eo quod est, *Descendit cum ipsis*, habet *Descendit in ipsos.* Cap. 6, 16.

V. *Et omnis turba quaerebat eum tangere.* Ibid. 19 et 20.

VI. *Et ipse elevatis oculis suis. Secundum haec eadem faciebant Prophetis Patres vestri.* Cap. 6, 23.

VII. *Dico autem, Tantam fidem neque in Israel inveni.* Cap. 7, 9.

VIII. Depravatum ab eo est, *Beatus qui non fuerit scandalizatus in me.* Ibid. 23.

IX. Nam ad Ioannem ista referebat. *Hic est de quo scriptum est, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam.* Ibid. 27.

X. *Et ingressus in domum Pharisaei discubuit: mulier vero stans retro peccatrix, secus pedes, lacrymis pedes rigavit, et unxit, et osculata est.* Ibid. 36.

XI. Et rursus, *Haec lacrymis rigavit pedes meos, et unxit, et osculata est.* Ibid. 44.

XII. Non habet ista: *Mater ipsius, et fratres ipsius*, sed hoc solum: *Mater tua, et fratres tui.* Cap. 8, 19.

XIII. *Navigantibus ipsis obdormivit. At ille surgens increpavit ventum et mare.* Ibid. 24.

XIV. *Et contigit dum iret, ut a turbis comprimeretur. Et mu-* Ibid. 42 sq.

10. *Ex cod. Vaticani auctoritate haec verba* εἶχε γὰρ ὡς πρὸς Ἰωάννην *suo loco restitui. Vulgo enim leguntur ad sequentem paragraphum tracta, quod ne fieret vel sola illa* γὰρ *particula satis videri poterat dissuadere. V. infra locum gemellum.*

Καὶ γυνὴ ἁψαμένη αὐτοῦ ἰάθη τοῦ αἵματος· καὶ εἶπεν ὁ κύριος, Τίς μου ἥψατο; καὶ πάλιν, Ἥψατό μού τις. Καὶ γὰρ ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ.

ιε'. Ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλόγησεν ἐπ' αὐτούς.

ιϛ'. Λέγων, Δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγερθῆναι.

ιζ'. Καὶ ἰδοὺ, δύο ἄνδρες συνελάλουν αὐτῷ Ἠλίας καὶ Μωϋσῆς ἐν δόξῃ.

ιη'. Ἐκ τῆς νεφέλης φωνὴ, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός.

ιθ'. Ἐδεήθην τῶν μαθητῶν σου. Εἶχε δὲ παρὰ τὸ, Οὐκ ἠδυνήθησαν ἐκβαλεῖν αὐτὸ, Καὶ πρὸς αὐτοὺς, Ὦ γενεὰ ἄπιστος, [11] ἕως ἀνέξομαι ὑμῶν.

κ'. Ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων.

κα'. Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε, τί ἐποίησε Δαβίδ· εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ.

κβ'. Εὐχαριστῶ σοι, κύριε τοῦ οὐρανοῦ. Οὐκ εἶχε δὲ, Καὶ τῆς γῆς, οὔτε Πάτερ εἶχεν. Ἐλέγχεται δέ· κάτω γὰρ εἶχεν, Ναὶ, ὁ πατήρ.

κγ'. Εἶπε τῷ νομικῷ, Ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; καὶ ἀποκριθεὶς μετὰ τὴν ἀπόκρισιν τοῦ νομικοῦ εἶπεν, Ὀρθῶς [12] εἶπες· τοῦτο ποίει, καὶ ζήσῃ.

κδ'. Καὶ εἶπε, Τίς ἐξ ὑμῶν ἕξει φίλον, καὶ πορεύσεται πρὸς αὐτὸν μεσονυκτίου, αἰτῶν τρεῖς ἄρτους; Καὶ λοιπὸν, Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται. Τίνα γὰρ ἐξ ὑμῶν τὸν πατέρα υἱὸς αἰτήσει ἰχθὺν, καὶ ἀντὶ ἰχθύος ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ; ἢ ἀντὶ ᾠοῦ σκορπίον; Εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὄντες οἴδατε δόματα ἀγαθὰ, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατήρ.

κε'. Περικέκοπται τὸ περὶ Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Εἶχε γὰρ, Ἡ γενεὰ αὕτη, σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ. Οὐκ εἶχε [13] δὲ περὶ Νινευὴ, καὶ βασιλίσσης νότου, καὶ Σαλομῶνος.

κϛ'. Ἀντὶ τοῦ, Παρέρχεσθε τὴν κρίσιν τοῦ θεοῦ, εἶχε, Παρέρχεσθε τὴν κλῆσιν τοῦ θεοῦ.

κζ'. Οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι οἰκοδομεῖτε τὰ μνήματα τῶν προφητῶν, καὶ οἱ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν αὐτούς.

κη'. Οὐκ εἶχε, Διὰ τοῦτο εἶπεν ἡ σοφία τοῦ θεοῦ, Ἀποστελῶ εἰς αὐτοὺς προφήτας· καὶ περὶ αἵματος Ζαχαρίου καὶ Ἄβελ τῶν προ-
pag. 314 φητῶν, ὅτι, Ἐκζητηθήσεται ἐκ τῆς γενεᾶς ταύτης.

κθ'. Λέγω τοῖς φίλοις μου, Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, φοβηθῆτε δὲ τὸν μετὰ τὸ ἀποκτεῖναι ἔχοντα ἐξουσίαν

11. *Infra extat* ἕως πότε.

12. *Infra extat* εἶπας *pro* εἶπες.

lier cum tetigisset ipsum, sanata est a fluxu sanguinis. Et ait dominus, Quis me tetigit? Ac rursum: *Tetigit me aliquis. Nam ego novi virtutem de me exisse.*

XV. *Suspiciens in coelum benedicebat ipsis.* Luc. 9, 16.

XVI. *Dicens, Oportet filium hominis multa pati, et occidi, et* Ibid. 22.
post tres dies resurgere.

XVII. *Et ecce duo viri loquebantur cum eo, Elias et Moyses in* Ibid. 30.
gloria.

XVIII. *E nube vox, Hic est filius meus dilectus.* Ibid. 35.

XIX. *Rogavi discipulos tuos.* Quod in codice suo habebat, Ibid. 40.
praeterquam, *Non potuerunt eiicere ipsum. Et ait ad ipsos: O generatio incredula! quamdiu vos sustinebo.*

XX. *Filius enim hominis tradendus est in manus hominum.* Ibid. 44.

XXI. *Neque hoc legistis, quid fecerit David: Ingressus est in* Cap. 6, 3.
domum dei.

XXII. *Gratias ago tibi domine coeli.* Deerat, *et terrae*, sed Cap. 10, 21.
et vox, *Pater*, aberat. Sed ex eo redarguitur, quod paulo post habeat, *Etiam pater.*

XXIII. Dixit legisperito, *In lege quid scriptum est? Et re-* Ibid. 26.
spondens. Post legisperiti responsum dixit, *Recte dixisti. Hoc fac, et vives.*

XXIV. Et dixit, *Quis vestrum habebit amicum, et ibit ad illum* Cap. 11, 5.
media nocte, postulans tres panes? Ac deinceps, *Petite et dabitur.*
Quis enim ex vobis est pater, a quo filius petat piscem, et pro pisce Ibid. 11.
serpentem dabit illi? aut pro ovo scorpionem? Si ergo vos cum sitis mali, nostis dona bona, quanto magis pater?

XXV. Amputata erant ea quae ad Ionam pertinebant. Sic Ibid. 30.
enim habebat: *Generatio haec, signum non dabitur ei.* Desiderabantur etiam illa, quibus de Ninive et regina Austri ac Salomone fit mentio.

XXVI. Pro his verbis, *Praeteritis dei iudicium*, rescripserat, Ibid. 42.
Praeteritis dei vocationem.

XXVII. *Vae vobis, quoniam aedificatis sepulcra prophetarum, et* Ibid. 47.
patres vestri occiderunt illos.

XXVIII. Deerat, *Propterea et sapientia dei dixit; Mittam ad* Ibid. 49.
illos prophetas: et de sanguine Zachariae et Abel prophetarum, *Quoniam requiretur a generatione hac.*

XXIX. *Dico amicis meis, Nolite timere eos qui occidunt corpus:* Cap. 12, 4.
timete vero cum qui postquam occiderit habet potestatem mittendi in

13. *Vulgo* δή.

βαλεῖν εἰς γέενναν. Οὐκ εἶχε δὲ, Οὐχὶ πέντε στρουθία ἀσσαρίων δύο πωλοῦνται, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἐπιλελησμένον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ;

λ'. Ἀντὶ τοῦ, Ὁμολογήσει ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ, Ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, λέγει.

λα'. Οὐκ ἔχει τὸ, Ὁ θεὸς ἀμφιέννυσι τὸν χόρτον.

λβ'. Ὑμῶν δὲ ὁ πατὴρ οἶδεν ὅτι χρήζετε τούτων, τῶν σαρκικῶν δή.

λγ'. Ζητεῖτε δὲ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προςτεθήσεται ὑμῖν.

λδ'. Ἀντὶ τοῦ, Ὁ πατὴρ ὑμῶν, Ὁ πατὴρ εἶχεν.

[14] λε'. Ἀντὶ τοῦ, Δευτέρᾳ ἢ τρίτῃ φυλακῇ, εἶχεν Ἑσπερινὴν φυλακήν.

[15] λς'. Ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου, καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει.

[16] λζ'. Μή ποτε κατασύρῃ σε πρὸς τὸν κριτὴν, καὶ ὁ κριτὴς παραδώσει σε τῷ πράκτορι.

[17] λη'. Ἦν παρακεκομμένον ἀπὸ τοῦ, Ἦλθόν τινες ἀναγγέλλοντες αὐτῷ περὶ τῶν Γαλιλαίων, ὧν τὸ αἷμα συνέμιξε Πιλᾶτος μετὰ τῶν θυσιῶν αὐτῶν, ἕως ὅπου λέγει περὶ τῶν ἐν τῷ Σιλωὰμ δεκαοκτὼ ἀποθανόντων ἐν τῷ πύργῳ. Καὶ ὅτι, Ἐὰν μὴ μετανοήσητε, καὶ ἕως τῆς παραβολῆς τῆς συκῆς, περὶ ἧς εἶπεν ὁ γεωργὸς [18] ὅτι, Σκάπτω, καὶ βάλλω κόπρια, καὶ ἐὰν μὴ ποιήσῃ, ἔκκοψον.

λθ'. Ταύτην δὲ θυγατέρα Ἀβραὰμ ἔδησεν ὁ Σατανᾶς.

μ'. Παρέκοψε πάλιν, Τότε ὄψεσθε Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ καὶ πάντας τοὺς προφήτας, ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. Ἀντὶ δὲ τούτου ἐποίησεν, Ὅτε πάντας τοὺς δικαίους ἴδητε ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ, ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους. [19] Ἐποίησε δὲ, Κρατουμένους ἔξω, καὶ, Ἐκεῖ ἔστιν ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

μα'. Παρέκοψε πάλιν τὸ, Ἥξουσιν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ ἀνακλιθήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ· καὶ τὸ, Οἱ ἔσχατοι ἔσονται πρῶτοι· καὶ τὸ, Προςῆλθον οἱ Φαρισαῖοι λέγοντες, Ἔξελθε καὶ πορεύου, ὅτι Ἡρώδης σε θέλει ἀποκτεῖναι· καὶ τὸ, Εἶπε, Πορευθέντες εἴπατε
pag. 315. τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ, ἕως ὅτου εἶπεν, Οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀπολέσθαι ἔξω Ἱερουσαλήμ· [20] καὶ τὸ, Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους· καὶ τὸ, Πολλάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι ὡς ὄρνις τὰ τέκνα σου· καὶ τὸ, Ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν· καὶ τὸ, Οὐ μὴ ἴδητέ με, ἕως εἴπητε, Εὐλογημένος.

14. *Desideratur numerus in edit. princ. Andr. Schottus suo exemplo adscripsit de cod. Vaticano:* „Invenitur numerus 36."

15. λζ' cod. Vatic.

16. λη' cod. Vatic.

17. λθ' cod. Vatic.

Geennam. Nec habebat illud: *Nonne quinque passeres veneunt dipondio, et unus ex ipsis non est in oblivione coram deo?*

XXX. Pro his verbis: *Confitebitur coram angelis dei*, rescri- Luc. 12. 8.
bit, *Coram deo.*

XXXI. Non habet ista: *Deus vestit foenum.* Ibid. 28.

XXXII. *Pater vester novit quoniam his opus habetis;* haud du- Ibid. 30.
bie quae ad carnem attinent.

XXXIII. *Quaerite autem regnum dei, et haec omnia adiicientur* Ibid. 31.
vobis.

XXXIV. Pro eo quod est, *Pater vester*, habebat, *Pater.* Ibid. 30.

XXXV. Pro his vero, *Secunda aut tertia custodia*, substitue- Ibid. 38.
rat *Vespertinam custodiam.*

XXXVI. *Veniet dominus servi istius, et secabit eum, et partem* Ibid. 46.
eius ponet cum infidelibus.

XXXVII. *Ne forte trahat te ad iudicem, et iudex tradat te ex-* Ibid. 58.
actori.

XXXVIII. Sustulerat ex illo loco, *Venerunt quidam nuntian-* Cap. 13, 1.
tes ipsi de Galilaeis, quorum sanguinem miscuerat Pilatus cum sacrificiis eorum, usque ad ea quibus de octodecim illis est sermo qui ruina turris oppressi sunt. Item, *Nisi poenitentiam egeritis*, usque ad parabolam ficus de qua dixit agricola, *Fodiam, et mittam stercora, et si non fecerit, excide.*

XXXIX. *Hanc autem filiam Abrahae alligavit satanas.* Ibid. 16.

XL. Item illud ademit: *Tunc videbitis Abraam, Isaac et Iacob,* Ibid. 28.
et omnes prophetas in regno dei. Pro quo rescripsit, *Cum omnes iustos videritis in regno dei, vos autem exclusos.* Adiecit vero, *detentos foris:* et, *Illic est fletus et stridor dentium.*

XLI. Item illud sustulit: *Venient ab oriente et occidente, et re-* Ibid. 29.
cumbent in regno. Tum illud: *Erunt novissimi primi.* Item: *Accesserunt Pharisaei dicentes, Exi et vade, quoniam Herodes vult te interficere.* Nec non et istud: *Dixit, Abeuntes dicite vulpi huic,* usque ad ea, *Non capit prophetam occidi extra Hierusalem.* Illud etiam: *Hierusalem, Hierusalem, quae occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt.* Item: *Saepe volui congregare, sicut gallina pullos suos.* Et: *Relinquetur vobis domus vestra.* Et: *Non me videbitis, donec dicatis, Benedictus.*

18. ὅτι, καὶ σκάπτω *cod. Vatic.*

19. *Recte infra* Προςέθηκε *pro* Ἐποίησε.

20. *Verba* καὶ τὸ, Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, *quae vulgo desiderantur, reposui ex auctoritate cod. Vaticani.*

μβ'. Πάλιν ἀπέκοψε τὴν παραβολὴν πᾶσαν τῶν δύο υἱῶν, τοῦ εἰληφότος τὸ μέρος τῶν ὑπαρχόντων, καὶ τοῦ ἄλλου.

μγ'. Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου, καὶ πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται.

μδ'. Περὶ τοῦ πλουσίου καὶ Λαζάρου τοῦ πτωχοῦ, ὅτι ἀπηνέχθη ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀβραάμ.

με'. Νῦν δὲ ὧδε παρακαλεῖται ὁ αὐτὸς Λάζαρος.

μϛ'. Εἶπεν Ἀβραάμ, Ἔχουσι Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας, ἀκουσάτωσαν [21] αὐτοῦ· ἐπεὶ οὐδὲ τοῦ ἐγειρομένου ἐκ νεκρῶν ἀκούουσιν.

μζ'. Παρέκοψε τὸ, Λέγετε, ὅτι ἀχρεῖοι δοῦλοί ἐσμεν· ὃ ὠφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν.

μη'. Ὅτε συνήντησαν οἱ δέκα λεπροί. Ἀπέκοψε δὲ πολλὰ, καὶ ἐποίησεν, Ἀπέστειλεν αὐτοὺς λέγων, Δείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσι· καὶ ἄλλα ἀντὶ ἄλλων ἐποίησε, λέγων ὅτι, Πολλοὶ λεπροὶ ἦσαν ἐν ἡμέραις Ἐλισσαίου τοῦ προφήτου, καὶ οὐκ ἐκαθαρίσθη εἰ μὴ Νεεμὰν ὁ Σύρος.

μθ'. Ἐλεύσονται ἡμέραι, ὅταν ἐπιθυμήσητε ἰδεῖν μίαν τῶν ἡμερῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

ν'. Εἶπέ τις πρὸς αὐτὸν, Διδάσκαλε ἀγαθὲ, Τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; Μή με λέγετε ἀγαθὸν· εἷς ἐστιν ἀγαθός. [22] Προσέθηκε τὸ ὅτι, Ὁ πατήρ. Καὶ ἀντὶ τοῦ, Τὰς ἐντολὰς οἶδας, λέγει, Τὰς ἐντολὰς οἶδα.

να'. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἐγγίζειν τῇ Ἱεριχὼ, τυφλὸς ἐβόα, Ἰησοῦ, υἱὲ Δαβὶδ, ἐλέησόν με. Καὶ ὅτε [23] ἰάθη, φησὶν, Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε.

νβ'. Παρέκοψε τὸ, Παραλαβὼν τοὺς δώδεκα ἔλεγεν, Ἰδοὺ, ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τοῖς προφήταις περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου· παραδοθήσεται, ἀποκτανθήσεται, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται. Ὅλα ταῦτα παρέκοψε.

νγ'. Παρέκοψε τὸ κεφάλαιον τῆς ὄνου καὶ Βηθφαγὴ, καὶ τὸ περὶ
pag. 316. τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἱεροῦ, ὅτι γεγραμμένον ἦν, Ὁ οἶκός μου οἶκος
προσευχῆς, καὶ ποιεῖτε αὐτὸν σπήλαιον λῃστῶν.

νδ'. Καὶ ἐζήτησαν ἐπιβαλεῖν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, καὶ ἐφοβήθησαν.

νε'. Πάλιν ἀπέκοψε [24] τὴν τοῦ ἀμπελῶνος τοῦ ἐκδεδομένου γεωργοῖς· καὶ τὸ, Τί οὖν ἐστι τὸ, Λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες;

νϛ'. Ἀπέκοψε τὸ, Ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ, Μωϋσῆς ἐμήνυσε

21. αὐτοῦ *reposui ex cod. Vatic., quamquam infra reperitur* αὐτῶν. *Vulgo extat* αὐτούς.

22. *Corrigo* Προσεθήκατο ὅτι, *vel* Προσέθετο ὅτι.

23. ἰάσθη *edit. princ.*

XLII. Ad haec integram abscidit duorum filiorum parabolam, Luc. 15, 11 sqq.
eius videlicet qui bonorum partem abstulerat, et alterius.

XLIII. *Lex et prophetae usque ad Ioannem, et omnis in illud* Cap. 16, 16.
vim facit.

XLIV. De divite et Lazaro mendico, quemadmodum delatus Ibid. 22.
est ab angelis in sinum Abraami.

XLV. *Nunc vero hic consolatur Lazarus.* Ibid. 25.

XLVI. *Dixit Abraam, Habent Moysem et prophetas, ipsos audi-* Ibid. 29.
ant: quandoquidem neque si quis a mortuis resurrexerit audient.

XLVII. Sustulit ista: *Dicite, quoniam servi inutiles sumus;* Cap. 17, 10.
quod debuimus facere, fecimus.

XLVIII. Quando occurrerunt leprosi. Quo in loco multa re- Ibid. 12.
secuit, atque ita scripsit: *Et misit eos dicens, Ostendite vos sacerdotibus:* ac pro aliis alia subiecit, ita concipiens: *Multi erant leprosi in diebus Elisaei prophetae, et nemo curatus est nisi Naamam Syrus.*

XLIX. *Venient dies, quando desiderabitis videre unum ex diebus* Ibid. 22.
filii hominis.

L. *Dixit ei quidam, Magister bone, quid faciens vitam aeternam* Cap. 18, 18.
possidebo? Nolite me dicere bonum: Unus est bonus. Adiecit vero, *Pater.* Sed et pro eo quod est, *Mandata nosti,* scripsit ille, *Mandata novi.*

LI. *Factum autem est cum appropinquaret Iericho, caecus cla-* Ibid. 35.
mabat, Iesu filii David, miserere mei! Et cum curatus esset, ait, Fides tua te salvum fecit.

LII. Mutilavit ista: *Assumptis duodecim ait, Ecce ascendimus* Ibid. 31.
Hierosolymam, et consummabuntur omnia quae scripta sunt per prophetas de filio hominis: tradetur, occidetur, et tertia die resurget. Haec omnia sustulit.

LIII. Expunxit et caput illud de asino, Bethphage et urbe ac Cap. 19, 29.
templo: *Quoniam scriptum est, Domus mea domus orationis vocabitur,* Ibid. 46.
et facitis eam speluncam latronum.

LIV. *Et quaesierunt iniicere manus in illum, et timuerunt.* Cap. 20, 19.

LV. Item illum induxit locum quo de vite illa agitur agricolis Ibid. 9.
locata. Atque hoc insuper: *Quid est igitur, Lapidem quem reproba-* Ibid. 17.
verunt aedificantes?

LVI. Delevit illud: *Quia vero mortui resurgunt, Moyses osten-* Ibid. 37.

24. *Intellego* παραβολὴν *cum Cornario. Petavius rescribendum proposuit* τὰ τοῦ ἀμπελῶνος.

περὶ τῆς βάτου, καθὼς λέγει, Κύριον τὸν θεὸν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. Θεὸς δέ ἐστι ζώντων, καὶ οὐχὶ νεκρῶν.

νζʹ. Οὐκ εἶχε ταῦτα· Ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ καὶ Μωϋσῆς ἐμήνυσε, λέγων θεὸν Ἀβραὰμ καὶ θεὸν Ἰσαὰκ καὶ θεὸν Ἰακὼβ, θεὸν ζώντων.

νηʹ. Πάλιν παρέκοψε τὸ, Θρὶξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται.

νθʹ. Πάλιν παρέκοψε ταῦτα· Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη, καὶ τὰ ἑξῆς· διὰ τὸ ἐπιφερόμενον, Ἕως πληρωθῇ πάντα τὰ γεγραμμένα.

ξʹ. Συνελάλησε τοῖς στρατηγοῖς καὶ τὸ πῶς αὐτὸν παραδῷ αὐτοῖς.

ξαʹ. Καὶ εἶπε τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς λοιποῖς, Ἀπελθόντες ἑτοιμάσατε, ἵνα φάγωμεν τὸ πάσχα.

ξβʹ. Καὶ ἀνέπεσε, καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ, καὶ εἶπεν, Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ᾽ ὑμῶν, πρὸ τοῦ με παθεῖν.

ξγʹ. Παρέκοψε τὸ, Λέγω γὰρ ὑμῖν, Οὐ μὴ φάγω αὐτὸ ἀπαρτὶ ἕως πληρωθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ.

ξδʹ. Παρέκοψε τὸ, Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς, μή τινος ὑστερήσατε; καὶ τὰ ἑξῆς· διὰ τὸ, Καὶ τοῦτο τὸ γεγραμμένον δεῖ τελεσθῆναι, τὸ, Καὶ μετὰ ἀνόμων συνελογίσθη.

ξεʹ. Ἀπεσπάσθη ἀπ᾽ αὐτῶν ὡσεὶ λίθου βολὴ, καὶ θεὶς τὰ γόνατα προσηύχετο.

ξϛʹ. Καὶ ἤγγισε καταφιλῆσαι αὐτὸν, καὶ εἶπεν.

ξζʹ. Παρέκοψε [25] ὃ ἐποίησε Πέτρος, ὅτε ἐπάταξε καὶ ἀφείλετο τὸ οὖς.

ξηʹ. Οἱ συνέχοντες ἐνέπαιζον δέροντες, καὶ τύπτοντες ἔλεγον, Προφήτευσον τίς ἐστιν ὁ παίσας σε;

ξθʹ. Προσέθετο μετὰ τοῦτο, Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος, καὶ καταλύοντα τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας.

pag. 317. οʹ. Προσθήκη μετὰ τὸ, Κελεύοντα φόρους μὴ δοῦναι, Καὶ ἀποστρέφοντα τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα.

οαʹ. Καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λεγόμενον Κρανίου τόπος ἐσταύρωσαν αὐτὸν, καὶ διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια, καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος.

οβʹ. Παρέκοψε τὸ, Σήμερον μετ᾽ ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ Παραδείσῳ.

ογʹ. Καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ἐξέπνευσε.

οδʹ. Καὶ ἰδοὺ, ἀνὴρ, ὀνόματι Ἰωσὴφ, καθελὼν τὸ σῶμα [26] ἐνετύλιξε, καὶ ἔθηκεν ἐν μνήματι λαξευτῷ.

οεʹ. Καὶ ὑποστρέψασαι ἡσύχασαν τὸ σάββατον κατὰ τὸν νόμον.

25. *Libri habent* τὸ *pro* ὃ.

26. ἐνετίλιξε *cod. Vatic.* ἐνεστύλιξε

dit secus rubum, sicut dicit Dominum deum Abraham et Isaac et Iacob. Deus autem est vivorum, non mortuorum.

LVII. Ista quoque praetermisit: *Quia vero resurgant mortui et Moyses ostendit, dicens Deum Abraham et Deum Iacob, Deum vivorum.*

LVIII. Illud insuper omisit: *Capillus de capite vestro non peribit.* Luc. 21, 18.

LIX. Iterum haec amputavit: *Tunc qui in Iudaea sunt fugiant* Ibid. 21.
ad montes etc., ob ea quae sequuntur: *Donec consummentur omnia quae scripta sunt.*

LX. *Locutus est cum magistratibus, quemadmodum illum tra-* Cap. 22, 4.
deret etc.

LXI. *Et dixit Petro et reliquis, Euntes praeparate, ut mandu-* Ibid. 8.
cemus Pascha.

LXII. *Et recubuit, et duodecim apostoli cum illo; et dixit, De-* Ibid. 15.
siderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar.

LXIII. Praeterea haec ab eo detracta sunt: *Dico enim vobis,* Ibid. 16.
Non edam illud amplius donec impleatur in regno patris mei.

LXIV. Item illud: *Quando misi vos, numquid defuit vobis? etc.* Ibid. 35.
Ob ea quae sequuntur: *Et hoc oportet impleri: et cum iniquis deputatus est.*

LXV. *Avulsus est ab illis, quantum iactus est lapidis, et positis* Ibid. 41.
genibus orabat.

LXVI. *Et accessit, ut oscularetur eum, et dixit.* Ibid. 47.

LXVII. Recidit id quod a Petro gestum est, cum percussit et Ibid. 50.
amputavit auriculam.

LXVIII. *Et qui tenebant, illudebant caedentes, et percutientes* Ibid. 63.
dicebant, Prophetiza quis est qui te percussit?

LXIX. Post illa: *Hunc invenimus subvertentem gentem nostram,* Cap. 23, 2.
addidit: *Et destruentem legem et prophetas.*

LXX. Aliud quoque post haec verba: *Et prohibentem tributa* Ibid. 2.
dare, subiecit, *Et avertentem uxores et filios.*

LXXI. *Et venientes in locum qui dicitur Calvariae locus, cruci-* Ibid. 33.
fixerunt eum, et diviserunt vestimenta, et obscuratus est sol.

LXXII. Hoc abstulit: *Hodie mecum eris in Paradiso.* Ibid. 43.

LXXIII. *Et clamans voce magna expiravit.* Ibid. 46.

LXXIV. *Et ecce vir nomine Ioseph depositum corpus involvit, et* Ibid. 50.
posuit in monumento exciso.

LXXV. *Et revertentes siluerunt sabbato secundum mandatum.* Ibid. 56.

edit. princ. Ceterum adde σινδόνι, *quod infra reperitur.*

οϛ'. *Εἶπαν οἱ ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; ἠγέρθη, μνήσθητε ὅσα ἐλάλησεν ἔτι ὢν, ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παθεῖν καὶ παραδοθῆναι.*

οζ'. *Παρέκοψε τὸ εἰρημένον πρὸς Κλεόπαν καὶ τὸν ἄλλον, ὅτε συνήντησεν αὐτοῖς, τὸ, Ὦ ἀνόητοι καὶ βραδεῖς τοῦ πιστεύειν ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐλάλησαν οἱ προφῆται, οὐχὶ ταῦτα ἔδει παθεῖν; Καὶ ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἐφ' οἷς ἐλάλησαν οἱ προφῆται, [27] Ἐφ' οἷς ἐλάλησα ὑμῖν. Ἐλέγχεται δὲ ὅτι ὅτε ἔκλασε τὸν ἄρτον, ἠνεῴχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ ἐπέγνωσαν.*

οη'. *Τί τεταραγμένοι ἐστέ; ἴδετε τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας· ὅτι πνεῦμα ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα.*

Ἔτι δὲ καὶ ταῦτα συνάπτομεν κατὰ τοῦ προειρημένου αἱρεσιάρχου ταύτῃ τῇ ἡμῶν κατ' αὐτοῦ πεπραγματευμένῃ [28] σχέσει, ἅτινα παρ' αὐτῷ πάλιν ἐφεύρομεν, ὡς ἐν ἐθελοδοκήσει τῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἐπιστολῶν, οὐχ ὅλων, ἀλλ' ἐνίων, ὧν ἐν τῷ τέλει τῆς πάσης πραγματείας αἱ ὀνομασίαι ὑφ' ἡμῶν ἐνετάχθησαν, ὡς παρ' αὐτῷ τὸ Ἀποστολικὸν ἐμφέρεται, καὶ αὐτῶν δὲ ἠκρωτηριασμένων συνήθως τῇ αὐτοῦ ῥᾳδιουργίᾳ· ὡς καὶ ἐν τῷ προταχθέντι ὀνόματι Εὐαγγελίῳ λείψανα μὲν τοῦ ἀληθινοῦ εὐαγγελίου, εἰ δεῖ τἀληθῆ λέγειν, ὅμως δὲ τὰ πάντα δεινῶς μηχανευσάμενος ἐνόθευσεν.

pag. 318. ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΠΑΡ ΑΥΤΩΙ δ', ΕΝ ΔΕ ΤΩΙ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΩΙ α'.

[29] α'. *Ὅσοι ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται, καὶ ὅσοι ἐννόμως ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται.*

β'. *Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσσῃς, ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν.*

γ'. *Ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ.*

δ'. *Ἔτι γὰρ Χριστὸς ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, ἔτι κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε.*

ε'. *Ὥστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή.*

ϛ'. *Ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν.*

27. *Fortasse excidit ἐποίησεν, quod infra quidem extat.*
28. *Fortassean συνθέσει.*
29. *De cod. Vaticano hoc loco Andr. Schottus annotavit haec:* „Post numerum Ium. habet statim numerum XXVIII.,

LXXVI. *Dixerunt qui erant in veste alba: Quid quaeritis viventem cum mortuis? Surrexit. Recordamini quae locutus est, cum adhuc esset: Quoniam oportet filium hominis pati et tradi.* Luc. 24, 5.

LXXVII. Quin ea subtraxit quae Cleophae et eius socio dicta sunt, cum illis occurrit: *O stulti et tardi corde ad credendum in omnibus quae locuti sunt prophetae! Nonne haec oportuit pati?* Ac pro his: *In omnibus quae locuti sunt prophetae*, scripsit, *In omnibus quae locutus sum vobis.* Sed ex eo redarguitur, quod cum panem fregit, aperti sunt oculi, et cognoverunt. Ibid. 25. Ibid. 31.

LXXVIII. *Quid turbati estis? Videte manus, et pedes: quoniam spiritus ossa non habet, sicut me videtis habere.* Ibid. 39.

Praeter haec, quae sequuntur contra haereseos auctorem istum huic a nobis instituto adiungamus operi. Quae quidem apud eundem invenimus hunc in finem usurpata, ut epistolarum Pauli apostoli speciem prae se ferrent. Quas tamen non omnes, sed certas duntaxat adsciscit; quarum in calce totius operis nomina subscripsimus, cuiusmodi in Apostolico ab illis inscripto libro reperiuntur. Atque illas ipsas insuper usitato illo suo flagitio mutilatas proposuit, quemadmodum in alterum illum librum, cui Evangelio nomen imposuit, ut quod res est dicam, germani evangelii reliquias coniecit, ac nihilominus tamen omnia malitiose callideque depravavit.

EX EPISTOLA AD ROMANOS, QUAE APUD ILLUM IV. EST, IN APOSTOLICO I.

I. *Quicumque sine lege peccaverunt, sine lege et peribunt, et quicumque in lege peccaverunt, per legem iudicabuntur. Non enim auditores leges iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur.* Rom. 2, 12.

II. *Circumcisio quidem prodest, si legem observes. Si autem praevaricator legis sis, circumcisio tua praeputium facta est.* Ibid. 25.

III. *Habentem formam cognitionis, et veritatis in lege.* Ibid. 20.

IV. *Adhuc enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus, pro impiis mortuus est.* Cap. 5, 6.

V. *Unde lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et iustum et bonum.* Cap. 7. 12.

VI. *Ut iustificatio legis impleatur in nobis.* Cap. 8, 4.

post vero IIum. habet XXIX., et sic deinceps post IIIum. XXX., post IVum. XXXI., usque ad epistolam ad Philemonem."

ζ΄. Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι.

η΄. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν πλησίον νόμον πεπλήρωκε.

[30] ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ α΄. ΠΑΡ ΗΜΙΝ ΔΕ η΄.
Πρὸς Θεσσαλονικεῖς β΄, παρ᾽ ἡμῖν δὲ ϑ΄.
Ἡ πρὸς Ἐφεσίους ζ΄, παρ᾽ ἡμῖν δὲ ε΄.

[31] α΄. Μνημονεύοντες ὑμεῖς ποτε τὰ ἔθνη, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία, ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτου· ἦτε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ· νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ὑμεῖς οἵ ποτε ὄντες μακρὰν ἐγενήθητε ἐγγὺς ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ὑμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἓν, καὶ τὰ ἑξῆς.

[32] β΄. Διὸ λέγει, Ἔγειρε ὁ καθεύδων, [33] καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός.

γ΄. Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ κολληθήσεται τῇ γυναικὶ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν, παρὰ τὸ, Τῇ γυναικί.

pag. 319. ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΕΙΣ η΄, ΠΑΡ ΗΜΙΝ ΔΕ ζ΄.

[34] α΄. Μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει, ἢ [35] ἐν πόσει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς ἢ νεομηνίας καὶ σαββάτων, ὅ ἐστι σκιὰ τῶν μελλόντων.

ΠΡΟΣ ΦΙΛΗΜΟΝΑ ϑ΄, ΠΑΡ ΗΜΙΝ ΔΕ ιγ΄, Η ΚΑΙ ιδ΄.
Πρὸς Φιλιππησίους ι΄, παρ᾽ ἡμῖν δὲ ς΄.
Πρὸς Λαοδικεῖς ια΄.

Εἷς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἷς θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ α΄, ΠΑΡ ΗΜΙΝ ΔΕ [36] δ΄ [καὶ α΄].

α΄. Μάθετε δὲ ὅτι δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται· ὅσοι γὰρ ὑπὸ νόμον, ὑπὸ κατάραν εἰσίν. Ὁ δὲ ποιήσας αὐτὰ ζήσεται ἐν αὐτοῖς.

β΄. Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. Ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐπαγγελίας, διὰ τῆς [37] ἐλευθέρας.

30. *Cornarius:* Ex epistola ad Thessalonicenses prima, apud ipsum quinta, apud nos octava. Et ad Thessalonicenses secunda, apud ipsum sexta, apud nos nona, n i h i l a d s c r i p s i m u s. Ex epistola ad Ephesios ipsi septima, nobis quinta.

31. *α. 30 est annotatus in marg. exempli Schottiani numerus. Recte infra pro* Μνημονεύοντες *extat* Μνημονεύετε.

32. *β. 37 et cett. legitur manu Andr. Schotti annotatum.*

33. *Plenius infra* καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ *cett.*

34. *α, λϛ legitur annotatum in exemplo Schottiano.*

VII. *Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti.* Rom. 10, 4.

VIII. *Qui enim diligit proximum, legem implevit.* Cap. 13, 8.

AD THESSALONICENSES I., QUAE EST APUD NOS VIII.
Ad Thessalonicenses II., quae est apud nos IX.
Ad Ephesios VII., apud nos V.

I. *Memores estote, quod aliquando vos eratis gentes, qui dicebamini praeputium, ab ea quae dicitur circumcisio in carne manu facta. Eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum promissionis, spem non habentes, et sine deo in mundo. Nunc autem in Christo Iesu vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine ipsius. Ipse enim pax nostra, qui fecit utraque unum etc.* Eph. 2, 11.

II. Ideo dicit: *Surge qui dormis, et illuminabit te Christus.* Cap. 5, 14.

III. *Propter hoc relinquet homo patrem suum, et matrem suam, et adhaerebit uxori, et erunt duo in carnem unam,* dempta voce *Uxori.* Ibid. 31.

AD COLOSSENSES VIII., APUD NOS VII.

I. *Nemo ergo vos iudicet in cibo, et potu, aut in parte diei, aut neomeniae, aut sabbatorum, quod est umbra futurorum.* Col. 2, 16.

AD PHILEMONEM IX., QUAE APUD NOS EST XIII., VEL XIV.
Ad Philippenses X., apud nos VI.
Ad Laodicenos XI.

Unus dominus, una fides, unum baptisma, unus deus et pater omnium, qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus. Eph. 4, 5.

EX EPISTOLA AD GALATAS I., APUD NOS IV.

I. *Discite autem, quia iustus ex fide vivit. Quotquot enim sub lege sunt, sub maledicto sunt. Qui autem fecerit ista, vivet in eis.* Gal. 3, 11.

II. *Maledictus omnis qui pendet in ligno. Qui autem ex promissione est, ex libera.* Ibid. 13. Cap. 4, 23.

35. ἐν, *quod desideratur in edit. princ., Petavius ex cod. Vatic. restituit.*

36. τετάρτη καὶ πρώτη *plane scriptum legitur in cod. Rhedig. Petavius istud* καὶ α΄ *delendum censuit. Equidem subscribo eius iudicio. Nisi enim omnia me fallunt, additamentum illud* καὶ α΄, *sive* καὶ πρώτη, *profectum est a magistello aliquo ad ordinem Apostolici eum, quem infra in Refutatione ab ipso Epiphanio servari videret, id est Marcionis, respiciente, atque verba* παρ᾽ ἡμῖν *non de Christianis orthodoxae ecclesiae, sed de ipso Epiphanio interpretante.*

37. ἐλευθερίας *edidit Cornarius, at in versione Latina scripsit:* per liberam est.

γ΄. Μαρτύρομαι δὲ πάλιν ὅτι ἄνθρωπος περιτετμημένος ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον πληρῶσαι.

δ΄. Ἀντὶ τοῦ, Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ, ἐποίησε, Δολοῖ.

ε΄. Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ὑμῖν πεπλήρωται, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

ϛ΄. Φανερὰ δέ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, ἅτινά ἐστι πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐρίθειαι, διχοστασίαι, αἵρεσις, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν.

ζ΄. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις.

η΄. Οὔτε γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάσσουσι.

pag. 320. ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ α΄, ΠΑΡ ΑΥΤΩΙ ΔΕ ΜΑΡΚΙΩΝΙ β΄, ΚΑΙ ΠΑΡ ΗΜΙΝ β΄.

[38] α΄. Γέγραπται γὰρ, Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω.

β΄. Ἵνα, καθὼς γέγραπται, ὁ καυχώμενος ἐν κυρίῳ καυχάσθω.

γ΄. Τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, τῶν καταργουμένων.

δ΄. Γέγραπται γὰρ, Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Καὶ πάλιν, Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων ὅτι εἰσὶ μάταιοι.

ε΄. Καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός.

ϛ΄. Οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἓν σῶμά ἐστιν; Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

ζ΄. [39] Μετηλλαγμένως. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, Καὶ ὁ νόμος ταῦτα οὐ λέγει, φησὶ ἐκεῖνος, Εἰ καὶ ὁ νόμος Μωϋσέως ταῦτα οὐ λέγει.

η΄. Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ;

θ΄. Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πνευματικὸν ἔφαγον βρῶμα. Ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός· ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν ηὐδόκησε. Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, πρὸς τὸ [40] μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κἀκεῖνοι ἐπεθύμησαν· μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθώς τινες αὐτῶν, ὡς γέγραπται, Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν· μηδὲ ἐκπειράζω-

38. *De cod. Vaticano in exemplo Schottiano annotata invenio haec:* „Hic iterum sequitur numerus, ut supra, et post primum habet ϛ΄, post secundum ι΄, post

III. *Testificor rursum, quoniam homo circumcisus debitor est universae legis implendae.* Gal 5. 3.

IV. Pro eo quod est, *Modicum fermentum totam massam corrumpit*, rescripsit, *Adulterat.* Ibid. 9.

V. *Omnis enim lex vobis impletur. Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Ibid. 14.

VI. *Manifesta sunt autem opera carnis, quae sunt fornicatio, immunditia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, irae, rixae, dissensiones, sectae, homicidia, ebrietates, comessationes, quae praedico vobis sicut praedixi, quoniam qui talia agunt, regnum dei non possidebunt.* Ibid. 19.

VII. *Qui autem Christi carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.* Ibid. 24.

VIII. *Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt.* Cap. 6. 13.

AD CORINTHIOS I., QUAE EST APUD MARCIONEM UT ET APUD NOS II.

I. *Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam prudentium reprobabo.* 1 Cor. 1, 19.

II. *Ut, quemadmodum scriptum est, qui gloriatur in domino glorietur.* Ibid. 31.

III. *Principum huius seculi, qui evacuantur.* Cap. 2. 6.

IV. *Scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum.* Cap. 3. 19.
Et iterum: *Dominus novit cogitationes hominum, quia vanae sunt.*

V. *Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.* Cap. 5. 7

VI. *Nescitis quod qui adhaeret meretrici, unum corpus est. Erunt enim, inquit, duo in carnem unam.* Cap. 6, 16.

VII. Mutatus est locus. Nam pro eo quod est, *Et lex haec non dicit*, habet ille, *Etsi lex Moysis haec non dicit.* Cap. 9. 8.

VIII. *Numquid de bobus cura est deo?* Ibid. 9.

IX. *Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes eandem escam spiritalem manducaverunt. Bibebant enim de spiritali consequente eos petra; petra autem erat Christus. Sed non in pluribus eorum beneplacitum est deo. Haec autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut illi fuerunt. Neque idolorum cultores efficiamini, sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Neque tentemus* Cap. 10. 1.

tertium ια΄: et sic in reliquis."

39. *Vulgo* Μετηλλαγμένος.

40. μή, *quod desideratur in edit. princ., Petavius ex cod. Vatic. restituit.*

μεν τὸν Χριστὸν, ἕως ὅπου λέγει. Ταῦτα δὲ τυπικῶς συνέβαινεν ἡμῖν, καὶ τὰ ἑξῆς.

ί. Τί οὖν φημι; ὅτι ἱερόθυτον τί ἐστιν; [41] ἢ εἰδωλόθυτον τί ἐστιν; ἀλλ' ὅτι ἃ θύουσι δαιμονίοις, καὶ οὐ θεῷ.

ια'. Ἀνὴρ οὐκ ὀφείλει κομᾶν, δόξα καὶ εἰκὼν θεοῦ ὑπάρχων.

ιβ'. Ἀλλὰ ὁ θεὸς συνεκέρασε τὸ σῶμα.

ιγ'. Πεπλανημένως, Ἀλλὰ ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους τῷ νοΐ μου λαλῆσαι· ἑτέρως δὲ, Διὰ τὸν νόμον.

pag. 321. ιδ'. Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ὅτι, Ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον.

ιε'. Αἱ γυναῖκες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν, οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν· ἀλλ' ὑποτασσέσθωσαν, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει.

ις'. Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν. Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν. Καὶ ὅτι, Εἰ ὁ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, μάταιον, καὶ τὰ ἑξῆς. Οὕτως κηρύσσομεν, καὶ οὕτως [42] ἐπιστεύσατε, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, καὶ ἐγήγερται τρίτῃ ἡμέρᾳ. Ὅταν δὲ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος, Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος.

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ β', ΠΑΡ ΑΥΤΩΙ ΔΕ ΚΑΙ ΠΑΡ ΗΜΙΝ γ'.

[43] α'. Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι θεοῦ ἐν αὐτῷ τὸ Ναί· διὸ καὶ δι' αὐτοῦ τὸ Ἀμὴν τῷ θεῷ.

β'. Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὅτι ὁ θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι.

γ'. Ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν καὶ λαλοῦμεν. Ἐξέκοψε δὲ τὸ, Κατὰ τὸ γεγραμμένον.

Αὕτη ἡ νενοθευμένη τοῦ Μαρκίωνος σύνταξις, ἔχουσα μὲν χαρακτῆρα καὶ τύπον τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου καὶ Παύλου τοῦ ἀποστόλου οὐχ ὅλον, οὐ πασῶν τῶν αὐτοῦ ἐπιστολῶν, ἀλλὰ μόνον τῆς πρὸς Ῥωμαίους, καὶ τῆς πρὸς Ἐφεσίους, καὶ πρὸς Κολοσσεῖς, καὶ τῆς πρὸς Λαοδικεῖς, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς Γαλάτας, καὶ τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης καὶ δευτέρας, καὶ τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτης καὶ δευτέρας, καὶ τῆς πρὸς Φιλήμονα καὶ Φιλιππησίους, καὶ τῆς πρὸς Τιμόθεον πρώτης καὶ δευτέρας, καὶ πρὸς Τίτον, καὶ τῆς πρὸς Ἑβραίους, τῶν ἐμφερομένων παρ' αὐτῷ, ὡς οὐ πληρεστάτων οὐσῶν, ἀλλὰ ὡς ἐν παραχαράξει. Πανταχόθεν δὲ τὴν αὐτὴν σύνταξιν [44] ἐρραδιούργηκε τὴν

41. ἢ εἰδωλόθυτον τί ἐστιν verba adieci ex cod. Vaticano. Extat etiam infra. Desiderantur in editis atque in cod. Rhedig.

42. ἐπιστεύσατε cod. Vatic. ἐπιστεύσαμεν cod. Rhedig. et editi libri.

43. De cod. Vaticano hic manu Andr.

Christum, usque ad ea verba: *Haec autem omnia in figura contingebant ipsis etc.*

X. *Quid ergo dico? Quod idolis immolatum aliquid sit? Sed* 1. Cor. 10, 19.
quae immolant daemoniis, et non deo.

XI. *Vir comam non nutriat. Gloria enim et imago dei est.* Cap. 11, 14.

XII. *Sed deus temperavit corpus.* Cap. 12, 24.

XIII. Perperam ista concepit: *Sed in ecclesia volo quinque verba* Cap. 14. 19.
sensu meo loqui. Aliter enim ille scripsit et, *Ob legem*, addidit.

XIV. *In lege scriptum est: Quoniam in aliis linguis et labiis lo-* Ibid. 21.
quar populo huic.

XV. *Mulieres in ecclesiis taceant. Non enim permittitur eis lo-* Ibid. 34
qui, sed subditas esse, sicut et lex dicit.

XVI. De resurrectione mortuorum. *Notum autem vobis facio,* Cap. 15, 1.
fratres, evangelium, quod praedicavi vobis. Item: *Si Christus non resurrexit, inanis etc. Sic praedicamus, et sic credidimus: Quoniam Christus mortuus est et sepultus, et resurrexit tertia die. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria.*

EX EPISTOLA II. AD CORINTHIOS, QUAE TAM ILLI QUAM NOBIS EST III.

I. *Quotquot enim promissiones dei sunt, in illo, Est, ideo et* 2 Cor. 1, 20.
per ipsum Amen deo.

II. *Non enim nosmetipsos praedicamus, sed dominum Iesum Chri-* Cap. 4, 5.
stum; nos autem servos vestros per Iesum Christum. Quoniam deus qui dixit de tenebris lucem splendescere.

III. *Habentes autem eundem spiritum fidei et nos credimus et lo-* Ibid. 13.
quimur. Ubi voces illas sustulit, *Sicut scriptum est.*

Haec est Marcionis adulterina illa lucubratio. Quae tam evangelii secundum Lucam quam epistolarum Pauli apostoli formam speciemque repraesentat, nec earum tamen omnium, sed illius duntaxat quae ad Romanos est scripta, et ad Ephesios, et ad Colossenses, nec non ad Laodicenos, et ad Galatas, et ad Corinthios prima ac secunda. Item ad Thessalonicenses prima et secunda, ad Philemonem, ad Philippenses, ad Timotheum prima et secunda, ad Titum, et ad Hebraeos. Quas omnes non integras, sed depravatas ac mutilatas complexus est: adeo quidem, totum ut illud opus mala fide vi-

Scholti annotatum invenio: „Hic habet post primum κε', post secundum κς', post tertium κζ': nihil praeterea."

44. ἐρραδιούργηκε τὴν *rescripsi pro* ἐρραδιουργημένην. *qua corruptela omnes, quos vidi, libri laborant.*

καὶ ἔν τισι λέξεσιν ἐπιποιήτως προςθήκην ἔχουσαν, οὐκ εἰς ὠφέλειαν, ἀλλὰ εἰς ἥσσονας καὶ ἐπιβλαβεῖς ξενολεξίας κατὰ τῆς ὑγιοῦς πίστεως, ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐμβεβροντημένου νοῦ βοσκήματος.

pag. 322. Ταῦτα δὲ ἡμῖν πεπόνηται καὶ πεπολυπραγμόνηται ἐκ τῆς παρ' [45] αὐτῷ προλελεγμένης γραφῆς ἀποστόλου τε καὶ τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου. [46] Εἰδέναι ἔχοιεν πάντες οἱ πειρώμενοι ἀντιλέγειν τῇ αὐτοῦ πλάνῃ ὅτι τὰ μὲν παρηλλαγμένα ῥήματα κατὰ ῥᾳδιουργίαν ἐντέτακται, ὅσα δὲ οὐκ ἐμφέρεται ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις, συληθέντα ὑπάρχει ὑπὸ τῆς αὐτοῦ τόλμης. Ταῦτα γὰρ ἐδόκει ὁ κτηνώδης μόνα ἐναντία εἶναι [47] καὶ ἀντιλέγειν τῇ αὐτοῦ ἐπιπλάστῳ ἐπινοίᾳ.

Ἔστι δὲ τρίτον ἡμῶν τῆς φιλοκαλίας τὸ συναγαγεῖν ὅσα παρ' αὐτῷ τε καὶ παρ' ἡμῖν ηὕρηται συνᾴδοντα καὶ ἔχοντα ἔμφασιν ἐνσάρκου παρουσίας τῆς τοῦ σωτῆρος, καὶ μαρτυρίας συμφωνίας τῆς καινῆς πρὸς παλαιὰν διαθήκην, καὶ ὁμολογίας τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὁμολογοῦντος τὸν θεὸν ποιητὴν οὐρανοῦ τε καὶ τῆς γῆς, αὐτόν τε λαλήσαντα ἐν νόμῳ καὶ ἐν προφήταις, ἴδιον δὲ τοῦτον εἶναι πατέρα αὐτοῦ. Καὶ αὕτη μὲν τῆς προειρημένης ὑμῶν ὑποθέσεως ἡ σχολιοποιηθεῖσα σύντομος ὑπομνηματικὴ ἐξ ἀντιγράφων τοῦ Μαρκίωνος σύνταξις πρὸς ἔπος ὡς ἐδάφιον ἡμῖν γεγραμμένη. Ἵνα δὲ μὴ τὰ ἐν αὐτῇ δυςνόητα παρά τισι σκοτεινῶς ἀγνοούμενα ἐμφέρηται, αὖθις πάλιν τοὺς ἀριθμοὺς τῶν ἐπιγραφῶν, πρώτου φημὶ καὶ δευτέρου καὶ τρίτου κεφαλαίου, καθ' εἱρμὸν ἐπιλύσω, δι' ἣν αἰτίαν ἑκάστη λέξις ἀνελέχθη, καὶ ἐνταῦθα μετεβλήθη. Ἄρξομαι δὲ τοῦ λέγειν οὕτως.

ΣΧΟΛΙΟΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡ ΑΥΤΩΙ ΤΩΙ ΜΑΡΚΙΩΝΙ.

α'. Ἀπελθὼν δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἱερεῖ, καὶ προςένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου, καθὼς προςέταξε Μωϋσῆς, ἵνα ᾖ μαρτύριον τοῦτο ὑμῖν.

Ἔλεγχος α'. Πῶς ἠδύνατο ὁ κύριος ὁ κατὰ τοῦ νόμου καὶ κατὰ τοῦ θεοῦ τοῦ νόμου ἔχων τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν, ὡς σὺ φῂς, λέγειν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ θεραπευομένοις, φημὶ δὲ τῷ λεπρῷ, Ἀπελθὼν δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἱερεῖ; Ἱερεῖ γὰρ λέγων οὐκ ἀθετεῖ τὴν τοῦ νόμου ἱερωσύνην. Καὶ προςένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου. Κἄν τε ἀποκόψῃς

pag. 323. τὸ Δῶρον, φανήσεται ἐκ τοῦ Προςένεγκε ὅτι περὶ δώρου λέγει. Περὶ

45. αὐτῷ *codd. Vatic. Rhedig.* αὐτοῦ *libri editi.*

46. *Hic voculam aliquam excidisse iure utique licet suspicari. Petavius putat* ἵνα *coniunctionem, quacum struatur optativus* ἔχοιεν. *Nec improbabile hoc; modo rescripserim* εἰδέναι ἵνα ἔχοιεν *quam* ἵνα εἰδέναι ἔχοιεν. *Equidem quamquam mallem* Εἰδέναι δ' ἔχοιεν, *vel* Εἶτα εἰδέναι ἔχοιεν, *quod Cornarium coniectasse versio*

tiatum et quibusdam dictionibus insuper additis interpolatum fuerit. Quod non communis utilitatis gratia, sed ad vocum periculosissimam novitatem affectandam, furiosa illa belua facere instituit.

Haec autem omnia ex eo quem commemoravimus apostoli evangeliique Lucae libro, quo is utitur, excerpere ac seligere studuimus. Ut quicumque adversus illius errorem disputare fuerint aggressi, prius intelligant quaedam ab eo commutata vocabula, ac per fraudem ac malitiam inserta. Quae vero suis locis minime reperiuntur, eiusdem sunt audacia subtracta. Haec enim homo stupidus sola esse iudicavit commentitiis illis suis opinionibus contraria.

Tertius vero praeterea susceptus a nobis est labor, ut in unam conferremus omnia de quibus cum inter nos atque illum conveniat, ea tamen sunt eiusmodi ut salvatorem nostrum assumpta carne venisse manifeste significent: tum quae veteris novique testamenti consensionem ostendunt, aut ipsiusmet dei filii confessionem, qua deum esse coeli terraeque conditorem, et in lege prophetisque locutum, ac denique patrem esse suum affirmat. De hoc igitur argumento brevem illum commentarium velut scholia quaedam elaboravimus, totumque istud opus e Marcionis libris ad verbum excerptum sic tanquam maioris alicuius solum ac fundamentum praemisimus. Sed ne si quid in eo est ad intelligendum difficile quibusdam ignorantiae tenebris lectorum obducat animos, placet deinceps singula a me proposita suisque titulis inscripta capita, primum, secundum, ac tertium explicando tractare, causamque demonstrare propter quam unaquaeque delecta vox est et ab illo mutata. Hinc igitur disputandi initium faciam.

SCHOLION EX EVANGELIO QUO MARCION UTITUR.

I. *Vade, ostende te sacerdoti, et offer pro purgatione tua, sicut* Luc. 5, 14.
praecepit Moyses, ut sit testimonium hoc vobis.

Refutatio I. Potuitne dominus, si contra legem legisque deum suam haberet, ut asseris, comparatam doctrinam, curatis a se hominibus, veluti leproso huic, istiusmodi mandatum edere? *Vade et ostende te sacerdoti* (ubi cum sacerdotem commemorat, legis sacerdotium non abrogat), *et offer pro purgatione tua.* Ac licet vocem illam, *munus*, inducas, ex offerendi verbo nihilominus constat de

eius prodit: Porro sciant omnes, qui eiusdem errori contradicere volunt, quod *cett.*

47. καὶ *particulam de meo addidi. Desideratur in omnibus libris. Cornarius vertit:* Haec enim sola putavit bestialis ille contraria esse. In hoc itaque contradicemus confictae eiusdem versutiae. Et tertio *cett., unde difficile est divinare quid mutandum reponendumve ille censuerit.*

τοῦ καθαρισμοῦ σου, καθὼς προςέταξε Μωϋσῆς. Εἰ γὰρ τοῦ Μωϋσέως τὸ πρόσταγμα συμβουλεύει γενέσθαι, οὐκ ἀθετεῖ, οὐδὲ βλασφημεῖ τὸν θεὸν τοῦ νόμου, ἀλλὰ ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸν καὶ τὸν αὐτοῦ πατέρα θεὸν τὸν νόμον τῷ Μωϋσεῖ δεδωκέναι. Διέστρεψας δὲ τὸ ῥητὸν, ὦ Μαρκίων, ἀντὶ δὲ τοῦ εἰπεῖν, Εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, Μαρτύριον λέγων ὑμῖν. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἐψεύσω κατὰ τῆς σαυτοῦ κεφαλῆς. Εἰ γὰρ Μαρτύριον ὑμῖν ἔλεγεν, ἐμμάρτυρον αὐτὸν ἐποίει ὅτι οὐκ ἦλθε καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι.

Σχόλ. β'. Ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἁμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἔλεγχ. β'. Εἰ οὖν υἱὸν ἀνθρώπου ἑαυτὸν καλεῖ, οὐκ ἀρνεῖται τὴν ἐνανθρώπησιν ὁ μονογενὴς, καὶ μάτην παρὰ σοὶ ᾄδεται τὸ δοκήσει πεφηνέναι. Καὶ εἰ ἔχει ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐκ ἀλλοτρία ἡ γῆ τῶν αὐτοῦ ποιημάτων καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρός.

Σχόλ. γ'. Κύριός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου.

Ἔλεγχ. γ'. Δύο εὐθὺς ἐν ταὐτῷ, καὶ υἱὸν ἀνθρώπου καὶ κύριον σαββάτου ἑαυτὸν ὁ σωτὴρ ὁμολογεῖ διδάσκων, ἵνα μὴ τὸ σάββατον ἀλλότριον τῆς αὐτοῦ ποιήσεως νομίζηται, κἂν [48] τε ἔσχατον υἱὸς ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας κληθῇ.

Σχόλ. δ'. Ἰούδαν Ἰσκαριώτην, ὃς ἐγένετο προδότης. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Κατέβη μετ' αὐτῶν, Κατέβη ἐν [49] αὐτοῖς.

Ἔλεγχ. δ'. Ἰούδας Ἰσκαριώτης, ὃς ἐγένετο προδότης. Τίνος λέγε; Πάντως τοῦ συλληφθέντος, ναὶ μὴν καὶ ἐσταυρωμένου καὶ πολλὰ πεπονθότος. Πῶς οὖν συλληφθεὶς σταυροῦται ὁ μὴ ὑπὸ ἁφὴν ὑποπίπτων κατὰ τὸν σὸν λόγον, ὦ Μαρκίων; Δόκησιν γὰρ εἶναι λέγεις. Ἐλεγχθήσεται δὲ ἡ ὑπόνοιά σου ἀντὶ τοῦ γεγράφθαι Ἰούδαν προδότην. Προέδωκε γὰρ καὶ παρέδωκεν εἰς χεῖρας ἀνθρώπων τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην. Οὐδὲν δέ σε ὤνησε τὸ, Κατέβη ἐν αὐτοῖς, λέγειν, ἀντὶ τοῦ, Μετ' αὐτῶν. Οὐ γὰρ δύνασαι φαντασίαν ὁρίζειν τὸν παρὰ σοὶ [50] κἄκοντι ὕστερον ὑπὸ ἁφὴν πίπτοντα δεικνύμενον.

pag. 324 Σχόλ. ε'. Καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐζήτει ἅπτεσθαι αὐτοῦ. Καὶ αὐτὸς ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἔλεγχ. ε'. Πῶς πάλιν ὁ ὄχλος ἠδύνατο ἅψασθαι τοῦ ἁφὴν μὴ ἔχοντος; ποίους δὲ ὀφθαλμοὺς ἐπῆρεν εἰς οὐρανοὺς ὁ ἐκ σαρκὸς μὴ ἡρμοσμένος; ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἄνθρωπος

48. τὸ ἔσχατον ariolatus est Petavius, quo non levatur difficultas. Equidem puto reponendum τε ἔσθ' ὅτε, vel simile aliquid.

munere illum esse locutum. *Pro purgatione tua, sicut praecepit Moyses.* Quod si Moysis praecepto iubet obtemperari, legis deum minime condemnat, aut ei maledicit. Sed tam semetipsum quam deum patrem suum legem Moysi tradidisse confirmat. Tu vero, Marcio, scripturae verba depravasti. Nam pro eo quod est, *In testimonium ipsis*, *In testimonium vobis*, ausus es rescribere. Quod in tuum caput perspicue mentitus es. Si enim *In testimonium vobis* dixerit, testificatione illa comprobavit, *non venisse se legem solvere, vel prophetas, sed adimplere.*

Scholion II. *Ut autem sciatis quia potestatem habet filius hominis dimittendi peccata in terra.* Luc. 5, 24.

Refut. II. Cum itaque filium se hominis appellet unigena dei filius, hominem se esse non negat, frustraque apud te canitur specie illum tenus apparuisse. Item si potestatem habet in terra, non erit terra ab illius ac patris ipsius operibus aliena.

Schol. III. *Dominus est filius hominis, etiam sabbati.* Cap. 6, 5

Refut. III. Duo simul hoc in loco salvator de seipso profitetur, nimirum filium hominis se esse, sabbatique dominum, ne sabbatum a molitione sua abhorrere crederetur; etiamsi, quod postremum est, filius hominis ob assumptam carnem appelletur.

Schol. IV. *Iudam Iscarioten, qui fuit proditor.* Pro eo vero Ibid. 16.
quod est, *Descendit cum ipsis*, *Descendit in ipsum*, legit.

Refut. IV. *Iudas Iscariotes qui fuit proditor.* Cuiusnam obsecro? Nimirum illius, qui comprehensus, imo et in crucem sublatus multaque perpessus est. Quanam igitur ratione comprehensus affigi cruci poterit, qui contrectari manibus, ut existimas, non potest, o Marcio? Nihil enim praeter inanem speciem tribuis. Sed haec tua opinio facile convincitur, ex eo quod scriptum est, *Iudam proditorem.* Revera quippe dominum suum prodidit, et in manus hominum tradidit. Neque vero caussam tuam sublevat, quod, *Descendit in ipsos*, non, *cum ipsis*, substitueris. Neque enim caussa adumbrataque specie definire potes illum quem tactu perceptum fuisse fateare ipse vel invitus.

Schol. V. *Et omnis turba quaerebat eum tangere. Et ipse elevatis oculis suis etc.* Ibid. 19.

Refut. V. Qui tandem tangere illum turba potuit qui tactum omnem effugeret? Quosnam vero in coelum oculos sustulit qui minime ex carne constaret? Sed ut planum faceret, *Mediatorem dei* 1. Timoth. 2, 5.

49. αὐτῷ ed. princ., quod mendum ope cod. Vatic. sustulit Petavius.

50. κἄκοντι rescripsi cum Petavio. Libri habent κακόν τι.

Χριστὸς Ἰησοῦς ἔχων τὰ ἀμφότερα, ἐξ ἀνθρώπων μὲν τὴν σάρκα, ἐκ δὲ θεοῦ πατρὸς τὴν ἀόρατον οὐσίαν.

Σχόλ. ϛʹ. Κατὰ τὰ αὐτὰ ἐποίουν τοῖς προφήταις οἱ πατέρες ὑμῶν.

Ἔλεγχ. ϛʹ. Εἰ προφητῶν μέμνηται, οὐκ ἀρνεῖται προφήτας. Εἰ ἐκδικεῖ τὸν τῶν προφητῶν φόνον καὶ ὀνειδίζει τοὺς πεφονευκότας τε καὶ διώξαντας, οὐκ ἀλλότριος προφητῶν τυγχάνει, ἀλλὰ θεὸς αὐτῶν ὑπάρχει, ὁ τὴν σύστασιν αὐτῶν ποιούμενος.

Σχόλ. ζʹ. Λέγω ὑμῖν, τοσαύτην πίστιν οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ εὗρον.

Ἔλεγχ. ζʹ. Εἰ οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοιαύτην πίστιν εὗρεν, ὡς ἐν τῷ ἀπὸ ἐθνῶν ἐλθόν τι ἑκατοντάρχῃ, ἄρα οὐ ψέγει τὴν τοῦ Ἰσραὴλ πίστιν. Εἰ γὰρ [51] ἀλλότριος θεοῦ ὑπῆρχε, καὶ οὐκ αὐτοῦ καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς, οὐκ ἂν ταύτης ἐποιεῖτο τὸν ἔπαινον.

Σχόλ. ηʹ. Παρηλλαγμένον τὸ, Μακάριος [52] ὃς οὐ μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί. Εἶχε γὰρ ὡς πρὸς Ἰωάννην.

Ἔλεγχ. ηʹ. Κἂν τε πρὸς Ἰωάννην ἔχοι, κἄν τε πρὸς αὐτὸν τὸν σωτῆρα, μακαρίζει τοὺς μὴ σκανδαλιζομένους, ἤτοι ἐν αὐτῷ, ἤτοι ἐν Ἰωάννῃ, ἵνα μὴ ἃ μὴ ἀκούωσι παρ' αὐτοῦ ἑαυτοῖς πλάσσωνται. Ἔχει δὲ μείζονα θεωρίαν, δι' ἣν, φησὶν, εἴρηκεν ὁ σωτήρ· ἵνα μή τις τὸν μείζονα ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ὑπ' αὐτοῦ ταχθέντα Ἰωάννην καὶ αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος μείζονα νομίσῃ, διὰ τὸ καὶ αὐτὸν ἐκ γυναικὸς γεγενῆσθαι, ἀσφαλίζεται καὶ λέγει τὸ, Καὶ μακάριος ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί. Ὅθεν λέγει, Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ μείζων αὐτοῦ ἐστιν. Ἦν γὰρ ὁ σωτὴρ τῷ χρόνῳ κατὰ τὴν ἀπὸ σαρκὸς γέννησιν μικρότερος αὐτοῦ ἑξαμηνιαίῳ χρόνῳ, μείζων δὲ ἐν τῇ βασιλείᾳ, δῆλον ὡς θεὸς αὐτοῦ. Οὐδὲν γὰρ ἦλθεν ὁ μονογενὴς ἐν κρυφῇ λαλῆσαι, ἢ καταψεύσασθαί τι
pag. 325. *τοῦ ἰδίου κηρύγματος. Φάσκει γὰρ ὅτι, Ἐν κρυφῇ λελάληκα οὐδὲν, ἀλλὰ μετὰ παρρησίας. Ἀλήθεια γάρ ἐστιν, ὡς λέγει, Ἐγὼ ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια. Οὐδὲ τοίνυν ἡ ὁδὸς πλάνην ἔχει, οὔτε ἡ ἀλήθεια κρύπτουσα ἑαυτὴν λαλεῖ τὸ ψεῦδος.*

Σχόλ. θʹ. Αὐτός ἐστι περὶ οὗ γέγραπται, Ἰδοὺ, ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου.

Ἔλεγχ. θʹ. Εἰ ἐπιγινώσκει ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ τὸν Ἰωάννην, καὶ προγινώσκει· προγινώσκων δὲ ὑποδείκνυσι τοῖς βουλομένοις εἰδέναι τὴν ἀλήθειαν ὅτι οὗτός ἐστι περὶ οὗ γέγραπται, Ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου. Ἄρα ὁ γράψας καὶ εἰπὼν, Ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ ἐν τοῖς προφήταις λαλήσας καὶ ἐν νόμῳ, οὐκ ἀλλότριος ἦν τοῦ ἰδίου [53] υἱοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀποστέλλει γὰρ αὐτοῦ τὸν ἄγγελον πρὸ προσ-

51. *Libri habent ἀλλότριον. Ita enim supra erat scriptum in loco gemello, et ita repetitur infra in Refutatione.*
52. *Videtur esse reponendum ὃς ἐὰν μή.*

et hominum hominem esse Christum Iesum, qui utrumque complecteretur, atque ab hominibus carnem, a deo vero patre naturam accepisset, quae oculorum aciem fugeret.

Schol. VI. *Secundum haec eadem faciebant prophetis patres vestri.* Luc. 6, 23.

Refut. VI. Cum prophetarum mentionem faciat, prophetas non repudiat. Cumque illorum caedem ulciscatur, iisque qui occiderunt ac persecuti sunt, istud ipsum exprobret, non a prophetis alienus, sed eorundem deus erit, a quo illi originem traxerunt.

Schol. VII. *Dico vobis, Non inveni tantam fidem neque in Israel.* Cap. 7, 9.

Refut. VII. Si ne in Israel quidem tanta est ab illo fides inventa, quanta in centurione illo gentili, non igitur Israelis fidem condemnat. Qui si a deo alienus esset, neque aut ad se, aut ad patrem suum attineret, nequaquam illam praedicaret.

Schol. VIII. Mutatum istud est: *Beatus qui non fuerit scandalizatus in me.* Quippe ad Ioannem referebatur. Ibid. 23.

Refut. VIII. Sive ad Ioannem, sive ad ipsum salvatorem pertineat, beatos illos esse pronuntiat qui scandalizati non fuerint in se vel in Ioanne, ne ea sibi fingant quae a se non audierint. Sed inest quiddam attentiori consideratione dignum, cuius gratia illa sunt a salvatore dicta: ne quis videlicet Ioannem, quo inter natos mulierum maiorem esse neminem dixerat, salvatori etiam ipsi anteponendum putaret, quod is natus esset e muliere. Ob id consulto istud adiecit: *Et beatus qui non fuerit scandalizatus in me.* Unde etiam subiicit: *Qui autem minor est in regno, maior est ipso.* Erat quippe dominus illo, quod ad carnis originem spectat, semestri spatio minor, sed in regno tamen maior, utpote qui et illius esset deus. Nihil enim unigenitus clam dicturus, aut falso praedicaturus advenit. *In* Ioann. 18, 20.
occulto, inquit, *locutus sum nihil, sed palam.* Siquidem veritas est, ut asserit: *Ego sum via, et veritas.* Quare nec errorem habet via, Ioann. 14, 6.
nec veritas semetipsam dissimulans mendacium profert.

Schol. IX. *Hic est de quo scriptum est: Ecce ego mitto angelum* Luc. 7, 27. Malach. 3, 1.
meum ante faciem tuam.

Refut. IX. Si Ioannem unigenitus dei filius agnoscit, consequens est, ut ante cognoverit. Hoc ipso vero quod ante cognoverit, veritatis studiosis illum esse demonstrat, de quo scriptum sit, *Mitto angelum meum ante faciem tuam.* Quamobrem qui ita scripsit, et dixit, *Mitto angelum meum ante faciem tuam*, sempiternus inquam ille deus, qui in prophetis ac lege locutus est, a Iesu Christo filio suo nequaquam abhorret; cum illius ante faciem, nimirum filii apud pa-

53. *υἱοῦ de coniectura addidi cum Petavio. Non extat enim in vett. libris illud vocabulum.*

ώπου αὐτοῦ, πρὸ προςώπου υἱοῦ ἐκ πατρὸς τιμωμένου. Οὐ γὰρ ἀπέστελλε τὸν αὐτοῦ ἄγγελον ἀλλοτρίῳ ἐξυπηρετησόμενον, εἴπερ καὶ ἀντίθετος ἦν αὐτοῦ, κατὰ τόν σου, ὦ Μαρκίων, λόγον.

Σχόλ. ι΄. Καὶ εἰςελθὼν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Φαρισαίου κατεκλίθη· ἡ δὲ γυνὴ στᾶσα ὀπίσω, ἡ ἁμαρτωλὸς, παρὰ τοὺς πόδας, ἔβρεξε τοῖς δάκρυσι [54] τοὺς πόδας καὶ ἤλειψε, καὶ κατεφίλει.

Ἔλεγχ. ι΄. Τὸ Εἰςελθὼν σῶμα δείκνυσιν· οἶκον γὰρ δείκνυσι, καὶ μέτρον σώματος. Καὶ τὸ κατακλιθῆναι οὐδενός ἐστιν, ἀλλ᾽ ἢ [55] οὗ σῶμα ὀγκηρὸν τὸ κατακείμενον. Καὶ τὸ τὴν γυναῖκα βρέξαι τοῖς δάκρυσι τοὺς πόδας, οὐ φαντασίας πόδας, οὐδὲ δοκήσεως. Ἤλειψε γὰρ καὶ ἔβρεξε καὶ κατεφίλει, τῆς ἁφῆς τοῦ σώματος αἰσθανομένη.

Σχόλ. ια΄. Καὶ πάλιν, Αὕτη τοῖς δάκρυσιν ἔβρεξε τοὺς πόδας μου, καὶ ἤλειψε, καὶ κατεφίλει.

Ἔλεγχ. ια΄. Ἵνα μὴ νομίσῃς, ὦ Μαρκίων, μόνον νομίζεσθαι παρὰ ἀνθρώποις τὴν ἁμαρτωλὸν γυναῖκα τοὺς πόδας τοῦ σωτῆρος βρέξαι τε καὶ ἀλεῖψαι καὶ καταπεφιληκέναι, αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἐπιβεβαιοῖ, οὐ κατὰ δόκησιν ταῦτα γεγενῆσθαι διδάσκων, ἀλλὰ ἐξ ἀληθείας, πρὸς ἔλεγχον τοῦ Φαρισαίου καὶ σοῦ τοῦ Μαρκίωνος καὶ τῶν κατὰ σὲ, διισχυριζόμενος καὶ λέγων, Αὕτη τοὺς πόδας μου ἤλειψε καὶ κατεφίλει. Πόδας δὲ ποίους, ἀλλ᾽ ἢ τοὺς ἐκ σαρκὸς καὶ ὀστέων καὶ τῶν ἄλλων ὑπάρχοντας;

Σχόλ. ιβ΄. Οὐκ εἶχεν, Ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον, Ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου.

pag. 326. Ἔλεγχ. ιβ΄. Κἄν τε ἀνωτέρω παρακόψῃς, ὦ Μαρκίων, τὸ ῥητὸν τοῦ εὐαγγελίου, ἵνα ποιήσῃς τὸν εὐαγγελιστὴν μὴ συντιθέμενον τῇ ὑπό τινων ῥηθείσῃ λέξει ὅτι, Ἡ μήτηρ σου, καὶ οἱ ἀδελφοί σου, οὐ δύνασαι ὑπερβαίνειν τὴν ἀλήθειαν. Διὰ τί γὰρ μὴ πολλὰς ἐκάλεσε μητέρας; διὰ τί μὴ πολλὰς εἶπε πατρίδας; Πόσοι πόσα λέγουσι περὶ Ὁμήρου; ἄλλοι μὲν Αἰγύπτιον φάσκοντες, ἄλλοι δὲ Χῖον, ἄλλοι Κολοφώνιον, ἄλλοι Φρύγα, ἄλλοι Σμυρναῖον, [56] Μέλητος καὶ Κριθηΐδος, Ἀθηναῖον δὲ αὐτὸν οἱ περὶ Ἀρίσταρχον ἀπεφήναντο· ἄλλοι δὲ Λυδὸν, Μαιόνος, ἄλλοι δὲ Κύπριον, [57] Προποδιάδος περιοικίδος τῆς [58] Σαλαμινίων περιμέτρου, καί τοί γε ἄνθρωπον. Διὰ δὲ τὸ ἐν πολλαῖς πατρίσι γεγενῆσθαι πολλοὺς εἰς διάφορον ὑφήγησιν ἐλήλακεν. Ὧδε δὲ περὶ θεοῦ λέγοντες καὶ Χριστοῦ οὐ πολλὰς ὑπέλαβον μητέρας, ἀλλὰ τὴν μίαν τὴν ὄντως αὐτὸν γεγεννηκυῖαν· καὶ οὐ πολλοὺς ἀδελφοὺς, ἀλλὰ τοὺς υἱοὺς Ἰωσὴφ ἐκ τῆς ὄντως αὐτοῦ ἄλλης γυναικός· καὶ οὐ δύνασαι κατὰ τῆς ἀληθείας ὁπλίζεσθαι. Καὶ μή σε πλανάτω ὁ λόγος

54. *Addidi hoc* τοὺς πόδας *quod in libris desideratur, sed supra extabat in loco gemello.*

55. οὗ *de meo addidi. Cornarius et Petavius suppleverunt* ἔχοντος.

56. *Vulgo* Μέλιτος.

57. Propodiadis *vertit Cornarius.*

58. Σαλαμηνίων *habent libri.*

trem honoratissimi, suum angelum miserit. Neque enim angelum suum ad alieni obsequium allegaret, praesertim si, ut ais, Marcio, eidem foret contrarius.

Schol. X. *Et ingressus in domum Pharisaei discubuit. Mulier* Luc. 7, 36. *autem peccatrix retro stans ad pedes lacrymis rigavit, et unxit, et osculabatur.*

Refut. X. Hoc ipsum, quod ingressus est, habuisse corpus ostendit. Domum quippe ac mensuram corporis significat. Tum accumbere nullum ad alterum pertinet quam ad eum cuius accumbens corpus mole sit praeditum. Item quod mulier lacrymis pedes irrigat, non simulacra fuisse pedum inania demonstrat. *Unxit enim, et rigavit, et osculata est*, corpus aliquod procul dubio contrectans.

Schol. XI. Et iterum: *Haec lacrymis rigavit pedes meos, et un-* Ibid. 44. *xit, et osculata est.*

Refut. XI. Ne ita putares, o Marcio, sola hominum opinione salvatoris pedes rigasse, unxisse atque osculatam esse mulierem, idem ipse dominus astipulator accedit, ac non opinione istud accidisse sola, sed reipsa demonstrat, et non ad Pharisaeum modo, sed ad te, o Marcio, tuosque redarguendos istud affirmat ac praedicat. *Haec*, inquit, *unxit pedes meos, et osculata est.* Quosnam obsecro pedes, nisi ex carne, ossibus ceterisque partibus compositos?

Schol. XII. Deerat in illius codice: *Mater eius, et fratres eius:* Cap. 8, 19. sed solum erat: *Mater tua et fratres tui.*

Refut. XII. Tametsi evangelicae sententiae superiora illa recidas, o Marcio, ut ne evangelii scriptor huic quorundam voci suffragari videatur, *Mater tua, et fratres tui,* veritatem nihilominus ipsam praeterire non potes. Cedo enim cur non plerasque matris appellavit nomine? cur non plures habuit patrias? Quam varia de Homero dicuntur a multis! Quem Aegyptum alii faciunt, alii Chium, Colophonium aliqui, nonnulli Phrygem, alii Smyrnaeum, Meletis et Critheidis filium, Atheniensem fuisse prodit Aristarchus, alii Lydum e Maeonia, alii denique Cyprium, e suburbano Salaminis agro, qui ad montis radices circumfusus est. Atqui homo ille quidem extitit. Verum quoniam oppida multa peragravit, plerosque varias in sententias opinionesque distraxit. Hic autem cum de deo Christoque mentionem haberent, non plures eius matres, sed unum duntaxat commemorarunt, a qua esset ille revera genitus; neque fratres multos, sed Iosephi solum liberos, quos ex alia germana coniuge susceperat, ut ex eo contra veritatem armari minime possis. Ac ne te

ὃν εἶπεν ὁ κύριος, Τίς μου ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοί; οὐ γὰρ ἀρνούμενος τὴν μητέρα ταῦτ' ἔφη, ἀλλὰ τὸ ἄκαιρον ἀνατρέπων τοῦ εἰπόντος, τοσούτου ὄχλου περιεστῶτος καὶ τῆς αὐτοῦ μὲν σωτηριώδους διδασκαλίας προχεομένης καὶ αὐτοῦ [59] ἐπὶ τὰς ἰάσεις καὶ τὸ κήρυγμα ἀσχολουμένου. Ἀπασχόλησις γὰρ ἐδόκει εἶναι τὸ τὸν εἰπόντα ἐκκόψαι αὐτὸν διὰ [60] τοῦ εἰπεῖν, Ἰδοὺ, ἡ μήτηρ σου, καὶ οἱ ἀδελφοί σου. Καὶ εἰ μὴ ὅτι διὰ χαρᾶς ἔσχεν, οὐχ ὡς ἀγνοῶν ὅτι ἥκασι πρὸ τοῦ ἀκηκοέναι, ἀλλὰ προγιγνώσκων ὅτι ἔξω ἑστήκασιν· ἐπεὶ ἂν μετ' ἐπιτιμίας τὴν ἄκαιρον τοῦ εἰπόντος φωνὴν ἀνέτρεψεν. Ὡς καὶ τῷ Πέτρῳ ποτὲ ἔφη, Ἀπόστα ἀπ' ἐμοῦ, Σατανᾶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων.

Σχόλ. ιγ'. Πλεόντων αὐτῶν ἀφύπνωσεν· ὁ δὲ ἐγερθεὶς ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ καὶ τῇ θαλάσσῃ.

Ἔλεγχ. ιγ'. Τίς ὕπνωσε; λέγε· περὶ τῆς θεότητος οὐ τολμήσεις λέγειν. Εἰ δὲ κἂν εἴποις, κατὰ [61] τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς, θεήλατε, βλασφημήσεις. Παντὶ δέ τῳ δῆλόν ἐστιν ὅτι ὁ ἐν ἀληθείᾳ ἐνανθρωπήσας ὕπνου χρήζων διὰ τὸ σωματικὸν ὕπνωσεν. Οἱ γὰρ αὐτὸν διυπνίσαντες
pag. 327. οὐ δόκησιν εἶδον, ἀλλὰ ἐνανθρώπησιν ἀληθινήν. Ἀμέλει χερσὶ κινοῦντες καὶ φωνήσαντες μαρτυροῦσι ὅτι ἤγειραν. Ἀναστὰς γὰρ, φησὶν, ὁ κοιμηθεὶς θεὸς, σαρκοφόρος ὁ ἀπ' οὐρανοῦ κατελθὼν καὶ σάρκα δι' ἡμᾶς ἀμφιεσάμενος, ἠγέρθη μὲν ὡς ἄνθρωπος, ἐπετίμησε δὲ ὡς θεὸς τῇ θαλάσσῃ, καὶ [62] ἐκοίμησε.

Σχόλ. ιδ'. [63] Ἐγένετο ἐν τῷ ὑπάγειν αὐτὸν, συνέπνιγον αὐτὸν οἱ ὄχλοι. Καὶ γυνὴ ἁψαμένη αὐτοῦ ἰάθη τοῦ αἵματος· καὶ εἶπεν ὁ κύριος, Τίς μου ἥψατο; καὶ πάλιν, Ἥψατό μού τις. Καὶ γὰρ ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ.

Ἔλεγχ. ιδ'. Ἐν τῷ ὑπάγειν αὐτοὺς, καὶ οὐκ εἶπεν Ἐν τῷ ὑπάγειν αὐτὸν, ἵνα μὴ ἑτέρως αὐτὸν σχηματίσει παρὰ τὴν τῶν ὁδοιπορούντων ἀκολουθίαν. Τὸ δὲ, Συνέπνιγον αὐτὸν οἱ ὄχλοι, πνεῦμα οὐκ ἠδύναντο συμπνίγειν οἱ ὄχλοι. Γυνὴ δὲ ἁψαμένη καὶ ἰαθεῖσα οὐκ ἀέρος ἥψατο, ἀλλὰ ἁφῆς ἀνθρωπείας. Ἵνα γὰρ δείξῃ ὅτι οὐχὶ δοκήσει μόνον ἡ ἁφὴ τοῦ σώματος αὐτοῦ ὑπὸ τῆς γυναικὸς γεγένηται, διδάσκει λέγων, Τίς μου ἥψατο; καὶ γὰρ ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ.

Σχόλ. ιε'. Ἀναβλέψας εἰς τοὺς οὐρανοὺς ηὐλόγησεν [64] ἐπ' αὐτούς.

59. ἐπὶ, quod deerat in ed. princ., Petavius ex cod. Vatic. adiecit.
60. τοῦ cod. Vatic. τὸ reliqui libri.
61. Scriptum fuisse puto τῆς σαυτοῦ.
62. ἐκοίμησε meo periculo rescripsi. Petavio placuit ἔπαυσε. Cornarius reddidit: et tranquillitatem fecit. Epiphanii libri habent ἐποίησε.

domini responsum illud in errorem impellat: *Quae est mater mea, et fratres?* Scito non his verbis negatam esse matrem, sed eius importunitatem repressam, qui tanta multitudine circumfusa, dum salutaris doctrina profunditur, ipseque adeo in curandis corporibus, ac praedicando dei verbo totus occupatur, sic eum ausus est alloqui. Interpellasse quippe visus est, qui hunc in modum interruperat: *Ecce mater tua, et fratres tui.* Quod nisi gratus ac iucundus illorum adventus ipsi fuisset, non quod antequam audiret venisse nesciret, sed quod adesse foris antea cognovisset, acerbiori quidem increpatione intempestivam hominis vocem excepisset, velut cum Petro respondit, *Discede a me, Satana, quoniam non sapis quae dei sunt, sed quae* Matth. 16, 23.
hominum.

Schol. XIII. *Navigantibus illis obdormivit. Expergefactus vero* Luc. 8, 24.
increpavit ventum et mare.

Refut. XIII. Age vero quisnam obdormiisse dicitur? Divinitatem ipsam ne tu quidem audebis dicere. Atque ut maxime audeas, tuum in caput, execrande, maledicta ista recident. Sed nemo est qui non intelligat eum qui homo revera sit factus, somno propter corpus indigentem obdormiisse. Nam qui illum excitarunt, non larvam aliquam, sed veram hominis naturam contuebantur. Unde et manibus concutientes compellantesque sese illum expergefecisse testantur. *Surgens enim*, inquit, *ille ipse qui dormierat*, carne praeditus deus, e coelo delapsus, propter nos carne vestitus tanquam homo suscitatus est, sed utpote deus *increpavit mare*, totumque illud admirandum opus praestitit.

Schol. XIV. *Et contigit cum iret, ut a turbis comprimeretur.* Ibid. 42.
Et mulier cum tetigisset ipsum, sanata est a fluxu sanguinis. Et ait dominus, Quis me tetigit? Ac rursum: *Tetigit me aliquis. Nam ego novi virtutem de me exisse.*

Refut. XIV. *Cum irent*, non dixit, *cum iret*, ne aliter illum quam ceteri iter facientes solent habuisse crederes. Quod vero scriptum est, *Comprimebatur a turbis*, utique spiritum comprimere turbae non poterant. Sed et mulier, quae tetigit ac sanata est, non aërem, sed humanum quiddam quod contrectari posset attigit. Ut enim ostenderet mulierem corpus illius non specie sola tetigisse, istud ipsum responsione sua declarat: *Quis me tetigit? Nam et novi virtutem a me exisse.*

Schol. XV. *Suspiciens in coelum benedicebat ipsis.* Cap. 9, 16.

63. Supra extat Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ cett.
64. ἐπ' αὐτοὺς restitui pro αὐτούς, quod h. l. in libris reperitur. Praepositionem addendam videlicet elenchus probat et idem locus supra prolatus.

Ἔλεγχ. ιε΄. Εἰ ἀνέβλεψεν εἰς οὐρανοὺς καὶ ηὐλόγησεν ἐπ᾽ αὐτοὺς, οὐ δοκήσει εἶχε τῶν τε ὀφθαλμῶν καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τὰ σχήματα.

Σχόλ. ιϛ΄. Λέγων, Δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγερθῆναι.

Ἔλεγχ. ιϛ΄. Εἰ υἱὸν ἀνθρώπου καὶ παθεῖν καὶ ἀποκτανθῆναι ἑαυτὸν ὁμολογεῖ ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ, κατὰ σοῦ ἀξίνη ἐστὶν αὕτη ἐκτέμνουσά σου πᾶσαν τὴν ῥίζαν, ὦ ἐξ ἀκανθῶν γεγεννημένε Μαρκίων, καὶ νεφέλη ἄνυδρε, δένδρον τε ἄκαρπον καὶ φθινοπωρινόν. Καὶ γάρ φησι πάλιν, Καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγερθῆναι. Τί δὲ τὸ Ἐγερθῆναι, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ πεπονθὸς καὶ ταφὲν ἐν τῷ μνημείῳ; Δόκησις δὲ, ἢ ἄνεμος, ἢ πνεῦμα, ἢ φαντασία, κηδείαν καὶ ταφὴν οὐκ ἐνεδέχετο, καὶ ἀνάστασιν.

Σχόλ. ιζ΄. Καὶ ἰδοὺ, [65] δύο ἄνδρες συνελάλουν αὐτῷ, Ἡλίας καὶ Μωσῆς ἐν δόξῃ.

Ἔλεγχ. ιζ΄. Τάχα οἶμαι διὰ τῶν λόγων τούτων τὸ παρὰ τῷ ἁγίῳ
pag. 328. Ζαχαρίᾳ δρέπανον κατὰ σοῦ, ὦ Μαρκίων, ἀνατετύπωται, ἐκτέμνον σου πᾶσαν τὴν κατὰ νόμου καὶ προφητῶν ἐπινενοημένην ψευδηγορίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλες ἀθετεῖν νόμον καὶ προφήτας, ἀλλοτρίους αὐτοὺς φάσκων τοῦ σωτῆρος καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης καὶ τῆς αὐτοῦ ἐνθέου διδασκαλίας, ἀμφοτέρους ἤγαγε μεθ᾽ ἑαυτοῦ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ δόξῃ, καὶ ἔδειξε τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, καὶ οἱ μαθηταὶ ἡμῖν καὶ τῷ κόσμῳ, τουτέστι παντὶ ἀνθρώπῳ βουλομένῳ ζῆν· ἵνα διὰ μὲν τοῦ πρώτου ὡς ἐν ἀξίνῃ σου τέμῃ τὰς ῥίζας, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ὡς διὰ δρεπάνου τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας ἐκτέμῃ σου τοὺς κλάδους, τοὺς τὸ κώνειον καὶ θανάσιμον τοῖς ἀνθρώποις ἐκποιοῦντας γλοιώδη ὀπὸν βλασφημίας. Εἰ γὰρ ἀλλότριος ἦν Μωϋσῆς ὁ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ πάλαι πιστευθεὶς τὸν νόμον, καὶ οἱ προφῆται ἦσαν ἀλλότριοι, οὐκ ἂν αὐτοῖς σὺν αὐτῷ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ δόξῃ ἀπεκάλυπτε. Βλέπε γὰρ τὸ θαῦμα, ὅτι οὐδὲ ἐν τῷ μνήματι τούτους ἔδειξεν, οὐδὲ παρὰ τὸν σταυρὸν, ἀλλ᾽ ὅτε τὸ μέρος τῆς αὐτοῦ δόξης ὡς εἰς ἀρραβῶνα ἡμῖν ἀπεκάλυπτε, τότε τοὺς ἁγίους, Μωϋσέα τέ φημι καὶ Ἡλίαν, ἅμα αὐτῷ ἤγαγεν, ὅπως συγκληρονόμους τῆς αὐτοῦ βασιλείας αὐτοὺς ὑποδείξῃ.

Σχόλ. ιη΄. Ἐκ τῆς νεφέλης φωνὴ, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός.

Ἔλεγχ. ιη΄. Παντί τῳ δῆλόν ἐστιν ὅτι ἡ νεφέλη οὐκ ἔστιν ἀνωτάτη, οὔτε ὑπὲρ οὐρανὸν ὑπάρχει, ἀλλὰ ἐν τῇ καθ᾽ ἡμᾶς κτίσει, ὅθεν ἡ φωνὴ πρὸς τὸν σωτῆρα ἠνέχθη. Εἰ τοίνυν ὁ πατὴρ καὶ ἐν νεφέλῃ λαλεῖ, ὑποδεικνύων τοῖς μαθηταῖς τὸν αὐτοῦ υἱὸν, οὐκ ἄλλος ἐστὶν ὁ δημιουρ-

65. δύο voculam, quae vulgo desideratur, absorpta videlicet per illud ἰδοὺ, re-

Refut. XV. Si in coelum suspexit, ac benedixit illis, oculorum membrorumque reliquorum formas non specie tenus praeferebat.

Schol. XVI. *Dicens, Oportet filium hominis multa pati, et occidi, et post tres dies resurgere.* Luc. 9, 22.

Refut. XVI. Cum hominis filium, hoc est seipsum, et pati et interfici unigenitus dei filius affirmet, haec nimirum illa contra te securis est, quae radices tuas omnes amputat, o Marcio de spinis exorte, *Nubes sine aqua, arbor infructuosa, et autumnalis.* Nam et Iudae 12. statim subiicit, *Et post tres dies resurgere.* Quid est autem quod resurgere dicitur, nisi corpus illud quod passum est, atque in monumento sepultum? Umbra enim, aut ventus, aut spiritus, aut larva, neque funus ac sepulturam, nec resurrectionem capere potuisset.

Schol. XVII. *Et ecce viri cum illo loquebantur, Elias et Moyses in gloria.* Luc. 9, 30.

Refut. XVII. Quantum equidem opinor hisce verbis falx illa, Zach. c. 5. apud LXX Interpretes. quam Zacharias commemorat, adversum te significatur, quae tua omnia contra legem ac prophetas mendacia succidat. Etenim quoniam emersurus eras aliquando, qui lege prophetisque repudiatis, a salvatore eiusque gloria ac coelesti doctrina alienos eos esse contenderes, utrumque ad illud gloriae suae ac maiestatis speciem adhibuit, ac discipulis suis ostendit, discipuli porro nobis, ac toti adeo mundo significarunt, hoc est cuilibet homini qui vitae ac salutis desiderio teneatur. Nimirum ut qui primo loco memoratus est, asciae sit instar, quae radices tuas excidat, alter sic tanquam veritatis falx ramos tuos amputet, ex quibus cicutae similis ac letifer ille succus viscique more sequacissimus exprimitur. Nam si alienus esset Moyses ille, cui legis est a Christo quondam mandata provincia, si alieni insuper prophetae, nunquam eos secum sua illa in gloria repraesentaret. In quo quid mirabile contigerit animadverte. Neque enim eos in sepulchro, aut ad crucem apparere voluit, sed tunc solum, cum splendoris sui particulam nobis velut arrhabonem ac pignus aspergeret. Tum enim sanctos illos secum Moysen et Eliam adduxit, ut eiusdem secum regni participes ac socios esse monstraret.

Schol. XVIII. *E nube vox, Hic est filius meus dilectus.* Luc. 9, 35.

Refut. XVIII. Manifestum cuivis est, opinor, nubem neque suprema in regione, neque supra coelum esse, sed in hac infima conditarum rerum statione versari, unde vox est ad salvatorem delapsa. Igitur si de nube locutus pater filium suum discipulis osten-

ponendam putavi eo magis quod eam supra extare videbam.

γὸς, ἀλλὰ ὁ αὐτὸς ὁ καὶ διὰ νεφέλης τῷ ἰδίῳ υἱῷ μαρτυρήσας, καὶ οὐ τῶν ὑπὲρ οὐρανῶν μόνων δεσπόζων, ὡς αὐτὸς φάσκεις.

Σχόλ. ιθ'. Ἐδεήθην τῶν μαθητῶν σου. Εἶχε δὲ παρὰ τὸ, Οὐκ ἠδυνήθησαν ἐκβαλεῖν αὐτὸ, Καὶ πρὸς αὐτοὺς, Ὦ γενεὰ ἄπιστος, ἕως [66] πότε ἀνέξομαι ὑμῶν;

Ἔλεγχ. ιθ'. Τὸ, [67] Ἕως πότε, ἐνσάρκου παρουσίας χρόνου ἐστὶ σημαντικὸν, καὶ τὸ, Ὦ γενεὰ ἄπιστος, ὡς τῶν προφητῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ θεοσήμεια ἐργασαμένων καὶ πεπιστευκότων, ὡς ὁ Ἠλίας εὑρίσκεται ποιῶν, καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ οἱ ἄλλοι.

Σχόλ. κ'. Ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων.

pag. 329. Ἔλεγχ. κ'. Υἱοῦ ἀνθρώπου, καὶ παραδοθησομένου εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, οὐ δοκήσεως ἡ ἔμφασις, οὐδὲ φαντασίας, ἀλλὰ σώματος καὶ μελῶν θεωρία.

Σχόλ. κα'. Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε, τί ἐποίησε Δαβίδ· εἰςῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ.

Ἔλεγχ. κα'. Εἰ οἶκον θεοῦ φάσκει τὸν οἶκον τῆς παρὰ Μωϋσέως γενομένης σκηνοπηγίας, οὐκ ἀθετεῖ τὸν νόμον, οὐδὲ τὸν θεὸν τὸν λαλήσαντα ἐν τῷ νόμῳ. Θεὸν γὰρ αὐτὸν φάσκει, ὅς ἐστιν αὐτοῦ πατὴρ, ἢ αὐτὸς μονογενής. Εἴωθε γὰρ τριὰς, πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, ἐνεργεῖν ἔν τε νόμῳ καὶ προφήταις καὶ εὐαγγελίοις καὶ ἐν ἀποστόλοις.

Σχόλ. κβ'. Εὐχαριστῶ σοι, κύριε τοῦ οὐρανοῦ. Οὐκ εἶχε δὲ, Καὶ τῆς γῆς, οὔτε Πάτερ εἶχεν. Ἐλέγχεται δέ· κάτω γὰρ εἶχεν, Ναὶ, ὁ πατήρ.

Ἔλεγχ. κβ'. Εὐχαριστεῖ κυρίῳ τοῦ οὐρανοῦ, κἂν περιέλῃς, Τῆς γῆς, κἂν παρακόψῃς τὸ Πάτερ, ἵνα μὴ πατέρα αὐτοῦ ὑποδείξῃς, Μαρκίων, τὸν Χριστὸν λέγοντα τὸν δημιουργόν. Μένει γὰρ τῆς ἀληθείας τὰ μέλη ζῶντα. Ὥςπερ γὰρ ἐν λειψάνῳ κατὰ λήθην εἴασας, ὦ Μαρκίων, τὸ, Ναὶ, ὁ πατήρ. Ἀποδέδεικται τοίνυν ἐξάπαντος τῷ ἰδίῳ πατρὶ εὐχαριστεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ οὐρανοῦ κύριον αὐτὸν ὀνομάζειν. Καὶ πολλή σου φρενοβλάβεια, μὴ κατανοοῦσα τῆς ἀληθείας τὴν [68] ὁδοιπορίαν.

Σχόλ. κγ'. Εἶπε τῷ νομικῷ, Ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; καὶ ἀποκριθεὶς μετὰ τὴν ἀπόκρισιν τοῦ νομικοῦ, εἶπεν, Ὀρθῶς [69] εἶπας· τοῦτο ποίει, καὶ ζήσῃ.

66. πότε *in eisdem verbis supra allatis desideratur.*

67. ἕως πότε *bis extat in edit. princ.*

68. ὁδοιπορίαν, *quae genuina loci huius scriptura est, quaeque debetur Vaticano libro, a Petavio in marginem solum est recepta. Vulgo extat* ἐλευθερίαν, *quod ferri h. l. posse nego.*

69. *Supra extat* εἶπες *pro* εἶπας.

dit, non alius esse potest conditor, quam is ipse qui per nubem filio suo testimonium praestitit, nec in ea solum quae coelo superiora sunt dominatum obtinebit.

Schol. XIX. *Rogavi discipulos tuos.* Habebatque cetera, praeterquam, *Non potuerunt eiicere illud et ait ad ipsos, Generatio credula, quamdiu vos patiar?* Luc. 9, 40.

Refut. XIX. Vox illa, *quamdiu*, tempus illud significat quo Christus in terra cum carne versatus est. Hoc autem, *Generatio incredula*, eo nimirum refertur, quod in ipsius nomine prophetae prodigia quaedam ediderint, eique crediderint, cuiusmodi Elias, Elisaeus, aliique fecisse leguntur.

Schol. XX. *Filius enim hominis futurum est ut tradatur in manus hominum.* Ibid. 44.

Refut. XX. Hominis ille filius, qui in manus erat tradendus hominum, non opinione specieque sola, sed corporis ac membrorum habitu ac confirmatione talis extitit.

Schol. XXI. *Neque hoc legistis, quid fecerit David, cum ingressus est in domum dei?* Cap. 6, 3.

Refut. XXI. Cum tabernaculum illud Moyse collocatum dei domum appellet, nequaquam legem aut deum ipsum qui in lege locutus est abiicit. Hunc quippe deum nominat qui eius pater est, aut eiusdem unigenitus. Solet enim sancta trinitas, pater et filius et spiritus sanctus, non in lege solum et prophetis, sed evangeliis atque apostolis opera sua perficere.

Schol. XXII. *Gratias ago tibi, domine coeli.* Nec adscripsit, *et terrae*, neque etiam, *pater*. Sed ex eo tamen revincitur quod infra sequitur: *Etiam pater.* Cap. 10. 21.

Refut. XXII. Domino itaque coeli gratias agit, licet *terrae*, sustuleris, licet *patris* vocem subtraxeris, Marcio, ne patrem a Christo suum pronuntiari conditorem ostenderes. Vivunt adhuc et spirant veritatis illa a te relicta membra. Voculae illae nimirum, quas tu velut in reliquiis neglectas per oblivionem retinuisti: *Etiam, pater!* Ex quibus plane istud conficitur, proprio patri gratias egisse Christum dominum, eundemque coeli dominum appellasse: ut singularem in te quandam inesse amentiam oporteat, qua liberam veritatis vocem non agnoscas.

Schol. XXIII. *Dixit legisperito, In lege quid scriptum est?* Et respondens post legisperiti verba dixit, *Recte dixisti: hoc fac et vives.* Ibid. 26.

Ἔλεγχ. κγ΄. Ἀλήθεια ὢν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ οὐδένα ἐπλάνα τῶν περὶ ζωῆς ἐρωτώντων. Διὰ γὰρ τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν ἐλήλυθε. Ζωῆς τοίνυν ἐπιμελομένου αὐτοῦ, καὶ ὑποδεικνύντος τὸν νόμον τῷ φυλάττοντι καὶ ποιήσαντι ζωὴν ὑπάρχειν, καὶ τῷ κατὰ νόμον ἀποκριθέντι φήσαντος ὀρθῶς λελαληκέναι, καὶ Οὕτως ποίει καὶ ζήσει, τίς οὕτως ἐμβρόντητος ἂν εἴη, ὡς πείθεσθαι μὲν τῷ Μαρκίωνι βλασφημοῦντι εἰς τὸν θεὸν, τὸν καὶ νόμον καὶ τὴν χάριν τοῦ εὐαγγελίου τοῖς ἀνθρώποις κεχαρισμένον, αὐτῷ δὲ συναπάγεσθαι τῷ μήτε ἐκ νόμου, μήτε ἀπὸ πνεύματος ἁγίου ἔχοντί τι τῆς διδασκαλίας;

pag. 330. Σχόλ. κδ΄. Καὶ εἶπε, Τίς ἐξ ὑμῶν ἕξει φίλον, καὶ πορεύσεται πρὸς αὐτὸν μεσονυκτίου, αἰτῶν τρεῖς ἄρτους; καὶ λοιπὸν, Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται. Τίνα γὰρ [70] ἐξ ὑμῶν τὸν πατέρα υἱὸς [71] αἰτήσας ἰχθὺν, καὶ ἀντὶ ἰχθύος ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ, καὶ ἀντὶ ᾠοῦ σκορπίον; Εἰ οὖν ὑμεῖς [72] πονηροὶ οἴδατε δόματα ἀγαθὰ, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατήρ;

Ἔλεγχ. κδ΄. Ἐλήλεγκται δὲ τοῦ ἀπατηλοῦ ἡ ἐθελοθρησκεία τῆς πολιτείας ἀπὸ τούτου τοῦ [73] ῥητοῦ. Οὐ γὰρ αὐτῷ δι' ἐγκράτειαν ἡ πολιτεία, οὐδὲ διὰ μισθὸν ἀγαθὸν καὶ ἐλπίδα ἀγῶνος, ἀλλὰ διὰ ἀσέβειαν καὶ κακοτροπίαν κακῆς ὑπονοίας. Διδάσκει γὰρ οὗτος ἐμψύχων μὴ μεταλαμβάνειν, φάσκων ἐνόχους εἶναι τῇ κρίσει τοὺς τῶν κρεῶν μεταλήπτορας, ὡς ἂν ψυχὰς ἐσθίοντας. Ἠλίθιον δέ ἐστι τὸ πᾶν. Οὐ γὰρ [74] τὰ κρέα ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ἐν τοῖς κρέασιν ἡ ψυχή. Καὶ οὔτε ψυχήν φαμεν εἶναι τὴν ἐν τοῖς ζώοις ὡς τὴν τῶν ἀνθρώπων τιμίαν, ἀλλὰ ψυχὴν εἰς τὸ ζῆν μόνον τὸ ζῶον. Νομίζει δὲ ὁ ἐλεεινὸς οὗτος ἅμα τοῖς οὕτω φρονοῦσιν ὅτι ἡ αὐτὴ ψυχὴ ἐν τοῖς ἀνθρώποις καὶ ζώοις ὑπάρχει. Τοῦτο γὰρ παρὰ πολλαῖς τῶν πεπλανημένων αἱρέσεων μάτην ὑπολαμβάνεται. Καὶ γὰρ καὶ Οὐαλεντῖνος καὶ Κολόρβασος, Γνωστικοί τε πάντες καὶ Μανιχαῖοι, καὶ μεταγγισμοὺς εἶναι ψυχῶν φάσκουσι, καὶ μετενσωματώσεις τῆς ψυχῆς τῶν ἐν ἀγνωσίᾳ ἀνθρώπων. [75] Ὡς αὐτοί φασι κατά τινα μυθοποιΐαν, ταύτας φασὶν ἐπιστρέφειν καὶ μετενσωματοῦσθαι εἰς ἕκαστον τῶν ζώων, ἕως ἂν ἐπιγνῷ, καὶ οὕτω καθαρθεῖσα καὶ ἀναλλυθεῖσα μεταστῇ εἰς τὰ ἐπουράνια. Καὶ πρῶτον μὲν ἐλήλεγκται αὐτοῦ ἡ μάταιος πᾶσα τοῦ μύθου κατασκευή. Τούτων γὰρ τὴν ἀκρίβειαν οὐδεὶς ἄλλος δύναται εἰδέναι ὑπὲρ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν ἐλθόντα διὰ τὸ πρόβατον τὸ ἀπολωλὸς, τουτέστι διὰ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ὃς τῶν αὐτῶν ἐπιμελούμενος ἐθεράπευσε ψυχικῶς καὶ σωματικῶς, σώματός τε καὶ ψυχῆς δεσπόζων, καὶ

70. ἐξ ὑμῶν, quod desideratur in edit. princ., Petavius ex cod. Vatic. adiecit.

71. Repone αἰτήσει, uti supra scriptum est in eisdem verbis.

72. πονηροὶ ὄντες οἴδατε supra est scriptum in verbis eisdem, neque aliter infra in elencho.

73. Sic restituit hunc locum ope cod. Vatic. Petavius. Nam in edit. princ. extat ἀπατηλοῦ αὐτῷ, spatio quinque fere litterarum inter haec duo vocabula vacuo relicto.

74. τὰ κρέα cod. Vatic., et inde edit. Petav. τὸ κρέας edit. princ.

75. Fortasse corrigendum est ἀνθρώπων, ὡς αὐτοί φασι, καὶ κατὰ cett.

Refut. XXIII. Cum dei filius ipsamet veritas esset, neminem eorum qui se de vita consequenda interrogarent, fefellit. Si quidem ut vitam humano generi conciliaret, advenit. Quare cum et vitae nostrae curam gesserit, et ei qui legem servaret affuturam vitam ostenderit, sed et eum qui cum lege ipsa consentanee responderat praeclare dixisse testatus fuerit, quis erit tam vecors ac stupidus Marcioni ut inhaereat, qui deo illi maledicat, a quo non modo lex in homines, sed et evangelii est gratia derivata, ut se hominis illius erroribus addicat, qui neque ex lege neque ex spiritu sancto ullam doctrinae suae particulam expresserit?

Schol. XXIV. *Et dixit, Quis vestrum habebit amicum, et ibit* Luc 11, 5.
ad illum media nocte, postulans tres panes? Ac deinceps, *Petite, et dabitur. Quis enim ex vobis est pater, a quo filius petat piscem et* Ibid. 11.
pro pisce serpentem dabit illi? aut pro ovo scorpionem? Si ergo vos cum sitis mali nostis bona data, quanto magis pater?

Refut. XXIV. Ex hoc loco vafri hominis superstitiosa et affectata religio convincitur. Non enim optimae alicuius mercedis gratia, aut spe consequendae immortalitatis inductus, sed ex impietate ac pestiferae opinionis falsitate ciborum temperantiam adhibuit. Animatis enim vesci prohibet, ac reos esse iudicio putat illos qui carnes degustent, tanquam animas comedant. Quod quidem inprimis est absurdum. Neque enim caro est, sed in carnibus inest anima. Neque vero brutorum animam perinde atque hominum pretiosam esse dicimus, sed ad vitam duntaxat animalibus concessam. At ille miserrimus cum sectatoribus suis eandem hominum esse quae in reliquis animantibus cernitur animam existimat. Quod ei dogma plerisque cum aliis est haeresibus commune. Nam et Valentinus et Colorbasus et Gnostici omnes ac Manichaei traductiones quasdam animarum atque in varia corpora transitus esse definiunt; quod ad eos quidem homines attinet qui in ignoratione versantur. De quibus nescio quam fabulam commenti sunt, redire videlicet animam, ac se in unum quodque animantium induere, donec cognitionem adepta sit, atque ita purgata dissolutaque in coelestia loca commigret. Sed inprimis vanum illud somnium nullo negotio convincitur. Etenim quid reipsa geratur scire nemo melius potest quam Iesus Christus dominus noster, qui recuperandae ovis perditae gratia descendit, hoc est ut animas liberaret hominum, quorum utilitati ac rationibus serviens tam illis quas dixi quam corporibus ipsis remedium attulit; utpote corpo-

τῆς ἐνταῦθα ζωῆς παρεκτικὸς ὢν, καὶ τῆς μελλούσης, [76] τοὺς μὲν τελευτήσαντας, φημὶ δὲ Λάζαρον καὶ τὸν υἱὸν τῆς χήρας καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ ἀρχισυναγώγου, ἀπὸ νεκρῶν ἐγείρας, οὐκ εἰς πονηρὸν αὐτοὺς φέρων, ὡς αὐτοὶ τὸ σῶμα φυλακὴν εἶναι δογματίζουσιν, ἀλλὰ ἀγαθὸν
pag. 331. ποιῶν, καὶ γινώσκων ὅτι καὶ ἡ ἐνταῦθα ἐν σαρκὶ παραμονὴ ὑπ' αὐτοῦ ὥρισται, καὶ ἡ μέλλουσα σαρκὸς καὶ ψυχῆς ἀνάστασις. Καὶ εἰ πάλιν ᾔδει ὅτι μία ψυχή ἐστιν ἡ ἐν ζώοις καὶ ἐν ἀνθρώποις, ψυχῆς δὲ ἦλθε ποιήσασθαι τὴν σωτηρίαν, οὐκ ἔδει αὐτὸν ἕνα καθαρίσαντα δαιμονιῶντα, λέγω δὴ τὸν ἀπὸ τῶν μνημείων ἐξερχόμενον, κελεῦσαι τοῖς δαίμοσιν ἀπελθεῖν καὶ ἀποκτεῖναι δισχιλίους χοίρους, εἰ ἴσαι ἦσαν αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν χοίρων. Πῶς γὰρ μιᾶς ἐπιμελόμενος δισχιλίων ἐποίει ὄλεθρον; Εἰ δὲ πάλιν ὡς ὄφις σκολιεύει μηχανώμενος καὶ λέγων ὅτι, Ἔλυσεν αὐτὰς ἀπὸ τῶν σωμάτων, ἵνα ἀνέλθωσιν, ἔδει τὸν Λάζαρον λυθέντα τοῦ σώματος μὴ ἐπιστρέψαι πάλιν εἰς τὸ σῶμα, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὸν τὸν δαιμονιῶντα λῦσαι τοὺς δεσμοὺς τοῦ σώματος. Ἀλλ' οὐκ ἐποίησεν οὕτως. Προενόει δὲ μᾶλλον οὕτω τοῦ σώματος εἰδὼς τὸ συμφέρον. Διέπεσεν ὁ περὶ ψυχῆς σου λόγος, ὦ Μαρκίων, καὶ τῶν ἀπὸ σοῦ καὶ τῶν ἄλλων αἱρέσεων ὁρμωμένων. Καὶ περὶ τῆς προσποιητῆς σου πολιτείας αὖθις ἐρῶ, διὰ τὸ λέγειν σε πονηρὸν εἶναι καὶ ἀθέμιτον τὸ σαρκῶν μεταλαμβάνειν. Ἐλέγχει δέ σε ὁ σωτὴρ πλέον σου ἐπιστάμενος, καὶ διδάσκων τὸ κάλλιον, ἀπὸ τοῦ τοιούτου ῥητοῦ. Λέγει γὰρ, Τίνα ὁ υἱὸς αἰτήσῃ ἰχθὺν, μὴ ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ; ἢ ἀντὶ ᾠοῦ σκορπίον; καὶ ὕστερόν φησιν, Εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὄντες οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐπουράνιος. Εἰ τοίνυν δόματα ἀγαθὰ κέκληκεν ἰχθὺν καὶ ᾠὸν, οὐ πονηρὸν τὸ μετ' εὐχαριστίας ἐκ θεοῦ χαρισθὲν μεταλαμβανόμενον, καὶ ἐλήλεγκταί σου ἡ κακοτροπία πανταχόθεν.

Σχόλ. κε΄. Παρακέκοπται τὸ περὶ Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Εἶχε γὰρ, Ἡ γενεὰ αὕτη, [77] σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ. Οὐκ εἶχε [78] δὲ περὶ βασιλίσσης νότου καὶ Σαλομῶνος.

Ἔλεγχ. κε΄. Καὶ ἐν αὐτοῖς οἷς δοκεῖς παρακόπτειν οὐ δύνασαι, ὦ Μαρκίων, λαθεῖν τὴν ἀλήθειαν. Κἂν ἀφέλῃς γὰρ περὶ Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου ὃ τὴν οἰκονομίαν σημαίνει τοῦ σωτῆρος, ἀφέλῃς δὲ καὶ τὸ περὶ τῆς βασιλίσσης τοῦ νότου καὶ [79] Σαλομῶντος καὶ τῆς Νινευὶ τὴν σωτηριώδη ὑπόθεσιν, καὶ τοῦ Ἰωνᾶ τὸ κήρυγμα, αὐτὸς ὁ προκείμενος

76. τοὺς μὲν τελευτήσαντας *emendavit Petavius. Libri vulgo habent* τοῦ μὲν τελευτήσαντος.

77. σημεῖον αἰτεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθ. *placuit Petavio.*

ris pariter animaeque dominus, ac tam praesentis quam futurae vitae largitor. Hic enim post corporis obitum Lazarum et viduae filium ac synagogae principis filiam excitavit a mortuis, non ut in malum quiddam illos subire compelleret, cuiusmodi ergastulum isti animae corpus esse statuunt, sed bonum utique molitus, ac probe istud intelligens tam illam in corpore commorationem a se quam futuram carnis et animae resurrectionem esse definitam. Ac si reliquorum animantium eandem atque hominum esse putaret animam, cum animae servandae caussa venisset, nequaquam oportebat arreptitio uno persanato, qui e monumentis exibat, abire daemones iubere ac porcorum millia duo perimere, si in porcis et hominibus eaedem animae resideant. Cur enim unius curam cum duorum millium commutabat exitio? Ad haec si serpentis instar obliquis flexibus callide irrepat, ac dicat ideo a corporis illas vinculis exsolutas sursum ut evolare possent, etiam Lazarum par erat corpore solutum ad corpus iterum minime reverti, adeoque illum ipsum quem diximus arreptitium corporis vinculis eximere; quod quidem facere noluit, sed corpori potius hoc modo providit, haud ignarus quid potissimum expediret. Quamobrem ruit illa tua, Marcio, tuorumque, nec non et ceterorum de anima haereticorum opinio. De simulata vero illa tua vitae integritate nunc paucis agendum est, deque eo quod sceleratum atque execrabilem usum carnium esse contendis. Sed nimirum te salvator ipse condemnat, qui cum scientia longe antecellit, tum quid melius esset hac sententia complexus est: *Quisnam est a quo filius petat piscem, num serpentem dabit illi aut pro ovo scorpionem?* Quibus ista subiecit: *Si ergo vos cum sitis mali nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester coelestis?* Igitur cum data bona piscem ovumque nominet, malum non est illud quo coelitus concesso cum gratiarum actione perfruimur, adeoque tua ex omni parte fraus impietasque detegitur.

Schol. XXV. Detractum illud erat quod ad prophetam Ionam pertinet. Sic enim habebat: *Generatio haec, signum non dabitur ei.* Luc. 11. 30.
Desiderabantur et illa quibus de Ninive et Salomone fit mentio.

Refut. XXV. Nec in illis quidem locis quae mutilando corrumpis, Marcio, vim potes veritatis effugere. Tametsi enim totum illud de Iona propheta subtrahas, quo salvatoris administratio illa omnis exprimitur, auferas etiam ea quae ad Austri reginam ac Salomonem spectant, una cum salutari illa Ninives mentione ac Ionae praedicatione, nihilominus vel illa, quam proposui, iugulat te salva-

78. δὴ περὶ Νινευὴ καὶ βασ. *extat supra.*

79. Σαλομῶνος *ed. Petav.*

pag. 332. λόγος τοῦ σωτῆρος ἐλέγχει. Λέγει γὰρ, Ἡ γενεὰ αὕτη σημεῖον αἰτεῖ,
καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ· ὡς τῶν πρὸ αὐτῆς τῆς γενεᾶς καταξιω-
θεισῶν σημείων παρὰ θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ. Ὡς ὁ μὲν Ἡλίας σημεῖον
ἐποίει διὰ τοῦ ἀπ' οὐρανοῦ πυρὸς καταβεβηκότος καὶ λαβόντος τὴν θυ-
σίαν· καὶ Μωϋσῆς τέμνει τὴν θάλασσαν, καὶ τὴν πέτραν νύσσει, καὶ
προχέει ὕδωρ, καὶ μάννα ἀπ' οὐρανοῦ φέρει· καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ
ἵστησι τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην· καὶ κατὰ πάντα τρόπον κἂν κρύψη
τὰ γεγραμμένα ἀπατεὼν, οὐδὲν βλάψει τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἑαυτὸν
ἀπαλλοτριοῖ τῆς ἀληθείας.

*Σχόλ. κς'. Ἀντὶ τοῦ, Παρέρχεσθε τὴν κρίσιν τοῦ θεοῦ, Παρέρ-
χεσθε τὴν κλῆσιν τοῦ θεοῦ.*

*Ἔλεγχ. κς'. Πόθεν οὐκ ἐλέγχῃ; Πόθεν δὲ [80] κατὰ σοῦ συναχθῇ
ἡ μαρτυρία; Τὰ πρῶτα γὰρ συνᾴδει τοῖς μετέπειτα, ἐλεγχομένης τῆς
παρὰ σοῦ ῥαδιουργίας. Ἐὰν γὰρ εἴπῃ, Κατέχετε τὰς παραδόσεις τῶν
πρεσβυτέρων ὑμῶν, καὶ παρέρχεσθε τὸ ἔλεος καὶ τὴν κρίσιν τοῦ θεοῦ,
μάθε ἀπὸ ποίου χρόνου αἰτιᾶται αὐτοὺς τοῦτο ἐπιτελοῦντας, πότε δὲ
ἡ παράδοσις αὐτοῖς γέγονε τῶν πρεσβυτέρων, καὶ [81] εὑρήσεις ὅτι τοῦ
μὲν Δαβὶδ μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, τοῦ δὲ Ἀκιβᾶ καὶ πρὸ
τῶν Βαβυλωνικῶν αἰχμαλωσιῶν γεγένηται, τῶν δὲ υἱῶν Ἀσσαμωναίου
ἐν χρόνοις Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀντιόχου, πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐνδημίας
ἑκατὸν ἐνενήκοντα ἔτεσιν. Ἆρα γοῦν καὶ ἔκτοτε διὰ νόμου ἦν ἡ κλῆ-
σις, καὶ διὰ προφητῶν τὸ ἔλεος, καὶ πανταχόθεν ἐκπίπτει ὁ ἀγυρτώ-
δης σου λόγος.*

*Σχόλ. κζ'. Οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι οἰκοδομεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν προφητῶν,
καὶ οἱ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν αὐτούς.*

*Ἔλεγχ. κζ'. Εἰ τῶν προφητῶν ποιεῖται τὴν φροντίδα, τοὺς ἀπο-
κτείναντας ὀνειδίζων, οὐκ ἀλλότριοι αὐτοῦ ἦσαν οἱ προφῆται, ἀλλὰ
δοῦλοι, καὶ προετοιμασταὶ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας, οἱ καὶ μαρ-
τυρήσαντες τῇ καινῇ διαθήκῃ· Μωϋσῆς μὲν λέγων, Προφήτην ὑμῖν
ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· καὶ πρὸ
αὐτοῦ Ἰακὼβ λέγων, Ἐκ βλαστοῦ, υἱέ μου Ἰούδα, ἀνέβης, ἀναπεσὼν
ἐκοιμήθης· οὐκ ἐκλείψει [82] ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ μετ' ὀλίγα, Ἕως ἔλθῃ
ᾧ τὰ ἀποκείμενα, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν· καὶ ἐπ' αὐτὸν ἔθνη
pag. 333. ἐλπιοῦσιν. Ἡσαΐας δὲ, Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει. Ἱερεμίας
δὲ, Καὶ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν. Μιχαίας, Καὶ σὺ
Βηθλεὲμ, καὶ μεθ' ἕτερα, Ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται ἡγούμενος, καὶ τὰ
ἑξῆς. Ὁ δὲ Μαλαχίας, Ἐξαίφνης εἰς τὸν ναὸν ἥξει κύριος. Ὁ δὲ
Δαβὶδ, Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ πολλὰ ἔστι*

80. Πόθεν δὲ οὐ κατὰ σοῦ (*magis probarem* Πόθεν δὲ κατὰ σοῦ οὐ) *supplevit Petavius.*

81. εὑρήσεις *emendatio est Petavii. Libri tam scripti quam editi* εὕρεσις.

toris oratio. Sic enim loquitur. *Generatio haec signum quaerit, et* 1. Reg. 18, 38.
signum non dabitur ei. Quibus indicat generationes illas quae hanc Exod. 14, 21.
antecesserant a deo prodigia coelitus esse consecutas. Cuiusmodi Num. 20, 11. Exod. 16, 14.
praestitum est ab Elia, cum ignis e coelo lapsus sacrificia consumpsit. Ios. 10, 12.
Moyses vero mare dividit, percusso silice aquas elicit, atque e coelo
manna demittit. Iesus Nave filius solem sistit ac lunam. Unde quantumvis quae scripta sunt impostor dissimulet, nihil veritati nocere
poterit, sed ab ea se magis alienabit.

Schol. XXVI. Pro eo quod est *Praeteritis dei iudicium*, rescri- Luc. 11, 42.
pserat, *Praeteritis dei vocationem.*

Refut. XXVI. Quid est quod ad te refellendum non valeat? aut unde non arcessi contra te testimonium queat? Prima enim cum posterioribus consentiunt, ut scelerata illa tua convincatur audacia. Cum enim dicit, *Tenetis traditiones seniorum, et praeteritis misericordiam et iudicium dei*, disce sodes ex quo tempore haec illos observantes arguat, ac quandonam seniorum ista traditio coeperit. Invenies profecto eam quae Davidis inscribitur post reditum e Babylonia, Akibae vero paulo ante Babylonicam captivitatem initium habuisse. Assamonaeorum porro traditionem Alexandri et Antiochi coepisse temporibus, annis ante Christum CXC. Itaque iam tum per legem vocatio, ac per prophetas erat oblata misericordia, ut circulatoris istius ratio funditus evertatur.

Schol. XXVII. *Vae vobis, quoniam aedificatis sepulcra pro-* Ibid. 47.
phetarum, et patres vestri occiderunt illos.

Refut. XXVII. Quandoquidem prophetas curae sibi esse significat, ut eorum necem interfectoribus exprobret, apparet minime ab eo alienos extitisse, sed servos, qui et advenienti illi viam quodammodo munierint, et novo testamento testimonio suo suffragati fuerint.
Quod Moyses his praecipue verbis praestitit: *Prophetam vobis susci-* Deut. 18, 15.
tabit dominus deus e fratribus vestris sicut me. Sed et ante Moysen
Iacob, dum ita loquitur: *E germine, fili mi Iuda, ascendisti. Requie-* Gen. 49, 9.
scens accubuisti. Non deficiet princeps ex Iuda etc. Ac paulo post:
*Donec veniat cui reposita sunt, et ipse expectatio gentium, et in ipsum
gentes sperabunt.* Isaias vero, *Ecce*, inquit, *Virgo concipiet*, Hie- Esai. 7, 14.
remias item, *Et homo est, et quis cognoscet illum?* Michaeas, *Et tu* Ierem. 17, 9.
Bethleem etc., et paulo post, *Ex te mihi egredietur dux etc.* At Ma- Mich. 5, 1.
lachias, *Statim in templum veniet dominus.* Nam quod ad Davidem Maleach. 3, 1.
spectat, haec illius est praedictio: *Dixit dominus domino meo etc.* Psalm. 110, 1.

82. ἄρχων *Petavius primum addidit de cod. Vaticano.*

λέγειν, καὶ αὐτοῦ λέγοντος τοῦ σωτῆρος, *Εἰ Μωϋσῇ ἐπιστεύετε, ἐπιστεύετε ἂν καὶ ἐμοί· ἐκεῖνος γὰρ περὶ ἐμοῦ ἔγραψε.*

Σχόλ. κη΄. Οὐκ εἶχε, *Διὰ τοῦτο εἶπεν ἡ σοφία τοῦ θεοῦ,* [83] *Ἀποστέλλω εἰς αὐτοὺς προφήτας· καὶ περὶ αἵματος Ζαχαρίου* [84] *καὶ Ἄβελ καὶ τῶν προφητῶν, ὅτι, Ἐκζητηθήσεται ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης.*

Ἔλεγχ. κη΄. Καὶ ἐν τούτῳ σοι πολλὴ αἰσχύνη, ὦ Μαρκίων, τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀληθείας σωζομένου, καὶ τῆς παρεκτομῆς τῶν κλεμμάτων σου εὑρισκομένης, ἀπὸ τοῦ ἀντιγράφου τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου τῶν τόπων εὑρισκομένων, καὶ τῶν παρὰ σοῦ ἀφαιρεθέντων ἐλεγχομένων.

Σχόλ. κθ΄. *Λέγω δὲ τοῖς φίλοις μου, Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, φοβήθητε δὲ τὸν μετὰ τὸ ἀποκτεῖναι ἔχοντα* [85] *τὴν ἐξουσίαν βαλεῖν εἰς γέενναν.* Οὐκ εἶχε δὲ, *Οὐχὶ πέντε στρουθία ἀσσαρίων δύο* [86] *πωλεῖται, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἐπιλελησμένον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ;*

Ἔλεγχ. κθ΄. Τὸ, *Λέγω ἐγὼ τοῖς φίλοις μου, Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, φοβήθητε δὲ τὸν ἔχοντα ἐξουσίαν τὸ μετὰ τὸ ἀποκτεῖναι τὸ σῶμα τὴν ψυχὴν βαλεῖν εἰς γέενναν,* ἀναγκάζει σε, ὦ Μαρκίων, καὶ τὰ ἑξῆς τῆς παραβολῆς ὁμολογῆσαι. *Ἄνευ γὰρ τοῦ θεοῦ οὐδὲν γίνεται,* κἂν ἐπάρῃς τὸ περὶ τῶν στρουθίων. Ἀπολόγησαι οὖν περὶ τῶν ἐν τῷ ῥητῷ καταλειφθέντων ὑπὸ σοῦ, ὦ Μαρκίων, καὶ ἀπόκριναι ἡμῖν τί διανοῇ περὶ τοῦ ἐξουσίαν ἔχοντος. Εἰ γὰρ φαίης αὐτὸν εἶναι τὸν πατέρα τοῦ Χριστοῦ, τὸν καὶ παρὰ σοὶ ἀγαθὸν λεγόμενον θεὸν, εἰ καὶ κακῶς διαιρεῖς, ὅμως, ἐπειδὴ ἔχει τὴν ἐξουσίαν, δέδωκας αὐτὸν κριτὴν ὄντα καὶ ἑκάστῳ νέμοντα τὸ κατ᾽ ἀξίαν. Εἰ δὲ οὐ τοῦτο λέγεις, ἀλλὰ τὸν δημιουργὸν τὸν παρὰ σοὶ φύσει κριτὴν ᾀδόμενον, λέγε μοι τίς τούτῳ δέδωκε τὴν ἐξουσίαν. Εἰ γὰρ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἔχει, ἄρα μέγας ἐστὶ, καὶ ἐξουσίαν ἔχει· εἰ δὲ τοῦ κρίνειν ἐξουσίαν, ἔχει καὶ τοῦ σώζειν. Ὁ γὰρ δυνάμενος κρίνειν, δύναται καὶ ἀπολύειν.
pag. 334. Καὶ ἄλλως, εἰ τοῦ κριτοῦ βάλλοντος τὰς ψυχὰς εἰς γέενναν ὁ θεὸς ὁ ἀγαθὸς οὐ ῥύεται αὐτὰς, ὁ πανταχόθεν τῶν αὐτῶν ἐπιμελούμενος ψυχῶν, πῶς ἂν εἴη ἀγαθός; Ἢ γὰρ ὅτι ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἐστι, καὶ οὐ δύναται ἐκ χειρὸς ῥύεσθαι, ἢ ὅτι δύναται μὲν, οὐ βούλεται δέ. Καὶ ποῦ ἡ ἀγαθότης; Εἰ δὲ, ἐπειδὴ αὐτὸς ἔκτισεν, ἐξουσίαν ἔχει καὶ κρίνειν, πῶς ὁ ἄνω θεὸς ὁ ὑπὸ σοῦ μυθευόμενός τινας μερικῶς σώζει; Εἰ μὲν ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων λαμβάνων σώζει, πλεονεκτεῖ ἀλλοτρίων ἐρῶν, εἰ δὲ οὐ φάσκεις πλεονεξίαν εἶναι, διὰ τὸ εἰς ἀγαθὸν τὸ ἔργον γίνεσθαι

83. Supra extat Ἀποστελῶ.
84. καὶ supra non habet.
85. τὴν nec supra habet, neque infra in elencho.
86. Supra πωλοῦνται.

Possum et innumera alia percensere, cum praesertim a domino sit dictum, *Si Moysi crederetis, crederetis forsitan et mihi. De me enim* Ioann. 5, 46.
ille scripsit.

Schol. XXVIII. Deerat, *Propterea et sapientia dei dixit, Mit-* Luc. 11, 49.
tam ad illos prophetas, et de sanguine Zachariae et Abel et prophetarum, *Quoniam requiretur a generatione hac.*

Refut. XXVIII. Enimvero summam hic tibi, Marcio, locus ignominiam inurit, cum veritatis adhuc integra forma relicta sit, ac furtim a te sublata mutilataque loca facile reperiantur, ac quae desunt, in Evangelii secundum Lucam exemplaribus legantur omnibus, ut quae abs te sunt interversa prodantur.

Schol. XXIX. *Dico autem amicis meis, Nolite timere eos qui* Cap. 12, 4.
occidunt corpus: timete vero eum, qui postquam occiderit habet potestatem mittendi in Geennam. Nec habebat illud: *Nonne quinque passeres veneunt dupondio, et unus ex illis non est in oblivione coram dei?*

Refut. XXIX. Haec ipsa verba: *Dico ego amicis meis, Nolite timere eos qui occidunt corpus: timite vero eum qui postquam occiderit corpus habet potestatem mittendi animam in Geennam*, parabolae etiam reliqua fateri te cogunt. Etenim sine dei nutu nihil omnino geritur; quamvis quod de passeribus scriptum est auferas. Igitur de iis quae in hac sententia dicuntur reddenda tibi ratio est, o Marcio. Ac velim mihi respondeas quid de eo censeas qui potestatem habere dicitur. Si enim patrem illum Christi esse dixeris, eundemque quem tu bonum esse deum praedicas, etsi male tu quidem separas, tamen quoniam potestate praeditus est, iudicem esse confiteris, qui pro meritis suis unumquodque compenset. Aut si alium esse quempiam iudicas, conditorem scilicet, quem tu proprie iudicem constituis, cedo quis ei potestatem commiserit. Hanc enim si habet ipse per sese, magnus utique est, ac potestate praeditus. Quod si iudicandi penes eum facultas est, erit et servandi. Qui enim iurisdictionem exercere potest, potest et absolvere. Praeterea, si cum iudex in Geennam praecipites immittit animas, bonus ille deus, qui tantam animarum curam gerit, non eas liberat, haberi bonus qui poterit? aut enim ille fortior est, nec ex eius manibus extorquere potest, aut ut facultas suppetat, deest tamen liberandi voluntas. Ubinam igitur illa bonitas est? Sin quoniam alter ille condidit, ideo et iudicandi potestas ei tribuitur, quomodo supremus ille, quem fingis, deus nonnullos ex aliqua parte liberare dicitur? Sive enim aliena rapiens conservat, iniuriam cupiditate sua facit alteri, sive propterea negas iniuriam esse, quod ad bonum alicuius ac salutem referat, personarum

καὶ σωτήριον, προςωπολήπτην αὐτὸν ποιεῖς, μὴ τὸ ἀγαθὸν ἴσως πᾶσιν, ἀλλὰ μερικῶς ποιοῦντα.

Σχόλ. λ'. Ἀντὶ τοῦ, Ὁμολογήσει ἐνώπιον τῶν [87] ἀγγέλων, ἐκεῖνος Τοῦ θεοῦ λέγει.

Ἔλεγχ. λ'. Πανταχόθεν ἐλέγχεται μὴ κατὰ θεὸν πορευόμενος, κἄν τε ἐν βραχυτάτῳ λόγῳ παραλλάξῃ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ τολμῶν γάρ τι παραλλάσσειν τῶν γεγραμμένων ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἐν ὁδῷ ἀληθείας ἵσταται.

Σχόλ. λα'. Οὐκ ἔχει τὸ, Ὁ θεὸς ἀμφιέννυσι τὸν χόρτον.

Ἔλεγχ. λα'. Εἰ καὶ μὴ ἐᾷς τὰ γεγραμμένα ὡς εἶχεν ὑπὸ τοῦ σωτῆρος εἰρημένα, ἀλλ' οὖν γε σώζονται οἱ τόποι ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τῆς ἁγίας ἐκκλησίας, κἂν ἀρνήσῃ σὺ τὸν θεὸν τὸν πάντα πεποιηκότα καὶ πάντων ἐπιμελόμενον τῷ Λόγῳ αὐτοῦ, ἄχρι καὶ τοῦ χόρτου, καὶ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ὁμολογούμενον.

Σχόλ. λβ'. Ὑμῶν δὲ ὁ πατὴρ οἶδεν ὅτι χρῄζετε τούτων, [88] τῶν σαρκικῶν.

Ἔλεγχ. λβ'. Οἶδεν ὁ πατὴρ ὅτι χρῄζουσιν οἱ μαθηταὶ τῶν σαρκικῶν χρειῶν, καὶ [89] προνοεῖ τῶν τοιούτων. Προνοεῖ δὲ οὐκ ἐν ἄλλῳ αἰῶνι, ἀλλ' ἐνταῦθα, οὐκ ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις τὴν πρόνοιαν τῶν ἑαυτοῦ δούλων ποιούμενος, ἀλλ' ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐκτισμένοις.

Σχόλ. λγ'. [90] Ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν.

Ἔλεγχ. λγ'. Εἰ [91] ἐκ τῶν ἄλλου τρεφόμεθα, καὶ ἄλλος θεὸς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ὑπάρχει, πῶς ἔτι ὁ λόγος συμφωνήσει; [92] Ἢ γὰρ αὐτοῦ ἐστι [93] τὰ ἐνταῦθα, καὶ αὐτοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, διὸ προς-
pag. 335. τίθησι πάντα τὰ ἐνταῦθα ὄντα αὐτοῦ διὰ τὸν κάματον τοῦ πόθου τῆς αὐτοῦ βασιλείας, ἢ αὐτοῦ μὲν ἡ βασιλεία καὶ ὁ ἐκεῖ αἰὼν, τοῦ δὲ δημιουργοῦ τὰ ἐνταῦθα, καὶ συνευδοκεῖ ὁ δημιουργὸς τῇ τοῦ ἄνω βασιλείᾳ, ἀντιλαμβανόμενος τῶν τὴν δικαιοσύνην τοῦ ἄνω καὶ βασιλείαν ζητούντων. Μιᾶς δὲ οὔσης εὐδοκίας, καὶ οὐχὶ διαφερομένης, οὐκέτι δύο ἀρχαὶ ἢ τρεῖς· τῷ γὰρ ὄντι εἷς ἐστιν ὁ θεὸς, ὁ τὰ πάντα ποιήσας, ποιήσας δὲ καλῶς, καὶ οὐκ ἐναντίως. Ἡμῶν δέ ἐστι τὸ ἁμαρτάνειν καὶ σφάλλεσθαι ἐν τῷ θέλειν καὶ ἐν τῷ μὴ θέλειν.

Σχόλ. λδ'. Ἀντὶ τοῦ, Ὁ πατὴρ ὑμῶν, Ὁ πατὴρ εἶχεν.

Ἔλεγχ. λδ'. Καὶ ἐν τούτῳ οὐδὲν ἡμᾶς ἀδικήσεις, ἀλλὰ ἔτι ἐπιβε-

87. ἀγγέλων τοῦ θεοῦ *plenius supra extat.*

88. τῶν σαρκικῶν δή *supra extat.*

89. ἐπρονόει *ed. princ.*

90. Ζητεῖτε δὲ τὴν *supra extat.*

91. Εἰ ἐκ τῶν *scripsi Cornarium alque Petavium secutus. Libri tam scripti quam editi habent* Εἰ τῶν ἄλλου, *omissa praepositione* ἐκ.

92. ἢ γὰρ *reposui ex cod. Rhedig. Vulgo* εἰ γάρ.

93. *Verba* τὰ ἐνταῦθα, καὶ αὐτοῦ ἐστιν *desiderantur in edit. princ. Petavius ea reposuit ex cod. Vatic.*

illum habere rationem iudicas, qui non bene de omnibus aequaliter, sed certis duntaxat mereri studeat.

Schol. XXX. Pro his verbis: *Confitebitur coram angelis*, re- Luc. 12, 8.
scripsit, *Coram deo*.

Refut. XXX. Apparet omnino nequaquam illum secundum deum ambulare, licet veritatem vel exigua vocabula commutet. Qui enim eorum quae sunt initio scripta partem aliquam corrumpere non dubitat, a via veritatis aberrat.

Schol. XXXI. Non habet ista: *Deus vestit foenum*. Ibid. 28.

Refut. XXXI. Licet ea quae scripta sunt non ea fide referas qua a salvatore pronuntiata sunt, eadem tamen illa loca in evangelio, quo ecclesia catholica utitur, integra servantur; quantumlibet deum illum abneges qui verbo suo condidit universa, eademque cura sua providentiaque complectitur, ne foeno quidem excepto; quem insuper deum salvator sua voce confessus est.

Schol. XXXII. *Pater vester novit corporeis iisce vobis opus esse.* Ibid. 30.

Refut. XXXII. Novit pater discipulos corporis indigere commoditatibus, quas idcirco procurat, non in alio quodam quam in hoc seculo, neque in aliena possessione, sed in iis rebus quarum ipse conditor est, servos suos singulari providentia gubernans.

Schol XXXIII. *Quaerite regnum dei, et haec omnia adiicientur* Ibid. 31.
vobis.

Refut. XXXIII. Si alienis sustentamur opibus, estque alius coelestis regni deus, quid potest in hoc esse sermone consentaneum? Nam aut ad illum tam inferiora ista pertinent quam coeleste regnum, ideoque inferiora haec omnia, quae sua sunt, pro labore illo, quem regni sui desiderium afferre solet, hominibus rependit, aut ita regnum futurumque seculum ad illum pertinet, ut haec infima conditori tribuenda sint; ex quo sequitur conditoris ipsius voluntatem ad supremi illius regnum accommodatam esse, cum iis omnibus gratificetur et faveat qui iustitiam ipsius ac regnum requirant. Quod si voluntatis nulla dissensio, sed summa quaedam concordia sit, non iam duo sunt triave principia. Vere enim deus unus est, qui universa condidit, et quidem bene, non contrario modo condidit. Peccare vero nostrum est, atque in eligendo fugiendoque aberrare.

Schol. XXXIV. Pro eo quod est, *Pater vester*, habebat, *Pater*. Ibid. 30.

Refut. XXXIV. Nihil caussae nostrae ne hoc loco quidem offi-

βαιώσεις. Τὸν γὰρ αὐτοῦ πατέρα προνοεῖν τῶν ἐνταῦθα ὡμολόγησας τὸν σωτῆρα εἰρηκέναι.

Σχόλ. λε'. Ἀντὶ τοῦ, *Δευτέρᾳ ἢ τρίτῃ φυλακῇ*, εἶχεν, [94] Ἑσπερινῇ φυλακῇ.

Ἔλεγχ. λε'. Ἐλήλεγκται ὁ κτηνώδης μεταστρέψας τοὺς θείους λόγους ἀνοήτως πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ὑπόνοιαν. Οὐ γὰρ ἡμεριναὶ γίνονται φυλακαὶ, ἀλλὰ νυκτεριναὶ, ἀπὸ ἑσπέρας εἰς τὴν πρώτην [95] φυλακὴν προκοπὴν τῆς ἐπεκτάσεως ἔχουσαι, καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς ἕω εἰς τὴν ἑσπέραν, ὡς οὗτος ἁλίσκεται ῥᾳδιουργήσας.

Σχόλ. λϛ'. Ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου, καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει.

Ἔλεγχ. λϛ'. Τίς ὁ διχοτομῶν τὸν δοῦλον; λέγε. Εἰ μὲν ὁ δημιουργὸς καὶ κριτὴς παρά σου λεγόμενος θεός ἐστιν ὁ τοῦτο μέλλων πράσσειν, ἄρα αὐτοῦ εἰσιν οἱ πιστοί. Ἐπιτιμῶν γὰρ τῷ μὴ καλῶς πράττοντι δούλῳ τὸ μέρος αὐτοῦ [96] μετὰ τῶν ἀπίστων τίθησιν. Εἰ δὲ ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ ἐστιν, ἢ αὐτὸς ὁ Χριστὸς, ὁ μέλλων τοῦτο ἐπιτελεῖν, σαφῶς τὴν μαρτυρίαν παρὰ σαυτῷ φυλάττεις κατὰ σοῦ οὖσαν. Ὁμολογῶν γὰρ ἢ Χριστὸν ἢ τὸν αὐτοῦ πατέρα τοῦτο πράττειν μέλλοντα ἀναμφιβόλως ὡμολόγησας τὸν αὐτὸν κριτὴν, καὶ τὸν αὐτὸν ἀγαθὸν καὶ ἕνα ὄντα, τῶν ὧδε καὶ τῶν ἐκεῖ προνοούμενον.

Σχόλ. λζ'. Μή ποτε [97] κατασύρῃ σε πρὸς τὸν κριτὴν, καὶ ὁ κριτὴς παραδώσει σε τῷ πράκτορι.

pag 336. Ἔλεγχ. λζ'. Κριτὴν λέγει τὸν δημιουργὸν, πράκτορα δὲ ἕκαστον τῶν αὐτοῦ ἀγγέλων, μέλλοντας ἀπαιτεῖν τοὺς ἁμαρτωλοὺς τὰ πεπραγμένα. Ποῖα δὲ ἀλλ' ἢ τὰ σφάλματα καὶ ἁμαρτήματα, ἃ καὶ ὁ Ἰησοῦς βδελύσσεται, ἃ καὶ σὺ ἀπαγορεύειν λέγεις; Εἰ τοίνυν ἃ ὁ ἀγαθὸς θεὸς βδελύσσεται, καὶ ὁ κριτὴς καὶ ὁ δημιουργὸς τὰ αὐτὰ βδελύσσεται, εἷς ἐστι καὶ ὁ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ ἔργου δεικνύμενος καὶ τῆς μιᾶς εὐδοκίας.

Σχόλ. λη'. Ἦν παρακεκομμένον ἀπὸ τοῦ, Ἦλθόν τινες ἀναγγέλλοντες αὐτῷ περὶ τῶν Γαλιλαίων, ὧν τὸ αἷμα συνέμιξε Πιλᾶτος μετὰ τῶν θυσιῶν αὐτῶν, ἕως ὅπου λέγει περὶ τῶν ἐν τῷ Σιλωὰμ [98] δέκα καὶ ὀκτὼ ἀποθανόντων ἐν τῷ πύργῳ. Καὶ ὅτι, Ἐὰν μὴ μετανοήσητε, καὶ ἕως τῆς παραβολῆς τῆς συκῆς, περὶ ἧς εἶπεν ὁ γεωργὸς ὅτι, Σκάπτω, καὶ βάλλω κόπρια, καὶ ἐὰν μὴ [99] ποιήσει, ἔκκοψον.

Ἔλεγχ. λη'. Τούτων πάντων ἐποιήσατο τὴν ἀφαίρεσιν ὁ συλητὴς, κρύψας ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὸ τὸν κύριον συμπεφωνηκέναι τῷ καλῶς δικάσαντι τοὺς τοιούτους Πιλάτῳ, καὶ ὅτι καλῶς οἱ ἐν τῷ Σιλωὰμ ἀπέθανον ἁμαρτωλοὶ ὄντες, καὶ ὑπὸ θεοῦ οὕτως τιμωρηθέντες. Ὅταν δὲ ῥᾳδιουργήσωσί τινες βασιλικὰ προστάγματα, ἀπὸ τῶν

94. ἑσπερινὴν φυλακὴν *supra extat.*
95. προκοπὴν, φυλακὴν τῆς *cod. Vatic.*
96. *Verba* μετὰ τῶν ἀπίστων *absunt ab edit. princ. Adiecit ea ex cod. Vatic.*

cis, sed eam magis sublevas, dum horum inferiorum curam a patre suo geri confitentem salvatorem inducis.

Schol. XXXV. Pro eo quod est, *Secunda, vel tertia custodia,* Luc. 12, 38. scripserat, *Vespertina custodia.*

Refut. XXXV. Ex hoc loco manifeste belua ista convincitur divina ad opiniones suas oracula depravasse. Neque enim diurnae sunt custodiae, sed nocturnae, quae a vespera primam ad custodiam prorogantur, non a matutino diluculo ad vesperam, quemadmodum iste flagitiose substituit.

Schol. XXXVI. *Veniet dominus servi illius, et secabit eum, et* Ibid. 46. *partem eius ponet cum infidelibus.*

Refut. XXXVI. Qui isti servi sector est agedum dicito. Si enim ille ipse creator, quem tu iudicem ac deum statuis, hoc omnino facturus est, ad hunc plane fideles pertinebunt. Etenim servum ille haud recte sese gerentem increpans partem illius cum infidelibus ponit. Quod si pater ipse Christi, vel etiam Christus idipsum praestiturus est, perspicuum habes contra te testimonium. Cum enim Christum, vel ipsius patrem citra ullam controversiam facturum id esse fateare, eundem pariter et iudicem et bonum, et unicum tam infimorum quam coelestium moderatorem constituis.

Schol. XXXVII. *Ne forte trahat te ad iudicem, et iudex tradat* Ibid. 58. *te exactori.*

Refut. XXXVII. Iudicem hic creatorem appellat. Exactorem porro ipsius angelorum quemlibet, qui factorum rationem a peccatoribus exigent. Quae autem illa facta, nisi delicta et peccata sunt, quae Iesus detestatur et, ut fateris ipse, prohibet? Ergo cum eadem illa quae bonus deus execratur iudex detestetur et conditor, unus idemque opere ipso ac voluntatis consensione declaratur.

Schol. XXXVIII. Sustulerat ex illo loco, *Venerunt quidam* Cap. 13, 1. *nuntiantes ipsi de Galilaeis, quorum sanguinem miscuerat Pilatus cum sacrificiis eorum,* usque ad ea quibus de octodecim illis est sermo, qui in Siloam ruina turris oppressi sunt. Item, *Nisi poenitentiam egeritis,* usque ad parabolam ficus, de qua dixit agricola, *Fodiam, et mittam stercora, et si non fecerit, excide.*

Refut. XXXVIII. Haec ideo nefarius praedo subtraxit ac semetipsum veritate fraudavit, quod dominus Pilati sententiam qua homines istos iure damnaverat approbarit, quoque alteri illi, qui in Siloam perierant, merito eas poenas dedisse videantur, utpote peccatores, et eiusmodi a deo suppliciis affecti. Sed ut imperatoris

Petavius.
97. καταχρίνῃ *cod. Vatic.*
98. *Supra* δεκαοκτώ.
99. *Supra* ποιήσῃ.

[1] ἀρχαίων τὰ ἀντίγραφα προφερόμενα ἠσφαλισμένως ἔχοντα ἐλέγχει τοὺς ἄφρονας. Οὕτως καὶ ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, τουτέστι τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας προφερόμενον τὸ εὐαγγέλιον ἐλέγχει τοὺς ἀφανιστὰς τῶν καλῶν ἐνδυμάτων μύας.

Σχόλ. λθ'. Ταύτην δὲ θυγατέρα Ἀβραὰμ, [2] ἣν ἔδησεν ὁ Σατανᾶς.

Ἔλεγχ. λθ'. Εἰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀβραὰμ ἐπιμελεῖται ἐλθὼν ὁ κύριος, οὐκ ἀλλότριος αὐτοῦ ἐστιν Ἀβραάμ. Ὁμολογεῖ γὰρ αὐτὸν αὐτῷ εὐαρεστηκέναι, οἶκτον εἰς τὴν αὐτοῦ θυγατέρα ἐνδεικνύμενος.

Σχόλ. μ'. Παρέκοψε πάλιν τὸ, Τότε ὄψεσθε Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, καὶ πάντας τοὺς προφήτας, ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. Ἀντὶ δὲ τούτου ἐποίησεν, Ὅτε πάντας τοὺς δικαίους ἴδητε ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ, ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους. [3] Προστέθηκε δὲ, Κρατουμένους ἔξω, [4] καὶ, Ἐκεῖ [5] ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

pag. 337. *Ἔλεγχ. μ'.* Πῶς τὰ ἴχνη τῆς ἀληθείας φαίνεται. Οὐ γάρ τις ὁδὸν δύναται ἀποκρύψαι. Πλανῆσαι μὲν γὰρ ἀνθρώπους δύναται ἐξ αὐτῆς, καὶ ἀποκρύψαι αὐτὴν ἀπὸ τῶν ἀγνοούντων, ἀπὸ δὲ τῶν ἐν πείρᾳ αὐτῆς γεγονότων ἀδύνατον. Οὐ γὰρ δύναται τὴν γῆν, ἔνθα ἦν ἡ ὁδὸς, ἀφανίσαι, κἄν τε αὐτὴν ἀμαυρώσῃ, τοῦ τε τόπου παραμένοντος τῆς ὁδοῦ ὑπὸ τῶν γινωσκόντων ἐλέγχεται ὁ τὴν ὁδὸν ῥᾳδιουργήσας. Ὅρα δὴ τὰ ἴχνη τῆς ἀκολουθίας. Τὸν γὰρ λόγον τοῦτον πρὸς τίνα ἔλεγεν, ἀλλ' ἢ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους; καὶ εἰ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ἤδη ἔδειξεν αὐτοὺς ἔνδον, καὶ ἐκβαλλομένους ἀπὸ τῶν δικαίων. Τίνες δ' ἂν εἶεν, ἀλλ' ἢ οἱ αὐτῶν πατέρες, Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, καὶ προφῆται; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὄψεσθε δικαίους εἰσερχομένους, [6] καὶ ὑμᾶς μὴ εἰσερχομένους, ἀλλ', Ὄψεσθε τοὺς δικαίους ἐν τῇ βασιλείᾳ, ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Ἐκβαλλομένους, [7] μελλητικῶς ἀπεφήνατο, τοὺς δὲ δικαίους ἤδη ὄντας ἀπέδειξεν οὐκ ἀλλοτρίους τούτων κατὰ τὴν σάρκα, οὐδὲ κατὰ τὴν κλῆσιν, ἀλλὰ μετὰ τούτων κληθέντας τοὺς ἤδη δεδικαιωμένους πρὸ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας. Εἰ δὲ καὶ ἔξω μένοντας, ὡς τῶν πατέρων ἔσω ὄντων, πόθεν δὲ βρυγμὸς ὀδόντων γίνεται ἐν τῇ κρίσει, ὦ ἠλίθιε, ἐὰν μὴ ἀνάστασις σωμάτων γένηται;

Σχόλ. μα'. Παρέκοψε πάλιν τὸ, Ἥξουσιν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ ἀνακλιθήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ· καὶ τὸ, Οἱ ἔσχατοι ἔσονται πρῶτοι· καὶ τὸ, Προσῆλθον [8] Φαρισαῖοι λέγοντες, Ἔξελθε καὶ πορεύου, ὅτι Ἡρώδης σε θέλει ἀποκτεῖναι· καὶ [9] τὸ, Πορευθέντες εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ, ἕως [10] ὅπου εἶπεν, Οὐκ ἐνδέχεται προφήτην

1. ἀρχείων *correxit Petavius.*
2. ἣν *supra desideratur.*
3. *Supra* ἐποίησε.
4. καὶ *abest h. l. ab libris, tam scriptis quam editis; sed supra extat.*
5. *Supra* ἔστιν.

edicta si qui corrumpere ac depravare conentur, prolata ex archivis fidelissima exemplaria insanos illos redarguunt, sic e palatio, hoc est ecclesia sancta, depromptum evangelium egregiarum, ut ita dicam, vestium arrosores mures facile detegit.

Schol. XXXIX. *Hanc autem filiam Abraae, quam alligavit* Luc. 13. 16. *Satanas.*

Refut. XXXIX. Cum veniens dominus Abraami filiae curam suscipiat, non erit ab eo alienus Abraamus. Quem hoc ipso placuisse sibi declarat, quod eius filiae misericordia moveatur.

Schol. XL. Item illud ademit: *Tunc videbitis Abraam, Isaac* Ibid. 28. *et Iacob, et omnes prophetas in regno dei.* Pro quo rescripsit, *Cum omnes iustos videritis in regno dei, vos autem exclusos.* Adiecitque, *Detentos foris*, et, *Illic est fletus et stridor dentium.*

Refut. XL. Quomodo veritatis vestigia produntur! Viam enim occultare nemo potest. Ac licet homines ab eo revocare et in errorem possit abducere, aut ignaris dissimulare, idem tamen itinerum peritis fieri nequit, quia terra, in qua sit impressa via, tolli funditus e medio non potest. Et quamvis illud obscuret quispiam, cum idem tamen huius locus remaneat, qui eam depravaverit a peritis haud difficile, coarguitur. Quamobrem orationis ipsius vestigia, et consequentia respice. Illum enim ipsum sermonem ad quemnam alium praeterquam ad Iudaeos habuit? Quod si Iudaeos alloquebatur, iam eos intus fuisse demonstrabat, et a iustorum consortio segregatos. At vero quinam ii sunt, nisi Abraam, Isaac, Iacob et prophetae? Non enim ait: *Videbitis iustos intrantes, vos autem non intrantes*, sed, *Videbitis iustos in regno, vos autem eiectos.* Ubi quod eiectos dicit, quasi futurum denuntiat, iustos vero iam ibidem versari significat, qui neque carne neque vocatione ab illis alieni sunt, sed communiter vocati ante Christi salvatoris adventum iustitiam adepti sunt. Sed illi foris manent scilicet, dum intus eorum patres resident. Quod nisi futura corporum est resurrectio, undenam dentium ille stridor in iudicio esse potest, homo stolidissime!

Schol. XLI. Illud item sustulit: *Venient ab oriente et occidente,* Ibid. 29. *et recumbent in regno*, tum illud: *Erunt novissimi primi*, item: *Accesserunt Pharisaei dicentes, Exi et vale, quoniam Herodes vult te interficere.* Nec non et istud: *Abeuntes dicite vulpi huic*, usque ad

6. καὶ ὑμᾶς μὴ εἰσερχομένους *desideratur in edit. princ. Ex cod. Vatic. adiecit ea verba Petavius.*
7. *Cornarius vertit:* futuri significatione pronuntiavit.
8. οἱ Φαρισαῖοι *extat supra.*
9. *Supra* τὸ, Εἶπε, Πορευθέντες εἴπατε *cett.*
10. ὅτου *supra legitur.*

ἀπολέσθαι ἔξω Ἱερουσαλήμ· καὶ τὸ, Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους· καὶ τὸ, Πολλάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι ὡς ὄρνις τὰ τέκνα σου· καὶ τὸ, Ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν· καὶ τὸ, Οὐ μὴ ἴδητέ με, [11] ἕως οὗ εἴπητε, Εὐλογημένος.

Ἔλεγχ. μα΄. Ὅρα τὴν τοσαύτην τόλμαν, πόσην ποιεῖται ἀφαίρεσιν τοῦ εὐαγγελίου· ὡς εἴ τις λάβῃ ζῶον καὶ ἐκτέμῃ αὐτὸ [12] κατὰ ἥμισυ τοῦ σώματος, καὶ ἐν τῷ ἡμίσει τοὺς ἀγνοοῦντας πειράσεται πείθειν τοιοῦτο εἶναι τὸ ζῶον λέγων, καὶ μηδὲν ἀπ' αὐτοῦ ἀφαιρεῖσθαι.

pag. 338. Σχόλ. μβ΄. Πάλιν παρέκοψε πᾶσαν τὴν παραβολὴν τῶν δύο υἱῶν, τοῦ εἰληφότος τὸ μέρος τῶν ὑπαρχόντων [13] καὶ ἀσώτως δαπανήσαντος, καὶ τοῦ ἄλλου.

Ἔλεγχ. μβ΄. Οὐδὲν διοίσει τὸ ἀκόλουθον τῆς ῥᾳδιουργίας ἀπὸ τῶν πρότερον ἑαυτῷ τετολμημένων. Ἑαυτῷ δὲ τὸ ἐπιζήμιον ἐπάγεται, μενούσης τῆς κατὰ θεὸν ἀληθείας.

Σχόλ. μγ΄. Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου, καὶ πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται.

Ἔλεγχ. μγ΄. Εἰ νόμον τάσσει, καὶ προφήτας ἀποκαλεῖ, καὶ οὐκ ἀνομίαν δηλοῖ τὸν νόμον, οὐδὲ ψευδοπροφήτας φάσκει τοὺς προφήτας, σαφῶς ὁμολογεῖται μεμαρτυρηκέναι τὸν σωτῆρα τοῖς προφήταις, καὶ δέδεικται ὡς περὶ αὐτοῦ προεφήτευσαν.

Σχόλ. μδ΄. Περὶ τοῦ πλουσίου καὶ Λαζάρου τοῦ πτωχοῦ, ὅτι ἀπηνέχθη ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον Ἀβραάμ.

Ἔλεγχ. μδ΄. Ἰδοὺ, καὶ ἐν ζῶσι καὶ μακαριζομένοις καὶ ἐν κληρονομίᾳ ἀναπαύσεως ὁ Ἀβραὰμ ὑπὸ τοῦ κυρίου ἐγκατελέχθη, καὶ Λάζαρος ἐν κόλποις αὐτοῦ κατηξίωται. Μηκέτι τοίνυν, Μαρκίων, τὸν Ἀβραὰμ βλασφήμει, τὸν ἐπιγνόντα τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην, καὶ εἰπόντα αὐτῷ, Κύριε, ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν. Ἰδοὺ γὰρ, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, καὶ οὐκ ἀλλότριος τῆς παρὰ τοῦ σωτῆρος ἐπαινουμένης ζωῆς.

Σχόλ. με΄. Νῦν δὲ ὧδε παρακαλεῖται ὁ αὐτὸς Λάζαρος.

Ἔλεγχ. με΄. Εἰ παρακαλεῖται Λάζαρος ἐν κόλποις Ἀβραὰμ, οὐκ ἐκτὸς τῆς παρακλήσεως τῆς ζωῆς ὑπάρχει ὁ Ἀβραάμ.

Σχόλ. μς΄. Εἶπεν Ἀβραὰμ, Ἔχουσι Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας, ἀκουσάτωσαν αὐτῶν, ἐπεὶ οὐδὲ τοῦ ἐγειρομένου ἀπὸ νεκρῶν [14] ἀκούσουσιν.

Ἔλεγχ. μς΄. Οὐχ ὡς ἔτι ἐν τῷ κόσμῳ ὢν καὶ ὡς ἠπατημένος

11. *Supra* ἕως εἴπητε.
12. κατὰ *rescripsi pro* καὶ τὸ, *quod vulgo in libris extat.*

ea: *Non capit prophetam occidi extra Hierusalem.* Illud etiam: *Hierusalem, Hierusalem, quae occidis prophetas et lapidas eos, qui ad te missi sunt;* item: *Saepe volui congregare, sicut gallina pullos suos;* et: *Relinquetur vobis domus vestra;* et: *Non me videbitis, donec dicatis, Benedictus.*

Refut. XLI. Vide hominis audaciam, ac quantum ex evangelio subtrahat, quemadmodum si quis animali quopiam in duas partes dissecto dimidium eius imperitis ostendat, ac persuadere conetur eiusmodi totum animal esse, nec ei quicquam ademptum.

Schol. XLII. Ad haec integram abscidit duorum filiorum para- Luc. 15, 11.
bolam, eius videlicet qui bonorum partem abstulerat, et alterius.

Refut. XLII. Simillimum maximeque geminum novum hoc facinus est iis, quae in eodem ante genere commisit. Quod huic uni duntaxat fraudi fuit, cum eadem divina veritas nihilominus perseveret.

Schol. XLIII. *Lex et prophetae usque ad Ioannem, et omnis in* Cap. 16, 16.
illud vim facit.

Refut. XLIII. Si legem percenset ac prophetas commemorat, neque aut illi pravitatem adscribit, aut istos falsos prophetas appellat, necessario fatendum est Christum dominum prophetas testimonio suo comprobasse, quos ex eodem loco de Christo vaticinatos esse colligitur.

Schol. XLIV. De divite et Lazaro mendico, quemadmodum Ibid. 22.
delatus est ab angelis in sinum Abraae.

Refut. XLIV. Viden' ut inter vivos ac beatos in illa felici sempiternae quietis hereditate Abraamus ad omino numeretur, et in eius sinu Lazarus acquiescat? Desine igitur, Marcio, Abraamo maledicere, qui dominum agnovit suum, eumque sic allocutus est:
Domine, qui iudicas universam terram. Ecce tibi iustum hunc fuisse Gen. 18, 25.
testatus est dominus, nec ab ea vita, quam salvator ipse commendat, alienum.

Schol. XLV. *Nunc vero hic consolatur Lazarus.* Luc. 16, 25.

Refut. XLV. Cum Lazarus in Abraami sinu consoletur, sequitur ne Abraamum quidem ipsum solatii esse huius expertem.

Schol. XLVI. Dixit Abraam, *Habent Moysem et prophetas, il-* Ibid. 29.
los audiant: alioqui neque si a mortuis quis resurrexerit, audient.

Refut. XLVI. Non tanquam in hoc mundo adhuc sit, et in er-

13. *Haec verba* καὶ ἀσώτως δαπανήσαντος *supra non occurrunt.*
14. *Supra* ἀκούουσιν.

Ἀβραὰμ μαρτυρεῖ τῷ νόμῳ Μωϋσέως καὶ τοῖς προφήταις, οὐδὲ ὡς οὐκ εἰδὼς τὰ ἐκ τούτων ἀποβησόμενα, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐν πείρᾳ γενέσθαι τῆς ἐκεῖ ἀναπαύσεως. Μετὰ γὰρ τελευτὴν μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἐν τῇ παραβολῇ τοῖς τοῦ νόμου δόγμασι καὶ προφήταις τὴν σωτηρίαν
pag. 339. κτησάμενος, καὶ ταῦτα πρὸ τοῦ νόμου πράξας. Ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα τὸν νόμον φυλάξαντας καὶ προφήταις ὑπακούσαντας εἰς τὸν κόλπον αὐτοῦ εἶναι, καὶ εἰς τὴν ζωὴν μετ' αὐτοῦ ἀπιέναι· ὧν εἷς ἦν Λάζαρος, ὁ διὰ νόμου καὶ προφητῶν καταξιωθεὶς ζωτικοῦ κόλπου τῆς τοῦ Ἀβραὰμ μακαριότητος.

Σχόλ. μζ'. Παρέκοψε τὸ, Λέγετε, [15] *ἀχρεῖοι δοῦλοί ἐσμεν· ὃ ὠφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν.*

Ἔλεγχ. μζ'. Καὶ τὸ ἀσφαλὲς τῆς τοῦ κυρίου διδασκαλίας οὐ παραδέχεται. Ἐπασφαλιζόμενος γὰρ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ἵνα μὴ διὰ τῆς ὑπερφανίας ἀπολέσωσι τὸν μισθὸν τοῦ ἔργου, ταπεινοφρονεῖν ἐνουθέτει. Οὗτος δὲ οὐ παραδέχεται. Τύφῳ γὰρ κατὰ πάντα ἐπήρθη, καὶ οὐκ ἀληθείᾳ.

Σχόλ. μη'. Ὅτε συνήντησαν οἱ δέκα λεπροί. Ἀπέκοψε δὲ πολλὰ, καὶ ἐποίησεν, Ἀπέστειλεν αὐτοὺς λέγων, Δείξατε ἑαυτοὺς [16] *τοῖς ἱερεῦσι, καὶ ἄλλα ἀντ' ἄλλων ἐποίησε, λέγων ὅτι, Πολλοὶ λεπροὶ ἦσαν ἐν ἡμέραις Ἐλισσαίου τοῦ προφήτου, καὶ οὐκ ἐκαθαρίσθη εἰ μὴ Νεεμὰν ὁ Σύρος.*

Ἔλεγχ. μη'. Καὶ ἐνταῦθα προφήτην τὸν Ἐλισσαῖον καλεῖ ὁ κύριος, καὶ ἑαυτὸν πληροῦντα τὰ ἰσοτύπως παρ' ἐκείνου προγεγενημένα, ἵνα ἐλέγχῃ Μαρκίωνα καὶ πάντας τοὺς ἀθετοῦντας θεοῦ προφήτας.

Σχόλ. μθ'. Ἐλεύσονται ἡμέραι, ὅταν ἐπιθυμήσητε [17] *μίαν τῶν ἡμερῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.*

Ἔλεγχ. μθ'. Εἰ ἡμέρας ἀριθμεῖ, καὶ χρόνον σημαίνει, καὶ υἱὸν ἀνθρώπου λέγει ἑαυτὸν, ἄρα καὶ μέτρον ἡλικίας ὑπέδειξε, καὶ ἡμερῶν τοῦ κηρύγματος ὑπόδειγμα. Οὐκ ἄσαρκος οὖν ὁ λόγος, ἀλλ' ἐν σώματι ἡ εὐδοκία.

Σχόλ. ν'. Εἶπέ τις πρὸς αὐτὸν, Διδάσκαλε ἀγαθὲ, Τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; [18] *ὁ δὲ, Μή με λέγε ἀγαθόν· εἷς ἐστιν ἀγαθὸς* [19] *ὁ θεός.* [20] *Προςέθετο ἐκεῖνος, Ὁ πατήρ· καὶ ἀντὶ τοῦ, Τὰς ἐντολὰς οἶδας, λέγει, Τὰς ἐντολὰς οἶδα.*

Ἔλεγχ. ν'. Ἵνα μὴ δείξῃ τὰς ἐντολὰς ἤδη προγεγραμμένας, λέγει,

15. *Supra ὅτι ἀχρεῖοι. Vocabulum λέγετε, quod desideratur in edit. princ., Petavius ex cod. Vatic. restituit.*

16. *τοῖς non extat in ed. princ. Restituit Petavius ex cod. Vatic.*

rore versetur Abraamus, legi Moysis ac prophetis testimonium perhibet, nec sic tanquam ea quae futura postea sunt ignoret, sed posteaquam cuiusmodi quies illa foret experientia didicit. Post obitum enim salvator in parabola testatur illum per legis dogmata, prophetasque salutem esse consecutum, tametsi ante legem illa factis expressisset. Similiter eos qui legem postea servassent ac prophetis obtemperassent in sinu eius acquiescere et ad vitam cum ipso pervenire. Quorum e numero Lazarus fuit, qui legis prophetarumque beneficio in vitalem beatitudinis illius, qua Abraamus fruitur, sinum receptus est.

Schol. XLVII. Haec verba praetermisit: *Dicite, Servi inutiles* Luc. 17, 10.
sumus: quod debuimus facere, fecimus.

Refut. XLVII. Etiam illam, quam doctrina domini praescribit, cautionem repudiat. Etenim Christus cautos ac prudentes reddere discipulos studens, ne ob superbiam operis suis mercede priventur, ad humilitatem erudiebat. Quod iste documentum reiicit, utpote elatus arrogantia, non veritate subnixus.

Schol. XLVIII. Quando occurrerunt decem leprosi. Quo in loco multa resecat, itaque scribit: *Et misit eos dicens, Ostendite vos* Ibid. 12.
sacerdotibus: ac pro aliis alia supposuit, ita concipiens: *Multi erant* Cf. 4, 27.
leprosi in diebus Elisaei prophetae, et nemo curatus est, nisi Naaman Syrus.

Refut. XLVIII. Hoc in loco prophetam dominus Elisaeum nominat, seque adeo demonstrat ea quae ab illo signis et involucris aequaliter adumbrata fuerant, reipsa complesse, quo Marcionem, ac ceteros omnes prophetarum contemptores refelleret.

Schol. XLIX. *Venient dies, quando desiderabitis videre unum* Cap. 17, 22.
ex diebus filii hominis.

Refut. XLIX. Cum et dies numeret, et certum tempus indicet, et filium se hominis appellat, sane mensuram quandam aetatis significat ac praedicationis suae definitum diem constituit. Quare non expers carnis est verbum, sed in corpore benevolum illud est dei consilium perfectum.

Schol. L. *Dixit ei quidam, Magister bone, quid faciens vitam* Cap. 18, 18.
aeternam possidebo? At ille, Nolite me dicere bonum: unus est bonus deus. Adiecit ille, *Pater*. Sed et pro eo quod est, *Mandata nosti* scripsit ille, *Mandata novi.*

Refut. L. Ne mandata antea perscripta fuisse monstraret, ista

17. *Abest ἰδεῖν ante μίαν, quod supra quidem legitur.*

18. *ὁ δὲ supra desideratur.*

19. *ὁ θεὸς supra desideratur.*

20. *Supra Προςέθηκε τὸ ὅτι, Ὁ πατήρ.*

Τὰς ἐντολὰς οἶδα. Τὸ δὲ ὅλον κεφάλαιον φανερὸν ὑπάρχει ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας. Καὶ εἰ πατέρα ἀγαθὸν φάσκει καὶ θεὸν ὀνομάζει, καλῶς ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διδάσκει τὸν βουλόμενον τὴν ζωὴν
pag. 340. κληρονομῆσαι, καὶ οὐκ ἀθετεῖ, οὐ δὲ ἀπωθεῖται, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπιμαρτυρεῖ τοὺς ἐν νόμῳ πολιτευσαμένους ζωὴν αἰώνιον κεκληρονομηκέναι, Μωϋσέα τε καὶ τοὺς ἄλλους προφήτας.

Σχόλ. να΄. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἐγγίζειν [21] αὐτὸν τῇ Ἱεριχὼ, τυφλὸς ἐβόα, Ἰησοῦ, υἱὲ Δαβὶδ ἐλέησόν με. Καὶ ὅτε ἰάθη, φησὶν, Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε.

Ἔλεγχ. να΄. Ἐν πίστει οὐκ ἔνι ψεῦδος. Εἰ γὰρ ψεύδεται, οὐ πίστις. Λέγει γοῦν, Υἱὲ Δαβὶδ, καὶ ἐπαινεῖται, καὶ κομίζεται τὸ αἴτημα ὁ τὸ ὄνομα ὁμολογήσας καὶ οὐκ [22] ἐπετιμήθη ὡς ψεύστης, ἀλλ' ὡς πιστὸς ἐμακαρίσθη. Οὐκ ἄρα ἄσαρκος ὁ διὰ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ὀνόματος χαρισάμενος τῷ τυφλῷ τὸ βλέπειν. Ἀληθινῶς γὰρ ἦν, καὶ οὐ δοκήσει, ἐκ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, ἀπὸ Μαρίας τῆς ἁγίας παρθένου καὶ διὰ πνεύματος ἁγίου γεγεννημένος.

Σχόλ. νβ΄. Παρέκοψε τὸ, Παραλαβὼν τοὺς δώδεκα ἔλεγεν, Ἰδοὺ, ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τοῖς προφήταις περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου· παραδοθήσεται [23] γὰρ, καὶ ἀποκτανθήσεται, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθήσεται. Ὅλα ταῦτα παρέκοψε.

Ἔλεγχ. νβ΄. [24] Ἵνα ἐν μηδενὶ ὀρθοποδήσῃ· μὴ ὀρθοποδῶν δὲ ἐλέγχεται ῥᾳδιουργῶν κατὰ πάντα τρόπον. Ἔκρυψε γὰρ τὰ ῥητὰ, ἵνα δῆθεν τὰ περὶ τοῦ πάθους ἀρνήσηται. Ὕστερον δὲ ὁμολογοῦντι αὐτὸν ἐσταυρῶσθαι εἰς μάταιον αὐτῷ ὁ πόνος τῆς ῥᾳδιουργίας ἔσται.

Σχόλ. νγ΄. Παρέκοψε τὸ κεφάλαιον τὸ περὶ τῆς ὄνου καὶ Βηθφαγὴ, καὶ τὸ περὶ τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἱεροῦ, [25] διότι γεγραμμένον ἦν, Ὁ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς [26] κληθήσεται, καὶ ποιεῖτε αὐτὸν σπήλαιον λῃστῶν.

Ἔλεγχ. νγ΄. Τὸν ἔλεγχον ἑαυτῆς ἡ κακία οὐχ ὁρᾷ, τυφλώττει γάρ. Οἴεται δὲ δύνασθαι ἀποκρύπτειν τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν, ὅπερ ἐστὶν ἀδύνατον. Εὐθὺς γὰρ ἀνεπήδησε, παραλιπὼν ὅλα τὰ κεφάλαια τὰ προειρημένα, διὰ τὸν μαρτυρηθέντα τόπον τοῦ ναοῦ ὄντα αὐτοῦ ἴδιον καὶ εἰς ὄνομα αὐτοῦ ᾠκοδομημένον, καὶ ἀπὸ τῆς Ἱεριχὼ καταλιπὼν πᾶσαν τὴν ἀκολουθίαν τῆς ὁδοιπορίας, πῶς τε ἦλθον εἰς Βηθανίαν καὶ εἰς Βηθφαγή. Φύσει γὰρ λεωφόρος ἦν παλαιὰ ἄγουσα εἰς Ἱερουσαλὴμ
pag. 341. διὰ τοῦ Ὄρους τῶν ἐλαιῶν, οὐκ ἄγνωστος οὖσα τοῖς καὶ τὸν τόπον

21. αὐτὸν *supra desideratur.* *Petav.* ἐπεθυμήθη *edit. princ.*
22. ἐπετιμήθη *cod. Vatic., et inde edit.* 23. γὰρ *non legitur supra.*

substituit: *Mandata novi.* Sed integrum caput illud ex ipsa sermonis est consequentia manifestum. Et quoniam patrem bonum appellat ac deum, praeclare illud ostendit, quemlibet ex patris sui lege velut quoddam vitae patrimonium posse consequi, nec illam condemnat, aut reiicit, sed eos potius qui in lege vixerunt immortalem vitam sortitos esse testatur, Moysen videlicet, ac prophetas ceteros.

Schol. LI. *Factum autem est cum appropinquaret Iericho, caecus clamabat: Iesu fili David, miserere mei! Et cum curatus esset, ait, Fides tua te salvum fecit.* Luc. 18. 35.

Refut. LI. Nullum inest in fide mendacium. Nam si mentitur, fides non est. At ille cum dixisset, *Fili David*, a Christo laudatur, nomenque confessus quod petierat impetrat. Non ille increpatur ut mendax, sed praedicatur ut fidelis. Non carnis igitur erat expers, qui ob illam nominis invocationem caeco visum restituit. Quippe non vana duntaxat specie, sed reipsa secundum carnem e stirpe Davidis originem duxerat de beatissima virgine Maria natus, et a sancto spiritu formatus.

Schol. LII. Mutilavit ista: *Assumptis duodecim ait, Ecce ascendimus Hierosolymam, et consummabuntur omnia quae scripta sunt per prophetas de filio hominis: tradetur, occidetur, et tertia die resurget.* Haec omnia sustulit. Ibid. 31.

Refut. LII. Ut nusquam recta gradiatur. Quamquam illius obliquitas ac mala in omnibus fides reprehendi potest. Verba enim illa dissimulavit ideo, ut quae ad Christi passionem attinent negaret. Sed cum deinde crucifixum eundem esse confitetur, frustra est omnis ab eo depravandi illius loci susceptus labor.

Schol. LIII. Expunxit et caput illud de asino, Bethphage et Cap. 19. 29.
urbe atque templo. *Quoniam scriptum est, Domus mea domus oratio-* Ibid. 46.
nis vocabitur. Et facitis eam speluncam latronum.

Refut. LIII. Caeca est improbitas omnis, nec ea videt quibus redargui possit, ac se quod fieri nequit omnino, veritatis viam occultare sperat posse. Sic iste praetermissis iis omnibus quae dixi capitibus abrupte transiliit, ut illud de templo testimonium vitaret, quo peculiare sibi illud esse ac nomini suo constitutum significat. Ac deinceps ab Hierichuntis mentione totam itineris seriem omittit, utque Bethaniam ac Bethphage pervenerit. Vetus enim erat via, quae per Oliveti montem Hierosolyma ducebat, quam haud ignorant

24. *Construe* Ὅλα ταῦτα παρέκοψε, ἵνα ἐν μηδένι ὀρθοποδήσῃ. 25. *Supra* ὅτι.
26. *Supra abest* κληθήσεται.

ἱστοροῦσιν. Ἵνα δὲ ἐλεγχθῇ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος, φησὶν, Ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν διδάσκοντος αὐτοῦ ἐν τῷ ἱερῷ, ἐζήτησαν ἐπιβαλεῖν ἐπ᾽ αὐτὸν τὰς χεῖρας, καὶ ἐφοβήθησαν, ὡς ἔχει μετὰ τοῦτο τὸ κεφάλαιον νδ΄. Πῶς οὖν ἀπὸ Ἱεριχὼ ἐγένετο ἐν τῷ ἱερῷ, ἀπὸ τῆς αὐτῆς ὁδοιπορίας γνωσθήσεται, καὶ τοῦ τῆς ὁδοῦ διαστήματος· ἀλλ᾽ ἵνα ὀφθῇ ὁ ῥᾳδιουργὸς παρακρύψας τὰ ἐν τῇ ὁδῷ γενόμενα, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ῥηθέντα ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος πρὸ τούτου λόγου, λέγω δὴ, Ὁ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται, καὶ τὰ ἑξῆς, ὡς ἔχει ἡ προφητεία.

Σχόλ. νδ΄. Καὶ ἐζήτησαν ἐπιβαλεῖν [27] τὰς χεῖρας ἐπ᾽ αὐτὸν, καὶ ἐφοβήθησαν.

Ἔλεγχ. νδ΄. Ἐθεωρήθη καὶ ἡρμηνεύθη ἐν τῷ πρὸ τούτου ἐλέγχῳ σὺν τῇ φράσει, μετ᾽ ἐπιτομῆς τῆς προσηκούσης.

Σχόλ. νε΄. Πάλιν ἀπέκοψε [28] τὰ περὶ τοῦ ἀμπελῶνος τοῦ ἐκδεδομένου γεωργοῖς· καὶ τὸ, Τί οὖν ἐστι τὸ, Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες;

Ἔλεγχ. νε΄. Οὐδὲν ἡμᾶς ἀδικήσει τοῦτο. Κἄν τε γὰρ αὐτὸ περικόψῃ, οὐκ ἀφ᾽ ἡμῶν ἀπέκοψεν, ἀλλὰ ἑαυτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ ἐζημίωσεν. Ἱκανῶς γὰρ ὁ κατ᾽ αὐτοῦ ἔλεγχός ἐστι, διὰ πλειόνων μαρτυριῶν.

Σχόλ. νς΄. Ἀπέκοψε τὸ, Ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ, Μωϋσῆς ἐμήνυσε περὶ τῆς βάτου, [29] ὡς λέγει ὁ κύριος τὸν θεὸν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. Θεὸς δέ ἐστι ζώντων, καὶ οὐχὶ νεκρῶν.

Ἔλεγχ. νς΄. Θαυμάσαι ἔστιν ἐπὶ τῇ ἀνοίᾳ τοῦ ματαιόφρονος, πῶς οὐχὶ νοεῖ ὅτι ἴση αὕτη ἡ μαρτυρία τυγχάνει τῇ τοῦ Λαζάρου τοῦ πτωχοῦ καὶ τῇ παραβολῇ τῶν μὴ συγχωρουμένων εἰς τὴν βασιλείαν εἰσελθεῖν· ὧν παραβολῶν τὰ λείψανα εἴασε, καὶ οὐ παρέκοψεν, ἀλλὰ ἐπὶ τῇ αὐτοῦ αἰσχύνῃ καταλέλοιπε τὸ, Ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Δακτύλου δὲ ἐμβρεχομένου εἰς ὕδωρ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν, καὶ γλώσσης καταψυχομένης ὕδατι, ὡς ὁ πλούσιος ἔφη τῷ Ἀβραὰμ διὰ τὸν Λάζαρον, καὶ βρυγμοῦ ὀδόντων καὶ κλαυθμοῦ γινομένου, ἀναστάσεως σωμάτων ἐστὶ σημεῖον, κἂν παρακόψῃ ὁ κτηνώδης τὰ ὑπὸ κυρίου περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἀληθῶς εἰρημένα.

pag. 312. Σχόλ. νζ΄. Οὐκ εἶχε ταῦτα· Ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ καὶ Μωϋσῆς ἐμήνυσε, λέγων θεὸν Ἀβραὰμ καὶ θεὸν Ἰσαὰκ καὶ θεὸν Ἰακὼβ, θεὸν ζώντων.

Ἔλεγχ. νζ΄. Διὰ τὸ δευτερῶσαι τὸν σωτῆρα τὴν παραβολὴν διττῶς παρ᾽ ἡμῶν ἐντέτακται· ἵνα μὴ ἀπεικαζόμενοι τῷ ἀγύρτῃ Μαρκίωνι

27. Supra ἐπ᾽ αὐτὸν τὰς χεῖρας. 28. Supra τὴν τοῦ ἀμπελῶνος.

qui ea loca peragrant. Verum ut suo ipsius ore convincatur: *Factum est*, inquit, *in una dierum docente illo in templo, quaesierunt iniicere in illum manus, et timuerunt*, ut sequenti capite LIV. declaratur. Igitur quemadmodum Hierichunte in templum venerit ex eodem illo itinere ac viae intervallo cognoscitur. Sed eo res adducta est ut improbus ille veterator quae in via gesta sunt, et in templo a salvatore ante hunc sermonem sunt dicta, dissimulasse videatur. Nimirum, *Domus mea domus orationis vocabitur etc.*, ut in prophetia leguntur.

Schol. LIV. *Et quaesierunt iniicere manus in illum, et timuerunt.* Luc. 20, 19.

Refut. LIV. Quae ad hunc locum spectant, ea proxima refutatione cum ipsa loquendi ratione quam fieri potuit brevissime expensa sunt et explicata.

Schol. LV. Item illum induxit locum, quo de vite illa agitur Ibid. 9.
agricolis locata. Atque hoc insuper: *Quid est igitur, Lapidem quem* Ibid. 17.
reprobaverunt aedificantes?

Refut. LV. Nihil id quidem nocere nobis potest. Tametsi enim locum istum exemerit, non ullo id nostro damno sustulit, sed sibi ipsi suisque fraudi potius fuit. Compluribus enim testimoniis satis superque refellitur.

Schol. LVI. Delevit illud: *Quia vero mortui resurgunt, Moyses ostendit secus rubum, sicut dicit dominum deum Abraam, Isaac et Iacob. Deus autem est vivorum, non mortuorum.* Ibid. 37

Refut. LVI. Admirandus plane insani hominis stupor. Quid enim? Non illud animadvertisse par istud esse testimonium altero illi de mendico Lazaro, nec non et eorum parabolae quibus regni aditus intercluditur? Quarum quidem parabolarum reliquias servavit, nec ut alia pleraque sustulit. Ita summa sua cum ignominia verba illa dereliquit: *Illic erit fletus et stridor dentium.* Ceterum quod et digitus post obitum in aquam immergitur, et aqua linguam refrigerat, uti de Lazaro dives Abraamo dicebat, quodque dentium stridor est ac fletus, argumento est resurrectionem esse corporum, quantumvis ea quae de mortuorum resurrectione vere sunt a domino prolata pecus illa sustulerit.

Schol. LVII. Ista quoque praetermisit: *Quia vero resurgant mortui et Moyses ostendit dicens, deum Abraam, et deum Isaac, et deum Iacob, deum vivorum.*

Refut. LVII. Quoniam bis eadem a salvatore repetita parabola est, ideo bis eam proposuimus, ne ut circumforaneus iste Marcio,

29. Supra καθὼς.

ἡμεῖς παραλείψωμέν τι τῶν γεγραμμένων. Ἤδη ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἐλέγχῳ γεγένηται ἡ κατὰ τῆς αὐτοῦ ῥᾳδιουργίας ἀντίρρησις.

Σχόλ. νη΄. Πάλιν παρέκοψε τὸ, Θρὶξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται.

[30]Ἔλεγχ. νη΄. * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *

Σχόλ. νθ΄. Πάλιν παρέκοψε ταῦτα· Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη, καὶ τὰ ἑξῆς· διὰ τὰ ἐπιφερόμενα ἐν τῷ ῥητῷ, Ἕως πληρωθῇ [31]τὰ γεγραμμένα.

Ἔλεγχ. νθ΄. Δοκεῖ λήθην κεκτημένος τοὺς ἅπαντας ἴσους αὐτῷ ἀνοήτους εἶναι, καὶ οὐκ οἶδεν ὅτι, κἂν μικρὸν ῥητὸν ὑπ' αὐτοῦ καταλειφθῇ, ἔλεγχον ποιεῖται, πόσῳ μᾶλλον καὶ πολλῶν ῥητῶν ὑπ' αὐτοῦ [32]παρακοπέντων. Οὐδὲν τοίνυν κωλύει τὸν βουλόμενον παραθεῖναι ταύταις ταῖς παρακεκομμέναις μαρτυρίαις τὰ παρ' αὐτοῦ ὁμολογηθέντα. Δειχθήσεται γὰρ σύμφωνα ὄντα τούτοις τοῖς ὑπ' ἐκείνου περικοπεῖσιν ἐν οἷς ἔλεγεν [33]ὁ Ἀβραὰμ μετὰ τὴν τελευτὴν, Ἔχουσι Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας, ἀκουσάτωσαν αὐτῶν. Ἃ ἔλεγον γὰρ οἱ προφῆται καὶ Μωϋσῆς, ἐκ θεοῦ πατρὸς ἦν, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ κυρίου υἱοῦ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἃ ἔδει γεγραμμένα ὄντα πληροῦσθαι.

Σχόλ. ξ΄. Συνελάλησε τοῖς στρατηγοῖς [34]τὸ πῶς αὐτὸν παραδῷ αὐτοῖς.

Ἔλεγχ. ξ΄. Ὦ φρενοβλάβεια τοῦ Μαρκίωνος. Συνελάλησε τίς, [35]ἀλλ' ἢ Ἰούδας; [36]Τὸ τί ποιῆσαι, ἀλλ' ἢ παραδοῦναι τὸν σωτῆρα; Παραδιδομένου δὲ τοῦ σωτῆρος οὐκέτι δόκησις ὁ παραδιδόμενος, ἀλλὰ ἀλήθεια. Εἰ γὰρ πνεῦμα ἦν μόνον, σαρκικοῖς ἀνθρώποις οὐ παρεδίδοτο· ἀλλὰ θεὸς ὢν ὑπὸ ἁφὴν γέγονε, σάρκα ἐνδυσάμενος εἰς χεῖρας ἀνθρωπίνης φύσεως ἑαυτὸν ἑκὼν παρεδίδου. Τἀναντία [37]δὲ ἑαυτοῖς ὑπὸ ἀνοίας φθέγγονται. Καὶ γὰρ καί ποτε [38]διαλεγόμενός τισι τῶν
pag. 343. αὐτοῦ μαθητῶν Μαρκιωνιστῇ τινι, καὶ λέγων ὡς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἔχει, ὅτι παρέλαβεν αὐτὸν [39]εἰς τὴν ἔρημον τὸ πνεῦμα πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ἤκουσα παρ' αὐτοῦ ὅτι, Πῶς ἠδύνατο Σατανᾶς

30. *Hanc lacunam neque cod. Vaticanus, neque Venetus explet, neque cod. Rhedigeranus. In cod. Venet. quatuor lineae explendae restant. In Rhedigerano spatium duarum fere linearum, id est triginta fere et quinque vocabulorum, vacuum est relictum.*

31. *Supra* πάντα τά.

32. *Ita ex cod. Vatic. Petavius. In edit. princ. legitur* κατακοπέντων.

33. ὁ *om. cod. Venet.*

34. *Supra* καὶ τό.

35. ἀλλ' ἢ *codd. Vatic. Venet. Rhedig., et edit. princ. Petavius edidit* ἢ, *omisso* ἀλλ'.

36. Τὸ τί ποιῆσαι *codd. Vatic. et Venet.* τί ποιῆσαι, *omisso illo* Τὸ, *cod. Rhedig. et editi libri.*

37. δὲ *codd. Vatic. Venet. Rhedig. et edit. princ. Petavius edidit* καί. *Sed hoc operarum, ni fallor, errore factum est.*

38. διαλεγόμενοι *cod. Venet.*

39. τὸ πνεῦμα εἰς τὴν ἔρημον *cod. Venet.*

quicquam eorum quae scripta sunt praeteriisse videamur. Ceterum in superiori refutatione improbitatem illius ac calumniam abunde diluimus.

Schol. LVIII. Illud ademit praeterea: *Capillus de capite vestro* Luc. 21, 18.
non peribit.

Refut. LVIII. * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *

Schol. LIX. Iterum haec abstulit: *Tunc qui in Iudaea sunt fu-* Ibid. 21.
giant ad montes etc., ob ea quae sequuntur: *Donec consummentur omnia quae scripta sunt.*

Refut. LIX. Obliviosus hic homo ceteros sui esse similes, hoc est stolidos, existimat. Nec intelligit, si vel minimam voculam reliquerit, eam ad sese convincendum facere. Quanto igitur magis cum plurima verba de sententia detrahit? Quamobrem licet mutilatis iis ab illo testimoniis alia quaedam quae ipsemet admittit opponere. Quae cum sublatis ab eo reliquis omnino consentanea esse constabit. Eiusmodi sunt illa in quibus Abraamus post mortem ita loquens inducitur: *Habent Moysen et prophetas; ipsos audiant.* Quae enim prophetae ac Moyses dixerunt, a deo sunt patre profecta, et ab ipsomet dei filio domino nostro, nec non et spiritu sancto; quae quidem mandata scriptis impleri penitus oportuit.

Schol. LX. *Locutus est cum magistratibus, quemadmodum illum* Cap. 22, 4.
traderet eis.

Refut. LX. O Marcionis incredibilem amentiam! Quis enim alius praeter Iudam locutus est? aut quid tandem facturus aliud, nisi salvatorem traditurus? Iam vero si salvator traditur, profecto non inane quoddam spectrum erat, sed solida hominis natura constabat. Nam si nihil praeter spiritum foret, carne praeditis hominibus tradi neutiquam posset. Idem ergo deus cum esset, assumpta carne contrectandum se praebuit, hominumque manibus sponte permisit. Sed illi adeo stulti sunt, secum ut oratione sua pugnent. Ac memini me aliquando cum Marcionis quodam discipulo disputantem, cum ex evangelio locum illum obiicerem, quo in loco ductus in desertum a spiritu dicitur, ut tentaretur a diabolo, eiusmodi de
illo abstulisse responsum: Qui fieri potest ut Satanas deum verum, Matth. 4, 1.

τὸν ὄντα θεὸν, καὶ μείζονα αὐτοῦ ὑπάρχοντα καὶ κύριον αὐτοῦ, ὡς ὑμεῖς λέγετε, πειρᾶσαι, τὸν Ἰησοῦν τὸν αὐτοῦ δεσπότην; Ἐγὼ δὲ ἐν [40] τῇ τοῦ θεοῦ βοηθείᾳ ἐξ ὑπογυίου λαβὼν σύνεσιν ἀπεκρινάμην αὐτῷ λέγων, Οὐ πιστεύετε ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστός; Ὁ δὲ ἔφη, Ναὶ, καὶ οὐκ ἠρνήσατο. Τίνες οὖν αὐτὸν ἐσταύρωσαν; Ὁ δὲ ἔφη, Ἄνθρωποι. Εἶτα ἔφην αὐτῷ, Τίς δυνατώτερος, ὁ ἄνθρωπος, ἢ ὁ διάβολος; Ὁ δὲ ἔφη, Ὁ διάβολος. [41] Ὅτε δὲ τοῦτο εἶπεν, ἀπεκρινάμεθα, Εἰ ὁ διάβολος ἰσχυρότερος ἀνθρώπων ὑπάρχει, ἄνθρωποι δὲ οἱ ἀσθενέστεροι Χριστὸν ἐσταύρωσαν, οὐ θαῦμα εἰ καὶ ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἐπειράσθη; Πάντα γὰρ θέλων, καὶ οὐ μετὰ ἀνάγκης, ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν δέδωκεν ὁ Χριστὸς, [42] πάσχειν ἐν ἀληθείᾳ, οὐ κατὰ ἀσθένειαν, ἀλλὰ κατὰ προαίρεσιν, εἰς ὑπογραμμὸν ἡμῶν, καὶ τὰ πρὸς τὸν διάβολον, καὶ εἰς σωτηρίαν ἡμῶν ἐν τῷ πάθει τοῦ σταυροῦ, εἰς κατάκρισιν ἁμαρτίας, καὶ ἀθέτησιν τοῦ θανάτου.

Σχόλ. ξα΄. Καὶ εἶπε τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς λοιποῖς, Ἀπελθόντες ἑτοιμάσατε, ἵνα φάγωμεν τὸ πάσχα.

*Ἔλεγχ. ξα΄. Νέφος βελῶν κατὰ σοῦ ἐν μιᾷ μαρτυρίᾳ τὸ ῥητὸν περιέχει, ὦ Μαρκίων. Εἰ γὰρ προστάσσει ἑτοιμάζεσθαι αὐτῷ φαγεῖν τὸ πάσχα, πάσχα δὲ πρὸ τοῦ παθεῖν τὸν Χριστὸν ἐπετελεῖτο, πάντως ὅτι ἀπὸ νόμου τὴν σύστασιν εἶχε. Κατὰ νόμον δὲ τοῦ Χριστοῦ πολιτευομένου σαφὲς ἦν ὅτι οὐ νόμον ἦλθε καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. Εἰ δὲ νόμον βασιλεὺς οὐ καταλύει, [43] εὐκαθοσίωτος ἡ ἐν τῷ νόμῳ διάταξις, οὐδὲ τῷ [44] βασιλεῖ ἀπειρημένη· εὐκαθοσιώτου δὲ ὄντος τοῦ νόμου καὶ τῆς διατάξεως ὁμολογουμένης εἴ τι προσθείη βασιλεὺς τῇ διατάξει ἐπὶ μείζονι δωρεᾷ, κατ' ἐξουσίαν ἡ φαιδρότης γίνεται τῆς προσθήκης. Ἑνὸς δὲ καὶ τοῦ αὐτοῦ τῆς νομοθεσίας οὔσης καὶ τῆς κατὰ προσθήκην δωρεᾶς, παντί τῳ δῆλόν ἐστι καὶ σαφὲς, ὡς οὐκ ἐναντιοῦται τῷ νόμῳ ὁ τὴν προσθήκην ποιησάμενος. Ἀποδέδεικται τοίνυν
pag. 344. ἐναντία οὖσά τις ἡ παλαιὰ διαθήκη τοῦ εὐαγγελίου, οὐδὲ τῆς τῶν προφητῶν ἀκολουθίας. Κατὰ σαυτοῦ δὲ, ὦ Μαρκίων, ἐπήγαγες πολυτρόπως τὸν ἔλεγχον, μᾶλλον δὲ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμενος. Πάσχα γὰρ τὸ παλαιὸν οὐδὲν ἦν ἀλλ' ἢ προβάτου θῦμα καὶ κρεῶν ἐδωδὴ, ἐμψύχου τε μετάληψις καὶ ἀζύμων. Καὶ τίς σε ἠνάγκασε μὴ ἀφανίσαι τέλεον τὸν κατὰ σοῦ ἔλεγχον, ἢ, ὡς εἶπον, αὐτὴ ἀλήθεια;*

40. τῇ, *quod agnoscunt reliqui libri, tam scripti quam editi, desideratur in edit. Petav.*

41. *Verba* Ὅτε δὲ (δὲ *ego adieci ex cod. Veneto*) τοῦτο εἶπεν, ἀπεκρινάμεθα, Εἰ ὁ διάβολος *desiderantur in edit. princ. Petavius, qui ea reposuit ex cod. Vaticano, paulo aliter expressit, sic:* Ὁ διάβολος ἰσχυρώτερος (*ita ubique habet scriptum, non* ἰσχυρότερος). Ὅτε τοῦτο εἶπεν, ἀπεκρινάμεθα, Εἰ ὁ διάβολος ἰσχυρώτερος *cett.*

42. πάσχειν *libri omnes, praeter edit. Petav. in qua* πάσχων.

ac seipso longe praestantiorem, Dominumque suum, ut dicitis, Iesum scilicet, tentaverit? Ego vero dei fretus auxilio quod e re nata mihi in animum inciderat ad ista subieci. Creditis, inquam, Christum esse crucifixum? Nos vero, inquit, credimus, nec fateri dubitavit. A quibus ergo crucifixus est? rogavi. Ab hominibus, respondit. Tum ego: Quis amborum potentior est, homo, an diabolus? Diabolus, inquit ille, longe praestat hominibus. Ego vero ad haec ista subieci: Si ab hominibus, qui longe imbecilliores sunt, crucifixus est Christus, quid mirum est eundem a diabolo esse tentatum? Ad haec enim omnia vere ac nostra caussa toleranda, adeoque illum cum diabolo congressum non coactus a quopiam, sed ultro se Christus obiecit; quod quidem non ulla eius imbecillitate factum, sed voluntate susceptum, suo ut nos exemplo condocefaceret, crucisque supplicio salutem nobis afferret, damnaret peccatum, mortem denique profligaret.

Schol. LXI. *Et dixit Petro et reliquis, Euntes praeparate ut manducemus Pascha.* Luc. 22, 8.

Refut. LXI. Ingentem contra te telorum nubem unius huiusce testimonii auctoritas continet, Marcio. Cum enim praeparari sibi Pascha iubeat, idque antequam Christus pateretur erat celebratum, profecto lege istud ipsum praescriptum fuerat. Quare cum ex legis mandato Christus vitae suae rationem componeret, manifestum est non illum solvendae legis, sed implendae gratia venisse. Iam quoties legem princeps non abrogat, constitutionis quae in lege est integra manet sanctio, nec edicto revocatur. Quamdiu vero legis sanctio perseverat, estque firma constitutio, si quid ad eam princeps cumulandi doni gratia velit adiicere, ab eiusdem potestate accessionis illius benignitas hilaritasque dimanat. Sed cum ab uno eodemque legis illa latio accessioque beneficentiae profecta sit, facile quivis intelligit non eum adversari legi qui ad eam aliquid adiiciendum putarit. Quamobrem demonstratum illud est, nihil vetus testamentum ac prophetarum seriem cum evangelio pugnare. Tu vero, Marcio, multiplex contra te argumentum attulisti, quod ut faceres ipsa te veritas vel invitum coëgit. Vetus enim Pascha nihil praeter agni mactationem, esumque carnium, et animatorum, nec non Azymorum habuit. Quid te igitur impulit, ut ne locum illum, qui ad tui refutationem tantopere pertinet, auderes eradere, nisi vis, uti diximus,

43. εὐκαθοσίωτος *scripsi ex Petavii emendatione pro* οὐκ ἀθοσίωτος, *quod vulgo extat. In cod. Rhedig. legitur* οὐ καθ' οσίωτος. *Cornarius vertit:* non condemnata est legis constitutio. *Cf. etiam Petavii Animadv. ad h. l.*

44. βασιλεία *edit. princ.*

Ἣν γὰρ σὺ βδελύττει σαρκοφαγίαν, ὁ κύριος Ἰησοῦς μετὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν βέβρωκεν, ἐπιτελῶν τὸ πάσχα τὸ κατὰ νόμον. Καὶ μὴ λέγε ὅτι ὃ ἔμελλε μυστήριον ἐπιτελεῖν, τοῦτο προωνόμαζε λέγων, Θέλω μεθ' ὑμῶν φαγεῖν τὸ πάσχα. Ἵνα γὰρ κατὰ πάντα τρόπον καταισχύνῃ σε ἡ ἀλήθεια, οὐκ ἐν τῇ ἀρχῇ ποιεῖ τὸ μυστήριον, ἵνα μὴ ἀρνήσῃ, ἀλλὰ, φησὶ, Μετὰ τὸ δειπνῆσαι λαβὼν τάδε καὶ τάδε, καὶ εἶπε τοῦτό ἐστι τάδε καὶ τάδε, [45] καὶ οὐκ εἴασε τόπον τῇ ῥᾳδιουργίᾳ. Ἔδειξε γὰρ ὅτι μετὰ τὸ βεβρωκέναι τὸ πάσχα τὸ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους, τουτέστι μετὰ τὸ δειπνῆσαι, ἧκεν ἐπὶ τὸ μυστήριον.

Σχόλ. ξβ'. Καὶ ἀνέπεσε, καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ, καὶ εἶπεν, Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ με παθεῖν.

Ἔλεγχ. ξβ'. Ἀνέπεσεν ὁ σωτὴρ, ὦ Μαρκίων, καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι μετ' αὐτοῦ. Εἰ ἀνέπεσε καὶ συνανέπεσον, οὐ δύναται μία λέξις τὴν σημασίαν ἔχειν ἑτέραν [46] καὶ ἑτέραν, κἄν τε τῇ ἀξίᾳ καὶ τρόπῳ ἔχοι τὴν διαφοράν. Ἢ γὰρ δώσεις καὶ τοὺς δώδεκα δοκήσει ἀναπεπτωκέναι, ἢ καὶ αὐτὸν ἀληθείᾳ σάρκα ἔχοντα ἀληθινῶς ἀναπεπτωκέναι. Καὶ, Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν, ἵνα δείξῃ πάσχα πρὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ ἐν τῷ νόμῳ προτυπούμενον καὶ γινόμενον τὸ βέβαιον αὐτοῦ τοῦ πάθους, καὶ ἐντελέστερον προςκαλούμενον, καὶ ὑποδεικνύων ὡς καὶ ὁ ἅγιος ἀπόστολός φησι, Παιδαγωγὸς ἡμῖν [47] γέγονεν ὁ νόμος εἰς Χριστόν. Εἰ δὲ παιδαγωγὸς ὁ νόμος εἰς Χριστὸν, οὐκ ἀλλότριος Χριστοῦ ὁ νόμος.

Σχόλ. ξγ'. Παρέκοψε τὸ, [48] Λέγω ὑμῖν, Οὐ μὴ φάγω αὐτὸ ἀπάρτι, ἕως [49] ἂν πληρωθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ.

pag. 315. Ἔλεγχ. ξγ'. Τοῦτο περιεῖλε καὶ ἐρρᾳδιούργησεν, ἵνα δῆθεν μὴ ποιήσει ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ βρωτὰ ἢ ποτὰ, οὐκ εἰδὼς ὁ κτηνώδης ὅτι ἀντιμίμημα τῶν ἐπιγείων δύναται εἶναι πνευματικὰ καὶ ἐπουράνια, μεταλαμβανόμενα ὡς ἡμεῖς οὐκ οἴδαμεν. Μαρτυρεῖ γὰρ πάλιν ὁ σωτὴρ, καὶ λέγει ὅτι, Καθίσεσθε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου, ἐσθίοντες καὶ πίνοντες ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. [50] Ἢ παρέκοψε πάλιν ταῦτα, ἵνα δῆθεν ποιήσῃ τὰ ἐν τῷ νόμῳ μὴ ἔχοντα τόπον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Πόθεν οὖν Ἡλίας καὶ Μωϋσῆς ὤφθησαν μετ' αὐτοῦ ἐν τῷ ὄρει ἐν δόξῃ; Ἀλλ' οὐδὲν δυνήσεταί τις πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

45. καὶ οὐκ εἴασεν οὐ τόπον cod. *Vatic.*
46. καὶ ἑτέραν *abest ab edit. princ. Ex cod. Vatic. adiecit Petavius.*
47. γέγονεν ὁ νόμος cod. *Vatic., et inde edit. Petav.* γένοιτ' ὁ νόμος *edit. princ.* γένοιτο ὁ νόμος *cod. Rhedig.*

ipsa veritatis? Quem enim detestaris carnium esum, eum dominus cum discipulis adhibuit tum cum Pascha ex legis praescripto celebravit. Nec est quod dicas mysterium hoc ab illo, quod erat peracturus, fuisse nominatum, cum ita diceret: *Volo manducare Pascha vobiscum.* Nam ut pudorem tibi omni ex parte veritas faciat, non ei mysterio prius operari voluit, ne inficiandi occasionem haberes, sed, *Cum coenasset*, inquit, *accipiens haec et illa, dixit, Hoc est haec et illa*, nullum ut cavillandi calumniandique locum relinqueret. Ostendit enim ipsum postcaquam Iudaicum Pascha comedit, hoc est secundum coenam, ad celebrandum accessisse mysterium.

Schol. LXII. *Et recubuit, et duodecim apostoli cum illo: et dixit, Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar.* Luc. 22, 15.

Refut. LXII. Recubuit salvator, o Marcio, cum eoque discipuli duodecim! Si tam ille recubuit, quam una isti recubuerunt, non potest eidem voci diversa notio ac potestas affingi, tametsi quod ad dignitatem ac modum attinet nonnihil intersit. Aut igitur fatendum tibi est duodecim quoque discipulos specie tenus accubuisse, aut ipsum, qui vere carnem induerat, vere idipsum egisse. Qui sic ideo locutus est: *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum antequam patiar*, ut et Pascha illud ante passionem suam figurate in lege constitutum ostenderet, et alterum successisse monstraret, quod et ad astruendam passionem suam spectaret, et perfectius appellaretur, simul illud indicans quod apostolus Paulus docuit, Legem paedagogi nobis instar in Christo fuisse. Gal. 3, 24. Quod si paedagogus noster lex in Christo fuit, a Christo minime erit aliena.

Schol. LXIII. Praeterea haec ab illo detracta sunt: *Dico enim vobis, Non edam illud amplius donec impleatur in regno dei.* Luc. 22, 16.

Refut. LXIII. Mala ista fide subtraxit, ne scilicet ullum in regno dei potum ac cibum his verbis pateretur exprimi. Nec illud homo stupidus agnovit, terrenorum simile quiddam in spiritalibus ac coelestibus inesse, quorum participandorum occulta nobis est ratio. Ita enim et salvator ipse testatus est ac dixit: *Sedebitis in mensa mea edentes et bibentes in regno coelorum.* Sed et propterea ista sustulit, nullum ut iis quae ad legem pertinent in regno coelorum locum tribueret. Undenam igitur Elias ac Moyses in monte cum ipso apparuerunt in gloria? Sed nemo est qui contra veritatem virium quicquam habeat.

48. Λέγω γὰρ ὑμῖν *supra extat.*
49. ἂν *supra abest.*
50. *Verba* Ἢ παρέκοψε — — — βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, *quae desiderantur in edit. princ., Petavius ex cod. Vatic. restituit.*

Σχόλ. ξδ'. Παρέκοψε τὸ, Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς, μή τινος ὑστερήσατε, καὶ τὰ ἑξῆς· διὰ τὸ, Καὶ τοῦτο τὸ γεγραμμένον δεῖ τελεσθῆναι, τὸ, Καὶ μετὰ ἀνόμων συνελογίσθη.

Ἔλεγχ. ξδ'. Κἂν παρακόψῃς τὰ ῥήματα ἀπὸ τοῦ ἔργου φαίνονται αὐτῶν οἱ τόποι, προάγοντος τοῦ νόμου καὶ προκηρυττόντων τῶν προφητῶν, καὶ κυρίου πληροῦντος.

Σχόλ. ξε'. Ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτῶν ὡσεὶ λίθου [51] βολὴν, καὶ θεὶς τὰ γόνατα προσηύχετο.

Ἔλεγχ. ξε'. Θεὶς τὰ γόνατα ὁρατῶς ἔθηκε, καὶ αἰσθητῶς ἐπετέλεσεν, εἰ δὲ αἰσθητῶς, κατὰ τὸ εἶδος τὸ ἔργον ἐποίησε τῆς γονυκλισίας· οὐκ ἄρα ἄνευ σαρκὸς ἐνεδήμησεν ὁ μονογενής. Αὐτῷ γὰρ κάμψει πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων· ἐπουρανίων πνευματικῶν, ἐπιγείων αἰσθητῶν, καταχθονίων, τῷ ἰδίῳ εἴδει. Ὧδε δὲ τὰ πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐπετέλει ὁρώμενος, καὶ ὑπὸ ἀφὴν τοῖς μαθηταῖς εὑρισκόμενος, καὶ μὴ [52] φαντάζων.

Σχόλ. ξς'. Καὶ ἤγγισε καταφιλῆσαι αὐτὸν [53] Ἰούδας, καὶ εἶπεν.

Ἔλεγχ. ξς'. Ἤγγισε σαρκὶ ὄντι δεσπότῃ καὶ θεῷ σῶμα λαβόντι, καταφιλῆσαι ἀληθινὰ χείλη, καὶ οὐ δοκήσει ὄντα καὶ φαντάζοντα.

Σχόλ. ξζ'. Παρέκοψε ὃ ἐποίησε Πέτρος, ὅτε [54] ἐπάταξε, καὶ ἀφείλετο τὸ οὖς τοῦ δούλου τοῦ ἀρχιερέως.

pag. 346. *Ἔλεγχ. ξζ'.* Δοκῶν εἰς τιμὴν Πέτρου ὁ ἀπατεὼν κρύπτειν τὸ ἐν ἀληθείᾳ γενόμενον τῆς δοξολογίας τοῦ σωτῆρος, τὸ ῥητὸν τεμὼν ἀπέκρυψεν. Ἀλλὰ οὐδὲ ὠφελήσει. Κἄν τε γὰρ αὐτὸς ἀποκόψῃ, ἡμεῖς οἴδαμεν τὰ θεοσήμεια. Μετὰ γὰρ τὸ ἀποκόψαι τὸ ὠτίον, ὁ κύριος πάλιν λαβὼν ἰάσατο, ἵνα ἀποδειχθῇ ὅτι θεός ἐστι καὶ θεοῦ ἔργον ἐπετέλεσεν.

Σχόλ. ξη'. Οἱ συνέχοντες ἐνέπαιζον δέροντες, [55] τύπτοντες, καὶ λέγοντες, Προφήτευσον τίς ἐστιν ὁ παίσας σε;

Ἔλεγχ. ξη'. Ὅτι τὸ Συνέχοντες, καὶ τὸ Ἐνέπαιζον, καὶ τὸ δεῖραι, καὶ τὸ τύψαι, καὶ τὸ, Προφήτευσον τίς ἐστιν ὁ παίσας σε, τοῦτο οὐ δόκησις ἦν, ἀλλὰ ἀφῆς ἐστι καὶ σωματικῆς καὶ ἐνσάρκου ὑποστάσεως δηλωτικὸν, καὶ παντί τῳ δῆλόν ἐστι, κἄν τε σὺ τυφλωθεὶς, Μαρκίων, μὴ θέλοις ὁμολογεῖν τὴν ἐναργῆ θεοῦ ἀλήθειαν.

51. *Supra* βολή.
52. φαντάζων *correxerunt Cornarius et Petavius. Libri habent* φαντάζου.
53. Ἰούδας *supra abest.*
54. ἐπέταξε *vitiose scriptum est in utraque editione.*

Schol. LXIV. Item illud induxit: *Quando misi vos, numquid* Luc. 22, 35.
defuit vobis? etc. Ob ea quae sequuntur: *Et hoc, quod scriptum est, oportet impleri: Et cum iniquis deputatus est.*

Refut. LXIV. Quantumvis verba subducas, res ipsa tamen proprios ipsorum locos aperiet. Siquidem antegressa lex est, ac prophetae nuntiarunt, at ipse tandem dominus implevit.

Schol. LXV. *Avulsus est ab illis quantum iactus est lapidis, et* Ibid. 41.
positis genibus orabat.

Refut. LXV. *Positis*, inquit, *genibus*. Ita posuit, ut id videri posset idque ipsum sensibili modo praestitit. Quod si genua ita flexit ut sentiri posset, adeoque ut actionis huius natura postulabat, profecto non sine carne salvator in hoc terrarum orbe versatus est.
Huic enim *Omne genu flectetur, coelestium, terrestrium et inferno-* Phil. 2, 10.
rum: coelestium porro, hoc est spiritalium, *terrestrium*, hoc est eorum quae sub sensus cadunt, *infernorum* denique, eo modo qui illorum est proprius. Hic autem ex rei veritate faciebat omnia, cum et cerneretur oculis, et a discipulis contrectaretur, neque spectri instar illuderet.

Schol. LXVI. *Et accessit, ut oscularetur eum et dixit.* Luc. 22, 47.

Refut. LXVI. Ad dominum ac deum carnem factum Iudas accessit, cum ille corpus induisset; nimirum vera ut oscularetur labia, non quae eiusmodi duntaxat apparerent ac ludificarent oculos.

Schol. LXVII. Recidit id quod a Petro gestum dicitur, cum Ibid. 50.
percussit, et amputavit auriculam.

Refut. LXVII. Quamvis ut honori Petri consuleret, suppressisse ista videatur, hoc ipso tamen quod revera gestum est et ad salvatoris decus gloriamque pertinet, occultare conatus est. Verum nihil omnino perfecit. Nam etsi ille mentionem huius rei sustulerit, dei tamen miracula cognoscimus. Abscissa igitur auricula eam subinde dominus accipiens in integrum restituit, ut deum se esse ac divinum opus edidisse monstraret.

Schol. LXVIII. *Et qui tenebant illudebant caedentes, et percu-* Ibid. 63.
tientes dicebant. Prophetiza quis est qui te percussit?

Refut. LXVIII. Haec omnia, *Qui tenebant, et illudebant*: item, *Caedere et percutere*: et, *Prophetiza nobis quis est qui te percussit*, haec, inquam, non adumbratam duntaxat speciem referunt, sed contactum quendam ac corpoream carneamque substantiam significant. Idque adeo manifesto cuivis apparet, tametsi prae ea quae in te est animi caecitate, Marcio, perspicuam dei veritatem confiteri detrectes.

55. *Supra* καὶ τύπτοντες ἔλεγον *cett.*

Σχόλ. ξθ΄. Προςέθετο μετὰ τοῦτο, Τοῦτον [56] ηὕραμεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος, καὶ καταλύοντα τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας.

Ἔλεγχ. ξθ΄. Πόθεν οὐ φωραθήσῃ, πόθεν οὐκ ἐλεγχθήσῃ διαστρέφων τὴν ὁδὸν κυρίου; Ὅταν γὰρ ἐνταῦθα προςθείης τὸ μὴ γεγραμμένον, συκοφαντῶν σεαυτὸν, οὐ γὰρ ἂν εἴποιμι τὸν κύριον, λέγων ὅτι, Τοῦτον ηὕρομεν καταλύοντα τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, τὸ ἀντίζυγον τούτου ἐλέγξει σε, ὦ ματαιόπονε, αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος λέγοντος, Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον [57] καὶ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι. Οὐ δύναται τοίνυν ὁ αὐτὸς λέγων, Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, διὰ τὸ καταλύειν κατηγορεῖσθαι. Οὐ γὰρ εἶχεν οὕτως τὸ ῥητὸν, ἀλλὰ, Εὕρομεν τοῦτον διαστρέφοντα τὸν λαὸν, λέγοντα ἑαυτὸν Χριστὸν βασιλέα.

Σχόλ. ο΄. Προςθήκη [58] μετὰ τὸ, Κελεύοντα φόρους μὴ δοῦναι, [59] τὸ, Ἀποστρέφοντα τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα.

Ἔλεγχ. ο΄. Τίς αὐτῷ κρημνὸν περιποιεῖ πληρῶν τὸ γεγραμμένον τὸ, Ὁ ἑαυτῷ πονηρὸς τίνι ἀγαθὸς ἔσται; Πάσης γὰρ τόλμης καὶ πονηρίας ὑπόδειγμά ἐστι, καὶ κινδυνώδους ὁδοιπορίας, τὸ τὰ μὲν γεγραμμένα παρακόπτειν, ἃ δὲ μὴ γέγραπται προστιθέναι, μάλιστα ἐν
pag. 347. εὐαγγελίῳ, ἀκαταλύτῳ ὄντι εἰς τοὺς αἰῶνας. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ τῆς προςθήκης οὔτε τόπον ἔχει, οὔτε αἴνιγμα. Οὐ γὰρ ἀπέστρεφεν Ἰησοῦς γυναῖκα ἢ τέκνα. Αὐτὸς γὰρ ἔφη, Τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ, Ἃ ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. Ἀλλὰ κἂν εἴπῃ, Ἐὰν μή τις καταλείψῃ πατέρα καὶ μητέρα καὶ ἀδελφοὺς καὶ γυναῖκα καὶ τέκνα, καὶ τὰ ἑξῆς, οὐκ ἔστι μου μαθητὴς, οὐχ ἵνα μισῶμεν πατέρας, ἀλλ᾽ ἵνα μὴ ὑπαγώμεθα πατέρων καὶ μητέρων [60] ἐπιταγῇ ἑτέρᾳ πίστεως, ἢ τρόπῳ, παρὰ τὴν τοῦ σωτῆρος διδασκαλίαν.

Σχόλ. οα΄. Καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λεγόμενον Κρανίου τόπος ἐσταύρωσαν αὐτὸν, καὶ διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια [61] αὐτοῦ, καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος.

Ἔλεγχ. οα΄. Δόξα τῷ ἐλεήμονι θεῷ, τῷ συνδήσαντί σου τὰ ἅρματα, ὦ Φαραὼ Μαρκίων, καὶ βουλομένου σου ἀποδράσαι, κατεπόντισεν αὐτὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ. Προφασιζόμενος γὰρ τὰ πάντα οὐχ ἕξεις ἐνταῦθα οὐδεμίαν πρόφασιν. Ὁ γὰρ μὴ σάρκα ἔχων οὔτε σταυρωθῆναι δύναται. Πῶς οὐκ ἔφυγες τὸ μέγα τοῦτο ῥητόν; Πῶς οὐκ ἐπε-

56. *Supra* εὕρομεν. *Infra, in Refutatione, extat* ηὕρομεν *et* εὕρομεν.

57. καὶ *cod. Vatic.* ἢ *reliqui libri, tam scripti quam editi.*

58. *Ex loco gemello, qui supra extat, scripsi* μετὰ τὸ *pro* τὸ, *quomodo in omnibus hic scriptum est libris.*

59. *Supra* καὶ ἀποστρέφοντα.

60. *Rescripsi* ἐπιταγῇ ἑτέρᾳ πίστεως *pro* ἐπιταγὴν ἑτέρας πίστεως, *quod vul-*

Schol. LXIX. Post ista: *Hunc invenimus subvertentem gentem* Luc. 23, 2.
nostram, addidit, *Et destruentem legem ac prophetas.*

Refut. LXIX. Nonne vias domini pervertere undique depre- Act. 13, 10.
henderis ac convinceris? Nam cum huic loco quod minime scriptum est adiicis ac tibimetipsi, neque enim domino dixerim calumniam facis, ita scribens: *Hunc invenimus evertentem legem ac prophetas*, contraria te huic salvatoris, insane, iugulabit oratio. *Non veni solvere* Matth. 5, 17.
legem aut prophetas, sed implere. Non igitur potest idem ille, qui se non evertendi gratia venisse testatur, accusari quod everterit. Neque vero ita in evangelio legimus, sed potius, *Hunc invenimus subvertentem populum, dicentem se Christum regem.*

Schol. LXX. Aliud quoque post haec verba: *Et prohibentem* Luc. 23, 2.
tributa dare, subiecit: *Et avertentem uxores ac liberos.*

Refut. LXX. Quis seipsum in praeceps impellit, impletque quod scriptum est: *Qui sibi nequam est, cui bonus erit?* Est enim Sir. 14, 5.
hoc inauditae cuiusdam temeritatis ac flagitii, sive periculosae salebrosaeque viae evidens argumentum, delere quae scripta sunt, quae nusquam scripta erant addere, idque in evangelio potissimum committere, quod in aeternum stabile ac firmum esse oporteat. Adde quod illa ipsa quae sunt addita neque locum habent, neque aenigmatis instar aliquid significant. Neque enim Christus uxores avertit aut liberos, cum ipse dixerit, *Honora patrem et matrem*, item, *Quae* Matth. 15, 4.
deus coniunxit, homo non separet. Ac tametsi ita pronuntiarit: *Si* Matth. 19, 6. Luc. 14, 26.
quis non reliquerit patrem et matrem, et fratres, et uxorem et filios etc., non potest meus esse discipulus, non ideo tamen usurpavit ut parentes odio habendos praeciperet, sed ut ne ad alienam fidem capessendam, quidpiamve salvatoris disciplinae contrarium parentum nos imperium atque auctoritas provocaret.

Schol. LXXI. *Et venientes in locum, qui dicitur Calvariae lo-* Luc. 23, 33.
cus, crucifixerunt eum, et diviserunt vestimenta, et obscuratus est sol.

Refut. LXXI. Gratias misericordi deo, qui currus tuos alligavit, o Pharao Marcio, illosque dum fugam moliris in mare demersit. Exod. 14, 24.
Nam cum omnem tergiversandi occasionem captes, nihil hic quo te excuses afferre poteris. Etenim qui carne non constat, ne affigi quidem cruci potest. Quomodo igitur tam illustrem sententiam

go extat, quodque corruptum esse nemo est qui non intellegat. Petavio nonnihil deesse videbatur. Cornarius convertit: sed ut ne a patribus ac matribus ad alterius fidei imperium subducamur, aut a doctrina salvatoris discedamus.

61. αὐτοῦ *desideratur supra.*

χείρησας κρύψαι τὴν μεγάλην ταύτην πραγματείαν, τὴν λύσασάν σου πᾶσαν τὴν ἐξ ἀρχῆς μεμηχανημένην κακοτροπίαν; Εἰ γὰρ ὅλως ἐσταυρώθη, πῶς οὐ βλέπεις τὸν ἐσταυρωμένον ἀφὴν ἔχοντα, καὶ ἥλοις τὰς χεῖρας πηγνύμενον, καὶ πόδας; Οὐκ ἂν δὲ ἠδύνατο δόκησις τοῦτο εἶναι, ἢ φάντασμα, ὡς σὺ λέγεις, ἀλλὰ σῶμα ἀληθῶς, ὃ ἐκ Μαρίας εἴληφεν ὁ κύριος, σάρκα, φύσιν τὴν ἡμετέραν, καὶ ὀστέα, καὶ τὰ ἄλλα, ἐπειδὴ ὁμολογεῖται καὶ παρὰ σοὶ σταυρῷ προςπαγεὶς ὁ κύριος.

Σχόλ. οβ'. *Παρέκοψε τὸ, Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ Παραδείσῳ.*

Ἔλεγχ. οβ'. Καλῶς τοῦτο καὶ ἁρμοδίως παρέκοψας, ὦ Μαρκίων. Ἐπῆρες γὰρ ἀπὸ σεαυτοῦ τὴν εἴςοδον τοῦ Παραδείσου. Οὔτε γὰρ σὺ εἰςελεύσῃ, οὔτε τοὺς σὺν σοὶ ἐάσεις. Φύσει γὰρ τῷ ὄντι μισοῦσι τὸ ἀγαθὸν οἱ πλανῶντες καὶ πεπλανημένοι.

Σχόλ. ογ'. *Καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ἐξέπνευσεν.*

Ἔλεγχ. ογ'. Εἰ ἐξέπνευσεν, ὦ Μαρκίων, καὶ φωνὴν μεγάλην ἀπέδωκε, πόθεν ἐξέπνεε, ἢ τί τὸ ἐκπνέον; Δῆλον δέ ἐστι, κἂν σὺ μὴ
pag. 348. λέγεις ψυχὴ σὺν τῇ θεότητι ἀπὸ σώματος ἐκπορευθεῖσα, τοῦ σώματος ἄπνου μείναντος, ὡς ἔχει ἡ ἀλήθεια.

Σχόλ. οδ'. *Ἰδοὺ, ἀνὴρ, ὀνόματι Ἰωσὴφ, καθελὼν τὸ σῶμα ἐνετύλιξε [62] σινδόνι, καὶ ἔθηκεν ἐν [63] μνημείῳ λαξευτῷ.*

Ἔλεγχ. οδ'. Εἰ τὸ Καθελὼν, καὶ Ἐντυλίξας, καὶ τὸ Θεῖναι ἐν μνήματι λαξευτῷ, οὐ πείθει σε, ὦ Μαρκίων, τίς σου ἠλιθιώτερος; τί δὲ ἄλλο σαφέστερον ἡ γραφὴ εἶχε δεῖξαι, ὁπότε καὶ τὸ μνῆμα, καὶ τὸν τόπον, καὶ τὸ εἶδος ἔδειξε, καὶ τοῦ σώματος τὴν τριήμερον θέσιν, καὶ τὸ εἴλημα τῆς σινδόνος, ἵνα δείξῃ τὴν πᾶσαν ἀλήθειαν;

Σχόλ. οε'. *Καὶ ὑποστρέψασαι [64] αἱ γυναῖκες ἡσύχασαν τὸ σάββατον κατὰ τὸν νόμον.*

Ἔλεγχ. οε'. Πόθεν ὑπέστρεψαν αἱ γυναῖκες; Διὰ τί δὲ καὶ τὸ ἡσύχασαν γέγραπται; ἀλλ' ἵνα δείξῃ ἡ γραφὴ τὴν αὐτῶν μαρτυρίαν, ἐλέγχουσάν σου τὴν ἄνοιαν, ὦ Μαρκίων. Ἰδοὺ γὰρ, καὶ γυναῖκες μαρτυροῦσι, καὶ [65] ἀπόστολοι, καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ ἄγγελοι, καὶ Ἰωσὴφ ὁ ψηλαφητὸν ὄντως σῶμα καθελὼν, καὶ ἐνειλήσας. Τίς δὲ κοσμήσει τὸν αὐτοκατακρίτως ἑαυτὸν διαστρέφοντα; ὥς ἐστι γεγραμμένον.

Σχόλ. ος'. *Εἶπαν οἱ ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα*

62. σινδόνι *abest supra.* 63. μνήματι *legitur supra.*

minime devitasti? aut ingens hoc negotium callide dissimulare non es aggressus, quo tua fraus omnis et improbitas funditus labefactata concidit? Nam si omnino cruci est affixus, cur non illud vides, eum qui crucifixus est attrectari, eiusque manus ac pedes clavis perforari? Quare non haec inanis larva vel species esse potuit, ut asseris, sed verum corpus, quod e Maria Christus accepit, carnem videlicet nostram, et ossa, ceteraque corporis membra, quandoquidem cruci affixum esse dominum ne ipse quidem diffiteris.

Schol. LXXII. Hoc insuper abstulit: *Hodie mecum eris in Paradiso.* Luc. 23, 43.

Refut. LXXII. Recte hoc et consentanee quidem subtraxisti, Marcio. Paradisi enim tibi aditum interclusisti, ut *neque tute ingrediare, neque tuos patiaris ingredi.* Luc. 11, 52. Ita enim comparatum est, ut quod bonum est oderint tam qui in errorem inducunt quam qui induci se permittunt.

Schol. LXXIII. *Et exclamans voce magna expiravit.* Ibid. 46.

Refut. LXXIII. Cum expirarit, o Marcio, Christus, et in ingentem vocem eruperit, quinam expirare potuit, aut quid tandem expiravit? Nimirum quamlibet taceas, manifestum istud est, animam fuisse, quae cum divinitate a corpore discesserit, cum interim animae illud expers maneret, ut veritas ipsa continet.

Schol. LXXIV. *Ecce vir nomine Ioseph depositum corpus involvit, et posuit in monumento exciso.* Ibid. 50.

Refut. LXXIV. Si hae voces, *Depositum*, et *Involvens*, et *Ponere in monumento exciso*, persuadere tibi nequeunt, Marcio, quid te fingi potest amentius? Quid autem clarius indicare scriptura potuit, cum et monumentum et locum et eius formam ac descriptionem expresserit, addiderit insuper triduanam illam in sepulchro commorationem, cum sindonis involucro, uti totam rei veritatem ostenderet?

Schol. LXXV. *Et revertentes mulieres siluerunt sabbato secundum mandatum.* Ibid. 56.

Refut. LXXV. Unde quaeso mulieres reversae sunt, aut cur demum siluisse narrantur, nisi ut illarum testimonia quibus insania tua redarguitur scriptura declararet? Ecce tibi mulieres testantur, et apostoli, et Iudaei, et angeli, et Ioseph ipse, qui tractabile corpus e cruce demisit et obvolvit. Verum *Quis eum corrigat, qui seipsum suo iudicio ac voluntate pervertit?* Eccl. 1, 15. uti scriptum legimus.

Schol. LXXVI. *Dixerunt qui erant in veste alba, Quid quaeri-* Luc. 24, 5.

64. αἱ γυναῖκες *abest supra.*
65. ἀπόστολοι *cod. Vatic. Vulgo* ἀπόστολος.

μετὰ τῶν νεκρῶν; ἠγέρθη, μνήσθητε ὅσα ἐλάλησεν ἔτι ὢν [66] μεθ' ὑμῶν, ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου [67] πολλὰ παθεῖν καὶ παραδοθῆναι.

Ἔλεγχ. οϛ'. Οὐδὲ οὗτοί σε πείθουσιν οἱ ἄγγελοι, ὦ Μαρκίων, ὁμολογοῦντες μὲν αὐτὸν τριήμερον μεταξὺ νεκρῶν γεγενῆσθαι, ζῶντα δὲ λοιπὸν, καὶ οὐκέτι νεκρὸν, ἀεὶ μὲν ζῶντα ἐν τῇ θεότητι, καὶ μηδ' ὅλως νεκρωθέντα, νεκρωθέντα δὲ κατὰ σάρκα τὸ τριήμερον, καὶ πάλιν ζῶντα. *Λέγουσι γὰρ αὐταῖς, Ἀνέστη, οὐκ ἔστιν ὧδε.* Τὸ δὲ *Ἀνέστη* τί ἐστι, εἰ μὴ ὅτι καὶ ἐκοιμήθη; Σαφέστερον γὰρ αὐτὸ διηγοῦνται. *Μνήσθητε γὰρ,* [68] φασὶν, *ὅτι ἔτι περιὼν ταῦτα ἔλεγεν ὑμῖν, ὅτι δεῖ παθεῖν τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου.*

Σχόλ. οζ'. Παρέκοψε τὸ εἰρημένον πρὸς Κλεόπαν καὶ τὸν ἄλλον, ὅτε συνήντησεν αὐτοῖς, τὸ, *Ὦ ἀνόητοι καὶ βραδεῖς τοῦ πιστεύειν* [69] *ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐλάλησαν οἱ προφῆται, οὐχὶ ταῦτα ἔδει παθεῖν;* καὶ ἀντὶ
pag. 349. τοῦ, *Ἐφ' οἷς ἐλάλησαν οἱ προφῆται,* ἐποίησεν, *Ἐφ' οἷς ἐλάλησα ὑμῖν.* Ἐλέγχεται δὲ ὅτι ὅτε ἔκλασε τὸν ἄρτον, [70] *ἠνοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτόν.*

Ἔλεγχ. οζ'. Πόθεν ἡ κλάσις τοῦ ἄρτου ἐγένετο; λέγε ὦ Μαρκίων. Ἀπὸ φαντασίας ἢ ἀπὸ σώματος ἐνεργοῦντος ὀγκηροῦ κατὰ ἀλήθειαν; Ἀναστὰς γὰρ ἐκ τῶν νεκρῶν ἐν αὐτῷ τῷ ἁγίῳ σώματι ἀνέστη ἐν ἀληθείᾳ. Ἐποίησας δὲ, ὦ Μαρκίων, ἀντὶ τοῦ, *Οὐ ταῦτά ἐστιν ἃ ἐλάλησαν οἱ προφῆται;* ταῦτά ἐστιν ἃ ἐλάλησα ὑμῖν; [71] Εἰ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἐλάλησα ὑμῖν, πάντη ἐγίνωσκον αὐτὸν ἂν ἀπὸ τοῦ λόγου τοῦ, Ἐλάλησα ὑμῖν. Πῶς οὖν ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου λέγει, *Ἠνοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτὸν, καὶ ἄφαντος ἐγένετο;* Ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ θεῷ ὄντι, καὶ μεταβάλλοντι αὐτοῦ τὸ σῶμα εἰς πνευματικὸν, δεικνύναι μὲν αὐτὸ σῶμα ἀληθινὸν, ἀφαντοῦσθαι δὲ ὅτε ἐβούλετο, ὅτι πάντα αὐτῷ δυνατά. Καὶ γὰρ καὶ Ἐλισσαῖος, προφήτης ὢν καὶ ἐκ θεοῦ λαβὼν τὴν χάριν, ᾔτησε παρὰ θεοῦ τοὺς αὐτὸν ζητοῦντας παταχθῆναι ἀορασίᾳ, καὶ ἐπατάχθησαν, καὶ οὐκ ἔβλεπον αὐτὸν τοιοῦτον ὄντα οἷος ἦν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Σοδόμοις τὴν θύραν τοῦ Λὼτ ἀπέκρυψαν οἱ ἄγγελοι, καὶ οὐκ ἔβλεπον αὐτὴν οἱ Σοδομῖται. Μὴ καὶ ἡ θύρα τοῦ Λὼτ δόκησις ἦν, ὦ Μαρκίων; Οὐχ ὑπολείπεται δέ σοι ἀντιλογία οὐδεμία. Ἔκλασε γὰρ τὸν ἄρτον σαφῶς, καὶ διέδωκε τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς.

66. μεθ' ὑμῶν *abest supra.*
67. πολλὰ *abest supra.*
68. *Libri habent* φησὶν.
69. *Restitui praepositionem* ἐπὶ, *quae hic in libris desideratur. Extat ea autem supra.*
70. *Supra* ἠνεῴχθησαν.
71. *Verba* Εἰ δὲ — — — λόγου τοῦ, Ἐλάλησα ὑμῖν, *quae desiderantur in edit. princ., ex cod. Vatic. reposuit Petavius.*

tis viventem cum mortuis? Surrexit. Recordamini quae locutus est, cum adhuc esset: Quoniam oportet filium hominis pati et tradi.

Refut. LXXVI. Fidem tibi facere ne angeli quidem isti possunt, o Marcio, dum ipsum triduo inter mortuos versatum esse praedicant, eundemque postea redivivum, nec amplius mortuum, qui divinitate quidem ipsa perpetuo vivat, neque mortem sit expertus aliquando, carne vero triduo mortuus iacuerit, ac denuo vivere coeperit. Sic enim mulieres alloquuntur: *Surrexit; non est hic.* Quid autem aliud surgendi vox, nisi eum dormiisse significat? Quod quidem manifestius postea declarant: *Recordamini* enim inquiunt, *quoniam cum adhuc viveret talia locutus est vobis: Quia oportet pati filium hominis.*

Schol. LXXVII. Quin ea sustulit quae Cleophae, eiusque so- Luc. 24. 25.
cio dicta sunt, cum illis occurrit: *O stulti et tardi corde ad credendum in omnibus, quae locuti sunt prophetae! Nonne haec oportuit pati?* Ac pro his, *in omnibus quae locuti sunt prophetae*, scripsit,
in omnibus, quae locutus sum vobis. Sed ex eo redarguitur, quod Ibid. 31.
cum *panem fregit, aperti sunt oculi, et cognoverunt illum.*

Refut. LXXVII. Unde illa panis fractio? dic sodes, Marcio. Num ab inani aliqua forma, an a corpore mole aliqua constante, ac revera istud agente profecta est? Cum enim resurgeret a mortuis, cum eodem illo sanctissimo corpore reipsa surrexit. Tu vero pro his verbis: *Nonne haec sunt quae locuti sunt prophetae?* rescribere ausus es: *Nonne haec sunt quae locutus sum vobis?* Atqui si hoc illis dixisset: *Locutus sum vobis*, ex iis utique verbis ipsum cognoscere debuerant. Cur igitur in frangendo pane subiicit, *Aperti sunt illorum oculi, et cognoverunt eum: et evanuit?* Ita quippe deum decebat, qui corpus suum in spiritale convertisset, verum quidem illud ostendere, sed quoties tamen libuisset mortalium oculis subtrahere,
quando nihil est quod illius potestatem effugiat. Nam et Elisaeus 4.Reg. 6, 18.
propheta cum esset, et a deo beneficio eiusmodi esset affectus, ab eodem postulavit ut qui se quaererent caeci repente fierent; quod ita gestum est ut eum illi cuiusmodi erat videre non possent. Quin etiam Sodomis angeli Loti ostium subducere oculis potuerunt, adeo ut in-
tueri illud Sodomitae nequiverint. Utrumnam igitur Loti ianua vana Gen. 19, 11.
quaedam species fuit, o Marcio? Non video quid contra haec biscere possis. Siquidem panem manifeste fregit, et in discipulos suos distribuit.

Σχόλ. οη'. Τί τεταραγμένοι ἐστέ; ἴδετε τὰς χεῖράς [72] μου καὶ τοὺς πόδας [73] μου, ὅτι πνεῦμα [74] ὀστᾶ οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα.

Ἔλεγχ. οη'. Τίς οὐκ ἂν καταγελάσῃ τοῦ λήρου, ἐν ἀφροσύνῃ ἑαυτὸν καὶ ἑτέρων ψυχὰς κατασπῶντος εἰς ᾅδην; Εἰ μὲν γὰρ οὐχ ὡμολόγητο παρ' αὐτοῦ ταῦτα, πιθανὴ ἦν αὐτοῦ ἡ πλάνη, καὶ συγγνώμην εἶχον οἱ ὑπ' αὐτοῦ ἠπατημένοι. Νῦν δὲ ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὡμολόγησε, καὶ οὐ περιῇρε τὰ ῥητὰ ταῦτα, ἀναγινώσκουσι δὲ αὐτὰ καὶ οἱ αὐτοῦ, ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτῶν μένει, καὶ ἀπαραίτητον τὸ αὐτοῦ καὶ τὸ αὐτῶν πῦρ, ἀναπαλογήτοις οὖσι, σαφῶς τοῦ σωτῆρος διδάξαντος καὶ μετὰ ἀνάστασιν ὀστᾶ καὶ σάρκα [75] ἔχειν, ὡς αὐτὸς ἐμαρτύρησε λέγων, Ὡς ἐμὲ ὁρᾶτε ἔχοντα. Αὕτη ἐστὶν ἡ κατ' αὐτοῦ ἀπὸ τῶν λειψά-
pag. 350. *νων τῶν παρ' αὐτῷ σωζομένων ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ὑπόθεσις τῆς ἡμῶν πεποιημένης δι' αὐτὸν πραγματείας, ὥς γε νομίζω ἱκανῶς ἔχειν πρὸς ἀντίθεσιν τῆς αὐτοῦ ἀπάτης. Ἐλεύσομαι δὲ καὶ εἰς τὰ ἑξῆς τῶν ἀποστολικῶν ῥητῶν παρ' αὐτῷ ἔτι σωζομένων, καὶ δι' ἡμῶν πάλιν οὕτως ἀναλελεγμένων, ἐν πρώτοις δὲ ἡμῖν καὶ καθ' εἱρμὸν [76] δι' ὅλου οὕτως προταχθέντων ἀπὸ τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς. Αὕτη γὰρ παρ' αὐτῷ πρώτη κεῖται. Ἡμεῖς δὲ τὴν ἀναλογὴν τότε ἐποιησάμεθα, οὐχ ὡς παρ' αὐτῷ, ἀλλ' ὡς ἔχει τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν, τὴν πρὸς Ῥωμαίους τάξαντες πρώτην· ὧδε δὲ κατὰ τὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα οὕτως παρατιθέμεθα.*

Σχόλ. α'. [77] Μάθετε ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. Ὅσοι γὰρ ὑπὸ νόμον, ὑπὸ κατάραν εἰσίν. Ὁ δὲ ποιήσας αὐτὰ, ζήσεται ἐν αὐτοῖς.

Ἔλεγχ. α'. Τὸ, Μάθετε ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται, κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου εἰρημένα, γραφῆς ἐστι παλαιᾶς [78] δεικτικά· ἅτινά ἐστι παρὰ τοῦ ἀποστόλου εἰς ἡμετέραν ζωὴν ἀπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν εἰρημένα περὶ καινῆς διαθήκης, καὶ σύζυγα ὄντα τῆς ἡμῶν ἐλπίδος. Καὶ τὸ, Ὑπὸ κατάραν εἰσὶ, φησὶν ὅτι ἐν τῷ νόμῳ ἀπειλὴ ἐτύγχανε κατὰ τῆς τοῦ Ἀδὰμ παρακοῆς, ἕως ὅτε ἦλθεν ὁ [79] ἄνωθεν ἐλθὼν, καὶ ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ φυράματος σῶμα ἀμφιάσας μετέβαλε τὴν κατάραν εἰς εὐλογίαν.

Σχόλ. β'. Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. Ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐπαγγελίας, διὰ τῆς ἐλευθέρας.

72. μου *abest supra.*
73. μου *abest supra.*
74. *Supra* ὀστέα.
75. *Ita correxit Petavius. Libri habent* ἔχει.
76. *Reposui* δι' ὅλου. *Nam editi libri habent* δὴ ὅλου. — *Cornarius:* „— et per nos rursus sic delecta sunt: ita ut

Schol. LXXVIII. *Quid turbati estis? Videte manus meas, et* Luc. 24, 39.
pedes meos: quia spiritus ossa non habet, sicut me videtis habere.

Refut. LXXVIII. Quis nugacissimum hunc non irrideat, qui stoliditate sua cum semetipsum, tum ceterorum animas ad inferos detrudat? Nam nisi haec ille confiteretur omnia, haberet eius error colorem aliquem, ac venia digni utcumque forent qui se ab illo decipi paterentur. Nunc cum et iste verba illa pro germanis habeat, nec ea sustulerit, et ab eiusdem discipulis legantur, cum utrorumque delictum, tum vero ignis ille manet, quem nulla tergiversatio possit effugere, utpote quibus omnis adempta sit excusatio. Nam id aperte salvator edocuit, post resurrectionem ossibus se ac carne constare, quod haec ipsius verba demonstrant: *Sicut me videtis habere.* Atque hoc illius operis argumentum est, quod adversus Marcionem elaboraveram, quodque ex illis evangelii reliquiis, quas adhuc retinet, carptim selegeram. Quod quidem ad refutandum illius errorem sufficere arbitror. Venio nunc ad reliquas apostoli sententias, quas perinde adsciscendas putavit, ego vero vestra caussa potissimum excerpsi, in iisce proponendis eundem quo ille usus est ordinem seriemque tenui, ut ab ea quae ad Galatas scripta est initium facerem. Hanc enim primo ille loco proposuit. Sed nos olim excerpta nostra sic instituerамus, non ut illius ordinem sequeremur, sed eum quem apostolica scripta repraesentant, nimirum primum ut locum ea quae ad Romanos scripta est obtineret. Nunc autem omnia ad illius nos formam et exemplum accommodata proponemus.

Ex epistola ad Galatas.

Schol. I. *Discite quia iustus ex fide vivit. Quotquot enim sub* Galat. 3, 11.
lege sunt, sub maledicto sunt. Qui autem fecerit ista, vivet in eis.

Refut. I. Haec ipsa verba: *Discite quia iustus ex fide vivet,* ab apostolo usurpata testamentum vetus comprobant. Haec enim ab illo sunt ex lege ac prophetis ad vitam nobis conciliandam de novo testamento pronuntiata, et quidem cum spe nostra consentanea. Quod autem *sub maledicto esse* dicit, eo referendum est, quod adversus Adami delictum dei comminationes in lege continebantur, donec e coelo missus adveniret Christus, qui ex Adami massa formatum sibi corpus induens maledictum in benedictionem convertit.

Schol. II. *Maledictus omnis qui pendet in ligno. Qui autem ex* Ibid. 13.
repromissione est, ex libera. Cap. 4, 23.

superius quidem iuxta ordinem per totum a nobis proposita sint, nunc vero ab epistola ad Galatas initio facto."
77. *Supra* Μάθετε δὲ ὅτι δίκαιος.
78. δεικτικὰ *cod. Vatic.* δεκτικὰ *libri editi.*
79. ἄνωθεν *cod. Vatic., et inde edit. Petav.* ἄνω *edit. princ.*

Ἔλεγχ. β'. Δεικνὺς πάλιν ὁ ἅγιος ἀπόστολος τὴν οἰκονομίαν τῆς ἐνσάρκου παρουσίας καὶ τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῇ λύσει τῆς κατάρας γινομένην, [80] ταύτην δὲ προγεγράφθαι ἐν τῷ νόμῳ καὶ [81] προπεφητεῦσθαι ἐσομένην, εἶτα τελεσθεῖσαν ἐπὶ τῷ σωτῆρι, ἐπέδειξε σαφῶς ὅτι οὐκ ἀλλότριος ὁ νόμος τοῦ σωτῆρος. Προεφήτευσε γὰρ καὶ ἐμαρτύρησε τοῖς ὑπ' αὐτοῦ μέλλουσι γίνεσθαι.

Σχόλ. γ'. Μαρτύρομαι δὲ πάλιν ὅτι ἄνθρωπος [82] περιτεμνόμενος ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον πληρῶσαι.

pag. 351. Ἔλεγχ. γ'. Τὸ, Ὀφειλέτης ἐστὶν, οὐκέτι ὡς περὶ ἀπειρημένου λέγει, ἀλλὰ περὶ βαρυτέρου φορτίου δυναμένου ἐλαφρυνθῆναι, ἑνὸς δὲ ὄντος δεσπότου, δυναμένου καὶ βαρύνειν καὶ [83] ἐλαφρύνειν διὰ τῆς προαιρέσεως τῶν μὴ παραιτησαμένων καταδέξασθαι τὴν διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ σωτηρίαν.

Σχόλ. δ'. Ἀντὶ τοῦ, Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ, [84] ἐποίησε Δολοῖ.

Ἔλεγχ. δ'. Ἵνα μηδὲν ἀληθὲς παρ' αὐτῷ εὑρεθείη, οὐδαμοῦ σχεδὸν ἄνευ ῥαδιουργίας ταῖς γραφαῖς προσενήνεκται, ἀλλὰ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀκολουθίας ἡ φανέρωσις τοῦ λόγου γίνεται. Ἡ γὰρ ζύμη τὸ εἶδος φυράματος [85] ἔργον, καὶ ἀπὸ τοῦ φυράματος [86] τὸ ζυμοῦσθαι. Καὶ οὐκ ἐν τοῖς πρωτοτύποις τὸ εἶδος ἠφάνιζεν ὁ συνετῶς τὴν παραβολὴν τοῦ αἰνίγματος ποιησάμενος.

Σχόλ. ε'. Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ὑμῖν πεπλήρωται, [87] Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

Ἔλεγχ. ε'. Τίς ἐστι χρεία τῷ ἁγίῳ ἀποστόλῳ νόμῳ χρῆσθαι, εἰ ἀπηλλοτρίωτο [88] ἡ καινὴ διαθήκη τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας; ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι τοῦ ἑνὸς θεοῦ [89] αἱ δύο διαθῆκαι, καὶ ἡ συμφωνία τὸ πληρωτικὸν τοῦ νόμου διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον ἰσορρόπως ἐν ταῖς δύο διαθήκαις γνωρίζεται, τὸ τέλεον [90] ἐργαζόμενον τὸ ἀγαθὸν νόμου τελείωσιν εἶπεν εἶναι, τὴν ἀγάπην.

Σχόλ. ς'. Φανερὰ δέ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, ἅτινά ἐστι πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, [91] εἰδωλολατρίαι, φαρμακεῖαι, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐρίθειαι, διχοστασίαι, [92] αἱρέσεις, [93] φθόνοι,

80. *Rescripsi* ταύτην δὲ προγεγράφθαι *pro eo quod libri praebent* ταύτῃ προσγέγραπται. *Cornarium atque Petavium secutus. Ille enim vertit* „idque praescriptum in lege, et praedictum a prophetis futurum esse.“

81. προπεφητεῦσθαι *cod. Vatic., et inde edit. Petav.* προφητεῦσθαι *edit. princ.*

82. *Supra* περιτετμημένος.

83. λαφρύνειν *ed. princ.*

84. ἐποίησε *Rhedigeranus liber, et editi.* ἐποίησαν *cod. Vatic.*

85. *Verba* ἔργον, καὶ ἀπὸ τοῦ φυράματος, *quae desiderantur in edit. princ., ex cod. Vaticano restituit Petavius.*

86. τὸ ζυμοῦσθαι. Καὶ οὐκ ἐν τοῖς

Refut. II. Cum hoc loco rursus apostolus significet susceptae carnis administrationem omnem ac crucem ad tollendum maledictum pertinuisse, idque ipsum et in lege antea scriptum ac praedictum fuisse, ac demum in salvatore perfectum, haud obscure declarat non alienam a salvatore esse legem, utpote quae ab illo gerenda omnia vaticinata fuerit, ac testimonio corroborarit.

Schol. III. *Testificor rursum quoniam homo circumcisus debitor est universae legis implendae.* Galat. 5, 3.

Refut. III. Quod ait, *Debitor est*, non tamquam de re quapiam prohibita dixit, sed de graviore quodam onere, quod sublevari potest. Sed ita, unus ut sit dominus, qui et onerare possit, et de onere detrahere, pro eorum voluntate qui oblatam per eius gratiam ipsius adventu salutem minime repudiaverint.

Schol. IV. Pro eo quod est, *Modicum fermentum totam massam corrumpit*, rescripsit *Adulterat.* Ibid. 9.

Refut. IV. Ne quod sit apud illum veritatis vestigium, nusquam fere scripturas attigit, quin malitiose aliquid immutaret, sed ex eo quod sequitur orationis series ipsa manifesta redditur. Nam fermentum, velut forma quaedam, massae subactae opus est, et fermentatio ipsa e subacta massa fit; neque primigeniam formam destruxit, qui prudenter similitudinem illam comparationemque transtulit.

Schol. V. *Omnis enim lex in eo vobis impletur: Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Ibid. 14.

Refut. V. Quid attinebat apostolum legem adhibere, si a veteribus mandatis novum testamentum abhorreret? Sed ut aperte monstraret duo illa testamenta ab uno eodemque auctore deo manasse, summamque amborum esse concordiam, utrobique proximorum caritate legem impleri significatur, quae perfectum omnibusque numeris absolutum bonum efficiat. Ideo perfectionem legis apostolus caritatem esse definit.

Schol. VI. *Manifesta sunt autem opera carnis, quae sunt fornicatio, immunditia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, irae, rixae, dissensiones, sectae, homi-* Ibid. 19.

ex cod. Vatic. reposuit Petavius. In edit. princ. enim, quacum conspirat etiam cod. Rhedig., vitiose extat τῷ ζυμοῦσθαι ἐν τοῖς.

87. *Sic etiam supra. Petavio deesse videtur* ἐν τῷ.

88. ἡ *adposui de auctoritate cod. Vaticano.*

89. *Facile aliquis correxerit* θεοῦ, οὗ αἱ δ. δ., καὶ *cett.*

90. ἐργαζόμενον *scripsi pro* ἐργαζομένου, *quod libri tuentur. Illud enim sententia postulat.*

91. εἰδωλολατρεία *supra legitur.*

92. *Supra* αἵρεσις.

93. *Supra* φόνοι.

μέθαι, κῶμοι, [94] καθὼς καὶ προεῖπον ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν.

Ἔλεγχ. ϛʹ. Ὢ θαυμασίων μυστηρίων, καὶ ἀντιθέτων θεοῦ ὑποδειγμάτων. Τῇ γὰρ σαρκὶ περιῆψε τὰ πάντα δεινά. Ἡ σὰρξ δὲ οὐκ ἀεὶ ἦν, ἀλλ' ἐν τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ τῆς κοσμοποιΐας, τοῦ Ἀδὰμ πλασθέντος, ἡ σὰρξ ἔκτοτε ἔσχε τὴν ἀρχὴν, φημὶ τῆς πλάσεως· ἵνα ἐλεγχθῶσιν οἱ λέγοντες ἀεὶ καὶ ἐξ ἀρχῆς εἶναι τὸ κακόν. Καὶ γὰρ οὔτε ἐξότε ἐπλάσθη ἡ σὰρξ ἥμαρτεν, ἵνα μὴ ὁ πλάστης αἴτιος νομισθῇ ἁμαρτίας, πλάσας σάρκα ἁμαρτωλὴν, οὔτε προϋπῆρχε τοῦ πλάσματος τὸ κακόν. Μετὰ
pag. 352. χρόνον δὲ ἐν παρακοῇ ὁ Ἀδὰμ γεγονὼς, ἔχων τὸ αὐτεξούσιον, προαιρέσει ἰδίᾳ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ἁμαρτίαν εἰς ἑαυτὸν διανοηθεὶς ἔπραξε, φημὶ δὲ τὴν ἀθέτησιν τοῦ αὐτοῦ δεσπότου διὰ τῆς παρακοῆς ποιησάμενος. Ποῦ τοίνυν ἦν τὸ κακὸν, πρινὴ τὴν σάρκα εἶναι; Πῶς δὲ εὐθὺς πλασθεῖσα οὐ τὸ κακὸν εἰργάσατο, ἀλλὰ χρόνῳ μετέπειτα; Ἄρα γοῦν ἀνῄρηται ὁ περὶ τῆς κακίας ἀρχῆς λόγος. Οὐ γὰρ δύναται ἀρχαΐζειν, ἐπειδὴ ἐν τῇ σαρκὶ τῇ μεταγενεστέρᾳ τὸ γίνεσθαι ἔχει ἡ κακία, ἢ μὴ γίνεσθαι. Καὶ οὔτε ἡ σὰρξ πάλιν ἀκληρονόμητός ἐστι τῶν ἐπουρανίων. Καὶ μή τις λάβηται τοῦ ἁγίου ἀποστόλου εἰπόντος, Σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν· οὐ γὰρ πᾶσαν σάρκα αἰτιᾶται. Πῶς γὰρ αἰτιαθήσεται σὰρξ, ἡ μὴ πράξασα τὰ προειρημένα; Καὶ ἐξ ἑτέρων δὲ ἀποδείξεων παραστήσω τὸ ζητούμενον. Τίς γὰρ, φησὶν, ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν θεοῦ; Πῶς οὐ κληρονομήσει Μαρία ἡ ἁγία μετὰ σαρκὸς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἡ μὴ πορνεύσασα, μὴ ἀσελγήσασα, μὴ μοιχευθεῖσα, μηδέν τι τῶν ἀνηκέστων σαρκὸς ἔργων ἐργασαμένη, ἀλλὰ ἄχραντος μείνασα; Οὐκ ἄρα τοίνυν περὶ σαρκὸς λέγει μὴ κληρονομεῖν βασιλείαν οὐρανῶν, ἀλλὰ περὶ σαρκικῶν ἀνθρώπων τῶν τὰ φαῦλα διὰ τῆς σαρκὸς πραττόντων, ἅτινά ἐστι πορνεία, εἰδωλολατρία, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Καὶ ἐξάπαντος ἐλήλεγκταί σου ἡ σκευωρία, ὦ Μαρκίων πεπλανημένε, τῆς ἀληθείας πάντῃ προλαβούσης, καὶ τὸ στερεὸν τοῦ κηρύγματος τῆς ζωῆς ἀσφαλιζομένης.

Σχόλ. ζʹ. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις.

Ἔλεγχ. ζʹ. Εἰ ἐσταύρωσαν τὴν σάρκα οἱ τοῦ Χριστοῦ, ὦ Μαρκίων, δῆλον ἦν ὅτι οἱ τοῦ Χριστοῦ δοῦλοι σὺν ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ τοῖς παθήμασι καθαρὰν τὴν σάρκα ἀπέδειξαν, καὶ ἐμιμήσαντο τὸν Χριστὸν, δείξαντες αὐτὸν σάρκα ἐσταυρωκέναι. Διὸ καὶ αὐτοὶ τὰ ἴσα τῷ δεσπότῃ αὐτῶν φρονήσαντες τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν. Καὶ εἰ τὴν σάρκα

94. ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ *cett. plene supra.*

cidia, ebrietates, comessationes, quae praedico vobis, sicut praedixi, quoniam qui talia agunt regnum dei non possidebunt.

Refut. VI. O admiranda dei mysteria, ac Marcionis erroribus adversa dogmata! Etenim mala omnia carni tribuuntur. Ea porro perpetuo non extitit, sed sexto demum die, tum cum Adamus formatus est, esse coepit. Ex quo illi refelluntur qui malum ab initio ac semper extitisse praedicant. Atqui neque simul ac formata caro est, peccatum admisit, ne peccati auctor qui illam finxerant haberetur, quasi peccata ream carnem molitus esset, neque malum opus ipsum antecessit. Verum aliquanto post tempore a dei obsequio desciscens Adamus ac libertate praeditus per sese ac sponte sua certoque consilio peccato se obstrinxit, dum per animi contumaciam domino sui maiestatem imminuit. Ubinam ergo rerum, antequam caro prodiisset, peccatum fuit? Aut quanam ratione non simulatque condita est, sed aliquanto postea intervallo malum commisit? Quamobrem omnis illa de principio mali sententia corruit. Non enim antiquum esse potest malum, quod in recentiori caro habet ut sit, aut non sit omnino. Neque vero a coelesti possessione caro deiicitur. Nec est quod apostoli auctoritate abutatur quispiam, dum ait:
Caro et sanguis regnum dei non possidebunt. Nam non carnem omnem 1. Cor.
accusat. Cur enim accusetur ea quae nihil eorum quae antea com- 15, 50.
memorata sunt admiserit? Sed et aliis quoque rationibus quod quaeritur evidenter ostenditur.
Quis, inquit, *accusabit adversus electos* Rom. 8, 33.
dei? Nonne sanctissima virgo Maria cum ipsa carne coeleste regnum capesset, cui neque vitium est unquam oblatum, nec libidine est ulla aut adulterio foedata, neque quicquam ex nefariis illis carnis operibus admisit, sed integra inviolataque perstitit? Non igitur utcumque de carne loquitur, cum eam negat coeleste regnum possidere, sed de carni immersis hominibus, qui adminiculo carnis scelesta quaedam perpetrant, cuiusmodi sunt fornicatio, idololatria etc. Unde tua, Marcio, fraus atque calliditas omnino detegitur, cum omnes erroris aditus iamdudum veritas occuparit, praedicationisque eius quae vitam adfert firmitatem stabilitatemque munierit.

Schol. VII. *Qui autem Christi sunt, carnem crucifixerunt cum* Gal. 5, 24.
vitiis et concupiscentiis.

Refut. VII. Si qui *Christi sunt, carnem crucifixerunt*, Marcio, perspicuum est Christi servos circumcisis cupiditatibus et affectionibus purgatissimam carnem suam reddidisse, imitatosque esse Christum, dum ipsum carnem suam cruci affixisse declarant. Unde et illi eodem quo dominus suus consilio carnem in cruce defigunt. Iam

41 *

ἐσταύρωσαν, [95] ἀνένδεκτον τὴν σάρκα ὑπὲρ Χριστοῦ παθοῦσαν μὴ σὺν Χριστῷ βασιλεύειν· καθὼς καὶ ἐν ἄλλῳ ῥητῷ δείκνυσιν ὁ ἅγιος ἀπόστολος λέγων ὅτι, Καθάπερ κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ, οὕτως καὶ τῆς δόξης.

Σχόλ. η΄. Οὔτε γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάσσουσιν.

pag. 353. Ἔλεγχ. η΄. Οὐκ ἀπηγόρευτο τοίνυν ἡ προτέρα περιτομὴ ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ, εἰ νόμον ἐφύλαξε. Νόμος δὲ Χριστὸν κατήγγελλεν ἐρχόμενον νόμον ἐλευθερίας παρασχέσθαι, καὶ οὐκέτι ἡ περιτομὴ ἐν σαρκὶ τῷ χρόνῳ τοῦ Χριστοῦ ἐξυπηρετήσειεν. Ἦλθε γὰρ ἡ διὰ Χριστοῦ ἀληθινὴ, ἧς τύπος ἐκείνη ἦν. Οἱ δὲ ἔτι ἐν ἐκείνῃ σφραγιζόμενοι, κἂν τε πάντα τὸν νόμον φυλάξωσιν, οὐκέτι αὐτοῖς λογισθήσεται νόμου φύλαξις, ἐπειδὴ γὰρ ὁ νόμος ἔλεγε περὶ Χριστοῦ ὅτι, προφήτην ἐγερεῖ ὑμῖν κύριος ὁ θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν μου ὡς ἐμὲ, αὐτοῦ ἀκούσετε· αὐτῶν δὲ τοῦ Χριστοῦ μὴ ἀκουσάντων ἡ περιτομὴ ἀκροβυστία γίνεται αὐτοῖς, καὶ ἡ φύλαξις τοῦ νόμου οὐκέτι φύλαξις. Καλὸς τοίνυν ὁ νόμος, καὶ καλὴ ἡ περιτομὴ, ἀφ' οὗ καὶ ἀφ' ἧς ἔγνωμεν Χριστὸν, καὶ τὸν ἐντελέστερον αὐτοῦ νόμον, καὶ τὴν ἐντελεστέραν αὐτοῦ περιτομήν.

[96] ΑΠΟ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ. ΑΥΤΗ ΓΑΡ ΠΑΡ ΑΥΤΟΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ, ΚΑΙ ΠΑΡ ΗΜΙΝ.

α΄ καὶ ϑ΄ Σχόλ. Γέγραπται γὰρ, Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω.

α΄ καὶ ϑ΄ Ἔλεγχ. Εἰ ἀπὸ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς προφήταις ἀναλέγεται ὁ ἀπόστολος μαρτυρίας, εἰς παράστασιν ἀληθείας καὶ ἀγαθῆς διδασκαλίας, οὐκ ἀλλότριοι οἱ προφῆται τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ διδασκαλίας.

β΄ καὶ ι΄ Σχόλ. [97] Καὶ ἵνα, καθὼς γέγραπται, ὁ καυχώμενος ἐν κυρίῳ καυχάσθω.

β΄ καὶ ι΄ Ἔλεγχ. Εἰ ἐπαινετὸς ὑπάρχει ὁ καυχώμενος ἐν κυρίῳ παρὰ τοῖς προφήταις, κύριον δὲ οἶδε τὸν θεὸν τοῦ νόμου τὸν παρὰ σοὶ, ὦ Μαρκίων, καὶ κριτὴν καὶ δημιουργὸν καὶ δίκαιον καλούμενον, οὐκ ἄλλος ἐστὶν οὗτος παρὰ τὸν [98] τοῦ Χριστοῦ πατέρα, οὗ μαθητὴς ὑπάρχει Παῦλος· ἐπειδήπερ ἀπὸ τῆς τοῦ προφήτου διδασκαλίας ὁ διδάσκαλος κατασταθεὶς τῶν ἐθνῶν ὑπὸ Χριστοῦ Παῦλος ἀπὸ τῶν ὁμοίων καὶ τῶν αὐτῶν διδασκαλιῶν ἀνιμώμενος ὡς καθαρὸν ὕδωρ ἀρδεύει ἣν πεπίστευται ἐκκλησίαν.

γ΄ καὶ ια΄ Σχόλ. Τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, τῶν καταργουμένων.

95. ἀνέκδεκτον cod. Vatic.
96. Vulgo α΄ καὶ ϑ΄ σχόλ. Ἀπὸ τῆς cett., quod ita mutavi, ut illud α΄ καὶ ϑ΄ σχόλ. ante Γέγραπται collocarem.

vero si carnem suam crucifixerint, fieri non potest, quin caro pro Christo perpessa cum Christo pariter regnet, id quod alio in loco his verbis demonstrat apostolus: *Sicut socii passionum Christi estis, ita et gloriae.* 2. Cor. 1, 7.

Schol. VIII. *Neque enim qui circumciduntur ipsi legem custodiunt.* Gal. 6, 13.

Refut. VIII. Non igitur suo tempore prohibita vetus illa circumcisio fuit, si quidem legem custodiret. Porro lex Christum nuntiabat idcirco venientem, ut legem liberatis afferret, cuius illa figuram expressit. Quicumque vero adhuc in illa signantur, tametsi legem omnem observent, non tamen iis observatio ista legis imputabitur. Cum enim lex de Christo praedixerit: *Prophetam suscitabit vobis dominus deus e fratribus meis sicut me; ipsum audietis:* qui ex illis Christum non audierint, horum circumcisio praeputii instar aestimatur, ipsaque legis observatio observatio esse desinit. Est igitur bona quidem lex, bonaque circumcisio, quas Christum Christique perfectiorem legem ac circumcisionem cognovimus. Deut. 18, 15.

EX EPISTOLA AD CORINTHIOS, QUAM ISTI PERINDE AC NOS SECUNDO LOCO NUMERANT.

Schol. I et IX. *Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam prudentium reprobabo.* 1. Cor. 1, 19.

Refut. I et IX. Quandoquidem ex iis quae a prophetis scripta sunt apostolus ad veritatis sinceraeque doctrinae faciendam fidem auctoritates arcessit nequaquam a veritate, nec a bono bonaque illius disciplina, prophetae segregandi sunt.

Schol. II et X. *Ut, quemadmodum scriptum est, qui gloriatur, in domino glorietur.* Ibid. 31.

Refut. II et X. Cum is qui gloriatur in domino apud prophetas laude dignus habeatur, dominum porro scriptura eum intelligat qui legis sit deus, quem tu, Marcio, Iudicem et Creatorem, ac Iustum nominas, non potest hic alius esse quam Christi pater, cuius discipulus est Paulus; quandoquidem e prophetae doctrina gentium institutus a Christo magister Paulus, ex iisdem inquam doctrinae fontibus velut clarissimam aquam hauriens, commissam sibi perfundit ecclesiam.

Schol. III et XI. *Principum huius seculi, qui evacuantur.* Cap. 2, 6.

97. Καὶ ante ἵνα abest supra.
98. τοῦ abest ab edit. princ. Ex cod. Vatic. restituit Petavius.

pag. 351. γ′ καὶ ια′ Ἔλεγχ. Εἰ ἄρχοντες τοῦ αἰῶνος τούτου πολλοὶ, καταργοῦνται δὲ οἱ τοιοῦτοι, ἀναγκασθήσῃ, ὦ Μαρκίων, οὐκέτι τριῶν [99] Ἀρχῶν ζητεῖν τὰς ῥίζας, ἀλλ' [1] ἐρευνῆσαι ἄλλον μῦθον πολλῶν ἀρχῶν καὶ πολλῶν ῥιζῶν καὶ πολλῆς τραγῳδίας. Καὶ ὅταν συκοφαντῶν πλάσῃς (οὐ γὰρ εὕροις), [2] συναντήσει σοι τὸ Καταργουμένων, [3] ἐκ δὲ τοῦ λόγου τοῦ λέγοντος Καταργουμένων ἀναιρεθήσεται ἡ παρά σου φανταζομένη ἄναρχος τῶν ἀρχῶν ῥίζα. Πᾶν γὰρ τὸ λῆγον οὐκ ἀΐδιον ὑπάρχει, ἀλλὰ εἰ ἀρχὴν ἔσχε τοῦ εἶναι, καὶ τέλος ὑφέξει. Ἀδύνατον γὰρ τὸ ἀρχὴν ἐσχηκὸς διαιωνίζειν ἀϊδίως, εἰ μή τι ἂν θέλοι [4] τὸ ὂν, αἴτιον γενόμενον τοῦ μή ποτε ὄντος, ἀρξαμένου δὲ τοῦ εἶναι. Τὸ δὲ ὂν ἐστι πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, τὸ δὲ μὴ ὂν ἐστι πάντα τὰ [5] κεκτισμένα, ἀρχὴν ἐσχηκότα τοῦ εἶναι· ἐν οἷς ἂν καὶ τὸ λεγόμενον κακὸν καὶ ὂν κακὸν, ἀπὸ ἀνθρώπων ἀρξάμενον τῶν γενομένων, οὐκ ὄντων ποτέ. Ἀρχὴν δὲ τοῦ κακοῦ ἐσχηκότος ἐξότε καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὁ οὐκ ὢν ποτε, οὐκέτι ἔσται τὸ κακόν· ἀναμφιβόλως γὰρ ἀναιρεθήσεται, διὰ τὸ μὴ συνευδοκεῖν τὸν [6] ὄντα τῷ ἀρχὴν ἐσχηκότι καὶ ἐν φαύλοις ἑαυτὸν καταστήσαντι. Παυθήσεται γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου κηρύξεως, καὶ πρὸ τοῦδε νόμου ἀπὸ πολλῶν τῶν κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον πεπολιτευμένων, καὶ ἔτι γε περισσοτέρως ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐνσάρκου παρουσίας, τελειότατα δὲ ἀπὸ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως. Ἐπειδὴ, Σπείρονται ἐν φθορᾷ, ἐγείρονται ἐν ἀφθαρσίᾳ, μηκέτι τὸ κακὸν ἐργαζόμενοι, μηκέτι ἀποθνήσκοντες. Καὶ ὅτι δὲ παυθήσεται, μαρτυρήσει ὁ αὐτὸς λόγος τοῦ ἀποστόλου φάσκων, Τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, τῶν καταργουμένων. Καὶ ἀνήρηται πανταχόθεν ἡ κατὰ σὲ, ὦ Μαρκίων, ὑπόθεσις, φαντασιώδης τις οὖσα καὶ ψευδὴς καὶ ἄστατος καὶ ἄλογος.

δ′ καὶ ιβ′ Σχόλ. Γέγραπται γὰρ, Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν pag. 355. τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Καὶ πάλιν, Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων ὅτι εἰσὶ μάταιοι.

δ′ καὶ ιβ′ Ἔλεγχ. Τὸ Γέγραπται εἰς χρῆσιν προφερόμενον, καὶ τὸ

99. ἀρχῶν *cod. Vatic., et inde edit. Petav.* ἀρχόντων *cod. Rhedig. et edit. princ.*
1. *Reposui* ἐρευνῆσαι *pro* ἐρευνήσας, *quod in omnibus libris reperitur.*
2. συναντῆσαι *omnes libri, tam scripti quam editi.*
3. *Verba* ἐκ δὲ τοῦ — — — Καταργουμένων, *quae in edit. princ. non reperiuntur, ex cod. Vatic. restituit Petavius.*
4. τὸ αἴτιον *cod. Vatic. Verte: nisi*

Refut. III et XI. Si huius seculi principes sunt multi, qui quidem evacuantur, non trium amplius Principiorum, Marcio, stirpes ac radices indagare cogeris, sed aliam comminisci fabulam, atque multorum ad Principiorum et radicum, et ingentis alicuius tragoediae inquisitionem te convertere. Cumque nescio quid calumniose struxeris, neque enim invenire poteris quemadmodum verba illa, *Qui evacuantur*, accommodes, ex hoc ipso *evacuandi* vocabulo ruat illa necesse est, quam fingis, Principiorum radix, carens ipso Principio. Quicquid enim desinit aliquando, sempiternum esse non potest: sed si principium aliquod unde esse coepit habuerit, finem insuper obtinebit. Fieri quippe nequit ut quod principium habet perenne sit ac perpetuum. Alioqui quid illud sibi vellet quod dicitur, id quod est eius esse caussam quod aliquando non fuerit et esse demum coeperit? Idipsum porro quod est, pater est et filius, et spiritus sanctus. Cetera omnia, quae condita sunt, non esse dicuntur, quae a Principio quodam ortum habuerunt; inter quae malum etiam quod dicitur referendum est, malum inquam quod ab hominibus iam in lucem editis tamquam a principio manavit, cum et ipsi quandoque non fuerint, et tum esse malum coeperit cum et homo, qui antea non erat, originem accepit. Quare veniet tempus cum malum amplius non erit, cum Principi ipsi minime istud placuerit, quod ortum a principio ipsum in malorum numero atque ordine collocarat. Igitur non solum post corporum resurrectionem desinet, sed iamdudum ab ipsa legis promulgatione, imo ante legem ipsam in plerisque desiit, qui vitam suam ex naturalis legis praescripto temperarunt. Sed multo magis post Christi salvatoris adventum, ac denique post mortuorum Resurrectionem longe id cumulatius accidet. Quandoquidem *Seminantur in corruptione, surgunt autem in incorruptione,* 1. Cor. 15, 42.
nec malum amplius perpetrant, neque moriuntur. Ac cessaturum quidem omnino malum eadem illa apostoli testatur oratio: *Principum huius seculi, qui evacuantur.* Ex quo vanum tuum illud dogma concidit, Marcio! quod opinione sola confictum mendax, inconstans, rationique minime consentaneum est.

Schol. IV et XII. Scriptum est enim: *Qui comprehendit sapientes in astutia eorum.* Cap. 3. 19.
Et iterum: *Dominus novit cognitiones hominum, quia vanae sunt.* Ibid. 20.

Refut. IV et XII. Istud ipsum: *Scriptum est etc.* ad usum

qua placuerit illi quod est, quodque caussa factum est eius *cett. Neque Cornarius neque Petavius hunc locum intellexerunt.*
5. *Libri vulgo* κεκτημένα. „acquisita“ *vertit Cornarius.*
6. ὄντα *cod. Vatic.* ἄρχοντα *libri editi.*

Γινώσκει κύριος ὁμολογούμενον, οὐκ [7] ἀλλότριον ὑπάρχει τῷ ἀναλεξαμένῳ τὸ ῥητὸν τοῦ λόγου, φημὶ δὲ τῷ ἁγίῳ ἀποστόλῳ, παρ' ᾧ ἡ χρῆσις ἐμφέρεται. Ἐξ ἧς χρήσεως ὁ χαρακτὴρ φανεῖται οὐκ ἀλλοτρίου τοῦ κηρύγματος τοῦ ἀποστόλου ἀπὸ τῆς παλαιᾶς διαθήκης, ὅθεν αὐτῷ ἡ μαρτυρία συνέστη.

ε' καὶ ιγ' Σχόλ. Καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός.

ε' καὶ ιγ' Ἔλεγχ. Εἰ πάσχα ὁ ἀπόστολος ὁμολογεῖ, καὶ τυθέντα τὸν Χριστὸν οὐκ ἀρνεῖται, οὐκ ἀλλότριον τὸ πάσχα τοῦ Χριστοῦ, τοῦ κατὰ νόμον πάσχα πρόβατον θύοντος ἀληθινῶς, καὶ οὐ δοκήσει, [8] οὗ προβάτου τύπος ἦν ὁ [9] οὐ δοκήσει θυόμενος Χριστὸς, οὐδὲ ἄνευ σαρκὸς πάσχων. Πῶς γὰρ ἠδύνατο πνεῦμα θύεσθαι; Δῆλον οὐκ ἠδύνατο. Μὴ δυναμένου δὲ ἄνευ σαρκὸς [10] τυθῆναι, τυθέντος δὲ ἐν ἀληθείᾳ, ὁμολογεῖται διὰ τῆς τοῦ ἀποστόλου ἀναμφιλέκτου ὁμολογίας. Οὐκοῦν ἐκ παντὸς σαφῶς ἀποδέδεικται οὐκ ἀλλότριος [11] ὁ νόμος τύπῳ φερόμενος χρόνῳ [12] ἄχρι τοῦ ἐντελεστέρου καὶ ἐναργοῦς προβάτου τυθέντος ἐν ἀληθείᾳ Χριστοῦ, οὗ προῆγεν ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις ἄλλοις θυόμενον τὸ πρόβατον τὸ αἰσθητόν· ἡμῶν δὲ τὸ πάσχα ἐτύθη Χριστός.

ϛ' καὶ ιδ' Σχόλ. Οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἓν σῶμά ἐστιν; [13] Ἔσονται γὰρ οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

ϛ' καὶ ιδ' Ἔλεγχ. Εἰ οὐκ ἀληθὴς ὁ νόμος, τίνι τῷ λόγῳ οἱ ἀληθεῖς τὰς μαρτυρίας ἀπὸ τοῦ νόμου λαμβάνουσιν; Ὧν εἷς ὑπάρχει ὁ ἅγιος θεοῦ ἀπόστολος Παῦλος, ὁ τὴν μαρτυρίαν ταύτην μετὰ καὶ πολλῶν ἄλλων λαβὼν εἰς ἐναργῆ παράστασιν ἀληθείας καὶ κηρύγματος ἀγαθοῦ θεοῦ.

ζ' καὶ ιε' Σχόλ. Μετηλλαγμένως. [14] Ἀντὶ γὰρ τοῦ, Ἐν τῷ νόμῳ, λέγει, Ἐν τῷ Μωϋσέως νόμῳ. Λέγει δὲ πρὸ τούτου, [15] Ἢ καὶ ὁ νόμος ταῦτα οὐ λέγει;

ζ' καὶ ιε' Ἔλεγχ. Κἄν τε ἐν τῇ δευτέρᾳ ἀποφάσει ἀλλάξῃς τὸ εἶδος, ὦ Μαρκίων, καὶ νομίσῃς ἀπὸ τοῦ πεποιηκέναι σε, Ἐν τῷ νόμῳ [16] Μωϋσέως, ἀπαλλοτριοῦν διὰ τὸν Μωϋσέα θεοῦ τὸν νόμον, ἄνωθεν ὁ σύνδεσμος ἐλέγχει σου τὴν ἀφροσύνην, ὅτι, [17] Ἢ καὶ ὁ νόμος ταῦτα
pag. 356. οὐ λέγει; Ἐν γὰρ τῷ νόμῳ γέγραπται, Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. Οὐδὲν δὲ ἡμᾶς ἠδίκησας, κἄν τε προσθεὶς τὸ ὄνομα Μωϋσέως· ἀλλὰ ἡμᾶς μὲν ὠφέλησας, κατὰ σαυτοῦ δὲ τὴν μαρτυρίαν ἔσφιγξας, παντα-

7. *Ita ed. Petav., ex cod. Vatic.* ἀλλότριος *edit. princ.*

8. οὗ *scripsi, Cornarium atque Petavium secutus, pro* οὐ, *quod libri tam scripti quam editi tuentur.*

9. οὐ *desideratur in cod. Vatic.*

10. τιθῆναι τηθέντος *ed. princ. mendose.*

11. ὁ νόμος *cod. Vatic. et ed. Petav.* νόμος *ed. princ.*

12. μέχρι *edit. Petav. Nescio unde.*

translatum itemque, *Novit dominus etc.* hac auctoritate comprobatum, alienum ab eo minime censetur, qui hanc e scriptura sententiam protulit, apostolo videlicet, a quo ista collecta sunt. Atque hoc ex usu locorum satis apparet apostolicae doctrinae formam nihil a vetere testamento dissidere, cuius ille testimonium adhibuit.

Schol. V et XIII. *Etenim pascha nostrum immolatus est Christus.* 1. Cor. 5, 7.

Refut. V et XIII. Cum et pascha apostolus agnoscat, et immolatum Christum non neget, non est abalienandum a Christo pascha qui ex paschalis lege verum agnum non specie tenus immolat, cuius agni formam non specie item sola immolatus Christus nec sine carne passus expressit. Qui enim mactari spiritus posset? Sane fieri istud omnino nequit, sed neque sine carne potest occidi. Occisum autem esse revera haud dubia apostoli confessione declaratur. Quamobrem necessaria illud ratione colligitur, non alienam esse legem, quae adumbratis rebus ac figuris tamdiu constabat, donec perfectior, idemque manifestus agnus succederet, hoc est Christus reipsa mactatus, quem priscis temporibus antecessit alter ille qui immolabatur agnus, quique sensu percipi poterat: *Nostrum vero pascha immolatus est Christus.*

Schol. VI et XIV. *Nescitis quod qui adhaeret meretrici, unum corpus est. Erunt enim, inquit, duo in carnem unam.* Cap. 6. 16.

Refut. VI et XIV. Nisi vera lex sit, est tandem quod qui veritati student auctoritates ex illa depromunt? cuiusmodi sanctus dei apostolus est Paulus qui cum aliis innumeris hoc etiam testimonium ad veritatem bonique dei praedicationem evidenter asseverandam non dubitavit afferre?

Schol. VII et XV. Mutatus est locus. Nam pro eo quod est, Cap. 9. 8 et 9.
In lege, scripsit, *In Moysis lege*. Sed antea dixerat, *Tametsi lex ea non dicat.*

Refut. VII et XV. Licet in secunda sententia formam orationis immutaveris, Marcio, atque ex eo quod, *In lege Moysis* scripseris, hac voce, *Moysis*, alienum a lege deum ostendi putaveris posse, tamen superior illa coniunctio vesaniam tuam redarguit, *Tametsi lex ista non dicat.* In lege quippe scriptum est: *Non alligabis os bovi* Deut 25, 4.
trituranti. Ceterum quod tu legem Moysis scribere maluisti, nihil nobis omnino nocuisti, sed profuisti potius, ac luculentius contra te

13. *Supra* Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο *cett.*

14. *Aliter supra:* Ἀντὶ γὰρ τοῦ, Καὶ ὁ νόμος ταῦτα οὐ λέγει, φησὶ ἐκεῖνος, Εἰ καὶ ὁ νόμος Μωϋσέως ταῦτα οὐ λέγει.

15. *Editi libri* Εἰ καὶ.

16. *Ita cod. Vatic. et ed. Petav. In ed. princ. legitur* Μωϋσέος. *Ita vulgo etiam in seqq.*

17. *Editi* Εἰ καὶ.

χόθεν δὲ [18] ὡμολόγησας, ἀγνοῶν τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν Μωϋσέος νόμον ἀπὸ τοῦ, Ἐν τῷ νόμῳ Μωϋσέος, καὶ, Ὁ νόμος λέγει. Ἐπακολουθεῖ γὰρ ὁ ἀπόστολος συντιθέμενος ἐν τῷ μετέπειτα εἰρηκέναι, *Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ; ἢ πάντως δι' ἡμᾶς εἴρηκεν;* Εἰ δὲ διὰ τοὺς ἀποστόλους εἴρηκεν ὁ νόμος καὶ ὁ ἐν τῷ νόμῳ θεὸς λαλήσας, ἐπιμελεῖται ἄρα τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ μὴ φιμοῦν αὐτοὺς παρακελεύεσθαι, ἤτοι τοῦ λαλεῖν τὴν τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ διδασκαλίαν, ἤτοι τὴν ἐφήμερον τροφὴν παρὰ τῶν λαῶν ἀνενδέως αὐτοὺς ἔχειν. Οὐκ ἄρα ἀλλοτρίους τοὺς ἀποστόλους ἑαυτοῦ τῆς θεότητος οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἀπόστολοι ἀλλότριον αὐτὸν θεὸν ἡγοῦνται. Ἐξ ἧσπερ ὑπὲρ πάντων μαρτυρίας ὁ ἅγιος ἀπόστολος ἀποδέδωκε φήσας, Μὴ περὶ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ; ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀποστόλους εἴρηκε. Καὶ εἰ διὰ τοὺς ἀποστόλους εἴρηκε, κτιστής δέ ἐστι ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν, ἐξ ὧν βόες τε καὶ στρουθοὶ, ἑρπετά τε καὶ κνώδαλα, ἐνάλιά τε καὶ τὰ ἄλλα, ἄρα μέλει αὐτῷ περὶ πάντων κατὰ τὴν ἑκάστου ἀναλογίαν. Καὶ μέλει μὲν αὐτῷ περὶ πάντων ἐν τῷ λέγειν, Ἀνθρώπους καὶ κτήνη σώσεις, κύριε, καὶ ἐν τῷ εἰρηκέναι, Τίς δέδωκε κόρακι βοράν; καὶ, Νεοσσοὶ κοράκων πρὸς κύριον κεκράγασι, τὰ σῖτα ζητοῦντες, καὶ, Δώσεις τὴν τροφὴν εὔκαιρον τοῖς πᾶσιν. Ἀλλὰ οὐκ ἐν τῷ ἀλοᾶν τοὺς βοῦς παρεκελεύετο μὴ φιμοῦν βοῦν ἀλοῶντα, [19] ἐπεὶ ἐδείκνυεν ἂν μὴ δύνασθαι τὸν θεὸν τρέφειν αὐτοῦ τὴν [20] κτῆσιν [21] ἄλλῃ, εἰ καὶ μὴ διὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων τοῖς κτήνεσιν [22] ἐπικουρουμένων τροφῆς. Ἔδειξε δὲ ὁ ἅγιος ἀπόστολος οὐ δι' ἀπορίαν τροφῆς τὸν θεὸν διὰ τοῦ ἀλοητοῦ ἐπιμέλεσθαι βοῶν ἐν τῷ παρακελεύεσθαι μὴ φιμοῦν τοὺς τοιούτους, ἀλλὰ διὰ τοῦ αἰνίγματος περὶ τῶν ἀποστόλων σημαίνεσθαι τὴν σχέσιν. Τῶν γὰρ [23] κάτω αἰσθητῶν πάντων ποιεῖται τὴν πρόνοιαν, καὶ ὁμοίως μέλει αὐτῷ περὶ πάντων. Οὐ γὰρ ἀντιθέτως ὁ ἀπόστολος πρὸς τὸν σωτῆρα ἔγραφεν, ἵνα οὕτως προφασίσωνται οἱ πολλοί. Μικρότερα γὰρ τῶν βοῶν τὰ στρουθία, περὶ ὧν ὁ σωτὴρ ἔλεγεν ὅτι, Πέντε στρουθία πω-
pag. 357. λεῖται ἀσσαρίων δύο, καὶ πάλιν, Οὐχὶ δύο στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίου ἑνός; [24] Εἰ οὖν δύο στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίου ἑνὸς, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται εἰς παγίδα ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὁμοῦ μὲν πάντων προνοεῖ, τῶν δὲ μειζόνων ἐπιμελεῖται, κατὰ τὸ μεῖζον εἶδος τῆς πνευματικῆς ἀκολουθίας· ὥστ' οὖν ἐκ παντὸς ὁμολογεῖται τὸν αὐτὸν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν καὶ νομοθέτην παλαιᾶς καὶ καινῆς διαθήκης ὄντα θεὸν ἀγαθόν τε καὶ δίκαιον καὶ τῶν πάντων κύριον.

18. *Ita ed. Petav. ex cod. Vatic. Ed. princ. habet* ὁμολόγησας.

19. ἐπεὶ ἐδείκνυεν *ed. Petav. ex cod. Vatic.* ἐπεδείκνυεν *edit. princ.*

20. *Repone* κτίσιν.

21. *Rescripsi* ἄλλῃ, εἰ καὶ μὴ *postulante sententia. Libri habent* ἀλλὰ εἰ καὶ μή.

testimonium obfirmasti, ut vel imprudens confiterere Moysis legem a deo derivatam, hoc ipso quod, *In lege Mosis*, scripseris. Item, *Lex dicit*. Adstipulatur enim et apostolus postea subiiciens: *Numquid de bobus cura est deo? An propter nos utique dicit?* Quod si propter apostolos tam lex quam qui in lege locutus est deus ista dixerunt, uterque profecto apostolorum Christi curam suscipit, dum illis os alligari prohibet, sive a praedicanda Christi doctrina impediri vetat, sive quotidiana ipsis alimenta suppeditari populorum liberalitate praecipit. Itaque nec alienos a divinitate sua apostolos ille putat, nec isti alienum ipsum esse statuunt. Ex hoc vero communi omnibus testimonio sic colligit apostolus: *Numquid de bobus cura est deo?* Sed propter apostolos dixit. Quare si propter apostolos usurpavit, hominum porro pecudumque conditor est, e quibus boves sunt ac passeres, serpentes, bestiae, pisces, animantiaque reliqua, consequens est curam illum omnium pro cuiusque ratione capessere. Nam et universorum ei curam esse satis ex eo quod scriptum est
ostenditur: *Homines et iumenta salvabis, domine.* Item ex eo: *Quis* Psalm. 36, 7.
dedit corvo cibum? et: *Pulli corvorum ad dominum clamant cibos postu-* Iob. 39, 3.
lantes; et: *Dabis opportunam escam omnibus.* Neque vero bovum in Psalm. 146, 9.
obterendis frugibus obstringi capistris ora simpliciter prohibet. Alio- Psalm. 144, 15.
qui deum conditis a se animantibus praebere alimenta non posse monstraret, neque aliter quam ope hominum et auxilio pecorum pabulo providere. Sed illud apostolus declarat, non cibariorum inopia deum bubus triturae tempore consultum voluisse atque obligari vetuisse, verum hoc aenigma totum ad apostolos quadam habitudine referendum. At vero infima omnia, quae sensu percipi possunt, deus providentia sua complectitur, et universorum curam pariter suscipit. Non enim salvatori contraria scripsit apostolus, ut hanc sibi plerique excusationis latebram quaerant. Etenim longe bubus minores sunt
passeres, de quibus a salvatore dictum est: *Quinque passeres ve-* Luc. 12, 6.
neunt dupondio. Et rursum: *Nonne duo passeres asse veneunt, et* Matth. 10, 29.
unus ex ipsis non cadet in laqueum sine patre vestro qui in coelis est? Sic igitur universa deus providentia sua gubernat. Quae vero maiora sunt, altiore quadam cura et spiritali, quae illorum naturam consequitur, administrat. Concludendum igitur est eundem conditorem et opificem ac legislatorem esse veteris ac novi testamenti, deum bonum, et iustum, universorumque dominum.

22. *Libri habent* ἐπικουρουμένους. — *Pro* κτήνεσιν *in cod. Rhedig. extat* κτίσεσιν.

23. κάτω *rescripsi cum Petavio pro* κατὰ τὸ, *quod libri retinent.*

24. *Verba* Εἰ οὖν δύο στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίου ἑνὸς, *quae desiderantur in editis et in cod. Rhedig., restitui ex auctoritate cod. Vaticani.*

η΄ καὶ ις΄ Σχόλ. Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ;

η΄ καὶ ις΄ Ἔλεγχ. Ἤδη διαπεπραγμάτευται καὶ διὰ πλάτους ἡρμήνευται ἐν τῷ πρὸ αὐτοῦ ῥητῷ. Διὸ περιττὸν ἡγησάμενος αὖθις περὶ αὐτοῦ λέγειν ἠρκέσθην τοῖς προειρημένοις.

θ΄ καὶ ιζ΄ Σχόλ. Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι οἱ πατέρες [25] ὑμῶν ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πνευματικὸν ἔφαγον βρῶμα, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πνευματικὸν ἔπιον πόμα. Ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστὸς, ἀλλ᾽ οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν ηὐδόκησε. Ταῦτα δὲ τύποι [26] ὑμῶν ἐγενήθησαν, [27] πρὸς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς καὶ ἐκεῖνοι ἐπεθύμησαν· μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθώς τινες αὐτῶν, [28] καθὼς γέγραπται, Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν· μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστὸν, [29] ὅπου λέγει, Ταῦτα δὲ τυπικῶς συνέβαινεν ἐκείνοις, ἐγράφη δὲ ἡμῖν, καὶ τὰ ἑξῆς.

θ΄ καὶ ιζ΄ Ἔλεγχ. Ὢ πολλῆς [30] φρενοβλαβείας. Τίς ἔχων ὀφθαλμοὺς ἡλίου ἀνατέλλοντος ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ φωτὸς πλανήσει; Εἰ γὰρ πατέρας ἑαυτοῦ τοὺς τότε λέγει ὁ ἅγιος ἀπόστολος, καὶ ὑπὸ νεφέλης καὶ διὰ θαλάσσης διεληλυθέναι, καὶ πνευματικὸν βρῶμα καὶ πόμα εἶναι, βεβρωκέναι δὲ καὶ πεπωκέναι ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, Χριστὸν δὲ εἶναι τὴν πέτραν φάσκει, τίς πεισθήσεται Μαρκίωνος τῇ ἀπονοίᾳ, τοῦ σκοτίζοντος ἑαυτοῦ τὸν νοῦν καὶ τῶν ἀκουόντων αὐτοῦ, ἀλλότριον φάσκειν τὸν Χριστὸν τῶν ἐν νόμῳ γενομένων, ὁμολογουμένων δὲ παρὰ τοῦ ἀποστόλου ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὐκ ἐν δοκήσει; [31] Εἰ
pag. 358 φάσκει δὲ ὁ ἅγιος ἀπόστολος μὴ ἐν τοῖς πλείστοις τὸν Χριστὸν ηὐδοκηκέναι, πάντως διὰ παράνομον πρᾶξιν τῶν αὐτῶν. Εἰ δὲ οὐκ ηὐδόκησεν ἐν τοῖς κατὰ τὸν νόμον παράνομα ἐργασαμένοις, ἄρα ἀγανακτεῖ πρὸς τοὺς τοιούτους, ὡς αὐτοῦ δεδωκότος τὸν νόμον, καὶ διδάσκει ἑαυτοῦ τὸν νόμον ὑπάρχειν, καιρῷ [32] δοθέντα, καὶ δικαίως ἐξυπηρετηθέντα ἄχρι τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας. Πρέπον γάρ ἐστιν οἰκοδεσπότῃ καθ᾽ ἕκαστον καιρὸν ἁρμοδίως ἐπιτάσσειν τοῖς ἑαυτοῦ οἰκέταις τὰ πρέποντα. Εὐθὺς δὲ ἐπιφέρει λέγων, Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, πρὸς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κἀκεῖνοι ἐπεθύμησαν· μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθώς τινες αὐτῶν· οὐχὶ κατὰ πάντων τὴν ψῆφον διεξιών. Καὶ πόθεν οἶδας ταῦτα, ὦ ἀπόστολε; Ἐπιφέρει, Ὡς γέγραπται, φήσας, Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν. Ἄρα γοῦν ἀληθὴς ἡ γραφὴ, ἐξ ἧς καὶ τὸν ἔλεγχον κατὰ τῶν ἀνόμων ὁ ἀπόστολος λαμβάνει. Εἶτα πάλιν,

25. *Supra* ἡμῶν.
26. *Supra* ἡμῶν.
27. *Vulgo* μὴ πρὸς τὸ εἶναι. *Cf. supra.*
28. *Supra* ὡς.
29. *Supra* ἕως ὅπου.
30. φρενοβλαβίας *edit. princ.*
31. Εἰ *particulam repetii ex proxima vocabuli* δοκήσει *syllaba, quae videlicet illam absorpserat. Non enim reperitur in libris.*
32. δοξέντι *edit. princ., quod vitium ope cod. Vatic. sustulit Petavius.*

Schol. VIII et XVI. *Numquid de bobus cura est deo?* 1 Cor. 9. 9

Refut. VIII et XVI. Abunde tractatus hic locus est, et in superiori capite a nobis expositus. Ideoque supervacaneum rati eadem denuo repetere iis quae dicta sunt contenti esse debemus.

Schol. IX et XVII. *Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes eandem escam spiritalem manducaverunt. Bibebant enim de spiritali consequente eos petra, petra autem erat Christus. Sed non in pluribus eorum beneplacitum est deo. Haec autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut illi fuerunt, neque idolorum cultores efficiamini, sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Neque tentemus Christum,* usque ad illa verba: *Haec autem omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem nobis etc.* Cap. 10. 1 sqq.

Refut. IX et XVII. O inauditam amentiam! Quis oriente sole, si modo oculos habeat, a luce possit aberrare? Nam si patres suos veteres illos apostolus nominat, et sub nube fuisse, ac mare transiisse praedicat, si spiritalem escam et potum commemorat, itemque manducasse ac bibisse de spiritali consequente illos petra, eamque petram Christum esse scribit, quis Marcionis insaniae fidem adhibeat, qui suam ac sectatorum suorum mentem tantis tenebris implicat, ut Christum ab iis qui in lege versati sunt abalienare contendat, quos quidem apostolus revera, non ficta quadam specie commendavit? Quod autem *in plerisque* scribit idem *non fuisse placitum Christo*, plane ad illorum scelera pertinere putandum est. Iam vero Ibid. 5.
si in iis, qui in lege scelerate se gesserunt, nequaquam illi placitum est, ideo illis succensuerit oportet, quod legem ipse tulerit, quam omnino suam esse confirmat, quae pro temporis opportunitate concessa tamdiu functionem suam est administrationemque sortita, donec ille carne praeditus advenit. Nam et paterfamilias servis suis consentanea cuique tempori debet mandata praescribere. Subinde vero ista subtexuit: *Haec autem in figura nostri contigerunt, ne simus concupiscentes malorum, sicut illi concupierunt, neque idolorum cultores efficiamini, sicut quidam ex ipsis.* In quo non omnes sententia sua condemnavit. Sed undenam obsecro haec, apostole, nosti? *Sicut scriptum est*, inquit, *Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere.* Vera est itaque scriptura, de qua ad convincendos improbos Paulus argumenta colligit. Deinde rursus: *Neque tentemus*

Μηδὲ πειράζωμεν τὸν κύριον. Ὁ δὲ Μαρκίων ἀντὶ τοῦ Κύριον Χριστὸν ἐποίησε. Χριστὸν δὲ καὶ κύριον ταὐτὸν [33] ὑπάρχει, κἂν μὴ δοκοίη τῷ Μαρκίωνι, προϋποτεταγμένης τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπωνυμίας, ἐν τῷ εἰπεῖν, Ἡ πέτρα ἦν ὁ Χριστὸς, καὶ, Οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν ηὐδόκησε. Διεξιὼν δὲ πάλιν ὁ ἅγιος ἀπόστολος πᾶσαν τὴν τοῦ κεφαλαίου ὑπόθεσίν φησι, Ταῦτα δὲ τυπικῶς συνέβαινεν ἐκείνοις, ἐγράφη δὲ ἡμῖν εἰς νουθεσίαν. Εἰ τοίνυν τὰ τυπικῶς ἐκείνοις συμβεβηκότα ἐγράφη ἡμῖν εἰς νουθεσίαν, ὁ γράψας τὰ γεγονότα τότε εἰς νουθεσίαν ἡμῶν ἐπεμελεῖτο ὢν καὶ τὴν νουθεσίαν ἐποιεῖτο, τὸ μὴ γίνεσθαι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν. Ὁ δὲ μὴ θέλων κακῶν ἐπιθυμητὰς ἡμᾶς εἶναι ἄρα ἀγαθὸς ὑπάρχει, καὶ οὐ κακός. Ἐν οἷς γὰρ ὑπάρχει, ἐν τούτοις προτρέπεται ἡμᾶς εἶναι, ὁ αὐτὸς ἀγαθὸς θεὸς ὢν καὶ δίκαιος, ὁ τῶν προγραφέντων θεὸς, καὶ τῶν μετέπειτα νουθετουμένων κτιστὴς ὢν, των πάντων καὶ δημιουργὸς καὶ νομοθέτης, καὶ δωρητικὸς τῶν εὐαγγελίων, καὶ καθοδηγὸς τῶν ἀποστόλων.

ι´ καὶ ιη´ Σχόλ. Τί οὖν φημι; ὅτι ἱερόθυτον τί ἐστιν, ἢ εἰδωλόθυτον τί ἐστιν; ἀλλ᾽ ὅτι ἃ θύουσι δαιμονίοις, καὶ οὐ θεῷ. Προσέθετο δὲ ὁ Μαρκίων τὸ, Ἱερόθυτον.

pag. 359. ι´ καὶ ιη´ Ἔλεγχ. Τί οὖν φημι; εἰδωλόθυτον τί ἐστιν; ἀλλ᾽ ὅτι ἃ θύουσι δαιμονίοις, καὶ οὐ θεῷ. Οὐκ ἀπηγόρευσε τὸν παλαιὸν τῶν πατέρων χρόνον ὁ ἀπόστολος, ἕως αὐτοῦ, καὶ ἕως ἀνέστηκεν Ἱερουσαλὴμ, ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν τοὺς εἰς τὰ εἴδωλα θύοντας δαιμονίοις θύειν, καὶ οὐ θεῷ. Οὐκ ἄρα κατέκρινε τῷ θεῷ θυσάντων, ὅτε χρεία θυσιῶν ἦν· κατακρίνει δὲ τοὺς θύοντας εἰδώλοις, οὐ διὰ τὸ θύειν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀντὶ [34] θεοῦ εἰδώλοις θύειν. Οὔτε γὰρ θύουσιν, ἵνα τροφὴν ἑαυτοῖς ἐκ θεοῦ κεχαρισμένην εἰς μετάληψιν ἐργάσωνται, ἀλλὰ δαίμοσι θύοντες, καὶ ματαιοφροσύνῃ. Σὺ δὲ, ὦ Μαρκίων, προσέθηκας τὸ, Ἱερόθυτον, νομίσας ἀπὸ τοῦ μεμίχθαι τὰ δύο ὀνόματα, ἱεροῦ τε καὶ εἰδώλου, συνάπτεσθαι τῶν δύο τρόπων τὴν σχέσιν. Καὶ οὐκ ἔστι τοῦτο. Εἰ μὲν γὰρ μετὰ τὸ ἐλθεῖν τὴν καινὴν διαθήκην ἐθύετο τῷ Χριστῷ κατ᾽ ἰδίαν, καὶ εἰς ὄνομα αὐτοῦ ζῶα ἀνεφέρετο, πιθανὸν ἂν σοι ηὑρίσκετο τὸ τῆς συκοφαντίας ψεῦδος, ὡς τῶν νῦν θεῷ θυόντων [35] Χριστῷ θυόντων, τῶν δὲ τότε θυσάντων ἐν τῷ ἱερῷ Ἱεροσολύμων καὶ τῶν τοῖς εἰδώλοις θυόντων ὁμοῦ συναπτομένων, καὶ [36] δαίμοσι θυόντων, καὶ οὐχὶ θεῷ. Μηδενὸς δὲ θύσαντος ζῶα Χριστῷ ἀπὸ τῆς Χριστοῦ ἐνδημίας καὶ καινῆς διαθήκης φανερὰ ἡ παρὰ σοὶ προσθήκη.

33. ὑπάρχει *correxi ego. Vulgo* ὑπάρχειν.
34. *Vulgo* θεῷ.
35. Χριστῷ θυόντων, *quod vulgo desideratur, ex cod. Vaticano restitui.*
36. δαίμοσι θυόντων *emendatio Cornarii est, etiam a Petavio commendata. Libri habent* δημοσιευόντων.

dominum. Marcio vero pro *Domino* Christum substituit. Sed idem est plane Christus ac dominus, etsi Marcioni aliter visum sit; cum Christi appellatio subiecta sit in iis verbis: *Petra autem erat Christus,* et, *Non in plerisque illorum beneplacitum est deo.* Post haec apostolus ubi totum illud argumentum percurrit, subiicit: *Haec autem in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram.* Cum igitur quae illis in figura contingebant, ad correptionem nostram scripta sint, qui ea, quae tum acciderunt, ad correptionem nostram praescripsit, illis haud dubie consulere studuit, quos corrigere atque admonere cupiebat, ne malorum concupiscentes essemus. Quamobrem bonus idem, non malus fuerit oportet. Quibus enim affectus est, iisdem ut praediti esse velimus hortatur, bonus ille nimirum deus ac iustus, ac tam eorum quos ante scripserat deus quam posteriorum, qui correpti sunt, conditor, communis denique auctor omnium ac legislator, qui et evangelia largitus est, et apostolorum dux ac moderator extitit.

Schol. X et XVIII. *Quid ergo dico? Quod in templo immolatum aliquid sit, aut idolothytum aliquid sit? Sed quae immolant daemoniis, et non deo.* Ubi Marcio *In sacris immolatum* adiecit. 1.Cor.10,19.

Refut. X et XVIII. *Quid ergo dico? Idolis immolatum aliquid est? Sed quae immolant daemoniis et non deo.* Non prisca illa patrum tempora condemnavit apostolus, quae ad aetatem usque suam, adeoque quamdiu, stetere Hierosolyma, fluxerunt, cum eos dixit qui idolis immolarent daemoniis immolare, non deo. Non illos, inquam, damnare voluit qui deo sacrificarent, quo tempore sacrificari oportuit, sed eos duntaxat accusat qui idolis immolant, non ob hoc ipsum quod immolant, sed quod idolis istud ipsum pro deo praestant. Non enim ideo sacrificant, ut alimenta divinitus ad usum concessa sibi comparent, sed daemonibus ac vanissimis numinibus sacra faciunt. Tu vero, Marcio, vocem illam, *In templo immolatum*, adiecisti, ex eo ratus quod duo haec vocabula, templum et idola, permista invicem forent, ambarum quoque rationum habitudines posse confundi. Sed longe opinione tua falleris. Etenim si postquam novum testamentum illatum est, privatim Christo adhuc immolaretur, et in eius nomine offerrentur animalia, probabiliter abs te mendacissimae illae calumniae repertae viderentur, ut et qui hoc tempore deo sacrificarent, et hoc olim Hierosolymitano in templo fecissent et idolis immolarent, in unum miscerentur omnes, ac daemoniis, non deo sacra facere dicerentur. Sed cum animalia nemo Christo post eius adventum ac novum testamentum conditum immolarit, illud te

*Εἰ δὲ καὶ φύσει ἔκειτο ἡ λέξις ἐν τῷ ἀποστόλῳ περὶ ἱεροθύτων καὶ
εἰδωλοθύτου, ὁμοῦ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ [37] ἔκρινε παρὰ τοῖς εὔλογον λογι-
σμὸν κεκτημένοις, καταχρηστικῶς λεγομένης τῆς λέξεως ὑπὸ τοῦ ἀπο-
στόλου, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων συνήθειαν, τῶν ἀεὶ τὸ εἴδωλον ἱερὸν
καλούντων. Καὶ πανταχοῦ διέπεσέ σου ἡ ψευδήγορος διάνοια, ἀπο-
δειχθείσης τῆς ἀληθείας, ὅτι οἱ θύοντες εἰδώλοις, ἤτοι κατὰ τὸν αὐτῶν
λόγον ἱερόθυτον ὃ ἐποίουν ἢ ποιοῦσι, ψεῦδος ἐργαζόμενοι δαιμονίοις
θύουσι, καὶ οὐχὶ Χριστῷ· ἀλλ' οὐχ οἱ ποτὲ κατὰ νόμον θύσαντες, δι-
καιότατα, νῦν δὲ τούτου μηκέτι γενομένου, αὐτοῦ θέλοντος· ὡς καὶ
ἀπὸ τῶν ἀνέκαθεν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου ἔλεγεν, Ἵνα τί μοι λίβα-
νον ἐκ Σαβᾶ φέρεις, καὶ κινάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; καὶ πάλιν, Αἱ
pag. 360. θυσίαι σου οὐχ ἥδυνάν μοι· καὶ ἄλλοτε, Ἀρόν σου τὰς θυσίας, Ἰσραὴλ,
καὶ φάγετε κρέα· οὐ γὰρ ἐνετειλάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν ἐν ἡμέρᾳ
ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν [38] αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύ-
πτου, περὶ θυσιῶν, ἀλλὰ τοῦτο ἐνετειλάμην αὐτοῖς, ἕκαστον ποιεῖν
δικαιοσύνην πρὸς τὸν πλησίον. Αὐτοῦ δὲ λέγοντος ὅτι, Οὐκ ἐνετειλά-
μην, καὶ αὐτοῦ ἐν τῷ νόμῳ λέγοντος τῷ Μωϋσῇ ὅτι, Ἕκαστος τῶν
υἱῶν Ἰσραὴλ ἐὰν προσενέγκῃ θυσίαν ἐκ βοῶν ἢ προβάτων, ἄρσεν ἄμω-
μον προσφερέτω, καὶ πάλιν, Ἐάν τις ἁμάρτῃ, καὶ γένηται ἔν τινι
πλημμελείᾳ, προσαγάγῃ πρόβατον, καὶ πάλιν, Ἐὰν ἁμάρτῃ ὁ λαὸς,
προσενέγκῃ μόσχον, ἔδειξε μὲν εὐπροσδέκτως αὐτὸν κομίζεσθαι τὰς
ὑπὲρ σωτηρίας τοῦ λαοῦ ποτε τελεσθείσας θυσίας· οὐκ αὐτοῦ ἐπιδεο-
μένου τούτων, οὐδὲ θέλοντος ταῦτα, ἀλλὰ συγκαταβαίνοντος αὐτῶν
τῇ ἀσθενείᾳ, καὶ τῇ τῆς ἀνθρωπότητος προλήψει, ἵνα ἀπὸ τῆς πολυ-
θεΐας εἰς τὴν τοῦ περὶ ἑνὸς θεοῦ γνῶσιν μετενέγκῃ τὴν τῶν ἀνθρώπων
διάνοιαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἰσχυρῶς ἐθεμελίωτο ἡ διάνοια αὐτῶν ἐν τῇ θυ-
σίᾳ, ὡς εὐσεβείᾳ, τῇ ὑπὲρ ἱλασμῶν ἑαυτῶν καὶ σωτηρίας εἰδώλοις
προσφερομένῃ. [39] Εἰς δὲ τὸ μὴ χαλεπῶς φέρειν, διὰ τὴν συνήθειαν,
τὸ ἀποστρέψαι ἅπαξ ἀπὸ τῆς πολυθέου φαντασίας τοῦτο ποιεῖν ἕως
καιροῦ εἰς ἓν ὄνομα ἠθέλησε, τά τε κατ' ἔτος αὐτοῖς γινόμενα εἰς αὐτὸν
μεταλλάξαι· ἵνα λοιπὸν γνόντες τὸν ἕνα καὶ πιστεύσαντες ἀσφαλῶς τῷ
ἑνὶ παρ' αὐτοῦ ἀκούσωμεν, Μὴ [40] φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα
τράγων [41] πίομαι; καὶ, Μὴ τεσσαράκοντα ἔτη θυσίαν προσηνέγκατέ
μοι [42] ἐν ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραήλ; καί τοί γε πολλῶν θυσιῶν τότε προς-*

37. ἐκρίνετο *praeter consilium suspicabatur Petavius.*
38. αὐτοὺς, *pro quo* αὐτὸν *in edit. princ., Petavius ex cod. Vatic. restituit.*
39. *Transpositis verbis sanatus est hic locus, paucis praeterea, sed leviter, mutatis a me atque correctis. In libris enim scriptum est omnibus:* εἰς δὲ τὸ μὴ ἅπαξ χαλεπῶς φέρει, διὰ τὴν συνήθειαν τοῦ ἀποστρέψαι, τοῦτο ποιεῖν ἕως καιροῦ εἰς ὄνομα, ἀπὸ τῆς πολυθέου φαντασίας ἠθέλησα τὰ κατ' ἔτος αὐτοῖς γινόμενα εἰς τὸν μεταλλάξαι. *Neque cod. Veneti scriptura differt, nisi quod* εἰς αὐτοῦ ὄνομα *habet pro* εἰς ὄνομα, *deinde* ἠθέλησε *pro* ἠθέλησα, *et* εἰς αὐτὸν *pro* εἰς τὸν.

addidisse manifestum est. Quod licet ista dictio ita ut concipis ab
apostolo esset expressa, atque *ἱερόθυτον* ad *εἰδωλόθυτον* adiunxisset,
unum tamen idemque esse iudicarent ii qui rationis paululum habe-
rent, sic ut abusione quadam vocis illud usurpasse crederetur apo-
stolus, quod homines idolum *ἱερὸν*, hoc est sacrum, appellare so-
lent. Quocirca falsa illa tua ratio concidit, cum id verissime sit
patefactum, qui idolis immolant, quod *ἱερόθυτον* isti vocant, quique
hoc se mendacio obstringi passi sunt, aut adhuc patiuntur, daemo-
niis immolare non Christo. Quod quidem longe ab illis aberat qui
ex lege tum iustissime sacrificabant. Quod ipsum tamen eodem vo-
lente fieri desiit; quemadmodum iam olim per prophetam Hieremiam
vaticinatus est: *Ut quid mihi tus de Saba affers, et cinnamomum de* Hier. 6, 20.
terra longinqua? Item: *Victimae tuae non placuerunt mihi.* Et alibi,
Tolle victimas tuas, Israel, et comedite carnes. Non enim praecepi Hierem. 7, 21.
*patribus vestris in die, qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos
de terra Aegypti, de victimis, sed hoc praecepi illis, unumquemque
facere iustitiam cum proximo suo.* Cum igitur dicit, *Non praecepi
illis*, et idem tamen in lege Moysi praecipit, *Quilibet filiorum Israel,* Levit. 22, 18.
*si offerat sacrificium de bobus aut ovibus, masculum immaculatum offe-
rat,* ac rursum, *Si quis peccaverit, et in aliquo inventum est delictum,
offeret agnum,* item, *Si peccaverit populus, offeret vitulum,* his omni-
bus grata sibi fuisse sacrificia declarat, quae tum pro salute populi
istius oblata sunt; non quod illis indigeret, aut admodum cuperet,
sed ut ad eorum se imbecillitatem et anticipatam humanae mentis opi-
nionem accommodaret, atque ut a plurimorum cultu numinum ad
unius dei cognitionem illorum animos traduceret. Etenim quoniam
in sacrificiis vehementer ipsorum defixa mens erat, tanquam pietatis
haec essent officia, quae idolis pro expiatione sua ac salute praesta-
rent, simul ne ob consuetudinem extorqueri subito sibi ista omnia
molestius ferrent, suo in nomine fieri ista aliquanto tempore voluit,
quo a plurium deorum inani cultu annuas illas ceremonias ad obse-
quium suum transferrent, atque ut uno demum cognito deo, corro-
borataque in illum fide nostra, deinceps ab eodem audiamus: *Num-* Psalm. 49, 13.
quid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?
item: *Numquid quadraginta annis sacrificium obtulistis mihi in deserto* Amos 5, 25.
domus Israel? Quamquam infinita iam erant oblata sacrificia. Sed

Aliter Petavius censuit ei luxationi occurrendum, qui rescripsit: εἰς δὲ τὸ μὴ ἅπαξ χαλεπῶς φέρειν, διὰ τὴν συνήθειαν, τοῦτο ποιεῖν ἕως καιροῦ εἰς ὄνομα αὐτοῦ ἠθέλησε, τοῦ ἀποστρέψαι ἀπὸ τῆς πολυθέου φαντασίας, καὶ τὰ κατ' ἔτος αὐτοῖς γινόμενα εἰς ἑαυτὸν μεταλλάξαι. *Iudicent eruditi.*
40. φάγωμαι *edit. princ.*
41. πίωμαι *libri editi.*
42. ἐν τῇ ἐρήμῳ *cod. Ven.*

ενεχθεισῶν· ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ αὐτῷ προσέφερον, καί τοί γε αὐτοῦ δεχομένου, καὶ εἰς ὄνομα αὐτοῦ αὐτῶν προσφερόντων· ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτῶν ἐν τοῖς τοιούτοις ἀναχθεῖσαν συνήθειαν, ἕως [43] μεταλλάξῃ [44] καθελκύσας ἀπὸ συνηθείας [45] πολλῶν εἰς τὸν ἕνα, καὶ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς λοιπὸν μάθωσιν ὅτι οὔτε ἔχρῃζεν οὔτε χρῄζει, καὶ λοιπὸν ἀποκόψῃ διὰ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας τῆς τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ τὸ πᾶν τῆς ὑποθέσεως τῶν θυσιῶν, τῆς μιᾶς θυσίας τελειωσάσης τὰς προϋπαρξάσας πάσας, ἥτις ἐστὶ θυσία Χριστοῦ, ὅτι τὸ πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστὸς, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἧς θυσίας καὶ πάσχα καὶ διδασκαλίας
pag. 361. παιδαγωγὸς ἐγένετο ὁ νόμος, ὁδηγῶν διὰ τὸν τύπον, καὶ ἀποκαθιστῶν εἰς [46] ἐντελεστέραν διδασκαλίαν.

ια' καὶ ιθ' Σχόλ. Ἀνὴρ οὐκ ὀφείλει κομᾶν, δόξα καὶ εἰκὼν θεοῦ ὑπάρχων.

ια' καὶ ιθ' Ἔλεγχ. Εἰκόνα οὐ μόνον τὸν ἄνθρωπον θεοῦ ὁρίζεται ὁ ἀπόστολος, ἀλλὰ καὶ δόξαν. Τὴν κόμην δὲ ὑποτιθέμενος σωματικὴν οὖσαν κατ' ἰδίαν ἐν σώματι, καὶ οὐκ ἐν ψυχῇ, οὐκ ἀλλότριον ἄρα θεοῦ τὸ ποίημα ὁρίζεται τοῦ ἀγαθοῦ, διὰ τὸ ὁμολογεῖν αὐτὸν τὰ ἀπὸ παλαιᾶς ἐν καινῇ πληρούμενα διαθήκῃ.

ιβ' καὶ κ' Σχόλ. Ἀλλὰ ὁ θεὸς συνεκέρασε τὸ σῶμα.

ιβ' καὶ κ' Ἔλεγχ. Εἰ ὁ θεὸς συνεκέρασε τὸ σῶμα, οὐκ ἄλλον δὲ θεὸν ὁ ἀπόστολος κηρύσσει, ἀλλὰ τὸν ὄντα, ὁμολογεῖ δὲ τὸν θεὸν τὸ σῶμα τοῖς μέλεσι κεκερακέναι, οὐκ ἄλλον οἶδε θεὸν, ἀλλ' ἢ τὸν δημιουργὸν, αὐτὸν ἀγαθὸν καὶ κτιστὴν καὶ δίκαιον πάντων ποιητήν· ἐξ ὧν πάντων ἓν ἔργον ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος, ὁ τοῖς μέλεσιν ὑπ' αὐτοῦ καλῶς κεκερασμένος.

ιγ' καὶ κα' Σχόλ. Πεπλανημένως ὁ Μαρκίων, Ἀλλὰ ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους τῷ νοΐ μου λαλῆσαι· ἑτέρως δὲ, Διὰ τὸν νόμον.

ιγ' καὶ κα' Ἔλεγχ. Ἄρα καὶ αἱ γλῶσσαι ἐκ τοῦ χαρίσματος τοῦ πνεύματός εἰσι. Γλώσσας δὲ ὁποίας λέγει ὁ ἀπόστολος; ὅπως [47] γνῷς, οὐ τὰς φωνὰς τὰς Ἑβραΐδας, τὰς διαφόρως καὶ ποικίλως ἐν ἑκάστῃ λέξει καλῶς μετὰ σοφίας ποικιλθείσας, ἀλλὰ καὶ τὴν κομπώδη γλῶσσαν τῶν Ἑλλήνων· [48] ηὔχουν τινὲς τὸ Ἀττικίζειν καὶ Αἰολίζειν, καὶ Δωρικῶς φθέγγεσθαί τινες τῶν παρὰ τοῖς Κορινθίοις τὰς πτύρσεις καὶ στάσεις

43. μεταλλάξῃ *scripsi pro* μεταλλεύσῃ, *quod libri tuentur, sed citra sententiam. Etiam Cornarius vertit* donec immutaret abstractos *cett.*

44. καὶ θελήσας *cod. Ven.*

45. *Verba* τοιαύτης τῶν, *quae vulgo leguntur ante* πολλῶν, *de auctoritate codd. Vaticani et Veneti delevi. Falsum est enim quod annotavit Petavius, a Vaticano libro abesse etiam* πολλῶν.

46. ἐντελεστέραν *cod. Venet. Vulgo extat* τὴν ἑτέρων.

47. *Ed. pr.* ἀπόστολος, ὅπως γνῶ οὐ. *Ed. Petav.* ἀπόστολος, ὅπως γνῷ οὐ. *Scripturam* ἀπόστολος; ὅπως γνῷς, οὐ *sensentia suasit.*

ut ostenderet sibi haec oblata non fuisse, tametsi et acciperet ipse, et in nomine eius offerrent. Quod quidem ob inveteratam istiusmodi in rebus illorum consuetudinem est factum, donec a plurium deorum usu paulatim in unius cultus reformatos perduceret, et ab illo deinceps intelligerent nihil hunc eiusmodi ritibus opus habuisse, nec habere, atque ita demum per Christi sui adventum totum illud sacrificiorum negotium circumscriberet, postquam unicum ac singulare sacrificium antecedentia omnia consummasset, nimirum Christi sacrificium. Quoniam, ut scriptum est, *Pascha nostrum immolatus est* 1. Cor. 5, 7.
Christus. Huius porro sacrificii et paschatis et doctrinae paedagogus lex fuit, quae per figurarum adumbrationes deduceret, et ad aliud disciplinae genus conferret.

Schol. XI et XIX. *Vir comam non nutriat gloria et imago dei* Cap. 11, 14.
cum sit.

Refut. XI et XIX. Non solum dei imaginem, sed et gloriam apostolus hominem esse definit. Comam vero utique corpoream, non animae propriam cum nominat, non alienum a bono deo opus illud esse significat, eo quod quae in vetere testamento continebantur in novo impleta esse fateatur.

Schol. XII et XX. *Sed deus temperavit corpus.* Cap. 12, 24.

Refut. XII et XX. Si corpus a deo temperatum est, nec alium quam verum deum apostolus praedicat, eundem porro deum corporis membra temperasse ac formasse confitetur, non alium profecto deum quam conditorem ipsum, et quidem bonum et creatorem et iustum et conditorem omnium agnoscit. Quibus ex omnibus homo censendus est ab eodem apte suis partibus membrisque temperatus.

Schol. XIII et XXI. Perperam ista concepit: *Sed in ecclesia* Cap. 14, 19.
volo quinque verba sensu meo loqui: aliter enim scripsit, et *ob legem*, adiecit.

Refut. XIII et XXI. Linguae igitur a spiritus sancti gratia derivantur. Eiusmodi porro, de quibus apostolus loquitur, linguae sunt, ut non Hebraicas modo voces comprehendant, quae in singulis vocabulis praeclarem quandam ac sapientem varietatem exhibent, sed et alia quoque idiomatum discrimina, quae nonnulli Graecae linguae periti, cui insitus quidam fastus ac vanitas est, gloriose iactabant, qualis est Attica, Aeolica ac Dorica proprietas, quarum freti scientia nonnulli turbas illas Corinthi ac seditiones excitarant,

48. *Rescripsi* ηὔχουν τινὲς *pro* αὐχοῦντες *quo vitio libri vulgo laborant. Cornarius vertit:* Linguas autem quales dicit Apostolus? Non solum voces Hebraicas diversimode ac varie in singulis locutionibus recte cum sapientia variegatas, sed etiam fastuosam Graecorum linguam iactantes indicat, et quod Attice ac Aeolice et Dorice quidam apud Corinthios loquerentur *cett.*

ἐργασαμένων, οἷς ἡ ἐπιστολὴ ἐπετέλλετο. Καὶ ὡμολόγησε μὲν χάρισμα εἶναι πνευματικὸν τὸ ταῖς Ἑβραϊκαῖς λέξεσι κεχρῆσθαί τε καὶ τὸν νόμον διδάσκειν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ [49] τὰ ἄλλα κομπώδη καθελὼν τῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης ἔφησεν μᾶλλον γλώσσαις αὐτὸν αὐτῶν λαλοῦντα, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν Ἑβραῖον ἐξ Ἑβραίων, παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιὴλ ἀνατεθραμμένον, ὧν [50] Ἑβραίων τὰ γράμματα ἐν ἐπαίνοις τίθησι, καὶ
pag. 362. τῆς τοῦ πνεύματος δωρεᾶς ὄντα χαρίσματα. Διὸ περὶ τῶν αὐτῶν καὶ Τιμοθέῳ γράφων ἔλεγεν ὅτι, Ἀπὸ νεότητος ἱερὰ γράμματα ἔμαθες. Ὅτι δὲ [51] προςτιθεὶς τοὺς ἀπὸ Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ ῥητόρων ὁρμωμένους τὰ ἴσα φάσκων ὁμοίως ἔφη, Πάντων πλέον ὑμῶν λαλῶ γλώσσαις, ἵνα δείξῃ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας αὐτὸν ἐν πείρᾳ ὑπερβαλλόντως γεγενῆσθαι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ σημαίνει αὐτὸν ὑπάρχειν ἐν προπαιδείᾳ, οὗ οὐκ ἠδυνήθησαν Ἐπικούρειοι καὶ Στωϊκοὶ ἀντιστῆναι, ἀνατρεπόμενοι διὰ τῆς λογίως [52] παρ' αὐτοῦ ἀναγνωσθείσης τοῦ βωμοῦ ἐπιγραφῆς, [53] τῆς ἀντία γνωστοῦ ἐπιγεγραμμένης τῷ Θεῷ [54] Ἀγνώστῳ, ῥητορικῶς ἀναγνωσθείσης παρ' αὐτοῦ [55] λεῷ, καὶ εὐθὺς μεταφραστικῶς ῥηθείσης, Ὃν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν· καὶ πάλιν φήσαντος, Εἶπέ τις ἴδιος αὐτῶν προφήτης,

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί,

ἵνα τὸν Ἐπιμενίδην δείξῃ, ἀρχαῖον ὄντα φιλόσοφον καὶ Μίθρα τοῦ παρὰ Κρησὶν [56] εἰδώλου· ἀφ' οὗπερ καὶ Καλλίμαχος ὁ Λίβυς τὴν μαρτυρίαν εἰς ἑαυτὸν συνανέτεινε, ψευδῶς περὶ Διὸς λέγων,

[57] Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται. Καὶ γὰρ τάφον, ὦ ἄνα, σεῖο
Κρῆτες ἐτεκτήναντο, σὺ δὲ οὐ θάνες· ἐσσὶ γὰρ αἰεί.

Καὶ ὁρᾷς πῶς διηγεῖται περὶ γλωσσῶν ὁ ἅγιος ἀπόστολος, Ἀλλὰ θέλω πέντε λόγους ἐν ἐκκλησίᾳ τῷ νοΐ μου, τουτέστι διὰ τῆς ἑρμηνείας, φράσαι. Ὡς ὁ προφήτης ἐν πνεύματι ἁγίῳ εἰς τὸν νοῦν προκεχορηγημένα φέρων εἰς φῶς διὰ τῆς προφητείας ὠφελεῖ τοὺς ἀκούοντας, οὕτως κἀγὼ, φησὶ, [58] λαλῆσαι εἰς ἀκοὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ οἰκοδομὴν, καὶ μὴ διὰ τοῦ κόμπου Ἑλληνίδος τε καὶ Ἑβραΐδος ἑαυτὸν οἰκοδομεῖν τὸν εἰδότα, καὶ οὐχὶ τὴν ἐκκλησίαν, δι' ἧς ἐπίσταται γλώσσης. Σὺ δὲ προςέθηκας, ὦ Μαρκίων, τὸ, Διὰ τὸν νόμον· ὡς τοῦ ἀποστόλου λέγοντος, Θέλω πέντε λόγους ἐν ἐκκλησίᾳ διὰ τὸν νόμον. Αἰδέσθητι,

49. *Epiphanium scripsisse puto* τὰ ἄλλα τὰ κομπώδη *cett., ita ut* τὰ ἄλλα *adverbii potius locum obtineat.*

50. *Reposui* Ἑβραίων *pro* Ἑβραίοις, *quod libri tuentur omnes. Nihilominus Cornarius quoque vertit:* Nam Hebraeas literas laudi ducit *cett.*

51. *Vix dubito quin reponendum sit:* Ὅτι δὲ προςτίθησιν, τοὺς ἀπὸ Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ ῥητόρων ὁρμωμένους τὰ ἴσα φάσκων ὁμοίως ἔφη *cett. — In edit. Petav. mendose legitur inverso verborum ordine:* ὅτι δὲ τοὺς ἀπὸ προςτιθεὶς Ἑλλήνων *cett.*

52. παρ' αὐτοῦ *ego. Libri* παρ' αὐτῷ. *Et Cornarius:* ab ipso.

53. τῆς ἀντία γνωστοῦ (*sc.* θεοῦ) *mea est emendatio. Libri (etiam cod. Venet.) habent* τῆς ἀντὶ ἀγνώστῳ, *quae verba Petavius cum non intellegeret, uncinis notavit.*

54. *Libri habent* ἀγνώστως.

55. *Ita rescripsi pro* θεῷ *quod libri praebent omnes. Petavius voculam uncinis notavit.*

56. εἰδώλου *cod. Vatic., et inde edit. Petav.* εἰδωλίου *cod. Rhedig. et edit. princ.*

57. *Callimach. Hymn. in Iov.* 8.

58. *Infinitivi* λαλῆσαι *et* οἰκοδομεῖν *pendere videntur a verbo* θέλω, *quod cogitatione repetendum est.*

ad quos ideo hanc apostolus epistolam dedit. In qua primum singularis cuiusdam esse beneficii docet Hebraicis uti vocabulis posse ac legem docere. Deinde ut Graeci sermonis tumorem arrogantiamque comprimeret, sese linguarum illorum usu instructiorem illis ipsis esse monuit, quod Hebraeus ab Hebraeis esset oriundus, et ad pedes Gamalielis institutus. Ita Hebraicae linguae scientiam in laude posuit, et inter spiritus sancti beneficia numeravit. Unde et ad Timotheum de iisdem scribens, *Tu*, inquit, *ab adolescentia sacras literas* 2. Tim. 3, 15.
didicisti. Quod vero ad illam eruditionem politiores quoque Graecorum literas, hoc est poëticas ac rhetoricas, adiecerit, iisce verbis expressit: *Abundantius vobis omnibus linguis loquor*, uti se Graecarum disciplinarum excellentiori quodam usu praeditum esse monstraret. Nam et scribendi genus ipsum quo utitur humanitatis illum studiis haud mediocriter imbutum fuisse declarat, ut ne Epicurei quidem ipsi Stoicive possent resistere; quos omnes cum arae illius inscriptionem eiusmodi, *Ignoto Deo*, erudite legisset, summa cum elo- Act. 17, 23.
quentia artificioseque refutavit, id ipsumque ita declaravit: *Quem ignorantes colitis, hunc annuntio vobis.* Item illud alio loco dixit, *Dixit* Tit. 1, 12.
quidam proprius illorum propheta,

Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri,

Epimenidem veterem philosophum intelligens, Mithrae cuiusdam apud Cretenses idoli sacerdotem. De quo et Callimachus, Libycus poëta, idem testimonium falso ad institutum suum transtulit, cum ita de Iove cecinit:

Creta quidem assidue mendax. Rex magne, sepulcrum
Creta tuum exstruxit, sed te mors nulla subegit.

Vides quorsum ille de linguis apostoli sermo pertineat, *Volo quinque verba sensu meo*, hoc est cum interpretatione loqui. Quemadmodum propheta quae sibi sancti spiritus afflatu in animum immissa fuerint in medium proferens auditoribus suis per prophetiam illam affert utilitatem, ita ego, inquit, loqui sic cupio, ut me ecclesia omnis audiat, et aedificari possit, non ut Graecae aut Hebraicae linguae scientia elatus me unum, qui eam scilicet intelligam, non ecclesiam ipsam, aedificem. Tu vero illud addidisti, Marcio, *Ob legem*; quasi ita scripserit apostolus: *Volo quinque verba in ecclesia propter legem.*

Βαβυλὼν δευτέρα, καὶ καινὴ Σοδόμων πολυμιξία. Ἕως πότε [59] συγχέεις τὰς γλώσσας; Ἕως πότε τολμᾷς κατὰ τῶν ὑπὸ σοῦ μηδὲν ἀδικουμένων; Ζητεῖς γὰρ βιάσασθαι ἀγγελικὰς δυνάμεις, [60] ἐκβαλὼν τοὺς pag. 363. *λόγους τῆς ἀληθείας ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, φάσκων Λὼτ τῷ ἁγίῳ, Ἐξάγαγε τοὺς ἄνδρας. Καὶ ὃ ἐπιχειρεῖς, κατὰ σεαυτοῦ ἐπιχειρεῖς, τοὺς δὲ λόγους τῆς ἀληθείας οὐκ ἐκβαλεῖς, ἀλλὰ σεαυτὸν πατάσσεις ἐν ἀορασίᾳ, καὶ ἐν νυκτὶ ἐζοφωμένῃ διάγεις, ψηλαφῶν τὴν θύραν, καὶ μὴ εὑρίσκων ἕως ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος καὶ ἴδῃς τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ἐν ᾗ καὶ τὸ πῦρ ἀπαντήσεται τῇ σῇ ψευδηγορίᾳ. Τοῦτο γάρ σε ἐκδέχεται, ὡς ὁρᾷς. Οὔτε γὰρ κεῖται παρὰ τῷ ἀποστόλῳ, Διὰ τὸν νόμον, καὶ παρὰ σοὶ τοῦτο πεποιήτευται. Εἰ δὲ καὶ ἔλεγεν ὁ ἀπόστολος, Διὰ τὸν νόμον, συνᾳδόντως ἔλεγε τῷ ἑαυτοῦ κυρίῳ, οὐχ ἵνα καταλύσῃ τὸν νόμον, ἀλλ' ἵνα πληρώσῃ.*

ιδ' καὶ κβ' Σχόλ. Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται ὅτι, ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον.

ιδ' καὶ κβ' Ἔλεγχ. Εἰ μὴ ἐπλήρωσε κύριος τὰ ἐν τῷ νόμῳ προειρημένα, τίς ἦν χρεία τὸν ἀπόστολον ὑπομνῆσαι τὰ ἀπὸ νόμου ἐν καινῇ διαθήκῃ πληρούμενα; Ὡς καὶ ὁ σωτὴρ ἔδειξεν ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ καὶ τότε ἐν νόμῳ λαλήσας, καὶ κατὰ ἀπειλὴν ὁρίσας αὐτοῖς, λέγων, Διὸ προσώχθησα τῇ γενεᾷ ταύτῃ, καὶ εἶπον, Ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ, καί, Ὤμοσα εἰ εἰςελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. Διὸ καὶ ἐν ἑτερογλώσσοις ἐπηγγείλατο λαλῆσαι αὐτοῖς, ὡς καὶ ἐλάλησε, καὶ οὐκ εἰςῆλθον. Τοῦτο γὰρ εὑρίσκεται λέγων τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, Ὑμῖν δέδοται λαλῆσαι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας, ἐκείνοις δὲ ἐν παραβολαῖς, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ τὰ ἑξῆς. Πανταχοῦ τοίνυν ἐν τῇ καινῇ τὰ ἀπὸ παλαιᾶς πληρούμενα παντί τῳ σαφές ἐστιν ὅτι οὐχ ἑτέρου θεοῦ καὶ ἑτέρου, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ αἱ δύο διαθῆκαι συνίστανται.

ιε' καὶ κγ' Σχόλ. Αἱ γυναῖκες ἐν ἐκκλησίᾳ σιγάτωσαν, οὐ γὰρ ἐπιτρέπεται αὐταῖς λαλεῖν· ἀλλὰ ὑποτασσέσθωσαν, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει.

ιε' καὶ κγ' Ἔλεγχ. Εἰ κατὰ τὸν νόμον διατάσσεται ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ ἀπόστολος τὴν εὐταξίαν τῇ ἁγίᾳ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ, οὐκ ἄτακτος ὁ νόμος, ἀφ' οὗπερ τὴν εὐταξίαν μετακομίζεται, οὐδὲ ἀλλοτρίου θεοῦ ὑπάρχει ὁ νόμος, τὴν γυναῖκα καθυποτάξας τῷ ἀνδρί. Συναρέσκει γὰρ καὶ ἀποστόλῳ τοῦτο ἐν τῇ τῆς ἐκκλησίας νομοθεσίᾳ, ὥς φησι, pag. 364. *Καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει. Ποῦ δὲ εἶπεν ὁ νόμος; Ἀλλὰ ἐν τῷ εἰπεῖν τὸν θεὸν πρὸς τὴν Εὔαν εὐθὺς, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει. Εἰ γὰρ καὶ ἐν ἄλλοις τόποις, ἀλλὰ ἐν-*

59. συγχεῖς *emend. Petavius. Libri habent* συνέχεις.

60. *Ita edidit Petavius ex cod. Vatic.* ἐκ βαβυλὼν *edit. princ.*

Pudeat te secunda Babylon, ac Sodomorum nova confusio. Quousque linguas istas confundes? Quousque contra eos quibus nocere nihil potes tuam armabis audaciam? Nam angelis vim moliris afferre, et ab ecclesia veritatis sermones abiudicas, quasi ita sanctum Lot alloquare: *Educ viros illos.* Verum tuus in te conatus recidet, nec Gen. 19, 5. ideo veritatis illos sermones eiicis, sed tibimetipsi caecitatem infligis, atque in densissima noctis caligine versaris, fores palpans, nec inveniens, donec sol ortus fuerit, tuque iudicii diem aspicias, in quo mendaciis tuis vindex ignis occurrat. Nam hic te, uti vides, expectat. Ceterum apud apostolum non legitur, *Propter legem*, sed illud a te perperam est adiectum. Quod si istud addidisset, consentaneum ei foret, quod ab eius domino fuerat dictum, *non venisse se ut legem solveret, sed ut adimpleret.*

Schol. XIV et XXII. *In lege scriptum est: Quoniam in aliis* 1.Cor.14, 21. *linguis et labiis aliis loquar populo huic.*

Refut. XIV et XXII. Nisi illa quae in lege praedicta fuerant dominus implesset, quid attinebat apostolum ea commemorare, quae ex lege veteri fuerant in novo testamento perfecta? Quemadmodum et salvator ipse demonstrat, eundem se esse qui tum in lege locutus est, in hunc modum interminatus: *Ideo offensus fui generationi huic,* Ps. 94, 10. *et dixi, semper hi errant corde,* et, *Iuravi si introibunt in requiem meam.* Propterea in aliis linguis locuturum se esse denuntiavit, ut et locutus est, nec ingressi illi sunt. Huiusmodi enim quiddam discipulis suis dixisse legitur: *Vobis datum est nosse mysteria regni dei:* Matth. 13, 11. *illis autem in parabolis, ut videntes non videant etc.* Cum itaque in Matth.4, 12. novo testamento ea ubique sint impleta quae in vetere continebantur, dubitare nemo potest quin eiusdem ambo testamenta dei sint, non alterius ac diversi.

Schol. XV et XXIII. *Mulieres in ecclesia taceant. Non enim* 1.Cor.14, 34. *permittitur illis loqui, sed subditae sint, sicut et lex dicit.*

Refut. XV et XXIII. Si ex legis praescripto sanctissimus dei apostolus ecclesiae ordinem ac disciplinam constituit, non erit lex ordinis expers, e qua ordinem apostolus transtulit, neque ab alieno deo proficiscetur, quae viro feminam esse subiectam praecipit. Hoc enim et apostolo in condendis ecclesiae legibus placuit, ut ipse testatur, *Sicut et lex dicit.* Sed ubinam demum ista lex dicit? Nimirum eo in loco ubi ita dominus Evam alloquitur: *Ad virum erit conversio* Gen. 3, 16. *tua, et ipse dominabitur tibi.* Nam etsi plerisque aliis in locis idem repetitum fuerit, illic tamen primum est usurpatum. Iam cum ex

τεῦθεν ἡ ἀρχή. Εἰ τοίνυν ἀπὸ τότε ἡ γυνὴ ὑπετάγη ἐκ προστάγματος θεοῦ τῷ ἀνδρὶ, καὶ ἀκολούθως ὁ ἀπόστολος καθυποτάσσει ταύτην, οὐκ ἀντιθέτως τῷ ποιήσαντι τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν γυναῖκα θεῷ, αὐτὸς κελεύων δείκνυσιν ἐξάπαντος ὅτι τοῦ αὐτοῦ θεοῦ ὑπάρχει ὁ ἀπόστολος νομοθέτης θεοῦ, οὗ καὶ ὁ νόμος ἦν καὶ ἡ πᾶσα παλαιὰ διαθήκη, καὶ τοῦ αὐτοῦ ἡ καινὴ διαθήκη, τουτέστιν αἱ δύο διαθῆκαι, αἱ τὴν γυναῖκα τότε καὶ νῦν καθυποτάξασαι τῷ ἀνδρὶ, δι' εὐσεβῆ καὶ ἀντίρροπον εὐταξίαν.

ιϛ' καὶ κδ' Σχόλ. Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν. Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν. Καὶ ὅτι, Εἰ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, μάταιον, καὶ τὰ ἑξῆς. Οὕτως κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, καὶ ἐγήγερται [61] τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ. Ὅταν δὲ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος, Κατεπόθη [62] ὁ θάνατος.

ιϛ' καὶ κδ' Ἔλεγχ. Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν. Εἰ εὐηγγελίσατο, καὶ αὐτὸ πάλιν γνωρίζει, οὐκ ἄλλοθεν εὐαγγέλιον, οὔτε ἄλλη γνῶσις μετὰ τὴν μίαν καὶ τὸ [63] ἓν ὅπερ ἓν τυγχάνει διὰ τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων καὶ τῶν ἀποστόλων· ἵνα ἐλέγξῃ τὸν Μαρκίωνα τὸν μετὰ τοσαῦτα ἔτη ἥκοντα, μετὰ χρόνους τοῦ καλουμένου Ἀνικήτου, τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου, τοῦ κατὰ διαδοχὴν ἐνάτου γενομένου ἀπὸ τῆς τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου τελειώσεως. Διὸ ἐπασφαλιζόμενος ὁ αὐτὸς ἀπόστολος ἔλεγε, Κἄν τε ἡμεῖς, ἢ ἄγγελος εὐαγγελίσηται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω, γινώσκων πνεύματι ἁγίῳ ὅτι μέλλει Μαρκίων καὶ οἱ κατ' αὐτὸν διαστρέφειν τὴν ὁδὸν τὴν καλῶς ἑδραιωμένην. Ὅθεν οὐκέτι εἶπεν, Εὐαγγελίζομαι ὑμῖν, ἀλλὰ, Γνωρίζω ὑμῖν τὸ εὐαγγέλιον, οὐκ ἄλλο ὂν, ἀλλὰ ὃ ἤδη εὐηγγελισάμην ὑμῖν, οὗ τὴν ὑπόμνησιν ὑμῖν ποιοῦμαι. Γνωρίζω
pag. 365. ὑμῖν, Τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε, ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε. Εἰ μὴ γὰρ κατέχετε, ὡς ἐκήρυξα ὑμῖν, χωρὶς αὐτοῦ εἰκῇ ἐπιστεύσατε. Εὐηγγελισάμην γὰρ ὑμῖν, Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ ὅτι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγήγερται κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ οὐ κατὰ μῦθον, καὶ οὐδὲ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν μελλόντων ἀφ' ἑαυτῶν λαλεῖν ἃ μὴ γέγραπται. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι ἀφ' ἑαυτῶν λέγουσι μὴ ἐγηγέρθαι, Μαρκίων δὲ καὶ οἱ ἄλλοι λέγουσιν ἀφ' ἑαυτῶν δοκήσει πεπονθέναι καὶ [64] τεθάφθαι. Ἐγὼ δὲ κατὰ τὰς γραφὰς ἀσφαλίζομαι ὑμᾶς. Εὐθὺς γὰρ ἐπιφέρει, λέγων, Οὕτως κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανε καὶ ἐτάφη, καὶ ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· καὶ εὐθὺς, Εἰ νεκροὶ

61. τῇ *abest supra.*
62. *Supra* ὁ θάνατος εἰς νῖκος.
63. ἓν ὅπερ ἓν τυγχάνει *scripsi ex emendatione Petavii. Libri enim, plane corrupti, habent:* ἐν ᾧπερ ἐντυγχάνει. *Cornarius vertit:* neque alia notitia post unam et illud in quo colloquitur per quatuor evangelia et apostolos.
64. τεθάπται *edit. princ. Vitium ex cod. Vatic. sustulit Petavius.*

illo tempore deinceps mulier divino mandato viro subiecta esse coeperit, et id secutus apostolus eandem subiecerit, nec illi deo, qui virum feminamque condidit contrarium quidam praeceperit, plane istud indicat, eiusdem se dei apostolum ac legislatorem esse, a quo lex ipsa vetusque est testamentum omne derivatum, cui novum etiam, adeoque utrumque testamentum tribui oporteat, quod mulierem ut olim, ita et nunc, ob piam atque aequabilem moderationem viro subditam esse praecipiat.

Schol. XVI et XXIV. De resurrectione mortuorum: *Notum* 1.Cor. 15. 1.
autem vobis facio, fratres, evangelium, quod praedicavi vobis. Item, *Si Christus non resurrexit, inanis etc. Sic praedicamus, et sic credidistis: Quoniam Christus mortuus est et sepultus, et resurrexit tertia die. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria.*

Refut. XVI et XXIV. *Notum autem vobis facio, fratres, evangelium, quod praedicavi vobis.* Si aliquando praedicavit, et idipsum notum facit, nullum aliunde derivatum evangelium est, aliave cognitio praeter unam illam, unumque illud, quod in quatuor evangeliis et apostolis omnibus unicum est. Ex quo Marcio refellitur, qui tanto intervallo prodierit; nimirum post Aniceti Romani pontificis tempus, qui ab apostolorum Petri ac Pauli passione nonus ordine numeratur. Quocirca ut nos idem praemuniret apostolus, aiebat: *Etiamsi nos, aut angelus evangelizaverit vobis praeter quam quod ac-* Gal. 1, 9.
cepistis, anathema sit. Sancti quippe spiritus instinctu noverat venturum aliquando cum discipulis Marcionem, qui egregie munitam viam niterentur pervertere. Quare non iterum dixit: *Evangelizo vobis*, sed, *Notum vobis facio evangelium*, non aliud ab eo utique quod iam praedicavi vobis ac denuo vobis in memoriam revoco. *Notum vobis facio quanam ratione evangelizaverim vobis, si retinetis; nisi forte frustra credidistis.* Nisi enim retinetis quemadmodum praedicavi vobis, sine illo frustra credidistis. Hoc enim nuntiavi vobis, Christum pro peccatis nostris secundum scripturas obiisse mortem, ac secundum easdem tertia die resurrexisse, non secundum fabulam aliquam, vel eorum doctrinam qui ex sese quae minime scripta sunt proferent. Etenim Iudaei ex sese Christum surrexisse negant, Marcio ac ceteri perinde ex sese specie tenus esse passum, ac sepultum praedicant. Ego vero ex scripturarum vos auctoritate confirmo. Ac subinde scribit: *Si praedicamus, et sic credidistis: Quoniam Christus mortuus est et sepultus, et resurrexit tertia die.* Et paulo post: *Si*

οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται· καὶ εἰ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, μάταιον τὸ κήρυγμα ἡμῶν· καὶ μετὰ ταῦτα πάντα, Δεῖ γὰρ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν, καὶ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν. Καὶ οὐκ εἶπε, Τὸ θνητὸν τοῦτο χωρῆσαι τὴν ἀθανασίαν, ἢ, Τὸ φθαρτὸν τοῦτο χωρῆσαι τὴν ἀφθαρσίαν, ἀλλὰ, Τὸ θνητὸν καὶ [65] φθαρτὸν ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν. Ποῖον δέ ἐστι θνητὸν, ἀλλ' ἢ τὸ σῶμα τὸ οὐ χωρῆσαν ἐν αὐτῷ μόνον ἀθανασίαν, ἀλλὰ καὶ [66] οἰκῆσαν, καὶ μέλλον ἐνδύεσθαι τὴν ἀθανασίαν, οὐ τοῦ σώματος ἀποβαλλομένου καὶ τῆς ψυχῆς, τῆς μὴ ἀποθνησκούσης, ἐνδυομένης ἀθανασίαν, ἀλλὰ τοῦ θνητοῦ ἐνδυομένου τὴν ἀθανασίαν, καὶ τοῦ φθαρτοῦ ἀφθαρσίαν, τουτέστι τοῦ σώματος; αὐτοῦ γὰρ καὶ θάνατός ἐστι καὶ φθορὰ πρόςκαιρος, διὰ τὴν λύσιν τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτῷ διὰ τῆς τοῦ Ἀδὰμ παρακοῆς. Ὅτι δὲ περὶ τῶν μελλουσῶν φησιν ἐν αὐτῷ τελειοῦσθαι εὐεργεσιῶν διὰ τῆς ὑποσχέσεως, τὸ πληροῦσθαι [67] ἐνσημαίνει λέγων, Τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος, Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος· ἵνα σημάνῃ τὴν τότε μέλλουσαν ἔσεσθαι νεκρῶν ἀνάστασιν. Ἐπειδὴ κατεπόθη ὁ θάνατος ἀπὸ μέρους ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσει, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀναστάντων. Ἀνέστη γὰρ πολλὰ σώματα τῶν ἁγίων, ὥς φησι τὸ εὐαγγέλιον, καὶ συνεισῆλθον αὐτῷ εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν. Τότε δὲ εἰς νῖκος καταπίνεται, ὅτε ἀπὸ πάντων καθολικῶς ἀφαντοῦται.

pag. 366.

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ.

Αὕτη δὲ τρίτη κεῖται παρὰ τῷ Μαρκίωνι. Μετηλλαγμένως δὲ, διὰ τὸ πρώτην παρ' αὐτῷ τετάχθαι τὴν πρὸς Γαλάτας.

α' καὶ κε' Σχόλ. [68] *Πᾶσαι γὰρ αἱ ἐπαγγελίαι θεοῦ ἐν αὐτῷ τὸ Ναί· διὸ καὶ δι' αὐτοῦ τὸ Ἀμὴν τῷ θεῷ.*

α' καὶ κε' Ἔλεγχ. Διάνοιξον τοὺς ὀφθαλμούς σου καὶ σώθητι, ὦ Μαρκίων. Εἰ δὲ σὺ οὐκέτι δύνασαι, τετελεύτηκας γὰρ, οἱ ἀπὸ σοῦ ἀπατηθέντες ἀνοιξάτωσαν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ φυγέτωσαν ἀπὸ σοῦ ὡς ἀπὸ ἑρπετοῦ δεινοῦ καὶ λυμαινομένου τοὺς ἐγγίζοντας. Εἰ γὰρ ὅσαι ἐπαγγελίαι θεοῦ ἐν αὐτῷ τὸ Ναὶ, ἐπαγγελίας δὲ θεοῦ οἶδεν ὁ ἀπόστολος διὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἄρα γε ἐν Χριστῷ τὸ Ναὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ πληρώματος ἐβεβαιοῦτο. Οὐκ ἀλλότριος οὖν ὁ Χριστὸς τοῦ παλαιοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, οὐδὲ τοῦ θεοῦ τοῦ λαλήσαντος ἐν τῷ νόμῳ, καὶ ἐν Χριστῷ τὰς αὐτοῦ ἐπαγγελίας πεπλη-

65. *Libri editi mendose* ἄφθαρτον.
66. *Cornarius vertit:* sed etiam habitatione excipit.
67. ἐνσημαίνει *ego. Libri habent* με σημαίνει. *Cornarius vertit:* Quod autem de perficiendis in ipso beneficentiis per promissionem dicat, indicat per hoc quod dicit *cett. Interpunctio verborum in utraque Graeca editione est:* εὐεργεσιῶν, διὰ τῆς ὑποσχήσεως τὸ πληροῦσθαί με σημαίνει λέγων *cett.*
68. *Supra* Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι.

mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Et si Christus non resurrexit, inanis est praedicatio nostra. Tum post haec omnia: *Oportet enim mortale hoc induere immortalitatem, et corruptibile hoc induere incorruptionem.* Nec ita dixit: Mortale hoc capere immortalitatem, aut corruptibile hoc capere incorruptionem, sed mortale et corruptibile induere incorruptionem et immortalitatem. Quod est autem mortale illud nisi corpus, quod immortalitatem non induat modo, sed in ea etiam habitet, quod immortalitatem, inquam, illam sic induat, ut non reiecto corpore anima sola quae mortis est expers, immortalitatem induat, sed ut idipsum quod mortale est immortalitatem, et corruptibile incorruptionem induat, hoc est corpus ipsum, cuius propria mors est ac temporaria illa corruptio dissolutioque ob Adami contumaciam ac scelus inflicta? Iam vero de futuris olim beneficiis, quae in corpus derivanda sunt, apostolum loqui ex eo patet quod pollicitationis formula id quod eidem contingere debet expresserit. *Tunc*, inquit, *fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria.* Quibus verbis futuram tunc mortuorum resurrectionem significat. Quandoquidem ex aliqua parte in Christi resurrectione, eorumque qui cum Christo sunt ad vitam excitati, absorpta mors est. *Multa enim sanctorum corpora surrexerunt*, ut in Matth. 27, 52.
evangelio proditum est, *et cum eo ingressa sunt in sanctam civitatem.* Sed tum absorbetur in victoria, cum ab omnibus omnino depulsa corporibus evanescit.

EX EPISTOLA II. AD CORINTHIOS.

Hanc Marcio tertiam ordine collocavit, idque commutata serie. Quae enim ad Galatas scripta est, eam primo loco posuit.

Schol. I et XXV. *Quotquot enim promissiones dei sunt in illo,* 2.Cor.1,20.
Est: ideo et per ipsum Amen dei.

Refut. I et XXV. Aperi oculos et salvare, Marcio! Quod si facere istud modo non potes, eo quod obieris, illi saltem aperiant, quos tu in errorem impulisti, teque, ut venenatum serpentem et appropinquantibus noxium devitent. Nam si, *Quotquot promissiones dei sunt, in illo, Etiam*, promissiones porro dei eas apostolus intelligit quae lege ac prophetis continentur, sequitur etiam illud implendarum prophetiarum proprium in Christo confirmatum fuisse. Quare nec a veteri lege nec a prophetis alienus est Christus, nec a deo, qui et in lege locutus est, et sua in Christo promissa perfecit. Sed

ρωκότος. Ἀλλ' οὐδὲ ἀντίθετος ὁ Χριστὸς τῷ θεῷ τῷ δεδωκότι νόμον καὶ προφήτας. Διὰ γὰρ τὸ ἐν αὐτῷ τὰς ἐπαγγελθείσας ὑποσχέσεις [69] Ναὶ γίνεσθαι, διὰ τοῦτό φησι, Καὶ δι' αὐτοῦ τὸ Ἀμὴν τῷ θεῷ· θεοῦ μὲν πατρὸς ἐπαγγειλαμένου, Χριστοῦ δὲ τοῦ καὶ βεβαιοῦντος καὶ κυρίου τὸ Ἀμὴν περιποιουμένου δι' αὐτοῦ ἐν τοῖς δι' αὐτοῦ τῇ ἐπαγγελίᾳ βεβαιωθεῖσι [70] καὶ ἐπιγνωσθεῖσι τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐν νόμῳ λελαληκότα, καὶ ἐν εὐαγγελίῳ τοῖς πεπιστευκόσι δεδωρημένον τὰ σωτήρια τῶν λεγόντων δι' αὐτοῦ λέγοντος Χριστοῦ, Ναὶ, ὁ πατὴρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο ἡ εὐδοκία ἐνώπιόν σου.

β' καὶ κϛ' Σχόλ. Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, [71] ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ [72] Ἰησοῦ· ὅτι θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι.

β' καὶ κϛ' Ἔλεγχ. Οὐ κηρύσσουσιν ἑαυτοὺς οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν κύριον. Διὸ οὐκ ἔνι αἵρεσις, οὐδὲ ἐκκλησία εἰς ὄνομα ἀποστόλων ἀνηγορευμένη. Οὐδέποτε γὰρ ἠκούσαμεν ἢ Πετρίους, ἢ Παυλίους, ἢ Βαρθολομαίους, ἢ Θαδδαίους, ἀλλὰ ἀπαρχῆς ἓν κήρυγμα
pag. 367. πάντων τῶν ἀποστόλων, οὐκ αὐτοὺς κηρύσσον, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν κύριον. Διὸ καὶ ὄνομα τῆς ἐκκλησίας οἱ πάντες ἔθεντο ἓν, οὐχ ἑαυτῶν, ἀλλὰ τοῦ κυρίου αὐτῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ Ἀντιοχείας ἀρξαμένων Χριστιανῶν καλεῖσθαι· ὅπερ ἐστὶν ἡ μόνη Καθολικὴ Ἐκκλησία, οὐκ ἄλλο τι ἔχουσα, ἀλλὰ Χριστοῦ, Χριστιανῶν οὖσα ἐκκλησία, οὐ Χριστῶν, ἀλλὰ Χριστιανῶν τοῦ μὲν ἑνὸς ὑπάρχοντος, τῶν δὲ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς Χριστιανῶν καλουμένων. Μετὰ ταύτην δὲ καὶ τοὺς αὐτῆς κήρυκας πᾶσαι οὐκέτι τοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος φαινόμεναι διὰ τῶν ἐπιθέτων ὀνομάτων Μανιχαίων, καὶ Σιμωνιανῶν, καὶ [73] Οὐαλεντίνων, καὶ Ἐβιωναίων, ὧν εἷς καὶ σὺ, Μαρκίων, ὑπάρχεις, καὶ σοῦ τὸ ὄνομα ἐπικέκληνται οἱ ὑπὸ σοῦ ἠπατημένοι, ὡς σεαυτὸν κηρύξαντος, καὶ οὐχὶ Χριστόν. Εἶτά φασιν ὅτι, Ὁ θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι. Ὁ θεὸς δὲ ποῖος, ἀλλ' ὁ εἷς ὁ ἐν τῷ προφήτῃ δείξας ἐκ σκότους φῶς, τουτέστιν ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀπιστίας καὶ ἀγνωσίας φῶς καὶ γνῶσιν ἐν Χριστῷ [74] λάμψαι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν τῶν ποτε ἐθνῶν εἰδωλολατρούντων, [75] λατρευόντων νῦν δὲ θεὸν τὸν τότε ἐν τῷ προφήτῃ προεπαγγειλάμενον τὸ φῶς ἑαυτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ λάμψαι; ὡς οὐκ ἀλλοτρίου ὄντος παλαιᾶς καὶ καινῆς διαθήκης, ὡς ἡμῖν ἔθος γέγονε

69. *Scripsi* Ναὶ *pro* εἶναι, *quod libri habent, quodque uncinis notasse acquievit Petavius.*

70. καὶ ἐπιγνωσθεῖσι, *quod desideratur in edit. princ., ex cod. Vaticano restituit Petavius.*

71. *Supra* ἀλλὰ κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν

72. *Supra* Ἰησοῦ Χριστοῦ.

73. *Reponendum puto* Οὐαλεντινιανῶν. *Vitium in hisce libris admodum crebrum.*

74. λάμψαι *scripsi pro* λάμψαν, *quod libri tenent. Petavius ariolatus est* λάμψας, *sed deesse aliquid suspicatus.*

75. λατρευόντων, *quod exciderat, quodque in omnibus libris desideratur, repetivi ex eo quod praecedit vocabulo* εἰδωλολατρούντων. *Cornarius totum hoc lemma*

neque deo illi qui legem ac prophetas dedit idem ille Christus adversatur. Nam pro eo quod illius pollicitationes in ipso repraesentatae sunt, *Et per ipsum*, inquit, *Amen dei.* Deus enim pater promisit, Christus vero dominus rata illa fecit, et Amen adhibuit illis quos illa promissio confirmavit, quique patrem illum suum agnoverunt qui in lege locutus est ac credentibus salutaria dona contulit. His enim ille verbis usus est: *Ita pater, quia ita placitum est ante te.* Matth. 11, 26.

Schol. II et XXVI. *Non enim nos ipsos praedicamus, sed Christum Iesum, nos ipsos vero servos vestros per Iesum. Quoniam deus qui dixit de tenebris lucem splendescere.* 2. Cor. 3, 5.

Refut. II et XXVI. Non seipsos, sed Iesum Christum dominum nostrum praedicant apostoli. Quare neque secta est ulla, nec ecclesia apostolorum insignita nomine. Nec unquam Petraeos ullos, aut Paulianos, aut Bartholomaeos, aut Thaddaeos audivimus, sed una iam tum initio fuit apostolorum omnium praedicatio, quae non ipsosmet illos, sed dominum Iesum Christum tantummodo celebraret. Ob id ecclesiae nomen unum omnes imposuerunt: non suum utique, sed Christi Iesu, cum Antiochiae primum appellari Christiani coeperunt. Quod quidem solam ad catholicam ecclesiam convenit, quae nullo alio quam Christi nomine praedito Christianorum ecclesia, non Christorum, dicitur: adeo ut cum unus ille sit, plures tamen ab eo Christiani nominentur. Ab hac ecclesia eiusque praeconibus ubi discesseris, reliquae omnes haud eadem nota constant, quae adiunctis nominibus atque epithetis vocantur, Manichaeorum videlicet, Simonianorum, Valentinorum, Ebionaeorum, quibus et tu, Marcio, annumerandus es, cuius nomen inscribunt ii sibi, quos tute in errorem induxeris, utpote qui teipsum, non Christum, praedicaveris. Tum demum inquiunt, *Deus qui dixit de tenebris splendescere lucem.* Quis hic deus est nisi unus ille, qui apud prophetam e tenebris lumen ostendit? hoc est ex hominum, infidelitate et inscitia, per Christum lucem ac scientiam in cordibus nostris excitavit. Qui cum olim inter gentes numeraremur simulacris addictas, deum illum modo veneramur qui per prophetam lucem suam illaturum sese mundo promiserat, ut intelligas eundem neque a veteri, neque a novo testamento dissidere, id quod certis tibi rationibus suadere, Marcio, solemus,

convertit ita: ,,— lucem ac cognitionem, quae in Christo illuxit in cordibus nostris, qui aliquando gentes et simulacrorum cultores eramus, nunc autem Deum cognovimus, qui tunc in propheta promisit, lucem *cett.*

πείθειν σε, ὦ Μαρκίων, ἀφ' ὧν ἔχεις γεγραμμένων λειψάνων τοῦ εὐαγγελίου, καὶ μὴ ὑπὸ σοῦ ἀπατᾶσθαι.

γ' καὶ κζ' Σχόλ. Ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, [76] διὸ καὶ λαλοῦμεν. Ἐξέκοψε δὲ τὸ, Κατὰ τὸ γεγραμμένον.

γ' καὶ κζ' Ἔλεγχ. Οὐ δοθήσεταί σοι τόπος ἐν οἷς ἂν τολμήσειας. Κἄν τε γὰρ ἐκκόψῃς τὸ, Κατὰ τὸ γεγραμμένον, φαίνεται ἡ τῆς προγεγραμμένης λέξεως ἀκολουθία. Ἀπὸ τοῦ γὰρ, Ἐπίστευσα, διὸ καὶ ἐλάλησα, εὐθὺς τὰ ἴσα ἐπενέγκας ὁ ἀπόστολος ἔφη, Ἔχοντες τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν. Παντὶ δέ τῳ σαφές ἐστι τοῦτο, ὅτι ἐν τῷ ἑκατοστῷ πεντεκαιδεκάτῳ ψαλμῷ ἐν τῷ τὴν ἐπιγραφὴν [77] Ἀλληλουΐα ἔχοντι, τῆς δὲ τοῦ Δαβὶδ βίβλου ὄντι καὶ ὑπ' αὐτοῦ προπεφητευμένῳ, ὁ λόγος τοῦ Ἐπίστευσά ἐστι γεγραμμένος. Ὅθεν καὶ ὁ ἀπόστολος ἔλαβε τὸ ῥητὸν, καὶ ὁμοίως ἔφη
pag. 368. τὸ, Διὸ πιστεύομεν καὶ ἡμεῖς καὶ λαλοῦμεν, εἷς ὢν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποστόλων. Ὅθεν οὐ λέγει, Διὸ καὶ ἐπίστευσα καὶ ἐλάλησα, ἀλλὰ, Ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν, ἵνα ἑαυτὸν μετὰ τῶν ἄλλων ἀποστόλων συνάψῃ. Καί φησιν, Ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἵνα δείξῃ τὸ ἐν τῷ Δαβὶδ λαλῆσαν πνεῦμα τὸ αὐτὸ ὂν πνεῦμα καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις, ἀφ' οὗπερ τότε ἐκεῖνος προφητεύων ἐπίστευεν· ἐν ᾧ πνεύματι καὶ αὐτοὶ ὄντες πιστεύουσι καὶ λαλοῦσι. Πολλὴ δὲ ἀδικία καὶ πλεονεξία, ὡς εἰπεῖν, [78] διανοημάτων. Τοῦ γὰρ ἀποστόλου ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα φάσκοντος, πῶς ἡ τοῦ Μαρκίωνος ἄνοια ὁμολογοῦσα τοῦτον τὸν λόγον τὸν ἅγιον ἀπόστολον εἰρηκέναι τολμᾷ λέγειν ἄλλο εἶναι τότε τὸ πνεῦμα, καὶ ἄλλο τὸ ἐν τοῖς ἀποστόλοις.

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΤΕΤΑΡΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Οὕτως γάρ ἐστι παρὰ τῷ Μαρκίωνι κειμένη, ἵνα μηδὲν ὀρθὸν παρ' αὐτῷ εἴη.

α' καὶ κη' Σχόλ. Ὅσοι ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται, καὶ ὅσοι [79] ἐν νόμῳ ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ νόμου δικαιωθήσονται.

α' καὶ κη' Ἔλεγχ. Εἰ ὅσοι ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται, σωτηρίας ὁ νόμος παραίτιος φυλαττόμενος, καὶ μὴ ἐῶν τοὺς φυλάττοντας ἀπόλλυσθαι. Καὶ εἰ οἱ διὰ νόμου ἁμαρτήσαντες διὰ νόμου κριθήσονται, ἄρα κριτὴς τῶν παραβάσεων ὁ νόμος, οὐκ ἀπωλείας

76. διὸ *supra abest.*
77. ἀλλήλας *edit. princ., quod vitium ex cod. Vatic. correxit Petavius.*

ex illis ipsis evangelii reliquiis quae apud te scriptae reperiuntur, neque fraude tua vos circumveniri patimur.

Schol. III et XXVII. *Habentes autem eundem spiritum fidei et* 2. Cor. 3. 13.
nos credimus, propter quod et loquimur. Ubi voces illas sustulit: *Sicut scriptum est.*

Refut. III et XXVII. Quocumque audaciam tuam converteris, nullum quo te inseras aditum invenies. Sive enim illa verba, *Sicut scriptum est*, deleas, antecedentium verborum ipsa series apparet. Post haec enim verba, *Credidi propter quod locutus sum*, subinde aequalia subiungens ait apostolus, *Habentes eundem spiritum fidei et nos credimus, propter quod loquimur.* Nemo autem illud ignorat e psalmo CXV., cui inscriptum est *Alleluia*, quique in Davidis libro legitur et inter eius oracula censetur, verba illa esse deprompta, *Credidi etc.* Unde et apostolus eiusmodi sententiam transtulit, ac similiter expressit: *Propter quod credimus et nos et loquimur:* ille inquam Paulus, qui ex apostolorum numero unus extitit. Idcirco non dixit, *Propter quod et credidi, et locutus sum*, sed, *Nos credimus propter quod et loquimur*, ut se cum reliquis apostolis coniungeret. Quare ita scripsit: *Habentes eundem spiritum;* ut ostenderet illum ipsum qui per Davidem loquebatur per apostolos quoque spiritum esse locutum, cuius ille quondam impulsu vaticinans credidit, et ad eundem pertinentes isti modo credunt ac loquuntur. Versatur autem in hoc loco intelligendi ac disputandi perversa quaedam ac fraudis plena ratio. Nam cum apostolus unum eundemque spiritum esse definiat, qua fronte vecors ille Marcio, qui illam germanam apostoli orationem esse non negat alium tunc spiritum fuisse quam qui apostolis deinceps affuerit ausus est profiteri?

EX EPISTOLA AD ROMANOS, QUAE EST ORDINE IV.

Hoc enim ordine a Marcione ponitur; ne quid rectum apud illum ac germanum reperiatur.

Schol. I et XXVIII. *Quicumque sine lege peccaverunt, sine lege* Rom. 2. 12.
et peribunt, et quicumque in lege peccaverunt, per legem iudicabuntur. Non enim auditores legis iusti apud deum, sed factores legis iustificabuntur.

Refut. I et XXVIII. Si quicumque sine lege peccarunt sine lege perituri sunt, profecto lex salutem observata conciliat, nec eos qui servant perire permittit. Item si qui in lege peccarunt per legem iudicandi sunt, iudex igitur transgressionum lex est, quae non inte-

78. *Vulgo* διὰ νοημάτων.   79. *Supra* ἐννόμως.

ὧν, ἀλλὰ δικαιοκρισίας, ὁσίως κρίνων τοὺς παραβεβηκότας. Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ νόμου δίκαιοι παρὰ θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ νόμου δικαιωθήσονται. Εἰ δὲ ποιούμενος ὁ νόμος δικαιοῖ τὸν ποιήσαντα, οὐκ ἄδικος ὁ νόμος, οὔτε φαῦλος, δι' ὃν οἱ τελοῦντες τὸν νόμον δίκαιοι καθίστανται. Ἐκ δὲ τοῦ νόμου ἐστὶ καὶ ἡ εἰς Χριστὸν [80] προφητευομένη πίστις, χωρὶς οὗ οὐ δικαιωθήσεται οὐδείς, καὶ ἐν ᾧ πιστεύσας παρὰ τὴν τοῦ νόμου προφητευομένην μαρτυρίαν οὐ δύναται πάλιν δικαιοῦσθαι [81] δίκαιος, ὡς πληρώματος ὄντος τοῦ Χριστοῦ τοῦ νόμου κατὰ τὸ
pag. 369. παρὰ τῷ ἀποστόλῳ εἰρημένον ὅτι, Πλήρωμα νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην, δεικνύντι ὅτι ἄνευ νόμου καὶ Χριστοῦ οὐκ ἔνι δικαιοσύνη. Οὔτε γὰρ Ἰουδαῖοι ἄνευ Χριστοῦ δικαιωθήσονται μὴ λαβόντες Χριστόν, οὔτε σύ, Μαρκίων, δικαιωθήσῃ ἀπαρνούμενος τὸν νόμον.

β' καὶ κθ' Σχόλ. *Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσσῃς, ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν.*

β' καὶ κθ' Ἔλεγχ. Εἰ ἀποφαίνεται ὁ ἅγιος ἀπόστολος τὴν περιτομὴν ὠφελήσειν, τίς ἐν τοῖς ὠφελοῦσι μῶμον θήσειεν, ἀλλὰ εἰ ἄρα ὅμοιος τῷ ὄφει γενήσεται; Ἔοικας γὰρ τούτῳ, ὦ Μαρκίων. Κἀκεῖνος γὰρ ἀντιστρέφων τὰ παρὰ θεοῦ εἰρημένα παρέπειθε τὴν Εὔαν λέγων, Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Νόμον γὰρ τῇ περιτομῇ συνέδησε, καὶ τὴν περιτομὴν τῷ νόμῳ συμπρέπουσαν ἐπέδειξε, καὶ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ τὸ πρόσταγμα ὑπάρχειν ὑπέφηνε τοῦ τὴν περιτομήν ποτε δεδωκότος, καὶ νόμον εἰς βοήθειαν δεδωκότος ἀφ' οὗπερ Χριστὸς πιστευόμενος τὰ τέλεια τοῖς πιστεύουσι λαλεῖν τε καὶ ποιεῖν παρέχεται.

γ' καὶ λ' Σχόλ. *Ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ.*

γ' καὶ λ' Ἔλεγχ. Εἰ ἡ γνῶσις μόρφωσιν ἔχει, ἀπὸ δὲ τῆς μορφώσεως τὸ εἶδος φαίνεται, οἱ δὲ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν ἔχοντες ἀπόστολοι καὶ οἱ τούτων μαθηταὶ οἴδασιν ἀπὸ τῆς μορφώσεως τοῦ νόμου τὸ εἶδος κεκτῆσθαι, τουτέστι τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν, οὐκ ἄρα ἀλλότριος ὁ νόμος [82] τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας. Διὰ γὰρ τῆς ἐν αὐτῷ μορφώσεως ἐπέγνωσαν οἱ κήρυκες τῆς ἀληθείας τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν.

δ' καὶ λα' Σχόλ. *Ἔτι γὰρ Χριστὸς ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, ἔτι κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανεν.*

δ' καὶ λα' Ἔλεγχ. Τὸ Ἔτι καὶ Ἀπέθανεν οὐ δοκήσεως, ἀλλὰ ἀληθείας ἐστὶ σημαντικόν. Εἰ γὰρ δόκησις ἦν, τίς χρεία τοῦ Ἔτι λέγε-

80. *Sic ed. Petav. ex cod. Vatic.* προφητευομένη *edit. princ.*

81. δίκαιος *reponere conatus sum pro* ὃ καί, *quod libri habent, quodque quomodo interpreteris non habes. Est corruptela. Petavius illud* ὃ καί *uncinis notavit, Cornarius vertendo plane neglexit.*

82. τῆς γνώσεως, *quod sententia postulabat, reposui ex coniectura Cornarii et Petavii, pro* τοῦ νόμου, *quod in libris extat.*

ritum affert ex sese, sed legitimum iudicium exercet, deque iis qui mandata violarint iustam cognitionem instituit. *Non enim auditores legis iusti apud deum, sed factores legis iustificabuntur.* Iam vero cum lex factis praestita factorem ipsum iustificet, non iniusta, neque poenitenda lex erit, propter quam iusti fiunt qui ei obtemperant. Ceterum ad legem attinet fides etiam in Christum in eadem lege praedicta, sine quo iustificari nemo potest, et ei insuper quicumque crediderit absque legis illo testimonio iustificari nequit; quoniam Christus legis complementum est, ut apostolus his verbis declarat: *Plenitudo legis Christus est ad iustitiam.* Rom. 10, 4. Quibus illud indicat, sine lege atque Christo nullam esse iustitiam. Neque enim Iudaei, qui Christum repudiant, sine eo iustificabuntur, neque tu iustificabere, Marcio, qui legem abnegas.

Schol. II et XXIX. *Circumcisio enim prodest si legem facias:* Rom. 2, 25. *si autem praevaricator sis legis, circumcisio tua praeputium facta est.*

Refut. II et XXIX. Quandoquidem profuturam circumcisionem apostolus pronuntiat, quis fructuosis rebus calumniam struere audeat? Hunc quidem serpentis similem oportet esse, a quo neque tu abhorres, Marcio. Siquidem ille dei verba detorquens Evam persuasione sua decepit, ita compellans: *Nequaquam moriemini.* Etenim aposto- Gen. 3, 4. lus legem ad circumcisionem adstrinxit, et circumcisionem legi consentaneam esse monstravit, eiusdemque mandatum esse dei qui et circumcisionem olim instituit, et legem praesidii caussa tulit, cuius beneficio creditus Christus credentibus perfecta quaeque dicere ac facere concedit.

Schol. III et XXX. *Habentes informationem cognitionis, et ve-* Rom. 2, 20. *ritatis in lege.*

Refut. III et XXX. Si cognitio informationem continet, forma vero ab informatione oritur, apostoli porro cognitione ac veritate praediti ex legis informatione formam ipsam obtinent, hoc est cognitionem ac veritatem, sequitur legem a cognitione et veritate minime alienam videri. Per legis enim informationem veritatis praecones cognitionem ac veritatem sunt adepti.

Schol. IV et XXXI. *Adhuc enim Christus cum essemus infirmi,* Cap. 5, 6. *adhuc in tempore pro impiis mortuus est.*

Refut. IV et XXXI. Vocabula haec, *Adhuc,* et, *Mortuus est,* non nudam speciem, sed veritatem arguunt. Si enim sola species

σθαι; δυναμένου τοῦ Χριστοῦ πάντοτε καὶ νῦν δοκήσει φαίνεσθαι, καὶ μὴ λέγεσθαι, Ἔτι ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν. Ἀπὸ τοῦ γὰρ Ἔτι τὸ τότε θανεῖν ἀπέδωκε, καὶ ἐδικαίωσε τῷ θανάτῳ, ἵνα μηκέτι χρείαν ἔχῃ θανεῖν ὁ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν ἅπαξ ἀποθανὼν, καὶ [83] δι' ἑαυτὸν μηκέτι ἀποθνήσκων.

pag. 370. έ καὶ λβ' Σχόλ. Ὥςτε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή.

έ καὶ λβ' Ἔλεγχ. Συντίθεται τῷ νόμῳ τὸ ἅγιον αὐτὸν εἶναι, καὶ
τῇ ἐν αὐτῷ ἐντολῇ γενομένῃ, τρισὶ μαρτυρίαις ἀσφαλισάμενος ταύτην,
ἁγίαν αὐτὴν λέγων καὶ δικαίαν καὶ ἀγαθὴν, ἵνα ἐλέγξῃ σὲ, Μαρκίων,
καὶ ἡμᾶς διδάξῃ τοῦ ἁγίου εἶναι τὸν νόμον οὗ καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία, καὶ
αὐτὸν τὸν ἅγιον εἶναι καὶ ἀγαθόν. Διὸ ἀγαθοῦ οὖσα ἐντολὴ ἀγαθὴ
καλεῖται, καὶ ἁγίου οὖσα ἁγία ἐστὶ, καὶ δικαίου ὑπάρχουσα δικαία ἐν-
τολὴ καλεῖται, ἑνὸς ὄντος τοῦ τότε καὶ νῦν, τοῦ ὄντος ἁγίου καὶ δι-
καίου καὶ ἀγαθοῦ. Διὸ καὶ ἡ αὐτοῦ ἐντολὴ, ἡ ἀπὸ τότε καὶ νῦν ἐν
νόμῳ καὶ ἐν καινῇ διαθήκῃ, ἁγία ὑπάρχει καὶ δικαία καὶ ἀγαθή.

ϛ' καὶ λγ' Σχόλ. Ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν.

ϛ' καὶ λγ' Ἔλεγχ. Εἰ ἐν τοῖς ἀποστόλοις καὶ ἐν ἡμῖν τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληροῦται, πῶς σὺ, ὦ Μαρκίων, τολμᾷς λέγειν τὸν νόμον ἀλλότριον τῶν κατὰ τὸ πλήρωμα τοῦ νόμου δικαιουμένων ἀποστόλων τοῦ θεοῦ;

ζ' καὶ λδ' Σχόλ. Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι.

ζ' καὶ λδ' Ἔλεγχ. Εἰ εἰς δικαιοσύνην Χριστὸς ἐλήλυθε παντὶ τῷ
πιστεύοντι, οὐ τοῦ νόμου τελειουμένου εἰ μὴ Χριστὸς τελειώσῃ τῇ
ἑαυτοῦ παρουσίᾳ, οὐκ ἄρα τελειωθήσεσθε, ὦ Ἰουδαῖοι, ἐν νόμῳ μέ-
νοντες, ἐὰν μὴ Χριστὸν ἐνδημήσαντα πιστεύσαντες ὑποδέξησθε. Ἀλλὰ
οὐδὲ σὺ, Μαρκίων, δυνήσῃ σωθῆναι ἐν Χριστῷ, τοῦ κηρύγματος τὴν
ἀρχὴν καὶ τὴν ῥίζαν ἀποβαλλόμενος, ὅπερ ἐστὶ νόμος, ἀφ' οὗπερ Χρι-
στὸς γινωσκόμενος τελειοῖ τὸν μὴ τὸν νόμον βδελυσσόμενον ὡς ἀλλό-
τριον Χριστοῦ ὑπάρχοντα.

ή καὶ λέ Σχόλ. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν πλησίον νόμον πεπλήρωκε.

ή καὶ λέ Ἔλεγχ. Εἰ διὰ τοῦ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον νόμος πληροῦται, οὐκ ἀλλότριος Χριστοῦ καὶ θεοῦ πατρὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ θεοῦ ὁ νόμος, ὁ κελεύων ἀγαπᾶν τὸν πλησίον. Διότι ὁ

83. δι' ἑαυτῶν, mendose, utraque edit. Petaviana.

extitisset, quid eam particulam, *Adhuc*, exprimere opus erat, cum omni tempore, adeoque nunc specie tenus possit apparere Christus, neque tamen adiicere necesse sit, *Cum adhuc infirmi essemus?* Hac enim voce, *Adhuc*, tum illum mortem obiisse significat, ac morte sua iustificasse, ne amplius mori necesse sit illum qui pro peccatoribus semel est mortuus, ac per sese non amplius moriatur.

Schol. V et XXXII. *Ideo lex sancta et mandatum sanctum et iustum et bonum.* Rom. 7, 12.

Refut. V et XXXII. Legi hoc apostolus tribuit, ut sancta sit, eiusdemque mandato, quod triplici testimonio confirmat, sanctum esse praedicans, et iustum, et bonum, ut te, Marcio, condemnet, nos vero ipsos edoceat legem auctoris esse sancti, cuius mandatum sanctum sit, eundemque qui sanctus est esse bonum. Propterea cum mandatum a bono profectum fuerit, bonum dicitur; et a sancto, sanctum, et a iusto derivatum, iustum etiam appellatur; cum unus idemque modo sit qui quondam extitit, sanctus, iustus ac bonus. Unde et mandatum ipsius tam quod olim quam quod modo est editum, in utroque videlicet testamento, sanctum, iustum ac bonum existimandum est.

Schol. VI et XXXIII. *Ut iustificatio legis impleatur in nobis.* Cap. 8, 4.

Refut. VI et XXXIII. Si in apostolis et in nobis iustificatio legis impletur, qua istud fronte pronuntiare audes, Marcio, legem ab apostolis dei, qui ex legis complemento iustificantur, alienam videri?

Schol. VII et XXXIV. *Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti.* Cap. 10, 4.

Refut. VII et XXXIV. Si ad credentium omnium iustitiam Christus advenit, ita ut perfici lex aliter nequeat, nisi eam Christus suo adventu perficiat, perfici vos, Iudaei, nullo modo potestis, si in lege maneatis, nisi Christum, qui iam venit, credentes in eum velitis recipere. Sed nec tu, Marcio, salutem in Christo potes adipisci, cum fidei principium ac radicem abieceris, nimirum legem, e qua cognitus Christus eum perficit qui legem minime ut alienam a Christo repudiat.

Schol. VIII et XXXV. *Qui enim diligit proximum, legem implevit.* Cap. 13, 8.

Refut. VIII et XXXV. Cum per amorem proximi lex impleatur, non est a Christo et deo patre domini nostri Iesu Christi abalienanda lex, quae diligere proximum iubet. Quoniam *deus cari-* 1. Ioann. 4, 8.

θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, καὶ πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ κηρυττόμενα ὁμοίως ἀεὶ κηρύττεται, καὶ τότε καὶ νῦν, καὶ ἐν παλαιᾷ καὶ καινῇ διαθήκῃ.

pag. 371. Τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς, πέμπτης ἐπιστολῆς (οὕτω γὰρ κεῖται ἐν τῷ Μαρκίωνι, ὀγδόης δὲ οὔσης παρὰ τῷ ἀποστόλῳ) τὰ πάντα τοῦ Μαρκίωνος διεστραμμένως ἀπ' αὐτῆς ἔχοντος οὐδὲν ἐξ αὐτῆς παρεθέμεθα.

Τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς δευτέρας, ἕκτης δὲ κειμένης παρὰ τῷ Μαρκίωνι, ἐνάτης δὲ οὔσης παρὰ τῷ ἀποστόλῳ, ὁμοίως διαστραφείσης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μαρκίωνος, πάλιν οὐδὲν ἐξεθέμεθα.

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ, ΕΒΔΟΜΗΣ ΟΥΣΗΣ ΠΑΡΑ ΤΩΙ ΜΑΡΚΙΩΝΙ, ΠΕΜΠΤΗΣ ΔΕ ΠΑΡΑ ΤΩΙ ΑΠΟΣΤΟΛΩΙ ΚΕΙΜΕΝΗΣ ΤΑΔΕ.

α' καὶ λϛ' Σχόλ. [84] *Μνημονεύετε ὑμεῖς ποτε τὰ ἔθνη, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία, ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτῳ, [85] ὅτι ἦτε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ· νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ὑμεῖς οἵ ποτε ὄντες μακρὰν ἐγενήθητε ἐγγὺς [86] τῷ αἵματι αὐτοῦ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη [87] ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα [88] ἓν, καὶ τὰ ἑξῆς.*

α' καὶ λϛ' Ἔλεγχ. Τὸ Μνημονεύετε καιροῦ σημαίνει τὸ εἶδος, καὶ Οἱ λεγόμενοι ἀπὸ τῆς λεγομένης, τῶν πραγμάτων τοὺς τύπους σημαίνει. Καὶ τὸ Ἐν σαρκὶ, ἵνα δείξῃ τὸν τύπον τὸν ἐν τῇ σαρκὶ ἀπεκδεχόμενον τὸν τοῦ πνεύματος καιρόν· ἵνα τὰ ἐντελέστερα ἀπὸ τοῦ τύπου δείξῃ. Χωρὶς γὰρ Χριστοῦ πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ ἡ ἀκροβυστία ἀπηλλοτρίωτο, ἀπηλλοτριωμένη δὲ ξένη ἦν ἐπαγγελίας καὶ διαθήκης, καὶ οἱ ἀπὸ ταύτης ὁρμώμενοι ἐλπίδα οὐκ εἶχον, ἀλλ' ἄθεοι ἦσαν ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς ἀποδέδεικται ἀπὸ τῶν τοῦ ἀποστόλου ῥημάτων. Ἀλλὰ σὺ, Μαρκίων, οὔτε ὁρᾷς, οὔτε ἀκούεις· ἐπεὶ ἂν ἐνόεις πόσων ἀγαθῶν παραίτιον τὸν νόμον φάσκει ὁ ἅγιος ἀπόστολος, τῶν ἐν τῷ νόμῳ πρὸς τὸν τότε καιρὸν πεπολιτευμένων. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οἱ ποτὲ μακρὰν νῦν ἐγγὺς ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν. Εἰ δὲ τὰ ἀμφότερα ἐποίησεν ἓν, καὶ οὐ τὸ μὲν ἀνεῖλε, τὸ δὲ ἕτερον συνεστήσατο, ἆρά γε οὐδὲ τὸ πρότερον ἀλ-
pag. 372. λότριον αὐτοῦ, οὐδὲ τὸ δεύτερον διεῖλεν ἀπὸ τοῦ πρώτου, ἀλλὰ τὰ ἀμφότερα εἰς ἓν συνήγαγεν, οὐχ ἁπλῶς, οὐ δοκήσει, ἀλλὰ ἐναργῶς ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, ὡς ἡ ἀσφαλὴς τοῦ ἀποστόλου ὑποδείκνυσι διδασκαλία.

84. *Supra* Μνημονεύοντες.
85. ὅτι *abest supra.*
86. *Supra* ἐν τῷ.
87. *Supra* ὑμῶν.

tas est, et quae ab ipso praedicantur, omnia eodem perpetuo modo praedicantur, iam tum olim scilicet, et nunc, et in veteri novoque testamento.

Ex epistola ad Thessalonicenses, quam Marcio septimo loco ponit, ut apostolus octavo, nihil idcirco selegimus quod integra illa a Marcione depravata sit.

Quemadmodum neque ex secunda ad Thessalonicenses epistola, quam Marcio ordine sextam collocat, apostolus vero nonam excerpsimus, eo quod penitus ab eodem illo corrupta sit.

EX EPISTOLA AD EPHESIOS, QUAE EST MARCIONI VII., APOSTOLO VERO V., ISTA COLLEGIMUS.

Schol. I et XXXVI. *Memores estote quod aliquando vos gentes,* Eph. 2, 11.
qui dicimini praeputium, ab ea quae dicitur circumcisio in carne manufacta, quia eratis illo in tempore sine Christo, alienati conversatione Israel, et hospites testamentorum promissionis, spem non habentes, et sine deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Iesu, vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine ipsius. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum etc.

Refut. I et XXXVI. Vox illa, *Memores estote*, speciem habet temporis. Tum ista, *Qui dicimini*, *et quae dicitur*, rerum figuras exprimunt. Item illud, *In carne*, eo spectat, ut inustam carni notam atque imaginem ostendat, quae venturi spiritus tempus expectaret, ut ex figura perfectiora significet. Etenim sine Christo procul ab Israelis conversatione separatum erat praeputium, ac proinde a promissione ac testamento peregrinum. Ac qui illa conditione censebantur, omni spe carebant, et sine deo erant in hoc mundo, ut apostoli verba declarant. Sed nihil vides, nihil audis, Marcio; alioqui illud animadverteres quanta ab lege bona manasse dicat apostolus, quae singulari dei providentia illis temporibus administrata sunt. Nam *in Christo Iesu, qui olim longe erant, nunc prope sunt, in sanguine illius. Ipse enim est pax nostra qui fecit utraque unum.* Quod si unum utraque fecit, adeo ut altero destructo minime alterum constituerit, non igitur prius a se alienum extitit, neque posterius a priore separavit, sed in unum ambo illa conflavit, non quoquo modo, vel specie tenus aliqua, sed perspicue *in sanguine suo*, quemadmodum certa ac solida apostoli doctrina demonstrat.

88. ἓν *omissum est in edit. Petav.*

β′ καὶ λζ′ Σχόλ. Διὸ λέγει, Ἔγειρε ὁ καθεύδων, [89] καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός.

β′ καὶ λζ′ Ἔλεγχ. Πόθεν τῷ ἀποστόλῳ τὸ Διὸ καὶ λέγει, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς παλαιᾶς δῆλον διαθήκης; τοῦτο δὲ ἐμφέρεται παρὰ τῷ Ἠλίᾳ. πόθεν δὲ ὡρμᾶτο ὁ Ἠλίας; ἀλλὰ εἷς ἦν τῶν προφητῶν, τῶν κατὰ νόμον πεπολιτευμένων, ἀπὸ νόμου καὶ προφητῶν ὁρμώμενος. Εἰ δὲ ἐν Χριστῷ προεφήτευσε τὸ, Ἔγειρε ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστὸς, ἆρά γε τὸ πρωτότυπον διὰ Λαζάρου καὶ τῶν ἄλλων ἐπεπλήρωτο· περὶ ὧν οἱ [90] αὐτοῦ ἀμφέβαλλον, Μάρθα καὶ Μαρία, λέγουσαι, Ἤδη ὄζει, τεταρταῖός ἐστι· καὶ τῶν τοῦ ἀρχισυναγώγου λεγόντων, Μηκέτι σκύλλετε τὸν διδάσκαλον, καὶ αὐτοῦ λέγοντος, Μὴ φοβεῖσθε, οὐ γὰρ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει. Σαφῶς γὰρ ἔκτοτε τὸ κήρυγμα ἐκάλει ἀνάστασιν διὰ Χριστοῦ ἔσεσθαι· καὶ τὸ ἐξουσιαστικὸν τῆς εὐχερείας ὑπεδείκνυεν, ἵνα τὸ δυνατὸν τοῦ Χριστοῦ ὑποδείξῃ, ὅτι ὡς τῷ ἀνθρώπῳ εὐχερὲς, οὐ τὸν ἀποθανόντα, ἀλλὰ τὸν καθεύδοντα διὰ φωνῆς ἐγεῖραι, οὕτως καὶ τῷ Χριστῷ ἦν ἑτοιμότατα τὸ εἰπεῖν, Λάζαρε δεῦρο ἔξω, καὶ τὸ, Κουμὶ, κουμὶ ταλιθὰ, τουτέστιν Ἀνάστηθι ἡ παῖς· [91] καὶ δι᾽ ὧν ἐναργῶν ἀποδείξεων ἐσήμανεν ὁ λόγος τὴν ἡμῶν κτῆσιν, ἀπὸ νεκρῶν ἔργων καὶ ὕπνου βαρέως ἡμῶν τῶν ποτε καθευδόντων ἀνεγείροντα τὸν Χριστὸν καὶ διὰ τῆς κλήσεως φωτίζοντα ἡμᾶς· ἥτις γέγονε δευτέρα αὕτη σχέσις. Τὸ δὲ τέλειον καὶ καθολικὸν προσδοκώμενον, ὅταν ὁ αὐτὸς ὁ λέγων, Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις, πάντας καλέσῃ καὶ ἐγείρῃ σώματι καὶ ψυχῇ, καὶ φωτίσῃ ἐν τῇ αὐτοῦ μελλούσῃ παρουσίᾳ.

γ′ καὶ λη′ Σχόλ. Ἀντὶ [92] τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ κολληθήσεται τῇ γυναικὶ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν, παρὰ τὸ, Τῇ γυναικί.

γ′ καὶ λη′ Ἔλεγχ. Ἀποδέδεικται πολλάκις μὴ ἀλλότρια εἶναι τὰ
pag. 373. ἐν τῷ νόμῳ τοῖς ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου διδασκομένοις, κἄν τε σὺ, ὦ Μαρκίων, παρακόψῃς τὸ Γυναικί. Ἀπὸ τοῦ γὰρ, Ἔσονται εἰς σάρκα μίαν, δήλη σου ἔσται ἡ πᾶσα ῥᾳδιουργία.

ΤΗΣ ΠΡΟΣ [93] ΚΟΛΟΣΣΑΕΙΣ ΟΓΔΟΗΣ ΠΑΡΑ ΤΩΙ ΜΑΡΚΙΩΝΙ ΚΕΙΜΕΝΗΣ, ΠΑΡΑ ΔΕ ΤΩΙ ΑΠΟΣΤΟΛΩΙ ΕΒΔΟΜΗΣ ΚΕΙΜΕΝΗΣ.

α′ καὶ λθ′ Σχόλ. Μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει, ἢ ἐν πό-

89. Verba καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν desiderantur supra.

90. Restitui αὐτοῦ. Vulgo enim extat αὐτοί.

91. καὶ, ab omnibus libris tutatum, uncinis notavit Petavius. Non intellexit videlicet attractionem in verbis δι᾽ ὧν ἐναργῶν ἀποδείξεων, quae nos post κλῆσιν incidere iubet, et accusativos ἐγείροντα τὸν Χριστὸν pendere ab ὑποδείκνυεν.

Schol. II et XXXVII. *Ideo dicit, Surge qui dormis, et re-* Eph. 5, 4.
surge a mortuis, et illuminabit te Christus.

Refut. III et XXXVI. Undenam illa verba, *Ideo dicit*, deprompsit apostolus? Non aliunde utique quam ex testamento vetere. Haec enim apud Eliam leguntur. Iam vero quo ex grege Elias extitit? Nonne e prophetis unus, qui ex legis praescripto vixerunt, ut et ille legi ac prophetis inhaesit? Quod si ita in Christo vaticinatus est: *Surge qui dormis, et resurge a mortuis, et illuminabit te Christus*, plane ipsum exemplar, quod figuris illis adumbratum est, in Lazaro, ceterisque id genus impletum est. De Lazaro quidem
Martha ac Maria dubitantes ita locutae sunt: *Iam foetet, quatridua-* Ioann. 11, 39.
nus est. At synagogae principis comites. *Nolite*, inquiebant, *fati-*
gare magistrum. Sed dominus ista subiecit: *Nolite timere; non* Marc. 5, 39.
enim mortuus est, sed dormit. Iam tum enim futura per Christum resurrectio divini verbi praeconio celebrabatur. Sed et potestatem illius agendique facilitatem expressit, ut quam potens esset Christus ostenderet, ex eo quod uti homini facillimum est non mortuum, sed dormientem voce suscitare, ita Christo promptissimum erat dicere, *Lazare, veni foras*, tum, *Kumi, Kumi Talitha*, hoc est *Surge, puella.* Iisque manifestissimis argumentis dei verbum vocationem indicabat nostram, Christumque dominum ab operibus mortuis et altissimo quo tenebamur somno nosmetipsos excitantem, ac vocatione sua collustrantem, quae quidem secunda fuit habitudo. Nam perfectum ac generale illud expectandum est, cum nimirum ille ipse qui dixit, *Ego sum resurrectio*, universos evocaverit, et corpore ac mente pariter excitarit, atque in futuro adventu sua luce perfuderit.

Schol. III et XXXVIII. In eo quod scriptum est, *Relinquet* Eph. 5, 31.
homo patrem suum et matrem, et adhaerebit uxori, et erunt duo in carnem unam, vocabulum, *Uxori*, sustulit.

Refut. III et XXXVIII. Saepenumero docuimus haud aliena esse quae in lege sunt ab iis quae apostolus tradidit, etsi, Marcio, nomen uxoris expunxeris. Etenem illa ipsa verba, *Erunt in carnem unam*, fraudem tuam satis superque detegunt.

EX EPISTOLA AD COLOSSENSES, QUAM OCTAVAM MARCIO COLLOCAT, APOSTOLUS VERO VII.

Schol. I et XXXIX. *Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in* Col. 2, 16.

92. τούτου restitui pro τοῦ, quod vulgo extat.

93. ΚΟΛΟΣΣΕΙΣ edit. Petav.

σει, ἢ ἐν [94] ἑορτῇ, ἢ ἐν νεομηνίᾳ καὶ σαββάτῳ, ὅ ἐστι σκιὰ τῶν μελλόντων.

α' καὶ λθ' Ἔλεγχ. Οὐδαμόθεν ὑποπίπτει σκιὰ, ὦ Μαρκίων, ἀλλ' ἢ ἀπὸ σώματος καὶ σῶμα οὐ δύναται εἶναι, σκιᾶς ἀπ' αὐτοῦ μὴ φαινομένης. Ὅθεν πεισθῆναι ὀφείλουσιν οἱ ἀπὸ σοῦ ἠπατημένοι διὰ τῶν ἔτι παρὰ σοῦ φυλαττομένων τῆς ἀληθείας τῶν θείων γραφῶν λειψάνων ὅτι μελλόντων ἀγαθῶν ἀποκαλύπτεσθαι οὐκ ἀλλότρια ἦν τὰ τότε δικαιώματα προςκαίρως προστεταγμένα περὶ βρώσεως καὶ πόσεως καὶ μέρους ἑορτῶν καὶ νεομηνιῶν καὶ σαββάτων. Ὧν ἀγαθῶν σκιὰ ἦσαν τὰ προειρημένα δι' ὧν σκιῶν τὸ σῶμα κατειλήφαμεν τῶν ἐνεστώτων ἀγαθῶν, ἐν νόμῳ μὲν σκιαγραφηθέντων, ἐν Χριστῷ δὲ τελειωθέντων.

ΠΡΟΣ ΦΙΛΗΜΟΝΑ ΕΝΑΤΗΣ.

Οὕτως γὰρ παρὰ τῷ Μαρκίωνι κεῖται, παρὰ δὲ τῷ ἀποστόλῳ ἐσχάτη κεῖται· ἐν τρισὶ δὲ ἀντιγράφοις τριςκαιδεκάτη πρὸ τῆς πρὸς Ἑβραίους, τεσσαρεςκαιδεκάτης, τέτακται. Ἄλλα δὲ ἀντίγραφα ἔχει τὴν πρὸς Ἑβραίους δεκάτην πρὸ τῶν δύο τῶν πρὸς Τιμόθεον καὶ Τίτον, καὶ Φιλήμονα. Πάντα δὲ τὰ ἀντίγραφα τὰ σῶα καὶ ἀληθῆ τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἔχουσι πρώτην, οὐχ, ὡς σὺ Μαρκίων τὴν πρὸς Γαλάτας ἔταξας πρώτην. Ὅμως ἀπὸ ταύτης τῆς πρὸς Φιλήμονα οὐδὲν παρεθέμεθα, διὰ τὸ ὁλοσχερῶς αὐτὴν διαστρόφως παρ' αὐτῷ κεῖσθαι.

ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΔΕΚΑΤΗΣ.

pag. 374. Οὕτως γὰρ κεῖται παρὰ τῷ Μαρκίωνι ἐσχάτη καὶ δεκάτη, παρὰ δὲ τῷ ἀποστόλῳ ἕκτη. Ὡςαύτως οὐδὲ ἀπ' αὐτῆς, διὰ τὸ διαστρόφως παρ' αὐτῷ κεῖσθαι, οὐδὲν ἐξελεξάμεθα.

Αὕτη πεπλήρωται ἡ τοῦ Μαρκίωνος σύνταξις ἀπὸ τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου καὶ τοῦ ἀποστόλου σωζομένων λειψάνων, λόγων τε ὑποθέσεως· ἀφ' ἧς ἀναλεξάμενοι τὰ κατ' αὐτοῦ ἀπὸ τῶν παρ' αὐτοῦ σωζομένων τοὺς ἐλέγχους παρεθέμεθα. Προςέθετο δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ ἀποστολικῷ καλουμένῳ, καὶ τῆς καλουμένης πρὸς Λαοδικέας.

α' καὶ μ' Σχόλ. Εἷς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἷς Χριστὸς, εἷς θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν.

α' καὶ μ' Ἔλεγχ. Συνᾳδόντως μὲν τῇ πρὸς Ἐφεσίους, ὦ Μαρκίων, καὶ ταύτας τὰς κατὰ σοῦ μαρτυρίας ἀπὸ τῆς λεγομένης πρὸς Λαοδικέας συνήγαγες [95] [κατὰ σοῦ μαρτυρίας]· ἵνα ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ

94. μέρει ἑορτῆς, ἢ νεομηνίας καὶ σαββάτων *legitur supra; quod hic quoque restituere suadent verba in Refutatione repetita.*

potu, aut in festo, aut in neomenia, et sabbato, quae est umbra futurorum.

Refut. I et XXXIX. Neque aliunde quam a corpore umbra spargitur, neque corpus esse potest, quin ab eo umbra promanet. Quamobrem ex illis ipsis veritatis ac sacrarum literarum reliquiis, quas apud te retines, discere circumventi abs te homines debent, ab iis bonis quae retegenda olim erant, mandata illa nequaquam abhorruisse quae de cibo ac potu, festis ac neomeniis et sabbatis pro temporis ratione praescripta sunt, quarum nos umbrarum beneficio praesentium bonorum, ut ita dicam, corpus adepti sumus, quae in lege adumbrata postremo in Christo perfecta sunt.

DE EPISTOLA IX., QUAE EST AD PHILEMONEM.

Hoc illam ordine Marcio collocavit, cum apostolus ultimo loco posuerit. Sed in nonnullis codicibus XIII. ante epistolam ad Hebraeos, quae est XIV., numeratur. Alia rursus exemplaria epistolam ad Hebraeos decimam ponunt, ante I. et II. ad Timotheum, ad Titum, et Philemonem. Sed quicquid est integrorum ac fide dignorum codicum primam ad Romanos epistolam collocat, non eam quae ad Galatas est, quam tu primam esse, Marcio, voluisti. Ceterum nihil ex epistola ad Philemonem adnotavimus, quod apud illum omnino depravata legitur.

EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES X.

Haec enim apud Marcionem decima est et ultima, apud apostolum sexta. Ab hac, quod vitiata penitus esset ac corrupta, nihil seligendum duximus.

Hactenus Marcionis opus ex evangelii Lucae et apostoli scriptorum ac denique sacrorum voluminum reliquiis contextum. Ex quibus ab eo relictis particulis quae ad illum convincendum facere poterant delegimus. Praeter haec vero ex ea quae ad Laodicenses inscripta est epistola quaedam in eum librum quem Apostolicum vocat transtulit.

Schol. I et XL. *Unus dominus, una fides, unum baptisma,* Eph. 4, 5.
unus Christus, unus deus et pater omnium, qui super omnia, et per omnia, et in omnibus.

Refut. I et XL. Consentiunt cum iis quae in epistola ad Ephesios, leguntur quae ex epistola ad Laodicenos (sic enim inscribitur) contra te testimonia protulisti; ut in fine tandem quae ad te perti-

95. *Haec verba plane abundant.*

σφραγίσματος μάθωμεν ἀναγνόντες τὰ παρὰ σοὶ, καὶ γνόντες τὰ κατὰ σὲ, καταγνῶμεν τῶν διὰ σοῦ ἀλλοτρίως ἐπινενοημένων τριῶν ἀνάρχων ἀρχῶν διαφορὰς πρὸς ἀλλήλας ἐχουσῶν. Οὐχ οὕτως γὰρ ἔχει ἡ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου ὑπόθεσις καὶ ἠσφαλισμένον κήρυγμα, ἀλλὰ ἄλλως παρὰ τὸ σὸν ποιήτευμα. Σαφῶς γὰρ ἔφη ἕνα κύριον, μίαν πίστιν, ἓν βάπτισμα, ἕνα θεὸν, τὸν αὐτὸν πατέρα πάντων, τὸν αὐτὸν ἐπὶ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι διά τε νόμου καὶ προφητῶν, καὶ ἐν πᾶσιν ἀποστόλοις, καὶ ἐν τοῖς καθεξῆς.

Αὕτη μὲν ἡμῶν ἡ [96] προθεωρία τεθεῖσα ἐν τοῖς προειρημένοις ἀναλεχθεῖσιν ἀπὸ τῆς παρ' αὐτῷ τῷ Μαρκίωνι ἔτι σωζομένης γραφῆς, [97] ἧς τὴν ἀνάλεξιν σκοπήσας τις ἐκπλαγείη τὰς μεγαλοδώρους θεοῦ οἰκονομίας. Ἑκάστου γὰρ πράγματος διὰ τριῶν μαρτυριῶν ἐπιβεβαιουμένου καὶ συνισταμένου, [98] ἕως ἐνταῦθα ψιλῶς ὁ θεὸς ἐχαρίσατο συνάψαι, ὡς ἔφην, ἡμας κατ' οἰκονομίαν ἑβδομήκοντα μὲν [99] καὶ ὀκτὼ μαρτυρίας ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, τεσσαράκοντα δὲ ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου· καὶ ταύτας παρ' αὐτῷ εἰς ἔτι καὶ δεῦρο σωζομένας τε καὶ [1] ἀντιβαλλομένας, ὡς εἶναι τὰς πάσας ἑκατὸν δεκαοκτὼ, ἀντιλεγούσας δὲ πάσας τῇ αὐτοῦ Μαρκίωνος γνώμῃ ὡς ἀπὸ προσώπου, ὀνόματος κυρίου διὰ τῶν δεκαοκτὼ, καὶ τῆς αὐτοῦ [2] ἐνδεξίας εὐλογίας διὰ τῶν [3] ἑκατόν· ἀλλὰ καὶ [4] ἀπ' ἄλλης περισσῆς προσεπιτούτοις ἐκτὸς τοῦ pag. 375. εὐαγγελίου καὶ τοῦ ἀποστόλου. Οὐ γὰρ ἔδοξε τῷ ἐλεεινοτάτῳ Μαρκίωνι ἀπὸ τῆς πρὸς Ἐφεσίους ταυτὴν τὴν μαρτυρίαν λέγειν, ἀλλὰ τῆς πρὸς Λαοδικέας, τῆς μὴ οὔσης ἐν τῷ ἀποστόλῳ· οἷς μὴ ἐντυγχάνων ἠλιθίως ὁ κτηνώδης, καὶ ἐν πολλοῖς πεσὼν ὁ τάλας, οὐχ ὁρᾷ τὴν κατ' αὐτοῦ ἀνατροπὴν καθ' ἑκάστην ὁμολογουμένην. Καὶ μηδεὶς θαυμαζέτω περὶ τούτου, Πῶς γὰρ ἠδύνατο οὗτος, ἐπαγγειλάμενος ἔχειν τι τοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ ἀποστόλου, μὴ οὐχὶ κἂν ὀλίγα τῆς γραφῆς σώζειν ῥήματα; Ὅλου γὰρ τοῦ σώματος [5] ζῶντος, ὡς εἰπεῖν, τῆς θείας γραφῆς, ποῖον ηὕρισκε μέλος νεκρὸν κατὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην, ἵνα παρεισαγάγῃ ψεῦδος κατὰ τῆς ἀληθείας, [6] ἀλλ', ὡς εἰπεῖν ἐλώβησε καὶ ἀκρωτηριάσας παρέκοψε πολλὰ τῶν μελῶν, κατέσχε δὲ ἔνιά τινα παρ' ἑαυτῷ. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ κατασχεθέντα ἔτι ζῶντα οὐ δύναται νε-

96. προθεωρία τεθεῖσα *mea est emendatio. Libri habent* προθεωρηθεῖσα. *Cornarius vertit:* Haec quidem est nostrae speculationis compositio, in praedictis excerptis ex scriptura, quae adhuc apud Marcionem servatur, a nobis facta. Ad quorum delectionem si quis respexerit *cett.*

97. ἧς *scripsi ex emendatione Petavii, pro* εἰς, *quod libri habent.*

98. *Ita correxi. Libri habent* ὡς ἐνταῦθα.

99. καὶ *om. cod. Venet.*

1. ἀντιβαλλομένας (*h. e.* quas conferre licet) *restitui mei ingenii periculo. In libris extat* ἀμφιβαλλομένας, *quod Petavius potius in* οὐκ ἀμφιβαλλομένας *mutandum censuit. Cornarius vertit:* quae apud ipsum adhuc in hunc diem servantur et habentur *cett.*

2. *Rescripsi meo ingenio fretus, cum libri deessent,* ἐνδεξίας *pro* ἐνδεξίου, *quod vulgo extat. Cornarius atque Petavius, qui, cum quid dicere vellet Epiphanius non intellegeret „Mendosa haec" editionis suae margini adscripsisse acquievit, huius loci convertendi ne periculum quidem fecerunt. Verte:* quae testimonia nomini respondent domini, propter numerum octodecim, et felici eius benedictioni, propter numerum centum. *Vides siglum nominis dominici* ιη̄, *qui numerus XVIII est, et vocem* ἀμὴν *significari. Huius enim vocis prima litera* ᾱ *numerum I, altera* μ̄ *XL, tertia* η̄ *VIII, quarta* ν̄ *L significant, quibus, bis sumpto numero sive litera* ᾱ, *efficitur numerus centum.*

3. ἑκατῶν *mendose scriptum extat in editis.*

4. ἀπ' ἄλλης (*sc.* ἐπιστολῆς) *rescripsi pro* ἐπ' ἄλλης, *quod vulgo extat in libris.*

5. ζῶντος *rescripsi pro* σώζοντος, *Cornarium atque Petavium secutus.*

6. ἀλλ' ὡς *restitui Cornarium et Petavium secutus pro* ἀλλοίως, *quod libri praebent.*

nent legendo discamus, tuasque res intelligendo tria illa temere abs te excogitata principia principio carentia et a se invicem diversa damnemus. Longe enim alia est apostoli doctrina ac dogma firmissimum, quod a nugis tuis ac fabulis magnopere dissidet. Etenim perspicue *unum dominum* definit esse, *unam fidem*, *unum baptisma*, *unum deum eundemque patrem omnium*, *qui super omnia et in omnibus est*, tam in lege quam in prophetis et in apostolis omnibus, ac deinceps ceteris.

Haec igitur e sacrarum literarum reliquiis, quae apud Marcionem adhuc reperiuntur, a nobis collecta si quis consideret, divinae providentiae magnificentiam obstupescet. Cum enim quaelibet res tribus testimoniis approbari et haberi pro comperta soleat, singulari est dei beneficio et administratione, uti diximus, factum, ut hoc in negotio octo nobis ac septuaginta testimonia ex evangelio suppeterent, ex apostolo quadraginta. Quae omnia ad hanc usque diem apud illum servata, nec in controversiam adducta sunt; adeo ut centum omnino atque octodecim extent. Quae quidem Marcionis opinionibus contradicunt, sic tanquam ex persona domini prolata sint. Sed et aliud insuper additum est praeter evangelii apostolique testimonium. Neque enim infelici Marcioni visum est ex epistola ad Ephesios auctoritatem illam afferre, sed ex ea ad Laodicenos, quae nusquam apud apostolum cernitur. Quae cum pecus illa per summam stoliditatem minime legerit, in plerisque lapsa quam manifeste in singulis convinci ac redargui posset nequaquam animadvertit. Neque vero cuipiam mirum illud videri debet. Qui enim evangelii aliquid et apostoli habere se profiteretur, fierine potuit, ut non pauca saltem scripturae verba retineret? Quippe cum totum scripturae vivum sit, ut ita dixerim, corpus, potuitne mortuum ullum membrum pro animi sui libidine reperire, quod ad stabiliendum mendacium contra veritatem proferret? Quare corpus ipsum mutilare ac pleraque membra resecare instituit, quorum nonnulla ad usum suum retinuit. Quae quidem ab illo reservata et adhuc spirantia penitus extingui nequeunt, sed vitalis ille declarandae

κρούσθαι, ἀλλ' [7] ἔχει μὲν τὸ ζωτικὸν τῆς ἐμφάσεως, κἄν τε μυρίως παρ' αὐτῷ κατὰ λεπτὸν ἀποτμηθείη.

Κεφ. ιγ'. Ἔτι δὲ μετὰ ταῦτα πάντα ἐπεμνήσθημεν ὥς τινες ἀπὸ τῶν αὐτῶν Μαρκιωνιστῶν εἰς βυθὸν βλασφημίας παραπεπτωκότες, καὶ ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν δαιμονιώδους διδασκαλίας ἐμβρόντητοι παντάπασι γεγονότες, καὶ οὐ ἐδόκουν κυρίου μόνου κἂν δι' ὀνόματος μνημονεύειν καὶ [1] αὐτοὶ ἀθυρογλώσσως ἑτέρως τὴν αὐτοῦ θεότητα ἀποστρέφοντες, τὸ ὄνομα τῆς ἄνωθεν γενήσεως κακίζειν οὐκ ἐντρέπονται. Τινὲς γὰρ αὐτῶν τετολμήκασιν, ὡς ἔφην, αὐτὸν τὸν κύριον εἶναι υἱὸν τοῦ πονηροῦ λέγειν οὐκ αἰσχυνόμενοι· ἄλλοι δὲ οὐχὶ, ἀλλὰ τοῦ κριτοῦ τε καὶ δημιουργοῦ [2] εὐσπλαγχνότερον γεγονότα, καὶ ἀγαθὸν ὄντα, καταλεῖψαι μὲν τὸν ἴδιον αὐτοῦ πατέρα κάτω, πὴ μὲν λεγόντων τὸν δημιουργὸν, ἄλλων δὲ τὸν πονηρὸν, ἄνω δὲ ἀναδεδραμηκέναι πρὸς τὸν ἐν ἀκατονομάστοις τόποις ἀγαθὸν θεὸν, καὶ αὐτῷ προςκεκολλῆσθαι, πεμφθέντα δὲ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, καὶ πρὸς ἀντιδικίαν τοῦ ἰδίου πατρὸς ἐλθόντα τὸν Χριστὸν, καὶ καταλύοντα αὐτοῦ τὰ πάντα, ὅσα ὁ κατὰ φύσιν πατὴρ αὐτοῦ ἐνομοθέτει, ἤτοι ὁ λαλήσας ἐν τῷ νόμῳ, ἤτοι ὁ τῆς κακίας θεὸς, ὁ παρ' αὐτῶν ἐν τῇ τρίτῃ ἀρχῇ ταττόμενος. Ἄλλως γὰρ καὶ ἄλλως ἐκτίθενται, ὡς ἔφην, [3] ἄλλος μὲν τὸν δημιουργὸν, ἄλ-
pag. 376. λος δὲ τὸν πονηρόν. Ταῦτα δὲ δῆλα παντὶ τῷ σύνεσιν κεκτημένῳ ὑπάρχει, ὅτι ἀκαθάρτου πνεύματός ἐστιν ἡ φρόνησις καὶ ἡ διδασκαλία· καὶ οὔτε χρεία ἦν περὶ ταύτης τῆς ὑποθέσεως ἀπολογεῖσθαι ἢ ἔλεγχον παριστᾶν κατ' ἀντικρὺ Μαρκίωνος τοῦ ἑαυτοῦ κατὰ πάντα τὴν ἐπιλησμονὴν τῆς ζωῆς ποιησαμένου. Φωραθήσεται γὰρ παρὰ πᾶσι τοῖς συνετοῖς τὸ βλάσφημον αὐτοῦ κενοφώνημα, καὶ τολμηρὸν τῆς ἀπωλείας ἐνέργημα. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰώθαμεν μὴ ἐᾶν ἀκανθῶν τόπον, ἀλλὰ ἐκτέμνειν τῇ τοῦ θεοῦ μαχαίρᾳ, τῇ ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ διϊκνουμένῃ ἄχρι μερισμῶν ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὀλίγα καὶ εἰς τοῦτο εἰπεῖν οὐκ ἀποκνήσομεν.

Κεφ. ιδ'. Πρῶτον μὲν γὰρ ὅτι εἰ ἀγαθὸς ἐκ πονηροῦ γεγένηται, οὐκέτι τῶν ἀρχῶν σταθήσεται ὁ λόγος. Δύναται γὰρ καὶ ὁ αὐτοῦ πατὴρ, εἰ πονηρὸς ὑπάρχει (ὅπερ μὴ γένοιτο, ἀλλὰ ἀγαθός ἐστι), μεταβληθῆναι τὴν γνώμην, ὥςπερ ὁ ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένος μεταβέβληται· τὸ δὲ ἔτε-

7. ἔχει dedi ex emendatione Petavii. Libri mendose ἐκεῖ. Cornario videtur placuisse ἐκεῖ μένει. Vertit enim: Verum illic manet vitalitatis significatio. Praetulissem ἀλλ' ἔμεινεν τὸ ζωτ. cett.

Cap. XIII. — 1. Reposui, id quod sententia postulabat, αὐτοὶ pro αὐτοῦ, quod libri tuentur. Cornarius vertit: „— attoniti penitus facti, ne nominis quidem domini nomenclationem facere

veritatis vigor remanet, tametsi minutissimas in pares infinite secta, divisaque fuerint.

Praeter illa vero omnia hoc insuper commemoravimus, non- Cap. XIII.
nullos e Marcionistarum grege in altissimum blasphemiae gurgitem immersos atque ex pestifera illa daemonum doctrina velut furore et amentia percitos, quem unum vel nomine tenus dominum memoria retinuisse videbantur, huius ipsius divinitatem inaudita quadam linguae petulantia pervertisse, nec coelestis illius generationis nomen vituperare fuisse veritas. Quidam enim ex illis dominum ipsum Mali filium esse sine ullo pudore iactitant. Quod alii minus probant; quibus placet Iudice illum ac Creatore natum esse. Qui cum in misericordiam esset propensior ac natura bonus, patre suo, quem alii Creatorem, alii Malum existimant, inferiori sede relicto sursum ad illum Bonum evolasse deum, qui in explicabilibus in locis residet, et eidem inhaesisse. A quo in hunc orbem demissum, et ut patri suo resisteret delapsum in terras Christum omnia illa abrogasse decreta, quae ab naturali suo patre fuerant constituta, sive is est qui in lege locutus dicitur, sive malitiae deus ille, quem inter principia tertio loco statuunt. Nam aliter, uti dictum est, atque aliter ista declarant. Itaque alius Opificem, alius Malum esse statuit. Quae cum ita sint, manifestum esse cuilibet potest qui ingenii ac prudentiae aliquid habeat totam illam doctrinam atque dogma ab impurissimo spiritu promanasse. Quocirca nihil erat admodum necesse in eo argumento tractando ac propugnanda fide morari diutius, aut vero Marcionem refellere, qui iuxta sui ipsius ac vitae esse videtur oblitus. Nemo siquidem est qui nonnulla sit intelligentia praeditus, quin contumeliae in deum plenas illius fabulas, ac temerarios et perniciosos conatus detegat. Verum quoniam nullum spinis obsitum locum non repurgatum esse patimur, sed dei gladio succidere sole-
mus universas, qui quidem *penetrabilior est omni gladio ancipiti, et* Hebr. 4, 12.
pertingens usque ad divisiones animae et spiritus, compagum quoque ac medullarum, ut scriptura loquitur, ideo pauca de ea re dicere non gravabimur.

Ac primum illud opponendum est, si e Malo Bonus fieri potue- Cap. XIV.
rit, totam illam Principiorum rationem everti. Potest enim et illius pater, si malus est, (quod absit ut unquam dicamus; bonus enim est) commutare animum, quemadmodum eius est immutatus filius.

voluerunt. Et alii ex ipsis effreni lingua deitatem ipsius aversantes, nomen generationis ex supernis vituperare non verentur."

2. εὐσπλαγχνότερον correxerunt Cornarius et Petavius. Et ita in cod. Rhediger. legere plane mihi videbar. Vulgo extat ἀσπλαγχνότερον.

3. Verba ἄλλος μὲν τὸν δημιουργὸν, quae absunt ab edit. princ., Petavius restituit ex cod. Vaticano.

ρον, εἰ ὅλως ἦλθεν ὁ μονογενὴς ἀνθρώπους σῶσαι, καὶ λῃστὴν εἰσαγαγεῖν εἰς Παράδεισον, καὶ τελώνην καλέσαι ἀπὸ τελωνίου εἰς μετάνοιαν, καὶ πόρνην ἀλείφουσαν αὐτοῦ τοὺς πόδας ἰάσασθαι ἀπὸ πονηρίας, ἔτι δὲ καὶ ἀγαθὰ πράττει θεὸς, ἀγαθὸς ὑπάρχει, καὶ εὔσπλαγχνος, καὶ ἐλεήμων, πολλῷ οὖν μᾶλλον ἔδει ἐπὶ τὸν ἴδιον αὐτοῦ πατέρα τὸν οἶκτον ἀναλαβεῖν, καὶ αὐτὸν πρῶτον μεταθεῖναι εἰς τὸ σωτηριῶδες· ἵνα πρῶτον τὸν πατέρα αὐτοῦ μεταβαλὼν τελείως ἐνδείξεται τὴν τελείαν ἀγαθότητα, τὸν πατέρα αὐτοῦ οἰκτείρας, ὡς καὶ γέγραπται, Ποιεῖν τὸ ἀγαθὸν πρῶτον εἰς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως, πόσῳ γε μᾶλλον ἐλεεῖν τοὺς ἑαυτῶν πατέρας. Τὸ δὲ ἕτερον [1] ἔτι προστέθεικα τῇ φράσει καὶ τῷ ἐλέγχῳ τῷ πρὸς τὸν Μαρκίωνα, ὅτι εἰ μὲν τοῦ ἑνός ἐστι υἱὸς, καὶ πρὸς τὸν ἕτερον προσέφυγεν, οὐ πιστὸς παραδειχθήσεται παρὰ τῷ ἑτέρῳ. Ὁ γὰρ συνείδησιν εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ πατέρα μὴ φυλάξας οὐδὲ παρὰ τῷ ἑτέρῳ πιστευθήσεται ἀπὸ τῶν παρ' αὐτοῦ προαγόντως πεπραγμένων. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως πάλιν, ὦ Μαρκίων, δι' ἀπορίαν τοῦ πεμπομένου [2] θεοῦ μὴ δυνηθέντος σῶσαι τοὺς παρ'
pag. 377. [3] αὐτῷ σωζομένους, καὶ παρ' αὐτοῦ διὰ Χριστοῦ ἐλεηθέντας. Εἰ μὴ γὰρ ἀπέφυγε κατὰ τὸν τοῦ Μαρκίωνος λόγον ὁ Χριστὸς πρὸς τὸν ἄνω θεὸν, οὐκ ηὐπόρει ὁ ἀγαθὸς θεός τινα ἀποστεῖλαι, εἰ μὴ ἐν προσκρούσει ὁ τοῦ Χριστοῦ πατὴρ, ὡς ὁ Μαρκίων λέγει, πρὸς τὸν ἴδιον αὐτοῦ υἱὸν γεγένηται. Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ τοῦ δημιουργοῦ υἱός ἐστιν, ἀντίκειται δὲ τῇ δημιουργίᾳ καὶ τῷ τοῦ πατρὸς ἔργῳ, πρῶτον μὲν ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον τοὺς ἀνθρώπους πρῶτον εἶχεν ἐξολοθρεῦσαι, ἵνα ἀφανίσῃ τὸ ἔργον τὸ ἀπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς δεδημιουργημένον, ὡς ἀντίδικος γενόμενος τῆς τοῦ πατρὸς διαθέσεως· ἢ πάλιν λαβὼν δύναμιν ἰάσεως καὶ θεραπείας καὶ σωτηρίας ὤφειλεν ἐνδείξασθαι εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ πατέρα πρὸ πάντων τὴν τῆς φιλανθρωπίας ἐργασίαν, καὶ πρῶτον πεῖσαι τὸν πατέρα αὐτοῦ κατ' αὐτὸν γενέσθαι, ἵνα γενόμενος αὐτῷ τε καὶ τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἀγαθὸς τῆς πρὸς ἀνθρώπους σωτηρίας ἡ μία καὶ ἡ αὐτὴ ἀγαθότης γένηται. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει ὡς ὁ τούτου κενοφωνούμενος μυθώδης λόγος. Οὔτε γὰρ τρεῖς ἀρχαὶ, οὔτε ἄλλος πατὴρ Χριστοῦ, οὐδὲ κακίας ἐστὶ γέννημα, μὴ γένοιτο. Φησὶ γὰρ, Ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. Καὶ εἰ μὲν νόθως λέγει πατέρα ἔχειν, οὐ δύναται αὐτοῦ ὁ νόθος πατὴρ καλούμενος ἐν αὐτῷ εἶναι, οὐδὲ αὐτὸς ἐν τῷ πατρί. Ὁ δὲ κατὰ φύσιν αὐτοῦ πατέρα ἀεὶ ἀγαθὸν καὶ θεὸν ἀεὶ καὶ πάντων δημιουργὸν ἑαυτῷ [4] τε ὄντα καὶ σὺν αὐτῷ ὑπάρχοντα διδάσκων, καὶ ἀληθεύων, κατὰ τοῦ Μαρκίωνος τὴν

Cap. XIV. — 1. ἔτι *rescripsi Cornarium et Petavium secutus, pro* ἔστι, *quod libri habent.*

2. *Inserui vocabulum* θεοῦ *de meo. Nam a libris, quantumvis necessarium, vulgo abest. Quare iam Cornarius vertit:* Sed et aliter rursus, o Marcion, ob penuriam eius qui mitteretur non potuit supremus deus salvare eos qui ab ipso salvantur, et quorum ipse per Christum misertus est.

3. αὐτοῦ *Cornarius, qui vertit* ab ipso.

4. *Scripsi* τε *pro* δὲ *quod libri praebent.*

Deinde si ut servaret hominum genus unigenitus ille descendit, et ut latronem in Paradisum introduceret, ac publicanum e telonio vocaret ad poenitentiam, ac meretricis illius, quae pedes suos unxit, sanaret nequitiam: praeterea si commodare omnibus studet idem ille qui bonus deus est, ac misericors et benignus, multo magis erga parentem adhibenda misericordia fuit, ut hunc primum omnium revocaret ad salutem, eoque prae ceteris ad meliora converso perfectae bonitatis specimen praeberet, dum parentis sui miseratione movere-
tur, quemadmodum scriptum est: *Bene facere omnibus oportere,* Gal. 6, 10.
maxime vero domesticis fidei: quanto igitur magis parentum misereri convenit? Sed aliud est quod ad hanc Marcionis refutationem addendum videtur. Nam si, cum alterius esset ille filius, sese ad alterum contulerit, ne huic ipsi quidem fidem praestiturus videtur. Qui enim fidelem se erga parentem minime praebuit, ex iis quae antea gessit, ne apud alterum quidem fide dignus habebitur. Ad haec alio licet argumento errorem tuum, Marcio, convincere, ex eo videlicet capite, quod ob alicuius qui mitteretur inopiam negas servare Bonum deum illos potuisse quos servari oportuit, et quibus per Christum misericordiam tribuit. Nisi enim Christus ad supremum illum deum ex Marcionis sententia confugisset, quem ille Bonus mitteret, habuisset neminem, si non inter patrem ac filium Christum offensionis aliquid intervenisset. Deinde si Creatoris est filius, idemque creationi ipsi ac paternis operibus est inimicus, simulatque in hunc orbem delapsus est, humanum inprimis genus exterminare debuit, ut conditum illud opus a patre funditus deleret, utpote paternarum molitionum hostis acerrimus. Aut ut persanandi ac curandi servandique vim usurpare vellet, hoc ipsum humanitatis officium parenti ante ceteros omnes exhibendum fuerat, eique persuadendum, filii ut esse similis mallet, ut tam ipse sibi quam patri bonus, et humano generi salutaris esset, atque ita una et eadem bonitas existeret. Atqui longe ista sese aliter habent quam illius fert conficta ac fabulosa narratio. Neque enim tria sunt principia, nec alius est Christi pater, nec ille nequitiae soboles extitit; absit ut id unquam
existimemus. Ita enim ipse testatur: *Ego in patre, et pater in me* Ioann. 14, 10.
est. Quod si adulterinum illum parentem intelligeret, non potest is qui adulterinus pater dicitur in illo esse, nec ille in patre. Sed cum germanum illum suum ac naturalem parentem semper bonum semperque deum omniumque conditorem, atque et apud semetipsum et cum filio existentem verissime doceat, idem Marcionem horum verborum

ἀπειλὴν διεξέρχεται [5] τοῦ λέγοντος, Ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν ὡς τιμᾷ τὸν πατέρα, ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ ἐπ' αὐτὸν μένει. Ἤδη δὲ ἐν πολλαῖς μαρτυρίαις ἐδείξαμεν τὸν ἕνα ὄντα θεὸν, τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀγαθὸν ὄντα καὶ ἀγαθὸν γεννήσαντα, ἀγάπην ὄντα καὶ ἀγάπην γεννήσαντα, πηγὴν ὄντα καὶ ζωῆς πηγὴν γεννήσαντα (Παρὰ σοὶ γὰρ πηγὴ ζωῆς, φησὶν ἡ γραφή), ἀλήθειαν ὄντα καὶ ἀλήθειαν γεννήσαντα, φῶς ὄντα καὶ φῶς γεννήσαντα, ζωὴν ὄντα καὶ ζωὴν γεννήσαντα, ἀνάρχως καὶ ἀϊδίως καὶ ἀχρόνως. Καὶ ἐλήλεγκται κατὰ πάντα ἡ τοῦ Μαρκίωνος πλάνη.

Τούτων τοίνυν οὕτως ἐχόντων, καὶ τῆς κατὰ τοῦ ἀπατεῶνος ἀνα-
pag. 378. τροπῆς διὰ πολλῆς καὶ ἀληθινῆς συστάσεως ἐν θεῷ ἡμῖν [6] κατειργασμένης, πάλιν ἐπὶ τὰ ἑξῆς. Ταύτης τῆς νυνὶ ὡς μεγάλης ἀσπίδος καταπατηθείσης, διὰ τοῦ ἀψευδοῦς λόγου τοῦ σωτῆρος τοῦ εἰπόντος, Δέδωκα ὑμῖν πατεῖν ἐπὶ ὄφεις καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, ἴωμεν καὶ τὰς τῶν ἄλλων ματαιοφροσύνας διασκοπεῖν τε καὶ διελέγχειν, [7] ἐπικαλούμενοι θεὸν βοηθὸν, ἐν ἅπασιν ἐπικαλούμενοι.

ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΙΑΝΙΣΤΩΝ,
εἰκοστὴ τρίτη, ἡ καὶ τεσσαρακοστὴ τρίτη.

Κεφ. α'. Λουκιανός τις ἀρχαῖος — οὐχ ὁ νῦν ἐν χρόνοις Κωνσταντίνου τοῦ γέροντος γεγονὼς, ὃν δῆθεν οἱ Ἀρειανοὶ ἐν μάρτυσιν ἐπιψηφίζονται· ἦν γὰρ καὶ οὗτος ὁ Λουκιανὸς πρόσφατος, φημὶ, προσανέχων τῇ τῶν Ἀρειανῶν αἱρέσει, περὶ οὗ ὕστερον ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ἀνατροπῇ λέξομεν, νῦν δὲ πρὸς τὸν εἰρημένον ἀρχαῖον Λουκιανὸν ἀποτείνεται ὁ λόγος· οὗτος γὰρ συνεπόμενος τῷ προειρημένῳ Μαρκίωνι, καὶ ἀπὸ τούτου ἀποσχίσας, καὶ αὐτὸς ἄθροισμα ἑαυτῷ ποιησάμενος, αἱρέσεως προέστη, ἀφ' οὗπερ οἱ Λουκιανισταὶ ἀρχαῖοι καλούμενοι. Κατὰ πάντα μὲν οὖν κατὰ τὸν Μαρκίωνα δογματίζει, [1] κέχρηται δὲ ὡς ὁ εἰς ἡμᾶς ἐλθὼν λόγος καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ ἔμφασις. Ἀρχαίων γὰρ τούτων ὄντων, καὶ θᾶττον κατασβεσθέντων, δυσχερὲς γεγένηται ἡμῖν, ὡς ἀληθῶς ἔστιν ἰδεῖν, ἡ κατ' αὐτοὺς ἔρευνα. Ἃ δὲ ἀπὸ μέρους ἔγνωμεν τοῦ αὐτοῦ, ἔστι τάδε.

Μετὰ τὸ συστῆναι δῆθεν ἕτερον μὲν τὸν δημιουργὸν καὶ κριτὴν καὶ δίκαιον, ἕτερον δῆθεν ἀγαθὸν ὡσαύτως, καὶ ἕτερον τὸν πονηρὸν, βούλεται χρῆσθαι καὶ μαρτυρίαις τισὶ κατὰ τὸν Μαρκίωνα, κατὰ τὴν αὐτοῦ ὑπόνοιαν, ἀπὸ τῆς τῶν προφητῶν γραφῆς, φημὶ δὲ τὸ, Μάταιος ὁ δουλεύων κυρίῳ, καὶ τὸ εἰρημένον, Ἀντέστησαν θεῷ καὶ ἐσώ-

5. „Deest, opinor, aliquid; λέγων scribendum.“ *Petavius. Quid desiderari possit equidem non video; neque λέγων rescribendum esse apparet, quamquam is qui* διεξέρχεται τὴν ἀπειλὴν *non diversus est ab eo qui dicit,* Qui non honorificat cett.

comminatione perstringit: *Qui non honorificat filium, ut honorificat* Ioann. 5. 23.
patrem, ira dei in illo manet. Ac nos plerisque iam testimoniis ostendimus unum esse deum ac patrem domini nostri Iesu Christi, qui bonus est bonumque genuit, caritas idem est et caritatem genuit, fons est et fontem vitae produxit (*Apud te enim est fons vitae,* Ps. 35, 10.
ait scriptura): idem et veritas est et veritatem genuit, similiterque lumen est et lumen genuit, vita est et vitam propagavit, idque sine ullo principio, ab aeterno, citraque tempus. Qua ratione Marcionis error omnis evertitur.

Quae cum ita se habeant, ac nebulonis istius multis et certissimis rationibus sint convicta mendacia, ac negotium omne confectum, ad alia transeamus, et hac velut immani quadam aspide verissimis salvatoris verbis obtrita, qui dixit, *Dedi vobis calcare super* Luc. 10, 19.
serpentes, et scorpiones, et super omnem potestatem inimici, ad ceterorum nos contemplanda ac refutanda deliria referamus, sic ut dei in omnibus opem ac praesidium imploremus.

CONTRA LUCIANISTAS,
quae est haeresis **XXIII.**, vel **XLIII.**

Lucianus quidam antiquior, non ille qui aetate nostra sub Con- Cap. I.
stantino seniore vixit, quem Ariani inter martyres adscribunt. Fuit enim Lucianus iste iunior Arianorum erroribus infectus, de quo postea, cum refutandus erit, acturi sumus: nunc adversus maiorem illum Lucianum suscipienda nobis est disputatio. Hic igitur Marcionis ante sectator, post ab eodem divulsus, privatum sibi gregem contrahens novae sectae factus est conditor, ab eoque Lucianistae veteres nomen acceperunt. Porro Marcionis ille dogmata penitus complexus est. Quibus perinde est usus, ut ad nos fama est et auditione perlatum. Nam cum antiquis illi temporibus extiterint, et quam citissime restincti sint, difficillima nobis, ut intelligi ab omnibus potest, illorum inquisitio fuit. Sed quae de illo utcumque comperire potuimus, sunt eiusmodi.

Nam posteaquam alius ab eo constitutus est Creator ac Iudex et Iustus, Bonus alius, itemque Malus tertius, nonnullis Marcionis exemplo testimoniis utitur, quae ex prophetarum scriptis ad erroris, ut ille, sui patrocinium adducit. Cuiusmodi istud est: *Vanus est* Mal. 3, 14.
qui servit domino. Item: *Restiterunt deo, et salvi facti sunt.* Ad

6. *Libri habent* κατεργασαμένης, *quod vitium correxi.*

7. *Hoc prius* ἐπικαλούμενοι *abundare visum est Cornario et Petavio, qui illud uncinis notavit.*

Cap. I. — 1. *Cornarius vertit:* Quibus etiam utuntur ipsius complices, velut fama ad nos pertulit.

θησαν. Τέλειον δὲ οὗτος παρὰ τὴν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ διδασκαλίαν ἀπαρνεῖται τὸν γάμον, καὶ ἁγνείαν ἀσκεῖ· οὐ δι' ἁγνείαν, ἀλλ' ἵνα ἀθετήσῃ τὰ ἔργα τοῦ δημιουργοῦ, διδάσκων μὴ συνάπτεσθαι γάμῳ, ἀφ' οὗ γάμου εὐθηνία, φησὶ, διὰ τῆς παιδοποιΐας ἐν κόσμῳ τῷ δημιουργῷ γίνεται, πρὸς ἀντίθεσιν τῆς τοῦ δημιουργοῦ καὶ κτιστοῦ διὰ
pag. 379. τῆς παιδοποιΐας ἐν τῷ κόσμῳ εὐθηνίας. Φωραθήσεται δὲ ὁ τοιοῦτος, καὶ διελεγχθήσεται, ἀπὸ μὲν τῆς ἤδη πρὸς τὸν αὐτοῦ ἐπιστάτην ἀντιθέσεως, διὰ πολλῶν ποιησαμένων ἡμῶν τὴν πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίαν τε καὶ ἀνατροπὴν, ἐν ὁποίαις τε καὶ ὁπόσαις συνᾴδει τὸ εὐαγγέλιον τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ, καὶ ὡς αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν ὁμολογεῖ τὸ ποίημα τοῦ κόσμου εἶναι ἴδιον καὶ αὐτοῦ, καὶ τοῦ πατρὸς εἶναι τὴν κτίσιν· ὥς γε μάλιστα συνελόντι φράσαι κορυφαιότατόν τι ῥῆμα παρὰ τῷ ἁγίῳ Ἰωάννῃ εἰρημένον, τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονε, καὶ τὰ ἑξῆς.

Κεφ. β'. Ἀλλά γε ὁ τοιοῦτος εὐθὺς ἀνατραπήσεται. Εἰ γὰρ βούλοιτο λέγειν ὅτι ἀντιθέσεως χάριν καὶ καθαιρέσεως τῶν ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ἐνταῦθα λεγομένων ἡ τοῦ γάμου αὐτῷ συνάφεια ἀθετεῖται, ἵνα μὴ τῷ δημιουργῷ συμπράξειεν, ὥςτε ἀπέχεσθαι παντάπασι τοῦ ἔργου τοῦ δημιουργοῦ, πῶς οὐχὶ ἄλογος αὐτῷ ἡ [1] ὑπόνοια καὶ φωρατὴ καὶ εὐθυέλεγκτος; Ἰδοὺ γὰρ, ἀπὸ τῆς κτίσεως καὶ τῆς τοῦ δημιουργοῦ δημιουργίας, καὶ τῶν ἐδωδῶν, καὶ τῶν ἀμφίων, καὶ τῆς χρήσεως πομάτων μέτεισιν ὁ γόης καὶ ὁ ἀγύρτης, καὶ ἄλλως οὐ δυνήσεται ἐκφυγεῖν, καὶ μὴ οὐχὶ τούτοις χρῆσθαι. Θεὸς γὰρ ὁ πάντων δεσπότης καὶ δημιουργὸς, πάντων ἐπιμελόμενος, καὶ ἐπὶ τοὺς πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς ἀνατέλλει αὐτοῦ τὸν ἥλιον, καὶ ἐπὶ τοὺς αὐτὸν βλασφημοῦντας καὶ ἐπὶ τοὺς αὐτὸν δοξάζοντας πέμπει αὐτοῦ τὸν ὑετὸν, καὶ πάντας τρέφει, οὐκ ἀλόγῳ τινὶ καὶ ἀναισθήτῳ ὁρισμῷ, ἀλλὰ ἐκδικίᾳ τῇ παρ' αὐτοῦ ὁρισθείσῃ ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει μακροθυμῶν, καὶ ὁρισμοῖς ἰδίοις καὶ σοφίᾳ τὰ πάντα διοικῶν ὥς ἐστι πρέπον τῇ αὐτοῦ εἰς πάντας ὠφελείᾳ, ἵν' οἱ μετανοήσαντες τῆς παρ' αὐτοῦ ἀμνηστείας τυχόντες τὸ σωτήριον κτήσοιντο· εἰ δὲ ἐπιμένοιεν ταῖς αὐτῶν βλασφήμοις ὑπονοίαις καὶ ματαιοφροσύναις ταῖς μὴ ἐκ θεοῦ αὐτοῖς δοθείσαις, τὸ τηνικαῦτα, μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν τοῦ αὐτεξουσίου μηκέτι αὐτοῖς συμπαραμένοντος, [2] αὐτοῖς τὴν τότε ἐσομένην κρίσιν, ἀλλὰ οὔτε διὰ
pag. 380. θυμὸν, οὔτε ὡς ἐν ὀργῇ ἐπιφέρων, [3] (ὅλα γὰρ τὰ ἐσόμενα προεθέσπισε

Cap. II. — 1. ὑπόνοια cod. Vatic. ὑπόθεσις cod. Rhedig., et libri editi.

2. Restitui legitimum ordinem verborum, a librario aliquo veteri olim violatum, cuius oculi a priore οὔτε ad alterum aberrarent. In libris enim legitur συμπαραμένοντος, ἀλλὰ οὔτε διὰ θυμὸν, αὐτοῖς τὴν τότε ἐσομένην κρίσιν, οὔτε ὡς ἐν ὀργῇ ἐπιφέρων. Petavio aliquid deesse videbatur.

haec omnia praeter magistri sui dogmata nuptias ille condemnat, et castimoniam profitetur, non huius amore virtutis, sed ut opera Creatoris evertat. Quare coniugiis interdicit. Ex quibus, inquit, propagata sobole maior in mundo Conditori ubertas ac copia suppetit. Hoc igitur in Opificis ac Conditoris odium suscipit, ne ex liberorum procreatione illius opes augeantur. Verum huius error nullo negotio detegetur ac refelletur ex ea confutatione quam contra ipsius praeceptorem ante proposuimus. Cuius opiniones pluribus disputando convicimus, idque ipsum ostendimus cuiusmodi ac quam multa sint in quibus summa est evangelii veterisque testamenti consensio. Quemadmodum etiam dominus ipse fateatur suam esse mundi fabricationem, ac quicquid conditum est patri suo tribuendum. Quod quidem praestantissimis hisce verbis summatim Ioannes complexus est: *In principio erat verbum, et verbum erat apud deum, et deus* Ioan. 1. 1.
erat verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est etc.

Atqui statim ille facillime confutabitur. Nam si respondere ita Cap. II.
velit, se ut iis quae Conditoris hic esse propria dicuntur obsisteret ac destrueret nuptiarum damnare copulas, ne Conditori suffragari videatur, atque ut ab eius opere sese omnino praestet alienum, nonne a ratione prorsus haec abhorret opinio, eiusque deprehensi falsitas ac redargui facile potest? Ecce tibi conditis a Creatore rebus, veluti cibis ac vestibus, et unguentis, ac potu, et eduliis miserrimus iste circulator utitur, nec effugere aliter potest quin se iis uti fateatur. Deus enim est dominus omnium ac conditor, qui curam omnium gerit ac, *Solem suum super bonos et malos oriri facit.* Matth. 5. 45.
Tum vero in eos pariter qui se contumeliis afficiunt et qui ipsum laudant ac praedicant pluviam demittit, atque alit universos. Quod non temeraria aliqua citraque rationem ac sensum definita lege constitutum est, sed ideo nimirum, quod poenarum ab illo tempus in futurum iudicium reservatum est, patienter expectat, ac privatis legibus et sapientia cuncta moderatur, quemadmodum beneficam illam erga omnes providentiam decet, ut si qui poenitentiam susceperint, scelerum omnium oblivionem ab illo nacti salutem adipiscantur. Sin contumeliosis illis divinum in numen opinionibus atque erroribus, quorum deus auctor non est, insistant, tum merita supplicia post hanc vitam expendant, cum non amplius voluntatis in eis libertas manebit. Verum neque animi quadam impotentia futurum illud iudicium instituit, nec ventura illa mala iracundia ulla ductus infligit.

3. ὅλα γὰρ τὰ ἐσόμενα ego. τὰ ἐσόμενα γὰρ ὅλα Petavius in adnot. margini adscripta. τὰ ἐσόμενα ὅλα γὰρ libri tam scripti quam editi.

διὰ τὴν οὐκ εἴσω παθῶν περιεχομένην αὐτοῦ θεότητα), ἀλλὰ δι' ἣν ἕκαστος τῶν ἐπὶ βλάβῃ ἑαυτοῦ τι ἐργαζόμενος ἑαυτῷ παραίτιος γεγένηται, τοῦ θεοῦ ἀναιτίου ὄντος τῆς καθ' ἡμᾶς παρεκτροπῆς τε καὶ τῆς ἐκ ταύτης καθ' ἡμῶν μελλούσης ἔσεσθαι καταδίκης.

Ἐν ἅπασιν οὖν καὶ οὗτος φωραθήσεται, ταῖς πρότερον καὶ μετέπειτα ἐγκαταμιχθεὶς αἱρέσεσιν, ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τῆς ἀπωλείας τέκνων ὑπάρχων, δηλούσης τῆς ἀληθείας, καὶ τοῦ φωτὸς τοῦ εὐαγγελίου φωτεινῶς τὴν πᾶσαν οἰκουμένην καταυγάζοντος, καὶ σώζοντος τοὺς υἱοὺς τῆς ἀληθινῆς πίστεως ἐν ἀληθείᾳ. Ὡς οὖν ἐκ συντόμου σκοποῦ ὄφιν παρακύψαντα διὰ μικροῦ τινος σκεύους ἀνελόντες θανατωθεῖσαν ταύτην καταλελοιπότες ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἴωμεν, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τὴν τοῦ θεοῦ συμπαραλαβόντες βοήθειαν, εἰς τὸ παραστῆσαι τὴν αὐτοῦ ἀλήθειαν.

ΚΑΤΑ * ΑΠΕΛΛΗΙΑΝΩΝ,

εἰκοστὴ τετάρτη, ἡ καὶ τεσσαρακοστὴ τετάρτη.

Κεφ. α'. Τοῦτον τὸν προειρημένον Λουκιανὸν διαδέχεται Ἀπελλῆς, οὐχ ὁ ἅγιος ἐκεῖνος ὁ ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου συνιστάμενος, ἀλλ' ἕτερος, ἐξ οὗπερ Ἀπελληϊανοί, [1] ὢν καὶ αὐτὸς συσχολαστὴς αὐτοῦ Λουκιανοῦ, καὶ μαθητὴς τοῦ προειρημένου Μαρκίωνος, ὡς ἐκ μιᾶς ῥίζης πολλῶν ἀκανθῶν ὑλομανήσασαι παραφυάδες. Ἕτερα δὲ οὗτος παρὰ τοὺς ἄλλους βούλεται δογματίζειν, καὶ κατὰ μὲν τοῦ ἑαυτοῦ διδασκάλου ὁπλισάμενος ἑαυτόν, καὶ κατὰ τῆς ἀληθείας, εἰς τὸ συναγείρειν ἑαυτῷ καὶ αὐτὸς σχολὴν πεπλανημένων ἀνθρώπων, τὰ τοιαῦτα βούλεται δογματίζειν, φάσκων μὲν ὅτι, Οὐχ οὕτως, φησί, γεγένηται, ἀλλὰ πεπλάνηται Μαρκίων· ἵνα πανταχόθεν [2] ἑαυτὴν ἐλέγχουσά τε ἡ ἄνοια καὶ ἡ ἀνομία ἐν ἑαυτῇ συντριβομένη φανήσεται, καὶ καθ' ἑαυτῆς τὴν ἀνατροπὴν ἐπεγείρουσα, τῆς ἀληθείας ἀεὶ ἑδραίας οὔσης, καὶ μὴ χρείαν ἐχούσης βοηθείας, ἀλλὰ αὐτοσυστάτου οὔσης, καὶ παρὰ θεῷ τῷ ὄντως ἀεὶ συνισταμένης. pag. 381. Φάσκει γοῦν οὗτος ὁ προειρημένος Ἀπελλῆς καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ εἰσὶ τρεῖς ἀρχαί, οὔτε δύο, ὡς τοῖς περὶ Λουκιανὸν καὶ Μαρκίωνα ἔδοξεν, ἀλλά, φησίν, Εἷς ἐστιν ἀγαθὸς θεός, καὶ μία ἀρχή, καὶ μία δύναμις ἀκατονόμαστος, ᾧ ἑνὶ θεῷ, ἤγουν μιᾷ ἀρχῇ, οὐδὲν μεμέληται τῶν ἐνταῦθα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ γεγενημένων. Ἀλλὰ ὁ αὐτὸς [3] ἅγιος ἄνωθεν θεὸς καὶ ἀγαθὸς ἐποίη-

* ΑΠΕΛΛΗΑΝΩΝ cod. Rhedig. et editi libri.

Cap. I. — 1. ὡς edit. princ., quod vitium ope cod. Vatic. correxit Petavius.

2. ἑαυτὴν rescripsi pro ἑαυτῷ, quod libri praebent.

3. ἅγιος ἄνωθεν θεὸς καὶ ἀγαθὸς ἐποίησεν cod. Vatic. ἅγιος θεὸς καὶ ἀγαθὸς, ὁ ἄνωθεν ἐποίησεν edit. princ. ἅγιος θεὸς καὶ ἀγαθὸς ὁ ἄνωθεν θεὸς καὶ ἀγαθὸς ἐποίησεν edit. Petav.

Haec enim omnia pro ea qua praeditus est ab omni perturbatione libera divinitate, denuntiat. Sed ob eam videlicet caussam, quod unusquisque suam in fraudem aliquid moliens ultro capiti suo malum arcessit, cum interim corruptelae huius nostrae damnationisque, quae illinc sequitur, culpam deus nullo modo sustineat.

Quamobrem ubique se prodet ipsum prioribus ac posterioribus sectis implicatum, ac se e perditionis filiorum numero esse monstrabit, cum id manifeste veritas ipsa declaret, ipsumque lumen evangelii totum terrarum orbem suo splendore collustret, ac sincerae religionis filios ad salutem beneficio veritatis adducat. Postquam igitur brevissimo illo proposito nobis ad disputandum argumento emersum e latebris serpentem velut exiguo telo confecimus atque emortuam haeresin illam reliquimus, ad reliquas progrediamur, dei, ut saepe professi sumus, implorata prius ope, quo illius veritatem explicare possimus.

CONTRA APELLEIANOS,

quae est haeresis XXIV., sive XLIV.

Lucianum proxime sequitur Apelles, non ille sanctus et ab Cap. I.
apostolo commendatus, sed diversus ab eo quidam a quo Apelleiani cognominati sunt. Hic Luciani condiscipulus et Marcionis auditor fuit; quemadmodum saepe fit ut spinosi frutices multi ex una radice luxuriantes pullulent. Quamquam ille diversa ab aliis quamplurima statuit. Nam et adversus magistrum suum et adversus veritatem ipsam armasse se videtur, quo in errore versantium hominum privatim sibi ipse scholam quaereret. Eiusmodi sunt autem eius dogmata. Negat ita, uti Marcio definit, sese rem habere proindeque illum opinione lapsum, ut confutata per seipsam insania collisa secum confractaque videatur impietas, et ad semetipsam evertendam velut quadam conspiratione concitata, cum interim veritas stabilis ac firma permaneat, nec auxilio cuiusquam indigeat, utpote quae per sese cohaereat, et apud deum, qui revera sempiternus est, perpetuo consistat. Igitur Apelles, eiusque factio omnis ita sentit: non esse Principia tria, neque duo, ut Luciano ac Marcioni videtur, sed unum esse Bonum deum, unumque Principium, ac Virtutem unam nominis expertem. Qui quidem deus unus unumque Principium nullam eorum quae in hoc mundo geruntur curam suscipit. Ceterum idem ille sanctus bonusque deus, qui a principio deus est

σεν ἕνα ἄλλον θεόν. Ὁ δὲ γενόμενος ἄλλος θεὸς ἔκτισε τὰ πάντα, οὐρανὸν καὶ γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἀπέβη δὲ οὐκ ἀγαθὸς, καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα, φησὶν, οὐκ ἀγαθῶς εἰργασμένα, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτοῦ φαύλην διάνοιαν [4] τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἔκτισται.

Κεφ. β'. Τίς δὲ ἀνέξεται τῶν τοιούτων λόγων, καὶ οὐ μᾶλλον καταγελάσειε τῆς τοιαύτης ματαιοπονίας; Κατὰ γὰρ δύο τρόπους εὑρεθήσεται οὐχ ἁρμοδίως πράττων, χρώμενος τῇ τοιαύτῃ ὑπονοίᾳ. Καὶ διὰ τοῦτο πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς παρόντα ἐρῶ, Λέγε μοι, ὦ οὗτος· δώσεις γὰρ, ὦ Ἀπελλῆ, ἢ τὸν θεὸν ἄγνωστον τῶν μελλόντων πεποιηκότα θεὸν ὃν φάσκεις τὰ ποιήματα [1] οὐ καλῶς [2] δεδημιουργηκέναι ἢ [3] προγινώσκοντα μὲν ὅτι τοιοῦτος ὁ ὑπ' αὐτοῦ κτιζόμενος θεὸς [4] ἀποβήσεται τούτου χάριν αὐτὸν πεποιηκέναι, ἵνα αἴτιος γένηται τῶν κακῶς ὑπ' αὐτοῦ [5] δεδημιουργημένων. Καὶ ἔσται ἐξάπαντος ὁ ἄνω θεὸς αὐτὸς δημιουργὸς, ποιήσας τὸν ἕνα τὸν τὰ πάντα πεποιηκότα, καὶ ἔσται οὐκέτι αἴτιος ὁ τὰς κτίσεις πεποιηκὼς, ἀλλὰ ὁ ἄνω θεὸς ὁ τὸν κτιστὴν ποιήσας, καὶ ὢν αὐτὸς τῶν πάντων δημιουργός.

Χριστὸν δὲ ἥκειν φῂς ἐπ' ἐσχάτων τῶν καιρῶν, υἱὸν ὄντα τοῦ ἄνω ἀγαθοῦ θεοῦ, καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα, ὡσαύτως ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν εἰς γνῶσιν αὐτοῦ ἐρχομένων, καὶ ἐλθόντα οὐ δοκήσει πεφηνέναι, ἀλλὰ ἐν ἀληθείᾳ σάρκα εἰληφέναι, οὐκ ἀπὸ Μαρίας τῆς παρθένου, ἀλλὰ ἀληθινὴν μὲν ἐσχηκέναι τὴν σάρκα καὶ σῶμα, οὔτε ἀπὸ σπέρματος ἀνδρὸς, οὔτε ἀπὸ γυναικὸς παρθένου, ἀλλ' ἔσχε μὲν σάρκα ἀληθινὴν τούτῳ τῷ τρόπῳ· Καὶ, φησὶν, ἐν τῷ ἔρχεσθαι ἀπὸ τῶν ἐπουρανίων, ἦλθεν εἰς τὴν γῆν, καὶ συνήγαγεν ἑαυτῷ ἀπὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων σῶμα. Καὶ πῶς καὶ οὗτος οὐκ ἐπείγεται εἰς τὸ φω-
pag. 382. ραθῆναι αὐτοῦ τὴν ἀνομίαν ἀκολουθοῦσαν ταῖς τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων ποιητῶν περὶ τῆς κενοφωνίας ταύτης δόξαις; Φάσκει γὰρ καὶ οὗτος ὡς ἐκεῖνοι, καὶ ἔτι ψυχροτέρως παρ' ἐκείνους λέγων, τὸν σωτῆρα ἑαυτῷ ὑποστήσασθαι τὸ σῶμα. Ἀπὸ γὰρ τοῦ ξηροῦ τὸ ξηρὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ θερμοῦ τὸ θερμὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ ὑγροῦ τὸ ὑγρὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ ψυχροῦ τὸ ψυχρόν· καὶ οὕτως πλάσας ἑαυτῷ σῶμα ἀληθινῶς πέφηνεν ἐν κόσμῳ, καὶ ἐδίδαξεν ἡμᾶς τὴν ἄνω γνῶσιν, καταφρονεῖν τε τοῦ δημιουργοῦ, καὶ ἀρνεῖσθαι αὐτοῦ τὰ ἔργα, ὑποδείξας ἡμῖν ἐν ποίᾳ γραφῇ ποῖά ἐστι τὰ φύσει ἐξ αὐτοῦ εἰρημένα, καὶ ποῖά ἐστι τὰ ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ. Οὕτως γὰρ, φησὶν, ἔφη ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, Γίνεσθαι δόκιμοι τραπεζῖται. Χρῶ γὰρ, φησὶν, ἀπὸ πάσης γραφῆς ἀναλέγων τὰ χρήσιμα. Εἶτα, φησὶν, ἔδωκεν ὁ Χριστὸς ἑαυτὸν παθεῖν ἐν αὐτῷ τῷ σώματι, καὶ ἐσταυρώθη ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἔδειξεν αὐτὴν

4. *Fortasse* πάντα.

Cap. II. — 1. οὐ καλῶς *cod. Vatic.* κακῶς *coniecit Petavius.* καλῶς *libri editi et cod. Rhediger.*

2. *Verba* δεδημιουργηκέναι -- κακῶς ὑπ' αὐτοῦ, *quae non comparent in edit. princ., Petavius restituit ex cod. Vaticano.*

ac bonus, alium produxit deum. Ab hoc universa condita sunt, coelum videlicet ac terra, ceteraque quae in hoc mundo cernimus. Sed hic minime bonus evasit, eiusque opera omnia non bene facta, ac pro mala illius mente sunt ab illo fabricata.

Verum quis illa dogmata patienter audiat, nec insaniam illam Cap. II.
potius et amentiam irrideat? Duobus quippe modis hac quidem in opinione minime consentanea videtur asserere. Itaque sic illum tamquam praesentem alloquar. Dic mihi, sodes Apelles: hoc enim dabis, opinor, aut illum supremum deum futura nescientem, hunc quem dicis opera sua male fabricasse, effinxisse deum, aut cum talem fore cognosceret, ideo produxisse, ut eorum esset ipsorum caussa, quae male postea condidit. Ex quo consequens est supremum illum deum plane creatorem esse, qui unum illum procrearit, a quo condita sunt omnia. Quare caussa erit etiam ille non qui res creatas edidit, sed summus ipse creatoris auctor, qui sit universorum opifex.

Hoc vero insuper affirmas: postremis temporibus affuisse Christum, supremi nimirum ac Boni dei filium, eiusque spiritum sanctum, ad eorum similiter salutem qui ad ipsius notitiam pervenirent. Eundem porro non specie apparuisse sola, sed revera carnem sumpsisse, non de Maria tamen virgine illam expressisse, sed tametsi vera carne ac corpore esset praeditus, neque ex virili semine, neque ex muliere virgine sibi illud ascivisse, sed veram aliunde carnem sibi comparasse. Quod quidem hunc in modum explicat. Cum, inquit, e coelo delapsus esset in terram, corpus sibi quatuor ex elementis effinxit. Verum nonne ad id etiam festinare videtur iste, ut impia eius scelerataque sententia ad veterum poëtarum Graecorum somnia ac nugas adscribenda videatur? Eadem enim plane cum illis, ac magis etiam ridicula, proponit, Christum sibimetipsi fabricasse corpus. Ita e sicco siccum expressit, e calore calidum, humidum ex humore, e frigore frigidum. E quibus omnibus formato sibi corpore, vere in terra visus est, ac coelestium rerum nobis scientiam importavit, ut et conditorem aspernaremur, et eius abnegaremus opera, ita ut nobis illud indicaret, quaenam in sacris literis vel a se ipso pronuntiata forent, vel a Conditore prolata. Sic enim, ait, in evangelio dixit: *Estote probi argentarii.* Utere, inquit, omnibus, ex scriptura quavis utilia seligens. Deinde, Christus, ait, semetipsum in corpore ad patiendum supplicium obtulit, ac re-

3. προσγινώσκοντα *habet cod. Vatic.*

4. *In exempli Schottiani margine, bibliopegae cultellis paululum detruncato, non* ἀπέβη *ex cod. Vaticano annotatum lego, uti edidit Petavius, sed* ἀποβησ, *unde restitui* ἀποβήσεται, *quod etiam sententia postulat.*

5. δεδημιουργημένον *edit. princ.*

τὴν σάρκα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, καὶ ἀναλύσας, φησὶν, αὐτὴν τὴν ἐνανθρώπησιν ἑαυτοῦ ἀπεμέρισε πάλιν ἑκάστῳ τῶν στοιχείων τὸ ἴδιον ἀποδοὺς, τὸ θερμὸν τῷ θερμῷ, τὸ ψυχρὸν τῷ ψυχρῷ, τὸ ξηρὸν τῷ ξηρῷ, τὸ ὑγρὸν τῷ ὑγρῷ· καὶ οὕτως διαλύσας ἀπ' αὐτοῦ πάλιν τὸ ἔνσαρκον σῶμα ἀνέπτη εἰς τὸν οὐρανὸν, ὅθεν καὶ ἧκε.

Κεφ. γ'. Καὶ ὢ πολλῆς δραματουργίας τῶν τὰ τοιαῦτα λεγόντων, ὡς παντί τῳ σαφὲς εἴη, μίμων μᾶλλον ἐργαστήριον ἤπερ ἐπαγγελίας ζωῆς ἢ συνέσεως χαρακτῆρα κεκτημένων. Εἰ γὰρ ὅλως ἔλυεν αὐτὸ τὸ σῶμα ὅπερ εἰλήφει, τίνι τῷ λόγῳ ἀπ' ἀρχῆς αὐτὸ ἑαυτῷ κατεσκεύαζεν; Εἰ δὲ κατεσκεύαζε διά τινα χρῆσιν, ἀπετέλεσε δὲ τὸ ἔργον τῆς χρήσεως, ἔδει καταλεῖψαι αὐτὸ ἐν τῇ γῇ, μάλιστα καθ' ὑμᾶς τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς ἐλπίδος εἴδους μὴ χρείαν ἔχοντος τελειωθῆναι. Ἀλλὰ ἀνέστησεν αὐτὸ πάλιν, ἵνα εἰς κάματον ἑαυτὸν τὴν μείζονα ἐμβάλοι, ἵνα μηδὲν ὠφελήσῃ κατασκευάζων, καὶ ἐν μνήματι ἀποτιθέμενος, καὶ διαλύων καὶ μερίζων ἑκάστῳ τῶν στοιχείων ὅπερ παρ' αὐτοῦ εἴληφεν, ὡς εὐγνώμων χρεοφειλέτης. Καὶ εἰ ὅλως ἑκάστῳ ἀπεδίδου, τουτέστι τὸ ψυχρὸν τῷ ψυχρῷ, καὶ τὸ θερμὸν τῷ θερμῷ, ἠδύνατο ταῦτα μὴ ὁρᾶσθαι τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, ἀλλ' οὐ μὴν τὸ σῶμα τὸ ξηρόν. Πάντως
pag. 383. γὰρ τὸ ξηρὸν σῶμά ἐστι, σὰρξ καὶ ὀστέα, καὶ τὸ ὑγρὸν πάντως ἰχῶρές εἰσι, καὶ σὰρξ εἰς ὑγρότητα διαλυομένη· ἅτινα πάντως τοῖς ἀποστόλοις φανερώτατα ἀποτιθέμενος ἐσήμανεν, ὡς καὶ τὸ πρῶτον, ὅτε ἐθάπτετο τὸ αὐτοῦ σῶμα, κατηξιοῦτο Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας ἐντυλίξαι αὐτὸ ἐν σινδόνι, καὶ ἀποθέσθαι ἐν μνήματι. Ἅμα δὲ καὶ αἱ γυναῖκες εἶχον ἰδεῖν που κατελείφθη τὰ λείψανα, ἵνα αὐτὰ τιμήσωσι διὰ μύρων καὶ ἀρωμάτων, ὡς τὸ πρῶτον. Ἀλλ' οὐδαμοῦ τὸ ψεῦδος ὑμῶν τοῦτο δεδήλωται, ὦ Ἀπελληϊανοὶ, ἀπὸ ἑνὸς τῶν ἁγίων ἀποστόλων· οὐ γάρ ἐστιν. Ἀλλὰ τοὺς μὲν ἀοράτους ὁρατῶς εἶδον δύο ἄνδρας, καὶ αὐτὸν εἰς οὐρανὸν ἀνερχόμενον, καὶ ὑπὸ νεφέλης φωτεινῆς ὑπολαμβανόμενον, λείψανον δὲ αὐτοῦ οὐδαμοῦ καταλελειμμένον· οὐ γὰρ ἐχρῆν, οὐδὲ ἐνεδέχετο. Καὶ ψεύδεται Ἀπελλῆς, καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Ἀπελληϊανοί.

Κεφ. δ'. Τὰ ὅμοια δὲ τῷ ἑαυτοῦ ἐπιστάτῃ Μαρκίωνι περί τε τῆς ἄλλης σαρκὸς καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως ἠδογμάτισε, φάσκων μὴ εἶναι ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ τὰ ἄλλα, ὅσαπερ ἐπὶ τῆς γῆς ἔδοξεν ὁμοίως δογματίζειν. Ἀνατραπήσεται δὲ ὁ αὐτοῦ λογισμὸς ληρός τις ὢν, καὶ κατὰ πάντα τρόπον πεπλανημένος. Οὔτε γὰρ ἰσχύσει σκότος ἔνθα τὸ φῶς παραφαίνεται, οὔτε τὸ ψεῦδος σταθήσεται οὔσης τῆς ἀληθείας. Εἰ γὰρ ὅλως κέχρησαι ταῖς γραφαῖς, ὦ Ἀπελλῆ καὶ οἱ ἀπὸ σοῦ Ἀπελληϊανοὶ, ἐξ

vera in cruce suffixus est, eamque ipsam carnem discipulis ostendit. Postea humanam illam quam sumpserat naturam resolvens unicuique elemento quod proprium erat restituit, velut calido calidum, frigidum frigido, siccum sicco, humidum humido. Ita corpore illo quod carne constabat resoluto in coelum, unde venerat, ascendit.

O mendaces talia iactantium fabulas! qui, ut nemo non intelli- Cap. III.
git, mimorum ludum atque officinam aperire potius quam vitae consequendae professionem aut intelligentiae formam obtinere videntur. Etenim si omnino quod asciverat sibi corpus dissolvit, cur id initio fabricavit? Quod si ad usum fabricavit aliquem, hoc ipso usu perfunctus relinquere illud in terris debuit, praesertim cum ex vestra sententia forma ipsa resurrectionis carnis perfici nullo pacto desideret. Atqui illud excitavit denuo, quo maiorem sibi laborem imponeret, idque sine ullo fructu contextum, atque in sepulchrum depositum postea retexeret, atque, ut aequissimus debitor, quod ab unoquoque elemento sumpserat eisdem optima fide restitueret. Iam ut sua cuique reddiderit, puta frigido frigidum, et calido calidum, potuit id latere quidem discipulos, ipsum tamen corpus siccum minime potuit. Siccum enim plane corpus est, caro, inquam, et ossa.[a] Similiter et humidum sanies est, et caro quae in humorem extabescit. Quae omnia cum manifeste deponeret, apostolis suis omnino significasset, ut antea fecerat, cum eius corpus sepulchro mandatum est. Tum enim Iosepho Arimathaeensi permissum, sindone ut illud obvolveret atque in monumento deponeret. Praeterea mulieres locum illum animadvertere potuissent, cui reliquiae commendatae forent, ut eas unguentis et aromatibus honorifice condirent. Sed hoc vestrum, Apelleiani, mendacium ne unus quidem ex apostolis commemoravit. Quippe nunquam ita gestum illud est. Verum duos quidem per sese minime aspectabiles, externa tamen specie apparentes viros intuiti sunt, ipsumque in coelum ascendentem, ac lucida nube Act. 1.
circumfusum, reliquias vero nusquam terrarum relictas viderunt. Neque enim fieri istud oportebat, aut vero poterat. Quare tam Apelles ipse quam Apelleiani mentiti sunt.

Cetera porro cum praeceptore suo Marcione consentanea pro- Cap. IV.
fitetur, quae ad aliorum carnem, ac reliqua id genus pertinent. Negat enim corporum esse resurrectionem, ceteraque ad eundem modum, quo ille cum in vivis ageret in opinione sua posuit. Sed opinionum illae nugae ac mendacia manifeste redarguuntur. Neque enim virium quicquam habent tenebrae, ubi splendor lucis emicat, nec aperiente se veritate falsitas consistit. Quod si sacrarum literarum uti testimonio placet, Apelles, vosque Apelleiani, illae ipsae

αὐτῶν τῶν γραφῶν εὑρεθήσεσθε ἐλεγχόμενοι, πρῶτον μὲν, ὅτι κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ δὲ ποιήσας ἔφη, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν· ὡς εἴ τις ἀπὸ τῆς σου πεπλανημένης αἱρέσεως ἐπιστρέψειε πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἀπὸ σκότους ἀποδράσας καὶ ἀπὸ νυκτὸς ἀναστὰς, εὕροι ἂν τὸ φῶς αὐτῷ ἀνατεῖλαν τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως ἡλίου δίκην, καὶ ὑπὲρ ἥλιον. Φανήσεται γὰρ παντὶ τῷ τὸν εὔλογον λογισμὸν κεκτημένῳ ὅτι ὁ εἰπὼν, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, ὁ θεός ἐστιν ὁ τῶν ὅλων πατήρ. Συγκαλεῖται δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τὸν ἀεὶ ὄντα σὺν αὐτῷ θεὸν λόγον υἱὸν μονογενῆ, ἐξ αὐτοῦ ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως γεγεννημένον, ἅμα δὲ καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ
pag. 384. πνεῦμα, τὸ οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ, οὐδὲ τοῦ αὐτοῦ ἰδίου υἱοῦ. Εἰ γὰρ ἄλλος ἦν ὁ πλάσας τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον κτίσας, ἄλλος δὲ ὁ ἄνω ἀγαθὸς θεὸς παρ' οὗ κατῆλθεν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν ὁ Χριστὸς ἐλάμβανεν ἑαυτῷ σῶμα καὶ ἔπλασε τὴν εἰκόνα τοῦ δημιουργοῦ εἰς ἑαυτὸν ἀνατυπῶν, ἀλλὰ δῆλον ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, ᾧ εἶπεν ὁ πατὴρ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἑνὸς ἔργου σταθήσεται φανερὸς γινόμενος ὁ τεχνίτης, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ τότε τὸν ἄνθρωπον πεποιηκὼς, πλάσας τε ἐκ γῆς τὸ τοῦ Ἀδὰμ σῶμα, καὶ ποιήσας αὐτὸ εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Διὸ καὶ ἐμαρτύρησεν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ἐν τῷ ἁγίῳ εὐαγγελίῳ λέγων ὅτι, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰ δὲ ἐν αὐτῷ ἐγένετο, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐγένετο, αὐτὸς τότε τὸν Ἀδὰμ ἔπλασε, καὶ αὐτὸς πάλιν τὸ σῶμα ἀπὸ Μαρίας τῆς παρθένου εἰς ἑαυτὸν ἀνεπλάσατο, καὶ τελείως τὴν πᾶσαν αὐτοῦ ἐνανθρώπησιν συνήνωσε, τὴν ὑπ' αὐτοῦ τότε πλασθεῖσαν, καὶ νῦν ἐν ἑαυτῷ συνενωθεῖσαν. Εἰ δὲ ἀλλοτρίαν ἐργασίαν εἰς ἑαυτὸν ἔλαβε τοῦ κακῶς τὴν πλάσιν πλάσοντος καὶ κακοῦ ὑπάρχοντος κατὰ τήν σου διδασκαλίαν, καὶ εἰ ὅλως κέχρηται τοῖς κακοῖς ποιήμασιν οἷς ὁ κατὰ σὲ κακὸς ποιητὴς εἰργάσατο, ἄρα ἐπεμίγη τῇ κακίᾳ τοῦ ποιητοῦ, χρήσει τε καὶ εὐεργεσίᾳ, καὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ εἰκόνι. Ἀλλ' οὐκ ἐνδέχεται. Εἰ γὰρ ἐνηνθρώπησεν, οὐ μόνον σάρκα εἴληφεν, ἀλλὰ καὶ ψυχήν. Δῆλον γὰρ ἔσται τοῦτο· ἐπεὶ πόθεν ἔλεγεν, Ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν τὴν ψυχήν μου, καὶ θεῖναι αὐτήν; Τὴν πᾶσαν τοίνυν πραγματείαν ἀναλεξάμενος, τὴν ῥηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ εἰκόνα, πᾶσαν πραγματείαν ἀνεδέξατο, ἐν τῷ σώματι καὶ ψυχῇ ἐλθὼν ὁ λόγος, καὶ ἐν ὁποίοις ἅπασίν ἐστιν ὁ ἄνθρωπος· τούτων δὲ οὕτως τελεσθέντων ἐξάπαντος ἠμαύρωταί σου τὸ δηλητήριον, καὶ ἔπεσέ σου ἡ στάσις ἡ ἀθεμελίωτος, μὴ ἔχουσα πῆξιν ἑδραιώματος ἀληθείας.

Κεφ. ε'. pag. 385. Εἰ δὲ καὶ ἃ βούλει λαμβάνεις ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς, καὶ ἃ βού-

sua vos auctoritate convincent. Primum, quod ad imaginem dei homo a deo factus est. Ac qui illum fecit, *Faciamus*, inquit, *hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Gen. 1, 26. Quocirca si quis a falsissima tua haeresi sese ad veritatem converterit, et tamquam e nocte ac tenebris emerserit, in divinae scientiae lumen incurret, quod ei solis instar, vel etiam sole ipso clarius, illucescet. Nam illud cuilibet, qui rationis nonnihil habeat, evidens erit, deum esse parentem omnium, qui ita locutus est: *Faciamus hominem.* Qua quidem voce aeternum illum deum, verbum, inquam filium suum unigenam complexus est, quem ex seipso sine initio omni ac tempore genuit, nec non et spiritum sanctum, qui nec ab illo, nec ab eius filio sit alienus. Si enim alius foret hominis fabricator, mundi conditor, alius supremus ac bonus deus, a quo Christus descendit, nunquam Christus sibi corpus affingeret, aut figuram in se Creatoris exprimeret. Quare perspicuum est hunc ipsum hominis mundique esse conditorem, quem ita pater alloquitur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Atque hoc ex uno opere manifestus erit artifex, neque alius intelligetur fuisse, qui tum hominem procreaverit et Adami corpus e terra molitus fuerit, *eundemque in viventem animam fecerit.* Cui quidem rei beatus Ioannes in evangelio suo suffragatur his verbis: *In principio erat verbum, et verbum erat apud* Ioann. 1, 1. *deum, et deus erat verbum. Hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil etc.* Quod si in ipso facta sunt, et per ipsum facta, ille et Adamum fabricavit, et ex Maria virgine sibi corpus effinxit, ac totam denique sibi naturam hominis adiunxit, quam a se illo tempore conditam, demum arctissime sibi copulavit. Iam vero si alienum opus usurpavit eius qui creatas res male condidit, ac malus opinione tua fuit, si, inquam, malis operibus usus est, quae a malo sunt artifice profecta, creatoris se nequitia implicaverit oportet usu illo ac beneficio, tum eiusdem imagine capessenda; quod fieri omnino non potest. Etenim si hominis naturam induit, non carnem modo, sed et animam suscepit. Neque enim obscurum illud est. Qui enim alioqui diceret: *Potestatem* Ioann. 10, 18. *habeo accipere animam meam, et ponere eam?* Quamobrem totum illud opus assumens, quam creator imaginem appellat, totum illud, inquam, ex corpore animaque conflatum, quibus homo partibus constat, divinum sibi verbum adiunxit. Quod si ita est, veneni tui efficacitas omnis extinguitur, ac tumultuosum perturbatumque dogma concidit, quod nullo fundamento stabilitum nulla veritatis firmitate ac soliditate nititur.

Ceterum cum e sacris literis quicquid placuerit eligas aut reii- Cap. V.

λει καταλιμπάνεις, ἄρα γοῦν κριτὴς [1] προὐκάθισας, οὐχ ἑρμηνευτὴς τῶν νόμων, ἀλλὰ ἐκλογεὺς τῶν οὐ κατὰ τὸν νοῦν σου γραφέντων, ἀλλὰ ὄντων μὲν ἀληθινῶν, παρὰ σοὶ δὲ μεταποιηθέντων ψευδῶς, καὶ κατὰ τὸν νοῦν τῆς σῆς ἀπάτης καὶ τῶν ὑπὸ σοῦ ἠπατημένων. Εἰ δὲ καὶ ὅλως κακὸς ποιητὴς τὰ ἐνταῦθα εἰργάσατο, φημὶ δὲ τὸν κόσμον, τίνος ἕνεκα ἦλθεν ὁ ἀπὸ ἀγαθοῦ πατρὸς εἰς τόνδε τὸν αἰῶνα; Καὶ εἰ μὲν ἵνα σώσῃ ἀνθρώπους, ἄρα τῶν ἰδίων ἐπεμελήσατο, καὶ οὐκέτι ἄλλος εἴη ὁ δημιουργός· εἰ δὲ οὐ τῶν ἰδίων προενόει, βούλεται δὲ ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις ἐπεμβαίνειν καὶ τὰ οὐκ ὄντα αὐτῷ διασώζειν, ἢ κόλαξ ἐστὶ τοῖς ἀλλοτρίοις προςλιπαρῶν, ἢ κενόδοξος, ἵνα κρείττων τοῦ κτιστοῦ φανῇ, πρὸς τὰ ἀλλότρια ἃ διασώζειν πειρᾶται τῶν ἰδίων μὴ ἐφιέμενος, καὶ οὐκέτι ἔσται ἀληθινός. Ἢ ὅτι μέτριός ἐστι κατὰ σὲ, ὦ ἀγύρτα, [2] καὶ, μὴ ἔχων κτίσιν ἑαυτοῦ, τὰ ἀλλότρια ἐπιθυμῶν ταῦτα συλᾶν πειρᾶται, ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων ἑαυτῷ περιποιούμενος ψυχὰς τὰς οὐκ οὔσας αὐτοῦ καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρός. Εἰ δὲ αὐτοῦ μέν εἰσιν αἱ ψυχαὶ, καὶ ἄνωθεν ἐλθοῦσαι φαίνονται, ἄρα εἰς ἀγαθὸν κόσμον ἀπεστάλησαν παρὰ τοῦ ἄνωθεν κατὰ σὲ ἀγαθοῦ θεοῦ, καὶ οὐκ εἰς πονηρὸν ἔργον. Εἰ δὲ ἀπεστάλησαν διά τινα μὲν χρῆσιν, ἣν τάχα μυθοποιεῖς, εἰςελθοῦσαι δὲ μετέπεσον εἰς ἑτέραν, τουτέστιν ἵνα δίκαιόν τι πράξωσι, πονηρὸν δὲ εἰργάσαντο, ὀφθήσεται ὁ ἐπιστείλας αὐτὰς πρόγνωσιν ἂν μὴ ἔχων, ἐπειδὴ γὰρ ἀπέστειλεν αὐτὰς δι' ἕτερον, καὶ ἕτερόν τι εὑρέθησαν ἐργασάμεναι. Ἢ πάλιν ἐὰν εἴπῃς ὅτι οὐ κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν ἐληλύθασιν, ἀλλὰ κατὰ τυραννίδα τοῦ ἀφαρπάζοντος, ἄρα ἰσχυρός ἐστιν ὁ κτισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ πονηρὸς δημιουργὸς παρὰ τὸν ἀγαθὸν θεὸν, ὅτι τὰ αὐτοῦ ὑπάρχοντα ἀφαρπάξας ἐχρήσατο. Πόθεν δὲ οὐ διελεγχθήσῃ, αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος φάσκοντος ὅτι, Ἐξουσίαν ἔχω τὴν ψυχήν μου θεῖναι, καὶ λαβεῖν αὐτὴν, ὡς αὐτοῦ μὲν ψυχὴν εἰληφότος, καὶ θέντος, καὶ πάλιν λαβόντος, οὐκ ἀλλοτρίαν εἶναι τὴν ψυχὴν, καὶ ἑτέρου δημιουργοῦ; Πάλιν δὲ εὑρεθήσεται ἀγαθὸν σῶμα φορῶν. Οὐ
pag. 386. γὰρ ἂν πεισθήσεται ἀγαθός τις χρῆσθαι πονηρῷ ἔργῳ· ἵνα μὴ ἀπὸ τοῦ μετέχειν μέρους τοῦ πονηροῦ καὶ αὐτὸς χρανθήσεται τῇ τῆς ἐπιμίξεως πονηρίᾳ. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς ἀνέστησε, λέγε μοι, τί ἵνα ποιήσῃ μετὰ ἀνάστασιν καὶ αὐτὸ πάλιν καταλέλοιπε μερίσας τοῖς τέσσαρσι στοιχείοις, τῷ θερμῷ τὸ θερμὸν, καὶ τῷ ψυχρῷ τὸ ψυχρὸν, καὶ τῷ ξηρῷ τὸ ξηρὸν, καὶ τῷ ὑγρῷ τὸ ὑγρόν; Εἰ γὰρ ἤγειρεν αὐτὸ, ἵνα πάλιν αὐτὸ λύσῃ, ἄρα δραματουργίας τὸ ἔργον τοῦτο εἴη, καὶ οὐκ ἀληθείας. Ἤγειρε δὲ αὐτὸ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ συμπαρέλαβεν ἑαυτῷ ὅπερ ἀνεπλάσατο εἰς ἑαυτὸν σῶμα σὺν ψυχῇ καὶ πάσῃ ἐνανθρωπήσει

CAP. V. — 1. προὐκάθισας *dedi ex emendatione Cornarii atque Petavii. Vulgo* προκαθίσας.
2. *Fortasse* καί.

cias, plane iudicem te legum, non interpretem, facis, ac delectorem omnium quae ex animi tui sententia minime scripta sunt; quae etsi verissima sint, falso a te nihilominus commutantur, et ad tuum ac tuorum errorem accommodantur. Quod si malus quidam artifex inferiora haec, ac mundum adeo istum molitus est, cur a bono patre missus huc ille descendit? Si ut hominum genus eriperet, horum scilicet tamquam suorum curam suscepit, nec alius iam conditor esse putandus est. Sin alienos curavit, eaque quae nihil ad se pertinebant usurpare ac servare voluit, aut adulatorem fuisse necesse est, qui alienis adhaeserit, aut gloriae cupidum, qui ut conditore se praestantiorem ostenderet, prae alienis, quae servare instituerat, suorum minime desiderio teneretur; ex quo verus ac sincerus esse desinet. Sed neque moderatione animi praeditus, qui cum creatam rem nullam propriam habeat, aliena concupiscit et intervertere studet, hoc est animas, quae nihil ad se vel parentem suum pertinent, contra ius fasque vindicare. Quod si propriae sunt eius animae, atque e coelo delapsae videntur, consequens est eas a supremo bonoque deo missas, et in bonum mundum introductas fuisse. Atque ut missas illas ad usum aliquem fateare, quem tute confinxeris, ubi autem ingressae sunt aliorsum deflexisse, puta, ut iuste aliquid agerent immissas, sceleris quippiam perpetrasse, qui eas allegavit nihil omnino praevidisse videbatur, cum alterius rei gratia miserit, eae vero contraria omnia praestiterint. Sin eo confugias, ut illius iniussu ac raptoris tyrannide coactas venisse pronunties, plane creatus ille a Bono deo Malus artifex Bono ipso deo fortior censendus est, qui quae ad illum pertinebant violenter erepta ad usus suos transtulit. Verum nonne te vox ipsa salvatoris evidenter coarguit: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et sumendi illam?* quasi animam ille sumpserit, ac posuerit, denuoque receperit, ut non aliena esse anima aut alteri opifici tribuenda videatur. Illud etiam sequitur, bonum illud habuisse corpus. Neque enim persuaderi bono cuipiam potest, malum ut opus ad usum adhibeat, ne dum mali fit particeps, improbitatis ac nequitiae contagione polluatur. Iam vero, si ipsemet corpus excitavit suum, cedo quid eo post resurrectionem facere decreverat? aut cur iterum illud reliquit, atque in quatuor elementa partitus est, adeo ut calidum calido, frigido frigidum, sicco siccum, humidum humido restitueret? Nam si illud excitabat ideo ut iterum dissolveret, per ludum hoc fecisse, non serio ac bona fide, videbitur. Enimvero dominus Iesus Christus idipsum excitavit, corpus, inquam, ipsum, quod formarat sibi una cum anima ceterisque quibus

τελειωτάτως, ἐπειδὴ γὰρ συνεκάθισε, κατὰ τὸν ἀποστολικὸν λόγον, ὅτι ὁ θεὸς ἤγειρε, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις· ὡς μαρτυροῦσιν οἱ δύο οἱ ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ ὀφθέντες ἀποστόλοις, ὡς λέγουσιν, Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε ἀτενίζοντες εἰς τὸν οὐρανόν; [3] οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀφ' ὑμῶν ἀναληφθεὶς εἰς τὸν οὐρανὸν οὕτως ἐλεύσεται ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν ἀναλαμβανόμενον.

Κεφ. ς΄. Καὶ ἵνα μὴ πάλιν δοθῇ σοι πρόφασις πονηρίας κατὰ τῆς ἀληθείας, μετὰ χρόνον πολὺν τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀναλήψεως, Στέφανος ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ [1] μάρτυρ λιθαζόμενος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀπεκρίνατο λέγων, Ἰδοὺ, ὁρῶ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρός· ἵνα δείξῃ αὐτὸ τὸ σῶμα ἐν ἀληθείᾳ εἰς πνευματικὸν [2] ἀναστὰν σὺν θεότητι τοῦ μονογενοῦς, ὅλον εἰς πνευματικὸν ἑνωθὲν καὶ εἰς θεότητα συνηνωμένον. Ἄνω δὲ αὐτὸ τὸ ἅγιον σῶμα σὺν τῇ θεότητι ὅλος θεὸς, εἷς υἱὸς ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ, καθεζόμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, ὡς ἔχει καὶ τὸ τοῦ Μάρκου εὐαγγέλιον καὶ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν, Καὶ ἀνῆλθεν εἰς οὐρανοὺς, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρός. Καὶ πανταχόθεν διαπεσεῖταί σου καὶ τῶν ὑπὸ σοῦ πεπλανημένων ὁ ἀγύρτης λόγος.

Καὶ περὶ νεκρῶν ἀναστάσεως ἄκουε τοῦ ἀποστόλου λέγοντος ὅτι, Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Εἰ μὴ γὰρ ἔμελλε τὸ θνητὸν ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν, καὶ τὸ φθαρτὸν ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, οὐκ ἂν ὁ ἀθάνατος
pag. 387. θανεῖν ἦλθεν ἵνα ἐν αὐτῷ πάθῃ, καὶ κοιμηθεὶς τὸ τριήμερον ἀναστῇ, καὶ συνανενέγκῃ ἐν [3] ἑαυτῷ τῇ θεότητι καὶ τῇ αὐτοῦ δόξῃ, ἵνα ἐκ τῆς αὐτοῦ ἀγαθῆς πρὸς ἡμᾶς ἐνδημίας τὴν πᾶσαν ἐλπίδα κατάσχωμεν ἐν ἀληθείᾳ, ὑποδεικνὺς ἑαυτὸν τύπον ἡμῖν καὶ ἀρραβῶνα εἰς ἐλπίδα τῆς πάσης ζωῆς πραγματείας.

Κεφ. ζ΄. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων καὶ ῥηθέντων, τίς ἔτι μοι χρεία ἐστὶ κατατρίβεσθαι περὶ τούτου τοῦ ζωπύρου σφηκίου καὶ οὐδενὸς ὄντος ἀνατροπῆς ἕνεκα, ἢ ἄλλης τινὸς πραγματείας; Ἀφ' ἑαυτοῦ γὰρ τὸ κέντρον ἀπώλεσε, καὶ ἀπαράλλακτον αὐτοῦ τὸ τῆς πλάνης παραπεποιημένον δόγμα καὶ ἀγυρτῶδες δέδεικται. Φασὶ γὰρ τὸ ὀδυνηρὸν σφηκίον, ὃ ζώπυρόν τινες κεκλήκασιν, ἔχειν μὲν κέντριον ἰοβόλον βραχὺ, περιωδυνίαν πολλὴν οὐ κεκτημένον, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἰοβόλον ὄν. Ἐπὰν δέ τις διερχόμενος τὸν αὐτοῦ φωλεὸν ἢ καλιὰν καθέλοι, — ἐν γὰρ [1] θάμνοις βοτανῶν ποιεῖται καὶ κηρίου δίκην ἑαυτῷ

3. Verba οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀφ' ὑμῶν ἀναληφθεὶς (cod. Vatic. ἀναλαφεὶς) εἰς τὸν οὐρανὸν, quae vulgo desiderantur, adieci ex auctoritate cod. Vaticani.

Cap. VI. — 1. μάρτυς edit. princ.

2. ἀναστὰν cod. Vatic. ἀνιστᾶν libri editi.

3. αὐτῷ ed. Petav.

Cap. VII. — 1. τάμνοις ed. princ.

hominis natura constat perfectissime rursus assumpsit. Cum, ut apostolus loquitur, consederit, quandoquidem, *Deus illum revocavit* Eph. 2, 6.
ad vitam, et in coelestibus consedit, id quod ambo illi, qui in veste splendida apostolis videndos sese praebuerant, hisce verbis testati sunt: *Viri Galilaei, quid statis aspicientes in coelum? Sic veniet,* Act. 1, 11.
quemadmodum vidistis eum ascendentem.

Atque ut omnis tibi calumniandae veritatis occasio praecludere- Cap. VI.
tur, diu post ascensionem domini sanctus ille dei martyr Stephanus, cum a Iudaeis lapidibus obrueretur, ita locutus est: *Video coelum* Act. 7, 55.
apertum, et filium hominis stantem a dextris patris, ut ostenderet corpus ipsum surrexisse, vere in spiritale mutatum, ac cum unigeniti divinitate coniunctum. Quod idem sacrosanctum in coelo corpus cum ipsa divinitate totus deus est, et unus sanctusque dei filius, ad patris dextram considens, quemadmodum tam Marci quam ceterorum evangelia testantur: *Et ascendit in coelos, et sedit in dextera patris.* Marc. 16, 19.
Ita tua illa tuorumque falsissima sententia ex omni parte convellitur. Luc. 24, 51.

Quod vero mortuorum ad resurrectionem spectat, audi quid apostolus dicat: *Oportet*, inquit, *corruptibile hoc induere incorruptio-* 1. Cor. 15, 53.
nem, et mortale hoc induere immortalitatem. Nisi enim quod mortale est immortalitatem indueret aliquando, et incorruptionem quod est corruptibile, nunquam ad obeundam mortem immortalis accessisset, ut corpore suo poenas expenderet, ac defunctus tertia die resurgeret, et cum divinitate sua ac gloriae splendore pariter illud efferret, ut ex benigno illo convictu praesentiaque sua, quam nobis hactenus impertierat, veram spem solidamque conciperemus, cum sese nobis ad eam vitae immortalitatisque fiduciam corroborandam velut exemplar et arrhabonem praebuisset.

Haec cum ita sese habeant, eoque a nobis modo disputata sint, Cap. VII.
quid attinet in vilissimo illo crabrone, quem zopyrum vocant, profligando, vel aliter occupando ingenio haerere diutius? Suum enim per sese aculeum perdidit, ac confictum velut a circulatore dogma, nec ab aliorum somniis diversus error abunde demonstratus est. Ferunt enim molestissimum illud crabronis genus, quod zopyrum appellant, aculeo quodam armatum esse, venenato illo quidem, sed exiguo, quique haud multum doloris incutiat, et ex suo nihilominus genere sit venenatus. Ac si quis forte praetereundo latebras illius nidumque diruat, quem inter frutices ac densiores herbas favi instar

σίμβλους τινὰς, ἐν οἷς σίμβλοις ἐγκατατίθεται τὴν αὐτοῦ γονὴν, καὶ ποιεῖται ἑαυτῷ τὰ γεννήματα, — εἰ δέ τις διερχόμενος ῥάβδῳ ἢ ξύλῳ νύξας τὸ κηρίον, ὡς ἔφην, καταβάλοι, ἐξέρχεται θυμούμενον αὐτὸ δὴ τὸ δεινὸν μὲν, βληχρὸν δὲ σφηκίον, καὶ ἐὰν εὕρῃ πέτραν πλησίον ἢ ξύλον, ἀπὸ τοῦ ἐμπλήσαντος αὐτὸν θυμοῦ ῥοίζῳ μὲν ἐφίσταται καὶ ὁρμᾷ καὶ παίει τὴν πέτραν. Καὶ τὴν μὲν πέτραν οὐδὲν ἀδικεῖ, οὔτε τὸ ξύλον, οὔτε μὴν τὸν ἄνθρωπον· κἄν τε δάκοι, ἀλλὰ πρὸς ὀδύνην ὀλίγην, οὐδὲν ἀδικεῖ, μάλιστα τὴν πέτραν, ἀλλὰ τὸ μὲν κέντρον ἀπόλλυσι, καὶ οὕτω φθείρεται, ἡ δὲ πέτρα οὐδὲν ἀδικηθήσεται ὑπὸ τοῦ τοιούτου. Οὕτω καὶ αὕτη ἡ σφηκιώδης ζωπύρου δίκην μικρὰν ἔχουσα τὴν περιωδυνίαν ἀνατραπήσεται τῇ πέτρᾳ συντυχοῦσα, τουτέστι τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τὸ κέντρον ἀπολέσασα. Ταύτην δὲ διελθὼν ἐπὶ τὰς ἑτέρας πάλιν βαδιοῦμαι, κατὰ τὴν θεοῦ ἐλπίδα πιστεύων ὅτι τὸ ἐπάγγελμα ἐν θεῷ πληρωθήσεται.

pag. 388.

ΚΑΤΑ *ΣΕΥΗΡΙΑΝΩΝ,

εἰκοστὴ πέμπτη, ἡ καὶ τεσσαρακοστὴ πέμπτη.

Κεφ. α'. Τούτοις καθεξῆς ἕπεται, ἤτοι σύγχρονος, ἤτοι παρὰ τὸν χρόνον· οὐκ ἔχω γὰρ περὶ τοῦ χρόνου [1] αὐτῶν ἀσφαλῶς λέγειν, πλὴν σύνεγγυς ἀλλήλων ἦσαν, ὡς δὲ τὰ εἰς ἡμᾶς ἐλθόντα διηγήσομαι.

Σευῆρός τις ἀνέστη, ἐξ οὗπερ οἱ Σευηριανοὶ καλούμενοι, καθεξῆς συνεπόμενος τῷ προειρημένῳ [2] Ἀπελληϊανῷ. Τὰ δὲ παρ' αὐτῷ μυθολογήματα ταῦτά ἐστιν ἅτινα μέλλω λέγειν. Βούλεται [3] δὲ καὶ αὐτὸς Ἀρχαῖς τε καὶ Ἐξουσίαις προσάπτειν τὴν καθ' ἡμᾶς κτίσιν, εἶναί τε ἐν ἀκατονομάστῳ τινὶ ἀνωτάτῳ τε οὐρανῷ καὶ Αἰῶνι ἀγαθόν τινα θεόν. Τὸν δὲ διάβολον υἱὸν εἶναι φάσκει τοῦ μεγάλου Ἄρχοντος τῆς τῶν Ἐξουσιῶν τάξεως, ᾧ ὄνομα τίθεται, πὴ μὲν Ἰαλδαβαώθ, πὴ δὲ Σαβαώθ· τοῦτον δὲ γεννηθέντα ἐξ αὐτοῦ εἶναι ὄφιν, ἀπὸ δὲ τῆς ἄνω δυνάμεως καταβεβλῆσθαι εἰς τὴν γῆν, καὶ κατεληλυθότα [4] ὀφιείκελον ὄντα εἰς οἶστρον ἐληλακέναι καὶ τῇ γῇ μεμίχθαι ὥσπερ γυναικὶ, καὶ ἀπ' αὐτοῦ [5] τὸ σπέρμα ἀποσπερματίσαντος τῆς γονῆς τὴν ἄμπελον βεβλαστηκέναι· διὸ δὴ μυθολογῶν εἰς παράστασιν τῆς αὐτῶν ληρῳδίας τὸ ὀφιείκελον [6] τῆς ἀμπέλου περιφερὲς ἐκτυποῦν, λέγων διὰ τὸ [7] σκαλη-

* Σεβηριανῶν cod. Rhedig.

Cap. I. — 1. Cornarius vertit ipsius, αὐτῆς (nam αἵρεσις subiectum repetendum est ex inscriptione ad verbum ἕπεται) pro αὐτῶν coniectans. Sed coniectura ea non necessaria est.

2. Sic codd. Venet. Rhedig. et libri tam scripti quam editi. Cornarius et Petavius coniecerunt Ἀπελλεῖ. Equidem sub illo vocabulo Ἀπελληϊανῷ duo nomina latere arbitror, et Epiphanium scripsisse non Ἀπελλεῖ, sed Ἀπελλεῖ ἢ Λου-

tamquam in alveari construit, ibique semine immisso foetus excludit, sed si quis viator baculo vel virga favos, uti diximus, demoliatur, furens illico prorumpit acer ille quidem, sed imbecillus crabro. Tum vicinum aliquod saxum lignumve nactus ira exaestuans eo cum impetu fertur, ac silicem tundit aut lignum. Quibus cum noceat nihil, ac ne homini quidem, quantumvis pungat, aliud praeter levissimum dolorem inferat, saxum vero nihil oblaedat, aculeum sibi interim excutit, itaque moritur. Sic illa simillima zopyri crabronis haeresis, levi dolore inflicto in petram, hoc est veritatem, incurrens et aculeum infringens enecabitur. Hanc igitur praetergressus ad alias orationem conferam, certa dei fiducia fretus, institutum me opus ad exitum esse perducturum.

CONTRA SEVERIANOS,

quae est haeresis XXV., vel XLV.

Qui superioribus illis proxime a me subiiciendus est, vel iisdem Cap. I.
temporibus vixit, vel salutem est aetate suppar; neque enim tempus ipsum accurate commemorare possum, nisi quod vicini sibi invicem extiterunt. Quae vero ad memoriam nostram pervenerunt, quam fidelissime complectar.

Severus quidam, a quo Severianis nomen inditum est, post Apellem illum prodiit. Cuius haec sunt fabulis ac mendaciis referta dogmata. Mundi originem Principiis nescio quibus ac Potestatibus tribuit. Esse vero praeterea supremo in coelo ac seculo, quod nominari non potest, Bonum quendam deum. Diabolum magni principis filium esse, qui Potestatibus praesidet, cuius nomen partim Ialdabaoth, partim Sabaoth appellat. A quo genitus ille serpens primum fuit, inde ab coelesti Virtute deiectus in terram ac delapsus, serpentis forma, libidinis stimulis percitus cum terra ceu muliere quadam coiit. Quo ex satu vitis pullulavit. Unde ad conciliandam nugis suis fidem sinuosos vitium flexus ac rotundos, et cuiusmodi serpentium spirae sunt, obliquos, ad illud significandum referunt.

κιανῷ, vel Ἀπελλεῖ καὶ Λουκιανῷ.

3. Scripsi δὲ pro τε, quod in libris vulgo reperitur.

4. ὀφιείκελλον ed. princ., quomodo haer. 51, 35. etiam μακροείκελλος.

5. Sententia postulabat ut scriberetur τὸ σπέρμα pro τοῦ σπέρματος, quod in libris omnibus reperitur.

6. Rescribendum videtur τὸ τῆς ἀμπέλου cett.

7. σκαλεινὸν legitur in editis.

νὸν τοῦ φυτοῦ εἶναι αὐτὸ ὄφεως δίκην, καὶ τὴν μὲν λευκὴν εἶναι ὡς ὄφιν, τὴν δὲ μέλαιναν ὡς δράκοντα. Εἶναι δὲ καὶ τὰς [8] ῥᾶγας τῆς ἀμπέλου ὥςπερ ἰοῦ ῥαθάμιγγας, εἴτουν σταγόνας, [9] διὰ τὸ κυκλοειδὲς, ἢ τὸ μείουρον καὶ διαμφὲς ἑκάστου ῥωγὸς στρογγυλώσεως· τὸν δὲ οἶνον ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὄντα τὸν νοῦν θολοῦν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ πὴ μὲν εἰς θέλξιν ἀφροδισίων ἄγειν, πὴ δὲ εἰς οἶστρον ἐγείρειν, ἢ δ' αὖ πάλιν ὀργὴν ἐμποιεῖν, διὰ τὸ κεπφοῦσθαι τὸ σῶμα ἐκ τῆς ἀπὸ τοῦ οἴνου δυνάμεως καὶ τοῦ ἰοῦ τοῦ προειρημένου δράκοντος. Ὅθεν ἀπέχονται οἴνου παντελῶς οἱ τοιοῦτοι.

Κεφ. β'. Φάσκουσι δὲ καὶ τὴν γυναῖκα εἶναι ἔργον τοῦ Σατανᾶ, καθάπερ
pag. 3-9. καὶ οἱ Ἀρχοντικοὶ τοῦτο ἔφασαν. Διὸ τοὺς γάμῳ πλησιάζοντας τοῦ Σατανᾶ τὸ ἔργον πληροῦν λέγουσιν· ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὸ μὲν ἥμισυ εἶναι τοῦ θεοῦ, τὸ δὲ ἥμισυ τοῦ διαβόλου. Ἀπ' ὀμφαλοῦ γὰρ καὶ ἀνωτάτω εἶναι τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως λέγει τὴν πλάσιν, ἀπὸ δὲ ὀμφαλοῦ καὶ κατωτάτω τῆς πονηρᾶς ἐξουσίας τὴν πλάσιν. Διόπερ φησὶ πάντα καθ' ἡδονὴν καὶ οἶστρον καὶ ἐπιθυμίαν ἀπ' ὀμφαλοῦ καὶ κατωτάτω γίνεσθαι. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι αἱρέσεις τοῦτο ἔφασαν εἶναι.

Κεφ. γ'. Ὅθεν καὶ οὗτος ἁλίσκεται κατὰ πάντα τρόπον τοῖς ἄλλοις ἐπακολουθῶν ἀγύρταις, τοῖς τὰ δηλητήρια τῷ βίῳ κατασκευάσασιν. Ἀνατραπήσεται γὰρ ῥᾳδίως· οὐ γὰρ [1] παμπόλλου ἐπιδεηθήσεται καμάτου ἡ πρὸς αὐτὸν ἀνατροπή. Ὅλον γὰρ τὸ σῶμα συγκεκραμένον τοῖς καλῶς ἐν αὐτῷ γεγονόσιν ἐκ θεοῦ, φημὶ δὲ ὀρέξεσιν, οὐ δι' ἀτοπίαν ἐκ θεοῦ γενομέναις, ἀλλὰ διὰ χρῆσιν ἀγαθὴν καὶ ἀναγκαίας χρείας τάξιν· λέγω δὲ τὸ ὀρέγεσθαι ὕπνου, βρωτῶν, πόματος, ἐνδύσεως, καὶ τῶν ἄλλων πάντων τῶν εἰς τὰ ἴδια καὶ θεῷ εὐάρεστα ἡμῖν συμβαίνοντα, ὡς καὶ αὐτὴν τὴν ὄρεξιν τῆς κατὰ τὸ σῶμα ἐπιθυμίας οὐκ ἄτοπον οὖσαν παραστήσαιμ' ἄν. Ἔστι γὰρ πρὸς παιδοποιΐαν ἐν σεμνότητι δοθεῖσα, καὶ εἰς δόξαν τοῦ ποιήσαντος τὰ πάντα, καθάπερ τῇ γῇ τὰ σπέρματα εἰς ἐπίχυσιν πλήθους τῶν ὑπὸ θεοῦ ἐκτισμένων καλῶν, γενημάτων τέ φημι καὶ ἀκροδρύων, οὕτως καὶ τῇ ἀνθρωπότητι εἰς τὸ πληρῶσαι τὸ, Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν.

Κεφ. δ'. Κέχρηνται δὲ οἱ τοιοῦτοι καὶ ἀποκρύφοις τισὶν, ὡς ἀκηκόαμεν· ἀλλὰ καὶ ἐν μέρει ταῖς ῥηταῖς βίβλοις, λεξιθηρῶντες ἐκεῖνα μόνα ἅτινα κατὰ τὸν νοῦν αὐτῶν παραπλέκοντες ἑτέρως μεταχειρίζονται. Οὔτε γὰρ ἡ ἄμπελος ἐκ διαβόλου πεφύτευται, οὔτε ἐξ ὄφεως ἔσχε τὴν σποράν, ὡς παντί τῳ δῆλόν ἐστι. Πῶς γὰρ ἔστι τοῦτο; αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἐπιμαρτυροῦντος καὶ λέγοντος ὅτι, Οὐ μὴ πίω ἐκ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου ταύτης, ἕως ἂν πίω αὐτὸ καινὸν μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν

8. *Vulgo* ῥάγης
9. *Cornarius vertit:* propter rotunditatem aut desinentiam in angustam tenui-

Nam albam sane vitem serpentis similitudinem exprimere, nigram draconis, acinos porro tamquam veneni guttas ac stillas esse, propter rotunditatem, ac singulorum discrimina, adeo ut orbiculi ipsi a se invicem avulsi separatique cernantur. Indidemque et vinum hominum perturbare mentes ac partim veneris illecebra concitare, partim furoris agitare stimulis, partim denique ad iracundiam provocare; quod ea vini vi, hoc est draconis illius veneno, leve fiat efferaturque corpus. Quam ob caussam qui hanc sectam profitentur ab omni usu vini penitus abstinent.

Mulierem praeterea Satanae opus esse dicunt, id quod et Ar- Cap. II.
chonticis placuit; ideoque qui se nuptiis copulant, Satanae opus perficere. Imo et hominis alteram partem dei, alteram diaboli esse confirmant. Nam quod ab umbilico sursum porrigitur, divinae molitionis esse, quod infra umbilicum, a mala potestate conditum statuunt. Ob id inquiunt, voluptatum titillationes omnes ac libidines ab umbilico atque inferioribus partibus excitantur. Idem et aliarum haereseon dogma fuit.

Ex quo liquet nihil hunc nisi planorum ceterorum inhaesisse Cap. III.
vestigiis, qui perniciosa ac letifera venena in hominum genus effuderunt. Sed nullo plane negotio, nec operoso admodum labore confutabitur. Corpus enim universum ex iis quae a deo recte fabricata sunt, hoc est naturalibus est appetitionibus conflatum, quas non absurdum aliquem ad usum, sed honestum ac necessarium deus indidit; nimirum ut et somnum appetamus, et cibum ac potum, vestitum ac ceteras opportunitates, quae quidem deo haud ingratae nobis usuveniunt; adeo ut vel ipsam a ratione minime abhorrere veneris cupiditatem demonstrare liceat. Est enim ad honestam sobolis propagationem, et ad conditoris omnium decus et honorem concessa, quemadmodum semina ad eorum bonorum quae deus creavit, germinum videlicet ac fructuum ubertatem ac copiam instituta sunt. Sic humano generi ad illud praestandum: *Crescite, et multiplicamini, et re-* Gen. 1, 28.
plete terram, insiti sunt illi ipsi voluptatis aculei.

Ceterum apocryphis quibusdam libris uti illos accepimus, ac Cap. IV.
partim etiam publicis ac receptis, ex quibus ea sola deligunt quae pro animi sui libidine commutata adulterataque depravant. Enimvero vitis nequaquam est e diabolo consita, neque ex serpentis semine procreata, uti facile quivis intelligit. Qui enim fieri posset istud, cum aperte salvator ipse contraria omnia testetur iis verbis:
Non bibam hoc de genimine vitis istius, donec bibam illud novum in Matth. 26, 29.

tatem et sequestrationem uniuscuiusque acini.
Cap. III. — 1. παμπόλλου *cod. Vatic.* πολλοῦ *libri editi.*

οὐρανῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀλήθεια, τὰς ἑαυτῆς ἀκτῖνας ἀποστίλβουσα εἰς τὸ παντελὲς κατὰ πρόγνωσιν θεοῦ τῶν ἐπιφερομένων κακῶν, εἰς
pag. 390. ἔλεγχον προετύπου τοὺς αὐτῆς λόγους, πανταχοῦ προεθέσπισε τὸ θεῖον γράμμα τὴν ἀναίρεσιν τῶν μελλόντων κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπεγείρεσθαι. Ὡς διαῤῥήδην αὐτός που ὁ κύριος εἰς ἔλεγχον τοῦ ἐλεεινοῦ καὶ πεπλανημένου Σευήρου φάσκει αὐτὸς ἑαυτὸν τὴν ἄμπελον, λέγων, Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή. Εἰ δὲ ὅλως ψεκτὸν ἦν τὸ τῆς ἀμπέλου ὄνομα, οὐκ ἂν τοῦ ὀνόματος εἰς ἑαυτὸν ἐποιεῖτο τὴν ὁμοιότητα. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπόστολοί φασιν ἐν τῇ [1] Διατάξει τῇ καλουμένῃ ὅτι, Φυτεία θεοῦ καὶ ἀμπελὼν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος πάλιν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ποιούμενος τὴν τοῦ ἀμπελῶνος παραβολὴν ὅτι, Ἀνήρ τις οἰκοδεσπότης εἶχεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἔπεμψε ζητῶν καρπὸν, καὶ οὐκ ἔδωκαν· ἀλλὰ καὶ πάλιν, Ἀνήρ τις οἰκοδεσπότης ἔχων ἀμπελῶνα, ἐξῆλθε ζητῶν ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ἐπὶ τρίτην ὥραν, καὶ ἕκτην, καὶ ἐννάτην, καὶ ἑνδεκάτην· ὡς ἐξάπαντος τὸ τῆς ἐπιτηδεύσεως σκευώρημα καὶ τούτου τοῦ ἀπατεῶνος πανταχόθεν ἔχειν τὸ τιτρώσκεσθαι λόγῳ τῆς ἀληθείας. Κἄν τε γὰρ ἐπιφαίνεται τὸ σκότος φωτὸς μὴ παρόντος, δι' ὀλίγου σπινθῆρος ἡ αὐτοῦ ἀφάντωσις τῆς ἀνατροπῆς γενήσεται. Συντόμως δὲ κέχρημαι τῇ αἱρέσει, διὰ τὸ ἤδη ἐξειπεῖν ὅτι εὐάλωτος ὑπάρχουσα οὐ πολλῆς δεῖται ἐργασίας, πρὸς σύστασιν τῆς κατ' αὐτῆς ἀληθείας· μάλιστα δὲ, ὅτι τάχα οἶμαι καὶ μηκέτι ἐκ ταύτης ὑπάρχειν τινὰς, ἀλλ' εἰ ἄρα σπανίως ἐν ἀνωτάτω μέρεσιν.

Ἀπὸ ταύτης δὲ παρελθόντες, ὥςπερ σκορπίον δεινὸν καταπατήσαντες, ἀθρόως τὰς ἑξῆς διασκοπήσομεν, θεοῦ τὴν δύναμιν ἐπικαλούμενοι εἰς βοήθειαν, τοῦ τε τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, καὶ τοῦ αὐτὸν ἐμὲ μὴ βλάπτεσθαι, μάλιστα περὶ τῆς τοιαύτης δεινῆς καὶ ὀλετηρίου τῶν δογμάτων μέλλοντα ὑποφαίνειν κακοτροπίας.

ΚΑΤΑ ΤΑΤΙΑΝΩΝ,
εἰκοστὴ ἕκτη, ἡ καὶ τεσσαρακοστὴ ἕκτη.

Κεφ. α'. Τατιανός τις ἀνέστη τούτους διαδεξάμενος, ἤτοι κατὰ τοὺς αὐτῶν
pag. 391. χρόνους ὢν, ἢ μετ' αὐτοὺς, πάλιν τὴν ἑαυτοῦ τῆς κενοφωνίας διδασκαλίαν προστησάμενος. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα, οἷα δὴ ἀπὸ Ἑλλήνων παιδείας ὑπάρχων, συνακμάζει Ἰουστίνῳ τῷ φιλοσόφῳ, ἀνδρὶ ἁγίῳ καὶ φίλῳ θεοῦ, [1] τῷ ἀπὸ Σαμαρειτῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότι. Οὗτος

Cap. IV. — 1. *Constit. Apostol. lib. I. prooem. (tom. I., p. 199. Patrum Apostol. ed. Cler.)*: Θεοῦ φυτεία ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, καὶ ἀμπελὼν αὐτοῦ ἐκλεκτὸς *cett.*

Cap. I. — 1. *In edit. princ. extat* τοῦ ἀπὸ Σαμαρειτῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότος, *quod vitium Petavius ex cod. Vatic. correxit.*

regno coelorum. Et quoniam veritas suos ubique radios diffundens pro ea quam deus habet imminentium malorum notitia sermones suos ad convincendos errores accommodavit, inde factum est, passim ut sacrae literae eorum qui contra veritatem insurgerent occasum atque interitum praedixerint. Sic enim aperte quodam in loco dominus, ut infelicem illum et impostorem Severum argueret, vitem se esse
pronuntiat. *Ego sum,* inquit, *vitis vera.* Atqui si vituperanda pror- Ioann. 15, 1.
sus vitis esset appellatio, nunquam huius ad se similitudinem transferret. Quin et apostoli in eo libro qui Διάταξις, hoc est Constitutio, vocatur dei stirpem ac vineam esse catholicam ecclesiam produnt. Et, quod amplius est, dominus ipse rursum in evangelio
idem expressit, ubi illam vineae parabolam proposuit: *Homo quidam* Luc. 20.
paterfamilias habebat vineam, et locavit illam agricolis, et misit quae-
rens fructum, et non dederunt. Item: *Homo quidam paterfamilias ha-* Matth. 20.
bens vineam exiit quaerens operarios in vineam, et circa tertiam horam, et sextam, et nonam, et undecimam. Ut ex omni parte vafri hominis fraus et improbitas veritatis oratione saucietur. Nam ut absente luce utcumque appareant tenebrae, simulatque vel minima scintilla micare coeperit, evanescunt illae continuo, penitusque dissipantur. Ego vero ideo leviter hanc haeresim percurri, quod cum, ut initio monui, refutatu sit facilis, non magno labore contraria possit veritas affirmari. Accedit et illud, quod vel nullae hodie supersint illius sectae reliquiae, vel exiguae admodum superioribus in provinciis relictae.

Quamobrem nos ea praetermissa, velut scorpio quodam subito proculcato, ceteras aggrediamur. Sed divinum ante omnia implorandum auxilium, quo et vera possimus eloqui, neque nobis ipsis fraudi sit earum rerum tractatio, praesertim cum tam nefariam et atrocem pestiferorum dogmatum improbitatem persequi studeamus.

CONTRA TATIANOS,
quae est haeresis XXVI., sive XLVI.

Tatianus quidam post illos extitit: qui sive eodem penitus tem- Cap. I.
pore, sive paulo post emerserit, novam vanissimae doctrinae scholam instituit. Is primum, utpote Graecis eruditus artibus, Iustini philosophi sanctissimi ac religiosissimi viri consuetudine est usus, qui e Samaritanis ad Christi fidem transierat. Iustinus enim genere Sa-

γὰρ ὁ Ἰουστῖνος Σαμαρείτης ἦν τὸ γένος, εἰς Χριστὸν πεπιστευκὼς καὶ μεγάλως ἐξασκηθεὶς, ἀρετῆς τε βίον ἐνδειξάμενος, τὸ τέλος ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρήσας τελείου στεφάνου καταξιοῦται, ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων, ἐπὶ Ῥωστικοῦ ἡγεμόνος καὶ Ἀδριανοῦ βασιλέως, ἐτῶν τριάκοντα ὑπάρχων ἐν καθεστώσῃ ἡλικίᾳ. Τούτῳ ὁ προειρημένος Τατιανὸς συνακμάσας τὰ πρῶτα καλῶς φερόμενος καὶ τῇ πίστει ἐρρωμένος ἐτύγχανεν, ὅσον ἦν σὺν τῷ ἁγίῳ Ἰουστίνῳ τῷ μάρτυρι, ὅτε δὲ ἐτελεύτα Ἰουστῖνος ὁ ἅγιος, ὥςπερ τυφλὸς χειραγωγούμενος [2] ὃς ὑπὸ τοῦ χειραγωγοῦ καταλειφθείη, καὶ καταλειφθεὶς ἐπὶ κρημνὸν ἑαυτὸν ἐκδοὺς διὰ τὴν προςοῦσαν αὐτῷ τύφλωσιν καταφέρεται ἀνεπισχέτως, ἕως εἰς θάνατον κατενεχθείη, οὕτω καὶ αὐτός. Καὶ ἦν μὲν Σύρος τὸ γένος, ὡς ἡ εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσα γνῶσις περιέχει· τὸ δὲ αὐτοῦ διδασκαλεῖον προεστήσατο ἀπ' ἀρχῆς μὲν ἐν τῇ Μέσῃ τῶν Ποταμῶν, ὡς περὶ τὸ δωδέκατον ἔτος [3]Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς Καίσαρος ἐπικληθέντος. Ἀπὸ Ῥώμης γὰρ μετὰ τὴν τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου τελείωσιν διελθὼν ἐπὶ τὰ τῆς ἀνατολῆς μέρη, καὶ ἐκεῖσε διατρίβων, κακῇ διανοίᾳ περιπεσὼν Αἰῶνάς τινας κατὰ τοὺς μύθους Οὐαλεντίνου, καὶ Ἀρχάς τινας καὶ Προβολὰς καὶ αὐτὸς εἰςηγήσατο. Τὸ δὲ πλεῖστον τοῦ αὐτοῦ κηρύγματος ἀπὸ Ἀντιοχείας τῆς πρὸς Δάφνην, καὶ ἐπὶ τὰ τῶν Κιλίκων μέρη, ἐπὶ πλεῖον δὲ ἐν τῇ Πισιδίᾳ ἐκράτυνεν. Ἀπὸ τούτου γὰρ κατὰ διαδοχὴν οἱ Ἐγκρατῖται λεγόμενοι τοῦ ἰοῦ μετεσχηκότες ὑπάρχουσι. Λέγεται δὲ τὸ διὰ τεσσάρων [4] εὐαγγέλιον ὑπ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι ὅπερ, Κατὰ Ἑβραίους τινὲς καλοῦσι.

Κεφ. β'. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῖς παλαιαῖς αἱρέσεσι καὶ οὗτος δογματίζει. Καὶ πρῶτον μὲν φάσκει μὴ σώζεσθαι τὸν Ἀδάμ. Ἐγκράτειαν δὲ οὗτος κηρύττει· τὸν δὲ γάμον πορνείαν καὶ φθορὰν ἡγεῖται, φάσκων μηδὲν διαλλάττειν πορνείας τὸν γάμον, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ εἶναι. Ὅθεν ἐν τῷ
pag. 392. προσχήματι τῆς ἐγκρατείας, καὶ τοῦ ἐγκρατητικοῦ ἤθους κυβευτικὴν ἔσχε τὴν ἀγωγὴν, ὡς λύκος ἅρπαξ ἐνδυόμενος προβάτου κώδιον, καὶ πλανῶν τῷ προςκαίρῳ προσχήματι τοὺς ἀπατωμένους. Μυστηρίοις δὲ ὡςαύτως κέχρηται, κατὰ μίμησιν τῆς ἁγίας ἐκκλησίας, ὕδατι δὲ μόνῳ χρώμενος ἐν τοῖς αὐτοῖς μυστηρίοις. Πεσεῖται δὲ καὶ οὗτος κατὰ πάντα τρόπον, ἀσύστατον ἔχων τὸ κήρυγμα· ἤδη δὲ καὶ οὗτος κατασβεσθεὶς, οἶμαι, ἔληξε, καὶ τὸ τούτου διδασκαλεῖον. Πόθεν γὰρ οὐκ ἐλεγχθήσεται ὁ τοιοῦτος; Πρῶτον μὲν γὰρ κατὰ τὰ ἄνω ἡμῖν προδεδηλωμένα, καὶ πρὸς τὰς οὕτω φασκούσας αἱρέσεις, ὅτι ἀδύνατον εἶναι πολλὰς Ἀρχὰς γεννητικὰς τῶν κατὰ διαδοχὴν γεννωμένων. Αἱ γὰρ οὖσαι πολλαὶ καὶ μία ἐκ τῆς μιᾶς ὑπάρχουσαι ἐκ τῆς οὔσης μιᾶς αἰτίας τῶν [1] πα-

2. ὃς *in libris desideratur omnibus. Cornario et Petavio magis placuit* εἰ *particulam addi.*

3. *Libri habent* Ἀντονίνου.

maritanus, cum in Christum credidisset, multa virtutum exercitatione perpolitus, vitaque ad omnem honestatem instituta, tandem pro Christo martyrio perfunctus perfectissimam coronam adeptus est Romae, sub Rustico praefecto, Adriano imperante, in ipso flore iuventutis, anno videlicet aetatis tricesimo. Huic cum se Tatianus initio dedidisset, quamdiu cum sancto martyre vixit, cum ceteris in rebus honestissime se gessit, tum egregia fuit ac constanti fide praeditus. Sed illo mortuo perinde ac si caecus ab altero deductus a ductore destituatur, in praeceps sese committens prae caecitate deorsum ita fertur, ut cohibere lapsum nequeat, donec in exitium ruat, ita Tatiano contigit. Erat hic, quemadmodum accepimus, natione Syrus. Qui primum in Mesopotamia novam sectam condere aggressus est, circa annum XII. Antonini cognomento Pii. Quippe post sancti Iustini martyrium Roma profectus in orientem, et ibidem habitans in absurdas opiniones incidit, ac nescio quos Aeonas e Valentinianis fabulis, et principia quaedam ac propagationes commentus est. Sed Antiochia praesertim, quae ad Daphnen est, illius dogma derivatum in Cilicia ac Pisidia cumprimis coaluit. Hinc enim Encratitarum orta successio est, quibus venenum illud aspersum. Ferunt opus illud quod ex IV evangeliis contextum est, quodque secundum Hebraeos nonnulli vocant, ab eo esse conscriptum.

Ceterum eadem fere cum antiquis haeresibus defendit. Ac primum Adamum negat esse salvum. Deinde continentiam caelibemque vitam praedicat. Nuptias adulterium esse merum ac corruptelam existimat, nec ab illo discrepare penitus, sed idem et unum esse. Qua quidem continentiae ac pudicitiae specie, velut illecebra proposita, homo vafer obrepsit, tamquam rapax quidam lupus pellem ovis induens, eoque cultu, quem ad tempus susceperat, miseros homines in fraudem pelliciens. Similiter et mysteria quaedam ad ecclesiae sanctae imitationem instituit, sed ad ea tamen nihil praeter aquam adhibuit. Verum ne ille quidem poterit ratione ulla consistere, cuius tam imbecillum minimeque cohaerens est dogma. Ac nisi fallor hoc tempore cum omni schola sua extinctus intercidit. Quid enim ad illum refutandum afferri non potest? Sed illud valet inprimis, quod adversus similes haereses antea proposuimus, fieri omnino non posse plura ut Principia sint eorum quae successione generantur. Plura siquidem illa et unum ab uno profecta ab una omnium caussa manasse Cap. II.

4. εὐαγγέλιον *emendatio est Ios. Scaligeri. Libri habent* εὐαγγελίων.

Cap. II. — 1. *Correxi* πασῶν. *Petavius voluit* πάντων. *Libri habent* παθῶν.

σῶν εὑρεθήσονται, καὶ οὐκέτι πολλαὶ ἀρχαὶ, ἀλλ' ἢ μία ἡ τούτων αἰτία γεγονυῖα, καὶ ἀναχθήσεται πάντα εἰς τὴν μίαν μοναρχίαν, καὶ διέπεσεν ἡ τοῦ τοιούτου πιθανολογία, καὶ οὐκ ἀλήθεια, οὔτε τὴν πιθανολογίαν δυναμένη ἔχειν. *Μωρὸν γὰρ τὸ ὅλον κήρυγμα. Καὶ εἰ ὁ Ἀδὰμ οὐ σώζεται,* [2] *τὸ φύραμα, οὐδέ τι τοῦ φυράματος σώζεται. Εἰ γὰρ ὁ πρωτόπλαστος καὶ ἐξ ἀθίκτου γῆς γενόμενος σωτηρίας οὐ μεθέξει, πῶς τὰ ἐξ αὐτοῦ γεγενημένα μεθέξει σωτηρίας;*

Κεφ. γ'. *Κατὰ γὰρ δύο τρόπους εὑρεθήσεται καθ' ἑαυτοῦ λέγων. Φάσκει γὰρ τὸν γάμον εἶναι οὐκ ἐκ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ πορνείας εἶναι αὐτὸν καὶ μῦσος, καὶ ἑαυτὸν γάμου ὑπάρχοντα, καὶ ἐκ γυναικὸς γεγεννημένον, καὶ ἐκ σπορᾶς ἀνδρῶν ἡγεῖται σώζεσθαι. Ἆρα οὖν πάλιν ἀνέλυσε τὴν αὐτοῦ κατὰ τοῦ γάμου βλασφημίαν. Εἰ γὰρ οὗτος ἐκ γάμων ὑπάρχων σωτηρίαν ἕξει, ἄρα οὐ βδέλυγμα ὁ γάμος, ὁ γεννῶν τοὺς τῆς σωτηρίας μετέχοντας, οἵῳ δ' ἂν θέλοι τρόπῳ λέγειν. Εἰ δὲ συσταίη κατ'* [1] *αὐτὸν λόγος, ὅτι ἀθέμιτός ἐστιν ὁ γάμος, ἄρα μᾶλλον ὁ Ἀδὰμ σωθήσεται, μὴ ἀπὸ γάμου ὁρμώμενος, ἀλλ' ἐν χειρὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος πεπλασμένος, κατὰ τὸ* [2] *εἰρημένον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν ὅτι, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Πῶς δὲ οὐ σώζεται ὁ Ἀδὰμ ὁ παρὰ σοὶ ἀπελπιζό-*
pag. 393. *μενος, ὁπότε αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον νεκροὺς μετὰ τὴν τελευτὴν ἐγείρει ἐν αὐτῷ τῷ σώματι, ὡς τὸν Λάζαρον, καὶ υἱὸν τῆς Χήρας, καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ ἀρχισυναγώγου. Καὶ εἰ αὐτὸς οὐκ ἦν ὁ τὸν Ἀδὰμ πλάσας ἐκ χοὸς ἀπ' ἀρχῆς, πῶς πτύσας χαμαὶ ἐποίησε πηλὸν καὶ ἐπέθετο ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ τοῦ ἐκ γενετῆς, καὶ ἐποίησεν αὐτὸν βλέπειν,* [3] *εἰ μὴ ἵνα δείξῃ ἑαυτὸν μὲν εἶναι τὸν πλάστην σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ τὸ ἐλλιπὲς μέρος ἐν τῷ ἀπὸ γενετῆς γεγεννημένῳ τυφλῷ διὰ τοῦ πηλοῦ προστιθεὶς τῷ λείποντι τόπῳ; Διορθώσεως γὰρ ἕνεκεν τοῦ λείποντος μέρους φαίνεται τοῦτο πεποιηκέναι. Εἰ δὲ πάλιν αὐτός ἐστιν ὁ κύριος Ἀδὰμ πλάσας, καὶ αὐτὸν τὸν πρωτόπλαστον ἀπολλύει, τοὺς δὲ ἄλλους σώζει, ὢ πολλή σου ματαιοφροσύνη Τατιανέ. Ἀδυναμίαν γὰρ τῷ κυρίῳ κατὰ δύναμιν προσάπτεις, τῷ δυναμένῳ τὸν πρωτόπλαστον αὐτοῦ διὰ μίαν παρακοὴν ἐκβεβλημένον τοῦ Παραδείσου καὶ παιδείας οὐ τῆς τυχούσης μετασχόντα, ἐν ἱδρῶτι καὶ καμάτῳ διατετελεκότα, καὶ κατέ-*

2. „Deest repetitum οὐ σώζεται, vel leg. οὐδὲ τὸ φυράματος σώζεται" annotavit Petavius in marg. suae edit. T. Gatakero Advers. Miscell. cap. 36. p. 809. Opp. Crit. placuit ἀφ' οὗ τὸ φύραμα cett. Nihil muto.

Cap. III. — 1. *Correxi* αὐτὸν, *pro quo vulgo* αὐτῶν, *praeter sententiam. Et Cornarius iam vertit:* Si vero constiterit ipsius sermo. *Celerum mallem* συσταίη ὁ κατ' αὐτὸν λόγος.

2. *Libri* γεγραμμένον, *quod Cornarii*

reperiemus. Ita non iam multa Principia, sed unum erit, a quo cetera dependent, et ad unius imperium universa referentur; sicque fallax ac fucosa illius oratio concidet, nihil ipsa quidem veritatis habens, ac vel omni probabilitate destituta. **Stulta quippe tota haec est opinio. Nam si Adamus salutem minime est adeptus, hoc est ipsa quodammodo generis massa, nec ulla massae huius particula servari poterit. Si enim qui primus omnium conditus est, et ex integra adhuc terra formatus, salutis minime est particeps, quae ab eodem orta sunt quo tandem pacto salutem obtinebunt?**

Quamobrem duobus modis secum ipse pugnat, quod et nuptias auctori deo tribuendas negat, easque flagitium et adulterium nominat, et seipsum nihilominus e muliere prognatum atque ex virili satu procreatum servari posse confidit. Qua quidem ratione priorem illam, quam nuptiis imposuerat, contumeliam rescidit. Si enim ille ipse originem trahens e nuptiis salutem consequitur, non igitur detestandae sunt nuptiae, quae eos gignant, quibus salus tribuenda sit, quamcumque demum partem eligant. Quod si vera sit eorumdem sententia, ut illicitae sint nuptiae, tanto magis Adamum ipsum par est salutis compotem fieri, qui nullis propagatus nuptiis patris ac filii et spiritus sancti manu est effictus, quemadmodum scriptura testatur, cum ita pater filium alloquens introducitur: *Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram.* Qui porro convenit Adamum, quem pro desperato habes, a salute alienum esse, cum dominus ipse Iesus Christus in hunc mundum veniens vita iam defunctos homines corpore ipso suscitarit, uti Lazarum, ac viduae filium, et synagogae principis filiam. Nam si is nequaquam Adamum initio de terra formasset, cur in humum despuens lutum faceret, eiusque qui caecus natus fuerat oculis illineret, eique visum redderet? Quo facto conditorem se esse cum patre ac spiritu sancto manifeste declaravit, cum partem illam, quae caeco nato deerat, adsperso luto, mutilato corporis membro restituit. Ut enim mancum istud membrum corrigeret, hoc egisse videtur. Iam vero si Adamum dominus ipse fabricavit, ac primum illud suum opus nihilominus exterminat, dum reliquos interim servat, quanta haec, Tatiane, stultitia est? Imbecillitatem enim domino, quantum in te est, affingis; qui cum hominem, quem ante omnes effinxerat, ob unicum violati mandati crimen e Paradiso depulsum, nec mediocri animadversione castigatum, ut aeta-

Cap. III. Gen. 1, 26. Ioann. 11. Luc. 7. Marc. 5.

atque Petavii emendationem secutus non dubitavi in εἰρημένον *mutare.*

3. *Libri habent* βλέπειν, ἵνα *cett. Reposui* βλέπειν, εἰ μὴ ἵνα *cett. Vocularum videlicet* εἰ μὴ, *quas hic desiderat ratio structurae, literae* ε̄ *et* ῑ *et* μ̄ *latebant in syllaba* ειν *verbi quod praecedit* βλέπειν, *et literam* η̄ *absorpsit litera* ῑ *vocabuli* ἵνα, *quod sequitur.*

ναντι τοῦ Παραδείσου κατῳκηκότα, ὅπως μνημονεύοι τῆς ἀγαθῆς, διὰ τῆς εἰς μνήμην μετανοίας σώζειν, ἢ δυναμένῳ μὲν, μὴ ἐλεοῦντι δὲ, [4] δι' ἥν που νῦν αἰτίαν ἄχρι τῶν καταχθονίων Χριστὸς κατῆλθε. Τίνι τῷ λόγῳ τὸ τριήμερον κοιμηθεὶς πεπονθὼς ἀνέστη; Πῶς δὲ πληροῦται, Ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ; Ποίων δὲ ζώντων καὶ νεκρῶν, ἀλλ' ἢ τῶν χρῃζόντων τῆς αὐτοῦ ἄνω καὶ κάτω ἐπικουρίας; Πῶς δὲ ἔσται τὰ ἀπὸ φυράματος ἅγια, εἰ αὐτὸ τὸ φύραμα οὐκ ἔστι ἅγιον, ὡς καὶ παρὰ τῷ ἁγίῳ ἀποστόλῳ ἐμφέρεται; Φάσκει γὰρ καὶ περὶ Εὔας ὁ αὐτὸς ἀπόστολος ὅτι, Σωθήσεται διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ δικαιοσύνῃ.

Κεφ. δ'. Καὶ πολλὰ ἔστι περὶ τούτων λέγειν, ὡς παντὶ τῷ σύνεσιν κεκτημένῳ φανήσεται ἡ πρόχειρος βλασφημία καὶ ἐσκοτωμένη διάνοια τοῦ Τατιανοῦ καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ Τατιανῶν καλουμένων. Περὶ ὧν συντόμως διεξελθόντες τὰ κατ' αὐτοὺς βλαβερὰ καὶ κωνώπων δίκην δήγματα ἐλαίου ἰκμάδα τῆς τοῦ κυρίου διδασκαλίας τοῖς δεδηγμένοις ὑπὸ τῶν
pag. 394. Τατιανοῦ λόγων ἐπιθέμενοι ἰασάμεθα διὰ τῆς τοῦ κυρίου ἀληθείας καὶ δυνάμεως, αὐτοῦ λέγοντος ὅτι, Οὐκ ἦλθον εἰ μὴ εἰς τὸ πρόβατον τὸ πεπλανημένον οἴκου Ἰσραήλ. Διὸ καὶ ἐν παραβολαῖς ἔλεγεν ὅτι, Ἄνθρωπός τις κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχὼ, ὃν δὴ καὶ λῃσταῖς περιπεσεῖν διηγεῖτο, ἵνα δείξῃ τὸ πρόβατον καὶ τὸν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καταβεβηκότα, τὸν ἀπὸ τῆς δόξης τῆς μείζονος εἰς ἐλάττωσιν κατενεχθέντα καὶ τὸν ἀπὸ τῆς μιᾶς ἐντολῆς τοῦ ἰδίου ποιμένος ἀποσπασθέντα καὶ πεπλανημένον. Ὅθεν καὶ τὸν ἅγιον Ἀδὰμ τὸν πατέρα ἐν ζῶσι πεπιστεύκαμεν· δι' ὃν καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ ἡμᾶς πάντας Χριστὸς ἦλθε, τοῖς μὲν πάλαι αὐτὸν γινώσκουσι καὶ μὴ πλανηθεῖσιν ἀπὸ τῆς αὐτοῦ θεότητος, ἕνεκεν δὲ σφαλμάτων ἐν Ἅιδῃ κατεσχημένοις, ἀμνηστίαν χαρίσασθαι, τοῖς μὲν ἔτι ἐν κόσμῳ διὰ μετανοίας, τοῖς δὲ ἐν Ἅιδῃ δι' ἐλέους καὶ σωτηρίας.

Κεφ. ε'. Διὸ καὶ θαυμάσαι ἔστι τὸν εἰδότα, ὡς καὶ ἐν βίβλοις ηὑρήκαμεν, τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν τῷ Γολγοθᾷ ἐσταυρῶσθαι, οὐκ ἄλλῃ που, ἀλλ' ἢ ἔνθα ἔκειτο τὸ τοῦ Ἀδὰμ σῶμα. Ἐξελθὼν γὰρ ἐκ τοῦ Παραδείσου, καὶ κατῳκηκὼς κατέναντι αὐτοῦ πολλῷ τῷ χρόνῳ, καὶ διὰ πολλῶν τῶν ἡμερῶν διελθὼν, ὕστερον ἦλθε καὶ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, Ἱεροσολύμων δέ φημι, τὸ χρεὼν ἀποδεδωκὼς καὶ ἐκεῖσε ἐτάφη ἐν τῷ τόπῳ τῷ Γολγοθᾷ. Ὅθεν εἰκότως τὸ ἐπώνυμον ὁ τόπος ἔσχε, Κρανίου ἑρμηνευόμενος τόπος, ἧς ὀνομασίας τὸ σχῆμα τοῦ τόπου ἐμφέρειάν τινα οὐχ ὑποδείκνυσιν. Οὔτε γὰρ ἐν ἄκρᾳ τινὶ κεῖται, ἵνα

4. Rescripsi δι' ἣν που νῦν, *cum libri omnes haberent* δι' ἣν τοῦ νῦν. *Verte:* qua nempe causa (*intell.* τοῦ ἐλεεῖν) Christus ad inferos usque descendit. *Cornarius vertit:* Ob quam igitur causam Christus usque ad inferna descendit?

tem suam perpetuo sudore ac labore transigeret, atque e Paradisi regione degeret, quo ex felicis domicilii recordatione vehementer cum poeniteret, hunc inquam servare minime potuerit, aut ut potuerit misericordiam ei nullam adhibuerit. Quid enim caussae fuit cur Christus ad inferos usque descenderet, aut triduo sepultus post
passionem resurgeret? Qui porro istud impletur: *Ut mortuis vivis-* Act. 10. 42.
que dominetur? Qui sunt vivi illi mortuique, nisi qui tam infra quam supra terram ope illius indigebant? Possunt vero quae ex massa illa decerpta sunt esse sancta, nisi massa ipsa sit sancta, ut apud apo-
stolum legimus? Qui de Eva loquens, *Salvabitur*, inquit, *per libe-* 1.Tim.2, 15.
rorum generationem, si in fide ac iustitia permanserint.

Innumera sunt quae de eodem argumento disputari possunt, ex Cap. IV.
quibus prudenti cuilibet comperta esse potest Tatiani Tatianorumque temeraria blasphemandi licentia animique caecitas. De quibus ita breviter disseruimus, ut illorum velut culicum noxiis morsibus, adhibita iis qui icti fuerant domini doctrina, tamquam olei cuiusdam illitu medicinam fecerimus, illius veritate ac potentia freti qui dixit,
Non veni nisi ad oves quae perierant domus Israel. Unde et in para- Matth. 15, 24.
bola dixit: *Homo quidam descendit ab Hierusalem in Iericho*, quem in Luc. 10, 30.
latrones incidisse narrabat; ut et ovem et hominem qui ab Hierusalem in Iericho descenderat illum ipsum doceret esse qui ab ampliori dignitate ceciderat, et ab uno pastoris sui mandato divulsus erraverat. Ex quo sanctum Adamum parentem nostrum inter vivos numeramus; propter quem et nos omnes eius posteros Christus advenit, ut iis qui ipsum olim cognoverant, nec a divinitate eius aberraverant, et ob nonnulla delicta sua apud inferos detinebantur, iniuriarum oblivionem concederet, eamque et adhuc venientibus per poenitentiam et apud inferos degentibus per misericordiam ac salutem tribueret.

Est profecto quod intelligenti mirum videatur, id quod e libro- Cap. V.
rum monumentis didicimus, dominum nostrum Iesum Christum in Golgatha esse crucifixum, nimirum in eo potissimum loco, in quo Adami corpus iaceret. Hic enim e paradiso digrediens diu ex adverso illius habitavit. Deinde longo postea tempore in illum quem dixi Hierosolymorum locum secessit, ubi et vita functus in Golgotha sepultus est. Qua ex re merito locus ipse nomen accepit, ut Calvariae interpretando diceretur. Cuius appellationis nulla in eo loco similitudo cernitur. Nam nec in clivo aliquo situs est, ut propterea

A quo Petavius tacite, ut solet, suam quam in margine proposuit coniecturam mutuatus: Διὰ τίνα δὲ αἰτίαν *cett.*

κρανίον τοῦτο ἑρμηνεύηται, ὡς ἐπὶ σώματος κεφαλὴ τόπος λέγεται, [1] οὔτε σκοπιᾶς· καὶ γὰρ οὔτε ἐν ὕψει κεῖται παρὰ τοὺς ἄλλους τόπους. Ἄντικρυς γάρ ἐστι τὸ τοῦ Ἐλαιῶνος ὄρος ὑψηλότερον, καὶ ἀπὸ σημείων ὀκτὼ ἡ [2] Γαβαὼν ὑψηλοτάτη. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄκρα ἥ ποτε ὑπάρχουσα ἐν Σιὼν, νῦν δὲ τμηθεῖσα, καὶ αὐτὴ ὑψηλοτέρα ὑπῆρχε τοῦ τόπου. Πόθεν οὖν ἡ ἐπωνυμία τοῦ κρανίου; ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ πρωτοπλάστου ἀνθρώπου ἐκεῖ τὸ κρανίον ηὕρηται, καὶ ἐκεῖ τὸ λείψανον ἐναπέκειτο, τούτου ἕνεκα Κρανίου τόπος ἐπεκέκλητο· ἐφ' οὗ σταυρωθεὶς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ τοῦ ῥεύσαντος ἀπ' αὐτοῦ ὕδατος καὶ αἵματος διὰ τῆς νυχθείσης αὐτοῦ πλευρᾶς αἰνιγματωδῶς ἔδειξε
pag. 395. τὴν ἡμῶν σωτηρίαν, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ φυράματος ἀρξάμενος ῥαντίζειν τὰ λείψανα τοῦ προπάτορος, ἵνα καὶ ἡμῖν ὑποδείξῃ τὸν ῥαντισμὸν τοῦ αὐτοῦ αἵματος εἰς κάθαρσιν τῆς ἡμῶν κοινώσεως καὶ ψυχῆς μετανοούσης, καὶ εἰς ὑπόδειγμα φυράσεως καὶ καθαρισμοῦ ῥύπου τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων γενόμενον, τὸ ἐκχυθὲν ὕδωρ ἐπὶ τὸν ὑποκείμενον τῷ τόπῳ καὶ τεθαμμένον εἰς ἐλπίδα αὐτοῦ τε καὶ ἡμῶν τῶν ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένων. Διὸ καὶ ἐνταῦθα ἐπληροῦτο τὸ εἰρημένον, [3] Ἔγειρε ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός. Εἰ γὰρ καὶ περὶ ἡμῶν λέγει τῶν νενεκρωμένων τοῖς ἔργοις καὶ τῶν καθευδόντων ἐν βάθει ὕπνου τῆς ἀγνωσίας, ἀλλ' οὖν γε ἐκεῖθεν ἡ ἀρχὴ [4] ἢ τῆς αἰνίξεως περιέχει τὸν τρόπον, καὶ οὐχ ἁπλῶς, οὐδὲ ἀργῶς. Ἀνέστη γὰρ, φησὶ, πολλὰ σώματα τῶν ἁγίων, ὡς ἔχει τὸ εὐαγγέλιον, καὶ εἰςῆλθον σὺν αὐτῷ εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ τὰ ἑξῆς.

Πανταχόθεν τοίνυν ἀποκρουσάμενος τοῦ κώνωπος τούτου τὰ δήγματα δι' ἐλαίου τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας καὶ κυρίου ἡμῶν ἐνδημίας καὶ φωτὸς τοῦ εὐαγγελίου τῆς ἀληθείας ἐπὶ τὰς ἑξῆς κατὰ τὸ εἰωθὸς πάλιν προελθεῖν ἐν τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει σπουδάσωμεν.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ.

Cap. V. — 1. *Intell.* ἐμφέρειάν τινα ὑποδείκνυσιν, *quod de superioribus repetendum. Cornarius vertit:* Neque speculae interpretationem facere possis.
2. *Vulgo* Γαβαὼμ.
3. *Fortasse* Ἔγειραι. *Saepissime enim*

calvariae vocabulo nominetur, cuiusmodi capitis in humano corpore sedes est, neque figuram habet editae cuiuspiam speculae, ac ne ceteris quidem circumiacentibus locis altius consurgit. Quippe ex adverso est Oliveti mons editior; sed inprimis arduus est Gabaonis mons octavo inde lapide distans. Postremo clivus etiam ille qui in Sione quondam extitit, sed excisus hodie est, fuit Golgothae illo loco sublimior. Undenam igitur Calvariae nomen obtinuit? Quod nimirum primi hominis illic calvaria reperta sit, eiusque reliquiae defossae, ob id Calvariae locus appellatus est. In quo dominus noster Iesus Christus sublatus in crucem per aquam illam et sanguinem ex eius perforato latere profluentem, velut imaginem quandam, totum salutis nostrae negotium adumbravit, dum primi parentis reliquias ab ipso massae principio rigare coepit, ut ad detergendam labem foeditatemque nostram ac poenitentis animae repurgationem sui sanguinis aspersionem ostenderet, atque ad subactionem quandam commistionemque significandam, ac nostrarum sordium, hoc est scelerum, expiationem, aquam illam in subiectum hominem ibidemque sepultum destillasse monstraret, ac tam ipsum quam nos eius posteros ad spem consequendae salutis erigeret. Quocirca illic scripturae dictum illud impletum est: *Surge qui dormis, et excitare a mortuis, et* Eph. 5, 14.
illuminabit te Christus. Licet enim ad nos istud pertineat, qui et malis factis mortui sumus, et altissimo ignorantiae somno consopiti, nihilominus illinc figuratae huius sententiae arcessendum est initium, ut non temere nec otiose pronuntiata videatur. *Surrexerunt enim* Matth. 27, 52.
multa corpora sanctorum (ut in evangelio scriptum est), *et introierunt cum ipso in sanctam civitatem etc.*

Cum igitur culicis istius morsus divinae misericordiae oleo, ac domini nostri salvatoris adventu, et veritatis evangelicae luce propulsaverim, ad alias haereses, divina, pro eo ac soleo, fretus ope patrocinioque progrediar.

LIBRI PRIMI TOMUS TERTIUS DESINIT.

diphthongus αι *et vocalis* ε *in veteribus libris commutatae.*
4. ἢ, *quod in libris non legitur, quod vero necessarium est, repetii ex vocabulo praegresso* ἀρχή.

Jenae, typis Friderici Frommann.

VOLUME 2,
PART 2

CORPORIS

HAERESEOLOGICI

TOMI SECUNDI

PARS POSTERIOR.

CORPORIS

HAERESEOLOGICI

TOMUS SECUNDUS

CONTINENS

S. EPIPHANII EPISCOPI CONSTANTIENSIS

PANARIORUM

LIBRUM PRIMUM ET SECUNDUM.

EDIDIT

FRANCISCUS OEHLER.

BEROLINI
APUD A. ASHER ET SOCIOS.
MDCCCLX.

S. EPIPHANII

EPISCOPI CONSTANTIENSIS

PANARIA

EORUMQUE ANACEPHALAEOSIS.

AD VETERES LIBROS RECENSUIT ET CUM LATINA
DION. PETAVII INTERPRETATIONE ET INTEGRIS
EIUS ANIMADVERSIONIBUS

EDIDIT

FRANCISCUS OEHLER.

TOMI PRIORIS

PARS POSTERIOR.

BEROLINI
APUD A. ASHER ET SOCIOS.
MDCCCLX.

PRAEFATIO.

Epiphanii, episcopi Constantiensis, Panarii sive Panariorum (utroque enim numero positum in codicibus manu exaratis et ab aliis scriptoribus usurpatum id nomen reperitur; vide Fabricii Biblioth. Gr. vol. VIII., pag. 264. sqq., Du Cangii Glossar. ad Scriptt. Mediae et Inf. Graec. pag. 1090. s. v. *Πανάριον* appellatur ab ipso Epiphanio in Epist. ad Acacium et Paulum; cod. ms. Veneto utrumque inscriptum legitur, primo *Τὰ Πανάρια*, dein, pag. 1. ed. Petav., *Ἐπιφανίου ἐπισκόπου κατὰ αἱρέσεων τὸ ἐπικληθὲν Πανάριον, εἴτ' οὖν Κιβώτιον*, edit. princ. et cod. Vratislaviensi item primo *Βιβλίον πρῶτον τῶν Παναρίων τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου*, dein, pag. 1. edit. Petav., editt. princ. et Petav. *Πανάριον εἴτ' οὖν Κιβώτιον*, pro quo ed. Petav. Coloniae repet. vitiose *Πανάριος εἴτ' οὖν Κιβώτιος*, cod. denique Vratislaviensi *Πανάρειον εἴτ' οὖν Κιβώτιον*) — libri primum sunt editi una cum reliquis quae feruntur Epiphanii scriptis *ἐν Βασιλείᾳ, ἀναλώματι καὶ ἐπιμελείᾳ Ἰωάννου τοῦ Ἑρουαγίου, ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας Χριστοῦ χιλιοστῷ πεντακοσιοστῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ, μουνυχιῶνος ἑπτακαιδεκάτῃ*, quemadmodum subscriptio testatur. De codice scripto quo editor usus est Ianus Cornarius medicus Operibus Epiphanii a se Latine conversis et anno insequenti editis praefatus est ita: „*Hic* (Phil. Melanchton) *opus hoc ita probavit, ut id primum in studiosorum gratiam a clarissimo viro D. Ioanne Langio Erfordiensi impetrarit, deinde ad industrium virum Ioannem Oporinum utraque lingua professorem clarum miserit, quo illius et Roberti Chimerini industrii typographi opera Graece ederetur. At hi ambo ut melius de Latina lingua et de studiosis Graeca non assequentibus mererentur, persuaserunt mihi, ut post Basilii conversionem a me factam etiam hoc Epiphanii opus agressus sim, et intra nonum men-*

sem in Latinam linguam transtulerim.“ In quo libro typis exscribendo qua diligentia quaque fide sint versati editores eum non fugiet qui scriptum cum edito comparaverit. Raro erraverunt in characteribus veteris manus interpretandis, multa sustulerunt stili vitia, sed nulla nisi confessa, et ab omni temeritate corrigendi mutandique laudabiliter abstinuerunt. Editionem Basileensem anno MDCXXII. excepit Parisiensis Dionysii Petavii, qui cum verbis Epiphanii hic illic recte emendatis aut explicatis, tum eo est de scriptore hoc intellectu saepe difficillimo bene meritus quod denuo ac paene de integro libros eius in sermonem Latinum interpretandos animadversionibusque varia eruditione plenis illustrandos suscepit. Sed de hoc possis iure conqueri, quod in enotanda librorum vett. quibus utebatur scripturarum discrepantia nimis parce parumque accurate versatus est. Codicis enim regii Parisini, quem ipse inspexerat, perquam raro ab eo facta est mentio, Vaticanique libri diversitates, quas ab Andrea Schotto excerptas acceperat, partim interpolatas aut mutilatas recepit, partim omnino neglexit. Ita factum est ut posteritati quoque larga curae atque sollertiae materia in his scriptis emendandis atque expediendis manserit. Legimus apud Fabricium Biblioth. Gr. vol. VIII. pag. 263. Harl. paratos habuisse in Epiphanium commentarios, novamque scriptorum eius editionem curaturum fuisse P. Lanselium, fortasse etiam Ed. Bernardum, qui commentarium suum in Epiphanii Panarium commemoret in notis ad Iosephum pag. 323., cuiusque exemplar edit. Opp. Epiphanii manu ipsius notatum et castigatum hodie asservatur apud Oxonienses (v. Catal. Codd. Angliae et Hib. II. pag. 227. nro. 7421, 75.), et Iac. Coletum, instructum ope codicis ms. Marciani CXXV., qui fuit olim cardinalis Bessarionis, etiam esse novam scriptoris operum editionem molitum prodidit Villoison Anecdd. Gr. II., pag. 245. Sed ut Lanselii commentarii interierunt, ita de Coleti schedis reliqui quidquam investigari hodie non potuit, et Bernardi saltim exemplum illud quod supra memoravi, quodque Harlesius in additamentis ad Fabricii Bibl. Gr. vol. VIII., pag. 261. tanquam collatum cum codd. mss. nobis venditavit, nihil omnino continet nisi emendationes aliquot quae tam exigui momenti sunt ut meliorem partem operae Epiphanio a Bernardo praestitae, si quam

ab eo praestitam esse putare licet, pariter interiisse suspicari debeamus.

Quae cum ita essent, postquam ego Panarii una cum Anacephalaeosi recensendi edendique consilium cepi, id ante omnia agendum esse vidi ut librorum vetustorum auxilia eosque apparatus mihi compararem quibus scripta ea quae innumerabilibus locis vitiata et corrupta iacebant, quibusque post Th. Gatakerum, hominem satis sagacem nec infeliciter in temptandis emaculandisque aliquot locis versatum, vix ullus operam aliquam impendit, cum fide et auctoritate si non restitui, at certe purgari emendarique possent. Atque manu exaratos codices inveni commemorari Venetum bibliothecae S. Marci nro. CXXV., Vratislaviensem bibliothecae Rhedigeranae, sive Rehdigeranae, ut alii rectius scribere sibi visi sunt, quem librum non diversum esse ab eo suspicor quem I. C. Barthius in adnotatione ad Claudiani Opera pag. 243. ed. Hanov. 1612. „elegantissimis characteribus scriptum sese nactum“ esse narravit, deinde codicem Ienensem bibliothecae Academiae, codicem Parisinum bibliothecae olim regiae numeris DCCCXXXIII. et DCCCXXXV. signatum, quo Dionysius Petavius usus est. Quorum librorum quem primo loco nuncupavi longe utilissimum fore statim intellexi postquam excerptorum ex eo copia in manus meas pervenit. Is solum librum Panarii primum et secundi tomum priorem complectitur, et constat foliis membranaceis 394, ab Ioanne presbytero anno MLVII. bipertito conscriptis; v. Zanetti Catal. pag. 71. Cuius libri ope contigit non solum ut duas illas ampliores lacunas quibus laborant vulgati generis codices cum utraque editione inde repetita (nam tertia, quae vulgo esse putatur, pag. 708. ed. Petav., neque in codd. mss. indicata aut significata est, et, postquam facillima coniectura locus sanatus est, apparebit esse plane nulla; ita ut una iam restet quarta quae est in haeresi Marcionitarum pag. 342., quae ne Veneto quidem libro expletur) in haeresi Origenianorum pag. 576. et pag. 596. ed. Petav. explerem, plurimosque locos qui vulgo corruptissimi legebantur, praesertim in eis partibus quas de Irenaei libris adversus haereses scriptis suo Epiphanius operi inseruit, emendarem, sed etiam turbato membrorum orationis ordini in eis quae de libro Methodii de Resurrectione excerpta

in eadem haeresi leguntur eadem medicina succurrerem qua ante hos tredecim annos ope codicis ms. Parisini accuratius examinati gravissimum eiusdem generis vulnus secundo Arnobii adversus Nationes libro inflictum sanare mihi licuit. Unum dolebam, me quamvis diu iam exspectantem qui codicis Veneti scripturas discrepantes exscribendi ea qua par esset cura ac sollertia laborem susciperet serius invenisse quam ut totam eam Panarii partem quam continet ad praestantissimi libri auctoritatem revocare possem. Quod incommodum, quoniam gravioribus vitiis mederi licuit, licet leviora haud pauca sint reliqua, tamen inexcusabile non videtur esse, praesertim cum plerisque in locis Veneti a vulgatis libris discrepantia paene nulla sit nisi vocabulorum rem eandem significantium sententiarumque aliter formatarum aut collocatarum. Ceterum eiusdem esse prosapiae videtur Venetus cuius est Vaticanus, de quo mihi infra dicendum erit. Transeo nunc ad librum Ienensem.

Is liber (Ms. Bos. 8. 1.) redit ad annum MCCCIV., ut ex subscriptione Panarii liquet, cumque hodie modo dimidia eius pars, quae in bibliotheca Academiae Ienensis asservatur, superstes sit, amissa priore quae pertinebat ad pag. usque 604. ed. Petav., constat tantum foliis 168., formae maioris, gossypinis, manu certa nec ineleganti exaratus, sed ob clausularum compendia, quibus librarius est usus, hic illic lectu non facilis, quae causa erat ut primi operis editores interdum a vero aberraverint. Est enim ille idem Iohannis Langi liber quem intercessore Phil. Melanchtone a possessore impetraverat Io. Oporinus, id quod etiam haec verba probant superiori primi folii margini inscripta: *Ex bibliotheca Iohannis Langi Erphurdani.* Panarii pars quam continet 120 folia complet; inde sequuntur Ancoratus (fol. 121—152 v.), Anacephalaeosis (fol. 152 v. — 161 r.), de Ponderibus et Mensuris (fol. 161 v. — 168 r.). In fine addita sunt excerpta quaedam ex Ioannis Chrysostomi Homilia de Incomprehensibili Dei Natura (*Τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ ☧. ἐκ τοῦ περὶ ἀκαταλήπτου ε̃. οὗ ἡ ἀρχὴ, Ἐπειδὰν μέλλῃ τις μακροτέρας ὑποθέσεως καὶ πολλῶν δεομένης λόγων :/* Incip. *Τίς ἔγνω νοῦν κυρίου; κτλ.*, fin. *καὶ ὁ λόγος ἐν τῷ νῷ θεωρεῖται.*, cum hac subscriptione, *Τέλος λόγου τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου τοῦ ἐπιλεγομένου Ἀγκυρωτοῦ*, rubro colore appicta), quae eadem etiam in codd. mss. Vratislaviensi et Parisino, eodemque ordine inserta leguntur. Sex ultimas paginas complet Nicephori episcopi Constantinopolitani Chronographia, ab eadem manu, uti videtur, quamquam atramento hodie paulo magis flavescente, conscripta quae exaravit reliquas codicis partes. Neque ipsa manus correctrix in scriptis Epiphanii passim obvia a prima videtur fuisse diversa. Ceterum priorem codicis Ienensis partem, qua eum nunc detruncatum esse dolemus, in regione Basileam circumiacente fortasse adhuc latere memini me alicubi adscriptum legisse.

Eadem plane quae codex Ienensis, eodemque ordine, continet etiam codex Vratislaviensis, bibliothecae Rhedigeranae, qui integer servatus est. Scriptus est in membranaceis foliis purissimis formae maximae manu eleganti et erudita, characteribus admodum minutis, seculo, uti conicio, decimo quinto ineunte. Hunc codicem indicia quaedam fidem faciunt ex libro Ienensi descriptum esse, primum quod plerumque cum vetustiori illo conspirat, cumque librarii oculi ac manus haud raro (locos ubi id factum sit omnes singillatim notare operae pretium non esse visum est) peccaverint in omittendis totis enuntiatis quae leguntur in libro Ienensi, nusquam tamen ipsius ope earum lacunarum ulla potuit expleri quibus ille laborat, deinde quod omnia plane eadem insunt quae in Ienensi, eodemque ordine, et quod utrique etiam pariter subscripta conspicitur haec clausula: *Τέλος τῆς ὧδε βίβλου. Δόξα σοι ὁ θεὸς ἡμῶν δόξα σοι*, denique, id quod gravissimum est, quod vocabula vocabulorumque particulae libri de Ponderibus et Mensuris quae in codice Ienensi situ atque tineis exesa interierunt, eadem ipsa inquam vocabula et syllabae ab eo qui codicem Vratislaviensem scripsit non sunt expressa. Cui tamen suspicioni ne incaute nos mancipemus obstant loci numero non pauci quibus Rhedigerani et Ienensis scripturae discordant, veluti pag. 621. ed. Petav., ubi Ien. *πλάσματι τῆς*, Rhedig. *πλάσμα τῆς*, pag. 622., ubi Ien. *βοσκήματος*, Rhedig. *κοσμήματος*, pag. 623., ubi Ien. *παρὰ τοῦ*, Rhedig. *διὰ τοῦ*, pag. 651., ubi Ien. *φάσκει λέγων*, Rhedig. *φάσκων λέγει*, pag. 680., ubi Ien. *δεσμεύουσιν*, Rhedig. *δεσμοῦσιν*, pag. 699., ubi Ien. *ἀπὸ τῆς κατάρας*, Rhedig.

ἐκ τῆς κατάρας, pag. 705., ubi Ien. ὑπῆρχε, Rhedig. ὑπάρχει, pag. 777., ubi Ien. οὐ τὸ, Rhedig. οὐ, et ibidem paulo post, ubi Ien. ὑπὸ τοῦ πατρὸς, Rhedig. παρὰ τοῦ πατρὸς, pag. 781., ubi Ien. μὴ κίνω pro μὴ μηκύνω, Rhedig. μηκύνω, pag. 806., ubi Ien. ἀσυρίων, Rhedig. συρίων, pag. 807., ubi Ien. ἴασιν τῶν δεδειγμένων, Rhedig. ἴασιν τῶνδε τῶν δειγμάτων habet, veluti etiam in his, in quibus scriptura codicis Rhedig. manifesto praestat scripturae codicis Ien., pag. 702., ubi Ien. οὐκ ἐλεπόλεις, Rhedig. οὐθελεπόλεις, pag. 771., ubi Ien. ἀλη, h. e. ἀλήθεια, uti legitur etiam in editione princ., Rhedig. ἀλήθειαν, pag. 779., ubi Ien. (a manu sec.) εἴποι, Rhedig. εἴπῃ, pag. 796., ubi Ien. ἔστη, Rhedig. ἔστι, pag. 878., ubi Ien. ὁμολογήσειεν, Rhedig. καλέσειεν, pag. 923., ubi Ien. σῆρ, h. e. σωτὴρ, Rhedig. πατὴρ, pag. 953., ubi Ien. ἄμεινον, Rhedig. ἀμείνω praebet. Notandi denique sunt etiam aliquot loci in quibus scriptura codicis Rhedig. diversa a scriptura codicis Ien. mirifice conspirat cum codicis Parisini scriptura, veluti pag. 878., ubi quod tacite ex eo recepit Petavius καλέσειεν idem legitur in Rhedig., veluti ambo conspirant pag. 807. in scriptura τῶνδε τῶν δηγμάτων (Rhedig. δειγμάτων), pag. 913. in vocabulo τρίτην pro ῥίτρον posito, pag. 976. in verbis συμπρεπόντως ὄντος, pro quibus Ien. praebet συμπρέποντος, pag. 1041. in verbo συνῆφθαι, pag. 1067., ubi Paris. ἐπτερωμένην, teste Petavio, Rhedig. πτερωμένην, Ien. πετωμένην habet.

Codex Parisinus, quo Petavius usus est, quemque ego quoque oculis meis inspexi non minus quam Marcianum, Ienensem et Rhedigeranum, quorum utriusque scripturas discrepantes mea ipsius dextera enotavi, centum fere, uti conicio, annis Rhedigerano inferior, chartaceus, duobus constat voluminibus, numeris DCCCXXXIII. et DCCCXXXV. notatis, diversisque manibus exaratus esse videtur; v. Catal. Bibl. Regiae vol. II., pag. 162. Cuius scripturas excerpere post excussos Ienensem et Vratislaviensem codices, postquam eum tantum non in omnibus conspirare cum his, praesertim cum Vratislaviensi, intellexi, operae pretium non duxi.

De codice Vaticano, cuius scripturis discrepantibus ab Andrea Schotto excerptis item Petavius usus est, quas ego nunc pleniores et emendatiores proposui, paucis dicendum est. Is liber Vaticanus quis sit quove numero signatus hodie in bibliothecae Vaticanae scriniis recenseatur, reperire non potui; neque in antiquioribus eius catalogis ulla eius mentio est facta. Exemplum editionis operum Epiphanii Basileensis, cuius in marginibus ipsius, uti videtur, A. Schotti manu illae scripturae adpictae sunt, de Parisini cuiusdam bibliopolae tabula emptum felici quodam casu in possessionem meam pervenerat. In superiore primi folii parte legitur: „*Collegii Societatis Iesu Bredae* (eadem, uti videtur, manus hoc nomen mutavit in *Hallis*) 1625.“, in inferiore: „*Usui Franc. Schotti, qui cum Ms. biblioth. Vaticanae an.* 1597. *Epiphanium Graece contulit, et cum Latino conferet. And. Schottus. Quare non compingatur aut legatur.*“, quae postrema quinque verba stilo postea sunt inducta. Excerpta Vaticana incipiunt inde a pag. 28. ed. Basil. et pertinent usque ad pag. 171., quo spatio continentur libri primi tomus secundus et tertius, neque uspiam annotatum inveni utrum ulteriores quoque contineat liber Vaticanus, an non. Eiusdem exempli marginibus mixtim cum Vaticanis ab alia manu adscripta sunt pauculae scripturae ex alio vetere libro, qui signo *M.* apposito denotari solet, repetitae, quarum sicubi usus aliqui esse videbatur mentionem facere non intermisi. Schottiana vero ex Vaticano libro excerpta, quibus, ut dixi, Petavius plerumque usus, interdum etiam abusus est, et omnia et integra repetenda curavi, ex quibus hoc certissime apparet Vaticanum et Venetum libros, plerumque conspirantes, eiusdem stirpis esse.

De codice Vindobonensi nro. CXXVII. in Kollarii Supplementis (pag. 738.) signato, ab imperito aliquo recentioris aevi librario conscripto, qui nihil nisi particulas quasdam ex Panarii libris excerptas continet, cuiusque futilis plane aut nulla auctoritas est, non magis exponere adtinet quam de aliis eiusdem et generis et pretii codicibus qui in aliis bibliothecis asservantur; cf. Fabricii Bibl. Gr. vol. VIII., pag. 264 sqq.

De Syriaca Panarii versione in codice scripto ex Nitria in Museum Britannicum nuper advecto et spes et fama fefellit, cum is liber non Panarii amplissimum opus, sed solum eius Anacephalaeosin, ni fallor, contineat. Est tamen dignissimus qui ab erudito aliquo et Syriacae linguae perito homine excutiatur, utpote cuius aetas, id quod ex subscriptione colligi li-

cet, ad annum DLXII. redeat. Constat foliis membranaceis 137, characteribus nitidissimis tripertito conscriptus; fuit olim bibliothecae Monasterii S. Mariae Deiparae, unde ad Britannos advectus est anno MDCCCXLI. Epiphanii libellus legitur inde a fol. 129. b^2 usque ad fol. 136. b^1.

Anacephalaeosis codices scripti per varias passim bibliothecas recensentur complures, quorum partem notatam habes in Fabricii Biblioth. Gr. vol. VIII., pag. 263 sqq. Harl. Mihi autem praeter Ienensem et Vratislaviensem alios inspicere operae pretium non est visum. Plurimum auxilii tam ad hoc opusculum quam ad Summaria singulis Panarii tomis praefixa repurganda atque emendanda adtulit Ioannis Damasceni de Haeresibus liber, primum ab I. B. Cotelerio in Monumentis Eccl. Gr. vol. I., pag. 758 sqq., deinde a M. Le Quieno inter reliqua Ioannis Damasceni opera emendatius editus. Aliam Panarii epitomen, id est triginta quatuor primarum eius haeresium, ab homine haud inerudito confectam, servavit codex scriptus Parisinus bibliothecae olim regiae nro. DCCCLIV., gossypinus, seculi XIII. (v. Catal. Bibl. Regiae vol. II., pag. 165.), cuius in folio 55. r. legitur haec inscriptio: *Ἐκ τῆς βίβλου τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κύπρου τῆς κατὰ τῶν αἱρέσεων, ἥτις ἐπεκλήθη Πανάριον, ἤτοι Κιβώτιον, γραφείσης παρ᾽ αὐτοῦ ἀξιώσει τινῶν ἀρχιμανδριτῶν καὶ πρεσβυτέρων, Ἀκακίου καὶ Παύλου, ὧν τὰ μοναστήρια ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ.* Incip. *Ἀδὰμ τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ πλασθεὶς ἀπὸ τῆς γῆς*, fin. fol. 64. v. his verbis: *ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου· εἶτα μυρίζουσι αὐτὸν ὀποβαλσάμῳ καὶ γενέσθαι λέγουσι τέλειον.* Id opusculum fortasse operae pretium erit ut publici iuris fiat. Quod si spatium alteri huius Panarii editionis tomo ab honestissimis eius redemptoribus praefinitum permiserit, una cum pluribus e Nicetae Choniatae Thesauro Orthodoxae Fidei, maximam partem inedito, in quem auctor multa de Epiphanii Panario recepit, a me excerptis, adiectis etiam aliis quae ad commendandam hanc editionem conferent, velut epimetrum harum rerum studiosis in Addendis proponam.

Pauca adiciam quae partim ad explicandam partim ad excusandam spectant rationem quam in adornando hoc libro secutus sum. Petavii versionem Latinam servavi intactam, etiam ubi Graeca scriptoris verba a me correcta sunt, quod ex gra-

vissimorum virorum limati iudicii auctoritate eorum potissimum respectu feci apud quos semel recepta est Latinarum versionum ab eruditis olim ecclesiae catholicae doctoribus confectarum auctoritas, eoque id magis duxi mihi licere quia eruditiores homines et Graeci sermonis bene gnaros annotatione quam dicunt critica singulis quibusque paginis subiecta de scripturae nove receptae et pristinae discrepantia non facile commonefieri non posse intellegerem. Persaepe usus sum I. Cornarii versione, in qua multas codicis Ienensis scripturas vel ab librario vel antiquiore labe vitiatas non sine aliquo ingenii acumine feliciter sanavit, quarum non minimam partem Petavius, auctoris nomine non nominato, in textum recepit; ad manus erat Parisina editio quae prodiit anno MDXLIV. Codicis Rhedigerani et editionis Basileensis scripturas discrepantes usque ad pag. 604. ed. Petav. annotavi non omnes; excerpsi solum modo quae gravioris pro re momenti videbantur esse, leviora omisi. At cum postea subito extitisset qui Epiphanii opera omnia a se emendata intra brevissimum temporis spatium editurum sese quoque sponderet, cumque in diariis publicis litterariis nescio quibus, diu iam fiducia magis et arrogantia gestientibus quam dignitate ac religionis laude florentibus, homo quidam de morigero magistellorum grege (nomen eius taceo, quod vicinae Saxonum urbis satis significat), quo magis viri illius, Graecarum non litterarum solum, sed artium quoque peritissimi, operam huic scriptori praestandam prae ea quam ego navavi, operi tam difficili fortasse minus pari, sed tamen, ut ingenue fatear quod sentio, haud contemnenda, praeposteris et caecis laudibus concelebraret, cum is, inquam, homo alia quae intermisissem, alia quae admisissem obtrectatoris venali vindicta persecutus esset, nihilque improbatum reliquisset, ego, ut omnes criminum eiusmodi postea infligendorum ansas praeciderem, inde a pag. 605. ed. Petav. omnes scripturae librorum veterum discrepantias plenissime expressi, quae vero usque ad pag. 604. ed. Petav. nondum annotatae essent, codicis Marciani et editionis principis potissimum diversas scripturas, in syllogen Addendorum, in fine operis adnectendam, conicere statui. Petavianae editionis Parisiensis a. MDCXX., quae originalis est, et eius quae Coloniae, ut titulus fert, revera autem Lipsiae repetita est a. MDCLXXXII.,

vitia, quorum leviora tacite correxisse satis habui, non ubique esse a me diserte distincta cum recte de uno et altero loco moneri intellexissem, eiusmodi peccata una cum eis quae typographi et pagellarum correctores admiserunt, quae admodum rara pro operis amplitudine inveniri spopondi, etiam in Addendorum aut Corrigendorum syllogen conicienda esse statui, inde vero a pag. 605. ed. Petav. usque ad operis finem quae utraque editio sibi propria et peculiaria habeat vitia omni quanta maxima potui diligentia in annotatione indicavi.

Reliquum est ut aequo virorum doctorum iudicio operam his libris a me praestitam commendem atque rogem ne in opere tam gravi tamque difficili meo labore atque sollertia magis quid non quam quid praestiterim malint perpendere.

Viris Clarissimis et Eruditissimis C. Goettlingo Ienensi et F. A. Ecksteinio Halensi, atque R. Fickerto Vratislaviensi, quorum beneficio debeo ut codicum scriptorum Ienensis et Vratislaviensis amplissima mihi copia fieret, I. Geelio Leidensi, cuius humanitate factum est ut Ios. Scaligeri emendationes, exempli editionis Opp. Epiphanii Basileensis, quod in bibliotheca Academiae Leidensis (v. Catal. pag. 39. Theolog. 378.) asservatur, marginibus adscriptae, excerperentur excerptaeque ad me transmitterentur, Ios. Valentinellio, bibliothecae Marcianae apud Venetos praefecto, viro morum suavitate commendatissimo mihique amicissimo, qui scripturas codicis Marciani in usum meum sollerter exscribendas curavit, his omnibus gratum meum, ut par est, hac commemoratione animum publice testor, utque semper mihi faveant etiam atque etiam rogo.

Scripsi Halae Saxonum
mense Octobri anni MDCCCLIX.

Franciscus Oehler.

S. EPIPHANII PANARIORUM

LIBER SECUNDUS.

pag. 396. # ΤΑΔΕ ΕΝΕΣΤΙ ΚΑΙ ΕΝ ΤΩΙ ΤΡΙΤΩΙ ΤΟΜΩΙ ΤΟΥΤΩΙ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ, ΤΕΤΑΡΤΩΙ ΔΕ ΟΝΤΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΠ ΑΡΧΗΣ ΤΩΝ ΤΟΜΩΝ ΤΟΥ ΑΡΙΘΜΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ, ΕΝ ΩΙ ΕΙΣΙΝ ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΔΕΚΑΟΚΤΩ.

α'. [1]Ἐγκρατῖται, οἳ ἀπόσπασμα τυγχάνουσι Τατιανοῦ, τὸν γάμον ἀποβάλλουσι, τοῦ Σατανᾶ φάσκοντες τοῦτον εἶναι· πᾶσαν δὲ ἀπαγορεύουσιν ἐμψυχοφαγίαν.

β'. Κατὰ [2]Φρύγας, οἳ καὶ Μοντανισταὶ καὶ Τασκοδρουγῖται· οἵτινες παλαιὰν καὶ νέαν διαθήκην δέχονται, ἑτέρους δὲ προφήτας παρεισφέρουσι μετὰ τοὺς προφήτας, Μοντανόν τινα αὐχοῦντες, καὶ Πρισκίλλαν καὶ Μαξιμίλλαν.

γ'. Πεπουζιανοὶ, οἳ καὶ Κυϊντιλλιανοὶ, οἷς συνάπτονται Ἀρτοτυρῖται· ἐκ τούτων μέν εἰσι τῶν κατὰ Φρύγας, ἕτερα δὲ παρ' ἐκείνους δογματίζουσι, Πέπουζάν τινα πόλιν ἔρημον ἀνὰ μέσον Γαλατίας καὶ Καππαδοκίας ἐκθειάζοντες, καὶ δὴ ταύτην Ἱερουσαλὴμ ἡγούμενοι, γυναιξὶ δὲ ἀποδιδόντες τὸ ἄρχειν τε καὶ ἱερατεύειν. Μυοῦνται δέ τινα παῖδα κατακεντοῦντες νέον, καὶ δὴ τῇ Κυϊντίλλῃ Χριστὸν ἐκεῖσε ἐν Πεπούζῃ ἀποκεκαλύφθαι ἐν ἰδέᾳ θηλείας μυθοποιοῦνται· κέχρηνται δὲ ὡσαύτως παλαιᾷ καὶ καινῇ διαθήκῃ, κατὰ τὸν νοῦν τὸν ἴδιον μεταποιούμενοι.

δ'. Τεσσαρεσκαιδεκατῖται, οἳ μίαν ἡμέραν τοῦ ἔτους τὸ Πάσχα ἐκτελοῦντες, ἐν ὁποίᾳ δ' ἡμέρᾳ ἐμπέσῃ ἡ τῆς σελήνης τεσσαρεσκαιδεκάτη, ἤτοι ἐν σαββάτῳ, ἤτοι ἐν κυριακῇ, ἐκείνην τε νηστεύοντες καὶ ἀγρυπνοῦντες ἑορτάζουσιν.

ε'. Ἄλογοι ἀφ' ἡμῶν κληθέντες οἱ τὸ εὐαγγέλιον Ἰωάννου, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ ἄνωθεν ἀπὸ πατρὸς ἀεὶ θεὸν λόγον παρεκβάλλοντες, τὸ
pag. 397. εὐαγγέλιον αὐτὸ δὴ τὸ κατὰ Ἰωάννην μὴ δεχόμενοι, μήτε τὴν αὐτοῦ Ἀποκάλυψιν.

1. *Libri passim et* Ἐγκρατῖται *vel* Ἐγκρατηταί.

2. *Ita correxi. Vulgo enim extat* Κατὰ Φρυγαστῶν καὶ Μοντανιστῶν καὶ Τασκοδρουγιτῶν, *ut etiam scripti libri habent. Commune illud vitium* Καταφρυγαστῶν *traxit etiam liber Ioannis Damasceni.*

SYNOPSIS TOMI I. LIBRI II., QUI IN TOMORUM INITIO CONSTITUTA SERIE QUARTUS EST, CONTINETQUE HAERESES XVIII.

I. Encratitae Tatiani quaedam velut appendix. Hi nuptias damnant, quas Satanae tribuunt. Ab animatorum omnium usu abstinendum esse sentiunt.

II. Cataphrygastae, Montanistae, et Tascodrugitae, qui utrumque testamentum approbant, sed novos prophetas ad receptos et antiquos adiiciunt, ac Montanum quendam et Priscillam ac Maximillam praedicant.

III. Pepuziani, qui et Quintilliani dicuntur, quibus accedunt et Artotyritae, superioribus quidem illis, hoc est Cataphrygibus, annumerandi sunt. Sed ab iis tamen diversa nonnulla sentiunt. Ac Pepuzam desertum quoddam oppidum Galatiam inter et Cappadociam situm divinis honoribus extollunt, eamque Hierosolymam esse dicunt. Mulieribus sacros magistratus ac sacerdotia deferunt. Certis initiantur mysteriis, quibus puerulum confodiunt. Fingunt Pepuzae Christum olim Quintillae videndum se praebuisse muliebri specie. Tam vetus quam novum testamentum adhibent, ita tamen ut pleraque pro animi libidine commutent.

IV. Tessarescaedecatitae, qui stato anni die Pascha celebrant. Ut quamcumque in diem XIV. lunae incurrerit, sive sabbatum, sive dominica fuerit, ea die ieiunent ac pervigilia celebrent.

V. Alogi a nobis ita nominati qui Ioannis evangelium ac *λόγον*, hoc est verbum deum a patre semper genitum, coelitusque demissum, cuius in evangelio illo mentio fit, repudiant; nec Ioannis duntaxat evangelium, sed et Apocalypsin reiiciunt.

ς΄. Ἀδαμιανοὶ ἀπό τινος Ἀδὰμ ζῶντος καλούμενοι, χλεύης ἢ ἀληθείας μᾶλλον τὸ δόγμα ἔχοντες. Γυμνοὶ γὰρ, ὡς ἐκ μητρὸς, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνάγονται, καὶ οὕτως τὰς ἀναγνώσεις καὶ εὐχὰς καὶ πᾶν ὁτιοῦν ἐπιτελοῦσι, δῆθεν μονάζοντές τε καὶ ἐγκρατευόμενοι ὄντες, καὶ γάμον μὴ δεχόμενοι, [3] τὴν αὐτῶν ἐκκλησίαν παράδεισον ἡγούμενοι.

ζ΄. Σαμψαῖοι, οἳ καὶ Ἑλκεσαῖοι, ἔτι δεῦρο τὴν Ἀραβίαν [4] κατοικοῦντες, καθύπερθεν [5] τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης κειμένην χώραν, οἵτινες ἀπὸ τοῦ Ἠλξά τινος ψευδοπροφήτου ἠπατημένοι (οὗ ἔτι δεῦρο ἐκ τοῦ γένους ὡρμᾶτο Μαρθοῦς καὶ [6] Μαρθίνη, γυναῖκες δύο, προσκυνούμεναι ὑπὸ τῆς αἱρέσεως ὡς θεαὶ), παραπλησίως τῶν Ἐβιωναίων τὰ πάντα ἔχοντες.

η΄. Θεοδοτιανοὶ, οἱ ἀπὸ τοῦ Θεοδότου σκυτέως, τοῦ ἀπὸ Βυζαντίου. Οὗτος ἐν παιδείᾳ Ἑλληνικῇ γέγονεν ἄκρος, ἅμα δὲ ἄλλοις τισὶν ἐν ἡμέραις τοῦ τότε γενομένου διωγμοῦ μόνος ἐκπεσὼν, ἐκείνων μαρτυρησάντων, διὰ τὸ ὀνειδίζεσθαι ἐπινοήσας ψιλὸν ἄνθρωπον λέγειν τὸν Χριστὸν, ἵνα μὴ ὑπὸ ἔγκλημα γένηται θεὸν ἀρνησάμενος, οὕτως ἐδίδαξεν.

θ΄. Μελχισεδεκιανοὶ, οἱ τὸν Μελχισεδὲκ γεραίροντες, τινὰ δύναμιν αὐτὸν φάσκοντες, καὶ μὴ ἄνθρωπον ψιλὸν, καὶ εἰς τὸ τούτου ὄνομα πάντα ἀνάγειν καὶ λέγειν τετολμηκότες.

ι΄. Βαρδησιανισταί. Βαρδησιανὸς οὗτος ἐκ τῆς Μεσοποταμίας ὡρμᾶτο, τὰ πρῶτα μὲν τῆς ἀληθινῆς πίστεως ὑπάρχων, καὶ ἐν σοφίᾳ διαπρέπων· ἐκκλίνας δὲ τῆς ἀληθείας παραπλησίως Οὐαλεντίνῳ ἐδογμάτισε, χωρὶς ἐνίων ὀλίγων, ὧν διαφέρεται πρὸς Οὐαλεντῖνον.

ια΄. Νοητιανοί. Νοητὸς οὗτος ἀπὸ Σμύρνης ὑπῆρχε, τῆς Ἀσίας· [7] ἐπάρματι δὲ ἐνεχθεὶς σὺν ἄλλοις τισὶν υἱοπάτορα τὸν Χριστὸν ἐδίδαξε, τὸν αὐτὸν εἶναι πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, ἑαυτὸν δὲ ἔλεγε Μωϋσέα, καὶ τὸν αὐτοῦ ἀδελφὸν ἔλεγεν εἶναι τὸν Ἀαρών.

ιβ΄. Οὐαλήσιοι. Οὗτοι, καθὼς ὑπειλήφαμεν, τὴν Βάκαθον κατοικοῦντες, μητροκωμίαν Ἀραβίας τῆς Φιλαδελφίας, οἱ τοὺς παρατυγ-
pag. 398. χάνοντας ἀποτέμνοντες· πλείους δὲ αὐτῶν εὐνοῦχοι ὑπάρχουσιν ἀποτετμημένοι. Τινὰ δὲ ἕτερα διδάσκουσιν αἱρέσεως ἔμπλεα, [8] ἀφηνιάζοντες τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, καί τινας αἰσχρουργίας ἑτέρας παρεισφέροντες.

3. οἱ τὴν habent tam scripti quam editi libri. Delevi illud οἱ ex Anaceph. et Ioanne Damasceno.

4. οἱ κατοικοῦντες cod. Rhed. et ed. pr. Petavius voculam οἱ uncinis inclusit.

5. Anacephalaeosis habet τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Sed conf. infra haer. LIII, 1.

6. Μαρθίνη legitur etiam in Anaceph.; Μαρθῖνα habet Ioannes Damasc.: at in haer. XIX, 2., quae est Ossenorum, et infra haer. LIII, 1. eadem appellatur Μαρθάνα.

7. ἐν ἅρματι habet cod. Rhedig. et ed. pr. Petavius divinabat ἐν ἅρματι. Reposui ἐπάρματι, ut idem recte emendavit in loco gemello Anaceph., ubi extat ἐφ' ἅρματι, quod habes etiam apud Ioannem Damascenum. Sic haer. LXIX, 3. init. Ἐπάρματι γὰρ ἀρθεὶς ὁ γέρων etc.

8. Correxi ἀφηνιάζοντες τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ex Ioanne Damasceno. Cod. Rhedig. et ed. pr. habent σαφηνίζοντες τοῦ ν. κ. τ. προφητῶν. In ed. Petav. legitur ἀφανίζοντες τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας: veterem scripturam Petavius adnotavit in marg. suae edit.

VI. Adamiani, ab Adamo nescio quo vivente sic dicti, ridiculum potius quam verisimile dogma profitentur. Nudi quippe, quales ex utero matris egressi sunt, viri perinde ac mulieres conveniunt, atque ita lectionibus, orationibus ac ceteris religionis officiis funguntur, et videlicet monachorum ac continentium instituta sectantur nuptiasque condemnant. Ecclesiam vero suam Paradisum nuncupant.

VII. Sampsaei, sive Elcesaei, ad hanc diem in Arabia degunt, supra Mortuum Mare, Elxae cuiusdam pseudoprophetae discipuli. E cuius stirpe Marthus et Marthina feminae duae aetate nostra prodierunt, quas dearum instar haeresis ista coluit. Eadem porro cum Ebionaeis omnino sentiunt.

VIII. Theodotiani a Theodoto coriario Byzantino dicti. Qui Graecis artibus apprime fuit institutus. Hic cum aliis quibusdam in ea quae tum saeviebat persecutione comprehensus, cum socii eius omnes martyrium obiissent, solus fidem eiuravit. Ob idque probris appetitus id excogitavit, ut Christum nudum esse hominem assereret, ne crimini sibi istud verteretur, quod eius divinitatem negasset.

IX. Melchisedeciani Melchisedecum ita venerantur, ut Virtutem esse quandam iactitent, non hominem duntaxat: et in eius nomine facere ac dicere omnia nequaquam dubitant.

X. Bardesianistae. Bardesianus iste e Mesopotamia oriundus sinceram fidem initio complexus est, ac sapientia praestitit. Sed a veritate postea recedens eadem cum Valentino docuit, praeter pauca quaedam, in quibus ab illo discrepat.

XI. Noëtiani. Noëtus hic Smyrnensis ex Asia fuit. Qui in altum sublatus cum aliis quibusdam patrifilium asserere Christum ausus est, eundemque patrem ac filium et spiritum sanctum esse profiteri, se vero Moysen, fratrem suum Aaronem dicere.

XII. Valesii. Hi, quantum suspicor, Bacathi habitant, qui est Arabiae Philadelphensis primarius vicus. Iidem accedentes ad sese castrare solent. Ac plerique inter illos eunuchi sunt et exsecti. Habent et alia quaedam erroris plenissima dogmata, atque inter alia legem ac prophetas reiiciunt. Postremo innumerabiles ad illa foeditates adiiciunt.

ιγ΄. Καθαροὶ, οἱ ἅμα Ναβάτῳ συναφθέντες τῷ Ῥωμαίῳ, καὶ τοὺς διγάμους παντελῶς ἀποβαλλόμενοι, καὶ μετάνοιαν μὴ δεχόμενοι.

ιδ΄. Ἀγγελικοί. Οὗτοι παντελῶς ἐξέλιπον. Αὐχοῦντες δὲ ἦσαν ἀγγελικὴν ἔχειν τάξιν· ἢ διὰ τὸ τοὺς ἀγγέλους προςκεκλῆσθαι.

ιε΄. Ἀποστολικοὶ, οἱ καὶ Ἀποτακτικοὶ καὶ αὐτοὶ, οἱ περὶ τὴν Πισιδίαν μόνον, Ἀποτακτικοὺς δεχόμενοι καθ᾽ ἑαυτούς. Παραπλησιάζουσι δὲ τοῖς Ἐγκρατίταις· ἄλλα δὲ παρ᾽ αὐτοὺς φρονοῦσιν.

ιϛ΄. Σαβελλιανοὶ, οἱ τὰ ὅμοια Νοητιανῶν δοξάζοντες, παρὰ [9] τὸ μὴ τὸν πατέρα πεπονθέναι, λέγοντες προφορικὸν πάλιν ἀναχεόμενον τὸν λόγον.

ιζ΄. Ὠριγενιανοὶ, τινὸς Ὠριγένους. Αἰσχροποιοὶ δὲ οὗτοί εἰσιν, ἀρρητοποιοῦντες καὶ τὰ ἑαυτῶν σώματα φθορᾷ παραδιδόντες..

ιη΄. Ὠριγενιανοὶ ἄλλοι, Ὠριγένους τοῦ καὶ Ἀδαμαντίου, τοῦ Συντάκτου, οἱ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν ἀποβαλλόμενοι, Χριστὸν δὲ κτίσμα, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα εἰςηγούμενοι, παράδεισόν τε καὶ οὐρανοὺς καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἀλληγοροῦντες, Χριστοῦ δὲ τὴν βασιλείαν πεπαῦσθαι ληροῦντες, καὶ ὁμοῦ τοὺς ἀγγέλους πανθήσεσθαι, Χριστὸν δὲ σὺν διαβόλῳ [10] βασιλευθησόμενον.

ΑΥΤΑΙ ΓΑΡ ΠΑΛΙΝ ΑΙ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ, ΠΡΩΤΟΥ ΔΕ ΤΟΜΟΥ ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΔΕΚΑΟΚΤΩ.

9. *Correxi* παρὰ τὸ μὴ τὸν πατέρα *ex Ioanne Damasceno. In cod. Rhedig. et edd. legitur* παρὰ τὸν νοητὸν πατέρα; *unde in marg. suae edit. Petavius emendavit* παρὰ τοῦτο μόνον, τὸν πατέρα *cett.*

XIII. Cathari. Novatum Romanum secuti sunt. Hi digamos penitus proscribunt. Poenitentiam repudiant.

XIV. Angelici. Hi nusquam hodie reperiuntur. Angelici vero ordinis se esse profitebantur. Aut certe quod Angelos invocarent.

XV. Apostolici, qui et Apotactici, sive Renuntiatores, in Pisidia duntaxat inveniuntur. Hi solos illos admittunt qui se bonis omnibus abdicaverint. Ceterum Encratitarum similes sunt; etsi diversa quaedam ab illis statuunt.

XVI. Sabelliani cum Noëtianis in omnibus propemodum consentiunt, nisi quod patrem ipsum negant esse passum, ab eoque prolatitium duntaxat manare verbum.

XVII. Origeniani a quodam Origene derivati. Turpissimi isti sunt, ac nefariam et praeposteram libidinem exercent, suaque corpora corrumpunt.

XVIII. Origeniani alii ab Origene Adamantio scriptore. Hi mortuorum resurrectionem negant. Tam Christum quam spiritum sanctum creatis in rebus numerant. Paradisum ac coelos ceteraque omnia ad allegorias referunt. Christi regnum terminandum esse, desiturosque similiter angelos docent, eundemque cum diabolo Christum alterius esse regno subiiciendum.

HACTENUS TOMI PRIMI LIBRI II. HAERESES XVIII.

10. *Ita correxi ex Ioanne Damasceno. Libri habent* βασιλευθησομένῳ. *Veram scripturam in marg. iam proposuerat Petavius.*

pag. 399.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ.

ΚΑΤΑ *ΕΓΚΡΑΤΙΤΩΝ,
κζ ἢ καὶ μζ.

Κεφ. α'. [1] Ἐγκρατῖταί τινες οὕτω καλούμενοι, οὗτοι τὸν Τατιανὸν διαδέχονται [2] φύσει, ὑπ' αὐτοῦ πεπλανημένοι τε καὶ ἠπατημένοι, ἕτερα δὲ παρὰ τοῦτον φρονήσαντες, καὶ εἰς μείζονα πάλιν ἐρεσχελίαν ἑαυτοὺς ἐκδεδωκότες. Πληθύνουσι δὲ οὗτοι καὶ εἰς δεῦρο ἐν τῇ Πισιδίᾳ, καὶ ἐν τῇ Φρυγίᾳ τῇ Κεκαυμένῃ, οὕτω λεγομένῃ. Ἴσως γὰρ κατὰ θεοῦ οἰκονομίαν καὶ οὕτως ἡ πατρὶς τοὔνομα εἴληφε καλεῖσθαι ἐν τῷ κόσμῳ, διὰ τὸ κεκαῦθαι τοὺς οἰκήτορας ἀπὸ τῆς διαστροφῆς τῆς τοιαύτης καὶ τοσαύτης πλάνης. Πολλαὶ γὰρ αἱρέσεις ἐν τῷ χωρίῳ. Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν μέρεσι τῆς Ἀσίας, καὶ ἐν τῇ Ἰσαύρων καὶ Παμφύλων καὶ Κιλίκων γῇ, καὶ ἐν Γαλατίᾳ ἤδη δὲ καὶ ἐπὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων μέρος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς τῶν Ἀντιοχέων τῆς Συρίας, οὐ [3] πάντη δὲ, ἡ τοιαύτη αἵρεσις.

pag. 400. Φάσκουσι δὲ καὶ οὗτοι ἀρχάς τινας εἶναι, τήν τε τοῦ διαβόλου ἀντικειμένην πρὸς τὰ τοῦ θεοῦ ποιήματα, καὶ μὴ ὑποτασσομένην θεῷ, ἀλλὰ ἰσχύοντα καὶ πράττοντα, ὡς κατὰ ἰδίαν ἐξουσίαν, καὶ οὐχ ὡς ἐν παρεκτροπῇ γενόμενον. Οὐ γὰρ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν λέγουσιν, ἀλλὰ ἄλλως παρὰ τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα. Κέχρηνται δὲ γραφαῖς πρωτοτύπως ταῖς λεγομέναις Ἀνδρέου καὶ Ἰωάννου Πράξεσι, καὶ Θωμᾶ, καὶ ἀποκρύφοις τισὶ, καὶ οἷς βούλονται λόγοις τῆς παλαιᾶς διαθήκης. Τὸν δὲ γάμον σαφῶς τοῦ διαβόλου ὁρίζονται, ἔμψυχα δὲ βδελύσσονται ἀπαγορεύοντες, οὐχ ἕνεκεν ἐγκρατείας, οὔτε πολιτείας, ἀλλὰ κατὰ φόβον καὶ ἰνδαλμὸν τοῦ μὴ καταδικασθῆναι ἀπὸ τῆς τῶν ἐμψύχων μεταλήψεως. Κέχρηνται δὲ καὶ αὐτοὶ μυστηρίοις δι' ὕδατος· οἶνον δὲ ὅλως οὐ μεταλαμβάνουσι, φάσκοντες εἶναι διαβολικὸν, καὶ τοὺς πίνοντας

Cap. I. — 1. *Libri modo* Ἐγκρατίται, *modo* Ἐγκρατῖται. 2. *Vulgo distinctum est* διαδέχονται, φύσει ὑπ' αὐτοῦ *cett.*

SANCTI

EPIPHANII

CONTRA HAERESES

LIBRI II. TOMUS I.

ADVERSUS ENCRATITAS,
quae est haeresis XXVII., sive XLVII.

Qui Encratitae vocantur, Tatiano successerunt, cuius errori- Cap. I.
bus imbuti sunt, eosdemque novis opinionibus cumularunt, et maiores nugas ac deliria commenti sunt. Horum ingens est hodie numerus in Pisidia, eaque Phrygiae parte quae Adusta dicitur. Quod ei regioni nomen certo dei consilio forsitan inditum est, quod talis ac tanti erroris pravitate illius incolae quodammodo conflagraverint. Est enim haeresibus apprime referta. Praeterea vero in Asiae provinciis, et in Isauria, Pamphylia, Cilicia, Galatia Encratitae propagati sunt, imo et in Romano tractu, et Antiocheno in Syria, licet non ubique pervaserit.

Principia etiam illi plura constituunt, et inter ea diabolum referunt, quem dei operibus adversari, nec illi esse subditum volunt, sed praecipua quadam potestate praeditum agere quae libuerit, non malitia depravatum. Cum ecclesia quippe minime consentiunt, sed a veritatis doctrina longius aberrant. Inter primarias scripturas habent Andreae ac Ioannis Acta, nec non Thomae, et apocryphos alios. E vetere Testamento quae libuerit eligunt. Nuptiarum auctorem diabolum manifeste constituunt. Animatis vesci prohibent, non temperantiae studio, neque peculiari ex instituto vitae, sed falso quodam et affectato metu, ne ob animatorum usum sibi ipsi damnationem arcessant. Aquam ad mysteria solam adhibent. Nam vino penitus abstinent, et diabolicum appellant; quod qui bibant eove

3. *Ita correxit Petavius et Ios. Scaliger. Libri scripti et editi habent* παντί. *Cornarius vertit:* Sed et in Antiochia Syriae, non tota autem, haec haeresis est.

καὶ τοὺς χρωμένους ἀνόμους εἶναι καὶ [4] ἁμαρτάδας. Πιστεύουσι δὲ
καὶ νεκρῶν ἀνάστασιν· ὡς εἶναι παρὰ τοῖς οὕτω πεπλανημένοις τὰ
πάντα μανίας ἔμπλεα. Καὶ γάρ ἐστιν ἰδεῖν καὶ θαυμάσαι καὶ εἰς ἔκ-
πληξιν ἐλθεῖν τὸν συνετὸν ἄνθρωπον περὶ πάντων ὧν οἱ ἀλλότριοι λέ-
γουσί τε καὶ πράττουσιν, ἀσυστάτως τῶν πάντων παρ' αὐτοῖς λεγομέ-
νων τε καὶ γινομένων καὶ μηδεμίαν ἔμφασιν ἀληθείας ἐπιδεχομένων.

Κεφ. β'. Εἰ γὰρ κέχρηνται παλαιᾷ καὶ νέᾳ διαθήκῃ, πῶς ἀρχαὶ διάφοροι
εὑρεθήσονται, τῶν δύο διαθηκῶν συμφωνουσῶν περὶ μιᾶς θεότητος
καὶ τὴν γνῶσιν κηρυττουσῶν, [1] εἰ δὴ εἴη καὶ νεκρῶν ἀνάστασις; πῶς
ἔτι ὁ σεμνὸς γάμος τοῦ διαβόλου εὑρεθήσεται; ὁπότε θεὸς λέγει,
Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ τοῦ κυρίου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λέγοντος,
Ἃ ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω, καὶ τοῦ ἀποστόλου λέ-
γοντος, *Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος*. Εἰς ἑαυτῶν δὲ γνώμην
καὶ παράστασιν μυθολογίας [2] καὶ τῶν πινόντων τὸν οἶνον ἐπιλαμβάνον-
ταί τινα θηρολεκτοῦντες, καί φασιν ἐκ τοῦ πονηροῦ τὸ τοιοῦτον εἶναι
τέλος. *Ἔπιε γὰρ*, φησὶ, *Νῶε ἀπὸ τοῦ οἴνου, καὶ ἐγυμνώθη*· καὶ
Λὼτ, φησὶ, *μεθυσθεὶς θυγατράσιν ἰδίαις κατὰ ἄγνοιαν συνεμίγη*· καὶ
διὰ μέθης γέγονεν ἡ μοσχοποιΐα· καί φησιν ἡ γραφὴ, *Τίνι θόρυβος;*
pag. 101. *τίνι μάχαι; τίνι ἀηδίαι καὶ λέσχαι; τίνι συντρίμματα διακενῆς; τίνος
πελιδνοὶ οἱ ὀφθαλμοί; οὐ τῶν χρονιζόντων ἐν οἴνοις, οὐ τῶν ἐξιχνευόν-
των ποῦ πότοι γίνονται;* Καὶ ἄλλα τοιαῦτά τινα ἐξιχνεύοντες συσσω-
ρεύουσι διὰ τὴν ἑαυτῶν πιθανότητα, οὐκ εἰδότες ὅτι πᾶν τὸ ἄμετρον
πανταχοῦ λυπηρὸν, καὶ ἔξω τοῦ προκειμένου ἀπηγορευμένον ὑπάρχει.
Καὶ γὰρ οὐ μόνον ἐπὶ οἴνῳ τοῦτο εἴποιμ' ἂν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλῇ ἀπλη-
στίᾳ. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ κύριος ἐδίδασκε φάσκων· *Μὴ βαρυνέσθωσαν
ὑμῶν*, φησὶν, *αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μερίμναις βιωτικαῖς*. Καὶ
τὸ, *Εἰ ἀπληστότερος εἶ, μὴ ἐπιθύμει τῶν τοῦ πλουσίου βρωμάτων,
ταῦτα γὰρ ἔχεται ζωῆς ψευδοῦς*. Περισσοτέρως δὲ ὁ ἅγιος ἀπόστολος
ἀπλήστους καὶ ἀδηφάγους σκώπτων λαιμάργοις ἐπιθυμίαις ἐπαρώμενος
ἔφη· *Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ θεὸς
καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει*. Ἀλλὰ καὶ Ἠσαῦ τὰ πρωτοτόκια δι'
ἑψήματος [3] πυροῦ ἀπώλεσεν, ὥς φησιν ἡ γραφὴ, τὸ αὐτὸ καλοῦσα
ἕψημα πυροῦ καὶ φακῆς· οἶμαι δὲ τάχα ὅτι οὐκ ἀπὸ πυροῦ, τουτέστιν
ἀπὸ σίτου ἦν, ἀλλὰ τάχα ὡς ἤδη ἑψημένον λείψανον φακοῦ καὶ ἔτι
ἐπιτεθὲν πυρὶ τὸ αὖθις πυρωθὲν ἡ γραφὴ πυροῦ διηγήσατο, διὰ τὸ
ἐπιθερμανθῆναι μετὰ τὸ ψυχρωθῆναι. Καὶ ὡς ἐκεῖνος δι' οἶνον ἐγυ-
μνώθη, μηδὲν ἀδικηθεὶς, οὕτως οὗτος μᾶλλον διὰ πεῖναν καὶ ἀπλη-

4. *Ita omnes libri.*

Cap. II. — 1. *Ita correxi. Petavius deesse aliquid putavit. Vulgo extat:* κηρυττουσῶν; εἰ δὲ εἴη *cett. Verte:* cumque cognitionem praedicent sitne revera mortuorum resurrectio.

2. κατὰ τῶν πινόντων *placuit Petavio.*

3. „LXX. πυρροῦ scripserunt." (*Petav.*) *Pro* ἕψημα *libri editi in utroque loco habent* ἕψεμα (*ed. pr.* ἕψεμα).

utantur, improbos ac peccatores esse statuunt. Mortuorum resur-
rectionem approbant, adeo ut furiosae cuiusdam insaniae plena haec
esse videatur haeresis. Est illud sane cuiuslibet sapientis et obser-
vatione et admiratione dignum, ex omnibus quae ab haereticis dici
fierique cernimus, nihil sibi constans ac consentaneum esse, aut ulla
veritatis specie probabile.

Etenim si tam Vetus quam Novum Testamentum recipiunt, quo- Cap. II.
modo diversa illa principia ponentur, cum ambo inter se Testamenta
de singulari divinitate consentiant, eiusque cognitionem praedicent?
Ad haec, si mortuorum est futura resurrectio, qui tandem honestae
nuptiae tribui diabolo possunt, cum praesertim deus edixerit, *Cre-* Gen. 1, 28.
scite et multiplicamini? et in Evangelio dominus ita praeceperit: *Quae* Marc. 10, 9.
deus coniunxit homo non separet. Sed et apostolus: *Honorabiles nu-* Hebr. 13, 4.
ptiae, et torus immaculatus. Verum ad opinionem suam, sive potius
fabulam, asserendam, eosque damnandos qui vinum adhibent, non-
nullis abutuntur Scripturae locis, ac voces aucupantur, quibus a dae-
mone profectum istud ipsum demonstrent. Nam et Noëmus, in- Gen. 9, 21.
quiunt, posteaquam vinum bibit, nudatus est. Lot ebrius cum filia- Gen. 19, 33.
bus suis imprudens concubuit. Eadem ad fabricandum vitulum ebrie- Exod. 32, 4.
tas impulit. Quo illa scripturae verba pertinent: *Cui tumultus? cui* Prov. 23, 29.
*pugnae? cui molestiae ac fabulationes? cui contritiones frustra? cuius
lividi sunt oculi? Nonne eorum qui commorantur in vino? nonne eorum
qui perquirunt ubi compotationes fiant?* Haec et alia id genus loca
perscrutantes congerunt, quo suam opinionem suadeant; nec illud
intelligunt, non in eo solo de quo agitur, sed ubique, quicquid mo-
dum excesserit, molestum, et extra id quod propositum est prohibi-
tum esse. Neque enim id de vino solum, sed de ciborum nimia sa-
turitate dici potest. Atque hoc est quod in Evangelio dominus ad-
monuit: *Ne graventur corda vestra crapula et ebrietate, et curis huius* Luc. 21, 34.
seculi. Item: *Si insatiabilis es, ne concupiscas divitis cibos. Hi enim* Prov. 23, 3.
vitae mendaci coniuncti sunt. Sed idem longe copiosius ab apostolo
declaratum, qui edaces et helluones deridens, ac gulae cupiditates
detestans, *Esca ventri*, inquit, *et venter escis. Deus autem et hunc* 1. Cor. 6, 13.
et illas destruet. Praeterea Esau primogenita sua frumenti pulticula Gen. 25, 30.
vendidit, ut Scriptura narrat, quae eandem et frumenti et lentis pul-
ticulam vocat. Quamquam id ego verisimilius arbitror, non ex fru-
mento eam sorbitionem fuisse, sed iusculi ex lente residuum, quod
igni rursus impositum ac recoctum propterea πυροῦ a scriptura vo-
catum est, quoniam cum refrixisset denuo calefactum est. Ut igitur
ob vinum ille nulla a quoquam accepta iniuria nudatus est, sic alter
ob famem ac voracitatem primogenitis amissis maius quam ex vino

στίαν τὰ πρωτοτόκια ἀπολέσας μᾶλλον ὑπὲρ τὸν οἶνον ἠδίκηται. Καὶ οὐδὲν ἰσχύει ἐγγὺς τῆς ἀληθείας παραπεποιημένη λέξις, οὐδὲ μυθώδης τις ἐπινενοημένη δραματουργία.

Κεφ. γ'. Σεμνύνονται δὲ δῆθεν ἐγκράτειαν, σφαλερῶς τὰ πάντα ἐργαζόμενοι, μέσον γυναικῶν εὑρισκόμενοι καὶ γυναῖκας πανταχόθεν ἀπατῶντες, γυναιξὶ δὲ συνοδεύοντες καὶ συνδιαιτώμενοι καὶ ἐξυπηρετούμενοι ὑπὸ τῶν τοιούτων, ἔξω μὲν τῆς ἀληθείας ὄντες, μόρφωσιν δὲ μᾶλλον κεκτημένοι, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς τῆς εὐσεβείας ἠρνημένοι. Ὁποίου γὰρ ἄν τις ἔργου καταλείψῃ μέρος, τὸ πᾶν πλήρωμα ἀφῆκε διὰ τοῦ ἑνὸς μέρους τοῦ καταλελειμμένου. Ὅθεν τὰ παρ' αὐτοῖς μυστήρια δι' ὕδατος μόνον γίνεται, καὶ οὔτε μυστήρια ὄντα, ἀλλὰ κατὰ μίμησιν τῶν ἀληθινῶν τὰ ψευδῆ γινόμενα. Ὅθεν καὶ ἐν τούτῳ ἐλεγχθήσονται ἀπὸ τοῦ εὐθέως τοῦ σωτῆρος λόγου τοῦ λέγοντος, Οὐ μὴ
pag. 102. πίω ἀπὸ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ταύτης, ἕως ἂν πίω αὐτὸ καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μεθ' ὑμῶν.

Πάλιν ὡς ταύτην παρωσάμενοι χειρὶ κραταιᾷ τῆς ἀληθείας, ὡς κνώδαλον ὀδυνηρὸν ὀδόντων ἀφῃρημένον, ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἴωμεν, συνήθως τὸν θεὸν τῶν ὅλων ἐπικαλούμενοι, ὁδηγόν τε καὶ ἀμυντῆρα τῶν δεινῶν, ἐπίκουρόν τε τῆς φρονήσεως, δότην τε ὄντα αὐτὸν τῆς σοφίας, ἵν' ἡμεῖς παρ' αὐτοῦ τἀληθῆ μανθάνοντες τὰς τῶν ἄλλων ἀποκαλύπτειν δυνηθείημεν, καὶ τὴν κατ' αὐτῶν ἀντίδοτον ἰατρικὴν ἐκ πολλῶν μυρεψικῶν εἰδῶν ἀπὸ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας κατασκευάσαι τοῖς ἤδη πεπληγμένοις, εἰς ἴασιν καὶ θεραπείαν τοῖς ἐντυγχάνουσι, καὶ τοῖς μέλλουσι γινώσκειν ἃ μὴ ᾔδεισαν εἰς παθῶν προκατάληψιν, καὶ ἡμῖν εἰς σωτηρίαν καὶ θεοῦ μισθὸν ἀφθόνως δωρηθησόμενον.

*ΚΑΤΑ ΦΡΥΓΑΣΤΩΝ,

εἴτ' οὖν Μοντανιστῶν καλουμένων, ἢ καὶ Τασκοδρουγιτῶν. κη' ἢ καὶ μη'.

Κεφ. α'. Ἀπὸ τούτων ἑτέρα πάλιν αἵρεσις ἀνακύπτει τῶν Φρυγῶν καλουμένη, σύγχρονος γενομένη τούτοις, καὶ αὐτοὺς διαδεχομένη. Οὗτοι γὰρ γεγόνασι περὶ τὸ ἐννεακαιδέκατον ἔτος Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, [1] μετὰ Ἀδριανόν. Καὶ ὁ Μαρκίων δὲ, καὶ οἱ περὶ Τατιανὸν καὶ ἀπ' αὐτοῦ διαδεξάμενοι Ἐγκρατῖται ἐν χρόνοις Ἀδριανοῦ καὶ μετὰ Ἀδριανόν.

Οὗτοι γὰρ οἱ κατὰ Φρύγας καλούμενοι δέχονται καὶ αὐτοὶ πᾶσαν γραφὴν παλαιὰν καὶ νέαν διαθήκην, καὶ νεκρῶν ἀνάστασιν ὁμοίως

* *Imo scribendum* Κατὰ τῶν Κατὰ Φρύγας, τῶν εἴτ' οὖν Μοντανιστῶν κ. ἢ καὶ Τασκ.

damnum atque iniuriam accepit. Ita nihil omnino virium habet ad simulandam veritatem compositus sermo, vel ab illis fabulae instar excogitata narratio.

Quod vero continentiam gloriose iactitant, lubricum est illorum Cap. III.
quidem ac periculi plenum facinus. Nam inter mulierculas versantur assidue, quas undecumque pelliciunt: cum iis iter faciunt, ac communiter vivunt, earumque ministeriis utuntur. Quare cum a veritate longius absint, nihil praeter ementitam illius speciem ostentant, vim ipsam sincerae pietatis abnegant. Etenim cuiuscumque officii partem aliquis praetermiserit, ea ipsa quam omisit parte totum praeteriisse censendus est. Sic illorum mysteria, quae aqua solummodo constant, mysteria non sunt, sed ficta atque fallacia, verorum ad imaginem expressa. In quo planissima illos salvatoris sententia redarguit: *Non bibam de hoc genimine vitis, donec bibam illud novum in regno coelorum vobiscum.*

Quamobrem posteaquam hanc haeresin validissima veritatis Matth. 26, 29.
manu propulsavimus, ac velut importunae cuidam bestiae dentes excussimus, ad reliquas transeamus. Sed dei primum, ut solemus, implorandum nobis erit auxilium, qui et viae dux malorumque depulsor et prudentiae adiutor et sapientiae largitor est, ut ab ipso veritatem edocti reliquarum haereseon errores patefacere atque ex ipsis veritatis vocibus, quasi ex multis seplasiariorum simplicibus corporibus, velut antidotum conficere possimus, in eorum qui iam icti fuerint gratiam, ut vel iisce nostris perlectis remedium illis adhibeatur, vel si nullam adhuc eius rei notitiam habuerint, ea demum percepta cavere sibi possint, idque ipsum et salutem nobis et uberrimum a deo praemium ac mercedem conciliet.

CONTRA PHRYGASTAS,

sive Montanistas aut Tascodrugitas haeresis XXVIII., vel XLVIII.

Ab his alia rursum efflorescit haeresis, quae Phrygum dicitur, Cap. I.
sub idem fere producta tempus, eique successione proxima. Nam isti sub Antonii Pii, qui post Adrianum imperavit, annum XIX. emergere coeperunt. Marcio vero, Tatianus et Encratitae horum discipuli sub Adriano ac post Adrianum prodierunt.

Phryges itaque (sic enim appellant) tam Vetus quam Novum Testamentum asciscunt. Mortuorum resurrectionem approbant. Sed

Cap. I. — 1. τοῦ μετὰ Ἀδριανόν *Ios. Scaliger.*

λέγουσι. Μοντανὸν δέ τινα προφήτην αὐχοῦσιν ἔχειν, καὶ Πρισκίλλαν καὶ Μαξιμίλλαν προφήτιδας, οἷς προςέχοντες τὸν νοῦν ἐξετράπησαν. Περὶ δὲ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ὁμοίως φρονοῦσι τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ· [2] ἀπέσχισαν δὲ ἑαυτούς. Προςέχουσιν πνεύμασι πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαιμόνων, λέγοντες ὅτι, Δεῖ ἡμᾶς, φησὶ, καὶ τὰ χαρίσματα δέχεσθαι. Καὶ ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ ἐκκλησία ὁμοίως τὰ χαρίσματα δέχεται, ἀλλὰ τὰ ὄντως χαρίσματα, καὶ τῇ ἁγίᾳ θεοῦ
pag. 403. *ἐκκλησίᾳ διὰ πνεύματος ἁγίου δεδοκιμασμένα παρά τε προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ αὐτοῦ τοῦ κυρίου, φάσκοντος ἀποστόλου Ἰωάννου ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὅτι, Δοκιμάζετε τὰ πνεύματα, εἴ ἐστιν ἐκ θεοῦ· πάλιν δὲ λέγοντος ὅτι, Ἠκούσατε, ὅτι Ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν Ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν. Ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν· εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενήκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν· ἀλλ' ἵνα γνωσθῶσιν, ὅτι οὔκ εἰσιν ἐξ ἡμῶν, τούτου χάριν γράφω ὑμῖν τεκνία, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀληθῶς οὖν ὅτι οὔκ εἰσιν ἐξ αὐτῶν τῶν ἁγίων. Ἐξέβησαν γὰρ τῇ ἑαυτῶν φιλονεικίᾳ, προςανέχοντες καὶ πνεύμασι πλάνης καὶ μυθολογίας.*

Κεφ. β'. *Ἰδοὺ γὰρ, ἐξ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως ἐλέγχονται μὴ δυνάμενοι πληροῦν τὰ ἑαυτῶν ἐν φιλονεικίᾳ ὑπισχνούμενα. Εἰ γὰρ δεῖ χαρίσματα δέχεσθαι, καὶ δεῖ ἐν ἐκκλησίᾳ [1] χαρισμάτων, πῶς οὐκέτι μετὰ Μοντανὸν καὶ Πρισκίλλαν καὶ Μαξιμίλλαν ἔχουσι προφήτας; Ἆρα ἤργησεν ἡ χάρις; Οὐκ ἀργεῖ δὲ ἡ χάρις ἐν ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ, μὴ γένοιτο. Εἰ δὲ ἕως τινὸς προεφήτευσαν οἱ προφητεύσαντες, καὶ οὐκέτι προφητεύουσιν, ἀλλὰ οὔτε Πρισκίλλα, οὔτε Μαξιμίλλα προεφήτευσαν μετὰ τὰς προφητείας τὰς διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐν τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ δοκιμασθείσας. Κατὰ δύο οὖν τρόπους ἐλεγχθήσεται ἡ αὐτοῦ ἄνοια. Ἢ γὰρ δείξωσιν εἶναι προφήτας μετὰ Μαξιμίλλαν, ἵνα μὴ ἀργήσῃ παρ' αὐτοῖς λεγομένη χάρις, ἢ οἱ περὶ Μαξιμίλλαν ψευδοπροφῆται εὑρεθήσονται, μετὰ τὸν ὅρον τῶν προφητικῶν χαρισμάτων, τολμήσαντες οὐκ ἀπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλ' ἀπὸ πλάνης δαιμόνων ἐνθουσιασθῆναι, καὶ φαντάσαι τοὺς ἀκούοντας αὐτῶν [2] καὶ ὅπως ἐξ αὐτῶν τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων ὁ ἔλεγχος πρὸς αὐτοὺς ῥηθήσεται. Φάσκει γὰρ ἡ παρ' αὐτοῖς λεγομένη Μαξιμίλλα, ἡ προφῆτις ὅτι, φησὶ, Μετ' ἐμὲ προφῆτις οὐκέτι ἔσται, ἀλλὰ συντέλεια. Ἰδοὺ δὲ πάντοθεν φαίνεται τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης; Ὅσα γὰρ οἱ προφῆται εἰρήκασι, καὶ μετὰ συνέσεως παρακολουθοῦντες ἐφθέγγοντο, καὶ ἐτελέσθησαν τὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα καὶ ἔτι*

2. *Vulgata distinctio est* ἐκκλησίᾳ. ἀπέσχισαν δὲ ἑαυτοὺς προςέχουσι. *Unde Ios. Scaliger* ἀποσχίσαντες δὲ ἑαυτοὺς προςέχουσιν, *Petavius* ἀπέσχισαν δὲ ἑαυτοὺς καὶ προςέχουσιν *reponendum censebant.*

Cap. II. — 1. χαρίσματα *libri omnes; unde Ios. Scaliger* καὶ δεῖ εἶναι ἐν ἐκκλ., *Petavius* καὶ δεῖ εἶναι *vel* ἔχειν *supplendum censuerunt.*

Montanum quendam prophetam, cum Priscilla et Maximilla prophetissis praedicant quibus inhaerentes a recta via deflectunt. Nam de patre et filio, ac spiritu sancto eadem cum ecclesia catholica sentiunt. Sed ab eius se communione separarunt, quod erroris spiritus ac doctrinas daemonum sequantur. Nos enim, inquiunt, coelestia oportet dona recipere. Sua quidem et ecclesia catholica dona divinitus accipit, sed quae vera dona sunt, et spiritus sancti ac prophetarum et apostolorum dominique ipsius auctoritate comprobata. Ioannes siquidem apostolus sic in epistola sua nos admonet: *Probate spiritus, si ex deo sunt.* Et rursum: *Audistis quia Antichristus venit; et nunc Antichristi multi sunt. E nobis exierunt, sed non erant e nobis. Si enim e nobis fuissent, mansissent utique vobiscum: sed ut manifesti fiant, quoniam non sunt e nobis, idcirco scribo vobis, filioli etc.* Quocirca verum est illos e sanctorum grege non esse. Ab iis enim contendendi studio recesserunt, et erroris ac fabularum auctores spiritus consectati sunt. 1. Ioann. 4, 1. 1. Ioann. 2, 18.

Cap. II. Ecce tibi vel eo ipso, quod sibi propositum habent, aperte convincuntur nequaquam istud ipsum, quod contentiosa illa ambitione prae se ferunt, obtinere posse. Nam si coelestia illa dona recipienda sunt, iisque praeditam ecclesiam esse convenit, cur post Montanum ac Priscillam et Maximillam nullos habent amplius prophetas? Divinumne est munus exhaustum? At in ecclesia catholica minime id quidem est exhaustum. Absit. Quod si aliquo tenus prophetae vaticinati sunt, et vaticinari modo desinunt, consequens est, ne Priscillam quidem atque Maximillam, secundum apostolorum vaticinia quae in ecclesia recepta sunt, oraculum ullum edidisse. Quamobrem utrimque illorum insania constringitur. Nam aut prophetas post Maximillam aliquos ostendant, ne ea, quam illi iactitant, gratia extincta videatur, aut Maximilla cum suis falsae vatis nomine censendae sunt, quae post praescriptum prophetici doni officiique tempus non sancti spiritus, sed immissi a daemonibus erroris afflatum admittere non sunt veritae, ac suis auditoribus illudere. Enimvero ex iis ipsis, quae asserunt, eorum mendacia refellentur. Sic enim vates illorum Maximilla praedicat: *Post me nulla amplius erit prophetissa, sed finis sequetur.* Vides ut undique se prodat erroris spiritus? Nam quaecumque prophetae locuti sunt, ea scientes intelligentesque dixerunt, planeque uti nuntiata sunt acciderunt, et hodie-

2. *Parum accurate haec verba converterunt interpretes. Verte:* et audientibus illudere, audientes utique etiam quomodo ex iis ipsis quae asserunt illorum mendacia refelluntur.

πληροῦται. Αὕτη δὲ εἶπε μετ' αὐτὴν εἶναι συντέλειαν, καὶ οὔπω συν-
ετελέσθη, μάλιστα τοσούτων βασιλέων γενομένων, καὶ τοσούτου χρόνου
pag. 404. ὑπερβεβηκότος. Ἔτη γάρ εἰσιν ἔκτοτε πλείω ἢ ἐλάσσω διακόσια [3] ἐν-
νεακαίδεκα ἕως τοῦ ἡμετέρου χρόνου, δωδεκάτου ἔτους Οὐαλεντινια-
νοῦ καὶ Οὐάλεντος καὶ Γρατιανοῦ βασιλείας, καὶ οὔτε ἡ συντέλεια κατὰ
τὴν ἠχήσασαν ἑαυτὴν προφήτιδα, μὴ γνοῦσαν μήτε τὴν ἡμέραν τῆς
αὐτῆς τελευτῆς. Καὶ ἰδεῖν ἔστι πῶς πάντες οἱ ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἑαυ-
τοὺς ἀλλοτριώσαντες οὐκ ἐν εὐσταθείᾳ τινὶ λόγου μεμενήκασιν, ἀλλ' ὡς
νήπιοι ὑπὸ τοῦ ἀεὶ πλανῶντος ὄφεως παραπεποιημένοι εἰς ἀπώλειαν
ἑαυτοὺς ἐκδεδώκασι, καὶ εἰς τὸ γενέσθαι κατάβρωμα τοῦ λύκου, ἐκ
τῆς μάνδρας αἱρεθέντες παρελκυσθῆναι καὶ οὕτως ἀπολέσθαι, μὴ κρα-
τοῦντες τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ καταλείψαντες τὴν ἀλήθειαν, ἐν ναυαγίῳ
ἑαυτοὺς καὶ ἐν κλύδωνι τῆς πάσης πλάνης παραδεδώκασιν. Εἰ γὰρ
λέξει Μαξιμίλλα ὅτι προφήτης οὐκέτι ἔσται, ἄρα ἀναιρεῖ τὸ εἶναι παρ'
αὐτοῖς τὸ χάρισμα, καὶ εἰς ἔτι δεῦρο φέρεσθαι· εἰ δὲ ἕως αὐτῆς, ὡς
προεῖπον μὲν, τὸ χάρισμα, [4] ἄρα καὶ αὐτὴ οὐ μετέσχε τῶν χαρισμάτων.

Κεφ. γ'. Πεπλάνηται γάρ. Ἐσφράγισε γὰρ ὁ κύριος τὴν ἐκκλησίαν, καὶ
ἐπλήρωσεν [1] αὐτῇ τὰ χαρίσματα. Ὅτε γὰρ ἦν χρεία ἐν προφήταις, ἐν
ἀληθινῷ πνεύματι καὶ ἐρρωμένῃ διανοίᾳ καὶ παρακολουθοῦντι νῷ οἱ
αὐτοῦ ἅγιοι τὰ πάντα προεφήτευσαν, ἐμπιπλώμενοι πνεύματος ἁγίου
κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἐκ πνεύματος χαρισμάτων ἑκάστῳ διδομένων,
καὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως πρὸς τὸ συμφέρον. Τί οὖν συμ-
φέρον οὗτοι εἰρήκασιν; ἢ ποῖον ἀνάλογον τῆς πίστεως; Πῶς δὲ οὐχὶ
μᾶλλον οὗτοί εἰσι περὶ ὧν εἶπεν ὁ κύριος ὅτι, Προσέχετε ἀπὸ τῶν ψευ-
δοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσω-
θεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες; Συγκρίνοντες γὰρ τὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα
καὶ [2] κατὰ τὴν παλαιὰν διαθήκην καὶ καινὴν ἐν ἀληθείᾳ ὄντα καὶ ἐν
ἀληθείᾳ γενόμενα καὶ πεπροφητευμένα δοκιμάσωμεν ποία προφητεία
τυγχάνει, καὶ ποία ψευδοπροφητεία. Ὁ προφήτης μετὰ καταστάσεως
λογισμῶν καὶ παρακολουθήσεως ἐλάλει καὶ ἐφθέγγετο ἐκ πνεύματος
ἁγίου, τὰ πάντα ἐρρωμένως λέγων· ὡς Μωϋσῆς ὁ θεράπων τοῦ θεοῦ
pag. 405. καὶ πιστὸς ἐν οἴκῳ Ὁ βλέπων [3] ἐλέγετο. Ὁ προφήτης ἐν τῇ παλαιᾷ
διαθήκῃ, Ὅρασις, φησὶν, ἣν εἶδεν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμὼς ὁ προφήτης·
Εἶδον, φησὶ, τὸν κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ, καὶ ἐπηρ-
μένου· καὶ εἶδον Σεραφὶμ καὶ Χερουβίμ· καὶ ἤκουσα φωνῆς κυρίου
λεγούσης πρός με, Βάδιζε, εἶπον τῷ λαῷ τούτῳ, Ἀκοῇ ἀκούσητε, καὶ

3. *Emendatio est Ios. Scaligeri, cum libri omnes (etiam cod. Venet.) habeant* διακόσια ἐννενήκοντα. *Petavius volebat* διακόσια εἴκοσι.

4. *In libris vulgatis et in cod. Rhedig. scriptum est* ἆρα.

Cap. III. — 1. αὐτῇ *emendatio est Petavii. Libri habent* αὐτὴ.

que perficiuntur. At illa post se rerum omnium exitum fore prae-
dixit, quod hactenus nondum accidisse cernimus, praesertim cum
tot sibi imperatores successerint, ac tantum sit temporis interlapsum.
Anni siquidem ad hoc tempus, qui est Valentiniani ac Valentis et
Gratiani imperationis annus XII., plus minus CCXC numerantur,
et tamen hic ille praedictus ab inani seseque ostentante prophetissa
nondum rerum exitus advenit; quae quidem diem obitus sui minime
compertum habuit. Hinc illud videre licet, omnes qui se a veritate
segregant, nullam in sermonibus habere constantiam, sed infantium
more ab impostore serpente deceptos ultro se in exitium perniciem-
que committere. Nam cum, ut a lupo devorentur, a caula longius
aberrare ac perire voluerint, non *retento principio*, sed repudiata Coloss.
veritate, in naufragium errorumque omnium tempestatem sese con- 2, 19.
iecerunt. Nam si hoc Maximilla dixerit, prophetam amplius nemi-
nem futurum, divinum hoc illis munus funditus eripit, ut ad hodier-
num tempus minime perseveret. Quod si ad illam usque, ut ante
diximus, eadem propagata gratia est, ne ipsa quidem eiusmodi do-
norum compos est facta.

Sed nimirum vehementer errat. Etenim deus ecclesiam suam Cap. III.
velut obsignavit, ac divina illa munera complevit. Quamdiu enim
prophetis opus fuit et veri spiritus instinctu, cum animi firmitate
atque constantia et eorum quae loquerentur intelligentia sanctissimi
viri sua omnia responsa et oracula dederunt, iidemque pro cuiusque
concessorum a sancto spiritu donorum ac fidei ratione, communem
ad utilitatem illo ipso spiritu repleti sunt. Quid igitur ab illis est ad
hominum utilitatem praedictum, aut quae habita fidei ratio? Nonne
eiusmodi potius habendi illi sunt de quibus locutus est dominus:
Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, Matth. 7, 15.
intrinsecus autem sunt lupi rapaces? Age vero quae ab illis dicuntur
cum iis quae in utroque Testamento revera continentur, quaeque
certissime gesta ac praedicta sunt, comparantes, discernamus quae
sit vera quaeque falsa prophetis. Verus quippe propheta cum sui
compos, tum ea quae dicebat intelligens, futura nuntiabat, proque
eo ac spiritus sanctus impulerat, praecipuo quodam animi robore
vaticinari solebat. Sic *servus ille dei Moyses, ac fidelis in domo.* Num. 12, 7.
Unde et *videns* in Vetere Testamento propheta dicitur. *Visio*, in- 1. Reg. 9, 9.
quit, *quam vidit Isaias filius Amos propheta. Vidi dominum sedentem* Isai. 1, 1. et
super thronum excelsum et elevatum. Et vidi Seraphim et Cherubim; 6, 1 sqq.
et audivi vocem domini dicentem ad me. Vade dic populo huic: Auditu

2. *Repono* καὶ τὰ κατὰ τὴν *cett.*

3. *In libris perperam distinctum inveneram* ὁ βλέπων ἐλέγετο ὁ προφήτης ἐν τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ. ὅρασις *cett.*

οὐ μὴ μάθητε, καὶ βλέποντες βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Καὶ ἀκούσας παρὰ τοῦ κυρίου ἐλθὼν πρὸς τὸν λαὸν ἔφη· Τάδε λέγει κύριος. Οὐχ ὁρᾷς ὅτι παρακολουθοῦντος ὁ λόγος, καὶ οὐκ ἐξισταμένου, οὔτε ὡς ἐξισταμένης διανοίας ἡ φθογγὴ ἀπεδίδοτο; ὡσαύτως δὲ καὶ Ἰεζεκιὴλ ὁ ἅγιος καὶ προφήτης ἀκούων παρὰ κυρίου ὅτι, Ποίησον σεαυτῷ ἄρτον ἐπὶ κόπρου ἀνθρωπείας, ἔλεγε· Μηδαμῶς, κύριε· οὐδέποτε κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου. Γινώσκων γὰρ τὴν δι' ἀπειλὴν λεγομένην πρὸς αὐτὸν ῥῆσιν ὑπὸ κυρίου, καὶ οὐχ ὡς ἐν ἐκστάσει διανοίας φερόμενος ἐπεβάλλετο τοῦτο πράττειν, ἀλλ' [4] ἠξίου, ἐρρωμένην ἔχων τὴν διάνοιαν καὶ παρακολουθοῦσαν, καὶ ἔλεγε, Μηδαμῶς, κύριε. Ταῦτα γὰρ ἀληθῶς προφητῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἐρρωμένην ἐχόντων τὴν διάνοιαν καὶ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν διαλογήν. Ὁ δὲ Δανιὴλ οὐχ εὑρίσκεται πάσης συνέσεως ἔμπλεως, καὶ τοῖς φρονήμασι παρακολουθῶν; ὃς τὰ αἰνίγματα τοῦ Ναβουχοδονόσωρ ἐπέλυσε, καὶ ἃ ἐκεῖνος δι' ὀνειράτων ἐθεάσατο, καὶ ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἑωρακότος, οὕτως ὑπομιμνήσκει, καὶ τὴν ἐπίλυσιν εὐθὺς ἐπέφερεν ἐρρωμένῃ καταστάσει, καὶ ὑπερβολῇ χαρίσματος, περιττοτέρως τὴν φρόνησιν ἔχων ὑπὲρ πάντα ἄνθρωπον, διὰ τὸ χάρισμα τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὸ σοφίζον ὄντως τὸν προφήτην, καὶ τοὺς διὰ τοῦ προφήτου τῆς διδασκαλίας τῆς ἀληθείας καταξιουμένους. Ἃ δὲ οὗτοι ἐπαγγέλλονται προφητεύειν, οὐδὲ εὐσταθοῦντες φανοῦνται, οὔτε παρακολουθίαν λόγου ἔχοντες. Λοξὰ γὰρ τὰ παρ' αὐτῶν ῥήματα καὶ σκαληνά, καὶ οὐδεμιᾶς ὀρθότητος ἐχόμενα.

Κεφ. δ'. Εὐθὺς γὰρ ὁ Μοντανός φησιν, Ἰδού, ἄνθρωπος ὡσεὶ λύρα, κἀγὼ [1] ἵπταμαι ὡσεὶ πλῆκτρον· ὁ ἄνθρωπος κοιμᾶται, κἀγὼ γρηγορῶ· ἰδού, κύριός ἐστιν ὁ [2] ἐξιστάνων καρδίας ἀνθρώπων, καὶ διδοὺς καρδίας ἀνθρώποις. Τίς τοίνυν τῶν παρακολουθούντων καὶ
pag. 106. μετὰ συνέσεως δεχομένων τὸν τῆς ὠφελείας λόγον καὶ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς ἐπιμελομένων οὐ καταγνώσεται τῆς τοιαύτης παραπεποιημένης ὑποθέσεως καὶ τοῦ λόγου τοῦ αὐχοῦντος ἑαυτὸν ἐν προφήταις καταλέγεσθαι, μὴ δυναμένου τὰ ὅμοια λέγειν προφήταις; οὔτε γὰρ πνεῦμα ἅγιον ἐλάλησεν ἐν αὐτῷ. Τὸ γὰρ εἰπεῖν [3] Ἐφίπταμαι, καὶ Πλήσσω, καὶ [4] Γρηγορῶ, καὶ Ἐξιστᾷ κύριος καρδίας, ἐκστατικοῦ ῥήματα ὑπάρχει ταῦτα, καὶ οὐχὶ παρακολουθοῦντος, ἀλλὰ ἄλλον χαρακτῆρα [5] ὑποδεικνύοντος

4. I. e. deprecatus est.

Cap. IV. — 1. ἅπτομαι volebat Gatakerus Opp. Critt. p. 795. ἐφίπταμαι cod. Venet.

2. ἐξιστάνων scripsi cum Ios. Scaligero et Gatakero pro ἐκστάνων, quod reperitur in cod. Rhedig. et in utraque editione. Cod. Regius, auctore Petavio, habet ἐτάζων, quod correctoris manus videtur esse. Scripturam ἐξιστάνων firmant ea quae infra leguntur „καὶ ἐξιστᾷ κύριος καρδίας, καὶ ἐκστατικοῦ“ cett.

audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non aspicietis. Quae cum audisset a domino, tum ad populum accedens ita narrabat: *Haec dicit dominus.* Videsne intelligentis haec esse quae dicat, non eius qui extra potestatem exierit? Nam eiusmodi vox nullam fuisse mentis perturbationem significat. Ita sanctus Ezechiel propheta dicente domino, *Fac tibi panem in stercore humano*, respondit, Ezech. 4, 14.
Absit, domine: nihil unquam commune et immundum intravit in os meum. Cum enim minitandi gratia sibi a domino dictum illud animadverteret, non velut e mentis statu deiectus statim facere istud aggressus est, sed constanti animi robore praeditus ac sibi praesens ita respondit, *Absit, domine.* Haec enim prophetarum revera propria sunt, qui firmam ac stabilem in spiritu sancto mentem retinent, ac docendi discernendique facultatem. Nam Daniel ipse nonne plenus omni sa- Dan. 2.
pientia fuisse, quaeque animo conceperat plane intellexisse videtur? qui et Nabuchodonosoris aenigmata dissolvit, et quae ei per somnium oblata fuerant, sed illum ipsum qui viderat effugerant, non aliter in memoriam reduxit, et cum eadem animi firmitate ac coelesti illo dono uberrime perfusus citra ullam moram interpretatus est; cum prudentia, intelligentiaque ceteris hominibus antecelleret, ob eam scilicet qua praeditus erat spiritus sancti gratiam, quae non modo prophetam informat, sed et nos omnes, quibus illius adminiculo deus doctrinam veritatis impertit. At contra quae isti vaticinare se iactitant, neque certa cum animi firmitate praedicant, nec quae dicunt intelligentia consequuntur. Sed obliqua sunt illorum ac perplexa verba, nec recti omnino quicquam effutiunt.

Sic enim Montanus exempli gratia loquitur: *Ecce homo tan-* Cap. IV.
quam lyra, ego vero ceu plectrum volo. Homo dormit, ego vero vigilo. Ecce dominus est qui corda hominum in stuporem vertit, et corda dat hominibus. Quis est igitur, qui si utilissimam fidei doctrinam percipiat, intelligentiaque comprehendat, ac vitae suae nonnullam curam habeat, non argumentum istiusmodi ab otioso homine confictum et arrogantiae plenam eius orationem condemnet, qui se prophetarum numero insolenter adscribet, cum interim eadem dicere quae olim prophetae nequeant? Non enim spiritus sanctus in illo locutus est. Atque haec ipsa verba: *Volo*, et *Percutio*, et *Vigilo*, et *Dominus corda in stuporem vertit*, furiosi hominis verba sunt, minimeque quae loquitur assequentis; in quo alia prorsus nota figura-

3. ἐφάπτομαι corrigit Gatakerus l. l. ἐφίσταμαι habet cod. Venet. — Verbum πλήσσω, ne quid in verbis Montani supra adscriptis excidisse suspiceris, refer ad πλῆκτρον.

4. ἐγρηγορῶ cod. Venet.

5. ὑποδεικνῦντος cod. Venet.

παρὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ ἐν προφήταις λελαληκότος.

Εἰ δὲ θελήσουσι παραπλέκειν τῇ ἀληθείᾳ τὸ ψεῦδος, καὶ ἀγνοεῖν τὸν νοῦν τὸν τῆς ἀκριβείας ἐπιμελόμενον, ἑαυτοῖς δὲ ἐπισωρεύειν λόγους δι' ὧν παραποιητεύονται τὴν ἑαυτῶν πλάνην ὁμοίαν τινὰ ἀποτελέσαι, [6] *παραστήσουσιν ἀπὸ τοῦ τὴν ἁγίαν γραφὴν εἰρηκέναι, Ἐπέβαλεν ὁ θεὸς ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ ὕπνωσε. Καὶ οὐκέτι ὅμοιον τοῦτο ἐκείνου.* [7] *Οὐ γὰρ καὶ ἐνταῦθα σῶμα ἔμελλε πλάσσειν ὁ θεὸς, ἀφ' οὗ εἰς ἔκστασιν ἔφερεν, ἵνα τὰ ὅμοια ἐπενέγκῃ, δι' ὑπερβολὴν τῆς φιλανθρωπίας· τῷ γὰρ Ἀδὰμ ἐπήνεγκε τὴν ἔκστασιν τοῦ ὕπνου, οὐκ ἔκστασιν φρενῶν. Ἔκστασις δὲ κατὰ διαφορὰς πολλὰς ἔχει τὸν τρόπον. Ἔκστασις δι' ὑπερβολὴν θαύματος λέγεται· ἔκστασις λέγεται ἡ μανία, διὰ τὸ ἐκστῆναι τοῦ προκειμένου. Ἐκείνη δὲ ἡ τοῦ ὕπνου ἔκστασις κατὰ ἄλλον τρόπον ἐρρέθη, κατὰ τὴν φυσικὴν ἐνέργειαν, μάλιστα δὲ τῷ βαθυτάτως αὐτὴν ἐπενηνέχθαι τῷ ἁγίῳ Ἀδὰμ, καὶ ἐν χειρὶ θεοῦ πεπλασμένῳ.*

Κεφ. έ. *Καὶ γὰρ ἀληθῶς ἔστιν ἰδεῖν, ὡς δικαίως ἔκστασιν ταύτην ἡ θεία γραφὴ* [1] *κέκληκεν. Ἐν τῷ γὰρ ὑπνοῦν τὸν ἄνθρωπον μεθίστανται πᾶσαι αἱ αἰσθήσεις εἰς ἀνάπαυσιν τραπεῖσαι. Ὡς οἷον εἰπεῖν, παροῦσα ἡ διορατικὴ οὐχ ὁρᾷ· ἀποκέκλεισται γὰρ τὸ ὄμμα, ἡσυχάζει τὸ κινοῦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνεῦμα, εἴτ' οὖν ψυχή. Δυσοδμίας οὔσης ἐν οἴκῳ καὶ εὐοδμίας, καί τοί γε παρούσης τῆς ὀσφραντικῆς αἰσθήσεως, οὐκ ἀντιλαμβάνεται· ἐξέστη γὰρ ἡ τοιαύτη αἴσθησις εἰς ἀνάπαυσιν τραπεῖσα. Πικρῶν ὄντων χυμῶν ἐν τῷ στόματι, ἢ ἁλμυρῶν, ἢ γλυκέων, τὸ γευστικὸν οὐκ αἰσθάνεται, ἐπειδήπερ ἐν ἐκστάσει τῆς ἀναπαύσεως* pag. 407. *κεῖται μὴ ἐνεργοῦν, ὅπερ ἐν τῷ ὕπαρ ἐνήργει. Ἀκοὴ πάρεστιν, ἀλλ' ἀργεῖ τὸ ἀκουστικὸν κατὰ τὴν αἴσθησιν, καὶ πολλάκις τῶν λαλούντων ἐν οἴκῳ, εἰ μή τι διυπνισθῇ ὁ ἄνθρωπος, οὐχ ὑπακούει τῶν παρά τινων ῥηθέντων, διὰ τὸ ἀποστῆναι τὴν ἐνέργειαν πρὸς τὴν ὥραν. Τινῶν κνωδάλων διερχομένων διὰ τοῦ ἡμετέρου σώματος οὐκ αἰσθανόμεθα τῆς αὐτῶν περὶ τὸ σῶμα ἡμῶν ἁφῆς, εἰ μή τι βαρέως ἐπιθῶνται ἡμῖν τὰ κνώδαλα, ὡς τοῦ παντὸς ὀργάνου διὰ τὴν ἀνάπαυσιν τοῦ ὕπνου ἐκστάντος ἀπὸ τῆς ἐνεργείας. Τὸ μὲν γὰρ ὄργανον φύσεως ὂν γηΐνης, καὶ* [2] *περιττὴν ψυχὴν ἔχον, διὰ τὸ οὕτως ἐκ θεοῦ τῶν χρησίμων ἡμῖν γεγενῆσθαι, ἀποδίδοται τῷ ὕπνῳ καιρὸς, μεθιστῶν αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἐνεργεστάτης αἰσθήσεως εἰς μετάστασιν ἀναπαύσεως· αὐτὴ δὲ*

6. *Male distinxerunt Cornarius et Petavius* πλάνην, ὁμοίαν τινὰ ἀποτελέσαι παραστήσουσιν, ἀπὸ *cett.*

7. *Verterim:* Neque enim, quod ad illum attinet, deus tum corpus figuraturus erat, ut illum in stuporem conicere opus haberet, et pariter eum, ut olim Adamum, afficiendo largae suae benignitati satisfaceret.

que cernitur quam quae spiritus sancti, qui per prophetas olim locutus est, germana videatur ac propria.

Quod si veritati mendacium admiscere voluerint, et accuratum sacrarum literarum dissimulare sensum, ac loca quaedam accumulare quibus errorem suum procudant et divinis oraculis quam simillimum reddant puta quod scriptura dixerit, *Misit deus ἔκστασιν, hoc* Gen. 2, 21. *est soporem, in Adam, et dormiit:* sciant longe aliam hic esse quam in illorum negotio rationem. Non enim, quod ad istos attinet, novum quoddam corpus a deo designabatur, cuius gratia, quod olim Adamo fecerat, pro sua benignitate stuporem immitteret. Nam Adami stupor ille somni quidam torpor extitit, non mentis insania. Stuporis porro vocabulum pluribus modis usurpari solet. Alius enim est, quem vehemens quaedam parit admiratio. Alias pro furore et insania sumitur, ex eo quod animus a proposito ἐκστῆναι, hoc est aberrare, dicitur. At ille somno stupor alio, nimirum ad naturales functiones, referendus est praesertim cum Adamo viro sancto ac dei manibus perpolito altissimus sit ille stupor iniectus.

Constat enim quam merito stuporis hoc nomen a scriptura fue- Cap. V. rit usurpatum. Quandoquidem homine consopito sensus omnes ad quietem sese transferunt. Sic videndi facultas, exempli gratia, tametsi praesens adsit, clausis oculis nihil omnino discernit, propterea quod tum ille quo movemur spiritus sive anima requiescit. Sic quantavis domi fragrantia sit aut foetor, nihil tamen odoratu, qui sane praesens est, percipere possumus, eo quod sensui illi ad quietem composito velut quidam torpor obrepsit. Item licet amarus in ore sit sapor, aut salsus, aut dulcis, nihil gustatu sentitur, eo quod stupidus hic sensus ac sopitus functionem nullam exercet, cuiusmodi praestare vigilans solebat. Manet et auditus ipse, sed audiendi est facultas otiosa: adeo ut plerumque domi loquentibus nonnullis, nisi qui dormit expergefactus fuerit, quae ab iis dicuntur non audiat, quod omnis eo tempore intercepta sit actio. Postremo cum quaedam per corpus oberrent bestiae, harum contactus minime tum a nobis percipitur, nisi forte vehementius pupugerint. Cuius ea caussa est, quod sensus nostri domicilium in illa somni quiete ab omni actione cessaverit. Quod quidem sensus instrumentum, cum sit natura terrenum animaque nihilominus excellenti praeditum, quod ita deus utilitatis nostrae caussa constituit, suum habet somno tempus attributum, per quod ab acerrima sentiendi functione in quietem

Cap. V. — 1. κέκληκεν *correxi cum Petavio. Sic iterum cap. 5* „ἐκεῖ δὲ, inquit, περιττοτέρως ἐκείνην ἔκστασιν κέκληκεν." *Libri veteres habent* βέβληκεν.

2. περιττὴν *scripsi cum Petavio pro* περὶ τὴν, *quod cod. Rhedig. et liber Cornarii praebent.*

ἡ ψυχὴ οὐκ ἐξέστη τοῦ ἡγεμονικοῦ, οὐδὲ τοῦ φρονήματος. Πολλάκις γὰρ φαντάζεται ἑαυτὴν, ὡς ἐν γρηγορήσει, καὶ περιπατεῖ καὶ ἐργάζεται καὶ ποντοπορεῖ, καὶ ἐν πλείοσι καὶ μείζοσι τούτων δι' ὀνειράτων ἑαυτὴν θεωμένη, οὐ μὴν κατὰ τὸν ἀφραίνοντα καὶ ἐν ἐκστάσει γινόμενον ἐκστατικὸν ἄνθρωπον, τὸν τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ ἐγρηγορότα τὰ δεινὰ μεταχειριζόμενον καὶ πολλάκις ἑαυτῷ δεινῶς χρώμενον καὶ τοῖς πέλας. Ἀγνοεῖ γὰρ ἃ φθέγγεταί τε καὶ πράττει, ἐπειδήπερ ἐν ἐκστάσει γέγονεν ἀφροσύνης ὁ τοιοῦτος.

Κεφ. ϛ'. *Ταῦτα δὲ πάντα διὰ τὸ, Ἐπέβαλε κύριος ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ καὶ ὕπνωσεν, ἀνάγκην ἐσχήκαμεν, ὦ ἐπιπόθητοι, συναγαγεῖν τὰς διαφορὰς τῶν τρόπων τῆς ἐκστάσεως, καὶ ἐφράσαμεν δι' ἣν αἰτίαν ἐκεῖ παρὰ κυρίου ἔκστασις εἴρηται ἡ τοῦ ὕπνου μετοχὴ, ὅτι διὰ τὴν τοῦ θεοῦ φειδὼ καὶ φιλανθρωπίαν, ἣν πᾶσι μὲν ἀνθρώποις ὁ αὐτὸς δεδώρηται εἰς τὸ μεταφέρεσθαι τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ μερίμνης εἰς ἀνάπαυσιν ὕπνου, καὶ τῶν τῷ βίῳ χρειωδῶν πραγμάτων. Ἐκεῖ δὲ περιττοτέρως ἐκείνην ἔκστασιν κέκληκε, διὰ τὸ ποιῆσαι αὐτὸν πρὸς τὴν ὥραν μὴ αἰσθάνεσθαι πόνου, δι' ἣν ἔμελλε λαμβάνειν πλευρὰν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ πλάττειν αὐτὴν αὐτῷ εἰς γυναῖκα· ἀλλὰ οὐκ ἦν ἔκστασις φρενῶν καὶ διανοημάτων. Εὐθὺς γὰρ ἀναστὰς ἐπέγνω, καὶ εἶπε· Τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου· αὕτη*

pag. 408. *κληθήσεται γυνὴ, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη αὕτη. Καὶ ἐπίσταται γὰρ, ὡς ὁρᾷς, καὶ τὰ πρῶτα καὶ τὰ παρόντα, καὶ προφητεύει περὶ τῶν μελλόντων. Ἰδοὺ γὰρ, ἐπέγνω τὰ πρῶτα, ὅτε ἦν ἐν ὕπνῳ, λέγων ὅτι, Ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου· καὶ ἐπέγνω τὰ παρόντα, μετὰ τὸ πλασθῆναι τὴν γυναῖκα ἐπιγνοὺς αὐτὴν* [1] *ἀπὸ τοῦ σώματος ἡρμένην· καὶ προεφήτευσε περὶ τῶν ἐσομένων ὅτι, Ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ταῦτα δὲ οὐκ* [2] *ἦν ἐκστατικοῦ ἀνδρὸς, οὐδὲ ἀπαρακολουθήτου, ἀλλὰ ἐρρωμένην ἔχοντος τὴν διάνοιαν.*

Κεφ. ζ'. *Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ, Ἐγὼ εἶπον ἐν τῇ ἐκστάσει μου, Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης, λεκτέον, ἑτέρα πάλιν αὕτη ἡ δύναμις, οὐχ ὃν τρόπον τινὸς ἀφραίνοντος ἀνθρώπου καὶ ἐκστατικοῦ, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ ὑπερθαυμάζοντος καὶ διανοουμένου* [1] *ὑπὲρ τῶν κατὰ τὴν συνήθειαν λογισμῶν τῶν συμμέτρως ὁρωμένων τε καὶ πραττομένων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐθαύμασεν προφήτης, διὰ θαυμασμὸν ἐνταῦθα λέγει. Γεγόνασι δὲ ἐν ἐκστάσει οἱ προφῆται, οὐκ ἐν ἐκστάσει λογισμῶν. Γέγονε γὰρ καὶ Πέ-*

Cap. VI. — 1. *Mallem* ἀπ' αὐτοῦ σώματος. 2. ἦν *correxi cum Petavio. Libri habent* οὐκ ἐν ἐκστατικοῦ ἀνδρός.

torporemque resolvitur. Interim animae pars illa praecipua intelligendique vis eiusmodi est stuporis expers. Saepe enim semetipsam sibi quasi vigilantem obiicit, ambulans, agens aliquid, navigans, atque in pluribus et maioribus negotiis versari per somnium existimat. Quamquam longe istud alio modo quam a furioso ac fanatico geritur, qui corpore animoque vigilans atrocia quaedam perpetrat, et cum sibi tum ceteris omnibus infestus est. Nescit enim quid dicat aut faciat, quoniam a rationis statu deiectus et in furorem versus est.

Haec nos omnia illius occasione loci: *Immisit deus stuporem in* Cap. VI.
Adamum, et dormiit, necessario disputavimus, ac diversos stuporis modos proposuimus, atque illud ipsum explicavimus, cuius rei gratia somnus ille iniectus a domino stupor appelletur. Nimirum hoc singulari dei cautione ac benignitate perfectum, quam generi hominum impertiit, quo se ad somni requiem a quotidiana negotiorum cura ac sollicitudine traduceret. Quamquam illic potiori iure stuporis vocabulum illud adhaeserit, eo quod aliquanto illum tempore ab omni sensu doloris exemit, cum ei costam detracturus esset quam in mulierem converteret. Non erat ille mentis aut animi stupor. Nam statim atque expergefactus est, quod gestum erat agnovit ac dixit: *Hoc nunc os ex ossibus meis et caro de carne mea: haec* Gen. 2, 21.
vocabitur virago, quia ex viro suo sumpta est. Vides, opinor, quemadmodum tam priora quam posteriora noverit, ac futura praedicat. Etenim priora quidem intellexit, quae dormiente se gesta fuerant, ut ex iis illius verbis colligitur: *Os ex ossibus meis.* Praesentia vero ac mulieris procreationem subsecuta cognovit, quippe de suo corpore translatam illam animadvertit. Postremo futura quoque vaticinatus est, cum ita pronuntiavit: *Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhaerebit uxori suae, et erunt ambo in carnem unam.* Haec igitur non fanatici hominis sunt, non quid dicat ignorantis, sed animi robore ac firmitate praediti.

Iam vero ut de loco illo: *Ego dixi in excessu meo, Omnis homo* Cap. VII.
mendax, aliquid dicamus, alia quaedam huius verbi notio est, non Ps. 115, 11.
ea videlicet quae amenti ac furioso tribuitur. Absit ut id in animum inducamus. Sed hominem incredibilem in modum obstupescentem significat, et usitatis ac quotidianis eorum quae videntur aut aguntur cogitationibus majora versantem. Cum enim propheta miraculo esset attonitus, prae admiratione ita locutus est. Quod vero prophetae extra se rapti leguntur, non sic accipiendum est, quasi

Cap. VII. — 1. ὑπὲρ τὸ κατὰ τὴν συνήθειαν *Petavius putabat scribendum.*

τρος ἐν ἐκστάσει, οὐχὶ μὴ παρακολουθῶν τῷ λόγῳ, ἀλλ' ὁρῶν τῆς καθημερινῆς ἀκολουθίας ἕτερα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ὁρώμενα. Εἶδε γὰρ ὀθόνην καθιεμένην, καὶ πάντα τὰ τετράποδα καὶ ἑρπετὰ καὶ τοῦ οὐρανοῦ τὰ πετεινὰ ἐν αὐτῇ. Ὅρα δὲ ὅτι [2] παρακολουθεῖ, καὶ οὐκ ἦν ἐν ἐκστάσει φρενῶν ὁ ἅγιος Πέτρος. Ὅτε γὰρ ἤκουσεν, Ἀνάστα, θῦσον καὶ φάγε, οὐχ ὡς μὴ τὸν νοῦν ἐρρωμένος ἐπείσθη, ἀλλά φησι πρὸς τὸν κύριον, Μηδαμῶς, κύριε· οὐδέποτε κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον εἰςῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου. Καὶ Δαβὶδ ὁ ἅγιος εἶπεν ὅτι, Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· ὁ δὲ λέγων, Εἶπον ἐγὼ, ἰδίᾳ ἔλεγε, καὶ περὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅτι, ἔλεγε, ψεύδονται. Ἄρα αὐτὸς οὐκ ἐψεύδετο, ἐκπληττόμενος δὲ καὶ θαυμάζων τὴν [3] αὐτοῦ φιλανθρωπίαν καὶ τὰ αὐτῷ παρὰ τοῦ κυρίου κεκηρυγμένα ἐθαύμαζε καθ' ὑπερβολὴν, καὶ ὁρῶν πάντα ἄνθρωπον ἐνδεόμενον τοῦ ἐλέους τοῦ θεοῦ μόνῳ κυρίῳ τὸ ἀληθεύειν ἐπέδωκε, πάντα δὲ ἄνθρωπον ὑπὸ ἐπιτίμιον ἔγνω, ἵνα δείξῃ τὸ ἀληθινὸν πνεῦμα τὸ ἐν προφήταις λαλῆσαν, καὶ τὰ βάθη αὐτοῖς
pag. 409. ἀποκαλύψαν τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως καὶ ἀκριβείας. Ἐγένετο δὲ καὶ Ἀβραὰμ ἐν ἐκστάσει, οὐκ ἐν ἐκστάσει φρενῶν, ἀλλὰ ἐκστάσει φόβου. Ἔβλεπε γὰρ κλίβανον καὶ λαμπάδας περὶ τὴν τοῦ ἡλίου δύσιν. Καὶ ἄλλοι προφῆται ὁρῶντες τὰ ὁράματα ἐν διανοίᾳ ἐρρωμένῃ ἔλεγον· ὡς ὁ Μωϋσῆς φησιν, Ἔμφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος. Ἔγνω δὲ Ἀβραὰμ τὰ ὑπὸ τοῦ κυρίου λεγόμενα· Γινώσκων γνώσῃ ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ ἔτη τετρακόσια. Καὶ ὁρᾷς ὡς ἔστι τὰ πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἰδεῖν παρὰ τοῖς προφήταις εἰρημένα, καὶ ἐν ἐρρωμένῃ διανοίᾳ, καὶ ἐν σώφρονι λογισμῷ, καὶ οὐκ ἐν παραπληξίᾳ.

Κεφ. η'. Εἰ δὲ καὶ πάλιν θελήσουσι λέγειν οὐχ ὅμοια τὰ πρῶτα χαρίσματα τοῖς ἐσχάτοις, πόθεν τοῦτο ἔχουσι δεῖξαι; ὁμοίως γὰρ ἀλλήλοις οἱ ἅγιοι προφῆται καὶ οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι προεφήτευσαν. Πρῶτον μὲν οὖν ἀνερχομένου τοῦ σωτῆρος εἰς τὸν οὐρανὸν [1] καὶ ἰδόντες τοὺς δύο τοὺς ἐν ἐσθήσεσι λευκαῖς οὐκ ἐν παραπληξίᾳ ὁρῶσιν, ἀλλὰ ἤκουον ἐρρωμένῃ τῇ διανοίᾳ ὅτι, Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε εἰς τὸν οὐρανὸν ἀτενίζοντες; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναληφθεὶς οὕτως ἐλεύσεται, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἶτα δὲ καὶ ὁ Πέτρος, ὡς ἔφην, ὁρῶν καὶ ἀκούων καὶ ἀποκρινόμενος καὶ λέγων, Μηδαμῶς, κύριε, εὐσταθῶν ἦν τῇ διανοίᾳ. Ἄγαβος γὰρ προφητεύων ἔλεγε, καὶ κατὰ σχήματος θαυμαστοῦ αἰνιττόμενος λαβὼν τὴν ζώνην τοῦ Παύλου, καὶ δήσας

2. Fortasse reponendum est παρηκολούθει.

3. Rescribo θεοῦ φιλανθρωπίαν.

Cap. VIII. — 1. Fortasse κατιδόντες.

rationis usum amiserint. Nam et Petrus extra se raptus aliquando dicitur, non quod habitum ultro citroque sermonem ignorarit, sed quod praeter quotidianum usum nonnulla fieri inter homines animadverteret. *Vidit enim linteum demissum, et omnia quadrupedia ac* Act. 10, 11. *reptilia et coeli volucres in eo contineri.* Quam porro quae dicerentur animo perceperit, nec a statu rationis alienus fuerit, ex eo potes discernere quod, cum audisset: *Surge, occide et manduca*, non illico velut mentis minime compos obsequitur, sed ita domino respondet: *Absit, domine: nihil unquam commune vel immundum intravit in os meum.* Quod autem ad Davidem attinet, qui dixit, *Omnis homo mendax*, cum adiecit, *Ego dixi*, privatim et ex sua persona locutus est, ut mentiri homines affirmaret, mendacii ipse esset expers. Sed nimirum dei benignitatem vehementer admiratus est, tum quod numinis afflatu quamplurima olim ventura praedixisset, cumque universis hominibus necessariam esse dei misericordiam cerneret, soli domino veritatem attribuit, ac mortales omnes reprehensioni obnoxios esse pronuntiavit; ut verum in prophetis locutum esse spiritum ostenderet, cumque iis altissima divinae cognitionis accurataeque scientiae arcana communicasse. Abraamus itidem extra se fuisse raptus scribitur, non ut animi impotens esset, sed duntaxat timore perculsus. Vidit enim sub solis occasum clibanum cum lampadibus. Eodemque modo prophetae ceteri, cum obiecta sibi visa cernerent, in eodem mentis vigore perstiterunt. Sic enim Moyses dicebat: *Timore perculsus sum ac cohorrui.* Abraamus vero quae a Hebr. 12, 21. domino sunt dicta percepit: *Scito praenoscens, quod peregrinum fu-* Gen. 15, 13. *turum sit semen tuum in terra aliena annis quadringentis.* Iam illud animadvertere te puto, quae a prophetis pronuntiantur omnia et cum eadem animi praesentia et cum certa ac prudenti ratione proferri.

Quod si illud obiiciant, posterioribus donis priora non fuisse Cap. VIII. similia, quibusnam id argumentis efficient? Certe enim prophetae omnes, et apostoli non dissimili a se invicem ratione vaticinati sunt. Inprimis cum ascendente in coelum domino duos illos in vestibus albis aspicerent, non amentes furiosique viderunt, sed integro animi iudicio suique compotes audierunt: *Viri Galilaei, quid statis aspicien-* Act. 1, 11. *tes in coelum? Hic Iesus, qui assumptus est a vobis in coelum, sic veniet, etc.* Quin et Petrus videns, uti dictum est, et audiens atque his verbis respondens: *Absit, domine*, eandem retinebat animi Act. 21, 11. constantiam. Agabus similiter afflatu prophetico instructus admirabili quodam habitu gestuque quod futurum erat adumbrare volens

Quamquam illud καὶ *apte possis interpretari* vel, etiam, *ut aliquid mutare vix opus sit.*

τοῖς ἰδίοις ποσί φησιν οὕτως· *Τὸν ἄνδρα οὗ ἐστιν ἡ ζώνη αὕτη, δήσουσιν αὐτὸν, καὶ ἀποίσουσιν εἰς Ἱερουσαλήμ.* Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐν Ἀντιοχείᾳ κατῆλθον προφῆται, καὶ κατήγγελλον λιμὸν ἔσεσθαι καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης· καὶ οὐ διέπεσεν ὁ τούτων λόγος. Ἀλλ' ἵνα δείξῃ αὐτοὺς ἀληθινοὺς προφήτας, ἡ γραφὴ εὐθὺς ἐπιφέρει λέγουσα, *Ἥτις ἐγένετο ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος.* Παῦλος δὲ ὁ ἁγιώτατος ἀπόστολος προφητεύων ἔλεγε, *Τὸ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει, Ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποὶ, καὶ τὰ ἑξῆς·* καὶ πάλιν ἄλλοτε ὅτι, *Ἀποστήσονταί τινες τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας, προσέχοντες πλάνοις καὶ*
pag. 410. *διδασκαλίαις δαιμόνων, κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν ἡμῖν, τοῖς μετ' εὐχαριστίας·* ὡς σαφῶς ἐφ' ὑμῖν καὶ τοῖς ὁμοίοις ὑμῖν πεπλήρωται ἐξ αὐτῶν τῶν προκειμένων Αἱ γὰρ πλείους τῶν αἱρέσεων τούτων τοῦ γαμεῖν κωλύουσιν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων παραγγέλλουσιν, οὐχ ἕνεκεν πολιτείας προτρεπόμενοι, οὐχ ἕνεκεν ἀρετῆς μείζονος καὶ βραβείων καὶ στεφάνων, ἀλλὰ βδελυκτὰ τὰ ὑπὸ τοῦ κυρίου γεγενημένα ἡγούμενοι.

Κεφ. θ'. Ἡ δὲ ἁγία ἐκκλησία καὶ παρθενίαν δοξάζει καὶ μονότητα, καὶ ἁγνείαν καὶ χηροσύνην ἐπαινεῖ, καὶ γάμον σεμνὸν τιμᾷ καὶ δέχεται, πορνείαν δὲ καὶ μοιχείαν καὶ ἀσέλγειαν ἀπαγορεύει. Ὅθεν ἰδεῖν ἔστι τὸν χαρακτῆρα τῆς ἁγίας καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τοὺς παραπεποιημένους τῶν ἄλλων τρόπους, καὶ τὰ δοκιμασθέντα ἀποδιδράσκειν ἀπὸ πάσης πλάνης καὶ σκολιᾶς ὁδοῦ καὶ τρίβου [1] ἐναντίως διακειμένης. Ἔφην γὰρ ἄνω ὡς ἀπὸ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου προείρηται, καὶ πάλιν ἐρῶ, ὅτι ἀσφαλιζόμενος ἡμᾶς καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἁγίας ἐκκλησίας διαιρῶν ἀπὸ τῆς τῶν αἱρέσεων πλάνης ἔφη, ὡς τολμηρῶς τὰ ἐκ θεοῦ καλῶς τεταγμένα ἀπαγορεύοντες νομοθετοῦσι, φήσας περί τινων κωλυόντων γαμεῖν καὶ ἀπέχεσθαι βρωμάτων. Καὶ γὰρ συμμετρίᾳ τινὶ ὁ θεὸς λόγος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ φήσας, *Θέλεις τέλειος γενέσθαι;* Συγγνωμονῶν τῇ τῶν ἀνθρώπων πλάσει καὶ [2] ἀσθενείᾳ χαίρει ἐπὶ τοῖς τὰ δοκίμια τῆς θεοσεβείας δυναμένοις ἐνδείκνυσθαι, παρθενίαν ἀσκεῖν αἱρουμένοις, καὶ ἁγνείαν καὶ ἐγκρατείαν· τὴν δὲ μονογαμίαν τιμᾷ, εἰ καὶ μάλιστα τὰ χαρίσματα τῆς ἱερωσύνης διὰ τῶν ἀπὸ μονογαμίας ἐγκρατευσαμένων καὶ τῶν ἐν παρθενίᾳ διατελούντων κοσμήσας προετύπου, ὡς καὶ οἱ αὐτοῦ ἀπόστολοι τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα τῆς ἱερωσύνης εὐτάκτως καὶ ὁσίως διετάξαντο. Εἰ δέ τις κατὰ ἀσθένειαν ἐπιδεηθείη μετὰ τὴν τελευτὴν τῆς ἰδίας γαμετῆς συναφθῆναι δευτέρῳ γάμῳ, οὐκ ἀπαγορεύει τοῦτο ὁ κανὼν τῆς ἀληθείας, τουτέστι τὸν μὴ

Cap. IX. — 1. ἐναντίως διακειμένης *scripsi Petavium secutus. Cod. Rhedig. habet* ἄναντι διακειμένης, *editi libri* ἀνάντη διακειμένης. *Olim incideram in* ἀπέναντι (*vel* ἔναντα) διακ. *Cornarius vertit* „ab omni errore et obliqua atque acclivi calle refugiamus.“

2. *Editores distinxerunt post* ἀσθενείᾳ.

Pauli zonam arripuit eaque pedes suos alligans ita locutus est: *Virum cuius est haec zona, ligabunt illum et adducent in Hierusalem.* Ad haec Antiochiam prophetae quidam venisse narrantur, famemque nuntiasse toto terrarum orbe futuram. Nec vana praedictorum fides fuit. Atque ut veros illos prophetas fuisse monstraret, scriptura statim adiunxit: *Quae facta est sub Claudio Caesare.* At Paulus sanctissimus apostolus instinctu prophetico dixit: *Spiritus autem* 2. Tim. 3, 1.
manifeste dicit, In novissimis diebus instabunt tempora difficilia, etc. Item alio in loco: *Discedent quidam a sana fide, attendentes spiriti-* 1. Tim. 4, 1.
bus erroris, et doctrinis daemoniorum, prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos deus creavit ad percipiendum nobis, qui cum gratiarum actione utimur; id quod in vobis ac vestri similibus esse perfectum res ipsa declarat. Etenim pleraeque illarum haereseon nuptiis atque usu quorumdam ciborum interdicunt, non ut sanctioris vitae genus instituant, aut ad praestantiorem virtutem ac coelestia praemia et coronas comparent, sed quod detestanda quae a domino condita sunt existiment.

At ecclesia catholica et virginitatem praedicat et coelibem vi- Cap. IX.
tam, ac castimoniam viduitatemque collaudat, et honestas nuptias colit et approbat; stupra vero, adulteria ac libidines prohibet. Ex quo veram ac germanam ecclesiae catholicae notam et adulterinos aliorum ritus licet intueri, ac quemadmodum sincerae religionis dogmata ab omni errore ac flexuosis ambagibus et abruptis ac salebrosis itineribus declinent. Hoc enim et ante monui ab apostolo esse praedictum, et iterum monebo: uti nos cautiores efficeret, ac sacrosanctam ecclesiam propriis quibusdam notis ab haereticorum errore discerneret, ita pronuntiasse: Quae a deo recte constituta sunt incredibili audacia prohibentes istos privata quaedam decreta sancire. Quod ad eos pertinet qui nuptias prohibent, et a cibis abstinere praecipiunt. Atqui deus ipse verbum in Evangelio moderationem ei rei quandam apposuit: *Vis*, inquit, *perfectus esse.* In Matth. 19, 21.
quo se ad humanam conditionem et imbecillitatem accommodare voluit. Iis enim delectatur quidem qui eiusmodi pietatis specimen praestare potuerint, ut virginitatem, castimoniam continentiamque profiteantur: singulares porro nuptias commendat, cum sacerdotalia munera et ornamenta cum iis qui post unas nuptias continentiam servaverint, aut in virginitate perstiterint, communicanda esse velut in quodam exemplari monstraverit; id quod apostoli deinde ecclesiastica sacerdotii regula honeste ac religiose decreverunt. Quod si quis post uxoris obitum secundas nuptias pro sua imbecillitate desiderat, minime id quidem veritatis regula prohibet, in eo duntaxat

ὄντα ἱερέα. Ουτοι δὲ κωλύουσι [3] κατὰ τὸ εἰρημένον, Κωλυόντων γαμεῖν· ἐκβάλλουσι γὰρ τὸν δευτέρῳ γάμῳ συναφθέντα, καὶ ἀναγκάζουσι μὴ δευτέρῳ γάμῳ συνάπτεσθαι. Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἀνάγκην ἐπιτιθέαμεν,
pag. 411. ἀλλὰ παραινοῦμεν μετὰ συμβουλίας ἀγαθῆς προτρεπόμενοι τὸν δυνάμενον, οὐκ ἀνάγκην δὲ ἐπιτιθέαμεν τῷ μὴ δυναμένῳ, οὐκ ἐκβάλλομεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ζωῆς. Ὁ γὰρ ἅγιος λόγος παντὶ ἐκήρυξε τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀσθενούντων βαστάζειν· ὡς καὶ αὐτὸς ὁ ἅγιος ἀπόστολος εὑρεθήσεται λέγων, καὶ ἐλέγχων τοὺς τοιούτους μὴ ὄντας τοῦ αὐτοῦ χαρίσματος ὅτι, νεωτέρας χήρας παραιτοῦ· μετὰ γὰρ τὸ καταστρηνιάσαι τοῦ Χριστοῦ γαμεῖν θέλουσιν, ἔχουσαι κρίμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν. Αἱ γὰρ ἐπαγγειλάμεναι καὶ ἀθετήσασαι ἔχουσι κρίμα· αἱ δὲ μὴ ἐπαγγειλάμεναι, ἀλλὰ συναφθεῖσαι δι' ἀσθένειαν, κρίμα οὐκ ἔχουσιν. Εἰ δὲ καὶ κρίμα ἔμελλον ἔχειν, πῶς ἔλεγε· Γαμείτωσαν, οἰκοδεσποτείτωσαν;

Κεφ. ί. [1] Πᾶς τοίνυν προφητειῶν παρακολουθῶν εὑρίσκεται, κἄν τε ἐν τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ, κἄν τε ἐν τῇ καινῇ· ὡς καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει ἔλεγε, Τάδε ἀπεκάλυψε κύριος τοῖς αὐτοῦ δούλοις διὰ τοῦ δούλου αὐτοῦ Ἰωάννου, καὶ, Τάδε λέγει κύριος. Ὁ ταῦτα λέγων ἐρρωμένην εἶχε τὴν διάνοιαν, καὶ παρηκολούθει. Ἰδοὺ τοίνυν, Τάδε λέγει κύριος, καὶ, Ὅρασις ἣν εἶδεν. Ὁ δὲ Μοντανὸς οὗτος ὁ αὐχῶν ἑαυτὸν εἶναι προφήτην, καὶ πλανήσας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ πεπλανημένους, ἀσύστατα κατὰ τὰς θείας γραφὰς διηγεῖται. Λέγει γὰρ ἐν τῇ ἑαυτοῦ λεγομένῃ προφητείᾳ· Τί λέγεις τὸν ὑπὲρ ἄνθρωπον σωζόμενον; λάμψει γὰρ ὁ δίκαιος, φησὶν, ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἑκατονταπλασίονα, οἱ δὲ μικροὶ ἐν ὑμῖν σωζόμενοι λάμψουσιν ἑκατονταπλασίονα ὑπὲρ τὴν σελήνην. Ὁ δὲ κύριος ἐλέγχει τὸν τοιοῦτον, ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν χαρίσασθαι τὸ λάμπειν τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων, καὶ φαιδρύνας τὸ πρόσωπον τοῦ Μωϋσέως, καὶ μεταβαλὼν τοὺς ἁγίους ἐν τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ ἀναστάσει τῶν σωμάτων, τοὺς σπειρομένους ἐν τῇ ἀτιμίᾳ καὶ ἐγειρομένους ἐν δόξῃ, οὐκ ἄλλα σώματα παρὰ τὰ ὄντα, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ὄντα ἐγειρόμενα ὅλα, λαμβάνοντα δὲ δόξαν παρ' αὐτοῦ μετὰ ἀνάστασιν, παρὰ τοῦ τὴν δόξαν ἀφθόνως παρέχοντος τοῖς αὐτοῦ ἁγίοις, ἐπειδὴ ἔχει τὴν ἐξουσίαν δοῦναι καὶ χαρίσασθαι, ὡς θεὸς καὶ κύριος. Ἔχων δὲ τοῦ [2] χαρίσασθαι, οὐκ ἐπηγγείλατο κατὰ Μοντανὸν, ἀλλὰ φησὶ,

3. κατὰ τὸ εἰρημένον habet cod. Rhedig.; ut emendaverat iam Petavius. Editi libri illud τὸ non agnoscunt.

Cap. X. — 1. Libri habent Πῶς, quod vitium correxerunt Cornarius et Petavius.

2. τοῦ χαρίσασθαι τὴν ἐξουσίαν οὐκ coniecit Petavius; quamquam illud subintelligi commode possit. Sed quod silendum non est, post τοῦ χαρίσασθαι in cod. Rhedig. comparet sane rasura per spatium decem vel undecim literarum.

qui sacerdos non fuerit. At isti prohibent, adeoque Pauli illa sententia comprehenduntur: *Prohibentium nubere.* Nam eum, qui secundis nuptiis illigatus fuerit, expellunt, ac ne facere istud audeat vim ac necessitatem adhibent. Nos autem neque necessitate ulla constringimus, sed suademus, nec aliter quam honestis praeceptis ac consiliis eum qui quidem possit ad id praestandum impellimus; eum vero qui minus potest nulla vi cogimus, nec a salute prorsus excludimus. Nam tenuiorum imbecillitatem ferendam cuilibet divino sermone praecipitur. Atque hoc sanctus apostolus non dixisse modo reperietur, sed et istos aperte refellere, et ab ea quam habebat gratia alienos ostendere: *Adolescentiores*, inquit, *viduas devita. Cum* 1.Tim. 5, 11.
enim luxuriatae fuerint in Christo, nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Si quidem quae castitatem professae irritam eam professionem fecerint, damnationem habere dicuntur. Quae vero minime professae fuerint, sed pro infirmitate sua nupserint, damnationis sunt prorsus expertes. Si enim ulli essent obnoxiae, cur diceret: *Nubant, domui praesint?*

Omnis igitur propheta, tam in vetere quam in novo testamento, Cap. X.
quae dicit intelligentia consequitur. Unde et Ioannes ita in Apocalypsi loquitur: *Haec revelavit dominus servis suis per servum suum* Apoc. 1, 1.
Ioannem, et: *Haec dicit dominus.* Quae qui dixit, profecto firmo erat iudicio praeditus, ac quid loqueretur animo perceperat. Hinc illae formulae: *Haec dicit dominus*, et: *Visio quam vidit.* Montanus vero, qui se prophetam iactitat ac sectatoribus illudit suis, ea dicit quae sacris literis nequaquam consentanea videntur. Sic enim in ea quam appellant eius prophetia scriptum est: *Quid eum dicis, qui supra hominem cum sit, salutem adipiscitur? Iustus enim*, inquit, *centuplo quam sol splendidiori luce fulgebit. At qui inter vos exigui sunt, lunam centuplo superabunt.* Sed hunc domini ipsius auctoritas refellit, penes quem ius omne ac potestas est id sanctis suis tribuendi, ut eorum vultus splendore collustrentur. Qui Moysis faciem eiusmodi luce perfudit, qui eosdem sanctos in corporum resurrectione commutat, sanctos, inquam, illos, qui quadam velut cum ignominia sati cum gloria ac dignitate resurgunt, non ut alia praeterquam vera propriaque corpora, sed ut eadem, atque integra penitus excitentur, ita tamen ut ab eo secundum resurrectionem novum quoddam decus ac maiestatem accipiant, qui sanctis suis incredibilem gloriae ubertatem impertit, quandoquidem largiendi huius, utpote dominus ac deus, amplissima est potestate praeditus. Atqui tametsi summa, uti dixi, penes illum sit potestas, nihil tamen eiusmodi promisit

pag. 412. *Λάμψει ὑμῶν τὰ πρόσωπα ὡς ὁ ἥλιος.* Εἰ τοίνυν ὁ ἔχων τὴν ἐξου-
σίαν καὶ ἀληθῶς ὑπάρχων δεσπότης καὶ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς
ὡς ὁ ἥλιος λέγει τὰ πρόσωπα τῶν δικαίων λάμψειν, πῶς Μοντανὸς
ἐπαγγέλλεται περιττότερον ἑκατονταπλασίονα; εἰ μὴ ἄρα ὅμοιος εἶ ἐκεί-
νῳ τῷ ἐπαγγειλαμένῳ τοῖς περὶ τὸν Ἀδὰμ ὅτι, [3] *Ἔσεσθε ὡς θεοὶ,*
φήσαντι, καὶ ἀπὸ τῆς ὑπαρχούσης αὐτοῖς [4] δόξης καὶ παραδείσου τρυ-
φῆς παρασκευάσαντι αὐτοῖς τὴν ἐκβολὴν γενέσθαι, καὶ εἰς φθορὰν
θανάτου κατενεχθῆναι.

Κεφ. ια΄. Ἔτι δὲ προστίθησιν ὁ αὐτὸς Μοντανὸς, οὕτω λέγων· *Ἐγὼ κύ-
ριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ καταγινόμενος ἐν ἀνθρώπῳ.* Ἄρα οὖν
καλῶς ἡμᾶς ἡ θεία γραφὴ ἐπασφαλίζεται, καὶ ἡ ἀκόλουθος τοῦ ἁγίου
πνεύματος διδασκαλία, νουθετοῦσα ἡμᾶς, ἵνα γινώσκωμεν ποῖά ἐστι
τὰ μιμηλὰ τοῦ ἀλλοτρίου πνεύματος, καὶ τὰ ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀλή-
θειαν. Ὅτε γὰρ εὐθὺς τοῦτο εἶπε Μοντανὸς, ὑπόνοιαν ἡμῖν δέδωκεν
ἀναμνησθῆναι τὰ ὑπὸ τοῦ κυρίου εἰρημένα. Οὕτω γάρ φησιν ὁ κύ-
ριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· *Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς, καὶ
οὐκ ἐδέξασθέ με· ἄλλος ἐλεύσεται ἐπὶ τῷ ἰδίῳ ὀνόματι, καὶ δέξονται
τὸν τοιοῦτον.* Ἀσύμφωνος τοίνυν παντάπασιν ὁ τοιοῦτος τῶν θείων
γραφῶν ηὑρέθη, ὡς παντί τῳ σαφές ἐστι τῷ νουνεχῶς ἐντυγχάνοντι.
Εἰ τοίνυν ἀσύμφωνος ὑπάρχει, ἀλλοτριός ἐστι τῆς ἁγίας καθολικῆς
ἐκκλησίας, καὶ ἡ κατ᾽ αὐτὸν αὐχοῦσα αἵρεσις προφήτας ἔχειν καὶ χα-
ρίσματα, ἃ μὴ εἴληφεν, ἀλλὰ ἐκ τούτων ἀπέστη. Τίς τοίνυν τολμή-
σειε παρακολουθῶν τούτους προφήτας καλεῖν, καὶ μὴ μᾶλλον πλάνους
εἶναι τοὺς τοιούτους; Χριστὸς γὰρ ἡμᾶς ἐδίδαξε λέγων ὅτι, *Τὸ πνεῦμα
τὸ παράκλητον ἀποστέλλω ὑμῖν·* καὶ τὰ σημεῖα διδοὺς ἔλεγεν ὅτι,
Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει· ὡς τὰ ἀληθῆ ἔστιν ἰδεῖν ὅτι οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι
τὸ παράκλητον πνεῦμα λαβόντες Χριστὸν ἐδόξασαν, οὗτος δὲ ὁ Μον-
τανὸς ἑαυτὸν δοξάζει. Ὁ κύριος τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐδόξασε, καὶ ὁ
κύριος πάλιν ὁ Χριστὸς τὸ πνεῦμα ἐδόξασε, λέγων αὐτὸ πνεῦμα ἀλη-
θείας, ὁ Μοντανὸς δὲ ἑαυτὸν δοξάζει μόνον, καὶ λέγει εἶναι πατέρα
παντοκράτορα καὶ ἐν αὐτῷ ἐνοικῆσαι, ἵνα πανταχόθεν δειχθῇ οὐκ αὐ-
τὸς ὢν, οὐδὲ ὑπ᾽ ἐκείνου ἀπεσταλμένος, οὐδὲ παρ᾽ αὐτοῦ λαμβάνων.
Ἐν γὰρ τῷ κυρίῳ ηὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικῆσαι
pag. 413. σωματικῶς, καὶ ἀπὸ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες οἱ προφῆται εἰ-
λήφασι, κατὰ τὸν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου λόγον. Καὶ ὁρᾷς πῶς πάντες
οἱ παλαιοὶ Χριστὸν κατήγγελλον, καὶ οἱ μετέπειτα Χριστὸν ἐδόξασαν
καὶ αὐτὸν ὡμολόγησαν. Μοντανὸς δὲ εἰςέφρησεν ἑαυτόν τινα λέγων,
ὅπως δειχθῇ ὅτι οὔτε ἔστιν, οὔτε ἀπ᾽ αὐτοῦ ἀπέσταλται, οὔτε παρ᾽
αὐτοῦ εἴληφεν.

3. ἔσεσθαι cod. *Rhedig.*

4. *Post vocabulum* δόξης *in edit. Cornarii asterisci nota conspicitur.*

quale Montanus finxit, sed hoc unum pollicetur: *Fulgebunt facies* Matth.
vestrae sicut sol. Itaque cum is penes quem omnis est potestas, qui- 13, 43.
que vere omnium dominus est, Christus, inquam, Iesus dominus
noster, solis instar illustrandos esse iustorum vultus definiat, qua
fronte centuplo clariores fore Montanus affirmat? Nisi forte illius
es similis, qui id primis hominibus pollicebatur: *Eritis sicut dii,* Gen. 3, 5.
quique ut ab ea quam consecuti fuerant gloria ac paradiso deiiceren-
tur et in exitii corruptelam incurrerent calliditate sua perfecit.

Sed haec insuper Montanus adiicit: *Ego sum dominus deus, qui* Cap. XI.
in homine versor. Praeclare quidem nos scriptura sacra et consen-
tanea sibi sancti spiritus doctrina commonitione sua comparat, ut
quae alieni sunt spiritus ad veri imitationem conficta dogmata ac ve-
ritati contraria discernamus. Statim enim ac Montanus hoc dixit,
ea nobis in memoriam revocavit quae a domino praenuntiata legun-
tur. Ita enim in evangelio testatus est: *Ego veni in nomine patris,* Ioann. 5, 43
et non suscepistis me: alius veniet in nomine suo, et talem suscipient.
Quocirca Montanum a sacris literis dissentire omnino demonstravi-
mus, idque nemini non perspicuum est qui eius scripta cum iudicio
revolverit. Quod si ita est, restat ut tam ipse ab ecclesia catholica
alienus existimetur quam eius haeresis, quae prophetas ac coelestia
illa dona penes se esse praedicat, quae nequaquam acceperit, sed
ab iis potius desciverit. Ecquis igitur, si paululum quid dicat in-
telligat, prophetas istos, ac non planos et veteratores appellandos
censeat? Christus enim nos docuit et: *Spiritum,* inquit, *paracle-* Ioann.
tum mittam ad vos. Nec non miraculis editis aiebat: *Ille me glorifi-* 16, 14.
cabit. Quod etiam reipsa contigisse cernimus, eo quod apostoli,
cum paracletum spiritum accepissent, Christum glorificaverunt. Mon-
tanus vero suam ipse gloriam celebrat. Dominus patrem suum glo-
rificavit. Idem ille spiritum quoque glorificavit, cum veritatis esse
spiritum docuit. Montanus unum se glorificat, ac patrem esse dicit
omnipotentem, qui in sese habitet, ut illud omnino constet, talem
eum non esse qualem se videri voluerit, nec ab coelesti illo patre
missum, nec a Christo quicquam accepisse. Nam in domino com-
placuit *omnem plenitudinem divinitatis habitare corporaliter;* et de ple- Col. 2, 9.
nitudine eius prophetae omnes acceperunt, ut Ioannes affirmat. Vi-
des sane quemadmodum Christum veteres omnes praedicarint, tum
qui postea secuti sunt Christum praeconio suo et confessione cele-
brarint. At Montanus violenter irrupit, mirificum quendam homi-
nem se esse iactitans, ut vel hoc ipso nec eiusmodi esse, nec ab illo
missus, nec ab eo quicquam accepisse monstretur.

Εἶτα πάλιν φησὶ τὸ ἐλεεινὸν ἀνθρωπάριον Μοντανὸς ὅτι, Οὔτε ἄγγελος, οὔτε πρέσβυς, ἀλλὰ ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς πατὴρ ἦλθον. Ταῦτα δὲ λέγων φωραθήσεται ἀλλότριος ὤν, Χριστὸν μὴ δοξάζων, ὃν πᾶν χάρισμα ἐκκλησιαστικὸν ἐν ἐκκλησίᾳ τῇ ἁγίᾳ δοθὲν ἐν ἀληθείᾳ ἐδόξασεν. Εὑρεθήσεται γὰρ ἐκτὸς εἶναι σώματος ἐκκλησίας καὶ κεφαλῆς τοῦ σύμπαντος, καὶ μὴ κρατῶν τὴν κεφαλὴν ἐξ ἧςπερ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον αὔξει, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ὁ γὰρ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἑαυτὸν ἔδειξεν ὄντως ὢν υἱὸς ἐν ἀληθείᾳ, Μοντανὸς δὲ ἑαυτὸν καὶ πατέρα λέγει.

Κεφ. ιβʹ. Πῶς τοίνυν, ὦ Φρύγες, ἡμῖν πάλιν ἐπαναστάντες πολέμιοι καὶ μεμορφωμένοι εἰς Χριστιανικὴν ἐπίκλησιν, βαρβάρων δὲ ἐπανῃρημένοι μάχην καὶ τῶν Τρώων καὶ Φρυγῶν μιμούμενοι τὸ πολέμιον, πῶς πεισθῶμεν ὑμῖν, λέγουσι διὰ χαρίσματα ἀφεστάναι τῆς ἐκκλησίας; οὐκέτι γὰρ χαρίσματα εἴη τὰ ἀλλότρια χαρισμάτων ὄντα, καὶ παρὰ τὸν χαρακτῆρα τὸν ὑπὸ κυρίου ὑπισχνούμενα, ὡς οἱ καθ᾽ ὑμᾶς προφῆται λέγουσιν. [1] Εἰςάγετε ἡμῖν πάλιν καὶ Μαξιμίλλαν· καὶ γὰρ καὶ τὰ ὀνόματα ἡμῶν διηλλαγμένα καὶ φοβερώτατα, καὶ οὔτε προςηνές τι καὶ γλυκύτατον ἔχοντα, ἀλλὰ ἄγριον καὶ βαρβαρικόν. Εὐθὺς γὰρ αὕτη ἡ Μαξιμίλλα ἡ παρὰ τοῖς τοιούτοις κατὰ Φρύγας οὕτω καλουμένοις, ἀκούσατε, ὦ παῖδες Χριστοῦ, τί λέγει· Ἐμοῦ μὴ ἀκούσητε, ἀλλὰ Χριστοῦ ἀκούσατε. Καὶ ἐν οἷς ἔδοξε Χριστὸν δοξάζειν πεπλάνηται. Εἰ γὰρ ἦν τοῦ Χριστοῦ, ἔλεγεν ἂν κατὰ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, ὡς ἕκαστος λέγει. Πέτρος μὲν πρῶτος λέγων ὅτι, Ἡμεῖς παρ᾽ αὐτοῦ ἠκούσαμεν· καὶ αὐτοῦ τοῦ κυρίου λέγοντος· Ὁ ὑμῶν ἀκούων ἐμοῦ ἀκούει· καὶ τοῦ Παύλου λέγοντος· Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς
pag. 411. κἀγὼ Χριστοῦ. Αὕτη δὲ ἀληθεύει ψευδομένη καὶ μὴ βουλομένη. καλῶς δὲ λέγει φάσκουσα, Ἀλλὰ Χριστοῦ. Πολλάκις γὰρ τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα ἀναγκάζεται ἑαυτὰ καθαιρεῖν, οὐκ ὄντα τῆς ἀληθείας, καὶ ὑποφαίνειν τὸν κύριον αὐτῶν, θέλοντα καὶ μὴ θέλοντα, δι᾽ ἀνάγκην. Ὡς ἡ παιδίσκη, ἡ ἔχουσα πνεῦμα Πύθωνος, ἔλεγεν, Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι τοῦ θεοῦ δοῦλοι τοῦ ὑψίστου εἰσί· καὶ τό, Τί ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; οἴδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. Ὡς καὶ αὕτη ἀναγκαζομένη ἔλεγεν αὐτῆς μὴ ἀκούειν, ἀλλὰ Χριστοῦ. Πῶς οὖν τοῦτο οἱ παρ᾽ αὐτῆς ἀκηκοότες καὶ αὐτῇ πεπιστευκότες βούλονται αὐτῆς ἀκούειν παρ᾽ αὐτῆς μαθόντες μὴ αὐτῆς ἀκούειν, ἀλλὰ κυρίου; Καὶ γὰρ ἀληθῶς ἐπίγεια φθεγγομένης αὐτῆς, εἰ παρῆν αὐτοῖς σύνεσις, οὐκ ἔδει αὐτὴν ἀκούεσθαι· καὶ μὴ λέγε ὅτι παρηκολούθει. Οὐ

Cap. XII. — 1. εἰςάγετε *correxit Petavius. Libri tam scripti quam editi habent* εἰςάγεται.

Pergit Montanus infelix homuncio: *Non angelus*, inquit, *non legatus aliquis, sed egomet deus pater accessi.* Qua sua voce alienus esse deprehenditur, qui Christum minime praedicatione sua celebraverit, quem coeleste omne donum divinitus ecclesiae collatum vere semper ac magnifice praedicavit. Quare extra corpus ecclesiae, totiusque corporis caput esse reperietur, nec cum illo, inquam, cohaerere capite, *ex quo totum corpus coagmentatum crescit*, ut scri- Col. 2, 19. ptura loquitur. Quippe dominus noster Iesus Christus ita semetipsum declaravit, revera ut germanum esse parentis filium ostenderet. Montanus contra vel parentem se esse gloriatur.

Quae cum ita sint, quo tandem pacto, Phryges, qui contra nos Cap. XII. novi iterum hostes consurgitis, et externa quadam specie Christianum ad nomen usurpandum illuditis, ac Troianorum et Phrygum hostile in nos odium imitamini, qui nos, inquam, habere fidem vobis possumus, cum ob coelestia dona vos ab ecclesia discessisse iactatis? Non enim coelestia esse dona possunt quae tantopere sunt ab eiusmodi donis aliena, quaeque praeter institutam a domino formam ac rationem ostenditis, quemadmodum prophetae vestri profitentur. Sed Maximillam nescio quam nobis obtruditis; quippe vel ipsa nomina vestra a communi usu remota sunt et ad terrorem composita, neque mite quicquam illis inest aut iucundum, sed barbarum et agreste. Haec igitur Maximilla, quam Phryges isti praedicant, audite, Christi filii, quemadmodum loquitur: *Me quidem non audite, sed Christum audite.* Quibus verbis, licet Christo honorem habere videatur, iisdem tamen ipsis errorem suum demonstrat. Nam si Christi foret, eandem in loquendo formulam adhiberet, qua apostoli omnes singillatim usi sunt. Imprimis Petrus, *Nos*, inquit, *ab illo* Act. 4, 20. 2. Petr 1, 18. *audivimus.* Sed et dominus ipse dixit, *Qui vos audit, me audit.* Luc. 10, 16. Paulus item: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* At illa men- 1. Cor. 11, 1. tiendo vel invita verum dicit: recteque istud adiicit, *sed Christum.* Saepe enim impuri spiritus semetipsos coguntur evertere, cum a veritate abhorreant, ac dominum suum, velint nolint, necessario declarant. Quemadmodum puella illa Pythonico spiritu praedita clamabat, *Homines isti dei altissimi servi sunt.* Quo et illud pertinet: Act. 16, 16. *Cur venisti ante tempus torquere nos? Novimus qui sis, sanctus dei.* Matth. 8, 29. Ita Maximilla vi quadam impulsa audiri se minime vult, sed Christum. Qui igitur hoc ab illa audierint eique crediderint, cur eam diutius audiunt, cum non ipsam, sed Christum audiendum ab illamet ipsa didicerint? Et vero cum nonnisi terrena quaedam effutiat, si ullus in eis sensus inesset, audire illam nequaquam oporteret. Nec est quod obiicias hanc intellexisse quid diceret. Non enim intelli-

γὰρ παρακολουθοῦντός ἐστι τὸ διδάσκειν, καὶ ἑαυτὸν ἀνατρέπειν. Εἰ γὰρ ὅλως λέγει, Μή ἀκούετέ μου, ποῖον ἦν τὸ πνεῦμα τὸ λαλοῦν ἐν αὐτῇ; Εἰ αὐτὴ ἔλεγεν [2] ἢ ἄνθρωπος, ἄρα οὐκ ἦν ἐν πνεύματι ἁγίῳ. Ἡ γὰρ λέγουσα, Μὴ ἀκούετέ μου, [3] δῆλον, τὸ ἀνθρώπινον ἔλεγε, καὶ οὐκ ἦν ἐν πνεύματι ἁγίῳ· ἡ δὲ μὴ οὖσα ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἄνωθεν, οὖσα δὲ τοῦ ἀνθρωπίνου φρονήματος, οὐδὲν ἐγίνωσκε, καὶ οὐκ ἦν ἄρα πνεῦμα ἅγιον, ἀλλὰ ἀνθρωπίνῳ φρονήματι ἐλάλει καὶ ἐφθέγγετο. Εἰ δὲ πνεύματι ἁγίῳ ἐλάλει καὶ ἐπροφήτευε, ποῖον ἄρα ἦν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ λέγον, Ἐμοῦ μὴ ἀκούετε; Καὶ πολλή ἐστι τῆς ἀπάτης ἡ τύφλωσις, καὶ μέγας ἐστὶν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ὁ κατὰ πάντα τρόπον ἡμᾶς συνετίζων εἰς τὸ εἰδέναι ποῖα τὰ ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου λελαλημένα, πὴ μὲν ἐκ προσώπου πατρὸς, πὴ δὲ ἐκ προσώπου υἱοῦ, πὴ δὲ ἐκ προσώπου τοῦ ἁγίου πνεύματος. Καὶ εἰ τὸ ἐν Μαξιμίλλῃ πνεῦμα ἅγιον ἦν, οὐκ ἀπηγόρευε τὰ ἴδια ῥήματα. Ἓν γάρ ἐστι τὸ ἅγιον πνεῦμα, τὸ διαιροῦν ἑκάστῳ ὡς βούλεται. Λέγεται δὲ πνεῦμα εὐσεβείας, καὶ λέγεται εἶναι πνεῦμα Χριστοῦ, καὶ πνεῦμα παρὰ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον, οὐκ ἀλλότριον πατρὸς καὶ υἱοῦ ὄν. Ἄρα οὐκ ἔλεγε, Μὴ ἀκούετέ μου. Τὰ γὰρ Χριστοῦ τὸ πνεῦμα ἐλάλει, καὶ ὁ Χριστὸς τὸ πνεῦμα ἀποστέλλει, καὶ ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, καὶ ὁ κύριος τὰ τοῦ πατρὸς λέγει, καὶ
pag. 415. ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα γινώσκωσιν αὐτὸν καὶ δοξάσωσι, καθὼς δοξάζουσι τὸν πατέρα. Καὶ διέπεσε κατὰ πάντα τρόπον ἡ τῶν ἀπαλλοτριούντων ἑαυτοὺς διάνοια ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀκολουθίας.

Κεφ. ιγ΄. Φάσκει δὲ πάλιν ἡ αὐτὴ Μαξιμίλλα, ἡ τῆς παρακολουθίας καὶ διδασκαλίας γνῶσις, ἵνα χλευαστικῶς εἴπω, ὅτι, Ἀπέστειλέ με κύριος τούτου τοῦ πόνου καὶ τῆς ἐπαγγελίας καὶ τῆς συνθήκης αἱρετιστὴν, μηνυτὴν, ἑρμηνευτὴν, ἠναγκασμένον, θέλοντα καὶ μὴ θέλοντα, μαθεῖν γνῶσιν θεοῦ. Σκοπήσωμεν οὖν τῆς ἡμῶν ζωῆς τὴν εὐσταθῆ βάσιν καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ φωτὸς, ὦ ἀγαπητοὶ, καὶ μὴ σφαλῶμεν διὰ τῶν λόγων τῶν τοῦ δι' ἐναντίας καὶ τοῦ βοσκήματος τοῦ ἀλλοτρίου πνεύματος. Ὅρα γὰρ ἐνταῦθα τὸν οὕτως λαλήσαντα, ἠναγκασμένον ἑαυτὸν ἀποφήναντα, οὐχ ἑκουσίᾳ γνώμῃ. Ὁ δὲ κύριος ἡμῶν οὐκ ἄκων ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, οὐδὲ μετὰ ἀνάγκης ἀπὸ πατρὸς ἀπεστάλη, ἀλλὰ ἅμα σὺν πατρὶ ἔχων τὸ θέλειν, καὶ σὺν ἁγίῳ πνεύματι τὸ παρέχειν, καὶ ὡσαύτως ἅμα σὺν τῷ πατρὶ τὸ θέλειν ἔχει, καὶ τὸ οὐχὶ μετὰ ἀνάγκης ταύτην τὴν χάριν πᾶσι διδόναι, ἀλλὰ δι' ὑπερβολὴν φιλαν-

2. ἢ pro ἡ, *quod libri habent, Petavius scribendum proposuit;* ἢ *usurpavit quomodo* ἤτοι.

gentis esse potest contra se docere aliquid ac sibi ipsi refragari. Nam si omnino ita loquitur: *Ne me auditote*, qualisnam hic qui in ea loquebatur spiritus fuit? Quod si per sese ipsa quatenus homo erat ita pronuntiavit, non igitur spiritus eam sanctus afflaverat. Quae enim audiri se prohibet, humanum quiddam procul dubio significat, nec impulsu sancti spiritus agitur. Porro quae coelitus hausto illo spiritu minime ducebatur, sed humana duntaxat sapientia, noverat nihil. Non erat igitur in ea spiritus sanctus, sed humana, ut dixi, sapientia universa pronuntiabat. Alioqui si sancti spiritus loqueretur ac vaticinaretur instinctu, quis ille demum spiritus extitit, qui audiri se nollet? Magna profecto mendacii est errorisque caecitas: magnus porro dei sermo, qui nos omni ratione ad ea discernenda instituit, quae sancti spiritus impulsu prolata sunt, quae partim ex persona patris, partim ex persona filii, partim ex spiritus sancti persona dicuntur. Atqui si ille qui in Maximilla fuit spiritus sanctus extitisset, nunquam suis ipse verbis contradiceret: *Unus* 1.Cor.12,11.
enim est spiritus sanctus, qui dividit singulis prout vult. Qui et pietatis et Christi spiritus vocatur, et a patre procedens, et a filio accipiens, et a patre ac filio minime alienus appellatur. Non igitur dixisset, *Ne me auditote.* Quae enim Christi sunt spiritus loquebatur. Christus quippe spiritum mittit, et in spiritu sancto daemones eiicit; dominus vero quae patris sunt eloquitur; et, *Filium pater* Ioann. 10, 36.
sanctificavit, ac misit in mundum, ut cognoscant ipsum et glorificent quemadmodum glorificant patrem. Sic istorum hominum, qui se a Christi secta ac disciplina segregant, funditus labefactatur opinio.

Atenim Maximilla pergit, summa illa intelligentiae doctrinaeque vis, ut id ioci obiter aspergam: *Dominus me misit*, inquit, *laboris huius, ac professionis, et foederis velut sectae antistitem, enarratorem et interpretem, et quidem ad percipiendam dei notitiam, vellem, nollem, maiori quadam necessitate compulsum.* Hic nos igitur, carissimi, vitae nostrae solidum et stabile firmamentum ac viam lucis consideremus, neque contrarium insistentis, hoc est peregrino spiritu agitatae pecudis eiusmodi vocibus in errorem abducamur. Quid enim ille dicat animadverte: Non sua sponte se, sed coactum id suscepisse declarat. Atqui dominus noster in hunc orbem haud invitus descendit, nec a patre ulla adhibita necessitate missus est. Sed cum communem cum patre voluntatis usum et cum spiritu sancto largiendi munus habeat, una et ut velit ei cum patre convenit, et ut citra necessitatem ullam, pro sua duntaxat incredibili benigni-

3. δῆλον ὅτι τὸ *volebat Gatakerus Opp. Crit. p. 796.*

θρωπίας. Καὶ οὕτω καὶ οὓς ἐκάλεσε, μετὰ προαιρέσεως κέκληκεν, οὐκ ἀνάγκην ἐπιβάλλων, οὐ κλοιὸν ἐπιτιθέμενος. Φάσκει γὰρ ὅτι, Διψῶντες ἔλθετε πρός με· καὶ πάλιν, Εἴ τις θέλει ἔρχεσθαι πρός με, ἀρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀκολουθείτω μοι· καὶ διὰ Ἡσαΐου τοῦτο αὐτὸ φθεγγόμενος ἔλεγεν· Ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου. Καὶ ὕστερον, ἵνα δείξῃ ὁ προφήτης ὅτι τίς ἐστιν ὁ λέγων, ἔφη, Τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Καὶ ὁρᾷς κατὰ πάντα τρόπον τὴν πρὸς τὸν θεῖον γράμμα τούτων διαφωνίαν, καὶ τὴν ἀλλοίαν ὑπόνοιάν τε καὶ ὑπόληψιν παρὰ τὴν τοῦ θεοῦ πίστιν καὶ ἀκολουθίαν; Καὶ γὰρ καὶ Μαξιμίλλα τοὺς θέλοντας καὶ μὴ θέλοντας ἔλεγεν ἀναγκάζειν· ὡς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ῥητοῦ ψεύσεται ἡ τοιαύτη. Οὔτε γὰρ θέλοντας ἐδίδαξε γνῶσιν θεοῦ, ἣν οὐκ ᾔδει, οὐδὲ τοὺς μὴ θέλοντας ἠνάγκασεν. Αὐτίκα οὐ πάντες οἱ ἐν τῷ κόσμῳ οἴδασι τί ἐστιν ὄνομα Μαξιμίλλης, οὐδὲ τῶν αὐτῆς λόγων τὸ παράφθεγμα· καὶ κατὰ πάντα τρόπον διέπεσεν ἡ τούτων πεπλανημένη ἐπίνοια, οὐκ οὖσα τῆς τοῦ θεοῦ ἀληθείας.

Κεφ. ιδ'. pag. 416. Τιμῶσι δὲ οἱ τοιοῦτοι καὶ τόπον τινὰ ἔρημον ἐν τῇ Φρυγίᾳ, Πέπουζάν ποτε καλουμένην πόλιν, νῦν δὲ ἠδαφισμένην, καί φασιν ἐκεῖσε κατιέναι τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Ὅθεν ἀπερχόμενοι μυστήριά τινα ἐπιτελοῦσιν ἐν τῷ τόπῳ καὶ ἁγιάζουσιν, ὡς ὑπολαμβάνουσιν. Ἔστι γὰρ καὶ τὸ γένος ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ καὶ Γαλατίᾳ, καὶ ἐν τῇ προειρημένῃ Φρυγίᾳ, ὅθεν κατὰ Φρύγας ἡ αἵρεσις καλεῖται· ἀλλὰ καὶ ἐν Κιλικίᾳ, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ πλεῖστον.

Ἵνα δὲ μηδὲν καταλείψωμεν τῶν πρὸς ὄνομα ἑκάστης αἱρέσεως ὑφ' ἡμῶν προδεδηλωμένης, καὶ περὶ τοῦ Τασκοδρουγιτῶν ὀνόματος αὖθις ἐροῦμεν. Ἔστι γὰρ τὸ ὄνομα τοῦτο ἢ ἐν αὐτῇ ταύτῃ, ἢ ἐν τῇ μετὰ ταύτην τῶν Κυϊντιλλιανῶν καλουμένῃ· ἀπ' αὐτῶν γὰρ τούτων ὁρμᾶται καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα. Καλοῦνται δὲ διὰ τοιαύτην αἰτίαν Τασκοδρουγῖται. Τασκὸς παρ' αὐτοῖς πάσσαλος καλεῖται, Δροῦγγος δὲ μυκτὴρ, εἴτουν ῥύγχος, καλεῖται, καὶ ἀπὸ τοῦ τιθέναι ἑαυτῶν τὸν δάκτυλον τὸν λεγόμενον λιχανὸν ἐπὶ τὸν μυκτῆρα ἐν τῷ εὔχεσθαι, δῆθεν κατηφείας χάριν καὶ ἐθελοδικαιοσύνης, ἐκλήθησαν ὑπό τινων Τασκοδρουγῖται, τουτέστι Πασσαλορυγχῖται. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ αἱρέσει, ἢ ἐν τῇ συζύγῳ ταύτης τῆς τῶν Κυϊντιλλιανῶν, εἴτουν Πρισκιλλιανῶν καὶ Πεπουζιανῶν καλουμένῃ, δεινόν τι καὶ ἀθέμιτον ἔργον φασὶ γίνεσθαι. Παῖδα γὰρ κομιδῇ νήπιον κατὰ ἑορτήν τινα δι' ὅλου τοῦ σώματος κατακεντῶντες ῥαφίσι χαλκαῖς τὸ αἷμα αὐτοῦ προςπορίζονται ἑαυτοῖς, εἰς ἐπιτήδευσιν δῆθεν θυσίας.

Κεφ. ιε'. Ἀρκέσει δὲ ἡμῖν ἃ καὶ περὶ ταύτης εἰρήκαμεν, ὦ ἐπιπόθητοι. [1] Ἐπηγγειλάμεθα γὰρ ἀπὸ [2] ἑκάστης μὲν αἱρέσεως μὴ φθονῆσαι, ἀλλὰ

Cap. XV. — 1. *Supra lib. I. tom. I. prooem. cap. 2.*

tate, beneficium hoc in universos conferat. Sic quos vocavit, voluntarios utique vocavit, non ut ullam vim adhiberet aut collo vinculum innecteret. Ita enim loquitur: *Omnes sitientes venite ad me.* Isai. 55, 1.
Item: *Si quis vult venire ad me, abneget semetipsum et sequatur me.* Matth. 16, 24.
Quinetiam per Esaiam ita dixit: *Si volueritis et audieritis me.* Ac Isai. 1, 19.
deinceps, ut quisnam loqueretur propheta declararet: *Os enim,* in- Ibid. 58, 14.
quit, *domini locutum est ista.* Iamne vides istos cum sacris literis nulla ex parte convenire, sed abhorrentem a consentanea divinae fidei doctrina sententiam erroremque defendere? Etenim Maximilla volentes nolentes cogere se dicebat, ut vel hoc ipso dicto mendacium eius possit agnosci. Nam nec volentes dei quam non habebat cognitionem edocuit, neque vim nolentibus attulit. Non enim omnes qui toto orbe sunt Maximillae nomen sciunt, aut eius falsa dogmata et sermones audierunt. Sic omnino conficta illorum somnia nugaeque concidunt, ut quae nihil habeant cum divina veritate commune.

Ceterum iidem illi desertum quendam in Phrygia locum praeci- Cap. XIV.
pue venerantur, ubi Pepuza quondam oppidum fuit, quod hodie solo aequatum est. Eo siquidem descendere coelestem Hierusalem affirmant. Ergo illo proficiscuntur, ac mysteria quaedam obeunt, sacrisque ceremoniis pro sua opinione celebrant. Est enim hominum illa factio per Cappadociam, Galatiam Phrygiamque, quam ante commemoravimus, dispersa; unde et secundum Phrygas secta dicitur. Sed et in Cilicia et Constantinopoli frequentissima cernitur.

Postremo ne quid omisisse videamur, quod ad singularum comprehensarum a nobis haereseon appellationem pertinet, de Tascodrugitarum voce nonnulla dicenda sunt. Hoc enim nomen vel penes hanc ipsam, vel penes sequentem Quintillianorum haeresin resedit. Indidem enim hoc vocabulum originem accepit. Igitur Tascodrugitae idcirco cognominati sunt, quod τασκὸς illorum lingua paxillum significat, δροῦγγος vero nasum sive rostrum. Quod igitur inter orandum indicem manus digitum naso imponunt, ut animi tristitiam et affectatam quandam sanctitatem prae se ferant, a nonnullis ideo Tascodrugitae nominantur, quasi *Paxillonasones* dixeris. Sed in hac Montani, vel in eius germana Quintillianorum, aut certe Priscillianorum et Pepuzianorum, haeresi horrendum quiddam ac detestandum fieri dicitur. Nam infantulum per solenne quoddam festum acubus aereis toto corpore pungentes exceptum sanguinem sacrificiis suis adhibent.

Sed de hac haeresi satis hactenus. Hoc enim in unaquaque sus- Cap. XV.
cepimus, nihil ut praetermitteremus, sed ingenue communicaremus

2. ἑκάστης τῆς μὲν *cod. Rhedig. et libri editi. Secutus sum Petavii emendationem.*

ὑποφῆναι [3] ἅτε δι᾽ ἀκοῆς, ἅτε ὑπὸ ἐγγράφων, καὶ ἅτε ὑπό τινων ἀληθῶς πιστωσαμένων τὴν ἡμῶν ἔννοιαν κατειλήφαμεν· ἵνα μηδέν τι περιττὸν [4] ὧν γε ἔγνωμεν ποιησάμενοι ὑπὸ συνείδησιν δόξωμεν εἶναι μὴ ὀρθὰ καὶ αὐτοὶ ἐφευρίσκοντες κατὰ ἀνθρώπων λέγειν, ἀλλὰ ὑποπίπτοντες πάθει, ᾧ καὶ αὐτοὶ ὑπέπεσαν, ἀλήθειαν μὴ λέγοντες, ἀλλὰ κηρύσσοντες ἃ μὴ ἑωράκασιν, οὐδὲ ἤκουσαν, οὐδὲ παρὰ τῆς ἀληθῶς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου πνεύματος παρειλήφασιν. Ἀκριβῶς δὲ πάντα, ὡς
pag. 417. ἔφην, διεξερχόμενοι περὶ ἑκάστης αἱρέσεως, τὸ μὲν δεινὸν ἀποκαλύπτοντες εἰς διόρθωσιν τῶν παρεντυγχανόντων, καὶ διὰ τῆς ἀνατροπῆς [5] ἀπὸ τῶν θείων λόγων καὶ ἐξ ὀρθῶν λογισμῶν ποιούμενοι ἰατικὸν, ὡς εἰπεῖν, φάρμακον, κατὰ διττοὺς τρόπους κατασκευάζοντες ἐν κυρίῳ, τοῖς μὲν διερχομένοις εἰς τὸ [6] ἀνασφῆλαι τῆς νόσου καὶ τῆς τοσαύτης ἀλγηδόνος, τοῖς δὲ μηδὲ παρεμπεσοῦσί ποτε προκαταληπτικὸν, ὡς εἰπεῖν, τὸ βοήθημα τοῦ τῆς ἀληθείας φαρμάκου μεταδιδόντες τοῖς συνετοῖς μαθηταὶ καὶ αὐτοὶ κληθῶμεν τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος, βοηθοῦ ὑπάρχοντος σωμάτων καὶ ψυχῶν.

Ὡς δὲ καὶ τὴν ἐνταῦθα ἱκανῶς εἰσηγησάμενοι περὶ ταύτης τῆς αἱρέσεως ἐργασίαν, σὺν δυνάμει Χριστοῦ, ἐπὶ τὰς ἑξῆς προβῆναι ἑαυτοὺς ἐπιδῶμεν, τὸν μὲν ἰὸν καὶ τὰ ἀγκιστροειδῆ τῶν ὀδόντων [7] αὐτῆς φάρμακα ἐν τῷ τῆς ἀληθείας τοῦ σταυροῦ ξύλῳ καταθλάσαντες, τῇ Αἱμορροίᾳ ἐχίδνῃ [8] ἐοικυίας, ἧς ἡ λύμη τῶν δεδηγμένων [9] τὸ αἷμα παντὸς τοῦ σώματος ἐκκρίνει, καὶ οὕτως [10] τὸν θάνατον ἐμβάλλει. Αὕτη γὰρ καὶ ἡ τῶν Κυϊντιλλιανῶν αἵρεσις τοῦτο ἐπιτελεῖ. Ἀφθόρου γὰρ παιδὸς κατακεντᾷ τὸ σῶμα, καὶ τὸ αἷμα δῆθεν εἰς μετάληψιν ἀποφέρεται, εἰς μυσταγωγίαν ὀνόματος Χριστοῦ τοὺς ἠπατημένους πλανῶσα.

Ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἐν δυνάμει Χριστοῦ προσερχόμενοι τὴν αὐτοῦ ἀλήθειαν ἐπικαλεσώμεθα, ὅπως ἑκάστης πλάνης [11] ἰχνηλατήσαντες τὴν δύναμιν, φωράσαντές τε καὶ ἐλέγξαντες, θεῷ ἐν πᾶσι συνήθως εὐχαριστήσωμεν.

3. *ἅτε δι᾽ ἀκοῆς emendatio est Petavii. Libri habent εἴ τε δι᾽ ἀκοῆς.*

4. *ὧν γε scripsi pro ὧν τε, quod libri editi praebent. Petavius particulam τε uncinis inclusisse acquievit. In cod. Rhedig. illud ὧν τε plane desideratur.*

5. *ἀπὸ τῶν θείων ego. Libri habent τῶν ἀπὸ θείων.*

6. *ἀνασφῆλαι ed. princ.*

7. *αὐτοῖς cod. Rhedig.*

8. *ἐοικυίας ego, cum Gatakero. Libri habent ἐοικυίᾳ vel ἐοικίᾳ.*

quod vel auditione compertum, vel aliorum scriptis proditum, vel nonnullorum qui fidem nobis fecissent testificatione cognitum haberemus, ne si plura quam quae accepimus mandare scriptis velimus, in eam suspicionem merito veniamus, prava nos quaedam et absurda eo confinxisse studio, ut ad haereticorum invidiam iis adscriberemus, eodemque quo illi crimine teneamur qui veri nihil afferunt, sed quae nunquam aut audierint aut viderint aut germana spiritus sancti disciplina didicerint, in medium adducunt. Cum igitur accurate, uti diximus, omnia quae ad unamquamque spectant haeresin comprehendamus, adeo ut quod in illis exitiosum est ac pestiferum ad lectorum emendationem significemus, et ad illud ipsum propulsandum partim e scripturis, partim ex recta ratione velut medicamentum confecerimus; cuius esset opportunitas duplex, ut et quia ea contagione laborarent, iis lectis ab omni penitus morbo ac tam intolerabili cruciatu relevarentur, et qui immunes hactenus fuissent, eo ad cautionem uterentur. Hoc, inquam, veritatis medicamentum dum prudentibus repraesentamus, id agimus, ut discipulorum Christi discipuli nominemur, et huius adeo ipsius, qui est corporum animorumque servator.

Nunc posteaquam satis superque in hac confutanda haeresi versati fuimus, opitulante Christo ad ceteras aggrediamur, earumque virus, hoc est hamatos venenatosque dentes, veritatis quae est in cruce velut quodam fuste comminuamus. Quam enim subiecimus, Haemorrhoeae viperae similis est, cuius virus ea vi praeditum est, ut eorum quos momorderit omnem e corporibus sanguinem excernat, itaque conficiat. Quod ipsum Quintillianorum praestat haeresis. Innocentis enim pueruli confosso corpore sanguinem omnem excipit, quo in celebrandis participandisque mysteriis ad circumveniendos homines nefarie abutitur.

Postremo antequam nos Christi potentia freti ad reliquas accingamus, illius veritatem imploremus, ut erroris cuiusque vestigia subodorati, eiusdem comperta disiectaque vi, deo in omnibus pro eo ac solemus gratiam habeamus.

9. *Ita supplevi haec verba, Cornarium atque Petavium secutus, quibus adstipulatus est Gatakerus quoque Opp. Crit. p. 796. Nam τὸ αἷμα in libris non extat. In seqq. pro λύμη ed. Petav. vitiose λύμῃ scriptum habet.*

10. *τὸν θάνατον ἐμβάλλει ego, cum Gatakero. εἰς τὸν θάνατον ἐμβάλλει Petavius. τὸν θάνατον ἐκβάλλει libri tam scripti quam editi.*

11. *ἰχνιατήσαντες cod. Rhedig.*

ΚΑΤΑ ΚΥΙΝΤΙΛΛΙΑΝΩΝ

εἴτ' οὖν Πεπουζιανῶν *τῶν καὶ Πρισκιλλιανῶν, οἷς συνέπονται Ἀρτοτυρῖται. κθ' ἢ καὶ μθ'.

Κεφ. α'. *Κυϊντιλλιανοὶ δὲ πάλιν, οἱ καὶ Πεπουζιανοὶ καλούμενοι, Ἀρτοτυρῖταί τε καὶ Πρισκιλλιανοὶ λεγόμενοι, οἱ αὐτοὶ μὲν ὄντες κατὰ Φρύγας, καὶ ἐξ αὐτῶν ὁρμώμενοι, διῄρηνται δὲ κατά τινα τρόπον. Φασὶ γὰρ οὗτοι οἱ κατὰ Φρύγας, εἴτουν Πρισκιλλιανοὶ, ἐν τῇ Πεπούζῃ ἢ*
pag. 418. *Κυΐντιλλαν ἢ Πρισκίλλαν, οὐκ ἔχω ἀκριβῶς λέγειν, μίαν δὲ ἐξ αὐτῶν, ὡς προεῖπον, ἐν τῇ Πεπούζῃ κεκαθευδηκέναι, καὶ τὸν Χριστὸν πρὸς αὐτὴν ἐληλυθέναι συνυπνωκέναι τε αὐτῇ τούτῳ τῷ τρόπῳ, ὡς ἐκείνη ἀπατωμένη ἔλεγεν. Ἐν ἰδέᾳ, φησὶ, γυναικὸς ἐσχηματισμένος ἐν στολῇ λαμπρᾷ ἦλθε πρός με Χριστὸς, καὶ ἐνέβαλεν ἐν ἐμοὶ τὴν σοφίαν, καὶ ἀπεκάλυψέ μοι τουτονὶ τὸν τόπον εἶναι ἅγιον, καὶ ὧδε τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατιέναι. Διό [1] φασι καὶ ἄχρι τῆς δεῦρο μυοῦσθαί τινας οὕτω γυναῖκας ἐκεῖσε ἐν τῷ τόπῳ καὶ ἄνδρας, πρὸς τὸ ἐπιμεινάσας αὐτὰς ἢ αὐτοὺς τὸν Χριστὸν θεωρῆσαι. Γυναῖκας οὖν παρ' αὐτοῖς καλοῦνται προφήτιδες· οὐ πάνυ δὲ σαφῶς οἶδα, ἢ παρ' αὐτοῖς, ἢ παρὰ τοῖς κατὰ Φρύγας. Ὁμοῦ γάρ εἰσι, καὶ αὐτὸ τὸ φρόνημα κέκτηνται.*

Κεφ. β'. *Κέχρηνται δὲ οὗτοι παλαιᾷ καὶ νέᾳ διαθήκῃ, καὶ ἀνάστασιν νεκρῶν ὁμοίως φάσκουσι. Κυΐντιλλαν δὲ ἔχουσιν ἀρχηγὸν ἅμα Πρισκίλλῃ, τῇ καὶ παρὰ τοῖς κατὰ Φρύγας. Φέρουσι δὲ μαρτυρίας πολλὰς ματαίας, χάριν διδόντες τῇ Εὔᾳ, ὅτι πρώτη βέβρωκεν ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς φρονήσεως. Καὶ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Μωϋσέως ὡς προφήτιδα λέγουσιν, εἰς μαρτυρίαν τῶν παρ' αὐτοῖς καθισταμένων γυναικῶν ἐν κλήρῳ. Ἀλλὰ, [1] φησὶ, τέσσαρες θυγατέρες ἦσαν τῷ Φιλίππῳ προφητεύουσαι. Πολλάκις δὲ ἐν τῇ ἑαυτῶν ἐκκλησίᾳ εἰσέρχονται λαμπαδηφοροῦσαι ἑπτά τινες παρθένοι, λευχείμονες, δῆθεν ἐρχόμεναι ἵνα προφητεύσωσι τῷ λαῷ. Αἱ δὲ τρόπον τινὰ ἐνδεικνύμεναι ἐνθουσιασμοῦ τοῖς παροῦσι λαοῖς ἀπάτην ἐργάζονται, κλαίειν τε ποιοῦσιν, ὡς οἶκτον μετανοίας ἄγουσαι δάκρυα χεόμεναι, καὶ σχήματί τινι ἐποδυρόμεναι τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον. Ἐπίσκοποί τε παρ' αὐτοῖς γυναῖκες, καὶ πρεσβύτεροι γυναῖκες, καὶ τὰ ἄλλα· ὡς μηδὲν διαφέρειν [2] φύσιν. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε ἄρσεν, οὔτε θῆλυ. Ταῦτά ἐστιν ἃ κατειλήφαμεν. Ἀρτοτυρίτας δὲ αὐτοὺς καλοῦσιν ἀπὸ τοῦ ἐν τοῖς αὐτῶν μυστηρίοις ἐπιτιθέντας ἄρτον καὶ τυρὸν [3] καὶ οὕτως ποιεῖν τὰ αὐτῶν μυστήρια.*

* τῶν *addidi ex cod. Rhedig.*

Cap. I. — 1. φασι *correxi cum Cornario et Petavio. Libri habent* φησὶ.

Cap. II. — 1. *Fortasse* φασὶ.

2. φύσιν *scripsi cum Petavio, pro* φησιν, *quod libri retinent. Cornarius volebat* φασίν, *cum verteret: et alia quae nihil differre dicunt.*

3. *Hoc* καὶ *delendum videtur.*

ADVERSUS QUINTILLIANOS

sive Pepuzianos et Priscillianos quibus accedunt et Artotyritae, haeresis XXIX., sive XLIX.

Quintilliani, qui et Pepuziani vocantur, et Artotyritae ac Pri- Cap. I.
scilliani, inter Phrygas censentur, et ab iis exorti sunt, sed nonnihil tamen discrepant. Etenim Phryges isti sive Priscilliani Quintillam aut Priscillam, neque enim utra sit certo scimus, sed harum alteram dicunt Pepuzae aliquando somno correptam. Tum ad eam descendisse Christum ac simul cum ipsa eiusmodi habitu dormiisse, ut vana muliercula iactabat. *Muliebri*, inquit, *specie ac veste splendida venit ad me Christus, mihique sapientiam indidit, atque hunc locum sanctum esse significavit, in eumque sanctam Hierusalem delabi.* Ob id nonnullae ad hodiernum usque tempus mulieres ac viri eodem initiari cultu solent, ut ibidem excubantes Christum contemplentur. Quamobrem sive apud istos, sive apud Phrygas, prophetissae feminae nuncupantur. Nec utrorum id institutum sit satis comperi; propterea quod communiter degunt atque idem dogma profitentur.

Utrumque porro testamentum adhibent, et mortuorum resurre- Cap. II.
ctionem approbant. Quintillam vero cum Priscilla auctores suas praedicant, quam et Phryges asciscunt. Multas et vanissimas auctoritates circumferunt. Singularem Evae gratiam tribuunt, quod prima de scientiae fructu comederit. Sororem vero Moysis prophetissam iactitant, cuius exemplo suo illi cooptandarum in clerum mulierum instituto suffragantur. Quin et quatuor, inquiunt, Philippus prophetissas filias habuit. Saepenumero in illorum ecclesiam VII cum Act. 21, 9.
facibus virgines ingrediuntur, candida veste, ut populo videlicet oracula reddant. Hae cum speciem quandam furoris prae se tulerint, adstantibus illudunt, et ad fletum provocant, ut is poenitentiae luctus esse videatur. Nam et lacrymas profundunt, et toto corporis gestu vitam hominum deplorant. Apud eosdem mulieres episcopi sunt et presbyteri, et ad ceteros gradus alleguntur, nullum ut sexus discrimen servetur. *Nam in Christo Iesu neque mas est neque femina.* Gal. 3, 28.
Haec sunt quae de illis comperire potuimus. Ceterum Artotyritas eosdem idcirco vocant, quod ad celebranda mysteria sua panem et caseum adhibent.

Κεφ. γ'. Πᾶσα δὲ ἀνθρώπων χλεύη ἐν τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ τῆς ὀρθῆς πίστεως, καὶ εἰς ἀμηχανίαν τρέπεσθαι, καὶ εἰς διαφορὰν ἐνθουσιασμῶν
pag. 419. τε καὶ ἐνεργειῶν. Ἐκβακχευόμεναι γὰρ αἱ διάνοιαι ἀεὶ τοὺς μὴ κατέχοντας τὴν ἄγκυραν τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἐπιδιδόντας ἑαυτοὺς τῷ φέροντι κατὰ πᾶσαν ὁτιοῦν αἰτίαν. Κἄν τε γὰρ γυναῖκες παρ' αὐτοῖς εἰς ἐπισκοπὴν καὶ πρεσβυτέριον καθίστανται διὰ τὴν Εὔαν, ἀκούουσι τοῦ κυρίου λέγοντος, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει. Λέληθε δὲ αὐτοὺς καὶ ὁ ἀποστολικὸς λόγος ὅτι, Γυναικὶ οὐκ ἐπιτρέπω λαλεῖν, οὔτε αὐθεντεῖν ἀνδρός. Καὶ πάλιν, Οὐ γάρ ἐστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός· καὶ, Ὁ Ἀδὰμ οὐκ ἠπάτηται, ἀλλ' ἡ Εὔα πρώτη ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε. Καὶ ὢ τῆς πολυφόρου πλάνης τοῦ κόσμου τούτου.

Διὸ ὡς νωδόν τι καὶ ἀφροσύνης ἔμπλεον ἀσκαλαβώτου δίκην ταύτην παρελθὼν, ἐπὶ τὰς ἑξῆς βαδιοῦμαι, ὦ ἀγαπητοὶ, θεὸν [1] ἐπικαλούμενοι εἰς βοήθειαν τῆς ἡμετέρας ταπεινότητος, καὶ εἰς πλήρωσιν τῆς ἡμῶν ἐπαγγελίας.

ΚΑΤΑ ΤΕΣΣΑΡΕΣΚΑΙΔΕΚΑΤΙΤΩΝ
τριακοστὴ, ἡ καὶ πεντηκοστή.

Κεφ. α'. Ἀπὸ τούτων τῶν δύο αἱρέσεων ὁμοῦ ἀλλήλαις μιχθεισῶν, κατὰ Φρύγας τε καὶ Κυϊντιλλιανῶν ἤτοι Πρισκιλλιανῶν, ἀνέκυψε πάλιν τῷ κόσμῳ ἑτέρα αἵρεσις Τεσσαρεσκαιδεκατιτῶν, οὕτως καλουμένη. Καὶ οὗτοι μὲν πάντα ἔχουσιν ὡς ἡ ἐκκλησία, σφάλλονται δὲ ἀπὸ πάντων διὰ τὸ μὴ τῇ ἀκολουθίᾳ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ θεσμοῦ προσανέχειν, Ἰουδαϊκοῖς ἔτι μύθοις προσανέχοντες, καὶ οὔτε τὰ ἴσα αὐτοῖς δογματίζουσιν. Οὐ γὰρ ἃ λέγουσιν οἴδασιν, οὐδὲ περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται. Ἅπαξ γὰρ τοῦ ἔτους μίαν ἡμέραν τοῦ Πάσχα οἱ τοιοῦτοι φιλονείκως ἄγουσι· καί τοί γε περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος καλῶς καὶ ἴσως ἔχοντες, προφήτας [1] δὲ δεχόμενοι καὶ ἀποστόλους καὶ εὐαγγελιστὰς, ἀνάστασιν δὲ σαρκὸς ὁμοίως ὁμολογοῦντες, καὶ κρίσιν ἐσομένην καὶ ζωὴν αἰώνιον. Περιέπεσον δὲ [2] ἀστοχήματι καὶ αὐτοὶ οὐ τῷ τυχόντι· δῆθεν κεχρημένοι τῷ ῥητῷ ᾧ εἶπεν ὁ νόμος ὅτι, Ἐπικατάρατος ὃς οὐ ποιήσει τὸ Πάσχα τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνός.

pag. 420. Ἕτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν τὴν αὐτὴν μίαν ἡμέραν ἄγοντες καὶ τὴν αὐτὴν μίαν ἡμέραν νηστεύοντες καὶ τὰ μυστήρια ἐπιτελοῦντες ἀπὸ τῶν Ἄκτων

Cap. III. — 1. ἐπικαλούμενος *putabat Petavius, immemor quod Epiphanius enallagen numeri admodum frequentat.*

Verum enimvero ubi ab sincera religione semel aberratum est, Cap. III.
ridicula ac perturbata, quae ab hominibus geruntur, esse omnia necesse est: varia ut inde furoris genera, daemonumque in corpora impressiones oriantur. Nam qui veritatis ancoram minime retinent: sed ventorum flatibus quacumque se occasione permittunt; horum animi praecipites amentia feruntur. Quod enim mulierculas ad episcoporum aut presbyterorum ordinem asciscunt, idque ob Evam facere se dictitant, audiunt sane quod a domino dictum est: *Ad vi-* Gen. 3, 16.
rum erit conversio tua, et ipse dominabitur tibi. Quin illud ignorant apostoli praescriptum: *Mulieri non permitto loqui, neque in viros* 1.Cor.14,34.
auctoritatem habere. Item: *Non enim vir est a muliere, sed mulier* 1.Cor.11,8.
ex viro. Et, *Adam non est deceptus, sed Eva prior decepta in trans-* 1 Tim 2,14.
gressione fuit. O mundi huius vanitatem erroremque multiplicem!

Sed iam, carissimi, edentula hac et amentiae plena haeresi stellionis instar praeterita, reliquas aggrediamur: ac dei primum imploremus auxilium, ut is tenuitati nostrae subveniat, quo susceptum opus ad exitum perducamus.

CONTRA QUARTADECIMANOS.
Haeresis XXX., sive L.

Ex iis duabus inter se commistis Phrygum et Quintillianorum Cap. I.
sive Priscillianorum sectis nova quaedam conflata est et in orbem introducta Quartadecimanorum haeresis. Qui ceteris in rebus cum ecclesia consentientes, hoc ipso ab omnibus aberrant, quod non illius institutis doctrinaeque consentanea quaedam amplexi sunt. Nam et Iudaicis insuper fabulis inhaerent; neque tamen paria cum illis eademque sentiunt. *Quae enim dicunt non norunt, nec de quibus* 1. Tim. 1, 7.
affirmant. Quippe semel quotannis unum Paschatis diem praefracte celebrant. Quamquam de patre, filio ac spiritu sancto sinceram cum catholicis opinionem retinent, sed et prophetas et apostolos et evangelistas approbant. Resurrectionem carnis perinde ut illi futuram non dubitant; quemadmodum neque iudicium vitamque sempiternam. Sed inter haec tamen non mediocri calamitate conflictantur, eo quod id quod lege scriptum est perperam accipiunt: *Maledictus qui non fecerit Pascha XIV. die mensis.*

Sunt inter eos nonnulli qui unam eandemque diem observant, et una eademque ieiunant ac mysteriis operantur. Nam ex Actis Pi-

Cap. I. — 1. *Hoc* δὲ *vocabuli sequentis* δεχόμενοι *esse subolem suspicor.*

2. *Recte Cornarius:* Inciderunt autem et ipsi in errorem non vulgarem.

δῆθεν Πιλάτου αὐχοῦσι τὴν ἀκρίβειαν εὑρηκέναι, ἐν οἷς ἐμφέρεται τῇ πρὸ ὀκτὼ Καλανδῶν Ἀπριλλίων τὸν σωτῆρα πεπονθέναι, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ βούλονται ἄγειν τὸ Πάσχα ὁποίᾳ δ' ἂν ἐμπέσῃ ἡ τεσσαρεσκαιδεκάτη τῆς σελήνης. Οἱ δὲ ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ τὴν αὐτὴν μίαν ἡμέραν τὴν πρὸ ὀκτὼ Καλανδῶν Ἀπριλλίων ἄγουσι. Καὶ ἐν αὐτοῖς δὲ στάσις οὐχ ἡ τυχοῦσα, τῶν μὲν λεγόντων τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης τῶν πρὸ ὀκτὼ Καλανδῶν Ἀπριλλίων· ἔτι δὲ εὕρομεν ἀντίγραφα [3] ἐκ τῶν Πιλάτου, ἐν οἷς σημαίνει πρὸ δεκαπέντε Καλανδῶν Ἀπριλλίων τὸ πάθος γεγενῆσθαι. Τἀληθῆ δὲ, ὡς ἐκ πολλῆς ἀκριβείας ἔγνωμεν, ἐν τῇ πρὸ δεκατριῶν Καλανδῶν Ἀπριλλίων τὸν σωτῆρα πεπονθέναι κατειλήφαμεν. Τινὲς δὲ τῇ πρὸ δέκα Καλανδῶν Ἀπριλλίων λέγουσιν. Ἐξέπεσον δὲ καὶ οὗτοι τοῦ προκειμένου. Δέδια δὲ καὶ περὶ τούτων ἐπὶ πλεῖστον [4] μηκῦναι τὸν λόγον· πολλὰ γὰρ ἔχομεν λέγειν.

Κεφ. β'. Πληρώσας γὰρ ὁ νομοθέτης τὸν πάντα νόμον Μωσῆς, ἐκ θεοῦ λαβὼν τὸ [1] πρᾶγμα ἐν τῇ ἐσχάτῃ βίβλῳ, Δευτερονομίου τουτέστι, τίθησι πάσας τὰς κατάρας, οὐ μόνον περὶ Πασχῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ περιτομῆς καὶ περὶ δεκατώσεως καὶ προσφορῶν, ὥστε οὖν, εἰ μίαν κατάραν πεφεύγασιν, εἰς πολλὰς ἑαυτοὺς ἐνέπειραν. Εὑρεθήσονται γὰρ ἐπικατάρατοι, μὴ περιτεμνόμενοι, ἐπικατάρατοι, μὴ ἀποδεκατοῦντες, καὶ ἐπικατάρατοι γίνονται, μὴ εἰς Ἱερουσαλὴμ προσφέροντες. Καὶ, ὦ τῶν πολλῶν ἀνθρώπων τῶν εἰς πολλὰς ἑαυτοὺς ἐρεσχελίας ἐμβαλλόντων· ἀληθῶς γὰρ ἔστιν εἰπεῖν ἐκεῖνο τὸ ῥῆμα τὸ συνετὸν τοῦ [2] Ἐκκλησιαστικοῦ, τὸ ἐκ πνεύματος ἁγίου ἡμῖν διεσταλμένον, ὅτι, Τοῦτο ἔγνω ὁ Ἐκκλησιαστὴς, ὅτι ὁ θεὸς συνετὸν ἄνθρωπον ἐποίησεν εὐθῆ· αὐτοὶ δὲ ἐζήτησαν πολλὰς [3] ἑαυτοῖς ὁδούς.

Πόθεν γὰρ οὐ διαπίπτει τούτων ἡ διάνοια; Πρῶτον γὰρ [4] εἰ τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τὸ Πάσχα ἄγουσι, χρείαν ἔχουσι τὸ πρόβατον λαβεῖν ἀπὸ δεκάτης, καὶ τηρεῖν αὐτὸ ἕως τεσσαρεσκαιδεκάτης, καὶ οὐκέτι μία ἡμέρα ἔσται τῆς νηστείας, ἀλλὰ πέντε, [5] ἤτοι δεκάτη καὶ ἑνδεκάτη καὶ
pag. 421. δωδεκάτη, καὶ τρισκαιδεκάτη, καὶ τεσσαρεσκαιδεκάτη. Ἐὰν δὲ πρὸς ἑσπέραν τυθῇ τὸ Πάσχα, ἡ αὐτὴ τεσσαρεσκαιδεκάτη ἐπιφώσκουσα ἓξ διατελεῖ ἡμέρας ἐν τῇ νηστείᾳ, καὶ οὐκέτι μία ἔσται τῆς νηστείας· καὶ διέπεσεν ἡ περὶ μιᾶς ἡμέρας αὐτῶν ζήτησις, οὐ μία τις οὖσα. Ἔχει γὰρ τὰ πρωτότυπα συνεζευγμένα, καὶ ἐζημίωνται οὐκ ὀλίγην κατὰ θεὸν πραγματείαν. Ἔδει γὰρ τὸν Χριστὸν ἐν τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ θύε-

3. *Fortasse* Ἄκτων *pro* ἐκ τῶν *reponendum est.*

4. μηκύναι *extat vulgo.*

Cap. II. — 1. *Servavi* πρᾶγμα, *h. e. negotium, quod libri vindicant: Petavius volebat* πρόσταγμα. — *Vulgo distinctum reperitur* βίβλῳ Δευτερονομίου, τουτέστι τίθησι *cett.*

2. *Haec vetus scriptura est. Petavius correxerat* Ἐκκλησιαστοῦ. *At vetusti scriptores Ecclesiasten Ecclesiasticum interdum appellare notum est. Sic Tertull. Adv. Marcion. V, 4.*

3. *Ita correxi. Cod. Rhedig. habet* αὐτοὺς, *reliqui libri* ἑαυτούς.

4. εἰ τῇ *ego.* ἐν τῇ *libri omnes.*

5. ἤτοι *scripsi pro* ἢ τῇ *quod libri retinent. Item in eis quae sequuntur nominativos reduxi, cum edd. Cornarii et Petavii habeant* τῇ δεκάτῃ καὶ ἑνδεκάτῃ καὶ δωδεκάτῃ καὶ τρισκαιδεκάτῃ καὶ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ.

lati accuratam se huius instituti rationem didicisse gloriantur; in quibus scriptum est VIII. Kal. Aprilis salvatorem esse passum. Quamobrem illa ipsa die celebrare Pascha volunt, in quamcumque demum lunae XIV. dies incurrerit. At qui in Cappadocia degunt, eandem diem quae est VIII. Kal. Apr. celebrant. Tametsi non mediocris est inter illos dissensio. Nonnulli enim lunam XIV. statuunt, quae in VIII. Kal. Apr. incidit. Nos Actorum eiusmodi Pilati exemplaria quaedam invenimus, quae a. d. XV. Kal. Apr. passionem Christi contigisse narrabant. Verum certo et ex rei veritate comperimus a. d. XIII. Kal. Apr. passum esse salvatorem. Alii ad X. Kal. Apr. reiiciunt. Sed isti a proposito exciderunt. Verum nolo pluribus ea de re disputare. Alioqui multa nobis ad dicendum suppetunt.

Moyses quidem legislator, cum universam legem edixisset, mandato divinitus recepto, ut in postremo Deuteronomii libro scriptum est, imprecationes omnes proposuit, non modo quae ad Paschatis celebrationem, sed etiam quae ad circumcisionem ac decumas et oblationes spectabant. Quare dum unum imprecationis genus devitant, in alias complures semetipsos induunt. Execrabiles quippe eos oportet esse, qui neque circumcidantur amplius, neque decumas pensitent, neque Hierosolyma quicquam offerendi gratia submittant. O homines sponte cavillationibus variis ac ludibriis opportunos! Hoc enim ab ecclesiaste sapienter dictum, vel potius a spiritu sancto nostra caussa pronuntiatum, ad illos accommodari potest: *Hoc novit Ecclesiastes, quoniam deus prudentem hominem fecit rectum; illi autem inquisierunt varias sibimetipsis vias.*

Cap. II. Deut. 27.

Ecclesiast. 7, 29.

An non istorum explodenda merito sententia est? Primum enim si Pascha die XIV. celebrant, iam tum a die X. praeparandus illis agnus erit, nec amplius una erit consecrata ieiunio dies, sed quinque, nimirum decima, undecima, duodecima, decima tertia et decima quarta. Quod si ad vesperam Pascha fuerit immolatum, quod XIV. die illucescente geritur, VI dies ieiunio tribuendi sunt, nec iam unus praefinietur, sicque omnis illa de una die quaestio per se ipsa corruit, quae esse unica desinit. Nam et ad illas figurarum umbras, quae iis ipsis significantur, ad amussim congruunt, et istos necesse est haud mediocrem divinorum mysteriorum iacturam facere. Christum enim XIV. die mactari ex praescripto legis oportuit, ut

σθαι κατὰ τὸν νόμον, ὅπως λήξῃ παρ' αὐτοῖς τὸ φωτίζον αὐτοὺς φῶς κατὰ τὸν νόμον, τοῦ ἡλίου ἀνατείλαντος καὶ σκεπάσαντος τῆς σελήνης τὸ σέλας. Ἀπὸ γὰρ τεσσαρεςκαιδεκάτης καὶ κάτω φθίνει τὸ φαεινὸν τῆς σελήνης. Οὕτω καὶ ἐν τῷ νόμῳ ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας καὶ πάθους ἠμαύρωται ἡ Ἰουδαϊκὴ συναγωγή, κατηύγασε δὲ τὸ εὐαγγέλιον· μὴ καταλυθέντος τοῦ νόμου, ἀλλὰ πληρωθέντος· μὴ καταργηθέντος τοῦ τύπου, ἀλλὰ παραστήσαντος τὴν ἀλήθειαν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῷ πεποιηκέναι τὸ Πάσχα ἐν τῇ Ἱεριχῷ εὐθὺς ἐπήνεγκεν ἡ θεία γραφή, λέγουσα, Καὶ ἔφαγον ἐν Γαλγάλοις, καὶ ἐξέλιπε τὸ μάννα· προμαρτυροῦσα αὐτοῖς ἡ θεία γραφή, καὶ προφητεύουσα, ὅτι τῷ πάθει κυρίου διὰ τὴν αὐτῶν ἐπαρνησιθείαν λήξει παρ' αὐτοῖς ἡ βρῶσις ἡ [6] ἀγγελικὴ καὶ ἐπουράνιος, ὅπερ μάννα παρ' αὐτοῖς κέκληται.

Κεφ. γ'. Πανταχόθεν δὲ ἡ ἁγία θεοῦ ἐκκλησία περὶ τῆς χρείας ταύτης τῆς μυσταγωγίας συλλέγουσα τὸν σύνδεσμον οὐ διαπίπτει τῆς ἀληθείας. Κέχρηται γὰρ οὐ μόνον τῇ τεσσαρεςκαιδεκάτῃ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἑβδομάδι τῇ κατὰ περίοδον ἀνακυκλουμένῃ τάξει τῶν τοῦ σαββάτου ἑπτὰ ἡμερῶν· ἵνα κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ κυρίου γενόμενα κατὰ τὸ πρωτότυπον εἴη ἀνάστασίς τε καὶ εὐωχία. Καὶ κέχρηται οὐ μόνον τῇ τεσσαρεςκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης, ἀλλὰ καὶ τῷ δρόμῳ τοῦ ἡλίου· ἵνα μὴ ἑνὶ ἐνιαυτῷ δύο Πάσχα ποιοῦντες ἐν τῷ ἑτέρῳ μηδὲ ἓν Πάσχα τελέσωμεν. Διὸ παρατηρούμεθα μὲν τὴν τεσσαρεςκαιδεκάτην, ὑπερβαίνομεν δὲ τὴν ἰσημερίαν, φέρομεν δὲ ἐπὶ τὴν ἁγίαν κυριακὴν τὸ τέλος τῆς συμπληρώσεως, λαμβάνομεν δὲ τὸ πρόβατον ἀπὸ δεκάτης, ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ ἐπιγνόντες διὰ τὸ ἰῶτα, ἵνα μὴ λάθῃ ἡμᾶς μηδὲν τῶν κατὰ τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν τῆς ζωτικῆς ταύτης τοῦ Πάσχα τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἀληθινῆς πραγματείας.

pag. 422. Ὑπερβήσομαι δὲ καὶ τοῦτο τὸ ἐμφύσημα τοῦ [1] βέωνος, εἴτουν φυσαλοῦ ὄφεως, διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως ἐπισφραγισάμενος καὶ ἐπὶ τὰς ἑξῆς τὸν νοῦν προτείνων, θεὸν συνήθως ἐπικαλούμενος εἰς βοήθειαν.

ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΙΡΕΣΕΩΣ

τῆς μὴ δεχομένης τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν, ἣν ἐκάλεσεν *Ἀνοήτων, τριακοστὴ πρώτη, ἡ καὶ πεντηκοστὴ πρώτη.

Κεφ. α'. Καθεξῆς δὲ τούτων τῶν αἱρέσεων, μετὰ τὴν κατὰ Φρύγας τε καὶ Κυϊντιλλιανοὺς καὶ Τεσσαρεςκαιδεκατίτας οὕτω καλουμένους, ἀνεφύη

6. *ἀγγελικὴ coniectura est Petavii, pro* εὐαγγελικὴ, *quod libri veteres tuentur.*

Cap. III. — 1. *Franc. Francus (Salmasius) Confutat. Animadv. Ant. Cercoetii pag. 77.:* „Serpentem quem Graeci φύσαλον vocant bufonem facit Petavius, qui in Graecis vocatur βέων. Quasi bufo sit serpens, aut quasi φύσαλος sit bufo. Ita Graeci genus vocant serpentis qui et παρείας dicebatur. Βέων autem rectum est, ut alibi dicam." *Cf. haer.* 40, 8.

eius lumen, quod Iudaeos collustrabat, oriente sole ac lunam abscondente desineret. Etenim a XIV. die deinceps lunae splendor imminuitur. Sic in veteri lege post adventum ac passionem domini Iudaeorum obscurata synagoga evangelicum lumen affulsit; non ut soluta lex sit, sed impleta, neque ut in nihilum figura redacta sit, sed ut veritatem exhibuerit. Ita post Pascha ad Hierichuntem peractum scriptura statim adiecit: *Et comederunt in Galgalis, et defecit manna.* Ios. 5, 12. Quibus verbis idipsum sacrae literae vaticinando testatae sunt, dominica nece propter abnegatum ab illis numen, angelicum ac coeleste pabulum, quod appellabant manna, desiturum.

Ecclesia porro catholica, quae ad id mysterium celebrandum necessaria sunt undique contrahens et in unum conferens veritatem retinet. Cap. III. Nam non solum XIV. diem observat, sed et hebdomadem, hoc est septenos illos sabbati dies, qui perpetuo circuitu ac revolutione redeunt, ut ad eorum exemplar quae sunt a domino gesta resurrectio epulaeque celebrentur. Deinde praeter lunae XIV. diem etiam cursum solis adhibet, ne duplex in eundem annum Pascha ita committatur, ut altero anno ne unum quidem habeatur. Quocirca XIV. illam diem sic tenemus, ut aequinoctium praetergrediamur. Ac demum in sanctam dominicam religiosissimi temporis finem conicimus; sed agnum iam tum a decimo die sumimus; quoniam in iota litera Iesu nomen agnoscimus: ne quid omnino diligentiam nostram effugiat, quod ad ecclesiasticam et germanam ac vitae salutisque conciliatricem Paschatis celebrationem pertinere videatur.

Sed iam pestiferum bufonis huius afflatum Christi potentia velut obsignatus munitusque praeteribo: ac dei ope postulata, animum ad reliquas convertam.

ADVERSUS HAERESIN ILLAM,

quae Ioannis Evangelium et Apocalypsin reiicit, quam Amentium appellat, haeresis XXXI., sive LI.

Post Cataphrygum, Quintillianorum et Quartadecimanorum sectas nova quaedam in orbem terrarum erupit haeresis, velut imbecil- Cap. I.

* „Imo potius Ἀλόγων," *adscripsit Petavius. Cf. cap.* 3 *et* 28., ubi ipse Epiphanius Alogorum nomen interpretatur.

τῷ βίῳ αἵρεσις ἑτέρα, ὥςπερ ἑρπετὸν ἀσθενὲς, μὴ δυνάμενον ἀντισχεῖν πρὸς τὴν ὀσμὴν τῆς δικτάμνου, ἤτοι στύρακος, ἢ λιβανίτιδος, ἢ τῆς ἀβροτόνου, ἢ τῆς ὀσμῆς τοῦ ἀσφάλτου, ἢ τοῦ θυμιάματος, ἢ τοῦ λίθου τοῦ γαγάτου, ἢ τοῦ κέρατος τῆς ἐλάφου. Φασὶ γὰρ οἱ ἐν συνηθείᾳ γεγονότες καὶ διὰ πείρας τούτων ταῦτα τὰ εἴδη ἀπελαστικὰ εἶναι ἑρπετῶν καὶ ἰοβόλων. Καὶ τὴν μὲν δίκταμνόν τινες καλοῦσιν ἀπὸ τοῦ τοὺς παῖδας τῶν ἰατρῶν κεχρῆσθαι ταύτῃ εἰς τὴν τῶν τικτουσῶν γυναικῶν βοήθειαν· ὥςτε ἀφ' ἡμῶν εἰκότως ἀπεικάζεσθαι εἰς τὸν ἄνωθεν ἐλθόντα λόγον θεὸν ἀπὸ τῶν ἐπουρανίων, ἐκ πατρὸς ἀχρόνως καὶ ἀνάρχως γεγεννημένον. Φησὶ γὰρ ὁ Σολομὼν περὶ τῆς ἄφρονος καὶ φαύλης γυναικὸς ὅτι μισεὶ λόγον ἀσφαλείας. Οὕτως καὶ οὗτοι τὰ στερεὰ τοῦ κηρύγματος μεμισήκασιν, ἐπίγειοι ὄντες καὶ πρὸς τὰ ἐπουράνια ἀπεχθανόμενοι. Ὅθεν δεδιότες τὴν φωνὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὴν λέγουσαν, Φωνὴ κυρίου καταρτιζομένη ἐλάφους· τοῦ εἰπόντος τοῖς αὐτοῦ δούλοις καὶ ἀποστόλοις, Ἰδοὺ, δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπὶ ὄφεις καὶ σκορπίους, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Αὕτη γὰρ ἦν ἡ φωνὴ ἡ καταρτιζομένη ἐλάφους, ἡ δοθεῖσα εἰς τὸν κόσμον διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν, καταπατῆσαι τὴν τοῦ διαβόλου ἐναντιότητα. Ἐξ ὧν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ἀκρότατα ἐπέστησε, καὶ διήλεγξε τὴν δύναμιν τῶν πεπλανημένων καὶ ὀφιομόρφων.

Κεφ. β' ἈΑλλὰ οὐκ ἰσχύουσιν ἐν τῇ κιβωτῷ οἱ τοιοῦτοι. Ἐπιτρέπεται γὰρ
pag. 423. ὁ ἅγιος Νῶε κατὰ τὸ ῥῆμα κυρίου ἐπασφαλίσασθαι τὴν τοιαύτην, ὥς φησι πρὸς αὐτὸν, Ἀσφαλτώσεις αὐτὴν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν· ἵνα δείξῃ τὸ εἶδος τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας, ἐχούσης τῆς ἀσφάλτου τὴν δύναμιν, τὴν ἀποδιώκουσαν τὰ δεινὰ καὶ ὀλετήρια ἑρπετώδη διδάγματα. Ὅπου γὰρ θυμιᾶται ἡ ἄσφαλτος, οὐκ ἰσχύσει στῆναι ὄφις. Ἐκάρωσε τοίνυν τούτους τὸ ἅγιον θυμίαμα τοῦ στύρακος, καὶ παραιτοῦνται τούτου τὴν ὀδμὴν, καὶ τῆς ἀβροτόνου, εἴτουν λιβανίτιδος, ἡ δύναμις κατ' αὐτοῦ τοῦ ὄφεως ἐπιφύσασα, καὶ ἐπάνω τοῦ φωλεοῦ αὐτοῦ ἐκβλαστήσασα. Ἔνθα γὰρ τὸν Χριστὸν ἐκ παρατριβῆς ψιλὸν ἄνθρωπον ἐκήρυττεν ὁ Ἐβίων καὶ ὁ Κήρινθος, καὶ οἱ ἀμφ' αὐτοὺς, φημὶ δὲ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἐκεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ ταύτην τὴν ἁγίαν βοτάνην, εἴτουν θάμνον, τὴν ἀποδιώξασαν τὸν ὄφιν καὶ λύσασαν τὴν τοῦ διαβόλου τυραννίδα. Ἐκεῖ γὰρ ὁ ἅγιος Ἰωάννης μεθ' ἡλικίαν γηραλέαν ἐπιτρέπεται ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου κηρύξαι καὶ ἀνακάμψαι τοὺς ἐν τῇ ὁδῷ πεπλανημένους, οὐ μετὰ ἀνάγκης, ἀλλὰ μετὰ προαιρέσεως τοῖς πειθομένοις ἀποκαλύψας θεοῦ τὸ φῶς, τὸ ἐν τῇ ἁγίᾳ θεοῦ διδασκαλίᾳ. Ἀλλ' ἕως πότε μηκύνω τὸν λόγον; Καὶ γὰρ τῷ μένοντι ὅπου ἀναφυῇ ἀβρότονος, ἐκεῖ ὄφις οὐκέτι ἐγκαταμένει, οὔτε ἐμφωλεύει, καὶ ὅπου θεοῦ ἀληθὴς διδασκαλία, οὐ κατισχύσει κατοικητήριον ἑρπετώδους διδασκαλίας, ἀλλὰ διόλλυται.

lus serpens, qui dictamni, vel styracis, aut libanitidis, aut abrotoni, aut bituminis, aut suffitus, aut gagatae lapidis, aut denique cervini cornu odorem non sustinet. His enim rebus serpentes ac venenatas bestias abigi proditum ab iis est qui id usu experientiaque didicerunt. Quod vero ad dictamnum pertinet, inde esse dictum plerique censent, quod ad parturientium remedia a medicis adhibetur. Quare merito id divino verbo, deo inquam qui de coelo delapsus est, et a patre sine ullo tempore est aut initio genitus, a nobis accommodatur. Quod vero Salomon de stolida ac nequam muliere dicit, *odisse illam securitatis sermonem*, hoc ad istos transferri potest, qui solidam ac constantem doctrinam penitus oderunt. Terrae siquidem affixi sunt et a coelestibus abhorrent. Ideoque vocem illam sancti spiritus perhorrescunt: *Vox domini praeparantis cervos.* Qui quidem servis Psalm. 28, 9.
suis et apostolis dixit, *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super ser-* Luc. 10, 19.
pentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici. Haec enim illa vox erat *cervos praeparans*, quae per sanctos apostolos et evangelistas per orbem est dissipata uti diaboli hostilis ad repugnandum vis et audacia proculcaretur. Sed ex apostolorum numero praecipue Ioannes extitit, qui animum intendens caecorum istorum ac serpentibus similium potentiam reprimeret.

Quamquam nihil adversus arcam conatus istorum proficit. Quam Cap. II.
ideo munire ac firmare sanctus Noë divina voce commonetur. Sic enim deus praecipit: *Linies eam bitumine intus et foris.* Ut sanctae Gen. 6, 14.
dei ecclesiae speciem praeberet, quae bituminis vim habet, qua perniciosa ac letifera serpentum dogmata propulsantur. Ubicumque enim bitumen suffiunt, nullus ibi serpens moratur. Quinetiam sancto styracis nidore sopiuntur, cuius odorem fugiunt, ut et abrotoni sive libanitidis vim, si supra serpentis latibulum consita fuerit atque pullularit. Etenim iisdem illis in locis, in quibus nudum hominem, et ex utriusque sexus coniunctione satum esse Christum Ebion et Cerinthus cum suis asserere ausi sunt, hoc est in Asia, ibidem spiritus sanctus illam velut herbam sanctissimam aut fruticem in orbem extulit, quo et serpens abigeretur et tyrannicus diaboli dominatus everteretur. Illic siquidem b. Ioannes affecta iam aetate praedicare sancti spiritus hortatu iubetur, et errantes a via revocare; non ut vi ac necessitate cogeret, sed ut sponte ac volentes induceret, iisdemque postea divinum coelestis doctrinae lumen impertiret. Verum quid ego de ea re diutius disputo? Quicumque enim in eo loco manet, ubi abrotonum consitum est, nullus ibi manebit latebitque serpens. Sic ubi vera est dei doctrina, nulla venenatae doctrinae latebra vim habebit aliquam, sed funditus occidet.

Κεφ. γ'. [1] *Τί φάσκουσι τοίνυν οἱ Ἄλογοι; Ταύτην γὰρ αὐτοῖς [2] τίθημι τὴν ἐπωνυμίαν· ἀπὸ γὰρ τῆς δεῦρο οὕτως κληθήσονται, καὶ οὕτως, ἀγαπητοὶ, ἐπιθῶμεν αὐτοῖς ὄνομα, τουτέστιν [3] Ἄλογοι. Εἶχον γὰρ τὴν αἵρεσιν καλουμένην, ἀποβάλλουσαν Ἰωάννου τὰς βίβλους. Ἐπεὶ οὖν τὸν λόγον οὐ δέχονται τὸν παρὰ Ἰωάννου κεκηρυγμένον, Ἄλογοι κληθήσονται. Ἀλλότριοι τοίνυν παντάπασιν ὑπάρχοντες τοῦ κηρύγματος τῆς ἀληθείας ἀρνοῦνται τὸ καθαρὸν τοῦ κηρύγματος, καὶ οὔτε τὸ τοῦ Ἰωάννου εὐαγγέλιον δέχονται, οὔτε τὴν αὐτοῦ Ἀποκάλυψιν. Καὶ εἰ μὲν ἐδέχοντο τὸ εὐαγγέλιον, τὴν δὲ Ἀποκάλυψιν ἀπεβάλλοντο, ἐλέγομεν ἂν μή πη ἄρα κατὰ ἀκριβολογίαν τοῦτο ποιοῦνται, ἀπόκρυφον μὴ δεχόμενοι, διὰ τὰ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει βαθέως καὶ σκοτεινῶς εἰρημένα.*

pag. 424. *Ὁπότε δὲ οὐ δέχονται φύσει τὰ βιβλία τὰ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου κεκηρυγμένα, παντί τῳ δῆλον εἴη, ὅτι οὗτοί εἰσι καὶ οἱ ὅμοιοι τούτοις περὶ ὧν εἶπεν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ἐν ταῖς καθολικαῖς ἐπιστολαῖς ὅτι, Ἐσχάτη ὥρα ἐστὶ, καὶ ἠκούσατε ὅτι Ἀντίχριστος ἔρχεται· καὶ νῦν ἰδοὺ Ἀντίχριστοι πολλοὶ, καὶ τὰ ἑξῆς. Προφασίζονται γὰρ οὗτοι, αἰσχυνόμενοι ἀντιλέγειν τῷ ἁγίῳ Ἰωάννῃ, διὰ τὸ εἰδέναι αὐτοὺς καὶ αὐτὸν ἐν ἀριθμῷ τῶν ἀποστόλων ὄντα, καὶ ἠγαπημένον ὑπὸ τοῦ κυρίου, ὃς ἀξίως τὰ μυστήρια ἀπεκάλυψε, καὶ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ ἀνέπεσε. Καὶ ἑτέρως αὐτὰ ἀνατρέπειν πειρῶνται. Λέγουσι γὰρ μὴ εἶναι αὐτὰ Ἰωάννου, ἀλλὰ Κηρίνθου, καὶ οὐκ ἄξια αὐτά φασιν εἶναι ἐν ἐκκλησίᾳ.*

Κεφ. δ'. *Καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐπιβολῆς εὐθὺς ἐλέγχονται μήτε ἃ λέγουσιν νοοῦντες, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται. Πῶς γὰρ ἔσται Κηρίνθου τὰ κατὰ Κηρίνθου λέγοντα; Κήρινθος γὰρ πρόσφατον καὶ ψιλὸν τὸν Χριστὸν ἔχει ἄνθρωπον, ὁ δὲ Ἰωάννης ἀεὶ ὄντα τὸν λόγον κεκήρυχε, καὶ ἄνωθεν ἥκοντα καὶ σαρκωθέντα. Ἀπ' αὐτῆς τοίνυν τῆς εἰςβολῆς ἐλήλεγκται ἡ τούτων ματαιοσυκοφαντία, μωρία τις οὖσα, καὶ μὴ νοοῦσα πόθεν διελέγχεται. Δοκοῦσι γὰρ καὶ αὐτοὶ τὰ ἴσα ἡμῖν πιστεύειν· μὴ κατέχοντες δὲ τὰ ἀσφαλῆ τοῦ ἐκ θεοῦ οἰκονομηθέντος ἡμῖν διὰ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου κηρύγματος, εὑρεθήσονται διελεγχόμενοι ἐν οἷς ἀγνοοῦσι, πῶς κατὰ τὴν τῆς ἀληθείας ἐπαίρονται γνῶσιν. Καὶ ἐάν γε θελήσωσιν ἀνανῆψαι καὶ κατανοῆσαι, γνώσονται. Ἡμεῖς γὰρ τὰς ἀπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος διδασκαλίας ἀξιολόγως καὶ ἠσφαλισμένως οὔσας οὐκ ἀποβάλοιμεν. Φάσκουσι γὰρ καθ' ἑαυτῶν, οὐ γὰρ εἴποιμι κατὰ τῆς ἀληθείας, ὅτι οὐ συμφωνεῖ τὰ αὐτοῦ βιβλία τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις. Καὶ δοκοῦσι λοιπὸν ἐπιλαμβάνεσθαι τῆς ἁγίας καὶ ἐνθέου διδασκαλίας, καὶ, Τί, φησὶν, εἶπεν; ὅτι, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· καὶ ὅτι, Ὁ λόγος σὰρξ*

Cap. III. — 1. Τί φάσκουσι; *scribendum videbatur pro* Φάσκουσι, *quod libri habent.*
2. *Cod. Venet.* ἐπιτίθημι.
3. *Cod. Venet.* ἀλόγων.

Haec igitur Alogorum est opinio. Nam eiusmodi eis nomen imponimus, nec a nobis deinceps aliter vocandi sunt. Et vos mecum, o carissimi, Alogos illos nominate. Quorum haeresis Ioannis libros repudiat. Quamobrem cum verbum a Ioanne praedicatum respuant, Alogi, hoc est a verbo alieni nuncupandi sunt. Ergo illi a doctrina veritatis funditus abhorrentes sinceram fidem abnegant, nec Ioannis evangelium aut Apocalypsin approbant. Atqui si Apocalypsi duntaxat reiecta evangelium admitterent, dici id possent subtili quodam et accurato iudicio fecisse, ut apocrypha respuerent, quod pleraque in Apocalypsi altissimos et obscuros sensus habeant. Sed cum universos Ioannis libros proprie reiiciant, dubitare nemo potest quin ii eorumque similes illi ipsi sint quorum in catholicis epistolis Ioannes meminit: *Novissima hora est*, inquit, *et audistis*, *quoniam Antichristus venit: et nunc ecce Antichristi multi*, *etc.* Quamquam illi nonnihil ad excusandam suam audaciam conantur afferre. Pudet enim palam b. Ioanni contradicere, quod et ipsum inter apostolos fuisse numeratum et a domino praecipue dilectum non dubitent, qui et sacra mysteria pro rei dignitate patefecit, et supra domini pectus incubuit. Quare aliam damnandorum apostoli scriptorum caussam commenti sunt. Negant haec Ioannis esse, et Cerintho tribuunt, nec esse digna putant quae ab ecclesia probentur. — Cap. III. — 1. Ioann. 2, 18.

Verum vel hoc ipso sui conatus initio convincuntur, *nec quid dicant intelligere*, *nec de quibus affirment.* Qui enim fieri potest, ut haec a Cerintho scripta sint, quae Cerintho potissimum repugnent? Hic enim recentem ac nudum hominem esse Christum asseruit. Contra Ioannes perpetuo fuisse verbum, atque e coelo delapsum, et carnem esse factum pronuntiat. Quocirca statim aditu ipso deprehenditur, vanam istorum calumniandi licentiam meram esse stultitiam, nec unde redargui possit satis animadvertere. Nam illi nobiscum alioqui eadem ac paria sentire videntur. Sed cum ad eius doctrinae, quam per b. Ioannem divina nobis sapientia providit, soliditatem nequaquam adhaerescant, in iis quae nesciunt contra veritatis scientiam insolenter illos efferri cognoscimus. Atque hoc ipsimet intelligere poterunt, si resipiscere modo ac mentem advertere voluerint. Nos enim ea monumenta, quibus spiritus sancti doctrina continetur, quae quidem fide digna probataque sint, nullo modo reiicimus. At illi contra se potius quam contra veritatem illud afferunt Ioannis libros cum ceterorum apostolorum scriptis minime consentire. Ex quo deinceps sacrosanctam ac divinam illius doctrinam redarguunt. Quid enim, inquiunt, scripsit? *In principio erat verbum*, *et verbum erat apud deum*, *et deus erat verbum.* Item: *Et verbum caro factum* — Cap. IV. — 1. Tim. 1, 7. — Ioann. 1, 1 et 14 sq.

ἐγένετο, καὶ κατεσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· καὶ εἴδομεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας· καὶ εὐθέως, Ὁ Ἰωάννης μαρτυρεῖ, καὶ κέκραγε, λέγων ὅτι, Οὗτός ἐστιν
pag. 425. ὃν εἶπον ὑμῖν· καὶ ὅτι, Οὗτός ἐστιν ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· καὶ καθεξῆς φησι, Καὶ εἶπον αὐτῷ οἱ ἀκούσαντες, Ῥαββὶ, ποῦ μένεις; ἅμα δὲ ἐν ταὐτῷ, Τῇ [1] ἐπαύριον, φησὶν, ἠθέλησεν ἐξελθεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καὶ εὑρίσκει Φίλιππον, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀκολούθει μοι. Καὶ μετὰ [2] τοῦτο ὀλίγῳ πρόσθεν φησὶ, Καὶ κατὰ τρεῖς ἡμέρας γάμος ἐγένετο ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐκλήθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς [3] τὸν γάμον, καὶ ἦν ἐκεῖ ἡ μήτηρ αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἄλλοι εὐαγγελισταὶ φάσκουσιν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ πεποιηκέναι τεσσαράκοντα ἡμέρας, πειραζόμενον ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ τότε ὑποστρέψαντα καὶ παραλαβόντα τοὺς μαθητὰς, καὶ οὐκ οἴδασιν οἱ ἀπαρακολούθητοι ὅτι ἑκάστῳ εὐαγγελιστῇ μεμελέτηται συμφώνως μὲν τοῖς ἑτέροις λαλῆσαι τὰ ὑπ' ἐκείνων εἰρημένα, ἀλλὰ [4] δὴ τὰ [5] μὴ ὑπ' ἐκείνων ῥηθέντα, παραλειφθέντα [6] δὲ, οὕτως ἀποκαλύψαι. Οὐ γὰρ ἦν αὐτῶν τὸ θέλημα, ἀλλὰ ἐκ πνεύματος ἁγίου [7] ἡ διδασκαλία καὶ ἡ ἀκολουθία. Εἰ γὰρ τούτου βούλονται ἐπιλαμβάνεσθαι, μαθέτωσαν ὅτι οἱ [8] ἄλλοι τρεῖς οὐκ ἀπ' αὐτῆς ἐνήρξαντο τῆς ἀκολουθίας. Ματθαῖος γὰρ πρῶτος ἄρχεται εὐαγγελίζεσθαι· τούτῳ γὰρ ἦν [9] ἐπιτεταγμένον τὸ εὐαγγέλιον κηρύξαι ἀπ' ἀρχῆς, ὡς καὶ ἐν ἄλλῃ αἱρέσει περὶ τούτου διὰ πλάτους εἰρήκαμεν. Οὐδὲν δὲ ἡμᾶς λυπήσει καὶ αὖθις περὶ τῶν αὐτῶν [10] διαλαμβάνειν, εἰς παράστασιν τῆς ἀληθείας καὶ ἔλεγχον τῶν πεπλανημένων.

Κεφ. ε'. Οὗτος τοίνυν ὁ Ματθαῖος καταξιοῦται τὸ εὐαγγέλιον, ὡς ἔφην, καὶ δικαιότατα ἦν. Ἔδει γὰρ τὸν ἀπὸ πολλῶν ἁμαρτημάτων [1] ἀποστρέψαντα καὶ ἀπὸ τοῦ τελωνείου ἀναστάντα [2] καὶ ἀκολουθήσαντα [3] τῷ ἐλθόντι ἐπὶ σωτηρίᾳ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων καὶ λέγοντι, Οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν, εἰς ὑπόδειγμα [4] ὑμῖν τοῖς μέλλουσι σώζεσθαι, [5] τῷ ἐν τῷ [6] τελωνείῳ ἀναχθέντι καὶ ἀπὸ ἀδικίας ἀναστρέψαντι παρασχέσθαι τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας, ἵνα ἀπ' αὐτοῦ μάθωσιν οἱ ἄνθρωποι τὴν τῆς παρουσίας φιλανθρωπίαν. Μετὰ γὰρ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἐδωρήσατο αὐτῷ καὶ ἀνάστασιν νεκρῶν

Cap. IV. — 1. αὔριον cod. Venet.
2. τούτω ed. pr. et cod. Rhedig.
3. τὸ δεῖπνον τοῦ γάμου cod. Ven.
4. δὲ cod. Venet.
5. μὴ, quod vulgo omissum, restitui ex cod. Veneto.
6. δὲ, quod vulgo abest, reposui ex cod. Veneto.
7. ἡ ἀκολουθία καὶ ἡ διδασκαλία cod. Venet.
8. ἀλλότριοι οὐκ cod. Ven.
9. ἐπιτετραμμένον cod. Ven.
10. διαλαβεῖν cod. Venet.

Cap. V. — 1. Ita cod. Ven. Vulgo ἐπιστρέψαντα.
2. Verba καὶ ἀκολουθήσαντα, quae vulgo desiderantur, debemus cod. Veneto, qui habet ἀκολουθήσαντι.
3. Construe Ἔδει γὰρ τὸν ἀπὸ π. ἁμαρτ. ἀποστρέψαντα κ. ἀπὸ τ. τελ.

est, et habitavit in nobis; et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre, plenum gratiae et veritatis. Et statim: *Ioannes testatur, et clamat dicens: Hic est quem dixi vobis.* Et: *Hic est agnus dei, qui tollit peccata mundi.* Deinde ita scribit: *Et dixerunt illi qui audierant, Rabbi ubi manes?* Postea vero, *Postera die*, inquit, *voluit abire in Galilaeam, et invenit Philippum, et dicit ei Iesus, Sequere me.* Paulo post vero ita prosequitur: *Et post triduum nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae, et vocatus est Iesus et discipuli eius ad nuptias, et erat ibi mater eius.* Evangelistae vero ceteri narrant XL dies illum in deserto mansisse, et a diabolo fuisse tentatum, ac tum demum redeuntem discipulorum habuisse delectum. Nec illud, quae eorum inscitia est, animadvertunt, id evangelistarum unumquemque studuisse, ut, quae ab aliis essent prodita, ea consentanee cum illis exponeret, interim tamen nonnulla, quae ab iisdem essent praetermissa, memoraret. Neque enim id in eorum voluntate situm fuit, sed a spiritu sancto omnis illorum doctrina scribendique ordo profectus est. Nam si reprehendendum illud existimant, intelligant tres alios evangelistas non ab ipso rerum gestarum initio narrationis suae sumpsisse primordia. Matthaeus enim primus evangelium scribere aggressus est. Cui quidem initio praedicandi evangelii munus est commissum. De qua re in alia haeresi copiose disputavimus, et nunc eadem hoc loco repetere cum ad veritatis fidem, tum ad illorum convincendos errores, minime pigebit.

Matthaeus igitur primus evangelii scribendi provinciam nactus est, ut diximus; idque ex iure merito contigit. Oportebat enim eum ipsum qui ad conciliandam humano generi salutem advenerat, quique ita dixerat: *Non veni vocare iustos, sed peccatores ad poenitentiam*, ad eorum qui servandi erant exemplum, ei homini potissimum praedicandae salutis munus iniungere, qui ab innumeris peccatis conversus et a telonio suscitatus fuerat, ac se ab omni scelere et iniustitia revocarat, ut ab illo quanta sibi esset adventu Christi humanitas collata mortales discerent. Quippe post peccatorum condonationem hoc eidem concessit, ut et mortuos excitare posset ad vi- Cap. V. Matth. 9, 13.

ἀναστάντα καταξιοῦσθαι (quod quidem verbum cogitatione repetendum est, ne cum Petavio omnia hic corrupta esse suspicemur) τῷ ἐλθόντι cett.
4. ὑμῖν τοῖς μέλλουσι cod. Ven. Vulgo ἡμῖν τῶν μελλόντων.
5. Fortasse rectius reponas τοῦ pro τῷ, cuius infinitivi cum τοῦ iuncti frequens est apud Epiphanium usus; sed etiam τῷ, quod libri tuentur, vindicari poterit. Verto: in exemplum vobis, qui salutem adepturi estis, inde quod homini qui in telonio ab omni se scelere et iniustitia revocasset atque reversus esset, salutis praedicationem mandaret. Participium ἀναχθέντι igitur cum ἀπὸ ἀδικίας etiam struendum est.
6. τελωνίῳ cod. Venet.

καὶ κάθαρσιν λέπρας καὶ ἰαμάτων δυνάμεις καὶ ἀπέλασιν [7] δαιμόνων, ἵνα μὴ μόνον ἀπὸ τοῦ λόγου πείσῃ τοὺς ἀκούοντας, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἔργου [8] κηρύξαι [9] εὐαγγέλια τοῖς ἀπολλυμένοις, ὅτι εὑρεθήσονται
pag. 426. διὰ μετανοίας, καὶ τοῖς πεπτωκόσιν, ὅτι ἀναστήσονται, καὶ τοῖς τεθνηκόσιν, ὅτι ζωογωνηθήσονται. Καὶ οὗτος μὲν οὖν ὁ Ματθαῖος Ἑβραϊκοῖς γράμμασι γράφει τὸ εὐαγγέλιον καὶ κηρύττει, καὶ ἄρχεται οὐκ ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλὰ διηγεῖται μὲν τὴν γενεαλογίαν ἀπὸ τοῦ Ἁβραάμ. Ἁβραὰμ, φησὶν, ἐγέννησε τὸν Ἰσαὰκ, Ἰσαὰκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακὼβ, καὶ τὰ ἑξῆς, ἄχρι τοῦ Ἰωσὴφ καὶ Μαρίας. Καὶ ἀπ' ἀρχῆς τάττει, λέγων· Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβίδ· εἶτά φησιν, Υἱοῦ Ἁβραάμ. Εἶτα ἐλθὼν ἐπ' αὐτὸ τὸ ζητούμενόν φησι· Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν· Μνηστευθείσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσὴφ, πρινὴ συνελθεῖν αὐτοὺς, εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ πνεύματος ἁγίου. Καὶ Ἰωσὴφ δίκαιος ὢν, ἐζήτει ἀπολῦσαι αὐτὴν λάθρα· καὶ ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου ἐφάνη αὐτῷ κατ' ὄναρ λέγον· Μὴ ἀπολύσῃς τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου. Ἰδοὺ γὰρ γεννήσει υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· οὗτος σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ ἁμαρτιῶν. Καὶ τοῦτο, φησὶ, γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ἐγερθεὶς, φησὶν, ἀπὸ τοῦ ὕπνου, ἐποίησεν οὕτως ὁ Ἰωσὴφ, καὶ παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος, φησὶ, ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως, ἰδοὺ, Μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱερουσαλὴμ, λέγοντες, Ποῦ ἐστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἴδομεν γὰρ τὸν ἀστέρα αὐτοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ. Ποῦ οὖν ἡ πραγματεία τοῦ Ζαχαρίου; ποῦ τὰ τῷ Λουκᾷ πεπραγματευμένα; ποῦ ἡ ὀπτασία τοῦ ἀγγέλου; ποῦ ἡ προφητεία Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ; ποῦ τοῦ Ζαχαρίου ἡ ἐπιτίμησις, τοῦ μὴ δύνασθαι αὐτὸν λαλεῖν ἄχρις οὗ γένηται τὰ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου λελαλημένα; ποῦ τὰ ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ τῇ παρθένῳ λεχθέντα; ποῦ ἡ παράστασις τῆς ἀσφαλείας τῆς μετὰ συνέσεως, τῆς Μαρίας αὐτῷ τῷ ἀγγέλῳ ἀποκριθείσης, ὡς ἠρώτα λέγουσα, Πῶς ἔσται τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; καὶ ἡ μετὰ ἀκριβείας καθαρὰ ὑφήγησις, ὡς εἶπεν αὐτῇ, πνεῦμα κυρίου ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι;

Κεφ. ς'. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ἐπεὶ μὴ κατήγγελλεν ὁ Ματθαῖος τὰ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ ῥηθέντα, ἄρα ἀσύμφωνος εἴη ὁ ἅγιος Ματθαῖος πρὸς τὴν ἀλή-
pag. 427. θειαν; Ἀλλ' οὐκ ἀληθεύει ὁ ἅγιος Λουκᾶς, εἰπὼν περὶ τῶν πρώτων τῷ Ματθαίῳ πεπραγματευμένων; οὐχὶ ἑκάστῳ ἐμέρισεν ὁ θεὸς, ἵνα

7. δαιμονίων cod. Ven.

8. κηρύξῃ corrigit Petavius.

tam, repurgare lepram et morbos depellere, daemonesque propulsare, ne dicendo solum persuaderet auditoribus, sed evangelicam doctrinam factis etiam ipsis praedicaret, atque et perditis hominibus nuntiaret posse illos poenitendo recuperari, et iis qui ceciderant resurrecturos se esse, et qui mortui essent, vitam esse denuo consecuturos. Hic igitur Matthaeus Hebraica lingua scripsit ac praedicavit evangelium, nec ab eius initio duntaxat exorsus est, sed primum Christi genealogiam ab Abraamo pertexuit. *Abraam*, inquit, *genuit* Matth. 1.
Isaac, Isaac autem genuit Iacob etc., usque ad Iosephum et Mariam. Et illud quidem initio praefixit: *Liber generationis Iesu Christi filii David.* Addit deinde, *Filii Abraam.* Tum ad id quod instituerat progressus, *Christi*, inquit, *generatio sic erat: Cum esset desponsata mater ipsius Maria Ioseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de spiritu sancto. Ioseph autem, cum esset iustus, quaerebat occulte dimittere illam. Et ecce angelus domini apparuit illi in somnis, dicens, Noli dimittere coniugem tuam; quod enim in ipsa est, de spiritu sancto est. Ecce enim pariet filium et vocabis nomen eius Iesum. Hic salvabit populum suum a peccatis. Et hoc*, inquit, *factum est, ut impleretur, quod dictum est a domino per prophetam dicentem, Ecce virgo concipiet etc. Exsurgens autem a somno ita fecit Ioseph. Et accepit uxorem suam, et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum, et vocavit nomen eius Iesus.* Pergit deinde: *Cum* Matth. 2.
natus esset Iesus in Bethleem Iudaeae in diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente venerunt Hierosolymam dicentes, Ubi est qui natus est rex Iudaeorum? Vidimus enim stellam eius in oriente, et venimus adorare eum. Ubi igitur est Zachariae illa omnis historia? Ubi sunt Luc. 1.
quae a Luca narrantur? Ubi visum illud angeli? Ubi Ioannis Baptistae prophetia? Ubi increpatio Zachariae, ut loqui ante non posset quam perfecta essent omnia quae ab angelo erant allata? Ubi sunt quae angelus Mariae locutus est? Ubi cautio illa ac prudentia quam suo illo ad angelum responso Maria prae se tulit, cum ita illum interrogavit: *Quomodo fiet illud, quoniam virum non cognosco?* aut Id. 1, 26.
sincera illa angeli accurataque rei gerendae propositio? *Spiritus*, inquit, *sanctus superveniet in te, et virtus altissimi obumbrabit tibi.*

Quinam ergo factum putabimus ut quae Lucas exposuit, ea sint Cap. VI.
a Matthaeo praetermissa? Num Matthaeum ab rei veritate discrepare statuemus? An contra in primis illis rebus gestis, quas Matthaeus perscripsit, Lucam ipsum minime vera narrasse? Nonne sin-

9. συναγγελίᾳ cod. Venet.

οἱ τέσσαρες εὐαγγελισταὶ ὀφείλοντες κηρύξαι εὕρωσιν ἕκαστος τί ἐργάσωνται· καὶ τὰ μὲν συμφώνως [1] καὶ ἴσως κηρύξωσιν, ἵνα δειχθῶσιν ὅτι ἐξ αὐτῆς τῆς πηγῆς ὥρμηνται, τὰ δὲ ἑκάστῳ [2] παραλειφθέντα ἄλλος [3] διηγήσεται, ὃς ἔλαβε παρὰ τοῦ πνεύματος μέρος τῆς ἀναλογίας; Τί δὲ ποιήσομεν Ματθαίου μὲν κηρύττοντος ἐν Βηθλεὲμ τὴν Μαριὰμ γεγεννηκέναι, κατὰ τὰς παρ' αὐτῷ γενεαλογίας, ἀπὸ Ἀβραὰμ καὶ Δαβὶδ τὴν ἔνσαρκον Χριστοῦ παρουσίαν, ὡς οὐχ εὑρίσκεται ὁ ἅγιος Μάρκος ταῦτα λέγων, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ πραγματείας ποιεῖται τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ εὐαγγελίου καί φησιν· Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου, ὡς γέγραπται ἐν Ἡσαΐᾳ τῷ προφήτῃ· Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ; Οὕτω καὶ τὰ τῷ ἁγίῳ Ἰωάννῃ πεπραγματευμένα καὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἠσφαλισμένα τὴν φροντίδα ἔσχεν οὐ περὶ τῶν ἤδη κεκηρυγμένων πολλάκις μόνον λέγειν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀναγκαίων ὑπὸ τῶν ἄλλων εἰς [4] αὐτὸν κηρυγμάτων καταλειφθέντων. Ἡ γὰρ πᾶσα τῶν εὐαγγελίων ὑπόθεσις τοιοῦτον εἶχε τρόπον.

Ματθαίου μὲν γὰρ κεκηρυχότος τὸν Χριστὸν γεννηθέντα καὶ ἐκ πνεύματος ἁγίου συλληφθέντα, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ καὶ Ἀβραὰμ κατὰ σάρκα οἰκονομηθέντα, πλάνη τισὶ γεγένηται τοῖς μὴ νενοηκόσιν (οὐ τοῦ εὐαγγελίου αἰτίου [5] ὄντος αὐτοῖς εἰς τὸ πλανηθῆναι, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν διανοίας πεπλανημένης) εἰς παράστασιν [6] τῆς περὶ τῶν αὐτῶν πληροφορίας τὰ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου κακῇ ὑπονοίᾳ [7] ἐπινενοημένα. Ἔνθεν γὰρ οἱ περὶ Κήρινθον καὶ Ἐβίωνα ψιλὸν [8] τὸν ἄνθρωπον κατέσχον, καὶ [9] Μήρινθον, καὶ Κλεόβιον, εἴτουν Κλεόβουλον, καὶ Κλαύδιον, καὶ Δημᾶν, καὶ Ἑρμογένην, τοὺς ἀγαπήσαντας τὸν ἐνταῦθα αἰῶνα, καὶ καταλείψαντας τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας. Ἀντιλέγοντες γὰρ τοῖς τοῦ κυρίου μαθηταῖς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν Ἀβραὰμ καὶ Δαβὶδ γενεαλογίας τὴν αὐτῶν ἄνοιαν παριστᾶν ἐπειρῶντο, [10] οὐ καλῶς μὲν οἰόμενοι, πλὴν ἐντεῦθεν τὴν πρόφασιν θηρώμενοι. [11] Ἀντελέγοντο γὰρ πολλάκις ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου καὶ τῶν ἀμφ' [12] αὐτὸν,
pag. 428. *Λευκίου, καὶ ἄλλων πολλῶν. Παρατρίψασα δὲ ἑαυτῆς τὸ μετώπιον ἡ ἀναισχυντία [13] ἑαυτῇ κακὰ ἐπισπάσασθαι ἐφιλοτιμήσατο.*

Εὐθὺς δὲ μετὰ τὸν Ματθαῖον ἀκόλουθος γενόμενος ὁ Μάρκος

Cap. VI. — 1. καὶ om. cod. Rhedig.
2. παραληφθέντα libri omnes.
3. διηγήσηται cod. Rhedig. διηγήσεται reliqui libri.
4. αὐτὸν scripsi cum Petavio.
5. Cod. Venet. om. ὄντος.
6. τῆς om. cod. Venet.
7. Retinui veterem scripturam, sed, Gatakerum secutus Opp. Critt. p. 809 sq., verbis οὐ τοῦ εὐαγγελίου — πεπλανημένης parenthesi inclusis. Alioquin scripsissem ἐπινενοημένης. Petavio nonnihil deesse visum est. Ceterum codd. Venet. et Rhedig. pro ἐπινενοημένα habent νενοημένα.
8. αὐτὸν pro τὸν habet cod. Venet.

gulis propria quaedam deus attribuit, ut evangelistae quatuor ad praedicandum evangelium delecti suum quoddam praecipuum munus haberent? Ita quidem, ut nonnulla concordi ac consentanea voce narrarent, quo se ex eodem hausisse fonte monstrarent, quaedam vero ab singulis praetermissa alius exponeret, cui privatim illud esset a spiritu sancto pro rata portione concessum. Quid igitur faciemus, cum Matthaeus Mariam Bethleemi peperisse scribat, secundum perscriptam ab eodem genealogiam, qua Christum cum carne venientis originem ab Abraamo ac Davide pertexuit, Marcus vero nihil habeat eiusmodi, sed ab eo quod ad Iordanem gestum est, evangelium ordiatur, ita scribens: *Initium evangelii: sicut scriptum est in Isaia propheta: Vox clamantis in deserto?* Marc. 1.
Sic in iis quae beatus Ioannes mandavit memoriae, quaeque spiritu sancto gubernante fide omni ac veritate stabilita sunt, id videlicet actum est, ut non solum ea, quae saepius nuntiata fuerant, proponerentur, sed et necessaria quaedam adderentur dogmata, quae ceteri ante illum minime scriptis attigissent. Eiusmodi nempe totum evangeliorum argumentum fuit.

Cum Matthaeus genitum Christum atque e sancto spiritu conceptum, ac de Davidis et Abraami, quod ad carnem attinet, genere prognatum sua narratione descripsisset, nonnullis ignorantibus erroris istud occasionem dedit. Cuius quidem caussa non evangelio ipsi tribuenda, sed falsa illorum accusanda mens, qui ad id, quod certo sibi persuaserant, perperam acceptas ex evangelio auctoritates accommodabant. Hinc enim Cerinthus et Ebio nudum hominem fuisse Christum asseruit, ut et Merinthus et Cleobius, sive Cleobulus, et Claudius ac Demas et Hermogenes, *qui dilexerunt hoc seculum, et* 2.Tim.4, 10.
viam veritatis reliquerunt. Quippe domini discipulis per id tempus contradicentes illi ex Christi genealogia ab Abraamo et Davide perducta insaniam suam corroborare studuerunt. Quod etsi perperam in animum induxerant, nihilominus illinc occasionem nacti sunt. Et Ioannes quidem eiusque discipuli, maximeque Lucius, et alii plerique istorum conatibus saepius obstiterant. Sed nimirum ubi semel frontem suam impudentia perfricuit, mala sibi multa deinceps accumulare non destitit.

Itaque post Matthaeum statim Marco, qui Romae sancti Petri

9. Μήρινθος cod. Rhedig. Rescripserim omnino ὃν καὶ οἱ περὶ Μήρινθον cett., vel Ἔνθεν γὰρ ψιλὸν τὸν ἄνθρωπον κατέσχον οἱ περὶ Κήρινθον, καὶ Ἐβίωνα, καὶ Μήρινθον cett.
10. οὐχ ἁγνῶς cod. Venet.
11. ἀντελέγοντο scripsi ex cod. Veneto, et cum Petavio. Nam reliqui libri habent ἀντέλεγον. Cornarius ita vertit: non recte quidem putantes, verum hinc occasionem et praetextum venantes. Contradixit enim ipsis saepe etc.
12. αὐτὸν rescripsi ex cod. Veneto, et cum Petavio. Libri vulgo habent αὐτῶν.
13. In libris extat ἑαυτῇ.

τῷ ἁγίῳ Πέτρῳ ἐν Ῥώμῃ, ἐπιτρέπεται τὸ εὐαγγέλιον ἐκθέσθαι, καὶ γράψας ἀποστέλλεται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πέτρου εἰς τὴν τῶν Αἰγυπτίων χώραν. Οὗτος δὲ εἷς ἐτύγχανεν ἐκ τῶν ἑβδομηκονταδύο τῶν διασκορπισθέντων ἐπὶ τῷ ῥήματι, ᾧ εἶπεν ὁ κύριος, Ἐὰν μή τίς μου φάγῃ τὴν σάρκα καὶ πίῃ τὸ αἷμα, οὐκ ἔστι μου ἄξιος, ὡς τοῖς τὰ εὐαγγέλια ἀναγνοῦσι σαφὴς ἡ παράστασις. Ὅμως διὰ Πέτρου ἀνακάμψας εὐαγγελίζεσθαι καταξιοῦται, πνεύματι ἁγίῳ ἐμπεφορημένος. Ἄρχεται δὲ κηρύττειν ὅθεν τὸ πνεῦμα αὐτῷ παρεκελεύσατο, τὴν ἀρχὴν τάττων ἀπὸ πεντεκαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος, μετὰ ἔτη τριάκοντα τῆς τοῦ Ματθαίου πραγματείας. Δευτέρου δὲ γενομένου εὐαγγελιστοῦ, καὶ μὴ περὶ τῆς ἄνωθεν καταγωγῆς θεοῦ λόγου τηλαυγῶς σημάναντος, ἀλλὰ πάντῃ μὲν ἐμφαντικῶς, οὐ μὴν κατὰ ἀκριβολογίαν τοσαύτην, γέγονε τοῖς προειρημένοις εἰς δεύτερον [14] σκότωσις τῶν διανοημάτων, τοῦ μὴ καταξιωθῆναι πρὸς φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου, λεγόντων αὐτῶν ὅτι, Ἰδοὺ, δεύτερον εὐαγγέλιον περὶ Χριστοῦ σημαῖνον, καὶ οὐδαμοῦ ἄνωθεν λέγων τὴν γέννησιν· ἀλλὰ, φησὶν, Ἐν τῷ Ἰορδάνῃ κατῆλθε τὸ πνεῦμα ἐπ' αὐτὸν καὶ φωνὴ, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός ὁ ἀγαπητὸς, ἐφ' ὃν ηὐδόκησα.

Κεφ. ζ'. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα οὕτως ἐν τοῖς τοιούτοις ἀνοήτως ἐτελεῖτο, ἀναγκάζει τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐπινύττει τὸν ἅγιον Λουκᾶν, ὡς ἀπὸ βάθους κατωτάτου [1] κακὴν τὴν διάνοιαν τῶν ἠπατημένων ἀνενέγκαι, καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων καταλειφθέντα αὖθις ἐπιβάλλεσθαι, ἵνα μή τις τῶν πεπλανημένων ἡγήσεται μυθωδῶς αὐτὸν ἐκφράσαι τὴν γέννησιν. Ἔπειτα ἀνωφερῆ τὸν λόγον ἐργάζεται, διὰ δὲ τὴν ἀκρίβειαν λεπτομερῶς τὴν πᾶσαν πραγματείαν διέξεισι, καὶ εἰς παράστασιν ἀληθείας ἐμμάρτυρας τοὺς ὑπηρέτας τοῦ λόγου γενομένους παρεισάγει, φάσκων, Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν· ἵνα τινὰς μὲν ἐπιχειρητὰς δείξῃ, φημὶ δὲ τοὺς περὶ Κήρινθον καὶ Μήρινθον, καὶ τοὺς ἄλλους. Εἶτα τί φησιν; Ἔδοξε
pag. 429. κἀμοὶ καθεξῆς παρηκολουθηκότι ἄνωθεν τοῖς αὐτόπταις καὶ ὑπηρέταις τοῦ λόγου γενομένοις γράψαι σοι, κράτιστε Θεόφιλε (εἴτουν τινὶ Θεοφίλῳ τότε γράφων τοῦτο ἔλεγεν, ἢ παντὶ ἀνθρώπῳ θεὸν ἀγαπῶντι), περὶ ὧν, φησὶ, κατηχήθης λόγων· τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν μὲν κατήχησιν προτεταγμένην ἔφασκεν, ὡς ἤδη ὑπὸ ἄλλων μὲν κεκατηχῆσθαι, οὐκ ἀσφαλῶς δὲ παρ' αὐτῶν μεμαθηκέναι. Εἶτα τὴν ἀκρίβειάν φησιν. Ἐγένετο ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως, ἐξ ἐφημερίας Ἀβιᾶ τοῦ ἀρχιερέως, ἱερεύς τις ὀνόματι Ζαχαρίας, καὶ γυνὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν θυγατέρων Ἀαρὼν, ᾗ ὄνομα Ἐλισάβετ. Καὶ ἄρχεται πρὸ τοῦ Ματθαίου. Ὁ μὲν γὰρ Ματθαῖος ἐσήμανε τριακονταετῆ χρόνον ἀπ' ἀρχῆς, ὁ δὲ Μάρκος τὰ μετὰ τριάκοντα ἔταττεν ἔτη, τὴν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ γενομένην

14. *Ita correxi. Libri omnes habent* σκότωσιν.

Cap. VII. — 1. κακὴν *reposui pro* κατὰ, *quod libri tuentur, quodque Petavius, mendum subesse suspicatus, uncinis notavit.*

comes fuerat, scribendi evangelii provincia committitur. Quod cum fecisset, a b. Petro in Aegyptum mittitur. Erat hic unus e LXXII discipulis qui ob sermonem illum dispersi sunt quem dominus elocutus fuerat: *Nisi quis manducaverit carnem meam, et biberit sanguinem,* Ioann. 6, 54.
non est me dignus: uti sciunt qui evangelium legerint. Verum ille Petri opera reversus ac spiritu sancto repletus conscribendi evangelii munus accepit. Inde porro illud exorsus est, unde spiritus eum sanctus impulit, et a XV. Tiberii Caesaris anno sumpsit initium, qui est XXX. ab eo unde Matthaeus narrationem inchoavit. Quamobrem cum secundus hic evangelii scriptor extitisset, nec de verbi dei in terras e coelo delapsu perspicue significasset, quamquam expresse id omnino declaravit, — verum cum minus id accurate pertractasset, hinc novae quaedam tenebrae illorum, quos paulo ante commemoravi, ingeniis obortae sunt; ne eos evangelicus ille splendor illustraret. Sic enim illi iactabant: Ecce tibi novum de Christo proditum est evangelium, in quo nulla de coelesti illa generatione mentio: sed hoc unum memorat: *In Iordane descendit spiritus in illum, et vox:* Marc. 1, 10 et 11.
Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.

Cum igitur iis in rebus tam incredibilis illorum versaretur amen- Cap. VII.
tia, spiritus sanctus b. Lucam occultis quibusdam stimulis cogit et excitat, ut ex altissima illa voragine caecorum hominum mentes educeret, et quae fuerant ab aliis praetermissa scriptis commendaret, ne quis a veritate longius aberrans crederet Christi generationem ab eo velut fictam fabulam fuisse propositam. Sed orationem ille suam deinceps effert altius, ac cum subtilius exponat omnia, rei gestae seriem accurate prosequitur, et ad veritati faciendam fidem testes illos proponit in medium, qui divini verbi fuerant administri. Sic enim loquitur: *Quoniam quidem multi conati sunt* (ut nonnullos, qui Luc. 1.
id conati fuerant, indicaret, Cerinthum videlicet, Merinthum et alios): pergit vero: *Visum est mihi deinceps assecuto a principio diligenter eos qui ipsi viderunt, et ministri sermonis fuerunt, scribere tibi, optime Theophile:* sive ad Theophilum quempiam scribens ita dixerit, sive amantem dei quemlibet alloquatur: *Eorum*, inquit, *verborum de quibus eruditus es veritatem.* Ubi nonnullam institutionem antecessisse significat, qua ab aliis iam erat imbutus, sed ab iisdem certi nihil accepisse. Post haec rei veritatem exponit: *Fuit in diebus Herodis regis de vice Abia pontificis sacerdos quidam nomine Zacharias, et uxor eius de filiabus Aaron, nomine Elizabeth.* Altius ergo quam Matthaeus exorsus est. Matthaeus enim tricesimum aetatis annum initio declaravit. Marcus vero quae post tricesimum gesta sunt ex-

ἐν ἀληθείᾳ πραγματείαν, ὅμοια τῷ Ματθαίῳ καὶ τῷ Λουκᾷ· ὁ δὲ Ματθαῖος ἀπὸ τριακονταέτους χρόνου πρὸ τῆς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ καὶ τοῦ βαπτίσματος πραγματείας τὸ διήγημα ἐποιεῖτο. Λουκᾶς δὲ πρὸ τοῦ χρόνου τοῦ συλληφθῆναι τὸν σωτῆρα ἐν γαστρὶ ἀπὸ ἓξ μηνῶν τὸν χρόνον ἐδήλου, καὶ ἐννέα μηνῶν πάλιν καὶ ὀλίγων ἡμερῶν τῆς συλλήψεως τοῦ κυρίου· ὡς εἶναι τὸν πάντα χρόνον τριάκοντα ἓν ἔτος καὶ ἐπέκεινα. Διηγεῖται δὲ καὶ τὴν τῶν ποιμένων διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ἀγγέλων θεοπτίαν, καὶ ὡς ἐγεννήθη ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐσπαργανώθη ἐν φάτνῃ, καὶ τῇ ὀγδόῃ περιετμήθη, καὶ ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις τὰ κατὰ τὸν νόμον προσφόρια ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπετέλουν, καὶ ὡς ὁ Συμεὼν ἐν ἀγκάλαις ἐδέχετο, καὶ ὡς Ἄννα ἀνθωμολογεῖτο, θυγάτηρ Φανουὴλ, καὶ ὡς ἐκ Ναζαρὲτ ἀπῄει εἰς Ἱερουσαλὴμ ἅμα τοῖς γονεῦσι τελοῦσιν ὑπὲρ αὐτοῦ κατὰ τὸν νόμον· ὧν οὐδὲν τῷ Ματθαίῳ ἐπείργασται, οὐδὲ τῷ Μάρκῳ, ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῷ Ἰωάννῃ.

Κεφ. η'. Ὅθεν καί τινες ἄλλοι ἐξ Ἑλλήνων φιλοσόφων, φημὶ δὲ Πορφύριος, καὶ Κέλσος, καὶ Φιλοσαββάτιος, ὁ ἐκ τῶν Ἰουδαίων ὁρμώμενος, δεινὸς καὶ ἀπατεὼν ὄφις, εἰς τὴν κατὰ τῆς εὐαγγελικῆς πραγματείας διεξιόντες ἀνατροπὴν τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν κατηγοροῦσι, ψυχικοὶ καὶ σαρκικοὶ ὑπάρχοντες, κατὰ σάρκα δὲ στρατευόμενοι, καὶ θεοῦ εὐαρέστησιν ἀδυνάτως ἔχοντες, καὶ τὰ τοῦ πνεύματος μὴ νενοηκότες.
pag. 430. Ἕκαστος γὰρ προσκόπτων τοῖς λόγοις τῆς ἀληθείας, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ τύφλωσιν τῆς ἀγνωσίας, εἰς τοῦτο ἐμπίπτοντες ἔλεγον, Πῶς δύναται ἡ αὐτὴ ἡμέρα εἶναι τῆς ἐν Βηθλεὲμ γεννήσεως, αὐτὴ καὶ περιτομὴν ἔχειν ὀκταήμερον, καὶ διὰ τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἄνοδον, καὶ τὰ ἀπὸ Συμεῶνος καὶ Ἄννας εἰς αὐτὸν τετελεσμένα, ὁπότε ἐν τῇ νυκτὶ ᾗ ἐγεννήθη πέφηνεν αὐτῷ, φησὶν, ἄγγελος, μετὰ τὴν τῶν Μάγων ἔλευσιν τῶν ἐλθόντων προσκυνῆσαι αὐτῷ, καὶ ἀνοιξάντων τὰς πήρας, καὶ προσενεγκάντων, ὡς λέγει; Φησὶν, Ὤφθη αὐτῷ ἄγγελος λέγων· Ἀναστὰς λάβε τὸ παιδίον, καὶ τὴν γυναῖκά σου, καὶ πορεύου εἰς Αἴγυπτον, ὅτι ζητεῖ Ἡρώδης τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. Εἰ τοίνυν ἐν ταύτῃ νυκτὶ ᾗ γεγέννηται παρελήφθη εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐκεῖ ἦν ἕως ὅτου ἀπέθανεν Ἡρώδης, πόθεν τὸ ἐπιμεῖναι, καὶ ὀκταήμερον περιτμηθῆναι; ἢ πῶς τὸ μετὰ τεσσαράκοντα εὑρίσκεται Λουκᾶς ψευδόμενος, ὥς φασι βλασφημοῦντες κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς, ὅτι φησὶν, Ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ ἡμέρᾳ ἀνήνεγκαν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ, κἀκεῖθεν εἰς Ναζαρέτ; Καὶ οὐκ οἴδασιν οἱ ἀγνωσίᾳ κατεχόμενοι τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν δύναμιν.

Κεφ. θ'. Ἑκάστῳ γὰρ τῶν εὐαγγελιστῶν ἐδωρήθη ἑκάστου χρόνου καὶ καιροῦ διηγεῖσθαι τὰ ἐν ἀληθείᾳ πληρωθέντα. Καὶ ὁ μὲν Ματθαῖος διη-

posuit, et in iis quae ad Iordanem contigerunt enarrandis Matthaeo ac Lucae consentaneus est. Sed Matthaeus ab anno ipso tricesimo, ante illam omnem baptismi ac rerum ad Iordanem gestarum historiam, narrationem inchoavit. Lucas porro a sexto mense, ante salvatoris in utero generationem, principium deduxit, quibus novem deinde menses addit, una cum paucis quibus genitus est diebus, ut supra unius ac triginta annorum spatium colligatur. Narrat praeterea quemadmodum pastores ab internuntiis angelis admoniti deum conspexerint, utque is Bethleemi in lucem editus ac pannis involutus in praesepi, et octavo die circumcisus fuerit, nec non post dies XL pro eodem oblata sint quae lex praescripserat. Tum ut eum Symeon in ulnas acceperit, Phanuelis filia confessa sit, utque Nazareto cum parentibus Hierosolymam abierit, qui quod lex iusserat illius nomine dependerunt. Quae nec Matthaeus nec Marcus nec Ioannes attigerunt.

Ex quo factum est ut gentiles quidam philosophi, Porphyrius Cap. VIII.
scilicet ac Celsus, et Philosabbathius, genere Iudaeus, veterator ac nequissimus coluber, cum adversus evangelicam historiam scriberent, sacros evangelistas arguerint, animales illi quidem et carnales homines, ac secundum carnem militantes, qui nec deo placere poterant, nec ea quae sunt spiritus sancti cognoverant. Nam omnes illi ad sermones veritatis offendentes, prae inscitiae caecitate, atque ad ea delapsi iactare identidem solebant, fierine potest ut eadem dies et Bethleemi natum viderit, et, quod post octiduum solebat fieri, circumcisum, et post dies XL Hierosolyma deportatum, ut item Symeonis et Annae acta illa in eandem diem inciderint; praesertim cum qua nocte Iesus est in lucem editus, Iosepho angelus apparuerit, post Magorum adventum, qui illius adorandi caussa venerant, quique munera sua apertis sacculis obtulerant? Tum enim *Apparuit*, Matth. 2, 13.
inquit, *ei angelus dicens, Surge, accipe puerum, et coniugem tuam, et vade in Aegyptum; quoniam quaerit Herodes animam pueri.* Quamobrem si eadem qua natus est nocte in Aegyptum delatus est, et illic fuit donec Herodes mortuus est, quomodo permanere in Iudaea potuit, et octavo die circumcidi? aut quid tandem post dies XL factum esse Lucas mentitus est? Sic enim per summam illi blasphemiam, id quod in eorum caput vertat, obiiciunt. Nam *Quadragesimo*, ait Luc. 2, 39.
Lucas, *die tulerunt illum in Hierusalem, et inde in Nazaret.* Sed ignari videlicet homines quae vis sit sancti spiritus nequaquam intelligunt.

Etenim unicuique evangelistarum concessum est, ut quae singu- Cap. IX.
lis et temporibus et opportunitatibus gesta erant verissime perscribe-

γησάμενος μόνον ὅτι ἐγεννήθη ἐν πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ὅτι συνελήφθη
ἄνευ σπέρματος ἀνδρὸς, οὐδὲν περὶ τῆς περιτομῆς εἶπεν, οὐδὲ πρὸ
τῶν δύο ἐτῶν τι τῶν εἰς αὐτὸν γεγενημένων, ἀλλὰ διηγεῖται τὴν ἔλευ-
σιν τῶν Μάγων, ὡς ἐπιμαρτυρεῖ ἡμῖν ὁ ἀληθὴς τοῦ θεοῦ λόγος, ἐρω-
τῶντος τοῦ Ἡρώδου παρὰ τῶν Μάγων τὸν [1] χρόνον καὶ ἀκριβοῦντος τοῦ
γενομένου ἀστέρος, καὶ τῶν Μάγων ἡ ἀπόκρισις, ὅτι ἀπὸ δύο ἐτῶν
καὶ κατωτέρω· ὡς μὴ εἶναι τὸν χρόνον τοῦτον, τὸν τῷ Λουκᾷ πε-
πραγματευμένον, ἀλλ' ὁ μὲν Λουκᾶς τὰ πρὸ δύο ἐτῶν διηγεῖται, Ματ-
θαῖος δὲ εἰπὼν τὴν γέννησιν ἀπεπήδησεν εἰς τὸν διετῆ χρόνον, καὶ
ἐδήλωσε τὰ γενόμενα μετὰ δύο ἔτη. Διὸ καὶ ὁ Ἡρώδης διανοηθεὶς
τοῦτο μετὰ τὸ ἀπονεῦσαι τοὺς Μάγους δι' ἑτέρας ὁδοῦ ᾠήθη ἐν τῷ πλή-
θει τῶν παίδων καὶ αὐτὸν γεννηθέντα εὑρεθήσεσθαι, καὶ σὺν αὐτοῖς
[2] ἀποκτέννυσθαι. Ἐκέλευσε γὰρ τοὺς ἐν τοῖς ὁρίοις Βηθλεὲμ παῖδας
pag. 431. ἀποκτανθῆναι, τοὺς ἀπὸ δύο ἐτῶν καὶ κατωτέρω, ἕως αὐτῆς τῆς ἡμέ-
ρας ἧς οἱ Μάγοι παρ' αὐτῷ ἐγένοντο. Ἔνθεν τίνι οὐ φανεῖται ὅτι, ὅτε
ἦλθον οἱ Μάγοι, δύο ἦν ἐτῶν ὁ παῖς γεγενημένος; καὶ γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ
πραγματεία, τὴν πᾶσαν ἀκρίβειαν σαφηνίζει. Ὁ μὲν γὰρ Λουκᾶς λέ-
γει ἐσπαργανῶσθαι τὸν παῖδα εὐθὺς τετεγμένον, καὶ κεῖσθαι ἐν φάτνῃ,
καὶ ἐν σπηλαίῳ, διὰ τὸ μὴ εἶναι τόπον ἐν τῷ καταλύματι. Ἀπογραφὴ
γὰρ ἦν τότε, καὶ οἱ διασκορπισθέντες ἀπὸ τοῦ χρόνου τῶν πολέμων
τῶν ἐπὶ τοῖς Μακκαβαίοις γεγονότων ἐπὶ τὰ πανταχοῦ γῆς διεσκορπί-
σθησαν, καὶ ὀλίγοι παντελῶς ἔμειναν ἐν Βηθλεὲμ κατοικοῦντες. Διὸ
ἔν τινι ἀντιγράφῳ τῶν εὐαγγελιστῶν καλεῖται πόλις τοῦ Δαβίδ· ἐν ἄλλῳ
δὲ κώμην αὐτὴν καλοῦσι, διὰ τὸ εἰς ὀλίγην γῆν αὐτὴν ἡκέναι. Ὅτε
δὲ γέγονε τὸ κέλευσμα τοῦ βασιλέως Αὐγούστου, καὶ ἀνάγκην ἔσχον οἱ
διεσκορπισμένοι, [3] κατὰ τὰ αὐτῶν γένη ἦλθεν εἰς τὸν τόπον, ἵνα ἀπο-
γραφῶσιν ἐπιρρέοντα τὰ πλήθη, καὶ ἐνέπλησε τὸν τόπον, καὶ οὐκ ἦν
τόπος ἐν τῷ καταλύματι, διὰ τὴν συνέχειαν. Λοιπὸν δὲ μετὰ τὴν ἀπο-
γραφὴν ἀπῆλθεν ἕκαστος, ὅποι γῆς τὴν καταμονὴν τῆς κατοικήσεως
εἶχε· διὸ καὶ πλάτος ἐτύγχανεν ἐν τῇ γῇ. Ἐρχόμενοι δὲ, ὡς εἰπεῖν,
μνήμης ἕνεκα τῶν ἐκεῖ γεγεννημένων, πρώτου ἐνιαυτοῦ τελεσθέντος
καὶ τοῦ δευτέρου πληρωθέντος, ἦλθον οἱ γονεῖς ἐκεῖσε ἀπὸ Ναζαρὲτ,
ὡς εἰς τὴν πανήγυριν ταύτην. Διὸ καὶ ἡ ἔλευσις τῶν Μάγων γεγένη-
ται, [4] καὶ κατὰ τὴν τοιαύτην συγκυρίαν, οὐκέτι ἴσως τῇ καταλύσει
τότε τῆς Μαρίας καὶ Ἰωσὴφ διὰ τὴν ἀπογραφὴν τῇ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ
εἰρημένῃ. Οὐ γὰρ ηὗραν τὴν Μαριὰμ ἐν τῷ σπηλαίῳ, ὅπου ἐγέννη-
σεν. Ἀλλὰ ὡς ἔχει τὸ εὐαγγέλιον, ὅτι, ὡδήγει, φησὶν, αὐτοὺς ὁ

Cap. IX. — 1. χρόνον καὶ ἀκριβοῦντος *scripsi meo periculo. Confer evangelii verba. Cod. Rhedig. et editi libri habent* χρόνον. καὶ ἠκρίβωτο, *quod mendosum esse nemo est qui non videat. Cornarius interpretatus est ita:* sed exponit adventum Magorum, velut attestatur nobis vera dei doctrina, interrogante Herode a Magis tempus, declarabat ipsum exortae stellae ac Magorum responsio, *cett.*

2. ἀποκτέννυσθαι *cod. Rhedig. et ed. pr.* ἀποκτίννυσθαι *ed. Petav.*

3. κατὰ τὰ *scripsi cum Petavio. In libris tam scripto quam editis extat* καὶ τά.

4. *Particulam* καὶ *delendam esse suspicor.*

ret. Itaque Matthaeus, cum id unum exposuisset, de spiritu sancto
susceptum illum ac genitum, de circumcisione tacuit, nec ullam
earum rerum attigit quae ante biennium acciderunt, sed Magorum
demum enarravit adventum, quemadmodum verissimus dei sermo te-
statur; cum scilicet *tempus a Magis exquisivit Herodes*, ac de stella Matth. 2, 7.
quae apparuerat accurate sciscitatus est. Ad haec Magorum comme-
morata responsio, de *duobus annis et infra:* ut diversum ab eo tem-
pus esse constet quod Lucas narratione sua complexus est. Hic
enim quae ante biennium illud gesta sint exponit. At Matthaeus a
nativitate statim ad secundum annum se contulit, et quae post bien-
nium acciderint declarat. Quod Herodes animo reputans, postquam
Magi alia via discesserunt, in illa infantium turba deprehendi pueru-
lum illum atque interfici posse crediderat. Infantes enim omnes, Matth. 2, 16.
quotquot in agro Bethleemitico forent, a bimatu et infra iussit occidi,
ad illam usque diem qua apud se Magi fuissent. Ex quo quis non
videat tum cum Magi venerunt bimulum fuisse puerum? Siquidem
ea rei gestae narratio veritatem ipsam accuratissime demonstrat. Et-
enim Lucas puerum, simulac natus est, fasciis involutum esse scri-
bit, et in praesepi ac spelunca iacuisse, quod nullus in diversorio
locus esset. Tum enim census habebatur, et qui bellorum tempori-
bus, quae sub Macchabaeis extiterant, dispersi fuerant, quovis ter-
rarum pervaserant, adeo ut pauci omnino Bethleemi remanerent.
Quare in quodam evangelistarum exemplari Davidis urbs dicitur;
in alio vero vicus appellatur, quod agrum haberet angustissimum.
Cum igitur Augusti imperatoris edictum esset allatum, qui huc illuc-
que dissipati erant, cum familiis suis ad illum locum censendi gratia
venire coacti facile compleverunt, ut propter hominum frequentiam
nihil esset in diversorio loci relictum. Post censum vero unusquis-
que eo ubi domicilium collocarat reversus est. Unde laxius ad ha-
bitandum spatium fuit. Itaque priore iam anno finito, et altero in-
super, ob eorum quae gesta illic erant memoriam eo se parentes
Nazareto, velut ad eandem celebritatem, contulerunt. Quo tem-
pore Magorum adventus eiusmodi quadam opportunitate contigit.
Tametsi non in eodem illo fortassis diversorio versabantur, in quo
Mariam ac Iosephum descriptionis tempore mansisse Lucas testatus
est. Neque enim Mariam in spelunca, ubi pepererat, repererunt,
sed, ut evangelium narrat, stella illos ad eum locum perduxit, *ubi*

ἀστὴρ ἄχρι τοῦ τόπου οὗ ἦν ἐκεῖ τὸ παιδίον, καὶ εἰςελθόντες εἰς τὸν οἶκον εὗρον τὸ βρέφος μετὰ Μαρίας, οὐκέτι ἐν φάτνῃ, οὐκέτι ἐν σπηλαίῳ, ἀλλ' ἐν οἴκῳ· ἵνα γνωσθῇ τῆς ἀληθείας ἡ ἀκρίβεια, καὶ τοῦ χρόνου τῶν δύο ἐτῶν τὸ διάστημα, τουτέστιν ἐξότου ἐγεννήθη ἕως ὅτε παρεγένοντο οἱ Μάγοι. Καὶ κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα, μετὰ δύο ἔτη τῆς γεννήσεως, ὤφθη ὁ ἄγγελος, καὶ εἶπε παραλαβεῖν τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα εἰς γῆν Αἰγύπτου. Διὸ οὐκέτι Ἰωσὴφ ἀνακάμπτει εἰς Ναζαρὲτ, ἀλλὰ ἀποδιδράσκει ἅμα τῷ παιδὶ καὶ τῇ μητρὶ αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἄλλα δύο ἔτη ποιεῖ ἐκεῖσε. Καὶ οὕτως πάλιν ὁ ἄγγελος μετὰ τὴν τοῦ Ἡρώδου τελευτὴν ἐπιστρέφει τὸν αὐτὸν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ.

pag. 432. Τῷ γὰρ τριακοστῷ τρίτῳ ἔτει τοῦ Ἡρώδου γεννᾶται ὁ κύριος· τριακοστῷ πέμπτῳ ἦλθον οἱ Μάγοι· τριακοστῷ ἑβδόμῳ ἔτει τελευτᾷ ὁ Ἡρώδης, καὶ διαδέχεται Ἀρχέλαος υἱὸς αὐτοῦ τὸ βασίλειον, ποιήσας ἔτη ἐννέα βασιλεύων, καθάπερ μοι ἐν ἄλλοις τόποις εἴρηται. Ἀνεχώρησεν οὖν ἀκούσας περὶ Ἀρχελάου, καὶ ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς Ναζαρέτ. Καὶ ἐκεῖθεν πάλιν κατ' ἔτος ἀνῄει εἰς Ἱερουσαλήμ. Ὁρᾷς ὅση τυγχάνει ἀκρίβεια ἐν τοῖς θείοις εὐαγγελίοις, περὶ ἑκάστης πραγματείας; Οἱ δὲ ἀγνοίᾳ φερόμενοι, τὸν ἑαυτῶν νοῦν σκοτώσαντες, οὐκ ἴσασι τὸ τέλος ἑκάστου λόγου, ἀλλὰ ἁπλῶς κατὰ τῶν ἁγίων ἐπαίρουσι τὸ στόμα, καὶ χαλῶσι τὴν γλῶτταν, μηδὲν μὲν λέγοντες ἐν ἀληθείᾳ, ἑαυτοὺς δὲ τῆς ζωῆς ἀλλοτριοῦντες.

Κεφ. ι'. Ἔνθεν οὖν ὁ Λουκᾶς, μετὰ τὸ διηγήσασθαι τὰ πρῶτα πάλιν λέγει, πῶς ἐν τῷ δωδεκάτῳ ἔτει ἀνῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ· ἵνα μὴ παραλείψῃ τόπον τοῖς νομίσασιν αὐτὸν ἁπλῶς ἄνδρα τέλειον ἐν κόσμῳ πεφηνέναι, καὶ εἰς τὸν Ἰορδάνην πρὸς τὸν Ἰωάννην ἡκέναι, ὡς ὑπεβλήθη ὑπὸ Κηρίνθου καὶ Ἐβίωνος, καὶ τῶν ἄλλων. Δεινὸς γὰρ ὄφις σκαληνῶς διαβαίνων ἐν μιᾷ γνώμῃ οὐχ ἵσταται· ἀλλὰ τοῖς μὲν δοκεῖ ἐκ παρατριβῆς καὶ σπέρματος ἀνδρὸς γεγενῆσθαι, τοῖς δ' ἄλλοις ἁπλῶς ἄνθρωπος πεφηνέναι. Διὸ κατὰ τὸ λεπτὸν τὰ πάντα διηγούμενοι οἱ ἅγιοι εὐαγγελισταὶ ἀκριβολογοῦσι. Καὶ φύσει ὁ Λουκᾶς, ὡς ἀπὸ κάτωθεν ἐπὶ τὰ ἄνω ἀναφέρων τὴν διάνοιαν, φάσκει, Ἦν δὲ Ἰησοῦς ἀρχόμενος εἶναι ὡς ἐτῶν τριάκοντα, ὢν υἱὸς, ὡς ἐνομίζετο, τοῦ Ἰωσήφ. Τὸ δὲ νομίζεσθαι οὐκ ἀληθῶς ἐστιν· ἀλλὰ ἐν τάξει μὲν πατρὸς ἐτύγχανεν ὁ Ἰωσὴφ, διὰ τὸ οὕτως τῷ θεῷ δεδόχθαι· οὐκ ἦν δὲ πατὴρ ὁ μὴ πρὸς τὴν Μαριὰμ ἐσχηκὼς συνάφειαν, ἢ μόνον ὅτι ἀνὴρ ἐκλήθη, διὰ τὸ μεμνηστεῦσθαι πρεσβύτης ἐτῶν ὀγδοήκοντα τυγχάνων πλείω ἢ ἐλάσσω, καὶ ἔχων υἱοὺς ἓξ, ἀπὸ τῆς ὄντως αὐτοῦ γαμετῆς πρώτης, τὴν δὲ δι' οἰκονομίαν παρειληφὼς, ὡς καὶ ἄλλῃ που ἀκριβέστερον περὶ

erat puer: et intrantes domum invenerunt puerum cum Maria; non in praesepi, vel in spelunca, sed in domo scilicet; ut accurata rei veritas, ac biennii intervallum exprimeretur, quod ab eius natali ad Magorum adventum effluxerat. Eadem illa vero nocte, duobus a nativitate annis elapsis, angelus apparuit, ac puerum cum matre in terram Aegypti iussit abducere. Idcirco non iam Nazaretum Iosephus regreditur, sed cum puero ac matre fugit in Aegyptum, ubi biennio altero commoratus est: atque ita rursum post Herodis obitum angelus eundem ut in Iudaeam rediret admonuit.

Quippe XXXIII. Herodis anno natus est dominus, eiusdemque XXXV. Magi venerunt. Deinde XXXVII. imperii anno moritur Herodes, cui successit Archelaus; isque novem regnavit annis, ut alio a me loco dictum memini. Quare cum de Archelao accepisset, recessit Iosephus ac se Nazaretum habitandi caussa contulit. Unde quotannis Hierosolymam proficisci consueverat. Vides quanta sit in sacris evangeliis cuiuslibet rei narrandae quamque accurata diligentia? At isti ignorantia coeci, quorum est tenebris obducta mens, uniuscuiusque narrationis exitum ignorant; sed adversus sacrosancta quaeque os suum arroganter extollunt, ac linguam relaxant; adeo ut neque veri quicquam afferant, et a vita nihilominus ac salute semetipsos alienent.

Post haec Lucas ubi priora persecutus est, exponit quemadmodum anno XII. Hierosolyma perrexerit; ne quem illorum errori locum relinqueret, qui illum arbitrati sunt perfecta ac virili iam aetate in mundo repente fuisse conspectum, itaque conveniendi Ioannis gratia ad Iordanem accessisse; quae fuit Cerinthi, Ebionis et aliorum opinio. Siquidem callidus ille serpens obliquis flexibus adrepens nihil unum ac constans asserit. Sed aliis placet ex utriusque coniunctione sexus ac virili semine Christum esse procreatum. Alii simpliciter hominem apparuisse statuunt. Quae caussa fuit cur subtiliter accurateque omnia sancti evangelistae narrando complexi sint: praecipue Lucas animum ab inferioribus ad superiora referens ita scribit: *Et erat Iesus incipiens esse quasi annorum XXX, filius, ut putabatur, Iosephi.* Quod autem solummodo putatur, minime est reipsa. Sed patris vicem Iosephus gerebat ille quidem, quod ita deo placuerat; pater vero non erat, ut qui nunquam se cum Maria copularat, nisi quod illius vir appellatus est, quod eam senex duxisset, anno aetatis plus minus LXXX., cum iam liberos sex e priori coniuge sustulisset, hanc vero posteriorem singulari dei providentia sibi,

(Cap. X. — Luc. 3, 23.)

τούτου διῆλθον. Πῶς οὖν ὁ μὴ ἔχων συνάφειαν πατὴρ αὐτοῦ ὑπῆρχεν; Ὅπερ ἀδύνατον.

Κεφ. ια΄. Ἀλλὰ ἐρεῖς μοι, Πῶς οὖν ἀνὴρ αὐτῆς ἐκέκλητο, εἰ μὴ ἔσχε ταύτην; Ὁ δὲ ταῦτα ἀμφιβάλλων ἀγνοεῖ τὰ κατὰ τὸν νόμον, ὅτι ἐξότε pag. 433. ὀνομάζεται γυνὴ ἀνδρὶ, κἄν τε παρθένος ᾖ, κἄν τε ἐν οἴκῳ πατρὸς ἔτι ὑπάρχει, γυνὴ τοῦ ὀνόματος μόνου λέγεται ἡ τοιαύτη. Τούτου ἕνεκα ὁ ἅγιος ἄγγελός φησι· Μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν τὴν γυναῖκά σου. Καὶ ἵνα μή τις νομίσῃ ὅτι πλάνη τις ἐν τοῖς εὐαγγελίοις· ἔκπληκτον γὰρ τὸ μυστήριον, καὶ ἡ διήγησις ὑπὲρ ἄνθρωπον, μόνοις δὲ τοῖς υἱοῖς τοῦ ἁγίου πνεύματός ἐστι λεία πᾶσά τε καὶ πεφωτισμένη. Ἦν οὖν ὡς ἐτῶν λ΄, ὡς ἐνομίζετο υἱὸς τοῦ Ἰωσὴφ, τοῦ Ἠλὶ, τοῦ Ματθάν. Καὶ ἀναφέρει τὴν γέννησιν ἐπὶ τὸν Ἁβραὰμ, ὅθεν καὶ ὁ Ματθαῖος ἐνήρξατο· ὑπερβαίνει δὲ τὸν Νῶε, καὶ φθάνει ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ, ἵνα τὸν ἀπὸ πρώτης πλασθέντα σημάνῃ ζητούμενον διὰ τοῦ ἀπὸ τοῦ φυράματος αὐτοῦ ἐλθόντος, τουτέστιν ἀπὸ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας. Ἦλθε γὰρ δι' ἐκεῖνον τόν ποτε πλασθέντα, καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ γεγεννημένους, θέλοντας ζωὴν αἰώνιον κληρονομῆσαι. Ὑπερβὰς δὲ τὸν Ἀδὰμ λέγει, Τοῦ θεοῦ.

Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἦν φανέρωσις ὅτι τοῦ μὲν θεοῦ ἦν υἱὸς, διὰ δὲ τοῦ σπέρματος τοῦ Ἀδὰμ κατὰ διαδοχὴν ἐν σαρκὶ παρεγένετο. Ἀλλὰ οὐκ ἔσχον πάλιν φωτισμὸν οἱ πεπλανημένοι· ἀντέλεγον δὲ τῷ λόγῳ, ἑαυτοὺς πλανῶντες ὑπὲρ τὴν ἀλήθειαν. Ἔφασκον δὲ ὅτι, Ἰδοὺ, τρίτον εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Λουκᾶν. Τοῦτο γὰρ ἐπετράπη τῷ Λουκᾷ, ὄντι καὶ αὐτῷ ἀπὸ τῶν ἑβδομήκοντα δύο τῶν διασκορπισθέντων ἐπὶ τῷ τοῦ σωτῆρος λόγῳ, διὰ δὲ Παύλου τοῦ ἁγίου πάλιν ἐπανακάμψαντος πρὸς τὸν κύριον, ἐπιτραπέντος δὲ αὐτοῦ κηρύξαι τὸ εὐαγγέλιον. Καὶ [1] κηρύττει πρῶτον ἐν Δαλματίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, καὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ. Ἀρχὴ δὲ ἐν τῇ Γαλλίᾳ· ὡς καὶ περί τινων τῶν αὐτοῦ ἀκολούθων λέγει ἐν ταῖς αὐτοῦ ἐπιστολαῖς ὁ αὐτὸς Παῦλος· Κρίσκης, φησὶν, ἐν τῇ Γαλλίᾳ. Οὐ γὰρ ἐν τῇ Γαλατίᾳ, ὥς τινες πλανηθέντες νομίζουσιν, ἀλλὰ ἐν τῇ Γαλλίᾳ.

Κεφ. ιβ΄. Πλὴν ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐλεύσομαι. Ἀνενέγκαντος γὰρ τοῦ Λουκᾶ τὰς γενεαλογίας ἀπὸ τῶν κάτω ἐπὶ τὰ ἄνω, καὶ φθάσαντος τὴν ἔμφασιν ποιήσασθαι τῆς ἄνωθεν τοῦ θεοῦ λόγου παρουσίας, ὁμοῦ τε συναφθέντος τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ οἰκονομίᾳ, ἵνα ἀποτρέψηται ἀπὸ τῶν πεπλανημένων τὴν πλάνην, οὐκ ἐνενόησαν. Διὸ ὕστερον ἀναγκάζει τὸ pag. 434. ἅγιον πνεῦμα τὸν Ἰωάννην παραιτούμενον εὐαγγελίσασθαι, δι' εὐλάβειαν καὶ ταπεινοφροσύνην, ἐπὶ τῇ γηραλέᾳ αὐτοῦ ἡλικίᾳ, μετὰ ἔτη

Cap. XI. — 1. *Fortasse corrigendum est* λόγῳ. Διὰ δὲ τοῦ Παύλου — — — ἐπιτραπέντος δὲ αὐτοῦ κηρύξαι τὸ εὐαγγέλιον, κηρύττει πρῶτον *cett., deleta par-*

ut alio loco fusius disputamus, adscivisset. Qui igitur nullum cum matre consuetudinem habuerat, qui filii pater esse potuit? Fieri istud omnino non potest.

At enim dices, Cur ergo vir illius appellatus est, nisi eam obtineret? Cap. XI. Qui sic dubitat, quid lex vetus ferret ignorat. Nimirum enim ex quo viro femina desponsa fuerat, sive virgo esset, sive paterna adhuc in domo degeret, nomine tenus uxor dicebatur. Quare angelus sic Iosephum alloquitur: *Noli timere accipere coniugem tuam.* Matth. 1, 20. Ac ne quis errorem in evangeliis ullum esse suspicetur. Est enim plane stupendum hoc mysterium, ac supra humanum captum tota ista narratio, et quae solis spiritus sancti filiis clara sit et exposita. *Erat igitur,* inquit, *quasi annorum XXX, filius, ut putabatur, Iosephi, qui fuit Eli, qui fuit Matthan.* Tum ad Abrahamum usque generationis seriem retexit, a quo Matthaeus exorsus est. Sed et Noëmum superat, et ad Adamum pervenit; ut eum qui primus omnium formatus erat ab eo qui ex illius massa, beata nimirum virgine, propagatus fuerat, ad salutem monstraret esse quaesitum. Nam et huius ipsius, qui fictus est quondam, et posterorum ipsius caussa descendit, eorum duntaxat qui sempiternae vitae hereditatem assequi student. Demum vero Adamum quoque praetergressus ait, *Qui fuit dei.*

Inde porro manifesto constat dei illum extitisse filium, qui ex Adami semine continuata successione carne praeditus advenit. Verum ne sic quidem caeci homines tantam lucem percipere potuerunt, sed ultro a veritate aberrantes et errorem asciscentes catholicae doctrinae contradicebant. Sic enim obiiciebant: Ecce tertium iam evangelium a Luca conscriptum. Ea quippe provincia Lucae commissa uni e LXXII discipulis quos Christi ille sermo dissiparat, quem deinde Paulus apostolus revocavit. Huic igitur praedicandi evangelii munus est creditum: idque ipse primum in Dalmatia, Gallia, Italia et Macedonia praestitit; sed in Gallia prae ceteris: ut de nonnullis comitibus suis Paulus in epistolis testatur: *Crescens,* inquit, *in Gallia.* Non enim, in Galatia, legendum est, ut quibusdam immerito placuit, sed in Gallia.

Sed ut ad institutum redeam. Cum Lucas ab inferioribus ad Cap. XII. superiora generationes perduxisset, ac divinum verbum e coelo delapsum esse significasset, simulque susceptae carnis ab eodem mysterium attigisset, uti caecos homines ab errore revocaret, hoc illi tamen assequi nequiverunt. Ob id deinde spiritus sanctus Ioannem, invitum licet ac religione quadam et animi moderatione defugientem, ad scribendum evangelium impulit, affecta iam aetate, utpote qui iam

ticula καὶ, *ut quae facile ex prima vocis* κηρύττει *syllaba potuit subnasci.*

ἐνενήκοντα τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς, μετὰ τὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Πάτμου ἐπάνοδον, τὴν ἐπὶ Κλαυδίου γενομένην Καίσαρος. Καὶ μετὰ ἱκανὰ ἔτη τοῦ διατρίψαι αὐτὸν [1] ἀπὸ τῆς Ἀσίας ἀναγκάζεται ἐκθέσθαι τὸ εὐαγγέλιον· καὶ οὐκ ἦν αὐτῷ χρεία περὶ τῆς ἐνσάρκου πραγματείας λεπτολογεῖν, (ἤδη γὰρ ἠσφάλιστο), ἀλλὰ ὡς κατόπιν τινῶν βαίνων καὶ ὁρῶν αὐτοὺς ἐπὶ τὰ ἔμπροσθεν ὄντας καὶ ἐπὶ τὰ τραχύτερα ἑαυτοὺς ἐκδεδωκότας καὶ πλάνας καὶ ἀκανθώδη, ἀνακαλέσασθαι αὐτοὺς εἰς εὐθεῖαν ὁδὸν προνοοῦντος καὶ ἀσφαλιζομένου [2] ἐπικηρυκεύσασθαι αὐτοῖς, κατεῖπε, Τί πλανᾶσθε; ποῖ τρέπεσθε; ποῖ πλανᾶσθε, Κήρινθε, καὶ Ἐβίων, καὶ οἱ ἄλλοι; οὐκ ἔστιν οὕτως ὡς νομίζετε. Ναὶ ἐγεννήθη ὁ Χριστὸς κατὰ σάρκα, δῆλον. Ἰδοὺ γάρ, αὐτὸς ὁμολογῶ ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· ἀλλὰ μὴ ἐξότε ἐγένετο σάρξ, νομίσητε τὸν αὐτὸν εἶναι. Οὐκ ἔστι γὰρ ἀπὸ χρόνων Μαρίας μόνον, ὡς ἕκαστος ἡμῶν ἀφ' ὅτου γεννᾶται ὑπάρχει, πρὶν δὲ τοῦ γεννηθῆναι, οὐκ εἶναι· ὁ δὲ ἅγιος θεὸς λόγος, υἱὸς τοῦ θεοῦ Χριστὸς κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς, οὐκ ἔστιν ἀπὸ χρόνων Μαρίας μόνον, οὔτε ἀπὸ χρόνων Ἰωσὴφ μόνον, οὔτε Ἠλὶ, οὔτε Λευὶ, οὔτε Ζοροβάβελ, οὔτε Σαλαθιὴλ, οὔτε Νάθαν, οὔτε Δαβὶδ, οὔτε ἀπὸ Ἰακὼβ, οὔτε ἀπὸ Ἰσαὰκ, οὔτε ἀπὸ χρόνων τοῦ Ἀδὰμ, οὔτε Νῶε, οὔτε Ἀβραὰμ, οὔτε ἀπὸ τῆς πέμπτης ἡμέρας, οὔτε ἀπὸ τῆς τετάρτης ἡμέρας, οὔτε ἀπὸ τῆς τρίτης, οὔτε ἀπὸ τῆς δευτέρας, οὔτε ἐξότου οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ γεγένηται, οὔτε ἐξότου ὁ κόσμος, ἀλλὰ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονε, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ εἴδομεν αὐτόν. Εἶτα, Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης· οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτὸς, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ. Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω· εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν,
pag. 435. ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι· οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων καὶ σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν. Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, φησὶ, καὶ κατεσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ἰωάννης μαρτυρεῖ, καὶ κέκραγε λέγων, Οὗτος ἦν ὃν εἶπον ὑμῖν· καὶ ὅτι, Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. Καὶ λέγει, Οὐκ εἰμι ἐγὼ ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Cap. XII. — 1. *Reponendum videtur* ἐπὶ τῆς Ἀσίας.

2. *Cornarius vertit:* revocare ipsos in rectam viam cogitavit, et ipsis praedicare constituit, et dixit *cett. Accuratius ea verba reddideris ita:* cum revocare eos in rectam viam cuperet et, ut tutos redderet, denuntiare eis. *Nam infinitivus* ἐπικηρυκεύσασθαι *cum genitivo* ἀσφαλιζομένου *pendet a* προνοοῦντος. *Pro* καὶ εἶπε, *quod libri habent, restitui* κατεῖπε, *facili quidem mutatione, quam postulabat structura.*

nonagesimum annum excederet, postquam a Patmo insula reversus est, quod quidem Claudio imperante contigit. Quamobrem cum multos iam annos mansisset in Asia, evangelium scribere coactus est. In quo nihil opus habuit accuratius ea mandare literis quae Christus, quatenus carne erat praeditus, edidisset. Haec enim stabilita iam ac constituta fuerant. Sed perinde egit ac si post alios ambularet, quos et antecedentes cerneret, et per confragosa ac spinis obsita loca et diverticula gradientes in viam revocare cuperet, et in tutum reducere, ita illis denuntians et exclamans: Quid erratis? quo vos convertitis? quos anfractus quaeritis, tu Cerinthe, tu Marcio, vosque ceteri? Non ita se res habet, ut creditis. Christus quidem secundum carnem natus est, neque hoc obscurum est. Ultro id ego fateor, *Verbum*, inquam, *caro factum est.* Verum ne ab eo solum Ioann. 1.
tempore quo caro factum est, eundem fuisse putatote. Neque enim a Mariae tempore duntaxat extitit, quemadmodum quilibet nostrum tum cum natus est, esse coepit; nec antequam nasceretur ullo modo fuit. At sacrosanctus deus ac verbum dei filius, Christus Iesus dominus noster non a Mariae solum tempore esse coepit, neque Ioseph, vel Eli, vel Levi, vel Zorobabel, vel Salathiel, vel Nathan, vel David, neque ab Iacob, aut Isaac, aut ab Adami, ac Noëmi Abraamique temporibus, sed nec a die quinta, vel quarta, vel tertia, vel secunda, imo ne ex eo quidem tempore quo coelum ac terra mundusque fabricatus est, sed, *In principio erat verbum, et verbum erat apud deum, et deus erat verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est, etc. Et verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus illud.* Deinde: *Fuit homo missus a deo, cui nomen erat Ioannes. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri, qui non ex sanguinibus et carne, sed ex deo nati sunt. Et verbum caro factum est,* ait, *et habitavit in nobis. Ioannes testimonium perhibet, et clamat, dicens: Hic erat quem dixi vobis,* et, *De plenitudine eius nos omnes accepimus.* Et dicit, *Ego non sum Christus, sed vox clamantis in deserto.*

Κεφ. ιγ. Καὶ ὅτε διηγεῖται ταῦτα πάντα, λέγει, Ταῦτα ἐν Βηθαβαρᾶ ἐγένετο· ἐν ἄλλοις δὲ ἀντιγράφοις, ἐν Βηθανίᾳ, πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Καὶ μετὰ ταῦτα δείκνυσιν, ὅτι εἶπον αὐτῷ οἱ ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου μαθηταὶ, Ῥαββὶ, ποῦ μένεις; ὁ δὲ εἶπε, δεῦτε καὶ ἴδετε· καὶ ἀπῆλθον, καὶ παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Καὶ τῇ αὔριον, Ὥρα ἦν ὡς δεκάτη, ἦν Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου, εἷς ἐκ τῶν δύο τῶν ἀκολουθησάντων αὐτῷ· εὑρίσκει οὗτος πρῶτος τὸν ἀδελφὸν τὸν ἴδιον Σίμωνα, καὶ λέγει αὐτῷ, Εὑρήκαμεν Μεσσίαν, τὸν μεθερμηνευόμενον Χριστόν. Οὗτος ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Ἐμβλέψας δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, εἶπε, Σὺ εἶ Σίμων υἱὸς Ἰωνᾶ, σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρος. Τῇ ἐπαύριον ἠθέλησεν ἐξελθεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καὶ εὑρίσκει Φίλιππον, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀκολούθει μοι. Ἦν δὲ Φίλιππος ἀπὸ Βηθσαϊδᾶ, ἐκ τῆς πόλεως Ἀνδρέου καὶ Πέτρου· εὑρίσκει Φίλιππος τὸν Ναθαναὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ, Ὃν ἔγραψε Μωϋσῆς ἐν τῷ νόμῳ, καὶ οἱ προφῆται, εὑρήκαμεν Ἰησοῦν υἱὸν τοῦ Ἰωσὴφ τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ. Καὶ εἶπεν αὐτῷ Ναθαναὴλ, Ἐκ Ναζαρὲτ [1] δύναταί τι ἀγαθὸν εἶναι; λέγει αὐτῷ ὁ Φίλιππος, Ἔρχου καὶ ἴδε. Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς τὸν Ναθαναὴλ ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν, λέγει περὶ αὐτοῦ, Ἴδε ἀληθῶς Ἰσραηλίτης, ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστι. Λέγει αὐτῷ Ναθαναὴλ, Πόθεν με γινώσκεις; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Πρὸ τοῦ σε Φίλιππον φωνῆσαι ὄντα ὑπὸ τὴν συκῆν, εἶδόν σε. Ἀπεκρίθη αὐτῷ Ναθαναὴλ, καὶ εἶπε, Ῥαββὶ, σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, σὺ βασιλεὺς εἶ τοῦ Ἰσραήλ. Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ὅτι εἶπόν σοι, Εἶδόν σε ὑποκάτω τῆς συκῆς, πιστεύεις; μείζω τούτων ὄψει. Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ γάμος ἐγένετο ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, καὶ τὰ ἑξῆς· ἵνα δείξῃ μετὰ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας
pag. 436. τοῦ πειρασμοῦ, καὶ μετὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πειρασμοῦ ἐπάνοδον καὶ ὁρμὴν τὴν ἐπὶ Ναζαρὲτ καὶ Γαλιλαίαν, ὡς οἱ ἄλλοι τρεῖς εὐαγγελισταὶ ἔφησαν, πάλιν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην αὐτὸν ἡκέναι· ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ λόγου Ἰωάννου δειχθήσεται, φήσαντος οὕτως· Ὅτε εἶδεν αὐτὸν ἐρχόμενον τῇ ἐπαύριον, εἶπεν, Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ πάλιν τῇ ἄλλῃ ἡμέρᾳ, ὡς εἶδεν αὐτὸν περιπατοῦντα, ἔφη, Οὗτός ἐστι περὶ οὗ εἶπον ὑμῖν, Ὁ ὀπίσω μου [2] ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν. Καὶ ἐμαρτύρησε, φησὶν, Ἰωάννης λέγων ὅτι, Τεθέαμαι τὸ πνεῦμα ἐν εἴδει περιστερᾶς καταβαῖνον, καὶ ἐρχόμενον ἐπ' αὐτόν· τὸ δὲ Ἐμαρτύρησε, καὶ ὅτι, Οὗτός ἐστιν ὃν εἶπον ὑμῖν, ὡς ἤδη περὶ ἄλλου καὶ ἄλλου καιροῦ παρῳχημένου λέγων, ἵνα δείξῃ οὐ τὸν αὐτὸν εἶναι καιρὸν τοῦτον ἐκεῖνον, τὸν

Cap. XIII. — 1. δύναταί τι ἀγαθὸν cod. Rhedig.

Quibus expositis ita deinde prosequitur: *Haec in Bethabara facta sunt.* In aliis exemplaribus scriptum est, *Bethania, trans Iordanem.* Post haec narrat Ioannis discipulos interrogasse, *Rabbi, ubi habitas?* Quibus ille respondit, *Venite, et videte. Et abierunt, et apud eum manserunt die illa. Et postera die, hora erat quasi decima: erat Andreas frater Simonis Petri unus ex duobus qui secuti fuerant eum. Invenit hic primus fratrem suum Simonem, et dicit ei, Invenimus Messiam, qui interpretatur Christus. Hic adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus dixit, Tu es Simon filius Iona; tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. In crastinum voluit exire in Galilaeam, et invenit Philippum, et dicit ei Iesus, Sequere me. Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andreae et Petri. Invenit Philippus Nathanaël, et dicit ei, Quem scripsit Moyses in lege, et prophetae, invenimus Iesum filium Ioseph a Nazareth. Et dixit ei Nathanaël: A Nazaret potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus, Veni et vide. Videns autem Iesus Nathanaël venientem ad se dixit de ipso, Ecce vere Israelita, in quo dolus non est. Dicit ei Nathanaël, Unde me nosti? Respondit Iesus et dixit ei, Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanael et dixit, Rabbi, tu es filius dei, tu es rex Israel. Respondit Iesus, et dixit ei, Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis? Maius his videbis. Et dixit ei, Amen, Amen dico vobis: Videbitis coelum apertum, et angelos dei ascendentès et descendentes super filium hominis. Et die tertia nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae, etc.* Ut hoc evidenter ostenderet, post XL dies, quam tentatus fuerat, et ab ea tentatione Nazaretum et in Galilaeam reversus, quod alii tres evangelistae commemoraverant, iterum ad Iordanem venisse; ut ex Ioannis oratione constabit, cum ita scribit: *Cum vidisset illum venientem sequenti die, dixit, Ecce agnus dei, qui tollit peccata mundi.* Item: *Alia die cum vidisset illum ambulantem, dixit, Hic est, de quo dixi vobis, Qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat. Et testimonium,* inquit, *perhibuit Ioannes, dicens, Quia vidi spiritum descendentem columbae specie, et venientem super eum.* Quae verba, *Testimonium perhibuit,* et, *Hic est quem dixi vobis,* ad aliud et aliud significandum tempus usurpat, ut non idem cum baptismi tempore, sed diversum esse de-

2. ἔρχεται cod. Rhedig.

τοῦ βαπτίσματος χρόνον, ἀλλὰ ἄλλον παρ' ἐκεῖνον. Οὔτε γὰρ εὐθὺς ἀπὸ τοῦ πειρασμοῦ πρὸς τὸν Ἰωάννην ἀφικνεῖται, ἀλλὰ πρῶτον μὲν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἔπειτα δὲ ἀπὸ Γαλιλαίας ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, ὅπερ ἦν τοῦτο πρὸς τὸν Ἰωάννην. Διὸ λέγει, Οὗτος ἦν ὃν εἶπον ὑμῖν. Καὶ ὅτι τὸ εὐαγγέλιόν φησι, Καὶ ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης, ὅτι τεθέαμαι· ὡς ἤδη τοῦ πράγματος πρὸ καιροῦ τινος γεγονότος.

Κεφ. ιδ'. *Μετὰ ταῦτα ἀρχὴ κλήσεως τῶν περὶ Πέτρον ἀπὸ Ἀνδρέου σημαίνεται. Ἀνῆλθε γὰρ παρ' αὐτῷ Ἀνδρέας εἷς τῶν δύο τῶν ἀκολουθησάντων αὐτῷ, μαθητευομένων μὲν παρ' Ἰωάννου, ἔτι δὲ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ παραμενόντων, καὶ καιροῦ τῷ Ἰωάννῃ σχολαζόντων. Καὶ εὐθὺς μείναντος Ἀνδρέου ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ὥρα ἦν ὡς δεκάτη, συμβέβηκεν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἀπαντῆσαι αὐτὸν τῷ ἰδίῳ ἀδελφῷ Σίμωνι καὶ εἰπεῖν τὰ προειρημένα ὅτι, Εὑρήκαμεν Μεσσίαν, καὶ ἀγαγεῖν αὐτὸν πρὸς τὸν κύριον, καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ ὡς ἔχει ἡ ἀκολουθία, ὅτι εἶπεν αὐτῷ, Σὺ κληθήσῃ Κήφας, καὶ, Τῇ ἐπαύριον ἠθέλησε, φησὶν, ἐξελθεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καὶ εὑρίσκει Φίλιππον, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀκολούθει μοι· ἦν δὲ Φίλιππος ἀπὸ Βηθσαϊδᾶ, ἐκ τῆς πόλεως Ἀνδρέου καὶ Πέτρου. Καὶ ὁρᾷς ὅτι τὸ διανοηθῆναι ἡμῖν δίδωσιν, ὅτι τῶν δύο τῶν ἀκολουθησάντων μαθητευομένων μὲν τῷ Ἰωάννῃ, ἐξ ὧν ἑνὸς τὸ ὄνομα εἴρηκεν ὅτι Ἀνδρέας ἦν, τοῦ δὲ ἄλλου οὐκ εἴρηκεν, ὡς διανοεῖσθαι* pag. 137. *ἡμᾶς τοῦτον εἶναι οὗ τὸ ὄνομα οὐκ εἴρηκε διὰ τὸ ὁμόχωρον, διὰ τὸ σύσκηνον, διὰ ὁμότεχνον, διὰ τὸ ὁμοεργὲς, ἢ τὸν Ἰωάννην εἶναι, ἢ τὸν Ἰάκωβον, ἕνα τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου. Ἔδει γὰρ τούτους πρῶτον κληθῆναι· ἔπειτα τὸν Φίλιππον, κατὰ τὴν ἀκολουθίαν, ὡς τέτακται ἐν τοῖς εὐαγγελίοις· Πέτρος πρῶτος, ἔπειτα Ἀνδρέας, εἶτα Ἰάκωβος, εἶτα Ἰωάννης, μετὰ τούτους Φίλιππος. Ἀλλὰ περὶ τούτων τὰ νῦν ἐάσθω λέγειν. Πολλὴ γάρ ἐστιν ἡ τῆς πραγματείας ταύτης ἀκολουθία.*

Κεφ. ιε'. *Εἰς δὲ τὸ ζητούμενον ἀνακαμπτέον, ὅπερ ἔστι κατανοῆσαι, ὅτι καθάπερ τῷ Ἰωάννῃ ἤδη μαθητευόμενοι καὶ τῇ μαθητείᾳ προσανέχοντες ὡσαύτως καὶ παρὰ τῷ Ἰησοῦ ποιήσαντες πρώτην ἡμέραν, τῇ ἑξῆς ἀπελθόντες, πάλιν ἐν τῇ ἁλίᾳ ἐσχόλαζον, ὡς ἔρουσιν αἱ ἀκολουθίαι τῶν ἑτέρων εὐαγγελίων. Μετὰ γὰρ τὸ τὴν αὔριον ἐξελθεῖν τὸν Ἰησοῦν εὐθὺς ἡ ἀκολουθία φάσκει ὅτι, Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ γάμος ἐγένετο ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἦν ἐκεῖ ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ. Ἐκλήθη δὲ καὶ ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον. Ἀπὸ δὲ ἑκατέρων τῶν τῆς λεπτολογίας ῥημάτων καὶ ὑποθέσεων ἰστέον ἐστὶν ὅτι καὶ ἑτέρους συμπαρείληφε μαθητὰς οἵτινες σὺν αὐτῷ ἔμειναν, τάχα δὲ οἱ περὶ Ναθαναὴλ καὶ Φίλιππον, καὶ ἄλλοι τινές. Οἱ γὰρ περὶ Ἀνδρέαν ἀνεχώρησαν. Οἱ δὲ παρ' αὐτῷ μεμενηκότες ἐκλήθησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τοὺς γάμους. Καὶ μετὰ τὸ ποιῆσαι τοῦτο πρῶτον σημεῖον κατελ-*

monstraret. Non enim repente post baptismum ad Ioannem accessit, sed primum in Galilaeam, inde ad Iordanem, hoc est ad Ioannem, perrexit. Unde dixit, *Hic est quem dixi vobis.* Ad haec cum evangelium ita narrat: *Et testimonium perhibuit Ioannes, quia vidi,* aliquanto id ante tempore contigisse declarat.

Post haec vocationis Petri atque Andreae initium describitur. Cap. XIV. Ad Christnm enim Andreas adiit, unus ex ambobus qui eum secuti sunt, quique Ioannis erant discipuli et adhuc in Galilaea manebant ac Ioanni interim operam dabant. Deinde postquam illo die cum Christo moratus est Andreas, ac iam hora decima esset, forte accidit ut eadem die in Simonem fratrem incideret, eaque diceret quae paulo ante commemoravimus, *Quia invenimus Messiam*, sicque illum ad Christum perduceret, etc. Secuta sunt illa deinceps, ut ei diceret, *Tu vocaberis Cephas. In crastinum voluit*, inquit, *exire in Galilaeam, et invenit Philippum, et dicit ei Iesus, Sequere me. Erat autem Philippus a Bethsaida, civitate Andreae et Petri.* Vides quemadmodum cogitandum nobis illud relinquat, ex duobus illis Ioannis discipulis qui Christum secuti sunt, quorum unius nomen, Andreae scilicet, expressit, alterius tacuit, hunc ipsum esse Philippum, cuius nomen est omissum, quod et popularis eius esset, et contubernalis, et eandem artem atque opificium exerceret. Nisi forte Ioannem mavis, aut Iacobum Zebedaei filium. Primos enim vocari illos oportuit, tum deinceps Philippum, quo in evangeliis ordine numerantur. Petrus primus, deinde Andreas, tum Iacobus, inde Ioannes, postea Philippus. Sed de iis hactenus. Longius enim patet ista disputatio.

Nunc ad id quod erat in quaestione redeundum est, nimirum Cap. XV. observandum illud esse, quemadmodum illi cum Ioannis essent discipuli, eique navarent operam, apud Iesum prima die manserunt. A quo postridie digressi iterum ad piscandum reversi sunt, uti ceterorum evangelistarum narratio continet. Etenim ubi Iesus postera luce discessit, statim evangelica illud historia subiicit: *Die tertia* Ioann. 2, 1. *nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae, et erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem et Iesus, et discipuli eius ad nuptias.* Ubi ex enucleatis utrimque minutisque verbis ac sententiis colligitur Christum alios secum adduxisse discipulos, qui cum eo remanserant. Cuiusmodi forte Nathanaël fuit et Philippus, aliique nonnulli. Nam Andreas cum suis recesserat. Qui vero apud illum manserant, cum eo ad nuptias invitati sunt. Postea cum primum illud prodigium fecisset,

θὼν εἰς τὰ μέρη τῆς Καφαρναοὺμ [1] κατῴκισε, καὶ λοιπὸν σημεῖα ἐκεῖ ἄρχεται ἐργάζεσθαι ἕτερα, ὅτε τὴν τοῦ ξηρὰν ἔχοντος χεῖρα ἰάσατο, ἀλλὰ καὶ τὴν πενθερὰν τοῦ Πέτρου, τοῦ μὲν ἀπὸ Βηθσαϊδᾶ ὄντος, γήμαντος δὲ ἀπὸ Καφαρναοὺμ, [2] οὐ μακρὰν ὄντων τῶν τόπων τούτων τῷ διαστήματι· ταύτην ἀπὸ τοῦ πυρετοῦ διασώζει, καὶ θεραπευθεῖσα διηκόνει, [3] ὥςτε εἶναι ταύτην ἀκολουθίαν. Καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν αὐτοῦ ἀναστρέψαντος εἰς τὴν Ναζαρὲτ, ὅπου ἦν ἀνατεθραμμένος, τότε ἀνέγνω τὸ βιβλίον Ἡσαΐου τοῦ προφήτου· αὐτοῦ λοιπὸν [4] προλαβόντος αὐτοὺς, καὶ λέγοντος ὅτι, Πάντως ἐρεῖτέ μοι τὴν παραβολὴν, Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτόν· ὅσα ἠκούσαμεν σημεῖα γενόμενα ἐν Καφαρναοὺμ, ποίησον καὶ ὧδε ἐν τῇ πατρίδι σου. Καὶ ὁρᾷς ὡς ἔστι τῆς ἀληθείας ἡ ἀκολουθία; Καὶ οὐκ ἐποίησε διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, φησὶν, οὐδέν. Κἀκεῖθεν παρελθὼν εἰς τὴν Καφαρναοὺμ πόλιν κατῴ-
pag. 138. κισε, καὶ ἐλθὼν εἰς τὰ μέρη τῆς θαλάσσης, ὥς φησιν ὁ Ματθαῖος, εἶδε Σίμωνα Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ βάλλοντας τὰ δίκτυα, καὶ πάλιν Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην υἱοὺς Ζεβεδαίου, καὶ τὸ τέλεον αὐτοὺς ἐκάλεσε, καὶ ῥίψαντες λοιπὸν τὰ δίκτυα ἠκολούθησαν αὐτῷ. Ὁ δὲ Λουκᾶς καὶ τὴν ἀκρίβειαν σημαίνει τοῦ πράγματος, [5] διὸ καὶ ἠκολούθησαν λοιπὸν ἀμετάτρεπτοι, [6] μηκέτι ἀναβαλλόμενοι, τῆς κλήσεως, φήσας ὅτι, Ἐλθόντος αὐτοῦ ἐπὶ τὴν λίμνην Γεννησαρὲθ, εἶδε Σίμωνα καὶ Ἀνδρέαν καταρτίζοντας τὰ δίκτυα, καὶ ἀνέβη εἰς τὸ πλοῖον, ὃ ἦν Σίμωνος, φησὶ, Πέτρου καὶ Ἀνδρέου. Τοῦτο δὲ σημαίνει, ὡς ἤδη ὄντος [7] αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐν γνώσει. Διὸ διὰ τὴν συνήθειαν καὶ προςήκαντο, καὶ ἀνελθὼν ἐκάθισεν. Εἶτα λέγει τῷ Πέτρῳ μετὰ τὴν διδασκαλίαν, Ἐπανάγαγε εἰς τὸ βάθος, καὶ χαλάσατε τὰ δίκτυα. Οἱ δὲ εἶπον, Ἐπιστάτα. Ἤδη γὰρ διὰ τὴν τοῦ Ἰωάννου μαρτυρίαν ἐπιστάτην αὐτὸν ἐκάλουν, οἱ πρότερον αὐτοῦ ἀκούσαντες ὅτι, Ἰδοὺ ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· καὶ ὅτι παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν, καὶ εἰς τὴν δευτέραν ἐξῆλθον, μετέπειτα ἐν τῇ ἄγρᾳ τῶν ἰχθύων θαυμασάντων αὐτῶν, καὶ Πέτρου λέγοντος, Ἔξελθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλός εἰμι, κύριε. Τάχα γὰρ καὶ μετεμέλετο διὰ τὸ πρότερον αὐτὸν κεκλῆσθαι, καὶ στρέψαι ἐπὶ τοὺς ἰχθύας καὶ τὴν ἀνεργασίαν τῆς [8] ἁλείας. Ὁ δὲ εἶπε, Μὴ φοβοῦ, παραθαρσύνων αὐτὸν, ὅτι οὐκ ἀπηγορεύθη, ἀλλ' ὅτι δύναται τῆς κλήσεως ἔχεσθαι, ὅτι, φησὶν, Ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν· ὅτε καὶ [9] τοῖς συμμετόχοις τοῖς ἐν τῷ ἑτέρῳ πλοίῳ ἔνευσαν εἰς σύλληψιν ἥκειν τῆς αὐτῆς ἄγρας. Ἦσαν γὰρ κοινωνοὶ, ὥς φησι τῷ Σίμωνι,

Cap. XV. — 1. *Delevi vocem* ἐλθὼν *quae vulgo extat ante* κατῴκισε.

2. *Negationem* οὐ *non agnoscunt libri. Addidi eam, postulante sententia, suasore Petavio. Evanuit scilicet in terminatione vocabuli praegressi. Sed pro* ὄντων *fortasse etiam reponendum est* ἀπόντων.

3. *H. e.* Adeo ut quae apud evangelistas narrantur haec omnia bene constent.

in Capharnaïticum agrum profectus ibidem habitavit, ex quo tempore alia deinceps miracula coepit edere; ut cum aridam hominis manum sanitati restituit. Tum Petri socrum curavit. Hic enim Marc. 3.
Bethsaida oriundus ex oppido Capharnaum uxorem duxerat, quae Luc. 6. Matth. 8, 14.
duo oppida haud procul a se invicem dissita sunt. Socrus igitur Marc. 1, 30. Luc. 4, 38.
Petri a febribus liberata repente ministravit. Sic enim narrationis ordo pertexitur. His ista gestis Nazaretum, ubi educatus fuerat,
denuo revertitur. Tum demum Isaiae prophetae librum legit, quando Luc. 4, 17.
et occupatione quadam sic illos allocutus est: *Utique dicetis mihi hanc parabolam: Medice, cura teipsum. Quanta audivimus signa facta in Capharnaum, fac hic in patria tua.* Viden' quam sit veritatis conserta continuataque series? Ceterum nullum ibi propter illorum incredulitatem signum edidit. Inde Capharnaum profectus in eo oppido resedit. Post ad maritima loca digrediens, auctore Matthaeo, *vidit Simonem Petrum et Andream fratrem eius mittentes retia:* tum Iacobum et Ioannem filios Zebedaei, ac perfecte demum illos evo-
cavit: *Qui retibus abiectis secuti sunt ipsum.* Quam rem accuratis- Matth. 4, 18.
sime Lucas expressit, cur ita secuti sint, nunquam ut amplius dis- Luc. 5, 3.
cesserint, nec vocati distulerint. Ita quippe scripsit: *Cum ad lacum Genesareth venisset, vidit Simonem et Andream reficientes retia, et ascendit in navim, quae erat Simonis Petri et Andreae.* Quod quidem declarat iam inter ipsos aliquam intercessisse notitiam. Hunc igitur propter familiaritatem accipiunt, et is conscenso navigio sedit. Tum ut docere populum desiit, Petrum ita compellat: *Reduc in altum, et laxate retia. At illi dixerunt: Praeceptor.* Iam enim ob Ioannis testimonium praeceptorem illum vocabant, cum ab eo primum au-
diissent, *Ecce agnus dei, qui tollit peccatum mundi*, et eadem die Ioann. 1, 29.
cum eo commorati postridie recessissent. Post haec in piscatu ve-
hementer illum admirantibus, ac dicente Petro, *Discede a me, quia* Luc. 5, 8.
homo peccator sum (fortassis enim poenitebat ipsum, quod ab illo vocatus initio ad piscaturam denuo rediisset), ita dominus alloquitur: *Noli timere;* ut illum ab eo metu confirmaret, nec se repudiatum omnino putaret esse, sed pristinae vocationi inhaerere posse confideret. Quare, *Ex hoc*, inquit, *eris iam homines capiens.* Quo tempore sociis, qui in altera navi erant, innuerunt, ut ad convehendum piscatum sibi auxilium ferrent. Erant enim Simoni socii,

4. *Cornarius:* ipso de cetero praeoccupante ipsos ac dicente.

5. δι' ὃ *volebat Petavius.*

6. *Transponenda suspicor haec esse ita:* ἠκολούθησαν μηκέτι ἀναβαλλόμενοι, λοιπὸν ἀμετάτρεπτοι τῆς κλήσεως.

7. αὐτοῖς *coniectabat Petavius.*

8. ἁλείας *cod. Rhedig. Initio capitis legimus* ἐν τῇ ἁλίᾳ ἐσχόλαζον.

9. *Ita correxi. Nam libri habent* σὺν τοῖς μετόχοις. *Apud Lucam* 5, 7. *legitur* Καὶ κατένευσαν τοῖς μετόχοις.

καθάπερ ἄνω κἀμοὶ προδεδήλωται ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης· δύο μὲν
ἀκολουθησάντων αὐτῷ παρὰ Ἰωάννου ἀκηκοότων, ὧν δύο εἷς ἦν ὁ
Ἀνδρέας, ἐφ' ἡμῖν δὲ [10] διανενοημένοις καλλίστως τὸν ἕτερον εἶναι τάχα
ἕνα τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου, διὰ τὸ συνεργὸν καὶ μέτοχον καὶ κοινω-
νικόν. Καὶ λοιπὸν μετὰ ταῦτα πάντα καταλείψαντες οἱ τέσσαρες, τά
τε πλοῖα, εἰς τὴν γῆν ἠκολούθησαν, ὡς ἔχει ἡ τοῦ Λουκᾶ μαρτυρία.
Ὥςτε ἐξάπαντος δείκνυσθαι ὅτι οὐδεμία σκολιότης, οὔτε ἐναντιότης ἐν
τοῖς ἁγίοις εὐαγγελίοις, οὔτε παρὰ τοῖς ἁγίοις εὐαγγελισταῖς εὑρίσκε-
ται, ἀλλὰ πάντα σαφῆ, χρόνων δέ εἰσι διαστάσεις. Ἐντεῦθεν γὰρ καὶ
ἐπέκεινα, τῶν περὶ Πέτρον καὶ Ἰωάννην λοιπὸν συναφθέντων καὶ
pag. 139. ἀκολουθούντων, ἐγένετο διδάσκων ἐν πάσῃ τῇ Γαλιλαίᾳ, καὶ ἐν τῇ
Ἰουδαίᾳ, καὶ λοιπὸν πλατυνομένου τοῦ κηρύγματος τὰ ἑξῆς τῶν θεο-
σημείων ἐπετέλει. Ὥςτε εἶναι τὴν ἀκολουθίαν ἐξάπαντος οὕτως.

Κεφ. ιϛ'. Πρῶτον μὲν βαπτισθέντος αὐτοῦ κατ' Αἰγυπτίους, ὡς ἔφημεν,
Ἀθὺρ δωδεκάτῃ πρὸ ἓξ εἰδῶν Νοεμβρίων, τουτέστι πρὸ ἑξήκοντα
ἡμερῶν [1] πλήρων τῆς ἡμέρας τῶν Ἐπιφανίων, ἥ ἐστιν ἡμέρα τῆς αὐ-
τοῦ γεννήσεως κατὰ σάρκα, ὡς ἔχει ἡ μαρτυρία τοῦ κατὰ Λουκᾶν
εὐαγγελίου, ὅτι, Ἦν Ἰησοῦς ἀρχόμενος εἶναι ὡς ἐτῶν τριάκοντα, ὢν
υἱὸς, ὡς ἐνομίζετο, τοῦ Ἰωσήφ. Ἦν γὰρ τῷ μὲν ὄντι εἰκοσιεννέα
ἐτῶν καὶ μηνῶν δέκα, ὅτε ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἧκε, τριάκοντα μὲν ἐτῶν,
ἀλλ' οὐ πλήρης· διὸ λέγει, Ἀρχόμενος ὡς ἐτῶν τριάκοντα. Ἀπεντεῦ-
θεν αἱ τεσσαράκοντα τοῦ πειρασμοῦ, καὶ αἱ δύο ἑβδομάδες μικρῷ
πλεῖον αἱ ἐν Ναζαρὲτ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ πειρασμοῦ, καὶ πρώτη
ἡμέρα πρὸς Ἰωάννην, καὶ δευτέρα, καὶ πάλιν ἀπὸ Ἰωάννου πρώτη
καὶ δευτέρα, ὅτε ἠκολούθησαν αὐτῷ οἱ περὶ Ἀνδρέαν, ἔπειτα Σίμων
Πέτρος. Καὶ τῇ ἄλλῃ ἡμέρᾳ, ὡς ἔφημεν καὶ ἔχει ἡ ἀκολουθία τοῦ
εὐαγγελίου, Φιλίππου κλῆσις καὶ τοῦ Ναθαναὴλ, καὶ λοιπὸν τῇ τρίτῃ
ἡμέρᾳ γάμος ἐγένετο ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, μετὰ τὰς δύο τὰς προει-
ρημένας· ὅπερ πρῶτον σημεῖον καὶ πλήρωμα τριάκοντα ἐτῶν ἀπὸ γεν-
νήσεως τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας. Ἐν αὐτῇ γὰρ εὑρίσκεται τῇ
ἡμέρᾳ τῆς αὐτοῦ κατὰ σάρκα γεννήσεως πεποιηκὼς τὸ πρῶτον πάλιν
σημεῖον τοῦ ὕδατος εἰς οἶνον, ἐν τῷ πληρῶσαι αὐτὸν τριάκοντα ἔτη,
ὡς πολλάκις εἶπον, ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ γεννήσεώς τε καὶ παρου-
σίας, ὡς ὑποτίθεται ἡμῖν συνιέναι καὶ καταλαμβάνειν ἡ τῶν εὐαγγε-
λίων ἀκρίβειά τε καὶ ἀκολουθία. Καὶ λοιπὸν ἀπὸ τοῦ πρώτου σημείου
τούτου τά τε ἄλλα σημεῖα, καὶ τὸ κήρυγμα λοιπὸν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα
τῆς θαυμαστῆς αὐτοῦ πληρώσεως τῆς φιλανθρωπίας καὶ εὐαγγελικῆς
θαυματουργίας τε καὶ διδασκαλίας, ὡς πολλάκις ἔφην, καὶ ἀναγκάζομαι

10. *Correxi* διανενοημένοις. *Vulgo exstat* διανενοημένοι. *Cornarius vertit:* ita ut nobis cogitandum reliquerit evangelista, alterum *cett.*

quemadmodum paulo ante diximus, cum ita disputavimus: Duos il-
los Ioannis audita voce Christum secutos, quorum unus erat An-
dreas. Alterum verum unum e Zebedaei liberis fuisse, propter artis
societatem ac communionem rectissima coniectura suspicati sumus.
Quamobrem relictis deinceps omnibus, adeoque navigiis ipsis, ad
terram quatuor illi secuti sunt; quod Lucae testatur historia. Ex
quibus omnibus efficitur nihil in sacris evangeliis eorumque scriptori-
bus perplexum esse vel repugnans, sed plana et expedita esse
omnia, si temporum intervalla distinguas. His ita gestis, cum iam
Petrus ac Ioannes ceterique penitus adhaesissent ac sequerentur,
per totam Galilaeam ac Iudaeam docere coepit. Atque ita longe
lateque dissipata evangelii praedicatione cetera prodigia perfecit: ut Matth. 4, 23.
hic subductis omnibus rerum gestarum ordo, ac series instituenda sit.

Inprimis baptizatus est, si Aegyptiorum mensium rationem ha- Cap. XVI.
beas, Athyr XII. a. d. VI. Id. Novemb., hoc est LX. ante fe-
stum Epiphaniorum die, qua is secundum carnem natus est, id quod
ex evangelio Lucae constare potest. Sic enim scribit: *Erat Iesus* Luc. 3, 23.
incipiens esse quasi annorum XXX, filius, ut putabatur, Iosephi. Nam
si accuratam temporis rationem ineas, nonnisi XXIX annorum erat
ac X mensium, cum ad baptismum sese contulit, ut triginta anno-
rum, non tamen plenorum, fuisse dicatur. Ideoque scriptum est,
Incipiens quasi annorum XXX. Deinceps XL tentationis dies secuti
sunt. Tum hebdomades plus minus duae, quas Nazareti post ten-
tationem exegit: tum, apud Ioannem prima alteraque dies, ac, post-
quam a Ioanne discessit, totidem, cum Andreas illum una cum socio
secutus est, deinde Simon Petrus. Altera vero die, ut et nos di-
ximus et evangelicae narrationis ordo postulat, Philippus vocatus ac
Nathanael. Tertio postea die nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae, Ioann. 2, 1.
post biduum illud, idque primum prodigiorum omnium extitit, ac tum
annorum XXX numerus ab eius natali completus est. Eadem
quippe die, qua secundum carnem natus fuerat, primum illud con-
versae in vinum aquae miraculum edidisse creditur, cum triginta
iam annos solidos ab ortu suo secundum carnem adventuque clau-
sisset; id quod saepe commemoravimus, et ut ad eum modum acci-
piamus evangelicae narrationis exacta series postulare videtur. Iam
post primum illud miraculum reliqua prodigia subsecuta, nec non et
coelestis doctrinae praedicatio, et id genus cetera quae ad singula-
rem in nos humanitatem evangeliique mirificam vim ac doctrinam
praestandam ac demonstrandam pertinent. Quod cum a me est non

Cap. XVI. — 1. *Ita correxi. Libri scripti et editi habent* πλήρης, *quo vocabulo quid faciendum esset dubitasse videtur Petavius; uncinis enim illud notavit.*

πλειστάκις λέγειν, ² διὰ τὴν ἄτην τῶν ἀπατωμένων καὶ προφασιζομένων, θηρᾶσθαι ἑαυτοῖς τὰ τῆς ἀπιστίας καὶ τοῦ ἀντιλέγειν τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ τῇ θαυμαστῇ τῶν εὐαγγελίων ἀκολουθίᾳ.

Κεφ. ιζ'. pag. 440. Πάντη γὰρ τοὺς ἐναντιουμένους τῷ ἁγίῳ εὐαγγελίῳ προλήψεται ἡ τοσαύτη ἀκριβολογία, δηλοῦσα ὅτι ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἡ ἀρχὴ τῆς λοιπῆς πραγματείας, ¹ ὡς ἔχει οὕτως. ² Ὅ τι ἕπεται κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ βαπτίσματος ἐν τῷ πειρασμῷ γενομένου αὐτοῦ τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ³ παρὰ θεοῦ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ διὰ Ἰωάννου οὐ πεφρόντισται σημᾶναι· ἤδη γὰρ ἦν τοῦτο διὰ τῶν τριῶν εὐαγγελιστῶν σημανθέν. Καὶ πάλιν τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς περὶ τῶν ἄλλων οὐ πεφρόντισται, διὰ τὸ ἕκαστον ἀφ' ἑκάστου βοηθεῖσθαι καὶ παρὰ πάντων συλλεγομένη ἡ ἀλήθεια δείκνυται μία τις οὖσα, καὶ πρὸς ἑαυτὴν μὴ στασιάζουσα. Ἐκεῖθεν γὰρ εὐθὺς ἀπὸ τοῦ πειρασμοῦ, ὡς ἔφην, εἰς τὴν Ναζαρὲτ ἔρχεται, καὶ μένει ἐκεῖ οὔπω τινὸς μαθητοῦ μετ' αὐτοῦ ὄντος. Κἀκεῖθεν κατέρχεται πρὸς Ἰωάννην, ὅτε εὐθὺς διὰ τοῦ Ἀνδρέου καλεῖται ὁ Πέτρος, εἶτα Φίλιππος, καὶ διὰ Φιλίππου ὁ Ναθαναήλ. Μηδεὶς δὲ καὶ τοῦτο ἀμφιβάλλων περιεργαζέσθω, ὁρῶν ὅτι Ἀνδρέας πρῶτος ὑπήντησε τῷ Ἰησοῦ, ἔπειτα Πέτρος, καὶ δι' αὐτοῦ ἐκλήθη, καὶ ἄρξηται καὶ περὶ τούτου ἀσχάλλειν. Ἡ μὲν γὰρ συνάντησις τῷ Ἀνδρέᾳ πρώτη γεγένηται, μικροτέρου ὄντος τοῦ Πέτρου τῷ χρόνῳ τῆς ἡλικίας. Ὕστερον γὰρ πάλιν, ὅτε ἡ τελεία αὐτοῖς ἀπόταξις γεγένηται, ἀπὸ τοῦ Πέτρου γεγένηται· ἐπειδὴ γὰρ καὶ αὐτὸς ἀφηγεῖτο τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ, καὶ ἔτι δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι θεός ἐστιν εἰδὼς τὰς ⁴ κλήσεις τῶν καρδιῶν, καὶ γινώσκων τίς ἐν πρώτοις ἄξιος τάττεσθαι. Καὶ ἐξελέξατο τὸν Πέτρον ἀρχηγὸν εἶναι τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ὡς πάντη σαφῶς ἀποδέδεικται. Μετέπειτα γὰρ ἐλθόντων αὐτῶν παρ' αὐτῷ, καὶ μεινάντων τὴν πρώτην ἡμέραν, ὡς ἔφην, τῇ ⁵ δὲ δευτέρᾳ ὁδευσάντων, τῇ τρίτῃ δὲ ἡμέρᾳ τοῦ θεοσημείου τοῦ πρώτου γενομένου, καί τινων συνόντων αὐτῷ, οὐ τοῦ Ἀνδρέου, ⁶ οὔτε τοῦ Πέτρου, οὐδὲ τοῦ Ἰωάννου, οὐδὲ τοῦ Ἰακώβου, ἑξῆς μετὰ τὸ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς Καφαρναοὺμ, καὶ ἀνελθεῖν πάλιν εἰς Ναζαρὲτ, κἀκεῖθεν πάλιν εἰς Καφαρναοὺμ, καὶ ποιῆσαι μέρος τι τῶν σημείων, τοῦ τὴν ξηρὰν χεῖρα ἔχοντος καὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου τὴν ἴασιν, ἀνελθεῖν πάλιν εἰς Ναζαρὲτ, καὶ ἀναγνῶναι τὸ βιβλίον Ἡσαΐου, καὶ κατελθεῖν πάλιν εἰς Καφαρναοὺμ, ⁷ τότε ἡ τελεία κλῆσις τῶν περὶ Πέτρον καὶ Ἰωάννην γεγένηται. Καὶ οὕτως ἡ πᾶσα ἀκολουθία ἀναλογεῖται, οὐ-

2. *Libri habent* διὰ τὴν τῶν. *Revocavi voculam* ἄτην *in* διὰ τὴν *delitiscentem. Petavius sat habuit adscripsisse in margine editionis suae: deest nonnihil. Cornarius vertens* propter erroneos illos qui sibimet ipsis venantur *cett.*, *illud* τὴν *plane induxisse videtur. Gatakerus Opp. Crit. p. 810. haec verba tentavit, et voculam* καὶ *ante* ἀναγκάζομαι *delendam esse statuit.*

Cap. XVII. — 1. *Istud* ὡς *mihi suspectum est, ne aut ex terminatione* ας *eius quod praecedit vocabuli succreverit, aut corruptela sit voculae* πως.

2. Ὅ τι ἕπεται *scripsi meo periculo. In libris est* ὅτι ἔπειτα.

3. παρὰ θεοῦ *ego correxi. Libri habent* περὶ θεοῦ. *Pro quo Petavius* πέρι *(quod videlicet ad* τεσσαρ. ἡμερῶν *referendum esset)* θεοῦ τῷ πνεύματι *vel* περιττοῦ τῷ πν., *vel* περὶ οὗ τῷ πν., *restituendum censuit.*

4. κλίσεις *placebat Petavio.*

5. δὲ *particulam, quae desideratur in libris, revocavi ex prima syllaba vocis* δευτέρᾳ.

6. *An* οὐδὲ?

7. *Delevi* ὅτε *quod libri ante* τότε *inserunt. Olim placuerat* Καφαρναοὺμ τότε, τότε ἡ τελεία: *sed rectius illud* ὅτε *pro glossemate habendum nunc quidem suspicor magistri alicuius de sententiae ordine aberrantis.*

semel dictum, tum ob caecorum hominum, qui infidelitatis asserendae atque et sancto spiritui et evangeliorum constantissimo ordini contradicendi occasionem undique captant, cogor saepe repetere.

Etenim tam enucleata accurataque ratio illos omnes occupando Cap. XVII. summovet qui adversus evangelium pugnare non dubitant, cum idipsum demonstrat, secundum baptismum ceterarum rerum gestarum initia hunc in modum secuta: deinde quae post baptismum in illa XL dierum tentatione ac deserto contigerunt, non sine sancti spiritus afflatu a Ioanne praetermissa, quod a tribus evangelistis Ioann. 1. antea memoriae essent prodita. Quemadmodum alia alii evangelistae praetereunda putarunt, quod alterius alter velut subsidio niteretur; ita tamen, ut una sit ex omnibus collecta ac subducta veritas, nec a se ipsa dissentiat. Nam post baptismum statim illinc Nazaretum, uti dixi, proficiscitur, ibique sine ullis adhuc discipulis mansit. Hinc ad Ioannem contendit; quo tempore Petrus Andreae vocatus est opera, tum Philippus, et per Philippum Nathanael. Nec est quod ista scrupulosius exquirens dubitet quispiam, quod Andream primum occurrisse Iesu videat, deinde Petrum, qui per illum sit vocatus, ob eamque caussam succenseat. Etenim Andreas prior in dominum incidit, quod Petrus erat aetate iunior. Postea vero, cum absoluta illa suscepta est omnium rerum abdicatio, initium est a Petro factum. Tunc enim et ipse fratri suo praeivit. Accedit quod deus humanorum cordium nutus ac propensiones animadvertit, ac qui sit primo loco dignus intelligit. Quare Petrum discipulorum suorum principem elegit, uti perspicue declaratum est. Secundum haec igitur, cum ad Christum illi venissent, ac prima, ut diximus, die commorati postera discessissent, ac deinde alii se quidam adiunxissent, ab Andrea, Petro, Ioanne ac Iacobo diversi, quibuscum Capharnaum abiens inde Nazaretum perrexit, indidemque rursus Capharnaum rediit, ac miracula quaedam edidit, cuiusmodi est arefactae manus ac socrus Petri curatio: inde Nazaretum denuo reversus Isaiae volumen legit, et Capharnaum sese iterum recepit. Tum demum perfecte Petrus Ioannesque vocati sunt. Atque hic tandem

pag. 441. δενὸς ἀντιθέτου ὑπάρχοντος, ἀλλὰ πάσης τῆς ἀληθείας τηλαυγεστάτης οὔσης, καὶ ἐν ἀληθείᾳ κεκηρυγμένης. Φασὶ γὰρ οὕτως οἱ ἄλλοι εὐαγγελισταὶ, ὅτι φυγὰς ᾤχετο ἀπὸ προσώπου Ἡρώδου, καὶ μετὰ τὴν φυγὴν ἐλθὼν κατέμενεν εἰς Ναζαρὲτ, καὶ μετὰ τὴν Ναζαρὲτ λαβὼν τὸ βάπτισμα ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἔρημον, καὶ μετὰ ταῦτα ἀνέκαμψε, καὶ μετὰ τὸ ἀνακάμψαι ἤρξατο κηρύττειν.

Κεφ. ιη'. Τὸ δὲ εὐαγγέλιον τὸ εἰς ὄνομα Ἰωάννου, φασὶ, ψεύδεται. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν ὅτι, Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ὀλίγα ἄλλα, εὐθὺς λέγει ὅτι, Γάμος ἐγένετο ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας. Καὶ οὐ μέμνηνται οἱ ἀφροσύνην ἑαυτοῖς ἐπισπώμενοι, ὡς Ἰωάννης μετὰ τὸ εἰπεῖν, Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, λέγει, Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, τουτέστιν ἄνθρωπον γεγονέναι, καὶ ὅτι ἦλθε πρὸς τὸν Ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ ἐβαπτίσθη ὑπ' αὐτοῦ, Ἰωάννου τοῦ εὐαγγελιστοῦ μαρτυροῦντος, μετὰ τὴν πάλιν ἐπάνοδον ἀπὸ τοῦ πειρασμοῦ, ὡς τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου λέγοντος ὅτι, Οὗτός ἐστι περὶ οὗ εἶπον ἡμῖν· καὶ πάλιν, ὅτι, Τεθέαμαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καταβαῖνον ἐν εἴδει περιστερᾶς, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν· καὶ, Οὗτός ἐστιν ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ ὁρᾷς ὅτι οὐδὲν κατὰ λησμονὴν ὑφηγεῖται· παρέλειψε δὲ τὰ τῷ Ματθαίῳ πραγματευθέντα. Οὐ γὰρ ἦν χρεία ἐκείνων οὐκέτι, ἀλλὰ τῆς θείας φράσεως πρὸς ἀντίρρησιν τῶν νομιζόντων ἀπὸ Μαρίας καὶ δεῦρο Χριστὸν αὐτὸν καλεῖσθαι, καὶ υἱὸν θεοῦ ψιλὸν ἄνθρωπον, κατὰ προκοπὴν δὲ ἡκέναι εἰς τὸ καλεῖσθαι υἱὸν θεοῦ. Διὸ τῶν ἀναγκαίων ἐπιμελεῖται, πάντων μὲν οὖν μεγάλων ὄντων καὶ ἀναγκαίων, περιττότερον δὲ ποιούμενος τῶν ἐπουρανίων τὴν ἄνωθεν οἰκονομίαν. Λέγουσι δὲ τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον, ἐπειδὴ μὴ τὰ αὐτὰ ἔφη, ἀδιάθετον εἶναι, καὶ μὴ δέχεσθαι αὐτοὺς αὐτὸ, κατὰ πάντα πεπλανημένοι, καὶ τυφλώττοντες τὴν διάνοιαν.

Κεφ. ιθ'. Τέταρτος γὰρ κατὰ διαδοχὴν ἐλθὼν ὁ μακάριος, πρῶτος μὲν ὢν, ὕστερος δὲ τοῖς ἔτεσιν εὐαγγελισάμενος, τὰ πρὸ αὐτοῦ καλῶς τεταγμένα οὐκ ἐμερίμνησεν ἐκθέσθαι, ἀλλὰ προλαμβάνει τῶν ῥηθέντων τὰ μὴ ῥηθέντα. Ὁ Ματθαῖος γὰρ ἄρχεται ἀπὸ Ἀβραὰμ, μετὰ δὲ τὴν ἀρ-
pag. 442. χὴν καὶ μετὰ δύο ἔτη τῆς γεννήσεως πάλιν ποιεῖται τὴν ὑφήγησιν. Μάρκος δὲ ἄρχεται ἀπὸ πεντεκαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου, [1] μεσότητι τῶν μετὰ τὴν ἀρχήν. Λουκᾶς δὲ ἀρχὴν πρὸ τῆς ἀρχῆς ἐπήνεγκε τὴν πρὸ τῆς γεννήσεως ἐν τῇ συλλήψει τῆς γαστρὸς Μαρίας καὶ τῆς Ἐλισάβετ [2] γεγονυῖαν. Ἰωάννης δὲ ἔτι πρότερον, ὕστερος ἐλθὼν, ἐπα-

Cap. XIX. — 1. μεσότητι (vel etiam μεσαίτατα) reponendum erat pro vulgata μεσότητα. Petavius locum mutilum esse iudicavit.
2. γεγονυῖαν non habet cod. Rhedig.

totius historiae nexus est, secum ipse consentiens, nec ulla parte dissidens; ut et clarissima sit gestarum rerum veritas et certissime praedicatur. Ita enim evangelistae ceteri testantur, metu illum Herodis fugisse, ac post fugam venientem haesisse Nazareti. Unde baptismi caussa digressus post hunc secessit in desertum. Deinde rediens praedicare est aggressus.

Cap. XVIII. Atenim, inquiunt, mendax est editum nomine Ioannis evangelium. Postquam enim ista dixit: *Verbum caro factus est, et habitavit in nobis*, aliaque nonnulla, statim adiicit: *Nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae.* (Ioann. 2, 1.) Nec intelligunt isti, qui eam sibi ultro insaniam arcessunt, Ioannem post illas voces, *Et verbum caro factum est*, addidisse, *Et habitavit in nobis*, (Ioann. 1. 14.) quod idem est, atque hominem extitisse: praeterea ad Ioannem baptistam et Iordanem accessisse, ab eoque baptizatum, ut idem ille evangelista commemorat, cum post illam tentationem discessisset, cum et istud Ioannes baptista pronuntiavit: *Hic est de quo dixi vobis.* Item: *Vidi spiritum sanctum descendentem in specie columbae, et manentem super ipsum*, et: *Hic est qui tollit peccatum mundi.* (Ib. 30.) Animadvertis igitur nihil ab eo per oblivionem esse praeteritum, sed ea duntaxat relicta quae iam Matthaeus exposuerat. Quibus cum nihil opus erat amplius, tum divina illa adhibenda vox, qua eorum iugulari posset error qui Christum a Maria tantum, atque ex illo primum tempore nominatum crederent, quique dei filium nudum hominem fuisse dicerent, eundemque certis accessionibus et incrementis eo progressum, ut filii dei appellationem obtineret. Ob id Ioannes eam sibi partem deposcendam putavit quae necessaria videretur. Licet enim magna omnia sint ac necessaria, tamen in divinis potissimum explicandis ac coelesti illa administratione defixus est. Quod igitur Ioannis evangelium ob id a novo testamento repudiant nec admittunt, quod non cum aliis haud satis consentiat, summo in errore ac mentis caecitate versantur.

Etenim sanctissimus hic evangelista ordine ac successione quartus, ac, tametsi primus esset omnium, scribendi tamen tempore postremus, quae ante se praeclare erant aliorum opera digesta repetere noluit, sed ante ea, quae iam dicta fuerant, quae non erant dicta proposuit. Matthaeus quidem ab Abraamo scribendi initio facto post incunabula Christi et alterum a natali eius annum narrationem pertexit. Marcus vero ab a. XV. Tiberii, circumscriptis medii temporis rebus gestis, exorsus est. At Lucas altius ista repetens ab eo tempore coepit quod Christi ortum antecessit, et tam huius quam Ioannis in Mariae atque Elizabeth utero conceptum exposuit. Ioannes denique postremus accedens altissime omnium nar- Cap. XIX.

σφαλίζεται τὴν πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας πραγματείαν. Πνευματικὰ γὰρ ἦν τὰ πλεῖστα ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα, τῶν σαρκικῶν ἤδη ἐπασφαλισθέντων. Διὸ πνευματικῶς τὴν ὑφήγησιν ποιεῖται τῆς ἄνωθεν ἀπὸ πατρὸς ἀνάρχου δωρεᾶς ἡμῖν ἐλθούσης κατὰ εὐδοκίαν πατρὸς ἐν τῇ ἁγίᾳ παρθένῳ ἐν μήτρᾳ παρθενικῇ οἰκονομηθείσης. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ τὰ ἴσα τούτοις συμφώνως εἰπόντες ὧν ἦν χρεία ἐπεμελήσαντο· ὁ δὲ Ἰωάννης [3] κατὰ τὴν πρόθεσιν, ἵνα ἀπὸ τεσσάρων εὐαγγελιστῶν τὴν πᾶσαν κατά τε τὴν σάρκα καὶ κατὰ τὴν θεότητα ἀκρίβειαν κατάσχωμεν.

Κεφ. κ΄. Τελειωθέντων γὰρ τῶν πάντων τῶν κατὰ τὸ βάπτισμα, καὶ κατὰ τὸν πειρασμὸν αὐτοῦ, εὐθὺς ἐλθόντος καὶ συμπαρειληφότος τοὺς μαθητὰς, τοῦτο πρῶτον σημεῖον πεποίηκε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τοῦ κηρύγματος ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας· οὔτε γὰρ πρὸ τοῦ πειρασμοῦ ἐν γάμῳ φάσκει τὸν Χριστὸν ἡκέναι. Οὐ γὰρ ὅλως τι τῶν θεοσημείων καὶ τοῦ κηρύγματος πρὸ τοῦ πειρασμοῦ ὁ Χριστὸς εἰργάσατο, εἰ μή τι ἃ ᾄδεται περὶ αὐτοῦ ἐν παιδὶ πεποιηκέναι, ὡς ἐν παιγνίῳ, [1] ὥς τινες φάσκουσι. Καὶ ἔδει τῷ μὲν ὄντι καὶ παιδαρικὰ αὐτὸν ἔχειν, ἵνα μὴ πρόφασις γένηται ταῖς ἄλλαις αἱρέσεσι, ταῖς λεγούσαις ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου ἦλθε Χριστὸς εἰς αὐτὸν, ὅπερ ἐστὶν ἡ περιστερά. Διὸ καὶ ἐν τῷ δωδεκάτῳ ἔτει σαφῶς δείκνυσιν ὁ Λουκᾶς ὅτι προςδιαλεγόμενος τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἔφη τῇ Μαρίᾳ ὅτι, Οὐκ ᾔδειτε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ με εἶναι; ἵνα πέσῃ ὁ λόγος τῶν λεγόντων ὅτι ἀπὸ τοῦ χρόνου τοῦ βαπτίσματος κατέβη εἰς αὐτὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ σαφῶς γνωσθῇ ὅτι ἄνωθεν ἐπεδήμησεν ὁ λόγος, καὶ ἐσαρκώθη ἀπὸ Μαρίας, καὶ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ κατῆλθεν ἐπ' αὐτὸν τὸ
pag. 443. πνεῦμα· ἵνα σημανῇ τίς ἐστιν ὁ μαρτυρούμενος ἀπὸ τοῦ πατρὸς ὅτι, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, αὐτοῦ ἀκούετε, καὶ ἵνα γένηται τοῦτο ὑπόδειγμα τοῖς μέλλουσιν ἐν αὐτῷ φωτίζεσθαι, ὅτι καταξιωθήσονται πνεύματος ἁγίου ἐν τῷ λουτρῷ τῆς δωρεᾶς καὶ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν χάριτος τῆς ὑπ' αὐτοῦ δοθείσης.

Κεφ. κα΄. Ἀφ' ὅτου δὲ τὰ τέλεια ἤρξατο ποιεῖν θεοσήμεια ἐν τῷ καιρῷ τοῦ κηρύγματος, τοῦτο πρῶτον σημεῖον ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, φησὶν, ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας· οὐχὶ πρὸ τοῦ βαπτίσματος, ὡς πολλάκις ἔφην, ἀλλ' ὅτε ἀνέκαμψεν ἀπὸ τοῦ πειρασμοῦ, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ μετὰ τὰς δύο ἅςπερ ἔμειναν παρ' αὐτῷ οἱ δύο μαθηταὶ τοῦ Ἰωάννου, οἱ ἀκούσαντες

3. *κατὰ τὴν πρόθεσιν emendatio est Petavii; nam vulgo extat καὶ τὴν πρόθεσιν. Cornarius vertit:* Ioannes vero etiam priorum (sc. curam habuit).

rationem accessit, et quae Christi temporaria illa generatione priora sunt, stabilire ac munire instituit. Spiritalia enim ferme sunt quae ille memoriae commendavit, cum quae ad corpus attinerent abunde essent aliorum scriptis corroborata. Quamobrem spiritalem de divino illo dono narrationem aggreditur, quod initio carens omni ab coelesti in nos patre transfusum est, et de huius consilio ac voluntate in beatam virginem illapsum, atque in virgineo eius gremio cum carne coniunctum. Ceteri porro ita iisdem illis consentanea dixerunt, ut id, quod erat necesse, potissimum spectarent. Ioannes vero eius quod sibi proposuerat rationem habuit. Ita fit ut ex IV evangeliis eorum quae ad Christi carnem et ad divinitatem attinent accurata nobis veritas ac certissima constet.

Etenim toto illo baptismi tentationisque negotio perfunctus venit, ac discipulis adiunctis primum illud in Cana Galilaeae miraculum fecit, tertia quam praedicare coeperat die. Non enim ante tentationem Christus nuptiis interfuisse dicitur, nec ullum omnino prodigium ante illud tempus edidit; nisi si quae forsan ludicra fecisse in pueritia dicitur, quod a nonnullis affirmari video. Atqui nonnulla puerilis aetatis argumenta praebere illum oportuit, ne qua haeresibus aliis occasio daretur, quae Christum ad Iordanem fluvium in illum descendisse columbae specie praedicant. Quare duodecimo aetatis anno manifeste Lucas id expressit, disputantem illum cum sacerdotibus, ac senioribus Mariae dixisse, *Nesciebatis quod in his quae patris mei sunt oportet me esse?* ut eorum rationem excluderet qui ab eo primum tempore quo baptizatus est spiritum sanctum in illum putant esse delapsum, e contra vero homines intelligerent verbum ipsum e coelo descendens carnem e Maria traxisse, cumque ad Iordanem accessisset sanctum se in illum infudisse spiritum; quo et illud declarari posset, quis esset ille de quo pater tam insigne testimonium dedisset: *Hic est filius meus dilectus: ipsum audite.* Illud vero praeterea exemplo esse ac documento voluit iis qui divina per illum luce perfunderentur futurum omnino ut et ipsi spiritum sanctum, nec non coeleste beneficium ac peccatorum veniam et communicatam ab eodem gratiam in baptismo consequerentur.

Cap. XX. (margin) — Luc. 2, 49. (margin) — Matth 3, 16. (margin)

Sed ubi maiora illa perfectioraque miracula praedicationis suae tempore est aggressus, *Hoc*, inquit, *primum signum fecit Iesus in Cana Galilaeae.* Non ante baptismum, ut saepe dixi, sed tum primum id accidit, postquam a tentatione reversus est, tertia die post biduum illud quo ambo apud ipsum haesere Ioannis discipuli, qui et

Cap. XXI. (margin) — Ioann. 2, 11. (margin)

Cap. XX. — 1. *Evangelium de infantia Iesu significari observavit Petavius.*

καὶ ἀκολουθήσαντες αὐτῷ. Ὡς εὐθὺς μετὰ τὰς δύο ἡμέρας, ἃς ἐποίησαν παρ' αὐτῷ, ἐπεισάγει λέγων, Καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καὶ εὑρὼν Φίλιππον, εἶπεν, Ἀκολούθει μοι. Εἶτα εὐθὺς τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ γάμος ἐγένετο ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας· ἔδει γὰρ αὐτὸν ἀπελθόντα εὐθὺς γάμων τελουμένων εἰς τὴν τιμὴν αὐτοῦ κληθῆναι, ἐπ' εὐλογίᾳ τοῦ γάμου. Καί φησι, Γάμος ἐγένετο τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ· ἐκλήθη δὲ καὶ ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ οἱ μετ' αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον· καὶ ὑστερήσαντος οἴνου λέγει ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ, Οἶνον οὐκ ἔχουσι· καὶ λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Τί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι; οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου. Μετὰ τὸ ἐλθεῖν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ πειρασμοῦ καὶ διελθεῖν διὰ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Ἰορδάνου, τὴν ὁρμὴν ἐσχηκότος ἐπὶ τὰ οἰκεῖα, ἀπελθὼν ἔνθα ἀνετράφη πρὸς τὴν μητέρα ἐν Ναζαρὲτ, καὶ παραμείνας δύο [1] ἡμέρας, λοιπὸν ἐπειγομένου εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων τοῦ κηρύγματος ἄρξασθαι ἐπιμελεῖσθαι. Καὶ ἔμεινε μὲν δύο ἡμέρας διὰ τὸ διὰ χρόνου ἡκέναι, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ οὓς ἤδη παρείληφε μαθητὰς, ἀπολύσας τοὺς δύο τοὺς ἀκολουθήσαντας αὐτῷ, εὐθὺς ἐπὶ τὴν Γαλιλαίαν ἐξελθεῖν διὰ τὸ κήρυγμα καὶ τὸ ἔργον τοῦ θεοσημείου, τοῦ ἐν τῷ γάμῳ ἐπιτελεσθέντος. Βλέπε γὰρ πῶς ἐπασφαλίζεται ὁ λόγος, ὡς Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς μαρτυρεῖ, λέγων, ὡς παρῳχηκότος ἤδη τοῦ λόγου, ὅτι, Κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτὸν, ἀλλὰ ὁ πέμψας με βαπτίζειν, εἶπέ μοι, Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα ἐν εἴδει περιστερᾶς ἐρχόμενον ἐπ' αὐτὸν, οὗτός ἐστιν. Ἀποστέλλων γὰρ ὁ πατὴρ τὸν Ἰωάννην βαπτίζειν, τοῦτο αὐτῷ
pag. 111. τὸ σημεῖον ἐδωρήσατο, ἵν' ὅταν ἴδῃ ἐπιγνῷ τὸν ἄνωθεν ἐν τῷ κόσμῳ ἀποσταλέντα σωτῆρα καὶ εὐεργέτην τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Ἀνατρέπονται τοίνυν οἱ τοιοῦτοι ἀπὸ τῆς ἀληθείας τῶν τοιούτων γραφῶν, καὶ τῆς ἀκριβείας, μάλιστα ἀπὸ τῆς συμφωνίας τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν. Οὐ γάρ τις τῶν εὐφρονούντων ἀποβάλλοι τὰ τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἐν τοῖς ἁγίοις εὐαγγελίοις ἀκριβῶς πάντῃ πεπραγματευμένα.

Κεφ. κβ'. Κατηγοροῦσι δὲ πάλιν οἱ αὐτοὶ τοῦ ἁγίου εὐαγγελιστοῦ, μᾶλλον δὲ τοῦ αὐτοῦ εὐαγγελίου, ὅτι, [1] φασὶν, ὁ Ἰωάννης ἔφη περὶ δύο Πασχῶν τὸν σωτῆρα πεποιηκότα, οἱ δὲ ἄλλοι εὐαγγελισταὶ περὶ Πάσχα ἑνός. Καὶ οὐκ οἴδασιν οἱ ἰδιῶται, ὅτι οὐ μόνον δύο Πάσχα ὁμολογεῖ τὰ εὐαγγέλια, ἀλλὰ δύο μὲν πρῶτα λέγει καὶ αὐτὸ δὲ ἐν ᾧ πέπονθεν ὁ σωτὴρ, τρία Πάσχα τῶν ἐν τῷ κηρύγματι πεπραγματευμένων. Εὐθὺς γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου, ὡς ὁ Λουκᾶς φησιν, ἦν ὁ Ἰησοῦς ἀρχόμενος εἶναι ὡς ἐτῶν τριάκοντα, ὢν υἱὸς, ὡς ἐνομίζετο, τοῦ Ἰωσὴφ, τοῦ Ἡλὶ, καὶ ἐπὶ τὰ ἀνωτέρω. Γεννᾶται μὲν γὰρ ὁ σωτὴρ τῷ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ἔτει Αὐγούστου βασιλέως τῶν Ῥωμαίων, ὅπερ ἦν

Cap. XXI. — 1. *Ita emendavit Petavius. Libri habent* ἡμερῶν.

audierunt illum, et secuti sunt. Statim enim post biduum, quo apud illum isti commorati sunt, subiicit, *Et abiit in Galilaeam, et inveniens* Ioann. 1, 43.
Philippum dixit, Sequere me: deinde, *Tertia die nuptiae factae sunt* Ioann. 2, 1.
in Cana Galilaeae. Siquidem par erat illum, cum discederet, commodumque nuptiae celebrarentur, honoris caussa ad easdem invitari, uti nuptiis benediceret. Quare ita scribit: *Nuptiae factae sunt tertia die in Cana Galilaeae: et erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem et Iesus, et discipuli eius ad nuptias: deficiente autem vino dicit mater Iesu, Vinum non habent: dicit ei Iesus, Quid mihi et tibi, mulier? nondum venit hora mea.* Quae tum gesta sunt, cum post tentationem, mari ac Iordane traiecto, iter in patriam convertit, Nazaretum scilicet, ubi educatus a matre fuerat. Ubi cum biduum haesisset, humanae salutis studio curaque succensus praedicandi munus obire coepit. Biduum igitur ibidem manens, quod longo intervallo redierat, discipulorum aliquot quos iam adsciverat comitatu septus, duobus qui secuti erant remissis, statim in Galilaeam praedicandi caussa profectus est, simul ut prodigium illud ederet quod in nuptiis ab eo factum legimus. Vide quanta cum circumspectione istud ipsum scriptura declaraverit; quemadmodum Ioannes tanquam facto iam sermone testetur his verbis: *Et ego nesciebam illum, sed qui misit* Ioann. 1, 33.
me baptizare dixit mihi, Super quem videris spiritum in specie columbae descendentem, hic est. Ioannem quippe baptizandi gratia mittens pater hoc ei signum praebuerat, ex quo salvatorem illum de animis nostris optime meritum agnosceret, qui de coelo missus in hunc orbem venisset. Quamobrem ex istiusmodi veritate scripturarum accurataque ratione id genus homines redargui possunt, ac praesertim ex IV evangelistarum consensu. Nemo enim, qui quidem recte sentiat, reiicienda illa sibi persuadebit quae a spiritu sancto in sacrorum evangeliis exactissime sunt peracta.

Ceterum ex alio praeterea capite sanctum evangelistam, vel Cap. XXII.
ipsius potius evangelium, accusant, quoniam, inquiunt, Ioannes duo ab Christo celebrata Paschata commemorat, cum unius duntaxat ceteri mentionem fecerint. Nec illud ineptissimi homines animadvertunt, non duo solum in evangeliis Paschata comprehendi, sed ad priora illa duo tertium accedere, in quo salvator est passus; ut omnino tria sint toti illi praedicationis tempori tribuenda. Etenim statim ut a Iordane digressus est, *Erat*, ut a Luca scriptum est, *Iesus incipiens esse quasi annorum XXX, filius, ut putabatur, Ioseph,* Luc. 3, 23.
qui fuit Eli, etc. Anno quippe Augusti Imperatoris XLII. natus est

Cap. XXII. — 1. φησὶν *vulgata scriptura est.*

Ῥωμαίων πρὸς Ἰουδαίους συναφείας εἰκοστὸν ἔνατον ἔτος. Βασιλεύει μὲν γὰρ Αὔγουστος τρισκαίδεκα ἔτη πρινὴ τὴν Ἰουδαίαν συναφθῆναι τελείως Ῥωμαίοις. Ἦν δὲ καὶ ἐξότε ἐβασίλευσεν Αὔγουστος μετὰ ἔτη τέσσαρα τῆς αὐτοῦ βασιλείας πλείω ἢ ἐλάσσω φιλία μὲν Ῥωμαίων πρὸς Ἰουδαίους, καὶ συμμαχία πεμπομένη, καὶ ἐπίτροπος καθιστάμενος, καὶ μέρη φόρων ἐπὶ πέντε ἔτεσι πλείω ἢ ἔλασσω· ἕως ὅτου τέλεον παρεδόθη ἡ Ἰουδαία καὶ ὑπὸ φόρον γεγένηται τελειότατα, ληξάντων τῶν ἀπὸ Ἰούδα ἀρχόντων, καὶ Ἡρώδου ἐξ ἐθνῶν κατασταθέντος, προσηλύτου μέν τοί γε· εἶτα Χριστοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐλθόντος τε ἐπὶ τὸ κήρυγμα, ληξάντων καὶ Χριστῶν ἡγουμένων, διαρκεσάντων ἕως Ἀλεξάνδρου ἡγουμένου καὶ Σααλίνας τῆς καὶ Ἀλεξάνδρας· ἅτινα ταῦτα πάντα ἐτελεῖτο, ἀρξάμενα ἀπὸ τῆς γεννήσεως τῆς ἐν Βηθλεὲμ ἐν τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς πάσης βασιλείας Αὐγούστου, ὃς ἦν ἔνατος ἐνιαυτὸς ἀπὸ τῆς ἐπιτροπῆς Ἀντιπάτρου τοῦ πατρὸς Ἡρώδου, ὅτε φιλία ἦν Ῥωμαίων πρὸς Ἰουδαίους
pag. 445. καὶ μέρη δομάτων, καὶ τέταρτον ἔτος [2] κατασταθέντος ὑπὸ Αὐγούστου, μετὰ δὲ τὸ τέταρτον ἔτος Ἡρώδου, ἐπιτροπῆς τε πέντε ἐτῶν πλείω ἢ ἐλάσσω Ἀντιπάτρου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λοιπὸν παραδοθείσης τῆς Ἰουδαίας τελείως, ἕως τριακοστοῦ τρίτου ἔτους Ἡρώδου, τεσσαρακοστοῦ δευτέρου ἔτους Αὐγούστου πληρώσαντος, κρατηθείσης τῆς πάσης Ἰουδαίας, ὡς ἔφην, μετὰ τὸ ποιῆσαι αὐτὴν εἰκοσιεννέα ἔτη ὑπόφορον Ῥωμαίοις, καὶ μετὰ τὸ κατασταθῆναι ἐπίτροπον τὸν Ἀντίπατρον Ἡρώδου πατέρα. μετ᾽ αὐτὸν δὲ, Ἡρώδην βασιλέα κατασταθῆναι ὑπὸ Αὐγούστου ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας. Ταῦτα δὲ ἐπραγματεύθη ἐν ὑπατείᾳ Ὀκταυΐου Αὐγούστου τὸ τρισκαιδέκατον καὶ Σιλανοῦ ὑπάτου, [3] ἥντινα ὑπατείαν διεδέξαντο αἱ ὑποτεταγμέναι ὑπατείαι ἀκολουθῶς οὕτως·

β'. [4] Λεντούλου καὶ [5] Πίσωνος τὸ δεύτερον.
γ'. Λουκίου [6] Καίσαρος καὶ Παύλου.
δ'. [7] Οὐϊνδουκίου καὶ Οὐάρου.
ε'. [8] Λαμίου καὶ Σερουϊλίου.
ς'. [9] Μάγνου καὶ [10] Οὐαλερίου.
ζ'. Λεπίδου καὶ Ἀρουνκίου.
η'. [11] Καίσαρος καὶ Καπίτωνος.
θ'. [12] Κρητικοῦ καὶ Νερούα.
ι'. Καμίλλου καὶ Κυϊντιλλιανοῦ.

2. Ἡρώδου κατασταθέντος *supplevit Ios. Scaliger.*
3. ὡς πολλάκις ἔφην ἦν τινα *cod. Venetus.*
4. *Pro* Λεντούλου *ed. princ. habet* Λεντούλλου.
5. *Ita cod. Venetus. Vulgo* Πίσσωνος. *Verba* τὸ δεύτερον *absunt a cod. Veneto.*
6. *Vox* Καίσαρος *desideratur in cod. Veneto. Gaium, quem Epiphanius* Lucium, *Fasti Siculi appellant* Publium.

Christus, qui erat XXIX., ex quo Romani sibi Iudaeos adiunxerant. Siquidem Augustus XIII annis imperavit, antequam Iudaea penitus esset Romanis adiuncta. Quamquam post annos fere quam imperare coeperat plus minus quatuor foedus inter Romanos ac Iudaeos initum fuerat, auxiliaque submissa. Quin et procurator in Iudaea constitutus, ac nonnihil tributorum quinque propemodum annis indictum, donec Romanorum ditioni cessit penitus, et omnino vectigalis est facta, cum iam principes e tribu Iudae defecissent, et Herodes ex gentibus, sed tamen proselytus, regnum obtineret. Postea vero Christus Bethleemi Iudaeae natus est, et ad auspicandam praedicationem prodiit; quo tempore Christi duces plane desierant, qui quidem ad Alexandrum usque principem et Saalinam, quae et dicta est Alexandra, persliterunt. Ea vero cuncta ab eo tempore coepere quo Christus Bethleemi natus est, anno totius imperii Augusti XLII., qui erat nonus a procuratione Antipatri Herodis parentis, cum Romanos inter ac Iudaeos amicitia foret ac nonnulla tributa penderentur, et quarto iam anno Herodes esset ab Augusto praepositus. Qui cum annos in ea administratione quatuor exegisset, Antipater vero illius pater quinque fere procuratione perfunctus esset, tandem Iudaea prorsus Romanorum potestati cessit, ad Herodis annum XXXIII., Augusti vero XLII.; cum, ut diximus, Iudaea esset omnis occupata, ac iam XXIX annis Romanis facta vectigalis, postquam et Antipater Herodis parens procurationem gessit, et Herodes post illum Iudaeae rex ab Augusto creatus est. Acta haec sunt Octavio Augusto XIII. et Silano coss. Secundum quos hi deinceps extitere consules:

II. Lentulus et Piso II.
III. L. Caesar et Paulus.
IV. Vinucius et Varus.
V. Lamia et Servilius.
VI. Magnus et Valerius.
VII. Lepidus et Aruntius.
VIII. Caesar et Capito.
IX. Creticus et Nerva.
X. Camillus et Quintillianus.

7. Οὐϊνδικίου καὶ Οὐμίρλου *cod. Venet.*
8. *Sic cod. Venet. Reliqui libri:* Λαμία καὶ Σερουϊλίου Νομμίου.
9. Μάγνου καὶ *cod. Ven. Reliqui libri* Μάγνου Πομπηΐου καὶ.
10. Οὐαλερένου *cod. Venet.*
11. *De hoc consulatu v. adnott. Petavii*
12. *Pro* Κρητικοῦ *cod. Venet. habet* Κρητίου.

ια'. [13] Καμηρίνου καὶ Σαβίνου.
ιβ'. Δολαβέλλα καὶ Σιλουανοῦ.
ιγ'. Λεπίδου καὶ Ταύρου.
ιδ'. [14] Καίσαρος καὶ Σκιπίωνος.
ιε'. [15] Φλάγκου καὶ Σιλανοῦ.
ιϛ'. [16] Τῶν δύο Σέκστων, Πομπηΐου καὶ Ἀπουληΐου.
ιζ'. [17] Βρούτου καὶ Φλάγκου.
ιη'. Ταύρου καὶ [18] Λίβωνος.
ιθ'. Φλάκκου καὶ Ῥούφου.
κ'. Τιβερίου Καίσαρος [19] τὸ δεύτερον, καὶ Δρούσου [20] Γερμανικοῦ τὸ δεύτερον.
κα'. [21] Σιλανοῦ καὶ [22] Βάλβου.
κβ'. Μεσσαλᾶ καὶ Γράτου.
κγ'. Τιβερίου Καίσαρος [23] τὸ τρίτον, καὶ [24] Δρούσου Γερμανικοῦ τὸ τρίτον.
κδ'. Ἀγρίππου καὶ [25] Γάλβου.
κε'. Πολλίωνος καὶ [26] Οὐέτερος.
κϛ'. Κεθήγου καὶ Οὐάρου.
κζ'. Ἀγρίππου τὸ δεύτερον, καὶ [27] Λεντούλου Γάλβου.
pag. 446. κη'. [28] Γαιτουλικοῦ καὶ Σαβίνου.
κθ'. Κράσσου καὶ Πείσωνος.
λ'. [29] Σιλανοῦ καὶ Νερούα.

Κεφ. κγ'. Καὶ ὁρᾷς ὅτι τριακονταέτης ἐστὶ χρόνος. Διὸ ἐφιλοτιμησάμεθα τὰς καθεξῆς ὑπατείας ἀκριβῶς θέσθαι, εἰς τὸ τοὺς διερχομένους ἰδεῖν ὅτι οὐκ ἔστι τι παραπεποιημένον ἐν τῷ θείῳ δόγματι τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβείας τὰ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ κεκήρυκται. Τίς [1] γὰρ ἀριθμήσας τὰς μὴ δυναμένας σφαλῆναι καθ' εἱρμὸν ὑπατείας οὐ καταγνώσεται τῶν νομιζόντων διαφωνίαν εἶναι ἐν τῷ τῶν ἐτῶν ἀριθμῷ, τῷ παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς ᾀδομένῳ; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ [2] ἔπεσαν [3] αἱ πρότερον αἱρέσεις, αἱ μυθωδῶς ἀναγραψάμεναι τοὺς τριάκοντα

13. *Reposui* Καμηρίνου *pro vulgata* Καμήρου, *vel* Καμίριλου, *ut est in cod. Veneto.*
14. *Unus cod. Venetus hunc h. l. consulatum servavit.*
15. *Vulgo* Φλάκκου καὶ Σιλουανοῦ. *Cod. Venet.* φλάγκου καὶ σιλανοῦ. *Fortasse rescribendum* Πλάγκου καὶ Σιλίου.
16. *Vulgo extat:* ιε'. Τῶν δύο Σέκστων. ιϛ'. Πομπηΐου Μάγνου καὶ Ἀπουληΐου. *Mendose. Nam illi duo Sexti sunt Sextus Pompeius Sex. f. Sex. n., et Sextus Apuleius Sex. f. Sex. n., qui fasces tenuerunt a. u. 766. Voc.* Μάγνου *delevi auctoritate cod. Veneti.*
17. *Fortasse scribendum* Δρούσου *pro* Βρούτου (Βρούττου *cod. Venet.*), *quod in libris obtinuit omnibus.*
18. λίβονος *cod. Venet.*
19. *Immo* τὸ τρίτον.
20. Γερμανικοῦ *non habet cod. Venetus. Reliqui libri habent* Γερμανοῦ.
21. *Libri omnes praeter cod. Venetum habent* Σιλουανοῦ.

XI. Camerinus et Sabinus.
XII. Dolabella et Silvanus.
XIII. Lepidus et Taurus.
XIV. Caesar et Scipio.
XV. Flaccus et Silvanus.
XVI. Sexti duo, Pompeius et Apuleius.
XVII. Brutus et Flaccus.
XVIII. Taurus et Libo.
XIX. Crassus et Rufus.
XX. Tiberius Caesar II. et Drusus Germanicus II.

XXI. Silanus et Balbus.
XXII. Messala et Gratus.
XXIII. Tiberius Caesar III. et Drusus Germanicus III.

XXIV. Agrippa et Galba.
XXV. Pollio et Vetus.
XXVI. Cethegus et Varus.
XXVII. Agrippa II. et Lentulus Galba.
XXVIII. Gaetulicus et Sabinus.
XXIX. Crassus et Piso.
XXX. Silanus et Nerva.

Annos habes absolutos XXX. Nos autem consulatus istos singillatim ideo percensere studuimus, ut lectores intelligant, nihil in sacro veritatis dogmate commentitium esse, sed ab ecclesia quam accuratissime universa praedicari. Quis enim ad hanc coss. seriem, qua nihil certius est, oculos adiiciens non eos condemnet qui in annorum numero ab evangelistis expresso discrepantiam esse ullam existimant? Proptérea nimirum et priores illae haereses interciderunt, quae illas Aeonum triginta fabulas confinxerant, ceteraque id genus Cap. XXIII.

22. *Cod. Venetus* γάλβου.
23. *Immo* τὸ τέταρτον.
24. Δρούσσου Γερμανοῦ *cod. Venet.* δρουγερμανοῦ *cod. Rhedig.*
25. Γάλβου *cod. Venet.* Βάλβου *reliqui libri.*
26. βίκτορος *cod. Venet.*
27. λεντούλλου *codd. Venet., Rhedig. et edit. princ. Voc.* Γάλβου *de primo Agrippae cum Galba consulatu per errorem huc irrepsisse videtur.*
28. γετουλικοῦ *cod. Venet. et edit. Petav.* γετουλλικοῦ *cod. Rhedig. et edit. princ.*
29. *Sic cod. Venet. Reliqui libri* Σιλουανοῦ. *Post* Σιλανοῦ καὶ Νερούα *in cod. Ven. additus est consulatus* Τῶν δύο Γεμηνῶν.
Cap. XXIII. — 1. γὰρ *om. cod. Venet.*
2. ἔπεσον *cod. Venet.*
3. *Cod. Venetus plenius* αἱ πρότερον περὶ Οὐαλεντίνου καί τινας ἄλλους αἱ-

αἰῶνας, καὶ τὰ ἀπὸ τῶν τριάκοντα ἐτῶν τοῦ σωτῆρος παρ' αὐτῶν ἀλληγορηθέντα· ἵνα δῆθεν δυνηθῶσι τῶν παρ' αὐτοῖς αἰώνων καὶ ἀρχῶν ἀναγράφειν τὴν μυθοποιΐαν. Εὑρίσκεται γὰρ ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ [4] ἐνσάρκου παρουσίας πάσχων ὁ μονογενής, ἀπαθὴς ὢν ἄνωθεν θεὸς λόγος· σάρκα δὲ ἀναδεξάμενος ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν [5] κατεδέξατο, ἵνα [6] τοῦ θανάτου τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον λύσῃ. Μετ' ἐκείνην γὰρ τὴν [7] ὑπατείαν [8] τὴν ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει [9] αὐτοῦ σημαινομένην ἄλλη ὑπατεία [10] γέγονε, λεγομένη τῶν δύο Γεμηνῶν· εἶτα ἄλλη ὑπατεία Ῥούφου καὶ Ῥουβελλίωνος, καὶ οὕτως [11] μεσαζούσης τῆς ὑπατείας τῆς μετὰ τὴν ὑπατείαν Ῥουβελλίωνος, ἥτις ὕστερον ἦλθεν [12] Οὐϊννικίου καλουμένη καὶ Λογγίνου Κασσίου, πάσχει ὁ σωτὴρ ἐν [13] τῇ πρὸ ιγ' Καλανδῶν Ἀπριλλίων. Καὶ ἐλήλεγκται τούτων ἁπάντων ἡ πλάνη, εὑρισκομένης σαφῶς τῆς κατὰ τὴν ἀλήθειαν διδασκαλίας, ὡς οὐ μόνον δύο χρόνων [14] περίοδος Πασχῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις [15] ἐμφέρεται, ἀλλὰ καὶ τριῶν.

Κεφ. κδ'. Γεννηθέντος γὰρ αὐτοῦ [1] περὶ τὸν Ἰαννουάριον μῆνα, τουτέστι πρὸ ὀκτὼ εἰδῶν Ἰαννουαρίων, ἥτις ἐστὶ κατὰ Ῥωμαίους [2] ἕκτη [3] τοῦ Ἰαννουαρίου μηνός, [4] κατὰ Αἰγυπτίους Τυβὶ ἑνδεκάτη, κατὰ Σύρους, εἴτουν Ἕλληνας, [5] Αὐδυναίου ἕκτη, κατὰ Κυπρίους, εἴτουν Σαλαμινίους, πέμπτου πέμπτη, κατὰ Παφίους [6] Ἰούλου τεσσαρεσκαιδεκάτη, κατὰ Ἄραβας [7] Ἀλεὼμ κα', κατὰ Καππαδόκας Ἀταρτᾶ ιγ', κατὰ Ἀθηναίους [8] Μαιμακτηριῶνος ς', κατὰ Ἑβραίους Τηβὶθ πέμπτη· ἔδει γὰρ καὶ ἐνταῦθα πληρωθῆναι τὸ ὑπὸ τοῦ προφήτου εἰρημένον, Εἰσῆλθεν πρὸς ἡμᾶς ἡ κίβωτος τοῦ θεοῦ· λέγει δὲ τὴν Χριστοῦ τελείαν ἐνανθρώπησιν τῇ πέμπτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ πέμπτου, ὡς τότε παρ' Ἑβραίοις ἐτελέσθη· [9] ὃ πρῶτον μὲν τῇ ψήφῳ τῶν Ἑβραίων ἐχρῆν πληρωθῆναι, [10] ᾗ καὶ πολλοὶ τῶν ἐθνῶν ἀκολουθήσαντες, φημὶ δὲ Ῥωμαῖοι, πέμπτην αὐτὴν ἑσπερινὴν εἰς ἕκτην ἐπιφώσκουσαν ἐπιτελοῦντες, Κύπριοι δὲ [11] πέμπτην αὐτὴν τὴν ἡμέραν τοῦ μηνὸς ἄγουσιν, Αἰγύπτιοι δὲ φύσει καὶ [12] Σαλαμίνιοι καὶ αὐτὸν τὸν μῆνα πέμπτον ἄγουσιν, ὡς καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἀπὸ τοῦ παρ' αὐτοῖς ἀγο-

ρέσεις, μυθώδους ἀναγραψαμένους τοὺς τέσσαρας Αἰῶνας, οὓς ἐνόμισαν ἀπεικάζειν τοῖς τοῦ σωτῆρος ἔτεσιν· ἵνα δῆθεν δύνωνται τοῖς παρ' αὐτοῖς *cett.*

4. ἐνσάρκου *cod. Ven. Vulgo* ἐνσαρκώσεως.

5. κατεδέξατο *om. cod. Ven.*

6. τὸ τοῦ θανάτου καθ' ἡμῶν *cod. Ven.*

7. ὑπατείαν *cod. Rhedig. Neque aliter in iis quae sequuntur.*

8. τὴν, *quod vulgo abest, reposui ex cod. Veneto. Cod. Venet.* δὲ *pro* γάρ.

9. αὐγούστου *pro* αὐτοῦ *habet cod. Venet.*

10. γέγονεν, ὑπατεία λεγομένη *cod. Venet.*

11. ἐνεστώσης *cod. Ven.*

12. οὐεννικίου καὶ λογγίνου. Ὀκτωκαιδέκατον Τιβερίου καίσαρος πάσχει *plenius legitur in cod. Veneto.*

13. τῇ *om. cod. Rhedig.*

14. περιόδοις ἑορτῆς πασχῶν *cod. Venet.*

ex tricenario salvatoris annorum numero allegorice deduxerant, quibus ad Aeonum ac Principatuum nugas illas describendas abuterentur. Anno quippe ab incarnatione adventuque suo XXXIII. constat unigenam dei filium esse passum. Qui tametsi pati per sese nihil posset, utpote verbum dei de coelo delapsum, nihilominus suscepta pro nobis carne mortem perpeti voluit, ut mortis adversum nos chi- Col. 2, 14.
rographum solveret. Quocirca post eos coss. qui in annum illius XXX. incidunt par aliud coss. sequitur, Geminorum duorum, deinde Rufi ac Rubellionis. Quibus successere coss. Vinicius ac Longinus Cassius, sub quibus salvator passus est a. d. XIII. Cal. Apr. Ex quo illorum omnium convincitur error, et certissima veritatis doctrina monstratur, non duo solum in scripturis Paschata, sed et tria reperiri.

Cum enim Ianuario mense natus esset VIII. Id. Ian., qui est Cap. XXIV.
apud Romanos Ianuarii dies VI., Aegyptiis porro Tybi XI., Syris sive Graecis Audynaei VI., Cypriis sive Salaminiis Quinti mensis dies V., Paphiis Iulii XIV., apud Arabes vero Aleom XXI., Cappadocibus Atartae XIII., [Hebraeis Tebeth XIII.] Atheniensibus Maemacterionis VI., Hebraeis V. Tebith: oportebat enim etiam hic impleri quod a propheta erat pronuntiatum, *Introivit ad nos arca dei*; 2.Paral.8.11.
quo videlicet significat Christum perfecte hominem indutum quinto quinti mensis die, quomodo tum apud Hebraeos factum est: id autem Hebraeorum potissimum calculo debebat impleri, quem dein etiam ex gentilibus multi sunt secuti, ut Romani, qui quintam ipsam nocturnam in sextam illucescentem celebrare solent; Cyprii vero ipsum quintum mensis diem feriantur, et Aegyptii sane ac Salaminii item quintum mensem amplexantur, quemadmodum Hebraei quoque

15. ἐμφέρονται *cod. Venet.*

Cap. XXIV. — 1. ἐν τῷ Ἰαννουαρίῳ μηνὶ *cod. Ven.*

2. ἕκτῃ *reposui pro* πέμπτῃ, *quod vulgo extat, cum Ios. Scaligero. V. infra cap. 27. Cod. Venet. habet:* πέμπτη Ἰαννουαρίου ἑσπέρα εἰς ἕκτην ἐπιφώσκουσα, κατ' *cett.*

3. τοῦ *om. cod. Ven.*

4. „κατ' Αἰγυπτίους, *errat" sui exempli margini adscripsit Ios. Scaliger.*

5. αὐδυνέου *habent libri. V. Clintoni Fast. Hellen. III, p. 356. Pro* ἕκτῃ, *quod restitui ex auctoritate cod. Veneti, vulgo extat* ἕκτου.

6. ἰουναῖ *cod. Venet.*

7. ἀλλεὼμ *cod. Rhedig. In cod. Veneto legitur:* ἀλσῶμ μία καὶ εἴκασ κατὰ καππαδόκας ἀταρταμὰ ιγ', κατὰ ἀθηναίους, *verbis* κατὰ Ἑβραίους Τιβιὴθ ιγ', *quae vulgo sequuntur post* Ἀταρτᾶ ιγ', *eiectis.*

8. μεμακτηριῶνος *cod. Rhedig. et ed. princ. Pro numero* ς *cod. Venetus habet* πέμπτη. *Verba* κατὰ Ἑβραίους - - - - αὐτὸν τάττουσι *adieci ex cod. Veneto. In libris reliquis desiderantur.*

9. ὃ *habet cod. ms.*

10. ᾗ καὶ *cod. ms.*

11. πεμπτέτην *cod. ms.*

12. σαλμήνιοι *cod. ms.*

μένου νέου ἔτους πέμπτον αὐτὸν τάττουσι, [13] παρῆλθε τὰς προειρημένας ὑπατείας εἰκοσιεννέα πλήρεις, εἰς δὲ τὴν τριακοστὴν ὑπατείαν, pag. 447. [14] φημὶ δὲ περὶ τὸν δέκατον μῆνα, ἦλθε πρὸς τὸν Ἰωάννην, καὶ ἐβαπτίσθη ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ, [15] τοῦ τριακοστοῦ ἔτους [16] τῆς ἐνσάρκου γεννήσεως, τουτέστι κατὰ Αἰγυπτίους Ἀθὺρ δωδεκάτῃ, πρὸ ἓξ εἰδῶν [17] Νοεμβρίων, κατὰ Ἕλληνας Δίου η', κατὰ Σαλαμινίους, τοὺς καὶ Κωνσταντιαίους, τρίτου Χοιὰκ ϛ', κατὰ Παφίους [18] Ἀπογονικοῦ ιϛ', κατὰ Ἄραβας [19] Ἀγγαλθαβαεὶθ κβ', κατὰ Μακεδόνας Ἀπελλαίου ιϛ', κατὰ Καππαδόκας Ἀρατατᾶ ιε', κατὰ Ἀθηναίους [20] Μεταγειτνιῶνος ἑβδόμῃ, κατὰ Ἑβραίους Μαρεσουὰν ἑβδόμῃ· ὡς ἐπιμαρτυρεῖ μου τῷ λόγῳ τὸ ἅγιον κατὰ Λουκᾶν εὐαγγέλιον, [21] ὧδέ πως λέγον· Ἦν δὲ Ἰησοῦς ἀρχόμενος [22] ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, ὢν υἱὸς ὡς ἐνομίζετο [23] εἶναι τοῦ Ἰωσήφ. Καὶ ἀπεντεῦθεν ἀπὸ Ἀθὺρ [24] δωδεκάτης κηρύττοντος αὐτοῦ τὸν δεκτὸν ἐνιαυτὸν κυρίου, κατὰ τὰ ἐν τῷ προφήτῃ Ἡσαΐᾳ προειρημένα ὅτι, Πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, κηρύξαι ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτὸν καὶ ἡμέραν [25] ἀνταποδόσεως.

Κεφ. κε'. Ὡς ἀληθῶς [1] γὰρ ἐκήρυξεν ἐνιαυτὸν [2] δεκτὸν, τουτέστι μὴ ἀντιλεγόμενον. Τὸν γὰρ πρῶτον ἐνιαυτὸν μετὰ τριακοστὸν ἔτος τῆς αὐτοῦ ἐνσάρκου παρουσίας ἐκήρυσσε, καὶ πάντες κατεδέχοντο, καὶ οὔτε Ἰουδαῖοι ἀντέλεγον, οὔτε ἔθνη, οὔτε Σαμαρεῖται, ἀλλὰ πάντες ἡδέως ἤκουον αὐτοῦ. Ἐν ᾧ ἐνιαυτῷ ἄνεισιν εἰς Ἱεροσόλυμα, μετὰ τὸ βαπτισθῆναι καὶ διελθεῖν τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας τοῦ πειρασμοῦ, [3] καὶ ἃς προείπαμεν εἴκοσι ἕως τοῦ πρώτου σημείου, καὶ ἐκλέξασθαι τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς· ἀνακάμψας ἀπὸ τοῦ πειρασμοῦ ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, καὶ διελθὼν [4] ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος, ἐπὶ τὴν [5] Ναζαρὲτ πορευόμενος, ἀνέβη δηλονότι εἰς Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς ἐκέκραγε λέγων, Εἴ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω· καὶ οὕτως ἀπῆλθεν εἰς Ναζαρὲτ, καὶ εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ [6] εἰς Σαμάρειαν, καὶ εἰς τὰ μέρη Τύρου. Καὶ πληρωθέντος [7] τοῦ πρώτου ἐνιαυτοῦ πάλιν ἄνεισιν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ λοιπὸν ἐζήτουν αὐτὸν πιάσαι ἐν τῇ ἑορτῇ, καὶ ἐφοβήθησαν. Ἐν ᾗ ἑορτῇ ἔλεγεν ὅτι, [8] Οὐκ ἀναβαίνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην. Οὐ γὰρ ἐψεύδετο, μὴ γένοιτο. [9] Μεσούσης γὰρ τῆς ἑορτῆς ἦλθε, φησὶ, καὶ ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ

13. παρῆλθε οὖν τὰς cod. Ven.
14. λέγω cod. Ven.
15. τῷ τριακοστῷ ἔτει cod. Ven.
16. τῆς αὐτοῦ cod. Ven.
17. In marg. cod. Veneti additum legitur τῇ η' τοῦ νοεμβρίου.
18. Ἀπογονιστοῦ ed. Petav.
19. ἀγγαθαλβαεὶθ cod. Rhedig. ἀγγαθααβαεὶθ cod. Ven.
20. μεταγιτνίων cod. Rhedig. μετὰ γιτνίων ed. princ.
21. In cod. Veneto extat plenius ὡς πολλάκις ἔφην ὧδέ πως λέγων.
22. Cod. Venet. εἶναι ὡς ἐτῶν.

ab novi qui agitur anni initio quintum eum collocant, omnes illos quos supra recensuimus XXIX integros consulatus percurrit, sub tricesimo deinde consulatu, mense X., ad Ioannem accessit, ab eoque baptizatus est, anno a natali suo XXX., Athyr secundum Aegyptios XII., VI. Id. Novemb., Graecis vero Dii VIII., Salaminiis, sive Constantiensibus, tertii Choeac VI., Paphiis Apogonici XVI., Arabibus Angalthabaith XXII., Macedonibus Apellaei XVI., Cappadocibus Aratatae XV., Atheniensibus Metagitnionis VII., Hebraeis Marchesuuan VII. Cui quidem sententiae Lucae quoque suffragatur evangelium, in quo ista leguntur: *Erat autem Iesus incipiens quasi annorum XXX, filius, ut putabatur, Ioseph.* Post haec a XII. die Athyr praedicavit annum acceptabilem domini, quemadmodum Isaias propheta praedixerat: *Spiritus domini super me: pro* Isai. 61, 1. *eo quod unxit me: evangelizare pauperibus misit me: praedicare captivis remissionem peccatorum et caecis visum; praedicare annum domini acceptabilem et diem retributionis.*

Plane quidem annum praedicavit acceptabilem, in quo nemo ei Cap. XXV. contradixerit. Primum enim hunc annum post XXX. a nativitate sua praedicando transegit, approbantibus universis, cum nec Iudaei resisterent, nec Gentiles, nec Samaritani, sed dicentem omnes perlibenter audirent. Quo eodem anno Hierosolymam ascendit, posteaquam baptizatus est, et dies XL tentationis exegit, ac discipulorum delectum habuit, cum ab tentatione ad Iordanem rediit, ac traiecto mari Tiberiadis Nazaretum contendens Hierosolymam pervenit. Ibi in medio festo vociferatus est dicens, *Si quis sitit, veniat ad me, et* Ioann. 7, 37. *bibat.* Inde Nazaretum perrexit, et in Iudam ac Samariam, ac Tyriorum regionem profectus est. Post haec evoluto iam priore anno Hierosolymam revertitur. Ubi cum eum festo die comprehendere vellent, metu repressi sunt. Ac sub idem festum ita suis locutus est: *Non ascendo ad diem festum istum.* In quo absit ut mentitum Ib. 8. illum arbitremur. *Iam enim die festo mediante abiit,* inquit, *et ascen-* Ib. 14. *dit in Hierusalem, et dicebant, Nonne hic est quem quaerebant com-* Ib. 25.

23. εἶναι om. cod. Ven.
24. δωδεκάτῃ libri editi. In cod. Rhedig. extat ἀπὸ ἐθὺρ ιβ. Scripsi δωδεκάτης, uti correxerat iam Petavius.
25. Cod. Venet. ἀνταποδώσεως, pro more.
Cap. XXV. — 1. γὰρ om. cod. Ven.
2. κυρίῳ δεκτὸν cod. Ven.
3. Verba καὶ ἃς προείπαμεν εἴκοσι ἕως τοῦ πρώτου σημείου, quae vulgo non extant, debentur cod. Veneto.
4. διὰ τῆς cod. Ven.
5. ναζαρὲθ cod. Ven., ubique.
6. εἰς τὴν Σαμάρειαν cod. Ven.
7. τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦ πρώτου cod. Ven.
8. Οὐκ ἀναβαίνω cod. Ven. Vulgo Οὐ καταβαίνω.
9. μεσαζούσης cod. Ven.

ἔλεγον, Οὐχ οὗτός ἐστιν ὃν ἐζήτουν πιάσαι; [10] καὶ ἰδοὺ, παῤῥησίᾳ λαλεῖ. Μὴ ἄρα ἔμαθον οἱ ἱερεῖς ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός; ἀλλὰ οἴδαμεν οὗτος πόθεν ἐστί. Μυστηριωδῶς γὰρ καὶ πνευματικῶς [11] δια-
pag. 148. λεγομένου τοῖς αὐτοῦ ἀδελφοῖς οὐκ ᾔδεισαν τί ἔλεγεν. Ἔλεγε γὰρ αὐτοῖς μὴ ἀναβαίνειν εἰς [12] τὸ ἱερὸν ἐν τῇ ἑορτῇ ἐκείνῃ, μηδὲ εἰς τὸν σταυρὸν, τοῦ τελειῶσαι τέως τὴν οἰκονομίαν τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ [13] σωτηρίας μυστήριον, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβῆναι, ἅτινα ἐπλήρου πάντα ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ. Καὶ μετὰ ταῦτα ὡς πληρωθέντος τοῦ διετοῦς χρόνου, μετὰ τὸ βάπτισμα, καὶ τὴν αὐτοῦ γέννησιν, ἀπὸ Νοεμβρίου μηνὸς [14] καὶ ἀπὸ Ἰαννουαρίου μηνὸς καὶ τῶν ἐπέκεινα, λοιπὸν ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ ἐνσάρκου [15] οἰκονομίας, μετὰ τὸ ὑπερβῆναι αὐτὸν τὰς δύο ὑπατείας ἃς ἔφημεν, τῶν τε δύο Γεμίνων καὶ τὴν Ῥούφου καὶ Ῥουβελλίωνος, λοιπὸν ἐν τῇ τρίτῃ ὑπατείᾳ, ἐν τῷ τρίτῳ μηνὶ αὐτῆς, μετὰ τὸν Ἰαννουάριον καὶ [16] Φεβρουάριον, ἐν Μαρτίῳ μηνὶ τελειοῖ τὸ τοῦ πάθους μυστήριον ὁ ἀπαθὴς [17] θεὸς λόγος, παθὼν ἐν σαρκὶ [18] δι' ἡμᾶς μὲν, ὢν δὲ ἐν ἀπαθείᾳ, ὡς λέγει Πέτρος, [19] Θανατωθεὶς σαρκὶ, ζωογονηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι.

Κεφ. κϛʹ. Πάσχει δὲ [1] ἐν τῇ πρὸ δεκατριῶν Καλανδῶν Ἀπριλλίων, ὑπερβεβηκότων αὐτῶν μίαν ἑσπέραν, τουτέστιν ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης νυκτερινῇ μέσῃ. Προέλαβον γὰρ καὶ ἔφαγον τὸ Πάσχα, ὥς φησι τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ἡμεῖς πολλάκις [2] εἴπομεν. Ἔφαγον οὖν τὸ Πάσχα πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ φαγεῖν, τουτέστι τῇ τρίτῃ [3] ἑσπέρᾳ, ὅπερ ἔδει τῇ πέμπτῃ ἑσπέρᾳ. Τεσσαρεσκαιδεκάτη γὰρ οὕτως [4] ἦν ἡ πέμπτη. Συλλαμβάνεται δὲ τῇ [5] τρίτῃ τῇ αὐτῇ ὀψὲ, ἥτις ἦν [6] ἑνδεκάτη τῆς σελήνης νυκτερινὴ, πρὸ δεκαὲξ Καλανδῶν Ἀπριλλίων· τετρὰς [7] δωδεκάτη νυκτερινὴ, πρὸ δεκαπέντε Καλανδῶν Ἀπριλλίων· πέμπτη τρισκαιδεκάτη [8] ἡμερινὴ, νυκτερινὴ δὲ τεσσαρεσκαιδεκάτη, πρὸ δεκατεσσάρων Καλανδῶν Ἀπριλλίων· προσάββατον τεσσαρεσκαιδεκάτη [9] νυκτερινὴ, πρὸ [10] δεκατεσσάρων Καλανδῶν Ἀπριλλίων· σάββατον πεντεκαιδεκάτη ἡμερινὴ, πρὸ δεκαδύο Καλανδῶν Ἀπριλλίων· ἐπιφώσκουσα κυριακὴ πεντεκαιδεκάτη νυκτερινὴ, ὅπερ ἦν φωτισμὸς ᾅδου καὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ καὶ [11] νυκτὸς καὶ ἡμέρας, διὰ τὴν πεντεκαιδεκάτην σελήνης καὶ τὸν ἡλίου δρόμον· καὶ ὅτι ἀνάστασις καὶ ἰσημερία πρὸ ἕνδεκα Καλανδῶν Ἀπριλλίων, δι' ἣν πλανηθέντες ὑπερβατὸν μίαν ἡμέραν ἐποίησαν, ὡς

10. ἰδοὺ, ἐν παῤῥησίᾳ cod. Ven.
11. αὐτοῦ διαλεγομένου cod. Ven.
12. τὸν οὔνον (h. e. τὸν οὐρανὸν) cod. Ven.
13. τῆς σωτηρίας τὸ μυστήριον cod. Ven.
14. καὶ ἀπὸ Ἰαννουαρίου μηνὸς om. cod. Ven.
15. ἐνδημίας cod. Ven.
16. Ita cod. Ven. Vulgo Φευρουάριον.
17. θεὸς addidi ex cod. Veneto.
18. δι' ἡμᾶς μὲν, ὢν δὲ cod. Venet. δι' ἡμᾶς, μένει δὲ reliqui libri.

prehendere? Et ecce palam loquitur. Numquid vere cognoverunt sacerdotes quia hic est Christus? Sed hunc scimus unde sit. Nam cum mystice ac spiritaliter fratribus suis loqueretur, quid diceret ignorabant. Negabat enim se illo die festo in templum aut in crucem ascensurum, ut passionis suae ac nostrae salutis administratione fungeretur, atque a mortuis excitatus evolaret in coelum; quae omnia pro sua potestate ac voluntate postea praestitit. Hinc biennio iam elapso, post baptismi ac nativitatis diem, hoc est post Novembrem ac Ianuarium et interiectos aliquot dies, anno ab incarnatione sua XXXIII. praeteritis iam, quos diximus, consulatibus duobus amborum Geminorum ac Rufi et Rubellionis, tertio demum consulatu, itidemque tertio post Ianuarium ac Februarium mense, qui Martius dicitur, verbum illud passionis omnis expers passionem in carne suam nostra caussa subiit. Quamquam in sua impassibilitate permansit, ut ait Petrus, *Mortificatus carne, vivificatus autem spiritu.* 1. Pet. 3. 18

Passus est XIII. Cal. Apr., cum illi vesperam unam antevertissent, hoc est luna XIV. nocturna media. Siquidem ante tempus illi Pascha comederunt, ut evangelium testatur ac nos saepe monuimus. Quare biduo ante legitimum diem epulum paschale celebrarunt, hoc est feria tertia ad vesperam, quod quinta fieri oportuit. Ita enim quinta in decimam quartam incidebat. Ceterum eadem illa feria die tertia ad vesperam comprehensus est, quae erat luna XI. nocturna, XVI. Cal. Apr.: quarta feria, eademque nocturna luna XII., XV. Cal. Apr.: quinta feria XIII. diurna, nocturna vero XIV., XIV. Cal. Apr.: parasceue XIV. nocturna, XIV. Cal. Apr.: sabbatum XV. nocturna, XII. Cal. Apr.: demum dominica dies illuxit, quae inferos, terram atque coelum sua luce collustravit, propter lunam XV. solisque cursum; tum quod resurrectio et aequinoctium in a. d. XI. Cal. Apr. incidunt. Quibus de caussis hallucinati uno Cap. XXVI.

19. ὃς θανατωθεὶς cod. Venet.
Cap. XXVI. — 1. ἐν τῇ om. cod. Venet. In marg. legitur τῇ κʹ τοῦ μαρτίου.
2. εἴπαμεν cod. Ven.
3. Reposui ex codd. Rhedig. et Veneto scripturam veterem, Petavio quoque, sed aliunde, notam atque notatam. Editi libri habent ἑσπέρας, ὅπερ ἔδει τῇ πέμπτῃ ἑσπέρας. De computi ratione v. Petav. in Animadv. ubi plura tentat.
4. ἦν om. cod. Venet.
5. αὐτῇ τρίτῃ ὀψὲ cod. Ven.
6. In cod. Ven. margine legitur τῇ ιϛʹ.
7. ἐπιφωσκοῦσα (sic ubique) δωδεκάτη cod. Ven.
8. νυκτερινὴ, ἡμερινὴ δὲ δωδεκάτη corrigit, auctore Keplero, Petavius in Animadversionibus.
9. ἡμερινὴ πρὸ δεκατριῶν cod. Venet.
10. δεκατριῶν corrigit Petavius l. l.
11. νυκτὸς καὶ ἡμέρας cod. Ven. Vulgo desiderantur verba νυκτὸς καὶ.

προεῖπον. Ἔχει δὲ ὥρας τινὰς ἡ ψῆφος τῆς λεπτολογίας [12] ἥτις ἐμπίπτει διὰ ἐτῶν τριῶν παρ' αὐτοῖς διαφωνουμένη [13] ἡ μία ἡμέρα. pag. 449. Προστιθέασι γὰρ τῷ σεληνιακῷ δρόμῳ μετὰ τὰς [14] τριακοσίας πεντηκοντατέσσαρας ἡμέρας καὶ ἄλλας κατ' ἔτος τέσσαρας ὥρας, ὡς εἶναι εἰς [15] τὰ τρία ἔτη ἡμέραν μίαν. Διὸ παρ' αὐτοῖς πέντε μῆνες τελοῦνται ἐμβόλιμοι εἰς ἔτη δεκατέσσαρα, διὰ τὸ ἀφαιρεῖσθαι [16] ἀπὸ τοῦ ἡλιακοῦ δρόμου τῶν τριακοσίων ἑξηκονταπέντε ἡμερῶν καὶ ὡρῶν τὴν [17] μίαν ὥραν. Προστιθεμένων γὰρ τῶν ὡρῶν λοιπὸν γίνονται τξε' ἡμέραι παρὰ ὥραν μίαν· ὅθεν [18] αὐτοὶ ἑξάκις πολυπλασιάσαντες τὰ δεκατέσσαρα ἔτη [19] τοῦ ὀγδοηκοστοῦ τετάρτου ἔτους ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ πέμπτῳ τιθέασιν ἐμβόλιμον ἕνα μῆνα, εἰς τὸ εἶναι τριάκοντα καὶ ἕνα μῆνα εἰς τὰ ὀγδοήκοντα καὶ πέντε ἔτη, οἵτινες ὤφειλον εἶναι κατὰ τὴν ἀκρίβειαν [20] τριακονταεὶς μὴν καὶ [21] εἰκοσιτέσσαρες ἡμέραι καὶ ὧραι τρεῖς.

Κεφ. κζ'. Ἕνεκεν τοίνυν τούτου τότε σφαλέντες οὐ μόνον προέλαβον θορυβούμενοι τὰς δύο ἡμέρας βεβρωκότες τὸ Πάσχα, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπέρβατον [1] προθέντες μίαν ἡμέραν, κατὰ πάντα τρόπον αὐτοὶ σφαλέντες. Ἡ δὲ οἰκονομία τῆς ἀληθείας ἀκριβέστατα τὰ πάντα ἡμῖν σωτηριωδῶς εἰργάσατο. Ὅθεν καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ τὸ Πάσχα τελειώσας ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος μετὰ τὸ βεβρωκέναι, ἐπιθυμίᾳ ἐπιθυμήσας. Καὶ ἐκεῖ τὸ Πάσχα τὸ Ἰουδαϊκὸν μετὰ τῶν μαθητῶν ἔφαγεν, οὐκ ἄλλως ποιήσας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ποιούντων ἴσως ποιήσας· ἵνα μὴ καταλύσῃ τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρώσῃ. Καὶ οὗτος μετὰ τὸ ὑπερβῆναι τριακοστὸν ἔτος, ὅτε ἐβαπτίσθη, καὶ μετὰ τὸ τριακοστὸν ἔτος κηρύξας πληρέστατον ἐνιαυτὸν δεκτὸν καὶ μὴ ἀντιλεγόμενον, καὶ ἕτερον ἀντιλεγόμενον καὶ ἐν διωγμῷ ὄντα ἐγκοτούμενόν τε, καὶ μετὰ τὸν ἄλλον ἐνιαυτὸν ὑπερβὰς ἀπὸ τῆς τῶν γενεθλίων αὐτοῦ ἡμέρας, τουτέστιν Ἐπιφανίων, ἥτις τυγχάνει ἕκτη Ἰαννουαρίου μηνὸς, κατὰ δὲ Αἰγυπτίους Τυβὶ ἑνδεκάτη, ἐπὶ ὅλας ἑβδομήκοντα τέσσαρας ἡμέρας, ὡς προείπομεν, ἕως τῆς πρὸ δεκατριῶν Καλανδῶν Ἀπριλλίων, καὶ κατὰ Αἰγυπτίους Φαμενὼθ τετάρτῃ καὶ εἰκάδι ἐτέλεσε τριακονταδύο ἔτη πληρέστατα καὶ ἑβδομηκοντατέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ Ἐπιφανίων, καὶ ἀναστὰς κατ' Αἰγυπτίους Φαμενὼθ ἕκτῃ καὶ εἰκάδι, ἥτις ἦν ἰσημερία, καὶ πρὸ ια' Καλανδῶν Ἀπριλλίων· ἵνα εὑρεθῶσι πάντες ψευδόμενοι, οἱ μὴ ὄντες υἱοὶ τῆς ἀληθείας.

pag. 450.
Κεφ. κη'. Εὐθὺς πρῶτος Οὐαλεντῖνος δραματουργήσας τριάκοντα ἡμῖν Αἰῶ-

12. ἤ τινι voluit Keplerus.
13. ἡμέρα μία cod. Ven.
14. πεντακοσίας cod. Ven.
15. τὰ om. cod. Ven.
16. διὰ cod. Ven.
17. ὥραν μίαν cod. Ven.
18. οὗτοι cod. Ven.
19. διὰ τοῦ ΠΔ τιθέασιν (omissis reliquis) ἐμβόλιμον ἐμβολίμων ἕνα cod. Venet.
20. τριάκοντα μῆνες καὶ εἴκοσι ὀκτὼ ἡμέραι: reponendum censuit Petavius. Quem vide, si placet.
21. κα' ἡμέρα καὶ ὥρας ιγ' cod. Ven.
Cap. XXVII. — 1. προσθέντες correxit Petavius.

die legitimum tempus praetergressi sunt, ut ante diximus. Supersunt enim ex illorum ratiociniis horae aliquot appendices, quae tertio quoque anno diei apud illos unius discrimen afferunt. Quippe lunarem ad modum praeter CCCLIV dies, horas insuper quaternas adiiciunt, quae singulis trienniis diem integrum conficiunt. Ob id anni XIV menses postulant intercalares V, eo quod de solis cursu, qui est dierum CCCLXV cum horis III, unam horam decerpunt. Nam horis additis fiunt deinde CCCLXV dies, una hora minus. Unde illi XIV annis sexies multiplicatis, ut LXXXIV anni consurgant, anno LXXXV. mensem unum intercalant, quo fit ut LXXXV anni XXXI menses exhauriant, cum accurata ratio praeter menses XXX, dies praeterea XXIV ac tres horas requirat.

Quae cum illis aberrandi caussa fuisset, non modo perturbantes omnia biduo legitimum Paschatis tempus antevertérunt, sed et uno insuper die praetergressi magnis se erroribus implicarunt. Sed veritatis sapienti quadam moderatione factum est, ut quam exactissima ad salutem nostram referrentur universa. Quare post peractum Pascha Christus in montem secessit, cum hoc ipsum Pascha comedisset quod desiderio desiderasse se dicit. Proinde Pascha illic Iudaicum cum discipulis comedit; nec aliter istud egit ipse, sed eodem prorsus modo quo et illi praestiterunt, ut ne legem solveret, sed adimpleret. Hic itaque cum tricesimo anno iam elapso ad baptismum accessisset, ac post eundem tricesimum, solidum illum acceptabilem implesset annum, contradicente nemine, mox alterum addidisset, quo et repugnantes Iudaeos expertus est et eorum vexationibus atque invidia plurimum est exagitatus, ac praeterea tertium iam iniisset annum ab eo die quo natus est, hoc est Epiphaniorum, quae in VI. Ianuarii mensis, Aegyptiis vero Tybi XII. incurrunt, ad LXXIV usque dies, qui, ut dictum est, in XIII. Cal. Apr. desinunt, qui est Aegyptiis Phamenoth XXIV., hoc, inquam, modo XXXII integros annos ac dies praeterea LXXIV ab Epiphaniis implevit. Resurrexit porro, prout Aegyptii numerant, Phamenoth XXVI., ipso aequinoctii die, sive XI. Cal. Apr. Ex quo illorum omnium manifesta mendacia sunt, qui veritatis non sunt filii. Cap. XXVII.
Luc. 22, 15.
Matth. 5, 17.

Horum primus nobis Valentinus occurrit, qui quidem ex tri- Cap. XXVIII.

νας ἀπὸ τοῦ τριακονταέτους νομίζων τῆς τοῦ σωτῆρος ἀναγωγῆς καὶ ἀνδρώσεως τῆς αὐτοῦ ἡλικίας, οὐκ εἰδὼς ὅτι οὐ τριάκοντα ἔτη μόνον ἐποίησεν, ἀλλ᾽ ἐν τῷ τριακοστῷ ἐβαπτίσθη, μετὰ τὸ πληρῶσαι εἰκοσιεννέα ἔτη καὶ δέκα μῆνας, ὡς προεῖπον, τῇ δωδεκάτῃ Ἀθὺρ, πρὸ ὀκτὼ εἰδῶν Νοεμβρίων, καὶ μετὰ ταῦτα κηρύξας ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτὸν καὶ μετὰ τὸν ἐνιαυτὸν ἄλλον ἐνιαυτὸν ἀντιλεγόμενον καὶ ἑβδομηκοντατέσσαρας ἡμέρας ἀντιλεγομένας, ἐξότε ἐβαπτίσθη, πρὸ τῶν αὐτοῦ γενεθλίων· ὥςτε εἶναι τὰ πάντα ἔτη τῆς αὐτοῦ ἐνσάρκου παρουσίας ἕως τοῦ πάθους ἀπὸ τῆς γεννήσεως τριακονταδύο ἔτη καὶ οδ´ ἡμέρας, ἀπὸ δὲ ἀρχῆς ὑπατείας Σιλουανοῦ καὶ Νερούα δύο ἔτη καὶ ρλδ´ ἡμέρας. Καὶ ἐλήλεγκται μὲν ἐνταῦθα ὁ προειρημένος Οὐαλεντῖνος, καὶ οἱ πολλοὶ οἱ κατ᾽ αὐτὸν ἀφραίνοντες. Ἠλέγχθησαν καὶ οἱ ἀποβαλλόμενοι τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον, οὓς δικαίως Ἀλόγους καλέσομαι, ἐπειδὴ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἀποβάλλονται, τὸν διὰ Ἰωάννην κηρυχθέντα πατρικὸν θεὸν λόγον, ἀπ᾽ οὐρανοῦ κατεληλυθότα καὶ σωτηρίαν ἡμῖν ἐργασάμενον τῆς πάσης αὐτοῦ ἐνσάρκου παρουσίας, ὅτι ἀπό τε τῶν [1] ὑπατειῶν καὶ ἀπὸ τῶν ἐτῶν καὶ ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ προφήτου Ἡσαΐου καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ Ἰωάννην καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ Ματθαῖον καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ Μάρκον, καὶ ἁπαξαπλῶς πανταχόθεν ἠλέγχθησαν οἱ πεπλανημένοι ὅτι οὐ μόνον ἓν Πάσχα μετὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ κηρύγματος κατὰ περίοδον [2] χρόνου ἐνιαυτοῦ ἀπετέλεσεν, ἀλλὰ περιόδους τριῶν [3] ὑπατειῶν παρά τι ἐπλήρωσε, μετὰ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα. Καὶ ἐξέπεσεν ὁ τῶν ἀπαρακολουθήτων λόγος παντάπασι τῆς πλάνης καὶ ἀνοίας καὶ ἀμαθίας, οὐ μόνον μὴ γινωσκούσης τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν, ἀλλὰ καὶ ψευδῶς κατὰ τῆς ἀληθείας μάτην ἐπιστρατευομένης.

Κεφ. κθ´. Εὑρίσκομεν γὰρ καὶ ἐμφερόμενόν που τοῖς λόγοις τούτοις γεγραμμένον ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ [1] ἐγεννήθη λόγος ἐκ τοῦ θεοῦ περὶ τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος Αὐγούστου ὅπερ λέληθε τὸν γράψαντα, ἢ τῆς διὰ τοῦ βῆτα ψήφου ἀπαλειφθείσης καὶ τοῦ μῦ μόνου παραμεμενηκότος μ´ [2] ἐποίησαν μόνα ἔτη. Τῷ γὰρ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ἔτει Αὐγούστου ἐγεννήθη. Φάσκει δὲ ὅτι πρὸ δεκαδύο Καλανδῶν Ἰουλίων ἢ Ἰουνίων, οὐκ ἔχω λέγειν, ἐν [3] ὑπατείᾳ Σουλπικίου Καμμαρίνου, [4] Βηττέῳ Πομ- (pag. 451.)

Cap. XXVIII. — 1. ὑπατιῶν libri veteres, ut solent.

2. χρόνον edit. Petav.

3. ὑπατιῶν libri vett.

Cap. XXIX. — 1. ἐγεννήθη reposui de libris Rhedig. et Ven. Vulgo extat ἀγέννητος, ut verbum deesse Petavio sit merito visum. In cod. Veneto legitur: ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ λόγος τοῦ θεοῦ ἐγεννήθη περὶ τὸ cett.

2. ἐποίησε cod. Ven.

3. ὑπατίᾳ libri vett., ut solent.

4. De his verbis, et de nomine alterius consulis, emendandis meliorum librorum ope destitutus paene despero. Nolo tamen reticere quod aliquam certe probabilitatis speciem videtur habere. Duplicem puto ab Epiphanio notari errorem eorum qui quadragesimo Augusti anno Christum natum esse statuerunt, primum quod non in quadragesimo secundo eius natales collocarunt, deinde quod imperium Augusti numerarunt ab eo anno quo ille devicto Antonio rerum potitus est. A quo anno per quadraginta annos descendens usque in a. 761. a. U. C. deprehendis consules G. Poppaeum et Sulpicium Camerinum, quorum hic nomina latere paene in aperto est; solummodo illud βεττέω, vel βηττέω, alius quam Gai nominis vestigia habet. Quae cum ita sint, cumque in terminatione vocabuli Πομπηϊανῷ facile agnoscatur compendium vocis ἄνθρωπον (ἀνον), et additamentum illud ὑπάτοις correcturam potius magistelli alicuius sapiat, facile est rescribere Σουλπικίου Καμμαρίνου καὶ Γαΐου Ποππαίου ἄνθρωπον ἐδύσατο (vel etiam ἀνθρώπῳ ἐνεδύσατο). Τοῦτο cett. Cornarius vertit: Dicunt autem quod ante duodecimum Calend. Iul. aut Iunii, non habeo enim quod dicam,

cenario annorum numero, ad quem salvatoris aetatem ac virile robur existimat fuisse perductum, suam illam Aeonum triginta fabulam confinxit. In quo fugit eum ratio. Non enim triginta solos vixit, sed tricesimo anno baptizatus est, cum iam decimum mensem supra XXIX annos attigisset. Quem diem ante definivimus XII. fuisse mensis Athyr, et VIII. Id. Nov. Post haec cum placabilem domini praedicasset annum, aliumque itidem contradictione plenum ac LXXIV praeterea dies eadem molestia refertos, ab eo die quo olim baptizatus erat ante natalem suum, ut totum eius vitae tempus ab ortu ad passionem usque annos XXXII ac dies LXXIV colligat, ab ineunte vero Silani ac Nervae consulatu anni duo ac dies CXXIV fluxerint. Ita non modo Valentinus, sed et reliqui eiusdem sectatores insaniae, erroris arguuntur. Sed et illi ipsi quoque, qui Ioannis evangelium abiiciunt, quos Ἀλόγους merito nominamus, quoniam Λόγον, hoc est dei verbum praedicatum a Ioanne repudiant, patris, inquam, verbum illud ac deum, qui de coelo delapsus salutem nobis toto illo quo inter homines versatus est tempore conciliavit. Nam et consulares illos fasti et annorum series ipsa, et Isaiae prophetae firmissima probatio, et Lucae, Ioannis, Matthaei ac Marci evangelia, et, ut uno verbo dicam, omnia illos rationum pondera ac momenta convincunt, idque ipsum, quod volumus, efficiunt, non unum Pascha duntaxat a praedicationis exordio annuo celebrasse circuitu, sed cum tertio insuper consulatu vitae suae ex aliqua saltem parte tempus adaequasse, postquam a Ioanne baptizatus est. Unde imperitorum hominum ratio omnis excidit, quorum tantus grassatur error cum amentia inscitiaque coniunctus, ut neque vitam ipsi suam agnoscant, et ad oppugnandam veritatem frustra suis se mendaciis accingant.

Sed hoc in hisce libris scriptum invenimus aeternum dei verbum anno Augusti XL. natum esse. Quae est scriptoris hallucinatio; nisi forte binarius extrita litera β sit expunctus, et ita XL solum anni remanserint. Natum quidem constat esse Christum anno Augusti XLII. Addunt XII. Cal. Iulias sive Iunias, neque enim certo scio, istud accidisse, Sulpicio Camerino et Buteone Pompe- Cap. XXIX.

πηϊανῷ ὑπάτοις. Τοῦτο δὲ ἐσκόπησα, ὅτι [5] καὶ οἱ εἰπόντες τὴν ἡμέραν τῆς συλλήψεως, καὶ ὡς εὐηγγελίσατο ὁ Γαβριὴλ τὴν παρθένον, [6] εἶπον τὴν ὑπόνοιαν τῶν τινων λεγόντων ἐν παραδόσει ὡς ὅτι διὰ ἑπτὰ μηνῶν ἐγεννήθη· εὑρήκαμεν γὰρ ἀπὸ τούτου τοῦ [7] προπόσωνος ἕως ἑνδεκάτης Τυβὶ καὶ πρὸ ὀκτὼ εἰδῶν Ἰαννουαρίων, ὅτε ἀληθῶς τὰ θεοφάνια ἐγένετο καὶ ἐγεννήθη, ἑπτὰ μηνῶν χρόνον κατὰ τὸν σεληνιακὸν δρόμον παρὰ ἡμέρας τέσσαρας. Ὥστε οὖν, εἰ εὕροις ἐν παρασημειώσεσί που γεγραμμένα, μὴ σφάλλου περὶ τὴν εἴδησιν· [8] τῷ μὲν γὰρ ὄντι ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ ἡ βεβαία Τυβὶ ἑνδεκάτη ἐστί. Τινὲς δέ [9] φασιν ὡς δέκα μῆνας ἐνεκυμονήθη παρὰ ἡμέρας ιδʹ καὶ ὥρας ὀκτὼ, ὡς εἶναι ἐννέα μῆνας καὶ ἡμέρας δεκαπέντε, καὶ ὥρας τέσσαρας, αἰνιττόμενοι τὸ παρὰ Σολομῶντι εἰρημένον, Δεκαμηνιαίῳ χρόνῳ παγεὶς ἐν αἵματι. Ὅμως ἐκ πανταχόθεν ἑνδεκάτῃ Τυβὶ κατ᾽ Αἰγυπτίους ἡ προειρημένη τοῦ κυρίου [10] ἐν σαρκὶ γέννησις ἐγένετο. Καὶ περὶ αὐτὴν τὴν ἑνδεκάτην μετὰ ἔτη τριάκοντα γέγονε τὸ πρῶτον σημεῖον ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, ὅτε τὸ ὕδωρ οἶνος ἐγένετο.

Κεφ. Χ. Διὸ καὶ ἐν πολλοῖς τόποις ἄχρι τῆς δεῦρο τουτὶ γίνεται τότε τὸ γενόμενον θεοσήμειον, εἰς μαρτύριον τοῖς ἀπιστοῦσιν, ὡς μαρτυροῦσιν ἐν πολλοῖς τόποις πηγαί τε καὶ ποταμοὶ εἰς οἶνον μεταβαλλόμενοι, Κιβύρης μὲν τῆς πόλεως τῆς Καρίας ἡ πηγὴ, καθ᾽ ἣν ἤντλησαν ὥραν οἱ διάκονοι, καὶ εἶπε, Δότε τῷ ἀρχιτρικλίνῳ· μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ ἐν Γεράσῃ τῆς Ἀραβίας πηγὴ ὡσαύτως. Πεπώκαμεν ἀπὸ τῆς Κιβύρης, ἡμέτεροι δὲ ἀδελφοὶ ἀπὸ τῆς ἐν Γεράσῃ πηγῆς, τῆς ἐν τῷ [1] μαρτυρίῳ. Καὶ πολλοὶ δὲ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ περὶ τοῦ Νείλου τοῦτο μαρτυροῦσι. Διόπερ ἐν τῇ ἑνδεκάτῃ Τυβὶ κατ᾽ Αἰγυπτίους πάντες ὑδρεύονται ὕδωρ καὶ ἀποτιθέασιν, ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ καὶ ἐν πολλαῖς πατρίσιν. Οὕτως γὰρ εὑρίσκεται. Μετὰ τὴν δωδεκάτην Ἀθὺρ ἀπελθόντος καὶ πειρασθέντος τεσσαράκοντα ἡμέρας, καὶ ἐλθόντος καὶ ἐκλεξαμένου τινὰς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, καὶ ἐναρξαμένου μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας τοῦ πειρασμοῦ κηρύττειν, καὶ αὐτοῦ κατελθόντος εἰς τὸν Ἰορδάνην,
pag. 452. καὶ συναντήσαντος τοῖς περὶ Ναθαναὴλ, καὶ παραλαβόντος αὐτοὺς, ὅτε ἔμειναν παρ᾽ αὐτῷ δύο ἡμέρας, καὶ αὐτῶν ἀναχωρησάντων, καὶ αὐτοῦ ἐκβεβηκότος εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εὐθὺς διὰ τὰς πρότερον δύο ἡμέρας τὰς εἰρημένας ἔφη τὸ εὐαγγέλιον, Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ γάμος ἐγένετο ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, ὅπερ σύμβολον ἦν τῆς ἐκκλησίας· ἐν γὰρ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς αὐτοῦ πραγματείας, ἧς ἐν τῇ γῇ ἐποίησε, μετὰ τὸ πάθος ἀναστὰς γάμον συνῆπτε τῇ Κανᾷ.

Sulpicio Cammarino et Cneo Pompeiano consulibus. *In cod. Veneto extat:* σασυλπικίου καὶ καμμαρινοῦ βεττέω πομπηϊανῷ ὑπάτοις. *Cf. etiam Petavius in Animadverss.*

5. καὶ *om. cod. Ven.*

6. εἶπαν *cod. Ven.*

7. *Hunc locum sibi suspectum esse Petavius negare noluit. Cornarius* πρὸ Πίσωνος *legit, quod nec illi displicuit (v.*

iano coss. Quin illud etiam animadverti, eos qui conceptionis diem definire conati sunt, quo sanctus Gabriel coelestem virgini nuntium attulit, nonnullorum inhaesisse sententiae, qui septimo mense Christum in lucem editum arbitrati sunt. Siquidem ab illo tempore ad XI. Tybi, sive VIII. Id. Ian., quo die vere theophania, hoc est apparatio dei, propter salvatoris ortum facta sunt, mensium lunarium septem, si dies IV excipias, spatium intercedere. Quamobrem si haec alicubi forsitan adnotata legeris, cave ne in errorem incidas. Sane quidem natali Christi fixa dies est XI. Tybi. Sed nonnullis placet X menses in utero fuisse gestatum, praeter dies XIV et horas octo, qui sunt menses IX, dies XV, horae IV. In quo ad Salomonis dictum illud allusisse videntur: *Decem mensium spatio con-* Sap. 7, 2.
cretus in sanguine. Quicquid sit, non dubium est IV. die Tybi, secundum Aegyptios, salvatoris ortum accidisse. Sub idem vero postea tempus, tricesimo anno vertente, primum in Cana Galilaeae miraculum edidit, tum cum ex aqua vinum est factum.

Cap. XXX. In cuius rei fidem hodieque pluribus in locis idem quod olim factum est prodigium instauratur, idque ipsum fontes fluviique testantur passim in vina conversi. Cuiusmodi ad Cibyram Cariae oppidum fons est, qui eadem illa hora qua ministri aquam hauserunt, ac salvator dixit, *Date architriclino*, in vinum vertitur. Idem et in Geraseno Arabiae fonte contingit. Nos ex Cibyrae illo fonte, fratres nostri ex Geraseno potavimus, qui in martyrio est. Plerique vero idem et de Nilo Aegypti fluvio confirmant. Quae caussa est cur Tybi XI. omnem in Aegypto aquam hauriant ac reservent, idque multis aliis in locis fieri assolet. Igitur uti certo compertum habuimus, post XII. Athyr abiit Christus ac tentationem XL dies subiit. Inde digressus discipulos aliquot delegit. Tum post XL tentationis dies praedicationem aggressus ad Iordanem perrexit. Ibi Nathanaëli et iis, qui cum eo erant, occurrit; quos et secum abduxit, cum scilicet biduo apud illum manserunt. Moxque ut iidem recesserunt, in Galilaeam profectus est. Quod vero bidui huius mentionem fecerat, ideo statim evangelium subiicit, *Tertio die nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae;* quod ad ecclesiam pertinere putandum est. Etenim tertia die omni illa, quam in terrae penetralibus post mortem obiit, administratione perfunctus, surrexit a mortuis ac

eius adnotata). Nec mihi ipsi, sed ita interpretanti: invenimus enim ab eo tempore (*intell.* quo illi conceptum esse Iesum Christum statuunt) eius anni qui Pisonis (quo eum natum esse constat) praecedit usque ad XI. Tybi *cett. In cod. Veneto pro* προπόσωνος *legitur* προπόσων.

8. τῷ γὰρ ὄντι ἡ βεβαία τοῦ Χριστοῦ γέννησις *cod. Ven.*

9. φασὶ δέκα *cod. Ven.*

10. ἔνσαρκος *cod. Ven.*

Cap. XXX. — 1. In martyrum templo, *vertit Cornarius.*

Κανᾶ γὰρ ἑρμηνεύεται ἡ κτησαμένη. Τίς δέ ἐστιν ἡ κτησαμένη, ἀλλ' ἡ κληρονόμος; περὶ ἧς ὁ ψαλμῳδὸς ἐν τῷ πέμπτῳ ψαλμῷ ἔλεγεν, Ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης, καὶ τὰ ἑξῆς. Γάμος γὰρ οὗτος ὡς ἀληθῶς εὐλογημένος, ἀπὸ τοῦ τύπου ἐκείνου λαβὼν τὴν πρόφασιν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ γάμος ἦν αἰσθητὸς ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ὕδωρ ἀληθῶς οἶνος γεγονώς· καὶ ἐκλήθη κατὰ δύο τρόπους, ἵνα τὸ ὑδαρὲς τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἐκβακχευομένων ἐπιστύψῃ τοῦ γάμου εἰς σωφροσύνην καὶ εἰς σεμνότητα, καὶ ἵνα [2] τὸ λοιπὸν ἐπιδιορθώσεται εἰς εὐφρασίαν τοῦ λυσιπόνου οἴνου καὶ τῆς χάριτος, ἵνα κατὰ πάντα τρόπον φράξῃ τὰ στόματα τῶν κατὰ κυρίου ἐπεγειρομένων, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι αὐτός ἐστι θεὸς σὺν πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ πνεύματι τὸ ὕδωρ τῇ ἀμπέλῳ παρέχων, χροΐζων αὐτὸ ἐν αὐτῇ εἰς οἶνον καὶ εὐφρασίαν ἀνθρώπων. Ἐν ἄλλῳ δὲ τόπῳ μακρότερον περὶ τούτων διηγησόμεθα, ἐνταῦθα δὲ ὡς ἐν παρεκβάσει διέδραμον τὸν λόγον. Ὅμως δύο Πάσχα μὲν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ κηρύγματος ὁ σωτὴρ ποιεῖται, καὶ τῷ τρίτῳ πάσχει, ὡς πληροῦσθαι τὰ ἤδη μοι κατὰ λεπτὸν εἰρημένα περὶ ἡμερῶν καὶ μηνῶν καὶ ὑπατειῶν. Καὶ πανταχόθεν διέπεσεν ὁ περὶ τούτων πεπλανημένος λόγος, τῶν εὐαγγελίων συνῳδὰ πρὸς ἄλληλα ἐχόντων, καὶ μηδ' ὁπότερον τῶν εὐαγγελίων ἀντίθετον πρὸς τὸν ἕτερον ἐχόντων.

Κεφ. λα'. Ἐλεύσομαι δὲ πάλιν εἰς τὸ προκείμενον. Φάσκει πάλιν ὁ Λουκᾶς, μαρτυρῶν μοι τοῖς πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως εἰρημένοις, ὅτι, Ἐγένετο ἐν σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ· ἵνα δείξῃ σάββατον πρῶτον εἶναι τὸ ἀπ' ἀρχῆς ὁρισθὲν καὶ ῥηθὲν ὑπὸ κυρίου ἐν τῇ κοσμοποιΐᾳ, κατὰ περίοδον ἀπὸ τότε ἄχρι τοῦ δεῦρο κατὰ ἑπτὰ ἡμέρας ἀνακυκλούμενον,
pag. 453. τοῦτο εἶναι πρῶτον· δεύτερον δὲ σάββατον τὸ ἀπὸ νόμου ὡρισμένον. Φάσκει γὰρ ὅτι, Λήψῃ σαυτῷ πρόβατον ἐνιαύσιον, ἄμωμον, ἄρσεν (ὅπερ ἦν ἀντίτυπον τοῦ σωτῆρος), ἀπὸ δεκάτης τοῦ μηνός· καὶ ἔσται διατετηρημένον ἄχρι τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης, καὶ θύσετε αὐτὸ ἑσπέρας τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ· καὶ ἔσται σοι σάββατον ἡμέρα ἁγία, καὶ ἔδεσθε ἄζυμα ἑπτὰ ἡμέρας· καὶ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ ποιήσεις ἅγιον σάββατον ἡμέραν ἁγίαν. Καὶ ὁρᾶτε ὅτι δεύτερον καλεῖται σάββατον μετὰ τὸ σάββατον ἡ τοιαύτη ἁγία τοῦ [1] προβάτου ἡμέρα, εἰς σάββατον ἁγιασθεῖσα, κἄν τε κυριακὴ εἴη, κἂν δευτέρα, κἄν τε τρίτη καταντήσῃ. Εἰς δὲ ἑπτὰ ἡμέρας πάλιν ἀνακυκλούμενον δεύτερον καλεῖται πρῶτον· ἵνα δείξῃ ἐντεῦθεν, ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἰωάννης περὶ περιόδου ἡμερῶν ἐνιαυτῶν δύο καὶ τριῶν ἑορτῶν τοῦ Πάσχα ἐσήμανεν, ἀλλὰ καὶ ὁ Λουκᾶς, καὶ οἱ ἄλλοι. Οὕτω γὰρ φάσκει ὁ νόμος· Ἀριθμήσεις

2. τὸ λυπηρὸν reponendum videtur censuisse Cornarius. Vertit enim tum ut tristitiam corrigeret in hilaritatem vini, molestias discutientis et gratiae cett. Cod. Rhedig. habet τὸ λεῖπον ἐπιδιορθώσεως εἰς, quod nihil est nisi librarii peccatum.

nuptias cum Cana coniunxit. Cana porro *possidentem* significat. Quae est vero possidens illa nisi heres cuius psalmo quinto David meminit: *Pro hereditatem capessente?* Hae quippe nuptiae sunt ac revera benedictae, quae argumentum ex illa figura quodammodo traxerunt. Etenim in Cana Galilaeae externae sunt celebratae nuptiae, ubi in vinum aqua est revera conversa. Quare duabus mihi de caussis videtur invitatus esse Christus. Primum ut aquae similem ac diffluentem furiosorum hominum in mundo libidinem nuptiarum castimonia et honestate constringeret, tum ut quod deerat emendaret, ac iucundissimi vini suavitate mulceret et gratia, nec non et eorum obduraret ora qui adversus dominum insurgunt, atque ut eundem se cum patre, et spiritu sancto declararet esse deum, qui humorem viti suppeditans, in vini colorem ad hominum voluptatem oblectationemque commutat. Sed de ea re fusius alio loco disputabimus. Hic autem velut obiter digressi eam orationem attigimus. Verum enim vero post praedicationis exordium duo a Christo celebrata sunt Paschata; tertio est deinde passus, ut confecta omnia illa sint a me commemorata dierum, mensium ac consulatuum intervalla. Atque ita falsa omnis istorum evanescit ratio, cum sic inter sese evangelia consentiant, nullum ut ab altero discrepare videatur.

Sed ut eo iam redeam unde digressus fueram, scribit Lucas, Cap. XXXI.
id quod ad ea confirmanda valet quae sunt a me varie multipliciterque proposita, factum esse in sabbato secundo primo. Quare vox Luc. 6, 1.
indicat primum esse sabbatum illud quod initio praestitutum fuerat, de quo in mundi opificio locutus est dominus, quodque ex illo tempore deinceps ad eam diem septenorum dierum circuitu ac revolutione pervenerat: secundum vero alterum illud lege constitutum. Ita enim sancitum fuisse legimus: *Sumes tibi agnum anniculum, im-* Exod. 12, 5.
maculatum, masculum (quae figura salvatoris fuit), *a decima mensis: et servabitur ad XIV., et immolabitis eum ad vesperam XIV. Et erit tibi sabbatum dies sancta. Et comedetis azyma VII diebus: et VII. die facies sanctum sabbatum, diem sanctum.* Ubi illud animadvertere licet, quemadmodum secundum a priore sabbatum sancta illa parasceue nominetur, quae in sabbatum consecratur, ac sive ea dominica sit, sive secunda, sive tertia feria. At hoc ipsum secundum septem dierum orbe revoluto primum dicitur. Ut vel istud argumento sit non Ioannem modo, sed et Lucam et ceteros biennii pariter ac trium Paschatis celebritatum mentionem facere. Ita quippe

Cap. XXXI. — 1. προφήτου cod. Venet. προβάτου scripsi (προσαββάτου libri vulgo retinent) praeeunte Ios. Scaligero. Petavius verba τοῦ προσαββάτου delenda esse censuit.

σεαυτῷ ἑπτὰ ἑβδομάδας ἀπ' ἀρχῆς δράγματος, τοῦ βαλεῖν δρέπανον ἐπ' ἀμητῷ, καὶ [2] ποιήσῃς ἑβδόμην ἑβδομάδα ἡμέραν ἁγίαν κυρίῳ, σημαίνων περὶ Πεντηκοστῆς. Μετὰ γὰρ τὸ θῦσαι τὸ Πάσχα εἴσω τριῶν ἡμερῶν, τουτέστι μετὰ τρεῖς ἡμέρας τοῦ προβάτου, προςέταττε τὸ δράγμα εἰςφέρεσθαι· ἵνα σημάνῃ τὸ εὐλογημένον δράγμα ἐγειρόμενον ἐκ τῶν νεκρῶν μετὰ τρίτην ἡμέραν, τῆς γῆς αὐτὸ προςφερούσης, καὶ αὐτοῦ αὐτὸ πάλιν κομιζομένου ἀπ' αὐτῆς ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦ μνήματος, καὶ μένοντος σὺν τοῖς μαθηταῖς τεσσαράκοντα ἡμέρας, καὶ ἐπὶ τῷ τέλει τῆς πεντηκοστῆς εἰςφέροντος αὐτὸ εἰς τὰ ἐπουράνια τῷ πατρὶ τὸ πρωτότοκον τῶν πρωτοτόκων, ἡ ἀπαρχὴ ἡ ἁγία, τὸ δράγμα ὃ ἐδράξατο ἀπὸ Μαρίας, ἡ ἀγκαλισθεῖσα ἐν θεῷ, ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας, ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἅλω. Οὐκέτι γὰρ μετὰ Πεντηκοστὴν τὸ δρέπανον ἀπαρχὴν θεῷ προςφέρει. Οὐκέτι γὰρ Χριστὸς ἀποθνήσκει, θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Καὶ ὁρᾷς πόσα θεοῦ μυστήρια προετύπου [3] νόμος, καὶ ἐπλήρου τὸ εὐαγγέλιον· πόθεν δὲ, οὐκ ἔχομεν τούτων δεῖξαι τὴν σαφήνειαν, [4] διὰ τὸ μὴ εἰς πλάτος φέρειν τὸν λόγον. Διὸ ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν πάλιν ἐπιστρεπτέον. Φαίνεται δὲ ἀπό τε τῶν σταχύων καὶ ἀπὸ τοῦ ἀμητοῦ καὶ τῶν μαθητῶν ὡς μετὰ τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν πειρασμὸν ταῦτα πάντα διηγεῖται ὁ Ἰωάννης καὶ Λουκᾶς, καὶ οἱ πάντες.

pag. 454.
Κεφ. λβ'. Οὐκ αἰδοῦνται δὲ πάλιν οἱ τοιοῦτοι κατὰ τῶν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου εἰρημένων ἐξοπλιζόμενοι, νομίζοντες μή πη ἄρα δύνανται τὴν ἀλήθειαν ἀνατρέπειν, οὐκ εἰδότες ὅτι καθ' ἑαυτῶν μᾶλλον ὁπλίζονται, ἤπερ κατὰ τῆς ὑγιοῦς διδασκαλίας. Φάσκουσι δὲ κατὰ τῆς Ἀποκαλύψεως τάδε χλευάζοντες. Τί με, φησὶν, ὠφελεῖ ἡ Ἀποκάλυψις Ἰωάννου, λέγουσά μοι περὶ ἑπτὰ ἀγγέλων καὶ ἑπτὰ σαλπίγγων; οὐκ εἰδότες, πῶς ἀναγκαία καὶ ὠφέλιμα τοιαῦτα ὑπῆρξεν ἐν τῇ ὀρθότητι τοῦ κηρύγματος. Ὅσα γὰρ ἦν ἐν νόμῳ καὶ ἐν προφήταις σκοτεινὰ καὶ αἰνιγματώδη, ταῦτα ὁ κύριος ᾠκονόμησε διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰς ἡμῶν σωτηρίαν τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ ἀποκαλύψαι, τὰ ἐκεῖσε σκοτεινὰ ὧδε εἰς πνευματικὰ καὶ ἔκδηλα κηρύττων. Πνευματικῶς δὲ ἡμῖν τὰ αὐτὰ ᾠκονόμει. Καὶ ἐκ δερμάτων μὲν τότε κατασκευάζει τὴν σκηνὴν, τῶν δερμάτων ἠρυθροδανωμένων καὶ ὑακινθίνων, καὶ τὰ ἑξῆς, ἵνα δείξῃ τὴν σκηνὴν ἐκεῖσε σκηνὴν μὲν οὖσαν, ἀποδεχομένην δὲ τὴν τελειοτάτην σκηνὴν τοῦ Χριστοῦ. Δέρμα γὰρ ἀπὸ σώματος γίνεται νεκρὸν ὂν, ὡς σκιὰ σώματος ζῶντος· ἵνα δείξῃ σώματα εἶναι τὴν σκηνὴν τοῦ θεοῦ, ἐπειδὴ γὰρ ἐν σώμασιν ἁγίοις

2. ποιήσεις cod. Rhedig.
3. Scribe ὁ νόμος.
4. Vulgo extat distinctum τὸ εὐαγγέλιον; πόθεν δὲ οὐκ ἔχομεν τούτων δεῖξαι τὴν σαφήνειαν; διὰ τὸ μὴ cett. Unde fortasse Petavius deesse aliquid suspicatus est.

lex praescribit: *Numerabis tibi VII hebdomadas, ex quo manipulum* Levit. 23, 15.
obtuleris, ab ea die qua falcem in segetem miseris: et celebrabis septimam hebdomadem diem festum domino deo tuo; quibus verbis Pentecosten indicat. Etenim post immolatum Pascha intra tertium diem offerri manipulum iubebat; ut benedicti illius manipuli adumbraret imaginem qui a mortuis excitatus et a terra quodammodo die tertia est oblatus, unde eum in illa de sepulcro resurrectione recuperavit. Inde XL diebus cum discipulis moratus postremo sub finem Pentecostes eundem patri coelestibus in domiciliis obtulit; qui est primogenitus e primogenitis, primitiae sanctae, manipulus e Maria defectus, fascis in deo comprehensus, fructus ventris, areae primitiae. Neque enim post Pentecosten deputatae falce primitiae offeruntur amplius. Quare neque *Christus iam moritur, mors ei ultra non do-* Rom. 6, 9.
minabitur, ut scriptum est. Iamne vides quot in lege mysteria significata sint, in evangelio perfecta? Quanta porro ad eam rem perspicue declarandam argumentorum copia suppetit? Sed ne longius excurrat oratio, ad id quod initio propositum erat redeundum nobis est. Igitur quantum ex spicis illis et messe ac discipulis coniicere possumus, apparet illam Ioannis, Lucae ceterorumque narrationem ad id tempus quod dierum XL tentationem secutum est esse referendam.

Cap. XXXII. Atenim iidem illi citra pudorem illum sese adversus Ioannis auctoritatem accingunt, et id unum cogitant, ut aliqua ex parte, si possint, veritatem evertant; nec intelligunt contra semetipsos potius quam contra sinceram doctrinam eam se oppugnationem suscipere. Contra Apocalypsin itaque ea iactare per ludibrium solent: Quid me, inquiunt, Ioannis Apocalypsis iuvat, cum mihi VII angelos, to- Apoc. 8, 2.
tidemque tubas commemorat? Sed quam haec necessaria sint, quantumque ad Christiani dogmatis sinceritatem conferant, miseri homines ignorant. Nam quaecumque in lege ac prophetis erant obscura vel aenigmatum involucris obducta, haec ad communem nostrum omnium salutem deus servo suo Ioanni singulari quadam providentia detegere voluit, ut quae tenebrosa illic erant et abdita, hic spiritalem ac clariorem in modum conformata proponeret. Siquidem veteres illae omnes imagines propter nos spiritali plane sunt ratione dispositae. Velut quod tabernaculum ex rubricatis et hyacinthinis Exod. 25, 5.
pellibus coagmentatum legimus, ac si qua sunt eius generis alia, eo pertinent, ut in huius tabernaculum venturum esse monstraret. Pellis quippe mortuis corporibus detrahitur, ac sic tanquam vivorum umbra comes est. In quo corpora nostra dei esse tabernaculum decla-

κατασκηνοῖ ὁ θεὸς, πληρουμένου τοῦ ῥητοῦ ὅτι, *Κατασκηνώσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω.* Ἔμελλεν οὖν πλάνη τις γίνεσθαι ἐν πιστοῖς, εἰ μὴ ἡ βίβλος πνευματικῶς ἡμῖν ἀπεκαλύφθη, ἵνα μάθωμεν μὴ σαλπίγγων εἶναι χρείαν· ἀλλὰ εἰδέναι, ὅτι πνευματική ἐστιν ἡ πᾶσα τοῦ θεοῦ πραγματεία, ἵνα μὴ κατὰ τὰς Ἰουδαϊκὰς χαλκᾶς σάλπιγγας λάβωμεν, ἢ ἀργυρᾶς, ἀλλὰ πνευματικῶς ἐννοήσωμεν ὡς ἀπ' οὐρανοῦ εἶναι τῆς ἐκκλησίας τὸ κήρυγμα. Ὡς καὶ ἄλλη που εἶπεν, *Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ σαλπίσουσιν ἐν τῇ σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ.* Σάλπιγγες γὰρ ἦσαν οἱ προφῆται, σάλπιγξ δὲ μεγάλη ἡ ἁγία φωνὴ τοῦ κυρίου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. Διὰ τοῦτο καὶ ἀγγέλοις ἐδόθη ἀποκαλύψαι ἡμῖν. *Σαλπίσει γὰρ, φησὶ, καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται.* Εἰ δὲ χλευάζονται παρ' ὑμῖν, ὦ οὗτοι, αἱ τῶν ἀγγέλων σάλπιγγες, διὰ τὸ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει γε-
pag. 455. γράφθαι, χλευάζεται ἄρα καὶ ἡ παρὰ τῷ ἁγίῳ ἀποστόλῳ σάλπιγξ εἰρημένη· *Καταβήσεται, φησὶν, ἀπ' οὐρανοῦ ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι, καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου.* Συνᾴδοντος τοίνυν τοῦ ἀποστόλου τῷ ἁγίῳ ἀποστόλῳ Ἰωάννῃ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει, ποία τις ὑπολείπεται ἀντιλογία; πῶς δὲ οὐκ εὐθὺς ἑκάστη πλάνη ἐλεγχθήσεται, τοῦ θεοῦ ἐν ἑκάστῳ τῶν ἁγίων δεδωκότος μαρτυρίαν;

Κεφ. λγ΄. Εἶτά τινες ἐξ αὐτῶν πάλιν ἐπιλαμβάνονται τούτου τοῦ ῥητοῦ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τῇ αὐτῇ, καὶ φάσκουσιν ἀντιλέγοντες, ὅτι εἶπε πάλιν, *Γράψον τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας τῷ ἐν Θυατείροις*, καὶ οὐκ ἔνι ἐκεῖ ἐκκλησία Χριστιανῶν ἐν Θυατείρῃ. Πῶς οὖν ἔγραφε τῇ μὴ οὔσῃ; Καὶ εὑρίσκονται οἱ τοιοῦτοι ἑαυτοὺς ἀναγκάζοντες ἐξ αὐτῶν ὧν κηρύττουσι κατὰ τῆς ἀληθείας ὁμολογεῖν. Ἐὰν γὰρ εἴπωσιν, Οὐκ ἔνι νῦν ἐκκλησία εἰς Θυάτειρα, δεικνύουσι πεπροφητευκέναι τὸν Ἰωάννην. Ἐνοικησάντων γὰρ τούτων ἐκεῖσε καὶ τῶν κατὰ Φρύγας, δίκην λύκων ἁρπαξάντων τὰς διανοίας τῶν ἀκεραίων πιστῶν, μετήνεγκαν τὴν πᾶσαν πόλιν εἰς τὴν αὐτῶν αἵρεσιν, οἵ τε ἀρνούμενοι τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ λόγου τούτου εἰς ἀνατροπὴν κατ' ἐκεῖνον καιροῦ ἐστρατεύοντο. Νῦν δὲ διὰ τὸν κύριον ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ, μετὰ χρόνον ἑκατὸν δεκαδύο ἐτῶν, ἔστιν ἡ ἐκκλησία, καὶ αὔξει, καὶ ἄλλαι τινὲς ἐκεῖσε τυγχάνουσι· τότε δὲ ἡ πᾶσα ἐκκλησία ἐκενώθη εἰς τὴν κατὰ Φρύγας. Διὸ καὶ ἐσπούδασε τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀποκαλύψαι ἡμῖν, πῶς ἔμελλε πλανᾶσθαι ἡ ἐκκλησία μετὰ τὸν χρόνον τῶν ἀποστόλων, τοῦ τε Ἰωάννου καὶ τῶν καθεξῆς· ὃς ἦν χρόνος μετὰ τοῦ σωτῆρος ἀνάληψιν ἐπὶ ἐνενήκοντα καὶ τρισὶν ἔτεσιν, ὡς μελλούσης τῆς ἐκεῖσε ἐκκλησίας πλανᾶσθαι,

rat; cum nimirum in sanctorum corporibus habitet deus, ac dictum illud reipsa praestetur: *Habitabo in illis, et inambulabo.* Verum haud Levit 26, 12. et 2. Cor. 6, 16.
dubie fidelium mentibus quidam obrepsisset error, nisi spiritalis nobis sensus esset illius libri patefactus; ut inde disceremus nihil tubis istis opus esse, sed quicquid hic molitur deus, ad spiritalem sensum oportere transferri; ne scilicet Iudaicarum tubarum ex aere argentove conflatarum quiddam nobis simile fingamus, sed spiritali, ut dictum est, documento sit istud, eorum dogmatum quae ab ecclesia traduntur praedicationem e coelo manasse. Id quod et alio loco declaratur his verbis: *In illa die perstrepent tuba magna.* Nam cum Levit. 25, 9.
tubae quaedam prophetae extitisse videntur, tum maior illa tuba sanctissima Christi in evangelio vox fuit. Quamobrem etiam angelis detegendi nobis munus est commissum. *Canet enim tuba*, inquit, 1. Cor. 15, 52.
et mortui resurgent. Quod si angelorum vobis tubae illae, quae in Apocalypsi leguntur, risu dignae videntur, sequitur etiam alteram illam apud apostolum tubam non minus esse ridiculam: *Descendet*, inquit, *de coelo in novissima tuba, et mortui resurgent in novissimo die, in voce archangeli.* Postquam igitur cum apostolo Paulo apostolus aeque Ioannes in Apocalypsi adeo mirifice consentit, quid est quod ab illis possit opponi? Nonne omnis istorum error subinde dissolvitur, cum ab ambobus hisce sanctis suum deus testimonium editum esse voluerit?

Sed instant illorum aliqui, et quod in Apocalypsi legitur repre- Cap. XXXIII.
hendendum putant. Dixit enim, inquiunt, in eo libro, *Scribe an-* Apoc. 2, 18.
gelo ecclesiae Thyatirorum. Atqui nulla Thyatiris Christianorum ecclesia fuit. Qui igitur ad eam, quae nusquam erat, ecclesiam scripsit? Verum ex illis ipsis, quae adversus veritatem obiiciunt, eidem suffragari confessione sua coguntur. Nam ut illud opponant, nullam iam esse Thyatiris ecclesiam, plane Ioannem afflatu prophetico futura praevidisse significant. Cum enim illic tam haeretici illi quam Phryges habitaverint, et eorum fidelium qui simpliciores sunt animas luporum more diripuerint, oppidum universum ad suam haeresin traduxerunt. Qui cum Apocalypsin, atque omnem illam doctrinam respuerent, ad evertendam religionem vires suas ac velut exercitus compararunt. Iam vero singulari dei beneficio his temporibus accidit, ut post centum ac duodecim annos illic ecclesia cresceret, ad quam aliae deinceps accederent. Tunc vero ecclesia omnis sese in Phrygas exhauserat. Quamobrem spiritus sanctus id aperire potissimum studuit: ecclesiam post apostolorum, hoc est Ioannis, ac ceterorum tempora, ad errorem esse declinaturam, annis post ascensum Christi tribus ac nonaginta, quo tempore in er-

καὶ χωνεύεσθαι ἐν τῇ κατὰ Φρύγας αἱρέσει. Οὕτω γὰρ εὐθὺς διε-
λέγχει ὁ κύριος· Γράψον τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Θυατείροις ἐκκλησίας·
τάδε λέγει ὁ ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς φλόγα πυρὸς, καὶ οἱ πόδες αὐ-
τοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ· οἶδά σου τὴν πίστιν καὶ ἀγάπην, καὶ τὴν
διακονίαν, καὶ ὅτι τὰ ἔσχατά σου πλείονα τῶν πρώτων· ἔχω δὲ κατά
σου, ὅτι ἀφεὶς τὴν γυναῖκα Ἰεζάβελ ἀπατᾶν τοὺς δούλους μου, λέ-
γουσαν ἑαυτὴν προφῆτιν, διδάσκουσαν φαγεῖν εἰδωλόθυτα καὶ πορ-
νεύειν· καὶ ἔδωκα αὐτῇ χρόνον μετανοῆσαι, καὶ οὐ θέλει μετανοῆσαι
pag. 456. ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς, οὐχ ὁρᾶτε, ὦ οὗτοι, ὅτι περὶ τῶν γυναικῶν
λέγει τῶν ἐν οἰήσει προφητείας ἀπατωμένων καὶ ἀπατωσῶν πολλούς;
Φημὶ δὲ περὶ Πρισκίλλας καὶ Μαξιμίλλας καὶ Κυϊντίλλας, ὧν οὐ λέ-
ληθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἡ αὐτῶν ἀπάτη· ἀλλὰ προεθέσπισε προ-
φητικῶς ἐν τῷ στόματι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, ὅπερ ἐγένετο μετὰ τὴν
τοῦ ἁγίου Ἰωάννου κοίμησιν. Αὐτοῦ δὲ προφητεύσαντος ἐν χρόνοις
[1] Κλαυδίου Καίσαρος ἀνωτάτω, ὅτε εἰς τὴν Πάτμον νῆσον ὑπῆρξεν
(ὁμολογοῦσι γὰρ καὶ οὗτοι ἐν Θυατείροις ταῦτα πεπληρῶσθαι), [2] ἄρα
γοῦν κατὰ προφητείαν ἔγραφε τοῖς ἐκεῖ ἐν Χριστῷ κατ' ἐκεῖνο πεπολιτευ-
μένοις, ὅτι ἤμελλεν ἑαυτὴν γυνὴ προφῆτιν καλεῖν. Καὶ διέπεσεν ὁ κατὰ
τῆς ἀληθείας ἐπεγειρόμενος πανταχόθεν ἐπινενοημένος λόγος, δεικνυ-
μένου τοῦ κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν λόγου προφητικοῦ ὄντος ἐκ πνεύμα-
τος ἁγίου κατὰ ἀλήθειαν.

Κεφ. λδ'. Ἐπαίρονται δὲ πάλιν τῇ διανοίᾳ οἱ αὐτοὶ λεξιθηροῦντες ἀπείρως,
ἵνα δόξωσι παρεκβάλλειν τὰ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου βιβλία, φημὶ δὲ
Ἰωάννου τό τε εὐαγγέλιον καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν, τάχα δὲ καὶ τὰς ἐπι-
στολάς· συνᾴδουσι γὰρ καὶ αὗται τῷ εὐαγγελίῳ καὶ τῇ Ἀποκαλύψει.
Καί φασιν ὅτι, Εἶδον, καὶ εἶπε τῷ ἀγγέλῳ, Λῦσον τοὺς τέσσαρας
ἀγγέλους τοὺς ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου· καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν τοῦ στρα-
τοῦ, μύριαι μυριάδες καὶ χίλιαι χιλιάδες, καὶ ἦσαν ἐνδεδυμένοι θώ-
ρακας πυρίνους καὶ θειώδεις καὶ ὑακινθίνους. Ἐνόμισαν γὰρ οἱ
τοιοῦτοι, μή πη ἄρα γελοῖόν ἐστιν ἡ ἀλήθεια· ἐὰν γὰρ λέγῃ τοὺς τέσ-
σαρας ἀγγέλους τοὺς ἐν τῷ Εὐφράτῃ καθεζομένους, ἵνα δείξῃ τὰς τέσ-
σαρας διαφορὰς τῶν ἐκεῖσε ἐθνῶν καθεζομένων ἐπὶ τὸν Εὐφράτην,
οἵτινές εἰσιν Ἀσσύριοι, Βαβυλώνιοι, Μῆδοι καὶ Πέρσαι. Αὗται γὰρ
αἱ τέσσαρες βασιλεῖαι κατὰ διαδοχὴν ἐν τῷ Δανιὴλ ἐμφέρονται, [1] ὡς
πρῶτοι Ἀσσύριοι ἐβασίλευον, καὶ Βαβυλώνιοι ἐν χρόνοις αὐτοῦ, Μῆ-
δοι δὲ διεδέξαντο, μετ' αὐτοὺς δὲ Πέρσαι, ὧν πρῶτος γέγονε Κῦρος
ὁ βασιλεύς. Τὰ γὰρ ἔθνη ὑπὸ ἀγγέλους τεταγμένα εἰσὶν, ὡς ἐπιμαρ-
τυρεῖ μοι Μωϋσῆς ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ θεράπων, τὸν λόγον κατὰ ἀκο-
λουθίαν ἑρμηνεύων καὶ λέγων, Ἐπερώτησον τὸν πατέρα σου καὶ ἀναγ-

Cap. XXXIII. — 1. Mendose pro Domitiano. (*Petav.*)

rorem incidere, atque in Phrygum haeresin velut eliquari illius loci
deberet ecclesia. Unde et coarguendi gratia statim ita dominus lo-
quitur: *Scribe angelo ecclesiae quae est Thyatiris: haec dicit qui* Apoc. 2, 18 sqq.
habet oculos sicut flammam ignis, et pedes eius similes aurichalco.
Novi fidem tuam et caritatem et ministerium, et opera tua novissima
plura prioribus. Sed habeo adversus te quia permittis mulierum Ieza-
bel seducere servos meos, quae se dicit prophetissam, docentem mandu-
care idolothyta et fornicari. Et dedi illi tempus, ut poenitentiam age-
ret, et non vult poenitere a fornicatione sua. Num illud videre tan-
dem potestis, de mulieribus illorum loqui quae falsa prophetici spi-
ritus persuasione deceptae, quamplurimos deceperunt, hoc est de
Priscilla, Maximilla ac Quintilla, quarum fraus latere spiritum san-
ctum minime potuit, sed per beati Ioannis os fore ista praedixit,
quae post eius obitum acciderunt? Qui cum olim imperante Claudio
Caesare vaticinium illud ediderit, cum in Patmo insula versaretur
(istud vero illi quoque Thyatiris contigisse non negant), omnino
Christianis, qui tum illic erant, non sine prophetico instinctu scri-
psit venturam aliquando mulierem quae se prophetissam appellaret.
Ex quo omnis illa ad oppugnandam veritatem comparata ratio cor-
ruit; cum Apocalypsis ille liber prophetici esse generis, et a spiritu
sancto verissime profectus ostenditur.

Pergunt illi vero imperitissimi vocum aucupatores, ac sese im- Cap. XXXIV.
pudenter efferunt, ut beati apostoli scripta, hoc est Ioannis evan-
gelium et Apocalypsin, non immerito reiicere videantur, adeoque
et epistolas ipsas, quae cum evangelio et Apocalypsi consentiunt.
Sic igitur obiiciunt: *Vidi,* inquit ille, *et dixit angelo: Solve quatuor* Apoc. 9, 14.
angelos, qui sunt in Euphrate. Et audivi numerum exercitus decies
millies dena millia, et millies mille; et habebant loricas igneas, et sul-
phureas, et hyacinthinas. At illi veritati ipsi subesse ridiculum quid-
dam suspicati sunt. Atqui cum quatuor angelos ad Euphraten col-
locat, totidem nationes significat, quae ad Euphraten habitant. Cu-
iusmodi sunt Assyrii, Babylonii, Medi atque Persae. Haec enim
imperia quatuor apud Danielem ordine commemorantur. Quorum
primi regnarunt Assyrii: tum Babylonii, qui Danielis tempore re-
rum potiebantur: secuti sunt Medi; ac postremo Persae, quorum
primus rex Cyrus extitit. Gentes porro angelis esse subiectas te-
stis et Moyses dei servus, qui Danielis orationem velut interpretans
ait: *Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi, seniores tuos, et di-* Deut. 32, 7.

2. ἄρα γοῦν *habent libri.*

Cap. XXXIV. — 1. ὧν *volebat Petavius.*

γελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου καὶ ἐροῦσί σοι· Ὅτε διεμέριζεν ὁ
pag. 457. ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδὰμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ· καὶ ἐγενήθη μερὶς κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακὼβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ. Εἰ οὖν τὰ ἔθνη ὑπὸ ἀγγέλους εἰσὶ τεταγμένα, δικαίως εἶπε, Λῦσον τοὺς τέσσαρας ἀγγέλους τοὺς ἐν τῷ Εὐφράτῃ καθεζομένους, καὶ ἐπεχομένους ἐπιτρέπειν τοῖς ἔθνεσιν εἰς πόλεμον, ἕως καιροῦ μακροθυμίας κυρίου, ἕως προστάξει δι' αὐτῶν ἐκδικίαν γενέσθαι τῶν αὐτοῦ ἁγίων. Ἐκρατοῦντο γὰρ οἱ ἐπιτεταγμένοι ἄγγελοι ὑπὸ τοῦ πνεύματος, μὴ ἔχοντες καιρὸν ἐπιδρομῆς, διὰ τὸ μήπω λύειν αὐτοῖς τὴν δίκην, τοῦ τὰ λοιπὰ ἔθνη λύεσθαι ἕνεκεν τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους ὕβρεως. Λύονται δὲ οἱ τοιοῦτοι καὶ ἐπέρχονται τῇ γῇ, ὡς Ἰωάννης προφητεύει καὶ οἱ λοιποὶ προφῆται. Καὶ γὰρ κινούμενοι οἱ ἄγγελοι κινοῦσι τὰ ἔθνη εἰς ὁρμὴν ἐκδικίας. [2]Ὅτι δὲ πυρίνους καὶ θειώδεις καὶ ὑακινθίνους θώρακας σημαίνει, οὐδεὶς ἀμφιβάλλει. Ἐκεῖνα γὰρ τὰ ἔθνη ἀπὸ τῆς τοιαύτης χρόας ἔχει τὴν ἀμφίασιν. Τὰ μὲν γὰρ θειώδη ἱμάτια χρόα τίς ἐστι μηλίνη οὕτω καλουμένη ἐρέα· τὰ δὲ πύρινα, ἵνα εἴπῃ τὰ κοκκηρὰ ἐνδύματα, καὶ ὑακίνθινα, ἵνα δείξῃ τὴν καλλαΐνην ἐρέαν.

Κεφ. λε'. Ἀλλὰ οὗτοι μὴ δεξάμενοι πνεῦμα ἅγιον ἀνακρίνονται μὲν πνευματικῶς, μὴ νοοῦντες τὰ τοῦ πνεύματος, καὶ κατὰ τὸν λόγον βουλόμενοι λέγειν, καὶ οὐκ εἰδότες τὰ ἐν τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ χαρίσματα, ἅτινα ἀληθῶς καὶ εὐσταθῶς ἐν παρακολουθήσει καὶ ἐρρωμένῳ νῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διηγήσατο, οἵ τε ἅγιοι προφῆται καὶ οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι· ἐν οἷς καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης διὰ τοῦ εὐαγγελίου καὶ τῶν ἐπιστολῶν καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως ἐκ τοῦ αὐτοῦ χαρίσματος τοῦ ἁγίου μεταδέδωκε Φθάνει δὲ καὶ ἐπ' αὐτοὺς τὸ εἰρημένον ὅτι, Τῷ βλασφημοῦντι εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐδὲ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι. Καὶ γὰρ κατὰ τῶν ῥημάτων τῶν ὑπὸ τοῦ πνεύματος εἰρημένων οὗτοι ἐστρατεύσαντο.

Τῶν δὲ τοιούτων καὶ τοσούτων εἰρημένων κατὰ τῆς τοιαύτης αἱρέσεως ἱκανῶς ἔχειν νομίσας, καὶ ὡς σκολόπενδραν ἢ ἴουλον καλούμενον ἑρπετὸν πολύποδα, ὀλίγον μὲν τῇ δυνάμει, τῇ [1]περιοδυνίᾳ τοῦ ἰοῦ, πολύπουν δὲ καὶ [2]μακροείκελον, τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει καὶ ἀλη-
pag. 458. θείᾳ καταπατήσαντες, ἐπὶ τὰς ἑξῆς πάλιν προβαίνοντες σὺν τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει ἴωμεν ἀγαπητοί.

2. ὅ τι rescribit Petavius.
Cap. XXXV. — 1. Sic libri. At supra haer. 44, 7. bis extat περιωδυνία scriptum.

cent tibi, Quando dividebat altissimus gentes, dispergebat filios Adam. Constituit terminos populorum, iuxta numerum angelorum dei. Et fuit pars domini populus eius Iacob; funiculus hereditatis eius Israel. Igitur cum angelis nationes subiectae sint, merito dixit, Solve quatuor angelos, qui sedent in Euphrate, ibique detinentur, ut gentes bellis inter sese committant, usque ad tempus patientiae domini, donec per illos sanctos suos vindicari iubeat. Etenim angeli isti, quibus hoc spiritus edicit, coercebantur interim, nec invadenditempus est illis concessum; quos nondum dei iustitia solvebat, ut ceterae gentes ad persequendam sanctorum iniuriam solverentur. Iidem tamen soluti denique terram obeunt, ut Ioannes ac prophetae ceteri vaticinati sunt. Angeli enim dum commoventur, gentes ipsas ad ulciscendum commovent. Iam cur loricas illis igneas et sulphureas et hyacinthinas tribuat, nemini dubium est, propterea quod hisce coloribus gentium illarum vestes infectae sunt. Nam quod ad sulphureas attinet, melinus iste color est, a quo et lanae quaedam appellantur. Igneae porro vestes coccineas indicant, quemadmodum hyacinthiarum vocabulo callaicae lanae, hoc est ferrugineae, significantur.

At illi cum sancti spiritus expertes sint, eiusdem vi spiritus Cap. XXXV.
quae eius sunt nescire facillime iudicantur. Qui cum divino verbo consentanea loqui videri volunt, coelestia illa in ecclesiam collata dona, vaticinia scilicet, ignorant, quae vere ac constanter per eos homines, qui ea quae dicerent intelligerent, ac firma et robusta mente praediti erant, spiritus sanctus exposuit. Quales sancti prophetae et apostoli fuerunt. Quorum e numero b. Ioannes per evangelium suum atque epistolas et Apocalypsin idem coeleste munus impertiit. Ceterum in illos quadrat haec Christi sententia: *Qui bla-* Marc. 3, 29.
sphemaverit in spiritum sanctum, ei neque in praesenti, neque in futuro seculo peccatum remitti. Nam illi expressissimis spiritus sancti verbis aperte repugnant.

Atque haec adversus illam haeresin hunc in modum copiose disputata sufficere credimus. Quam velut scolopendram, qui et iulus dicitur (serpentis id genus est multipes imbecillum, cuius virus haud magnum affert dolorem, sed et pedes, ut dictum est, plures habet, et oblongum est) cum divina virtute ac veritate protriverimus, ad reliquas, carissimi, cum eadem dei ope progrediamur.

2. μακροείκελλον habent editi.

ΚΑΤΑ ΑΔΑΜΙΑΝΩΝ,
λβ' ἡ καὶ νβ'.

Κεφ. α'. Ἀσφάλακα καλοῦσί τι ζῶον ἐν τῇ γῇ κάτω ἐμφωλεῦον, τετράπουν. [1] Ὀρύττει τὴν γῆν, καὶ ἐν τοῖς μυχοτάτοις αὐτῆς ἔχει τὴν οἴκησιν· τὰ δὲ πάντα τοῦ ζώου ὑπάρχει ὡςεὶ μικροῦ σκύλακος κυνός, [2] τὴν περιφέρειαν τῆς ἡλικίας ἔχον, ᾧ οὐδὲ ὅλως ὑπάρχει ὅρασις. Ἐρημωτικὸν δὲ ὂν τὸ ζῶον, κάτωθεν ἐκριζοῦν πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων γεωργήματα, τά τε σικυηρὰ τὰ μάλιστα καὶ τὰ [3] δριμέα φυτεύματα, κρομμύων τε καὶ σκορόδων, βολβῶν καὶ τῶν τοιούτων, κρίνων τε καὶ τῶν ἄλλων· ἐὰν δὲ λαθὸν ἐν τῷ ὀρύττειν φθάσῃ ἐπὶ τῆς γῆς ἔξω εἰς τὸν ἀέρα γενέσθαι, ἢ ἁλοὺς θηρευθείη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, γέλοιόν τι ἐμποιεῖ πᾶσι τοῖς τοῦτο τὸ ζῶον θηρεύσασιν. Οὕτως καὶ αὐτὸς ἐπιχειρῶ λέγειν περὶ τῆς νυνὶ μετὰ χεῖρας αἱρέσεως, ὡς μὲν κατὰ τὴν καρδίαν τυφλώττει καὶ ἀνοηταίνει, ἐρημίαν δὲ ἑαυτῇ ἐργάζεται, καὶ τὴν σύστασιν ἑαυτῆς κάτωθεν ἐκτέμνει, ῥιζῶν τε πολλῶν, τῶν εἰς αὐτὴν ἐκπεπτωκότων ἀνδρῶν, τὴν λύμην ἀπεργάζεται. Τοῖς δὲ συνετοῖς εἴ ποτε γένοιτο κατοπτευθῆναι αὐτὴν, γέλωτα οὐ τὸν τυχόντα παρασκευάζει· ὡς καὶ τὸ προειρημένον ζῶον διὰ τὴν ἑαυτοῦ τύφλωσιν ἐμπαιζόμενον διὰ τὴν [4] ἀορασίαν, καὶ μὴ εὑρίσκον ποῦ τὴν εἰςαγωγὴν ποιήσασθαι· ὡς καὶ [5] αὕτη ἡ αἵρεσις. Ἐπέθεντο γὰρ ἑαυτοῖς τοῦ Ἀδὰμ τὸ ὄνομα. Τοῦτο δὲ ἀπὸ ἀκοῆς ἀνδρῶν πολλῶν ἀκηκοότες φαμὲν, οὐ γὰρ ἐν συγγράμμασιν ηὕραμεν, ἢ περιετύχομεν τοιούτοις τισί. Πολλῶν οὖν εἰρηκότων ἄξιον καὶ αὐτῆς μνησθῆναι ἐδικαιώσαμεν. Διὸ καὶ δικαίως ταύτην παρεικάσαμεν τῷ προειρημένῳ τυφλῷ [6] ζώῳ καὶ ἀνδράσιν οὐ τάχιον [7] φαινομένῳ, διὰ τὸ κρύβδην ἐν τῇ γῇ εἶναι, καὶ κάτωθεν τὴν λύμην ἐργάζεσθαι. Περιγέλαστος δέ ἐστι, καὶ ἐσκεπτόμην μηδ' ὅλως εἰς ἀριθμὸν αὐτὴν φέρειν· διὰ δὲ τὸ ὅλως ἦχον αὐτῆς εἶναι ἐν κόσμῳ οὐδὲν λυπήσειε τὸν συνετὸν ἀκροατὴν
pag. 459. περὶ πάντων εἰδέναι τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ὑπὸ τοῦ διαβόλου ζιζανιωδῶς ἐσπαρμένων. Εἴτε γάρ ἐστιν ἡ τοιαύτη, εἴτε μὴ ἔστι, πολλῶν λεγόντων ἀκηκοότες ἀσφαλείας χάριν καὶ περὶ αὐτῆς εἰπεῖν εὔλογόν μοι πέφηνε, καὶ μὴ παραλεῖψαι, κἄν τε [8] καταλύεται, καὶ οὐκέτι ὑπάρχῃ. Οὐ γὰρ ἀσφαλῶς ἐπίσταμαι εἰ ἔτι ἔστιν, ἢ μὴ ἔστι. Τί δὲ εἰς μακρὸν

Cap. I. — 1. ὅπερ ὀρύττει coniecit Petavius.
2. H. e. τὴν αὐτήν. — Ceterum adverte anacoluthiam participii ἔχον.
3. Vulgo δρυμέα.
4. Ita correxerunt Cornarius et Petavius. Libri habent ἀκρασίαν.
5. Libri habent αὐτή.
6. ζώῳ, quod sententia postulat, rescripsi auctoritate etiam cod. Rhedig. Vulgo extat ζῶον
7. Libri habent φαινόμενοι.
8. Suspicor καταλέλυται — ὑπάρχει.

CONTRA ADAMIANOS,
haeresis XXXIII., sive LII.

Talpam genus quoddam animalis nuncupant, quadrupes quod Cap. I. sub terra latebras habet, eaque effossa in intimis illius penetralibus domicilium collocat. Est autem canino catulo specie quam simillimum, eodemque staturae ambitu constans, sed visu penitus caret. Idem agris vastitatem adfert, et eorum, quae hominum labore consita sunt, radices evellit, sed cucumerum inprimis, tum quicquid acriorum est seminum, cuiusmodi sunt caepae, allia, bulbi, ceteraque id genus, item lilia, atque alia pleraque. Quod si fodiendo demum ad exteriorem terrae superficiem apertumque aërem pervenerit, aut hominum insidiis captus fuerit, iis a quibus captus est ludicrum de se spectaculum praebet. Idem nobis de ea, quam prae manibus habemus, haeresi dicendum videtur, quae excaecati cordis est ac desipit, sibi vero vastitatem affert; et idipsum, ex quo constat radicitus excidit. Quinetiam radicibus quamplurimis, illis scilicet hominibus, qui ad se confugerint, perniciem consciscit. E contrario vero prudentibus, si in conspectum aliquando venerit, non mediocrem de se risum concitat. Quemadmodum illud, de quo diximus, animal, quod, quia caecum est, nec receptum invenire ullum potest, ab omnibus illuditur. Non absimilis est illius haeresis conditio. Quam qui sequuntur, Adami nomen usurparunt. Hoc autem, quod a multis auditione didicimus, de eo hominum genere proponimus, non ullis scriptorum monumentis compertum, aut cuiusquam ex illo grege usu ac consuetudine perceptum. Quamobrem cum ea quae dicturus sum plerique narraverint, merito huius sectae mentionem aliquam faciendam esse duximus, ac iure eandem cum caeco illo animalculo comparavimus, quod ad hominum aspectum haud ita frequenter erumpit, propterea quod sub terra delitescit, indidemque stirpibus pestem atque exitium molitur. Sed ridicula inprimis haeresis illa est. Ac diu sane dubitavi, num ea ab ceterarum numero excludenda prorsus esset. Verum, quod eius in mundo utcumque sonus exauditur, non erit auditori sapienti molestum, si lolii genera omnia cognoverit quae in orbe terrarum a diabolo disseminata sunt. Sive enim eiusmodi est qualem accepimus, sive non est, tamen cum ita plerosque narrantes audierimus, visum est securitatis caussa non absurdum, si de ea nonnihil ageremus, neque praetermitteremus penitus, tametsi iam eversa foret, nec uspiam resideret; utrum enim supersit necne, nondum exploratum habuimus. Quid autem attinet

ἀποτείνομαι χρόνον τῷ προοιμίῳ χρώμενος πρὸς διήγησιν; Ἄρξομαι τὸ γέλοιον διηγεῖσθαι, μᾶλλον δὲ τὸ πένθος· πένθος, ὅτι πως ὁ διάβολος ἐνῴκησεν ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων διανοίᾳ, χλευάσαι τὸ πλάσμα τὸ ἐκ θεοῦ πεπλασμένον, γέλοιον δὲ, περὶ τῶν μήτε ὁρώντων, μήτε τὸ συνετὸν διανενοημένων.

Κεφ. β'. Πρῶτον γάρ φασι τοὺς τοιούτους τὰς αὐτῶν ἐκκλησίας, ἤτοι φωλεοὺς καὶ σπήλυγγας (οὕτω γὰρ εἴποιμι τὰς τῶν αἱρέσεων συνελεύσεις) ἐν ὑποκαύστοις οἰκοδομεῖσθαι, ὑποκαίειν δὲ κάτω διὰ τὸ εἶναι [1] ἔθμην εἰς θάλψιν τῶν ἔνδον ἐν τῷ οἰκίσκῳ συναγομένων. Ἐν δὲ τῷ εἰσιέναι ἱματιοφύλακές εἰσί τινες πρὸς ταῖς θύραις δίκην [2] καμψαρίων ὑπ' αὐτῶν ἐπιτεταγμένοι, καὶ ἕκαστος εἰσιὼν, ἤτοι ἀνὴρ, ἤτοι γυνὴ, ἐκδυόμενος ἔξω εἴσεισι γυμνὸς, ὡς ἀπὸ μητρὸς, ὅλῳ τῷ σώματι, οἵ τε δοκοῦντες αὐτῶν ἀρχηγοὶ καὶ διδάσκαλοι πάντες ὡς ἐκ μητρὸς καθεζόμενοι, οἱ μὲν ἄνω, οἱ δὲ κάτω, ἀναμὶξ καὶ σποράδην. Εἰσὶ δὲ παρ' αὐτοῖς ἐγκρατεῖς δῆθεν λεγόμενοί τε καὶ κομπάζοντες, καὶ παρθένοι, ὡς ἑαυτοὺς ἀπατῶσι· τάς τε ἀναγνώσεις καὶ τὰ ἄλλα αὐτῶν πάντα γυμνοὶ ὄντες τελοῦσιν. Εἰ δὲ δόξειέ τινα, ὡς καὶ τοῦτο λέγουσιν, ἐν παραπτώματι γενέσθαι, οὐκέτι τοῦτον συνάγουσι. Φάσκουσι γὰρ αὐτὸν τὸν Ἀδὰμ τὸν βεβρωκότα ἀπὸ τοῦ ξύλου, καὶ κρίνουσιν ἐξεῶσθαι, ὡς ἀπὸ τοῦ Παραδείσου, τουτέστι τῆς αὐτῶν ἐκκλησίας. Ἡγοῦνται γὰρ τὴν ἑαυτῶν ἐκκλησίαν εἶναι τὸν Παράδεισον, καὶ αὐτοὺς εἶναι τοὺς περὶ Ἀδὰμ καὶ Εὔαν. Τίνι οὖν τῷ λόγῳ ὑποκαίουσι τὸν οἰκίσκον, ἵνα μὴ τὸ κρύος αὐτῶν ἐφάψηται; Ἀδὰμ γὰρ καὶ Εὔα οὐκ ἐν ὑποκαύστῳ οἴκῳ τὴν δίαιταν εἶχον, οὔτε ἐν φλογμῷ τινι ὑπεπιέζοντο, οὔτε κρύος αὐτοὺς ἐφόρτου. Ἦν δὲ αὐτοῖς ἀὴρ καθαρώτατος καὶ πάσης εὐκρασίας εὐτάκτως ἐκ θεοῦ [3] μεμελημένος, οὔτε ἀπηνότητι ψυχρίας τετονωμένος, οὔτε ἀηδεστάτῃ ἐκπυρώσει καύσωνος ἐπηρτημέ-
pag. 460. νος, διαίτῃ δὲ ἀμβροσίᾳ μάλα ἐκ θεοῦ πεποιημένη. Ὁ χῶρος ἐτέτακτο θυμηδίας καὶ εὐζωΐας [4] πεποιημένος, καὶ οὔτε ῥίγει ὑπέπιπτον, οὔτε καύσωνι, ὡς ἔφην. Τούτων δὲ τοιούτων ἐπιδεομένων μάλα παρ' αὐτοῖς ἡ χλεύη γίνεται.

Κεφ. γ'. Εἶτα δὲ καὶ τὸ ἕτερον σκοπήσωμεν, πῶς ἡ πᾶσα πλάνη διελέγχεται, ὅτι οὐ μίαν ὥραν ἐκεῖνοι γυμνοὶ ἦσαν, ἀλλὰ διηνεκῶς, καὶ οὐκ ᾐσχύνοντο. Τούτοις δὲ οὐ διὰ τὸ μὴ αἰσχύνεσθαι ἡ γύμνωσις, κἄν τε οὕτως αὐτοὶ νομίσωσιν, ἀλλ' ἕνεκα ἀκορέστου ἡδονῆς, κόραις ὀφθαλ-

Cap. II. — 1. *V. Hesych. s. v., cum interprr.*

2. *Praeter ea quae Petavius de hoc vocabulo offert, v. etiam Suicerum in Thesauro s. v. et Du Cangium in Glossario Med. et Inf. Latinitatis tom. II, p. 154. ed. Hensch. s. v.* Capsarius, *et inprimis p. 71. s. v.* Campsa, *et in Gloss. Med. et Inf. Graecitatis p. 565. s. v.* Καμψάριος.

in illius narrationis exordio diutius immorari? Age ridiculam illam narrationem, vel luctuosam potius, aggrediamur, luctuosam quidem, quod diabolus in hominum mentibus sedem constituerit, dei ut opificio posset illudere, ridiculam vero, quatenus nihil isti neque vident neque prudenter intelligunt.

Inprimis enim haereticos istos ferunt ecclesias suas, sive latibula potius et cavernas (sic enim haereticorum libet appellare conventicula), in hypocaustis extruere. Quippe subter ignem excitant, ad eos vaporandos ac fovendos qui in illud cubiculum conveniunt. In ingressu vestimentorum custodes pro foribus capsariorum instar appositi sunt. Tum intrantium quisque tam vir quam femina foris vestibus exuens sese toto corpore, perinde ut ex utero matris exiit, nudus ingreditur. Sed qui principes inter illos habentur et magistri, peraeque nudi consident, alii in superiore loco, alii in inferiore, promiscue ac passim. Ad haec nonnulli ex eorum numero sunt, qui scilicet continentes appellantur, idque prae se ferunt, ac virgines habentur, seque ipsos hunc in modum decipiunt. Iam vero lectiones ac reliqua id genus obeunt nudi. Quod si quis, ut dicere solent, in culpam lapsus esse videatur, hunc in conventum suum minime amplius recipiunt. Adamum enim illum esse dicunt qui de ligno comederit, atque e Paradiso, hoc est ecclesia sua, exterminandum iudicant. Nam ecclesiam suam Paradisum esse statuunt, seipsos vero Adamum et Evam. Cur igitur subter cubiculum illud ignem excitant, ne frigore infestentur? Etenim Adamus et Eva neque in hypocausto degebant, neque ardore ullo atque aestu premebantur, nec ullum eis frigus erat molestum, sed purissimo aëre fruebantur ac mirifice a deo temperato, qui nec frigoris atrocitate vehementior, nec molestissimo incendii ardore violentus immineret. Victus iisdem ambrosia erat a deo parata. Locus ipse denique ad omnem erat voluptatem iucunditatemque factus. Ita, ut neque algori neque aestui, quemadmodum diximus, essent obnoxii. At illi cum istiusmodi vitae necessitatibus expositi sint, omnino ridiculi sunt.

Cap. II. (margin, beside "Inprimis enim…")

Gen. 3. (margin, beside "…qui de ligno")

Quin illud una considerandum est, quemadmodum ex eo refelli omnis istorum error possit. Nam primi nostri parentes non una duntaxat hora, sed perpetuo nudi sine ullo pudore perseverabant. At isti non quod pudore careant, propterea nudantur, tametsi ita sibi persuadeant, sed id insatiatae libidini tribuunt, quae eiusmodi

Cap. III. (margin)

Gen. 3, 7. (margin, beside "…tametsi ita")

3. *Correxi* μεμελημένος. *Nam in libris legitur* μεμερημένος, *quod mendum esse videtur. Cornarius vertit* „et omni temperamento ordinate ex deo refertus.“

4. *Vereor ne sit reponendum* πεπληρωμένος. *Cornarius:* et diaeta immortalis, et locus ex deo factus ipsis dispositus erat, iucunditate et vitae opulentia redundans *cett.*

μῶν ἐμποιούσης τὴν θέλξιν. Ἀφῄρηται γὰρ ἀπ' αὐτῶν ἡ αἰδὼ, ἡ ἐν πάσαις ἁγίαις γραφαῖς ἐπαινουμένη, καὶ ἀληθῶς πεπλήρωται τὸ παρὰ τῷ προφήτῃ εἰρημένον τὸ, Ὄψις πόρνης ἐγένετό σοι, ἀπηναισχυντήσας πρὸς πάντας. Μετὰ δὲ τὴν ὥραν ἐκείνην ἔξω ἱματίοις ἀμφιέννυνται, καὶ οὐκέτι εἰσὶν [1] ὁ Ἀδάμ. Οὔτε γὰρ εὐθὺς ἐκεῖνος ἱματίοις ηὐπόρησεν, ἀλλὰ πρῶτον μὲν φύλλα συκῆς, ἔπειτα δὲ χιτῶνας δερματίνους, καὶ ὡς μετὰ πολὺν χρόνον τῆς αὐτῶν ζωῆς ἡ παμποικίλος τοῦ θεοῦ σοφία τὴν εἴδησιν αὐτοῖς ἐνέβαλε τῶν ἀμφίων. Καὶ κατὰ πάντα τρόπον αὐτοὶ χλευασθήσονται, λέγοντες ἑαυτοὺς εἶναι τοὺς περὶ Ἀδὰμ, καταψευδόμενοι ἑαυτῶν, καὶ ἅμα ἀληθεύοντες. Ὅτι μὲν γὰρ οὗτοι Ἀδὰμ οὐχ ὑπάρχουσι, τοῦτο δῆλον ἐκ πολλῶν τεκμηρίων, ὡς καὶ ὑπεδείξαμεν, ὅτι δὲ ὑπὸ τοῦ νοητοῦ ὄφεως ἐμπαίζονται, τοῦτο δῆλον παρὰ τῆς πεποιημένης αὐτῶν σχηματουργίας, καὶ γυμνώσεως, καὶ αἰσχύνης, καὶ χλεύης. Οὐκ ἄξιον δὲ ἡμᾶς περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι τούτων τὴν ἀνατροπήν. Οὔτε γὰρ τὸ ὅμοιον αὐτῶν ζῶον σκευῶν πολεμικῶν ἢ μεγάλων ὅπλων ἐπιδέεται πρὸς ἀναίρεσιν. Διὰ γὰρ μικρᾶς ῥάβδου τοῦτο ἀφανίζεται, πολλάκις δὲ μετὰ τὸ ἀνενεχθῆναι ἐκ τοῦ φωλεοῦ καταλιμπάνεται μόνον, καὶ ἑαυτῷ διαφθείρεται, γελώμενον καὶ ἐμπαιζόμενον, καὶ μὴ εὑρισκόμενον, διὰ τῆς παγγελάστου χλεύης καὶ ἀσέμνου διαγωγῆς καὶ ὑποθέσεως τῆς ληρωδίας. Τὰς δὲ ἑξῆς διασκοπήσαντες πάλιν εὐξώμεθα θεὸν συνεργεῖν ἡμῖν εἰς τὴν τῶν ἄλλων εὕρεσίν τε καὶ ἀνατροπὴν, καὶ ἡμῶν καὶ τῶν ἐντυγχανόντων σωτηρίαν.

pag. 461.

ΚΑΤΑ ΣΑΜΨΑΙΩΝ,
τριακοστὴ τρίτη, ἡ καὶ πεντηκοστὴ τρίτη.

Κεφ. α'. Σαμψαῖοί τινες ἐν τῇ Περαίᾳ, περὶ ὧν ἤδη ἐν ταῖς ἄλλαις αἱρέσεσιν ἐπεμνήσθημεν, τῶν δὴ καὶ Ἐλκεσαίων καλουμένων, αἵρεσίς τις ὑπάρχει ἐν τῇ Περαίᾳ οὕτω καλουμένῃ χώρᾳ, πέραν τῆς Ἁλυκῆς, ἤτοι Νεκρᾶς καλουμένης θαλάσσης, ἐν τῇ Μωαβίτιδι χώρᾳ, περὶ τὸν χειμάρρουν Ἀρνῶν, καὶ ἐπέκεινα, ἐν τῇ [1] Ἰτουραίᾳ καὶ [2] Ναβαττίδι, ὡς καὶ ἤδη μοι πολλάκις περὶ τούτου δεδήλωται. Οὗτοι γὰρ αὐχοῦσι τὸν Ἠλξαῖον αὐτῶν εἶναι διδάσκαλον, ἔτι δὲ καὶ εἰς δεῦρο τοῦ γένους αὐτοῦ ὑπαρχούσας δύο γυναῖκας προσεκύνουν, ὡς θεὰς δῆθεν, διὰ τὸ εἶναι αὐτὰς ἐκ σπέρματος εὐλογημένου. Κέχρηνται δὲ τῇ βίβλῳ [3] τούτου καὶ Ὀσσαῖοι καὶ Ἐβιωναῖοι καὶ Ναζωραῖοι, ὡς ἤδη πολλάκις εἶπον· φύσει δὲ οὗτοι οἱ Σαμψαῖοι ἐξ αὐτῆς ὁρμῶνται, οὔτε Χριστια-

Cap. III. — 1. *Fortassean* ὁ Ἀδάμ.
Cap. I. — 1. *Libri* Ἰτουρέα.
2. *Corrige* Ναβατίτιδι *vel* Ναβατίδι, *scripsit etiam Salmas. in Solin. p. 433., quem cf. de hoc loco, si placet.*

oculis illecebras obiicit. Siquidem omnem illi verecundiam deposuerunt, quae in omnibus sacris scripturis est laudata saepius. Ac verissime in illis prophetae dictum illud impletur: *Fons meretricis facta est tibi, pudorem apud omnes abiecisti.* Hier. 3, 3. Ceterum post illam horam foris rursum vestes induunt et Adami esse desinunt. Neque enim is vestium subinde copiam habuit, sed primum ficus folia, deinde pelliceas tunicas. Ita non nisi longo tempore, quam creati fuerant, vestimentorum usum divina illos sapientia perdocuit. Quamobrem omni explodendi ludibrio sunt homines isti, qui sibi Adami conditionem vindicant; in quo partim mentiuntur, partim vera iactitant. Quod enim Adami non sunt, multis, ut ostendimus, est argumentis perspicuum; quod autem ab intelligibili serpente ludificentur, id vero ex affectato illorum habitu ac nuditate, pudendoque ac ridendo illo instituto constat. Enimvero tanti illorum refutationem facere minime convenit. Neque enim animal illud, cui similes sunt, bellicis machinis aut maioribus armis expugnari conficique debet, sed exigua aliqua virga profligatur. Saepe etiam cum ex foramine emerserit, si ibidem destitutum fuerit, per sese extinguitur, risu omnium ac ludibrio vexatum, nec amplius reperitur, posteaquam sic illusum fuerit ac ludicrae occupationis materiem praebuerit. Iam vero ad ceteras considerandas haereses divinam opem rursus imploremus, quo et illas investigare atque evertere possimus, et hoc ipsum tam ad nostram quam ad lectorum salutem referatur.

ADVERSUS SAMPSAEOS,
haeresis XXXIII., sive LIII.

Sampsaeorum in ea regione quae Peraea dicitur haeresis quaedam est, qui et Elcesaei vocantur; de quibus in superioribus haeresibus mentionem fecimus. Cap. I. Hi ultra Salsum sive Mortuum mare habitant in Moabitide, ad torrentem Arnon, et in ulteriore tractu, Ituraeae ac Nabattide, de quo saepius iam egisse me memini. Iactant enim illi conditorem sectae suae ac magistrum Elxaeum. E cuius stirpe duas ad hoc tempus mulierculas tanquam deas adorabant, quod ex benedicto semine essent oriundae. Utuntur hoc eorum libro et Ossaei et Ebionaei et Nazaraei, ut non semel antea dixi; sed Sampsaei potissimum illo nituntur. Qui cum nec Christiani sint,

3. *Ita corrigendum esse visum est. Libri habent* ταύτῃ, *quod Cornarium movit ut ante* κέχρηνται *aliquot verba excidisse statueret. Certe in versione eius Latina ante illud vocabulum lacunae signum est conspicuum. — De Elxai propheta eiusque libro v. supra haer.* 19, 1.

νοὶ ὑπάρχοντες, οὔτε Ἰουδαῖοι, οὔτε Ἕλληνες, ἀλλὰ μέσον ἁπλῶς ὑπάρχοντες οὐδέν εἰσι. Φασὶ δὲ καὶ ἄλλο βιβλίον ἔχειν, τὸ λεγόμενον ἀδελφοῦ τοῦ Ἠλξαΐ. Θεὸν δὲ ἕνα λέγουσι, καὶ δῆθεν αὐτὸν σέβουσι βαπτισμοῖς τισι χρώμενοι· πρόςκεινται δὲ Ἰουδαίοις ἐν ἅπασιν. Ἀπέχονται δὲ καὶ ἐμψύχων τινὲς ἐξ αὐτῶν· ὑπεραποθνήσκουσι δὲ τῶν ἐκ γένους τοῦ Ἠλξαΐ. Καὶ ἐν μὲν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀκηκόειν [4] ὅτι τέθνηκεν ἡ μία γυνὴ ἡ Μαρθοῦς καλουμένη, ἔμεινε δὲ καὶ νῦν Μαρθάνα· εἰ μὴ καὶ αὐτὴ τέθνηκεν. Εἴ ποτε δὲ ἔξοδον εἶχον αἱ τοιαῦταί ποι βαδίζουσαι, συνεπόμενοι οἱ ὄχλοι αὐτῶν τὸν χοῦν τῶν ποδῶν λαμβάνοντες, ἰάσεως δῆθεν ἕνεκεν, τὸν σίελον τῶν πτυσμάτων ὡςαύτως, μεγάλως ἐμπαιζόμενοι ἐχρῶντο ἐν φυλακτηρίοις τε καὶ περιάπτοις. Πᾶσα γὰρ πλάνη ἔσχε πρῶτον τὴν τύφλωσιν, ἔπειτα τὴν κενοφωνίαν. Καὶ οὔτε προφήτας δέχονται οἱ τοιοῦτοι, οὔτε ἀποστόλους· τὰ πάντα δὲ παρ' αὐτοῖς ἠπάτηται. Τετίμηται δὲ καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τοῦτο ὡς θεὸν ἡγοῦνται, σχεδὸν φάσκοντες εἶναι τὴν ζωὴν ἐκ τούτου. Χριστὸν δὲ ὀνόματι ὁμολογοῦσι, κτίσμα αὐτὸν ἡγούμενοι, καὶ ἀεί ποτε φαινόμενον, καὶ πρῶτον μὲν πεπλάσθαι [5] αὐτὸν τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ,
pag. 462. καὶ πάλιν ἐνδύεσθαι, ὅτε βούλεται· καλεῖσθαι δὲ αὐτὸν Χριστὸν, καὶ εἶναι τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀδελφὴν αὐτοῦ, θηλυκῷ σχήματι ὑπάρχουσαν, ἐνενηκονταὲξ μιλίων τὸ ὕψος ἕκαστον αὐτῶν [6] ἔχον, ὅ τε Χριστὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ τὸ πλάτος εἰκοσιτεσσάρων καὶ πολλὰ ληρώδη ἕτερα.

Κεφ. β'. Ἤδη δὲ περὶ τούτου πολλάκις ἐν ἄλλαις αἱρέσεσι διηγούμενος τὰς ἀνατροπὰς πεποίημαι, διὸ οὐκ ἀναγκαῖον ἡγησάμην περὶ πολλοῦ ποιήσασθαι τὴν περὶ τούτων ζήτησιν τῆς ἀνατροπῆς, ὡς ἤδη ἡμῶν ἐργασαμένων εἰς αὐτὸν τὸν Ἠλξαῖον, εἴτ' οὖν Ἠλξαΐ, καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ, ἐν ταῖς ἄλλαις προδεδηλωμέναις αἱρέσεσι. Πᾶσι γὰρ φωρατὸς ὁ τοιοῦτος καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ αἵρεσις, ὅτι πεπλάνηται. Ὡς οὖν [1] σαύραν ἡλιακὴν πεπαικότες ῥάβδῳ ἐλπίδος Χριστοῦ καὶ τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἴωμεν. Ἄξιον γάρ ἐστιν, ᾧ ὀνόματι ἑαυτοὺς καὶ οὗτοι ὠνόμασαν, τῷ αὐτῷ κεχρῆσθαι αἰνίγματι εἰς φράσιν τῆς αὐτῶν παραπεποιημένης ἐπωνυμίας. Σαμψαῖοι γὰρ ἑρμηνεύονται Ἡλιακοί. Διὸ καὶ τοῦ ζώου ἐπεμνήσθημεν. Ταύτην γὰρ [2] σαύραν οὕτω κικλήσκουσιν ἡλιακὴν οἱ ἄνθρωποι. Χείρων δὲ αἵρεσις αὕτη τῆς σαύρας, μηδὲ τὸ ἀκαριαῖον τῆς ὠφελείας ἑαυτῆς ἔχουσα. Ἐκείνη γὰρ ἀμβλυωπήσασα χρόνῳ ἀνα-

4. *Vulgo* ὅτε.
5. *Fortassean* αὐτῷ *vel* αὐτῷ. *Cornarius:* Et primum quidem formatum esse ipsum in corpus Adam, et rursus induere *cett.*

nec Iudaei, nec gentiles, medii cuiusdam generis, sive potius nihil omnino sunt. Quinetiam alium habere se librum praedicant quem fratri Elxaei tribuunt. Unum esse deum asserunt, ac certis usurpatis baptismis eundem venerantur. Iudaeis porro in omnibus adhaerescunt. Sunt inter eos qui ab animatis omnibus abstinent. Pro Elxai vero stirpe morti sese committere non dubitant. Ceterum per id tempus audieram unam e duabus illis feminam obiisse, quae Martho nominabatur, superstite adhuc Marthana; nisi iam et ipsa decesserit. Ambas illas quoties domo progressae aliquo se conferrent, ingens hominum multitudo comitabatur, qui non modo pedum pulverem, sed et sputa, morborum ad remedia colligentes non sine magno ludibrio ad amuleta et phylacteria reservabant. Siquidem error omnis caecitate primum, tum vanitate et arrogantia laborat. Iidem illi prophetas non minus quam apostolos reiiciunt, et, ut summatim dicam, fraudibus ac mendaciis illorum omnia sunt referta. Aquam magnopere venerantur ac propemodum instar numinis habent, quod ab ea propagatam esse vitam asserunt. Christum verbo tenus confitentur, quem creaturam esse putant, et identidem apparere. Ac primum Adami corpus fabricasse, rursumque, cum ei visum est, induere. Ei Christo nomen esse: huius sororem spiritum esse sanctum, muliebri videlicet specie. Utrumque vero, tam Christum quam spiritum sanctum, nonaginta sex millarium altitudine, viginti quatuor latitudine constare. Ad haec innumeras alias nugas adiiciunt.

Sed de istiusmodi dogmate cum in aliis haeresibus crebro mentionem iniecerim, quemadmodum confutandum esset ostendimus. Cap. II.
Quo minus necessarium existimavi in eo refellendo magnopere commorari, cum id iam in antecedentibus haeresibus, tam adversus Elxaeum, sive Elxai, quam eius sectarios sit abunde praestitum. Accedit neminem esse qui non et hunc et huius haeresin a veritate plurimum aberrare cognoscat. Quocirca cum solarem illam lacertam spei in Christo et crucis virga percusserimus, ad ceteras pergamus. Est enim rationi consentaneum ut quo nomine seipsos afficiunt, idem ad illos adumbrandos atque ementitam illam appellationem declarandam adhibeamus. Sampsaei quippe idem ac Solares significant. Unde et illius animalis meminimus. Nam eiusmodi lacertam solarem homines nuncupant. Quamquam longe haec haeresis lacerta deterior est, quae ne minimum quidem utilitati suae consulit. At lacerta, cum oculi caligare coeperint, aliquanto postea vi-

6. *Repono* ἔχοντα, τόν τε Χριστὸν *vel* ἔχειν τόν τε Χριστόν.

Cap. II. — 1. *Libri* σαῦραν.
2. *Libri* σαῦραν.

βλέπει, διὰ ἡλιακῆς στροφάλιγγος ἐν φωλεῷ πρὸς ἀνατολὴν προσέχοντι ἑαυτὴν προσθλίψασα καὶ νηστεύσασα, πρὸς ἀνατολὴν κατανοοῦσα. Αὕτη δὲ, φημὶ ἡ αἵρεσις, ἐν ἅπασιν ἀφροσύνην κέκτηται τοῦ ζώου, οὐ μὴν κἂν τὸ ὀλίγον τοῦ ἐπαίνου. Ὡς οὖν καὶ αὕτη ἡ αἵρεσις, [3] σαύρα ἡμῖν λεχθεῖσα ἡλιακὴ, καὶ καταπατηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ μενέτω, μηδὲν κατισχύουσα [4] περὶ θεοῦ ἀληθείας· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὰς ἄλλας, ὡς εἴπομεν, ἐξορμήσωμεν.

ΚΑΤΑ ΘΕΟΔΟΤΙΑΝΩΝ,
τριακοστὴ τετάρτη, ἡ καὶ πεντηκοστὴ τετάρτη.

Κεφ. α'. Ἀνέστη πάλιν Θεόδοτός τις, ἀπόσπασμα ὑπάρχων ἐκ τῆς προειρημένης Ἀλόγου αἱρέσεως, τῆς ἀρνουμένης τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ ἐν ἀρχῇ ὄντα θεὸν λόγον, καὶ τὴν αὐτοῦ Ἀποκάλυψιν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἄλλαις αἱρέσεσι ταῖς προειρημέναις συγγενόμενός τε καὶ συνυπάρξας, καὶ κατὰ τὸν χρόνον αὐτὰς διαδεξάμενος, ἐξ οὗπερ οἱ Θεοδοτιανοὶ καλούμενοι. Καὶ εἰ μὲν ὑπάρχει ἡ αἵρεσις ἔτι αὕτη [1] ἀγνοοῦμεν, τὰ δὲ εἰς ἡμᾶς ἀπὸ συγγραμμάτων ἐλθόντα ἐροῦμεν.

pag. 463.

Οὗτος ὁ Θεόδοτος ἀπὸ Βυζαντίου μὲν ὡρμᾶτο, τῆς νυνὶ καλουμένης Κωνσταντίνου πόλεως, σκυτεὺς τὴν τέχνην, πολυμαθὴς δὲ τῷ λόγῳ. Οὗτος ἅμα τισὶ πλείοσιν ἐν καιρῷ διωγμοῦ ἐνστάντος, οὐκ οἶδα εἰπεῖν [2] ἐν τῷ τοιούτῳ διωγμῷ, ἀπὸ τοῦ τῆς πόλεως ἄρχοντος συλληφθεὶς μετὰ πλειόνων καὶ ἐξετασθεὶς σὺν τοῖς ἄλλοις ὑπὲρ Χριστοῦ, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες θεοῦ δοῦλοι τὸ νῖκος ἀπενεγκάμενοι βραβείων ἔτυχον ἐπουρανίων, ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρήσαντες, οὗτος δὲ Χριστὸν ἀρνησάμενος, καὶ παραπεσὼν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀληθείας, ἐν παρεκβάσει γεγένηται, καὶ ἀπὸ αἰσχύνης πολλῆς ὑπὸ πολλῶν ὀνειδιζόμενος ἀπέδρασε τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος, καὶ ἀναβὰς εἰς Ῥώμην ἐκεῖσε διέτριβεν. Ὑπό τινος δὲ ἐπιγνωσθεὶς τῶν ἐν Ῥώμῃ καὶ πάλιν καὶ ἐκεῖ τῷ αὐτῷ ὀνείδει ὑποπίπτει, διὰ τὸ [3] ἐγκαλεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν αὐτὸν εἰδότων ἕνεκεν τῆς πολυμαθείας, ὅτι ἀνὴρ πολυμαθής [4] πως ἐξέπεσε τῆς ἀληθείας. Εἰς ἑαυτοῦ δὲ δῆθεν κακὴν ἀπολογίαν ἐπινενόηκε τουτὶ τὸ κενὸν δόγμα, φήσας ὅτι, Θεὸν ἐγὼ οὐκ ἠρνησάμην, ἀλλὰ ἄνθρωπον ἠρνησάμην. Εἶτα ἐρωτώμενος ποῖον ἄνθρωπον, ἀποκρίνεται λέγων, Χριστὸν ἠρνησάμην ἄνθρωπον. Ἐντεῦθεν οὕτως ἑαυτῷ ἐδογμά-

3. *Libri* σαῦρα.
4. τῆς περὶ *volebat Petavius.*
Cap. I. — 1. ἀγνοοῦμεν *rescripsi ex emendatione Petavii. Vulgo* ἀγνοουμένη. *Ita Cornarius vertit:* Et quamvis haeresis haec adhuc sit ignota, tamen *cett.*

sum solaris circuitus beneficio recipit. Nam in angustum foramen, quod ad orientem obversum est, subiens sese comprimit, pabuli expers, et ad orientem respiciens. Contra haeresis ista stoliditatem quidem in omnibus animalis huius exprimit, quod in eo vero laudabile est, ne minima quidem ex parte obtinet. Igitur quae a nobis haeresis *lacerta solaris* appellatur, a veritate proculcata modo relinquatur, cum nihil adversus divinam veritatem efficere potuerit. Nos interim ad alias, ut dictum est, progrediamur.

CONTRA THEODOTIANOS,
haeresis XXXIV., sive LIV.

Theodotus iterum nescio quis emersit, velut appendix quaedam illius haeresis quam Alogorum nomine comprehendimus, quae Ioannis evangelium et deum illum verbum, quod a principio ibidem fuisse dicitur, nec non et Apocalypsin respuit. Sed et aliarum ante commemoratarum haereseon consuetudine usus est Theodotus, et eodem tempore vixit, atque illis postea successit, a quo Theodotiani nomen acceperunt. Iam vero sitne hodie superstes haec haeresis plane nescimus: quae quidem librorum monumentis ad nostram memoriam commendata pervenerunt, ea narrabimus. Cap. I.

Theodotus igitur iste Byzantio oriundus, quae hodie Constantinopolis dicitur, arte coriarius erat, homo apprime literis eruditus. Qui cum aliis plerisque ineunte persecutione comprehensus (quaenam vero ea persecutio fuerit, nondum comperi), sed tum ab urbis praefecto cum pluribus correptus, cum de omnibus quaestio ob Christi nomen haberetur, ceteri quidem dei famuli reportata victoria coeleste praemium consecuti sunt, martyrio pro Christo perfuncti. At ille Christum negans, et a scopo veritatis excidens, transgressor est factus. Qua ex re cum probro omnium appetitus pudorem sustinere non posset, relicta patria profugus Romam contendit, et illic habitavit. Sed et Romae a quodam agnitus in eandem ignominiam incidit, cum qui illum ob insignem eruditionem noverant, ob id eum incusarent, quod homo excellenti doctrina praeditus a veritate excidisset. Quare ad sui excusationem vanum dogma commentus est, atque ita iactare coepit. Ego, inquit, non deum negavi, sed hominem. Interrogatus quem demum hominem, Christum, inquit, hominem negavi. Hinc praedicandae falsae huius opinionis occasio-

2. ἐν ὁποίῳ διωγμῷ *rescribendum esse videbatur Petavio, non advertenti, suspicor, illud* τῷ *pro* τίνι *esse positum.*
3. ἐγκαλεῖσθαι *rescripsi cum Petavio pro* ἐκκαλεῖσθαι, *quod vulgo extat.*
4. *Vulgo* πῶς. *Quod ferri potest.*

τισε δόγμα, καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ συσταθέντες Θεοδοτιανοὶ, ψιλὸν ἄνθρωπον φάσκοντες εἶναι τὸν Χριστὸν, καὶ ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς γεγενῆσθαι. Εἶτα εἰς κακὴν ἑαυτοῦ ἀπολογίαν ὅσαπερ χρήσιμα εὗρεν, οὐχ ἁγνῶς οἰόμενος, ἀλλὰ προφάσει τῆς ἑαυτοῦ παρεκτροπῆς, ταῦτα ἑαυτῷ ἐπισωρεύων συνήγαγεν, ὅτι, φησὶν, Ὁ κύριος ἔφη, *Νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα.* Ὁρᾷς, φησὶν, ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν.

Κεφ. β΄. *Ἀλλὰ οὐκ ἔγνω ὁ τάλας ὅτι ἐν ταὐτῷ ὁ Χριστὸς λέγει, Τὴν ἀλή-*
pag. 464. *θειαν, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου.* Πατέρα δὲ ἑαυτοῦ λέγει θεόν· οὐ γὰρ ἄνθρωπον. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώπου ἀκήκοεν, οὐκ ἐκαυχᾶτο τῇ μαρτυρίᾳ τῆς ἀληθείας, λέγων παρὰ ἀνθρώπων τὴν ἀλήθειαν ἀκηκοέναι· ἀλλ' ἵνα σημάνῃ θεὸν αὐτὸν ὄντα ἐκ πατρὸς ἄνωθεν γεγεννημένον, ἄνθρωπον δὲ δι' ἡμᾶς γενόμενον, καὶ σαρκὶ ἀποκτανθέντα, θεότητι δὲ ἀεὶ ζῶντα. Εἶτά φησι μηδὲ ἁμαρτίαν πεποιηκέναι ἀρνησάμενον τὸν Χριστὸν, αὐτοῦ, φησὶ, τοῦ Χριστοῦ εἰπόντος, *Πᾶσα βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὁ λέγων λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀφεθήσεται αὐτῷ, τῷ δὲ βλασφημοῦντι εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ.* Καὶ ἀγνοεῖ ὁ ἐλεεινὸς ἄνθρωπος ὅτι βουλόμενος ὁ κύριος ἀσφαλίσασθαι τὴν σωτηρίαν τὴν τῶν ποτε αὐτὸν βλασφημησάντων καὶ ἐπανακαμπτόντων εἰς μετάνοιαν, ἵνα μὴ ὁρίσῃ αὐτοῖς καταδίκην, τὸν λόγον προθεσπίζει δι' ὑπερβολὴν πρᾳότητος καὶ φιλανθρωπίας, καὶ διὰ τὸ εἰδέναι αὐτὸν μέλλοντάς τινας ἐπανίστασθαι καὶ βλασφημεῖν τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ ἐν τάξει δούλου αὐτὸ ὁρίζεσθαι, καὶ κτιστὸν καὶ ἀλλότριον τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας. Διὸ ἐπασφαλιζόμενός φησιν, *Ὁ δὲ βλασφημῶν εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ, οὔτε ἐνταῦθα, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι,* οὐκ ἐπαινῶν τοὺς βλασφημοῦντας αὐτὸν, ἀλλὰ τὴν αὐτοῦ πρόγνωσιν καὶ τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν δείκνυσι προασφαλιζομένην τὴν σωτηρίαν ἀπὸ βλασφημίας [1] αὐτοῦ μετανοούντων. Αὐτὸς γὰρ πάλιν φησὶν, *Ὁ ἀρνησάμενός με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνηθήσεται ἐνώπιον τοῦ πατρός μου·* καὶ πάλιν, *Ἀρνήσομαι αὐτόν·* καὶ πάλιν, *Ὁ ὁμολογῶν ἐν ἐμοὶ, ὁμολογήσω αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ πατρός μου.*

Κεφ. γ΄. Καὶ πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς Θεόδοτός φησι, Καὶ ὁ νόμος περὶ αὐτοῦ ἔφη, *Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ἐγερεῖ κύριος, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσετε.* Μωϋσῆς δὲ ἦν ἄνθρωπος· ὁ δὲ ἐκ θεοῦ ἐγειρόμενος, φησὶ, Χριστὸς οὗτος οὐκ ἦν θεὸς, ἀλλὰ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν ἦν,

Cap. II. — 1. αὐτοῦ *ego rescripsi. Petavius coniciebat* τῶν. *Libri habent*

nem accepit, ut et Theodotiani, quorum ille auctor extitit. Qui nudum hominem esse Christum afferunt, atque ex humano semine genitum. Deinde quae ad erroris sui patrocinium accommodata reperit, non casto ac sincero mentis iudicio, sed ut impietatis suae speciem aliquam et colorem quaereret, undique arcessita collegit. Veluti quod a domino dictum est: *Nunc autem quaeritis me interfi-* Ioann. 8, 40.
cere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum. Vides, inquit, hominem illum esse.

Verum quod in eodem loco Christus usurpavit, infelix ignorat: Cap. II.
Veritatem quam audivi a patre meo. Quibus patrem suum appellat deum, non hominem utique. Nam si ab homine illud audiisset, nequaquam veritatis testimonio gloriaretur, ut ab hominibus veritatem se accipere diceret. Sed ideo ista dixit, ut esse se deum ostenderet a patre initio genitum, hominemque nostra caussa factum, itaque, quod ad carnem attinet, interfectum, ut divinitate perpetuo viveret. Addebat nullum se in eo peccatum admisisse, quod Christum negasset, quandoquidem ita Christus ipse locutus est, *Omnes blasphemia remittetur hominibus, et qui dixerit verbum in filium hominis, remit-* Matth. 12, 31.
tetur ei. Qui autem blasphemaverit in spiritum sanctum, non remittetur ei. Sed nimirum miserrimus homo non intelligit Christum dominum, cum eorum qui in se olim contumeliosi fuerant et ad poenitentiam sese traduxerant, confirmare salutem cuperet, ne ullam adversus eos poenam constitueret, pro sua incredibili humanitate ac clementia oraculum illud edidisse. Quod autem nonnullos fore cognosceret qui in spiritum sanctum insurgerent ac blasphemiis appeterent, quique et ad servilem conditionem redigerent, et creatum atque a dei natura alienum esse dicerent, quo hunc errorem excluderet, adiecit: *Qui autem blasphemaverit in spiritum sanctum, non remittetur ei, neque hic, neque in futuro seculo.* In quo non eos qui se blasphemarent laudare voluit, sed praescientiam suam humanitatemque monstravit, quae eorum qui post blasphemiam poenitentiam suscepissent, stabiliendae saluti consuleret. Etenim idem alio loco dixit, *Qui negaverit me coram hominibus, negabitur coram patre* Luc. 12, 9.
meo: item, *Negabo illum.* Contra, *Qui me confessus fuerit, confi-* Matth. 10, 33.
tebor ipsum coram patre meo.

Obiicit praeterea Theodotus: Lex ita de Christo narrat, *Prophe-* Cap. III.
tam e fratribus vestris suscitabit dominus tanquam me: ipsum audietis. Deut. 18, 15.
Atqui Moses homo erat. Quare qui a deo suscitatus est, Christus iste, non deus erat, sed homo; quandoquidem a Iudaeis ipsis oriundus erat,

αὐτοὺς. *Recte Cornarius, vertens:* quae certos facit de salute eos qui a blasphemia eius poenitentiam agunt.

ὡς καὶ Μωϋσῆς ἄνθρωπος ἦν. Καὶ οὐκ οἶδεν ἐν ἑαυτῷ ὁ ἐν παρα-
πτώματι γεγονὸς Θεόδοτος πῶς πάλιν ἑκάστη λέξις ἔχει τὴν ἑαυτῆς
ἀσφάλειαν, ὅτι μὲν ἐξ ἀδελφῶν αὐτὸν ἤγειρε κύριος διὰ τὸ ἐκ Μαρίας
pag. 465. αὐτὸν γεγεννῆσθαι, ὡς λέγει, Ἰδοὺ, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ
τέξεται υἱόν· καὶ παρθένος μένουσα ἐν γαστρὶ ἕξει, οὐκ ἐκ σπέρματος
ἀνδρὸς, καὶ τέξεται υἱὸν, δῆλον ἐν σαρκὶ τὸ γέννημα ἀπὸ παρθένου
γεννώμενον, ἀλλὰ, Καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, ὃ ἑρμη-
νεύεται, Θεὸς μεθ' ἡμῶν· ἔστι γὰρ θεὸς ἄνθρωπος, ἀπὸ πατρὸς μὲν
γεννηθεὶς ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως, ἄνθρωπος δὲ ἀπὸ Μαρίας, διὰ τὴν
ἔνσαρκα παρουσίαν. Εἶτα, φησὶ, καὶ αὐτὸ τὸ εὐαγγέλιον ἔφη τῇ Μα-
ρίᾳ, Πνεῦμα κυρίου ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ οὐκ εἶπε, Πνεῦμα κυ-
ρίου γενήσεται ἐν σοί. Διὸ ἐκ πανταχόθεν φιλονεικῶν ὁ ἀνόητος ἄν-
θρωπος ἐκπίπτει τῆς ἀληθείας. Ἀσφαλιζομένη γὰρ ἡ γραφὴ παντα-
χόθεν τὴν ἡμετέραν ζωὴν, ἵνα τὴν τριάδα δείξῃ πάντη τε καὶ ἐν παντὶ
εἴδει συνοῦσαν ἑαυτῇ καὶ συνεργοῦσαν, ἵνα μή τινες εἴπωσιν, ὡς καὶ
πολλοὶ προφασίζονται ἑαυτοῖς κακὰ, ἀλλοτριοῦντες τὸ ἅγιον πνεῦμα
τοῦ Χριστοῦ καὶ πατρὸς, τούτου ἕνεκεν ὁ ἄγγελος λέγει τῇ Μαριὰμ,
πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι·
διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον κληθήσεται υἱὸς θεοῦ. Καὶ οὐκ
εἶπε μόνον, Τὸ γεννώμενον, ἀλλὰ, Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον. Ἵνα
δείξῃ ἄνωθεν θεὸν λόγον καὶ ἐν μήτρᾳ γεννώμενον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ
ἐνανθρώπησιν, καὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εὐδοκίαν, καὶ δι' ἣν ᾠκονόμησεν
ἑαυτοῦ ἐνανθρώπησιν εἰς ἡμῶν σωτηρίαν, προστίθησι, Διὸ καὶ τὸ
γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται υἱὸς θεοῦ. Εἰ γὰρ εἶπε, Πνεῦμα ἅγιον
εἰσελεύσεται εἰς σὲ, οὐκέτι υἱὸν θεοῦ ἦν ἡγεῖσθαι ἐν σαρκὶ παραγεγο-
νότα, ἀλλὰ πνεῦμα ἅγιον ἐν σαρκὶ παραγεγονέναι. Ὅτι δὲ ἄνωθέν
ἐστιν ἐλθὼν ὁ λόγος, Ἰωάννης σαφηνίσας τὴν τοῦ ἀγγέλου εὐαγγελι-
κὴν φωνὴν λέγει, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν,
καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγέ-
νετο οὐδὲ ἕν. Εἶτα μετὰ ταῦτα, Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ οὐκ
εἶπε, Τὸ πνεῦμα σὰρξ ἐγένετο, οὐδὲ εἶπε, Χριστὸς ἄνθρωπος ἐγεν-
νήθη. Πάντη γὰρ ἀσφαλιζομένη ἡ θεία γραφὴ θεὸν καὶ ἄνθρωπον
αὐτὸν ἐπίσταται, θεὸν ἀπὸ θεοῦ ἄνωθεν ἥκοντα, ἄνθρωπον ἀπὸ
pag. 466. Μαρίας ἄνευ σπέρματος ἀνδρὸς γεγεννημένον. Τῶν δὲ δύο τούτων
ἀληθινῶν ὁ ἐκτὸς βαίνων οὐχ ὑπάρχει τῆς ἀληθείας.

Κεφ. δ'. Προφασίζεται πάλιν ὁ τάλας Θεόδοτος, λέγων ὅτι καὶ ὁ Ἱερεμίας
περὶ αὐτοῦ ἔφη ὅτι, Ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν; Καὶ

quemadmodum et Moses homo fuit. Verum nescit impius ille desertor
Theodotus quam egregie unaquaeque dictio sua cautione munita sit.
Nam quod e fratribus illum dominus excitavit, eo referendum est quod
e Maria sit genitus. Quo sensu illud accipiendum est: *Ecce virgo in*
utero habebit, et pariet filium. Virgo, inquam, *manens*, *in utero* Isai. 7, 14.
habebit, non ex viri semine, filiumque pariet, fetum utique carne
praeditum, et a virgine genitum. Ad haec, *Nomen eius vocabunt*
Emmanuel, quod interpretatur, *Nobiscum deus*. Est enim homo deus
a patre nullo neque principio neque tempore genitus, et ex Maria
factus homo, quatenus carne praeditus advenit. Sed et illud oppo-
nit, quod in evangelio Mariae responsum legitur: *Spiritus domini* Luc. 1, 35.
super veniet in te. Non enim dixit, *Spiritus domini erit in te*. Hunc
in modum stolidus homuncio ubique studio contentionis elatus veri-
tate desciscit. Etenim scriptura sacra, quo vitam nostram unde-
quaque firmaret, utque sacrosanctam triadem ubique et in omni
actionum genere convenire secum ipsam ac communiter efficere de-
clararet, ac ne qui fortasse iactare aliquid possent, quod a pluribus
usurpatum est qui pravorum dogmatum occasiones sibi captarunt, et
a Christo simul ac patre spiritum sanctum abalienarunt, propterea
sic Mariam angelum allocutum esse scriptura commemorat: *Spiritus*
sanctus superveniet in te, et virtus altissimi obumbrabit tibi: ideoque
et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius dei. Nec id solum
dixit, *Quod nascetur*, sed, *Ideo et quod nascetur*, deum ut verbum
a principio fuisse monstraret, et in matris utero genitum, cum na-
turam hominis sponte sua ac voluntate suscepit. Ut igitur salutis
nostrae gratia totum illud naturae susceptae negotium administratum
intelligeres, ista subiecit: *Ideoque et quod nascetur sanctum, voca-*
bitur filius dei. Quod si ita dixisset, *Spiritus sanctus ingredietur*
in te, non iam dei filius carne praeditus, sed spiritus sanctus venisse
crederetur. Quod autem e coelo verbum advenerit, Ioannes evan-
gelicam illam usurpatam ab angelo vocem explicans ita testatur: *In* Ioann. 1, 1.
principio erat Verbum, et Verbum erat apud deum, et deus erat Ver-
bum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.
Deinde paulo post: *Et Verbum caro factum est*. Non dixit, *Spiritus*
caro factus est: ac ne illud quidem: *Christus homo genitus est*.
Quippe scriptura, sacra omni ex parte munita stabilitaque eundem
deum atque hominem agnoscit, deum quidem a deo coelitus profe-
ctum, hominem vero sine virili semine a Maria progenitum. Qui
extra haec duo longe verissima graditur, a veritate est alienus.

Aliud insuper Theodotus opponit, quod de ipso Ieremias pro- Cap. IV.
nuntiavit, *Homo est, et quis cognoscet illum?* Nec intelligit, pro Ier. 17, 9.

οὐκ οἶδεν ὁ ἑαυτὸν τῆς ἀληθείας ἀποξενώσας ὅτι, ὡς ἔφην, ἑκάστη λέξις ἔχει τῆς ἑαυτῆς δυνάμεως τὴν ἑρμηνείαν. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος ὢν πάντως ὑπὸ πολλῶν γινώσκεται τῶν αὐτὸν γινωσκόντων, φημὶ δὲ πατρὸς καὶ μητρὸς, ἀδελφῶν τε καὶ συγγενῶν, συσκήνων τε καὶ γειτόνων, πολιτῶν τε καὶ οἰκετῶν. Ἐνταῦθα δὲ ἡ γραφὴ τὸ θαυμαστὸν διηγουμένη τῆς ὅλης αὐτοῦ πραγματείας ἄνθρωπον μὲν ἔφη διὰ τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν· τὸ, Τίς δὲ γνώσεται αὐτόν; ἐσήμανε περὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος τῆς ἀκαταλήπτου. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατὴρ, καὶ τὸν πατέρα οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν ἀποκαλύψῃ, οὐδεὶς οὖν γνώσεται αὐτὸν, ἐὰν μὴ αὐτῷ ἀποκαλύψῃ. Ἀποκαλύπτει δὲ δι' ἁγίου πνεύματος τοῖς αὐτοῦ δούλοις τὴν αὐτοῦ καὶ τὴν τοῦ αὐτοῦ πατρὸς θεότητα καὶ δόξαν, καὶ τὴν αὐτοῦ ζωὴν αἰώνιον τὴν μέλλουσαν, καὶ τὰ αὐτοῦ μυστήρια καὶ διδασκαλίαν, καὶ τὴν αὐτοῦ δι' ἡμᾶς ἔνσαρκον ἀληθῆ παρουσίαν, ὅτι θεὸς ἄνωθεν, καὶ ἄνθρωπος ἀπὸ Μαρίας.

Κεφ. ε'. Εἶτα ὁ αὐτὸς πάλιν φησὶ Θεόδοτος ὅτι καὶ Ἡσαΐας περὶ αὐτοῦ ἔφη ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτως εἰπὼν, Ἄνθρωπος εἰδὼς φέρειν μαλακίαν· καὶ εἴδομεν αὐτὸν ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει, καὶ ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Ἀλλ' οὐκ οἶδε πῶς πάλιν ἐλέγχεται ὁ κτηνώδης. Ἐν αὐταῖς γὰρ ταῖς λέξεσιν Ἡσαΐας οὕτως εἶπεν, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ· ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Εἶτά φησι, Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς τῶν ἀνθρώπων ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Αἴρεται ἡ ζωὴ αὐτοῦ, ἀλλὰ, Ἀπὸ ἀνθρώπων. Ἀεὶ γὰρ ὁ λόγος ζῶν ὑπάρχων, καὶ τὸ ζῆν ἐφ' ἑαυτοῦ ἔχων, καὶ ζωὴν τοῖς αὐτὸν ἀγαπῶσι διδοὺς· ἐξ ἀνθρώπων μὲν ἡ ζωὴ αὐτῷ ἤρθη, ἀφ' ἑαυτοῦ ζωὴ ὤν. Ζωὴ γὰρ ὁ λόγος, καὶ πᾶσι ζωὴν παρέχων τοῖς ἐπ' αὐτὸν ἐλπίσασιν ἐν ἀληθείᾳ. Καὶ τὸ, Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; εἰ ἦν ἄνθρω-

pag. 467. πος ψιλὸς ἀπὸ Μαρίας γεγεννημένος, εὐδιήγητος ἄρα ἦν ἡ αὐτοῦ γέννησις. Ἐπειδὴ δὲ ἔστι πρὸ τοῦ Δαβὶδ, πρὸ τοῦ Ἀβραάμ· Ἀβραὰμ γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν, φησὶν, ἐπεθύμησεν ἰδεῖν τὴν ἡμέραν μου, καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη, εἶτα αὐτῶν θαυμαζόντων καὶ λεγόντων, Πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις, καὶ τὸν Ἀβραὰμ ἑώρακας; ἐλέγχων Θεόδοτον καὶ τοὺς ἀπίστους καὶ ἐπαρνησιθέους Ἰουδαίους ἔφη, Ἀμὴν, ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ὅτι πρὸ Ἀβραὰμ ἐγώ εἰμι. Ἦν γὰρ πρὸ Ἀβραὰμ ἀληθῶς, καὶ πρὸ Νῶε, καὶ πρὸ Ἀδὰμ, καὶ πρὸ τοῦ κόσμου, καὶ πρὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πρὸ τοῦ χρόνου [1] τοῦ κόσμου παντὸς καὶ κτισμάτων. Διὸ ἄχρονος ὢν καὶ ἄφραστος καταγγέλλεται ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος διὰ

Cap. V. — 1. *Libri habent* τοῦ κόσμου, πρὸ παντὸς (προπαντὸς *cod. Rhedig.*) καὶ κτισμάτων. *Petavius correxit:* πρὸ κόσμου παντὸς καὶ κτ. *Male. Cornarius vertit:* et ante tempus mundi, et ante universa, et ante creaturas.

eo atque a veritate remotus est, unamquamque dictionem notionis suae ac potestatis interpretationem habere coniunctam. Nam qui homo sit, plane a plerisque cognoscitur quibus haud ignotus esse potest, puta ab utroque parente, fratribus, cognatis, contubernalibus, vicinis, civibus ac servis. At illic scriptura totius ab illo suscepti negotii miraculum explicans hominem quidem propter assumptam carnem nominat: iisce porro verbis: *Quis cognoscet illum?* ad eius divinitatem, quae comprehendi nequit, declarandam uti voluit. Nam cum *Filium nemo norit nisi pater, neque patrem norit ullus, nisi* Matth. 11, 27.
filius, et is cui revelavit, sequitur, ne ipsum quidem, nisi cui revelaverit, ab ullo posse cognosci. Ceterum patris ille sui ac suam et Luc. 10, 22.
adeo divinitatem et gloriam servis suis per spiritum sanctum revelat, necnon et futuram illam sempiternam vitam, reliquaque mysteria ac doctrinam, atque inter cetera veram illam suam incarnationem, ac quemadmodum deus e coelo, homo ex Maria prodierit.

Pergit idem ille Theodotus, et ab Isaia hominem illum esse af- Cap. V
firmari docet, his verbis: *Homo sciens tolerare infirmitatem: et vidi-* Isai. 53, 3.
mus eum percussum et male habitum: et ignominia affectus est, nec reputatus. Verum quomodo iterum redargui possit pecus ista non videt. Quippe Isaias eodem in loco ita loquitur: *Tanquam ovis ad* Ibid. 7.
occisionem ductus est, et ut agnus coram tondente se mutus, sic non aperit os suum. In humilitate ipsius iudicium eius sublatum est. Subiicit deinde: *Generationem eius quis enarrabit? quoniam tollitur de terra hominum vita eius.* Non dixit, *Tollitur vita eius*, sed, *Ex hominibus*, adiecit. Cum enim Verbum perpetuo vivat, atque in sese vitam habeat, eamque iis qui sese ament impertiat, ex hominibus est illius quidem vita sublata, ipse tamen nihilominus est vita per sese. Verbum enim vita est, omnibusque qui vere in se sperant vitam largitur. Quod autem scriptum est: *Generationem eius quis enarrabit:* si homo nudus esset a Maria genitus, illius utique generatio enarratu facilis esset. Sed quoniam ante Davidem est et Abrahamum: *Abraham enim pater vester*, inquit, *concupivit videre diem* Ioann. 8, 56.
meum. Vidit, et gavisus est: ad haec mirantibus illis et dicentibus, *Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti?* ad Theodotum una cum incredulis deumque negantibus Iudaeis refellendum, ita respondit: *Amen amen dico vobis, quoniam ante Abraham ego sum.* Vere siquidem ante Abrahamum extitit. Imo ante Noëmum et Adamum, ante mundum ipsum ac coelum, ante mundi tempus, ante universum, ac quicquid est omnino creatum. Quocirca temporis expers

Ἡσαΐου ὅτι, *Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἐκ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ.* Ἀλλὰ, φησὶν, εἶπον οἱ ἀπόστολοι, *Ἄνδρα ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς σημείοις καὶ τέρασι*, καὶ οὐκ εἶπον, Θεὸν ἀποδεδειγμένον. Ἐλέγχῃ δὲ πάλιν, Θεόδοτε, ὅτι πάλιν οἱ [2] αὐτοὶ ἀπόστολοι ἐν αὐταῖς Πράξεσιν ἔφησαν, ὡς ὁ μακάριος Στέφανός φησιν, *Ἰδοὺ, ὁρῶ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἑστῶτα ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ.*

Κεφ. ϛ'. Πάλιν δὲ προφασίζεται λέγων ὅτι, Ἔφη περὶ αὐτοῦ ὁ ἀπόστολος ὅτι, *Μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων Χριστὸς Ἰησοῦς*· καὶ οὐκ οἶδε πάλιν πῶς καθ' ἑαυτοῦ ἐπεγείρει. Ὁ γὰρ εἰπὼν, *Μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων Χριστὸς Ἰησοῦς*, αὐτὸς ἐσαφήνισε λέγων, *Προορισθέντος υἱοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν*· καὶ πάλιν, *Γενόμενος ὑπὸ νόμον.* Τούτων δὲ ποιούμενος τῶν λέξεων τὴν ἀσφάλειάν φησιν, *Εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοὶ, ἡμῖν δὲ εἷς θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα.* Εἰ δὲ δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν, οὐκ ἄρα ψιλὸς ἄνθρωπος εἴη ὁ μονογενὴς ἀπὸ Μαρίας καὶ δεῦρο, οὔτε ἀπὸ σπέρματος ἀνδρός. Ἐπεὶ πῶς δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἠδύνατο εἶναι, πρὸ αὐτοῦ γενόμενα κατὰ τόν σου λόγον, εἰ ψιλὸς ἦν ἄνθρωπος; ἢ πῶς εἴη δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πρὸ αὐτοῦ ἐπιγνωσθέντα καὶ γενόμενα; Καὶ ἐκ πανταχόθεν ἐξέπεσε τούτου ἡ ληρῳδία.

pag. 468 Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ διαλόγῳ ἅμα τήν τε περὶ αὐτοῦ γνῶσιν εἰπόντες καὶ τὴν ἀνατροπὴν καθ' ἑκάστην λέξιν, ὑπερβησόμεθα, κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἀκολουθίας, ὥςπερ τι μέρος ἑρπετοῦ ἔτι σκαρίζοντος, τῇ τῆς ἀληθείας ἐλπίδι καὶ πίστει πεπαικότες, καὶ ἀνελόντες τὰς ἑξῆς διασκοπήσωμεν, καὶ περιβλέπεσθαι τὰς θηριωδεστάτας αἱρέσεις σπεύσωμεν.

ΚΑΤΑ ΜΕΛΧΙΣΕΔΕΚΙΑΝΩΝ,
λε', ἡ καὶ νε'.

Κεφ. α'. Μελχισεδεκιανοὺς πάλιν ἕτεροι ἑαυτοὺς καλοῦσιν, ἀποσπασθέντες τάχα ἀπὸ τῶν Θεοδοτιανῶν καλουμένων. Οὗτοι τὸν Μελχισεδὲκ τὸν ἐν ταῖς γραφαῖς λεγόμενον δοξάζουσι, μεγάλην τινὰ δύναμιν [1] ἡγούμενοι, εἶναι δὲ αὐτὸν ἄνω ἐν ἀκατονομάστοις τόποις, [2] καθὼς εἶναι

2. αὐτοὶ *emendavit Petavius.* αὐτοῦ *habent libri tam scripti quam editi.*

Cap. I. — 1. ἡγούμενοι *omissum est in edit. Petav.*

et inexplicabilis a spiritu sancto per Isaiam praedicatur: *Generationem*, inquit, *eius quis enarrabit? Quoniam tollitur e terra vita eius.*
Atenim, inquit, si de illo apostoli locuti sunt: *Virum probatum in* Act. 2, 22.
vos signis et prodigiis, nec deum probatum dixerunt. Sed hoc ipsum te rursus, Theodote, iugulat, quod in iisdem Actis apostoli dixerunt, ac beatus praecipue Stephanus usurpat: *Ecce video coelum* Act. 7, 55.
apertum, et filium hominis stantem a dextris dei.

Rursum instat haereticus et obiicit: Apostolus, ait, ita de Cap. VI.
Christo loquitur, *Mediator dei et hominum Christus Iesus.* Sed ni- 1. Tim. 2, 5.
mirum ignorat quemadmodum istud ipsum contra se producat. Qui
enim hoc dixit: *Mediator dei et hominum Christus Iesus*, ille ipse Rom. 1, 4.
declaravit his verbis: *Qui praedestinatus est filius dei in virtute, se-* Gal. 4, 4.
cundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi domini nostri: item: *Factus sub lege.* Quae quidem verba
uti firmius stabiliusque muniret, ita scripsit: *Si sunt qui dicuntur* 1. Cor. 8, 5.
dii multi, et domini multi, nobis vero unus, ex quo omnia, et unus dominus Iesus Christus, per quem omnia. Igitur si Christus est per quem omnia, et nos ad ipsum referimur, nudus profecto non est homo censendus unigenitus ille de Maria natus, atque in hac terra editus, neque ex virili semine susceptus. Nam quomodo fieri per illum omnia potuere, quae ipso priora sunt, si, ut asseris, homo ille nudus extiterit? Quinam porro per ipsum omnia esse potuerint, quae ante ipsum cognita ac producta fuissent? Ex his igitur aniles istius nugae penitus evanescunt.

Iam vero cum ea quae ad Theodoti haeresin cognoscendam ac singillatim evertendam pertinere videbantur hac in dissertatione proposuerimus, ad ea quae deinceps sequuntur more nostro transibimus, postquam velut serpentis cuiusdam partem adhuc palpitantem veritatis spe ac fide, velut fuste, percussimus atque extinximus. Proinde ad sequentes haereses belluarum in modum efferatissimas contemplandas tractandasque properemus.

CONTRA MELCHISEDECIANOS,
haeresis XXXV., vel LV.

Qui Melchisedecianos appellari sese volunt, ac, nisi fallor, a Cap. I.
Theodotianis avulsi sunt, Melchisedecum illum, de quo in scripturis mentio fit, cumprimis celebrant, et praeclaram quandam esse virtutem arbitrantur. Quem etiam in supremis atque inexplicabilibus

2. καθὼς *rescripsi pro* καὶ ὡς, *quod vulgo legitur.*

τοῦτον οὐ μόνον δύναμίν τινα, ἀλλὰ καὶ μειζότερον τοῦ Χριστοῦ φάσκουσι. Χριστὸν δὲ ἡγοῦνται ἁπλῶς ἐληλυθότα καὶ καταξιωθέντα τῆς ἐκείνου τάξεως, δῆθεν ἐκ τοῦ ῥητοῦ τοῦ εἰρημένου, Σὺ εἶ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ· ὡς εἶναι, φησὶν, αὐτὸν ἔτι ὑποδεέστερον τοῦ Μελχισεδέκ. Εἰ μὴ γὰρ ἦν ἐν δευτέρᾳ τινὶ ἀγωγῇ κείμενος, οὐκ ἂν τῆς ἐκείνου τάξεως ἐπεδέετο. Περὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Μελχισεδέκ φασιν ὅτι ἀμήτωρ, ἀπάτωρ, ἀγενεαλόγητος, ἐκ τῆς πρὸς Ἑβραίους τοῦ Παύλου ἐπιστολῆς παριστᾶν βουλόμενοι. Πλάττουσι δὲ ἑαυτοῖς καὶ βίβλους ἐπιπλάστους, ἑαυτοὺς ἀπατῶντες. Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν ῥητῶν ἡ αὐτῶν ἀνατροπὴ γίνεται. Ὡς γὰρ λέγει περὶ τοῦ κυρίου ὁ Δαβὶδ προφητεύων κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἱερέα αὐτὸν καθίστασθαι, ἐν ταὐτῷ ἔσεσθαι τὸν Χριστὸν ἱερέα διηγεῖται ἡ θεία γραφή. Εὑρίσκεται δὲ εὐθὺς [3] λέγων, Ἀφομοιούμενος τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. Εἰ δὲ ἀφομοιοῦται τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, οὐκ ἴσος τυγχάνει τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ. Πῶς γὰρ δύναται τὸ δοῦλον εἶναι ἴσον τῷ δεσπότῃ; Ὁ μὲν γὰρ Μελχισεδὲκ ἄνθρωπος ἦν· τὸ δὲ ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, οὐ διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν πατέρα ἢ μητέρα, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ κατὰ τὸ φανερώτατον ἐπωνομάσθαι. Πολ-
pag. 469. λοὺς γὰρ ἐφαντασίασε τὰ βαθύτατα τῆς θείας γραφῆς καὶ ἔνδοξα, καὶ ὑπεραίροντα διάνοιαν ἀνθρωπίνης φύσεως. Οἱ μὲν γὰρ ἐν τῇ Ἀραβίᾳ τῇ Πετραίων [4] Ῥωκὼμ τε καὶ Ἐδὼμ καλουμένῃ, τὸν Μωϋσέα διὰ τα θεοσήμεια θεὸν νομίζουσι, προσκυνοῦσί τε τὴν αὐτοῦ εἰκόνα, ἣν ἀνατυπωσάμενοι ἀπεπλανήθησαν, οὐ τοῦ δικαίου αὐτοῖς αἰτίου γενομένου, ἀλλὰ τῆς πλάνης αὐτοῖς διὰ τοῦ δικαίου ἐν τῇ ἀγνοίᾳ φαντασίαν πράγματος αὐτοῖς συναγούσης· ἐν δὲ τῇ Σεβαστῇ τῇ ποτε Σαμαρείᾳ καλουμένῃ τὴν θυγατέρα Ἰεφθάε θεοποιήσαντες ἔτι [5] ταύτην τελετὴν κατ᾽ ἔτος ἄγουσιν. Οὕτως καὶ οὗτοι ἀκούοντες τὰ σοφὰ καὶ ἔνδοξα τῆς γραφῆς ῥήματα εἰς ἀνοησίαν ἐξέτρεψαν, καὶ εἰς ὑπέρογκον διάνοιαν ἀρθέντες τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας κατέλιπον, καὶ μύθους ἑαυτοῖς πλασάμενοι κατὰ πάντα ἐλεγχθήσονται.

Κεφ. β΄. Καὶ γὰρ παρά τισι τοῦ Μελχισεδὲκ ὁ πατήρ τε καὶ ἡ μήτηρ ἐμφέρεται· οὐκ ἔχει δὲ κατὰ τὰς ῥητὰς γραφὰς καὶ ἐνδιαθέτους. Εἶπον δέ τινες Ἡρακλᾶν καλεῖσθαι αὐτοῦ πατέρα, μητέρα δὲ Ἀσταρὼθ, τὴν καὶ Ἀστερίαν. Ἦν δὲ οὗτος υἱὸς τῶν ἐπιχωρίων, κατ᾽ ἐκεῖνο καιροῦ ἐν τῇ τῆς Σαβῆς πεδιάδι κατοικούντων. Σαλὴμ δὲ ἡ πόλις ἐκαλεῖτο· περὶ ἧς ἄλλος ἄλλως ἐξέδωκε, καὶ ἄλλος ἄλλως. Οἱ μὲν γὰρ λέγουσιν

3. *Intellige* ὁ ἀπόστολος. *Sed corrigendum, ni fallor*, λέγουσα.

4. *H. e.* Ῥεκέμ.

5. *Fortasse* ταύτῃ.

locis constituunt. Neque solum virtutem illum esse quandam asserunt, sed ipso etiam Christo maiorem esse dictitant. Christum vero simpliciter advenisse, atque illius ordine dignatum esse narrant, ex illo videlicet Davidis dicto: *Tu es sacerdos in aeternum secundum or-* Ps. 109, 4.
dinem Melchisedech. Qua re Melchisedeco dignitate sit inferior. Nisi enim secundum ab eo existimationis locum haberet, nequaquam ordine illius indigeret. Iam de eodem illo Melchisedeco ferunt, sine matre illum, ac patre, et genealogia fuisse, idque ex Pauli ad He- Hebr. 7, 1.
braeos epistola affirmare conantur. Praeterea commentitios quosdam libros ac confictos habent, quibus sibimetipsis illudunt. Verum ex ipsis scripturae verbis facile est istorum errorem convincere. Quod enim de domino a Davide pronuntiatum est, cum sacerdotem illum secundum ordinem Melchisedech fore praedixit, una et Christi sacerdotium iisdem est illis literis consignatum. Ac statim illud a divo Paulo subiectum legitur: *Assimilatus filio dei manet sacerdos in* Hebr. 7, 3.
perpetuum. Iam vero si dei filio Melchisedec assimilatur, aequalis eidem esse non potest. Quomodo enim servus domino esse possit aequalis? Nam Melchisedec homo utique fuit. Patris vero ac matris expers dicitur, non quod ambobus illis caruerit, sed quod nulla sit illorum in divinis literis expressa mentio. Sane quam plurimos scripturarum profunda illustriaque quaeque humanae naturae mentem omnem ac cogitationem superant, in errorem adduxerunt. Siquidem Arabiae Petraeae incolae, quae regio Rochom et Edom appellatur, Moysem propter edita ab illo prodigia pro deo venerantur, et eius imaginem adorant, qua effecta in errorem delapsi sunt. Cuius quidem caussam non vir ille iustus sustinet, sed horum dementia potius, quae illius occasione veri opinionem numinis per ignorantiam excitavit. Sebaste vero, quae olim Samaria dicebatur, Iephtae filiam divinis honoribus consecrarunt, in cuius memoriam solenne quotannis festum celebrant. Sic haeretici isti, cum sapientiae ac dignitatis plenas scripturae voces audiissent, ad vecordiam traducti sunt, ac mente insolentius elati veritatis viam dereliquerunt, adeoque nihil illos sibi praeter fabulas finxisse planissime convincemus.

Enimvero nonnulli utriusque Melchisedecis parentum nomina Cap. II.
commemorarunt, sed ea nusquam expressis scripturae verbis et in utroque testamento declarantur. Sunt qui Heraclam patrem illius appellatum, matrem vero Astaroth, sive Asteriam, dicant. Porro filius ille cuiusdam ex indigenis temporis illius fuit, qui tum in Sabae planitie degebant. Urbem ipsam Salem nominabant, de qua aliter est ab aliis traditum. Ac nonnulli eam esse censent, quae

αὐτὴν τὴν νῦν Ἱερουσαλὴμ καλουμένην, ποτὲ δὲ Ἰεβοὺς λεγομένην, ἄλλοι δὲ ἔφασαν ἄλλην τινὰ Σαλὴμ εἶναι ἐν τῷ πεδίῳ Σικίμων, κατ' ἀντικρὺς τῆς νυνὶ Νεαπόλεως καλουμένης. Εἴτε οὖν ἐντεῦθεν, ἢ καὶ ἐκεῖθεν (οὐ μακρὰν ἀλλήλων διεστήκασιν οἱ τόποι), [1] ὅμως ἡ ὑπόθεσις δηλοῖ τὸ ἔργον. Ἐξήνεγκε γάρ, φησὶ, τῷ Ἀβραὰμ ἄρτους καὶ οἶνον, καὶ ἦν ἱερεὺς τοῦ ὑψίστου κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, ὃς ηὐλόγησε τὸν Ἀβραάμ, καὶ δεκάτην ἔλαβε παρ' αὐτοῦ. Ἔδει γὰρ τὸν ἱερέα τοῦ ὑψίστου παρὰ δούλου θεοῦ τιμηθῆναι, καὶ πρῶτον μὲν τὸν Ἀβραὰμ προσενέγκαι τῷ ἐν ἀκροβυστίᾳ ἱερεῖ ἱερουργοῦντι, καὶ ἐπειδὴ ἐξ αὐτοῦ ἤμελλεν ἐκ περιτομῆς γίνεσθαι ἡ ἱερωσύνη, ἵνα πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ διὰ τῆς γνώσεως καθαιροῖτο, πρὸς τὸ μὴ αὐχοῦσαν τὴν περιτομὴν περὶ ἱερωσύνης δύνασθαι ἀντιλέγειν τῇ τῆς ἁγίας ἐκκλησίας ἱερωσύνῃ. Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ τῷ Μελχι-
pag. 470. σεδὲκ προσήνεγκε δεκάτην, οἱ δὲ ἀπὸ Ἀβραὰμ τῷ Λευὶ προσφέρουσι καὶ τῷ Ἀαρών, μετὰ χρόνον δὲ τοῦ πάλιν εἶναι τὴν ἱερωσύνην ἐκ περιτομῆς διὰ Ἀαρών, καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ καθεξῆς, φάσκει ἡ γραφὴ διὰ τοῦ Δαβίδ, μετὰ γενεὰς δεκαδύο τῆς τοῦ Λευὶ γεννήσεως, ἑβδόμης δὲ ἀπὸ τῆς Ἀαρὼν διαδοχῆς, φύσει ἔδοξεν οὐκ ἐν τῇ παλαιᾷ ἱερωσύνῃ τὸ ἱερατικὸν ἵστασθαι, μετατιθεμένης [2] δὴ εἰς τὴν πρὸ τοῦ Λευὶ καὶ πρὸ Ἀαρὼν κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ τῆς ἱερωσύνης· ὅπερ νυνὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πολιτεύεται, ἀπὸ Χριστοῦ καὶ δεῦρο μηκέτι τοῦ σπέρματος κατὰ διαδοχὴν ἐκλεγομένου, ἀλλὰ τοῦ κατὰ ἀρετὴν τύπου ζητουμένου.

Κεφ. γ'. Πρώτη γὰρ ἱερωσύνη ἐν ἀκροβυστίᾳ διὰ τοῦ Ἄβελ τελεῖται, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑξῆς διὰ τοῦ Νῶε, [1] τρίτη δὲ διὰ τοῦ Μελχισεδέκ, [2] τοῦ οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλὰ ἐν δικαιοσύνῃ μὲν, τελειότητι καὶ ἀρετῇ, ἐν ἀκροβυστίᾳ δὲ σαρκὸς θεῷ ἱερατεύσαντος. Καὶ ὅτι μὲν ὁ Μελχισεδὲκ ἄνθρωπος ἦν, αὐτὸς [3] ὁ ἅγιος θεοῦ ἀπόστολος ἐν τῇ ἐπιστολῇ δηλώσει. Φάσκει δὲ οὕτως· Ὁ δὲ [4] μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν δεδεκάτωκε τὸν πατριάρχην. Δῆλον [5] οὖν ὅτι [6] ἐξ αὐτῶν οὐ γενεαλογεῖται, [7] ἐξ ἄλλων δὲ γενεαλογεῖται. Πόσοι δὲ ἄλλοι οὐ γενεαλογοῦνται κατὰ τὸ φανερώτατον; Δανιήλ, Σεδράχ, Μισάκ, Ἀβδεναγώ, Ἠλίας ὁ Θεσβίτης· καὶ ἐν πάσαις ῥηταῖς βίβλοις οὐδαμοῦ ἐμφέρονται τούτων οἱ πατέρες τε καὶ μητέρες. Ἵνα δὲ μὴ κατὰ τοῦτο πλάνη τις γένηται, οὐδὲν λυπήσει ἃ καὶ ἐν παραδόσεσι κατειλήφαμεν λέγειν. Εὑρήκαμεν γὰρ τοῦ Δανιὴλ τὸν πατέρα Σαβαάν τινα καλούμενον· τοῦ δὲ Ἠλία

Cap. II. — 1. *Fortasse* ὁμῶς.
2. *Reposui* δὴ *pro* δὲ, *quod libri tuentur.*
2. *Verba* τοῦ οὐκ - - ἱερατεύσαντος *vulgo non extant. Adieci ea ex cod. Veneto.*

Cap. III. — 1. τρίτον *cod. Venet.*
3. *Edidi haec verba secundum auctoritatem cod. Venet. Vulgo extat* ὁ ἅγιος ἀπόστολος ἐν τῇ Ἐπιστολῇ φάσκει οὕτως.
4. μὴ *desideratur in editis.*
5. οὖν ὅτι *desideratur in cod. Veneto.*
6. *Pro* ἐξ αὐτῶν οὐ *Petavius volebat* ἐξ ἑτέρων.
7. *Verba* ἐξ ἄλλων γενεαλογεῖται *vulgo non extant. Restitui ea ex auctoritate cod. Veneti.*

nunc Ierusalem, olim Iebus vocabatur. Alii Salem alteram in agro Sicimitico esse putant, quae Neapolim ex adverso respicit. Sed sive hinc, sive illinc venisse dicatur, non longe ambo haec loca a se invicem distant. Ac nihilominus quid ab eo gestum sit ipsa historiae expositio declarat. *Protulit* enim, inquit, *Abrahamo panes* Gen. 14. 18.
et vinum: Et erat sacerdos altissimi per illud tempus. Qui Abrahamo benedixit, et ab eo decumam accepit. Ita enim fieri decebat, ut a dei famulo altissimi sacerdos honoraretur, utque primus Abraamus praeputiato sacerdoti sacra celebranti munus offerret, quandoquidem futurum erat aliquando ut circumcisionis proprium sacerdotium originem ab illo ipso duceret, quo sublimitas omnis adversus dei cognitionem elata cognitione deprimeretur, ac ne circumcisio gloriosius sese iactitans de sacerdotio posset cum ecclesiae sanctae sacerdotio contendere. Cum enim Abrahamus Melchisedeco decumam obtulerit, illiusque posteri Levi et Aaroni deinceps offerrent, ac nihilominus postea, cum attributum circumcisioni sacerdotium adhuc penes Aaronem eiusque stirpem maneret, divina per Davidem scri- Ps. 109. 4.
ptura, duodecim ab origine Levi generationibus evolutis, ab Aaronis vero successione septem, oraculum illud ediderit, argumento illud fuit sacerdotii dignitatem in testamento vetere perpetuo non esse mansuram, sed in eum ordinem esse transferendum qui Levi et Aaronem antecessit. Quod ipsum a Christo ad hodiernum usque diem in ecclesia factum et administratum cernimus, ubi sacerdotalis generis non ex ipsa stirpe, sed ex virtutis forma ac ratione delectus instituitur.

Etenim primum in praeputio sacerdotium per Abelem perfectum Cap. III.
est, inde per Noëmum, ac tertio demum per Melchisedecum [, dei sacerdotem, non in circumcisione, sed quamquam in iustitia, in perfectione atque virtute, tamen in praeputio]. Quod autem Melchisedec homo fuerit, sanctus apostolus in eadem epistola declarat his verbis: *Cuius vero genealogia narratur ex illis, decimavit patriar-* Hebr. 7. 6.
cham. Apparet itaque generationem eius non illis adnumerari [, sed aliis]. Verum quam multi sunt quorum origines aperte non produntur, puta Daniel, Sidrac, Misac, Abdenago, Elias Thesbites, quorum qui parentes fuerint, nusquam in scripturis commemoratum legimus. Sed ne cuiquam erroris ex ea re occasio praebeatur, non gravabor ea hoc loco referre, quae nonnullorum traditione didicimus. Igitur Danielis patrem Sabaam fuisse quendam accepimus.

φύσει καὶ τὴν πατριαρχίαν ὡσαύτως εὕρομεν· ἥντινα καθ' εἱρμὸν ὑφηγήσομαι οὕτως. Ἠλίας ὁ Θεσβίτης ἀδελφὸς γέγονεν Ἰωδαὲ τοῦ ἱερέως, ἐξ ἱερέων δῆλον καὶ αὐτὸς ὑπάρχων, υἱὸς δὲ τοῦ Ἀχιμαάμ, Ἀχιμαὰμ δὲ υἱὸς τοῦ [8] Σαδώκ, Σαδὼκ δὲ τοῦ Ἀχιτώβ, τοῦ Ἀμωρία, Ἀμωρίας υἱὸς τοῦ [9] Μωρία, Μωρίας τοῦ Ζαρᾶ, τοῦ Ἀζία, Ἀζίας τοῦ Φινεές, Φινεὲς υἱὸς τοῦ Ἐλεάζαρ, Ἐλεάζαρ υἱὸς τοῦ Ἀαρών, τοῦ ἱερέως δηλονότι, Ἀαρὼν υἱὸς τοῦ Ἀμράμ, Ἀμρὰμ τοῦ Καάθ, Καὰθ τοῦ Λευί, Λευὶ τρίτος υἱὸς τοῦ Ἰακώβ, Ἰακὼβ δὲ ἀδελφὸς μὲν Ἠσαῦ, παῖς δὲ τοῦ Ἰσαάκ, Ἰσαὰκ υἱὸς τοῦ Ἀβραάμ. Ἐν δὲ ταῖς [10] ῥηταῖς βίβλοις οὐ πάνυ σαφῶς αἱ τούτων γενεαλογίαι ἐμφέρονται, ἢ μόνον ἐν ταῖς Παραλειπομέναις τῆς κατὰ τὸν Ἠλίαν ὑποθέσεως μέρη. Φύσει δὲ τῶν
P. I. 61. τριῶν παίδων Σεδράχ, Μισάκ, Ἀβδεναγὼ οὔτε ἐν ἀποκρύφοις, οὔτε ἐν παραδόσεσιν εὕρομέν [11] τι. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ἆρα κἀκεῖνοι, οἱ περὶ Σεδρὰχ λέγω, φαντασιάσουσιν ἡμᾶς λογίζεσθαι ἃ μὴ χρή, καὶ ὑπερόγκως θαυμάζειν ὑπὲρ τὸ μέτρον τὰ ἑκάστης ὑποθέσεως; Ἀλλὰ μὴ γένοιτο. Καὶ ὅροι γὰρ ἐτέθησαν ἡμῖν, καὶ θεμέλιοι, καὶ οἰκοδομὴ τῆς πίστεως, καὶ ἀποστόλων παραδόσεις, καὶ γραφαὶ ἅγιαι, καὶ διαδοχαὶ διδασκαλίας, καὶ ἐκ πανταχόθεν ἡ ἀλήθεια τοῦ θεοῦ ἠσφάλισται, καὶ μηδεὶς ἀπατάσθω καινοῖς μύθοις.

Κεφ. δ'. Ἐπανελεύσομαι δὲ πάλιν εἰς τὰ προκείμενα, ὡς οὗτοι φαντάζονται περὶ τοῦ Μελχισεδέκ. [1] Ὅτι μὲν γὰρ δίκαιος ὑπῆρχε, καὶ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ, καὶ βασιλεὺς τῆς Σαλήμ, ἀλλ' οὐκ ἐν οὐρανῷ ὑπάρχων καὶ ἀπ' οὐρανοῦ καταβεβηκώς. Οὐδεὶς γὰρ ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, φησὶν ὁ ἅγιος καὶ ἀψευδὴς θεὸς λόγος. Τὴν δὲ τάξιν τοῦ Μελχισεδὲκ κρατύνουσα ἡ θεία γραφὴ καὶ τὸ πνεῦμα ῥητῶς διδάσκον τὴν μετάθεσιν ἔδειξε τῆς ἱερωσύνης ἀπὸ τῆς παλαιᾶς συναγωγῆς καὶ τοῦ ἔθους εἰς ἔθος κάλλιστον καὶ ὑπέρτατον, καὶ οὐ μέτοχον σαρκικῆς διαδοχῆς [2] ἢ ἡνωμένον. Ὁ γὰρ Μελχισεδὲκ ὁ ἅγιος οὗτος οὐκέτι μετ' αὐτὸν διαδοχὴν ἔσχηκεν, ἀλλ' οὔτε ἀφαίρεσιν τῆς ἱερωσύνης. Ἔμεινε γὰρ αὐτὸς ἱερεὺς τὸν πάντα χρόνον τῆς αὐτοῦ ζωῆς, καὶ ἔτι ἐν τῇ γραφῇ ᾄδεται ἱερεύς, μηδενὸς [3] αὐτῶν διαδεξαμένου, ἢ ἀνατρέψαντος τὴν κατὰ τὸν χρόνον αὐτοῦ ὑπηρεσίαν τῆς ἱερωσύνης. Οὕτω καὶ ὁ κύριος ἡμῶν οὐκ ὢν ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἐκ θεοῦ ἅγιος θεὸς λόγος, υἱὸς θεοῦ γεννηθεὶς ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως, ἀεὶ σὺν πατρὶ ὤν, γενόμενος δι' ἡμᾶς ἐκ Μαρίας ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἀπὸ σπέρματος ἀνδρός. Τὴν δὲ

8. σαδοὺκ edit. princ.
9. Μοσία editi libri.
10. ῥητοῖς editi libri.
11. τι abest a libris.
Cap. IV. — 1. „Deest verbum" Petavius annotavit.

Quod ad Eliam attinet, eiusmodi illius stemma ac prosapiam reperimus, quam ordine hunc in modum percenseo. Fuit Elias Thesbites Iodaae sacerdotis frater, proindeque ex sacerdotali stirpe, filius Achimaami, Achimaamus Sadoci, Sadocus Achitobi, hic Amoriae, Amorias Moriae, Morias Zazae, iste Aziae, Azias Phineesi, Phineesus Eleazari, hic Aaronis sacerdotis, Aaron Amrami, hic Caathi, Caathus Levi, qui tertius Iacobi filius fuit. At Iacobus Esau frater, Isaaci filius, Isaacus Abrahami. At vero in sacris literis non omnino perspicue istorum origines indicantur; nisi forte quod in libris Paralipomenon nonnulla quae ad Eliam pertinent comprehensa sunt. Quod autem ad tres pueros spectat Sidrach, Misach, et Abdenago, nihil de iis neque in apocryphis, neque in traditionibus invenimus. Quidnam ergo dicemus? An et illi tres pueri nos in eum errorem coniicient, ut quod nefas est de illis cogitemus, et unamquamque rem supra quam par est et impensius admiremur? Absit ut id unquam in animum inducamus. Nam et termini praescripti nobis sunt, et fundamenta posita, et fidei structura, et apostolorum traditiones, et sacrae literae, et coelestis doctrinae propagata successio, ac denique divina veritas ex omni parte munita est, et constituta. Proinde nemo se inanibus fabulis in errorem abduci patiatur.

Redeo iam ad id quod mihi proposueram, ea videlicet, quae Cap. IV.
de Melchisedeco ineptissime confingunt. Fuit enim iustus ille quidem ac dei sacerdos et rex Salem, sed neque in coelo fuit, nec e coelo descendit. *Nemo enim ascendit in coelum, nisi qui de coelo de-* Ioann. 3, 13.
scendit, filius hominis, ait sanctissimus verissimusque deus idem et verbum. Illum vero Melchisedecis ordinem cum scriptura sacra confirmat ac sanctus spiritus expressis verbis asserit, sacerdotii translationem ostendit, quod ab vetere synagoga rituque egregium ac praestantissimum in ritum, neque carnali successione devinctum, postea transiit. Etenim sanctus ille Melchisedec nullum neque post se successorem habuit, nec ei sacerdotium est abrogatum, sed sacerdos toto vitae suae tempore mansit. Quare adhuc in sacris literis eadem sacerdotii dignitate celebratur, cum nemo ei successerit, aut illam sacerdotii functionem, quam suo tempore nactus est, everterit. Eodem plane modo dominus noster non nudus homo, sed ex deo deus verbum deique filius, ab eodem nullo initio aut tempore genitus, qui est cum patre perpetuo, sed homo tamen de Maria nostra caussa factus est, nec ex virili semine procreatus. Qui quidem

2. ἢ ut adiceretur sententia postulavit. * Desideratur autem in libris omnibus.
3. Repono αὐτόν.

ἱερωσύνην τῷ πατρὶ προσφέρει, ἐξ ἀνθρωπότητος τὸ φύραμα λαβὼν, ἵνα ὑπὲρ ἡμῶν ἱερεὺς καταστῇ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ, τὴν μὴ ἔχουσαν διαδοχήν. Μένει γὰρ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν εἰς τὸ διηνεκὲς δῶρα προσφέρων, πρῶτον μὲν ἑαυτὸν προσενέγκας, ἵνα λύσῃ θυσίαν παλαιᾶς διαθήκης, τὴν ἐντελεστέραν ζῶσαν ὑπὲρ παντὸς κόσμου ἱερουργήσας, αὐτὸς ἱερεῖον, αὐτὸς θῦμα, αὐτὸς ἱερεὺς, αὐτὸς θυσιαστή-
pag. 172. ριον, αὐτὸς θεὸς, αὐτὸς ἄνθρωπος, αὐτὸς βασιλεὺς, αὐτὸς ἀρχιερεὺς, αὐτὸς πρόβατον, αὐτὸς ἀρνίον, τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενος, ἵνα ἡμῖν ζωὴ κατὰ πάντα τρόπον γένηται, καὶ τῆς ἱερωσύνης αὐτοῦ τὸ ἀμετάστατον ἑδραίωμα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπεργάσηται, οὐκέτι κατὰ σπέρμα τὰς διαδοχὰς μερίζων, ἀλλὰ κατὰ τὸ δικαίωμα φυλάττεσθαι ἐν πνεύματι ἁγίῳ δωρούμενος.

Κεφ. ε΄. Φαντάζουσι δὲ [1] ἄλλοι περὶ τούτου τοῦ Μελχισεδὲκ λέγοντες. Σαρκικῶς γὰρ οἱ τοιοῦτοι ἀνεκρίθησαν, πνευματικῶς μὴ νενοηκότες τὰ ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Ἑβραίους εἰρημένα. Καὶ ὁ μὲν Ἱέραξ τοῦτον νομίζει Μελχισεδὲκ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τὸ ἀφομοιούμενον, φησὶ, τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, μένει γὰρ ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές· ὡς ἀπὸ τῆς λέξεως ἧς εἶπεν ὁ ἅγιος ἀπόστολος, Τὸ δὲ πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. Ὁ δὲ ἐπιστάμενος τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος οἶδεν ὅτι ὑπὲρ ἐκλεκτῶν ἐντυγχάνει τῷ θεῷ. Ἐξέπεσε δὲ καὶ οὗτος παντελῶς τοῦ προκειμένου. Οὐ γὰρ σάρκα ἐνεδύσατο τὸ πνεῦμά ποτε, σάρκα δὲ μὴ ἐνδυσάμενον, οὐκ εἶχεν εἶναι βασιλεὺς τῆς Σαλὴμ, καὶ ἱερεὺς τόπου τινός. Καιρῷ δὲ ὅτε περὶ τούτου τοῦ Ἱέρακος καὶ τῆς αὐτοῦ αἱρέσεως τὴν ἀνατροπὴν ποιήσομαι, τότε ἐν πλάτει περὶ τούτων διηγήσομαι, τῆς δὲ ἀκολουθίας τὰ νῦν ἐπιλήψομαι. Πόσα δὲ περὶ τούτου τοῦ Μελχισεδὲκ ἄλλοι φαντάζονται;

Κεφ. ς΄. Σαμαρεῖται μὲν γὰρ τοῦτον νομίζουσιν εἶναι τὸν [1] υἱὸν τοῦ Νῶε Σήμ. Καταγέλαστοι δὲ καὶ αὐτοὶ εὑρεθήσονται. Ἀσφαλιζομένη γὰρ ἡ θεία γραφὴ πάντα μετὰ εὐταξίας κατὰ πάντα ἀλήθειαν ὠχύρωσεν, οὐκ εἰς μάτην τοὺς χρόνους τάξασα καὶ τὰ ἔτη. Ὅτε γὰρ Ἀβραὰμ ὑπῆρχεν ὀγδοηκονταοκτὼ ἐτῶν, ἢ καὶ ἐνενήκοντα, πλείω ἢ ἐλάσσω, ὁ Μελχισεδὲκ αὐτῷ ἀπήντα τότε καὶ [2] ἐξέβαλεν αὐτῷ ἄρτον καὶ οἶνον, προτυπῶν τῶν μυστηρίων τὰ αἰνίγματα ἀντίτυπα τοῦ κυρίου ἡμῶν, λέγοντος ὅτι, Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, καὶ ἀντίτυπα τοῦ αἵματος τοῦ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ νυχθέντος [3] καταρρεύσαντος εἰς κάθαρσιν τῶν κεκοινωμένων καὶ ῥαντισμὸν καὶ σωτηρίαν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Ὁ

Cap. V. — 1. *Rescribendum videtur* ἄλλα.

Cap. VI. — 1. υἱὸν τοῦ Νῶε Σὴμ *scripsi Cornarium secutus, qui vertit:* Samaritae equidem hunc putant esse filium Noe ipsum Sem. *Desideratur*

sacerdotale patri suo munus offert, accepta ex natura hominum massa, ut pro nobis sacerdos secundum ordinem Melchisedec successione omni carentem constituatur. Manet enim, et assidue dona pro nobis offert. Inprimis quippe semetipsum obtulit, ut perfectiore vivaque pro totius mundi salute mactata hostia veteris testamenti sacrificium aboleret. In quo idem ipse victima fuit, ipse sacrificium, ipse sacerdos, ipse altare, ipse deus, ipse homo, ipse rex, ipse pontifex, ipse ovis, ipse agnus, adeoque omnia in omnibus propter nos est factus, ut modis omnibus nobis vita suppeteret ac sacerdotii sui constantem et immutabilem firmitatem in sempiternum statueret, ut non iam stirpis habita ratione successiones distribueret, sed ex iustificatione conservari propagarique in spiritu sancto singulari beneficio vellet.

Aliud praeterea nonnulli de eodem Melchisedeco somniant. Cap. V.
Eiusmodi enim homines carnaliter examinati sunt; cum spiritaliter 1.Cor. 2, 14.
ea quae ab apostolo in epistola ad Hebraeos dicta sunt nequaquam intellexerint. Quamobrem Hierax Melchisedecum spiritum esse sanctum existimat; quod ita de eo scriptum sit, *Assimilatus filio dei: manet enim sacerdos in perpetuum.* Hebr. 7, 3.
Quod et aliis apostoli verbis illustratur, cum dicit: *Spiritus vero pro nobis postulat gemitibus inenarrabilibus.* Rom. 8, 26.
At qui spiritus sancti interiores sensus novit, non ignorat illum deo pro electis supplicare. Sed et iste nihilominus a proposito penitus aberravit. Non enim unquam spiritus sanctus carnem induit. Qua quidem si caruit, rex esse Salem, aut illius loci sacerdos non potuit. Verum opportuniori tempore, cum Hieracis illius haeresin refellam, de iis ipsis uberius disputabo. Nunc ut ordine cetera pertexam, quas de Melchisedeco alii fabulas serant, hoc loco proponam.

Igitur Samaritani Sem esse illum arbitrantur. In quo ridiculi Cap. VI.
plane sunt. Siquidem divina scriptura consentanee cuncta ac congrue stabiliens corroborandae in omnibus veritati studuit, neque frustra temporum annorumque seriem expressit. Cum itaque Abrahamus octuagesimum octavum, vel nonagesimum plus minus, aetatis annum ageret, ei Melchisedecus occurrit, ac panem ipsi vinumque Gen. 14, 18.
protulit. Quo facto mysteriorum significationes adumbravit, quae domini figuram exprimebant, qui dixit, *Ego sum panis vivus.* Sed Ioann. 6, 51.
et sanguinis illius figuram, qui e perforato ipsius latere ad eorum qui inquinati erant expiationem aspersionemque manavit. Iam vero

enim in libris vetustis vocabulum Νῶε. *Aliter placuit Petavio, qui verba* υἱὸν τοῦ *expungenda censebat.*

2. *Reposuerim* ἐξέφερεν *vel* ἐξήνεγκεν. *Sed etiam infra cap. 9. reperitur* ἐξέβαλεν.

3. καταρρεύσαντος *ego correxi. Libri habent* καὶ ῥεύσαντος.

δὲ τοῦ Ἀβραὰμ πατὴρ Θάῤῥα ἑβδομηκοστὸν κατάγων ἔτος τὸν Ἀβραὰμ
pag. 173. ἐγέννησε, καὶ γέγονεν ἔτη ρξ΄ πλείω ἢ ἐλάσσω. Ναχὼρ δὲ ἐγέννησε τὸν Θάῤῥα ἑβδομηκονταεννέα ἐτῶν ὑπάρχων, καὶ γέγονε σλθ΄ ἔτη. Σερούχ δὲ ἐγέννησε τὸν Ναχὼρ, ρλ΄ ἐτῶν ὑπάρχων, καὶ γεγόνασιν ἔτη τξθ΄. Ῥαγαὺ δὲ ἐγέννησε τὸν Σερούχ, ὑπάρχων ρλβ΄ ἐτῶν, καὶ γέγονε πεντακοσιοστὸν πρῶτον ἔτος. Φαλὲκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ῥαγαὺ, ὢν ἐτῶν ρλ΄, καὶ γέγονεν χλα΄ ἔτος. Ἕβερ δὲ γεννᾷ τὸν Φαλὲκ, ἐν ἔτει [4] ρλδ΄ τῆς αὐτοῦ ζωῆς, καὶ γεγόνασι ψξε΄ ἔτη. Σάλα δὲ γεννᾷ τὸν Ἕβερ, ρλ΄ ἔτος κατάγων τῆς αὐτοῦ ἡλικίας, καὶ γέγονεν ωϛε΄ ἔτη. Ἀρφαξὰδ δὲ ρλε΄ ἐτῶν ὢν ἐγέννησε τὸν [5] Σαλὰ, καὶ γέγονε αλ΄ ἔτη. Σὴμ δὲ ἑκατοστῷ ἔτει ὁ προειρημένος, ὁ καὶ φαντασιαζόμενος παρὰ τοῖς Σαμαρείταις εἶναι Μελχισεδὲκ, ἐγέννησε τὸν Ἀρφαξὰδ, καὶ ὁμοῦ γέγονεν ἔτη αρλ΄, ἕως τοῦ χρόνου τοῦ Ἀβραὰμ καθ᾽ ὃν συνήντησε τῷ Μελχισεδὲκ, ἐπανιὼν ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν περὶ Χοδολλογομὸρ καὶ Βάρσα καὶ Συμοβὺρ καὶ Ἀμαρφὰλ τῶν βασιλέων. Οὐκ ἔζησε δὲ Σὴμ τοσαῦτα ἔτη, κατὰ τὴν τούτων λῃρώδη φαντασίαν, ἀλλὰ ρε΄ ἐτῶν ἐγέννησε τὸν Ἀρφαξὰδ, ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει μετὰ τὸν κατακλυσμόν. Καὶ ἔζησε μετὰ ταῦτα φ΄ ἔτη, ὥς φησιν ἡ θεία γραφὴ, καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας, καὶ ἀπέθανε. Τοίνυν αὐτοῦ ζήσαντος ἑξακόσια πέντε ἔτη, καὶ τελευτήσαντος, πῶς ἠδύνατο φθάσαι εἰς αρλ΄ ἔτη, ἵνα ὁ Σὴμ ὁ υἱὸς τοῦ Νῶε πρὸ δέκα γενεῶν καλούμενος Μελχισεδὲκ παρὰ τούτοις μετέπειτα μετὰ δέκα γενεὰς καὶ αρλ΄ ἔτη νομισθείη; Καὶ ὢ τῆς πολλῆς τῶν ἀνθρώπων πλάνης. Κατὰ δὲ ψῆφον ἄλλων ἀντιγράφων ἀπὸ τῆς τοῦ Σὴμ ἡλικίας, ἐξότε γεγέννηται ὁ αὐτὸς Σὴμ, ἕως τοῦ προδεδηλωμένου χρόνου τῆς τε τοῦ Ἀβραὰμ συναντήσεως [6] τῷ Μελχισεδὲκ, ἥτις ἦν ἐν ὀγδοηκοστῷ ἔτει τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἢ ἐνενηκοστῷ, γίνεται χκη΄ ἔτη πλείω ἢ ἐλάσσω, ὥςτε ἐξάπαντος μὴ δύνασθαι εἰς τὸν προδεδηλωμένον τοῦ Ἀβραὰμ χρόνον τὸν Σὴμ φθάνειν, ἵνα καὶ Μελχισεδὲκ νομισθείη. Καὶ διέπεσε πανταχόθεν ἡ τῶν Σαμαρειτῶν χυδαιολογία.

Κεφ. ζ΄. Ἰουδαῖοι πάλιν φάσκουσι τὸν τοιοῦτον δίκαιον μὲν εἶναι καὶ ἀγαθὸν, καὶ ἱερέα τοῦ ὑψίστου, ὡς ἔχει ἡ θεία γραφὴ, διὰ δὲ τὸν υἱὸν
pag. 174. εἶναι πόρνης, φασὶ, τὴν μητέρα αὐτοῦ μὴ γεγράφθαι, μηδὲ τὸν πατέρα αὐτοῦ γινώσκεσθαι. Ἐξέπεσε δὲ καὶ τούτων ὁ λῃρώδης λόγος. Καὶ Ῥαὰβ πόρνη ὑπῆρχε καί ἐστι γεγραμμένη, καὶ [1] Ζαμβρὴ πορνεύσας γέγραπται καὶ [2] Χασβιθὴ μετ᾽ αὐτοῦ, καίπερ ἀλλοτρία οὖσα, καὶ οὐκ ἀπὸ γένους Ἰσραὴλ ἀναγομένη. Καὶ πᾶς ὁ μὴ διὰ θύρας εἰςερχόμενος, ὡς ἔφη τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον, λῃστὴς, καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν ὑπάρχει. Ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ φύσει τινὲς διαφόρως τοῦτον τὸν Μελχισεδὲκ ὁρίζονται. Οἱ μὲν γὰρ [3] αὐτὸν νομίζουσι φύσει τὸν υἱὸν τοῦ

4. *Libri vulgo corrupte* ρδ΄.
5. Σαλὰκ *edit. princ.*
6. *Libri habent* τοῦ *pro* τῷ.
Cap. VII. — 1. *H. e.* Ζαμβρί.

Tharre septuagesimo aetatis anno Abrahamum genuit. Colliguntur Gen. 11.
anni fere centum sexaginta. Nagor vero Tharre genuit annum agens septuagesimum nonum. Ita fiunt anni CCXXXIX. Seruch Nachor genuit anno aetatis CXXX. Colliguntur anni CCCLXIX. Rhagau genuit Seruch anno vitae suae CXXXII. Consurgunt anni DI. Phalec Rhagau genuit anno aetatis CXXX. Fiunt anni DCXXXI. Heber porro genuit Phalec anno vitae suae CXXXIV. Fiunt anni DCCLXV. Sale genuit Heber, cum aetatis annum ageret CXXX. Efficiuntur anni DCCCXCV. Arphaxad anno CXXXV genuit Sale. Fiunt anni MXXX. Porro Sem, quem antea diximus a Samaritanis pro Melchisedeco haberi, genuit Arphaxad, aetatis anno centesimo. Summa annorum MCXXX ad Abrahami tempus quo Melchisedeco obviam venit reversus a caede Chodollogomor et Barsa et Symobor et Hamarphal regum. Verum tot annos, quot illorum somnia ferunt, Sem minime vixit, sed centesimo quinto Arphaxad genuit, altero post diluvium anno. Secundum quod, ut scriptura testatur, quingentos insuper vixit, *Genuit-* Gen 11, 11.
que filios et filias et mortuus est. Qui igitur post sexcentos et quinque aetatis annos mortuus est, quomodo ad MCXXX usque pervenit, ut qui ante generationes decem Sem Noemi filius vocaretur, iis demum exactis, hoc est MCXXX annorum intervallo, Melchisedecus illorum opinione censeretur? O singularem hominum amentiam! Ceterum ex aliorum exemplarium supputatione ab ortu Sem ad illud tempus quo Abrahamo Melchisedecus occurrit, id quod octuagesimo vel nonagesimo vitae illius anno contigit, consurgunt anni plus minus DCXXVIII. Adeo ut quocumque se demum convertant, ad Abrahami tempus illud, quod diximus, pervenire Sem non potuerit, ut Melchisedecus habeatur. Eoque modo Samaritanorum undique vanitas convincitur.

Sed Iudaei iustum eundem ac probum fuisse, et sacerdotem al- Cap. VII.
tissimi, fatentur, ut est in sacris literis proditum, quod autem meretricis filius esset, neque matris nomen esse scriptum, neque patris ullo modo cognitum. Atqui nec illorum ineptissimus sermo procedit. Nam et Rahab meretrix fuit, et eius nihilominus scriptura me- Ios. 2, 1.
minit. Sed et Zambri et Chasbithae adulterium ibidem expressum, Num 25. 15.
tametsi alienae stirpis haec esset, nec Israelitarum ex genere originem traheret. Enimvero *Omnis qui per ostium non intrat, fur est,* Ioann. 10, 2.
non pastor, ut in evangelio scriptum est. Quod ad catholicos attinet, non uno modo de Melchisedeco statuitur. Quidam enim dei

2. *H. e.* Χασβί.
3. *Ita correxerunt Cornarius atque Petavius. Libri habent* αὐτοῦ.

θεοῦ ἐν ἰδέᾳ ἀνθρώπου τότε τῷ Ἀβραὰμ πεφηνέναι· ἐκπίπτουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τοῦ προκειμένου. Οὐ γάρ τις ἑαυτῷ ὅμοιος γεννήσεταί ποτε· ὡς ἔχει ἡ θεία γραφὴ ὅτι, Ἀφωμοιωμένος τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. Τῷ ὄντι δὲ ὁ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν τὸν Ἀβραὰμ δεδεκάτωκεν, ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐξ αὐτῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν γενεαλογεῖται, γενεαλογεῖται δὲ ἐξ ἄλλων ἀνθρώπων. Τούτων [4] ἕνεκα πάντων τὴν ὑπόμνησιν ποιησάμενοι διὰ τὴν αἵρεσιν ταύτην ὑπεμνήσθημεν, καὶ ὡς ἐν παρεκβάσει περὶ τούτων διηγησάμεθα.

Κεφ. η'. Εἰς ὄνομα δὲ τούτου τοῦ Μελχισεδὲκ ἡ προειρημένη αἵρεσις καὶ τὰς προσφορὰς ἀναφέρει, καὶ αὐτὸν εἶναι εἰσαγωγέα πρὸς τὸν θεὸν καὶ δι' αὐτοῦ, φησὶ, δεῖ τῷ θεῷ προσφέρειν, ὅτι ἄρχων ἐστὶ δικαιοσύνης, ἐπ' αὐτῷ τούτῳ κατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐν οὐρανῷ, πνευματικός τις ὤν, καὶ υἱὸς θεοῦ τεταγμένος. Καὶ [1] δεῖ ἡμᾶς αὐτῷ προσφέρειν, φασὶν, ἵνα δι' αὐτοῦ προσενεχθῇ ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ εὕρωμεν δι' αὐτοῦ ζωήν. Καὶ Χριστὸς μὲν, [2] φασὶν, ἐξελέγη ἵνα ἡμᾶς καλέσῃ ἐκ πολλῶν ὁδῶν εἰς μίαν ταύτην τὴν γνῶσιν, ὑπὸ θεοῦ κεχρισμένος καὶ ἐκλεκτὸς γενόμενος, ἐπειδὴ ἀπέστρεψεν ἡμᾶς ἀπὸ εἰδώλων καὶ ὑπέδειξεν ἡμῖν τὴν ὁδόν. Ἐξ οὗπερ ὁ ἀπόστολος ἀποσταλεὶς ἀπεκάλυψεν ἡμῖν ὅτι μέγας ἐστὶν ὁ Μελχισεδὲκ, καὶ ἱερεὺς μένει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ, Θεωρεῖτε πηλίκος οὗτος· καὶ ὅτι τὸ ἔλασσον ἐκ τοῦ μείζονος εὐλογεῖται, διὰ τοῦτο, φησὶ, Καὶ τὸν Ἀβραὰμ τὸν πατριάρχην εὐλόγησεν, ὡς μείζων ὤν· οὗ ἡμεῖς ἐσμεν μύσται, ὅπως τύχωμεν παρ' αὐτοῦ τῆς εὐλογίας.

Κεφ. θ'. pag. 175. Καὶ ὡς μάταιος πᾶσα αἱρέσεων ἡ διάνοια. Ἰδοὺ γὰρ καὶ αὐτοὶ ἠρνήσαντο τὸν αὐτῶν δεσπότην, τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ αἵματι, τὸν οὐκ ἀπὸ Μαρίας ἐναρξάμενον, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν, ἀλλ' ἀεὶ ὄντα πρὸς τὸν πατέρα θεὸν λόγον, γεγεννημένον ἐκ τοῦ πατρὸς ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως, ὡς πᾶσα γραφὴ διηγεῖται. Φησὶ γὰρ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ οὐ τῷ Μελχισεδέκ. Ὁ μὲν γὰρ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ ἐστιν τοῦ ὑψίστου ἐν τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ, καὶ οὐκ ἔσχε διάδοχον μετ' αὐτὸν, ἀλλὰ οὐκ ἔστιν ἄνωθεν ἀπ' οὐρανοῦ καταβάς. Οὐ γὰρ εἶπεν ἡ γραφὴ ὅτι, Κατήνεγκε τῷ Ἀβραὰμ ἄρτον καὶ οἶνον, ἀλλὰ, Ἐξέβαλεν αὐτῷ τε καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ, ὡς ἀπὸ τῶν βασιλέων ὑποδεξάμενος τὸν ἐρχόμενον πατριάρχην, καὶ ηὐλόγησεν αὐτὸν διὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῷ δικαιοσύνην, καὶ τὸ πιστὸν καὶ τὸ εὐλαβὲς τοῦ ἀνδρὸς, ὅτι ἐν ἅπασι δοκιμασθεὶς ἐν οὐδενὶ ἐξέπεσε τῆς δικαιοσύνης ὁ πατριάρχης. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ συνεργὸν

4. *Rescribendum arbitror* ἀνέκαθεν *pro* ἕνεκεν. — *Cornarius vertit*: horum sane gratia, omnium aliorum propter hanc haeresin mentionem fecimus, et velut in digressione de his narravimus.

filium hunc existimant Abrahamo tum humana specie sese videndum obtulisse. Verum illi penitus aberrasse videntur. Neque enim sibi ipsi similis appellari quispiam potest, cum de Melchisedeco scriptura hunc in modum loquatur: *Qui assimilatus filio dei manet sacerdos in* Hebr. 7. 3
aeternum. Ceterum verum illud est, cum, cuius ex ipsis origo minime duceretur, decumas ab Abrahamo cepisse, quoniam ex aliis hominibus quam Israelitis genus illius pertexitur. Haec omnia propter haeresin istam a nobis commemorata sunt, ac velut digressione quadam instituta narratio.

Iam vero in eiusdem Melchisedecis nomine etiam oblationes Cap. VIII.
suas eadem secta celebrat, quem apud deum internuntium esse praedicat. Quamobrem huius, aiunt, interventu offerre deo par est, eo quod iustitiae sit princeps, et ad id ipsum a deo in coelo constitutus, utpote spiritalis ac dei filius. Itaque primum ei debemus offerre, ut per eundem pro nobis repraesententur, ac vitam per eum consequamur. Etenim Christus, aiunt, ob id electus est, ut nos ad unam hanc scientiam ac multiplici viarum divortio revocaret, et idcirco a deo unctus et selectus est, quoniam nos a cultu simulacrorum avertit et iter ostendit. Unde et apostolus a deo missus istud ipsum nobis aperuit: *Magnum esse Melchisedecum, et sacerdotem in* Hebr. 7. 4
aeternum manere. Intuemini, inquit, *quantum est ille*. Tum, quoniam quod minus est a maiore benedicitur. Ob id, inquiunt, Abrahamo patriarchae benedixit, utpote eo maior. Cuius nos mystae sumus, ut ab illo benedictionem impetremus.

Sed quam inanis est haereseon omnium sensus! Nam et isti Cap. IX.
dominum suum abnegarunt, qui illos suo sanguine redemit, quique non a Maria, ut illi putant, initium traxit, sed apud patrem semper extitit, deus verbum, a patre sine ullo initio aut tempore genitum, ut universa scriptura declarat. Sic enim loquitur: *Faciamus homi-* Gen. 1, 26.
nem ad imaginem, et similitudinem nostram. Non Melchisedeco dixit; qui tametsi dei altissimi sacerdos aetate sua fuerit, nec ullum post se successorem habuerit, minime tamen e supremis est, neque e coelo descendit. Proinde scriptura non dixit, *Demisit Abrahamo* Gen. 14, 18.
panem et vinum, sed *Protulit*, tam ipsi quam iis qui cum eo erant, ut a regum profligatione venientem patriarcham exciperet. Huic igitur pro ea qua praeditus erat iustitia ac fide et religione benedixit. Quoniam in omnibus probatus nulla officii sui parte ab iustitia patriarcha deciderat. Quinetiam deum in illa expeditione opitulatorem

Cap. VIII. — 1. δεῖ *restituerunt Cornarius et Petavius. Libri habent* δι' ἡμᾶς. 2. *Libri habent* φησίν.

ἔσχε τὸν θεόν, κατὰ τῶν ἀληθῶς ἐπελθόντων τῇ τῶν Σοδομιτῶν χώρᾳ, καὶ ἀφελομένων καὶ τὸν ἀδελφιδοῦν αὐτοῦ τὸν ἅγιον Λώτ, ὃν καὶ ἀπέστρεψε μὲν μετὰ πάσης τῆς σκυλεύσεως καὶ λαφυραγωγίας. Καὶ πόθεν γὰρ οὐ δείξωμεν ὅτι ἦν ἀεὶ υἱὸς σὺν πατρί; Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ Μελχισεδὲκ ἐν ἀρχῇ ἦν. Καὶ πάλιν, Ἦλθεν οὖν κύριος πρὸς Ἀβραάμ, καὶ ἔβρεξε κύριος παρὰ κυρίου πῦρ καὶ θεῖον ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα. Καὶ ἅγιος ἀπόστολός φησιν, Εἷς θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Καὶ ἵνα μή τις εἴπῃ, Οὐκοῦν ποῦ ἐστι τὸ πνεῦμα, ἐπειδὴ περὶ ἑνὸς καὶ ἑνὸς διηγεῖται; οὐκ ἔδει τὸ πνεῦμα αὐτοσύστατον αὐτὸ γενέσθαι ἑαυτοῦ. Ἀεὶ γὰρ φυλάττεται ἡ θεία γραφὴ ὑπογραμμὸς ἡμῖν γίνεσθαι. Ἐφθέγγετο οὖν ἐν πνεύματι ἁγίῳ ὁ ἀπόστολος καὶ ἔλεγεν, Εἷς θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Ἦν δὲ σὺν πνεύματι ἁγίῳ λέγων τοῦτο· οὐ γὰρ ἵνα λείψῃ ἡ τριάς. Αὐτὸς δὲ ὁ κύριος σαφῶς λέγει ὅτι, Ἀπελθόντες βαπτίσατε πάντα τὰ ἔθνη εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος. Καὶ πάλιν ὁ ἀπόστο-
pag. 176. λος λέγει, Ἓν δέ ἐστιν τὸ πνεῦμα τὸ διαιροῦν ἑκάστῳ ὡς βούλεται πρὸς τὸ συμφέρον. Ἰδοὺ τοίνυν πατήρ, ἰδοὺ υἱός, ἰδοὺ πνεῦμα ἅγιον, καὶ οὐδαμοῦ Μελχισεδέκ. Οὔτε ἐν τοῖς χαρίσμασιν εἶπεν ὅτι δωρεῖται, οὔτε ἐν τοῖς ὑψώμασι. Καὶ μάτην παρὰ τούτοις ᾄδεται τὰ ψευδῆ καὶ ἐπινενοημένα τῶν προσκομμάτων, οὐκ ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ συρίγματος τοῦ δράκοντος, ὡς ἑκάστην ἠδυνήθη ἀπατῆσαί τε καὶ πλανῆσαι.

Καὶ περὶ τούτων δὲ ἱκανῶς διαλεχθέντες καταλείψωμεν, ὥσπερ μυογαλλίδιον λίθῳ πεπαικότες διὰ τῆς στερεᾶς πίστεως καὶ ἑδραιώματος, καὶ φυγόντες τὸ ἰοβόλον δηλητήριον. Τὸ γὰρ [1] μυογαλλίδιόν φασι πρὸς μὲν τὴν ὥραν μηδὲν ἀδικεῖν τὸν δακνόμενον, χρόνῳ δέ τινι τὸ σῶμα ἀφανίζειν, καὶ εἰς λώβησιν [2] κελεφίας ἕως ὅλων τῶν μελῶν ἄγειν τὸν ἐπιβουλευθέντα. Οὕτω καὶ αὕτη ἡ διάνοια τοῖς εὐθὺς περὶ τού-

Cap. IX. — 1. *De muris aranei veneno v. Schneid. ad Colum. de Re Rust. VI, 17, 1.*

2. *Non piget huc ea transcribere quae Cl. Salmasius sub nomine Francisci Franci in Confutatione Animadversorum Antonii Cercoetii adversus Petavii ad h. v. dictata disputavit p. 80:* „Fatetur se diu ignorasse quid esset λώβησις κελεφίας, tandem tamen a Graecis ipsis edoctum esse vulgari Graecorum idiotismo κελεφὸν appellari τὸν λεπρόν, et κελεφίαν λέπραν, qua in significatione vocis acquiescendum arbitratur. Narro tibi, Cercoeti, quod male ab illis Graecis didicisti, tibi nunc esse dediscendum. Apud Achmetis Onirocritica cap. CVII. titulus ita concipitur in manuscripto codice quem vidi: Περὶ λωβώσεως καὶ κελεφίας. Nam vulgo legitur: Περὶ λωβῶν καὶ κελυφῶν. At caput CX. est Περὶ λέπρας. Quo uno argumento satis revincitur aliud esse κελεφίαν, aliud λέπραν. Κελεφία est quum to-

adversus hostes habuit, qui in Sodomitarum agrum eruperant, indeque fratris filium sanctum Lot abduxerant, quem cum omni praeda ac spoliis incolumem reduxit. At illud quam copiose demonstrari
potest, filium cum patre perpetuo fuisse? *In principio*, inquit, *erat* Ioann. 1. 1.
verbum, et verbum erat apud deum, et deus erat verbum. Non dixit, *In principio erat Melchisedec.* Item: *Venit igitur dominus ad Abraham, et pluit dominus a domino ignem et sulphur super Sodoma et*
Gomorrha. Praeterea, *Unus deus*, ait apostolus, *ex quo omnia*, *et* 1. Cor. 8. 6.
unus dominus Iesus Christus, per quem omnia. Ac ne quis obiiceret, Ubi est igitur spiritus sanctus, cum unius atque unius duntaxat mentionem faciat? Sed spiritum sanctum suimet ipsius commendatorem ac praedicatorem esse minime congruebat. Illud enim scriptura sacra perpetuo servat, ut se nobis exemplaris instar proponat. Quocirca haec in spiritu sancto loquebatur apostolus: *Unus deus ex quo omnia, et unus dominus Iesus Christus, per quem omnia.* Atqui cum spiritu sancto ista dicebat, neque mancam esse triadem volebat.
Ad haec dominus ipse perspicue dicit: *Euntes baptizate omnes gentes* Matth. 28, 19.
in nomine patris et filii et spiritus sancti. Apostolus quoque: *Unus* 1. Cor. 12, 11.
vero est spiritus, inquit, *dividens unicuique prout vult, ad eius utilitatem.* En igitur pater, en filius, en spiritus sanctus. Nusquam Melchisedec. Neque cum de coelestibus donis mentio fit, impertiri haec ab illo dixit, neque cum de sublimibus disseruit. Proindeque frustra eiusmodi ab illis mendacia ad animorum offensionem conficta praedicantur. Quae quidem non ex veritate, sed draconis sibilo profecta sunt, pro eo ac quamlibet sectam decipere atque in errorem abducere potuit.

Cum autem abunde iam de illis disputatum sit, missos demum faciamus, quos muris aranei instar solida ac stabili fide velut lapide percussimus, ac letiferum virus evasimus. Hanc enim muris aranei naturam esse ferunt, ut e vestigio quidem nullam ei qui morsus est perniciem inferat, verum paulatim corpus extinguat, ac membra eius omnia labe illa quam *κελεφίαν* vocant inficiat. Sic haeresis illius dogma primo statim auditu levissimi esse momenti videtur, sed ubi

tum corpus in bullas sive pustulas surgit sanguinolentas et saniosas, in modum siliquae folliculorum extumidas. Φλυκτίδας vocat Aëtius in eodem morbo describendo. Κελεφίαν vocarunt recentiores quasi κελυφίαν. Nam κέλυφος est folliculus, pro quo κέλεφος infima dicit Graecia. Λόβωσιν etiam dixerunt, ἀπὸ τῶν λοβῶν, a folliculis. Λόβωσις autem scribendum, non λώβωσις aut λώβησις. Nam aliud λωβᾶσθαι, aliud λοβοῦσθαι. Hinc σὰρξ λοβουμένη Pisidae quae hoc πάθει infecta est: Καὶ σὰρξ ἐχιδνῶν ἀντιφάρμακος δόσις, Καὶ σφίγμα σαρκὸς γίνεται λοβουμένης. Τὸν ῥοῦν γὰρ ἱστᾷ, καὶ τὸν ἰχῶρα ξέει, Καὶ σωματουργεῖ τὰς ῥεούσας εἰκόνας, Μορφοῦσα τὰ πρόσωπα τῆς ἀμορφίας. Hic verbis τὴν κελεφίαν, sive λόβωσιν, plane expressit. Sed de his alibi plura.“ — *V. infra haer. 66, 9. et quae ibi adnotata.*

των ἀκούσασι φαίνεται ὡς οὐδὲν, προςεντριβομένη δὲ ἡ τῶν λόγων παρολκὴ ζήτημα ἐμποιεῖ, καὶ ὥςπερ ἀφανισμὸν τοῖς μὴ τυχοῦσι τοῦ βοηθήματος τῆς ἀντιδότου ταύτης. Οὐ τάχιον δὲ φαίνεται τὸ ζῶον. Ἐν νυκτὶ γάρ ἐστι πορευόμενον, καὶ οὕτω τὴν βλάβην ἐργάζεται, μάλιστα δὲ ἐν τῇ τῶν Αἰγυπτίων χώρᾳ· ὡς ἰστέον ἐστὶ τοῖς τὴν γνῶσιν τοῦ ζώου ἐπισταμένοις, ὅτι οὐ παρέργως, οὔτε σεσυκοφαντημένως τῆς τοῦ ζώου ὑποθέσεως πεποιήμεθα τὴν μνήμην. Τοῦτο γὰρ αὐτοῦ τὸ δικαίωμα ὑπάρχει. Ἑφεξῆς δὲ βαδιοῦμαι ἐπὶ τὰς ἄλλας, ὅπως τὸ ἐπάγγελμα ἐν θεῷ πληρῶσαι καταξιωθέντες τῷ θεῷ εὐχαριστήσωμεν.

ΚΑΤΑ ΒΑΡΔΗΣΙΑΝΙΣΤΩΝ,
τριακοστὴ ἕκτη, ἡ καὶ πεντηκοστὴ ἕκτη.

Κεφ. α'. Τούτοις καθεξῆς συνέπεται Βαρδησιάνης τις οὕτω καλούμενος.
Ὁ δὲ Βαρδησιάνης οὗτος, ἐξ οὗπερ ἡ αἵρεσις τῶν Βαρδησιανιστῶν γε-
γένηται, ἐκ Μεσοποταμίας μὲν τὸ γένος ἦν, τῶν κατὰ τὴν Ἐδεσσηνῶν
πόλιν κατοικούντων. Ὃς τὰ μὲν πρῶτα ἄριστός τις ἀνὴρ ἐτύγχανε,
λόγους δὲ οὐκ ὀλίγους συνεγράψατο, ὁπηνίκα ἐρρωμένην εἶχε τὴν διά-
νοιαν. Ἐκ γὰρ τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ὡρμᾶτο, λόγιός τις ὢν
pag. 477. ἐν ταῖς δυσὶ γλώσσαις, Ἑλληνικῇ τε διαλέκτῳ καὶ τῇ τῶν Σύρων φωνῇ.
Αὐγάρῳ δὲ τῷ τῶν Ἐδεσσηνῶν δυνάστῃ ἀνδρὶ ὁσιωτάτῳ [1] καὶ λογιω-
τάτῳ ἐξοικειούμενος τὰ πρῶτα, καὶ συμπράττων τε ἅμα καὶ τῆς αὐτοῦ
μετασχὼν παιδείας, διήρκεσε μὲν μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν ἄχρι τῶν
χρόνων [2] Ἀντωνίνου Καίσαρος, οὐ τοῦ Εὐσεβοῦς καλουμένου, ἀλλὰ
τοῦ [3] Οὐήρου, ὃς πολλὰ Ἀβειδὰν τὸν ἀστρονόμον κατὰ εἱμαρμένης
[4] ψέγων συνελογίσατο. Καὶ ἄλλα δὲ κατὰ τὴν εὐσεβῆ πίστιν ἐμφέρεται
αὐτοῦ [5] συγγράμματα. Ἀπολλωνίῳ δὲ τῷ τοῦ [6] Ἀντωνίνου ἑταίρῳ
[7] ἀντῆρε παραινούμενος ἀρνήσασθαι τὸ Χριστιανὸν ἑαυτὸν λέγειν. Ὁ
δὲ σχεδὸν ἐν τάξει ὁμολογίας κατέστη, λόγους τε συνετοὺς ἀπεκρίνατο,
ὑπὲρ εὐσεβείας ἀνδρείως ἀπολογούμενος, θάνατον μὴ δεδιέναι φήσας,
ὃν ἀνάγκη ἔσεσθαι, κἄν τε τῷ βασιλεῖ μὴ ἀντείποι. Καὶ οὕτως ὁ ἀνὴρ
τὰ πάντα μεγάλως ἦν κεκοσμημένος, ἕως ὅτε τῷ ἀστοχήματι τῆς ἑαυτοῦ
αἱρέσεως περιέπεσε, δίκην νηὸς γεγονὼς καλλίστης, φόρτον δὲ ἀσυνεί-
καστον ἐμβαλλομένης, καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ λιμένος λακισθείσης
καὶ ἀπολεσάσης τε τὴν πᾶσαν πραγματείαν, καὶ ἑτέροις τοῖς ἐπιβάταις
θάνατον ἐμποιησάσης.

Cap. I. — 1. *Verba* καὶ λογιωτάτῳ *adieci ex cod. Veneto.*

2. Ἀντωνίνου *cod. Ven.* Ἀντωνίου *habent reliqui libri.* — *Grabe Spicil. SS. PP. I, p. 317. Antoninum Eliogabalum, cognomine* Varium *significari est suspicatus.*

3. βήρου. ὃς πολλὰ αὐειδὰν *cod. Ven.*

4. *Scripsi* ψέγων *pro* λέγων, *quae verba non semel in vetustis membranis confusa deprehendi. Petavius, Cornarium secutus qui vertit* „Et multa in Abidan astronomum contra fatum disserens“ *cett., huic loco mederi sibi visus est scribendo* πολλὰ πρὸς Ἀβειδὰν — λέγων. — *Ceterum de Bardesanis contra fatum libro cf. Euseb. Praep. Evang. VI, 8.*

5. συντάγματα *cod. Ven.*

6. Ἀντωνίνου *cod. Ven. Vulgo* Ἀντωνίου.

7. *Ita cod. Venet. Vulgo* ἀντήρει. — *De Apollonio hoc cf. Casaub. ad Iul. Capitolin. p. 53.*

paulatim progressi illorum sermones irrepserint, quaestiones primum ac dubitationes, deinde exitium afferunt iis qui hoc praesidio ac velut antidoto minime sunt instructi. Ceterum non temere se animal illud ostendit, sed nocte grassatur, et illam quam dixi perniciem consciscit, atque in Aegypto potissimum: ut qui naturam eius noverint, non dubitent haud abs re, neque per calumniam huius a nobis mentionem esse factam, cum istiusmodi sit natura praeditum. Deinceps vero ad reliquas progredior, ut, posteaquam id quod suscepimus divina ope perfecerimus, eidem gratiam vicissim habeamus.

CONTRA BARDESIANISTAS,
haeresis XXXVI., sive LVI.

Proxime ab illis Bardesianes quidam numerandus est, a quo Cap. I.
Bardesianistarum haeresis initium accepit. Hic e Mesopotamia oriundus, ex urbe Edessa, principio longe optimus vir fuit, ac libros quamplurimos conscripsit, cum adhuc sana atque integra mente esset. Quippe in ecclesia catholica versabatur, utriusque linguae, Graecae videlicet, ac Syriacae peritus. Cumque Abgaro Edessenorum regulo viro sanctissimo familiaritate coniunctus esset, ac cum eo concorditer se in omnibus gereret, et eiusdem disciplinae esset particeps, post eius obitum ad Antonii Caesaris usque tempora perseveravit, non Pii, sed Veri. Idem adversus Abidam astrologum contra fatum pluribus disputavit. Nec alia pauca illius monumenta feruntur rectae fidei consentanea. Quinetiam Apollonio Antonini familiari, ut se Christianum negaret, suadenti acquiescere noluit, ac propemodum inter fidei confessores relatus est. Etenim pietatis patrocinio fortissime suscepto sapienter inprimis respondit, negavitque mortem se timere, cuius, etsi imperatori non resisteret, sibi nihilominus necessitas immineret. Ita vir ille praeclarissimis ornamentis praeditus hactenus fuit, donec infelici fato suum illum in errorem incidit; similiter atque egregia navis, quae infinitis onusta mercibus ad portum illisa non modo iacturam rerum omnium facit, sed et vectoribus exitium affert.

Κεφ. β'. Προςφθείρεται γὰρ οὗτος [1] Οὐαλεντίνοις, καὶ ἐκ τῆς αὐτῶν μοχθηρίας ἀνιμᾶται τὸ δηλητήριον τούτων, καὶ ζιζανιῶδες. Πολλάς τε καὶ ἄλλας καὶ αὐτὸς ἀρχὰς καὶ [2] προβολὰς διηγήσατο, καὶ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν ἀρνησάμενος ἐδογμάτισε ταύτην τὴν αἵρεσιν. Χρῆται δὲ νόμῳ καὶ προφήταις, παλαιᾷ τε καὶ καινῇ διαθήκῃ, καὶ ἀποκρύφοις τισὶν ὡςαύτως. Ἀνατραπήσεται δὲ καὶ αὐτὸς μετὰ πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ τε καὶ τῶν μετ' αὐτὸν, ἀπαλλοτριώσας ἑαυτὸν τῆς ἀληθείας, καὶ ὡς ἀπὸ λαμπάδος πυρὸς φωτεινῆς εἰς ἀσβόλην μεταβεβλημένος. Περὶ μὲν γὰρ νεκρῶν ἀναστάσεως ἤδη ἡμῖν ἐν πολλαῖς αἱρέσεσιν εἴρηται· οὐ λυπήσει δὲ καὶ αὖθις ἐν τῇ πρὸς τοῦτον ἀνατροπῇ χρήσασθαι ὀλίγοις λόγοις. Εἰ μὲν γὰρ τὴν παλαιὰν διαθήκην δέχῃ, ὦ οὗτος, καὶ τὴν καινὴν ὡςαύτως, πόθεν οὐκ ἐλεγχθήσῃ παραφθείρων τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν, καὶ ἑαυτὸν ἀποξενῶν τῆς τοῦ κυρίου ἐν ἀληθείᾳ ζωῆς; Ὅτι μὲν γὰρ αὐτὸς ὁ κύριος πρῶτος, ἵνα γένηται ἡμῖν ἀῤῥαβὼν τῆς ἀναστάσεως καὶ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀνέστη. Καὶ οὐχ ἁπλῶς ἐν δοκήσει πέπονθεν.
Pag. 478. Ἐτάφη γὰρ, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ βεβαστάχασι. Καὶ μαρτυρεῖ μὲν Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, μαρτυροῦσι καὶ αἱ φέρουσαι μῦρα εἰς τὸ μνῆμα, καὶ ἡ τῶν ἑκατὸν λιτρῶν ἀλόης ὁλκὴ, ὅτι οὐκ ἦν δόκησις, οὐδὲ φαντασία, μαρτυροῦσι δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι ταῖς γυναιξὶ πεφηνότες ὅτι, Ἀνέστη, οὐκ ἔστιν ὧδε· τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; καὶ οὐκ εἶπον ὅτι, Οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ, Ἀνέστη, ὁ πεπονθὼς ἐν σαρκὶ, ζῶν δὲ ἀεὶ ἐν πνεύματι, καὶ ἀπαθὴς ὢν ἐν τῇ ἰδίᾳ θεότητι, ὁ ἄνωθεν ἀεὶ ἐκ πατρὸς γεγεννημένος ὑπάρχων, ὁ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν εὐδοκήσας ἀπὸ Μαρίας τῆς παρθένου γενέσθαι ἄνθρωπος, ὡς μαρτυρεῖ Παῦλος ὁ ἁγιώτατος λέγων, Γενόμενος ἐκ γυναικὸς, γενόμενος ὑπὸ νόμον. Ἆρά γε οὔπω ἤκουσας τοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος ὅτι, Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν; ἢ οὐκ ἔπεισέ σε Ἡσαΐας ὁ προφήτης λέγων, Καὶ ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις; αὐτὸς δὲ ὁ κύριος λέγων ὅτι, Ἐγερθήσονται οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς κόλασιν; ἢ οὐ μέμνησαι τοῦ Ἄβελ μετὰ θάνατον τῆς πρὸς θεὸν ὁμιλίας, ὡς οὐ τὴν ψυχὴν λέγει ἐντυγχάνειν καὶ βοᾶν πρὸς τὸν θεὸν, ἀλλὰ τὸ αἷμα; Αἷμα δὲ οὐ ψυχὴ ὑπάρχει, ἀλλ' ἐν τῷ αἵματι ἡ ψυχή ἐστι. Σῶμα γάρ ἐστι τὸ αἷμα ὁρατὸν, ἡ δὲ ψυχὴ ἀόρατός τις ὑπάρχουσα ἐν τῷ αἵματι ἔχει τὸν χῶρον. Καὶ πανταχόθεν ἐλήλεγκταί σου, ὦ Βαρδησιάνη, ἡ κακοπιστία, ἀνατρεπομένη ἐξ αὐτῆς τῆς ἀληθείας.

Κεφ. γ'. Περὶ δὲ πολλῶν ἀρχῶν ἐπειδήπερ πολλάκις κατὰ τῶν οὕτως λε-

Cap. II. — 1. Repone Οὐαλεντινιανοῖς.

Cap. II. Nam cum ad Valentinos miserrime sese applicasset, ex eorum improbitate pestiferum illud virus ac lolium contraxit. Multa hic perinde et alia principia et productiones invexit. Mortuorum resurrectionem sustulit, itaque privatam haeresin condidit. Porro legis ac prophetarum libros, adeoque vetus ac novum testamentum, necnon apocryphos quosdam adhibet. Verum iste cum iis omnibus, qui eum antecesserunt aut postea secuti sunt, facile confutabitur, ut qui a veritate seipsum abalienaverit, ac velut ex ignea splendentique face in fuliginem conversus sit. Quod enim ad mortuorum excitationem attinet, licet de ea saepius in aliis haeresibus disputatum sit, non gravabor iterum paucis ad eum refellendum eadem de re disserere. Nam si vetus testamentum ac novum admittis, nonne et corrupisse veritatis viam, et a verissima domini vita abhorrere manifeste convinceris? Siquidem princeps ipse dominus, uti nobis resurrectionis arrhabo quidem esset ac primogenitus e mortuis, nostra
caussa mortuus est, ac resurrexit: neque specie tenus est passus, (Col. 1, 18.)
utpote qui sit sepultus, eiusque corpus nonnulli gestaverint, testis
est Iosephus Arimathaeensis, testes illae mulieres quae ad monu- (Matth. 27, 57. Matth. 28.)
mentum unguenta detulerunt, testes centum illae aloës librae, non eam inanem opinionem atque imaginem fuisse. Testes denique angeli, qui id mulieribus declararint. *Surrexit*, inquiunt, *non est hic.* (Marc. 16, 6.)
Quid quaeritis viventem cum mortuis? Neque vero dixit, *Non est mortuus*, sed *Surrexit*, qui in carne passus spiritu perpetuo vivit, ac secundum divinitatem suam perpessionis omnis est expers. Qui e supremis ortus et a patre genitus perpetuo existit. Idem tamen novissimis temporibus ex Maria virgine homo fieri voluit; ut Paulus testatur his verbis: *Factus ex muliere, factus sub lege.* Nunquamne (Gal. 4, 4.)
illam scripturae sententiam exaudisti: *Oportet corruptibile induere in-* (1. Cor. 15, 53.)
corruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem? An non tibi Isaias propheta persuasit, cum ita loquitur: *Et mortui resurgent, et* (Isai. 26, 19)
excitabuntur qui in monumentis sunt? Ad haec dominus ipse, *Resur-* (Matth. 25, 46.)
gent, inquit, *hi in vitam aeternam, et isti in supplicium?* Non illud denique Abelis post mortem cum deo colloquium recordaris, utque (Gen. 4, 10.)
non illius animam, sed sanguinem supplicare dicat, ac deum clamoribus interpellare? Sanguis porro nequaquam anima est, sed in sanguine anima potius inest. Quippe sanguis aspectabile corpus est, anima vero, cum visum omnem effugiat, in sanguine residet. Ita dogmatis tui, o Bardesiane, pravitas ipsius vi veritatis eversa penitus concidit.

De pluribus vero principiis, quoniam adversus alios, qui in eo- Cap. III.

2. Libri habent προςβολάς.

γόντων πολλὰ [1] εἶπον, ἐνταῦθα οὐ πολλὴν ποιοῦμαι τὴν περὶ τούτου
διαλογὴν, ἀλλ' ὡς ἐν ὑπομνήσει τοῦ ἁγίου ἀποστόλου φάσκοντος ὅτι,
Ἡμῖν εἷς θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἷς
κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Πῶς
οὖν πολυθεΐα ἔσται, καὶ πολλαὶ ἀρχαὶ, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χρι-
στὸς, δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ;
Ἆρα οὖν εἷς ἐστιν ὁ ποιητὴς, καὶ οὔτε πολλοὶ θεοὶ, οὔτε πολλοὶ Αἰῶ-
νες. Ἔφη γὰρ ὅτι, Εἴπερ εἰσὶ πολλοὶ θεοὶ λεγόμενοι, τὸ δὲ Λεγό-
μενοι ὡς οὐχ ὑπαρχόντων ἀπεφήνατο, διὰ δὲ τοὺς τῶν Ἑλλήνων λεγο-
pag. 479. μένους οὓς ἐθεοποίησαν, ἥλιον καὶ σελήνην, ἄστρα τε καὶ τὰ τούτοις
ὅμοια, ἀποφηνάμενος ἀπέκλεισε πάντων τῶν πεπλανημένων τὴν διά-
νοιαν.

Τῆς δὲ ὑγιοῦς πίστεως πανταχόθεν σωζομένης ἑδραίωμα οὔσης
καὶ σωτηρίας τῶν πιστῶν, ῥᾳδίως ἡ πασῶν τῶν αἱρέσεων ἐπινενοημένη
κενολογία προσανετράπη· ὡς καὶ οὗτος ἀνατραπεὶς, καὶ ἐλεεινὸν ἑαυ-
τὸν καταστήσας, καὶ ἑαυτὸν ἀποξενώσας τῆς ζωῆς. Φησὶ γὰρ ὁ προ-
φήτης πρὸς τὴν ἁγίαν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν ὅτι, Θήσομαι ἄνθρακα τὸν
λίθον σου, καὶ τοὺς θεμελίους σου σάπφειρον, καὶ τὰ τείχη σου λί-
θους ἐκλεκτοὺς, καὶ τὰς ἐπάλξεις σου ἴασπιν. Εἶτα ὕστερόν φησι,
Πᾶσα φωνὴ ἢ ἐπαναστήσεται ἐπὶ σὲ, πάντας αὐτοὺς ἡττήσεις, ἐπὶ δὲ
σὲ οὐ κατευοδωθήσεται. Οὐδὲν γὰρ κατισχύσει πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας
πίστιν, ἐπειδήπερ ἐπὶ τὴν πέτραν ᾠκοδόμηται, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ
κατισχύσουσιν αὐτῆς, ὡς ἐπηγγείλατο αὐτῇ ὁ ἅγιος θεὸς λόγος, ὁ βα-
σιλεὺς αὐτῆς καὶ νυμφίος, καὶ κύριος αὐτῆς καὶ δεσπότης, ᾧ ἡ δόξα,
τιμὴ, κράτος, πατρὶ ἐν υἱῷ, σὺν ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων, ἀμήν. Ταύτης δὲ καὶ αὐτῆς καταπατηθείσης τῆς αἱρέσεως
(ὡς ἀπὸ τομῆς ὄφεως οὖσα κεφαλὴ, καὶ ἔτι σκαρίζουσα, τῷ ξύλῳ τῆς
ζωῆς [2] πιασθεῖσα) αὐτοὶ θεῷ εὐχαριστοῦντες ἐπὶ τὰς ἄλλας πάλιν δια-
σκοποῦντες ἴωμεν, ὦ ἀγαπητοί.

ΚΑΤΑ ΝΟΗΤΙΑΝΩΝ,
τριακοστὴ ἑβδόμη, ἡ καὶ πεντηκοστὴ ἑβδόμη.

Κεφ. α'. Ἕτερος πάλιν μετὰ τοῦτον Νοητὸς ὀνόματι ἀνέστη, οὐ πρὸ ἐτῶν
πλειόνων, ἀλλ' ὡς πρὸ χρόνου τῶν τούτων ἑκατὸν τριάκοντα, πλείω
ἢ ἐλάσσω, Ἀσιανὸς, τῆς Ἐφέσου πόλεως ὑπάρχων, ὃς ἀλλοτρίῳ πνεύ-
ματι φερόμενος ἠθέλησεν ἀφ' ἑαυτοῦ ἃ μήτε προφῆται, μήτε ἀπόστο-
λοι, μήτε ἐξ ὑπαρχῆς κατέσχεν ἡ ἐκκλησία, μήτε ἐνενοήθη, λέγειν τε

Cap. III. — 1. Vulgo εἰπόντες. 2. Ed. Petav. πιεσθεῖσα.

dem errore versantur, iampridem multa diximus, longam hoc loco
disputationem non instituam. Sed illud ex apostolo duntaxat in me-
moriam revocabo: *Nobis unus est deus pater, ex quo omnia, et nos* 1. Cor. 8, 6.
in ipsum, et unus dominus Iesus Christus, propter quem omnia, et per
quem omnia, et nos per ipsum. Quomodo igitur deorum illa multi-
tudo principiorumque constabit? *Et unus*, inquit, *dominus Iesus*
Christus, propter quem omnia, et per quem omnia, et nos per ipsum.
Quamobrem unus est tantummodo conditor, neque plures dii sunt,
Aeonesve plures. Sic enim dixit: *Si sunt multi qui dicuntur dii.* 1. Cor. 8, 5.
Quam particulam, *Qui dicuntur*, adiecit ideo, ut non esse revera
significaret. Sed cum propter eos qui ab ethnicis esse dicuntur,
quosque illi deos constituunt, puta solem, lunam, sidera, reliqua-
que id genus istud protulerit, nullum aberrantium hominum opinioni
locum reliquit.

Ceterum cum sincera fides undique sarta tecta custodiatur, in
eaque fidelium salus ac firmamentum sit positum, facile universarum
haereseon conficta mendacia dissolvuntur. Quemadmodum et haere-
ticus iste disiectus est, qui se miserrimum in statum redegit, et a
vita penitus alienavit. Etenim propheta ita sanctam dei ecclesiam
alloquitur: *Ponam carbunculum lapidem tuum, et fundamenta tua sap-* Isai. 54, 11.
phirum, et muros tuos lapides electos, et propugnacula tua iaspidem.
Deinde subiicit, *Omnis vox, quae adversus te consurget, omnes illos* vers. 17.
vinces; contra te vero non prosperabitur. Nihil enim est quod ve-
ram fidem expugnare possit, quia *super petram aedificata est, et por-* Matth. 16, 18.
tae inferi non praevalebunt adversus illam. Quod eidem deus ver-
bum, rex inquam ipsius ac sponsus ac dominus promisit: cui gloria,
honor, imperium, patri videlicet in filio, cum spiritu sancto, in
secula seculorum, Amen. Postremo cum haec a nobis proculcata
sit haeresis, ac velut avulsum a trunco serpentis caput adhuc pal-
pitans quodam quasi vitae fuste comminutum sit, superest ut actis
rite deo gratiis, ad reliquas contemplandas haereses transeamus.

CONTRA NOETIANOS,
haeresis XXXVII., sive LVII.

Post hunc alius quidam haereticus Noëtus nomine prodiit; ne- Cap. I.
que multis abhinc annis, sed ante hos fere centum ac triginta, in
Asia oriundus, urbe Epheso. Qui alieno spiritu afflatus ea dicere
ac docere ausus est quae nec prophetae nec apostoli nec ecclesia ab
initio tenuit, ac ne cogitavit quidem. Igitur velut quadam elatus

καὶ διδάσκειν. Οὗτος ἀφ' ἑαυτοῦ [1] ἐπάρμασι μανίας ἐπαρθεὶς ἐτόλμησε λέγειν τὸν πατέρα πεπονθέναι. Ἔτι δὲ μείζονί τινι τύφῳ καὶ παραφροσύνῃ ἐνεχθεὶς ἑαυτὸν ἔλεγε Μωϋσέα, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ
pag. 480. Ἀαρών. Ἀλλὰ μεταξὺ τούτων ἀπὸ τῆς περὶ αὐτὸν ἐνηχήσεως οἱ μακάριοι πρεσβύτεροι τῆς ἐκκλησίας προςκαλεσάμενοι αὐτὸν ἐξήταζον περὶ τούτων ἁπάντων, καὶ εἰ ταύτην τὴν βλασφημίαν περὶ πατρὸς προηγάγετο. Ὁ δὲ τὰ πρῶτα μὲν ἠρνεῖτο ἐπὶ τοῦ πρεσβυτερίου ἀγόμενος, διὰ τὸ μηδένα πρὸ αὐτοῦ ἐξεμέσαι ταυτηνὶ τὴν δεινὴν καὶ ὀλετήριον πικρίαν, ὕστερον δὲ ἀφ' ἧς εἶχε λύσσης εἴς τινας ἄλλους ἐμβαλὼν, ὡς εἰπεῖν, καὶ σὺν αὐτῷ ὥςπερ δέκα ἄνδρας ἐπαγόμενος, εἰς τύφον μείζονα καὶ θράσος ἐπαρθεὶς, τολμηρὸς γεγονὼς, παρρησίᾳ λοιπὸν τὴν αἵρεσιν ἐδογμάτιζε. Πάλιν δ' αὖ οἱ αὐτοὶ πρεσβύτεροι προςκαλεσάμενοι αὐτόν τε καὶ τοὺς προςφθαρέντας αὐτῷ ἀνθρώπους περὶ τῶν αὐτῶν πάλιν ἠρώτων. Ὁ δὲ ἅμα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ πεπλανημένοις ὑποτρίψας τὸ μέτωπον, λοιπὸν παρρησίᾳ ἀντέλεγε, φάσκων, Τί γὰρ κακὸν πεποίηκα; Ἕνα θεὸν δοξάζω, ἕνα ἐπίσταμαι, καὶ οὐκ ἄλλον πλὴν αὐτοῦ, γεννηθέντα, πεπονθότα, ἀποθανόντα. Ὡς οὖν ἐν τούτοις ἔμενεν, ἐξέωσαν αὐτὸν τῆς ἐκκλησίας, ἅμα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ δόγμα μεμαθητευμένοις. Τελευτᾷ δὲ ὁ αὐτὸς ἔναγχος ἅμα τῷ ἰδίῳ ἀδελφῷ, οὐχ ὡς ὁ Μωϋσῆς ἐν δόξῃ, οὐδὲ ὁ αὐτοῦ ἀδελφὸς ὁ Ἀαρὼν ἐτάφη ἐν τιμῇ. Ἐρρίφησαν γὰρ ὡς παραβάται, καὶ οὐδεὶς αὐτοὺς τῶν θεοσεβῶν περιέστειλε. Μετὰ τοῦτο οἱ ὑπ' αὐτοῦ τὸν νοῦν φθαρέντες ἐκράτυναν τουτὶ τὸ δόγμα, τούτοις τοῖς ῥητοῖς ὑπαχθέντες οἷς καὶ ὁ αὐτῶν διδάσκαλος ἐξ ἀρχῆς. Ὅτε γὰρ ἐρωτώμενος ἀπὸ τοῦ πρεσβυτερίου ἔφη ἕνα θεὸν δοξάζειν, ἤκουε παρ' αὐτῶν φιλαλήθως ὅτι, Ἕνα θεὸν δοξάζομεν καὶ αὐτοὶ, ἀλλ' ὡς οἴδαμεν δικαίως δοξάζειν· καὶ ἕνα Χριστὸν ἔχομεν, ἀλλ' ὡς οἴδαμεν ἕνα Χριστὸν υἱὸν θεοῦ, παθόντα καθὼς ἔπαθεν, ἀποθανόντα καθὼς ἀπέθανεν, ἀναστάντα, ἀνελθόντα εἰς τὸν οὐρανὸν, ὄντα ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Ταῦτα λέγομεν μεμαθηκότες ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν, ἃ καὶ ἐπιστάμεθα.

Κεφ β'. Ἐκ τούτου οἱ Νοητιανοὶ ἀπόσπασμα ὄντες αὐτοῦ, καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ, τουτὶ τὸ δόγμα δοξάζουσιν, ἐκ τῶν ῥητῶν τούτων πειρώμενοι συνιστᾶν τὴν κατ' αὐτοὺς ἐμμανῆ διδασκαλίαν [1] ἀφ' ὧν εἶπεν ὁ θεὸς
pag. 481. πρὸς Μωϋσῆν, Ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς τῶν πατέρων ὑμῶν· ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα· οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἔλεγον οὖν, Ἡμεῖς τοίνυν αὐτὸν οἴδαμεν μόνον. Εἰ τοίνυν ἐλθὼν Χριστὸς ἐγεννήθη, αὐτός ἐστι πατὴρ, αὐτὸς υἱὸς, ἄρα αὐτός ἐστι θεὸς ὁ ἀεὶ καὶ νῦν ἐλθὼν, ὡς λέγει ἡ γραφὴ, Οὗτος ὁ θεός σου, οὐ λογι-

Cap. I. — 1. *Ita cod. Rhedig. Editi libri* ἐπ' ἅρμασι.

insania passum esse patrem non dubitavit asserere. Sed et maiori quadam arrogantia ac vecordia elatus sese Moysem, fratrem vero suum Aaronem esse dixit. Inter haec beatae memoriae presbyteri eius rei fama permoti hominem advocant, deque his omnibus interrogant, utrumnam tam contumeliosum in patrem dogma proposuisset. At ille coram presbyterorum consessu productus inficiari primo, quod ante ipsum nemo atrox illud atque exitiale virus evomuisset. Postea vero, cum rabiem suam nonnullis, ut ita dicam, aspersisset, ac decem fere homines sibi adiunxisset, maiorem in superbiam atque insolentiam elatus atque audacior factus palam haeresin suam disseminavit. Proinde rursum idem illi presbyteri tam ipsum quam qui se ad eum infeliciter aggregarent arcessunt, atque iisdem de rebus sciscitantur. Ille cum grege suo frontem perfricans audacter contradicere coepit. Ac quid, inquit, mali feci? Unum deum veneror, unum novi, nec praeter ipsum alterum natum, passum, mortuum. Ad quam opinionem cum constanter adhaeresceret, eum pariter atque eius discipulos ab ecclesia pellunt. Moritur deinde paulo post cum fratre suo; neque tamen aut ille pari ac Moyses olim, aut eius frater, eadem qua Aaron honorificentia sepulti sunt; tanquam enim desertores abiecti sunt, nec ab ullo catholicorum sepulturae mandati. Post haec qui corruptam ab eo doctrinam hauserant istud ipsum dogma corroborarunt, iisdem quibus ipsorum magister initio verbis adducti. Nam cum presbyterorum concilio percontanti dixisset unum se deum colere, vere hoc ab illis responsum audiit: Et nos unum quoque deum colimus, sed quemadmodum legitime illum colere novimus. Itidemque Christum habemus unum, sed quemadmodum novimus, unum Christum dei filium, passum, quomodo passus est, mortuum, quomodo mortuus est. Qui et resurrexit, et in coelum ascendit, et ad patris dexteram manet, et venturus est iudicare vivos et mortuos. Haec nos ac scripturis sacris accepta profitemur, quae et novimus.

Hinc Noëtiani velut ab eo avulsi ac propagati atque universi eius asseclae idem dogma profitentur, ac fanaticam illam doctrinam eiusmodi verbis affirmare conantur quibus Moysem deus affatus est: *Ego sum deus patrum vestrorum. Ego primus, et ego posterior. Non erunt tibi dii alteri etc.* Ex quibus ita colligebant: Nos ipsum novimus solum. Quare si veniens Christus natus est, idem ipse pater est et filius, idem denique deus est qui et semper fuit et in praesentia venit, ut scriptura declarat: *Hic est deus tuus. Non reputa-* Baruch. 3, 35—37.

Cap. II. — 1. *Correxi* ἀφ' ὧν, *quod postulat sententia. Libri habent* ἀφ' ἧς.

σθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ αὐτοῦ· μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. Ὁρᾷς, [2] φασὶ, πάλιν πῶς ἡ θεία γραφὴ ἡμᾶς συνετίζει, τοῦ μὴ ἄλλον καὶ ἄλλον θεὸν ἡγεῖσθαι, φάσκουσα ὅτι αὐτὸς θεός ἐστι μόνος ἐλθὼν, καὶ αὐτὸς πάλιν ὕστερον ὀφθείς; Πάλιν δὲ ἄλλῳ ῥητῷ κέχρηνται τούτῳ, ὡς λέγει, *Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος καὶ ἐμπόρια Αἰθιόπων, καὶ οἱ Σαβαεὶμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ σοὶ δοῦλοι ἔσονται, καὶ πορεύσονται ὀπίσω σου δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ ἐν σοὶ προςκυνήσουσι, καὶ ἐν σοὶ προςεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι θεὸς πλὴν σοῦ· σὺ γὰρ εἶ θεὸς, καὶ οὐκ ᾔδειμεν, ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ σωτήρ.* Ὁρᾷς, φησὶ, πῶς αἱ θεῖαι γραφαὶ ἕνα θεὸν σημαίνουσι καὶ καταγγέλλουσιν αὐτὸν ἐμφανῆ; καὶ ὁμολογουμένως εἷς ἐστιν ὁ αὐτὸς, ἀεὶ ὤν. Καὶ τούτου ἕνεκα οὐ πολλοὺς θεοὺς λέγομεν, ἀλλ' ἕνα θεὸν τὸν αὐτὸν ἀπαθῆ, αὐτὸν πατέρα τοῦ υἱοῦ, αὐτὸν υἱὸν, καὶ πεπονθότα, ἵνα σώσῃ ἡμᾶς ἐν τῷ ἰδίῳ πάθει, καὶ οὐ δυνάμεθα ἄλλον λέγειν· δῆθεν ἀπὸ τοῦ ἐπιστάτου αὐτῶν μεμαθηκότες ταύτην τὴν ὁμολογίαν καὶ τὴν πονηρὰν ταύτην ὑπόνοιαν καὶ λυμαντικὴν μανίαν Εἶτα ἄλλα ῥητά φασιν εἰς σύστασιν ἑαυτῶν, ὡς ὁ αὐτῶν διδάσκαλος ἔλεγεν, ὅτι καὶ ὁ ἀπόστολος τούτοις μαρτυρεῖ τοῖς λόγοις. *Ὧν οἱ πατέρες, ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.* Βούλονται δὲ διηγεῖσθαι μονοκώλως τοῦτον τὸν τρόπον, ὡς Θεόδοτος. Ἐκεῖνος μὲν φύσει ἀκροτάτως ἄνθρωπον ψιλὸν διηγησάμενος, οὗτος δὲ πάλιν ἄλλην ἀκρότητα μονοτύπως τὸν αὐτὸν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα ἐν σαρκὶ πεπονθότα καὶ γεννηθέντα ἡγησάμενος. Οὔτε οὖν ἐκεῖνοι οἱ ἀπὸ Θεοδότου τι ἐν ἀληθείᾳ ἔφασαν, οὔτε οὗτος ὁ Νοητὸς καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ, ἀνόητος δὲ
pag. 482. μᾶλλον τῇ δυνάμει, καθάπερ αἱ θεῖαι γραφαὶ ἀμφοτέρους καὶ πάντας τοὺς πεπλανημένους διελέγχουσι.

Κεφ. γ'. Πάντη δὲ τῷ τὸν νοῦν εἰς θεὸν κεκτημένῳ, καὶ ἐν θείᾳ γραφῇ καὶ ἐν πνεύματι ἁγίῳ κατηυγασμένῳ εὐθυέλεγκτος ὁ αὐτῶν λόγος, καὶ πάσης ἀνοίας ἔμπλεως φαίνεται. Τόλμης γὰρ τὸ ἔργον, καὶ τυφλώσεως ἡ διάνοια, φάσκουσα τὸν αὐτὸν πατέρα ὄντα καὶ τὸν αὐτὸν υἱὸν, καὶ τὸν αὐτὸν πεπονθότα· ὡς καὶ ἀπὸ ὀρθοῦ λογισμοῦ κριθήσονται οἱ τὰ τοιαῦτα φάσκοντες. Πῶς γὰρ εἴη πατὴρ ὁ αὐτὸς καὶ υἱὸς ὑπάρχων; Εἰ γὰρ υἱὸς ὑπάρχει, πάντως τοῦ τινος υἱὸς εἴη ἀφ' οὗ γεγέννηται· εἰ δὲ πατήρ ἐστιν, ἑαυτὸν γεννᾶν ἀδύνατον. Πάλιν γὰρ τὸ

2. *Libri habent* φησί.

bitur alius ad ipsum. Invenit omnem viam scientiae, et dedit illam Iacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post haec in terra visus est, et cum hominibus conversatus est. Ex his, inquiunt, animadvertere potes quemadmodum scriptura nos sapienter informet, ne alium atque alium deum arbitremur, cum illum deum esse solum asserit qui venerit quique postea sit visus. Alia praeterea ex sacris literis auctoritate contendunt. *Laboravit*, inquit, *Aegyptus et negotiatio Ae-* Isai. 45, 14.
thiopum, et Sabain viri sublimes ad te transibunt, et servi tui erunt. Et ambulabunt post te vincti manicis, et in te adorabunt, et in te deprecabuntur. Quoniam in te deus est, et non est deus praeter te. Tu enim es deus, et nesciebamus, deus Israel salvator. Vides, opinor, inquiunt, in scripturis unum indicari deum ac manifeste praedicari. Adeoque in confesso est unum illum esse ac semper existere. Ob idque non plures deos affirmamus, sed unum duntaxat deum, qui et pati nihil possit et idem filii pater sit ac filius, qui ideo passus sit, ut nos sua perpessione servaret, nec alium ab eo pronuntiare possumus. Quam quidem fidei professionem ac depravatam opinionem, vel pestiferam potius insaniam, a magistro didicerunt. Quinetiam alia scripturae verba ad errorem stabiliendum adferunt, quibus et eorumdem praeceptor utebatur. Nimirum his verbis apostolum suae opinioni suffragari: *Quorum sunt patres, ex quibus Christus secun-* Rom. 9, 5.
dum carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula, Amen. Sic igitur simplex quiddam deo uniusque formae tribuunt, ac Theodotum imitantur. Nam ut iste ad unum extremum declinans, nudum hominem Christum esse disseruit, sic ille aliud ad extremum desciscens eumdem esse patrem, filium et spiritum sanctum, uniusque personae statuit, et hunc ipsum passum ac natum existimavit. Sed neque Theodoti sectatores veri aliquid elocuti sunt, neque Noëtus aut Noëti discipuli, qui Anoëtus, hoc est insipiens, quod ad vim ingenii ac facultatem pertinent, potius est dicendus, cum utrosque ac ceteros omnes a veritate aberrantes sacrae literae redarguant.

Quocirca qui mentem in deo defixam habeat, quique sacrarum Cap. III.
literarum ac spiritus sancti splendore illuminatus fuerit, ei tota illorum doctrina cum facilis ad refellendum, tum amentia omni plena videatur. Est enim insignis cuiusdam hoc audaciae facinus, ac magnopere excaecatam mentem illam oportet esse quae eundem patrem esse dicat et eundem filium, atque eundem denique esse passum. Quae qui garriunt, satis eos recta ipsa ratio discernet. Etenim qui fieri potest ut idem pater sit ac filius? Nam si filius est, necesse est alicuius sit filius, a quo sit genitus. Sin pater est, se ipsum generare nihil potest. Neque enim id ipsum, quod filius di-

καλούμενον υἱὸς ἑαυτὸν οὐκ ἐγέννησεν, ἀλλὰ ἐκ πατρὸς γεγέννηται.
Καὶ ὦ τῆς τῶν ἀνθρώπων πολλῆς φρενοβλαβείας καὶ ἀκατορθώτου
λογισμοῦ. Ἔστι γὰρ τὸ εὔλογον οὐχ ὡς οὗτοι δοξάζουσιν, ἀλλ᾽ ὡς ἡ
ἀλήθεια διὰ τῆς θείας γραφῆς ἡμῖν ὑποδείκνυσιν. Εὐθὺς γὰρ φάσκει
ὁ κύριος, λέγων, Ἰδοὺ, συνήσει ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ὃν ᾑρέτισα,
ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου· θήσομαι τὸ πνεῦμά μου ἐπ᾽ αὐτῷ. Καὶ
ὁρᾷς πῶς μὲν φωνὴ πατρὸς δεικνύουσα φύσει υἱὸν, ἐφ᾽ ᾧ καὶ τὸ
πνεῦμα αὐτοῦ τίθησιν; Εἶτα δὲ αὐτὸς ὁ μονογενὴς φησι, Δόξασόν
με, πάτερ, ἐν ᾗ δόξῃ εἶχον παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι.
Ὁ δὲ λέγων, Πάτερ, δόξασόν με, οὐχ ἑαυτὸν πατέρα καλεῖ, πατέρα
δὲ τὸν αὐτοῦ γινώσκει. Πάλιν δὲ ἐν ἄλλῳ τόπῳ, Ἦλθε φωνὴ ἀπ᾽
οὐρανοῦ, ὅτι, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου, αὐτοῦ ἀκούετε. Καὶ οὐκ εἶ-
πεν, Ἐγώ εἰμι ὁ υἱός μου, ἐμοῦ ἀκούσατε, οὐδὲ πάλιν, Γέγονα υἱὸς,
ἀλλὰ, Οὗτος ὁ υἱός μου, αὐτοῦ ἀκούσατε. Καὶ τὸ εἰπεῖν, Ἐγὼ καὶ
ὁ πατήρ μου ἕν ἐσμεν, οὐκ εἶπεν ὅτι, Ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ μου εἷς εἰμι,
ἀλλὰ, Ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ μου ἕν ἐσμεν. Τὸ δὲ, Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ,
ὄντος τοῦ ἄρθρου τοῦ Ὁ καὶ τοῦ Καὶ ἀναμέσον, σημαίνει πατέρα φύ-
σει πατέρα, καὶ υἱὸν φύσει υἱόν.

Κεφ. δ'. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, Ἐὰν ἀπέλθω, ἐκεῖνος ἔρ-
χεται, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Πολὺ δὲ σαφέστατόν ἐστι τοῦτο τὸ,
Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ἐκεῖνος ἔρχεται. Οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ, Ἐγὼ
ἔρχομαι, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ Ἐγὼ καὶ Ἐκεῖνος ἐσήμανεν ἐνυπόστατον τὸν
υἱὸν, ἐνυπόστατον τὸ ἅγιον πνεῦμα. Καὶ πάλιν, Τὸ πνεῦμα τῆς ἀλη-
pag. 483. θείας τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται· ἵνα δείξῃ
ἐνυπόστατον τὸν πατέρα, ἐνυπόστατον τὸν υἱὸν, ἐνυπόστατον τὸ ἅγιον
πνεῦμα. Πάλιν δὲ ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου ἄνωθεν ὁ πατὴρ ἐλάλει, υἱὸς
δὲ ἐν Ἰορδάνῃ κατήρχετο, τὸ δὲ πνεῦμα μεσαίτατον ἐν εἴδει περιστερᾶς
ἐφαίνετο καὶ ἦλθεν ἐπ᾽ αὐτὸν, καιτοί γε τοῦ πνεύματος μὴ φορέσαντος
σάρκα, μὴ ἐνδυσαμένου σῶμα. Διὰ δὲ τὸ μὴ νομίζεσθαι συναλιφὴν
εἶναι πρὸς τὸν υἱὸν τὸ ἅγιον πνεῦμα, σχηματίζεται ἐν εἴδει περιστερᾶς,
διὰ τὸ ὀπτάνεσθαι φύσει ἐνυπόστατον τὸ πνεῦμα. Πόθεν δὲ ἀλλαχό-
θεν οὐκ ἔχομεν δεῖξαι κατὰ τούτων τῶν τὴν φρενοβλάβειαν ἑαυτοῖς
ἐγκισσησάντων; Εἰ μὲν γὰρ ἀληθεύει ἡ αὐτῶν διάνοια καὶ ὁ λόγος ὁ
ἕωλος καὶ μὴ ἔχων σύστασιν, μήτε δύναμιν, μήτε συνέσεως λογισμὸν
ἢ ἔμφασιν, ἄρα οὖν ἐκβλητέαι εἰσὶν αἱ γραφαὶ, αἱ γραφαὶ αἱ πάντη
μὲν πατέρα πατέρα γινώσκουσαι, καὶ υἱὸν υἱὸν, καὶ ἅγιον πνεῦμα
ἅγιον πνεῦμα.

Ἀλλὰ τί φάσκεις, ὦ οὗτος; Μὴ πολυθεΐαν ἡγήσοιντο οἱ τὸ σέ-
βας ἀληθινῶς τῇ τριάδι προσφέροντες, οἵτινές εἰσιν υἱοὶ τῆς ἀληθείας

citur, se ipsum genuit, sed est a patre genitus. O incredibilem ho-
minum amentiam et absurdum abhorrensque iudicium! Est enim
profecto rationi consentaneum, non quod opinantur isti, sed quod
per sacras literas veritas ipsa demonstrat. Sic enim dominus loqui-
tur: *Ecce intelliget filius meus dilectus, quem elegi, quem dilexit* Isai. 42, 1.
anima mea: ponam spiritum meum in ipso. Ubi vox illa, *Patris,* eum
qui proprie sit filius manifeste declarat, in quo etiam spiritum suum
collocat. Deinde unigenitus ipse filius, *Glorifica me, pater,* inquit, Ioann 17, 5.
ea gloria quam habuit apud te priusquam mundus fieret. Iam vero
qui sic loquitur, *Pater, glorifica me,* non sese patrem appellat, sed
suum patrem agnoscit. Item alio in loco: *Venit vox de coelo: Hic* Matth. 17, 5.
est filius meus, ipsum audite. Non dixit, *Ego sum filius meus, au-
dite me,* neque, *Natus sum filius,* sed, *Hic est filius meus, ipsum
audite.* Praeterea cum dixit, *Ego et pater unum sumus,* non ita lo-
cutus est, *Ego et pater meus unus sum,* sed, *Ego et pater unum* Ioann. 10, 30.
sumus. Haec enim vocabula, *Ego et pater,* addito articulo ὁ, et
interiecta copula *et,* non obscure declarant patrem proprie esse pa-
trem, filiumque proprie filium.

De spiritu vero sancto sic loquitur, *Si ego abiero, ille veniet,* Cap. IV.
spiritus veritatis. Sed multo illud apertius, *Ego vado, et ille venit.* Ioann. 16, 7.
Neque vero dixit, *Ego vado, et ego venio.* Sed hisce vocibus, *Ego,*
et *Ille,* tam filium hypostasi sua constare quam spiritum sanctum iti-
dem sua demonstrat. Item: *Spiritus veritatis qui a patre procedit,
de meo accipiet.* Quibus verbis ostendit et hypostasin patri propriam
et filio et spiritui sancto esse tribuendam. Ad haec pater ad Iorda- Matth. 3.
nem de coelo locutus est, filius vero ad Iordanem descendit, spi-
ritus sanctus inter utrumque sub columbae specie apparuit, et in hunc
illapsus est. Quamquam spiritus sanctus minime carnem suscepit,
neque corpus induit. Sed ne filius cum spiritu sancto coalescere
confundique crederetur, sub imagine columbae videndum se prae-
buit, uti nimirum spiritus cum singulari ac propria persona cerne-
retur. Denique quam multis illud argumentis adversus istos demon-
strare possumus, qui insanam hanc opinionum amentiam in animo
suo conceperunt! Etenim si verus est illorum sensus et oratio, ab-
surda ea quidem minimeque cohaerens, ac nulla vi neque prudenti
ratiocinatione, ac ne minima quidem huius significatione praedita,
consequens est ut omnes scripturae repudientur, quae ubique et pa-
trem esse patrem, et filium filium, spiritum sanctum spiritum san-
ctum agnoscunt.

Tu vero, mi homo, quid tandem adfers? An illud vereris, ne
deorum illi multitudinem invehant, qui sacrosanctae triadi verum

καὶ τῆς μόνης καθολικῆς ἐκκλησίας; Καὶ οὐχ οὕτως. Τίς γὰρ [1] οὐχ αἱρεῖ ἕνα θεὸν εἶναι τῆς ἀληθείας πατέρα παντοκράτορα, ἐξ οὗπερ ὁ μονογενὴς υἱὸς ἐν ἀληθείᾳ θεὸς λόγος, ἐνυπόστατος λόγος γεγεννημένος ἀληθινὸς ἐξ αὐτοῦ ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως; Διὸ ἕνα θεὸν ἀσφαλῶς κηρύττει ἡ ἐκκλησία, πατέρα καὶ υἱόν· διότι, Ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ, καὶ οἱ δύο ἕν ἐσμεν, τουτέστι μία θεότης, καὶ ἓν θέλημα, καὶ μία κυριότης. Ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ πατρὸς καὶ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐνυπόστατον ὂν, καὶ ἐν ἀληθείᾳ τέλειον πνεῦμα τὸ τῆς ἀληθείας, τὸ φωτίζον τὰ πάντα, τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ πνεῦμα τοῦ πατρός, τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ. Διὸ μίαν θεότητα οἶδεν ἡ ἐκκλησία, εἷς θεὸς ὁ τῆς ἀληθείας πατὴρ, πατὴρ τέλειος ἐνυπόστατος, υἱὸς τέλειος ἐνυπόστατος, καὶ ἅγιον πνεῦμα τέλειον ἐνυπόστατον, μία θεότης, μία δεσποτεία, μία κυριότης. Διὸ πάντη σαφῶς κεκηρύχασιν αἱ θεῖαι γραφαὶ ἕνα θεὸν, τουτέστι τριάδα ὁμοούσιον, ἀεὶ οὖσαν τῆς αὐτῆς ταυτότητος, τῆς αὐτῆς κυριότητος.
pag. 484. Καὶ διέπεσεν ἐκ πανταχόθεν ὁ τῆς ἀνοησίας σου λόγος, ὦ ἀνόητε. Τοίνυν τούτων εἰρημένων καὶ ἀντιθέτως πρὸς τὰς τοῦ προειρημένου Νοητοῦ φωνὰς σκοπεῖν ἐξ ὑπαρχῆς χρὴ, καὶ οὕτως τὰ αὐτὰ κεφάλαια ἀνατρέπειν.

Κεφ. ε'. Πρῶτον μὲν οὖν ἐπειδὴ παρήγαγε τὸ κεφάλαιον ὅτι, Εἷς θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ, δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ, οὐχ ὁρᾷς ὅτι, Εἷς θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν, πῶς τὴν μίαν ἀρχὴν σημαίνει, ἵνα μὴ εἰς πολλὰς ἀρχὰς τρέψῃ τὴν διάνοιαν καὶ εἰς πολυθεΐαν ἀγάγῃ πάλιν τὸν πλανηθέντα νοῦν τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῇ κενοφωνίᾳ τῆς πολυθεΐας; Ὁρᾷς γὰρ πῶς ἑνὶ ὀνόματι κέχρηται, καὶ μιᾷ ὀνομασίᾳ, οὐκ ἀρνούμενος τὸν μονογενῆ θεόν. Οἶδε γὰρ αὐτὸν κύριον, καὶ οἶδεν αὐτὸν θεὸν, διὸ ἀσφαλιζόμενος λέγει, Καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ κύριος τοῦτο λέγων οὐ τὸν αὐτὸν ἐσήμανε πατέρα εἶναι καὶ τὸν αὐτὸν υἱὸν, ἀλλὰ ἔδειξε τὸν μὲν πατέρα πατέρα ὄντα, τὸν δὲ υἱὸν υἱὸν ἀληθῶς, ἐπειδὴ τὸ εἰπεῖν, Εἷς θεὸς, ἐπὶ τῷ πατρὶ οὐχ ὡς ἀρνούμενος ἐπὶ τῷ υἱῷ τὸ εἶναι θεὸς (εἰ γὰρ μὴ θεὸς, οὔτε κύριος· ἐπειδὴ δὲ κύριος, καὶ θεὸς), ἀλλ' εἰς μίαν ὀνομασίαν ἀνάγειν ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὁ ἅγιος ἀπόστολος ἔφραξεν ἡμῖν τὴν πίστιν, ἐναργῶς ἕνα κύριον σημαίνων, ἄρα γε καὶ θεόν. Ἀλλὰ μηδεὶς νομιζέτω, ἐπειδὴ λέγει ἕνα

Cap. IV. — 1. οὐχ αἱρεῖ ego (quamquam magis placeat οὐ χωρεῖ). οὐ χαίρει libri. Οὐκ ἐρεῖ suspicio Petavii fuit.

sincerumque cultum adhibent, quique veritatis et unius catholicae ecclesiae sunt filii? Vehementer erras. Quis enim non asserat unum deum esse veritatis patrem omnipotentem, a quo unigenitus filius vere progressus est, deus verbum, verbum, inquam, in propria persona consistens, et a patre revera sine ullo initio ac tempore genitum? Unum itaque deum caute ac prudenter ecclesia praedicat,
patrem videlicet et filium. *Quoniam*, inquit, *ego in patre, et pater* Ioann. 14, 10.
in me est, et, *Ambo unum sumus*, hoc est una divinitas, et voluntas Id. 10, 30.
una, et una dominatio. Ceterum ex patre spiritus quoque procedit, suapte constans hypostasi, ac re ipsa perfectus veritatis spiritus, qui
illuminat omnia, qui a filio accipit, veritatis, inquam, *spiritus, spi-* Ioann. 16, 14.
ritus patris, spiritus Christi. Itaque unam ecclesia divinitatem agnoscit, estque deus unus veritatis pater, perfectus pater, hypostasi sua praeditus, perfectus filius, suam peraeque habens hypostasin, perfectus denique spiritus sanctus, et suam sibi hypostasin vindicans, una divinitas, unaque dominatio. Quibus de caussis deum unum sacrae ubique literae pronuntiant, nimirum consubstantialem triadem ac semper existentem, cui eadem identitas idemque dominatus attribuitur. Ex quo tua illa, stolidissime mortalium, inepta ratio concidit. His animadversis adversus illas Noëti voces opponendum modo aliquid et ab ipso principio repetendum est, atque eo modo singula capita refellenda.

Quod igitur inprimis illud obiicit: *Unus est deus ex quo omnia,* Cap. V.
et nos in ipsum, et unus dominus Iesus Christus, et nos per ipsum, 1. Cor. 8, 6.
propter quem omnia, et nos per ipsum, nonne iis ipsis verbis, *Unus deus ex quo omnia, et nos in ipsum*, unum significari principium vides? Ne animum nostrum ad plura cogitanda principia converteret, ac mortalium ingenia vanissima illa deorum multitudine decepta rursus ad eandem asserendam copiam adduceret. Vides enim quemadmodum uno nomine sit usus et appellatione una, non ut unigenitum deum abnegaret. Dominum quippe esse illum intelligit, eundemque deum. Ideo singulari quadam cautione illud adiecit, *Et unus dominus Iesus Christus, per quem omnia.* Quod cum voci illi, *Dominus*, praecipue affinxit, non eundem indicavit esse patrem, eundemque filium, sed eum qui pater est esse patrem, qui filius, vere filium esse declaravit. Nam et cum de patre loquens unum deum esse dixit, nequaquam filio divinitatem detraxit. Nam si deus non est, neque dominus est, cum autem dominus sit, deus quoque sit oportet. Verum apostolus, ut ad unam appellationem reduceret, a spiritu sancto compulsus ita fidei mysterium nobis aperuit, ut unum dominum, proindeque et deum, aperte monstraret. Nec est tamen, quod

καὶ ἕνα, μὴ ἄρα παρέλιπε τὸν ἀριθμὸν τῆς τριάδος, ἐπειδὴ οὐκ ὠνόμασε τὸ ἅγιον πνεῦμα. Ὀνομάσας γὰρ πατέρα καὶ υἱὸν θεὸν καὶ κύριον, ἐν πνεύματι ἁγίῳ ὠνόμασεν. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ εἶπεν, Εἷς θεὸς, περὶ πατρὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα, ἠρνήσατο αὐτὸν τὸ εἶναι κύριον, οὐδὲ πάλιν ἐπειδὴ εἶπε, Καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, ἠρνήσατο αὐτὸν τὸ εἶναι θεόν· ἀλλὰ καθάπερ ἐπὶ τῷ πατρὶ ἠρκέσθη ἐπὶ τῇ μόνῃ ὀνομασίᾳ, λέγων, Εἷς θεὸς, σὺν δὲ τῷ Θεὸς δηλονότι ἐστὶ καὶ Κύριος, οὕτω καὶ ἐπὶ τῷ υἱῷ ἠρκέσθη [1] τὸ, Εἷς κύριος, σὺν δὲ [2] τῷ, Εἷς κύριος, σύνεστι καὶ τὸ Θεός. Λέγων οὖν περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ οὐ [3] κοῦφος ἦν ἀπὸ πνεύματος ἁγίου, ἀλλὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ, ὡς ἔφην,
pag. 485 ἐφθέγγετο. Εἴωθε δὲ ἀεὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα οὐ σύστασιν ἑαυτοῦ [4] ποιούμενον, ἵνα μὴ ἡμῖν ὑπογραμμὸν δώσει τοῦ περὶ ἑαυτῶν καὶ ἡμᾶς τὴν σύστασιν ποιήσασθαι. Ἄρα οὖν εἷς θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι᾽ οὗ τὰ πάντα, ἢ δι᾽ ὃν τὰ πάντα, καὶ ἓν τὸ ἅγιον πνεῦμα, οὐκ ἀλλότριον θεοῦ, ἐνυπόστατον δὲ ὂν, διότι πνεῦμα θεοῦ, καὶ πνεῦμα ἀληθείας, καὶ πνεῦμα πατρὸς, καὶ πνεῦμα Χριστοῦ.

Κεφ. ϛʹ. Εἰ δὲ περὶ τοῦ, Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος καὶ ἐμπορία Αἰθιόπων, [1] καὶ οἱ Σαβαεὶμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ [2] τοῦ, Σὺ εἶ ὁ θεὸς, καὶ οὐκ ᾔδειμεν, καί σοι δοῦλοι ἔσονται, καὶ πορεύσονται ὀπίσω σου δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι θεὸς πλήν σου· σὺ γὰρ εἶ ὁ θεὸς, καὶ οὐκ ᾔδειμεν, ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ σωτήρ, Οὐχ ὁρᾷς, φησὶν, ὅτι εἷς θεός ἐστιν; Ἐκ τῶν τοιούτων γὰρ ῥητῶν, ὡς ὑπεδείξαμεν, οὐ νοῶν τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ πανούργως περικόπτων τὰς γραφὰς, λοξὰ μὲν διηγούμενος, ἀνθυπερβάτως δὲ εἰςάγων τοὺς λόγους, οὐκ ἀκολούθως καὶ περὶ πόδα φθέγγεται, οὔτε καθ᾽ εἱρμὸν διηγεῖται ὁ Νοητὸς ἢ οἱ ἐξ αὐτοῦ Νοητιανοὶ νοοῦσιν. Ὥςπερ γε κακῷ κυνὶ ὄνομα Λέων, καὶ τοὺς μηδὲ ὄντως ὁρῶντας καλοῦσι πολλὰ βλέποντας, καὶ τὰς χολὰς γλυκείας φάσκουσι, καὶ τὸ ὄξος μέλι τινὲς ἐπωνόμασαν, καὶ τὰς Ἐριννύας Εὐμενίδας τινὲς ἐπωνόμασαν, οὕτω καὶ οὗτος καὶ οἱ ἀπ᾽ αὐτοῦ Νοητοῦ ἔχων ὄνομα ἀνόητος ὑπάρχει καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ ἀνοητοῦντες, μηδὲ ὅλως τὴν ἀκολουθίαν ὧν [3] φάσκουσι καὶ ὧν προβάλλονται νοοῦντες, ὡς καὶ πληροῦσθαι ἐπ᾽ αὐτοὺς τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου, Μήτε ἃ λέγουσι νοοῦντες, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται.

Cap. V. — 1. *Petavius suspicatus est* τῷ.
2. *Vulgo* τὸ.
3. *An* κωφός?
4. *Petavius suspicatus est* ποιεῖν.

Cap. VI. — 1. καὶ *om. libri vulgo. Adieci vero cum etiam supra cap.* 2. *extare viderem.*
2. *Vulgo* τὸ.
3. φάσκουσι *emendarunt Cornarius et Petavius. Libri vulgo habent* φάσκει.

quisquam existimet, pro eo quod *unum* atque *unum* solummodo dixerit, aliquid de triadis numero esse detractum; quasi spiritus sancti mentionem nullam fecerit. Etenim cum patrem et filium deum nominavit, ac dominum, in spiritu sancto utique nominavit. Nam neque cum de patre agens, *Unus deus*, inquit, *ex quo omnia*, esse illum dominum negavit. Neque contra subiiciens, *Et unus dominus Iesus Christus*, hunc esse deum inficiari voluit. Sed quemadmodum in patre una appellatione contentus hoc tantum dixit, *Unus deus*, qua voce etiam altera, *Dominus*, continetur, ita in filio, *Unus dominus*, duntaxat expressit, qua cum voce dei quoque est appellatio coniuncta. Quare cum de patre ac filio disserebat apostolus, non spiritu sancto vacuus erat, sed in eodem loquebatur, ut diximus. Solet autem spiritus sanctus sui minime commendationem facere, ne exemplum nobis commendandi nostri praebuisse videatur. Est igitur unus deus pater ex quo omnia, et unus dominus Iesus Christus, per quem omnia, sive propter quem omnia, et unus spiritus sanctus, a deo nequaquam alienus, qui propriam habet personam; quoniam *Dei spiritus est et veritatis spiritus, spiritus*, inquam, *patris ac Christi*.

Quod autem nobis istud obiicit, *Laboravit Aegyptus et negotiatio Aethiopum, et Sabaim viri sublimes ad te transibunt*, item illud, Cap. VI. Isai. 45, 14.
Tu es deus, et nesciebamus, et tibi servierunt, et ibunt post te vincti manicis, et in te orabunt, quoniam in te deus est, et non est deus praeter te, tu enim es deus, et nesciebamus, deus Israel salvator, vides, inquit, ex iis, quemadmodum unus duntaxat sit deus? His enim scripturae locis potissimum fretus, ut ante diximus, nec illorum sensum intelligens, sed sacras literas fraudulenter amputans, atque et obliquas narrationes instituens, et sacras auctoritates perverso ordine ac nonnullis praeteritis in medium afferens, nihil consequenter ac seriatim eloquitur, nihil denique penitus intelligit tam Noëtus, quam qui ab eo Noëtiani dicuntur. Atque ut pessimo cuidam cani nonnunquam leonis nomen imponitur, ac caecos multa videntes appellant, et fel dulce nominatur, et acetum mel a quibusdam vocatum est, ac denique Furias nonnulli Eumenidas nuncuparunt, ita in illis accidisse videmus, ut et Noëtus, hoc est intelligens, appellaretur ineptus et insipiens homo, et hoc ipsum nomen perinde inepti illius discipuli consequerentur. Qui quidem eorum quae dicunt ac palam proponunt rationem consequentiamque non intelligunt, ut in his apostoli dictum illud impleatur: *Nec quae dicunt intelligen-* 1. Tim. 1, 7.
tes, nec de quibus asserunt.

Κεφ. ζ. Ὁρᾶτε γὰρ, ὦ ἄνδρες ἀδελφοὶ, πῶς ἀνώτερον εἶπεν ἡ θεία γραφὴ, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὁ κύριος, ὡς ἔχει ἡ ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου (ὅθεν καὶ δεικτέον ἐπὶ πάσης ἐν αὐτῷ τῷ κεφαλαίῳ ἀληθείας τε καὶ ὑποθέσεως) ὅτι, Ἐρωτήσατέ με περὶ τῶν υἱῶν μου, καὶ τῶν θυγατέρων, καὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου ἐντείλασθέ μοι. Ἐγὼ ἐποίησα, φησὶ, τὴν γῆν, καὶ ἄνθρωπον ἐπ' αὐτῆς, ἐγὼ τῇ χειρί μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανὸν, ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἄστροις ἐνετειλάμην, ἐγὼ ἤγειρα μετὰ δικαιο-
pag. 486. σύνης βασιλέα, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθεῖαι· οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπιστρέψει, οὐ μετὰ λύτρων, οὐ μετὰ δώρων, εἶπε κύριος Σαβαώθ. Εἶτα λοιπὸν, Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος καὶ αἱ ἐμπορίαι Αἰθιόπων, καὶ τὰ ἑξῆς, ὅτι ἐν σοὶ θεός ἐστιν. Ἐν τίνι δὲ φαίημεν, ἀλλ' ἢ ἐν τῷ πατρῴῳ λόγῳ; Καὶ γὰρ ἀληθῶς θεὸς λόγος ὁ υἱὸς, καὶ ἐν αὐτῷ ὁ πατὴρ γινώσκεται· ὡς λέγει, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακεν τὸν πατέρα, καὶ, Ἐγὼ ἐδόξασά σου τὸ ὄνομα ἐπὶ τῆς γῆς. Εἶτα πάλιν ὅτι, Ἐγὼ ἤγειρα βασιλέα. Οὐχ ὁρᾷς ὅτι φωνή ἐστι πατρὸς ἡ ἰδιάζουσα, ἡ ἐγείρουσα ἐξ αὐτῆς τὸν ἀληθινὸν λόγον βασιλέα ἐπὶ πάντας, τὸν ἐξ αὐτοῦ ἀληθινῶς γεννηθέντα ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως; ὃς καὶ ἤγειρε πάλιν αὐτὸν τὸν βασιλέα, ὡς λέγει ὁ ἅγιος ἀπόστολος, φάσκων, Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Χριστὸν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος πνεύματος αὐτοῦ ἐι ὑμῖν· ὅπως συνᾴδῃ τὰ προφητικὰ τοῖς ἀποστολικοῖς, καὶ τὰ ἀποστολικὰ τοῖς εὐαγγελικοῖς, καὶ τὰ εὐαγγελικὰ τοῖς ἀποστολικοῖς, καὶ τὰ ἀποστολικὰ τοῖς προφητικοῖς. Εἶτα, Ἤγειρα βασιλέα· καὶ ὧδε ὁ ἐγείρων Χριστὸν ἐκ νεκρῶν. [1] Τὸ δὲ, Ἐν σοὶ θεός ἐστιν, ὡς μυστηριωδῶς τὰ πάντα καὶ θαυμασίως διηγεῖται ἡ θεία γραφή. Ὥςπερ γὰρ ἐν ναῷ [2] ἐν σαρκὶ προεωρᾶτο, καὶ προκατηγγέλλετο τῇ τῶν ἀνθρώπων ἐλπίδι, διὰ τῆς πρὸς τὸν θεὸν ἐπιστροφῆς ἡ θεότης. Ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ θεοῦ θεὸς λόγος ὡς ἐν πόλει ἁγίᾳ καὶ ἐν ναῷ ἁγίῳ, τουτέστιν ἐν τῇ ἁγίᾳ ἐνανθρωπήσει καὶ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ, θεὸς ὢν κατοικῶν ἐν ναῷ ἁγίῳ λέγει, Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Διότι μυστικῶς τὰ πάντα οἰκονομεῖ [3] θεός. Λόγος ἀποσταλεὶς ἀπὸ πνεύματος ἐν σαρκὶ, καὶ σύνδεσμον ἀγάπης δεικνὺς, ἐφέλκεται, καὶ σμικρύνας ἑαυτὸν μέγας ὢν θεὸς, αὐτὸς ὁ λόγος, ἐκ παρθένου διὰ πνεύματος ἁγίου γεννηθεὶς υἱὸς θεοῦ, εἷς ὢν, ἑαυτὸν σαρκὶ καὶ πνεύματι ἕνα τελέσας, ὡς λέγει, Ὁ καταβὰς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ.

Cap. VII. — 1. *Vulgo* ὁ δὲ. 2. ἐν *praepositionem, quae desideratur in libris, adiciendam esse viderunt iam Cornarius atque Petavius.*

Animadvertite enim, fratres carissimi, quid ante scriptura di- Cap. VII.
xerit, seu potius dominus ipse, ut initio capitis scriptum est. Unde ex verissima illa, quae in toto capite est, narratione argumentoque, Christiana fides est commonstranda. Sic enim ait: *Interrogate me* Isai. 45, 11 sqq.
de filiis meis et filiabus, et de operibus manuum mearum mandate mihi. Ego feci, inquit, *terram, et hominem in ipsa. Ego manu mea fundavi coelum, ego omnibus stellis praecepi, ego suscitavi cum iustitia regem, et omnes viae eius rectae. Iste aedificabit civitatem meam, et captivitatem convertet: non cum pretio, non cum muneribus, ait dominus exercituum.* Deinde subdit, *Laboravit Aegyptus et negotiationes Aethiopum*, et cetera. *Quoniam in te deus est.* In quo vero alio quam in paterno verbo deum inesse dicemus? Vere quippe deus verbum filius est, in eoque cognoscitur pater, quemadmodum ipse testatur: *Qui vidit me, vidit et patrem.* Item: *Ego glorificavi* Ioann. 14, 9.
nomen tuum in terra. Deinde: *Ego suscitavi regem.* In quo nonne Ioann. 17, 4. Isai. 45, 13.
propriam patris vocem agnoscis, quae verum ex sese verbum excitans regem omnium constituit, eum scilicet quem vere ex se sine ullo initio ac tempore genuit? Qui quidem eundem rursus regem excitavit, ut apostolus his verbis expressit: *Quodsi spiritus eius qui* Rom. 8, 11.
suscitavit Christum a mortuis habitat in vobis; qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum suum in vobis. Ut et prophetarum oracula cum apostolicis, et apostolica cum evangelicis, et evangelica cum apostolicis, apostolica denique cum propheticis consentiant. Sequitur: *Suscitavi re-* Isai. 45, 13.
gem. Et hic declaratur ille qui Christum a mortuis excitavit. At cum dicit, *In te deus est*, quanto cum mysterio, quamque admira- Isai. 45, 14.
biliter omnia scriptura sacra proponit? Etenim in carne velut in templo quodam praevidebatur atque hominum spei per conversionem ad deum ostendebatur divinitas. Siquidem dei filius ac deus ipse verbum, quasi in sancta quadam urbe religiosoque templo, nimirum in assumpta hominis natura et incarnatione deus existens, in sanctissimo inquam templo habitans ita loquitur: *Solvite templum hoc,* Ioann. 2, 19.
et in tribus diebus excitabo illud. Quoniam per mysterium administrat omnia cum carne missus a spiritu deus verbum, atque arctissimum caritatis nexum ostendens allicit, cum se praesertim extenuavit magnus ipse deus, verbumque de virgine interventu spiritus sancti genitus dei filius, qui unus atque idem sese carne spirituque perfecit. Quo illud pertinet: *Qui descendit, ipse est et qui ascendit* Ioann. 3, 13.
filius hominis, qui est in coelo.

3. *Vulgo sine distinctione* θεὸς λόγος ἀποσταλεὶς *cett.*

Κεφ. η΄. Τί οὖν ἐρεῖ Νοητὸς ἐν τῇ αὐτοῦ ἀνοησίᾳ; Μὴ ἐν τῷ οὐρανῷ σὰρξ ἦν; Δηλονότι οὐκ ἦν. Πῶς οὖν ὁ καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ αὐτός pag. 487. ἐστιν ὁ ἀναβάς; ἀλλ' ἵνα τὸν κατελθόντα λόγον σημάνῃ οὐ κάτωθεν ὄντα, ἀλλὰ ἄνωθεν κατελθόντα. Ἐπεὶ δὲ ἐνηνθρώπησεν ἐν σαρκὶ, οὐκ ἀπὸ σπέρματος ἀνδρὸς, ἐκ πνεύματος δὲ καὶ σαρκὸς, ἐτελείωσε τὴν αὐτοῦ οἰκονομίαν. Διὰ τοῦτο μίαν ἑνότητα σημαίνων τῆς τοῦ λόγου συνενώσεως καὶ τῆς ἀνθρωπήσεως φάσκει τὸν ἄνωθεν ἥκοντα ἄνω ἀνιέναι ἐν τελειώσει θεότητος. Καὶ γὰρ νῦν ὁ μὴ ὤν ποτε σάρξ ἐστιν ἐκ πνεύματος καὶ παρθένου, ὁ προσενεχθεὶς πατρὶ τέλειος λόγος, ὃς πρὸ τούτου ἐν οὐρανῷ οὐκ ἦν σάρξ. Τί οὖν ἦν ὁ ἐν οὐρανῷ; ἀλλὰ λόγος ὁ ἀπὸ οὐρανοῦ ἀποσταλεὶς, ἔχων τὴν εἰς μίαν θεότητα ἕνωσιν, κατὰ δύναμιν πατρὸς συνηνωμένην, ἵνα δείξῃ ὅτι ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ ὁ αὐτὸς θεὸς λόγος ὑπῆρχεν, ἄτρεπτος ὢν καὶ ἀναλλοίωτος. Λόγος γὰρ ἦν θεὸς, ἦν ἀεὶ, πνεῦμα ἦν, δύναμις ἦν, [1] ὃς τὸ κοινὸν ὄνομα καὶ παρὰ ἀνθρώποις χωρητὸν ἀνελάμβανεν εἰς ἑαυτὸν, οὕτω καλούμενος υἱὸς ἀνθρώπου, υἱὸς ὢν θεοῦ, καὶ ἐν προφήταις [2] προὼν ὀνομάζετο ὅπερ οὔπω ἐν σαρκὶ ἦν, διὰ τὸ μέλλον ἐν αὐτῷ τελειοῦσθαι. Ὡς καὶ Δανιὴλ ἔφη, Εἶδον ὡς υἱὸν ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν. Διὸ δικαίως ἐν οὐρανῷ τῷ ὀνόματι [3] τούτῳ τὸν λόγον [4] εἶδε πνεύματι ἁγίῳ ὁ προφήτης υἱὸν ὑψίστου ἀποκαλῶν. Διὸ τὰ πρῶτα ὕστερα σημαίνων ὁ μονογενὴς φάσκει, Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· οὐχ ὅτι δὲ ἄνω ἦν ἡ σὰρξ, ἀλλὰ ἄνωθεν κατήρχετο, τούτῳ τῷ λόγῳ μέλλων καλεῖσθαι.

Κεφ. θ΄. Ἀλλὰ τί ἐστιν ὃ ἐρεῖς, ὦ οὗτος, ὅτι Οὗτος φησὶν, ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ λογισθήσεται ἄλλος; Καλῶς πάνυ ἔφη, ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος διαβεβαιοῦται, λέγων, Ὧν οἱ πατέρες, ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεός. Θαυμαστῶς διηγεῖται. Οὗτος γὰρ ὁ ὢν ἐστιν ἐπὶ πάντων θεός. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς διδάσκει ἡμᾶς λέγων, Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου, διὰ τοῦτο ἐπὶ πάντων ἐστὶ θεός. pag. 488. Οὕτω καὶ Ἰωάννης μαρτυρεῖ λέγων, Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἑωράκαμεν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν. Καὶ πάλιν φησὶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει, Ὁ ὢν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ὁ ἐρχόμενος

Cap. VIII. — 1. ὃς cod. Rhedig. Vulgo ὡς. 2. Libri πρὸ ὢν. 3. Libri τοῦτον.

Quid ad haec Noëtus cum sua stoliditate atque amentia potest Cap. VIII. obiicere? Num in coelo caro ante versabatur? Minime profecto. Quomodo igitur qui descendit de coelo, ipse est qui ascendit; nisi illud significare voluit, verbum ipsum, quod descenderat, non ex inferiori esse loco, sed e coelo esse delapsum? Posteaquam vero carnem hominis assumpsit, non illam quidem e viri semine susceptam, e spiritu pariter ac carne totum administrationis suae negotium perfecit. Quamobrem ut divini verbi humanaeque naturae coniunctionem et in unam eandemque rem consociationem monstraret, illum ipsum dixit qui e coelo venerat eodem cum absoluta divinitate rediisse. Nunc enim, id quod ante non erat, caro est, de spiritu susceptus ac virgine, perfectum nempe verbum oblatum patri deo, quod antea caro in coelo non fuerat. Quid igitur in coelo fuit aliud praeter verbum e coelo demissum? Cui in unam divinitatem coniunctio conveniebat, secundum paternam vim copulata atque conflata. Quo et illud una declararet, in terra coeloque eundem esse deum verbum, conversionis omnis ac mutationis expertem. Erat quippe verbum, deus erat semper, erat spiritus, vis erat denique. Qui commune illud nomen, quodque homines capere possent, in seipsum suscepit, cum hominis filius appellatus est, quamvis dei filius esset. Qui insuper a prophetis id ipsum quod in carne nondum erat esse ante pronuntiabatur, propter id quod erat in eo perficiendum. Quare ita Daniel loquitur: *Vidi quasi filium hominis venientem in nubibus.* Dan. 7, 13. Unde merito in coelo hoc affectum nomine verbum sancti spiritus afflatu propheta perspexit qui *Filium altissimi* vocavit. Quocirca quae prima sunt posteriori ordine declarans unigenitus dei filius, *Nemo*, inquit, *ascendit in coelum nisi qui de coelo descendit, filius* Ioann. 3, 13. *hominis.* Non quod caro esset in coelo, sed quod e coelo descenderet, qui eiusmodi esset vocabulo nominandus.

Verum quid tandem, mi homo! proferes? Scriptum est, inquit, Cap. IX. *Iste deus est noster, et non aestimabitur alius.* Praeclare vero, quem- Baruch. 3, 36. admodum et apostolus affirmat: *Quorum*, inquit, *patres, ex quibus* Rom. 9, 5. *Christus secundum carnem, qui est super omnia, deus.* Quae quidem admirabiliter ab eo dicta sunt. Hic enim qui est super omnia deus est. Nam cum iis ipse nos verbis doceat: *Omnia mihi tradita sunt* Matth. 11, 27. et *a patre meo*, propterea *super omnia deus est.* Atque ita quoque Luc. 10, 22. Ioannes testatur: *Quod fuit*, inquit, *ab initio, quod audivimus, et* 1. Ioann 1, 1. *oculis vidimus, et manus nostrae contrectaverunt.* Ac rursus in Apocalypsi: *Qui est ab initio, et qui venturus est omnipotens.* Egregie Apoc. 1, 8.

4. εἶπε coniecit Petavius. Verba τῷ ὀνόματι iungenda sunt cum ἀποκαλῶν.

παντοκράτωρ. Καλῶς κατὰ πάντα εἶπε. Καλῶς γὰρ εἶπε, Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου, καὶ ἀκριβῶς ὑπετίθετο. Ἐπὶ πάντας μὲν οὖν ὢν θεός, ἔχων δὲ ἴδιον αὐτοῦ πατέρα, ἐν τῷ λέγειν, Ἀπέρχομαι πρὸς τὸν πατέρα. Εἰ δὲ ἦν αὐτὸς πατήρ, πρὸς ποῖον πατέρα ἄρα ἀπῄει, ὦ ἀνόητε; Πάλιν γὰρ λέγει, Ἵνα ὦσιν ἕν, ὡς ἐγὼ καὶ σὺ ἕν ἐσμεν.

Κεφ. ι'. Ἀεὶ γὰρ ἡ γραφὴ ἀσφαλιζομένη τὰς κατὰ τὸ ἄκρον πτώσεις τῶν ἀνθρώπων ἐκ πανταχόθεν τὸν νοῦν συνάγει ἐπὶ τὴν μέσην τῆς ἀληθείας ὁδόν. Καὶ πρὸς τούτους μὲν τοὺς νομίζοντας ἀλλότριον εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ πατρὸς, φημὶ δὲ ὡς Ἄρειος νομίζει καὶ ἄλλαι αἱρέσεις, λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, πρὸς δὲ τοὺς νομίζοντας αὐτὸν εἶναι τὸν πατέρα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι υἱὸν, διὰ τὸ εἰρηκέναι, Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, λέγει, Ποίησον αὐτοὺς ἵνα ὦσιν ἕν, καθὼς ἐγὼ καὶ σὺ ἕν ἐσμεν· ἵνα καταισχύνῃ Νοητὸν καὶ τὴν αὐτοῦ σχολὴν, παραγαγὼν εἰς τὸ μέσον τὴν τῶν μαθητῶν ἕνωσιν. Πῶς γὰρ ἠδύνατο Πέτρος καὶ Ἰωάννης, καὶ οἱ καθεξῆς, εἶναι ἓν ὡς κατὰ [1] συναλοιφήν; ἀλλὰ διὰ τὸ εἶναι ἐν μιᾷ ἑνότητι θεότητος, καὶ ἐν μιᾷ γνώμῃ, καὶ δυνάμει, εἰς τὸ ἀποκρούσασθαι πᾶσαν ὑπόνοιαν κατὰ θάτερον τῆς ἀληθείας ἐπανισταμένην. Φίλιππος δὲ ὁ ἅγιος ἀπόστολος φάσκει, Δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα σου. Ὁ δὲ εἶπεν, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα· καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγώ εἰμι ὁ πατὴρ, ἀλλὰ τὸ Ἐμέ σημαῖνον [2] τὸ Ἑαυτόν λέγων, τὸ δὲ Ἑώρακε τὸν πατέρα, οὐχ Ἑαυτόν λέγων. Ἄλλο γὰρ τὸ Τόν καὶ ἄλλο τὸ Ἐμέ, καὶ ἄλλο Ἐγώ, καὶ ἕτερον τὸ Ἐμέ. Εἰ γὰρ ἦν ὁ αὐτὸς πατὴρ, ἔλεγεν, Ἐγώ εἰμι· ἐπειδὴ δὲ οὐκ αὐτός ἐστιν ὁ πατὴρ, ἀλλὰ ὁ υἱὸς, ἀληθῶς λέγει, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα· ἵνα ἀποκρούσηται τὴν τοῦ Ἀρείου βλασφημίαν, τὴν τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἀλλοτριοῦσαν.

Διὸ τῆς πάσης γραφῆς σαφῶς περὶ ἀληθείας ἡμῖν τὴν ὁδὸν ὑποτιθεμένης, καὶ τοῦτον τὸν Νοητὸν καὶ τὴν αὐτοῦ αἵρεσιν, Νοητιανῶν
pag. 489. φημι, σὺν ταῖς ἄλλαις αἱρέσεσι παρωσάμενοι, ὥςπερ [3] ὀστρακίτην τὸν καλούμενον δράκοντα, τὸν μὴ δυνάμενον κάμπτεσθαι ἐν τῷ καταδιώκειν ἄνθρωπον μήτε δεξιὰ, μήτε εὐώνυμα, ἐκκλίναντες ἀπὸ αὐτοῦ τε καὶ τῆς ἑαυτοῦ σχολῆς καὶ μοχθηρίας ἐπὶ τὰς ἑξῆς δυνάμει θεοῦ τὸν νοῦν ἀκοντίσωμεν, πρὸς διήγησιν καὶ ἔλεγχον τῶν ἐν αὐταῖς ἐπινενοημένων κατὰ τῆς ἀληθείας ξενολεξιῶν.

Cap. X. — 1. συναλιφήν *libri omnes. Nec hoc tantum loco.*
2. *Libri vulgo* τὰ ἑαυτόν.
3. *Cf. supra haer.* 40, 8.

plane haec ab illo pronuntiata sunt. Recte, inquam, dixit, *Omnia mihi tradita sunt a patre meo*, accurateque nos docuit. Ille itaque supra omnes deus existit, cum nihilominus patrem babeat suum.
Quod iis verbis expressit: *Vado ad patrem.* At si pater esset ipse, Ioann. 16, 10.
quem tandem ad patrem, o stulte, discederet? Ita quippe rursus
loquitur: *Ut sint unum, sicut ego et tu unum sumus.* Ioann. 17, 22.

Etenim scriptura hoc potissimum cavens, ne homines ad ex- Cap. X.
trema quaeque deflectant, medium in veritatis iter ubique sensum intelligentiamque compellit. Quamobrem ut illis occurrat, qui alienum a patre filium esse praedicant, quae est Arii et aliarum secta-
rum opinio, sic loquitur: *Ego et pater unum sumus.* Contra vero, Ioann. 10, 30.
ut eos refellat qui eundem esse patrem et filium asserunt, pro eo
quod dixit, *Ego et pater unum sumus*, ita alio loco precatur: *Fac* Ioann. 17, 21.
ipsos ut sint unum, sicut ego et tu unum sumus. Quo Noëto eiusque scholae pudorem incutiat, dum illam discipulorum coniunctionem in medium adducit. Qua enim ratione Petrus et Ioannes et ceteri unum esse, velut in unum coalescentes confusique potuerunt? Sed eo nimirum illa dicta sunt quod in unius divinitatis coniunctione eademque sententia ac virtute consistant, ut error omnis excludatur ac falsitas, quae utravis ex parte contra veritatem insurgat. Philippus
vero apostolus hunc in modum Christum alloquitur: *Ostende nobis* Ioann. 14, 8.
patrem tuum. Cui ita respondit: *Qui videt me, videt et patrem meum.* Non dixit, *Ego sum pater*, sed *Me*, quod idem est ac seipsum, adiecit. Item, *Videt*, inquit, *patrem*, non utique seipsum commemorat. Aliud enim est articulus ille τὸν, aliud pronomen ἐμὲ, aliud ἐγὼ, aliud ἐμέ. Nam si ipse pater esset, diceret profecto, *Ego sum.* Quare cum ipse pater minime sit, sed filius vere istud usurpavit: *Qui videt me, videt et patrem*, ad refutandam Arii blasphemiam, quae filium alienat a patre.

Quae cum ita sint ac cum sacrae omnes literae viam nobis veritatis certissime demonstrent, postquam Noëtum istum, ab eoque propagatam Noëtianorum sectam, una cum reliquis repulimus, perinde ac draconem illum qui ostracites, sive testaceus, dicitur, qui cum hominem persequitur, neque in dextram neque in sinistram partem flectere se ullo modo potest, ab illo demum eiusque schola et improbitate declinantes ad ceteras divina ope freti animum adiiciamus, ut peregrinas et absurdas dicendi rationes adversus veritatem in illis excogitatas pertexere ac redarguere possimus.

ΚΑΤΑ ΟΥΑΛΗΣΙΩΝ,

τριακοστὴ ὀγδόη, ἡ καὶ πεντηκοστὴ ὀγδόη.

Κεφ. α΄. Περὶ Οὐαλησίων ἀκούομεν πολλάκις, οὐ [1] μέντοι ἔγνωμεν ποῦ, τίς, ἢ πόθεν ὡρμᾶτο, ἢ τί λέγων ἢ νουθετῶν ἢ φθεγγόμενος ὁ Οὐάλης οὗτος. [2] Τὸ μὲν ὄνομα Ἀραβικὸν ὑπάρχον τινὰ ὑπόνοιαν ἡμῖν δίδωσι διανοηθῆναι τοῦτον καὶ τὴν αὐτοῦ αἵρεσιν εἰςέτι δεῦρο φέρεσθαι ὡς ἐν ὑπονοίᾳ, καθάπερ ἔφην, τινὰς ὄντας ἐν Βακάθοις τῆς [3] Φιλαδελφηνῆς χώρας πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Καὶ οἱ μὲν ἐπιχώριοι τούτους Γνωστικοὺς βούλονται λέγειν, οὔκ [4] εἰσι δὲ τῶν Γνωστικῶν· ἕτερα γὰρ τούτων τὰ φρονήματα. Τὰ δὲ εἰς ἡμᾶς ἐλθόντα [5] περὶ αὐτῶν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ἐν μὲν τῇ ἐκκλησίᾳ οἱ πλείους συνήγοντο ἕως καιροῦ τινος, [6] ἕως εἰς πλάτος ἦλθεν ἡ αὐτῶν ἄνοια, καὶ ἀπεβλήθησαν τῆς ἐκκλησίας. Εἰσὶ δὲ πάντες [7] ἀπόκοποι· καὶ αὐτοὶ [8] δὲ περὶ Ἀρχῶν καὶ Ἐξουσιῶν καὶ ἄλλων [9] οὕτως δοξάζουσι. Καὶ ὅταν λάβωσιν ἄνθρωπον εἰς μαθητείαν, καθ᾽ ὅσον μὲν χρόνον [10] οὔπω τῶν μορίων ἀπετμήθη, ἐμψύχων οὐ μεταλαμβάνει, ὅταν δὲ πείσωσι τὸν τοιοῦτον ἢ μετὰ ἀνάγκης αὐτὸν ἀποτέμωσι, τότε πᾶν ὁτιοῦν μεταλαμβάνει, ὡς ἤδη πεπαυμένος ἀγῶνος καὶ μηκέτι ἐπικίνδυνος ὢν εἰς τὸ ἐποτρύνεσθαι διὰ τῶν ἐδεσμάτων εἰς ἡδονὴν ἥκειν ἐπιθυμίας. Οὐ μόνον δὲ τοὺς ἰδίους [11] τοῦτον ἀπαρτίζουσι τὸν τρόπον, ἀλλὰ [12] πολλάκις καὶ ξένους παρερχομένους καὶ παρ᾽ αὐτοῖς ἐπιξενωθέντας ταύτῃ διέθεντο τῇ [13] ἀγωγῇ, ὡς πολὺς περὶ τούτου [14] θρυλεῖται λόγος. Ἁρπάζουσι γὰρ τοὺς τοιούτους ἔνδον καὶ [15] ἐπὶ συμψελίοις δήσαντες μετὰ
pag. 490. ἀνάγκης τὸ χειρότευκτον ἐργάζονται τῆς τῶν μελῶν ἀφαιρέσεως. Καὶ ταῦτά ἐστιν ἃ περὶ τούτων εἰς ἡμᾶς ἧκεν, οὕςπερ γνόντες ἐν ποίῳ τόπῳ τὴν καταμονὴν ἔχουσι, καὶ ὡς τὸ ὄνομα τοῦτο πολὺ τυγχάνει ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις, καὶ ὡς τῆς αἱρέσεως ἕτερον ὄνομα οὐ κατειλήφαμεν, ἐνομίσαμεν ταύτην εἶναι.

Cap. I. — 1. μέν τοί γε *cod. Venet.*
2. καὶ τὸ μὲν *cod. Ven.*
3. Φιλαδελφικῆς *cod. Ven.*
4. εἶναι (*sic*) *cod. Ven.*
5. περὶ αὐτῶν τοῦτον ἔχει τὸν *cod. Venet. Vulgo extat* περιέχει τοῦτον τόν.
6. ὡς *cod. Ven.*
7. ἀπόκοποι πλὴν ὀλίγων, καὶ *extat in cod. Ven.*
8. δὲ *non agnoscit cod. Ven.*
9. *Uti nimirum* Ἀρχὰς *illas et* Ἐξουσίας *exsectas esse et genitalibus carere statuant. Aliam enim haec verba interpretationem non admittunt. At sunt corrupta, aut manca, id quod Petavium suspicatum esse video, quodque patet ex verbis Nicetae Panopl. IV, 30. (Bibl. Patr. Lugd. tom. XXV, p. 129.)*: „Valens quidam Arabs natione fuisse fertur, ex quo evenit, ut eius haeresis in Bacathis pullularet. Sunt autem Bacatha Metrocomia, hoc est primarium oppidum eius Philalphiae, quae in Arabia trans Iordanem sita est. Eadem itaque Valentii quoque de Principiis et Potestatibus cum Archonticis, Sethianis, et ceteris huius

CONTRA VALESIOS,

haeresis XXXVIII., sive LVIII.

Saepenumero de Valesiis audivimus; ita tamen ut de illorum Cap. I.
auctore Valente, ubinam is gentium fuerit, aut undenam excitatus fuerit, quae illius dicta, quae praecepta ac sermones extiterint, nondum comperire potuerimus. Quamquam ex eius nomine, quod Arabicum est, nonnulla nobis suspicio est in eadem illum opinione fuisse, atque ipsius hoc tempore versari sectam, quam esse nonnullorum diximus, qui in Bacathis Philadelphenae provinciae ultra Iordanem habitant. Qui quidem ab eius loci incolis Gnostici nominantur. Quamvis minime Gnostici sint, et ab iis opinionum varietate dissentiant. Verum quae de illis nosse potuimus, ea fere sunt huiusmodi. Principio itaque ecclesiam plerique frequentabant, quod eo usque tenuit donec amplificata diffusaque illorum insania ab ecclesiae consortio segregati sunt. Universi porro castrati sunt. Ac de Principatibus et Potestatibus, ceterisque hunc in modum sentiunt. Quemcumque vero in suam disciplinam receperint, quamdiu nondum ei exsecta virilia sunt, ab animatis abstinet. Posteaquam autem sive illi persuaserint, sive violenter exsecuerint, tum demum, quasi ab omni certamine liber, atque extra periculum omne positus, ne ciborum usu ad libidinum voluptates inflammetur, quodcumque ciborum genus permittitur. Neque vero suos eo modo duntaxat afficiunt, sed etiam peregrinos saepe transeuntes et ad sese divertentes, quemadmodum frequenti de illis rumore spargitur. Hos enim intus correptos, et manicis ac vinculis alligatos, violenter membris suis mutilant. Haec sunt quae de hisce haereticis accepimus; de quibus cum id cognoverimus, quoniam in loco domicilium habeant, ac quemadmodum frequens sit istud in illis regionibus nomen, cum alterius haeresis appellationem nullam acceperimus, iure hanc eandem esse nobis persuasimus.

farinae sentiunt. Sunt autem omnes exsecti; praecipuam enim collocant in eo operam, ut quam plurimos eunuchos habeant."
10. οὕτω *cod. Venet.*
11. τοῦτον γὰρ ἀπαρτίζουσι *cod. Ven.*
12. καὶ πολλάκις καὶ *cod. Ven.*
13. *Ita cod. Ven. Vulgo* διαγωγῇ.
14. θρυλλεῖται *edit. Petav.*
15. *Petavius edidit* ἐπισυμψελίοις, *et margini suae editionis adscripsit*: „Vox ista mihi quidem obscura." *Cod. Venetus habet* ὀπίσω συμψελίοις. Συμψέλιον, *vel* συμψέλλιον, *ut voluit scribi Gatakerus Opp. Critt. p. 810. et Diss. de Novi Instr. Stylo cap. 2. (pag. 9. Opp. Crit.)*, *Latinorum est* subsellium. *Cf. etiam Franc. Francus (Salmasius) in Confutat. Animadv. Antonii Cercoetii p. 79 sq., et Du Cangii Gloss. s. v.* Συμψέλλιον.

Κεφ. β'. Πολλὴ δὲ φρενοβλάβεια τῶν τοιούτων. Εἰ μὲν γὰρ τὸ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ βούλονται πληροῦν, τὸ, Ἐὰν σκανδαλίζῃ σε ἓν τῶν μελῶν σου, ἀπόκοψον ἀπὸ σοῦ, συμφέρει γάρ σοι [1] εἰςελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἢ χωλὸν, ἢ τυφλὸν, ἢ κυλλὸν, πῶς δύναται ἐν βασιλείᾳ τινὰ ἠκρωτηριασμένον; Εἰ γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν τὰ πάντα ἐστὶ τελειοῦσα, οὐδὲν ἀτελὲς ἔχει ἐν ἑαυτῇ. Καὶ ὁπότε τοῦ σώματός ἐστιν ἀνάστασις, πάντα τὰ μέλη ἀναστήσεται, καὶ οὐδὲ ὁπότερον αὐτῶν καταλειφθήσεται. Καὶ εἰ ὅλως τὸ μέλος οὐκ ἐγείρεται, οὐδὲ πᾶν σῶμα ἀναστήσεται. Καὶ εἰ τὸ ἓν μέλος τὸ σκανδαλίζον αὐτὸ μόνον καταλιμπάνεται, οὐδὲν ὅλως καταλειφθήσεται, οὐδὲ ὁπότερον τῶν μελῶν. Πάντα γὰρ ἡμᾶς ἐσκανδάλισε. Τίς δὲ ἀναρρήξει αὐτοῦ τὴν καρδίαν πάντα σκανδαλίζουσαν; Ἔσωθεν γὰρ, φησὶν, ἐκπορεύονται πορνεῖαι, μοιχεῖαι, ἀσέλγειαι, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Τίς οὖν ῥήξει τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν; Εἰ δὲ οὐκ ἐγείρεται τὸ σῶμα κατὰ τήν τινων ἄνοιαν καὶ ἀσέβειαν, πῶς ἄρα διοίσει ὁ περὶ τούτων ὁριζόμενος λόγος. Τῶν γὰρ μελῶν ἁπάντων μὴ εἰςερχομένων εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, τίς ἔτι χρεία παρὰ ἓν μέλος γίνεσθαι, τῶν ἄλλων μὴ τοῦτο πληρούντων; Εἰ δὲ ἐγείρεται τὸ σῶμα, ἐγείρεται γὰρ, πῶς ἐνδέχεται ἔτι ἐν βασιλείᾳ οὐρανῶν λώβησις γίνεσθαι; ἢ πῶς οὐκ ἔσται ἀπρεπὴς ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐπισινῆ σώματα ἔχουσα πρὸς δόξαν; Εἰ δὲ ὅλως καὶ τμηθείη τὸ μέλος τὸ σκανδαλίζον, ἄρα τέτμηται, καὶ οὐχ ἥμαρτε· τμηθὲν δὲ καὶ μὴ ἁμαρτῆσαν αὐτὸ δεῖ πρῶτον πάντων ἀναστῆναι, μὴ ἁμαρτῆσαν.

Κεφ. γ'. Ὅσοι δὲ εἰς τὸ πρόχειρον τοῦτο ἔργον ἔντολμοι, ἀπὸ πάντων ἑαυτοὺς ἠθέτησαν καὶ ἀπηλλωτρίωσαν. Οὔτε γὰρ ἄνδρες εἰσὶ, διὰ τὸ pag. 491. ἀφῃρημένον, οὔτε γυναῖκες δύνανται εἶναι, διὰ τὸ παρὰ φύσιν. [1] Προέλαβε δὲ καὶ ἡ τοῦ στεφάνου τοῦ ἀγῶνος καὶ βραβείου τούτου ἐπωνυμία. Οὐδὲ ὁπότεροι γὰρ φανήσονται οὗτοι τῶν τριῶν τάξεων τῶν εὐνούχων τῶν ὑπὸ κυρίου εἰρημένων. Εἰσὶ γὰρ, φησὶν, εὐνοῦχοι, οἳ ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτῶν ἐγεννήθησαν. Ἐκεῖνοι γὰρ ἀναίτιοί εἰσι τῆς αὐτῶν εὐνουχίας, οὔτε μὴν ἁμαρτίαν ἔχοντες, διὰ τὸ οὕτως γεγενῆσθαι, οὔτε πάλιν ἁμαρτίαν δυνάμενοι πράττειν, τὴν ἀφροδισίων φημὶ, ἐπειδὴ μὴ πέφυκε αὐτοῖς τὰ παιδοποιὰ ὄργανα, τὰ ἐκ θεοῦ κεκτισμένα. Ἀλλ' οὔτε μισθὸν ἔχουσιν εὐνουχίας [2] βασιλείας οὐρανῶν,

Cap. II. — 1. εἰςελθεῖν *in libris Epiphanii tam scriptis quam editis desideratur.*

Cap. III. — 1. „Verbum illud προέλαβε suspectum mihi est.“ *Petavius. Cornarius vertit:* Sed et coronae certaminis ac praemii huius cognomen anteverterunt. *Si sana scriptura est, necesse est* προλαβεῖν *hoc loco interpretemur* temere occupatum esse.

2. *Mallem* βασιλείαν.

Sed horum insignis quaedam est stultitia. Nam si illud exequi Cap. II. volunt quod est in evangelio scriptum: *Si scandalizaverit te ullum ex* Matth.18, 8. *membris tuis, abscinde abs te: expedit enim tibi intrare in regnum coelorum claudum, aut mancum, aut curvum etc.*, quomodo regnum coelorum ingredi mutilus quispiam potest? Nam si coelorum regnum perfecta habeat omnia, nihil in se habet imperfectum. Itaque cum hominum corpora resurgent, universa simul membra resurgent, sic ut eorum nullum penitus relinquatur. Ac si omnino resurgere membrum aliquod negemus, ne totum quidem corpus resurget. Quod si membrum illud unum, quod scandalizat, relinquendum sit, consequens est nullum ut prorsus relinquatur. Etenim membra nos omnia scandalizaverunt. Quis autem est qui cor suum in omnibus scandalum obiiciens avellere atque amputare possit? Quippe, *Ex interioribus*, inquit, *exeunt fornicationes, adulteria, libidines, et id genus cetera.* Matth. 15, 19. Ecquis igitur cor suum abrumpet? Ac si, ut nonnullorum fert impietas et amentia, corpus minime resurgit, quid tandem nostra refert, quod ab illis asseritur? Cum enim universa membra coeleste regnum minime ingredi possint, quid attinet uno solum mutilari membro, cum id alia nequaquam perficiant? Iam vero si corpus excitatur (uti vere accidit), estne ut in regno coelorum mancum aliquid sit aut mutilum? Nonne turpis quaedam coelestis illius regni futura species est, si truncata membra ad sempiternam illam gloriam admittantur? Praeterea si membrum illud, quod scandalum praebet, abscissum fuerit, amputatum utique est, ac proinde nec peccavit. Quod cum ita sit, primum omnium resurgere ipsum oportet, quod minime peccaverit.

Verum quicumque ad hoc perpetrandum facinus prompti sunt, Cap. III. et audaces, ab omni genere hominum alienos se extorresque fecerunt. Nam neque viri sunt, propter amputatam illam corporis partem, neque feminae, repugnante scilicet naturae conditione, esse possunt. Sed et istiusmodi certaminis corona ac praemium appellatione nulla concipi potest. Siquidem ex tribus spadonum ordinibus, quos dominus recensuit, ad nullum omnino revocari possunt. *Sunt* Matth. 19, 12. *enim*, inquit, *eunuchi, qui ex ventre matris suae nati sunt.* Illi vero nullam castrationis suae culpam sustinent, neque ullo se scelere obstrinxerunt, eo quod ita in lucem prodierint. Sed neque peccatum ullum admittere possunt, quod ad rem quidem veneream attinet, cum membris illis careant quae ad sobolis propagationem a deo sunt condita. Ideoque nullum ex ea castratione regni coelestis praemium

διὰ τὸ ἀγῶνος μὴ [3] μεμνῆσθαι. Εἰ δὲ καὶ ἐπιθυμιῶν [4] μεμύηνται οἱ τοιοῦτοι, μὴ δυνάμενοι πράττειν [5] ὃ μὴ δεῖ πράττειν, καὶ μὴ πράττοντες μισθὸν οὐκ ἔχουσιν. Οὐ γὰρ διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸ ἔργον παρ᾽ αὐτοῖς οὐ πέπρακται, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι. Καὶ αὕτη μὲν ἡ ἀγωγὴ τῆς πρώτης ὑπὸ κυρίου εἰρημένης εὐνουχίας, τῆς διὰ τῶν μητέρων [6] γεννωμένης, ἐξ ὧν οὐ δύνανται οὗτοι [7] ὑπάρχειν.

Κεφ. δ'. [1] Καί εἰσιν εὐνοῦχοι οἵτινες ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων εὐνουχίσθησαν, φησὶν ὁ σωτήρ. Καὶ οὔτε ἀπὸ τούτων εἰσὶν οἱ προειρημένοι. Οὗτοι μὲν γὰρ γεννῶνται, οἱ [2] δὲ ὑπὸ ἀνθρώπων εὐνουχισθέντες ἕνεκεν χρήσεως, ἢ βασιλικῆς, ἢ ἀρχοντικῆς. Βουλόμενοι γάρ τινες τῶν βαρβάρων βασιλεῖς, ἢ καὶ τύραννοι, ζηλοτυπίας χάριν καὶ ὑπονοίας τῆς πρὸς τὰς γαμετὰς τὰς ἰδίας ἔτι κομιδῇ νέους τοὺς παῖδας λαμβάνουσι, καὶ εὐνουχίζουσι τούτους, πρὸς τὸ ἀνδρυνθέντας [3] πιστεύεσθαι τὰς ἰδίας αὐτῶν, ὡς ἔφην, γαμετάς, καὶ οὕτως ἐν τῷ κόσμῳ γέγονεν ἡ περὶ τούτου αἰτία. Ὅθεν τάχα οἶμαι καὶ τὸ εὐνοῦχον καλεῖσθαι, [4] ἀπὸ τοῦ εὐνοεῖν δύνασθαι [5] ἀφαιρουμένων τῶν μελῶν, [6] καὶ μὴ ἐπεντρίβεσθαι μίξει τῶν σωμάτων, ὡς [7] τῶν ὀργάνων ἀφῃρημένους. Ἑτέρα τοίνυν αὕτη ἡ τάξις ἐκ παιδὸς λαμβανομένη καὶ εὐνουχιζομένη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, οὐχὶ διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Κεφ. ε'. Καί εἰσι, [1] φησὶν, εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν [2] τῶν οὐρανῶν. Τίνες τοίνυν εἶεν οὗτοι, ἀλλ᾽ ἢ οἱ γενναῖοι ἀπόστολοι, [3] καὶ μονάζοντες, καὶ οἱ καθεξῆς παρθένοι; Ἰωάννης μὲν καὶ Ἰάκωβος, υἱοὶ Ζεβεδαίου, μείναντες [4] ἐν παρθενίᾳ, μήτε μὴν
pag. 492. ἰδίαις χερσὶ τὰ μέλη ἀποτεμόντες, μήτε συναφθέντες γάμῳ, ἀλλὰ τῇ ἰδίᾳ καρδίᾳ ἀγωνισάμενοι, καὶ θαυμασίως τὸ κλέος [5] τοῦ στεφάνου τούτου τοῦ ἀγῶνος ἀπενεγκάμενοι. Μετ᾽ αὐτοὺς δὲ [6] ὅσαι μυριάδες ἐν τῷ κόσμῳ μονάζοντες, καὶ ἀπὸ μοναστηρίων, καὶ παρθενώνων τουτὶ τοῦ ἀγῶνος τὸ κλέος ἀπηνέγκαντο, οἵτινες σώμασι γυναικῶν οὐκ ἐμίγησαν, ἀλλὰ ἤθλησαν ἐν ἀγῶνι τελειοτάτῳ. Ὡς καὶ Ἡλίας ἐν παλαιᾷ διαθήκῃ εὑρίσκεται, καὶ Παῦλος, λέγων, *Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις, ὅτι καλὸν αὐτοῖς, ἐὰν μείνωσιν οὕτως ὡς κἀγώ· εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμείτωσαν.* Πῶς οὖν αὐτὸς ἔμεινεν; Εἰ μὲν γὰρ ἀποτετμημένος ἦν, καὶ κατ᾽ αὐτὸν ἔμειναν ὁμοιούμενοι αὐτῷ, ἵνα πληρώσωσι τὸ, Ὡς

3 *Ita codd. Venet. Vratislav., et editi. Petavius corrigi voluit* μεμνῆσθαι.
4. *Petavius coniecit* μέμνηνται.
5. *Verba* ὃ μὴ δεῖ πράττειν *restitui ex cod. Veneto.*
6. γεννωμένης ἐν εὐνουχίᾳ *cod. Ven.*
7. ὑπαρέχειν διὰ τὸ χειρότευκτον *cod. Venet.*
Cap. IV. — 1. *Cod. Venetus habet* ἐστὶ καὶ εὐνοῦχοι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων εὐνουχισθέντες.
2. δὲ *om. cod. Venet.*
3. ἐμπιστεύεσθαι *cod. Venet.*
4. *Cornarius vertit:* „ab eo quod εὐνοεῖν, hoc est benevolus esse, ac fidem servare possit, ablatis membris" *cett.*
5. καὶ ἀφαιρουμένων *cod. Venet.*
6. τοῦ μὴ *cod. Venet.*

obtinent, quod certaminis ipsius ne meminerint quidem. Quod si cupiditatum illecebrarumque recordentur, cum quod factu est nefas efficere nullo modo possint, in eo quod abstinent nihil mercedis promerentur. Neque enim ex eo quod admittere noluerint, sed quod non potuerint, non est ab illis facinus illud reipsa profectum. Atque hoc primum est spadonum genus domini oratione declaratum, quod iam tum matris ex utero prodiit. Inter quos nemo illos retulerit.

Et sunt eunuchi, ait salvator, *qui ab hominibus eunuchi facti* Cap. IV.
sunt; a quibus priores diversi sunt. Hi enim cum hac clade nascuntur, posteriores autem ad aliquem regum aut principum usum castrati. Quippe barbari quidam reges aut tyranni, zelotypia atque in uxores suas suspicione commoti admodum pueros exsecant, quos ubi adoleverint, suis, ut dictum est, coniugibus custodes adhibeant. Atque hoc modo calamitatis illius caussa inter homines accidit. Hinc fortassis et eunuchorum appellatio derivatur, a verbo scilicet εὐνοεῖν, quod amputatis hisce corporis partibus benevoli esse possint, neque, utpote membris illis mutilati, ad corporum complexum coitumque sint utiles. Hic igitur alter eunuchorum ordo est, qui a puerili aetate hominum istud manu non coelestis regni caussa patiuntur.

Sequitur deinde, *Et sunt eunuchi qui seipsos castraverunt propter* Cap. V.
regnum. Quinam illi esse possunt, nisi egregii illi primum apostoli, tum monachi, ac reliqui virginitatis cultores. Cuiusmodi fuere Ioannes et Iacobus, Zebedaei filii, qui in virginitate persistentes ac neque membra sua propriis amputantes manibus, neque copulati nuptiis, sed animo ac pectore dimicantes certaminis illius coronam ac gloriam summa cum admiratione reportarunt. Secundum quos infinita hominum millia, quae in hoc mundo monasticam vitam amplexa sunt, in monasteriis virginumque coenobiis eiusdem certaminis decus adepta sunt. Quae videlicet nullam cum mulieribus consuetudinem habuerunt, sed omnibus suis numeris absolutum certamen obierunt. Qualem in vetere testamento Eliam fuisse legimus, ac deinceps Paulum, qui dixit, *Dico autem nonnuptis, quoniam bonum est ipsis si* 1.Cor. 7, 8.
maneant sicut ego: si autem non continent, nubant. Quomodo igitur ipse permansit? Si enim exsectus est, et ad illius exemplum accommodati manserunt qui ei similes essent, ut eam consilii partem

7. τῶν *om. cod. Venet.*
Cap. V. — 1. φησὶν *om. cod. Ven.*
2. τῶν οὐρανῶν, *quod vulgo desideratur, ex cod. Ven. adieci.*
3. καὶ οἱ καθεξῆς παρθένοι καὶ μονάζοντες *cod. Venet.*
4. ἐν τῇ παρθενίᾳ *cod. Venet.*
5. τοῦ στεφάνου *non comparet in cod. Ven.*
6. ὅσοι ἐν μυριάδων ἀριθμῷ ἐν τῷ κόσμῳ *cod. Venet.*

κἀγὼ, πῶς ἀποτετμημένος τις ἐδύνατο γῆμαι, εἰ μηκέτι ἐνεκρατεύετο; Καὶ τὸ, Γαμείτωσαν, καὶ μὴ πυρούσθωσαν, ὁρᾷς ὅτι περὶ ἐγκρατείας φάσκει, καὶ οὐχὶ περὶ μελῶν ἀφαιρέσεως; Εἰ δὲ φάσκουσιν οὗτοι διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἑαυτοὺς εὐνουχικέναι, πῶς ἑαυτοὺς ἀπαλλοτριώσουσι τοῦ εἰρημένου ῥήματος ὅτι, Εἰσί τινες οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἰδίαις χερσὶν ἑαυτὸν εὐνουχίζει, ἄνθρωπός ἐστι, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ τὸ ἀθέμιτον τοῦτο εἰργάσαντο· εἰ δὲ αὐτὸς ἑαυτῷ οὐδὲν δύναται πρᾶξαι, ὑπὸ ἄλλων δὲ εὐνουχισθῇ, οὐκέτι ἔσται διὰ βασιλείαν οὐρανῶν, διότι ὑπὸ ἀνθρώπων εὐνουχίσθη, ἤτοι δι' αὐτοῦ, ἤτοι διὰ τῶν τοῦτο πεποιηκότων. Πεσεῖται δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ στεφάνου καὶ ἀπὸ τοῦ βραβείου, οὐκέτι χάριν ἔχων διὰ τὴν ἀποχὴν τῆς τοιαύτης χρήσεως, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι χρῆσθαι, ἀφῃρημένων τῶν τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως μελῶν. Ἓν δὲ καὶ τὸ αὐτὸ κριθήσεται, ὡς ὁ λυμαινόμενος ἑαυτοῦ τὸ μέλος, καὶ ὡς ὁ τέμνων ἀλλότριον ἀμπελῶνα. Οὐ γὰρ κατὰ θεὸν ἐπολιτεύσατο, ἀλλὰ κατὰ ἐπιβουλὴν τῷ δημιουργῷ κυρίῳ θεῷ ἀντέστη τοιοῦτος. Ἐπιθυμίᾳ δὲ περισσοτέρᾳ ὁ τοιοῦτος ἐνεχθήσεται. Καὶ γὰρ ὁ εὐνοῦχος ᾄδεται παρὰ τῷ Σοφῷ οὐκ ἀπεχόμενος τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ μὴ δυνάμενος τὴν ἐπιθυμίαν ἐπιτελέσαι, ὡς λέγει, Ἐπιθυμία εὐνούχου ἀποπαρθενεύσει νεανίδα. Καὶ [7] ἐκ πανταχόθεν ὢ τῆς πολλῆς ματαιότητος τῆς ἐν τῷ κόσμῳ πολυτρόπως ἐπινενοημένης.

pag. 493. Καὶ ταῦτά ἐστιν ἃ περὶ τούτων ἔγνωμεν. Διὸ ἐν συντόμῳ περὶ αὐτῶν εἰρηκότες καὶ, ὡς ἔφην, ὑπονοήσαντες εἶναι τούτους τοὺς προειρημένους, καταλιπόντες τοὺς αὐτοὺς, καὶ καταγελάσαντες ὥςπερ σκορπίου δικέντρου τοῖς μὲν [8] πέρασι καὶ χηλαῖς ἀπὸ τῶν ἀνέκαθεν τῶν πατέρων βίοις ἐναντιωθέντας, ἐν δὲ τῷ κέντρῳ τῷ τύπῳ τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ἀνθισταμένους, ὑποδήματι ἐστηριγμένῳ καταπατήσαντες τούτους καὶ καταγελάσαντες, τουτέστι διὰ τῶν ῥητῶν τοῦ εὐαγγελίου, κατὰ τὸ ἔθος ἐπὶ τὰς λοιπὰς μεταβαίνοντες ἐνταῦθα λήξωμεν τῆς τούτων ἀβελτηρίας.

ΚΑΤΑ ΚΑΘΑΡΩΝ,

τριακοστὴ ἐννάτη, ἡ καὶ πεντηκοστὴ ἐννάτη.

Κεφ. α΄. Καθεξῆς δὲ τούτων Καθαροί τινες λεγόμενοι ἐφύησαν, ἀπὸ Ναβάτου τινὸς, ὡς πολὺς ᾄδεται λόγος. Οὗτος ὁ Ναβᾶτος ἐπὶ τῆς Ῥω-

7. *Cornarius vertit:* Et o ingentem vanitatem, undiquaque in mundo multiformiter excogitatam!

implerent, *Sicut ego*, fierine potuit ut exsectus quispiam, nisi continentiam servare posset, uxorem duceret? Illud vero, *Uxores ducant, et non urantur*, nonne ad continentiam pertinere, non ad membrorum mutilationem animadvertis? Quodsi propter regnum coelorum semetipsos castrasse se dixerint, qui tandem ab illa sententia secernere sese possunt, quae nonnullos esse dicit, *qui ab hominibus eunuchi facti sunt*. Cum enim sese aliquis suis manibus exsecat, homo utique est, eiusque manibus scelestum illud facinus admissum est. Sin ille cladem istam sua sibi manu consciscere non potest, sed ab aliis castratus fuerit, non iam illud coelestis regni caussa patietur, eo quod sive per se, sive aliorum opera sibi istud intulerit, ab hominibus eunuchus est factus. Quamobrem coronae spe ac praemii iste prorsus excidet, cum nullam amplius gratiam mereatur, quod ab eiusmodi voluptatis usu temperet, sed ideo illud non possit, quod necessariis ad eam functionem membris sit destitutus. Quocirca par idemque de eo iudicium est ac de illo qui aliquod corporis membrum violarit, aut alienam vitem succiderit. Neque enim divinam ad voluntatem vivendi rationem instituit, sed opifici suo dominoque deo maligne repugnavit. Quinetiam vehementiori cupiditate flagrabit. Etenim spado non a sua cupiditate abstinere, sed eam perficere non posse, a Sapiente dicitur: *Concupiscentia spadonis*, inquit, *devirginabit iuvenculam*. Proindeque o stultitiam incredibilem, varie in hoc orbe terrarum excogitatam! Sir. 20, 4

Atque haec sunt quae de hoc haereticorum genere explorare potuimus. De quibus cum breviter dixerimus, eosdemque esse suspicemur quos antea commemoravimus, relictis ac cum ludibrio reiectis illis qui scorpionis instar bifido aculeo armati prodigiosis brachiorum forcipibus iam tum institutis a patribus vitae rationibus adversati sunt, et adversus sanctae dei ecclesiae formam ac praescriptum infestos aculeos erigunt, iis, inquam, firmiter impresso calceamento, hoc est sacrosancti evangelii, ut solemus, voce protritis et elisis ad reliquas haereses translata oratione hic de illorum stoliditate disputandi finem faciamus.

CONTRA CATHAROS,

haeresis XXXIX., sive LIX.

Proximi ab illis Cathari quidam exorti sunt, a Novato, ut fama percrebuit. Novatus porro Romae persecutionis illius tempore Cap I.

8. πέρασι *emendarunt Cornarius, qui* „extremitatibus ac chelis“ *vertit, et I. B. Cotelerius Eccl. Gr. Monum. III, p.* 581. *Libri habent* τέρασι *vulgo.*

μαίων ὑπῆρχεν, ἐν καιρῷ τοῦ διωγμοῦ τοῦ [1] πρὸ Μαξιμίνου γενομένου πρώτου· τάχα οἶμαι Δεκίου τότε ἦν, ἢ Αὐρηλιανοῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς προφάσεως τῆς ἐν τῷ διωγμῷ παραπεσόντων ἐπάρματι ἀρθεὶς, ἅμα τοῖς [2] ἐπαγομένοις αὐτῷ μὴ θελήσας κοινωνῆσαι τοῖς μετανοοῦσιν ἀπὸ τοῦ διωγμοῦ, εἰς αἵρεσιν ταύτην [3] τέτραπται, λέγων μὴ εἶναι σωτηρίαν, ἀλλὰ μίαν μετάνοιαν, μετὰ δὲ τὸ λουτρὸν μηκέτι [4] δύνασθαι ἐλεεῖσθαι παραπεπτωκότα.

Καὶ αὐτοὶ δέ φαμεν εἶναι μετάνοιαν μίαν, καὶ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας [5] ταύτης γενέσθαι τὴν σωτηρίαν, ἀλλ' οὐκ ἀναιροῦμεν τὴν τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίαν, εἰδότες τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας καὶ τὸν ἔλεον τοῦ δεσπότου, καὶ τὸ συγγνωστὸν τῆς φύσεως, τὸ εὐρίπιστον τῆς ψυχῆς, τὸ ἀσθενὲς τῆς σαρκὸς, τὸ πολύβλυστον τῆς τῶν πολλῶν ἀνθρώπων αἰσθήσεως. Διότι οὐδεὶς ἀναμάρτητος, καὶ καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἂν [6] μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἡ μὲν τελεία μετάνοια ἐν τῷ λουτρῷ τυγχάνει. Εἰ δέ τις παρέπεσεν, οὐκ ἀπόλλει τοῦτον ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ ἐκκλησία· δίδωσι γὰρ ἐπάνοδον, καὶ μετὰ τὴν μετάνοιαν τὴν μεταμέλειαν. Τῷ γὰρ Κάϊν εἶπεν ὁ θεὸς,
pag. 494. Ἥμαρτες, ἡσύχασον, καὶ τῷ παραλυτικῷ, Ἰδοὺ, ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε. Καὶ Πέτρον ἀνακαλεῖται ὁ κύριος μετὰ τὸ ἀρνήσασθαι, καὶ ἀντὶ τῶν τριῶν ἀρνήσεων τρὶς αὐτὸν προςκαλεῖται εἰς ὁμολογίαν, Ἀγαπᾷς με, Πέτρε; καί φησι, Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου.

Κεφ. β'. Σφάλλει δὲ αὐτοὺς τὸ ῥητὸν τοῦ ἀποστόλου εἰρημένον, Ἀδύνατον τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας καὶ καλὸν γευσαμένους θεοῦ ῥῆμα, δυνάμεις τε τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζειν, ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ παραδειγματίζοντας· γῆ γὰρ ἡ πιοῦσα τὸν ἐπ' αὐτῆς πολλάκις ἐρχόμενον ὑετὸν, καὶ τίκτουσα βοτάνην εὔθετον ἐκείνοις δι' οὓς καὶ γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας, ἐκφέρουσα δὲ ἀκάνθας καὶ τριβόλους, ἀδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγὺς, ἧς τὸ τέλος εἰς καῦσιν. Καὶ γὰρ τῷ μὲν ὄντι τοὺς ἅπαξ ἀνακαινισθέντας καὶ παραπεσόντας ἀνακαινίζειν ἀδύνατον. Οὔτε γὰρ ἔτι γεννηθήσεται Χριστὸς, ἵνα σταυρωθῇ ὑπὲρ ἡμῶν, οὔτε ἀνασταυροῦν δύναταί τις τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὸν μηκέτι σταυρούμενον, οὔτε δύναταί τις λουτρὸν δεύτερον λαμβάνειν, ἓν γάρ ἐστι τὸ βάπτισμα, καὶ εἷς ὁ ἐγκαινισμός. Ἀλλὰ εὐθὺς ἐπιφέρει τὴν τούτων ἴασιν ὁ ἅγιος ἀπόστολος, τὴν ἐκκλησίαν ἰατρεύων, καὶ τῶν αὐτῆς μελῶν ἐπιμελούμενος,

Cap. I. — 1. ὑπὸ *correxit Ios. Scaliger. An potius* πρὸς Μαξιμίνου? — πρὸ τοῦ Μαξιμίνου *legitur in cod. Veneto.*
2. αὐτῷ ἑπομένοις μὴ θελήσασι *cod. Venet.*
3. τέτρεπται λέγειν *cod. Ven.*
4. δύνασθαι τινὰ ἐλεεῖσθαι *cod. Ven.*
5. ταύτην *corr. Petavius.*
6. μιᾷ ἡμέρᾳ *corr. Ios. Scaliger.*

fuit quae eam antecessit quam Maximinus excitavit; quae Decii, ut opinor, aut Aureliani fuit. Quamobrem propter eos qui in illa persecutione lapsi fuerant cum arrogantia una cum suis inflatus eos in communionem nollet admittere qui post persecutionem poenitentiam susceperant, ad eam se convertit haeresin, nullam ut esse spem salutis assereret, atque unam duntaxat esse poenitentiam. Qui autem post baptismum delinqueret, nullam erga eum misericordiam adhiberi posse.

Atqui nos unam esse poenitentiam ultro concedimus, ac per eam iteratae generationis lotionem ad salutem perveniri, sed dei humanitatem ac clementiam minime tollimus, cum et veritatis dogma, et misericordiam domini, et naturae nostrae conditionem venia sane dignam, et animorum inconstantiam, et imbecillitatem carnis, et sensuum in plerisque hominibus distractas ac dissipatas vires perspectas habeamus. Quoniam nemo peccati expers est, *neque mundus a sordibus, ne is quidem cuius est unius diei vita super terram.* Iob. 14, 4. Enimvero perfecta in baptismo quidem poenitentia est. Sed si quis exciderit, non illum sanctae dei ecclesia perditum velit, imo et receptum, et post poenitentiam mutandi consilii facultatem indulget. Nam et Caino deus dixit, *Peccasti, quiesce.* Item paralytico: *Ecce sanus es, noli amplius peccare.* Gen. 4, 7. Ad haec Petrum post negationem revocat dominus, et ad triplicem illam negationem compensandam ter ipsum ad confessionem induxit: *Petre,* inquit, *amas me?* Deinde, *Pasce oves meas.* Ioann. 5, 14.

Sed illos apostoli dictum illud in errorem impellit: *Impossibile est eos, qui semel illuminati sunt, et gustaverunt bonum dei verbum ac virtutes futuri seculi, et ceciderunt, rursum renovare crucifigentes sibimetipsis filium dei, et traducentes. Terra enim, quae supervenientem in se saepius imbrem biberit, et produxerit herbam opportunam illis, per quos colitur, particeps est benedictionis. Proferens autem spinas et tribulos reproba est, et maledicto proxima, cuius finis est in combustionem.* Cap. II. Hebr. 6, 4–8. Nam revera qui semel renovati ceciderunt, renovari amplius non possunt. Neque enim nascetur amplius Christus, ut pro nobis in crucem agatur. Neque dei filium in cruce suspendere quispiam potest, qui id ultra perpeti nequit. Neque alteram quis usurpare lotionem potest, quod unus baptismus sit, unaque renovatio. Verum horum omnium remedium statim apostolus subiicit, ut et ecclesiae medicinam faciat, et illius membris consulat. Ait

καί φησι, Πεπείσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν, ἀγαπητοὶ, τὰ κρείττονα, καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτως λαλοῦμεν· οὐ γὰρ ἄδικος ὁ θεὸς ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἀγαθοῦ ἔργου ὑμῶν. Καὶ ὁρᾷς πῶς τὸν ἐγκαινισμὸν μὴ δύνασθαι δεύτερον γενέσθαι τελείως ἀπεφήνατο, τῆς δὲ σωτηρίας οὐκ ἀπέτρεπε τοὺς ἔτι μετανοοῦντας, ἀλλὰ καὶ σωτηρίας ἐχομένους, καὶ θεὸν ἀντιλήπτορα τῆς ἀγαθοεργίας αὐτῶν καὶ ἀπὸ τῶν παραπτωμάτων τελειότατα μετανοούντων καὶ ἐπιστρεφόντων καὶ μεταμελομένων; Δέχεται οὖν ὁ ἅγιος λόγος καὶ ἡ ἁγία θεοῦ ἐκκλησία πάντοτε τὴν μετάνοιαν, οὐκ ἐξυδαρευομένη, οὐδὲ ῥαθύμους τοὺς τὸν δρόμον τελοῦντας παρασκευάζουσα, ἀλλὰ θεοῦ τὴν χάριν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν μὴ [1] ἀνακάμπτουσα, γινώσκουσα δὲ τὸν τρόπον ἑκάστης ὑποθέσεως. Ὡς γὰρ τὴν παρθενίαν ἀπολέσας ἀδυνάτως [2] ἔχει ταύτην κτήσασθαι σωματικῶς, μὴ ἐνδεχομένης τῆς φύσεως, οὕτω καὶ ἀπὸ τοῦ λούτρου ἐν
pag. 495. μεγάλοις τισὶ παραπτώμασι περιπεσών· καὶ ὥσπερ ὁ ἀπὸ παρθενίας παραπεσὼν δευτέραν τιμὴν τὴν ἐγκράτειαν ἔχει, οὕτω καὶ [3] εἰς τὸ λουτρὸν ὁ ἐν παραπτώματι μείζονι γενόμενος ἔχει δευτέραν ἴασιν, οὐ τοιαύτην ἐνάρετον κατὰ τὴν πρώτην, οὐκ ἀποβεβλημένην δὲ ζωῆς ἔχει τὴν δευτέραν ἣν κέκτηται. Οὐκ ἀθετεῖ τοίνυν ὁ θεῖος λόγος τὸν μισθὸν, τῶν ἐν μετανοίᾳ καμνόντων.

Κεφ. γ'. Ἔπειτα δὲ αὐτοὶ πάλιν ἀπὸ τούτου προπηδήσαντες καὶ ἄλλα τινὰ ἐφηύραντο. Καὶ γὰρ αὐτοὶ τὴν αὐτὴν ἣν καὶ ἡμεῖς κεκτήμεθα πίστιν λέγουσιν ἔχειν. Οὗτοι δὲ οὐ βούλονται [1] διγάμοις ἐπικοινωνεῖν. Εἰ γάρ τις μετὰ τὸ βάπτισμα συναφθείη γυναικὶ δευτέρᾳ, παρὰ τούτοις οὐκ εἰςδεχθήσεται ἔτι· καὶ τὸ πᾶν ἐστιν ἠλίθιον. Ὡς γὰρ εἴ τις θεάσηταί τινα νηχόμενον ἐν ὕδατι, καὶ ἀγνοῶν τὴν πεῖραν τῆς διανήξεως ἑαυτὸν ἔκδοτον τοῖς ὕδασι δῴη καὶ ὑποβρύχιος γένηται, μὴ ἐν πείρᾳ ὢν, μηδὲ σαφῶς γνοὺς τῶν διὰ χειρῶν τε καὶ ποδῶν τὴν σωτηρίαν ἑαυτοῖς προςποριζομένων τὴν ἐπιστήμην, νομίζει δὲ ἁπλῶς τὸ ὕδωρ διαβαστάζειν τὸν ἄνθρωπον, δίχα τῶν ἰδίων χειρῶν· ἢ ὡς εἴ τις ἀκούοι τὸν ἡγεμόνα τιμωροῦντα τούς τι δρῶντας [2] καινῆς φαυλότητος ἄχρι καὶ ἐλαχίστων, καὶ νομίζει μὲν τὴν δίκην ἴσην διεξιέναι κατὰ πάντων, ὡς ἐπὶ τοῦ φόνου, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ διαβάλλοντος τὸν πέλας, ἢ μαχησαμένου· ἢ ὡς ἐὰν ᾖ τις παντάπασιν ἰδιώτης, καὶ θεάσηται τὸν εἰληφότα ἄρχοντα τὴν ἐξουσίαν κατ' ἀλιτηρίων ἀποσπάσαντα μάχαιραν, ἢ κατὰ γοήτων καὶ βλασφήμων, ἢ ἀκαθοσιώτων, νομίζει δὲ τοὺς

Cap. II. — 1. reflectens *vertit Cornarius.* ἀνακόπτουσα *corr. Petavius.*
2. *Suspicor* ἔχεις ταύτην.
3. *H. e.* qui in sacrum lavacrum maius quid peccavit. *Quare non est cur Petavium sequamur mutantem* μετὰ τὸ λουτρὸν *cett.*

itaque, *Confidimus autem de vobis, carissimi, meliora et viciniora saluti, tametsi ita loquimur. Non enim iniustus est deus, ut obliviscatur boni operis vestri.* In quo vides quemadmodum et instaurationem illam secundam fieri non posse omnino pronuntiaverit, neque tamen a salute illos excluserit quos peccati sui poeniteret, sed et saluti propinquos esse dixerit, et deum recte ab iis factorum esse susceptorem, qui delictorum suorum absolutam poenitentiam capesserent, seque adeo converterent, animumque mutarent. Quamobrem cum divinus sermo, tum sancta dei ecclesia perpetuo poenitentiam approbat, non quod mollior ac dilutior sit, aut pigriores illos faciat qui in illo stadio decurrunt, sed ut dei gratiam humanitatemque non reiiciat, ac cuiusque caussae modum ac rationem consideret. Ut enim is, qui virginitatem amisit, quod ad corpus attinet, repraesentare illam non potest, cum id minime natura patiatur, ita qui post baptismum in maiora quaedam crimina prolapsus est, perinde ac qui virginitate excidit secundum habet in continentia commendationis gradum: sic ille post baptismum graviore obstrictus scelere secundum habet sanitatis genus. Quod tametsi cum tanta, quanta prius, virtute minime coniunctum sit, non est tamen a consequendae vitae spe ac salutis alienum. Igitur eorum, qui in capessenda poenitentia laborant, fructum ac praemium divinus sermo non reiicit.

Hebr. 6, 9.

Cap. III. Praeterea iidem illi longius ex illo dogmate prosilientes alia quaedam adiecerunt. Aiunt enim se eandem nobiscum habere fidem; sed tamen cum digamis communicare detrectant. Nam si quis post baptismum secundam uxorem duxerit, ab illis non amplius admittitur. Quod quidem plane stolidum est. Ut enim si quis natantem aliquem in aqua viderit, ac natandi usum ignorans sese in aquam commiserit, ac pessum ierit, quod et eius rei sit expers et eorum qui manibus ac pedibus saluti suae consulunt scientia minime sit praeditus, sed ultro aquam existimet citra manuum agitationem hominem sustinere. Aut quemadmodum si quis praefectum audiat in eos animadvertentem qui ulla in re etiam minima deliquerint atque eandem in omnes poenam constitutam arbitretur, quemadmodum in eos qui patricidium commiserint, sic in illos qui aliis calumniati fuerint, aut pugnando lacessiverint. Vel perinde ac si rudis quispiam et imperitus magistratum videat potestate praeditum gladium in sceleratos distringere, velut veneficos aut blasphemos aut perduelles,

Cap. III. — 1. διγάμοις, *quod sententia postulat, habet codex nescio qui manu exaratus, cuius scripturas discrepantes hic illic annotavit A. Schottus in sui libri margine. Vulgo extat* διδαγμοῖς. *Neque aliter cod. Rhedig.*
2. καινῆς *mea est emendatio. Libri habent* καὶ τῆς.

πάντας ἐξουσίαν ἔχειν τῆς τοιαύτης αἰτίας ποιεῖσθαι τὴν δίκην, θεασάμενος δὲ δίκην δόντας ἀνθρώπους καὶ αὐτὸς δὲ τὰ ἴσα [3] μιμησάμενος θελήσει ἀποκτεῖναί τινας, ὡς δῆθεν τοὺς ἠδικηκότας δικάζων, ἁλοὺς δὲ ὁ τοιοῦτος αὐτὸς δίκην δώσει, μὴ εἰληφὼς παρὰ βασιλέως ἐξουσίαν τῶν τοιούτων, καὶ ὅτι τὴν ἴσην ἐνόμιζε κατὰ πάντων ἐξιέναι ψῆφον ἀπὸ τῆς δίκης τῶν νόμων, ἑαυτὸν δὲ ἐν τῇ ἀδικίᾳ διὰ τῆς ἰδίας ἀπειρίας καὶ ἀπαρακολουθησίας ἔκδοτον ἀπωλείας παρασκευάσας· οὕτω καὶ αὐτοὶ τὰ πάντων ὁμοῦ μίξαντες ἐκ πάντων ἐξέπεσαν, καὶ μὴ pag. 496. νοήσαντες τὰ ἀκριβῆ τῆς τοῦ θεοῦ διδασκαλίας ἐπὶ ἑτέραν τρίβον σφαλέντες ἐτράπησαν, οὐκ εἰδότες ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ τῆς θείας γραφῆς παράδοσις καὶ ἀκολουθία.

Κεφ. δ'. Τὰ γὰρ εἰς ἱερωσύνην παραδοθέντα διὰ τὸ ἐξοχώτατον τῆς ἱερουργίας εἰς πάντας ἐνόμισαν ἴσως φέρεσθαι. Ἀκηκοότες ὅτι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα, ἐγκρατῆ, ὡσαύτως καὶ τὸν διάκονον καὶ τὸν πρεσβύτερον. Καὶ γὰρ τῷ μὲν ὄντι οὐ δέχεται τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ κήρυγμα μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐνδημίαν τοὺς ἀπὸ πρώτου γάμου τελευτησάσης τῆς αὐτῶν γυναικὸς δευτέρῳ γάμῳ συναφθέντας, διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς τιμῆς τῆς ἱερωσύνης. Καὶ ταῦτα ἀσφαλῶς ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ ἐκκλησία μετὰ ἀκριβείας παραφυλάττεται. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἔτι βιοῦντα καὶ τεκνογονοῦντα, μιᾶς γυναικὸς ὄντα ἄνδρα, οὐ δέχεται, ἀλλὰ ἀπὸ μιᾶς ἐγκρατευσάμενον ἢ χηρεύσαντα διάκονόν τε καὶ πρεσβύτερον καὶ ἐπίσκοπον καὶ ὑποδιάκονον, μάλιστα ὅπου ἀκριβεῖς κανόνες οἱ ἐκκλησιαστικοί.

Ἀλλὰ πάντως ἐρεῖς μοι ἔν τισι τόποις ἔτι τεκνογονεῖν πρεσβυτέρους καὶ διακόνους καὶ ὑποδιακόνους. Τοῦτο οὐ παρὰ τὸν κανόνα, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων κατὰ καιρὸν ῥαθυμήσασαν διάνοιαν, καὶ τοῦ πλήθους ἕνεκεν, μὴ εὑρισκομένης ὑπηρεσίας. Τὸ πρεπωδέστερον γὰρ ἀεὶ ἡ ἐκκλησία ὁρῶσα ἁγίῳ πνεύματι εὖ διαταχθεῖσα ἔγνω ἀπερισπάστους θεῷ τὰς λατρείας ἐπιτελεῖσθαι σπουδάζειν, καὶ τὰ πνευματικὰ τῶν χρειῶν μετὰ πάσης εὐνουστάτης συνειδήσεως τελειοῦσθαι. Φημὶ δὲ ὅτι πρέπον ἐστὶ διὰ τὰς ἐξαπίνης λειτουργίας καὶ χρείας σχολάζειν τὸν πρεσβύτερον καὶ διάκονον καὶ ἐπίσκοπον θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ λαοῦ προστάσσει ὁ ἅγιος ἀπόστολος λέγων, ἵνα πρὸς καιρὸν σχολάσωσι τῇ εὐχῇ, πόσῳ γε μᾶλλον τῷ ἱερεῖ τὸ αὐτὸ προστάσ-

3. μισάμενος edit. princ.

ac penes universos esse potestatem arbitretur, ut illius criminis poenas constituant, cumque punitos ob id homines viderit, imitari et ipse velit, ac tanquam de reis iudicium exercens mortem illis inferre conetur. Eiusmodi quippe poenas ipse persolvet; tum quod nullam a principe eius rei potestatem acceperit, tum quod aequalem in omnes legibus constitutam poenam esse sibi persuaserit, ac denique per imperitiam inscitiamque suam tali scelere exitium sibi ac perniciem consciverit. Ita etiam illi, cum simul omnia permisceant omnibus exciderunt, cumque divinae disciplinae accurata cognitione careant, alienum in tramitem summo errore deflexerunt. Istud enim nequaquam discernunt, talem esse qualem diximus, in scripturis sacris modum ac rationem praescriptam.

Si quidem quae sacerdotio propter singularem functionis illius dignitatem praecipue tributa sunt, ea ad omnes communiter pertinere iudicant. Cap. IV. Illud quidem audierunt: Episcopum irreprehensibilem esse oportere, unius uxoris virum, continentem, similiter et diaconum et presbyterum. 1. Tim. 3, 2. Ita enim profecto sese res habet, ut post Christi in orbem terrarum adventum, eos omnes qui secundum priores nuptias mortua uxore alteri sese nuptiis illigarint sanctissima dei disciplina reiiciat, propterea quod incredibilis est sacerdotii honor ac dignitas. Atque istud ipsum sacrosancta dei ecclesia cum omni provisione diligentiaque servat. Quin eum insuper, qui adhuc in matrimonio degit ac liberis dat operam, tametsi unius sit uxoris vir, nequaquam tamen ad diaconi, presbyteri, episcopi aut hypodiaconi ordinem admittit, sed eum duntaxat qui ab unius uxoris consuetudine sese continuerit, aut ea sit orbatus; quod in illis locis praecipue fit, ubi ecclesiastici canones accurate servantur.

Atenim nonnullis adhuc in locis presbyteri, diaconi et hypodiaconi liberos suscipiunt. Respondeo, non illud ex canonis auctoritate fieri, sed propter hominum ignaviam, quae certis temporibus negligenter agere ac connivere solet, ob nimiam populi multitudinem; cum scilicet qui ad eas se functiones applicent non facile reperiuntur. Quod ad ipsam quidem ecclesiam attinet, ea, utpote a sancto spiritu bene ordinata atque constituta, quod decentius est omnibus in rebus considerans, ei rei studere potissimum instituit, ut quae divino numini ministeria praestantur, nulla re, quoad fieri potest, distrahantur, utique spiritalia omnia officia quam optima laetissimaque conscientia gerantur. Hoc igitur dico propter subitas functiones atque officia convenire, ut presbyter ac diaconus, et episcopus deo penitus vacet. Nam si illis etiam qui e populo sunt id ipsum apostolus praecipit: *Ut*, inquit, *ad tempus vacent orationi*, 1. Cor. 7, 5.

σει; Τὸ ἀπερίσπαστον δὲ λέγω εἰς τὸ σχολάζειν κατὰ θεὸν ἐν ταῖς χρείαις ταῖς πνευματικαῖς [1] τελεσιουργουμένη ἱερωσύνη. Ἔξεστι δὲ τῷ λαῷ δι' ἀσθένειαν διαβαστάζεσθαι, καὶ μὴ δυνηθέντας ἐπὶ τῇ πρώτῃ
pag. 497. γαμετῇ στῆναι δευτέρᾳ μετὰ θάνατον τῆς πρώτης συναφθῆναι. Καὶ ὁ μὲν μίαν ἐσχηκὼς ἐν ἐπαίνῳ μείζονι καὶ τιμῇ παρὰ πᾶσιν ἐκκλησιαζομένοις ἐνυπάρχει, ὁ δὲ μὴ δυνηθεὶς τῇ μιᾷ ἀρκεσθῆναι τελευτησάσῃ, [2] ἢ εἰ ἕνεκέν τινος προφάσεως, [3] πορνείας ἢ μοιχείας ἢ κακῆς αἰτίας, χωρισμοῦ γενομένου [4] συνήφθη εἶτα δευτέρᾳ γυναικὶ, ἢ γυνὴ δευτέρῳ ἀνδρὶ, οὐκ αἰτιᾶται ὁ θεῖος λόγος, οὐδὲ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ζωῆς ἀποκηρύττει, ἀλλὰ διαβαστάζει διὰ τὸ ἀσθενὲς, οὐχ ἵνα δύο γυναῖκας ἐπὶ τὸ αὐτὸ [5] σχῇ ἔτι περιούσης τῆς μιᾶς, ἀλλ' ἀπὸ μιᾶς ἀποσχεθεὶς δευτέρᾳ, [6] εἰ τύχοι, ἐν νόμῳ [7] συναφθῆναι. Ἐλεεῖ τοῦτον ὁ ἅγιος λόγος καὶ ἡ ἁγία θεοῦ ἐκκλησία, μάλιστα εἰ τυγχάνει ὁ τοιοῦτος τὰ ἄλλα εὐλαβὴς καὶ κατὰ νόμον θεοῦ πολιτευόμενος. Καὶ γὰρ οὐκ ἂν ἔλεγεν ὁ ἀπόστολος ταῖς χήραις, Γαμείτωσαν, τεκνογονείτωσαν, οἰκοδεσποτείτωσαν· οὐδὲ πάλιν ἔλεγε τῷ ἀνδρὶ τῷ τὴν γυναῖκα τοῦ πατρὸς ἔχοντι, καὶ παραδοθέντι τῷ Σατανᾷ εἰς ὄλεθρον σαρκὸς, Ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου· οὐκ ἔλεγε πάλιν, Κυρώσατε εἰς αὐτὸν ἀγάπην, ἵνα μὴ τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. Ἔλεγε γὰρ πάλιν, Ὧι τι χαρίζεσθε, κἀγώ· διότι εἴ τι κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς κεχάρισμαι ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. Καὶ ὁρᾷς πῶς δίδωσι μετάνοιαν, καὶ μετὰ τὰ παραπτώματα;

Κεφ. ε΄. Πάλιν δὲ ὁ κύριός φησιν, Ἄφετε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, ἵνα καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν οὐρανῷ ἀφήσει ἡμῖν. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ οὕτως φησὶ, Πενθήσω πολλοὺς τοὺς ἐν ἡμῖν παραπεσόντας, καὶ μὴ μετανοήσαντας· ὡς δεικνὺς ὅτι εἰ καὶ παρέπεσαν καὶ μετενόησαν, εἰςδεκτοὶ οὗτοι γίνονται, καὶ οὐκ ἀποβληθήσονται, τοῦ κυρίου γινώσκοντος τί μετὰ ἑκάστου ποιήσειε. Καὶ ὅτι μὲν ὁ κανὼν τῆς ἀληθείας τοιοῦτον ἔχει τὸν χαρακτῆρα παντί τῳ σαφές ἐστι. Μετὰ γὰρ τὴν πρώτην μετάνοιαν τὴν διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας, ἐν ᾗ μετανοίᾳ ἀνεκαινίσθη πᾶς ἄνθρωπος, δευτέρα τις τοιαύτη οὐχ ὑπάρχει. Οὔτε γὰρ δύο εἰσὶ βαπτίσματα, ἀλλὰ ἕν, οὔτε δὶς ἐσταυρώθη Χριστὸς, ἀλλ'

Cap. IV. — 1. τελεσιουργουμένη *emendarunt Cornarius et Petavius. Libri habent* τελεσιουργημένη *vulgo.*

2. ἢ εἰ ἕνεκεν *de coniectura mea supplevi; nam verba* ἢ εἰ *in libris desiderantur. Petavius cogitavit* ἢ ἕνεκεν.

3. ἢ πορνείας *cod. Venet.*

4. συνήφθη εἶτα *mea est emendatio. Libri habent* συναφθέντα. *Cornarius vertit:* „Qui vero non potuit una mortua contentus esse, ob aliquam caussam, scortationem, aut adulterium, aut separationem ob aliquam malam caussam facta, cum divina scriptura non accusat, si aut vir secundae coniugatur uxori, aut uxor secundo viro, neque ab ecclesia et vita abdicat, sed suffert, propter debilitatem."

5. σχοίη *cod. Venet.*

6. *Vulgo* εἰ τύχοιεν, νόμῳ συναφθῆναι. *Cod. Ven. habet* ἐννόμως, εἰ τύχοι, συναφθῆναι.

7. *Suspicor rescribendum esse* συναφθῇ. Καὶ ἐλεεῖ *cett.*

quanto id magis sacerdoti praescripsit? Nimirum nullis ut impedimentis avocetur, quo in spiritualibus secundum deum negotiis, in ipso usu sacerdotii administrationeque ferietur. Ceterum in populo, propter eius imbecillitatem, tolerari istud potest, ut qui uxore prima contenti esse non possint, ea mortua secundam sibi copulent. Quamquam qui unam duntaxat habuit, maiori ecclesiae iudicio honore dignus est. Sed cui mortua una non sufficit, cum occasione aliqua stupri adulteriique, aut alterius flagitii, cum ea divortium fecerit, is si alteram uxorem duxerit, aut alteri viro mulier nupserit, sacrarum literarum auctoritas ab omni culpa illos absolvit, neque ab ecclesia, aut aeterna vita reiicit, sed propter imbecillitatem tolerandos existimat. Non ita tamen, duas ut altera superstite uxores simul habeat, sed ut ab una separatus, alteram sibi legitime, si lubet, adiungat. Quamobrem erga eiusmodi hominem tam divinus sermo quam ecclesia dei misericordiam adhibet; praesertim si ceteris in rebus religiosus ille sit, et ad divinae legis praescriptum vitae suae rationes accommodet. Quod nisi ita esset, nunquam viduis apostolus dixisset,
Nubant, filios procreent, familiae praesint. Sed neque de homine 1. Cor. 7, 9.
illo qui patris uxorem duxerat, ob idque Satanae in interitum carnis 1. Cor. 5, 5.
traditus fuerat, ita loqueretur: *Ut spiritus salvus sit in die domini.*
Neque illud usurparet: *Confirmate in illum caritatem, ne abundan-* 2. Cor. 2, 7 et 8.
tiore tristitia absorbeatur eiusmodi. Quibus haec adiecit: *Cui aliquid* 2. Cor. 2, 10.
donastis, et ego quoniam si quid donavi, propter vos donavi in facie Christi, ne circumveniamur a Satana: neque enim illius astutias ignoramus. Vides ut poenitentiae locum etiam post delicta concedat?

Ad haec domini illa vox est: *Dimittite invicem peccata, ut et* Cap. V.
pater vester qui in coelis est dimittat vobis. Deinde sic alio loco Matth. 6, 14.
scripsit apostolus: *Lugebo multos, qui in vobis ceciderunt, neque* 2. Cor. 12, 21.
poenitentiam egerunt. Ut ostendat, tametsi ceciderint, ac poenitentiam susceperint, admitti nihilominus, nec omnino reiici. Novit enim dominus quid unicuique facturus sit. Quod igitur veritatis regula ad eam sese formam habeat, nemini est obscurum. Quippe post priorem poenitentiam, quae per secundae generationis lotionem obtinetur, in qua poenitentiae beneficio quilibet renovatus est, eiusmodi secunda amplius nulla poenitentia suppetit. Non enim baptismi duo sunt, sed unus duntaxat. Neque bis in crucem Christus actus

pag. 498. ἅπαξ, οὔτε δὶς ἀπέθανεν ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ἀνέστη. Καὶ τούτου χάριν ἐπασφαλίσασθαι δεῖ, ἵνα μὴ παραπεσόντες τὸν στέφανον τοῦ ἀνακαινισμοῦ ἀπολέσωμεν. Ἀλλὰ ἐάν τις παραπέσῃ, καὶ προληφθῇ ἔν τινι παραπτώματι, ὡς λέγει ὁ ἀπόστολος, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πρᾳότητος, σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς. Ἐάν τις οὖν προληφθῇ παραπτώματι ἐν οἵῳ δ' ἂν εἴη, μετανοείτω. Δέχεται γὰρ ὁ θεὸς τὴν μετάνοιαν καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα, ἐάν τις παραπέσῃ. Πῶς δὲ μετὰ τοῦτο ποιεῖ αὐτὸς μόνος γινώσκει. Ἀνεξερεύνητα γὰρ τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, καὶ πρὸ τῆς παρουσίας οὐ δεῖ κρίνειν, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ κύριος, ὃς καὶ ἀποκαλύψει τὰ ἀπόκρυφα τῆς καρδίας, καὶ τότε ἔπαινος ἑκάστου φανερὸς γενήσεται· ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται.

Κεφ. ϛ΄. Οὔτε οὖν ἐπαγγελλόμεθα ἐλευθερίαν παντάπασι τοῖς μετὰ τὸ βάπτισμα παραπεπτωκόσιν, οὔτε ἀπαγορεύομεν τὴν αὐτῶν ζωήν. Θεὸς γὰρ ἐλεήμων ἐστὶ καὶ οἰκτίρμων, καὶ ἔδωκε τοῖς μετανοοῦσιν ἐπάνοδον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτόν ἐστι σαφές· τὸ δὲ δεύτερον, οἴδαμεν ὅτι ἐλεήμων ἐστὶν ὁ θεὸς ἐὰν ἐξ ὅλης ψυχῆς μετανοήσωμεν ἀπὸ παραπτωμάτων. Ἔχει γὰρ ἐν χειρὶ ζωὴν καὶ σωτηρίας φιλανθρωπίαν. Καὶ τί μὲν αὐτὸς ποιεῖ αὐτῷ μόνῳ ἔγνωσται. Πλὴν ὅτι ζημία οὐκ ἔνι ἀπὸ τῆς μετανοίας, οὐδὲ ἀπηγόρευται ὁ μετανοῶν ἀπὸ πάντων σφαλμάτων. Πόσῳ γε μᾶλλον ὁ κατὰ νόμον συναφθεὶς δευτέρᾳ γυναικί; Καὶ ἡ μὲν πρώτη γυνὴ ἐκ θεοῦ τεταγμένη, ἡ δὲ δευτέρα ἐξ ἀσθενείας ἀνθρώπων. Καὶ ἔτι περισσοτέρᾳ εἰ συναφθείη, τὸ ἀσθενὲς ἀεὶ διαβαστάζεται. Φησὶ γὰρ, Γυνὴ δέδεται γάμῳ ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλῃ γαμηθῆναι, ἀποφηνάμενος μετὰ τελευτὴν ἀνδρὸς τὸ ἐλευθέριον ἀπὸ ἁμαρτίας, χωρὶς πάσης ἀντιλογίας, μετὰ τῆς προσθήκης σημάνας [1] τῷ, Ἐν κυρίῳ, ὡς οὐκ εἶναι αὐτὴν ἀλλοτρίαν κυρίου τὴν μετὰ τελευτὴν ἀνδρὸς συναπτομένην ἄλλῳ ἀνδρὶ, ἢ τὸν μετὰ τελευτὴν γυναικὸς συναπτόμενον δευτέρᾳ γυναικὶ, μόνον ἐν κυρίῳ, ὡς λέγει ὁ ἀπόστολος. Καί φησι, Μακαριωτέρα δέ ἐστιν ἐὰν μείνῃ οὕτως. Τὸ, Ἐν κυρίῳ, μὴ ἐν πορ-
pag. 499. νείᾳ, μὴ ἐν μοιχείᾳ, μὴ ἐν κλεψιγαμίᾳ, ἀλλ' ἐν παρρησίᾳ, ἐν σεμνῷ γάμῳ, ἐπιμένειν ἐν τῇ πίστει, ἐν ταῖς ἐντολαῖς, ἐν εὐποιΐαις, ἐν εὐλαβείᾳ, ἐν νηστείαις, ἐν εὐνομίᾳ, ἐν ἐλεημοσύναις, ἐν σπουδαιότητι, ἐν ἀγαθοεργίᾳ. Ταῦτα γὰρ συνόντα καὶ παραμένοντα οὐκ ἀργοὺς, οὐδὲ ἀκάρπους καθίστησιν εἰς τὴν τοῦ κυρίου παρουσίαν.

Cap. VI. — 1. *Fortasse* τῆς, Ἐν κυρίῳ, *vel* τοῦ, Ἐν κυρίῳ.

est, sed semel; non bis denique pro nobis mortuus est ac resurrexit. Quamobrem summa ob id adhibenda cautio est, ne, si in peccatum prolapsi fuerimus, instaurationis illius corona nobis pereat. Sed si quis tamen lapsus fuerit, *fueritque in aliquo delicto*, ut apostolus loquitur, *praeoccupatus, vos qui spiritales estis eiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans temetipsum, ne et tu tenteris.* Quocirca si quis peccato aliquo, quodcumque demum illud sit, occupatus fuerit, huius illum poeniteat. Poenitentiam enim vel post baptismum accipit deus, si quis forte deliquerit. Quid autem deinceps faciat, solus ipse novit. *Inscrutabilia* siquidem *illius iudicia sunt, et investigabiles viae eius;* nec ante illius adventum iudicare quemquam oportet, *donec veniat dominus, qui et revelabit abscondita cordis. Et tunc laus uniuscuiusque manifesta erit. Dies enim declarabit, quoniam in igne revelabitur.*

Gal. 6, 1. — Rom. 11, 33. — 1. Cor. 4, 5. — 1. Cor. 3, 13.

Cap. VI. Quae cum ita sint, neque libertatem iis omnino qui post baptismum deliquerint ostendimus, neque illis spem salutis eripimus. Misericors enim deus est et benignus, ac receptum poenitentibus indulsit. Ac prius quidem est manifestum. De secundo vero illud novimus, misericordem esse deum, si nos ex animo peccatorum poeniteat. Etenim in manu ille vitam et in salutem propensam humanitatem tenet. Quidnam vero faciat, soli est ipsi perspectum. Illud quidem constat, nemini fraudi esse poenitentiam, neque quem peccatorum omnium poenitet reiici aut excludi. Quanto ergo magis idem ei tribuendum est qui cum altera uxore legitimis sese nuptiis illigarit? Nam ut prima uxor a deo constituta est, ita imbecillitati hominum posterior indulta. Quod si alteram praeterea sibi copulet, huius hac in parte toleratur infirmitas. Scriptum est enim, *Mulier alligata est nuptiis, quanto tempore vivit vir eius: sin autem mortuus fuerit vir, libera est, cui vult nubere.* Quo quidem declarat post viri obitum ab omni illam peccato liberam esse, adeo ut contradicere nemo possit. Quod hoc addito significavit, *In domino*, quasi minime a domino sit aliena quae post viri obitum alteri se viro coniunxerit, ut nec illum vicissim qui uxore mortua sese ad secundam applicarit. *Tantum in domino*, ait apostolus. Addit tamen, *Beatior autem est, si sic manserit.* Illud autem, *In domino*, idem est ac non in stupro aut adulterio violationeque matrimoniorum, sed in fiducia et honestis nuptiis persistere, in fide, praeceptis, bonis operibus, religione, ieiuniis, legum observantia, eleemosynis, bonitate, beneficentia. Haec enim cum in nobis insunt ac permanent, non otiosos et infructuosos constituunt in adventum domini.

1 Cor. 7, 39. — 1. Cor. 7, 40.

Καὶ τῇ μὲν ἱερωσύνῃ τὸ πρῶτον τάγμα καὶ ἡ περὶ πάντων ἀκριβολογία, τῷ δὲ λαῷ τὸ σύμμετρον καὶ τὸ συγγνωστόν· ἵνα πάντες διδάσκωνται καὶ κατελεῶνται. Ἐλεήμων γάρ ἐστιν ὁ δεσπότης, καὶ δυνατὸς πάντας σώζειν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ εὐνομίᾳ καὶ ἀληθινῇ πίστει τῆς τοῦ κηρύγματος καθαρότητος. Αὐτὸς γὰρ μόνος ἐστὶ καθαρός. Οὗτοι δὲ ἑαυτοὺς φήσαντες Καθαροὺς ἀπ' αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως ἀκαθάρτους ἑαυτοὺς ἀποτελοῦσι. Πᾶς γὰρ ὁ ἑαυτὸν ἀποφήνας καθαρὸν ἀκάθαρτον ἑαυτὸν τελείως κατέκρινε.

Κεφ. ζ'. Πολλὴ δὲ ἄνοια τῶν τοιούτων νομιζόντων εἶναί τι, εἰ καὶ ἦν ἀληθὲς τὸ κήρυγμα, περὶ παντὸς τοῦ λαοῦ οὕτως φάσκον. Ἔδει δὲ γνῶμα ὅτι οὐ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης μόνον τὸ ἔγκλημα ὑπάρχει ψυχῇ, ἢ τὸ διὰ τοῦτο ἐνάρετον γενέσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ λοιδορεῖν, μὴ ὀμνύναι ὅρκον, μήτε ἐν ἀληθείᾳ, μήτε ἐν ψεύδει, ἀλλὰ Ναὶ, ναὶ, καὶ Οὒ, οὒ λέγειν, μὴ δολιεύεσθαι, μὴ διαβάλλειν, μὴ κλέπτειν, μὴ [1] ἐμπορεύεσθαι. Ἐκ τούτων γὰρ πάντων συνάγεται ἡμῖν τὰ ῥύπη τῶν ἁμαρτημάτων. Ὡς γὰρ, φησὶν, ὁ πάσσαλος ἀνὰ μέσον τῶν δύο λίθων συντρίβεται, οὕτως ἡ ἁμαρτία ἀνὰ μέσον ἀγοράζοντος καὶ πωλοῦντος. Καὶ ὅτι ἐκ τοῦ πλήθους πάντως καὶ μέθυσοι καὶ πόρνοι καὶ πλεονέκται καὶ τοκισταὶ, καὶ πάντως ὅτι τὰ τοιαῦτα ἔχουσι καὶ τούτοις ὅμοια, ὅτι καὶ ψεύσματα ἑκάστῳ αὐτῶν παρακολουθεῖ. Πῶς οὖν δύνανται ἑαυτοὺς Καθαροὺς ἀποκαλεῖν, διὰ τῆς μιᾶς ὑποσχέσεως τῆς πάσης κατὰ θεὸν πραγματείας περὶ πάντων τῶν σφαλμάτων ἀσφαλιζομένης; Οὐκ ἔγνωσάν τε οὗτοι τὰ ἀκριβῆ τοῦ κηρύγματος, οὐδὲ τίνι ἀφώρισε τὸ ἀκρίβασμα τοῦτο τῆς διγαμίας.

pag. 500. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ διωγμοῦ παραπεπτωκότες καὶ ἑαυτοὶ, ἐὰν ἐνδείξωνται τελείαν τὴν μετάνοιαν, ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ καθεσθέντες καὶ κλαύσαντες ἐνώπιον κυρίου, δύνατός ἐστιν ὁ εὐεργέτης καὶ αὐτοὺς ἐλεῆσαι. Οὐ γάρ τι φαῦλον γίνεται ἀπὸ μετανοίας. Δέχεται οὖν τοὺς μετανοοῦντας ὁ κύριος καὶ ἡ αὐτοῦ ἐκκλησία. Ὡς ἐπέστρεψε Μανασσῆς ὁ υἱὸς Ἐζεκίου καὶ ἐδέχθη ὑπὸ κυρίου, καὶ ὁ ἀρνησάμενος πρὸς ὥραν ἅγιος Πέτρος, καὶ κορυφαιότατος τῶν ἀποστόλων, ὃς γέγονεν ἡμῖν ἀληθῶς στερεὰ πέτρα θεμελιοῦσα τὴν πίστιν τοῦ κυρίου, ἐφ' ᾗ ᾠκοδόμητο ἡ ἐκκλησία κατὰ πάντα τρόπον· πρῶτον μὲν ὅτι ὡμολόγησε Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, καὶ ἤκουσεν ὅτι, Ἐπὶ τῇ πέτρᾳ ταύτῃ τῆς ἀσφαλοῦς πίστεως οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, ἐπειδὴ

Cap. VII. — 1. ἐμπονεύεσθαι edit. princ. ἐμπορνεύεσθαι edit. Petav.

Iam vero sacerdotio primus ordo, accurataque in omnibus vitae ratio tribuitur. Populo vero moderatum quiddam, et ad eorum captum accommodatum et cum quadam indulgentia coniunctum; ut omnes doceantur ac misericordiam consequantur. Misericors quippe dominus est, et servare universos potest, cum praeclaris legum suarum institutis, tum vera puraque Christianae religionis fide. Ille enim purus solus est. At isti dum seipsos Puros esse praedicant, illo ipso suo dogmate impuros sese faciunt. Nam quisquis purum sese ipse pronuntiat, extremae se impuritatis suopte iudicio condemnat.

Sed incredibilis quaedam horum stultitia est, dum aliquam eiusmodi scripturae sententiam esse putant (tametsi verum esse illorum dogma fateamur) quae de universo populo hunc in modum statuat. Scire enim illud debuerant, non in hoc solum genere hominum animos aut culpam contrahere, aut virtute praeditos esse, sed illud praeterea requiri, ut neque convicientur, nec omnino vere falsove iurent, nec aliud quicquam praeter, *Etiam, etiam, Non, non,* usurpent, ne dolo circumveniant, ne calumnientur, ne furentur, ne stuprum committant. Quibus ex omnibus criminum sordes colligimus. Atque, *Ut palus*, inquit, *inter duos lapides conteritur, sic peccatum in medio eius qui emit et vendit.* Ad haec necessarium esse, ut et ebrii et stupratores, et avari, et foeneratores, et eiusmodi, ac similibus vitiis obstricti in populi multitudine versentur, quandoquidem unicuique mendacia adhaerescunt. Quanam igitur fronte puros appellare seipsos singulari illa professione possunt, cum omnis Christianae vitae instituendae ratio ab omni delictorum genere cavendum esse constituat? Igitur Christianae doctrinae accuratam illi formam non norunt, neque cuinam exacta illa de secundis nuptiis praescriptis lex fuerit, prorsus intelligunt. — Cap. VII. — Sir. 27, 2.

Quod ad eos vero spectat, qui in persecutione prolapsi sunt, etiam illis, si in sacco ac cinere sedentes coramque domino flentes perfectam prae se poenitentiam tulerint, beneficus ille deus misericordiam adhibere potest. Nihil enim ex poenitentia mali redundat. Excipit ergo poenitentes dominus, nec non et eius ecclesia. Quemadmodum Manasses Ezechiae filius conversus est, et a domino receptus. Itemque princeps apostolorum Petrus, qui dominum aliquando negavit. Qui quidem solidae petrae instar nobis extitit, cui velut fundamento domini fides innititur, supra quam ecclesia modis omnibus extructa est. Inprimis quidem, quod Christum dei vivi filium esse confessus est, idque vicissim audiit: *Supra hanc* solidae fidei *petram aedificabo ecclesiam meam.* Quoniam diserte verum il- — 2. Par. 33, 13. — Matth. 16, 18.

σαφῶς [2] αὐτὸν ὡμολόγησεν υἱὸν ἀληθινόν. [3] Τῷ γὰρ εἰπεῖν υἱὸν [4] θεοῦ ζῶντος ἔδειξεν υἱὸν γνήσιον εἶναι, μετὰ προσθήκης τῆς Ζῶντος, ὡς ἐν πάσῃ μοι σχεδὸν αἱρήσει περὶ τούτου εἴρηται.

Κεφ. η΄. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὁ αὐτὸς ἀσφαλίζεται ἡμᾶς, λέγων τοῖς περὶ Ἀνανίαν, Τί ὅτι ἐπείρασεν ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς, ψεύσασθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; οὐκ ἀνθρώπῳ ἐψεύσασθε, ἀλλὰ τῷ θεῷ. Διότι ἐκ θεοῦ τὸ πνεῦμα καὶ οὐκ ἀλλότριον θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα στερεὰ πέτρα οἰκοδομῆς καὶ θεμέλιος οἴκου θεοῦ γεγένηται, ἐν τῷ ἀρνησάμενον αὐτὸν καὶ πάλιν ὑποστρέψαντα, εὑρεθέντα τε ὑπὸ κυρίου καὶ καταξιωθέντα πάλιν ἀκοῦσαι, Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου, καὶ, Ποίμαινε τὰ ἀρνία μου, καὶ, Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου. Ὁ γὰρ Χριστὸς τοῦτο λέγων εἰς ἐπιστροφὴν ἡμᾶς ἤγαγε μετανοίας, ἵνα ἐν αὐτῷ πάλιν οἰκοδομηθείη ἡ εὐθεμελιώτατος πίστις, ἡ μὴ ἀπαγορεύουσα ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι ἐμπνέουσι τῷ βίῳ καὶ μετανοοῦσιν ἐν ἀληθείᾳ καὶ διορθοῦνται τὰ ἑαυτῶν σφάλματα ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ.

Κεφ. θ΄. Καὶ ἐν τῷ Ἄισματι τῶν ᾀσμάτων, ἔφη αὐτὴ ἡ νύμφη πρὸς τὸν νυμφίον λέγουσα, Ἀποκρίνεται ὁ ἀδελφός μου καὶ λέγει μοι, Ἀνάστα, ἐλθὲ ἡ πλησίον μου, καλή μου, περιστερά μου, ὅτι ὁ χειμὼν παρῆλθε, τὰ στυγερά τε καὶ ζοφώδη τῆς συννεφίας, καὶ φοβερώτατα, ὡς εἰπεῖν, παρῆλθε, ὁ ὑετὸς ἀπῆλθεν, ἐπορεύθη ἑαυτῷ· τὰ ἄνθη ὤφθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν, ὁ καιρὸς τῆς τομῆς ἔφθασε, φωνὴ τῆς τρυγόνος pag. 501. ἠκούσθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν· ἡ συκῆ ἐξήνεγκε τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς, αἱ ἄμπελοι ὑμῶν κυπρίζουσιν, ἔδωκαν ὀσμήν· ἵνα δείξῃ πάντα τὰ παρῳχημένα παρελθόντα, ἔαρος δὲ ἄρτι ἀνθοῦντος, καὶ θαλάσσης γαληνιώσης τε καὶ φόβου τοῦ ὑετοῦ διελθόντος, καὶ τῶν παλαιῶν τῆς ἀμπέλου τετμημένων, καὶ τῆς πόας μηκέτι ποαζούσης μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄνθη ἐκβαλούσης, καὶ τοῦ κηρύγματος τῆς φωνῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ βοώσης, τουτέστιν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν, καὶ συκῆς, τῆς ποτε καταραθείσης, ἐκβαλλούσης τοὺς ὀλύνθους, τοὺς καρποὺς τῆς μετανοίας, ἤδη ἐπὶ τοῖς κλώνεσι καὶ δένδρεσι φαινομένους, [1] ἀμπέλους δὲ ἤδη κυπριζούσας τὸ εὔοδμον, τῆς τοῦ εὐαγγελίου πίστεως κήρυγμα. Ἐπειδὴ δὲ εὐθέως κέκληκε τὴν τοιαύτην καὶ εἶπεν, Ἀνάστα, ἐλθὲ, Ἀνάστα ἀπὸ νεκρότητος ἁμαρτημάτων, καὶ Ἐλθὲ ἐν δικαιοσύνῃ, Ἀνάστα ἀπὸ παραπτώματος, καὶ Ἐλθὲ ἐν παρρησίᾳ, Ἀνάστα ἀπὸ ἁμαρτιῶν, καὶ Ἐλθὲ εἰς μετάνοιαν, Ἀνάστα ἀπὸ παραλύσεως, καὶ Ἐλθὲ ἐν τελειότητι, Ἀνάστα ἀπὸ λωβήσεως, καὶ Ἐλθὲ ἐν ὑγείᾳ, Ἀνάστα ἀπὸ ἀπιστίας, καὶ Ἐλθὲ ἐν πίστει, Ἀνάστα ἀπὸ ἀπωλείας, καὶ Ἐλθὲ ἐν εὑρέσει. Ἐπειδὴ δὲ ᾔδει τὸ ὅλον λόγιον, ὅτι μετὰ τὴν πρώτην μετάνοιαν καὶ μετὰ τὴν πρώτην κλῆσιν καὶ ἴασιν, ὡς εἰπεῖν, συμβαίνει τῇ ἀν-

2. αὐτὸν *om. cod. Rhedig.* 3. *Libri habent* Τὸ γὰρ εἰπεῖν *cett.*

lum esse filium asseruit. Cum enim vivi dei filium dixit, adiecta Matth. 16, 16.
Vivi particula, germanum illum esse filium docuit. Id quod in omnibus pene refutandis haeresibus a nobis repetitum meminimus.

Porro de spiritu sancto idem ille nos Petrus certiores efficit, Cap. VIII.
cum sic Ananiam alloquitur: *Quid utique tentavit vos Satanas mentiri* Act. 5, 9.
spiritui sancto? Non homini mentiti estis, sed deo. Hoc enim eo dictum est, quod et ex deo spiritus profectus sit, nec ab eo sit alienus. Verum et ille quoque firmissimus structurae lapis ac divinae domus fundamentum fuit, cum negato Christo reversus ad sese, velut repertus a domino et honore tanto affectus audiit, *Pasce oves meas:* et, *Pasce agnos meos*, ac tertio, *Pasce oves meas.* Quae Ioann. 21, 15—17.
Christus cum dixit, ad poenitentiae nos conversionem induxit, quo rursum in illo solidissime fundata fides aedificaretur, quae nulli hominum vitam ac salutem subtrahit, quamdiu vivi ac spirantes sunt, atque ex animo poenitentiam suscipiunt, ac denique sua in hoc mundo delicta corrigunt.

Siquidem in Cantico Canticorum eadem sponsa hunc in modum Cap. IX.
sponso loquitur: *Respondet frater meus, et dicit mihi, Surge propinqua mea; formosa mea, columba mea, quoniam hiems transit.* Cant. 2, 10.
Hoc est, tristis illa ac tenebrosa terribilisque, ut ita dicam, nebularum caligo transiit. *Imber abiit et recessit, flores apparuerunt in terra* Cant. 2, 11.
nostra, tempus putationis advenit, vox turturis audita est in terra nostra, ficus protulit grossos suos, vineae nostrae germinarunt, dederunt odorem. Ut praeterita omnia transiisse monstraret, ac vernum modo tempus florere, pacatum mare ac tranquillum esse, imbrium timorem praeteriisse, vetera sarmenta vitis amputata, herbas porro non modo virescere, sed et flores edidisse. Cum et praedicationis vox in deserto, hoc est in terra nostra, clamaret, ac ficus illa quondam execrata grossos suos produceret, nimirum poenitentiae fructus, qui in ramis sunt arboribusque conspicui, vites denique parturire flores, id est fragrantem evangelicae fidei praedicationem coepissent. Postquam autem subito eam compellavit, ac dixit, *Surge, veni*, surge a morte peccatorum et veni in iustitia, surge a delicto, et veni cum fiducia, surge a peccatis, et veni ad poenitentiam, surge ab affecta valetudine, et veni in sanitate, surge ab infidelitate, et veni in fide, surge a perditione, et veni in recuperatione. Ac cum scriptura sacra nequaquam ignoraret post priorem poenitentiam ac vocationem et sanitatem, ut ita dicam, quamplurima

4. ζῶντος θεοῦ *cod. Rhedig.*

CAP. IX. — 1. *Corrigendum videtur* ἀμπέλους δὲ ἤδη κυπριζούσης.

θρωπότητι πολλὰ παραπτώματα, πάλιν λέγει, Ἀνάστα, ἐλθὲ σὺ, περιστερά μου. Δεύτερον ταύτην καλεῖ, καὶ οὐχ ἅπαξ. Τὸ δὲ δεύτερον οὐκ ἴσον τῷ πρώτῳ. Φησὶ γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ κλήσει οὕτως, Ἀνάστα ἡ πλησίον μου, καλή μου, περιστερά μου. Τὸ μὲν πρῶτον, Ἀνάστα, ἐλθὲ, καὶ οὐκ εἶπε καὶ, Ἐλθὲ σύ. Καὶ τὸ δεύτερον προςτίθησι τὸ ἄρθρον, ἵνα δείξῃ κλῆσιν [2] δευτέραν οὐ παρηλλαγμένην μετὰ τὴν πρώτην, [3] ἀλλ' ἢ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἀπὸ παραπτωμάτων πάλιν ὀρεγομένην χεῖρα ἐπιδέξιον καὶ ἐπουράνιον φιλανθρωπίας. Καὶ ἐλθὲ, φησὶ, περιστερά μου, ἐν σκέπῃ τῆς πέτρας, ἐχόμενα τοῦ προτειχίσματος· ἐν σκέπῃ πέτρας, ἐν φιλανθρωπίᾳ Χριστοῦ καὶ ἐν ἐλέει κυρίου, τουτέστι σκέπῃ πέτρας, σκέπῃ ἐλπίδος καὶ πίστεως καὶ ἀληθείας· ἐχόμενα τοῦ προτειχίσματος, τουτέστι πριν ἢ κλεισθῆναι τὴν πύλην, πριν ἢ ἔσω περιβόλων γενόμενος ὁ βασιλεὺς μηκέτι εἰςδέξηται μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγήν τε καὶ θάνατον, ὅτε οὐκέτι ἐχόμενα τοῦ προτειχίσματος, ἀλλὰ ἀπεκλείσθησαν αἱ πύλαι, καὶ οὐκέτι ἔνι διορθώσασθαι.

Κεφ. ι'. Ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι αἰῶνι, μετὰ τὴν ἀνθρώπου ἀπαλλαγὴν, οὐ
pag. 502. νηστείας πορισμὸς, οὐ μετανοίας κλῆσις, οὐκ ἐλεημοσύνης ἐπίδειξις, ἀλλ' οὔτε ἐγκλημάτων ἔργα, οὐ πόλεμος, οὐ μοιχεία, οὐκ ἀσέλγεια, ἀλλ' οὔτε δικαιοσύνη καὶ μετάνοια. Ὡς γὰρ μετὰ θερισμὸν τοῦ στάχυος οὐκ ἔνι παχυνθῆναι τὸν κόκκον, οὐκ [1] ἀνεμόφθορον γενέσθαι, οὐκ ἔνι εὐπάθειά τις ἑτέρα, — ἀλλὰ μὴ λέγε μοι τῆς ἀποθήκης τὰ φθάρματα, τουτέστι καὶ σκώληκας καὶ σῆτας, ταῦτα γὰρ διὰ τὰ ἐν τῷ αἰῶνι γίνεται, τὸ δὲ ἀπεικονισμένον καὶ ἐν πύλαις ἡμῖν [2] ᾑρημένον καὶ ἀποθήκῃ ἠσφαλισμένον πίστεώς ἐστιν ὑπόδειγμα καὶ ὑπογραμμὸς, ἔνθα οὔτε λῃσταὶ διορύττουσιν, οὔτε σῆτες ἀφανίζουσιν, ὡς ἔφη ὁ θεῖος λόγος, — οὔτε μὴν πορισμὸς εὐσεβείας, οὔτε μετανοίας, ὡς ἔφην, μετὰ θάνατον. [3] Οὐ γὰρ Λάζαρος ἀπέρχεται πρὸς τὸν πλούσιον ἐκεῖ, οὔτε ὁ πλούσιος πρὸς τὸν Λάζαρον, οὔτε Ἀβραὰμ ἀποστέλλει [4] σκύλων τὸν πένητα [5] πλουτῆσαι ὕστερον, οὔτε ὁ πλούσιος ὢν [6] αἰτεῖται λαμβάνει, καίπερ μετὰ ἱκεσίας τὸν ἐλεήμονα Ἀβραὰμ παρακαλέσας. Ἐσφράγισται γὰρ τὰ [7] ταμιεῖα, καὶ πεπλήρωται ὁ χρόνος, καὶ ὁ ἀγὼν ἐτελέσθη, καὶ ἐκενώθη τὸ σκάμμα, καὶ οἱ στέφανοι ἐδόθησαν, καὶ [8] οἱ ἀγωνισάμενοι [9] ἀνέπαυσαν, καὶ οἱ μὴ φθάσαντες ἐξῆκαν, καὶ

2. *Rescripsi* δευτέραν οὐ *pro* οὐ δευτέραν, *quod in libris vulgo reperitur, secutus Cornarium qui vertit*: ut ostendat vocationem secundam immutatam. *Petavius illud* οὐ *uncinis inclusit et spurium iudicavit.*

3. *Praeter auctoritatem librorum vett., qui habent* ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ *rescripsi de mea coniectura* ἀλλ' ἢ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ. *Petavius volebat* ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ πρώτῃ.

Cap. X. — 1. *Vulgo* ἀνεμοφθόρον.

2. *Scripsi* ᾑρημένον, *Cornarium secutus, qui vertit* intra portas receptorum. *Pari iure et probabilitate possit* εἱργμένον. *Librorum scriptura est* εἰρημένον.

3. Οὔτε γὰρ *cod. Ven.* — *Exscripsit haec, sed admodum negligenter, Anastasius Sin. Quaestt. p.* 302.

4. σκύλλων *edit. Petav. Et ita etiam cod. Venet. Cornarius vertit*: Neque Abraham demittit spolia, ut ditescat pauper postea. Neque dives accipit quae petit, etiamsi magnis precibus misericordem Abraham roget. Σκύλων ἀποστέλλει *verto* ex pannis dimittit. *Nam* σκύλον *Hesychius interpretatur etiam* „ῥάκος ἢ τριβώνιον.“

5. πλουτήσαντα ἐς ὕστερον *cod. Venet.*

6. πλούσιος πένης γενόμενος ὢν αἰτεῖται λαμβάνει *cod. Venetus. Reliqui libri habent* πλούσιος αἰτεῖται, *ceteris omissis.*

7. ταμία *cod. Venet.*

8. οἱ *vulgo desideratur. Adieci ex codd. Rhedig. et Veneto.*

9. ἀνέπαυσαν (*intell.* τὸν ἀγῶνα) *ego.* ἀνεπάησαν *codd. Rhedig. et Venet.* ἀνε-

in peccata humanum genus incidere, ita rursum loquitur, *Surge, veni, columba mea*, nec semel, sed secundo ipsam appellat, ita ut posterior priori vocatio non sit aequalis. Nam in priori sic illam alloquitur: *Surge propinqua mea, formosa mea, columba mea.* Pri- Cant. 2, 13.
mum igitur, *Surge, veni,* dixit, non autem et, *Veni tu.* At in secunda articulum adiecit, ut diversam ab altera vocationem esse significaret, quae tamen post priorem illam benignam manum ac coelestem clementiam ostenderet. Et, *Veni*, inquit, *columba mea, in tegmen petrae prope antemurale.* In tegmen petrae dixit, hoc est Christi benignitatem misericordiamque domini. Hoc enim est petrae tegmen, tegmen, inquam, spei, fidei atque veritatis. Prope antemurale vero, hoc est antequam porta claudatur, antequam rex introgressus non amplius post exitum ab hac vita mortemque recipiat. Cum non amplius prope antemurale sumus, sed clausae sunt portae, nec ullus emendandi sui locus est.

Etenim in futuro seculo post hominis obitum nullus amplius ie- Cap. X.
iunii quaestus est, non poenitentiae vocatio, non eleemosynae ostensio est. Sed neque criminibus ullis locus, non bellum, non adulterium, non libidines, neque e contrario iustitia vel poenitentia. Nam sicut demessa spica granum nec turgere deinceps, neque vento corrumpi atque evanescere, nec affici amplius potest. Nec est quod illam mihi corruptelam obiicias, quae in horreis accidit, cuiusmodi sunt vermes ac tineae. Haec enim ad ea quae in seculo geruntur adumbranda spectant. Quod autem similitudine illa declaratur, et in portis esse dicitur, atque in horreis conditum, ad exemplum fidei ac delineationem refertur. *Ubi neque fures effodiunt, neque tineae* Matth. 6, 20.
corrumpunt, ut scriptum est. Sed neque pietatis ullum lucrum est, aut poenitentiae uti diximus, post mortem. Non enim Lazarus illic ad divitem pergit, neque dives ad Lazarum. Neque Abraham pauperem mittit, aut ei laborem indicit, ut postea ditescat. Neque dives ea quae postulaverat impetrat, tametsi misericordem Abrahamum magnis precibus obsecrat. Siquidem obsignata sunt promptuaria, atque expletum tempus est, certamen confectum, vacuum stadium, distributae coronae; athletae quieti se dederunt, at qui certamen non attigerunt, nullam amplius eius copiam habent, et qui

οἱ μὴ ἀγωνισάμενοι οὐκέτι [10] εὐπορουσι, καὶ οἱ ἐν τῷ σκάμματι [11] ἡττηθέντες ἐξεβλήθησαν, καὶ τὰ πάντα σαφῶς τετελείωται μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐκδημίαν. Ἔτι δὲ ὄντων ἐν τῷ [12] ἀγῶνι πάντων καὶ μετὰ πτῶσιν ἔνι ἀνάστασις, ἔτι ἐλπὶς, ἔτι θεραπεία, ἔτι ὁμολογία, κἂν εἰ μὴ τελειότατα, ἀλλ' οὖν γε τῶν ἄλλων οὐκ ἀπηγόρευται ἡ σωτηρία.

Κεφ. ια'. Πᾶσα δὲ αἵρεσις ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἐξοκείλασα ἐν σκότῳ τυφλώττει καὶ μυωπάζει, ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων διανοουμένη. Ἐοίκασι γὰρ οὗτοί τισιν ἀτέχνοις καὶ μὴ γινώσκουσι τὰ ἑκάστης ποιότητος καὶ χρήσεως καὶ κόσμου ἑκάστου μέλους, καὶ ὡς εἰπεῖν ληρῶδές τι εἰς ὃ προβάλλομαι λέγειν ὅμοιον τῆς αὐτῶν ἀνοησίας, ὡς περιτιθέασι τὰ ὑποδήματα τῇ κεφαλῇ, τὸν δὲ στέφανον τοῖς ποσὶ, καὶ κλοιὸν χρύσεον περὶ τὴν γαστέρα, τὰ δὲ ἄλλα, [1] πόδια ὡς εἰπεῖν, τὰ ἐξ ἱματίων γεγενημένα, ἃ παρά τισιν [2] ὀδώνια κέκληται ἢ [3] βράκαι, χερσὶ περιτιθέασι, δακτυλίους δὲ τοῖς ποσίν. Οὕτω γὰρ ἡ τῶν ἄγνοιαν κεκτημένων σφαλερὰ
pag. 503. καὶ ἄτακτος διαταγή. Τὰ γὰρ ἐπὶ τῆς ἱερωσύνης ἠσφαλισμένα περὶ δευτέρου γάμου καὶ τῶν ἄλλων οὗτοι εἰς πάντα τὸν λαὸν νενομίκασι, καὶ τὰ δι' ὑπερβολὴν στρυφνότητος ὑπὸ θεοῦ κεκηρυγμένα, ἵνα μὴ ῥαθυμήσαντές τινες παραπέσωσιν, αὐτοὶ εἰς ἀπανθρωπίαν θεῷ συνῆψαν. Καὶ ὡς [4] ἐὰν εἴ τις ἱματίου [5] χειρίδια κατασχὼν, καὶ ἕως μόνον ἀγκῶνος ἀπὸ καρποῦ χειρὸς τοῦ καλουμένου σκεπάζει ἑαυτὸν, προςφέρει δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν καθ' ἑκάστην ὥραν τὴν χειρίδα, καὶ ἐπιτωθάζει τοῖς ἄλλοις, [6] ἐπικληθεὶς ὅτι ὅλον τὸ σῶμα αὐτοῦ γυμνητεύει, οὕτω καὶ οὗτοι σεμνυνόμενοι μὴ δέχεσθαι διγάμους τὰς πάσας ἐντολὰς τὰς ὁμοίας ταύτης, καὶ ἔτι μεθ' ὑπερβολῆς καλλίονας καὶ ἐπιθανατίους, τὴν μίαν ἀπαγορεύουσι, τὰς δὲ ἄλλας καταλελοίπασι, καὶ ἐπιλαθόμενοι ὅλον μὲν τὸ σῶμα γυμνητεύουσιν, ἀπὸ ὅλων τῶν ἐνταλμάτων ἀργήσαντες, καὶ τὴν μίαν ἐντολὴν οὐχ ἁγνῶς κατασχόντες.

Κεφ. ιβ'. Καὶ ὢ τῆς πολλῆς τῶν ἀνθρώπων ματαιοφροσύνης. Πᾶσα δὲ πρόφασις ἑκάστην αἵρεσιν, κἄν τε βραχειά τις ὑπῆρξεν, ἀπὸ τῆς ἀληθείας παρείλκυσε, καὶ εἰς πολλὴν [1] κακίαν κατήγαγεν. [2] Ὥςπερ γὰρ

πάγησαν edit. princ. ἀνεπαύσαντο edit. Petav. Olim placuit καὶ οἱ ἀγῶνα ἀγωνισάμενοι ἀνέπαυσαν. Sed nihil refert. Ceterum ἀγῶνα intellege etiam ad verbum quod sequitur ἐξῆκαν.

10. εὐποροῦσι cod. Rhedig. et edit. princ

11. τεθέντες cod. Ven.

12. αἰῶνι cod. Venet. Bene.

Cap. XI. — 1. πόδια emendarunt Petavius, Salmasius (in Aelium Lampridium p. 221., quem videsis de interpretatione horum verborum), Hemsterhusius (ad Polluc. Onomast. X, 11. p. 1204.). Libri vulgo πέδια.

2. V. de hoc vocabulo Salmasium et Hemsterhusium l. l.

in stadio superati sunt, eiecti fuerunt. Denique omnia plane, ubi ex hac vita discessum est, absoluta sunt ac perfecta. Quamdiu quidem in certamine adhuc universi consistunt, vel post casum surgere licet, spesque adhuc superest, adhuc remedium atque confessio. Ac licet non perfectissimus ille status sit, nihilominus aliorum nequaquam desperata salus est.

At omnis haeresis ubi a veritate semel excidit, caecutit in tenebris et hallucinatur, atque alia pro aliis mente concipit. Nam illi rudibus quibusdam atque imperitis similes sunt qui uniuscuiusque membri conditionem atque usum et ornatum nesciunt. Iuvat porro absurdum quiddam et illorum amentia simile ad id quod volumus exprimendum afferre. Perinde ergo illi faciunt ac si capiti calceos inducant, et coronam pedibus, et ventri torquem aureum, cetera vero, cuiusmodi sunt pedulia ornamenta, quos nonnulli udones vocant, aut braccas, manibus circumdent, annulos pedibus. Talis est ab imperitis illis instituta ratio, erroris perturbationisque plenissima. Quae enim de secundis nuptiis, aliisque id genus sacerdotii caussa decreta sunt, ea ad universum populum transtulerunt, et quae ad constituendam severissimam disciplinam a deo mandata sunt, ne forte aliqui prae animi socordia in delictum inciderent, haec illi dum ad omnes pertinere volunt, divino numini atrocitatem et inhumanitatem adscribunt. Ac velut si quis vestem manu tenens ab carpo manus duntaxat cubito tenus brachium operiat, atque identidem manicam oculis suis obiiciat, et alios irrideat, oblitus toto se corpore esse nudatum, perinde et illi faciunt qui dum digamos a se repudiari iactitant, reliqua praecepta illius vel similia, vel sine ulla comparatione praestantiora, quorum violatoribus mortis poena proponitur, contemnunt et abiiciunt et uno illo interdicto contenti cetera negligunt. Quare sic tanquam obliti sint, toto corpore nudi sunt, dum et universa dei praecepta relinquunt, neque unum illud caste ac sincere custodiunt. Cap. XI.

O admirandam hominum insaniam! Sane quaelibet occasio, quantumvis exigua, unamquamque haeresin a veritate distraxit, atque ad infinita mala perduxit. Quemadmodum enim si quis inter- Cap. XII.

3. βράχαι scriptum extat in Gloss. Nomicis, ubi legitur hic Epiphanii locus, ap. Hemsterhusium l. l.

4. Ex usu Epiphanii rescripserim ὡς ἂν εἴ τις

5. χειρίδα κατασχὼν mea est emendatio, et structurae voc. ἱματίου et sententiae plane accommodata. Libri habent vulgo ἱματίου χειρὶ διακατασχών.

6. ἐπιληςθεὶς edit. Petav., dubito num altera auctoritate ductus quam verborum quae paulo post sequuntur καὶ ἐπιλαθόμενοι cett. In edit. princ. extat ἐπικλησθεὶς.

Cap. XII. — 1. Libri vulgo κακῶν.

2. Reposuerim Ὥςπερ γὰρ εἴ τις — — βαδίζειν, καταλιπὼν cett., restituta conditionali εἰ ante τις, et deleta copula καὶ ante καταλιπών.

τις διασφαγὴν εὑρὼν ἐν φραγμῷ παρὰ λεωφόρῳ, καὶ νομίσας διὰ ταύτης βαδίζειν, καὶ καταλιπὼν τὴν ὁδὸν τρέπηται, νομίσας ἐγγύτατον ἔχειν ὅθεν διακάμψας πάλιν τῆς ὁδοῦ ἐπιλάβοιτο, ἀγνοήσει δὲ ὅτι τεῖχός ἐστιν ὑπέρβατον καὶ μακρῷ διαστήματι ᾠκοδομημένον, ἐπιτρέχοι δὲ μὴ εὑρίσκων διὰ ποίας τὴν διέξοδον ποιήσεται, ἀντὶ ἑνὸς [3] σημείου, ἤτοι μιλίου, [4] προκόπτων κατὰ χεῖρα ἔτι πλέον μὴ εὕροι τὴν ὁδὸν, καὶ οὕτως τρέπηται ἐπὶ τὰ πλείω, κάμνων δὲ οὕτω καὶ μὴ εὐπορῶν διὰ ποίας ἐπὶ τὴν ὁδοιπορίαν ἀγάγοι [5] τάχα γε μήτε εὑρεῖν δυνηθείη, εἰ μή τι ἀνακάμψει δι᾽ ἧς καὶ εἰσῆλθεν, — οὕτως ἑκάστη αἵρεσις, ὡς συντομίαν τινὰ ἐφευρεῖν δυνηθεῖσα, παρεξώκειλε διὰ τῆς μακροδίας, εὑρέθη δὲ αὐτῇ τεῖχος ἀρραγὲς ἡ τῆς ἀγνοίας καὶ ἀγνωσίας [6] παλιμπλοκὴ, καὶ οὐκ ἂν εὕροι ἡ τοιαύτη ἐπὶ τὴν ἀληθινὴν ἥκειν ὁδὸν, εἰ μή τι ἀνακάμψει εἰς τὸ ἀρχέτυπον τῆς ὁδοῦ, τουτέστι τῆς βασιλικῆς· ὡς καὶ ὁ νόμος διαῤῥήδην ἐβόα τοῦ ἁγίου Μωϋσέως, λέγοντος τῷ βασιλεῖ Ἐδὼμ ὅτι, *Τάδε λέγει ὁ ἀδελφός σου Ἰσραήλ· Παρὰ τὰ ὅριά σου διελεύσομαι εἰς γῆν ἣν ὤμοσε κύριος τοῖς πατράσιν ἡμῶν δοῦναι,*
pag. 504. *γῆν ῥέουσαν μέλι καὶ γάλα, τὴν γῆν τῶν Ἀμορραίων καὶ Φερεζαίων καὶ Ἰεβουσαίων καὶ Εὐαίων καὶ Χαναναίων καὶ Χετταίων, γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι, οὐκ ἐκκλινοῦμεν δεξιὰ ἢ ἀριστερά· ὕδωρ ἐν ἀργυρίῳ πιώμεθα, καὶ βρώματα ἀργυρίου φαγώμεθα· οὐκ ἐκκλινοῦμεν ἐντεῦθεν ἢ ἐντεῦθεν, ὁδῷ βασιλικῇ βαδιοῦμεν.* Ἔστι γὰρ ὁδὸς βασιλικὴ, ἥτις ἐστὶν ἡ τοῦ θεοῦ ἐκκλησία καὶ ὁδοιπορία τῆς ἀληθείας. Ἑκάστη δὲ τούτων τὴν βασιλικὴν καταλείψασα, κλίνασα δὲ ἐπὶ τὰ δεξιὰ ἢ ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ, ἐπὶ πολὺ λοιπὸν ἑαυτὴν ἐπιδιδοῦσα εἰς πλάνην παρελκυσθήσεται, καὶ οὐκέτι μέτρον ἔχει παρ᾽ ἑκάστῃ αἱρέσει ἡ τῆς πλάνης ἀναίδεια.

Κεφ. ιγ΄. Ἄγε τοίνυν θεοῦ δοῦλοι, υἱοί τε τῆς ἁγίας θεοῦ ἐκκλησίας, οἱ τὸν κανόνα ἀσφαλῆ γινώσκοντες καὶ τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας βαδίζοντες, μὴ φωναῖς [1] ἀνθελκόμενοι, καὶ φωνῇ ἑκάστης παραπεποιημένης ἐπιτηδεύσεως. Σφαλεραὶ γὰρ αἱ τούτων ὁδοὶ, καὶ ἀνάντης ἡ τρίβος τῆς αὐτῶν παραπεποιημένης ἐννοίας. Μεγαλαυχοῦσι, καὶ τὰ μικρὰ οὐκ ἴσασιν. Ἐλευθερίαν ἐπαγγέλλονται, αὐτοὶ δοῦλοι ὄντες τῆς ἁμαρτίας. Τὰ μείζονα αὐχοῦσι, καὶ τῶν μικρῶν οὐδ᾽ ὅλως ἐπελάβοντο.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τούτων τῶν δὴ Καθαρῶν λεγομένων, ἀκαθάρτων δὲ εἰ δεῖ τ᾽ ἀληθῆ λέγειν, ἀρκετὸν ἡγοῦμαι ἕως ἐνταῦθα ἱκανῶς εἰρῆσθαι. Ταύτην δὲ παραλείψαντες ὡς βασιλίσκου πρόσωπον, τῷ μὲν προσχήματι τοῦ ὀνόματος ἐξοχωτάτην τινὰ ἐπωνυμίαν κεκτημένου, καὶ

3. σημίου *edit. princ. et cod. Rhed.* 4. προκόπτων *coniecerunt Cornarius atque Petavius.* προσκόπτων (*ed. princ.* προσκόπτον) *vulgo scriptum est.* 5. τάχα γε *ego rescripsi. Libri habent* τάχα τε.

ruptam sepem ad publicam viam repererit, et illac iter esse sibi credens relicta via paululum deflexerit, ratus propinquum esse exitum, per quem redire in viam iterum possit, nec illud sciens, altissimum illic esse murum ac longissimo spatio interceptum, atque ita discurrat, nec qua possit egredi uspiam reperiat, cumque uno alterove miliari progressus fuerit, longius deinceps iter supersit, nec viam expediat, sed huc illucque se conferat, hic igitur ad eum modum laborans, neque ullum ad rectam viam iter expediens, non aliter fortassis inveniet quam si eadem qua ingressus erat revertatur: sic haeresis omnis, cum itineris compendium haberet in promptu, per longas ambages digressa in solidissimum murum incidit, cuiusmodi est ignorantiae inscitiaeque impedita ac tortuosa flexio. Neque vero invenire unquam illa poterit, qua se ad rectam viam referat, nisi ad primariam viam, hoc est regiam, iter retorserit. Id quod sanctissimi Mosis lex aperte vociferabatur, cum Idumaeo regi ita mandaret: *Haec dicit frater tuus Israel: Praeter terminos tuos transibo in terram, quam iuravit dominus dare patribus nostris, terram melle et lacte manentem, terram Amorrhaeorum, et Pharesaeorum, et Iebusaeorum, et Evaeorum, et Chananaeorum, et Chettaeorum, terram fluentem melle et lacte. Non declinabimus ad dexteram aut sinistram, aquam in argento bibemus, et cibos argenti comedemus. Non declinabimus hac aut illac, via regia gradiemur.* Est enim regia quaedam via, nimirum ecclesia dei ac veritatis iter. Unaquaeque vero istarum haereseon regia derelicta via ad dexteram sinistramve deflectens deinceps in immensum errorem sese committens abripitur, adeo ut nullum deinceps modum habeat in qualibet erroris insolentia. Num. 20, 17. et 21, 22.

Agite itaque, dei servi ac sanctae dei ecclesiae filii, qui certam fidei regulam agnoscitis ac viam veritatis inceditis, ne vos contrariae voces abstrahant, aut cuiuslibet ementitae sectae sermones decipiant. Lubricae quippe viae sunt ac depravatae illorum intelligentiae acclivis est arduaque semita. Etenim magnifice sese iactant, et interim minora nesciunt. Libertatem ostendunt, cum peccatorum servi sint. De maioribus gloriantur, neque tamen vel parva sunt assecuti. Cap. XIII.

Verum de eo genere haereticorum, qui Cathari, hoc est *Puri* vocantur, Ἀκάθαρτοι, hoc est *Impuri*, rectius appellentur, satis arbitror a me hactenus esse dictum. Quamobrem eadem haeresi praetermissa, perinde ac basilisci ore, qui, quod ad speciem nominis attinet, excellenti quadam nominis appellatione censetur, hoc igitur

6. παλιμπλοκὴ *ego. Libri habent* πάλιν πλοκή.

Cap. XIII. — 1. *An* ἀνθελκώμεθα?

τῇ τοῦ ξύλου δυνάμει τοῦτον παίσαντες ἐπὶ τὰς ἑτέρας πάλιν ὁρμήσωμεν, αὐτὴν ἐπαγόμενοι τὴν τοῦ θεοῦ ἱκετείαν, εἰς τὸ συνοδεῦσαι. συμπαραμεῖναι, συνεῖναι, συνεργῆσαι, διασῶσαι, παιδεῦσαι, καταξιῶσαι τἀληθῆ λέγειν, ἵνα μήτε αὐτοὶ ψεῦδός τι λέγοντες τοῖς αὐτοῖς ὑποπέσωμεν ὁποίοις αἱ τὰ ἀληθῆ τὸν κόσμον μὴ διδάξασαι αἱρέσεις.

Ἔτι δὲ οἱ ἐν τῇ Ἀφρικῇ τε καὶ [2] Βιζικανίᾳ οἱ ἀπὸ Δωνάτου τινὸς Δωνατιανοὶ οὕτω καλούμενοι τὰ ὅμοια τούτοις φρονοῦντές εἰσιν ἀφηνιασταί, καὶ αὐτοὶ δῆθεν διὰ τὸ μὴ συγκοινωνεῖν τοῖς ἐν τῷ διωγμῷ παραπεσοῦσι τοῖς αὐτοῖς ἀνατραπήσονται καθάπερ καὶ οἱ ἑτεροζυγοῦντες αὐτοῖς Ναυατιανοί, εἴτ' οὖν Καθαροὶ οὕτω λεγόμενοι. Διὸ οὐ
pag. 505. χρείαν ἐσχήκαμεν περὶ τούτων τι ἐπεργάσασθαι, ἀλλ' ὁμοῦ αὐτοὺς τοῖς ὁμοίοις αὐτοῖς συνήψαμεν. Περιττότερον δὲ οὗτοι πάλιν καὶ χεῖρον ἐξέπεσον. Τὴν γὰρ πίστιν κατὰ τὸν Ἄρειον φρονοῦσιν· ἀνατραπήσονται δὲ ὡσαύτως περὶ πίστεως, ἧς κακῶς φρονοῦσιν, ὡς καὶ ὁ Ἄρειος ἀνετράπη διὰ λόγων ἀληθείας, τὰ αὐτὰ τούτοις φρονῶν, καὶ οὗτοι ἐκείνῳ. Καὶ ταύτην δὲ πάλιν παρελευσόμενοι ἐπὶ τὰς ἑξῆς βαδιοῦμεν, ὥσπερ ἑρπετὰ δεινὰ καταπεπατηκότες ἐν κυρίῳ.

ΚΑΤΑ ΑΓΓΕΛΙΚΩΝ,
μ' ἢ καὶ ξ'.

Κεφ. α'. Ἀγγελικῶν αἵρεσιν ἀκηκόαμεν, καὶ τὸ ὄνομα μόνον ἐνηχήθημεν, οὐ πάνυ δὲ σαφῶς ἴσμεν τίς ἡ τοιαύτη αἵρεσις, διὰ τὸ τάχα ποτὲ καιρῷ αὐτὴν ἐνστᾶσαν ὕστερον λῆξαι, καὶ καταλυθῆναι εἰς τέλος. Τὸ δὲ ὄνομα διὰ ποίαν αἰτίαν ἔσχεν οὐκ ἴσμεν· ἤτοι γὰρ παρὰ τό τινας ὑπὸ ἀγγέλων τὸν κόσμον γεγενῆσθαι φάσκειν, καὶ εἰ αὐτὴ τοῦτο φάσκουσα τῷ ὀνόματι τούτῳ κέκληται οὐκ ἔχω λέγειν, ἤτοι διὰ τὸ ἐν τάξει ἀγγέλων ἑαυτοὺς σεμνύνειν καὶ βίῳ ἐξοχωτάτῳ ἄγεσθαι, οὐδὲ τοῦτο διαβεβαιοῦμαι, ἢ καὶ ἀπὸ τόπου τινὸς εἰληφότες τοὔνομα, ἐπειδὴ χῶρός τίς ἐστιν [1] Ἰγγιλίνη ἐπέκεινα τῆς Μεσοποταμίας χώρας κείμενος.

Κεφ. β'. Ἤδη δὲ ἐν ὑπομνήσει σου γινομένου τοῦ ἀκροατοῦ, οὐκ [1] εἰς κατάγνωσιν ἐν ὑπονοίαις γενήσῃ. Ἐπηγγειλάμεθα γὰρ τῶν μὲν τὰς ῥί-

2. Repone Βυζακηνίᾳ.

Cap. I. — 1. Angelina vertit etiam Cornarius.

Cap. II. — 1. Similiter haec verba interpretatus est Cornarius: neutiquam in suspicione ut nos condemnes fueris. Rectius vertisset: in suspicione tua non ad criminationem usque progredieris.

ligni vi ac potentia comminuto ad reliquas transeamus. Sed inprimis eadem divino numini prece supplicemus, ut viae nobis comes esse velit, et nobiscum maneat, adsit, opituletur, conservet, instituat, et ut vera dicamus largiatur; ne forte mentientes ipsimet in eadem incurramus in quae haereses inciderunt illae quae humanum genus falsa docuerunt.

Ad haec qui in Aphrica et Bizacena degunt, et a Donato quodam Donatiani vocantur, eadem cum prioribus illis sentientes, eandemque ob caussam, quod videlicet cum his qui in persecutione lapsi erant nihil habere commune vellent rebellantes, eadem ratione disiicientur qua et Novatiani, sive Cathari, qui commune cum illis iugum trahunt. Quocirca necesse non habuimus privatim de illis amplius aliquid tractare, sed illos cum sui similibus coniungendos putavimus. Sed isti vehementius ac deterius aberrarunt, quippe qui in eandem cum Ario fidem consentiant; unde et, quod ad fidem attinet, de qua male sentiunt, eodem evertentur modo quo Arius veritatis oratione refutatus est, cum a se invicem minime dissentiant. Denique nos illa praeterita ad reliquas progrediemur, posteaquam horrenda veluti serpentium monstra domino adiuvante proculcavimus.

ADVERSUS ANGELICOS,
haeresis XL., sive LX.

Audita a nobis est Angelicorum haeresis, ac solum eius nomen Cap. I.
accepimus, neque cuiusmodi illa demum haeresis sit, compertum habuimus. Quod eo fortasse contigit, quod cum aliquando prodiisset, desiit postea ac tandem penitus extincta est. Illud vero nomen quam ob caussam obtinuerit ignoramus. Nam cum haeretici quidam conditum ab angelis mundum esse dixerint, utrumnam haec secta, quod idem asseveraret, eodem sit affecta nomine, certo affirmare non possum. An potius quod in angelicum sese ordinem arroganter referrent, atque excellentem quandam vitae rationem instituerent; ne hoc quidem pro comperto affero. An postremo ab loco quodam eam appellationem sortiti sint. Quoniam quidem regio quaedam est ultra Mesopotamiam quae Angelina dicitur.

Iam vero quisquis es auditor, si quae a me antea dicta sunt Cap. II.
recorderis, nihil erit quod me in criminis suspicionem adducas. Hoc

ζας καὶ τὰς προφάσεις, ἤ τι τῶν [2] ἐντὸς παρ᾽ αὐτοῖς γινομένων δηλῶσαι, ἄλλων δὲ μόνον τῷ ὀνόματι ἀπομνημονεῦσαι· ὡς δὲ ἡ θεία δύναμις παρεσκεύασε καὶ ἐβοήθησεν, ἕως ταύτης τῆς αἱρέσεως τὰς πάσας διεξελθόντες οὐδεμίαν εἰάσαμεν ἀνερμήνευτον, πλὴν μιᾶς ταύτης. Τάχα δὲ διὰ τὸ ἐπαρθεῖσαν τῷ τύφῳ ὀλίγον καιρὸν [3] καὶ ὕστερον λῆξαι, τὴν αὐτῆς κατάληψιν οὐ πάνυ σαφῶς ἔγνωμεν. Ταύτης δὲ μόνον ἐπιμνησθέντες τῆς ὀνομασίας ἐν τάχει, ὥςπερ ἐκτρώματι τῷ ὀνόματι χρησάμενοι, παρελευσόμεθα τὸν τόπον, ἐπὶ τὰς ἑτέρας [4] δὴ διασκοποῦντες τὴν ὁρμὴν ποιεῖσθαι, καὶ αἰτούμενοι τῶν ὅλων δεσπότην
pag. 506. παραφανῆναι ἡμῖν, καὶ τὰ ἀκριβῆ τῶν παρ᾽ αὐτοῖς γινομένων ἐπιδείξαντα τῷ σμικρῷ ἡμῶν νῷ πάντα κατὰ ἀκρίβειαν σημᾶναι, ἵν᾽ ἑαυτοῖς τε καὶ τοῖς πέλας τὴν διόρθωσιν ποιησώμεθα τοῦ φεύγειν τὰ φαῦλα, ἐν δὲ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἀληθεστάτοις τὸ ἑδραῖον ἑαυτοῖς ἐν θεῷ προςποριςάσθαι.

ΚΑΤΑ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΩΝ,
μα΄ ἢ καὶ ξα΄.

Κεφ. α΄. Μετὰ δὲ τούτους ἄλλοι ἑαυτοὺς Ἀποστολικοὺς ὠνόμασαν· βούλονται δὲ καὶ Ἀποτακτικοὺς ἑαυτοὺς λέγειν. Φυλάττεται δὲ παρ᾽ αὐτοῖς τὸ μηδὲν κεκτῆσθαι. Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ αὐτοὶ ἀπόσπασμα τῶν Τατιανοῦ δογμάτων, [1] Ἐγκρατιτῶν τε καὶ Τατιανῶν καὶ Καθαρῶν, οἵτινες φύσει νόμον οὐ παραδέχονται· παρήλλακται δὲ παρ᾽ αὐτοῖς καὶ τὰ μυστήρια. Σεμνύνονται δὲ δῆθεν ἀκτημοσύνην, σχίζουσι δὲ μάτην οὗτοι καὶ βλάπτουσι τὴν ἁγίαν θεοῦ ἐκκλησίαν, διὰ τὸ ἐθελοθρησκεύειν, ἐκπεσόντες τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας. Οὔτε γὰρ παραπεπτωκότος τινὸς εἴςδεξις ἔτι γίνεται, τὰ ὅμοια δὲ τοῖς ἀνωτάτω λεγομένοις φρονοῦσι, περί τε τοῦ γάμου καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων. Καὶ οἱ μὲν Καθαροὶ ταῖς ῥηταῖς μόνον γραφαῖς κέχρηνται, οὗτοι δὲ ταῖς λεγομέναις Πράξεσιν Ἀνδρέου τε καὶ Θωμᾶ τὸ πλεῖστον ἐπερείδονται, παντάπασιν ἀλλότριοι τοῦ κανόνος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὑπάρχοντες.

Εἰ γὰρ βδελυρός ἐστιν ὁ γάμος, ἄρα ὅλοι ἀκάθαρτοι ὑπάρχουσι διὰ γάμου γεγενημένοι. Καὶ εἰ μόνον τυγχάνει ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ ἐκκλησία τῶν τῷ γάμῳ ἀποταξαμένων, οὐκέτι ὁ γάμος ἐκ θεοῦ ὑπάρχων, ἡ πᾶσα παιδοποιουμένη ὑπόθεσις. Ἄρα καὶ αὐτοὶ ἀλλότριοι θεοῦ ὑπάρχουσιν ἀπὸ τοιούτων γεγεννημένοι. Ποῦ τοίνυν τὸ εἰρημένον,

2. Rescripsi ἐντὸς pro ἐν τοῖς, quod vulgo extat.
3. Suspicor καθ᾽ ὕστερον. — Ceterum vulgo distinctum est sic: — καιρὸν, καὶ ὕστερον λῆξαι τὴν αὐτῆς κατάληψιν, οὐ πάνυ cett.

enim de haeresibus recipimus, quarumdam nos radices ac dogmata, aut aliquid eorum quae ab illis fieri solent esse narraturos, aliarum vero nomine tenus mentionem esse facturos. Porro quantum divina nobis ope praesidioque concessum est omnibus ad hanc usque sectis expositis, nullam, hac excepta, praetermisimus quam non oratione declararemus. Sed accidit fortasse ut cum brevi illa tempore sese insolenter extulisset, ac postremo desiisset, nihil de ipsa certi exploratique percipere possemus. Itaque sola eius appellatione celeriter comprehensa, eoque nomine, velut abortivo quodam foetu, functi, hoc loco praetermisso ad contemplandas ceteras animum convertemus. Itaque primum ab universitatis domino postulabimus, ut adesse nobis velit, et ut quae apud illos fiunt exiguo atque imbecillo ingenio nostro subiiciens universa nos quam accuratissime perdoceat, quo et nos ipsos et ceteros erudire possimus, uti cum mala devitent, tum in his, quae bona ac veritati maxime consentanea sunt, firmam in deo stabilitatem ac constantiam obtineant.

ADVERSUS APOSTOLICOS,
haeresis XLI., sive LXI.

Alii secundum illos dici se Apostolicos voluerunt, qui et Apotacticos, hoc est Renuntiatores seipsos nominant. Hoc enim diligenter observant, ne quicquam possideant. Iidem porro a Tatiani dogmatibus velut avulsione quadam propagati, hoc est ab Encratitis, Tatianis et Catharis, qui omnes praecipue legem repudiant habent illi diversa a nostris sacramenta atque mysteria. De inopia rerum omnium gloriantur, ac sacrosanctam dei ecclesiam adscititiis superstitionibus temere dividunt ac labefactant, et a divina clementia excidunt. Neque enim eum qui semel prolapsus sit recipiunt amplius, atque eadem omnino de nuptiis ceterisque id genus cum superioribus illis sentiunt. Cumque Cathari receptis duntaxat scripturis adhaerescant, isti Andreae ac Thomae (ita enim vocant) Actis potissimum nituntur, suntque ab ecclesiae regula prorsus alieni. Cap. I.

Nam si abominandae sunt nuptiae, impuri plane illi ipsi sunt qui e nuptiis originem traxerunt. Ac si ecclesia dei ex iis solis constat qui nuptiis renuntiarunt, neque nuptiae, neque totum propagandae sobolis negotium ex deo est. Quare et ipsi cum indidem nati sint, a deo erunt alieni. Quem igitur locum habebit illud, *Quae* Marc. 10, 9.

4. Rescripsi δὴ, *invitis quidem libris, qui praebent* δὲ.
Cap. I. — 1. *Alibi passim invenio scripturam* Ἐγκρατητῶν, *ab* Ἐγκρατητής, *quae vetusta est ac genuina nominis forma.*

Ἃ ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω; Τὸ μὲν γὰρ ἀπ' ἀνάγκης χωρίζειν ἀπὸ ἀνθρώπου ὑπάρχει, τὸ δὲ μετὰ προαιρέσεως ἐγκρατεύεσθαι οὐκ ἀνθρώπου ἔδειξεν, ἀλλὰ θεοῦ τὸ ἔργον. Καὶ ἔχει μὲν ἡ κατὰ φύσιν ἀνάγκη πολλάκις μέμψιν, ὅτι οὐ μετὰ εὐλογιστίας τὸ ἐπάναγκες ἐπιτελεῖται, ἀλλὰ ἐκτὸς τοῦ κανόνος βέβηκεν. Οὐ γὰρ ἐπά-
pag. 507. ναγκες ἡ θεοσέβεια, ἀλλὰ ἐκ προαιρέσεως ἡ δικαιοσύνη. Τὰ δὲ φύσει εἰς θεοσέβειαν ἐπάναγκες φανερά ἐστιν ἃ τῇ φύσει ἐπιμεμέτρηται, οἷον τὸ μὴ πορνεύειν, τὸ μὴ μοιχεύειν, τὸ μὴ ἀσελγαίνειν, τὸ μὴ ἐν ταὐτῷ δευτερογαμεῖν, τὸ μὴ ἁρπάζειν, τὸ μὴ ἀδικεῖν, τὸ μὴ μεθύειν, τὸ μὴ ἀδηφαγεῖν, τὸ μὴ φαρμακεύειν, τὸ μὴ εἰδωλολατρεῖν, τὸ μὴ φονεύειν, τὸ μὴ καταρᾶσθαι, τὸ μὴ λοιδορεῖν, τὸ μὴ ὀμνύναι, ἀγανακτεῖν τε καὶ ταχὺ πραΰνεσθαι, ὀργίζεσθαι καὶ μὴ ἁμαρτάνειν, μὴ ἐπιδύνειν ἥλιον ἐπὶ τῷ παροργισμῷ· [2] τὸ δὲ γάμῳ συναφθῆναι μετὰ εὐνομίας, ἡ φύσις δηλώσει ἐκ θεοῦ ἐκτισμένη καὶ ἐπιτραπεῖσα. Καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα ἐστὶ τοιαῦτα, κατὰ θάτερον ἔχει τῆς ἐπισκοπῆς τὸ μέτρον.

Κεφ. β'. Ἀλλ' ὡς περὶ τούτων εἰπεῖν προειλήφαμεν, ἐν ὀλίγῳ χώρῳ οὗτοι ὑπάρχουσι, περὶ τὴν Φρυγίαν τε καὶ Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν. Τί οὖν ἄρα ἐκκόπτεται ἡ ἐκκλησία ἡ ἀπὸ γῆς περάτων ἄχρι γῆς περάτων, καὶ οὐκέτι εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν; οὐδὲ οὐκέτι τὸ παρὰ τοῦ σωτῆρος εἰρημένον, τὸ, Ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς; Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἐν σεμνότητι ὁ γάμος, καὶ ζωὴν ἔχων ὁ γάμος, γεννηθῶσιν ἄνευ γάμου. Εἰ δὲ ἀπὸ γάμου γεννῶνται, ἄρα βέβηλοί εἰσι διὰ τὸν γάμον. Εἰ δὲ αὐτοὶ μόνοι οὐκ εἰσὶ βέβηλοι, καί τοί γε ὄντες ἀπὸ γάμου, οὐ βέβηλος ὁ γάμος, διότι ἄνευ αὐτοῦ οὐδεὶς γεννηθήσεταί ποτε ἐν κόσμῳ. Καὶ πολλή τίς ἐστιν ἡ τῶν ἀνθρώπων πλάνη, διὰ ποικιλίας καὶ πολλῶν προφάσεων ἐργασαμένη τὸ φαῦλον τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει, καὶ πλανήσασα ἕκαστον διὰ προφάσεως ἀπὸ τῆς ἀληθείας.

Κεφ. γ'. Καὶ ἔχει μὲν οὖν ἀποταξίαν ἡ ἐκκλησία, ἀλλ' οὐ βδελύττεται τὸν γάμον. Καὶ ἔχει ἀκτημοσύνην, ἀλλὰ οὐκ ἐπαίρεται [1] τῶν ἐν κτήσει δικαιοσύνης ὑπαρχόντων καὶ ἐκ τῶν ἰδίων γονέων ἐχόντων ὅπως ἑαυτοῖς τε καὶ τοῖς ἐπιδεομένοις ἐπαρκέσαι. Καὶ ἀπέχονται βρωμάτων πολλοὶ, ἀλλ' οὐ φυσιοῦνται κατὰ τῶν μὴ ἀπεχομένων· ὁ γὰρ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω, καὶ ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ

2. *Libri vulgo* τῷ δὲ.
Cap. III. — 1. κατὰ τῶν *suspicatus est Petavius. Sed* ἐπαίρεσθαι *h. l. structum est perinde atque* καταφρονεῖν. *Pla-*

deus coniunxit homo non separet? Nam ex necessitate separare ab homine est, sponte vero continere sese non hominis esse, sed dei opus ostendit. Ad haec naturalis illa necessitas habet saepe reprehensionem, quoniam id ipsum, quod necessario impositum est, non recto consilio ac ratione perficitur, sed intra regulam minime continetur. Non enim vi extorquenda pietas est, sed consilio ac voluntate iustitia suscipitur. Porro quae ad pietatem proprie sunt necessaria manifesta sunt, quae scilicet homines naturae velut admetiuntur. Quale est non fornicari, neque adulterium perpetrare, non libidinose se gerere, non secundas eodem tempore nuptias contrahere, non rapere, non iniuriam facere, non inebriari, non se cibis iniurgitare, non veneficium parare, non idola colere, non occidere, non imprecari, non convitiari, non iurare, succensere ac cito placari, irasci nec peccare, solem super iracundiam non occidere. Eph. 4, 26.
Nuptiis vero copulari legitimis, vel natura ipsa a deo condita permissum sibi esse monstrabit. Cetera denique, quae eiusdem rationis sunt, ad alterutrum genus, pro modo suo ac mensura, revocari possunt.

Verum ut, quae de illis tractare cepimus, persequamur, habi- Cap. II.
tant illi in exigua quadam regione Phrygiae, Ciliciae ac Pamphyliae. Quid igitur? Ergone ecclesia, quae ad utramque terrarum extremitatem porrigitur, penitus exscinditur, nec amplius in omnem ter- Psalm. 18, 5.
ram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum? Nec illud valet, quod a servatore dictum est: *Eritis mihi testes usque ad* Act. 1, 8.
ultimum terrae? Enim vero si honestatis nihil habent nuptiae nec ulla eis vitae spes relinquitur, nascantur illi sine nuptiis. Sin ex nuptiis oriuntur, ob eas ipsas impuri sunt et execrandi. Quod si soli illi impuri minime sunt, licet e nuptiis propagati sint, non sunt impurae nuptiae, quoniam sine illis nemo in hanc lucem prodire potest. Magnus omnino hominum illorum error est, qui varia ac multiplici specie humano generi perniciem attulit, et unumquemque inani quodam praetextu a recta via veritatis abduxit.

Habet quidem renuntiationem ecclesia, sed non ideo detestan- Cap. III.
das nuptias existimat. Habet bonorum omnium inopiam, sed non adversus illos insolenter effertur, qui ea iuste possident a parentibus accepta, quibus tam sibi quam aliis indigentibus subveniant. Ad haec a ciborum usu temperant multi, sed non contra eos qui illis utuntur superbe se gerunt. *Qui enim manducat, non manducantem* Rom. 14, 3.
non contemnat, et qui non manducat, manducantem non iudicet. Chri-

ne sic nos struere solemus nostrum „sich überheben", *cum dicimus*, „sich seiner nicht überheben".

κρινέτω· Ἀριστῷ γὰρ ἐσθίει καὶ πίνει. Καὶ ὁρᾷς μίαν ὁμόνοιαν, καὶ μίαν ἐλπίδα, καὶ μίαν πίστιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἑκάστῳ χαριζομένην κατὰ
pag. 508. τὴν ἰδίαν δύναμιν καὶ μετὰ τὸν ἴδιον ἀγῶνα τοῦ καμάτου. Ἔοικε δὲ ἡ ἁγία [2] τοῦ θεοῦ ἐκκλησία νηΐ. Ναῦς δὲ οὐκ ἀπὸ ἑνὸς ξύλου [3] ἁρμόζεται, ἀλλ' ἐκ διαφόρων. Καὶ τὴν μὲν τρόπιν ἀπὸ ἑνὸς ξύλου κέκτηται, ἀλλὰ οὐ μονοβόλως· τὰς δὲ ἀγκύρας ἑτέρων, [4] περιτόναιά τε καὶ σανίδας, καὶ [5] τὰ ἐγκοίλια, σώματά τε καὶ μέρη [6] πρύμνης καὶ τοίχων καὶ ζυγωμάτων, [7] ἱστίων τε καὶ πηδαλίων, [8] ὀκνῶν τε καὶ αὐχενίων, οἰάκων τε καὶ τῶν ἄλλων πάντων, ἐκ διαφόρων ξύλων ἔχει τὴν συναγωγήν. Ἑκάστη δὲ τούτων τῶν αἱρέσεων μονόξυλός τις οὖσα [9] τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐκκλησίας οὐχ ὑποφαίνει. Ἡ δὲ ἁγία [10] θεοῦ ἐκκλησία ἔχει μὲν γάμον σεμνὸν, καὶ τιμᾷ τὸν τοιοῦτον, ἐπειδὴ τίμιος ὁ γάμος, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος. Ἔχει ἐγκράτειαν θαυμασιωτάτην, καὶ ἐπαινεῖ τὴν τοιαύτην, ἐπειδὴ ἀγῶνα ἀγωνίζεται, καὶ κατεφρόνησε τοῦ βίου, ὡς ἔτι δυνατωτέρα. Ἔχει δὲ παρθενίαν, καὶ ὑπερδοξάζει τὴν τοιαύτην ἐνάρετόν τινα οὖσαν, καὶ πτερῷ κουφοτάτῳ κεκοσμημένην. Ἔχει ἀποταξαμένους τῷ κόσμῳ, καὶ μὴ πεφυσιασμένους κατὰ τῶν ἔτι ἐν κόσμῳ ὑπαρχόντων, ἀλλὰ χαίροντας τοῖς τοιούτοις. Καθάπερ καὶ οἱ ἀπόστολοι αὐτοὶ μὲν ἀκτήμονες ὑπάρχοντες, καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ πάντων δεσπότης ὢν, ἐν σαρκὶ γενόμενος, οὐδὲν ἀπὸ τῆς γῆς ἐκτήσατο, ἀλλ' οὐκ ἀπεβάλετο τὰς αὐτοῦ τε καὶ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς διακονούσας γυναῖκας. Λέγει γὰρ, Αἵτινες ἠκολούθησαν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, διακονοῦσαι αὐτῷ, καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων.

Κεφ. δ'. Ἐπεὶ πῶς ἄρα πληρωθήσεται τὸ εἰρημένον, Δεῦτε ἐκ δεξιῶν μου οἱ εὐλογημένοι, οἷς ὁ πατήρ μου ὁ οὐράνιος ἔθετο τὴν βασιλείαν πρὸ καταβολῆς κόσμου; ἐπείνασα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με, [1] [ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με,] γυμνὸς, καὶ περιεβάλετέ με. Πόθεν δὲ οὗτοι ταῦτα εἶχον πράττειν, εἰ μὴ ἀπὸ δικαίων πόνων ἐπετέλουν, καὶ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὑπάρξεων ἐν τῇ δικαιοσύνῃ; Καὶ εἰ μὲν αὐτοὶ ἀποταξάμενοι καὶ ἀποστολικὸν βίον βιοῦντες μετὰ τῶν ἄλλων ἦσαν μεμιγμένοι, οὐκ ἀλλότριος ἦν ὁ χαρακτὴρ, οὔτε ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ διατάξεως ἀπεξενωμένος· καὶ εἰ γυναιξὶν ἀπετάξαντο δι' ἐγκράτειαν, ἐπαινετὴ ἦν ἡ
pag. 509. προειρημένη, εἴπερ τὸν γάμον οὐκ ἐβδελύσσοντο· ἀλλὰ τοῖς ἔτι ἐν γάμῳ

2. τοῦ om. cod. Ven.
3. σκευάζεται, ἀλλὰ cod. Venet.
4. Libri vulgo περιτόνεα, vel περιττόνεα. Pollux (Onomast. I, 89. explicat τὰ περὶ τὴν πρύμναν προὔχοντα ξύλα.
5. Scripsi τὰ ἐγκοίλια, σώματά τε καὶ, vestigia cod. Veneti, optimi, secutus, in quo legitur τὰ ἐγκοίλα (sic) σάματα (sic) τὲ καὶ. Cod. Rhedig. cum editis habet τὰ ἐγκυλίσματά τε καὶ. Petavius suspicabatur τὰ γελύσματά τε καὶ.
6. πρύμνης cod. Venet.

sto enim manducat et bibit. Iamne vides eandem in ecclesia concordiam eandemque spem ac fidem quae unicuique secundum propriam vim propriumque laboris certamen gratificare studet? Etenim sancta dei ecclesia navi cuidam similis est. Navis porro non et unica tabula, sed ex diversis coagmentatur. Habet enim ex uno quidem ligno carinam, sed non uno ac simplici modo: anchorae deinde alterius generis sunt, tum peritonaea, tabulata, statumina ac puppis, laterum transtrorumque partes, vela, temones, phalangas, manubria, clavos ac reliqua omnia vario ex materiae genere coagmentantur. At unaquaeque istarum haereseon unico ligno constans ecclesiae notam ac characterem prae se non habet. Contra dei ecclesia honestas nuptias admittit, ac veneratione prosequitur. *Honestae* Hebr. 13, 4.
enim nuptiae sunt, et torus immaculatus. Habet et continentiam, et quidem singularem, eamque commendat, utpote quae certamen quoddam suscipit, vitamque ipsam quasi potentior despicit. Nec minus virginitatem habet, eamque magnopere praedicat, quasi cum virtute coniunctam, levissimaque penna praeditam. Nec ei desunt certi homines, qui mundo renuntiarunt, nec adversus eos qui adhuc in mundo versantur arroganter insolescunt, sed iis ipsis delectantur. Quales olim apostoli fuerunt, omnium scilicet rerum possessione vacui. Imo et salvator ipse dominus omnium, cum in hac carne viveret, nihil ex hisce terrenis rebus possidere voluit. Neque tamen idcirco mulieres illas reiicere voluit, quae sibi ac suis apostolis ministrarent. Ita enim scriptum est: *Quae quidem secutae fuerant* Luc. 8, 3.
illum a Galilaea, ministrantes ipsi et iis qui cum eo erant, de suis facultatibus.

Quod nisi ita se res haberet, qui tandem impleri posset illud: Cap. IV.
Venite ad dexteram meam benedicti, quibus pater meus coelestis paravit Matth. 25, 34.
regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare, sitivi, et dedistis mihi bibere, nudus fui, et cooperuistis me. Quae omnia quomodo facere tandem potuissent, nisi iustis ex laboribus atque ex privatis facultatibus iure comparatis eadem illa praestitissent? Quod si isti qui bonis se omnibus abdicant et apostolicum vitae genus instituerunt, aliis essent admisti, non aliena esset illa vivendi ratio, neque a divinis legibus ac praescriptis abhorreret, ac si uxoribus insuper prae temperantiae studio renuntiarent, laudabile esset institutum illud, pro eo quod nuptias minime detestarentur. Sed cum iis qui matrimonia contraxerint communionem

7. ἱστίου cod. Venet.
8. ὁλκῶν suspicio Petavii fuit.
9. οὐ τὸν cod. Venet.
10. τοῦ θεοῦ cod. Venet.

Cap. IV. — 1. *Haec verba, quae in libris vulgo desiderantur, reducenda fuisse, illud γυμνὸς, in tanta nuditate positum, satis probat.*

κοινωνοῖς ἐχρήσαντο ἂν, εἰδότες ἑκάστου τὸ μέτρον καὶ τὴν τάξιν. Ἡ γὰρ τοῦ θεοῦ ναῦς πάντα ἐπιβάτην δέχεται, δίχα λῃστοῦ. Γνοῦσα γὰρ λῃστὴν καὶ πειρατὴν, τοῦτον οὐκ εἰςδέχεται, οὐδὲ φυγάδα, καὶ ἀπὸ τῶν ἰδίων δεσποτῶν ἀφηνιάζοντα. Οὕτω καὶ ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ ἐκκλησία οὐ δέχεται πορνείαν, οὐ δέχεται μοιχείαν, οὐ δέχεται ἐπαρνησιθεΐαν, οὐδὲ τοὺς ἀθετοῦντας τὴν δεσποτείαν τῆς τοῦ θεοῦ διατάξεως, καὶ τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων, δέχεται δὲ τὸν μὲν ἐν μεγάλῃ πραγματείᾳ, τὸν δὲ ἐν ἐμπειρίᾳ ναυτίλων, τὸν δὲ κυβερνήτην καὶ ἐπιστήμονα, τὸν δὲ ἐν πρωρικῇ, τὸν δὲ ἐν πρύμνῃ, ἔχοντα τὸ ἐμπειρότατον τῆς ἀποσκοπῆς, τὸν δὲ ἐν μέτρῳ τινὶ ὑποστάσεως καὶ ἐνθήκης ὄντα, τὸν δὲ καὶ ἕως τοῦ διαπεράσαι μόνον, καὶ μὴ ἐν θαλάσσῃ καταποντωθῆναι. Καὶ οὐ πάντως ὅτι τὸ μὴ τοσαῦτα κεκτημένῳ τὴν σωτηρίαν οὐ παρέχει, ἀλλ' οἶδε μὲν πάντας σώζειν, ἕκαστον δὲ κατὰ τὴν ἰδίαν πραγματείαν καὶ σωτηρίαν. Καὶ πόθεν οἱ ἐξ οἰκίας τοῦ Καίσαρος ἀσπάζονται παρὰ τῷ ἀποστόλῳ; πόθεν δὲ τῷ ἀποστόλῳ τὸ εἰρημένον, τὸ, Ἐὰν νομίζῃ ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν ἰδίαν παρθένον, καὶ οὕτως ὀφείλει ποιῆσαι, γαμείτω, οὐχ ἁμαρτάνει. Οὐκ ἐκτὸς δὲ λουτροῦ δύναται πληροῦν τὸ οὐχ ἁμαρτάνειν. Εἰ γὰρ πάντες ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ χάριτι, δῆλον διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας. Τὸ γὰρ λουτρὸν ἐκόσμησε τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, ἀπολοῦσαν πᾶν ἁμάρτημα διὰ μετανοίας. Ἄρα γε καὶ ἐπὶ τὴν οὖσαν παρθένον τὸ χάρισμα ἐφήπλωται τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἐπὶ τὴν οὐκ οὖσαν παρθένον, [2] ἐὰν σφραγίζεσθαι ἐπείγηται, διὰ τὸ ἀβαρές.

Κεφ. ε'. Ἀλλὰ μή τινες πάλιν ὑδαρευόμενοι νομίσωσιν, ἐὰν εἴπωμεν περὶ παρθένου, διατάξαντος τοῦ ἀποστόλου τὸ γῆμαι, μὴ τὴν ἅπαξ ὁρίσασαν παρθενεῦσαι θεῷ κατασπάσαι τοῦ ἰδίου δρόμου βουλόμενος ὁ ἀπόστολος ταῦτα διετάξατο. Οὐ γὰρ περὶ τούτων ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ παρθένων ὑπεράκμων, τῶν οὐ διὰ παρθενίαν ἐν τῇ ἀκμῇ παραμεινασῶν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἠπορηκέναι ἀνδρῶν πρὸς γάμον. Ἐξ Ἰουδαίων γὰρ ὁρμώμενοι οἱ ἀπόστολοι, καὶ κατὰ τὸν νόμον πολιτευσάμενοι, τὴν ἀρχὴν
pag. 510. τοῦ κηρύγματος ἐποιήσαντο θεσμοῖς ἔτι κατεχόμενοι τοῖς ἐν τῷ νόμῳ, οὐ κατὰ τὴν σαρκὸς δικαίωσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐμμελῆ τοῦ νόμου ἀσφάλειαν καὶ ἀκριβολογίαν. Θαυμαστῶς ἐκήρυττεν ὁ νόμος μὴ δοῦναι τὰς θυγατέρας Ἰσραὴλ τοῖς ἀλλοφύλοις, ἵνα μὴ ἀποπλανῶσιν αὐτὰς ἐπὶ τὰ εἴδωλα. Ἕκαστος τοίνυν τῶν πιστευσάντων τότε προςετάττετο

2. ἐὰν σφρ. ἐπείγηται ego. *Libri habent* παρθένον σφραγ. ἐπείγεται. ἥτις σφραγίζεσθαι ἐπείγεται *censebat Petavius. Cornarius vertit:* „— expassum est, et in eam, quae non est virgo, concludi festinat, eo quod grave non est."

habere vellent, quod uniuscuiusque mensuram ordinemque cognoscerent. Dei quippe navis vectorum genus omne praedonibus exceptis admittit. Quem enim praedonem ac piratam agnoverit, nequaquam recipit, neque fugitivum, aut eum qui dominorum suorum servitutem excusserit. Ad eundem modum ecclesia dei neque fornicationem admittit, nec adulterium, neque divini numinis eiurationem, nec eos qui dei atque eius apostolorum sanctiones ac decreta rescindunt. Ceterum ex vectoribus illis alium ad magnam quandam negotiationem obeundam adhibet, alium ad nauticos usus, gubernatorem alium constituit, atque alium prorae, alium puppi praeficit, qui speculandi praecipua quadam sit experientia praeditus. Alium velut faecis merciumque loco habet, alium denique transvehendi solum gratia recipit, ne in mari demergatur. Nec ulla omnino exceptione utitur, ut ei qui tantum non possideat salutis viam intercludat, quin imo ita universis novit conciliare salutem, ut habita cuiusque functionis ac salutis ratione conservet. Alioqui cur qui e familia Caesaris erant salutem apud apostolum dicunt? Aut unde apostolicum illud dictum, *Si quis putat turpem se videri super virgine sua, et ita facere debet, nubat, non peccat.* Hoc ipsum vero, non peccare citra baptismum obtineri non potest. *Omnes enim peccaverunt, et egent gloria dei, iustificati gratis per gratiam*, hoc est secundae quadam lotione generationis. Quae quidem lotio omne per poenitentiam peccatum eluens animum ac corpus exornat. Quamobrem tam ad virginem baptismi gratia pertinet quam ad eam quae virgo non est, quae relevandae sui gratia eo se obsignari sacramento desiderat.

Philipp. 4. 22. 1. Cor. 7, 36. Rom. 3. 23.

Verum ne diluti nimium et insipidi homines existiment, cum apostolum dicimus nuptias virgini praescripsisse, eodem decreto et illam insuper de curriculo suo deiicere voluisse, quae virginitatem deo semel consecrare statuerit. Neque enim ad eas apostolicus ille sermo referendus est, sed ad effoetas virgines, quae non amore virginitatis, sed maritorum inopia in illo suo vigore perstiterint. Etenim apostoli e Iudaeis oriundi, eorumque legibus instituti, ita Christianae religionis praedicationem aggressi sunt, ut veteris adhuc legis sanctionibus essent obstricti, idque ipsum non ad iustificationem carnis, sed ad concinnam atque aptam legis observationem accuratamque officii rationem, faciendum sibi esse duxerunt. Siquidem mirum in modum hoc antiqua lege cavebatur, ne Israelitarum filiae exteris nationibus elocarentur, ut ne ipsas ad simulacrorum cultum pertraherent. Itaque fidelium cuique per illud tempus praeceptum Cap. V.

οὐκέτι Ἰουδαίοις ἐκδίδοσθαι τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, ἀλλὰ Χριστιανοῖς ὁμοδόξοις καὶ ὁμογνώμοσι. Νέου δὲ ὄντος τοῦ κηρύγματος, οὔπω πλῆθος κατὰ τόπον Χριστιανῶν ὑπῆρχε, καὶ Χριστιανικῆς διδασκαλίας. Οἵτινες οὖν τότε ἔσχον θυγατέρας παρθένους, μὴ εὐποροῦντες ἐκδίδοσθαι Χριστιανοῖς, ἐφύλαττον τὰς ἑαυτῶν παρθένους ἄχρι πολλοῦ τοῦ χρόνου, ἐκεῖναι δὲ ὑπερακμάζουσαι περιέπιπτον πορνείᾳ, διὰ τὴν κατὰ φύσιν ἀνάγκην. Ὁ γοῦν ἀπόστολος, ὁρῶν τὸ ἐπιζήμιον διὰ τῆς ἀκριβολογίας συμβαῖνον, ἐπέτρεψε λέγων, *Εἰ δέ τις βούλεται τὴν ἑαυτοῦ παρθένον*, καὶ οὐκ εἶπε, τὴν ἰδίαν παρθενίαν. Οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἰδίου σώματος ἔλεγεν, ἀλλὰ περὶ πατρὸς φυλάσσοντος παρθενίαν. Εἰ δὲ τὴν ἑαυτοῦ παρθένον τὸ ἴδιον σῶμα λέγει, οὐδὲν κωλύσει. Φησὶν οὖν, *Ἕστηκεν ἑδραίως ἐν τῷ ἰδίῳ νῷ, καὶ τοῦτο ὀφείλει ποιῆσαι. Γαμείτω*, φησὶν, *οὐχ ἁμαρτάνει*· [1]γαμείτω οὗ γ' ἂν εὐποροίη, οὐχ ἁμαρτάνει. Καὶ διὰ τοῦτο, *Δέδεσαι γυναικὶ, μὴ ζήτει λύσιν· λέλυσαι ἀπὸ γυναικὸς, μὴ ζήτει γυναῖκα*. Ὁ λέγων, *Θέλω πάντας εἶναι ὡς ἐμαυτὸν*, ἔλεγεν, *Εἰ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν*.

Κεφ. ς'. Πάλιν δὲ προτρεπόμενος τοὺς [1]γάμους ἔλεγε, *Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ*. Πῶς οὖν πάλιν ἔλεγε, *Δέδεσαι γυναικὶ, μὴ ζήτει λύσιν*; ἢ πῶς οὐκ ἀντινομοθετῶν εὑρεθήσεται τῷ ἰδίῳ κυρίῳ τῷ λέγοντι, *Ὁ μὴ καταλιπὼν πατέρα καὶ μητέρα καὶ ἀδελφοὺς καὶ γυναῖκα καὶ τέκνα καὶ θυγατέρας, οὐκ ἔστι μου μαθητής*; Πῶς δὲ ὁ λέγων ὅτι δεῖ καταλιπεῖν γυναῖκα σεμνὴν, καὶ πατέρα, αὐτὸς πάλιν λέγει, *Ὁ τιμῶν πατέρα καὶ μητέρα, αὕτη γάρ ἐστιν ἐν ἐπαγγελίᾳ πρώτη ἐντολὴ ὑπάρχουσα*· καὶ, *Ὃ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω*; Ἀλλὰ πάντα τὰ θεῖα ῥήματα οὐκ pag. 511. ἀλληγορίας δεῖται, [2]ἀλλὰ ὡς ἔχει ἔχει, θεωρίας δὲ δεῖται καὶ αἰσθήσεως, εἰς τὸ εἰδέναι ἑκάστης ὑποθέσεως τὴν δύναμιν. Δεῖ δὲ καὶ παραδόσει κεχρῆσθαι. Οὐ γὰρ πάντα ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς δύναται λαμβάνεσθαι. Διὸ τὰ μὲν ἐν γραφαῖς, τὰ δὲ ἐν παραδόσει παρέδωκαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, ὥς φησιν ὁ ἅγιος ἀπόστολος, *Ὡς παρέδωκα ὑμῖν*· καὶ ἄλλοτε, *Οὕτως διδάσκω, καὶ οὕτως παρέδωκα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις*· καὶ, *Εἰ κατέχετε, ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε*. Παρέδωκαν τοίνυν οἱ ἅγιοι θεοῦ ἀπόστολοι τῇ ἁγίᾳ θεοῦ ἐκκλησίᾳ ἐφάμαρτον εἶναι τὸ μετὰ τὸ ὁρίσαι παρθενίαν εἰς γάμον τρέπεσθαι, καὶ ἔγραψεν ὁ ἀπόστολος, *Ἐὰν γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἥμαρτε*. Πῶς οὖν συνᾴδει τοῦτο

Cap. V. — 1. *Libri habent* γαμείτω οὐδ' ἂν εὐποροίεν. *Petavius suspicatus est* γαμείτω οὗ δ' ἂν εὐποροίη. *Rescripsi* γαμείτω οὗ γ' ἂν εὐποροίη, *eo quem ille affectabat sensu. Cornarius*: Qui constitit firmiter in propria mente, et hoc debet facere, nubat, inquit, non peccat, nubat etiamsi non fuerit copia, non peccat.

erat, ne quis filiam suam virginem Iudaeis in matrimonium daret, sed Christianis duntaxat, qui eadem religione essent ac sententia coniuncti. Cumque nova tunc esset evangelii praedicatio, non magna ubique Christianorum erat, Christianaeque doctrinae copia. Quare quibus filiae virgines erant, cum Christianum cui collocarent neminem haberent, easdem illas virgines diutissime servabant, quae maturam aetatem praetergressae naturalibus ad stupra libidinis stimulis incitabantur. Unde et apostolus, cum ex accurata illa ratione detrimenti plurimum afferri videret, iis verbis indulsit: *Quod si quis* 1. Cor. 7, 36. *virginem suam velit*. Non dixit *virginitatem suam*. Neque enim de proprio corpore, sed de patre virginitatis custode loquebatur. Sed si *virginem suam* proprium corpus appellare dixerimus, nihil admodum nobis obstare potest. Pergit porro: *Stat firmiter in animo suo, et hoc debet facere: Nubat*, inquit, *non peccat. Nubat ei quemcumque nacta fuerit, non peccat*. Atque idcirco, *Alligatus es uxori? noli quaerere solutionem. Solutus es ab uxore? Noli quaerere uxorem*. Atque ille qui dixit: *Volo omnes esse sicut meipsum*, illud una dixit: *Si non continent, nubant*.

Praeterea cum innuptis praecepta daret, *Dico autem*, inquit, Cap. VI. *innuptis et viduis bonum est ipsis, si maneant ut ego*. Quomodo igitur istud usurpavit: *Alligatus es uxori, noli quaerere solutionem?* Nonne contrariam domini sui decreto legem statuere videtur, qui ita pronuntiaret: *Qui non relinquit patrem et matrem et fratres et* Luc. 14, 26. *uxorem et filios et filias, non est meus discipulus*. Ad haec qui honestam coniugem patremque relinquere iubet, quomodo idem alio in loco dicit, *Qui honorat patrem et matrem, hoc enim est primum in* Exod. 20, 12. *promissione mandatum*, et, *Quod deus coniunxit homo non separet*. Eph. 6, 2. Matth. 19, 6. Verum divina omnia verba non ad allegorias referenda, sed ut se habent accipienda sunt. Consideratione vero ac sensu opus habent, ut argumenti cuiusque vis ac potestas intelligatur. Sed traditione quoque opus est. Neque enim ex scripturis peti possunt omnia. Idcirco alia scripto, traditione alia sanctissimi apostoli reliquerunt. Quod ipsum ita Paulus affirmat: *Quemadmodum tradidi vobis*. Item 1. Cor. 11, 2. alio loco: *Ita doceo, et ita tradidi in ecclesiis*. 1. Cor. 15, 3. Item: *Si meministis, nisi frustra credidistis*. Iam vero illud ab apostolis sancta dei ecclesia traditum accepit, post decretam virginitatem ad nuptias sese conferre, scelere implicatum videri. Atenim apostolus scripsit: *Si nupserit virgo, non peccavit*. Quinam igitur ambo haec inter se con-

Cap. VI. — 1. ἀγάμους *suspicabatur Petavius. Possis eodem iure, retento* γάμους, *mutare* ἀποτρεπόμενος. 2. ἀλλὰ ὡς ἔχει ἔχει *ego. Libri habent* ἀλλὰ ὡς ἔχει.

τούτῳ; Ἀλλὰ [3] κατ' ἐκείνην τὴν παρθένον λέγει, τὴν μὴ ὁρίσασαν θεῷ. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπορίαν τῆς κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον σπάνης τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων κατὰ ἀνάγκην οὕτως ἐπετελεῖτο. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, διδάξει ἡμᾶς ὁ αὐτὸς ἀπόστολος, λέγων, Νεωτέρας χήρας παραιτοῦ· μετὰ γὰρ τὸ καταστρηνιάσαι τοῦ Χριστοῦ γαμεῖν θέλουσιν, ἔχουσαι κρίμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν. [4] Ἢ τοίνυν εἰ καὶ ἡ μετὰ πεῖραν κόσμου χηρεύσασα γυνὴ διὰ τὸ τετάχθαι θεῷ ἔπειτα γήμασα κρίμα ἕξει, ἀθετήσασα τὴν πρώτην πίστιν, πόσῳ γε μᾶλλον ἡ καὶ αὐτὴν ἄνευ πείρας κόσμου ἀναθεῖσα παρθένος θεῷ γαμήσασα; πῶς οὐχὶ μᾶλλον αὐτὴ ὑπὲρ περισσοῦ κατεστρηνίασε Χριστοῦ, καὶ τὴν μείζονα πίστιν ἠθέτησε, καὶ ἕξει κρίμα ὡς ἀναχαλασθεῖσα τῆς ἰδίας κατὰ θεὸν προθέσεως;

Κεφ. ζ'. Γαμείτωσαν τοίνυν, τεκνογονείτωσαν, οἰκοδεσποτείτωσαν, σύντομος καὶ μέσος ὁ λόγος κατὰ τῶν τὰ φαῦλα διανοουμένων περὶ πάσης ἐκκλησιαστικῆς τοῦ κηρύγματος ὑποθέσεως. Παρεκβάλλουσα μὲν τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς Ἀποστολικοὺς καὶ Ἐγκρατίτας, παρεκβάλλουσα τοὺς ὑδαρευομένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἀναπείθοντας [1] γύναια ἀπὸ τελείου δρόμου ἀναχαλασθέντα ἀθετεῖν τὴν τοιαύτην τοῦ δρόμου τελειότητα. Καὶ ἔχει μὲν ἁμαρτίαν καὶ κρίμα ὁ ἀθετήσας θεοῦ τὴν παρθενίαν, καὶ καταισχύνας τὸν ἀγῶνα. Παραφθείρας γὰρ ἀγῶνα ὁ ἀθλητὴς μαστιχθεὶς ἐκβάλλεται τοῦ ἀγῶνος καὶ παραφθείρας τις παρθενίαν ἐκ-
pag. 512. βάλλεται τοῦ τοιούτου δρόμου, καὶ στεφάνου, καὶ βραβείου. Ἀλλὰ κρεῖττόν ἐστι κρίμα, καὶ μὴ κατάκριμα. Οἱ γὰρ διὰ τὸ μὴ αἰσχυνθῆναι τοῖς ἀνθρώποις κρυφῇ πορνεύοντες ποιοῦσι πορνείας, [2] προφάσει μονότητος, ἢ ἐγκρατείας, οὐ πρὸς ἀνθρώπους ἔχουσι τὴν ὁμολογίαν, ἀλλὰ πρὸς θεὸν τὸν εἰδότα τὰ κρύφια καὶ ἐξελέγχοντα πᾶσαν σάρκα ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ περὶ ὧν ἕκαστος ἥμαρτε. Κρεῖττον τοίνυν ἔχειν ἁμαρτίαν μίαν, καὶ μὴ περισσοτέρας. Κρεῖττον πεσόντα ἀπὸ δρόμου φανερῶς ἑαυτῷ λαβεῖν γυναῖκα κατὰ νόμον, καὶ ἀπὸ παρθενίας πολλῷ χρόνῳ μετανοήσαντα εἰσαχθῆναι πάλιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὡς κακῶς ἐργασάμενον, ὡς παραπεσόντα, καὶ κλασθέντα, καὶ χρείαν ἔχοντα ἐπιδέματος, καὶ μὴ καθ' ἑκάστην ἡμέραν βέλεσι κρυφίοις κατατιτρώσκεσθαι [3] πονηρίας ὑπὸ διαβόλου αὐτῷ ἐπιφερομένης.

Κεφ. η'. Οὕτως οἶδεν ἡ ἐκκλησία κηρύττειν, ταῦτα τὰ φάρμακα τῆς ἰά-

3. κατ' ἐκείνην ego. καὶ ἐκείνην libri tam scripti quam editi.

4. Ἢ τοίνυν εἰ καὶ ego rescripsi. Libri enim habent Εἰ τοίνυν εἰ καί. Petavius alterum εἰ uncinis notavit.

Cap. VII. — 1. γύναια emendavit Petavius. Libri habent γυναῖκα.

2. Deesse aliquid suspicatus erat etiam Petavius qui librorum vett. scripturam πορνείας, ἢ μονότητος repetiit. Vocabuli προφάσει quod revocavi pars προφασ latebat in voc. πορνείας, pars ει in particula ἢ. Cornarius: Qui enim, ut ne confundantur apud homines, occulte scortantur, et sub solitudinis aut continentiae specie libidinem exercent, non apud homines habent confessionem, sed apud deum, qui cett.

3. Libri habent καὶ πονηρίας. At illud καὶ, quod etiam Cornarius in versione sua neglexit, accreverat ex finali syllaba eius qui praegreditur infinitivi κατατιτρώσκεσθαι.

sentiunt? Sed nimirum de ea virgine loquitur quae deo virginitatem suam non addixit, adeoque propter Christianorum temporibus illis paucitatem atque inopiam, necessario haec ad eum modum administrabantur. Quod autem ita sese res habeat, eiusdem apostoli testimonio constat, cum ait: *Adolescentiores viduas devita. Postquam* 1.Tim. 5. 11
enim in Christum lasciverint, nubere volunt, habentes iudicium, quoniam priorem fidem irritam fecerunt. Quod si vel ea mulier, quae mundum periclitata vidua facta est, pro eo quod deo consecrata fuerit, si postea nupserit, iudicium habet, quod primam fidem irritam fecit, quae, antequam mundum experiretur, semetipsam deo dicaverit virgo, nonne multo magis lascivit in Christum, maioremque fidem irritam reddidit, ac iudicium ideo sustinebit, eo quod suum illud secundum deum propositum relaxavit?

Ergo illa apostoli verba, *Nubant, filios procreent, familiae cu-* Cap. VII.
ram habeant, brevis est ac medius adversus illos sermo qui de omni 1.Tim. 5. 14
ecclesiasticae doctrinae genere perperam apud se cogitant. Quae quidem doctrina eos omnes respuit qui se Apostolicos et Encratitas nominant: necnon et illos qui in ecclesia molliores quodammodo sunt, quippe mulieribus persuadent ut de perfecti cursus contentione remittentes eam ipsam funditus abiiciant. Verum peccato se ac iudicio implicat, quisquis dei virginitatem tollit e medio, ac certamini ignominiam consciscit. Qui enim ex athletis certaminis leges violat, cum verberibus a certamine deiicitur. Ita qui virginitatem corruperit, ab eo ipso curriculo et corona praemioque repellitur. Verum melius utique iudicium est, quam damnatio. Nam qui, ut ne apud homines in infamiam adducantur, clam stuprum perpetrant, monasticae vitae vel continentiae sponsione non se apud homines obligant, sed apud deum, qui et occulta cognoscit et in adventu suo universam carnem redarguit, in quibus videlicet quisque peccaverit. Quocirca satius est uno se peccato quam pluribus obstringere. Satius est ubi a curriculo exciderit, palam sibi uxorem legitimis nuptiis adiungere, ac post virginitatem longo intervallo suscepta poenitentia iterum ecclesiae reconciliari, utpote qui et peccatum admiserit, et prolapsus fuerit et infractus, et obligatione vulneris opus habeat, ut non occultis in dies immissae a diabolo nequitiae iaculis saucietur.

Hunc in modum praedicare consuevit ecclesia. Haec ad reme- Cap. VIII.

σεως, ταῦτα τὰ εἴδη τῆς μυρεψικῆς ἐργασίας, αὕτη ἡ κατασκευὴ τοῦ ἁγίου ἐλαίου ἐν τῷ νόμῳ, αὕτη ἡ ἀρωματίζουσα καλὴ πίστις, ἐπισφίγγουσα μὲν τὸν ἀθλοῦντα εἰς ἀγῶνα, ἐπικηρυκευομένη δὲ αὐτῷ διατεῖναι τὸν δρόμον, ὅπως δυνηθῇ στεφανθῆναι αὕτη ἡ τοῦ θεοῦ πραγματεία, πάντας συνάγουσα εἰς τὴν βασιλικὴν διάταξιν, καὶ πορφύραν μὲν ἀπὸ θαλάσσης, καὶ ἔριον ἀπὸ προβάτου, καὶ λίνον ἐκ γῆς, καὶ βύσσον, καὶ σηρικὸν, καὶ δέρματα ἠρυθροδανωμένα, καὶ λίθον τίμιον, τὸν σμάραγδον, καὶ τὸν μαργαρίτην, τὸν ἀχάτην, τοὺς μὲν χρώμασι διαλλάττοντας λίθους, τῇ δὲ τιμῇ ὁμοτίμους ὄντας, ἀλλὰ καὶ χρυσὸν, καὶ ἄργυρον, καὶ ξύλα ἄσηπα, καὶ χαλκὸν, καὶ σίδηρον, ἀλλὰ καὶ τρίχας αἰγείας μὴ ἀποβαλλομένη. Καὶ αὕτη μὲν ἦν τότε ἡ σκηνὴ, νῦν δὲ τῆς σκηνῆς ὁ οἶκος ἑδραιωμένος ἐν θεῷ, θεμέλιος δὲ ἐν δυνάμει. Καὶ παυσάσθω πᾶσα αἵρεσις κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπεγειρομένη, μᾶλλον δὲ ἑαυτὴν ἀπὸ ἀληθείας διώκουσα.

Καὶ ἕως ὧδε ταῦτα ἐχέτω. Τὴν γαῦρον δὲ ταύτην ἔχιδναν, δίκην [5] ἀκοντίου τοῦ καλουμένου, ἢ τύφλωπος, ἢ μυάγρου, ξύλῳ τῷ σταυροῦ πεπαικότες καὶ καταλείψαντες, ἰὸν μὲν οὐ τοσοῦτον ἔχοντα τὰ ἑρπετώδη ταῦτα, πλὴν καὶ τῷ δρόμῳ καὶ τῷ γαυριάματι καὶ τῇ
pag. 513. ἀκοντιάσει διὰ τὴν αὐτῶν ἐπεντριβὴν οὕτως καλῶς ἀπεικασθέντας, περιφρονήσαντες τῶν αὐτῶν ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἴωμεν, ὦ ἀγαπητοί.

ΚΑΤΑ ΣΑΒΕΛΛΙΑΝΩΝ,

τεσσαρακοστὴ δευτέρα, ἡ καὶ ἑξηκοστὴ δευτέρα.

Κεφ. α΄. Σαβέλλιός τις ἐν χρόνοις ἀνέστη, οὐ πολλῷ πρότερον, [1] παλαιοτέροις. Πρόσφατος γάρ οὗτος, ἀφ' οὗπερ οἱ Σαβελλιανοὶ καλούμενοι. Καὶ οὗτος δὲ παραπλησίως τῶν Νοητιανῶν, πλὴν ὀλίγων τινῶν δογματίσας. Πολλοὶ δὲ ἐν τῇ Μέσῃ τῶν ποταμῶν καὶ ἐπὶ τὰ μέρη τῆς Ῥώμης τοῦ αὐτοῦ δόγματος ὑπάρχουσιν, ἀνοίᾳ τινὶ φερόμενοι.

Δογματίζει γὰρ οὗτος καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Σαβελλιανοὶ τὸν αὐτὸν εἶναι πατέρα, τὸν αὐτὸν υἱὸν, τὸν αὐτὸν εἶναι ἅγιον πνεῦμα· ὡς εἶναι ἐν μιᾷ ὑποστάσει τρεῖς ὀνομασίας, ἢ ὡς ἐν ἀνθρώπῳ σῶμα, καὶ ψυχὴ, καὶ πνεῦμα. Καὶ εἶναι μὲν τὸ σῶμα ὡς εἰπεῖν τὸν πατέρα, ψυχὴν δὲ ὡς εἰπεῖν τὸν υἱὸν, τὸ πνεῦμα δὲ ὡς ἀνθρώπου, οὕτως καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν τῇ θεότητι. Ἢ ὡς ἐὰν [2] ᾖ ἐν ἡλίῳ, ὄντι μὲν ἐν μιᾷ ὑποστάσει, τρεῖς δὲ ἔχοντι τὰς ἐνεργείας, φημὶ δὲ τὸ φωτιστικὸν, καὶ

dium comparata medicamenta sunt, haec seplasiarii operis genera sunt, haec sacri in lege olei confectio, haec aromatum odore fragrans egregia fides, quae athletae ad certamen prodeuntis adstringendi vim habet, eidemque denuntiat, uti cursum contendat, quo coronam possit auferre, hoc dei opus ac negotium est, quod omnes regiam ad administrationem congregat, velut e mari purpuram, lanam ex ovibus, linum e terra, byssum sericum, rubricatas pelles, pretiosum lapidem, smaragdum, unionem, achatem, lapides inquam, qui, etsi coloribus differant, pretio tamen aequales sunt. Sed et aurum et argentum, et incorrupta ligna, aes atque ferrum, adeoque ne caprinos quidem pilos repudiat. Atque eiusmodi quondam tabernaculum fuit, nunc autem tabernaculi domus in deo stabilita, fundamentum eius in virtute consistit. Proindeque desinat haeresis omnis, quae contra veritatem insurgit, vel seipsam potius a veritate removet. Exod. 25.

Atque haec hactenus. Nunc posteaquam superbam hanc viperam, perinde ac serpentis genus illud, quod iaculum vocat, aut typhlopem vel myagrum, crucis ligno percussimus ac reliquimus, quae quidem serpentum genera non tam praesenti veneno sunt, verum tamen tam ob eorum pernicitatem quam insolentiam et eiaculationem ad haereticorum illorum perniciem significandam commode adhibentur, contemptis, inquam, illis et abiectis ad reliquas haereses transeamus.

CONTRA SABELLIANOS,

haeresis XLII., sive LXII.

Non multis abhinc annis Sabellius quidam haereticus emersit, quippe recens ille est; a quo Sabelliani profecti sunt. Qui quidem, paucis quibusdam exceptis, eadem cum Noëtianis asseruit. Atque huius sectae plurimi cum in Mesopotamia, tum Romae versantur, vesania quadam perciti. Cap. I.

Horum haec opinio est: Eundem esse patrem, et filium, et spiritum sanctum, ut ad eandem hypostasin tres appellationes conveniant. Aut perinde atque in uno homine corpus, et anima, et spiritus inest. Ita ut corporis instar sit pater, animae filius, spiritus denique in ipsa divinitate humani spiritus instar habeatur. Quod et solis similitudine declarant, in quo cum una sit hypostasis, triplex nihilominus actus est, nimirum illustrandi vis et calefaciendi, et or-

5. *Cf. supra haer.* 40, 8. *De typhlope cf. Nicandr. Ther.* 492. *Ael. H. A.* VIII, 13. *De myagro Nic. Ther.* 490.

Cap. I. — 1. *Reposui* παλαιοτέροις. *Libri habent* παλαιοτάτοις, *qui error haud infrequens est. Cornarius:* Sabellius quidam surrexit in temporibus non adeo priscis.

2. *Intellege* ἡ θεότης.

τὸ θάλπον, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς περιφερείας σχῆμα· καὶ εἶναι μὲν τὸ θάλ-
πον, εἴτουν θερμὸν καὶ ζέον, τὸ πνεῦμα, τὸ φωτιστικὸν δὲ τὸν υἱὸν,
τὸν δὲ πατέρα αὐτὸν εἶναι τὸ εἶδος πάσης τῆς ὑποστάσεως. Πεμφθέντα
δὲ τὸν υἱὸν καιρῷ ποτε, ὥςπερ ἀκτῖνα, καὶ ἐργασάμενον τὰ πάντα ἐν
τῷ κόσμῳ τὰ τῆς οἰκονομίας τῆς εὐαγγελικῆς καὶ σωτηρίας τῶν ἀν-
θρώπων, ἀναληφθέντα δὲ αὖθις εἰς οὐρανὸν, ὡς ὑπὸ ἡλίου πεμφθεῖ-
σαν ἀκτῖνα, καὶ πάλιν εἰς τὸν ἥλιον ἀναδραμοῦσαν. Τὸ δὲ ἅγιον
πνεῦμα πέμπεσθαι εἰς τὸν κόσμον, καὶ καθεξῆς καὶ καθ' ἕκαστα εἰς
ἕκαστον τῶν καταξιουμένων· ἀναζωογονεῖν δὲ τὸν τοιοῦτον, καὶ ἀνα-
ζέειν, θάλπειν τε καὶ θερμαίνειν, ὡς εἰπεῖν, διὰ τῆς τοῦ πνεύματος
δυνάμεώς τε καὶ συμβάσεως. Καὶ ταῦτά ἐστιν ἃ δογματίζουσι.

Κεφ. β'. Κέχρηνται δὲ ταῖς πάσαις γραφαῖς, παλαιᾶς τε καὶ καινῆς δια-
θήκης, λέξεσι δέ τισιν αἷς αὐτοὶ ἐκλέγονται κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν πα-
ραπεποιημένην φρενοβλάβειάν τε καὶ ἄνοιαν. Πρῶτον μὲν τῷ ῥητῷ
pag. 514. ᾧ εἶπεν ὁ θεὸς πρὸς Μωϋσῆν ὅτι, Ἄκουε Ἰσραὴλ, κύριος ὁ θεός σου
κύριος εἷς ἐστιν· οὐ ποιήσεις σεαυτῷ θεοὺς ἑτέρους· οὐκ ἔσονταί σοι
θεοὶ πρόσφατοι, ὅτι ἐγὼ θεὸς ὁ πρῶτος, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν
ἐμοῦ οὐκ ἔστι θεὸς ἕτερος, καὶ ὅσα ἕτερα κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῶν νοῦν,
εἰς τούτων δὲ παράστασιν, φέρουσι πάλιν ἀπὸ εὐαγγελίου ὅτι, Ἐγὼ
ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ, καὶ οἱ δύο ἕν ἐσμεν. Τὴν δὲ πᾶ-
σαν αὐτῶν πλάνην, καὶ τὴν τῆς πλάνης αὐτῶν δύναμιν ἔχουσιν ἐξ
Ἀποκρύφων τινῶν, μάλιστα ἀπὸ τοῦ καλουμένου Αἰγυπτίου εὐαγγε-
λίου, ᾧ τινες τὸ ὄνομα ἐπέθεντο τοῦτο. Ἐν αὐτῷ γὰρ πολλὰ τοιαῦτα
ὡς ἐν παραβύστῳ μυστηριωδῶς ἐκ προσώπου τοῦ σωτῆρος ἀναφέρεται,
ὡς αὐτοῦ δηλοῦντος τοῖς μαθηταῖς τὸν αὐτὸν εἶναι πατέρα, τὸν αὐτὸν
εἶναι υἱὸν, τὸν αὐτὸν εἶναι ἅγιον πνεῦμα. Εἶτα ὅταν συναντήσωσί τισι
τῶν ἀφελεστάτων ἢ ἀκεραίων, τῶν μὴ τὰ σαφῆ τῶν θείων γραφῶν
γινώσκοντων, τὴν πεῦσιν αὐτοῖς ὑφηγοῦνται ταύτην· Τί ἂν εἴπωμεν,
ὦ οὗτοι, ἕνα θεὸν ἔχομεν, ἢ τρεῖς θεούς; Ὅταν δὲ ἀκούσῃ ὁ ἐν εὐ-
λαβείᾳ ὢν, καὶ μὴ τὰ τέλεια τῆς ἀσφαλείας ἐπιστάμενος, εὐθὺς τὸν
νοῦν ταραχθεὶς συγκατατίθεται τῇ ἐκείνων πλάνῃ, καὶ εὑρίσκεται ἀρ-
νούμενος τὸν θεὸν, καὶ εὑρίσκεται ἀρνούμενος τὸ εἶναι υἱὸν καὶ τὸ
ἅγιον πνεῦμα.

Κεφ. γ'. Ἐν πᾶσι δὲ τούτοις ἐνέπνευσεν ὁ τῶν ἀνθρώπων ἀντίπαλος ἀπ'
αἰῶνος, ἵνα τὸν μὲν οὕτως, τὸν δὲ οὕτως, τοὺς πλείους δὲ ὁμοῦ ἀπα-
τήσῃ, καὶ πλανήσῃ ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀληθείας. Καὶ ὅτι
μὲν ἀληθῶς εἷς ἐστι θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτερος, σαφῶς ἐν τῇ ἁγίᾳ
τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ ὡμολόγηται καὶ συμπεφώνηται· ὅτι οὐ πολυθεΐαν
εἰςηγούμεθα, ἀλλὰ μοναρχίαν κηρύττομεν. Μοναρχίαν δὲ κηρύττοντες
οὐ σφαλλόμεθα, ἀλλὰ ὁμολογοῦμεν τὴν τριάδα, μονάδα ἐν τριάδι, καὶ
τριάδα ἐν μονάδι, μίαν θεότητα πατρὸς, καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύ-

bicularis figura. Ac vim quidem illam calefaciendi, hoc est calorem
atque aestum, spiritui respondere, illuminandi vero vim filio, pa-
trem denique totius hypostasis velut quandam esse formam. Igitur
filium affirmant radii in morem emissum omnia, quae ad evangelii
et humanae salutis procurationem attinerent, in hoc mundo praesti-
tisse, atque ita in coelum rediisse, quemadmodum is qui a sole ma-
navit radius in eundem postea refunditur. Spiritum porro sanctum
in hunc orbem immitti, ac deinceps singillatimque in eos omnes il-
labi qui eo munere digni sunt; eundemque instaurare vitam et ani-
mare fervore, fovere denique ac calefacere, ut ita dicam, vi qua-
dam consensioneque spiritus. Eiusmodi fere illorum dogmata sunt.

Ceterum omnibus tam veteris quam novi testamenti scripturis
utuntur, vel certis potius dictionibus, quas ipsimet pro insana mente Cap. II.
sua ac vecordia deligunt. Principio hanc e sacris literis sententiam
arripiunt, quam Moysi deus elocutus est: *Audi Israel, dominus deus*
tuus dominus unus est. Non facies tibi deos alteros. Non erunt tibi Deut. 6, 4. Exod. 20, 3.
dii recentes. Quoniam ego deus primus et novissimus, et praeter me Isai. 44, 6.
non est deus alius; et si quae alia sunt ad mentem suam accommo-
data quibus ad confirmandum errorem abutuntur. Praeterea ex
evangelio illud usurpant: *Ego in patre, et pater in me est*, et, *Duo*
unum sumus. Hunc autem errorem omnem, eiusque firmamentum Ioann. 10, 38.
ex apocryphis quibusdam hauserunt praesertim ab Aegyptiorum evan-
gelio (hoc enim illi nomen indiderunt), in quo pleraque sunt huius
generis quae ex persona salvatoris clam atque occulte velut myste-
ria proponuntur; quasi discipulis ipse declaret eundem esse patrem,
et filium, et spiritum sanctum. Deinde quoties in aliquem ex sim-
plicioribus ac rudioribus inciderint, qui exactam divinarum litera-
rum scientiam non habent, hunc in modum interrogant: Quid tan-
dem, boni viri, dicemus? Unum habemus deum an tres? Quibus
auditis religiosus ille, nec perfecta ad cavendum scientia perpolitus,
perturbatus illico, eorum assentitur errori ac deum imprudens ne-
gat, negat, inquam, filium ac spiritum sanctum.

Ceterum hos omnes perpetuus ille humani generis hostis afflavit, Cap. III.
ut alium hoc, alium isto modo, utcumque vero quamplurimos cir-
cumveniat, atque a via veritatis abducat. Etenim unum esse revera
deum, neque praeter hunc alterum, manifeste communis ecclesiae
consensio profitetur. Non enim deorum multitudinem invehimus,
sed monarchiam praedicamus. In ea autem praedicanda nequaquam
aberramus, sed una trinitatem confitemur, unitatem, inquam, in
trinitate, et trinitatem in unitate, unamque patris, et filii, ac spi-

ματος. Οὐ γὰρ ὁ υἱὸς ἑαυτὸν ἐγέννησεν, οὐδὲ ὁ πατὴρ μεταβέβληται ἀπὸ τοῦ πατὴρ, τοῦ εἶναι υἱὸς, οὐδὲ τὸ ἅγιον πνεῦμα Χριστὸν ἑαυτὸν πώποτε ὠνόμασεν, ἀλλὰ πνεῦμα Χριστοῦ, καὶ διὰ Χριστοῦ διδόμενον, ἀπὸ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον. Ἐνυπόστατος ὁ πατὴρ, ἐνυπόστατος ὁ υἱὸς, ἐνυπόστατον τὸ ἅγιον πνεῦμα.
pag. 515. Ἀλλὰ οὐ συναλοιφὴ ἡ τριὰς, ὡς Σαβέλλιος ἐνόμισεν, οὔτε ἠλλοιωμένη τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος καὶ δόξης, ὡς ὁ Ἄρειος κενοφωνῶν ἐδογμάτισεν, ἀλλ' ἀεὶ μὲν ἦν τριὰς τριὰς, καὶ οὐδέποτε ἡ τριὰς προςθήκην λαμβάνει, μία οὖσα θεότης, μία κυριότης, μία δοξολογία οὖσα, ἀλλὰ τριὰς ἀριθμουμένη, πατὴρ, καὶ υἱὸς, καὶ ἅγιον πνεῦμα, οὐχ ὡς ἕν τι τρισὶν ὀνόμασι κεκλημένον, ἀλλὰ ἀληθῶς τέλεια τὰ ὀνόματα, τέλειαι αἱ ὑποστάσεις, οὐδὲν παρηλλαγμένον. Πατὴρ δὲ ἀεὶ πατὴρ, καὶ οὐκ ἦν καιρὸς ὅτε οὐκ ἦν ὁ πατὴρ πατὴρ, τέλειος ὢν ἀεὶ πατὴρ ἐνυπόστατος, καὶ υἱὸς ἀεὶ τέλειος ὢν ἀεὶ ἐνυπόστατος, ἐκ πατρὸς ἐν ἀληθείᾳ γεγεννημένος ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως καὶ ἀνεκδιηγήτως, οὐ συνάδελφος τῷ πατρὶ, οὐκ ἀρξάμενος τοῦ εἶναι, οὐδὲ διαλιπών ποτε, ἀεὶ δὲ υἱὸς γνήσιος πατρὶ συνυπάρχων, ἐκ πατρὸς ἀχρόνως γεγεννημένος, ἴσως ὢν, θεὸς ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, θεὸς ἀληθινὸς ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθεὶς, οὐ κτισθεὶς, ἀλλὰ οὐκ αὐτὸς πατὴρ, οὐδὲ ὁ πατὴρ αὐτὸς υἱός· εἰ δὲ θεὸς πατὴρ, καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα.

Κεφ. δ'. Ἀεὶ γὰρ τὸ πνεῦμα σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ, οὐ συνάδελφον πατρὶ, οὐ γεννητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐκ ἀδελφὸν υἱοῦ, οὐκ ἔγγονον πατρὸς, ἐκ πατρὸς δὲ ἐκπορευόμενον, καὶ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον, οὐκ ἀλλότριον πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἀλλὰ ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας, ἐκ τῆς αὐτῆς θεότητος, ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ, ἐνυπόστατον ἀεὶ πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα θεῖον, πνεῦμα δόξης, πνεῦμα Χριστοῦ, πνεῦμα πατρός. Τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν· καὶ, Τὸ πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν, τρίτον τῇ ὀνομασίᾳ, ἴσον τῇ θεότητι, οὐκ ἠλλοιωμένον παρὰ πατέρα καὶ υἱὸν σύνδεσμος τριάδος, ἐπισφραγὶς τῆς ὁμολογίας. Ὁ γὰρ υἱός φησιν, Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ οὐκ εἶπεν, Εἷς εἰμι, ἀλλὰ τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ, σημαίνει ἐνυπόστατον τὸν πατέρα, καὶ ἐνυπόστατον τὸν υἱόν. Καὶ Οἱ δύο εἶπε, καὶ οὐκ εἶπεν Ὁ εἷς. Καὶ πάλιν, Ἕν ἐσμεν, καὶ οὐκ εἶπεν, Εἷς εἰμι. Ὡσαύτως δὲ, Ἀπελθόντες βαπτίσατε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Μέσων δὲ τιθεμένων τῶν ἄρθρων τῆς συλλαβῆς τοῦ, τοῦ, καὶ τοῦ, καὶ ἐλέγχει τὸν Σαβέλλιον Ματθαῖος,
pag. 516. τὴν συναλοιφὴν παρειςφέροντα. [1] Ὁμοῦ γὰρ καὶ σημαίνει ἀληθῶς πα-

Cap. IV. — 1. *Rescripsi* Ὁμοῦ *cum Petavio, pro* Ὅπου, *quod libri retinent.*

ritus sancti divinitatem. Nam neque seipsum filius genuit, neque pater, ut esset filius, esse pater desiit, neque spiritus sanctus seipsum unquam Christum appellavit, sed spiritum Christi, ac per Christum communicatum, procedentem a patre, et accipientem a filio. Subsistens est pater, subsistens filius, subsistens spiritus sanctus. Sed non confusio quaedam est trinitas, uti Sabellius credidit, nec ab aeternitate sua gloriaque demutatur, ut Arius vanissime docuit. Sed trinitas perpetuo trinitas fuit, nec ei quicquam accessit, cum una sit divinitas, una dominatio, una praedicanda celebrandaque gloria. Eadem nihilominus trinitas numeratur, pater, filius, et spiritus sanctus; non ut idem atque unum triplici appellatione declaretur, sed perfecta revera nomina sunt, perfectaeque personae, neque quiddam varium inest ac diversum. Pater ipse perpetuo pater extitit, nec ullum unquam tempus fuit quo pater non esset. Semper enim perfectus ille pater est, atque subsistens, ut et perfectus semper filius, semperque subsistens, vere a patre genitus, absque initio tamen ac tempore, eoque modo, quem nulla explicare potest oratio. Non is patris velut germanus frater est, nec esse coepit unquam aut aliquando desiit, sed legitimus perpetuo filius est, existens cum patre, ab eoque sine tempore genitus, aequalis, deus ex deo, lumen de lumine, deus verus de deo vero, genitus non creatus. Neque tamen aut ipse pater est, aut pater ipse filius. Ac si deus pater est, et filius utique erit, et spiritus sanctus.

Semper enim cum patre filioque spiritus est; non patris veluti Cap. IV.
frater, non genitus aut creatus, non filii frater, non patris nepos, sed a patre procedens, et accipiens a filio, a patre filioque non alienus, verum eadem ex substantia, eademque divinitate, ex patre et filio, et cum patre ac filio subsistens semper spiritus sanctus, divinus spiritus, gloriae spiritus, Christi spiritus, patris spiritus. Nam
spiritus patris qui in vobis loquitur: et, *Spiritus meus in medio vestri* Matth. 10, 20.
consistit. Idem porro appellatione tertius, divinitate aequalis est, Agg. 2, 6.
nihil a patre filioque discrepans, trinitatis nexus, confessionis sigillum. Sic enim filius loquitur: *Ego et pater unum sumus.* Non di- Ioann. 10, 30.
xit, *Unus sum*, sed haec verba, *Ego et pater*, suam patri personam convenire, suamque filio significant. Duos itaque nominavit, non unum dixit. Item: *Unum sumus*, non, *Unus sum*. Similiter et illud usurpavit, *Euntes baptizate in nomine patris, et filii, et spiritus* Matth. 28, 19.
sancti. Ubi dum articulus ille τοῦ ter repetitus et interiectus est, Sabellius, qui tres in unum personas confundit, Matthaei testimonio redarguitur, cum is vere patrem, vereque filium, ac vere spiritum

τέρα, ἀληθῶς υἱὸν, ἀληθῶς ἅγιον πνεῦμα. Ὁπότε δὲ ὁμόστοιχος ἡ τριὰς, καὶ ἐν ἑνὶ ὀνόματι τριὰς καλουμένη, ἐλέγχει τὸν Ἄρειον, ὑπόβασίν τινα διανοούμενον ἐν τῇ τριάδι, ἢ ἀλλοίωσιν, ἢ παραλλαγήν. Κἄν τε γὰρ ὁ πατὴρ μείζων παρὰ υἱοῦ δογματιζόμενος ἀπαγγέλλεται, πρεπωδεστάτως τῷ υἱῷ τὴν δόξαν περιποιεῖται. Τίνι γὰρ ἔπρεπε δοξάζειν ἴδιον πατέρα, ἀλλὰ τῷ γνησίῳ υἱῷ; Ὅταν δὲ πάλιν τὴν ἰσότητα βούλεται λέγειν, ἵνα μὴ ἐκπέσωσί τινες, ἧσσον ὡς περὶ υἱοῦ διανοούμενοι, οὕτως φησίν· Ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν, ὡς τιμᾷ τὸν πατέρα, οὐκ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ· καὶ, Πάντα τὰ τοῦ πατρός μου ἐμά ἐστι. Τί δέ ἐστι τὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἢ θεὸς ὁ πατὴρ θεός εἰμι, ζωὴ ὁ πατὴρ ζωή εἰμι, πάντα τὰ τοῦ πατρός μου ἐμά ἐστιν;

Κεφ. ε'. Ὅρα δὲ, ὦ Σαβέλλιε, καὶ κατανόει. Διάνοιξον τὸ ὄμμα τῆς καρδίας σου, καὶ μὴ ἀβλέπτει. Συνελθέτω ἡ διάνοιά σου καὶ τῶν ὑπό σου ἠπατημένων Ἰωάννῃ τῷ ἁγίῳ εἰς τὸν Ἰορδάνην. Ἄνοιγε τὰ ὦτά σου, καὶ ἄκουε τῆς φωνῆς τοῦ προφήτου λέγοντος, Ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἄκουε τοῦ προδρόμου κυρίου, τοῦ ἀγγέλου καταξιωθέντος ὀνομασθῆναι, τοῦ ἀπὸ κοιλίας μητρὸς λαβόντος πνεῦμα ἅγιον, καὶ σκιρτήσαντος τῇ εἰσόδῳ τῆς Μαρίας, ὃς ἔγνω ἔτι ἐν κοιλίᾳ ὑπάρχων εἴσοδον τοῦ ἰδίου δεσπότου, καὶ ἐσκίρτα, ᾧ ἐδόθη τὸ μήνυμα τοῦ προκηρύγματος, καὶ ἡ ἑτοιμασία τῆς ὁδοῦ τοῦ κυρίου. Πείσθητι αὐτῷ, καὶ οὐ διαπέσοις ἀπὸ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀληθείας. Ἰδοὺ γὰρ, αὐτὸς μαρτυρεῖ λέγων, πρῶτον μὲν τὸν δεσπότην ἑαυτοῦ ἐπιγνοὺς, ὅτι, Ἐγὼ σοῦ χρείαν ἔχω, καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με. Καὶ τοῦ σωτῆρος λέγοντος, Ἄφες ἄρτι, ὅπως πληρωθῇ πᾶσα δικαιοσύνη, καὶ αὐτοῦ βαπτισθέντος ὑπ' αὐτοῦ, ὥς φησι τὸ θεῖον εὐαγγέλιον, ὅτι ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης λέγων, Ὅτι ἠνοίχθησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ τεθέαμαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἴδει περιστερᾶς κατερχόμενον, καὶ ἐρχόμενον ἐπ' αὐτόν· καὶ φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐφ' ὃν ηὐδόκησα. Ἄνω ἦν ὁ πατὴρ, ὦ φιλόνεικε, ἄνωθεν ἡ φωνὴ ἤρχετο. Εἰ τοίνυν ἄνωθεν ἡ φωνὴ, διάκρινόν μοι τὴν παραπεποιημέ-
pag. 517. νην σου διάνοιαν. Τίνι ὁ πατὴρ ἔλεγεν, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐφ' ὃν ηὐδόκησα; καὶ τίς ἦν οὗτος; διὰ τί δὲ ἐν εἴδει περιστερᾶς τὸ πνεῦμα κατελήλυθε, καίτοι γε σῶμα μὴ φορέσαν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ὁ γὰρ μονογενὴς μόνος ἐνεδύσατο, καὶ τελείως ἐνηνθρώπησεν ἀπὸ Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου διὰ πνεύματος ἁγίου, οὐκ ἀπὸ σπέρματος ἀνδρὸς, ἀλλὰ ἑαυτῷ ἀναπλασάμενος, ὁ ἀρχιτέχνας λόγος, σῶμα ἀπὸ Μαρίας, καὶ ψυχὴν τὴν ἀνθρωπείαν καὶ νοῦν, καὶ ἔτι ἐστὶν ἄνθρωπος, πάντα τελείως ἀναδεξάμενος καὶ συνενώσας τῇ ἑαυτοῦ θεό-

sanctum exprimit. Cum autem idem in trinitate personarum ordo
constituitur, unoque trinitatis nomine censetur, Arium refellit, qui
inferiorem quendam in trinitate gradum ac varietatem mutationem-
que commentus est. Etenim licet maior a filio pronuntiatus pater
ab evangelista narretur, eidem tamen filio consentanee inprimis glo- Ioann. 14, 28.
riam attribuit. A quo enim celebrari patrem decebat potius quam
ab eo qui legitimus esset filius? Sed rursum ut aequalitatem indicet,
ne errandi quibusdam praeberetur occasio, qui inferiorem aliquem
gradum filio concederent, hunc in modum loquitur: *Qui non hono-* Ioann. 5, 23.
rificat filium, sicut honorificat patrem, non habet vitam in seipso. Et:
Omnia quae patris sunt, mea sunt. Quid est autem illud, *Quae patris sunt,* nisi, quemadmodum deus est pater, ita deus sum, et ut
vita est pater, sic ego vita sum, proindeque omnia quae patris mei
sunt, mea sunt?

Vide sis igitur, o Sabelli; ac diligenter animadverte, aperi Cap. V.
cordis oculos, neque caecus esto, fac ut tua tuorumque mens cum
sancto Ioanne ad Iordanem conveniat. Aures tuas aperi, et hanc
prophetae vocem exaudi: *Ego vox clamantis in deserto.* Audi prae- Matth. 3, 3.
cursorem domini, qui angelus appellari meruit, spiritum sanctum ex
utero matris accepit, et Maria intrante subsiliit. Qui cum adhuc Luc. 1, 44.
matris utero contineretur, domini sui ingressum agnovit, et exiliit,
cui patefaciendae divini verbi praedicationis praeparandaeque domini
viae munus est concessum. Adhibe huic fidem, nec a scopo veritatis aberres. Ecce tibi testimonium ille praebet. Inprimis cum
dominum suum agnoscens ita loquitur, *Ego te opus habeo, et tu ve-* Matth. 3, 14.
nis ad me. Deinde cum dixisset, *Sine modo, ut impleatur omnis iustitia,* et ab illo baptizatus esset, divinum refert evangelium Ioannem his verbis testimonium dedisse: *Quoniam aperti sunt coeli, et* Ioann. 1, 32.
vidi spiritum sanctum in specie columbae descendentem, et venientem
in ipsum. Et vox de coelo: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi Matth. 3, 17.
complacui. Erat tum in coelo pater, homo contentiosissime, indidemque vox illa venerat. Itaque si coelo delapsa vox est, falsam
illam tuam mentem quaeso discute. Cuinam pater ista dicebat, *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacuit?* Aut quis iste demum erat? Cur spiritus sanctus effigie columbae lapsus est, cum
praesertim corpus haberet nullum? Solus enim id unigenitus induit,
perfecteque ex Maria semper virgine per spiritum sanctum naturam
hominis assumpsit. Neque vero ex virili eam semine suscepit, sed
corpus sibi artifex verbum e Maria finxit, necnon humanam animam
ac mentem, proindeque etiamnum homo est, qui propria hominis
omnia perfecte in sese transtulit ac cum sua divinitate coniunxit;

τητι, οὐχ ὡς ἐν ἀνθρώπῳ οἰκήσας, μὴ γένοιτο, αὐτὸς δὲ ὁ ἅγιος λόγος, ὁ θεὸς λόγος ἐνηνθρώπησε.

Κεφ. ς΄. Τὸ δὲ πνεῦμα τίνι τῷ λόγῳ ἐν εἴδει περιστερᾶς φαίνεται; ἀλλὰ ὅπως πείσῃ σε μὴ βλασφημεῖν, ὦ ἐθελόσοφε, καὶ μηδὲν διανοούμενε, ἵνα μὴ νομίσῃς τὸ πνεῦμα συναλοιφὴν εἶναι πατρὶ ἢ υἱῷ. Διὰ τοῦτο καίπερ αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου σῶμα μὴ φορέσαντος, ἐν εἴδει περιστερᾶς σχηματίζεται, ὅπως δείξῃ σου καὶ ἐλέγξῃ σου τὴν πλάνην, ὅτι ἐνυπόστατόν ἐστι τὸ πνεῦμα καθ' ἑαυτὸ, καὶ ἐνυπόστατος ὁ πατὴρ, καὶ ἐνυπόστατος ὁ μονογενὴς, ἀλλ' οὐ διαιρουμένης τῆς θεότητος, οὔτε ὑποβεβηκυίας τῆς ἑαυτῆς δόξης. Καὶ ὁρᾷς πῶς ἡ τριὰς ἀριθμεῖται, [1] πατρὸς ἄνωθεν βοῶντος, υἱοῦ δὲ ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου, πνεύματος δὲ ἁγίου ἐν εἴδει περιστερᾶς ἐπιφοιτῶντος; Λέγε δέ μοι τίς ἐστιν ὁ εἰρηκὼς, Ἰδοὺ, συνήσει ὁ παῖς μου ὁ ἀγαπητὸς ἐφ' ὃν ηὐδόκησα, ὃν ᾑρέτισεν ἡ ψυχή μου· θήσομαι τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν, καὶ κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγελεῖ· οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυγάσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἐν πλατείαις ἡ φωνὴ αὐτοῦ· κάλαμον συντετριμμένον οὐ κατεάξει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει, ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν, καὶ τὰ ἑξῆς; Μὴ δὴ ταῦτα δύναται ἔχειν ἔμφασιν τριάδος, ὦ φιλόνεικε; ἆρα περὶ αὐτοῦ ὁ πατὴρ τὰ τοσαῦτα ἐν τῷ προφήτῃ διεξῆλθε; Τίς δέ ἐστι περὶ οὗ γέγραπται, Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου; καὶ οὐκ εἶπεν, Εἴςελθε εἰς ἐμέ; ἢ πάλιν ὡς λέγει τὸ εὐαγγέλιον, Καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐκάθισεν ἐν
pag. 518. δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, καὶ ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς; ἢ πάλιν, πῶς οὐκ ἔπεισάν σε οἱ δύο ἄνδρες οἱ ἐν ἐσθήσεσι λευκαῖς πεφηνότες, πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰπόντες, Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε εἰς τὸν οὐρανὸν ἀτενίζοντες; οὗτος Ἰησοῦς ὁ ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναληφθεὶς οὕτως ἐλεύσεται ὡς αὐτὸν εἴδετε ἀναλαμβανόμενον; τίνα δὲ ἔβλεπεν ὁ μακάριος Στέφανος, ὅτε ἔλεγεν, Ἰδοὺ, ἐγὼ ὁρῶ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ; Σὺ δὲ, ὦ κατὰ πάντα ἰδιῶτα, μὴ νοήσας τὴν φωνὴν τῶν ἁγίων γραφῶν σεαυτὸν μᾶλλον ἔβλαψας, καὶ τούς σοι ὑπακούσαντας, ἐκπεσὼν τῆς ἁγίας πίστεως τῆς τοῦ θεοῦ ἀληθείας.

Κεφ. ζ΄. Ἔφη γὰρ ὡς ἀληθῶς, Ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος, καὶ ἐγώ εἰμι ὁ μετὰ ταῦτα, καὶ πλήν μου οὐκ ἔστιν ἕτερος. Ὡς ἀληθῶς γὰρ οὔκ εἰσι πολλοὶ θεοὶ, ἀλλ' εἷς θεὸς ὁ πρῶτος, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα, πατὴρ, καὶ υἱὸς, καὶ ἅγιον πνεῦμα, οὐ συναλοιφὴ οὖσα ἡ τριὰς, οὐδὲ διῃρημένη

Cap. VI. — 1. *Vulgo* πατρὸς δὲ ἄνωθεν. *Sed illud* δὲ *iam Petavius notavit.*

non sic tanquam in homine duntaxat habitans (absit ut ita suspicemur), sed sacrosanctum ipsum verbum, deus, inquam, verbum, hominem se fecit.

Iam spiritus sanctus quam tandem ob caussam specie se columbae videndum exhibuit, nisi ut tibi sapientiae opinione inflato, neque quicquam intelligenti, nihil in deum contumeliose iaciendum esse suaderet, ut ne spiritum cum patre filioque confundendum esse crederes? Propterea, licet spiritus sanctus nullo esset corpore praeditus, ad columbae tamen effigiem sese conformavit, quo tuum nimirum et patefaceret, et convinceret errorem, idque ipsum ostenderet, suapte consistere persona spiritum, suapte item persona patrem, ac suapte postremo filium; sic ut non ideo divisa esse divinitas, aut depressum aliquid in eius gloria atque inferius esse putandum sit. Animadvertis, opinor, quemadmodum trinitas ipsa numeretur, cum et pater e coelo clamat, et filius in Iordane tingitur, et spiritus sanctus specie columbae delabitur. Dic sodes, quis est ille qui dixit, *Ecce intelliget filius meus dilectus, in quo mihi complacui,* Isai. 42, 1.
quem elegit anima mea. Ponam spiritum meum super ipsum, et iudicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, nec audietur in plateis vox eius. Calamum contritum non confringet, et linum fumigans non extinguet, donec emittat in victoriam iudicium etc. Numquid illa ad exprimendam trinitatem vim habere tibi, hominum contentiosissime, videntur? An de se tot illa pater apud prophetam disseruit? Age quis est ille de quo scriptum est, *Dixit dominus do-* Ps. 109, 1.
mino meo, sede a dextris meis? Non dixit, *In me subiit.* Aut illud rursum, quod in evangelio scriptum est: *Et ascendit in coelum, et* Marc.16,19.
sedit ad dexteram patris, et venturus est iudicare vivos et mortuos? Praeterea cur non duorum illorum virorum tibi persuadet auctoritas, qui in vestibus albis apparentes ita discipulos allocuti sunt: *Viri Ga-* Act. 1, 11.
lilaei, quid statis aspicientes in coelum? Hic Iesus qui assumptus est a vobis in coelum, sic veniet quemadmodum illum vidistis assumptum? Quemnam vero beatus Stephanus intuebatur, cum diceret, *Ecce* Act. 7, 55.
ego video coelum apertum, et filium hominis stantem a dextris dei? Tu vero rudis in omnibus atque imperite, nec quid sacrae literae loquantur intelligens, tibimetipsi ac tuis auscultatoribus magis fraudi fuisti, dum a sacro sancta divinae veritatis fide longius excidisti.

Etenim reipsa quidem hoc ille dixit, *Ego sum primus, et ego* Cap. VII. Isai. 44, 6.
posterior, et praeter me non est alius. Nimirum plures dii nequaquam existunt, sed unus duntaxat primus ac posterior, pater, filius, et spiritus sanctus; non ut confusio quaedam trinitas illa sit, aut ab

τῆς ἑαυτῆς ταυτότητος, ἀλλὰ πατὴρ ἀληθῶς γεννήσας υἱὸν, καὶ υἱὸς
ἀληθῶς γεννηθεὶς ἐκ πατρὸς ἐνυπόστατος ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως, καὶ
πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, τῆς αὐτῆς θεότητος, ἐκ
πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον ἀεὶ, εἷς θεὸς ὁ πρῶ-
τος, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα. Ἄλλης δὲ πάλιν ἕνεκα οἰκονομίας, καὶ ἀπὸ
προσώπου δὲ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, ᾄδεται οὕτως, [1] πάλαι ἐπειδὴ πολ-
λάκις ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς πέφηνε τοῖς προφήταις, καὶ
κατήγγειλε τὴν ἑαυτοῦ παρουσίαν ἔσεσθαι, τινὲς δὲ αὐτὸν οὐκ ἐδέ-
ξαντο, προσδοκῶντες ἕτερον ἀντ᾽ αὐτοῦ. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς δεισιδαί-
μονας τῶν εἰδώλων καὶ πολυθεΐαν τῷ κόσμῳ εἰσαγηοχότας, ἵνα μὴ ἐκ-
πλαγέντες οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ καὶ [2] ἐκτραπέντες τὰ εἴδωλα τῶν Ἀμορραίων,
καὶ Χετταίων, καὶ Χαναναίων, καὶ Φερεζαίων, καὶ Εὐαίων, καὶ Γερ-
γεσαίων, καὶ Ἰεβουσαίων, καὶ Ἀρουκαίων, καὶ Ἀσσανναίων προσκυνή-
σωσιν, ὡς καὶ αὐτοῖς προεφητεύετο — προσεκύνησαν γὰρ τῷ Βεελφε-
γὼρ, καὶ τῷ Χαμῶς, καὶ τῇ Ἀστάρτῃ, καὶ τοῖς Μαζουρὼθ, καὶ τοῖς
Νεασθῶ, καὶ τῷ Βεελζεβὰθ, καὶ τοῖς λοιποῖς εἰδώλοις τῶν ἐθνῶν, —
διὸ καὶ ἔλεγεν αὐτὸς ὁ κύριος, Ἐγώ εἰμι ὁ ὢν, ἐγὼ ὁ πρῶτος, καὶ ὁ
pag. 519. μετὰ ταῦτα· ἵνα αὐτοὺς ἀποστρέψῃ τῆς τῶν ἐθνομύθων πλάνης, τῶν
προσκυνούντων τὴν πολυθεΐαν. Καὶ ἐπειδὴ ἔμελλον τὴν παρουσίαν
αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ ἀπωθεῖσθαι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔφη
πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, Ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα, ὁ πρῶ-
τος ἐν σαρκὶ ἐπιδημήσας, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα ἐρχόμενος κρῖναι ζῶντας
καὶ νεκροὺς, ἐπὶ τῷ σταυρῷ πεπονθὼς, καὶ ταφεὶς, καὶ ἀναστὰς, ἐν
δόξῃ μὲν ἐν αὐτῷ τῷ σώματι ἀναληφθεὶς, εἰς δόξαν δὲ τῆς αὐτοῦ θεό-
τητος, ἑνωθέντος καὶ φαιδρυνθέντος καὶ μηκέτι ὑπὸ ἁφὴν ἐμπίπτον-
τος, νυνὶ μηκέτι θανάτου μετέχοντος. Ἀνέστη γὰρ, ὥς φησιν ἡ γρα-
φὴ, ὁ Χριστός· θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύσει, φησὶν ὁ ἀπόστολος.
Καὶ ὅρα πῶς ἡ ἀκρίβεια κυριεύει καὶ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἵνα μὴ
ἐκπέσῃ κατὰ θατέρων τῶν τῆς ἀληθείας μερῶν, ἵνα, ὅταν μὲν βου-
ληθείη ὁ νοῦς πολυθεΐαν ἐξεργάσασθαι, ἀκούσῃ ὅτι, Κύριος ὁ θεός
σου εἷς ἐστιν, ὅταν δὲ Χριστὸν ἕτερον παρὰ τὸν ἐλθόντα υἱοὶ Ἰσραὴλ
προσδοκήσωσιν, ἀκούσωσιν, Ἐγὼ ὁ πρῶτος, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα, καὶ,
Ἐγώ εἰμι τὸ ἄλφα καὶ τὸ ω̄, τὸ ἄλφα, τὸ κάτω βλέπον, καὶ τὸ ω̄, τὸ
ἄνω βλέπον· ἵνα πληρωθῇ τὸ εἰρημένον, Ὁ καταβὰς αὐτός ἐστιν ὁ
ἀναβὰς, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητος, καὶ παν-
τὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, καὶ ἵνα, ὅταν νομίσῃς διὰ τὸ εἰρηκέναι,
Ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα, καὶ, Ἐγώ εἰμι τὸ ἄλφα, καὶ
ἐγώ εἰμι τὸ ω̄, καὶ, Κύριος ὁ θεός σου εἷς ἐστι, καὶ ὅτι, Ἐγώ εἰμι

Cap. VII. — 1. πάλαι rescripsi pro πάλιν, quod vulgo extat.
2. ἐντραπέντες scripturam ex codice ms. nescio quo annotatum invenio in margine exempli Schottiani. Nec improbo hanc scripturam.

unitate sua discreta, sed pater vere filium genuit, et filius vere a
patre genitus, in persona sua subsistens, initio omnis expers ac
temporis. Item spiritus sanctus a patre, et filio, et eadem divini-
tate praeditus *a patre procedit, et a filio semper accipit*, unus deus Ioann. 6, 14.
primus ac posterior. Porro alterius cuiusdam negotii administrandi
gratia, atque ex ipsiusmet Christi persona ad eum modum canitur.
Cum autem Iesus Christus dominus noster saepenumero prophetis
apparuerit, et adventum suum nuntiaverit, ac nonnulli minime illum
receperint, qui alterum loco ipsius expectarent, idcirco ad eos qui
simulacrorum superstitionibus implicati erant, ac deorum multitudi-
nem in orbem terrarum invexerant, ne attoniti et aberrantes Israe-
litae Amorrhaeorum, Chettaeorum, Chananaeorum, Phereseorum,
Evaeorum, Gergeseorum, Iebusaeorum, Arucaeorum, Assennaeo-
rum simulacra colerent, quemadmodum praedictum illis fuerat, quippe
et Beelphegor adorarunt, et Chamos, et Astartem, et Mazuroth,
et Neaste, et Beelzebath, ceteraque simulacra gentium, propterea
dominus ita locutus est: *Ego sum qui sum: ego sum primus et po-
sterior.* Quo illos a confictis gentilium fabulis revocaret, quae deo-
rum multitudinem venerantur. Quod autem eundem filium dominum
nostrum Iesum Christum venientem repudiaturi forent, haec ad Iu-
daeos verba fecit: *Ego sum primus et novissimus.* Primus scilicet,
qui huc carne praeditus advenit, et novissime venturus iudicare vi-
vos et mortuos. Qui quidem in cruce passus ac sepultus, atque
excitatus a mortuis, cum eodem corpore in coelum est gloriose
subvectus, et ad suae divinitatis gloriam cooptatus, ac novo splen-
dore collustratus, ut neque contrectetur amplius, neque mortem
possit sustinere. *Surrexit enim*, ait scriptura, *Christus; mors illi* Rom. 6, 9.
ultra non dominabitur, inquit apostolus. Ac vide quam exacta scri-
pturae ratio constet, tutoque deducat hominem, ne in alterutrum a
veritate partem excidat; ut cum illius mens plures sibi deos effin-
gere voluerit, statim illud audiat: *Dominus deus tuus unus est.* Cum Deut. 6, 4.
autem alterum Christum, praeter eum qui iam advenit, posteri
Israelis expectaverint, audiant vicissim, *Ego primus, et ego novis-* Apoc. 1, 8.
simus: et, *Ego sum A et Ω*, *A* videlicet, quod deorsum respicit,
et Ω, quod sursum obvertitur. Ut et illud impleatur: *Qui descen-* Eph. 4, 10. Eph. 1, 21.
*dit, ipse est qui ascendit: supra omnem principatum et potestatem et
dominationem, et nomen omne quod nominatur.* Ac ne aliud forte
suspiceris, et pro eo quod dictum est, *Ego sum primus et ego no-* Isai. 14, 6. Apoc. 1, 8.
vissimus: et, *Ego sum A et Ω:* et, *Dominus deus tuus unus est:* Deut 6, 4. Exod. 3, 14.

ὁ ὢν, ἵνα μή τις ἀρνήσηται τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, διὰ τοῦτό φησιν, Ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι, καὶ ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν· οὐχ ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ υἱὸς ἀληθινὸς θεὸς, ἀλλ' ἵνα εἰς μίαν ἑνότητα ἀγάγῃ τὴν τριάδος ὀνομασίαν, καὶ ἐκκλείσῃ τὴν διάνοιαν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ πολυθεΐας εἰς μίαν θεότητα.

Κεφ. η'. Ἐὰν δὲ νομίσῃ ὁ πλανηθεὶς τὴν διάνοιαν τὸν ἕνα μόνον λέγεσθαι ἀληθινὸν θεὸν, τουτέστι τὸν πατέρα, τὸν δὲ υἱὸν μὲν ὄντα, οὐκ ἀληθινὸν δὲ, πάλιν ἑτέρως τὸν τοιοῦτον ἐλέγχει, λέγων, Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· περὶ δὲ τοῦ πατρὸς, ὅτι, Φῶς ὁ θεὸς, καὶ οὐκ εἶπε, Φῶς ἀληθινὸν, ἵνα ἐκ τοῦ, [1] Θεὸν ἀληθινὸν, καὶ, Φῶς ἀληθινὸν, τὴν ἴσην θεότητα
pag. 520. πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶ υἱοῦ πρὸς πατέρα νοήσωμεν, καὶ ἀπὸ τοῦ τὸν πατέρα φῶς εἶναι καὶ τὸν υἱὸν εἶναι, μὴ ἐπικεῖσθαι δὲ ἐνταῦθα Ἀληθινόν. Οὐ γὰρ ἦν χρεία εἰπεῖν, μηδεμιᾶς ἀμφιβολίας οὔσης. Ἀπὸ γὰρ τοῦ θεὸς καὶ φῶς ἡ μία τελειότης τῆς αὐτῆς γνησιότητος, πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν, καὶ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα, σαφῶς ἀπεφάνθη, καὶ διαλέλυταί σου ἡ πᾶσα τῆς πλάνης φρενοβλάβεια. Ἔστι γὰρ ὁ πατὴρ πατὴρ, ἔστιν ὁ υἱὸς υἱὸς, ἔστι τὸ ἅγιον πνεῦμα ἅγιον πνεῦμα, τριὰς οὖσα, μία θεότης, μία δοξολογία, μία κυριότης, ᾧ δόξα, τιμὴ, κράτος, πατρὶ ἐν υἱῷ, υἱῷ ἐν πατρὶ, σὺν ἁγίῳ πνεύματι, εἰς αἰῶνας αἰώνων, ἀμήν.

Ταύτην δὲ πάλιν τὴν αἵρεσιν ὡςπερεὶ λύβην, ἢ μόλουρον, ἢ ἔλοπα, ἢ ἕν τι τῶν ἑρπετῶν τῶν φοβερωτάτων, οὐ μὴν δὲ δυναμένων διὰ δηγμάτων βλάπτειν, ἀποσεισάμενοι καὶ δυνάμει τῆς ἁγίας τριάδος καταπεπατηκότες, ἐπὶ τὰς ἑξῆς προβαίνοντες, αὐτὸν ἐπικαλεσώμεθα ἀρωγὸν τῆς ἡμετέρας πενίας τε καὶ βραχύτητος, εἰς τὸ ἀξίως τὰ παρ' ἑκάστῃ λεγόμενά τε καὶ γινόμενα καὶ τὴν τούτων ἀντίρρησιν ποιήσασθαι βοηθῆναι.

ΚΑΤΑ ΩΡΙΓΕΝΙΑΝΩΝ

τῶν πρώτων, τῶν καὶ Αἰσχρῶν, τεσσαρακοστὴ τρίτη, ἡ καὶ ἑξηκοστὴ τρίτη.

Κεφ. α'. Ὠριγένιοι καλοῦνταί τινες, οὐ [1] πάντῃ δὲ τοῦτο τὸ γένος ὑπάρχει· καθεξῆς δὲ οἶμαι τούτων τῶν αἱρέσεων καὶ αὕτη ἡ δηλουμένη. Καλοῦνται δὲ Ὠριγένιοι· οὐ πάνυ δὲ σαφῶς ἴσμεν τίνος ἕνεκα, ἢ ἀπὸ Ὠριγένους τοῦ Ἀδαμαντίου, καλουμένου τοῦ Συντάκτου, ἢ ἄλλου τινὸς εἶναι, ἀγνοῶ. Ὅμως τοῦτο τὸ ὄνομα κατειλήφαμεν. Ἡ αἵρεσις

Cap. VIII. — 1. Θεὸν scripsi pro Θεοῦ, quod vulgo reperitur.

et, *Ego sum qui sum:* ne quis filium ac spiritum sanctum abneget, ob id, *Pater*, inquit, *meus maior me est:* et, *Ut cognoscant te solum* Ioann. 14, 28.
verum deum, et quem misisti Iesum Christum. Non quod filius verus Ioann. 17, 3.
deus minime sit, sed ut eandem in unitatem trinitatis nomen coniiciat, et a deorum multitudine ad unam divinitatem hominum animos convertat.

Quod si errore lapsus aliquis existimet, unum solum dici ve- Cap. VIII.
rum deum, nimirum patrem; filium vero esse quidem, non tamen verum, alia hunc ratione convincit, dum ita loquitur: *Ego sum lux* Ioann. 8, 12. et 1, 9.
vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. De patre vero ita loquitur: *Deus lux est.* Nec dixit, *Lux vera;* ut ex eo quod et *Deum verum*, et *Veram lucem* appellavit, tam patris divinitatem filio, quam filii patri aequalem intelligeremus. Atque ex eo quod et pater lux, et deus appellatur filius, neque hic Veri nomen adiectum sit, quod quidem neeesse non erat, eo quod nulla foret de ea re dubitatio. His enim vocibus, *Dei* ac *Lucis*, perfecta eademque germanitas, ut ita dicam, patris cum filio, et filii cum patre, perspicue declaratur. Sicque omnis tuae falsitatis insania refellitur. Pater siquidem pater est, et filius filius, et spiritus sanctus spiritus sanctus, eaque ipsa trinitas, deitas una, una gloria, unaque dominatio. Cui gloria, honor, imperium, patri in filio, filio in patre, cum sancto spiritu in secula seculorum, Amen.

Sed postquam haeresin istam velut lyben, aut molurum, sive elopem, aut aliud quoddam atrocissimum serpentis genus, quod tamen nihil nos morsibus suis laedere potuit, discussimus, ac sanctae trinitatis ope ac virtute protrivimus, ad reliquas oratione promota, eundem prius inopiae nostrae ac tenuitatis adiutorem deum invocemus, cuius praesidio freti quae ab unaquaque haeresi dicuntur aut fiunt simul cum eorum confutatione proponere possimus.

ADVERSUS ORIGENIANOS

priores, qui et Foedi nominantur, quae est haeresis XLIII., sive LXIII.

Nonnulli sunt, quos Origenios appellant, quae hominum secta Cap. I.
non usquequaque diffunditur, proximo tamen loco post superiores illas haec haeresis occurrit. Sed quanam de caussa Origenii vocentur, nondum plane comperi; utrumnam ab Origene Adamantio, qui cognomento Syntactes, hoc est Lucubrator, est dictus, an ab aliquo altero, quod, ut dixi, penitus ignoro, nec aliud praeter ipsum

Cap. I. — 1. Vulgo πάντι.

δὲ παρ' αὐτοῖς νομιστεύεται, ὥςπερ ἀπεικαζομένη τῇ τοῦ Ἐπιφάνους, ἄνω μοι προδεδηλωμένου ἐν ταῖς κατὰ τοὺς Γνωστικοὺς αἱρέσεσι. Γραφὰς δὲ οὗτοι ἀναγινώσκουσι διαφόρους καινῆς καὶ παλαιᾶς διαθήκης. Ἀθετοῦσι δὲ γάμον, καὶ οὐ παύεται ἀπ' αὐτῶν ἡ λαγνεία. Μολύνουσι δὲ ἑαυτῶν τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν ἐν ἀσελγείᾳ. Οἵ μὲν
pag 521. γάρ εἰσι προσχήματι μοναζόντων, αἱ δὲ σὺν αὐτοῖς οὖσαι προσχήματι μοναζουσῶν. Πεφθαρμένοι δέ εἰσι τοῖς σώμασι, τὴν μὲν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἐκτελοῦντες, τῷ δὲ ἔργῳ κεχρημένοι, ἵνα σεμνότερον εἴπω, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰούδα τοῦ Αὐνᾶν καλουμένου. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος τῷ σώματι μὲν τῇ Θάμαρ συνήπτετο καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐξετέλει, εἰς καταβολὴν δὲ παιδοποιΐας κατὰ τὴν ὑπὸ θεοῦ δοθεῖσαν παιδοποιΐαν οὐκ ἐτελεσιούργει, ἀλλὰ ἑαυτὸν ἠδίκει ᾧ τρόπῳ τὸ πονηρὸν εἰργάζετο, οὕτω καὶ οὗτοι κέχρηνται μὲν ταῖς [2] νομιζομέναις τελοῦντες ταύτην τὴν ἀθέμιτον ἐργασίαν. Πεφιλοτίμηται γὰρ παρ' αὐτοῖς οὐχ ἡ ἁγνεία, ἀλλ' ὑποκριτικὴ μὲν ἁγνεία τῷ ὀνόματι καλουμένη, φιλοτίμησις δὲ ἕως τοῦ μὴ ἐγκυμονῆσαι [3] τὴν ὑπὸ τοῦ δοκοῦντος πεφθάρθαι γυναῖκα, [4] ἢ κατὰ τὸ μὴ παραστῆσαι τεκνογονίαν ἐν τῷ κόσμῳ, ἢ ἵνα μὴ φωραθῶσιν ὑπὸ ἀνθρώπων, βουλόμενοι ἐν τιμῇ εἶναι διὰ τὴν νομιζομένην παρ' αὐτοῖς τῆς ἁγνείας ἄσκησιν. Ὅμως τοῦτο αὐτῶν ἐστι τὸ ἔργον. Ἕτεροι δὲ αὐτὸ τοῦτο φιλοτιμοῦνται τὸ μυσαρὸν ἐπιτελεῖν, οὐχὶ διὰ γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις τρόποις, ἰδίαις χερσὶ μολυνόμενοι, καὶ ὡςαύτως μιμοῦνται τὸν προειρημένον υἱὸν τοῦ Ἰούδα, τὴν γῆν ταῖς ἀθεμίτοις αὐτῶν ἐργασίαις καὶ μυσαραῖς σταγόσιν ἐπιμολύνοντες καὶ ποσὶν [5] ἑαυτῶν ῥύσεις ἀνατρίβοντες ἐν τῇ γῇ, ἵνα μὴ ἁρπαγῶσι τὰ ἑαυτῶν σπέρματα ὑπὸ ἀκαθάρτων πνευμάτων εἰς ὑποδοχὴν ἐγκυμονήσεως.

Κεφ. β'. Κέχρηνται δὲ, ὡς ἔφην, διαφόροις γραφαῖς, καὶ καινῆς διαθήκης, καὶ ἀποκρύφοις τισὶ, μάλιστα ταῖς λεγομέναις Πράξεσιν Ἀνδρέου καὶ τῶν ἄλλων. Ἤδη δὲ κἀκεῖνοι αὐτοὶ ἐκαυχήσαντο πολλάκις, ὡς πεπαρρησιασμένως τοῦτο ἐπιτελεῖν. Κατηγοροῦσι δὲ δῆθεν τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὰς Ἀγαπητὰς λεγομένας [1] συνεισάκτους γυναῖκας κεκτημένων, ὡς καὶ αὐτῶν τοῦτο ἐπιτελούντων κρυφῇ διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων αἰδῶ, ἵνα μὲν τῇ πονηρίᾳ συνθάπτωνται, τῷ δὲ προσχήματι τῶν ἀνθρώπων ἕνεκα τὸ ὄνομα σεμνύνωνται. Διελέχθησαν δὲ ἡμῖν καί τινες περί τινων τελευτησάντων, καὶ δῆθεν ὥς τινων τοῦτο ἐπιτελούντων, ὡς ὑπὸ τῶν βεβιασμένων ὑπ' αὐτῶν γυναικῶν ἀκηκοότες, ἐν οἷς καὶ

2. *Intellege* γυναιξί. *Cornarius vertit:* sic etiam hi usi sunt quidem consueta Venere hanc nefandam operationem perficientes.

3. τὴν οὐ δοκοῦσαν ἐφθάρθαι *volebat Petavius, quod improbum est. Cornarius:* Studium autem eo vergit, ut mulier non concipiat ab eo qui ipsam corrupisse sibi videtur. *Pro* ἕως *fortasse reponendum est* ὡς.

nomen accepi. Horum vero haeresis ad Epiphanis dogma conformata videtur, de quo in Gnosticorum secta sermonem antea fecimus. Iidem diversos ex vetere novoque testamento libros adsciscunt. Nuptias repudiant, neque tamen obscenis libidinibus modum ullum adhibent, adeoque omni genere spurcitiae et corpus suum et mentem animamque contaminant. Quidam enim ex iis monasticam vitam specie ipsa profitentur, itidemque mulieres idem vitae institutum praeferunt. Qui omnes corruptis sunt corporibus, adeo ut cum libidinem ipsi suam expleant, facinus, ut honestius dicam, illud perpetrent quod Iudae filius Onas admisisse legitur. Nam ut iste cum Gen. 38, 9.
Thamare coibat ac libidini suae satisfaciebat, neque quicquam tamen ad propagationem sobolis, cuiusmodi hominibus e deo concessa est, efficiebat, imo vero sibi eo ipso modo, quo flagitium illud patrabat, consciscebat iniuriam: sic Origeniani in detestanda illa sua libidine committenda usitatam Venerem persequi solent. Non enim illi castitatem, sed castitatis simulationem, cui falso nomen illud tribuitur, prae se ferunt. Quae id affectat, ut, quae constuprata sit mulier, praegnans non fiat, aut ne fetus aliquid pariat, neve id homines resciscant; apud quos suo illo castimoniae, ut putant, instituto in pretio atque existimatione esse cupiunt. Atque hoc nihilominus opus illorum est ac facinus. Sed alii turpem illam flagitiosamque rem alia ratione quam cum mulieribus exercent, ac suis ipsi manibus ad foeditatem abutuntur. Nec minus isti Iudae, quem diximus, imitantur filium, dum nefariis suis sceleribus, et abominandi humoris destillatione terram commaculant, imo vero profluvium illud suum in solo pedibus exterunt, ne surreptum ab impuris spiritibus ad ullam fetus procreationem possit excipi.

Ceterum varios, uti dixi, tam veteris quam novi testamenti Cap. II.
libros adhibent, nec non et apocryphos quosdam, velut Andreae, et aliorum Actus. Iidem et de incesta illa sua Venere palam etiam gloriari non dubitant, et eam audacter ac sine ullo pudore perpetrant. Interim vero catholicos illos clericos accusant, qui Dilectas, quas vocant, et Contubernales feminas adsciscunt; quos asserunt clanculum istud ipsum propter hominum pudorem committere, ut et cum nequitia illa sepeliantur, et specie tenus, ob aliorum verecundiam, castitatis nomine glorientur. Ac nonnulli ex iis certos homines, qui iam vita functi sunt, ad me detulerunt a quibus commissum hoc flagitii genus affirmarent, idque se ab ipsis quas illi com-

4. *Verba* ἢ κατὰ --- ἐν τῷ κόσμῳ *non comparent in edit. Petavii.*

5. *Libri vulgo* ἑαυτῶν ῥύσεις ἑαυτῶν ἀνατρίβοντες *cett.*

Cap. II. — 1. *De syneisactis mulieribus v. Suicerum in Thesauro s. v., et quos citat Olearius in Philostrat. p. 446.*

ὄνομα ἐπισκόπου εἰς μέσον ἔφερον, ἐν πόλει μικρᾷ τῆς Παλαιστίνης τὸν τοῦ ἐπισκόπου κλῆρον ἐπὶ ἱκανοῖς ἔτεσι διοικήσαντος, ἐσχηκότος δὲ τοιαύτας γυναῖκας ἐξυπηρετουμένας αὐτῷ, φημὶ δὲ συνεισάκτους. Ἀλλὰ καὶ ἐξ ὁμολογητῶν τὸν τοιοῦτον ὄντα οἴδαμεν. Ὅμως τοῖς
pag. 522. εἰρηκόσι τοῦτο, καὶ ἀπὸ τῶν γυναικῶν ἀκηκοέναι φάσκουσιν, οὐ πεπιστεύκαμεν. Ἡ γὰρ ἀνάγκη τῆς τῶν εἰρηκότων κακοτροπίας ὑπέβαλλεν ἡμῖν ποτὲ μὲν πιστεύειν, ποτὲ δὲ μὴ πιστεύειν, ἐπὶ τὴν τοῦ προειρημένου γέροντος ἐπισκόπου μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν κακοφημίαν. Ἡ γὰρ αἰτία ἡ εἰς αὐτὸν φθάσασα τοιαύτη τις γέγονεν. Ἑάλω τις τοιοῦτος ἐπὶ ἁμαρτίᾳ γυναικὸς, καὶ ὡς ἠλέγχετο ὑφ' ἡμῶν, ἀπολογίαν ταύτην ἔφερεν, ὡς τῆς συμφθαρείσης αὐτῷ γυναικὸς, καίτοι γε ἤδη πεπαλαιωμένης τὸν χρόνον καὶ ἐν ἡλικίᾳ γηραλέᾳ ὑπαρχούσης, εἰπούσης αὐτῷ τὴν τῆς κακοπραγίας ἐργασίαν, ὡς χρῆσθαι μὲν αὐτὸν ἐδίδασκεν, ἔξωθεν δὲ τὰς μυσαρὰς αὐτοῦ ῥυὰς ἐπὶ γῆς διασκεδάζειν.

Κεφ. γ΄. Καὶ αὕτη μὲν ἡ τούτων μυσαρά ἐστιν ἐργασία, τὸν νοῦν αὐτῶν ἀπατῶσα, καὶ ἐκ διαβόλου τετυφλωμένη. Ὧν τὰς μαρτυρίας, δι' ὧν πίπτουσιν, εἰς μέσον φέρειν οὐκ ἀναγκαῖον ἥγημαι, ἵνα μὴ δόξωμεν δι' ὧν βουλόμεθα ἀκριβολογεῖν εἰς ἀποτροπὴν τῆς ἀθεμίτου ἀσελγείας ἑκάστης αἱρέσεως, μᾶλλον προτρέπεσθαι τῶν ἀστηρίκτων καὶ χαυνουμένων ἀεὶ τὴν διάνοιαν, τῶν τὸ πονηρὸν ἑαυτοῖς θηρᾶσθαι ὑπὲρ τὴν ἀγαθότητα ἐπιθυμούντων. Εἰς ἔλεγχον δὲ μᾶλλον τῆς δεινῆς ταύτης καὶ ἑρπετώδους αἱρέσεως ὀλίγα ἀπὸ πολλῶν παραθήσομαι.

Πόθεν εἰλήφατε, ὦ οὗτοι, τὴν τῆς ἀθεμίτου ἐργασίας ἐπίνοιαν; Πρῶτον μὲν γὰρ, ὅτι τὸ πᾶν, τίνι οὐ δῆλόν ἐστιν ὅτι δαιμόνων ἐστὶν ἡ ὑμετέρα διδασκαλία, ἠπατημένων δὲ τὸν νοῦν, καὶ πεφθαρμένων ἡ ἐπινενοημένη κακομηχανία; Εἰ γὰρ ὅλως πονηρὸν τὸ κυΐσκειν, οὐκ ἄρα διὰ τὸ τεκνογονεῖν, ἀλλὰ διὰ τὸ συνάπτεσθαι σώματι. Πῶς οὖν ἡττημένοι ἡδονῇ συνάπτεσθε σώματι; Καὶ εἰ οὐ πονηρὸν τὸ συναφθῆναι σώματι, οὐδὲ πονηρὸν τὸ τελεσιουργεῖν τὸ γεγεννημένον. Ἢ γὰρ [1] ἀποταξάμενος ἄνθρωπος μὴ γεωργεῖ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ὁ Ἄβελ ἦν ποιμὴν προβάτων, Κάϊν δὲ ἐργαζόμενος τὴν γῆν· εἰ δὲ γεωργεῖ
pag. 523. τις τὴν γῆν, ὡς ὁ Νῶε, ὅτι ἐγένετο ἀνὴρ γεωργὸς, καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, οὐκ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, [2] οὐκ ἐφύτευσεν, ἵνα βότρυν

Cap. III. — 1. *Ita correxi. Libri habent* ἀποταξάμενον ἄνθρωπον μὴ γεωργεῖν, *unde Cornarius et Petavius* δεῖ *excidisse suspicati sunt. Vertit ille:* Aut enim renuntiare oportet hominem ut terram ne colat, velut Abel erat pastor ovium *cett.*

presserant mulierculis accepisse. Inter quos quendam episcopum nominabant, qui in exiguo Palaestinae oppido multis annis ecclesiae praefuit, et contubernales istiusmodi feminas ad domesticum ministerium habuit, quem nos etiam ex confessorum numero fuisse scimus. Sed iis qui de eo istud affirmarent, et de mulierculis ipsis cognovisse dicerent, fidem nullam adhibendam putavimus. Nam eorum, qui id iactabant, improbitas necessitatem quandam attulit, ut aliquando crederemus, aliquando minime crederemus, quae ad senis illius infamiam episcopi post eius obitum referrent. Porro crimen illud, cuius insimulabatur, eiusmodi fuit. Cum ex ea factione ac grege quidam facinoris istius convictus a nobis redargueretur, hoc ad purgandum sese in medium attulit, ab ea quam constupraverat femina, quamquam effoeta iam et anus erat, foedissimae illius libidinis rationem didicisse, ab eaque uti concubitu sic edoctum, ut detestandi humoris profluvium in terram spargeret.

Atque hoc quidem turpissimum et execrandum est illorum sce- Cap. III.
lus, quod et ipsorum decepit animos, et a diabolica caecitate proficiscitur. Quibusnam vero auctoritatibus testimoniisque freti ad illa delapsi sint, in medium afferre non putavi necessarium, ne dum ad cuiusque haeresis flagitiosam libidinem aversandam accuratius singula persequimur, imbecilliorum ac levitate quadam elatorum hominum animos ad ea magis incitare videamur, qui quidem malum prae bono sibi consciscere ac captare consuerunt. Verum ad uberiorem horrendae illius ac serpentinae haeresis confutationem pauca de multis attexam.

Unde igitur, quaeso, tam nefarium scelus excogitare didicistis? Primum enim, ut universe dicam, quis non videt, cum daemonum propriam vestram hanc esse doctrinam, tum illud tantum tamque atrox a vobis inventum flagitium, non nisi errore depravatis hominibus ac corruptela convenire? Nam si omnino concipere malum est, profecto non ob ipsam sobolis procreationem, sed ob corporum copulationem malum esse videbitur. Quare quid vos attinet voluptate superatos commiscere corpora? Aut si corporum illa coniunctio mala non est, ne idipsum quidem quod gignitur ad exitum perducere malum est. Etenim vel abdicatis omnibus agriculturam omnino non attingere hominem oportet, quemadmodum Abel ovium fuisse Gen. 4, 2.
pastor, Cainus terram coluisse dicitur. Vel si solum exercere aliquis instituit, uti Noë fecisse dicitur, qui, ut scriptum est, *vir fuit* Gen. 9, 20.
agricola, et plantavit vineam, non ideo, puto, vineam plantavit, ut

2. *Hoc alterum* οὐκ ἐφύτευσεν *uncinis notavit Petavius. Est autem cum emphasi inlatum.*

μὴ ἐνέγκῃ, ἀλλ' ἐφύτευσε, καὶ ἔπιεν ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, καὶ ἐμεθύσθη, ὡς γέγραπται. Ἣν δὲ συγγνώμην τῷ γέροντι ἀπονεῖμαι. Εὐάρεστος γὰρ τῷ θεῷ ὑπάρχων οὐ διὰ ἀσωτίαν τὴν μέθην ὑπέστη, ἀλλὰ λύπῃ φερόμενος τάχα ἐκεκάρωτο, καὶ μὴ φέρων ἐξ ἀμφοτέρων, διὰ τὸ ἀσθενὲς καὶ γηραλέον, ἀσθενείᾳ ὑπέπεσεν, οὐχ ἵνα χλευασθῇ ὑπὸ τέκνου. Ὁ δὲ καταγελάσας ἑαυτῷ εἴληφε τὴν κατάραν, ἵνα κολάζωνται οἱ ἐνσκήπτοντες τοῖς πατράσιν ὕβριν, καὶ οἱ ἐν ὑμῖν διαλογισμοὶ ἐπεγειρόμενοι κατὰ τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως καὶ καλῶς τεταγμένης διατάξεως.

Κεφ. δ'. Εἰ γὰρ καὶ οὐ δεδόξασται ὁ γάμος ὡς ἡ παρθενία, ὑπὲρ αὐτὸν δὲ ὑπάρχει ἡ παρθενία, παρθενία δὲ ἀληθεύουσα ἔνδοξος καὶ ἐνάρετος κέκληται, οὐ μεμολυσμένη, καὶ ὁ σεμνὸς δὲ γάμος [1] παιδοποιΐα, οὐκ εἰς αἰσχύνην τὰ ἐκ θεοῦ καλῶς κεκτισμένα ἀπαγορεύει, ἀλλ' οὔτε ἄλλως μεταχειρίζεται τῆς τοῦ γάμου κοινωνίας τὴν ἐκ θεοῦ τεταγμένην ἀγωγήν. Παρθενία γάρ ἐστιν ἀληθῶς ὡς ἐκείνη ἡ ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου ἐπαινουμένη ὅτι, Ἡ παρθένος καὶ ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ κυρίῳ, ἵνα ᾖ ἁγία τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ· ἵνα δείξῃ ὅτι οὐδεμίαν αἰτίαν ἀμπλακημάτων κἂν ὑπονοηθῆναι ἡ μονότης ἐνδέχεται. Ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀβραὰμ οἴδαμεν παιδοποιοῦντα, φίλον δὲ ὄντα τῷ κυρίῳ· Ἰσαὰκ δὲ καὶ Ἰακὼβ, καὶ τοὺς καθεξῆς. Καὶ οὔτε ἑαυτοὺς ἐμόλυναν ἀθεμίτοις πράξεσι, παραπτόμενοι μυσαρῶν, οὔτε ἀντιθέτως ἔσχον πρὸς τὴν ἐκ θεοῦ καλῶς τεταγμένην διὰ σεμνοῦ γάμου παιδοποιΐαν, καὶ οὔτε οἱ ἐν αὐτοῖς ἁγνείαν τε καὶ παρθενίαν ἀσκήσαντες παρέφθειραν τὸν ἀγῶνα, καὶ ἑτέρως μετεποιήσαντο, ὡς διὰ κυβείας, τὸν ἐνάρετον τῆς ἀθλήσεως τρόπον. Καὶ Ἠλίας μὲν παντελῶς ἐν πόλεσι τάχιον οὐκ εἰσῄει, οὐδὲ μετὰ γυναικῶν συνόμιλος ἐγίνετο· ἐν δὲ ἐρημίαις διατελῶν ὑπῆρχε καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ Ἰωάννης, καὶ πάντες [2] οἱ κατὰ τὸν μέγαν τουτονὶ χαρακτῆρα τῆς τῶν ἀγγέλων
pag. 524. μιμήσεως καλῶς κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν διάταξιν τοῦ κυρίου ἑαυτοὺς διὰ βασιλείαν οὐρανῶν εὐνούχισαν.

Καὶ πολλὰ μὲν οὖν ἔχοντες περὶ τούτων λέγειν, καὶ ἐκ πολλῶν συστάσεων τῆς θείας γραφῆς τὴν αὐτῶν [3] διελεγχουσῶν διάνοιαν ὑπὸ

Cap. IV. — 1. *Vulgo extat* παιδοποιΐαν, *quod vitiosum est. Verbum quod intellegitur est* κέκληται.

2. οἱ κατὰ τὸν μέγαν *ego rescripsi. Nam vulgo extat* οἱ τὸν μέγαν, *quibus in verbis aliquid deesse iam Petavius est suspicatus. Cornarius vertit:* Et Helissaeus, et Ioannes, et omnes qui per magnam hanc formam imitationis Angelorum recte secundum Evangelicam

ne racemos proferret, sed et plantavit, et de fructu illius bibit, et inebriatus est, ut eo loco legitur. In quo sane venia dignus senex ille fuit. Qui cum deo gratus esset, non ex intemperantia in illam ebrietatem incidit, sed, ut opinor, ex tristitia ac moerore quidam ei somni torpor obrepsit. Cum autem utriusque vim sustinere ob imbecillitatem et aetatem non posset, in eam infirmitatem prolapsus est; nec ideo tamen dignus erat, ut ei filius illuderet. Quare qui illum derisit, in semetipsum imprecationem convertit, ut ii poenis afficiantur qui parentibus suis contumeliam imponunt, adeoque cogitationes illae, quae adversus dei cognitionem et recte constitutum ordinem insurgunt.

Enimvero licet tantus nuptiis honor quantus virginitati mi- Cap. IV.
nime sit habendus, et haec illis anteponenda sit, cum ea tamen vera virginitas appellatur quae cum honestate est et virtute coniuncta, tum honorabiles nuptiae a liberorum procreatione non abhorrent ne- Hebr. 13, 4.
que ad ignominiam ea trahunt quae a deo praeclare condita sunt, imo vero non aliter praescriptum divinitus nuptialis coniunctionis modum ac rationem usurpant. Quippe virginitas revera eius instar est quam apostolus his verbis praedicat: *Virgo et innupta sollicita est* 1. Cor. 7, 34.
de iis quae sunt domini, quomodo placeat domino, ut sit sancta corpore et anima. Ut ostenderet nullam, ne minimam quidem, suspicionem solitarium vitae genus admittere. Verum et Abraamum scimus liberis operam dedisse, et amicum interim dei fuisse; perinde atque Isaacum et Iacobum, ac deinceps ceteros. Qui neque semetipsos execrandis flagitiis ac foedissimis usurpandis rebus inquinarunt, neque recte a deo constitutae liberorum per nuptias procreationi refragati sunt. Neque porro qui inter ipsos castimoniam ac virginitatem instituerant, certaminis leges violarunt, aut, velut quibusdam praestigiis, hanc virtutis exercitationem alio modo commutarunt. Atque Elias sane urbes ipsas propemodum ne ingrediebatur quidem, nec inter mulieres versabatur, sed in desertis locis assidue vivebat, quemadmodum Elisaeus et Ioannes, ac ceteri omnes, qui ut praeclare ex evangelico domini mandato insignem illam imitationis angelicae notam atque formam exprimerent, semetipsos propter regnum Matth. 19, 22.
coeleste castraverunt.

Postremo licet multa de his in medium afferre possimus, et infinitis scripturae testimoniis et auctoritatibus illusam a diabolo men-

Domini ordinationem seipsos propter regnum Dei castrarunt.

3. διελεγχουσῶν *mea est emendatio. Petavius volebat* διελέγχειν. *Libri habent* διελέγχουσαν. *Et Cornarius vertit:* ex multis divinae scripturae argumentis, quae ipsorum mentem redarguunt a diabolo illusam *cett.*

διαβόλου ἐμπαιζομένην, ἀρκούμεθα τοῖς ὀλίγοις τούτοις, ἐπειδὴ πάντη σαφές ἐστιν ὅτι οὐ συνέσεως παρ' αὐτοῖς ἡ ἐργασία, οὐδὲ ἐκ θεοῦ ἡ τοιαύτη γνῶσις, ἀλλὰ δαιμόνων ἐνεργείας ἡ χλεύη καὶ πτῶσις αὐτῶν τῆς ἀθεμίτου ἐργασίας γίνεται. Καὶ ταύτην δὲ παρωσάμενοι, ὥςπερ τὴν δεινὴν σκυτάλην, τὴν ἔχιδναν καλουμένην, οὖσαν μὲν τῷ σώματι βραχεῖαν, τῇ δὲ ἰοβολίᾳ δεινὸν ἆσθμα ἐμπνέουσαν, καὶ εἰς τοὺς πλησιάζοντας τὴν λύμην ἐμφυσῶσαν, ταύτην συντρίψαντες ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἴωμεν, θεὸν ἀρωγὸν ἐπικαλεσάμενοι εἰς τὴν τῆς πάσης πραγματείας ἡμῶν ἔνθεον ἐπαγγελίαν.

ΚΑΤΑ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ,
τεσσαρακοστὴ τετάρτη, ἡ καὶ ἑξηκοστὴ τετάρτη.

Κεφ. α'. Ὠριγένης, ὁ καὶ Ἀδαμάντιος ἐπικληθεὶς, καθεξῆς [1] τούτων ἀκολουθεῖ. Οὗτος παῖς μὲν ἦν Λεωνίδους τοῦ μακαρίτου ἁγίου μάρτυρος, καὶ αὐτὸς δὲ τὰ πλεῖστα διωχθεὶς ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ ἡλικίᾳ, ἀνὴρ ὢν κατὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων παιδείαν λόγιος, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ ἀνατεθραμμένος, ἐν χρόνοις Δεκίου τοῦ βασιλέως ἐγνωρίζετο ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἦν γὰρ τῷ γένει μὲν Αἰγύπτιος, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ ἐσχηκὼς τὴν οἴκησιν, καὶ ἀνατροφὴν, τάχα δὲ ἐν Ἀθήναις φοιτήσας ἐν τοῖς παιδευτηρίοις χρόνῳ τινί. Πολλὰ δὲ λέγεται πεπονθέναι ὑπὲρ τοῦ ἁγίου λόγου τῆς πίστεως καὶ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο μὲν ἐν τῇ πόλει πολλάκις συρόμενος, ὀνειδιζόμενος, βασάνοις ἀνηκέστοις ὑποβαλλόμενος. Καὶ γὰρ καιρῷ ποτε ξυρήσαντες αὐτὸν οἱ Ἕλληνες πρὸς τῇ ἀναβάσει τοῦ Σεραπίου καλουμένου τοῦ αὐτῶν εἰδώλου καθίσαντες τὸν αὐτὸν προςέταξαν θαλοὺς φοινίκων ἐπιδιδόναι τοῖς ἐπὶ τὸ ἀθεμιτουργεῖν καὶ προςκυνεῖν τῷ εἰδώλῳ ἀνιοῦσι. Τοιοῦτον γὰρ σχῆμα
pag. 525. ἔχουσιν οἱ τῶν εἰδώλων αὐτῶν ἱερεῖς. Ὁ δὲ λαβὼν μεγάλῃ τῇ φωνῇ καὶ πεπαρρησιασμένῃ τῇ διανοίᾳ, οὐ δείσας, οὐδὲ διστάσας ἐβόα λέγων, Δεῦτε, λάβετε οὐ τὸν θαλὸν τοῦ εἰδωλίου, ἀλλὰ τὸν θαλὸν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πολλά ἐστιν ἃ περὶ τὸν ἄνδρα ἀνδραγαθήματα ἀναφέρουσιν οἱ παλαιοὶ κατὰ παράδοσιν.

Κεφ. β'. Ἀλλ' οὐκ ἔμεινεν αὐτῷ τὰ τοῦ βραβείου εἰς τέλος. Διὰ γὰρ τὸ ἐξοχώτατον τῆς [1] ἁγιότητος αὐτοῦ καὶ τῆς προπαιδείας ἐπὶ πλεῖστον φθόνον διεβέβλητο, καὶ μᾶλλον τοῦτο παρώξυνε τοὺς κατὰ καιρὸν τότε τὴν ἐξουσιαστικὴν ἀρχὴν διέποντας. Κακομηχανίᾳ δὲ διαβολικῇ ἐπενόησαν οἱ τῆς κακίας ἐργάται αἰσχρότητα τῷ ἀνδρὶ [2] ἐπιποιῆσαι,

Cap. I. — 1. τούτων *emendarunt Cornarius et Petavius. Libri habent* τοῦτον.

Cap. II. — 1. *Pro* ἁγιότητος *in margine exempli Schottiani invenio scripturam* λογιότητος *ex cod. ms., nescio quo, annotatam.*

2. *Rescripsi* ἐπιποιῆσαι *pro* ἐπινοῆσαι *quod vulgo in libris obtinuit.*

tem illorum redarguere, paucis illis erimus contenti; cum et alioqui manifesto constet, nulla ab prudentia illorum proficisci facinus, nec eiusmodi a deo derivatam esse scientiam, sed ex daemonum afflatu ludibrium istud omne ac nefandi sceleris crimen esse conflatum. Quocirca cum nos haeresin istam, viperae instar eius quam scytalen vocant, repulerimus, quod quidem serpentis genus cum pusillo corpore sit, molestum ac vehemens asthma veneno suo iniecit et appropinquantibus labem ac perniciem inspirat, cum hanc igitur hactenus obtriverimus, ad reliquas transeamus, si prius dei opem imploraverimus, ut divinum plane suscepti operis institutum favore suo prosequatur.

ADVERSUS ORIGENEM ADAMANTIUM,
haeresis XLIV., sive LXIV.

Origenes cognomento Adamantius sequitur. Natus hic Leonida patre, beatissimo sanctissimoque martyre. Sed et ille primis aetatis suae annis multa in persecutione mala sustinuit, atque ubi virilem ad aetatem pervenit, Graecis literis apprime excultus, atque in ecclesiae gremio nutritus, Decio imperatore Alexandriae claruit. Genere quippe Aegyptius Alexandriae domicilium educationemque nactus est. Ac nescio an Athenis quoque scholas aliquamdiu frequentarit. Sed pro Christiana religione ac fide Christique nomine quamplurima perpessus esse dicitur. Nam et in urbe tractus saepius et conviciis affectus et immanissimis quaestionibus tormentisque subiectus est. Inter cetera adrasum illum aliquando Graeci pro templi Serapidis (quod illorum idolum est) gradibus collocantes palmarum surculos in eos distribuere iusserunt qui ad execrandos ritus obeundos venerandumque simulacrum adibant. Hic enim simulacrorum apud illos sacerdotibus est habitus. At Origenes ramis illis acceptis magna voce constantique animo, sine ullo metu ac dubitatione ita vociferatus est: *Adeste, capite non simulacrorum templi, sed Christi surculum.* Praeter haec alia quamplurima sunt egregia viri facinora, quae veteres de illo tradiderunt. Cap. I.

Sed in eiusmodi praemii possessione perpetuo non permansit. Cap. II.
Etenim ob eximiam sanctitatem, et eruditionem, summam est invidiam adductus, eaque res magistratus ac praefectos maiorem in modum acuit. Tum illud vero diaboli calliditate improbitatis artifices commenti sunt, ut ad turpitudinis necessitatem hominem adigerent,

καὶ τιμωρίαν τοιαύτην ὁρίσαι. *Εἰς παράχρησιν δὴ τοῦ αὐτοῦ σώματος Αἰθίοπα αὐτῷ* [3] *παρεσκεύασαν.* Ὁ δὲ μὴ φέρων τὴν τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας ἐπίνοιαν ἔρρηξε φωνὴν, τῶν ἀμφοτέρων προτεθέντων αὐτῷ πραγμάτων θῦσαι μᾶλλον ἑλόμενος. Οὐ μὴν δὲ ἑκουσίᾳ γνώμῃ μᾶλλον τοῦτο ἐπετέλεσεν, ὡς πολὺς ᾄδεται λόγος· ἀλλ' ἐπειδὴ [4] ὅλως καθωμολόγησε τοῦτο πρᾶξαι, βαλόντες ἐπὶ χεῖρα αὐτοῦ λίβανον εἰς τὴν τοῦ βωμοῦ πυρὰν καθῆκαν. Καὶ οὕτως τοῦ μαρτυρίου ἀπὸ τῶν κρινάντων ὁμολογητῶν τε καὶ μαρτύρων ἀπεβλήθη τότε, καὶ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐξεώθη. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ τοῦτο ὑποστὰς, καὶ μὴ δυνάμενος τὴν τῶν ὀνειδιζόντων χλεύην φέρειν, ἀνεχώρησε, καὶ τὴν Παλαιστίνην, τούτεστι τῆς Ἰουδαίας κατοικεῖν γῆν εἵλετο. Ἀνελθὼν γοῦν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, [5] καθὼς τοιοῦτος ἐξηγητὴς καὶ λόγιος, προετρέπετο ἀπὸ τοῦ ἱερατείου (φασὶ γὰρ αὐτὸν καὶ πρεσβυτερίου κατηξιῶσθαι τὸ πρὶν, πρινὴ τοῦ θῦσαι)· [6] προτρεπόμενος, ὡς ἔφην, αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας εἰπεῖν, καὶ πολλὰ καταναγκασάντων [7] τῶν τηνικαῦτα ἐν Ἱεροσολύμοις τὴν ἱερωσύνην τῆς ἁγίας ἐκκλησίας διεπόντων, ἀναστὰς ἐπὶ πόδας τὸ ῥητὸν μόνον τοῦ ψαλμοῦ τοῦ τεσσαρακοστοῦ ἐνάτου εἰπὼν, τὴν πᾶσαν διαστολὴν παρελθὼν, ὡς λέγει ὁ ψαλμὸς, *Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ θεὸς, Ἵνα τί συ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου;* πτύξας τὸ βιβλίον ἐπέδωκε, καὶ ἐκάθισε μετὰ κλαυθμοῦ καὶ δακρύων, πάντων ὁμοῦ σὺν αὐτῷ κλαιόντων.

Κεφ. γ'. Καὶ μετὰ χρόνον ἀπεντεῦθεν προτρεπομένων αὐτὸν πολλῶν, καὶ
pag. 526. ἀναγκαζόντων Ἀμβροσίῳ τινὶ συντυχὼν τῶν διαφανῶν ἐν αὐλαῖς βασιλικαῖς (τινὲς δὲ τοῦτον τὸν Ἀμβρόσιον ἔφασαν οἱ μὲν Μαρκιωνιστὴν, οἱ δὲ Σαβελλιανὸν), κατήχησε γοῦν τὸν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως ἐκκλῖναι, καὶ ἀναθεματίσαι, καὶ τὴν πίστιν ἀναλέξασθαι τῆς ἁγίας θεοῦ ἐκκλησίας. Ὁ δὲ προειρημένος Ἀμβρόσιος ἐπειδὴ [1] ἀπὸ πολλῆς αἱρέσεως ὑπῆρχε, καὶ ἀνὴρ λόγιος καὶ σπουδαῖος περὶ τὰς θείας ἀναγνώσεις τῶν θείων γραφῶν, διὰ τὴν ἐν ταῖς θείαις βίβλοις βαθύτητα τῶν νοημάτων ἠξίωσε τὸν αὐτὸν Ὠριγένην φράσαι αὐτῷ. Ὁ δὲ βουλόμενος εἰς ἐκείνου καθῆκον καὶ προτροπὴν πάσης γραφῆς, ὡς εἰπεῖν, ἑρμηνεὺς γενέσθαι καὶ ἐξηγήσασθαι ἐπετήδευεν, καὶ ἐν τῇ Τύρῳ τῆς Φοινίκης, ὡς λόγος ἔχει, εἰκοσιοκτὼ ἔτη, πολιτείᾳ μὲν ὑπερβαλλούσῃ, καὶ σχολῇ, καὶ καμάτῳ· τοῦ μὲν Ἀμβροσίου τὰ πρὸς τροφὴν αὐτῷ τε καὶ

3. *Scripsi* παρεσκεύασαν. *Vulgo enim ita extat exaratum:* ὁρίσαι, εἰς παράχρησιν - - - παρασκευάσαι. *Cornarius convertit:* Per diabolicam vero malignitatem excogitaverunt malitiei operatores, quomodo turpitudinem viro excogitarent, et plagam talem decernerent, ita ut in abusum corporis ipsius Aethiopem ipsi subornarent, aut sacrificare iuberent. *Rem etiam narrat Nicetas Thesaur. Orthod. Fid. IV, 31.*

4. *Corrigendum videtur* ἀλλ' ἐπειδὴ οὐχ ὅλως, *vel* οὐδ' ὅλως. *Quod praecedentia verba suadent, et Nicetas, qui l. l.* „— quod cum paulo post, *inquit*, immutata sententia facere detrectasset, illi prioribus promissis instantes, imposito manibus eius ture, sacris id imponi focis imperant."

5. *Libri habent* καὶ ὡς *pro* καθὼς.

6. προτρεπόμενος *cod. Rhedig. Editi libri habent* προτρεπόμενοι. *Petavius coniecit* προτρεπομένων δὲ. *Mallem* προτρεπομένων οὖν, *vel* προτρεπόμενος οὖν, ὡς ἔφην.

7. τῶν, *quod abest a libris, reduxi ex vocabulo praecedenti.*

Cap. III. — 1. *Male praeter Petavium Cornarius quoque haec verba interpretatus est, reddens:* quando quidem multas haereses nosset. Αἵρεσις *h. l. est* φιλολογία *aut* φιλομαθία.

atque eiusmodi poenam statuerent, ut ad illius corpori stuprum inferendum Aethiopem compararent. Ad haec Origenes fraudulentum illud diaboli consilium non sustinens vocem illam edidit qua duobus illis propositis, sacrificare maluit. Quamquam non omnino sponte illud sua praestitisse vulgo dicitur, sed ubi semel hoc se esse facturum assensus est, tus in manum illius impositum in subiectum arae focum excussisse gentiles asserunt. Hoc modo et a martyrii gloria confessorum martyrumque, qui illius temporibus erant, iudicio excidit, et ab ecclesia deiectus est. Accidit hoc Alexandriae, ubi cum exprobrantium ludibria ferre non posset, illinc abiit, et in Palaestina, sive Iudaea, domicilium constituit. Forte contigit ut Hierosolymam profectus, ut erat sacrarum literarum egregius et eruditissimus interpres, ab sacerdotum collegio (nam et ipse priusquam sacrificaret ad sacerdotii gradum pervenisse dicitur) ad verba in ecclesia facienda sollicitaretur. Cumque ab iis, uti dixi, qui tunc sacerdotalem in ecclesia dignitatem obtinebant, vi propemodum ad id agendum impelleretur, ille in pedes consurgens, reliquis versibus praetermissis, postquam hunc unum e psalmo quadragesimo nono locum attulisset: *Peccatori autem dixit deus, Quare tu enarras iustitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum?* complicatum Psalm. 49, 16.
librum reddidit, flensque et lacrimans resedit, flentibus cum eo qui aderant universis.

Posthaec multis hortantibus, imo cogentibus, e Ambrosii cuiusdam Cap. III.
viri inter Palatinos primarii familiaritate usus (quem nonnulli Marcionistam, alii Sabellianum fuisse memorant) huic ipsi ut haeresin eiuraret ac damnaret, atque ecclesiae catholicae fidem amplecteretur, auctor extitit. Ambrosius vero, cum haeresin magnopere implicatus hactenus fuisset, et eruditus alioqui ac divinarum literarum inprimis studiosus esset, propter sententiarum, quae iisdem sacris codicibus continentur, profunditatem ab Origene postulavit ut ea sibi interpretatione sua patefaceret. Qui ut hortanti Ambrosio, pro eo atque illi congruebat, satisfaceret, universam scripturam interpretatione sua et expositione declarare instituit. Proindeque in urbe Tyro, quae Phoeniciae est, viginti octo annos excellenti quadam vitae ratione in otio ac commentandi labore transegit: cum et Ambrosius quae ad alendum ipsum una cum librariis ac ceteris ad-

τοῖς ὀξυγράφοις καὶ τοῖς ὑπηρετοῦσιν αὐτῷ ἐπαρκοῦντος, χάρτην τε καὶ τὰ ἄλλα τῶν ἀναλωμάτων, καὶ τοῦ Ὠριγένους ἔν τε ἀγρυπνίαις καὶ σχολῇ μεγίστῃ τὸν κάματον τὸν περὶ τῆς γραφῆς διανύοντος. Ὅθεν τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐφιλοτιμήσατο συναγαγεῖν τῶν ἓξ ἑρμηνειῶν Ἀκύλα, Συμμάχου, τῶν τε Ἑβδομηκονταδύο, καὶ Θεοδοτίωνος, Πέμπτης τε καὶ Ἕκτης Ἐκδόσεως, μετὰ παραθέσεως ἑκάστης λέξεως Ἑβραϊκῆς, καὶ αὐτῶν ὁμοῦ τῶν στοιχείων, ἐκ παραλλήλου δὲ ἄντικρυς [2] δευτέρᾳ σελίδι χρώμενος κατὰ σύνθεσιν Ἑβραϊκὴν μὲν τῇ λέξει, Ἑλληνικῷ δὲ τῷ γράμματι, ἑτέραν πάλιν πεποίηκε σύνθεσιν, ὡς εἶναι μὲν ταῦτα καὶ καλεῖσθαι Ἑξαπλᾶ ἐπὶ τὰς Ἑλληνικὰς ἑρμηνείας δύο ὁμοῦ παραθέσεις τῆς Ἑβραικῆς φύσει δι' Ἑβραϊκῶν καὶ Ἑλληνικῶν στοιχείων, ὥςτε εἶναι τὴν πᾶσαν παλαιὰν διαθήκην δι' Ἑξαπλῶν καλουμένων καὶ διὰ τῶν δύο Ἑβραϊκῶν ῥημάτων. Ταύτην ὁμοῦ πᾶσαν τὴν πραγματείαν ὁ ἀνὴρ μετὰ καμάτου πεφιλοτίμητο, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος τὸ κλέος αὐτοῦ ἄσβεστον διήνυσε. Συμβέβηκε γὰρ αὐτῷ τὸ τῆς πολυπειρίας εἰς μέγα πτῶμα. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ τοῦ σκοποῦ βουλόμενος μηδὲν τῶν θείων γραφῶν ἐάσαι ἀνερμήνευτον εἰς ἐπαγωγὴν ἑαυτὸν περιέβαλεν ἁμαρτίας, καὶ θανάσιμα ἐξηγήσατο ῥήματα, ἐξ οὗπερ οἱ Ὠριγενιασταὶ καλούμενοι, οὐχ οἱ [3] πρῶτοι τὴν αἰσχρουργίαν. Οὐ γὰρ ἔχω περὶ ἐκείνων λέγειν, ὡς καὶ ἤδη προεῖπον, εἰ ἐκ [4] τοῦ Ὠριγένους
pag. 527. τοῦ καὶ Ἀδαμαντίου ἐσχήκασι τὴν ἀρχὴν, ἢ ἕτερόν τινα ἀρχηγὸν ἐσχήκασιν Ὠριγένην λεγόμενον. Φασὶ δὲ καὶ τοῦτον τὸν Ὠριγένην ἐπινενοηκέναι ἑαυτῷ κατὰ τὸ [5] σῶμά τι, ὃν οἱ μὲν λέγουσι νεῦρον ἀποτετμηκέναι διὰ τὸ μὴ ἡδονῇ ὀχλεῖσθαι, μηδὲ ἐν ταῖς κινήσεσι ταῖς σωματικαῖς φλέγεσθαί τε καὶ [6] πυρπολεῖσθαι. Ἄλλοι δὲ οὐχί φασιν, ἀλλὰ ἐπενόησέ τι φάρμακον ἐπιθεῖναι τοῖς μορίοις, καὶ ἀποξηρᾶναι. Ἕτεροι δὲ καὶ ἄλλα εἰς αὐτὸν ἀναφέρειν τολμῶσιν, ὡς ὅτι καὶ βοτάνην τινὰ εὕρηκεν ἰατρικὴν μνήμης ἕνεκα. Καὶ τὰ μὲν ὑπέρογκα ὑπὲρ αὐτοῦ λεγόμενα οὐ πάνυ πεπιστεύκαμεν, ὅμως τὰ λεγόμενα ἐξειπεῖν οὐ παρελίπομεν.

Κεφ. δ'. Ἡ δὲ ἐξ αὐτοῦ φῦσα αἵρεσις πρῶτον μὲν ἐν τῇ τῶν Αἰγυπτίων χώρᾳ ὑπάρχουσα, τὰ νῦν δὲ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἐξοχωτάτοις καὶ δοκοῦσι

2. *Epiph. de Mens. et Ponderibus cap. 7:* „Τὰς γὰρ ἓξ ἑρμηνείας καὶ τὴν Ἑβραϊκὴν γραφὴν Ἑβραϊκοῖς στοιχείοις καὶ ῥήμασιν αὐτοῖς ἐν σελίδι μιᾷ συντεθεικὼς ἄλλην σελίδα ἀντιπαράθετον δι' Ἑλληνικῶν μὲν γραμμάτων, Ἑβραϊκῶν δὲ λέξεων πρὸς κατάληψιν τῶν μὴ εἰδότων Ἑβραϊκὰ στοιχεῖα, εἰς τὸ διὰ τῶν Ἑλληνικῶν εἰδέναι τῶν Ἑβραϊκῶν λογίων τὴν δύναμιν, καὶ οὕτως τοῖς λεγομένοις ὑπ' αὐτοῦ Ἑξαπλοῖς καὶ Ὀκταπλοῖς τὰς μὲν δύο Ἑβραϊκὰς σελίδας καὶ τὰς ἓξ τῶν ἑρμηνευτῶν ἐκ παραλλήλου ἀντιπαραθεὶς, μεγάλην ὠφέλειαν γνώσεως ἔδωκε τοῖς φιλοκάλοις. Εἴθε δὲ καὶ ἐν τοῖς αὐτοῦ συντάγμασι μὴ παρέπεσε, καὶ ἑαυτὸν καὶ τὸν κόσμον ἠδίκησε, κακῶς δογματίσας τὰ

ministris necessaria erant, necnon et chartam ac reliquos sumptus benigne suppeditaret, et Origenes magnis vigiliis ingentique otio hunc enarrandae scripturae laborem prosequeretur. Primum ei studium fuit sex in unum interpretationes conferre, Aquilae, Symmachi, Septuaginta duorum, Theodotionis, una cum Editione Quinta ac Sexta; quibus sexta singulas Hebraicas dictiones propriis elementis perscriptas addidit, tum ex adverso altera in pagina contextum alterum fecit ex Hebraicis dictionibus Graecis literis exaratis. Hunc in modum volumina illa, quae Hexapla dicuntur, composuit, quae praeter Graecas editiones duas insuper Hebraici sermonis columnas continent, alteram Hebraicis ipsis, alteram Graecis elementis conscriptam; adeo ut vetus omne testamentum tam Hexaplis eiusmodi quam duplici Hebraicorum vocabulorum contextu comprehensum fuerit. Cum hoc totum opus summo ille cum labore studioque perfecisset, non perpetuo nominis sui ac gloriae integritatem retinuit, sed tanta doctrinae vis ac copia ruinae illi ac calamitatis occasionem dedit. Nam cum, ut sibi proposuerat, nullam sacrarum literarum partem, quam non explicaret, omittere vellet, in ingens se peccatum commisit, ac mortiferas quasdam voces exposuit, unde Origenistarum secta profluxit, non superiorum illorum, qui insigni turpitudine sunt. De illis enim, ut ante dixi, certi nihil affirmare possum utrum ab Adamantio Origene, an ab aliquo alio qui et Origenes ipse diceretur, initium acceperint. Ceterum eundem illum Origenem narrant quiddam in corpusculum excogitasse suum, sive nervum sibi, ut quidam existimant, inciderit, quo se illecebrarum molestia liberaret, neque turpibus corporis motibus velut incendio quodam aestuaret, sive, quod alii malunt, medicamento aliquo partibus illis imposita resiccarit. Sunt qui alia quaedam illi tribuant, veluti quod ad iuvandam memoriam medicatam quandam herbam repererit. Quae igitur grandia de illo ac magnifica produntur, non omnino fide digna censemus. Nihilominus quae communi sermone percrebuerunt, praeterire noluimus.

Quod ad haeresin illam attinet cuius auctor fuit, ea primum in Cap. IV.
Aegypto propagata hodie inter praecipuos atque eos maxime viget

περὶ πίστεως καὶ τὰ πλεῖστα τῶν γραφῶν κακῶς φράσας."

3. *Petavius mancam esse orationem iudicavit. Cornarius reddidit:* non primi illi qui turpem actionem faciunt. *Libri habent* οὐχ οἱ πρῶτοι, οἱ τὴν αἰσχρουργίαν. *Delenda una erat vocula* οἱ, *quae ex voce* πρῶτοι *accreverat. Vertendum est:* non illi qui primum quoad turpitudinem locum obtinent.

4. τούτου τοῦ *cod. Venet.*

5. σῶμά τι, ὃν οἱ μὲν *mea est emendatio. Libri enim, quotquot novi, habent* κατὰ τὸ σωμάτιον. οἱ μὲν *cett.*

6. πυρπολεῖσθαι *cod. Venet. Vulgo mendose* πυρβολεῖσθαι. — *In seqq. correxi* φασιν. *Vulgo enim extat* φησιν.

τὸν μονήρη βίον ἀναδέχεσθαι, παρὰ τοῖς φύσει κατὰ τὰς ἐρημίας ἀνα-
χωροῦσί τε καὶ τὴν ἀκτημοσύνην ἑλομένοις, δεινὴ [1] δὲ καὶ αὕτη, καὶ
πασῶν τῶν παλαιῶν μοχθηροτέρα, ἡ καὶ σὺν ἐκείνοις τὰ ὅμοια φρο-
νοῦσα. Κἂν γὰρ αἰσχρότητα ἐπιτελεῖν οὐ παρασκευάζει τοὺς αὐτῇ
μαθητευομένους, ἀλλ᾽ οὖν γε δι᾽ αἰσχρότητος δεινὴν ὑπόνοιαν εἰς αὐτὸ
τὸ θεῖον ἐνσκήπτει. Ἐκ τούτου γὰρ καὶ ὁ Ἄρειος τὰς προφάσεις εἴ-
ληφε, καὶ οἱ καθεξῆς, Ἀνόμοιοί τε καὶ ἄλλοι. Φάσκει γὰρ οὗτος,
τολμήσας δῆθεν κατὰ τὴν ἀρχὴν λέγειν, πρῶτον μὲν ὅτι ὁ υἱὸς ὁ μο-
νογενὴς ὁρᾶν τὸν πατέρα οὐ δύναται, ἀλλὰ οὔτε τὸ πνεῦμα τὸν υἱὸν
δύναται θεάσασθαι, οὔτε μὴν ἄγγελοι τὸ πνεῦμα, οὔτε οἱ ἄνθρωποι
τοὺς ἀγγέλους. Καὶ αὕτη πρώτη αὐτοῦ ἡ πτῶσις. Ἐκ γὰρ τῆς οὐ-
σίας τοῦ πατρὸς τοῦτον εἰςηγεῖται, κτιστὸν δὲ ἅμα. Βούλεται δὲ ὡς
κατὰ χάριν τὸν υἱὸν αὐτὸν καλεῖσθαι λέγειν. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι αὐτοῦ
πτώσεις μείζους. Τὴν ψυχὴν γὰρ τὴν ἀνθρωπείαν λέγει προϋπάρχειν,
ἀγγέλους δὲ ταύτας εἶναι καὶ δυνάμεις ἄνω, ἐν ἁμαρτίαις δὲ ἀμπλακη-
σάσας, καὶ τούτου ἕνεκεν εἰς τιμωρίαν εἰς τοῦτο τὸ σῶμα κατακεκλει-
σμένας, πεπέμφθαι δὲ ἀπὸ θεοῦ εἰς τιμωρίαν, ὅπως ἐνταῦθα πρώτην
κρίσιν ὑποδέξονται. Διόπερ, φησὶ, καὶ δέμας κέκληται τὸ σῶμα, διὰ
τὸ δεδέσθαι τὴν ψυχὴν ἐν τῷ σώματι· τὴν παλαιὰν Ἑλλήνων μυθώδη
pag. 528. ὑπόνοιαν φανταζόμενος. Εἰς ταῦτα δὲ καὶ μύθους ἐκτίθεται. Ψυχὴν
γὰρ, φησὶ, διὰ τοῦτο καλοῦμεν, διὰ τὸ ἄνωθεν πεψύχθαι. Μαρτυ-
ρίας δὲ κατὰ τὸν ἴδιον νοῦν ἐπιπλάττεται ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν, οὐχ
οὕτως ἐχούσας, οὐδὲ οὕτως δεδομένας. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, φησὶ, τὸν
προφήτην, Πρινὴ ταπεινωθῆναί με ἐγὼ ἐπλημμέλησα, ἐξ αὐτῆς, φησὶ,
τῆς ψυχῆς ὁ λόγος, ὡς ἄνω ἐν οὐρανῷ ἐπλημμέλησε, πρινὴ ἐν τῷ σώ-
ματι τεταπεινῶσθαι. Καὶ [2] τῷ εἰπεῖν, φησὶν, Ἐπίστρεψον ψυχή μου
εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὡς τοῦ ἀνδραγαθήσαντος ἐνταῦθα ἐν ἀγαθοερ-
γίᾳ ἐπιστρέφοντος εἰς τὴν ἄνω ἀνάπαυσιν, διὰ τὴν αὐτοῦ τῆς ἐργα-
σίας δικαιοπραγίαν. Καὶ πολλὰ ἔστιν ἄλλα τοιαῦτα λέγειν. Τὸ κατ᾽
εἰκόνα δέ φησιν ἀπολωλεκέναι τὸν Ἀδάμ. Ἐντεῦθέν φησι καὶ τοὺς
χιτῶνας τοὺς δερματίνους ἐπισημήνασθαι τὴν γραφὴν ὅτι, Ἐποίησεν
αὐτοῖς, φησὶ, χιτῶνας δερματίνους, καὶ ἐνέδυσεν αὐτούς. Τὸ σῶμα,
φησὶν, ἐστί. Καὶ πολλή τίς ἐστι παρ᾽ αὐτοῦ ἡ ᾀδομένη χλεύη, τήν
τε τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν ἐλλιπῆ ποιεῖται, πὴ μὲν λόγῳ παριστῶν ταύ-
την, πὴ δὲ ἐξαρνούμενος τελεώτατα, ἄλλοτε δὲ καὶ μέρος [3] ἐξαῦθις
ἀνίστασθαι. Ἀλληγορεῖ δὲ λοιπὸν ὅσαπερ δύναται, τόν τε Παράδει-
σον, τά τε τούτου ὕδατα, καὶ τὰ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸ ὕδωρ
τὸ ὑποκάτω τῆς γῆς. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τούτοις ὅμοια φλυαρῶν οὐ

Cap. IV. — 1. δὲ *rescripsi pro* τε, *quod habes in libris omnibus.*
2. *Repone* τὸ.
3. *Scripsi* ἐξαῦθις *pro* ἐξ αὐτῆς *quod in libris vulgo obvium. Olim placuit* ἐξ αὐτῶν.

qui monasticum vitae genus specie ipsa profitentur, quippe se et in
solitudines abdiderunt, et paupertatem profitentur, pestifera illa qui-
dem, ac veteres omnes improbitate superans, quarum errores com-
plectitur. Nam licet nullum sectatoribus suis usum turpitudinis im-
ponat, absurdam tamen impiamque de deo sententiam per summam
turpitudinem inserit. Ex hoc enim fonte erroris sui ansam Arius
accepit, ac reliqui deinceps omnes, velut Anomoei, et id genus
alii. Principio eo temeritatis progressus est, ut asserat unigenitum
filium patrem videre non posse, neque spiritum filium, neque ange-
los spiritum, neque homines angelos. Atque hic primus illius lapsus
fuit. Ita enim ex patris substantia filium esse censet, ut nihilomi-
nus creatus fuerit. Quem quidem sola id gratia consecutum existi-
mat, ut filius diceretur. Sed aliis longe gravioribus erroribus im-
plicatus est. Nam animam hominis ante corpus extitisse putat, et
easdem angelos esse virtutesque superiores, quae quod peccata con-
traxerint, supplicii caussa in hoc corpus inclusae sunt, proindeque
ad poenas subeundas a deo relegari, ut hic iudicii prioris damnatio-
nem sustineant. Quam ob caussam, ait, et corpus ΔΕΜΑΣ appel-
lari, quod corpori illigata sit anima. In quo vetera Graecorum
somnia ac nugas retexit. Quin nonnullas ad eandem sententiam fa-
bulas accommodat. Nam animam ob id, inquit, ΨΥΧΗΝ dicimus
quod coelitus afflata sit. Ad haec certas ad opinionis falsae praesi-
dium auctoritates affert, quas scripturis sacris perperam affingit,
quae nec ita sese habent, ac longe aliter sunt editae. Quod enim
a propheta dictum est, *Priusquam humiliarer, ego deliqui*, verba Ps. 118, 67.
esse animae ipsius affirmat, cum in coelo antea deliquisset quam ad
hoc corpus abiiceretur. Quod vero alibi scriptum est, *Convertere* Ps. 115, 7.
anima mea in requiem tuam, eo referendum putat, quod qui strenue
atque egregie se in hoc mundo gesserit, ob praeclara sua facta vi-
tamque ex iustitia temperatam ad supremam illam coelestemque re-
quiem sese convertat. Sexcenta ad eum modum commemorari pos-
sunt. Illud porro divinae, quod habebat, imaginis decus Adamum
perdidisse narrat. Hinc est, inquit, quod pellicearum tunicarum in
scriptura fit mentio: *Fecit illis tunicas pelliceas, et induit ipsos.* Gen. 3, 21.
Quod de corpore accipit. Omnino infinita alia sunt ab eo decantata
dogmata risu ac ludibrio digna. Nam et mortuorum resurrectionem
mancam ac defectam asserit. Quam quidem partim verbis affirmat,
partim funditus tollit. Alias vero partem duntaxat hominis excitari
putat. Demum quaecumque potest ad allegorias transfert; velut
Paradisum, et aquas quae in eo sunt, quaeque et supra coelestes

διαλείπει. Ἤδη δὲ καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ τόποις τὰ τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ μνησθέντες διεξεληλύθαμεν.

Κεφ. ε'. Οὐδὲν δὲ καὶ νῦν λυπήσει αὖθις ἐν τῇ κατ' [1] αὐτὸν αἱρέσει περὶ τῆς αὐτοῦ περιπετείας καὶ ὑποθέσεως διηγήσασθαι, καὶ ἐξ αὐτοῦ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ὑποβαλλομένων τὴν ἀνατροπὴν ποιήσασθαι. Πολλὴ γὰρ ἡ τούτου ὕστερον γενομένη ἀτοπία, καὶ ἐπιτήδευσις παραπεποιημένης ἐννοίας, καὶ ἔξω βεβηκυῖα τῆς ἀληθείας. Ἔδοξε γὰρ κατὰ αἱρέσεων πασῶν λέγειν τῶν πρὸ αὐτοῦ, καὶ ἀνατρέπειν ἑκάστην, ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸς αἵρεσιν οὐ τὴν τυχοῦσαν ταύτην τῷ βίῳ ἐξήμεσε. Καὶ πρῶτον μὲν οὖν τὰ ὑπ' αὐτοῦ ῥηθέντα εἰς ἔλεγχον τῆς αὐτοῦ παραπεποιημένης [2] ἐπιπλάστου ἐννοίας παραθήσομαι, ἔπειτα δὲ καὶ τὰ κατ' αὐτοῦ ῥηθησόμενα τῆς ἡμῶν μετριότητος ὑποδείξω. Καὶ ἔστι τάδε ὅσαπερ ἐν τῷ πρώτῳ ψαλμῷ εἰσηγήσατο τῷ βίῳ. Ἐν πάσῃ γὰρ
pag. 529. γραφῇ ἀεὶ ὀλισθαίνων κατὰ λέξιν ἐν τοῖς ἀναγκαίοις παρέπεσεν. Ἐπειδὴ δὲ ὄγκος πολύς ἐστι (λέγεται γὰρ πολλὴν πεποιηκέναι σύνταξιν· εἰς ἑκάστην [3] γὰρ γραφὴν, ὡς ἔφην), οὐ παρῃτήσατο εἰπεῖν ἃ αὐτῷ ἔδοξε. Καὶ ὅσα μὲν ἐν προσομιλίαις καὶ διὰ τῶν προοιμίων εἰς ἤθη τε καὶ εἰς φύσεις ζώων τε καὶ τῶν ἄλλων εἴρηται, μέσος φερόμενος πολλάκις χαρίεντα διηγήσατο· ὅσα δὲ εἰς δόγματα ἐδογμάτισε, καὶ περὶ πίστεως καὶ μείζονος θεωρίας, τῶν πάντων ἀτοπώτατα τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν εὑρίσκεται, πλὴν τῶν ἐν ταῖς αἱρέσεσιν αἰσχρουργιῶν. Ἔδοξε γὰρ καὶ ἀσκητῶν βίον ἐπανῃρῆσθαι, ὡς καὶ ἄνω μοι προδεδήλωται. Διὸ καὶ τὸν θώρακα αὐτοῦ φασί τινες ἀπὸ ὑπερβολῆς πολιτείας, ἀσιτίας τε καὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, πεπτωκέναι. Φέρε δὴ οὖν αὐτὰς τὰς αὐτοῦ λέξεις παραθησόμεθα ἐκ τοῦ πρώτου ψαλμοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ θεωριῶν καὶ ὧν ἐδογμάτισεν, αὐτοῖς τοῖς λόγοις, ἵνα μή τινες εἴπωσι τὰ κατ' αὐτοῦ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα σεσυκοφαντῆσθαι. Καὶ οὐχ ὅτι πάντως μόνον ἐν τῷ πρώτῳ ψαλμῷ ἐξέπεσε τῆς ἀληθείας, ὡς πολλάκις εἶπον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑκάστῃ ἐξηγήσει. Διὰ δὲ τὸν ὄγκον τῆς αὐτοῦ πραγματείας ἀπὸ τοῦ προειρημένου ψαλμοῦ συλλέξαντες ἐνταῦθα [4] ἀπὸ τῆς μιᾶς ἢ δύο, ἢ τριῶν, λέξεων τὸ πᾶν τὸ περὶ τὴν πίστιν τῆς μοχθηρίας αὐτοῦ [5] ἀποκαλύψομεν, καὶ ταὐτόν γε εἰπεῖν ἀναγκαίως ἐπιμελησόμεθα. Καὶ ἔστιν εὐθὺς ἑκάστης λέξεως τὸ ἐδάφιον οὕτως ὅπως γνῴης, ὦ φιλόκαλε ἀκροατὰ, ὅτι φανερώτατα τὸν

Cap. V. — 1. *Mutavi* αὐτὴν, *quod vulgo extat, in* αὐτόν.

2. *Fortasse* καὶ ἐπιπλάστου.

3. *Hoc alterum* γὰρ *ne spurium sit vocabuloque sequenti* γραφὴν *originem suam debeat suspicor.*

4. *Fortasse* ἀπό του μιᾶς.

5. *Vulgo legitur* ἀποκαλύψωμεν, καὶ ταὐτόν τε εἰπεῖν.

orbes et sub terra collocatur. Haec et his simila nugari non desinit, quorum mentionem iam aliis in locis aspersimus.

Hoc vero loco quo adversus hanc haeresin praecipue disputamus, Cap. V.
temerarias illius opiniones ac dogmata repetere non gravabimur, et ab eodem ipso confictarum ab eo fabularum refutationem arcessere. Longius quippe deinceps hominis absurditas pravarumque opinionum et a veritate remotissimarum affectatio progressa est. Qui cum adversus superiores omnes haereses disputasse ac singulas evertisse visus sit, postea tamen suam et ipse haeresin, et quidem haud vulgarem in orbem terrarum evomuit. Libet vero, ad commentitiam illius opinionem convincendam, quae ab eo dicta sunt primo loco subiicere, deinde quae ab tenuitate nostra adversus illum dicenda fuerint afferre. Ea vero sunt, quae ad primum psalmum in medium adduxit. Nam cum in omni scriptura perpetuo sit lapsus, in praecipuis ac necessariis potissimum singulis paene dictionibus aberrat. Verum illud eo facimus, quod scriptorum illorum ingens quaedam moles est. Nam infinita scripsisse dicitur, cum ad singulos scripturae libros quae sibi viderentur effutire non dubitaverit. Ceterum quae in sermonibus ad populum habitis ac prooemiis de moribus et animalium natura ceterisque id genus disseruit, media quadam insistens via scite atque eleganter plerumque disputavit. Quae vero de dogmatibus elucubravit, deque fide ac reliquis maiori contemplatione dignis, longe ceteris eorum omnium decretis qui aut antecesserunt aut post illum extiterunt ineptiora et absurdiora videntur, si duntaxat aliarum haereseon flagitia ac foeditates excipias. Ac videtur sane et ascetarum idem ille institutum amplexus, quemadmodum antea docui. Ob id stomachum illius ferunt propter exquisitam quandam vitae rationem et inediam atque ab animatis omnibus temperantiam concidisse. Sed iam illius verba proferamus ex eius ad priorem psalmum commentariis deprompta, et ex considerationibus ad eundem editis, dogmatumque tractationibus, totidem quibus scripsit ille verbis, ne quis nos illius dictis calumniam fecisse dicat. Atque ex hoc potissimum loco transferre voluimus; non quod in his duntaxat ad priorem psalmum commentariis a veritate ceciderit, ut persaepe testatus sum, nam in omnibus plane aberravit, sed quod innumera sint ab eo monumenta relicta, nonnullis ex eo illo psalmo collectis, ex una aut altera, vel tribus certe vocibus omnem illius in his quae ad fidem pertinent improbitatem aperiemus, ac necessario eadem quibus ille usus est verba referemus. Est igitur uniuscuiusque dictionis velut solum ac fundamentum huiusmodi, ut illud, studiose auditor, intelligas, manifestissime filium dei creaturam ab

υἱὸν τοῦ θεοῦ κτίσμα ἐδογμάτισε, καὶ ἀπὸ τῆς περὶ τοῦ υἱοῦ τόλμης γνώμης ὅτι καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κτιστὸν εἰςηγήσατο. Ἀπ' ἀρχῆς οὖν ἀναλέξωμεν τὸν ψαλμὸν, ἕως αὐτῆς τῆς λέξεως, ὡς αὐτὸς Ὠριγένης ἔφη.

ΤΩΝ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΕΙΣ ΤΟΝ Α' ΨΑΛΜΟΝ.

Κεφ. ϛ'. Κεκλεῖσθαι καὶ ἐσφραγίσθαι τὰς θείας γραφὰς οἱ θεῖοί φασι λόγοι, τῇ κλειδὶ τοῦ Δαβὶδ, τάχα δὲ καὶ σφραγῖδι, περὶ ἧς εἴρηται τὸ ἐντύπωμα σφραγῖδος ἁγίασμα κυρίῳ, τουτέστι τῇ δυνάμει τοῦ δεδωκότος αὐτὰς θεοῦ, τῇ ὑπὸ τῆς σφραγῖδος δηλουμένῃ. pag. 530. Περὶ μὲν οὖν τοῦ κεκλεῖσθαι καὶ ἐσφραγίσθαι ὁ Ἰωάννης ἀναδιδάσκει ἐν τῇ Ἀποκαλύψει λέγων, Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Φιλαδελφείᾳ ἐκκλησίας γράψον, Τάδε λέγει ὁ ἅγιος ὁ ἀληθινὸς, ὁ ἔχων τὴν κλεῖν τοῦ Δαβὶδ, ὁ ἀνοίγων, καὶ οὐδεὶς κλείσει, καὶ κλείων, καὶ οὐδεὶς ἀνοίξει· οἶδά σου τὰ ἔργα· ἰδοὺ, δέδωκα θύραν ἐνώπιόν σου ἀνεῳγμένην, ἣν οὐδεὶς δύναται κλεῖσαι αὐτήν. Καὶ μετ' ὀλίγα, Καὶ εἶδον ἐπὶ τὴν δεξιὰν τοῦ καθημένου ἐπὶ [1] τὸν θρόνον βίβλιον γεγραμμένον ἔσωθεν, καὶ ὄπισθεν κατεσφραγισμένον σφραγῖσιν ἑπτά· καὶ εἶδον ἄγγελον ἰσχυρὸν κηρύσσοντα φωνῇ μεγάλῃ, Τίς ἄξιος ἀνοῖξαι τὸ βίβλιον, καὶ λῦσαι τὰς σφραγῖδας αὐτοῦ; καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο ἐν τῷ οὐρανῷ, οὔτε ἐπὶ τῆς γῆς, οὔτε ὑποκάτω τῆς γῆς ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, οὔτε βλέπειν αὐτό· καὶ ἔκλαιον, ὅτι οὐδεὶς ἄξιος εὑρέθη ἀνοῖξαι τὸ βίβλιον, οὔτε βλέπειν αὐτό· καὶ εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων λέγει μοι, Μὴ κλαῖε, ἰδοὺ, ἐνίκησεν ὁ λέων ὁ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, ἡ ῥίζα Δαβὶδ, ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ τὰς ἑπτὰ σφραγῖδας αὐτοῦ. Περὶ δὲ τοῦ ἐσφραγίσθαι μόνον ὁ Ἡσαΐας οὕτως· Καὶ ἔσται ὑμῖν τὰ ῥήματα ταῦτα πάντα, ὡς οἱ λόγοι τοῦ βιβλίου τούτου τοῦ ἐσφραγισμένου, ὃ ἐὰν δῶσιν αὐτὸ ἀνθρώπῳ ἐπισταμένῳ γράμματα, λέγοντες, Ἀνάγνωθι ταῦτα, καὶ ἐρεῖ, Οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι, ἐσφράγισται γάρ· καὶ δοθήσεται τὸ βιβλίον τοῦτο εἰς χεῖρας ἀνθρώπου μὴ ἐπισταμένου γράμματα, καὶ ἐρεῖ, Οὐκ ἐπίσταμαι γράμματα. Ταῦτα γὰρ οὐ μόνον περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἡσαΐου νομιστέον λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ περὶ πάσης θείας γραφῆς, ὁμολογουμένως καὶ παρὰ τοῖς μετρίως ἐπαΐειν λόγων θείων δυναμένοις, [2] πεπληρωμένης αἰνιγμάτων καὶ παραβολῶν, σκοτεινῶν τε λόγων, καὶ ἄλλων ποικίλων εἰδῶν ἀσαφείας, δυςλήπτων τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει. Ὅπερ διδάξαι βουλόμενος καὶ ὁ σωτὴρ φησιν, ὡς τῆς κλειδὸς οὔσης παρὰ τοῖς Γραμματεῦσι καὶ Φαρισαίοις, οὐκ ἀγωνιζομένοις τὴν ὁδὸν εὑρεῖν τοῦ ἀνοῖξαι, τὸ, Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· αὐτοὶ οὐκ εἰςήλθετε, καὶ τοὺς εἰςερχομένους οὐκ ἀφίετε εἰςελθεῖν.

Cap. VI. — 1. *Repono* τοῦ θρόνου.

illo praedicari, et ex illa in filium temeritate cognoscas etiam spiritum sanctum creatum ab eodem censeri. Quocirca psalmum illum ab initio repetemus, totidemque verbis quibus Origenes scripsit.

EX ORIGENIS COMMENTARIIS AD PSALMUM PRIMUM.

Clausas obsignatasque scripturas esse sacras divina testantur Cap. VI.
oracula, idque Davidis clave, ac forsitan et sigillo, de quo scriptum est, *Figura sigilli sanctitas domino.* Quod de virtute dei, qui Exod. 28, 36.
ea largitus est, intelligi debet, quae videlicet per sigillum adumbratur. Etenim clausas atque obsignatas esse scripturas Ioannes in Apocalypsi declarat his verbis: *Et angelo ecclesiae, quae Philadel-* Apoc. 3, 7.
phiae est, scribe, Haec dicit sanctus verus, qui habet clavem David, qui aperit, et nemo claudet, et claudit, et nemo aperiet: novi opera tua: potui fores coram te apertus, quas nemo claudere potest. Deinde paulo post: *Et vidi ad dexteram sedentis in throno librum scriptum* Apoc. 5, 1.
intus et a tergo, obsignatum signaculis septem. Et vidi angelum proclamantem voce magna, Quis est dignus aperire librum et solvere signacula eius? Et nemo poterat in coelo neque in terra neque subter terram aperire librum, nec aspicere illum. Et flebam, quoniam nemo dignus inventus est aperire librum, neque aspicere illum. Et unus de senioribus dixit mihi, Noli flere: ecce vicit leo de tribu Iuda, radix David, aperire librum, et septem signacula eius. De sola vera obsignatione ita loquitur Isaias: *Et erunt vobis verba haec omnia, sicut* Isai. 29, 11.
sermones libri huius obsignati, quem si dederint homini scienti literas, dicentes, Lege ista, et respondebit, Non possum legere, est enim obsignatus. Et dabitur liber hic in manus hominis nescientis literas; et dicet, Nescio literas. Haec enim non ad Apocalypsin solum Ioannis aut Isaiae vaticinia pertinere putandum est, sed de universa scriptura sacra penitus accipienda sunt. Quod sane apud illos in confesso est qui divinarum literarum notitiam vel mediocriter asseculi sunt. Quae quidem aenigmatum involucris ac parabolis, tenebrosisque sermonibus ac diversis aliis obscuritatis generibus, quae hominis ingenio difficile comprehenduntur, refertae sunt. Quod et salvator ostendere volens clavem apud scribas et Pharisaeos esse dixit, qui ut viam ad aperiendum invenirent, minime contenderent. Et, *Vae vobis*, inquit, *Legisperitis, quoniam tulistis clavem scientiae,* Luc. 11, 52.
neque ipsi intrastis, et intrantes non permittitis ingredi!

2. *Libri habent* πεπληρωμένοις.

Κεφ. ζ'. pag. 531. Ταῦτα δὲ ἡμῖν ἐν προοιμίῳ λέλεκται εἰς μέγιστον ἀγῶνα, καὶ ὁμολογουμένως ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ τὴν ἕξιν ἡμῶν, ἀναγκαζομένοις ὑπὸ τῆς πολλῆς σου φιλομαθείας καὶ δυςωπουμένοις ὑπὸ τῆς χρηστότητος καὶ τῆς μετριότητός σου, ἱερὲ Ἀμβρόσιε, κατελθεῖν. Καὶ ὅτι γε ἐπὶ πολὺ ἀναδυόμενόν με διὰ τὸ εἰδέναι τὸν κίνδυνον, οὐ μόνον τοῦ λέγειν περὶ τῶν ἁγίων, ἀλλὰ πολλῷ πλεῖον τοῦ γράφειν καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς καταλιπεῖν, παντοδαπῶς κατεπᾴδων φιλικῶς καὶ κατὰ προκοπὴν θεότητος εἰς τοῦτο ἤγαγές με, μάρτυς ἔσο μοι πρὸς θεὸν μεθ' ὅλου τοῦ βίου καὶ περὶ τῶν ὑπηγορευμένων [1] ἐξεταζομένῳ, ποίᾳ τε προθέσει τοῦτο γεγένηται. Καὶ πὴ μὲν ἐντυγχάνομεν, πὴ δὲ ἤτοι βιαζόμεθα βιαιότερον, ἢ δοκοῦμέν τι λέγειν. Ἐξιχνεύσαμεν δὲ τὸ γεγραμμένον οὐ καταφρονοῦντες τοῦ, Ὅτε λέγεις περὶ θεοῦ, κρίνῃ ὑπὸ θεοῦ, καλῶς εἰρημένου, καὶ [2] τοῦ, Περὶ θεοῦ καὶ τἀληθῆ λέγειν κίνδυνος οὐ μικρός. Ἀξιοῦμεν τοίνυν, ἐπεὶ μηδὲν χωρὶς θεοῦ καλὸν εἶναι δύναται, καὶ μάλιστα νόησις γραφῶν θεοπνεύστων, ὅπως τῷ πατρὶ τῶν ὅλων θεῷ διὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ ἀρχιερέως [3] γενητοῦ θεοῦ προςιέναι [4] αἰτήσεις δοθῆναι ἡμῖν πρῶτον καλῶς ζητεῖν. Ἐπίκειται γὰρ τοῖς ζητοῦσιν ἐπαγγελία τοῦ εὑρίσκειν· τάχα οὐδὲ τὴν ἀρχὴν εἰς ζητοῦντας λογιζομένων παρὰ θεῷ τῶν οὐχ ὁδῷ ἐπὶ τοῦτο προϊόντων.

ΕΩΣ ΩΔΕ ΤΑ * ΑΠΟ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ.

Κεφ. η'. Ἀρχή μοι λέγειν πρὸς τὸν κομπώδη καὶ [1] δοκήσει σοφὸν, καὶ ἐρευνητὴν τῶν ἀνερευνήτων, καὶ ἐκβιβαστὴν τῶν ἐπουρανίων, τουτονὶ τὸν φλυαρίας ἐμπλήσαντα τὸν βίον, ὡς καὶ ὁ κρείττων ἡμῶν κατ' αὐτοῦ εἴρηκε, πρῶτον περὶ γενητοῦ θεοῦ. Καὶ ὅτι μὲν ὁμολεξίαι τε καὶ ὁμωνυμίαι πολλαὶ ἐν τῷ βίῳ εἰσὶ, πάντῃ τοῦτο δῆλόν ἐστι. Καὶ εἰ μὲν ὑπὸ ἄλλου ἡ λέξις ἐλέγετο, ἦν εἰπεῖν ὅτι κατὰ ὀρθὴν διάνοιαν καὶ τοῦτο εἴρηται. Ὁπότε δὲ ἐν πολλοῖς τόποις εὕρομεν αὐτὸν τὸν μονογενῆ θεὸν ἀπαλλοτριοῦντα τῆς τοῦ πατρὸς θεότητός τε καὶ οὐσίας, ὁμοῦ τε καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τούτου χάριν [2] τῷ γενητὸν θεὸν εἰρηκέναι αὐτὸν σαφές ἐστιν ὅτι κτιστὸν ὁρίζεται. Ὡς γάρ τινες ἡμᾶς

Cap. VII. — 1. *Rescripsi* ἐξεταζομένῳ, *Petavium secutus. Vulgo* ἐξεταζομένων.

2. *Scripsi* τοῦ *pro* τὸ, *quod vulgo extat.*

3. „genitum deum" *convertit Petavius, sed perperam, ut recte monuit Gataker. Adverss. Miscell. Posth. cap.* 36. *pag.* 801. *Hoc enim, inquit, Epiphanius Origeni obicit, quod* γενητὸν *dixerit, cum* γεννητὸν *debuisset, perinde ac si* γενητὸν, *h. e.* factum, *et* γεννητὸν, *h. e.* genitum, *idem prorsus valerent, quod Epiphanius disertissime pernegat. Miror sane, cum Petavius in Animadv. ad haec Epiphanii verba discrimen illud vocabulorum* γενητὸς *et* γεννητὸς *minime* *neglexisse sibi testis sit, quod in ipsa interpretatione ita peccare potuit.*

4. αἰτήσῃς *edit. princ.*

* ἀπ' *cod. Rhedig.*

Haec a nobis velut praefandi gratia proposita sunt, qui in maximum certamen, quodque vires nostras ac facultatem sine ulla dubitatione superat, ab ingenti tuo, Ambrosi vir sanctissime, erga literas studio concitati fuimus, et ut in illud descenderemus humanitate tua ac moderatione perpulsi. Quandoquidem diu me comperta periculi magnitudine recusantem non modo disputare de sacris literis, sed et multo magis scribere ac posteris relinquere modis omnibus atque illecebris demulsisti et ad hoc quibusdam divinitatis progressionibus adduxisti. Tu igitur testis mihi apud deum eris, tum cum de vita mea ac scriptis inquiret, quonam animi consilio sit illud a me susceptum. Ac nonnunquam quidem veritatem assequimur, nonnunquam aut violentius perrumpimus, aut dicere aliquid videmur. Porro quod scriptum est vestigavimus, non ita ut praeclare illud dictum contemneremus, *Cum de deo dicis, a deo iudicaris:* item illud, *De deo etiam vera dicere non mediocre periculum est.* Quamobrem cum nihil sine deo esse possit egregium, praesertimque divinarum literarum intelligentia, abs te etiam atque etiam petimus, ut parentem omnium deum per salvatorem nostrum ac pontificem genitum deum obsecrare velis, idque ab eo nobis impetrare, ut inprimis recte quaerere possimus. Quaerentibus enim proposita est assequendi promissio. Ac nescio an qui ad illud via ac ratione minime contendunt inter eos qui quaerunt apud deum non habeantur. Cap. VII.

HACTENUS ORIGENIS VERBA.

Adversus arrogantem hunc hominem et opinione sui inflatum, eorumque quae investigari nequeunt, scrutatorem, qui coelos ipsos praetergressus est, quique ineptissima loquacitate orbem terrarum implevit, quemadmodum longe nobis praestantior alius in illum antea dixit, prima de genito deo tractanda disputatio est. In quo illud observandum est, quamplurimas in humana consuetudine similitudines vocum et homonymias esse; id quod omnibus, opinor, est manifestum. Ac si ab alio quopiam vocabulum illud usurparetur, recto ac sincero animo pronuntiatum esse existimare possemus. Nunc cum in aliis plerisque locis deprehendamus unigenitum deum a paterna divinitate atque substantia ab eodem auctore segregari, necnon et spiritum sanctum, propterea *γενητὸν*, hoc est productum deum, idcirco dixisse illum apparet, quod creatum statueret. Quod enim Cap. VIII.

Cap. VIII. — 1. *In margine exempli Schottiani annotatam invenio scripturam* δοκησίσοφον, *at nescio unde.*

2. *Vulgo* τὸ.

βούλονται σοφίζεσθαι καὶ λέγειν ἴσον τὸ γενητὸν εἶναι τῷ γεννητῷ,
pag. 532. οὐ παραδεκτέον δὲ ἐπὶ θεοῦ λέγειν, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὰ κτίσματα μόνον. Ἕτερον γάρ ἐστι γενητὸν, καὶ ἕτερον γεννητόν. Τὸ γοῦν παρ' αὐτῷ ῥηθὲν, ἤτοι γενητὸν θεὸν, πρῶτον ἐρωτῶμεν, ποίοις τρόποις ἔκτισται ὁ παρὰ σοὶ διὰ τῆς λέξεως ταύτης τιμώμενος θεὸς, πῶς δὲ ἔτι προσκυνητὸς ἔσται, εἰ ἔσται ποιητός. Ἄφελε γὰρ τὴν μέμψιν τὴν παρὰ τῷ ἁγίῳ ἀποστόλῳ ἐπὶ τοῖς τὴν κτίσιν θεολογοῦσι, καὶ ἐπίδος μοι θεὸν προσκυνούμενον κτιστὸν κατὰ τὴν εὐσεβῆ πίστιν, τὴν μηκέτι κτίσει προσκυνοῦσαν, ἀλλὰ τῷ κτίσαντι, καὶ ἔσται παρὰ σοὶ εὔλογος ἡ τοῦ πεπλανημένου σου λόγου ἀπὸ τῆς τῶν πατέρων εὐσεβείας ἀκολουθία. Ἀλλὰ οὐ μὴν δύνασαι τοῦτο παραστῆσαι. Εἰ δὲ καὶ ἐτόλμας ἀποσυλῆσαί ποθεν καὶ βιάσασθαι, οὐδὲ ἐν τούτῳ τὸν εὔλογον λογισμὸν τῶν θεοσεβῶν παρεκτρέπειν εἰς τοσαύτην φαυλότητα, ὦ θεήλατε. Ἀντιμάχεται γάρ σοι καὶ τὸ φρόνημα καὶ ὁ λόγος. Πᾶν γὰρ τὸ κτιστὸν οὐ προσκυνητὸν, ὡς ἔφην· εἰ δὲ ὅλως προσκυνητὸν, πολλῶν ἄλλων ὑπαρχόντων κτιστῶν, οὐδὲν ἂν διοίσει τὸ καὶ ἡμᾶς κατὰ τοῦ ἑνὸς κτιστοῦ τὰ ὅλα προσκυνεῖν σύνδουλα ὄντα καὶ τῇ αὐτῇ ἀγωγῇ τῆς ὀνομασίας ὑποπεπτωκότα.

Κεφ. θ'. Ἴδωμεν δὲ διὰ τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων, δι' ὧν τὴν πᾶσαν ἡμῶν ζωὴν ᾠκονόμησεν ἐλθὼν ὁ θεὸς λόγος, εἴπου εἴρηκεν ὁ Χριστὸς, Ὁ θεός με ἔκτισεν, ἢ, Ὁ πατήρ μου ἔκτισέ με. Ἴδωμεν δὲ εἰ καὶ ὁ πατὴρ ἀπεφήνατο ἐν ἑνὶ τῶν εὐαγγελίων ὅτι, Ἔκτισα τὸν υἱὸν, καὶ ἀπέσταλκα ὑμῖν. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἕως ὧδε τὰ νῦν ἐχέτω. Περὶ γὰρ μαρτυριῶν πολλάκις περὶ τῶν τὸ κτίσμα παρεισαγόντων πολλὰ ἐξεθέμεθα. Οὐδὲν δὲ λυπήσει καὶ ἐν τῷ παρόντι δεῖξαι τὸ εὔληπτον τοῦ λόγου, καὶ εἰπεῖν πρὸς τοῦτον τὸν ἐθελόσοφον, Πῶς δύναται κτιστὸς, ὦ οὗτος, εἶναι ὁ λέγων, Ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ, καὶ, Οἱ δύο ἕν ἐσμεν; Πῶς δὲ δύναται ἄλλος εἶναι ὁ τὴν ἴσην τιμὴν πρὸς πατρὸς ἔχων; Οὐδεὶς γὰρ οἶδε τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὐδὲ τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός. Καὶ τὸ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα. Πάλιν δὲ ὡσαύτως ὅσα αὐτῷ περὶ ἀναστάσεως ἀμφιβάλλεται, ἐπιλαβόμενοι τῆς ἀκολουθίας, αὖθις ἐροῦμεν ἐκ τῶν αὐτοῦ ῥητῶν.
pag. 533. Ἀπὸ μιᾶς δὲ λέξεως τὸ πᾶν τῆς γνώμης αὐτοῦ ἀποδείξομεν, καὶ τὸ ἄπιστον τῆς δόξης τοῦ αὐτοῦ δόγματος ἀποκαλύψομεν. Εἰ καὶ διὰ πλάτους αὐτῷ εἴρηται πολλάκις περὶ τούτου καὶ ἐν πολλαῖς βίβλοις

argutiis circumvenire nos suis, ac dicere nonnulli volunt, idem esse γεννητὸν cum γεννητῷ cum de deo agitur, nequaquam audiendum est, sed creatis duntaxat in rebus. Aliud enim est γενητὸν, aliud γεννητόν. Quod igitur ab eo dictum est γενητὸν, hoc est *productum deum*, primum illud sciscitemur. Quinam creari potuit is qui a te eiusmodi vocabulo honoris caussa afficitur deus? Adorandus vero quomodo tandem erit, si factus est? Volo enim illam apostoli re- Rom. 1, 25.
prehensionem removeas qua eos prosequitur qui creatis rebus divinitatem tribuerent. Ac talem mihi deum exhiberi volo qui adoratione dignus sit, qui idem recta sinceraque fide, quae quidem creatori soli, non item creatis ab illo rebus adorationem impertit, creatus aliquando censeatur. Hoc si demonstrare potueris, tum demum mendax illud tuum confictumque dogma rationi consentaneum, nec ab antiquorum patrum pietate alienum, esse videbitur. Verum nunquam illud nobis ostendes. Ac tametsi intervertere quaedam et ad tuam sententiam perperam accommodare ausus fueris, non in hoc tamen religiosorum coniunctam cum recta ratione sententiam ad tantam pravitatem, hominum furiosissime, detorquere poteris. Nam et sensus tibi refragatur et ratio. Etenim quicquid creatum est, adorari, ut dixi, non potest. Sin adoratione dignum omnino videtur, cum alia quamplurima creata sint, profecto nihil interest, quin et nos cum unico creatore cetera adoremus omnia quae servili nobiscum conditione, eademque nominis ratione continentur.

Age vero videamus in quatuor evangeliis, quibus vitam omnem Cap. IX.
nostram verbum deus ad nos veniens administrari voluit, nuncubi Christus ita locutus sit: *Deus me creavit*, vel, *Pater meus creavit me?* aut utrum pater in ullo unquam evangelio pronuntiaverit, *Ego creavi filium, et misi ad vos.* Sed de his hactenus. Nam quod ad testimonia pertinet, nos quamplurima saepe adversus illos attulimus qui creaturam nobis obtrudebant. Nihil tamen in praesentia palam facere pigebit quam facile redargui error ille possit, atque ita hominem illum, qui sapiens sibi videtur, aggredi. Potest, mi homo, creatus ille esse qui dixit, *Ego in patre et pater in me est*, et, *Ambo unum sumus?* Potest vero diversus esse qui aequalem cum patre honorem obtineat? *Nemo enim novit filium nisi pater, neque patrem* Ioann. 14. 10. et 10, 30.
nisi filius. Tum illud, *Qui videt me, videt et patrem.* Quae vero Matth. 11, 27.
adversus resurrectionem ab eodem disputata sunt, servato ordine ex Ioann. 14, 9.
ipsismet illius verbis paulo post adferemus, atque ex unica voce totam illius sententiam aperiemus, et quantum sit in eo dogmate infidelitatis monstrabimus. Quamquam autem hoc argumentum saepe ille copiose tractaverit, variisque in libris ingentes nugas effutierit,

πεφλυάρηται, ὅμως τὴν ἔλεγξιν παραθήσομαι ἀφ' ὧν ἐν τῷ πρώτῳ Ψαλμῷ ἐξηγήσατο κατὰ τῶν τὴν ἀνάστασιν τῆς βεβαίας ἐλπίδος ἡμῶν πεπιστευκότων.

Κεφ. ι'. Καὶ ἔστιν ὡς λέγει, *Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει.* Εἶτα, ὡς ἔθος ἐστὶν αὐτῷ ἀπὸ τῶν ἐκδόσεων φαντάζειν, Ὁμοίως, φησὶ, Θεοδοτίων, Ἀκύλας, Σύμμαχος. Εἶτα ἐπιφέρει κατὰ τῶν υἱῶν τῆς ἀληθείας σκωπτωδῶς.

Ἐντεῦθεν, φησὶν, οἱ ἁπλούστεροι τῶν πεπιστευκότων ὁρμώμενοι νομίζουσι τοὺς ἀσεβεῖς τῆς ἀναστάσεως μὴ τεύξασθαι καὶ τῆς θείας κρίσεως μὴ καταξιοῦσθαι, τί νοοῦντες τὴν ἀνάστασιν καὶ ποταπὴν τὴν κρίσιν φανταζόμενοι οὐ πάνυ σαφηνίζοντες. Κἂν δόξωσι περὶ τούτων ἀποφαίνεσθαι, ἡ βάσανος αὐτοὺς διελέγξει, τὸ ἑξῆς ἀκολούθως σώζειν οὐ δυναμένους, μὴ κεκρατηκότας τὸν περὶ ἀναστάσεως καὶ κρίσεως τρόπον. Ἐὰν οὖν πυνθανώμεθα τίνος ἀνάστασις γίνεται, ἀποκρίνονται, φησὶν, ὅτι τῶν σωμάτων ὧν περικείμεθα νῦν. Εἶτα προςεπερωτησάντων ἡμῶν πότερον τῆς οὐσίας ὅλης αὐτῶν, ἢ οὐχὶ, πρὶν βασανίσαι λέγουσιν ὅτι τῆς ὕλης. Ἐὰν δὲ προςαπορήσωμεν συμπεριφερόμενοι τῇ ἀκεραιότητι αὐτῶν, καὶ οὐδὲν περὶ τοῦ ῥευστὴν εἶναι τὴν οὐσίαν ἐξετάζοντες, εἰ συναναστήσεται τὰ ἀπορρεύσαντα ἐν φλεβοτομίαις αἵματα καὶ αἱ ἐκτακεῖσαι ἐν νόσοις σάρκες, καὶ τρίχες πᾶσαι αἱ πώποτε γενόμεναι, ἢ μόναι αἱ πρὸς τῇ ἐξόδῳ θλιβόμεναι, ὁτὲ μὲν προςκόπτουσι καὶ τῇ γινομένῃ ἐξετάσει, οἰόμενοι δεῖν ἐπιτρέπειν τῷ θεῷ ὃ βούλεται περὶ τούτων ποιεῖν, ὁτὲ δὲ δοκοῦντες συγκαταβαίνειν τὰς ἐπὶ τέλει ταύτης τῆς ζωῆς τρίχας φασὶν ἡμῖν συναναστήσεσθαι, οἱ δὲ γενναιότεροι αὐτῶν, ἵνα μὴ ἀναγκάζωνται τὰ αἵματα συναγαγεῖν
pag. 534. τῷ λόγῳ, τὰ πολλάκις ἀποκριθέντα τῶν σωμάτων ἡμῶν, καὶ τὰς μεταβαλλούσας σάρκας ἐν νόσοις εἰς ἱδρῶτας ἢ οἵαν δήποτε ὕλην, φασὶ τὰ ἐπὶ τέλει ἡμῶν ἀνίστασθαι σώματα.

Κεφ. ια'. Ταῦτά ἐστι τὰ τοῦ προειρημένου ἐθελοσόφου ἐπαπορητικὰ πρὸς τὴν ἀλήθειαν λεξείδια· ἃ ἀναγκαίως παρεθέμην εἰς παράστασιν τοῖς βουλομένοις εἰδέναι τὸν πάντα νοῦν αὐτῶν τῆς περὶ ἀναστάσεως ἀπιστίας. Καὶ γὰρ καὶ ἄλλα ἔχει μεθ' ἕτερα πολλὰ, ἐν ταύτῃ τῇ τοῦ Ψαλμοῦ ἀκολουθίᾳ. Φάσκει γὰρ, *Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται οἱ ἀσεβεῖς ἐν κρίσει.* Ἐντεῦθεν δὲ ἐπιλαμβάνεται καὶ ἐπέκεινα τῶν τὴν ἀσφαλῆ ἀνάστασιν ὁριζόντων καὶ τὴν βεβαίαν ἐλπίδα τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως πιστευόντων, ὡς ἀκεραίων ὄντων, πολλὰ μοχθηρὰ ἐπει-

iis tamen ad illum refellendum ero contentus quae in commentariis in priorem Psalmum adversus illos disseruit qui resurrectionem certa nobis spe fiduciaque propositam esse sibi persuadent.

Est autem hic locus, *Propterea non resurgent impii in iudicio.* Cap. X. Psalm. 1.
Deinde quemadmodum collatis editionibus fucum facere solet, Ita, inquit, Theodotio, Aquila, et Symmachus. Tum demum adversus veritatis filios cavillando ista subiicit.

Huius, inquit, loci auctoritate freti simpliciores quidam ex fidelibus negant malos resurrectionis compotes futuros, aut dei iudicio dignandos, neque cuiusmodi resurrectionem, aut quale sibi iudicium fingant, aperte satis exprimunt. Ac licet suam de his sententiam aperire videantur, ipsa illos inquisitio convincet ostendetque nec quod consequens est ac cohaerens servari ab illis posse, nec resurrectionis ac iudicii modum et rationem intelligit. Igitur si interrogemus cuiusnam sit futura resurrectio, Corporum, respondet, quae nos modo circumdant. Instantibus nobis, totius illorum substantiae necne futura sit, antequam diligenter istud expenderint, totius fore pronuntiant. Quod si nos ad illorum simplicitatem accommodantes, neque quicquam de fluxa ac mutabili corporum natura disputantes, dubitando rursum interrogemus, num una sanguis ille omnis resurgat, qui secta identidem vena defluxerit, ac quicquid praeterea carnis morborum vis absumpserit, necnon et pili omnes qui unquam enati sunt, an ii duntaxat qui sub obitum nostrum effloruerint, nonnunquam ad eam quaestionem offendunt ac deo permittendum esse dicunt, ut quicquid voluerit de ea constituat, interdum vero velut assentiendo solos illos nobiscum resurrecturos esse pilos asserunt quos sub vitae exitum habuerimus. At qui magis inter illos strenui sunt, ne sanguinis copiam omnem qui ex corporibus nostris plerumque secretus est, itidemque carnem omnem quae per morbos in sudorem aut aliam eiusmodi materiam abiit, in unum conferre sua oratione cogantur, qualia sub mortem extiterint resurgere corpora nostra praedicant. Ex Origenis Commentario.

Haec opinione sua sapientis illius hominis adversus veritatem propositae obiectiunculae sunt; quae mihi necessario proferendae fuerint, ut quam ille de resurrectione parum sane ac fideliter senserit, eius rei intelligendae cupidis planum omnino facerem. Nam et alia ad eundem Psalmum deinceps ad hunc modum disserit. Sic enim loquitur: *Propterea non resurgent impii in iudicio.* Tum eos redarguere pergit qui certam esse resurrectionem definiunt, et excitandos ad vitam mortuos constanti spe ac fide profitentur. Quos quidem nimium ille simplices putat, ac multa adversus illos nefaria Cap. XI.

πὼν, καὶ σοφιστικήν τινα ὑπόνοιαν ὑφηγησάμενος, οὔ τι πιστικὸν, ἀλλὰ συλλογιστικὸν πᾶν ὁτιοῦν εἰς καταστροφὴν τῶν αὐτῷ πεισθέντων, ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ἡμῖν συμβαινόντων ἀνατρέψαι ἐπειράθη τῆς αὐτῆς ἀναστάσεως ἡμῶν ἐν ἀληθείᾳ ἐλπίδος τὴν ὁμολογίαν. Ἐγὼ δὲ τῶν καλῶς ἤδη κεκμηκότων καὶ δικαιότατα ἀνατρεψάντων τὴν πᾶσαν αὐτοῦ ἐπινενοημένην ῥητορικὴν κακουργίαν, μὴ ἐν τόλμῃ καλλίων βουλόμενος εἶναι, οἷα δὴ βραχὺς ὑπάρχων, ἀρκεσθῆναι ἐνόμισα καλῶς ἔχειν τοῖς ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Μεθοδίου εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως λόγον κατὰ τοῦ αὐτοῦ Ὠριγένους εἰρημένοις, ἅτινα ἐνταῦθα κατὰ λέξιν παραθήσομαι. Καὶ ἔστι τὰ ὑπὸ Μεθοδίου οὕτως ὡς καὶ αὐτὸς ἔταξα.

ΤΩΝ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΕΠΙΤΟΜΗ ΕΚ ΤΩΝ ΜΕΘΟΔΙΟΥ *.

Κεφ. ιβ'. Ἐντεῦθεν οἱ ἁπλούστεροι τῶν πεπιστευκότων ὁρμώμενοι νομί-
ζουσι τοὺς ἀσεβεῖς τῆς ἀναστάσεως μὴ τεύξεσθαι, τί νοοῦντες τὴν ἀνά-
στασιν καὶ ποταπὴν τὴν κρίσιν φανταζόμενοι οὐ πάνυ σαφηνίζοντες.
Κἂν γὰρ δοκοῦσι περὶ τούτων ἀποφαίνεσθαι, ἡ βάσανος αὐτοὺς διε-
λέγξει, τὰ ἑξῆς ἀκολούθως σώζειν μὴ δυναμένους. Ἐὰν οὖν πυνθα-
pag. 335. νόμεθα τίνος αὐτῶν ἡ ἀνάστασις γίνεται, ἀποκρίνονται ὅτι τῶν σωμά-
των ὧν νῦν περικείμεθα. Εἶτα προςεπερωτησάντων ἡμῶν, πότερον
τῶν οὐσίας αὐτῶν ὅλης, ἢ οὐχὶ, πρὶν βασανίσαι λέγουσιν ὅτι ὅλης.
Ἐὰν δὲ προσαπορήσωμεν συμπεριφερόμενοι τῇ ἀκεραιότητι αὐτῶν, εἰ
συναναστήσεται τὰ ἀπορρεύσαντα ἐν φλεβοτομίαις αἵματα, καὶ [1] αἱ
σάρκες, καὶ [2] αἱ τρίχες αἱ πώποτε γενόμεναι, ἢ μόναι αἱ πρὸς τῇ
ἐξόδῳ θλιβόμεναι, εἰς τὸ [3] τὸν θεὸν ποιεῖν ἃ βούλεται [4] προστρέχου-
σιν, οἱ δὲ γενναιότεροι αὐτῶν, ἵνα μὴ [5] ἀναγκάζωνται τὰ αὐτὰ αἵματα
συναγαγεῖν τῷ λόγῳ, ἃ πολλάκις ἀποκριθῆναι τῶν σωμάτων ἡμῶν
συνέβη, φασὶ τὸ ἐπὶ τέλει ἡμῶν ἀναστήσεσθαι σῶμα. Προςηπορήσα-
μεν δὲ διὰ τὸ τρεπτὴν εἶναι τὴν σωματικὴν φύσιν καὶ τοιαῦτα. Ὥςπερ
εἰς τὸ ἡμέτερον σῶμα αἱ τροφαὶ κατατάττονται καὶ μεταβάλλουσι τὰς
ὁμοιότητας, οὕτως καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα μεταβάλλονται, καὶ ἐν τοῖς
σαρκοβόροις οἰωνοῖς καὶ θηρίοις γίγνονται μέρη τῶν ἐκείνων σωμά-
των, καὶ πάλιν ἐκεῖνα ὑπὸ ἀνθρώπων ἢ ἑτέρων ζώων ἐσθιόμενα ἀντι-
μεταβάλλει καὶ γίνεται ἀνθρώπων ἢ ἑτέρων ζώων σώματα· καὶ τούτου

* *S. Methodii De Resurrectione opusculum in compendium redegit Photius Cod. CCXXXIV. Fragmenta libri collegit Galland. Bibl. Patr. tom. III. p. 773 sqq.*

Cap. XII. — 1. αἱ *om. cod. Venet.* 2. αἱ *om. cod. Venet.*

3. τὸν θεὸν *correxit Gatakerus Adverss. Misc. Posth. cap 36. pag. 801. Codd. Venet. et Rhedig. et editi libri praebent* τῷ θεῷ, *unde Petavius, respiciens ad locum gemellum cap. 10., suspicatus est* τῷ θεῷ ποιεῖν ἐπιτρέπειν ἃ βούλεται. *Mihi olim placuit, quod multo facilius est,* τῷ θεῷ ποιεῖν εἶναι ἃ βούλεται. *Cf. cap. 13:* „ἐπὶ τὸ πάντα δυνατὰ εἶναι τῷ θεῷ καταφεύγουσιν."

4. προτρέχουσιν *cod. Venet. Vulgo* προςτρέχουσιν.

5. *Editi libri vitiose* ἀναγκάζονται.

depromens, et sophistica quadam cavillatione aggrediens, neque quicquam ex Christiana fide petitum, sed ratiocinationibus collectum nihil non ad eos quibus persuadere potuerit evertendos afferens, ex iis ipsis quae naturaliter nobis eveniunt id assequi conatus est, ut resurrectionis nostrae cum spe certa coniunctam professionem funditus tolleret. Ego vero iis ipsis qui ante me in eum laborem incubuerunt, et oratoriis lenociniis fucatam hominis nequitiam iustissimis rationibus diluerunt, praestantior videri nequaquam affectans, utpote qui mediocri sim ingenio praeditus, contentum me iis esse oportere putavi, quae beatus Methodius in oratione quam de Resurrectione scripsit, adversus eundem Origenem disseruit. Quae quidem hic ad verbum omnia transcribam. Sic igitur Methodius, ut infra scriptum est, loquitur.

EPITOME DOGMATUM ORIGENIS EX METHODIO.

Hoc igitur loco qui ex fidelibus simpliciores sunt maxime freti, Cap. XII.
impios negant resurrectionis compotes futuros, neque quid per resurrectionem intelligant satis explicant. Nam etsi suam de his sententiam pronuntiare videantur, ex ipsa tamen inquisitione constabit minime illos quae consequentia sunt posse servare. Quare si eos interrogemus, cuiusnam resurrectio futura sit, corporum utique respondent, quibus modo circumdati sumus. Sed instantibus nobis totiusque substantiae necne esse debeat, antequam diligenter expendant, totius esse definiunt. Quod si nos ad illorum simplicitatem accommodantes iterum dubitando percontemur, num una sanguis ille restituatur, qui secta identidem vena defusus est, nec non et caro omnis, ac pili, qui unquam enati sunt, an ii duntaxat qui sub exitum nostrum effloruerint, eo confugiunt ut deo permittendum esse dicant ut quae velit efficiat. At qui magis inter illos strenui sunt, ne sanguinis copiam omnem, qui ex corporibus nostris plerumque secretus est, in unum conferre oratione sua cogantur, eiusmodi resurgere corpora praedicant, qualia morientibus nobis extiterint. Contra quos illud insuper obiicimus, cum sit corporum natura mutabilis, quemadmodum in corpus nostrum alimenta digeruntur similitudinesque transmutant, ita et corpora nostra converti, et a carnivoris avibus ferisque depasta corporum illorum partes effici. Quae quidem rursum ab hominibus aut aliis animalibus devorata vicissim mutantur, et hominum vel aliorum animalium corpora fiunt, qua re

ἐπὶ πολὺ γιγνομένου ἀνάγκη τὸ αὐτὸ σῶμα πλειόνων ἀνθρώπων πολλάκις γενέσθαι μέρος. Τίνος οὖν ἔσται σῶμα ἐν τῇ ἀναστάσει; Καὶ οὕτως εἰς βυθὸν φλυαρίας ἡμᾶς [6] ἀλόγου συμβήσεται ἐμπίπτειν.

Κεφ. ιγ'. Καὶ μετὰ ταύτας τὰς ἀπορίας ἐπὶ τὸ πάντα δυνατὰ εἶναι τῷ θεῷ καταφεύγουσι, καὶ λέξεις τῶν γραφῶν δυναμένας κατὰ τὴν πρόχειρον ἐκδοχὴν ὑποβάλλειν τὸ νοούμενον αὐτοῖς προφέρονται. Οἷον τὴν ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ· Καὶ ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ χεὶρ κυρίου, καὶ ἐξήγαγέ με ἐν πνεύματι, καὶ ἔθηκέ με ἐν μέσῳ πεδίου, καὶ τοῦτο ἦν μεστὸν ὀστέων ἀνθρώπων, καὶ περιήγαγέ με ἐπ' αὐτὰ κυκλόθεν κύκλῳ· καὶ ἰδοὺ, πολλὰ σφόδρα ἐπὶ προσώπου τοῦ πεδίου, καὶ ἰδοὺ, αὐτὰ ξηρὰ λίαν· καὶ εἶπε πρός με, Υἱὲ ἀνθρώπου, εἰ ζήσεται τὰ ὀστέα ταῦτα; καὶ εἶπον, Κύριε ὁ θεὸς σὺ ἐπίστασαι ταῦτα· καὶ εἶπε πρός με, Προφήτευσον υἱὲ ἀνθρώπου· καὶ εἶπον πρὸς αὐτὰ, Τὰ ὀστέα τὰ ξηρὰ ταῦτα, ἀκούσατε λόγον κυρίου· τάδε λέγει Ἀδοναῒ κύριος τοῖς ὀστέοις τούτοις· Ἰδοὺ ἐγὼ εἰςάγω εἰς ὑμᾶς πνεῦμα ζωῆς, καὶ δώσω εἰς ὑμᾶς
pag. 536. νεῦρα, καὶ ἐπάξω ἐφ' ὑμᾶς σάρκας, καὶ ἐκτενῶ ἐφ' ὑμᾶς δέρμα, καὶ δώσω τὸ πνεῦμά μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ζήσεσθε, καὶ θήσομαι ὑμᾶς ἐπὶ τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι κύριος. Τούτῳ μὲν οὖν πιθανωτέρῳ χρῶνται τῷ ῥητῷ. Καὶ ἄλλα δὲ λέγουσιν εὐαγγελικὰ, οἷον ὡς τὸ, Ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, καὶ τὸ, Φοβήθητε τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ, καὶ τὸ ἐν τῷ Παύλῳ, Ζωοποιήσει τὰ ὑμῶν σώματα, διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ πνεῦμα ἐν ὑμῖν.

Κεφ. ιδ'. Χρὴ δὲ πάντα τὸν φιλαλήθη κατ' [1] αὐτὸν τούτοις τὸν νοῦν ἐπιστήσαντα περὶ τῆς ἀναστάσεως ἀγωνίσασθαι, [2] σῶσαί τε καὶ τὴν τῶν ἀρχαίων παράδοσιν, καὶ φυλάξασθαι ἐμπεσεῖν εἰς φλυαρίαν πτωχῶν νοημάτων, ἀδυνάτων τε ἅμα καὶ θεοῦ ἀναξίων. Τοῦτο οὖν εἰς τὸν τόπον διαληπτέον, ὅτι πᾶν σῶμα ὑπὸ φύσεως συνεχόμενον τῆς καταταττούσης ἔξωθέν τινα δίκην τροφῆς εἰς αὐτὸ, καὶ ἀποκρινούσης ἀντὶ τῶν ἐπειςαγομένων ἕτερα, ὥςπερ τὰ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, τὸ ὑλικὸν ὑποκείμενον οὐδέποτε ἔχει ταὐτόν. Διόπερ οὐ κακῶς ποταμὸς ὠνόμασται τὸ σῶμα, διότι ὡς πρὸς τὸ ἀκριβὲς τάχα οὐδὲ δύο ἡμερῶν τὸ πρῶτον ὑποκείμενον ταὐτόν ἐστιν ἐν τῷ σώματι ἡμῶν, καί τοί γε τοῦ οἷον ἢ Παύλου ἢ Πέτρου ἀεὶ τοῦ αὐτοῦ ὄντος, οὐ τοῦ κατὰ ψυχὴν [3] μόνου, ἧς ἡ οὐσία οὔτε ῥεῖ καθ' ἡμᾶς, οὔτ' ἐπειςαγόμενόν τι

6. ἀλόγου *emendatio est Gatakeri l. l. Vulgo extat* ἀλόγους. *Petavio placuit* ἀλόγως.

Cap. XIV. — 1. *Frustra, inquit Gatakerus l. l., lectionem hanc sollicitant* κατ' αὐτῶν *adscribendo, cum scriptura sincera sit:* „Oportet veri amantem quemque apud se (κατ' αὐτὸν *vel* κατ' αὐτὸν, *nam utrumvis ferri potest*), istis ubi animum adiecerit cett." *Coniectura* κατ' αὐτῶν, *pro* κατ' αὐτὸν, *Petavii est.*

saepius repetita necesse est idem corpus complurium hominum saepius esse partem. Cuiusnam igitur in resurrectione corpus esse debebit? Ita nos velut ratione destituti in altissimas quasdam nugas atque ineptias devolvimur.

Ceterum post haec a nobis obiecta eo demum se referunt, ut Cap. XIII.
omnia deo possibilia esse dicant, atque ad opinionem suam quaedam scripturae testimonia quae primo, obvioque sensu illorum confirmare dogma videntur, accommodare nituntur. Quale est Ezechielis illud: *Et facta est super me manus domini, et eduxit me in spiritu, et* Ezech. 37, 1 sqq.
posuit me in medio campi, hic erat plenus ossibus hominum, et circumduxit me ad ea per circuitum: et ecce multa valde in superficie campi, et ecce ipsa arida valde, et dixit ad me, Fili hominis, si vivent ossa haec. Et dixi, Domine deus, tu ista nosti: et dixit ad me, Prophetiza fili hominis: et locutus sum ad haec, Ossa arida audite verbum domini, haec dicit dominus deus ossibus istis, Ecce enim inducam in vos spiritum vitae, et ponam in vobis nervos, et inducam in vos carnes, et extendam super vos cutem, et dabo spiritum meum in vos, et vivetis, et ponam vos in terra vestra, et cognoscetis quia ego sum dominus. Hoc igitur probabilius ceteris testimonium est, quae commemorare solent; praeter quod nonnulla ex evangeliis expromunt. Velut: *Ibi erit fletus, et stridor dentium.* Item: *Timete eum* Matth. 8, 12.
qui potest et animam et corpus perdere in Gehennam. Tum illud ex Matth. 10, 28.
Paulo: *Vivificabit mortalia vestra corpora, propter inhabitantem eius* Rom. 8, 11.
spiritum in vobis.

Verum omnes eos necesse est, qui veritatis studio ducuntur, Cap. XIV.
cum ad ea animum adiecerint, adversus istos de resurrectione contendere, ut et quae a veteribus tradita sunt retineantur, idque caveamus, ne in sensuum inanissimorum ineptias descendamus, eorum scilicet quae neque fieri possunt et divina maiestate sunt indigna. Quocirca sic ad eum locum ratiocinari convenit. Corpus omne, quod quidem natura continetur, quae extrinsecus aliquid ei alimenti instar adsciscit, proque iis quae sufficiuntur excernit alia, cuiusmodi sunt stirpium corpora et animalium pars illa cum materia concreta, nunquam unum idemque remanere. Unde non male fluvius quidam corpus esse dicitur. Quoniam si accurate consideremus, ne biduo quidem prior materia in corporibus nostris eadem constansque perseverat, cum interim Paulus exempli gratia, vel Petrus, idem nihilominus persistat, non modo si eius animam spectes, cuius substantia neque fluxa est in nobis, neque quicquam extrinsecus inve-

2. *Verte potius* et vindicare veterem quoque traditionem.

3. μόνον *placuit Gatakero.*

ἔχει ποτὲ, κἂν ῥευστὴ ἦν ἡ φύσις τοῦ σώματος, τῷ τὸ εἶδος τὸ χαρακτηρίζον τὸ σῶμα ταὐτὸν εἶναι, ὡς καὶ τοὺς τύπους μένειν τοὺς αὐτοὺς, [4] τοὺς τὴν ποιότητα Πέτρου καὶ Παύλου τὴν σωματικὴν παριστάνοντας, καθ' ἣν ποιότητα καὶ οὐλαὶ ἐκ παίδων παραμένουσι τοῖς σώμασι, καὶ ἄλλα τινὰ ἰδιώματα, [5] φακοὶ, καὶ [6] ἐπὶ τούτοις εἴ τί ἐστιν ὅμοιον, τοῦτο τὸ εἶδος καθ' ὃ εἰδοποιεῖται ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος, τὸ σωματικὸν ὃ ἐν τῇ ἀναστάσει περιτίθεται πάλιν τῇ ψυχῇ ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβάλλον, οὐ πάντως [7] δὲ τὸ ἐκεῖ ἐντεταγμένον τὸ κατὰ τὴν πρώτην ὑποκείμενον. Ὥσπερ δὲ τὸ εἶδός ἐστι μέχρι τοῦ
pag. 537. πέρατος, κἂν οἱ χαρακτῆρες δοκῶσι πολλὴν ἔχειν παραλλαγὴν, οὕτως νοητέον καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶδος ταὐτὸν εἶναι τῷ μέλλοντι, πλείστης ὅσης ἐσομένης τῆς ἐπὶ κάλλιον μεταβολῆς. Ἀναγκαῖον γὰρ τὴν ψυχὴν ἐν τόποις σωματικοῖς ὑπάρχουσαν κεχρῆσθαι σώμασι καταλλήλοις τοῖς τρόποις. Καὶ ὥσπερ ἐν θαλάσσῃ ζῆν ἡμᾶς ἐνύδρους γενομένους εἰ ἐχρῆν, πάντως ἂν ἔδει παραπλησίαν ἔχειν καὶ τὴν ἄλλην ἰχθύων κατάστασιν, οὕτως μέλλοντας κληρονομεῖν βασιλείαν οὐρανῶν καὶ ἐν τόποις διαφέρουσιν ἔσεσθαι, ἀναγκαῖον χρῆσθαι σώμασι πνευματικοῖς, οὐχὶ τοῦ εἴδους τοῦ προτέρου ἀφανιζομένου, κἂν ἐπὶ τὸ ἐνδοξότερον γένηται αὐτοῦ ἡ τροπή· ὥσπερ ἦν Ἰησοῦ εἶδος, καὶ Μωσέως, καὶ Ἠλίου, οὐχ ἕτερον ἐν τῇ μεταμορφώσει παρ' ὃ ἦν.

Κεφ. ιε'. Μὴ πρόςκοπτε τοίνυν, εἰ τὸ πρῶτον ὑποκείμενον ἄν τις λέγοι μὴ ἔσεσθαι ταὐτὸν τότε, ὅπου ὁ λόγος τοῖς ἐφιστάνειν δυναμένοις δείκνυσιν, ὅτι οὐδὲ νῦν δύναται δύο ἡμερῶν εἶναι τὸ πρῶτον ὑποκείμενον. Ἄξιον δὲ ἐπιστῆναι καὶ τὸ ἑτεροῖον μὲν σπείρεσθαι, ἑτεροῖον δὲ ἀνίστασθαι. Σπείρεται γὰρ σῶμα ψυχικὸν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. Καὶ ἐπιφέρει [1] πάλιν ὁ ἀπόστολος, σχεδὸν τὴν γηΐνην ποιότητα [2] ἡμᾶς διδάσκων ἀποτίθεσθαι μέλλειν ἡμᾶς, τοῦ εἴδους σωρομένου κατὰ τὴν ἀνάστασιν· Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοὶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύνανται, οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν. Ἴσως μὲν γὰρ ἔσται [3] περὶ τὸν ἅγιον [4] διακρατούμενον ὑπὸ τοῦ [5] εἰδοποιοῦντός ποτε τὴν σάρκα, σὰρξ δὲ οὐκέτι, ἀλλ' ὅπερ ποτὲ ἐχα-

4. τοὺς scripsi cum Petavio pro εἰς, quod vulgo praebent libri.
5. Vulgo distinctum est: φακοὶ. καὶ ἐπὶ τούτοις εἴ τί ἐστιν ὅμοιον τοῦτο τὸ εἶδος cett.
6. Fortasse ἔτι.
7. Sic correxi. In libris vulgo est τόδε ἔτι.

Cap. XV. — 1. πάλιν reposui ex auctoritate cod. Veneti. Vulgo πᾶσιν.
2. ἡμᾶς om. cod. Venet.
3. περὶ τὸ ἅγιον cod. Ven., quod etiam ferri possit. Vulgo περὶ τοῦ τὸν ἅγιον. περιττὸν τὸ τῶν ἁγίων coniec. Petavius.
4. διακρατούμενοι cod. Venet.
5. εἰδοποιοῦντος cod. Venet. Et Gatakero hoc placuerat, qui Advv. Miscell. cap. 36. pag. 802. triplicem proposuit emendationem, esse videlicet reponendum Ἴσως μὲν γὰρ περίεσταί τι τῶν ἁγίων, διακρατούμενον ὑπὸ τοῦ ἰδιοποιοῦντος cett., vel potius Ἴσως μὲν γὰρ περίεσταί τι τῶν γηΐνων, διακρατούμενον ὑπὸ τοῦ ἰδιοποιοῦντος vel εἰδοποιοῦντος cett. Pro εἰδοποιοῦντος enim, quod nunc ex cod. Veneto reposui, vulgo extat ἰδιοποιοῦντος. Verto: Fortasse enim sanctum, qui ab eo qui olim carnem con-

ctum accipit, sed ob id praeterea, quod tametsi velut in perpetua fluxione sit natura corporis, eadem forma permaneat, quae corporis nostri quasi nota quaedam est propria. Non aliter atque eaedem figurae manent quae Petri Paulique corporum qualitates conformando exhibent, per quam etiam qualitatem accidit ut et cicatrices iam tum a pueris in corporibus permaneant, aliaque nonnulla quae singulorum propria sunt, cuiusmodi sunt lentigines. Ad haec licet similis corporea illa forma sit qua Petrus Paulusque potissimum constituitur, idque ipsum quod in resurrectione animae denuo tribuitur, sed in melius conversum, non tamen eadem est illa materia quae corpori primum insita fuerat. Ac quemadmodum species ipsa ad ultimum usque eadem est, etsi ingens propriarum formarum notarumque videatur esse diversitas, ita et in eo de quo agimus intelligendum est praesentem corporis speciem eandem esse cum futura, cum eo tamen, ut incredibilis in melius sit futuro mutatio. Necesse enim est animam corporeis in locis haerentem consentaneis sibi uti corporibus. Atque ut si in aquatilium naturam conversos vitam in mari degere nos oporteret, necessarium foret nos alia corporum constitutione, pisciumque simili esse praeditos, ita qui coelorum regni hereditatem adituri sunt ac diversis in sedibus habitaturi, spiritalia quoque corpora habeant necesse est, non quod prior extinguatur species, tametsi in illustrius quiddam gloriosiusque mutetur.
Quemadmodum Iesu ac Moysis et Eliae species in transformatione Matth. 17.
non alia quam quae initio erat, extitit.

Non te igitur offendat, si quis primam subiectam materiam non Cap. XV.
eandem tunc futuram dixerit, cum ne biduo quidem modo eandem illam permanere posse ratio ipsa declaret, si quis mentem velit advertere. Animadversione praeterea dignum et illud est diversum
seminari corpus, diversumque resurgere: *Seminatur enim corpus* 1.Cor.15,44.
animale, resurget corpus spiritale. His omnibus eiusmodi ab apostolo subiiciantur quibus nos terrenam qualitatem sic esse posituros docet, ut ipsa in resurrectione species salva integraque permaneat.
Hoc autem dico, fratres, quoniam caro et sanguis regnum dei possi- Ibid. 50.
dere nequeunt, neque corruptio incorruptionem. Etsi enim fortasse eximium quiddam sanctorum corpori tribuendum erit, ut id carnis ipsa proprietas conservet, caro tamen amplius non erit, sed quod

ϱακτηϱίζετο ἐν τῇ σαϱκὶ, τοῦτο χαϱακτηϱισθήσεται ἐν τῷ πνευματικῷ σώματι.

Καὶ πϱὸς τὰ ῥήματα δὲ τῶν γϱαφῶν ἃ παϱατίθενται οἱ ἀδελφοὶ ἡμῶν, ταῦτα ἔστιν εἰπεῖν. Καὶ πϱῶτον ἐν τῷ Ἰεζεκιὴλ [6] ἐπίστησον, ἐφ᾽ οἷς βούλονται οἱ ἁπλούστεϱοι, κατὰ τὰς λέξεις ταύτας οὐδὲ ἀνάστασις σαϱκῶν ἔσται, ἀλλὰ ὀστέων μόνον καὶ δεϱμάτων καὶ νεύϱων. Ἅμα δὲ καὶ ὑποδεικτέον αὐτοῖς ὅτι συναϱπάζοντα ὡς μὴ νενοηκότες τὸ γεγϱαμμένον. Οὐ γὰϱ εἰ ὀστᾶ ὀνομάζεται, πάντως τὰ ὀστᾶ ταῦτα
pag. 538. νοητέον· ὥςπεϱ οὐδὲ ἐν τῷ, Διεσκοϱπίσθη πάντα τὰ ὀστᾶ μου, καὶ, Ἴασαί με, ὅτι ἐταϱάχθη τὰ ὀστᾶ μου, φανεϱοῦ ὄντος τοῦ μὴ λέγεσθαι τὰ ὀστᾶ κατὰ τὴν κοινὴν ἐκδοχήν. Ἐπιφέϱεται γοῦν τῷ λόγῳ ὅτι, Αὐτοὶ λέγουσιν, ὅτι ξηϱὰ γέγονε τὰ ὀστᾶ ἡμῶν. Ἆϱά γε λέγουσι, Ξηϱὰ γέγονε τὰ ὀστέα ἡμῶν, θέλοντες ἀνίστασθαι συναχθέντα; Ἀλλὰ τοῦτο ἀμήχανον. Λέγοιεν δ᾽ ἂν, Ξηϱὰ γέγονε τὰ ὀστέα ἡμῶν, ἐν αἰχμαλωσίαις γενόμενοι, καὶ πᾶσαν ζωτικὴν νοτίδα ἀποβεβληκότες. Ἐπιφέϱουσι γοῦν τὸ, Ἀπόλωλεν ἡ ἐλπὶς ἡμῶν, διαπεφωνήκαμεν. Οὐκοῦν ἡ ἐπαγγελία τῆς ἀναστάσεως τοῦ λαοῦ ἐστιν ἀπὸ τοῦ πτώματος καὶ τῆς οἱονεὶ νεκϱότητος ἣν νενέκϱωνται, διὰ τὰ ἁμαϱτήματα τοῖς ἐχθϱοῖς παϱαδοθέντες. Καὶ οἱ ἁμαϱτωλοὶ δὲ ὑπὸ τοῦ σωτῆϱος λέγονται εἶναι τάφοι γέμοντες ὀστέων καὶ πάσης ἀκαθαϱσίας. Πϱέπει δὲ τῷ θεῷ ἀνοίγειν τὰ μνημεῖα ἑκάστου, καὶ ἐξάγειν ἐκ τῶν μνημείων ἡμᾶς ἐζωοποιημένους, ὥςπεϱ ὁ σωτὴϱ τὸν Λάζαϱον εἵλκυσεν ἔξω.

Κεφ. ιϛ'. Τὸ δὲ, Ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βϱυγμὸς τῶν ὀδόντων, πϱὸς αὐτοὺς ἀποϱητέον ὅτι ὡς ἐν τούτῳ τῷ βίῳ πᾶν μέλος εἴς τινα χϱείαν ὁ δημιουϱγὸς κατεσκεύασεν, οὕτως καὶ τοὺς ὀδόντας εἰς τὸ διακόπτεσθαι τὴν στεϱεὰν τϱοφήν. Τίς οὖν χϱεῖα τοῖς κολαζομένοις ὀδόντων; Οὐ γὰϱ εἰς τὴν Γέενναν ὄντες κατ᾽ αὐτοὺς φάγονται. Καὶ δεικτέον ὅτι οὐ πάντα παϱαλαμβάνεσθαι δεῖ κατὰ τὸ κείμενον. Ὀδόντας γοῦν, φησὶν, ἁμαϱτωλῶν συνέτϱιψας, καὶ, Τὰς μύλας τῶν λεόντων συνέθλασεν ὁ κύϱιος· τίς δὲ οὕτως ἠλίθιος, ὡς ὑπολαμβάνειν ὅτι τηϱῶν τὰ σώματα τῶν ἁμαϱτωλῶν ὁ θεὸς τοὺς ὀδόντας αὐτῶν συντϱίβει μόνον; Ὥςπεϱ οὖν εἴ τις θέλων ταῦτα οὕτως ἔχειν θλιβόμενος εἵλκετο

figuravit conservatur, circumdabit amplius non caro quidem, sed quod *cett.* *Verba* ὑπὸ τοῦ εἰδοποιοῦντος *Gatakerus una cum Petavio non de deo, carnis figuratore, intellexit, sed est interpretatus* „quod figuram et speciem carni tribuebat."

6. *Rescripsi* ἐπίστησον ἐφ᾽ οἷς *cett.* *Vulgo:* ἐπὶ τὸ ὅσον ἐφ᾽ οἷς βούλονται *cett.* *Petavius ariolatus est* ἐπεὶ ὅσον ἐφ᾽ οἷς βούλονται *cett.* *Quod non intellego. Vox* ἐπίστησον *quam facile potuerit corrumpi in* ἐπὶ τὸ ὅσον *in aperto est.*

in carne velut propria quaedam nota erat impressum, hoc idem in spiritali corpore consignandum erit.

Quod vero ad eos scripturae locos attinet qui a fratribus nostris obiiciuntur, ita breviter occurrere possumus, atque inprimis ei quem ex Ezechiele proferunt. Etenim si rudiorum mentem ac scopum velimus attendere, quem in prophetae verbis sibi proposuerunt, consequens est ne ullam quidem carnis resurrectionem videri, sed ossium duntaxat, cuticularum atque nervorum. Sed et illud demonstrandum ipsis est, temere illos in errorem abripi, dum scripti sententiam nequaquam percipiunt. Neque enim cum ossa nominantur, haec ipsa quae habemus ossa par est accipi, uti neque in his locis ubi scriptum est, *Dispersa sunt omnia ossa mea.* Tum: *Sana me, quoniam conturbata sunt ossa mea.* Cum sit manifestum non secundum vulgarem notionem ossium nomen usurpari. Proinde statim
eadem in oratione subiungitur, *Eo quod ipso dicunt, Quoniam arida* Ps. 21, 15.
facta sunt ossa nostra. Num hoc igitur dicunt, *Arida facta sunt* Ps. 6, 3. Ezech.
ossa nostra, quod eadem in unum collecta volunt resurgere? Atqui 37, 21.
fieri istud non potest. Quare arida ideo sua dicunt ossa quod in captivitatibus diu habiti vitalem omnem humorem amiserint. Unde
et illud inferunt: *Periït spes nostra, abscissi sumus.* Quocirca re- Ibid.
surrectionis illa populo facta promissio ab illa ruina ac velut enecatione, qua extincti sunt, cum propter scelera in hostium potestatem traditi sunt, quaedam est excitatio futura. Quin etiam peccatores a salvatore sepulchra esse dicuntur ossibus, atque omni immunditia plena. Sed illud divinae maiestati convenit, ut singulorum sepulchra patefaciat, et nos ad vitam instauratos e monumentis educat, perinde ac Lazarum foras salvator extraxit.

Iam vero quod hunc locum obiiciunt, *Ibi erit fletus et stridor* Cap. XVI.
dentium, sic adversus illos disputandum est. Cum in hac vita mem- Matth. 8, 12.
brum omne ad usum aliquem a summo illo opifice sit conditum, tum vero dentes solido cibo comminuendo sunt facti. Quid igitur dentibus opus illis est qui apud inferos cruciantur? Non enim, opinor, quicquam illic manducaturos esse dixerint. Ad haec docendi sunt, non omnia perinde accipienda esse ac scripta sunt. Quare alio loco
scriptum est: *Dentes peccatorum contrivisti.* Item: *Molas leonum* Ps. 3, 7.
confregit dominus. Nam quis adeo stolidus est ut sibi persuadeat Ps. 57, 6.
deum reservatis peccatorum corporibus solos dentes conterere? Ut igitur qui haec ita se habere velit in angustias coniectus ad allego-

ἐπ᾽ ἀλληγορίαν, οὕτως ζητητέον τῶν κολαζομένων τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων [1] τῆς ψυχῆς, δύναμιν μασητικὴν ἐχούσης, ἥτις ἐν καιρῷ τοῦ ἐλέγχου περὶ τῶν ἁμαρτημάτων κατὰ τὸν συγκρουσμὸν τῶν ὀδόντων, [2] ὡς ἐφρόνησε, βρύξει τοὺς ὀδόντας. Τὸ δὲ, Φοβήθητε τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ἀπολέσαι ἐν Γεέννῃ, τάχα μὲν διδάσκει ὅτι ἀσώματος ἡ ψυχὴ, τάχα δὲ δηλοῖ καὶ ὅτι χωρὶς σώματος οὐ κολασθήσεται. Περὶ οὗ φυσιολογοῦντες τὰ περὶ τοῦ εἴδους καὶ τοῦ πρώ-
pag. 539. του ὑποκειμένου εἰρήκαμεν. Καὶ τὸ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ δὲ, Ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ ἡμῶν σώματα, θνητοῦ ὄντος τοῦ σώματος καὶ οὐ μετέχοντος τῆς ἀληθινῆς ζωῆς, δύναται παριστάνειν, ὅπου τὸ σωματικὸν εἶδος, περὶ οὗ εἰρήκαμεν, τῇ φύσει θνητὸν ὂν, ὅταν Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ἡμῶν, καὶ αὐτὸ μεταβάλλει ἀπὸ τοῦ εἶναι σῶμα θανάτου, ζωοποιηθὲν διὰ τὸ πνεῦμα τὸ ζωοποιοῦν ἐκ τοῦ πνευματικὸν γεγονέναι. Καὶ τὸ, Ἐρεῖ δὲ, Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροὶ, ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; γυμνῶς παρίστησιν ὅτι τὸ πρῶτον ὑποκείμενον οὐκ ἀναστήσεται. Εἰ γὰρ καλῶς ἐλάβομεν τὸ παράδειγμα, ῥητέον ὅτι ὁ σπερματικὸς λόγος ἐν τῷ κόκκῳ τοῦ σίτου δραξάμενος τῆς παρακειμένης ὕλης καὶ δι᾽ ὅλης αὐτῆς χωρήσας, περιδραξάμενος αὐτῆς τοῦ αὐτοῦ εἴδους, ὧν ἔχει δυνάμεων ἐπιτίθησι τῇ ποτε γῇ καὶ ὕδατι καὶ ἀέρι καὶ πυρὶ, νικήσας τὰς ἐκείνων ποιότητας, [3] ἃς μεταβάλλει ἐπὶ ταύτην ἧς ἐστιν αὐτὸς δημιουργὸς, καὶ οὕτως συμπληροῦται ὁ στάχυς εἰς ὑπερβολὴν διαφέρων τοῦ ἐξ ἀρχῆς κόκκου, μεγέθει καὶ σχήματι καὶ ποικιλίᾳ.

* ΠΡΟΚΛΟΥ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.

Κεφ. ιζ. Ἃ μὲν οὖν Ὠριγένης εἰς τὴν περὶ ἀναστάσεως ἐγχειρῶν πραγματείαν ἐσπούδασε, ποικιλωτάτην ἐπιδεικνύμενος θεωρίαν, εἰσὶ τοσαῦτα ὡς ἐν ἐπιτομῇ. Ἐνθυμοῦ δὲ καὶ τὰ τούτοις ἀναθεωρῶν ἐφεξῆς. Λείπεται γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν γραφῶν ἔτι πρὸς τοῖς εἰρημένοις μαρτυρίας παραλαβεῖν, ἵν᾽ ὥςπερ ἀνδριὰς πάντα τὰ μέρη συμμέτρως ὁ λόγος

Cap. XVI. — 1. τῆς ψυχῆς δύναμιν μαστητικὴν οὐκ ἐχούσης volebat Gatakerus Adverss. Misc. Posth. cap. 36. pag. 803. Sed mutanda erat sola interpunctio, cum verba τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων cum τῆς ψυχῆς omnino iungenda esse sententia adstruat. Hoc enim vult scriptor, quemadmodum is qui scripturae locos istos tam presse interpretetur fieri non possit quin demum ad allegoricam interpretationem vel ingratis trahatur, ita etiam allegorice statuendum esse de stridore dentium in iis qui summis suppliciis afficiuntur, ut sit non corporis dentium stridor, sed animae, velut corporeae, velut commandendi vim habentis, quae videlicet tempore ultimi iudicii, prout sensit cum inter vivos esset, horrebit, inque modum corporis quasi dentibus stridebit.

2. ὡς ἔκφρων ὢν vel ὡςεὶ ἔκφρων ἡ

ricum sensum vel invitus trahitur, sic de stridore dentium in his qui suppliciis afficiuntur inquirere idem oportet, quatenus anima commandendi nonnullam vim habet, qua ultimo illo iudicii tempore, cum de peccatis quaestio habebitur, perinde ut collidi dentes solent, ita tum dentibus quodammodo stridebit. Illud vero, *Timete eum qui* Matth. 10, 28.
potest et animum et corpus perdere in Gehennam, forte id unum nos docet, expertem esse corporis animam; aut illud insuper, animam sine corpore nullas poenas esse persoluturam. De quo corpore quae ad speciem ac primam subiectam materiam attinebant, paulo ante naturali ratione disseruimus. At vero dictum illud apostoli, *Vivifi-* Rom. 8, 11.
cabit et mortalia nostra corpora, cum nostrum mortale sit corpus, nec verae vitae particeps, istud ipsum declarare potest, corpoream hanc speciem de qua antea diximus, quae natura mortalis est, *cum* Col. 3, 4.
Christus apparuerit vita nostra, et ipsam ab eo statu, quo peccati corpus erat, esse mutandam, posteaquam scilicet ac vivifico spiritu ad vitam restituta fuerit atque in spiritalem naturam transierit. Praeterea istud ipsum: *Sed dicet aliquis, Quomodo resurgunt mortui, aut* 1.Cor.15,35.
quali cum corpore venient? palam illud ostendit, primam subiectam materiam nullo modo resurgere. Nam si recte propositum ab apostolo exemplum accipimus, dicendum est, seminis naturam, quae frumenti grano insita est, vicina correpta materia totam illam pervadere, atque illius pariter correpta specie vires suas in id quod ante terra, aqua, aër ignisque fuerat transfundere, earumque superatis qualitatibus in illam ipsam cuius est artifex convertere, atque hoc modo perfici spicam, quae a priore grano mirum in modum et magnitudine et figura et varietate dissideat.

EX EODEM PROCLO.

Haec sunt, ut in compendium redigam, quae contra resurre- Cap.XVII.
ctionem Origenes magno studio disseruit, in eoque argumento summam tractandi varietatem adhibuit. Tu vero quae deinceps sequuntur diligenter considera. Hoc enim restat, ut allatae e sacris literis auctoritates ad ea quae dicta sunt adiungantur, ut tanquam statua quaedam, sic oratio nostra suis omnibus proportione servata parti-

placuit Gatakero l. l., qui vertit: „Quaerendum idem (nempe allegoricum aliquid) in stridore dentium, quum anima utique mandendi vim nulla habeat, qua quis tempore illo quo de peccatis coarguetur, prout collidi solent dentes (inter mandendum scilicet), ac si amens esset dentibus stridebit.“

3. ἃς, *quod vulgo desideratur, repetii ex vocabulo eo quod praecedit* ποιότητας.

* *De hac inscriptione, quae vulgo indistincte legitur, ita ut quae huc usque disputata sunt non Methodii, sed Procli esse videantur, cuique diffisus Cornarius vertit,* „Hactenus Methodius Origenis verba retulit: sequuntur nunc Procli verba, quae item Methodius recenset,“ *recte statuit Petavius in Animadv. ad h. l.*

ἑαυτοῦ λαβὼν ὅλως ἐκ πλήρους ᾖ κατεσκευασμένος, ἀλλὰ μηδὲν ἔχων ἐνδεὲς τῶν εἰς σχῆμα καὶ κάλλος συναγομένων. Τί οὖν αἱ γραφαὶ συνᾴδουσι τούτοις, ἐπικρατύνουσαι πρὸς συμπλήρωσιν διαγωγῆς κρείττονος τὸν ἄνθρωπον, φραστέον. Ταύτας γὰρ ἐάν τις οἷός τε ᾖ, μὴ παρακόπτων τοῦ δέοντος, ἀκριβῶς νοεῖν, εἴσεται τὴν ἀνάστασιν ἐπὶ τούτου μὴ χρῆναι παραλαμβάνεσθαι τοῦ σώματος, ἅτε ἀδυνατοῦντος ἀτρέπτου δι' αἰῶνος μένειν, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ, ἐν ᾧ αὐτὸς
pag. 540. ὁ καὶ νῦν ἐν τούτῳ διασωζόμενος χαρακτὴρ τηρηθήσεται· ἵν' [1] ἕκαστος ἡμῶν καὶ κατὰ τὴν μορφὴν ὁ αὐτὸς ᾖ, καθάπερ ἐλέχθη καὶ Ὠριγένει. Οὕτω γὰρ ἐκεῖνος ἔσεσθαι τίθεται τὴν ἀνάστασιν. Ῥευστοῦ γὰρ ὄντος τοῦ σώματος τοῦ ὑλικοῦ, καὶ μηδέποτε μένοντος ἐφ' ἑαυτῷ, κἂν τὸ βραχὺ, ἀλλὰ προςγινομένου καὶ ἀπογινομένου περὶ τὸ εἶδος τὸ [2] χαρακτηρίζον τὸν ἄνθρωπον, ὑφ' οὗ καὶ συγκρατεῖται τὸ σχῆμα, [3] ἀνάγκη, φησὶ, τὴν ἀνάστασιν ἐπὶ μόνου τοῦ εἴδους σώζεσθαι [4] δεῖν προσδοκᾶν. Καὶ ἵνα μὴ εἴπῃς ὅτι, [5] Καὶ λανθάνει
pag. 561. [6] σκοτεινῶς. Ἐκεῖνος γὰρ τοῦτο [7] διέλαβεν· ἐγὼ δέ σοι σαφέστερον ὧδε τὸν νοῦν τοῦτον ἐξηγήσομαι. Ἤδη γὰρ πάντως ἑώρακας δέρμα ζώου, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον γεμισθὲν ὕδατος, ὅπως ἐὰν πρὸς ὀλίγον κενούμενον πρὸς ὀλίγον πληροῖτο, ἀεὶ τὸ εἶδος τὸ αὐτὸ δείκνυσιν. Οἷον γὰρ ἂν ᾖ τὸ περιέχον, ἀνάγκη πρὸς αὐτὸ καὶ τὸ ἐντὸς σχηματίζεσθαι. Φέρε γὰρ, ὑπεκρέοντος τοῦ ὕδατος εἴ τις προςβάλλει τοσοῦτον ὅσον ἐκχεῖται, μὴ ἐῶν τὸν ἀσκὸν ἀθρόως κενωθῆναι τοῦ ὕδατος, εἰ μὴ ἀνάγκη τοιοῦτο φαίνεσθαι τὸ προστιθέμενον οἷον καὶ τὸ πᾶν, διὰ τὸ εἶναι καὶ τὸ περιέχον τὸ αὐτὸ [8] περὶ ὃ εἰςρεῖ καὶ ἀπορρεῖ, τὸ ὕδωρ. Καὶ δὴ καὶ τὸ σῶμα τούτοις ὁ ἐθέλων ἀπεικάζειν οὐκ αἰδεσθήσεται. Ὡςαύτως γὰρ καὶ τὰ ἀπὸ τῆς τροφῆς ἀντειςαγόμενα ἀντὶ τῶν ὑπεξεωθεισῶν σαρκῶν εἰς τὸ σχῆμα τοῦ περιέχοντος εἴδους μεταβαλοῦνται, καὶ ὁπόσον μὲν ἂν κατὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς διαχυθῇ, τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔοικεν, ὁπόσον δὲ κατὰ τὸ πρόςωπον, τῷ προςώπῳ, ὁπόσον δὲ κατὰ τὰ ἕτερα, τούτοις· ὥςτε τὸν αὐτὸν ἕκαστον φαίνεσθαι, οὐκ οὐσῶν τῶν σαρκῶν ἐν ταὐτῷ τῶν πρώτων ὑποκειμένων, ἀλλὰ τοῦ εἴδους, καθ' ὃ εἰδοποιοῦνται τὰ προςγινόμενα. Καὶ τοίνυν εἰ μή ἐσμεν οἱ αὐτοὶ, κἂν ἐπὶ ὀλίγας ἡμέρας, τῷ σώματι, ἀλλὰ τῷ εἴδει ἐν τῷ σώματι, τοῦτο γὰρ μόνον ἕστηκεν ἀπὸ γενέσεως, — πολλῷ οὖν

Cap. XVII. — 1. ἔκδετος cod. Venet.
2. χαρακτηριάζον cod. Venet.
3. Vocem ἀνάγκη in cod. Rhedig. et edit. princ., nullo lacunae signo, excipiunt verba τῶν εἰρημένων cett., quae sunt cap. 24. (cap. 46. pag. 570. D. edit. Petav.) Petavius (cf. eius Animadv. ad h. l.) ordinem turbatum bene agnovit; cui nunc demum, ope cod. Veneti, mederi licuit.
4. δεῖν cod. Venet. Vulgo δεῖ.
5. καὶ λανθάνει cod. Venet. οὐκ ἀεὶ μανθάνει vulgata scriptura est. εἰς ἀεὶ (vel etiam οὕτως ἀεὶ) μανθάνει Gataker. Advv. Miscell. cap. 36. pag. 804., qui μανθάνειν docere interpretatur.

bus constans absoluta sit penitusque perfecta, neque quicquam in illa ad figuram pulchritudinemque desideretur. Igitur quemadmodum cum his sacrae literae consentiant, atque ad melioris vitae complementum hominem confirment, oratione declarandum est. Illas enim qui integras nec opportunis partibus defectas intelligentia penetrare poterit, resurrectionem is sciet nequaquam ad hoc corpus oportere referri, quod in sempiternum immutabile esse non potest, sed ad spiritale potius, in quo eadem, quae mortali huic inest, nota ac figura conservabitur, adeo ut unusquisque nostrum, quod ad formam corporis attinet, idem existat, ut et Origenes affirmat. Ita enim futuram et ille resurrectionem existimat. Cum enim corpus hoc materiae concretum fluxum sit, nec in suo unquam statu vel brevissimo spatio consistat, sed perpetuam accessionem decessionemque circa illam formam habeat, quae est hominis nota ac velut character quidam proprius, a quo figura ipsa continetur, resurrectionem, inquit, soli hominis formae convenire putandum est. Ac ne illud fortasse dicas, obscure istum discenda illa proposuisse, hoc ipsum ille disputavit. Ego vero clarius illorum verborum sensum hunc in modum aperiam. Vidisti, opinor, aliquando pellem animalis, aut simile quiddam aqua repletam. Hoc si paulatim exinanitum paulatim impleatur, eandem perpetuo formam retinet. Cuiusmodi enim est id quod continet, necesse est ei quod intus est conformari. Age enim, cum aqua diffluit, si quis tantundem effundat quantum elabitur, neque utrem aquae confertum exhauriri patiatur, necesse est tale videri quod additur quale est totum eo quod idem illud ipsum est quod continet, fluente ac diffluente liquore. Qui igitur corpus cum his rebus conferre voluerit, citra pudorem ullum hoc faciet. Eodem quippe modo alimentum, quod amissarum carnium loco substituitur, in continentis formae figuram speciemque mutatur. Ex quo quicquid in oculos diffunditur, oculorum fit simile, ut et vultus quod in vultum dispergitur, ac ceterorum similia redduntur hoc modo, quae per illa dissipantur. Ex quo fit ut idem esse cuilibet videatur, cum interim carnes, quae prima erat corporis materia, non eundem statum retineant, sed forma duntaxat, a qua ea configurantur quae ad corpus accedunt. Iam vero si ad paucissimos dies non iidem, quod ad corpus attinet, maneamus, sed sola quae corpori insidet forma — id enim unum ab ortu constans ac stabile remanet, — multo magis

6. σκοτεινῶς cod. Rhedig. edit. princ. et edit. Petav. σκοπεῖ ὡς cod. Venet.
7. δὲ ἔλαβεν cod. Venet. — „distinxit" vertit Cornarius, quod Petavius „disputavit".
8. περὶ ὃ εἰσρεῖ emendavit Gatakerus Advv. Misc. Posth. cap. 36. pag. 804. Vulgo scriptum est περιθεὶς, ῥεῖ.

μᾶλλον οὐδὲ τότε ο αὐτοὶ κατὰ τὴν αὐτὴν σάρκα ἐσόμεθα, ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶδος τὸ καὶ νῦν ἀεὶ διασωζόμενον ἐν ἡμῖν καὶ μένον. Ὃ γὰρ ἐκεῖ τὸ δέρμα, τοῦτο τὸ εἶδος ἐνθάδε, ὃ δὲ ἐκεῖ τὸ ὕδωρ ἐπὶ τῆς εἰκόνος, τοῦτο ἐνταῦθα τὸ προςγινόμενον καὶ ἀπογινόμενον. Ὥςπερ οὖν νῦν τοῦ σώματος οὐκ ὄντος τοῦ αὐτοῦ ὅμως ὁ χαρακτὴρ ὁ κατὰ τὴν αὐτὴν μορφὴν ὁ αὐτὸς σώζεται, οὕτως εἰ καὶ ὄντος τοῦ σώματος τοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ ἐνδοξότερον τὸ εἶδος αὐξηθὲν οὐκέτι ἐν φθαρτῷ, ἀλλ' ἐν ἀπαθεῖ καὶ πνευματικῷ δειχθήσεται σώματι, ὥςπερ οἷον τῷ Ἰησοῦ κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν ἦν, ὅτε εἰς τὸ ὄρος ἀνέβη μετὰ Πέτρου καὶ τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Ἡλίου τῶν ὀφθέντων αὐτῷ.

Κεφ. ιη΄. (λθ΄.) Καὶ ταῦτα μὲν μέχρι τοιούτου διεσκέφθω. [1] Οὕτως γὰρ ὡς ἐν κεφαλαίῳ τῶν Ὠριγένους δογματισμῶν ὁ νοῦς. Ἐὰν δέ τις τῶν ἀμ- pag. 362. φισβητούντων προβαλλόμενος τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, διὰ τὸ πρωτότοκον τῶν νεκρῶν καὶ ἀπαρχὴν αὐτὸν εἰρῆσθαι τῶν κεκοιμημένων, λέγοι ὅτι καθάπερ ἐκεῖνος ἀνέστη, καὶ τὰ πάντα ὡςαύτως ἐκεῖνο δεῖν προςδοκᾶν ἀναστήσεσθαι, ἵνα ὥςπερ Χριστὸς ἐγήγερται, οὕτως καὶ ὁ θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ, ἐγήγερται δὲ τὸ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὰς σάρκας ἃς εἶχε, καὶ τὰ ὀστᾶ, καθάπερ ἐπείσθη καὶ Θωμᾶς, — λέξωμεν, Ἀλλὰ τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα οὐκ ἦν ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἡδονῆς ὕπνῳ συνελθούσης, ἐν ἀνομίαις συλληφθὲν καὶ κισσηθὲν ἐν ἁμαρτίαις, ἀλλὰ ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ δυνάμεως ὑψίστου καὶ παρθένου, τὸ δὲ σὸν ὕπνος ἐστὶ καὶ ἡδονὴ καὶ ῥύπος. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς Σειρὰχ, Ἐν γὰρ τῷ ἀποθνήσκειν ἄνθρωπον, ἀποφθέγγεται, κληρονομήσει ἑρπετὰ καὶ θηρία καὶ σκώληκας. Καὶ ἐν ὀγδοηκοστῷ Ψαλμῷ ἑβδόμῳ, Μὴ τοῖς νεκροῖς ποιήσεις θαυμάσια, ἢ ἰατροὶ ἀναστήσουσι, καὶ ἐξομολογήσονταί σοι; μὴ διηγήσεταί τις ἐν τάφῳ τὸ ἔλεός σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῇ ἀπωλείᾳ; μὴ γνωσθήσεται ἐν τῷ σκότει τὰ θαυμάσιά σου, καὶ ἡ δικαιοσύνη σου ἐν γῇ ἐπιλελησμένῃ; Καὶ ἕτερα δὲ ῥήματα τοιαῦτα τῷ βουλομένῳ συνάγειν ἐκ τῶν γραφῶν πάρεστιν ὅσα, ἵνα μὴ πάντων ἡμεῖς εἰς πλῆθος μνημονεύοντες πολυπλασίονα τῶν εἰρημένων αὐξήσωμεν λόγον.

* ΛΟΙΠΟΝ ΜΕΘΟΔΙΟΥ.

Κεφ. ιθ΄. (μ΄.) Ὡς οὖν ἐπαύσατο [1] μόγις καὶ ὁ Πρόκλος, καὶ σιγὴ τῶν παρόντων ἦν ἐπὶ πολὺ, καταβληθέντων [2] ἱκανῶς πρὸς ἀπιστίαν, καὶ ἐγὼ ᾐσθόμην ὅτι τῷ ὄντι πεπαυμένος [3] εἴη, [4] ἠρέμα τὴν κεφαλὴν ἐπάρας καὶ ἀναπνεύσας, ὥςπερ οἱ πλέοντες τοῦ κύματος ἤδη λωφῶντος, ὑποτρέμων ἔτι καὶ σκοτιζόμενος (ἐβεβλήμην γὰρ, ὡς πρὸς ὑμᾶς εἰρήσθω,

Cap. XVIII. — 1. *Fortasse* Οὗτος.

* *Inscriptio haec* Λοιπὸν Μεθοδίου *desideratur in cod. Rhedig.*

Cap. XIX. — 1. μόλις *cod. Venet.*

non iidem, quod ad carnem spectat, illo tempore esse poterimus, sed forma tantum, quae in nobis perpetuo modo conservatur ac persistit. Nam quod in superiori illa similitudine pellis est, idem est hoc loco forma; quod autem illic aqua, id ipsum in proposito nostro illud est cuius accessio fit aut decessio. Quare quemadmodum, etsi non idem modo corpus est, eadem nihilominus formae species ac figura retinetur, ita licet non idem corpus existat, forma ipsa praestantiorem in statum evecta non iam in corruptibili corpore, sed passionis experte spiritalique comprehendetur. Cuiusmodi Iesus habuit, Matth. 17. Marc. 9. post transfigurationem hanc quando in montem cum Petro, Moyse et Elia, qui tum illi apparuerunt, ascendit.

Sed de his hactenus; haec enim est Origenis dogmatum summa Cap. XVIII. (XXXIX.) comprehensio. Quod si quis adversariorum Christi corpus obiiciat, eo quod *primogenitus mortuorum ac primitiae dormientium* appelletur, Apoc. 1, 5. et 1 Cor. 15, 20. itaque colligat, quemadmodum ille resurrexit, ita et resurrectura cetera videri, ut *quomodo Christus resurrexit, sic et deus mortuos per* 1. Thess. 4, 14. *Iesum adducat*, cum ipso porro Iesu corpus sic esse a mortuis excitatum, iisdem uti carnibus ossibusque constaret, id quod Thomae persuasum fuerit, nos ea sic respondeamus, Christi corpus non *ex* Ioann 1, 13. *voluntate viri ac voluptate somnique congressione in iniquitatibus esse* Sap. 7, 2. Luc. 1, 35. *susceptum, et in peccatis genitum, sed de spiritu sancto et altissimi virtute* ac virgine procreatum, tuum autem somno ac voluptate sordibusque constare. Quam ob caussam sapiens ille Sirach pronuntiat: *Cum enim morietur homo, hereditabit serpentes, et bestias, et* Sir. 10, 11. *vermes.* Ad haec LXXXVII. Psalmo: *Numquid mortuis facies mi-* Ps. 87, 10. *rabilia, aut medici suscitabunt et confitebuntur tibi? Numquid narrabit aliquis in sepulchro misericordiam tuam, et veritatem tuam in perditione? numquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, et iustitia tua in terra oblivionis?* Eiusmodi et alia scripturae verba cuilibet colligere licet; ne si omnia copiose complecti ac commemorare velimus, maiorem in modum excrescat oratio.

SEQUITUR EX METHODIO.

Cum Proclus aegre dicendi finem fecisset, diu iis qui aderant Cap. XIX. (XL.) tacentibus et ad infidelitatem abunde prostratis, posteaquam desiisse illum animadverti, sensim caput attollens ac respirans, ut ii qui in mari navigant, ubi sedari tempestas coepit, tremens adhuc nihilominus, ac vertigine correptus (ut enim quod res est ingenue vobis

2. ἱκανῶν *cod. Venet.*
3. εἴη *cod. Ven. Vulgo* εἴην.
4. ἠρεματικὴν *cod. Ven., fortasse pro* ἠρέμα τι τήν.

τῇ δεινότητι [5] τῶν λόγων κατηντλημένος), τρέπομαι πρὸς τὸν Αὐξέντιον, καὶ καλέσας αὐτὸν, Ὦ Αὐξέντιε, νομίζω, ἔφην, μὴ μάτην λελέχθαι τὸ ποιητικὸν,

[6] Σὺν δύο ἐρχομένω.

Καὶ γὰρ οἱ ἀνταγωνισταὶ δύο. Διὸ σθένος [7] ἀμφότεροι [8] ἀμφοτέρων ἐπέχομεν. Συναντιλήπτορα γὰρ καὶ συναγωνιστὴν αἱροῦμαί σε τῆς πρὸς αὐτοὺς μάχης, μὴ ἡμῖν ὁ Ἀγλαοφῶν μετὰ Πρόκλου καὶ Ὠριγένους τοῖς [9] ἀνατρεπτικοῖς καθ' ἡμῶν ὡπλισμένος λόγοις [10] ἐκπέρσῃ τὴν ἀνάστασιν. Ἄγε οὖν ἀντιπαραταξώμεθα [11] τοῖς σοφίσμασιν αὐ-
pag. 563. τῶν, μηδὲν τῶν ἀντιλογικῶν, οἷς δειλοὶ βάλλονται, φοβηθέντες. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ὑγιὲς οὐδὲ πάγιον, ἀλλὰ φαντασία μόνον εὐπρεπὴς ῥημάτων, πρὸς κατάπληξιν τῶν ἀκουόντων, καὶ πειθὼ κατεσκευασμένη, οὐ τῆς ἀληθείας, οὐδὲ τοῦ συμφέροντος χάριν, ἀλλὰ τοῦ δεῖξαι τοῖς παροῦσι τοὺς λόγους σοφούς. Ἐντεῦθεν γοῦν τοῖς πολλοῖς οἱ ἐκ τῶν εἰκότων ἔσθ' ὅτε λόγοι πρὸς κάλλος καὶ ἡδονὴν πεποικιλμένοι μᾶλλον τῶν εἰς ἀκρίβειαν ἐξητασμένων νομίζονται σπουδαιότεροι, τῶν διδασκάλων οὔτε πρὸς τὸ βέλτιστον ἁμιλλωμένων ἔτι καὶ σεμνὸν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀρέσαι καὶ εὐημερῆσαι, καθάπερ οἱ σοφισταὶ, οἳ μισθὸν αἱροῦνται τῶν λόγων, ἐπευωνιζόμενοι τῆς σοφίας ἐπαίνοις. Τὸ μὲν οὖν παλαιὸν βραχὺ παντελῶς τὸ περὶ τὴν ἐξήγησιν ἦν, φιλοτιμουμένων μὴ τέρπειν, ἀλλὰ ὠφελεῖν τοὺς παρόντας τῶν τότε· ἀφ' οὗ δὲ λοιπὸν εἰς ῥᾳστώνην ἐπετράπη πᾶσιν ἑρμηνεύειν ἐξεῖναι τὰς γραφὰς, καὶ πάντες εἰς τὸ ποιῆσαι μὲν τὸ καλὸν ἠμβλύνθησαν, πλησθέντες οἰήματος, περὶ τὸ λογικεύεσθαι δὲ προέκοψαν καλλωπιζόμενοι, ὡς πάντα γινώσκειν ὑπάρχοντες δεινοὶ, διδάσκεσθαι μὲν ὁμολογεῖν χρήζειν αἰδεσθέντες, φιλονεικεῖν δὲ μᾶλλον καὶ προπηδᾶν, ὡς οἱ διδάσκαλοι, — θρασυνθέντες γοῦν ἐντεῦθεν τοῦ μὲν εὐλαβοῦς καὶ πρᾴου καὶ πάντα δύνασθαι ποιεῖν τὸν θεὸν ὧν ἐπηγγείλατο [12] πιστεύειν ὠλίσθησαν, εἰς δὲ ζητήσεις κενὰς καὶ βλασφημίας ἥκασι, μὴ νοήσαντες ὡς οὐ τὰ ἔργα τῶν λόγων ἐπετηδεύθη χάριν, ἀλλὰ τῶν ἔργων οἱ λόγοι, ὥσπερ ἰατρικῆς δι' ὧν τοὺς κάμνοντας δεῖ σώζεσθαι τῶν λόγων ἔργοις κυρουμένων, ἵν' ἡρμοσμένων ἡμῶν πάντα συμφώνως ὁ νοῦς εἴη τοῖς ἀρίστοις λόγοις τὰ ἤθη τῇ γλώσσῃ συνῳδὰ παρέχων, δίκην

5. κατηντλημένος, τῷ λόγῳ τρέπομαι cod. Venet.

6. σὺν δύο ἐρχομένω cod. Venet. σύν τε δυοῖν ἐρχομένοιν vulgo extat.

7. ἀμφότεροι om. cod. Venet.

8. ἀμφοτέρων περ σχῶμεν cod. Venet. Bene.

9. ἀνατρεπτικοῖς cod. Venet. Vulgo ἅμα τρεπτικοῖς, vitiose.

10. ἐκπέρσῃ cod. Venet. ἐκπέσῃ vitiosa reliquorum librorum scriptura est.

11. τῶν σοφισμάτων αὐτῶν cod. Ven.

12. πιστεύειν ego. τὸ πιστεύειν habent libri. Petavius suspicabatur τοῦ πιστεύειν.

fatear, tanta dicendi copia ac facultate perculsus ac velut obrutus fueram) ad Auxentium conversus et eum appellans, Auxenti, inquam, non temere poëticum illud usurpatum arbitror,

Dum iuncti properant ambo.

Duo quippe adversarii sunt. Quare amborum vires ambobus nobis II. K, 224.
sustinendae sunt. Te enim pugnae adversus illos et certaminis adiutorem et opitulatorem eligo, ne Aglaophon cum Proclo et Origene aptis ad refellendum rationibus instructus resurrectionem evertat. Igitur sophisticis illorum calumniis resistendum nobis est, neque illorum rationes, quae ignavos impetunt, ullo modo metuendae. Nihil enim in his sanum est atque firmum, sed verborum duntaxat ornatus ad pompam et ad audientium admirationem instructus, ac persuadendi quoddam lenocinium non veritatis, neque utilitatis ullius, sed ostentationis caussa comparatum, ut callidos ac solerter excogitatos sermones auditoribus exhibeant. Atque hinc nonnunquam accidit ut quae ex verisimilibus deductae sunt orationes, et ad speciem ac voluptatem ornatae, aliis praestantiores videantur, quae ad accuratissimam veritatis normam exactae sunt. Ex quo fit ut et doctores non iam ei quod optimum sit gravitatisque plenum studeant, sed id duntaxat quod placet, quodque secundo favore fertur, respiciant, uti sophistae facere consueverunt, qui orationum suarum mercedem accipientes doctrinae et eruditionis suae laudibus tanquam vili quodam pretio redimuntur. Ac priscis quidem temporibus summa erat in explicando brevitas, cum in id illi potissimum incumberent, non ut oblectarent, sed ut prodessent auditoribus. Posteaquam vero explanandarum scripturarum nullo cuique negotio facultas est concessa, universique fastu ac sui opinione inflati ad id quod rectum est obtusi atque hebetes facti sunt, magnos vero in ratiocinandi subtilitate progressus fecerunt ac fucum in dicendo consectati sunt, perinde ac rerum omnium scientia praediti, cum et doceri se opus habere confiteri erubescerent, et contentiose iurgari ac prosilire praeceptorum instar mallent, tum demum accidit ut temeritate quadam elati ab religiosa mansuetaque animi affectione ac credulitate illa desciscerent, qua deum posse quicquid promiserit efficere sibi persuaderent, contra vero ad inanes quaestiones ac blasphemias deduci se paterentur; ne illud quidem animadvertentes, non opera ipsa sermonum, sed sermones operum gratia comparari, ut in medicina usu venire cernimus, in qua nimirum sermones factis illis comprobantur quibus aegrotum repraesentari salutem oportet. Quo videlicet aptissimo quodam concentu temperati eiusmodi mentem habeamus, quae praestantissimis sermonibus consentaneos mores prae

λύρας, ἀλλὰ μὴ ἄμουσα καὶ ἀσύμφωνα. Ἐπὶ γὰρ τῷ κτήσασθαι κατα ἀλήθειαν ἀγωνίζεσθαι δεῖ τὸ δίκαιον ἀσκεῖν, καὶ οὐκ ἐπὶ τῷ δοκεῖν, χωλῶς ἐπιβαίνοντα σοφίας, καὶ πρὸς δόξαν μᾶλλον ἢ πρὸς ἀλήθειαν ἁμιλλώμενον, πρόθυρα καὶ προσχήματα καὶ πᾶσαν ὑποδυσάμενον τῆς ὑποκρίσεως τὴν σκευήν.

Κεφ. κ'. (μα'.) pag. 564. Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶν [1] οἱ λόγων τραγικῶς κεκοσμημένων [2] προβολεῖς καθάπερ γυναῖκες [3] αἱ ἔξωθεν ὡραϊζόμεναι πρὸς ἀπάτην ἐντέχνως, ἐὰν μή τις πεφυλαγμένως αὐταῖς τῶν ἔτι νεωτέρων προςβλέψῃ τῇ πίστει, καὶ νηπτικῶς. Ὅθεν εὐλαβητέον πρὸ τοῦ καταμαθεῖν ἀσφαλῶς εἰς τὴν καρδίαν εἰςδέξασθαι [4] τὸν τοιοῦτον λόγον. Καὶ γὰρ φθάνουσιν οἱ ἐξαπατῶντες πολλάκις τοὺς διδάσκοντας· καθάπερ καὶ αἱ [5] Σειρῆνες τοὺς φεύγοντας αὐτὰς κρύπτουσι μακρόθεν τὸ μισάνθρωπον τῇ καλλιφωνίᾳ. Ἦ πῶς, ὦ Αὐξέντιε; ἔφην ἐγὼ σοὶ ταὐτὰ [6] τίθεσθαι. Καὶ ὃς [7] ἀπεκρίνατο, Οὕτως καθάπερ καὶ σύ. Οὐκοῦν πάντως τῶν ἑτεροδόξων τοὺς σοφιστὰς μιμητὰς εἰδώλων ἀληθείας εἶναι λέγομεν, ἀλήθειαν [8] μὴ γινώσκοντας, καθάπερ ζωγράφους. Καὶ γὰρ οὗτοι μιμεῖσθαι μὲν ναυπηγοὺς καὶ πλοῖα καὶ κυβερνήτας ἐπιχειροῦσι, ναυπηγεῖν καὶ κυβερνᾶν μὴ γινώσκοντες. Οὐκοῦν ἀποξέοντες θέλεις τὰ χρώματα πείθωμεν αὐτῶν τὰ θαυμάζοντα τὰς τοιαύτας γραφὰς παιδία ὅτι οὔτε τὸ πλοῖον πλοῖόν ἐστιν, οὔτε ὁ κυβερνήτης κυβερνήτης, ἀλλὰ τοῖχος ἔξωθεν πρὸς τέρψιν χρώμασι καὶ γραφαῖς κεκοσμημένος, καὶ ὅτι μιμηταὶ μὲν εἰδώλου πλοίου καὶ κυβερνήτου οἱ δημιουργήσαντές εἰσιν ἀπὸ τῶν χρωμάτων ταῦτα, καὶ οὐ [9] πλοίου; Μακρὸν [10] τῷ ἀκοῦσαι ποθοῦντι τὸ προοίμιον, ἀλλὰ ὠφέλιμον, ἔφην, ὦ ἄριστε. Τὰ γὰρ ἀπὸ τῶν θεοπνεύστων γραφῶν ῥήματα, οἷς ἐπιχρωματίζοντες ποικίλλουσιν ἑαυτῶν πρὸς ἀπάτην οὗτοι τὴν δόξαν, δικαιοσύνην αὐθαδῶς καὶ ἀλήθειαν ὀνομάζοντες, οὐ γινώσκοντες ὅλως δικαιοσύνην, εἴ τις ἀφέλοιτο, πόσον οἴει γυμνωθέντας αὐτοὺς τῶν τοιούτων ὀνομάτων χλευασθήσεσθαι; Πάνυ πολὺ, ἔφη. Πότερον οὖν, ὦ Αὐξέντιε, ἦν δὲ

Cap. XX. — 1. *Libri habent εἰ, quod correxi.*

2. προβολεῖς *mea est emendatio. Libri omnes praebent* προσβολαῖς. *Petavio placuit* προβολαῖς. *Vocabulo* προβολεὺς *ipse Epiphanius usus est haer.* 31, 2. *et* 12.

3. αἱ *om. cod. Venet.*

4. τὸν *om. cod. Venet.*

5. Σειρῆναι *cod. Venet.* Sirena *Latinam vocabuli formam tuetur pars codd. mss. Tertull. Apolog. cap.* 7., *item Gloss. Vet. Latin. edit. ab Ang. Maio in Auctt. Class. e Vatic. Codd. editis tom. VII. testimoniis trinis:* „S i r e n a, umbra in mari, hoc est lamia." „S i r e n a e, bestiae electissimae maris." „S i r e n a r u m cantus, hoc iuxta physicos, qui dicunt Sirenas esse mortiferas, in mari clamitantes vocibus diversis, ut navigantes dum audierint seducantur. Hae a capite usque ad umbilicum hominum figuras tenent, ab umbilico vero ad caudam volatiles."

6. Πῶς — — σὺ ταῦτα τίθεσθαι; *correxit Gatakerus Advr. Misc. Posth. cap.* 36. *pag.* 805. *Codd. Venet. et Rhedig. et uterque editus praebent:* ἢ πῶς, ὦ

se ferat, lyrae cuiusdam instar, non abhorrentes atque discordes. Quippe ad id, ut revera compotes simus, non ut esse videamur, omni est nobis animi contentione colenda iustitia, ut non veluti claudicando sapientiae studium capessamus, neque ad gloriam magis quam ad veritatem enitamur, aut sic, tanquam eximiam quandam faciem et inanem speciem obducamus, omnemque simulationis ornatum apparatumque subeamus.

Sunt enim profecto, sunt qui orationis tragicam ad pompam exornatae artificio sese venditant; uti mulieres facere solent, quae ad illiciendum ac decipiendum externum corporis cultum ac lenocinium adhibent, nisi summa cum animi cautione, fide ac sobrietate muniti ad illas adolescentes oculos adiiciant. Quocirca diligenter cavendum est ne, antequam totam rem accurate perceperimus, eiusmodi sermones ad animos nostros adhaerescere patiamur. Saepe enim accidit ut deceptores doctorum operam antevertant. Non aliter ac Sirenes crudelitatem suam et in homines odium iis qui sese fugiunt suavitate vocis occultant. Quod nisi ita est, inquam, Auxenti, quae tua est de ea re sententia? Eadem quae tua, respondit. Proinde contrariae opinionis sophistas omnes simulacrorum veritatis imitatores esse dicimus, ac veritatis ipsius ignaros, cuiusmodi sunt pictores. Nam et isti navium architectos et naves ipsas ac gubernatores exprimere imitando student, cum fabricandarum navium gubernandique sint imperiti. Visne igitur, ut abrasis coloribus pueris picturarum illarum admiratione defixis persuadeamus, neque navem esse quae navis videtur, neque gubernatorem qui gubernator appareat, sed parietem esse picturis ac coloribus extrinsecus ad voluptatem ornatum? Quod autem, optime vir, inquam, simulacri duntaxat navis ac gubernatoris, non navis ipsius, imitatores sint qui eiusmodi opera colorum varietate finxerunt, longum est quidem iis qui audire cupiunt exordium, sed tamen utile. Etenim si divinarum scripturarum verba, quibus opinionem suam ad illudendum tanquam vario colorum genere distinguunt, ac iustitiam veritatemque arroganter nominant, iustitiae penitus ignari, sed si quis illa detrahat, quam tu ridiculos fore illos existimas istiusmodi vocabulis exutos? Mirum in modum, inquit. Tum ego, Num tu viae illius dux esse Cap. XX. (XLI.)

Αὐξέντιε, ἔφην ἐγὼ, σοὶ ταῦτα τίθεσθαι: *quod emendavi signum interrogationis post* Αὐξέντιε *collocando,* ταὐτὰ *rescribendo. Petavius suspicatus est deesse aliquid.*

7. ἀπεκρίνετο *cod. Venet.*

8. οὐ *cod. Venet.*

9. *Vulgo post* κεκοσμημένος *est distinctum, sed interrogationis notam post* καὶ οὐ πλοίου *figendam bene observavit Gatakerus l. l.*

10. τῷ *rescripsi pro* τὸ, *quod vulgo extat, Gatakeri ingenium secutus. Est enim proverbium* Μακρὸν τὸ προοίμιον τῷ ἐπιθυμοῦντι ἀκοῦσαι, *quod habes ap. Platonem Polit. lib. IV,* 9. *p.* 432.

ἐγὼ, σὺ βούλει ταύτης ἡγεμονεύειν τῆς ὁδοῦ, ἢ ἐγὼ ἡγήσομαι; Δίκαιον, ἔφη, σοὶ ἡγεῖσθαι. Σὺ γὰρ κατάρχεις τοῦ λόγου.

Κεφ. κα'. (μβ'.) Οὐκοῦν ἐλέγετο (φέρε γὰρ πρὸς μέρος ἐξ ἀρχῆς ἀκολούθως τὸν Ἀγλαοφῶντος ἐξετάσωμεν νοῦν) ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα διὰ τὴν παράβασιν ὃ περικείμεθα τοῦτο ἀνειληφέναι χρόνοις τοῖς ἄνω χωρὶς αὐτοῦ μακαρίως διάξασα. Τοὺς γὰρ δερματίνους εἶναι χιτῶνας σώματα, εἰς ἃ
pag. 565. ἐνειρχθαι συνέβη τὰς ψυχὰς, δίκην ὅπως ὧν ἔδρασαν νεκροφοροῦσαι παράσχωσιν; ἢ οὐ ταῦτα πρῶτον ἦν ἐν ἀρχῇ τὰ λεχθέντα ὑπὸ σοῦ, ἰατρέ; [1] ἄγ' εἰς ὑπόμνησιν, ἐάν τίς σοι φαίνομαι μὴ μεμνημένος. [2] Οὐδὲν νῦν ὑπομνήσεως εἰς τοῦτο δέῃ. Αὐτὰ ταῦτα γὰρ ἦν ἐν πρώτοις ἡμῖν τὰ εἰρημένα. Τί δὲ, οὐχὶ καὶ τοῦτο ἐν τοῖς ἑξῆς ἐλέγετο πολλαχῶς ὑπὸ σοῦ, ὡς ἐμποδὼν πρὸς τὴν κατάληψιν ἡμῖν τὸ σῶμα τῶν ὄντως ὄντων καὶ γνῶσιν διὰ τὰς πρὸς τὸ κοσμεῖν ἀσχολίας αὐτὸ καὶ θεραπεύειν γίνεται, καὶ τὰς ἄλλας τὰς περὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς γαστρὸς προσβολὰς, ἔτι τε βλασφημιῶν καὶ παντοίων αἴτιον ἁμαρτημάτων, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι καθ' ἑαυτὴν δίχα σώματος ὅλως ἁμαρτῆσαι τὴν ψυχὴν, καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν ἐκτὸς ἁμαρτημάτων ὅπως ἔσοιτο καὶ παρακοῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἔνθα καὶ τὰς διατριβὰς ἕξει μετὰ τῶν ἀγγέλων, ἐλευθέραν αὐτὴν καὶ γυμνὴν χρῆναι διαμεῖναι σώματος, ἐπειδήπερ τὸ σῶμα τοῦ χραίνεσθαι τοῦτο καὶ ἁμαρτάνειν παραίτιον αὐτῇ καὶ συνεργὸν γίνεται; Ἄνευ γὰρ σώματος ἀμήχανον ἁμαρτῆσαι ψυχήν. Ὅθεν ἵνα τὸν ἄπειρον ἀναμάρτητος αἰῶνα τηρηθῇ, οὐκέτι τὸ ταλαντεῦον αὐτὴν εἰς τὴν φθορὰν κάτω καὶ τὴν ἀδικίαν σῶμα λήψεσθαι. [3] Ἐλέχθη καὶ τοῦτο. [4] Τί δὲ, καὶ καλῶς σοι τοῦτο καὶ ὀρθῶς, ἔφην, ἥγησαι λελέχθαι; Καὶ τί σοι, ἔφη, τοῦτο [5] διαφέρειν; ἀλλὰ οὐκ [6] ἐξελέγξεις τὸν λόγον. [7] Οὐδὲν, ἦν δὲ ἐγὼ, ἀλλὰ δι' ἃ εἴρηκας ὅπως ἐξετάζηται ὁ λόγος Καλῶς καὶ ὀρθῶς, ἔφη. Καλῶς δέ σοι δοκεῖ τίθεσθαι καὶ ὀρθῶς, ὃς ἑαυτῷ τὰ ἐναντία λέγων καὶ ἀσύμφωνα; [8] Οὐδ' [9] ὁπωστιοῦν. Ἀμούσως γὰρ οὕτως σοι φαίνεται τὴν ἀλήθειαν ὑποκρίνεσθαι; Πάντων μάλιστα, ἔφη. Οὐκ ἄρα ἀποδέχῃ τὸν τὰς ἁμαρτίας ἐντείνοντα πρὸς τὸ ψευδὲς μέλος τῶν λόγων; [10] Οὐδ' [11] ὁπωστιοῦν. Οὐκοῦν οὐδὲ σεαυτοῦ λέγοντος ἀμούσως οὐδ' ὁτιοῦν [12] ἀποδέξῃ; δοὺς γὰρ ἀσωμάτως ἡμαρτηκέναι τὰς ψυχὰς, ἀπο-

Cap. XXI. — 1. ἄγ' εἰς ὑπόμνησιν ἐάν τι emendavit Petavius, probavit Gatakerus l. l. p. 805. Libri vulgo: ἀλλ' εἰς ὑπόμνησιν ἐάν τις.

2. Οὐδὲν emendavit Gatakerus l. l. Vulgo οὐδὲ.

3. Ἀλλ' ἐλέχθη cod. Venet. Bene.

4. Τί δὴ, καὶ coniec. Gatakerus l. l.

5. „Fort. διαφέρει. Sed parum commoda haec lectio videtur." Petavius. διαφέρει probavit etiam Gatakerus l. l. Retinui infinitivum, quem firmant codd. Venet. et Rhedig. atque editi libri. Non enim incommode adstruitur ille ad ἥγησαι aliquod, ex altero ἥγησαι in praecedente enunciatione repetendum. Quin etiam si pro absoluto, quem dicunt, caperetur defendere eum haberes.

6. ἐξελέγξεις cod. Venet. Vulgo ἐλέγξῃς.

mavis, Auxenti, an me potius ducem adhibere? Aequum est ducem te esse, respondit: tu enim ei sermoni praeisti.

Hoc igitur dictum est (age enim Aglaophontis sententiam ab Cap. XXI. (XLII.) initio repetitam singillatim expendamus), animam corpus, quod circumfusum nobis est, in delicti poenam assumpsisse, cum superioribus temporibus ab eo separata summa in felicitate degeret. Etenim scorteas illas tunicas corpora esse dicebat, quibus inclusae sunt animae; ut mortuum illud corpus circumferentes eorum quae commiserant poenas dependerent? Nonne haec a te initio proposita sunt, o medice? Tu vero, si minus recordari videor, memoriae meae subiicito. Nihil ea re nunc quidem opus est, ait ille. Nam haec ipsa sunt quae primo loco diximus. Quid deinde? Nonne hoc postea saepius a te commemoratum est magno nobis impedimento esse corpus ad eorum quae re vera sunt perceptionem ac scientiam, quod partim in eo curando ac fovendo simus occupati, partim ventris nos illecebrae ac cupiditates infestent. Ad haec maledicentiae omnis in deum ac peccatorum omnium caussam ad corpus referri; propterea quod per sese sine corpore peccare prorsus anima non potest. Unde et post obitum, quo peccato atque in deum contumacia vacare in coelo posset, ubi cum angelis ei domicilium constitutum est, liberam illam ac corpore nudatam esse debere; quandoquidem inquinandi sui peccandique caussa illi corpus est, et administram operam praebet? Nam absque corpore peccare anima non potest. Ideo ut infinito tempore peccati corpus expers esse possit, non illud amplius corpus accipiet, quod pessum illam ad corruptelam et ad iniustitiam deprimit. Hoc ipsum, ait ille, diximus. Num tu vero, inquam, recte ac praeclare dictum illud existimas? Quid enim tua refert? ait. Atqui refellere ista non poteris. Neque vero animam, subieci. Verum ex his, quae dixisti, placetne ut in sermonem tuum inquiramus? Belle, inquit, ac commode. Rectene vero ac praeclare censes ab eo positum aliquid qui sibi ipsi contraria ac parum cohaerentia loquatur? Minime sane, dixit. Quid igitur? Num tibi absurde ille veritatem simulasse videtur? Omnino, respondit. Ne eum quidem igitur probare potes qui delicta ad falsum orationis concentum atque harmoniam intendat? Nullo, inquit, modo. Igitur ne te ipsum quidem probaveris, qui tam absurde loquare. Nam cum

7. Οὐδὲν, ἦν δὲ ἐγώ cod. Venet. Vulgo vitiose οὐδὲ ψυχὴν δὲ ἐγώ. Unde Gatakerus effinxit haud male Οὐδ', ἔφην, ψέγω.

8. οὐχ cod. Venet.

9. Vulgo ὅπως. τί οὖν; quod mutavi.

10. οὐχ cod. Venet.

11. Vulgo ὅπως. τί οὖν; uti supra.

12. ἀποδέξῃ cod. Venet. Vulgo ἀποδείξῃ.

σφαλείσας τῆς ἐντολῆς, καὶ φράσας διὰ τὴν ἀνομίαν τοὺς χιτῶνας αὐταῖς ὕστερον τοὺς δερματίνους δεδωκέναι τὸν θεὸν, ἵνα δίκην νεκροφοροῦσαι παράσχωσι, χιτῶνας τὰ σώματα φράσας, προϊόντος τοῦ λόγου ἐπιλαθόμενος [13] ἃ τὸ πρῶτον ὑπέθου, μὴ δύνασθαι καθ' ἑαυ-
pag. 366. τὴν τὴν ψυχὴν ἁμαρτῆσαι λέγεις· οὐ πεφυκέναι γὰρ ὅλως πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ παραίτιον αὐτῇ παντοίων κακῶν τὸ σῶμα γεγονέναι· ὅθεν πρὸς τὸ μὴ παρορμηθῆναι πρὸς ἀδικίαν αὐτὴν αὖθις, καθάπερ συνέβη καὶ πρόσθεν ὑπὸ τοῦ σώματος, οὕτως εἰς τοὺς αἰῶνας αὐτὴν ἔσεσθαι χωρὶς αὐτοῦ· καί τοι πρῶτον εἰπὼν ἐν τῷ Παραδείσῳ πρὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν, ὁπότε ἔτι μακαρία καὶ ἀναλγὴς ἦν, ἡμαρτηκέναι· [14] παραβᾶσα γὰρ τὴν ἐντολὴν, [15] κεκρατυμένης ἤδη διὰ τὴν πρὸς τὸν ὄφιν πειθὼ τῆς ἁμαρτίας, δεσμὸν αὐτῇ τὸ σῶμα δεδόσθαι τιμωρόν. Ὥστε ἢ τὸ πρότερον, ἢ τὸ ὕστερον οὐκ ὀρθῶς ἔχει. Ἤτοι γὰρ πρὸ σώματος ἥμαρτε, καὶ οὐδέν τι μᾶλλον κἂν μὴ λάβῃ σῶμα ἁμαρτήσεται, καὶ μάταιος ἡ περὶ τοῦ μὴ ἀνίστασθαι τὸ σῶμα περισσολογία· ἢ μετὰ σώματος, καὶ οὐ δύνανται σῶμα οἱ χιτῶνες νομίζεσθαι εἶναι οἱ δερμάτινοι. Εὑρίσκεται γὰρ πρὸ τῆς κατασκευῆς αὐτῶν ἀθετήσας ὁ ἄνθρωπος [16] τὴν θείαν ἐντολήν· οὗ καὶ χάριν οἱ χιτῶνες κατασκευάζονται, τὴν γύμνωσιν τὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν προσγενομένην καλύψοντες. Ἀλλὰ πότερον πείθω σε, καὶ ὁρᾷς ὡς ἑαυτῷ μαχόμενα ὑπέθου, καὶ σοὶ τοῦτο γεγένηται σαφές; ἢ οὐδέπω μανθάνεις, ὦ Ἀγλαοφῶν, ἔφην, ὃ λέγω; Μανθάνω, ἔφη, καὶ οὐκέτι δέομαι δεύτερον ἀκούσασθαι· ἀλλὰ ἔλαθον οὐκ ὀρθῶς εἰπών. Ἀνάγκη γάρ μοι δεδωκότι τοὺς δερματίνους χιτῶνας εἶναι τὰ σώματα, ὁμολογεῖν καὶ πρὶν εἰς τὸ σῶμα τὴν ψυχὴν ἐληλυθέναι ἡμαρτηκέναι, ἀνθ' ὧν πρὸ τῆς κατασκευῆς αὐτῶν ἡ παράβασις ἐγένετο· διὰ τὴν παράβασιν γὰρ οἱ χιτῶνες αὐτοῖς, καὶ δι' [17] αὐτὴν ἡ τούτων αὐτοῖς κατασκεύασις, καὶ οὐχ ἡ παράβασις διὰ τοὺς χιτῶνας γίγνεται· καὶ ἐκ ταύτης τῆς ὁμολογίας συγκατατίθεσθαι ὡς οὐ τὸ σῶμα τοῦτο παραίτιον κακίας ἐστὶν, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ψυχὴ ἐν ἑαυτῇ. Διὸ κἂν μὴ λάβῃ τὸ σῶμα, ἁμαρτήσεται, ἐπειδήπερ καὶ πρόσθεν ἥμαρτε χωρὶς σώματος, καὶ ἀνόητον τὸ λέγειν ἀναβιῶναι μὴ δύνασθαι τὸ σῶμα, διὰ [18] ταύτην τὴν σάρκα ἵνα μὴ παραίτιον τῇ ψυχῇ τοῦ ἁμαρτῆσαι γεννηθῇ. Ἁμαρτήσεται γὰρ, ὡς καὶ πρὸ τοῦ σώματος ἥμαρτεν, οὕτως καὶ μετὰ τὴν τοῦ σώματος ἀπόθεσιν, κἂν μὴ αὖθις τὸ σῶμα ἀπολάβῃ. Ὅθεν ἀνάγκη μοι διὰ
pag. 367. ταῦτα μήτε ἐμαυτοῦ, μήτε ἄλλου ἀποδέχεσθαι λέγοντος τοὺς δερματί-

13. πρῶτον τὸ πρῶτον cod. Venet.
14. Fortasse παραβάσῃ.
15. Vulgo κεκρατημένης.
16. Libri vulgo πρὸς τήν. Sed illud πρὸς accrevit ex voce ἄνθρωπος.
17. Libri vulgo δι' αὐτῶν.
18. ταύτην scripsi pro τοῦτο, quod libri tuentur. Cornarius et Petavius contra verba τὴν σάρκα habuerunt suspecta. Cornarius enim hunc locum latine interpretatus verba τὴν σάρκα plane neglexit, Petavius delenda ea aut καὶ τὴν σάρκα rescribendum censuit.

peccasse citra corpus animas concessisses, ac mandatum esse transgressas, atque ob id peccatum scorteas illis tunicas obtulisse deum ut ea mortuorum gestatione poenas persolverent, tunicas enim istas de corporibus interpretaris, cum haec, inquam, asseruisses, progrediente deinceps oratione, velut eorum quae antea proposueras oblitus, non posse per sese animam peccare confirmas; neque enim ad id a natura esse comparatam, sed malorum omnium caussam ei corpus attulisse. Quare ne ad improbitatem iterum incitetur, quemadmodum antea ex contagione corporis acciderat, sic illam ab eo separatam perpetuo futuram. Atqui paulo ante dixeras animam ante corpus in Paradiso, dum adhuc felix et a dolore immunis esset, sese obstrinxisse peccato. Quippe violato dei mandato, cum iam peccatum, pro eo quod serpenti paruerat, invaluisset, corpus illi supplicii loco vinculi instar circumdatum. Igitur vel prius, vel posterius perperam a te positum est. Nam aut ante corpus deliquit, ac, tametsi corpus minime resumat, nihilominus peccabit, et inanis erit omnis illa contra corporis resurrectionem ac supervacanea disputatio: aut cum corpore peccavit, atque ita scorteae illae tunicae ad corpus referri non poterunt, siquidem antequam illae consuerentur, divinum ab homine violatum esse praeceptum animadvertimus. Cuius insuper caussa comparatae illae tunicae sunt, quibus contracta ex peccato nuditas obtegeretur. Num tandem tibi ista persuadeo, idque adeo sentis, quemadmodum tecum ipse ratione tua dissenseris, atque hoc a me tibi est perspicue monstratum? An nondum quod dico percipis, Aglaophon? Ego vero percipio, inquit, nec audire secundo necesse est. Sed nescio quo modo imprudens perperam ista iactavi. Necesse enim cum pelliceas illas tunicas corpora esse concesserim, animam quoque, priusquam in corpus subiret, peccasse confiteri, propterea quod delictum, antequam illae fierent, est admissum. Nam ob legem violatam tunicae illis oblatae sunt, ob eamque consutae, neque propter tunicas illa est facta commissio. Quae cum professi fuerimus, assentiri una et illud debemus, ne huic quidem corpori tanquam caussae mali partem ullam esse tribuendam, sed ipsam per sese animam totam illam sustinere. Quare tametsi corpus non resumat, nihilominus peccabit, cum et antea citra corpus peccaverit. Omninoque stolidum est negare ob id corpus aut carnem posse resurgere, ne corpori utcumque sit caussa peccandi. Peccabit enim utique posito corpore, ut et ante corpus peccaverat, etsi corpus non subinde recipiat. Ex quo necesse est neque me ipsum, neque alterum a me probari qui scorteas tunicas corpora

νους χιτῶνας εἶναι τὰ σώματα. Εἰ δὲ ἀποδεξαίμην, ὁμολογεῖν χρή με καὶ τὰ εἰρημένα.

Κεφ. κβ΄. (μγ΄.) Τί δὲ, οὐχὶ κἀκεῖνο, ἔφην, ὦ Ἀγλαοφῶν, δοκεῖ σοι μὴ ὀρθῶς ἔχειν; Τὸ ποῖον; Τὸ λέγειν, ἦν δὲ ἐγὼ, δεσμὸν καὶ πέδας τὸ σῶμα μεμηχανῆσθαι κατὰ τῆς ψυχῆς, καὶ ὅτι καὶ ὁ προφήτης δεσμίους γῆς ἔφη ἡμᾶς, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ πεπεδημένους. Καὶ ὃς, Οὐκ ἔχω σοι προχείρως ἀποκρίνασθαι, ἔφη· ἀλλὰ τί ἄλλῳ οὐ διαλέγει; Καὶ ἐγὼ (ᾐσθόμην γὰρ ἐρυθριᾶν αὐτὸν, φεύγοντα ἐλεγχθῆναι τὸν λόγον), Οἴει γάρ [1] με κατὰ φθόνον ἐπιχειρεῖν σε ἐλέγξαι, ἔφην, καὶ μὴ τὸ προκείμενον καταφανὲς φιλονεικεῖν ποιῆσαι; Ἀλλ᾽, ὦ ἀγαθὲ, μὴ ἀποκάμοις [2] ἂν ἐρωτώμενος. Ὁρᾷς γὰρ ὡς οὐ περὶ μικρῶν εἰσιν ἡμῖν οἱ λόγοι, ἀλλ᾽ ὅντινα χρὴ τρόπον πεπιστευκέναι. Καὶ γὰρ οὐδὲν οἶμαι [3] τοσοῦτον κακῶν ἀνθρώπῳ γενέσθαι ὅσον ἀπὸ τῶν ἀναγκαίων, ὁπόταν ψευδῆ περὶ αὐτῶν δοξάζοι. Ἴθι οὖν προθύμως πρὸς τὰ ἐρωτώμενα ἀποσάφει, καὶ ἐάν τί σοι λέγειν ἀληθὲς μὴ δοκῶ, μᾶλλον τῆς ἀληθείας φροντίσας ἢ ἐμοῦ ἔλεγξον. Μεῖζον γὰρ ἀγαθὸν τὸ ἐλεγχθῆναι τοῦ ἐλέγξαι νομίζω, ὅσῳ μεῖζόν ἐστι τὸ αὐτὸν ἀπαλλαγῆναι κακοῦ τοῦ ἄλλον ἀπαλλάξαι. Φέρε οὖν παρ᾽ [4] ἀλλήλους παραβάλλοντες τοὺς λόγους σκεπτώμεθα εἴ τι διοίσουσιν ἀλλήλων. Καὶ γὰρ τυγχάνει περὶ ὧν ἀμφισβητοῦμεν οὐ πάνυ σμικρὰ ὄντα, ἀλλὰ περὶ ὧν εἰδέναι τε κάλλιον, μὴ εἰδέναι τε αἰσχρόν. Οὐκοῦν σὺ μὲν οὐ νομίζεις ἀναβιῶναι τὸ σῶμα, νομίζω δὲ ἐγώ. Πάνυ μὲν οὖν, [5] ἔφη, καὶ δι᾽ ἃ εἴρηκα. Καὶ σὺ δὲ, ἦν μὲν ἐγὼ, δεσμὸν αὐτὸ καὶ φυλακὴν καὶ σῆμα καὶ ἄχθος καὶ πέδας εἶναι ἔφης, ἐγὼ δὲ οὔ φημι. Ἀληθῆ, ἔφη, μοι λέγεις. Καὶ μὴν δι᾽ ἀκολασίας καὶ πλάνης καὶ λύπης καὶ θυμοῦ, καὶ συλλήβδην τῶν ἄλλων ἁπάντων ὧν εἶναι παραίτιον αὐτὸ κακῶν ἔφης, ἐμποδίζον ἡμῖν τὴν πρὸς τὸ κάλλιον ὁρμὴν τῆς ψυχῆς, μὴ ἐῶν [6] τῶν ὄντως ὄντων εἰς κατάληψιν ἡμᾶς καὶ γνῶσιν παρελθεῖν. Κἂν γὰρ ἐπιχειρήσωμεν θηρεῦσαί τι τῶν ὄντων, ἀεὶ παρεμπίπτων ζόφος ζοφοῖ τὸν λογισμὸν, μὴ ἐπιτρέπων ἡμᾶς ἐπισκοπῆσαι τὸ ἀληθὲς τρανῶς. Ἀπάτης γὰρ ἡ διὰ τῶν ὤτων ἡμῶν πεπλήρωται σκέψις, ὡς ἔφης·
pag. 568. ἀπάτης δὲ καὶ ἡ διὰ τῆς ὄψεως, ἀπάτης δὲ καὶ ἡ διὰ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων. Ὁρᾷς, ἔφη, ὦ Εὐβούλιε, ὡς ἐγὼ ἕτοιμός εἰμί σε ἐπαινεῖν, ὁπόταν ὀρθῶς διασαφῇς τοὺς λόγους;

Κεφ. κγ΄. (μδ΄.) Ἆρα οὖν, ἵνα δή με καὶ μᾶλλον ἐπαινέσεις, εἰ δεσμὸς τὸ σῶμα καθ᾽ ὑμᾶς δοκεῖ, οὐ δύναται κακίας ὑπαίτιον εἶναι νομίζεσθαι τῇ

Cap. XXII. — 1. *Rescripsi* μὲ *pro* μὴ, *quod libri retinent.* 2. *Fortasse* ἀνερωτώμενος. 3. *Libri vulgo* τοσούτων.

fuisse dixerit. Quod si id ego comprobem, una iis quae dixi assentiri convenit.

Ad haec ego, Illud vero, o Aglaophon, nonne tibi perperam allatum videtur? Quid illud est? inquit. Corpus, inquam, asserere vinculi instar ac compedis adversus animam esse fabricatum, quod et propheta *vinctos nos in terra* esse dicat, et David *compeditos* appellat? Tum ille, Respondere, inquit, tam expedite tibi nequeo. Cur autem cum alio potius non disputas? At ego (senseram enim erubuisse hominem, convincique metuere), Num tu tandem adductum me invidia putas voluisse refellere, ac non potius quod erat propositum declarare voluisse? Sed heus tu! nec te interrogari pigeat. Vides enim non parvis de rebus natum hunc nobis esse sermonem, sed de eo scilicet, quanam ratione credendum sit. Etenim nullum homini gravius malum accidere posse puto quam necessariis ex rebus, cum falsam de illis opinionem conceperit. Palam igitur quaeso et alacriter ad interrogata respondeas, ac si quid minus verum proposuisse videor, maiore veritatis quam mei studio ductus redargue. Nam redargui ipsum quam alium redarguere longe excellentius esse bonum arbitror, quo scilicet maius est malo ipsum eripi quam alios eripere. Age igitur collatis invicem sermonibus videamus ecquid a se mutuo dissentiant. Non enim levia sunt illa de quibus contendimus, sed eiusmodi, ut et illa scire praestantius sit, et ignorare turpissimum. Tu igitur reviviscere corpus non existimas, ego vero censeo. Ita se res habet, inquit, ex his quae antea dixi. Praeterea, inquam, vinculum idem ac custodiam et sepulcrum ac pedicas esse dixisti, ego vero non assentior. Vere, inquit, a te ista dicuntur. Ad haec intemperantia, errore, tristitia, iracundia, ceterisque, ut uno verbo dicam, omnibus, quorum tu malorum caussam sustinere corpus asseris, animae ad meliora impetum praepediri dixisti, neque sinere nos ad eorum quae re ipsa sunt comprehensionem ac scientiam pervenire. Quoties enim eorum quae sunt indagare aliquid volumus, tum oborta caligo mentibus nostris tenebras offundit, neque veritatem dilucide a nobis perviderі patitur. Nam et ea perceptio quae fit auribus plenissima fallaciae est; fallax item quae oculis ac reliquis omnino sensibus efficitur. Vides, inquit, Eubuli, quam ego sim in tui laudationem propensus, cum aperte distincteque loqueris?

Cap. XXII. (XLIII.)

Thren. 3, 34. Ps. 145, 7.

Ut igitur, inquam, me impensius collaudes, si corpus quoddam opinione vestra vinculum est, non potest animae improbitatis et in- Cap. XXIII. (XLIV.)

4. ἀλλήλοις *suspicatus est Petavius.* 5. *Vulgo* ἔφην. 6. *Vulgo* τὸν, *vitiose.*

ψυχῇ, καὶ ἀδικίας ἔτι, ἀλλὰ σωφροσύνης ἀντιστρόφως, καὶ παιδείας. Ὧδε δὲ σκόπει· οὕτω γὰρ ἂν μᾶλλον ἀκολουθήσειας. Ποῖ ἄγομεν τοὺς τὰ σώματα κάμνοντας; οὐ παρὰ τοὺς ἰατρούς; Δῆλον, ἔφη. Ποῖ δὲ τοὺς ἁμαρτάνοντας; οὐ παρὰ τοὺς δικαστάς; Ἀνάγκη. Οὐκοῦν δίκην ὧν ἔδρασαν δώσοντας, ἔφην, δικαίως; Ναί. Τὸ δὲ δίκαιον πᾶν καλόν; Ὁμολογεῖ. Ὁ δὲ δικαίως κρίνων καλῶς ποιεῖ· δικαίως γὰρ κρίνει; Συνέφη. Τὸ δὲ καλὸν ὠφέλιμον φαίνεται. Ὠφελοῦνται ἄρα οἱ κρινόμενοι. Ἀναιρεῖται γὰρ αὐτῶν ταῖς βασάνοις ἡ πονηρία κωλυομένη, καθάπερ καὶ πρὸς τῶν ἰατρῶν τομαῖς καὶ φαρμάκοις αἱ νόσοι. Τὸ γὰρ ἀδικοῦντα διδόναι δίκην ἐπανορθοῦσθαι τὴν ψυχήν ἐστι, τὴν μεγάλην νόσον ἀδικίαν ἀποβάλλοντα. [1] Ὡμολόγει. Τί δὲ, οὐ κατὰ ἀναλογίαν τῶν ἁμαρτηθέντων τὰς κολάσεις τοῖς κολαζομένοις δικαίως προσφέρεσθαι φῄς, καθάπερ καὶ τοῖς ἰατρευομένοις κατὰ ἀναλογίαν τῶν τραυμάτων τὰς χειρουργίας; Ἐπένευσεν. Οὐκοῦν ὁ μὲν θανάτου δράσας ἄξια τιμᾶται θανάτῳ τὴν δίκην, ὁ δὲ πληγῶν πληγαῖς, ὁ δὲ δεσμῶν δεσμοῖς. [2] Ὡμολόγει. Ζημιοῦται δὲ ὁ ὀφλήσας, ἔφην, δεσμοῖς ἢ πληγαῖς ἢ ἄλλῃ τινὶ τοιαύτῃ τιμωρίᾳ, ὅπως παύσηται μεταγνοὺς τοῦ ἀδικεῖν, ξύλον καθάπερ διεστραμμένον, βασάνοις εὐθυνόμενος; Ἀληθέστατα, ἔφη, λέγεις. Τιμωρεῖται γὰρ αὐτὸν οὐ τοῦ παρεληλυθότος ἐγκλήματος ἕνεκα ὁ δικαστὴς, ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος, ὅπως μὴ καὶ αὖθις ποιῇ. Τοῦτο δῆλον, ἔφη. Ὁ γὰρ δεσμὸς αὐτῷ δῆλον ὡς τὴν πρὸς τὸ ἀδικεῖν ὁρμὴν ἀναιρεῖ, μὴ ἐπιτρέπων ποιεῖν ἃ θέλει. Ἀληθές. Οὐκοῦν εἴργεται τοῦ ἁμαρτάνειν, τῶν δεσμῶν μὴ ἐώντων ἐλευθεριάζοντα χρῆσθαι ταῖς ἡδοναῖς, ἀλλὰ συστελλόντων, καὶ τὸ δίκαιον διδασκόντων τιμᾶν ἔςτ' ἂν ἀπομάθῃ νουθετούμενος σωφρονεῖν. Φαίνεται, ἔφη. Οὔτε τοίνυν παραίτιος
pag. 509. ὁ δεσμὸς γίγνεται τοῦ πλημμελεῖν, ὡς ἔοικε. Σωφρονίζει γὰρ καὶ ποιεῖ δικαιοτέρους, ἀλεξιφάρμακον ὢν ψυχῆς, αὐστηρὸν μὲν καὶ δηκτικὸν, ἀλλὰ ἰατικόν. Δῆλον, ἔφη. Τί γάρ; Φέρε γὰρ ἐξετάζωμεν πάλιν τὰ ἔμπροσθεν. Οὐ δεσμὸν τὸ σῶμα διὰ τὴν παράβασιν δέδωκας εἶναι τῆς ψυχῆς; Καὶ δίδωμι, ἔφη. Ἁμαρτάνειν δὲ τὴν ψυχὴν μετὰ σώματος, εἴπερ τὸ μοιχᾶσθαι, φονεύειν τε καὶ ἀσεβεῖν ἁμαρτία σοι δοκεῖ ἃ μετὰ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ ποιεῖ; Ἐπένευσεν. Ἀλλὰ τὸν δεσμώτην ὡμολογήσαμεν μὴ δύνασθαι ἀδικεῖν; Ὡμολογήσαμεν, ἔφη. Κωλύεσθαι δὲ ἀλγυνόμενον ὑπὸ τῶν δεσμῶν; Ναί. Δεσμὸς δὲ ἡ σὰρξ τῆς ψυχῆς; Ἐπένευσεν. Ἀλλὰ ἁμαρτάνομεν ὄντες ἐν σαρκὶ,

Cap. XXIII. — 1. ὡμολόγει edit. Petav. ὁμολόγει edit. princ. 2. ὁμολόγει edit. princ.

iustitiae aliquo modo esse caussa videri, sed e contrario temperantiae atque disciplinae. Sic autem istud ipsum considera, quo magis quid velim assequare. Qui igitur corporis aegritudine laborant, quo tandem deducimus? Nonne ad medicos? Apparet, inquit. Quonam vero eos qui peccaverint? Nonne ad iudices? Necesse est, ait. Nimirum, inquam, ut pro iis quae commiserint iuste puniantur? Fateor. Iustum porro omne bonum atque honestum est. Assensus est. Iam qui iuste iudicat, praeclare facit; recte enim iudicat? Non negavit. Quod autem bonum est, etiam utile videtur. Quare qui iudicantur utilitatem capiunt; horum quippe repressa nequitia cruciatibus evellitur, ut a medicis sectionibus ac medicamentis aegrotationes tolluntur. Etenim eum qui iniuriam fecerit poenas luere idem est atque animo corrigi, et ingentem morbum, hoc est iniustitiam, deponere. Non diffitebatur. Quid tum postea? An non pro delicti ratione iure iis qui puniuntur infligi poenas existimas, non aliter atque aegrotis pro vulnerum ratione medica manus adhibetur? Annuit ille. Igitur qui morte digna commiserit, extremum in illum supplicium decernitur. Qui verbera meruerit aut vincula, verberibus aut vinculis coercetur. Haec ille fassus est. Tum ego, Vinclis itaque, verberibus, atque id genus suppliciis qui convictus est afficitur, ut ab sceleribus suis resipiscat, ac sic, tanquam distortum lignum, tormentis corrigitur. Verissime id quidem narras, inquit. Non tam enim ob praeteritum crimen quam futuri cavendi gratia iudex in illum animadvertit. Apparet, inquit. Quippe vincula illius ad facinora impetum reprimunt; dum quae velit pro arbitrio facere non permittunt. Recte omnino. Ergo a peccando prohibetur, quod eum vincula libere in voluptates praecipitem ferri prohibent, sed compescunt potius, ac iustitiam colere perdocent, donec eiusmodi castigatione temperantiam condiscat. Ita, inquit, videtur. Non igitur peccati caussam vincula sustinere videntur, sed haec potius ad officium revocant, ac iustiores efficiunt, cum velut praesidiarii cuiusdam medicamenti loco sint, austeri quidem illius ac mordacis, sed tamen praesentissimi. Perspicuum illud est, inquit. Quid porro? age, rursum quae superius posita sunt expendamus. Non tu corpus ob delictum quoddam animae vinculum esse statuisti? Ego vero statuo, inquit. Ad haec peccare cum corpore animam, si quidem adulterium, parricidium et impietas peccata sunt, quae cum corpore anima perpetrat? Annuente illo, Atqui, inquam, vinctum scelus nullum committere posse fatebamur. Fassi omnino sumus, inquit, vinculorum quippe dolore cruciatuque prohiberi etiam. Corpus vero num animae vinculum est? Affirmavit. Utrumnam igitur

ὁμοδοξούσης ἡμῖν εἰς τοῦτο τῆς σαρκός; Ἁμαρτάνομεν, ἔφη. Ὁ δὲ πεπεδημένος οὐ δύναται ἁμαρτάνειν; Καὶ ἐνταῦθα ἐπένευσεν. Ἄγχεται γάρ. Ναί. Μὴ ἐώμενος ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ; Δῆλον. Ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα πρὸς τὸ ἁμαρτῆσαι συνεργόν. Ναί. Εἴργει δὲ ὁ δεσμός. Συνέφη. Οὐκ ἄρα τὸ σῶμα ὁ δεσμός, οὔτε κατὰ σὲ, οὔτε κατὰ ἄλλον, ἔφην, ὦ Ἀγλαοφῶν, ἀλλὰ πρὸς ἑκάτερον τῇ ψυχῇ συνεργὸν, εἴτε πρὸς τὸ ἀγαθὸν, εἴτε πρὸς τὸ κακόν. Συνεχώρει.

Κεφ. κδ'. (με'.) Οὐκοῦν οὕτω δὴ τούτων ἐχόντων ἀπολόγησαι, ὦ Ἀγλαοφῶν, πρὸς ἃ πρῶτον ὑπέθου. Ἔφης γὰρ δεσμὸν καὶ εἱρκτὴν καὶ πέδας τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ ὁρᾷς ὡς οὐ συνᾴδουσι τούτοις ἃ ἔφης; Πῶς γὰρ συνᾴδοιεν, εἴπερ γε ἀνάγκη, ὦ ἄριστε, δεσμὸν μὲν τὴν σάρκα νομίζεσθαι, τὴν δὲ ψυχὴν συνεργῷ πρὸς ἀδικίαν χρῆσθαι καὶ συμπράκτορι τῷ δεσμῷ, ὅπερ ἀδύνατον; Εἰ γὰρ διὰ τὴν ἁμαρτίαν βασανιστήριον ἐδόθη, πρὸς τὸ ἀλγυνθεῖσαν εἰς τὸ τιμᾶν τὸν θεὸν παιδευθῆναι τὴν ψυχὴν, πῶς συνέργει καὶ συναγωνίζεται τὸ σῶμα αὐτῇ πρὸς τὸ ἀδικεῖν; δεσμοὶ γὰρ καὶ φυλακαὶ καὶ πέδαι, καὶ συλλήβδην αἱ τοιαῦται πᾶσαι πρὸς ἐπανόρθωσιν τιμωροὶ μηχαναὶ, [1] ἐφεκτικαὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἁμαρτάνειν τοῖς κολαζομένοις γίγνονται. Οὐ γὰρ ὅπως ὁ ἀδικήσας ἀδικήσῃ πλέον, συνεργὸς αὐτῷ πρὸς τὸ ἀδικεῖν
pag. 570. ὁ δεσμὸς δίδοται, ἀλλ' ὅπως λήξῃ τοῦ ἀδικεῖν, βασανιζόμενος διὰ τῶν δεσμῶν. Καὶ γὰρ οἱ δικασταὶ ταύτῃ πεδοῦσι τοὺς φαύλους. Κωλύονται γὰρ, κἂν μὴ βούλωνται, κακοποιεῖν ὑπὸ τῶν δεσμῶν. Ἐλευθεριαζόντων δὲ τὸ κακουργεῖν ἐστι, καὶ ζώντων ἀφυλάκτως, ἀλλ' οὐ πεπεδημένων. Ὁ δὲ ἄνθρωπος πρῶτον μὲν ἐφόνευσε, κατὰ τὸν Κάϊν, ηὐξήθη πρὸς ἀπιστίαν, εἰδώλοις προσέσχεν, ἀπεστάτησεν ἀπὸ θεοῦ· καὶ πῶς αὐτῷ δεσμὸς τὸ σῶμα ἐδόθη; ἢ πῶς ὁ θεὸς μετὰ τὸ πρὸ σώματος ἀνομῆσαι τὸν ἄνθρωπον συνεργὸν πρὸς ἀδικίαν αὐτῷ μείζονα τὸ σῶμα ἔδοτο; πῶς δὲ καὶ μετὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ δεσμοῦ τὸ, Ἰδοὺ, πρὸ προσώπου σου, λέγεται, τέθεικα τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, ἔκλεξαι τὴν ζωὴν, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ πονηρὸν, ἔκλεξαι τὸ ἀγαθόν· καὶ, Ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου. Ταῦτα γὰρ ὡς αὐτῷ ἐξουσιάζοντι, καὶ οὐχ ὡς ὑπὸ δεσμὰ καὶ ἀνάγκην ἀγομένῳ ἐρρήθη· ὥςτε ἐκ παντὸς συνίστασθαι μήτε πέδας ἢ φυλακὴν ἢ δεσμοὺς νομίζειν τὸ σῶμα, μήτε δεσμώτιδας γῆς διὰ ταῦτα τὰς ψυχὰς χοϊκαῖς κατακρίνοντος αὐτὰς τοῦ θεοῦ δεθῆναι πέδαις. Πῶς γὰρ, ὁπότε μὴ δύναται ἀποδειχθῆναι τοῦτο; [2] Ἄτοπον δὲ κἀκεῖνο προφανῶς τὸ οἴε-

Cap. XXIV. — 1. *Libri vulgo* ἐπεκτικαί.
2. *Verba* Ἄτοπον - - - ἐσόμεθα *leguntur ap. Ang. Maium Scriptt. Vett. N. Coll. vol. VII. in Anonymi Patrum Doctrina de Verbi Incarnat., pag.* 49 *sq.*

quamdiu in hoc corpore sumus, ita peccamus ut ad id caro ipsa consentiat? Peccamus, inquit. At qui constrictus est, peccare non potest. Et huic pariter assensus est. Angitur enim ac coercetur. Recte, inquit. Nam ab vinculis inhibetur. Non dubium est, respondit. Verum corpus ad peccandum administrum est? Est, inquit. Vinculum autem coercet? Annuit. Sequitur proinde neque ex tua, Aglaophon, neque ex alterius sententia vinculum esse corpus, sed ad utrumvis, tam bonum scilicet quam malum, corporis adiutor est. Concessit.

Haec cum ita sint, tuum est, Aglaophon, purgare quae antea Cap. XXIV. (XLV.)
posuisti. Aiebas enim corpus animae vinculum, carcerem ac compedes esse. Quae cum iis quae modo dixisti nequaquam conveniunt. Qui enim convenire possunt, si quidem necesse est carnem vinculi instar haberi, animam vero adiutore ad scelus uti vinculo? quod quidem fieri nullo pacto potest. Nam cum propter delictum poenae constitutae sint, ut affecta dolore anima ad colendum deum erudiatur, fierine potest ut ad committendum facinus corpus illi adiumento auxilioque esse possit? Vincula quippe, custodiae, compedes et id genus omnia poenarum instrumenta, quae ad emendandos homines pertinent, peccatorum ac scelerum in iis qui puniuntur compescendorum vi praedita sunt. Nam non id eo, ut sceleratus maiora scelera committat, velut praesidium quoddam vinculum adhibetur, sed ut eo modo cruciatus a perpetrandis facinoribus desistat. Atque ea caussa est cur facinorosi homines vinculis a iudice constringantur, propterea quod ab iis vel inviti mali aliquid facere prohibentur. Quinimo liberorum, ac sui iuris hominum, quorum nemo vitam suam observat, peccare proprium est, non vinctorum. Homo vero primum quidem parricidium admisit, veluti Cainus. Tum ad infidelitatem adolevit, simulacra veneratus est, a deo descivit. Fierine igitur potest ut ei corpus tanquam vinculum sit attributum? Aut quomodo deus, cum se homo peccatis ante corpus obstrinxisset, ad maiora scelera, velut praesidium quoddam, ei corpus affinxit? Quomodo denique post illud fabricatum vinculum ita locutus est: *Ecce* Deut. 30, 15.
coram te posui vitam et mortem, elige vitam: bonum et malum, elige bonum. Item: *Si volueritis et audieritis me.* Haec enim illi tan- Isai. 1, 19.
quam libertate praedito, non vinculis ac necessitate coacto dicta videntur. Ut idipsum omnino consequens sit, non esse corpus compedum, aut custodiae; aut vinculorum loco habendum, neque *vinctas terrae* idcirco appellatas animas, quasi terrenas quibusdam compedibus deus illas damnaverit. Nam quomodo verum id esse potest, cum demonstrari nulla ratione possit? Sed et perspicue illud absur-

σθαι τὸ σῶμα ἐν τῇ [3] κατὰ τοὺς αἰῶνας διαγωγῇ μὴ [4] συνέσεσθαι τῇ ψυχῇ, διὰ τὸ δεσμὸν [5] αὐτὸ καὶ πέδας εἶναι, ἵνα μὴ αἰώνιοι γενώμεθα κατάκριτοι δεσμῶται [6] κατ' αὐτοὺς φθορᾶς, ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ φωτὸς ἐσόμενοι. [7] Λελυμένου γὰρ ἱκανῶς καὶ ἐξελεγχθέντος τοῦ λόγου ἐν ᾧ δεσμὸν τῆς ψυχῆς [8] ὡρίσαντο εἶναι τὴν σάρκα, λέλυται καὶ [9] τὸ, ἵνα μὴ δεσμῶται [10] δι' αὐτὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ φωτὸς [11] ἣν ἀπολαμβάνομεν ἐσόμεθα, διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσεται. Ποταπὸν γὰρ λοιπὸν [12] εἰς πειθὼ τοῖς δυσχεραίνουσιν ἕτερον ἀλήθευμα χρὴ [13] δεικνύναι; Τῶν εἰρημένων [14] ἐναργέστερον οὐκ ἀνέξονται. Ἀλλὰ ταύτην μὲν αὐτῶν τὴν φιλονεικίαν καὶ ἐκ τούτων ἄν τις καὶ ἐξ ἑτέρων [15] ἐλέγχοι πλειόνων. Ἀποδείξομεν γὰρ ἐν τοῖς ἑξῆς προβαίνοντος τοῦ λόγου φύσεως ἀληθεύμασι, καὶ οὐκ εἰκασίαις, μήτε τὸν [16] Ἱερεμίαν δεσμίους ἡμᾶς γῆς διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα κοινωνίαν εἰρηκέναι, [17] μήτε τὸν Δαβὶδ κατὰ τοῦτο πεπεδημένους. Ἄξιον γὰρ [18] ταῦτα προφέρειν, ἐν οἷς μάλιστα φαίνονται διαπίπτοντες. Περὶ μὲν [19] οὖν τῶν δερματίνων χιτώνων, καὶ ὅτι πρὸ τῆς κατασκευῆς αὐτῶν οἱ πρωτόπλαστοι διῆγον μετὰ σώματος ἀθανασίας ἀπολαύοντες, ἔτι τε καὶ ὡς οὐ δύναται τὸ σῶμα δεσμὸς καὶ εἱρκτὴ νομίζεσθαι, τὰ προσήκοντα εἰπὼν, ὦ ἄνδρες δικασταὶ (δικαστὰς γὰρ ὑμᾶς τῶν λόγων, [20] ὦ κράτιστε Θεόφιλε, καλῶ), τρέψομαι λοιπὸν ἐπὶ τὰ ἀκόλουθα, καθάπερ ὑπεσχόμην, τῶν προκειμένων, [21] ἵν' εὐκρινέστερον ἴδωμεν ὃ βουλόμεθα.

Κεφ. κε'. (ιη'.) Ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς θεὸς, ἐπειδὴ τὸ πᾶν εὐτάκτως συνεστήσατο καθάπερ μεγάλην πόλιν, καὶ διεκόσμησε προστάσσων τῷ λόγῳ, ἕκαστόν τε αὐτῷ συμφώνως ἡρμόσατο στοιχεῖον καὶ πάντα ζώων πεπλήρωτο διαφοραῖς, ἵνα τελείως ὁ κόσμος εἰς κάλλος αὐξηθῇ, παντοίας φύσεως ζωοτοκήσας μορφὰς, ἄστρα μὲν κατὰ τὸν οὐρανὸν, καὶ πτηνὰ κατὰ τὸν ἀέρα, τετράποδα δὲ κατὰ τὴν γῆν, καὶ νηκτὰ κατὰ τὸ ὕδωρ, — τελευταῖον τὸν ἄνθρωπον, προετοιμάσας ὡς οἰκίαν αὐτῷ καλλίστην τὸ πᾶν, μίμημα τῆς ἰδίας εἰκόνος ἐμφερὲς εἰς τὸν κόσμον

3. εἰς αἰῶνας *Galland. p. 773.*
4. συνενοῦσθαι *duo libri apud Galland. l. l.*
5. αὐτὸ *cod. Venet., Anonymus Maii, et Galland. Vulgo* αὐτῷ.
6. κατ' αὐτοὺς φθορᾶς *cod. Venet., Anonymus Maii, et Galland. l. l. Vulgo* κατὰ τοὺς φθορέας.
7. λελυμένοι *cod. Venet.* λελεγμένου *Anonymus Maii.*
8. ὡρίξαντο *Galland.*
9. ὅτι ἵνα *emendavit Gatakerus Advv. Misc. cap. 36. pag. 806.* τὸ ἵνα *cod. Venet., Anonymus Maii et Galland.* τὸ εἶναι *reliqui libri.*
10. διὰ τὴν *Anonymus Maii et cod. Venet.*
11. εἰ ἀπολάβωμεν αὐτὴν, ἐσώμεθα *Galland. l. l. ex cod. Rupif.*
12. εἰ ἐπειθῶ *cod. Rhedig. et edit. princ.*
13. *Gravissimo vulnere quo laborant quae vulgo circumferuntur exemplaria, transpositis videlicet veteris unde manarunt scripti exemplaris aliquot foliis medelam attulit codex Venetus, in quo vocabulum* δεικνύναι *apte excipiunt verba* τῶν εἰρημένων, *quae vulgo extant sub medium cap. 17. pag. 540. A. Cod. Rhedig. ab editis libris non differt, nisi quod* δεικνύναι χρὴ *habet pro* χρὴ δεικνύναι.
14. ἐνεργέστερον *cod. Venet.*
15. ἐλέγχων *cod. Venet.*
16. ἱηρεμίαν *cod. Venet.*
17. μὴ δὲ *cod. Venet.*
18. καὶ ταῦτα *cod. Venet.*
19. οὖν δὴ τῶν *cod. Venet.*
20. καὶ σὲ δὴ, *vel simile quid, h. l. excidisse sibi persuasit, parum feliciter sane, doctissimus Gatakerus Advv. Misc. Posth. cap. 34. pag. 784.*
21. ἵν' *om. cod. Venet.*

dum est, corpus arbitrari in aeterna illa vita procul ab anima futurum, quod huic illud tanquam vinculum ac pedicae sint, ne sempiternis vinculis sceleratorum instar addicti videamur, cum in lucido illo regno simus habitaturi. Cum enim abunde dissoluta ac refutata sit illa sententia, quae animae vinculum carnem esse definiebat, una et illud refellitur, corpus ideo minime resurrecturum, ne in splendido illo regno, si illud receperimus, vincti esse videantur. Quae enim, illa sublata, certa ac constans ratio esse potest, qua id aegre ferentibus persuaderi possit? Clariorem iis quae ante commemorata sunt minime sustinebunt. Verum quanto hac in re contradicendi studio ferantur, cum ex ipsis, tum ex aliis pluribus demonstrari potest. Nam postea in ipso orationis progressu veris ac naturalibus rationibus, non inanibus coniecturis ostendemus, neque ab Hieremia nos *vinctos terrae* propter communionem cum corpore nominatos esse, Thr. 3, 34.
neque Davidem propterea *compeditos* appellare. Haec enim potissi- Ps. 145, 7.
mum commemoranda sunt in quibus maxime a veritate excidisse videntur. De pelliceis itaque tunicis, utque priusquam eae conficerentur corpore praediti primi nostri parentes extiterint, et immortalitatis compotes, tum nervum et carcerem haberi non posse corpus, ubi quantum necesse est disputavero, iudices (vos enim sermonum nostrorum iudices, teque inprimis, optime Theophile, pronuntio), ad ea quae proposito nostro consentanea sunt et consequentia me, ut pollicitus sum, conferam, ut id quod volumus clarius inspicere possimus.

Cap. XXV. (XVIII.) Postquam artifex rerum omnium deus totam hanc universitatis machinam, velut ingentem aliquam civitatem, praeclaro ordine condidit ac vocis imperio constituit, in eoque elementa singula aptissime Gen. 1.
composuit, ac variis animantium generibus complevit omnia, ut hic mundus perfecte ad omnem pulchritudinem adolesceret, cum in eo omnimodas naturae formas vivas animatasque procreasset, atque et in coelo sidera, et in aëre volucres, et in terra quadrupedes, et in aquis natantia collocasset, postremum omnium hominem, cui totum hunc mundum velut egregium quoddam praetorium paraverat, sic tanquam simulacrum quoddam ad sui effigiem expressum in orbem

pag. 541. εἰςήγαγεν, ἄγαλμα ὡς ἐν ναῷ φαιδρῷ καλὸν ταῖς ἑαυτοῦ χερσὶ κατασκευάσας. Ἠπίστατο γὰρ ὅτι πάντως ὅπερ ἂν τῇ ἑαυτοῦ τεχνήσηται χειρὶ, ἐξ ἀνάγκης ἔσται ἀθάνατον, ἅτε ἀθανασίας ἔργον. Ἀθανασίας γὰρ ἀθάνατα γίγνεται, καθάπερ καὶ τὰ κακὰ κακίας, καὶ τὰ ἄδικα ἀδικίας. Οὐ γὰρ δικαιοσύνης ἔργον τὸ ἀδικεῖν, ἀλλὰ ἀδικίας, οὐδ' αὖ ἀδικίας ἀντιστρόφως τὸ δικαιοπραγεῖν ἔργον, ἀλλὰ δικαιοσύνης· ὥςπερ οὐδὲ ἀφθαρσίας τὸ φθείρεσθαι ποιεῖν, ἀλλὰ φθορᾶς, τὸ ἀθανατίζειν οὐ φθορᾶς, ἀλλ' ἀφθαρσίας· καὶ συλλήβδην, οἷον ἂν ᾖ τὸ ποιοῦν, κατὰ τὸν αὐτὸν οὕτως λόγον [1]τοῦτο τὸ ποιούμενον ἐξ ἀνάγκης ἀπεργάζεσθαι συμβαίνει. Ὁ δὲ θεὸς καὶ ἀθανασία καὶ ζωὴ καὶ ἀφθαρσία, ἔργον δὲ ἄνθρωπος θεοῦ, πᾶν δὲ τὸ ὑπὸ ἀθανασίας ἐργασθὲν ἀθάνατον, ἀθάνατος ἄρα ὁ ἄνθρωπος. Διὸ δὴ τὸν μὲν ἄνθρωπον αὐτούργησεν ὁ θεὸς, τὰ δὲ λοιπὰ γένη ζώων ἀέρι καὶ γῇ καὶ ὕδατι προςέταξε φέρειν. Ἄνθρωπος δὲ ἀληθέστατα λέγεται κατὰ φύσιν, οὔτε ψυχὴ χωρὶς σώματος, οὔτ' αὖ σῶμα χωρὶς ψυχῆς, ἀλλὰ τὸ ἐκ συστάσεως ψυχῆς καὶ σώματος εἰς μίαν τὴν τοῦ καλοῦ μορφὴν συντεθέν. Ὅθεν ἐντεῦθεν ἀθάνατον δὴ τὸν ἄνθρωπον γεγονέναι φαίνεται, φθορᾶς δὲ ἁπάσης καὶ νόσων ἐκτός. Μάθοι δ' ἄν τις τοῦτο καὶ ἀπὸ τῆς γραφῆς ἱκανῶς. Ἐπὶ γὰρ τῶν ἄλλων, ὁπόσα χρόνων μετακοσμοῦνται διαστολαῖς ἡβῶντα καὶ γηράσκοντα, Ἐξαγαγέτω, λέγεται, τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς, κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ· καὶ, Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, τετράποδα καὶ ἑρπετὰ, καὶ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου ὡςαύτως ἐκείνοις, Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ, οὐκέτι, ἢ, Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα, ἢ, Γενηθήτωσαν φωστῆρες, ἀλλὰ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάντων τῶν κτηνῶν, καὶ, Ἔλαβεν ὁ θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον.

Κεφ. κϛ΄. (ιθ΄.) Καὶ ἵνα δὴ μᾶλλον καὶ ὑμεῖς τὴν διαφορὰν αἴσθησθε, ὡς ὅλων καὶ παντὶ τῶν ἄλλων διαφέρων καὶ ἐν δευτέρᾳ τιμῇ τῶν ἀγγέλων ἐγκαταλεχθεὶς ὁ ἄνθρωπος εὑρίσκεται ἀθάνατος ὢν, φέρε κατὰ τὸν ἀληθῆ pag. 542. πάλιν καὶ ὀρθόδοξον καὶ τοῦτο διαλάβω λογισμόν. Τοῖς μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς εἰςπνοῆς τοῦ κατὰ τὸν ἀέρα πνεύματος [1]ἐμψυχοῦσθαι ἐδόθη τὸ ζῆν, τῷ δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀθανάτου καὶ διαφερούσης οὐσίας. Ἐνεφύσησε γὰρ ὁ θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Καὶ τοῖς μὲν δουλεύειν καὶ ἄρχεσθαι προς-

Cap. XXV. — 1. τοῦτο τὸ *ego*. *Libri vulgo* τοῦτο. *Petavius volebat* τό.

introduxit, ac velut exquisitum signum manibus suis elaboratum praeclaro in templo constituit. Neque enim ignorabat quodcumque suapte manu finxisset, necessario, utpote immortalitatis opus, immortale futurum. Nam ab immortalitate immortalia proficiscuntur, velut a malitia quae mala sunt, et ab iniustitia iniusta. Non enim iustitiae opus est iniusti aliquid facere, sed iniustitiae neque ex adverso iuste aliquid agere iniustitiae est, sed iustitiae; perinde ac corruptelam adferre non incorruptionis est, sed corruptionis proprium. Sic immortale facere non corruptionis, sed incorruptionis est. Atque ut uno verbo dicam, quale est id quod agit, tale id efficere necessario solet quod ab eo producitur. Atqui deus et immortalitas est, et vita et incorruptio, homo vero dei opus est. Quicquid vero ab immortalitate fabricatur, immortale sit oportet. Quare immortalis est homo. Propterea deus hominem sua manu finxit, cetera vero animantium genera aërem, terram et aquam iussit producere. Ceterum homo, si eius naturam inspicias, verissime esse dicitur non corporis expers anima, neque corpus anima destitutum, sed id quod in unam pulchri bonique formam ex animae et corporis coniunctione conflatur. Ex quo quidem colligi posse videtur immortalem hominem esse factum, nec non et corruptionis omnis ac morborum expertem. Atque hoc ipsum sacrae literae abunde nos docent. Nam in reliquis, quae temporum mutata spatiis adolescere ac consenescere solent, *Producant*, inquit, *aquae reptilia animarum viventium et volucres volantes super terram, iuxta firmamentum coeli.* Gen. 1, 21. Item: *Producat terra animam viventem secundum speciem, quadrupedia, reptilia, et bestias terrae secundum genus.* Ubi ad hominem perventum est, non perinde ut in aliis dixit, *Producat terra*, aut, *Producant aquae*, aut, *Fiant luminaria*, sed, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et praesint piscibus et volatilibus coeli et universis pecudibus: et accepit deus de limo terrae, et formavit hominem.*

Cap. XXVI. (XIX.) Atque ut hominis a ceteris discrimen magis ac magis intueri possitis, quantumque antecellat omnibus, et ut secundum post angelos dignitatis locum obtinens immortalitate sit praeditus, age istud ipsum denuo ex vera et orthodoxa ratione disputemus. Etenim ceteris quidem animantibus ex illius spiritus qui per aërem diffusus est immissione anima est vitaque concessa. Homini vero id ipsum ex immortali atque excellenti substantia tributum. *Inspiravit enim deus in faciem eius spiraculum vitae, et factus est homo in animam viventem.* Gen. 2, 7. Illis servire atque imperio subesse, huic dominari atque

Cap. XXVI. — 1. *Vulgo* ἐμψυχῶσθαι. *Pro* ἐμψυχοῦσθαι *possis et* ἐψυχῶσθαι *vel* ἐνεψυχῶσθαι.

ετάγη, τῷ δὲ ἄρχειν καὶ δεσπόζειν. Καὶ τοῖς μὲν διάφορα σχήματα φύσεων δίδονται καὶ μορφαὶ, ὁπόσας ἡ στερέμνιος καὶ ὁρατὴ φύσις κελεύοντος τοῦ θεοῦ ἐγέννησε, τῷ δὲ θεοειδὲς καὶ θεοείκελον, καὶ πάντα πρὸς ἐκείνην ἀπηκριβωμένον τὴν πρωτότυπον τοῦ πατρὸς καὶ μονογενῆ εἰκόνα. Ἐποίησε γὰρ ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Διὸ καὶ ἐμέλησεν αὐτῷ τῆς τοῦ σφετέρου ἀγάλματος διαμονῆς, ἵνα μὴ εὐάλωτον ᾖ πρὸς διαφθοράν· καθάπερ καὶ τῶν ἀνδριάντων τοῖς δημιουργοῖς. Οὐ γὰρ μόνον κάλλους τῶν ἀγαλμάτων αὐτοῖς καὶ τῆς εὐπρεπείας αὐτῶν πεφρόντισται, ὅπως ὦσι περικαλλεῖς ἢ μεγαλοπρεπεῖς, ἀλλὰ καὶ τῆς εἰς τὸ δυνατὸν σφίσιν αὐτοῖς ἀθανασίας τῶν δημιουργημάτων πρόνοιαν ποιεῖσθαι, [2] εἰς τὸν μακραίωνα χρόνον διασώζεσθαι μὴ λυόμενα· καθάπερ καὶ Φειδίας. Οὗτος γὰρ μετὰ τὸ κατασκευάσαι τὸ Πισαῖον εἴδωλον, ἐξ ἐλεφάντος δὲ τοῦτο ἦν, ἔλαιον ἐκχεῖσθαι προσέταξεν ἀμφὶ τοὺς πόδας ἔμπροσθεν τοῦ ἀγάλματος, [3] ἀθάνατον εἰς δύναμιν [4] φυλάσσειν αὐτό. Καὶ τοίνυν εἰ τῶν [5] χειροτμήτων οὕτως δημιουργοὶ, ὁ θεὸς ὁ [6] ἀριστοτέχνας, ὃς πάντα δύναται καὶ ἐξ οὐκ ὄντων ποιεῖν, οὐ μᾶλλον τὸ ἄγαλμα τὸ λογικὸν ἑαυτοῦ, τὸν ἄνθρωπον, ἀνώλεθρον καὶ ἀθάνατον εἶναι τὸ παράπαν ἐξ ἁπάσης ἀνάγκης ἐμηχανήσατο, ἀλλ' εἴασεν οὕτως ἀτιμότατα λυόμενον ὀλέθρῳ παραδοῦναι καὶ φθορᾷ ὃ διαφερόντως ἠξίωσε ταῖς ἑαυτοῦ ποιῆσαι χερσὶ, κατ' εἰκόνα μορφοποιήσας αὐτὸ, καὶ καθ' ὁμοίωσιν τὴν ἑαυτοῦ, τὸν κόσμον τοῦ κόσμου, δι' οὗ κόσμος ἐγένετο; Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. Ἀπήει γὰρ εἰς ἀφροσύνην ἐπαρθέντα φρονῆσαι τοῦτο.

Κεφ. κζ'. (κ'.) Ἀλλ' ἴσως μὴ ἐπιστήσαντες ἑαυτοὺς πρὸς τὰ λεχθέντα, ὦ Ἀγλαοφῶν, λέξετε, Καὶ πῶς, εἰ ἀθάνατον ἦν ἐκ γενέσεως καθ' ὑμᾶς τὸ ζῶον, γεγένηται θνητὸν, ὁπότε τὸ ἀθάνατον ἀμεταστρόφως τοῦτο ὅ ἐστιν εἶναι χρὴ, μὴ μεταπίπτον ἢ ἐξανιστάμενον εἰς τὸν αἰσχίονα καὶ
pag. 543. θνητὸν φύσιν; ἀμήχανον γὰρ, ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἀθάνατον. Ἐπειδὴ, λέξω, γενόμενον αὐτεξούσιον πρὸς τὴν αἵρεσιν τοῦ καλοῦ, καὶ τοῦτον τὸν θεσμὸν [1] εἰληφὸς, ὁ μισόκαλος ἐπιστὰς ἐβάσκανε φθόνος. Ὁ γὰρ θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ, καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος ἐποίησεν αὐτὸν, Καὶ γὰρ ὁ θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων· φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, καθάπερ καὶ ἡ Σοφία Σολομῶνος μαρτυρεῖ. Καὶ πόθεν ὁ θάνατος πάλιν δὴ λέγεσθαι ἀνάγκη, εἰ μὴ θάνατον ἐποίησεν ὁ θεός. Εἰ ἀπὸ τοῦ φθόνου, καὶ πῶς ὁ φθόνος τῆς βουλήσεως

2. *Fortasse* εἰς τό.
3. τοῦ ἀθάνατον *coniec. Gatakerus l. l. p. 703.* ὥστε ἀθαν. εἰς δ. φυλάσσεσθαι *Photius Bibl. cod. CCXXXIV, p. 907. De oleo citant Plin. H. N. XV, 17.*
4. φυλάσσων *coniec. Petavius.*
5. *Repono* χειροκμήτων.
6. *Repono* ἀριστοτέχνης.

imperium exercere mandatum est. Illa diversas naturarum effigies formasque sortita sunt, quotquot dei iussu solida et aspectabilis natura produxit. Huic dei indita similitudo est ad primam illam et unigenitam patris imaginem penitus expressa. *Fecit enim deus hominem, ad imaginem dei fecit illum.* Gen. 1, 27. Unde et simulacrum suum, ut quam maxime firmum ac stabile esset, curam adhibuit, neve corruptione tentari facile posset, perinde atque effictis a se statuis consulere artifices solent. Qui non modo simulacrorum suorum pulchritudini ac decori student, ut eximia specie ac magnifica sint, sed etiam immortalitatem, quoad possunt, iisdem ipsis tribuere conantur, ut quam longissimum in tempus integra minimeque dissoluta permaneant. Id quod Phidiam inter ceteros fecisse memorant. Hic enim cum Olympici Iovis simulacrum finxisset ex ebore, oleum ad pedes ante statuam iussit effundi, quo immortale illam quantum posset efficeret. Cum igitur in iis operibus, quae manibus elaboraverint, artifices ista moliantur, nonne praestantissimus ille opifex deus, qui vel ex nihilo procreare potest omnia, suam illam ratione praeditam effigiem, videlicet hominem, multo magis sempiternam et immortalem penitus necessarioque fabricavit? An potius ignominiose adeo dissolutam corrumpi et interire permisit? Atque eam quidem effigiem quam manibus perpolire suis singulari quadam ratione dignatus est, quam ad imaginem suam ac similitudinem velut mundi alterum mundum expressit, cuius denique caussa mundus est factus. Dici istud omnino non potest. Proxime enim ad insaniam accederet qui id vana opinione inflatus auderet asserere.

Cap. XXVII. (XX.) Sed quae hactenus proposita sunt, o Aglaophon, minus attento forsitan animo considerantes obiicere ista poteritis, si immortale ab origine sua animal illud extiterit, qui tandem mortale esse potuit, cum quicquid est immortale, hoc quod est ipsum perpetuo esse debeat, nec in viliorem mortalemque naturam degenerando transeat? Hoc enim fieri nequit, alioqui immortale non fuerit. Sed ego tibi caussam rei huius aperiam. Cum enim ad boni delectum arbitrii libertate esset instructus, ac legem illam accepisset, pessima eum superveniens labefactavit invidia. Siquidem deus corruptione carentem hominem creavit, et ad aeternitatis suae produxit imaginem. *Deus enim mortem non fecit, nec delectatur in perditione viventium: invidia vero diaboli mors intravit in mundum*, Sap. 1, 13. ut per Salomonem sapientia testatur. Sed undenam mors extiterit repetendum necessario nobis est, si deus illam non fecerit. Nam si ab invidia profectam dixeris, quomodo tandem invidia divina voluntate plus valuit?

Cap. XXVII. — 1. *Vulgo* εἰληφώς.

μᾶλλον ἴσχυσε τοῦ θεοῦ; Ἀλλὰ τοῦτο δύςφημον λέξωμεν. Πόθεν ὁ φθόνος; ὁ ἀντιλέγων ἐρεῖ. Εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ διὰ τί διάβολος ἐγένετο, εἰ ἐγένετο, καὶ ὁ ποιήσας αὐτόν ἐστιν αἴτιος τοῦ εἶναι κακόν; Ἀλλὰ αναίτιος πάντη κακῶν ἐστιν ὁ θεός· ἀγένητος ἄρα ὁ διάβολος, καὶ εἰ ἀγένητος, καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀνώλεθρος καὶ ἀνενδεής. Τῷ γὰρ ἀγενήτῳ ἐξ ἀνάγκης ἁπάσης ταῦτα ὑπάρχειν χρή, ὁ δὲ διάβολος καταργεῖται καὶ κολάζεται. Τὸ δὲ κολαζόμενον ἄρα ἀλλοιοῦται καὶ πάσχει, ἀπαθὲς δὲ τὸ [2] ἀγένητον, οὐκ ἄρα ἀγένητος, ἀλλὰ γενητὸς ὁ διάβολος. Εἰ δὲ γενητὸς καὶ πᾶν τὸ γεγενημένον ἀπό τινος ἀρχῆς ἐγένετο, καὶ ἔστιν αὐτοῦ δημιουργὸς καὶ τοῦ διαβόλου. Καὶ πότερον κἀκεῖνος ἀγένητός ἐστιν, ἢ γενητός; Ἀλλὰ τὸ ἀγένητον εἶναι μόνον νοεῖσθαι χρὴ τὸν θεόν· οὐδὲ γὰρ [3] ἔνι τὸ σύνολον ὅλως ἐκ παντὸς εἰς τὸ παράπαν ἕτερος δημιουργὸς πλὴν αὐτοῦ· Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ ἄλλος οὐκ ἔστι θεός. Οὐδὲ μετασκευάζεσθαι [4] δεῖ τι, ἢ κτίζεσθαι παρὰ τὴν αὐτοῦ δύναται βουλήν. Καὶ γὰρ ὁ υἱὸς οὐδὲν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ δύνασθαι ποιεῖν ὁμολογεῖ, ἐὰν μὴ βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. Ἃ γὰρ ἄν, φησίν, ὁ πατὴρ ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ποιεῖ. Οὐδὲ μήν τι πολέμιον ἢ ἀντιδοξοῦν αὐτῷ, ἢ ἀντίθεόν ἐστιν· ἐπεὶ κἂν εἰ ἀντέπρασσέ τι τῷ θεῷ, ἐπαύσατο ἂν τοῦ εἶναι, λυθείσης αὐτοῦ τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει καὶ ἰσχύϊ τῆς συστάσεως. Τῷ γὰρ ποιήσαντι λῦσαι μόνῳ καὶ τὰ ἀθάνατα δυνατόν.

pag. 511. Κεφ. κη΄. (κα΄.) Τί οὖν ὁ διάβολος λέξεται; Πνεῦμα περὶ τὴν ὕλην ἔσχον, καθάπερ ἐλέχθη [1] τῷ Ἀθηναγόρᾳ, γενόμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ· ὥςπερ [2] δὴ καὶ οἱ λοιποὶ γεγόνασιν ὑπ᾽ αὐτοῦ ἄγγελοι, καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ὕλῃ καὶ τοῖς τῆς ὕλης εἴδεσι πεπιστευμένοι διοίκησιν. Τοῦτο γὰρ ἦν ἡ τῶν ἀγγέλων σύστασις, τῷ θεῷ ἐπὶ προνοίᾳ γεγονέναι τοῖς ὑπ᾽ αὐτοῦ διακεκοσμημένοις· ἵνα τὴν μὲν παντελικὴν καὶ [3] γενικὴν ὁ θεὸς ἔχων τῶν ὅλων [4] πρόνοιαν ᾖ, τὸ κῦρος καὶ τὸ κράτος ἁπάντων αὐτὸς ἀνηρτημένος καὶ ὥςπερ σκάφος τῷ τῆς σοφίας οἴακι διευθύνων ἀκλινῶς τὸ πᾶν, τὴν δὲ διὰ μέρους [5] οἱ ἐπὶ τούτῳ ταχθέντες ἄγγελοι. Ἀλλ᾽

2. Vulgo ἀγέννητον.
3. Vulgo εἶναι, quod correxi. Quod ad locutionem οὐδὲ τὸ σύνολον ὅλως ἐκ παντὸς cf. infra ad cap. 29.
4. δὴ volebat Petavius.
Cap. XXVIII. — 1. τῷ Ἀθηναγόρᾳ rescripsi ex emendatione P. Leopardi Emendatt. XIX, 9. Cf. etiam Gatakerus l. l. pag. 293., et Petav. ad h. l., qui verba Athenagorae (Athenag. Πρεσβ. π. Χριστοῦ p. 223 sqq. edit. Rechenb.) descripsit. — In Epiphanii libris vulgo extat ὦ Ἀθηναγόρα, tanquam Athenagoras unus e dialogi interlocutoribus sit.
2. δὴ emendavit Gatakerus l. l. Vulgo δὲ.
3. γενικὴν correxi cum Petavio et Gatakero ex Athenagora. Vulgo γενετικήν.

Sed hoc dictu infelix detestandumque dicamus, undenam invidia profecta sit adversarius quaerit. Nam si a diabolo respondeas, cur omnino diabolus extitit, si productus est aliquando? Ac profecto qui illum condidit auctor mali debet videri. Atqui malorum caussa deus esse non potest; quare ab nullo productus est diabolus. Quod si ita est, neque pati quicquam potest, et exitii penuriaeque est omnis expers. Nam quod nunquam productum est, huic inesse haec omnia necesse est, at diaboli conatus in nihilum redigitur, idemque punitur. Quod autem punitur, mutatur ac patitur. Atqui pati nihil potest quod productione caret. Non igitur productionis expers, sed productus aliquando diabolus. Iam vero cum et productus ille sit, et quicquid productum est, ab aliquo principio productum sit, consequens est aliquem esse, a quo sit procreatus diabolus. Utrumnam igitur etiam productus ille fuit, an produci non potuit? Verum quod productionis est expers, par est unum duntaxat intelligi deum. Neque enim ullus esse potest omnino praeter illum ipsum opifex. *Ego* Isai. 44, 6.
primus, inquit, *et ego novissimus et praeter me non est alius deus.* Sed neque commutari quicpiam, ac praeter eius voluntatem procreari potest. Etenim filius nihil per sese facere posse confitetur, *nisi id patrem facientem viderit: quae enim*, inquit, *pater facit, haec* Ioann. 5, 19.
et filius facit. Neque vero inimicum quiddam aut repugnans ac deo contrarium est; si quid enim esset quod deo resisteret, esse omnino desineret, eo quod divina virtute ac robore omnis illius constitutio dissolveretur. Quippe solus ille vel ea quae sunt immortalia dissolvere potest qui condidit.

Quidnam igitur tandem diabolum esse dicemus? Spiritum vi- Cap. XXVIII. (XXI.)
delicet, qui circa materiam versatur, quemadmodum dictum est, o Athenagora, a deo procreatum, perinde ac reliqui ab eodem angeli sati sunt, quibus tam materia quam formarum, quibus est affecta materia, procuratio administratioque commissa est. Siquidem ea constituendorum angelorum caussa fuit, ut in iis quae a deo ordinata erant ac disposita providentia moderandis vicariam deo operam navarent. Uti nimirum communem ac generalem omnium curam susciperet deus, qui in omnia dominatum atque imperium obtineret, ac veluti navigium quoddam, sic totam illam universitatem constanter suae gubernaculo sapientiae regeret, cum interim singularem functionem atque curam praepositi ad id angeli sustinerent.

4. πρόνοιαν ᾖ, τὸ κῦρος correxit Petavius, probavit Gatakerus l. l. Vulgo πρόνοιαν, ἢ τὸ κῦρος. Combefisius distinxit πρόνοιαν, ᾖ τὸ κῦρος cett., et pro αὐτὸς ἀνηρτημένος volebat αὐτοῦ ἀνηρτ.
5. Verba οἱ ἐπὶ τούτῳ ταχθέντες ἄγγελοι. Ἀλλ᾽ in edit. Petavii prave omissa sunt.

οἱ μὲν λοιποὶ ἐφ' οἷς αὐτοὺς ἐποίησε καὶ διετάξατο ὁ θεὸς ἔμειναν, ὁ δὲ ἐνύβρισε καὶ πονηρὸς περὶ τῶν πεπιστευμένων ἐγένετο τὴν διοίκησιν, φθόνον ἐγκισσήσας καθ' ἡμῶν· ὥςπερ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα σαρκῶν ἐρασθέντες καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων εἰς φιλοκοιτίαν ὁμιλήσαντες θυγατράσιν. Αὐθαίρετον γὰρ καὶ αὐτοῖς ἔχειν πρὸς ἑκάτερα διετάξατο βούλησιν ὁ θεὸς, οἷα καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων· ἵν' ἢ πειθόμενοι τῷ λόγῳ συνῶσιν αὐτῷ καὶ ἀπολαύωσι μακαριότητος, ἢ μὴ πειθόμενοι κρίνωνται. Ἦν δὲ καὶ ὁ διάβολος ἀστὴρ Ἑωςφόρος· Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἑωςφόρος, ὁ πρωῒ ἀνατέλλων; Τοῦ φωτὸς ἦν ἄστρον πρωϊνὸν, ἀλλ' ἐξέπεσε καὶ εἰς τὴν γῆν συνετρίβη, ἐπιτροπεύσας τῷ ἀνθρώπῳ τὰ ἐναντία. Τὸ γὰρ θεῖον νεμεσᾷ τοῖς ὑπερηφάνοις, καὶ τὰ αὐθάδη φρονήματα [6] κωλύει. Ἐπέρχεται δὲ καὶ ἐμμέτρως εἰπεῖν,

[7] Ὡς πᾶσιν ἀρχὴ καὶ πέρας κακῶν [8] ὄφις,
[9] Οὕτω βαρὺν τίκτουσα θησαυρὸν κακῶν
Πλάνη, τυφλοῦ [10] ποδηγὲ ἀγνοίας βίου,
Χαίρουσα θρήνοις καὶ στενάγμασι βροτῶν,
Ὑμεῖς ἀθέσμους εἰς ὕβρεις ὁμοσπόρων
Τὰς μισαδέλφους ὁπλίσαντες ὠλένας
Κάϊν μολύναι φοινίῳ πρῶτον λύθρῳ
[11] Ἐπείσατο τὴν γῆν, [12] καὶ τὸν ἐξ ἀκηράτων
Πεσεῖν αἰώνων πρωτόπλαστον εἰς χθόνα
Ὑμεῖς [13] ἐτεκτήνασθε.

pag. 545. Κεφ. κθ'. (κβ'.) Καὶ ὁ μὲν διάβολος οὕτως· [1] ὁ δὲ θάνατος πρὸς ἐπιστροφὴν ηὑρέθη, καθάπερ καὶ τοῖς ἀρτιμαθέσι γραμμάτων παιδίοις πρὸς ἐπανόρθωσιν αἱ πληγαί. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο [2] ὁ θάνατος ἢ διάκρισις καὶ διαχωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος. Τί οὖν; παραίτιος ὁ θεὸς [3] θανάτου; λέξετε· πάλιν γὰρ ὁ αὐτὸς ἡμῖν ἥκει λόγος. Μὴ γένοιτο. Ἐπεὶ μηδὲ οἱ διδάσκαλοι προκαθηγουμένως τοῦ ἀλγύνεσθαι ταῖς πληγαῖς τοὺς παῖδας αἴτιοι. Καλὸν οὖν ὁ θάνατος, εἰ καθάπερ [4] παισὶ

6. κολούει *volebat Petavius.*
7. Ὦ πᾶσιν *Ios. Scaliger.*
8. *Libri omnes* ὁ ὄφις. *Sed illud* ὁ *iam Petavius spurium iudicavit et uncinis notavit.*
9. ἥτ' ὦ *Ios. Scaliger.*
10. ποδηγὸς *Ios. Scaliger.*
11. Ἐπείσατε τὴν γῆν *emendatio est Petavii. Vulgo* Ἐπείσατο γῆν. *Cod. Venet.* ἔπισα τὸν γῆν. *Ios. Scaliger coniecit:* ἐπ ἴσατ' ὀργήν.
12. καὶ ἀκηράτου πεσεῖν αἰῶνος ἄνδρα πρωτόπλαστον *Ios. Scalig.*
13. ἐτεκτήνασθε *Ios. Scaliger.* — *Cornarius hos versiculos ita convertit:* „Cuncto velut qui principium finisque sit Mortalium serpens malorum statui, Thesaurum habens adeo gravem secum mali. Errore caecus, ignorantiaeque dux, Vitae lachrymis gaudens, simul suspiriis. Ad improbas persuadet hic iniurias, Consanguineas armemus ut contra manus Fratres. Cain perduxit ut resperserit Cruore primus terram saevus rubido. Et primus ut noster parens coelestibus De sedibus miser ruinam fecerit.“

At vero ceteri quidem in ea statione perstiterunt cuius gratia conditi a deo constitutique fuerant. Diabolus vero petulanter egit, et in eorum quae sibi commissa fuerant, administratione concepta adversus nos invidia pessimum se praebuit. Quemadmodum et illi qui Gen. 6, 2. postea concupiscentia corporum flagrarunt, et cum filiabus hominum stupri consuetudinem habuerunt. Etenim quod hominibus concessum, idem et illis a deo tributum est, ut utrimque liberum haberent voluntatis consilium, ut, sive illius sermonibus obtemperarent, ipsius consuetudine fruerentur ac felicitatis essent compotes, sive detrectarent imperium, merito in illos iudicium exerceretur. Erat porro diabolus velut sidus quoddam Luciferi. *Quomodo cecidit e coelo Lucifer, qui mane oriebatur?* Isai. 14, 12. Sed erat nimirum matutinum sidus et lucidum, quod quidem decidit et ad terram allisum est, cum homini noxia quaedam et adversa in eo gubernando procurasset. Deus enim contra superbos indignari solet, insolentioresque spiritus comprimit. Ac libet et illud ipsum declarare versibus:

Caput malorum, et finis, heu, cunctis draco,
Gravem malorum saeve thesaurum paris:
Caeci error, orbis ductor ignorantiae.
Quem tristis hominum luctus ac planctus iuvat:
Vos ad nefanda scelera cognatum in caput
Fratrem perosas impie armantes manus
Inficere primum caede sanguinea Cain
Terram impulistis. Inde felici parens
Quod primus aevo lapsus in terram excidit,
Vestra illa fraus est.

Cap. XXIX. (XXII.) Atque hunc quidem in modum diabolus. Mors ipsa vero castigandis hominibus est reperta, perinde ac puerulis, qui literarum rudimenta condiscunt, corrigendis adhiberi verbera consueverunt. Nihil enim aliud mors est quam corporis ab anima separatio atque disiunctio. Quid igitur? Auctorne mortis est ullo modo deus? Dicere enim hoc potestis, eademque nobis recurrit oratio. Sed absit ut ita dicamus. Nam neque praeceptores primariae ac praecipuae caussae sunt cur pueri dolore plagarum afficiantur. Bona igitur

Cap. XXIX. — 1. *Verba* ὁ δὲ θάνατος – – – καὶ τοῦ χωρισμοῦ *excerpta legimus apud Ang. Maium Scriptt. Vett. N. Coll. vol. III. in Leontii et Ioannis Rerum Sacr. l. II., pag. 102., item quae inde sequuntur usque ad* ὑπερβάντα δικαιοσύνης *eodem libro pag. 92.*
2. ὁ *om. Leontius.*
3. θανάτου λέξεται; *Leontius. Probo. Idem Leontius verba* πάλιν γὰρ ὁ αὐτὸς ἡμῖν ἥκει λόγος *non habet.*
4. φησὶν *Leontius.*

πρὸς ἐπιστροφὴν δίκην πληγῶν ηὑρέθη, οὐχ ὁ τῆς ἁμαρτίας, ὦ σοφώτατοι, ἀλλ' ὁ τῆς διαζεύξεως τῆς σαρκὸς, καὶ τοῦ χωρισμοῦ. Αὐτεξούσιος γὰρ ὢν καὶ αὐτοκράτωρ ὁ ἄνθρωπος, καὶ αὐτοδέσποτον βούλησιν καὶ αὐτοπροαίρετον πρὸς τὴν αἵρεσιν, ὡς ἔφην, τοῦ καλοῦ λαβὼν, ἀκούσας τε, Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ Παραδείσῳ φάγεσθε, ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ· ᾗ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, [5] ἐνδοὺς ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὸ φαγεῖν τῷ [6] διαβόλῳ, δεδελεασμένῃ σοφίᾳ [7] ποικίλως πρὸς παρακοὴν [8] πείθοντι, ἠθέτησε τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ· καὶ ἐγένετο τοῦτο αὐτῷ εἰς σκάνδαλον [9] καὶ παγίδα καὶ σκῶλον. Οὐ γὰρ ἐποίησεν ὁ θεὸς κακὸν, οὐδὲ ἔστι τὸ σύνολον ὅλως ἐκ παντὸς τὸ παράπαν αἴτιος [10] κακοῦ· ἀλλὰ πᾶν ὅπερ ἂν αὐτεξούσιον οὕτως ὑπ' αὐτοῦ γεγονὸς [11] ᾖ πρὸς τὸ φυλάξασθαι καὶ τηρῆσαι νόμον, ὃν αὐτὸς δικαίως διεστείλατο, μὴ [12] τηρῆσαν λέγεται κακόν. Βαρυτάτη δὲ βλάβη τὸ παρακοῦσαι θεοῦ τοὺς ὅρους τῆς κατὰ τὸ αὐτεξούσιον ὑπερβάντα δικαιοσύνης. Ὅθεν ἐπειδὴ κατερυπώθη καὶ κατεμιάνθη τῆς ἀποφάσεως ἀποστατήσας ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ, καὶ κηλίδας ἐναπεμάξατο κακίας πολλὰς, ἃς ὁ ἄρχων οὗτος ἀπεκύησε καὶ πατὴρ τῆς πλάνης, πόνον κατὰ τὴν γραφὴν συλλαβὼν, ἵνα τὸν ἄνθρωπον πρὸς ἀδικίαν ἀεὶ φαντάζειν ἔχῃ καὶ κινεῖν, ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ἀθάνατον κακὸν ἐξ ἐπιβουλῆς ἰδὼν γεγενημένον, καθάπερ καὶ ὁ διάβολος πλάνος ἦν, τοὺς δερματίνους χιτῶνας διὰ τοῦτο κατεσκεύασεν, οἱονεὶ νεκρότητα περιβαλὼν αὐτὸν, ὅπως διὰ τῆς λύσεως τοῦ σώματος πᾶν τὸ ἐν αὐτῷ γεννηθὲν κακὸν ἀποθάνῃ.

pag. 546. Κεφ. λ'. (κγ'.) [1] Προηπόρηται δὲ ἤδη καὶ ἀπεδείχθη τοὺς δερματίνους χιτῶνας μὴ εἶναι τὰ σώματα. Ὅμως δὲ καὶ πάλιν (οὐ γὰρ ἅπαξ ῥητέον) [2] φράζωμεν. Αὐτὸς πρὸ τῆς κατασκευῆς αὐτῶν ὁ πρωτόπλαστος ὁμολογεῖ καὶ ὀστᾶ ἔχειν καὶ σάρκας, ὁπότε δὴ τὴν γυναῖκα αὐτῷ προσαχθεῖσαν θεασάμενος, Τοῦτο νῦν ὀστοῦν, ἐφώνησεν, ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου· [3] αὕτη κληθήσεται γυνὴ, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη· ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται [4] τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Οὐ γὰρ δὴ ἀνέξομαι φληναφούντων τινῶν καὶ βιαζομένων ἀπηρυθριασμένως τὴν γραφὴν, ἵνα

5. ἐνδοὺς omiss. in edit. Petavii.
6. διαβόλῳ δεδελεασμένῃ σοφίᾳ cod. Venet. et Leontius. Vulgo extat διαβόλῳ δὲ δελεασμένῃ ἡ σοφίᾳ. Gatakerus correxit: διαβόλῳ δὲ δελεαζόμενος τῇ σοφίᾳ.
7. ποικιλότητι Gatakerus l. l. p. 803.
8. πείθοντι cod. Venet. et Leontius. Vulgo πείσοντι. Galakerus πείσαντι.
9. καὶ παγίδα καὶ σκῶλον cod. Venet. et Leontius. Vulgo extat καὶ εἰς παγίδα καὶ εἰς σκῶλον.
10. τοῦ κακοῦ cod. Rhedig.
11. ᾖ emendavi cum Gallandio Bibl. Patr. tom. III, p. 772., ubi extat εἰ. Vulgo scriptum est ἢ. Et apud Leontium. Idem vitium iam supra occurrit. — τὸ σύνολον ὅλως ἐκ παντὸς τὸ παράπαν reperitur etiam supra cap. 27. Cf. cap. 31., et capp. 32 et 37.
12. τηρῆσαι Leontius.

Cap. XXX. — 1. Excerpsit priorem huius capitis partem, usque ad verba μετὰ τὸ ἐκπεσεῖν, Leontius l. l. V. quae annotavit Ang. Maius l. l. pag. 50.
2. φράσωμεν habet Excerptum Sirmond. ap. Galland. B. P. tom. III. p. 772.
3. καὶ πάλιν addit Exc. Sirm. ap. Galland.
4. πρὸς τὴν γυναῖκα habet Excerptum Anonymi Sirmondiani ap. Galland. l. l.

mors est, cum plagarum instar ad coercendos pueros reperta sit. Non peccatorum dico mortem, o sapientissimi homines, sed eam qua animus a corporis consortio separatur. Nam cum liber ac sui iuris esset homo factus, et ad honesta capessenda sui ipsius arbitrii consiliique voluntatem accepisset, ac mandatum istud audiisset, *De* Gen. 2. 16.
omni ligno Paradisi comedetis, de ligno autem scientiae boni aut mali non comedetis: quacumque autem die comedetis de illo, morte moriemini, per sese ad comedendum inductus ac diaboli calliditate, qui ad violandum imperium variis modis incitabat, velut inescatus dei praeceptum transgressus est, idque ipsum scandali instar et laquei et offensionis extitit. Malum enim deus non fecit, nec ullo modo auctor illius est. Sed quicquid arbitrii sui potestate praeditum ab eo factum est, ut quam legem iustissime praescripserit observare possit, nisi eam servaverit, malum appellatur. Est autem gravissimum hoc damnum inprimis, dei mandata negligere, ac iustitiae, quae adiuncta libertati est, limites praeterire. Unde posteaquam a dei sententia deficiens homo inquinatus est, ac delicti sordibus obsolevit, vitiique quamplurimas expressit in sese maculas, quas princeps ille et erroris parens indiderat, qui *laborem*, ut scriptura loqui- Ps. 7, 14.
tur, *concepit*, ut hominem ad improbitatem perpetuo fraudibus suis trahere ac circumvenire queat, omnipotens deus aeternum illum daemonis fraudibus malum esse factum videns, ut et impostor diabolus erat, propterea *pelliceas et illas tunicas* fecit, quo illum velut morte quadam indueret, ut ea corporis dissolutione quicquid in eo mali productum fuerat intermoreretur.

Illud vero iam antea disputatum est monstratumque pelliceas Cap. XXX. (XXIII.)
tunicas aliud esse praeter corpora. Sed nihilominus idem rursus (dicendum enim saepius est) hoc loco repetamus. Primus igitur ipse parens, antequam eae tunicae consuerentur, ossa se et carnem habere confitetur, cum nimirum perductam ad sese mulierem contemplatus, *Hoc nunc os*, inquit, *ex ossibus meis, et caro de carne mea:* Gen. 2, 23.
haec vocabitur mulier, quoniam de viro sumpta est: propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carnem unam. Neque enim certos homines ferre possum, qui consulto nugantur ac scripturas impudentissime detorquent, quo

αὐτοῖς δὴ σαρκὸς μὴ εἶναι [5] προχωρήσῃ ἡ ἀνάστασις, ὀστᾶ νοητὰ
καὶ σάρκας νοητὰς ὑποτιθεμένων, καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἄνω καὶ κάτω
μεταβαλλομένων ἀλληγορίαις· καὶ ταῦτα οὕτω, ὡς γέγραπται, πα-
ραλαμβάνεσθαι κρατύνοντος τοῦ Χριστοῦ τὴν γραφὴν, ἔνθα πυν-
θανομένοις τοῖς Φαρισαίοις περὶ χωρισμοῦ γυναικὸς ἀποκρίνεται
[6] ὅτι, Ἀπ' ἀρχῆς ὁ κτίσας ἄρσεν καὶ θῆλυ [7] ἐποίησε, καὶ εἶπεν,
Ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα [8] καὶ τὴν μητέρα,
καὶ τὰ ἑξῆς. *Πῶς γὰρ ἐπὶ ψυχῶν μόνον τὸ, Αὐξάνεσθε καὶ πληρώ-
σατε τὴν γῆν, παραληπτέον; ἢ τὸ, Ἔλαβε χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς ὁ θεὸς,
καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον, ὃ κυρίως ἐπὶ τοῦ σώματος λελέχθαι φαί-
νεται. Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ χοὸς καὶ τῶν βαρυτέρων τὴν οὐσίαν ἐκτήσατο
ἡ ψυχή. Ὥςτε συνέστηκεν ἐκ παντὸς ἀληθέστατα πρὸ τῶν δερματίνων
σεσωματοποιῆσθαι χιτώνων τὸν ἄνθρωπον. Ταῦτα γὰρ πρὸ τοῦ ἐκ-
πεσεῖν αὐτὸν ἅπαντα εἴρηται, τὰ δὲ κατὰ τοὺς χιτῶνας μετὰ τὸ ἐκπε-
σεῖν. Ὅθεν ἴωμεν πάλιν ἐπισκεψόμενοι τὰ ἐν χερσὶν, ἱκανῶς ἀπο-
δείξαντες μὴ εἶναι τοὺς δερματίνους χιτῶνας τὰ σώματα, ἀλλὰ τὴν
ἀπὸ τοῦ λόγου τῶν ζώων νεκρότητα κατεσκευασμένην· τοῦτο γὰρ λεί-
πεται. Ἀμέλει τῶν ὅρων ἔξω τοῦ Παραδείσου κατὰ ταύτην ἐξοικίζε-
ται τὴν αἰτίαν. Οὐ γὰρ ὅτι μὴ θέλων ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ ξύλου δρέψα-
σθαι τῆς ζωῆς αὐτὸν καὶ φαγεῖν ἐξέβαλεν (ἠδύνατο γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα
ζῆν, αὖθις φαγὼν ἀπὸ τῆς ζωῆς), ἀλλ' ἵνα μὴ ἀθάνατον, ὡς ὑπεθέ-
pag. 547. μεθα, γενηθῇ τὸ κακόν. Ἐπεὶ διὰ τί τὸν Χριστὸν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν
ἀπέστειλεν εἰς τὴν γῆν, εἰ ὅλως ἠθέλησε ζωῆς τὸν ἄνθρωπον ἄγευστον
ἀποθανεῖν εἰς τὸ παντελές; Εἰ δὲ ἐκ μεταμέλου τοῦτο φαίη πεποιη-
κέναι τὸν θεὸν ὁ ἀντιλέγων, ἀσθενὴς αὐτῶν ὁ λόγος, μεταγινώσκοντα
τὸν θεὸν εἰσάγων. Ἀλλ' οὔτε ἀξύνετος τοῦ μέλλοντος θεὸς, οὔτε κα-
κοποιὸς, ἀλλὰ καὶ ἄκρως ἀγαθὸς, καὶ προγινώσκων τὰ μέλλοντα.
Ὥςτε οὐκ ἄρα διὰ τὸ μὴ σώζεσθαι εἰς τὸν αἰῶνα φαγόντα αὐτὸν ἀπὸ
τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἐξέβαλεν, ἀλλὰ διὰ τὸ νεκρωθῆναι πρῶτον θανάτῳ
τὴν ἁμαρτίαν· ἵν' οὕτως μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ἐκτακείσης τῆς ἁμαρτίας
ἐγερθεὶς ἄνθρωπος καθαρὸς φάγῃ τῆς ζωῆς.

Κεφ. λα'. (κδ'.) Μηδεὶς δὲ ἀβέλτερος ὢν παρακινδυνευέτω ὡς τούτων ἑτέρως
λεχθέντων. Ὁ γὰρ ὅλως ὁριζόμενος τὴν σάρκα μὴ εἶναι ταύτην ἀθα-
νασίας δεκτικὴν ὄντως ἀνοίας ὑπαίτιος ὢν νόσῳ βλασφημεῖ. Διὰ τί
γὰρ μετὰ τὴν τῶν χιτώνων τῶν δερματίνων ὁ Ἀδὰμ κατασκευὴν ἐκ-
βάλλεται, κωλυόμενος φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ ζῆσαι, εἰ

5. προχωρήσῃ *emendavit Petavius. Libri vulgo habent* προχώρησις. *Pro* δὴ σαρκὸς μὴ εἶναι *Galland. ex auctoritate Anonymi Sirmond. rescripsit* δίχα σαρκὸς εἶναι *l. l. p.* 772. — *Pro* αὐτοῖς δὴ σαρκὸς *in cod. Rhedig. legitur* αὐτῆς δὴ σαρκός.

6. Οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι *Galland.*

suum illud de tollenda resurrectione dogma procedat; qui ideo et
ossa quaedam intelligibilia et carnes similiter intelligibiles commenti
sunt, ac suis allegoriis alias aliter sursum deorsumque sese con-
vertunt. Atqui haec perinde ac scripta sunt accipienda esse Christi
confirmat auctoritas, ubi interrogantibus Pharisaeis de uxoris divor-
tio respondet, *Ab initio qui creavit masculum et feminam fecit et* Matth. 19, 4.
dixit, Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, etc. Alioqui
quomodo de animis solis intelligi istud potest: *Crescite et replete ter-* Gen. 1, 28.
ram? Item illud: *Accepit deus de limo terrae, et formavit hominem?* Gen. 2. 7.
Quod de corpore proprie dictum videtur. Neque enim de limo de-
que gravioribus illis concretisque rebus suam anima naturam expres-
sit. Ex quo certissime illud efficitur, ante pelliceas illas tunicas
corpore praeditum hominem fuisse. Haec enim omnia ante hominis
lapsum pronuntiata esse constat, cetera vero te tunicis nonnisi post
lapsum. Quamobrem consideranda nobis porro sunt quae in mani-
bus habemus, cum illud abunde demonstraverimus, scorteas illas
tunicas corpora non fuisse, sed illam a ratione velut animalium mor-
tem tunc temporis perfectam; hoc enim demum superest. Quocirca
extra Paradisi terminos ob eam caussam eiicitur. Non enim quod
ex arbore vitae poma decerpere ac comedere nollet hominem deus
ideo deturbavit, poterat quippe in sempiternum vivere, cum subinde
ex vitali illa arbore comedisset: sed ne immortale, uti diximus,
malum esset, sibi cavendum putavit. Alioqui quid attinebat Chri-
stum in terras e coelo mittere, si omnino nulla vitae parte gustata
hominem penitus vellet extingui? Quod si nonnulla veluti poeni-
tentia ductum istud egisse deum adversarius obiiciat, imbecilla ea
ratio est, quae consilii in deum mutationem invehit. Sed neque
ignarus futuri deus est, nec effector mali, sed et bonus inprimis est
et futurorum praescius. Quare non ideo eiecisse putandus est, ne,
si ex arboris vitae fructu comederet, in aeternum servandus foret,
sed ut peccatum primum omnium morte perimeretur, atque ita, cum
esset mortuus, velut consumpto eliquatoque peccato excitatus ad vi-
tam homo ac purior factus vita vesceretur.

Nec est quod stolidus quispiam temere iactare audeat aliter haec Cap. XXXI. (XXIV.)
esse pronuntiata. Nam qui carnem hanc immortalitati capiendae
idoneam esse penitus negat, hic vesaniae morbo laborans contume-
liosis in deum vocibus utitur. Cur enim, posteaquam pelliceae tu-
nicae consutae sunt, Adamus eiicitur ac vitae arborem attingere vi-
vereque prohibetur, si fieri omnino non potest ut in sempiternum

7. ἐποίησεν αὐτοὺς, καὶ *Galland.*

8. *Verba* καὶ τὴν μητέρα *non habet Galland.*

ὅλως ἀδύνατον ἦν μετὰ σώματος εἰς τὸν αἰῶνα ζῆσαι τὸν ἄνθρωπον; Ὡς δυναμένου γὰρ αὐτοῦ μὴ ἀποθανεῖν, ἐὰν ἀπὸ τῆς ζωῆς γεύσηται λαβὼν, ἡ κώλυσις γίνεται. Φησὶ γὰρ, Καὶ ἐποίησε κύριος ὁ θεὸς τῷ Ἀδὰμ, καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ χιτῶνας δερματίνους, καὶ ἐνέδυσεν αὐτούς· καὶ εἶπεν ὁ θεὸς, Ἰδοὺ, γέγονεν Ἀδὰμ ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν· καὶ νῦν μή ποτε ἐκτείνῃ τὴν χεῖρα καὶ λάβῃ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ φάγῃ, καὶ ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν κύριος ὁ θεὸς ἐκ τοῦ Παραδείσου τῆς τρυφῆς ἐργάζεσθαι τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθη, καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἀδάμ. Οὐκοῦν ἠδύνατο ζῆν εἰ μὴ κεκώλυτο γεύσασθαι τῆς ζωῆς. Ἐκωλύθη δὲ ὅπως ἡ μὲν ἁμαρτία συναποκτανθεῖσα τῷ σώματι θάνῃ, τὸ δὲ σῶμα ἀναστῇ τῆς ἁμαρτίας ἀπολομένης. Ἵνα τοίνυν μὴ ᾖ κακὸν ἀθάνατον ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἔφην, ἡ ἀείζωον, ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὴν ἁμαρτίαν κρατιστεύουσαν, ἅτε ἐν ἀθανάτῳ βλαστήσασαν σώματι καὶ ἀθάνατον ἔχουσαν τροφὴν, ὁ θεὸς αὐτὸν διὰ τοῦτο θνητὸν ἀπεφήνατο νεκρότητι περιβαλών. Τοῦτο γὰρ οἱ δερμάτινοι χιτῶνες ἐβούλοντο· ἵνα δὴ διὰ [1] τῆς λύσεως τοῦ σώματος καὶ τῆς διαιρέσεως ἡ ἁμαρτία κάτωθεν αὐτόπρεμνος πᾶσα διαφθαρῇ, ὡς μηδὲ κἂν βραχύτατον ῥίζης ἐαθῆναι μέρος, ἀφ' οὗ νέαι βλάσται πάλιν ἁμαρτημάτων [2] ἀναβλύσονται.

pag. 518. Κεφ. λβ'. (κε'.) Καθάπερ γὰρ ἐν οἰκοδομήμασι ναῶν [1] καλῶν συκῆ γεννηθεῖσα, καὶ εἰς [2] ἔκτασιν καὶ μέγεθος [3] εὐτροφήσασα, καὶ ἐπὶ πάσας τὰς ἁρμονίας πολυκλημάτοις ῥίζαις τῶν λίθων κεχυμένη, οὐ πρότερον τοῦ φύειν στέλλεται, ἕως πᾶσα ἀποσπασθῇ, λυθέντων τῶν καθ' οὓς ἐβλάστησε τόπους τῶν λίθων (δυνατὸν γὰρ [4] πάλιν εἰς τοὺς ἑαυτῶν ἐναρμοσθῆναι τόπους τοὺς λίθους, τῆς συκῆς ἀφῃρημένης, ὅπως ὁ μὲν ναὸς σώζηται, μηδὲν τῶν ἀφανιζόντων αὐτὸν κακῶν [5] ἑαυτῷ μηκέτι φέρων, ἡ δὲ συκῆ [6] πᾶσα πρόθέλυμνος ἀποσπασθεῖσα ἀποθάνῃ)· κατὰ ταῦτα καὶ ὁ θεὸς ὁ τεχνίτης τὸν ἑαυτοῦ νεὼ, τὸν ἄνθρωπον, δίκην ἀγρίας συκῆς τὴν ἁμαρτίαν βλαστήσαντα, [7] διέλυσε, θανάτου προσκαίροις προσβολαῖς ἀποκτείνων, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ζωοποιῶν, ἵνα πάλιν τῶν αὐτῶν ἡ σὰρξ μερῶν μετὰ τὸ ξηρανθῆναι καὶ ἀποθανεῖν τὸ ἁμάρτημα δίκην ἀνακαινοποιηθέντος ναοῦ ἀθάνατος καὶ [8] ἀπήμων ἐγερθῇ, τελέως ἐκ βάθρων ἀπολομένης τῆς ἁμαρτίας. Ζῶντος γὰρ ἔτι τοῦ σώματος πρὸ τοῦ τεθνήξασθαι συζῆν ἀνάγκη καὶ τὴν ἁμαρτίαν, ἔνδον τὰς ῥίζας αὐτῆς ἐν ἡμῖν ἀποκρύπτουσαν, εἰ καὶ ἔξωθεν τομαῖς ταῖς ἀπὸ τῶν [9] σωφρονισμῶν καὶ τῶν νουθετήσεων ἀνε-

Cap. XXXI. — 1. τῆς ἀναλύσεως τοῦ σώματος ἡ ἁμαρτία Galland. l. l. pag. 77.. ex cod. Rupif.
2. ἀναβλύσονται edit. princ. et cod. Rhedig. ἀναβλύζωνται edit. Petav. et Galland. l. l.

Cap. XXXII. — 1. καλοῖς Galland. l. l.
2. ἔκστασιν vitiose Galland.
3. εὐτραφήσασα Galland.
4. πάλιν non habet Galland.
5. ἐν ἑαυτῷ Galland.

vitam homo cum corpore traducat? Sic enim interdictio illa edita est, tanquam vita ille degustata mortem posset effugere. Sic enim ait: *Fecit itaque dominus deus Adam et uxori eius tunicas pelliceas,* Gen. 3, 21. *et induit illos: et dixit deus, Ecce factus est Adam sicut unus ex nobis, ut cognoscat bonum et malum: et nunc ne forte extendat manum, et sumat de ligno vitae, et comedat et vivat in aeternum: et emisit illum dominus deus e Paradiso voluptatis, ut operaretur terram, ex qua assumptus est, et eiecit Adam.* Quamobrem poterat in aeternum vivere corpus et immortale fieri, nisi ab gustanda vita foret prohibitum. Est autem idcirco prohibitum, ut et peccatum extinctum una cum corpore moreretur, et corpus peccato mortuo resurgeret. Igitur ne immortale quoddam ac sempiternum malum esset homo, ut iam diximus, ac peccati in sese dominationem foveret, utpote quod immortali in corpore pullularet et immortali perinde alimento glisceret, propterea mortalem illum deus esse voluit ac morte damnavit. Hoc enim scorteae illae tunicae significabant, ut dissolutione divisioneque corporis omne ex imo peccatum stirpitus enecaretur, ac ne tenuissimae quidem fibrae remanerent, unde nova subinde germina peccatorum efflorescerent.

Ut enim e magnificorum templorum structura caprificus enascens, atque in maximam amplitudinem adolescens et multiplicibus radicum brachiis per omnes lapidum diffusa compages non prius excrescere desinit quam disiectis ex eo unde prodierit loco lapidibus tota poenitus labefactata concidat (tum enim sublata caprifico suis locis restitui redivivi lapides possunt, ut et templum ipsum incolume servetur, cum nullum amplius ex iis quibus evertebatur incommodis habeat, caprificus vero ab imis radicibus evulsa moriatur), ad eundem plane modum artifex ille deus templum suum hominem, qui peccatum caprifici cuiusdam instar produxerat, dissolvit, eumque mortis ad tempus impressione atque impetu opprimi passus est primum, uti scriptum est, dehinc ad vitam excitavit; ut iisdem praedita partibus caro exsiccato intermortuoque peccato velut templum quoddam instauratum immortalis ac sine ullo damno resurgeret, sublato a fundamentis profligatoque peccato. Etenim quamdiu corpus vivit, nec adhuc mortuum est, cum eo vivere peccatum necesse est, et occultas in nobis ipsis radices agere, quantumvis quibusdam velut castigationum reprehensionumque putationibus coerceatur. Alioqui Cap. XXXII. (XXV.)

6. πᾶσα non habet Galland.
7. διεκώλυσε Galland. l. l., quod interpretatur fruticatione inhibuit.
8. Editi libri praeter Galland. vitiose ἀπήνων, quod correxit iam Gataker. Adverss. Miscell. cap. 34. pag. 783.
9. συμφορῶν cod. Rupif. ap. Galland. l. l.

στέλλετο. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἂν μετὰ τὸ φωτισθῆναι συνέβαινεν ἀδικεῖν, ἅτε παντάπασιν εἰλικρινῶς ἀφῃρημένης ἀφ' ἡμῶν τῆς ἁμαρτίας. Νῦν δὲ καὶ μετὰ τὸ πιστεῦσαι καὶ ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἐλθεῖν τοῦ [10] ἁγνισμοῦ πολλάκις ἐν ἁμαρτίαις ὄντες εὑρισκόμεθα. Οὐδεὶς γὰρ οὕτως ἁμαρτίας ἐκτὸς εἶναι ἑαυτὸν [11] καυχήσηται, ὡς μηδὲ κἂν ἐνθυμηθῆναι τὸ σύνολον ὅλως τὴν ἀδικίαν. Ὥςτε [12] συμβέβηκε συστέλλεσθαι μὲν καὶ [13] κατευνάζεσθαι τῇ πίστει νῦν τὴν ἁμαρτίαν εἰς τὸ μὴ [14] οἶσαι καρποὺς βλαβοποιοὺς, οὐ μὴν [15] ἀναιρεῖσθαι καὶ τῶν ῥίζων ἄχρις. Νῦν μὲν ἐνταῦθα τὰς βλάστας αὐτῆς, οἷον τὰς ἐνθυμήσεις τὰς πονηρὰς, συστέλλομεν, μή τις ῥίζα πικρίας ἄνω φύουσα [16] ἐνοχλήσῃ, μὴ ἐῶντες ἀναμύειν καὶ διοιγνῦσθαι τὰ μεμυκότα στόμια πρὸς τὰς ἐκφύσεις, τοῦ λόγου δίκην ἀξίνης [17] τὰς ῥίζας αὐτῆς τὰς κάτω φυομένας τέμνοντος. Τότε [18] δὲ καὶ τὸ ὅλως ἐνθυμηθήσεσθαι περὶ κακίας ἀφανισθήσεται.

Κεφ. λγ'. (κς'.) pag. 549. Οὐδὲ γὰρ ἀμάρτυρος ὁ λόγος γραφῶν, τοῖς βουλομένοις εἰλικρινῶς τὸ ἀληθὲς λέγειν, ἐπεὶ οἶδε καὶ ἀπόστολος μηδέπω τὴν ῥίζαν ἐξ ἀνθρώπων τῆς ἁμαρτίας ὁλοσχερῶς ἀνῃρημένην, ὅτε μὲν, Οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου, φράζων, τὸ ἀγαθόν· τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν, οὔ· οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθὸν, ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράσσω· εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία· ὅτε δὲ, Συνήδομαι τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου, ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ ἐκ παντὸς αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. Οὕτως οὐδέπω τὴν ἁμαρτίαν αὐτόπρεμνον ἐκ ῥιζῶν διακοπῆναι συνέβη. Οὐ γὰρ εἰς τέλος ἀπέθανεν, ἀλλὰ ζῇ (πῶς γὰρ πρὸ τοῦ περιβεβλῆσθαι θανάτῳ τὸν ἄνθρωπον;), ἵνα αὐτῷ συμμαρανθεῖσα καὶ συμφθίνασα αὐτὴ μὲν εἰς ἄρδην ἀπόληται καὶ διαφθαρῇ, καθάπερ φυτὸν, λυθέντος ἐν ᾧ κρύπτουσα τὰς ῥίζας αὐτῆς διεσώζετο, ὁ δὲ ἄνθρωπος αὖθις μηκέτι ῥίζαν ἐνθωπεύουσαν πικρίας ἔχων ἐξεγερθῇ. Ὥςπερ οὖν ἀλεξιφαρμάκου τρόπον ὑπὸ τοῦ ἀλεξητῆρος ἡμῶν καὶ ἀληθῶς ἰατροῦ θεοῦ πρὸς ἐκρίζωσιν τῆς ἁμαρτίας παρελήφθη ὁ θάνατος καὶ ἀφανισμὸν, ἵνα μὴ διαιωνίζον ἐν ἡμῖν εἴη τὸ κακὸν, ἀθάνατον, ἅτε ἐν ἀθανάτοις ἀνατεῖλαν, αὐτοὶ δὲ λελωβημένοι καὶ ἐκστάντες, νοσούντων τρόπον, τῆς οἰκείας ἀρετῆς ἐπὶ πολὺ διατρίβωμεν, ἅτε ἐν ὑφεστηκόσιν ἀεὶ καὶ ἀθανάτοις σώμασι τὴν κατὰ τὸ ἁμάρτημα μεγάλην τρέφοντες νόσον. Διὸ δὴ καλῶς ταύτην πρὸς ἄμφω σωτηρίαν, καὶ ψυχῆς καὶ σώματος, φαρ-

10. ἁγιασμοῦ *Galland.*
11. καυχήσεται *Galland.*
12. *Sic Galland. Vulgo* συνέστηκε.
13. κατευνάζειν *cod. Rupif. apud Galland.*
14. φῦσαι *Galland.*
15. ἀνασπασθῆναι *Galland.*
16. ἐνοχλήσει *edit. Petav.*

post baptismum nullum iam scelus perpetraremus, posteaquam peccatum a nobis funditus esset omne sublatum. Atqui etiam post susceptam fidem sanctissima illa aquae lotione perfusi peccatis saepius obstringimur. Neque enim adeo se immunem ab omni esse peccato gloriari quispiam potest, ut ne cogitatione quidem ullum scelus admittat. Ex quo consequens est reprimi quidem ac consopiri modo fide peccatum, ne perniciosos fructus emittat, non omnino tamen ac radicitus extingui. Quocirca nunc illius quidem germina, pravas nimirum cogitationes, inhibemus, ne qua *radix amaritudinis* erumpens Hebr 12, 15.
molestiam nobis afferat; nec apertas ad pullulandum vias ac spiramenta dehiscere ac patefieri sinimus, proindeque divino verbo velut securi quadam fruticantes identidem ab radice stirpes excidimus. At in futuro illo statu mali omnis vel cogitatio tolletur.

Neque vero quod dicimus scripturarum testimonio caret, si quis veritatem sincere profiteri velit. Cap. XXXIII. (XXVI.) Nam et apostolus peccati radicem nondum ex hominibus sensit omnino sublatam, cum ita loquitur: *Scio enim quod non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum: velle* Rom. 7, 18.
enim adiacet mihi, perficere autem bonum minime: non enim quod volo facio bonum, sed quod nolo malum, hoc facio: si autem quod nolo hoc facio, non iam ego perficio illud, sed quod habitat in me peccatum. Idem illud: *Condelector legi dei secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et omnino captivantem me legi peccati, quae est in membris meis.* Ita nondum peccatum ab ipsis radicibus excidi penitus potuit. Neque enim funditus est extinctum, sed etiamnum vivit. Qui enim fieri istud posset, antequam homo morti esset addictus, ut cum eo corruptum atque consumptum funditus quidem ipsum extinguatur et pereat, plantae instar, quae dissoluto illo in quo abditis sese radicibus conservabat emoritur, homo vero nullam iam insitam habens amaritudinis radicem ad vitam resurgat? Itaque ad peccatum velut extirpandum penitusque delendum opitulator noster ac vere medicus deus mortem quasi auxiliare quoddam medicamentum adhibuit, ne malum in nobis, utpote immortalibus, excitatum sempiternum maneret, nos autem pessime affecti et a propria virtute aegrotantium more desciscentes diutius in eo statu maneremus, cum ingentem ex peccato morbum in perpetuis ac sempiternis corporibus aleremus. Proindeque ad utriusque repraesentandam salutem animae scilicet ac corporis

17. *Vulgo* πρὸς τὰς ῥίζας, *ut etiam Galland. Sed illud* πρὸς *de proxima linea irrepsit. Retinuit Gatakerus qui vertit:* ,,— sermonis divini ope ad id usi, qui securis instar ad radices positae germina inde identidem progerminantia excidit."
18. δὲ *non habet Galland.*

μακευτικῆς τρόπον καθάρσεως τὸν θάνατον ὁ θεὸς ηὕρατο, ἵνα πανάμωμοι καὶ ἀσινεῖς οὕτως ἐξεργασθῶμεν.

Κεφ. λδ'. (κζ'.) Φέρε γάρ, [1] ἐπειδὴ πολλῶν δεῖ τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα παραδειγμάτων, ἐντεῦθεν αὐτὰ μάλιστα σκεπτώμεθα, μὴ ἀφιστάμενοι πρὶν ἂν [2] πρῶτον εἰς εὐδηλοτέραν ἑρμηνείαν ἀποτελευτήσῃ καὶ ἀπόδειξιν ὁ λόγος. Φαίνεται τοίνυν ὥςπερεί τις δημιουργὸς ἄκρος ἄγαλμα καλὸν [3] ἀπὸ χρυσοῦ κατεσκευασμένον ἢ ὕλης ἑτέρας αὐτῷ, καὶ πάντα τὰ μέλη συμμέτρως εἰς κάλλος διακεκοσμένον, πάλιν χωνεύοι, λελωβημένον ἄφνω θεασάμενος ὑπό τινος ἀνθρώπου πονηροτάτου, ὃς οὐκ ἐνεγκὼν pag. 550. ὑπὸ βασκανίας εὐπρεπὲς εἶναι τὸ ἄγαλμα ἐσίνατο, ματαίαν ἡδονὴν [4] καρπούμενος τοῦ φθόνου. Πρόςσχες γάρ, ὦ σοφώτατε Ἀγλαοφῶν, ὅτι, εἰ βούλοιτο μὴ εἶναι σεσινωμένον ὅλως ὁ δημιουργὸς καὶ ψεκτὸν τὸ μετὰ τοσαύτης αὐτῷ σπουδῆς τε καὶ φροντίδος [5] πεπονημένον, πάλιν προτραπήσεται συγχωνεύσας αὐτὸ τοιοῦτον ποιεῖν οἷον καὶ πρόσθεν ἦν· εἰ δὲ μὴ ἀναχωνεύοι, μηδὲ [6] ἀνασκευάζοι, ἐᾷ δὲ οὕτως μένειν, θεραπεύων αὐτὸ καὶ ἐπανορθούμενος, ἀνάγκη δὴ πυρακτούμενον καὶ χαλκευόμενον τὸ ἄγαλμα μηκέτι δύνασθαι διατηρηθῆναι τὸ αὐτό, ἀλλὰ [7] διηλλαγμένον ἔσεσθαι καὶ ὑπεσπασμένον. Διὰ τοῦτο εἰ βούλοιτο καλὸν [8] αὐτὸ καὶ ἄμωμον εἶναι τὸ ἔργον, ἀναθλᾶσθαι αὐτὸ καὶ ἀναχωνεύεσθαι δεῖ, ὅπως τὰ μὲν [9] αἴσχη καὶ τὰ ἀλλοιώματα πάντα τὰ ἐξ ἐπιβουλῆς αὐτῷ καὶ φθόνου ὑπάρξαντα αὐτὰ μὲν διὰ τῆς ἀνασκευῆς καὶ [10] ἀναχωνεύσεως ἀπόληται, τὸ δὲ εἰς τὸ [11] ἑαυτοῦ εἶδος ἀσινὲς καὶ ἀκίβδηλον αὖθις ἄγαλμα ὁμοιότατον αὐτῷ κατασκευασθῇ. Τῷ μὲν γὰρ ἀγάλματι ἀπολέσθαι οὐκ ἔστιν [12] ὑπὸ τῷ αὐτῷ τεχνίτῃ, κἂν πάλιν εἰς ὕλην [13] λυθῇ, ἀποκατασταθῆναι δὲ ἔστι. Τοῖς αἴσχεσι καὶ λωβήμασιν ἀπολέσθαι μὲν ἔστι, τήκονται γάρ, [14] ἀποκατασταθῆναι δὲ οὐκ ἔστι, διὰ τὸ ἐν πάσῃ τέχνῃ τὸν ἄριστον δημιουργὸν μὴ πρὸς τὸ αἴσχιον ἢ [15] ἀποτευχθησόμενον ὁρᾶν, ἀλλὰ πρὸς τὸ σύμμετρον καὶ [16] εὐθὲς τοῦ δημιουργουμένου. Ταὐτὸν γὰρ φαίνεται [17] δή μοι καὶ ἐφ' ἡμῶν ὁ θεὸς οὕτως διῳκονομηκέναι. Τὸν γὰρ ἄνθρωπον, τὸ εὐπρεπέστατον ἑαυτοῦ τέχνημα, βασκάνοις ἐπιβουλαῖς [18] φθόνου κεκακωμένον ἰδὼν οὐκ ἠνέσχετο τοιοῦτον καταλεῖψαι φιλάνθρωπος ὤν,

Cap. XXXIV. — 1. ἐπειδὰν Galland. l. l. p. 774.
2. πρῶτον non habet Galland. In seqq. pro ἀποτελευτήσῃ vulgo ἀποτελευτήσει.
3. Vulgo ὑπό. Correxit vitium etiam Galland. l. l. p. 774.
4. καρποζόμενος (sic?) cod. Rupif. ap. Galland. l. l. p. 774.
5. πεπονημένος cod. Rupif. ap. Gall. l. l. Idem codex non agnoscit in seqq. αὐτό.
6. ἀνασκευάζοι mea est emendatio, quam postea inveni etiam a Gallandio receptam. In seqq. οὕτως, quod recepi cum Gall., desideratur vulgo. Libri enim vulgo habent ἀναγκάζοι. Sic paulo infra iterum iunguntur ἀνασκευὴ et ἀναχώνευσις.
7. διηγγαλμένον cod. Rupif. ap. Gall.
8. καλὸν καὶ ἄμ. ὅλον αὐτὸ εἶναι Gall. omissis verbis τὸ ἔργον.
9. Mendose libri vulgo ἔσχη.

quasi medicam quandam purgationem ita mortem deus excogitavit, ut nos immunes ab omni damno integrosque praestaret.

Age enim, quoniam multis ad id exemplis opus est, hinc potissimum ista consideremus; neque prius ab eo argumento discedamus quam in clariorem explicationem ac probationem nostra desierit oratio. Perinde igitur contigisse mihi videtur ac si peritissimus quispiam artifex egregiam ex auro aut alia materia statuam a se fabricatam ac membris omnibus concinne eleganterque perpolitam iterum conflet, quod illam subinde ab nequissimo aliquo foedatam animadverterit, qui hanc statuae pulchritudinem prae invidia non ferens labem aliquam inferre studuerit, quo inanem ex invidia sua fructum caperet. Animadverte enim, o sapientissime Aglaophon, si deturpatam ac foedatam illam habere statuam nolit artifex, quam tanto studio diligentiaque elaborarit, rursum in animam inducturum, ut illam conflatam qualis erat antea reficiat. Quod si fundere denuo et in unum cogere non libeat, sed eam duntaxat emendans ac corrigens ita uti se habet relinquat, necesse est igni candefactam ac fabrili arte retractatam effigiem non eandem manere amplius, sed commutatam ac distractam videri. Quare si praeclarum ac labis omnis expers opus suum esse voluerit, confringi conflarique iterum oportet, ut quicquid malevolorum fraude atque invidia turpitudinis ac vitii est allatum, instauratione ac conflatione tollatur, simulacrum porro ipsum integrum et illaesum denuo sibi quam simillimum reddatur. Ita enim statuae ipsi contigit, non ut artifici suo pereat, tametsi in suam materiem solvatur, sed ut in integrum restituatur, labes autem omnes ac foeditates cum ipsa colliquatione pereant, non amplius redeunt, propterea quod in omni arte praestantissimus opifex non id quod in opere suo turpitudinis et offensionis aliquid habeat, sed quod aptissime modulatum affabreque factum est sibi proponat. Idem igitur in nobis fecisse mihi deus et administrasse videtur. Cum enim hominem elegantissimum opus suum fraudulentis artibus atque invidia pessime affectum videret, talem pro sua benignitate relinquere noluit, ne hac in omnem aeternitatem macula

Cap. XXXIV. (XXVII.)

10. χωνεύσεως ἀπόλλωνται Galland.
11. τὸ αὐτὸ εἶδος αὖθις τὸ ἄγ. ὁμοιότ. ἑαυτοῦ ἀσινὲς καὶ ἀκιβδήλευτον κατασθῇ Galland.
12. ὑπὸ recepi ex Galland. Libri vulgo praebent κατά, quod Petavius spurium iudicavit et uncinis inclusit. — Cornarius videtur legisse τῷ αὐτοῦ τεχνίτῃ, siquidem vertit: „per artificem ipsius.“
13. χυθῇ, ἀποκατασθῆναι δέ ἐστι· τοῖς δὲ αἴσχ. Galland.
14. ἀποκατασθῆναι Gall.
15. Sic emend. Galland. Libri habent ἐπιτευχθησόμενον, offensas vertit Cornarius.
16. Fortasse εὐφυές.
17. δὴ Galland. Vulgo δέ. Idem in seqq. om. οὕτως.
18. Editi (praeter Galland.) φθόνῳ, mendose. Antea placuit φθόνῳ τε κεκακ.

ὅπως μὴ δι' αἰῶνος εἴη μεμωμημένον, ἀθάνατον [19] ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν ψόγον, ἀλλὰ διέλυσεν εἰς ὕλην πάλιν, ἵνα διὰ τῆς ἀναπλάσεως ἐκτακῶσι καὶ ἐξαφανισθῶσι πάντα τὰ ἐν αὐτῷ [20] μωμήματα. Τὸ γὰρ ἐκεῖ ἀναχωνευθῆναι τὸν ἀνδριάντα τοῦτον τὸ ἐνταῦθα ἀποθανεῖν καὶ διαλυθῆναι τὸ σῶμα· τὸ δὲ ἐκεῖ [21] ἀναμορφοποιηθῆναι τὴν ὕλην ἢ [22] ἀνακοσμοποιηθῆναι τοῦτο ἐνταῦθα μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸ ἀναστῆναι. Ὥσπερ καὶ ὁ προφήτης Ἱερεμίας. Τούτοις γὰρ ἤδη καὶ αὐτὸς ὧδε ταῦτα παρεγγυᾷ, Καὶ κατέβην, λέγων, εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως, καὶ ἰδοὺ, αὐτὸς ἐποίει ἔργον ἐπὶ τῶν λίθων, καὶ διέπεσε τὸ ἀγγεῖον [23] ὃ ἐποίει ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, καὶ πάλιν ἐποίησεν [24] αὐτὸ ἀγγεῖον ἕτερον, καθὼς ἤρεσεν ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ [25] ποιῆσαι· καὶ ἐγέ-
pag. 551. νετο λόγος κυρίου πρὸς μὲ, λέγων, Εἰ καθὼς ὁ κεραμεὺς οὗτος οὐ δυνήσομαι τοῦτο [26] ποιῆσαι ὑμᾶς, οἶκος [27] τοῦ Ἰσραήλ; ἰδοὺ, [28] ὁ πηλὸς τοῦ κεραμέως ὑμεῖς ἐστε ἐν ταῖς χερσί μου.

Κεφ. λε΄. (κη΄.) Πρόσσχες γὰρ ὅπως, ὡς ἔφην, μετὰ τὸ παραβῆναι τὸν ἄνθρωπον ἡ μεγάλη χεὶρ εἰς [1] νεῖκος καταλεῖψαι τὸ ἑαυτῆς ἔργον οὐκ ηὐδόκησεν, ὡς κίβδηλον, [2] πονηροῦ ἀδίκως αὐτὸ λυμηναμένου βασκάνοις αἰτίαις, ἀλλὰ ἀνατήξας ἀνέδευσεν αὖθις εἰς πηλὸν, οἷα κεραμεὺς [3] ὃς ἀναπλάσσων αὐτὸ, πρὸς τὸ ἀφανισθῆναι μὲν διὰ τῆς ἀναπλάσεως πάντα τὰ ἐν αὐτῷ αἴσχη καὶ θλάσματα, γενηθῆναί [4] τε τὸ πᾶν ἄνωθεν ἀμέμπτως ἀρεστόν. Ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι σκεῦος, ὃ μὲν εἰς τιμὴν, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν; ὃ δή ἐστι (τοῦτο γὰρ ὁ ἀπόστολός μοι δηλοῦν φαίνεται), Μή τι ἐξουσίαν οὐκ ἔχει ὁ θεὸς ἀπὸ τῆς ὕλης ἑκάστου τῆς αὐτῆς ἀναπλάσας καὶ ἀνακοσμήσας εἶδος ἕκαστον ἢ εἰς τιμὴν ἡμῶν ἀναστῆσαι καὶ δόξαν, ἢ εἰς ἀτιμίαν καὶ κατάκρισιν; εἰς ἀτιμίαν μὲν τῶν ἐν ἁμαρτίαις φαύλως βιωσάντων, εἰς τιμὴν δὲ τῶν ἐν δικαιοσύνῃ. Καθάπερ ἐδηλώθη καὶ τῷ Δανιὴλ ὅτι, Πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χώματι, λέγοντι, ἐξεγερθήσονται οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς ὀνειδισμὸν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον, καὶ οἱ συνιέντες ἐκλάμψουσιν ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος. [5] Ἐφ' ἡμῖν γὰρ οὐ τὸ ἀφανίσαι τὴν [6] ῥίζαν τῆς πονηρίας τελείως, ἀλλὰ τὸ μὴ πρὸς [7] ἔκτασιν αὐτὴν ἐᾶσαι φῦναι καὶ [8] καρποφορεῖν. Ἡ μὲν γὰρ καθόλου καὶ παντελικὴ [9] ταῖς ῥίζαις αὐτῆς ἀναίρεσίς τε καὶ ἀπώλεια ὑπὸ [10] τοῦ θεοῦ κατὰ τὴν τοῦ σώματος, ὡς

19. *Repono* ἔχον.
20. μήματα *edit. princ.*
21. ἀναμορφωθῆναι *cod. Rupif. apud Galland.*
22. ἀνακοσμηθῆναι *cod. Rupif. apud Galland.*
23. ὃ αὐτὸς ἐποίει *Galland.*
24. αὐτὸς *Galland.*
25. ποιεῖν *cod. Rupif. ap. Galland.*
26. ποιεῖν ὑμῖν *cod. Rupif. ap. Galland.*
27. τοῦ *om. Gall.*
28. ὡς ὁ πηλ. *Galland.*

Cap. XXXV. — 1. νεῖκος *correxerunt Cornarius et Petavius. Libri vulgo* νῖκος, *quod retinuit Galland.*
2. τῷ πονηρῷ ἀδίκως ἀπολυμηναμένῳ *Galland. l. l p.* 775.

esset infectum, cum sempiternam in sese labem illam retineret, sed in materiam denuo resolvit, ut quicquid in eo vitiosum erat reformatione ipsa velut eliquatum atque extinctum periret. Quod enim illic est statuae conflatio, idem hic mors est dissolutioque corporis, ac quod illic est iterum conformari materiam atque in pristinum nitorem restitui, idem hic est post obitum resurgere. Cui et propheta Hieremias adstipulatur. Hic enim eadem omnino docet his
verbis: *Et descendi in domum figuli, et ecce ille faciebat opus super* Ierem. 18, 3.
lapidibus, et excidit vas quod fingebat in manibus suis, et rursum finxit ille vas alterum quemadmodum placuit illi, ut faceret: et factum est verbum domini ad me dicens, Si quemadmodum figulus ipse non potero hoc facere vobis, domus Israel? ecce lutum figuli vos estis in manibus meis.

Velim istud attendas, uti dixi, quemadmodum post hominis Cap. XXXV.
delictum ingens illa manus opus suum tanquam adulterinum in tanta (XXVIII.)
contumelia probroque relinquere noluerit, cum eum nefarius hostis ex invidia violasset, sed rursus eliquatum et in lutum subactum figuli more refecerit, ut ea reformatione quodcumque in eo foedatum ac contusione deformatum erat penitus tolleretur, ipsius vero opificium,
ut erat antea, reprehensionis expers ac iucundum existit: *An non* Rom. 9, 21.
habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere vas aliud ad honorem, aliud ad contumeliam? Quod idem est (id enim significare mihi velle videtur apostolus) ac si diceret, Nonne potestatem habet deus ex eadem cuiusque materia singulorum formam reficiens et instaurans, alium ad honorem et gloriam, alium ad infamiam et damnationem excitare? Ad ignominiam quidem eos qui in peccatorum consuetudine turpiter vixerunt, ad honorem vero eos qui vitam ad iu-
stitiam accommodarunt. Quod et a Daniele declaratum est: *Quo-* Dan. 12, 2.
niam multi dormientium in terrae aggere resurgent, hi ad vitam aeternam, et hi ad probrum et dedecus sempiternum: et: *Qui intelligunt, fulgebunt sicut splendor firmamenti.* Est enim hoc in nostra potestate positum, non ut improbitatis radices penitus evellamus, sed ut ne amplius illam excrescere ac fructus edere patiamur. Siquidem absoluta radicum ipsarum extinctio ac profligatio, tum cum, uti

3. ἄγγος ἀνακλάσας πρὸς *Galland.*
4. δὲ *Galland.*
5. *Inde ab his verbis usque ad* ἀρετῆς τὰ ἀμοιβαῖα, *quae sunt cap.* 36., *leguntur inter excerpta Leontii et Ioannis Rer. Sacrarum lib. II., ap. Ang. Maium Vett. Scriptt. N. Collect. vol. VII, p.* 92. — *Pro* ἐφ' ἡμῖν *ibi extat* Ἔφημεν.
6. ῥίζαν τελέως τῆς πονηρίας *Leontius.*
7. ἔκστασιν *Leontius.*
8. καρποφορὰν *Leontius.*
9. τῆς ῥίζας *Leontius.*
10. τοῦ *om. Leontius.*

εἴρηται, διάλυσιν γίνεται, ἡ δὲ ἐκ μέρους πρὸς τὸ μὴ οἶσαι [11] βλαστὸν ὑφ' ἡμῶν. Καὶ διὰ τοῦτο τὸν [12] ἐκθρέψαντα πρὸς αὔξησιν αὐτὴν μᾶλλον καὶ μέγεθος, ἀλλὰ [13] μή τι στειρώσαντα τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ [14] καὶ συμπιλήσαντα, ἀνάγκη διδόναι δίκην, ὅτι δυνάμενος καὶ ἔχων πρὸς τοῦτο τὴν ἐξουσίαν [15] εἵλατο τὸ βλάπτον [16] τοῦ συμφέροντος μᾶλλον [17] προτιμῆσαι.

Κεφ. λϛ'. (κζ') Ὥςτε μηδείς, [1] αὐτὸς αἴτιος ὢν, ἀκολάστῳ γλώσσῃ μεμφέσθω τὴν θείαν φύσιν ὡς οὐκ ἐν δίκῃ διανέμουσαν ἑκάστῳ κακίας [2] καὶ ἀρετῆς τὰ ἀμοιβαῖα. Τίς γὰρ εἶ, ὦ ἄνθρωπε, ὁ ἀνταποκρινόμενος
pag. 552. τῷ θεῷ, μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ ποιήσαντι, Τί με ἐποίησας οὕτως; Πῶς γὰρ, ὁπότε αὐτοδεσπότῳ βουλῇ κακίαν εἵλατο; Διὸ καὶ οὐ λέξει δικαιοσύνης δόγμασιν ἀπαραλλάκτοις κρίνοντι τῷ θεῷ, Τί με ἐποίησας οὕτως; Ὥςπερ ἀκοντιστὴς ὁ ἀπόστολος δεινὸς διεστραμμένα ῥήματα τῶν λόγων εἰς μέσον ἐμβαλὼν ἀσαφῆ μὲν καὶ ἐπικεκαλυμμένην ποιεῖται εἰς βάθος τῶν ἀναγνωσμάτων τὴν ἐξεργασίαν, ἀληθεστάτην δὲ καὶ ὀρθόδοξον, καὶ μηδὲν ἔχουσαν [3] ἀπημελημένον ἢ δύςφημον. Τοῖς μὲν γὰρ μὴ μετὰ σπουδῆς, ἀλλὰ ἀγεννῶς [4] ἐμπίπτουσι τοῖς λόγοις ἀσυνάρτητα ἔσθ' ὅτε δοκεῖ καὶ ἀσύμφωνα λέγειν, τοῖς δ' αὖ σπουδαίως καὶ λογισμῷ νήφοντι ὁπόσης τάξεως ἔμπλεα καὶ ἀληθείας. Δι' ἀκριβείας μὲν οὖν περὶ τούτων διεξιέναι τὰ νῦν ἱκανὸν ἂν γένοιτο αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ μόνον ἔργον. Καὶ γὰρ γελοῖον καταλείψαντάς σου τὴν σκέψιν, ἧς ἕνεκα ταύτην ἐστειλάμεθα, εἰς ἄλλα μετιέναι. Ταῦτα γὰρ ἡμῖν εἴρηται διὰ τῶν ἐθελοκακούντων τιμωρὸν δίκην. Ἀποδειχθέντος τοίνυν ἐνδηλότατα τὸν θάνατον τῷ ἀνθρώπῳ μεμηχανῆσθαι μὴ ἐπὶ κακῷ τινι, ἀλλὰ χρὴ λοιπὸν τὸν μὴ φαύλως τούτοις ἐγκύπτοντα περὶ τῆς ἀναστάσεως νοεῖν τοῦ σώματος. Πῶς γὰρ οὐκ ὠφέλιμος ὁ θάνατος, διαφθείρων ἡμῶν τὰ ληΐζοντα τὴν φύσιν; εἰ καὶ παρὰ τὸν καιρὸν ἐπαχθὴς καθ' ὃν προςφέρεσθαι δοκεῖ καθάπερ αὐστηρότατον νοσοῦντι φάρμακον. Καὶ ἵνα μὴ πολλάκις τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν διαλεγώμεθα, φέρε καὶ ἀπὸ τῆς ᾠδῆς τοῦ Δευτερονομίου βεβαιώσαντες τὸν λόγον ἴωμεν τὰ ἑξῆς διαληψόμενοι.

Κεφ. λζ'. (λ'.) Τὸ γὰρ, Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω, πατάξω, κἀγὼ ἰά-

11. καρπὸν ἢ βλαστὸν *Leontius.*
12. ἐκθρέψαντα *cod. Rhedig. et Leontius. Vulgo* ἐκτρέψαντα.
13. μή τι *ego reposui. Vulgo* μὴ ὅτι. *Leontius habet* μὴ στειρώσαντα ὅσον.
14. καὶ μὴ συμπλήσαντα *Leontius.*
15. εἵλετο *Leontius.*
16. πρὸ τοῦ *Leontius.*

dixi, dissolvitur corpus, a deo perficitur. Quae autem ex parte fit, ut a pullulando coerceatur, opera nostra praestari debet; ex quo fit ut qui malam illam stirpem ad amplitudinem et magnitudinem educando perduxerit, neque, quoad potuit, sterilem illam effecerit atque compresserit, poenas illum persolvere oporteat, quod cum facere istud posset ac facultatem haberet, certo animi consilio utilitati damnum praetulerit.

Quamobrem nemo, cum eius mali caussam sustineat, divinae naturae intemperantis linguae reprehensionem aspergat, quasi unicuique virtutis vitiique praemia non iuste distribuat. *Quis enim es, o homo, qui respondeas deo? Numquid dicet figmentum factori suo, Cur me ita fecisti?* Qui enim id usurpare potest, cum suopte nutu ac voluntate improbitatem elegerit? Propterea non utique deo, qui ex immutabilibus iustitiae decretis iudicat, potest dicere, Cur me ita fecisti? Etenim apostolus, velut peritissimus quidam iaculator contortas verborum sententias in medium emittens, ut obscuram profundissimisque sensibus occultatam orationem instituit, sic verissimam rectaeque fidei consentaneam, quae nihil aut negligentius dictum aut absurdum continet. Qui enim non studiose, sed oscitanter in illius sermones incurrunt, iis nonnunquam minus sibi consentanea ac cohaerentia dicere videtur: qui vero operam adhibent, et sobria atque experrecta mente in illos incumbunt, ex ordine omnia ac rei veritate pronuntiata iudicant. Verum accuratius de his modo disputare magni per sese laboris opus est. Est vero ridiculum proprio argumento derelicto quod tractandum suscepimus nos ad alia conferre. Nam haec a nobis propter illos dicta sunt qui stultorum more mali et ignavi esse sua sponte cupiunt. Cum igitur manifestissime hactenus demonstratum sit, mortem homini non mali esse caussa ullius inflictam, oportet ut deinceps qui non ad haec negligenter attenderit, corporum resurrectionem intelligat. Nam nonne vel eo nomine utilis mors est, per quam ea profligantur quae naturam nostram quodammodo praedantur? tametsi quo tempore nobis infertur, nonnihil molesta videatur, velut medicamentum quoddam, quod aegrotanti amarissimum praebetur. Sed ne eadem saepius de eodem argumento disputemus, age vero, ubi ex Deuteronomii cantico, quod a nobis dictum est comprobaverimus, ad reliqua transeamus.

Cap. XXXVI. (XXIX.) Rom. 9, 20. Deut. 32, 39.

Haec enim verba: *Ego occidam et vivere faciam: percutiam, et* Cap. XXXVII. (XXX.)

17. τιμῆσαι *Leontius.*
Cap. XXXVI. — 1. αὐτοαιτὴς ὢν *Leontius.*
2. ἢ *Leontius.*
3. *Suspicor* ἀτημελημένον.
4. *Rescripsi* ἐμπίπτουσι. *Nam vulgo extat* ἐκπίπτουσι.

σομαι, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελεῖται ἐκ τῶν χειρῶν μου, λεγόμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ τί ἄλλο διδάσκειν βούλεται ἢ ὅτι διὰ τοῦτο τὸ σῶμα πρῶτον ἀποκτέννυται καὶ θνήσκει, ἵνα αὖθις ἀνασταθῇ καὶ ζήσῃ; Πατάσσεται πρῶτον καὶ θραύεται, ἵνα αὖθις ζῶον πλασθῇ καὶ ὑγιές. Καὶ οὐδὲν ἐξελέσθαι ὅλως τὸ σύνολον τῆς μεγάλης καὶ κραταιᾶς αὐτοῦ χειρὸς πρὸς ἀπώλειαν καὶ ὄλεθρον σθένει οὐ πῦρ, οὐ θάνατος, οὐ σκότος, οὐ χάος, οὐ φθορά. Τίς γὰρ ἡμᾶς, φησὶ, χωρίσει ἀπὸ τῆς
pag. 553. ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; ὃς ἑρμηνεύεται χεὶρ τοῦ πατρὸς καὶ λόγος, θλίψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; καθὼς γέγραπται, Ὅτι ἕνεκεν σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς· ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς, Ἀληθέστατα, ἵνα πληρωθῇ, καθὼς ἔφην, τὸ, Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω, πατάξω, κἀγὼ ἰάσομαι, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελεῖται ἡμᾶς ἐκ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸς ἀπώλειαν· διὸ καὶ ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς, ἵνα ἀποθανόντες τῇ ἁμαρτίᾳ ζήσωμεν τῷ θεῷ. Καὶ ταῦτα μὲν μέχρι τοσούτου διεσκέφθω. Τὰ δὲ συνεχῆ τούτοις ὧδε πάλιν προχειριστέον.

Κεφ. λη'. (λα'.) Εἰ πᾶν τὸ γεννώμενον νοσεῖ (προτείνει γὰρ οὕτως ὁ ἐξ ἐναντίας), καὶ κατὰ τὴν γένεσιν καὶ κατὰ τὴν τροφὴν ἀπὸ τῶν προσιόντων, φησὶν, αὔξεται, καὶ ἀπὸ τῶν ἀπιόντων ἐλαττοῦται, τὰ δὲ μὴ γεννώμενα ὑγιαίνει, μηδὲ νοσεῖ μηδὲ προσδεῖται ἢ ἐπιθυμεῖ, ἐπιθυμεῖ δὲ τὰ γεννώμενα καὶ συνουσίας καὶ τροφῆς, τὸ δὲ ἐπιθυμεῖν νοσεῖν ἐστι, τὸ δὲ μὴ δεῖσθαι μηδὲ ἐπιθυμεῖν ὑγιαίνειν, νοσεῖ δὲ τὰ γεννώμενα ὅτι ἐπιθυμεῖ, τὰ δὲ μὴ γεννώμενα οὐ νοσεῖ, πάσχει δὲ τὰ νοσοῦντα ἢ κατὰ πλῆθος ἢ ἔνδειαν τῶν προσγινομένων καὶ ἀπογινομένων, τὸ δὲ πάσχον καὶ φθίνει καὶ ἀπόλλυται, διόπερ καὶ γεννᾶται, γεννᾶται δὲ ὁ ἄνθρωπος, — οὐ δύναται ἄρα ἀπαθὴς εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀθάνατος. Καταπίπτει μὲν οὖν καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτοῖς ὁ λόγος. Εἰ γὰρ πᾶν τὸ γιγνόμενον ἢ γεννώμενον ἀπόλλυται (διαφέρει γὰρ οὐδὲν οὕτως εἰπεῖν, ἐπειδὴ καὶ οἱ πρωτόπλαστοι οὐκ ἐγεννήθησαν, ἀλλ' ἐγενήθησαν), γενητοὶ δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ αἱ ψυχαὶ (Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα), ἀπόλλυνται ἄρα οἱ ἄγγελοι κατ' αὐτοὺς, αἳ καὶ ψυχαί. Ἀλλὰ οὔτε οἱ ἄγγελοι, οὔτε αἱ ψυχαὶ ἀπόλλυνται. Ἀθάνατα γὰρ ταῦτα καὶ ἀδάμαστα, καθὼς ὁ ποιήσας εἶναι βεβούληται. Ἀθάνατος ἄρα καὶ ὁ ἄνθρωπος. Οὐκ ἀρεστὸν δὲ ἐκεῖνο, τὸ λέγειν εἰς ἄρδην ἀπολεῖσθαι τὸ πᾶν, [1] καὶ γῆν καὶ ἀέρα καὶ οὐρανὸν μὴ ἔσεσθαι. Ἐκπυρωθήσεται μὲν γὰρ πρὸς κάθαρσιν καὶ ἀνακαινισμὸν καταβὰς [2] ἅπας

Cap. XXXVIII. — 1. καὶ οὐρ. καὶ γῆν κ. ἀέρα Galland. l. l. p. 77. 2. Rescripsi ἅπας, Cornarium atque Petavium secutus. Libri vulgo ὦ πᾶς. Galland. edidit ἀνακαινισμὸν καταβασίῳ πυρὶ πᾶς κατακλυσ. ὁ κόσμος.

ego sanabo, et non est qui eruat de manibus meis, quae a deo proferuntur, quid aliud nos docent, nisi ob id corpus interfici primum atque emori ut postea resurgat atque reviviscat? Percutitur inprimis ac confringitur ut salvum deinceps integrumque formetur. Nec est omnino quicquam, quod ab ingenti illius fortique manu nos ad interitum ac perniciem possit eximere, non ignis, non mors, non tenebrae, non chaos, non corruptio. *Quis enim nos separabit*, in- Rom. 8, 35.
quit, *a caritate Christi?* quem patris manum ac verbum interpretamur: *Tribulatio? angustia? aut persecutio? aut fames? aut nuditas?* Ps. 44, 23.
aut periculum? aut gladius? Quemadmodum scriptum est, Quoniam propter te mortificamur quotidie, aestimati sumus, sicut oves occisionis: sed in his omnibus superamus per eum, qui nos dilexit. Verissime omnino; ut illud impleatur, quemadmodum diximus: *Ego oc-* Deut. 32, 39.
cidam, et ego vivere faciam: percutiam et ego sanabo: et non est qui eruat nos ex caritate dei, quae est in Christo Iesu, ad exitium videlicet. Quocirca *aestimati sumus sicut oves occisionis, ut mortui pec-* Rom. 8, 35.
cato vivamus deo. Sed de his hactenus. Nunc quae his consentanea sint hunc in modum expromenda sunt.

Cap. XXXVIII. (XXXI.) Si id omne, quod genitum est, aegre sese habet (ita enim adversarius obiicit), ac tam in generatione ipsa quam nutricatu et ab accedentibus augetur, et ab decedentibus minuitur, quae autem minime gignuntur, saluberrima sunt, nec aegrotant unquam, neque ullius rei indigent aut appetunt, quae autem genita sunt, et coitum et alimentum appetunt, est autem appetere idem atque aegrotare, e contrario vero nullius indigere nec appetere idem est ac sanum esse, aegrotant porro quaecumque nata sunt, quia concupiscunt, quae vero minime nata sunt, non aegrotant, iam vero quaecumque aegra sunt eorum quae accedunt deceduntve copia vel inopia laborant, quod autem patitur, corrumpi atque interire necesse est, cuius rei gratia gignitur, atqui homo gignitur, non potest igitur homo passionis expers et immortalis esse. Verum vel iis ipsis illorum evertitur oratio. Nam si quicquid productum aut genitum est interit (nihil autem refert, si ita dixerimus, quoniam primi nostri parentes non geniti sunt, sed producti), cum et angeli et animae productae sint (scriptum est enim, *Qui facit angelos suos spiritus*), ex illorum opinione Ps. 103, 4.
consequens est tam angelos quam animas perire. At neque angeli neque animae occidunt, sunt enim immortales, nec a quoquam edomari possunt, quemadmodum illorum conditori placuit. Igitur immortalis est homo. Sed nec illud magnopere probo, si et funditus hoc universum periturum esse dicamus, et terram atque aërem et coelum quandoque desiturum. Siquidem totus hic mundus, ut pur-

pag. 554. ὁ κόσμος κατακλυζόμενος πυρὶ, οὐ μὴν εἰς ἀπώλειαν ἐλεύσεται παν-
τελῆ καὶ φθοράν. Εἰ γὰρ κρεῖττον τὸ μὴ εἶναι τοῦ εἶναι τὸν κόσμον,
διὰ τί τὸ χεῖρον ᾑρεῖτο ποιήσας τὸν κόσμον ὁ [3] θεός; ματαίως ἐχειρο-
ποίει. Οὐκοῦν εἰς τὸ εἶναι καὶ μένειν τὴν κτίσιν ὁ θεὸς διεκοσμήσατο,
καθάπερ καὶ ἡ Σοφία [4] διασυνίστησιν. Ἔκτισε γὰρ εἰς τὸ εἶναι,
[5] λέγουσα, πάντα ὁ θεὸς, καὶ σωτήριοι αἱ γενέσεις τοῦ κόσμου, καὶ
οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς φάρμακον ὀλέθρου. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ σαφῶς
μαρτυρεῖ, λέγων, Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν
τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ [6] ἀπεκδέχεται· τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπε-
τάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' [7] ἐλπίδι ὅτι καὶ αὐτὴ
ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευ-
θερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ. Τῇ γὰρ ματαιότητι [8] ἡ κτί-
σις ὑπετάγη, φησίν. Ἐλευθερωθήσεσθαι δὲ τῆς τοιαύτης δουλείας
προσδοκᾷ [9] κτίσιν, τὸν κόσμον τοῦτον βουλόμενος νῦν [10] καλεῖν. Οὐ
γὰρ τὰ μὴ βλεπόμενα τῇ φθορᾷ δουλεύει, ἀλλὰ ταῦτα δὴ τὰ βλεπό-
μενα. Μένει ἄρα ἡ κτίσις εἰς τὸ ἄμεινον ἀνακαινοποιηθεῖσα καὶ εὐ-
πρεπέστερον, ἀγαλλομένη καὶ χαίρουσα ἐπὶ τοῖς τέκνοις τοῦ θεοῦ τῇ
ἀναστάσει· [11] διὸ στενάζει καὶ συνωδίνει νῦν, τὴν ἀπολύτρωσιν ἡμῶν
ἀπὸ τῆς φθορᾶς καὶ αὐτὴ τοῦ σώματος ἀπεκδεχομένη, ὅπως ἡμῶν
ἐξεγερθέντων καὶ ἀποτιναξαμένων τὴν νεκρότητα τῆς σαρκὸς, κατὰ τὸ
γεγραμμένον, Ἐκτίναξαι τὸν χοῦν, καὶ ἀνάστηθι, [12] κάθισον Ἱερου-
σαλὴμ, ἐλευθερωθέντων τε τῆς ἁμαρτίας, ἐλευθερωθήσεται καὶ αὐτὴ
τῆς φθορᾶς, μηκέτι τῇ ματαιότητι δουλεύουσα, ἀλλὰ τῇ δικαιοσύνῃ.
[13] Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει, καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ
νῦν· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχον-
τες καὶ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν
ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. Καὶ ὁ [14] Ἡσαΐας, Ὃν τρόπον γὰρ
ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, [15] ἃ ἐγὼ, φησὶ, ποιῶ, μένει ἐνώ-
πιόν μου, λέγει κύριος, οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα ὑμῶν, καὶ τὸ ὄνομα
ὑμῶν. Καὶ πάλιν, Οὕτω λέγει κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, οὗτος
ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν, καὶ ποιήσας αὐτὴν, αὐτὸς διώρισεν αὐτὴν
pag. 555. οὐκ εἰς [16] κενὸν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι. Ὄντως γὰρ οὐκ εἰς κενὸν, οὐδὲ
εἰς μάτην πρὸς ἀπώλειαν ἔκτισε, κατὰ τοὺς φρονοῦντας μάταια, τὸ
πᾶν ὁ θεὸς, ἀλλὰ εἰς τὸ εἶναί τε καὶ οἰκεῖσθαι καὶ διαμένειν. Διὸ
ἀνάγκη δὴ καὶ τὴν γῆν αὖθις καὶ τὸν οὐρανὸν μετὰ τὴν ἐκφλόγωσιν
[17] ἔσεσθαι πάντων καὶ τὸν βρασμόν. Διὰ τί δὲ τοῦτο ἀνάγκη, λόγος

3. Galland. edidit θεός; Ἀλλ' οὐδὲ ὁ θεὸς, ματαίως ἢ χείρω ἐποίει.
4. διασυνίστησιν ego. δι' ἃ συνίστησιν vulgata est scriptura. συνίστησιν Galland.
5. τὰ πάντα λεγ. ὁ θεὸς Galland.
6. ἐπεκδέχεται Galland.
7. ἐλπίδα Galland.
8. φησιν, ἡ κτ. ὑπετάγη Galland.
9. κτίσις Galland. Suspicor κτίσιν, κτίσιν τὸν κόσμον cett.
10. φιλοκαλεῖν cod. Rupif. apud Galland. Voc. νῦν ante καλεῖν abest a Galland.

gari instaurarique possit, exundantibus flammis incendio conflagra-
bit, non tamen interibit ac corrumpetur omnino. Etenim si mun-
dum non esse quam esse melius est, cur quod deterius est mundum
fabricando deus eligeret ac frustra opus illud produceret? Quam-
obrem ut essent ac manerent, conditas a se res deus constituit; id
quod Sapientia confirmat his verbis: *Creavit enim ut essent omnia* Sap. 1, 14.
*deus, et salutares sunt mundi generationes, nec est in illis medica-
mentum exitii.* Cui et perspicue Paulus adstipulatur, dum ita loqui-
tur: *Nam expectatio creaturae revelationem filiorum dei expectat: va-* Rom. 8, 19.
*nitati enim creatura subiecta est, non volens, sed propter eum qui
subiecit eam in spe, quod et ipsa creatura liberabitur a servitute cor-
ruptionis in libertatem gloriae filiorum dei: Vanitati quippe creatura
subiecta est*, ait. Ab hac porro servitute liberatum iri creaturam
expectat; quo nomine mundum hunc significare volunt. Non enim
quae videri nequeunt, sed haec quae aspectabilia sunt corruptelae
serviunt. Manet igitur creatura meliorem in statum decentiorem-
que renovata, resurrectione propter dei filios gaudens et exultans;
quorum gratia *ingemiscit et parturit modo*, redemptionem nostram a
corruptione ipsa corporis expectans, ut cum nos a mortuis fuerimus
excitati ac mortalitatem carnis excusserimus, pro eo ac scriptum
est, *Excute pulverem et consurge, sede Ierusalem*, cumque a pec- Isai. 52, 2.
cato libertati fuerimus, a corruptione ipsa quoque liberetur, nec
iam vanitati, sed iustitiae serviat. *Scimus enim quod omnis creatura* Rom. 8, 22.
*ingemiscit, et parturit usque adhuc: non solum autem, sed et nos
primitias spiritus habentes, et ipsi in nobis ipsis geminus adoptionem,
expectantes redemptionem corporis nostri.* Ita et Esaias: *Quemadmo-* Isai. 66, 22.
dum enim, inquit, *coelum novum et terra nova, quae ego facio, ma-
nent coram me, dicit dominus, sic erit semen vestrum, et nomen ve-
strum.* Ac rursum: *Sic dicit dominus qui fecit coelum, hic qui ter-* Isai. 45, 18.
*ram condidit, et fecit illam: ipse discrevit illam, non in vanum, sed
ut habitetur.* Nam revera non frustra atque inaniter et ad exitium
ex ineptissimorum hominum opinione totum hoc universum condidit
deus, sed ut esset, et habitaretur, atque permaneret. Unde et
terram necesse est et coelum post illam rerum omnium conflagratio-
nem atque aestum existere. Cur autem ita fieri necesse sit, lon-

11. διὸ edidi Gallandium secutus. Vulgata scriptura est δι' οὓς.
12. [καὶ] κάθισον Galland.
13. Verba Οἴδαμεν - - τοῦ σώματος ἡμῶν non habet Galland.
14. Ἡσαΐας δὲ, ὃν Galland.
15. φησιν, ἃ ἐγὼ ποιῶ Galland.
16. κενὸν [ἐποίησε αὐτὴν] ἀλλὰ κατοικεῖσθαι [ἔπλασεν αὐτὴν]. Ὄντως Galland.
17. πάντων, καὶ τ. βρ. ἔσεσθαι Galland. Verba Διὰ τί - - φθοράν. non extant ap. Galland.

ἂν ἔτι [18] πλείω τῶν εἰρημένων γίγνοιτο. Οὔτε γὰρ εἰς ὕλην ἀργὴν καὶ τοιαύτην ἔτι κατάστασιν οἵαν καὶ πρὸ τῆς διακοσμήσεως, εἰς ἣν διαλυθῇ, ἀναστοιχειωθήσεται τὸ πᾶν, οὔτ᾽ αὖ εἰς ἀπώλειαν παντελῆ καὶ φθοράν.

Κεφ. λθ'. (λβ'.) Ἐὰν δὲ, Πῶς οὖν, [1] ἐὰν μὴ ἀπόλλυται τὸ πᾶν, οἱ ἐξ ἐναντίας εἴπωσιν, [2] ὁ μὲν κύριος τὸν οὐρανὸν παρελεύσεσθαι ἔφη, καὶ τὴν γῆν, ὁ δὲ προφήτης ἀπολεῖσθαι μὲν [3] οὐρανὸν ὡς καπνὸν, τὴν δὲ γῆν ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθαι; [4] Ἐπειδὴ ἔθος ταῖς γραφαῖς, λέξομεν, τὴν εἰς τὸ κρεῖττον καὶ ἐνδοξότερον [5] ἀπὸ ταύτης τῆς καταστάσεως τοῦ κόσμου μεταβολὴν ἀπώλειαν λέγειν, οἷον τοῦ πρόσθεν σχήματος ἀπολλυμένου κατὰ [6] τὴν εἰς τὸ φαιδρότατον ἁπάντων ἐξαλλαγήν· ὅτι μηδεμία ὑπεναντίωσις ἢ ἀτοπία ἐν τοῖς θείοις λόγοις. Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, καὶ οὐχ ὁ κόσμος εἴρηται. Οὕτως ἔθος ἀπώλειαν καλεῖν τὰς γραφὰς τὴν πρὸς τὸ ἄμεινον ἔσθ᾽ ὅτε καὶ εὐμορφότερον τροφὴν τοῦ [7] πρόσθεν σχήματος, οἷον ὥςπερ ὁπότ᾽ ἄν τις ἀπώλειαν [8] λέγοι [9] τοῦ κατὰ τὸν νηπίον σχήματος τὴν εἰς τὸν ἄνδρα τὸν τέλειον μεταλλαγὴν, τρεπομένης εἰς μέγεθος καὶ κάλλος τῆς ἡλικίας τοῦ νηπίου. [10] Ὅτε γὰρ ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, τὰ τοῦ νηπίου κατήργησα. [11] Παραχθήσεσθαι μὲν γὰρ τὴν κτίσιν, ὥςπερ τεθνηξομένην κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν, ἵνα [12] ἀνακτισθῇ, οὐ μὴν ἀπολεῖσθαι προσδοκητέον· ὅπως οἱ ἀνακαινοποιηθέντες ἐν ἀνακαινοποιηθέντι κόσμῳ ἄγευστοι λύπης κατοικήσωμεν· [13] κατὰ τὸ λεχθὲν, Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, [14] ἐν ἑκατοστῷ τρίτῳ Ψαλμῷ, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόςωπον τῆς γῆς, τοῦ περιέχοντος τῆς εὐκρασίας [15] ἐπιτροπεύσαντος λοιπὸν τοῦ θεοῦ. Ἐσομένης γὰρ καὶ μετὰ τοῦτον τὸν αἰῶνα γῆς ἀνάγκη πᾶσα ἔσεσθαι καὶ τοὺς οἰκήσοντας, οὐκέτι τεθνηξομένους ἢ
pag. 556. γαμήσοντας [16] καὶ γεννησομένους, ἀλλ᾽ ὡς ἀγγέλους ἀμεταστρόφως ἐν ἀφθαρσίᾳ τὰ ἄριστα πράξοντας. Διὸ ληρῶδες τὸ ἐν ποίᾳ διαγωγῇ τότε δὴ τὰ σώματα ἔσονται λέγεσθαι, μήτε ἀέρος, μήτε γῆς, μήτε τῶν ἄλλων ἐσομένων.

Κεφ. μ'. (λγ'.) Ἄξιον δὲ κἀκεῖνο πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἐπισκοπεῖν, ὡς ἔχει πολλὴν διάπτωσιν, εἰ δεῖ παῤῥησίαν ἄγειν, [1] περὶ τούτων, ὦ Ἀγλαοφῶν,

18. Repono πλείων.

Cap. XXXIX. — 1. εἰ μὴ Galland. l. l. p. 776.

2. ὅμως Χριστὸς cod. Rupif. ap. Gall.

3. τὸν οὐρανὸν Galland.

4. ἐπειδὰν Galland.

5. Sic Galland. Libri vulgo habent ἀποκατάστασιν ταύτης τοῦ κόσμου.

6. κατὰ τὴν φαιδρότερον ed. Galland.

7. ἔμπροσθεν Galland.

8. λέγει Galland.

9. Libri vulgo habent λέγοι τῆς κατὰ τοῦ νήπιον σχήματος, quod correxit Gallandius.

giorem quam hactenus sermonem ad explicandum requirit. Non enim in otiosam materiem, eamque quam ante constitutionem habuit et in quam dissoluta fuerit, neque in absolutum interitum ac corruptionem, redacta universitas ista reformabitur.

At enim, obiicient adversarii, si totum hoc universum nequaquam pereat, quomodo *coelum ac terram transitura esse* dominus dicit? propheta vero *coelum fumi instar esse periturum, terram autem quasi vestimentum inveteraturam?* Sed nos hunc scripturae morem esse respondebimus, ut mundi instaurationem atque in melius praestantiusque mutationem interitum appellet, utpote sum prior forma in illa iucundiorem in statum conversione pereat. Nihil enim in sacris literis contrarium est et absurdum. *Praeterit enim figura huius mundi.* Non mundum ipsum dixit. Sic igitur scripturis usitatissimum est, antecedentis in id quod melius ac formosius est figurae commutationem interitum dicere. Perinde ac si quis infantilis figurae perfectum in virum transitum ac mutationem interitum nominet, cum illius aetas ad magnitudinem pulchritudinemque traducitur. *Cum enim essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus, postquam autem factus sum vir, evacuavi quae erant parvuli.* Et vero perturbandam esse creaturam, velut in illa conflagratione perituram, ut iterum creetur, non tamen extinguendam esse, putandum est, ut instaurato mundo ipsimet instaurati ac doloris expertes habitemus; quemadmodum in centesimo tertio Psalmo proditum est: *Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terrae.* Quod nimirum ambientem aërem temperatissimum deinceps facturus sit deus. Cum enim post saeculi praesentis exitum adhuc terra perseveratura sit, habitatores in ea quosdam inesse necesse est, qui nec morituri sunt amplius, neque copulandi nuptiis aut procreandae soboli operam daturi, sed angelorum more sine ulla mutatione in immortalitatis statu optima sint quaeque facturi. Proindeque stultum est quanam vitae ratione usura sint corpora quaerere, si nec aër, neque terra, neque quicquam ceterorum sit amplius futurum.

Cap. XXXIX. (XXXII.) Matth. 24, 35. Ps. 101. 27. cf. Isai. 51, 6. 1.Cor. 7. 31. 1.Cor.13.11. Ps. 103, 30.

Est illud insuper, o Aglaophon, consideratione dignum, errare illum vehementer ac falli, si quod res est audacter pronuntiare li- Cap. XL. (XXXIII.)

10. Verba Ὅτε γὰρ --- κατήργησα non habet Galland.

11. Παραχθήσεσθαι ed. Galland. Vulgo extat Ταραχθήσεσθαι.

12. καὶ ἀνακαινισθῇ Galland.

13. Sic Galland. Vulgo ἢ κατὰ τὸ cett.

14. Verba ἐν ἑκατοστῷ τρίτῳ Ψαλμῷ non habet Galland.

15. ἐπιτροπεύοντος Galland.

16. ἢ Galland.

Cap. XL. — 1. περὶ τηλικούτων, Ἀγλαοφῶν. ἔφρασας cett. Galland. l. l. p. 776.

διαλεγόμενος πραγμάτων. Φράσας γὰρ ἀποφήνασθαι τὸν κύριον ὡς οἱ τῆς ἀναστάσεως τευξόμενοι ἔσονται τότε ὡς ἄγγελοι, ἔνθα πειράζουσιν αὐτὸν οἱ Σαδδουκαῖοι, [2] ἐπέφερες, Οἱ δὲ ἄγγελοι ἐκτὸς ὄντες σαρκὸς ἐν μακαριότητος ἀκρότητι διὰ τοῦτο καὶ δόξης εἰσὶ, καὶ ἡμᾶς δὲ ἄρα, [3] ἐξισάζεσθαι μέλλοντας ἀγγέλοις, ἀνάγκη δὴ σαρκῶν ὡςαύτως ἐκείνοις γυμνοὺς [4] ἔσεσθαι δεῖν· οὐκ ἐπιστήσας, ὦ ἄριστε, ὡς ὁ ποιήσας καὶ διακοσμήσας ἐξ οὐκ ὄντων τὸ πᾶν τὴν τῶν ἀθανάτων φύσιν οὐ μόνον εἰς ἀγγέλους καὶ λειτουργοὺς διανείμας διεκόσμησεν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀρχὰς καὶ θρόνους καὶ ἐξουσίας. Ἄλλο γὰρ γένος τὸ τῶν ἀρχῶν, καὶ ἄλλο τὸ [5] τῶν ἐξουσιῶν, ὅτι μὴ τάγμα ἓν καὶ μία σύστασις καὶ φυλὴ καὶ πατριὰ τῶν ἀθανάτων, ἀλλὰ γένη καὶ φυλαὶ καὶ διαφοραί. Καὶ οὔτε τὰ Χερουβὶμ τῆς ἰδίας ἐξιστάμενα φύσεως εἰς τὴν τῶν ἀγγέλων ἰδέαν μετασκευάζονται, [6] οὔτε εἰς ἑτέρων πάλιν οἱ ἄγγελοι. Εἶναι γὰρ αὐτὰ χρὴ καὶ ὅ εἰσι καὶ ὃ γεγόνασιν. [7] Ἀτὰρ καὶ ὁ ἄνθρωπος τὸν κόσμον οἰκεῖν καὶ τῶν ἐν αὐτῷ πάντων ἡγεμονεύειν κατασταθεὶς τῆς ἐξ ἀρχῆς διακοσμήσεως, ἀθάνατος ὢν, τοῦ εἶναι ἄνθρωπος οὔποτε μεταβληθήσεται, οὔτε εἰς τὴν τῶν ἀγγέλων, οὔτε εἰς τὴν τῶν ἑτέρων μορφὴν, ὅτι μηδὲ οἱ ἄγγελοι εἰς τὴν [8] ἄλλων τῆς ἐξ ἀρχῆς ἰδέας μετακοσμούμενοι μεταβάλλονται. Ὁ γὰρ Χριστὸς ἧκεν οὐκ εἰς ἑτέραν μεταπλασθῆναι κηρύσσων ἢ μετασκευασθῆναι τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν, ἀλλὰ εἰς ὃ ἦν ἐξ ἀρχῆς πρὸ τοῦ ἐκπεσεῖν, ἀθάνατος ὤν. Χρὴ γὰρ ἐν τῷ ἰδίῳ τῆς ἕξεως [9] ἑαυτοῦ τύπῳ τῶν γενητῶν ἕκαστον μένειν, ἵνα πάντα πάντων ὦσι πεπληρωμένα, οὐρανοὶ μὲν ἀγγέλων, θρόνοι δὲ ἐξουσιῶν, φῶτα δὲ λειτουργῶν, καὶ οἱ θειότεροι τόποι καὶ τὰ [10] ἀκραιφνῆ φῶτα τῶν Σεραφὶμ, ἃ παρεστήκασι τῇ μεγάλῃ
pag. 557. βουλῇ [11] διακρατούσῃ τὸ πᾶν, ὁ δὲ κόσμος ἀνθρώπων. Ἐὰν δὲ μεταβάλλεσθαι δῶμεν τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀγγέλους, ὥρα μεταβάλλεσθαι λέγειν καὶ τοὺς ἀγγέλους εἰς ἐξουσίας, καὶ ταύτας εἰς ἄλλο καὶ ἄλλο, [12] ἔστ᾽ ἂν ὁ λόγος ἀναβὰς εἰς κίνδυνον ἐμπέσῃ.

Κεφ. μα΄. (λδ΄.) Ἀλλ᾽ οὔτε ὡς φαῦλον τεκτηναμένος ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἢ διαμαρτήσας αὐτοῦ περὶ τὴν [1] διάπλασιν ἄγγελον αὐτὸν ὕστερον ἐπενόησε ποιῆσαι μεταγνοὺς, ὥςπερ οἱ φαυλότατοι τῶν [2] δημιουργῶν, οὔτε ἄγγελον κατ᾽ ἀρχὰς θελήσας ποιῆσαι καὶ μὴ δυνηθεὶς ἄνθρωπον ἔπλασεν. Ἀσθενὲς τοῦτο γάρ. Τί δή ποτε οὖν τὸν ἄνθρωπον ἐποίει, καὶ οὐκ

2. ἐπέφερες οὖν· οἱ δὲ ἄγγ. *Galland.* *Vulgo extat* ἐπέφερεν, Οἱ δὲ ἄγγ. *Cornarius vertit* mox intulisti.
3. ἐξίσασθαι *Galland.*
4. ἀγγέλους *addidit ante* ἔσεσθαι *Galland.*
5. τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν *Galland.*

ceat, cum iis de rebus sermonem instituit. Nam cum ita dixisset,
dominum Sadducaeis tentantibus respondisse, *qui compotes resurrectio-* Marc 12, 25.
nis essent, angelorum instar futuros, post ista subiunxit, Angeli porro carnis expertes in summa felicitate degunt ac gloria. Quare et nos, quos aequari angelis oportet, necesse est ad eundem modum carne nudari. Nec illud, optime virorum, animadvertit, eum, qui ex nihilo mundum fabricavit ac constituit. non angelis modo et administris suis, sed et Principatibus, Thronis ac Potestatibus eandem immortalitatis conditionem tribuisse. Aliud enim est Principatuum genus, aliud Potestatum; eo quod non unus ordo, nec unum veluti corpus ac tribus immortalium et familia sit, sed generum ac velut nationum divortia. Neque Cherubim igitur ab natura sua desciscentia in angelorum conditionem transeunt, neque contra aliorum in naturam angeli commutantur. Quippe quod et sunt, et cuiusmodi producta sunt, esse illa necesse est. Etenim si et homo, qui ut hunc mundum habitaret, omnibusque qui in eo sunt praeesset, ex prima dispositione constitutus est, cum sit immortalis, nunquam in angelorum aut alterius cuiuslibet formam ex homine convertendus est, certe nec angeli ab ea quam initio sortiti sunt specie ac natura transformari mutarique possunt. Et vero Christus adveniens non in alteram demutari vertique naturam hominis oportere praedicavit, sed in id redire duntaxat quod initio fuerat, antequam excideret, tum cum esset immortalis. Siquidem necesse est unumquodque eorum quae producta sunt in propria naturae suae forma ac conditione permanere ut omnibus omnia compleantur, puta coelestes angelis orbes, throni potestatibus, administris lumina, diviniores porro sedes sincerioraque lumina Seraphimis, qui summae illi providentiae, qua omnia continentur, velut apparitores assistunt, mundus denique hominibus. Atqui si in angelos mutari homines concesserimus, consequens est ut et angelos in potestates, et has in aliud atque aliud transire dicamus, donec ac superiora sermo progrediens periculosius implicetur.

Neque vero quod velut malum hominem fabricaverit deus, aut Cap. XLI.
in eo fingendo aberrarit, angelum postea facere illum voluit, quasi (XXXIV.)
ipsum vilissimorum opificum instar poenitentia cepisset. Neque cum angelum principio facere constituisset, neque id esset assecutus, hominem procreavit. Nimium istud imbecillum est. Cur igitur ho-

6. οὔτ᾽ αὖ πάλιν εἰς ἑτέραν *Galland.*
7. Ἀτὰρ *Galland.* *Vulgo* Εἰ γάρ.
8. ἄλλην *Galland.*
9. αὐτῶν τόπῳ *Galland.*
10. ἀκράτητα καὶ ἀκραιφνῆ *Galland.*
11. διακρατοῦντα *Galland.*
12. ἔστ᾽ ἂν καὶ ὁ λόγος *Galland.*
Cap. XLI. — 1. *Al.* πλάσιν. (*Galland.*)
2. λειτουργῶν *Galland.*

ἄγγελον, εἴγε ἄγγελον τὸν ἄνθρωπον καὶ οὐκ ἄνθρωπον γενέσθαι ἠθέλησεν; Ὡς οὐ δυνάμενος; βλάσφημον. [3] Ἀλλὰ ἀνεβάλλετο περὶ τοῦ κρείττονος τὸ χεῖρον ποιῶν; καὶ τοῦτο ἄτοπον. Οὔτε γὰρ διασφάλλεται περὶ [4] τὸ ποιεῖν τὸ καλὸν, οὔτε ἀναβάλλεται, οὔτε ἀδυνατεῖ, ἀλλὰ καὶ ὡς θέλει καὶ ὅτε θέλει τὸ δύνασθαι ἔχει δύναμις ὤν. Οὐκοῦν εἶναι τὸν ἄνθρωπον ἄνθρωπον θέλων ἐξ ἀρχῆς ἔκτισεν· εἰ δὲ θέλων, θέλει δὲ τὸ καλὸν, καλὸν δὲ ὁ ἄνθρωπος, ἄνθρωπος δὲ τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος λέγεται συντεθὲν, οὐκ ἔσται ἄρα ἐκτὸς σώματος ὁ ἄνθρωπος, [5] ἀλλὰ μετὰ σώματος, ἵνα μὴ ἄλλος ἄνθρωπος παρὰ τὸν ἄνθρωπον γεννηθῇ. Δεῖ γὰρ τῷ θεῷ τὰ ἀθάνατα γένη πάντα [6] σώζεσθαι. Ἔκτισε γὰρ, φησὶ ἡ Σοφία, τὸν ἄνθρωπον ὁ θεὸς ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ, [7] καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος ἐποίησεν αὐτόν. Οὐκ ἄρα ἀπόλλυται τὸ σῶμα. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος.

Κεφ. μβ'. (λε'.) Διὸ ἐπίστησον, ὡς ὁ κύριος τὰ αὐτὰ [1] ταῦτα διδάσκειν θέλων, μὴ πιστευόντων Σαδδουκαίων εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός. Δόγμα γὰρ τοῦτο Σαδδουκαίων. Ὅθεν συσκευασάμενοι τὴν κατὰ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς ἑπτὰ ἀδελφοὺς παραβολὴν, ἵνα τὸν περὶ ἀναστάσεως τῆς σαρκὸς λόγον ἀπορήσωσι, Προσῆλθον αὐτῷ, φησὶ, καὶ Σαδδουκαῖοι, λέγοντες ἀνάστασιν μὴ εἶναι. Ὁ οὖν Χριστὸς, εἰ μὴ ἦν ἀνάστασις σαρκὸς, ἀλλὰ μόνον ἐσώζετο ψυχὴ, συνέθετο ἂν αὐτοῖς, ὡς καλῶς καὶ ὀρθῶς φρονοῦσι· νυνὶ δὲ ἀποκρίνεται, λέγων, Ἐν τῇ [2] ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι ἐν οὐρανῷ εἰσιν· οὐ τῷ
pag. 559. σάρκα μὴ ἔχειν, ἀλλὰ τῷ μὴ γαμεῖν καὶ γαμεῖσθαι, ἀλλὰ εἶναι λοιπὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Καί φησιν ἀγγέλοις κατὰ τοῦτο [3] παραπλησιασθέντας, ἵν' ὥςπερ οἱ ἄγγελοι ἐν τῷ οὐρανῷ, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ Παραδείσῳ μήτε γάμοις ἢ εἰλαπίναις ἔτι σχολάζοντες, ἀλλὰ [4] τοῦ βλέπειν τὸν θεὸν καὶ γεωργεῖν τὴν ζωὴν, πρυτανεύοντος ἡμῖν τοῦ Χριστοῦ. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἔσονται ἄγγελοι, ἀλλ', Ὡς ἄγγελοι, οἷον δόξῃ μὲν καὶ τιμῇ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐστεφανωμένοι, βραχὺ δέ τι παρὰ τοὺς ἀγγέλους διαλλάσσοντες, καὶ ἐγγὺς ὄντες τοῦ εἶναι ἄγγελοι. Καθάπερ εἰ ἔλεγεν, οὔσης εὐταξίας κατὰ τὸν ἀέρα καὶ γαλήνης, [5] καὶ νυκτὸς καὶ πάντων [6] τῷ τῆς σελήνης αἰθερίῳ φωτὶ κεκοσμημένων, Ἡ σελήνη φαίνει ὡς ὁ ἥλιος, καὶ οὐ πάντως ἂν ἥλιον εἶναι τὴν σελήνην ἀπομαρτυρεῖν αὐτὸν λέγομεν, ἀλλ' ὡς ἥλιον. Ὥςπερ καὶ τὸ μὴ ὑπάρχον χρυ-

3. ἀλλ' *Galland.*
4. τοῦ ποιεῖν *Galland.*
5. *Verba* ἀλλὰ μετὰ σώματος *non habet Galland.*
6. *Plenius Galland.* σώζεσθαι· ἀθάνατον δὲ ὁ ἄνθρωπος. ἔκτισε γὰρ ὁ θεὸς, φησὶν ἡ Σοφία, τὸν ἄνθρ. ἐπὶ ἀφθ.
7. κατ' εἰκόνα *suspicabatur Petavius.*
Cap. XLII. — 1. ταῦτα *om. Galland.*
2. ἀναστάσει τῶν νεκρῶν *Galland.*

minem faciebat, non angelum, si angelum hominem facere, non hominem, cogitabat? An quia non poterat? Contumeliosum istud et impium est. An in deteriore occupatus quod praestantius est differebat? Est et illud perabsurdum. Neque enim in moliendo bono vel aberrat deus, vel in aliud tempus reiicit, vel destitutus viribus est, sed et utcumque libuerit, et quando libuerit, agendi potestate praeditus est, cum sit ipsa potentia. Quamobrem hominem esse hominem volens initio produxit. Quod si id volens fecit, vult autem quod bonum est, homo vero bonum est, idemque ex anima constat et corpore, sequitur minime extra corpus hominem fore, sed cum corpore, ne alius praeter hominem homo producatur. Opus enim est uti deo immortalia genera omnia serventur. *Creavit enim,* Sap 2, 23.
ait Sapientia, *hominem in incorruptione; ad imaginem aeternitatis suae fecit illum.* Corpus itaque non prorsus extinguitur, cum homo ex corpore animaque coalescat.

Ac vide quaeso quemadmodum dominus eadem illa tradere Sad- Cap. XLII. (XXXV.)
ducaeis resurrectionem carnis inficiantibus voluerit. Est enim hoc Sadducaeorum dogma. Unde conficta illa de muliere deque septem fratribus parabola, quam adversus resurrectionis corporum dogma proponerent. *Accesserunt ad eum,* inquit, *et Sadducaei, dicentes* Matth. 22, 23.
resurrectionem non esse. Proinde Christus, si nulla carnis esset resurrectio, sed anima duntaxat salutem consequeretur, illis utique, utpote recte ac praeclare sentientibus, suam auctoritatem adiungeret. Atqui alia omnia respondit et, *In resurrectione,* inquit, *neque ducunt uxores, neque nubunt, sed ut angeli in coelo sunt.* Non quod carnem amplius non habeant, sed quod nuptias mutuo nullas contrahant, sed deinceps corruptelae sunt omnis expertes. Et addit nos hac in parte angelorum esse similes, ut quemadmodum angeli in coelo, sic nos in Paradiso neque nuptiis amplius neque conviviis indulgeamus, sed in contemplando deo excolendaque vita simus occupati, praeside ac moderatore Christo. Non enim dixit, *Erunt an-* Ps. 8, 5.
geli, sed, *Sicut angeli,* perinde *ac gloria et honore coronati,* uti scriptum est, *paululum vero ab angelis differentes,* atque illorum naturae proximi. Quasi ita diceret: Tranquillo per noctem ac sereno aëre, cum coelesti lunae luce collustrantur omnia, solis instar luna resplendet. Tum enim non omnino solem esse lunam ex illius testimonio colligeremus, sed ad solem accedere. Sicut quod aurum

3. πλησιάζοντας, ἵνα ὥςπερ *Galland.*
4. *Petavius suspicatus est* τῷ βλέπειν.
5. καὶ *om. Galland.*
6. τῷ *Galland.* τῶν *vulgata est scriptura.*

σὸς, ἐγγὺς δὲ τοῦ εἶναι χρυσὸς, πεφυκὸς ὡς χρυσὸς λέγεται, καὶ οὐ χρυσός· εἰ δὲ ἦν χρυσὸς, οὐκ ἐλέγετο ἂν ὡς χρυσὸς, ἀλλὰ χρυσός. Ἐπεὶ δὲ μὴ ἔστι χρυσὸς, ἀλλὰ [7] ἐγγὺς τοῦ εἶναι χρυσὸς, καὶ φαντάζεται [8] τὸν χρυσὸν, ὡς χρυσὸς λέγεται. Οὕτω καὶ ὡς ἀγγέλους ἔσεσθαι λέγοντος τοὺς ἁγίους ἐν τῇ ἀναστάσει οὐκ αὐτὸ τοῦτο ἀγγέλους αὐτὸν ἐπαγγέλλεσθαι ἀκούομεν τοὺς ἁγίους ἐν τῇ ἀναστάσει [9] ἔσεσθαι, ἀλλὰ ἐγγὺς τοῦ εἶναι ἀγγέλους. Ὥςτε ἀλογώτατον λέγειν, [10] ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς ἀπεφήνατο τοὺς ἁγίους ὀφθῆναι ὡς ἀγγέλους ἐν τῇ ἀναστάσει, τὰ σώματα διὰ τοῦτο ταῦτα μὴ ἀνίστασθαι· καίτοι τῆς λέξεως αὐτὴν τὴν [11] πρᾶξιν δηλούσης σαφῶς τοῦ συμβαίνοντος. Ἀνάστασις γὰρ οὐκ ἐπὶ τοῦ μὴ πεπτωκότος ἀλλ' ἐπὶ τοῦ πεπτωκότος λέγεται, καὶ ἀνισταμένου. Ὥςπερ ὁπόταν λέγει [12] καὶ ὁ προφήτης, Καὶ ἀναστήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν. Ἔπεσε δὲ ὀκλάσασα ἡ ποθητὴ σκηνὴ τῆς ψυχῆς εἰς γῆν χώματος. Οὐ γὰρ τὸ μὴ θνῆσκον, ἀλλὰ τὸ θνῆσκον κλίνεται. Θνήσκει δὲ ἡ σὰρξ, ψυχὴ [13] γὰρ ἀθάνατος. Καὶ τοίνυν εἰ ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, σῶμα δὲ ὁ νεκρὸς, οἱ λέγοντες ἀνάστασιν μὲν εἶναι, σαρκὸς δὲ μὴ εἶναι, ἀρνοῦνται ἀνάστασιν· ὅτι μὴ τὸ ἑστὸς, ἀλλὰ τὸ πεπτωκὸς καὶ κλιθὲν διανίσταται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται, ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἀναστρέφει;

pag. 559. Κεφ. μγ'. (λϛ'.) Ὅτι δὲ ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, ἐδίδαξεν ἀναφανδὸν ὁ κύριος, καὶ δι' ἑαυτοῦ καὶ διὰ Σολομῶνος εἰπὼν, δι' ἑαυτοῦ μὲν ἐν τῇ κατὰ τὸν πλούσιον καὶ τὸν πένητα Λάζαρον ἱστορίᾳ, τὸν μὲν ἐν κόλποις Ἀβραὰμ δοὺς ἀναπαύεσθαι μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τοῦ σώματος, τὸν δὲ ἐν ἀχθηδόσιν, οἷς διαλεγόμενον τὸν Ἀβραὰμ εἰςήγαγε· διὰ Σολομῶνος δὲ ἐν τῇ ἐπιγραφομένῃ Σοφίᾳ, ἔνθα, Δικαίων αἱ ψυχαὶ ἐν χειρὶ, γέγραπται, θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἅψηται αὐτῶν βάσανος· ἔδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀφρόνων τεθνάναι, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἡ ἔξοδος αὐτῶν, καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία σύντριμμα· οἱ δέ εἰσιν ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἡ ἐλπὶς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης. Ὅθεν σώματος ἡ ἀνάστασις, καὶ οὐ ψυχῆς. Οὐ γὰρ τὸν ἑστῶτά τις ἀνίστησιν, ἀλλὰ τὸν κείμενον, ὥςπερ οὐδὲ τὸν ὑγιαίνοντα θεραπεύουσιν, ἀλλὰ τὸν πάσχοντα. Εἰ δέ τις τὴν ἀνάστασιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς, καὶ μὴ ἐπὶ τῆς σαρκὸς, βιάζεται [1] λέγειν ἔσεσθαι, πολλὴ μὲν μωρία [2] τούτῳ, καὶ ἀλογία. [3] Καὶ δεῖ γὰρ φθορὰν πρῶτον καὶ λύσιν τὸν τοιοῦτον τῆς ψυχῆς δεικνύναι, ἵνα δείξῃ δὴ καὶ τὴν ἀνάστα-

7. ἐγγὺς, quod cod. Rhedig. et editi libri non agnoscunt, reposui ex auctoritate cod. ms., cuius scripturam in marg. sui exempli annotavit Fr. Schottus. In seqq. pro καὶ φαντάζεσθαι, quod vulgo extat, reposui καὶ φαντάζεται. Erat cum suspicarer διὰ τὸ φαντάζεσθαι.
8. τὸν non agnoscit Galland.
9. ἔσεσθαι om. Galland.
10. ἐπειδὰν Galland.
11. παράδειξιν Galland.
12. καὶ om. Galland.

non est, et auro tamen natura sua propinquius est, non aurum, sed auri simile esse dicitur, quod quidem aurum si esset, non auri simile, sed aurum diceretur. Nunc quoniam aurum non est, sed auro proximum, eiusdemque mentitur speciem, auri simile nuncupatur. Eodem modo prorsus quod in resurrectione sanctos angelorum fore similes pronuntiavit, non sic accipiendum est, quasi in angelorum naturam transcribendos esse sanctos in illa resurrectione voluerit, sed nihil aliud nisi angelorum conditioni propinquos futuros. Quamobrem stultissimum mihi videtur ita colligere: Quoniam Christus sanctos in resurrectione tanquam angelos visum iri praedixerit, haec idcirco resurrectura non esse corpora. Praesertim cum vocabulum ipsum eius quod contingit actionem perspicue declaret. Nam resurrectio non de eo quod nunquam cecidit, sed de eo quod cecidit, atque iterum assurgit, usurpatur. Velut cum propheta dicit, *Et excitabo tabernaculum David quod cecidit.* Cecidit porro Amos 9, 11.
optatum illud animae tabernaculum *in terram aggeris* collapsum. Dan. 12, 2.
Non enim quod non moritur, sed quod moritur inclinare dicitur. At moritur caro. Anima quippe immortalis est. Quapropter si immortalis est anima, corpus vero cadaver est, qui ita resurrectionem fore confitentur, ut eam nihil ad carnem pertinere putent, resurrectionem funditus negant. Quandoquidem non illud quod stat, sed quod cecidit et inclinavit, exsurgere dicitur; pro eo ac scriptum est, *Num* Ier. 8, 4.
qui cecidit non resurget? aut qui aversus est non revertetur?

Cap. XLIII. (XXXVI.) Quod autem immortalis anima sit, manifeste dominus cum per sese, tum per Salomonem edocuit. Per sese quidem in divitis ac Lazari pauperis historia, quorum hunc in Abrahami sinu post exu- Luc. 16.
tum corpus acquiescere voluit, alterum cruciatibus damnavit, e quibus cum Abrahamo colloquentem introduxit. Idem vero per Salomonem in eo libro qui Sapientia inscribitur ostendit, ubi, *Iustorum,* Sap. 3, 1.
inquit, *animae in manu dei sunt, et non tanget illos tormentum: visi sunt in oculis insipientium mori, et aestimata est afflictio exitus illorum, et quod a nobis est iter exterminium: illi autem sunt in pace, et spes illorum immortalitate plena est.* Ergo corporis est resurrectio, non animae; neque enim stantem ullus, sed iacentem erigit. Uti neque sano corpori, sed male affecto remedium adhibetur. Quod si quis resurrectionem animae non corpori eventuram pertinacius affirmare velit, magna est hominis stoliditas et amentia. Prius enim animae corruptionem ac dissolutionem necesse est asseveret, ut illius partis esse resurrectionem inferat, nec prorsus delirare, sed ut-

13. δὲ ἀθάν. Galland.
Cap. XLIII. — 1. Fortasse λέγων.
2. τούτῳ non extat in cod. Rhedig.
3. Καὶ δεῖ rescripsi. Vulgo extat Λέγει. Petavio placuit δεῖ. Cornario, qui vertit Dico, λέγω.

σιν μή τοι ληροῦντά γε, ἀλλὰ σαφῶς λέγοντά τι φαίνεσθαι. Ὅμως γοῦν δοτέον αὐτῷ θνητὴν ὁρίσασθαι τὴν ψυχήν. Δυοῖν γάρ τοι θάτερον ταῦτα θετέον, ἢ ἀληθῆ τὸν κύριον ἀποφήνασθαι τὴν ψυχὴν ἀθάνατον διδάσκοντα, καὶ ψεῦδος αὐτὴν τὸ φθείρεσθαι λέγειν, ἢ φθείρεσθαι καὶ ψεῦδος αὐτὴν τὸ ἀνόλεθρον καὶ ἀθάνατον εἶναι διδάσκειν τὸν Χριστὸν, καὶ ἐν τῇ κατὰ τὸν πλούσιον καὶ τὸν πένητα φράσει, καὶ ἐν τῇ κατὰ τὸν Μωσέα καὶ τὸν Ἠλίαν ὀπτασίᾳ. Ἀλλ' οὐδὲν ὁ κύριος ἄλλως ἐφθέγξατο ἢ ἐψεύσατο. Οὐ γὰρ εἴδωλον ἢ φάντασμα, τοὺς ἀποστόλους βουλόμενος ἀπατᾶν, ἐδείκνυεν αὐτοῖς ἐν τῷ ὄρει τὸν Ἠλίαν καὶ τὸν Μωϋσέα, ἀλλ' ὃ ἦσαν ἀψευδῶς· ὥςτε, ὡς ἔπος εἰπεῖν, καὶ τὸν δυςμαθέστατον μαθεῖν ἀθάνατον αὐτὸν εἶναι καὶ ἀνόλεθρον διαβεβαιοῦσθαι τὴν ψυχήν.

Κεφ. μδ'. (λζ'.) *Οὐκοῦν σαρκὸς ἡ ἀνάστασις γίνεται, οὐ ψυχῆς, ὅπως ἡ πεπτωκυῖα τοῦ Δαβὶδ εἰς τὴν φθορὰν ἀναστῇ σκηνὴ, καὶ ἀναστᾶσα καὶ ἀνοικοδομηθεῖσα, καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος, ἀπήμων λοιπὸν καὶ ἀδιάπτωτος διαμένοι, ὅτι μὴ τῷ θεῷ τὴν λιθίνην οἰκίαν* [1] *δεῖ δείμασθαι*
pag. 569. *τοῦ Δαβὶδ, μηδὲ ἵν' ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν οἰκίαν σχῇ καλὴν, ἀλλὰ τὴν σάρκα, τὸ σκῆνος τῆς ψυχῆς, ἣν αὐτὸς ταῖς ἑαυτοῦ χερσὶν ἐτεκτήνατο. Σκοπεῖσθαι δέ σε, ὦ σοφώτατε Ἀγλαοφῶν, οὑτωσὶ χρή. Πάντως δὲ ῥᾷστα μαθήσῃ τοῦτο, ἐὰν ἐπὶ τὴν τοῦ καθεύδειν εἰκόνα πρόςσχες καὶ ἀνίστασθαι. Εἰ γὰρ τὸ ὑπνοῦν ἀπὸ τοῦ ἐγρηγορέναι καὶ τὸ ἀνίστασθαι ἀπὸ τοῦ καθεύδειν γίνεται, καὶ τοῦτο ἀναστάσεως καὶ θανάτου μελέτη,*

Ὕπνῳ γὰρ καὶ θανάτῳ διδυμάοσιν — —,

ἀνάγκη δὴ καὶ τὸ [2] *ἀναβιώσκεσθαι εἶναι ἐκ τοῦ τεθνάναι, εἰς τὸ ζῆν τὴν σάρκα, εἴπερ καὶ τὸ ἀνεγείρεσθαι ἐκ τῶν καθευδόντων. Ὡς γὰρ ἐκ τοῦ καθεύδειν τὸ ἐγρηγορέναι γίνεται, καὶ οὐ πάντως ὁ καθεύδων ἐν τῷ αὐτῷ διαμένει σχήματι ἀεὶ καθεύδων, ἀλλὰ αὖθις ἀνίσταται, οὕτως καὶ τὸ ζῆν ἐκ τοῦ ἀποθανεῖν συμβήσεται, καὶ οὐ πάντως ὁ ἀποθανὼν, ἐπειδὰν ἀποθάνοι, ἐν τῷ αὐτῷ μένει. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ κοιμᾶσθαι τὸ ἐγρηγορέναι, καὶ ἐκ τοῦ πεσεῖν τὸ ἀνεγερθῆναι, καὶ ἐκ τοῦ καταβληθῆναι τὸ ἀνοικοδομηθῆναι, τίς μηχανὴ καὶ ἐκ τοῦ κλιθέντος μὴ οὐχὶ προςδοκᾶν τὸ ἀναστήσεσθαι, καὶ ἐκ θανόντος τὸ ἀναστήσεσθαι; Καὶ γὰρ ἡμεῖς ταῦτα οὐκ ἐξαπατώμενοι ὁμολογοῦμεν, ἐκ τῶν τεθνεώτων σωμάτων τὸ ἀναβιώσκεσθαι συμβαίνειν. Καὶ μὴ μόνον τοῦτο, εἰ βούλει, ἀπὸ τοῦ καθεύδειν σκόπει καὶ ἀνίστασθαι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν σπερμάτων καὶ φυτῶν ὡς ἐν πᾶσιν αὐτοῖς ἡ ἀνάστασις κα-*

Cap. XLIV. — 1. δεῖ, *quod vulgo desideratur, repetii ex vocabulo* δείμασθαι.

cumque aliquid disserere videatur. Verum demus hoc illi, ut mortalem esse animam definiat. Iam duorum alterum poni necesse est, aut vere pronuntiasse dominum, cum immortalem esse animam docuit, et si eandem corrumpi falsissime praedicari, aut illam certe revera corrumpi, adeoque immortalem illam atque exitio carentem esse perperam docuisse Christum, tum in illa divitis ac pauperis historia, tum in altera, in qua Moses atque Elias apparuit. Atqui ni- Matth. 17.
hil temere locutus est, neque mentitus est dominus. Non enim, ut apostolis illuderet, inane iis simulacrum ac ludicram speciem ostendit, cum in monte Eliam ac Moysem exhibuit, sed quod re ipsa erant sine ullo mendacio patefecit. Unde vel imperitissimus quisque, ut uno verbo dicam, intelligere potest immortalem ab ipso et exitii immunem animam esse confirmari.

Corporis itaque resurrectio est, non animae, ut corruptionem Cap. XLIV. (XXXVII.)
lapsum *Davidis tabernaculum resurgat;* atque ubi constiterit, et in- Amos. 9, 11.
stauratum fuerit, *sicut dies seculi*, inviolabile deinceps ac sempiternum permaneat. Neque vero deum arbitrari debemus lapideam velle domum Davidis exstruere, neque in coelesti regno eximium aliquod domicilium construere, sed de carne loqui, quod animae tabernaculum est, quod quidem suis ipse manibus molitus est. Tu vero, sapientissime Aglaophon, hunc ad modum ista considera. Facillime enim illa animo perceperis, si ad dormientium et expergiscentium similitudinem attendis. Nam si somnus vigiliam sequitur, et somnum expergefactio, idque resurrectionis ac mortis est nonnulla meditatio, quippe

Et somno et morti geminis — —, Hom. Il. XVI, 672.

perinde necessarium est ut et reviviscere morte sit posterius, ut corporis vita succedat, cum et excitari e dormientibus quispiam dicatur. Etenim ut e somno vigilia sequitur, et qui dormit non in eodem omnino habitu persistit, ut assidue dormiat, sed subinde consurgit, ita et ex morte vita consequetur, nec omnino qui mortuus est post mortem eodem in statu perseverat. Cum enim post somnum vigilia succedit, et post lapsum excitatio et post demolitionem instauratio, nonne et ab eo quod inclinavit, quodque mortuum est, expectanda resurrectio est? Non enim haec nos frustra confitemur, posteaquam emortua corpora sunt, denuo reviviscere. Quod ipsum non in somno solum et expergefactione, sed in seminibus ac stirpibus intuere, si lubet, quemadmodum resurrectionem haec omnia prae-

2. ἀναβιῶσθαι *cod. Rhedig.*

ταγγέλλεται. [3] Κατάμαθε γὰρ τὰ σπέρματα, πῶς [4] γυμνὰ καὶ ἄσαρκα βάλλεται εἰς τὴν γῆν, καὶ τελεσφορούμενα πάλιν ἀποδίδοται. Ἐπεὶ εἰ θνήσκοι μὲν καὶ σήποιτο τὰ σπέρματα, ἐκ δὲ τῶν σπερμάτων μηκέτι τὸ ἀναζῆν καὶ φύειν γένοιτο, τίς ἡ ἀποκλήρωσις, μὴ οὐχὶ πάντα καταναλωθῆναι εἰς τὸ τεθνάναι;

Κεφ. με'. (λς'.) Ἀλλὰ γὰρ περὶ τούτων πλείω λέγειν τὰ νῦν, ὦ κράτιστε Θεόφιλε, παρήσωμεν, καὶ οἱ λοιποὶ κριταὶ τῶν λόγων· λάβωμεν δὲ καὶ τὰ τούτοις ἐφεξῆς ἀκόλουθα, ὡς ἀφέστηκε τοῦ δέοντος μακράν. Ὁ θεὸς γὰρ αὐτῷ [1] πάλιν αὐτὰς τὰς ψυχὰς ἐν τῇ κατὰ τὸν [2] ἑξηκοστὸν πέμπτον Ψαλμὸν προφητείᾳ, βεβιασμένως αὐτὴν καὶ ἀνοικείως ἐκτιθεμένῳ, [3] ὡς εἰς παγίδα τὴν σάρκα δίκην ὑφέξουσαν τῶν ἡμαρτημένων ἐμβιβάζει. Ὅπερ [4] ἀτοπίας μᾶλλον ἢ ὀρθοδοξίας ἐστίν. Εἰ γὰρ πρὸ τῆς παραβάσεως, καθάπερ ἤδη καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐξεθέμεθα, [5] σώματα ἐκέκτηντο αἱ ψυχαὶ, πῶς εἰς παγίδα ὕστερον, μετὰ τὴν παράβασιν, εἰς σῶμα ἐμβιβάζονται, οὐκ ὄντος χρόνου ἐν ᾧ πρὶν αὐτὰς [6] τὸ σῶμα λαβεῖν ἐξημάρτοσαν; οὐ γὰρ ἔμφρονος ὁτὲ μὲν ὡς διὰ τὸ
pag. 571. σῶμα λέγειν τὰς ψυχὰς ἡμαρτηκέναι, ὁτὲ δὲ, ἐπειδήπερ ἡμάρτησαν, διὰ τοῦτο καὶ δεσμὸν αὐτὸ καὶ παγίδα πρὸς κατάκρισιν γεγονέναι. Εἰ γὰρ διὰ τὸ σῶμα ἥμαρτον, συνῆν ἄρα ἐξ ἀρχῆς αὐταῖς καὶ πρὸ τῆς ἁμαρτίας τὸ σῶμα. Πῶς γὰρ διὰ τοῦτο ἡμάρτανον ὃ μὴ ἦν μηδέπω; Εἰ δὲ παγὶς πάλιν αὐτῷ τὸ σῶμα καὶ πέδαι νομίζεται καὶ δεσμὸς, οὐκέτι τὸ συναμφότερον αἴτιον, ἀλλὰ ψυχὴ μόνη, [7] ἁμαρτήσασα. Τί γὰρ μετὰ τὸ ἁμαρτῆσαι τῷ ἁμαρτήσαντι; δεσμὰ καὶ παγίδες καὶ πέδαι κατασκευάζονται. Ἀλλὰ μὲν δὴ ὡμολογήσαμεν μὴ δύνασθαι δεσμὸν εἶναι τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, ἐπειδὴ τὸ μὲν σῶμα πρὸς ἑκάτερα, καὶ πρὸς τὸ δίκαιον καὶ ἄδικον, συνεργεῖ, ὁ δὲ δεσμὸς εἴργει τοῦ ἀδικεῖν, ὥςτε, ὅπερ λέγω, δυοῖν θάτερον. Ἢ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἡμάρτομεν μετὰ σώματος καὶ οὐ φαίνεται χρόνος ἐν ᾧ ἐκτὸς ὑπήρξαμεν σώματος, καὶ συναίτιον τὸ σῶμα καὶ κακῶν τῇ ψυχῇ καὶ ἀγαθῶν, ἢ χωρὶς σώματος ἡμάρτομεν διαγόντες, καὶ ἀναίτιον τὸ σῶμα κακίας ἐκ παντός. Ἀλλὰ χωρὶς σώματος ὑπὸ ἀλόγου ἡδονῆς οὐ κρατεῖται ἡ ψυχὴ, ἐκρατήθησαν δὲ οἱ πρωτόπλαστοι ἀλόγῳ δελεασθέντες ἡδονῇ. Ἦν ἄρα ἡ ψυχὴ μετὰ σώματος καὶ πρὸ τῆς ἁμαρτίας.

3. Καταμάθετε cod. *Venet.*
4. γυμνὰ καὶ ἄσαρκα cod. *Venet.* γυμνὰ, φησὶ, καὶ ἄσαρκα cod. *Rhedig.*, *et editi libri. Defendit hanc scripturam Gatakerus Advv. Misc. pag.* 804., *contra Petavium, qui* φύσει *suspicatus est reponendum pro* φησὶ, *apostolicum videlicet dictum* (*I. Corinth.* 15, 37.) *significari ratus. Idem vocem* ἄσαρκα, *nisi exilia explicaretur, non suspectam se negavit habere.*

Cap. XLV. — 1. πάντας ψυχὰς cod. *Venet.*
2. ἑξηκοστὸν πέμπτον ψαλμὸν προφητείᾳ cod. *Venet. Vulgo* ἑξηκοστὸν ψαλμὸν προφητείᾳ καὶ πέμπτον.
3. *Post vocem* ὡς cod. *Rhedig. et editi libri pergunt* φησὶ, τὴν ἀνάστασιν *cett., quae sunt cap.* 17. *Vulneri medelam attulit cod. Venetus. Cf. quae annotavi ad cap.* 17. *et* 24. — *Ceterum verba* αὐτῷ - - ἐκτιθεμένῳ *de Origene esse intelle-*

dicare videantur. Aspice semina, quae nuda ac carne destituta terrae mandantur, dehinc perfecta consummataque redduntur. Nam si morerentur quidem ac putrescerent semina, ne ex his quicquam reviivisceret ac pollularet aliud, quae sors esset alia rerum atque conditio quam ut omnia morte consumpta penitus occiderent?

Sed de his pluribus disputare, optime Theophile, vosque ceteri Cap. XLV. (XXXVIII.)
sermonum nostrorum arbitri, in praesentia supersedebimus. Quae vero iis consentanea ac consequentia sunt, quomodo scilicet procul ab scopo aberrarit, deinceps videamus. Etenim ille de animis disserens ad Psalmum LXV., quem violenta quadam interpretatione alienaque declarat. Resurrectionem, animam ut delictorum suorum poenas exsolvat, in hanc carnem velut in laqueum coniici; quod stultitiae magis quam sincerae fidei tribuendum est. Nam cum ante violatum dei mandatum, ut antea monstravimus, corporibus praeditae fuerint animae, quonam pacto secundum delictum includi corpore potuerunt, in quo, priusquam corpus induerent, in peccatum prolapsae sunt? Neque vero sui compos est qui alias propter corpus peccasse putat animas, alias, postquam peccaverint, eodem illo corpore tanquam vinclis ac compedibus fuisse damnatas. Si enim propter corpus deliquerint, cum eo vel ante peccatum coniunctae fuerint oportet. Alioqui propter id quod nondum extiterat peccasse quomodo potuerunt? Quod si vinculi loco compedisque corpus est animae, non iam utrique simul est, sed animae duntaxat peccati caussa tribuenda. Quid est enim quod secundum peccatum ei qui peccarit infligitur? Vincula nimirum ac compedes parantur. Nos autem paulo illud ante fatebamur, corpus animae vinculum esse non posse, quoniam ad utrumque, tam iustum scilicet quam iniustum, ministerio corporis adiuvantur. At vinculum ab eo quod iniustum est committendo nos prohibet. Ex quo alterum, uti diximus, e duobus sequitur: aut enim initio cum corpore peccavimus, nec ullum tempus apparet quo sine corpore fuerimus, estque bonorum malorumque caussa cum anima communiter corpus: aut tum peccatum admisimus, cum citra corpus degeremus, ut ab omni malitiae culpa corpus immune sit. Atqui nulla sine corpore rationis experte voluptate capi anima potest; cuiusmodi primi nostri parentes illecebra capti supe- Gen. 3.
ratique sunt. Anima igitur corpori coniuncta fuit etiam ante peccatum.

genda nemo non videt.
4. *Vocem* ἀτοπίας, *quae excidit, restitui ex cod. Veneto.*
5. σῶμα cod. *Venet.*
6. *Libri vulgo habent* τῷ. *Correxi* τὸ, *quod sententia postulat.*
7. ἁμαρτήσασα *scripturam libri vetusti, nescio cuius, annotatam inveni in marg. exempli Schottiani.* ἁμαρτήσαν *vulgata scriptura est.*

Κεφ. μϛʹ. Περὶ γὰρ τοῦ μὴ ἐγχωρεῖν αὐτὸ νομίζεσθαι διὰ τὴν παράβασιν δεσμὸν ἐπὶ τιμωρίᾳ γεγονότα, ἵν᾽ ἄκρατον ἡ ψυχὴ καὶ συνεχῆ κατ᾽ αὐτοὺς βάσανον ἔχῃ νεκροφοροῦσα, δοκῶ μοι πλήρη ταῦτα ἤδη μετὰ πάσης ἀποδείξεως δεδηλωκέναι. Ὅθεν ἀσύστατον καὶ ἀνένδεκτον τὸ μὲν σῶμα παγίδα τίθεσθαι καὶ δεσμὰ, τὸν δὲ θεὸν εἰςάγειν τὰς ψυχὰς εἰς τὴν παγίδα, δίκην ὑφεξούσας, ἄνωθεν ἐκ τρίτου ἐκβάλλοντα οὐρανοῦ, ὅτι ἄνωθεν παρήκουσαν τῆς ἐντολῆς. Πρὸς τί γάρ τις βλέψας πιστεύσειεν τοῖς οὕτω ὑπ᾽ αὐτῶν προπετῶς εἰρημένοις; καίπερ οὐκ ἔχοντος οὕτως τοῦ Ψαλμοῦ, κἂν βεβιασμένως αὐτὸν ἐκτίθενται. Αὐτὰ δὲ προοίσω τὰ ἐγκείμενα, ἵνα [1] δὴ καὶ τὸ μυθῶδες αὐτῶν τῆς ἐξηγήσεως φανῇ, ὀρθῶς μὴ θελόντων νοεῖν τὰς γραφάς. Εἰσὶ γὰρ οὕτω πως δήπου λεχθέντα· *Δοκίμασας ἡμᾶς ὁ θεὸς, ἐπύρωσας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον· εἰςήγαγες ἡμᾶς εἰς τὴν παγίδα, ἔθου* pag. 572. *θλίψεις ἐπὶ τὸν νῶτον ἡμῶν· ἐπεβίβασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν· διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν.* Καὶ εὐθέως ἐπιφέρουσι· Ταῦτα δὲ ὑπὸ τῶν ψυχῶν εἴρηται, τῶν εἰς τὴν παγίδα τὸ σῶμα, ὡς εἰς ἀγώνισμα, κατενεχθεισῶν ἐκ τοῦ τρίτου οὐρανοῦ, ἔνθα ὁ παράδεισος. Τὸ γὰρ, *Διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος*, ἤτοι, [2] φησὶ, τὴν διὰ μήτρας εἰς τὸν κόσμον τῆς ψυχῆς πάροδον δηλοῖ, ἐπειδήπερ ἐν φλογὶ τοσαύτῃ καὶ ὑγρασίᾳ καταγίγνεται, ἢ τὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν κατάπτωσιν ἐπὶ τὸν βίον, διερχομένην τὰς πηγὰς τοῦ πυρὸς καὶ τὰ ὑπὲρ τὰ νῶτα τοῦ στερεώματος ὕδατα. Πρὸς οὓς ἠξίουν ἐνίστασθαι. Φέρε γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν, ὦ Ἀγλαοφῶν, αὐτὸς ποίησαι τὴν ἀπόκρισιν, τί λέξουσι.

Κεφ. μζʹ. Πρῶτον γὰρ ὁ Παράδεισος, ὅθεν καὶ ἐξεβλήθημεν ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ, ἐκ ταύτης ἐστὶ τῆς γῆς προδήλως τόπος ἐξαίρετος, πρὸς ἄλυπον ἀνάπαυσιν καὶ διαγωγὴν τοῖς ἁγίοις ἀφωρισμένος κρείττονα. Ἀπ᾽ αὐτοῦ καὶ τὸν Τίγριν καὶ τὸν Εὐφράτην καὶ τοὺς λοιποὺς ποταμοὺς τοὺς ἐκεῖθεν προχεομένους ἐνταῦθα φαίνεσθαι τῶν ῥευμάτων τὰς διεκβολὰς εἰς τὴν καθ᾽ ἡμᾶς ἤπειρον ἐπικλύζοντας. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἄνωθεν καταράσσονται χεόμενοι· ἐπεὶ οὐδὲ ὑπέστη ἂν ἡ γῆ ὄγκον τοσοῦτον ἀθρόως ἐξ ὕψους καταφερόμενον ὑποδέξασθαι ὕδατος. Ἀλλ᾽ οὐδὲ ὁ ἀπόστολος ὑποτίθεται τὸν Παράδεισον εἶναι ἐν τρίτῳ οὐρανῷ τοῖς λεπτῶν ἀκροᾶσθαι λόγων ἐπισταμένοις. *Οἶδα γὰρ ἁρπαγέντα ἕως τρίτου*, λέγων, *οὐρανοῦ, καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, εἴτε ἐν σώματι, εἴτε χωρὶς σώματος, ὁ θεὸς οἶδεν, ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν Παράδεισον*, δύο ἀποκαλύψεις μεγάλας ἑωρακέναι μήνει, δὶς ἀναληφθεὶς ἐναργῶς, ἅπαξ μὲν ἕως τρίτου οὐρανοῦ, ἅπαξ δὲ εἰς

Cap. XLVI. — 1. *Vulgo* δὲ, *quod uncinis notavit Petavius.*

Quod enim absurdum sit, poenae loco corpus animae post peccatum tanquam vinculum fuisse constitutum, ut addicta mortuo gerendo anima mero quodam supplicii genere ac sempiterno ex illorum opinione crucietur, videor illud hactenus abunde copioseque demonstrasse. Quare minime cohaerens ac probabile videtur laquei ac vinculi instar esse corpus, in quod animas deus supplicii caussa nihilominus inserat, quas e tertio coelo deturbarit, quod mandatum suum illo in loco violarint. Quid est enim, quo tam temere haec ab illis affirmata persuaderi possint? Cum praesertim nihil eiusmodi Psalmus ille contineat, tametsi per vim eius sententiam detorquere conentur? Sed eadem illa verba libet afferre, quo illorum interpretatio quam inanibus sit referta fabulis appareat, qui scripturarum rectam intelligentiam repudiant. Haec enim illo in Psalmo leguntur: *Probasti nos deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum: induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dorso nostro: imposuisti homines super capita nostra: transivimus per ignem, et aquam, et eduxisti nos in refrigerium.* Quibus statim adiiciunt, His animae sermonibus utuntur, quae in corpus velut in laqueum, e tertio coelo ubi et Paradisus est, ad certamen delatae sunt. Nam iis verbis, *Transivimus per ignem et aquam*, aut animae maternum per uterum in hunc mundum transitus exprimitur, quod in tanto incendio atque humore versetur, aut eiusdem in hanc vitam e coelo lapsus ostenditur, in quo cum ignis veluti fontes, tum illam, quae supra firmamentum est, aquarum vim copiamque transmittit. Contra quos visum est mihi disputare. Age itaque, Aglaophon, tu pro illis quae afferri ab iis possunt respondeas.

(Margin: Cap. XLVI. — Ps. 65, 10.)

Inprimis enim Paradisus ille, de quo in primo nostro parente deiecti fuimus eximius quidam haud dubie hac in terra locus est, et ad exquisitam quandam ac iucundissimam piorum requiem habitationemque secretus. Indidem porro Tigris et Euphrates ceteraque flumina proficiscuntur, quorum in continentem nostram derivationes ac decursus exundant. Non enim in terras e coelo delapsa praecipitant. Neque enim tantam aquarum molem cum ingenti ex alto impetu depressam sustinere terra potuisset. Sed nec apostolus Paradisum tertio in coelo collocat, si quis illius verba subtili quadam intelligentia penetrare possit. *Novi*, inquit, *hominem raptum ad tertium coelum, et eundem novi hominem, sive in corpore, sive extra corpus, deus scit, quoniam raptus est in Paradisum.* Quibus verbis duo sibi maximi momenti patefacta significat, cum bis perspicue esset assumptus, primum tertium in coelum, deinde in Paradisum.

(Margin: Cap. XLVII. — 2. Cor. 12, 2.)

2. *Fortasse* φασί.

τὸν Παράδεισον. Τὸ γὰρ, Οἶδα ἁρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ, ἰδίως ἀποκάλυψιν αὐτῷ κατὰ τὸν τρίτον ἀναληφθέντι πεφηνέναι συνίστησι· τὸ δὲ, Καὶ οἶδα, πάλιν ἐπιφερόμενον, τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, εἴτε ἐν σώματι, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, εἰς τὸν Παράδεισον, ἑτέραν αὖθις αὐτῷ πεφανερῶσθαι κατὰ τὸν Παράδεισον ἀποκάλυψιν δείκνυσι. Τερετισμὸς οὖν ἐστι καὶ τραγικολογία τὸ καταβάλλεσθαι λέγειν τὰς ψυχὰς ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ διαβαίνειν τοῦ πυ-
pag. 573. ρὸς τὰς πηγὰς καὶ τὰ ὕδατα τὰ ὑπὲρ τὰ νῶτα τοῦ στερεώματος, εἰς τὸν καθ' ἡμᾶς φερομένας κόσμον. Ἐπεὶ μηδὲ ὁ Ἀδὰμ ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐξεβλήθη, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ κατὰ ἀνατολὰς ἐν Ἐδὲμ πεφυτευμένου Παραδείσου. Οὐ γὰρ πρὸ τῆς ἐνσωματώσεως τὸ παράπτωμα, καθάπερ ἐδείξαμεν ἱκανῶς, οὐδ' αὐτὸ σῶμα παγὶς τοῦτο, ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰς τὸ σῶμα σύμφυσιν τῆς ψυχῆς γίνεται τὸ παράπτωμα, ὅτι τοῦτο συναμφότερον ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἡ ἐκ τοῦ Παραδείσου κατάπτωσις ἐνθάδε. Ὁ δὲ ὅλως οὐ προςέσχεν ἐπιμελέστερον, Ἀγλαοφῶν, τῷ λόγῳ, ἀλλὰ διετείνατο περὶ πραγμάτων διανόησιν οὐκ ἐχόντων ἐπιχείρησιν, κατὰ τὰς δόξας ἐξηγήσασθαι τῶν φαύλων τὸν Ψαλμὸν, περὶ ὧν λέγειν πλείω παρήσομεν.

Κεφ. μη'. Βούλομαι γὰρ, ἐπειδὴ ἅπαξ εἰς τὸ διευθῦναι τὴν μοχθηρίαν αὐτῶν ἥκομεν, ἀπογυμνῶσαι καὶ ταύτης αὐτοῖς τῆς προφητείας τὴν πρόφασιν. Ἐδοκίμασας ἡμᾶς ὁ θεὸς, καὶ ἐπύρωσας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον. Δοκιμασθέντες διαρκῶς οἱ μάρτυρες ἐν ταῖς κατὰ τοὺς πειρασμοὺς τῶν βασάνων προςβολαῖς (τὰ πολλὰ γὰρ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς αἱ προφητεῖαι πίστιν πληροῦνται), καὶ εὐσεβῶς καὶ ἐρρωμενέστατα διαθλήσαντες εὐχαριστοῦσι τὸ, Ἐδοκίμασας ἡμᾶς, λέγοντες τῷ θεῷ, ὃς, ἵνα τὴν δόξαν παρ' αὐτῷ κτήσωνται μείζονα, διὰ πολλῶν αὐτοὺς ἤλεγξε πόνων, τὸν ἀληθῶς Ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα νικῆσαι προςθείς. Καὶ ἐπισκέψασθε ὡς τούτοις συνῳδὰ σαφῶς τοῖς λόγοις περὶ τῶν μαρτύρων καὶ ὁ Σολομὼν ἀναφθέγγεται (οὐ γὰρ ἀμάρτυρος ὁ λόγος καὶ ἄλλων γραφῶν), ὅτι, Ὁ θεὸς ἐπείρασεν αὐτοὺς, καὶ εὗρεν αὐτοὺς ἀξίους ἑαυτοῦ, ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτοὺς, καὶ ὡς ὁλοκάρπωμα εὐωδίας προςεδέξατο αὐτοὺς, καὶ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν, πρόσθεν εἰπὼν, Καὶ γὰρ ἐὰν ἐν ὄψει ἀνθρώπων κολασθῶσιν, ἡ ἐλπὶς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης, καὶ ὀλίγα παιδευθέντες μεγάλα εὐεργετηθήσονται. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ρκγ' Ψαλμῷ τὸ εἰρημένον, Εἰ μὴ ὅτι κύριος ἦν ἐν ἡμῖν ἐν τῷ ἐπαναστῆναι ἀνθρώπους ἐφ' ἡμᾶς, ἄρα ζῶντας ἂν κατέπιον ἡμᾶς· χειμάρρουν διῆλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν, ἄρα διῆλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον· εὐλογητὸς κύριος, ὃς οὐκ ἔδωκεν ἡμᾶς εἰς θήραν τοῖς ὀδοῦσιν αὐτῶν· ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρουθίον ἐρρύσθη ἐκ τῆς παγίδος τῶν θηρευόντων· ἡ παγὶς συνετρίβη, καὶ

Haec enim verba, *Scio raptum huiusmodi usque ad tertium coelum*, peculiare quiddam, cum ad tertium coelum esset evectus, ostensum illi esse demonstrant. At illud quod subiicitur: *Et scio huiusmodi hominem sive in corpore, sive extra corpus, quoniam raptus est in Paradisum*, aliud rursus in Paradiso patefactum ipsi atque indicatum demonstrat. Quocirca canorae istae nugae sunt, et ad pompam speciemque tragice confictae, demitti e coelo animas asserere, atque in hunc inferiorem orbem delapsos igneos fontes et aquas, quae supra firmamentum eminent, transcurrere. Nam et Adamus neuti- Gen. 3.
quam e coelo deiectus est, sed ex eo Paradiso qui in Eden fuerat ad orientem consitus. Non enim, antequam corpus indueret, peccatum contigit, ut abunde ante docuimus, neque corpus ipsum laquei instar affixum est. Sed tum denique peccatum est admissum, cum in unum corpus animaque coaluissent, propterea quod ex utroque hominis natura conflatur, estque in hunc locum e Paradiso facta deportatio. Ille vero, o Aglaophon, non attente admodum in illius loci sententiam incubuit, sed ea disputando affirmare instituit, quae percipi nullo modo possunt, atque ex pravorum hominum opinione explicare Psalmum illum aggressus est.

Libet enim, quandoquidem semel ad illorum reprehendendam Cap. XLVIII.
nequitiam devenimus, illius oraculi declarare mentem. *Probasti nos*, inquit, *deus, et igne nos examinasti, sicut examinatur argentum.* Ubi martyres, qui tormentis ac cruciatibus admotis assidue probantur (saepe enim prophetarum responsa in fide nostra ac religione complentur), postea quam pie ac fortiter certamen obierunt, iis ipsis verbis, *Probasti nos*, deo gratias agunt, qui, ut maiorem illi gloriam apud se promererentur, variis illos laboribus periclitari voluit ac vere Olympiaci cuiusdam certaminis victoriam proposuit. Quam vero consentanea iis de martyribus a Salomone pronuntiata sint, attendite. Neque enim aliarum scripturarum testimonio caremus. *Deus*, inquit, *tentavit illos, et invenit eos dignos se: tanquam aurum* Sap. 3, 5.
in fornace probavit illos, et sicut holocaustum suavitatis accepit illos, et in tempore visitationis illorum, etc., cum antea dixisset, *Et si coram hominibus tormenta passi sunt, spes illorum immortalitate plena est: in paucis correpti magna beneficia consequentur.* Praeterea Psalmo CXXIII., cum ista dicuntur: *Nisi quia dominus erat in nobis,* Ps. 123, 2.
cum exsurgerent homines in nos, forte vivos deglutissent nos: torrentem pertransisset anima nostra aquam intolerabilem: benedictus dominus, qui non dedit nos in captionem dentibus eorum: anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium: laqueus contritus est, et

pag. 574. ἡμεῖς ἐῤῥύσθημεν. Οἱ μάρτυρές εἰσιν οἱ ψάλλοντες. Δύο δὲ τῶν καλλινίκων οἱ χοροὶ μαρτύρων, εἷς μὲν τῆς διαθήκης τῆς καινῆς, θάτερος δὲ τῆς παλαιᾶς, ἀντίφθογγον ὕμνον συμφώνως τῷ ὑπερμάχῳ θεῷ καὶ βασιλεῖ τῶν ὅλων ἀναπέμποντες, Ἐδοκίμασας ἡμᾶς ὁ θεὸς, ἐπύρωσας ἡμᾶς ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον, εἰςήγαγες ἡμᾶς εἰς τὴν παγίδα, ἔθου θλίψεις ἐπὶ τὸν νῶτον ἡμῶν, τὸ δικαστήριον τῶν ἐθνῶν, ἢ τοὺς πειρασμοὺς καθ' οὓς ἐκθλιβέντες ἰσχυρῶς ἐδοκιμάσθησαν. Δοκίμασόν με γὰρ, φησὶ, κύριε, καὶ πείρασόν με· πύρωσον τοὺς νεφρούς μου, καὶ τὴν καρδίαν μου. Λεγέτω δὴ καὶ Ἁβραὰμ ἐπὶ τῷ μονογενεῖ πυρωθεὶς τὰ σπλάγχνα, προτιμήσας τε τὸ τοῦ θεοῦ μᾶλλον πρόςταγμα, μετὰ τὸ ἀκοῦσαι, Ἁβραὰμ, φεῖσαι τοῦ παιδός σου, ἀποῤῥίψας τὸ ξίφος, Ἐδοκίμασας ἡμᾶς ὁ θεὸς, ἐπύρωσας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον. Λεγέτω καὶ Ἰὼβ μετὰ τὸ ἀποῤῥεῦσαι τὴν σαπρίαν καὶ ὀνειδισθῆναί τε ὑπὸ τῶν φίλων καὶ ἀλγῆσαι τὸ σῶμα, διὰ λαίλαπος ἀκούσας λαλοῦντος αὐτῷ τοῦ θεοῦ, Οἴει με ἄλλως σοι κεχρηματικέναι, ἢ ἵνα φανῇς δίκαιος; Ἔθου θλίψεις [1] ἐναντίον ἡμῶν, κύριε, ἵνα ἡμᾶς ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ δοκιμάσῃς. Λεγέτωσαν καὶ οἱ τρεῖς ἐν τῇ καμίνῳ παῖδες δροσιζόμενοι, ἵνα μὴ καταφλεχθῶσιν ὑπὸ τοῦ πυρὸς, Ἐδοκίμασας ἡμᾶς ὁ θεὸς, ἐπύρωσας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον· διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν· ὡς εἰπεῖν κἀμοὶ τῷ Μεθοδίῳ, Ὁ θεὸς, ὁ παντοκράτωρ, ὁ αἰώνιος, ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου διαβάντι τὸ πῦρ ἀναλγητὶ, καὶ τῶν ὑδάτων εἰς τὴν καυστικὴν [2] μεταβληθέντων φύσιν, ὑπεξαλύξαντι τὰς ὁρμὰς, Διῆλθον διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγές με εἰς ἀνάψυξιν. [3] Σὴ γὰρ αὕτη τοῖς ἀγαπῶσί σε ἡ ἐπαγγελία· Ἐὰν διαβαίνεις δι' ὕδατος, μετὰ σοῦ εἰμι, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλείσουσί σε· κἂν διαβαίνῃς διὰ πυρὸς, οὐ μὴ κατακαύσει σε. Ἀλλὰ γὰρ περὶ τῆς κατὰ τὸν Ψαλμὸν ἐξηγήσεως ἅλις ἔχει ταῦτα.

Κεφ. μθ'. Εἰς δὲ ἐκεῖνο διασκεπτέον, ἐν ᾧ πολυμόρφως ἐμφανταζόμενοι ἀπάταις, καθευδόντων τρόπον, ἀποφαίνονται τὸν ἀπόστολον εἰρηκέναι, Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτὲ, καὶ βοῶσι, Τὴν πρὸ τῆς ἐντο-
pag. 575. λῆς ἡμῶν ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ διαγωγὴν πρὸ σώματος ἔφη, ὡς τὰ ἐπιφερόμενα συνίστησιν, Ἐγὼ δὲ σάρκινός εἰμι, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν· ὅτι μὴ ἄλλως ὁ ἄνθρωπος ἄρχεσθαι ἠδύνατο καὶ κυριεύεσθαι ὑπὸ τοῦ κακοῦ, πραθεὶς αὐτῷ διὰ τὴν παράβασιν, εἰ μὴ σάρκινος ἦν γεγονώς. Ἄληπτος γὰρ καθ' ἑαυτὴν ἡ ψυχὴ, φησὶ, τῇ ἁμαρ-

Cap. XLVIII. — 1. *Petavius suspiclus est* ἐν νώτῳ.

2. μεταβληθέντων *emendavit Petavius. Libri vulgo* μεταβληθέντες.

nos liberati sumus. Martyres Psalmum illum pronuntiant. Duplex porro triumphantium martyrum chorus est. Alter enim ad novum testamentum; alter ad vetus pertinet, qui quidem in patroni ac regis omnium dei honorem alterna invicem huius hymni modulatione respondent. *Probasti nos deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum: induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dorso nostro.* Ubi tribunalia gentilium ac tentationes significant, quibus vexati ac velut igne percocti validissime probati sunt. *Proba me enim,* inquit, *deus, et tenta me; ure renes meos et cor meum.* Liceat et haec Abrahamo dicere, cum unigenae filii gratia illius viscera, veluti quodam igne torrerentur, ac maiorem divini mandati rationem haberet, hunc, inquam, Psalmi locum usurpet, postquam vocem illam accepit, *Abraam, parce filio tuo, et gladium abiice:* Gen. 22, 12.
probasti nos deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum. Eadem et Iob verba proferat, posteaquam et illius corpus purulenta sanie distillavit, et amicorum probra pertulit, et corporis cruciatibus affectus est, cum per procellam loquentem sibi deum exaudisset, *Num tu me aliam ob caussam tibi locutum arbitraris, quam ut iustus* Iob. 40, 8.
appareas? Dicat inquam, *Posuisti tribulationes coram nobis, domine, ut nos tanquam in fornace aurum probares.* Item et tres in fornace pueri concinant rore perfusi, ne incendio concrementur. *Probasti* Dan. 3.
nos deus: igne nos examinasti, sicut examinatur argentum. Transivimus per ignem, et aquam; et eduxisti nos in refrigerium. Quod utinam et mihi Methodio usurpare aliquando liceat omnipotens et aeterne deus pater Christi, cum in die tua per ignem sine ullo dolore transiero, et aquarum, quae inurendi naturam mutatae sint, impetum effugero: *Transivi per ignem et aquam, et eduxisti me in refrigerium.* Haec est enim tui amantibus a te edita promissio: *Si transieris per* Isai. 43, 2.
aquam, tecum sum, et flumina non concludent te: et si transieris per ignem, non combureris; flamma non comburet te. Sed de Psalmi illius interpretatione abunde hactenus est dictum.

Cap. XLIX. Nunc illud considerandum est, in quo variis somniis dormientium more delusi apostolum haec dixisse iactitant: *Ego autem vive-* Rom. 7, 9.
bam aliquando sine lege, statimque clamitant illam primi nostri parentis ante corpus legisque praescriptionem vitam esse declaratam, ut quae sequuntur fidem faciunt: *Ego vero carnalis sum, venumdatus sub peccatum.* Quoniam sub peccati potestatem ac dominatum redigi aliter homo non poterat, eique violato mandato venumdari nisi carne praeditus extitisset. Nam anima per sese nullo peccato corripi po-

3. Σὴ *cod. Rhedig. Vulgo* σύ.

τίᾳ. Διὸ δριμέως ἐπήγαγε τὸ, Ἐγὼ σάρκινός εἰμι, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, πρόσθεν εἰπὼν τόδε, Ἐγὼ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ. Θαῦμα μὲν τοῖς πολλοῖς ταῦτα λεγόντων αὐτῶν τότε ὑπεδύετο, καὶ κατάπληξις, νῦν δὲ προκυψάσης εἰς τὸ φανερώτατον ἤδη τῆς ἀληθείας οὐ μόνον μακρῷ πλανώμενοι καταφαίνονται, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς ἄκρας ἀναβαίνοντες βλασφημίας. Δόντες γὰρ ἀσωμάτως τὰς ψυχὰς πρὸ τῆς ἐντολῆς βεβιωκέναι, ἀλήπτους τε εἶναι καθ' ἑαυτὰς ἐκ παντὸς τῇ ἁμαρτίᾳ, διανοηθέντες πάλιν ἀνέτρεψαν τὸν λόγον, ἑαυτοὺς δὲ πολὺ μᾶλλον. Τὰ γὰρ δὴ σώματα κατασκευάζουσιν αὐταῖς ὕστερον ἐπὶ τιμωρίᾳ, διὰ τὸ πρὸ σώματος αὐτὰς ἡμαρτηκέναι. Καὶ δὴ καὶ λοιδορήσεις τε ἐπῆλθον αὐτοῖς δεσμοῖς ἀπεικάζουσι καὶ πέδαις τὸ σῶμα, ἄλλα τε ἀνόητα εἰπεῖν. Νῦν δὲ, ὅπερ εἴρηται, πᾶν τοὐναντίον ἔχει. Χρὴ γὰρ πρὸ τῆς ἁμαρτίας τὴν ψυχὴν ὑπάρχειν μετὰ σώματος, [1] ἐπειδὴ ἄληπτος οὖσα ἡ ψυχὴ καθ' ἑαυτὴν τῇ ἁμαρτίᾳ οὐκ ἂν ἥμαρτεν ὅλως πρὸ τοῦ σώματος. Εἰ δὲ ἥμαρτεν, οὐκ ἦν ἄληπτος καθ' ἑαυτὴν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ καὶ εὐάλωτος μᾶλλον καὶ εὔληπτος. Διὸ καὶ πάλιν, κἂν μὴ λάβῃ τὸ σῶμα τοῦτο, ἁμαρτήσεται, ὥςπερ γε καὶ πρὸ τοῦ λαβεῖν αὐτὸ ἥμαρτεν. Διὰ τί δὲ ὅλως καὶ τὸ σῶμα ἐλάμβανεν ὕστερον μετὰ τὸ ἡμαρτηκέναι; ἢ τίς αὐτῇ χρεία σώματος ἦν; Εἰ μὲν οὖν ἵνα βασανίζηται καὶ ἀλγῇ, πῶς μᾶλλον ἐντρυφᾷ καὶ ἀκολασταίνει μετὰ σώματος; πῶς δὲ καὶ τὸ αὐτεξούσιον εἶναι ἐν τούτῳ φαίνεται ἔχειν τῷ κόσμῳ; Ἐφ' ἡμῖν γὰρ τὸ πιστεῦσαι κεῖται καὶ τὸ μὴ πιστεῦσαι. Ἔνθα δὲ ἐφ' ἡμῖν τὸ πιστεῦσαι κεῖται καὶ τὸ μὴ πιστεῦσαι, ἐφ' ἡμῖν τὸ κατορθώσασθαι καὶ ἁμαρτήσασθαι, ἐφ' ἡμῖν τὸ ἀγαθοποιεῖν καὶ τὸ κακοποιεῖν. Ἀλλὰ καὶ ἡ κρίσις πῶς δὴ ἐπιφέρεσθαι ὡς μέλλουσα προςδοκᾶσθαι ἔτι δύναται, καθ' ἣν ὁ θεὸς ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα καὶ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα ἀποδίδωσι, καὶ οὐχ ὡς ἤδη παροῦσα νομισθήσεται, εἴγε τὸ γεννηθῆναι μὲν καὶ εἰς σῶμα ἐλθεῖν τὴν ψυχὴν κριθῆναί ἐστιν ἤδη καὶ ἀνταπολαβεῖν, τὸ δὲ ἀποθανεῖν καὶ χωρισθῆναι τοῦ σώματος ἐλευθερωθῆναί τε καὶ εἰς ἀνάψυξιν ἐλθεῖν, διὰ τὸ πρὸ σώματος αὐτὴν ἁμαρτήσασαν ὡς εἰς κατάκρισιν καὶ καταδίκην εἰς τὸ σῶμα ἐμβιβάζεσθαι καθ' ὑμᾶς; Ἀπέδειξε δὲ διαρκῶς ἐκ περιουσίας ὁ λόγος ἀνένδεκτον εἶναι νομίζεσθαι τὸ σῶμα βασανιστήριον καὶ πέδας τῆς ψυχῆς.

(pag. 576.)

Κεφ. ν'. Ἤρκει μὲν οὖν ἀπὸ τῆς γραφῆς αὐτῆς ἀποδείξαντα πρὸ τῆς παραβάσεως τὸν πρωτόπλαστον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ὄντα καταπαύειν τὸν περὶ τούτων ἐνταῦθα λόγον. Κἀγὼ νῦν μὲν ἐπὶ κεφαλαίων αὐτὰ διεξέρχομαι, ὅσον τὰς ἀφορμὰς τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτῶν εὐθῦναι

Cap. XLIX. — 1. ἐπειδὴ *rescripsi pro* ἐπεὶ ἡ *quod vulgo in libris reperitur.*

test. Ob id acute statim illud adiecit, *Ego carnalis sum venumdatus sub peccato*, cum id antea dixisset, *Ego vivebam aliquando sine lege.* Quae cum illi dicerent, plerique in stuporem admirationemque convertebantur. Iam vero posteaquam veritas est manifestissime patefacta, non modo longe eos aberrasse, sed et summam ad blasphemiam pervenisse constat. Qui cum ante praeceptum corporis expertes vixisse velint animas, nec ullo per sese peccato posse corripi, aliam deinceps in opinionem delapsi suum illud dogma vel seipsos potius everterunt. Corpora enim iisdem illis postea velut in supplicium fabricant, quod ante corpus peccaverint. Quinetiam convicia illis occurrunt, ut vinclis ac pedicis simile esse corpus affirment, aliaque stolida id genus effutiant. At vero longe, uti dixi, contrario modo sese res habet. Oportet enim etiam ante peccatum corpori consertam animam fuisse. Alioqui cum anima nullo per sese peccato affici queat, nullo pacto ante corpus peccare potuisset. Sin peccavit, falsum est nullo eam peccato per sese potuisse corripi, quinimo facile ab eo invadi expugnarique potuit. Unde et licet denuo corpus illud non accipiat, peccabit nihilominus, quemadmodum antequam cum illo coniungeretur iamdudum fecerat. Quorsum vero corpus omnino post admissum delictum capiebat, aut quid illo opus habebat? Si ut supplicio ac dolore afficeretur, cur cum corpore luxum potius deliciasque sectatur? Arbitrii vero sui libertatem quomodo retinere in hoc mundo videtur? Credere enim, aut non credere in nostra est voluntate positum. Ubi autem utrumque iuris ac voluntatis est nostrae, consequens est ut et recte agere vel peccare, boni aliquid facere vel mali, sit integrum. Quonam pacto praeterea futurum illud iudicium expectari amplius potest, quo in iudicio unicuique deus pro operum ratione ac studiorum rependet, et non potius iam adesse censebitur, si gigni ac subire in corpus animam idem est ac iudicari, et meritorum praemia percipere, emori contra atque a corpore seiungi nihil est aliud quam liberari ac refocillari; propterea quod peccato ante corpus admisso in idem illud anima, velut ad supplicium damnata, compellitur, quae vestra est sententia? Iam illud satis superque, velut ex abundanti, oratione nostra demonstratum est, fieri non posse ut corpus animae veluti carnificina ac vinculum habeatur.

Atque illud quidem sufficere videtur, quod ex sacris literis ostendimus, primum nostrum parentem, etiam ante delictum, ex corpore animaque fuisse conflatum, atque ita disputandi finem facere. Ego vero summa nunc illorum capita perstringam, duntaxat ut argumentorum, quibus utuntur, praesidia ac firmamenta convellam; ne Cap. L.

διαμιλλώμενος, ἵνα μὴ τὴν συμμετρίαν ἐκβαίνω τῶν λόγων. Πάρεστι γὰρ ἤδη σκοπεῖν ὑμᾶς, ὦ δικασταὶ, ὅτι τὸ, Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτὲ, λεγόμενον ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους, οὐ δύναται πίπτειν εἰς τὴν πρὸ σώματος κατ' αὐτοὺς διαγωγὴν τῆς ψυχῆς, καθάπερ τὰ ἐπιφερόμενα τούτοις μηνύει. Κἂν ὁ γενναῖος οὗτος ἰατρὸς τῶν ῥητῶν τὰ ἑξῆς ἀφελόμενος πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτῷ τὸν νοῦν ἐβιάσατο μεταπλάσαι τοῦ ἀποστόλου, [1] ἀνόητόν τι παθὼν λίαν καὶ παιδικόν. Ἀντὶ γὰρ τοῦ πρὸς τὰς οἰκείας συμφύσεις καὶ ἁρμογὰς τὰ μέλη τηρεῖν τῶν σωμάτων, ἵνα τὸ πᾶν ἄρτιον κατὰ φύσιν ᾖ σχῆμα τοῦ σώματος, ἠκρωτηρίασε παρελθὼν τὸν εἱρμὸν τῆς γραφῆς, καθάπερ Σκύθης ἐχθροῦ τινος ἀφειδῶς πρὸς ἀναίρεσιν κατατέμνων τὰ μέλη. Εἶεν. Πῶς οὖν ὁ ἀπόστολος, λέξουσι, ταῦτα ἀπεφήνατο, εἰ σὺ μὴ οὕτως αὐτὰ ἀπέδειξας ἔχειν; Ὅτι νόμον, εἴποιμ' ἂν, θέμενος εἶναι τὴν ἐντολήν. Δεδόσθω γὰρ πρῶτον κατὰ τὴν ὑμετέραν ὑπόθεσιν τὴν ἐντολὴν αὐτὸν νόμον εἰρηκέναι, οὐ παρὰ τοῦτο καὶ ἀσωμάτως πρὸ τῆς ἐντολῆς τοὺς πρωτοπλάστους ὑπέθετο βεβιωκέναι, ἀλλὰ χωρὶς ἁμαρτίας. Καὶ γὰρ [2] ὀλίγος ὁ ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῶν ἄχρι τῆς ἐντολῆς χρόνος, ἐν ᾧ διέζησε χωρὶς ἁμαρτίας, [3] οὐκ ἐκτὸς || σώματος, ἀλλὰ μετὰ σώματος. Εὐθέως [4] γοῦν μετὰ τὴν ἐντολὴν ἐξεβλήθησαν, βραχύτατον ἐννεάσαντες ἐν τῷ Παραδείσῳ χρόνον. Ἐὰν δέ τις λαβόμενος τῆς ῥήσεως τῆς, Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν σαρκὶ, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τὸν νόμον, λεγούσης, ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, διαβάλλειν αὐτὸν τὴν σάρκα νομίζει καὶ παραιτεῖσθαι, παραφέρητε ὅσα τοιαῦτα ἄλλα εἴρηται, οἷον, Ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, ἢ τὸ, Οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν, οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα τὰ τοῦ πνεύματος· τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς θάνατος, τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος ζωὴ καὶ εἰρήνη· διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, οὐδὲ γὰρ δύναται· ὑμεῖς δὲ οὐκ [5] ἐστε ἐν σαρκὶ, ἀλλὰ ἐν πνεύματι. Λεκτέον αὐτῷ, Πότερον οὖν ἤδη ἀναλύσας ὁ ἀπόστολος ἦν ἐκ τοῦ βίου καὶ οἷς ταῦτα ἐπέστελλεν, εἰ μὴ τὴν [6] κατὰ σάρκα νῦν παρῃτεῖτο πολίτειαν, ἀλλὰ τὴν σάρκα, ἢ ὅτι ἐν σαρκὶ ἦν, [7] ἀλλὰ ἐν σαρκὶ μὴ ὄντα αὐτὸν ἐπεσταλκέναι ταῦτα; Οὐ λεκτέον. Φανερὸν γὰρ ὅτι ἦν ἐν σαρκὶ καὶ αὐτὸς καὶ οἷς ταῦτα ἐπέστελλεν. Πῶς οὖν, Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν σαρκὶ, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, ὡς οὐκ ὢν οὔτε αὐτὸς ἔτι ἐν σαρκὶ, οὔτε οἷς ταῦτα ἐπιστέλλων, λέγει; Οὐκοῦν περὶ τῆς κατὰ ἀκρασίαν πολιτείας διαλέγεται, καὶ οὐ περὶ τῆς σαρκὸς

Cap. L. — 1. ἀνόητόν τι *mea est emendatio. Libri habent* ἀνίατόν τι. *Petavio placuit* ἀνίατρόν τι.

2. ὁ λόγος *cod. Venet. vitiose.*

3. *Post verba* οὐκ ἐκτὸς *usque ad finem capitis, hoc est ad verba* καὶ οὐχὶ

modum orationis excedam. Hoc iam enim intueri potestis, iudices, haec apostoli verba: *Ego vivebam sine lege aliquando,* ex epistola ad Romanos, nequaquam ad eam vitae rationem posse convenire quam ante corpus anima consecuta fuerit, ut ex consequentibus apparet. Tametsi egregius ille medicus sacrorum verborum detractis reliquis apostoli mentem ad opinionem suam violenter transferre contendat. In quo parum medice, imo vero pueriliter, sese gessit. Cum enim sic tanquam corporum membra ad propriam commissuram ac iuncturam accommodare debuerit, ut integra ac nativa corporis figura servetur, e contrario scripturae neglecta serie mutilum corpus effecit, perinde ac Scytha hostile corpus crudeliter conficiens, membratimque concidens. Sed haec missa faciamus. Atenim dicent, Cur haec ab apostolo pronuntiata sunt, si tu ad eum modum habere se ista negaveris? Respondeo pro praecepto legem illum usurpasse. Detur enim hoc opinioni primum vestrae, praeceptum ab apostolo legem appellari. Non idcirco tamen corporis expertes ante praeceptum primos parentes fuisse statuit, sed immunes a peccato. Breve enim illud tempus fuit quod inter illorum creationem atque editi praecepti tempus intercessit, in quo sine peccato vixit, non extra || corpus, sed cum corpore. Statim igitur post praeceptum sunt eiecti, ac perbreve tempus iuventute sua in Paradiso fruiti sunt. Si quis autem dictum arripiens illud, *Cum enim in carne essemus, peccatorum per legem passiones vigebant in artubus nostris,* accusare carnem illum et reprehendere arbitratur, age proferatis quaecumque id genus alia sunt dicta, quale, *Ut iustificatio legis compleretur in nobis, qui non carnaliter incedimus, sed spiritaliter,* vel illud, *Nam qui carnales sunt, res carnis sentiunt, qui autem spiritales, res spiritus; carnis enim sensus mors est, spiritus vero vita et pax: quippe carnis sapientia inimica deo; legi enim dei non subicitur, non enim potest: vos vero non estis in carne, sed in spiritu.* Dicendum illi, Num igitur iam decesserat apostolus de vita, et ii quibus haec mandabat, si non carnale nunc vitae genus reprehenderet, sed carnem, aut in carne fuisse quidem, sed extra carnem eum mandasse haec? Non est dicendum. Apparet enim in carne fuisse tam ipsum quam quibus haec mandabat. Quomodo igitur, *Cum enim essemus in carne, peccatorum per legem passiones vigebant in artubus nostris,* diceret, si nec ipse iam nec quibus haec mandabat in carne fuissent? Itaque de dissoluto genere

Rom. 7, 5.

Rom. 8, 4.

usque, in editis libris, uti etiam in cod. Rhedig., lacuna conspicitur satis magna, quam explevi ope cod. Veneti.

4. γ' οὖν *cod. ms.*

5. ἐσταὶ *cod. ms.*

6. κατασάρκα *cod. ms. fere ubique.*

7. *Voce* ἀλλὰ *in cod. Veneto incip. fol.* 372. *r.*

αὐτῆς. Ἔθος γὰρ αὐτῷ σαρκικῶς τὸν οὕτως ζῶντα ἄνθρωπον λέγειν, καθάπερ καὶ ψυχικὸν ἄνθρωπον τὸν ἀπηλγηκότα πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀτενίσαι καὶ τὸν φωτισμὸν τοῦ μυστηρίου. Ἐπεὶ λεγέτωσαν [8] μηδὲ τὴν ψυχὴν δύνασθαι σώζεσθαι τὸ σύνολον. Γέγραπται γὰρ, Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ, μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν, ὁ δὲ πνευματικὸς πάντα ἀνακρίνει. Ὥςπερ ἐκεῖ ψυχικὸς εἰςάγεταί τις καὶ πνευματικὸς ἄνθρωπος, καὶ ὁ μὲν πνευματικὸς τῶν σωζομένων, ὁ δὲ ψυχικὸς τῶν ἀπολλυμένων, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο δὴ ψυχὴ μὲν ἀπόλλυται, ἀλλὰ δὲ παρὰ τὴν ψυχὴν σώζεται, οὕτω δὴ καὶ ἐνθάδε σαρκικοὺς καὶ ἐν σαρξὶν ὑπάρχοντας ἀπόλλυσθαι λέγων, καὶ μὴ δύνασθαι ἀρέσαι θεῷ, οὐ τὴν σάρκα, ἀλλὰ τὴν κατὰ σάρκα πολίτειαν ἀναιρεῖσθαι ἀγωνίζεται. Ὑποβὰς δὲ καὶ εἰπὼν, Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται, εὐθέως ἐπιφέρει, Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστε ἐν σαρκὶ, ἀλλὰ ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα Χριστοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Καὶ μετ' ὀλίγον, Ὅτι δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦ ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας Χριστὸς ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν· ἄρα οὖν, ἀδελφοὶ, ὀφειλέται ἐσμὲν οὐ τῇ σαρκὶ, τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν· εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, [9] μέλλετε ἀποθνήσκειν, εἰ δὲ [10] πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος [11] θανατοῦτε, ζήσεσθε. Προσεκτέον γὰρ, ὡς τὴν τοῦ σώ-
pag. 577. ματος πρὸς τὰς ἡδονὰς ὁρμὴν || καὶ οὐχὶ τὸ σῶμα θανατοῦσθαι ἐβεβαιώσατο.

Κεφ. να'. Ἐὰν δὲ πάλιν ἀνθυποφέρωσι λέγοντες, Πῶς δὴ οὖν τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς εἶναι εἴρηται ἔχθρα εἰς θεόν; τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, οὐδὲ γὰρ δύναται, λεκτέον ὡς ἄρα καὶ ἐνθάδε διαπίπτουσιν. Οὐ γὰρ τὴν σάρκα αὐτὴν, ἀλλὰ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ὑποτάσσεσθαι μὴ δύνασθαι τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ ὑπέθετο, ἕτερον παρὰ τὴν σάρκα ὑπάρχον. Καθάπερ εἰ ἔλεγεν, Ὁ ῥύπος τοῦ μὴ καλῶς ἀργύρου καθαρισθέντος εἰς τὸ γενέσθαι σκεῦος ἐπιτήδειον· οὐχ ὑποτάσσεται τῷ δημιουργῷ, οὐδὲ γὰρ δύναται· ἐκβληθῆναι γὰρ αὐτὸν πρότερον καὶ ἐκτακῆναι δεῖ. Καὶ οὐ παρὰ τοῦτο τὸν ἄργυρον ἀπεφήνατο μὴ δύνασθαι εἰς σκεῦος ποιηθῆναι χρήσιμον, ἀλλὰ τὸ χαλκῶδες τὸ ἐν τῷ ἀργύρῳ, καὶ τὴν ἄλλην σκληρότητα. Οὕτω καὶ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς εἰπὼν οὐ τὴν σάρκα ἔφη μὴ δύνασθαι ὑποτάσσεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὸ φρόνημα τὸ ἐν τῇ σαρκὶ, οἷον τὸ πρὸς τὰς ἀκρασίας αὐτῆς λέγων ὅρμημα. Ὅπερ ἀλλαχοῦ, ὁτὲ μὲν παλαιὰν ζύμην κακίας καὶ πονηρίας ἐκάλεσεν, ἐπισπέρχων αὐτοτελῶς ἀφ' ἡμῶν ἀϊστωθῆναι, ὁτὲ δὲ νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοὸς, καὶ αἰχμαλωτίζοντα. Ἐπεὶ, εἰ αὐτὴν τὴν σάρκα ἔλεγε μὴ δύνασθαι ὑποτάσσεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ, πρῶτον οὔτε μέμψιν ἂν ἀσελγαίνοντες, ἢ

8. μὴ δὲ *cod. ms. ubique.*

9. μέλλητε *cod. ms.*

vitae disputat, et non de carne ipsa. Solet enim hominem ita viventem carnaliter viventem dicere, quemadmodum psychicum etiam hominem eum cui spes omnis erepta est veritatem videndi atque mysterii lucem. Alioqui negent omnino vel animam posse salvari. Scriptum est enim, *Psychicus vero homo non accipit quae sunt dei* 1.Cor.2,15.
spiritus: stultitia enim ei est, spiritalis autem universa dignoscit. Quemadmodum enim illic psychicus introducitur aliquis et spiritalis homo, et spiritalis in eorum qui salvantur numero est, psychicus contra in eorum qui pereunt, et nihilo magis utique anima perit, sed iuxta animam salvatur, sic etiam hoc loco, cum carnales et eos qui in carnibus vivant perire dicat, non ipsam carnem deo placere non posse, sed vitae genus carnale tollere studet. Paulo infra autem dicens, *Qui vero in carne sunt, deo placere non possunt*, statim Rom. 8, 8.
subiicit, *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si quidem Christi spiritus in vobis habitat.* Et paulo post, *Quia vero spiritus Christi, qui de mortuis suscitat, habitat in vobis, Christus, qui de mortuis suscitat, vivificabit etiam mortua corpora vestra, per spiritum suum qui vobis inhabitat: itaque, fratres, non carni debitores sumus, ut secundum carnem vivamus: nam si secundum carnem vivitis, moriemini, sin vero spiritu mortificatis corporis actus, vivetis.* Animadvertendum est enim quod voluptatum appetitum, qui corporis est, || neque corpus morte affici confirmat.

Quod si id rursus obiiciant, cur igitur *sapientia carnis esse deo* Cap. LI.
inimica dicitur, *legi enim dei non subiicitur, neque enim potest*, sic Rom. 8, 7.
occurrendum erit: vehementer illos hoc loco decipi. Non enim carnem ipsam, sed carnis sapientiam legi dei subiici non posse declarat, quae quidem a carne discrepat. Quemadmodum si dicat, Argenti sordes, quod non satis repurgatum sit, ut ex eo vas idoneum fieri possit, artifici non subiiciuntur; neque enim possunt. Etenim excerni prius illas, atque eliquari convenit. Nec argentum idcirco negat in vas aliquod utile conformari posse, sed id solum quod in argento subaeratum, ac propter duritiem contumax est. Sic apostolus de carnis sapientia loquens non carnem ipsam asserit dei legi non posse subiici, sed eam quae est in carne sapientiam, quo vocabulo illius in voluptates ac libidines propensiorem significat. Atque hoc alibi nonnunquam *vetus fermentum malitiae ac nequitiae* vocat, 1. Cor. 5, 7.
cum illud funditus a nobis profligari iubet. Nonnunquam *legem* appellat *repugnantem legi mentis, et captivum abducentem.* Alioqui si Rom. 7, 23.
carnem ipsam diceret divinae legi subiici non posse, primum quoties

10. πνεύματα *cod. ms.*

11. *Voce* θανατοῦτε *in cod. Veneto incip. fol. 372. v.*

ληστεύοντες, ἢ τὰ ἄλλα ὅσα ἄττα διὰ σώματος πράττοντες ἢ ποιοῦντες ἔχειν ἐδυνάμεθα παρὰ δικαίῳ κριτῇ, ἀδυνάτως ἐχούσης τῆς σαρκὸς ὑποτάσσεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ. Πῶς γὰρ ἂν μεμπτέον ἐδύνατο τὸ σῶμα κατὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῷ φύσιν βιοῦν εἶναι; Ἀλλὰ οὐδὲ ἄλλως εἰς ἁγνείαν ἢ ἀρετὴν ὑπαχθῆναι τὸ σῶμα ἐδύνατο, πεφυκὸς μὴ ὑποτάσσεσθαι τῷ ἀγαθῷ. Εἰ γὰρ ἡ φύσις τοιαύτη τῆς σαρκὸς μὴ δύνασθαι ὑποτάσσεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ, νόμος δὲ θεοῦ δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη, ἐχρῆν μηδὲ παρθενεύειν, μήτε ἐγκρατεύεσθαι δύνασθαι τὸ σύνολον ὅλως ἐκ παντός. Εἰ δὲ παρθενεύουσι καὶ ἐγκρατεύονται, δηλονότι τὸ σῶμα ὑποτάσσουσιν. Ἄλλως γὰρ ἐγκρατεύεσθαι ἁμαρτίας ἀδύνατον. Οὐκ ἄρα οὐ δύναται τὸ σῶμα ὑποτάσσεσθαι τῷ τοῦ θεοῦ νόμῳ, ἐπεὶ πῶς ἂν ὁ Ἰωάννης ὑπέταξεν ἑαυτοῦ τὸ σῶμα εἰς
pag. 578. *ἁγνείαν; ἢ πῶς Πέτρος εἰς ὁσιότητα; ἢ οἱ καθεξῆς εἰς δικαιοσύνην; πῶς δὲ καὶ Παῦλος, Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, λέγει, ἐν τῷ ἐπακούειν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ· μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ παραστήσατε [1] ἑαυτοὺς τῷ θεῷ, ὡσεὶ ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ θεῷ; καὶ πάλιν, Ὥσπερ παρεστήσατε τὰ μέλη [2] ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν, οὕτως νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν;*

Κεφ. νβ'. *Οὐκοῦν ἐγίνωσκε δύνασθαι διευθύνεσθαι τὸ σκήνωμα τοῦτο καὶ νεύειν πρὸς τὸ ἀγαθὸν, ἵνα νεκρωθῶσιν ἐν αὐτῷ τὰ ἁμαρτήματα. Ἐπεὶ πῶς ἑτέρως δουλωθῆναι τῇ δικαιοσύνῃ δύναται ὁ ἄνθρωπος, [1] καὶ ἐφ' ἡμῶν, ἐὰν μὴ πρότερον ὑποτάξας αὐτοῦ τὰ μέλη τῆς σαρκὸς εἰς τὸ μὴ ὑπακούειν αὐτὰ τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ τῇ δικαιοσύνῃ, πολιτεύσηται κατ' ἀξίαν τοῦ Χριστοῦ; ἐπειδὴ τὸ ἁμαρτῆσαι καὶ τὸ μὴ ἁμαρτῆσαι διὰ τοῦ σώματος γίνεται, τῆς ψυχῆς ἢ πρὸς ἀρετὴν ἢ πρὸς κακίαν ὀργάνῳ χρωμένης αὐτῷ. Εἰ γὰρ οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε μαλακοὶ, οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε μέθυσοι, οὐ λοίδοροι, οὔτε ἅρπαγες, βασιλείαν θεοῦ κληρονομῆσαι δύνανται, πληροῦνται δὲ ταῦτα καὶ κρατύνονται διὰ τοῦ σώματος, δικαιοῦται δὲ οὐδεὶς, ἐὰν μὴ πρῶτον κρατήσῃ, κρατεῖ δὲ τούτων ὁ ἐκνεύων πρὸς σωφροσύνην καὶ πίστιν, ὑποτάσσεται ἄρα τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ· νόμος γὰρ θεοῦ σωφροσύνη. Ὥστε ὁ ἀπόστολος οὐ τὴν σάρκα μὴ ὑποτάσσεσθαι τῷ ἀγαθῷ ἔφη, ἀλλὰ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, οἷον τὴν ὁρμὴν αὐτῆς, αὐτὴν τὴν πρὸς τὸ ἄδικον ἔκκαυσιν. Ἐκκαθαίρεσθαι γοῦν ἔφη, ἄχρι καὶ τὴν γαστριμαργι-*

CAP. LI. — 1. ἑαυτοὺς *in libris vulgo desideratur.*
2. *Vulgo* ἡμῶν.

CAP. LII. — 1. *Non solum aliquis eorum quos allocutus est apostolus, sed etiam inter nos. Cornarius et Petavius*

vel intemperanter aliquid faceremus, vel furtum committeremus, vel cetera id genus corporis adminiculo perpetraremus, nulla ob id apud iustum iudicem reprehensione digni videremur, quandoquidem divinae legi subdi caro omnino non potest. Cur enim reprehendatur corpus, quod ex naturae suae necessitate vivat. Sed neque ad castimoniam aut virtutem traduci corpus poterit, quod bono subiici ex naturae suae conditione nequeat. Nam cum istiusmodi sit natura carnis, ut divinae legi subiici nequeat, divina porro lex iustitia sit ac temperantia, neque virginitatem servare, neque continentem esse posse penitus oporteret. Sin virginitatem ac continentiam colunt, consequens est ut et corpus subiiciant. Fieri enim aliter non potest ut a peccato sese contineant. Falsum est itaque divinae legi corpus non posse subiici. Quod si verum esset, quanam ratione Ioannes corpus suum ad castitatem sibi, aut ad sanctimoniam Petrus, aut ad iustitiam denique ceteri subdidissent? Cur etiam Paulus ita
monuisset: *Ne igitur regnet peccatum in mortali vestro corpore, ut* Rom. 6, 12.
obediatis cupiditatibus illius: nec exhibete membra vestra arma iniustitiae peccato, sed exhibete deo, tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra arma iustitiae deo? Item illud: *Quemadmodum exhibuistis* Rom. 6, 19.
membra vestra servire immunditiae et iniquitati ad iniquitatem, sic nunc exhibete membra vestra servire iustitiae ad sanctificationem.

Hoc igitur intelligebat, tabernaculum istud posse corrigi et ad Cap. LII.
bonum converti, ut in eo peccata penitus extinguerentur. Quae enim alia ratio est qua in quandam iustitiae servitutem redigi homo possit, nisi prius carnis suae membra subiiciens, ut non peccato amplius obsequantur, sed iustitiae vitam suam perinde ac Christo dignum est instituat? Quoniam quidem peccare vel non peccare per corpus suppetit, quo ad virtutem aut nequitiam administro animus
utitur. Et quidem cum *neque fornicatores, nec idololatrae, nec ad-* 1.Cor. 6, 10.
ulteri, neque masculorum concubitores, neque molles, neque fures, nec avari, nec ebriosi, neque conviciatores, neque raptores regnum dei possidere possint, ea porro omnia corporis adminiculo perficiantur ac corroborentur, iustificari porro nemo possit, nisi prius ista superarit, quae quidem is superat qui se ad temperantiam fidemque convertit, efficitur legi dei corpus posse subiici. Dei quippe lex temperantia est. Quamobrem apostolus non carnem ipsam asserit legi dei subiici non posse, sed *carnis sapientiam*, hoc est eius impetum et ardentem ad iniustitiam inflammatamque cupiditatem. Repurgari proinde iussit, ut vel ipsam ventris ingluviem conaretur ex-

pro spuriis habuisse videntur verba ἐφ' ἡμῶν, *dum alter in versione prorsus neglegit, alter uncinis includit. Sed libri tuentur.*

κὴν ἀκρασίαν διαμιλλώμενος, διδάσκων δὲ τὰς τοιαύτας ὀρέξεις καὶ ἡδονὰς ἐξαπόλλυσθαι, καὶ καταισχύνων τοὺς τὸ τρυφᾶν τοῦτο καὶ πολιτεύεσθαι εἶναι νομίζοντας, οἳ θεὸν ἡγοῦνται τὴν κοιλίαν· *Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν*, καθάπερ ἀδηφάγα σώματα κάτω περὶ τὴν βορὰν μόνον καὶ τραπέζας ἀσχολούμενα· εἰπών τε, *Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν, ὁ δὲ θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει*, ἐπήγαγε, *Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ
pag. 579. κυρίῳ, καὶ ὁ κύριος τῷ σώματι. Ὁ δὲ θεὸς καὶ τὸν κύριον ἤγειρε, καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ μέλη ἡμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστιν; ἄρα οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο. Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἓν σῶμά ἐστι; ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι. Φεύγετε τὴν πορνείαν. Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ἁμαρτήσῃ ἄνθρωπος ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν, ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματός ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ θεοῦ, καὶ οὔκ ἐστε ἑαυτῶν; ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς. Δοξάσατε οὖν τὸν θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν.*

Κεφ. νγ'. Πρόςσχες ὅτι ἐπειδὴ τὸ σῶμα τοῦτο δύναται τὸν νόμον τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ἀθανασίαν ὑποδέξασθαι, ἐὰν καθαίροιτο τῆς ἀκρασίας τῶν ὑπεκκαυμάτων, μὴ χραινόμενον ἀθέσμοις ὅλως οἴστρων παρατριβαῖς, διὸ ὁ ἀπόστολος ταῦτα διεφθέγξατο. Ποῖον γὰρ τὸ κολλώμενον ἕτερον τῇ πόρνῃ καὶ πλησιάζον καὶ σὰρξ μετ' αὐτῆς κατὰ τὴν ζεῦξιν τῶν μελῶν καὶ τὴν κοινωνίαν μίαν γιγνόμενον παρὰ τοῦτο τὸ σῶμα τὸ ἔξω, δι' οὗ πάντα ταῦτα πληροῦται τὰ πρὸς μίξιν καὶ ἔκκαυσιν ἁμαρτήματα; ὅθεν καὶ, *Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ὁ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν, ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει.* Τύφος μὲν γὰρ καὶ ἀπιστία καὶ θυμὸς καὶ ὑπόκρισις ψυχῆς ἁμαρτήματα, πορνεία δὲ καὶ οἶστρος καὶ τρυφὴ σώματος· μεθ' ὧν οὔτε ψυχὴ πρὸς ἀλήθειαν ἀναπτήσεται, οὔτε σωφροσύνης ὑποταχθήσεται δόγμασιν, ἀλλὰ ἄμφω διολισθήσωσι τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τοίνυν εἰ τὰ σώματα ἡμῶν ἐν ἁγιασμῷ διακρατούμενα ναός ἐστι τοῦ ἐν ἡμῖν οἰκοῦντος πνεύματος, καὶ ὁ κύριος ἐν τῷ σώματι, καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος μέλη Χριστοῦ, ὑποτάσσεται ἄρα τὸ σῶμα τῷ νόμῳ τῷ θείῳ, καὶ κληρονομῆσαι δύναται τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. *Ὁ γὰρ ἐγείρας Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει*, φησὶ, *καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν· ἵνα τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται τὴν ἀθανασίαν, καὶ τὸ φθαρτὸν τὴν ἀφθαρσίαν, εἰς νῖκός τε καταποθῇ ὁ θάνατος.* Οὐ γὰρ περὶ ἄλλου διελάμβανεν ἐνταῦθα σώματος ὁ ἀπόστολος, ἀλλὰ περὶ τούτου καὶ τοῦ ἀποθνήσκοντος καὶ νεκρουμένου, δι' οὗ καὶ πορνεῦσαι καὶ ἀσελγῆσαι δυνατόν.

tinguere, cum eiusmodi cupiditates ac voluptates interire monstraret, iisque qui his uti deliciis vivere esse crederent pudorem incuteret,
qui *deum esse ventrem* existimant. *Manducemus et bibamus, cras* Phil. 3, 19. 1.Cor.15,32.
enim moriemur. Quemadmodum voracissima quaedam corpora, quae ad pabulum abiecta tota in mensis ac conviviis occupantur. Tum
postquam his verbis usus est: *Esca ventri, et venter escis, deus au-* 1. Cor. 6, 13.
tem hunc et illas destruet, adiecit, *Corpus autem non fornicationi, sed domino, et dominus corpori: deus autem et dominum suscitavit, et nos suscitabit per virtutem ipsius: an nescitis quoniam membra vestra membra Christi sunt? An igitur membra Christi faciam membra meretricis? Absit: nescitis quoniam qui adhaeret meretrici unum corpus est? Erunt enim, inquit, duo in carnem unam. Qui autem adhaeret domino, unus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcumque peccaverit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in proprium corpus peccat. An nescitis quod corpora vestra templum sunt eius qui in vobis est spiritus, quem habetis a deo, et non estis vestri? Empti enim estis pretio: glorificate igitur deum in corporibus vestris.*

In quo velim illud animadvertas, pro eo quod corpus istud legi Cap. LIII.
dei immortalitatique capiendae idoneum est, si ab omnibus libidinum incitamentis ita purgetur, nullis ut nefariarum illecebrarum stimulis commaculetur, idcirco haec ab apostolo esse dicta. Quid enim aliud est quod ad meretricem adhaerescat, et ad eam accedat, unaque cum illa caro coniunctione membrorum ac communione quadam efficiatur, praeterquam corpus illud externum, cuius ministerio omnia illa commistionis corporum et ardentis libidinis flagitia perpetrantur? Unde et *omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in proprium corpus peccat.* Etenim arrogantia, infidelitas, ita atque simulatio animae peccata sunt, stuprum vero et inflammatio illa libidinis corporum propria sunt. Quibus cum utique nec evolare anima poterit, neque temperantiae decretis subiici, sed ambo Christi regno excidere necesse est. Praeterea si corpora nostra in sanctimonia conservata *templum sunt habitantis in nobis spiritus*, atque et in corpore dominus residet, et *membra a corporis Christi membra sunt*, omnino divinae legi corpus subditur, ac
regnum dei possidere potest. *Qui enim excitavit Christum a mortuis,* Rom. 8, 11.
vivificabit, inquit, *et mortalia corpora vestra per inhabitantem eius*
spiritum in vobis: ut mortale hoc induat immortalitatem, et incorrupti- 1.Cor.15,53.
bile incorruptionem, morsque in victoriam absorbeatur. Non enim de alio corpore hoc loco disputabat apostolus, praeterquam de hoc ipso quod extinguitur ac morte conficitur, per quod scortari licet ac flagitia committere.

Κεφ. νδ'. Ἐὰν δὲ διαφορὰν εἶναι σώματος πρὸς σάρκα ὑποτοπάζωσιν, ἵνα
pag. 580. δὴ καὶ ταῦτα αὐτοῖς ἐπιτρέψωμεν λογικεύεσθαι, καὶ σῶμα μὲν ἄλλο
νομίζοιεν, οἷον αὐτῆς τῆς ψυχῆς, ὃ μὴ βλέπεται, σάρκα δὲ τοῦτο τὸ
ἔξω τὸ βλεπόμενον, λεκτέον, ὡς οὐ μόνον ὁ Παῦλος καὶ οἱ προφῆται
σῶμα γινώσκουσι τὴν σάρκα ὀνομάζεσθαι ταύτην, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι φι-
λόσοφοι, παρ' οἷς δὴ μάλιστα καὶ ἡ τῶν ὀνομάτων ἀκρίβεια παρατε-
τήρηται. Σὰρξ γὰρ ὅλως, εἰ βούλοιντο καὶ περὶ τούτων ἐπιστημόνως
ἐπισκέψασθαι, πᾶς ὁ ὄγκος οὗτος τοῦ σκηνώματος ἡμῶν κυρίως οὐ
λέγεται, ἀλλά τι μέρος τοῦ ὅλου, καθάπερ ἢ ὀστᾶ, ἢ νεῦρα, ἢ φλέ-
βες, σῶμα δὲ τὸ ὅλον. Ὅθεν καὶ ἰατροὶ, οἳ δὴ καὶ περὶ φύσεως σω-
μάτων ἀκριβῶς διειλήφασι, σῶμα γινώσκουσι τοῦτο τὸ βλεπόμενον.
Ἀλλὰ καὶ ὁ Πλάτων καὶ αὐτὸ τοῦτο σῶμα καὶ αὐτὸς ἐπίσταται. Ἐν
γοῦν τῷ [1] Φαίδωνι ὁ Σωκράτης, Ἆρα μὴ ἄλλο τι τὸν θάνατον ἡγού-
μεθα εἶναι, ἔφη, ἢ τὴς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ἀπαλλαγήν; καὶ εἶ-
ναι τοῦτο τεθνάναι, χωρὶς μὲν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἀπαλλαγὲν αὐτὸ καθ'
ἑαυτὸ τὸ σῶμα γεγονέναι, χωρὶς δὲ τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος; Ὁ γάρ
τοι Μωϋσῆς ὁ μακάριος (ἥκωμεν γὰρ καὶ ἐπὶ τὰς κυριακὰς ἤδη γρα-
φὰς) οὐ σῶμα τοῦτο ὀνομάζεσθαι ἐπίσταται, ὃ λέγομεν, Καὶ πλυνεῖ
τὰ ἱμάτια, λέγων, ἐν τοῖς καθαρισμοῖς, ὁ ἐπιψαύσας τοῦ ἀκαθάρτου,
καὶ λούσεται [2] τὸ σῶμα αὐτοῦ ὕδατι, καὶ ἀκάθαρτος ἔσται ἕως ἑσπέ-
ρας; Τί δὲ καὶ ὁ Ἰώβ; οὐ σῶμα ἐπίσταται καὶ αὐτὸς τοῦτο τὸ νε-
κρούμενον καλεῖν, Φύρεται δέ μου τὸ σῶμα ἐν σαρπίᾳ σκωλήκων, λέ-
γων; Ἀλλὰ καὶ ὁ Σολομὼν, ὅτι, Εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰςελεύ-
σεται σοφία, οὐδὲ κατοικήσει ἐν καταχρέῳ σώματι ἁμαρτίας. Καὶ ἐν
τῷ Δανιὴλ ἐπὶ τῶν μαρτύρων, Οὐκ ἐκυρίευσεν αὐτῶν τὸ πῦρ τοῦ σώ-
ματος, λέγεται, καὶ ἡ θρὶξ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν οὐκ ἐφλογίσθη. Καὶ
ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, μὴ μεριμνᾶτε τί φά-
γητε, ἢ τί ἐνδύσησθε· οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστι τῆς τροφῆς, καὶ τὸ
σῶμα τοῦ ἐνδύματος; Καὶ ὁ ἀπόστολος δὲ, Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ
ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, λέγων σῶμα γινώσκειν τοῦτο ὃ
περικείμεθα συνίστησι. Καὶ πάλιν, Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος
Ἰησοῦν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ
θνητὰ σώματα ὑμῶν. Καὶ πάλιν, Ἐὰν εἴπῃ ὁ ποῦς ὅτι, Οὐκ εἰμὶ
pag. 581. χεὶρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώ-
ματος. Καὶ πάλιν, Καὶ μὴ ἀσθενήσας Ἀβραὰμ τῇ πίστει, οὐ κατε-
νόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα [3] νεκρούμενον. Καὶ πάλιν, Τοὺς γὰρ πάντας
ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κο-
μίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξε. Καὶ πάλιν, Αἱ
μὲν ἐπιστολαὶ βαρεῖαι καὶ ἰσχυραὶ, ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθε-

Cap. LIV. — 1. *Plat. Phaed. cap. 10.* 2. *Correxi* τὸ σῶμα. *Libri enim vulgo* τῷ σώματι.

Quod si interesse nonnihil corpus inter ac carnem suspicentur, Cap. LIV.
ut vel subtilius hoc illos modo ratiocinari sinamus, adeo ut aliud
esse corpus censeant, velut ipsius animae proprium, quod usurpari
oculis nequeat, carnem autem externum illud esse quod oculis cer-
nitur, sic eos refellere oportebit. Non modo Paulum ac prophetas
corporis appellationem huic carni tribuere, sed alios quoque philoso-
phos, a quibus accurata in primis haberi ratio nominum solet. Ete-
nim carnis appellatione, si haec ad exactam scientiae normam exi-
gere velint, non universa proprie huius, ut ita dicam, tabernaculi
moles intelligitur, sed quaedam totius pars, quemadmodum ossa,
nervi atque venae; corpus autem totum dicitur. Unde et medici,
qui de natura corporum accurate disputant, hoc ipsum quod aspecta-
bile est corpus esse sentiunt. Quin ipse Plato istud ipsum corpus
esse non ignorat. Sane in Phaedone Socrates, An non idem, ait,
esse mortem existimabimus quod animae a corpore discessum, at-
que hoc demum esse mori, corpus ab anima disiunctum per sese
ipsum existere, itidemque animam a corpore separatam? Quid bea-
tus ille Moyses? ut ad divinas quoque literas veniamus, nonne cor-
pus idem intelligit esse, quod nos dicimus, cum ita loquitur: *Et la-* Levit. 14, 8.
vabit vestimenta in purgationibus, *qui tetigerit immundum et lavabit*
corpus suum aqua, et immundus erit ad vesperam? Quid de Iobo di-
cemus? nonne et is id ipsum quod extinguitur morte corpus esse
significat? *Versatur*, inquit, *corpus meum in putredine vermium.* Iob. 7, 5.
Praeterea Salomon, *In malevolam*, inquit, *animam non introibit sa-* Sap. 1, 4.
pientia, nec habitabit in corpore obnoxio peccato. Sed et apud Da-
nielem ita de martyribus scriptum est: *Non dominatus est in illorum* Dan. 3, 27.
corpus ignis, et capillus capitis illorum non arsit. Item in evangelio
dominus: *Propterea dico vobis, Nolite solliciti esse quid manducabitis,* Matth. 6, 25.
aut quid induemini: nonne anima pluris est quam esca, et corpus quam
vestimentum? Nec minus apostolus his verbis, *Ne igitur regnet pec-* Rom. 6, 12.
catum in mortali vestro corpore, corpus se de eo quo circumdati su-
mus accipere demonstrat; ac rursum: *Quod si spiritus eius, qui sus-* Rom. 8, 11.
citavit Iesum, habitat in vobis; qui suscitavit Christum a mortuis vi-
vificabit et mortalia corpora vestra. Tum alio loco: *Si dixerit pes,* 1. Cor. 12, 15.
Quoniam non sum manus, non sum ex corpore; non ideo non est ex
corpore. Item: *Et non infirmatus Abraham fide, non animadvertit* Rom. 4, 19.
corpus suum mortuum. Deinde: *Nam nos omnes manifestari oportet* 2. Cor. 5, 10.
ante tribunal Christi; ut referat unusquisque quae per corpus, secun-
dum quae gessit. Item: *Epistolae quidem graves et fortes; praesentia* 2. Cor. 10, 10.

3. *Fortasse* νενεχρωμένον. *Quam scripturam deprehendo in marg. exempli Schottiani annotatam, quod penes me est.* νεχρώμενον *ed. princ.*

νής. Καὶ πάλιν, Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων, εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα. Καὶ πάλιν, Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. Καὶ πάλιν, Αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελῶς, καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθείη. Οἱ δὲ ἀσφαλῶς οὐ νοήσαντες τούτων οὐδὲν ἐν σάλῳ καὶ ταραχῇ φέρεσθαι τὸν ἀπόστολον ὑπέλαβον, ὡς στάσιν αὐτοῦ τὰς διανοήσεις τῶν λόγων καὶ ἕδραν οὐκ ἐχούσας, ἀλλὰ ἀναπλεούσας ἄνω καὶ κάτω, καὶ ὁμιλούσας παλίμφημα, ὁτὲ μὲν τὴν σάρκα ἀνίστασθαι, ὁτὲ δὲ οὐκ ἀνίστασθαι.

Κεφ. νε΄. Ὅθεν ἵνα μὴ παραλειφθῇ τῶν προταθέντων μηδὲ ἕν, ὅπως τελέως ἐκτέμνωμεν ὕδραν, εἰς τὸ προκείμενον πάλιν ἐπανελεύσομαι. Ἐφεξῆς γὰρ, καθάπερ ὑπεσχόμην, καὶ τὰ ἄλλα [1] ἃ προσαποροῦσι [2] κεφάλαια θεὶς, καὶ ἃ χρὴ πρὸς αὐτὰ λέγεσθαι ἀποδείξας, ἀκόλουθα παραστήσω [3] αὐτὸν καὶ σύμφωνα εἰς τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς σαρκὸς πίστιν καὶ αὐτὰ εἰρηκότα. [4] Ἴδωμεν δὴ οὖν ἃ τὸ πρῶτον εἰς τὸν ἀπόστολον προήχθημεν εἰπεῖν. Τὸ γὰρ, Ἐγὼ δὲ ἔζων [5] χωρὶς νόμου ποτὲ, λεχθὲν αὐτῷ ἄνω, τὴν ἐν τῷ Παραδείσῳ, [6] καθάπερ ἐξ ἀρχῆς ὑπεθέμεθα, πρὸ τῆς ἐντολῆς, οὐκ ἐκτὸς σώματος, [7] ἀλλὰ μετὰ σώματος ἡμῶν ἐν τοῖς πρωτοπλάστοις διαγωγὴν παρεγγυᾷ· ἐπειδὴ πρὸ τοῦ δοθῆναι τὴν ἐντολὴν χοῦν ὁ θεὸς ἀπὸ τῆς γῆς λαβὼν ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον, ἐκτός τε ἐπιθυμίας διήγομεν, οὐ γινώσκοντες ὅλως ἐπιθυμίας ἀλόγου [8] προσβολὰς, βιαζομένης ἡμᾶς ἑλκτικαῖς ἡδονῶν περιαγωγαῖς πρὸς ἀκρασίαν. Τὸ γὰρ μὴ ἔχον διορισμὸν καθ᾽ [9] ὃν δεῖ πολιτεύεσθαι, μηδὲ ἐξουσίαν αὐτοδέσποτον [10] λογισμοῦ [11] ποίῳ χρῆσθαι αἱρεῖται πολιτεύματι, [12] ἵνα δικαίως ἢ τιμηθῇ ἢ ψεχθῇ, ἀνυπεύθυνον παντὸς [13] λεκτέον ὑπάρχειν τοῦτο ἐγκλήματος, ὅτι μὴ δύναται [14] τούpag. 582. των ἐπιθυμῆσαι ὧν μὴ κεκώλυται. Κἂν ἐπιθυμήσει δὲ, οὐκ αἰτιαθήσεται. Τὸ γὰρ ἐπιθυμῆσαι οὐχὶ ἐπὶ τῶν παρόντων καὶ ὑποκειμένων ἐν ἐξουσίᾳ πίπτει, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῶν παρόντων μὲν, μὴ ὄντων δὲ ἐν ἐξουσίᾳ. Πῶς γὰρ οὗ μὴ κεκώλυταί τις, μηδὲ ἐνδεής ἐστι, τούτου ἐπιθυμεῖ καὶ ἐρᾷ; Διὰ τοῦτο, Τὴν ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν, εἰ μὴ ὁ

Cap. LV. — 1. ἃ προσαποροῦσι cod. Venet. Vulgo προσαποροῦσι, omisso vocabulo ἃ.
2. κεφάλαια θεὶς cod. Venet. κεφάλαια. αὖθις οὖν reliqui libri.
3. αὐτὸν cod. Venet. Vulgo αὐτῶν
4. Ἴδωμεν cod. Venet. ἴωμεν vulgata scriptura est. Illud iam Gatakerus Adverss. Misc. p. 806. ex Photio (cod. 234.) restituit.
5. λεχθὲν αὐτῷ χωρὶς νόμου ποτὲ ἄνω τὴν cod. Venet. melius.
6. καθάπερ cod. Venet. Vulgo καθάπαξ.
7. Verba ἀλλὰ μετὰ σώματος desiderantur in cod. Veneto.
8. προσβολὰς cod. Venet. Vulgo προσβολαῖς.
9. ὃ cod. Venet.
10. λογίου habet Photius cod. 234.

vero corporis imbecilla. Ad haec: *Scio hominem in Christo ante an-* 2.Cor.12.2.
nos quatuordecim, sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio.
Item: *Sic debent viri diligere uxores suas, tanquam sua corpora.* Eph. 5, 28.
Praeterea: *Ipse autem deus pacis sanctificet vos penitus, et integer* 1. Thess. 5, 23.
vester spiritus, et anima et corpus sine querela in adventu domini nostri Iesu Christi servetur. At qui nihil horum accurate intelligunt, fluctuare apostolum ac perturbate ferri iudicarunt, tanquam illius sensus ac verborum sententiae stabilitate firmitateque penitus carerent, eaque pronuntiaret quae subinde retractarentur, vel interdum resurgere carnem, interdum non resurgere.

Quamobrem ne vel minima pars eorum quae proposita sunt Cap. LV.
praetermittatur, atque ut hydram ipsam omnino succidamus, ad id quod erat propositum revertar. Deinceps enim, ut ostendimus, et in aliis quibusdam capitibus dubitationem movent. Itaque simul atque demonstravero quaenam adversus illa proponi debeant, palam istud faciam, de resurrectionis carnis fide consentanea illum ac consequentia dixisse. Primum igitur ad illa veniamus quae de apostolo iniecimus. Nam quod ab eo antea dictum est, *Ego vero vivebam* Rom. 7, 9.
sine lege aliquando, vitam illam ostendit quam in primis nostris parentibus ante praeceptum, ut initio docuimus, in Paradiso duximus, non extra corpus, sed in corpore fuisse transactam. Ante enim quam edictum daretur, limo de terra sumpto hominem effinxit, ac tum ab omni cupiditate liberari vivebamus, cum ratione destitutae cupiditatis, quae nos blandis voluptatum illecebris ad libidinem impellit, ne notitiam quidem haberemus. Nam quod certa ac definita lege caret, ad quam accommodare vitam oporteat, neque libera arbitrii facultate praeditum est, ut ad quod velit se vivendi genus applicet, ex quo proprie honorem vel vituperationem mereatur, extra omnem esse reprehensionem concedi necesse est; quandoquidem ea concupiscere non potest quibus ipsi non fuerit interdictum. Quod si concupiverit, tamen non id ei crimini vertetur. Concupiscere quippe non ad ea refertur quae adsunt, quaeque potestati nostrae subiacent, sed ad ea duntaxat quae ita adsunt, ut in facultate nostra minime sint posita. Quod enim alicui neque est vetitum, neque illo is indiget, quomodo appetere illud ac diligere potest? Quocirca scriptum est: *Concupiscentiam* Rom. 7, 7.

(*pag.* 912. *ed. Rothomag.* 1653.). *Quod placet Gatakero l. l.*
11. ποίῳ δεῖ χρῆσθαι πολιτεύματι *Photius l. l.*
12. ἵνα δικαίως ἢ τιμηθῇ *Photius l. l.* ἵνα δικαιωθῇ ἢ τιμηθῇ *cod. Venet. Vulgo* ἵνα ἰδίως ἢ τιμηθῇ.
13. λεκτέον *cod. Venet.* δεικτέον *cod. Rhedig. et editi libri.* λέλεκται *habet Photius.* δεκτέον *placuit Petavio.*
14. τούτων τις ἐπιθυμῆσαι *Photius.*

νόμος ἔλεγεν, Οὐκ ἐπιθυμήσεις. [15]Ἀκούσαντες γὰρ, Ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ, ᾗ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, τότε τὸ ἐπιθυμῆσαι συνέλαβον καὶ [16]ἐνεκίσσησαν. Οὐ γὰρ ὧν ἔχει καὶ ὧν ἐξουσιάζει καὶ κέχρηται αὐτοῖς, ὁ ἐπιθυμῶν ἐπιθυμεῖ, ἀλλὰ ὧν κεκώλυται, καὶ ἀφῄρηται καὶ οὐκ ἔχει. Διὸ δὴ καλῶς, Τὴν ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν, ἐλέχθη, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, Οὐκ ἐπιθυμήσεις, ὃ δή ἐστιν, Οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν γὰρ ἐκτήσατο τόπον καὶ ἀφορμὴν εἰςελθεῖν πρὸς τὸ διαπαῖξαί με καὶ παρατρέψασθαι ἡ ἁμαρτία.

Κεφ. νϛ'. Δοθείσης γὰρ τῆς ἐντολῆς ἔσχε λαβὴν διὰ τῆς ἐντολῆς ὁ διάβολος κατεργάσασθαι ἐν ἐμοὶ τὴν ἐπιθυμίαν, παρορμήσας με καὶ προςκαλεσάμενος ἐντέχνως εἰς ὄρεξιν καταπεσεῖν τῶν κεκωλυμένων. Χωρὶς γὰρ νόμου ἡ ἁμαρτία νεκρὰ, οἷον, Οὐ δοθείσης γὰρ οὐδὲ οὔσης οὐδέπω τῆς ἐντολῆς ἄπρακτος ἦν ἡ ἁμαρτία. Ἐγὼ δὲ ἔζων ἀμέμπτως πρὸ τῆς ἐντολῆς, οὐκ ἔχων διορισμὸν καὶ διαταγὴν καθ' ἣν ἔδει πολιτεύσασθαι, ἧς καὶ ὀλισθήσας ἁμαρτήσομαι. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον, καὶ εὑρέθη μοι ἡ ἐντολὴ εἰς ζωὴν αὕτη εἰς θάνατον, ὅτι μετὰ τὸ νομοθετῆσαι τὸν θεὸν καὶ διαστείλασθαι, ὃ ποιητέον καὶ μὴ ποιητέον, κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ τὴν ἐπιθυμίαν ὁ διάβολος. Ἡ γὰρ παραίνεσις τοῦ θεοῦ καὶ παραγγελία ἡ δοθεῖσά μοι αὕτη εἰς ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν, ἵνα πειθόμενος αὐτῇ καὶ κατ' αὐτὴν βιοὺς ἀπήμονα καὶ μακαριστότατον δι' αἰῶνος καὶ ἀεὶ θάλλοντα πρὸς ἀθανασίαν βίον ἔχω καὶ χαράν· ἀθετήσαντι [1] δὲ καὶ αὐτὴν εἰς θάνατον ἀπέβη καὶ καταδίκην. Ἐπειδὴ ὁ διάβολος, ὃν ἁμαρτίαν νῦν οὗτος ἐκάλεσε, διὰ τὸ δημιουργὸν αὐτὸν ἁμαρτίας ὑπάρχειν καὶ εὑρετὴν, διὰ τῆς ἐντολῆς ἀφορμὴν λαβὼν πρὸς παρακοὴν ἐξηπά-
pag. 583. τησέ με καὶ ἀπατήσας ἀπέκτεινεν, ὑπεύθυνον τῷ, Ἧι δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, κατακρίματι γενέσθαι κατεργασάμενος· ὥςτε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ τοῦ θεοῦ δικαία καὶ ἁγία καὶ ἀγαθὴ, ὅτι μὴ [2] ἐπὶ τῷ βλάψαι, ἀλλὰ ἐπὶ τῷ σῶσαι ἐδόθη. Μὴ γὰρ οἰώμεθα ὅλως ἀνωφελές τι ποιεῖν ἢ βλαβερὸν τὸν θεόν. Τί οὖν τὸ ἀγαθὸν ἐμοὶ ἐγένετο θάνατος, ὃ τοῦ μεγίστου ὁμοίως αἴτιον ἐσόμενον ἀγαθοῦ νομοθέτημα ἐδόθη; Μὴ γένοιτο. Ὅτι μὴ ἡ ἐντολὴ τοῦ θεοῦ εἰς τὸ καταδουλωθῆναί με ἐγένετο τῇ φθορᾷ καὶ ἐναπομάξασθαι κῆρας ὀλέθρου [3] αἰτία, ἀλλὰ ὁ διάβολος, ἵνα φανερωθῇ

15. Ἀκούσαντες reposui ex Photio. Vulgo Ἀκούσας.

16. ἐνεκίσσησαν libri omnes. ἐκίσσησαν Photius. Petavius edidit ἐνεκίσσησα. Quod non capio.

Cap. LVI. — 1. δὲ καὶ non habet Photius.

2. ἐπὶ, quod volebat iam Petavius, nunc reposui ex Photio. Epiphanii libri vulgo habent ἐν.

non noveram, nisi lex dixisset, Non concupisces. Cum enim mandatum illud accepissent, *Ex arbore autem scientiae boni et mali non* Gen. 2, 17.
comedetis: quacumque autem die comedetis ex illa, morte moriemini, tum demum cupiditatem animo concepit. Non enim quae cupidus quisque in potestate habet et obtinet, iisque uti potest, ea concupiscit, sed a quibus prohibetur, quibusque privatur, ut ea non possideat. Praeclare ergo dictum est, *Concupiscentiam non noram, nisi lex dixisset, Non concupisces,* hoc est, *Non comedetis ex illo.* Hinc enim locum occasionemque, ut ad me illudendum atque avertendum accederet, peccatum accepit.

Etenim mandato semel edito, occasionem inde perficiendae in Cap. LVI.
me concupiscentiae diabolus est nactus, cum me singulari quadam calliditate in eorum quae vetita sunt concupiscentiam hortatu suo compulisset. Nam *absque lege peccatum mortuum est.* Quae lex nisi data foret, ac si nondum existeret, irritum esset otiosumque peccatum. Ego vero ante legem sine reprehensione vivebam, cum nulla mihi esset sanctio ac regula praescripta, ad quam comparari vitam oporteret, a qua si exciderem, peccatum committerem. Simulatque vero mandatum accessit, peccatum revixit, ego mortuus sum. Ita lex illa, quae ad vitam data fuerat, inventa mihi est in mortem: quoniam ubi deus legem imposuit, ac quid agendum aut non agendum esset definiit, concupiscentiam in me diabolus perfecit. Quippe cohortatio illa ac praeceptum mihi a deo constitutum ad vitam immortalitatemque pertinebat, ut si parerem illi, et ex eius praescripto degerem, sine ulla offensione felicissimam et ad aeternitatem florentem vitam ac gaudium in sempiternum consequerer. Sed illud praeceptum violanti mihi in mortem ac damnationem conversum est; quandoquidem diabolus, quem peccati modo nomine insignivit, eo quod peccati sit artifex ac repertor, *per peccatum occasionem na-* Gen. 2, 17.
ctus illusit mihi, et illusum interfecit, cum videlicet ei me damnationi fecit obnoxium: *Quacumque die comederitis ex illo, morte mo-* Rom. 7, 12.
riemini. Itaque lex est sancta, et mandatum dei iustum, et sanctum, et bonum. Non enim ut obesset, sed ut salutem conciliaret, est praescriptum. Siquidem nemo persuadere sibi debet inutile a deo quicquam, vel cum damno coniunctum fieri. Cur igitur quod bonum est, morti mihi atque exitio fuit, lexque illa constituta mihi est, quae perinde ingens mihi commodum posset afferre? Absit. Nam divinum illud mandatum non eo datum est ut in corruptionem velut servitutem incurrerem, eaeque mihi labes inurerentur quae in extremam perniciem coniicerent, sed ut diabolum per id quod bonum

3. *Reposui* αἰτία *ex Photio. Libri vulgo* αἰτίας.

διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακὸν ἐμοὶ κατασκευάσας, ἵνα γένηται καὶ ἐλεγχθῇ καθ' ὑπερβολὴν ὁ εὑρετὴς καὶ τέκτων τῆς ἁμαρτίας ἁμαρτωλὸς, καὶ διορισθῇ ἀπὸ τοῦ καλοῦ τἀναντία τῆς ἐντολῆς τοῦ θεοῦ ἐπιτροπεύσας. Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος ἐστὶ πνευματικὸς, διὸ καὶ κατ' οὐδὲν αἴτιον βλάβης οὐδενί· πόῤῥω γὰρ ἐπιθυμίας ἀλόγου καὶ ἁμαρτίας ἐσκήνωται τὰ πνευματικά. Ἐγὼ δὲ σάρκινός εἰμι, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, οἷον, Ἐγὼ δὲ σαρκινὸς ὢν καὶ ἐν μέσῳ τοῦ πονηροῦ καὶ ἀγαθοῦ κατασταθεὶς ὡς αὐτεξούσιος, ἵν' ἐπ' ἐμοὶ ἑλέσθαι ὃ βούλομαι ᾖ (Τέθεικα γὰρ, φησὶ, πρὸ προσώπου σου τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον), νεύσας πρὸς τὸ παρακοῦσαι μὲν τοῦ πνευματικοῦ νόμου, οἷον τῆς ἐντολῆς, ὑπακοῦσαι δὲ τοῦ ὑλικοῦ, οἷον τοῦ ὄφεως, τὴν συμβουλίαν, πέπραμαι διὰ τὴν τοιαύτην αἵρεσιν, πεσὼν ὑπὸ ἁμαρτίαν, τῷ διαβόλῳ· ὅθεν ἐντεῦθεν πολιορκῆσάν με τὸ κακὸν ἐνιζάνει καὶ ἐμπολιτεύεται, εἰςοικεῖσθαι ἐν τῇ σαρκί μου καθάπερ κηφὴν ἐν κηρίῳ μελίσσης, περιϊπτάμενος πολλάκις περὶ αὐτὸν καὶ βομβῶν, δίκης ἐπιτεθείσης μοι τὴν ἐντολὴν ἀθετήσαντι παραθῆναι τῷ κακῷ. Διὸ καὶ οὐ γινώσκω ὃ κατεργάζομαι, λογιζόμενος ὃ μὴ θέλω. Τὸ γὰρ, Ὃ κατεργάζομαι οὐ γινώσκω, καὶ ποιῶ ὃ μισῶ, λεγόμενον οὐκ ἐπὶ τοῦ τελεσιουργῆσαι τὸ φαῦλον καὶ δρᾶσαι παραληπτέον, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μόνον ἐνθυμηθῆναι, λογισμῶν ἀνοικείων ἡμῖν προςιπταμένων πλεονάκις καὶ ἐμφανταζόντων ἡμᾶς πρὸς ἃ μὴ θέλομεν, τῆς ψυχῆς τοῖς λογισμοῖς περὶ πολλὰ περιαγομένης.

pag. 584. Κεφ. νζ'. Οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν ὅλως τὸ ἐνθυμεῖσθαι, ἢ μὴ ἐνθυμεῖσθαι κεῖται τὰ ἄτοπα, ἀλλὰ τὸ χρῆσθαι, ἢ μὴ χρῆσθαι τοῖς ἐνθυμήμασι. Κωλῦσαι μὲν γὰρ μὴ ἐμπίπτειν εἰς ἡμᾶς τοὺς λογισμοὺς οὐ δυνάμεθα, πρὸς δοκιμὴν ἡμῶν ἔξωθεν εἰςπνεομένους· μὴ πεισθῆναι μέν τοι, ἢ μὴ χρῆσθαι αὐτοῖς, δυνάμεθα. Ἐπεὶ πῶς ὁ ἀπόστολος τὸ μὲν κακὸν οὐχ ἥκιστα, ᾧ ἀπηρέσκετο, ἐποίει, τὸ δὲ καλὸν, ᾧ ἠρέσκετο, ἥκιστα, εἰ μὴ περὶ τῶν ὀθνείων ἐνθυμημάτων ἔλεγεν, ἃ ἐνθυμούμεθα ἔσθ' ὅτε καὶ μὴ βουλόμενοι, ἐξ οἵας οὐ γινώσκοντες αἰτίας; ἃ ἀνατρέπεσθαι χρὴ, καὶ ἐπιστομίζεσθαι, ἵνα μὴ [1] εὐρυνόμενα τῶν περάτων κρατήσωσι τῆς ψυχῆς. Ἀμήχανον γὰρ τούτων ἐνευκαιρούντων ἐν ἡμῖν ἐπανατεῖλαι τὸ ἀγαθόν. Ὀρθῶς ἄρα, Ὃ γὰρ κατεργάζομαι οὐ γινώσκω, ἔλεγεν· οὐ γὰρ ὃ θέλω πράσσω, ἀλλ' ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ. Θέλομεν γὰρ τὰ μὴ προςήκοντα, καὶ ἃ μὴ θέμις [2] μηδ' ἐνθυμεῖσθαι· ἐπειδὴ τοῦτο ἀγαθὸν τέλειον, μὴ μόνον τοῦ ποιῆσαι αὐτὸ ἐγκρατεύεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐνθυμηθῆναι. Καὶ ὃ θέλομεν, τοῦτο ἀγαθὸν οὐ γίνεται, ἀλλ' ὃ οὐ θέλομεν, πονηρόν. Ἐπιφοιτῶσι γὰρ περὶ τὴν καρδίαν ἡμῶν καὶ

Cap. LVII. — 1. *Libri vulgo* εὐφυ-νόμενα. *Quod vitium correxit ante Petavium Cornarius, vertens* „dilatatae". 2. μηδ' *Petavius. Vulgo* μή.

est malum mihi perspicue molitum esse constaret, atque ut inventor ille peccati et architectus excellenti quadam ratione peccator esset, atque esse deprehenderetur, et a bono seiungeretur is qui divinae legi contraria procurasset. Spiritalem enim legem esse novimus, ideoque nemini esse fraudi ulla in re posse, cum ab experte rationis cupiditate longe spiritalia dissita sint. *Ego vero carnalis sum, venumdatus sub peccatum.* Rom. 7, 14. Quasi diceret, *Ego vero carnalis sum*, atque in mali bonique medio positus, utpote liber, ut quod velim integrum mihi sit eligere (*Posui enim*, inquit, *ante faciem tuam vitam et mortem*); Deut. 30, 15. cum in id inclinassem, ut et spiritali legi, hoc est mandato, minime parerem, et terrenae ac cum materiae faece concretae, hoc est serpentis monitis, obtemperarem, propter hunc delectum in peccatum prolapsus diabolo sum venditus. Hinc malum velut obsidens mihi adhaerescit, atque in carne mea, tanquam in domo quadam, habitat, quemadmodum fucus circum favos apum volitans ac bombis obstrepens. Mihi itaque violati mandati poena haec imposita est, uti malo quodammodo venderer. Propterea quod facio non intelligo, dum quod nolo cogito. Haec enim verba, *Quod facio non cognosco, et quod odi facio*, Rom. 7, 15. non sic accipienda sunt, quasi malum perficere penitus ac committere dicatur, sed ad solam cogitationem referri par est, cum plerumque alienae nobis et absurdae cogitationes advolent, et ad ea quae nolumus illudendo nos provocent, quod anima cogitationibus suis per infinita rerum genera distrahatur.

Neque enim in nobis ullo modo situm est abhorrentia cogitare, Cap. LVII. vel non cogitare, sed uti, vel non uti cogitatis. Nam ne nobis istiusmodi cogitationes obrepant quae probandi nostri caussa extrinsecus immittuntur, prohibere non possumus, non assentiri et oblatis non uti possumus. Alioqui quomodo tandem apostolus malum, quod sibi displicebat, maxime committeret, malum vero quod placebat nequaquam faceret, nisi de peregrinis cogitationibus loqueretur, quas animo quandoque vel inviti incertaque nobis ex caussa tractare solemus? Quas quidem evertere atque inhibere convenit, ne diffusae ac collatatae extremos quosque velut animae fines in potestatem redigant. Neque enim fieri potest ut si illae commode succreverint, bonum in nobis efflorescat. Recte itaque dicebat apostolus, *Quod enim perficio, non cognosco; non enim quod volo facio, sed quod odi hoc facio.* Volumus quippe ea quae minime conveniunt, quaeque illicita sunt, ne cogitare quidem. Illud enim perfectum demum bonum est, quod non modo a perpetrando, sed et cogitando malo temperat. Et *quod bonum volumus*, nequaquam efficitur, *sed quod nolumus malum.* Siquidem animo nostro frequentes incidunt, ac vel in-

ἐπιβαίνουσι, καὶ μὴ βουλομένων ἡμῶν, πολλάκις μύριά τε περὶ μυρίων περιεργίας ἡμᾶς καὶ [3] φιλοπραγμοσύνης ἀλόγου ἐμπιπλάντα. Διὸ τὸ μὲν θέλειν αὐτὰ μηδὲ ἐνθυμεῖσθαι παράκειται, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι εἰς τὸ ἀφανίσαι, ἵνα μὴ καὶ αὖθις περὶ τὸν λογισμὸν ἀνέλθωσιν, ὅτι μὴ κεῖται τοῦτο ἐφ' ἡμῖν, ὡς ἔφην, ἀλλὰ τὸ χρήσασθαι μόνον αὐτοῖς πως, ἢ μὴ χρήσασθαι. Ὡς εἶναι τὸν νοῦν τοιοῦτον τοῦ ῥητοῦ· *Οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθόν·* θέλω γὰρ μὴ ἐνθυμεῖσθαι ἃ βλάπτει με, ἐπειδὴ τοῦτο ἀγαθὸν καὶ ἄμωμον, κατὰ τὸ λεγόμενον, *Ἄνευ ψόγου τετυγμένον χερσί τε καὶ νόῳ τετράγωνον·* καὶ τοῦτο μὲν *ὃ θέλω ἀγαθὸν οὐ ποιῶ, ὃ δὲ μὴ θέλω πράσσω κακόν·* οὐ θέλω ἐννοεῖσθαι, καὶ ἐννοοῦμαι ὅσα μὴ θέλω. Καὶ [4] ἐπισκέψασθε, εἰ μὴ διὰ ταῦτα αὐτὰ καὶ ὁ Δαβὶδ ἐνετύγχανε τῷ θεῷ, δυσχεραίνων ἐπὶ τῷ λογίζεσθαι καὶ αὐτὸν ἃ μὴ ἤθελεν· *Ἀπὸ τῶν κρυφίων μου καθάρισόν με, καὶ ἀπὸ ἀλλοτρίων φεῖσαι τοῦ δούλου σου· ἐὰν μή μου κατακυριεύσωσι, τότε ἄμωμος ἔσομαι, καὶ καθαρισθήσομαι ἀπὸ ἁμαρτίας μεγάλης.* Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀπόστολος ἐν ἑτέρῳ· *Λογισμοὺς καθαιροῦντες, καὶ πᾶν*
pag. 585. *ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.*

Κεφ. νη'. Εἰ δέ τις ὁμόσε τῷ λόγῳ ἰέναι τολμῶν ἀποκρίνοιτο, ὡς ἄρα διδάσκει ὁ ἀπόστολος ὡς οὐ μόνον ἐν τῷ λογίζεσθαι τὸ κακὸν ὃ μισοῦμεν καὶ ὃ οὐ θέλομεν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ποιεῖν αὐτὸ καὶ κατεργάζεσθαι, διὰ τοῦ, *Οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ*, λελέχθαι, *ἀγαθὸν, ἀλλὰ ὃ οὐ θέλω κακὸν, τοῦτο πράσσω*, ἀξιώσωμέν που, εἰ ἀληθῆ λέγει ὁ ταῦτα λέγων, διασαφῆσαι τί ἦν τὸ κακὸν ὃ ἐμίσει ὁ ἀπόστολος, καὶ οὐκ ἠβούλετο μὲν ποιεῖν, ἐποίει δὲ, καὶ ἀγαθὸν ὃ ἐβούλετο μὲν ποιεῖν, οὐκ ἐποίει δὲ, ἀλλὰ ἀντιστρόφως ὁσάκις μὲν ἤθελε ποιῆσαι τὸ ἀγαθὸν, τοσαυτάκις οὐ τὸ ἀγαθὸν, ὃ ἤθελεν, ἀλλὰ τὸ πονηρὸν, ὃ μὴ ἤθελεν, ἐποίει. Ἆρα γὰρ οὐ θέλων εἰδωλολατρεῖν, ἀλλὰ θεολατρεῖν, ὃ μὲν ἤθελε, θεολατρεῖν, οὐκ ἠδύνατο, ὃ δὲ μὴ ἤθελεν, εἰδωλολατρεῖν, ἠδύνατο; ἢ σωφρονεῖν μὲν, ὃ ἤθελεν, οὐκ ἐποίει, ἀκολασταίνειν δὲ, ὃ ἤχθετο, ἐποίει; καὶ συλλήβδην κραιπαλᾶν, ἀλλὰ ἀσωτεύεσθαι καὶ θυμοῦσθαι, ἀδικεῖν καὶ τὰ ἄλλα τῆς πονηρίας ἔργα, ἃ μὴ ἤθελεν, ἐποίει μὲν, ἃ δὲ ἤθελε, δικαιοσύνην καὶ ὁσιότητα, οὐκ ἐποίει; Καὶ μὴν αὐτὸς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις προτροπάδην ἐξεγείρων πάντας εἰς τὸ μὴ ἀνομεῖν οὐ μόνον τοὺς ποιοῦντας καὶ ἐπιτηδεύοντας τὰ ἄτοπα ὀλέθρῳ τηρεῖσθαι καὶ ὀργῇ παρεγγυᾷ, ἀλλὰ καὶ τοὺς συνευδοκοῦντας αὐτοῖς εἰς αὐτὰς, ἀμιγὲς ἁμαρτίας ἐν ἡμῖν τὸ δίκαιον ἀσκεῖσθαι διαμιλλώ-

3. *Vulgo* περὶ φιλοπραγμοσύνης. 4. *Vulgo* ἐπισκέψασθαι.

vitos infinitis de rebus infinitae cogitationes invadunt, quae nos curiositate atque a ratione abhorrentium negotiorum multitudine implicant. Quocirca eiusmodi ne cogitare quidem velle potestatis est nostrae, id autem assequi, ut penitus extinguantur, neque nobis amplius occurrant, non est facultatis, uti diximus, nostrae, sed certo modo duntaxat uti, vel non uti; ut haec sit loci illius sententia: *Non enim quod volo facio bonum.* Volo enim minime cogitare quae mihi noceant, quoniam bonum istud est, ac reprehensione caret, ut illud dictum testatur, *Sine vituperatione factum manibusque ac mente quadratum.* Ergo illud quod *volo bonum non facio, sed quod nolo facio malum.* Cogitare enim nolo, et quae nolo tamen cogito. Atque illud videte quaeso, an non eandem ob caussam David deo supplicaret, indigne ferens, quod ea quae minus vellet animo pertractaret. *Ab occultis*, inquit, *meis munda me, et ab alienis parce servo* Ps. 18, 13.
tuo: si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero, et emundabor a delicto magno. Sed et apostolus alio in loco: *Cogitationes de-* 2.Cor. 10. 5.
struentes et omnem altitudinem, quae extollitur adversus cognitionem dei, et captivantes omnem intellectum in obsequium Christi.

Iam vero si quis refragari his dictis ausus obiiciat, doceri hoc Cap. LVIII.
ab apostolo, non ad cogitationem modo mali, quod aversamur quodque fugimus, sed et ad opus ipsum et actionem illa referri, cum sic loquitur, *Non enim quod volo facio bonum, sed quod nolo malum hoc facio*, hunc igitur, qui sic ratiocinetur, si modo vera dicit, explicare iubeamus, quodnam esse malum illud quod cum odisset apostolus, neque facere vellet, nihilominus faceret, aut illud e contrario bonum, quod cum maxime vellet praestare, nequaquam poterat. Imo vero quoties patrare bonum vellet, non quod volebat bonum, sed quod volebat malum re ipsa perficiebat. Utrumnam deorum exempli gratia venerari simulacra nolens, sed vero deo cultum adhibere, hoc quod cupiebat assequi non poterat, quod nolebat autem, ut simulacra coleret, hoc vero poterat? An cum temperanter vellet vivere, nequaquam id faciebat, libidines vero ac flagitia, quibus offendebatur, vita ac factis exprimebat? Atque ut summatim colligam, crapulam ac luxum, iram, iniustitiam, ceteraque improbitatis officia cum nollet usurpabat, quae vellet autem, iustitiam et sanctimoniam consectari non poterat? Atqui idem ille mediis in ecclesiis summa omnes animi contentione ad evitanda scelera cohortans non eos solum qui facinora perpetrarent, iisque studerent, ad exitium et iram dei reservandos admonuit, sed et illos insuper qui cum iis in Rom. 1, 32
eiusmodi sceleribus consentirent. Adeo pura ac sincera ab omni labe iustitiae a nobis officia praestari magnopere contendebat. Quip-

μενος. *Πᾶν γὰρ ἁμάρτημα καὶ ἐπιτήδευμα τὸ συμπέρασμα κτᾶται διὰ τῆς σαρκός. Πολλάκις γοῦν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ἀναφανδὸν αὐτὰ δὴ ταῦτα διδάσκων ἡμᾶς ὑπεκτρέπεσθαι καὶ μισεῖν, φησὶ, Μὴ πλανᾶσθε· οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε μαλακοὶ, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε μέθυσοι, οὐ λοίδοροι, οὐχ ἅρπαγες βασιλείαν θεοῦ κληρονομήσουσι. Καὶ τὸ κορυφαιότατον, εἰς τὸ παντάπασιν ἡμᾶς ἐκ παντὸς ἀποδρᾶναι καὶ ἀποτινάξασθαι τὸ ἁμαρτάνειν προτρέπων, Μιμηταί μου, ἀποφαίνεται, γίνεσθε, καθαπερ κἀγὼ Χριστοῦ.* [1] *Οὕτως οὐ* [2] *τῷ ποιεῖν ἃ μὴ ἤθελε καὶ πράττειν ὑπέθετο τὰ προειρημένα, ἀλλὰ τῷ μόνον λογίζεσθαι. Ἐπεὶ*
pag. 586. *πῶς ἂν* [3] *ἦ μιμητὴς ἀκριβὴς τοῦ Χριστοῦ; Νυνὶ δὲ ἐπειδήπερ ἐμπίπτουσι θηριώδεις πολλάκις λογισμοὶ, ἐπιθυμίας ἡμᾶς ἄλλοτε ἄλλως ἐμπιπλῶντες καὶ περιεργασίας,*

Ἠΰτε μυιάων ἀδινάων ἔθνεα πολλὰ,

ἔφη, Τὸ γὰρ ὃ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ· [4] *ἃ χρὴ τῆς ψυχῆς εὐθαρσῶς ἀποσοβεῖν,* [5] *μηδὲν ὅλως εἰς τὸ ποιῆσαι τὰ ὑπ᾽ αὐτῶν ὑπηχούμενα νεύοντας. Ἵνα γὰρ ἐγκριθῶμεν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐν πάσαις ἡδοναῖς καὶ λύπαις δοκιμασθέντες εἰ μὴ μεταβαλλοίμεθα, ἀλλὰ πανταχοῦ, καθάπερ ἀκήρατος χρυσὸς, διὰ πυρὸς βασανιζόμενοι οὐκ ἐξιστάμεθα τῆς οἰκείας ἀρετῆς, συμβαίνει τοῦτο, διοχλεῖσθαι τὸν νοῦν ὑπὸ πολλῶν. Ὅθεν δὴ γενναίως, ὥσπερ στρατιώτας ἀρίστους, ἀντιπαρατάσσεσθαι δεῖ, οἳ ἐπειδὰν ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν αἴσθωνται πολιορκούμενοι, τοξείας οὐδὲν φροντίσαντες καὶ τῶν ἄλλων αὐτῶν ἀκοντισμάτων ὑπὲρ τοῦ σῶσαι τὴν πόλιν προθύμως ἐπ᾽ αὐτοὺς ἵενται, μηδὲν ἐλλείποντες σπουδῆς, ἔστ᾽ ἂν τὸ στῖφος αὐτῶν εἰς φυγὴν ἀνατρέψαντες* [6] *ἀπώσωνται τῶν ὅρων ἔξω. Ὁρᾷς γὰρ ὡς οἱ λογισμοὶ διὰ τὴν οἰκοῦσαν ἁμαρτίαν ἐν ἡμῖν ἔξωθεν ἐπισυνίστανται, καθαπερεὶ κύνες λυσσῶντες, ἢ ἄγριοι καὶ θρασεῖς λῃσταὶ, καθ᾽ ἡμῶν ἀεὶ παρορμώμενοι ὑπὸ τοῦ τυράννου καὶ ἄρχοντος τῆς ἀδικίας, δοκιμάζοντες ἡμᾶς, εἰ ἀνθίστασθαι αὐτοῖς ἀρκοῦμεν καὶ ἀντιπαρατάσσεσθαι.*

Κεφ. νθ'. *Ἄγε οὖν μή ποτε ὑπενδοῦσα ἁρπασθῇς, ὦ ψυχὴ, πρὸς αὐτὸν, καὶ οὐκ ἕξομεν ὑπὲρ σοῦ δοῦναι λύτρα. Τί γὰρ ἀντικατάλλαγμα δώσει, φησὶν, ἄνθρωπος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Καλὸν μὲν οὖν εἰ μὴ εἴχομεν, ἦν ἄρα, καὶ χαρμότατον, τοὺς ἀντιπράσσοντας ἡμῖν καὶ μαχομένους. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, καὶ ὃ θέλομεν οὐ δυνάμεθα.*

Cap. LVIII. — 1. Οὕτως *desideratur in edit. Petavii. Habent omnes reliqui, et Photius.*
2. τῷ *emendavit Petavius, comprobavit Gatakerus Adverss. Misc. p.* 807. *Ita enim Photius. Vulgo extat* τὸ.
3. ἦν *Photius.*
4. ἃ χρὴ *emendavit Petavius. Libri enim vulgo* ἄχρι.
5. μηδὲν (*aut, si magis placet,* μηδὲ) ὅλως *ego rescripsi pro* μηδένα ὅλως, *quod libri retinent.* εἰς μηδένα *placuit Petavio.*
6. ἀπώσονται *edit. princ.*

pe peccatum omne ac conatus adminiculo carnis ad effectum perducitur. Quamobrem saepenumero in epistolis eadem illa manifeste nobis inculcans fugere aversarique iubet. *Nolite errare,* inquit, *ne-* 2. Cor. 6, 7.
que fornicatores, neque idololatrae, nec adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, nec avari, nec ebrii, neque conviciatores, neque raptores regnum dei possidebunt. Deinde, quod caput est, ut nos ad peccatum omni ope vitandum et excutiendum impelleret, *Imitatores mei,* inquit, *estote, sicut et ego Christi.* Ita 1 Cor. 11, 1.
non agendo committendoque quae nollet, sed cogitando solum superiora illa proposuit. Alioqui qui posset imitator Christi esse perfectus? Nunc autem cum saepe bestiarum proprie nobis cogitationes incidant, quae nos alia alias cupiditate ac curiositate compleant,

Muscarum veluti densarum examina multa, Il. B, 469.

idcirco, Non quod volo, dixit, hoc facio. Quae quidem constanter ex animo eiicienda sunt, ut ad nullum omnino faciendi quae suaserit gratia declinemus. Ut enim ad coeleste regnum adscribamur, postquam per omnes voluptates ac dolores periculum nostri fecerimus, utrumnam constantes atque immutabiles simus, et ubique incorrupti instar auri igne atque incendio probati, nihil a propria virtute desciverimus, tum vero plerisque rebus animus noster perturbatur atque angitur. Quamobrem fortiter nos eorum conatibus opponere debemus. Quemadmodum genere se milites solent, qui cum se ab hostibus obsideri vident, horum sagittis ac iaculis contemptis tutandae urbis gratia magno animo impressionem in eos faciunt, neque quicquam studii praetermittunt, donec confertum illorum globum propulsent atque extra fines suos eiiciant. Vides enim uti cogitationes propter peccatum illud, quod in nobis habitat, extrinsecus insurgant, velut rabidi quidam canes, vel audaces ac truculenti praedones, quos immanis ille tyrannus et iniustitiae princeps assidue in nos immittit. Atque ab iis quidem probamur, utrum resistere ipsis, atque ex adverso velut in acie consistere possimus.

Age itaque vide sis, anima, ne infracta quandoque in illud Cap. LIX.
transversa rapiaris, nec ullo te redemptionis pretio liberare possumus. *Quam enim commutationem dabit homo pro anima sua?* Et qui- Matth. 16, 26.
dem optandum illud erat ac laetitiae plenissimum, nullos ut adversarios atque hostes haberemus. Sed quoniam fieri istud non potest, et quod volumus nequaquam assequimur. Volumus enim habere

Θέλομεν γὰρ μὴ ἔχειν τοὺς ἐξέλκοντας ἡμᾶς εἰς πάθη (ἦν γὰρ ἀνιδρωτὶ σωθῆναι), καὶ ὃ θέλομεν τοῦτο οὐ γίγνεται, ἀλλ' ὃ οὐ θέλομεν. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς δοκιμάζεσθαι, ὡς ἔφην. Μὴ ἐνδιδῶμεν οὖν, ὦ ψυχὴ, μὴ ἐνδιδῶμεν τῷ πονηρῷ, ἀλλὰ ἀναλαβόντες τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ ὑπερασπίζουσαν καὶ προαγωνιζομένην ἡμῶν ἐνδυσώμεθα τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὑποδυσώμεθα τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, ἐν πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως,
pag. 587. ἐν ᾧ δυνησόμεθα πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι· καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου [1] δέξασθε, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι στῆναι πρὸς τὴν μεθοδείαν τοῦ διαβόλου, λογισμούς τε καθαιρεῖν καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ, ὅτι μὴ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα. Τούτου δὲ ἕνεκα ταῦτα λέγω, ὅτι οὗτος ὁ τρόπος τοῦ ἀποστόλου τῶν συνταγμάτων. Πολλὰ μὲν γάρ ἐστι καὶ περὶ ἑκάστου τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ εἰρημένων ἀποδεῖξαι, ὡς ὀρθοδόξως καὶ μεμελημένως ἔχει, ἀλλὰ μακρὸν ἂν εἴη ἕκαστον αὐτῶν οὕτως διελθεῖν. Τὸ γὰρ τύπον αὐτοῦ δεῖξαι μόνον καὶ τὴν βούλησιν προήρημαι νῦν. Οὐ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ. Σύμφημι τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ ὅτι καλός· νυνὶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία· οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου, τὸ ἀγαθόν. Ὀρθῶς λέγων. Μέμνησθε γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὡς [2] ὁριζόμεθα. Εἰ καὶ σπεύδων ἐγὼ ταχὺ πάντα διεξελθεῖν μᾶλλον βραδύνω, μακροτέρας μου τῶν λόγων τῆς περιόδου ἧς προσεδόκησα γεγενημένης· ἣν προθυμητέον δὴ διανύσαι. Ἄλλως γὰρ τοῦ προκειμένου οὔποτε ἥξομεν ἐπὶ τέλος.

Κεφ. ξ'. Οὐκοῦν ἐλέγομεν ἀφ' οὗ τὸν ἄνθρωπον, [1] εἰ μνημονεύετε, πλανηθέντα τὴν ἐντολὴν ἀθετῆσαι συνέβη, ἐντεῦθεν ἐκ τῆς παρακοῆς τὴν ἁμαρτίαν λαβοῦσαν γένεσιν εἰς αὐτὸν εἰσῳκηκέναι. Οὕτως γὰρ πρῶτον στάσις ἐνέπεσε, [2] σφαδαϊσμῶν τε καὶ λογισμῶν ἀνοικείων ἐπληρώθημεν, κενωθέντες μὲν τοῦ ἐμφυσήματος τοῦ θεοῦ, πληρωθέντες δὲ ἐπιθυμίας ὑλικῆς, ἣν ὁ [3] πολύπλοκος ἐνέπνευσεν εἰς ἡμᾶς ὄφις, βραχυπορησάντων ἡμῶν τῆς παραγγελίας τοῦ θεοῦ τὸν κύκλον. Διὸ καὶ τὸν θάνατον ὁ θεὸς πρὸς ἀναίρεσιν τῆς ἁμαρτίας ὑπὲρ ἡμῶν [4] εὕρατο, ἵνα μὴ ἐν ἀθανάτοις ἡμῖν ἀνατείλασα, ὡς ἔφην, ἀθάνατος ᾖ. Ὅθεν ὁ ἀπόστολος, Οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου, τὸ ἀγαθὸν, λέγων τὴν ἀπὸ τῆς παραβάσεως διὰ τῆς ἐπιθυμίας εἰσοικισθεῖσαν εἰς ἡμᾶς ἁμαρτίαν βούλεται μηνύειν ἤδη, ἧς δὴ καθά-

Cap. LIX. — 1. *Vulgo* δέξασθαι. 2. διωριζόμεθα *Photius*.
Cap. LX. — 1. εἰ μνημονεύετε *emendarunt Cornarius et Petavius. Vulgo* ἐμνημονεύετε. 2. σφαδασμῶν *Photius*.

nullum qui nos ad animi perturbationes attrahat (nam hoc modo citra sudorem ac laborem salutem obtinere potuimus), sed quod volumus id minime fit, imo id potius quod nolumus. Probari enim nos, uti diximus, oportet. Cum haec igitur ita sint, nequaquam, o anima, improbissimo cedamus hosti, sed *dei armaturam* Eph. 6, 11.
sumentes, quae nos tuetur ac protegit, *iustitiae loricam induamus, et calceemus pedes in praeparatione evangelii pacis, in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possimus omnia iacula nequissimi hostis ignita restringere: et galeam salutis accipite, et gladium spiritus, quod est verbum dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli, ac cogitationes destruere et omnem altitudinem, quae extollitur adversus* 2. Cor. 10, 5.
scientiam dei. Quoniam non est nobis colluctatio adversus sanguinem Eph. 6, 12.
et carnem. Haec autem ideo dico quod ea sit omnium apostoli scriptorum ratio. Multa quippe sunt, quae de uno quoque eorum quae in illa epistola pronuntiantur demonstrari possunt, ut ad rectam fidem apposite accurateque dicta videantur. Sed longum est hunc in modum singula percensere. Formam enim duntaxat illius ac sententiam in praesentia declarare statui. *Non enim quod volo hoc facio,* Rom. 7, 15.
sed quod odi hoc facio: divinae quidem legi assentior, ac bonam esse fateor. Iam vero non illud ipsum ego committo, *sed quod habitat in me peccatum: scio enim quod non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum*. Praeclare istud quidem. Meminisse vos enim arbitror quid a nobis supra constitutum fuerit. Tametsi dum omnia persequi studeo, paulo sim longior, maioremque mihi quam sperabam in ambitum circumducta sit oratio, quem nos percurrere ac conficere conabimur. Alioqui nullum in proposito argumento finem expediemus.

Ita igitur, si recordamini, disputabamus. Ex quo primus homo Cap. LX.
circumventus mandatum dei violavit, inde peccatum ex ea contumacia propagatum in eo sedem constituisse. Sic enim primum exorta seditio est, ac nos turbulentis agitationibus ac peregrinis cogitationibus implicari coepimus. Nam divino illo afflatu destitutos, ac penitus exhaustos lutulentae illae cupiditates oppleverunt, quas callidus in nos serpens ac veterator immisit, cum divini alioqui praecepti velut orbem brevi temporis spatio peragrassemus. Propterea mortem deus ad extinguendum peccatum nostra caussa reperit, ne ex immortalibus nobis, uti dictum est, efflorescens immortale permaneret. Hinc nimirum apostolus, *Scio*, inquit, *quoniam non habitat* Rom. 7, 18.
in me, hoc est in carne mea, bonum. Quibus verbis peccatum modo significat, quod ex illa divini mandati violatione per cupiditatem in

3. πολύτροπος *Photius*. 4. ἀνεύρατο *Photius*.

περ βλαστήματα νέα καὶ κλῶνες οἱ φιλήδονοι περὶ ἡμᾶς ἀεὶ λογισμοὶ
pag. 588. συνίστανται. Δισσὰ γὰρ ἐν ἡμῖν λογισμῶν γένη· [5] ὁ μὲν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῆς [6] ἐνθωπευούσης ἐν τῷ σώματι συνιστάμενος, ἥτις ἐξ [7] ἐπινοίας, ὡς ἔφην, ἐγενήθη τοῦ ὑλικοῦ πνεύματος, ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ κατὰ τὴν ἐντολὴν, ὃν ἔμφυτον ἐλάβομεν ἔχειν καὶ φυσικὸν νόμον, πρὸς τὸ καλὸν ἡμῶν ἐξεγείροντα καὶ ἐπανορθούμενον τὸν λογισμόν. Ὅθεν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν νοῦν συνηδόμεθα, τοῦτο γὰρ ὁ ἔσω ἄνθρωπος· τῇ δὲ νομοθεσίᾳ τοῦ διαβόλου κατὰ τὴν ἐνοικοῦσαν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. Ὁ γὰρ νόμος ἀντιστρατευόμενος καὶ ἀντιπράσσων τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ, ὁ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ [8] τοῦ νοὸς, οὗτός ἐστιν ὁ τοὺς ἐμπαθεῖς ἀναφύων ἀεὶ καὶ ὑλικοὺς πρὸς ἀνομίαν περισπασμοὺς, παντάπασι πρὸς ἡδονὰς ὢν ἑλκτικός.

Κεφ. ξα'. Τρεῖς γὰρ νόμους ὑποτιθέμενος ἀναφανδὸν ὁ Παῦλος ἐνταῦθά μοι καταφαίνεται· ἕνα μὲν τὸν κατὰ τὸ ἔμφυτον ἐν ἡμῖν ἀγαθὸν, ὃ καὶ νόμον σαφῶς νοὸς ἐκάλεσεν, ἕνα δὲ τὸν ἐκ προσβολῆς ἐνιστάμενον τοῦ πονηροῦ, καὶ εἰς τὰς ἐμπαθεῖς ἐξέλκοντα πολλάκις φαντασίας τὴν ψυχὴν, ὃν ἀντιστρατεύεσθαι τῷ νόμῳ τοῦ νοὸς ἔφη, καὶ ἕτερον τὸν κατὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας [1] ἐνσκιρώσαντα ἐν τῇ σαρκὶ, ὃν ἁμαρτίας νόμον οἰκοῦντα ἐν τοῖς μέλεσιν ἐκάλεσεν· ᾧ ἐπιβαίνων ὁ πονηρὸς καὶ ἐποχούμενος πολλάκις καθ' ἡμῶν ἐγκελεύεται, πρὸς ἀδικίαν ἡμᾶς καὶ πράξεις συνελαύνων κακάς. Ὁ γὰρ ἔξωθεν εἰςπνεόμενος ἀπὸ τοῦ πονηροῦ νόμος, καὶ διὰ τῶν αἰσθήσεων, καθάπερ ἀσφαλτῶδες ῥεῦμα, ἐνδὺν εἰς αὐτὴν ἐκχεόμενος τὴν ψυχὴν, ὑπὸ τοῦ ἐν σαρκὶ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἐπιτυγχάνοντος κραταιοῦται νόμου. Φαίνεται γὰρ ὡς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸ μὲν βέλτιον, τὸ δὲ χεῖρον ὄν. Καὶ ὅταν μὲν τὸ βέλτιον φύσει τοῦ χείρονος ἐγκρατέστερον γενηθῇ, φέρεται ὅλος πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁ νοῦς· ὅταν δὲ τὸ χεῖρον ἐπιβρίσῃ πλεονάσαν, [2] ὃ ἀντιστρατεύεσθαι τῷ ἐν ἡμῖν λέγεται ἀγαθῷ, πάλιν ἄγεται ἀντιστρόφως πρὸς φαντασίας παντοδαπὰς ὁ ἄνθρωπος καὶ λογισμοὺς χείρονας.

Κεφ. ξβ'. Οὗ δὴ καὶ χάριν ὁ ἀπόστολος εὔχεται ῥυσθῆναι, θάνατον αὐτὸ καὶ ὄλεθρον εἶναι ἡγούμενος. Ὥςπερ δὴ καὶ ὁ προφήτης, Ἀπὸ τῶν
pag. 589. κρυφίων μου, λέγων, καθάρισόν με. Αὐτὰ γὰρ τὰ ῥητὰ τοῦτο παρίστησιν, Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον,

5. τὸ μὲν — τὸ δὲ *Photius.*
6. ἐμφωλευούσης *Photius.*
7. ἐπιπνοίας *Photius.*
8. τοῦ νοὸς αὐτός ἐστιν ὁ τοὺς ἐμπαθεῖς *Photius.*
Cap. LXI. — 1. σκιρώσαντα *Pho-*

nos est invectum, quo ex peccato, tanquam germina quaedam ac surculi, ita voluptariae in nobis cogitationes oriuntur. Est enim duplex in nobis cogitationum genus: aliud quod ex concupiscentia quae in corpore nostro residet excitari solet, quae, ut ante diximus, a concreti cum materia spiritus fraude artificioque proficiscitur: aliud est quod ex mandati lege derivatur, lege inquam illa quam insitam et a natura ingenitam hausimus, quaeque animum nostrum ad honestatem stimulat atque erigit. Ex quo fit ut divina lex, quod ad mentem attinet, voluptatem nobis adferat: hoc enim interior ille homo est: ob illud vero peccatum, quod in carne nostra habitat, diaboli lege delectemur. Etenim lex illa, quae cum divina pugnat eique resistit, in animi nostri cupiditate posita illa ipsa est quae turbulentas et materiae faece implicatas et ad improbitatem dissipatas cogitationes producit, quaeque ingentem omnino ad voluptates habet illecebram.

Siquidem apostolus tria omnino legum genera hoc in loco distin- Cap. LXI.
xisse manifeste videtur. Quorum unum est insito nobis bono consentaneum, quam aperte legem mentis appellat. Alterum est quod ex nequissimi impressione conflatum nostram animam in perturbationis plenissimas plerumque cogitationes ac phantasias coniicit, quam eandem legi mentis adversari dixit. Postremum genus est quod per peccatum ex ipsa cupiditate in carne nostra occalluit, quam ille *peccati legem habitantem in membris nostris* nominat. Quam etiam improbus ille hostis invadens eique insidens saepe adversus nos excitat, atque ad iniustitiam ac scelerata facinora compellit. Nam lex illa, quam malignus hostis extrinsecus insinuat, quaeque per sensus velut lentus quidam ac sequax bituminis tractus in animam ipsam intus infunditur, ab alia lege corroboratur, quam in carnem nostram cupiditas ipsa derivat. Nam in nobis inesse videtur aliud quod melius est, aliud quod deterius. Cumque illud deteriore potentius fuerit, tota mens ac bonum velut impetu quodam agitur. Cum autem id quod peius est exuberans pondere suo depresserit, quod innato nobis bono repugnare dicitur, tum demum ex adverso varias ad imaginum species, ac deteriores cogitationes homo traducitur.

Atque ea caussa est cur apostolus liberari sese optet, cum Cap. LXII.
mortem illam atque exitium esse iudicarit. Quemadmodum inquit
propheta: *Ab occultis meis munda me.* Istud enim verba ipsa prae Ps. 18, 13.
se ferunt. *Condelector,* inquit, *legi dei secundum interiorem homi-* Rom. 7, 22.

tius. Cf. de hoc verbo Gatakerus Adverss. Miscell. p. 807.
2. *Libri vulgo* τὸ *pro* ὃ.

λέγοντος· βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου· ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; οὐ τὸ σῶμα θάνατον ἀποφηνάμενος, ἀλλὰ τὸν νόμον τῆς ἁμαρτίας, τὸν ἐν τοῖς μέλεσι διὰ τῆς παραβάσεως ἐν ἡμῖν ἐμφωλεύοντα, καὶ πρὸς θάνατον ἀεὶ τὸν τῆς ἀδικίας τὴν ψυχὴν ἐμφαντάζοντα. Ἐπιφέρει γοῦν εὐθέως, ἀμέλει [1] διαλυόμενος ὁποίου θανάτου ἐγλίχετο ῥυσθῆναι καὶ τίς αὐτὸν ὁ ῥυόμενος ἦν, Χάρις τῷ θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Προσεκτέον γὰρ ὅτι εἰ τὸ σῶμα θάνατον τοῦτο, ὦ Ἀγλαοφῶν, ὡς ὑπειλήφατε, ἔλεγεν, οὐκ ἂν τὸν Χριστὸν ὡς ῥυόμενον αὐτὸν ὕστερον ἐκ τοῦ τοιούτου κακοῦ παρελάμβανεν. Ἐπεὶ τί παραδοξότερον ἢ πλέον ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐσχήκαμεν; Τί δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος ὅλως, ὡς διὰ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ [2] δυνάμενος ἐκ τοῦ θανάτου ὑπὸ θεοῦ ἐλευθερωθῆναι, τοῦτο ὑπεφθέγγετο, ὁπότε πᾶσι καὶ πρὸ τοῦ τὸν Χριστὸν ἐλθεῖν εἰς τὸν κόσμον συνέβαινε θνήσκειν; Ἐρρύοντο γὰρ χωριζόμενοι πάντες τῶν σωμάτων κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ βίου ταύτην ἔξοδον· ἀλλὰ καὶ ὡσαύτως δὲ πᾶσαι αἱ ψυχαί, καὶ αἱ τῶν ἀπίστων καὶ πιστῶν, καὶ τῶν ἀδίκων καὶ δικαίων, ἐχωρίζοντο τῶν σωμάτων κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς. Τί οὖν ὁ ἀπόστολος πλέον παρὰ τοὺς ἄλλους λαβεῖν τοὺς ἐν ἀπιστίᾳ διατρίψαντας ἐσπούδαζεν; ἢ διὰ τί ῥυσθῆναι ἀπὸ τοῦ σώματος ηὔχετο, ὃ [3] κἂν μὴ ἤθελε, πάντως ἂν συνέβαινεν αὐτῷ, καθάπερ δὴ καὶ πᾶσι κεῖται τὸ τελευτῆσαι καὶ χωρισθῆναι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀπὸ τῶν σωμάτων, εἴγε θάνατον τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ὑπετίθετο; Ὥστε οὐ τὸ σῶμα τοῦτο, ὦ Ἀγλαοφῶν, θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν τὴν κατοικήσασαν διὰ τῆς ἐπιθυμίας ἐν τῷ σώματι λέγει, ἧς ὁ θεὸς αὐτὸν διὰ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἐρρύσατο. Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, ὅπως ὁ ἐγείρας Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ
pag. 590. πνεῦμα ἐν ἡμῖν ζωοποιήσῃ καὶ τὰ θνητὰ σώματα ἡμῶν, τῆς ἁμαρτίας τῆς ἐν τῷ σώματι ἡμῶν κατακριθείσης πρὸς ἀναίρεσιν· ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ κατὰ τὴν ἐντολὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἡμᾶς [4] ἀφελκομένου φυσικοῦ νόμου φανερωθῇ [5] ἐξαφθὲν, τὸ ἀσθενῆσαν, τῆς σαρκὸς κεκρατημένης τῇ ἁμαρτίᾳ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, ταῖς ὑλικαῖς φροντίσιν [6] ἐπιχωννύμενον. Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ ἐν ἡμῖν φυσικοῦ ἀγαθοῦ, ἐν ᾧ ἠσθένει, ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἡττώμενον τῆς ἐγκειμένης ἐν τῷ σώ-

Cap. LXII. — 1. διαλυόμενος reposui ex Photio pro διαλεγόμενος. quod obtinuit in libris Epiphanii.

2. δυναμούμενος Photius.

3. κἂν reposui cum Cornario et Petavio. Libri enim vulgo καὶ.

4. ἐφελκομένου Photius.

5. ἐξαφθὲν tanquam incommodum sententiae uncinis inclusit Petavius. Quod

nem: video autem aliam legem repugnantem legi mentis meae, et captivantem me legi peccati, quae est in membris meis: infelix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis huius? Ubi non corpus mortem esse pronuntiat, sed peccati videlicet legem, quae in membris nostris insidet, ac per mandati transgressionem latebras in nobis constituit, ac denique ad iniustitiae necem animam nostram variis imaginibus illudendo pertrahit. Quamobrem subinde in eadem disputatione subiicit cuiusmodi se a morte liberari cuperet, et a quo liberandus esset. *Gratia*, inquit, *deo per Iesum Christum.* Illud enim diligenter attendi cupio. Si corpus istud mortem ut putatis, o Aglaophon, appellasset, nunquam illum Christi, tanquam eius a quo postea tali ex incommodo eripiendus esset, mentionem facturum. Quid enim admirabilius aut amplius ex illo Christi adventu consecuti fuimus? Quid autem apostolus omnino, quasi per Christi praesentiam a morte eripi divino beneficio posset, illa pronuntiabat, cum omnibus, etiam antequam Christus in hunc orbem veniret, mors ipsa contigerit? Nam universi a corporibus separati in vitae huius exitu liberabantur; ac similiter omnes, tam infidelium quam fidelium, tam iniustorum quam iustorum, animae postremo illo obitus die seiunctae a corporibus evolabant. Quidnam igitur apostolus prae ceteris qui infidelitate vitam traduxerant studebat obtinere? Aut cur exsolvi corporis vinculis optabat, quod vel initio necessarium erat aliquando contingere, prout omnibus emori constitutum est, et ipsorum animas a corporum coniunctione divelli, si quidem corpus animae interitum esse vellet? Itaque non corpus hoc, o Aglaophon, mortem appellat, sed peccatum, quod per cupiditatem in corpore residet, a quo quidem corpore deus ipsum adventus Christi beneficio liberum expeditumque reddidit. Etenim lex spiritus vitae in Christo Iesu liberavit nos a lege peccati et mortis, *ut qui excitavit Iesum* Rom. 8, 11.
a mortuis, propter inhabitantem eius spiritum in nobis vivificet et mortalia corpora nostra cum peccatum, quod inest in corpore nostro, damnatum ad necem fuerit: quo naturalis legis ac praecepti iustificatio, quae nos ad bonum trahebat, quam imbecillia esset appareret, quae carne ante Christi adventum sub peccati potestatem redacta terrenis curis erat oppressa. Insiti enim a natura boni vim, quod ingenitae corporibus cupiditati succubuerat, confirmavit corroboravit-

recte vindicavit Gatakerus l. l. p. 808., sic vertens: ,,Ut ius legis naturalis, quod iuxta praeceptum ad bonum nos attrahit redaccensum, sive resuscitatum, appareat, quod infirmum fuerat, carne a peccato superata, ante Christi adventum, cum curis terrenis immisceretur et cum eis quodammodo coalesceret.“

6. Vulgo ἐπιχωννυμένον. ἐπιχωννυμένου coniec. Petavius.

ματι, ὁ [7] θεὸς ἀνεῤῥώσατο πέμψας τὸν υἱὸν ἑαυτοῦ, τὴν ὁμοίαν τῇ σαρκὶ σάρκα ἀνειληφότα (ἀλήθεια γὰρ, καὶ οὐ δόκησις ἦν ὃ ἐφάνη), ἵνα τῆς ἁμαρτίας κατακεκριμένης πρὸς ἀναίρεσιν, εἰς τὸ μηκέτι καρποφορῆσαι ἐν τῇ σαρκὶ, τὸ δικαίωμα τοῦ φυσικοῦ νόμου πληρωθῇ, πλεονάσαν τῇ ὑπακοῇ τοῖς μὴ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ὑφήγησιν. Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς, ὃ δή ἐστι τὸ εὐαγγέλιον, ἕτερος ὢν τῶν προειρημένων νόμων, διὰ τοῦ κηρύγματος πρὸς ὑπακοὴν τεθεὶς καὶ ἄφεσιν ἁμαρτημάτων ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, νικήσας ἐκ παντὸς τὴν ἁμαρτίαν βασιλεύουσαν τῆς σαρκός.

Ἃ μὲν οὖν δὴ προβάλλονται, καὶ ἐκ τῶν τοῦ ἀποστόλου ῥητῶν οὐκ ὀρθῶς αὐτὰ ἐξηγούμενοι, σαφηνίσας ἔφην, ὦ Θεόφιλε. Τρέψομαι δὲ καὶ πρὸς τὰ ἕτερα, ἐάνπερ τὸν βοηθήσοντα ἡμῖν πρὸς τὴν διέξοδον εὕρωμεν τοῦ λόγου. Ἄπορα γὰρ καὶ οὐ πάνυ ῥᾴδια πρὸς καθαίρεσιν τὰ ἑξῆς. Διὸ καὶ ὀκνηρότερον αὐτῶν ἅπτομαι, μακρὰν καὶ χαλεπὴν αὐτῶν ὁρῶν τὴν ἀπόδειξιν ἐσομένην, ἐὰν μή τις ἡμᾶς αὖρα συνέσεως ἄφνω ἐξ οὐρανοῦ καταπνεύσασα καθάπερ ἐν μέσῳ νηχομένους πελάγει εἰς ὅρμον ἀκύμονα καὶ ἀπόδειξιν ἀποκαταστήσῃ ἀσφαλεστέραν.

ΕΩΣ ΩΔΕ ΤΟ ΜΕΡΟΣ ΤΩΝ ΜΕΘΟΔΙΟΥ.

Κεφ. ξγ'. Ταῦτα μὲν οὖν ἐστιν ἀπὸ μέρους καθ' εἱρμὸν τῶν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Μεθοδίου, [1] τοῦ καὶ Εὐβουλίου, περὶ τοῦ προειρημένου Ὠριγένους καὶ τῆς αὐτοῦ διὰ σοφιστικῆς πλάνης κακοπιστίας ἐν τῷ αὐτῷ
pag. 591. περὶ Ἀναστάσεως λόγῳ. Ἃ ἐνταῦθα παραθέμενοι ἱκανῶς ἔχειν ἐνομίσαμεν πρὸς τὰς ἐκείνου φλυαρίας, [2] καὶ τὴν αὐτοῦ ἀνατροπὴν τῆς τῶν ἀνθρώπων ζωῆς δι' ἐπιπλάστου [3] ἐξ Ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας [4] κακοηθείας. Πολλὰ γὰρ καὶ ἕτερα ἐν τῇ περὶ τῆς ὑποθέσεως ἀκολουθίᾳ τῷ προειρημένῳ Μεθοδίῳ, ἀνδρὶ λογίῳ ὄντι καὶ σφόδρα περὶ τῆς ἀληθείας ἀγωνισαμένῳ, εἰρημένα εἴρηται, πάντως που καὶ ἔπη [5] τοσαῦτα ἕτερα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπηγγειλάμεθα καθ' ἑκάστην αἵρεσιν ὀλίγα πρὸς τὴν αὐτῆς ἀνατροπὴν λέγειν (οὐ γάρ εἰσιν ὀλίγαι), ἕως ὧδε ἐκ τῆς αὐτοῦ πραγματείας παραθέμενοι ἠρκέσθημεν. Ὀλίγα δὲ καὶ αὐτοὶ τῆς ἡμῶν πτωχείας εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ ἀνδρὸς φλυαρίαν ἔτι προσθέμενοι καταπαύσομεν τὸν κατ' αὐτοῦ ἀγῶνα, τῷ θεῷ ἀποδεδωκότες τὸ βραβεῖον τῷ νικοποιῷ, καὶ τὴν αὐτοῦ ἐκκλησίαν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ φιλανθρω-

7. ὁ θεὸς Photius. Epiphanii libri vulgo ὃ ὁ θεός.

Cap. LXIII. — 1. τοῦ καὶ Εὐβουλίου. Sub hoc enim nomine in dialogo eo quem modo excerpsit Epiphanius latet Methodius. Cf. supra cap. 22. fin.

2. καὶ τὴν αὐτοῦ ἀνατροπὴν rescripsi Petavium secutus. Vulgo καὶ τῆς αὐτοῦ ἀνατροπῆς.

3. ἐξ uncinis notavit Petavius.

4. Delevi καὶ particulam, quae ante κακοηθείας accrevit et vulgo in libris

que deus, misso de coelo filio, qui similem nostrae carnem induerat. Vere enim, non specie tenus, erat id quod esse videbatur. Ut nimirum adiudicato neci peccato, ne ullos iterum in carne fructus ederet, naturalis iustificatio legis impleretur, quae in his obedientiae beneficio redundaret qui non ex carnis concupiscentia progrediuntur, sed ad spiritus desiderium se ac praescriptum accommodant. Lex enim spiritus vitae, hoc est evangelium, ab superioribus legibus discrepans, ad obedientiam peccatorumque relaxationem evangelii praeconio constituta, ab lege nos peccati ac mortis eripuit, ac peccatum ipsum, quod in carne regnabat, funditus debellavit.

Igitur quaecumque ex apostoli verbis proponi ab illis solent, sed intellecta perperam, tibi, o Theophile, hactenus exposui. Nunc ad alia me convertam, postquam huius explicandi sermonis adiutorem nactus fuero. Difficilia quippe sunt, neque ad refellendum expedita, quae sequuntur. Quo spissius ac timidius haec aggredior, quorum longam ac difficilem fore probationem video, nisi sapientiae quaedam aura repente coelitus adspirans, sic, tanquam in alto navigantes, tranquillum ad portum ac firmiorem demonstrationem appellat.

HACTENUS EX METHODIO.

Atque haec sunt e beati Methodii, qui et Eubulius dictus est, scriptis ordine decerpta, quae de Origene depravataque Origenis fide sophisticis cavillationibus implicata in eodem de resurrectione libro disseruit. Quae hoc loco proposita sufficere contra illius nugas putavimus, impiamque doctrinam, qua humani generis vitam adscititia illa gentilium superstitione atque improbitate corrupit. Et quamquam alia pleraque idem argumentum Methodius ille vir apprime doctus acerrimusque veritatis patronus in eodem libro disputarit, totidem fere, quot a nobis excerpti sunt, versibus, nihilominus cum id initio receperimus, in unaquaque tractanda haeresi pauca nos ad eius confutationem esse dicturos (sunt enim numero complures) satis esse duximus huc usque ex illius opere transtulisse. Quare ubi adversus hominis inconditam loquacitatem nonnulla adhuc ex inopia nostra deprompserimus, pugnandi adversus illum modum faciemus, postquam auctori victoriae deo victoriae praemium ac decus obtulerimus, Cap. LXIII.

hodie deprehenditur; ἐπιπλάστου enim pertinet ad κακοηθείας. Cornarius vertit hanc sententiam ita: „— — ad illius nugas, et ad ipsum destruendum, qui humanam vitam per confictam ex Graeca doctrina superstitionem ac malignitatem subvertit.“

5. τοσαῦτα ἕτερα. Ex reliqua operis Methodii parte excerpta sat ampla habes apud Photium, inde a pag. 918. fin. (edit. Rothomag.)

πίᾳ πάντοτε στέμμασιν ἀμαραντίνοις κατακοσμοῦντι, τοῖς τῆς ἀληθείας κηρύγμασιν. Λέξωμεν τοίνυν καὶ αὐτοὶ πρὸς αὐτὸν κατὰ δύναμιν.

Φάσκεις, ὦ οὗτος, ὡς καὶ ἄνω μοι προδεδήλωται, ἐπισκωμματίζων ὅτι, Μὴ ἄρα βυρσοδέψης ἦν ὁ θεὸς, ἵνα χιτῶνας δερματίνους τοῖς περὶ τὸν Ἀδὰμ ποιήσῃ, μηδέπω ζώων τεθυμένων; Εἰ δὲ καὶ ἐτύθη ζῶα, οὐκ ἦσαν, φησὶ, χιτῶνες δερμάτινοι, ἀλλὰ τὸ γήϊνον ὃ περικείμεθα σῶμα. Καὶ πανταχόθεν ἐλέγχεται τῇ τοῦ διαβόλου ἐπινοίᾳ καὶ τῇ τοῦ ὄφεως δολιότητι παρακολουθῶν φθορὰν ἀπιστίας τῇ ἀνθρωπότητι ἐργαζόμενος, καὶ τὴν Εὔαν ἐξαπατήσαντος, καὶ ἀεὶ τὰς διανοίας τῶν ἀκεραίων ψυχῶν τῇ πανουργίᾳ ἐν ταῖς αὐτῶν διανοίαις παραφθείραντος. Ἴδωμεν τοίνυν εἰ δύναται τὰ ὑπὸ σοῦ εἰρημένα ἔχειν στάσιν, [6] ὡς τοσαῦτα μοχθήσας καὶ εἰς μάτην ἐλάσας [7] τὸν περὶ τοσούτων βίβλων συγγραφῆς ἀγῶνα. Εἰ γάρ ἐστιν ἀληθὲς ὃ περὶ σοῦ ᾄδεται, ὅτι ἑξακισχιλίους βίβλους συνεγράψω, ὦ ματαιοπόνε, καὶ τὸν πάντα κάματον εἰς ψόγους καὶ δόλους ματαιότητος ἀναλώσας σφοδρῶς, καὶ κενῶς τὴν σὴν ἐργασίαν καταστήσας, διὰ τῶν ἀναγκαίων ὧν παρεχάραξας ἀνέλπιστον τῆς ἐμπορίας σου τὸν κάματον περιεποιήσω. Εἰ
pag. 592. γὰρ οὐκ ἀνίσταται τὸ σῶμα, οὐδὲ ἡ ψυχή τι κληρονομήσει. Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ κοινωνία τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, καὶ μία ἐργασία. Ἀνάστασιν δὲ παλιμβόλως καὶ αὐτὸς ὁμολογῶν πεφαντασιασμένην δόκησιν, καὶ οὐκ ἀληθινῶς ἔχον, ἀναγκάζῃ μόνον τὸ ὄνομα λέγειν. Ἀνάστασις οὖν ποία ψυχῆς δύναται λέγεσθαι, τῆς μὴ πιπτούσης, μηδὲ θαπτομένης; Ἀλλὰ δήλη ἐστὶν ἐκ τοῦ ὀνόματος ὅτι τοῦ πεσόντος σώματος καὶ ταφέντος ἡ ἀνάστασις, πάντῃ τε καὶ ἐν πάσῃ γραφῇ ἐστιν κηρυττομένη ὑπὸ τῶν υἱῶν τῆς ἀληθείας. Εἰ δὲ οὐκ ἀνίσταται, οὐκ ἔνι ἡ διὰ πασῶν γραφῶν κηρυττομένη ἀνάστασις. Εἰ δὲ ἀνάστασις οὐχ ὑπάρχει, ματαία ἡ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως προσδοκία. Οὐ γὰρ ψυχῶν ἀνάστασίς ἐστι τῶν μὴ πεσουσῶν, ἀλλὰ σωμάτων τῶν τεθαμμένων. Εἰ δὲ καὶ μέρος τῆς ἀναστάσεως ἐγείρεται, μέρος δὲ [8] ἀποτίθεται ἄρα, τοῦτο τὸ μέρος πῶς ἔσται; Οὐ γὰρ δύναται ἐν σώματι εἶναι μέρη ἐγειρόμενα, καὶ μέρη ἀποτιθέμενα καὶ καταλιμπανόμενα. Ὅτι δὲ ἔστι σῶμα ψυχικὸν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικὸν, οὐκ ἄλλο σῶμα πνευματικὸν, καὶ ἄλλο ψυχικὸν, ἀλλ᾽ αὐτὸ ψυχικὸν, αὐτὸ πνευματικόν. Ὅτε γάρ ἐσμεν ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ τὰ σαρκὸς πράττομεν

6. ὦ τοσαῦτα *volebat Petavius.*
7. *Vulgo* τῶν.
8. *Vulgo distinctum est* ἀποτίθεται, ἄρα τοῦτο τὸ μέρος πῶς ἔσται.

qui pro singulari humanitate sua amarantinis perpetuo coronis, hoc est veritatis dogmatibus, ecclesiam exornat. Nunc ergo adversus eundem pro viribus disputemus.

Tu igitur, mi homo, per iocum haec nobis obiicis, ut initio meminimus, utrumnam pellio quidam deus esset, ut scorteas tunicas Adamo eiusque coniugi faceret, cum nullum adhuc iugulatum esset animal? Ac tametsi mactata esse demus aliqua, non tamen, inquit, de pelliceis tunicis, sed de terreno, quod nos ambit, corpore accipienda haec videntur. In quo omni ex parte diaboli fraudem ac serpentis calliditatem imitari convincitur, atque ita humano generi infidelitatis corruptelam consciscere. Quemadmodum et Evam antea serpens ille decepit, ac simpliciorum hominum animos versutia sua ac calliditate pervertit. Videamus igitur utrum stare quae sunt a te dicta possint, cum tantopere laboraris ac frustra tam infinitis voluminibus conscribendis quoddam tibi certamen indixeris. Si enim verum est quod de te percrebuit, sex librorum millia a te esse conscripta, o infelix, qui inanissime desudaris, ac conatus tuos omnes tanta animi contentione in vituperationes ac vanissimas fraudes insumpseris, operam denique tuam frustra posueris, nimirum praecipuis illis ac necessariis fidei capitibus depravandis, desperatum ac fructu carentem omni negotiationis tuae laborem reddidisti. Nam si corpus non resurgit, nulla iam animae spes hereditatis relinquitur. Unica enim est eademque corporis animaeque communio, par atque idem opus. Tu vero resurrectionem etiam subdole callideque confitens, non rei veritatem, sed falsa specie adumbratam imaginem retinens, solum nomen usurpare cogeris. Quae enim animae dici resurrectio potest, quae neque cadit unquam, nec sepulturae mandatur, sed vel appellatione ipsa declarat, corporis, quod ceciderit sepultumque fuerit, resurrectionem esse propriam; quam ubique, atque in omni scriptura veritatis filii praedicant. Si igitur minime resurgit, nusquam illa est scripturarum omnium monumentis celebrata resurrectio. Sublata porro resurrectione vana est mortuorum resurrectionis expectatio. Non enim ad animas illa transferri potest, quae nequaquam ceciderint, sed consepultis est tribuenda corporibus. Quod si pars aliqua resurrectione suscitatur, alia pars deponitur, quis erit tandem partis illius status? Non enim possunt aliae in corpore excitari partes, depositis aliis ac relictis. Quod autem et animale corpus et spiritale dicitur, non sic accipiendum est, ut aliud spiritale, aliud animale sit, sed ut idem atque unum ambo illa censeantur. Etenim quamdiu in hoc mundo versamur, ac corruptibiles carnis functiones exercemus, animalia corpora sunt. Tum enim

φθαρτὰ ἔργα, σώματά ἐστι ψυχικά· δουλεύομεν γὰρ τῇ ψυχῇ ἐν τῷ κόσμῳ ἐν ἀτοπίαις, ὡς καὶ σὺ ἔφης ἀπὸ μέρους. Ὅτε δὲ ἐγειρόμεθα, οὐκέτι τῆς ψυχῆς ἡ δουλεία, ἀλλὰ πνεύματος ἡ ἀκολουθία, ἀπεντεῦθεν ἤδη ἔχουσα τὸν ἀρραβῶνα διὰ τοῦ εἰρημένου, Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν, εἰ δὲ καὶ πνεύματι στοιχῶμεν, τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦντες ζήσωμεν. Οὐκέτι γὰρ γάμοι, οὐκέτι ἐπιθυμίαι, οὐκέτι ἀγῶνες τοῖς ἐγκράτειαν ἐπαγγελλομένοις, οὐκέτι παραπτώματα ἁγνείας ἀντίπαλα, οὐκέτι ἐνέργειαι αἱ ἐνταῦθα πραττόμεναι, ἀλλά, ὥς φησιν ὁ κύριος, οἱ καταξιωθέντες ἐκείνης τῆς ἀναστάσεως οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται, ἀλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι.

Κεφ. ξδ'. Ὡς καὶ μετετέθη Ἐνὼχ τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον, καὶ οὐχ ηὑρίσκετο. Οὐ μετετέθη δὲ καὶ κατέλιπε τὸ σῶμα, ἢ μέρος τοῦ σώματος. Εἰ γὰρ κατέλιπε τὸ σῶμα, εἶδεν ἄρα θάνατον· ὁ δὲ σὺν σώματι μετατεθεὶς, οὐκ εἶδε θάνατον. Ἐν σώματι γὰρ ζῶντι ὑπάρχει πνευματι-
pag. 593. κῶς φερόμενος, καὶ οὐχὶ ψυχικῶς, διὰ τὴν μετάθεσιν, καί τοί γε ἐν σώματι ὢν πνευματικῶς. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ Ἠλία ὡσαύτως, ὅτι ἀνελήφθη ἐν ἅρματι πυρίνῳ. Καὶ ἔστιν ἔτι ἐν σαρκὶ, σαρκὶ δὲ πνευματικῇ, καὶ οὐκ ἐπιδεομένη [1] ὧν ἀεὶ, ὅτε ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὑπῆρχε, διὰ κοράκων τρέφεσθαι καὶ ἀπὸ τοῦ Χορὰτ χειμάρρου πίνειν, μηλωτὴν δὲ ἐνδύεσθαι, ἀλλὰ τρέφεσθαι ἑτέρᾳ τινὶ τροφῇ πνευματικῇ, ἧς ἐστι χορηγὸς ὁ τὰ κρύφια γινώσκων καὶ ἀόρατα κτίσας θεὸς, ἀμβροσίαν τινὰ καὶ ἀκήρατον ἔχων τὴν ἐδωδήν. Καὶ ὁρᾷς ὅτι αὐτὸ τὸ σῶμα τὸ ψυχικὸν, αὐτὸ πνευματικὸν, ὡς καὶ ὁ κύριος ἡμῶν ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν οὐκ ἄλλο σῶμα ἐγείρας, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ὂν, καὶ οὐχ ἕτερον παρὰ τὸ ὂν, αὐτὸ δὲ τὸ ὂν εἰς λεπτότητα μεταβαλὼν πνευματικὴν, καὶ πνευματικὸν ὅλον συνενώσας, εἰςερχόμενος θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπερ οὐκ ἐνδέχεται κατὰ τὰ ἡμέτερα σώματα ἐνταῦθα ὑπάρχειν, τοῦτο διὰ τὸ παχυμερὲς καὶ οὔπω εἰς λεπτότητα συνενωθὲν πνευματικήν. Τί οὖν ἦν τὸ εἰςελθὸν θυρῶν κεκλεισμένων; ἄλλο παρὰ τὸ ἐσταυρωμένον, ἢ αὐτὸ τὸ ἐσταυρωμένον; Πάντως που οὐ δυνήσῃ, Ὠρίγενες, μὴ ὁμολογῆσαι αὐτὸ τὸ ἐσταυρωμένον. Ἐλέγχει σε γὰρ διὰ τῆς τοῦ Θωμᾶ ἀκριβολογίας, ἐπειπὼν αὐτῷ, Μὴ γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός. Ἔδειξε γὰρ τύπον ἥλων, καὶ [2] τόπον λόγχης, καὶ αὐτὰς τὰς οὐλὰς ἀφῆκεν ἐπὶ τοῦ σώματος, καίπερ συνενώσας τὸ σῶμα εἰς μίαν ἑνότητα πνευματι-

Cap. LXIV. — 1. ὧν *rescripsi cum Petavio pro* τῶν, *quod libri tenent.* 2. τύπον *edit. Petav.*

anima absurdis atque abhorrentibus in rebus servitutem patimur, id quod et tu aliqua ex parte dixisti. Cum autem ad vitam excitamur, anima servitute illa liberatur, ac spiritus continua deinceps administratio succedit, quae hinc velut arrham ac pignus obtinet, perinde ac scriptum est: *Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus; si autem* Gal. 5, 25.
spiritu ambulemus, actiones corporis velut enecantes vivamus. Nullae itaque amplius nuptiae, cupiditates nullae, nulla continentiam professis certamina, nulli castitati lapsus contrarii, nullae denique actiones eiusmodi supersunt, quae in hac vita geruntur. Sed, quod sal- Marc.12,25.
vator asserit, qui resurrectione illa dignati fuerint, neque ducunt uxores, neque nubunt, sed sunt sicut angeli.

Quemadmodum translatus est Enoch, ut non videret mortem, Cap. LXIV.
et non inventus est. Neque vero ita translatus est ut corpus cor- Gen. 5, 24.
porisve partem relinqueret. Nam si corpus relinqueret, mortem utique videret. Quare una cum corpore translatus mortem omnino non vidit. Siquidem vivo adhuc ac spirante corpore praeditus spiritali more, non animali, propter translationem illam degit, cum in corpore peraeque spiritali modo versetur. Idem vero et de Elia fa- 4.Reg.2,11.
teri necesse est, qui igneo curru in sublime est evectus, esse adhuc in carne nimirum, sed spiritali carne, quae non his rebus amplius opus habeat, quibus, cum in mundo adhuc esset, indigebat. Cuiusmodi est, ali corvorum ministerio, ex Chorati torrente bibere, atque ovilla pelle contegi. Sed alio quodam spiritalis cibi genere nutriri, quem ei occultorum cognitor eorumque quae videri nequeunt conditor deus suppeditat, penes quem ambrosiae et incorrupti cuiusdam pabuli copia est. Animadvertis itaque idem esse animale ac spiritale corpus; quemadmodum et dominus noster a morte surrexit, non ut aliud revocaret ad vitam corpus, sed illud ipsum, quod ei fuerat, neque praeter ipsum aliud, sed ita tamen ut illud ipsum spiritus in propriam tenuitatem ac subtilitatem converteret, ac spiritale omnino conflaret. Quare et *occlusis ianuis ingressus est*, quod in Ioann.20,26.
hac quidem vita corporibus nostris contingere non potest, eo quod concreta sunt ac crassa, nec dum in spiritalem illam tenuitatem coaluerint. Quodnam igitur corpus est quod clausis ianuis est ingressum? Aliudne quam quod in cruce suffixum est, an illud ipsum in crucem sublatum? Quocumque te vertas, Origenes, non potes non illud ipsum esse confiteri quod cruci est affixum. Nam ipse te per accuratam Thomae inquisitionem redarguit, cum ei dixit, *Noli esse* Ioann.20,27.
incredulus, sed fidelis. Tum enim clavorum vestigia monstravit ac lanceae, adeoque cicatrices ipsas reliquit in corpore, quamvis illud spiritalem in unitatem conflasset. Poterat quidem cicatrices ipsas

κήν. Ἠδύνατο οὖν καὶ τὰς οὐλὰς ἀπαλεῖψαι, ἀλλ᾽ οὐκ ἀπαλείφει, ἵνα ἐλέγξῃ σὲ, ὦ θειλατε. Ἄρα οὖν ἦν τὸ σῶμα τὸ ἐν τῷ μνημείῳ ταφὲν τὸ τριήμερον, καὶ σὺν αὐτῷ ἀναστὰν ἐν τῇ ἀναστάσει. Ἔδειξε γὰρ καὶ ὀστᾶ καὶ δέρμα καὶ σάρκας, ὡς εἴρηκεν ὅτι, Εἴδετε ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστᾶ οὐκ ἔχει, ὡς ὁρᾶτέ με ἔχοντα. Πῶς οὖν εἰςῆλθε θυρῶν κεκλεισμένων; ἀλλ᾽ ἵνα δείξῃ ὅτι σῶμα μέν ἐστι, καὶ οὐ πνεῦμα τὸ ὁρώμενον, ἀλλὰ σῶμα πνευματικὸν, καί τοί γε σὺν ψυχῇ καὶ θεότητι καὶ ὅλῃ τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτὸ ὂν, ἀλλὰ πνευματικὸν, αὐτὸ τό ποτε παχυμερὲς λεπτομερὲς, αὐτὸ τὸ ἐσταυρωμένον, καὶ αὐτὸ τὸ κε- pag. 594. κρατημένον ἀκράτητον, συνενωθὲν καὶ συγκραθὲν τῇ θεότητι, καὶ οὐκέτι λυόμενον, ἀλλ᾽ εἰς ἀεὶ διαμένον μηκέτι ἀποθνήσκον. Ἀνέστη γὰρ Χριστὸς ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων· οὐκέτι ἀποθνήσκει, θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει.

Κεφ. ξε΄. Ἵνα δὲ γνῷς καὶ τοῦτο, δι᾽ ἣν αἰτίαν ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων λέγεται ὁ Χριστὸς, καί τοί γε οὐκ αὐτοῦ ἀρξαμένου ἀνίστασθαι, — πρὸ αὐτοῦ γὰρ ἀνέστησαν δι᾽ αὐτοῦ Λάζαρος καὶ ὁ υἱὸς τῆς χήρας καὶ ἄλλοι, καὶ διὰ Ἠλία, καὶ διὰ Ἐλισσαίου· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἐκεῖνοι πάντες ἀναστάντες πάλιν τεθνήκασιν, οὕτω Χριστὸς ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων. Ἀναστὰς γὰρ οὐκέτι ἀποθνήσκει, ὡς ἡ μέλλουσα ἀνάστασις εἶναι διὰ τῆς αὐτοῦ ζωῆς καὶ φιλανθρωπίας. Εἰ δέ ἐστιν ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, καὶ ἀνέστη ὅλον τὸ αὐτοῦ σῶμα σὺν τῇ θεότητι, ἡ αὐτοῦ ἐνανθρώπησις ἀναστᾶσα, καὶ μηδενὸς ἐξ αὐτῆς καταλειφθέντος, οὔτε σῶμα, οὔτε ἕτερόν τι. Οὐ γὰρ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς Ἅιδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Καὶ τὸ μὲν περὶ ψυχῆς ἐν τῷ Ἅιδῃ σημαίνει τὸ μὴ καταλελεῖφθαι, τὸν δὲ ὅσιον, ἵνα δείξῃ τὸ ὅσιον σῶμα, τὸ μὴ ἑωρακὸς διαφθορὰν, ἀλλὰ ἀναστὰν ἀδιάφθορον τὸ τριήμερον, καὶ τῇ ἀφθαρσίᾳ συνηνωμένον εἰς τὸν αἰῶνα.

Σὺ δὲ φάσκεις, ὦ οὗτος, ταῦτα τὰ σώματα εἶναι τοὺς δερματίνους χιτῶνας, οὐδαμοῦ τῆς ἀκολουθίας τοῦτο ἐχούσης, ἀλλὰ διὰ τὰ ἐν σοὶ ἀπ᾽ ἀρχῆς σπέρματα καταβληθέντα τῆς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐθνομύθου διδασκαλίας, καὶ διὰ τὸν ἐκεῖ παροξυνθέντα σοι κακότροπον λογισμὸν τῆς περὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπιστίας, φημὶ δὲ Ἑλλήνων τῶν σε εἰς τοῦτο ἀγαγόντων. Ὁ γὰρ ψυχικὸς ἄνθρωπος, φησὶν, οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Εἰ μὲν γὰρ πρὸ τῆς παρακοῆς οἱ χιτῶνες τοῖς περὶ τὸν

abolere, sed id tamen noluit, quo te, furiose, convinceret. Quocirca idem tum corpus ostensum est, quod in tumulo triduo consepultum fuerat, ac cum ipso in resurrectione suscitatum. Quippe ossa, pellem carnesque demonstravit, ut dixit, *Videte quoniam spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Quomodo igitur clausis ianuis subiit, nisi ut corpus esse quod aspicerent, non spiritum, probaret, sed spiritale tamen corpus? Quamquam erat illud cum anima et divinitate, totaque adeo hominis natura coniunctum. Sed spiritale erat, ut dixi, et quod crassum olim erat subtile redditum, quodque in crucem actum atque obnoxium fuerat, nullius amplius potestati subiectum, atque ita cum divinitate coniunctum, ac veluti temperatum, ut non amplius dissolvi posset, sed mortis expers in sempiternum maneret. *Surrexit enim Christus ex* 1.Cor.15,20. *mortuis, primitiae dormientium; non amplius moritur, mors illi ultra non dominabitur.*

Atque ut illud intelligas, quam ob caussam *primitiae dormien-* Cap. LXV. *tium Christus* appelletur, tametsi non is primus omnium surrexerit, — nam ante ipsum Lazarus per eum excitatus fuerat, nec non et viduae filius, et alii quidam; adde et nonnullos ab Elia atque Elisaeo vitae restitutos: ut illud igitur intelligas, sic habeto: cum omnes illi qui resurrexisse dicuntur iterum mortui sint, merito Christum *primitias* appellari *dormientium*, qui posteaquam resurrexit non amplius moritur, quae est futura resurrectionis ratio, quam illius vitae et humanitatis beneficio consequemur. Cum autem sit ille *primitiae dormientium*, integrum eius corpus cum divinitate, hoc est quicquid ad assumptam humanitatem attinet, resurrexit, nihil ut omnino ex ea relictum sit, non corpus aut eiusmodi quiddam. *Non enim dere-* Ps. 15, 10. *linques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Ubi quod de anima in inferno dicitur, non esse destitutam significat; *sanctum* autem addidit, ut sanctum corpus ostenderet quod corruptionem non vidit, sed post triduum incorruptum et immortalitate in aeternum praeditum surrexit.

Tu vero haec nostra corpora scorteas esse tunicas affirmas, cum id orationis consequens series refellat. Sed haec ab illis tibi seminibus, quorum ex gentilium superstitione ac fabulis satus excepisti, iniecta videtur opinio: nec non et ex impia illa ratiocinatione infidelique de resurrectione dogmate, quod in te indidem excitatum est, et a Graecis, qui eo te deduxerunt, est profectum. *Animalis enim,* inquit, *homo non capit ea quae sunt spiritus; stultitia* 1.Cor. 2, 14. *enim est illi, quia spiritaliter examinatur.* Enimvero si ante violatum mandatum tunicae primis nostris parentibus essent oblatae, non-

Ἀδὰμ ἐγίνοντο, πιθανὸν ἄν σου τὸ ψεῦσμα, καὶ δυνάμενον ἐξαπατῆσαι. Ὅτε δὲ φαίνεται μετὰ τὴν Εὔαν πλασθῆναι, πόθεν [1] δὴ ἄρα ἐπλάττετο, ἀλλὰ ἀπὸ σώματος; Δῆλον· ἐπέβαλε γὰρ, φησὶν, ἔκστα-
pag. 595. σιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ καὶ ὕπνωσε, καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ. Πλευρὰ δὲ οὐδὲν ἕτερον τυγχάνει, ἀλλὰ ὀστέον. Ὠικοδόμησε δὲ σάρκα ἀντ᾽ αὐτῆς. Σαρκὸς δὲ ὀνομαζομένης, πῶς ἔτι προσδοκᾶται ἡ ταύτης ποίησις; Καὶ ἀνωτέρω φησὶ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ᾽ εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν· καὶ ἔλαβε, φησὶ, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον. Ὁ δὲ χοῦς καὶ σὰρξ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἀλλὰ σῶμα. Εἶτα μετέπειτα, Καὶ ἀναστὰς Ἀδὰμ ἀπὸ τοῦ ὕπνου εἶπε, Τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου. Οὔπω δὲ χιτῶνες οἱ δερμάτινοι, οὔπω τὸ παρὰ σοῦ ψεῦσμα ἀλληγορούμενον ὑπῆρχεν. Ὀστοῦν τοίνυν ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῶν σαρκῶν μου, δῆλον ὅτι σώματα ἦσαν, καὶ οὐκ ἦν ἀσώματος ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα. Καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ ξύλου, καὶ ἔφαγεν, ὡς ὑπενοθεύθη ὑπὸ τοῦ ὄφεως καὶ γέγονεν ἐν παρακοῇ· Καὶ ἤκουσε τὴν φωνὴν τοῦ θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ Παραδείσῳ τὸ δειλινὸν, καὶ ἐκρύβη ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα ἐν τῷ ξύλῳ· καὶ ὁ θεός φησι τῷ Ἀδὰμ, Ποῦ εἶ; ὁ δὲ ἐλεγχόμενος ἀποκρίνεται, Τὴν φωνήν σου ἤκουσα, καὶ ἐκρύβην, ὅτι γυμνός εἰμι. Γυμνὸν δὲ ἄρα ποῖον ἔλεγε, τὴν ψυχὴν ἔλεγεν, ἢ τὸ σῶμα; τὰ δὲ φύλλα τῆς συκῆς τίνα ἔσκεπε, τὴν ψυχὴν, ἢ τὸ σῶμα; Καὶ, Τίς σοι εἶπε, φησὶν, ὅτι γυμνὸς εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὗ ἐνετειλάμην σοι τούτου μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ᾽ αὐτοῦ ἔφαγες; Καί φησιν, Ἡ γυμνὴ ἣν ἔδωκάς μοι δέδωκέ μοι, καὶ ἔφαγον. Πόθεν δὲ ἐδόθη ἡ γυνὴ, ἀλλ᾽ ἢ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ σώματος, πρινὴ τοὺς χιτῶνας αὐτοῖς δοθῆναι; Καὶ τῇ γυναικί φησι, Τί τοῦτο ἐποίησας; Ἡ δὲ, Ὁ ὄφις ἠπάτησέ με, καὶ ἔφαγον, καὶ ἔδωκα τῷ ἀνδρί μου. Ὁ δὲ θεὸς ἐπάγει τὴν κατάραν, καὶ τῇ γυναικὶ τὴν ὀδύνην, καὶ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἐν ἱδρῶτι φαγεῖν τὸν ἄρτον, καὶ μετὰ ταῦτα λέγει, Ἰδοὺ, Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν· μή ποτε ἐκτείνῃ τὴν χεῖρα καὶ ἅψηται τοῦ ξύλου καὶ φάγῃ, καὶ ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ μεθ᾽ ἕτερα, Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς χιτῶνας δερματίνους, καὶ ἐνέδυσε τοὺς περὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ ἐξέβαλεν αὐτοὺς ἐκ τοῦ Παραδείσου. Καὶ ὁρᾷς ὅτι μάταιος ἡ παρὰ σοῦ καινοτομουμένη κενοφωνία. Πρὸ [2] πόσου γὰρ χρόνου ἦσαν σώματα τοῖς περὶ τὸν Ἀδάμ;

Κεφ. ξϛ'. Εἰ δὲ τοῦτό σε ἀνακρίνει, καὶ οὐ δύνασαι ψυχικῶς διανοούμενος τοῦ πνεύματος δέξασθαι τὴν χάριν, ἄπιστε, καὶ ἐπέκεινα τῶν ἀπίστων
pag. 596. τυγχάνων, λέγε μοι ἑκάστην ὑπόθεσιν ἐκ θεοῦ γεγονυῖαν, πόσην ἔχει τὴν θαυματουργίαν καὶ ἔκπληξιν; Πόθεν ἐξ οὐκ ὄντων οὐρανὸς τέ-

Cap. LXV. — 1. δὴ *ego rescripsi. Libri habent* δὲ.

nihil probabile tuum illud foret mendacium, et in errorem posset inducere. Iam vero post Evam in lucem editam esse confectas apparet. Eva porro undenam est nisi ex corpore formata? Id vero manifestum est: *Immisit enim*, ait, *soporem in Adam, et dormivit,* Gen. 2, 21.
et accepit unam de costis eius. Costa vero praeter os nihil aliud est; *cuius loco carnem aedificavit.* Cum igitur caro nominata sit, qui tandem structura illius expectatur. Sed et paulo ante, *Faciamus*, inquit, *hominem ad imaginem nostram et similitudinem: et accepit*, inquit, *limum de terra et formavit hominem.* Atqui limus et caro nihil sunt aliud quam corpus. Deinde sequitur, *Et exsurgens Adam e somno dixit, Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea.* Nondum erant pelliceae illae tunicae, nondum confictum illud in allegoria tua mendacium extiterat. Itaque *os ex ossibus meis, et caro de carne mea*, manifeste de corporibus intelligenda sunt, adeo ut Adamus et Eva corporibus minime carerent. *Et accepit de ligno, et comedit;* prout serpentis astu deceptus atque in deum rebellis fuit. *Et audivit vocem dei ambulantis in Paradiso sub vesperam, et abscondit se Adam et Eva ad arborem.* Tum dominus Adamum interrogat, *Ubi es?* At is deprehensus respondit, *Vocem tuam audivi, et abscondi me eo quod nudus essem.* Nudum vero quid tandem dixit? animam, an corpus? Deinde ficulnea folia quemnam obtegebant, animam an corpus? *Et quis tibi dixit*, inquit, *te esse nudum, nisi quod de ligno, de quo praecepi tibi ne comederes, comedisti?* Ad haec Adamus respondit, *Mulier quam dedisti mihi dedit mihi, et comedi.* Cedo unde mulier data fuerit, nisi ex costa, hoc est Adami corpore, antequam tunicae illis attribuerentur? Porro mulieri dixit, *Cur hoc fecisti?* At illa, *Serpens*, inquit, *decepit me, et comedi, et dedi viro meo.* Post haec deus execrationem inflixit, mulieri scilicet dolorem, et viro, *ut in sudore pane suo vesceretur.* Quibus factis adiecit, *Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis: ne forte extendat manum, et attingat lignum, et comedat, et vivat in aeternum.* Postea, *Et fecit deus tunicas pelliceas, et induit Adam et uxorem eius, et eiecit illos e Paradiso.* Vides quam inepta sit nova illa a te excogitata et inanis opinio. Nam aliquanto ante tempore corpora primi nostri parentes habuerunt.

Quod si te illud examinat, neque potes animalem in modum Cap. LXVI.
ista cogitans spiritus gratiam percipere, o infidelis homo et infidelibus deterior, dic mihi sodes, quantum unumquodque dei opus habet miraculi? Quomodo coelum ex nihilo in sublimi porrectum est et

2. ποσοῦ *placuit Petavio.*

ταται ἐν μετεώρῳ ἀναπεπετασμένος; πόθεν ἐστιλβώθη ὁ ἥλιος καὶ ἐκτίσθη, καὶ σελήνη, καὶ τὰ ἄστρα; ἐκ ποίου πρωτοτύπου ὕλης ἐλήφθη ἡ γῆ, ἐξ οὐκ ὄντων γινομένη; ἀπὸ ποίων φύσεων ἐτμήθη τὰ ὄρη; πόθεν ἡ σύστασις ὅλου τοῦ κόσμου, ἡ ἐξ οὐκ ὄντων τῷ θεῷ πορισθεῖσα; πόθεν τῶν νεφῶν ἡ σύστασις, ἣ ὑπὸ θῖξιν σκέπει τὸν οὐρανόν; πόθεν τοῦ κώνωπος καὶ τῆς σκνιφὸς διὰ προστάγματος θεοῦ τῷ θεράποντι αὐτοῦ Μωϋσῇ ὁ πορισμός; πῶς τὴν ξυλίνην ῥάβδον εἰς ὄφιν μετέβαλεν [1] ἐνεψυχωμένον καὶ ἕρποντα; πόθεν τῇ χειρὶ τοῦ Μωϋσέως [2] τὸ εἰς χιόνα μεταβάλλεσθαι; Οὕτω καὶ τότε ἠθέλησεν ὁ θεὸς, ὦ ἄπιστε, καὶ δερματίνους φύσει χιτῶνας ἄνευ ζώων, ἄνευ τέχνης τινὸς ἀνθρωπίνης καὶ πολυμόρφου ἐργασίας ἅμα θέλων ἐποίησε τοῖς περὶ τὸν Ἀδὰμ, ὡς ἀπαρχῆς ἅμα ἠθέλησε, καὶ οὐρανὸς καὶ τὰ πάντα γεγένηται. Καὶ περὶ τούτων πολλάκις ἔφαμεν καὶ ἐν ἄλλοις τόποις καὶ ἀνωτέρω. Καὶ τοῖς μὲν βουλομένοις τὸ ζῆν σύντομος ἡ σωτηρία, καὶ εὐθυέλεγκτος ἡ κακοπιστία· τοῖς δὲ μὴ θέλουσι τὸ τῆς σωτηρίας καταδέξασθαι διδασκαλεῖον οὐδὲ ὁ πᾶς αἰὼν πρὸς διαλογὴν ἐξαρκέσειε, κωφευούσης ἀεὶ τῆς ἀκοῆς δίκην ἀσπίδος, καὶ τὰ ὦτα βυούσης, τοῦ μὴ καταδέξασθαι φωνὴν ἐπᾳδόντων, [3] φαρμακοῦταί τε φαρμακευομένη παρὰ σοφοῦ, κατὰ τὸν θεῖον λόγον. Τοῖς δὲ υἱοῖς τῆς ἀληθείας, οἶμαι, ὠφέλιμος οὐκ ὀλίγως, κἄν τε διὰ πλάτους ὁ λόγος εἰρημένος ἐνταῦθά μοι κεῖται.

Κεφ. ξζ΄. Ἐλεύσομαι δὲ εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως [1] λόγον. [2] Ὅταν γὰρ ἐξαπατήσῃς τοὺς ἀγνοοῦντας, τὸ σὸν φρόνημα ὑποβαλλόμενος, ὦ ματαιοπόνε, καὶ εἴπῃς, [3] Τινὲς τῶν ἁπλουστέρων νομίζουσι τοὺς ἀσεβεῖς μὴ τεύξεσθαι [4] ἀναστάσεως, || καὶ ὕστερον δείξῃ τοὺς αὐτοὺς ἁπλουστέρους πάλιν ἐρωτωμένους ὑπὸ σοῦ ὅτι, Ποίου σώματος ἔσται ἡ ἀνάστασις; καὶ ὡς ἀντεπαπορήσεις διὰ σεαυτοῦ ἐκ προσώπου τῶν ἁπλουστέρων κατὰ σὲ λεγομένων (καὶ γὰρ τοῦτο [5] ἀνάγκη σαφῶς λέγειν) ἀγαθοὺς ἀποκαλεῖν τοὺς ἁπλουστέρους παρὰ σοὶ λεγομένους, οὐ διὰ σεαυτοῦ ὁ λόγος, οὐδὲ τῷ λόγῳ σου ἡ χάρις, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ, τῇ ἀναγκαζούσῃ σε λέγειν τῶν δούλων τοῦ θεοῦ βελτιότητός τε καὶ ἀγαθότητος τεκμήρια. Καὶ γὰρ καὶ [6] ὁ ἐκτὸς λόγος λέγει, [7] Ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας. Ἁπλοῦς δὲ εἰώθαμεν τοὺς ἀκάκους λέγειν οἷς ἔπαινος παρὰ τῷ σωτῆρι ἐμφέρεται πολλοῖς τόποις, τὸ, [8] Γίνεσθε ἀκέραιοι ὡς περιστεραὶ, καὶ τὸ, Ἄφετε τὰ παιδία ἐλθεῖν πρός με, τῶν

Cap. LXVI. — 1. *Vulgo* ἐπεψυχωμένον.
2. *Vulgo* τῷ.
3. *Libri vulgo* φαρμακοῦται φαρμακευομένη.

Cap. LXVII. — 1. *Plenius cod. Venet.* σου ἐκ τοῦ πρώτου ψαλμοῦ λόγον.
2. ὅτ᾽ ἂν *cod. Venet. ubique.*
3. *Cf. supra cap.* 10. *et cap.* 12.
4. *Post vocabulum* ἀναστάσεως *usque ad verba* οὐ μόνον γὰρ τοῦτό ἐστιν *in cod. Rhedig. et Ien. et editis libris lacuna interhiat satis spatiosa, quam nunc demum explere licuit ope codicis Veneti, omnium integerrimi.*
5. ἀνάγκησα φῶς λέγειν *cod. ms.*
6. ὁ ἐκτὸς λόγος. *Cf. haer.* 66, 10., *ubi Marsipus quidam appellatur* „τῶν ἐκτὸς λόγων φιλόσοφος."
7. *Euripidis est Phoeniss.* 472. *Cf. Seneca Epist.* 49.
8. γίνεσθαι *cod. ms.*

expansum? Undenam solis ille fulgor accensus est, aut ille ipse cum luna sideribusque conditus? Quanam vero ex priore materia translata terra est, quae est ex nihilo producta? Quonam ex naturae genere montes excisi sunt? Unde totius universi constitutio, quam ex nihilo deus peperit? Aut unde nubes conflatae sunt, quibus repente coelum obducitur? Unde culicum cyniphumque vim dei (Exod. 8, 17.) imperio servus eius Moyses comparare potuit? Quomodo ligneam (Exod. 4, 3.) virgam animatum ac prorepentem in colubrum convertit? Qui fieri (Exod. 4, 6.) potuit ut Moysis manus in nivem commutaretur? Sic igitur et tum deo, mortalium infidelissime, placuit, ac pelliceas, et quidem veras tunicas, sine ullis animalibus, sine humanae artis ac multiplicis operis adminiculo primis nostris parentibus simulatque voluit confecit, non secus atque initio simulac voluit coelum atque universa producta sunt. Ceterum de his nos saepius et aliis in locis et supra disputavimus. Atque his quidem, qui vitae desiderio tenentur, salutis est expedita ratio, et infidelissimi erroris confutatio facilis. Iis vero, qui salutis disciplinam ac magisterium repudiant, ne integrum quidem seculum potest ad disputandum sufficere; cum illorum aures perpetuo, *aspidis instar, obsurdescant: quae aures suas obdurat, ut* (Ps. 57, 5.) *non exaudiat vocem incantantium, venefici incantantis sapienter,* ut in sacris literis scriptum est. Veritatis porro filiis fructuosissimum hunc sermonem confido fore, tametsi latius illum hoc loco prosequamur.

Cap. LXVII. Venio itaque ad institutam de resurrectione disputationem. Cum enim ignaros deceperis, ac tuam opinionem pro vero dogmate subieceris, itaque dixeris, Nonnulli e rudioribus impios non putant resurrectionis compotes futuros, || et postea iidem rudiores rursus abs te interrogentur, Cuiusnam corporis erit resurrectio? et cum tu haeseris, ne ipse in eorum qui secundum te rudiores appellantur (nam hoc quoque aperte dicendum est) persona bonos appelles eos qui a te rudiores dicuntur, non per te erit responsum neque tuo gratia habenda responso, sed veritati erit, quae te servorum dei quae sint emendationis atque bonitatis insignia dicere cogit. Nam gentile quoque proverbium, Simplex, ait, narratio veritatis. Simplices vero consuevimus innocentes vocare, quibus multis locis a salvatore laus tribuitur, uti, *Estote simplices tanquam columbae*, et, *Patia-* (Matth. 10, 16. Matth. 19, 14.)

γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, [9] τουτέστι τῶν ἁπλουστάτων. Ἀπεκρίθησαν δέ σοι οἱ ἁπλούστεροι, ὡς λέγεις, τούτου τοῦ σώματος οὗ περικείμεθα εἶναι τὴν ἀνάστασιν. Ἀνταπορούμενοι δὲ ὑπὸ σοῦ καὶ ἐρωτώμενοι, Ὅλου ἢ μέρους; αὐτοὶ ἀνταποκρίνονται λέγοντες ὅτι, Ὅλου τοῦ σώματος. Σοῦ δὲ κατὰ τὴν μέθοδον τῆς [10] πολλῆς φλυαρίας φάσκοντος μηδὲν τοῦτο δύνασθαι, διὰ τὰ ἐκ τῶν σωμάτων ἐκρεύσαντα αἵματά τε καὶ σάρκας καὶ τρίχας, καὶ τὰ ἄλλα διὰ πτυέλων [11] ἐφημέρων ῥέοντα καὶ μυκτήρων καὶ σκυβάλων, πολλῆς σου τῆς ἰατροσοφιστικῆς κακοπίστου γνώμης [12] μαγγανεία, ὡς καὶ ἤδη διὰ πολλῶν ἐξήλεγξέν σου τὴν μυθοποΐαν [13] ὁ καλλίων ἡμῶν πρεσβύτης καὶ μακαριστὸς ἀνὴρ, καὶ Μεθόδιος. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' ἡμῶν, τῶν σμικρῶν, ὀλίγα ἀκούσει. Πᾶν γὰρ ἀεὶ τὸ ζητούμενον καθαρώτατον ζητεῖται, τὰ δὲ περιττὰ τοῦ καθαροῦ ἀποβαλλόμενα ἀκαταζητητά ἐστι. Τὸ γὰρ ἱμάτιόν ἐστιν ὅλον ἐξ ὅτε τῆς ὑφῆς ἔσχεν τὴν ἱστουργίαν, καὶ αὐτὸ μὲν ἔστι τὸ ἀπὸ τοῦ ἱστοῦ τεμνόμενον, οὔτε αὐτῷ προστιθέμενον οὔτε ἀφαιρούμενον. Κναφεῖ δὲ διδόμενον [14] οὐχ ἧσσον, ὡς παρὰ τοῦ κναφέως, ἀπαιτηθήσεται, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ κναφέως τελειότατόν ἐστι κομιζόμενον, ὡς δῆλον πᾶσι καθέστηκεν, ὡς αὐτὸ μὲν ἔστιν ἐν τελειότητι, οὐδὲν δὲ μεῖον σῶμα γεγένηται πλὴν τῶν ῥίπων καὶ τῆς ἀποβολῆς τῆς ἀκαθαρσίας, καὶ οὐ πάντως που ἐπειδὴ τὸν ῥύπον ἀπέβαλεν, τούτου ἕνεκα μετὰ τοῦ ῥύπου ἀπαιτηθήσεται παρ' ἡμῶν ὁ τεχνίτης, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ἱμάτιον σῶον καὶ ὑγιὲς καὶ καθαρώτατον. Ἕτερον δὲ πάλιν ὑπόδειγμα. Παρὰ σοὶ μὲν γὰρ περὶ τῶν ἐκκρινομένων διὰ φλεβοτομιῶν καὶ νοσημάτων καὶ σκυβάλων καὶ ἐκκρίσεως [15] πτυέλων τε καὶ μυκτήρων τὸ ζήτημα παρηνέχθη· ἀπ' αὐτῶν δὲ ὧν
pag. 597. ἔφης ἀνατραπήσῃ. || Οὐ μόνον γὰρ τοῦτό ἐστιν ἐν σώματι, ἀλλὰ καὶ κνώδαλα ἐξ ἡμῶν φύεται, ὡς εἰπεῖν, φθεῖρες, καὶ κόνεις, οὔτε ἐκτὸς τοῦ σώματος ὄντα, οὔτε ἀπὸ τοῦ σώματος λογιζόμενα. Καὶ οὐδείς ποτε ἐπεζήτησε κόνιν τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἐκκριθεῖσαν εἰς περιποίησιν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς ἀναίρεσιν, οὐδὲ διαφθορὰν τὴν ἐξ αὐτῆς γεγενημένην, οὐδὲ ζημίαν τὴν ταύτης ἀπώλειαν ἡγήσοιτό τις. Τὰ ἀφ' ἡμῶν ῥυέντα, εἰ καὶ οὕτως ὑπάρχει κατὰ τόν σου λόγον, οὐ μωρῶς παρ' ἡμῶν ζητηθήσεται, οὐδὲ θεὸς ταῦτα εἰς ἡμῶν σύστασιν ἀγάγοι, ἀλλὰ δίκην ῥύπου ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἱματίου ὑπάρχοντος, ἀπ' αὐτοῦ δὲ δι' εὐκοσμίαν ἀποβληθέντος, [16] ἐν δευτέρῳ καταλείψειεν, ἐκεῖνο δὲ σαφῶς τὸ ἐντελὲς ἱμάτιον μήτε λεῖπον, μήτε περιττὸν τῇ αὐτοῦ ἀγαθότητι τῆς τέχνης ὁ δημιουργὸς ἀγάγοι. Πάντα γὰρ αὐτῷ δυνατεῖ. Εἰ δὲ οὐχ οὕτως ἦν, [17] ὦ τὰς φρένας ἀδικηθεὶς ἐκ τῆς πολυλόγου σου ἐπινοίας,

9. *Medio vocabulo* τουτέστι *in cod. Veneto incipit fol.* 386. *v.*
10. τῆς ἐκ πολλῆς *habet cod. ms.*
11. ἐξημερῶν *habet cod. ms.*
12. μαγγανία *cod. ms.*
13. *Idem anonymus doctor iam supra cap.* 8. *significabatur, eiusque alibi quoque passim fit mentio.*

mini filios venire ad me, talium enim est regnum coelorum, hoc est simplicissimorum. Responderunt autem tibi rudiores, quos dicis, huius quo circumdamur corporis resuscitationem esse. Tum vero denuo compellati abs te et interrogati, Utrum universi, an partis? illi, Universi corporis respondent. Quod cum tu secundum modulum multifariae tuae nugacitatis fieri posse neges, propter sanguinem qui corpore effluit, propter carnes et crines, propterque alias res quae per sputa quotidiana, per nares et stercora effluunt, ecce grande tuae quae pravam fidem sequitur medicae rationis veneficium, cuius nugas iam supra confutavit ille multo potior nobis senex beatissimus, et Methodius. At etiam a nobis, qui parvi sumus, pauca audies. Quicquid enim quaeritur, purissimum quaeritur, quod autem superest, reiectum a puritate est et non quaerendum. Vestimentum quippe absolutum ex quo texturae opus passum est, ipsumque est illud quod de tela resecatur, neque auctum neque minutum. Quod cum fulloni tradideris, non deterius, ut a fullone, repetetur, sed eiusdem fullonis cura perfectissimum redditur, ut omnibus clarum sit et hoc esse in perfectione et corpus esse nihil imminutum nisi sordibus et spurcitie quas abiecerit, nec futurum esse ullo modo ut iis semel reiectis ideo cum sordibus illud a nobis reposcat artifex, sed ipsum potius vestimentum salvum et sanum et emaculatissimum. Alterum vero rursus exemplum. Apud te enim de eis quae per sanguinis missiones et morbos et stercora, perque sputaminum et mucorum retrimenta excernuntur, quaestio inlata est: at tu iis quae profers ipsis refutaberis. || Non enim unum illud inest in corpore, sed ex nobis etiam bestiae nascuntur, pediculi videlicet ac lendes, quae neque extra corpus sunt neque in corporis ulla parte numerantur. Ac nemo excretam ex corpore suo lendem, ut conservaret, quaesiit, sed ut necaret potius, neque illatam ab ea perniciem adsciscit. Sed neque si perdita illa extinctaque fuerit, id in damno reputabit. Sic quae a nobis fluxerunt, tametsi ita tua fert opinio, a nobis ipsis nequaquam stolide requirentur. Neque illa deus in conflandis nobis componendisque restituet, sed tanquam maculam relinquet, quae ex vestibus exorta nitoris elegantiaeque studio diluitur, illam vero perfectam absolutamque vestem, neque mancam, neque redundantem, pro singulari artis suae peritia artifex reficiet. Omnia quippe in eius sunt potestate posita. Quod nisi ita se res haberet, o hominum insanctissime, atque ex verbosa illa calliditate

14. οὐχ ἧσσον *cod. ms.*
15. *Voce* πτυέλων *in cod. Veneto incipit fol.* 387. *r.*
16. *H. e.* negleget, nihili aestimabit prae ipsa carne. *Male igitur interpretatus est haec verba Petavius.*
17. ὦ *correxerunt Cornarius atque Petavius. Libri habent* ὡς.

εἶχεν ἄρα ὁ σωτὴρ ἡμῶν καὶ κύριος υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ ἐλθὼν δι' ἀσφάλειαν πᾶσαν τῆς ἡμετέρας ζωῆς ποιήσασθαι τὴν ἡμῶν ἐλπίδα, ἐν ἑαυτῷ τε τὰ πλεῖστα ἀνατυπωσάμενος εἰς τὴν τῆς ἀληθείας πρὸς ἡμᾶς σύστασιν, μέρος αὐτοῦ εἶχεν ἀποθέσθαι, μέρος δὲ ἐξεγεῖραι κατὰ τὴν μυθώδη σου ἀνασκευὴν καὶ πλήθους λογισμῶν ματαίων συλλογὴν, ὦ φιλόνεικε. Αὐτὸς γὰρ εὐθὺς διελέγχων σου τὸν τρόπον φάσκει λέγων ὅτι, Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, μόνος μένει, ἐὰν δὲ πεσὼν ἀποθάνῃ, πολλοὺς κόκκους φέρει. Καὶ τίνα ἄρα ἔλεγε κόκκον; Παντί τῳ σαφές ἐστι καὶ ὡμολόγηται παντὶ τῷ κόσμῳ ὅτι περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγε, τουτέστι περὶ τοῦ σώματος τῆς σαρκὸς τῆς ἁγίας, ἧς ἀπὸ Μαρίας εἴληφε, καὶ ὅλης αὐτοῦ τῆς ἐνανθρωπήσεως. Τὸ δὲ πεσεῖν καὶ ἀποθανεῖν, ὡς λέγει, Ὅπου τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοὶ, περὶ τῆς αὐτοῦ τριημέρου τοῦ σώματος κοιμήσεως ἔλεγεν, ὡς καὶ αὐτὸς ὁμολογήσεις. Ἡ γὰρ θεότης αὐτοῦ ἀκοίμητος, ἄπτωτος, ἀκράτητος, ἄτρεπτος. Ἀπέθανε τοίνυν ὁ κόκκος τοῦ σίτου, καὶ ἀνέστη. Ὅλος οὖν ὁ κόκκος ἀνέστη, ἢ λεῖμμα αὐτοῦ ἀνέστη; ἄλλος κόκ-
pag. 598. κος παρὰ τὸν ὄντα, ἢ αὐτὸς ὁ ὢν εἰς τὸ εἶναι, τὸ διὰ τοῦ Ἰωσὴφ κεκηδευμένον ἐν σινδόνι καὶ ἐν μνήματι καινῷ τεθὲν, ἀνέστη; Πάντως ὅτι οὐκ ἀρνήσῃ. Τίνα τοίνυν εὐηγγελίζοντο ἐγηγέρθαι οἱ ἄγγελοι ταῖς γυναιξίν; ὥς φασι, Τίνα ζητεῖτε; Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον; ἀνέστη, οὐκ ἔστιν ὧδε· δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον. Ὡσεὶ ἔλεγε, Δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον, καὶ συνετίσατε τὸν Ὠριγένην, ὅτι οὐκ ἔνι λεῖμμα κείμενον ἐνταῦθα, ἀλλὰ ὅλον ἀνέστη. Καὶ ὅπως γνῷς ὅτι ὅλον ἀνέστη, Ἀνέστη, οὐκ ἔστιν ὧδε, ἵνα ἀποκρούσῃ σου τὴν φλυαρίαν, ὅτι λεῖμμα αὐτοῦ οὐκ ἐγκατελείφθη, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἡλωθὲν, αὐτὸ τὸ νυχθὲν τῇ λόγχῃ, αὐτὸ τὸ κρατηθὲν ὑπὸ τῶν Φαρισαίων, αὐτὸ τὸ ἐμπτυσθέν.

Κεφ. ξη'. Καὶ τί μοι τὰ πλήθη λέγειν πρὸς ἔλεγχον τούτου τοῦ ἐλεεινοῦ καὶ πολυκόμπου τῆς ἐν αὐτῷ γενηθείσης φλυαρίας; Ἄρα οὖν ὡς ἀνέστη καὶ ἑαυτοῦ τὸ σῶμα ἔγειρεν, οὕτως καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ. Ἀπὸ τούτου γὰρ ἔδειξεν ὁ ἅγιος ἀπόστολος τὴν ἡμῶν ἐλπίδα, φήσας ὅτι, Πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν; εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστι, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται, εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, ματαία καὶ ἡ πίστις ἡμῶν, εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ θεοῦ, ὅτι εἴπομεν, Ἤγειρε τὸν Χριστὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ὕστερον ἐπιφέρει, λέγων, Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο

in amentiam converse, poterat utique redemptor noster ac dominus deique filius, qui idcirco venerat ut vitae nobis spem certissimam faceret, quique, ut dictorum suorum fidem nobis adstrueret, pleraque in se ipso voluit exprimere, poterat, inquam, corporis sui parte deposita aliam excitare partem, quemadmodum verbosa illa tua rectae fidei confutatio atque ineptissimarum rationum, o contentionis cupide, multitudo declarat. Verum ipse tuum e vestigio modum ac
rationem redarguens ita pronuntiat: *Nisi granum frumenti cadens in* Ioann.12,24.
terram mortuum fuerit, solum manet: si autem ceciderit, mortuumque fuerit, grana multa parit. Quodnam illud erat granum de quo loquebatur? Nemo est qui dubitet, idque mundi totius confessione constat, de se ipso dominum locutum, hoc est de corpore suo sanctissimaque illa carne quam ex Maria ceperat, ac de humana omni natura. Quod autem cadendi ac moriendi vocabulis utitur, ut et
alio in loco dicit, *Ubi erit cadaver, illic congregabuntur et aquilae,* Matth. 24, 28.
ad triduanum corporis soporem retulit, quod ne ipse quidem diffiteri potes. Nam divinitas ipsa cum somni est expers, tum cadere superarique non potest, nec est omnino mutabilis. Mortuum est itaque frumenti granum, atque iterum excitatum. Utrumnam igitur integrum granum excitatum est, an illius pars est aliqua derelicta? Aliudne porro quam quod antea erat, an idem penitus esse ac revi-
viscere coepit, quod et ab *Iosepho sindone obvolutum ac sepultum et* Matth. 27, 59.
in novo monumento positum surrexit? Tute ipse non negaveris. Quemnam autem mulieribus angeli resurrexisse nuntibant, cum ita
dicerent, *Quem quaeritis? Iesum Nazarenum? Surrexit, non est* Marc. 16, 6.
hic, venite, videte locum. Perinde ac si diceret, *Venite, videte lo-* Matth. 28, 5.
cum, et Origenem docete, nullas istic illius iacere reliquias, sed integrum surrexisse. Atque ut intelligas resurrexisse totum, *Surrexit,* inquit, *non est hic;* ut nimirum nugas tuas discuteret demonstraretque residuum illius nullum abiectum ac relictum fuisse, sed idem esse plane corpus, quod et clavis confixum et lancea perforatum et a Pharisaeis comprehensum est ac sputis adspersum.

Quid autem attinet plura ad infelicem illius et insolentem lo- Cap.
quacitatem congerere? Quocirca non secus atque ille resurrexit LXVIII.
suumque corpus excitavit, ita et nos excitabit. Nam ex eo sanctissimus apostolus spem nostram confirmavit his verbis: *Quomodo di-* 1.Cor.15,12.
cunt quidem in vobis mortuorum resurrectionem non esse? Quod si mortuorum resurrectio non est, neque Christus resurrexit, si autem Christus non resurrexit, inanis ergo est praedicatio nostra, vana est et fides vestra: invenimur autem et falsi testes dei, quoniam diximus, Suscitavit Christum etc. Deinde subiecit, *Oportet corruptibile hoc*

ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν· καὶ οὐκ εἶπε τὸ θνητὸν μόνον, οὐδὲ τὸ φθαρτὸν μόνον, οὐδὲ τὴν ἀθάνατον ψυχὴν, ἀλλὰ, Τὸ φθαρτὸν τοῦτο, μετὰ προςθήκης τῆς Τοῦτο, καὶ, Τὸ θνητὸν τοῦτο, μετὰ προςθήκης τῆς Τοῦτο. Αὐτὸς οὖν [1] ὅλος ὁ κόκκος αὐτοῦ ἀνέστη· καὶ οὐ μέρος ἀνέστη, ἀλλὰ [2] ὅλος ἀνέστη· καὶ οὐκ ἄλλος κόκκος παρὰ τὸν ὄντα ἀνέστη, ἀλλ' αὐτὸς ὁ πεσὼν ἐν τῷ μνήματι [3] ὅλος ἀνέστη. Καὶ ποῦ ἰσχύει σου ἡ κενοφωνία; Δύο γὰρ κόκκους οἶδεν ἡ θεία γραφὴ εἰρημένους, ἕνα ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, καὶ ἕνα παρὰ τῷ ἀποστόλῳ. Καὶ ὁ μὲν εἰς τὴν πᾶσαν σαφήνειαν δηλοῖ κατὰ τὰ τελείως ἐν αὐτῷ ἐνεργηθέντα· ὅπερ ἐστὶ πρωτότυπον τῆς ἀναστάσεως. Τοῦτο γὰρ καὶ διδάσκων καὶ ποιῶν ὁ σωτὴρ τὰ πάντα ἡμῖν εἰς παράστασιν βεβαίως εἰργάσατο εὐθύς. Ἔλεγε γὰρ περὶ τοῦ κόκκου καὶ τοῦ [4] ἐγεῖραι τὸν κόκ-
pag. 599. κον, ἵνα ἡμῖν τὴν πίστιν τῆς ἐλπίδος βεβαιώσῃ τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως ἐν ἀληθείᾳ. Ἀπὸ τούτου διαδεξάμενος ὁ ἀπόστολος, πνεύματι ἁγίῳ φερόμενος, τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐσομένην δόξαν τῶν ἁγίων διηγούμενος ἡμῖν, καὶ τὴν τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἀγαθῶν, δείκνυσι πάλιν διὰ τοῦ κόκκου τοῦ σίτου, κατὰ τῶν ἀπίστων ἐπικηρυκευσάμενος. Ἀλλὰ ἐρεῖς μοι, Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; Καί φησι πρὸς τὸν τὰ τοιαῦτα λέγοντα, Ἄφρον. Ὁ γὰρ ὅλως περὶ ἀναστάσεως ἀμφιβάλλων ἄφρων ἐστὶ καὶ ἀσύνετος. Εἶτά φησιν, Ἄφρον, σὺ ὃ σπείρεις οὐ ζωογονεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· καὶ ὃ σπείρεις, οὐ τὸ γενησόμενον σῶμα σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον εἰ τύχοι σίτου, ἢ τῶν ἄλλων σπερμάτων· καὶ οὐ ζωογονεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· ὁ δὲ θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα ὡς ἠθέλησε, καὶ ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων ἴδιον σῶμα. Καὶ ὁρᾷς ὅτι οὐκ ἀλλάσσεται τὸ σῶμα. Οὐδεὶς γὰρ σπείρας κριθὰς ζητεῖ σῖτον. Οὐδὲ μελάνθιον ἔσπειρε, καὶ εὗρε κριθὴν, ἀλλὰ τὸ σπειρόμενον αὐτό ἐστι τὸ ἐγειρόμενον. Ἐὰν δὲ καὶ καταλειφθῇ ἐξ αὐτοῦ κάτω ἐν τῇ γῇ, καὶ ἀναστῇ ἐξ αὐτοῦ τὸ βλάστημα, ὧδε μὲν ἐν τούτῳ τῷ φθαρτῷ σίτῳ καὶ μὴ εἰς κρίσιν ἐρχομένῳ τὸ μὲν καταλειφθὲν ἄχρηστον, τὸ δὲ ἐξ αὐτοῦ ἐγειρόμενον κάλλιον. Ἠθέλησε δὲ δεῖξαι τὴν φαιδρότητα, διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν μὴ τὴν ἐλπίδα τοῦ θεοῦ καραδοκούντων. Τἀληθῆ μὲν γὰρ ὁ κόκκος τοῦ σίτου λεπτότατος. Ποῦ δὲ ἐν τῷ τοιούτῳ κόκκῳ τῷ σμικροτάτῳ καὶ ῥίζαι, καὶ βάσεις, καὶ καλάμη, καὶ αἱ γονατίδες, καὶ αἱ τοσαῦται σύριγγες, καὶ κεφαλίδες, καὶ θῆκαι, καὶ ἀνθέρικες, καὶ κόκκοι πολυπλασιάζοντες;

Κεφ. ξθ'. Ἵνα δὲ καὶ σαφέστερον εἴπωμεν τὰ ὅμοια τούτοις διηγούμενοι, πόθεν τῷ Μωϋσεῖ υἱῷ τῆς Ἰωχαβὲθ, υἱῷ τοῦ Ἀμρὰμ, τὸ νύξαι πέ-

Cap. LXVIII. — 1. ὁ λόγος pro ὅλος habet edit. princ. 2. ὁ λόγος edit. princ. 3. ὁ λόγος edit. princ.

induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Non dixit mortale solum, neque corruptibile solum, nec immortalem denique animam, sed *corruptibile hoc et mortale,* addito utrobique pronomine *hoc.* Quamobrem granum ipsius, et quidem integrum, non eius tantummodo pars, sed integrum, uti diximus, surrexit, nec aliud quam quod erat antea granum, sed illud ipsum quod in monumentum ceciderat, totum integrumque surrexit. Quid igitur virium habet absurda illa tua sententia? Duo siquidem grana, quae paulo ante retulimus, scriptura commemorat; quorum alterius in evangelio, alterius apud apostolum fit mentio. Primum illud ad rem declarandam efficacissimum est, secundum ea quae perfecte in eo gesta sunt; quod est velut resurrectionis exemplar. Etenim docens istud salvator, et faciens, subinde confirmandis nobis omnia constanter praestitit. Nam de grano deque eodem excitando idcirco disseruit, ut spei nostrae quam de vera resurrectione concepimus fidem assereret. Huic successit apostolus, qui divini spiritus afflatu, sanctorum gloriam, quae post resurrectionem futura est, ac bonorum fructum voluptatemque declarans, eadem grani tritici similitudine demonstrat tale adversus infideles praeconium instituens. *At* Ibid. 35.
dices mihi, Quomodo resurgunt mortui? quonam vero corpore veniunt? Ad haec ita respondit: *Stulte.* Stultus enim est et imprudens, qui omnino de resurrectione dubitat. Ergo ita subiicit, *Stulte, tu quod seminas non vivificatur nisi mortuum fuerit: et quod seminas, non futurum corpus seminas, sed nudum granum, exempli caussa tritici, aut aliorum seminum, et non vivificatur nisi mortuum fuerit: deus autem dat illi corpus sicut voluit, et unicuique semini proprium corpus.* Animadvertis, opinor, non commutari corpus. Nemo enim qui hordeum severit, triticum requirit, neque nigella Romana consita hordeum reperit, sed id ipsum excitatur quod satum est. Ac dummodo aliquid ex ipso relictum in terra fuerit atque ex eo germen effloruerit, sic in corruptibili hoc tritico, quod nulli iudicio obnoxium est, inutile est quod relinquitur, quod excitatur vero praestantius. Illum porro splendorem ac claritatem propter eorum infidelitatem declarare voluit qui nihil a deo quod speretur expectant. Nam revera tenuissimum est tritici granum. In qua quidem tam exigua mole ubinam radices et quasi fundamenta sunt? tum deinde culmus, genicula, tot fistulae, capitella, folliculi, aristae granaque multiplicata?

Clarius quid velim eloquar, atque his similia percurram. Un- Cap. LXIX.
denam Moysi Iochabethae et Amrami filio illa virtus, ut virga sili- Num. 20, 11.

4. Libri vulgo ἤγειρε.

τραν ἐν ῥάβδῳ καὶ προσενεγκεῖν ὕδωρ ἐξ ἀπόρου ὕλης; τὸ ξηρὸν εἰς ὑγρὸν [1] μεταβαλεῖν; τὸ πατάξαι θάλασσαν καὶ διαιρεῖν εἰς δώδεκα ὁδοὺς ὁδοιπορίας ἐν θαλάσσῃ τῷ κελεύσματι; τὸ ποταμὸν εἰς αἷμα μεταβαλεῖν; τὸ βάτραχον ὑπὸ θίξιν συναγαγεῖν τοσοῦτον; τὸ τὴν σκνίφα ἐπιπέμψαι Αἰγυπτίοις; τὸ χάλαζαν μῖξαι μετὰ τοῦ πυρός; τὸ νύκτα μέλαιναν καὶ ἐσκοτισμένην Αἰγυπτίοις ἐπικεράσαι ζοφώδη; τὸ πρωτότοκα κτεῖναι τῶν Αἰγυπτίων ἐν θανάτῳ; τὸ στύλῳ πυρὸς καθοδηγεῖν λαὸν δι' αὐτοῦ ποιμαινόμενον; τὸ ἄρτον ἀγγέλων ἐπενέγκαι εὐχῇ καὶ
pag. 600. ἱκεσίᾳ; τὸ ὀρτυγομήτραν ἀνιέναι, καὶ κορεννύειν τοσαύτας μυριάδας ἀνδρῶν διὰ προστάγματος θεοῦ; τὸ ἀκοῦσαι φωνὴν θεοῦ; τὸ καταξιωθῆναι ἀνὰ μέσον τοσούτων τῶν μυριάδων θεοῦ φωνῆς ἀκούειν καὶ συνομιλεῖν θεῷ; τὸ διὰ τεσσαράκοντα ἡμερῶν καὶ διὰ τεσσαράκοντα νυκτῶν μὴ ἐπιζητῆσαι τὰ χρειώδη τῶν κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἡμετέρας πλάσεως; τὸ μεταβληθῆναι τὴν σάρκα εἰς φαιδρότητα ἡλίου καὶ ἀκτῖνα φωτεινὴν, στροβοῦσαν λαὸν πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ; τὸ τὴν χεῖρα σαρκίνην οὖσαν μεταβληθῆναι εἰς χιόνα; τὸ κελεῦσαι τῇ γῇ χᾶναι τὸ στόμα πρὸς ὑποδοχὴν [2] τῶν περὶ Κορὲ καὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν καὶ Αὐνᾶν; τὸ τέλος ἀκοῦσαι, Ἀνάβηθι εἰς τὸ ὄρος, κἀκεῖ τελεύτα; τὸ μὴ γινώσκειν ἄνθρωπον τὴν αὐτοῦ ταφήν; σημαίνοντος τοῦ θείου γράμματος, ὡς ὑπὸ ἀνθρώπων τὸ σῶμα Μωϋσέως μὴ κεκηδεῦσθαι, ἀλλὰ, καθὼς ὑποτίθεται ἡ διάνοια, ὑπὸ ἁγίων ἀγγέλων, καὶ ταῦτα πάντα ἔτι ὄντος αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἔτι ἐν τῷ ψυχικῷ τούτῳ καὶ πνευματικῷ ἅμα τελείως γενομένῳ, [3] λαβόντες δὲ ἀπεντεῦθεν τὸν ἀρραβῶνα εἰς ὑπόδειγμα τῆς τελείας τότε βλαστήσεως, ὅτε πληροῦται τὸ εἰρημένον, Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ, σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει. Πῶς γὰρ οὐκ ἀσθενὲς τὸ σπειρόμενον, καὶ μὴ γινώσκον ποῦ σπείρεται; πῶς οὐκ ἄτιμον τὸ ἐν μνήματι βαλλόμενον καὶ κόνιν ἐπαμώμενον, λακιζόμενόν τε καὶ ῥιπτούμενον, καὶ ἀναισθητοῦν; πῶς οὐκ ἔντιμον τὸ ἐγειρόμενον, καὶ εἰς αἰῶνα διαμένον, καὶ ἐν ἐλπίδι τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας οὐρανῶν βασιλείαν κτώμενον, ὅπου λάμψωσι δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος, ὅπου ἔσονται ἰσάγγελοι, ὅπου μετὰ τοῦ νυμφίου χορεύσουσιν, ὅπου οἱ περὶ Πέτρον καθέζονται ἐπὶ δώδεκα θρόνους, τὰς δώδεκα φυλὰς κρίνοντες τοῦ Ἰσραὴλ, ὅπου λήψονται οἱ δίκαιοι ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; Ἡμῶν τοίνυν ἡ ἀνάστασις ἐν θεῷ, καὶ παντὸς ἀνθρώπου δικαίου τε καὶ ἀδίκου, ἀπίστου τε καὶ

Cap. LXIX. — 1. *Fortasse* μεταβαλών. 2. *Libri vulgo* τοὺς περί. 3. *An fortasse* λαβόντος?

cem perforaret, minimeque idonea ex materia laticem aquae proferret? quod siccum erat in humorem converteret? percussum mare Exod. 14. duodecim in vias atque itinera maritima solo imperio divideret? flu- Exod. 7. vium in sanguinem mutaret? ranarum tantam repente copiam in unum Exod. 8. cogeret? culices Aegyptiis immitteret? misceret igni grandinem? nigerrimam noctem ac densissimis tenebris obductam iisdem illis Aegy- Exod. 9. et 10. et 12. et 13. ptiis offunderet? primos Aegyptiorum partus interficeret? igneae columnae beneficio populo, quem pastoris instar regebat, iter praeiret? angelorum panem oratione ac precibus eliceret? coturnices largis- Exod. 16 et Ps. 77, 25. sime suppeditaret, ac tot hominum millia deo iubente satiaret? eiusdem dei vocem exaudiret? dignus inquam haberetur ex tam infinita Exod. 14, 18. hominum multitudine, qui et dei vocem audiret, et illius colloquio frueretur? quadraginta dies totidemque noctes nullam earum rerum desideraret, quibus naturae necessitate ad vitam sustentandam alimur? illius deinde caro solis in splendorem ac radiantem fulgorem verteretur, qui ita populi oculos perstringeret ut illius faciem fixis oculis contemplari Israelis posteri nequirent? ut illius manus in ni- Exod. 4, 7. vem mutaretur ex carne? ut ad Core, Dathan, Abiron, et Annan Num. 16. hauriendos dehiscere terram iuberet? ut illud audiret denique: *Ascende in montem, et illic morere?* ut illius sepulturam hominum Deut. 32, 49. nemo cognosceret? Quandoquidem sacrae istud literae significant, non esse ab hominibus Moysis corpus sepultum, sed ab angelis videlicet, quod verba ipsa tacite intelligentiae nostrae subiiciunt. Atque haec omnia tum gesta sunt, cum adhuc in hoc mundo versaretur, gesta autem in eo quod animale erat ac spiritale perfecte simul est factum. Sed nos velut quoddam illinc pignus accipimus, ad illius perfectae pullulationis exemplum, quae tum accidet, cum dictum illud implebitur: *Seminatur in ignobilitate, resurget in gloria: seminatur in infirmitate, resurget in virtute.* 1. Cor. 15, 43. Etenim nonne infirmum est quod ita seminatur, ut ubi seminetur ignoret? Ignobilitate vero nonne plenum illud est quod in sepulchrum abiectum obruitur aggestu pulveris, ac laceratur, proiicitur omnique sensu destituitur? Contra vero nonne gloriosum id est, quod ad vitam excitatur, et in sempiternum permanet, ac cum divinae benignitatis spe ac fiducia coeleste regnum possidet? *Ubi fulgebunt iusti sicut sol?* Ubi an- Matth. 13, 43. *gelis erunt aequales?* Ubi cum sponso choreas agent? ubi cum Pe- Matth. 22, 30. tro apostoli *duodecim in thronis consident, totidemque Israelitarum tri-* Matth. 19, 28. *bus iudicant?* Ubi ea iusti percipient, *quae nec oculus vidit, nec au-* 1. Cor. 2, 9. *ris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quae praeparavit deus diligentibus se?* Nostra igitur resurrectio dei est ope ac virtute futura, generisque hominum omnis, tam iustorum videlicet quam in-

πιστοῦ, τῶν μὲν ἐγειρομένων εἰς ζωὴν αἰώνιον, τῶν δὲ εἰς κρίσιν αἰώνιον.

Κεφ. ό. pag. 601. Καὶ σιώπα Βαβυλὼν, ἡ ἀρχαία πάλιν ἡμῖν ἀνακαινιζομένη σύγχυσις. Πεφίμωσο Σόδομα, καὶ ἡ τῆς πολλῆς σου δεινότητος πρὸς θεὸν κραυγὴ ἀνερχομένη· Ἥξει γὰρ ἐκ Σιὼν ὁ ῥυόμενος ἀποστρέψαι ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακὼβ, καὶ σαλπίσει, καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται, καὶ ἡμεῖς ἁρπαγησόμεθα εἰς συνάντησιν αὐτῷ εἰς ἀέρα. Ὡς καὶ ὁ καλλίων μακαρίτης Μεθόδιος εἶπε· τοῖς δὲ αὐτοῖς καὶ αὐτοὶ οἰκοδομοῦντες προςεθήκαμεν. Ἀπὸ γὰρ τῶν συνεζευγμένων ἑκάστης λέξεως ἔστιν ἰδεῖν τὰ [1] ἐπίχειρα. Διαιρῶν γὰρ ὁ ἅγιος ἀπόστολος τῶν δύο τρόπων τὸ εἶδος εἰς μίαν ἐλπίδα συνήγαγεν, ἀπὸ τοῦ, Ἡμεῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς συνάντησιν αὐτοῦ, ἵνα δείξῃ ὄντως τοῦτο τὸ σῶμα, καὶ οὐχ ἕτερον παρὰ τοῦτο (ὁ γὰρ ἁρπαγεὶς οὔπω τέθνηκε), δεικνὺς δὲ ὅτι οὐ φθάσομεν τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν, ἵνα τὸ παρὰ ἀνθρώποις ἄπορον θεῷ εὐπόριστον καὶ δυνατὸν ἀποδείξῃ. Ἡμεῖς γὰρ οἱ ζῶντες οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κεκοιμημένους, καὶ τὴν αὐτῶν ἀνάστασιν· ἔδειξε τοὺς ζῶντας καὶ ἁρπαζομένους, ἵνα ἀπὸ τῶν ζώντων δείξῃ τὰ ἐκείνων σώματα ὁλοσχερῆ ἐγειρόμενα, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐκείνους πρωτεύειν τῶν περιλειπομένων ζώντων τὸ δυνατὸν τοῦ θεοῦ ἀποδείξῃ. Καὶ ὁρᾶτε οἱ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς ἐπιμελόμενοι, ὅτι πάντες οἱ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐνεχθέντες ἑαυτοῖς τὴν ἀδικίαν προσεπορίσαντο. Ὡς καὶ ὁ ἅγιος προφήτης Δαβὶδ λέγει, Συνέλαβε πόνον, καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν. Πᾶς γὰρ ὁ ἑαυτῷ συνάγων τὸν πόνον τῶν ἀλλοτρίων διανοημάτων ἑαυτῷ τίκτει τὴν ἀδικίαν καὶ τοῖς πειθομένοις. Λάκκον ὤρυξε, καὶ ἀνέσκαψεν αὐτὸν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο. Ἀλλὰ πρὸς ταῦτα πάντα εἴ τις ἔχει ἀντιλέγειν, ἡκέτω ἐπὶ τῷ θεῷ, ἀντιπράττων [2] καμέτω. Θεὸς γὰρ ἰσχυρὸς οὐ κοπιάσει, οὐδὲ διψήσει, οὐδὲ ἔστιν ἐξεύρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ. Ἐν ᾗ τὰ λελυμένα σώματα ἐγείρει, ἐν ᾗ τὸ ἀπολλύμενον σώζει, ἐν ᾗ τὸ τεθνηκὸς ζωογονεῖ, ἐν ᾗ τὸ φθαρτὸν ἀφθαρσίαν ἀμφιέννυσιν, ἐν ᾗ τὸν κόκκον τὸν πεσόντα εἰς ἀνάστασιν φέρει, ἐν ᾗ τὸν σπαρέντα καὶ ἀποθανόντα εἰς περισσοτέραν φαιδρότητα ἄγει ἀνακαινίζων· ὡς ἐν πολλαῖς γραφαῖς ἐμφέρεται, αἰνιττομένης τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως.

Κεφ. οα΄. pag. 602. Ἐν μὲν τῷ Δαβὶδ περὶ τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου Δαβὶδ ψαλμὸς, ὡς καραδοκῶν ὁ προφήτης καὶ πνεύματι ἁγίῳ σκοπῶν τὸ μέλλον εὐλόγως περὶ ἀναστάσεως ἔφη, Ὑψώσω σε, κύριε, ὅτι ὑπέλαβές με,

Cap. LXX. — 1. „Vox τὰ ἐπίχειρα non satis huic sententiae convenit. Fort. ἐπίκαιρα“. *Petavius. Retinendum esse* τὰ ἐπίχειρα *persuadet alter locus haer.* 66, 45., *ubi* ἐπίχειρα *item fere significat* πρόχειρα, *vel* προὖπτα, *h. e.* aperta, prompta.

iustorum, infidelium perinde ac fidelium, quorum *ad vitam alii, ad aeternum alii iudicium resurgunt.* Matth. 25, 46.

Cap. LXX. Sile igitur Babylon, vetus illa nobis instaurata confusio: tacete, inquam, Sodoma, horribiliumque vestrorum scelerum clamor ad deum usque provectus. *Veniet enim ex Sion liberator qui ab Iacob impietates avertat,* atque is *tuba personabit, et resurgent mortui, et nos rapiemur in occursum illius in aëra.* Isai. 59, 20. 1 Cor 15,52. 1. Thess. 4, 17. Id quod longe quam ego praeclarius beatus Methodius pertractavit, et nos iis quae ab eo disputata sunt istud adstruximus. Enimvero ex his quae coniuncta sunt uniuscuiusque dictionis sensum licet intelligere. Atque apostolus duplicis modi speciem distinguens in unam spem contulit, ab iis verbis: *Nos rapiemur in nubibus in occursum illius,* ut hoc ipsum corpus vere esse, non praeter ipsum aliud, ostenderet. Nam qui rapitur, nondum est mortuus. Sed et illud demonstrat, mortuorum nos resurrectionem minime anteversuros esse, ut quod expediri ab hominibus non potest, a deo explicari facile ac fieri posse declararet. *Nos enim,* inquit, *qui vivimus, non praeveniemus eos qui dormiunt;* quorum resurrectionem indicat. Et has voces, *viventium* ac *raptorum,* addidit, ut priori corpora illorum doceret integra resurgere, atque ex eo quod viventes reliquos anteirent dei potentiam indicaret. Videte quaeso quotquot vitae vestrae curam geritis, omnes qui ad oppugnandam veritatem insurrexerunt sibi ipsis iniustitiae labem acquisivisse. Quod iis verbis David propheta testatur: *Concepit laborem, et peperit iniquitatem.* Ps. 7, 14. Nam qui alienarum absurdarumque cogitationem laborum sibi colligit, tam sibi quam quibus persuadere potuerit, iniustitiam parit. *Lacum aperuit, et effodit illum, et incidet in foveam quam fecit.* Ps. 7, 15. Ac si quis his omnibus contradicere potest, prodeat in medium, ac deo, si potest, labore suo resistat. *Deus enim fortis, non laborabit, neque sitiet, neque est investigatio prudentiae ipsius.* Isai. 40, 28. Qua fretus dissoluta corpora excitat, quod perditum est servat, quod mortuum est ad vitam revocat, corruptum incorruptione vestit, granum quod cecidit ad resurrectionem erigit, hominemque qui satus ac mortuus est uberiorem ad splendorem instaurando perducit, uti pluribus in scripturae locis expressum est, in quibus resurrectio nostra significatur.

Cap. LXXI. Sic apud Davidem in illo Psalmo qui *De aedis dedicatione* inscriptus est, in quo velut expectationis suspensus et futura spiritus sancti ope diu ante propheta prospiciens consentanee de resurrectione ita pronuntiat: *Exaltabo te, domine, quoniam suscepisti me;* instau- Ps. 29, 1.

2. καμέτω *ego. Libri omnes* καμάτῳ. *Petavio placuit* ἀκαμάτῳ.

ἀνακαινίζων μου τὸν οἶκον, τουτέστι τὸ σῶμα τὸ πεσὸν, καὶ οὐκ εὔφρανας τοὺς ἐχθρούς μου ἐμέ. Καὶ Σολομὼν ἐν Παροιμίαις ὡςαύτως εἰς τὴν ἐκεῖσε ἑτοιμασίαν τὰ πάντα τῆς ἐλπίδος παρασκευάζων προὔτρεπε, φάσκων, Ἑτοίμαζε εἰς τὴν ἔξοδον τὰ ἔργα σου, ἔξοδον λέγων τὴν ἀπεντεῦθεν ἀπαλλαγὴν, καὶ, Ἑτοιμάζου, φησὶν, εἰς τὸν ἀγρὸν, ὁμοῦ πᾶσι τὴν νουθεσίαν ἐπεκτεινόμενος τοῖς κατὰ ἀγρόν τε καὶ κατὰ ἄστυ, λογίοις τε καὶ τοῖς τὰς βαναύσους τέχνας ἐπιχειροῦσιν, οἷς οὐδεμία ἐργασία κατὰ ἀγρὸν ἐπιζητουμένη. Πόθεν γὰρ λινουργοῖς καὶ ἀργυροχόοις, ποιηταῖς τε καὶ λογογράφοις, ἡ κατὰ τὴν ἄρουραν ἑτοιμασία; — συλλήβδην γὰρ ὁμοῦ ἡ φωνὴ ἀδιακρίτως τοὺς πάντας ἐπειποῦσα κέκληκεν, Ἑτοιμάζου εἰς τὸν ἀγρόν· — ἀλλ' ἢ τοῦτο αἰνίττεται, ὅτι παντὶ ἀνθρώπῳ πολίτῃ τε καὶ ἀγροίκῳ ἀπόθεσις τοῦ σώματος ἀγρὸς, διὰ τὴν ταφὴν καὶ τὸ τέλος. Εἶτα μετέπειτα τὴν αὐτὴν τῆς ἀναστάσεως σημαίνων ἐλπίδα φάσκει, Καὶ ἀνοικοδομήσεις τὸν οἶκόν σου. Ἅπαξ γὰρ ᾠκοδομήθη ἐν τῇ πλάσει τῇ κατὰ τὴν γαστέρα, ὅτε αἱ μητέρες ἐκύϊσκον ἕκαστον ἡμῶν ἐν τῇ πλάσει, ἀπὸ δὲ τῆς γῆς ἡ ἀνάστασις, ἢ ἀπὸ ἀγροῦ, [1] ἔτι οἰκοδομουμένου, διὰ τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτῷ καθαίρεσιν ἐν τῷ τῆς ταφῆς πτώματι. Ὡς καὶ ὁ σωτὴρ ἔφη, Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτὸν, ἢ οἰκοδομῶ αὐτὸν, σοφία ὢν, καὶ ἐν τῇ φρονήσει αὐτοῦ, ᾗ οὐκ ἔστιν ὑπὸ ἀνθρώπων ἐξεύρεσις, ἐν ᾗ ἐξ ἀπόρων τόπων, διαχυθέντων ἡμῶν τῶν σωμάτων τῶν μὲν εἰς τέφραν, τῶν δὲ ἐν θαλάσσῃ, [2] τῶν δὲ ὑπὸ σαρκοβόρων οἰώνων, τῶν δὲ ὑπὸ θηρῶν, τῶν δὲ ὑπὸ σκωλήκων φθαρέντων, φέρει.

Κεφ. οβ'. Εἰ γὰρ τὰ ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησεν εἰς τὸ εἶναι, πόσῳ γε μᾶλλον τὸ ὂν εἰς τὴν ἰδίαν κατάστασιν εὐχερῶς ἀποκαταστήσειεν; ἵνα δικαίαν ὁρίσῃ κρίσιν, ἵνα μὴ ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου κρίνῃ, ἵνα μὴ ἀποστερήσῃ τὸ καμόν. Εἰ γὰρ ψυχῆς ἡ ἀπόλαυσις καὶ βασιλείας οὐρανῶν κληρονομία, μετασχέτω τὸ σῶμα ὃ βούλεται. Τρυφάτωσαν οἱ περὶ τὸν Γεδεών· μὴ μάτην καμνέτω Ἰωάννης ἐκ καμήλων ἔχων τὸ ἔνδυμα, μὴ ἐν
pag 603. ἀναχωρήσει τὴν σάρκα ὑπωπιάσωμεν, μὴ τὰ σώματα ἡμῶν δαμάσωμεν τῇ ἁγνείᾳ. Εἰ δ' ἄρα κοινωνεῖ σῶμα ἐν πολιτείαις, ἐν ἁγνείᾳ, ἐν νηστείᾳ, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς, οὐκ ἄδικος ὁ θεὸς ἀποστερεῖν τὸν κάματον τοῦ κεκμηκότος, καὶ μὴ ἀποτῖσαι τὴν μισθαποδοσίαν τῷ ἅμα τῇ ψυχῇ κεκμηκότι σώματι. Εὐθὺς γὰρ εὑρεθήσεται ἀργὴ ἡ κρίσις. Εἰ γὰρ ἡ ψυχὴ μονωτάτη εὑρεθήσεται, ἀντιλέξειεν κρινομένη ὅτι, Οὐκ

Cap. LXXI. — 1. *Rescripsi* ἔτι οἰκοδομουμένου, διὰ τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτῷ, *Petavium secutus, atque Cornarium, qui vertit:* „— quae reaedificatur propter illatam ipsi destructionem in sepulturae ruina.“ *Libri praebent vulgo:* οὐκέτι οἰκοδομουμένη, διὰ τὴν ἐνεχθεῖσαν αὐτῇ.

2. *Vulgo* τῆς.

randa scilicet domo mea, hoc est corpore quod ceciderat, *et non delectasti inimicos meos super me.* Ita et in Proverbiis Salomon ad futuram illam vitam spem omnem nostram praeparans hunc in modum hortatur: *Praepara in exitum opera tua.* Nam exitus nomine Prov. 24, 27.
decessionem ex hac vita complexus est. Et, *Praeparare*, inquit, *ad agrum.* Quam commonitionem pertinere ad omnes voluit qui in agro aut in urbe degerent, ac tam eruditos quam opifices ac mechanicos, qui nullum in agro opus habent quod exerceant. Quid enim linificibus et aurifabris, aut poëtis ceterisque scriptoribus est cum agrorum cultura commune? Quare vox illa sine ullo discrimine universos simul appellat, *Praepara te ad agrum*, atque illud significat, omnium hominum generi, tam urbano quam rustico, corporis depositionem agri instar esse, propter sepulturam ac vitae exitum. Deinde eandem spem resurrectionis ostentans addit, *Et instaurabis domum tuam.* Quippe semel cum in utero formaretur est exstructa, cum scilicet unumquemque nostrum matres fingendi caussa parturirent. Tum a terra fit agrove resurrectio, cum eversa post illam in sepulchrum deiectionem domus erigitur. Quod et redemptor noster sic locutus aperuit: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus su-* Ioann. 2, 19.
scitabo illud, sive aedificabo; utpote cum sapientia sit, et quidem pro summa sua prudentia, quam *nulla hominum investigatio* potest Isai. 40, 28.
assequi. Qua etiam praeditus difficillimis ex locis, delapsis dissolutisque corporibus nostris, ac partim in cineres conversis, partim in mari, partim a carnivoris avibus, partim a bestiis, partim vermibus consumptis, eadem nihilominus restituit.

Nam si quae nihil erant, aliquid ut essent, perfecerit, quanto Cap. LXXII.
id quod iam existit propriam in naturam conditionemque facilius instaurabit, ut et rectum iudicium instituat, et alterum pro altero non condemnet, et quod labore fatigatum est sua mercede non privet? Etenim si ad solam animam fructus et coelestis regni possessio pertinet, sane corpus iis omnibus quae concupiverit fruatur, versetur in deliciis Gedeon, neque frustra Ioannes labore se cruciet, contexto ex camelorum pilis cilicio vestitus, neque in solitudines abditi *car-* Matth. 3, 4.
nem nostram suggillemus, neque corpora castitatis exercitatione domemus. 1. Cor. 9, 27.
Sin autem omnium vitae institutorum, si castimoniae, si ieiunii, si ceterarum virtutum corpus est particeps, *non iniustus est* Hebr. 6, 10.
deus, ut ei qui laboraverit laboris mercedem subtrahat, corporique quod cum anima communiter in laborem incubuerit nullum praemium persolvat. Hoc enim posito inane ac supervacaneum erit iudicium. Nam si sola duntaxat anima sisteretur, obiicere in iudicio posset,

ἀπ' ἐμοῦ τὸ αἴτιον τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ ἀπ' ἐκείνου τοῦ φθαρτοῦ, καὶ γηΐνου σώματος, τὸ πορνεύειν, τὸ μοιχεύειν, τὸ ἀσελγαίνειν· ἐξότε γὰρ ἀπ' ἐμοῦ ἀπέστη, οὐδέν μοι τούτων πέπρακται. Καὶ ἔσται εὐαπολόγητος, καὶ παραλύουσα τὴν τοῦ θεοῦ κρίσιν. Εἰ δὲ καὶ τὸ σῶμα καθ' ἑαυτὸ ἀγάγοι ὁ θεὸς (δύναται γὰρ, ὡς καὶ ἄνω μοι διὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ δεδήλωται, εἰ καὶ διὰ παραβολὴν τὸ ἔργον γεγένηται), ἀλλὰ τὸ εἶδος εἰς ἀλληγορίαν τῆς τότε [1] παραβουλευθείσης ἀληθείας ἐτελειώθη, ὡς συνήχθη ὀστέον πρὸς ὀστέον, καὶ ἁρμονία πρὸς ἁρμονίαν, καὶ ξηρῶν ὄντων τῶν ὀστέων, καὶ οὐδέπω ψυχῆς, οὐδὲ πνεύματος τοῦ κινοῦντος ἐν αὐτοῖς ὄντος· καὶ εὐθὺς τὰ σώματα συνήχθη, καὶ κατὰ τὸν τοῦ προφήτου λόγον ἐστερεώθη. Καὶ εἰ θέλει θεὸς, δυνατός ἐστι τοῦτο ποιῆσαι, ἄνευ ψυχῆς παρεῖναί τε καὶ κινεῖσθαι, ὡς καὶ τὸ τοῦ Ἄβελ αἷμα σῶμα ὂν μετὰ θάνατον ἐφθέγγετο, καὶ οὐ ψυχὴ (οὐ γὰρ ψυχή ἐστι τὸ αἷμα, ἀλλὰ σῶμά ἐστι τὸ φαινόμενον), ἀλλ' οὐ δυνήσεται σῶμα ἄνευ ψυχῆς κριθῆναι. Ἀντιλέξειε γὰρ καὶ αὐτὸ, λέγον ὅτι, Οὐκ ἐγὼ ἥμαρτον, ἀλλὰ ἡ ψυχή· μὴ ἐξότε ἀπεκινήθη ἀπ' ἐμοῦ, [2] μὴ ἐμοίχευσα; μὴ ἐπόρνευσα; μὴ εἰδωλολάτρησα; Καὶ ἔσται ἀντιλέγον τὸ σῶμα τῇ τοῦ θεοῦ δικαιοκρισίᾳ, καὶ εὐλόγως ἀντιλέγον. Τούτου ἕνεκα τοίνυν, καὶ διὰ πολλὰ ἄλλα καὶ ἀναγκαῖα, ὁ θεὸς ἐν τῇ αὐτοῦ σοφίᾳ τὰ τεθνεῶτα ἡμῶν σώματα καὶ τὰς ψυχὰς εἰς παλιγγενεσίαν φέρει ἐν τῇ αὐτοῦ ὑποσχέσει τῆς φιλανθρωπίας, εἰς τὸ τὸν κεκμηκότα ἐν ὁσιότητι ἀπολαβεῖν τὴν πᾶσαν ὑπὸ θεοῦ καλὴν ἀνταπόδοσιν, καὶ τοὺς τὰ μάταια πεποιηκότας ὡσαύτως κριθῆναι, σῶμα ἅμα ψυχῇ, καὶ ψυχὴν ἅμα σώματι.

Κεφ. ογ'. *Ἀλλὰ ἀρκέσει μοι ταῦτα πρὸς τὸν ἐθελόσοφον Ὠριγένην, τὸν ματαίως ἑαυτῷ ἐπιθέμενον ὄνομα Ἀδαμάντιον, καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ ἀτοπίαν καὶ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐν πολλοῖς μέρεσι τῆς πίστεως κακῶς ἐπινενοημένην ὀλέθριον διδασκαλίαν.* (pag. 604.) *Παρελθὼν δὲ καὶ τούτου τὴν αἵρεσιν καθεξῆς τὰς ἄλλας, ἐπιπόθητοι, διασκέψομαι, θεὸν συνήθως ἐπικαλούμενος [1] ἀρωγὸν τῆς ἡμῶν ἰδιωτίας, πρὸς τὸ δυνηθῆναι ἀντισχεῖν πρὸς πᾶσαν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπεγειρομένην φωνὴν ματαίαν καὶ ἡττῆσαι, κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἠσαΐου ῥηθέντα ὅτι, Πᾶσα φωνὴ ἣ ἐπαναστήσεται ἐπὶ σὲ, πάντας αὐτοὺς ἡττήσεις, οἱ δὲ ἔνοχοι ἔσονται ἐν αὐτῇ· ἵν' οὕτως ἐν θεῷ τὸ ἐπάγγελμα περαιωσάμενοι τοῖς βουλομένοις νουνεχῶς ἐντυγχάνειν, εἰς γυμνασίαν ἀληθείας καὶ φάρμακον ἰάσεως περὶ ἑκάστου θηρὸς καὶ ἰοβόλου ἑρπετοῦ, τῶν προσώπων τῶν*

Cap. LXXII. — 1. παραβολευθείσης placuit *Petavio*. 2. μὴ *uncinis notavit Petavius.*

Non a me peccatum exortum est, sed a corruptibili illo terrenoque corpore stuprum, adulterium ac libidines profectae sunt: nam ex quo tempore a me seiunctum est, nihil est horum commissum. Honesta sane excusandi sui ratio, et ad dei iudicium evertendum idonea. At si corpus ipsum quoque deus produxerit, hoc enim facere potest, ut Ezechiele supra demonstravimus, tametsi figura quadam ac similitudine tum id opus perfectum fuerit: verum ad veritatem, quae tunc similitudine illa referebatur, adumbrandam istiusmodi species est expressa. Cum scilicet os unum ad alterum, et compages (Ezech. 37, 7.) ad compagem accommodata est, ac cum arida essent ossa, nec ulla adhuc anima vel spiritus, quo agitarentur, in ipsis inesset, subinde tamen coagmentata sunt et, ut propheta loquitur, *solidata corpora.* Ac si ita deo libuerit, perficere istud potest, nullo ut animae interventu prodeant, ac sese commoveant. Non secus atque *Abelis sanguis post obitum* (Gen. 4.) loquebatur, non anima. Non enim anima est sanguis, sed corpus illud quod apparet. Verum corpus sine anima iudicari non potest. Nam et ipsum resisteret, et hunc in modum exciperet: Non ego peccavi, sed anima; ex quo enim tempore a me discessit, num adulterium, num stuprum ullum admisi? num simulacra colui? Ita corpus iustissimo dei iudicio, et quidem iure, contradicet. Quibus de caussis, aliisque compluribus ac necessariis, pro infinita sua sapientia deus emortua nostra corpora et animas novam ad generationem perducit, quemadmodum ex ingenti sua humanitate promisit. Ut qui in sanctitatis officiis elaboraverit, eximium a deo praemium omne percipiat, et quorum inania fuerint opera, perinde iudicentur: ut et corpus cum anima, et anima cum corpore ei se iudicio subiiciant.

Atque haec adversus arrogantem illum Origenem dicta sufficiant, qui frustra Adamantii sibi nomen imposuit, atque adversus (Cap. LXXIII.) illius absurda dogmata perniciosamque doctrinam, quam contra veritatem multis in fidei nostrae partibus excogitavit. Nunc illius haeresi praetermissa deinceps me, carissimi, ad alias considerandas transferam, a deo pro more postulans tenuitatis ut nostrae adiutor esse velit, ut adversus inanem vocem omnem quae contra veritatem insurgit resistere ac victoriam obtinere possimus; ut Esaias propheta dicit: *Omnis vox, quae insurget contra te, omnes illos superabis; hi autem rei erunt in illa.* (Isai. 54, 17.) Ut cum dei auxilio quod proposuimus executi, in eorum gratiam, qui sapienter haec nostra legere voluerint, ad illustrationem veritatis et salutare quoddam medicamentum, quod antidoti sit instar, adversus uniuscuiusque serpentis, ac venenati

Cap. LXXIII. — 1. ἀῤῥωγὸν *edit. princ.*

αἱρέσεών φημι, δίκην ἀντιδότου, καὶ ταυτησὶ τῆς τῶν Ὠριγενιαστῶν φρύνου δίκην μεμορφωμένης, ἐκ νοτίδος πολλῆς κυκῶντος καὶ φωνῇ μείζονι ἐπικραυγάζοντος, λαβόμενοι τὴν τοῦ κυρίου ἀνάστασιν προπότιον, ὡς εἰπεῖν, ἀποβλύσωμεν τὸ γλισχρῶδες τοῦ ἰοῦ τοῦ φρύνου καὶ ἑρπετώδους μοχθηροῦ τὴν ἀδικίαν. Συμβέβηκε γὰρ αὐτῷ καὶ τοῦτο μετὰ πάντων τῶν παθῶν. Ὡς ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχω καὶ στενάζω ὅτι, Οἴμοι, πῶς ἐβλάβης, πόσους τε ἄλλους ἔβλαψας, ὡς ὑπὸ δεινῆς ἐχίδνης δηχθεὶς, ἀπὸ τῆς κοσμικῆς προπαιδείας φημὶ, καὶ ἄλλοις δηλητήριον γέγονας.

Φασὶ γὰρ οἱ φυσιολόγοι τὸν [2] μυωξὸν ἐμφωλεύειν καὶ τὰ γεννήματα αὐτοῦ ἐπιτοαυτὸ πολλὰ τίκτειν, ἕως πέντε καὶ ἔτι, τὰς δὲ ἐχίδνας [3] τούτους θηρᾶσθαι· καὶ ἐὰν εὕρῃ ὅλον τὸν φωλεὸν ἡ ἔχιδνα, μὴ δυναμένη τοὺς ὅλους καταφαγεῖν ὑπὸ ἓν, ἐσθίει εἰς κόρον ἕνα ἢ δύο, τῶν δὲ λοιπῶν κατακεντήσασα τοὺς ὀφθαλμοὺς σιτία φέρει καὶ ἀνατρέφει τυφλὰ γεγονότα, ἕως ὅτε βούλεται ἕκαστον αὐτῶν προφέρειν, καὶ τοῦτον ἐσθίειν. Ἐὰν δὲ συμβῇ τινας ἀπείρους περιτυχεῖν τοῖς τοιούτοις, καὶ λάβωσιν αὐτὰ εἰς ἐδωδὴν, δηλητήριον ἑαυτοῖς λαμβάνουσιν ἀπὸ τοῦ ἰοῦ τῆς ἐχίδνης ἀνατεθραμμένα. Οὕτω καὶ σὺ, Ὠριγένη, ἀπὸ τῆς προειρημένης Ἑλληνικῆς παιδείας τυφλωθεὶς τὸν νοῦν ἐξήμεσας τὸν ἰὸν τοῖς πεισθεῖσί σοι, καὶ γέγονας αὐτοῖς εἰς βρῶμα δηλητηρίου, δι' ὧν αὐτὸς ἠδίκησαι ἀδικήσας τοὺς [4] πλείους.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ.

2. μ..ξον *edit. princ. At in versione Latina Cornarius plene scripsit* Myoxum.
3. τούτοις *edit. princ.*
4. *In fine capitis huius et libri in cod. Veneto ab eadem manu addita leguntur haec:* Εἴπαμεν δὲ κατ' αὐτοῦ τοῦ Ὠριγένους ἐν ταῖς ἄνω διαλαλιαῖς ὡς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐβλασφήμησε, ποιητὸν Θεὸν ὁρισάμενος, καὶ μὴ δύνασθαι ὁρᾶν τὸν πατέρα· ὡςαυτῶς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα μὴ δύνασθαι ὁρᾶν τὸν υἱὸν, καὶ ὡς τὴν ψυχὴν προυπάρχουσαν παρεξηγή-

reptilis insidias, hoc est varias haereseon formas, et huius Origenianae potissimum, quae instar rubetae multo ex humore formatae miscet omnia, ac maiori clamore contendit, Christi domini resurrectione sumpta, velut potione quadam ad praecavendum parata, lentum ac viscosum virus exspuamus, nimirum rubetae illius ac serpentis nequissimi perniciem. Hoc enim ipsi ad alias calamitates accessit. Unde illius caussa doleo ac vehementer ingemisco. Hei mihi! quomodo laesus ipsae alios plerosque laesisti, atque ab externis mundi huius disciplinis, quasi ab horribili quadam vipera morsus, ceteris veneni instar és factus!

Ceterum naturalium rerum scriptores asserunt Myoxum in latibulis suis fetus eodem partu plures edere, quinque videlicet, et eo amplius iisque insidiari viperam. Quae universos in latibulo nacta cum devorare simul omnes nequeat, tum quidem unum alterumque ad satietatem absumit, ceteros confossis oculis ad pabulum aufert, caecosque nutrit, donec prolatos, ubi libitum est, singulos depascatur. Ac si forte ignari quidam in tales inciderint, et ad vescendum ceperint, letiferum ex iis venenum hauriunt, utpote viperae veneno nutritis. Ita et tu, Origenes, a Graecanicis illis disciplinis mentis oculis excaecatus, in eos qui tibi adhaeserunt tuum virus evomuisti, iisdemque exitialis cibi loco fuisti, atque iis ipsis rebus, quae detrimento tibi fuerunt, detrimentum illis attulisti.

FINIS PRIORIS TOMI LIBRI SECUNDI.

σατο, καὶ ἄνω πλημμελήσασαν εἰς τὸ σῶμα κατῆχθαι, καὶ ὅτι ὁ διάβολος ἀποκατασταθήσεται εἰς τὴν ἰδίαν ἀρχήν. Ἐμακαρίσθη τοίνυν Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς καὶ οἱ λοιποὶ ἅγιοι ὅτι κοινωνοὶ αὐτοῦ ἔσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἀλληγορικῶς εἶναι Παράδεισον, καὶ τὰ ὕδατα ἐπάνω τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὰ ὑποκάτω τῆς γῆς, καὶ οὐκ ἀληθείᾳ.

pag. 605.

ΤΑΔΕ ΕΝΕΣΤΙ ΚΑΙ ΕΝ ΤΩΙ ΔΕΥΤΕΡΩΙ ΤΟΜΩΙ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ, ΠΕΜΠΤΩΙ ΔΕ ΟΝΤΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΡΟΕΙΡΗΜΕΝΟΝ ΑΡΙΘΜΟΝ, ΕΝ ΩΙ ΕΙΣΙΝ ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΠΕΝΤΕ, ΟΥΤΩΣ.

α΄. Παύλου τοῦ Σαμοσατέως. Οὗτος ἀνύπαρκτον τὸν Χριστὸν ὀλίγου δεῖν διαβεβαιοῦται, λόγον προφορικὸν [1] *ὄντα σχηματίσας, ἀπὸ δὲ Μαρίας καὶ δεῦρο εἶναι· προκαταγγελτικῶς τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς εἰρημένα* [2] *ἔχοντος, μὴ ὄντος δὲ, ἀλλὰ ἀπὸ Μαρίας καὶ δεῦρο ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου* [3] *παρουσίας.*

β΄. Μανιχαῖοι, [4] *οἳ καὶ Ἀκουανῖται, οἱ* [5] *ἀπὸ τοῦ Μάνη μαθηταὶ τοῦ Πέρσου, Χριστὸν* [6] *σχήματι λέγοντες, ἥλιον σέβοντες καὶ σελήνην, ἄστροις τε καὶ δυνάμεσι καὶ δαίμοσιν εὐχόμενοι, ἀρχὰς δύο εἰσάγοντες, πονηράν τε καὶ ἀγαθὴν, ἀεὶ οὔσας· Χριστὸν δὲ δοκήσει πεφηνέναι, καὶ δοκήσει πεπονθέναι· παλαιὰν διαθήκην βλασφημοῦντες, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ λαλήσαντα θεόν· κόσμον δὲ οὐ τὸν πάντα, ἀλλὰ μέρος ἐκ θεοῦ γεγενῆσθαι ὁριζόμενοι.*

γ΄. Ἱερακῖται, οἱ ἀπὸ τοῦ [7] *Ἱέρακος τοῦ Λεοντοπολίτου τοῦ Αἰγύπτου, ἐξηγητοῦ τινος, σαρκὸς ἀνάστασιν* [8] *ἀθετοῦντος· χρώμενοι παλαιᾷ καὶ νέᾳ διαθήκῃ, καὶ ἀπαγορεύοντες γάμον παντελῶς, μονάζοντάς τε καὶ παρθένους δεχόμενοι, καὶ ἐγκρατευομένους, καὶ* [9] *χήρους· τὰ δὲ μηδέπω ἐν ἡλικίᾳ γεγονότα παιδία βασιλείας μὴ μετέχειν, διὰ τὸ μὴ ἠθληκέναι.*

δ΄. [10] *Μελητιανοὶ, οἱ ἐν Αἰγύπτῳ σχίσμα ὄντες, ἀλλ' οὐχ αἵρεσις, μὴ συνευξάμενοι τοῖς ἐν τῷ διωγμῷ παραπεπτωκόσι, νῦν δὲ Ἀρειανοῖς συναφθέντες.*

1. αὐτὸν *Io. Damascenus et Anacephal.*
2. ἔχοντος μὲν, μὴ *Io. Damasc. In Anacephalaeosi hoc* μὲν *comparet post* προκαταγγελτικῶς.
3. παρουσίας ἔχειν τὴν ὕπαρξιν *Io. Damasc.*
4. οἱ *libri.*
5. *Vocem* ἀπὸ *uncinis inclusit Petav. Nec habent Io. Damasc. et Anaceph. Pro* Μάνη *in Anaceph. extat* Μανὴ, *in Io. Damasc.* Μανοῦ.

INDICULUS HAERESEON QUAE IN TOMO II. LIB. II. CONTINENTUR, QUI EST EO QUEM SUPRA POSUIMUS ORDINE V., IN QUO HAERESES V CONTINENTUR, HOC MODO.

I. Pauli Samosateni. Hic propemodum non existere Christum affirmat, atque eiusmodi verbum esse fingit quod in prolatione consistit; eundem porro esse a Maria coepisse. Ac quae sacris in literis de eo pronuntiata sunt, praedicentis esse more dicta, cum ipse nondum existeret, sed a Maria, uti diximus, et ab eo duntaxat tempore quo carne praeditus advenit esse coeperit.

II. Manichaei, quos et Acuanitas vocant, Manis Persae discipuli. Christum figuram quandam esse defendunt, Solem Lunamque venerantur. Stellis ac virtutibus et daemonibus supplicant. Sempiterna duo principia, bonum ac malum, constituunt. Christum specie tenus apparuisse, specieque tenus esse passum. Vetus testamentum, eumque qui in illo locutus est, maledictis onerant. Mundum non universum a deo, sed eius partem fabricatam esse statuunt.

III. Hieraciae ab Hierace interprete ac doctore quodam Leontopoli, quod Aegypti oppidum est, oriundo. Qui resurrectionem carnis respuit. Utuntur illi veteri ac novo testamento. Nuptiis penitus interdicunt. Monachos et virgines continentes ac viduos admittunt. Pueros matura nondum aetate regni coelestis participes esse negant, quod nondum certamine perfuncti sunt.

IV. Meletiani schismatis in Aegypto, non haeresis locum obtinent. Qui cum illis precum communione coniungi noluerunt, qui in persecutione lapsi sunt. Nunc se ad Arianos aggregarunt.

6. *Ita et Io. Damasc. Sed in utroque fortasse reponendum* σχῆμά τι.
7. *Ab ipso Epiphanio plerumque appellatur* Ἱέρακας; *sed et* Ἱέραξ *haer.* 55, 5.
8. ἀθετοῦντες *Io. Damasc.*
9. χήρας *Io. Damasc. Cf. haer.* 67, 2., *ubi etiam extat* χήρα.
10. Μελιτιανοὶ, *uterque codex scriptus.*

pag. 606. έ. Ἀρειανοὶ, [11] οἳ καὶ Ἀρειομανῖται, οἱ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ κτίσμα λέγοντες, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα κτίσματος, σάρκα μόνον τὸν σωτῆρα ἀπὸ Μαρίας εἰληφέναι διαβεβαιούμενοι, καὶ οὐχὶ ψυχήν. Ἦν δὲ οὗτος ὁ Ἄρειος πρεσβύτερος Ἀλεξάνδρου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

[12] Αὕτη καὶ ἡ τοῦ δευτέρου βιβλίου, πέμπτου δὲ ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἀκολουθίας ὄντος, ἀνακεφαλαίωσις αἱρέσεων πέντε.

11. *Vulgo* οἱ.

V. Ariani, sive Ariomanitae, dei filium creaturam esse dicunt, spiritum vero sanctum aliam esse creaturam. Salvatorem nostrum carnem duntaxat a Maria, non animam accepisse confirmant. Fuit hic Arius Alexandri episcopi Alexandriae presbyter.

Haec est quinque haereseon summa, quae in hoc II. libro, sive ordine V., continentur.

12. *Verba* Αὕτη - - - πέντε *non extant in cod. Rhedig.*

pag. 607. *ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ.

ΚΑΤΑ ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΣΑΜΟΣΑΤΕΩΣ.

τεσσαρακοστὴ πέμπτη. ἡ καὶ ἑξηκοστὴ πέμπτη.

Κεφ. α΄. *Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς καλούμενος τούτους διαδέχεται, γεγονὼς μετὰ Ναυᾶτον καὶ Ὠριγένην, τὸν* [1] *λοιπὸν ἐν αἱρέσει ἀριθμούμενον δι' ἣν ἠθέλησεν ὑψαυχενίαν ἑαυτῷ ἐπισπάσασθαι, καὶ ἐπαρθῆναι κατὰ τῆς ἀληθείας, διὰ τῆς κομπώδους αὐτοῦ φλυαρίας καὶ ἐν διαβόλου* [2] *ἐπισεσεισμένης ἐννοίας. Ὃν πενθεῖν δεῖ, ὡς ἀληθῶς φθόνῳ διαβόλου* [3] *ἐξοκείλαντα, καὶ ἀπὸ ὕψους παραπεπτωκότα. Ἐπ' αὐτῷ γὰρ πληροῦται τὸ εἰρημένον, Βασκανία φαυλότητος ἀμαυροῖ τὰ καλὰ, καὶ ῥεμβασμὸς ἐπιθυμίας μεταλλεύει νοῦν ἄκακον.*

Οὗτος δὴ οὖν ὁ ἡμῖν εἰς ἐξήγησιν ἐπιμνημονευόμενος Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς, οὗ τοῦ ὀνόματος ἐν ἀρχῇ ἐμνήσθημεν, καὶ τῆς αἱρέσεως αὐτοῦ ποιούμεθα τὴν διήγησιν, ἀπὸ Σαμοσάτων ἦν τῆς ἐπὶ τὰ μέρη τῆς Μεσοποταμίας καὶ Εὐφράτου, ὃς ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ, ἐν ἡμέραις
pag. 608. Αὐρηλιανοῦ καὶ Πρόβου τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς Ἀντιοχέων καθίσταται ἐπίσκοπος τῆς ἁγίας καθολικῆς ἐκκλησίας. Ἀρθεὶς δὲ τῇ διανοίᾳ ἐξέπεσε τῆς ἀληθείας, καὶ ἀνεκαίνισε τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρτέμωνος, τοῦ ποτε ὄντος ἐν ἀρχῇ πρὸ ἐτῶν πολλῶν, καὶ ἐσβεσμένου.

Φάσκει δὲ οὗτος θεὸν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα ἕνα θεὸν, ἐν θεῷ δὲ ἀεὶ ὄντα τὸν αὐτοῦ λόγον καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ὥςπερ ἐν ἀνθρώπου καρδίᾳ ὁ ἴδιος λόγος· μὴ εἶναι δὲ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἐνυπόστατον, ἀλλὰ ἐν αὐτῷ [4] τῷ θεῷ, ὥςπερ ἀμέλει καὶ ὁ Σαβέλλιος, καὶ ὁ Ναυᾶτος, καὶ ὁ Νόητος, καὶ ἄλλοι. Οὐκ ἴσως δὲ ἐκείνοις οὗτος, ἀλλὰ [5] ἄλλως παρ' ἐκείνους. Ἐλθόντα δὲ τὸν λόγον, καὶ ἐνοικήσαντα

* *Inscriptio haec desideratur in utroque libro ms.*

Cap. I. — 1. *Post* λοιπὸν *in cod. Rhedig. est rasura septem fere litterarum.* 2. ἐπισεσεισμένης *cod. Rhedig.* ἐπισπεισμένης *cod. Ien., et editi.*

SANCTI

EPIPHANII

CONTRA HAERESES

LIBRI II. TOMUS II.

CONTRA PAULUM SAMOSATENUM, haeresis XLV., sive LXV.

Secundum illos Paulus Samosatenus sequitur, qui post Nova- Cap. I.
tum atque Origenem extitit. Qui quidem Origenes postremo inter haereticos numeratus est, ob arrogantiam illam quam adsciscere sibi voluit, et insolenti ac nugarum plenissima loquacitate immissaque a diabolo mente adversus veritatem insurgere. Sane is lugendus nobis admodum venit, qui diaboli invidia lapsus ex alto praecipitavit.
Nam in illo scripturae dictum illud impletur: *Fascinatio enim nuga-* Sap. 4. 12.
citatis obscurat bona, et inconstantia concupiscentiae transvertit mentem sine malitia.

Recedo nunc ad illum, cuius explicandum dogma suscepimus, Paulum Samosatenum, cuius nominis supra mentionem fecimus, et nunc illius haeresin proponimus. Hic Samosatis Mesopotamiae ad Euphratem urbe natus, Aureliano ac Probo imperantibus Antiochenae ecclesiae propositus est. Qui elatus arrogantia ac fastu a veritate excidit, atque Artemonis haeresin instauravit, qui cum ante multos annos extitisset, penitus est extinctus.

Est autem haec illius opinio. Deum patrem et filium ac spiritum sanctum unum esse deum; verbum dei eiusque spiritum inesse deo perpetuo, sicut hominis in corde proprium verbum inesse cernimus. Filium dei subsistentiam habere per sese nullam, sed in deo subsistere, id quod Sabellio quoque placuit, et Novato, et Noëto, aliisque nonnullis, quamquam non eodem cum istis modo, sed diverso quodam ille sentiat. Ad haec, dei verbum in terras delapsum

3. ἐξωκείλαντα *cod. scr. uterque et ed. princ.*
4. τῷ *adieci ex utroque libro ms.*
5. ἄλλος *uterque liber ms.*

ἐν Ἰησοῦ ἀνθρώπῳ ὄντι· καὶ οὕτως, φησὶ, εἷς ἐστιν ὁ θεὸς, καὶ οὐχὶ πατὴρ ὁ πατὴρ, καὶ υἱὸς ὁ υἱὸς, καὶ ἅγιον πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἀλλὰ εἷς θεὸς ὁ πατὴρ, καὶ [6] ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, ὡς λόγος ἐν ἀνθρώπῳ· δῆθεν ἀπὸ τῶν μαρτυριῶν τούτων ἑαυτοῦ τὴν αἵρεσιν προβαλλόμενος, ἀπὸ τοῦ εἰρηκέναι τὸν Μωϋσέα, Κύριος ὁ θεός σου κύριος εἷς ἐστιν. Οὐ φάσκει δὲ οὗτος κατὰ τὸν Νόητον τὸν πατέρα πεπονθέναι, ἀλλὰ, φησὶ, ἐλθὼν ὁ λόγος ἐνήργησε μόνος, καὶ ἀνῆλθε πρὸς τὸν πατέρα καὶ πολλὴ παρὰ τούτῳ ἡ ἀτοπία.

Κεφ. β'. Ἴδωμεν δὲ οἱ λόγοι αὐτοῦ συσταθήσονται τοῦ ἠπατημένου. Φάσκει γὰρ ὅτι, Εἶπεν, Ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. Καὶ αὐτοὶ δέ φαμεν ἐκ πατρὸς θεὸν λόγον, καὶ μετ' αὐτοῦ ἀεὶ ὄντα ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον, ἀλλ' οὐχὶ τὸν πατέρα λέγομεν ἄνευ λόγου ἐνυποστάτου, ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ πατρὸς ὁ μονογενὴς υἱὸς θεὸς λόγος, ὥς φησι, Πᾶς ὁ ὁμολογῶν ἐν ἐμοὶ ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου· τὸ δὲ Ἐν ἐμοὶ, Ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου, ἔδειξε φύσει ἐνυπόστατον τὸν πατέρα. Οὗτοι δὲ τὸν Ἰουδαϊσμὸν παραφθείροντες, οὐδὲν περισσότερον τῶν Ἰουδαίων κεκτημένοι, δεύτεροι Ἰουδαῖοι κληθήσονται, καὶ Σαμοσατῖται, μηδὲν ἕτερον ὄντες ἢ τῷ ὀνόματι μόνον [1] Ἰησοῦ προσεσχημένοι. Τὸν γὰρ ἐκ θεοῦ θεὸν υἱὸν μονογενῆ καὶ λόγον ἀρνούμενοι ἐκεῖνοί εἰσιν ὁποῖοι καὶ οἱ αὐτὸν ἐν τῇ παρουσίᾳ ἀρνησάμενοι, θεοκτόνοι τε καὶ κυριοκτόνοι καὶ ἐπαρνησίθεοι γεγονότες. Τἀληθῆ δὲ, ὅτι οὔτε περιτομὴν ἔχουσιν, οὔτε σάβ-
pag. 609. βατον φυλάσσουσι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα καθάπερ Ἰουδαῖοι.

Κεφ. γ'. Καὶ γὰρ τὸ ὄντι καὶ αὐτοὶ οὐ δύο φαμὲν εἶναι θεοὺς, οὐδὲ θεότητας, ἀλλὰ μίαν θεότητα, ἐπειδὴ γὰρ οὔτε δύο λέγομεν πατέρας, οὔτε δύο υἱοὺς, οὔτε δύο πνεύματα ἅγια, ἀλλὰ πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, μίαν θεότητα, μίαν δοξολογίαν. Οὗτος δὲ οὐ λέγει μόνον θεὸν διὰ τὸ πηγὴν εἶναι τὸν πατέρα, ἀλλὰ μόνον θεὸν, ἀναιρῶν ὅσον τὸ κατ' αὐτὸν τὴν τοῦ υἱοῦ θεότητα καὶ ὑπόστασιν, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἔχων δὲ αὐτὸν τὸν πατέρα ἕνα θεὸν, ἄγονον υἱοῦ, ὡς εἶναι τὰ δύο ἀτελῆ, πατέρα καὶ υἱὸν, τὸν μὲν πατέρα ἄγονον υἱοῦ, καὶ ἄκαρπον τὸν λόγον θεοῦ ζῶντος καὶ σοφίας ἀληθινῆς. Λόγον γὰρ οἷον τὸν ἐν καρδίᾳ εἶναι νομίζουσι, καὶ σοφίαν, [1] οἵαν ἐν ψυχῇ ἀνθρώπου ἕκαστος ἔχει τὴν ἐκ θεοῦ φρόνησιν ἐκ θεοῦ κεκτημένος.

6. ὁ *om. ed. Pet.*

Cap. II. — 1. Ἰησοῦ προσεσχημένοι (*vel* προσισχόμενοι) *mea est emendatio. Etiam Petavium video vocabulum* οἰήσει *vertisse Iesu, quamquam in marg. suae edit. proposuit solum* τὸ ὄνομα *et* προισχόμενον, *de voce* οἰήσει *vel* Ἰησοῦ *vero tacuit. Vulgata librorum scriptura est* οἰήσει προϊσχημένοι. *Cornarius vertit* nihil aliud existentes quam nomine solum ex sua opinione praevalentes, *quod non intellego.*

in Iesu, qui homo merus esset, habitasse. Ita unus, inquit ille, deus est, neque aut pater est pater, aut filius filius, aut spiritus sanctus spiritus est sanctus, imo vero deus unus est pater, et huius in ipso filius, ut est in homine sermo. Quam quidem opinionem ex hisce fere testimoniis colligit, primum, quod Moyses dixerit, *Dominus deus tuus dominus unus est.* Deut. 6, 4. Neque vero cum Noëto patre ille passum esse definit, sed solum, inquit, adveniens verbum, totum illud administravit, et ad patrem revertit. Ac sunt omnia quae ab illo dicuntur sane quam absurda.

Videamus igitur ecquid opinione falsi hominis constare possit Cap. II. oratio. Nam ita proponit. Dixit, inquit, Christus, *Ego in patre,* Ioann. 14, 10. *et pater in me est.* Et nos istud una profitemur, ex patre profectum esse deum verbum, ac cum eodem esse perpetuo, ab eoque progenitum. Sed non ideo patrem sine subsistente verbo esse dicimus. Quinimo verbum patris unigena filius deus est verbum, ut et ipse declarat: *Omnino qui confitetur in me, confitebor et ego in illo coram* Matth. 10, 32. *patre meo.* Ubi haec ipsa verba *In me*, *Coram patre meo*, patrem ipsum natura sua subsistere demonstrant. At isti Iudaicam opinionem interpolantes, neque quicquam iis habentes amplius, Iudaei alteri nominandi sunt, et Samosateni, neque aliud omnino sunt, ac solum nomen Iesu prae se ferunt. Nam cum deum ex deo, unigenamque filium ac verbum abnegent, eiusmodi sunt quales ii fuerunt qui praesentem illum eiurarunt, hoc est dei ac domini parricidae, et eiusdem dei negatores. Quamquam neque circumcisionem adhibent, neque sabbatum, aliosve Iudaeorum ritus observant.

Enimvero neque nos ipsi duos esse deos divinitatesque duas, Cap. III. sed unam duntaxat asserimus, cum neque patres constituamus duos, neque filios item duos, aut duos spiritus sanctos, sed patrem, et filium, ac spiritum sanctum, divinitatem unam, unamque trium praedicationem ac gloriam. Iste vero non unum idcirco deum esse confitetur quod velut fons quidam sit pater, sed unum absolute deum facit, ac, quantum in ipso est, filii ac spiritus sancti divinitatem ac subsistentiam evertit. Patrem ipsum praeterea ita esse deum unum affirmat ut omni ad producendum filium fecunditate careat, adeoque imperfecta illa duo sint, pater et filius, quorum ille ad producendum filium genitalem vim nullam habeat, hic autem, quod est viventis dei verbum veraque sapientia, nullo modo sit fructuosus. Verbum enim tale esse putant quale in hominis est pectore, et eiusmodi sapientiam qualem in animo quilibet hominum insitam a deo infusam-

Cap. III. — 1. οἵαν *cod. ms. uterque.* οἷαν *ed. pr.* οἷον *ed. Petav.*

Διὰ τοῦτο πρόσωπον ἓν τὸν θεὸν ἅμα τῷ λόγῳ φασὶν, ὡς ἄνθρωπον ἕνα καὶ τὸν αὐτοῦ λόγον, οὐδὲν πλέον τῶν Ἰουδαίων, ὡς ἔφην, δοξάζοντες, τυφλώττοντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ κεκωφωμένοι ἀπὸ τοῦ θείου λόγου, καὶ κηρύγματος τῆς ζωῆς τῆς αἰωνίου. Οὔτε γὰρ αἰδοῦνται τὸν ἀληθῆ τοῦ εὐαγγελίου λόγον τὸν λέγοντα, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. Εἰ γὰρ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, τὸ [2] υἱὸν εἶναι οὐ κατὰ τὴν προφορὰν μόνον ἐστὶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑπόστασιν. Καὶ εἰ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, οὐχ ὁ λόγος ἐστὶ πρὸς ὃν ἦν· οὐδὲ γὰρ ὁ πρὸς ὃν ἦν ἐστι λόγος. Εἰ γὰρ ἐν καρδίᾳ λόγον θεὸς ἔχει, καὶ οὐ γεγεννημένον, πῶς πληροῦται τὸ Ἦν, καὶ ὅτι θεὸς ἦν ὁ λόγος; οὐ γὰρ ὁ τοῦ ἀνθρώπου λόγος ἄνθρωπος πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Οὔτε γὰρ ζῇ, οὔτε ὑπέστη, καρδίας δὲ ζώσης καὶ ὑφεστώσης κίνημά [3] ἐστι μόνον, καὶ οὐχ [4] ὑπόστασις. Λέγεται γὰρ ἅμα καὶ παραχρῆμα οὐκέτι ἔστιν, ἀλλὰ λαλούμενος διαμένει· τοῦ δὲ θεοῦ ὁ λόγος ὥς φησι τὸ
pag. 610. *ἅγιον πνεῦμα ἐν στόματι τοῦ προφήτου, ὁ λόγος σου εἰς τὸν αἰῶνα διαμένει. Συμφώνως δὲ τούτῳ ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει, θεὸν ὁμολογῶν φανερωθέντα καὶ παραγενόμενον, οὐ συμπαραλαμβάνων τῇ τοῦ λόγου σαρκώσει τὸν πατέρα. Ὁ λόγος γὰρ, φησὶ, σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ λόγος καὶ ὁ πατὴρ σὰρξ ἐγένετο· καὶ ὅτι, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐν θεῷ ἦν ὁ λόγος.*

Κεφ δ'. *Καὶ ἵνα μή τινες νομίσωσι κακοβούλως, τὰ φωτεινὰ καὶ ζωτικὰ ῥήματα μεταβάλλοντες εἰς κακίαν ἑαυτῶν καὶ εἰς βλάβην (ἄλλως γὰρ καὶ ἄλλως ἔγκειται ἡ καρδία τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος), καὶ ἄρξωνται λέγειν, Οὐκ εἶπεν, Ἐν θεῷ ἦν ὁ λόγος, ὡς καὶ σὺ φῇς, ἀλλὰ, Πρὸς θεὸν ἦν ὁ λόγος· [1] ἄρα γοῦν οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς ὁ λόγος, ἀλλὰ ἐκτὸς θεοῦ ὁ λόγος, — πάλιν ἐπιστρέφει διορθουμένη τοὺς ἑαυτῆς υἱοὺς ἡ ἀλήθεια, ἐξελέγχουσα τὰς διανοίας τὰς κατ' αὐτῆς πορνευούσας, καί φησιν αὐτὸς ὁ μονογενὴς, Ἐγὼ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἥκω· καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. Ὁ δὲ ἐν τοῖς προφήταις περὶ τοῦ υἱοῦ [2] οὐ σωματικοὺς ἔχων ὄγκους, νοηματικοὺς δὲ ἔχων λόγους, ὑπο-*

2. υἱὸν mea est emendatio. Libri habent ὅν. Petavius coniecit οὖν.
3. ἔχει cod. Rhedig.
4. ὑπόστασιν cod. Rhedig., cum rasura litterae ultimae.

que possidet. Quare unam esse dei verbique personam existimant, non secus atque homo unus est cum verbo suo. Neque quicquam amplius, uti dixi, quam Iudaei in opinione sua posuerunt, caeci homines, ne veritatem intueri possint, et surdi, ne divinum verbum atque aeternae vitae praedicationem percipiant. Non enim illi verissimum evangelii testimonium verentur: *In principio erat verbum,* Ioann. 1, 1.
et verbum apud deum, et deus erat verbum: omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. Si enim *in principio verbum erat, et verbum erat apud deum,* hoc ipsum quod dicitur esse non ad solam prolationem, sed ad hypostasin par est pertinere. Ac si *verbum apud deum,* non potest verbum ille esse ipse apud quem erat; neque enim apud quem erat est verbum. Quod si verbum illud velut in corde deus continet, nulloque modo genitum, quinam illud impleri potest quod legitur, *Erat,* itemque, *Deus erat verbum?* Non enim verbum hominis homo est apud hominem, quod neque vivit neque subsistit, sed viventis ac subsistentis quidam cordis motus est, non hypostasis. Simul enim profertur, subinde nusquam est, ac tamdiu dum pronuntiatur permanet. At dei verbum perinde se habet ac per os prophetae spiritus sanctus pronuntiat. *Verbum tuum in aeternum permanet.* Huic porro consentanea quae- Ps. 118, 89.
dam evangelii scriptor affirmat, cum deum hominibus apparuisse atque advenisse prodit. Neque cum susceptam a verbo carnem asserit, patrem adiungit. *Verbum enim,* inquit, *caro factum est, et ha-* Ioann. 1, 14.
bitavit in nobis. Non dixit, *Verbum et pater caro factum est.* Similiter dum his verbis utitur: *In principio erat verbum, et verbum erat apud deum, et deus erat verbum,* non dixit, In deo erat verbum.

Ac ne fortassis aliqui perperam ac malitiose haec interpreten- Cap. IV.
tur, et clarissima vitamque conciliantia verba ad suam pravitatem fraudemque convertant (neque enim uno eodemque modo cor hominis ab iuventute quodam est in mala studio propensum), atque ita dicere aggrediantur: Non ita scripsit Ioannes, *In deo erat verbum,* ut et ipse narras, sed *Apud deum erat verbum;* qua re non est ex patris substantia verbum, sed extra deum: ut igitur iis occurrat, filios rursum suos corrigens veritas ad saniorem mentem reducit, cogitationesque velut contra se meretricio more scortantes redarguit, ita denique unigenitus ipse testatur: *Ego a patre exivi, et venio:* Ioann.16,28.
Item: *Ego in patre, et pater in me est.* At pater de filio per pro- Ioann.14,10.
phetas loquens, non quasi corporea mole constet, sed intelligibili-

Cap. IV. — 1. ἄρα liber scriptus uterque. 2. οὐ excidit ab edit. Petav.

καταβαίνων τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς αἴσθησιν παραστάσεως, διὰ τῶν ἐν ἡμῖν γιγνομένων τὴν παράστασιν τοῦ υἱοῦ ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἀληθῶς γεγέννηται θεὸς ἐκ θεοῦ, θεὸς ἀληθινὸς ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, οὐκ ἔξωθεν ὢν, ἀλλὰ ἐκ τῆς αὐτοῦ οὐσίας, φάσκει ἐν τῷ Δαβὶδ λέγων, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, ὡς οἱ Ἑβδομήκοντα ἡρμήνευσαν, ὡς δὲ οἱ ἄλλοι ἐκδόται, Ἀκύλας μὲν, Ἀπὸ μήτρας ἐξωρθρισμένης σοι δρόσος παιδιότητός σου, Σύμμαχου δὲ, Ὡς κατ' ὄρθρον δρόσου ἡ νεότης σου, Θεοδοτίων δὲ, Ἐκ μήτρας ἀπὸ πρωῒ νεότητός σου, πέμπτη δὲ ἔκδοσις, Ἐκ μήτρας ἀπὸ ὄρθρου σοι δρόσος ἐν νεότητί σου, ἡ δὲ ἕκτη ἔκδοσις, Ἐκ γαστρὸς ζητήσουσί σε, δρόσος νεανικότητός σου, ἐν δὲ τῷ Ἑβραϊκῷ, Μηρὲμ, μεσσαὰρ, λακτὰλ, ἰελεδεχὲθ, ὅπερ ἐστὶ σαφῶς καὶ ἀναμφιβόλως, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. Τὸ γὰρ Μηρὲμ [3] γαστρός ἐστι, Μεσσαὰρ δὲ
pag. 611. τὸ ὀρθριαίτερον πάντων, ὅπερ ἐστὶ, Πρὸ ἑωσφόρου· λακτὰλ, Καὶ πρὸ τῆς δρόσου παιδίον· ἰελεδεχὲθ, τουτέστι τὸ, Ἐγέννησά σε. Ὅπως ἐκ τοῦ λόγου γνῴης ὅτι ὁ ἐνυπόστατος θεὸς λόγος ἐκ πατρὸς φύσει ἐστὶ γεγεννημένος, ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως, πρὸ τοῦ τι εἶναι. Οὐ γὰρ τὸν ἑωσφόρον μόνον ἔλεγε τὸν ἀστέρα, καί τοί γε πολλῶν ὄντων τῶν ἄστρων, καὶ ἡλίου καὶ σελήνης ἐν τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ γενομένων, προγενομένων δὲ θαλάσσης καὶ ξύλων καὶ καρπῶν, στερεώματός τε γῆς καὶ οὐρανοῦ καὶ ἀγγέλων ἅμα σὺν τούτοις γεγονότων. Εἰ μὴ γὰρ ἅμα οὐρανῷ καὶ γῇ καὶ ἄγγελοι ἐκτίσθησαν, οὐκ ἂν ἔλεγε τῷ Ἰὼβ ὅτι, Ὅτε ἐγενήθησαν ἄστρα, ᾔνεσάν με πάντες ἄγγελοί μου φωνῇ. Τὸ οὖν, Πρὸ ἑωσφόρου, ἵνα εἴπῃ πρὸ τοῦ εἶναί τι καὶ κτισθῆναι· ἦν γὰρ ἀεὶ [4] ὁ λόγος σὺν πατρί. Δι' αὐτοῦ γὰρ πάντα γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν.

Κεφ. ε'. Λέξειε δ' ἄν τις, Ἔδειξας εἶναι πρὸ ἄστρων τοὺς ἀγγέλους, ἅμα δὲ οὐρανῷ καὶ γῇ τούτους ἔφης γεγονέναι. Πόθεν πεποίησαι τὴν ἀπόδειξιν; λέγε ἡμῖν, οὐχὶ ἄρα πρὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς πάντως γεγόνασιν; οὐδαμοῦ γὰρ τηλαυγῶς σημαίνει τὸν χρόνον τῆς τῶν ἀγγέλων ποιήσεως. Καὶ [1] ὅτι μὲν καλῶς αὐτοὺς ἔδειξας εἶναι πρὸ ἄστρων. Εἰ μὴ γὰρ ἦσαν, πῶς ὕμνουν θεὸν ἐπὶ τῇ τῶν ἄστρων ποιήσει; ἡμεῖς δὲ ἑκάστην ζητήματος εὕρεσιν οὐκ ἀπὸ ἰδίων λογισμῶν δυνάμεθα λέγειν, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς τῶν γραφῶν ἀκολουθίας. Τηλαυγῶς γὰρ σημαίνει ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ὅτι οὔτε μετὰ τὰ ἄστρα γεγόνασιν ἄγγελοι, οὔτε πρὸ

3. ἐκγαστρὸς *coniectura est Petavii. In seqq. pro* μεσσαὰρ *cod. Rhedig. habet* μεσαάρ.

4. ὁ *non legitur in edit. Petav.*

CAP. V. — 1. *Ante* ὅτι *cogitatione addas verbum demonstrandi, putandi vel concedendi, aut transpone* καὶ καλῶς μὲν ὅτι. *Cornarius vertit*, Et bene quidem ostendisti ipsos fuisse ante sydera.

bus verbis praeditus, atque ad humanam se imbecillitatem accommodans, quo facilius nostris veluti sensibus obiiciat, ac per ea quae in nobis fiunt filium suum demonstret a se revera esse genitum, deum ex deo, deum verum de deo vero, non extrinsecus ascitum, sed ex ipsius substantia progressum, sic igitur apud Davidem pronuntiat: *Ex utero ante Luciferum genui te,* uti Septuaginta interpre- Ps. 109, 3.
tantur. Ex aliis autem editoribus Aquila ita reddit: *Ab utero diluculo excitato tibi ros pueritiae tuae;* Symmachus porro: *Velut diluculo roris iuventus tua;* Theodotio vero: *Ex utero a matutino tempore iuventutis tuae;* at quinta editio: *Ex utero ab diluculo tibi ros in iuventute tua;* sexta porro editio: *Ex utero quaerent te, ros iuventutis tuae;* postremo in Hebraeo: *Merem, messaar, lactal, ieledecheth*, quod manifeste ac citra ullam ambiguitatem id ipsum significat: *Ex utero ante Luciferum genui te.* Vox enim illa, *Merem*, idem est atque, *E ventre: Messaar* vero, Diluculo prae omnibus, hoc est *ante Luciferum: lactal*, id est *Atque ante rorem puerum: ieledecheth* denique idem est ac, *Genuit te.* Ut ex eo sermone cognoscas deum verbum hypostasi propria praeditum a patre esse genitum, nullo neque initio neque tempore, priusquam aliquid aliud existeret. Nam non Luciferi modo stellam intellexit, cum alia sint permulta sidera, puta sol et luna, quae die IV. condita sunt, et ante mare, arbores, fructusque procreata, praeter quae firmamentum etiam ac terra coelumque productum est, et angeli, qui cum illis extiterunt. Nisi enim cum coelo terraque creati forent angeli, non dixisset Iob,
Cum facta sunt sidera, laudaverunt me omnes angeli mei voce sua. Iob 38, 7.
Itaque voces illae, *Ante Luciferum*, idem significant ac si diceret, priusquam esset condereturque quidpiam. Verbum enim cum patre
semper extitit. Nam *per ipsum omnia facta sunt, et sine ipso factum* Ioann. 1, 3.
est nihil.

Cap. V. Etenim dicat aliquis angelos ante sidera esse monstrasti. Quod autem simul cum coelo terraque productos esse dixisti, cedo quanam id ratione comprobasti? Nonne ante coelum ac terram omnino prodierunt? nusquam enim aperte scriptura tempus expressit, quo angeli procreati sunt. Ac tu quidem priores illos sideribus extitisse non male demonstrasti: alioqui enim quomodo deum ob fabricata sidera praedicarent? Nos autem cuiusque quaestionis dissolutionem non ex ingenio nostro, sed ex scripturarum serie ac consequentia afferre possumus. Atqui illud evidenter divinus sermo declarat, neque post sidera productos angelos, neque ante coelum terramque

οὐρανοῦ καὶ γῆς, σαφῶς ἀμεταθέτου ὄντος τοῦ ῥητοῦ [2] τοῦ ὅτι πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς οὐδὲν ἦν τῶν [3] κεκτισμένων, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὡς ἀρχῆς οὔσης κτίσεως, καὶ οὐδὲν πρὸ αὐτῆς τῶν κεκτισμένων.

Οὐ δύναται οὖν, ὡς προεῖπον, ὁ ἐν ἀνθρώπῳ λόγος ἄνθρωπος καλεῖσθαι, ἀλλὰ λόγος ἀνθρώπου. Εἰ δὲ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ θεός ἐστιν, οὐκ ἔστιν ἀνυπόστατος λόγος, ἀλλὰ ἐνυπόστατος θεὸς λόγος ἐκ τοῦ θεοῦ γεγεννημένος, ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως· ὁ γὰρ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ εἴδομεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονο-
pag. 612. γενοῦς παρὰ πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, καὶ κέκραγε λέγων, Οὗτός ἐστιν ὃν εἶπον [4] ὑμῖν, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτος μου ἦν· οὗτος ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Ὁρᾷς μονογενῆ λόγον; ὁρᾷς ἐν κόσμῳ πεπληρωμένον [5] ἐν ἀνθρώποις, καὶ πλήρη ἔχοντα δόξαν μονογενοῦς παρὰ πατρός; οὐχ ὡς τοῦ πατρὸς ὄντος λόγου· οὐ πατρὸς ἅμα λόγῳ συναλιφῇ πεφηνότος, ὡς ἄνθρωπος ἅμα τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ φαινόμενος, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐ δύναται φανῆναι ἐὰν μὴ παρῇ ὁ φθεγγόμενος τὸν λόγον. Τίνι τοίνυν πιστεύσω; τίνι συνθῶμαι; παρὰ τίνων λάβω ζωὴν ἐν μαθήμασι; Παρὰ τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν καὶ πνευματοφόρων, τῶν τὸν λόγον παρὰ πατρὸς ἀπεσταλμένον φησάντων; ἢ τούτων τῶν ἀπὸ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, τῶν σὺν τῷ λόγῳ θεὸν, καὶ λόγον σὺν τῷ θεῷ φασκόντων, τῶν ἓν πρόσωπον πατρὸς πρὸς τὸν λόγον, καὶ τὸν λόγον πρὸς τὸν πατέρα ὁριζόντων; Εἰ δὲ ἓν τὸ πρόσωπον, πῶς ὁ μὲν ἀποστέλλει, ὁ δὲ ἀποστέλλεται; ἀποστελεῖς γὰρ, φησὶ ὁ προφήτης, τὸν λόγον, καὶ τήξει αὐτά· πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ῥυήσεται ὕδατα. Καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἐξῆλθον ἐκ τοῦ πατρός μου, καὶ ἥκω. Καὶ, Ζῶ ἐγὼ, καὶ ζῇ ἐν ἐμοὶ ὁ ἀποστείλας με πατήρ. Πῶς οὖν ἀποστέλλεται ὁ ἀποσταλεὶς, καὶ διὰ σαρκὸς φαίνεται; θεὸν γὰρ οὐδεὶς πώποτε ἑώρακεν. Ὁ μονογενὴς θεὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κολπὸν τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Καί φησι, Ὁ μονογενὴς θεός· ὁ μὲν γὰρ λόγος ἐστὶν ἐκ πατρὸς γεννηθεὶς, ὁ πατὴρ δὲ οὐκ ἐγεννήθη, διὰ τοῦτο μονογενὴς υἱός.

Κεφ. ϛ'. Προὔλαβε γὰρ ἡ θεῖα γνῶσις, κηρύττουσα ἑαυτῆς τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὴν αὐτῆς πρόγνωσιν, εἰς ἀσφάλειαν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ἐπειδήπερ ᾔδει τοῦ Σαμοσατέως τὴν ἄνοιαν, καὶ τῶν Ἀρειανῶν τὴν κακοδοξίαν, καὶ τῶν Ἀνομοίων τὴν κακουργίαν, καὶ τῶν Μανιχαίων τὴν πτῶσιν, καὶ λοιπῶν αἱρέσεων τὴν κακομηχανίαν. Καὶ διὰ τοῦτο περὶ ἑκάστης λέξεως ἀσφαλίζεται ἡμᾶς ὁ θεῖος λόγος. Τὸν μὲν γὰρ πατέρα

2. τοῦ *non habet ed. Petav.*
3. ἐκτισμένων *cod. ms. uterque.*
4. *Ita uterque liber ms. In editis est* ἡμῖν.

constitutos. Est enim certa illa et immutabilis sententia, ante coe-
lum ac terram nihil omnino conditarum rerum extitisse, quoniam *In* Gen. 1, 1.
principio creavit deus coelum et terram. Ut illud sit creandi princi-
pium ante quod creatis ex rebus omnino nulla fuerit.

Quamobrem non potest, uti diximus, quod inest in homine verbum homo nuncupari, sed hominis verbum. Quod si dei verbum deus est, subsistentia minime caret, adeoque deus verbum subsistit,
a deo genitus, sine initio ullo ac tempore; *Verbum enim caro factum* Ioann. 1, 14.
est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre, plenum gratiae et veritatis. Ioannes de illo testatur, et clamat dicens, Hic est quem dixi vobis: qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat: hic venit in mundum, ut salvetur mundus per ipsum: in mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. Vides unigenitum verbum? Vides in mundum completum inter homines, ac plenam a patre unigeniti gloriam obtinentem? Non ut pater ipse sit verbum, aut cum verbo coalescens apparuerit, velut homo cum verbo ipsius apparet; neque illius verbum apparere potest, nisi adsit qui illud eloquitur. Cuinam igitur adhibeo fidem? Cuinam assentiar? A quibusnam vitam in disciplinis accipiam? Num ab sanctis evangeliorum scriptoribus et afflatu sancti spiritus impulsis, qui verbum a patre missum esse prodiderunt? An a Pauli Samosateni discipulis, qui cum verbo deum, et cum deo verbum esse dicunt? qui patris cum verbo, et verbi cum patre comparati unam esse personam definiunt? At si unica duntaxat est persona, quomodo hic mittit, ille vero mittitur.
Emittes enim, ait propheta, *verbum, et liquefacit ea: flabit spiritus* Ps. 14, 18.
eius, et fluent aquae. Item, *Exivi a patre meo, et venio*; et, *Vivo* Ioann. 16, 28.
ego, et vivit in me qui misit me pater. Quomodo qui missus est Ioann. 6, 57.
mitti potest, et in carne prodire? *Deum enim nemo vidit unquam.* 1. Ioann. 4, 12.
Unigenitus deus qui est in sinu patris, ille narravit, ait unigenitus deus: quoniam verbum a patre genitum est, pater autem a nullo genitus; ob id unigenitus est filius.

Etenim divina scientia pro sua providentia veritatem suam prae- Cap. VI.
dicare ante voluit, quo animas nostras cautione ac securitate muniret. Noverat enim et Samosatensis vecordiam, et Arianorum impium dogma, et Anomoeorum improbitatem, et Manichaeorum ruinam, et ceterarum haereseon calliditatem ac fraudem, proindeque de singulis propemodum vocibus securitati nostrae divinus sermo consuluit. Patrem enim unigenitum non appellat; unigenitus enim

5. ἐν *abest a cod. Rhedig.*

οὐ λέγει μονογενῆ. Πῶς γὰρ μονογενὴς ὁ μὴ γεγεννημένος; τὸν δὲ υἱὸν μονογενῆ, ἵνα μὴ ὁ υἱὸς νομισθείη πατὴρ, καὶ ἵνα μὴ ὡς λόγος
pag. 613. ἐν καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀπεικασθῇ ὁ θεὸς λόγος. Εἰ γὰρ λόγος λέγεται, διὰ τὴν τοιαύτην χρῆσιν λέγεται, ἵνα μὴ νομίσῃ τις ἀλλότριον εἶναι τῆς τοῦ θεοῦ πατρὸς οὐσίας, καὶ οὐκέτι λόγος ἀνυπόστατος, ἀλλὰ ἐνυπόστατος, διὰ τὸ, Μονογενὴς πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Καὶ ὁρᾷς πόσα ἔστι πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἡμετέρας ζωῆς; Τὸ γοῦν, Θεὸν οὐδεὶς πώποτε ἑώρακεν, ἵνα τὸ ἀόρατον τοῦ πατρὸς σημάνῃ, καὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος, ἵνα τὴν ἰδίαν θεότητα διὰ τῆς σαρκὸς φαινομένην ἐπιβεβαιώσῃ.

Πόσα δὲ ἄλλα, καὶ ἐπέκεινα τούτων, εἰς παράστασιν ἡμῖν ἀναλέξειέ τις, καὶ παραστήσειε πρὸς τὴν τοῦ Σαμοσατέως ἄνοιαν; Εἰ γὰρ ἦν ἐν τῷ πατρὶ, ὡς ὁ λόγος ἐν καρδίᾳ ἀνθρώπου, πῶς παραγέγονε διὰ ἰδίας θεωρίας φθεγγόμενος; ἐν τῷ γὰρ αὐτὸν διηγεῖσθαι τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς φάσκει, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγώ εἰμι ὁ πατὴρ, ἀλλὰ τὸ Ἐμὲ ἐν τῷ πατρὶ σημαίνει. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγώ εἰμι ἐκεῖνος, ἀλλ', Ἐγὼ ἦλθον ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, καὶ, Ἐκεῖνός ἐστιν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ὅτι, Ἄλλον παράκλητον ὑμῖν ἀποστελῶ. Ὅρα πῶς [1] τὸ Ἀποστελεῖ, καὶ [2] τὸ Ἄλλον τοῦ Ἐγὼ, ἵνα δείξῃ πατέρα ἐνυπόστατον, πνεῦμα ἅγιον ἐνυπόστατον, Ἐκεῖνός με γὰρ δοξάσει, περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος λέγων, [3] ὅτι τοῦ ἐμοῦ λήψεται. Καὶ ποῖόν φησι τὸ, Ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, [4] καὶ, Τοῦ ἐμοῦ λήψεται; Ἀλλὰ καί φησι, Δύο μαρτυρίαι ἀνθρώπων σταθήσονται, καὶ, Ἐγὼ μαρτυρῶ ἐπὶ ἐμαυτοῦ, καὶ, Μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ ἀποστείλας με πατήρ. Πόσα δὲ ἄλλα τοσαῦτα, καὶ ἐπέκεινα τούτων; Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ κύριε οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις· ναὶ ὁ πατὴρ, ὅτι οὕτως γέγονεν εὐδοκία ἔμπροσθέν σου. Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου, καὶ οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, καὶ τὸν πατέρα οὐδεὶς ἔγνω εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Ἀπεκάλυψας γὰρ νηπίοις, καὶ, Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου, ἵνα ἐκκόψῃ τὴν τούτων ἐπινενοημένην ξενολεξίαν.

Κεφ. ζ. Ἀλλ' ὅρα τὸν ἀεὶ ἀντιπολεμοῦντα τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει διάβολον, τί ἐν αὐτοῖς ἐνεκίσσησεν, ὥσπερ ἀπὸ διαβολικῆς ἐνεργείας τοῦ λέγειν. Δῆθεν γὰρ ἀπολογοῦνται πρὸς ταῦτα οἱ τῆς τῶν Ἰουδαίων
pag. 614. αἱρέσεως ὑπηρέται, ὑπὲρ τούτου αἰσχυνόμενοι διὰ τὴν τῶν θείων εὐ-

Cap. VI. — 1. *Immo* τὸ Ἀποστελῶ? 2. τὸ Ἄλλον τοῦ Ἐγὼ *mea est emendatio, cum libri praebeant* τὸ ἄλλον τὸ ἐγὼ, *quod Petavius in* τὸ ἄλλον, καὶ τὸ ἐγὼ *mutandum esse censuit. Solves brachylogiam vertendo* Animadverte quomodo vocibus illis utatur, *Mittam*, et *Alium* ab illo *Ego*, et diversum *cett. Petavio praeivit Cornarius vertens* voces Mittam, et Alium, et Ego.

3. *Sic libri manu exarati et ed. pr. At Petavius edidit* ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ.

4. *Ita libri mss. et ed. pr. Petavius edidit* καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ.

esse qui potest, qui nunquam sit genitus? Filium vero unigenitum vocat; ne is pater existimetur, aut ne verbo, quod in hominis est pectore, deus verbum similis esse credatur. Quod enim verbum dicitur, id eo fit, ne quis a dei patris substantia alienum esse suspicetur. Neque verbum illud subsistentia caret, sed ea praeditum est; quod his verbis declaratur: *Unigenitus plenus gratiae et verita-* Ioann. 1, 14.
tis. Vides quam multis praesidiis vita nostra muniatur? Iam vero quod scriptum est, *Deum nemo vidit unquam*, hunc usum habet, ut 1. Ioann. 4, 12.
patrem eiusque divinitatem minime sub aspectum cadere monstraret, quo divinitatis suae, quae per carnem apparebat, fidem astrueret.

Quam multa praeterea ad eam rem comprobandam colligi possunt, et adversus Samosatensis insaniam afferri? Etenim si in patre esset, quemadmodum hominis in corde verbum, quinam adesse potuit, atque ex propria intelligentia sententiaque loqui? Cum enim ad discipulos suos verba faceret, ita dixit: *Qui vidit me, vidit pa-* Ioann. 14, 9.
trem. Non dixit, *Ego sum pater,* sed vox *Me* in patre significat. Neque vero dixit, Ego sum ille, sed, *Veni in nomine patris mei;* Ioann. 8, 18.
et: *Hic est qui testimonium perhibet de me.* Item de spiritu sancto, *Alium paracletum mittam vobis.* Animadverte quemadmodum voci- Ioann. 15, 26.
bus illis utatur, *Mittam alium* et *Ego*, quo et patrem et spiritum sanctum sua utrumque constare doceret hypostasi. *Ille me clarifi-* Ioann. 16, 14.
cabit, ait de spiritu sancto loquens, *quia de meo accipiet.* Qualemnam autem illum facit? *Qui a patre procedit*, inquit, *et de meo accipiet.* Quinetiam alio in loco, *Duo hominum*, ait, *testimonia sta-* Ioann. 8, 14. 17. 18.
bunt; et, *Ego testimonium praebeo de meipso*,. et, *Testimonium praebet de me qui misit me pater.* Quam multa sunt numero totidem adeoque plura testimonia? Ecce tibi sic ille quodam in loco narrat. *Confiteor tibi pater domine coeli ac terrae, quoniam abscondisti haec* Matth. 11, 25.
a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis: ita pater, quoniam sic placitum est ante te. Omnia mihi tradita sunt a patre meo, et nemo novit filium nisi pater; et patrem nemo novit nisi filius, et cui filius revelaverit: Revelasti, inquit, *ea parvulis*, et, *Omnia mihi tradita sunt a patre meo,* ut peregrinam ab istis excogitatam loquendi rationem praecideret.

Aspice nunc quid humani generis assiduus hostis diabolus in Cap. VII.
eorum animis pepererit, quod velut illius afflatu perciti pronuntiarent. Nam adversus illa purgare sese student Iudaicae opinionis satellites, quandoquidem lux illa doctrinae, quae in divinis evangeliis

αγγελίων σαφῆ ὑφηγήσεως διδασκαλίαν, ἵνα μὴ ὀφθῶσι τελειότατα ἀντιπράττοντες τῇ τοῦ εὐαγγελίου ἀληθινῇ γνώσει. Φάσκουσι γὰρ ὅτι ἄνθρωπος ἦν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐν αὐτῷ ἐνέπνευσεν ἄνωθεν ὁ λόγος, καὶ ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ ὁ ἄνθρωπος λέγει. Ὁ πατὴρ γὰρ ἅμα τῷ υἱῷ εἷς θεὸς, ὁ δὲ ἄνθρωπος κάτωθεν τὸ ἴδιον πρόσωπον ὑποφαίνει, καὶ οὕτως τὰ δύο πρόσωπα πληροῦνται. Πῶς οὖν ἄνθρωπος θεὸς δύναται εἶναι, ὦ πάντων ἀνθρώπων ἀβέλτερε, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐπουρανίου φρονήματος τὸν νοῦν ἀπεστραμμένε; πῶς δύναται ἄνθρωπος εἶναι ψιλὸς κατὰ σὲ, ὁ λέγων, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα; Εἰ γὰρ ὁ ἄνθρωπος ὡς ὁ πατὴρ, οὐδὲν διαλλάττει ὁ πατὴρ τοῦ ἀνθρώπου. Εἰ δὲ ὁ θεὸς λόγος, ὁ ἐνανθρωπήσας ἐν τελειότητι, τελείως ὢν ἐστι θεὸς ἄνωθεν ἀπὸ πατρὸς γεγεννημένος, δικαίως καὶ σαφῶς φθέγγεται περὶ ἑαυτοῦ λέγων ὅτι, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα· ὡς καὶ οἱ Ἰουδαῖοί φασι περὶ αὐτοῦ. Οὐ μόνον γὰρ, φησὶ, ἐζήτουν ἀποκτεῖναι αὐτὸν, ὅτι ταῦτα ἐποίει, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ υἱὸν θεοῦ ἑαυτὸν ἔλεγεν, ἴσον θεῷ ἑαυτὸν φάσκων. Τὸ γὰρ εἰπεῖν πάλιν, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα, τὸν πατέρα θεὸν ἴσον ἑαυτοῦ φάσκει. Οὐκ ἄνθρωπος δέ ἐστιν ἴσος θεῷ, οὐδὲ ὡς θεὸς, ἀλλὰ ἐν ἀληθείᾳ γεγεννημένος ἐκ θεοῦ πατρὸς θεὸς υἱὸς μονογενής. Φησὶ γὰρ περὶ αὐτοῦ Παῦλος, Ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ᾽ ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών. Τὸ μὲν περὶ θεοῦ, ἦν ἐν μορφῇ, περὶ δὲ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς, προσληπτὴν ἀπέφηνε, καὶ οὐκ εἶπεν αὐτοῦ οὖσάν ποτε. Πολλάκις δὲ καὶ ἀνθρωπίνως διαλέγεται ὁ σωτὴρ ἡμῶν καὶ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ θεὸς λόγος, καὶ πολλάκις ἀνθρωποπαθῶς φθέγγεται, ἀλλ᾽ οὐχ ὅτε λέγει, Ἐκ τοῦ πατρός μου ἐξῆλθον, καὶ ἥκω. Τοῦτο γὰρ οὐ δύναται ἀπὸ ἀνθρωπότητος λέγεσθαι· ἀλλ᾽ ὅτε δικαίως ἐπιμαρτυρεῖ λέγων, Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθὴς, ἵνα δείξῃ τὴν ἑαυτοῦ ἐνανθρώπησιν, καὶ τὸ ἀνάπαλιν περὶ θεότητος λέγων, Κἄν τε ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθής ἐστιν, ἵνα δείξῃ ἀληθινὴν θεότητα καὶ ἀληθινὴν ἐνανθρώπησιν.

[Κεφ. η΄. pag. 615.] Οὐ δύο τοίνυν θεοὶ, ὅτι οὔτε δύο πατέρες· οὐδὲ ἀνῄρηται ἡ ὑπόστασις τοῦ λόγου, ὅτι οὐ μία συναλιφὴ θεότητος υἱοῦ πρὸς πατέρα. Οὐ γάρ ἐστιν ἑτεροούσιος ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ ὁμοούσιος τῷ πατρί. Οὐ δύναται δὲ εἶναι ἑτεροούσιος τῷ γεγεννηκότι, οὐδὲ ταὐτοούσιος, ἀλλὰ ὁμοούσιος. Οὐδὲ πάλιν λέγομεν αὐτὸν μὴ εἶναι ταὐτὸν τῇ οὐσίᾳ τῷ πατρί. Ἔστι γὰρ ταὐτὸν τῇ θεότητι καὶ τῇ οὐσίᾳ ὁ

clarissime fulget, nonnullo pudore illos afficit, ne sincerae evangelii cognitioni penitus repugnare videantur. Quare ita disputant: hominem fuisse Iesum, cui de coelo verbum aspiraverit; unde illa omnia de seipso, quatenus est homo, profitetur. Etenim pater unus est cum filio deus; homo vero ex inferiori ordine propriam personam prae se fert. Ita personae omnino conficiuntur duae. Verum homo deus esse, o mortalium omnium stolidissime, atque ab coelesti sapientia alienissime! qui potest? Potest, id quod asseris, homo esse simplex qui ita de se loquitur: *Qui vidit me, vidit et patrem?* Nam [Ioann. 14, 9.] si homo eiusmodi est qualis est pater, nihil hic ab homine discrepabit. Atqui deus verbum, qui perfectissime naturam hominis induit, perfectus aeque deus a patre ante omnia progenitus, non minus iure quam evidenter de seipso testatur: *Qui vidit me, vidit et patrem*, quemadmodum ex Iudaeorum de illo sermone constat: *Non* [Ioann. 5, 18.] *enim solum*, ait Ioannes, *quaerebant interficere ipsum, quod haec faceret, sed etiam, quia filium dei sese diceret, aequalem deo seipsum asserens.* Nam cum illis verbis utitur: *Qui vidit me, vidit et patrem*, aequalem sibi deum patrem constituit. At homo similis deo, aut sicut deus, esse non potest, sed is nimirum qui a deo patre deus unigenaque filius revera processit. De quo ista testatur apostolus. *Qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalem* [Phil. 2, 6.] *deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens.* Ex quibus illa verba, *In forma esset,* ad deum pertinent. Quod autem ad servilem formam attinet, extrinsecus ascitam esse declarat, nec illius aliquando fuisse significat. Sed persaepe accidit ut salvator noster ac dominus Iesus Christus deusque verbum quaedam humano more et ad hominum affectiones accommodate proferat. Quod tum minime fecit cum diceret, *A patre meo exivi, et venio.* Neque enim istud [Ioann. 16, 28.] ex hominis natura proficisci potuit. Sed id demum usurpavit cum de se iure ita testatus est: *Si ego testimonium perhibeo de meipso,* [Ioann. 5, 31.] *testimonium meum non est verum;* quo suam humanitatem ostenderet. At e contrario de sua divinitate sermonem instituens, *Etsi*, inquit, [Ioann. 8, 18.] *ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum verum est;* ut veram in se divinitatem atque humanitatem exprimeret.

Quocirca neque dii sunt, neque patres duo, neque verbi per- [Cap. VIII.] sona tollitur, quoniam filii divinitas nequaquam in unum cum patre conflatur. Non enim filius alterius est quam pater substantiae, sed consubstantialis patri. Neque potest aut alterius esse a genitore substantiae, aut eiusdem substantiae, ac persona minime distinctae, sed consubstantialem esse, uti diximus, oportet. Iam vero non idcirco idem esse cum patre, quod ad essentiam attinet, negandum

υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα, καὶ οὐκ ἀλλοῖος παρὰ τὸν πατέρα, οὐδὲ ἀπὸ ἄλλης ὑποστάσεως, ἀλλὰ ὡς ἀληθῶς υἱὸς πατρὸς τῇ τε οὐσίᾳ καὶ τῇ ὑποστάσει καὶ τῇ ἀληθείᾳ. Ἀλλ' οὐχ ὁ πατήρ ἐστιν ὁ υἱὸς, οὐδὲ ὁ υἱός ἐστιν ὁ πατὴρ, ἀλλὰ υἱὸς ἀληθῶς ἐκ πατρὸς γεγεννημένος. Διὸ οὔτε δύο θεοὶ, οὔτε δύο υἱοὶ, οὔτε δύο ἅγια πνεύματα, ἀλλὰ μία θεότης ἡ τριὰς, πατὴρ, υἱὸς, καὶ ἅγιον πνεῦμα, ὁμοούσιος οὖσα. Ὅταν γὰρ εἴπῃς ὁμοούσιον, οὐ συναλιφὴν σημαίνει· τὸ γὰρ ὁμοούσιον οὐχ ἑνός ἐστι σημαντικὸν, οὐδὲ τοῦ ὄντος υἱοῦ πρὸς πατέρα γνησίου τὴν οὐσίαν διΐστησι, καὶ τὴν ὑπόστασιν ἀπαλλοτριοῖ, διὰ τὸ ὁμοούσιον. Οὐ γὰρ ἀρχὰς δύο κηρύττει ὁ θεῖος λόγος, ἀλλὰ μίαν ἀρχήν. Συνελεύσεται γὰρ, φησὶ, ὁ οἶκος Ἰούδα, καὶ ὁ οἶκος Ἰσραὴλ, καὶ θήσονται ἑαυτοῖς ἀρχὴν μίαν. Ὁ τοίνυν ἀρχὰς δύο κηρύττειν δύο θεοὺς κηρύττει. Καὶ ὁ ἀναιρῶν τὸν λόγον καὶ τὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν, Ἰουδαϊσμὸν ὑποφαίνει. Μαρκίων γὰρ δύο ἀρχὰς ὑποφαίνει, μᾶλλον δὲ τρεῖς ἑαυταῖς ἐναντίας, οἱ δὲ νέοι Ἰουδαῖοι, Σαμοσατῖται οὗτοι, ἀναιροῦσι τὴν ὑπόστασιν τοῦ λόγου, ἵνα κυριοκτόνοι καὶ αὐτοὶ ἀποφανθῶσι, καὶ ἐπαρνησίθεοι τῆς τοῦ κυρίου ἡμῶν σωτηρίας.

Μία γοῦν ἡ ἀρχὴ, καὶ ἐξ αὐτῆς ὁ υἱὸς εἰκὼν ἀκριβὴς, φύσει ἐκτυποῦσα τὸν ἴδιον πατέρα, καὶ ὁμοία κατὰ πάντα τρόπον, ὅτι θεὸς ἐκ θεοῦ, καὶ υἱὸς ἐκ πατρὸς, θεὸς ἀληθινὸς ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, καὶ φῶς ἐκ φωτὸς, μία οὖσα θεότης, καὶ ἓν ἀξίωμα. Διό φησι, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν· οὔτε Κατ' εἰκόνα σὴν, ἵνα μὴ διέλῃ, οὔτε Κατ' εἰκόνα ἐμὴν ἵνα μὴ ἀνόμοιον καὶ ἄνισον ἀποφάνῃ, Κατ' εἰκόνα δὲ ἡμετέραν· καὶ τὸ Ποιήσωμεν, ἵνα μὴ ἀλλότριος ᾖ ὁ πατὴρ τῶν γενομένων ὑπ' αὐτοῦ, μηδὲ ὁ μονογενὴς ἀλλότριος τῆς δημιουργίας. Ἀλλὰ ὁ πατὴρ σὺν τῷ υἱῷ δημιουργεῖ,
pag. 616. καὶ ὁ υἱὸς, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, συνδημιουργὸς τῷ πατρὶ, καὶ διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ [1] γεγεννῆσθαι τὸν υἱὸν εἷς θεὸς τέλειος, ἐκ τελείου πατρὸς, καὶ πατὴρ τέλειος τελείου υἱοῦ, τῆς πατρικῆς τελειότητος ἔχοντος τὴν εἰκόνα, εἰκὼν θεοῦ τοῦ ἀοράτου, οὐ παράδειγμα εἰκόνος, οὐκ εἰκὼν εἰκόνος, οὐκ ἀνόμοιος, ἀλλ' εἰκὼν τοῦ πατρὸς, ἵνα τὸ ἀπαράλλακτον δείξῃ τῆς ἀπὸ τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀχρόνου γεννήσεως ἐν ἀληθείᾳ.

Εἰκὼν τοίνυν ὁ υἱὸς τοῦ πατρός. Καὶ γὰρ καὶ οἱ βασιλεῖς οὐ διὰ τὸ ἔχειν εἰκόνα δύο εἰσὶ [2] βασιλεῖς, ἀλλὰ βασιλεὺς εἷς σὺν τῇ εἰ-

Cap. VIII. — 1. *Ita libri manu exarati. In editis est* γεγενῆσθαι.

putamus. Est enim divinitate idem et essentia cum patre filius, nec ab eo diversus, aut ex aliena quadam hypostasi, sed vere patris et essentia et hypostasi et veritate filius, tametsi neque pater sit filius, neque filius vicissim pater, sed filius a patre revera genitus. Ex quo fit ut non duo sint dii, filiique duo, non spiritus sancti duo, sed una sit in trinitate divinitas, pater, filius et spiritus sanctus, planeque consubstantialis existat. Nam haec ipsa vox, *Consubstantialis*, non coniunctionem ac conflationem declarat; non enim eiusmodi vocabulum unum quiddam indicat, neque germani a patre filii substantiam secernit, aut hypostasin alienam facit, ut sibi consubstantialis ratio constare possit. Siquidem unum tantummodo, non duo principia, divinus sermo praedicat. *Convenient*, inquit, *domus Iuda, et* Ose. 1, 11.
domus Israel, et constituent sibi ipsis principatum unum. Quare qui duo principia proponit, totidem deos obtrudit. Quisquis autem verbum, eiusque personam tollit e medio, Iudaicam impietatem ostendit. Marcion sane principia duo, vel tria potius, et quidem contraria invicem, affirmat, at novi Iudaei, Samosateni, inquam, isti, verbi personam detrahunt; ut et ipsi domini interfectores, ac dei, et allatae nobis a domino salutis inficiatores habeantur.

Maneat igitur unum esse principium, a quo filius manarit, velut imago quaedam accurata, quae patrem suum referat proprie, eique in omnibus similis existat. Quoniam deus est ex deo, et a patre filius, deus verus de deo vero, lumen de lumine, una scilicet divinitas, unaque dignitas. Ob id tota loquitur: *Faciamus hominem ad* Gen. 1.
imaginem nostram et similitudinem. Non Ad imaginem tuam dixit, ne divisionem induceret, neque Ad imaginem meam, ne dissimilem et inaequalem ostenderet, sed *Ad imaginem nostram.* Illud vero *Faciamus* eo pertinet, ne aut ab iis quae produxit abalienetur pater, aut a procreandi functione filius extraneus putetur. Ac vero pater una cum filio molitur, filius item, per quem facta sunt omnia, operis et ipse cum patre est artifex. Tum quia filius ab illo genitus est, unus perfectusque deus, ex patre perfecto, et perfecti filii perfectus pater, qui quidem paternae perfectionis imaginem obtinet, imago minime aspectabilis dei, non imaginis exemplum, neque imaginis imago, neque dissimilis, sed imago patris, ut verissimam illam a patre principii ac temporis experte generationem nulla in re variam dissimilemque monstraret.

Quamobrem imago patris est filius. Nam et reges pro eo quod imaginem habent, non idcirco reges duo sunt, sed unus rex est dun-

2. βασιλεὺς *ed pr.*

κόνι, [3] εἷς βασιλεύς. Οὐχὶ ἕν τι ἐκ δύο μερῶν ἀτελὲς ὑπάρχον, ἀλλὰ τέλειος ὁ πατὴρ, τέλειος ὁ υἱὸς, τέλειον τὸ ἅγιον πνεῦμα. Ἐγὼ γὰρ ἐν τῷ πατρί· οὐχ ὡς λόγος ἐν καρδίᾳ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πατέρα οἴδαμεν νοητὸν σὺν υἱῷ, καὶ υἱὸν ἀπὸ πατρὸς γεγεννημένον. Καὶ οὐχ ὡς ἐν ἀνθρώπῳ ἐλθὼν εἰς οἰκητήριον ὁ θεῖος λόγος, [4] καὶ μετὰ τὸ γεγεννῆσθαι ὀφθέντα ἐν αὐτῷ τὸν λόγον, καὶ πάλιν ἐν θεῷ ὑπάρχοντα ἄνω, ὡς ἐν καρδίᾳ ἀνθρώπου λόγος. Ταῦτα γὰρ τῆς τοῦ δαίμονος ἐμβροντήσεώς ἐστι, καὶ ἐπαρνησιθείας πάσης ἔχοντα τοὺς χαρακτῆρας.

Κεφ. Θ'. Ταῦτα δὲ τὰ ὀλίγα πρὸς τὴν τούτου αἵρεσιν καλῶς ἔχειν δοκιμάσαντες· οὐ δυσχερὴς γὰρ ἡ τούτων δύναμις, οὔτε μὴ δυναμένη ὑπὸ πάντων συνετῶν ἀνατρέπεσθαι· διὸ καὶ τούτου τὰς ῥίζας τῶν ἀκανθῶν ἐκτεμόντες τῷ τῆς ἀληθείας κηρύγματι καὶ φρονήματι, καὶ τὸν ἰὸν, ὡς εἰπεῖν, ἀποσβέσαντες, καὶ τὸ δηλητήριον τούτου [1] ὑποδείξαντες, τὸν [2] ἀρρωγὸν ἐπικεκλημένοι σὺν υἱῷ πατέρα, τὸν ὄντως ὄντα, καὶ υἱὸν ὄντως ἐνυπόστατον γεγεννημένον, καὶ τὸ ἅγιον [3] πνεῦμα αὐτοῦ, πνεῦμα ἐνυπόστατον καὶ σωτηρίον τῆς οἰκονομίας, τῆς ἐνσάρκου πραγματείας, διὰ τοῦ τροπαίου τοῦ κατὰ θάνατον, τοῦ σταυροῦ φημι, τὴν κεφαλὴν τούτου ῥήξαντες, τοῦ ζητήματος τῶν νέων Ἰουδαίων, ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἴωμεν, ὦ ἀγαπητοί. Δρυΐνας γάρ τις ἔχις οὕτω καλουμένη τούτῳ ἔοικε τῷ αἱρεσιάρχῃ· ὡς δρυΐνας λέγεται μὲν εἶναι ἔχις (παρὰ δὲ τὰς πόας ἢ καὶ δρύας ἐμφωλεύει συνεχέστατα, διὸ καὶ δρυΐνας καλεῖται ἀπὸ τοῦ φιλόδενδρον [4] αὐτὸ εἶναι καὶ ἑαυτὸ παρεικάζειν ἀναμέσον τῶν
pag. 617. ἐκ τῶν δένδρων ῥιπτομένων φύλλων τῇ ἑκάστου χλωρότητι), οὐ τοσοῦτον δὲ εἶναι ὀδυνηρὸν τὸ ζῶον, ἐὰν δὲ ἐπιμείνῃ θάνατον ἐμποιεῖν. Οὕτως γὰρ καὶ οὗτος καὶ ἡ ἀπ' αὐτοῦ αἵρεσις [5] πάντων ἀριθμῶν ἑαυτὸν ἀπεικάζεται, Χριστοῦ μὲν ὄνομα ἐνδεδυμένος, Ἰουδαίων δὲ τὸ φρόνημα ἐπανῃρημένος, λόγον Χριστὸν ὁμολογῶν, οὐκ ὄντα δὲ τοῦτον διανοούμενος. Καὶ ἐν πολλοῖς ἑαυτὸν θριαμβεύων οὐκ αἰσχύνεται. Οὗ καὶ τὴν δοκοῦσαν διδασκαλίαν, πλάνην δὲ οὖσαν, ἐν τῷ ὑποδήματι τοῦ Χριστοῦ καταπεπατηκότες, καὶ τῇ σμίλῃ τῇ ἰατρικῇ τοῦ εὐαγγελίου τοὺς δεδηγμένους ἀμύξαντες, τόν τε ἰὸν ἀπ' αὐτῶν ἐκκρίνοντες, ἐπὶ τὴν τῶν ἑξῆς διήγησιν, ὡς προεῖπον, ἐλευσόμεθα.

3. εἷς βασιλεὺς codex ms. uterque. εἷς βασιλεῖς ed. princ. In ed. Petav. haec verba conspiciuntur uncinis inclusa.

4. Haec verba plane corrupta aut manca sunt. Puto scribendum λόγος. ὡς καὶ μετὰ τὸ γεγεννῆσθαι ὀφθῆναι ἐν αὐτῷ τ. λ., καὶ π. ἐν θεῷ ὑπάρχειν ὄντα ἄνω.

Cap. IX. — 1. προδείξαντος ed. Petav.

2. ἄρωγον ed. Petav.

3. Editi habent πνεῦμα, τὸ αὐτοῦ.

4. Repone αὐτὴν εἶναι καὶ ἑαυτὴν παρεικάζειν. Ed. princ. pro ἑαυτὸ habet ἑαυτῷ.

5. Corrige πρὸς (vel περὶ) πάντων ἀριθμῶν, vel ἐς πάντα ἀριθμόν. Cornarius recte vertit, Ita etiam hic et haeresis ipsius se omnibus numeris assimilat.

taxat cum imagine sua. Nec unum quiddam est duabus constans partibus imperfectum, verum perfectus pater, perfectus filius, perfectus spiritus sanctus. *Ego enim*, inquit, *in patre;* non ad eum modum quo in hominis corde sermo est, sed intelligibilem cum filio patrem et filium a patre genitum asserimus. Nequaquam vero deus ille verbum in hominem velut in domicilium quoddam subiit, adeo ut, posteaquam homo genitus est, apparuerit in eo verbum, quod in coelo praeterea sic tanquam in hominis corde sermo inesset in patre. Haec enim dogmata ex furioso daemonis afflatu prodierunt, abnegatique funditus dei notas prae se ferunt. Ioann.14.10.

Cum igitur pauca haec, quae hactenus disputavimus, ad illius confutandam haeresin idonea esse iudicemus (neque enim expugnata difficilis illorum vis est, nec eiusmodi, minime ut prudentibus omnibus possit everti), cum, inquam, veritatis dogmate doctrinaque spinarum illius radices exciderimus, eiusque, ut ita dicam, virus extinxerimus, ac letiferum illius venenum patefecerimus, postquam scilicet opitulatorem cum filio patrem, qui vere est, invocavimus, et filium vere subsistentem, ac genitum, nec non et spiritum sanctum subsistentem eius spiritum ac salutarem, totiusque illius administrationis ac susceptae carnis auctorem, quaestionis ab novis illis Iudaeis propositae capite per mortis tropaeum, crucem scilicet, comminuto, ad reliquas transeamus. Ceterum viperae quoddam genus est, Dryinam vocant, illi haeresis conditori quam simillimum. Quod ut plurimum in herbis, aut quercubus delitescit, unde ei Dryinae nomen est, eo quod arbores consectetur atque inter folia quae ex arbore decidunt iacens, cuiusque in se viriditatem exprimat, ac licet non adeo acerbum dolorem inurat hoc animal, tamen si diutius *virus adhaeserit, letum affert, — eodem prorsus modo haereticus iste, cum secta sua ad omnia sese genera institutorum applicans iis se quam simillimum efficit. Nam et Christi sibi appellationem imposuit, et Iudaeorum dogmata profitetur, et cum verbum esse Christum fateatur, non eum tamen esse secum animo statuit. Denique in plerisque se sine ullo pudore traducit. Cuius nos doctrina, sive potius errore, Christi velut calceo proculcato, medicoque evangelii scapello iis qui morsi erant scarificatis, ac veneno omni ab illis exemplo, ad insequentem, ut ante diximus, disputationem transibimus. Cap. IX.

* *Immo serpens.*

ΚΑΤΑ ΜΑΝΙΧΑΙΩΝ,

μϛ', ἢ καὶ ξϛ'.

Κεφ. α'. Μανιχαῖοι, οἱ καὶ Ἀκουανῖται λεγόμενοι διά τινα [1] οὐέτρανον ἀπὸ τῆς Μέσης τῶν ποταμῶν ἐλθόντα Ἀκούαν οὕτω καλούμενον, ἐν τῇ Ἐλευθεροπόλει ἐνέγκαντα ταύτην τὴν τοῦ δηλητηρίου τούτου πραγματείαν· οὗτοι κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον τοῦ [2] βίου αὐτῶν ἐκήρυξαν μέγα τῷ κόσμῳ κακὸν μετὰ τὴν Σαβελλίου ἐπανάστασιν. Ἐν χρόνοις γὰρ οὗτοι [3] Αὐρηλιανοῦ τοῦ βασιλέως γεγόνασι, περὶ ἔτος τέταρτον τῆς αὐτοῦ βασιλείας. Ἔστι δὲ [4] ἡ αἵρεσις ἡ [5] πολυθρύλητος, καὶ ἐν πολλοῖς μέρεσι τῆς γῆς φημιζομένη, ἐκ Μάνη τινὸς, ὡς ἔφην, λαβοῦσα τὸ πλατυνθῆναι ἐν μέρεσι τῆς γῆς.

Μάνης δὲ οὗτος ἀπὸ τῆς τῶν Περσῶν ὁρμᾶτο γῆς, Κούβρικος μὲν τὸ πρῶτον καλούμενος, ἐπονομάσας δὲ ἑαυτῷ [6] τὸ τοῦ Μάνη ὄνομα, τάχα, οἶμαι, ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ οἰκονομίας τὸ μανιῶδες ἑαυτῷ ἐπισπασάμενος ὄνομα. Καὶ ὡς μὲν αὐτὸς ᾤετο, κατὰ τὴν τῶν Βαβυλονίων γλῶτταν δῆθεν Σκεῦος ἑαυτῷ τὸ ὄνομα ἐπέθετο· τὸ γὰρ Μάνη ἀπὸ τῆς Βαβυλωνίας εἰς τὴν Ἑλληνίδα μεταφερόμενον σκεῦος ὑποφαίνει τοὔνομα. Ὡς δὲ ἡ ἀλήθεια ὑποφαίνει, τῆς μανίας τὸ ἐπώνυμον κέκτηται, δι' ἣν [7] ἐνεβροντήθη ὁ ἐλεεινὸς τῷ κόσμῳ ὑποσπεῖραι κακοδιδασκαλίαν. Ἦν δὲ οὗτος ὁ Κούβρικος χήρας τινὸς δοῦλος, ἥτις ἄπαις τελευτήσασα κατέλειψεν αὐτῷ χρημάτων ἀσυνείκαστον πλῆθος, pag. 618. χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου καὶ ἀρωμάτων, καὶ ἄλλων. Καὶ αὐτὴ δὲ τῆς κληρονομίας τὴν διαδοχὴν ἔσχεν ἐκ [8] Τερβίνθου τινὸς, δούλου καὶ αὐτοῦ ὑπάρξαντος, μετονομασθέντος δὲ Βουδδὰ κατὰ τὴν τῶν Ἀσσυρίων γλῶτταν, ὃς καὶ αὐτὸς δοῦλος ὑπῆρχε Σκυθιανοῦ τινος, ἀπὸ τῆς Σαρακηνίας ὁρμωμένου, κατὰ δὲ τὰ τέρματα τῆς Παλαιστίνης, τουτέστι ἐν τῇ Ἀραβίᾳ ἀνατραφέντος. Οὗτος ὁ Σκυθιανὸς ἐν τοῖς προειρημένοις τόποις παιδευθεὶς τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν, καὶ τὴν τῶν γραμμάτων αὐτῶν παιδείαν, δεινός τε γέγονε περὶ τὰ μάταια τοῦ κόσμου φρονήματα. Ἀεὶ δὲ [9] στελλόμενος τὴν πορείαν ἐπὶ τὴν τῶν Ἰνδῶν χώραν πραγματείας χάριν πολλὴν ἐμπορίαν ἐποιεῖτο· ὅθεν πολλὰ κτησάμενος ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ διὰ τῆς Θηβαΐδος διϊών. Ὅρμοι γὰρ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης διάφοροι, ἐπὶ τὰ [10] στόμια τῆς Ῥωμανίας διακεκριμένοι, ὁ μὲν εἷς ἐπὶ τὴν Αἰλὰν, ἥτις ἐστὶν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ Αἰλὼν, ἔνθα που

Cap. I. — 1. Rescribendum, ni fallor, οὐετερανὸν, aut οὐετράνον. Du Cange Append. ad Gloss. ad Scriptt. Med. et Inf. Graecitatis p. 147. s. v. profert ex Glossis Basil. Βετράνης, ὁ πεπαλαιωμένος. Βετράνος, ὁ γέρων. βετράνος, τουτέστι γέρων.

2. ἰοῦ suspicatus est Ios. Scaliger.

3. De temporum ratione parum sibi constante v. quae disputarunt Zacagnius in Praefat. ad Collect. Monum. Vett. Eccl. Gr. p. VIII sqq., et Gallandius Prolegom. ad tom. III. Bibl. Patr. p. XLII sqq.

4. Verba ἡ αἵρεσις om. in ed. Petav.

5. Ita libri scripti. In editis est πολυθρύλλητος.

6. Voculae τὸ τοῦ non comparent in ed. Petav.

7. Ita liber scriptus uterque. ἐνεβροντίσθη ed. Petav. ἔνευρον τήσθη ed. princ.

8. Ita libri tam editi quam scripti. In marg. ed. Petav. legitur γρ. Τερεβίνθου. V. de hoc nomine Zacagnium l. l. p. 96. annot., et p. 709. in Addendis (Galland. l. l. p. 606.). Petr. Siculum in Ang. Maii Novae Patr. Bibl. tom. IV, 2. p. 16.

9. στελλό τὴν πορείαν cod. Ien. In cod. Rhedig. omissa sunt haec verba, spatio quinque fere literarum vacuo relicto.

10. στόματα cod. Rhedig. In seqq. libri vulgo habent Αἰλᾶν et Αἰλῶν.

ADVERSUS MANICHAEOS,

haeresis XLVI., sive LXVI.

Manichaei, quos Acuanitas de Acuae Veterani cuiusdam nomine vocant, qui e Mesopotamia profectus letiferum illud virus Eleutheropolin transtulit, magnum per illud tempus, in quod aetas ipsorum incurrit, praedicatione sua malum in orbem terrarum invexerunt. Nam Aureliano imperante quarto eius imperii anno emergere coeperunt. Celeberrima haec haeresis est, et quamplurimas regiones illius fama peragravit; quae a Mane, uti dixi, quodam per multas oras partesque terrarum dissipandi sui initium accepit. Cap. I.

Porro Manes genere Persa Cubricus primum appellatus Manis sibi nomen imposuit. Atque hoc divina quadam providentia factum arbitror, furoris uti sibi nomen adsisceret; quamquam eo se cognomine afficere cogitabat quod Babyloniorum lingua *Vas* significat. Manes quippe Babyloniis, si Graece transferatur, σκεῦος, id est vas, exprimit. Sed ita se res habet, ut a furore et insania eiusmodi sibi appellationem indiderit, qua fanatici more percitus infelix pessimum in orbe dogma disseminavit. Sed Cubricus iste viduae cuiusdam servus fuit, quae sine liberis decedens infinitam ei pecuniarum vim et auri argentique et aromatum, ceterarumque rerum copiam testamento reliquit; cum eandem ipsam hereditatem a Terbintho quodam, perinde et ipso servo, mulier accepisset, qui mutato nomine Assyriorum lingua Buddas est dictus. Atque hic Scythiani cuiuspiam servus fuit, qui e regione Saracenorum oriundus in Palaestinae finibus in Arabia scilicet educatus fuerat. Ubi Graecorum lingua ac literarum studiis institutus summam inanissimarum huius mundi disciplinarum scientiam adeptus est. Cumque identidem negotiandi gratia in Indiam proficisceretur, magnam et copiosam mercaturam faciebat. Ex qua plurimum locupletatus Thebaidem obire solebat. Portus enim Mare Rubrum varios habet, quibus ad Romanum limitem aditus diverse patet. Horum unus Aelam spectat, quam sacrae literae

ἡ ναῦς Σολομῶντος διὰ τριῶν ἐτῶν ἐρχομένη ἔφερε χρυσὸν καὶ ὀδόντας ἐλεφαντίνους, ἀρώματά τε καὶ ταῶνας, καὶ τὰ ἄλλα, ὁ δὲ ἕτερος ὅρμος ἐπὶ τὸ Κάστρον τοῦ [11] Κλύσματος· [12] ἄλλος δὲ ἀνωτάτω ἐπὶ τὴν Βερνίκην καλουμένην, δι' ἧς Βερνίκης καλουμένης ἐπὶ τὴν Θηβαΐδα φέρονται, καὶ τὰ ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς ἐρχόμενα εἴδη ἐκεῖσε τῇ Θηβαΐδι διαχύνεται, ἢ ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρέων διὰ τοῦ [13] Χρυσορρόα ποταμοῦ, Νείλου δέ φημι, τοῦ καὶ Γηῶν ἐν ταῖς γραφαῖς φερομένου, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τῶν Αἰγυπτίων γῆν καὶ ἐπὶ τὸ Πηλούσιον φέρεται. Καὶ οὕτως εἰς τὰς ἄλλας πατρίδας διὰ θαλάσσης διερχόμενοι οἱ ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς ἐπὶ τὴν [14] Ῥωμανίαν ἐμπορεύονται.

Κεφ. β΄. Ταῦτα δέ μοι κατὰ λέξιν ἐσπουδάσθη ἱστορίας χάριν παραδοῦναι, ὅπως καὶ τῶν ῥιζῶν ἑκάστης ὑποθέσεως οἱ ἐντυγχάνειν ἐθέλοντες μὴ ἀμοιρήσωσι. Δεῖ γὰρ τὸν ἐπιβαλλόμενον διηγήσει τινὶ κατὰ δύναμιν ἐπιβάλλεσθαι, καὶ ἐκ τῆς ῥίζης ποιεῖσθαι τὴν εἰσαγωγήν· ἔνθεν εὑρίσκεται καὶ τὰ τῆς ἀληθείας, κἄν τε ἀπορῇ ὁ λέγων εὐκοσμίας λόγου, καὶ εὐεπείας φθογγῆς, ὅπως ἀπὸ τῆς ἀληθινῆς ἱστορίας τὸ ζητούμενον τοῖς συνετοῖς ἀποδειχθήσεται. Ἐν ἀρχῇ τοίνυν οὗτος ὁ Σκυθιανὸς πλούτῳ πολλῷ ἐπαρθεὶς, καὶ κτήμασιν ἡδυσμάτων, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἀπὸ τῆς Ἰνδίας, καὶ ἐλθὼν περὶ τὴν Θηβαΐδα εἰς [1] Ὑψηλὴν πόλιν οὕ-
pag. 619. τω καλουμένην, εὑρὼν ἐκεῖ γύναιον [2] ἐξωλέστατον καὶ κάλλει σώματος πρόοπτον, ἐκπλῆξάν τε [3] αὐτοῦ τὴν ἀσυνεσίαν, ἀνελόμενός τε τοῦτο ἀπὸ τοῦ [4] στέγους (ἕστηκε γὰρ ἡ τοιαύτη ἐν τῇ πολυκοίνῳ ἀσεμνότητι) ἐπεκαθέσθη τῷ γυναίῳ, καὶ ἐλευθερώσας αὐτὸ, συνήφθη αὐτῷ πρὸς γάμον. Χρόνου δὲ πολλοῦ προκόπτοντος, διὰ τὴν ὑπερβολὴν ἧς εἶχε τρυφῆς οὐκ ἤνεγκεν ὁ [5] ἀλιτήριος, ἀλλὰ ὡς ἀργὸς καὶ ἐθὰς κακῶν ἐκ τοῦ περισσοῦ τῆς τρυφῆς στρήνου ἐπενόει λοιπὸν κατὰ τὸν νοῦν τι καινότερον τῷ βίῳ προσοῖσαι, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ διανοηθεὶς ἐπλάσατο ῥήματα τοιαῦτα οὐκ ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς εὑράμενος, καὶ πνεύματος ἁγίου φθογγῆς, ἀλλὰ ἀπὸ λογισμῶν ἀνθρωπείας φύσεως τῶν δειλαίων φάσκων, τίνι τῷ λόγῳ ἄνισα κεῖται τὰ ἐν παντὶ τῷ ὁριζομένῳ τῆς [6] κτίσεως κύτει, μέλαν καὶ λευκὸν, πυρρὸν καὶ χλωρὸν, ὑγρὸν καὶ ξηρὸν, οὐρανὸς καὶ γῆ, νὺξ καὶ ἡμέρα, ψυχὴ καὶ σῶμα, ἀγαθόν τε καὶ φαῦλον, δίκαιόν τε καὶ ἄδικον, ἀλλ' ὅτι πάντως ταῦτα ἐκ δύο τινῶν συνέστηκεν. Ἐνεκίσσα δὲ ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ ὁ διάβολος, ἐπὶ πλεῖον [7] στρατεύσας κατὰ τῆς ἀνθρωπείας φύσεως, τὸ δεινὸν φρόνημα, ὡς ὑπονοεῖν τὸ μὴ ὂν καὶ [8] τὸ ὂν μὴ ἐπιγινώσκειν, ἵνα πόλεμόν τινα

11. κλίσματος *volebat Ios. Scaliger.*
12. ἄλλος *uterque cod. ms.* ἄλλως *editi.*
13. χρυσόρροα *codd. mss. et ed. princ.*
14. *Cf. d. Casaub. in Lamprid. p. 174 sq., et du Cange in Gl. ad Scriptt. Med. et Inf. Graec. s. v.*

Cap. II. — 1. ὑψιλὴν *cod. Ien. et ed. pr.*

Aelon appellant. Quem ad locum tertio demum anno Salomonis appulsa navis aurum advehebat, et elephantinos dentes, et aromata, nec non et pavones, aliaque nonnulla. Alius est portus ad Castrum Clysmatis obversus. Tertius in superioribus Aegypti partibus ad Berenicen pertinet, qua ad Thebaidem pervenitur, indidemque advectae ex India merces per Thebaidem distrahuntur, aut Alexandriam Chrysorrhoa flumine, qui idem ac Nilus est, et in scripturis Geon dicitur, adeoque per totam Aegyptum ac Pelusium usque de- Gen. 2. 13.
vehuntur. Ad eumque modum ad alias urbes naves applicant mercatores, qui ex India merces in Romanorum fines important.

Haec ego paulo diligentius historiae sum caussa persecutus, ut Cap. II.
uniuscuiusque sectae stirpem et originem lectores cognoscerent. Nam qui narrationem aliquam instituit, ad id pro viribus eniti debet ut ab ipsis quodammodo radicibus rem omnem repetat, unde veritas constare possit; licet alioqui scriptori sermonis elegantia et orationis venustas non suppetat; quo ex rei veritate prudentibus id quod quaeritur comprobetur. Sed ut ad Scythianum redeam, hic initio divitiis inflatus, et aromatum ceterarumque ex India opum copia, cum Hypselen Thebaidis oppidum venisset, ibique perditam quandam muliérculam invenisset eleganti corporis specie, pro eo ac stolidus erat stupore affectus e lupanari, ubi tum meretriciam exercebat, abducit, et ad eam adhaerescens, in libertatem assertam sibi in matrimonium adiunxit. Deinde longo post tempore homo nefarius prae deliciis minime sese continens, et in otio degens, ac sceleribus assuetus, novi aliquid in orbem introducere nimio ex luxu in animum induxit. Itaque voces quasdam eiusmodi ex sese, non ex literis sacris, aut ex sancti spiritus oraculis, sed ex infelici humani ingenii ratione commentus est. Quae enim, aiebat, ratio est cur quae in tota hac rerum universitate continentur inaequalia sunt, puta album et nigrum, fulvum et viride, humidum et siccum, coelum ac terra, nox et dies, anima et corpus, bonum et malum, iustum et iniustum, nisi quod ex duobus haec sunt principiis exorta? Diabolus enim acrius adversus humanum genus bellum movens illius menti portentum illud opinionis ingeneravit, adeo ut quod nusquam est animo conciperet, et quod reipsa est minime cognosceret, ut in misere aberrantium hominum ingeniis quoddam bellum excitaret, qui prae-

2. ἐξωμέστατον *ed. pr.*
3. αὐτῶν *editi.*
4. τέγους *puto rescribendum ex coniectura Ios. Scaligeri.*
5. ἀλητήριος *libri omnes.* — *Verba* ἀλλὰ ὡς ἀργὸς καὶ *desiderantur in cod. Rhedig.*
6. κτήσεως *vulgo extat scriptum.*
7. στραγγεύσας *suspicatus est Ios. Scaliger.*
8. τὸ *desideratur in ed. Petav. Colon.*

ἐν ταῖς διανοίαις τῶν ἠπατημένων ἐνστήσηται τοῖς νομίζουσιν εἶναί τι μετὰ τὸν ὄντα, καὶ ὡς εἰπεῖν ἐκ δύο ῥίζων, ἢ δύο ἀρχῶν ἐνεργεῖσθαι τὰ πάντα, ὅπερ ἐστὶ πάντων δυσσεβέστατον καὶ μοχθηρότατον. Ἀλλὰ περὶ τούτου αὖθις ἐρῶ. Ἐν τούτοις γὰρ ὁ προειρημένος Σκυθιανὸς τυφλωθεὶς τὴν διάνοιαν, λαβὼν παρὰ Πυθαγόρου τὰς προφάσεις, οὕτως ἐφρόνησε, καὶ βίβλους τέσσαρας ἑαυτῷ πλάσσεται, τῇ μιᾷ ὄνομα θέμενος Μυστηρίων, τῇ δὲ δευτέρᾳ Κεφαλαίων, τῇ τρίτῃ Εὐαγγέλιον, τῇ τετάρτῃ Θησαυρῶν, ἐν αἷς τὰ ἰσόζυγα καὶ τὰ ἰσόρροπα δύο ἀρχῶν συζεύξας πρόσωπα καθ' ἑκάστην ὑπόθεσιν, οὕτως ὑπολαβὼν ὁ τάλας, καὶ οὕτως κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἐφαντάζετο, ὥς τι μέγα εὑρὼν τῷ βίῳ. Καὶ τῷ ὄντι μέγα κακὸν εὕρατο τῷ βίῳ, καθ' ἑαυτοῦ καὶ τῶν [9] ὑπ αὐτοῦ πλανωμένων.

Κεφ. γ'. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀνὴρ ἐν τούτοις ἦν, ἀκηκόει δὲ πῶς οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος προεφήτευον περὶ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, καὶ περὶ τοῦ ἑνὸς καὶ μονάρχου, τοῦ ἀεὶ ὄντος, καὶ μὴ διαλείποντος τοῦ εἶ-
pag. 620. ναι, πατρὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἠθέλησε, περιττοτέρᾳ τινὶ φερόμενος ἡδυπαθείᾳ καὶ κατὰ τὸν ἰδιωτικὸν αὐτοῦ νοῦν ἐπιτωθάζων, καὶ βαρεῖς στρήνους ἐν ἑαυτῷ ἀγόμενος, στέλλεσθαι τὴν πορείαν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα [1] περὶ τοὺς χρόνους τῶν ἀποστόλων, ὡς δῆθεν ἐκεῖσε ποιούμενος τὸν λόγον περὶ τοὺς τὰ [2] περὶ μοναρχίας κηρύττοντας, καὶ τῶν τοῦ θεοῦ κτισμάτων. Ὁ δὲ τάλας ἀνελθὼν ἀντιβάλλειν ἤρξατο πρὸς τοὺς ἐκεῖσε πρεσβυτέρους, τοὺς κατὰ τὴν νομοθεσίαν θεοῦ τὴν τῷ Μωϋσῇ δοθεῖσαν καὶ προφητικῇ ἑκάστου προφήτου διδασκαλίᾳ βιοῦντας, ὅτι, Πῶς φατε ἕνα θεὸν [3] τὸν ποιήσαντα νύκτα τε καὶ ἡμέραν, σάρκα τε καὶ ψυχὴν, ξηρόν τε καὶ ὑγρὸν, οὐρανόν τε καὶ γῆν, σκότος τε καὶ φῶς; οἱ δὲ σαφῶς ἐδείκνυον· οὐ γὰρ ἡ ἀλήθεια παρακέκρυπται. Ὁ δὲ ἀντιλέγων οὐκ ᾐσχύνετο· μηδὲν δὲ δυνάμενος περαιῶσαι, ὅμως τῇ ἀναισχυντίᾳ τῆς χαλεπότητος ἐφέρετο. Ὡς δὲ οὐκ ἴσχυσέ τι ἀνύσαι, ἀλλὰ τὸ ἧττον μᾶλλον ἀπηνέγκατο, ἐπετήδευσε δι' ὧν εἶχε μαγικῶν βιβλίων (καὶ γὰρ καὶ γόης ἦν ἀπὸ τῆς τῶν Ἰνδῶν καὶ Αἰγυπτίων καὶ ἐθνομύθου σοφίας, ἐμπορευσάμενος τὰ δεινὰ καὶ ὀλετήρια τῆς γοητείας) φαντασίαν τινὰ ἐπὶ δώματος ἀνελθὼν καὶ ἐπιτηδεύσας, ὅμως οὐδὲν ἰσχύσας, ἀλλὰ καταπεσὼν ἐκ τοῦ δώματος τέλει τοῦ βίου ἐχρήσατο. Ἦν δὲ διατρίψας ἐκεῖ ἱκανὰ ἔτη. Μαθητὴν δὲ ἔχων ἕνα μόνον μεθ' ἑαυτοῦ, τὸν προειρημένον [4] Τέρβινθον, ᾧ καὶ τὰ ἴδια ἐπίστευσεν ὡς πιστικωτάτῳ καὶ κατ' εὔνοιαν αὐτῷ ἐξυπηρετουμένῳ· ὃς τελευτήσαντος τοῦ Σκυθιανοῦ κηδεύει μὲν αὐτὸν φιλοφρονέστατα, καὶ θάψας σκέπτεται μὴ πρὸς τὸ γύναιον ἀνακάμψαι,

9. ὑφ' αὐτοῦ cod. Rhedig.

Cap. III. — 1. ἐπὶ cod. Rhedig. a m. pr. 2. ἐπὶ edit. Petav. Colon. vitiose.

ter eum qui revera est esse alium arbitrantur, atque a duabus, ut ita dicam, radicibus, sive principiis, universa perfici, quod omnium impium maxime est ac longe perditissimum. Sed de ea re postea dicemus. In iis igitur Scythianus ille excaecatus animo, atque a Pythagora erroris argumenta nactus eiusmodi opiniones habuit, ac libros quatuor conscripsit; quorum unum Mysteriorum inscripsit, alterum Capitum, tertium Evangelium, quartum Thesaurorum. In iis paria atque aequalia duo principia personasque in unoquoque argumento copulans, ita sibi persuaserat miser, itaque hac in parte somniabat, magnum a se quiddam in vita repertum. Et vero magnum sane malum in suam eorumque quibus imposuit perniciem in vitam invexit.

Inter haec cum audisset prophetarum ac legis oraculis mundi Cap. III.
procreationem atque unum solumque omnium principem moderatoremque celebrari, qui et semper existeret, nec desineret unquam, patrem scilicet ac filium et spiritum sanctum, nimiis deliciis impulsus, atque ut rudi imperitoque erat ingenio, cavillans ac vehementiore luxu fractus, Hierosolymam sub apostolorum tempora proficisci statuit, ut illic sermonem cum iis conferret qui ea praedicarent quae ad unius principatum, resque a deo conditas pertinerent. Itaque simulatque ad urbem illam accessit, cum presbyteris, qui illic erant, quique ex legis a deo Mosi traditae ac propheticae disciplinae praescripto vitam instituebant, disputare coepit. Qui enim, aiebat, unum esse deum asseritis, qui noctem diemque condiderit, nec non carnem et animam, siccum et humidum, coelum atque terram, tenebras ac lucem? Quod cum illi aperte demonstrarent (neque enim occulta veritas est), contra ille sine ullo pudore contendere. Verum ubi nihil proficit, in eadem nihilominus molestiae impudentia persistit. Postremo cum nihil efficeret omnino, sed victus potius abscederet, magicis quibusdam libris adhibitis (erat enim maleficiorum peritus, ac perniciosam illam et exitiabilem artem ex Indorum et Aegyptiorum, Gentiliumque disciplina velut mercimonium quoddam abstulerat), praestigiis illudere conatus est, ac domo quadam conscensa nihilo magis quod volebat assecutus est. Quippe inde praeceps decidens ex hac vita migravit, cum multos illic annos egisset, atque unum tantummodo secum discipulum habuisset, Terbinthum videlicet illum quem diximus, cui et sua omnia velut fidissimo benevolentissimoque administro commisit. Hic mortuum Scythianum quam honorificentissime sepelivit. Tum apud se deliberans statuit ad illam

3. τὸν desideratur in ed. Petav. 4. Τέρβιθον libri omnes.

τὸ ἤδη ἀπὸ πορνείας, ἤτοι αἰχμαλωσίας, τῷ Σκυθιανῷ συνημμένον, ἀλλὰ ἀποδιδράσκει λαβὼν πάντα ὅσαπερ εἶχε, χρυσόν τε καὶ ἄργυρον καὶ τὰ ἄλλα, εἰς τὴν τῶν Περσῶν χώραν, [5] ἀλλάξας ἑαυτοῦ τὸ ὄνομα, ἵνα μὴ κατάφωρος γένηται, ἀντὶ Τερβίνθου, ὡς ἄνω μοι προδεδήλωται, Βουδδᾶν ἑαυτῷ ἐπιθέμενος ὄνομα. Οὗτος δὲ πάλιν ἔσχε κακὴν διαδοχὴν κληρονομίας, τὰ τέσσαρα βιβλία τοῦ Σκυθιανοῦ καὶ τὰ τῆς μαγείας [6] καὶ μαγγανείας ἐπιτηδεύματα. Ἦν γὰρ καὶ οὗτος ἐν γράμμασιν ἐπιμελέστατα πεπαιδευμένος. Ὡς δὲ καὶ αὐτὸς διαλεγόμενος ἐν τῇ Περσῶν χώρᾳ, καταχθεὶς πρὸς γραῦν τινα χήραν, καὶ τοῖς τοῦ Μίθρα
pag. 621. νεωκόροις τε καὶ ἱερεῦσι τοῦ εἰδώλου, προφήτῃ τινὶ Πάρκῳ καὶ Λαβδάκῳ, συζητήσας περὶ τῶν δύο ἀρχῶν, καὶ μὴ δυνηθεὶς μήτε κἂν πρὸς τοὺς τῆς [7] εἰδωλολατρίας πρυτάνεις διαλεχθῆναι, ἀλλ' [8] ἐλέγχῳ καταστὰς παρ' αὐτῶν, καὶ αἶσχος ἀπενεγκάμενος, ὡσαύτως τῷ προειρημένῳ Σκυθιανῷ τὰ ὅμοια φρονήσας, ἐπὶ [9] τὸ δωμάτιον ἀνελθών, μαγεύειν τι δῆθεν πρὸς τὸ μή τινα αὐτῷ ἀντιλέγειν ἐπιτηδεύσας, ὑπὸ [10] ἀγγέλου καταχθεὶς κατέπεσε, καὶ οὕτως τέθνηκε, δι' ἣν ἠβούλετο ἐπιχειρῆσαι μαντικὴν ἐνέργειαν. Ἡ δὲ γραῦς περιστείλασα τούτου τὸ σῶμα, τῶν χρημάτων αὐτοῦ ἐν καθέξει γεγένηται, καὶ μὴ ἔχουσα παῖδα, μηδέ τινα τῶν διαφερόντων, ἔμεινε πολλῷ τῷ χρόνῳ οὕτως. Ὕστερον δὲ προσελάβετο πριαμένη τὸν Κούβρικον, τὸν καὶ Μάνην, ἑαυτῇ πρὸς ὑπηρεσίαν. Καὶ τελευτῶσα κατέλιπεν αὐτῷ τὰ τῆς κακῆς κληρονομίας, ὡς ἰὸν ἀπὸ ἀσπίδος, καταλειφθέντα εἰς πολλῶν φθορὰν καὶ ἀπώλειαν.

Κεφ. δ'. Πάλιν οὖν Κούβρικος, ὁ ἑαυτὸν ἐπονομάσας Μάνην, ἐν αὐτοῖς διῆγε καὶ ἐν αὐτοῖς διελέγετο. Καὶ ὡς οὐδεὶς αὐτῷ ἐπείθετο, ἀλλὰ ἀκούοντες Μανιχαίου διδασκαλίαν ἐδυσφόρουν μέν, καὶ ἐξενολεκτοῦντο πάντες ἐπὶ τῇ καινοτομίᾳ καὶ δεινῇ μυθοποιΐᾳ καὶ κενῇ ἀπάτῃ, ὁ δὲ ὁρῶν τὰ ἴδια τῆς κακομηχανίας ἀνατρεπόμενα τῶν λόγων συνθήματα, τὴν διάνοιαν κεπφωθεὶς ἐπενόει ἑαυτῷ πρόφασίν τινα δι' ἧς τὸ ἴδιον [1] πλάσμα τῆς δεινοποιήσεως ταύτης συστήσειε. Καὶ φήμης διαδοθείσης, ὡς ὁ υἱὸς τοῦ τῶν Περσῶν βασιλέως ἀλγήματί τινι περιπέπτωκε, καὶ κατέκειτο ἐν τῇ βασιλευούσῃ Περσίδος πόλει (οὐ γὰρ ἐκεῖσε ὁ Μάνης διέτριβεν, ἀλλὰ ἄλλῃ που ἀπὸ πόρρωθεν τῆς τοῦ βασιλέως), ὑπὸ τῆς ἰδίας κακίας τυφλώττων, καὶ νομίσας [2] μή πω ἀφ' ὧν εὗρε βιβλίων τοῦ ἑαυτοῦ δεσπότου Τερβίνθου, τοῦ καὶ [3] Βουδδᾶ, διαδόχου δὲ τοῦ Σκυθιανοῦ, [4] δύνασθαί τινα ἰάματα ἐνεργῆσαι εἰς τὸν τοῦ βασιλέως

5. ἀλλάξας *om. in ed. Petav. Colon.*
6. καὶ τῆς μαγγανείας *editi.*
7. εἰδωλολατρίας *uterque cod. scriptus, ed. pr.* εἰδωλολατρείας *ed. Petav.*
8. *Fortasse* ἐν ἐλέγχῳ.
9. *Scribendum, ni fallor,* τοῦ δωματίου. *Cf. supra cap. 3.* ἐπὶ δώματος ἀνελθών.
10. καγκέλλου *Ios. Scaligeri est coniectura probabilis.*

mulierculam non reverti, quam e meretricio quaestu ac servitute sibi Scythianus adiunxerat. Itaque cum omnibus quae habebat, auro scilicet, argento, ceterisque copiis in Persidem aufugit. Ibi ne deprehenderetur, mutato nomine pro Terbintho Buddam se, uti diximus, appellat. Atque hic pessimam rursus quatuor illorum Scythiani librorum ac magicarum artium et praestigiarum hereditatem adiit; idem enim literarum apprime studiis erat eruditus. Sed cum in Perside et ipse disputaret, atque apud viduam quandam habitans, cum aedituis ac sacerdotibus Mithrae, inprimisque Parco quodam ac Labdaco prophetis de duobus principiis contenderet, neque vel idololatriae antistitibus resistere posset, sed ab iis turpissime convictus esset, Scythiani, quem sequebatur, exemplo domus fastigium conscendens, ibique magicis artibus id efficere studens, ne quis sibi deinceps contradicere auderet, ab angelo deiectus cecidit, atque ob ea quae moliebatur maleficia periit. Anus porro sepulto illius corpore pecuniam omnem obtinuit. Quae quidem cum liberos ac propinquos haberet nullos, diu in illo statu perseveravit. Tandem vero Cubricum, qui et Manes dictus est, ad obsequia famularia servum coemit, cui moriens malam illam hereditatem, perinde atque aspidis virus, multorum ad interitum ac perniciem reliquit.

Itaque Cubricus, qui se Manem vocavit, inter Persas, apud quos degebat, disputare instituit. Cap. IV.
Verum cum nemini dogmata sua probaret, sed quicumque doctrinam illius audiebant moleste ferrent, ac novitate ipsa horrendisque illis et ad decipiendum compositis fabulis ac vocibus vehementer obstupescerent, cumque omnes ille, quos de impio commento sermones habebat, refelli evertique cerneret, occasionem quandam excogitavit per quam inanissimis illis et ad stuporem confictis fabulis auctoritatem asisceret. Cum enim percrebuisset Persarum regis filium quadam aegritudine correptum in regia Persarum urbe decumbere (neque enim Manes illic degebat, sed alio quodam in loco ab regis aula dissito), excaecante illum improbitate sua, ratus in heri sui Terbinthi, sive Buddae, qui ut Scythiani heres fuerat, libris posse se ad sanandum regis filium remedia

Cap. IV. — 1. πλάσμα τῆς *reposui ex auctoritate cod. Rhedig.* πλάσματι τῆς *habet cod. Ien. In editis extat* πλασματικῆς.
2. *Suspicor* μή που.
3. Βούδδα *est in libris.*
4. δύναται *suspicatus est Petavius; nec improbo hoc. Sic infra cap. 34.* ἐνόμισε μή πη ἄρα δύναται. *Cf. haer. 69, 30 et sq.*

υἱὸν, ἀπαίρει ἐκ τοῦ ἰδίου τόπου καὶ ὁρμᾷ, καὶ τολμήσας μηνύει τὰ περὶ ἑαυτοῦ, ὠφελεῖν ἐπαγγελλόμενος. Ἀλλ' οὐ προεχώρησε τῷ γόητι ἡ τῆς ἐλπίδος φαντασία. [5] Ἤμβροτε γὰρ ἀπὸ τῆς καραδοκίας τινὰ εἴδη [6] φαρμακευτικῆς προενέγκας τῷ νοσηλευομένῳ παιδὶ τοῦ βασιλέως. Τέλος γοῦν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ θνήσκει τὸ μειράκιον, ἵνα πάντα τὰ μετὰ τοῦ ψεύδους διελέγχηται μάταια ἐπαγγέλματα. Ὡς δὲ
pag. 622 τοῦτο οὕτως ἀπέβη, προστάγματι βασιλικῷ ἐμβάλλεται εἰς τὸ δεσμωτήριον. Οὐ γὰρ εὐθὺς οἱ τῶν Περσῶν βασιλεῖς τὰς τιμωρίας κατὰ τῶν τὰς μείζους αἰτίας, [7] ἤτοι ἀτοπήματα, δρώντων ἐπιφέρουσιν, ἀλλὰ περιττοτέραν τινὰ ἐπινοοῦσι θανατικὴν ψῆφον μετὰ βασάνων [8] τοὺς ἐπαπειλουμένους διατίθεσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

Κεφ. ε'. Ἐπέμενέ τε τῇ εἱρκτῇ διατελῶν ὁ Μάνης, ὁ καὶ Κούβρικος, καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων μαθητῶν ἐπισκεπτόμενος. Ἤδη γὰρ ὁ ἀγύρτης συναγήοχεν ἑαυτῷ στρατὸν, ὡς εἰπεῖν, οὓς δὴ μαθητὰς ἐκάλει, τὸν ἀριθμὸν ἤδη περὶ δύο καὶ εἴκοσιν. Ἐξ ὧν τινας τρεῖς ἐκλεξάμενος, Θωμᾶν τινα οὕτω καλούμενον, καὶ Ἑρμείαν, καὶ Ἄδδαν, διενοήθη ἀκηκοὼς περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν καὶ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ἱερῶν βιβλίων, φημὶ δὲ Χριστιανικῶν, νόμου τε καὶ προφητῶν, εὐαγγελίων, καὶ ἀποστόλων. Δοὺς τοίνυν χρυσίον τοῖς προειρημένοις ἐπὶ τὰ μέρη τῶν Ἱεροσολύμων ἀπέστειλε. Τοῦτο δὲ ἐποίησε [1] πρινὴ καθειρχθῆναι ἐν τῇ φυλακῇ, ὅτε διαλεγόμενος πολλοῖς τὸ ἴδιον δόγμα οὐκ ἴσχυσε συστῆσαι. Ἀκηκοὼς δὲ περὶ ὀνόματος Χριστοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ δούλων, Χριστιανῶν τέ φημι, διεγνώκει διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς ὑποθέσεως Χριστοῦ ἀπατῆσαι τοὺς πεπλανημένους. Οἱ δὲ ἀπελθόντες ὠνήσαντο· οὐ γὰρ ἀνεβάλλοντο. Παλινδρομήσαντες δὲ, ὡς οὐ καταλαμβάνουσιν αὐτὸν οὐκέτι ἐν ἐλευθέρῳ ἀέρι, ἀλλὰ ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, κἀκεῖσε εἰςελθόντες, ἐπεδείκνυον αὐτῷ τὰς βίβλους. Ὁ δὲ λαβὼν καὶ ἀνερευνήσας ἐρραδιούργησε, προςπλέξας τῇ ἀληθείᾳ τὸ ἴδιον ψεῦδος ἔνθα που εὗρε πρόςωπον λόγου ἢ κλῆσιν δυναμένην ἀποτελεῖν ὁμοίωμα τοῦ αὐτοῦ φρονήματος. Καὶ ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐκράτυνε τὸ ἐπίπλαστον τοῦ αὐτοῦ [2] κοσμήματος. Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ ἄργυρον, προςλιπαρήσας [3] τὸν ἐπὶ τοῦ δεσμωτηρίου δίδωσι πολὺν, καὶ φυγὰς ἀπαλλάττεται, καταλείψας τὴν τῶν Περσῶν χώραν, καὶ τῇ Ῥωμανίᾳ προςέβαλε. Μέσον δὲ ἤδη τυγχάνων τῆς Μέσης τῶν ποταμῶν καὶ τῆς Περσίδος, περὶ τὰς ἐρημίας ἔτι ὑπάρχων, ἤκουσε περὶ μεγάλου τινὸς ἀνδρὸς ἐν θεοσεβείᾳ ἀκροτάτῃ διαπρέποντος, Μαρκέλλου τοὔνομα, κατοικοῦντος ἐν Κασχάρῃ πόλει τῆς Μεσο-

5. ἤμβρον τε codd. mss. et ed. princ.
6. φαρκευτικῆς codd. mss. φαρκευματικῆς ed. princ.
7. ἤτοι rescripsi pro τῶν quod vitium libri retinent. Petavius suspicatus est καὶ.
8. Suspicor τοῖς ἐπαπειλουμένοις, vel ἐπὶ τοὺς ἀπειλουμένους.

Cap. V. — 1. „Corrigendus autem Epiphanius qui in Manichaeorum haeresi cap. 5. ait Manetem discipulos suos ad

quaedam invenire, ex urbe sua digressus ad regiam contendit, ac quorsum venisset aperiens certam filio regis opem promittit. Sed spes impostorem fefellit. Nam cum aegro medicamenta quaedam adhibuisset, expectatione sua frustratus est, adeo ut inter illius manus adolescens postremo sit mortuus, quo vana ipsius ac mendacia promissa convincerentur. Haec cum ita contigissent, iussu regis in vincula coniicitur. Neque enim Persarum reges in gravioris delicti reos subinde supplicia decernunt, sed exquisitiori quodam mortis excogitato genere tormentis prius illos ac quaestioni subiiciunt. Hic igitur illorum mos est.

At Manes, sive Cubricus, interim in carcere detinebatur, ubi Cap. V.
illum discipuli eius identidem invisebant. Iam enim suam, ut ita dicam, manum circulator iste collegerat, quos discipulos nominabat, duos ac viginti. Quorum e numero tres elegit, Thomam, Hermeam et Addam. Ac cum animo repeteret quae de sacris Christianorum libris audierat, qui in Iudaea totoque terrarum orbe circumferebantur, hoc est lege, prophetis, evangeliis, apostolorumque scriptis, numerata pecunia Hierosolymam illos allegat. Sed hoc ante fecerat quam in carcerem coniiceretur, quando apud multos verba faciens dogma suum probare non poterat. Quamobrem audito Christi eiusque servorum, hoc est Christianorum nomine, hac ipsa professionis huius appellatione ad illudendos homines abuti statuit. Profecti itaque discipuli libros illis nulla interposita mora coemunt. Deinde ad magistrum reversi iam eum libertate privatum atque in carcerem compactum reperiunt. Quo ad illum ingressi libros offerunt. Quibus acceptis ac diligenter evolutis mala fide pleraque depravavit, veritati mendacium suum admiscuit, ubicumque speciem aliquam orationis appellationem nactus est, quae nonnihil opinionis suae simile prae se ferret; unde et confictam deinceps a se fabulam affirmare conatus est. Interim ingenti pecuniarum vi assiduisque precibus exorato commentariensi fugam arripit, ac relicta Perside Romanorum fines ingreditur. Cumque iam ad Mesopotamiae Persidisque confinia ac solitudinem, quae illic est, pervenisset, nuntiatum est praestantissimum quendam esse virum, atque excellenti pietate praeditum, Marcellum nomine, qui Cascharae, quod Mesopotamiae oppi-

inquirendos sacros libros misisse antequam in carcerem truderetur; nam in mox laudato Archelai disputationis loco diserte dicitur, id a Manete factum fuisse quo tempore in carcere detinebatur.“ (Zacagni Praef. ad Collect. Monum. Vett. Eccl. Gr. p. XII.)
2. *Ita cod. Rhedig. et ed. Petav.* βοσχήματος *habent cod. Ien. et ed. princ.*
3. *Suspicor* τῷ ἐπὶ τοῦ δεσμωτηρίου.

ποταμίας, ὃς ἦν ἀνὴρ κατὰ πάντα Χριστιανὸς, καὶ [4] ἐν ἔργοις δικαιοσύνης θαυμασιώτατος, χήραις μὲν ἐπαρκῶν καὶ πένησιν, ὀρφανοῖς δὲ
pag. 623. καὶ τοῖς ἐνδεομένοις διανοεῖται προσπλέξαι πρὸς τὸν ἄνδρα, ἵν' υποχείριον τοῦτον κτησάμενος δυνηθείη δι' αὐτοῦ κατάρξαι, οὐ μόνον τῆς Μεσοποταμίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ κλίματος παντὸς τοῦ πρὸς τὴν Συρίαν τε καὶ Ῥωμανίαν. Γράφει δὲ αὐτῷ ἐπιστολὴν [5] διὰ Τύρβωνος τινὸς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἀπὸ τοῦ πέρατος τοῦ [6] Στράγγα ποταμοῦ, ἀπὸ Καστέλλου Ἀραβίωνος οὕτω καλουμένου, ἥτις ἡ ἐπιστολὴ περιεῖχε τάδε. Καί μοι λαβὼν ἀνάγνωθι τὸ ἐπιτήδευμα τῆς τοῦ ἀπατεῶνος μοχθηρίας.

* ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΑΝΙΧΑΙΟΥ.

Κεφ. ς'. Μανιχαῖος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἅγιοι καὶ παρθένοι, Μαρκέλλῳ, τέκνῳ ἀγαπητῷ, χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ δεξιὰ τοῦ φωτὸς διατηρήσει σε ἀπὸ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ καὶ τῶν συμπτωμάτων αὐτοῦ καὶ παγίδων τοῦ πονηροῦ. Ἀμήν.

Τὴν μὲν περὶ σὲ ἀγαπὴν μεγίστην οὖσαν αἰσθηθεὶς λίαν ἐχάρην, τὴν δὲ πίστιν οὐκ οὖσαν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον [1] ἠχθέσθην. Ὅθεν πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ἀποσταλεὶς, φειδόμενός τε τῶν ἀπάτῃ καὶ πλάνῃ ἑαυτοὺς ἐκδεδωκότων, ταῦτα τὰ γράμματα πρὸς σὲ ἀναγκαῖον ἡγησάμην ἀποστεῖλαι, πρῶτον μὲν πρὸς σωτηρίαν τῆς [2] σεαυτοῦ ψυχῆς, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἅμα σοι τυγχανόντων, πρὸς τὸ [3] μὴ ἀδιάκριτόν σε ἔχειν τὸν λογισμὸν, ὡς οἱ τῶν ἁπλουστέρων καθηγεμόνες διδάσκουσι λέγοντες τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ φέρεσθαι, καὶ μίαν ἀρχὴν εἰσηγούμενοι, οὐ διακρίνοντες, οὐδὲ διαιροῦντες ἀπὸ τοῦ φωτὸς τὸ σκότος, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ καὶ φαύλου, καὶ τὸν ἔξωθεν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ ἔνδον, [4] ὡς προείπομεν, ἀλλὰ κιρνῶντες καὶ ἐγκαταμιγνῦντες θάτερον θατέρῳ οὐ παύονται. Σὺ δὲ, ὦ τέκνον, μὴ ἴσα τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων ἀλογίστως καὶ ἁπλῶς ἀμφότερα, ὡς ἂν τύχοι, ἑνώσῃς, μηδὲ τῷ τῆς ἀγαθοσύνης θεῷ [5] ἀνατίθεσο. Ἀρχὴν γὰρ καὶ τέλος, καὶ τὸν τούτων πατέρα τῶν κακῶν, ἐπὶ τὸν θεὸν ἀναφέρουσιν, ὧν τὸ τέλος κατάρας ἐγγύς. Οὔτε γὰρ ἐν τοῖς εἰρημένοις [6] εὐαγγελίοις παρ' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ κυρίου, Ἰησοῦ Χριστοῦ, πιστεύουσιν, ὅτι οὐ δύναται δένδρον καλὸν καρποὺς
pag. 624. κακοὺς ποιῆσαι, οὐδὲ μὴν δένδρον κακὸν καλοὺς κάρπους ποιῆσαι.

4. ἐν om. in ed. Petav. Col. repet.

5. οὕτω διὰ, quod vitium typographi fuit, ex ed. pr. repetiit Petavius.

6. Strangae fluvii et Castelli Arabionis mentio fit in Actis Archelai a Zacagnio editis pagg. 7. 100., et 9. 99. 100.

* Inscriptio epistolae, quae reperitur in utroque libro ms., non extat in editis.

Cap. VI. — 1. Ita editi, et cod. Ien. a m. sec.; idem a m. pr. cum cod. Rhed. habet ἠχέσθην.

2. ἑαυτοῦ cod. Rhedig.

3. τὸ μὴ ἀδιάκριτον coniecerunt Cornar. et Petav. τὸν ἀδιάκριτον cod. Rhed.

dum est, habitaret, virum undequaque Christianum, atque in omnibus iustitiae officiis plane mirabilem, qui et viduis et pauperibus, nec non et orphanis, ac denique indigentibus largiretur. Ad hunc igitur applicare se constituit, ut cum obnoxium sibi hominem habuisset, non in Mesopotamia modo, sed et toto illo Syriae Romanique imperii tractu dominari posset. Quocirca eiusmodi ad illum epistolam scribit, per Turbonem quendam unum ex discipulis suis, ex Castello Arabionis, quod ad Strangam fluvium situm est. Epistola porro ita sese habebat. Quam tu in manus accipiens impostoris illius callidam ac veteratoriam artem legendo cognoscito.

MANICHAEI AD MARCELLUM EPISTOLA.

Manichaeus apostolus Iesu Christi, et qui mecum sunt sancti Cap. VI.
omnes, et virgines, Marcello, filio carissimo, gratia, misericordia, pax a deo patre et domino nostro Iesu Christo, ac te lucis dextera custodiat a praesenti seculo nequam eiusque casibus et laqueis maligni. Amen.

Quod te summa caritate praeditum esse cognovi, vehementer sum gavisus: quod vero non rectae rationi consentaneam fidem profiteris, equidem dolui. Quamobrem cum ad corrigendum genus humanum missus fuerim, eorumque qui se in fraudem erroremque commiserint rationem habeam, necessarium putavi has ad te literas scribere, quibus inprimis animae tuae, tum tuorum saluti consulerem, ut ne confusum quiddam perturbatumque sentires, pro eo ac rudiorum magistri docent, qui quidem ita praedicant, bonum ac malum ab eodem proficisci, unumque duntaxat principium statuunt, neque lucem a tenebris, bonum a malo, exteriorem hominem ab interiori, ut ante dixi, discernunt ac separant, imo vero alterius cum altero confundendi miscendique nullum finem faciunt. Tu vero, fili, ne ut plerique hominum temere ac sine ratione ambo ista coniungito, neque bonitatis auctori deo tribuito. Nam illi principium ac finem, et horum auctorem malorum ad deum referunt, *quorum finis* Hebr. 6. 8.
maledicto proximus est. Non enim iis quae in evangeliis a salvatore ac domino nostro Iesu Christo dicuntur, fidem adhibent: *Non potest* Matth. 7. 17.
arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala bonos fructus fa-

τὸ ἀδιάκριτον cod. Ien. et editi. *Acta Archelai:* uti ne indiscretos animos geras.

4. *In aliis nempe scriptis, et pridem disputatis.*

5. *Acta Archelai p. 7:* neque bonitatis deo inferas contumeliam.

6. *Suspicor scribendum esse* ἐν εὐαγγελίοις; *nam praepositio* ἐν *facile poterat absorberi initio vocabuli insequentis. Zacagnius l. l. p. 7. volebat* οὔτε γὰρ τοῖς εἰρημένοις ἐν εὐαγγελίοις. *Acta Archelai:* Non enim his (*cod. Casin.* in his) quae dicta sunt in evangeliis salvatoris nostri et domini Iesu Christi credunt, quia *cett.*

Καὶ πῶς τὸν θεὸν τοῦ σατανᾶ καὶ τῶν κακῶν αὐτοῦ πραγμάτων λέγειν τολμῶσι ποιητὴν καὶ δημιουργὸν, θαυμάζειν μοι ἐπέρχεται. Καὶ εἴθε μὲν ἄχρι τούτων ἔφθασεν αὐτῶν ἡ ματαιοπονία, καὶ μὴ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τῶν κόλπων τοῦ πατρὸς καταβάντα Χριστὸν, Μαρίας τινὸς γυναικὸς ἔλεγον εἶναι υἱὸν, [7] ἐξ αἵματος καὶ σαρκὸς καὶ τῆς ἄλλης δυσωδίας τῶν γυναικῶν γεγενῆσθαι. Καὶ ἵνα μὴ τὰ πολλὰ διὰ τῆσδε τῆς ἐπιστολῆς γράφων εἰς μῆκος χρόνου διασύρω σου τὴν ἐπιείκειαν, οὐκ ἔχων τὰς φυσικὰς φράσεις, ἐπὶ τούτοις ἀρκεσθήσομαι. Τὸ δ' ὅλον γνώσῃ παρόντος μου πρὸς σὲ, [8] εἴγε τῆς σεαυτοῦ σωτηρίας ἔτι φείδῃ. Οὐδὲ γὰρ βρόχον τινὶ ἐπιβάλλω, ὡς οἱ τῶν πολλῶν ἀφρονέστεροι ποιοῦσιν. Νόει ἃ λέγω, τέκνον τιμιώτατε.

Κεφ. ζ'. *Ταύτην ἀναγνοὺς τὴν ἐπιστολὴν ὁ ἀξιολογώτατος Μάρκελλος καὶ θεοσεβέστατος ἀνὴρ, καὶ διαφανὴς, ἐθαύμαζε καὶ ἐξεπλήττετο. Συμβέβηκε γὰρ Ἀρχέλαον τὸν τῆς πόλεως ἐπίσκοπον οἴκαδε ἅμα αὐτῷ συνεῖναι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐν ᾗ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μανιχαίου μετὰ χεῖρας εἴληφεν ὁ τοῦ θεοῦ δοῦλος. Ὁ δὲ Ἀρχέλαος γνοὺς τὴν αἰτίαν, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀναγνοὺς, ἔβρυχε τοὺς ὀδόντας, ὥσπερ λέων ὠρυόμενος, καὶ ζῆλον θεοῦ ἀναλαβὼν ἐπειρᾶτο ὁρμῆσαι μᾶλλον ἕως αὐτοῦ, καὶ χειρώσασθαι τὸν τοιοῦτον ὡς [1] ἐπήλυτον ἐκ βαρβάρων, ὅθεν καὶ ὡρμᾶτο, πρὸς ἀφανισμὸν τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων ἐπαναστάντα. Ὁ δὲ συνετὸς Μάρκελλος τὸν μὲν ἐπίσκοπον ἀξιώσας κατεπράϋνε, Τύρβωνι δὲ παρεκελεύετο διανύειν τὴν ὁδοιπορίαν πρὸς τὸν Μάνην ἐν τῷ Καστέλλῳ Ἀραβίωνος, ἔνθα που ἐξεδέχετο τὸν Τύρβωνα (ἔστι δὲ τοῦτο τὸ φρούριον ἀνὰ μέσον τῶν Περσῶν, καὶ ἀναμέσον τῆς Μεσοποταμίας), ὁ δὲ παρῃτήσατο τὴν πρὸς τὸν Μανιχαῖον ἄφιξιν· [2] καὶ μὴ καταναγκάσας τὸν Τύρβωνα ἀποστέλλει τινὰ ταχυδρόμον τῶν ἰδίων, γράψας αὐτῷ ἐπιστολὴν τοιάνδε.*

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ ΠΡΟΣ ΜΑΝΙΧΑΙΟΝ.

Μάρκελλος ἀνὴρ ἐπίσημος Μανιχαίῳ τῷ διὰ τῆς ἐπιστολῆς δηλουμένῳ, χαίρειν. Τὴν μὲν ὑπὸ σοῦ γραφεῖσαν ἐπιστολὴν προσηκάμην,
pag. 625. *τὸν δὲ Τύρβωνα προσεδεξάμην κατὰ φιλοφροσύνην ἐμὴν, τῶν δὲ γραμμάτων τὸν νοῦν οὐδαμῶς ἔγνων· εἰ μὴ σὺ παραγενόμενος φράσῃς ἡμῖν καταλογάδην ἕκαστον, ὡς ὑπέσχου διὰ τῆς ἐπιστολῆς. Ἔρρωσθε.*

Κεφ. η'. *Ταῦτα γνοὺς ὁ Μάνης ἐσκέπτετο οὐκ ἀγαθὴν εἶναι τὴν τοῦ Τύρβωνος ἐν καθέξει γενομένην παρουσίαν (πολλάκις δὲ καὶ [1] αὐτὸν ἠπάτα, ἄλλα παρὰ τὰ ὄντα λογιζόμενος, πληροφορίας τῆς ἑαυτοῦ διανοίας*

7. *Suspicor* καὶ ἐξ. *Acta Archelai* p. 8: cuiusdam mulieris esse dicerent filium, et sanguine et carne ac reliquis spurcitiis generatum.

8. *Acta Archelai* p. 8: si tamen saluti tuae parcere ac providere festinas.

Cap. VII. — 1. *Libri vulgo* ἐπίλυτον.

cere. Quemadmodum vero deum satanae malorumque quae ab eo geruntur conditorem ac procreatorem asserere audeant, magnopere demiror. Atque utinam hactenus vanissima illorum consilia progrederentur, nec unigenitum dei filium Christum dominum, *qui de pa-* Ioann 1. 18.
tris sinu descendit, Mariae cuiusdam mulierculae filium esse dicerent, atque ex sanguine carneque, tum vero reliquo mulierum foetore prodiisse. Sed ne longiorem epistolam scribens diutius aequitatem tuam detineam, cum praesertim naturali eloquentia caream, his quae dicta sunt ero contentus. Ubi vero ad te venero, plenius omnia cognoscens, si quidem salutis tuae curam aliquam suscipis. Neque enim *cuiquam laqueum iniicimus*, ut stolidiores nonnulli faciunt. In- 1. Cor. 7, 35.
tellige quae dico, fili carissime.

Hanc epistolam cum Marcellus vir egregius ac religiosissimus, Cap. VII.
et inprimis illustris legisset, mirum in modum obstupuit. Ac tum forte contigit ut eodem die quo illam a Manichaeo epistolam dei servus accepit, Archelaus, urbis episcopus, una cum illo domi esset. Qui re omni perspecta, dentibus fremens, rugientis leonis instar, ac divino quodam ardore percitus ad Manichaeum potius proficisci cupiebat, hominemque e barbaris, unde is ortus erat, advenientem, et ad humani generis perniciem insurgentem, capere. Sed prudens Marcellus mitigato precibus episcopo, Tyrbonem hortatus est, ut ad Manem in Arabionis castellum rediret, ubi ab illo expectabatur. Hoc autem castellum est inter Persidem ac Mesopotamiam situm. Sed cum Tyrbo reverti ad Manichaeum nollet, eo relicto expeditum quendam cursorem e familia sua destinat, per quem has ad illum literas dedit.

MARCELLI AD MANICHAEUM EPISTOLA.

Marcellus, vir illustris, Manichaeo per epistolam mihi cognito salutem. Accepi quas ad me dedisti literas. Tyrbonem vero pro mea benignitate suscepi. Quid autem literae tuae sibi velint nondum intellexi: nisi tu ad nos veniens singula, uti per literas recepisti, ad verbum exposueris. Valete.

Haec ubi Manes accepit, tametsi nihil in ea Tyrbonis reten- Cap. VIII.
tione boni esse secum animadverteret (persaepe vero falli opinione solebat, aliaque omnia quam ita uti se res habebat coniicere), ut de

2. *Petavius annotavit* „Deest καὶ ὁ Μάρκελλος." *Nihil desidero.*

Cap. VIII. — 1. *Libri habent* αὐτὸν. — *In seqq. verba* πληροφορίας τῆς ἑαυτοῦ διανοίας χάριν *cum Cornario retraxi ad apodosin.*

χάριν)· ὅμως διὰ τῆς ἐπιστολῆς λαβόμενος τὴν πρόφασιν δρομαίως ἧκε πρὸς τὸν Μάρκελλον. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ἀρχέλαος, ἔχων ἐν ἑαυτῷ μετὰ [2] τὸν λόγον καὶ τὸ ζηλωτικὸν τῆς πίστεως, [3] ἐβουλεύετο, εἰ ἦν δυνατὸν, ἐξ αὐτῆς τὸν ἄνδρα ὥςπερ πάρδαλιν, ἢ λύκον, ἤ τι ἕτερον τῶν θηρίων ἀγρεύσας θανάτῳ παραδοῦναι, ἵνα μὴ λυμανθῇ τὰ θρέμματα τοιούτου θηρὸς [4] ἐφόδῳ, τὴν εἴςοδον κατανοῶν. Ὁ δὲ Μάρκελλος τῇ μακροθυμίᾳ μᾶλλον ἠξίου καὶ ἀνεξικάκως τὸν πρὸς αὐτὸν διάλογον ἀπ᾽ αὐτοῦ γενέσθαι· ὁ δὲ ἤδη μεμαθηκὼς τῆς τοῦ Μάνη γνώμης τὴν πᾶσαν ὑπόθεσιν. Διηγήσατο γὰρ αὐτοῖς ὁ Τύρβων, αὐτῷ τε καὶ Μαρκέλλῳ, τὴν τῆς αἱρέσεως [5] πᾶσαν κενοφωνίαν, ὡς ὁ μὲν Μάνης δύο ἀρχὰς εἰςηγεῖται ἀνάρχους ἀεὶ οὔσας, καὶ μηδέποτε [6] διαλειπούσας τὸ εἶναι, ἀντικειμένας πρὸς ἀλλήλας, καὶ τῇ μὲν μιᾷ ὄνομα τίθησι τὸ Φῶς καὶ Ἀγαθὸν, τῇ δὲ ἑτέρᾳ Σκότος καὶ Κακίαν, ὡς εἶναι θεὸν καὶ διάβολον· ποτὲ δὲ καὶ θεοὺς τοὺς ἀμφοτέρους καλεῖ, θεὸν ἀγαθὸν, καὶ θεὸν πονηρόν. Εἶναι δὲ ἐκ τῶν δύο ἀρχῶν τὰ πάντα καὶ συνεστάναι. Καὶ τὴν μὲν μίαν ἀρχὴν τὰ ἀγαθὰ πάντα ποιεῖν, τὴν δὲ ἑτέραν ὁμοίως τὰ φαῦλα· ἔχειν δὲ ἐν τῷ κόσμῳ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν τὰς ὑποστάσεις. Καὶ τὴν μὲν μίαν ἀρχὴν πεποιηκέναι τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν εἶναι τῆς ἑτέρας. Αὐτὴν δὲ εἶναι τὴν ψυχὴν τὴν ἐν ἀνθρώποις καὶ ἐν παντὶ ζώῳ, καὶ πετεινῷ, καὶ ἑρπετῷ, καὶ κνωδάλῳ, οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς τὴν τῆς ζωῆς ἰκμάδα κίνησιν εἶναι ψυχῆς φάσκων, ἣν καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρχουσαν λέγει.

Κεφ. θ'. Ἄλλα δὲ ὅσα μυθοποιῶν καὶ διδάσκων φάσκει. Τὸν ἐσθίοντα σάρκας ψυχήν φησι ἐσθίειν τὸν τοιοῦτον, καὶ εἶναι αὐτὸν ἔνοχον τοῦ
pag. 626. καὶ αὐτὸν τοιοῦτόν τι γενέσθαι. Ὡς εἰ ἔφαγε χοῖρον, χοῖρον αὖθις γενέσθαι, ἢ ταῦρον, ἢ ὄρνεον, ἤ τι τῶν ἐδωδίμων κτισμάτων. Διὸ ἐμψύχων οὐ μετέχουσιν οὗτοι. Καὶ ἐὰν, φησὶ, τὶς φυτεύσῃ ἢ συκῆν, ἢ ἐλαίαν, ἢ ἄμπελον, ἢ συκομορίαν, ἢ περσέαν, καὶ αὐτὸν τελευτήσαντα αὖθις δεσμεῖσθαι αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ἐν τοῖς κλάδοις, οἷς ἐφύτευσε δένδρεσι, καὶ μὴ δύνασθαι ὑπερβαίνειν. Καὶ εἴ τις, φησὶ, γήμῃ γυναῖκα, αὖθις αὐτὸν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν μετενσωματοῦσθαι, καὶ γίνεσθαι αὐτὸν γυναῖκα, ὅπως καὶ αὐτὸς γαμηθείη. Καὶ [1] εἴ τις, φησὶ, ἐφόνευσεν ἄνθρωπον, μετὰ τὴν σώματος ἀπαλλαγὴν, αὖθις καταστρέφεσθαι τὴν αὐτοῦ ψυχὴν εἰς [2] κελεφοῦ σῶμα, ἢ εἰς μῦν, ἢ εἰς ὄφιν, ἤ τι τοιοῦτον αὖθις ἔσεσθαι, ὁποίους καὶ ἐφόνευσεν. Ἔφασκε δὲ πάλιν, ὅτι ἡ σοφία ἡ ἄνωθεν τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ [3] βουλευο-

2. τῶν λόγων coniecit Petav.
3. ἐβούλετο cod. Rhedig.
4. ἐφόδῳ emend. Petav. ἐφ᾽ ὁδοῦ librorum est scriptura. Erat cum suspicarer τοιούτου τοῦ θηρὸς ἀφόβως τ. εἴσοδον κατανοῶν.
5. πᾶσαν editi, πάσης scripti libri.
6. διαλειπτούσας scriptus liber uterque.
Cap. IX. — 1. εἴ τι, φησὶ, ἐφόνευσεν ἄνθρωπος speciosa coniectura est

tota re certior fieret, occasione ex Marcelli literis accepta, celerrime ad illum accurrit. At Archelaus episcopus praeter doctrinam fidei insuper ardore praeditus, auctor erat ut, si fieri posset, homo ille, pardi instar ac lupi, vel cuiusvis alterius bestiae, interceptus morti traderetur, ne eiusmodi ferae incursione pecora laederentur, cum illius ingressum cognosceret. Marcellus contra patienter ac leniter potius illum in colloquio tractandum putabat. Ille vero comperta iam Manis opinione ac doctrina, siquidem Tyrbo utrique totam illius sectae vanitatem explicarat, quemadmodum scilicet duo principia statueret, quae et principio carerent, nec unquam desinerent, invicemque contraria forent, quorum unum lucem ac bonum appellaret, alterum tenebras ac malum, ut idem sint ac deus et diabolus, quos quidem ambos nonnunquam deos nominaret, deum videlicet bonum, ac deum malum. Ab his duobus principiis exorta ac constituta esse omnia; quorum ab altero bona, ab altero mala omnia proficiscuntur, quae amborum principiorum in hoc mundo subsistentiam habeant. Ad haec corpus ab uno illorum esse conditum, animam ab altero: quae quidem anima tam in hominibus quam in ceteris animalibus, adeoque avibus, serpentibus ac bestiis insit, imo etiam stirpibus, in quibus vitalem humorem motum animae definit esse, cuiusmodi in hominibus cernitur.

Praeter haec alias plerasque fabulas adiungit. Velut si quis Cap. IX.
carnibus vescatur, animam devorare, eamque committere poenam ut in idipsum mutetur. Exempli gratia, si porcum comederit, porcum illum fore, vel taurum, vel avem, vel quippiam quo vescimur. Ideoque ab animatis abstinent. Quod si quis, inquit, ficum severit, aut oleam, aut vitem, aut sycomorum, aut persicam, post mortem eius quam plantavit arboris ramis alligatur, ut inde egredi non possit. Quicumque vero uxorem duxerit, post obitum in aliud corpus transit, fitque mulier, ut et vicissim possit nubere. Qui hominem occiderit, ubi ex hac vita discessit, in celephi corpus demigrat, aut muris, aut serpentis, aut aliud denique fit eiusmodi quale id est quod interfecerit. Quin hoc insuper asserebat, coelestem illam boni

Gatakeri proposita in eius Opp. Critt. p. 796 sq.
2. „Vox ista κελεφοῦ mihi nondum cognita. Ab hac κελεφίας forsitan derivatur, quod est haer. 55, 9.“ *annotavit Petavius. V. quae ibi protuli ex Salmasii thesauris, et quae adicit Du Cangius Gloss. ad Scriptt. Med. et Inf. Graec. s. v.* Κελεφός. *Adde infra cap. 28.*
3. βουλευομένη *quomodo explicem aut quo adstruam non habeo. Suspicor* βουκολουμένη. *Gatakerus l. l. p. 799. suspicatus aliquid excidisse ita corrigendum statuit, atque supplendum:* θεοῦ βουλομένη – – διαχυθεῖσαν σωθῆναι, εἶναι γὰρ *cett. Nec improbo.*

μένη τὴν ψυχὴν τὴν ἐν ἅπασι διαχυθεῖσαν, — εἶναι γάρ φησι αὐτὸς καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Μανιχαῖοι τὴν ψυχὴν μέρος θεοῦ, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀποσπασθεῖσαν ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἀρχόντων τῆς ἀντικειμένης ἀρχῆς τε καὶ ῥίζης καταβεβλῆσθαι ἐν τοῖς σώμασι· — κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, φησὶ, διὰ τὸ αὐτὴν βρῶμα ὑπάρχειν τῶν αὐτὴν ἁρπαξάντων ἀνθρώπων [4] καὶ ἰσχύος παρεκτικὴν τοῖς αὐτοῖς, καὶ ἐν σώμασι καταμερισάντων τούτου ἕνεκα, φησὶ, ἡ προειρημένη σοφία τοὺς φωστῆρας τούτους κατέθετο ἐν οὐρανῷ, ἥλιόν τε καὶ σελήνην, καὶ ἄστρα, μηχανὴν ταύτην ἐργασαμένη διὰ τῶν δώδεκα στοιχείων, ὧν οἱ Ἕλληνες φάσκουσι. Καὶ ταῦτα τὰ στοιχεῖα διϊσχυρίζεται ἀνιμᾶσθαι τὰς ψυχὰς τῶν τελευτώντων ἀνθρώπων τε καὶ τῶν ἄλλων ζώων, φαεινὰς οὔσας· φέρεσθαι δὲ ἐπὶ τὸ σκάφος. Πλοῖα γὰρ θέλει λέγειν ἥλιόν τε καὶ σελήνην· καὶ τὸ μὲν μικρὸν πλοῖον φορτοῦσθαι ἕως ἡμέρων δεκαπέντε, [5] κατὰ τὴν πλήρωσιν τῆς σελήνης, καὶ οὕτω διαίρειν τε καὶ ἀποτίθεσθαι ἀπὸ πεντεκαιδεκάτης εἰς τὸ μέγα πλοῖον, τουτέστι τὸν ἥλιον. Τὸν δὲ ἥλιον τὴν μεγάλην ναῦν διαπορθμεύειν εἰς τὸν τῆς ζωῆς αἰῶνα καὶ μακάρων χῶρον. Καὶ [6] οὕτως τὰς ψυχὰς διὰ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης [7] διαπορθμευθείσας. Ἐπὶ γὰρ τῶν ἐν γνώσει λέγει τῆς αὐτῶν χυδαιολογίας ταύτας καθαρθείσας καταξιοῦσθαι τῆς διαπορθμεύσεως ταύτης τῆς παρ' αὐτῷ μυθοποιΐας· πάλιν δὲ ψυχὴν οὐκέτι σώζεσθαι, εἰ μή τι ἂν τῆς γνώσεως τῆς αὐτῆς μετάσχοι. Καὶ πολλή τίς ἐστιν ἡ τῆς ποιήσεως ταύτης τραγῳδία.

Κεφ. ι'. pag. 627. *Ὡς δὲ ταῦτα ἦν οὕτως, καὶ ἐν καταλήψει γεγένηται ὑπὸ τοῦ Ἀρχελάου, εἴς [1] τε τὴν ἀντιβολὴν τοῦ ζητήματος ἑτοιμότατος [2] ὑπῆρχεν, διὰ τὴν πρὸς [3] θεοῦ πολυποίκιλον γνῶσιν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ δι' ἣν [4] προςκατεθήκατο [5] παρὰ τοῦ Τύρβωνος ἀκριβῶς μεμαθηκὼς τῆς περὶ τὸν ἄνδρα γοητείας τὰ πάντα, ἰδοὺ ὁ Μάνης παρεγένετο μεθ' ὧν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ ἀνδρῶν. Ἐξ αὐτῆς οὖν καὶ εὐθὺς παρέρχονται εἰς συζήτησιν δημοσίᾳ, ἐν αὐτῇ τῇ Κασχάρῃ, πρότερον εἰς τὴν αὐτῶν ἀντιβολὴν τοῦ ζητήματος αἱρησάμενοι ὁμοῦ κριτὰς, [6] Μάρσιπόν τινα ὀνόματι, καὶ Κλαύδιον, καὶ Αἰγιαλέα, καὶ Κλεόβουλον, τὸν μὲν τῶν ἐκτὸς λόγων φιλόσοφον, τὸν δὲ ἰατροσοφιστὴν, τὸν δὲ φύσει γραμματικὸν, καὶ τὸν ἄλλον σοφιστήν. Καὶ πολλῶν ῥημάτων εἰρημένων ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν, τοῦ τε Μάνη τὰ τῆς μυθώδους διδασκαλίας προβαλλομένου, καὶ τοῦ Ἀρχελάου ὥςπερ ἀριστεύοντος ὁπλίτου καὶ τῇ ἰδίᾳ*

4. *Vide ne sit invertendum* καὶ ἐν σώμασι καταμερισάντων, καὶ ἰσχύος παρεκτικὴν τοῖς αὐτοῖς. *Quamquam admodum frequentes apud Epiphanium sententiarum sunt eiusmodi et verborum confusiones atque stribligines.*

5. καὶ *pro* κατὰ *mendose expressum video in ed. Petav. Coloniae repetita.*

6. καὶ οὕτω σωθῆναι τὰς *supplet Gatakerus l. l. p.* 799.

7. *Ita est in libris omnibus. Repono* διαπορθμεύει ἀρθεῖσας (*vel* καταρθείσας). *Petavius succurrendum esse putabat ita:* διαπορθμευθείσας ἐπὶ τῶν ἐν γνώσει *cett., deleta particula* γάρ.

dei sapientiam, cum animam per omnia dissipatam colligere vellet (animam enim tam ille quam eius sectatores Manichaei dei particulam esse putant, ab eoque avulsam et ab adversi imperii radicisque principibus in captivitatem redactam in corpora esse depressam): proinde quod eadem illa cibus eorum esset hominum qui ipsam rapuerant atque in corporibus suis distribuerant, quibus etiam robur viresque suppeditet, propterea Sapientia, inquit, illa quam diximus sidera in coelo ista collocavit, solem ac lunam, stellasque ceteras, et illam duodecim elementis, ut Graecis placet, constantem machinam produxit. Quibus ab elementis affirmat mortuorum hominum animaliumque ceterorum animas in altum splendidas ac collucentes evehi, unde in scapham ferantur. Solem quippe ac lunam navigia esse quaedam existimat; quorum quod minus est pro lunae crescentis spatio XV diebus onus vehere, idque demum confecto post XV diem cursu maius in navigium, solem videlicet, exponere, solem vero, sive maiorem illam navim, in aeternam vitam beatorumque sedes animas transmittere. Ad eum modum per solem ac lunam animas transvehi. Quod quidem ad eas pertinere putat quae vanissimi sui dogmatis scientiam perceperint, uti repurgatae fictam illam transductionem obtineant. Quod nisi cognitionis illius particeps fuerit, animae negat spem ullam salutis esse propositam. Omnino denique longa est illius commenti tragoedia.

Haec igitur cum ita se haberent, et Archelaus penitus omnia cognosset, ut de quaestione illa disputare posset, cumque ad id esset instructissimus, partim quod a multiplici divinarum rerum scientia paratissimus erat, partim quod a Tyrbone perdoctus ante fuerat, et omnes nefarii hominis praestigias accurate didicerat, ecce tibi cum suorum comitatu Manes accessit. Quare subinde nulla interiecta mora publicam collationem instituunt in oppido ipso Caschara, ut ante omnia controversiam illam agitarent. Ad id vero concertationis arbitros deligunt Marsipum quendam, et Claudium, et Aegialeum, et Cleobulum, quorum primus gentilis sapientiae, secundus medicinae professor, tertius grammaticus, postremus erat sophista. Multa in ea disputatione ultro citroque iactata sunt, cum hinc Manes fabulas suas proponeret, inde Archelaus velut egregius miles Cap. X.

Cap. X. — 1. εἴς τε τὴν *ego. Libri habent* εἰς τήν.

2. ὑπῆρχεν *ego.* ὑπάρχων *libri omnes. Vulgo distinctum est* ὑπὸ τοῦ Ἀρχελάου εἰς τ. ἀντ. τοῦ ζητήματος, ἑτοιμότατος ὑπάρχων, διὰ *cett.*

3. θεοῦ *emendavi cum Gatakero Advv. Misc., cui etiam* περὶ θεὸν *placebat.*

4. προςκατεθήκατο *ego.* προενήχητο *coniec. Petavius. Gatakerus l. l. proposuit* προςενεθήκατο, *aut* πρώην κατεθήκατο. *Placuit mihi etiam* προςεπεκέκτητο. *Libri habent* προεντεθείκειτο.

5. διὰ τοῦ *cod. Rhedig.*

6. Manippus *appellatur in Actis Archelai p.* 1.

αὐτοῦ δυνάμει καθαιροῦντος τὰ βέλη τῶν [7] δι' ἐναντίας, τὸ πέρας τὸ ἧττον ἀπενεγκαμένου τοῦ Μάνη, καὶ κρινάντων τῶν κριτῶν τὸ βραβεῖον εἶναι τῇ ἀληθείᾳ (ὅπερ οὐκ ἦν θαῦμα, αὐτοσυστάτης οὔσης τῆς ἀληθείας καὶ μὴ δυναμένης καθαιρεῖσθαι, κἄν τε ἀντιπράττοι ἡ ἀνομία [8] ἀναισχυντίᾳ φερομένη τῷ τῆς ἀληθείας [9] θεσμῷ, τοῦ ψεύδους μὴ ἔχοντος ὑπόστασιν, μηδὲ βάσιν, ὡς καὶ ἡ σκιὰ τοῦ σκότους, καὶ τοῦ ὄφεως τὸ σφαλερὸν τῆς ἐπιβάσεως, καὶ ἀνέρειστον τῆς τῶν ποδῶν στερήσεως), — [10] ἐντεῦθεν ὁ Μάνης [11] ἀποδράσας, βουλομένων τῶν δήμων αὐτὸν λιθοβολῆσαι, εἰ μὴ [12] ὅτι παρῆλθεν εἰς μέσον Μάρκελλος, καὶ τῷ αἰδεσίμῳ αὐτοῦ προσώπῳ κατεδυσώπησε τοὺς δήμους, ἐπεὶ ἂν ὁ τάλας νεκρὸς μένων πάλαι ἐτεθνήκει, ἀναχωρήσας δὲ ἔρχεται εἰς κώμην τινὰ τῆς [13] Καρχάρων εἰς Διοδωρίδα καλουμένην, ἐν ᾗ [14] Τρύφων τις ἐπιεικέστατος κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐτύγχανε τῶν αὐτόθι πρεσβύτερος.

Κεφ. ια΄. Παρ' ᾧ ὁ Μάνης γενόμενος πάλιν ἐκύκα καυχώμενος, καταλαβὼν τὸν ἄνδρα ἀγαθὸν μὲν τἄλλα καὶ θαυμαστὸν τῇ θεοσεβείᾳ, πενιχρὸν δὲ τῷ λόγῳ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις, ὡς ὑπείληφεν, οὐκ ἴσχυσεν ἐπιτωθάζειν τῷ τοῦ Χριστοῦ δούλῳ. Ὁ θεὸς γὰρ ἀεὶ τοῖς ἐπ' αὐτὸν ἐλπίζου-
pag. 628. σιν ἑτοιμάζει τὰς ἐκ πνεύματος ἁγίου δωρεὰς ἐπιχορηγούμενος, ὡς καὶ ἐπηγγείλατο ἀψευδὴς ὢν ὅτι, Μὴ μεριμνήσητε τί εἴπητε· οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρός μου τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. Ἐντεῦθεν πάλιν βουληθέντος διαλέξασθαι πρὸς Τρύφωνα τὸν πρεσβύτερον, καὶ αὐτοῦ ἐν πολλοῖς ἀντειπόντος, γράψαντός τε τῷ Ἀρχελάῳ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὅτι, [1] Ἀνήρ τις ἦλθεν ἐνταῦθα οἷα δὴ λύκος βαρὺς, καὶ διολέσαι τὴν μάνδραν ἐπιχειρεῖ. Ἀλλὰ παρακαλῶ ἀπόστειλόν μοι τί ἂν πρὸς τοῦτον ποιήσομαι, ἢ ποίοις λόγοις ἀντείπω τῇ [2] αὐτοῦ κακοδιδασκαλίᾳ. Καὶ εἰ μὲν αὐτὸς καταξιοῖς παραγενέσθαι, ἀμέριμνον ποιήσειας τὴν τοῦ Χριστοῦ μάνδραν, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἀπέστειλεν αὐτῷ δύο λόγους ἐν προχείρῳ καταλαβέσθαι [3] τὸν Μάνην, ἐκδέξασθαι δὲ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν αὐτῷ ἐσήμανεν. Ὁ Μάνης δὲ ἐν τῇ μέσῃ κώμῃ προῆλθεν ὀρθριαίτερον, προσκαλούμενος [4] αὐτὸς συνάξασθαι, [5] προσκαλεῖσθαι τὸν Τρύφωνα εἰς λόγους ἥκειν.

7. *Vulgo scriptum extat* διεναντίας.
8. ἀναντισχέτως *aut* ἀναισχυντὶ *correxit Gatakerus l. l.*
9. δεσμῷ *mendosa est editorum scriptura.*
10. *Hic apud Petav. incipit cap. undecimum.*
11. *Cave ne corrigas* ἀποδρὰς. *Haer.* 54, 1. ἀπέδρασε τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος. *Sic etiam* φύσασαι *pro* φῦσαι *in Epist. ad Acac.* 2. *et Ancor. cap.* 12. *in loco gemello.*
12. *Suspicetur aliquis* τότε: *at etiam supra haer.* 30, 5. εἰ μὴ ὅτι *occurrebat pro* εἰ μὴ *positum.*
13. καλχάρων *uterque liber scriptus.*
14. *Diodorum appellat Acta Archelai p.* 68.
Cap. XI. — 1. *Integra extat haec epistola Tryphonis, vel Diodori, ad Archelaum data in Actis Archelai p.* 68. *ed. Zac.*

adversarii tela vi sua ac virtute discuteret. Postremo victus est Manes, ac de iudicum sententia veritati victoria cessit. Quod utique mirum nemini esse debet. Veritas enim per se ipsa consistit, nec deiici potest, quantumvis improbitas audacia freta firmissima, quibus est illa constricta, vincula dissolvere conetur. Contra vero mendacium solidi nihil habet, neque fundamento ullo nititur, perinde atque umbra tenebrarum, aut lubricus et instabilis, pro eo quod pedibus caret, serpentis ingressus. Secundum haec Manes fuga sibi consulit. Populus enim lapidibus illum obruere volebat, nisi Marcellus in medium prodiens vultu ipso venerationis pleno aspectuque repressisset. Quod nisi fecisset, iamdudum infelix ille periisset. Inde igitur discedens Diodoridem (pagus is est in Carcharis) sese contulit, ubi Tryphon quidam erat vir optimus, ac tum loci illius presbyter.

Ad hunc Manes divertens rursum miscere omnia, ac se arro- Cap. XI.
ganter efferre, nactus hominem alioqui bonum, et excellenti pietate praeditum, sed orationis praesidio destitutum. Verum ne sic quidem, uti speraverat, illudere Christi servo potuit. Deus enim iis qui in se confidunt spiritus sancti dona praeparat, abunde largitur, prout ipse pollicitus est qui mentiri non potest. *Nolite*, inquit, *sol-* Matth. 10, 19.
liciti esse quid loquamini: non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris mei, qui loquitur in vobis. Sed cum Manes iterum cum Tryphone presbytero congredi vellet, qui sibi in plerisque contradixerat, ille rem omnem per literas Archelao significat, his verbis: Homo quidam huc accessit qui infestissimi lupi more ovile perdere aggreditur. Verum obsecro te scribe ad me quemadmodum adversus illum me gerere oporteat, ac quibus rationibus perniciosae eius doctrinae resistere. Quod si venire ipse dignaberis, Christi ovile gregemque ab omni sollicitudine liberabis. Archelaus his acceptis literis duos ad eum libros mittit, quos in promptu facileque comprehenderet, contra Manem conscriptos. Ceterum ut adventum suum praestolaretur admonuit. Interim Manes medium in pagum summo diluculo prodiens Tryphonem ad disputandum provocat. Qui cum

2. αὐτοῦ *scripti*, αὐτῶν *editi libri.*
3. *Libri habent* καταλαβέσθαι τῷ Μάνῃ. *Petavius annotavit in marg.* „Vitii nonnihil subest huic loco.“ *Cornarius vertit,* misit duos libros per quos ex facili Mani resisteret. *Correxi* τὸν Μάνην, *ut sensus sit* per quos facile haberet confutare Manetem. *Ceterum illorum* λόγων *ab Archelao Tryphoni missorum nulla mentio fit in Actis Archelai.*
4. αὐτὸς συνάξασθαι *rescripsi pro eo quod vulgo in libris extat* ἐν τῷ συνάρξασθαι, *quod Cornarius atque Petavius intactum liquerunt. Verte*, cum ipse ad congrediendum provocaretur.
5. προκαλεῖσθαι *ed. Petav.*

Καὶ τοῦ Τρύφωνος ἰνδαλλομένου, ἀποκριθέντος δὲ [6] αὐτῷ πρὸς ἔπος ὧν ἤτησε κατὰ τὴν ἐκ θεοῦ δοθεῖσαν αὐτῷ σύνεσιν, καὶ στροβήσαντος τὸν ἀπατεῶνα τὸν [7] ἠρέμα πως ἐν ᾧ ἑαυτῷ ἐνεδοίαζεν, ἀνακύπτει ὁ Ἀρχέλαος ὥσπερ ἰσχυρὸς οἰκοδεσπότης τῶν ἰδίων ἐπιμελούμενος, καὶ μετὰ παρρησίας ἐπελθὼν τῷ συλᾶν ἐπιχειροῦντι ἐνεβριμεῖτο. Εὐθὺς δὲ ὡς εἶδεν ὁ Μάνης τὸν Ἀρχέλαον, [8] ὑποκοριστικῶς καθ' ὑπόκρισιν ἔφη, Ἔα με πρὸς Τρύφωνα διαλέγεσθαι· ὑπερβαίνει γάρ με τὸ σὸν ἀξίωμα διὰ τὸν ἐπίσκοπον. Ὁ δὲ καὶ μετὰ ἐλέγχους τοῦ λόγου μείζονα αὐτὸν ὑποκριτὴν ἀποδείξας [9] ἀπεφίμωσεν, τῶν δὲ ὑπ' ἐκείνου προτεθέντων λόγων τὰς ἐπιλύσεις ποιησάμενος αὖθις εἰς αἰσχύνην αὐτὸν κατέστησε, μηκέτι δυνάμενον διαίρειν στόμα. Οἱ δὲ λαοὶ ζῆλον πάλιν ἀνειληφότες ἐπειρῶντο τὸν ἀλιτήριον διαχειρίσασθαι. Ὁ δὲ ἀποδρὰς τοὺς δήμους, καὶ εἰς τὸν προειρημένον Κάστελλον Ἀραβίωνος πάλιν [10] ἀφῖκται.

Κεφ. ιβ΄. *Ἐκεῖθεν δὲ ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς γνοὺς τὴν τοῦ Μάνη καταφυγὴν, ἀποστείλας, καὶ χειρωσάμενος αὐτὸν ἐν τῷ προειρημένῳ Καστέλλῳ, εἰς τὴν Περσίδα ἀτίμως καθείλκυσε, καὶ τὸ δέρμα αὐτοῦ κα-*
pag. 629. *λάμῳ κελεύσας ἐκδαρῆναι, οὕτω τὴν τιμωρίαν αὐτῷ ἀπέδωκεν. Ὅθεν καὶ ἐκδαρέντα καλάμῳ καὶ τὸν ἀσκὸν αὐτοῦ ἐμπλησθέντα ἀχύρων ἔτι καὶ δεῦρο ἐν Περσίδι ἔχουσι. Καὶ οὕτω τὸν βίον κατέστρεψε. Διὸ αὐτοὶ οἱ Μανιχαῖοι ἐπὶ καλάμοις τὰς κοίτας αὐτῶν ποιοῦνται. Οὕτω δὲ αὐτοῦ ἀποθανόντος, καὶ καταλείψαντος τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς οὓς εἴπομεν, Ἀδδᾶν, καὶ Θωμᾶν, καὶ Ἑρμείαν, πρὶν ἢ αὐτὸν τὴν δίκην ἀπολαβεῖν κατὰ τὸν δεδηλωμένον τρόπον, ἦσαν ἀποσταλέντες ὑπ' αὐτοῦ, ὁ μὲν Ἑρμείας εἰς τὴν Αἴγυπτον, ᾧ καὶ συνέτυχον πολλοὶ (οὐκ ἔστι γὰρ [1] ἀρχαΐζουσα ἡ αἵρεσις, καὶ οἱ συντετυχηκότες τῷ προειρημένῳ Ἑρμείᾳ, μαθητῇ ὄντι τοῦ Μάνη, ἡμῖν τὰ κατ' αὐτὸν διηγήσαντο)· Ἀδδᾶς δὲ ἐπὶ τὰ ἀνωτερικὰ μέρη, Θωμᾶς δὲ ἐπὶ τὴν [2] Ἰουδαίαν, ἐξ ὧν ἐκρατύνθη τὸ δόγμα εἰσέτι δεῦρο. Ἔλεγε δὲ ἑαυτὸν ὁ Μάνης εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ παράκλητον· καὶ ποτὲ μὲν ἀπόστολον φάσκει ἑαυτὸν Χριστοῦ, ποτὲ δὲ πνεῦμα παράκλητον. Καὶ πολλὴ τῆς τυφλώσεως [3] τούτων κακόδοξος ἀλλοιοτροπία.*

Κεφ. ιγ΄. *Ἐντεῦθεν λοιπὸν, ἀγαπητοὶ, χρεία ἡμῖν γίνεται εἰς τὴν αἵρεσιν εἰπεῖν, καὶ εἰς τὴν αὐτῆς ματαιοφροσύνην (τὰ γὰρ παρελθόντα πάντα κατὰ ἱστορίαν ὑφηγησάμην), ὅθεν δὴ ἄρχεται διδάσκειν τε καὶ γράφειν καὶ λέγειν ὁ χαλεπώτατος Μάνης ἐν τῷ περὶ Πίστεως [1] αὐτοῦ λόγῳ. Βίβλους γὰρ οὗτος διαφόρους ἐξέθετο. Μίαν μὲν ἰσάριθμον εἰκοσιδύο στοιχείων τῶν κατὰ τὴν τῶν Σύρων στοιχείωσιν δι' ἀλφαβήτων*

6. αὐτῷ *libri scripti.* αὐτοῦ *editi.*
7. *Libri* ἠρέμα πῶς. *Petav. incidendum censuit esse ante* ἐν ᾧ. *Cornarius vertit*, perstringenteque impostorem placide quodammodo in quibus sibi ipsi non integre constabat, prosilit *cett.*
8. ὑποκριτικῶς *ed. Petav. Colon.*
9. ἀπεφήμωσεν *scripti libri et ed. pr.*
10. ἀφῆκται *scripti et ed. pr.*

se stitisset, et ad omnia quae quaesierat singillatim pro ea quam a deo acceperat sapientia respondisset, atque impostorem lenius agitaret, apud se nonnihil haesitans, repente Archelaus nec opinato conspectus est, qui tanquam acerrimus paterfamilias suorumque studiosissimus audacter in praedonem fremens incurrit. Quem ut Manes aspexit, simulata blanditia, Sine me, inquit, cum Tryphone contendere: tu enim me cum sis episcopus dignitate superas. Archelaus vero, ex eo quod iam illius dogma confutatum erat multo quam verbis exprimi posset simulandi callidiorem esse docuit, osque illi prorsus occlusit. Tum quae ab illo proposita fuerant dissolvens novum ei pudorem incussit, cum ne hiscere quidem amplius auderet. Sub haec populus ardentibus rursum animis scelestum illum opprimere conatus est. Quorum ille manus effugiens ad castellum Arabionis reversus est.

Sed Persarum rex comperta Manichaei fuga missis satellitibus Cap. XII.
in eodem illo castello comprehensum hominem ignominiose in Persidem abduxit, ubi calamo cute detracta, ultimum de eo supplicium sumpsit. Quam quidem cutem utris in modum, infartis paleis, ad hodiernum diem in Perside servant. Hunc igitur ille exitum vitae consecutus est. Ob id Manichaei lectulis suis arundinem substernunt. Ergo ille sic mortuus eos quos dixi discipulos reliquit, Addam, Thomam et Hermeam, quos antequam illo mortis genere poenas lueret, varia in loca dimiserat. Hermeas enim in Aegyptum profectus est, quo cum plerique versati sunt. Neque enim antiqua est admodum haec haeresis, adeo ut qui cum Hermea Manis discipulo collocuti sunt nobis quae ad illum pertinebant narraverint. Addas in superiorem regionem abiit, Thomas in Iudaeam. Atque ab iis secta illa ad hodiernum usque diem vires atque incrementum habuit. Ceterum Manes spiritum se esse paracletum asserebat. Ac nonnunquam apostolum se esse Christi, alias paracletum spiritum praedicat. Estque prorsus insolens et absurda excaecati hominis illa persuasio.

Iam vero necesse est ut deinceps adversus hanc haeresin stoli- Cap. XIII.
daque illius decreta disputemus. Nam quae hactenus diximus nudam de illo historiam continent. Ab eo igitur ordiemur quod docendi ac scribendi dicendique initium sumpsit improbissimus Manes in eo libro quem de Fide scripsit; libros enim varios edidit, quorum unus viginti duas in partes distributus est, alphabetico ordine pro

Cap. XII. — 1. ἀρχαΐζουσα *emendatum est a Cornario et Petavio. Scripti enim libri cum ed. princ. habent* ἀγαΐζουσαι.
2. Ἰνδίαν *corrigit Petav. ex Theodoreto.*
3. τούτων *scripti*, τούτου *editi libri.*
Cap. XIII. — 1. αὐτοῦ *om. cod. Rhedig.*

συγκειμένην (χρῶνται γὰρ οἱ πλεῖστοι τῶν Περσῶν μετὰ Περσικὰ στοιχεῖα καὶ τῷ Σύρῳ γράμματι, ὥςπερ παρ' ἡμῖν πολλὰ ἔθνη τοῖς Ἑλληνικοῖς κέχρηνται, καί τοί γε ὄντων σχεδὸν κατὰ ἔθνος ἰδίων γραμμάτων· ἄλλοι δὲ δῆθεν τὴν βαθυτάτην τῶν Σύρων διάλεκτον σεμνύνονται, [2] τήν τε κατὰ τὴν Παλμύραν διάλεκτον, αὐτήν τε καὶ τὰ αὐτῶν στοιχεῖα, εἰκοσιδύο δὲ ταῦτα ὑπάρχει, διόπερ καὶ ἡ αὐτὴ βίβλος [3] εἰς εἰκοσιδύο τμήματα λόγων τέτμηται)· ταύτῃ δὲ ἐπιτίθησιν ὄνομα Μανιχαίου Μυστήρια. Ἑτέρα δὲ Θησαυρός. Καὶ ἄλλας δὴ βίβλους καττύσας φαντάζεται, τὸν Μικρὸν [4] δὴ Θησαυρὸν οὕτω καλούμενον, ἄλλην δὲ τὴν περὶ Ἀστρολογίας. Οὐ γὰρ ἀποδέουσι τῆς τοιαύτης περιεργίας, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτοῖς [5] ἐν προχείρῳ καυχήματος πρόκειται ἀστρο-
pag. 630. νομία· καὶ φυλακτήρια, φημὶ δὲ τὰ περίαπτα, καὶ ἄλλαι τινὲς ἐπῳδαὶ, καὶ μαγγανείαι. Ἄρχεται γοῦν ἐν τῇ [6] αὐτοῦ βίβλῳ λέγειν ὁ αὐτὸς Μάνης.

Κεφ. ιδ'. Ἦν θεὸς καὶ ὕλη, φῶς καὶ σκότος, ἀγαθὸν καὶ κακὸν, τοῖς πᾶσιν [1] ἄκρως ἐναντία, ὡς κατὰ μηδὲν ἐπικοινωνεῖν θάτερον θατέρῳ. Καὶ οὗτος μὲν ἔστιν ὁ πρόλογος τοῦ ἀγύρτου. Ἐντεῦθεν ἄρχεται τῆς αὐτοῦ κακομηχανίας. Καὶ ἡ μὲν βίβλος ἐν πλάτει κεῖται, τοιαῦτά τινα φαῦλα [2] ἄλλα περιέχουσα, ὧν τὴν δυςκολίαν καὶ τὴν ἐναντιότητα τῶν λόγων καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τοῦ σκοποῦ [3] ἔστι περιληπτέον. Εἰ γὰρ καὶ πολλὴ ἡ λοιπὴ φλυαρία καὶ μυθώδης ὑπόθεσις, ἐκ τῆς εἰςαγωγῆς τὸ πᾶν δειχθήσεται τῆς αὐτοῦ πονηρίας. Τὸ γὰρ, Ἦν θεὸς καὶ ὕλη, οὐδὲν ἀποδέον τῆς τῶν Ἑλλήνων ματαίας ὑπονοίας ὑφηγήσατο. Εὐάλωτον δὲ καὶ ῥάδιον καὶ εὐκατάλυτον τῆς συκοφαντίας τοῦτο τὸ κενοφρόνημα. Δύο γὰρ ἐπιτοαυτὸ [4] εἶναι σύγχρονά τε καὶ ἀΐδια ἐξ εὐλόγων λογισμῶν καὶ συνετῆς εὐνοίας ἀδύνατον [5] εἴη ἂν παρὰ τῷ κρίνειν εὐλόγως γινώσκοντι. Καὶ γνωστέον τοῦτο ἔσται παντὶ τῷ σύνεσιν κεκτημένῳ. Εἰ γὰρ τὰ δύο σύγχρονα, οὐδὲ κἂν τῷ ὀνόματι διήλλακται· πᾶν γὰρ τὸ σύγχρονον καὶ συναΐδιον. Τὸ δὲ συναΐδιον καὶ ἀεὶ ὑπάρχον, τοῦτο θεὸς, μάλιστα ἀπό τινος αἰτίου ἀρχὴν μὴ εἰληφός. Οὐδὲν γὰρ ἀΐδιον ἢ μόνον θεός. Διαφόροις γὰρ ὀνόμασι ταύτας τὰς ἀρχὰς ἐξέθου, ὦ βάρβαρε τὴν φρένα καὶ πολέμιε τῆς ἀνθρωπείας φύσεως. Τὸ μὲν ἐξέθου φῶς, τὸ δὲ σκότος, τὸ δ' αὖ ἀγαθὸν, καὶ [6] τὸ ἕτερον κακόν. Φάσκεις δὲ ὅτι τοῖς πᾶσιν ἄκρως ἐστὶ ταῦτα

2. τήν τε τὴν κατὰ *libri exhibent; sed alterum illud* τὴν *uncinis notavit iam Petavius.*

3. εἰς *desideratur in ed. Petavii Col. repet.*

4. *Fortasse* δῆθεν.

5. *Verto* de qua gloriari in promptu haberent. *Cornarius:* Imo potius ad ostentationem in promptu propositam habent.

6. αὐτοῦ *ed. Petav.*

Cap. XIV. — 1. ἄκρως *ed. Petav. ex emend. Cornarii, qui vertit* extreme. *In scriptis et in ed. princ. legitur* ἄκρος.

2. ἄλλα *rescripsi ex coniectura. Nam libri habent* ἄττα. *In cod. Rhedig. est* ἄττα.

literarum quibus Syri utuntur numero. Nam plerique Persarum praeter elementa Persica Syrorum quoque literis utuntur, quemadmodum apud nos innumerae gentes Graecas adhibent; tametsi singulae fere suas ac proprias habeant. Alii vero reconditissima Syrorum lingua sese venditant, cuiusmodi est Palmyrenorum, quem una cum viginti duobus eius elementis adhibent. Hinc est quod Manichaei liber totidem in sectiones dividitur; huius inscriptio est Manichaei Mysteria. Alius est cui Thesauro nomen inditum. Praeter hos alios quosdam ad illudendos homines contexuit, velut Minorem Thesaurum; item de Astrologia. Neque enim a curiosis illis artibus abhorrent; quin potius astronomiae scientiam prae se ferunt, ac de ea gloriantur. Sed et amuleta, hoc est appensa quaedam e collo, nec non et cautiones magicas ac praestigias usurpant. Verum sic illum quem dixi librum Manes exorditur.

Erat deus et materia, lux et tenebrae, bonum et malum, quae Cap. XIV.
tam penitus sibi invicem erant contraria, nulla ut alterum cum altero communione iungeretur. Hoc modo circulator iste praefatur. Tum pessimum dogma explicare aggreditur. Est autem liber ille fusissime scriptus, ac cetera eiusdem generis mala et inepta complectitur, quorum perplexam obscuritatem, contrarietatemque sermonum iam tum ab ipso argumenti principio animadvertere oportet. Licet enim magnae in reliquis nugae ac fabulae sint, ex ipso tamen primordio tota illius improbitas patefiet. Quod enim scribit, Erat deus et materia, cum vanissima gentilium superstitione congruit. Sed et calumniosa illa inanisque sententia convinci nullo negotio confutarique potest. Etenim duo simul ut existant aequalis aevi ac sempiterna fieri nullo modo potest uti sana ac prudens ratio ei facile persuaserit qui recto iudicio sit praeditus. Atque hoc intelligens quisque cognoscere debet. Nam si aequalia tempore duo sunt, ne appellatione quidem differunt. Quidquid enim aequale est alteri tempore, cum eo quoque aeternitatem habet aequalem. Quod autem aequale est aeternitate, ac semper existit, idipsum deus est, cum praesertim nulla ab caussa initium acceperit. Nihil enim praeter deum est aeternum. Ad haec ista principia diversis nominibus extulisti, homo ingenio barbare, et humani generis inimice. Nam aliud lucem appellasti, aliud tenebras, aliud bonum, aliud malum. Addis summe haec invicem sibi esse contraria, nihil ut uni sit cum

3. ἔστι *scripsi pro* ἔτι, *quod vulgo extat, ex emendat. Cornarii. Is enim interpretatus est:* etiam ex ipso initio scopi deprehendere datur.

4. *Uncinis notavit hoc prius* εἶναι *Petavius, cum alterum mutare deberet.*

5. εἴη ἂν *rescripsi pro* εἶναι, *quod libri tenent.*

6. τῷ ἑτέρῳ *codd. mss. et ed. princ.*

ἐναντία, ὡς κατὰ μηδὲν ἐπικοινωνεῖν θάτερον θατέρῳ. Οὐκοῦν χωρίζεις ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων. Δῆλον γὰρ ὅτι ἐναντία, ὡς ἔφης. Εἰ δὲ συνόντα πέφυκε, φίλα καὶ σύμφωνα, καὶ ἀλλήλοις συνόντα εὑρεθήσεται, συνδιατρίβοντά τε καὶ συγκοινωνοῦντα, καὶ μηδ' ὅλως ἀπ' ἀλλήλων ἀπαλλαττόμενα δι' ὑπερβολὴν φιλίας. Εἰ δὲ χωρὶς ἀλλήλων ἐστὶ, πάντως ἕκαστον τούτων πεπέρασται. Πᾶν δὲ τὸ πεπερασμένον οὐ τέλειον. Ὁρίζεται γὰρ [7] διὰ τοῦ πεπεράσθαι. Ἄλλως δὲ καὶ ζητηθήσεται ὅριον εἰς διαπερασμὸν ἀμφοτέρων, ἵνα μὴ κατὰ τὰ τέρματα ἀλλήλοις ἐφαπτόμενα ἀμφότερα τὰ ἴδια διὰ τῶν τερμάτων ἀλλήλοις συν-
pag. 631. άπτηται, καὶ ἐπικοινωνήσειε θάτερον θατέρῳ, καὶ τὸν τῆς ἐναντιότητος ἀφανίσῃ ὅρον. Καὶ εἰ δῴης τι διεῖργον ἀναμέσον τῶν ἀμφοτέρων, οὐκέτι τὸ διεῖργον ὅμοιον ἔσται τούτοις, ἀλλ' οὐθ' ἕτερον ἔσται τοῖς ἀμφοτέροις. Εἰ γὰρ ἀπὸ ἑνὸς μέρους ἀφομοιωθήσεται τὸ διεῖργον ἑνὶ τῶν δύο τῶν πρότερον εἰρημένων ἀϊδίων, ἀπὸ τοῦ ἀφομοιουμένου οὐκέτι ἀλλότριον εἴη τὸ διεῖργον, ἀλλὰ συναπτόμενον τῷ ἀφομοιουμένῳ, καὶ διὰ τοῦ ἐξισουμένου μέρους ἔσται ἡ συνάφεια, καὶ οὐκέτι τερματισθήσεται ἐν τῇ τῶν δύο φύσεων ἀπ' ἀλλήλων διαστάσει. Εἰ δὲ καὶ ἔστιν οὔτε ὅμοιον τῶν δύο, οὔτε μέτοχον ἀπὸ μέρους θατέρου, οὐκέτι δύο ἐστὶ τὰ ἀΐδια καὶ ἀεὶ ὄντα, ἀλλὰ λοιπὸν ἔστι τρία, καὶ οὐκέτι δύο ἀρχαὶ, καὶ δύο ἀλλήλοις ἐναντία τὰ πρῶτα, ἀλλὰ τρίτον ἄλλο, καὶ ἐναντίον τῶν ἀμφοτέρων, καὶ ἀνόμοιον τοῖς ἀμφοτέροις, καὶ διεῖργον ἀναμέσον τῶν [8] δυεῖν, καὶ μὴ θατέρῳ ἐπικοινωνοῦν, διὰ τὸ ἀλλόκοτον, καὶ οὔτε ἀμφοτέρων λαμβάνον τὴν ὁμοίωσιν. Καὶ λοιπὸν ἔσται οὐκέτι δύο, ἀλλὰ τρία ταῦτα. Ἄλλως δὲ καὶ ζητηθήσεται ἄλλος, ὁ μεσιτεύσας, καὶ τὸν ὅρον τοῦτον ἐμβαλὼν τέταρτος. Οὐ γὰρ ἠδύναντο οἱ δύο ἐκθέσθαι τὸν ὅρον, ἢ τὸ τεῖχος, εἰ μὴ ἕτερος εἴη ὁ ὁροθέτης, ὁ τὸ διεῖργον [9] ἀναμέσον τῶν ἀμφοτέρων ἐμβαλών. Ἀλλὰ καὶ εἰδήμων τὴν ἐπιστήμην, καὶ συνετὸς τὸν τρόπον, καὶ ἐπιεικὴς, καὶ ἐνδοξότερος, ὥςτε δύνασθαι πεῖσαι ἀμφοτέρους εἰς συμβιβασμὸν εἰρήνης. Ἔσται οὖν εἷς ὁ ὁροθετῶν, καὶ ἓν τὸ διεῖργον, καὶ δύο τὰ τερματιζόμενα, καὶ οὐκέτι δύο ἀρχαὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ τρεῖς, καὶ τέσσαρες. Καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπὶ πολλὰς ἀρχὰς τὴν διάνοιαν τρέπειν ἔνεστι, καὶ ἐᾶν τὰ ὄντα, καὶ φαντάζεσθαι τὰ μὴ ὄντα.

Κεφ. ιε'. [1] Ἓν δὲ ὁρῶ ζητεῖν τὸν ἀλιτήριον, κακίαν δῆθεν μὴ [2] προςμῖξαι θεῷ. Καὶ γὰρ καὶ ἄτοπόν ἐστι θεῷ προσάψαι. Ὡμολόγηται γὰρ ἐν

7. διὰ τοῦ *codd. mss.* δι' αὐτοῦ *editi libri: ex quo Petavius restituendum esse censebat* δι' αὐτοῦ τοῦ.

8. δυεῖν *codd. mss.* δυοῖν *editi libri.*

9. μέσον *cod. Rhedig.*

Cap. XV. — 1. Ἓν δὲ ὁρῶ *emendatum a me est. Vulgo extat* Ἐν δὲ τῷ ζητεῖν (ζητεῖ *ed. princ.*) τὸν ἀλιτήριον

altero commune. Igitur a se illa mutua separas, neque dubium est, quandoquidem, ut dicis, contraria sunt. Atqui si ex natura sua una versentur, consequens est ut et amice invicem consentiant, mutuaque coniunctione ac consuetudine socientur, neque a sese prae amore ac concordia divellantur. Quod si invicem separata sunt, horum unumquodque finitum sit oportet. Quod autem finitum est, perfectum non est; est enim fine suo circumscriptum. Quinetiam terminus aliquis requirendus erit, qui utrumque definiat, ne, si se mutuo contigerint, communione aliqua extremis illis in finibus copulentur, atque ita constituta illa contrarietas intercidat. Iam vero si quidpiam, quod illa dirimat, amborum in medio collocaveris, non potest id quod dirimit illorum esse simile, sed ab utraque diversum. Etenim si ab una parte id quod separat alteri ex aeternis illis principiis simile fuerit, ab eo cuius similitudinem habet, non erit alienum, sed cum eo coniunctum. Quippe per hanc ipsam partem, qua ad illud accedit, quaedam contrahetur affinitas; unde nullus iam in ambarum contrariarum invicem naturarum divortio terminus relinquetur. At si neque amborum simile est, nec ulla sui parte cum altero communicat, falsum est aeterna esse duo quae semper extiterint, cum tria consurgant. Itaque neque duo iam erunt principia, neque duo prima invicem contraria, sed tertium quoddam orietur, utrique contrarium ac dissimile, quo eadem illa separantur, quod nihil cum alterutro commune propter diversitatem habeat, nec amborum simile sit. Ita non iam duo, sed, uti dictum est, tria numeranda sunt. Sed et alius quidam, qui medius interveniat, quaerendus est, sive quartus, qui istiusmodi terminum immittat. Neque enim duo soli terminum hunc, ac veluti murum constituere possunt, nisi alter quidam finitor accedat qui inter illa duo quicpiam quo separetur iniiciat. Quinetiam et scientia instructus idem ille debet esse, et prudens, et aequitate praeditus, et illustris, ut ambos illos ad pacem concordiamque revocet. Ex quibus sequitur unum esse finitorem, separatorem alterum, ac duo denique termino illo circumscripta, neque duo iam esse, sed tria quatuorque principia. Qua ratione plura in principia convertendus est animus, et his, quae reipsa sunt, relictis, quae non sunt cogitatione fingenda.

Quod autem nefarius ille quaerit, ut ne deo malitiam affingat, Cap. XV.
est id quidem fateor absurdum istud ipsum tribuere deo. Unde ec-

κακίαν, δ. μ. πρ. *quod quomodo interpretandum sit nescio. Cornarius, non ita longe a vero aberrans, convertit* Unum vero hoc quaerit improbus ille, ut ne malitiam deo ammisceat; *velut si scripsisset Epiphanius* Ἓν δὲ τοῦτο ζητεῖ ὁ ἀλιτήριος, κακίαν δῆθεν *cett.*

2. προςμίξαι *vulgo extat.*

τῷ χαρακτῆρι τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας ἀλλότριον παντάπασι τὸ θεῖον καὶ ἀμιγὲς κακίας ὑπάρχειν. Θεὸς γὰρ οὐδὲν κακὸν ἐποίησεν, ἀλλὰ πάντα καλὰ λίαν, ἀγαθὸς ὢν τὴν φύσιν, ἀκατάληπτος τὴν οὐσίαν, πάντα περιέχων, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς περιεχόμενος. Οὔτε τοίνυν τὸ κακὸν ἦν ἀεὶ, οὔτε ἐκ θεοῦ τὸ κακὸν γεγένηται. Μήτε οὖν
pag. 632. ὄντος τοῦ κακοῦ, [3] μήτε ὄντος ἀεὶ, μήτε ἐκ θεοῦ γεγενημένου, λοιπὸν ζητεῖν ἔστι ποῖον τρόπον τὸ μὴ ὂν ἀεὶ, ἀρχὴν δὲ ἐσχηκὸς τοῦ εἶναι, λῆγον δὲ καὶ ἀπολλύμενον, καὶ εἰς τέλος μὴ παραμένον, πόθεν ἔσχε τὴν ἀρχήν. Καὶ ὅταν τοῦτο ζητήσωμεν, πρῶτον διανοητέον [4] ἐστὶν ὅ τι ἢ ὁποῖόν ἐστι τὸ κακὸν, καὶ ἐν ποίῳ γίνεται τὸ κακὸν, καὶ εἰ ἔστι [5] ἐμπερίγραπτόν τι, ἢ σῶμα, ὡς εἰπεῖν, ἢ ὑπόστασιν ἔχει, ἢ καὶ ῥίζαν δύναται κεκτῆσθαι. Καὶ ὅταν ταῦτα ἐν ἑαυτοῖς διασκοπήσωμεν, ἀνυπόστατον εὑρεθήσεται τὸ κακὸν, καὶ μηδεμίαν ῥίζαν ἔχον, ἀλλὰ ἕως ἔργων μόνον [6] ἔστι, πρακτικῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἀποτελεστικόν. Ἐν τῷ γὰρ ποιεῖν ἡμᾶς τὸ κακὸν [7] ἔστιν, ἐν δὲ τῷ μὴ ποιεῖν οὐχ ὑπάρχει, τῆς ἐννοίας ἐφευρισκούσης τὸ τί ποτέ ἐστι τὸ πονηρὸν ἐργάσασθαι, οὐκ ἀρέσκον θεῷ, καὶ οὔτε δυνάμενον ἀντιλέγειν θεῷ, οὐδὲ ἀντιμάχεσθαι πρὸς τὸ θεῖον. Πᾶν γὰρ τὸ ὑπὸ ἀνθρώπων δυνάμενον ἐκκόπτεσθαι καὶ ἀναιρεῖσθαι πολλῷ μᾶλλον πρὸς θεὸν ἀντέχειν ἀδύνατον.

Κεφ. ιϛ'. Ἅμα δὲ καὶ περὶ διαβόλου οὕτως διαληπτέον, οὐκ ἀπὸ κτίσεως φυσικῶς κακοῦ κεκτισμένου, ἀλλὰ ἑαυτῷ μετὰ χρόνον [1] τὸ ποιεῖν κακὸν ἐφευραμένου, οὐκ ἀγνοουμένου δὲ ὁποῖος ἔμελλεν ἔσεσθαι, ἀλλὰ κτισθέντος μὲν ἅμα πᾶσι καλῶς διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς δικαιοσύνης χρησιμώτατα, τῷ τὸν θεὸν δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος πάντας καὶ πάντα θελήσαντα εἶναι, καὶ τὰ αὐτοῦ ἀγαθὰ πᾶσι [2] προθέμενον, κατὰ συγχώρησιν δὲ αὐτεξουσιότητος συγχωρεῖν τοῖς ἅπασιν ἰδίᾳ βουλήσει χρῆσθαι ᾧ θελήσειαν ἐπιχειρήματι ἕκαστος, ἵνα αὐτὸς μὲν ἀναίτιος τῶν φαύλων εἴη, διάκρισις δὲ ἔσται τῶν εἰς ἀρετὴν προκοπτόντων, καὶ πάλιν τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθότητος τὰ βραβεῖα εἰςκομιζομένων. Ὁ δὲ μανιώδης οὗτος Μάνης βουλόμενος κακίας [3] ὑπεξαίρειν τὸν θεὸν μᾶλλον αὐτῷ κακίαν πρὸς ἴσον ἀντεκατέστησεν. Ὁμοῦ δὲ κακίζων τὴν πᾶσαν κτίσιν οὐκ αἰσχύνεται, ἐκ τῶν ἐν ἡμῖν σφαλμάτων γιγνομένων τὰς προφάσεις ἀπεμπολήσας, καὶ εἰς τὴν πᾶσαν δημιουργίαν [4] τῶν ἰσορρόπων συνυφήνας, ὑπέρμαχος μᾶλλον γεγένηται καὶ

3. *Repono* μή γε. *Malum enim existere minime negatur.*

4. ἐστὶν ὅ τι ἢ ὁποῖόν ἐστι *de coniectura reposui. Codd. enim mss. et ed. princ. praebent* ἐστὶν ὅτι ὁποῖον ἐστί. *Petavius edidit* ἐστὶν ὁποῖον ἐστί.

5. ἐμπερίγραφόν τι *uterque cod. ms.* ἐμπερίγραφτόν τι *ed. princ.*

6. *Vulgo* ἐστί.

7. *Vulgo* ἐστὶν.

Cap. XVI. — 1 τὸ *om. in ed. Petav. Coloniae repetita.*

clesiasticae doctrinae forma profitetur divinum numen ab omni penitus pravitate alienum ac remotum esse. Nullum enim ille malum fecit, *sed omnia valde bona*, cum et sit natura bonus, neque com- Gen. 1, 31.
prehendi illius essentia possit, et universa contineat, nec ab ullo ipse contineatur. Quocirca neque malum semper extitit, neque a deo productum est. Itaque cum neque malum sit, neque semper fuerit, nec a deo procreatum, superest illud ut quaeramus, quod semper minime fuerit, et initium aliquod habuerit, et aliquando desinat ac pereat, neque perpetuo maneat, undenam originem acceperit. Sed cum illud inquisierimus illud in primis cogitandum est, cuiusmodi sit, et in quo sit malum. Deinde sitne aliquid quod circumscribi possit, puta corpus, et utrum substantia aliqua constet, aut ulla radice nitantur. Quae cum apud nos perpenderimus, nullam inesse malo subsistentiam, nec radicem ullam habere reperiemus, sed in solis factis consistere, et humanam efficientiam in agendo perficere. Etenim quatenus aliquid faciamus, inest in eo malum, cum vero nihil agimus, nusquam est. In quo illud intelligentia nostra comprehendit, quid sit mali aliquid efficere quod deo displiceat, quod ei tamen refragari ac repugnare non potest. Quicquid enim ab hominibus excidi extinguique potest, multo minus resistere deo poterit.

De diabolo quoque sic habendum est, eum minime ab origine Cap. XVI.
ipsa naturaeque conditione malum extitisse, sed aliquanto postea tempore malum quod faceret excogitasse, ita tamen ut cuiusmodi futurus esset nequaquam lateret. Verum quemadmodum cetera bene atque utiliter esse condita prae excellenti dei iustitia, qui pro singulari sua bonitate existere vult omnia, bonaque sua omnibus in commune proponit. Ac nihilominus tamen pro eo ac libertati cuiusque concessum est privatim id permittit, suae ut voluntati obsequens quicquid libitum erit efficiat, ut et ipse ab omni malorum culpa sit immunis, et eorum qui in virtute progrediuntur, atque ab humanitate bonitateque sua praemia referunt, discrimen aliquod statuatur. At insanus ille Manes, dum ab omni malitiae labe deum eximere studet, non modo id quod vult non assequitur, sed alia ratione aequalem potius illam rependit. Quinetiam conditas a deo res omnes sine ullo pudore vituperat; cuius quidem sic ex iis delictis quae in nobis cernuntur occasionem arripit ut in cetera omnia opificia probrum illud ex aequo derivet. In quo malitiae illius, quam excludi

2. προθέμενον *emendatione Cornarii, etiam a Petavio proposita. In libris vulgo est* προθεμένου.

3. ὑφεξαίρει *cod. Rhed.* ὑφεξαίρειν *ed. pr.*

4. τῶν ἰσορρόπων *librorum scriptura est omnium, ac verissima. At Petavius ariolatus est* ἰσορρεπῶς. *Appellat* ἰσόρροπα *quae sibi contraria invicem obstant,*

ὑπερασπιστὴς ἧς φάσκει ἀπαγορεύειν κακίας, καὶ ἀντὶ τοῦ πρὸς αὐτὴν
pag. 633. μίσους φιλίαν τινὰ καὶ κοινωνίαν πρὸς αὐτὴν ἀσπαζόμενος, ὁπότε σύστασιν αὐτῇ δίδωσι, καὶ ἀϊδιάζουσαν αὐτὴν καταγγέλλει, σὺν θεῷ δὲ ἀεὶ οὖσαν, καὶ μηδέποτε λήγουσαν τοῦ εἶναι. Ὀνόματι δέ τισιν αὐτὴν ἀποκαλῶν διὰ πασῶν τῶν ὑποθέσεων ἐκπεσὼν τῆς ἀληθείας φωραθήσεται, τῆς πάσης κτίσεως ἐκ θεοῦ καλῶς ἐκτισμένης, ἐξ ὧν αὐτὸς παρατίθεται μαρτυριῶν.

Κεφ. ιζʹ. [1] Καὶ πρῶτον μὲν, ὅτι ὕλην ταύτην κέκληκε, κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν νοῦν λογίζεται ταύτην εἶναι φθοράν. Καὶ πρῶτον μὲν, εἰ ἔστι φθορὰ, [2] τινὸς ἄρα εἴη φθορά. Καὶ εἰ μὲν ἄλλων φθορὰ ὑπάρχει, αὕτη δὲ ἐμπαράμονός ἐστιν, ἄρα ἔκπαλαι ἔφθειρε τὰ ὄντα, καὶ μόνη αὕτη συνέστηκεν ἐν χρόνῳ τοσούτῳ, τὸ τῆς αὐτῆς δυνάμεως ἐνεργητικὸν ἐργαζομένη, καὶ μὴ ἐκκοπτομένη. Εἰ δὲ ἑαυτῆς ἐστι φθορὰ, φθείρουσά τε καὶ δαμάζουσα καὶ ἀναλίσκουσα καὶ ἀπόλλουσα, ἀπολλυμένη ἐστὶ, καὶ οὐ σταθήσεται, ἑαυτῆς ἀναλωτική τις οὖσα καὶ φθαρτική. Πῶς οὖν ἕστηκε τοσοῦτον χρόνον ὑπάρχουσα κατὰ τὸν ἀγύρτου λόγον; ἅμα δὲ οὐ συγκοινωνήσει ὅλως τῇ ζωῇ, οὐδὲ ἅμα [3] ζωῆς εὑρεθήσεται, οὔτε ἀγαθότητος. Ὁπότε δὲ ἐν ἑκάστῳ τῶν ὑπ' αὐτοῦ κακιζομένων κτισμάτων καὶ ἀγαθότης ἔνεστι, διέπεσε πανταχόθεν ὁ περὶ κακίας αὐτοῦ λόγος, διὰ τὸ ἐπικοινωνεῖν θάτερον τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων θατέρῳ, ὡς εἰπεῖν περὶ ὄφεων, καὶ τῶν ἄλλων ἑρπετῶν ἰοβόλων. Ὅσα γάρ ἐστι ἐπὶ τὸ χρήσιμον κατεσκευασμένα, παρ' αὐτῷ δὲ τῷ ὀνόματι κακιζόμενα, ἐν αὐτοῖς καὶ τὸ ἀντίθετον τῆς κακίας εὑρίσκεται, ὡς εἰπεῖν περὶ ὄφεως καὶ τῶν ἄλλων. Ἐξ ὧν γὰρ ἰὸς εἰς θάνατον, [4] ἐν αὐτοῖς καὶ ἀντίδοτος, πρὸς ἀντίδοτον θανάτου καὶ κακώσεως κακιζομένων. Καὶ [5] ἡμέρα μὲν εἰς ἐργασίαν ἀνθρώποις, ὡς καὶ εἰς τὸ φωτίζεσθαί τε καὶ ὁρᾶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ νὺξ, ἡ παρ' αὐτῷ ὀνόματι κακιζομένη, ἀνάπαυσίς τις εὑρίσκεται ἐκ θεοῦ ἀνθρώποις γεγονυῖα. Καὶ οὕτως τὸ καθ' ἓν ἀγαθὸν ὑπάρχον εὑρίσκεται, καὶ μὴ δυνάμενον ἀπὸ τῶν ἐν ἡμῖν ἁμαρτημάτων τὸ ὄνομα ἔχειν, ἢ τὸ ἴσον τοῦ κακοῦ τὴν ὁμωνυμίαν [6] εὑρίσκον.

Κεφ. ιηʹ. Πάντα γὰρ καλὰ καὶ ἡδέα, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, τῷ, Καὶ ἰδοὺ,
pag. 634. φησὶ, πάντα καλὰ λίαν· καὶ οὐδαμοῦ κακίας ἐστὶ ῥίζα. Τούτου γὰρ

a se praedicat propugnator potius ac defensor apparet, tantumque abest ut illam oderit, ut amicitiam quoque cum ea communionemque suscipiat. Nam et substantiam ille tribuit, et aeternam esse defendit, ac cum deo semper esse, nec unquam desinere profitetur. Porro cum in omni disputatione variis illam nominibus appellet, a veritate procul aberrare deprehendetur, cum ex allatis ab ipso testimoniis liquido constiterit quicquid a deo conditum est bene ac recte fuisse procreatum.

Atque illud primum videndum est, quod eam materiam nominat, Cap. XVII.
id quod ex illius sententia idem est ac corruptio. Verum si corruptio sit, cuius erit tandem corruptio? Si aliorum est, constanter ipsa manens, iamdudum omnia corrumpere debuit, ac sola tam infinito tempore consistere, dum virium suarum efficacitatem exserit, nec ab ullo rescinditur: si vero sumet ipsius est corruptio, corrumpens ac perdomans sese et consumens ac perdens peribit tandem, neque consistet, cum sui consumptricem ac corruptricem vim habeat. Quae cum ita sint, quanam ratione tanto tempore, ut ille circulator asserit, potuit existere? Praeterea nec ullam omnino cum vita communionem habere poterit, neque cum ea aut cum bonitate versabitur. Iam vero cum in unaquaque creatarum rerum, quas ille vituperat, bonitatis insit aliquid, tota eius de malitia disputatio concidat necesse est, eo quod alterius illorum quae commemoravit quaedam sit cum altero societas; ut de serpentibus, ceterisque venenatis bestiis nonnihil dicatur. Haec enim omnia, quae ab illo nomine ipso vituperantur, ad usum aliquem utilitatemque procreata sunt, et in his mali remedium invenitur, quod ad serpentes reliquaque id genus convenit. Ex iisdem enim letale virus et contra mortem inflictamque ab ipsis labem remedium ab iis qui laesi sunt colligitur. Sic dies quidem humanis est exercendis operibus constituta, cuius beneficio collustrantur ac discernunt omnia: Sed et nox, cui probrosum illud nomen attribuit, ad hominum quietem est a deo concessa. Atque ita quamlibet rerum omnium bonam esse reperiemus, neque a peccatis nostris esse denominandam, aut eadem cum malo appellatione censendam.

Sunt enim bona ac iucunda prorsus omnia, neque quicquam est Cap.
quod reiiciendum videatur. Quod ex his verbis apparet: *Et ecce,* XVIII.

ut bonum et malum, dies et nox, et reliqua.

Cap. XVII. — 1. *Intell.* ἐκπεσὼν τῆς ἀληθείας φωραθήσεται, *quod ex superioribus repetendum est. Non magis recte quam Petavius vertit Cornarius:* Et primum quidem materiam hanc vocavit; iuxta eandem autem sententiam existimat hanc esse corruptionem.

2. *Cornarius et Petavius verterunt velut si legissent* τίνος ἄρα εἴη φθορά:

3. ζωῇ (*et* ἀγαθότητι) *coniecit Petavius, quod etiam Cornarius videtur voluisse (interpretatus est enim:* neque simul cum vita, neque cum bonitate reperietur), *et probavit Gatakerus l. l. p.* 799. *At retinenda librorum scriptura; differt enim una esse cum vita et esse vitae, aut bonitatis.*

4. *Ita emendavit Petavius. Libri habent* ἐν ἑαυτοῖς.

5. *Ita emendarunt Cornarius et Petavius.* ἡμέραν *vulgo extat.*

6. *Suspicor* εὑρίσκειν.

χάριν καὶ ὁ θεὸς ἐξ ὑπαρχῆς κτίζων τὸν πάντα κόσμον τῇ αὐτοῦ ἀγαθότητι καθ' ἕκαστον τῶν κτισμάτων τὸ καλὸν ἐπέφερε, λέγων, Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς ὅτι καλόν· ὅπως τῷ καλῷ μαρτυρήσῃ, καὶ ἀνέλοι τὴν τῶν ἐπιβούλων τῆς ἀνθρωπείας φύσεως δεινότητα, τῶν διὰ μύθων πονηρῶν ἐπινοησάντων ἀφανίσαι ἐκ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀλήθειαν. Ἐποίησε γὰρ τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὸ φῶς, καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ. Καὶ εἶδε, καὶ ἰδοὺ καλὸν, φησὶ ἡ γραφή. Ἄρα γὰρ οὐκ ᾔδει ὅτι καλὸν ἤμελλεν ἐργάζεσθαι, ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι λέγει, Ἰδοὺ καλόν; καὶ οὕτω καθεξῆς ἐπὶ τοῖς ὕδασιν, ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἐπὶ τῶν βλαστημάτων, ἐπὶ τῶν ξύλων, ἐπὶ τῶν φωστήρων ἐν οὐρανῷ, ἐπὶ τῶν κτηνῶν, ἐπὶ τῶν πτηνῶν καὶ ἑρπετῶν καὶ ἰχθύων. Καθ' ἕκαστον γὰρ ἔλεγε, Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς, καὶ ἰδοὺ καλόν· οὐ τὸ πρότερον ἀγνοῶν, οὐδὲ μετὰ τὸ γενέσθαι ὡς [1] διὰ πείρας ἐσχηκὼς [2] τοῦ εἰδέναι ὅτι καλὸν, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ εἶναι πάντα καλὰ, καὶ οὐδαμοῦ εἶναι κακὸν προεθέσπιζε διὰ τὴν τῶν κακοβούλων δόξαν, τῶν πάντων ἀγαθῶν ὄντων καὶ καλῶν μαρτυρουμένων, [3] κατὰ τὴν τοῦ καλοῦ ἀληθεστάτην μαρτυρίαν τὸ Καλὸν ἔλεγε, στέρησις ὂν παντὸς [4] ἀγαθοῦ καὶ πάσης κακίας. Καὶ ἵνα ἀπὸ τοῦ καλὸν εἶναι τὸ πᾶν ἀναιρῆται ὁ περὶ κακίας [5] ἐν ἀνθρώποις ἐπινενοημένος λόγος, ἵνα τὴν πᾶσαν ὑπόληψιν τὴν κακότροπον τῶν τὴν διδασκαλίαν παρεισφερόντων παντάπασιν ἀνέλοι. Εἶτα ἐλθὼν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον οὐκ εἶπεν ὅτι, Καλόν· οὐχ ὅτι κακὸν ὁ ἄνθρωπος, τὸ ἐξοχώτατον παρὰ πάντα τὰ ἐπὶ [6] τῆς γῆς ἐκτισμένα, [7] τὸ ἐπὶ τῷ ἄρχειν ἐκ θεοῦ ἐκτισμένον σοφίᾳ ἀρρήτῳ, ᾧ ἔμελλε παραδιδόναι θεὸς [8] δεσποτείαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ πάντων ἐκτισμένων, ὥς φησι, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἑρπετῶν τῆς γῆς, καὶ κτηνῶν, καὶ θηρίων, καὶ πάντων τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐκτίσθη, ἠρκέσθη τὸ θεῖον γράμμα τῷ τοσούτῳ ἀξιώματι μὴ χρείαν ἔχειν προσθήκης ἔτι. Εἰ γὰρ αὐτῆς τῆς ἀγαθότητος εἶχε κεκτημένος τὴν εἰκόνα, φημὶ δὲ τοῦ [9] κυρίου θεοῦ, πάσας κτίσεως δημιουργοῦ, καὶ ἀγαθοῦ, ἐξ οὗ
pag. 635. πᾶσα πηγὴ [10] ἀγαθωσύνης, ἐξ οὗ τὸ ἀγαθὸν ἐν πᾶσιν ὑπάρχει, πῶς ἔτι χρείαν εἶχε μαρτυρίας ἀκοῦσαι, ὅτι, Ἰδοὺ καλὸν, ὁπότε τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ καλοῦ εἶχε κεκτημένος; [11] ἐς ὕστερον δὲ ἐπὶ τέλει τῶν ὅλων, μετὰ τὸ ποιῆσαι πᾶσαν δημιουργίαν, ἐπισφραγισάμενος ὁ θεῖος λόγος

Cap. XVIII. — 1. διὰ πείρας *cod. Rhedig.* διαπείρας *reliqui libri.*
2. *Corrigendum suspicor* τὸ εἰδέναι.
3. *Suspicor* κατά τε τοῦ καλοῦ.
4. *Cornarius haud aliter hoc vocabulum interpretatus est quam Petavius. Non dubito quin sit reponendum* ἀντιθέτου, *vel, quod magis arridet,* ἀναγάθου, *aut* μὴ ἀγαθοῦ.
5. ἐν *desideratur in ed. Petavii Colon.*
6. τῆς *non habet cod. Rhedig.*
7. *In libris vulgo extat* τὸν.
8. *Delevi praepositionem* εἰς *quae vulgo deprehenditur ante voc.* δεσποτείαν.

inquit, *omnia valde bona;* nusquam ut malitiae radix ulla cernatur. Etenim propterea deus cum initio mundum pro sua bonitate fabricaret, de unaquaque creatarum a se rerum bonam esse pronuntiavit. *Et vidit*, inquit, *deus quod esset bonum;* ut et de illarum bonitate testimonium ferret et humani generis inimicorum calliditatem excluderet, qui nequissimis fabulis veritatem ex hominibus funditus extinguere conantur. Primo siquidem die coelum ac terram lucemque cum omnibus quae in terra sunt condidit. *Et vidit, et ecce bonum,* ait scriptura. Utrumnam vero bonum se facturum esse nesciebat, eo quod opere denique perfecto, *Ecce bonum,* dixisse legitur? Quam vocem deinceps de aquis, de mari, de germinibus, de arboribus, de coeli sideribus, de pecudibus, deque avibus, reptilibus ac piscibus usurpat. Nam in unoquoque, *Vidit*, inquit, *deus, et ecce bonum.* Non quod aut ignoraret antea, aut ubi procreata sunt, velut experientia quadam bona esse comperisset, sed quod bona omnia revera sint, neque mali quicquam insit, propter improborum hominum opinionem hoc velut oraculo bona esse omnia ac praeclara testatus est, ideoque bonum esse dixit, quod mali ac nequitiae omnis exclusionem continet. Ut nimirum hoc ipso, quod esse bonum omne significavit, tollatur falsa illa de malitia in homines invecta sententia, pessimaque omnis mali dogmatis architectorum opinio profligetur. Postremo ubi ad hominem ventum est, bonum esse non dixit; non quod malum quiddam homo sit, opus omnium quae in terra condita sunt longe praestantissimum, quod ut imperaret ceteris inexplicabili quadam est a deo sapientia productum, cui denique rerum omnium a se creatarum dominatum ac principatum deferre statuerat, quem-
admodum haec verba declarant: *Faciamus hominem ad imaginem no-* Gen. 1, 26.
stram et similitudinem; et praesint piscibus maris, et volatilibus coeli, et reptilibus terrae, et iumentis, et bestiis, et omnibus quae in terra sunt: verum quoniam ad dei imaginem creatus est, tam excellenti dignitate contentae sacrae literae fuerunt, nulla ut accessione opus esse videretur. Nam si bonitatis ipsius erat imagine praeditus, dei nimirum ac domini, qui sit omnium rerum artifex ac bonus, a quo bonitatis fons omnis, adeoque bonum ipsum in universa derivatur, quid attinebat hoc audire testimonium, *Et ecce bonum*, cum boni ipsius imaginem in sese contineret? Postea tamen absolutis omnibus, universoque opere perfecto, velut obsignans, idem de omnibus

Videtur per errorem repetita ex vocabulo θεός.
9. κυρίου *abest a libro Rhedig.*
10. *Sic scriptum in utroque cod. ms. et in ed. princ. Ed. Petav. habet* ἀγαθοσύνης.
11. ἐς *codd. mss.* ἐφ' *editi libri.*

τοῖς πᾶσι τὴν αὐτὴν μαρτυρίαν προὔθετο φάσκων, *Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν*, μετὰ προςθήκης τοῦ *Λίαν* εἰπών. *Αὕτη* δὲ ἐτύγχανεν ἕκτη ἡμέρα καὶ ἑβδόμη καταπαύσεως, ἵνα τὴν ῥίζαν τὴν περὶ τοῦ κακοῦ ἀνελὼν μηκέτι εὕροι πρόφασίν τις τοῦτο τολμῆσαι, ἀϊδιάζουσαν τὴν κακίαν [12] διανοεῖσθαι. Ἀνῄρηται γὰρ ὁ αὐτὸς περὶ ταύτης λόγος. Οὐδαμοῦ γὰρ ἦν τὸ κακὸν, πάντων καλῶν ὄντων λίαν, καὶ ἐκ θεοῦ ἀγαθοῦ γεγενημένων, καὶ μεμαρτυρημένων.

Κεφ. ιθ'. Ὕλης δὲ διττὴ ἡ ὀνομασία. Τὸ μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, κατὰ τὸν νοῦν τοῦ ἀλιτηρίου ἐστὶν ἐνεργείας καὶ φθορᾶς [1] καταναλωτικῆς ὄνομα. Ὕλην δὲ εἰώθαμεν λέγειν τὴν κόσμησιν ἑκάστου πράγματος [2] τοῖς τὰς τέχνας ἐργαζομένοις, ὡς εἰπεῖν ὕλη ξύλων, ὕλη πηλουργίας, ὕλη χρυσοῦ, ὕλη ἀργύρου· λέγεται δὲ ὕλη τις ἐργασίας ἐν τοῖς σώμασιν ἡ ἀπὸ φθαρμάτων κακώσεως συναγομένη. *Λεγέτω* τοίνυν ὁ πρόςφατος ἥκων μάντις, καὶ τὰ πρὸ αἰώνων ἐπαγγελλόμενος. Ἐτόλμησε γὰρ ὁ τοιοῦτος καὶ πνεῦμα παράκλητον ἑαυτὸν λέγειν, ἄλλοτε δὲ ἀπόστολον Ἰησοῦ Χριστοῦ ἑαυτὸν, ὡς ἔφην, ἐπιφημίζει, οὔτε εἶδος περιστερᾶς ποτε ἐνδυσάμενος, οὐδὲ τὸ ἀπ' οὐρανοῦ εἰς ἔνδυμα ἀφθαρσίας δύναμιν τοῖς ἀποστόλοις πεμφθὲν πνεῦμα παράκλητον, ὃ ἐπηγγείλατο πέμπειν ὁ μονογενὴς οὐ μετὰ πολλὰς ἡμέρας ἐκείνας ὁρισάμενος, ἀλλὰ εὐθὺς αὐτοῦ ἀνελθόντος, ὡς ἔλεγεν, *Ἐὰν ἐγὼ ἀπέλθω, ἐκεῖνος ἐλεύσεται*. Καὶ εὐθὺς ἐν τῷ ὑπερῴῳ ἐπλήσθησαν πνεύματος ἁγίου, ἐν τῷ [3] ἀνακάμψαι αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, *Καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς γλῶσσαι πυρὸς διαμεριζόμεναι, καὶ ὁ οἶκος ἐνεπλήσθη ὥςπερ πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπεκάθισε τὸ πνεῦμα ἐφ' ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἐλάλουν γλώσσαις τὰ θαυμάσια τοῦ θεοῦ, καὶ ἕκαστος ἤκουσε τῇ ἰδίᾳ γλώσσῃ. Ἦσαν δὲ ἀπὸ παντὸς γένους* [4] *τῶν ὑπὸ τῶν οὐρανῶν*, καὶ ἕκαστος διὰ τοῦ πνεύματος παρεκαλοῦντο, οἵ
pag. 636. τε ἀπόστολοι διὰ τῆς δωρεᾶς, καὶ πάντα τὰ ἔθνη διὰ τῆς ἐνηχήσεως τῆς τοῦ θεοῦ θαυμαστῆς διδασκαλίας. Εἰ γὰρ τὸ πνεῦμα παράκλητον, ὅπερ ἐπηγγείλατο τοῖς μαθηταῖς ὁ κύριος, ὁ ἀγύρτης οὗτος ἐτύγχανεν, [5] ὁ ἐμμανὴς ἀληθῶς καὶ φερώνυμος τῆς ἑαυτοῦ ἐπωνυμίας, παρῆλθον οἱ ἀπόστολοι στερηθέντες τῆς ἐπαγγελίας, ἀκούσαντες παρὰ τοῦ ἀψευδοῦς κυρίου, [6] *Λήψεσθε τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας*. Καὶ εὑρεθήσεται ὁ ἀπατεὼν τοῦ Χριστοῦ καταψευδόμενος ὡς μὴ πληρώσαντος τὰ αὐτῷ εἰρημένα. Παρῆλθε γὰρ ἡ γενεὰ τῶν ἀποστόλων, φημὶ δὲ ἀπὸ Πέτρου ἄχρι Παύλου καὶ ἄχρι Ἰωάννου, τοῦ καὶ χρονίσαντος ἐν κόσμῳ ἄχρι τῶν Τραϊανοῦ χρόνων.

12. νοεῖσθαι *cod. Rhedig.*

CAP. XIX. — 1. καταναλωτικῆς *scripsi pro* καὶ ἀναλωτικῆς *quod libri habent. Petavius voc.* καὶ *delendum iudicavit et uncinis inclusit. Cornarius vertit* actionis et corruptionis consumentis.

2. *Fortasse* σὺν τοῖς τ. τ. ἐργαζομένοις.

testimonium divinus sermo protulit. *Et vidit deus cuncta quae fecerat, et ecce valde bona:* ubi et vocem illam, *Valde*, additam voluit (erat vero tum VI. dies, vel quietis VII.), ut omni perversi illius de malo dogmatis velut radice sublata ansam inde nullus tantae temeritatis arriperet, sempiternam ut esse malitiam cogitaret. Nam eiusmodi de illa sermonum occasio praeciditur. Neque enim malum uspiam erat, cum *valde bona* essent omnia, et a bono deo producta, eiusdemque testimonio comprobata.

Ceterum materiae nomen duplicem significationem obtinet. Al- Cap. XIX.
tera est quae ex detestandi illius hominis sententia actionem et corruptionem ac consumptricem quandam vim exprimit, altera qua vulgo rerum omnium quae ad usum artificis spectant apparatum materiam dicimus, veluti lignorum, figlinae, auri argentique materiem; appellatur et materia in corporibus quae ex humorum corruptela vitioque colligitur. Dicat itaque novus ille vates, qui se ea scire profitetur quae ab omni aeternitate fuerunt. Siquidem et paracletum se spiritum idem ille non dubitavit asserere. Interdum vero et apostolum Iesu Christi, ut ante dixi, nuncupat. Atqui neque columbae figuram unquam induit, neque spiritum illum paracletum, qui ut apostolos virtute incorruptionis indueret, in eos e coelo demissus
est. Quem etiam missurum se unigenitus dei filius promisit, non Act. 1. 5.
post multos hos dies, sed simulatque conscendisset in coelum, ut
ipse definit his verbis: *Si enim abiero ille veniet.* Ac subinde in Ioann. 16. 7.
coenaculo *repleti sunt spiritu sancto, cum ex* Olivarum monte rediis-
sent. Idque adeo his verbis scriptura testatur: *Et apparuerunt ipsis* Act. 2, 3–5.
linguae ignis dispertitae, et domus repleta est quasi vento vehementi, reseditque spiritus supra singulos eorum, et loquebantur linguis magnalia dei, et unusquisque lingua sua loquentes illos audiebat: erant autem ex omni natione quae sub coelo est, singulosque consolabatur spiritus sanctus, apostolos quidem coelesti illo beneficio, universas vero nationes divinae illius admirabilis institutione doctrinae. Et vero si impostor iste spiritus ille sanctus esset, quem discipulis pollicitus erat dominus, et promissione fraudati discessissent apostoli, cum tamen a domino, qui mentiri non potest, pridem illud audis-
sent: *Accipietis donum spiritus sancti, non post multos hos dies.* Ex Act. 1, 5. Ibid. 2, 38.
quo veterator ille convincitur, dum Christum quae dixerat nequaquam implesse mentitur. Apostolorum quippe generatio transiit; nimirum a Petri tempore ad Paulum et Ioannem, qui ad usque Tra-

3. ἀναγκάψαι *cod. Rhedig. Verba* ἐν τῷ *vitium traxisse puto, cum oculi librarii ad verba proximae lineae aberraverint. Repono igitur* ἐκ τοῦ.

4. *Libri habebant* τῆς ὑπὸ οὐρανῶν.

5. ὁ ἐμανὴς *cod. Rhedig.*

6. λήψεσθαι *cod. Rhedig.*

Καὶ παρῆλθεν Ἰάκωβος ὁ πρῶτος ἐπισκοπεύσας ἐν Ἱεροσολύμοις, ὁ ἀδελφὸς ἐπικληθεὶς τοῦ κυρίου, παῖς δὲ τοῦ Ἰωσὴφ, ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ γυναικὸς γεννηθεὶς σὺν τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ ἀδελφοῖς, οἷς συναναστραφεὶς ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ἀπὸ Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου κατὰ σάρκα γεννηθεὶς, ἐν τάξει ἀδελφῶν ἔσχε τοῦ καλεῖσθαι αὐτῶν ἀδελφὸς, καὶ οἱ σύνθρονοι αὐτοῦ πάντες οἱ ἅγιοι, καὶ μετ' αὐτῶν Συμεὼν ὁ υἱὸς τοῦ πατραδέλφου αὐτοῦ υἱὸς τοῦ Κλωπᾶ, τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωσήφ. Ὧν τοὺς χρόνους καθ' ἑξῆς καὶ καθ' εἱρμὸν ἀπὸ τοῦ Ἰακώβου τοῦ ἐπισκόπου, τοὺς κατὰ διαδοχὴν ἐπισκόπους ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ τοὺς καθ' ἕκαστον βασιλέα ὑπέταξα, ἕως τοῦ χρόνου τοῦ προδηλωθέντος Αὐρηλιανοῦ τε καὶ Πρόβου, ἐν ᾧ οὗτος ὁ Μάνης ἐγνωρίζετο, ἄνθρωπός τις ὢν Πέρσης, ἐγγεννήσας τῷ βίῳ ταυτηνὶ τὴν [7] ἀλλόκοτον διδασκαλίαν. Καὶ ἔστιν οὕτως·

Κεφ. κ'. α'. Ἰάκωβος, [1] ὁ ξύλῳ πληγεὶς, ἐν Ἱεροσολύμοις ἐμαρτύρησε, μέχρι Νέρωνος.
β'. Συμεὼν, ἐπὶ Τραϊανοῦ ἐσταυρώθη.
γ'. [2] Ἰούδας.
δ'. Ζαχαρίας.
ε'. Τωβίας.
ς'. Βενιαμίν.
ζ'. Ἰωάννης, ἕως [3] δεκαεννάτου ἔτους Τραϊανοῦ.
η'. Ματθίας.
θ'. Φίλιππος.
ι'. [4] Σενέκας.
pag. 637. ια'. Ἰοῦστος, ἕως [5] Ἀδριανοῦ.
ιβ'. Λευΐς.
ιγ'. [6] Οὐάφρις.
ιδ'. [7] Ἰωσίς.
ιε'. Ἰούδας, μέχρι ἑνδεκάτου [8] Ἀντωνίνου.

Οὗτοι δὲ ἀπὸ περιτομῆς ἐπεσκόπευσαν τῆς Ἱερουσαλὴμ. Ἐξ ἐθνῶν δὲ οὗτοι·

ις'. Μάρκος.
ιζ'. Κασσιανός.
ιη'. Πούπλιος.
ιθ'. Μάξιμος.

7. ἀλλόκοτον *correxi ego. In libris extat* ἀλλότοκον.

Cap. XX. — 1. *Suspicor* ὃς.

2. Ἰοῦστος *habet Nicephorus in Chronogr.*

3. δεκαεννάτου ἔτους *ego.* δεκαεννέα ἔτων *placuit Petavio. In libris vulgo legitur* δεκαεννέα ἔτους.

4. Σενεκᾶς *Niceph.*

iani imperium superfuit. Praeteriit et Iacobus primus Hierosolymorum episcopus, qui frater domini cognominatus est, fuitque Iosephi filius, et ab eo cum aliis fratribus ex uxore sua susceptus. Quibuscum fratribus dominus noster Iesus Christus e Maria virgine secundum carnem natus ita versatus est ut illos fratrum haberet loco, ac vicissim eorum frater appellaretur. Mortui praeterea sunt et omnes sancti Iacobi in illa dignitate collegae, unaque cum iis et Symeon Cleophae patrui illius ac Iosephi fratris filius. Quorum omnium tempora seriemque subiecimus, hoc est Hierosolymorum episcopos omnes qui Iacobo successerunt, una cum imperatorum nominibus ad Aureliani Probique tempora, quibus Manes emergere coepit, homo Persa, a quo absurdissima illa doctrina edita est et in orbem introducta.

ELENCHUS EPISCOPORUM HIEROSOLYMITANORUM.

I. Iacobus, qui fuste caesus Hierosolymis martyrium obiit, usque ad Neronem. Cap. XX.
II. Symeon, qui sub Traiano in crucem actus est.
III. Iudas.
IV. Zacharias.
V. Tobias.
VI. Beniamin.
VII. Ioannes ad annum decimum nonum Traiani.
VIII. Matthias.
IX. Philippus.
X. Seneca.
XI. Iustus, ad Adriani tempora.
XII. Levis.
XIII. Vaphris.
XIV. Iosis.
XV. Iudas, ad undecimum annum Antonini.

Hic ex circumcisione fuere Hierosolymorum episcopi. Ex gentilibus vero qui sequuntur:

XVI. Marcus.
XVII. Cassianus.
XVIII. Publius.
XIX. Maximus.

5. ἀνδριανοῦ *codd. mss. et ed. princ. Sic infra haer.* 69, 2. Ἀνδριανὸν *pro* Ἀδριανόν.

6. Ἐφραΐμ *Niceph.*

7. Ἰωσήφ *Niceph.*

8. *Libri omnes* Ἀντωνίου.

κ'. Ἰουλιανός.

Οὗτοι πάντες μέχρις δεκάτου ἔτους [5] Ἀντωνίνου Εὐσεβοῦς.

κα'. Γαϊανός.
κβ'. Σύμμαχος.
κγ'. Γάϊος, ἕως ἡμερῶν Οὐήρου, ὀγδόου ἔτους αὐτοῦ.
κδ'. [6] Ἰουλιανός.
κε'. Καπίτων.
κϛ'. Μάξιμος, ἕως ιϛ' Οὐήρου.
κζ'. Ἀντωνῖνος.
κη'. [7] Οὐάλης.
κθ'. Δολιχιανὸς, μέχρι Κομόδου.
λ'. Νάρκισσος.
λα'. Δῖος, ἕως Σευήρου.
λβ'. Γερμανίων.
λγ'. Γόρδιος, ἕως Ἀντωνίνου.
λδ'. Νάρκισσος, ὁ αὐτὸς, ἕως Ἀλεξάνδρου υἱοῦ Μαμαίας, οὐ τοῦ Μακέδονος, ἀλλὰ ἄλλου.
λε'. Ἀλέξανδρος, ἕως Ἀλεξάνδρου τοῦ αὐτοῦ.
λϛ'. [8] Μαζαβάνος, ἕως Γάλλου καὶ Οὐλουσιανοῦ.
λζ'. Ὑμέναιος, ἕως Αὐρηλιανοῦ.

Ὁμοῦ ἀπὸ ἀναλήψεως Χριστοῦ ἕως τοῦ Μάνη καὶ Αὐρηλιανοῦ καὶ Πρόβου [9] βασιλέων ἔτη σοϛ', κατά τινας χρονογράφους, κατὰ δὲ ἄλλους σμϛ'. Καὶ ἀπὸ τότε [10] καὶ ἕως δεῦρο ἄλλοι ἐπίσκοποι [11] η' Βάζας, Ἕρμων, Μάκαρις, Μάξιμος, Κύριλλος, Ἑρέννις, Κύριλλος ἄλλος, [12] Ἱλαρίων, ὁ νῦν κατέχων τὴν ἐκκλησίαν, προσεγκληθεὶς τῇ τῶν Ἀρειανῶν κοινωνίᾳ.

pag. 638. Βασιλεῖς δὲ οἱ καθεξῆς, ὧν καὶ οἱ χρόνοι συνημμένοι. Αὐρηλιανοῦ περιλειφθέντος ἔτος [13] πρῶτον Τάκιτος μῆνας ἕξ, Κᾶρος καὶ Καρῖνος καὶ Νουμεριανὸς μῆνας δύο, Διοκλητιανὸς ἔτη εἴκοσι, Μαξιμιανὸς, Λικίνιος, Κωνσταντῖνος, Κωνστάντιος, Ἰουλιανὸς, Ἰοβιανὸς, Οὐαλεντινιανὸς, Οὐάλης, Γρατιανὸς, ὡς εἶναι ἀπὸ τοῦ εἰρημένου Μάνη ἕως τοῦ παρόντος, τουτέστιν Οὐάλεντος μὲν [14] ἔτους ιγ', Γρατιανοῦ δὲ ἔτους θ', [15] Οὐαλεντινιανοῦ δὲ νεωτέρου [16] ἔτους α',

5. Ἀντωνίου *codd. mss. uterque.*
6. *Post Iulianum in Niceph. Chronogr. interseritur* Ἡλίας.
7. οὐάλις *codd. mss. uterque. Pro* Δολιχιανὸς *Niceph. habet* Δουλιχιανός.
8. Μαζαβάνης *Niceph. Pro* Ὑμέναιος *codd. mss.* ὑμένεως. *ed. pr.* ὑμένεος. — *Item supra pro* Γόρδιος *Niceph.* Γορδίας.
9. βασιλέως *legitur in utroque codd. mss.* — *Pro* ἔτη *in ed. Petav. Colon. repet. vitiose exaratum* ἔτι.
10. καὶ *non agnoscit cod. Rhedig.*
11. *In utroque cod. ms. legitur* Ν.βάζας, *h. e.* Η̄ βάζας, *quem numerum restitui. Omissus est enim in editis. In*

XX. Iulianus.

Hi omnes ad decimum annum Antonini Pii perveniunt.

XXI. Gaianus.
XXII. Symmachus.
XXIII. Caius, ad octavum annum Veri.
XXIV. Iulianus.
XXV. Capito.
XXVI. Maximus, ad annum decimum sextum Veri.
XXVII. Antoninus.
XXVIII. Valens.
XXIX. Dolichianus, ad Commodum usque.
XXX. Narcissus.
XXXI. Dius, ad Severum usque.
XXXII. Germanio.
XXXIII. Gordius, usque ad Antoninum.
XXXIV. Narcissus iterum, usque ad Alexandrum Mammaeae filium, non Macedonem, sed alterum quendam.
XXXV. Alexander, usque ad eundem Alexandrum.
XXXVI. Mazabanus, ad Gallum et Volusianum.
XXXVII. Hymenaeus, ad Aurelianum.

Colliguntur ab ascensione Christi ad Manem, et Aurelianum ac Probum imperatores, anni CCLXXVI, ex quorumdam chronographorum calculo, ex aliorum vero supputatione CCXLVI. A quo tempore ad hodiernam diem hi episcopi numerantur: Bazas, Hermon, Macarius, Maximus, Cyrillus, Herennius, Cyrillus alter, Hilarionus, qui nunc ecclesiae praesidet, qui cum Arianis habuisse communionem accusatus est.

Imperatores vero deinceps hi secuti sunt, quorum cum episcopis tempora coniuncta sunt. Aurelianus anno uno superfuit, Tacitus mensibus sex, Carus et Carinus et Numerianus menses duos, Diocletianus annos viginti, Maximianus, Licinius, Constantinus, Constantius, Iulianus, Iovianus, Valentinianus, Valens, Gratianus, adeo ut a Manichaei tempore ad hunc annum, qui est Valentis decimus tertius, Gratiani nonus, Valentiniani iunioris primus, anni

seqq. pro Βάζας, Ἕρμων, Μάκαρις, Μ., Κ., Ἑρέννις, Κύριλλος ἄλλος, Ἱλαρίωνος *ap Nicephorum leguntur* Ζαβδᾶς, Ἑρμῶν, Μακάριος, Μ., Κ., Ἀρσένιος, Ἡράκλειος, Ἱλάριος.
12. *Sic correxi. Libri habent* Ἱλαρίωνος νῦν.
13. *Suspicor* ἓν.
14. ἔτη *uterque cod. ms.*
15. *Vulgo* Οὐαλεντιανοῦ.
16. *Libri habent* ἔτους α', Διοκλητιανοῦ δὲ (δὲ *om. cod. Rhedig.*) ἔτη οϛ'. *Cornarius convertit* ut sint a praedicto huuc usque in - - - - Valentiniani Iu-

ἔτη ρβ', ἵνα ἐν τετάρτῳ ἔτει Αὐρηλιανοῦ καὶ ἐν χρόνοις Ὑμεναίου ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων ἐπίπεμπτος ἐξαποσταλῇ τῷ κόσμῳ τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν αὐτῷ διαβόλου ἐνεργείας πλάνη, καὶ [17] φαντασίαις ἀποστήσῃ ἀπὸ τῆς ἀληθείας τοὺς αὐτῷ πεισθέντας ἀπατῶσα.

Κεφ. κα'. Ἐξελέλεγκται οὖν ἡ αὐτοῦ πανταχόθεν κυβεία, ὥςγε ὁ νοῦς τῶν συνετῶν πάντα ἀκριβῶς γνοὺς καταγνώσεται τῆς αὐτοῦ παραπεποιημένης ἐπινοίας. Τὰ δὲ ἄλλα πάντα τὰ νομιζόμενα αὐτοῦ σοφίσματα ληρωδίας ἔμπλεα, λοξά τε καὶ ἄστατα, παρὰ πᾶσι συνετοῖς γελοιαζόμενα· ἅ τινα κατὰ λέξιν διελεῖν, καὶ τὰ πρὸς ἀντίθεσιν πάντων αὐτῶν [1] γράψαι, εἰς πολὺν ὄγκον ἐλάσω τῆς κατ' αὐτοῦ πραγματείας τὸν ἔλεγχον. Ἤδη δὲ ἀνδράσι μεγάλοις θαυμαστῶς κατ' αὐτοῦ ἀντιῤῥήσεις τοῦ ἐλέγχου πεποίηνται, Ἀρχελάῳ μὲν τῷ ἐπισκόπῳ, ὡς προείρηται, Ὠριγένει δὲ ὡς ἀκήκοα, Εὐσεβίῳ δὲ τῷ Καισαρείας, καὶ Εὐσεβίῳ τῷ Ἐμέσης, [2] Σαραπίωνι Θμούεως, Ἀθανασίῳ τῷ Ἀλεξανδρείας, Γεωργίῳ τῷ Λαοδικείας, [3] Ἀπολιναρίῳ τῷ Λαοδικείας, Τίτῳ, καὶ πολλοῖς τῶν κατ' αὐτοῦ εἰρηκότων. Οὐδὲν δὲ λυπήσει καὶ ἀπὸ τῆς ἡμῶν [4] πτωχείας ὀλίγα εἰς αἰσχύνην τοῦ ἐλεεινοῦ ἀνθρώπου εἰπεῖν πρὸς ἀνατροπὴν τῆς αὐτοῦ κατὰ πάντα τρόπον πεπλανημένης διανοίας, ὡς καὶ ἤδη προείπομεν. Ἠβουλόμην δὲ μὴ αὐστηροῖς ῥήμασι τὸν κατ' αὐτοῦ ποιήσασθαι ἔλεγχον, καὶ ἠδυνάμην ἐπιεικῶς, εἰ μὴ ὅτι τὸν τῶν πάντων δεσπότην ἀθυρογλώττως βλασφημεῖν οὐκ αἰσχύνεται, εὐθὺς αὐτὸν τὸν ποιητὴν ἀρνούμενος, τὸν τόδε τὸ πᾶν κύτος οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς, καὶ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ πάντα δημιουργή-
pag. 639. σαντα, ἕτερον δέ τινα φανταζόμενος θεὸν, τὸν μὴ ὄντα, τὸν δὲ ὄντα καταλιπών. Ἐξέπεσε γὰρ τῆς ἀληθείας, καὶ συνέβη αὐτῷ τὸ τῆς γελοίου παροιμίας ἐνέργημα, ὡς ὁ κόραξ βρῶμα ἔχων περὶ τὸ στόμα, καὶ σκιὰν ἐν ὕδατι τοῦ βρώματος θεασάμενος, βουλόμενος ἑτέρας τροφῆς περιγενέσθαι, τὴν οὖσαν ἀπώλεσε, καὶ τὴν μὴ οὖσαν οὐκ ἐκτήσατο. Τίς δὲ ἀνέξεται τοῦ βλασφήμου; Εἰ γὰρ πατέρας ἔχομεν κατὰ σάρκα, καὶ οὐ φέρομεν ἀκούειν τὸν τούτων ὑπό τινων ψόγον, πόσῳ

nioris annum primum, anni nonaginta tres, *ut deletis verbis* Διοκλητιανοῦ δὲ *legisse videatur* ἔτους α', ἔτη ϛγ'. *Petavius verba* Διοκλητιανοῦ δὲ, *quae spuria esse recte sensit, uncinis notavit, et pro* ἔτη οϛ' *reponendum censuit* ἔτη ρϛ'. *Quem numerum verum non esse vidit Zacagnius Monum. Vet. Eccl. Gr. Praef. p. VII., cum ab anno quarto Aureliani usque ad a. XIII. Valentis et IX. Gratiani et I. Valeriani Iun., non anni CVII, sed C tantum, vel CIII aut CIV anni numerarentur. Equidem reponendum duxi potius* ἔτη ρβ', *cum a quinto Aureliani usque ad decimum tertium Valentis centum et duorum annorum spatium intercedere viderem. Verba* Διοκλητιανοῦ δὲ *non dubito quin per errorem librarioli sint repetita ex verbis* Οὐαλεντιανοῦ, *vel potius* Οὐαλεντινιανοῦ δὲ, *quae modo praecedebant, aut etiam de margine inducta. Ceterum siglorum* οϛ' *et* ρβ' *ductus tam esse consimiles, ut facile potuerit alterum loco alterius obtinere, nemo est qui non videat.*

17. φαντασίαις ἀποστήσῃ *mea est emendatio. Vulgo extat* φαντασίας, ἀποστήσῃ, *pro quo Petavius censebat reponendum esse* φαντασίας, ἵνα ἀποστήσῃ. *Aliter videtur Cornario placuisse, qui interpretatus est* emissus est in mundum hic error, diaboli habitantis in ipso operatio ac imaginatio, ut a veritate seduceret eos qui ipsi obedirent.

Cap. XXI. — 1. „Deest vox βουλόμενος, aut similis" *annotavit Petavius. Nihil desidero, siquidem infinitos* διελεῖν *et* γράψαι *finito* ἐλάσω *adstruxit tanquam finales. Idem enim fere est si dico* ad quae singillatim exponenda, ac singulis eorum confutanda, longior forem, *ac si dico* quae si vellem singillatim exponere ac singula confutare, longior forem. *Sic infra haer.* 68, 9. *dixit* ὧν κατὰ μέρος εἰπεῖν πολὺν ἀναλώσω χρόνον

2. σαραπίωνος *codd. mss. Editi habent* Σεραπίωνος.

3. Ἀπολλιναρίῳ *ed. Petav.*

4. πτωχίας *cod. Rhedig.*

CVII numerentur. Ex quo sequitur circa annum quartum Aureliani sub Hymenaeo Hierosolymorum episcopo introductum hunc in mundum errorem fuisse, et diaboli, qui in haeretico illo residebat, vi ac fraude propagatum, ut eos qui fidem adhiberent a veritate revocatos in fraudem impelleret.

Quamobrem ex omni parte convictae sunt illius praestigiae, sic Cap. XXI. ut sapientium animus, cum accurate cuncta noverit, commentitium illius dogma condemnet. Nam cetera illius sophisticae cavillationes nugarum plenissimae, ambiguae et instabiles, prudentioribus omnibus ludibrio sunt. Quae quidem si ad verbum exponere ac singulis respondere velim, ero in hac haeresi confutanda longior. Praesertim cum a magnis viris admirabiles ad illius refutandos errores lucubrationes sunt editae, velut ab Archelao episcopo, ut antea dictum est, Origene, ut accepimus, Eusebio Caesariensi, et altero Emeseno, Serapione Thmuensi, Athanasio Alexandrino, Georgio Laodiceno, Apollinario item Laodiceno, Tito, ac plerisque aliis qui adversus illum scripserunt. Non erit tamen, ut opinor, molestum, si pauca pro inopia ac tenuitate nostra ad augendam infelicis homuncionis infamiam in medium afferamus, quemadmodum antea diximus. In quo vellem equidem in illius errore castigando omnem verborum asperitatem fugere, idque adeo leniter facere potuissem, nisi in universorum dominum effraenatam linguae maledicentiam imprudenter effunderet. Quippe qui subinde conditorem ipsum abneget, a quo tota haec coeli terraeque moles, omniaque illorum ambitu comprehensa fabricata sunt. Cuius loco nescio quem commentus est alterum deum qui nusquam sit, ut ab eo qui est reipsa recederet. A veritate enim excidit, et hoc illi de fabula contigit, qua corvus aliquando fertur, cum rostro pabulum ferret, mox ut eius umbram in aqua conspicatus est, ut aliud sibi quaereret, quod habebat perdidisse, nec eam quam non habebat obtinuisse. Iam vero quis blasphemum illum tolerare possit? Nam si parentes illos a quibus corpus accepimus ab aliquo vituperatos audire non possumus, quanto

γε μᾶλλον τὸν κύριον θεὸν πάντων ὑπὸ τοῦ χαλεπωτάτου Μάνεντος βλασφημούμενον, ἐὰν ἀκούσωμεν; Ὅταν οὖν ἐν τῷ ἐλέει τοῦ θεοῦ ὄμβροι ἀποστέλλωνται κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα, αὐτὸς βλασφημῶν οὐκ αἰσχύνεται φάσκειν μὴ ἐκ θεοῦ τοὺς ὄμβρους εἶναι, ἀλλὰ [5] ἀπὸ ἀπορροίας Ἀρχόντων.

Κεφ. κβ'. Τὰ δὲ ἄλλα εἰπεῖν τίς οὐκ ἐκγελάσειεν, ὡς τάχα τὰ τοῦ Φιλιστίωνος εἶναι ἀναγκαιότερα ἢ τὰ τῆς τούτου μιμολογίας. Ὠμοφόρον γὰρ μυθοποιῶν διδάσκει βαστάζοντα τὴν γῆν πᾶσαν, [1] καὶ εἰ διὰ ἐτῶν, φησὶ, τριάκοντα κάμνοντος τοῦ ὤμου μεταφέρει εἰς τὸν ἕτερον ὦμον, τοὺς σεισμοὺς γίνεσθαι. Εἰ δὲ ἦν τοῦτο, κατὰ φύσιν ἦν τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐκέτι ἦν θεσπέσιον. Ἐλέγχουσι δὲ τὸν γόητα οἱ τοῦ σωτῆρος λόγοι, ὡς ἔφη, Γίνεσθε ἀγαθοὶ, ὡς ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος, ὅτι ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ βρέχει αὐτοῦ τὸν ὑετὸν ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ τὸ, Ἔσονται σεισμοὶ κατὰ τόπον, καὶ λιμοὶ, καὶ λοιμοί. Εἰ δὲ ἐκ φύσεως, ἢ κατὰ συνήθειαν οἱ σεισμοὶ ἐγίγνοντο, πολλάκις οὖν, [2] ὅτε σεισμοὶ κατὰ χώραν γίγνονται, συνέβη δὲ καὶ ἐπ' ἐνιαυτὸν ὁλοτελῆ καθ' ἑκάστην νύκτα πολλάκις σαλεύεσθαι τὴν γῆν, [3] ἆρα γ' οὖν τραυματωθέντων τῶν τοῦ Ὠμοφόρου ὤμων ἀφεροπόνως ἄγεται ἐνδελεχῆ ποιούμενος τὸν σάλον; καὶ τίς ἀνέξεται τῆς τοιαύτης μωρολογίας; τί δὲ ἄλλο πιθανὸν οὐκ ἐτόλμησεν εἰπεῖν; φάσκει γὰρ ὁ τοιοῦτος ὅτι, φησὶ, τὰς ἐν γνώσει τῆς αὐτοῦ πλάνης ψυχὰς γενομένας ἀναλαμβάνεσθαι εἰς τὴν σελήνην, φωτεινῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς ὑπαρχούσης. Διὸ, φησὶ, πλήθει ἡ σελήνη, καὶ φθίνει, πληρουμένη ἀπὸ τῶν ψυχῶν τῶν τελευτωσῶν ἐν γνώσει τῆς
pag. 640. ἀπιστίας αὐτῆς. Εἶτα, φησὶ, ἀπογομοῦσθαι ἀπὸ τῆς σελήνης τοῦ μικροτέρου, φησὶ, σκάφους εἰς τὸν ἥλιον, [4] ἥλιον δὲ παραλαμβάνειν καὶ ἀποτίθεσθαι εἰς τὸν τῶν μακάρων αἰῶνα, φησίν. Ἀεὶ δὲ τυφλὴ τυγχάνουσα ἡ κακία τὴν ἑαυτῆς αἰσχύνην ἀγνοεῖ, ὡς ἀπὸ τῶν λόγων αὐτῆς ἐλέγχεται, μὴ δυναμένη τελειῶσαι τῶν ψευσμάτων τὴν τελείωσιν.

Κεφ. κγ'. Πρῶτον μὲν γὰρ ὅτι εἷς ἄνθρωπος πέπλασται ὁ Ἀδὰμ, ἐξ οὗπερ γεγέννηνται υἱοί τε καὶ θυγατέρες, ἐν τῇ ἀρχῇ δὲ τῆς κοσμοποιΐας περὶ τὸ [1] ἑκατοστὸν ἔτος τοῦ Ἀδὰμ, πλείω ἐλάσσω, [2] ἀποκτέννεται Ἄβελ, ὡς ἐτῶν ὑπάρξας λ', πλείω ἐλάσσω. Μετὰ τοῦτον τὸν πρῶτον ἀπο-

5. ἀπὸ *desideratur in ed. Petavii Colon. repet.*

Cap. XXII. — 1. καὶ εἰ - - μεταφέρει *mea est emendatio. In libris legitur* καὶ διὰ ἐτῶν - - μεταφέρειν. *Petavius putabat scribendum* καὶ διὰ ἐτῶν - - μεταφέρειν εἰς τ. ἕτ. ὦμον, καὶ οὕτως τοὺς σ. γ.

2. *Recte vituperavit Gatakerus Adverss. Misc. Posth. p. 799. Petavium, qui* οἵ τε σεισμοὶ *pro* ὅτε σεισμοὶ *scribendum esse, et* δὲ *particulam post* συνέβη *inducendam statuisset, recteque est sic interpretatus:* Ergo saepenumero cum terrae motus existant, — contigit vero quandoque ut et per annum integrum singulis noctibus terra saepe concussa fuerit, — num, inquam, toties baculo vestro humeris sauciatis, cum doloris taedium ferre nequeat, motum ciet istiusmodi?

3. ἆρα *codd. mss.* ἄρα, *puncto anteposito, editi.*

4. *Alterum hoc* ἥλιον *restitui sensu postulante. In libris enim legitur* εἰς τὸν ἥλιον δὲ παραλ. *Ceterum cf. infra cap. 26.*

Cap. XXIII. — 1. ἕκαστον *extat in omnibus libris.*

2. ἀποκτέννεται *codd. mss.* ἀποκτείνεται *editi.*

id minus ferre debemus, cum ab molestissimo illo Manichaeo deum universorum dominum appeti maledictis audiemus? Etenim cum a deo pro infinita sua misericordia ac bonitate imbres e coelo mittuntur, maledicus iste non veretur a deo imbres illos esse negare, sed ex Principum asserit profluvio manasse.

Quod ad reliqua pertinet, quis in his commemorandis risum teneat, cum Philistionis mimi ridiculis illius nugis magis esse serii videantur? Primum enim nescio quem Baiulum esse fingit, qui terram omnem suis humeris sustentet, ac trigesimo quoque anno, laborante altero humero, onus in alterum transferat, unde terrae motus existant. Quod si verum esset, naturale id omnino foret minimeque divinum. Sed praestigiarum artificem salvatoris sententiae condemnant, velut cum ait, *Estote boni, sicut pater vester coelestis, quoniam oriri facit solem suum super iustos et iniustos, et pluit super malos et bonos.* Item: *Erunt terrae motus per loca, et fames, et pestilentia.* Quod si naturaliter atque usitato more terrae motus accidere dicantur, cum saepissime variis in locis terra quatiatur, adeo ut nonnunquam toto anno singulisque noctibus concuti videatur, utrumnam baiulus ille sauciatis humeris laboris impatiens continuam hanc agitationem efficere dicendus est? Quis tantam stoliditatem sustineat? Quid autem aliud quod probabile videretur non ausus est asserere? Docet enim inter cetera, animas, quae falsi sui dogmatis scientia perfusae sunt, ad lunarem orbem evehi, cum lucida sit animae natura. Quam ob caussam, inquit, plena est alias luna, alias luce privatur, quod eam animae repleant quae infidelitatis illius cognitione praeditae ex hac vita discesserint. Deinde ab luna tanquam minore navigio easdem exonerari putat, et intra solem recipi, atque in aevum beatorum exponi. Enimvero obcaecata semper malitia pudorem suum ignominiamque non sentit, adeoque ipsis suis verbis convincitur, cum mendacia sua probabilem aliquam ad rationem exitumque perducere nequeat.

Cap. XXII. | Matth. 5, 45. | Marc. 13, 8. et Matth. 24, 7.

In primis enim unus homo formatus est Adamus, a quo utriusque sexus liberi propagati sunt. Tum sub mundi initium, anno circiter Adami centesimo, Abel interfectus est, annos natus fere triginta. Post hunc, qui primus omnibus occisus est, primus parens

Cap. XXIII.

κτανθέντα τελευτᾷ ἐπὶ τῆς γῆς ὁ Ἀδὰμ ὁ πρωτόπλαστος δι' ἐτῶν [3] ϡλ', τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν ἄστρων ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας ἐν οὐρανῷ πηχθέντων [4] καὶ κτισθέντων. Τί οὖν εἴπωμεν, ὦ οὗτος; Ὁμολογήσομεν τὸν τῆς ἀνοίας σου ἔλεγχον; Πῶς γὰρ [5] ἠδύνατο ἐννακόσια τριάκοντα ἔτη γενέσθαι ἄνευ τοῦ φθίνειν σελήνην, καὶ πλήθειν; Ποίων τοίνυν ψυχῶν τελευτησασῶν ἐνεπίμπλατο ἡ σελήνη καὶ ἐπληροῦτο; λέγε. Ἀλλ' ἠγνόει Μανιχαῖος ὅτι εἰσὶ συνετοὶ οὐ λόγοις ψευδέσι πειθόμενοι, ἀλλὰ ἀληθεστάταις ἀποδείξεσιν. Εἶτα δὲ δῶμεν ὅτι οὕτως ἔστιν ὅπερ οὐκ ἔστι, μὴ γένοιτο, καὶ ἀπὸ τῶν ψυχῶν τῶν Μανιχαίων γεμίζεται πληρουμένη ἡ σελήνη, πῶς ἔτι συσταθήσεται ἡ τοιαύτη ὑπόθεσις; Εἰ γὰρ οὐδεὶς μετὰ τὴν πεντεκαιδεκάτην ἡμέραν τῆς σελήνης Μανιχαίων ἐτελεύτα, ἀλλὰ προθεσμία ἦν ὡρισμένη ἕως πεντεκαιδεκάτης τῆς σελήνης τοὺς Μανιχαίους ἀποθνήσκειν, μετὰ δὲ πεντεκαιδεκάτην μηκέτι τελευτᾶν, ἕως ἀποτεθῇ ὁ τῆς σελήνης φόρτος, ἵνα ἄρξηται πάλιν ἀπὸ νεομηνίας γομοῦν, πιθανὸν ἄρα ἦν τὸ ψεῦσμα τῶν αὐτῶν. Νῦν δὲ καὶ ἀπίθανον· καθ' ἡμέραν γὰρ τελευτῶσι, καὶ τὰ ὡρισμένα στοιχεῖα ἐκ θεοῦ τὸν ἴδιον ἐπίστανται δρόμον. Καὶ πάλιν οὐ σταθήσεται ὁ περὶ τῶν ψυχῶν ἐν τῇ σελήνῃ γενόμενος γόμος.

Κεφ. κδ'. Καὶ τινὲς μὲν αὐτῶν πάλιν βούλονται κατὰ ἐπίνοιαν πανουργίας, [1] φησὶ, τὴν Μητέρα τῶν ὅλων συγχωρήσασαν δύναμιν ἰδίαν ἐξ οὐρανοῦ
pag. 641. κατελθεῖν εἰς τὸ κλέψαι [2] τῶν Ἀρχόντων, καὶ ἀποσυλῆσαι ἀπ' αὐτῶν ἣν [3] εἴληφαν [4] ἄνωθεν δύναμιν. Βούλεται γὰρ λέγειν ὅτι [5] πολεμίσασαι αἱ Ἀρχαὶ καὶ Ἐξουσίαι τὸν θεὸν τὸν ζῶντα, καὶ μεγάλην καὶ ἀκατάληπτον ἡρπακέναι παρ' αὐτοῦ δύναμιν, ἣν καὶ ψυχὴν ὀνομάζει. Καὶ ὢ τῆς πολλῆς τούτου ἀτοπίας. Πᾶς γὰρ ἁρπαζόμενος καὶ βιοφορούμενος ὑποβέβηκεν. Εἰ τοίνυν αἱ ἀρχαὶ ἀπὸ τῆς [6] πανοπλίας καταδυναστεύσασαι τὸν ἀγαθὸν θεὸν δύναμιν παρ' αὐτοῦ ἀπέσπασαν [7] ἰσχυρότεραι αὗται ὑπὲρ ἐκεῖνον ἔσονται. Ἐκεῖνος δὲ τούτοις τὸ πρῶτον ὑποχωρήσας εἰςαῦθις οὐ δύναται παρ' αὐτῶν ἀφελέσθαι τῆς ἀπ' αὐτοῦ ἀφηρπασμένην δύναμιν, εἴτ' οὖν πανοπλίαν, ὁ ἐξ ἀρχῆς ἀντισχεῖν πρὸς τοὺς πολεμίους μὴ δεδυνημένος. Καὶ ἄλλως, εἰ δὲ καί ποτε πάλιν ἐν νίκῃ γενόμενος ἀφέληται ἰσχύσας κατὰ τῶν δι' ἐναντίας τῆς ἀπ' αὐτοῦ ἀφηρπασμένην δύναμιν, τῆς τοῦ κακοῦ ῥίζης τε καὶ ἀρχῆς ἀνάρχου ἔτι ἐπιμενούσης καὶ παντελῶς μὴ δυναμένης ἀναιρεθῆναι,

3. ϡλ' *mendose extat in ed. Petavii Colon.*
4. καὶ κτισθέντων *non habet cod. Rhedig.*
5. ἐδύνατο *cod. Rhedig.*
CAP. XXIV. — 1. *Repono* φασί.
2. *Intell.* vim suam a se Principibus communicatam. *Nisi forte genitivus* τῶν ἀρχόντων *pendet a verbo* κλέψαι, *ita ut structum sit ad analogiam verbi* ἀφαιρεῖσθαι *cum genetivo personae.*
3. εἴληφαν *codd. mss.* εἴληφα *editi.* εἰλήφασιν *volebat Petavius. At perperam*

Adamus in terra moritur anno nongentesimo trigesimo, cum iam sol et luna, stellaeque ceterae quarto die in coelo defixa productaque fuissent. Quid igitur, mi homo! dicturi sumus? Nonne tandem convictam esse stoliditatem tuam fatebimur? Fierine enim potuit totis ut nongentis ac triginta annis nec impleretur luna, neque decresceret? Quibusnam autem animis post mortem referta esse luna ut impleretur potuit? dic sodes. Nimirum hoc Manichaeus ignorabat, esse prudentes aliquos qui non inanibus mendaciis, sed certissimis demonstrationibus adducantur ut credant. Verum demus ita sese rem habere, quod tamen longe aliter se habet, ac Manichaeorum animis onerari complerique lunam, qui tandem istiusmodi dogma consistet? Nam si Manichaeorum nullus a decimo quinto lunae die moreretur, sed praefinitum illud esset spatium, ut ad lunae decimum quintum diem Manichaei ex hac vita discederent, post hunc diem nemo amplius obiret, donec lunae onus esset expositum nova, ut onerari rursus inciperet, nonnihil ut in mendacio probabilitatis inesset. Nunc autem plane est istud absurdum; singulis enim diebus occidunt, et quae a deo constituta sunt elementa cursum suum tenent. Quare animarum onus illud in lunam impositum minime consistet.

Ceterum inter illos nonnulli sunt qui vafrum quiddam excogitarunt, universorum videlicet Matrem, quae vim suam communicavit, e coelo descendisse, ut eam ipsam vim Principibus furto auferat, ac surripiat, quam e coelo transfusam acceperant. In quo illud sibi volunt, Principatus ac Potestates bello contra deum vivum suscepto, magnam ab eo rapuisse vim, quae comprehendi nullo modo possit, quae quidem anima nominatur. O absurdissimam falsitatem! Etenim cuicumque per vim aliquid ac violentiam eripitur, inferior est. Quare si principatus illi bonum deum armis expugnaverint, viriumque ab eo partem avulserint, fortiores ipso illos esse necesse est. Ille porro ubi primum illis cessit, ereptam ab iis vim suam recuperare non potest, sive armaturam dicere malis, cum resistere hostibus initio nequiverit. Praeterea licet aliquando victoriam consequatur, ac debellatis adversariis ereptam illam vim suam obtinere possit, cum mali radix ac principium principii alterius expers adhuc maneat, Cap. XXIV.

hoc. *Debuit advertisse Petavius eam Alexandrinae dialecti formam tertiae plur. perfecti Epiphanio praeter vulgarem usitatam esse. Sic infra cap.* 83. *et haer.* 68, 1. *habes* ἀπείληφαν; *haer.* 67, 8. εἴωθαν; *et haer.* 69, 21. εἴρηκαν *Cf.* Winer Gramm. des Neutestament. Sprachidioms p. 72.
4. δύναμιν ἄνωθεν *cod. Rhedig.*
5. πολεμήσασαι *cod. Rhedig.*
6. De armatura ipsius *recte vertit Cornarius. Cf. seqq. et cap.* 25.
7. ἰσχυρώτεραι *ed. Petav., uti solet.*

αὖθις πάλιν κατισχύσει ἐπιστρατεύσασα ἑαυτῇ περισσοτέραν δύναμιν, καὶ τὴν πάλιν [8] αὐτοῦ ληφθεῖσαν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ [9] θεοῦ δύναμιν, κατά τινα δυναστείαν ἐξισχύσασα πάλιν ἀφαιρήσειε, καὶ ἔσται ἀεὶ κατ' [10] αὐτὸν τὸ κακὸν ἀνθιστάμενον, καὶ μηδέποτε ἔχον τὴν κατάλειψιν, εἰς τὸ διηνεκὲς ἁρπάζον τε καὶ ἁρπαζόμενον. Εἰ δὲ καὶ λέξειαν οἱ τὰς φρένας βεβλαμμένοι ἀπατηθέντες κατὰ πάντα τρόπον ὅτι, ἐὰν τὴν πανοπλίαν ὁ ἀγαθὸς θεὸς τοῦ μέρους τοῦ ἀπ' αὐτοῦ ἀφαρπαγέντος καιρῷ [11] ἐλευθερώσῃ, τότε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας τῆς ἐναντίας δυνάμεως ἀφανίσειε καὶ ἐξολοθρεύσειε. Καὶ εἰ ἔτι ἔσται τοῦτο, καὶ εἰ ὅλως ἀφανίσει ὁ ἀγαθὸς θεὸς καὶ ἐξολοθρεύσει, ἐξέπεσεν ὁ τοῦ ἀγύρτου λόγος, ὁ φάσκων μὴ εἶναι δίκαιον τὸν ἀγαθὸν, μηδὲ ἐν κρίσει κατακρίνειν τὸν ἁμαρτάνοντα, μήτε βασάνοις τινὰ παραδιδόντα, μήτε κτείνοντα. Εἰ γὰρ ὅλως τὸν διάβολον, εἴτουν τὴν ἀντικειμένην ἐνέργειαν, ἀφανίσαι τε καὶ ἐξολοθρεῦσαι πειρᾶται, [12] ἢ κατ' αὐτὸν οὐκέτι ἔσται ἀγαθὸς, ὡς ὁ αὐτοῦ περιέχει λόγος, ἢ [13] ὅτι ἀγαθὸς ὢν, τὸ πονηρὸν ἀναλίσκει, καὶ ἔσται οὗτος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν κύριος, ὡς καὶ ἔστιν ἐν ἀληθείᾳ, ὁ ἑκάστῳ ἀποδιδοὺς κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ὁ δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος τῷ ἀγαθῷ κεκμηκότι ἐν ἀγαθότητι παρέχων τὸ ἀγαθὸν, καὶ τῷ τὰ φαῦλα δεδρακότι τὸ δίκαιον
pag. 642. ἀπονέμων. Καὶ πανταχόθεν ἐξελήλεγκται αὐτοῦ ὁ λόγος, ὑποφθείρων καρδίας ἀνθρώπων εἰς τὰ ἐναντία.

Κεφ. κε'. Κατὰ λέξιν δὲ καθεξῆς ὑποτάξω ἁρμοττόντως τὸ αὐτοῦ φρόνημα, ἀπὸ τῶν Ἀρχελάου πρὸς αὐτὸν πεπραγματευμένων ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίᾳ, ὡς αὐτὸς ἀπεκάλυψε Τύρβων, εἷς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, περὶ οὗ ἄνω ἐπεμνήσθην. Ἐπερωτησάντων τοίνυν τῶν περὶ Ἀρχέλαον τὸν ἐπίσκοπον καὶ Μάρκελλον Τύρβωνα περὶ τῆς τοῦ Μάνη διδασκαλίας ὁ Τύρβων ἀπεκρίνατο λέγων ἅ τινα ἐκ τοῦ βιβλίου παρεθέμην. Καὶ ἔστιν τάδε.

ΑΡΧΗ ΤΩΝ ΤΟΥ ΜΑΝΕΝΤΟΣ ΑΘΕΩΝ ΔΟΓΜΑΤΩΝ.

Εἰ τὴν τοῦ Μάνη πίστιν θέλετε μαθεῖν, παρ' ἐμοῦ ἀκούσατε συντόμως. Οὗτος δύο σέβει θεοὺς ἀγεννήτους, αὐτοφυεῖς, ἀϊδίους, ἕνα τῷ ἑνὶ ἀντικείμενον, καὶ τὸν μὲν ἀγαθὸν, τὸν δὲ πονηρὸν εἰσηγεῖται, φῶς τῷ ἑνὶ ὄνομα θέμενος, καὶ τῷ ἑτέρῳ σκότος. Καὶ τοῦ μὲν φωτὸς εἶναι μέρος τὴν ἐν ἀνθρώποις ψυχὴν, τοῦ δὲ σκότους τὸ σῶμα καὶ τὸ

8. *Fortasse* αὐτῆς. *Interim coniungo* αὐτοῦ *genitivum cum genitivis* ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ.
9. δύναμιν θεοῦ *cod. Rhedig.*
10. αὐτῶν *codd. mss. et ed. princ.*
11. *Suspicor* ἐκπληρώσῃ. *Nisi malis retento* ἐλευθερώσῃ *mutare* τῆς πανοπλίας ὁ ἀγ. θεὸς τὸ μέρος τὸ ἀπ' αὐτοῦ ἁρπαγέν πως καιρῷ *cett.*
12. ἢ κατ' αὐτὸν *uterque codd. mss.*

neque penitus extingui possit, poterit rursus novis ac maioribus copiis conflatis vincere, vimque illam a meliore deo receptam auferre denuo; ex quo sequitur malum illius opinione resistere perpetuo, neque comprehendi unquam atque in potestatem posse redigi, sic ut assidue diripiat, ac vicissim diripiatur. Quod si istud vesani homines summisque erroribus excaecati dixerint, posteaquam bonus deus particulae illius, quae sibi erepta fuerat, armaturam sibi aliquando vindicaverit, tunc principatus ac potestates contrariae factionis internecione deletum esse, hoc inquam si dixerint, si omnino extinguere ac perdere bonum deum asseruerint, nullus alteri impostoris illius esse decreto locus poterit, quo docet bonum illum deum iustum non esse, neque delinquentem ullo iudicio damnare, neque tormentis subiicere, nec occidere. Nam si diabolum, aut quaecumque demum est opposita illa vis, e medio tollere ac profligare conatur, aut ex eius sententia bonus esse desinet, ut in illius oratione positum est, aut si nihilominus bonus est, malum insuper extinguet, proindeque idem ipse erit coeli ac terrae conditor dominus, ut est revera, qui unicuique pro operum suorum ratione praemia constituit, qui pro eximia bonitate ei qui bonus est, et in exercenda bonitate laborarit, perinde bonum rependit, ei vero qui mala commiserit, quod iustum est reddit. Ex quibus omnibus Manichaei oratio refellitur, quae ad contrariam doctrinam depravatos hominum animos abducit.

Sed nunc illius dogma ad verbum, uti consentaneum est, adscribam, ex Archelai opere quod adversus eundem illum edidit, ex iis quae a Tyrbone discipulo illius acceperat, de quo mentionem ante fecimus. Nam cum Archelaus episcopus et Marcellus de Manis dogmatibus Tyrbonem interrogassent, haec ille ipsa respondit quae nos ex eo libro descripsimus. Suntque eiusmodi. Cap. XXV.

MANICHAEI IMPIA DOGMATA.

Si Manichaei fidem cognoscere velitis, a me breviter expositam audite. Hic igitur deos geminos colit, ingenitos, a semet existentes, sempiternos invicemque contrarios. Quorum alterum bonum, malum alterum definit, atque uni lucis nomen imponit, tenebrarum alteri. Ad lucis partes hominis animam pertinere putat,

εἰ κατ' αὐτὸν *ed. princ.* κατ' αὐτόν, *deleta particula* ἢ, *ed. Petav.*
13. ἢ ὅτι *libri praebent omnes. Petavius coni.* ἢ ἔτι. *Mallem* ἢ ἅτε, *si quid esset corrigendum. Particulam* ὅτι *pro* ἅτε *participio adstruxit Epiphanius iam supra haer.* 34, 21. ὅτι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐσπουδασμένοις ἀρκεσθέντες.

τῆς ὕλης δημιούργημα. Μῖξιν δὲ, ἤτοι σύγκρασιν, τούτων [1] τοῦτον λέγει γεγονέναι τὸν τρόπον, ἀπεικάζων τοὺς δύο τῷδε τῷ παραδείγματι, [2] καθάπερ δύο βασιλεῖς ἀντιμαχόμενοι πρὸς ἀλλήλους, ὄντες [3] ἀπ' ἀρχῆς ἐχθροὶ, καὶ ἀνὰ μέρος ἑκάστου τὰ ἴδια ἔχοντος· κατὰ δὲ σύστασιν τὸ σκότος ἐπελθὸν ἐκ τῶν ὁρίων αὐτοῦ προσεμαχήσατο τῷ φωτί. Γνόντα δὲ τὸν ἀγαθὸν πατέρα τὸ σκότος ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐπιδεδημηκὸς, [4] προβάλλειν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν λεγομένην Μητέρα τῆς Ζωῆς, καὶ αὐτὴν [5] περιβεβληκέναι τὸν πρῶτον ἄνθρωπον τὰ πέντε στοιχεῖα· εἰσὶ δὲ ἄνεμος, φῶς, ὕδωρ, πῦρ, καὶ ὕλη. Καὶ ταῦτα ἐνδυσάμενον ὡς πρὸς κατασκευὴν πολέμου, κατελθεῖν κάτω, καὶ πολεμῆσαι τῷ σκότει· οἱ δὲ τοῦ σκότους ἄρχοντες ἀντιπολεμοῦντες αὐτῷ ἔφαγον ἐκ τῆς πανοπλίας αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἡ ψυχή. Τότε δεινῶς ἐθλίβη ἐκεῖ κάτω ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ σκότους· καὶ εἰ μὴ εὐξαμένου εἰσήκουσεν ὁ πατὴρ, καὶ ἀπέστειλεν ἑτέραν δύναμιν προβληθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ, λεγομένην Ζῶν Πνεῦμα, καὶ εἰ μὴ κατελθὼν δέδωκεν αὐτῷ δεξιὰν, καὶ ἀνήνεγκεν ἐκ τοῦ σκότους, πάλαι ἂν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος κατεχόμενος
pag. 643. ἐκινδύνευσεν. Ἔκτοτε οὖν κατέλειψε κάτω τὴν ψυχήν. Καὶ διὰ τοῦτο Μανιχαῖοι ἐὰν συναντήσωσιν ἀλλήλοις, δεξιὰς διδόασιν ἑαυτοῖς σημείου χάριν, ὡς ἀπὸ σκότους σωθέντες. Ἐν γὰρ τῷ σκότει πάσας τὰς αἱρέσεις εἶναι [6] λέγει. Τότε Ζῶν πνεῦμα ἔκτισε τὸν κόσμον, καὶ αὐτὸ [7] φορέσαν ἑτέρας τρεῖς δυνάμεις κατελθὸν ἀνήνεγκε τοὺς Ἄρχοντας, καὶ [8] ἐστερέωσεν ἐν τῷ στερεώματι, [9] ὅ ἐστιν αὐτῶν σῶμα ἡ σφαῖρα.

Κεφ. κϛʹ. Τότε πάλιν τὸ Ζῶν πνεῦμα ἔκτισε τοὺς φωστῆρας, ἅ ἐστι τῆς ψυχῆς λείψανα, καὶ οὕτως ἐποίησε [1] τὸ στερέωμα κυκλεῦσαι. Καὶ πάλιν ἔκτισε τὴν γῆν [2] εἰς εἴδη ὀκτώ. Ὁ δὲ Ὠμοφόρος κάτω βαστά-

Cap. XXV. — 1. τοῦτον. *quod abest a libris, revocavit ex praecedente* τούτων *Gatakerus l. l. p.* 800. *Libri simpliciter habent* τούτων. *Acta Archelai videntur solum* τοῦτον *agnoscere. Habent enim* Permixtionem vel coniunctionem hoc modo dicit effectam; *unde Zacagnius in annot. censuit in Epiphanii loco* σύγκρασιν τοῦτον λέγει γ. τ. τ. *esse reponendum. Facile autem animadvertit qui Latina illa Acta cum Graeco originali confert, non admodum diligenter et accurate ea esse conversa.*

2. *Acta Archelai:* Quemadmodum si duo reges sint adversum se pugnantes, qui ab initio fuerint inimici, habentes singuli suas portiones, acciderit autem ut tenebrae progredientes *cett. Interpres igitur legit* ἔχοντες. *Verba* καὶ ἀνὰ μέρος ἑκάστου τὰ ἴδια ἔχοντος *interpretare* ut sua pro se quisque teneret. *Eodem modo usurpatum* ἀνὰ μέρος *infra cap.* 60. πῶς δὲ ἔσονται οἱ δύο ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἀνὰ μέρος ἕκαστος κεκτημένος;

3. ἀπαρχῆς *libri, ut solent. Item in seqq.* ἀναμέρος.

4. προσβάλλειν *cod. uterque et ed. princ.*

5. περιβεβληκέναι *correxi ex Actis Archelai p.* 10., *ubi legitur admodum perverse* qua virtute circumdedit primum hominem quae sunt quinque elementa, id est *cett. In Epiphanii libris vulgo extat* προβεβληκέναι, *quae caussa erat cur Petavius aliquid ante* τὰ πέντε *deesse putaret.*

tenebris vero corpus ac materiae opificium tribuit. Horum vero permistionem ac temperationem hunc in modum accidisse dicit, ac duorum regum exemplo declarat, qui iam dudum inimici mutuo sibi bellum inferunt, ita ut uterque privatim sua possideat. Ita tenebras, ait, collectis viribus, finibus suis egressas incursionem fecisse ac cum luce dimicasse. Cum autem Bonus Pater tenebras in terra sua versari cognosceret, vim a se ipso quandam edidisse, quae Vitae Mater appellata sit. Ab hac primum hominem productum, nec non et elementa quinque, ventum, lucem, aquam, ignem, materiam. Haec cum velut ad bellicum apparatum induisset, in inferiora delapsum cum tenebris pugnasse. Tenebrarum vero principes, qui cum ea decertabant, ex illius armatura, quam animam esse dicit, nonnihil adedisse. Quo quidem tempore primum hominem in inferioribus his locis a tenebris magnopere esse vexatum. Quod nisi orantem Pater exaudisset, atque alteram a se productam vim in subsidium misisset, quae Vivus Spiritus diceretur, ac nisi descendens dexteram ei porrexisset atque e tenebris eduxisset, iamdudum primum illum hominem detentum periculum ingens aditurum fuisse. Ab eo igitur tempore animam in inferiori hac sede reliquit. Quae caussa est cur Manichaei, quoties invicem occurrunt, huius rei significandae gratia mutuo sibi dexteras porrigant, tanquam a tenebris erepti. Omnes enim sectas versari in tenebris asserit. Tunc Vivum illum Spiritum mundum condidisse, ac tres alias virtutes ferentem et delapsum Principes extulisse sursum, et in firmamento stabiliisse, quod ipsorum corpus est, sive globus.

Tum vero praeterea eodem a Spiritu luminaria creata, quae Cap. XXVI.
sunt animae reliquiae, itaque ab illo perfecta ut firmamentum circumacta percurrerent. Rursum vero terram octuplici specie fabri-

6. *Acta Archelai p.* 11. in tenebris enim omnes haereses esse dicunt (*cod. Bobiensis* dicitur).

7. *Hac verbi formatione, quae Alexandrina est, solet uti Epiphanius. Sic haer.* 69, 50. οὐ γὰρ ἐφόρεσε σάρκα: *haer.* 69, 52. σάρκα ἐφόρεσε, *et* ἐφόρεσε γὰρ τὸ σῶμα: *haer.* 62, 5. σῶμα μὴ φορέσαν: *ibid. cap.* 6. σῶμα μὴ φορέσαντος. *Cf. Sir.* 11, 5. *et I. Corinth.* 15, 49. *du Cangii Gloss. ad Scrippt. M. et I. Aet. s. vv.* Φορεῖν, Φόρεμα, Φορεσία, *p.* 1689 *sq.*

8. *Acta Archelai l. l. habent* et crucifixit eos in firmamento, quod est eius corpus sphaera. *Qua auctoritate motus Zacagnius, cum videret infra cap.* 27., *cap.* 32., *cap.* 49. *ab ipso Epiphanio dici* σταυρωθῆναι τοὺς Ἄρχοντας, *hoc quoque loco reponendum* ἐσταύρωσεν *esse censuit. Suadent vero retineri vulgarem scripturam loci comparati cap.* 48., *ubi iterum occurrit* ἐσταύρωσεν ἐν τῷ στερεώματι, *et* προσέπηξε τῷ σταυρῷ *atque* ἐν τῷ στερεώματι πεπῆχθαι. *Ceterum res fere eodem recurrit.*

9. *An* οὗ ἐστιν? *Quamquam etiam Acta Archelai tuentur vulgarem scripturam, et infra cap.* 48. *iterum occurrit* καὶ ἐστερέωσεν ἐν τῷ στερεώματι, ὅ ἐστιν αὐτῶν ἡ σφαῖρα. *Male Vet. Interpres* αὐτοῦ *pro* αὐτῶν, *quam scripturam confirmat locus cap.* 48.

Cap. XXVI. — 1. τὸ *om. ed. Petav. Colon. repet.*

2. εἰσὶ δὲ (*vel* δὴ) ὀκτὼ *Zacagnius putat Vet. Interpretem legisse cum interpretaretur* et sunt octo.

ζει, καὶ ἐπὰν κάμῃ βαστάζων, τρέμει, καὶ σεισμοῦ αἴτιος [3] γίνεται [4] παρὰ τὸν ὡρισμένον καιρόν. Τούτου ἕνεκα τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀπέστειλεν ὁ ἀγαθὸς Πατὴρ ἐκ τῶν κόλπων εἰς τὴν καρδίαν τῆς γῆς, καὶ εἰς τὰ ταύτης κατώτατα μέρη, ὅπως αὐτῷ τὴν προσήκουσαν [5] ἐπιτιμίαν δῷ. Καὶ ὁσάκις ἂν σεισμὸς γένηται, ἢ τρέμει κάμνων, ἢ ἀντιφέρει εἰς τὸν ἕτερον ὦμον. Τότε τοίνυν καὶ ἡ Ὕλη ἀφ' ἑαυτῆς ἔκτισε τὰ φυτὰ, καὶ συλωμένων αὐτῶν ἀπό τινων Ἀρχόντων, ἐκάλεσε πάντας τοὺς τῶν Ἀρχόντων πρωτίστους, καὶ ἔλαβεν ἀπ' αὐτῶν ἀνὰ μίαν δύναμιν, καὶ κατεσκεύασε τὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ τὴν ἰδέαν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐκείνου, καὶ ἔδησε τὴν ψυχὴν ἐν αὐτῷ. [6] Αὕτη ἐστὶ τῆς συγκράσεως ἡ ὑπόθεσις. Ὅτε δὲ εἶδεν ὁ Πατὴρ ὁ ζῶν θλιβομένην τὴν ψυχὴν ἐν τῷ σώματι, εὔσπλαγχνος ὢν καὶ ἐλεήμων, ἔπεμψε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἠγαπημένον εἰς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς. Διὰ γὰρ ταύτην τὴν πρόφασιν καὶ τὴν τοῦ Ὠμοφόρου ἀπέστειλεν αὐτόν. Καὶ ἐλθὼν ὁ υἱὸς μετεσχημάτισεν ἑαυτὸν εἰς ἀνθρώπου εἶδος, καὶ ἐφαίνετο τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἄνθρωπος, μὴ ὢν ἄνθρωπος, καὶ οἱ ἄνθρωποι ὑπελάμβανον αὐτὸν γεγεννῆσθαι. Ἐλθὼν οὖν ποιεῖται τὴν δημιουργίαν πρὸς σωτηρίαν τῶν ψυχῶν, καὶ μηχανὴν συνεστήσατο ἔχουσαν δώδεκα κάδους, ἥτις ὑπὸ τῆς σφαίρας στρεφομένη ἀνιμᾶται τῶν θνησκόντων τὰς ψυχάς. Καὶ ταύταις [7] ὁ μέγας φωστὴρ ταῖς ἀκτῖσι λαβὼν, καθαρίζει καὶ μεταδίδωσι τῇ σελήνῃ, καὶ οὕτως πληροῦται τῆς σελήνης ὁ δίσκος, ὁ παρ' ἡμῖν προσαγορευόμενος· πλοῖα γὰρ, ἤτοι πορθμεῖα, εἶναι λέγει τοὺς δύο φωστῆρας. Εἶτα ἐὰν γεμισθῇ ἡ σελήνη, μεταπορθμεύει εἰς ἀπηλιώτην, καὶ οὕτως ἀπόκρουσιν ποιεῖται τοῦ γόμου ἐλαφρυνομένη. [8] Καὶ οὕτω πληροῖ τὸ πορθμεῖον, καὶ πάλιν ἀπογομοῖ
pag. 641. ἀνιμωμένων ὑπὸ τῶν κάδων τῶν ψυχῶν, ἄχρις οὗ τὸ ἴδιον αὐτοῦ μέρος σώσει τῆς [9] ψυχῆς· τῆς γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς οὐσίας πᾶσαν ψυχὴν καὶ πᾶν κινούμενον ζῶον μετέχειν λέγει. Τῆς οὖν σελήνης μεταδιδούσης τὸν γόμον τῶν ψυχῶν τοῖς Αἰῶσι τοῦ Πατρὸς, [10] παραμένουσιν ἐν τῷ στύλῳ τῆς δόξης, ὃς καλεῖται [11] ἀὴρ ὁ τέλειος. Ὁ δὲ ἀὴρ οὗτος στύλος ἐστὶ φωτὸς, ἐπειδὴ γέμει ψυχῶν τῶν καθαριζομένων. Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία δι' ἧς αἱ ψυχαὶ σώζονται.

Κεφ. κζ'. Ἡ δὲ [1] τοῦ ἀποθανεῖν τοὺς ἀνθρώπους ἐστὶ πάλιν αὕτη. Παρθένος τις ὡραία κεκοσμημένη, πιθανὴ πάνυ συλᾶν ἐπιχειρεῖ τοὺς Ἄρχοντας τοὺς ἐν τῷ στερεώματι ὑπὸ τοῦ Ζῶντος πνεύματος ἀνενεχθέν-

3. γίνεσθαι *mendose in ed. Petav. Colon. repet.*

4. *Cum his pugnare videntur quae supra enarravit cap. 22., Omophorum trigesimo quoque anno, cum humero altero laboret, onere in alterum translato ciere terrae motus.*

5. ἐπιτιμίαν (*uti coniecit Petav.*) *cod. ms. uterque.* ἐπιθυμίαν *editi, mendose;* quo illum, ut par erat, coerceret *habent Acta Archelai.*

6. *Verba haec* Αὕτη - - ὑπόθεσις *non agnoscunt Acta Archelai, quam ob rem Zacagnius ea de suo fortasse addidisse Epiphanium suspicatus est.*

7. *Haec non accurate congruunt cum iis quae supra tradidit cap. 22.*

8. *Acta Archelai habent* et iterum repleri cymbam, *qua interpretatione* auctor *eorum se* καὶ αὖθις *legisse significat.*

9. animarum *habent Acta Archelai.*

10. permanent illa in columna gloriae *habet Acta Arch. Videtur itaque* παραμένουσιν *retulisse non ad animas, sed ad secula, sive Aeones.*

11. ἀνὴρ - - ὁ δὲ ἀνὴρ *ed. Petav. Colon. repet. vitiose. Quamquam etiam in Actis Archelai legitur* quod vocatur Vir perfectus. Hic autem Vir est columna lucis.

Cap. XXVII. — 1. *Libri habent* τὸ ἀποθανεῖν.

casse. At Baiulum infra sustinere, fatigatumque tremere, ac terrae motum praeter constitutum tempus efficere. Ob id bonus, inquit, Pater filium e sinu suo in terrae penetralia atque intimas eius partes allegavit, ut illius consentaneo desiderio satisfaceret, et quoties terra movet, vel ille laborans tremit, vel onus in alterum humerum transfert. Per idem tempus materia stirpes ex sese procreavit; quas cum nonnulli Principes diriperent, convocatis illa Principum primoribus, unam ab singulis virtutem accepit, hominemque condidit ad primi illius hominis exemplar, cui et animam illigavit. Eiusmodi commixtionis est ratio. Sed vivus Pater, quod animam in corpore afflictam cerneret, ut est misericors ac benignus, carissimum sibi filium ad illius recuperandam salutem emisit. Hanc enim ob caussam, simul et Baiuli gratia misisse dicitur. Igitur filius adveniens sese hominis in figuram convertit, atque hominis similis hominibus apparuit, licet homo non esset; eundemque genitum esse hominis vulgo crediderunt. Itaque mox ut accessit, opus quoddam ad animarum salutem molitus est, machinamque construxit, in qua cadi erant duodecim, quae globi cuiusdam agitatione conversa mortuorum animas sursum evehit, qua magnum illud sidus radiis suis exceptas ac repurgatas in lunam transportat. Ita fit, ut huius orbis impleatur, qui discus a nobis vulgo dicitur. Navigia quippe et pontones duo esse sidera illa censet. Onusta vero luna ad subsolanum transvehit. Ita deposito onere levatur, ac rursum navigium complet, hinc novis per cados evectis animis iterum exoneratur, donec suam ac peculiarem animae partem eripiat. Etenim animam omnem, atque omne quod movetur animal, boni illius Patris naturae particips esse docet. Porro cum onus illud animarum ad Patris Aeones luna transvexerit, manent eae in gloriae columna qui perfectus aër dicitur. Est autem hic aër lucis columna quaedam; quoniam animabus quae purgantur est referta. Haec ipsa caussa est per quam salutem animae consequantur.

Cur autem moriantur homines caussam huiusmodi proponit. Cap. XXVII.
Virgo quaedam, inquit, formosa atque compta blanditiarumque plena Principes a Vivo Spiritu in firmamentum eductos ac cruci suffixos

τας καὶ σταυρωθέντας. Φαινομένη δὲ τοῖς ἄρρεσι θήλεια εὔμορφος, ταῖς δὲ θηλείαις νεανίας εὐειδὴς καὶ ἐπιθυμητὸς, καὶ οἱ μὲν Ἄρχοντες ὁπόταν ἴδωσιν αὐτὴν κεκαλλωπισμένην, οἰστροῦνται τῷ φίλτρῳ, καὶ μὴ δυνάμενοι αὐτὴν καταλαβεῖν, δεινῶς φλέγονται τῷ ἐρωτικῷ πόθῳ, τὸν νοῦν ἐξαρπασθέντες. Ὅταν οὖν τρεχόντων αὐτῶν ἡ παρθένος ἄφαντος γένηται, τότε ὁ Ἄρχων ὁ μέγας προβάλλει τὰς νεφέλας ἐξ αὐτοῦ, ὅπως σκοτίσῃ τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τὸν κόσμον, καὶ οὕτως, ἐὰν θλίβῃ πάνυ, καθάπερ ἄνθρωπος ἱδρῶν ἀποκοποῦται, ὁ δὲ [2] ἱδρὼς αὐτοῦ ἐστιν ἡ βροχή. Ὁμοῦ καὶ ὁ [3] Θερισμὸς Ἄρχων ἐὰν συληθῇ ὑπὸ τῆς Παρθένου, καταχέει λοιμὸν ἐφ᾽ ὅλης τῆς γῆς, ὅπως [4] θανατώσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ γὰρ σῶμα τοῦτο κόσμος καλεῖται πρὸς τὸν μέγαν κόσμον, καὶ οἱ ἄνθρωποι πάντες ῥίζας ἔχουσι κάτω συνδεθείσας τοῖς ἄνω. Ὁπόταν οὖν συληθῇ ὑπὸ τῆς Παρθένου, τότε [5] ἄρχεται κόπτειν τὰς ῥίζας τῶν ἀνθρώπων· καὶ ὅταν κοπῶσιν αἱ ῥίζαι αὐτῶν, τότε ἄρχεται λοιμὸς γίνεσθαι, καὶ οὕτως ἀποθνήσκουσιν. Ἐὰν δὲ τὰ ἄνω τῆς ῥίζης [6] τόνῳ σαλεύσῃ, σεισμὸς γίγνεταί τε καὶ ἐπακολουθεῖ, συγκινουμένου μὲν τοῦ Ὠμοφόρου. Αὕτη ἡ αἰτία τοῦ θανάτου.

Κεφ. κη΄. Ἐρῶ δὲ ὑμῖν καὶ τοῦτο, πῶς μεταγγίζεται ἡ ψυχὴ εἰς πέντε σώματα. Πρῶτον καθαρίζεται μικρόν τι ἀπ᾽ αὐτῆς, εἶτα μεταγγίζεται εἰς κυνὸς, ἢ εἰς καμήλου, ἢ εἰς ἑτέρου ζώου σῶμα. Ἐὰν δὲ ᾖ πεφονευκυῖα ψυχὴ, εἰς [1] κελεφῶν [2] σώματα μεταφέρεται. Ἐὰν δὲ θερίσασα εὑρεθῇ, εἰς [3] μογιλάλους. Τῆς δὲ ψυχῆς ἐστι τὰ ὀνόματα pag. 645. ταῦτα· νοῦς, ἔννοια, φρόνησις, ἐνθύμησις, λογισμός. Οἱ δὲ θερισταὶ, ὅσοι θερίζουσιν ἐοίκασι τοῖς Ἄρχουσι τοῖς ἀπ᾽ ἀρχῆς οὖσιν εἰς [4] τὸ σκότος, ὅτε ἔφαγον ἐκ τῆς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου πανοπλίας. Διὸ [5] ἀνάγκη αὐτοὺς μεταγγισθῆναι εἰς χόρτον, [6] ἢ εἰς φασήλια, ἢ εἰς κριθὴν, ἢ εἰς στάχυν, ἢ εἰς λάχανα, ἵνα θερισθῶσι καὶ κοπῶσι. Καὶ εἴ τις πάλιν ἐσθίει ἄρτον, ἀνάγκη καὶ αὐτὸν βρωθῆναι ἄρτον γενόμενον· εἴ τις φονεύσει ὀρνίθιον, ὀρνίθιον ἔσται· εἴ τις φονεύσει μῦν, καὶ αὐτὸς μῦς ἔσται· εἴ τις πάλιν ἐστὶ πλούσιος ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, καὶ ἐὰν ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ σκηνώματος αὐτοῦ, [7] ἀνάγκη αὐτὸν εἰς πτωχοῦ σῶμα μεταγγισθῆναι, ὥστε περιπατοῦντα αὐτὸν ἐπαιτῆσαι,

2. *Libri scripti habent* ἱδρὸς, *iidemque iterum infra haer.* 69, 39.

3. Θεριστὴς *coniecit Petav. At librorum auctoritati favet Vet. Interpres Actorum Archelai p.* 14., *qui vertit* Sed et messis Princeps, si deceptus fuerit a Virgine cett. *Si quid mutandum, muto cum Zacagnio* ὁ Θερισμοῦ ἄρχων.

4. *Ita codd. mss. (cod. Rhedig. a m. sec.) Vulgo extat* θανατώσει. — *Pro* λοιμὸν *verisimile est Vet. Interpr. legisse* λιμόν: *in utroque certe eorum quibus Zacagnius usus est codice* famem *legitur, pro quo edidit* pestem.

5. τότε ἄρχηται — — — τότε ἄρχηται *libri tam scripti quam editi. Acta Archelai:* Cum ergo deceptus fuerit a Virgine, tunc (*cod. Bobiens.* tunc cum, *ut verisimile sit V. Interpretem legisse* τότε τε ἄρχηται) incipit excidere radices hominum, et cum excisae fuerint radices

suis illecebris allicere aggreditur, quae se maribus pulcherrimae feminae, feminis vero elegantis ac formosi specie iuvenis offerens Principes, cum eam tam exquisito ornatu viderint, ad sui desiderium vehementer accendit. Qui cum eam assequi nequeant, extra potestatem exeuntes, prae amore ac cupiditate mirum in modum exardescunt. Cumque accurrentibus illis virgo se ex illorum aspectu subduxerit, tum magnus Princeps ex sese nubes emittit, ut prae iracundia mundo tenebras offundat. Atque hoc modo si vehementius prematur, hominis instar ex sudore lassatur, qui quidem sudor pluviam efficit. Sic et princeps alter, Messor appellatus, si Virginis illecebra capiatur, pestem in universam terram perdendis hominibus immittit. Siquidem corpus istud cum maiore mundo comparatum corpus dicitur. Ceterum homines universi radices habent infra cum superioribus connexas. Igitur cum a Virgine pellectus captusque fuerit, tunc hominum amputare radices incipit, quibus succisis pestilentia grassatur, itaque moriuntur. Quod si superiora radicis prae labore quatiantur, terrae motus consequitur, quo Baiulus etiam concutitur. Ea caussa mortis est.

Nunc illud vobis exponam quemadmodum anima quinque in corpora transfundatur. In primis enim pars illius exigua repurgatur. Cap. XXVIII. Tum in canis vel cameli vel alterius animalis corpus transfertur. Ac si homicidium anima perpetraverit, in celephorum corpus transfertur. Si messuisse deprehendatur, in balbos ac lingua praeditos. Animae vero haec ipsa nomina sunt, mens, notio, intelligentia, cogitatio, ratiocinatio. At messores, quicumque metunt, Principum similes sunt, qui in tenebris iam tum ab initio versantur, cum primi hominis armaturam adederunt. Ideo transportari illos in foenum aut phaselos aut hordeum aut spicam olerave necesse est, ut meti succidique possint. Pane si quis vescitur, panem hunc fieri oportet, ut et ipse comedatur. Avem qui occiderit, avis fiet. Similiter qui murem occiderit, in murem commutabitur. Praeterea si quis in hac vita dives fuerit, ubi ex corpore migraverit in mendici corpus transferetur, ut oberrans stipem corroget, indeque sempiter-

eorum, efficitur pestilentia, et ita moriuntur.

6. τόνῳ *cod. ms. uterque.* πόνῳ *editi; quamquam Cornarius latine verterat* intensione. *Vet. Interpres Act. S. Archelai habet* Quodsi superiores partes radicum validius concusserit, fit terrae motus.

Cap. XXVIII. — 1. elephantiacorum *interpretantur Acta Archelai. V. quae annotavi ad cap.* 9.

2. σώματα *uterque cod. ms.* σῶμα *editi, quibuscum faciunt Acta Archelai qui* corpus *praebent*

3. μογγιλάτους *codd. mss. et ed. princ.*

4. τὸ *om. ed. Petav. Colon. repet.*

5. ἀνάγγη *cod. uterque ms.*

6. ἢ σφασήλια *codd. mss. Acta Archelai ed. Zac. p.* 15. *praebent* faseolum (*cod. Bob.* fasellum).

7. ἀνάγγη *codd. mss., uti supra.*

καὶ μετὰ ταῦτα ἀνελθεῖν αὐτὸν εἰς κόλασιν αἰώνιον. Τοῦ δὲ σώματος τούτου ὄντος τῶν Ἀρχόντων καὶ τῆς Ὕλης ἀνάγκη τὸν φυτεύοντα περσέαν διελθεῖν πολλὰ σώματα, ἕως ἂν καταβληθῇ ἡ [8] περσέα ἐκείνη. Εἰ δέ τις οἰκοδομεῖ ἑαυτῷ οἰκίαν, διασπαραχθήσεται εἰς τὰ ὅλα σώματα. Εἴ τις λούεται εἰς τὸ ὕδωρ, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν [9] πήσσει· καὶ εἴ τις οὐ δίδωσι τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ [10] εὐσέβειαν, κολασθήσεται εἰς τὰς γενεὰς, καὶ μετενσωματοῦται εἰς κατηχουμένων σώματα, ἕως οὗ δῷ εὐσεβείας πολλάς. Καὶ διὰ τοῦτο εἴ τι κάλλιστον ἐν βρώμασι, τοῖς ἐκλεκτοῖς προσφέρουσι. Καὶ ὅταν μέλλωσιν ἐσθίειν ἄρτον, προσεύχονται πρῶτον οὕτω λέγοντες πρὸς τὸν ἄρτον, Οὔτε σε ἐγὼ ἐθέρισα, οὔτε ἤλεσα, οὔτε [11] ἔθλιψά σε, οὔτε εἰς κλίβανον ἔβαλον, ἀλλὰ ἄλλος ἐποίησε ταῦτα καὶ ἤνεγκέ μοι, ἐγὼ [12] ἀναιτίως ἔφαγον. Καὶ ὅταν καθ' ἑαυτὸν εἴπῃ ταῦτα, λέγει τῷ κατηχουμένῳ, Ηὐξάμην ὑπέρ σου· καὶ οὕτως ἀφίσταται ἐκεῖνος. Ὡς γὰρ εἶπον ὑμῖν πρὸ ὀλίγου, εἴ τις θερίζει, θερισθήσεται, οὕτως ἐὰν εἰς μηχανὴν σῖτον βάλλῃ, βληθήσεται καὶ αὐτὸς, ἢ φυράσας φυραθήσεται, ἢ ὀπτήσας ἄρτον ὀπτηθήσεται. Καὶ διὰ τοῦτο ἀπείρηται αὐτοῖς ἔργον ποιῆσαι. [13] Καὶ πάλιν εἰσὶν ἕτεροι κόσμοι τινὲς, τῶν φωστήρων δυνάντων ἀπὸ τούτου τοῦ κόσμου ἐξ ὧν ἀνατέλλουσι. Καὶ εἴ τις περιπατεῖ χαμαὶ βλάπτει τὴν γῆν· καὶ ὁ κινῶν τὴν χεῖρα, βλάπτει τὸν ἀέρα, ἐπειδὴ ὁ ἀὴρ ψυχή ἐστι τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν ζώων, καὶ τῶν πετεινῶν, καὶ τῶν ἰχθύων, καὶ τῶν ἑρπετῶν. Καὶ εἴ [14] τις ἐν κόσμῳ ἐστὶν, εἶπον ὑμῖν ὅτι τὸ σῶμα τοῦτο οὐκ ἔστι τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τῆς Ὕλης ἐστὶ, καὶ σκότος ἐστὶ, καὶ αὐτὸ σκοτωθῆναι δεῖ.

pag. 646.

* ΠΕΡΙ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΥ.

Κεφ. κθ'. Περὶ δὲ τοῦ Παραδείσου, [1] ὃς καλεῖται κόσμος. Ἔστι δὲ τὰ φυτὰ τὰ ἐν αὐτῷ, [2] ἐπιθυμία, καὶ ἄλλαι ἀπάται, διαφθείρουσαι τοὺς λογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων [3] ἐκείνων. Τὸ δὲ ἐν Παραδείσῳ φυτὸν, ἐξ οὗ γνωρίζουσι τὸ καλὸν, [4] αὐτό ἐστιν ὁ Ἰησοῦς, [5] καὶ ἡ γνῶσις αὐτοῦ, ἡ ἐν τῷ κόσμῳ. Ὁ δὲ λαμβάνων διακρίνει τὸ καλὸν καὶ τὸ πονηρόν.

8. persea *habent Acta Archelai. Cf. etiam supra cap.* 9.

9. *Cum Vet. Interpres praebeat* vulnerat, *Zacagnius suspicatus est illum* πλήσσει *legisse;* πήσσει *enim esse* frigore adstringit, congelat.

10. *Vet. Interpres convertit* et qui non praestiterit electis eius alimenta, poenis subdetur gehennae, et transformatur in catechumenorum corpora usque quo faciat misericordias multas.

11. tribulavi *habet Vet. Interpres.*

12. *Fortasse reponendum* ἀναιτίως σε ἔφαγον. *Nam in Actis Archelai est* ego innocenter te manduco (*cod. Casin. plenius* manduco et solvo).

13. *Acta Archelai p.* 17. Et iterum dicunt esse alios quosdam praeter hunc quem videmus mundum (*cod. Bob.* mundos) quibus huius mundi luminaria, cum hic occiderint, oboriuntur.

14. *Repono* τι. *Vet. Interpres enim habet* et si quid est in hoc mundo.

Cap. XXIX. — * *Inscriptio abest a cod. Rhedig. et ed. Petav.*

1. ὃς *scripsi pro* οὗ, *quod libri tenent. Demonstrativum* ὃς, *aut* οὗ, *male intellexit Vet. Interpres, qui reddidit per* qui.

num ad supplicium perveniat. Ac cum nostrum istud corpus ad Principes materiamque pertineat, qui Persicam arborem plantat, multa ei corpora obeunda sunt, donec Persica illa deciderit. Qui sibi ipsi domum exstruit, in universa corpora distrahetur. Qui in aqua lavat, suammet ipsius animam adstringit. Qui electis ipsius pietatis aliquod munus non dederit, per multas generationes poenas expendet, atque in catechumenorum corpora transibit, donec munera quamplurima largiatur. Ob id ciborum exquisitos quosque electis offerunt. Panem antequam comedant, orationem ita concipiunt ad panem sermone converso: neque ego te messui neque molui, nec expressi, nec in clibanum imposui: alius haec omnia praestitit, mihique obtulit: ego ab omni culpa innocens vescor. Quae cum apud se pronuntiavit, tum catechumeno dicit, Pro te oravi! ita ille discedit. Nam ut vobis paulo ante dixi qui messuerit et ipsum esse metendum, ita qui in instrumentum aliquod frumentum iniecerit, iniiciendus et ipse est, ut qui massam subegerit, subigendus, coquendusque qui panem coxerit. Propterea omni opere illis interdicitur. Quin etiam alii sunt, inquiunt, mundi ex quibus oriuntur sidera, quae ab hoc nostro occidendo recedant. Si quis humi ambulent, terram laedit, ut et aërem laedit qui manum agitat, cum aër hominum et bestiarum ac volucrum et piscium et reptilium anima sit. Quicumque vero in mundo est, hoc ipsum, ut dixi, corpus non dei, sed materiae est, et tenebris obduci necesse est.

DE PARADISO.

Quod ad Paradisum pertinet, mundus is appellatur. Arbores porro in eo sunt, cupiditas, aliaeque fraudes, quibus illorum hominum corrumpuntur animi. Quae autem in Paradiso consita est arbor, cuius beneficio bonum discernitur, Iesus est, eiusque cognitio, quae in mundo est, quam qui percipit bonum malumque discernit. Cap. XXIX.

Cornarius convertit Paradisus porro vocatur Mundus; *quem secutus Petavius spurium esse iudicavit illud* οὗ *et uncinis inclusit. Residet mihi suspicio ne forte mutandum sit* Περὶ δὲ τοῦ Παραδείσου οὗ (*vel* ὅς, *soluta relativi attractione*) καλεῖται (*intell.* a Manichaeis), κόσμος ἐστί. Ἔστι δὲ τὰ φυτὰ *cett.*

2. *Suspicor* ἐπιθυμίαι, *praesertim cum etiam Vet. Interpres habeat* concupiscentiae.

3. *Repono* ἀνθρώπων. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ἐν Παρ. *Nam quinam sint* illi *homines ne divinari quidem licet. Suffragatur Vet. Interpres qui habet* cogitationes hominum. Illa autem arbor *cett.*

4. *Rescribe* αὐτὸς *ex Actis Archelai, quae praebent* ipse est Iesus, *et ex loco gemello cap.* 54.

5. καὶ *particula desideratur in omnibus libris. Reduxi eam de auctoritate Vet. Interpretis qui habent* et scientia eius (*cod. Bob.* illius), *olim suspicatus* Ἰησοῦς, ἢ ἡ γνῶσις αὐτοῦ. *Cornarius vertit* est ipse Iesus; cognitio ipsius in mundo est.

Ὁ μέν τοι κόσμος οὐδ' αὐτός ἐστι τοῦ θεοῦ, [6] ἀλλ' ἢ ἀπὸ μέρους τῆς Ὕλης ἐπλάσθη, καὶ διὰ τοῦτο πάντα ἀφανίζεται. Ὃ δὲ ἐσύλησαν οἱ Ἄρχοντες ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, αὐτό ἐστι τὸ γεμίζον τὴν σελήνην, τὸ καθαριζόμενον καθημερινὸν ἀπὸ τοῦ κόσμου· καὶ ἐὰν ἐξέλθῃ ἡ ψυχὴ μὴ γνοῦσα τὴν ἀλήθειαν, παραδίδοται τοῖς δαίμοσιν ὅπως δαμάσωσιν αὐτὴν ἐν ταῖς γεένναις τοῦ πυρὸς, καὶ μετὰ τὴν παίδευσιν μεταγγίζεται εἰς σώματα, ἵνα δαμασθῇ, καὶ οὕτω βάλλεται εἰς τὸ μέγα πῦρ, ἄχρι τῆς συντελείας.

Κεφ. λ'. Περὶ δὲ τῶν παρ' [1] ὑμῖν προφητῶν οὕτως λέγει, [2] πνεῦμα εἶναι ἀσεβείας, ἤτοι ἀνομίας τοῦ σκότους, τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἀνελθόντος. Καὶ διὰ τοῦτο πλανηθέντες οὐκ ἐλάλησαν [3] ἐν ἀληθείᾳ. Ἐτύφλωσεν γὰρ αὐτῶν ὁ Ἄρχων τὴν διάνοιαν. Καὶ εἴ τις ἀκολουθεῖ τοῖς λόγοις αὐτῶν, ἀποθνήσκει εἰς τοὺς αἰῶνας, δεδεμένος εἰς [4] τὸν βῶλον, ὅτι οὐκ ἔμαθε τὴν γνῶσιν τοῦ Παρακλήτου. Ἐνετείλατο δὲ τοῖς ἐκλεκτοῖς [5] αὐτοῦ μόνοις, οὐ πλέον ἑπτὰ οὖσι τὸν ἀριθμὸν, Ἐὰν παύσησθε ἐσθίοντες, εὔχεσθε, καὶ βάλλετε ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔλαιον ἐξωρκισμένον ὀνόμασι πολλοῖς, πρὸς στηριγμὸν τῆς πίστεως [6] ταύτης. Τὰ δὲ ὀνόματά μοι οὐκ ἐφανερώθη. Μόνοι γὰρ οἱ ἑπτὰ τούτοις χρῶνται. Καὶ πάλιν τὸ παρ' [7] ἡμῖν τίμιον καὶ μέγα ὄνομα Σαβαὼθ αὐτὸ εἶναι τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πατέρα τῆς ἐπιθυμίας. Καὶ διὰ τοῦτο [8] ἁπλάριοι προσκυνοῦσι τὴν ἐπιθυμίαν, θεὸν αὐτὴν ἡγούμενοι.

Περὶ δὲ τοῦ Ἀδὰμ πῶς ἐκτίσθη λέγει οὕτως, ὅτι ὁ εἰπὼν, Δεῦτε, καὶ ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, ἢ καθ' ἣν εἴδομεν μορφὴν, Ἄρχων ἐστὶν, ὁ εἰπὼν τοῖς ἑτέροις Ἄρχουσιν ὅτι, Δεῦτε, δότε μοι ἐκ τοῦ φωτὸς οὗ ἐλάβομεν, καὶ ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατὰ τὴν ἡμῶν, τῶν Ἀρχόντων, μορφὴν, καθ' ἣν εἴδομεν, [9] ὅ ἐστι πρῶτος ἄνθρωπος, [10] καὶ οὕτως ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον. Τὴν
pag. 647. δὲ Εὔαν ὁμοίως ἔκτισαν, δόντες αὐτῇ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν, πρὸς τὸ ἐξαπατῆσαι τὸν Ἀδὰμ, καὶ [11] διὰ τούτων γέγονεν ἡ πλάσις τοῦ κόσμου, ἐκ τῆς τοῦ Ἄρχοντος δημιουργίας.

Κεφ. λα'. Τὸν δὲ θεὸν μὴ ἔχειν μέρος μετ' αὐτοῦ τοῦ κόσμου, μηδὲ χαίρειν

6. *Acta Archelai* p. 18. sed ex parte Materiae (*cod. Casin.* ex Materia).

Cap. XXX. — 1. ἡμῖν *volebat Petavius. At librorum scripturam firmant Acta Archelai p. 18., ubi Zacagnius recte contra Petavium monuit haec videri Turbonem narrasse antequam haeresin deposuisset.*

2. *Fortasse* Πνεύματα, *ut etiam Acta Archelai, ubi* spiritus *extat, verisimile faciunt.*

3. *Varie huic loco succurrerunt docti viri, cum verba* ἐν ἀληθείᾳ *non extarent. Nihil effecit Petavius, qui negationem* οὐκ *ante* ἐλάλησαν *inducendam esse putavit. Ingeniose plane quid opus esset vidit Gatakerus Adverss. Misc. p. 800. qui* τἀληθὲς *ante* οὐκ ἐλάλησαν *excidisse statuit. Cui nos quoque adstipularemur nisi in Actis Archelai extaret* a quibus decepti non sunt locuti in veritate; excaecavit *cett. Recepimus igitur, quod iam Zacagnius suaserat, potius* ἐν ἀληθείᾳ, *repetitum videlicet ex voce* ἐλάλησαν, *quo erat absorptum.*

4. τὸν *codd. mss. et ed. princ.* τὴν *ed. Petav. Sic iterum cap. 31.* ἀφίησι τὸν βῶλον. *Voc.* βῶλον *Vet. Interpres vertit* massam.

5. αὐτοῦ *cod. ms. uterque.* αὑτοῦ *editi libri. Acta Archelai habent* suis.

6. *Acta Archelai:* ad confirmationem fidei. Huius (*cod. Casin.* Horum) nomina *cett.*

7. *Acta Archelai:* ὑμῖν. *Quare apud Epiphanium quoque* παρ' ὑμῖν (*cf. supra annot.* 1.) *restituendum censuit Zacagnius.*

8. ἁπλάριοι *cod. Rhedig.* Ἁπλάριοι *quinam essent se nescire libere fassus est Petavius. Acta Archelai interpretantur* simpliciores. *Cf. Zacagni ad ea annot. p.* 19. *Anathematismus Haeresis Manich. ap. du Cangium Gloss. ad Scriptt. Med. et Inf. Graec. p.* 98. Καὶ ἡμᾶς τοὺς Χριστιανοὺς τοὺς μὴ παραδεχομένους τὰς τοιαύτας μυθολογίας καλοῦντας Ἁπλαρίους.

9. ὅ ἐστι *librorum est scriptura omnium. Vet. Interpres* quod est.

10. οὗτος *vitium est ed. Petav. Colon. repet. Vet. Interpres legit* καὶ οὕτως ἔκτισαν. *Habet enim* et ita hominem creaverunt.

11. per haec *habent Acta Archelai.*

Sed nec mundus ipse ad deum pertinet, verum ex materiae mole formatus est; ob id universa pereunt. Quod autem primo ex homine Principes rapuerunt, istud ipsum onus est quod imponitur lunae, quodque singulis diebus a mundi contagione purgatur. Anima vero, quae veritatis expers ex hac vita discedit, daemonibus traditur, ut eam gehenna atque incendiis edoment. Deinde ita castigata in corpora edomandi rursum gratia transmittitur; unde ingentem in ignem ad finem usque mittitur.

De prophetis nostris ita disserit: Impietatis sive improbitatis tenebrarum esse spiritum, qui ascendit ab initio; et ob id aberrantes Cap. XXX. nihil locuti sunt, quod illorum Princeps occaecatus animo fuerit. Quorum qui sermonibus auscultat, in sempiternum perit, ad glebam illigatus, pro eo quod Paracleti scientiam minime didicit. Quinetiam solis id electis suis, qui non plures quam septem fuerunt, hoc mandatum dedit: Ubi cibum sumpseritis, orate, et oleum multorum invocatione nominum consecratum in caput inspergite, ut haec in vobis fides corroboretur. De quibus nominibus nihil est mihi significatum; soli enim illi septem his utuntur. Praeterea sacrum illud ac venerandum apud nos Sabaoth nomen ipsam esse dicunt hominis naturam, cupiditatisque patrem. Quapropter [simpliciores] cupiditatem adorant, et esse numen arbitrantur.

De Adami creatione ita sentit: Eum qui ita locutus est: *Venite, faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem*, sive Gen. 1, 26. ad eam quam vidimus formam, Principem esse qui reliquis Principibus dixerit, Adeste, date mihi ex illa luce quam accepimus, *et faciamus hominem* ad nostrum, qui Principes sumus, effigiem, qualem aspeximus; qui quidem primus homo est. Ita hominem fabricasse. Eadem et Evam ratione condidisse, eique de sua cupiditate ad Adamum decipiendum impertiissent. Ab iis igitur ex Principis opificio mundus iste fabricatus est.

Ad haec deum nihil habere cum hoc mundo commune, nec eo Cap. XXXI.

ἐπ' αὐτῷ, διὰ τὸ ἐξ ἀρχῆς σεσυλῆσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν Ἀρχόντων, καὶ γενέσθαι αὐτῷ θλίψιν. Τούτου χάριν πέμπει καὶ συλᾷ ἀπ' αὐτῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν διὰ τῶν φωστήρων τούτων, ἡλίου καὶ σελήνης, ὑφ' ὧν ὅλος ὁ κόσμος καὶ πᾶσα ἡ κτίσις ἁρπάζεται. Τὸν δὲ λαλήσαντα μετὰ Μωϋσέως καὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἱερέων τὸν Ἄρχοντα λέγει εἶναι τοῦ σκότους· ὥςτε ἕν εἰσι καὶ τὸ αὐτὸ οἵ τε Χριστιανοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ ἐθνικοὶ, τὸν αὐτὸν θεὸν σέβοντες. Ἐν γὰρ ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ ἐξαπατᾷ αὐτοὺς, οὐκ ὢν ἀληθείας θεός. Διὰ τοῦτο οὖν ὅσοι ἐπ' ἐκεῖνον ἐλπίζουσι τὸν θεὸν τὸν μετὰ Μωϋσέως λαλήσαντα καὶ τῶν προφητῶν, μετ' αὐτοῦ ἔχουσι δεθῆναι, ὅτι οὐκ ἤλπισαν ἐπὶ τὸν θεὸν τῆς ἀληθείας. Ἐκεῖνος γὰρ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἐλάλησε μετ' αὐτῶν. Μετὰ δὲ πάντα ταῦτα ἐπὶ τέλει λέγει καθὼς αὐτὸς ἔγραψεν, Ὁ Πρεσβύτης ὅταν προφανῇ αὐτοῦ τὴν εἰκόνα, τότε ὁ Ὠμοφόρος [1] ἀφίησιν ἔξω τὴν γῆν, καὶ οὕτως ἀπολύεται τὸ μέγα πῦρ, καὶ ὅλον ἀναλίσκει τὸν κόσμον. [2] Εἶτα πάλιν ἀφίησι τὸν βῶλον μετὰ τοῦ νέου αἰῶνος, ὅπως πᾶσαι αἱ ψυχαὶ τῶν ἁμαρτωλῶν δεθῶσιν εἰς τὸν αἰῶνα. Τότε δὲ ταῦτα γενήσεται, [3] ὅταν ὁ ἀνδριὰς ἔλθῃ. Αἱ δὲ [4] προβολαὶ πᾶσαι, ὁ Ἰησοῦς, ὁ ἐν τῷ μικρῷ πλοίῳ, καὶ ἡ Μήτηρ τῆς ζωῆς, καὶ οἱ δώδεκα [5] Κυβερνῆται, καὶ ἡ Παρθένος τοῦ φωτὸς, καὶ ὁ Πρεσβύτης ὁ τρίτος, ὁ ἐν τῷ μεγάλῳ πλοίῳ, καὶ τὸ Ζῶν πνεῦμα, καὶ τὸ Τεῖχος τοῦ μεγάλου πυρὸς, καὶ τὸ Τεῖχος τοῦ ἀνέμου, καὶ τοῦ ἀέρος, καὶ τοῦ ὕδατος, καὶ τοῦ ἔσωθεν Πυρὸς τοῦ ζῶντος, πρὸς τὸν μικρὸν φωστῆρα οἰκοῦσιν, ἄχρις ἂν τὸ πῦρ καταναλώσῃ τὸν κόσμον ὅλον, ἐν ποσοῖς ποτε ἔτεσιν, ὧν οὐκ ἔμαθον τὴν ποσότητα. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀποκατάστασις ἔσται τῶν δύο φύσεων, καὶ οἱ Ἄρχοντες οἰκήσουσι τὰ κατώτερα μέρη ἑαυτῶν, ὁ δὲ πατὴρ τὰ ἀνώτερα, τὸ ἴδιον ἀπολαβών. Ταύτην δὲ πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν παρέδωκε τοῖς τρισὶν αὐτοῦ μαθηταῖς, κελεύσας ἕκαστον εἰς [6] κλίματα ὁδεύειν. Καὶ ὁ μὲν Ἄδδας, τὰ τῆς ἀνατολῆς μέρη ἔλαχεν, ὁ δὲ Θωμᾶς τὴν Σύρων γῆν κεκλήρωται, Ἑρμείας δὲ ἄλλος τὴν εἰς Αἴγυπτον πορείαν ἐποιήσατο.
pag. 648. Καὶ μέχρι σήμερον ἐκεῖσε διατρίβουσι, τὴν τοῦ [7] δόγματος ὑπόθεσιν στῆσαι θέλοντες.

Κεφ. λβ'. Ταῦτά ἐστιν ἅπερ ἐθέμην ἀπὸ τοῦ Ἀρχελάου βιβλίου τοῦ προει-

Cap. XXXI. — 1. *Acta Archelai* p. 21. senior cum manifestam fecerit eius imaginem, tunc ipse Omophorus extra se terram derelinquit. *Ad quem locum* senior autem ille, hoc est πρεσβύτερος, *inquit Zacagnius*, idem esse videtur cum eo quem infra seniorem tertium vocat.

2. *Acta Archelai* et ita dimittitnr magnus ille ignis, qui mundum consumat (*scribe* consummat) universum; deinde iterum dimittunt animam, quae obiicitur inter medium novi seculi, ut omnes animae peccatorum vinciantur in aeternum.

3. *Acta Archelai* cum venerit statuta dies (*magis genuine cod. Bobiens.* cum ista tota venerit, *omissa voce* dies, *quod glossema videtur esse*).

4. probationes, *quomodo in Actis Archelai extat, emenda* prolationes.

5. *Libri vulgo* κυβερνῖται. — *Za-*

delectari, quod ipsum depraedati sint Principes, ac molestiam exhibuerint. Propterea quotidie per sidera ista, solem videlicet ac lunam, animam suam eripere, quibus ab sideribus mundus universus, ac quicquid est creatum, diripitur. Eum qui cum Moyse ac Iudaeis et sacerdotibus locutus est, tenebrarum fuisse Principem existimat; ex quo efficitur Christianos cum Iudaeis ac Gentilibus unum et idem esse, utpote qui eundem deum venerentur. Qui pro suis illos cupiditatibus decipit, cum nihil minus sit quam veritatis deus. Quare qui eiusmodi deo confidunt qui cum Moyse ac prophetis locutus est, vinciendi cum illo sunt, quoniam veritatis in deo minime confidunt. Nam ille alter pro ipsorum, uti dixi, libidine cum eis locutus est. Post haec omnia postremo ille scripsit, Ubi Senex imaginem suam ostenderit, tunc Baiulus terram extra se dimittit, indeque vehemens ignis erumpens mundum consumit universum: deinde glebam novo cum Aeone mittit, ut omnes peccatorum animae in aeternum vinculis constrictae teneantur; quae tum accident, cum simulacrum advenerit. Quicquid vero propagatae sobolis est, puta Iesus, qui minore navigio vehitur, et Vitae mater et Gubernatores XII, et lucis Virgo, et tertius Senex, qui in maiore navigio residet, una cum vivo Spiritu, et ingentis ignis Muro, ventique pariter Muro, et aëris, aquae, vivique et exterioris ignis, apud exiguum sidus habitant, donec incendium universum mundum absumat; id quod certo annorum spatio continget, quorum numerum nescio. Quibus perfectis naturae duae pristinum in statum restituendae sunt, ac Principes inferiora sedium suarum incolent, superiora Pater occupabit, ac locum suum recipiet. Hanc omnem doctrinam Manichaeus tribus discipulis tradidit, variasque in regiones dimisit. Addae Oriens obtigit, Thomae Syria, Hermeas alius in Aegyptum profectus est, quibus in locis ad hodiernum usque diem manent, ubique dogma suum ac sectam stabilire contendunt.

Haec ego ex Archelai libro proponenda putavi. Atque haec Cap. XXXII.

cagnius haec verba, quorum sententiam Latinus interpres obscuriorem reddidit, ita interpretatus est: Cunctae vero propagationes, seu prolationes, potestatum ex bono deo, nempe Iesus, qui in minori navigio manet, et Vitae mater, et Gubernatores duodecim, et Virgo lucis, et Senior tertius, qui in maiore navigio residet, et Vivens spiritus, et ingentis ignis murus, et murus venti, et aëris, et aquae, et interioris ignis viventis, hae inquam omnes propagationes, seu prolationes, apud exiguum luminare habitant, quousque ignis universum mundum absumat, id quod certo annorum spatio continget, quorum numerum nescio.

6. *Libri vulgo* κλήματα; plagas *vertit Vet. Interpres.*

7. dogmatis huius gratia praedicandi *vertit Vet. Interpres.*

ρημένου. Καὶ οὕτω [1] συνέστησε τὸ αὐτοῦ διδασκαλεῖον ζιζανιώδους ἐν κόσμῳ σπορᾶς, καὶ τὰ ζιζανιώδη τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ἐξεμέσας. Πόσα δέ τις ὑπενέγκοι πρὸς τὴν τοσαύτην διαβολὴν τοῦ μιμολόγου τούτου, ὡς παντί που δῆλον εἴη. Κἄν τε μὴ ἐπιξεσθῶσιν αἱ λέξεις πρὸς ἀνατροπὴν, ἀρκέσουσιν εἰς αἰσχύνην μόνον [2] τὸ εἰδέναι ὅτι ταῦτα παρ' αὐτοῖς [3] νομιστεύεται ἀσύστατα ὄντα καὶ μηδεμίαν δύναμιν ἔχοντα. Τὰ μὲν γὰρ πρῶτα ἐν τοῖς δευτέροις καταλύει, τὰ δὲ δεύτερα ἕτερα παρὰ τὰ πρῶτα φθέγγεται. [4] Ὁτὲ μὲν γὰρ τὸν κόσμον ἐκ θεοῦ θέλει γεγενῆσθαι, ὁτὲ δὲ ἐκ τῶν Ἀρχόντων, καὶ τὸν θεὸν μὴ ἔχειν εἰς τὸν κόσμον τι αἴτιον, ἀλλὰ ἀπολλύμενον τὸν κόσμον, ποτὲ δὲ τὸ στερέωμα δέρματα εἶναι τῶν Ἀρχόντων φάσκει, ποτὲ δὲ σταυροῦσθαι [5] αὐτὰ ἄνω ἐν τῷ πόλῳ, κατατρέχειν καὶ [6] συννεφεῖν, καὶ ὀργᾶν καὶ ἐξοιστροῦσθαι πρὸς τὴν τῆς παρθένου θέαν, καὶ πρὸς τὴν ὡραιότητα [7] τοῦ νεανία. Καὶ ὢ πολλῆς αἰσχύνης. Τί γὰρ τούτου μοχθηρότερον ἀηδέστερόν τε καὶ [8] αἰσχρότερον [9] τοῦ θήλειαν [10] ἑαυτὸ ἀνατυποῦν τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, [11] ὁτὲ δὲ ἀρρενοειδῶς ὀπτάνεσθαι τοῖς Ἄρχουσιν; Αἰσχρὸν μὲν γὰρ παροινεῖν τὸ ἄνδρα [12] θηλιεύεσθαι καὶ ἐν θηλείας μορφῇ ὑπάρχειν, αἰσχρότατον δὲ πάλιν τὸ τὰ γύναια ἀνδραΐζεσθαι καὶ τοῦ ἀνδρὸς φέρειν τὸ σχῆμα. Καὶ πῶς οὐχὶ ἀρετῆς ὂν πνεῦμα καὶ θεῖον ὑβριζόμενον μᾶλλον εὑρεθήσεται παρὰ τοῦ πλαστουργοῦ τούτου Μάνη; πῶς δὲ οἱ ἐκδαρέντες οἰστροῦνται, λέγε μοι ὦ οὗτος; πῶς δὲ μετὰ τὸ σταυρωθῆναι ἐξεδάρησαν; εἰ δὲ καὶ ἐσταύρωνται, πῶς ἐπιτρέχουσι τῇ ἀφαντουμένῃ. Τίς δὲ ἀνέξεται τοῦ βλασφήμου, τοῦ ἀπὸ ἱδρώτων Ἀρχόντων ἡμᾶς τρέφεσθαι ὁριζομένου, καὶ ἀπὸ ἐκκρίσεως [13] αἰσχρότητος τὸν ὑετὸν ἡμῖν καταπέμπεσθαι; Πόθεν δὲ αὐτὸς πόμα πίνει ἐξ ὑετῶν ἀρυόμενος κατὰ τῶν ἰδίων [14] αὐτοῦ μαθητῶν; Πῶς δὲ οὐ καταγέλαστος εἴη, ἡττώμενος τῇ τῶν [15] σωματικῶν χρείᾳ, ἱδρῶτας πίνων; Καὶ γὰρ ἁμαρτία διάφορος μὲν ὑπάρχει· οὐ τοσαύτη δὲ ἔσται ἡ τιμωρία τῷ ἀκουσίως ἁμαρτάνοντι ὡς [16] τῷ μετὰ ἑκουσίας γνώμης
pag. 649. τὸ ἁμάρτημα ἐπιτελοῦντι. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι ἄνθρωποι, εἰ καὶ οὕτως ἦν, ὅπερ μὴ γένοιτο, (φαντάζεται γὰρ ὁ ἐμμανὴς [17] πλάνος) ἀγνοοῦντες ἱδρῶτας καὶ ἐκκρίσεις αἰσχρὰς ὅτι ὑδρεύονται καὶ πίνουσιν σύγγνωστοι μᾶλλον ἐλέους ὑπάρχουσιν ἤπερ ὁ μετὰ τοῦ συνειδότος νενυγ-

Cap. XXXII. — 1. συνέστησε coniecit Petavius. συνέστη librorum scriptura est.
2. Suspicor τοῦ εἰδέναι.
3. νομιτεύεται cod. ms. uterque, et ed. princ.
4. Vulgo ὅτε μὲν — ὅτε δὲ.
5. Repone αὐτούς.
6. Vulgo συνεφεῖν.
7. Retinendum duxi quod libri praebent, quamquam genitivus νεανία sine exemplo est. Adolescens est ipsa Virgo, quae virilem speciem assumpserat. Quo referendum quod infra sequitur τὸ τὰ γύναια ἀνδραΐζεσθαι. V. supra cap. 27.
8. Libri vulgo αἰσχρότατον. Sed rectius fortasse erat rescribendum μοχθηρότερον; Ἀηδέστατόν τε καὶ αἰσχρότατον τὸ cett.
9. Sic correxi. Vulgo τὸ.
10. ἑαυτὸ reposui ex emendat. Cornarii et Petavii. In scriptis et editis vulgo est ἑαυτῷ.

scholae illius disciplinae constituendae ratio fuit, per quam lolium in mundum disseminatum est. Huic enim semini simillimam doctrinam evomuit. Quam multa porro adversus tantam histrionis huius calumniam opponi possunt, quod unicuique constare potest. Ac tametsi perpolita in refutando nequaquam adhibeatur oratio, satis ad incutiendum illis pudorem fuerit, ut id intelligatur, eiusmodi ab illis decreta defendi quae constare sibi nequeant, neque vim ullam aut pondus habeant. Etenim priora posterioribus evertit, posteriora longe a prioribus diversa proponit. Mundum alias a deo productum asserit, alias a Principibus, ut eius nulla ex parte caussa sit deus, sed et ipse mundus intereat. Nonnunquam firmamentum pelles esse Principum docet, quos interdum supra in polo in cruce suffixos esse dicit, ac discurrere, et velut nubes obducere, proritarique, et libidinis stimulis ad aspectum virginis, et adolescentis pulchritudinem concitari. O infamiam singularem! Quid enim fingi potest improbius? quid molestius ac turpius, quam veritatis spiritum muliebri sibi figura describere, eundemque dicere nonnunquam maris specie Principibus apparere? Nam cum turpe sit virum eo temulentiae insolentiaeque progredi, ut muliebrem habitum ac formam induat, tum vero turpissimum est, mulierculas in viros commutari ac virilem cultum induere. Quanto vero maiore a pessimo illo fictore Manichaeo iniuria divinus ille veritatis spiritus afficitur? Sed illud volo mihi dicas, quibus cutis detracta sit, libidinis stimulis agitari qui possint? aut quomodo, postquam in crucem acti sunt, pelle nudati sunt, imo vero, si cruci affixi sunt, quanam ratione ad Virtutem illam, quae repente dispareat, possunt accurrere? Deinde vero quis contumeliosum istum in deum hominem ferre possit, qui nos Principum sudoribus ali sentiat, atque ex foedissimis illorum excrementis imbrem nobis emitti? Cur autem potum ipse cum discipulis suis haurit ex imbre collectum? Nonne statim ridiculus est qui corporis necessitatibus obsequens sudorem bibat? Nam ut dispar sit peccatum, poena tamen ei qui invitus peccat longe minor proponitur quam ei qui sponte commiserit. Licet enim, quod reipsa non est, verum esset quod furiosus ille fingit, ceteri quidem homines, qui sudores ac foedas excretiones ignorant, cum aquantur, aut potant, venia magis

11. Vulgo ὅτε δὲ.
12. Ita scriptorum librr. uterque et ed. princ. In edit. Petavii, qui suspicabatur θηλεύεσθαι, extat θηλυεύεσθαι.
13. Fortasse αἰσχροτάτης. Certe suffragantur quae fine capitis repetuntur ἀγνοοῦντες ἱδρῶτας καὶ ἐκκρίσεις αἰσχράς.
14. αὐτοῦ restitui ex scriptis libris. Editi habent αὐτῶν.
15. σωμᾶτ (h. e. σωμάτων) cod. Rhedig.
16. τῷ restitui ex libris manu exaratis. Editi praebent τὸ.
17. πλάνος de coniectura reposui. In libris est πλὴν οἱ.

μένος μάτην, διὰ τὴν ἧτταν τῆς ἀσθενείας αὐτοῦ, [18] ἐκ τῶν αὐτοῦ πομάτων χρώμενος, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐκ τῆς σαρκὸς χρήσεων.

Κεφ. λγ'. Καὶ πολλά ἐστιν ἐν οἷς οὗτος στόματι ψευδηγορίας τοὺς αὐτῷ πεισθέντας ἠπάτησε. Ποῖον γὰρ παρ' αὐτῷ οὐ καταγέλαστον τὸ ἡγεῖσθαι μὲν τὰ σπέρματα βοτανῶν τε καὶ γενημάτων καὶ ὀσπρίων ψυχὰς εἶναι; ὡς καὶ γελοῖον ἐπιχειρήσομεν λέγειν κατὰ τὴν αὐτοῦ μυθοποιΐαν πρὸς ἔλεγχον αὐτοῦ. Ὅτι, [1] εἰ ψυχαὶ τυγχάνουσαι κόκκοι φακοῦ, καὶ [2] φασηλίου, καὶ [3] ἐρεβίνθου, καὶ τῶν ἄλλων, ψυχὴ δὲ καὶ ταύρου ἡ αὐτὴ, ἐπαινετοὶ μᾶλλον οἱ [4] κρεωφαγοῦντες κατὰ τὸν αὐτῶν λόγον ἤπερ οἱ τὰς πολιτείας ἐξασκοῦντες. Δέδιε γὰρ, κατὰ τὴν αὐτοῦ ῥαψῳδοποιΐαν, μή πως μεταλαβὼν ἐμψύχων, ζώων τε καὶ τῶν ἄλλων, καὶ αὐτὸς ὅμοιος γένηται. Τοὐναντίον μᾶλλον. Συνελθόντες γὰρ ἄνδρες πεντήκοντα, ἢ καὶ ἑκατὸν, ἐξ ἑνὸς ταύρου οἱ πάντες τραφήσονται, ὡς κατὰ τὴν αὐτοῦ ματαίαν συκοφαντίαν, [5] ὅμως πρὸς ἔλεγχον λεκτέον ὅτι οἱ πεντήκοντα, [6] ἢ οἱ ἑκατὸν, ἔνοχοι γίνονται μιᾶς ψυχῆς, ὁ δὲ τοὺς κόκκους τῶν σπερμάτων ἐσθίων μᾶλλον ἐν ἑνὶ βροχισμῷ μεταλήψεως τριάκοντα καὶ τεσσαράκοντα ψυχῶν ἔσται αἴτιος. Καὶ πάντα αὐτοῦ μάταια καὶ γελοιώδη.

Παντὶ γὰρ τῷ νοῦν ἔχοντι ἐν κυρίῳ τὰ τῆς ἀληθείας τεκμήρια εὔδηλα δήπουθέν ἐστιν ἐξ αὐτῆς τῆς ἀληθινῆς διδασκαλίας. Καὶ γὰρ τοῦ σωτῆρος οὐδὲν ἀληθέστερον πρὸς ἀποκάλυψιν ζωῆς ἀνθρώπων. Φάσκει γὰρ οὗτος ὁ βάρβαρος ἡμῖν παρελθὼν, Πέρσης, καὶ δοῦλος τὴν γνώμην (οὐδὲν γὰρ ἐλύπει τὸ δοῦλον αὐτὸν εἶναι κατὰ τὸ σῶμα), φησὶ οὖν ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἴσαι εἰσὶν, καὶ ἡ μία ἐν ἅπασι τυγχάνει, ἔν τε ἀνθρώποις καὶ κτήνεσι, καὶ θηρσὶ, καὶ πετεινοῖς, καὶ ἑρπετοῖς, καὶ ζώοις πτηνοῖς τε καὶ ἐναλίοις, κνωδάλοις τε, καὶ ἐν σπέρμασι γενημάτων, ἐν ξύλοις τε, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ὁρατοῖς. Καὶ οὐχ οὕτως ὑπέδειξεν ὁ κύριος ἡμῶν. Ἦ γὰρ, ἐλθὼν σῶσαι τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ τὴν τῶν κτηνῶν ἐποιεῖτο τὴν τῆς ἰάσεως ἐπιμέλειάν τε καὶ θεραπείαν, καὶ ἀνάστασιν τῶν πεπτωκότων ζώων συνάγων. Ἀλλ' οὐχ
pag. 650. οὕτως διηγεῖται, οὐδὲ οὕτως διδάσκει, μὴ γένοιτο. Ἀλλ' οἶδε μὲν αὐτὸς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων σώζειν, [7] ἣ συλλήβδην συνειληφὼς διὰ τοῦ αἰνίγματος ἔφη, Οὐκ ἦλθον, εἰ μὴ διὰ τὸ πρόβατον τὸ ἀπολωλὸς, ἵνα εἴπῃ πᾶσαν φύσιν ἀνθρωπείαν. Καὶ τί φησι; Ἐθεράπευε

18. *Suspicor reponendum esse* ἐκ τοιούτων πωμάτων. *Dubito enim* τὰ ἐξ αὐτοῦ πόματα *dici posse lotium quo quis pro potu utitur.*

Cap. XXXIII. — 1. αἱ *cod. Rhedig.*

2. φασηλίου *restitui respectu loci cap.* 28. ἢ εἰς φασήλια, ἢ εἰς κρίθην, ἢ εἰς στάχυν *cett. Libri habent* φασίλεος. *Petavius suspicatus est* φασίλου *vel* φασιόλου.

3. ῥεβίνθου *cod. Ien.* ρεβίνθου, *sine aspiratione, cod. Rhedig.*

4. κρεωφαγοῦντες *librorum mss. auctoritate restitui. Editi* κρέα φαγοῦντες.

digni sunt quam qui frustra stimulante conscientia imbecillitati suae succumbens eiusmodi potus adhibet, ceterisque carnis necessitatibus obtemperat.

Sed alia sunt quamplurima in quibus iste sectatores suos ore mendacissimo decepit. Quid enim ab eo non ridiculum est allatum? Cap. XXXIII. Cuiusmodi est herbarum stirpiumque ac leguminum semina animas esse credere. Quod quam absurdum sit ad illius refutandas ineptias demonstrare conabimur. Etenim si lentis exempli caussa, vel faseoli, vel ciceris aliaque grana id genus animae sunt, itemque eadem et tauri sit anima, laudandi magis ii sunt ex eorum sententia qui carnibus vescuntur quam qui severioris vitae instituta sectantur. Hoc enim, ut illius fabula continet, metuere videtur, ne, si animatis rebus utatur, velut animalibus ac ceteris, horum similis existat. Atqui contrarium potius accidit. Demus enim quinquagenos, vel centenos tauri unius carnibus nutriri, omnes illi, ut iste quidem nugatur, et a nobis refellendi gratia dicendum est, unius duntaxat animae rei sunt. At qui seminum granis pascitur, tricenarum vel quadragenarum uno haustu absumptarum reus est. Ita nihil non ab eo ridiculum et inane proponitur.

Nec enim ullus est qui paululum rerum divinarum intelligentia sit praeditus, cui non ex sana doctrina plana ac manifesta sint veritatis indicia. Quippe salvatore nostro nihil ad hominum vitam declarandam esse potest verius. Iste vero nobis barbarus Persa, ingenioque servus (nam alioqui nihil ei corporis servitus obesset) hoc inquam asserit, aequales omnes animas esse, et in omnibus unicam reperiri, tam hominibus scilicet quam pecudibus, feris, avibus, serpentibus, animalibus, volucribus, piscibus, bestiis, herbarumque seminibus, et arboribus, ceterisque quae videri oculis possunt. At non istud nobis a domino significatum est. Nam si ita esset, cum ad humani generis salutem advenit, pecudes quoque sanasset, iisque curam ac cultum adhibuisset, ac mortuas bestias rursum ad vitam excitasset. Atqui longe alia narravit, nec istud unquam docuit. Absit. Si quidem hominum se animis salutem tribuere profitetur, quam hoc aenigmate breviter complexus est, cum dixit, *Non veni* Matth. 15, 24.
nisi propter ovem quae perierat. Quibus verbis universam hominis naturam intelligit. Quidnam vero praeterea scriptum est? *Curabat.* Matth. 4, 34.

5. *Excidit aliquid, ni fallor; est enim intolerabile anacoluthi genus. Suspicor ita fere rescribendum esse* τραφήσονται. Παίζω κατὰ τὴν αὐτοῦ ματαίαν συκοφαντίαν. Ὅμως *cett. Olim putaveram* τραφήσονται, ὡς κ. τ. αὐτοῦ μ. συκοφαντίαν (ὅμως πρὸς ἔλ. λεκτέον) οἱ πεντήκοντα, *deleta particula* ὅτι.

6. ἢ οἱ καὶ *cod. Rhedig.*

7. ἣ *reposui pro* ἦν, *quod libri habent tam scripti quam editi.* ὃ *volebat Petavius.*

πάντας, οὓς ἔφερον αὐτῷ, σεληνιαζομένους καὶ κατεχομένους ἐν ποικίλαις νόσοις. Προςέφερον αὐτῷ τυφλοὺς, κωφοὺς, κυλλοὺς, παραλυτικοὺς, ἀναπήρους, καὶ ἐπὶ πάντας ἥπλου τὴν αὐτοῦ εὐεργεσίαν τε καὶ ἰατρείαν, οὐδαμοῦ δὲ γέγραπται ὅτι προςήνεγκαν αὐτῷ ζῶα. Εἶτα πάλιν ἐλθὼν εἰς τὰ μέρη τῆς [8] Γεργεσηνῶν, ὡς ὁ Μάρκος λέγει, ἢ ἐν τοῖς ὁρίοις τῶν Γεργεσηνῶν, ὡς ὁ Λουκᾶς φησι, ἢ Γαδαρηνῶν, ὡς ὁ Ματθαῖος, ἢ [9] Γεργεσαίων, ὡς ἀντίγραφά τινα ἔχει (τῶν γὰρ τριῶν κλήρων ὁ τόπος ἀνὰ μέσον ἦν), καὶ ἰδοὺ δύο δαιμονιζόμενοι χαλεποὶ λίαν, ἐκ τῶν μνημείων ἐξερχόμενοι, καὶ ἔκραζον λέγοντες, Ἔα, τί ἡμῖν καὶ σοὶ, [10] Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ θεοῦ, ὅτι πρὸ καιροῦ ἦλθες βασανίσαι ἡμᾶς; οἴδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. Ἦν δὲ ἀγέλη χοίρων ἐκεῖ βοσκομένη, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν οἱ δαίμονες λέγοντες, Εἰ ἐκβάλλεις ἡμᾶς ἐκ τῶν ἀνθρώπων, ἀπόστειλον ἡμᾶς εἰς τοὺς χοίρους· καὶ ὥρμησαν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀπώλοντο ἐν τοῖς ὕδασιν. Οἱ δὲ βόσκοντες ἔφυγον, καὶ ἀπήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν. Καὶ ἐν μὲν τῷ Ματθαίῳ περὶ δύο λέγεται δαιμονιζομένων, χοίρους δὲ σημαίνει ἁπλῶς, καὶ οὐ τὸν ἀριθμὸν δηλοῖ. Ὁ δὲ Μάρκος καὶ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χοίρων διηγήσατο εἰπὼν ὅτι, Ἦλθε δὲ εἰς τὰ μέρη τῆς Γεργεσηνῶν, καὶ ἀπήντησεν αὐτῷ δαιμονιζόμενος, ὃς ἐδεσμεῖτο ἁλύσεσι σιδηραῖς, καὶ διέσπα τὰ δεσμὰ, καὶ ἐν τοῖς μνημείοις διῆγε, καὶ ἔκραζεν, Ἔα, τί ἡμῖν καὶ σοὶ, [11] Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ θεοῦ; ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. Καὶ ἠρώτησεν αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, τί σοι ὄνομά ἐστι; καὶ εἶπεν ὅτι, Λεγεὼν, ὅτι πολλὰ δαιμόνια εἰςῆλθεν εἰς αὐτόν. Καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, μὴ ἀποσταλῆναι ἔξω τῆς χώρας, ἀλλὰ εἰςελθεῖν εἰς τοὺς χοίρους· ἦν γὰρ ἐκεῖ ἀγέλη χοίρων βοσκομένη, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς εἰςελθεῖν εἰς τοὺς χοίρους. Καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, ἦσαν γὰρ ὡς διςχίλιοι, καὶ ἐπνίγησαν ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ οἱ βόσκοντες αὐτοὺς ἔφυγον, καὶ ἀνήγγειλαν ἐν τῇ πόλει. Ἆρα οὖν δι' ἄγνοιαν ἠρώτα ὁ θεὸς λόγος, ὁ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος γεγονὼς, καὶ οὐκ ᾔδει τὸ
pag. 651. ὄνομα τοῦ δαιμονίου πρὶν ἐρωτῆσαι; ἀλλὰ εἴωθε τὸ θεῖον ἐκ στόματος τῶν ἐρωτωμένων τὰς προφάσεις ἑκάστης ὑποθέσεως ἐκδήλους παρασκευάζειν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἵνα δείξῃ τὸ φοβερὸν καὶ τὸ πλῆθος τῶν δαιμόνων, τὸ ἐρώτημα ποιεῖται, ἵνα ἐκ στόματος ἐκείνου τὸ θαυμαστὸν ἔργον ὑποδειχθήσεται. Καὶ παρεκάλουν αὐτὸν οἱ δαίμονες λέγοντες, Μὴ πέμψῃς ἡμᾶς εἰς τὴν ἄβυσσον, ἀλλ' ἐπίτρεψον ἡμῖν ἵνα εἰςέλθωμεν εἰς τοὺς χοίρους. Καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς. Καὶ [12] ἐξῆλθον

8. γεργεσθῶν *codd. mss. uterque.* Gergesthorum *vertit Cornarius. Bene Coteler. ad Hesychii Quaestt. in Eccl. Gr. Monum. tom. III, pag.* 520: „temere arguitur sanctus doctor, in tanta exemplarium omnis aetatis varietate. Deinde verisimilius fit scripsisse eum secundo Γερασηνῶν, ut tres sortes faceret, Gergesenorum, Gerasenorum, et Gadarenorum, quam bis Γεργεσηνῶν, quasi Gergeseni a Gergesaeis distinguerentur, idque in eodem confinio.“ *Meliorum exemplarium ope destitutus interim mutare quicquam non audeo.*

9. γεργεσσωῶν *ed. princ.*

10. υἱὲ τοῦ θεοῦ ἰησοῦ *cod. Rhedig.*

11. *Voc.* Ἰησοῦ *non habet cod. Rhedig.*

12. εἰςῆλθον εἰς τοὺς χοίρους, *omissis verbis* οἱ δαίμονες, *cod. Rhedig.*

inquit, *omnes quos offerebant sibi, lunaticos, et variis morbis affectos.* Cum enim caecos, surdos, incurvos, paralyticos, mancos ad eum adducerent, omnibus beneficium suum ac sanitatem largiri solebat, nusquam vero scriptum est pecudes eidem oblatas. Praeterea cum ad Gergesenorum regionem venisset, ut Marcus asserit, aut ad eorum fines, ut Lucas scripsit, aut Gadarenorum, ut Matthaeus, sive Gergesaeorum, ut exemplaria quaedam praeferunt (erat enim trium sortium in medio locus ille positus), *Ecce*, inquit, *dae-* Matth. 8, 29.
moniaci duo difficiles valde e monumentis egressi clamabant dicentes, Sine, quid nobis et tibi, Iesu fili dei, quoniam ante tempus venisti torquere nos? Novimus te qui sis, sanctus dei. Erat autem grex porcorum, qui illic pascebatur, et rogabant eum daemones dicentes, Si eiicis nos ex hominibus, mitte nos in porcos. Et irruerunt in mare, et perierunt in aquis. At pastores fugerunt, et nuntiarunt in urbem. Apud Matthaeum daemoniaci duo fuisse dicuntur. Idem porcos simpliciter concipit, neque numerum exprimit. Marcus vero etiam porcorum numerum accuratius exponit. *Venit autem*, inquit, *in partes* Marc. 5. 1.
Gergesenorum, et occurrit ei daemonium habens, qui alligatus erat catenis ferreis, et disrumpebat vincula, et in monumentis degebat, et vociferabatur, Sine, quid nobis et tibi, Iesu fili dei? Venisti ante tempus torquere nos. Et interrogavit ipsum Iesus, Quod est tibi nomen. Et dixit, Legio, quoniam multa daemonia intraverant in ipsum. Et rogabant ipsum, ne emitterentur extra regionem, sed ut in porcos ingrederentur; erat enim illic grex porcorum qui pascebatur: et permisit ipsis ingredi in porcos, et irruit grex per praeceps in mare; erant enim quasi duo millia, et suffocata sunt in mari. Et qui pascebant ipsos fugerunt, et nuntiarunt in civitatem. Num vero dei verbum, quod propter nos hominem se fecit, eiusmodi quiddam ex ignorantia sciscitabatur, neque daemonis nomen noverat antequam interrogaret? Verum ita deus facere consuevit, ut ex illorum quos interrogat ore cuiusque negotii rationes occasionesque patefaciat. Quamobrem et illic quoque, ut quam terribiles, quantoque numero daemones essent indicaret, interrogare prius voluit, ut ex illius ore admirabile facinus illud ostenderetur. *Daemones porro rogabant* Marc. 5, 13.
ipsum, Ne mittas nos in abyssum, sed permitte nobis, ut ingrediamur in porcos, et permisit ipsis. Et exierunt daemones, et intraverunt in

οἱ δαίμονες εἰς τοὺς χοίρους, καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη τῶν χοίρων κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀπώλοντο ἐν τοῖς ὕδασιν.

Κεφ. λδ'. Ὢ μεγάλης θεοῦ φιλανθρωπίας. Πῶς τὸ μὲν ψεῦδος ἐλέγχει, τοῖς δὲ δούλοις αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν ὑποδεικνύει δι' ἔργων καὶ διὰ λόγων καὶ διὰ πάσης αὐτοῦ τῆς ἐπιμελείας. Ἔργῳ γὰρ ἔδειξεν οὐχὶ τὴν αὐτὴν ψυχὴν εἶναι ἔν τε τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐν τοῖς κτήνεσι καὶ ἐν τοῖς ζώοις. Εἰ γὰρ ἡ αὐτὴ ψυχὴ ὑπῆρχε, τίνι λόγῳ ἕνα μὲν βουλόμενος καθαρίσαι, ἢ μίαν ψυχὴν σῶσαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ δαιμωνῶντος, διςχιλίας ὁμοῦ ψυχὰς ἀπολέσαι οὐκ ἐφείσατο; [1] εἰ ἡ αὐτὴ ἦν, πῶς τὸν ἕνα καθαρίζει, ἢ τὴν μίαν ψυχὴν, εἰς δὲ τὰ ἄλλα σώματα, εἴτ' οὖν ψυχὰς, ἐπιτρέπει τοὺς δαίμονας εἰςέρχεσθαι; οὐκ ἔστι δῆλα τὰ τοῦ φωτὸς ἔργα; [2] οὐκ ἐν φωτί εἰσι οὗτοι οἱ λόγοι εἰργασμένοι; οὐ τῆς ἀληθείας τὸ πρόσωπον φαιδρόν; οὐχὶ πάντα λεῖα τοῖς συνιοῦσι, καὶ ὀρθὰ τοῖς εὑρίσκουσι γνῶσιν; τίς ταῦτα ἀκούσας καὶ συγκρίνας οὐκ ἐλέγχῃ τὸν Μάνην καττύοντα ἃ μὴ δεῖ εἰς τὸ τὴν διάνοιαν τῶν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ ὄντος διαστρέφειν; Ἀλλὰ πάλιν οἱ ἀλιτήριοι· ἀκήκοα γὰρ καί τινος οὕτω διαλεγομένου. Ὡς παρ' ἡμῶν ἤκουσε ταυτηνὶ τὴν πραγματείαν, στραφεὶς ὁ κτηνώδης ἐνόμισε μή πη ἄρα [3] δύναται κατὰ τῆς τοῦ θεοῦ ἀληθείας, καὶ χλεύης ἔμπλεα ῥήματα ἑαυτῷ προβαλλόμενος [4] ἐνόμισε τὰ ἀληθινὰ τῷ ψεύδει μηχανᾶσθαι, καί [5] φησι, Ἀλλὰ διενήνοχε τοῖς χοίροις τὸ τεθνάναι· ἀπηλλάγησαν γὰρ αἱ ψυχαὶ ἀπὸ τῶν σωμάτων, καὶ ἐσώθησαν. Καὶ πολλὴ ἄνοια τῶν μὴ βλεπόντων καὶ τὴν διάνοιαν τυφλωττόντων, μηδὲ εἰς αἴσθησιν ἀκοῆς τὰ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενα λαμβανόντων. Εἰ γὰρ ὅλως τὸ ἀπὸ τοῦ σώματος ἀπαλλαγῆναι τὰς ψυχὰς σωτηρίαν ἡγεῖται, ἔδει μᾶλλον τὸν σω-
pag. 652. τῆρα [6] ἀποστεῖλαι τὸν δαιμονῶντα ἄνθρωπον, ἵνα σωθῇ ἡ ψυχὴ ἀπὸ σώματος ἀνθρώπου ἀπαλλαγεῖσα. Οὐκοῦν ἠγάπα μᾶλλον τὰς ψυχὰς τὰς ἐν τοῖς χοίροις ὑπὲρ τὴν ψυχὴν τὴν τοῦ ἀνθρώπου. Τίνι γὰρ τῷ λόγῳ οὐχὶ [7] καὶ τὸν ἄνθρωπον μετὰ τῶν χοίρων ἐπέτρεψεν ἐμβληθῆναι εἰς θάλασσαν καὶ ἀποθανεῖν, εἰς τὸ τὰς ψυχὰς ὅλας τοῦ τε ἀνθρώπου καὶ τῶν χοίρων καθαρίσαι καὶ σῶσαι; Ἀλλ' οὐχ οὕτως [8] εἴδομεν, ἀλλὰ Λάζαρον μὲν ἀπὸ μνημείου τεταρταῖον καλεῖ καὶ ἐγείρει, καὶ εἰς κόσμον ἐπιστρέφει, οὐ πονηρίαν αὐτῷ προξενῶν, οὐδέ τι ἀβέλτερον αὐτῷ ἐργαζόμενος. Ἠγάπα γὰρ τὸν Λάζαρον, φησὶ ἡ γραφή. Ὃν ἠγάπα

porcos, et irruit grex porcorum per praecipitium in mare et perierunt in aquis.

O singularem dei benignitatem! quam bene mendacium redar- Cap. XXXIV.
guit, ac servis suis tam factis quam verbis et in omni administratione providentiaque sua veritatem demonstrat! Hoc enim re ipsa significavit, non eandem animam in hominibus, ac pecudibus, et reliquis animantibus inesse. Nam si eadem in illis foret anima, cur qui unum repurgare vellet, aut unam servare correpti a daemonibus hominis animam, duobus animarum millibus non pepercit? Cur unum hominem, sive unam animam ita perpurgat ut in alia corpora, vel animas daemones ingredi permittat! Numquid lucis manifesta sunt opera? non luce palam quae illic narrantur perfecta sunt? nonne hilaris ac splendida veritatis est facies? nonne plana sunt intelligentibus omnia, rectaque iis qui scientiam repererint? Quis haec audiens et apud se perpendens non Manem illum reprehendat, qui ea quae minime oportet consuat, quo hominum mentes a veritate detorqueat? At enim pergunt nefarii. Audivi enim quendam ex illis hoc modo disputantem. Qui cum hanc a nobis ratiocinationem accepisset, conversus in sese pecudis homo similis cogitare coepit, ecquid adversus divinam illam veritatem posset obiicere. Proinde vanum ac ridiculum quiddam opponens mendacio veritatem evertere se posse crediderat. Sic igitur asserebat: utilem porcis mortem illam fuisse. Ita enim a corporibus liberatae ac servatae sunt animae. Sed istiusmodi hominum qui nihil vident et mente caeci sunt, neque quid dicant audire ipsimet videntur, insignis est vecordia. Nam si liberare a corporibus animas salutare esse putat, longe consultius salvator egisset, si correptum a daemonibus hominem ablegasset, ut ab hominis corpore liberata tandem anima salutem obtineret. Ergo animas illas, quae in porcis inerant, pluris hominis anima faciebat. Cur enim non et hominem in mare cum porcis praecipitare et extingui passus est, quo universas animas tam hominis scilicet quam porcorum, repurgaret ac servaret? Verum longe aliter istud intelligimus. Siquidem Lazarum e monumento quatriduanum evocat, atque excitat, et in mundum reducit; nec utique mali quicquam eo facto conciliare voluit, aut absurdum ei aliquid
ineptumque facere. *Amabat enim Lazarum*, ait scriptura. Quem Ioann. 11,36.

Cap. XXXIV. — 1. *Vulgo distinctum legitur* ἐφείσατο, εἰ ἡ αὐτὴ ἦν: πῶς *cett. Suspicor scribendum esse* ἐφείσατο; ἢ εἰ ἡ αὐτὴ ἦν, πῶς *cett. Cornarius vertit:* — perdere non pepercit? Et si eadem esset, quomodo unum mundat *cett.*

2. οὐκ *om. in ed. Petav. Colon. repet.*

3. *Fortasse* τι δύναται. *De structura haec tibi profero exempla, haer.* 51, 3. ἐλέγομεν ἂν, μή πη ἄρα κατὰ ἀκριβολογίαν τοῦτο ποιοῦνται., *ibid.* 32. νομίζοντες, μή πη ἄρα δύνανται., *ibid.* 34. ἐνόμισαν γὰρ οἱ τοιοῦτοι, μή πη ἄρα γελοῖόν ἐστιν., *haer.* 61, 5. νομίσωσιν -- μὴ -- ταῦτα διετάξατο., *haer.* 69, 30. νομίσαι, μὴ --- ὁ μονογενὴς ἦλθε., *ibid.* 59. νομίζουσι -- μὴ ἄρα - εἴρηται.

4. *Hoc alterum* ἐνόμισε *uncinis inclusit Petavius.*

5. φησὶ, ἀλλὰ φησὶ διενήνοχε *cod. Rhedig.*

6. *Intellege* εἰς τὴν θάλασσαν. *Petavius suspicabatur* ἀποκτεῖναι.

7. καὶ ἄνθρωπον μετὰ χοίρων *cod. Rhedig.*

8. Vidimus, *intell.* fieri. *Alioquin dicendum fuisset* οἴδαμεν.

τοίνυν, πῶς ἐν τῇ σαρκὶ ἀνακάμψαι ἐποίει, εἴπερ πονηρὰ ἡ σάρξ; Πῶς δὲ οὐκ εἴασε μᾶλλον τὸν ἅπαξ ἀποθανόντα καὶ ἀπὸ σώματος σωθέντα; Καὶ μή τις νομίσῃ τὸν Λάζαρον εὐθὺς πάλιν τετελευτηκέναι. Δείκνυσι γὰρ σαφῶς τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον ὅτι ἀνέκειτο ὁ Ἰησοῦς καὶ ὁ Λάζαρος ἀνέκειτο μετ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐν Παραδόσεσιν εὕρομεν ὅτι τριάκοντα ἐτῶν ἦν τότε ὁ Λάζαρος ὅτε ἐγήγερται· μετὰ δὲ τὸ [9] ἀναστῆσαι αὐτὸν ἄλλα τριάκοντα ἔτη ἔζησε, καὶ οὕτω πρὸς κύριον ἐξεδήμησε, [10] καὶ κοιμηθεὶς ἐκλίθη μετὰ σεμνοῦ ὀνόματος, καθάπερ πάντες ἕως τῆς ὥρας τῆς ἀναστάσεως, ὅτε μέλλει ὁ μονογενὴς, ὡς ὑπέσχετο, ἀποκαθιστᾶν τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ, καὶ τὴν ψυχὴν τῷ σώματι, καὶ διδόναι ἑκάστῳ καθὰ ἔπραξεν, ἤτοι ἀγαθὸν, ἤτοι φαῦλον.

Κεφ. λε'. Εἰ μὴ γὰρ σωμάτων ἀνάστασις ἦν, πόθεν βρυγμὸς ὀδόντων; Ἀλλὰ μὴ πάλιν τὰ τῆς φρενοβλαβείας τινὲς εἴπωσιν, ὅτι ὀδόντες ἐπὶ τὸ μασᾶσθαι ἡμῖν εἰσι κατεσκευασμένοι. Ποίαν τοίνυν ἐδωδὴν μέλλομεν ἐσθίειν μετὰ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν; εἰ γὰρ μετὰ ἀνάστασιν δεύτερον βέβρωκεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐξ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ μελισσίου κηρίου, καὶ συνηλίσθη τοῖς μαθηταῖς δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα, ἆρα οὐκ ἔσται βρῶσις; Καὶ περὶ μὲν βρώσεως σαφές ἐστιν ὅτι, Μακάριος ὃς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· καὶ αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἡ ὑπόσχεσις ὅτι, Ἔσεσθε καθήμενοι ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ πατρός μου ἐσθίοντες καὶ πίνοντες. Καὶ τὸ μὲν ἐσθίειν καὶ πίνειν αὐτῷ μόνῳ ἔγνωσται, ἐπειδὴ, Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, ὅσα ἡτοίμασεν ὁ
pag. 653. θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐφθάσαμεν ἐπὶ τῷ τόπῳ [1] τούτῳ τὰς διαφορὰς τῶν ψυχῶν ὑφηγούμενοι, [2] κᾆτα ἐξ αὐτῆς τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ὑποδείγματος ἐντελοῦς ὄντος ὅτι ἄλλη μὲν ψυχὴ ἀνθρώπου, ἄλλη δὲ κτήνους, καὶ οὐκ ἦλθε σῶσαι τὴν ψυχὴν τοῦ κτήνους, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου, διότι τὰ κτήνη οὐ κρίνεται. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ κληρονομοῦσι βασιλείαν οὐρανῶν, καὶ ἄνθρωποι κρίνονται. Ἀπελεύσονται γὰρ οὗτοι εἰς κρίσιν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, φησὶ ὁ μονογενής.

Κεφ. μ'. Τί δὲ οἱ τὰ ζητήματα κατοπτεύοντες; Ἐπὰν φθάσωσι, καὶ μὴ καταλάβωσι τοῦ ῥητοῦ τὴν σαφήνειαν, ἀσχάλλουσιν ἀντίθετα ἑαυτοῖς διανοούμενοι, ἤπερ χρήσιμα ἑαυτοῖς θηρώμενοι. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ματθαῖός φησι, Δύο δαιμονιζόμενοι, ὁ δὲ Λουκᾶς περὶ ἑνὸς διηγεῖται.

9. *Mallem* ἀναστῆναι. *In seqq.* πρὸς τὸν κύριον *cod. Rhedig.*

10. καὶ κοιμηθεὶς ἐκλίθη *emendatio est Gatakeri l. l. p. 800. Petavio placuit* (*quod nec Gatakerus improbabat*) καὶ κοιμηθεὶς ἐκλήθη. *Libri habent* κοιμηθεὶς ἐκλήθη, *omissa particula* καί.

Cap. XXXV. — 1. τούτῳ *om. ed. Petav.* — *Pro* ἐφθάσαμεν *in cod. Rhedig. est* ἔφθασα μέν.

2. κᾆτα *mea correctio est, cum libri habeant* καὶ τά. *Apodosis incipit verbis* καὶ οὐκ ἦλθε.

igitur amabat, cur in carnem, si ea mala est, regredi voluit? cur non mortuum illum semel exsolutumque corpore ita uti erat reliquit? Nec est quod sibi quisquam persuadeat Lazarum subinde esse mortuum. Hoc enim evangelium aperte declarat, accubuisse postea Iesum, et cum eo Lazarum similiter accubuisse. Quin et illud inter Traditiones reperimus, triginta tum annos natum fuisse Lazarum, cum a mortuis excitatus est. Atque idem ille postea triginta aliis annis vixit: atque ita mortuus ad dominum rediit, et cum illustri nominis fama vocatus est, ut et ceteri omnes ad ultimae resurrectionis usque tempus, quando, ut pollicitus est, unigenitus dei filius corpus animae, corporique restituit animam, et *unicuique prout gessit, sive bonum, sive malum*, rependet. 2. Cor. 5, 10.

Etenim nisi corporum futura esset aliquando resurrectio, quid ille sibi vellet *dentium stridor?* Nec est quod aliqui insanis illis vocibus obstrepant, dentes nobis ad mandendum esse fabricatos. Ecquid vero cibi post mortuorum resurrectionem comedemus? Verum cum post resurrectionem Iesus secundo cibum manducaverit, ac de *assato pisce et favo mellis comederit*, nec non et cum *discipulis quadraginta diebus cibum sumpserit*, nonne cibum illo quoque tempore futurum putabimus? Quamquam de cibo perspicuum inde est quod scribitur, *Beatus qui manducabit panem in regno coelorum.* Imo et ipsius domini haud obscura promissio, *Sedebitis ad mensam patris mei, comedentes et bibentes.* Sed quod ad cibum illum potumque pertinet, solus ille novit, quandoquidem *quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quae praeparavit deus diligentibus se.* Sed haec obiter loci huius occasione proposuimus, cum animarum discrimen explicaremus, idque ex rei veritate et exemplo illo longe aptissimo comprobaremus, nimirum aliam esse hominis, aliam pecudis animam, nec ut pecudis animam servaret, sed hominis duntaxat, advenisse Christum, quoniam pecudes minime iudicantur. Nam homines quidem et regni coelorum hereditatem assequuntur, et in iudicium vocantur. *Ibunt enim*, inquit, *ii in iudicium aeternum, et ii in vitam aeternam.*

Cap. XXXV. Matth. 8, 12. Luc. 24, 42. Act. 1, 3. Luc. 14, 15. Luc. 22, 30. 1. Cor. 2, 9. Matth. 25, 46.

Quid ad haec isti quaestionum indagatores? Scilicet cum eo pervenerint, neque verborum sententiam assecuti fuerint, indignantur, ac repugnantia quaedam fingere sibi malunt quam fructum utilitatemque requirere. Matthaeus enim duos a daemone correptos fuisse memorat, Lucas unius duntaxat mentionem facit. Sed et

Cap. XL. Matth. 8, 28. Luc. 8, 27.

Καὶ γὰρ εἷς τῶν εὐαγγελιστῶν λέγει ὅτι οἱ λῃσταὶ οἱ συνεσταυρωμένοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν, ὁ δὲ ἄλλος οὐχὶ ὅτι μόνον οὐκ ἐβλασφήμουν οἱ ἀμφότεροι, ἀλλὰ καὶ ἀπολογίαν τοῦ ἑνὸς σημαίνει. Καὶ γὰρ ἐπετίμα τῷ ἑτέρῳ, καὶ ἔλεγεν ὅτι, Οὐ φοβῇ σὺ τὸν θεὸν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματί ἐσμεν, οὗτος δὲ ὁ ἅγιος οὐδὲν ἐποίησε; καὶ πρὸς ἐπὶ τούτοις ἐπεφώνει λέγων, Μνήσθητί μου, Ἰησοῦ, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, καὶ τοῦ σωτῆρος πρὸς αὐτὸν εἰπόντος ὅτι, Ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον μετ᾽ ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. Ἔοικε δὲ ταῦτα ὡς διαφωνίαν ἔχοντα ἐν τῇ γραφῇ. Ἀλλὰ πάντα λεῖα ὑπάρχει. Κἄν τε γὰρ ἐν τῷ Ματθαίῳ δύο εἰσὶ δαιμονιζόμενοι, παρὰ τῷ Λουκᾷ οἱ αὐτοὶ ὑπάρχουσιν. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ εἴωθεν ἡ γραφὴ προφάσεις διδόναι τῶν εἰργασμένων, τούτου ἕνεκα οὐ μνημονεύει Λουκᾶς τῶν δύο, ἀλλὰ τοῦ ἑνός. Δύο μὲν γὰρ ἦσαν οἱ ἀπὸ τῶν [1] δαιμονίων τεθεραπευμένοι, εἷς δὲ παρέμεινε τῇ πίστει, ὁ δὲ ἕτερος ἐξώκειλε. Διὰ τοίνυν τὴν παραμονὴν τῆς πίστεως ἠκολούθει τῷ Ἰησοῦ, ὡς ἔχει τὸ εὐαγγέλιον, εἰς οἷον ἀπήρχετο τόπον. Τούτου ἕνεκα τὸν ἕνα παρέλιπε, καὶ τοῦ ἑνὸς τοῦ ἐν βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ἐπεμνήσθη. Καὶ οὐδὲν ἐναντιοῦται πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας εὕρεσιν.

Κεφ. μα΄. Ἤδη δὲ καὶ ἑτέραν πρόφασιν ὁμοίαν ταύτης τῆς ὑποθέσεως τὸ εὐαγγέλιον διηγεῖται, ὡς ὑπὸ ἑνός. Ὁ κύριος δέκα λεπροὺς ἐκαθάρισε, καὶ οἱ ἐννέα ἀπελθόντες οὐκ ἔδωκαν δόξαν τῷ θεῷ. Ὁ δὲ εἷς (pag. 654) ὑποστρέψας ἔμεινεν, ὁ καὶ ὑπὸ κυρίου ἐγκωμιαζόμενος, καθὸ ἔφη, Δέκα λεπροὶ ἐκαθαρίσθησαν, διὰ τί [1] οὐδὲ εἷς ἐξ αὐτῶν ὑπέστρεψε δοῦναι δόξαν τῷ θεῷ, ἀλλὰ μόνος οὗτος ὁ ἀλλογενής; Καὶ ὁρᾷς ὅτι διὰ τὸ εὐαίσθητον καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης ἔργον τοῦ ἑνὸς ἀντὶ τῶν δέκα μνημονεύει. Ὡσαύτως δὲ ἐπειδὴ ὁ εἷς εὐαγγελιστὴς περὶ λῃστῶν ἐμνημόνευσεν. Εἰώθαμεν γὰρ τὰ ἑνικὰ πληθυντικὰ λέγειν, καὶ τὰ πληθυντικὰ ἑνικά. Φάσκομεν γὰρ ὅτι, Διηγησάμεθα [2] ὑμῖν, καὶ [3] Ἑωράκαμεν ὑμᾶς, καὶ Ἥκομεν πρὸς ὑμᾶς. Καὶ οὐ δύο οἱ λέγοντες, ἀλλὰ εἷς ὁ παρών. Ὁ δὲ εἷς κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς χρήσεως ἐκ προσώπου πολλῶν πληθυντικῶς διηγεῖται. Οὕτω πληθυντικῶς περιείληφεν ἡ τοῦ [4] εὐαγγελίου ὑπόθεσις, ὁ δὲ ἕτερος διηγεῖται ὅτι εἷς μὲν ἦν ὁ βλάσφημος, ὁ δὲ εἷς ἐξωμολογεῖτο καὶ ἔτυχε σωτηρίας. Καὶ ὁρᾷς ὡς πάντα τὰ τῆς ἀληθείας σαφῆ ὑπάρχει, καὶ οὐδὲν ἐναντίον ἐν τῇ γραφῇ. Ἀλλὰ πάντα [5] ταῦτα τὴν γραφὴν διεξιόντες εἰς πλάτος ἠλάσαμεν, ὡς οἶμαι, τοῦ λόγου τὸ διήγημα. Καὶ γένοιτο μὲν ἡμᾶς κάμνειν τῷ πλάτει τοῦ

Cap. XL. — 1. δαιμόνων cod. Rhedig.

Cap. XLI. — 1. οὐδεὶς ἀπ᾽ αὐτῶν cod. Rhedig.

2. ὑμᾶς *vitiose est in ed. Petav. Col. repet.*

3. *Verba* ἑωράκαμεν ὑμᾶς, καὶ *desiderantur in ed. Petavii. Colon. repet.*

evangelistarum alter, *Latrones*, inquit, *qui crucifixi erant cum eo,* Luc 23, 39.
blasphemabant ipsum, alter nedum utrumque blasphemasse dicit, sed et unius defensionem commemorat. *Increpabat enim*, inquit, *alterum, ac dicebat, Neque tu times deum, quoniam in eadem damnatione sumus, hic autem sanctus nihil egit?* deinde ita dominum compellat: *Memento mei, Iesu, cum veneris in regnum tuum. Cui ille respondit, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.* Quae tametsi discrepare nonnihil in scriptura videantur, nihilominus plana sunt omnia. Nam quod ad arreptitios attinet, licet apud Matthaeum duo fuisse narrentur, iidem nihilominus sunt de quibus Lucas mentionem facit; sed haec videlicet est scripturae consuetudo, ut eorum quae geruntur rationes et occasiones innuat; ob id non duos, sed unum Lucas nominatim exprimit. Fuere quidem illi duo a daemonum vexatione soluti; sed unus duntaxat in fide perstitit, alter ab ea excidit. Quare quod ille constanter in fide maneret, *sequebatur Iesum*, ut in evangelio scriptum est, *quocumque pergeret.* Hinc est quod altero praetermisso unius duntaxat Lucas meminit, qui coelorum in regno perseveravit, neque quidquam habet ad investigandam veritatem absonum ac diversum.

Nec dissimilis huic de quo agimus argumenti est quod in evan- Cap. XLI.
gelio narratur, utpote ab eodem auctore profecto. Decem leprosos dominus purgaverat, e quibus *novem abeuntes non dederunt gloriam deo*, unus duntaxat rediens permansit, qui a domino propterea commendatur his verbis: *Decem leprosi mundati sunt? Cur nemo ex iis* Luc. 17, 18.
reversus est, qui daret gloriam deo, nisi solus hic alienigena? Viden' ut ob eius gratum animum ac beneficii sentientem non decem, sed unius meminerit? Qua ratione et illud intelligendum est quod de latronibus evangelista commemorat. Solemus enim singularia nonnunquam numero multitudinis efferre, et contra pluralia singulari, velut cum dicimus, Narravimus vobis, et, Vidimus vos, et, Venimus ad vos, cum interim non plures sint, sed unus duntaxat qui loquitur; verum unus communi loquendi consuetudine ex plurium persona sermonem instituit. Sic ab uno evangelista pluralis usurpatus est numerus, alter vero unum e latronibus in Christum maledicum fuisse docet, alterum vero confessum ac salutem fuisse consecutum. Animadvertis, opinor, quam aperta sit in omnibus veritas, neque quidquam sit in scriptura contrarium ac repugnans. Verum enimvero dum haec e scripturis deprompta latius exponimus, longius est a nobis sermo prolatus. Quamquam velim equidem in

4. *Fortasse* εὐαγγελιστοῦ.

5. *Fortasse* ταῦτα κατὰ τὴν γραφὴν διεξ.

λόγου, ἐλέγχειν δὲ τοὺς κατὰ τῆς ἀληθείας, εὐφραίνειν δὲ τοὺς υἱοὺς
ταύτης διὰ τῶν τῆς ἀληθείας ἰατρικῶν φαρμάκων.

Κεφ. μβ'. Εἶτα πάλιν εἴδωμεν τὰ ἕτερα τοῦ ἀγύρτου. Φάσκει γὰρ τὰς δύο
διαθήκας ἐναντίας πρὸς ἀλλήλας, καὶ τὸν θεὸν τὸν λαλήσαντα ἐν τῷ
νόμῳ ἕτερον ὄντα παρὰ τὸν θεὸν τοῦ εὐαγγελίου. Κἀκείνῳ μὲν ὄνομα
Ἄρχοντος τίθησιν, [1] ὧδε δὲ τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα Ἀγαθὸν θεὸν
ἑαυτοῦ λέγει. Καὶ εἴθε ἠλήθευε, καὶ οὐ σφαλλόμενος καθ' ἑαυτοῦ
ἐβλασφήμει. Τῷ δὲ [2] αὐτῷ λόγῳ καὶ αὐτοὶ συμφωνοῦμεν, ὅτι ἀγα-
θοῦ πατρὸς τὸ ἀγαθὸν γέννημα, φῶς ἐκ φωτὸς, θεὸς ἐκ θεοῦ, θεὸς
ἀληθινὸς ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, ἦλθε πρὸς ἡμᾶς, ἵνα ἡμᾶς σώσῃ. Εἰς
τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οὐκ εἰς τὰ ἀλλότρια· οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.
Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκε αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι,
οἳ οὐκ ἐξ αἵματος, οὐδὲ ἐκ σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν. Καὶ
τοί γε οὐδεὶς ἐν τῷ κόσμῳ ἄνευ σαρκὸς ἐγεννήθη καὶ αἵματος, ἀλλὰ
πάντες μέτοχοι σαρκὸς καὶ αἵματος γεγόνασι. Τί γὰρ ἦσαν, πρὶν ἢ
pag. 655. ἐν σαρκὶ γεννηθῶσιν; ἢ τί δυνάμεθα εἶναι ἄνευ σαρκός; ἐπειδὴ δὲ ὁ
κόσμος ἐκ θεοῦ γέγονε, καὶ ἡμεῖς κτισθέντες ἐκ σαρκὸς μέν ἐσμεν γε-
γεννημένοι πατέρων καὶ μητέρων, ἦλθεν ὁ κύριος γεννῆσαι ἡμᾶς ἐκ
πνεύματος καὶ πυρός. Ἐγεννήθημεν γὰρ, καὶ ἔστιν ἀληθὲς, καὶ οὐ
δύναταί τις ἀρνήσασθαι τὴν πρώτην γέννησιν, οὐδὲ τὸ ἐκ σαρκὸς εἶ-
ναι. Τὴν δὲ δευτέραν γέννησιν οὐκ ἐκ σαρκὸς γεγεννήμεθα, οὐδὲ ἐξ
αἵματος, τουτέστιν οὐ τῇ ἀποχρήσει τῆς σαρκὸς κεχρημένοι καὶ τοῦ
αἵματος, ἀλλὰ σάρκα καὶ ψυχὴν ἐν πνεύματι γεγεννημένοι μηκέτι σαρ-
κικὴν οὖσαν, ἀλλὰ αἷμα καὶ σάρκα καὶ ψυχὴν πνευματικῶς συνηνω-
μένα. Τουτέστιν, Ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς
μεταβάλλουσι τὴν γνώμην, καὶ διὰ σαρκὸς καὶ αἵματος καὶ ψυχῆς θεῷ
[3] εὐαρεστήσασιν. Ὁ γοῦν εἰς τὰ ἴδια ἐλθὼν οὐκ ἀλλότριός ἐστιν, ἀλλὰ
δεσπότης πάντων. Καὶ διὰ τοῦτο λέγει, Ὁ λαλῶν ἐν τοῖς προφήταις,
Ἰδοὺ πάρειμι. Καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἔφη, Εἰ Μωϋσεῖ ἐπιστεύετε, ἐπι-
στεύετε ἂν ἐμοὶ, ἐκεῖνος γὰρ περὶ ἐμοῦ ἔγραψε· καὶ, Ἀβραὰμ ὁ πα-
τὴρ [4] ὑμῶν ἠγαλλιάσατο ἰδεῖν τὴν ἡμέραν μου, καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη·
καὶ, Οὕτως οἱ πατέρες ὑμῶν ἐποίουν τοῖς προφήταις· καὶ, Μακάριοί
ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσι ὑμᾶς, καὶ εἴπωσι καθ' ὑμῶν πᾶν πονηρὸν ψευ-
δόμενοι. Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς
οὐρανοῖς· οὕτω γὰρ ἐδίωκον τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν καὶ ἄλ-
λοτε, Ἱερουσαλὴμ ἡ ἀποκτένουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα
τοὺς ἀπεσταλμένους, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι τὰ τέκνα σου; Τὸ

Cap. XLII. — 1. ὧδε δὲ *ego.* *Libri habent* ᾧ δὲ. *Petavius suspicabatur* τῷδε. *Satius sane fecisset, si* τοῦ δὲ (*intell.* εὐαγγελίου).
2. *Fortasse* αὐτοῦ.
3. εὐαρεστήκασιν *cod. Rhedig.*
4 ὑμῶν *codd. mss. uterque.* ἡμῶν *editi libri.*

producenda longius oratione laborare, dum et veritatis hostes refel-
lantur, et eiusdem filii veritatis medicamentis ac remediis dele-
ctentur.

Nunc circulatoris illius reliqua videamus. Duo testamenta sibi Cap. XLII.
invicem esse contraria defendit, ac deum illum qui in lege sit locutus
ab evangelii auctore diversum. Proinde Principem illum appellat,
hunc vero patrem, ac filium, et quidem patrem Bonum deum suum
nominat. Utinam vere suum esse dixisset, nec errore falsus tam
contumeliosas in deum voces in suum caput ederet. Nos vero iis
ipsis ab eo dictis assentimur ultro, idque profitemur: Boni patris
bonam sobolem, lumen de lumine, deum de deo, deum verum, de
deo vero ad nos servandi nostri gratia venisse. *In propria quippe* Ioann. 1, 11.
venit, non in aliena, *et sui eum non receperunt. Quotquot autem re-
ceperunt illum, dedit eis potestatem filios dei fieri, qui non ex san-
guine, neque ex carne, sed ex deo nati sunt.* Atqui nemo sine carne
et sanguine in mundo natus est, sed omnes carnis ac sanguinis par-
ticipes nati sunt. Quid enim erant priusquam cum carne gigneren-
tur? aut quid esse sine carne possumus? Sed quoniam mundus a
deo factus est, et nos ab eodem procreati ex parentum nostrorum
carne geniti sumus, venit dominus, ut nos ex spiritu et igne gene-
raret. Geniti itaque sumus, idque ipsum certissimum est, neque
quisquam primam illam generationem eiurare potest, aut ex carne
propagatum se esse diffiteri. Quod ad secundam quidem generatio-
nem attinet, non eam ex carne vel sanguine sortiti sumus, hoc est
non ex usu carnis aut sanguinis accepimus, verum carnem et ani-
mam, posteaquam spiritu geniti sumus, non carnalem amplius ha-
bemus, sed sanguis et caro et anima spiritali quadam ratione copu-
lantur. Atque illud ipsum est quod dicitur, *Dedit eis potestatem filios* Ioann. 1, 11.
dei fieri; quicumque nimirum mutato in melius animo carnem, san-
guinem et animam ad dei voluntatem accommodant. Iam vero *qui
in propria venisse dicitur*, non alienus est, sed omnium dominus.
Quamobrem ita dicit: *Qui loquebar in prophetis ecce adsum.* Quin- Isai. 52, 6.
etiam Iudaeos alloquens, *Si Moysi crederetis*, inquit, *crederitis et
mihi; ille enim de me scripsit.* Item: *Abraham pater noster exulta-* Ioann. 8, 56.
vit ut videret diem meum: vidit et gavisus est. Tum illud: *Sic patres* Luc. 6, 23.
vestri faciebant prophetis. Et: *Beati estis cum exprobraverint vobis,* Luc. 6, 22.
*et dixerint adversum vos omne malum mentientes: gaudete et exultate,
quoniam merces vestra multa est in coelis: sic enim persequebantur
prophetas, qui ante vos fuerunt.* Et alio loco: *Hierusalem, quae oc-* Matth. 23, 37.
*cidis prophetas, et lapidas eos qui missi sunt, quoties volui congregare
filios tuos?* Quae vox *Quoties*, olim ipsum per prophetas congre-

δὲ Ποσάκις δεικνύει διὰ προφητῶν τούτου συνάξαι αὐτὴν ἐπιμελησαμένου. Εἰ γὰρ Ἀποκτένουσα τοὺς προφήτας λέγει ἐλεγκτικῶς, ἄρα τῶν προφητῶν ποιεῖται τὴν ἐπιμέλειαν. Ὁ δὲ τῶν προφητῶν ἐπιμελούμενος οὐκ ἀλλοτρίων ἐπεμελεῖτο, ἀλλὰ τῶν ἰδίων. Καὶ, Ζητηθήσεται, φησὶ, τὸ αἷμα τὸ ἐκχυνόμενον ἀπὸ αἵματος Ἄβελ ἄχρι Ζαχαρίου τοῦ δικαίου, τοῦ ἐκκενωθέντος ἀνὰ μέσον τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ, Ἄρας πάντα, καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν κατέστρεψε, καὶ εἶπε, Μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου οἶκον ἐμπορίου. Καὶ πρὸς τοὺς περὶ Μαριὰμ καὶ Ἰωσὴφ ἔλεγε, Τί ὅτι ἐζητεῖτέ με; οὐκ ᾔδειτε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ με εἶναι; Καὶ εὐθὺς
pag. 656. ἐπιφέρει τὸ εὐαγγέλιον [5] λέγων ὅτι εἶπε, Μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου οἶκον ἐμπορίου, ὡς λέγει, Καὶ ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ ὅτι ἦν γεγραμμένον, Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με.

Κεφ. μγ'. Καὶ πόσα ἔστιν εἰπεῖν διὰ [1] τοιούτων εὐαγγελίων καὶ τῶν ἀποστόλων εἰς ἔλεγχον τῆς τοῦ Μάνη μανίας; καὶ ὡς βούλεται διαιρεῖν καὶ ἀπαλλοτριοῦν τὴν παλαιὰν διαθήκην ἀπὸ τῆς καινῆς, τῆς παλαιᾶς μαρτυρούσης περὶ τοῦ σωτῆρος, καὶ τοῦ σωτῆρος ὁμολογοῦντος τὴν παλαιὰν διαθήκην, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι· ὡς λέγει Δαβὶδ, Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Εἰ οὖν κύριον αὐτὸν λέγει, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστι; Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ λέγει, Τῶν παίδων κραζόντων Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ, καὶ οὐκ ἐπετίμα αὐτοῖς· λέγουσιν οἱ Φαρισαῖοι, Οὐκ ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσι; κώλυσον αὐτά. Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς, Ἂν οὗτοι σιγήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται. Υἱὸς μὲν γὰρ Δαβίδ ἐστι κατὰ σάρκα, κύριος δὲ τοῦ Δαβὶδ κατὰ πνεῦμα, τῶν ἀμφοτέρων λέξεων δυνατῶν οὐσῶν καὶ ἀληθευουσῶν. Οὐδὲν γάρ ἐστι παραπεποιημένον τῇ ἀληθείᾳ.

Ἀλλὰ ἵνα [2] μὴ μηκύνω τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἀρκεσθήσομαι ταύταις ταῖς μαρτυρίαις. Ἐλεύσομαι δὲ εἰς τὰ ἕτερα, ἐξελέγχων τὸν ἀγύρτην. Εἰ τὸ σῶμα ἑτέρου θεοῦ, ᾧ οὗτος, καὶ ἡ ψυχὴ ἄλλου θεοῦ, τίς κοινωνία τῶν ἀμφοτέρων; Καὶ δέδια ὡς εἰς πόσον ὄγκον βυθοῦ διανοημάτων ἐγκύπτειν πειρᾶται ὁ τῆς ἡμῶν βραχύτητος μικρὸς νοῦς. Διὸ χαλιναγωγήσω ἐμαυτὸν, ἵνα μὴ πολὺν κάματον ποιήσωμαι ἀναγνώσεως τοῖς δυναμένοις. Καὶ ἀπὸ μιᾶς μαρτυρίας ἔστι ἐξελέγξαι τὸν γόητα. Τὸ μὲν γὰρ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοινωνεῖν οὐκ ἔστι διαφερομένων πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ ἑνὸς τὸ ἔργον, ἢ δύο φίλων ἡ ἐργασία. Τοῦ σώματος τοίνυν καὶ τῆς ψυχῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὄντων, ἑνὸς θεοῦ τὸ ἔργον· οὐ γὰρ

5. *Fortasse* λέγον.
Cap. XLIII. — 1. *Suspicor* τούτων τῶν, *vel* τοιούτων τῶν.
2. μὴ, *quod abest ab utroque codd. mss. et ab ed. princ., supplevit Petavius post Cornarium qui convertit ut ne longius extendam cett.*

gandis illis operam adhibuisse demonstrat. Cum enim haec ipsa verba, *Quae occidis prophetas*, aspere et obiurgandi gratia pronuntiaverit, consequens est prophetarum ab eo curam esse susceptam. Iam qui prophetarum curam gerit, non utique est tanquam de alienis, sed tanquam suis propriisque sollicitus. Quo et illud pertinet, *Requiretur sanguis qui effusus est a sanguine Abelusque ad Zachariam iustum, qui fusus est inter templum et altare.* Praeterea alio in loco:
Sublatis omnibus nummulariorum mensas evertit, ac dixit, Nolite fa- Ioann. 2, 15.
cere domum patris mei domum negotiationis. Ad haec Mariae ac Io-
sepho dixit, *Quid erat quod quaerebatis me? Nesciebatis quod in iis* Luc. 2, 49.
quae patris mei sunt oportet me esse? Porro evangelium, postquam
haec ab eo dicta retulit, *Nolite facere domum patris mei domum ne-*
gotiationis, statim illud subiicit: *Et recordati sunt discipuli quod scri-* Ioann. 2, 17.
ptum est: Zelus domus tuae comedit me.

Quam multa ex evangeliis et apostolis afferri ad Manichaei re- Cap. XLIII.
fellendam insaniam possunt, qui vetus testamentum a novo distrahere et alienare contendit? cum tamen et vetus multa de salvatore testimonia contineat, et hic vicissim, imo et eius apostoli veteri testamento auctoritate sua suffragentur. Ut in illo loco qui ex Da-
vide translatus est: *Dixit dominus domino meo, Sede a dextris meis.* Matth. 22, 44.
Si igitur dominus illum vocat, quomodo filius eius est? Ad haec:
Clamantibus pueris Osanna filio David, cum eos non increparet, Pha- Matth 21, 9.
risaei ita ipsum allocuti sunt: *Non audis quid isti dicant? prohibe* Luc. 19, 40.
illos. Ille vero ita respondit, *Si isti tacuerint, lapides vociferabuntur.* Est enim Davidis ille quidem carne filius, eiusdem vero, si spiritum consideres, dominus, cum ambae illae voces aliquid quod fieri possit, verumque significent. Nam nihil est in veritatem confictum.

Verum ne diutius in eo argumento commorer, ero paucis iis testimoniis contentus, meque ad alia impostoris illius dogmata refutanda conferam. Si corpus alterius dei est, et alterius anima, quae potest, mi homo, amborum esse communio? Quamquam cogitandi mihi quam altam in contemplationem mediocris ac perpusilla mens nostra sese committat, subit admodum vereri. Quamobrem inhibebo memetipsum, ne iis qui legere ista possunt plus quam par est laboris imponam, cum praesertim unico testimonio praestigiator iste redargui possit. Etenim in eandem consociationem ac communionem adduci non eorum esse potest quae mutuo dissentiant, sed unius opus est, aut a duobus saltem amicis efficitur. Itaque cum corpus et anima in unum conveniant, unius dei opus illud esse putandum

ἔστι διαίρεσις, [3] διὰ τὸ ἀμφότερα συνεργεῖν πρεπόντως καὶ συνδοξάζειν. Εἰ δὲ κατὰ τὸν τούτου λόγον καταφαγόντες οἱ Ἄρχοντες τὴν ψυχὴν ἐποίησαν αὐτῇ δεσμὸν τουτοῒ τὸ σῶμα, πῶς τὴν βεβρωμένην αὖθις ἐγκλείουσιν εἰς σῶμα; πᾶν γὰρ τὸ βιβρωσκόμενον ἀναλίσκεται, τὸ δὲ ἀναλισκόμενον καὶ εἰς τὸ ἀνύπαρκτον χωρεῖ, τὸ δὲ χωροῦν εἰς
pag. 657. τὸ ἀνύπαρκτον καὶ μηκέτι ὂν οὔτε ἔν τινι τόπῳ περικέκλεισται, οὔτε ἔστιν, οὔτε γενήσεται αὐτῷ τόπος δεσμωτηρίου, τῷ μὴ ὑπάρχοντι.

Κεφ. μδʹ. Πολλάκις δὲ τῆς ἑαυτοῦ διανοίας ἐπιλαθόμενος περὶ ὧν δ᾽ ἂν εἴποι ἐπιλανθάνεται, καὶ ἅ ποτε κατασκευάζει, τὰ αὐτὰ πάλιν ἀνασκευάζει ἀγνοῶν. Ὁτὲ μὲν γὰρ τὴν ψυχὴν φάσκει τὴν βεβρωμένην ἐγκατάκλειστον ὁριζόμενος ἐν σώμασι τοῖς οὖσιν, ὁτὲ δὲ ἀφηρπάσθαι ἀπὸ τῶν Ἀρχόντων ἄνωθεν ἐκ τῆς πανοπλίας τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ τὴν αὐτὴν ὁρίζεται, ὡς μηκέτι βεβρῶσθαι, ἀλλὰ ᾐχμαλωτεῦσθαι, ποτὲ δὲ τὴν αὐτὴν αἰχμάλωτον ληφθεῖσαν οὐκέτι συνᾳδόντως λέγει, ἀλλ᾽ ἕτερον τρόπον τὴν κατ᾽ αὐτῆς ὑπόθεσιν διηγεῖται, φάσκων ὡς δέλεαρ αὐτὴν ἑκουσίᾳ γνώμῃ παραβεβλῆσθαι ὑπὸ τῆς ἄνωθεν δυνάμεως, δίκην ἐρίφου ἐν βόθρῳ βληθέντος, εἰς τὸ τὸν θῆρα ἀγρεῦσαι, ἐρεθισθέντα [1] τε καὶ κατελθόντα τὸν ἔριφον λαβεῖν καὶ αὐτὸν τὸν θῆρα [2] θηρευθῆναι. Καὶ εἰ μὲν τῆς ἰδίας δυνάμεως τὸν ἔριφον ἀπέστειλεν ἡ ἄνω δύναμις, ὅ ἐστιν ἀγαθὸς θεός, ἢ τὸ φῶς ὡς αὐτὸς ὀνομάζει, κἄν τε θηρεύσῃ τὸν θῆρα, τέως πρῶτος ὁ ἔριφος καταβρωθήσεται, καὶ μᾶλλον ἑαυτὴν βλάψει ἡ ἄνω δύναμις, μέρος αὐτῆς ὑποβάλλουσα εἰς βρῶμα τῷ θηρὶ, ἵνα δι᾽ οὗ μέρους αὐτὴ ζημιουμένη δόξῃ τὸν θῆρα θηρεῦσαι, καὶ οὐκέτι [3] ὡς ἰσχύουσα, καὶ ὑπερτάτη, καὶ δυνατὴ, λόγῳ ἢ θελήματι τὸν θῆρα χειρώσηται, ἀλλὰ μηχανᾶται πολυτρόπως, καὶ πανουργεύεται, ἵνα δυνηθῇ τοῦ θηρὸς περιγενέσθαι. Καὶ εἰ ὅλως θηρευθείη ὁ θὴρ, ἤδη ἀπὸ τοῦ ἰδίου μέρους ἀπεβάλετο τὸν ἔριφον τὸν βεβρωμένον, κἄν τε ὅλως δυνηθείη θηρεῦσαι. Εἰ γὰρ τὴν ψυχὴν ἀπέστειλεν ἐνταῦθα ἡ ἄνω δύναμις, ἵνα διὰ τῆς ψυχῆς πεδήσῃ τὰς Ἀρχὰς καὶ τὰς Ἐξουσίας θηρεύουσα, οὐκ ἀπέβη ὁ σκοπὸς τῇ οὕτω βουλευσαμένῃ. Κἄν τε γὰρ ἀπέστειλε τὴν ψυχὴν θηρεῦσαι, τεθήρευται, ἢ παγιδεῦσαι, πεπαγίδευται, ἐλθοῦσα ἀπὸ καθαρᾶς φύσεως, καὶ ὑποπεσοῦσα πρῶτον μὲν δεσμῷ σώματος [4] τῆς ὕλης, εἶτα δὲ καὶ πολλαῖς τῶν ἁμαρτημάτων ἀτοπίαις. Καὶ πανταχόθεν διαπίπτει ὁ τοῦ πλάνου λόγος, καὶ ἡ τοῦ ἀλιτηρίου διδασκαλία.

3. διὸ *cod. ms. uterque.*

Cap. XLIV. — 1. *Fortasse* δὲ.

2. θηρευθῆναι *abest a cod. Rhedig. Infinitivus* λαβεῖν *aptus est a verbo* κατελθόντα, *finali sensu capiendus.*

3. ὡς *restitui ex libris manu exaratis. In editis est* οὐκ. *Et Cornarium video*

est. Neque enim ulla est inter illa duo disiunctio, cum ad agendum mutua consensione ac consordia conspirent. Iam vero si, ut ille sentit, principes animam, quam devoraverant, in hoc corpus, tanquam in vinculum quoddam compegerint, qui fieri potest ut quam devoraverint, iterum in corpus includant? Quicquid enim devoratur, consumitur, quod autem consumitur, evanescit et in nihilum redigitur. Quod in nihilum abit et esse desinit, nec ullo loco circumscribitur, nec est usquam, nec ullo carcere, cum nihil sit, coerceri potest.

Sed illud homini persaepe accidit, ut suae opinionis oblitus quae antea dixerit non recordetur amplius, et quae aliquando comprobaverit, eadem rursus imprudens evertat. Animam interdum devoratam, et corporibus, quae in hoc mundo sunt, inclusam esse defendit, alias a Principibus e coelo, atque ex boni dei armatura direptam, ut non amplius devorata, sed in captivitatem abducta sit; nonnunquam et captivam asserit. Neque cohaerentia loquitur, sed alio modo totam eiusmodi narrationem contexit. Quippe velut escam quandam ab superiori virtute sponte sua obiectam existimat, non aliter atque hoedum in scrobem abiicere solent captandae ferae gratia, quae hac illecebra ad capiendam praedam invitata capiatur. Verum si ex virtute propria velut hoedum hunc aliquem vis illa coelestis immiserit, hoc est bonus deus, sive lux, ut iste nominat, licet feram capiat, prius tamen haedum absumi necesse est, atque ita maius ipsi sibi detrimentum coelestis illa virtus consciscet, quae nonnullam sui partem ad bestiae pabulum obiecerit, ut qua se ipsam portione mutilaverit feram captasse videatur, nec iam valens, ac suprema, aut praepotens erit, ut voce vel voluntate feram potestati suae subiiciat, quin potius, ut eius compos evadat, callide ac fraudulenter multa molitur. Ac tametsi illius aliqua parte inescata fera illa captata sit, ante tamen devoratum hoedum illa perdidit, quantumvis praedam assequi potuerit. Sic igitur si animam virtus coelestis in hunc orbem emiserit, ut per eam Principatus irretiret Potestatesque captaret, non illa scopum quem volebat assecuta fuit. Nam cum animam velut ad venandum captandumque miserit, capta ipsa tamen potius est, et cum ad irretiendum venerit, suis est implicata retibus; siquidem purissima ex natura derivata primum in vincula concreti cum materia corporis incidit, tum multis est peccatorum incommodis obstricta. Quamobrem haeretici illius atque execrandi hominis tam oratio quam doctrina omni ex parte refellitur.

Cap. XLIV.

convertisse velut valida et suprema.

4. τῆς *om. cod. Rhedig.*

Κεφ. με'. pag. 658. Φέρε δὴ ἴδωμεν καὶ περὶ τῆς Μητρὸς τῆς ζωῆς, ἧς φάσκει Δυνάμεως προβεβλῆσθαι, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Μητέρα τῆς ζωῆς, τόν τε πρῶτον ἄνθρωπον, τὰ πέντε στοιχεῖα, ἅ τινά ἐστιν, ὡς ἐκεῖνος λέγει, ἄνεμος, φῶς, ὕδωρ, πῦρ, καὶ ὕλη. Ταῦτα δὲ ἐνδυσάμενον αὐτὸν, ὡς πρὸς κατασκευὴν πολέμου κατελθεῖν κάτω, καὶ πολεμῆσαι τῷ σκότει. Οἱ γὰρ [1] τοῦ σκότους Ἄρχοντες πολεμοῦντες αὐτῷ ἔφαγον ἐκ τῆς πανοπλίας αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἡ ψυχή. Ὢ ἀγύρτου μιμολογίας, ὢ χλεύης ἀσυνεικάστου καὶ γελοιώδους ὑποθέσεως, [2] τὰ ἐπίχειρα πανταχόθεν ἀδυναμίαν προσάπτει τῷ θεῷ, πανταχόθεν ἄγνοιαν ὁρίζεται τῷ πάντα γινώσκοντι θεῷ. Ὁ γὰρ προβαλὼν τὴν Μητέρα τῆς ζωῆς, κατὰ τὸν αὐτοῦ λόγον, ἢ ὅτι ἀγνωσίαν εἶχε τίνα τὰ ἀπὸ τῆς Μητρὸς τῆς ζωῆς ἐπιτελούμενα, ἢ ὅτι ἀποτελεσθέντα παρὰ τὴν προσδοκίαν τῆς διανοίας τὰ συμβεβηκότα ἄλλως εὑρεθέντα, ὄνειδος φέρει. Ἄγνοιαν γὰρ ὀφλήσειε ὁ ἕτερα μὲν διανοηθεὶς ἀποβήσεσθαι, [3] ἕτερα δὲ εὑρὼν ἐς ὕστερον γενόμενα, οὐ κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν. Ἡ γὰρ Μήτηρ τῆς ζωῆς, ἡ παρ' αὐτῷ Δύναμις καλουμένη, ἐξ αὐτοῦ προβληθεῖσα, ὡς αἰσχρόν ἐστι καὶ τὸ λέγειν Μητέρα ζωῆς. Οὐ γὰρ [4] ἐπιδέχεται τοῖς τὸν σώφρονα λογισμὸν κεκτημένοις τι θῆλυ ἐν τῇ θεότητι διανοεῖσθαι. Καὶ αὕτη δὲ, φησὶ, ἡ θήλεια προεβάλετο τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, καὶ ὅλως εἰπεῖν, τὸν πρῶτον ἄνθρωπον τὴν φύσιν καὶ τὴν Μητέρα τῆς ζωῆς ἐκ τῶν [5] ἐν ἡμῖν γιγνομένων φαντάζεται. Ἄνθρωπος γὰρ κέκληται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ μήτηρ ἐκ τῆς γῆς ἡμᾶς γενήσασα ἡ ἐκ θεοῦ τῷ Ἀδὰμ κεκτισμένη. Φαντάζεται δὲ ἀπὸ τῶν ἰδίων λογισμῶν ὁ κτηνώδης ἐν οὐρανῷ τοιαῦτα εἶναι ὁποῖα καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὑπάρχει. Ἅτινα οὐκ [6] ἐπιδέχεται ὡς ὁ θεῖος λόγος πάντη διδάσκει. Λέγει γὰρ, Σώματα ἐπουράνια καὶ σώματα ἐπίγεια, ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων· καὶ [7] οὔπω ὅλως τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν διηγήσατο, ἀλλὰ περὶ τῶν φαινομένων τούτων τῶν [8] σῶμα ὑπαρχόντων, ἡλίου λέγω, ἢ σελήνης, ἢ τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων, καὶ τῶν σωμάτων τῶν ἁγίων, ὥς γε διανοούμεθα ταπεινοὶ ὄντες. Εἰ δὲ καὶ τῶν ὑπὲρ οὐρανὸν ἔσται λόγος, διὰ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ ἀποστόλῳ τῆς γνώσεως βαθύτατον χώρημα, οὐ πάντως ὁριζόμεθα. [9] Ὅμως ὡς πολλὰ τῶν ἐπιγείων λέλεκται,
pag. 659. [10] ποσῷ μᾶλλον τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν [11] ποθεν δύναται τοῖς ἐπιγείοις ἀπεικάζεσθαι, ὢ οὗτος;

Cap. XLV. — 1. τοὺς *pro* τοῦ *vitiose est in editis.*

2. *Petavius in marg. annotavit* „Vox illa τὰ ἐπίχειρα non admodum necessaria videtur." *Similia supra haer.* 64, 70., *ubi eodem vocabulo usus est scriptor. Mihi rescribendum videtur* κατὰ τὰ ἐπίχειρα, *vel* κατ' ἐπίχειρα; *nam* ἐπίχειρα *sunt* res faciles, nulliusque negotii. *V. Lexica. Cornarius interpretatus est* o incomparabilem imposturam, et ridiculi argumenti aggressionem, undequaque impotentiam attribuit deo, *unde apparet eum* τὸ ἐπιχείρημα *cogitasse.*

3. ὁ ἕτερα *editi libri praeter mss. auctoritatem. Petavius certe uncinis inclusit articulum* ὁ.

4. ἐπιδέχεται *ego. Libri mss. et utraque edit.* ὑποδέχεται, *ed. Petav. Colon. rep.* ἀποδέχεται.

5. *Hoc est in terra, in vita humana*

Age nunc Matrem illam vitae videamus, quam ab Virtute productam affirmat, eandemque cum primo homine quinque elementa procreasse, quae sunt ex illius opinione, ventus, lux, aqua, ignis, et materia. Quibus indutus ille, velut ad comparandum bellum in inferiora delapsus cum tenebris congressus est. Nam tenebrarum Principes cum eo confligentes ex eius armatura, quae anima est, nonnihil adederunt. O inimicas circulatoris ineptias! o fabulam risu omni ac ludibrio dignam! Ubique divino numini imbecillitatem affingit, eumque qui novit omnia summa undique ignorantia constringit. Nam qui Matrem illam vitae produxerit, sive ignorabat quid esset illa factura, sive iam facta diversa ab eo quod speraverat inventa sunt, infamiam effugere non potest. Necesse est enim ignorantiae illum argui qui cum aliud eventurum esse cogitaverit, aliud praeter voluntatem suam evenisse postea cognoscit. Quod vero ad illam vitae Matrem attinet, quam etiam Virtutem nominat, et ab eo vult esse productam, quam turpe est Vitae illam Matrem dicere! Nemo enim, qui sano iudicio praeditus sit, admittere quicquam in divina natura femineum potest. At iste etiam ab hac femina primum esse procreatum hominem narrat, et, uno verbo dicam, primum hominem, Vitaeque Matrem ad eorum quae in nobis accidere cernuntur similitudinem commentus est. Siquidem et homo vocatur in terra, et mater, quae nos e terra genuit, quaeque Adamo divinitus est producta. Ergo eadem quae in terra fiunt etiam in coelo reperiri sua inductus opinione stupidus homo nugatur. Quae quidem ab omni ratione sunt alienissima; id quod ubique sacrae literae nos docent. Quae *coelestia corpora*, et *terrena corpora* nominatim exprimunt, *sed alia est coelestium gloria, alia terrenorum.* Ubi non de iis quae supra coelestes orbes sunt disserit, sed de aspectabilibus iisce corporibus, sole, luna, sive etiam de iis quae in terra sunt, sanctorumve corporibus, quemadmodum pro tenuitate nostra interpretandum credimus. Utrum vero de iis insuper quae supra coelum eminent hoc loco sermo sit, propter immensam apostoli altissimamque scientiam, certi nihil asserimus. Terrena quidem pleraque commemoravit. Quanto magis quae coelo ipso superiora sunt? Quanam ratione cum terrenis comparari poterunt?

Cap. XLV.
Gen. 1.
1.Cor.15,40.

Ceterum peccasse Petavium cum interpretaretur vitaeque Matrem ad eorum quae cett., *nemo est qui non videat, praeterquam quod verba* τὴν φύσιν *plane intacta atque neglecta liquit. Verte* et ut universim dicam, primum hominem ex rebus humanis finxit esse naturam et vitae Matrem, quam dicit.

6. *Petav. coniecit* ἐνδέχεται. *Construe* ἐπιδέχεται *cum* ὁ κτηνώδης, *quod praecedebat subiectum sententiae proximae.*

7. οὔπω *Gataker. l. l. p.* 800 *sqq. Libri habent* οὕτω.

8. σωμάτων *suspicatus est Gatakerus.*

9. ὅμως ὡς *ego.* ὅμως *emendatio est Gatakeri. Libri habent* ὁμῶς.

10. ποσῷ *ego.* πόσῳ *libri omnes.*

11. *Vulgo* οὐρανῶν; πόθεν *cett. Ver-*

Κεφ. μς'. Τὸν δὲ πρῶτον [1] ἄνθρωπον ὃν φάσκεις πάλιν κατεσκευακέναι ἑαυτῷ πανοπλίας χάριν τὸν ἄνεμον, τὸ φῶς, τὸ πῦρ, τὸ ὕδωρ, τὴν ὕλην, [2] ἵνα εἰ μὲν ἄνωθέν ἐστιν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, καὶ ὧδε ἦλθεν ἑαυτῷ κατασκευάσαι τὴν πανοπλίαν, καὶ προβάλλειν ἑαυτῷ ταύτην εἰς θωρακισμὸν ἑαυτοῦ καὶ ἐνδυναμίαν, [3] ἄρα δυνατώτερα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὑπὲρ τὸν ἄνωθεν ἐλθόντα τῶν ἐπουρανίων; Ὕδωρ γάρ ἐστι τὸ ὁρατὸν, καὶ φῶς τὸ φαινόμενον, καὶ ὕλη ἡ κατὰ σὲ φθειρομένη, καὶ ἄνεμος ὁ ἐν ἡμῖν ἐνηχούμενος, καὶ τὸ πῦρ τοῦτο ᾧ ἀκωλύτως οἱ πάντες κεχρήμεθα ἐν ταῖς χρείαις. Καὶ εἰ διὰ τοιούτων τοὺς Ἄρχοντας πολεμεῖ, τίς ἡ ἐνέργεια τοῦ πολέμου, λέγε; τίς ἡμῖν σαλπίσειεν ἀρχηγὸς πολέμου γινόμενος; διατέμωμεν τὰς φάλαγγας, ἐπισυστήσωμεν [4] τὰ πτερὰ τοῦ πολέμου. Τίς βάλοι πρῶτον βέλος κατὰ τοῦ χαλεπῶς μανέντος κατὰ τῆς Ἀρχῶν καὶ Ἐξουσιῶν ὑποστάσεως; Ἄνεμος πολεμεῖ, ὦ οὗτος; ἀλλὰ ὕλη ἡ κατὰ σὲ φθειρομένη; ἀλλὰ τὸ πῦρ τὸ εἰς χρῆσιν ἡμετέραν κατασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ κυρίου; ἀλλὰ τὸ φῶς τὸ ὑποχωροῦν τῷ σκότει ἀνὰ μέρος, διαστημάτων τῶν χρόνων ἐκ θεοῦ τεταγμένων; ἀλλὰ τὸ ὕδωρ; ποίῳ τρόπῳ; διήγησαι τὰ παρὰ σοὶ κενοφωνούμενα. Καὶ γὰρ ὁρῶμεν διὰ τούτων μᾶλλον καὶ ἀγαθὰ καὶ φαῦλα γινόμενα. Ἐν τῷ γὰρ πυρὶ θυσίαι γίνονται εἰδώλοις, καὶ οὐ παραιτεῖται τὸ πῦρ, οὐδὲ κωλύει τὴν ἁμαρτίαν. Τῷ ὕδατι τῆς θαλάσσης σπένδουσιν οἱ τοῖς δαιμονίοις προσκυνοῦντες, καὶ οὐ κεκώλυταί ποτε ἐν ὕδατι ὁ πειρώμενος ἄγνοιαν ἐπιτελέσαι. Πόσοι δὲ πειραταὶ φόνους εἰργάσαντο ἐν ὕδασι θαλάσσης; καὶ μᾶλλον οὐκ ἐναντίον τὸ ὕδωρ τοῖς ἄρχουσι [5] τῆς πονηρίας, ὡς σὺ λέγεις, ἀλλὰ συνεργητικὸν μᾶλλον τὸ ὕδωρ, οὐκ ὄντος αἰτίου τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ αἰτίου ἑκάστου ἀνθρώπου τῆς ἑαυτοῦ ἁμαρτίας. καὶ ὦ τῆς πολλῆς σου φλυαρίας, τί δὲ ὠφέλησεν ἡ κατασκευὴ τῶν ὅπλων καὶ ὁ θωρακισμὸς τῶν στοιχείων, τὸν πρῶτον κατὰ σὲ ἄνθρωπον τὸν κατελθόντα πολεμῆσαι, καὶ ὑπὸ τοῦ σκότους καταπονηθέντα; Φάσκεις γὰρ ὅτι ἐθλίβη ἐκεῖ κάτω ὁ ἄνθρωπος, εὐξαμένου δὲ αὐτοῦ ἤκουσεν ὁ Πατὴρ, ὡς ἔφης, καὶ ἀπέστειλεν ἑτέραν δύναμιν προβληθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ, λεγομένην
pag. 660. Πνεῦμα ζῶν. Ἔπαρόν σου τὸ προσωπεῖον, ὦ κωμῳδοποιὲ Μένανδρε. Ἐκεῖνος γὰρ ὢν σεαυτὸν σκεπάζεις, μοιχῶν ἔργα διηγούμενος, καὶ μέ-

to Utut est, cum tamen pleraque terrena commemorata sint, num aliquantillo magis poterunt ideo ea quae coelo superiora sunt ab ulla parte comparari cum terrenis? *Aliter statuit de hoc loco Gatakerus, qui rescribendum duxit* Ὁμῶς (*f.* ὅμως) πολλὰ τ. ἐ. λέλεκται (*f.* διαφέρειν, καὶ) πόσῳ μ. τ. ὑ. τ. οὐρ. πόθεν δ. *cett.*, *vertens* quamquam utrum et de supercoelestibus apostolus sermonem habeat, ob profundam in ipso cognitionis capacitatem, nihil certi statuimus: verum tamen multum ista a terrestribus distare dictum est: quanto magis ergo quanam ratione poterunt supercoelestia terrestribus, quisquis es, assimilari? *Quae interpretatio haud differt ab nostra loci explicatione.*

Quod vero primum ais hominem armaturae sibi loco ventum, lucem, ignem, aquam ac materiam fabricasse, si e coelo primus ille homo derivatus est, atque huc procudendae illius armaturae gratia venit, qua velut lorica quadam ac munimento se protegeret, consequens est ut haec inferiora illo potentiora sint qui e coelo descenderit. Aqua enim illa ipsa est quae cernitur; lux quae oculis apparet; materia quae opinione tua corrumpitur; ventus qui auribus nostris insonat; ignis idem ille denique quem ad usum vitae passim adhibemus. Quibus rebus si Principes oppugnat; cedo, quaenam illa belli ratio administratioque proponitur? quis istius belli dux et auctor classicum nobis concinet? Age perrumpamus hostium phalanges, proeliumque conflemus! Quis in eum primus iaculetur qui contra Principatuum ac Potestatum substantiam furiosus incurrit? Estne ut ventus confligere possit, aut materia, quae ex tua sententia corrumpitur? Ignisne porro, qui ad usum nostrum a deo creatus est? An lux illa, quae pro temporum descriptis a deo spatiis vicissim tenebris cedit? At, opinor, aqua pugnabit. Quo tandem pacto? Edissere, sodes, ineptas illas tuas fabulas. Atqui per haec omnia tam bona quam mala fieri videmus. Sic ignis adminiculo sacrificia idolis instruuntur, neque id officii genus detrectat ignis, aut peccatum prohibet. Quin et aquam maritimam libant qui daemones adorant, nec ullus unquam ad hoc summae ignorantiae opus aqua praestandum est prohibitus. Quam multi praedones in maris aquis homicidia perpetrarunt? Ac tantum abest ut nequitiae principibus, quod tu dicis, aqua contraria sit, ut iis potius opituletur ac conferat; non ipsius aquae culpa, sed ipsiusmet hominis cui peccati sui causa tribuenda sit. O nugas atque ineptias! Quid illa vero armorum structura elementorumque munimentum primo illi homini profuit, cum ad proeliandum delapsus a tenebris victus ac debellatus fuerit? Tua enim haec oratio est, oppressum afflictumque in iis inferioribus hominem; qui cum idcirco precatus esset, exaudisse patrem, et aliam productam a se misisse virtutem, quem viventem spiritum appellat. Tolle larvam tuam, o Menander comice! Nam cum eiusmodi plane sis, latebram tibi nihilominus quaeris, ac mera Cap. XLVI.

Cap. XLVI. — 1 *Libri habent* ἄνθρωπον ὃν (*cod. Rhedig.* ὂν) φάσκεις. *Fortasse rescribendum est* Τὸν δὲ πρ. ἄνθρ. οὐ φάσκεις - - - τὴν ὕλην, ἵνα - - - τῶν ἐπουρανίων; Ὕδωρ *cett.*

2. *Pro* ἵνα *Petavius putabat* ἀλλά. *Sed* ἵνα *pro* ὥστε *positum saepius occurrit. Sic infra cap.* 52., *cap.* 53. *sq.*, *cap.* 55. *sq.*, *cap.* 61. *sq.*, *haer.* 68, 2., *haer.* 69, 55. *et* 69.

3. ἆρα *uterque liber ms.*

4. τὰ πτερὰ *codd. Ien.*, *Rhedig.*, *et Parisinus (teste Petavio).* τὰ παρὰ *editi. Cornarius vertit* contrahamus alas belli.

5. τοῖς *habent libri manu exarati.*

θης· οὐδὲν γὰρ ἐν σοὶ καθέστηκε. Τῶν γὰρ Ἑλλήνων τὰ ποιήματα ἀντὶ τῆς ἀληθείας παρεισφέρων πλανᾷς τοὺς ὑπὸ σοῦ ἠπατημένους. Τάχα γὰρ ὑπὲρ σὲ Ἡσίοδος ἐφρόνησε, τὰ περὶ τῆς Θεογονίας ποιητεύματα διηγησάμενος. τάχα Ὀρφεὺς, τάχα Εὐριπίδης. Ἐκεῖνοι γὰρ κἂν καταγέλαστα διηγήσαντο, δῆλοί εἰσιν ὅτι ποιηταὶ ὑπάρχοντες ἐποιητεύσαντο τὰ οὐκ ὄντα· σὺ δὲ ὡς ὄντα διηγῇ, ἵνα τὴν πλάνην περισσοτέραν ἐργάσῃ.

Κεφ. μζ'. Τοῦτο φάσκεις τὸ πνεῦμα τὸ ζῶν κατελθὸν κάτω δεδωκέναι δεξιὰν, καὶ [1] ἀνενηνοχέναι ἀπὸ τοῦ σκότους τὸν πρῶτον λεγόμενον παρὰ σοὶ ἄνθρωπον, τὸν κάτω ἐν τοῖς κατωτέροις κινδυνεύσαντα, τὸν κατελθόντα σῶσαι τὴν βεβρωμένην ψυχὴν, καὶ μὴ δυνηθέντα σῶσαι, ἀλλὰ αὐτὸν κεκινδυνευκέναι. [2] Εἰς σωτηρίαν ἀπεσταλμένος ἐκινδύνευσε, καὶ ἐπεδεήθη ἑτέρου πάλιν ἀπεσταλμένου πρὸς τὴν τούτου σωτηρίαν. Πόσῳ γε μᾶλλον ἡ ψυχὴ κινδυνεύσειε, δι' ἣν ὁ ἀπεσταλμένος πρῶτος ἄνθρωπος ἐλθὼν ἐκινδύνευσε; Ἀλλὰ καὶ δεύτερον ἀπεσταλμένον εἰς τὸ σῶσαι, ὅπερ φάσκεις εἶναι αὐτὸς Πνεῦμα ζῶν. [3] Κατὰ μετάμελον [4] ἄρα ὁ Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν ἔτι [5] ἰσχυρότερον, ἵνα τοῦ πρώτου ἀνθρώπου σωτὴρ γένηται. Ἢ ἠγνόει μὲν ἐκεῖνον ἀδυνατοῦντα τὸν πρῶτον, καὶ ὑπολαμβάνων ὅτι σώσει, κινδυνεύσαντος αὐτοῦ ὕστερον διὰ τῆς πείρας ἐγνωκὼς προβάλλεται καὶ ἀποστέλλει; Καὶ πολλή τίς ἐστιν ἡ ἀτοπία, ὦ Μανιχαῖε, καὶ ἀσύστατον τὸ παρὰ σοῦ ληρολόγημα τῆς πάσης διδασκαλίας. Φάσκει δὲ πάλιν ὅτι κατελθὸν τὸ Πνεῦμα ἔδωκε δεξιὰν, καὶ ἀνήνεγκε τὸν πρῶτον κινδυνεύσαντα ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο μυστήριον τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς παραδέδωκεν εἰς τὸ ἐπιδιδόναι δεξιὰν ὅταν ἀλλήλοις συναντήσωσι, σημείου χάριν, ὡς ἀπὸ σκότους σωθέντες. Ἐν γὰρ τῷ σκότει πάντα φάσκει εἶναι, πλὴν αὐτοῦ μόνου. Καὶ γὰρ οἱ τυφλοὶ, χλεύης ἕνεκα μᾶλλον, παρὰ τῶν ὁρώντων τὸ κακόφημον ἐκκλίνοντες πολὺ βλέποντες ἀκούουσι.

Κεφ. μη'. **Εἶτα φάσκει πάλιν, ἑτέρας τινὰς κατασκευὰς ἡμῖν καὶ ἀρχιτεκτο-**
pag. 661. **νίας ἐργαζόμενος, ὡς παρὼν ἐκεῖσε, καὶ φανταζόμενος τὰ μὴ ὄντα, ὅτι τότε τοῦτο τὸ ζῶν Πνεῦμα ἔκτισε, φησὶ, τὸν κόσμον. Καὶ αὐτὸ τρεῖς ἑτέρας δυνάμεις φορέσαν καὶ κατελθὸν ἀνήνεγκε τοὺς Ἄρχοντας, καὶ ἐστερέωσεν ἐν τῷ στερεώματι, ὅ ἐστιν αὐτῶν ἡ σφαῖρα. [1] Καὶ τὸ μὲν ἀνήνεγκεν, οὔτε νοεῖ ὁ κτηνώδης πῶς ἑαυτῷ ἀντιμάχε-**

Cap. XLVII. — 1. *Ita emendavit Petav. Libri habent* ἀνενοχέναι.

2. *Petavius volebat* εἰς σωτηρίαν γὰρ ἀπεστ. *Non opus est particula* γὰρ.

3. *In editis distinctum est minus commode* ζῶν κατὰ μετάμελον. ἄρα *cett. Cornarius vero vertit* Per poenitentiam igitur Pater demisit *cett.*

nobis adulteria et ebrietates narras. Nihil enim apud te compositum ac modestum. Tu enim pro veritate Graecorum fabulas inducens sectatoribus tuis illudis. Credo equidem sapientiorem te Hesiodum fuisse, dum illas in Theogonia fabulas edisserit, nec non et Orpheum, atque Euripidem. Nam isti, quantumvis ridicula narrent, perspicuum est, quod poetae essent, falsa de industria confinxisse: tu vero luculentiorem ut errorem facias, falsa pro veris obtrudis.

Igitur vivum illum Spiritum narras e coelo delapsum primo homini porrexisse dexteram, atque e tenebris eduxisse, eum inquam hominem, qui in inferiori hoc orbe periclitabatur. Qui cum ut absumptam liberaret animam descendisset, nec eripere potuisset, illum ipsum, inquam, qui ad salutem alterius missus fuerat, in discrimen adductum, atque alterius ope, qui perinde ad liberandum mitteretur, opus habuisse. Quanto igitur magis periclitari par erat animam, cuius gratia primus homo missus periculum adierit? Sed secundum quendam liberatorem velut in subsidium allegatum esse doces, velut Patrem prioris consilii poeniteret, et illum vivum spiritum appellas. Fortiorem igitur a Patre quempiam missum oportet, primi ut hominis vindex esse posset. An vero primum illum imbecillum fore nesciebat? et quem periclitanti saluti fore sperabat, posteaquam experientia cognovit, alium illum produxit et emisit? Absurdissima sunt, o Manichaee, quae dicis, ac tuum illud dogma minime cohaerens est, nugaremque plenissimum. Illud vero insuper affirmat, delapsum in terras spiritum dextram dedisse, ac primum hominem de salute periclitantem extulisse sursum. Quam ob caussam mysterium quoddam discipulis suis tradidit, ut cum invicem occurrunt dexteram conferant, quo signo e tenebris vindicatos se esse declarent. Nam omnia praeter se unum versari in tenebris affirmat. Quippe et caeci ipsi ferme a videntibus, mali ominis vitandi gratia, multum videntes appellari solent. Cap. XLVII.

Post haec novas quasdam structuras ac molitiones designans, quasi illic fuisset, quaeque nuspiam sunt sibi ipsi confingens, vivum illum Spiritum ait condidisse mundum, ac tres alias virtutes ferentem, descendentemque Principes eduxisse, atque in firmamento stabilisse, qui sit ipsorum globus; atque hoc pacto sursum evexisse. In quo quemadmodum secum pugnet pecus illa non videt, cum tam Cap. XLVIII.

4. ἆρα *codd. mss. mei.*

5. *Invitis vett. libris Petavius ubique edidit* ἰσχυρώτερος *pro* ἰσχυρότερος.

Cap. XLVIII. — 1. *Perperam Petavius ea verba interpretatus cum praecedentibus copulavit. Verte* Et quod ad vocem „Sursum evexit“ attinet, non intelligit homo brutus quantum sibi ipsi repugnet.

ται, καὶ τὰ παρ᾽ αὐτῷ ἐπαινετὰ [2] ψέγει, καὶ τὰ ψογιζόμενα εἰς ἔπαινον φέρει, δίκην μεθύοντος καὶ παραφερομένου, καὶ ἕτερα ἀνθ᾽ [3] ἑτέρου παραλαλοῦντος. Φάσκει γὰρ τοὺς Ἄρχοντας κάτω ὑπάρχοντας ἐν τῷ σκότει πονηρᾶς εἶναι ὑποστάσεως, καὶ φθορᾶς τὸ χωρίον. Καὶ εἰ ἐκ ταύτης τῆς φθορᾶς, καὶ εἰ ἐκ τοῦ μέρους τοῦ σκότους τὸ Πνεῦμα βιασάμενον τοὺς Ἄρχοντας εἰς ἄνω ἀνήνεγκεν ἐπὶ τιμωρίᾳ μᾶλλον, φαύλων [4] δὲ χωρίων τὴν μετάστασιν ποιούμενον ἐπὶ τιμωρίᾳ μετέσπασεν εἰς τὰ ἄνω, οὐκέτι ἔσται τὰ ἄνω ἀγαθὰ καὶ ὑποστάσεως ζωτικῆς, ἀλλὰ μᾶλλον θανάτου. Καὶ τὰ κάτω οὐκέτι τιμωρία, ἀλλὰ ἀγαθῆς τινος οὐσίας, ἐξ οὗ τόπου βουληθὲν τὸ Πνεῦμα εἰς τιμωρίαν [5] μεταβαλεῖν τοὺς Ἄρχοντας ἀπὸ τῶν ἡδέων καὶ ἀναγκαίων ἐπὶ τὸν τιμωρὸν τόπον μετήγαγεν, ἵν᾽ οὕτως αὐτοὺς τιμωρήσοιτο. Καὶ ἄλλως, εἰ τὸ Πνεῦμα τὸν κόσμον πεποίηκε, πῶς πάλιν λέγεις τὸν κόσμον μὴ ὑπὸ θεοῦ γεγενῆσθαι; Καὶ εἰ τῶν Ἀρχόντων τυγχάνει σῶμα τὸ στερέωμα, ἐν ποίῳ [6] ἄρα σταυρῷ προσέπηξε τοὺς Ἄρχοντας; ποτὲ μὲν γὰρ λέγεις αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι πεπῆχθαι, ποτὲ δὲ αὐτὸ τὸ στερέωμα σῶμα τῶν αὐτῶν ὁρίζῃ. Καὶ πολλή σου ἡ ἀσυναρτησία τῶν λόγων, ἥτις οὐδεμίαν [7] ἀκολουθίαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔχει. Ὡς ἐν πᾶσιν ἡμῖν [8] ἐπιφοίτησας πολέμιος, μᾶλλον δὲ ἑαυτῷ καὶ τοῖς σου τὴν γνώμην δεχομένοις.

Κεφ. μθ΄. Εἶτα πάλιν φάσκει ὁ αὐτὸς ὅτι μετὰ τὸ ἐσταυρωκέναι τοὺς Ἄρχοντας ἐν τῇ σφαίρᾳ ἔκτισε τοὺς φωστῆρας, ἅ ἐστι τῆς ψυχῆς τὸ λείψανον. Καὶ οὐ λέγει τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς λείψανα. Ὦ ἀσυστάτου δόγματος, καὶ λόγων ψευδῶν καὶ ἀσυναρτήτων. Πᾶν γὰρ τὸ λείψανον μέρος τυγχάνει τοῦ πληρώματος, τὸ δὲ πλήρωμα μεῖζον τυγχάνει τοῦ λειψάνου. Εἰ τοίνυν τὰ λείψανά εἰσιν οἱ φωστῆρες, δειξάτω ἡμῖν [1] μειζότερον τῶν φωστήρων, ἵνα ἴδωμεν τὴν ψυχήν. (pag. 662.) Εἰ δὲ τὸ μὲν πλήρωμα βέβρωται καὶ ἀνάλωται, λείψανον δὲ οἱ φωστῆρες, ἄρα καὶ αὐτοὶ ὑποκάτω τῶν ἐσταυρωμένων Ἀρχόντων ὄντες βρωθήσονται, τῶν Ἀρχόντων τὴν ἐπανότητα κεκτημένων. Εἰ δὲ διὰ τὸ ἐσταυρῶσθαι, μηκέτι [2] δύνανται ἐν καθέξει τῆς ψυχῆς καὶ τῶν φωστήρων εἶναι, διέπεσεν ὁ σοῦ ληρώδης λόγος, ὦ Μανιχαῖε.

Εἶτα πάλιν ὁ αὐτὸς διδάσκων ὅτι μετὰ τὸ ἐπιτιμῆσαι τῷ Ὠμο-

2. ψέγει librorum mss. scriptura est, cuius loco Cornarius et Petavius ediderunt λέγει.

3. Repone ἑτέρων cum Cornario (qui vertit alia pro aliis obblaterantis) et Petavio.

4. Fortasse δή.

5. μεταβαλλεῖν (sic) codd. mss. et ed. princ.

6. ἆρα codd. mss.

7. ἀκολουθείαν codd. mss. et ed. princ.

ea quae laudabilia statuit ipse quam quae vituperanda censet ad laudem conferat, velut ebrius aut mente captus, quique in sermone identidem hallucinetur. Etenim Principes illos, qui in infima regione tenebrisque versantur, mala esse substantia praeditos docet, ac locum ipsum corruptionis esse proprium. Atqui si ex hac ipsa corruptela tenebrarumque regione Spiritus per vim Principes illos sursum extulit, poenae id infligendae caussa fecisse potius videtur, ut illos malis iis ex sedibus extractos in superiora transferret. Quare bona esse superiora haec ipsa desinent, vitalisque substantiae, sed deinceps morti tribuenda, ac vice versa inferiora non amplius supplicii, sed naturae cuiusdam melioris conditionem obtinebunt; cum ex eo loco Spiritus, quos ad poenam trahere Principes vellet, indidem, velut ex iucundis ac familiaribus sedibus, alio tanquam ad supplicii locum puniendi caussa transtulerit. Deinde si mundus a Spiritu fabricatus est, quanam ratione mundum negas a deo procreatum? Item si firmamentum Principum corpus est, cui tandem cruci Principes affixit? Quos tu nonnunquam in firmamento suffixos doces. Alias firmamentum ipsum eorumdem corpus esse defendis. Ex quibus apparet summam in oratione tua inconstantiam inesse, neque quicquam cum veritate consentaneum ac consequens habere. Quare non tam nobis hostis in omnibus quam tibi ipsi dogmatisque tui sectatoribus inimicus ingruere videris.

Sed illud praeterea profitetur, posteaquam illo in globo Principes in crucem sustulit, sidera produxisse, quae sunt animae reliquiae. Non enim animam esse dixit, sed eius tantummodo reliquias. O vanum absurdumque decretum! o falsos minimeque consentaneos sermones! Nam reliquiae omnes totius partes aliquae sunt, iisdemque maius esse totum necesse est. Quocirca si reliquiae sidera ipsa sunt, velim nobis maius aliquid sideribus ipsis ostendat, ut animam videamus. Sin totum ipsum devoratum est et consumptum, eiusque reliquiae sidera ipsa sunt, cum haec cruci affixis Principibus inferiora sint, tandem et ipsa devorabuntur, cum Principes, ut dixi, superiores sedes obtineant. Quod si pro eo quod suffixi sunt, nec animam, nec sidera retinere possunt, ruit omnis illa tua, Manichaee, inanis ac conficta narratio. (Cap. XLIX.)

Pergit idem atque ita disserit: Posteaquam, inquit, Baiulum

8. ἐπεφοίτησας codd. mss. uterque. ἐπεφοίτησε editi libri.

Cap. XLIX. — 1. Hoc comparativo μειζότερος Epiphanius non semel est usus. Haer. 55, 1. ἀλλὰ καὶ μειζότερον τοῦ Χριστοῦ φάσκουσι. Haer. 71, 5. οὔτε γὰρ μειζότερον τὸ πνεῦμα.

2. δύνανται est emendatio Cornarii (is enim possunt vertit) atque Petavii. Libri vulgo δύνασθαι.

φόρῳ ἔκτισε, φησί. ἑαυτῇ καὶ ἡ Ὕλη πάντα τὰ φυτά, καὶ συλωμένων τῶν αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ἀρχόντων, ἐκάλεσεν ὁ μέγας Ἄρχων πάντας τοὺς Ἄρχοντας καὶ πρωτίστους, καὶ ἔλαβεν ἀπ' αὐτῶν [3] ἀνὰ μίαν δύναμιν, καὶ κατεσκεύασεν ἄνθρωπον κατὰ τὴν ἰδέαν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐκείνου, καὶ ἐδέσμευσε τὴν ψυχὴν ἐν αὐτῷ. Αὕτη ἐστὶν ἡ τῆς συγκράσεως ὑπόθεσις. Ὅτι δὲ εἶδε, φησὶ, ὁ πατὴρ ὁ ζῶν θλιβομένη τὴν ψυχὴν ἐν τῷ σώματι. Εὔσπλαγχνος ὢν καὶ ἐλεήμων, ἔπεμψε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἠγαπημένον εἰς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς· διὰ γὰρ ταύτην τὴν πρόφασιν καὶ τὴν τοῦ Ὠμοφόρου ἀπεστάλθαι αὐτὸν φάσκει. Καὶ ἐλθὼν ὁ Υἱὸς μετεσχημάτισεν ἑαυτὸν εἰς ἀνθρώπου εἶδος, καὶ ἐφαίνετο τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἄνθρωπος, καὶ οἱ ἄνθρωποι ὑπέλαβον αὐτὸν γεγεννῆσθαι· ἐλθὼν οὖν, καὶ ποιήσας τὴν δημιουργίαν πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, μηχανὴν συνεστήσατο ἔχουσαν δώδεκα κάδους, ἥτις ὑπὸ τῆς σφαίρας στρεφομένη ἀνιμᾶται τῶν θνησκόντων τὰς ψυχάς. Καὶ ταύτας ὁ μέγας φωστὴρ ταῖς ἀκτῖσι λαβὼν καθαρίζει, καὶ μεταδίδωσι τῇ σελήνῃ· καὶ οὕτω πληροῦται τῆς σελήνης ὁ δίσκος ὁ παρ' ἡμῖν προσαγορευόμενος.

Κεφ. ν'. Καὶ ὁρᾷς πόση τούτου τοῦ γόητος ἡ ληρώδης φλυαρία καὶ μέθης λήθη; Τὰ γὰρ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα εἰς λήθην μεταδίδωσι, καὶ ὅσα δοκεῖ λέγειν, μετασκευάζει καὶ ἀνασκευάζει, τὰ ἴδια καταλύων δόγματα, ἄλλοτε μὲν ἄλλως καὶ ἄλλως διηγούμενος, καὶ τὰ ὕστερα τὰ πρῶτα καταλύει, καὶ ἃ ἐν πρώτοις κατέλυσεν, αὖθις πάλιν οἰκοδομεῖ, [1] ὡς ἵνα δείξῃ ὅτι [2] ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ καθέστηκεν, ἀλλὰ ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου ἐλαυνόμενος ἄλλα ἀντ' ἄλλων διηγεῖται, καθάπερ οἱ φρενητιῶντες. [3] Εἴ τοι γὰρ τὴν παρουσίαν λέγει τοῦ κυρίου ἡμῶν
pag. 663. Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετὰ πολλὰ ἔτη τοῦ γενέσθαι τοὺς φωστῆρας ἦλθεν ἡ παρουσία, καὶ μετὰ τὴν παρ' αὐτῷ μηχανὴν καλουμένην τῶν δώδεκα κάδων. Ἀεὶ γὰρ ἐν οὐρανῷ [4] ἐξότου γέγονε τυγχάνει τὰ ἄστρα, ἤτοι στοιχεῖα αὐτὰ καλεῖν βούλονται, ἤτοι διαστήματα τοῦ οὐρανοῦ καὶ μέτρα. [5] Ὅμως ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας τῆς κοσμοποιΐας τὰ πάντα καλῶς τέτακται, οὐκ εἰς βλάβην τῶν ὑπὸ θεοῦ κυριευομένων. Ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ παρουσία ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ ἔτει Τιβερίου Καίσαρος ἤρξατο τοῦ κηρύγματος, μετὰ τριακοστὸν ἔτος τῆς αὐτοῦ γεννήσεως, ὅπερ κατήντα εἰς πεντακισχιλιοστὸν πεντακοσιοστὸν ἔνατον ἔτος τῆς κοσμοποιΐας, καὶ τριακοστὸν τῆς αὐτοῦ ἡλικίας, τριακοστὸν δὲ τρίτον ἕως τοῦ σταυροῦ. Πῶς οὖν ἀπὸ πρώτης ταῦτα ἐν οὐρανῷ ὑπῆρχε, φωστῆρές τε καὶ ἄστρα; Εἰ δὲ λέγει, Πρὸ τούτου ἐλθὼν ἐποίησε ταῦτα, ἀσύστατος αὐτοῦ ἡ φλυαρία· πρὶν γὰρ τοῦ εἶναι ἄν-

3. ἀναμίαν cod. Rhedig.
Cap. L. — 1. ὡς delendum iudicavit Petavius.
2. ἐφ' ἑαυτοῦ placebat Petavio.
3. Εἴ τοι scripsi pro ἤτοι, quod vulgo extat.

increpavit, Materia quoque stirpes sibi universas produxit. Quas cum depraedati essent Principes, tum magnus Princeps ceteros omnes ac primarios convocans viritim singulas ab iis virtutes accepit; dehinc hominem ad prioris illius exemplar effinxit, eique illigavit animam; atque ea demum est commixtionis mutuaeque temperationis ratio. Verum cum vivus pater afflictam in corpore videret animam, pro humanitate clementiaque sua unice dilectum a se filium ad illius salutem dimisit. Ob hanc enim caussam tum Baiuli gratia missum illum existimat. Porro Filius mox ut advenit, sese in hominis speciem figuramque convertit, adeo ut hominibus hominis instar appareret, et eum illi natum esse sibi persuaderent. Qui cum accessisset, et ad hominum salutem recuperandam suum opus designasset, machinam quandam exstruxit, in qua cadi inerant duodecim, quae globi vertigine circumvoluta mortuorum in sublime animas evehit, quas ubi sol exceperit, repurgat, et in lunam transmittit. Ita lunae, quem appellamus, orbis impletur.

Vides quanta sit impostoris vanitas oblivioque tanquam ex ebrietate contracta? Quae enim antea dixit, non recordatur amplius, et quae dixisse videtur, commutat ac destruit, et suamet ipse dogmata subvertit. Nam alias aliter disserit, ut priora posterioribus evertat, ac quae initio everterat rursus instauret. Ut illud perspicue declaret, non sui se compotem esse, sed ab impuro spiritu correptum alia pro aliis phreneticorum more garrire. Nam si de adventu domini nostri Jesu Christi loquitur, annis ille multis postea contigit quam aut sidera producta sunt, aut illa duodenorum cadorum machina extitit. Ex quo enim astra producta sunt, in coelo perpetuo fuerunt, sive eadem illa malint elementa, sive coeli spatia ac mensuras appellare. Utcumque sit, ex quarta creationis die bene constituta sunt omnia, nihilque ad eorum, quae sub dei ditione sunt, perniciem est factum. At vero Christus post suum in hunc mundum adventum anno decimo quinto Tiberii Caesaris praedicationem exorsus est, post annum a nativitate trigesimum, qui in quinquies millesimum ac quingentesimum nonum annum conditi orbis incurrit, estque trigesimus, uti dixi, aetatis illius annus. Nam trigesimo tertio in crucem actus est. Quinam igitur fieri potest ut haec in coelo principio fuerint, maiora videlicet minoraque sidera? Si ante hoc tempus venisse atque illa produxisse dicat, non potest illius fa- Cap. L.

4. ἐξότε cod. Rhedig.
5. Fortasse interpungendum et scribendum est Εἰ γὰρ ἐν οὐρανῷ ἐξότου γ. τ. τ. ἄστρα (ἤτοι στοιχεῖα αὐτὰ κ. β., ἤτοι δ. τ. οὐρ. κ. μέτρα), ὁμῶς· cett.

θρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, ἐγένοντο τὰ κατ' αὐτὸν καλούμενα στοιχεῖα, καὶ οἱ δώδεκα μάτην καλούμενοι κάδοι, καὶ ἡ μηχανὴ, ἣν βούλεται [6] χαριστικοῖς ὀνόμασι φαντάζειν τοὺς ὑπ' αὐτοῦ πεπλανημένους.

Κεφ. να'. *Παντὶ γὰρ τῷ σύνεσιν κεκτημένῳ φανερόν ἐστιν ἀπ' αὐτῆς τῆς γραφῆς καὶ ἀκολουθίας ὅτι πρὶν τοῦ πλασθῆναι τὸν Ἀδὰμ τὸν πρωτόπλαστον ἄνθρωπον, γεγόνασιν ἐν τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ πάντες οἱ ἀστέρες καὶ οἱ φωστῆρες. Οὗτος δὲ λέγει ὅτι, Ἦλθε, φησὶ, ποιῆσαι τοὺς δώδεκα κάδους ἐν ἰδέᾳ ἀνθρώπου, καὶ ἐφαίνετο τοῖς ἀνθρώποις ἄνθρωπος. [1] Καὶ ἀγνοῶν κἂν τὴν ἐξ ὑπαρχῆς γεγεννημένην οἰκονομίαν νομίζει τι λέγειν, καὶ ὡς τυφλὸς ἑαυτὸν ὁδηγῶν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τυφλωθεῖσι τὰ προχωροῦντα εἰς ψεύσματα ὑφηγεῖται, παρούσης δὲ τῆς ἀληθείας, καὶ ἀνοιγούσης τὰ ὄμματα διὰ τῶν συνετῶν, εἰς γέλωτα φέρει τὴν αὐτοῦ ληρωδίαν. Ποίοις γὰρ ἀνθρώποις ἐφαίνετο τοῖς μὴ ὑπάρχουσι; πῶς δὲ ἐν ἀνθρώπου ἐφαίνετο ἰδέᾳ, ὁ μὴ λαβὼν σῶμα; καὶ εἰ μὲν ἐν τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ ἐπλήρου τοῦτο φαινόμενος, καὶ μὴ ὢν, δόκησις [2] ἄρα ἦν τὰ πράγματα. [3] Ἄρα οὖν οὐ πέφηνεν, οὐδὲ*
pag. 664. *ἦλθεν. Εἰ γὰρ ἐλθὼν οὐκ ἦν, οὐδὲ ἦλθεν ἀπ' ἀρχῆς. Εἰ δὲ ἐνομίζετο μὲν ἄνθρωπος, οὐκ ἦν δὲ ἄνθρωπος, τί τὸ [4] ἐπείξαν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον ἄνθρωπον φανῆναι μὴ ὄντα; εἰ μή τι ἀπὸ δανειστῶν ἑλκόμενος ἠβούλετο ἑαυτὸν σχηματοποιῆσαι ἰδέαν, ἵνα δυνηθῇ λαθεῖν τοὺς αὐτὸν ἐπιζητοῦντας. Εἰ δὲ [5] καὶ ἐφαίνετο, καὶ οὐκ ἦν, ποία τις ἦν αὕτη ἡ ἀλήθεια; Ἐν ἀληθείᾳ γὰρ οὐκ ἔνι ψεῦσμα, ὡς λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ μονογενὴς ὅτι, Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή· ἡ δὲ ζωὴ θάνατον οὐκ ἔχει, καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἂν ἀλλοίωσιν ὑπομένοι, ἵνα μὴ τὴν ἀλήθειαν ταράξασα μηκέτι ἀλήθεια γένηται. Καὶ διέπεσεν ἐκ παντὸς λόγου ἡ [6] αὐτοῦ τραγῳδοποιὸς ὑπόθεσις. Οὔτε γὰρ μετὰ τὴν παρουσίαν τὰ ἄστρα κέκτισται, οὐδὲ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄστρα ἄνθρωποι ἦσαν. Καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν ἐξελήλεκται ὁ πλάνος Μανιχαῖος, ὡς ἤδη μοι ἄνω δεδήλωται.*

Κεφ. νβ'. *Περὶ δὲ τῆς ὑποθέσεως τῆς σελήνης φάσκει ὅτι ἐκ τῶν ψυχῶν ὁ δίσκος ἐμπίπλαται. Πρὶν δὲ τοῦ ἀποθανεῖν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, πόθεν ἐνεπίμπλατο ὁ δίσκος; μετὰ γὰρ ἐνναχοσιοστὸν καὶ τριακοστὸν ἔτος τῆς τοῦ Ἀδὰμ ζωῆς πρῶτος ἀποθανὼν ἐπὶ τῆς γῆς ἡ μία ψυχὴ*

bula consistere. Etenim priusquam in terris esset homo quae appellat elementa producta fuisse, perindeque et vanos illos cados molemque defendit, quam iucundis quibusdam appellationibus ideo describit ut a se deceptis hominibus illudat.

Nam ex ipsa divinarum scripturarum serie cuilibet prudenti manifestum est, antequam primus noster parens Adamus a deo formaretur, die quarto cum reliqua sidera, tum maiora duo producta. At ille, Venit, inquit, duodenos ut cados fabricaret, sub hominis specie, atque eiusmodi hominibus apparuit. In quo totam illam incarnationis administrationem ignorans dicere se nihilominus aliquid existimat, ac velut caecus semetipsum dirigens iis, quorum animos occaecavit, reliqua deinceps mendacia narrando pertexit. Mox autem ut adesse veritas coepit, et sapientium virorum beneficio oculos aperire, tota haec fabula in risum ac ludibrium dissolvitur. Quibus enim tandem hominibus, qui nulli erant, apparere potuit? Quomodo vero hominis specie videri poterat, qui nullum corpus induerat? Ac si tum, cum carne praeditus advenit, perfecit illud, ut quod non erat esse videretur, totum illud negotium nihil habuit praeter opinionem ac speciem; quare neque apparuit neque venit. Nam si quando venit re ipsa non erat, ne venisse quidem dicendus est. Quod si homo esse credebatur, nec re ipsa tamen erat, quid erat quod divinum verbum urgeret adeo ut homo cum non esset appareret? Nisi forte a creditoribus vexatus, novo hoc cultu ac figura dissimulare seipsum vellet, ut eos a quibus quaerebatur lateret. Deinde si quod non erat esse visus est, quaenam haec veritas fuit? Abest enim a veritate mendacium, pro eo ac de se Unigenitus ipse testatur: *Ego sum veritas et vita.* Vita mortis est expers. Veritas mutationem nullam sustinet, ne ab ea perturbata veritas esse desinat. Quamobrem ruit omnis illius undequaque tragoedia. Nam neque post adventum domini fabricata sunt sidera, nec homines antequam illa conderentur extiterunt; adeoque tam hinc quam illinc, ut antea demonstravi, Manichaeus impostor refellitur. Cap. LI.

Nam quod de luna fingit, eius orbem receptis animabus impleri, velim mihi dicas quomodo idem ille orbis impleri potuit antequam hominum quisquam in terra moreretur. Si quidem post nongentos et triginta annos, quos Adamus vixit, cum primus ex hac vita discessit, fierine potuit una ut orbem anima compleret? Quinam porro Cap. LII.

6. *Quaenam sint ea* χαριστικὰ ὀνόματα *quibus machinam commendaverit hominibus credulis plane ignoramus. Minus recte Cornarius est interpretatus* quam gratiosis nominibus seductos ab ipso imaginari vult. *Verbo* φαντάζειν *illudendi et fallendi significatione Epiphanius frequenter est usus. Cf. haer.* 55, 5. ἠθέλησε φαντάσαι τὸν κόσμον. *Ibid. cap.* 4. φαντάζειν τὴν τῶν ἀπατωμένων διάνοιαν. *Adde haer.* 33, 9. *et haer.* 36, 4.

Cap. LI. — 1. καὶ ἀγνοῶν κἂν *correxi, cum vulgo extet* κἂν ἀγνοῶν, κἂν. *Petavius alterum* κἂν *delendum esse suspicabatur.*

2. *Vulgo* ἆρα.

3. ἆρα *codd. mss.*

4. ἐπείξαν *coniecerunt Cornarius (is enim interpretatus est* quid urgebat dei verbum ut homo appareret quum non esset?) *et Cornarius. Libri habent* ἐπῆξαν.

5. καὶ *non habet cod. Rhedig.*

6. *Libri mss. praebent* αὐτῇ.

πῶς ἐπλήρου τὸν δίσκον; ἢ πῶς τὰ ἐννακόσια τριάκοντα ἔτη ἐκλήθη,
καὶ χρόνοι, εἰ μὴ ἡ σελήνη ἐπληροῦτο, καὶ [1] ἐφθίνει, καὶ τὸν αὐτῇ
τεταγμένον δρόμον ἐτέλει, οὐκ ἀπὸ ψυχῶν λαμβάνουσα τὴν πλημμύ-
ραν, ἀλλὰ ἀπὸ θεοῦ ἔχουσα τὸ πρόσταγμα τῆς αὐτοῦ σοφίας; Πάντα
δὲ τὰ ζῶα, φησὶ, γεμίζει τῆς αὐτῆς ψυχῆς, ἵνα ἐξισώσῃ ψυχὴν ἀν-
θρώπου, καὶ μυὸς, καὶ σκώληκος, καὶ τῶν ἄλλων δυσγενῶν τῇ πλά-
σει σωμάτων. Τὰ δὲ ἄλλα λοιπὸν τῆς φλυαρίας, ὡς ἡ Παρθένος φαί-
νεται τοῖς Ἄρχουσι, ποτὲ μὲν εἰς ἀνδρὸς σχῆμα, ποτὲ δὲ εἰς θηλείας,
τάχα τὸν Ἑρμαφρόδιτον [2] ἰνδαλλόμενος τοῦ αὐτοῦ δαίμονος τὰ ἑαυτοῦ
πάθη εἰσηγεῖται τῆς ἐπιθυμίας. Εἶτά φησι, Ὅταν [3] ὁ Ἄρχων ὁ μέ-
γας συληθῇ ὑπὸ τῆς λεγομένης Παρθένου, προβάλλει αὐτοῦ τὰς νε-
φέλας, καὶ ποιεῖ λοιμὸν, καὶ ἄρχεται τέμνειν τὰς ῥίζας, καὶ οὕτω
θάνατος γίνεται. Καὶ οὐκ εἶδεν ὁ κτηνώδης ὅτι ὃν φάσκει θάνατον
ψογίζων μᾶλλον ζωὴν ὤφειλε [4] καλεῖν, διὰ τὸ ἀπὸ σωμάτων ἀπαλ-
pag. 665 λάττεσθαι τὰς ψυχάς. Εἰ δὲ ὅλως τὸ εἶναι ἐν σώματι τὴν ψυχὴν
φυλακὴν ἡγοῦνται οἱ Ἄρχοντες, τοῦτο οὐδέποτε ἐπιτελεῖ ὁ Ἄρχων,
ἵνα ἀπαλλάξῃ ἀπὸ δεσμωτηρίου τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένην ψυχὴν,
κατὰ τὸν αὐτοῦ λόγον. Καὶ πόση τις ἀτοπία ἐν ταύτῃ τῇ κυβευτικῇ
διδασκαλίᾳ;

Κεφ. νγ'. Τὰ δὲ ἄλλα χλεύης ἔμπλεα· ὡς οἱ Ἐκλεκτοὶ αὐτῶν καλούμενοι.
Καὶ τῷ μὲν ὄντι ἐξελέγησαν ὑπὸ τοῦ διαβόλου εἰς κατάκριμα, ὅπως
πληρωθῇ τὸ εἰρημένον, Καὶ τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά. Ἐκεῖνοι γὰρ
καθεζόμενοι κηφῆνες, καὶ μηδὲν ἐργαζόμενοι, ἀλλὰ περιεργαζόμενοι,
καὶ μηδὲ γινώσκοντες οἷς ἐπικηρυκεύεται ὁ ἅγιος ἀπόστολος λέγων,
ὡς κατὰ προφητείαν γινώσκων ὅτι οὐκ ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ διδασκαλίας
ἐπιφοιτῶσιν, ἀλλὰ ἐκ τοῦ διαβόλου [1] ἐμβεβροντημένοι τινὲς ἀργοὶ καὶ
αὐθάδεις κακῶν, [2] φάσκει λέγων, Ὁ μὴ ἐργαζόμενος μηδὲ ἐσθιέτω,
ἵνα παραχαράξῃ τὴν τῶν παρέργων τούτων ὑπόθεσιν. Παρακελεύον-
ται οὖν τοῖς αὐτῶν κατηχουμένοις τρέφειν αὐτοὺς δαψιλῶς. Οἱ δὲ
πᾶν ὁτιοῦν ἀναγκαῖον προσφέρουσι τοῖς ἐκλεκτοῖς ἑαυτῶν, ἵνα δῆθεν
εὐσεβὴς ὀφθείη τρέφων τὰς ψυχὰς τὰς ἐκλελεγμένας. Οἱ δὲ λαβόντες,
ὡς γέλοιόν ἐστι εἰπεῖν, προφάσει τοῦ εὔξασθαι ὑπὲρ τῶν ἐνηνοχότων,
μᾶλλον δὲ σχεδὸν κατάραν αὐτοῖς ἐπιτιθέασιν, ἐπιμαρτυρήσαντες αὐ-
τοῖς κακίαν μᾶλλον ἢ ἀγαθοσύνην. Φάσκουσι γὰρ οὕτως ὅτι, Ἐγὼ
οὐκ ἔσπειρά σε, οὐκ ἐθέρισά σε, οὐκ ἤλεσα, εἰς κλίβανον οὐκ ἔβαλ-
λον, ἄλλος ἤνεγκε καὶ ἔφαγον, ἀναίτιός εἰμι· καὶ μᾶλλον πονηρο-

Cap. LII. — 1. *Ita libri mss. In editis est* ἔφθινε.

2. *Verborum ordinem, quem libri sequuntur, mutare necesse erat. Vulgo enim extat* Ἑρμαφρόδιτον τοῦ αὐτοῦ δαίμονος ἰνδαλλόμενος. *In seqq. construe* τὰ ἑαυτοῦ τῆς ἐπιθυμίας πάθη (οἷα) τοῦ αὐτοῦ δαίμονος (*intell.* Ἑρμαφροδίτου) εἰσηγεῖται.

nongenti illi ac triginta anni, vel omnino tempora vocata sunt, nisi
impleretur minuereturque luna, ac constitutum sibi curriculum con-
ficeret, ita ut non ex animarum multitudine redundaret, sed divinae
sapientiae mandato ac praescripto regeretur? Sed addit universa
illa animalia eadem illa anima repleri, ut nimirum hominis, et mu-
ris, ac vermiculi, ceterorumque vilissimorum corporum pares at-
que aequales animas constituat. Sed iisdem ineptiis infuscata sunt
cetera. Velut Principibus obiici Virginem virili alias, alias mu-
liebri forma. In quo tanquam Hermaphrodito daemone confingendo
cupiditatem ipse suam ac libidinem proponit. Pergit deinde, et,
Quoties, ait, huius illecebra virginis Princeps magnus capitur, nu-
bes suas praetendit, et pestem immittit, ac radices succidere inci-
pit, ex quo mors consequitur. Nec illud homo stupidus intelligit,
quam vituperando mortem nominat, vitam potius appellari debuisse,
quod eius beneficio a corporibus animae liberentur. Quod si ani-
mam corpore velut custodia Principes includi putarent, nunquam id
summus ille committeret, ut quam per vim ab eo dicis occupari ani-
mam, e carcere dimitteret. Quanta est in iis praestigiis ac ludi-
cra disciplina vanitas!

Cetera non minore risu digna sunt. Sed in primis quos Electos Cap. LIII.
illi nuncupant. Ac sunt isti quidem ad damnationem a diabolo delecti,
ut quod scriptum est reipsa perficiatur, *Et cibus eius electus.* Illi Abac. 1, 16.
enim velut fuci quidam desidentes nihil operis exercent, sed curiose
perquirentes nihil penitus intelligunt. Quibus et apostolus iis ver-
bis denuntiat (nimirum prophetico illos afflatu cognoverat) non ex
dei, sed diaboli magisterio disciplinaque progredi, furiosos utique
homines, et otiosos, atque in suscepta improbitate pertinaces. De
iis igitur loquens, *Qui non laborat,* inquit, *non manducet;* quo iner- 2. Thess. 3, 10.
tium istorum adumbraret institutum. Ceterum catechumenos ipsi
suos hortantur victum ut sibi large suppeditent. Ii vero quibuscum-
que opus habent electis suis offerunt; quo scilicet in alendis electis
illis animabus religiosi esse videantur. At isti, quod vel dictu ri-
diculum est, iis acceptis muneribus, orationis loco, quam pro lar-
gitoribus concipere debuerant, propemodum imprecationem repen-
dunt, et illorum in hoc beneficio improbitatem potius quam probita-
tem versatam esse testificantur. Sic enim loquuntur: Ego te neque
seminavi, neque messui, non molendo comminui, non in clibanum
immisi: alius obtulit, et comedi: immunis ab culpa sum. Ita eos

3. *Verba* ὁ Ἄρχων *desiderantur in ed. Petavii Coloniae repet.*

4. λέγειν *cod. Rhedig.*

Cap. LIII. — 1. ἐμβροντημένοι *cod. Ien. et ed. princ.* ἐβροντημένοι *cod. Rhed.*

2. φάσκων λέγει *cod. Rhedig.*

ποιοὺς ὑπέδειξαν τοὺς ἑαυτῶν τροφεῖς. Καὶ γὰρ ἀληθές. Ἔδει γὰρ τὸν ἀρνούμενον τὸν θεὸν, τὸν ποιήσαντα [3] πάντα, μηδὲ ἀπὸ τῶν τοῦ θεοῦ τρέφεσθαι κατ' εἰρωνείαν. Αὐτοὶ δὲ οὐ τέμνουσι τὸν βότρυν, ἀλλὰ ἐσθίουσι τὸν βότρυν, ἵνα ἐλεγχθῶσι παντάπασι μέθην μᾶλλον ἔχοντες, ἤ περ ἀληθείας ἀνάληψιν. Ποῖον γάρ ἐστι τὸ δεινότερον; ὁ μὲν γὰρ τρυγῶν ἅπαξ ἔτεμε τὸν βότρυν, ὁ δὲ ἐσθίων διὰ τῶν μασσητήρων καὶ διὰ τοῦ καταδαμάζειν ἕκαστον κόκκον μᾶλλον [4] πολυπλασίως ἐβασάνισε καὶ ἔτεμε, καὶ οὐχ ὅμοιος οὐκέτι ἔσται τῷ τέμνοντι ἅπαξ ὁ
pag. 666. μασσησάμενος καὶ καταδαπανήσας. [5] Ἀλλ' ἵνα μόνον δόξωσι δοξοποιεῖν ὅσον τῆς ἀληθείας ἔχει τεκμήριον.

Κεφ. νδ'. Εἶτα πάλιν ἀθυρογλωττεῖ περὶ τοῦ Παραδείσου, ὃν καλεῖ κόσμον. Ἔστι δὲ, [1] φησὶ, τὰ φυτὰ τὰ ἐν αὐτῷ ἃ παρ' ἡμῖν ἐπαινετὰ, ἃ αὐτὸς ἀρνεῖται, ἵνα δειχθῇ ἀληθῶς ὑπὸ τοῦ ὄφεως ἠπατημένος καθὼς ἐκείνης παρέφθειρε τὴν ἀκοὴν τῆς ἀκάκου Εὔας, οὕτως ὁ δεινὸς ὄφις καὶ [2] αὐτὸς παραφθείρει ἀκοάς. Τὰ γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ Παραδείσῳ λεγόμενα φυτὰ ἐπιθυμιῶν εἰσιν ἀπάται, αἳ διαφθείρουσι τὸν λογισμὸν [3] τῶν ἀνθρώπων. Τὸ δὲ ἐν τῷ Παραδείσῳ φυτὸν ἐξ [4] οὗ γνωρίζουσι τὸ καλὸν, αὐτός ἐστιν ὁ Ἰησοῦς, ἡ γνῶσις ἡ ἐν τῷ κόσμῳ· ὁ δὲ λαμβάνων διακρίνει τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν. Καὶ ὁρᾷς πῶς πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφει; τοῦ ἀποστόλου διαρρήδην [5] βοῶντος καὶ διδάσκοντος ὅτι, Φοβοῦμαι μήπως ὡς ὁ ὄφις ἐξηπάτησεν Εὔαν ἐν τῇ πανουργίᾳ, οὕτω φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἁγνότητος καὶ τῆς ἁπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν. Καὶ ὅρα πῶς ἀπεφήνατο αὐτὸν πλάνον καὶ πανοῦργον, καὶ ἠπατηκότα τὴν Εὔαν. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ τόπῳ ὁ αὐτὸς ἀπόστολος, Ἀνὴρ οὐκ ὀφείλει κομᾶν, δόξα καὶ εἰκὼν θεοῦ ὑπάρχων. Καὶ ὁρᾷς ὡς δόξαν θεοῦ ἔφη τὴν κόμην ἐπὶ σώματος φερομένην, καὶ οὐκ ἐν ψυχῇ; Καὶ μετὰ ταῦτά φησι, Ἀδὰμ οὐκ ἐξηπατήθη, ἀλλ' ἡ γυνὴ ἐν παραβάσει γενομένη ἡμάρτηκε· σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν ἐμμείνωσιν ἐν τῇ πίστει. Καὶ ὅρα πῶς φύσει τὰ ἀληθινὰ κεκήρυκται ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ. Καὶ μάτην οὕτως κομποποιεῖ, μᾶλλον δὲ χλεύην ὑφίσταται παρὰ τοῖς τὴν τελείαν φρόνησιν κεκτημένοις. Εἶτα πάλιν ἐνταῦθα διηγεῖται μὴ εἶναι τὸν κόσμον τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἢ ἀπὸ μέρους τῆς Ὕλης πεπλάσθαι. Ἐν τῷ δὲ μὴ ἑαυτῷ στοιχεῖν, ἀλλὰ κατὰ τῶν αὐτῶν φέρεσθαι ἀνα-

3. τὰ πάντα cod. Rhedig.
4. πολλὸν πολυπλασίως cod. Rhedig.
5. „Deesse nonnihil videtur," *in marg. annotavit Petavius. Durior sane videtur ellipsis quam ut ferri possit. Suspicor esse reponendum* Ἀλλ' ἵνα μόνον δόξωσι δοξοποιεῖν δοξοποιοῦσι ὅσον *cett., vel etiam* Ἀλλ' ἵνα μόνον δόξωσι δοξοποιοῦσι *(nam* δοξοποιεῖ, *quod literarum ductus magis commendare videatur, minus commode iungeretur cum plurali* δόξωσι) ὅσον *cett., ita ut infinitivus subintellegatur.*

ipsos a quibus aluntur maleficii condemnant. Iure id quidem ac merito. Nam qui deum, a quo omnia facta sunt, eiurat, indignus est Gen. 3.
qui dei bonis hoc modo per iocum ac ludibrium alatur. Praeterea racemos cum amputare non audeant, iisdem tamen vescuntur; ut omnino constet ebrietate ac temulentia illos potius quam suscepta veritate ad id impelli? Quid enim gravius est? Nam qui vindemiat, botrum semel amputat, qui vero comedit, dum acinos singulos mandit, ac dentibus comminuit, multo animam torquet vehementius ac concidit. Nec eadem eius qui semel resecat, ac qui commolit et consumit, esse ratio videtur. Sed id unum spectare videntur, ut quod veritatis indicium utcumque prae se fert ad opinionem suam conciliandam in medium afferat.

Eadem linguae licentia de Paradiso garrit, quem mundum appellat. Cap. LIV.
Sunt autem, ut ille dicit, quaedam in illo arbores, quas nos quidem laudandas arbitramur, ipse vero damnat, ut vel hac ratione deceptum se ab serpente demonstret. Nam quemadmodum iste nimium simplicis Evae auribus perniciem insinuavit, sic et huius auditum idem ille serpens horribilis corrupit. Illae igitur, inquit, quae in Paradiso esse dicuntur, arbores, cupiditatis illecebrae sunt, quibus hominum animi depravari solent. Porro lignum illud quo bonum dignoscitur, ipsemet Iesus est, sive scientia, quae in hoc mundo residet; quam qui accipit bonum a malo discernit. Vides ut iste quicquid rectum est distorquere studeat, cum apostolus diserte clamet ac praedicet, *Timeo ne sicut serpens decepit Evam astutia sua,* 2.Cor.11,3.
ita corrumpantur cogitationes vestrae a castitate et simplicitate in Christum. Ubi illud animadvertis quomodo impostorem illum ac vafrum esse dicat, a quo Eva decepta sit. Sed alio loco idem apostolus,
Vir, inquit, *comam alere non debet, cum sit gloria et imago dei.* 1. Cor. 11, 14.
Quibus verbis vides ut comam illam, quae in corpore, non in anima geritur, dei gloriam appellet? Deinde subiicit, *Adam non est de-* 1. Timoth. 2, 15.
ceptus, sed mulier in transgressione facta peccavit: salvabitur autem per liberorum procreationem, si permanserint in fide. Vide quam apte sacris in literis vera ac sincera quaeque praedicentur, ille contra frustra sese venditet, vel potius ludibrio sit apud eos qui perfecta sapientia praediti sunt. Addit eodem loco mundum minime ad deum pertinere, sed a Materiae partibus esse fabricatum. Verum hoc ipso, quod secum minime consentiat, sed ea ipsa dogmata

Cap. LIV. — 1. φησὶ *om. cod. Rhedig. Ceterum cf. supra cap.* 29.
2. *Sine dubio scribendum est* αὐτοῦ, *quod etiam Cornarium et Petavium censuisse apparet ex interpretationibus eorum.*
3. τοῦ ἀνθρώπου *cod. Rhedig.*
4. *Rescribendum erat* οὗ *pro* ὧν *quod vulgo est; cf. supra cap.* 29.
5. εἰπόντος *cod. Rhedig.*

σκευὰς καὶ κατασκευὰς ἐπιπλαττόμενος, παντί τῳ σαφές ἐστιν ληροῦντος εἶναι τὸ τοιοῦτο φρόνημα.

Κεφ. νε'. Μεταγγισμοὺς δὲ ψυχῶν διηγεῖται ἀπὸ σωμάτων εἰς σώματα, ἅτινα τάχα ἢ παρὰ Πλάτωνος, ἢ Ζήνωνος τοῦ Στωϊκοῦ, ἢ παρά τινος τῶν πεφαντασμένων ἐρανισάμενος τουτὶ τὸ ψεῦσμα εὑρίσκεται. Πῶς γὰρ οἷόν ἐστιν ἀπὸ σώματος εἰς σῶμα εἰςκρίνεσθαι τὴν ψυχήν; Εἰ μὲν γὰρ σώματα πεπλασμένα καὶ ἕτοιμα ἦν, καὶ οὕτω τὰς ψυχὰς pag. 667. ὑπεδέχετο, πιθανή τις ἦν ἡ τῆς τραγῳδίας μυθοποιΐα. Εἰ δὲ τὸ σπειρόμενόν ἐστιν ἐκ σταγόνος βραχείας, πῶς ἡ ψυχὴ ἐν τῷ τοσούτῳ μικρῷ σώματι εὗρε [1] τοιαύτην εὔροιαν; οὕτω γὰρ τὰ πλασσόμενα πλάσσεται· καὶ οὐκέτι συσταθήσεται αὐτοῦ ὁ λόγος. Οὔτε γὰρ ἀπὸ σώματος εἰς σῶμα μεταγγίζονται αἱ ψυχαί· δίχα γὰρ μίξεως θηλείας πρὸς ἄρρενα, καὶ ἄρρενος πρὸς θήλειαν, ἐν ἑκάστῳ τῶν ζώων οὐδέν τι τῶν πλασσομένων γίνεται. [2] Ἆρα γοῦν οὕτως ἕστηκεν ἡ ψυχὴ, ἵνα τῇ συναφείᾳ τῶν δύο σωμάτων τὸ τραγῴδημα τοῦτο τοῦ ἀγύρτου ἐπιτελέσῃ; Καὶ πολλή τίς ἐστιν ἡ ἀτοπία ἐν τοῖς τὰ τοιαῦτα κἂν διανοουμένοις. Ἡμεῖς δὲ, ἵνα μὴ τὰ σεμνὰ μεταβάλλωμεν, ἀρκετῶς ἔσχομεν μόνον ὡς ἀπὸ πόρρωθεν δοῦναι τῆς ὑποθέσεως τὸ εἶδος. Παρελεύσομαι τοίνυν ἀπὸ τῆς τοιαύτης φθοροποιοῦ ὑπονοίας· καὶ γὰρ πάντα ἄτοπα τὰ τοιαῦτα διανοήματα. Εἰ γὰρ ἐκ σώματος εἰς σῶμα ἡ μεταβολὴ τῶν ψυχῶν, καὶ ὅ ποτε ἄνθρωπος ὕστερον κύων, διὰ τί μὴ ἀπὸ ἀνθρώπου κύων γίνεται, ἢ ἀπὸ βοός; διὰ τί ὄρνις οὐ τίκτεται; ἀλλ' εἰ ἄρα συμβαίη χρόνῳ τινὶ ἐν τῷ ἀπλέτῳ αἰῶνι τεράστιόν τι γενέσθαι, σημείου ἕνεκα γίνεται. Καὶ ἡ φύσις μὲν ἑαυτῆς τοὺς ὅρους ἐπίσταται, καὶ οὐ μεταλλάσσει φύσιν ἀνθρώπου, ἑτέρως πλασσομένη παρὰ τὴν φύσιν, οὐδὲ ἑκάστου κτήνους, ἀλλ' ἐν [3] ἑκάστη ποιότητι ἡ αὐτὴ ποιότης γίνεται. Καὶ εἰ ὅλως σῶμα ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου ἀπὸ σώματος οὐ γίνεται, πόσῳ γε μᾶλλον ψυχὴ ἀνθρώπου εἰς ἕτερον σῶμα οὐ μεταβήσεται; Καὶ ἵνα τί, φησὶ, μεταβάλλεται; ἀλλ' ἵνα εἴ ποτε ἐν ἀνθρώπῳ μὴ [4] συνεῖσα τὴν τῆς ἀληθείας γνῶσιν, ἐν κυνὶ ἢ ἐν ἵππῳ γενομένη, καὶ δαμασθεῖσα, καὶ συνεῖσα, [5] ἀνακάμψῃ πάλιν εἰς ἀνθρώπου σῶμα, καὶ οὕτως γνοῦσα τὴν γνῶσιν ἀναληφθήσεται εἰς τὸν δίσκον τῆς σελήνης. Καὶ ἔστι θαυμαστὸν ἰδεῖν ὅτι ἐν μὲν ἀνθρώπῳ γενομένη, παρ' ᾧ παιδευτήρια, γραμματικοὶ, σοφισταί τε καὶ τεχνῶν ἀμύθητα πλήθη, καὶ λαλιὰ, καὶ ἀκοὴ, καὶ λογιότης, ἐν ἀγνωσίᾳ ὑπῆρχεν ἡ ψυχὴ, ἐν δὲ χοίρῳ γενομένη μᾶλλον ἐπέγνω· ἵνα δείξῃ μᾶλ-

Cap. LV. — 1. τοιαύτην om. cod. Rhedig.
2. ἆρα γ' οὖν cod. Ien. ἆρα οὖν cod. Rhedig. ἆρα γοῦν editi libri.
3. ἑκάστῳ cod. Rhedig.
4. συνεῖσαν cod. Rhedig. Quod fortasse verum est.

quae confinxit, evertat ac stabiliat, apparet haec a delirantis ingenio esse profecta.

Praeterea animarum ex aliis in alia corpora transitus edisserit. Cap. LV. Quod mendacium a Platone, vel Zenone Stoico, vel quopiam alio ex fanaticis illis corrogasse videtur. Etenim qui fieri potest ut a corpore in corpus anima transferatur? Nam si corpora iamdudum formata et parata forent, ut animas exciperent, nonnihil scenica ista fabula verisimile proponeret. Nunc cum id quod proseminatur exigua quadam e stilla sit, non video quemadmodum tantillo in corpore tantam ubertatem ac copiam anima reperiat: sic enim finguntur ea omnia quaecumque tandem finguntur. Ita nullus istius narrationi locus est; nec ab uno corpore in aliud animae transfunduntur. Siquidem absque mutua maris ac feminae coniunctione nihil in ullo animalium genere propagatione formatur. Num igitur sic consistit anima ut amborum copulatione corporum circulatoris istius fabulam absolvat? Sane miram illorum stoliditatem oportet esse, qui eiusmodi vel cogitandi sibi finxerint. Nobis autem, ne quae augusta ac religiosa sunt, commutemus, satis esse visum est velut e longinquo argumenti huius informasse speciem. Quocirca perniciosam hanc atque exitiabilem opinionem praetermittam. Nam perabsurda sunt eiusmodi omnia dogmata. Etenim si corporibus corpora mutent animae, ut qui olim homo fuerit postea canis existat, cur non ex homine vel bove canis nascitur? aut cur non avis progignitur? imo contra, si quod infiniti temporis spatio monstrum huius generis oriatur, portenti habetur instar? Ac natura quidem ipsa suis se finibus continet, neque aut hominis, aut pecudis ullius naturam contra quam postulet ipsa commutat, sed in unaquaque specie eadem perpetuo qualitas ac conditio remanet. Iam vero si a corpore aliud pro altero corpus oriri non potest, quanto magis in aliud corpus transgredi hominis anima non poterit? Quae est autem, inquit ille, mutationis illius ratio? Ut nimirum si, cum in homine esset, veritatis scientiam non perceperit, subinde in canem aut equum introducta, ac perdomita, intelligentiaque praedita humanum in corpus denuo revertatur, atque ita compos scientiae facta in orbem lunae recipiatur. In quo per illud sane mirum est, animam, quamdiu in homine fuit, cui scholarum grammaticorum, sophistarum, innumerarum denique artium copia suppetit, qui sermocinatione, auditu, eruditione praeditus est, in eo inquam homine tanta in inscitia animam esse versatam, eandem vero mox ut in porcum translata fuerit, maioris esse scientiae participem. Quo quidem decreto suam

5. ἀνακάμπτει (h. e. ἀνακάμπτῃ) cod. Rhedig.

λον τὴν αὐτοῦ ἐπαγγελίαν τῆς γνώσεως χοίρων οὖσαν, διὰ τὴν αὐτοῦ πλάνην καὶ ἀσέβειαν.

Κεφ. ς'. pag. 668. Περὶ δὲ τῆς τοῦ Ἀδὰμ πλάσεως ὁ αὐτὸς διηγούμενος ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων τῇ πλάνῃ συνυφαίνει, ὅτι, φησὶ, Ὁ εἰπὼν, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*, καὶ προστίθησι λέγων τὸ, *Δεῦτε ποιήσωμεν*, ὅπερ οὐ γέγραπται, ἀλλὰ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν*. Ἐλέγχει δὲ τοῦτον ὁ ἅγιος ἀπόστολος λέγων, καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ὅτε οἱ Φαρισαῖοι πρὸς αὐτὸν ἔφησαν ὅτι, *Οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μονώτατον*, καὶ, *Μωϋσῆς εἶπε διδόναι βιβλίον ἀποστασίου, καὶ ἐκβάλλειν τὴν γυναῖκα*· καὶ ὁ κύριος πρὸς τοὺς Φαρισαίους τὸν ἔλεγχον ἐπιφέρων ἔλεγε, *Μωϋσῆς κατὰ τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν, ἀπαρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως, ἀλλ' ὁ ποιήσας ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησε, καὶ εἶπεν, Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ κολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν*. Καὶ εὐθὺς ἐπιφέρει λέγων, *Εἰ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω*· [1] ὁμολογῶν θεὸν, τουτέστι τὸν ἴδιον αὐτοῦ πατέρα τὸν Ἀδὰμ πεποιηκέναι καὶ τὴν Εὔαν, καὶ τὸν γάμον τὸν σεμνὸν ἐξ αὐτοῦ [2] κεκτίσθαι. Τῇ δὲ αὐτοῦ ἀκολουθίᾳ καὶ ὁ ἅγιος ἀπόστολος κήρυξ ὢν τῆς ἀληθείας λέγει, *Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστὶν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν*· [3] ἵνα ἀπὸ τοῦ ὁμοιώματος τοῦ ὑπὸ τοῦ θεοῦ κεκτισμένου, Ἀδάμ τε καὶ τῆς Εὔας· ὅτι ὁ θεὸς ἔκτισε, καὶ εἶπεν ὁ Ἀδὰμ, *Τοῦτο ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῶν σαρκῶν μου*, καὶ, *Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος*, καὶ ὅτι *ᾠκοδόμησεν αὐτῷ τὴν πλευρὰν εἰς γυναῖκα*· καὶ οὐκέτι ἕτερον [4] αὐτῷ φάσκει, ἀλλὰ μυστήριον μέγα. Καὶ εἰ μὲν ἐν ἀνθρώπῳ καὶ γυναικὶ τὴν πλάσιν, κατὰ δὲ τὴν ἀναγωγὴν δι' ἀλληγορίας φέρεται, πῶς οὖν αὐτὸς βδελυκτὰ ἡγεῖται καὶ ἀλλότρια τῆς τοῦ θεοῦ ἀληθείας, καὶ ὑπὸ Ἄρχοντος τὰ ὑπὸ θεοῦ κεκτίσθαι βλασφημῶν, καὶ παραφέρων τὴν διάνοιαν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, εἶτά φησι, Ἐπειδὴ ἀπ' ἀρχῆς ἡ ψυχὴ ἀποσπασθεῖσα ἄνωθεν θλίψιν ἐμποιεῖ τῇ ἄνω δυνάμει, διὰ τοῦτο καθάπαξ ἀποστέλλει, καὶ συλᾷ ἀπὸ τῶν Ἀρχόντων τὸ λείψανον τὸ ἑαυτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἡ ψυχὴ, διὰ τουτωνὶ τῶν φωστήρων. Μεγάλαι ἡμῶν αἱ ἐλπίδες, καὶ μεγάλη ἡμῶν ἡ καραδοκία, ὅτι οὐκ ἰσχύει ὁ θεὸς ὁ ἀγαθὸς, καὶ ζῶν, καὶ δυνατὸς σῶσαι, οὐ λέγω τὴν
pag. 669. ἑαυτοῦ δύναμιν τὴν ἐξ αὐτοῦ ἐσπασμένην, ἀλλὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένα καὶ πεπλασμένα· ἐὰν μὴ δι' ἄλλου τινὸς τρόπου [5] ἢ δι' λη-

Cap. LVI. — 1. ὁμολογῶ *habent uterque cod. ms. et ed. princ.*
2. κεκτῆσθαι *codd. mss. et ed. princ.*
3. *Delendum puto hoc* ἵνα, *ut quod accreverit ex terminatione* ίαν *vocabuli praecedentis.*
4. *Suspicor* αὐτὸ.

illam scientiae professionem porcorum propriam magis esse declarat. Tantus est hominis error, et impietas.

De Adami vero fabricatione idem ille cum disputat, alia pro Cap. LVI.
aliis eadem errandi licentia pertexit. Sic enim asserit, eum qui dixit, *Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem*, ad- Gen. 1, 26.
didisse nonnihil, itaque concepisse, *Venite faciamus;* quod in scriptura non legitur, sed illud duntaxat, *Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem.* Verum non modo apostolus, sed et dominus ipse in evangelio illum redarguit. Qui cum Pharisaeis ita Gen. 2, 18.
loquentibus, *Non est bonum hominem esse solum*, et, *Moyses iussit* Matth. 19, 7.
dare libellum repudii, et eiicere uxorem, sic istos refellit: *Moyses ad* Matth. 19, 8.
duritiem cordis vestri scripsit; ab initio autem non fuit sic: sed qui Matth. 19, 4.
fecit, masculum et feminam fecit: et dixit, Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carnem unam. Quibus dictis statim infert; *Si igitur deus coniunxit, homo non separet.* In quo deum, hoc est patrem suum, Adami et Evae conditorem fuisse atque honestarum nuptiarum auctorem esse confitetur. Huic consentaneum est quod veritatis praeco testatur apostolus, *Mysterium hoc magnum est: ego autem dico in* Eph. 5, 32.
Christo et in Ecclesia; ut ad Adami atque Evae, qui a deo procreati sunt, similitudinem pertineat. Cum enim deus illos condidisset, Adamus dixit, *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea:* Gen. 2, 23.
propter hoc relinquet homo etc. Siquidem *aedificavit ei costam in* Gen. 2, 22.
mulierem, nec diversum quiddam esse censet apostolus, sed mysterium magnum nominat. Quod primo quidem ad viri et mulieris procreationem refert, deinde altiore quodam ac sublimiore sensu per allegoriam transfert. Quanam igitur fronte Manichaeus eadem illa detestanda, et a dei veritate aliena pronuntiat, et quae a deo condita sunt nescio cui Principi non sine summa in deum contumelia tribuit, atque ab ipsa veritate transversos animos abducit? Quin et illud adtexit: Quandoquidem avulsa ab initio anima superiori virtuti molestiam atque aegritudinem affert, propterea per emissarios quosdam, videlicet solem et lunam, suas a Principibus reliquias, hoc est animam, extorquet. Egregias vero spes nostras, ac magnificam fiduciam, quando bonus ille deus, et vivus, et praepotens satis virium non habet, non dico ad eam virtutem recuperandam, quae a se ipso distracta sit, sed ad ea servanda quae genuit ac finxit, nisi alia quadam ratione ac velut latrocinio tentaverit, ut nisi

5. ἢ δι' *scripsi pro* καὶ *quod libri habent omnes.*

στείας κρυφῇ συλήσας τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀπεσπασμένην δύναμιν ἀπὸ τῶν ἐπουρανίων, ὡς ὁ ἀγύρτης οὗτος λέγει, οὐ δύναται ἡμᾶς σῶσαι.

Κεφ. νζ'. Καὶ τί ἔτι κατατρίβομαι κατὰ λέξιν τῆς [1] αὐτοῦ ἀτοπίας χρονοτριβούμενος; ὡς καὶ βλασφημῶν οὐκ αἰσχύνεται ὁ τάλας τὸν λαλήσαντα ἐν τῷ νόμῳ καὶ ἐν τοῖς προφήταις Ἄρχοντα λέγειν τοῦ σκότους. Μακάριαι ἡμῶν αἱ ἐλπίδες, ὅτι Ἄρχοντι τοῦ σκότους ὁ Χριστὸς ἐλθὼν προςφέρειν ἠνάγκαζε. Καθαρίσας γὰρ τὸν λεπρὸν [2] τὸν ἐν τῷ νόμῳ [3] τραφέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐκέλευσεν αὐτὸς τὸ ἐν τῷ νόμῳ ἐπιτελεῖσθαι δῶρον, Ἀπελθὼν προςένεγκε τὸ δῶρόν σου, τῷ καθαρισθέντι ὑπ' αὐτοῦ λεπρῷ λέγων, καθὼς προςέταξε Μωϋσῆς. Δῶρον δὲ ἦν ἐπὶ τῆς λέπρας ὄρνις εἰς θυσίαν, καὶ σεμίδαλις εἰς ὁλοκαύτωσιν. Εἰ δὲ Ἄρχων ἦν τοῦ σκότους, οὐκ ἂν ὁ ἐλθὼν ἄνωθεν λόγος, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ ἐλθὼν ἐπιστρέψαι τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ πλάνης τῶν Ἀρχόντων, κατὰ τὸν Μανιχαίου λόγον, οὐκ ἂν ὑποχείριον τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἰαθέντα λεπρὸν παρεσκεύαζε γενέσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον παρεσκεύαζεν ἀποδρᾶναι αὐτὸν, [4] τοῦτο μὴ ἐπιτελεῖν διδάσκων, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἦλθε καταλῦσαι τὸν νόμον (αὐτὸς γὰρ δέδωκε τὸν νόμον), οὔτε προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι, ἵνα πλήρωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν [5] αὐτὸς δείξῃ τὸ [6] ἀπερίσπαστον τοῦ εὐαγγελίου, ὅτι τῷ μὲν αὐτῷ θεῷ οἱ προφῆται προςεκύνησαν, καὶ νόμος ὑπ' αὐτοῦ ἐδόθη. Νῦν δὲ οὐ διὰ τῶν αὐτῶν δώρων τῷ αὐτῷ θεῷ προςκύνησις [7] τελεῖται, ἀλλὰ δι' εὐχῶν καὶ εὐχαριστιῶν καὶ τῆς ἄλλης πραγματείας. Ἐκείνοις μὲν γὰρ ὡς δούλοις προςέταττε τὰ βαρέα, διότι οὕτως ἠδύναντο πεισθῆναι· τοῖς δὲ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἐλαφρότερα ὡς ἐλευθέροις, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας. Ἑνός τε ὁμοστοίχου ὑπάρχοντος θεοῦ τοῦ τε νόμου καὶ τοῦ εὐαγγελίου, μὴ παραλελυμένης μηδ' ὁποτέρας χρόνων ὑπηρεσίας, ὁ αὐτὸς εἷς θεός ἐστιν ὁ βασιλεύων τοῦ σύμπαντος αἰῶνος, θεραπευόμενος ἀπὸ τῶν δούλων, καθ' ἑκάστην [8] δὲ γενεὰν ὡς προςήκει τῇ αὐτοῦ φιλανθρωπίᾳ. Καὶ ἐλήλεγκται πανταχόθεν ἡ τούτου
pag. 670. πλάνη, τοῦ σωτῆρος ἐπιτρέποντος τὰ τοῦ νόμου τελεῖσθαι, καὶ μετὰ [9] τὸ ἐπιτρέψαι τὰ τοῦ νόμου τελεῖσθαι λύοντος τὰ τοῦ νόμου, οὐ καταργοῦντος, ἀλλὰ πληροῦντος, προςφορὰς ἑτέρας ὑπὲρ τῶν ἐν τῷ νόμῳ προςενέγκαι τῷ θεῷ ἐπιτρέποντος, τουτέστιν εὐσεβείας καὶ ἀγαθότητος, ἁγνείας τε καὶ πολιτείας.

Κεφ. νη'. Φάσκει δὲ πάλιν ὅτι, Ἐλεύσεται ὁ Πρεσβύτης, καὶ δείξει αὐτοῦ

Cap. LVII. — 1. αὐτῶν *cod. Rhedig.* 2. τὸν *non habet cod. Rhedig.* 3. τραφέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐκέλευσεν αὐτὸς *mea est coniectura. Libri habent* γραφέντα ὑπ' αὐτοῦ λαλήσαντος. *Verba* ὑπ' αὐτοῦ *refer ad elephantiacum sanatum et iunge cum infin. passivi* ἐπιτελεῖσθαι. 4. τοῦτον *cod. Rhedig.*

sevulsam illam virtutis suae particulam clanculum a coelestibus illis incolis eripiat, quemadmodum impostor ille nugatur, nullo modo servare nos possit.

Quamquam quid in percensendis illius deliriis frustra operam tempusque consumo? Cuius tanta est impudentia ac petulantis in deum linguae licentia ut tenebrarum Principem illum ipsum esse defendat, qui in lege ac prophetis locutus est. O felices ac praeclaras spes nostras! cum tenebrarum Principi Christus munera deferre coëgerit. Posteaquam enim elephantiacum illum purgavit, donum illud quod lege praescriptum est afferre statim iussit. *Vade*, inquit, *offer munus tuum, sicut praecepit Moyses.* Eiusmodi porro munus, quod ob lepram offerebatur, avicula erat in sacrificium, et simila in holocaustum. Atqui si tenebrarum ille Princeps foret, nunquam verbum e coelo delapsum, deique filius, qui, ut Manichaeus arbitratur, idcirco venit ut hominem a Principum errore liberaret, leprosum illum, cui sanitatem restituerat, iisdem subditum esse iussisset, sed fugiendi potius auctor fuisset, ac ne quod imperatum erat praestaret esset hortatus. Sed nimirum ideo ita se gessit quod ad evertendam legem nequaquam venerat, quam dederat ipse, neque prophetas, sed ut potius impleret; ut hoc ipsum legis ac prophetarum complementum in evangelii quiete ac tranquillitate positum esse monstraret. Nam licet idem a prophetis adoratus sit deus, et ab ipso lex tradita, non eodem tamen hodie donorum genere, sed precibus et eucharistiis, et aliis honoribus divino numini adoratio praestatur. Etenim graviora illis tanquam servis imperavit, quod ea ratione ad obsequium adigi posse cognosceret. Contra evangelii discipulis leviora, utpote liberis, pro exquisita sua benignitate mandavit. Quare cum unus sibique consentiens legis evangeliique sit deus, nec alterutra diversorum temporum sublata dissolutaque sit functio, idem est unusque deus, qui seculis dominatur omnibus, et a servis suis ita colitur ut pro eo ac cuivis aetati convenit summa id humanitate deposcat. Superest igitur illius ut error ex omni parte convincatur, quandoquidem ea quae lege praescripta sunt exequi salvatur ipse iusserit. Quae quidem postquam illius mandato perfecta sunt, ab eodem deinceps non soluta, non in nihilum redacta, sed impleta sunt: cum scilicet pro his quae in lege praecepta sunt novas quasdam deo fieri oblationes instituit, pietatis, bonitatis, castitatis, accuratioris denique vitae rationis ac generis. Cap. LVII. Luc. 5, 14.

Pergit vero Manichaeus ac venturum denique Senem illum at- Cap. LVIII.

5. αὐτὸς δείξῃ αὐτὸς τὸ *cod. Rhedig.* 6. *Suspicor* ἀπαράσπαστον. 7. γίνεται *cod. Rhedig.* 8. *Fortasse* δή. 9. *Reposuerim* τοῦ ἐπιτρέψαι.

τὴν εἰκόνα ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, καὶ τότε ὁ Ὠμόφορος εἰδὼς αὐτοῦ τὸ πρόςωπον ἀφίησι τὴν γῆν, καὶ οὕτως τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον καταδαπανᾷ τὴν γῆν. Καὶ ἐπελάθετο ὁ κτηνώδης πάλιν ὑλώδη αὐτὴν ὑποφαίνων τὴν πρὸ ὥρας αὐτῷ λεγομένην ἀπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ζῶντος κεκτίσθαι. Ὁμοῦ δὲ τὸν πάντα κόσμον πάλιν ὑπὸ τοῦ πυρος ἀναλίσκεσθαι ὑποτίθεται. Καὶ τότε, φησὶ, μετὰ ταῦτα ἡ ἀποκατάστασις τῶν δύο φύσεων ἐπιτοαυτὸ εἰς τὸ ἀρχέτυπον παρελεύσεται. Ὢ πολλοῦ καμάτου, καὶ μετὰ τὸν κάματον οὐδενὸς [1] ἐπὶ διορθώσει φερομένου. Εἰ γὰρ μετὰ τὸ κτισθῆναι καὶ γενέσθαι δαπανηθήσεται καὶ ἀφανισθήσεται, ἵνα τὰ ἀρχέτυπα μείνῃ πάλιν ἐν ταυτότητι τῶν δύο φύσεων ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ, ἔσται πάλιν ἐπιτριβὴ τοῦ πονηροῦ πρὸς τὸ ἐπιστρέψαι πάλιν, καὶ πόλεμον ἐνστήσασθαι, καὶ ἁρπάξαι πάλιν [2] ἄλλην δύναμιν, ἵνα πάλιν ἄλλος κόσμος γένηται. Εἰ δὲ οὐκέτι τοῦτο γίνεται, ἄρα σωφρονήσει ἡ κακία, τοῦ μηκέτι ἐπιτρίβεσθαι πρὸς τὴν ἀγαθότητα, καὶ ὁ πονηρὸς θεὸς, πρὸς τὸν ἀγαθὸν μηκέτι πόλεμον ἐγείρων. Εἰ δὲ καὶ σωφρονισθήσεταί ποτε, οὐκ ἔσται κακὸν, ὁπότε ἀπὸ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ φύσεως τῆς κακίας μετήλλακται μετατραπείς. Εἰ δὲ καὶ τρεπτὴ τυγχάνει ἡ φύσις τοῦ κακοῦ, [3] πάντως ὅτι ἀπὸ κακοῦ εἰς ἀγαθὸν μεταβάλλεται, καὶ οὐκέτι ἔσται κακὸν ἡ ἔχουσα τροπὴν ἀγαθότητος φύσις. Δύναται γὰρ καὶ σήμερον τραπῆναι, καὶ ἔτι περιόντος τοῦ [4] κόσμου εἰς ἀγαθὸν μεταβληθήσεται τὸ πονηρόν. Καὶ τίνι τῷ λόγῳ ὁ μέλλων τρέπεσθαι ἤδη οὐ τρέπεται; Καὶ εἰ μὲν διὰ τῆς τοῦ θεοῦ μηχανήσεως ὁ πονηρὸς τρέπεται, τοῦ μηκέτι δύνασθαι τὸ πονηρὸν ἐργάζεσθαι, οὐκέτι περαίτιος ὁ πονηρὸς ἑαυτοῦ τυγχάνει, ἀλλ' ὁ [5] ἀγαθὸς ὁ δυνάμενος ἀναστεῖλαι αὐτοῦ τὴν κακίαν, καὶ μὴ βουληθεὶς πρὸ χρόνου τὰ τοῦ χρόνου ποιῆσαι. Εἰ δὲ
pag. 671. ἄτρεπτον παντάπασι τὸ κακὸν, οὐδέποτε διαλείψειε πολεμοῦν καὶ πολεμούμενον, καὶ οὐδ' ὅλως ποτὲ ἔσται κατάστασις τῶν δύο φύσεων, ἀτρέπτου μένοντος τοῦ κακοῦ, καὶ [6] ἐπιτριβομένου τοῦ κακοῦ ἐνδείκνυσθαι τῷ ἀγαθῷ κακίαν, καὶ πόλεμον ἐγείρειν κατὰ τῆς ἀγαθότητος. Καὶ εἰ ὅλως ἐπιθυμίᾳ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακὸν ἀεὶ ἐπεντριβήσεται, ἄρα οὐκέτι κακὸν ἔσται· ἐπειδὴ τοῦ ἀγαθοῦ γλιχόμενος βούλεται ἑαυτῷ τὸ ἀγαθὸν ἐπισπᾶσθαι, ἵνα διὰ τῆς φύσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ πανοπλίας ἐπισπάσας ἑαυτῷ δύναμιν ἐν ταύτῃ [7] δοκῇ ἑαυτὸν τιμᾶν [8] μὲν καὶ λαμπρύνειν, παραθαρσύνειν [9] τε καὶ ἐνδυναμοῦν. Παντὶ γὰρ τῷ βουλομένῳ τὸ ἀγαθὸν πάντως ὅτι ἐξ ἀγαθοῦ ὑπονοίας ἐγκει-

Cap. LVIII. — 1. *Libri vulgo* ἐπιδιορθώσει.

2. καὶ ἄλλην *cod. Rhedig.*

3. *Locutione* πάντως ὅτι, *quae elliptica est, saepenumero utitur Epiphanius, ut infra hoc ipso capite, cap.* 82., *haer.* 42, *p.* 343., *haer.* 61, 4., *alibi.*

4. περιόντος τοῦ κόσμου *mea est emendatio.* παριόντος τοῦ κακοῦ *coniciebat Petavius. Libri habent* περιόντος τοῦ κακοῦ.

que effigiem suam postremis temporibus ostensurum esse dicit: tum vero Baiulum illius conspecta facie terram esse relicturum, moxque terram sempiterno igne conflagraturam. Nec illud homo stupidus animadvertit, eandem illam se cum materia concretam modo facere quam paulo antea vivo ab Spiritu procreatam esse defenderat. Sed universum nihilominus mundum incendio consumptum iri putat. Ac tum, inquit, duarum naturarum idem in archetypum restitutio consequetur. O inanem hominis laborem, quo suscepto nihil tamen ad erroris emendationem proficitur! Nam si posteaquam conditus est et productus hic mundus, consumi extinguique debet, ut exemplaria ipsa rursum in ambarum naturarum, boni scilicet ac mali, ut ita dicam, identitate permaneant, consequens est ut malum rursus congredi audeat, et inferre bellum, ac virtutem aliam intervertat, quo alius subinde mundus existat. Quod si locum istud amplius non habet, iam igitur malitia resipuerit, ut non amplius cum bonitate conflictetur, resipuerit et malus deus, qui bellum amplius nullum cum meliore suscipiat. Hoc vero constituto malum esse desinit, cum ab antiqua naturae pravitate sese ad meliora traduxerit. Iam vero si mutabilis est natura mali, necesse est in malum e bono transferri, atque ita mala haec esse natura desinit, quae illam in bonum commutationem sortita sit. Potest enim vel hodie mutari, sic ut transeunte malo in melius vertatur. Quid autem prohibet quin is, qui aliquando mutandus est, non vel in praesentia mutetur? Ac si deo istud machinante malus minime commutatur, ut malum amplius moliri nequeat, suimetipsius caussa malus non erit, sed ille potius bonus qui cum eius malitiam cohibere possit nolit ea quae suo tempori reservanda sunt ante tempus efficere. Sin penitus immutabile malum est, nullum inferendi belli excipiendique finem faciet, nec unquam ambae illae naturae constituentur, cum et immutabile malum perseveret, et cum bono conflictetur, ac suam ei malitiam ostentet, atque adversus bonitatem dimicationem suscipiat. Atqui si id boni cupiditate malum faciat, ut assidue insurgat, non amplius malum est, quoniam quidem prae eius desiderio bonum sibi conatur arcessere, ut per boni naturam et armaturam ad sese virtutem attrahens, per eam sibi honorem ac splendorem acquirat, seseque confirmet ac corroboret. Etenim quisquis bonum concupiscit, necesse est perinde ex bona cogitatione hanc illi mentem iniectam

5. *Fortasse* ἀγαθὸς θεὸς.

6. *Ita etiam haer.* 30, 12. *dixit* τὸ πῦρ καταδῆσαι - - ἐπετρίβησαν, *h. e. laboraverunt, studium posuerunt, in eo ut ignem ligarent.*

7. *Libri habent* δοκεῖ.

8. *Uncinis notavit hoc* μὲν, *delendumque iudicavit Petavius.*

9. *Reponendum est fortasse* δὲ καί.

ται διάνοια, καὶ οὐκέτι παντάπασι πονηρὸν ἔσται τὸ πονηρὸν, ὁπότε τοῦ ἀγαθοῦ γλιχόμενον εὑρίσκεται. Πᾶν γὰρ τὸ πονηρὸν ἀπέχθειαν ἔχει πρὸς τὸ ἀγαθὸν, ὡς καὶ τὸ ἀγαθὸν οὐ βούλεται τὸ πονηρόν. Εἰ δὲ ἀναμὶξ ὑπάρχει τῶν ἀμφοτέρων ἡ δύναμις, καὶ ὁ ἀγαθὸς μὲν οἶδε συλᾶν τὸ ἴδιον, πολεμεῖν τε καὶ ἐκδέρειν τὰς Ἀρχὰς καὶ τὰς Ἐξουσίας, ποτὲ δὲ ἀναιρεῖν καὶ ἀφανίζειν τὴν ὑπὸ τοῦ πονηροῦ γεγενημένην Ὕλην, ποτὲ δὲ ἐξ αὐτῆς πλάσσειν, ποτὲ δὲ ἀφανίζειν, πονηρία καὶ ἀσύστατος διήγησις τῆς τοῦ ἀλιτηρίου [10] τούτου ἡμῖν ἐπεισενεχθείσης ἀδολεσχίας.

Κεφ. νθ'. Φέρε δὴ εἰπεῖν καὶ περὶ τῆς τοῦ κακοῦ φύσεως πάλιν ἀναλαβόντες τὸν λόγον, λέγε ἡμῖν, ὦ οὗτος, ἀπὸ χρόνου Αὐρηλιανοῦ τοῦ βασιλέως καὶ δεῦρο ἐλθὼν, καὶ τὰ πρὸ πάντων αἰώνων διηγούμενος, οὔτε που τοῦτο προφητῶν θεσπισάντων, οὔτε αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος τοῦτο δεδιδαχότος, οὔτε ἀποστόλων, εἰ μή τι ἂν φλυαρήσῃς ἐπίπλαστά τινα ἐξ ὀνόματος ἁγίων βιβλία ἑαυτῷ τιθέμενος καὶ προβαλλόμενος, πόθεν οὖν ἥκεις, ὦ οὗτος, τὴν κακοῦ ἀρχαΐζουσαν ἀρχὴν φέρων, ἐρωτώμενος δὲ ὑφ' ἡμῶν, εἰ ταύτην τρεπτήν τινα φάσκει, ἢ ἄτρεπτον; Ἤδη δὲ ἐνηχήθη ἡμῖν ὡς ἄτρεπτον αὐτὴν εἰσηγεῖται, καὶ ποτὲ μὲν τρεπτὴν, ποτὲ δὲ ἄτρεπτον· εἰς μὲν τὸ πονηρὸν ἄτρεπτον, εἰς δὲ τὸ ἀγαθὸν τρεπομένην, ἵνα ἐκ τῶν δύο ὅρων αἰσχύνην τῷ βίῳ ὀφλήσῃ. Εἰ γὰρ ἐν πολλοῖς καὶ ἀπλέτοις αἰῶσιν ἄτρεπτος ἦν ἡ κακία, αὐτὸ τοῦτο μόνον ἔχουσα τὸ ὄνομα, καὶ οὐδὲν ἕτερον πλὴν τοῦ κακοῦ, τίς ἔτρεψε μετὰ πολλοὺς αἰῶνας τὴν ἄτρεπτον φύσιν κακίας τραπῆναι ἐπὶ
pag. 672. τὰ μὴ προσήκοντα; Εἰ γὰρ οὔπω ἦν ἁρπάξασα δύναμιν, καὶ καταπολεμήσασα, μηδὲ λαβοῦσα πανοπλίαν εἰς αὐτῆς δύναμιν καὶ εἰς ἐδωδὴν, [1] ἔμελλε δὲ ἐν πολλοῖς αἰῶσιν ἄτροφος, μηδὲ τροφῆς ἐπιδεομένη, τίς ἔτρεψε τήν ποτε μὴ ἐπιδεομένην τροφῆς εἰς τροφὴν ἥκειν, καὶ ἐπιζητεῖν ὅπερ ποτὲ οὐκ ἐπεζήτει, καὶ ἐπιδέεσθαι ὅπερ ποτὲ οὐκ ἐπεδέετο; Ἀλλ' εἰ ἄρα ἐτράπη τὴν φύσιν, καὶ πῶς ἡ παρὰ σοὶ ἀτρεψία περὶ τοῦ κακοῦ συσταθήσεται; Εἰ δὲ καὶ πάλιν εἰς ἰδίαν κατάστασιν ἔλθοι, μηκέτι εὐπορῶν ὃ φάγοι, πῶς ὁ πάλιν ἐν συνηθείᾳ γεγονὼς κακὸς, ἢ πονηρὸς, τοῦ βιβρώσκειν καὶ ἐδωδῇ χρῆσθαι δύναται ὑπομένειν εἰς τὸν ἐπιόντα χρόνον ἄνευ ἐδωδῆς διατελῶν; Εἰ γὰρ ἐν συνηθείᾳ βρωμάτων μὴ γεγονὼς οὐκ ἠδυνήθη ὑποστῆναι, ἀλλὰ ἐτράπη εἰς ἐδωδὴν ἔρχεσθαι, καὶ συλήσας τὴν ψυχὴν βρῶμα ἑαυτῷ περιεποιήσατο, μᾶλλον ἐν συνηθείᾳ βρώματος γεγονὼς ἄσχετος ἔσται τὴν φύσιν, καὶ οὐδὲν ἂν τοῦτον παραπείσειε λίχνον γεγονότα, καὶ ἐν πείρᾳ ἐδωδῆς,

10. *Suspicor* τοῦτο.

Cap. LIX. — 1. *H. e.* cunctabatur. *Petavius* ἔμενε *corrigendum putavit, quod invenit in exemplo Schottiano, quod ego nunc possideo, annotatum ex cod. ms. nescio quo. Signatum ibi est siglo M.*

fuisse, atque hoc pacto non omnino malum erit, quod malum dicitur, cum boni desiderium conceperit. Si quidem malum omne boni inimicum est, quemadmodum abhorret a bono malum. Quod si promiscua confusaque vis est amborum, ut et bonus quod suum est recuperare soleat, ac Principatus et Potestates infestare bello pelleque nudare, nonnunquam productam a malo materiam delere funditus ac tollere, alias opus ex ipsa moliri, interdum e medio tollere, summa nequitia est, et confictae ab detestando illo homine narrationis, sive potius garrulitatis, inconstantia.

Age vero, ut de natura mali denuo sermonem instituamus, dic sodes mi homo, qui ab Aureliani imperatoris tempore ad hoc tempus venisti, et quae seculis omnibus anteriora sunt explicare contendis, quae nec prophetarum oraculis expressa sunt, neque a salvatore vel apostolis tradita, nisi forte supposititios quosdam libros falso sanctorum nomine inscriptos obtrudas, atque in medium proferas: sed amabo te, unde nobis antiquum illud mali principium afferes? Enimvero cum a nobis interrogatus sit, utrum mutabile illud an immutabile constitueret, immutabile ab eo poni didicimus, sive potius interdum mutabile, interdum immutabile definiri, adeo ut ad malum quidem mutari non possit, ad bonum possit, ut ex ambabus illis definitionibus ludibrium humano generi debeat. Nam si infinitis seculis immutabilis malitia fuit, idque unum vocabulum obtinuit, neque quicquam praeter malum habuit, quis immobilem illam mali naturam tanto intervallo mutavit, ut se ad aliena converteret? Si id eo factum est quod nondum praedata virtutem esset, neque bonum expugnasset, aut eius armaturam occupasset, qua se confirmaret ac pasceret, atque ita tot illis seculis omnis expers alimenti, nec vero illius indigens permansit, quis eam naturam, quae alimentum hactenus minime desiderabat, ad illud capessendum impulit, idque ipsum requirendum quod non antea flagitabat? id desiderare denique quod nequaquam antea desideraverat? Naturamne mutavit? Ubi igitur illa est, quam asseris, immutabilis mali conditio? Quod si pristinum illum rursus ad statum redeat, ut quo vescatur habeat nihil, quonam pacto malus ille, posteaquam vesci consueverit, deinceps vitam tolerare sine cibo poterit? Etenim si quo tempore nondum cibis assueverat sustinere nihilominus non potuit, sed ad quaerendum pabulum est impulsus, ac demum praedatus animam eo pro cibo abusus est, ubi ciborum consuetudini indulserit, multo minus cohibere sese poterit, nec ulla ratione ei persuaderi poterit ut posteaquam ligurire, ac cibi suavitatem experiri coeperit, ab illo sese Cap. LIX.

ἄνευ τούτων διατελεῖν, ὡς ὁ σὸς λόγος ἀσύστατος ὑπάρχων τοῦτο βούλεται.

Κεφ. ξ. Ἀλλὰ παρελεύσομαι τοῦτον τὸν τόπον, ἐφ' ἕτερα δὲ πάλιν τῆς αὐτοῦ ληρῳδίας ἐπεκτείνομαι τὴν διήγησιν. Πάλιν γὰρ φάσκει ὅτι οἱ Ἄρχοντες ἐν τοῖς ἰδίοις μέρεσι τότε ἔσονται, καὶ ὁ Πατὴρ τὰ ἴδια ἀπολήψεται μέρη. Τίς [1] ἄρα ὁ ἐπιεικὴς οὗτος, ἵνα τὸν ὅρον διχόθεν ἑκάστου μέρους γεωμετρήσῃ; πῶς δὲ πεισθήσεται ὁ ἀπαρχῆς τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῷ ἀγαθῷ μὴ πειθόμενος; εἰ δὲ μετ' ἀνάγκης παραπείσειεν ὁ ἀγαθὸς τὸν παράνομον ἰδίοις στοιχεῖν, καὶ μὴ ἐπεμβαίνειν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ μερίδι, διὰ τί μὴ ἀπαρχῆς τοῦτο ἠδυνήθη ποιῆσαι, πρὶν ἢ ὅλως ἀπ' [2] αὐτοῦ συληθῆναι τὰ μέρη; Πῶς δὲ ἔσονται οἱ δύο ἐπιτοαυτὸ, ἀνὰ μέρος ἕκαστος κεκτημένος; Εἰ γὰρ ὅλως μέρη ἔχει, καὶ τὰ ἕτερα μέρη οὐκ αὐτοῦ, οὐκέτι παντοκράτωρ ὁ παντοκράτωρ κληθήσεται, οὐκέτι θεὸς τῶν ἁπάντων, οὐκέτι ὑποχείριος ὁ κακὸς τοῦ ἀγαθοῦ [3] γενήσεται, ἀλλὰ ἕκαστος αὐτῶν ἔχει τὴν ἰδίαν δεσποτείαν. Τίνος δὲ [4] ἄρα ὁ πονηρὸς δεσπότης ἔσται, μηκέτι ὄντος τοῦ κόσμου, μήτε τῶν ὑπ' αὐτοῦ ζώων τε καὶ ἀνθρώπων κυριευομένων; Εἰ δὲ ὅλως κακός ἐστι καὶ ὕλη καὶ φθορὰ, πῶς μᾶλλον οὐκ ἐφθάρη; εἰ γὰρ ἔκ-
pag. 673. τοτε ἡ οὖσα [5] κακία φθορὰ ὑπῆρχε, καὶ φθείρει μὲν τὰ ἄλλα, [6] αὐτὴ δὲ ἑαυτὴν οὐ φθείρει, οὐκέτι φθειρομένη ὑπάρχει ἡ ἄλλα μὲν φθείρουσα, [7] αὐτὴ μένουσα ἀένναος, καὶ μὴ ἀφανιζομένη. Αὐτῆς δὲ μενούσης ἐν στερεᾷ ὑποστάσει, φθειρούσης δὲ τὰ ἄλλα, καὶ οὐχ ἑαυτὴν, οὐδὲν ἔχει ἐᾶσαι, ἀλλὰ πάντως ἡ φθορὰ τῶν ἑτέρων τὰ ἕτερα φθείρει. Ἐπιμένουσα δὲ ἡ αὐτῆς ὑπόστασις, καὶ οὐκέτι ἐάσει τι τῶν ὄντων, ἀλλὰ [8] αὐτὴ μόνη μενεῖ, τὰ δὲ φθειρόμενα δι' αὐτῆς ἀφανίζεται. Εἰ δὲ καὶ ἑαυτῇ ἐστι κακὴ, καὶ ἑαυτῇ φθορὰ, οὐκέτι ἡ ὑπόστασις αὐτῆς σταθήσεται. Οὐ μόνον ἐν τῷ μέλλοντι εἴποιμι, ἀλλὰ καὶ ἔκτοτε ἀφανισθεῖσα ἂν ὑπῆρχεν, ἤδη [9] δὲ ἐν ἑαυτῇ ἑαυτὴν φθείρασά τε καὶ ἀφανισθεῖσα. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐστὶ τὰ διηγήματα τῆς τοῦ ἄφρονος ματαιολογίας, ἃ κατανοήσαντες οἱ συνετοὶ υἱοὶ τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας, πίστεώς τε τοῦ κυρίου, διακρίνατε τὸν ἀγύρτην, καὶ καταγελάσατε τῆς αὐτοῦ ληρῳδίας. Ἐπανελεύσεται δὲ εἰς τὰς κακῶς ἑαυτῷ ἐπινενοημένας προφάσεις, καὶ ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν ὁμοιώσεις, καὶ οὐχ οὕτως ἐχούσας, ἀλλὰ οὕτως ὑπ' αὐτοῦ κακῶς νοουμένας. Φέρε οὖν ἐκθώμεθα αὐτὰ δὴ κατὰ λέξιν, ἃς ὑποκλέπτων ἐκ τῶν θείων γραφῶν, ὡς ἔφην, κατὰ τὸν νοῦν αὐτοῦ διηγεῖται· εἰ

Cap. LX. — 1. ἆρα cod. ms. uterque.
2. *Sententia postulabat* αὐτοῦ, *non* αὐτῆς, *quod in libris vulgo extat.*
3. γένηται *vitiose legitur exaratum in ed. Petav. Colon. repet.*
4. ἆρα *codd. mss., uti supra.*
5. κακία *non extat in cod. Rhedig.*
6. *Reposui* αὐτὴ *pro* αὕτη *quod omnes libri habent, sententia persuadente.*
7. *Libri habent* αὕτη, *uti paulo antea. Fortasse reponendum* αὐτὴ δὲ μένουσα.
8. *Libri habent* αὕτη.

contineat, quod tamen vana tua minimeque cohaerens ratio comprobare nititur.

Verum hoc loco praetermisso ad alia eiusdem hominis deliria orationem conferam. Cap. LX. Principes ait postremo illo tempore propriis sedibus restitutum iri, ac Patrem suasmetipsius partes esse recuperaturum. Quis est ille tam aequus, ut unicuique parti terminos suos velut decempeda metiatur? Quinam vero parebit ille, qui veritati ac bono morem gerere initio noluerit? Si id necessitate bonum exorturum dixeris, ut iniustus ille suis rebus contentus sit, nec in boni possessionem involet. Cur non facere illud initio potuit, priusquam suae sibi partes essent ereptae? An vero simul esse duo illi poterunt, cum suam quisque partem obtineat? Age vero si omnino suae omnipotenti partes attributae sint, adeo ut ceterae nihil ad ipsum pertineant, omnipotens appellari desinet? desinet omnium esse deus, desinet malo bonus esse subiectus, cum unusquisque sua se dominatione contineat. Cuius porro malus ille dominus erit, si neque mundus amplius supersit, nec animalia, vel homines ulli, qui illius ditioni subiacent. Praeterea cum idem ille materia simul atque corruptio sit, nonne prae ceteris corrumpi ipse debuit? Nam si ex illo tempore malum et si corruptio foret, ceteraque corrumperet, seipsum minime corrumpit, non est quod corruptioni obnoxium illud esse suspicemur, cum ita corrumpat cetera, ipsum immortale sit, nec extingui possit. Ex quo et illud sequitur, cum solida perpetuaque substantia constet, ac praeter sese consumat omnia, nihil ab illo relictum iri, sed cum ceterorum consumptio sit, illis ipsis interitum allaturum. Quamobrem sic illius substantia permanebit, nihil ut eorum quae sunt residere patiatur, sed sola perseverans universa profligabit. Nam si suam in sese malitiam exerceat, seque ipsa corrumpat, non potest constans eius esse stabilisque substantia. Ac nedum futuris postea temporibus, sed ne praeteritis quidem facere potuit, quin se suapte ipsius pernicie exitioque conficeret. Eiusmodi sunt ineptissimi hominis nugae ac fabulae. Quibus animadversis vos prudentes, sanctae dei ecclesiae ac dominicae fidei alumni, qualis impostor ille sit cum iudicio vestro perpendite, eiusque somnia deridete. Sed ad argumenta quaedam occasionesque perperam ex scripturis sacris ob nonnullam similitudinem expressas confugit, quae cum aliud sibi velint, male ab eo contrarium in sensum trahuntur. Ergo haec ipsa furtim ab eo sacris e literis interversa, et ad ipsius sententiam accommodata iisdem verbis in medium

9. *Fortasse* δὴ ἐν ἑαυτῇ.

καὶ μάλιστα πολλάκις τὰς αὐτὰς διαλαμβάνοντες ἀκρότατα διηλέγ-
ξαμεν.

Κεφ. ξα΄. Πρῶτον μὲν οὖν ὅτι εὑρὼν ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς περὶ Παρα-
κλήτου ὀνόματος, καὶ ἀγνοήσας τὴν τοῦ ἁγίου Παρακλήτου δύναμιν,
ἑαυτὸν ὑπεισήνεγκε, νομίσας εἶναι τοῦτο. Καὶ φάσκει μὲν αὐτῷ τὰ
ὑπὸ τοῦ ἁγίου Παύλου εἰρημένα παρακεχωρηκέναι, ὡς τοῦ ἁγίου ἀπο-
στόλου φήσαντος, ἀπὸ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἀπὸ μέρους προφη-
τεύομεν· ὅταν ἔλθῃ τὸ τέλειον, τὸ ἀπὸ μέρους καταργηθήσεται. Τοῦτο
δὲ περὶ Παρακλήτου οὐδ᾽ ὅλως ἐκτίθεται ὁ ἅγιος ἀπόστολος, ὁ κατα-
ξιωθεὶς [1] αὐτοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ τῶν ὁμοίων αὐτοῦ ἀπο-
στόλων, ἀλλὰ περὶ τῶν δύο κόσμων διηγεῖτο, περὶ τοῦ ἐνεστῶτος καὶ
μέλλοντος, ὡς ἔφην, τοῖς βουλομένοις περὶ καιρῶν καταλαμβάνειν ὅτι,
Μηδὲν ὑμᾶς [2] πτυρέτω ἐν λόγῳ, ἐν ἐπιστολῇ, ὡς ὅτι ἡ ἡμέρα ἐνέ-
στηκε τοῦ κυρίου· ἐὰν γὰρ μὴ ἀποκαλυφθῇ ὁ υἱὸς τῆς ἀνομίας, ὁ ἄν-
θρωπος τῆς ἀδικίας, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ πάλιν συνελθόντων τῶν μα-
θητῶν πρὸς τὸν σωτῆρα ἠρώτων αὐτὸν περὶ τῆς συντελείας, καὶ ἔλε-
pag. 674. γεν αὐτοῖς, Οὐχ ὑμῶν [3] ἔστι γνῶναι χρόνους καὶ καιροὺς, οὓς ὁ πα-
τὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ
ἁγίου πνεύματος ἐφ᾽ ὑμᾶς· καὶ πάλιν ἔλεγεν, Ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ
χωρίζεσθε, ἀπεκδεχόμενοι τὴν ἐπαγγελίαν [4] τοῦ πνεύματος, ἣν ἠκού-
σατε, τουτέστι τὸ πνεῦμα τὸ παράκλητον ὃ ἔφη, ἐὰν ἐγὼ ἀπέλθω,
ἐκεῖνος ἐλεύσεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὰ πάντα. Τὸ δὲ, Ἀναγγελεῖ
ὑμῖν τὰ πάντα, δι᾽ ἣν ἔμελλον καταξιοῦσθαι δωρεὰν, [5] ἐνοικήσειν ἐν
αὐτοῖς τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὅπως τὰ πάντα αὐτοῖς σαφῶς διηγήσηται,
ὅσα ἠδύναντο ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ χωρῆσαι. Καὶ ὧδε μὲν ἐν τῷ αἰῶνι
τούτῳ χωρήσαντες τὸ πνεῦμα τὸ παράκλητον ἐπροφήτευσαν, ὡς Ἄγα-
βος ἐπροφήτευσε περὶ λιμοῦ ἐσομένου, καὶ ὅτι προφῆται ἀπὸ Ἱεροσο-
λύμων κατέβησαν, καὶ ὅτι ἦσαν τέσσαρες θυγατέρες τῷ Φιλίππῳ προ-
φητεύουσαι. Ὅταν δὲ [6] προφητεύωσιν, ἀπὸ μέρους προφητεύουσι,
καὶ ἀπὸ μέρους γινώσκουσι· τὸ δὲ τέλειον ἐν τοῖς μέλλουσιν αἰῶσιν
ἐλπίζοντες προσδοκῶσιν, ὅταν τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μεταβληθῇ,
καὶ τὸ θνητὸν εἰς ἀθανασίαν, ὅταν τότε πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.
Ἄρτι γὰρ δι᾽ αἰνίγματος τὰ πράγματα, ἐκεῖ δὲ ἑτοιμάζεται ἃ [7] ὀφθαλ-
μὸς ὧδε οὐκ εἶδεν. Ἐκεῖ ἀποκαλύπτεται ἡ τελειότης, ἃ οὖς ἐνταῦθα
οὐκ ἤκουσεν. Ἐκεῖ τὸ μέγα χάρισμα τοῖς ἁγίοις, ὃ ἐπὶ καρδίαν ἀν-
θρώπου οὐκ ἀνέβη ἐνταῦθα. Καὶ ὁρᾷς ὅτι οὐχὶ τῷ Μάνῃ ἐταμιεύετο
τὸ εἰδέναι τὰ περιττά. Πῶς γὰρ ᾔδει Μάνης τοῦ σκοποῦ τοῦ ἰδίου
ἐκπεσών; Ἐπεβάλλετο γὰρ ἵνα τὸν Μάρκελλον χειρώσηται, ἤρχετο πρὸς

Cap. LXI. — 1. Repono αὐτός.
2. πτυρετῷ cod. ms. uterque.
3. ἔστι γνῶναι cod. ms. uterque. ἐπι-γνῶναι editi libri.
4. τοῦ ἁγίου πνεύματος cod. Rhedig.
5. ἐνοικήσειν (ἐνοικήσει cod. len.) cod. ms. uterque. In editis est ἐνοικήσει.

afferamus. Quamquam nos ex iis saepius disputantes accuratissime
refellimus.

Inprimis igitur cum divinis in literis Paracleti nomen invenis- Cap. LXI.
set, ac vim illius ignoraret, semetipsum pro vero spiritu supposuit.
Itaque ad sese pertinere illa docet quae ab apostolo Paulo dicuntur:
Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus: cum venerit quod 1. Cor. 13, 9.
perfectum est, evacuabitur quod ex parte est. Atqui de Paracleto nullo
modo haec pronuntiavit apostolus; qui cum sodalibus suis apostolis
spiritum sanctum accipere meruit, sed de duplici mundo sermonem
instituerat, praesenti videlicet ac futuro, propter nonnullos qui de
temporibus scire atque inquirere cupiebant. *Nihil*, inquit, *terreat* 2. Thess. 2, 2.
*vos in sermone, aut epistola, quasi instet dies domini: nisi enim re-
velatus fuerit filius iniquitatis, homo iniustitiae, etc.* Quin etiam
convenientibus salvatorem apostolis, ac de mundi occasu sciscitan-
tibus, ita ipse respondit, *Non est vestrum nosse tempora, vel mo-* Act. 1, 7.
*menta, quae pater posuit in sua potestate, sed accipietis virtutem su-
pervenientis spiritus sancti in vos.* Item, *Hierosolymis*, inquit, *ne* Ioann. 16, 8.
discedite, expectantes promissionem spiritus, quam audistis, hoc est
paracletum illum spiritum, de quo dixerat, *Si ego, abiero ille veniet,* Ioann. 16, 14.
et annuntiabit vobis omnia. Quae quidem verba, *Annuntiabit vobis
omnia,* ad coeleste donum illud, quod erant adepturi par est referri;
quod nimirum habitaturus in ipsis esset spiritus sanctus, quo iis
aperte universa declararet, quae quidem capere in hac vita pote-
rant. Quamobrem cum ad eum modum paracleti spiritus essent in
hac vita compotes facti, vaticinati sunt. Quemadmodum *Agabus ventu-* Act. 11, 28.
ram famem praedixit, itemque *propheta Hierosolymis advenerunt.* Sic
et *Philippo quatuor erant filiae prophetissae.* Ceterum quoties Act. 21, 9.
omnes illi prophetant, *ex parte prophetant, et ex parte cognoscunt.* 1. Cor. 13, 9.
Quod vero perfectum est futuro in seculo tribuendum spe et exspe-
ctatione praecipiunt. *Quando corruptibile in incorruptionem, mor-* 1. Cor. 15, 53.
tale in immortalitatem commutatum fuerit, cum et *facie ad faciem in-* 1. Cor. 13, 12.
tuebimur. Nunc enim res nostrae *per aenigmata* et involucra trans-
iguntur: illic ea praeparantur quae hic *oculus non vidit.* Illic per- 1. Cor. 2, 9.
fectio retegitur, quae *hic auris nequaquam audiit.* Illic donum in-
gens sanctis tribuitur, quod *hic in cor hominis non ascendit.* Ex
quibus animadvertis uberiorem illam copiosioremque scientiam Ma-
nichaeo reservatam non fuisse. Quomodo enim ista cognoscet is qui
ab eo quod sibi proposuerat excidit? Nam Marcellum circumvenire

6. προφητεύωσιν cod. ms. uterque. Vulgo προφητεύουσιν.
7. ὀφθαλμὸς codd. mss. ὁ ὀφθαλμὸς editi.

τὸν Ἀρχέλαον, ἵνα αὐτὸν ἡττήσῃ, καὶ οὐ δεδύνηται. Πῶς οὖν ἀγνοῶν τὸ πρόσφατον δύναται εἰδέναι περὶ τῶν μειζόνων; πῶς δὲ οὐκ ἔλαθε τὰς χεῖρας τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, [8] ὡς ὅτε ἁλοὺς ἔδωκε δίκην; [9] Ἀλλ' ἵνα καταφανῇ τοῖς σύνεσιν κεκτημένοις κατὰ πάντα ψευδόμενος.

Κεφ. ξβʹ. Πάλιν δὲ βούλεται φέρειν μαρτυρίαν, ἵνα παραστήσῃ τὴν παρ' αὐτῷ λεγομένην δυάδα, καὶ διέλῃ ἀναμέσον τῶν δύο Ἀρχῶν κενῶς, ἐν τῷ εἰπεῖν τὸν σωτῆρα, Οὐ δύναται δέντρον ἀγαθὸν καρποὺς κακοὺς ποιῆσαι, [1] οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς ποιῆσαι· ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται. Καὶ ὅρα μοι τὴν ἐλαφρὰν
pag. 675. διάνοιαν, καὶ μηδὲν ἐν βάθει τὰ τῆς θείας γραφῆς κατανοοῦσαν. Εἰ μὲν γὰρ δένδρα εἰσὶν, ἄρα καὶ γεωργὸν ἔχουσι, καὶ φυτὰ τυγχάνοντα καὶ πάντως ὑπό τινός εἰσι πεφυτευομένα. Πᾶν δὲ τὸ πεφυτευμένον οὐκ ἔστιν ἄναρχον, [2] ἀλλὰ ἀρχὴν ἔχει· ἀρχὴν δὲ ἔχον καὶ τέλος ὑφέξει. Τοίνυν τὸ σαπρὸν δένδρον οὐκ ἦν ἀεὶ, ἀλλὰ πεφύτευται, καὶ τὸ ἀγαθὸν δένδρον τοῦτο οὐ περὶ πάσης τῆς ἄνωθεν ἀγαθότητος [3] διηγεῖται. Ἐκεῖ γὰρ ἄψευστος ἀγαθότης μεταβολὴν μὴ ἔχουσα, καὶ ἐν τιμῇ ἀνεκλαλήτῳ τοῦ ὄντος ἁγίου θεοῦ τὸ διανόημα. Εἰς δὲ τὴν περὶ φυτῶν ἐνέργειαν ἴδωμεν εἰ οὕτως ἔχει, καὶ λάβωμεν λέγειν. Εἰ μὲν γὰρ περὶ τοῦ διαβόλου ἐστὶν ὁ λόγος, ἤδη πολλάκις ἐδείξαμεν ὅτι οὐ πονηρὸς γεγένηται· οὐδὲν γὰρ φαῦλον ὁ θεὸς ἐποίησε, καὶ τοῦτο τοῖς συνετοῖς ἐστι κατάδηλον. Εἰ γὰρ κατὰ τῶν αὐτῶν φερόμεθα, οὐδὲν λυπήσει ἀποδεῖξαι καὶ ἐν τῷ παρόντι τὸν περὶ τῆς ἀληθείας λόγον. Ἐν τῇ ἀρχῇ τοίνυν φαῦλος οὐκ ἦν, ἀπέβη δὲ φαῦλος. Ἰδοὺ, οὐ συσταθήσεται ἐν τῷ μέρει τούτῳ ὁ περὶ τοῦ φυτοῦ λόγος. Ὁρῶμεν γὰρ καὶ Σαῦλον διώκτην γενόμενον, ὕστερον δὲ διωκόμενον ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος οὗ ποτε ἐδίωκεν. Ὁρῶμεν τὸν Ἰούδαν ἐκλελεγμένον σὺν τοῖς δώδεκα ἀποστόλοις, καὶ ὕστερον ἀποβάντα, καὶ ἐν μερίδι πονηρᾷ τεταγμένον. Ὁρῶμεν Ῥαὰβ τὴν πόρνην ἀλλοτρίαν οὖσαν τοῦ γένους Ἰσραὴλ, ὕστερον δὲ μετανοήσασαν, καὶ λαβοῦσαν θεοῦ τὸν ἔλεον. Ὁρῶμεν τὸν λῃστὴν ἐπὶ [4] κακουργίᾳ ἁλόντα, καὶ κρεμασθέντα ἐπὶ τοῦ ξύλου, καὶ ἐξομολογησάμενον, καὶ ἅμα τῷ κυρίῳ ἐν τῷ παραδείσῳ εἰςεληλυθότα. Ὁρῶμεν Νικόλαον καλὸν ὄντα, καὶ ἐκλελεγμένον, ὕστερον δὲ ἀποβάντα πονηρὸν καὶ ἐν τοῖς αἱρεσιάρχαις ταχθέντα. Καὶ τί μοι τὰ πλήθη λέγειν; τί οὖν ἐστι τὸ φυτὸν τοῦτο τὸ πονηρὸν ἀφ' οὗ ἀγαθὸν οὐ γίνεται; Ἀλλὰ πάλιν πράξεις εἰσὶν ἀνθρώπων. Οὐ δύναται γὰρ ἐκ πορνείας ἀγαθότης εἶναι· οὐ δύναται ἐκ φθόνου πονηρίας

8. *Suspicor* ὥςτε ἁλούς.
9. *Intellege ac solve* Ἀλλ' ἔλαθε, ἵνα *cett.*
Cap. LXII. — 1. οὐ *cod. Rhedig.*
ἀλλ
2. καὶ ἀρχὴν *cod. Rhedig.*
3. narrat *recte convertit Cornarius.*

primum est aggressus. Tum ad Archelaum venit, ut eum vinceret, quod tamen assequi non potuit. Fierine igitur potest ut qui quod adeo recens est ignorarit, maiora illa cognoscat? Cur non vero Persarum regis manus effugit, cum ab eo comprehensus ac poenis affectus est? Ut aperte constet iis qui prudentiae aliquid habeant illum in omnibus esse mentitum.

Sed quoddam testimonium urget ut suum illud par principiorum affirmet, eaque a se invicem frustra dirimat. Ergo hac salvatoris voce nititur: *Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere; ex fructu enim arbor cognoscitur.* Vide hominis levitatem, qui nihil in scripturis penetrare altius possit. Etenim si principia illa arbores sint, habent igitur et agricolam suum, et cum plantae sint, omnino a quopiam plantatae sunt. Quidquid autem plantatum est, principium habet, proindeque et finem habebit. Itaque arbor mala non perpetuo extitit, sed est aliquando consita. Arbor vero bona non ad omne bonitatis supremae genus debet referri. Illic enim certa minimeque mendax et immutabilis bonitas est, utpote quae sit dei cogitatio inexplicabili quodam honore praedita. Utrum vero ad plantarum productionem accommodari possit, videndum ac disputandum nobis est. Etenim si de diabolo sermo sit, saepe illum ostendimus malum ab origine non fuisse; nihil enim deus malum condidit, idque adeo prudentibus est manifestum. Ac licet in eodem argumento versemur, non gravabimur tamen veritatem etiam in praesentia comprobare. Igitur malus initio diabolus non fuit, sed evasit postea. Quare locum hic non habet quod de arbore proponitur. Nam et Saulum videmus persecutorem fuisse, eundemque pro eo quod insecutus fuerat nomine persecutionem esse passum, contra vero Iudam cum duodecim apostolis electum descivisse postmodum et ad improbam factionem aggregatum. Quin et Raab meretricem cernimus ab Israëlitico genere hactenus alienam post poenitentiam receptum ad dei misericordiam habuisse. Videmus et latronem in facinore deprehensum et in crucem sublatum post confessionem una cum domino in paradisum ingressum. Nicolaum praeterea videmus virum bonum et electum, sceleratum postea fuisse, atque inter haereseon auctores adscriptum. Quid hic ceteros commemorem? Quidnam porro malam hanc arborem esse dicemus, e qua bonum oriri nequeat? Plane de hominum actionibus interpretari debemus. Neque enim e stupro derivari bonitas potest, neque ex nequitiae livore iustitia, neque ex adul-

(Margin: Cap. LXII.; Matth. 7, 18.; Act. 9.; Luc. 22, 3.; Iosue 2.; Luc. 23, 40.; Act. 6, 5.)

4. κακουργίᾳ *restitui ex libris mss. In editis est* κακουργίας.

δικαιοσύνη· οὐ δύναται ἐκ μοιχείας ἔπαινος γενέσθαι. Αὐτὸ γὰρ τὸ τῆς ἁμαρτίας δένδρον οὐ δύναται δι' ἀγαθότητος γενέσθαι, τουτέστιν οὐ ποιεῖ δένδρον πονηρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς, οὐδὲ ἀγαθοῦ δένδρου καρποὺς πονηροὺς γενέσθαι. Οἷον τὸ ἀγαθὸν δένδρον τὸ μὴ ποιοῦν καρποὺς πονηροὺς ξενοδοχία γινομένη, κἄν τε ὅσα ἀποβῇ ἀπὸ τῆς ξε-
pag. 676. νοδοχίας, οὐχ ἕνεκεν φαυλότητος ἔχει τὴν [5] δύναμιν ἐλεημοσύνη, ἁγνεία διὰ θεὸν, ἐγκράτεια διὰ τὸν δεσπότην, δικαιοσύνη διὰ τὸν νόμον.

Κεφ. ξγ'. Ταῦτα τὰ δύο δένδρα περὶ δικαιοσύνης καὶ περὶ ἁμαρτίας τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Περὶ δὲ ὧν οὗτος ὁ βάρβαρος Μάνης διανοεῖται, περὶ θεοῦ βούλεται λέγειν, καὶ περὶ τοῦ διαβόλου. Καὶ ὅτι περὶ θεοῦ οὐδεὶς δύναται τολμῆσαι καὶ εἰπεῖν ὅτι κακὸν ποιήσει ποτὲ (μὴ γένοιτο), καὶ [1] οὔτε περὶ τοῦ διαβόλου ὅτι ἀγαθὸν ἐργάζεται, τοῦτο δῆλον. Ἀλλὰ διὰ θεοῦ πάντα γίνεται τὰ ἀγαθὰ, καὶ φαῦλον ἐξ αὐτοῦ οὐδὲν κέκτισται, οὐδὲ γίνεται. Εἰ δὲ ἐκ διαβόλου ἐνεργεῖται πονηρά τινα, ἰδοὺ, εὑρήκαμεν καὶ δι' αὐτοῦ στέφανον πλεκόμενον ἁγίοις, καὶ βραβεῖον διδόμενον τοῖς νενικηκόσι. Καὶ διέπεσεν ὁ αὐτοῦ λόγος. Τὸ γὰρ σαπρὸν δένδρον καὶ ἀγαθὸν δένδρον περὶ ἀγαθῶν ἔργων τυγχάνει καὶ περὶ φαύλων, καὶ οὐκ ἔστι περὶ παλαιᾶς διαθήκης καὶ καινῆς, καθὼς βούλεται ὁ τοῦ Μάνη λόγος.

Κεφ. ξδ'. Ἔτι δὲ ὁ αὐτὸς βουλόμενος [1] παριστᾶν τὰς περὶ τῶν δύο Ἀρχῶν προφάσεις, θηρώμενος [2] ἐπιτηδεύεται τὰς αὐτῷ δοκούσας λέξεις, οὕτως ἐχούσας ὅτι, φησὶ, τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγεν, Ὑμεῖς υἱοὶ τοῦ διαβόλου ἐστέ· ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ψεύστης ἦν· βούλεται δὲ βλασφημεῖν καὶ λέγειν τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς πατέρα εἶναι τοῦ διαβόλου, μηδαμῶς δυνάμενον ὅλως ἐπὶ τοῦτο τὸ ῥητὸν [3] φέρεσθαι. Εἰ γὰρ ὅλως τοῦ διαβόλου υἱοί εἰσι, διέπεσεν ὁ κατ' αὐτὸν λόγος, καὶ [4] ἑαυτῷ ἀντιμάχεται ὁ Μάνης ἀγνοῶν. Ἀφωρίσθησαν γὰρ λοιπὸν αἱ αὐτῶν ψυχαὶ ἐκ διαβόλου γεγενημέναι, καὶ οὐκέτι εἰσὶν ἀπὸ τῆς ἄνωθεν δυνάμεως κατὰ τὸν αὐτοῦ μῦθον, ἢ οὐκ ἔστι μέρος τοῦ φωτὸς ἢ πανοπλίας τοῦ αὐτοῦ, ἢ τοῦ στύλου τοῦ φωτὸς, ἢ Μητρὸς τῆς ζωῆς. Εἰ δὲ ὅλως αὐτοὶ τοῦ διαβόλου, ἄρα καὶ ὁ Ἀβραὰμ ὁ τούτων πατὴρ, οὗ σπέρμα τυγχάνουσιν αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ αὐτὸς τοῦ διαβόλου ἐστὶ, κατὰ τὸν τοῦ Μάνη λόγον. Πῶς οὖν [5] ὁ σωτὴρ ἐλεγκτικῶς λέγει αὐτοῖς, Ὑμεῖς οὐκ ἐστε τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ,

5. *Sustuli distinctionem post* δύναμιν, *quae in editis vulgo obtinuit.*

Cap. LXIII. — 1. *Suspicor* οὐδὲ.

Cap. LXIV. — 1. παριστᾶν *emendavit Petavius ex auctoritate exempli Scholtiani, in cuius margine ea scriptura annotata est, cum siglo M., ex cod. ni fallor manu exarato, nescio quo. In reliquis, tum scriptis quam edito, extat* περιστᾶν.

2. ἐπιδεύεται *habet edit. princ.* ἐπιδύεται *codd. mss.*

3. φέρεσθαι *emendavit Petavius. Libri*

terio laus. Siquidem arbor illa peccati a bonitate proficisci non potest. Hoc est, *Arbor mala bonos fructus non facit, neque bona ex arbore mali fructus oriuntur.* Exempli gratia arbor illa bona, quae malos fructus edere non potest, fit benigna hospitum exceptio. Quicquid enim ab ea proficiscatur, vis eius ab improbitate non oritur. Similiter eleemosyna, castimonia quae propter deum colitur, continentia propter dominum, iustitia legis gratia suscepta.

Quamobrem ambae illae arbores de iustitia et peccato intelligi Cap. LXIII.
commode possunt. At barbarus ille Manichaeus perperam de deo ac diabolo conatur accipere. Verum neminem eo audaciae progredi posse perspicuum est ut aut deum asserat malum aliquando facturum, aut diabolum bonum. Quinimo bona omnia deus efficit, neque malum quicquam ab eo productum est, aut vero producitur. Quod si diabolus nonnulla mala molitur, nimirum hac illius opera sanctis hominibus corona nectitur, ac praemium victoribus tribuitur. Sicque tota illius ratio corruit. Mala enim arbor et bona de bonis ac malis operibus explicantur, nec ad vetus novumque testamentum pertinent, ut falso Manichaeus existimat.

Sed instat idem ille, et ut suum de duobus principiis dogma Cap. LXIV.
stabiliat, nonnullas e scripturis voces pro sua libidine captat, quae sunt eiusmodi. Iudaeis, inquit, dominus dixit, *Vos filii diaboli* Ioann. 8, 44.
estis: ille homicida fuit, quoniam pater eius mendax erat. Cuius ex occasione loci homo contumeliose in deum garrire non dubitat, et coeli terraeque conditorem patrem esse diaboli dicere, cum nihil eiusmodi locus ille contineat; etenim si diaboli filii habendi illi sunt, falsum est quod alio loco defendit, ac sibi ipse imprudens repugnat. Sequitur enim separatas deinceps, et a diabolo productas illorum animas fuisse, minimeque ab coelesti virtute profectas, ut illius fabula narrabat. Nec iam pars erit ulla lucis, aut illius armaturae, aut columnae luminis, aut matris vitae. Imo vero si diaboli filii sunt, Abrahamus etiam illorum pater, a quo Iudaei propagati sunt, diaboli filius erit, ex illa Manichaei sententia. Quod si ita est,
quanam ratione salvator ipse his illos verbis appellat: *Vos non estis* Ioann. 8, 40.

habent φαίνεσθαι. *Ita supra haer.* 59, 4. *dixit* Τὰ γὰρ εἰς ἱερωσύνην παραδοθέντα διὰ τὸ ἐξοχώτατον τῆς ἱερουργίας εἰς πάντας ἐνόμισαν ἴσως φέρεσθαι.

4. ἑαυτῷ *ex libro ms.* (*qui M. siglo notatus est*) *annotavit in marg. sui exempli Fr. Schottus, unde recepit Petavius.* ἐμαυτῷ (*in cod. Ien. rasura conspicua est*) *codd. mss. et ed. princ.*

5. ὁ σωτὴρ ἐλεγκτικῶς *emendavit Petavius, partim praeeunte Cornario, qui interpretatus est* Quomodo igitur Salvator expresse dicit ad ipsos *cett. Libri vulgo habent* ὁ πατὴρ λεχτικῶς.

ἀλλὰ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου· εἰ γὰρ ἦτε τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ,
τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐποιεῖτε· ὑμεῖς γὰρ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, [6] ἄνθρωπον,
pag. 677. ὃς τὴν ἀλήθειαν λελάληκα ὑμῖν· τοῦτο Ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησε; Καὶ
ὁρᾷς ὅτι καταχρηστικός ἐστιν ὁ λόγος· αὐτῶν γὰρ ὄντων υἱῶν τοῦ
Ἀβραὰμ, καὶ τοῦ κυρίου ἀπαλλοτριοῦντος αὐτοὺς διὰ τῶν ἔργων,
οὐχὶ διὰ τοῦ πλάσματος, ἢ διὰ τῆς ποιήσεως. Ἤδη δὲ καὶ ἄνω διη-
γησάμεθα περὶ τούτου. Πῶς οὖν τὸ μέρος τοῦ αὐτοῦ σπέρματος
ἔσται, ποτὲ μὲν ἀλλότριον καὶ τοῦ διαβόλου, ποτὲ δὲ μέρος θεοῦ;
ἀλλὰ τοῦτο ἐγκληματικῶς διηγεῖται. Ὧι γάρ τις ἑαυτὸν ὑποτάσσει,
τούτου [7] δοῦλος τυγχάνει, κατὰ τὴν ἐνέργειάν τε καὶ διδασκαλίαν, ὡς
καὶ ὁ Παῦλός φησι, Εἰ γὰρ καὶ πολλοὺς διδασκάλους ἔχετε, ἀλλ' οὐ
πολλοὺς πατέρας· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς
ἐγέννησα. Καὶ ὁρᾷς ὅτι τὴν διδασκαλίαν λέγει; Καὶ εἰ μὲν ὁ Μάνης
ἐδέχετο τὸν Ἀβραὰμ, ἐλέγομεν ἂν τὸν μὲν Ἀβραὰμ τοῦ θεοῦ τοῦ φω-
τὸς, τοὺς δὲ ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένους ἄλλου. Ἡ δὲ ὑπόθεσις τοῦτον
ἔχει τὸν τρόπον. Ἐμιμοῦντο τὸν φονέα, ἐμιμοῦντο τὴν παράδοσιν
τοῦ Ἰούδα, κατεδέξαντο τὴν διαβολὴν τοῦ προδότου, υἱοὶ γεγόνασι
τῆς αὐτοῦ ἐπαρνησιθείας· αὐτὸς ψεύστης ἐγένετο, τὸ γλωσσόκομον κα-
τέχων, καὶ κλέπτων, καὶ λέγων αὐτῷ, Χαῖρε Ῥαβί, καὶ ἐλεγχόμενος,
καὶ ἀκούων, Ἑταῖρε, ἐφ' ᾧ πάρει; Οὗτος ὁ Ἰούδας ἐμιμήσατο τὸν
Κάϊν, ἐπειδὴ ἀνθρωποκτόνος ἐγένετο, ψευδόμενος ἐναντίον τοῦ κυ-
ρίου, καὶ λέγων, Μὴ φύλαξ εἰμὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου; οὐκ οἶδα ποῦ ἐστι.
Καὶ [8] αὐτὸς κατὰ μίμησιν υἱὸς γεγένηται, καὶ [9] κατὰ θεωρίαν τῆς ἐν
τῷ ὄφει λαλησάσης ψευδηγόρου φωνῆς τῆς λεγούσης, Ἔσεσθε ὡς θεοὶ,
γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν. Τουτέστι τὸ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ παρὰ
τοῦ σωτῆρος εἰρημένον, Ὑμεῖς υἱοί ἐστε τοῦ διαβόλου. Λέγει γὰρ,
Οὐχὶ δώδεκα ὑμᾶς ἐξελεξάμην; εἷς ἐξ ὑμῶν ἐστι διάβολος. Ἐπειδὴ
ἀπαρχῆς ψεύστης ἐστὶ, καὶ ἀνθρωποκτόνος, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ψεύ-
στης ἦν. Καὶ λέλυται ἡ τούτου ζήτησις. Οὐ γὰρ τοῦ διαβόλου ἦσαν
τέκνα οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ γένοιτο. Λέγει γὰρ ἡ Σαμαρεῖτις πρὸς τὸν σω-
τῆρα ὅτι, Ὧδε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, καὶ
ὑμεῖς δὲ λέγετε ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος, ὅπου δεῖ προσκυ-
νεῖν. Εἶτα μετὰ πολλὰ ὁ σωτὴρ [10] αὐτῇ ἔφη ὅτι, Ἃ οἴδαμεν λαλοῦ-
μεν, ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστί. Καὶ πάλιν ὁ ἀπόστολος,
Δῆλον ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ κύριος. Καὶ πολλά ἐστι περὶ τού-
του λέγειν, καὶ ἐλέγχειν τὴν πλάνην τούτου.

Κεφ. ξε'. pag. 678. Πάλιν δὲ ἐπιλαμβάνεται τῆς λέξεως ταύτης ὅτι, Τὸ φῶς ἐν τῇ

6. ἄνθρωπος cod. Rhedig.
7. υἱὸς suspicabatur Petavius.
8. *Male haec interpretatus est Petavius; non enim de Adamo, sed de Iuda dicit.*
9. κατὰ θεωρίαν *est librorum vett. scriptura, quam restitui.* καταθεωρίσας *ed. princ. (quamquam in latina versione Cornarius significanter sit interpretatus* itemque iuxta intelligentiam). καταθεωρήσας *ed. Petav.*

*filii Abraham, sed patris vestri diaboli: si enim essetis filii Abraham,
illius opera faceretis: vos enim quaeritis me interficere, hominem, qui
veritatem locutus sum vobis; hoc Abraham non fecit.* Vides igitur
per catachresim usurpatum id fuisse, ut Abrahami quidem essent
natura filii, et ab eodem nihilominus domini sententia, non origine
productioneve, sed operibus adiudicentur. De qua re nos antea
disputavimus. Fierine itaque potest uti pars aliqua ab eodem satu
aliena modo sit, ac diaboli propria, modo deo tribuenda? Sed ni-
mirum incusandi ac reprehendendi caussa ista dicuntur. Nam cui se
quisque subiicit, huius et actione et disciplina filius est, ut ex Pauli
verbis apparet: *Nam licet multos praeceptores habeatis, at non mul-* 1.Cor. 4, 15.
tos patres: nam in Christo Iesu per evangelium ego vos genui. Ubi
ad doctrinam, ut vides, ista transfert. Et quidem si Abrahamum
Manichaeus admitteret, hunc ipsum ad lucem spectare diceremus,
liberos vero ab eo productos alteri tribueremus. Verumenimvero
ita sese res habet: imitabantur homicidam Iudae, proditionem imi-
tabantur, eiusque calumniam ac delationem secundis auribus acce-
perant; huius in divini numinis abnegatione filii extiterunt. Ille
enim mendax erat, cum et loculos haberet, et furtum committeret,
et Christum ita salutaret, *Ave Rabbi;* quam ob caussam hac domini Matth. 26, 49.
voce reprehenditur, *Amice ad quid venisti?* Iudas vero Cainum imi- Gen. 4, 9.
tatus est, qui et parricida fuit, et coram domino mentitus est. *Num* Gen. 3, 5.
custos, inquit, *fratris mei sum? nescio ubi sit.* Eiusdem et Adamus
imitatione filius fuit, dum mendacem illam vocem sequitur, quae per
serpentem ita loquebatur: *Eritis sicut dii scientes bonum et malum.*
Atque hoc ipsum est quod in evangelio a salvatore dicitur: *Vos* Ioann. 8, 70.
estis filii diaboli. Sic enim loquitur, *Nonne duodecim vos elegi,* Ibid. 8, 44.
*et unus ex vobis est diabolus? Quoniam ab initio mendax est et ho-
micida, quia pater eius mendax erat.* Qua ratione Manichaei quaestio
dissolvitur; non enim diaboli proprie filii erant Iudaei. Absit ut id
esse credamus. Quippe cum Samaritana mulier Christo domino di-
xisset, *Hic in isto monte adoraverunt patres nostri: vos autem dicitis* Ioann. 4, 20.
Hierosolymis esse locum, ubi oportet adorare, post multa salvator ista
subiecit, *Quae scimus loquimur, quia salus ex Iudaeis est.* Cui et Ioann. 4, 22.
apostolus consentit his verbis: *Quoniam ex Iuda ortus est dominus.* Hebr. 7, 14.
Sed plura ad eam rem disputari possunt quibus falsa illius opinio
refellatur.

Atenim evangelicum illud dictum arripit: *Et lux in tenebris lu-* Cap. LXV

10. αὐτὴν *codd. mss. et ed. princ.*

σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν, ὅτι, φησὶ, Ἐδίωκε [1] τὸ σκότος τὸ φῶς, ὡς τῶν πονηρῶν Ἀρχόντων [2] διωκόντων καὶ πολεμούντων τὴν θεότητα. Εἰ δὲ πολεμούμενον τὸ φῶς διώκεται ὑπὸ τοῦ σκότους, ἄρα δυνατώτερόν ἐστι τοῦ φωτὸς τὸ σκότος, ἐπειδὴ ἀποδιδράσκει ἀπὸ προσώπου τοῦ σκότους, καὶ οὐχ ὑφίσταται στῆναι ἰνδαλλόμενον, διὰ τὸ δυνατώτερον σκότος. Ἀλλ᾽ οὐχ οὕτως ἔχει. Οὐδὲ γὰρ τὸ φῶς φεύγει ἀπέμπροσθεν τοῦ σκότους, ἀλλὰ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Εἰ δὲ σκοτία οὐ κατέλαβε τὸ φῶς, πολὺ τοῦτο διαλλάττει παρὰ τὸν νοῦν τοῦ Μάνη, τοῦ λέγοντος ὅτι οὐ μόνον κατείληφεν, ἀλλὰ καὶ πανοπλίαν παρ᾽ αὐτοῦ ἀφήρπασε. Πῶς τοίνυν παρ᾽ αὐτῷ καταγγελλόμενον ἡρπακέναι πανοπλίαν οὐδ᾽ ὅλως κατέλαβε τὸ φῶς; πῶς δὲ [3] τὸ φῶς διωκόμενον αὐτοπροαιρέσει φαίνει ἐν τῷ σκότει; Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἐσκοτισμέναι ἦσαν αἱ διάνοιαι τῶν ἀνθρώπων διὰ τὴν θόλωσιν τῆς ἁμαρτίας, ἀπέστειλεν ὁ θεὸς πρῶτον τὸν νόμον, φωτίζων ὡς ἐν λύχνῳ παραφαίνοντι, ὥς φησιν Πέτρος ἐν τῇ ἐπιστολῇ, Προσέχοντες τῷ προφητικῷ λόγῳ, ὡς λύχνῳ φαίνοντι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἕως Φωσφόρος ἀνατείλῃ, καὶ ἡμέρα καταυγάσῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Ἐκεῖθεν γὰρ τὸ φῶς ἐν τῷ σκότει φαίνει ὁ νόμος δοθεὶς ἐν χειρὶ μεσίτου, διὰ τοῦ πιστοῦ θεράποντος τοῦ θεοῦ Μωϋσέως. Διὰ τοῦτο ἐπειδὴ ἀπὸ τῶν ἀνέκαθεν πρῶτον ἦν τὸ φῶς φαῖνον, ὥςπερ σπινθὴρ ἐν τῷ νόμῳ τῷ κατὰ φύσιν, ὃ θεασάμενος Ἐνὼχ εὐηρέστησε τῷ κυρίῳ, δι᾽ οὗ καθοδηγούμενος ὁ Ἄβελ εὐηρέστησε τῷ κυρίῳ, δι᾽ οὗ εὗρε Νῶε χάριν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ κατανοήσας τὴν ὁδόν, δι᾽ οὗ Ἁβραὰμ ἐπίστευσε τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη [4] αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, εἶτα παρελθὸν τὸ φῶς ἀπὸ σπινθηροειδοῦς τρόπου προσέθετο φαιδρότητι λύχνου φανέντος ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, τουτέστι τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, ἡ ἐντολὴ τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀγαθότητα διάνοια, φωτίζουσα ἐν καρδίᾳ πιστῶν, ἀναμέσον τῆς τεθολωμένης διανοίας τῶν ἐν τοῖς ἀνθρώποις γεγονότων φαύλων καὶ κακῶν πραγμάτων, εἰδωλολατρείας τε καὶ ἐπαρνησιθεΐας, φόνων τε καὶ μοιχείας, καὶ τῶν ἄλλων· [5] ὅτι δὲ ἦλθεν ὁ μέγας φωστὴρ, Τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ
pag. 679 κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, ὁ εἰς τὰ ἴδια ἐλθὼν, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον· ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι. Καὶ ὁρᾷς τοῦτο τὸ φῶς ἐν ποίᾳ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ποία σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν; ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἀεὶ παρὰ θεοῦ πεμπόμενον τῇ διανοίᾳ τῶν ἀνθρώπων, καὶ φωτίζον ἐν τῷ κόσμῳ, ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας οὐχ ἥττηται.

Cap. LXV. — 1. τὸ σκότος *verba non comparent in ed. Petav. Colon. repet.* 2. διωκόντων *non habet cod. Rhedig.* 3. τὸ *excidit ab ed. Petavii. Colon. repet.*

cet, et tenebrae eam non comprehenderunt. Tenebrae enim, inquit, Ioann. 1, 5.
lucem persecutae sunt, quod mali Principes divinitatem sunt hostiliter insecuti. Atqui si lux a tenebris bello appetita invadentes fugit, fortiores erunt luce tenebrae, cum ab his illa tanquam valentioribus fugata stare contra et apparere non audeat. Verum longe se aliter res habet. Neque enim lux tenebras fugit, *sed lucet in tenebris, et tenebrae eam non comprehenderunt.* Quod si ita est, longe hoc a Manichaei sententia dissidet, qui non modo comprehendisse tenebras narrat, sed et lucis armaturam rapuisse. Quomodo igitur quae armaturam rapuisse praedicantur, lucem comprehendere nullo modo potuerunt? Quonam deinde pacto fugata lux sua in tenebris sponte resplendet? Ergo ita ex rei veritate totum illud accipiendum est: Cum peccati caligine occaecatae mentes hominum forent, principio lex est a deo missa, qua, velut sublata lucerna, collustraret; quod in epistola sua Petrus indicat his verbis: *Attendentes prophetico* 2. Petr. 1, 19.
sermoni, tanquam lucernae lucenti in caliginoso loco, donec Lucifer oriatur, et dies illucescat in cordibus vestris. Illinc ergo lux in tenebris lucet, nimirum lex, quae per interpretem ac sequestrem, hoc est fidelem dei servum Moysem, est praescripta. Ac superioribus quidem temporibus lux primo quaedam in naturae lege scintillae instar affulserat, quam contemplatus Enoch placuit deo, per quam deductus Abel perinde se domino probavit, per quam via cognita Noë apud deum gratiosus extitit, per quam *credidit Abraham* Rom. 4, 3.
deo, et reputatum est ei ad iustitiam. Deinde ab hac tenui scintilla paulatim excitata lux ad *lucernae in caliginoso loco lucentis splendo-* 2. Petr. 1, 19.
rem excrevit. Eaque ipsa *lux est quae in tenebris lucet*, hoc est Ioann. 1, 5.
mandatum dei, et animi consentaneum cum bonitate consilium, quod in fidelium pectoribus in medio caliginosae malorum scelerumque, quae in humano genere versantur, cogitationis illuxit; cuiusmodi sunt idololatria, dei abnegatio, caedes, adulteria, et id genus alia. Post haec omnia magnum illud luminare prodiit, *Vera lux*, scilicet, Ioann. 1, 10.
quae illuminat hominem venientem in mundum: in mundo erat, et mundus eum non cognovit: in propria venit, et sui eum non receperunt: quotquot autem receperunt illum, dedit eis potestatem filios dei fieri. Videsne quibus in tenebris lux ista resplendeat? aut quaenam illam *tenebrae non comprehenderunt?* Nimirum quod a deo bonum mentibus humanis immittitur, et in mundo lucet, a peccato minime superatur.

4. αὐτὰ *cod. Rhedig.* 5. *Corrigo* ὅτι δὴ, *aut potius* ὅτε δή. *Etiam Cornarius vertit* - - atque aliorum. Quando autem venit magnum luminare *cett.*

Κεφ. ξϛʹ. Τὸ ὅμοιον δὲ πάλιν ἐπιλαμβάνεται ὁ αὐτὸς Μάνης ἀπὸ τοῦ τὸν σωτῆρα εἰρηκέναι, Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὃς ἔσπειρε τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ καλὸν σπέρμα· καὶ καθευδόντων τῶν ἀνθρώπων ἐχθρὸς ἄνθρωπος ἦλθε, καὶ ἔσπειρε ζιζάνια· εἶτα λέγουσιν αὐτῷ οἱ δοῦλοι αὐτοῦ, Οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν τῷ ἀγρῷ; ὁ δὲ ἔφη, Ναί. Πόθεν οὖν τὰ ζιζάνια; ὁ δὲ ἀποκρινάμενος εἶπεν, Ἐχθρὸς ἄνθρωπος τοῦτο ἐποίησεν· οἱ δὲ δοῦλοι πρὸς αὐτὸν εἶπον, Θέλεις οὖν ἀπελθόντες [1] ἐκριζώσομεν τὰ ζιζάνια; ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη, Οὔ, μήπως ἐκριζοῦντες τὰ ζιζάνια ἐκριζώσητε καὶ τὸν σῖτον· ἀλλ' ἄφετε ἕως καιροῦ τοῦ θερισμοῦ, καὶ ἐρῶ τοῖς θερισταῖς, Συλλέξατε τὰ ζιζάνια, καὶ δήσατε [2] δεσμάς, τὸν δὲ σῖτον ἀπόθεσθε ἐν τῇ ἀποθήκῃ, καὶ ἑτοιμάσατε τὰ ζιζάνια εἰς τὸ κατακαῆναι πυρὶ ἀσβέστῳ. Τῶν δὲ μαθητῶν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς οἰκίας λεγόντων, Εἰπὲ ἡμῖν τὴν παραβολὴν τῶν ζιζανίων, ὁ δὲ ἐπιλύει καὶ [3] ἀκριβοῖ, ἵνα μὴ συγχωρήσῃ τῷ ἀπατεῶνι κατὰ τῆς ἀληθείας λαβὴν ἔχειν. Ἀποκρίνεται οὖν σαφῶς ὁ κύριος καὶ λέγει, Ὁ τὸ καλὸν σπέρμα σπείρας ἐστὶν ὁ θεός· ὁ δὲ ἀργός ἐστιν ὁ κόσμος, τὰ ζιζάνιά εἰσιν οἱ πονηροὶ ἄνθρωποι, ὁ ἐχθρὸς ἄνθρωπός ἐστιν ὁ διάβολος, οἱ θερισταί εἰσιν οἱ ἄγγελοι, ὁ θερισμός ἐστιν ἡ συντέλεια τοῦ αἰῶνος, ὁ σῖτός ἐστιν οἱ καλοὶ ἄνθρωποι, ὅτε παραγγέλλει ὁ κύριος τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συνάγουσι τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀπὸ τῆς αὐτοῦ βασιλείας, καὶ παραδιδόασιν αὐτοὺς εἰς τὸ καῆναι. Καὶ θεωρεῖτε, υἱοὶ τῆς ἀληθείας, ὅτι αὐτὰ ἃ βούλεται λέγειν καθ' ἑαυτοῦ προβάλλεται οὗτος ὁ ἀνακαινισθεὶς ἡμῖν ἀντὶ τῶν περὶ Ἰαννῆν καὶ Ἰαμβρῆν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἀρνεῖται τὸν κόσμον τοῦ θεοῦ εἶναι· ὧδε δὲ ὁ σωτὴρ τὸν κόσμον ἔφη εἶναι τὸν ἀγρὸν, τὸν δὲ οἰκοδεσπότην καὶ κύριον τοῦ ἀγροῦ, τουτέστι τὸν αὐτοῦ πατέρα, καὶ ἑαυτὸν ἐσπαρκέναι τὸ καλὸν αὐτοῦ σπέρμα. Καὶ οὔτε διεῖλε ψυχὰς ἀπὸ σωμάτων, ἢ σώματα ἀπὸ ψυχῶν, ἀλλὰ τὸν μὲν ἐχθρὸν ἄνθρωπον ἔφη ἐσπαρκέναι τὰ ζιζάνια, ἅ εἰσιν οἱ πονηροὶ ἄν-
pag. 680. θρωποι. Ἀνθρώπους δὲ οὐ λέγει σώματα κατ' ἰδίαν, ἀλλὰ ὁμοῦ εἶπε πονηροὺς ἀνθρώπους. Πάλιν δὲ ὡσαύτως τὸ ἀγαθὸν σπέρμα, [4] ὃ ὁ οἰκοδεσπότης ἔσπειρεν ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ, τοὺς ἀγαθούς φησι ἀνθρώπους. Καὶ οὐκ εἶπε τὰς τούτων ψυχὰς, ἀλλ' ἀγαθοὺς σὺν σώματι καὶ ψυχῇ. Ἄρα [5] γοῦν διὰ τῆς διδασκαλίας ὁ θεὸς σπείρει τὸ ἀγαθὸν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ διὰ τῆς κακομηχανίας ὁ διάβολος ὑποσπείρει τὰ πονηρὰ ἔργα ἐν τοῖς ἀνθρώποις. Ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν οὐ ῥίζαν εὑρήσομεν κακίας, ἀλλ' ἔργα δι' ἡμῶν ἐπιτελούμενα, καὶ οὐδὲ ὅλως ὁ διάβολος αἴτιός ἐστι τῶν ἐσπαρμένων ζιζανίων. Εὐθὺς γὰρ φράζει λέγων, Ἐν τῷ καθεύδειν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οὐκ εἶπεν,

Cap. LXVI. — 1. ἐκριζώσομεν cod. ms. uterque, et ed. princ. ἐκριζώσωμεν ed. Petav.

2. δεσμὰς δεσμὰς τὸν δὲ σῖτον codd. mss. et ed. princ.

3. ἀκριβοῖ ego correxi. Petavius volebat εὐκρινεῖ. Libri habent οὐ κρίνει. Pro ἀκριβοῖ possis etiam οὐ κρύβει. Verbo κρύβω (de quo cf. Lobeck. ad Phryn. p. 317.) usus est Epiphanius etiam haer. 34, 15. ἐν τοῖς σπλάγχνοις κρυβομένην νοεῖσθαι, ibid. cap. 17. ἐκρύβετο ἐν τῷ ἀγρῷ.

4. ὃ vulgo abest.

5. γ' οὖν cod. Ien. ubique.

Sed ad illam salvatoris vocem Manichaeus adhaerescit, cum ille dixit, *Simile est regnum coelorum homini patri familias qui seminavit in agro suo bonum semen: cum autem dormirent homines, inimicus homo venit, et seminavit zizania: tum sic ei servi locuti sunt, Nonne bonum semen seminasti in agro? Ego vero seminavi, respondit. Unde igitur zizania? Inimicus*, inquit, *homo hoc fecit. Cui servi, Vis, inquiunt, eamus, et extirpemus zizania? Quibus ille dixit, Non; ne forte extirpantes zizania una et triticum extirpetis: sed sinite usque ad tempus messis, et dicam messoribus, Colligite zizania, et ligate ea in fasciculos, triticum autem recondite in horreo, et praeparate zizania ad comburendum igni inextinguibili.* Discipulis vero domi ita rogantibus, *Dic nobis parabolam zizaniorum*, explicavit ille, ne ullam impostori oppugnandae veritatis occasionem relinqueret. Quare perspicue dominus ita respondet: *Qui bonum*, inquit, *semen seminavit, deus est, ager est mundus, zizania mali homines sunt, inimicus homo est diabolus, messores angeli, messis ipsa consummatio seculi, triticum porro viri boni.* Cum igitur dominus angelis suis praeceperit, hi collectos in unum peccatores, ac regno coelorum exclusos concremandos tradent. Animadvertite quaeso, quotquot estis veritatis filii, quaecumque novus ille Iannes ac Iambre dicere aggreditur, contra seipsum proferre. Etenim cum ille mundum ad deum spectare neget, contra salvator hoc loco et agrum esse mundum interpretatur, et patrem familias agrique dominum patrem suum appellat, qui bonum illud semen proseminaverit. Neque vero aut a corporibus animas, aut ab animabus corpora separavit, sed inimicum hominem zizania consevisse narrat, hoc est depravatos homines. Nec homines ipsos seorsim de corporibus accepit, sed malos homines coniunctim appellat. Ita bonum semen e contrario pater familias in agro suo seminat, bonos videlicet homines, non horum duntaxat animas, sed bonos, inquam, corpore animaque constantes. Quocirca tam deus bonum in hominibus doctrina sua quam diabolus mala iisdem in hominibus improbitate sua conserit. Quamcumque vero nos in partem vertamus, radicem pravitatis nullam reperiemus, sed ea solum opera quae a nobis perpetrantur. Ac ne zizaniorum quidem satus illius caussa diabolus est, statim enim illud additur, *Cum dormirent homines.* Non dixit, Cum dormiret paterfamilias.

Cap. LXVI. Matth. 13, 24. — 2.Tim. 3, 8.

Ἐν τῷ καθεύδειν τὸν οἰκοδεσπότην. Ὅταν γὰρ ἡμεῖς ἀποκοιμηθῶμεν ἀπὸ ἀγαθῶν ἔργων, ὅταν ἀμελήσωμεν τῆς δικαιοσύνης, ὅταν τὸν νοῦν μὴ ἐγρήγορον ποιήσωμεν πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ ἐντολήν, τότε σπειρόμεθα τὰ ἁμαρτήματα. Ὁρᾷς ὅτι οἱ θερισταὶ ἑτοιμάζουσι τὰς δεσμὰς εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον; Λέγε μοι, ὦ Μάνη, ψυχὰς ἐκεῖ [6] δεσμεύουσιν, ἢ σώματα σὺν ψυχῇ καίουσιν, ἢ καὶ τὰς ψυχάς; Οὐκέτι γὰρ σταθήσεται ὁ περὶ καθαρισμοῦ σου τῶν ψυχῶν λόγος, ὁπότε εἰς τιμωρίαν καὶ κρίσιν παραδοθήσονται. Ἀλλὰ ἀρκέσει περὶ τούτων ἕως τῶν ἐνταῦθα. Τοῖς γὰρ συνετοῖς φαίνεται τὰ ῥητὰ τῆς ἀληθείας.

Κεφ. ξζ. Ἐπιλαμβάνεται πάλιν ἑτέρου ῥητοῦ, εἰς μέσον φέρων, καὶ μὴ νοῶν τὰ ἐν αὐτῷ ἐγκείμενα ἑτέρως παρερμηνεύει τῆς σωτηριώδους διδασκαλίας τὴν δύναμιν, διὰ τὸ εἰρηκέναι τὸν σωτῆρα ὅτι, Ἔρχεται ὁ Ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐδὲν τῶν αὐτοῦ εὑρίσκει· καὶ πάλιν παρὰ τῷ ἀποστόλῳ ὅτι, Ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, πρὸς τὸ μὴ καταυγάσαι τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης. Ἴδωμεν τοίνυν, [1] εἰ Ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου περὶ οὗ ὁ κύριος λέγει, βληθήσεται κάτω. Ἐὰν δὲ ἐγὼ ὑψωθῶ, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. Τίνα λέγει Ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου; καὶ εἰ μὲν τὸν διάβολον λέγει, πῶς ὁ Ἰωάννης ἐν τῷ εὐαγγελίῳ περὶ τοῦ σωτῆρος λέγει ὅτι, Εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν; Ὁρῶμεν γὰρ τὰς δύο λέξεις ταύτας ἀντιθέτους πρὸς ἀλλήλας. Ὁ ἀπόστολος γάρ φησι, Ὅλος ὁ κόσμος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται, καὶ ἐν τῷ κόσμῳ ἦν ὁ σωτήρ. Πῶς ἄρα οἱ ἀμφότεροι χωρηθήσονται; εἰ ὅλως ὁ κόσμος
pag. 681. ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται, ποῦ τόπος τῷ σωτῆρι ἐν τῷ κόσμῳ ἐστὶν, εἶναι αὐτὸν ἐν τῷ κόσμῳ; καὶ εἰ ἴδια τυγχάνει τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τὰ τοῦ κόσμου, ποῖος Ἄρχων κυριεύει τῶν τοῦ θεοῦ ἰδίων; εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἴδια τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, ποῖος Ἄρχων τοῦ κόσμου συνεχώρει ἴδια εἶναι τοῦ σωτῆρος τὰ ἐν τῷ κόσμῳ; καὶ εἰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τυγχάνει ὁ κόσμος, πῶς συνεχώρει Ἄρχοντι τὸν ἴδιον κόσμον κατέχειν; Εἰσὶ δὲ πάντες οἱ λόγοι τῆς [2] ἀληθείας γραφῆς ἐν σοφίᾳ εἰρημένοι, καθὼς αὐτὸς ὁ κύριος λέγει. Ἦλθεν Ἰωάννης ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης μὴ ἐσθίων, μήτε πίνων, καὶ λέγουσι, Δαιμόνιον ἔχει· ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ λέγουσιν, Ἰδοὺ, ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, φίλος τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, καὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία [3] ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς. Πῶς δὲ ἡ σοφία ἐδικαιώθη ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς; ἀλλὰ τῶν συνιόντων τὰ τῆς σοφίας ῥήματα, ὡς λέγει καὶ ἐν τῷ προφήτῃ, Τίς συνετὸς καὶ συνήσει ταῦτα,

6. δεσμοῦσιν *cod. Rhedig.*

Cap. LXVII. — 1. „*Corr.* Ἄρχων, *vel* τὸν Ἄρχοντα." *Petavius. Suspicor ne Epiphanius scripserit* Ἴδωμεν τοίνυν τὸν Ἄρχοντα - - λέγει, εἰ βληθ. κάτω.

Dum enim intermissis bonis operibus dormimus, dum officia iustitiae negligimus, dum ad exequenda dei mandata vigili experrectoque animo non sumus, tunc in nobis peccata proseminantur. Videsne praeterea ut in hac parobola messores ad concremandum fasciculos componant? Dic sodes, o Manichaee, vinciuntur illic animae, an cum anima corpora comburuntur, an solae duntaxat animae? Non enim poterit tua illa de animorum purgatione stare sententia, cum ad supplicium ac iudicium tradentur. Sed de his hactenus; sunt enim veritatis verba sapientibus haud obscura.

Aliud quoque testimonium profert sacris e literis depromptum, Cap. LXVII. cuius sensum cum ignoret penitus, salutaris doctrinae vim aliena interpretatione detorquet. Eo igitur quod a domino dictum est abutitur, *Venit princeps mundi huius et in me suum nihil invenit.* Tum Ioann. 14, 30. illud apostoli, *Deus huius seculi excaecavit cogitationes infidelium,* 2. Cor. 4, 4. *ut non intuerentur lucem evangelii gloriae.* Videamus igitur num *Princeps ille mundi*, de quo dominus loquitur, in infima detrudetur. *Si enim*, inquit, *exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum.* Quem Ioann. 12. 32. igitur mundi Principem appellat? Si diabolum, cur Ioannes in evangelio de salvatore dicit, *In propria venit?* Videmus enim duas illas inter se sententias esse contrarias, cum et apostolus dicit, *Totus* Ioann. 5, 19. *mundus in maligno positus est*, et alibi scriptum sit, *In mundo salva-* Ioann. 4, 42. *tor erat.* Fierine potest ambo ut illic simul resideant? Nam si *mundus in maligno totus est positus*, quis in eo salvatori locus erit, ut in mundo esse dicatur? Rursum si quae in mundo sunt ad filii dei peculium pertinent, quis ille princeps dei rebus dominatur? Quod si propria filii dei illa ipsa non sunt, quisnam mundi Princeps ea quae in mundo sunt propria salvatoris esse patiatur? Contra vero, si mundus ad filium dei pertinet, cur ab illo Principe mundum suum usurpari permisit? Enimvero expressae omnes in scriptura veritatis voces summa cum sapientia pronuntiatae sunt, quo illud domini pertinet: *Venit Ioannes iustitiae viam tenens, non manducans, neque bi-* Matth. 11, 19. *bens, et dicunt, Daemonium habet: venit filius hominis manducans et bibens, et dicunt, Ecce homo vorax, et vini potator, amicus publicanorum et peccatorum: et iustificata est sapientia a filiis suis.* Quomodo illud intelligendum est, *sapientiam a filiis esse iustificatam,* nisi ab his qui sapientiae voces intelligunt? Unde et apud prophetam dicit, *Qui sapiens, et intelliget haec, quoniam rectae viae domini et* Ose. 14, 10.

2. ἁγίας *pro* ἀληθείας *suspicatus est Petavius.*

3. ὑπὸ *cod. Rhedig.*

ὅτι εὐθεῖαι αἱ ὁδοὶ κυρίου, καὶ ὁ λόγος σοφίας, καὶ γνώσεται ταῦτα; ἀσεβεῖς δὲ ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς.

Κεφ. ξη'. Ἠσθένησε γὰρ καὶ ἠσέβησεν ὡς ἀληθῶς μετὰ τῶν ἀσεβῶν ἐν τοῖς θείοις καὶ ἐπουρανίοις λόγοις. Ὁ σωτὴρ γὰρ ἔλεγε πρὸ μικροῦ, Ἐθεώρουν τὸν σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν πεσόντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ὧδε πάλιν, Ὁ Ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου βληθήσεται κάτω. Καὶ εἰ περὶ τοῦ σατανᾶ ἦν ὁ λόγος τοῦ ἤδη πεπτωκότος, τίς ἦν χρεία πάλιν βάλλεσθαι κάτω; Ἀλλὰ πάντως ἐρεῖς εἰς τὴν ἄβυσσον. Ποῦ οὖν ἔμελλεν ὑψοῦσθαι ὁ κύριος; εἰ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς ἀβύσσου ἔμελλεν ὑψοῦσθαι, τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ παρεκτεινόμενον τὰ ἰσόρροπα τῆς φράσεως ἀπεργάζεται. Πότε δὲ ἐν τῇ γῇ ὑψώθη; ἔλεγε γὰρ περὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ σταυροῦ, καὶ περὶ τοῦ εἰς οὐρανὸν ἀνιέναι, ἵνα πάντας ἀνελκύσῃ πρὸς ἑαυτόν. Καὶ τίνι λόγῳ ἄνω τυγχάνων οὐ καθείλκυσεν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γῆς ἐλήλυθεν; Ἔδει γὰρ αὐτὸν ἐλθεῖν, καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀνθρώπων εἰς ἑαυτὸν ἀναδέξασθαι, ἵνα πρῶτον αὐτὸ τὸ σκεῦος τὸ ἅγιον ὃ ἀπὸ Μαρίας εἴληφεν, ἀναπλάσας ἑαυτῷ, [1] τὸ ἅγιον σῶμα, θεὸς ἄνωθεν λόγος ἐλθὼν ἐκ κόλπων πατρῴων, ἵνα ἐν [2] τῷ τὸ ἴδιον σῶμα ὑψῶσαι ὑψωθεὶς τοὺς ὁμοίους [3] ἑλκύσῃ πρὸς ἑαυτόν. Τίς δέ ἐστιν ὁ Ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου; ἀλλὰ ὡς λέγει, Πᾶς ὁ κόσμος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται, οὐκ οὐρανὸν λέγων, οὐ τὴν γῆν, οὐχ ἥλιον, οὐ σε-
pag 682. λήνην, οὐ φυτὰ, οὐ θάλασσαν, οὐκ ὄρη, οὐκ ἀέρα, οὐ νέφη, οὐκ ἄνεμον, οὐκ ἄστρα, οὐ πτηνὰ, οὐδέν τι τῶν ἐκτισμένων, μὴ γένοιτο. Ἀλλ' ὁ κόσμος τῶν ἀνθρώπων ἡ ὑπερηφανία τῆς ἐννοίας, τὸ θράσος τοῦ τύφου ἡ [4] ἀλαζονεία τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐπάρσεως. Οὗτος ὁ Ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐξέπεσε κάτω [5] ἡ ὑπερηφανία. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ, δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνετε, ἐγὼ δὲ οὐ ζητῶ τὴν ἐμαυτοῦ δόξαν. Πῶς γὰρ οὐκ ἔπεσεν ἡ ὑπερηφανία, πῶς οὐκ ἐθραύσθη ὁ Ἄρχων τοῦ κόσμου, Ἡρώδου [6] μὲν φυλάττοντος καὶ κρίνοντος τὸν κριτὴν ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ κύριον, Πιλάτου δὲ προκαθεζομένου, ὑπηρέτου ῥαπίζοντος τὴν σιαγόνα, Ἰούδα παραδιδόντος, Καϊάφα δικάζοντος, Ἰουδαίων καταπτυόντων, στρατιωτῶν κολαφιζόντων κεφαλὴν τοῦ δυναμένου νεύματι εἰλῆσαι οὐρανὸν καὶ γῆν; Αὕτη ἡ ὑπερηφανία, καὶ τὸ θράσος καὶ ἡ δόξα τῶν ἀνθρώπων τοῦ κόσμου, οὗτος ἦν ὁ Ἄρχων τοῦ κόσμου, ὁ πεσὼν χαμαί. Πάντες γὰρ οἱ τῶν ἀξιωμάτων ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐν ὑπεροχῇ τυγχάνοντες τὴν ἀρχὴν ἔχουσι, διὰ τῶν φρυαγμάτων, διὰ τοῦ θράσους καὶ κύδους καὶ ὑπερηφανίας, ὧν [7] οὐδὲν ἐν τῷ σωτῆρι εὕρηται· λίνον γὰρ τυφόμενον οὐ σβέσει, καὶ κάλαμον [8] τεθραυσμένον οὐ κατεάξει.

Cap. LXVIII. — 1. *Vulgo extat* τῷ. 2. *Ita correxi. Libri enim habent* τῷ ἰδίῳ σῶμα (*Petavii editio habet* σώματι, *verbis* ὑψῶσαι ἐν αὐτῷ *uncinis inclusis*) ὑψῶσαι. *Olim placuit* τῷ ἰδίῳ σώματι ὑψώσας ἑαυτὸν ὑψωθεὶς *cett.* 3. ἑλκύσει *cod. Rhedig.*

sermo sapientiae, et cognoscet haec? Impii vero infirmabuntur in illis.

Plane enim cum impiis in divinis ac coelestibus oraculis imbecillis atque impius redditus esse memoratur. Nam salvator paulo ante Cap. LXVIII.
dixerat, *Videbam Satanam quasi fulgur de coelo cadentem;* hoc vero Luc. 10, 18.
loco, *Princeps mundi huius eiicietur foras.* Quod si de Satana iam lapso loqueretur, quid illum denuo praecipitari attinet? Ergo in abyssum deiiciendum fuisse dixeris. Ceterum ubinam exaltandus erat dominus? Si ex abysso in sublime fuit attollendus, similis locus cum simili comparatus eandem sententiae vim efficit. Quandonam enim est exaltatus in terra? Quare de crucis exaltatione, deque sua in coelum conscensione loquebatur, ut ad se ipsum omnes attraheret. Quaenam deinde ratio est, cur non in coelo manens inde pertraxit, sed ad terram usque descendit? Oportebat nimirum venire ipsum, atque hominis figuram suscipere, ut inprimis vas illud sanctum, quod de Maria virgine sumpsit, sanctum videlicet sibi corpus effingens, ac deus verbum e coelo, deque paterno sinu descendens, suum illud corpus attolleret, tum ubi esset ipse sublatus, sui ad sese similes attraheret. Sed quisnam est huius ille *mundi Princeps?* Inprimis cum ait, *Totus mundus in maligno positus est,* Ioann. 12, 31. 1. Ioann. 5, 19.
non coelum, non terram, non solem, aut lunam intelligit, non stirpes, mare, montes, aërem, nubes, ventos, sidera, volucres, rerum denique conditarum nullam, sed hominum mundus superbia mentis est, et fastus audaciae, et elati animi in hominibus arrogantia. Igitur mundi Princeps ille deorsum superbia sua cecidit. *Vos* Ioann. 5, 44. Ioann. 8, 50.
enim, inquit, *gloriam ab invicem capitis: ego vero non quaero gloriam meam.* An non superbia excidit? Non Princeps mundi confractus est, cum et Herodes mortuorum ac vivorum iudicem dominumque custodiret ac iudicio subiiceret? cum praesideret Pilatus? cum satelles malam caederet? Iudas proderet? Caiphas iudicaret? Iudaei sputis aspergerent? milites denique caput eius colaphis tunderent, qui solo nutu coelum terramque contorquere posset? Haec igitur superbia, haec audacia, haec mundo addictorum hominum gloria *mundi* Ioann. 12, 13.
ille Princeps est qui in terram prolapsus est. Etenim qui in hoc mundo honorum et dignitatum gradibus antecellunt, ita principatum obtinent, ut arrogantia, insolentia, gloria superbiaque sese nimium efferant, quae quidem a salvatore nostro abfuerunt omnia. *Linum* Esai. 42, 3.
enim fumigans non extinguet, et calamum contritum non confringet.

4. ἀλαζονία *cod. ms. uterque, et ed. princ.* 5. ἡ ὑπερηφανία *ego. Vulgo extat* ὑπερηφανίᾳ, *dativo casu sine articulo.* 6. μὲν *non habet cod. Rhedig.* 7. *In cod. Rhedig. hoc* οὐδὲν *collocatum est ante* εὕρηται. 8. τεθρασμένον *cod. Rhedig.*

ὅτι εὐθεῖαι αἱ ὁδοὶ κυρίου, καὶ ὁ λόγος σοφίας, καὶ γνώσεται ταῦτα; ἀσεβεῖς δὲ ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς.

Κεφ. ξη΄. Ἠσθένησε γὰρ καὶ ἠσέβησεν ὡς ἀληθῶς μετὰ τῶν ἀσεβῶν ἐν τοῖς θείοις καὶ ἐπουρανίοις λόγοις. Ὁ σωτὴρ γὰρ ἔλεγε πρὸ μικροῦ, Ἐθεώρουν τὸν σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν πεσόντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ὧδε πάλιν, Ὁ Ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου βληθήσεται κάτω. Καὶ εἰ περὶ τοῦ σατανᾶ ἦν ὁ λόγος τοῦ ἤδη πεπτωκότος, τίς ἦν χρεία πάλιν βάλλεσθαι κάτω; Ἀλλὰ πάντως ἐρεῖς εἰς τὴν ἄβυσσον. Ποῦ οὖν ἔμελλεν ὑψοῦσθαι ὁ κύριος; εἰ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς ἀβύσσου ἔμελλεν ὑψοῦσθαι, τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ παρεκτεινόμενον τὰ ἰσόρροπα τῆς φράσεως ἀπεργάζεται. Πότε δὲ ἐν τῇ γῇ ὑψώθη; ἔλεγε γὰρ περὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ σταυροῦ, καὶ περὶ τοῦ εἰς οὐρανὸν ἀνιέναι, ἵνα πάντας ἀνελκύσῃ πρὸς ἑαυτόν. Καὶ τίνι λόγῳ ἄνω τυγχάνων οὐ καθείλκυσεν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γῆς ἐλήλυθεν; Ἔδει γὰρ αὐτὸν ἐλθεῖν, καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀνθρώπων εἰς ἑαυτὸν ἀναδέξασθαι, ἵνα πρῶτον αὐτὸ τὸ σκεῦος τὸ ἅγιον ὃ ἀπὸ Μαρίας εἴληφεν, ἀναπλάσας ἑαυτῷ, [1] τὸ ἅγιον σῶμα, θεὸς ἄνωθεν λόγος ἐλθὼν ἐκ κόλπων πατρῴων, ἵνα ἐν [2] τῷ τὸ ἴδιον σῶμα ὑψῶσαι ὑψωθεὶς τοὺς ὁμοίους [3] ἑλκύσῃ πρὸς ἑαυτόν. Τίς δέ ἐστιν ὁ Ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου; ἀλλὰ ὡς λέγει, Πᾶς ὁ κόσμος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται, οὐκ οὐρανὸν λέγων, οὐ τὴν γῆν, οὐχ ἥλιον, οὐ σε-
pag. 682. λήνην, οὐ φυτὰ, οὐ θάλασσαν, οὐκ ὄρη, οὐκ ἀέρα, οὐ νέφη, οὐκ ἄνεμον, οὐκ ἄστρα, οὐ πτηνὰ, οὐδέν τι τῶν ἐκτισμένων, μὴ γένοιτο. Ἀλλ' ὁ κόσμος τῶν ἀνθρώπων ἡ ὑπερηφανία τῆς ἐννοίας, τὸ θράσος τοῦ τύφου ἡ [4] ἀλαζονεία τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐπάρσεως. Οὗτος ὁ Ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐξέπεσε κάτω [5] ἡ ὑπερηφανία. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ, δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνετε, ἐγὼ δὲ οὐ ζητῶ τὴν ἐμαυτοῦ δόξαν. Πῶς γὰρ οὐκ ἔπεσεν ἡ ὑπερηφανία, πῶς οὐκ ἐθραύσθη ὁ Ἄρχων τοῦ κόσμου, Ἡρώδου [6] μὲν φυλάττοντος καὶ κρίνοντος τὸν κριτὴν ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ κύριον, Πιλάτου δὲ προκαθεζομένου, ὑπηρέτου ῥαπίζοντος τὴν σιαγόνα, Ἰούδα παραδιδόντος, Καϊάφα δικάζοντος, Ἰουδαίων καταπτυόντων, στρατιωτῶν κολαφιζόντων κεφαλὴν τοῦ δυναμένου νεύματι εἱλῆσαι οὐρανὸν καὶ γῆν; Αὕτη ἡ ὑπερηφανία, καὶ τὸ θράσος καὶ ἡ δόξα τῶν ἀνθρώπων τοῦ κόσμου, οὗτος ἦν ὁ Ἄρχων τοῦ κόσμου, ὁ πεσὼν χαμαί. Πάντες γὰρ οἱ τῶν ἀξιωμάτων ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐν ὑπεροχῇ τυγχάνοντες τὴν ἀρχὴν ἔχουσι, διὰ τῶν φρυαγμάτων, διὰ τοῦ θράσους καὶ κύδους καὶ ὑπερηφανίας, ὧν [7] οὐδὲν ἐν τῷ σωτῆρι εὕρηται· λίνον γὰρ τυφόμενον οὐ σβέσει, καὶ κάλαμον [8] τεθραυσμένον οὐ κατεάξει.

Cap. LXVIII. — 1. *Vulgo extat* τῷ. *Olim placuit* τῷ ἰδίῳ σώματι ὑψῶσαι. 2. *Ita correxi. Libri enim habent* τῷ ἰδίῳ σῶμα (*Petavii editio habet* σώματι, *verbis* ὑψῶσαι ἐν αὐτῷ *uncinis inclusis*) ὑψώσας ἑαυτὸν ὑψωθεὶς *cett.*
3. ἑλκύσει *cod. Rhedig.*

sermo sapientiae, et cognoscet haec? Impii vero infirmabuntur in illis.

Plane enim cum impiis in divinis ac coelestibus oraculis imbecil- Cap. LXVIII.
lis atque impius redditus esse memoratur. Nam salvator paulo ante dixerat, *Videbam Satanam quasi fulgur de coelo cadentem;* hoc vero Luc. 10, 18.
loco, *Princeps mundi huius eiicietur foras.* Quod si de Satana iam lapso loqueretur, quid illum denuo praecipitari attinet? Ergo in abyssum deiiciendum fuisse dixeris. Ceterum ubinam exaltandus erat dominus? Si ex abysso in sublime fuit attollendus, similis locus cum simili comparatus eandem sententiae vim efficit. Quandonam enim est exaltatus in terra? Quare de crucis exaltatione, deque sua in coelum conscensione loquebatur, ut ad se ipsum omnes attraheret. Quaenam deinde ratio est, cur non in coelo manens inde pertraxit, sed ad terram usque descendit? Oportebat nimirum venire ipsum, atque hominis figuram suscipere, ut inprimis vas illud sanctum, quod de Maria virgine sumpsit, sanctum videlicet sibi corpus effingens, ac deus verbum e coelo, deque paterno sinu descendens, suum illud corpus attolleret, tum ubi esset ipse sublatus, sui ad sese similes attraheret. Sed quisnam est huius ille *mundi Princeps?* Inprimis cum ait, *Totus mundus in maligno positus est,* Ioann. 12, 31. 1. Ioann. 5, 19.
non coelum, non terram, non solem, aut lunam intelligit, non stirpes, mare, montes, aërem, nubes, ventos, sidera, volucres, rerum denique conditarum nullam, sed hominum mundus superbia mentis est, et fastus audaciae, et elati animi in hominibus arrogantia. Igitur mundi Princeps ille deorsum superbia sua cecidit. *Vos* Ioann. 5, 44. Ioann. 8, 50.
enim, inquit, *gloriam ab invicem capitis: ego vero non quaero gloriam meam.* An non superbia excidit? Non Princeps mundi confractus est, cum et Herodes mortuorum ac vivorum iudicem dominumque custodiret ac iudicio subiiceret? cum praesideret Pilatus? cum satelles malam caederet? Iudas proderet? Caiphas iudicaret? Iudaei sputis aspergerent? milites denique caput eius colaphis tunderent, qui solo nutu coelum terramque contorquere posset? Haec igitur superbia, haec audacia, haec mundo addictorum hominum gloria *mundi* Ioann. 12, 13.
ille Princeps est qui in terram prolapsus est. Etenim qui in hoc mundo honorum et dignitatum gradibus antecellunt, ita principatum obtinent, ut arrogantia, insolentia, gloria superbiaque sese nimium efferant, quae quidem a salvatore nostro abfuerunt omnia. *Linum* Esai. 42, 3.
enim fumigans non extinguet, et calamum contritum non confringet.

4. ἀλαζονία *cod. ms. uterque, et ed. princ.*
5. ἡ ὑπερηφανία *ego. Vulgo extat* ὑπερηφανίᾳ, *dativo casu sine articulo.*
6. μὲν *non habet cod. Rhedig.*
7. *In cod. Rhedig. hoc* οὐδὲν *collocatum est ante* εὕρηται.
8. τεθρασμένον *cod. Rhedig.*

Κεφ. ξθ'. Καὶ πολλά μοι ἔστι περὶ [1] τούτου λέγειν. Πάλιν δέ φησι ὁ αὐτὸς Μάνης ὅτι, Ὁ θεὸς, φησὶ, τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, τοῦ μὴ καταυγάσαι [2] εἰς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου. Εἰ [3] ἔνι ὁ θεὸς τοῦ κόσμου τούτου, τί ἄρα ἐλθὼν ὁ σωτὴρ ἐποίει εἰς τὰ ἀλλότρια; καὶ εἰ μὲν τῶν ἀλλοτρίων ἐφίετο, [4] οὐκ ἔστι τοῦτου ἀγαθοῦ, οὔτε δικαίου. Εἰ δὲ ἕνεκεν τοῦ σῶσαι ἦλθεν, οὐκ ἴδια, ἀλλ' ἀλλότρια, τοῦτο καὶ κόλακος τυγχάνει τινὸς βουλομένου προςεπαίρειν τοὺς τοῦ πέλας. Καὶ εἰ ὅλως τὰ τοῦ θεοῦ τοῦ αἰῶνος τούτου ἦλθε σῶσαι, ἄρα αὐτῷ τῷ θεῷ τοῦ κόσμου τὴν χάριν κατατίθεται, ἴδια αὐτοῦ σκεύη πειρώμενος σώζειν. Καὶ εἰ ὅλως συγκατατίθεται ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ διὰ τοῦ σωτῆρος σωζομένοις, ἄρα ἀγαθός ἐστιν, εἰ καὶ μὴ δύναται σώζειν, χαίρων ἐπὶ τῇ τῶν ἰδίων σωτηρίᾳ. Καὶ ἔσται λοιπὸν μία κοινωνία τῆς ἀγαθότητος, ὅτι ὁ μὲν δυνάμενος σώζει, ὁ δὲ μὴ δυνάμενος τὰ ἴδια σώζειν χαίρει ἐπὶ τοῖς σωζομένοις, κέρδος τὰ ἴδια ἡγούμενος παρὰ τοῦ καλῶς
pag. 689. σώζοντος σωζόμενα ἔχων. Καὶ εἰ ὅλως οὐκ ἐναντιοῦται τῷ βουλομένῳ τὰ ἴδια σώζειν, καὶ χάριν ὁμολογήσει. Εἰ δὲ χάριν ὁμολογεῖ, πρῶτον αὐτὸν σώζει οὗ οἱ σωζόμενοι, ἵνα δείξῃ ἐπ' αὐτὸν σωζόμενον τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα, καὶ οὐ τοὺς μικροὺς μᾶλλον βούλεται σώζειν, καὶ ἐᾶν τὸν ἀναγκαῖον, ἐξ οὗπερ οἱ σωζόμενοι γεγόνασιν. Ἢ ἄλλως πάλιν, εἰ μὲν βούλεται αὐτὸν μὴ σώζειν, τοὺς δὲ ὑπ' αὐτοῦ σώζει, ἄρα οὐ τέλειον ἀπεργάζεται, οὐδὲ δύναται τὸ ἀγαθὸν ἐργάσασθαι ἐν τελειότητι. Εἰ δὲ διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν φύσεως μὴ σωζομένης αὐτὸν μὲν ἀδυνάτως ἔχει σώζειν, τοὺς δὲ ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένους σώζει, πολλῷ μᾶλλον οἱ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένοι σαθρότεροι αὐτοῦ ὑπάρχουσι, καὶ ἀδυνάτως ἔχουσι πρὸς σωτηρίαν. Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ μὲν ἴδιά τινα μὴ ἔχων σώζειν εἰς τὰ ἀλλότρια ἦλθεν ἐπιδείξεως χάριν, τὴν αὐτοῦ βοήθειαν δεῖξαι, πολλὴ ἡ ἀπορία, ἡ μὴ δυναμένη ἴδια σώζειν, καὶ εἰς τὰ ἀλλότρια ἐπιδημοῦσα, ὅπως ἐνδείξηται τὸ ἔργον ὃ ἐν τοῖς ἰδίοις ἀδυνάτως ἔσχεν ἐπιδείξασθαι. Καὶ ἤδη διέπεσεν ὁ περὶ τοῦ σωτῆρος καὶ τοῦ Ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου ὑπὸ τοῦ Μάνη εἰρημένος λόγος, καὶ ἔστι τῷ ὄντι ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐ θεὸς παρηλλαγμένος παρὰ τὸν ὄντα [5] ἄλλος, οὐδὲ ἐνυπόστατος θεὸς ἄλλος, μὴ γένοιτο. Θεὸς γὰρ ὁ πάντων δεσπότης, ὁ τὸν κόσμον ποιήσας, εἷς ἐστι θεὸς, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐδέποτε διαλείπει.

Κεφ. ο'. Περὶ οὗ δὲ ὁ ἀπόστολος λέγει, ὃν ἠρέτισαν τὸν θεὸν ἑαυτῶν

Cap. LXIX. — 1. τοῦτο ed. Petav. 2. Praepositio εἰς aberat supra cap. 66. Corrigendum fortasse est αὐτοῖς. 3. Sic supra haer. 42, pag. 369. dixit δεικνύντι ὅτι ἄνευ νόμου καὶ Χριστοῦ οὐκ ἔνι δικαιοσύνη, haer. 59, 6. πλὴν

Sed ut omittam cetera quae ad idem argumentum afferri bene multa possunt, Manichaeus hoc insuper obiicit quod scriptum est, *Deus huius seculi excaecavit mentes infidelium, ut non intuerentur evangelii lucem.* Atqui si deus mundi huius dominus est, quid salvator pedem in alienam possessionem immittens faciebat? Si eam ipsam concupiverat, minime id bono iustoque convenit. Sin idcirco venit, ut non propria, sed aliena servaret, iam hoc adulatoris alicuius proprium est, qui alieno principi subditos ad res novas ambitiose provocare studeat. Quod si eorum quae ad seculi huius deum pertinent servandorum gratia venit, bene utique de illo meritus est cuius rebus servandis operam adhibuerit. Ac si huius ille seculi deus suos a salvatore eripi libenti animo patitur, profecto bonus est, qui si servare minus ipse possit, de suorum tamen salute gaudeat. Atque ita commune quoddam erit bonitatis commercium, quod et salutem affertis qui potest, et qui res suas servare non potest, servari tamen ab altero libenter videt, quas etiam in lucro numerat, cum ab eo qui praeclare servare potest salvas et incolumes acceperit. Praeterea si eidem illi qui servare res ipsius cupiat nequaquam adversatur, habebit ei qui servat gratiam, proindeque is primum illum servabit ad quem qui servantur attinent, ut in eo liberando bonitatis suae specimen praebeat. Non enim, puto, solos eripere tenues volet, praecipuo illo relicto a quo hi qui servantur propagati sunt. Deinde si cum alios liberet, liberare nihilominus nolit illum, imperfectum quiddam est, quod molitur, nec absolutum bonum praestare posse videtur. Iam vero si, quod eiusmodi naturae non sit quae servari possit, salutem huic afferre nequeat, quam ab eo genitis impertitur, sane qui ab illo orti sunt longe deteriores esse debent, ut ne salutem quidem adipisci ipsi possint. Ad haec si cum nullam privatam possessionem habeat, quam vindicet, ad alienam accessit, ut seipsum et opem ostentaret suam, perplexum quiddam et implicatum efficitur, ut quae virtus res suas servare nequeat, ad alienas se conferat, ut illud in iis praestet quod in propriis exercere non potuit. Hoc igitur modo ruit omnis illa de salvatore ac seculi huius Principe Manichaei sententia. Ac si quod res est fateri volumus, istius seculi deus non alius est, a vero deo diversus, nec ulla substantia praeditus alius. Siquidem dominus omnium deus, ac mundi conditor deus unus est, *pater domini nostri Iesu Christi*, qui nunquam esse desinet.

Cap. LXIX. — 2. Cor. 4, 4.

Cap. LXX. Quem vero commemorat apostolus, ultroque ab infidelibus ad-

ὅτι ζημία οὐκ ἔνι ἀπὸ τῆς μετανοίας. Infra cap. 87. ἄρα οὖν ἔνι σάρξ cett. 4. οὐκέτι cod. Rhedig. 5. ἄλλος scripti, ἄλλως editi libri.

εἶναι οἱ ἄπιστοι, οὐ μόνον λέγω ἕνα θεὸν εἶναι τοῦ αἰῶνος τούτου, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς, οἷς ἑαυτοὺς ὑπέταξαν οἱ ἄπιστοι, καὶ ἐτυφλώθησαν τὴν διάνοιαν. Ὡς καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ λέγει, Ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν· καὶ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, Οὐ δύνασθε δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, φησί. Εἶτα μετὰ πολλὰ, ἵνα δείξῃ τίνες εἰσὶν οἱ δύο κύριοι, φησὶ, Οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν, καὶ μαμωνᾷ. Ἄρα οὖν ὁ θεὸς θεὸς, καὶ μαμωνᾶς θεὸς τοῦ κόσμου. Διὰ γὰρ τοῦ μαμωνᾶ καὶ τῆς κοιλίας τῶν δύο τούτων ἡ πλείστη φύσις τῶν ἀνθρώπων τυφλώττει δελεαζομένη, οὐχ ὑπὸ θεοῦ λαβοῦσα τὴν πρόφασιν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἰδίας κακομηχανίας, ὡς ἕκαστος
pag. 699. ὀρεγόμενος ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ ἑαυτὸν παραδίδωσιν ὑποχείριον πάντων. Ὅθεν καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει, Ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἐστι ἡ φιλαργυρία. Καὶ διὰ τοῦτο ἐπαρᾶται κακῇ προλήψει θεοποιΐας λέγων, Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν, ὁ δὲ θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει, ἐπαρώμενος γαστρὸς ἐπιθυμίαις. Ὁ θεὸς τοίνυν τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων· ὡς καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ εὑρίσκεται ὁ γραμματεὺς πρῶτος καὶ δεύτερος λέγων, Τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; ὁ δὲ ἔφη, Τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα κατὰ τὸ γεγραμμένον. Οὐ γὰρ ἦν ἀλλότρια τὰ τοῦ νόμου· [1] ὡσαύτως ὁ κύριος διδάσκει ζωῆς κληρονομίας εἶναι τὴν παραφυλακὴν τοῦ νόμου. Εἶτά φησι, Ταῦτα πάντα ἐποίησα ἐκ νεότητός μου. Καὶ ἀκούσας ἐχάρη, ἵνα δείξῃ τὰς ἐντολὰς τοῦ νόμου οὐκ ἀλλοτρίας τῆς αὐτοῦ θεότητος ὑπαρχούσας. Διὰ γὰρ τοῦ εἰπεῖν ὅτι ἐχάρη, συγκατάθεσιν ἐποιήσατο παλαιᾶς διαθήκης πρὸς νέαν διαθήκην. Ἀλλὰ, φησὶ, Τί ἔτι ὑστερῶ; καί φησι πρὸς αὐτὸν, Εἰ θέλεις τέλειος γενέσθαι, πώλησον τὰ ὑπάρχοντά σοι, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ λάβε τὸν σταυρόν σου, καὶ ἀκολούθει μοι, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν [2] οὐρανοῖς. Ὁ δὲ ἀπῆλθε λυπούμενος. Ἦν γὰρ πλούσιος σφόδρα. Εἶτα ὁ κύριος ἔφη, Εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς ῥαφίδος εἰσελθεῖν ἢ πλούσιον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Οὐ δύναται γὰρ εἰσελθεῖν, ὅτι ἐτυφλώθησαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ αἰῶνος, ἡγησάμενοι τὸν μαμωνᾶν ἑαυτῶν θεὸν, καὶ ἑαυτοὺς ὑποχειρίους πεποιηκότες τῷ θεῷ τοῦ αἰῶνος τούτου, τουτέστι τῇ φιλαργυρίᾳ. Ὡς λέγει, Προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης [3] τῶν Φαρισαίων, ἥτις ἐστὶν ὑπόκρισις· καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ, Ἥτις ἐστὶ φιλαργυρία. Καὶ ἵνα δείξῃ ταύτης τὸ ἀποτέλεσμα καὶ τὸ ἔργον, λέγει, Ὁδηγοί εἰσι τυφλοί· τυφλὸς δὲ τυφλὸν ὁδηγῶν, ἀμφότεροι εἰς βόθυνον ἐμπεσοῦνται. Ἐπειδὴ γὰρ ἐτύφλωσεν αὐτοὺς ἡ φιλαργυρία, ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ οὐ κατηύγασεν ὁ φωτισμὸς τοῦ εὐαγγελίου ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, διὰ τὸ

Cap. LXX. — 1. Fortasse ὡς αὐτὸς ὁ κύριος. 2. οὐρανοῖς codd. mss. et ed. princ. οὐρανῷ ed. princ.

optatum adscitumque narrat, non unum illum, solumque seculi huius esse deum dico, sed plures, quibus se infideles subiecerint, et animis occaecati sint. Quemadmodum alio loco dicit: *Quorum deus* Philipp. 3, 19.
venter est, et gloria in confusione ipsorum. Item in evangelio dominus: *Non potestis duobus dominis servire.* Deinde multis interiectis, Matth. 6, 24.
ut quinam duo illi domini essent ostenderet, *Non potestis*, inquit, *servire deo, et Mammonae.* Quamobrem et deus vere deus est, et Mammonas huius mundi deus. Nam amborum, hoc est Mammonae ac ventris, illecebra pellecta maxima pars mortalium excaecatur. Cuius quidem culpam deus minime sustinet, sed privata illorum improbitas, pro eo ac quisque cupiditate ductus per infidelitatem subiectum se omnibus obnoxiumque tradiderit. Hinc illud apostoli dictum, *Radix malorum omnium est avaritia.* Hinc praesumptam illam 1. Timoth. 6, 10.
ac depravatam falsorum deorum opinionem execratur his verbis: *Esca ventri et venter escis: deus autem et hunc et illas destruet.* Qui- 1. Cor. 6, 13.
bus verbis ventris cupiditates ille detestatus est. *Deus* itaque *seculi* 2. Cor. 4, 4.
huius excaecavit mentes infidelium. Quo illud pertinet quod in evangelio legimus, primum illum et alterum dixisse scribam, *Quid fa-* Luc. 18, 18.
ciendo vitam aeternam consequar? Honora, inquit, *patrem et matrem, sicut scriptum est.* Non enim aliena legis erant ab eo mandata, perindeque dominus illius observatione vitae coelestis hereditatem obtineri docuit. Subiecit ad haec iuvenis, *Haec omnia servavi ab ado-* Matth. 18, 21.
lescentia mea. Quo audito Christus *gavisus est;* ut ostenderet a divinitate sua nequaquam praecepta legis abhorrere. Cum enim gavisus esse dicitur, veteris testamenti cum novo consensionem ac concordiam adstruxit. Instante vero adolescente, et, *Quid adhuc* Matth. 18, 22.
mihi deest? interrogante, dominus respondit, *Si vis perfectus esse, vende quae habes, et da pauperibus, et sume crucem tuam, et sequere me, et habebis thesaurum in coelo: at ille tristis abiit; erat enim admodum dives.* Sub haec dominus, *Facilius est*, inquit, *camelum per foramen acus ingredi quam divitem in regnum coelorum.* Ideo enim ingredi nequeunt quod a deo seculi huius occaecati fuerint, et Mammonam pro deo habere instituerint, ac se denique seculi deo sponte, hoc est avaritiae, subiecerint. Ad quod illud salvatoris spectat: *At-* Luc. 12, 1.
tendite a fermento Pharisaeorum, quod est hypocrysis. Alio vero loco, *Quod est avaritia.* Cuius ut fructum opusque significaret, *Duces*, inquit, *caeci sunt: caecus autem caecum si ducat, ambo in foveam* Matth. 15, 14.
cadent. Quod videlicet sua illos excaecarit avaritia, qui est huius seculi deus, neque ob eam caecitatem in eorum cordibus evangelicus

3. τῶν codd. mss. et ed. princ. τῆς ed. princ.

τετυφλῶσθαι περὶ τὴν φιλαργυρίαν. *Αὕτη γὰρ* [4] καὶ τὸν Ἰούδαν ἐτύφλωσεν, αὕτη καὶ τοὺς περὶ Ἀνανίαν ἀπέκτεινεν, αὕτη πολλοὺς ἠφάνισεν. Οὗτός ἐστιν ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου· ὃν αἱρησάμενοι θεὸν οἱ ἄνθρωποι ἐπελάβοντο τῆς πρὸς αὐτὸν τιμῆς, καὶ κατεφρόνησαν τοῦ κυρίου, ὡς λέγει, Τοῦ μὲν ἑνὸς ἀνθέξεται, τοῦ δὲ ἑτέρου καταpag. 691. φρονήσει· οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ. Καὶ ὁρᾷς ῥητῶς καὶ σαφῶς τὸ πρᾶγμα ἑρμηνευόμενον; οὐδεὶς γὰρ ἔνι ἕτερος θεὸς, οὐκ ἐν οὐρανῷ, οὐκ ἐν τῇ γῇ, οὐκ ἐν πᾶσι χωρίοις, ἀλλὰ εἷς πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἓν πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα ἀεὶ οὖσα ἡ τριὰς, μία ἡ θεότης, καὶ μηδέποτε προσθήκην λαμβάνουσα, οὔτε ἀφαίρεσιν ἐνδεχομένη.

Κεφ. οα'. Ἴωμεν δὲ ἐφ' ἕτερα πάλιν, καὶ τὰ δίκτυα τούτου τοῦ θηρὸς καὶ ἐχθροῦ καὶ ἐκδικητοῦ διασπασώμεθα, ἀγαπητοὶ, ἐπὶ τὴν φράσιν τῆς ἀληθείας τὰ ὑπ' αὐτοῦ ξενολεκτούμενα φέροντες τοῖς βουλομένοις τὰ τῆς ἀληθείας καταμαθεῖν, καὶ ἀποτρέπεσθαι τὸν νοῦν ἀπὸ κακοδιδασκαλίας πάσης αἱρέσεως. Ἐπιλαμβάνεται γὰρ τοῦ νόμου πάλιν καὶ τῶν προφητῶν, ἐχθρὸς ὢν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ ἐν νόμῳ καὶ ἐν προφήταις λελαληκότος, καί φησι, [1] φύσει χαλάσας γλῶσσαν, ὡς καὶ ἀεὶ, κατὰ τοῦ θεοῦ τοῦ ποιήσαντος τὰ πάντα, λαλήσαντός τε ἐν νόμῳ καὶ ἐν προφήταις, πατρὸς ὄντος τοῦ κυρίου [2] ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται, καί φησι, Ἐξ αὐτοῦ ἐπιθυμία, καὶ ἐξ αὐτοῦ φόνοι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα· παρεκελεύετο γὰρ καὶ ἱμάτια ἀφαρπάξαι τῶν Αἰγυπτίων, θυσίας δὲ αὐτῷ προσφέρεσθαι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα παρέχει νόμος· φονεύειν δὲ τὸν φονεύοντα, ὡς μηκέτι ἀρκεῖσθαι τῷ πρώτῳ φόνῳ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον ἐργάζεσθαι, δῆθεν ἐκδικοῦντος αὐτοῦ τὸν πρῶτον φόνον, ἐμβάλλειν τε ἐπιθυμίας εἰς τὰς διανοίας τῶν ἀνθρώπων, [3] καὶ γλιχομένας γυναικῶν, καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων. Ἐχεθύμως δὲ, φησὶ, ὀλίγα περὶ τοῦ Χριστοῦ προεφήτευσεν, ἵνα διὰ τῶν ὀλίγων πιστοποιήσῃ πιθανολογήσας. Καὶ ταῦτα ἦν τὰ ῥήματα τοῦ τολμηροῦ Μάνη, ἃ κατὰ τοῦ ἰδίου δεσπότου ἀθυρογλώττως φθέγγεται. Κατανοήσας δέ τις ἴδοι μηδὲν ἕτερον ἐν τούτῳ φαινόμενον, ἀλλ' ἢ φρενιτιῶντος ἔργα. Ὡς γὰρ ὁ τὴν φρενῖτιν ἔχων μάχαιραν καθ' ἑαυτοῦ ὁπλίζεται, καὶ διὰ τὴν ἐπιληψίαν τὰς ἑαυτοῦ σάρκας τέμνων νομίζει ἐχθροὺς ἀμύνασθαι, καὶ οὐκ οἶδεν, οὕτω καὶ οὗτος καθ' ἑαυτοῦ διοπλίζεται, μὴ νοῶν τὰς λέξεις ἃς καθ' ἑαυτοῦ ἐφέλκεται. Εἰ γὰρ ἐξ αὐτοῦ ἡ ἐπιθυμία, καὶ ἐπιθυμίας ἐνεργεῖ, πῶς ἄνω καὶ κάτω

4. καὶ om. *ed. Petav. Colon. repetita.*
Cap. LXXI. — 1. φύσει *om. ed. Petav.*

ille splendor illuxerit. Atque haec ipsa pecuniae cupiditas non modo Iudam excaecavit, sed et Ananiae necem attulit, et plerosque alios extinxit. Hic est inquam huius seculi deus, quem pro deo sibi adoptantes homines, cum ei honorando studuissent, dominum contempserunt; quod his ipse verbis indicat: *Unum amplectetur, alterum contemnet: non potestis deo servire et Mammonae.* Videsne quam diserte perspicueque res tota declaretur? Nam nullus alter deus est, nec in coelo, nec in terra, nec ullis aliis in locis, praeter unum patrem, ex quo omnia, et unum dominum Iesum Christum, per quem omnia, et unum spiritum sanctum, in quo omnia; quae est sempiterna trinitas, et una divinitas, cui nec accedere quidpiam potest, nec decedere.

Sed iam ad alia transeamus, atque huius bestiae et inimici atque insecutoris laqueos discerpamus, o carissimi, adeo ut quae ab Cap. LXXI.
illo affectata verborum novitate disputata sunt ad veritatis sermonem transferamus, in eorum gratiam qui veritatis cognoscendae desiderio tenentur, atque ab impia haereseon omnium doctrina animum avertere. Pergit igitur legem ac prophetas perstringens homo tam veritatis quam spiritus sancti, qui in lege ac prophetis locutus est, inimicus; atque adversus omnium conditorem deum, qui in lege ac prophetis locutus est, eundemque domini nostri Iesu Christi patrem, *ex quo omnis paternitas in coelo et in terra nominatur*, laxata effre- Eph. 3, 15.
natae linguae petulantia omnis illum cupiditatis auctorem, ac caedium reliquorumque facinorum extitisse docet, quippe qui et vestes Aegyptiis eripere iusserit, et cum sacrificia sibimet offerre, tum Exod. 11, 2.
quaecunque alia legis praescripto mandantur; quin et homicidam interficere, neque priori caede contentos alteram, quasi ad priorem vindicandam, perpetrare. Tum vero cupiditates hominum animis iniicit, ac de mulieribus ceterisque eius generis disputat. Callide vero, inquit, de Christo pauca praedixit, uti paucis illis quaesito sibi colore fidem faceret. Hae sunt temerarii hominis voces, quas in dominum suum procaciter effudit. Quas si quis diligentius considerarit, nihil in his aliud praeterquam phrenetici hominis facta apparere cognoscet. Ut enim phrenitide laborans, si gladium nactus fuerit, contra seipsum armatur, ac prae amentia suas ipse carnes concidens ulcisci se hostes existimat, et quid agat ignorat, sic iste in seipsum arma convertit, dum voces illas, quas contra se profert, non intelligit. Etenim si cupiditatis auctor ille veteris testamenti deus est, ac quae sunt cupiditatis propria molitur, cur ubique cupi-

2. ὑμῶν *ed. Petav.*
3. καὶ γλιχομένας (*intell.* διανοίας) *ego. Libri habent* καὶ διηγούμενος. *Possit etiam* κατορεγομένας.

κατὰ ἐπιθυμίας γράφει ὁ τὴν ἐπιθυμίαν ἐμβάλλων; ὁ λέγων, Μὴ ἐπιθυμήσῃς τὰ τοῦ πλησίον, μηδὲ τὸν βοῦν αὐτοῦ, μηδὲ τὸ ὑποζύγιον
pag. 692. αὐτοῦ, μηδὲ τὴν παιδίσκην αὐτοῦ, μηδὲ τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ, μηδὲ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, μηδὲ ὅσα ἐστὶ τῷ πλησίον σου· εἰ ἀναιρεῖ τὴν ἐπιθυμίαν, οὐκ αὐτὸς τῆς ἐπιθυμίας ἐστὶ χορηγός.

Κεφ. οβ'. Πῶς οὖν, φησὶ, ἐνετείλατο σκυλεῦσαι τοὺς Αἰγυπτίους, ἐν τῷ ἐξιέναι αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου; Ναί, δίκαιος γάρ ἐστι κριτὴς, ὡς καὶ ἤδη πολλάκις εἴρηκα περὶ τούτου. Καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ αὐτὸς [1] ἐνδεῖται θυσιῶν, φησὶ ἐν τῷ προφήτῃ, Μὴ θυσίας προσηνέγκατέ μοι, οἶκος Ἰσραὴλ, τεσσαράκοντα ἔτη; λέγει κύριος. Τίνι οὖν ἦσαν αἱ προσφερόμεναι; αὐτῷ μὲν κατὰ τὴν διάνοιαν τῶν προσφερόντων, αὐτὸς δὲ οὐχ ἕνεκεν τοῦ [2] ἐνδεῖσθαι προστέταχεν, ἀλλ' ἵνα συνεθίσῃ ἀπὸ πολυθεΐας ἕνα θεὸν ἐπιγινώσκειν. Ἐπειδὴ γὰρ ἑώρα θυσίας ἐπιτελουμένας τοῖς θεοῖς τῶν Αἰγυπτίων, ἵνα μὴ διὰ πολυθεΐαν τραπέντα αὐτῶν τὰ νοήματα καταλείψωσι τὸν μόνον ἕνα θεόν. Ὅτε δὲ [3] συνηγήοχεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν ἀπὸ πολυθεΐας διὰ πολλοῦ χρόνου, ἀποσυνεθίσας αὐτοὺς τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως, ἄρχεται παρακόπτειν ἃ μὴ ἤθελε, καὶ ἔλεγεν, Ἵνα τί μοι λίβανον ἐκ Σαβᾶ φέρετε, καὶ κινάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίομαι; ταῦτα γὰρ οὐκ ἐξεζήτησα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν, ἀλλὰ ποιεῖν πρὸς τὸν πλησίον δικαιοσύνην, καὶ ἀλήθειαν ἕκαστον πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Καὶ ὁρᾷς ὅτι προϊόντων τῶν χρόνων ἡ ὑπόστασις τῆς δυνάμεως τῶν θείων ἀποκαλύπτεται, ὡς αὐτὸς πάλιν λέγει τῷ Σαμουὴλ, Χρῖσον τὸν Σαοὺλ εἰς βασιλέα. Ὕστερον δὲ αὐτοὺς ἐλέγχει λέγων, Ἐχρίσατε βασιλέα οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ ἄρχοντας, καὶ ἐγὼ οὐκ ἐνετειλάμην ὑμῖν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξήτησαν τοῦτο αἱ διάνοιαι [4] αὐτῶν, παραμυθούμενος ὁ θεὸς Σαμουὴλ τὸν προφήτην ἔλεγεν, Οὐ σὲ ἀπεβάλοντο, ἀλλ' ἐμὲ, λέγει κύριος· πλὴν χρῖσον αὐτοῖς τὸν Σαοὺλ, υἱὸν Κίς. Ὥςπερ παιδίοις μικροῖς προσφερόμενον τὸ θεῖον, ἵνα βαστάσῃ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀσθενούντων, καὶ [5] ἀναθωπεύσῃ τὸ βρέφος ἀπὸ τῆς αὐτοῦ ἀσθενείας. Εἶτα λέγει τὸ τελειότατον, Θυσία τῷ θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει· καὶ, Θύσατε τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως· καὶ ὅσα ἔστι περὶ τούτου λέγειν.

Κεφ. ογ'. Εἶτά φησι ὁ αὐτὸς Μάνης, Ἠθέλησε περὶ Χριστοῦ λόγον ἐκθέσθαι. Ὁ λαλήσας γὰρ ἐν τῷ νόμῳ μέγας ἀληθῶς, ὁ ἐκθέμενος καὶ

Cap. LXXII. — 1. ἐνδεεῖται codd. mss. et ed. princ., ut paulo infra iidem ἐνδεεῖσθαι pro vulg. ἐνδεῖσθαι. Quam scripturam ortam esse puto ex ἐνδεῖται, superposita litera ε (ἐνδεῖται), quo videlicet significaretur formam ἐνδέεται esse potius restituendam. Non contracta enim fere utitur Epiphanius, ut haer. 68, 3. ἐδέετο, haer. 69, 61. et 62. ἐπεδέετο, et ibid. cap. 29. ἐπιδέεται.
2. ἐνδεεῖσθαι codd. mss. et ed. princ.
3. Fortasse συναγήοχεν.
4. αὐτῶν τοῦτο παραμυθούμενος cod. Rhedig.
5. ἀναθωπεύσει cod. Rhedig.

ditatem proscribit? qui quidem istud praeceperit: *Non concupisces res proximi tui, neque bovem, neque iumentum, nec ancillam, nec agrum, nec uxorem, nec alia quae proximi tui sunt.* Qui cupiditatem omnem amputat, non eam subministrare dicendus est. Exod. 20, 17. Exod. 2.

Cur igitur Iudaeis ex Aegypto migrantibus spoliare iubet Aegyptios? Nimirum iustus ille iudex est; quemadmodum de illo saepe dixi. Atque ut ostendat nihil se sacrificiis indigere, sic apud prophetam loquitur: *Num sacrificia obtulistis mihi domus Israel quadraginta annis? dicit dominus.* Cuinam igitur oblata illa sunt? Opinor illi, ut quidem qui offerebant putabant. At ipse non quod iis egeret, sed ut a multiplicium deorum cultu ad unius illos dei cognitionem translatos assuefaceret, fieri ista mandavit. Cum enim Aegyptiorum numina placari sacrificiis cerneret, ideo ista providit, ne eiusmodi deorum superstitione depravatis illorum animis ab uno soloque deo desciscerent. Posteaquam autem eorumdem mentes plurium ab deorum cultu revocatas longo intervallo confirmavit, tum demum ab hisce illos institutis desuescere volens coepit ea quae minus sibi placebant praecidere. Quare ita locutus est: *Quid mihi tus e Saba defertis, et cinnamomum e terra longinqua? Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Neque enim haec requisivi ex manibus vestris: sed facere erga proximum suum iustitiam, et veritatem unumquemque in fratrem suum.* Animadvertis itaque quemadmodum progressu temporum divinae virtutis sese velut firmamentum aperiat. Unde cum Samueli mandasset, Unge Saul in regem, postea tamen Iudaeos increpat: *Unxistis*, inquit, *regem non per me, et principes, et ego non praecepi vobis.* Sed quoniam ex animorum suorum hoc libidine postularant, deus Samuelem consolans, *Non te*, inquit, *reiecerunt, sed me, dicit dominus. Verum tamen unge illis Saul filium Cis.* Qua in re perinde se deus erga illos ac puerulos gerit, ut infirmorum imbecillitatem sustineat, ac sic tanquam infantem in illa sua teneritudine permulceat. Postea vero quod summum ac perfectissimum est proponit, *Sacrificium deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum deus non despiciet.* Item, *Immolate deo sacrificium laudis*, et quaecunque alia de ea re possunt afferri.

Cap. LXXII. Amos 5, 25. Ierem. 6, 20. Ps. 49, 13. Esai. 1, 12. Amos 5, 25. 1. Reg. 9, 16. Ose. 8, 4. 1. Reg. 8, 7. Psalm. 50, 19. Psalm. 49, 14.

Deinde vel Manes ipse confitetur deum illum de Christo mentionem facere voluisse. Magnus enim revera ille fuit qui in lege Cap. LXXIII.

pag. 693. περὶ τῶν μελλόντων γινώσκων. Εἰ γὰρ οἶδε τὰ μέλλοντα, οὐκ ἄμοιρός ἐστι προγνώσεως, ἀλλὰ θεός ἐστι τὰ μέλλοντα εἰδώς· ἔγραψε δὲ αὐτὰ, ἵνα γένηται. Εἰ δὲ ἐναντία αὐτῷ ὑπῆρχεν, ἔγραφε μὲν περὶ αὐτῶν, ἔλυσε δὲ αὐτὰ, ἵνα μὴ αὐτοῖς πεισθῶμεν. Ὁπότε δὲ συνίστησι τὰ μέλλοντα εἰς Χριστὸν τελειοῦσθαι, αὐτὸ [1] ἄρα ἐστὶ τὸ πνεῦμα τὸ λαλῆσαν ἐν νόμῳ καὶ ἐν προφήταις καὶ ἐν εὐαγγελίῳ. Μία γάρ ἐστιν ἡ συμφωνία, ὡς διὰ Μωϋσέως λέγει, Προφήτην ὑμῖν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ἐγερεῖ κύριος. Καὶ πάλιν ὁ κύριος λέγει, Μωϋσῆς περὶ ἐμοῦ ἔγραψεν. Ὁ δὲ Μωϋσῆς φησι, Πᾶσα ψυχὴ ἥτις οὐκ ἀκούσεται τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται. Καὶ πάλιν ὁ κύριος, Εἰ τοῖς Μωϋσέως γράμμασιν οὐ πιστεύετε, πῶς ἂν τοὺς ἐμοὺς λόγους ἀκούσετε; Καὶ πανταχόθεν φαίνεται ἡ ἀλήθεια φωτεινή τις οὖσα, καὶ μὴ ἔχουσα ῥυτίδα.

Κεφ. οδ'. Θανάτου δὲ πάλιν ὁρίζεται τὴν διαθήκην τοῦ νόμου, διὰ τὸ εἰρηκέναι τὸν ἀπόστολον, Εἰ δὲ διαθήκη [1] τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη λίθοις ἐγενήθη ἐν δόξῃ. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο εἶπεν ἡ θεία γραφὴ, ἀλλ' ὅτι, Ὁ νόμος δικαίῳ οὐ κεῖται, ἀλλὰ πατραλοίαις, καὶ μητρολοίαις, καὶ ἐπιόρκοις, καὶ εἴ τι ἀντίκειται τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ. Ἐπεὶ οὖν ὁ νόμος δικαίῳ οὐ κεῖται, παράνομος ἆρά ἐστιν ὁ δίκαιος; μὴ γένοιτο. Ἀλλ' ἐπειδὴ προέλαβεν ὁ δίκαιος τὰ τοῦ νόμου τελέσαι, οὐκ ἔστι νόμος κατὰ δικαίου τοῦ πεποιηκότος τὸν νόμον. Κεῖται δὲ κατὰ τῶν ἠνομηκότων, δικάζων τοὺς παρανομήσαντας. Οὕτω οὖν ἡ διαθήκη. Ἔλεγε γὰρ τὸν φονέα φονεύεσθαι, καὶ τὸν μοιχὸν [2] ἀποκτέννεσθαι, καὶ τὸν παρανομήσαντα λιθοβολεῖσθαι. Ἐγένετο δὲ ἐν δόξῃ· μεγάλη γὰρ ἐγένετο ἡ ταύτης δόξα. Περιεκράτησε γὰρ τῆς δόξης τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀδικίας, ἐν φωτὶ στύλου [3] πυρὸς τυπουμένη, ἐν σάλπιγξι φοβεραῖς ἠχούσαις μέγα, καὶ ἐν σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, καὶ ἐν μεγάλῃ τότε γενομένῃ δόξῃ. Ἔδει γὰρ προάγειν τὴν διαθήκην τοῦ θανάτου, ἵνα πρῶτον θανόντες τῇ ἁμαρτίᾳ ζήσωμεν τῇ δικαιοσύνῃ· ὡς Χριστὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἐβάστασε, καὶ τὰς νόσους ἀνέλαβεν, [4] ἀνενέγκας πάντα ἐπὶ τῷ σώματι ἐν τῷ σταυρῷ, ἵνα πρῶτον τὰ τοῦ θανάτου, ἔπειτα τὸ τῆς ζωῆς ἐν αὐτῷ δι' ἡμᾶς πληρωθήσεται. Καὶ διὰ τοῦτο πρῶτον ἀποθνήσκει,
pag. 694. ἵνα συστήσῃ τὴν τοῦ θανάτου διαθήκην. Ἔπειτα ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, ἵνα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος. Ἐν

Cap. LXXIII. — 1. *Vulgo* ἆρά ἐστι.
Cap. LXXIV. — 1. τοῦ θανάτου *verba absunt a cod. Rhedig.*
2. ἀποκτέννεσθαι *cod. ms. uterque.* ἀποκτένεσθαι *ed. princ.* ἀποκτείνεσθαι *ed. Petav.*
3. πυρὸς *restitui ex codd. mss. Vulgo* πῦρ.
4. ἀνενέγκας *cod. ms. uterque.* ἀνέγκας *ed. princ.* ἐνέγκας *ed. Petav., qui eam scripturam videtur hausisse ex Scholtiano exemplo cuius in marg. ea conspicitur annotata cum siglo M.*

locutus est, qui futura ante praevidit ac praedixit. Nam si futura novit, praescientiae expers non fuit, eritque deus qui futurorum cognitione praeditus est. Porro ideo illa scripsit ut aliquando contingerent; quae si contraria ipsi forent, sic de illis scribi voluisset, ut everteret ac destrueret, ne persuaderi nobis possent. Nunc cum ea commendet ipsa quae in Christo perficienda erant, non dubium est eundem illum esse spiritum qui in lege ac prophetis evangelioque adeo sit locutus, quandoquidem una est omnium concordia. Quod a Moyse quoque declaratum est: *Prophetam*, ait, *e fratribus vestris* Deut. 18, 15.
suscitabit dominus. Imo et dominus ipse, *Moyses*, inquit, *de me* Ioann 5, 46.
scripsit. Qui quidem Moyses ita pergit: *Omnis anima quae non audierit prophetam illum, exterminabitur.* Item dominus: *Si Moysis* Ibid.
literis non creditis, quomodo sermones meos audietis? Ita veritas omni ex parte splendida ac rugae expers apparet.

Atenim Manichaeus testamentum legis mortis esse testamentum Cap. LXXIV.
asserit, quod apostolus dixerit, *Quod si testamentum mortis in lite-* 2. Cor. 3, 7.
ris insculptum lapidibus, gloriosum fuit. Nec eo contenta scriptura illud insuper adiecit: *Lex iusto non est posita, sed patricidis et matri-* 1. Tim. 1, 9.
cidis, et periuris, et siquid aliud contrarium est sanae doctrinae. Cum igitur lex iusto posita non sit, num sceleratus atque exlex dicendus est? Minime vero. Sed quoniam iustus quae lege praescripta sunt facere antevertit, adversus hunc non est constituta lex qui legem observavit, sed adversus eos decernitur qui sceleris aliquid commiserint, ad eos iudicandos qui contra legem peccaverint. Atque hoc modo sese testamentum vetus habuit, quod et homicidam interfici, et adulterum perinde morte damnari, ac legis violatorem lapidibus obrui praeceperat. Idem porro splendorem ac gloriam habuit, et quidem non mediocrem. Gloriam enim inter homines ob Exod. 20, 16.
mutuas illorum iniurias promeruit. Quod ignea in columna traditum et informatum est, tubis vehemens quiddam horrendumque perstrepentibus, in tabernaculo testimonii, reliquaque omni gloria, quae praecipua tum extitit. Oportebat enim praeire testamentum mortis, ut cum *peccatis essemus mortui, iustitiae viveremus.* Qua ratione 1. Petr. 2, 24.
Christus *infirmitates nostras portavit*, morbosque suscepit, quae Isai. 53, 4.
omnia corpori suo imposita in cruce sustinuit, ut primum quae ad mortem pertinent, tum vero quae sunt vitae propria in eadem nostra caussa complerentur. Quam ob caussam moritur primo, ut mortis testamentum commendaret. Deinde a mortuis excitatus est, ut a gloria transiret ad gloriam, tanquam a *domini spiritu.* Nam in cruce

γὰρ τῷ σταυρῷ ἐθριάμβευσεν Ἀρχὰς καὶ Ἐξουσίας, ἐν τῷ θανάτῳ κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν, ἐν τῷ ταφῆναι ἔθαψε τὴν ἀνομίαν, ἐν τῷ γεύσασθαι θανάτου κατέκλασε τὸ κέντρον τοῦ θανάτου, ἐν τῷ κατελθεῖν εἰς τὸν ᾅδην ἐσκύλευσε τὸν ᾅδην, ἔλυσε τοὺς πεπεδημένους ἐν ἀνδρείᾳ, ἔλαβε τὸ τρόπαιον τοῦ σταυροῦ κατὰ τοῦ διαβόλου. Καὶ ὅρα πῶς ἡ δόξα αὕτη ἀπὸ Μωϋσέως ἄχρι τοῦ κυρίου. Πόσῳ γε μᾶλλον ἡ διαθήκη τῆς ζωῆς ἔσται ἐν δόξῃ, λίθου ἀποκεκυλισμένου, πετρῶν ῥηγνυμένων, μνημάτων ἀνοιχθέντων, ἀγγέλων ἐξαστραπτόντων, γυναικῶν εὐαγγελιζομένων, εἰρήνης διδομένης, πνεύματος παρ' αὐτοῦ τοῖς ἀποστόλοις διδομένου, οὐρανῶν βασιλείας καταγγελλομένης, εὐαγγελίου φωτίσαντος τὴν οἰκουμένην; ὁ καταβὰς αὐτὸς, καὶ ὁ ἀναβὰς ἐπάνω πάντων τῶν οὐρανῶν, καὶ καθεζόμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρός; Οὐκ ἦν θανατοποιὸς ἡ διαθήκη, ἀλλὰ κατὰ τοῦ θανάτου ἡ διαθήκη. Ἐν δόξῃ δὲ ἡ τοῦ θανάτου, ἵνα ἡ ὑπερβάλλουσα δόξα κατὰ τοῦ θανάτου γένηται.

Κεφ. οε'. Εἶτα πάλιν λέγει ὁ αὐτὸς Μάνης, Οὐ δύναται ἑνὸς διδασκαλίου εἶναι παλαιὰ καὶ καινὴ διαθήκη. Ἡ μὲν γὰρ παλαιοῦται ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, ἡ δὲ ἀνακαινίζεται ἡμέραν [1] καθ' ἡμέραν· πᾶν γὰρ τὸ παλαιούμενον καὶ γηράσκον ἐγγὺς ἀφανισμοῦ γίνεται· ἀλλὰ ἐκείνη ἄλλου θεοῦ, καὶ ἄλλου διδασκάλου, καὶ αὕτη ἑτέρου θεοῦ καὶ ἑτέρου διδασκάλου. Καὶ εἰ μὲν εἶχε δεῖξαι δύο διαθήκας παλαιὰς, ἠδύνατο παρ' αὐτῷ πιθανὸν εἶναι τὸ λεγόμενον, ὡς δύο ὄντων τῶν τότε διαθεμένων. Ὡσαύτως δὲ εἰ δύο καινὰς διαθήκας εἶχε δεῖξαι, ἦν εἰς τὴν διάνοιαν λαβεῖν τὸ προειρημένον. Εἰ δὲ ἡ μὲν παλαιὰ ἑνὸς, καὶ ἡ καινὴ τοῦ ἄλλου, τοῦ δὲ καλοῦ θεοῦ [2] εἰ ἔστιν ἡ καινὴ διαθήκη, πονηροῦ δὲ ἡ παλαιὰ, ἄρα εἰ μὴ [3] εἶδεν ὁ ἀγαθὸς θεὸς τὸν πονηρὸν διαθέμενον, οὐκ ᾔδει ὅτι χρὴ διαθέσθαι διαθήκην, καὶ ἔσται μᾶλλον παρ' αὐτοῦ λαμβάνων τὴν πρόφασιν τῆς διδασκαλίας, καὶ ἄπειρος ὢν ἐν τοῖς πράγμασιν. Εἰ γὰρ μὴ ἑώρακεν, οὐκ ἂν ἐμιμήσατο, καὶ ἔδει μᾶλλον τὴν παλαιὰν διαθήκην εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ, ἵνα κἂν ὁ πονηρὸς μιμηλὸς ἀκούσῃ, ἤπερ ὁ ὢν ἀληθινὸς θεός. Λέγει γὰρ ὁ κύριος ἐν
pag. 695. τῷ εὐαγγελίῳ, Ὃ ἐὰν βλέπῃ ὁ υἱὸς [4] τὸν πατέρα ποιοῦντα, [5] οὕτω καὶ αὐτὸς ὁμοίως ποιεῖ. Καὶ ἵνα μὴ [6] εἴξῃ τῷ συμβουλεύοντι, εἰς τὸ μὴ καυχᾶσθαι τὸν διάβολον, καὶ λέγειν διὰ τῆς συμβουλίας αὐτοῦ τι τὸν σωτῆρα πεποιηκέναι, ὥς φησι πρὸς αὐτὸν, Εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι ἄρτοι γένωνται. Ὁ δὲ οὐκ ἀνέχεται, ἵνα μὴ μαθὼν [7] ὑποληφθείη παρὰ τοῦ διαβόλου λαμβάνων τὴν συμβουλίαν. Καὶ ὁρᾷς ὅτι τὰς

Cap. LXXV. — 1. ἐξ ἡμέρας cod. Rhedig.

2. Voculam εἰ uncinis notavit Petavius.

3. Vulgo εἶδεν. In exemplo F. Schottii in marg. annotatum invenio ex cod. illo nescio quo (siglo M. notato) οἶδεν. Sed vides etiam paulo infra sequi εἰ γὰρ μὴ ἑώρακεν, οὐκ ἂν ἐμιμήσατο.

4. Libri habent πρὸς τὸν πατέρα. Suspicor librarium voluisse τὸν υἱὸν πατρὸς (= πρὸς) τὸν πατέρα cett.

5. οὕτως cod. Rhedig.

6. εἴξῃ emendavit Petav. Vulgo extat ἥξει, in cod. Rhedig. ἤξει. Cornar. vertit Et ut ne admitteret consiliarium cett.

7. ὑπολειφθείη cod. ms. uterque et ed. princ.

Principatus ac Potestates velut in triumpho traduxit. In morte vero Coloss. 2, 15.
peccatum damnavit, in sepultura iniquitatem sepeliit, in degustanda morte *stimulum mortis infregit*, in suo illo ad inferos descensu spo- 1. Cor. 15, 59.
lia detraxit inferis, vinctos fortitudine sua liberavit, adversus diabolum trophaeum crucis accepit. Vide ut a Moyse ad Christum gloria perstiterit, quanto erga maiorem gloriam vitae testamentum obtinebit, cum et lapis revolvitur, et saxa franguntur, et monumenta reserantur, et angeli fulguris instar emicant, et mulieres evangelium praedicant, pax conceditur, spiritus apostolis ab illo tribuitur, regnum coeleste denuntiatur, orbis terrarum evangelio collustratur? Postremo *qui descendit ipse est qui ascendit super omnes* Eph. 4, 9.
coelos, et sedet ad dexteram patris. Non fuit mortiferum testamentum, sed adversus mortem constitutum. Illud porro quod mortis dicitur, gloriam habuit, maior ut adversus mortem gloria compararetur.

Sed obiicit Manichaeus, non posse vetus ac novum testamen- Cap. LXXV.
tum ab eodem esse magistro profectum. Si quidem *vetus de die in* 1. Cor. 4, 16.
diem inveteratur, alterum *vero in dies innovatur: quicquid enim inve-* Hebr. 8, 13.
teratur, ac senescit, interitui proximum est. Quare superest ut illud alterius dei ac magistri, hoc alterius esse dicatur. Verum si vetera duo testamenta demonstrare posset, probabile nonnihil videri posset quod de duplici testatore disputat. Ita etiam si nova duo testamenta nobis ostenderet, utcumque quod narrat intelligi posset. Sed cum vetus quidem alterius, novum testamentum alterius sit, hoc si bono deo tribuere velimus, illud vero malo, consequens illud est, bonum deum, nisi conditum a malo testamentum scivisset, a se quoque condendum ignoraturum fuisse. Quare doctrinae suae divulgandae occasionem ab illo nactus, ac rerum gerendarum imperitus esse videbitur. Nisi enim fieri ab altero vidisset, nunquam esset imitatus, ac bono deo testamentum vetus affingi magis oportebat, ut malus alter potius aemulator appellaretur quam verus germanusque deus. Dominus enim in evangelio dicit, *Quicquid viderit filius patrem facientem, idem et ipse similiter facit.* Tum insuper ne con- Ioann. 5, 19.
sulenti illi cessisse videretur, neve gloriari ac iactare diabolus pos- Matth. 4, 3.
set suo aliquid consilio a salvatore gestum, cum ita suaderet ipsi: *Dic ut lapides panes fiant*, repudiavit penitus, ne didicisse aliquid a diabolo, eiusque consilio usus esse videretur. Quod autem testa-

δύο διαθήκας ἑνὸς λέγει θεοῦ; φησὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος· ἡ πρώτη δια-
θήκη ἐκ τοῦ ὄρους Σινᾶ ἐδόθη, εἰς δουλείαν γεννῶσα. Τὸ γὰρ ὄρος
Σινᾶ ἐστιν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ. Εἰ γὰρ δύο εἰσὶ γυναῖκες, ἀλλὰ εἷς ὁ
ἀνὴρ, οὕτω εἰ καὶ δύο εἰσὶ διαθῆκαι, ἀλλὰ εἷς ὁ θεὸς, ὁ τὰς δύο θέ-
μενος. Καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύο κέκληκε καινὰς, οὐδὲ δύο παλαιὰς,
ἀλλὰ μίαν παλαιὰν, καὶ μίαν καινήν. Καί φησι, *Διαθήκη δὲ ἐπὶ νε-
κροῖς βεβαία ἐστὶ*, διὸ καὶ ἡ πρώτη ἄνευ αἵματος οὐκ ἐγένετο· ἔλαβε
γὰρ Μωϋσῆς τὸ αἷμα τῶν τράγων, καὶ ἐρράντισεν αὐτὸ τὸ βιβλίον
καὶ τὸν λαόν· διὰ τοῦτο καὶ ἡ δευτέρα ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ σωτῆρος
ἐδόθη διαθήκη· ὁπότε μάλιστα αἱ ἀμφότεραι ἀλλήλαις συνᾴδουσιν, ἡ
μὲν λέγουσα, Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν
μήρων αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ [8] ᾧ ἀπόκειται· ἡ δὲ δευτέρα ὅτι, θεὸς
ἦν ἐν Χριστῷ, κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος [9] ἑαυτοῖς
τὰ παραπτώματα. Καὶ πολλὰ ἔστι περὶ τούτου λέγειν, διὰ δὲ τὴν
συντομίαν ὑπερβήσομαι.

Κεφ. ος'. Δένδρεσιν δὲ ἐξηραμμένοις καὶ γεγηρακόσιν ἀπεικάζει πάλιν νό-
μον καὶ προφήτας, δῆθεν ἀπὸ τοῦ ῥητοῦ οὗ εἴρηκεν, Ὁ νόμος καὶ
οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου. Καὶ οὐδὲν τούτου ἠλιθιώτερον. Τίνι γὰρ
οὐ σαφὲς ὑπάρχει ὅτι πληρωθέντος τοῦ ὑπὸ τῶν προφητῶν καταγγελ-
λομένου ἐτελέσθησαν οἱ προφῆται; Εἰ γὰρ ἔτι προφῆται ἤρχοντο κα-
ταγγέλλοντες Χριστὸν [1] ἐρχόμενον ἀπὸ Μαρίας, οὔπω Χριστὸς ἐπεδή-
μησεν. Ἔοικε γὰρ [2] ἡ ὑπόθεσις αὕτη τοιούτῳ τινὶ πράγματι, ὡς βα-
σιλεὺς μέλλων ἀποδημεῖν εἰς χώραν προπέμπει [3] ἐνώπιον αὐτοῦ [4] ἐφίπ-
πους, προετοιμαστὰς, προκαταγγέλτορας, καὶ ὅσον ἡ παρουσία φθά-
νει τοῦ βασιλέως, τοσούτῳ πλείους οἱ τῆς παρουσίας κήρυκες προλαμ-
βάνοντες καὶ ἐν ταῖς πόλεσι τὰ τῆς παρουσίας διαγγέλλοντες. Ἐπὰν
δὲ φθάσῃ ὁ βασιλεὺς εἰςελθεῖν εἰς τὴν πόλιν, τίς ἔτι χρεία κηρύκων;
pag. 696. τίς ἔτι χρεία [5] ἐφίππων, ἢ τῶν ἄλλων τῶν προκαταγγελλόντων τὴν τοῦ
βασιλέως παρουσίαν, ὁπότε αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἔνδον ὑπάρχει; Οὕτω
καὶ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἄχρις [6] Ἰωάννου. Ἰωάννου δὲ κηρύξαν-
τος φωνὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ δείξαντος ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἀμνὸς τοῦ
θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, οὐκέτι προφητῶν ἐστι χρεία,
ὅπως ἔλθωσι καὶ κηρύξωσιν ἡμῖν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ παρθένου πα-
ρουσίαν· χρεία δὲ τῶν προκαταγγειλάντων αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, πρὸς
βεβαίωσιν τῆς αὐτοῦ παρουσίας, ὅτι προκατήγγελτο. Ὡς γὰρ εἴ τις
παιδαγωγὸν ἔχοι (καθάπερ καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει ὅτι, Παιδαγωγὸς
ἡμῶν γέγονεν ὁ νόμος εἰς τὴν τοῦ κυρίου παρουσίαν), ἐπὰν δὲ φθάσῃ
ἡλικίας γενέσθαι, καὶ καταλάβοι τὸν διδάσκαλον, οὐ πάντως ἀποβάλ-
λεται τὸν παιδαγωγὸν ὡς ἐχθρὸν ὑπάρχοντα, οὕτω καὶ ἡμεῖς καθω-

8. ᾧ *rescribendum vidit Petavius, cum vulgo extaret* ὃ.

9. *Ita libri omnes.*

Cap. LXXVI. — 1. ἐρχόμενον *abest a cod. Rhedig.*

2. ἡ *codd. mss. Desideratur ea vocula in utroque edito.*

3. ἐν τῷ αὐτῷ *extat in cod. Rhedig. pro* ἐνώπιον αὐτοῦ.

4. *Ita correxit Petavius. Libri vulgo* ἐφ' ἵππους.

5. *Libri omnes* ἐφ' ἵππων.

6. *Vox* Ἰωάννου *om. in ed. Petav. Colon. repet.*

menta duo dei esse unius affirmet, ex eo potes animadvertere. Sic
enim apostolus: *Prius testamentum ex monte Sina datum est, quod ad* Gal. 4, 24.
servitutem generat: Sina enim mons est in Arabia. Nam tametsi duae
sint uxores, unus tamen vir est. Ita licet duo testamenta sint,
unus duntaxat amborum conditor est deus. Ob id non aut duo nova,
aut duo vetera, nominavit, sed unum vetus, alterum novum. At-
que illud praeterea: *Testamentum vero in mortuis firmum est: quare* Hebr. 9, 19.
*neque primum sine sanguine factum est: accepit enim Moyses sangui-
nem hircorum, eoque librum et populum aspersit: ideoque et secundum
testamentum domini morte sancitum est.* Cum ambo summa inter se
consensione conspirent. Ut enim vetere proditum est, *Non deficiet* Gen. 49, 10.
*princeps e Iuda, neque dux de femoribus eius, donec veniat cui repo-
situm est*, ita novum, *Deus erat in Christo mundum sibi reconcilians*, 2. Cor. 5, 19.
nec imputans illis peccata. Plura de ea re dici possent, quae bre-
vitatis caussa praetereo.

Ceterum Manichaeus cum aridis et effoetis arboribus legem ac Cap.
prophetas comparat, hac potissimum sententia fretus, *Lex et pro-* LXXVI.
phetae usque ad Ioannem; quo nihil afferri potest ineptius. Quis Luc. 16, 16.
enim ignorat ubi id quod a prophetis nuntiabatur impletum est de-
sisse prophetas. Qui si deinceps prodeuntem ex Maria Christum
praedicantes venissent, nondum advenisse illum oporteret. Eius-
modi enim fere illud est, quemadmodum rex in aliquam provinciam
iturus metatores ante se ac nuntios praemittit, ac quo propinquior
illius adventus est, eo plures eius praecones ac praecursores ante-
cedunt: postquam autem princeps urbem ingressus fuerit, quid am-
plius praeconibus opus est, aut veredariis ceterisque regis adventus
praenuntiis, cum iam ipse intra moenia versetur? Eodem modo Ioann. 1, 29.
lex et prophetae ad Ioannem usque perstiterunt. Postquam autem
Ioannes in deserto praedicavit, et agnum illum esse dei monstravit,
qui tollit peccata mundi, nihil amplius prophetas mitti necesse est,
qui nobis Christi ex virgine ortum adventumque denuntient. Olim
quidem necessarii illi fuerunt, qui eundem illum advenire nuntia-
rent, ut adventus eius hoc ipso fides astrueretur, quod ante signi-
ficatus fuerat. Porro quemadmodum si quis paedagogum habeat
(recte enim hac similitudine utimur, cum apostolus dicat, *Paedago-* Gal. 3, 24.
gus noster fuit lex in domini adventum), postquam adoleverit, et
praeceptorem habuerit, non omnino paedagogum velut inimicum re-

δηγήθημεν ἐν νόμῳ καὶ ἐν προφήταις ἕως τῆς παρουσίας τοῦ διδασκάλου, εὑρόντες δὲ τὸν διδάσκαλον οὐκ ἀτιμάζομεν τὸν παιδαγωγὸν ἀλλὰ καὶ χάριν αὐτῷ ὁμολογοῦμεν, ὅτι τὴν ἡμῶν νηπιότητα καθοδηγήσας εἰς τὰ ἐντελέστερα ἡμᾶς μαθήματα προεπέμψατο. Ἢ καθὼς ἐάν τις μέλλων πλεῖν [7] ἐν θαλάσσῃ ἔχοι μεγάλην τὴν ναῦν, ἐν ἀκατίῳ δὲ μικρῷ ἐπέλθοι τὸ σάλος τὸ παρὰ τὴν ὄχθην τῆς θαλάσσης, καὶ διενέγκῃ τὸ ἀκάτιον εἰς τὴν μεγάλην ναῦν τὸν ἄνθρωπον, οὐ πάντως ὁ ἄνθρωπος βυθίζει τὸ ἀκάτιον, ἐπειδὴ εὗρε τὴν μεγάλην ναῦν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ χάριν ἔχειν τῷ ἀκατίῳ καταλαμβάνει τὸ μειζότερον τῆς αὐτοῦ σωτηρίας πλοῖον. Ἢ καὶ ἑτέρως ἵνα εἴπωμεν, ὡς ἐάν τις ἐκβληθῇ ὑπὸ μητρὸς γεννησάσης, [8] ληφθεὶς δὲ ὑπό τινος τοῦ τυχόντος καὶ ἀνατραφείη χρόνῳ, εἰςύστερον ἀνδρωθέντος αὐτοῦ ἐπιγνῷ τὸν ἴδιον αὐτοῦ πατέρα τὸν κατὰ φύσιν, ἔχοι δὲ ὁ τοιοῦτος σύνεσιν, μὴ ἐπειδὴ [9] ἐπέγνω τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, καὶ ἐπιλαμβάνεται τῆς ἰδίας κληρονομίας, παρὰ τοῦτο ἀτιμάζει τὸν ἀναθρέψαντα; οὐ πολλῷ μᾶλλον χάριν ἔσχε τῷ ἀναθρέψαντι, ὅτι οὐκ εἴασεν αὐτὸν εἰς θάνατον παραδοθῆναι; οὕτω καὶ ἡμεῖς χάριν ἔχομεν [10] θεῷ τῷ δεδωκότι νόμον καὶ προφήτας, καὶ χάριν ἔχομεν αὐτῷ καταξιώσαντι ἡμᾶς τῆς τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καινῆς διαθήκης.

Κεφ. οζ'. Φησὶ δὲ ὁ αὐτὸς Μάνης εἶναι ἡμᾶς μορφὰς Ἀρχόντων, καὶ ὑπὸ τῶν Ἀρχόντων γεγονότας, αὐτοῖς δὲ εἰς κατάβρωμα καταβεβλημένους.
pag. 697. Πολλὴ δὲ [1] ἄνοια ἐν τοῖς τοιούτοις λόγοις. Ὁρῶμεν γὰρ οὐχ οὕτως τὰ πράγματα συμβαίνοντα. Πᾶν γὰρ ὁτιοῦν ἐπὶ τῆς γῆς, κἄν τε φαυλοτέρων καὶ ἀγριοτέρων θηρίων ὑπάρχοι, οὐ τῇ ἰδίᾳ μορφῇ ἐπέρχεται, ἀλλὰ ταῖς ἄλλαις. Ὡς οἷον εἰπεῖν, λέοντες λέοντας οὐκ ἐσθίουσι, διὰ τὸ ἴδιον ἐκτύπωμα καὶ ὁμόστοιχον, ἀλλὰ λιμοῦ μεγάλου πιέζοντος ἐν τοῖς ὄρεσι τοὺς θῆρας, καὶ [2] ἕν τι πολλῷ χρόνῳ αὐτῶν μὴ εὑρισκόντων, ἤτοι διὰ χιόνα, ἢ δι' ἑτέραν ἔνδειαν, ἀναστρέφουσιν ἐν τοῖς φωλεοῖς καὶ χηραμοῖς αὐτῶν λέοντες ἅμα σκύμνοις ὑπάρχοντες, καὶ ἅμα λεαίναις. Καὶ οὐκ ἐπέρχεται θὴρ θηρίῳ, οὐ λύκος λύκῳ, εἰ μή τι ἂν εἰς μανίαν ἔλθοι τὸ ζῶον, καὶ λυσσῆσαν ἀγνοεῖ ὃ πράττει. Εἰ τοίνυν λύκος λύκον οὐκ ἐσθίει, διὰ τὴν ὁμόστοιχον μορφὴν, πῶς δύνανται οἱ Ἄρχοντες ἡμᾶς ἐσθίειν, εἰ τῆς αὐτῆς ὑπάρχομεν, καὶ οὐ μᾶλλον θωπεύουσιν, ἵνα δόξωσιν τὰς ἰδίας αὐτῶν μορφὰς περιποιεῖσθαι; Καὶ πανταχόθεν ἐλέγχονται τοῦ ἀγύρτου οἱ λόγοι.

Κεφ. οη'. Εἶτα πάλιν ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου ἐπιλαμβάνεται ὅτι, Οὐ πάντες χωροῦσι τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν, ἀλλ' οἷς δέδοται. Καὶ οὐκ ἦν ὁ λό-

7. ἐν τῇ θαλάσσῃ cod. Rhedig.
8. Suspicor ληφθείη. Nisi potius malueris ληφθεὶς δὲ - - καὶ ἀνατραφεὶς χρόνῳ cett. Pro ἐὰν in cod. Rhedig. est ἄν.
9. ἔγνω cod. Rhedig.

spuit, ita et nos per legem ac prophetas ad praeceptoris adventum usque perducti, ubi hunc nacti sumus, paedagogum cum ignominia non reiicimus, sed ei gratiam potius habemus, quod infantiam nostram per viam deducens ad perfectiores nos disciplinas promoverit. Item velut si quis in alto mari navigaturus, comparata maiore navi, exiguo lembo vicinum littori salum, in quo maior illa navis fluctuat, traiecerit, et ad eam minoris huius beneficio pervenerit, ubi maiorem attigerit, non statim lembum in profundum deprimit, sed ita grandiori navigio salutem suam committit, ut exiguo illi lembo gratiam habendam putet. Addam et aliud exemplum. Sicut expositus a genitrice quispiam, si ab aliquo forte sublatus et educatus fuerit, posteaquam adoleverit, ac naturalem suum parentem agnoverit, is, si prudentiae aliquantulum habeat, num ubi parentem agnoverit, et hereditatem suam adierit, idcirco nutricium illum aspernabitur, aut non ei potius gratificabitur, quod eius beneficio letum evaserit? Perinde igitur et nos deo gratiam habemus, primum quod legem nobis ac prophetas dederit, tum etiam quod novo nos filii sui testamento dignatus sit.

Idem Manichaeus Principum nos imagines esse, et a Principibus productos affirmat, quibus ad pabulum simus expositi. Quod sane dictu quam impium est. Longe enim aliter omnibus in rebus accidere cernimus. Et vero ex his omnibus quae in terra sunt, licet pessimas ac crudelissimas quasque feras consideres, nulla est quae in sui similem saeviat, sed in alterius generis duntaxat. Exempli caussa leonem leo propter formae ac naturae similitudinem non devorat, sed licet ingens fames in montibus feras illas urgeat, adeo ut propter nives aut inopiam aliquam praedae nihil longo tempore inveniant, in lustris tamen ac latibulis suis cum catulis ac leaenis commorantur; nec ulla omnino bestia in sui similem incurrit, velut lupus in lupum, nisi forte in rabiem concitata quid agat nesciat. Quare cum ne lupus quidem lupum devoret, ob figurae cognationem, quomodo Principes devorare nos possunt, quibus sumus formae similitudine coniuncti? Cur non potius blandiuntur nobis, quo suas ipsorum effigies tueri complectique videantur? Sic impostoris illius undique confutatur oratio. Cap. LXXVII.

Sed illud ex evangelio profert: *Non omnes doctrinam suam ca-* Cap. LXXVIII.
pere, sed quibus datum est. Atqui nulla hic a salvatore de doctrina Matth. 19, 18.

10. θεῷ abest a cod. Rhedig.
Cap. LXXVII. — 1. Ita correxit Petav. Est ea scriptura in margine exempli Schottiani annotata. Libri enim vulgo habent ἀνοσία. Ego olim suspicabar ἀγνωσία.
2. Sic correxi. Libri habent ἐπὶ πολλῷ χρόνῳ.

γος περὶ διδασκαλίας ἐνταῦθα τῷ Σωτῆρι, ἀλλὰ περὶ εὐνούχων. Εἰ δὲ περὶ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας πληροῦται τὸ, Οὐ πάντες χωροῦσιν, ἐνταῦθα τῷ σωτῆρι, ἄρα ἐὰν οὐ χωρήσωσι, κατὰ τὴν ἰδίαν γνώμην οὐ χωροῦσιν. Ἐπαινετοὶ οὖν ἤτοι [1] ψεκτοὶ οὗτοι ἐπὶ τὸ αὐτεξούσιον κληθήσονται, καὶ οὐκέτι κατὰ φύσιν ἔσται τὸ χώρημα, ἐπεὶ [2] τί ἂν ὠφελήσειε τὴν αὐτῷ καταγγέλλων διδασκαλίαν; Ἐξέπεσε δὲ πανταχόθεν αὐτοῦ ὁ λόγος. Οὔτε γὰρ διδασκαλίαν ὁ σωτὴρ τὸν λόγον ἀπεφήνατο, ἀλλὰ δι' εὐνουχισμόν. Κἄν τε διδασκαλίαν εἴποι, οὐκέτι σταθήσεται τοῦ Μάνη [3] ὁ λόγος. Φησὶ δὲ ὁ αὐτὸς Μάνης, [4] Ἤιδει τοὺς ἡμετέρους· καὶ γὰρ τὰ ἐμὰ πρόβατα γινώσκει με, καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ πρόβατα. Ἐν ἅπασι δὲ ψεύδεται. Βουλόμενος γὰρ θωπείᾳ ἁρπάσαι [5] ψυχὰς κατὰ τῶν τότε παρόντων ἐν τῇ συζητήσει τοῦτον ἐξεῖπε τὸν λόγον, ὑποσπείρων δέλεαρ, ὡς εἰπεῖν, ἵνα διὰ τῆς κολακείας δόξωσιν αὐτῷ συνάπτεσθαι· ἵνα ὅταν συναφθῶσιν ἄρξηται κομπάζειν καὶ λέγειν εἰδέναι αὐτοὺς πρὶν ἢ τὴν ἄφιξιν πρὸς αὐτὸν ποιήσονται.
pag. 698. Γέγονε δὲ [6] αὐτῷ ὡς ὁ τῶν Ἑλλήνων μύθος κατὰ τὸν Ἀπόλλωνα τὸν μάντιν, μαντευόμενον τοῖς ἄλλοις, ἑαυτῷ δὲ μὴ δυνάμενον μαντεύεσθαι, ἀλλὰ ἐκπεπτωκότα αὐτὸν τοῦ μαντείου, ἐρῶντα τῆς Δάφνης, καὶ ἐκπεπτωκότα αὐτῆς διὰ σωφροσύνην. Οὕτω καὶ οὗτος ὁ Μάνης ἐμαντεύετο μὲν εἰδέναι τοὺς ἰδίους, φύσει δὲ διὰ Μάρκελλον ἧκεν ὑποχείριον αὐτὸν ληψόμενος, διέπεσεν δὲ τὸ αὐτοῦ μαντεῖον. Οὔτε γὰρ αὐτῷ Μάρκελλος ἐπείσθη, οὐδέ τις ἕτερος κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τῶν τότε ἀνθρώπων.

Κεφ. οθ'. Εἶτα ἔφη ὅτι, Τὰ παλαιὰ ἔτη οὐδεὶς ἐσώθη, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ πεντεκαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος ἄχρι τῶν [1] αὐτοῦ χρόνων. Πρόβος δὲ ἦν ὁ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ βασιλεὺς, καὶ Αὐρηλιανὸς ὁ πρὸ αὐτοῦ, ὅτε οὗτος ὁ Μάνης ἐνεδήμει. Καὶ ἐν τούτῳ πάλιν ἐλέγχεται πάντη, τοῦ εὐαγγελίου λέγοντος, καὶ τῶν ἀποστολικῶν ῥημάτων περὶ τῶν ἤδη πρότερον σεσωσμένων. Ὡσαύτως ὁ κύριος λέγει, Ζητηθήσεται ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης πᾶν αἷμα δικαίου ἐκχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπὸ αἵματος Ἄβελ τοῦ δικαίου μέχρις αἵματος Ζαχαρίου τοῦ ἐκκεχυμένου ἀναμέσον τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Πόθεν οὖν δίκαιος Ἄβελ, πόθεν Ζαχαρίας, εἰ μὴ ὅτι ἦν ἤδη [2] ἡ σωτηρία, καὶ ὅτι ἔσωσεν ἤδη διὰ νόμου καὶ προφητῶν; Φησὶ, Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως· ὅπως γνῷς ὅτι ἐν Μωϋσεῖ [3] ἀνεκόπη ὁ θάνατος, οὐ παντάπασιν ἀφανισθείς. Ἀπεξεδέχετο γὰρ τὸν τελειωτὴν πάντων Ἰησοῦν, ἵνα ὅταν [4] αὐτὸν παραδῷ ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος,

Cap. LXXVIII. — 1. ψευκτοὶ cod. Rhedig.
2. τί desideratur in ed. Petav.
3. Articulum ὁ adieci ex utroque cod. ms.
4. ᾔδει scripsi ex emendatione Petavii. Libri habent ἤδη. Cornarius vertit dicit amplius idem Manes, nostros iam sermones usurpans.
5. ψυχὰς libri mss.; et Cornarius vertit animas. At in utroque edito extat ψυχήν.
6. αὐτῷ codd. mss. et ed. pr. αὐτοῦ ed. Petav.
Cap LXXIX. — 1. αὐτοῦ revocavi ex libris manu exaratis. In editis male est αὐτῶν.
2. Articulum ἡ restitui ex libris mss.
3. ἀνεκόπει ed. princ.
4. Suspicor αὐτόν. Vocem ὅταν de-

mentio, sed de eunuchis duntaxat instituitur. Verum ut hoc demus, ad ipsius doctrinam dictum illud spectare: *Non omnes capiunt*, igitur si non capiunt, ex propria animi sententia non capiunt. Quare laude aut vituperio digni ex voluntatis suae libertate dicentur, neque ex natura capacitas illa petenda fuerit; alioqui quid praedicanda doctrina sua proficeret? Verum nihil omnino dicit, quandoquidem non ad doctrinam, sed ad spadones salvatoris ille sermo pertinet. Ac tametsi de doctrina loqueretur, non tamen stare posset Manichaei ratio. Atenim Manichaeus, Noverat, inquit, nostros. *Oves* Ioann. 10. 14.
enim meae cognoscunt me, et cognosco oves meas. Sed ubique mentitur. Nam cum ex eorum numero, qui tum illi disputationi praesentes aderant, quempiam vellet per ambitionem ac blanditias rapere, istiusmodi vocibus est usus, ac velut escam et illecebram aspersit, ut hac illi adulatione ad eius se societatem aggregarent, ut cum adiuncti essent, gloriari ac iactare posset se illos, antequam ad se venirent, cognitos habuisse. Sed idem illi contigit quod Apollini vati, qui, ut est in Graecorum fabulis cum aliis futura praediceret, sibi ipsi non praesagiit, sed suo ipsius oraculo fraudatus est, cum scilicet Daphnes amore flagrans ob eius castitatem compos esse non potuit. Ita Manichaeus cum se suos nosse vaticinaretur, ac Marcelli captandi gratia venisset, sua illum frustrata divinatio est. Nam neque Marcello, neque alteri cuiquam per illud tempus dogmata sua probare potuit.

Praeterea, Nemo, inquit ille, priscis temporibus salutem ad- Cap.
eptus est, nisi ab anno decimo quinto Tiberii Caesaris ad aetatem LXXIX.
usque suam, quae in Probi et antecessoris Aureliani imperium incidit, sub quibus Manichaeus vixit. In quo rursus explodendus venit, cum de multis olim salutem assecutis tam evangelii quam apostolorum scripta meminerint; imo et dominus ipse, *Requiretur*, in- Matth.
quit, *ab hac generatione sanguis omnis iustus, qui effusus est a san-* 23, 36.
guine Abel iusti, usque ad sanguinem Zachariae, qui effusus est inter templum et altare. Potuitne iustus Abel aut Zacharias esse, nisi iam tum salus comparari potuisset, eamque leges ac prophetarum beneficio tribueret? Propterea scriptum est, *Regnavit mors ab Adam* Rom. 5, 14.
usque ad Moysem, ut intelligas repressam in Moyse mortem esse, non omnino restinctam. Expectabat quippe consummatorem omnium Iesum, donec pro humano sese genere sponte traderet, atque et

ὁ ἀθάνατος θανὼν, ὁ ἀκράτητος κρατητὸς γενόμενος, ἡ ζωὴ ἐν σαρκὶ
τὸ παθεῖν ὑπομένων, καὶ κλάσῃ διὰ τοῦ θανάτου τὸν τὸ κράτος
ἔχοντα τοῦ θανάτου, τὸ κέντρον τῆς ἁμαρτίας καὶ τὸν θάνατον· ὅτε
λοιπὸν ἐπληροῦτο, Ποῦ σου θάνατος τὸ κέντρον; ποῦ σου ᾅδη τὸ
νῖκος; Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐν Μωϋσεῖ ἀνετράπη ἐπισχεθεὶς ὁ θάνατος, βα-
σιλεύσας ἄχρι Μωϋσέως. Καὶ πρῶτον μὲν δίκαιοι ἦσαν οἱ περὶ Ἄβελ,
καὶ Ἐνὼχ, ὁ μετατεθεὶς τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον, καὶ οὐχ ηὑρίσκετο.
Ἀλλὰ οὔπω ὁ ἔγγραπτος νόμος, ἀλλὰ ὁ κατὰ φύσιν ἐκ διανοίας, καὶ
ἐκ παραδόσεως, κατὰ διαδοχὴν πατέρων πρὸς τοὺς υἱούς. Ὅτε [5] δὲ
τηλαυγῶς ἐξετέθη ὁ νόμος, ἐγένετο, ὡς εἰπεῖν, μάχαιρα διχάζουσα
pag. 699. τὴν δύναμιν τῆς ἁμαρτίας, ὅτε δὲ ὁ σωτὴρ παρεγένετο, συνετρίβη τὸ
κέντρον τοῦ θανάτου. Καὶ πάλιν καταποθήσεται ὁ θάνατος εἰς νῖκος
τότε. Καὶ ὅρα πῶς ἔσωζεν ὁ θεὸς διὰ πολλῶν τρόπων· τὸ δὲ τέλειον
τῆς σωτηρίας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν γεγένηται, καὶ γενή-
σεται, ὡς καὶ ὁ εὐαγγέλιον φάσκει ὅτι, Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ
ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. Καὶ, Ποῖον, φησὶ, τὸ πλήρωμα; ἀλλ' ὁ νό-
μος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ ἐγένετο.
Ἐκεῖ μὲν ἐδόθη, ὧδε ἐγένετο. Εἰ ἐκ πληρώματος ὁ νόμος, ἡ χάρις,
καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Ἰησοῦ, παλαιὰ καὶ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ νόμῳ
καὶ χάριτι καὶ ἀληθείᾳ.

Κεφ. π΄. Ἑτέρᾳ δὲ πάλιν λέξει κέχρηται ὁ αὐτὸς Μάνης φάσκων ὅτι, Ὁ
Χριστὸς ἐξηγόρασεν ἡμᾶς [1] ἀπὸ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος
ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. Λεγέτω τοίνυν ποίοις ἀργυρίοις ἡ ἀγορασία γε-
γένηται, ποῖον τὸ τίμημα ὃ δέδοται, ἵνα ἡμᾶς ἀγοράσῃ. Οὐ γὰρ
εἶπεν [2] ὃ ἠγόρασεν, ἀλλ' Ἐξηγόρασεν. Ἀλλὰ τὴν μὲν ἀγορασίαν ἐπί-
σταται, τὸ δὲ τίμημα ἀγνοεῖ· ἡ δὲ ἀλήθεια τὰ ἀμφότερα ὁμολογεῖ.
Ἐξηγόρασε γὰρ ἡμᾶς, καὶ ἠγόρασεν ἀληθῶς ἀπὸ κατάρας τοῦ νόμου,
γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. Καὶ πῶς ἠγόρασεν ἡμᾶς, εὐθὺς ἐπι-
φέρει ὁ διδάσκαλος τῆς ἐκκλησίας, [3] φάσκων ὅτι, [4] Τιμῆς ἠγοράσθη-
τε, τιμίῳ αἵματι ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ. Εἰ τοίνυν
τῷ αἵματι ἠγοράσθητε, οὐχ ὑπάρχεις τῶν ἠγορασμένων, ὦ Μάνη,
ἐπειδὴ τὸ αἷμα [5] ἀρνεῖσαι. Πόθεν δὲ ἡμᾶς ἠγόρασε; λέγε. Ἀλλο-
τρίους ὄντας ὠνήσατο; Ἄρα ἠπόρησεν ὁ πρότερον ἡμῶν δεσπότης,
καὶ ἐπιδεόμενος τοῦ ἡμῶν τιμήματος, λαβὼν ἀπέδοτο ἡμᾶς Χριστῷ;
Καὶ εἰ ἀπεδόθημεν Χριστῷ, οὐκέτι ἐσμὲν τοῦ προτέρου. Εἰ τοίνυν
[6] ὁ πρότερος οὐκέτι ἡμᾶς κέκτηται, ἄρα τῆς αὐτοῦ περιουσίας ἔξω

lendum iudicavit Petavius, non videns ἵνα *coniunctionem pertinere ad verba* καὶ κλάσῃ, ὅταν *vero ad* αὐτὸν παραδῶν.
5. *Particulam* δὲ *non agnoscit cod. Rhed.*

Cap. LXXX. — 1. ἐκ cod. Rhedig.
2. *Immo* ὦ ἠγόρασεν.
3. λέγων cod. Rhedig.

immortalis obiret mortem, et qui comprehendi non potest compre-
hendi se permitteret, et vita suscepta carne pateretur, ac denique
per mortem eum qui morti dominabatur infringeret peccati cum morte
stimulum. Quo tempore illud impletum est, *Ubi est mors stimulus* 1.Cor. 15, 55.
tuus? ubi est inferne victoria tua? Illic enim mors est eversa pro-
fligataque penitus, quae cum regnum ad tempora Mosis obtinuisset,
sub illo cohibita fuerat. Inprimis ergo iustus Abel extitit et Enoch,
qui translatus est ne videret mortem, nec inventus est. Nec dum Gen. 5, 24.
scripta lex promulgata fuerat, sed naturalis tantummodo vigebat,
quae cuiusque animo infixa, ac per generis successionem a parenti-
bus in filios propagata fuerat. Posteaquam vero palam proposita lex
est, fuit hic velut quidam gladius, quo peccati vis est ac potentia
divisa. Sed accedente salvatore stimulus mortis confractus est. At-
que illo denique tempore *mors in victoriam iterum absorbebitur.* Vi-
des quemadmodum deus homines ad salutem variis modis perduxerit,
at perfecta salus in Christo Iesu domino nostro contigit, continget-
que perpetuo, perinde atque in evangelio scriptum est: *De plenitu-* Ioann. 1, 16.
dine eius nos omnes accepimus. Quaenam vero est illa plenitudo?
Lex, inquit, *per Moysem data est: gratia et veritas per Iesum facta
est.* Illic porro data est, hic facta. Quod si ex illa plenitudine
derivata lex est, gratia et veritas Iesu tribuitur, tam vetus quam
novum testamentum lege et gratia ac veritate continetur.

Quin et illud Manichaeus e scripturis arcessit: *Christus rede-* Cap.
mit nos a maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Dicat igitur LXXX. Gal. 3, 13.
quibus nummis facta illa sit emptio, quodve pretium pro nobis repen-
sum fuerit. Non enim dixit: *Emit*, sed, *Redemit.* Verum cum
emptionem noverit, pretium tamen ignorat. Utrumque porro veri-
tas ipsa confitetur. Plane quippe nos redemit, ac pro nobis factus
maledictum, a legis nos maledicto pretio vindicavit. Ceterum quo-
nam modo vindicaverit, statim ecclesiae magister subiicit: *Pretio*, 1.Cor. 6, 20.
inquit, *empti estis, pretioso sanguine agni immaculati et incontaminati
Christi.* Quamobrem si sanguine redempti sumus, nequaquam inter
redemptos, Manichaee, numerandus es, cum sanguinem abneges.
Undenam vero nos redemit? dic sodes. An cum alieni iuris esse-
mus acquisivit? Num vero ad inopiam et angustiam prior noster
dominus redactus, ac pretio nostro indigens Christo nos vendidit?
Igitur si Christo venditi sumus, non amplius in prioris mancipio su-
mus. Quod si possidere nos ille desiit, ditione sua deiectus est,

4. τιμῆς *libri scripti.* τιμῇ *editi.*
5. *Correxi* ἀρνεῖσαι, *cum libri haberent* ἀρνῆσαι, *quae forma iterum occurrit infra cap.* 83., *et haer.* 69, 9. *In margine exempli Schottiani annotatum est* ἀρνεῖ, *siglo M. addito.*
6. ἡμᾶς ὁ πρότερος οὐ κέκτηται, ἄρα *cod. Rhedig.*

ἐγένετο, καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις τόποις οὐκ ἔχει ἐξουσίαν. Πῶς οὖν ἐνεργεῖται ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, κατὰ τὸ γεγραμμένον; Ἀλλ' οὔτε πῶς ἠγόρασεν, οὔτε πῶς ἠγοράσθημεν, οὔτε πῶς κατάρα ὑπὲρ ἡμῶν γέγονε, νοεῖ ὁ κατὰ πάντα μανεὶς, ἀνοίξας αὐτοῦ τὸ στόμα, καὶ μὴ δυνάμενος περὶ ὧν λέγει διαβεβαιοῦσθαι. Ἰδοὺ γὰρ αὐτοὺς ὁρῶμεν [7] λέγοντας ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ τῆς αὐτοῦ παρουσίας, καὶ κράζοντας,
pag. 700. Ἐν τῷ [8] σῷ ὀνόματι ἐφάγομεν, καὶ ἐν τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν. Καὶ ἐρεῖ πρὸς αὐτοὺς, Ἀπέλθετε ἀπ' ἐμοῦ κατηραμένοι, οὔπω ἔγνων ὑμᾶς. Πῶς οὖν αὐτὸν ὁμολογοῦσι, καὶ αὐτὸς αὐτοὺς καταρᾶται; Τί δὲ ἦν ἡ κατάρα τοῦ νόμου; ἀλλὰ κατάρα τοῦ νόμου σταυρὸς διὰ τὰς ἁμαρτίας. Ἐὰν γάρ τις καταληφθῇ ἐν παραπτώματι, ἔλεγεν ὁ νόμος, Καὶ κρεμάσητε αὐτὸν ἐπὶ ξύλου, οὐ μὴ δύνῃ ὁ ἥλιος ἐπ' αὐτῷ ἐπὶ τῷ θνησιμαίῳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καθελόντες καθελεῖτέ τε αὐτὸν, καὶ θάψαντες θάψατε αὐτὸν πρὸ δύσεως τοῦ ἡλίου, ὅτι ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ [9] τοῦ ξύλου. Ἐπεὶ οὖν διὰ τὴν σταύρωσιν ἡ κατάρα προσετέτακτο, ἐλθὼν δὲ αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνήνεγκεν ἐπὶ ξύλου, ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν δεδωκὼς τὸ αἷμα αὐτοῦ ἡμᾶς ἠγόρασε, τὸ σῶμα αὐτοῦ ἡμῶν τὰς κατάρας ἔλυσε, τουτέστιν λύσας τὰς ἁμαρτίας διὰ τῆς τοῦ σταυροῦ μετανοίας, καὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας. Οὔτε οὖν ὁ νόμος κατάρα, μὴ γένοιτο, οὔτε τὸ εὐαγγέλιον ἔλαβε τὴν κατάραν, οὔτε ὁ κύριος, ἀλλὰ διὰ τῆς προφάσεως τοῦ αὐτοῦ θανάτου λέλυται ὁ θάνατος ὁ κατὰ τῆς ἁμαρτίας.

Κεφ. πα΄. Εἶτά φησιν ὅτι, Ὁ νόμος διακονία ἦν τοῦ θανάτου. Ἤδη περὶ τούτου πολλὰ εἴπομεν, ὅτι οὐκ αὐτὸς ἦν διάκονος θανάτου. Οὔτε γὰρ ἔλεγε φονεύειν, ἀλλ' ἐκέλευσε λέγων, Μὴ φονεύσῃς. Ἐπειδὴ δὲ ἐφόνευσε τὸν φονεύοντα, ἵνα ἀναιρεθῇ διὰ τοῦ ἑνὸς τοῦ φονευθέντος ἡ τοῦ φόνου ἐνέργεια, καὶ [1] δι' ἕνα φοβηθέντες πολλοὶ κατάσχωσι τὴν ἀδικίαν τοῦ μηκέτι φονεύειν, ἡ διακονία ἦν θανάτου, οὐχ ἵνα θάνατον διακονήσῃ, ἀλλ' ἵνα θάνατον τῷ φονευτῇ ἐργάσηται, ἵνα μηκέτι φονευταὶ πολλοὶ γίνωνται. Ἐλθὼν δὲ ὁ σωτὴρ, ἐπειδὴ λοιπὸν ἐσωφρόνισεν ὁ παιδαγωγὸς, τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου τὰ ἐντελέστερα μαθήματα δεικνὺς μετὰ τῆς συμφωνίας τοῦ νόμου, τοῦ, Μὴ φονεύσῃς, Μὴ κλέψῃς, Μὴ ψευδομαρτυρήσῃς, ἔφη ὅτι, Τῷ ῥαπίζοντί σε εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον [2] αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην, ἵνα ζωῆς γένηται ἡ διακονία, ἀναιρουμένου παντάπασι τοῦ φόνου. Ὁ γὰρ τυπτόμενος τὴν σιαγόνα παροξυσμὸν οὐκ ἐργάζεται φόνου, ἀλλὰ λύει τὴν χεῖρα τοῦ φονευτοῦ, τῇ ταπεινοφροσύνῃ θωπεύων τὴν ἐν αὐτῷ κακίαν. Καὶ οὕτως πάντα συμφωνεῖ παλαιὰ καὶ καινὴ διαθήκη.

7. λέγοντας non habet cod. Rhedig.
8. σώματι ἐφάγομεν cod. Rhedig.
9. τοῦ non habet cod. Rhedig.

Cap. LXXXI. — 1. δι' ἓν habent libri manu exarati et ed. princ.

nec in propriis sedibus ius ullum obtinet. Quonam igitur modo *operatur in filiis inobedientiae*, sicut scriptum est? Eph. 2, 2. Sed nimirum neque quomodo nos Christus redemerit, redemptique ipsi fuerimus, neque quomodo maledictum pro nobis extiterit, furiosus ille Manichaeus intelligit; qui aperto ore multa effutiens quae dicit probare non potest. Ecce enim in secundo illius adventu ac restitutione mundi vociferantes illos videmus, *In nomine tuo comedimus, et in nomine* Matth. 7, 22. et Luc. 13, 26. Matth. 25, 41. *tuo daemonia eiecimus.* Quibus ille respondit, *Discedite a me maledicti; nescio vos.* Cur cum eum confiteantur, ipse tamen illos execratur? Quid autem aliud maledictum legis est praeter crucem, quae propter peccata maledictum legis est facta? Etenim si quis in delicto deprehensus esset, de eo lex ista iubebat, *Suspendetis illum in* Deut. 21, 22. *ligno: non occidet sol super illo, et super cadavere eius, sed deponendo deponetis eum, et sepelientes sepelietis ante solis occasum, quoniam maledictus omnis qui pendet in ligno.* Itaque cum ob crucis supplicium constituta sit maledictio, Christus porro veniens in cruce peccata nostra sustulerit, ac semetipsum nostra caussa tradiderit, eius nos sanguis redemit, ipsiusque corpus execrationes nostras discussit, cum scilicet poenitentia crucis adventuque suo peccata nostra dissolvit. Quocirca neque lex maledictum fuit, nec evangelium maledictum suscepit, nec dominus ipse postremo, sed mortis illius beneficio adversus peccata constituta mortis est poena sublata.

Quod vero illud obiicit, *Lex ministratio mortis erat*, de eo plura Cap. LXXXI. 2. Cor. 3, 7. antea diximus, idque ostendimus, nequaquam legem mortis administram fuisse. Non enim caedem praecipiebat, imo e contrario, *Non* Deut. 5, 17. *occides.* Verum quod homicidam interfici iubebat, ut unius hominis nece parricidia prohiberentur, et unius exemplo deterriti plerique improbitatem suam coërcerent, nec amplius caedem perpetrarent, ob id *ministerium mortis* esse dicitur, non quod mortis administra sit, sed quod parricidae mortem infligeret, ne plures eo se scelere amplius obstringerent. Postea vero salvator accedens, cum paedagogus homines castigasset, bonam temporis partem in tradendis perfectioribus documentis insumpsit, summopere cum hisce legis mandatis consentiens, *Non occides, Non furaberis, Non falsum testimo-* Deut. 5, 17. *nium dices*, ita ipse praecepit: *Si quis dextram tibi maxillam cecide-* Matth. 5, 30. *rit, praebe illi et alteram*, ut parricidio penitus extincto vitae administratio succederet. Cuius enim maxilla percutitur, is ad caedem patrandam non provocat, sed intentas homicidae manus solvit, dum illius nequitiam sui ipsius abiectione demulcet. Atque hoc modo vetus ac novum testamentum sibi in omnibus consentanea sunt.

2. αὐτοῦ codd. mss. *Fortasse* αὐτοῦ, *h. e.* σαυτοῦ.

Κεφ. πβ'. pag. 701. *Εἶτα πάλιν ἐπιλαμβάνεται, ἵνα παρεισενέγκῃ δύο προσώπων ἀγωγὴν πρὸς σύστασιν τῆς παρ' αὐτῷ λεγομένης δυάδος, τῶν τε δύο φύσεων, ἀρχῶν τε ἀνάρχων καὶ ῥιζῶν, ὧν ἤδη πρότερον εἰρήκαμεν, τὰ ὅμοια βουλόμενος λέγειν ἐπὶ διαιρέσει τῶν πραγμάτων, διαιρεῖν οὕτως τολμῶν οὐκ αἰδεῖται λέγων ὅτι ἡ παλαιὰ εἶπεν, Ἐμὸν τὸ χρυσίον, καὶ ἐμὸν τὸ ἀργύριον, ἡ δὲ καινὴ διαθήκη λέγει, Μακάριοι οἱ πτωχοὶ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. [1] Ἀλλ' οὐκ οἶδεν ὅτι καὶ ἡ παλαιὰ πάλιν λέγει, Πλούσιος καὶ πένης συνήντησαν ἀλλήλοις, ὁ δὲ κύριος τοὺς ἀμφοτέρους ἐποίησε. Καὶ ἡ καινὴ διαθήκη τὸ αὐτὸ συμφωνεῖ, μακαρίζουσα μὲν τοὺς πτωχοὺς [2] φύσει πτωχούς, ἄλλοτε [3] δὲ τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, ἵνα τὰ ἀμφότερα ἐξισχύσῃ· ἵνα καὶ καυχώμενοι οἱ περὶ Πέτρον δείξωσι τὴν ἀληθινὴν πτωχείαν, ὅτι, Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι, ὃ δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι· ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀνάστα, καὶ περιπάτει. Ἵνα φύσει τὸν μακαρισμὸν τῶν πτωχῶν σημάνῃ μὴ ἀντίθετον ὑπάρχοντα πρὸς τὸν μακαρισμὸν τῶν πτωχῶν κατὰ πνεῦμα, οἵτινες μέν εἰσι κεκτημένοι τινὰ μετὰ δικαιοσύνης, πτωχοὶ δέ εἰσι ταπεινοφρονοῦντες· περὶ ὧν ἔλεγεν, Ἐπείνασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἶτα φράζει λέγων ὅτι, Οὗτοι ἐποίησαν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς. Καὶ θεωρεῖς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐν παλαιᾷ πτωχὸν [4] δεικνύον καὶ πλούσιον, ἅμα καὶ ἐν καινῇ διαθήκῃ; τὸ αὐτὸ ὡς καὶ ὁ σωτὴρ ἐπαινεῖ τὰ ἀμφότερα. Προσέχων γὰρ τῷ γαζοφυλακίῳ [5] ἴδε τοὺς βάλλοντας εἰς τὸν κορβωνᾶν, καὶ οὐκ ἀπηγόρευσε πλουσίων τὰ [6] δόματα, ἐπῄνεσε δὲ καὶ τὴν τὰ δύο λεπτὰ βεβληκυῖαν χήραν, διὰ τὴν προειρημένην πτωχείαν, ἵνα πληρωθῇ τὸ γεγραμμένον, Πλούσιος καὶ πένης συνήντησαν ἀλλήλοις, ὁ δὲ κύριος τοὺς ἀμφοτέρους ἐποίησε. Καὶ ὅτι μὲν ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τὸ αὐτό ἐστι πνεῦμα παλαιᾶς τε καὶ καινῆς διαθήκης, ὅρα τὸν ἀπόστολον λέγοντα περὶ ἀρχαίων προφητῶν, Ἐπιλείψει μοι ὁ χρόνος διηγουμένῳ περὶ Γεδεὼν, Βαρὰκ, Σαμψὼν, [7] Ἰεφθάε, Δαβὶδ, καὶ λοιπῶν προφητῶν, οἵτινες περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασι [8] κακουχούμενοι, στενοχωρούμενοι, θλιβόμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος. Εὑρήκαμεν γὰρ [9] καὶ Ἡσαΐαν ἐνδεδυμένον σάκκον, καὶ Ἠλίαν ὡσαύτως. Καὶ ὁρᾷς πῶς μακαρίζονται ἐν παλαιᾷ καὶ καινῇ διαθήκῃ οἱ πτωχοὶ δι' εὐσέβειαν, καὶ μακαρίζονται πλούσιοι διὰ δικαιοσύνην.* (pag. 702.)

Κεφ. πγ'. *Εἶτα πάλιν λέγει ὁ αὐτὸς Μάνης, Ἡ παλαιὰ διαθήκη, φησὶ,*

Cap. LXXXII. — 1. ἀλλ' codd. mss. ἀλλὰ editi.
2. *Verba* φύσει πτωχοὺς *desiderantur in ed. Petav. Colon. repet.*
3. δὲ *particulam, quae abest ab editis, restitui ex codd. mss.*
4. δεικνύων *codd. mss. et ed. princ.*
5. εἶδε *legisse videntur Cornarius atque Petavius, quorum hic* animadvertit, *ille* vidit *interpretatus est. At nihil obstat quominus retineamus imperativum.*
6. δόγματα *cod. Rhedig.*
7. *Ita uterque codd. mss. Editi habent* Ἰεφθαὲ.
8. κακοχούμενοι *cod. ms. uterque et ed. princ.*
9. καὶ *desideratur in ed. Petav. Colon. repet.*

Praeter haec vero, ut duas personas introducat, ac suum illum naturarum et principiorum origine carentium ac radicum binarium affirmet, idemque in rebus ipsis divortium constituat; haec enim, ut antea diximus, separare contendit; ut hoc igitur comprobet, obiicere illud non veretur. Vetus, inquit, testamentum ita loquitur, *Meum est aurum, meum est argentum:* novum contra, *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum coelorum.* Nec illud videt, etiam in vetere illud esse dictum, *Dives et pauper occurrerunt invicem; dominus autem ambos fecit.* Cui et novum testamentum astipulatur, in quo nonnunquam qui reipsa pauperes sunt felices praedicantur, alias qui spiritu pauperes sunt, quo nimirum utrique vis sua constaret. Atque ut Petrus cum sodalibus suis veram bonorum inopiam praedicare gloriando posset, *Argentum,* inquit, *et aurum non est mihi, quod autem habeo hoc tibi do: in nomine Iesu Christi surge, et ambula.* Ut quod egentes ac pauperes beati esse dicuntur, cum eo non repugnet, quod eadem illa spiritu pauperibus beatitas tribuitur, qui cum nonnulla iure possideant, pauperes nihilominus animi moderatione et humilitate dicuntur; de quibus haec accipienda sunt: *Esurivi et dedistis mihi manducare: sitivi, et potum mihi dedistis.* Tum illud adiicit, ex his quae sibi suppetebant illos fecisse. Vides, ut in vetere ac novo testamento unus idemque spiritus pauperem divitemque designet, atque ut ambo a salvatore commendentur? Cum enim in gazophylacium intenderet, animadvertit eos qui stipem in gazophylacium immitterent, nec divitum munera prohibuit, sed et viduam illam collaudavit, quae minuta duo iecerat, ob illam quam diximus paupertatem, et ut impleretur quod scriptum est, *Dives et pauper occurrerunt invicem, dominus autem ambos fecit.* Atque ut intelligas eundem esse veteris ac novi testamenti spiritum, vide quid apostolus de veteribus prophetis scripserit: *Deficiet me tempus,* inquit, *narrantem de Gedeon, Barac, Samson, Iephte, David, ac ceteris prophetis, qui circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, afflicti, angustiati, vexati, quibus dignus non erat mundus.* Siquidem et Isaiam, et Eliam cilicium induisse legimus. Animadvertis denique uti tam in vetere quam in novo testamento et pauperes pietatis ac religionis, et divites iustitiae nomine beati esse dicantur.

(Cap. LXXXII. — Agg. 2, 9. — Matth. 5, 3. — Prov. 22, 2. — Act. 3, 6. — Matth. 25, 35. — Marc. 12, 41. — Hebr. 11, 32.)

Cap. LXXXIII. Rursum vero Manichaeus instat, et obiicit vetus testamentum

κελεύει σαββατίζειν, καὶ εἴ τις οὐκ ἐσαββάτισε, λίθοις κατελιθοβολεῖτο, ὡς καὶ φορτίον ξύλων τις συλλέξας παρεδόθη· ἡ δὲ καινὴ διαθήκη, τουτέστιν ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἔφη ὅτι, Ἐγὼ ἐργάζομαι, καὶ ὁ πατήρ μου ἐργάζεται· καὶ ἐν τῷ σαββάτῳ ἔτιλλον στάχυας οἱ μαθηταὶ, καὶ ἐν τῷ σαββάτῳ ἐθεράπευσε. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ, Ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου, ἔλεγε. Καὶ ὢ πολλῆς ἀγνωσίας. Οὐδὲν γὰρ χειρότερον τῆς ἀπειρίας· πολλοὺς γὰρ ἐτύφλωσεν ἡ ἀγνωσία. Πότε γὰρ τὸ σάββατον ἐπὶ ἀγαθῇ προφάσει οὐ λέλυται; πότε δὲ οὐκ ἐδεσμεύθη ἀπὸ πονηρίας, οὐ μόνον τὸ σάββατον, ἀλλὰ πᾶσα ἡμέρα; Ἰησοῦς γὰρ ὁ τοῦ Ναυῆ, ὁ διάδοχος Μωϋσέως, ὁ ἐν προφήταις κατηριθμημένος, ὁ ἐκλεκτὸς παρὰ θεῷ, ὁ δι' εὐχῆς κατασχὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, ὡς ἔφη, Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαὼν, καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Ἰάλω, εὐθὺς εὑρίσκεται τὸ σάββατον λύων ἐπὶ ἀγαθοεργίᾳ. Ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας γὰρ κυκλοῖ τὰ τείχη Ἱεριχῶ ὁ Ἰησοῦς· ὅτι οὐκ ἐξῆν βαδίζειν ἐν σάββασιν ὑπὲρ τὸ μέτρον τῶν ἓξ σταδίων τῶν ὡρισμένων. Τὸ δὲ περίμετρον τῆς Ἱεριχῶ ὑπὲρ σταδίους εἴκοσι τυγχάνει. Ἐπὶ ἑπτὰ δὲ ἡμέρας κυκλωσάντων αὐτῶν, πάντως ὅτι ὑπέπιπτε τὸ σάββατον ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν. Ἦν δὲ τοῦτο πρόσταγμα θεοῦ, ἵνα δείξῃ αὐτοῦ τὸ θέλημα τῆς θαυματουργίας. Οὔτε γὰρ μηχαναὶ, οὔτε μάγγανα ἦν, οὐ κριοὶ, [1] οὐθ' ἑλεπόλεις, ἀλλὰ μόνῃ φωνῇ σάλπιγγος κερατίνης καὶ εὐχῇ δικαίου ἐκλίθησαν καταπεσόντα τὰ τείχη τῶν ὑπεναντίων. Ἔδει γὰρ αὐτοὺς τιμωρηθῆναι, ἐπειδὴ ἐπληρώθησαν αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων.

Κεφ. πδ'. Δικαστὴς γὰρ ἦν ὁ νόμος κατὰ τῆς ἀδικίας, καὶ ἑκάστῳ [1] ἀπεδίδου κατὰ τὰ ἴδια ἔργα, καὶ ἐπειδὴ ἐν ἁμαρτίαις ἐτύγχανον οἱ Ἀμορραῖοι, ἐν παραβάσει γεγονότες καὶ ἀρνησάμενοι τὸν ὅρκον ὃν ὤμοσαν, ὡς καὶ ἤδη ἀλλῇ που μοι εἴρηται· οὐδὲν δὲ λυπήσει καὶ ἐνταῦθα τὰ αὐτὰ παραθέσθαι. Ταῦτα γάρ ἐστι τὰ πρόχειρα τῆς τοῦ Μάνη
pag. 703. δεινότητος, ὅτι, Καλὸς ὁ θεὸς τοῦ νόμου, ὃς ἐσκύλευσε μὲν τοὺς Αἰγυπτίους, ἐξέβαλε δὲ Ἀμορραίους καὶ Γεργεσαίους, καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη, καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ· ὁ λέγων, Μὴ ἐπιθυμήσῃς, πῶς ἔδωκεν αὐτοῖς τὰ ἀλλότρια; Καὶ οὐκ οἶδεν ὁ ἰδιώτης ὅτι τὴν ἰδίαν γῆν ἀπείληφαν διηρπασμένην ἀπ' αὐτῶν, καὶ [2] ἐξεδικήθη τὰ μεταξὺ ἀλλήλων γινόμενα ἐν ὅρῳ ἀληθείας καὶ ὅρκῳ. Νῶε γὰρ σωθεὶς ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ ἡ αὐτοῦ σύμβιος σὺν τοῖς τρισὶν υἱοῖς αὐτοῦ καὶ τρισὶ νύμφαις, μόνος διαιρῶν τὸν πάντα κόσμον

Cap. LXXXIII. — 1. οὐθ' ἑλεπόλεις cod. Rhedig. οὐκ ἑλεπόλεις cod. Ien. et editi. In seqq. corrigendum duxi ἀλλὰ μόνῃ φωνῇ σάλπιγγος καὶ εὐχῇ δ. ἐκλίθησαν. Vulgo enim extat ἀλλὰ μόνη φωνὴ σ., κ. εὐχὴ δ., ἐκλίθ.

sabbatum observari iubere. Quod si quis non fecisset, lapidibus obruebatur; quo supplicio ille est affectus qui lignorum fasciculum Num. 13, 32. collegerat. Contra in novo testamento, sive evangelio, dominus ait, *Ego operor, et pater meus operatur;* atque etiam, *Sabbato spicas vulsere discipuli.* Ioann. 5, 17. Luc. 6, 1. Eodem sabbato non solum aegros curavit, sed et illud praecepit: *Tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam.* Ioann. 5, 8. O incredibilem inscitiam! Nihil enim imperitia deterius est, quae plurimos occaecavit. Quo enim tempore sabbatum non licuit honesta de caussa dissolvere? Quo vero tempore, quod ac scelus ac nequitiam attinet, non est religione constrictum, non modo sabbatum, sed et quaelibet dies? Iesus illae Navae filius Moysis successor, qui inter prophetas numeratur, qui a deo dilectus est, qui solis ac lunae cursum oratione sua moratus est, cum ita precaretur: *Stet sol ad Gabaon, et luna ad convallem Ialo,* hic igitur sabbatum Ios. 10, 12. boni operis exercendi caussa solvisse legitur, cum septem totos dies Hierichuntis moenia circumiit. Non enim sabbatis licebat ultra praescriptum sex stadiorum modum ambulando pergere. At Hierichuntis ambitus viginti stadiis amplior est. Quare cum septem diebus urbem circumirent, necesse est in aliquam ex diebus illis incurrisse sabbatum. Sed hoc dei mandato factum est ut quae prodigia ac miracula moliri decreverat ostenderet. Nullae tum illic machinae, nulli arietes, nulla subruendis moenibus instrumenta, sed sola tubae corneae voce, ac viri iusti precibus diruta hostium moenia conciderunt. Quos quidem hostes luere supplicium oportebat, quandoquidem *Amorrhaeorum peccata impleta fuerant.* Gen. 15, 16.

Cap. LXXXIV. Lex enim adversus scelera iudicis vices obibat, et unicuique pro suorum operum merito rependebat. Amorrhaei porro sese peccatis obstrinxerant, ac iura violarant, quod contra iurisiurandi fidem egerant. De quo cum alio loco dixerimus, iuvat tamen eadem hoc loco proponere. Eiusmodi quippe sunt quae in promptu Manichaei calliditas habet. Praeclarum vero, inquit, legis deum, qui et Aegyptiorum opes praedatus est, et Amorrhaeis, Gergezaeis ac reliquis gentibus eiectis, agros illarum Israëlitis attribuit. Qui hoc mandatum dedit, *Non concupisces,* quomodo illis aliena largitus est? Adeo Exod. 20. vero rudis est ut istud non videat, Israëlitas terram suam recuperasse, quam illi per vim eripuerant, eaque capta, quae inter illos convenerant, quaeque sincere et interposito iureiurando sancita fuerant esse vindicata. Etenim Noë a diluvio cum uxore tribusque filiis, ac totidem nuribus servatus orbem terrarum universum solus

Cap. LXXXIV. — 1. ἐδίδου cod. Rhedig.
2. ἐξεδικήθησαν cod. Rhedig.

τοῖς τρισὶν υἱοῖς αὐτοῦ, τῷ Σὴμ καὶ Χὰμ καὶ Ἰάφεθ διεῖλε, βαλὼν τοὺς κλήρους ἐν Ῥινοκορούροις, ὡς καὶ ἡ ἀκολουθία ἔχει, καὶ οὐδὲν κενόφωνον, οὐδὲ παραπεποιημένον. Ῥινοκόρουρα γὰρ ἑρμηνεύεται Νεέλ· καὶ οὕτω φύσει οἱ ἐπιχώριοι αὐτὴν καλοῦσιν, ἀπὸ δὲ τῆς Ἑβραΐδος ἑρμηνεύεται κλῆροι, ἐπειδήπερ ὁ Νῶε ἐκεῖ ἔβαλε τοὺς κλήρους τοῖς τρισὶν υἱοῖς αὐτοῦ. Καὶ ὑπέπεσεν ὁ κλῆρος ἀπὸ Ῥινοκορούρων ἄχρι Γαδείρων, Αἴγυπτον ἔχων, καὶ [3] Μαρειανδίνην, καὶ Ἀμμῶνα, Λιβύην τε καὶ Μαρμαρίδα, Πεντάπολιν, [4] Μακάτην, [5] Μακρόνην τε καὶ [6] Λεπτημάγνην, Σύρτιν, Μαυριτανίαν ἄχρι τῶν Ἡρακλεωτικῶν [7] Στηλῶν λεγομένων καὶ τῆς ἔσω Γαδείρης, ταῦτα τὰ πρὸς νότον· ἀπὸ δὲ Ῥινοκορούρων τὰ πρὸς ἀνατολὴν, τήν τε Ἰδουμαίαν καὶ [8] Μαδιανῖτιν, τήν τε [9] Ἀλαβαστρῖτιν, καὶ [10] Ὁμηρῖτιν, καὶ [11] Ἀξωμῖτιν, καὶ [12] Βούγεαν, καὶ Λίβαν, ἄχρι τῆς τῶν Βάκτρων χώρας. Ὁ δὲ αὐτὸς κλῆρος διορίζει ἀναμέσον τοῦ Σὴμ τὰ πρὸς ἀνατολήν. Τῷ δὲ Σὴμ ὑπέπεσεν ὁ κλῆρος πρὸς πλάτος, ἡ Παλαιστίνη, καὶ Φοινίκη, καὶ Κοίλη, Κομμαγήνη, Κιλικία, Καππαδοκία, Γαλατία, Παφλαγονία, Θρᾴκη, Εὐρώπη, Ῥοδόπη, Λαζία, Ἰβηρία, Κασπία, [13] Καρδυέα, ἄχρι τῆς Μηδίας πρὸς Βορρᾶν, ἐντεῦθεν οὗτος ὁ κλῆρος διορίζει τὸν Ἰάφεθ τὰ πρὸς Βορρᾶν. Πρὸς δὲ τὴν δύσιν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης ἄχρι τῆς Ἱσπανίας καὶ [14] Βριττανίας, ἐκεῖθέν τε τὰ παρακείμενα ἔθνη, [15] Ἤητες, καὶ Δαύνεις, Ἰάπυγες, [16] Κάλαβροι, Λατῖνοι, [17] Ὀππικοὶ, [18] Μάγαρδες, ἕως [19] διακατοχῆς τῆς [20] Σπανίας, καὶ τῆς Γάλλας, τῆς τε τῶν [21] Σκόττων καὶ Φράγγων ἄνω χώρας.

Κεφ. πε'. pag. 704. Ὅτε οὖν οὕτως διῃρέθησαν οἱ κλῆροι, συγκαλεσάμενος Νῶε τοὺς τρεῖς υἱοὺς, ὥρισεν [1] αὐτοῖς ὅρκῳ, ἵνα μηδεὶς ἐπιβῇ τῷ κλήρῳ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ πλεονεκτήσῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Χαναὰν δὲ πλεονέκτης ὢν ὁ υἱὸς τοῦ Χὰμ ἐπῆλθε τῇ [2] Παλαιστηνῶν γῇ, καὶ κατέσχεν αὐτὴν, καὶ ἐπεκλήθη ἡ γῆ Χαναὰν, διότι ἐν αὐτῇ κατῴκησε, καταλείψας τὸν ἴδιον κλῆρον διὰ τὸ δοκεῖν εἶναι καυματινόν. Καὶ

3. μαρειανδίνην cod ms. uterque et ed. princ. Μαρειανδύνην ed. Petav. Corrige Μαρείαν λίμνην.

4. In Ancorato cap. 115. appellantur Μαγάρδαι, corrupta haud dubie scriptura. Significat enim utroque loco quos Herodotus IV, 175. aliique appellant Μάκας, Ptolemaeus Μακατούτας.

5. Μάκορες fortasse Chronici Pasch. p. 32. In Ancor. l. l. enumerantur Μακεδόνες, Κράκονες (cod. Paris. Κρώκονες), Συοτῖται. Quorum quidem nominum utrum qui illic Κράκονες, an qui Μακεδόνες appellantur iidem sint qui hic sub Macrone nomine latent, dicere non ausim.

6. Ita uterque cod. ms, non Λεπτημάνην, ut habent editi. Ancoratus habet Λεπτῖται Μαγνῆται. Scribendum fortasse Λέπτιν (vel Λέπτην) Μάγνην.

7. στυλῶν cod. Rhedig.

8. μαδιανίτιν cod. ms. uterque et ed. princ.

9. ἀλαβαστράτιν codd. mss. ἀλαβαστράτην ed. princ. ἀλαβαστρίτην ed. Petav.

10. Ὁμηρίτην codd. mss. ὁμηρίτιν ed. princ.

11. Ἀξωμίτιν codd. mss. ἀξωνίτιν ed. princ. Αὐξωμῖται habet Ancoratus.

12. Fortasse Βουδαίαν vel Βουδίαν. Nam Βουδίους Armeniae populum com-

in tres liberos, Sem, Cham, et Iaphet partitus est, iactis apud Rhinocorurorum oppidum sortibus, uti consentanea fama vulgatum est, cui nihil vanum subest, aut temere confictum. Nam Rhinocorura Neel interpretari possis, itaque ab incolis appellatur, Hebraicum autem vocabulum sortes significat, quoniam Noëmus tribus illic filiis sortes suas assignavit, ex quibus exiit una, quae totum illum terrarum tractum complexa est, qui Rhinocoruris ad Gades extenditur, continetque Aegyptum, Mariandynen, Ammonem, Libyam, Marmaricam, Pentapolim, Macatam, Macronen, Leptemanen, Syrtes, Mauritaniam ad usque columnas Herculis, interioremque Gadiram. Hae sunt regiones ad meridiem porrectae. Ad orientem vero ab eodem Rhinocorurorum oppido Idumaeam, Madianitidem, Alabastritidem, Homeritem, Axomitem, Bugaeam et Lybam, usque ad Bactrianos fines eadem illa sors ad orientem ac attributis Semo regionibus dividit. Cui quidem Semo altera sors in latitudinem porrecta contigit, eaque Palaestinam complectitur, et Phoenicem, et Coelen Syriam, Commagenam, Ciliciam, Cappadociam, Galatiam, Paphlagoniam, Thraciam, Europam, Rhodopen, Lasiam, Iberiam, Caspiam, Cardyaeam, Mediam usque ad Septentriones, ubi Iaphet regionem excludit. Ad occidentem vero ab Europa usque ad Hispaniam et Britanniam, ac finitimas illic nationes. Quo in tractu Veneti sunt, et Daunii, Iapyges, Calabri, Latini, Opici, Magardes usque ad Hispaniam et Galliam, et Scotorum ac Francorum superiorem regionem.

Distributis hunc in modum sortibus Noëmus, convocatis tribus filiis sacramentum illos adegit, ne quis in fratris sui sortem invaderet, eumque iniuria circumveniret. At Chanaam filius Cham alienarum rerum cupidus Palaestinam occupavit, quae ob id terra Chanaan appellata est, quod relicta regione sua, quae ob aestum minus commoda videbatur, illic habitarit. Ergo in Semi possessione do- Cap. LXXXV.

memorat Steph. Byz. Libam Syriae urbem Polyb. V, 51.

13. Cf. supra haer. 1, 4. Significat Γορδυαίους Strabonis, quos Iosephus Ant. I, 4. et Philostorg. 3, 7. Κορδυαίους, alii Γορδυηνοὺς (Corduenos Plin. VI, 15.) et Καρδούχους.

14. Ita cod. Ien. Cod. Rhedig. et editi habent Βριτανίας.

15. Fortasse Ἕλληνες. In Ancorato enumerantur Οὐέννοι, Δαυνεῖς, Ἰάπυγες. Petav. suspicatus est Ἑνετοί (i. e. Οὐένετοι).

16. Sic correxi ex Ancorato pro καὶ Λάβροι, quod vulgo extat. Cod. Rhedig. habet καὶ λαῦροι. Petav. volebat Κάλαυροι.

17. Ἱππικοὶ habet Ancor. ὀπτικοὶ est in Panar. libris.

18. Fortasse Δαλματεῖς, vel Μόργητες.

19. διὰ κατοχῆς ed. princ.

20. ἱσπανίας cod. Rhedig.

21. Libri habent Σκόπτων.

Cap. LXXXV. — 1. αὐτοῖς codd. mss., αὐτῶν editi.

2. In Ancorato p. 118. in loco gemello legitur Παλαιστίνων, at in inscriptione Epist. ad Epiphanium, quae praefixa est Panariis, vulgo Παλαιστηνόν, contra in Ancor. cap. 115. Παλαιστινόν.

καθίσας ἐν τῇ γῇ τοῦ Σὴμ, τῇ νῦν καλουμένῃ Ἰουδαίᾳ ἐγέννησε τοὺς υἱοὺς τούτους τόν τε Ἀμορραῖον, καὶ Γεργεσαῖον, καὶ Φερεζαῖον, καὶ Ἰεβουσαῖον, καὶ Εὐαῖον, καὶ Ἀρουκαῖον, καὶ Χετταῖον, καὶ Ἀσεναῖον, καὶ Σαμαραῖον, καὶ Σιδώνιον, καὶ [3] Φιλισταῖον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ κύριος λέγει ἐν τῷ νόμῳ, δεικνὺς ὅτι αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν ἐν τῷ ὅρκῳ ἐπληροῦντο, ὡς λέγει, Οὔπω ἐπληρώθησαν αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων. Διὰ τοῦτο παρέμειναν ἐν τῷ ὄρει χρονοτριβούμενοι ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἕως ἂν αὐτοκατακρίτους ἑαυτοὺς ποιήσωσι, καὶ ἐπέλθωσι πρὸς πόλεμον τοῖς υἱοῖς τοῦ Σὴμ τοῖς ἠδικημένοις. Σὴμ [4] γὰρ γεννᾷ τὸν [5] Ἀρφαξὰδ, Ἀρφαξὰδ τὸν [6] Κηννᾶ, Κηννᾶ τὸν Σαλᾶ, Σαλᾶ τὸν Ἔβερ, Ἔβερ τὸν Φαλὲκ, Φαλὲκ τὸν [7] Ῥαγὰβ, Ῥαγὰβ τὸν Σεροὺχ, Σεροὺχ τὸν Ναχὼρ, Ναχὼρ τὸν Θάρρα, Θάρρα τὸν Ἀβραὰμ, Ἀβραὰμ τὸν Ἰσαὰκ, Ἰσαὰκ τὸν Ἰακὼβ, Ἰακὼβ τὸν Ἰούδα, Ἰούδα τὸν [8] Φάρες, Φάρες τὸν [9] Ἐσρὼμ, Ἐσρὼμ τὸν Ἀρὰμ, Ἀρὰμ τὸν [10] Ἀμιναδὰβ, Ἀμιναδὰβ τὸν Ναασσών. Ἐν χρόνοις Ναασσὼν τοῦ φυλάρχου τοῦ Ἰούδα, καὶ ἐν χρόνοις Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ἔλαβον οἱ υἱοὶ τοῦ Σὴμ τὴν ἰδίαν γῆν, μηδεμίας ἀδικίας ἐν μέσῳ ὑπαρχούσης, ἀλλὰ δικαιοκρισίας. Ἔπεσεν οὖν τὰ τείχη Ἱεριχὼ αὐτόματα. Ἡ γὰρ δικαιοσύνη ἐκδικεῖ τὴν ἀδικίαν. Ἐν ἑπτὰ ἡμέραις περιεκύκλουν τὰ τείχη, καὶ [11] ἐλύετο τὸ σάββατον, ἵνα πληρωθῇ ἡ δικαιοσύνη.

Κεφ. πϛ΄. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ ἑπτὰ λύχνους ἔσχεν ἡ λυχνία τοῦ ἁγιάσματος ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν οἱ ἑπτὰ λύχνοι ἥπτοντο ἴσως, καὶ οὐδ' ὅλως ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἤργει εἷς αὐτῶν, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὸ αὐτὸ φῶς ἦν. Οὐ γέγονε γὰρ τὸ σάββατον εἰς ἀπόκλεισιν, ἀλλὰ εἰς ἔργον ἀγαθόν. Μηδενὸς δὲ ὅλως ἐργαζομένου ἐν ταῖς δώδεκα φυλαῖς, μόνον τὸ θυσιαστήριον οὐκ ἤργει,
pag. 705. καθὼς λέγει ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, Οἱ ἱερεῖς ὑμῶν βεβηλοῦσι τὸ σάββατον ἐν τῷ ναῷ, καί εἰσιν ἀναίτιοι. Τὸ δὲ Βεβηλοῦσι τὸ σάββατον, τουτέστι Λύουσι. Λύουσι δὲ πῶς, ἀλλ' ἢ [1] θυσίας προσφέροντες τῷ θεῷ, ἵνα μὴ ἀργήσῃ τὸ θυσιαστήριον; οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἥλιος ἀνατέλλει καὶ δύνει, καὶ σελήνη αὔξει καὶ φθίνει, καὶ ἄνεμοι πνέουσι, καὶ καρποὶ βλαστάνουσι, καὶ μητέρες γεννῶσι, καὶ πάντα γίνεται ἐν σαββάτῳ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ κύριος ἐλθὼν οὐκ ἐτεκτόνευσεν ἐν σαββάτῳ, οὐκ ἐχάλκευσεν, οὔ τι ἕτερον, ἀλλὰ θεὸς ὢν θεοῦ ἔργον εἰργάσατο, καί φησι, Ἆρον τὸν [2] κράββατόν σου, καὶ περιπάτει· ἵνα ἀπὸ τοῦ βαστάζοντος φανῇ τὸ ἔργον τὸ γινόμενον, ἵνα πάντες ἐπιγνώσονται τὸν ἀπ' οὐρανοῦ ἐλθόντα πρὸς βοήθειαν υἱοῖς τῶν ἀν-

3. φυλιστιαῖον *legitur in utroque cod. ms.*
4. δὲ *cod. Rhedig.*
5. ἀρφαξᾶδ ἀρφαξᾶδ *cod. Rhedig.*
6. Κινᾶ, Κινᾶ *legitur in Ancorato.*
7. *Repone* Ῥαγαῦ, Ῥαγαῦ. *Cf. pag.* 7.
8. *Scribe* Φαρὲς, Φαρὲς, *ut habet cod. Rhedig., et est scriptum supra pag.* 10., *et in Ancorato.* Φάρες, Φάρες *habet cod. Ien.*

micilium collocans, quae hodie Iudaea dicitur, filios istos genuit, Amorrhaeum, Gergaeseum, Pherezaeum, Iebusaeum, Evaeum, Arrucaeum, Chettaeum, Asenaeum, Samaraeum, Sidonium, et Philistaeum. Quam ob caussam dominus in lege veteri, ut ostenderet in iure iurando illorum impleri peccata, *Nondum*, inquit, *impleta* Gen. 15, 16. *sunt Amorrhaeorum peccata.* Ob id in monte diutius haeserunt, ac moras in solitudine traxerunt, donec ultro seipsos illi condemnarent, ac filiis Sem, quos iniuria pridem affecerant, bellum etiam inferrent. Quippe Sem genuit Arphaxad, Arphaxad Cainam, Cainas Salam, Salas Heber, Heber Phalec, Phalec Rhagau, Rhagau Seruch, Seruch Nachor, Nachor Thare, Thare Abraam, Abraam Isaac, Isaac Iacob, Iacob Iudam, Iudas Phares, Phares Esrom, Esrom Amram, Amram Aminadab, Aminadab Naasson. Ceterum Naasson Iudae tribus principis et Iesu Nave filii tempore filii Sem regionem suam non modo nulla cuiusquam iniuria, sed iustissimo etiam dei iudicio receperunt. Igitur Hierichuntis moenia sponte sua collapsa sunt; iustitia enim poenas de iniustitia repetit. Proinde septem diebus muros ambierunt, in quos sabbatum incidit, quo plena esset, cumulataque iustitia.

Nec illud modo sabbato contigit. Sed cum sanctuarii candela- Cap. LXXXVI. brum in tabernaculo testimonii septem lucernas haberet, omnes illae Exod. 25. quotidie pariter accendebantur, nec ullo die cessabat earum aliqua, sed eadem lux singulis diebus ardebat. Etenim sabbatum non ad intercludendum, sed ad praestandum bonum opus est constitutum. Cumque nemo penitus in duodecim tribubus operatus esset, solum altare nunquam feriabatur, ut in evangelio testatur dominus: *Sa-* Matth. 12,5. *cerdotes vestri violant in templo sabbatum, ac sine culpa sunt.* Prophanare vero idem est ac solvere. Quomodo vero solvere dicuntur nisi quod deo sacrificium offerunt, ne altare sit otiosum? Sed ut ista praeteream, eodem in sabbato sol oritur et occidit, luna augescit, ac minuitur, ventorum flatus ingruunt, fructus pullulant, matres pariunt, ceteraque fiunt omnia. Ideo veniens ipse dominus non fabrilem in sabbato artem, non aerariam, aut aliam id genus exercuit, sed utpote deus divinum opus molitus est. *Tolle*, inquit, *gra-* Marc. 2, 5. *batum tuum, et ambula*, ut ex ipso gestante de miraculi veritate constaret, et eum omnes agnoscerent qui ut humano generi subve-

9. ἑρὼμ, ἑρὼμ *cod. Rhedig.*
10. ἀμιναδὰμ, ἀμιναδὰμ *cod. ms. uterque.*
11. ἐλύετο *codd. mss., quod expressit etiam Cornar. in versione Latina. Editi perperam* ἐγίνετο. *Cf. supra cap.* 83.

Cap. LXXXVI. — 1. θυσίας *cod. ms. uterque. Editi* θυσίαν.
2. κράβατον *codd. mss.*

θρώπων. Καὶ γὰρ τῷ μὲν ὄντι ἦλθε λῦσαι τὸ σάββατον. Οὐκ ἠδύνατο δὲ λῦσαι αὐτὸ, εἰ ἀλλότριον αὐτοῦ ὑπῆρχεν. Οὐδεὶς γὰρ [3] ἀλλότριον λύει ἔργον, εἰ μή τι ἂν ἐκλήπτωρ ἀλλοτρίων ὁ τοιοῦτος γένηται, καὶ [4] ἀλλοτριοεπίσκοπος, δίκας [5] ἑαυτῷ ἐξαγοραζόμενος. Ἐπειδὴ δὲ ἴδιον αὐτοῦ [6] ὑπῆρχε τὸ σάββατον, διὰ τοῦτο λέγει ὅτι, Κύριός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου. Καὶ, φησὶ, Οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον γεγένηται, ἀλλὰ τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον. Εἰ τοίνυν ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ προετίμησε τὸν ἄνθρωπον παρὰ τὸ σάββατον, ἵνα ὁ ἄνθρωπος γινώσκῃ τὴν ἀνάπαυσιν, καὶ τῶν μελλόντων τὴν ἀνάπαυλαν. Ἀντίτυπα γάρ ἐστι ταῦτα τῶν ἐπουρανίων. Ἐνταῦθα γὰρ ἀπὸ μέρους, ἐκεῖνα δὲ ἡ πᾶσα τελειότης. Τὸ σάββατον οὖν τὸ ἐν [7] νόμῳ ἕως τῆς αὐτοῦ παρουσίας, ἔλυσε δὲ ἐκεῖνο τὸ σάββατον, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν τὸ μέγα σάββατον, ὅπερ ἐστὶν αὐτὸς ὁ κύριος, ἡ ἀνάπαυσις ἡμῶν, καὶ ὁ σαββατισμός.

Οὐδεὶς οὖν διοίσει παλαιὰν ἀπὸ καινῆς διαθήκης, οὔτε καινὴν ἀπὸ παλαιᾶς. Μία γάρ ἐστι καὶ ἡ αὐτὴ συμφωνία. Ὁ δὲ ἀμαθὴς καὶ ἄπειρος, ἐὰν ἴδῃ δύο ἀντλητῆρας ἀπὸ μιᾶς πηγῆς ἀντλοῦντας, νομίσῃ δὲ διὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἀντλητήρων διάφορα εἶναι καὶ τὰ ὕδατα, ἀκούσῃ δὲ παρὰ τῶν συνετῶν [8] τὴν ἀλήθειαν ὅτι, Γεῦσαι τῶν δύο ἀντλητήρων, καὶ ἴδε ὅτι [9] δύο μὲν οἱ ἀντλητῆρες, μία δὲ ἡ πηγὴ ὑπάρχει· οὕτως εἷς κύριος, εἷς θεὸς, ἓν πνεῦμα λαλῆσαν ἐν νόμῳ
pag. 706. καὶ ἐν προφήταις καὶ ἐν εὐαγγελίῳ. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐ δύο παλαιαὶ διαθῆκαι, καὶ οὔτε δύο καιναὶ διαθῆκαι, ἐπειδὴ οὐκ εἰσι δύο οἱ διαθέμενοι, ἀλλ' εἷς ὁ τὴν παλαιὰν [10] παλαιῶν, καὶ τὴν καινὴν ἀνακαινίζων, οὐ τὴν παλαιὰν καταργῶν εἰς ἀφανισμὸν, ἀλλὰ τὴν παλαιὰν καταπαύων, καὶ τῇ δευτέρᾳ προστιθέμενος περιουσίας κληρονομίαν.

Κεφ. πζ'. Ἄλλην δὲ [1] πάλιν λέξιν ὁ αὐτὸς Μάνης παρεισφέρει, λέγων ὅτι, Οἶδα [2] πνεῦμα σωζόμενον ἄνευ σώματος· τοῦτο γὰρ, φησὶ, διδάσκει ὁ ἀπόστολος λέγων ὅτι, Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὥστε γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν. Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστὲ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε ἵνα ἀρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο πράξας. Ἐγὼ μὲν ἀπὼν τῷ σώματι, παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα τὸν τὸ ἔργον τοῦτο κατεργασάμενον, συνελθόντων ὑμῶν, καὶ τοῦ κυρίου, μετὰ τοῦ ἐμοῦ [3] πνεύμα-

3. ἀλλότριος *cod. Rhedig.*
4. ἀλλοτριοεπίσκοπος *emend. Petavius. Libri habent* ἀλλότριος ἐπίσκοπος. *In marg. exempli Schottiani, quod penes me est, legitur* ἀλλοτριεπίσκοπος *addito siglo M. In cod. ms. Coislin.* 179. *chart., qui glossarium continet satis amplum, legitur glossa* Ἀλλότριος ἐπίσκοπος, ἀπαιτητής, alienus appetitus, *quod corrigo* Ἀλλότριος ἐπίσκοπος, alienorum appetitor. *Nam voc.* ἀπαιτητής *corruptela est voc.* appetitus, *ante voc.* alienus *repetiti. Cf.* 1. *Petr.* 4, 15.
5. ἑαυτοῦ *ed. Petav. Colon. repet.*

niret e coelo descenderat. Nam revera solvendi sabbati gratia venerat; solvere porro si alienum esset, minime potuisset. Nemo enim alienum opus destruit, nisi alienorum usurpator, et eorum peregrinus inspector, qui sibi lites arcessat. Itaque quod ad sese pertineret sabbatum, ideo *dominus*, est, inquit, *filius hominis etiam sabbati*. Item, *Non propter sabbatum homo factus est; sed sabbatum propter hominem*. Quare si sabbatum deus hominis caussa condidit, pluris eundem sabbato fecit, uti futuram illam quietem intelligeret. Haec enim coelestium figurae sunt, cum hic ex parte duntaxat, omnia perfecta illic absolutaque sint. Quamobrem sabbatum illud lege praescriptum ad ipsius adventum usque perseveravit, quo demum abrogato magnum nobis sabbatum obtulit, qui est ipse dominus, requies, sabbatique observatio nostra.

Nemo itaque vetus ab novo testamento, vel hoc ab illo separandum existimet. Est enim amborum una eademque concordia. Sed perinde se res habet ac si imperitus quispiam ac rudis situlas duas haurientes eodem ex fonte videat, tum quod eae diversae sint, diversas etiam aquas esse suspicetur, deinde vero a prudentioribus doceatur, et ita loquentes audiat: Ex utraque situla degusta, ac disce duas illas esse quidem, sed unicum nihilominus fontem. Eodem modo unus dominus est, unusque deus, unus spiritus, qui in lege, prophetis evangelioque locutus est. Ob id non duo vetera testamenta sunt, neque duo nova; quoniam neque testatores duo sunt, sed unus tantummodo qui antiquato vetere novum instaurat, nec ita ut vetus extinguendo deleat, sed ei finem imponat, et ad secundum bonorum possessionem transferat.

Alium e scriptura locum Manichaeus in medium affert. Hoc Cap. LXXXVII.
enim, inquit, invenio, spiritum sine corpore salutem obtinere, quod
ipsum his verbis docet apostolus: *Omnino auditur in vobis fornicatio,* 1. Cor. 5, 1.
et eiusmodi fornicatio quae ne in gentibus quidem cernitur, adeo ut uxorem quidam patris habeat: et vos inflati estis, et non magis luxistis, ut tollatur e medio vestri, qui hoc facinus commisit: ego quidem absens corpore, pruesens autem spiritu, iudicavi eum qui hoc scelus commisit, convenientibus vobis, et domino, cum meo spiritu,

6. ὑπάρχει *cod. Rhedig.*
7. νόμῳ μωύσεως τῆς (*h. e.* μωΰσεως ἕως) αὐτῶν *cod. Rhedig.*
8. τὴν *om. ed. Petav. Colon. repet.*
9. δύο *om. in ed. Petav. Colon. repet.*
10. *Vulgo* τῶν παλαιῶν. *Articulum delendum esse vidit iam Cornarius, qui interpretatus est* sed unus qui vetus antiquat, et novum renovat.

Cap. LXXXVII. — 1. πάλιν *om. cod. Rhedig.*
2. σῶμα *cod. Rhedig.*
3. πατρὸς *cod. Rhedig.*

τος, παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου. Ὄλεθρος δὲ ἐπὶ σαρκὸς ὁ παντάπασίν ἐστιν ἀφανισμός. Πῶς οὖν ἀφανιζομένης τῆς σαρκὸς ἐν χειρὶ τοῦ διαβόλου, καὶ σωζομένου τοῦ πνεύματος, ἔτι ἔσται ἀνάστασις σωμάτων, ἢ σαρκός; Καὶ οὐκ οἶδεν ὁ ἄπειρος κατὰ πάντα ὅτι τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς πορνεία, μοιχεία, ἀσέλγεια, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, καὶ οὐ περὶ αὐτῆς τῆς σαρκὸς λέγει, ἀλλὰ τῶν ἔργων τῆς σαρκός. Ὅτε μὲν ἐργάσεται πορνείαν, ἡ σὰρξ ἐργάζεται, ἐὰν δὲ κτήσηται ἐγκράτειαν, οὐκέτι ἡ σὰρξ [4] σάρξ ἐστιν, ἀλλὰ ἡ σὰρξ μεταβέβληται εἰς πνεῦμα. Ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει ὅτι, Ὁ ἀπαρχῆς συζεύξας τὰ ἀμφότερα εἶπεν, Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ κολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν· ὡς ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἓν σῶμά ἐστι, [5] καὶ ὁ κολλώμενος τῷ κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστιν. [6] Ἄρα οὖν ὁ τὴν πορνείαν ἐργαζόμενος σὰρξ γεγένηται· οὐ μόνον αὐτὴ ἡ σὰρξ, ἀλλὰ καὶ πάντα, καὶ ψυχὴ καὶ τὰ ἄλλα, σὰρξ γίνεται. Κολληθεὶς γὰρ τῇ πόρνῃ σὰρξ ἐγένετο, καὶ ὢν σαρκικὸς σὰρξ ὅλως καλεῖται. Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι, τουτέστι σῶμα καὶ ψυχὴ, καὶ πάντα εἴ τί ἐστιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἓν πνεῦμα ἐν τῷ κυρίῳ. Καὶ περὶ τούτου νομο-
pag. 707. θετῶν ὁ αὐτὸς ἀπόστολός φησι, Ὁ θεὸς ἔθετο ἐν σώματι πάντα τὰ μέλη, ἕκαστον καθὼς ἠθέλησε· καὶ ὅρα πῶς ὁμολογεῖ τὸν θεὸν ποιητὴν τοῦ σώματος καὶ θέτην τῶν ἐν ἡμῖν μελῶν, καὶ καθὼς ἠθέλησε τῇ ἰδίᾳ σοφίᾳ καὶ ἀγαθότητι. [7] Εἶτα πάλιν, ἀντὶ τοῦ παραδείγματος τοῦ ἡμετέρου σώματος, τοῦ Χριστοῦ, Ὡς καὶ ἡμεῖς σῶμα Χριστοῦ ἐσμεν, καὶ μέλη ἐκ μέλους, καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ, ἥτις ἐστὶ σῶμα Χριστοῦ. Εἰ σῶμα τοίνυν θεοῦ ἡ ἐκκλησία κεκολλημένη τῷ πνεύματι, τουτέστι τῷ κυρίῳ, ἕν πνεῦμά ἐστιν, ὁ ἀπ' αὐτῆς τοίνυν ἁμαρτάνων πνεύματος ἐκπεσὼν, σὰρξ γεγένηται ὅλως, ψυχῇ καὶ σώματι, καὶ εἴ [8] τί ἐστιν ἐν αὐτῷ. Ἐπεὶ πῶς ἐδύνατο μέρος παραδοθῆναι τῷ σατανᾷ, καὶ μέρος μὴ παραδοθῆναι; Οὐ γὰρ εἶπε παραδοθῆναι Τὴν σάρκα τῷ σατανᾷ, ἀλλὰ παραδοῦναι Τὸν τοιοῦτον. Ὁ δὲ λέγων Τὸν τοιοῦτον ὁλοσχερῆ ἄνθρωπον σὺν ψυχῇ καὶ παντὶ τῷ ἀνθρώπῳ παραδέδωκεν. Εἰ δὲ ὅλον παραδέδωκεν, ὅλον σάρκα ἀπεφήνατο· τὸ πνεῦμα δὲ ἐδήλου σώζεσθαι εἰς τὴν ἡμέραν κυρίου. Ἵνα μὴ ὑπὸ αἰτίαν γένηται ἡ ἐκκλησία τοῦ σφάλματος τοῦ σφαλέντος ἀνθρώπου, καὶ μολυνθῇ ὅλη ἡ ἐκκλησία τῷ παραπτώματι τοῦ ἑνὸς, λέγει, Παράδοτε τὸν σφαλέντα, ἵνα τὸ πνεῦμα, τουτέστιν ὅλη ἡ ἐκκλησία, σωθῇ.

4. *Alterum* σάρξ *om. in ed. Petav. Colon. repet.*
5. καὶ *om. in ed. Petav. Colon. repet.*
6. ἆρα *cod. Rhedig.*
7. „Deest aliquid" *in marg. annotavit Petavius. Repete modo* φησὶ *ex superioribus. Cornarius vertit, minus accurate*, deinde pro exemplo nostri corporis proponit corpus Christi, quod et nos corpus Christi sumus cett.

tradere eiusmodi satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat in die domini. Iam carnis interitus nihil aliud est quam absoluta illius extinctio. Quomodo igitur cum in diaboli potestate caro funditus extinguatur solusque servetur spiritus, corporum esse potest carnisque resurrectio? Adeo vero est hebes ut illud non videat, carnis opera fornicationem esse, adulterium ac libidinem, et id genus alia, nec de carne illum, sed de carnis operibus loqui. Nam cum stuprum aliquis committit, caro istud exequitur, cum autem temperantiam sibi compararit, iam caro quodammodo esse caro desinit, atque in spiritum convertitur; quemadmodum apostolus refert: *Qui initio coniunxit ambos, dixit, Propter hoc relinquet homo patrem suum,* Eph. 5, 31
et matrem suam, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carnem unam: sicut qui adhaeret meritrici unum corpus est, et qui adhaeret domino unus spiritus est. Itaque qui stuprum committit, caro efficitur, non corpus duntaxat, sed et cetera omnia, adeoque anima ipsa in carnem quodammodo mutatur. Dum enim ad meretricem adhaerescit, caro fit, cumque carnalis sit, omnino caro dicitur. At qui domino adhaeret, tam corpore quam animo unus cum eo spiritus est, ac quicquid in homine inest, unus in domino spiritus efficitur. Qua de re statuens idem apostolus, *Deus*, inquit, *posuit in corpore* 1.Cor 12, 18.
omnia membra singula prout voluit. Vide ut corporis quoque conditorem affirmet deum ac membrorum nostrorum compositorem, qui sapientia ac bonitate sua uti voluit universa constituit. Post haec exemplum corporis nostri ad Christi corpus accommodat: *Quemad-* 1.Cor.12,27.
modum et nos corpus Christi sumus, et membra de membro, et ecclesia dei, quae est corpus Christi. Proinde si corpus dei ecclesia spiritui adhaerens, hoc est domino, unus est spiritus, quicumque ab eadem excidit, perinde a spiritu desciscens, anima pariter et corpore commutatur in carnem, ac si quid aliud in ipso continetur. Nam qui fieri posset, pars ut una satanae traderetur, non traderetur altera? Neque vero dixit apostolus, *Tradere carnem satanae*, sed, *Tradere eiusmodi.* At qui *Eiusmodi* dicit, integrum profecto hominem, hoc est tam animam quam corpus tradiderit necesse est. Qui cum totum tradiderit, totum videlicet carnem esse significat, at spiritum in diem domini servari demonstrat, ut ne ecclesia delinquentis hominis scelere obstringeretur, uniusque delicto tota ipsa pollueretur. Quare ita iubet apostolus: *Tradite eum qui deliquit, ut spiritus,* hoc 1 Cor. 5, 5.
est ecclesia universa, *salvus sit.*

8. τι *emendarunt Cornarius et Petav.* τις *est in libris omnibus.*

Κεφ. πη΄. *Ἀλλὰ, φησὶ, γέγραπται, Σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι,* καὶ νομίζει ἐν τούτῳ λέγειν τι. Καὶ γὰρ τῷ ὄντι οὐ δύναται πορνεία κληρονομεῖν βασιλείαν οὐρανῶν, οὐδὲ μοιχεία, οὐδὲ ἀσέλγεια, οὐδὲ [1] εἰδωλολατρεία, τουτέστι σὰρξ καὶ αἷμα. Εἰ δὲ περὶ σαρκὸς καὶ αἵματος τοῦτο νομίζεις, εἶναι αὐτὴν τὴν σάρκα, πῶς ἔτι πληροῦται τὸ εἰρημένον, Καὶ ὅσοι ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ σαρκὸς ἐγενήθησαν, ἀλλ' ἐκ θεοῦ; Τίς ἐν κόσμῳ γεγένηται ἄνευ σαρκός; Ἀλλ' ἐπειδὴ μετεβλήθησαν αἱ γνῶμαι, οὐ γὰρ αἱ φύσεις τῶν γενωμένων ἀπὸ μητέρων καὶ πατέρων σαρκὸς καὶ αἵματος [2] καὶ ἐγενήθησαν τὴν δευτέραν γένησιν τὴν ἀπὸ τῆς τοῦ κυρίου γενήσεως διὰ πνεύματος καὶ πυρὸς, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι. Ὡς οὖν ἐνταῦθα ἐκ σαρκὸς ἐγενήθησαν καὶ ἐξ αἵματος, καὶ [3] οὐκέτι λογίζεται ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος ἡ γένησις, διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς δικαιοσύνης,
pag. 708. καί τοί γε ἐν σαρκὶ καὶ αἵματι, ὥς λέγει, Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα, [4] ἄρα οὖν ἔνι σὰρξ, οὐ κατὰ σάρκα στρατευομένη, καὶ διὰ τοῦτο λέγει σάρκα καὶ αἷμα μὴ κληρονομεῖν βασιλείαν οὐρανῶν, οὐ περὶ τῆς σαρκὸς ταύτης τῆς καμούσης, τῆς ἁγιασθείσης, τῆς τῷ θεῷ εὐαρεστησάσης, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν ἁμαρτίαις ἐξετασθείσης. Ἐπεὶ πῶς ἂν πληροῦται τὸ εἰρημένον, Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο [5] ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Τηλαυγέστερον δὲ περὶ τούτου ὁ αὐτὸς ἀπόστολος σημαίνων, ἵνα μή τινες πλανηθῶσι, καὶ ἀντὶ τῶν φαύλων ἔργων τὴν τοῦ σώματος πλάσιν ἀπελπίσωσιν ἐκ τῆς ἀναστάσεως, λέγει, Νεκρώσατε τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ἅτινά ἐστι πορνεία, μοιχεία, ἀσέλγεια, καὶ τὰ ἑξῆς. [6] Ἀλλ' ἄκουε καὶ τοὺς ὀφθέντας τοῖς Γαλιλαίοις, καὶ λέγοντας ὅτι, Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ἑωράκατε ἀφ' ὑμῶν ἀναλαμβανόμενον, οὕτως ἐλεύσεται ὃν τρόπον εἴδετε αὐτὸν ἀναλαμβανόμενον.

Κεφ. πθ΄. Ἀπὸ δὲ τῶν εἰρημένων πάντων δύνανται οἱ νουνεχεῖς τὸν νοῦν [1] ἐπιστῆσαι ἐπὶ πᾶσι τοῖς τῆς ἀληθείας λόγοις, καὶ τοῖς ἀπὸ [2] τοῦ ψεύσματος τοῦ προειρημένου λεγομένου Μανιχαίου, ἵνα, εἰ καὶ οὐκ ἐπεμνήσθην τινὸς μαρτυρίας, ἀπὸ τῶν δύο ἢ τριῶν μαρτυριῶν ὧν εἴπομεν τὰ πάντα αὐτοῦ φωραθῇ ψευδῆ. Ἡμεῖς δὲ πολλὴν ἐπιβεβη-

Cap. LXXXVIII. — 1. εἰδωλολατρία cod. Rhedig. et Ien. (cum rasura).

2. καὶ restitui ex codd. mss. Quod est plane necessarium. Agnoscit etiam Latina versio Cornarii et geniti sunt secunda nativitate cett.

3. οὐκ ed. Petav. Colon. repet.

4. Vulgo ἆρα.

5. δύσασθαι cod. Rhedig.

6. Post verba καὶ τὰ ἑξῆς Cornarius et Petavius aliquam multa excidisse statuerunt, locumque lacunae signo notaverunt. At ut in codicibus manu exaratis nullum eius suspicionis indicium, ita nec sententiam ab ulla iam parte mancam esse videbis, postquam levissima correctione restituimus Ἀλλ' ἄκουε καὶ τοὺς cett. Vulgo enim legebatur ἀλλὰ καὶ τοὺς cett., voce ἄκουε vicinis vocabulis absorpta.

Atqui scriptum est, ait, *Caro et sanguis regnum dei non possidebunt.* Qua scripturae sententia nonnihil efficere se putat. Verum longe is aberrat. Certum enim est non posse stuprum coeleste regnum obtinere, nec adulterium, neque libidinem nec idololatriam, quae omnia per carnem et sanguinem intelligenda sunt. Nam si carnem et sanguinem sic interpretaris, ut ad propriam hominis carnem pertineat, quonam modo verum illud esse poterit? *Quotquot autem receperunt illum, dedit eis potestatem filios dei fieri: qui non ex sanguinibus, neque ex carne nati sunt, sed ex deo.* Quis in mundo sine carne natus est? Verum quoniam non naturae quidem illorum, qui ex parentum carne et sanguine propagati sunt, sed animi commutati sunt, ac secunda generatione a domino per spiritum ignemque procreati, propterea, *Dedit,* inquit, *illis potestatem filios dei fieri.* Sic igitur ex carne istic et sanguine nati sunt. Neque tamen ob traductionem illam ad iustitiam alterius ex carne et sanguine habetur generationis ratio. Quamquam in carne nihilominus, et sanguine permaneant; velut alio loco dicit, *In carne ambulantes non secundum carnem militamus.* Quocirca inest quidem caro, sed non secundum carnem militat. Hinc est quod ait, *Carnem et sanguinem coeleste regnum minime possidere.* Ubi non de ea carne loquitur, quae laboribus attrita, quae sanctitate consecrata, quae deo denique grata sit, sed de ea quae in peccatorum sordibus detinetur. Quod nisi ita est, quinam illud impleri poterit: *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem?* Quod clarius idem apostolus significans, ne qui forsitan errarent, atque ob scelera de formatione corporis in resurrectione desperarent, his verbis hortatur: *Mortificate membra, quae sunt in terra,* hoc est, fornicationem, adulterium, libidinem, etc. Imo et eos [audi] qui Galilaeis apparuerunt eosque sic allocuti sunt: *Hunc Iesum, quem vidistis a vobis assumptum, sic veniet quemadmodum vidistis eum assumptum.*

(Cap. LXXXVIII. — 1. Cor. 15, 50. — Ioann. 1, 12. — 2. Cor. 10, 3. — 1. Cor. 15, 50. — 1. Cor. 15, 53. — Col. 3, 5. — Act. 1, 11.)

Cap. LXXXIX. Ex his, quae hactenus dicta sunt, facile intelligentes homines possunt tam ad veros sermones quam Manichaei mendacia animum advertere: ut tametsi quodpiam allatum ab eo testimonium praetermiserim, ex duobus illis tribusque, quae commemoravimus, reliqua ab eo falso conficta deprehendantur. Nos autem longo asperoque

Cap. LXXXIX. — 1. Sic recte Petavius. Codd. mss. et edit. princ. ἐπιστῆναι.

2. τοῦ om. ed. Petav. Colon. repet. In seqq. abundare videtur λεγομένου.

κότες ὁδὸν τραχεῖαν, καὶ κινδυνώδεις τόπους, μόλις ταυτησὶ τῆς ἀμφισβαίνης καὶ θηρὸς ὀλετηρίου τῆς κεγχρίτιδος, ἀπὸ πολλῶν ὁμοιωμάτων πεποικιλμένης πρὸς ἀπάτην τῶν ὁρώντων, ἐχούσης δὲ κεκρυμμένην [3] κάτω τὴν κεντρώδη καὶ ἰοβόλον πηγὴν, τῆς ἐκ πάντων ὁρμωμένης. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ Ἑλλήνων Ἕλλην ἐστὶν, ἥλιον προςκυνῶν, καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄστρα, καὶ δαίμονας, [4] Ἕλλην ὁ ἀνὴρ, ἀγαπητοὶ, τυγχάνει, καὶ ἡ αὐτοῦ αἵρεσις τὰ τῶν Ἑλλήνων ὑφηγεῖται, τὰ μάγων ἐπίσταται, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐγκυλινδεῖται, ἀστρονόμους ἐπαινεῖ,
pag. 709. τὰ αὐτῶν περιεργαζόμενος, μόνον Χριστοῦ σεμνύνεται ὄνομα λόγῳ, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ κεγχρῖτις κρύπτει μὲν τὸν ἰὸν, ἀπατᾷ δὲ διὰ τῆς ποικιλίας, ἐν μέσῳ ὑλῶν πολλῶν γενομένη, καὶ ἀφομοιουμένη μετὰ τῶν ὄντων. Ἐν δὲ τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει τῷ ξύλῳ τῆς ἀληθείας, καὶ αἵματι Χριστοῦ, καὶ σώματι τῷ ἀπὸ Μαρίας, τῷ ἀληθινῶς γεγεννημένῳ, καὶ τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει, καὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς μιᾶς ἑνότητος, συντρίψαντες τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος ἐπὶ τοῖς ὕδασι, τὴν πολυκέφαλον ταύτην αἵρεσιν, εἰς τοὐπίσω στρέψαντες, καὶ [5] τὴν κεφαλὴν καταθλάσαντες, εὐχάριστοι μὲν θεῷ διατελέσωμεν, ἐπὶ δὲ τὰς ἑξῆς αἱρέσεις προελθεῖν σπεύσωμεν, θεὸν ἐπικαλούμενοι βοηθὸν τῆς ἡμῶν ἀσθενείας, ὅπως τὰ ἐπηγγελμένα ἐν θεῷ περαιώσαντες, τελείως θεῷ εὐχαριστήσωμεν.

ΚΑΤΑ ἹΕΡΑΚΙΤΩΝ,
τεσσαρακοστὴ ἑβδόμη, ἡ καὶ ἑξακοστὴ ἑβδόμη.

Κεφ. α'. *Μετὰ τὴν μοχθηρὰν ταύτην, καὶ ἰοβόλον ὑπὲρ πᾶσαν αἵρεσιν, καὶ ἑρπετώδη τοῦ Μάνη βαρβαρικὴν θηριοβολίαν τῆς διδασκαλίας ἀνέστη τις Ἱέρακας ὀνόματι, ἀφ' οὗπερ Ἱερακῖται. Οὗτος ἐν τῇ Λεοντῷ, τῇ κατ' Αἴγυπτον ὑπῆρχεν, ἐν προπαιδείᾳ οὐ μικρᾷ ὑπάρξας, Ἑλληνικῶν τε πάντων λόγων ἐπιτηδεύμασιν ἀσκηθεὶς, ἰατροσοφιστικῇ τε καὶ τοῖς ἄλλοις, τοῖς τῶν Αἰγυπτίων καὶ Ἑλλήνων μαθήμασιν ἀκριβῶς ἐπιστάς. Τάχα δὲ καὶ ἀστρονομίας· καὶ μαγείας ὁ ἀνὴρ παρήψατο· ἐμπειρότατος γὰρ ὑπῆρχε πολλῶν λόγων, καὶ ἐν ἐξηγήσει, ὡς ὑποφαίνουσι οἱ αὐτοῦ λόγοι, πάνυ δὲ τὴν τῶν Αἰγυπτίων ἐπιστάμενος γλῶσσαν. Αἰγύπτιος γὰρ ὁ ἀνὴρ ἦν, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν Ἑλλήνων τετρανωμένος οὐ μικρῶς, ὀξὺς κατὰ πάντα τρόπον. Ὑπῆρχε δῆθεν Χριστιανὸς, ἀλλ' οὐκ ἐνέμεινε τῇ τοῦ Χριστοῦ πολιτείᾳ. Παρέπεσε γὰρ, καὶ ὀλισθήσας ἐξώκειλεν. Οὗτος μὲν γὰρ παλαιὰν καὶ*

3. *Ita corrigendum erat. Libri habent* κατά. *Minus certo potest statui de medicina qua sententiae succurramus, quae mutila videtur esse. Excidit fortasse* κεκρατήκαμεν, *vel simile quid. Nisi participio* ἐπιβεβηκότες, *id quod non semel fecit Epiphanius, usus est pro finito, ut sententia sit* Nos autem magnam viam

itinere per periculosa loca confecto, aegre amphisbaenam illam ac cenchritidem, letalem inprimis bestiam evasimus, quae multarum rerum similitudinibus variegata contuentes decipit. Ex quibus omnibus velut conflatum et occultum mortiferi inaculeo veneni fontem continet. Manichaeus enim cum gentilibus gentilis est, ac solem, lunam, sidera, daemonesque veneratur, gentilis, inquam, est, o carissimi, eiusque secta Graecorum superstitiones tradit; magorum quoque praestigias complectitur, in iisque volutatur, astronomos laudat, quorum curiosas artes persequitur, ac verbo tenus Christi nomine gloriatur. In quo cenchritidis simillima est, quae occultato veneno varietate sua fallit, atque inter varia fruteta versans, rerum omnium quibus circumdata est similitudinem exprimit. Enimvero posteaquam dei ope ac veritatis fuste, nec non et Christi sanguine ac corpore, quod ex Maria revera natum est, ac mortuorum resurrectionis, et unius eiusdemque dei confessione, *draconis illius in* Ps. 73, 14.
aquis caput confregimus, hoc est, multicipitem illam haeresin effugavimus, caputque comminuimus, perpetuae primum habendae deo gratiae sunt, tum ad ceteras deinceps properandum, ita ut a deo supplices postulemus, nostrae ut imbecillitati succurrat, ut iis quae suscepimus absolutis cumulatiores eidem referre possimus.

ADVERSUS HIERACITAS,
quae est haeresis XLVII., vel LXVII.

Post improbam illam, ac prae omni alia haeresi virulentam, Cap. I.
serpentinam et barbaricam Manichaei doctrinam Hieracas quidam nomine prodiit, a quo Hieracitae nominati sunt. Hic in oppido Aegypti Leontone vixit, humanioribus literis inprimis eruditus, ac Graecorum disciplinis, praesertimque medicina et aliis artibus imbutus, ad quas Aegyptiorum quoque doctrinam adiunxerat. Ac nescio an et astronomiae ac magicarum artium scientiam attigerit. Fuit certe variis artibus instructus, atque explicandi peritus, ut ex illius commentariis apparet; sed Aegyptiorum linguam potissimum calluit, utpote genere Aegyptius. Nec vero Graecae linguae scientia mediocriter est perpolitus, vir acutissimo in omnibus ingenio. Atque hic quidem Christianus fuit, sed non in eo vitae genere quod esset Christo dignum perseveravit. Siquidem prolapsus, et impactus a veritate excidit. Cum enim veteris novique testamenti scientissimus

et periculosos huius amphisbaenae demum locos emensi sumus *cett.*

4. *Vox* Ἕλλην *abest a codd. mss. Recte eam restituit Cornarius.*

5. τήν *om. in ed. Petav. Colon. repet.*

καινὴν διαθήκην σαφῶς εἰπεῖν ἀποστηθίζων, καὶ εἰς [1] αὐτὰ ἐξηγησάμενος, ἐδογμάτισε παρ' ἑαυτῷ ἀπὸ κενοφωνίας ἑαυτοῦ ὅπερ αὐτῷ ἔδοξε καὶ ὃ ὑπεισῆλθεν αὐτῷ.

Βούλεται γὰρ καὶ οὗτος τὴν σάρκα μὴ ἀνίστασθαι τὸ παράπαν,
pag. 710. ἀλλὰ τὴν ψυχὴν μονωτάτην. Πνευματικὴν δὲ τὴν ἀνάστασιν φάσκει, καὶ ὅσα ἔστιν ἀπὸ τῶν θειῶν γραφῶν εἰς ἑαυτοῦ νοῦν ἀναλεξάμενος, οὕτως ἑαυτῷ ἐπεσώρευσεν ἀτόπων πλάσματα, [2] ἅττα φαῦλα ἑαυτῷ μηχανησάμενος πρὸς σύστασιν τῆς αὐτοῦ αἱρέσεως. Ἦν δὲ ὁ ἀνὴρ ἔκπληκτος τῇ αὐτοῦ ἀσκήσει, καὶ δυνάμενος πεῖσαι ψυχάς· αὐτίκα πολλοὶ τῶν ἀσκητῶν τῶν Αἰγυπτίων αὐτῷ συναπήχθησαν. Οἶμαι γὰρ ὅτι περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν, ὡς ἠρνήσατο τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάστασιν, ἀπὸ Ὠριγένους τὰς προφάσεις εἰληφώς, ἢ ἀφ' ἑαυτοῦ τῆς διανοίας τοῦτο ἐξεμέσας. Οὐ παραδέχεται οὗτος γάμον· [3] φάσκει εἶναι τοῦτο παλαιᾶς διαθήκης. Τοὺς μὲν γὰρ περὶ τὸν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ καὶ Μωϋσέα καὶ Ἀαρὼν, καὶ πάντας τοὺς ἁγίους, Ἡσαΐαν καὶ Ἱερεμίαν ὁμοίως δέχεται, καὶ προφήτας ἡγεῖται, καὶ συγκεχωρῆσθαί φησι ἐν τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ τῷ γάμῳ συνάπτεσθαι, ἀπὸ δὲ τῆς ἐνδημίας τοῦ Χριστοῦ μηκέτι τὸν γάμον παραδέχεσθαι, μήτε δύνασθαι αὐτὸν κληρονομεῖν βασιλείαν οὐρανῶν. Τί γὰρ, φησὶ, ἦλθε ποιεῖν καινὸν ὁ λόγος; ἢ τί καινὸν ἦλθε κηρύξαι ὁμονογενὴς, καὶ κατορθῶσαι; εἰ μὲν γὰρ περὶ φόβου θεοῦ, τοῦτο εἶχεν ὁ νόμος· εἰ δὲ περὶ τοῦ γάμου, κεκηρύχασιν αἱ γραφαί· εἰ δὲ περὶ φθόνου [4] καὶ πλεονεξίας καὶ ἀδικίας, ταῦτα πάντα περιεῖχεν ἡ παλαιὰ διαθήκη. Ἓν δὲ μόνον τοῦτο κατορθῶσαι ἦλθε, τὸ τὴν ἐγκράτειαν κηρύξαι ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἑαυτῷ ἀναλέξασθαι ἁγνείαν καὶ ἐγκράτειαν. Ἄνευ δὲ τούτου μὴ δύνασθαι ζῆν.

Κεφ. β'. Τὰς δὲ προφάσεις ταύτας πανταχόθεν ἀναλέγεται, ὅταν εἴπῃ ὅτι, Καὶ τὸν ἁγιασμὸν [1] ὑμῶν, οὗ χωρὶς τὸν θεὸν οὐδεὶς ὄψεται. Ἐὰν δὲ εἴπωσιν αὐτῷ, Πῶς ὁ ἀπόστολος ἔφη, Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος, πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ θεὸς, [2] καὶ εὐθὺς ἐπιφέρει αὖθις λέγων, Ὑπερβὰς δὲ ὀλίγον λέγει ὅτι, Ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ κυρίῳ, καὶ ἡ παρθένος· ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρὶ, καὶ μεμέρισται. Εἰ τοίνυν ἐστὶ μερισμὸς, πῶς δύναται ὅπου μερισμὸς ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοινωνῆσαι; καὶ εἰ θεῷ οὐκ ἀρέσκει, ἀλλὰ τῷ ἀνδρὶ, πῶς δύναται παρὰ θεῷ κεκτῆσθαι τὴν κληρονομίαν; Διὰ γὰρ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω,
pag. 711. οὐκ ἐπαινῶν φησι γάμον μετὰ τὴν παρουσίαν, ἀλλὰ συμβαστάζων, ἵνα μὴ εἰς περιττὸν ὄλεθρον ἐμπέσωσιν. Εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι οἱ ἑαυτοὺς

Cap. I — 1. An αὐτὰς?
2. Libri habent ἅττα.
3. φάσκει cod. Rhedig. φάσκειν cod. Ien. et editi. Petavius voluit φάσκων, quod et mihi placet.
4. καὶ om. in ed. Petav. Colon. repet.

esset, ut ea de pectore suo velut exprimeret, ac commentaria scripsisset, multa de suo dogmata vanissime aspersit, ac quicquid visum est pro libidine sua proposuit.

Negat is omnino resurgere carnem, idque animae soli tribuit, proindeque spiritalem esse resurrectionem asserit. Sacrarum vero literarum testimonia colligens, et ad institutum suum ac mentem accommodans, absurdissima quaedam dogmatum commenta cumulavit, et ad haeresin suam stabiliendam prava quaedam excogitavit. Ceterum vitae ille instituto ac genere plane admirabilis fuit, et ad alliciendos animos inprimis efficax. Quare plerique ex Aegyptiis monachis in illius errores adducti sunt. Nam quod ad mortuorum resurrectionem attinet, quod carnis resurrectionem inficiatur, id ab Origene mutuatus videtur, nisi id ex sese evomuisse dicendus est. Idem nuptias repudiat; quas veteris testamenti proprias fuisse docet. Quippe Abraamum, Isaacum et Iacobum, Moysem, Aaronem, ac sanctos omnes, velut Isaiam et Ieremiam pariter asciscendos existimat, et prophetas arbitratur, nuptiasque in veteri testamento licitas fuisse, sed post adventum Christi easdem reiiciendas; utpote quibuscum coeleste regnum obtineri nequeat. Quid enim, inquit, verbum novi ut faceret advenit? quid inquam novi praedicare, aut quod egregium facinus moliri voluit? Si dei timorem dixeris, hoc iam lex ipsa continebat: si nuptias, etiam in sacris literis praedicantur: si invidiam avaritiam iniustitiam damnasse dicas, haec omnia vetere testamento comprehensa sunt. Superest ergo id ut unum efficere voluerit ut continentiam praedicaret in mundo, ac sibi ipsi castimoniam deligeret; sine qua obtineri vita non possit.

Ad id vero dogma comprobandum undecumque argumenta cor- Cap. II.
rogat, velut illum locum: *Sanctificationem vestram, sine qua nemo* Hebr. 12, 14.
videbit deum. Quod si apostoli dictum illud obiicias, *Honorandae* Hebr. 13, 4.
sunt nuptiae, et torus immaculatus: fornicatores autem et adulteros iudicabit deus, sic ille respondet: Atqui paulo post idem apostolus
dicit, *Innupta sollicita est de his quae dei sunt, quomodo placeat do-* 1. Cor. 7, 34.
mino, et virgo: nupta vero sollicita est quomodo placeat viro, et divisa est. Unde si divisio inest, quomodo intercedere communio potest? Ac si deo non placeat, sed viro, potestne hereditatem a deo con-
sequi? Cum autem sic hortatur: *Propter fornicationes autem, unus-* 1. Cor. 7, 2.
quisque suam uxorem habeat, non laudandas post adventum domini, sed tolerandas nuptias putat, ne maius in exitium praecipites ruant.
Sunt enim eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum coelorum. Matth. 19, 12.

Cap. II. — 1. ἡμῶν ed. Petav.
2. Fortasse κατευθὺς.

[3]εὐνουχίσαντες διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· καὶ, Θέλω, φησὶ, πάντας εἶναι ὡς ἐμαυτόν· καὶ, Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις, πέντε μωραῖς, καὶ πέντε φρονίμοις. Φρόνιμοι παρθένοι, μωραὶ παρθένοι, πλὴν παρθένοι, βασιλείᾳ οὐρανῶν ἀπεικάζονται, καὶ οὐκ εἶπεν ἔγγαμοι. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα [4]ἑαυτῷ ἐπισωρεύει, ἵνα δῆθεν παρεκβάλῃ γάμον.

Οὐ δέχεται δὲ τοὺς παῖδας τοὺς τελευτῶντας πρὸ γνώσεως, ἀλλ' ἀποβάλλει αὐτοὺς τῆς νομιζομένης ἐλπίδος. Φάσκει γὰρ τούτους μὴ κληρονομεῖν βασιλείαν οὐρανῶν, ἐπειδὴ, φησὶ, οὐκ ἠγωνίσαντο. Ἐὰν γὰρ ἀθλῇ τις, οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἀθλῶν οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως, πόσῳ γε μᾶλλον οἱ μηδέπω εἰς ἀγῶνα κεκλημένοι; οὐ πιστεύει δὲ πάλιν οὗτος παράδεισον εἶναι αἰσθητὸν, ὥσπερ ἀμέλει καὶ Ὠριγένης· οὐδὲ, ὡς ἔφην, νεκρῶν ἀνάστασιν τὴν διὰ σαρκός. Ἀλλ' ἀνάστασιν μὲν νεκρῶν λέγει, ἀνάστασιν δὲ τὴν τῶν ψυχῶν, καὶ πνευματικήν τινα φάσκων μυθολογίαν. Οὐδεὶς δὲ μετ' αὐτῶν συνάγεται, ἀλλὰ εἰ εἴη παρθένος, ἢ μονάζων, ἢ ἐγκρατὴς, ἢ χήρα. Περὶ δὲ τὸν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα οὐ φάσκει κατὰ τὸν Ὠριγένην, ἀλλὰ πιστεύει ὄντως τὸν υἱὸν ἐκ πατρὸς γεγεννημένον.

Κεφ. γ'. Καὶ περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, ἐκ πατρὸς [1]εἶναι. Φάσκει δὲ οὗτος, ὡς [2]ἄνω μοι ἐν τῇ τῶν Μελχισεδεκιανῶν αἱρέσει δεδήλωται, περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Μελχισεδὲκ, διὰ τὸ, φησὶ, εἰρηκέναι ὅτι, Ὑπερεντυγχάνει στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ τίς ἐστιν οὗτος; Ἀλλὰ μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. Τὸ δὲ ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκὲς διὰ τὸ ὑπερεντυγχάνειν. Τοῦτο δὲ τὸ πνεῦμα συνηντηκέναι τῷ Ἀβραὰμ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, ἐπειδὴ γὰρ ὅμοιόν ἐστι τῷ υἱῷ. Καὶ διὰ τοῦτό φησι ὁ ἀπόστολος, Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος. Ἀμήτωρ φησὶ, ὅτι οὐκ ἔχει μητέρα· ἀπάτωρ φησὶ, ὅτι ἐπὶ γῆς οὐκ ἔσχε πατέρα· ἀφωμοιώμενος δὲ τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. Καὶ πολλὰ φλυαρῶν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος διεξ-
pag. 712. ῆλθε περὶ τούτου πολλὴν πραγματείαν. **Βούλεται δὲ τὴν τελείαν αὐτοῦ σύστασιν ποιεῖσθαι ἀπὸ τοῦ Ἀναβατικοῦ Ἡσαΐου, δῆθεν ὡς ἐν τῷ Ἀναβατικῷ λεγομένῳ ἔλεγεν ἐκεῖσε ὅτι, Ἔδειξέ μοι ὁ ἄγγελος [3]περιπατῶν ἔμπροσθέν μου, καὶ ἔδειξέ μοι, καὶ εἶπε, Τίς ἐστιν ὁ ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ· καὶ [4]εἶπα, Σὺ οἶδας, κύριε; Λέγει, Οὗτός ἐστιν ὁ ἀγαπητός. Καὶ τίς ἐστιν ὁ ἄλλος ὁ ὅμοιος αὐτῷ ἐξ ἀριστερῶν ἐλθών; Καὶ [5]εἶπα, Σὺ γινώσκεις, τουτέστι τὸ ἅγιον πνεῦμα τὸ λαλοῦν ἐν**

3. εὐνουχήσαντες *scripti libri et ed. princ.*
4. ἐπισωρεύει ἑαυτῷ *cod. Rhedig.*

Cap. III. — 1. *Repete* πιστεύει.
2. *V. haer.* 55, 5.
3. *Libri scripti habent* περιπατῶν, *cui*

Iterum: *Volo omnes esse sicut meipsum.* Tum: *Simile factum est* 1. Cor. 7, 7.
regnum coelorum quinque virginibus, quarum quinque erant fatuae, et Matth. 25, 1.
quinque prudentes. Ubi tam prudentes virgines quam fatuae, sed nihilominus virgines, cum coelesti regno comparantur, nec de nuptiis mentionem fecit. Multa id genus alia adversus nuptias accumulat.

Neque vero puerulos ante cognitionis usum mortuos admittit, sed a proposita spe reiicit. Negat enim istos coeleste regnum capessere, quandoquidem certamen nullum obierint. Nam qui in certamen descendit, *non coronatur, nisi legitime certaverit.* Quare 1. Timoth. 2, 5.
cum ne ii quidem qui certant nisi id legitime praestiterint, coronentur, quanto minus qui ne ad certamen quidem adhuc vocati sunt? Paradisum porro sensibilem esse non putat, quo in errore versatus est et Origenes. Neque, ut antea dixi, mortuorum resurrectionem ad carnem pertinere, sed ita resurgere mortuos fatetur, solas ut animas id assequi velit, ac spiritalem nescio quam fabulam contexat. Ceterum nemo in illorum gregem admittitur nisi virgo sit, aut monachus, aut continens, aut vidua. De patre, filio et spiritu sancto non eadem cum Origene sentit, quin potius et a patre filium revera genitum, et spiritum sanctum credit a patre procedere.

Quem quidem spiritum, quemadmodum supra in Melchisedecia- Cap. III.
norum haeresi docuimus, Melchisedecum esse sibi persuadet, pro eo quod scriptum est, *Pro nobis orat gemitibus inenarrabilibus.* Et Rom. 8, 26. Hebr. 7, 3.
quis ille tandem est? *Manet*, inquit, *sacerdos in aeternum.* Porro sacerdos in aeternum ideo manet ut orare possit. Hunc ipsum spiritum Abrahamo per illud tempus occurrisse putat. Est enim, inquit, filio similis; quare ab apostolo dicitur *esse sine patre, sine matre, sine genealogia. Sine matre*, quod omnino nullam habuerit; *sine patre*, quod eum in terra non habuerit; *similis vero filio dei factus manet sacerdos in aeternum.* Praeter haec multa alia de spiritu sancto garriens fusissimam de eo disputationem instituit. Sed praecipuum opinionis suae firmamentum ex libro quodam qui Anabaticus Isaiae inscriptus est, arcessit, quo in libro sic loquitur: ***Ostendit mihi angelus de omnibus coram me, et ostendit mihi, et dixit, Quis est ad dexteram dei? Et dixi, Tu scis, domine. Tum ille, Hic est dilectus. Et quis est alter ei similis qui a sinistra venit, et dixi, Tu nosti; hic est spiritus sanctus, qui in te loquitur et in prophetis. Et***

scripturae testimonium dedit Nicetas Thes. Orthod. Fidei IV, 34. Cornarius et Petavius ediderunt περὶ πάντων. *Et tamen verterat Cornarius* obambulans angelus coram me.

4. εἶπα *Nicetas l. l., et ed. Petav.* εἶπε *codd. Rhedig. et Ien.*
5. εἶπα *Nicetas l. l., et ed. Petav.* εἶπε *liber scriptus uterque.*

σοὶ, καὶ ἐν τοῖς προφήταις· καὶ ἦν, φησὶ, ὅμοιον τῷ ἀγαπητῷ. Ἐκ τούτου βούλεται συνιστᾶν τὸ εἰρημένον, [6]Ἀφωμοιωμένος τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές.

Πόσα τοίνυν δυνήσεται ὁ ἡμέτερος νοῦς καὶ περὶ τούτου διαλαμβάνειν πρὸς ἀντίθεσιν τῆς αὐτοῦ πολλῆς παραπεποιημένης διανοίας; Οὗτος δὲ γηραλέος ἐτελεύτα. Συνεγράψατο δὲ Ἑλληνικῶς τε καὶ Αἰγυπτιακῶς, ἐξηγησάμενος καὶ συντάξας τῆς ἑξαημέρου μύθους τινὰς πλασάμενος, καὶ κομπώδεις ἀλληγορίας· εἰς ἄλλα δὲ [7]ποσὰ ἀπὸ τῆς γραφῆς συνέταξε, ψαλμούς τε πολλοὺς νεωτερικοὺς ἐπλάσατο. Ἐμψύχων τε πολλοὶ ἐξ αὐτῶν οὐ μετέχουσι τῶν [8]ἀληθινῶν αὐτῶν τοῦ δόγματος. Ὁ δὲ Ἱέρακας αὐτὸς τῷ μὲν ὄντι πολλὴν εἶχε τὴν ἄσκησιν, οἱ δὲ μετ᾽ αὐτὸν αὐτοῦ μαθηταὶ καθ᾽ ὑπόκρισιν. Ἐκεῖνος μὲν ἀπείχετο πάντων βρωμάτων, καὶ ἠσκεῖτο, καὶ ἀπὸ οἴνου. Φασὶ δέ τινες περὶ αὐτοῦ ὅτι ὑπὲρ ἐνενήκοντα ἔτη βιώσας ἕως τῆς ἡμέρας ἧς ἐτελεύτα ἐκαλλιγράφει. Καλλιγράφος γὰρ ἦν. Ἔμενε γὰρ αὐτοῦ [9]συνεστὼς ὁ ὀφθαλμός.

Κεφ. δ'. Φέρε δὲ διασκοπήσωμεν καὶ τὰ τούτου ζιζάνια, ποίᾳ διανοίᾳ λόγου θεϊκοῦ συνάψωμεν καὶ ἐξαφανίσωμεν τόδε ἰοβόλον τοῦτο ἑρπετὸν, σκορπίου δίκην [1]τῶν ἔμπροσθεν καὶ κατόπιν παῖον, ἀπὸ δύο διαθηκῶν ἑαυτῷ ἐπισωρεῦον τὰ πρὸς βλάβην, οὐχ ὡς ἔχουσιν οἱ θεῖοι λόγοι, ἀλλ᾽ ὡς ἡ παραπεποιημένη [2]αὐτοῦ ἔννοια τὰ φωτεινὰ σκοτεινῶς διενοεῖτο. Οὐ μεμπτὸν γὰρ τὸ μέλι, οὔτε [3]πικρὸν αὐτὸ, οὐδὲ αἱ ἐδωδαὶ ἐκ θεοῦ ἐκτισμέναι αἱ καλλίους, διδόμεναι δέ τινι πυρέττοντι πικραὶ ἐν τῷ στόματι [4]αὐτοῦ φαίνονται, οὐ τῶν ἡδέων πεπικραμμέ-
pag. 713. νων, ἀλλὰ τοῦ γεύματος τοῦ πυρέττοντος πικραίνοντος τὰ αὐτῷ διδόμενα. Οὕτω καὶ πᾶς τις ἀπὸ τῆς ἀληθείας πεσὼν οὐκ ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἠπάτηται, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν πικροῖς διανοήμασιν ἐγεύσατο, καὶ εἰς [5]πικρίαν αὐτῷ μετεβλήθη. Ἴδωμεν δὲ περὶ τῶν [6]παίδων τί εἴπωμεν περὶ τῶν ἀποκτανθέντων εὐθὺς ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας διὰ Χριστόν; ἆρα βασιλείας οὐρανῶν εἰσιν ἀμέτοχοι [7]οἱ τοιοῦτοι, ἢ με-

6. *Libri scripti et ed. princ. habent* ἀφομοιούμενος.

7. *Sic emendavit Petav. Libri habent* πόσα. *Mea suspicio est* ὁπόσα.

8. *Haec verba corrupta sunt. Rescribo* τῶν μαθητῶν αὐτοῦ τοῦ δόγματος.

9. συνετὸς *cod. Rhedig.*

Cap. IV. — 1. τῶν *uncinis notavit Petavius. Retineo, aptum faciens hunc genetivum a voc.* δίκην, *ut genetivum* σκορπίου *a* τῶν ἔμπρ. καὶ κατόπιν. *Quamquam facile esset corrigere* δίκην ἐκ τῶν *celt. Pro* ἐπισωρεῦον *vulgo extat* ἐπισωρεύων.

2. *Ita libri scripti, non* αὐτῶν, *ut est in editis. Quamquam Cornarium video transtulisse ipsius.*

erat, inquit, similis dilecto. Ex hoc loco illam scripturae sententiam confirmare nititur, *Assimilatus filio dei manet sacerdos in perpetuum.* Hebr. 7, 3.

Verum quam multa de hoc argumento excogitare mens nostra potest, ac disputando complecti, quibus depravata illius intelligentia ac sententia refellatur! Ceterum iste extrema senectute mortuus est, ac Graeca Aegyptiacaque lingua quamplurima scripsit. Inter cetera commentarios et lucubrationes de opere sex dierum, quibus fabulas nonnullas et vanissimas allegorias commentus est. Necnon et alia quaedam ex sacris deprompta literis, quibus et psalmos quosdam novitios a se conditos adiecit. Qui illius sectam vere et ex animo profitentur, plerique ab animatis abstinent. Nam quod ad Hieracam ipsum pertinet, severam admodum vitae disciplinam adhibuit. Sed qui post illum extitere discipuli nihil praeter simulationem habuerunt. Constat illum ab eduliis omnibus sibi temperasse, adeoque severe vixisse ut et vino careret. Auctores nonnulli sunt ultra annos nonaginta vixisse, et ad extremum vitae tempus libros antiquarii more scripsisse. Librarius enim et quidem peritus fuit, nec oculus ei caligavit.

Nunc ab eo disseminata zizania consideremus, quanam videli- Cap. IV.
cet divini verbi sententia venenatum hunc serpentem constringere atque extinguere possimus, qui scorpii instar anteriori posteriorique parte ferit, hoc est ex utroque testamento quae sunt nocitura colligit; quae non eo sensu accipit quo in divinis literis produntur, sed pro eo ac perversa mens illius quae clarissima ac perspicua sunt obscure ac tenebricose capiebat. Neque enim vituperandum mel aut amarum est, nec exquisitissimi quique cibi, quorum auctor deus est, iidem tamen, si febri laborantibus dederis, amari in illorum ore videbuntur; non quod illorum suavitas amaritudine ulla suffusa sit, sed quod aegrotorum gustus iniucundo illo sapore oblatos cibos infecerit. Ita quisquis a veritate aberrat, nequaquam ab ea in fraudem inductus est. Sed ad veritatem degustandam velut amaros animi sensus attulit, ideoque et in amaritudinem veritas est illi conversa. Sed ut de puerulis potissimum agamus, quid de illis dicemus qui in Matth. 2, 16.
Bethleem Iudaeae subinde propter Christum occisi sunt? Quaero utrum necne coeleste regnum consecuti sint? Enimvero consecuti

3. *Reposui* πικρὸν αὐτὸ *pro* πικρότατον, *cum Gatakero Adverss. Miscell. cap. 36. pag. 810., quem vide, si lubet.*

4. αὐτοῦ *codd. mss.* αὐτῶν *editi. Quamquam hoc quoque loco Cornarius vertit in ore ipsius.*

5. *Editi habent* πικρίας.

6. *Editi habent* παιδίων.

7. οὗτοι *cod. Rhedig.*

τέχουσι; Μετέχουσι μὲν οὖν ὄντες ἄμεμπτοι. Εἰ γὰρ οὔκ εἰσι μέτοχοι, ἄρα παραίτιος αὐτῶν ὁ κύριος γεγένηται· δι᾽ αὐτὸν γὰρ ἀπεκτάνθησαν. Εἰ δὲ ἀπεκτάνθησαν δι᾽ αὐτὸν, μὴ φθάσαντες ἀγωνίσασθαι, μήτε λαβεῖν τὸ βραβεῖον, ἄρα ἡ αὐτοῦ παρουσία γενομένη μᾶλλον εἰς βλάβην τῷ κόσμῳ γέγονεν· ἐπειδὴ γὰρ αἰτία γέγονε τοῦ ἄωρα τὸν βίον τὰ βρέφη μεταλλάττειν τιμωρηθέντα, καὶ βασιλικῇ ἀπειλῇ ὑποπεσόντα, τοῦ μὴ φθᾶσαι εἰς ἀγῶνα, ὅπως κομίσωνται τὰ βραβεῖα.

Ἴδωμεν δὲ καὶ ἄλλας θεωρίας. Κάλει μοι Σαλομῶντα τὸν μακάριον καὶ σοφώτατον πρὸς ἔλεγχον τοῦ Ἱέρακα τούτου. Δεῦρο προφητῶν μακαριέστατε, ὁ λαβὼν παρὰ κυρίου χύμα καρδίας καὶ σοφίας, ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης, τί ἂν περὶ τῶν παίδων φρονοίης; Καί φησι Γῆρας γὰρ τίμιον οὐ τὸ πολύχρονον, οὔτε ἀριθμῷ ἐτῶν μεμέτρηται. Πολιὰ δέ ἐστι φρόνησις ἀνθρώποις, καὶ ἡλικία γήρως βίος ἀκηλίδωτος, γενόμενος ἄμεμπτος, θεῷ ἠγαπήθη, καὶ ζῶν μεταξὺ ἁμαρτωλῶν μετετέθη, ἡρπάγη, μὴ ἡ κακία αὐτοῦ ἀλλάξῃ σύνεσιν, ἢ δόλος ἀπατήσῃ ψυχὴν αὐτοῦ· βασκανία γὰρ φαυλότητος ἀμαυροῖ τὰ καλὰ, καὶ ῥεμβασμὸς ἐπιθυμίας [8] μεταλλεύει νοῦν ἄκακον. Καὶ ὅτι μὲν οὖν περὶ παίδων λέγει, ἑξῆς ἐπιφέρει λέγων, Τελειωθεὶς ἐν ὀλίγῳ ἐπλήρωσεν, ἵνα εἴπῃ, Τελευτήσας νέος ἐπλήρωσε χρόνους μακρούς. Ἀρεστὴ γὰρ ἦν κυρίῳ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, διὰ τοῦτο ἔσπευσεν ἐκ μέσου πονηρίας. Καὶ τῷ Ἱερεμίᾳ φησὶ ὁ κύριος, Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε, καὶ πρὸ τοῦ ἐξελθεῖν σε ἐκ μήτρας, ἡγίακά σε.

Κεφ. ε΄. Ἴδωμεν δὲ αὐτὸν τὸν σωτῆρα, τὸ ἀψευδὲς στόμα, τὸ γινῶσκον τὰ πάντα· δεῦρο, κύριε, βοήθει τῇ διανοίᾳ ἡμῶν, ἔλεγξον δὲ τὸν Ἱέρακα, καὶ τὴν [1] αὐτοῦ προπέτειαν. Προσῆλθον αὐτῷ, φησὶ, τὰ παιδία, ἵνα θῇ χεῖρας ἐπ᾽ αὐτὰ, καὶ εὐλογήσῃ· οἱ δὲ μαθηταὶ ἀπωθοῦν-
pag. 714. το αὐτὰ, καὶ ἐκώλυον· ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη, Ἄφετε τὰ παιδία, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρὸς μὲ, τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἵνα μὴ μόνον παιδαρίων νοηθῇ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ οὐχὶ ἐπὶ πᾶσαν ἡλικίαν, ἀπ᾽ αὐτῶν μὲν τὴν ἀρχὴν ἄρχεται, τοῖς δὲ ὁμοίοις αὐτῶν δεδώρηται μετ᾽ αὐτῶν ἔχειν τὴν κληρονομίαν. Εἰ γὰρ οἱ κατ᾽ αὐτοὺς βασιλεύειν ἔχουσι, πόσῳ γε μᾶλλον οἱ ἀρχέτυποι τῶν κατ᾽ αὐτοὺς ὑπαρχόντων; Καὶ πέπτωκεν αὐτοῦ ὁ μυθώδης λόγος. Πάντας γὰρ ἐλεεῖ ὁ κύριος. Φυλάσσων γὰρ τὰ νήπια ὁ κύριος. Καὶ, Αἰνεῖτε, παῖδες, κύριον. Καὶ τὰ παιδία ἐκήρυξαν, Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου·

8. *Corrige* μεταλλοιοῖ.

Cap. V. — 1. αὐτοῦ *dedi pro vul-*

illi sunt, utpote labis omnis expertes. Nisi enim illud obtinuerint, tantum illis malum dominus consciverit, cuius caussa necati sunt. Quod si ob eundem prius interfecti sunt quam in certamen descenderent ac praemium assequerentur, consequens est illius adventum mundo potius detrimentum attulisse, quoniam quidem caussam illis praebuerit cur et immatura morte vitam per supplicia profunderent, et regio nihilominus interdicto a certamine perinde ac praemio prohibiti fuerint.

Sed et alia praeterea videamus. Prodeat ad Hieracam illum refutandum beatus ac sapientissimus ille Salomon. Ades igitur, prophetarum beatissime, qui a domino *tantam cordis ac sapientiae lati-* 3. Reg.
tudinem nactus es quanta est arenarum in maris litore, dic nobis quae 4, 29.
tua sit de pueris opinio, Hic igitur, *Senectus*, inquit, *venerabilis,* Sap. 4, 8.
non longaeva, nec annorum numero computata; canities vero prudentia est hominibus, et aetas senectutis vita immaculata. Cum sine reprehensione esset, a deo dilectus est, et vivens inter peccatores translatus est, raptus est, ne malitia mutaret intellectum, aut dolus deciperet animam ipsius. Fascinatio quippe nugacitatis obscurat bona, et inconstantia concupiscentiae transvertit mentem sine malitia. Ut autem de pueris loqui illum appareat, statim adiicit, *Consummatus in brevi explevit;* quasi dicat, mortuus iuvenis implevit tempora multa. *Placita enim erat domino anima illius; propterea festinavit eum educere de medio malitiae.* Quin et apud Hieremiam dominus, *Antequam,* Hier. 1, 5.
inquit, *in utero formarem te, novi te, et antequam exires de vulva, sanctificavi te.*

Sed ad salvatorem ipsum, et os illud expers mendacii omnium- Cap. V.
que rerum cognitione praeditum veniamus. Adsis igitur, o domine! et intelligentiae nostrae opem ferens Hieracam illum eiusque temeritatem argue. *Accesserunt,* inquit, *ad illum pueruli, ut manus il-* Matth. 19, 13.
lis imponeret ac benediceret: discipuli vero repellebant illos, et prohibebant; ipse vero dixit illis, Sinite parvulos, et ne prohibete illos venire ad me: talium enim est regnum coelorum. Sed ne puerulorum tantummodo, ac non reliquae aetatis, coeleste regnum esse crederemus, sic ab illis exorsus est ut communem cum iis hereditatem illorum similibus tribueret. Iam vero si his ipsis qui proxime ad illos accesserint coeleste regnum promittitur, quanto id ipsi magis assequentur quorum ad exemplar ac archetypum expressi sunt alii? Adeo nullus istius fabulae locus est relictus. Omnium quippe miseretur dominus: *Custodiens enim parvulos dominus.* Item: *Laudate* Ps. 114, 6.
pueri dominum. Deinde praedicatum illud a pueris est, *Ozanna in* Ps. 112, 1. Matth. 21, 9.

gata αὐτῶν. *Scripturam annotavit Fr. Schottus ex scripto libro nescio quo.*

καὶ, Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. Καὶ πόσα ἐστὶ [2] τὰ τοιαῦτα;

Κεφ. ϛʹ. Περὶ δὲ σαρκὸς ἀναστάσεως, πῶς οὐχὶ σαρκὸς ἔσται ἀνάστασις, ὦ ἐθελόσοφε Ἱέρακα. Αὐτὴ γὰρ ἡ ὀνομασία τῆς φράσεως δείκνυσι τὴν δύναμιν. Ἀνάστασις γὰρ οὐ καλεῖται τοῦ μὴ πεπτωκότος. Ποῖον δέ ἐστι τὸ πεσόν; ποῖον τὸ ταφέν; ποῖον τὸ λυθὲν, ἀλλ' ἢ τὸ σῶμα; καὶ οὐχ ἡ ψυχή. Ψυχὴ τοίνυν οὐ πίπτει, οὔτε θάπτεται. Καὶ πόσα ἐστὶ περὶ τούτου λέγειν; ψυχῆς γὰρ οὐ καλεῖται ἀνάστασις, ἀλλὰ σῶμά ἐστι τὸ ἐγειρόμενον. Περὶ δὲ τῆς ἀναλογῆς [1] ἧς ἦλθεν ὁ σωτὴρ ἀναλέξασθαι παρθενίαν καὶ ἐγκράτειαν καὶ ἁγνείαν, τίνι οὐκ ἔστι δῆλον ὅτι ἔστιν ἐκλογὴ καὶ τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας καύχημα [2] καὶ κατὰ τοὺς ἐν σεμνῷ γάμῳ; ἕκαστον γὰρ κατὰ τὸ ἴδιον τάγμα σώζειν εἴωθε. Πῶς γὰρ οὐκ ἔσται τίμιος ὁ γάμος, καὶ ἐν θεῷ ἔχων τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ὁπότε κέκληται ὁ σωτὴρ εἰς γάμους, ἵνα εὐλογήσῃ γάμον; εἰ μὲν γὰρ παρῃτήσατο εἰς γάμον εἰσιέναι, ἄρα γάμου ἦν καταλύτης, καὶ οὐκ ἀποδεχόμενος ἕκαστον κατὰ συγγνώμην τῆς αὐτοῦ ἀσθενείας. Τίμιος τοίνυν ὁ γάμος, ὅτι αὐτὸς αὐτὸν ὥρισε. Διὸ παραγίνεται εἰς γάμον, ἵνα φράξῃ τὰ στόματα τῶν λεγόντων κατὰ τῆς ἀληθείας. Ἐκεῖ γὰρ πρῶτον σημεῖον ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας τὸ ὕδωρ οἶνον ποιήσας. Ὡς γὰρ ἀνέτειλεν ἀπὸ παρ-
pag. 715. θένου, ἵνα δείξῃ τὸ φῶς ἀπὸ παρθένου ἀνατεῖλαν τῇ οἰκουμένῃ, οὕτω καὶ τὸ πρῶτον σημεῖον εἰς γάμους πεποίηκεν ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, ἵνα τὴν μὲν παρθενίαν τιμήσῃ διὰ [3] τῆς ἀποκυήσεως, καὶ φωτὸς βολῆς τῆς δι' αὐτῆς ἀνατειλάσης, τὸν δὲ σεμνὸν γάμον τιμήσῃ διὰ τῶν θεοσημείων, ἐν τοῖς γάμοις πρῶτον ἐπιτελέσας, τὸ ὕδωρ εἰς ἄκρατον μεταβαλών. Ὡσαύτως δὲ εἰ ἀλλότριος ἦν ὁ γάμος, πῶς παραγγέλλει ὁ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος; ὡς λέγει, Νεωτέρας χήρας παραιτοῦ· μετὰ γὰρ τὸ καταστρηνιάσαι τοῦ Χριστοῦ γαμεῖν ἐθέλουσιν, ἔχουσαι κρίμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν; Τί οὖν φησι; Ἀλλὰ γαμείτωσαν, τεκνογονείτωσαν, οἰκοδεσποτείτωσαν. Εἰ τοίνυν ταῦτα παραδέχεται, πῶς παρὰ σοὶ, Ἱέρακα, ὁ γάμος ἐστὶν ἐκβαλλόμενος μετὰ τὴν ἔνσαρκον Χριστοῦ παρουσίαν;

2. τὰ *non extat in edit. Petavii Colon. repet.*

Cap. VI. — 1. *Vide ne sit rescribendum* ᾗ.

excelsis: benedictus qui venit in nomine domini. Item: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem.* Mitto alia eius generis infinita. Ps. 8, 3.

Ad carnis vero resurrectionem quod attinet, nonne convenire illa carni debet, o vanissime Hieraca, cum et ipsa loquendi ratio satis vim illius arguat? Etenim resurrectio de eo non dicitur, quod minime ceciderit. Quidnam igitur illud est quod cecidit, quod sepultum est atque dissolutum, praeterquam corpus? Neque enim de anima dici istud potest, quae neque cadere neque separari potest. Plura alia de ea re disputari possunt, sed haec summa esto, resurrectionem nequaquam animae tribui, sed corpus esse quod resurgit. Quod vero de electione plura dicit, qua salvator virginitatem, continentiam et castimoniam elegit, quis hoc non intelligit, de eodem delectu gloriari quoque sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam? Sed eadem nihilominus et eos quoque qui honestis nuptiis illigati sunt pro sui conditione status, ad salutem pervenire posse non dubitat. Nam *venerabiles esse nuptias*, ac dei aspirante gratia coeleste regnum obtinere, quis vel ex eo non agnoscat quod ad nuptias invitatus salvator ipse fuerit, ut iis benediceret? Quod si tum nuptiis interesse noluisset, earumdem eversor fuisset, nec unumquemque pro sua imbecillitate benigne atque indulgenter admittere putaretur. Quamobrem *venerabiles nuptiae sunt*, cum eas ipse constituerit. Ideoque et adesse iisdem voluit, ut eorum ora praecluderet qui contra veritatem disputant. Quin et illic apud Canam Galilaeae *primum signum fecit et in vinum aquam convertit.* Nam ut ortus ex virgine fuerat, ut orbi terrarum excitatam ex virgine lucem ostenderet, ita et primum miraculum nuptiarum in gratiam apud Canam Galilaeae facere voluit. Quo nimirum et virginitati suum illo partu, lucisque quae ex illa prodierat emissione honorem tribueret, et honestas nuptias prodigiis ac miraculis illustraret, quibus primum mutanda in vinum aqua miraculum est molitus. Ad haec si abalienandae forent ab eo nuptiae, quorsum ita gentium magister praeciperet: *Iuniores viduas reiice; postquam enim luxuriatae fuerint in Christum, nubere volunt, habentes iudicium, quoniam primam fidem irritam fecerunt.* Quid igitur iubet? *Nubant,* inquit, *filios procreent, matres familias sint.* Quae cum apostoli auctoritate comprobentur, cur a te, o Hieraca, post Christi domini adventum in carne nuptiae condemnantur?

Cap. VI. — Hebr. 13, 4. — Ioann. 2. — 1. Timoth. 5, 11.

2. καὶ κατὰ τοὺς *reposui pro eo quod libri praebent omnes* καὶ τούς. *Petavius volebat* καὶ τοῖς.

3. τῆς *desideratur in edit. Petav. Colon. repet.*

Κεφ. ζ'. Περὶ δὲ τοῦ Μελχισεδὲκ, [1] ὅτι φάσκεις ὅτι αὐτός ἐστι τὸ πνεῦμα, τοίνυν ἦλθε τὸ πνεῦμα καὶ ἔλαβε σάρκα; οὐκέτι οὖν ὁ μονογενὴς μόνος γεγένηται κατὰ σάρκα, ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα. Εἰ δὲ γεγένηται κατὰ σάρκα τὸ πνεῦμα, ἰδοὺ ἡ Μαρία ἡ γεννήσασα τὸν σωτῆρα, λεγέτω Ἱεράκας ποῦ ἐστιν ἡ γεννήσασα τὸ πνεῦμα. Καὶ τὸ εἰπεῖν, Ἀφωμοιωμένος τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκὲς, [2] οὐκ ἔστι περὶ πνεύματος ἁγίου ὁ λόγος· οὐ γὰρ εἶπεν Ὅμοιον τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ Ἀφωμοιωμένον. Τὸ δὲ Ἀφωμοιωμένον μετέπειτα ἔχει τὴν ἀγωγήν. Εἰ δὲ μετὰ τὸν χρόνον τοῦ Ἀβραὰμ τὸ πνεῦμα ἀφομοιοῦται τῷ Χριστῷ, ἄρα οὐκ ἦν ποτε, καὶ διὰ τοῦτο ἀφομοιοῦται τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ. Καὶ ἀπάτωρ πῶς δύναται εἶναι; εἰ μὲν γὰρ αὐτὸ [3] ὑπάρχον ἐστὶ τὸ πνεῦμα, καὶ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς οἰκείας οὐσίας τῆς θεότητος, εἰκότως ἀπάτωρ δειχθείη· καὶ γὰρ τῷ μὲν ὄντι μονογενὴς ὁ υἱὸς καὶ ἀδελφὸν οὐκ ἔχει, υἱὸς δὲ θεοῦ. Ἀλλὰ κἄν τε οὐ λέγομεν τὸ πνεῦμα γεννητὸν, ἐπειδὴ μονογενὴς ὁ υἱὸς, ἀλλὰ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τοῦ ἐμοῦ [4] λαμβάνον, φησὶ ὁ Χριστὸς, τὸ γοῦν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ τοῦ ἐμοῦ [5] λαμβάνον ἀπάτωρ οὐ δύναται εἶναι. Κἂν δὲ εἴπῃ Ἀμήτωρ ἐν οὐρανῷ, καὶ ἀπάτωρ ἐπὶ τῆς γῆς (δύναται γὰρ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ σωτῆρος λέγεσθαι), πῶς οὖν ἐπὶ τέλει ὁ ἀπόστολος φράζει λέγων, Ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν δεδεκάτωκε τὸν Ἀβραὰμ τὸν πατριάρχην. Τὸ γὰρ Ἐξ αὐτῶν ἀκρι-
pag. 716. βείας ἐστὶ δηλωτικόν· ὁπότε γὰρ ἐκ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ ἄλλων πάντως ἐθνῶν εἶχε τὴν γενεαλογίαν. Διὰ δὲ τὸ μὴ γεγράφθαι τὴν [6] αὐτοῦ μητέρα ἢ πατέρα ἄλλα ἀντὶ ἄλλων φαντάζονται οἱ συκοφάνται τῆς ἀληθείας. Ἡμεῖς δὲ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ ἐν παραδόσεσιν εὕρομεν, καὶ τὸν πατέρα. Ἦν γὰρ οὗτος τῶν γενῶν [7] Σιδώνος καὶ τῶν Χαναναίων. Διέπεσε τοίνυν ὁ μυθώδης αὐτοῦ λόγος, καὶ μάτην αὐτοῦ καὶ ἡ πολιτεία. Οὐ γὰρ τὸ ἀψύχοις ἀσκεῖσθαι μετὰ κακοπιστίας τοῦτο ζωῆς ἐστι καὶ ἐλπίδος διδασκαλεῖον [8] σωτηρίας. Πάντα γὰρ, φησὶ, εἰς δόξαν θεοῦ γινέσθω.

Κεφ. η'. Ἀλλὰ περὶ τούτων καὶ αὐτῷ ἀρκεῖσθαι ἡγοῦμαι. Συνετρίψαμεν γὰρ τοῦ σκορπίου τὰς πτέρυγας, καὶ κατεσπάσαμεν αὐτοῦ τὰς δυνάμεις. Ὄφις γὰρ πτερωτὸς οὗτος καὶ σκόρπιος, πτέρυγας ἔχων κατὰ πολλοὺς τρόπους, καὶ πετόμενος, καὶ μιμούμενος μὲν τῆς ἐκκλησίας τὴν παρθενίαν, οὐκ ἔχων δὲ καθαρὰν τὴν συνείδησιν. Ἐπὶ γὰρ τού-

Cap. VII. — 1. *Particula* ὅτι *excidit ab edit. Petav. Colon. repet.*
2. οὐκέτι περὶ *ed. Petav.*
3. *Libri habent* ὑπάρχων.
4. *Libri habent* λαμβάνων.
5. *Libri habent* λαμβάνων.

De Melchisedeco quod asseris, spiritum illum esse sanctum, id si verum est, venisse spiritum et carnem induisse, non solus utique secundum carnem natus est filius, sed et cum eo quoque spiritus. Quod si secundum carnem natus est et spiritus, cum Maria salvatorem ediderit, dicat nobis Hieracas ubinam gentium ea sit quae spiritum pepererit? Nam quod apostolus dicit, *Assimilatus filio dei manet sacerdos in aeternum*, nulla est illic de spiritu sancto mentio. Non enim similem illum filio dei, sed assimilatum esse dixit. Quae vox *Assimilatus* posterius quiddam ut intelligamus inducit. Ac si post Abraami tempora Christo spiritus assimilatur, aliquando non extiterit oportet, ut propterea dei filio similis sit factus. Iam sine patre esse qui potest? Nam si per sese esse spiritus, nec ex propria divinitatis natura procederet, merito sine patre esse diceretur. Revera enim unigenitus est filius, neque fratrem habet, estque dei filius. Sed etsi genitum esse spiritum nequaquam velimus, cum unigenitus sit, ut dixi, filius, verum spiritus sit a patre procedens, et *de meo*, ut Christi verbis utar, *accipiens*, certe quidem qui et a patre progreditur, et de meo accipit, sine patre esse non potest. Quod si et in coelo matre et in terra patre carere dixerit, potest et istud ad salvatorem convenire. Cur igitur apostolus ita postremo loquitur? *Cuius autem genealogia ex illis non ducitur decimavit Abraam patriarcham.* Nam haec verba, *Ex ipsis*, accuratioris explicationis gratia adhibita sunt, ut illud indicaret, eum qui ab Israëlitis genealogiam non duceret ex aliis omnino gentibus eandem arcessere. Ex eo vero quod uterque illius parens in scripturis expressus non fuerit, alia pro aliis veritatis calumniatores somniant. Nos autem tam eius matrem quam patrem in traditionibus invenimus. Atque hic e Sidoniorum et Chananaeorum genere fuisse traditur. Quapropter tota ab eo conficta fabula corruit. Sed et inane est susceptum ab eo vitae severioris institutum. Neque enim iis duntaxat vesci quae anima carent, si cum fidei depravatione coniunctum hoc fuerit, ad vitam ullam et spem, aut ad salutis magisterium pertinet. *Omnia*, inquit, *ad gloriam dei fiant.*

(Cap. VII. — Hebr. 7, 3. — Ioann. 16, 15. — Hebr. 7, 4. — 1. Cor. 10, 31.)

Cap. VIII. Sed haec adversus illius errorem disputata sufficiant, quibus scorpii alas confregimus, illiusque vim profligavimus. Est enim ille pennato serpenti ac scorpio similis, qui quidem variis modis alas habere ac volare dicendus est, cumque virginitatem imitetur ecclesiae, conscientiae tamen illa sinceritate caret. Quare ad eum eiusque si-

6. *Vulgo extat* ἑαυτοῦ.
7. *Libri vulgo* Σιδόνος.
8. *Ita omnes libri, et recte. Nam* σωτηρίας *non est substantivum, sed adiectivum, pertinens ad* ἐλπίδος. *Petavius coniecit* καὶ σωτηρίας.

τῳ καὶ τοῖς ὁμοίοις αὐτοῦ πληροῦται τὸ, *Κεκαυτηριασμένων τὴν συνείδησιν, καὶ κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ θεὸς εἰς μετάληψιν ἐποίησεν. Ἁγιάζεται μὲν διὰ* [1] *λόγου θεοῦ ζῶντος καὶ ἐντεύξεως*, ὅτι πάντα καλὰ καὶ ἡδέα, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον παρὰ θεῷ. Χλευάζονται δὲ τελειότατα δι' ἃς κέκτηνται ἕκαστος συνεισάκτους γυναῖκας, [2] ἃς εἴωθαν φιλοτιμεῖσθαι ἔχειν εἰς ὑπηρεσίαν. Ἀλλὰ καὶ τούτου, ὡς ἔφην, τὰς πτέρυγας κατασπάσαντες, καὶ τὴν κεφαλὴν καταθλάσαντες τῷ ξύλῳ τῆς ζωῆς, τουτέστι τῷ σταυρῷ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἴωμεν, ἐπικαλούμενοι αὐτὸν τὸν θεὸν βοηθὸν, πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν αἱρέσεων ἀντίρρησίν τε καὶ ἀνατροπὴν τῶν παρ' αὐτοῖς ματαίως τῷ κόσμῳ [3] ὑποβαλλομένων.

ΤΟΥ * ΜΕΛΗΤΙΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥ,
τεσσαρακοστὴ ὀγδόη, ἡ καὶ ἑξηκοστὴ ὀγδόη.

Κεφ. α. [1] Μελητιανῶν τι τάγμα ἐν τῇ τῶν Αἰγυπτίων χώρᾳ ὑπάρχει, ἀπὸ Μελητίου τινὸς ἐπισκόπου ἐν τῇ Θηβαΐδι γενομένου τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως· οὐ γάρ τι μετήλλαττεν ἡ πίστις [2] αὐτοῦ ἐν καιρῷ τινι τῆς ἁγίας καθολικῆς ἐκκλησίας. Οὗτος ὁ Μελήτιος σύγχρονος ἦν καὶ συνακμαστὴς τοῦ προειρημένου [3] Ἱέρακά τε καὶ καθεξῆς διαδεξάμενος, ὃς ἦν καὶ τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ τῆς Ἀλε-
pag. 717. ξανδρείας ἐπισκόπου σύγχρονος. Καὶ οὗτοι πάντες ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ ἦσαν τοῦ γενομένου ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ. Ἡ δὲ κατὰ τὸν Μελήτιον ὑπόθεσις τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον.

Σχίσμα ἐποίησεν, οὐ μὴν [4] μετηλλαγμένος τὴν πίστιν γεγένηται. Οὗτος ἐν καιρῷ τοῦ διωγμοῦ ἅμα Πέτρῳ τῷ ἁγίῳ ἐπισκόπῳ καὶ μάρτυρι καὶ τοῖς ἄλλοις μάρτυσι συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐπιτεταγμένων τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἡγεμόνων τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ Αἰγύπτου. [5] Κουλκιανὸς μὲν ἦν ἔπαρχος τῆς Θηβαΐδος, Ἀλεξανδρείας δὲ Ἱεροκλῆς. Καὶ ὁ μὲν Μελήτιος ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ καθειργμένος ἦν, αὐτός τε καὶ οἱ προειρημένοι μάρτυρες, ἅμα τῷ προειρημένῳ Πέτρῳ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπισκόπῳ. Ἐδόκει δὲ καὶ ὁ Μελήτιος [6] τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον προήκων, καὶ δευτερεύων τῷ Πέτρῳ κατὰ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν, ὡς δι' ἀντιλήψεως αὐτοῦ χάριν, ὑπ' αὐτὸν δὲ ὢν, καὶ [7] ὑπ' αὐτὸν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀναφέρων. Τοῦτο

Cap. VIII. — 1. λόγον *habent libri omnes.*
2. *Ita correxi. Libri enim habent* δι' ἃς.
3. ὑπολαμβανομένων. Τέλος τὰ κατὰ Ἱερακιτῶν. *cod. Rhedig.*
* ΜΕΛΙΤΙΟΥ *codd. mss.*
Cap. I. — 1. Μελιτιανῶν *codd. mss. ubique.*
2. αὐτῶν *librorum mss. uterque.*
3. Ἱέρακος *correxit Ios. Scaliger. At Epiphanius utraque nominis forma promiscue utitur. Haer.* 55, 5. *appellatur* Ἱέραξ, *contra haer.* 67, 1. *et* 3. *habet nominativum* Ἱέρακας, *ibid.* 4. *et h. l. genetivum* Ἱέρακα, *haer.* 67, 5. *accusativum* Ἱέρακα, *haer.* 67, 6. *vocativum* Ἱέρακα.
4. μετηλλαγμένως *libri omnes.*
5. Κουλκιανὸς *habet uterque liber ms. et ed. princ., non* Κουληϊανὸς, *ut edidit Petavius. Cf. Euseb. H. E. IX,* 11. *Adde Acta Sanctt. Bolland. IV, Febr. p.* 463. 5. 5.
6. τῶν κατὰ τὴν *cod. Rhedig.* τῶν τὴν κατὰ τὴν *cod. Ien. et editi. Prius* τὴν *uncinis notaverat iam Petavius.*
7. ἐπ' αὐτὸν *corrigere volebat Petavius. Quod non opus est. Cornarius vertit minus accurate* et sub ipso ecclesiastica curans.

miles dictum illud apostoli convenit: *Cauteriatam habentium conscien-* 1. Timoth. 4, 2.
tiam, prohibentium uxores ducere, abstinere a cibis, quos deus ad usum condidit. Nam per verbum dei viventis et orationem cibi illi sanctificantur, suntque et boni omnes et iucundi, neque quidquam apud deum reiicitur. Ceterum ridiculi vel maxime Hieracitae sunt ob adscititias illas et introductas feminas, quas cum apud sese habeant, ad quotidianum duntaxat ministerium eas se adhibere gloriantur. Sed cum huius, uti dixi, alas evulserimus, caputque vitae ligno, hoc est domini nostri Iesu Christi cruce, comminuerimus, implorata primum ope dei, ut reliquas confutare haereses, et inaniter ab iis in orbem introducta dogmata diluere possimus, ad eas aggrediamur.

MELETII AEGYPTII SCHISMA,
quae est haeresis XLVIII., sive LXVIII.

Est quaedam in Aegypto Meletianorum factio, quae a Meletio Cap. I.
quodam in Thebaide olim episcopo nuncupatur. Qui quidem ad catholicam ecclesiam sinceramque fidem nihilominus adhaesit: neque enim ullo tempore a sanctae et catholicae ecclesiae religione descivit. Floruit hic eodem quo Hieracas tempore, eumque ordine consequitur; quo etiam tempore sanctus Petrus Alexandrinus episcopus vixit. Atque omnes isti persecutionis illius tempore fuerunt quae a Diocletiano et Maximiano imperatoribus excitata est. Quae autem ad Meletium attinent, hoc modo sese habuerunt.

Hic ecclesiam schismate discidit, ita tamen ut fidem nulla ex parte mutaret. Qui in illa persecutione una cum sancto Petro episcopo et martyre ceterisque martyribus comprehensus est ab Alexandriae et Aegypti praefectis, quibus hoc ab imperatoribus mandatum fuerat. Praeerat tum Thebaidi Culeianus, Alexandriae vero Hierocles. Meletius itaque cum martyribus ac praecipue Petro archiepiscopo Alexandrino tum in vinculis habebatur. Atque ille quidem ceteris Aegypti episcopis antecellens secundum a Petro dignitatis locum obtinebat, utpote illius adiutor, sed eidem tamen subiectus, et ad ipsum de caussis ecclesiasticis referens. Hic enim mos est Ale-

γὰρ ἔθος ἐστὶ, τὸν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἀρχιεπίσκοπον πάσης τε Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος [8] Μαραιώτου τε καὶ Λιβύης, Ἀμμωνιακῆς, Μαραιώτιδός τε καὶ Πενταπόλεως, ἔχειν τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν. Ἐπεὶ οὖν συλληφθέντες οὗτοι πάντες μαρτυρίου χάριν ἐν τῇ φυλακῇ ἔπραττον, χρόνῳ δὲ ἱκανῷ [9] ἐπέμειναν καθειργμένοι. Ἄλλοι δὲ πρὸ αὐτῶν παραδοθέντες ἐμαρτύρησαν, καὶ τὸ τέλος τοῦ βραβείου ἀπειλήφαν, καὶ ἐκοιμήθησαν. Οὗτοι δὲ ὡς [10] ἀκρέμονες καὶ μείζους ἐσύστερον ἐτηροῦντο.

Κεφ. β. Καὶ ἐπειδή τινων μὲν μαρτυρησάντων, ἄλλων δὲ τοῦ μαρτυρίου ἐκπεσόντων καὶ τὴν [1] ἀθεμιτουργίαν τῆς τῶν εἰδώλων θρησκείας πραξάντων [2] οἳ κατ' ἀνάγκην καὶ [3] θυσιῶν ἐφήψαντο, παραπεσόντες οὖν καὶ θύσαντες καὶ παραβάντες προςῆλθον τοῖς ὁμολογηταῖς τε καὶ μάρτυσιν, ὅπως τύχωσιν ἐλέους διὰ μετανοίας, οἱ μὲν ἀπὸ στρατιωτῶν ὄντες, οἱ δὲ ἀπὸ κληρικῶν ὑπάρχοντες, διαφόρου κλήρου, πρεσβυτερίου τε καὶ διακονίας, καὶ ἄλλων, κίνησις ἐγένετο ἀναμέσον τῶν μαρτύρων καὶ τάραχος οὐχ ὁ τυχὼν, τῶν μὲν λεγόντων τοὺς ἅπαξ παραπεσόντας καὶ ἀρνησαμένους, καὶ ἐν ἀνδρειότητι μὴ παραμείναντας, μηδὲ ἀγωνισαμένους, μὴ δεῖν ἀξιοῦσθαι εἰς μετάνοιαν, ἵνα μὴ καὶ οἱ ἔτι [4] περιλειφθέντες ἔλαττον φροντίσαντες τῆς ἐπιτιμίας διὰ τὴν τοιαύτην θᾶττον γενομένην αὐτοῖς συγχώρησιν ἐκτραπῶσι, καὶ εἰς ἐπαρνησιθεῖαν καὶ ἀθεμιτουργίαν Ἑλληνισμοῦ ἔλθωσι. Καὶ ἦν εὔλογον τὸ παρ' αὐτῶν τῶν ὁμολογητῶν λεγόμενον. Ἦσαν δὲ οἱ τοῦτο λέγοντες,
pag. 718. Μελήτιος καὶ Πηλεὺς, καί τινες ἄλλοι πλείους τῶν μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν ἅμα αὐτοῖς. Ζῆλον τοίνυν τὸν ὑπὲρ θεοῦ [5] ἀναδεδεγμένοι δῆλον ὅτι [6] ἔπασχον ταῦτα λέγοντες. Ἔφασκον δὲ, [7] εἰ ἄρα, μετὰ τὸ παύσασθαι τὸν διωγμὸν μετὰ χρόνον ἱκανὸν δίδοσθαι τοῖς προειρημένοις μετάνοιαν, ἐν καιρῷ γενομένης εἰρήνης, ἐὰν ἐπ' ἀληθείας μετανοήσωσι, καὶ καρπὸν τῆς μετανοίας αὐτῶν ἐπιδείξωνται, οὐ μὴν ἵνα ἕκαστος δεξιωθῇ ἐν τῷ ἰδίῳ κλήρῳ, ἀλλὰ μετὰ χρόνου διάστημα συνάγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν τῷ τάγματι, καὶ οὐκ ἐν κλήροις. Καὶ ἦν φιλάληθες καὶ ζήλου πλῆρες τοῦτο.

Κεφ. γ. Ὁ δὲ ἁγιώτατος Πέτρος εὔσπλαγχνος ὢν, καὶ ὡς πατὴρ πάντων ὑπάρχων, ἐδέετο καὶ καθικέτευε λέγων, Δεξώμεθα αὐτοὺς μετανοοῦν-

8. *Rescribendum puto* Μαρεώτου, *et in seqq.* Μαρεώτιδος, *et alibi quoque.*
9. ὑπέμειναν *cod. Rhedig.*
10. ἀκρέμονες *emendatio est Ios. Scaligeri. Etiam infra cap. 5.* ἀκραίμονες *habent. Saepissime enim in vetustis libris commutatae sunt vocalis* ε *et diphthongus* αι. *Modo supra habuimus* Μαραιώτου *et* Μαραιώτιδος *pro* Μαρεώτου *et* Μαρεώτιδος.

Cap. II. — 1. *Vulgo* ἀθεμητουργίαν.
2. *Vulgo* οἱ.
3. θυσιῶν *uterque cod. script.* θυσίαν *ed. Petav.* θησίαν *ed. princ.* θυσίας *coniectura est Petavii et Ios. Scaligeri. — Pro* κατ' ἀνάγκην *in cod. Rhedig. est* κατὰ ἀνάγκην.
4. παριληφθέντες *cod. Ien.* παραληφθέντες *ed. pr.* περιληφθέντες *cod. Rhedig.*

xandrinorum archiepiscorum, ut per totam Aegyptum ac Thebaidem, Mareotidem, Lybiam, Ammoniacam, Mareotidem et Pentapolim ecclesiastica negotia administrent. Ergo omnes illi ob Christi nomen in custodiam dati diu in vinculis detenti sunt; ante quos nonnulli eadem de caussa vincti martyrium obierunt, ac praemium morte consecuti sunt, cum interim isti tanquam primarii ac praestantiores in posterum reservati essent.

Cumque nonnulli martyrium feliciter subiissent, alii vero ab eodem excidissent, et nefariam idolorum superstitionem admisissent, adeo ut vi ac necessitate sacrificarent, iidem post lapsum et sacrificia ad confessores et martyres accesserunt, ut poenitentia misericordiam obtinerent. Quorum alii milites erant, alii ex variis clericorum ordinibus, presbyteris, diaconis, ac reliquis aliis. Hinc non minima inter martyres commotio ac dissensio est exorta, negantibus aliis eos qui semel lapsi essent ac Christum abnegassent, nec fortitudinem ac constantiam retinuissent aut certamen obiissent, recipiendos ad poenitentiam esse, ne forte reliqui ob celerrime impetratam ab iis indulgentiam minore poenarum metu abripi sese paterentur, ac deum negarent, execrandisque se gentilium sacris polluerent. Et erat quod ab eiusmodi confessoribus dicebatur a ratione non alienum. Hi erant Meletius et Peleus, aliique complures martyres et confessores, quos divini honoris studio ac zelo inflammatos, cum haec dicerent, fuisse non dubium est. Auctores porro iidem erant, ut secundum persecutionem, post iustum aliquod temporis spatium, pace constituta, poenitentiae illis locus indulgeretur, si quidem vere illam et ex animo susciperent, atque eius fructus exhiberent, nec ita tamen, ut e clericis unusquisque pristinum in ordinem restitueretur, sed ut post aliquod tempus ad ecclesiam ac communionem admissus in reliqua populi multitudine, non inter reliquos, censeretur. Eratque haec uti dixi, a veritatis amore profecta, et divini ardoris plenissima ratio. Cap. II.

Contra sanctissimus Petrus, utpote benignus ac misericors, et velut communis omnium parens, his illos verbis obsecrabat: Admittamus illos, quandoquidem peccati eos poenitet, ac poenitentiam il- Cap. III.

5. ἀναδεδεγμένοι *cod. Rhedig. Sic iterum infra cap. 6.* ἀκροδικαιοσύνην τῆς ἀληθείας ἀναδεδεγμένοι. *Reliqui libri habent* ἀναδεδειγμένοι. *Pro* δῆλον ὅτι *cod. Rhedig. habet* δηλονότι.
6. *Suspicor corrigendum esse* ἐπέσχον (i. e. obtinebant), *vel etiam* ἔφασκον, *pro* ἔπασχον, *quod nec Cornarius nec Petavius exprimere noverant.*
7. εἰ ἄρα *est Latinorum* si forte, *quo Tertullianus frequenter est usus. Hinc patet non esse* δεῖ ἄρα *rescribendum, quemadmodum voluit Ios. Scaliger.*

τας, καὶ τάξωμεν αὐτοῖς μετάνοιαν εἰς τὸ παρακαθέζεσθαι τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ μὴ ἀποστρέψωμεν αὐτοὺς, μήτε τὸν κλῆρον (ὡς ὁ εἰς ἡμᾶς ἐλθὼν λόγος περιέχει), μή ποτε [1] εἰς αἰσχύνην, καὶ διὰ παρολκὴν τοῦ χρόνου οἱ ἅπαξ ὑπὸ ἀνανδρείας καὶ ἀσθενείας ὑπὸ διαβόλου ἐπισεισθέντες καὶ παρασαλευόμενοι τελείως ἐκτραπῶσι, καὶ μὴ ἰαθῶσιν, ὡς κατὰ τὸ γεγραμμένον, μὴ ἐκτραπῆναι τὸ χωλὸν, ἰαθῆναι δὲ μᾶλλον. Καὶ ἦν μὲν τοῦ Πέτρου ὁ λόγος ὑπὲρ ἐλέους καὶ φιλανθρωπίας, καὶ τοῦ Μελητίου καὶ τῶν ἅμα αὐτῷ ὑπὲρ ἀληθείας καὶ ζήλου. Ἐντεῦθεν διὰ τοῦ προςώπου τῆς ἀπὸ ἀμφοτέρων δοκούσης εὐσεβοῦς ὑποθέσεως τὸ σχίσμα γεγένηται, τῶν μὲν τοῦτο φασκόντων, τῶν δὲ τοῦτο. Ὅτε γὰρ οἶδεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πέτρος ὅτι ἀντέστησαν τῇ βουλῇ τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας οἱ περὶ τὸν Μελήτιον, ζήλῳ θεϊκῷ περισσοτέρως φερόμενοι, καταπέτασμα αὐτὸς ὁ Πέτρος ἐποίησε μέσον τῆς φυλακῆς, ἱμάτιον ἐκπετάσας, τουτέστι λωδίκιον, εἶτ' οὖν παλλίον, καὶ κηρύξας [2] διὰ διακόνου, ὅτι οἵ τινές εἰσι τῆς ἐμῆς γνώμης παρελθέτωσαν πρὸς μὲ, καὶ οἵ τινες τῆς Μελητίου γνώμης τυγχάνουσι, πρὸς Μελήτιον. Καὶ διηρέθη τὸ μὲν πλῆθος ἅμα Μελητίῳ, ἐπισκόπων τε καὶ μοναχῶν καὶ πρεσβυτέρων, καὶ ἄλλων ταγμάτων, ὀλίγοι δὲ παντελῶς ἅμα Πέτρῳ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ, ἐπίσκοποί τε καὶ ἄλλοι ὀλίγοι. Καὶ λοιπὸν οὗτοι κατ' ἰδίαν ηὔχοντο, καὶ οὗτοι κατ' ἰδίαν, καὶ τὰς ἄλλας ἱερουργίας ὡςαύτως ἕκαστος ἰδίᾳ ἐπετέλει.

pag. 719. Γίνεται δὲ Πέτρον μαρτυρῆσαι, καὶ ἐτελειώθη ὁ μακάριος, διάδοχον καταλείψας Ἀλέξανδρον ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ. Αὐτὸς γὰρ διαδέχεται τὸν θρόνον μετὰ τὸν προειρημένον Πέτρον. Μελήτιος δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐξορισμῷ ὑπέπεσον, ὑπερορισθέντες ἐν τοῖς Φαινησίοις μετάλλοις. Καὶ τότε λοιπὸν οἱ συρόμενοι ὄντες ὁμολογηταὶ ἅμα Μελητίῳ, καὶ αὐτὸς Μελήτιος ἐν τῇ εἱρκτῇ κατὰ τὴν [3] ὁδοιπορίαν, καθ' ἑκάστην χώραν καὶ καθ' ἕκαστον τόπον διερχόμενος καθίστα κληρικοὺς, ἐπισκόπους τε καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, καὶ ᾠκοδόμει ἐκκλησίας ἰδίας, καὶ οὔτε οὗτοι τούτοις ἐκοινώνουν, οὔτε ἐκεῖνοι τούτοις. Ἐπέγραφον δὲ ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐκκλησίᾳ, οἱ μὲν ἀπὸ τοῦ Πέτρου διαδεξάμενοι ἔχοντες τὰς οὔσας ἀρχαίας ἐκκλησίας ὅτι, Ἐκκλησία καθολικὴ, οἱ δὲ ἀπὸ Μελητίου, Ἐκκλησία Μαρτύρων. Ὅθεν καὶ ἐν Ἐλευθεροπόλει καὶ ἐν Γάζῃ καὶ ἐν Αἰλίᾳ παρελθὼν ὁ αὐτὸς Μελήτιος πολλοὺς οὕτως ἐχειροτόνησε. Καὶ γέγονεν αὐτὸν χρονοτριβῆσαι ἐν τοῖς προειρημένοις μετάλλοις. Ἀλλὰ μεταξὺ ἀπολύονται τῶν μετάλλων οἱ ὁμολογηταὶ, οἵ τε τοῦ μέρους Πέτρου (ἦσαν γὰρ ἔτι πολλοὶ) καὶ οἱ τοῦ Μελητίου. Οὔτε γὰρ ἐν τοῖς μετάλλοις ἀλλήλοις ἐκοι-

Cap. III. — 1. *Cornarius vertit* qui semel ad confusionem prae imbecillitate ac infirmitate a diabolo concussi ac conquassati sunt, etiam propter temporis moram perfecte subvertantur. *Equidem puto delendum esse praepositionem ante* αἰσχύνην, *repetitam videlicet ex initio vocabuli quod sequitur, idque ipsum mutandum in* αἰσχύνῃ.

2. διὰ *abest a libris et scriptis et editis. Supplevit eam Petavius, et Ios. Scaliger.*

3. ὁδὸν. διοιπορίαν *cod. Rhedig.* ὁδὸ'| δοιπορίαν *cod. Ienens.*

lis constituamus, ut ad ecclesiam assideant, neque aut ipsos, aut clericos aversemur (his enim verbis usum esse constanti fama didicimus), ne et pudore et dilatione illa temporis, qui semel prae imbecillitate et ignavia a diabolo concussi ac labefactati sunt penitus desciscant, nec remedium ullum adhibeant; quemadmodum sacrae literae praecipiunt, *Non perverti claudum, sed sanari potius.* Quamobrem Petri quidem oratio ad clementiam humanitatemque spectabat, Meletii vero ac fautorum eius veritatis ac divini ardoris patrocinium susceperat. Cum ergo a se invicem diversa sentirent, ex eorum quae utrimque pie ac religiose proferebantur occasione et specie schisma conflatum est. Etenim Petrus archiepiscopus cum animadverteret consilium suum humanitatis plenissimum Meletianis minime placuisse, quod ardentiore divini honoris studio flagrarent, medio in carcere pallium, quod lodicium dicitur, veli instar oppandens proclamari a diacono iussit: Qui mecum sentiunt, huc ad me veniant; qui Meletii opinioni favent, ad Meletium. Quod cum ita factum esset, diviso in partes populo episcoporum, monachorum et presbyterorum ac reliquorum ordinum maior numerus sese ad Meletium adiunxit, pauci quidem episcoporum et aliorum Petrum archiepiscopum secuti sunt. Quo ex tempore preces ac sacrificia ceterasque omnes ceremonias separati a se iuvicem obierunt.

Post haec Petrus martyrio effectus est Alexandro successore relicto; hic enim post Petrum Alexandrinae ecclesiae praepositus est. Meletius vero cum aliis plerisque relegatus, et ad Phanesia metalla damnatus est. Post illud tempus Meletius cum omnibus illis confessoribus, qui tracti abreptique cum eo fuerant, tam in carcere, quam in itinere ac quamcumque regionem locumque peragraret, ibi clericos, episcopos, presbyteros et diaconos instituit, ac privatas ecclesias fundavit, cum interim nec hi cum illis, nec illi cum his commune aliquid haberent. Porro suam quisque ecclesiam diversis nominibus inscribebat. Nam Petri successores, penes quos veteres erant ecclesiae, catholicae ecclesiae titulum usurpabant, Meletiani ecclesiam martyrum. Igitur Eleutheropolim, Gazam et Aeliam profectus Meletius plerosque ad eum modum ordinavit. Acciditque ut ad metalla diutius detineretur. Sed ab iis tandem confessores liberati sunt, tam qui Petro favebant (adhuc enim complures erant) quam Meletiani. Qui quidem in metallis a mutua communione ab-

νώνουν, ἢ συνηύχοντο. Γίνεται δὲ τὸν Μελήτιον ἔτι διατρίψαι ἐν κόσμῳ χρόνον, ὥς τε [4] συνακμάσαι καὶ Ἀλεξάνδρῳ τῷ τοῦ Πέτρου διαδόχῳ, τὰ φίλα τε ἔχειν, ἐμερίμνα τε τὰ περὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ πίστεως. Ἔφην γὰρ πολλάκις ὅτι οὐδὲν εἶχεν παρηλλαγμένον.

Κεφ. δ'. Αὐτὸς γὰρ οὗτος ὁ Μελήτιος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενόμενος, κἀκεῖσε διατρίβων χρόνον, ἔχων ἰδίαν τὴν [1] σύναξιν σὺν τοῖς ἰδίοις, τὸν Ἄρειον ἐφώρασεν ἀνενέγκας ἐπὶ τὸν Ἀλέξανδρον, ὡς [2] ἐνηχήθη δὲ τὸν Ἄρειον ἐν ταῖς αὐτοῦ ἐξηγήσεσιν ἔξω τοῦ προκειμένου τῆς πίστεως βεβηκότα. Ἦν γὰρ οὗτος ἐν [3] Βαυκάλει τῇ ἐκκλησίᾳ οὕτω καλουμένῃ Ἀλεξανδρείας πρεσβύτερος· καθ' ἑκάστην γὰρ εἷς πρεσβύτερός ἐστιν ἀποτεταγμένος· ἦσαν γὰρ πολλαὶ ἐκκλησίαι, νῦν δὲ πλείους· καὶ αὐτῷ ἡ ἐκκλησία ἐγκεχείριστο, κἄν τε ἄλλος σὺν αὐτῷ ἦν· ὧν ἕνεκα γενόμενοι ἐν τῷ τόπῳ λέξομεν κατὰ λεπτότητα, ὅτε χρεία περὶ τούτου ἔσται. Ἐπεὶ οὖν ἐφώρασε τὸν Ἄρειον σπουδαίως Ἀλέξανδρος, συγκαλέσας ἐπισκόπους καὶ σύνοδον ἐζήτει [4] ἀξιῶν περὶ πίστεως, καὶ ἀπαιτῶν τὸν Ἄρειον περὶ τῆς ἐν αὐτῷ [5] ἐγκισσηθείσης λύμης τῆς κακοδοξίας.
pag. 720. Ὁ δὲ Ἄρειος οὐ μὴν ἠρνήσατο, ἀλλὰ καὶ μετὰ τετριμμένου προσώπου ὡς εἶχεν, οὕτως ἀπεκρίνατο. Καὶ ἐξεοῖ μὲν Ἀλέξανδρος αὐτὸν τῆς ἐκκλησίας, ἐξεοῦται δὲ ἅμα αὐτῷ πλῆθος πολὺ, οἱ ἀπ' αὐτοῦ κεχραμμένοι παρθενευουσῶν καὶ ἄλλων κληρικῶν. Ὁ δὲ Ἄρειος [6] ἀποδράσας ἐπὶ τὴν Παλαιστινῶν στέλλεται τὴν πορείαν. Ἐν Νικομηδείᾳ δὲ ἀνελθὼν, κἀκεῖθεν γράψας ἐπιστολὰς Ἀλεξάνδρῳ, οὐχ ὑπερέβαινε τῆς αὐτοῦ κακοδοξίας τὴν μανιώδη διάνοιαν. Ἀλλὰ μεταξὺ ὀλίγου τοῦ χρόνου, τοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἁγίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἐπιμελησαμένου καὶ κινήσαντος τὸν μακάριον Κωνσταντῖνον, συνεκρότησε σύνοδον ἐν τῇ Νικαίᾳ τῇ πόλει. Καὶ ἀναθεματίζεται μὲν ἡ Ἀρείου αἵρεσις, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν αὐτόν. Τὸ πρῶτον μὲν γὰρ ἠρνεῖτο εἰς πρόςωπον τοῦ μακαρίου βασιλέως Κωνσταντίνου, καὶ δι' ὅρκων προσεποιεῖτο εἰρωνείᾳ τὰ τῆς ὀρθοδοξίας ῥήματα, φήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως πρὸς αὐτὸν ὅτι, Εἰ μὲν δικαιότατα ἀπόμνυσαι, πιστωθείη ὁ σὸς ὅρκος, καὶ ἀθῷος ἔσῃ. Εἰ δὲ δολίως, καθ' οὗ ὤμοσας, ποιήσαι τὴν κατὰ σοῦ ἐκδικίαν. Ὅπερ οὐκ εἰς μακρὰν αὐτῷ γέγονεν, ὡς ὕστερον ἐροῦμεν. Συμπράττων τοίνυν οὗτος ὁ Ἄρειος Εὐσεβίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Νικομηδείας, τὰ αὐτὰ [7] τούτῳ φρονοῦντι, προςηνέχθη τῷ αὐτῷ βασιλεῖ, ὡς δῆθεν ἀρνούμενος καὶ ἀναθεματίζων τὴν αὐτοῦ αἵρεσιν. Ὅθεν κελεύει καὶ ἐπιτρέπει [8] Εὐσεβίῳ τὸν αὐτὸν συνάξαι ἐν

4. *Libri scripti et ed. princ. habent* συνακμᾶσαι.

Cap. IV. — 1. σύνταξιν *cod. Rhedig.*

2. *Sic ed. Petav., et coniecit Ios. Scaliger, quemadmodum extat scriptum etiam in utroque codice. Ed. princ. habet* ἐνεχήθη. *Pro* δὲ *reposuerim* δή.

3. *Libri vulgo* Βαυκάλη. *Haer.* 69, 1. *et* 2. *bis legitur genetivus* Βαυκάλεως.

4. *An forte* ἀξίως?

stinebant, ac ne simul quidem orabant. Meletius vero diu postea superstes fuit, adeo ut cum Alexandro quoque Petri successore floruerit, cum eoque familiaritatem habuerit; praecipuam porro ecclesiae fideique curam gessit. Nam, ut saepe dixi, nihil ab ea diversum aut alienum docuit.

Quinetiam cum idem Alexandriae Meletius esset, ibique privatos cum suis conventus habens aliquamdiu mansisset, Arium a se deprehensum ad Alexandrum detulit, cum eum accepisset a rectae fidei scopo in scripturis apud populum interpretandis aberrare. Arius enim Baucalae cuiusdam apud Alexandriam ecclesiae presbyter erat. Nam unicuique ecclesiae, quae tum multae erant, hodie vero plures sunt, suus attribuebatur presbyter; qua ratione procurandam ecclesiam illam Arius susceperat, sive quis alius adiunctus ei fuerat, de quibus suo loco, cum id necesse erit, accuratius agemus. Deprehenso igitur Ario, Alexander indicto episcoporum concilio de fide diligenter inquisiit, et ab Ario pravae ac perniciosae illius opinionis quam animo conceperat rationem exegit. Hic Arius nihil tergiversari aut dissimulare, sed perfricta fronte, uti se res habebat, respondit. Quam ob rem Alexander eum ex ecclesia deturbavit, et cum eo ingens virginum ac ceterorum clericorum, quos ille depravarat, vis eiicitur. Sub haec Arius fugiens in Palaestinam abiit. Inde Nicomediam profectus ex ea urbe literas ad Alexandrum dedit, in quibus ab insana mente ac furioso dogmate non recessit. Verum paulo post Alexandri sanctissimi Alexandriae episcopi studio et hortatu beatae memoriae Constantinus synodum in urbe Nicaea congregat, ubi Arii dogma post eius mortem damnatum est. Principio enim coram imperatore Constantino inficiatus fuerat, et cavillando ac simulando cum recta fide consentanea, iureiurando etiam interposito, locutus fuerat. Cui imperator, Tu quidem, inquit, si vere iuratus sis, iusiurandum tuum ratum esto, et innocens eris: sin id ficte ac fraudulenter egeris, ille ipse per quem iurasti a te poenas exigat, quod ipsum, ut postea dicemus, paulo post contigit. Arius vero cum de Eusebii Nicomediensis episcopi, qui eadem cum ipso sentiebat, factione esset, ab eo ad imperatorem perductus est, tanquam haeresin suam abiuraret ac damnaret. Ideoque imperator Eusebio mandat ut Arium Constantinopoli ad communionem admitteret, Cap. IV.

5. ἐγκυσσηθείσης *ed. pr. habet pro* ἐγκισσηθείσης.

6. *Ita supra haer. LIV,* 1. ἀπέδρασε τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος *et infra haer.* 69, 79. διεδράσαμεν τὸ δυςθαλάττιον τοῦτο χωρίον. *V. Lobeck. ad Phryn. Parerg. p.* 737.

7. τούτῳ *emendatio est Petavii, qui proposuit* τούτῳ *vel* αὐτῷ. *Libri habent* οὕτω.

8. Εὐσεβείῳ *codd. mss., uti etiam supra.*

Κωνσταντινουπόλει, ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἐπισκόπου ὁμωνύμου [9] τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπισκόπου, ὄντος δὲ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως.

Κεφ. ε΄. *Ἤδη δὲ ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μετὰ τὴν τελευτὴν Μελητίου τοῦ προειρημένου ὁμολογητοῦ, ζῆλον ἀνειληφὼς κατὰ τοῦ σχίσματος τῆς ἐκκλησίας, πάντη τοὺς ἰδίᾳ συνάγοντας, ὑπὸ δὲ Μελητίου καταλειφθέντας, ἐδόκει ταράσσειν τε καὶ συνέχειν βιάζεσθαί τε, ὅπως μὴ ἀφηνιάσωσι τῆς μιᾶς ἐκκλησίας. Οἱ δὲ μὴ βουλόμενοι ἐτάραττον καὶ ταραχὰς ἐνήργουν. Ἐκ τούτου πιεζόμενοι καὶ συνεχόμενοι ὑπὸ τοῦ μακαρίου Ἀλεξάνδρου ἐπιχειροῦσί τινες ἐξ αὐτῶν [1] ἀκρέμονες, καὶ τὰ πρωτεῖα ἀποφερόμενοι ἔν τε εὐσεβείᾳ καὶ [2] ἐν βίῳ, καὶ στέλλονται ἐπὶ τὸ [3] κομητάτον ἐντυχίας ἕνεκα, τοῦ [4] ἐντυχεῖν καὶ [5] ἀνεθῆναι τοῦ συνάγειν ἰδίᾳ, καὶ μὴ κωλύεσθαι. Ἦν δὲ Παφνούτιός τις*
pag. 721. *μέγας ἀνὴρ ἀναχωρητὴς, καὶ αὐτὸς υἱὸς ὁμολογητρίας τυγχάνων, παραψάμενος καὶ αὐτὸς ποσῶς τῆς ὁμολογίας, Ἰωάννης τε ἐπίσκοπος τῶν αὐτῶν, ἀνὴρ καὶ αὐτὸς τιμιώτατος, Καλλίνικός τε ὁ ἐν Πηλουσίῳ ἐπίσκοπος, καὶ ἄλλοι τινὲς οἱ τοῦτο ποιησάμενοι, οἵτινες ἀπελθόντες [6] καὶ ἐντυχόντες τῷ βασιλεῖ ἀπετρέποντο καὶ [7] ἐξεβάλοντο. Οἱ γὰρ ἐν τῷ παλατίῳ ἀκούσαντες Μελητιανῶν ὄνομα, καὶ ἀγνοοῦντες τί ἂν εἴη τὸ τοιοῦτον, οὐ συνεχώρουν αὐτοῖς ἐντυχεῖν τῷ βασιλεῖ.*

Κεφ. ϛ΄. *Καὶ ἐν τούτῳ συμβέβηκε χρονοτριβῆσαι τοὺς περὶ Παφνούτιον καὶ Ἰωάννην καὶ λοιποὺς ἐπὶ τὰ μέρη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ Νικομηδείας. Τότε δὲ φιλιοῦνται ἐπισκόπῳ Νικομηδείας τῷ [1] Εὐσεβίῳ, καὶ ἀναφέρουσιν αὐτῷ τὰ κατὰ τὴν [2] αὐτὴν ὑπόθεσιν. Ἤιδεισαν γὰρ αὐτὸν πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον παρρησίαν ἔχειν, ἀξιοῦσί τε αὐτὸν δι᾽ αὐτοῦ τῷ βασιλεῖ γνωρισθῆναι. Ὁ δὲ μετὰ τὸ ὑποσχέσθαι αὐτοὺς ἀνοίσειν τῷ βασιλεῖ, καὶ ποιῆσαι αὐτοῖς τὸ πρᾶγμα τῆς δεήσεως, αἰτεῖται παρ᾽ αὐτῶν τὸ αἴτημα τοῦτο, ὅπως δέξωνται [3] Ἄρειον μετ᾽ αὐτῶν εἰς κοινωνίαν, δῆθεν προσποιητῶς αὐτὸν καὶ εἰρωνείᾳ μετανοοῦντα. Οἱ δὲ ὑπισχνοῦνται [4] αὐτὸν, καὶ ἐντεῦθεν προσφέρει αὐτοὺς τῷ βασιλεῖ, καὶ τὰ κατ᾽ αὐτοὺς Εὐσέβιος ἀναδιδάσκει, καὶ συγχωρεῖται τοῖς Μελητιανοῖς ἔκτοτε καθ᾽ ἑαυτοὺς συνάγειν, καὶ μὴ ὑπό τινων [5] ὀχλεῖσθαι. Ὡς εἴθε μᾶλλον οἱ αὐτοὶ οἱ τὴν ἀκροδικαιοσύνην τῆς ἀληθείας ἀναδεδεγμένοι Μελητιανοὶ μετὰ τῶν παραπεσόντων μετὰ μετάνοιαν ἐκοινώνησαν ἤπερ Ἀρείῳ καὶ τοῖς ἀπ᾽ αὐτοῦ. Γέγονε γὰρ αὐτοῖς τοῦτο κατὰ τὴν παροιμίαν ὅτι φεύγοντες τὸν καπνὸν εἰς πῦρ*

9. *Libri scripti habent* τοῦ Ἀλεξάνδρου.
Cap. V. — 1. *Libri habent* ἀκραίμονες. *Cf. supra cap.* 1.
2. ἐν *om. cod. Rhedig.*
3. κομητάτον *ed. pr.* κωμητάτον *codd. mss.* κωμητᾶτον *ed. Petav.*
4. τυχεῖν *cod. Rhedig.*
5. ἀνευθῆναι *habent scripti.*

sub Alexandro episcopo, qui eiusdem cum Alexandrino nominis Constantinopolitanam sedem tenebat.

Per idem tempus Alexandriae beatae memoriae Alexander post Cap. V.
Meletii, de quo dixi, confessoris obitum, adversus ecclesiae schisma vehementi quodam ardore succensus Meletianos, qui privatos conventus habebant, agitare ac vexare et vim adhibere coeperat, ne ab una eademque ecclesia contumaciter desciscerent; illi contra detrectantes tumultuari ac perturbare omnia. Quare persequente eos et urgente acrius Alexandro nonnulli e sectae primariis, ac pietate et virtute facile principes, ut iis incommodis mederentur, ad comitatum profecti sunt, ut imperatori supplicarent, ab eoque privatorum conventuum sine ullo impedimento facultatem obtinerent. Ex his praecipui erant Paphnutius quidam vir magnus et anachoreta, cuius mater Christum olim confessa fuerat, sed et ipse aliqua ex parte eandem confessionem obierat. Cum eo erat et Ioannes illorum episcopus, vir et ipse cumprimis venerabilis, necnon et Callinicus Pelusii episcopus, cum aliis quibusdam qui huius consilii participes fuerant. Qui cum ad imperatorem venissent et adire vellent, pulsi ac reiecti sunt. Nam Palatini audito Meletianorum nomine quid hoc sibi vellet ignorantes adire principem minime permiserunt.

Inter haec Paphnutius, Ioannes ac ceteri Constantinopoli et Cap. VI.
Nicomediae longiorem moram trahentes cum Eusebio Nicomediae episcopo familiaritatem contrahunt, eique rem omnem aperiunt. Noverant enim hunc apud imperatorem gratia et auctoritate valere plurimum. Per hunc itaque conciliari se imperatori, ac perduci postulant. Qui cum prolixe his omnia facturum se recepisset, ut et de illorum caussa ad imperatorem referret, et id quod petebant impetraret, vicissim hoc ab illis postulat ut Arium in communionem reciperent, qui fictam simulatamque poenitentiam prae se tulerat. Quod ubi spopondissent, ad imperatorem eos adducit Eusebius, exponitque quid illis negotii sit, ac postremo Meletianis ab eo tempore permissum, privatim ut sine ulla cuiusquam molestia convenire possent. Utinam Meletiani isti, qui exactissimam iustitiae ac veritatis rationem professi fuerant, cum iis qui lapsi erant post poenitentiam communionem habere quam cum Arianis maluissent! Contigit enim illis quod est in proverbio, ut qui fumum devitant in ignem incidant.

6. *Ita libri. Suspicor pro* καὶ *esse restituendum* κοὐκ.
7. ἐξεβάλοντο *cod. scriptus uterque, et ed. pr.* ἐξεβάλλοντο *ed. Petav.*
Cap. VI. — 1. Εὐσεβείῳ *codd. mss., uti supra.*
2. *Fortasse scribendum* αὐτῶν. *Sed est quo defendas* αὐτήν.
3. Ἀρειῶν *vitiose extat in ed. Petav.*
4. *Intell.* δέχεσθαι. *Petavius suspicabatur* αὐτῷ.
5. ἐνοχλεῖσθαι *cod. Rhedig.*

[6] ἐνέπεσον. Οὔτε γὰρ Ἄρειος ἠδύνατο ἔχειν στάσιν καὶ παρρησίαν, [7] εἰ μὴ διὰ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως, ἥ τις γέγονεν αὐτοῖς καὶ εἰς δεῦρο κακὴ συνάφεια. Συνεμίγησαν γὰρ οἱ καθαρεύοντές ποτε καὶ ἀκροδίκαιοι τῇ πίστει Μελητιανοὶ μετὰ τῶν τοῦ Ἀρείου μαθητῶν. Καὶ οἱ πλείους μὲν ἤδη ἐχράνθησαν τῇ τοῦ Ἀρείου κακοπιστίᾳ, ἀπὸ τῆς πίστεως ἐκτραπέντες ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις· τινὲς δὲ εἰ καὶ ἔμειναν ἔχοντες τὴν ἀληθινὴν πίστιν, ἔχουσι μὲν, οὐ μὴν δέ εἰσιν ἀπηλλαγμένοι τῆς βορβορώδους ῥυπαρίας, διὰ τὴν πρὸς τὸν Ἄρειον καὶ Ἀρειανοὺς κοινωνίαν. Ἀπὸ δὲ τῆς προειρημένης ὑποθέσεως ἔσχεν ἡ πρὸ [8] τούτου συνάφεια [9] Μελητίου τε καὶ Ἀρειανῶν προφάσεις.

pag. 722. Ἀλλὰ μεταξὺ ὀλίγου [10] τοῦ χρόνου ([11] καθὼς ὑπεσχόμην εἰπεῖν τὴν ὑπόθεσιν ἐνταῦθα διηγήσομαι), ἀναγκαζομένου Ἀλεξάνδρου τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπισκόπου συνάξαι τὸν Ἄρειον, καὶ αὐτοῦ εὐχομένου καὶ στενάξαντος καὶ κλίναντος τὰ γόνατα περὶ ὥραν ἐννάτην τῷ σαββάτῳ ἐνώπιον τοῦ θυσιαστηρίου, τοῦ Εὐσεβίου λέγοντος ὅτι, Εἰ μὴ βουληθείης ἑκὼν τοῦτον [12] αὐτὸν συνάξαι, ἄκοντός σου σὺν ἐμοὶ [13] εἰςελεύσεται τῇ αὔριον ἡμέρᾳ· κυριακὴ δὲ ἐπέφωσκεν. Ὡς δὲ ἔφην εὐξαμένου τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ δεηθέντος τοῦ κυρίου ἡμῶν ἢ αὐτὸν [14] ἐπᾶραι, ἵνα μὴ συμμολυνθῇ τῷ Ἀρείῳ τῷ κατὰ τοῦ κυρίου βλασφημήσαντι, ἢ ποιῆσαι παράδοξόν τι, ὡς εἴωθεν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ παραδοξοποιεῖν, οὐκ εἰς μακρὰν ἡ εὐχὴ τοῦ ἁγίου ἐπληροῦτο. Κατὰ τὰς νύκτας εἰςελθὼν ὁ Ἄρειος εἰς θᾶκον, πρὸς τὰς αὐτοῦ χρείας παρασκευασθῆναι, [15] ἐλάκησε, καθάπερ καὶ Ἰούδας ποτέ. Καὶ οὕτως τὸ τέλος αὐτοῦ γέγονεν ἐν τόπῳ δυςώδει τῆς ἀκαθαρσίας.

Κεφ. ζ. Μετὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον λοιπὸν ἐκαττύετο [1] παρὰ τῶν τούτου μαθητῶν τὰ κατὰ τὴν συσκευὴν τῆς ἐκκλησίας. Ἐτελεύτα δὲ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀλεξανδρείας μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον. Οὐ παρῆν δὲ Ἀθανάσιος μετὰ τὸν θάνατον Ἀρείου· διάκονος γὰρ ἦν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἀπεστάλη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ [2] κομητάτον. Ἀλεξάνδρου δὲ ἐντειλαμένου μηδένα κατασταθῆναι, εἰ μὴ Ἀθανάσιον, ὡς αὐτός τε καὶ οἱ τοῦ κανόνος ἐμαρτύρουν, καὶ πᾶσα ἡ ἐκκλησία, λαβόμενοι καιρὸν οἱ κατὰ Μελήτιον ἐπίσκοπον τῆς Αἰγύπτου, ἐπισκόπου μὴ παρόντος τῆς Ἀλεξανδρείας (οὐ γάρ ποτε ἡ Ἀλεξάνδρεια δύο ἐπισκόπους ἔσχεν, ὡς αἱ ἄλλαι πόλεις), [3] καθιστῶσι τοίνυν [4] ἀντὶ Ἀλε-

6. *Diogenian. VIII, 45, p. 224. Gaisf.*
7. εἰ *excidit ab edit. Petavii Colon. repet.*
8. τούτους *codd. mss. uterque.* τούτοις *editi mendose. Correxi* τούτου. *Nam literam* ς *scripturae* τούτους *accrevisse certum ex initio vocabuli sequentis* συνάφεια. Συνάφεια *h. l. habet significatum substantivi verbalis, ut temporis notio insit. Verte igitur societatis initae.*
9. *Immo, reponendum est* Μελητιανῶν τε καὶ Ἀρείου, *aut* Μελητιανῶν τε καὶ Ἀρειανῶν.
10. τοῦ *desideratur in editis.*
11. καθὼς γὰρ *suspicabatur Petavius.*
12. *Fortasse* αὐτός.

Neque enim consistere Arius, aut fiduciam ullam habere, potuisset nisi eam esset occasionem nactus quae pessimam inter illos ad hodiernum usque diem concordiam devinxit. Siquidem Meletiani sinceri quondam fideique tenacissimi cum Arianis commisti sunt et plerique falsa Arii doctrina contaminati a recta fide hoc tempore degenerarunt; nonnulli vero etsi constanter in ea perseverarunt, ob illam tamen cum Ario Arianisque societatem in coeno illo ac sordibus haeserunt. Haec fuit mutuae inter Meletianos et Arianos coniunctionis occasio.

Ceterum brevi interiecto tempore (iam enim uti pollicitus sum narrationis seriem pertexam) cum Alexander Constantinopolitanus episcopus Arium ad communionem admittere coactus ad preces et suspiria confugisset, flexis circa horam nonam sabbati ante altare genibus, quod Eusebius ita comminatus esset: Nisi sponte in communionem illum recipere volueris, crastino die te etiam invito mecum ingredietur (instabat autem dominicus dies), quare cum Alexander, ut diximus, orationi se dedisset, et a domino supplex peteret, ut vel se ex hac vita tolleret, ne Arii, qui in deum contumeliosus fuerat, contagione pollueretur, aut inusitatum quoddam prodigium ederet, cuiusmodi certis temporibus efficere solet, paulo post sancti viri quod volebat impetravit oratio. Arius enim de nocte levandi ventris gratia ad cellam veniens crepuit quemadmodum Iudas olim proditor, et in impuro illo ac foetido loco finem vivendi fecit.

Secundum haec ab eius discipulis fraudulenta illa contra eccle- Cap. VII.
siam inita consilia sunt. Alexander vero Alexandriae episcopus post Nicenam synodum obiit, absente post Arii mortem Athanasio, qui diaconus per illud tempus ordinatus ab Alexandro, ab eodem missus ad comitatum fuerat. Cumque moriens Alexander nullum alium suffici sibi praeter Athanasium mandasset, ut tam ipse quam clerici, et universa adeo ecclesia testificabatur, Meletiani Aegypti episcopi occasionem nacti (nam Alexandria nunquam ut aliae civitates duos episcopos habuit), cum Alexandrinus episcopus abesset, Theonam

13. ἐλεύσεται *cod. Rhedig.*
14. ἀπᾶραι *suspicatus est Ios. Scaliger.*
15. ἐλάκησε *cod. Ien.* ἐλάκησεν *cod. Rhedig.* ἐλάκισε *editi libri.*
Cap. VII. — 1. παρὰ *coniecerunt Cornarius et Petavius. Probavit Hase V. Cl. in Leon. Diac. Nott. p. 406., qui videndus de verbi* καττύω *usu.* περὶ *libri tam scripti quam editi. — De vocab.* συσκευή *cf. infra pag. 723. et p. 726., item haer. 69, 9. p. 734.*
2. κομητάτον *hic libri omnes.*
3. καθεστῶσι *codd. mss. et ed. princ.*
4. ἀντὶ Ἀλέξανδρον *codd. mss. et ed. princ.* μετὰ Ἀλέξανδρον *Ios. Scaliger.* ἀντὶ Ἀλεξάνδρου *ed. Petav.*

ξάνδρου Θεωνᾶν τινα ὀνόματι, ὃς μῆνας τρεῖς ποιήσας ἐτελεύτα. Καὶ παρεγένετο Ἀθανάσιος μετ᾽ οὐ πολὺ, μετὰ τὴν τελευτὴν Θεωνᾶ. Καὶ ἐκ πανταχόθεν συνεκροτήθη ὀρθοδόξων σύνοδος. Καὶ οὕτως κατάστασις γέγονεν αὐτοῦ, καὶ ἀπεδόθη [5] αὐτῷ ὁ θρόνος τῷ ἀξίῳ, καὶ ᾧ ἦν ἡτοιμασμένος κατὰ τὴν θεοῦ βούλησιν καὶ κατὰ τὴν μακαρίου Ἀλεξάνδρου μαρτυρίαν τε καὶ ἐντολήν.

Ἐντεῦθεν ἄρχεται Ἀθανάσιος βιοφορεῖσθαί τε καὶ λυπεῖσθαι διὰ τὸν μερισμὸν τῆς ἐκκλησίας, τῶν τε Μελητιανῶν καὶ τῆς καθολικῆς pag. 723. ἐκκλησίας. Ἔπειθε, παρεκάλει, [6] καὶ οὐκ ἠνείχοντο· ἠνάγκαζεν, ἐβιάζετο. Ἐπισκεπτόμενος δὲ πολλάκις ἐγίνετο τὰς σύνεγγυς ἐκκλησίας, μάλιστα [7] τὰ κατὰ τὸν Μαραιώτην. Καί ποτε Μελητιανῶν συναγόντων γέγονεν ἐκ τοῦ πλήθους τοῦ μετὰ [8] Ἀθανασίου διάκονόν τινα ἐπεισελθόντα, μετὰ καί τινων τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ κατεᾶξαι κανδῆλαν, ὡς ἔχει ὁ λόγος, καὶ μάχην γενέσθαι. Ἐντεῦθεν ἡ κατὰ Ἀθανασίου συσκευὴ γέγονε, τῶν Μελητιανῶν κατηγορησάντων καὶ [9] συκοφαντησάντων αὐτὸν, ἕτερα ἀνθ᾽ ἑτέρων, Ἀρειανῶν δὲ συνεσκευασμένων καὶ συνεπιδόντων ἑαυτοὺς, διὰ [10] τὸν πρὸς τὴν ἁγίαν θεοῦ πίστιν καὶ ὀρθοδοξίαν φθόνον. Καὶ ἀνακοινοῦνται τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ. Εὐσέβιος δὲ ἦν ὁ προειρημένος τῆς Νικομηδείας ὁ ὑπουργὸς τοῦ παντὸς αὐτῶν συστήματος, καὶ συσκευαστὴς τῆς κατὰ τὴν ἐκκλησίαν τε καὶ τὸν πάπαν Ἀθανάσιον βλάβης. Οἱ κατήγοροι οὖν προςῆλθον τῷ βασιλεῖ, σκεῦός τι μυστηρίων λέγοντες εἶναι ὅπερ κανδῆλάν τινες ἔφασαν, ἣν προεῖπον. Ἄλλα τέ τινα κατηγόρουν φάσκοντες πρεσβύτερόν τινα τοῦ Μαραιώτου Ἀρσένιον τετυπτῆσθαι, τούτου δὲ τὴν χεῖρα μαχαίρᾳ ὑπὸ τῶν τοῦ Ἀθανασίου λαῶν, εἴτουν αὐτοῦ Ἀθανασίου, τετμῆσθαι. Ἐπεφέροντο γὰρ καὶ χεῖρα ἐν τῷ [11] κομητάτῳ, καὶ ἐπεδείκνυον, ἥτις ἦν ἐν γλωσσοκόμῳ.

Κεφ. η΄. Ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀκούσας αἴρεται μὲν θυμῷ. Εἶχε γὰρ ζῆλον θεϊκὸν ὁ μακαρίτης, οὐ μὴν ᾔδει ὅτι συκοφάνται ἦσαν, δι᾽ ὃν προεῖπον ζῆλον τῶν Ἀρειανῶν κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας. Κελεύει δὲ συγκροτηθῆναι σύνοδον κατὰ τὴν Φοινίκην ἐν Τύρῳ τῇ πόλει. Ἐκέλευσε δὲ δικάζειν Εὐσέβιον τὸν Καισαρείας, καὶ ἄλλους τινάς. Ἦσαν δὲ [1] προςκεκλιμένοι οὗτοι ποσῶς μᾶλλον τῇ τῶν Ἀρειανῶν χυδαιολογίᾳ. Καὶ ἐκλήθησαν ἐπίσκοποι τῆς Αἰγύπτου τῆς καθολικῆς καὶ ὑπὸ [2] Ἀθανάσιον [3] ἀκρέμονές τινες ἄνδρες καὶ μείζους, καὶ ἐν θεῷ ἔχοντες διαφανῆ τὸν βίον. Ἐν οἷς ἦν ὁ μακαρίτης Ποτάμων ὁ μέγας, ὁ τῆς

5. αὐτῷ *desideratur in cod. Rhedig.*
6. *Suspicor* καὶ οὐ ἠνείχοντο, ἠνάγκαζεν, ἐβιάζετο.
7. *Fortasse* τὰς.
8. *Ita recte suspicatus est Petavius. Vulgo extat* Ἀθανάσιον.
9. *Vulgo* συκοφαντισάντων.
10. τὴν πρὸς τοὺς ἁγίους *ed. princ.* τὴν πρὸς τὴν ἁγίαν *cod. Rhedig. De cod. Ien. scriptura non satis accurate annotatum invenio; habet* τὴν *pro* τὸν, *quod certum est. Ios. Scaliger emendavit* τὸν πρὸς τῶν ἁγίων.
11. *Sic omnes libri.*
Cap. VIII. — 1. προςκεκλημένοι *cod. Ien. et editi*, προκεκλημένοι *cod. Rhedig.* προςκεκλιμένοι *emendarunt Cornarius atque Petavius.*
2. Ἀθανασίου *cod. Rhedig.*
3. ἀκραίμονες *habent libri omnes. Cf.* supra ad cap. 5.

quendam substituunt. Quo quidem post tertium mensem mortuo paulo post Athanasius advenit. Tum undique coacto orthodoxorum concilio in Alexandrina sede constituitur, eique postliminio dignitas in illa redditur, qui et dignus erat, et tam dei voluntate quam beati Alexandri suffragio et mandato designatus.

Post haec Athanasius ob illud Meletianorum ab ecclesia catholica divortium exerceri afflictarique coepit. Igitur hortari ille ac supplicare, detrectantes urgere ac cogere. Solebat autem vicinas ecclesias, easque praesertim quae ad Mareotem lacum sitae sunt, invisere. Forte igitur congregatis Meletianis diaconus quidam ex Athanasii comitatu cum quibusdam de populo, ut fama est, irrumpens candelam (vas illud quoddam) confregit, unde iurgium ac pugna conflata. Hinc adversus Athanasium occultae molitiones fraudesque concitatae, accusantibus Meletianis et calumniantibus, ac conficta quaedam obiicientibus, Arianis vero allaborantibus, et consilia communicantibus, propter insitam in orthodoxam fidem invidiam. Ergo illi rem ad imperatorem Constantinum deferunt; cuius totius factionis administer ac satelles Nicomediensis Eusebius fuit, ac noxae illius omnis artifex quae ecclesiae pariter et Athanasio papae ab illis est conscita. Accusatores itaque imperatorem adeuntes vas quoddam ut usum divinorum mysteriorum fractum obiiciebant, quod candelam, ut diximus, appellavere nonnulli. Quin et de aliis quoque criminibus accusarunt, et inprimis Arsenium quendam Mareotidis presbyterum ab eo pulsatum, cuius manum ab Athanasii fautore populo, sive ipsomet potius Athanasio, praecisam, quam etiam ad comitatum intra arculam delatam ostentabant.

Cap. VIII. His auditis imperator vehementer excanduit, cum divino quodam zelo maiorem in modum flagraret; nec illos calumniatores esse nosset, aut eo livore ferri quem Arianos adversus sinceram fidem suscepisse diximus. Igitur Tyri in Phoenice convocari synodum iubet, eique iudicio praeesse cum aliis nonnullis Caesariensem Eusebium, qui omnes in Arianorum inanissimum dogma propensiores erant. Cum his ex catholica Aegypti ecclesia, et Athanasio subiecta, episcopi quidam advocati sunt, primarii quidem ac praestantes viri, atque egregia vitae sanctitate et religione praediti, inter quos felicis memoriae magnus ille Potamo fuit Heracleae episcopus

[4] Ἡρακλείας ἐπίσκοπος καὶ ὁμολογητής· ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν Μελητιανῶν, μάλιστα οἱ τοῦ Ἀθανασίου κατηγοροῦντες. Ζηλωτὴς δὲ ὢν ὑπὲρ ἀληθείας καὶ ὀρθοδοξίας ὁ προειρημένος Ποτάμων ὁ μακαρίτης, ἐλευθεροστομῶν, ὃς οὐδέποτε εἴληφε πρόςωπόν τινος (τὸν ὀφθαλμὸν γὰρ ἐν τῷ διωγμῷ διὰ τὴν ἀλήθειαν ἐτυφλώθη), ἑωρακὼς τὸν Εὐσέβιον
pag. 721. καθεζόμενον καὶ δικάζοντα, καὶ Ἀθανάσιον ἑστῶτα, καταπονηθεὶς τῇ λύπῃ, καὶ δακρύσας, οἷα γίνεται παρὰ τοῖς ἀληθέσιν, ἀπετείνατο φωνῇ μεγάλῃ Εὐσεβίῳ λέγων, Σὺ καθέζῃ, Εὐσέβιε, καὶ Ἀθανάσιος ἀθῷος ὢν παρὰ σοῦ κρίνεται; τίς ἐνέγκοι τὰ τοιαῦτα; λέγε δέ μοι σὺ, οὐ σὺν ἐμοὶ [5] ἦσθα ἐν τῇ φυλακῇ ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ; κἀγὼ μὲν ὀφθαλμὸν ἀπεβαλόμην ὑπὲρ ἀληθείας, σὺ δὲ οὔτε φαίνῃ λελωβημένον τι ἔχων ἐν τῷ σώματι, οὔτε ἐμαρτύρησας, ἀλλὰ ἕστηκας ζῶν μηδὲν ἠκρωτηριασμένος. Πῶς ἀνεχώρησας ἀπὸ τῆς φυλακῆς, εἰ μὴ ὅτι ὑπέσχου τοῖς τὴν ἀνάγκην τοῦ διωγμοῦ ἡμῖν ἐπενέγκασι τὸ ἀθέμιτον πρᾶξαι, [6] ἢ ἔπραξας; ταῦτα ἀκούσας Εὐσέβιος αἴρεται μὲν εἰς ἀγανάκτησιν, καὶ ἀναστὰς διέλυσε τὸ δικαστήριον, λέγων ὅτι, Εἰ ἐνταῦθα ἤλθετε καὶ πρὸς ἡμᾶς τὰ τοιαῦτα ἀντιλέγετε, ἄρα οὖν ἀληθεύουσιν οἱ κατήγοροι ὑμῶν. Εἰ γὰρ ὧδε τυραννεῖτε, πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ὑμῶν πατρίδι.

Κεφ. θ'. Εἶτα ἐπεχείρησεν Εὐσέβιος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ καὶ ἀποστέλλουσι δύο τινὰς τῶν ἀπὸ [1] Παννωνίας ἐπισκόπων τὰ Ἀρείου φρονοῦντας, Οὐρσάκιόν τε καὶ Οὐάλεντα, εἴς τε τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ Μαραιώτην, ἔνθα ἔλεγον γεγενῆσθαι τὰ προειρημένα, τοῦ [2] τε σκεύους καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων τῆς μάχης. Οἱ δὲ ἀπελθόντες οὐκ ἐκεῖνα ἀνήνεγκαν ὅσα ἦν ἀληθῆ, ἀλλ' ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων [3] παραχωρήσαντες ἐψεύσαντο, καὶ ἐσυκοφάντησαν τὸν μακαρίτην πάπαν Ἀθανάσιον. Κἀκεῖνα δὲ ὡς ἀληθῆ ὄντα πλασάμενοι ἐγγράφως ἐνέγκαντες ἀνέφερον ἐπὶ τὴν σύνοδον [4] τὴν περὶ Εὐσέβιον καὶ τοὺς ἄλλους, ὡς εἰς ὕστερον ἔδειξαν μετανοοῦντες Οὐρσάκιος καὶ [5] Οὐάλης, μετὰ λιβέλλων προςελθόντες τῷ μακαρίτῃ Ἰουλίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης, ὑπεραπολογούμενοι τοῦ αὐτῶν σφάλματος ὅτι, Ἐσυκοφαντήσαμεν τὸν πάπαν Ἀθανάσιον, ἀλλὰ δέξαι ἡμᾶς εἰς κοινωνίαν, καὶ εἰς μετάνοιαν. Καὶ πρὸς αὐτὸν δὲ τὸν Ἀθανάσιον ταῖς [6] αὐταῖς ἐχρήσαντο ἐγγράφοις διὰ μετανοίας συστάσεσιν. Ὁρῶντος δὲ τοῦ πάπα Ἀθανασίου ὄντος ἐν τῇ Τύρῳ βαρείαν τὴν τότε συσκευὴν ἐκ πανταχόθεν, πριν ἢ εἰςελθεῖν εἰς τὸ δικαστήριον, ἢ εἰς πρόςωπον τὰ συκοφαντούμενα ἐξ ἀντικαταστάσεως γένηται, νύκτωρ ἀναχωρήσας ἀνέρχεται πρὸς Κωνσταντῖνον εἰς

4. Ἡρακλέους libri scripti.
5. ἦσθας libri scripti et ed. princ.
6. ἢ praeclara est Ios. Scaligeri coniectura.
Cap. IX. — 1. Παννωνίας libri scripti. Παννωνίων utraque editio. At in lat. Cornarii versione expressum est etiam Pannoniae.
2. τε excidit ab edit. Petav. Colon. repet.

et confessor. Aderant et Meletiani Athanasii praesertim accusatores. At beatus Potamo veritatis ac rectae fidei ardore aestuans, vir summa loquendi libertate, qui nullis unquam personae rationem habuerat, et pro veritatis confessione alterum in persecutione oculum amiserat, is Eusebium sedentem et iudicantem, stantem vero Athanasium conspicatus dolore confectus, et illacrymans, cuiusmodi sinceris mentibus usuvenire solet, magna voce adversus Eusebium invectus est. Et, Tene, inquit, Eusebi, sedere et innocentem Athanasium a te iudicari? Quis ista sustinere possit? Dic sodes, nonne mecum persecutionis tempore in custodia fuisti? Atque ego quidem oculum pro veritate perdidi, tu nulla corporis parte mutilatus es, neque martyrium subiisti, sed vivus integerque consistis. Quanam ratione e custodia evolasti, nisi quod persecutoribus nostris nefarium facinus admissurum te esse recepisti, vel etiam admisisti? Haec Eusebius audiens magnopere doluit, et repente surgens concilium dimisit, itaque locutus est: Si huc accedentes tantopere nobis contradicere audetis, verum est profecto quod vestri accusatores obiiciunt. Nam cum hoc in loco tyrannidem quandam exerceatis, multo id magis in patria vestra facitis.

His hoc modo transactis aliud quiddam Eusebius cum suis aggreditur. Cap. IX.
Nam duos quosdam Pannoniae episcopis Arii asseclas, Ursatium et Valentem Alexandriam et in Mareotidem mittunt, ubi superiores omnes illas turbas iurgiaque ob vas violatum, et alia id genus accidisse memorabant. Illi legatione sua functi rem non sincere uti se habuerat, sed falsa quaedam et conficta detulerunt, multa adversus beatum papam Athanasium subdole et calumniose commenti, quae quidem pro veris et compertis in acta referentes in synodum ad Eusebium et alios deferunt. Id quod Ursatii et Valentis confessione postea declaratum est, cum poenitentia ducti Iulio Romano pontifici libellos obtulerunt, quibus errorem suum deprecabantur. Calumniam, inquiebant, contra papam Athanasium struximus: tu vero ad communionem et poenitentiam nos admitte. Imo et apud ipsum Athanasium eadem in scripto supplicatione usi sunt. Inter haec Athanasius cum apud Tyrum gravem ac vehementem hanc conspirationem esse cerneret, priusquam in iudicium prodiret, aut omnes istae calumniae coram sibi et ex adverso obiicerentur, de nocte discedens in comitatum ad Constantinum properat, deque

3. Subiicientes convertit Cornarius. Suspicor rescribendum esse παραχαράσσοντες, quo verbo non semel usus est Epiphanius.
4. τὴν cod. Rhedig. τὸν cod. Ien. et editi. τῶν coniecit Petavius.
5. Οὐάλις scripti libri.
6. αὐταῖς libri scripti. αὐτῶν editi.

τὸ κομητάτον, καὶ προσφέρει αὐτῷ τὰ κατ' αὐτὸν ἀναδιδάσκων. Ὁ pag. 725. δὲ ἔτι λύπῃ φερόμενος, καὶ νομίζων μή πη ἄρα ἀληθεύουσιν οἱ κατηγορήσαντες, ψεύδεται δὲ ὁ ἀπολογούμενος, ἔτι ἐχαλέπαινε. Χαλεπαίνοντος δὲ αὐτοῦ ὁ πάπας Ἀθανάσιος λόγον βαρὺν τῷ βασιλεῖ ἐπετείνετο, ὡς ὅτι, Δικάσει κύριος ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, ὁποῖα καὶ αὐτὸς συμφωνεῖς τοῖς συκοφαντοῦσι τὴν ἡμετέραν μετριότητα. Ἐντεῦθεν συμβαίνει αὐτὸν ἐξορίᾳ ὑποπεσεῖν, ἀπό τε τῶν γραφέντων ἀπὸ τῆς συνόδου τῷ βασιλεῖ ([7] ἀπόντος γὰρ αὐτοῦ καθαίρεσιν ποιοῦνται αὐτοῦ) καὶ ἐξ ὧν ὁ βασιλεὺς παροξυνθεὶς πρὸς αὐτὸν ἐλυπεῖτο, καὶ μένει ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Ἰταλίας ἐπὶ ἔτεσι πλείω δώδεκα, ἢ δεκατέσσαρα.

Κεφ. ι'. Πολὺς δὲ μετέπειτα ᾄδεται λόγος, ὡς Ἀρσένιος ὁ πάλαι ἐν τεθνεῶσι παρὰ [1] τῶν συκοφαντῶν καταγγελλόμενος, καὶ τὴν χεῖρα τετμῆσθαι λεγόμενος, εὕρηται ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Ἀραβίας, καὶ ὡς ἀνήγγειλεν ἑαυτὸν ὅλως ὁ Ἀρσένιος τῷ πάπᾳ Ἀθανασίῳ ὄντι ἐν τῇ ἐξορίᾳ, καὶ τοῦ πάπα Ἀθανασίου [2] λεληθότως αὐτὸν μεταστειλαμένου, ὡς ἡ εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσα φήμη περιέχει, καὶ αὐτοῦ Ἀρσενίου πρὸς τὸν αὐτὸν μακαρίτην Ἀθανάσιον γενομένου, ὁμοῦ τε ἐπὶ [3] τὸν περὶ Κώνσταν καὶ Κωνστάντιον [4] τὸν υἱὸν Κωνσταντίνου [5] γενομένων ἅμα, ὁ μὲν Ἀθανάσιος τὸν Ἀρσένιον ἐδείκνυε ζῶντά τε καὶ δύο χεῖρας ἔχοντα, συκοφαντίας τε λοιπὸν οἱ κατήγοροι αἴτιοι οὐ μόνον ηὑρίσκοντο, ἀλλὰ καὶ [6] τυμβωρυχίας, διὰ τήν ποτε περιφερομένην νεκρὰν χεῖρα. Ἐντεῦθεν τὸ μὲν πᾶν γελοῖον ἦν, καὶ ἔκπληξις τοῦ τοιούτου καὶ τοσούτου δραματουργήματος καὶ [7] ἀπορία τί τις ἂν εἴποι περί τε τῶν κατηγορησάντων, περί τε τοῦ κατηγορουμένου, [8] καὶ περὶ τῶν ἄλλων πάντων, ὧν κατὰ μέρος εἰπεῖν πολὺν ἀναλώσω χρόνον. Τελευτήσαντος δὲ Κωνσταντίνου, τοῦ πάπα Ἀθανασίου ἐν πολλῇ παρρησίᾳ καὶ εὐδοκιμήσει καὶ δεξιώσει Ῥώμης τε καὶ πάσης Ἰταλίας, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα, καὶ τοὺς αὐτοῦ παῖδας [9] Κωνστάντιον καὶ Κώνσταν, ἀποστέλλεται ἐκ τῶν δύο βασιλέων, μετὰ τὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τελευτὴν, Κωνσταντίου ὄντος ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας καὶ συνευδοκοῦντος ([10] ὡς ἐξ ἰδίων τε καὶ ἐγγράφων ἐπιστολῶν παρὰ τῶν τριῶν βασιλέων ἔγνωμεν γραφεισῶν τοῖς Ἀλεξανδρεῦσι καὶ αὐτῷ τῷ πάπᾳ

7. *Haec verba* παρενθετικῶς *esse sumenda poterat docere vel* τε *particula ante* τῶν γραφέντων, *si non totus sententiarum nexus. Quod neglexerunt editores atque interpretes.*

Cap. X. — 1. τῶν *non invenitur in ed. Petav. Colon. repet.*

2. λελυθότος *scripti libri.* λεληθότως *editi.*

3. τὸν *uterque cod. ms.* τοῖς *editi libri.*

4. τὸν υἱὸν *uterque cod. ms.* τοῖς υἱοῖς *editi.*

5. γενομένων *correxi cum libri haberent* γενομένοις.

6. τυμβορυχίας *codd. mss. et ed. princ.*

7. *Ita correxi. Nam in libris extat* ἀπορίας, τὸ τίς. *Cornarius convertit* et admiratio talis ac tantae fabulae ac desperationis. Quid enim quis dixerit

tota re certiorem illum facit. Imperator adhuc dolore commotus, ac vera esse suspicatus, quae accusatores proposuerant, mentiri vero accusatum Athanasium, nihil de iracundia remittebat. Quod videns Athanasius acri illum oratione perstrinxit: De te, inquit, ac me iudicabit dominus, quod et ipse mediocritatis meae calumniatoribus assentiaris. Deinde datis a synodo ad imperatorem literis in exilium relegatur Athanasius. Absens quippe depositus est, cum ad cetera recens illa principis accessisset offensio. Duodecim itaque vel tredecim annis in Italia mansit.

Sub haec, ut frequenti hominum rumore divulgatum est, Arsenius ille, qui pridem a calumniatoribus inter mortuos numerabatur, cuique amputata manus dicebatur, in Arabia repertus est. Cap. X. Is enim Athanasio, cum in exilio adhuc esset, seipsum prodidit. Quem ille clam, ut accepimus, arcessitum, mox ut advenit, coram Constante et Constantio, Constantini filiis, qui tum forte convenerant, vivum et ambas manus habentem produxit. Quo facto penes accusatores non modo calumniae, sed etiam ob circumlatam illam mortui manum violatae sepulchrorum religionis crimen resedit, ac deinceps ingens risus ex tali tantaque fabula, et admiratio consecuta. Neque satis conveniebat quid de accusatoribus aut reo ipso, deque ceteris omnibus dicendum videretur. Quae si singillatim narrare voluero, longiorem orationem instituam. Post Constantini obitum Athanasius qui summa in omnium auctoritate, et gratia, ac non modo Romae, sed et Italiae totius, imo et imperatoris eiusque liberorum Constantis ac Constantii approbatione florebat, ab his duobus imperatoribus post mortem parentis in Aegyptum remittitur, assentiente Constantio, qui tum Antiochiae versabatur. Cuius rei seriem ex trium imperatorum datis ad Ale-

cett., ut ἀπορίας. Τί τίς ἂν εἴποι *cogitasse videatur.*

8. *Male hoc* καὶ *notavit uncinis Petavius, cum potius* τε, *quod libri post* περὶ *vulgo insertum habent, suppositicium esse in aperto esset. Irrepsit nempe de linea superiori.*

9. „*Fortasse* Κωνσταντῖνον, Κωνστάντιον καὶ Κώνσταν. Sed haec corrupta." Petavius. *Necessitatem eius mutationis apud Epiphanium certe video nullam. Verba* καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα *neglegenter sunt interposita a scriptore elegantis et perspicui sermonis parum curioso, puta qui se orditum esse enunciationem verbis* τελευτήσαντος δὲ τοῦ Κωνσταντίνου *oblitus esset. Itaque interpretare tanquam si dicere vellet* ὡς πρόσθεν πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα, οὕτως νῦν καὶ πρὸς τοὺς αὐτοῦ παῖδας. *Ceterum post* πρὸς αὐτὸν *suspicor excidisse participium* ὄντος.

10. *Libri habent solum* ἰδίων. ὡς ἐξ ἰδίων *emendatio est Petavii. Magis probabile mihi videtur* ὡς δι' ἰδίων. *Praeterea non est silentio praetereundum in cod. Rhedig. inde a verbis* τε καὶ πάσης *usque ad* βασιλέων *primae manus scripturam erasam, quaeque postea ab eadem sunt superposita multo maioris esse spatii.*

pag. 726. Ἀθανασίῳ), καὶ καθέζεται πάλιν εἰς τὸν θρόνον, μετὰ τὸν διαδεξάμενον αὐτὸν ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν πεμφθέντα Γρηγόριον, ὅτε ἦν ἐν τῇ ἐξορίᾳ Ἀθανάσιος.

Κεφ. ιά. Πάλιν δὲ συνεσκευάσθη πρὸς Κωνστάντιον ἀπὸ τῶν περὶ Στέφανον, καὶ ἐξεώθη. Καὶ μετέπειτα πάλιν συνεσκευάσθη ἀπὸ τῶν περὶ Λεόντιον τὸν ἀπόκοπον καὶ [1] τῶν ἅμα αὐτοῖς. Ἔνθεν ἐγίνετο αὐτὸν ἐκβάλλεσθαι καὶ πάλιν εἰςφέρεσθαι. Γεώργιος γὰρ ὑπὸ Κωνσταντίου ἀποστέλλεται, καὶ ὑποχωρεῖ Ἀθανάσιος, κρυβεὶς χρόνον τινὰ, ἕως ὅτε ὁ Γεώργιος ἀνῃρέθη, ἐν ᾧ χρόνῳ ἐβασίλευσεν Ἰουλιανὸς, καὶ εἰς Ἑλληνισμὸν ἐτράπη μετὰ τὴν [2] τελευτὴν Κωνσταντίου. Ἀλεξανδρέων γὰρ μῆνιν τηρησάντων τῷ Γεωργίῳ, τοῦτον ἀπέκτειναν, καὶ καύσαντες καὶ τέφραν ποιήσαντες, εἰς ἀνέμους ἐσκόρπισαν. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐν τῇ Περσίδι, καὶ διαδεξαμένου τὸ βασίλειον Ἰοβιανοῦ τοῦ μακαρίτου, μετὰ πολλῆς τιμῆς καὶ ἀξιοπίστων γραμμάτων γράψαντος τῷ ἐπισκόπῳ Ἀθανασίῳ, καὶ μεταστειλαμένου, περιπτυξαμένου τε αὐτὸν, καὶ ἀποστείλαντος εἰς τὸν ἴδιον θρόνον, πάλιν ἀπολαβούσης τῆς ἁγίας ἐκκλησίας τὸν ἐπίσκοπον, καὶ πρὸς ὀλίγον παρακληθείσης, τελευτήσαντος τοῦ Ἰοβιανοῦ ἐν τοῖς αὐτοῖς πάλιν ὁ μακάριος Ἀθανάσιος διωγμοῖς καὶ φήμαις καὶ ταραχαῖς ἐφέρετο. Οὐ μὴν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ θρόνου μετεκινήθη, Ἀλεξανδρέων [3] δὴ πρεσβευσαμένων ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ πάσης τῆς πόλεως ἀξιωσάσης [4] μετὰ τὸ τὸν Λούκιον, καὶ [5] τὸ νῦν Ἀρειανὸν, κατασταθῆναι ἐπὶ ξένης, τάχα δὲ [6] ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ πολλάκις παρακαλέσαντα τὸν βασιλέα Οὐάλεντα ἀποσταλῆναι εἰς τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας θρόνον, καὶ αὐτοῦ διὰ τὴν τῶν λαῶν ταραχὴν μὴ βουληθέντος αὐτὸν ἐξεῶσαι. Πέρας γ' οὖν, ὅτε ἐτελεύτα ὁ πάπας Ἀθανάσιος, ἀπεστάλη Λούκιος, πολλὰ κακὰ ἐνδειξάμενος τῇ τε ἐκκλησίᾳ, τῇ τε πόλει, τοῖς λαοῖς, τοῖς ἐπισκόποις, τοῖς κληρικοῖς τοῖς ὑπὸ Ἀθανασίου οὖσι, καὶ αὐτὸν ἐν ἑκάστῃ ἐκκλησίᾳ [7] δεξαμένοις, καὶ Πέτρῳ τῷ μετὰ Ἀθανάσιον κατασταθέντι διαδόχῳ αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.

Ταῦτα ἕως τῆς δεῦρο πέπρακται, τῶν μὲν ἐξορισθέντων ἐπισκόπων τε καὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, ἄλλων δὲ [8] κεφαλικὴν τιμωρίαν ὑποστάντων ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἑτέρων δὲ θηριομαχησάντων, pag. 727. παρθενευουσῶν δὲ ἀποκτανθεισῶν, καὶ πολλῶν ἄλλων ἀπολομένων. Ἐν τούτοις ἔτι δεῦρο φέρεται ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ, ἀπὸ τῆς προειρημένης ὑποθέσεως τῶν Μελητιανῶν καὶ τῶν Ἀρειανῶν, τῶν διὰ τοιού-

Cap. XI. — 1. *Librorum vitium* τοὺς *correxi in* τῶν. *Etiam Cornarius vertit* a sodalibus ipsius.
2. τελευτὴν *om. cod. Rhedig., qui a m. pr. habet* Κωνσταντίνου.
3. *Libri omnes habent* δὲ; *Petavio placuit* τε.
4. *Libri habent* μετὰ τὸν Λούκιον. *Petavio placuit* μετὰ τὸ Λούκιον.
5. *Libri habent* τὸν νῦν.

xandrinos et Athanasium ipsum literis didicimus. Ita ille sedi suae restitutus est, post Gregorium, quem exulanti Athanasio Ariani suffecerant.

Sed rursum novae illi turbae ac calumniae ab Stephano eiusque asseclis apud Constantium conflatae, quibus denuo de sede sua pulsus est. Cap. XI. Iterumque Leontius eunuchus illum cum suis alia machinatione perculit, per quam eiectus, ac deinde restitutus est. Nam cum Georgius a Constantino missus esset, Athanasius fuga se subducens aliquamdiu delituit, donec Georgius interfectus est; quo tempore Iulianus imperabat, qui post Constantii obitum ad gentilium superstitionem desciverat. Etenim Alexandrini Georgium, vetere in illum odio concepto, occisum concremarunt, eiusque cineres in ventos sparserunt. Postea Iuliano in Perside mortuo Iovianus felicis memoriae successit. Qui honorificentissimis, fideique plenissimis, literis ad Athanasium scriptis ad sese illum evocans post humanissimos complexus ad sedem suam dimisit. Ita sancta ecclesia episcopo suo recepto nonnihil solatii habuit. Verum mortuo Ioviano iisdem rursum Athanasius periculis ac rumoribus et turbis conflictari coepit. Quamquam de ecclesia ac sede sua minime deiectus est. Nam Alexandrinorum civitas universa publicam pro illo legationem ac supplicationem decrevit, cum interim Lucius ex Ariana factione, qui hodieque sedet, peregrina in regione, ac nisi fallor Antiochiae, creatus episcopus multum apud imperatorem Valentem instaret, ut Alexandrinam ad sedem mitteretur, imperator vero popularem seditionem veritus expellere noluisset. Tandem vero post Athanasii mortem submissus est Lucius, qui ecclesiam, civitatem, plebem, episcopos ac clericos Athanasii fautores, et qui in singulis ecclesiis communionem cum illo retinebant, nec non et Petrum ipsum Athanasii successorem innumeris malis affecit.

Haec sunt quae ad hodiernum usque tempus Alexandriae sunt gesta. Ubi episcopi, presbyteri et diaconi, partim relegati, partim capitali supplicio multati, partim ad bestias damnati, virgines porro sacrae cum plerisque aliis interfectae. Quae quidem calamitates etiamnum ecclesiam dei exercent, ex ea quam exposui Meletianorum et Arianorum coitione concitatae. Qui quidem Ariani

6. ἐν Ἀντιοχείᾳ *cod. ms. uterque et ed. princ., ut mirum sit quod Petavius, a cuius editione praepositio* ἐν *abest, in marg. libri sui eam supplendam esse censuerit.*
7. δεξαμένοις *emendatio est Petavii. Libri vulgo habent* διαδεξαμένοις. *Praepositio* διὰ *videlicet accrevit per errorem repetita ex terminatione* σια *vocabuli* ἐκκλησίας.
8. καὶ κεφαλικὴν *cod. Rhedig. in quo desideratur voc.* ὑποστάντων.

των τρόπων ἐσχηκότων τὴν στάσιν, καὶ τοῦ ἐνισχῦσαι [9] τὸ αὐτὸ σύστημα τῆς κακοδοξίας, φημὶ δὲ Ἀρειανῶν. Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ἀρείου ἐλέγχῳ κατὰ λεπτὸν περὶ πάντων διηγησόμεθα. Ὑπερβήσομαι δὲ καὶ ταύτην τὴν ὑπόθεσιν, ἐπὶ δὲ αὐτὴν τὴν τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσιν παρελεύσομαι, θεὸν ἐπικαλούμενος βοηθὸν τῷ φοβερῷ τούτῳ, καὶ πολυκεφάλῳ ἑρπετῷ πρὸς μάχην πελάζειν παρερχόμενος*.

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΡΕΙΟΜΑΝΙΤΩΝ,
τεσσαρακοστὴ ἐνάτη, ἡ καὶ ἑξηκοστὴ ἐνάτη.

Κεφ. α'. Τούτους τοὺς περὶ τὸν Μελήτιον καὶ τοῦ ἁγίου Πέτρου [1] Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου χρόνους καθεξῆς διαδέχεται Ἄρειος, καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Ἀρειανοὶ, ἐν χρόνοις ἀκμάσας Ἀλεξάνδρου τοῦ ἁγίου ἐπισκόπου, [2] τοῦ διαδόχου Πέτρου, τοῦ καθελόντος τὸν αὐτὸν Ἄρειον διὰ πολλῆς κινήσεως, καὶ [3] μεγάλων συνόδων. Ἀπεκίνησε γὰρ αὐτὸν καὶ ἐξέβαλε τῆς ἐκκλησίας τε καὶ τῆς πόλεως, ὡς μέγα κακὸν φοιτῆσαν τῷ βίῳ. Φασὶν δὲ αὐτὸν Λίβυν τῷ γένει, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ πρεσβύτερον γεγονότα, ὃς προΐστατο τῆς ἐκκλησίας τῆς Βαυκάλεως οὕτω καλουμένης. Ὅσαι γὰρ ἐκκλησίαι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὑπὸ ἕνα ἀρχιεπίσκοπον οὖσαι, καὶ κατ' ἰδίαν ταύταις ἐπιτεταγμένοι εἰσὶ πρεσβύτεροι, διὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς χρείας τῶν οἰκητόρων, [4] πλησίων ἑκάστης ἐκκλησίας [5] αὐτῶν, καὶ ἀμφόδων, ἤτοι [6] λαυρῶν ἐπιχωρίως καλουμένων ὑπὸ τῶν τὴν Ἀλεξανδρέων κατοικούντων πόλιν. Ἐγένετο δὲ οὗτος ὁ Ἄρειος ἐν χρόνοις Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου καὶ μακαρίτου βασιλέως, υἱοῦ Κωνσταντίου γέροντος, γενομένου υἱοῦ Οὐαλεριανοῦ βασιλέως, καὶ αὐτῶν συμβασιλευσάντων Διοκλητιανῷ, καὶ Μαξιμιανῷ, καὶ τοῖς ἄλλοις. Πάντες δὲ τὸν [7] Κωνσταντῖνον, τὸν πατέρα τῶν περὶ Κωνστάντιον καὶ Κώνσταν καὶ Κρίσπον, ἴσασιν ἐκθειαζόμενον ἐν χριστιανισμῷ καὶ πίστει τῇ τῶν πατέρων,
pag. 728. ἀποστολικῇ τε καὶ προφητικῇ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἕως αὐτοῦ τοῦ Ἀρείου μὴ νοθευθείσῃ. Συμβέβηκε δὲ τοῦτον ἀποσχίσαι πλῆθος.

Κεφ. β'. Τὸν δὲ Ἄρειον τοῦτον πρεσβύτερον ὄντα Ἀλεξάνδρου τοῦ προειρημένου ὑπεισῆλθε πνεῦμα Σατᾶν, καὶ ἐπέσεισεν αὐτὸν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, κατὰ τῆς ἐκκλησίας κονιορτὸν ἐγεῖραι, καὶ ἐξαφθῆναι ἐξ αὐτοῦ πῦρ οὐ τὸ τυχὸν, ὃ κατείληφε πᾶσαν τὴν Ῥωμανίαν σχεδὸν, μάλιστα τῆς ἀνατολῆς τὰ μέρη, ὡς ἔτι καὶ δεῦρο πολεμοῦσα ἡ αὐτοῦ

9. *Suspicor* τοῦτο τό. *Cornarius videtur coniectasse* τὸ αὐτῶν: *vertit enim* et quod ipsorum falsae opinionis congregatio praevaleret.

* *Subscriptum est in utroque cod. ms.* Τέλος τοῦ περὶ τοῦ (τοῦ *om. cod. Ien.*) μελιτίου σχίσματος τοῦ αἰγυπτίου.

Cap. I. — 1. ἀλεξάνδρου *cod. Rhedig.* ἀλεξανδρ *cod. Ien. Idem error observabatur supra haer.* 68, 4. *sq.*

2. τοῦ *om. cod. Rhedig.*

hac ratione stabiliti impii dogmatis factionem corroborarunt. Sed haec omnia in proxima adversus Arium disputatione accuratius erunt explicanda, ad quam praesenti narratione praeterita sermonem conferam, implorata prius ope dei quam cum horribili illo ac multicipiti serpente in certamen descendam.

CONTRA ARIOMANITAS,
quae est haeresis XLIX. sive LXIX.

Post superiora illa Meletii ac Petri Alexandrini episcopi tempora Arius Arianique proxime consequuntur. Ille sub Alexandro Cap. I.
Petri successore floruit; a quo non sine magna commotione ingentique coacta synodo profligatus est. Alexander enim illum eiecit atque ex ecclesia et urbe, velut ingens quoddam malum, quod ad humani generis perniciem grassabatur, exterminavit. Ferunt illum ex Libya oriundum Alexandriae presbyterum esse factum, qui tum Baucalensis cuiusdam ecclesiae praefecturam gerebat. Etenim quotquot Alexandriae catholicae communionis ecclesiae sunt, uni archiepiscopo subiectae, suus cuique praepositus est presbyter, qui ecclesiastica munera iis administret, qui circa ecclesias illas habitant, eorumque conventicula vici, sive Laurae, ab Alexandrinis vulgo nominantur. Vixit autem Arius sub imperatore Constantino Constantii senioris filio, qui Valeriani imperatoris filius fuit, qui et ipsi cum Diocletiano et Maximiano, ac ceteris imperarunt. Nemo est vero qui nesciat Constantinum illum Constantii, Constantis et Crispi patrem in Christiana religione ac maiorum fide, hoc est apostolica et prophetica, plane admirabilem et divinum fuisse, quae fides ante Arium integra hactenus et incorrupta permanserat. Primus ille Christianum populum a se mutuo disiunxit.

Hunc igitur Arium Alexandri presbyterum Satanae spiritus in- Cap. II.
vadens impulit ut (quemadmodum scriptum est) pulverem adversus ecclesiam excitaret, ex eoque haud mediocre incendium erumperet, quod universum propemodum Romanorum imperium, ac praesertim orientales illius partes corriperet; adeo ut etiam hoc tempore since-

3. μεγάλων συνόδων *codd. mss.* μεγάλης συνόδου *editi libri.*

4. *Suspicor* πλησίοι.

5. *Suspicor reponendum esse* τῶν κατ' ἀμφόδων.

6. λαβρῶν *codd. mss. et ed. princ. In ed. Petav. plane vitiose extat* λαβῶν.

7. κωνσταν (*vacuo spatio ad explendum nomen relicto*) *codex ms. uterque, et ed. princ.*

αἵρεσις τὴν ἀληθινὴν πίστιν καὶ τὴν ἐκκλησίαν οὐ διέλιπε. Κατὰ δὲ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἐδόκει πρεσβύτερος εἶναι ὁ Ἄρειος, καὶ γεγόνασι πολλοὶ αὐτοῦ συμπρεσβύτεροι καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν. Εἰσὶ τοίνυν πλείους τὸν ἀριθμὸν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, σὺν τῇ νῦν κτισθείσῃ τῇ Καισαρείᾳ καλουμένῃ, ὃ πρότερον [1] Ἀδριανὸν ἐτύγχανεν, ὕστερον [2] Λικιννιανὸν γέγονε γυμνάσιον, εἴτουν βασίλειον. Μετέπειτα δὲ ἐν χρόνοις Κωνσταντίου ἔδοξεν αὐτὴν οἰκοδομηθῆναι ἐκκλησίαν, Γρηγορίου τοῦ Μελητιανοῦ καὶ Ἀρειανοῦ ἀρξαμένου, τελειώσαντος δὲ Ἀθανασίου τοῦ μακαρίου καὶ πατρὸς τῆς ὀρθοδοξίας, καυθείσης δὲ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ, καὶ αὖθις ἀνακτισθείσης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μακαρίτου Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου. Ἄλλαι δέ εἰσι πλείους, ὡς ἔφην, Διονυσίου καλουμένη ἐκκλησία, καὶ ἡ τοῦ Θεωνᾶ, καὶ ἡ [3] Πιερίου καὶ Σεραπίωνος, καὶ ἡ τῆς Περσαίας, καὶ ἡ τοῦ [4] Διζύας, καὶ ἡ τοῦ Μενδιδίου, καὶ ἡ Ἀννιανοῦ, καὶ ἡ τῆς Βαυκάλεως, καὶ ἄλλαι. Ἐν μιᾷ δὲ τούτων Κόλλουθός τις ὑπῆρχεν, ἐν ἑτέρᾳ δὲ Καρπώνης, ἐν ἄλλῃ δὲ Σαρματᾶς, καὶ Ἄρειος οὗτος ὁ προειρημένος μίαν τῶν προειρημένων κατέχων ἐκκλησίαν. Ἕκαστος δὲ τούτων δῆλον κατὰ τὴν εἰθισμένην [5] σύναξιν τὸν αὐτῷ πεπιστευμένον λαὸν διδάσκων ἐν ταῖς ἐξηγήσεσιν ἔριν τινὰ ἐνέβαλον ἐν τῷ λαῷ. Καὶ οἱ μὲν προςεκλίθησαν Ἀρείῳ, ἕτεροι δὲ Κολλούθῳ, ἄλλοι δὲ Καρπώνῃ, ἕτεροι δὲ Σαρματᾷ. Ὡς οὖν ἐξηγεῖτο ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐκκλησίᾳ, ἄλλος [6] ἄλλοθι, καὶ ἄλλος ἄλλο, ἐκ τῆς [7] προςκλίσεως καὶ ἐπαίνου δὲ τοῦ παρ' αὐτῶν, οἱ μὲν Κολλουθιανοὺς ἑαυτοὺς ὠνόμασαν, ἄλλοι δὲ Ἀρειανούς. Καὶ γὰρ ὁ Κόλλουθός τινα παρατετραμμένα ἐδίδαξεν, ἀλλ' οὐκ ἐνέμεινεν ἡ τούτου αἵρεσις, ἀλλ' εὐθὺς διεσκορπίσθη· ὡς εἴθε καὶ ἡ τοῦ Ἀρείου ἐμβεβροντημένη πίστις, μᾶλλον δὲ ἀπιστία, [8] ἔτι δὲ μᾶλλον κακοπιστία.

Κεφ. γ'. pag. 729. Ἐπάρματι γὰρ ἀρθεὶς ὁ γέρων τοῦ προκειμένου ἐξέστη. Ἦν δὲ [1] τὴν ἡλικίαν ὑπερμήκης, κατηφὴς τὸ εἶδος, ἐσχηματισμένος ὡς δόλιος ὄφις, ὑποκλέψαι δυνάμενος πᾶσαν ἄκακον καρδίαν, διὰ τοῦ αὐτοῦ πανούργου προσχήματος. Ἡμιφόριον γὰρ ὁ τοιοῦτος ἀεὶ καὶ κολοβίωνα ἐνδιδυσκόμενος, γλυκὺς ἦν τῇ προςηγορίᾳ, πείθων ἀεὶ ψυχὰς καὶ θωπεύων. Διόπερ αὐτίκα μάλα, τί γὰρ ἀλλ' ἢ ἑπτακοσίας παρθενευούσας τὸν ἀριθμὸν τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ ἓν παρείλκυσε; καὶ ἀποσπᾶσαι τὸν αὐτὸν ἔχει λόγος πρεσβυτέρους τε ἑπτὰ καὶ διακόνους δώδεκα. Ἄχρι δὲ καὶ ἐπισκόπων εὐθὺς ἔφθασε τὸ αὐτοῦ δηλητήριον.

Cap. II. — 1. Ἀνδριανὸν cod. Ien. et editi libri. Ἀνδρειανὸν cod. Rhedig. et Paris. *Cf. Casaub. in Spartian.* p. 26.

2. λικινιανὸν *(altero* ν *eraso a m. sec.)* cod. Rhedig.

3. *Male convertit Petavius* Pierii, Serapionis, *cum ei dicendum esset* Pierii et Serapionis. *Ecclesia his sanctis dicata sita erat in regione quarta Alexandriae urbis. Baucalis, Persaeae et Dizyae templa, trans canalem sita, propius a Necropoli aberant, Theonae et Aniani erant in tertia, Dionysii in secunda, Mendidii in prima regione.*

4. διζὺ *cod. scriptus uterque.*

5. σύνταξιν *cod. Rhedig.*

6. *Sic emendandum erat. In libris enim vulgo extat* ἄλλος ἄλλο τι, καὶ ἄλλος ἄλλο.

7. προςκλίσεως *emendatio est Petavii. Libri habent* προςκλήσεως, *quod ferri vix potest.*

8. *Libri omnes habent* ἔστι, *quod correxi.*

Cap. III. — 1. τῇ ἡλικίᾳ *cod. Rhedig.*

ram fidem et ecclesiam oppugnare haeresis illa non desinat. Per illud vero tempus presbyter Arius habebatur, ac multi in unaquaque ecclesia collegae illius erant presbyteri. Sane complures Alexandriae ecclesiae sunt, praeter eam quae nuper extructa Caesaria dicitur. Quae olim Adrianum, postea Licinianum gymnasium, sive Basilica fuit; deinde imperante Constantio aedificari in ea ecclesiam placuit. Idque opus a Gregorio Meletiano et Ariano inchoatum a beato Athanasio orthodoxae religionis parente ad exitum perductum est, et ab eodem postea, cum sub Iuliano deflagrasset, instauratum. Praeter hanc vero aliae sunt plures, ut diximus, velut Dionysii ecclesia, Theonae, Pierii, Serapionis, Persaeae, Dizyae, Mendidii, Anniani, Baucalis et ceterae. Harum unam Colluthus administrabat, aliam Carpones, aliam Sarmatas; sed et Arius iste unam ex commemoratis illis ecclesiam regebat. Cum autem singuli, commissum sibi populum per statos et solennes conventus publice docerent, dissensiones in vulgus sparserunt. Itaque alii ad Arium adhaeserant, alii ad Colluthum, alii Carponae, alii Sarmatae partes tuebantur; et cum in sua quisque ecclesia alius aliquid interpretando proponeret, prout in unumquemque favore ac laudatione propensiores erant, alii Colluthianos, Arianos alii sese nominabant. Quippe et Colluthus falsa quaedam ac depravata docuit; sed eius secta diuturna non fuit; statimque dissipata est. Quod utinam et Arii furiosae illi sectae, vel infidelitati potius, aut si mavis, pravae fidei contigisset!

Porro inflatus opinione sui senex ille a scopo veritatis excidit. Cap. III.
Fuit hic proceriore statura, tristi oris specie, totaque corporis configuratione subdoli serpentes instar ad fraudem et fallaciam composita, ita ut callido illo externoque habitu facile simplicioribus animis obreperet. Nam hemiphorium et colobium indutus in colloquiis ac salutationibus blandus erat inprimis, atque omnium animos adulationum illecebris devinctos tenebat. Quare brevi septingentas fere deo consecratas virgines ab ecclesia abstractas in unum coëgit. Addunt et presbyteros ab eo septem ac duodecim diaconos abductos. Quinetiam subinde pestiferum illius virus ad episcopos usque perva-

Σεκοῦνδον γὰρ τὸν Πενταπόλεως, καὶ ἄλλους, ἔπεισεν ἅμα αὐτῷ συναπαχθῆναι. Ἐγίνετο δὲ ταῦτα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀγνοοῦντος τοῦ μακαρίου Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου, ἕως ὅτε Μελήτιος ὁ τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ Θηβαΐδος δοκῶν εἶναι, καὶ αὐτὸς ἀρχιεπίσκοπος, ὁ ἤδη μοι προειρημένος (οὔπω γὰρ τὰ κατὰ τὸν Μελήτιον εἰς ἔχθραν ἀτοπίας ἐλήλακε), ζήλῳ τοίνυν ἐνεχθεὶς ὁ Μελήτιος — οὐδὲν γὰρ ἦν διηλλαγμένος τῇ πίστει ἢ μόνον προσχήματι ἐθελοδικαιοσύνης, [2] ᾧπερ καὶ αὐτὸς δεινόν τι ἐπειργάσατο τῷ βίῳ, ὡς ἤδη καὶ περὶ αὐτοῦ εἴπομεν —, ἀνήνεγκε τοίνυν εἰς τὰ ὦτα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξάνδρου ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μελήτιος, ὁ κατὰ τὴν Αἴγυπτον· ὑπὸ δὲ χεῖρα Ἀλεξάνδρου ἐδόκει εἶναι. Σύγχρονος δὲ οὗτος ὁ Μελήτιος γέγονε Πέτρου τοῦ μακαρίτου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, ὡς ἔφην. Ὡς οὖν ἐσήμανε τὰ κατὰ τὸν Ἄρειον πάντα, ὡς ἐκτὸς βέβηκε τῆς ἀληθείας, καὶ ὡς πολλοὺς ἔχρανε καὶ ἠφάνισεν, ὑποφθείρας ἀπὸ τῆς ὀρθῆς πίστεως τοὺς αὐτῷ πεισθέντας, τότε μεταστειλάμενος ὁ ἐπίσκοπος αὐτὸν τὸν Ἄρειον, ἠρώτα περὶ τῶν ἐνηχηθέντων, εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει. Ὁ δὲ οὔτε ἐδίστασεν, οὔτε ἐδειλίασεν, ἀλλ' ἐξ ὑπαρχῆς παρατρίψας τὸ μέτωπον τὴν πᾶσαν αὐτοῦ ἐξήμεσε κακοδοξίαν, ὡς αἱ αὐτοῦ ἐπιστολαὶ δεικνύουσι, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν γενομένη τότε ἐξέτασις. Συγκαλεῖται τοίνυν τὸ πρεσβυτέριον ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ ἄλλους τινὰς ἐπισκόπους παρόντας, καὶ ἀνέτασιν τούτου ποιεῖται καὶ ἀνάκρισιν. Ὡς δὲ οὐκ ἐπείσθη τῇ ἀληθείᾳ, ἐξεοῖ αὐτὸν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐκκήρυκτον ποιεῖ ἐν τῇ πόλει. Σὺν αὐτῷ δὲ ἀπεσπάσθησαν αἱ προειρημέναι παρθενεύουσαι, καὶ κληρικοὶ οἱ προειρημένοι, καὶ ὄχλος ἄλλος πολύς.

Κεφ. δ'. Διατρίβοντος δὲ Ἀρείου πολὺν χρόνον ἐν τῇ πόλει, εὐθὺς τελευ-
pag. 730. τᾷ ὁ ὁμολογητὴς Μελήτιος καὶ μάρτυς. Σχίσματα οὖν ποιῶν ὁ αὐτὸς Ἄρειος, καὶ ἕκαστον ὑποκλέπτων, πολλοὺς ἠφάνισεν. [1] Ἐς ὕστερον δὲ ἐπειδὴ ἐφωράθη, καὶ εἰς ἔλεγχον ἦλθεν ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐκκήρυκτος γεγένηται, ἀποδιδράσκει ἀπὸ τῆς [2] Ἀλεξανδρείας καὶ ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην στέλλεται πορείαν. Ὃς ἐλθὼν προσεπέλαζεν ἑκάστῳ τῶν ἐπισκόπων μετὰ θωπείας τε καὶ κολακείας, ἵνα [3] αὐτῷ πολλοὺς ποιήσῃ συνεργούς. Καὶ δέχονται μὲν αὐτόν τινες, ἄλλοι δὲ αὐτὸν ἀπώσαντο. Μετέπειτα δὲ εἰς ὦτα ἔρχεται τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξάνδρου, καὶ γράφει ἐπιστολὰς ἐγκυκλίους, αἵτινες παρὰ φιλοκάλοις ἔτι σώζονται, ὡς τὸν ἀριθμὸν ἑβδομήκοντα, τῶν ἐπισκόπων ἑκάστῳ, [4] Εὐσεβίῳ εὐθὺς τῷ ἐν Καισαρείᾳ, περιῆν γάρ, καὶ Μακαρίῳ Ἱεροσολύμων, Ἀσκληπιῷ ἐν Γάζῃ, Λογγίνῳ ἐν Ἀσκάλωνι, Μακρίνῳ τῷ ἐν Ἰαμνίᾳ, καὶ ἄλλοις, ἔν τε τῇ Φοινίκῃ Ζήνωνί τινι ἀρχαίῳ ἐν Τύρῳ, καὶ ἄλλοις, ἅμα καὶ ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ. Ὡς οὖν ἀπεστάλησαν αἱ ἐπιστολαί, μεμφόμεναι

2. ᾧπερ emendavit Gatakerus Opp. — αὐτὸ suspicatus est Petavius. Libri Critt. p. 812. ὅσπερ — αὐτός, vel ὅπερ habent ὅπερ.

sit. Nam Secundum Pentapolitanum episcopum cum aliis nonnullis in partes suas pertraxit. Quae omnia clam beato Alexandro episcopo in ecclesia gerebantur: donec Meletius Thebaidis in Aegypto archiepiscopus, ut supra dixi, (necdum enim Meletiana factio in hostiles et implacabiles inimicitias eruperat), hic igitur ardore pietatis inflammatus, cum nihil a recta fide alienum et abhorrens teneret, sed sola affectatae cuiusdam iustitiae specie differret, per quam nihilominus, ut antea cum adversus eum disputaremus ostendimus, magnum orbi terrarum exitium attulit. Tum vero is ipse Meletius archiepiscopus in Aegypto, et Alexandro subiectus, rem omnem ad Alexandri archiepiscopi aures detulit. Iam autem diximus Meletium istum b. Petri episcopi et martyris aequalem fuisse. Qui cum Arii facinora omnia significasset, nimirum et a veritate illum aberrare, ac plerosque ab recta fide sua persuasione depravatos et inquinatos in exitium trahere, Alexander Arium ad sese vocans ecquid ita sese res haberet interrogat. Tum ille nihil tergiversatus aut cunctatus, statim frontem perfricans, pravam omnem suam opinionem evomuit, ut ex ipsius epistolis et actis illius inquisitionis constat. Quamobrem Alexander habito presbyterorum ac quorumdam episcoporum qui aderant conventu de eo quaestionem habet ac diligenter examinat. Tum veritati cedere detrectantem eiicit ex ecclesia, ac tota civitate proscribit; cum quo et virgines illae ac clerici, quos antea commemoravi, cum reliqua multitudine haud exigua ab ecclesia distracti sunt.

Hinc Ario longiorem in urbe moram trahente moritur confes- Cap. IV.
sor Meletius et martyr. Interim Arius divortium ac dissidium ubique faciens, et in uniuscuiusque animos callide sese insinuans, multos perdidit. Sed ubi deprehensus, et in urbe convictus, atque omnium praeconio traductus est, Alexandria fugiens in Palaestinam abiit. Ibi singulos episcopos adire, ac prensare, adularique coepit, quo plures sibi suffragatores adiungeret. Ex his quidam illum receperunt, alii vero repulerunt. Quae mox ut ad aures Alexandri episcopi perlata sunt, encyclicas ad singulos episcopos literas dedit, quae hodieque studiosorum in manibus versantur, numero fere septuaginta. Scripsit inter alios ad Eusebium Caesareae episcopum, qui adhuc supererat, et ad Macarium Hierosolymorum, Asclepium Gazae, Longinum Ascalonis, Macrinum Iamniae episcopum, et alios, item in Phoeniciam ad Zenonem quendam antiquum Tyri episcopum, et alios; scripsit et in Coelen Syriam. Missis his epistolis,

Cap. IV. — 1. ἐς ὕστερον cod. Rhedig. ἐσύστερον cod. Ien. εἰσύστερον editi.

2. ἀλεξανδρέας codd. mss.

3. Suspicor αὐτῷ.

4. Εὐσεβείῳ libri scripti, ut solent.

τοὺς αὐτὸν ὑποδεξαμένους, ἕκαστος ἀντέγραψε τῷ μακαρίῳ Ἀλεξάνδρῳ ἀπολογούμενος. Καὶ οἱ μὲν εἰρωνείᾳ γεγράφασιν, ἄλλοι δὲ ἐν ἀληθείᾳ, οἱ μὲν [5] λέγοντες μὴ ὑποδέχεσθαι τοῦτον, ἄλλοι δὲ κατὰ ἄγνοιαν ὑποδέχεσθαι, ἕτεροι δὲ φάσκοντες ὡς διὰ τῆς ὑποδοχῆς κερδῆσαι αὐτὸν ἀπολογούμενοι. [6] Καὶ πολλή τίς ἐστιν ἡ περὶ τούτων ὑπόθεσις.

Κεφ. ε'. Μετέπειτα δὲ ὡς ἔγνω ὁ Ἄρειος ὅτι ἐπιστολαὶ ἠνέχθησαν τοῖς ἐπισκόποις πάντη, καὶ λοιπὸν πανταχόθεν ἀπηλαύνετο, καὶ οὐκέτι τις αὐτὸν προςελαμβάνετο ἢ οἱ αὐτοῦ συνεργοὶ — Εὐσέβιος γὰρ ὁ παλαιὸς γέρων Νικομηδεὺς [1] ὅλος αὐτῷ ὑπῆρχεν, ἅμα Λουκιανῷ ἐν Νικομηδείᾳ συμβεβιωκὼς, ἀλλὰ καὶ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος ἐν Ἀντιοχείᾳ, οὔπω τὴν ἐπισκοπὴν πεπιστευμένος, καὶ ἄλλοι τινές, — ἐπεὶ οὖν ἐκ τῆς αὐτῆς τοῦ δηλητηρίου φατρίας οὗτοι πάντες ἦσαν, ὑποδέχεται μὲν αὐτὸν Εὐσέβιος [2] χρόνῳ ἱκανῷ, ὅθεν δὴ ἐπιστολὰς πάσης φλυαρίας ἐμπεπλησμένας, περιεχούσας πᾶσαν αὐτοῦ τὴν κακόδοξον πίστιν, γράψας ὁ αὐτὸς Ἄρειος Εὐσεβίῳ τῷ ἐν Νικομηδείᾳ, μηδέπω φθάσας πρὸς αὐτὸν ἐν Νικομηδείᾳ, οὐδὲν πλέον ἀλλ' ἢ τὰ αὐτὰ ὁποῖα
pag. 731. καὶ ἐφρόνει ἐν αὐταῖς ἐντάξας, κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἐπραγματεύσατο, ἐξ ὧν μίαν ἐλθοῦσαν εἰς τὰς ἡμετέρας χεῖρας ἐνταῦθα ἀναγκαῖον ἡγησάμην παραθέσθαι, ὅπως ἴδοιεν οἱ ἐντυγχάνοντες ὅτι οὔ τι κατά τινος σεσυκοφαντημένως εἰρήκαμεν ἢ λέγομεν. Καὶ ἔστιν ἥδε.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΑΡΕΙΟΥ *.

Κεφ. ς'. Κυρίῳ ποθεινοτάτῳ ἀνθρώπῳ θεοῦ πιστῷ, ὀρθοδόξῳ Εὐσεβίῳ, Ἄρειος ὁ διωκόμενος ὑπὸ Ἀλεξάνδρου πάπα ἀδίκως διὰ τὴν πάντα νικῶσαν ἀλήθειαν, ἧς καὶ σὺ ὑπερασπίζεις, ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Τοῦ πατρός μου Ἀμμωνίου εἰς τὴν Νικομήδειαν ἀφικομένου εὔλογον καὶ ὀφειλόμενον ἐφάνη μοι προςαγορεῦσαί σε δι' αὐτοῦ, ὁμοῦ τε καὶ ὑπομνῆσαι τὴν ἔμφυτόν σου ἀγάπην καὶ διάθεσιν, ἣν ἔχεις πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, διὰ τὸν θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, ὅτι μεγάλως ἡμᾶς ἐκπορθεῖ καὶ διώκει καὶ πᾶν [1] κακὸν κινεῖ καθ' ἡμῶν ὁ ἐπίσκοπος, ὥςτε ἐκδιῶξαι ἡμᾶς ἐκ τῆς πόλεως ὡς ἀνθρώπους ἀθέους, ἐπειδὴ οὐ συμφωνοῦμεν αὐτῷ δημοσίᾳ λέγοντι, Ἀεὶ θεὸς, ἀεὶ υἱὸς, ἅμα πατὴρ, ἅμα υἱὸς, συνυπάρχει ὁ υἱὸς ἀγεννήτως τῷ θεῷ, ἀειγενὴς, ἀγενητογενὴς, οὔτ' ἐπινοίᾳ, οὔτ' ἀτόμῳ τινὶ προάγει ὁ θεὸς τοῦ υἱοῦ, ἀεὶ θεὸς, ἀεὶ υἱὸς, ἐξ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ ὁ υἱός. Καὶ ἐπειδὴ

5. *Verba* λέγοντες μὴ *desiderantur in ed. Petavii Colon. repet.*

6. Καὶ *om. ed. Petavii Colon. repet.*

Cap. V. — 1. ὅλος *correxerunt Cornarius et Petavius. Libri scripti et editi habent* ὁ λόγος.

2. *Rescribendum esse* χώρῳ *vel* χωρίῳ *persuadent ea quae sequuntur.*

* πρὸς πάπαν ἀλέξανδρον *additum est in cod. Rhedig.*

Cap. VI. — 1. κάλων *repunit Petavius ex Theodoreto. Prov. e cod. Coisl.*

quibus eos incusabat qui Arium receperant, rescripsere ad Alexandrum singuli, quidam dissimulanter et callide, alii ex animo et sincere. Ac nonnulli exceptum a se hominem negabant, alii per ignorantiam admissum. Erant et qui eo se consilio recepisse faterentur, ut eum lucri facerent. In summa varia literarum argumenta fuerunt.

At Arius ubi scriptas ad omnes episcopos literas comperit, cum ab omnibus passim exclusus a nemine, praeterquam a fautoribus suis, susciperetur, quorum princeps erat Eusebius grandi admodum natu Nicomediensis episcopus, qui cum Luciano Nicomediae simul vixerat. Nec non et Leontius eviratus Antiochiae, nondum episcopalem ad sedem promotus, aliique nonnulli. Cum ergo ex pernicioso illius sodalitio omnes illi essent, cumque diu apud se Eusebius habuisset, epistolas ad hunc ipsum Eusebium scripsit nugarum plenissimas, quibus impium omne dogma complexus est. Quamquam nondum Nicomediam ad illum venerat. Atque hae quidem epistolae nihil aliud continent praeter doctrinae suae declarationem, quam per illud tempus elaboravit. Harum unam, quae ad nostras manus pervenit, hoc loco subscribere necessarium putavi, ut qui eam legerint intelligant nihil a nobis contra quempiam calumniose iactatum alias, aut impraesentia iactari. Est autem eiusmodi. Cap. V.

ARII EPISTOLA.

Domino dilectissimo, viro dei, fideli, orthodoxo Eusebio, Arius, quem Alexander papa iniuste ob victricem omnium veritatem insequitur, cuius et tu propugnator es, in domino salutem. Cap. VI.

Cum Ammonius pater meus Nicomediam proficisceretur, non modo rationi consentaneum ex officio quodam a me debitum putavi, tibi ut per illum salutem dicerem, unaque caritati tuae ac benevolentiae qua propter deum eiusque Christum fratres prosequeris subiicerem quam nos vehementer episcopus infestet atque hostiliter insequatur, nec ullum mali genus non adversum nos commoveat, usque eo ut nos etiam velut impios ac deum negantes ex urbe expulerit, idque ob illam caussam quod ei publice ista pronuntianti nequaquam assentiamur: Semper deus, semper filius: simul pater, simul filius: cum deo ingenito perpetuo filius existit, semper genitus, ab ingenito genitus: neque cogitatione, neque momento ullo deus filium antecedit, semper deus, semper filius, ex ipso deo filius. Quon-

edita a Gaisfordio ed. p. 145. n. 267. Πάντα κάλων κινεῖν, ἀντὶ τοῦ πάντα τρόπον ποιεῖν, ἐπὶ τῶν ἀπορούντων. *Cf. Schott. ad Zenob. V, 62.*

Εὐσέβιος ὁ ἀδελφός σου ἐν Καισαρείᾳ, καὶ [2] Θεοδόσιος, καὶ Παυλῖνος, καὶ Ἀθανάσιος, καὶ Γρηγόριος, καὶ Ἀέτιος, καὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν ἀνατολὴν λέγουσιν ὅτι προϋπάρχει ὁ θεὸς τοῦ υἱοῦ ἀνάρχως, ἀνάθεμα ἐγένοντο, δίχα Φιλογονίου καὶ Ἑλλανικοῦ καὶ Μακαρίου, ἀνθρώπων αἱρετικῶν ἀκατηχήτων, τὸν υἱὸν λεγόντων οἱ μὲν ἐρυγὴν, οἱ δὲ προβολὴν ἀγέννητον. Καὶ τούτων τῶν ἀσεβῶν οὐδὲ ἀκοῦσαι δυνάμεθα, ἐὰν μυρίους θανάτους ἡμῖν ἐπαπειλῶσιν οἱ αἱρετικοί. Ἡμεῖς δὲ τί λέγομεν, καὶ φρονοῦμεν, καὶ ἐδιδάξαμεν, καὶ διδάσκομεν; ὅτι ὁ υἱὸς οὐκ ἔστιν ἀγέννητος, οὐδὲ μέρος ἀγεννήτου, κατ' οὐδένα τρόπον, ἀλλ' οὔτε ἐξ ὑποκειμένου τινὸς, ἀλλ' ὅτι [3] θελήματι καὶ βουλῇ ὑπέστη πρὸ χρόνων καὶ πρὸ αἰώνων, πλήρης θεὸς μονογενὴς, ἀναλ-
pag. 732. λοίωτος, καὶ πρὶν γεννηθῇ, ἤτοι κτισθῇ, ἤτοι ὁρισθῇ, ἢ θεμελιωθῇ, [4] οὐκ ἦν· ἀγένητος γὰρ οὐκ ἦν. Διωκόμεθα δὲ ὅτι εἴπομεν, Ἀρχὴν ἔχει ὁ υἱὸς, ὁ δὲ θεὸς ἄναρχός ἐστι. Διὰ τοῦτο διωκόμεθα, καὶ ὅτι εἴπομεν, Ἐξ οὐκ ὄντων ἐστίν. Οὕτως δὲ εἴπομεν, καθότι οὐδὲ μέρος θεοῦ ἐστιν, οὐδὲ ἐξ ὑποκειμένου τινός. Διὰ τοῦτο διωκόμεθα, λοιπὸν σὺ οἶδας. Ἐρρῶσθαί σε ἐν κυρίῳ εὔχομαι, μεμνημένον τῶν θλίψεων ἡμῶν, [5] Συλλουκιανιστὰ, ἀληθῶς Εὐσέβιε.

Κεφ. Ζ. Ἀλλὰ καὶ ἄλλην ἀπὸ Νικομηδείας τῷ ἁγιωτάτῳ πάπᾳ Ἀλεξάνδρῳ ἀπολογίας χάριν [1] δῆθεν γραφεῖσαν, καὶ χείρω πάλιν τῆς αὐτοῦ ἰοβολίας ἀπαραλείπτως βλασφήμων ῥημάτων [2] ἐμπεπλησμένην, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ [3] ἀπεσταλμένην ὑπετάξαμεν. Καὶ ἔστιν ἥδε.

Μακαρίῳ πάπᾳ καὶ ἐπισκόπῳ ἡμῶν Ἀλεξάνδρῳ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Ἡ πίστις ἡμῶν ἡ ἐκ προγόνων, ἣν καὶ ἀπὸ σοῦ μεμαθήκαμεν, μακάριε πάπα, ἔστιν αὕτη. Οἴδαμεν ἕνα θεὸν μόνον ἀγέννητον, μόνον ἀΐδιον, μόνον ἄναρχον, μόνον ἀληθινὸν, [4] μόνον ἀθανασίαν ἔχοντα, μόνον σοφὸν, μόνον ἀγαθὸν, μόνον δυναστὴν, μόνον [5] κριτὴν, πάντων διοικητὴν, οἰκονόμον, ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον, δίκαιον καὶ ἀγαθὸν, νόμου καὶ προφητῶν καὶ καινῆς διαθήκης τοῦτον θεὸν, γεννήσαντα υἱὸν μονογενῆ πρὸ χρόνων αἰωνίων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας καὶ τὰ λοιπὰ πεποίηκε, γεννήσαντα δὲ οὐ δοκήσει, ἀλλ' ἀληθείᾳ, ὑπο-

2. Θεόδοτος emendat Petavius ex Theodoreto et Nicephoro.
3. βουλῇ καὶ θελήματι cod. Rhedig.
4. Vitiose in edit. Petav. Colon. rep. extat καὶ ἦν pro οὐκ ἦν exaratum.
5. Συλλουκιανιστὰ emendatio est Petavii, quem vide. συνλουκιανιστᾶ cod. Rhedig. σὺν λουκιανιστᾶ reliqui libri.

Cap. VII. — 1. δῆθεν non habet cod. Rhedig.

iam vero Eusebius frater tuus Caesareae et Theodosius, et Paulinus, et Athanasius, et Gregorius, et Aëtius, et orientales omnes deum asserunt sine ullo principio ante filium existere, anathemate damnantur, excepto Philogonio, Hellanico, Macario haereticis ac rudimentorum fidei ignaris hominibus, qui filium partim eructationem, partim ingenitam productionem appellant. Quorum quidem impiorum voces ne auribus quidem admittere possumus, etiamsi mille nobis mortes ab haereticis intententur. Nos e contrario quid tandem dicimus, sentimus, docuimus, et docemus? Nimirum filium nec ingenitum esse, nec ingeniti ulla ratione partum, sed neque ex subiecta aliqua materia factum, verum dei voluntate, consilio ante tempora seculaque substitisse, plene deum unigenitum, immutabilem, qui antequam gigneretur, sive crearetur, sive decerneretur, aut fundaretur, non fuit. Neque enim non factus est. Nos igitur ob id insectantur quod diximus: Principium habet filius, deus autem principio caret. Haec vexandi nostri caussa est. Tum quod asserimus eadem e nihilo esse. Quod idcirco a nobis usurpatur quia neque dei pars est, nec ex subiecta ulla materia. Propterea nos illi hostilem in modum persequuntur. Reliqua tu nosti. Bene valere te aerumnarum nostrarum memorem cupimus, idque a deo petimus, Collucianista, vere Eusebi, hoc est pie ac religiose.

Aliam praeterea Nicomedia ad sanctissimum papam Alexandrum Cap. VII.
quasi excusandi sui gratia scripsit longe superiore illa peiorem, quae totam illius est veneno ac contumeliosis in divinum numen vocibus referta, quam Alexandriam misit. Eam nos subiiciendam putavimus.

EPISTOLA ARII AD ALEXANDRUM.

Beato papae et episcopo nostro Alexandro, presbyteri et diaconi salutem in domino.

Fides illa quam et a maioribus accepimus, et a te didicimus, beatissime papa, eiusmodi est. Credimus unum deum, solum ingenitum, solum aeternum, solum principio carentem, solum verum, solum immortalem, solum sapientem, solum bonum, solum praepotentem, solum iudicem, omnium moderatorem, et administratorem, immotum, et immutabilem, iustum, bonum legis, et prophetarum, ac novi testamenti pariter deum: qui unigenitum filium ante sempiterna tempora genuit: per quem et secula, et reliqua procreavit omnia. Genuisse porro dicimus reipsa, non specie tenus, ac sub-

2. ἀπεμπεπλησμένην cod. Rhedig.
3. ἀπεσταλμένου cod. Rhedig.; et Ien., ni fallor.
4. μόνον non legitur in ed. Petav. Colon. repet.
5. μόνον κρίτην πάντων, διοικητὴν distinxerunt Cornarius et Petavius.

στήσαντα δὲ ἰδίῳ θελήματι ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον, κτίσμα τοῦ θεοῦ τέλειον, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, γέννημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων, οὐδ', ὡς Οὐαλεντῖνος, προβολὴν τὸ γέννημα τοῦ πατρὸς ἐδογμάτισεν, οὐδ', ὡς Μανιχαῖος, μέρος ὁμοούσιον τοῦ πατρὸς τὸ γέννημα εἰςηγήσατο, οὐδ', ὡς Σαβέλλιος ὁ τὴν μονάδα διαι-
pag. 733. ρῶν, υἱοπάτορα εἶπεν, οὐδ', ὡς Ἱέρακας λύχνον [6] ἀπὸ λύχνου, ἢ ὡς λαμπάδα εἰς δύο, οὐδὲ τὸν ὄντα πρότερον, ὕστερον γεννηθέντα ἢ ἐπικτισθέντα εἰς υἱὸν, ὡς καὶ σὺ αὐτὸς, μακάριε πάπα ἐν μέσῃ τε ἐκκλησίᾳ καὶ συνεδρίῳ πλειστάκις τοὺς ταῦτα εἰςηγησαμένους ἀπηγόρευσας, ἀλλ', ὥς φαμεν, θελήματι τοῦ θεοῦ πρὸ χρόνων καὶ πρὸ αἰώνων κτισθέντα, καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ εἶναι παρὰ τοῦ πατρὸς εἰληφότα, καὶ τὰς δόξας συνυποστήσαντος αὐτῷ τοῦ πατρός· οὐ γὰρ ὁ πατὴρ δοὺς αὐτῷ πάντων τὴν κληρονομίαν ἐστέρησεν ἑαυτὸν [7] τὸ ἀγεννήτως ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Πηγὴ γάρ ἐστιν πάντων.

Κεφ. η. Ὥςτε τρεῖς εἰσιν ὑποστάσεις, πατὴρ, υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα. Καὶ ὁ μὲν θεὸς αἴτιος τῶν πάντων τυγχάνων ἐστὶν ἄναρχος, μονώτατος· ὁ δὲ υἱὸς ἀχρόνως γεννηθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς, καὶ πρὸ αἰώνων κτισθεὶς καὶ θεμελιωθεὶς, οὐκ ἦν πρὸ τοῦ γεννηθῆναι, ἀλλὰ ἀχρόνως πρὸ πάντων γεννηθεὶς μόνος ὑπὸ μόνου τοῦ πατρὸς ὑπέστη. Οὐδὲ γάρ ἐστιν ἀΐδιος ἢ συναΐδιος ἢ συναγέννητος τῷ πατρὶ, οὐδὲ ἅμα τῷ πατρὶ τὸ εἶναι ἔχει, ὥς τινες λέγουσι τὰ πρός τι, δύο ἀγεννήτους ἀρχὰς εἰςηγούμενοι, ἀλλὰ ὡς μονὰς καὶ ἀρχὴ τῶν πάντων, [1] οὕτως ὁ θεὸς πρὸ πάντων ἐστί. Διὸ καὶ πρὸ τοῦ Χριστοῦ ἐστιν, ὡς παρὰ σοῦ μεμαθήκαμεν, [2] ἐν μέσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ κηρύξαντος. Καθ' ὃ οὖν παρὰ τοῦ θεοῦ τὸ εἶναι ἔχει, καὶ τὸ ζῆν, καὶ τὰς δόξας, καὶ πάντα αὐτῷ παρασχόντα, κατὰ τοῦτο ἀρχὴ αὐτοῦ ἐστιν ὁ θεός. Ἄρχει γὰρ αὐτοῦ, ὡς θεὸς αὐτοῦ, καὶ πρὸ αὐτοῦ [3] ὢν, καὶ διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Καὶ εἰ τὸ, Ἐκ γαστρὸς, καὶ τὸ, Ἐκ πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἥκω, ὡς μέρος τοῦ ὁμοουσίου, καὶ ὡς προβολὴ, ὑπό τινων νοεῖται, σύνθετος ἔσται ὁ πατὴρ, καὶ διαιρετὸς, καὶ τρεπτὸς, καὶ σῶμα κατ' αὐτοῦ, καὶ, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, τὰ ἀκόλουθα σώματι πάσχων ὁ ἀσώματος θεός. Ἐρρῶσθαί σε ἐν κυρίῳ εὔχομαι, μακάριε πάπα. Ἄρειος, [4] Ἐθάλης, Ἀχιλλεὺς, Καρπώνης, Σαρματᾶς, Ἄρειος, πρεσβύτεροι· διάκονοι, Εὐζώϊος, Λούκιος, Ἰούλιος, Μηνᾶς, Ἑλλάδιος, Γάϊος·

6. ἀπὸ λύχνου non extat in cod. Rhed.
7. τοῦ suspicatus est Petavius.
Cap. VIII. — 1. οὗτος habet cod. Rhedig.
2. ἐν, quod non extat in libris, restitui ex vocabulo eo quod praecedit.
3. ὢν, καὶ scripsi pro εἶναι, quod vul-

sistentem illum suapte voluntate condidisse; eiusmodi, ut neque converti, neque mutari possit: perfectam dei creaturam, sed non tanquam rerum creatarum aliquam: foetum itidem, sed non tanquam unum e ceteris. Nec quemadmodum Valentinus asseverabat, emissionem quandam illum esse patris foetum: aut ut Manichaeus eundem illum foetum partem esse dixit patri consubstantialem. Neque ut Sabellius qui unitatem divisit, et filium patrem appellavit. Non item ut Hieracas lucernam e lucerna, aut lampadem in duas partes divisam. Neque vero eiusmodi, ut cum prius fuisset, postea sit genitus, ac denuo creatus in filium. Quemadmodum tu ipse, beatissime papa, media in ecclesia et consessu saepenumero qui haec assererent refutasti. Sed, ut diximus, dei voluntate ante tempora et secula omnia creatum, ut viveret atque esset, a patre accepisse confitemur, adeo ut eadem illa creatione gloriam ei pater splendoremque contulerit. Neque enim existimandum est patrem, cum omnium rerum ei possessionem traderet, sibi ipsi quod ingenita quadam in se ratione continebat ademisse. Fons enim ille omnium est.

Quamobrem tres sunt hypostases, pater, filius, spiritus sanctus. Cap. VIII. Et quidem deus, cum rerum omnium caussa sit, solus ex omnibus principii est expers. Filius vero sine tempore genitus a patre, et ante secula creatus ac fundatus priusquam gigneretur non fuit. Sed sine tempore et ante omnia genitus solus a solo patre productus est. Non enim aeternus aut coaeternus est, nec cum patre ingenitus. Neque cum patre extitit, ut nonnulli de his quae ad aliud referuntur affirmant, qui ingenita duo principia constituunt, verum sic tanquam unitas et principium omnium ante omnia deus est. Quare etiam ipso Christo prior est, ut a te didicimus, cum id media in ecclesia praedicares. Igitur quatenus a deo ut esset consecutus est, nec non et vitam, splendorem, ceteraque quae in ipsum collata sunt, hac ratione principium illius deus est. Est enim illo prior ac princeps, utpote deus ipsius, qui ante ipsum fuerit, a quo etiam ille prodierit. Quod si istiusmodi loquendi rationes: *Ex* Ps. 109, 3.
utero, et, *A patre exivi, et venio*, quasi consubstantialis partem aut Ioann. 16, 28.
emissionem cum nonnullis accipiamus, compositus erit ac divisibilis pater, et mutabilis, imo illorum opinione corpus et, quoad in ipsis est, quae corpori consentanea sunt patietur expers corporis deus. Bene valere te optamus in domino, beatissime papa, Arius, Ethales, Achilles, Carpones, Sarmatas, Arius, presbyteri: diaconi, Euzoius, Lucius, Iulius, Menas, Helladius, Caius: episcopi, Se-

go extat. Petavius censuit ἔχων τὸ εἶναι.
4. Ἀειθαλὴς et Ἀχιλλᾶς restituit Petav. ex Theodoreto, quem vide.

ἐπίσκοποι, Σεκοῦνδος Πενταπόλεως, Θεωνᾶς Λίβυς, Πιστὸς, ὃν κατέστησαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν οἱ Ἀρειανοί.

Κεφ. θ'. pag. 734. Ὡς οὖν οὕτω παρεκινεῖτο τὰ πράγματα, Ἀλέξανδρος Κωνσταντίνῳ τῷ βασιλεῖ γράφει. [1] Ὁ δὲ μακαρίτης βασιλεὺς συγκαλεσάμενος τὸν Ἄρειον καί τινας ἐπισκόπους ἀνέκρινεν. Ὁ δὲ τοὺς [2] συμμύστας ἔχων τὸ μὲν πρῶτον ἠρνεῖτο εἰς πρόςωπον τοῦ βασιλέως, [3] ἔσωθεν δὲ εἰργάζετο τὴν συσκευὴν τῆς ἐκκλησίας. Ὡς οὖν συνεκαλέσατο αὐτὸν ὁ μακάριος Κωνσταντῖνος, ὡς καὶ ἐκ μέρους πνεύματος ἁγίου ἐνεπνεύσθη, λόγον αὐτῷ προσεφθέγξατο λέγων ὅτι, Πεπίστευκα τῷ θεῷ, εἰ δολίως ἔχεις τι κεκρυμμένον, καὶ ἀρνῆσαι, τάχιον ὁ πάντων δεσπότης ἐλέγξαι σε ἔχει, μάλιστα καθ' οὗ ὤμοσας. Ὅθεν καὶ ἐφωράθη τὰ αὐτὰ φρονῶν, καὶ εἰς πρόςωπον τοῦ βασιλέως ἠλέγχθη. Πάλιν δὲ ὡςαύτως ἠρνεῖτο, καὶ πολλοὶ αὐτοῦ ὑπερασπισταὶ ὑπερεδέοντο διὰ Εὐσεβίου τοῦ Νικομηδείας. Ὁμοῦ δὲ ζήλῳ ἐπαρθεὶς ὁ βασιλεὺς καὶ ἐπιστολὴν μεγάλην ἐγκύκλιον ὅλῃ τῇ Ῥωμανίᾳ γέγραφε κατὰ Ἀρείου καὶ τῆς αὐτοῦ πίστεως, πάσης σοφίας ἔμπλεων, καὶ ἀληθινῶν ῥημάτων· ὡς καὶ αὕτη εἰς ἔτι δεῦρο παρὰ φιλοκάλοις σώζεται, περιέχουσα τὴν ἀρχὴν, Κωνσταντῖνος Σεβαστὸς, Μέγιστος, [4] Ἀρείῳ καὶ Ἀρειανοῖς. Κακὸς ἑρμηνεὺς αὐτόχρημα εἰκών τε καὶ [5] ἀνδριάς ἐστι τοῦ διαβόλου. Εἶτα μεθ' ἕτερα, καὶ μετὰ τὸ πολλὴν πρὸς αὐτὸν ἐκθέσθαι ἐκ θείων λογίων ἀντιλογίαν καὶ ἔπος ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου πρὸς αὐτὸν σχετλιασμοῦ ἕνεκα ἀποτεινόμενος παρέθετο, ὅπερ καὶ αὐτὸ ἀναγκαῖον ἐνταῦθα παραθέσθαι ἡγησάμην, καὶ ἔστιν, Ἄγε δὴ, [6] Ἄρες Ἄρειε, [7] ἀσπίδων χρεία· μή γε σὺ τοῦτο ποιήσῃς ἱκετεύομεν, ἐπισχέτω δέ σε ἥ γοῦν Ἀφροδίτης ὁμιλία.

Κεφ. ι'. Βουλομένου τοίνυν τοῦ Ἀρείου ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ὁμοῦ συναχθῆναι, Εὐσεβίου ἀναγκάζοντος, καὶ τὰ μεγάλα παρὰ βασιλέως ἰσχύοντος καὶ παρενοχλοῦντος τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπισκόπῳ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, κἀκείνου μὴ βουλομένου μετ' αὐτοῦ συναχθῆναι, μήτε εἰς κοινωνίαν αὐτοῦ ἐλθεῖν, καὶ βιοφορουμένου καὶ στένοντος, τοῦ δὲ Εὐσεβίου λέγοντος, Εἰ μὴ βούλει ἰδίᾳ τῇ προαιρέσει, τῇ αὔριον ἡμέρᾳ, κυριακῆς ἐπιφωσκούσης, σὺν ἐμοὶ εἰςελεύσεται, καὶ τί δύνασαι ποιῆσαι; Ὁ δὲ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος καὶ θεὸν φοβούμενος Ἀλέξανδρος, ὁ τῆς αὐτῆς ἀρίστης πόλεως ἐπίσκοπος (ὁμώνυμος γὰρ ἦν καὶ οὗτος τῷ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ) δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἐξότου ἤκουσε, καὶ
pag. 735. τῆς νυκτὸς, στενάζων καὶ στυγνάζων διετέλεσεν εὐχόμενος, καὶ παρακαλῶν τὸν θεὸν ἢ αὐτοῦ τὴν ψυχὴν παραλαβεῖν, ἵνα μὴ συμμιανθῇ τῇ τοῦ Ἀρείου κοινωνίᾳ, ἢ ποιῆσαί τι παράδοξον· ὅπερ καὶ ἐγένετο

Cap. IX. — 1. ὁ δὲ μακαρίτης cod. Ien. et editi; δὲ particula in ed. Petavii Colon. repetita non comparet. ὁ δὲ μακάριος cod. Rhedig.
2. ἀμμύστας cod. Rhedig.
3. ἔωθεν cod. Rhedig.

cundus Pentapolis, Theonas Africanus, Pistus, qui Alexandriae ab Arianis collocatus est.

Cum itaque rerum status his motibus perturbaretur, Alexander ad Constantinum imperatorem scripsit, qui Arium cum nonnullis episcopis evocans interrogavit. At ille sodalium suorum grege stipatus primum coram imperatore inficiatus est, cum interim remotis arbitris occulta contra ecclesiam consilia moliretur. Imperator beatae memoriae Constantinus eum arcessens velut afflatu quodam sancti spiritus impulsu his illum verbis affatus est: Confido deo, si quid callide dissimules ac neges, quam celerrime te ab omnium domino convictum iri, maxime per quem iusiurandum conceperis. Quo ex tempore iisdem in erroribus haerere deprehensus, ac coram principe convictus, iterum inficiatus est. Et plerique illius patroni pro eo per Eusebium Nicomediae episcopum apud principem egerunt. Sed nihilominus imperator divinae fidei ardore commotus epistolam bene longam et encyclicam ad omnes Romano imperio subditos adversus Arium eiusque dogma scripsit, omni sapientia ac veritate refertam, quae in hodiernum usque diem eruditorum manibus teritur. Huius initium est: Constantinus Augustus, maximus, etc. Arius cum Arianis malus interpres ipsissima est imago ac simulacrum diaboli. Tum post alia quaedam ac longam ex scripturis sacris illius refutationem; postremo versum quendam ex Homero cum indignatione ac stomacho contorquet, quem hic adscribendum putavi. Age, inquit, Mars Ari, clypeis opus est. Verum ne id facias obsecramus, ac te saltem Veneris consuetudo cohibeat. Cap. IX.

Post haec cum Arius Constantinopoli catholicae ecclesiae communionem affectaret, instante violenter Eusebio, qui apud imperatorem plurimum poterat, et Constantinopolitanum episcopum molestius urgente, qui communionem illi dare nolens, et per vim oppressus ingemiscebat, cumque Eusebius iactaret, nisi sponte velis admittere, crastina luce, quae dominica erit, mecum in ecclesiam intrabit. Quid autem contra nos efficies? — tum demum religiosissimus episcopus ac deum timens Alexander ecclesiae illi praefectus, qui Alexandrino episcopo cognominis erat, ubi haec audiit, tota die ac nocte cum gemitu ac moerore in oratione perseveravit, supplex a deo petens ut vel animam suam reciperet, nec se Arii communione pollueret, aut stupendum quiddam et inusitatum faceret. Quod qui- Cap. X.

4. *Emendavi haec ex Gelasii Concil. Nic. IV, 1. Epiphanii enim libri habent omnes* Ἄρειος καὶ Ἀρειανοὶ κακὸς *cett.*
5. ἀνδρείας *codd. mss. et ed. pr.*
6. *Pro* Ἄρες *Epiphanii libri habent* ἄδδες.
7. *Fortasse rectius* ἀσπίδων ἡ χρεία· μὴ σύ γε τοῦτο π. — *Ceterum quem versum Homeri significari putet Epiphanius equidem pro certo affirmare non ausim, sed puto verba Athenae Il. V, 31 sqq.*

τούτῳ. Τοῦ γὰρ Ἀρείου προελθεῖν κατὰ τὰς νύκτας ἐπειχθέντος ἐπὶ τὸ παρασκευασθῆναι, διέρχεται μέχρι τοῦ ἀφεδρῶνος, καὶ ἔνδον ἐν τοῖς ἀβάτοις καθεζόμενος εὑρέθη λακήσας, καὶ ἔκπνους γεγονώς. [1] Ὡς δὲ οὕτω κατείληπται ἐν τῷ δυσώδει τόπῳ ἀποδοὺς αὐτοῦ τὰ τέλη, καθάπερ καὶ ἐξήμεσεν ἀκάθαρτον κακοπιστίαν.

Κεφ. ιά. Ὡς οὖν ταῦτα ἐτελέσθη, ὁ βασιλεὺς μέριμναν [1] συνειςενεγκάμενος τῇ ἐκκλησίᾳ, διὰ τὸ ἤδη πολλάκις πολλοὺς εἰς ἀλλήλους διαφέρεσθαί τε καὶ σχίσματα πολλὰ εἶναι, συνεκρότησεν οἰκουμενικὴν σύνοδον ὧν καὶ τὰ ὀνόματα εἰς ἔτι δεῦρο σώζεται τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ ἐπισκόπων, καὶ ἀναθεματίζουσι τὴν Ἀρείου πίστιν ἐν τῇ Νικαέων πόλει, καὶ ὁμολογοῦσι τὴν τῶν πατέρων ὀρθόδοξον πίστιν καὶ ἀκλινῆ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν παραδοθεῖσαν. Ὑπογραψάντων δὲ τῶν ἐπισκόπων εἰς ταύτην, καὶ ἀναθεματισάντων τὴν Ἀρειομανίτιδα αἵρεσιν, οὕτω γεγένηται. Ἅμα δὲ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ κανόνας τινὰς ἔθηκαν ἐν τῇ συνόδῳ ἐκκλησιαστικούς· ὁμοῦ δὲ καὶ περὶ τοῦ πάσχα ὥρισαν [2] μίαν ἕνωσιν καὶ ὁμόνοιαν τὴν ἁγίαν θεοῦ πανάρετον ἡμέραν γίνεσθαι, ἐπειδὴ διαφόρως παρά τισιν ἐφυλάττετο. Οἱ μὲν γὰρ προελάμβανον, οἱ δὲ ἐμέσαζον, οἱ δὲ μετέπειτα ἐπετέλουν. Καὶ ἁπλῶς πολλὴ [3] φύρσις ἦν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ. Τούτων δὲ ὁ θεὸς τὸ κατόρθωμα διὰ τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου ἐβράβευσεν εἰρήνης χάριν. Ὡς οὖν ἀνεθεματίσθη ὁ Ἄρειος, καὶ ταῦτα οὕτως ἐπράχθη, ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει παύεται Ἀλέξανδρος τοῦ βίου, καὶ διαδέχεται αὐτὸν Ἀχιλλᾶς. Ἦν δὲ καὶ Θεωνᾶς κατασταθεὶς ὑπὸ τῶν Μελητιανῶν. Τότε διαδέχεται Ἀχιλλᾶν τὸν ἐπίσκοπον ποιήσαντα μῆνας τρεῖς Ἀθανάσιος ὁ μακαρίτης, ὢν τότε διάκονος Ἀλεξάνδρου, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἀπεσταλμένος ἐπὶ τὸ [4] κομητάτον, ᾧ [5] ὁ Ἀλέξανδρος μέλλων τελευτᾶν παρήγγειλεν ἀποδοθῆναι τὴν [6] ἐπισκοπήν. Ἔθος δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μὴ χρονίζειν μετὰ τελευτὴν ἐπισκόπου τοὺς καθισταμένους, ἀλλ' ἅμα γίνεσθαι εἰρήνης ἕνεκα, τοῦ μὴ παρατριβὰς γενέσθαι ἐν τοῖς λαοῖς, τῶν μὲν τόνδε θελόντων, τῶν δὲ τόνδε. Κατέστησαν δὲ δι' ἀνάγκην,
pag. 736. μὴ παρόντος Ἀθανασίου, Ἀχιλλᾶν. Ὁ δὲ θρόνος ἦν καὶ ἡ ἱερωσύνη ἑτοιμαζομένη τῷ ἐκ θεοῦ κεκλημένου καὶ ἀπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου ὡρισμένῳ. Ἐπεὶ οὖν ἐλθόντος Ἀθανασίου καὶ κατασταθέντος, ὄντος περὶ τὴν πίστιν ζηλωτοῦ σφόδρα, καὶ τῆς ἐκκλησίας ὑπερπάσχοντος, ἤδη συνάξεων πάντη καὶ ἀποσπάσματος τῶν λαῶν γινομένων ὑπὸ τῶν Μελητιανῶν καλουμένων, δι' ἣν ἐν τῇ περὶ Μελητίου ὑποθέσει αἰτίαν προδεδήλωκα, καὶ βουλομένου τὴν συνένωσιν τῆς ἐκκλησίας ποιήσασθαι, ἐνεκάλει, καὶ ἠπείλει, ἐνουθέτει τε καὶ οὐδεὶς

Cap. X. — 1. *Rescribendum aut* καὶ ἔκπνους γεγονώς, ὥστε οὕτω, *aut* καὶ ἔκπνους γεγονὼς δὲ οὕτω.

Cap. XI. — 1. συνειvενεγκάμενος *cod. ms. uterque et ed. pr., unde eodem iure quo Petavio* συνειςενεγκάμενος *nobis liceret efficere* συνενενεγκάμενος.

2. *Repono* μίαν καθ' ἕνωσιν καὶ ὁμόνοιαν τὴν ἁγίαν θεοῦ πανέορτον ἡμέραν.

3. φύρσις *emendatio est Petavii. Cf. infra adnott. ad cap. 31.* φύρασις *placuit Ios. Scaligero. Libri habent* φράσις.

4. κομητάτον *scriptum est ubique.*

5. ὁ ἀλεξανδρεὺς *uterque cod. ms., et ed. princ.*

6. ἐπισκοπὴν *restitui ex libris manu exaratis. In utroque edito est* ἐπισκοπίαν.

dem posterius obtinuit. Nam Arius noctu ventris levandi gratia progredi coactus, et in secessum abiens, in ipsa cella desidens crepuit, ac mortuus est inventus. Ita foetidissimo in loco repertus est, cum intestina omnia perinde eiecisset atque impurissimum dogma vomuerat.

His ad eum modum gestis imperator ecclesiae consulens, cum iam plerisque a se invicem dissidentibus varia essent schismata, oecumenicam synodum colligit CCCXVIII episcoporum, quorum nomina ad hoc usque tempus extant. Hi Nicaeae congregati damnato Arii dogmatae orthodoxam patrum fidem immutabilem, et ab apostolis ac prophetis traditam confirmant. Postremo ubi subscripsere episcopi, et Arianam haeresin anathemate devovere, synodo finis est impositus. Eadem in synodo canones quidam ecclesiastici conditi sunt. Nec non et de paschatis celebritate constituerunt, uti sancta illa religiosissima dies eodem tempore summa cum consensione ac concordia celebraretur. Nam antea non eadem omnium erat observatio. Quidam enim antevertebant, alii medio tempore, alii postremo sacrum illum diem agebant, et ut uno verbo dicam, summa erat per illud tempus confusio. Quae omnia pacis constituendae gratia beati Constantini opera ac studio componi deus pacificarique voluit. Postquam Arius proscriptus est, ceteraque hoc modo gesta sunt, eodem anno mortuo Alexandro Alexandrinam ecclesiam Achillas obtinuit: contra quem Meletiani Theonam opposuerant. Achilla vero post tres menses defuncto Athanasius successit Alexandrini diaconus, ab eoque ad comitatum missus; cui moriens Alexander episcopatum committi mandaverat. Verum cum haec sit Alexandriae consuetudo ut post episcopi mortem successor non diutius differatur, sed subinde pacis tuendae gratia subrogetur, ne aliis hunc, aliis illum amplectentibus iurgia in vulgens et contentiones existant absente Athanasio Achillam substituere coacti sunt. Enimvero sedes ei ac pontificatus debebatur, qui et a deo vocatus et a beato Alexandro constitutus fuerat. Qui mox ut Alexandriam venit et episcopus creatus est, vehementi religionis ardore aestuans, ac deplorando ecclesiae statu commotus, cum ubique conventicula ac populi divortia a Meletianis fierent, ob eam caussam quam supra exposuimus, cum de Meletiano schismate ageremus, ille ecclesias consociare et ad concordiam redigere cupiens increpandi, commi- Cap. XI.

[7] ἠνείχετο. Ὅθεν πάντα τὰ κατ' αὐτοῦ κινηθέντα ἐκ τοῦ ὑπερβάλλοντος ἐν αὐτῷ θεόθεν ζήλου ἐπράχθη τε καὶ συνεσκευάσθη· ὥςτε καὶ ἐξορίας αὐτὸν ὑπομεῖναι, [8] ἕνεκα τῆς τῶν Ἀρειανῶν μετὰ [9] δυναστείας ἀδικωτάτης ἀκοινωνησίας. Ἀλλὰ περὶ τοῦ μακαρίτου Ἀθανασίου ἕως ἐνταῦθα ἐχέτω. Ἐρρήθη γὰρ τὰ κατ' αὐτὸν κατὰ λεπτότατον ἄνω ἐν τῇ Μελητίου ὑποθέσει.

Κεφ. ιβ'. Ἄρειος τοίνυν οὗτος ἐνεπνεύσθη ὑπὸ διαβολικῆς ἐνεργείας, καὶ ἀθυρογλώττως ἀναισχυντὶ φερόμενος ἐπῆρεν αὐτοῦ τὴν γλῶτταν κατὰ τοῦ ἰδίου δεσπότου, ἐξ ἀρχῆς δῆθεν τὴν παρὰ τῷ Σολομῶνι ἐν ταῖς αὐτοῦ παροιμίαις [1] λέξιν ἑρμηνεῦσαι βουλόμενος, τὸ, Ὁ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, πρὸ τοῦ ὄρη [2] ἑδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. Ἔνθεν αὐτῷ ἡ εἰςαγωγὴ τῆς πλάνης γεγένηται. Καὶ οὐκ ᾐδέσθη, καὶ οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ, κτίσμα ἀποκαλεῖν τὸν τὰ πάντα κτίσαντα, τὸν ἐκ πατρὸς [3] ἀχρόνως καὶ ἀνάρχως γεγεννημένον λόγον. Λοιπὸν δὲ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς τούτου λόγου εἰς πολλὰς καὶ κακὰς τρίβους ἐλάσας τὴν ἑαυτοῦ κακότροπον γνώμην, καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ διάδοχοι μυρία καὶ ἐπέκεινα εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα βλασφημῆσαι ἐπεχείρησαν. Παρέλυσαν δὲ, ὡς εἰπεῖν, τὸ στῖφος καὶ τὴν ὁμόνοιαν τῆς ἁγίας καὶ ὀρθοδόξου πίστεως καὶ ἐκκλησίας, οὐ διὰ τῆς αὐτῶν δυνάμεως ἢ σοφίας· ὀλίγοι γὰρ οἱ [4] προςκληθέντες ἠπατημένοι, πολλοὶ δὲ οἱ ὑποκρίσει ὑπειςδύνοντες. Πολ-
pag. 737. λοὶ δὲ καὶ κατὰ βίαν μὴ ἔχοντες οὕτως κοινωνοὶ τοῖς αὐτοῖς τυγχάνουσιν. Οὐδεὶς δὲ τούτων πρόξενος, ἀλλὰ πρῶτον μὲν δοκιμασία πιστῶν, βασιλέων δὲ ὑπερασπισμὸς, ἀρχὴ μὲν Κωνστάντιος ὁ βασιλεὺς, τὰ μὲν ἄλλα πάντα πρᾶος καὶ ἀγαθὸς, ὡς υἱὸς τοῦ μεγάλου καὶ τελείου Κωνσταντίνου τοῦ θεοσεβοῦς καὶ πίστιν ὀρθὴν ἀληθινῶς πεφυλακότος, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Κωνσταντίου θεοσεβοῦς ὄντος, καὶ ἀγαθοῦ κατὰ πολλοὺς τρόπους· ἐν τούτῳ δὲ μόνον, ἐν τῷ μὴ κατὰ τὴν πίστιν τοῦ πατρὸς αὐτὸν ὡδευκέναι ἐσφάλη, οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ αἰτίας, ἀλλὰ ἀπο τῶν μελλόντων δοῦναι λόγον εἰς ἡμέραν κρίσεως, τῶν δοκήσει ἐπισκόπων λεγομένων, παραφθειράντων δὲ τὴν [5] τοῦ θεοῦ ἀληθινὴν πίστιν· οἵτινες ἔχουσι δοῦναι λόγον καὶ ὑπὲρ τῆς πίστεως, καὶ ὑπὲρ τῶν διωγμῶν τῆς ἐκκλησίας, καὶ τοσούτων κακῶν καὶ φόνων τῶν ἐν

7. *Cf. supra haer.* 68, 6.
8. ἕνεκα *palmaria est Ios. Scaligeri emendatio. Libri habent* καὶ.
9. *Vulgo* μεταδυναστείας.

Cap. XII. — 1. *Libri vulgo* λέξεσιν, *cod. Rhedig.* λέξαισιν.
2. *Vulgo* ἐδρασθῆναι.
3. ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως *cod. Rhedig.*

nandi et hortandi finem nullum faciebat, auscultante nemine. Ex quo omnes illae contra ipsum turbae conflatae ac comparatae sunt, ob eximium illius ardorem ac studium divinitus in eum a deo collatum. Quae res eo usque processit ut frequenter exilia sustinuerit, et ab Arianis, qui tum viribus ac potentia pollebant, per summam indignitatem excommunicatus fuerit. Verum de b. Athanasio hactenus. Quae enim ad eum attinebant, supra in Meletiano schismate declarata sunt.

Redeo iam ad Arium, qui pessimi daemonis afflatu pari linguae Cap. XII. immoderatione et impudentia os suum adversus dominum efferre non dubitavit. Cum inprimis videlicet Salomonis illam in proverbiis sententiam interpretari vellet: *Dominus creavit me principium* Prov. 8, 21. *viarum suarum, ante secula fundavit me, in initio antequam terram faceret, et antequam crearet abyssos, antequam prodirent fontes aquarum, antequam montes firmarentur, ante omnes colles genuit me.* Hinc erroris sui introducendi occasionem nactus est. Nec illum eiusve discipulos puduit verbum illud quod omnia creavit, quod a patre sine tempore initioque genitum est, creaturam dicere. Qua ex una voce deinceps in multa ac prava errorum diverticula consceleratam mentem immittens, nec ipse modo, sed eius et doctrinae sectatores infinitas in dei filium ac spiritum sanctum contumelias coniicere non dubitarunt. Porro iidem illi sanctae et orthodoxae fidei atque ecclesiae confertum veluti globum concordiamque solverunt, non ulla quidem ipsorum vi aut sapientia; pauci enim ab iis inducti ac circumventi sunt. Sed plerique aut per simulationem obrepentes, aut vi coacti, cum longe aliud in animo foverent, socios se illis adiunxerunt. Neque vero id aliunde conciliatum est, nisi quod ad fidelium probationem id a deo permissum est. Accessit et imperatorum favor, cuius initium a Constantio imperatore profectum est. Qui cum ceteris in rebus perhumanus ac bonus esset, utpote magni illius et in omni virtutis genere perfecti, religiosique Constantini filius, qui sinceram ex animo fidem constanter retinuit: sed et Constantius ipse pius alioquin ac multis probitatis ornamentis praeditus, hac una re aberravit quod non impressa a parente fidei vestigia secutus est. Quod ipsum tamen non illius culpa factum, sed nonnullorum fraude, qui in die iudicii rationem reddituri sunt; qui specie ac nomine tenus episcopi sinceram dei fidem labefactarunt. A quibus procul dubio non ipsius modo fidei reddenda ratio est, sed insectationum ecclesiae omnium ac tantarum calamitatum et caedium, quae in

4. προςκλιθέντες *volebat Pelavius. Cornarius vertit,* pauci enim invitati decepti sunt.
5. τοῦ *om. in ed. Pelav. Colon. repet.*

ταῖς ἐκκλησίαις ἕνεκεν αὐτῶν γεγενημένων, καὶ τῶν λαῶν τῶν ἐν ὑπαίθρῳ ἔτι δεῦρο τοσούτων μυριάδων θλίψιν ὑπομενουσῶν, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίου τοῦ ὑπ' αὐτῶν πεπλανημένου, καὶ ἀγνοήσαντος τὴν πίστιν τῆς ὀρθοδοξίας, καὶ ὑπείξαντος αὐτοῖς ὡς ἱερεῦσι κατὰ ἄγνοιαν, ἀγνοήσαντος τὴν ἐν αὐτοῖς πλάνην τῆς τυφλώσεως καὶ κακοπιστίας γενομένης ἐκ διαβόλου παρασκευῆς.

Κεφ. ιγ'. Δεύτερον ἔτι ἐνίσχυσε τὸ τούτων ἑρπετῶδες ἐργαστήριον δι' [1] Εὐσεβίου τοῦ ὑπεισδύντος καὶ παραφθείραντος τὴν ἀκοὴν πάλιν Οὐάλεντος τοῦ θεοσεβοῦς βασιλέως, καὶ εὐλαβεστάτου καὶ θεοφιλοῦς· ἐπειδὴ γὰρ παρ' αὐτοῦ τὸ λουτρὸν ἐκομίσατο, διὰ τοιαύτης ὑποθέσεως ἠδυνήθησαν οὗτοι στῆναι. Ἐπεὶ ἂν ἔκπαλαι καὶ ὑπὸ γυναικῶν καὶ παιδαρίων, οὐ λέγω περὶ τῶν ἐντελεστέρων, τῶν τὴν πᾶσαν ἀκρίβειαν τῆς θεοσεβείας καὶ πίστεως τῆς ὀρθῆς ἐπιγινωσκόντων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν τι ἀπὸ μέρους, κἂν τὸ τυχὸν τῆς ἀληθείας ἐπισταμένων, [2] καὶ ἐλεγχόμενοι ἀπὸ τῶν παλαιῶν ἐδιώκοντο, ὡς βλάσφημοι δεσπότου καὶ δεύτεροι κυριοκτόνοι τινὲς καὶ ἀθετηταὶ τῆς τοῦ κυρίου [3] ἡμῶν Ἰησοῦ ἐνθέου τελειότητος, διὰ τῆς τοῦ βασιλέως προστασίας, ὅπερ ἐστὶν ὑπερασπισμὸς αὐτῶν, εἰς τὸ ἐπιχειρεῖν πάντα τὰ κακὰ ὅσα γέγονε καὶ ἔτι δι' αὐτῶν γίνεται ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Νικομηδείᾳ, ἐν Μεσοποταμίᾳ, ἐν Παλαιστίνῃ, [4] τῇ τοῦ αὐτῶν παρόντος βασιλέως [5] προστασίᾳ.

Κεφ. ιδ'. pag. 738. Ἐκ ταύτης οὖν τῆς λέξεως τῆς ἐν τῷ παροιμιαστῇ γεγραμμένης, ὅτι, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, λοιπὸν τὰ πάντα αὐτοῖς ἐπινοεῖται, ὅσα τε [1] δύναται σύμφωνα τῷ λόγῳ εἶναι, καὶ [2] ἰσορροπεῖ, καὶ δύναται συνᾴδειν, οὔτε αὐτοῦ τοῦ λόγου, οὔτε τῶν ἄλλων ῥημάτων περὶ τῆς θεότητος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ [3] τοιοῦτόν τι φασκόντων. Ἀλλὰ λοιπὸν ὅσα ἐστὶ τούτοις ὅμοια, τὸ ἐν τῷ ἀποστόλῳ γεγραμμένον, τὸ, [4] Δέξασθε τὸν ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας [5] ὑμῶν πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν· καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ γεγραμμένον, ὅτι, Οὗτός ἐστι περὶ οὗ εἶπον ὑμῖν ὅτι ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονε· καὶ τὸ ἐν ταῖς Πράξεσι γεγραμμένον, ὅτι, Γνωστὸν ὑμῖν ἔστω, πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ἐσταυρώσατε, καὶ κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ θεὸς ἐποίησε· καὶ ἄλλα τούτοις ὅμοια ὅπου [6] εὕροις παρατήρει σοι εἰς ἐχθρῶν ἄμυναν. Ἐχθροὶ γάρ εἰσιν ὡς ἀληθῶς καὶ ἐπίβουλοι. Τάχα γὰρ περὶ

Cap XIII. — 1. Εὐδοξίου *suspicatus est Petavius.*

2. *Reponendum puto* κατελεγχόμενοι.

3. ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐνθέου *cod. Rhedig.*

4. τῇ *scripsi pro* ἡ, *quod habent cod. len. et editi. In cod. Rhedig. est* καὶ.

5. *Vulgo* προστασία. *Cornarius vertit* per praesentis ipsorum regis praesidentiam ac gubernationem.

Cap. XIV. — 1. *In cod. Rhedig. voc.* δύναται *legitur post* τῷ λόγῳ.

2. *Fortasse* ἰσορροπεῖν.

3. τοιοῦτό τι *cod. Rhedig.*

4. *Libri habent* δέξασθαι.

5. ἡμῶν *cod. Rhedig.*

6. *Haec mea est huius loci emendatio. In libris enim est* ὅπου γὰρ εἰς παρατήρησιν (παρατήρησι *cod. Rhedig.*) εἰς ἐχθρῶν ἄμυναν. „Locus defectus aliquot verbis" *in margine adnotavit Petavius.*

ecclesias illorum caussa derivatae sunt, nec non et infinitorum hominum milium quae in hodiernum usque diem variis aerumnis extra urbes ac tecta conflictantur, postremo et beati quoque Constantii in errorem ab illis inducti, qui rectae fidei regulam ignoravit, eademque ignorantia ad illorum se utpote sacerdotum auctoritatem accommodavit, quod ipsum error illorum ac caecitas depravataque fides et ex diaboli profecta consilio lateret.

Accessit et alia caussa, quae huic serpentum officinae plurimum adiecit virium, Eusebius scilicet, qui callide se insinuans Valentis aures pii ac religiosi imperatoris ac divini numinis amantissimi corrupit. Qui quod ab illo baptismo sit initiatus, ea caussa videlicet fuit cur haec factio stabilis ac firma consisteret. Nam alioqui iamdudum vel a mulierculis ac puerulis, ne adultos commemorem, qui rectae fidei ac religionis exactissima scientia praediti sunt, ab iis, inquam, qui vel tenuissima veritatis notitia perfusi sunt, primis temporibus confutati fugatique essent, tanquam et in dominum contumeliosi, et alteri quidam illius interfectores, ac domini nostri Iesu Christi perfectae divinitatis eversores; id quod imperatoris favore ac patrocinio susceperunt, ut eorum omnium malorum auctores essent quae et hactenus extiterunt et hodieque per illos Alexandriae, Nicomediae, in Mesopotamia ac Palaestina concitantur, ubique praesente ac protegente principe. Cap XIII.

Quamobrem ex hac una voce, quae in proverbiis Salomonis Cap. XIV.
legitur, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*, ce- Prov. 8, 22.
tera ab illis excogitantur, quae utcumque ad illorum orationem accommodari possunt, et eandem habere vim ac consentanea esse videntur, cum tamen neque sermo ipse, nec reliqua verba de divinitate filii dei mentionem ullam eiusmodi faciant. Addunt et alia
quaedam his similia loca, velut quod ab apostolo scriptum est: *Ac-* Hebr. 3, 2.
cipite pontificem confessionis vestrae, fidelem ei qui fecit ipsum: item
ex Ioannis evangelio: *Hic est de quo dixi vobis, Qui post me venit,* Ioann. 1, 27.
ante me factus est: et in Actis apostolorum: *Notum vobis sit, omnis* Act. 2, 36.
domus Israël, quod hunc Iesum, quem vos crucifixistis, et dominum et Christum Iesum deus fecit: ac si qua sunt generis eiusdem alia; quae omnia ad cautionem et observationem et propulsandos hostes in promptu esse debent. Hostes enim revera insidiatoresque sunt. Ac nescio an ad ipsos eorumque similes scripturae locus ille conve-

αὐτῶν γέγραπται, καὶ τῶν αὐτοῖς ὁμοίων, ὅτι, Ἀναστήτω ὁ θεὸς, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ. Δοκοῦσι δὲ καὶ οἰκειακοὶ εἶναι· οὐδεὶς δὲ [7] χείρων οἰκειακῶν ἐχθρῶν. Ἐχθροὶ γὰρ τοῦ ἀνθρώπου ἅπαντες οἱ ἄνδρες τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο τάχα καὶ περὶ τούτων πληροῦται.

Κεφ. ιε'. Ἀναπηδῶσι γὰρ ὡς λυσσητῆρες κῦνες εἰς ἐχθρῶν ἄμυναν, καί [1] φασι, Πῶς λέγεις περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ; Ταῦτα γὰρ αὐτῶν ἐστι τὰ τεχνάσματα τῆς εἰςαγωγῆς τοῦ δηλητηρίου αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀφελεῖς. Καὶ τί ἔνι μετὰ ταῦτα, μετὰ τὸ λέγειν υἱὸν θεοῦ; ὦ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐπιγνώμονες ἐνώπιον αὐτῶν καὶ ἐπιστήμονες δοκοῦντες εἶναι. Τί ἔτι προςθείη τις τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ, εἰ μή τι υἱὸν γνήσιον λέγοι ἐκ πατρὸς ὄντα, καὶ οὐκ ἠλλοιωμένον; Εἶτα εὐθὺς χλευαστικῶς ἀναπηδῶσι, λέγοντες, Πῶς δύναται εἶναι ἐκ θεοῦ; ἐρωτώμενοι δὲ ὅτι, Οὐκ ἔστιν [2] υἱός; τὸ μὲν Υἱὸς ὀνόματι ὁμολογοῦσι, τῇ δὲ δυνάμει καὶ διανοίᾳ ἀρνοῦνται, νόθον αὐτὸν παντάπασι βουλόμενοι λέγειν, καὶ οὐκ ἀληθινόν. Εἰ γὰρ, φασὶ, ἐκ θεοῦ ἐστι, καὶ ἐγέννησεν ἐξ αὐτοῦ ὁ θεὸς, ὡς εἰπεῖν, ἐξ ἰδίας ὑποστάσεως φύσει, ἢ ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας, οὐκοῦν ὠγκώθη, ἢ τομὴν ἐδέξατο, ἢ ἐν τῷ γεννᾶν ἐπλατύνθη, ἢ συνεστάλη, ἤ τι τῶν κατὰ τὰ πάθη τὰ σωματικὰ ὑπέστη. Καὶ τὸ πᾶν εἰσι χλευαζόμενοι, τὰ ἑαυτῶν εἰς τὸν θεὸν ἀναλογοῦντες, καὶ ἀφ' ἑαυτῶν εἰκάσαι τὸν θεὸν βουλόμενοι. Ἐν γὰρ θεῷ οὐδὲν ἔνι τῶν τοιούτων· πνεῦμα γὰρ ὁ θεὸς, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐγέννησε τὸν μονογενῆ ἀῤῥήτως καὶ ἀκαταλήπτως καὶ ἀχράντως. Πῶς οὖν, φησὶ, εἰ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστιν, οὐκ οἶδε τὴν ἡμέραν, ὡς λέγει, καὶ τὴν ὥραν; Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὔτε οἱ ἄγγελοι, οὔτε ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατὴρ μόνος. Πῶς δὲ εἰς σάρκα ἦλθεν, εἰ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρός; πῶς δὲ ἐδύνατο ἡ ἀχώρητος ἐκείνη φύσις σάρκα ἐνδύσασθαι, εἰ ἦν ἐκ τοῦ πατρὸς κατὰ φύσιν;

pag. 739.

Κεφ. ις'. Καὶ οὐκ οἴδασι πῶς εἰς ἑαυτῶν αἰσχύνην τοὺς λογισμοὺς τούτους ἐπισυνάγουσιν. Εἰ γὰρ διὰ τὸ ἠλλοιῶσθαι αὐτὸν παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς οὐσίαν ἐνεδύσατο σάρκα, καὶ ἐν αὐτῇ πέπονθε, καὶ ἐσταυρώθη, δειξάτωσαν ἡμῖν τί τῶν ἄλλων πνευματικῶν κτισμάτων, καί τοί γε ὄντων, ἐνεδύσατο σάρκα· οὐ γὰρ δύνανται μὴ οὐχ ὁμολογεῖν τὸν υἱὸν ὑπὲρ πάντα. Κἄν τε κτίσμα αὐτὸν λέγοιεν, ὁμολογοῦσιν αὐτὸν ὑπὲρ ὅλα τὰ κτίσματα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς χαριζόμενοι αὐτῷ βούλονται [1] αὐ-

7. χείρω codd. mss. et ed. pr.
Cap. XV. — 1. φησι codd. mss.
2. In cod. Rhedig. prius videtur fuisse θεός.

niat, *Exsurgat deus, et dissipentur inimici eius*, cum interim domestici esse videantur. Verum nullus est domestico hoste deterior. Psalm. 67, 2.
Inimici enim hominis omnes domestici eius. Quod ipsum fortassis et in istis locum habet. Matth. 10, 36

Cap. XV. Nam rapidorum canum more tanquam in inimicos insiliunt. Ita vero iactare et interrogare solent: Quid dicis de dei filio? Haec nimirum illorum artificia sunt, quibus virus suum simpliciorum animis instillant. Quamquam quid ad haec adiici potest, postquam dei filius appellatus est? O homines apud semetipsos sapientes, et opinione sua ac specie tenus eruditi! Quid est quod ad nomen Iesu possit accedere, nisi legitimus patris filius, ab eoque productus dicatur, nec ulla ratione diversus? Sed subinde cum risu ac ludibrio sic invadunt: Quomodo a deo esse potest? Quod si quispiam sciscitetur, sitne filius necne, verbo quidem filium esse confitentur, reipsa vero ac sententia negant, eumque spurium omnino, nec germanum affirmare student. Nam si, inquiunt, a deo est, eumque deus ex sese genuit, hoc est propria ex hypostasi aut essentia, vel tumore distentus est, vel sectus, vel in generando dilatatus aut contractus est, aut aliquam earum affectionum quae corporis propriae sunt sustinuisse dicendus est. Sed ridiculi plane sunt, dum naturam suam ac conditionem in deum transferunt, eumque ex seipsis fingere et adumbrare conantur. Nihil enim inest istarum rerum deo, qui quidem spiritus est, et unigenitum filium arcana quadam ratione genuerit, quae nec explicari verbis possit nec cogitatione comprehendi, et ab omni labe ac macula remotissima sit. Verum instant, et, Si ex ipsius, inquiunt, essentia prodierit, quomodo iudicii diem et horam, ut ipse testatur, ignorat? *De die*, inquit, Marc. 13, 32.
illo et hora nemo novit, neque angeli, neque filius, nisi solus pater. Ad haec si ex patre est, quomodo descendit ad carnem? aut quae nulla re capi continerique natura potest, carnem induit, si naturaliter a patre processit?

Cap. XVI. Nec illud intelligunt, quanta sua cum infamia istiusmodi cogitationes suscipiant. Nam si propter ea quod a patris essentia diversus est carnem induisse dicitur, in eaque passus et cruci suffixus, velim illud nobis ostendant, quaenam ex spiritalibus creaturis alia (esse enim quasdam non dubium est) carnem sumpserit. Neque enim inficiari possunt filium dignitate reliquis omnibus antecellere. Ac tametsi creaturam illum esse dicant, nihilominus omnibus ipsum

Cap. XVI. — 1. αὐτῷ cod. Rhedig.

τὸν θεραπεύειν λόγῳ, ὥςπερ χειρὶ μιᾷ μὲν παίοντες, τῇ δὲ ἄλλῃ ἀλείφοντες. Τοῦτο γὰρ θέλουσιν ὥςπερ ἐξ ἰδίας προαιρέσεως αὐτῷ προςχαρίσασθαι, καὶ λέγουσι, Κτίσμα μὲν λέγομεν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, καὶ ποίημα, καὶ οὐχ ὡς ἓν τῶν ποιημάτων, καὶ γέννημα, καὶ οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων· ἵνα ἐν τῷ εἰπεῖν, Οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων, ἀποστερήσωσιν αὐτὸν τῆς κατὰ φύσιν γεννήσεως, καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν, Οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, ἵνα ἀληθινὸν κτίσμα αὐτὸν ἀποφάνωσιν. Οἷον γὰρ ἐὰν ᾖ κτίσμα, κτίσμα ὑπάρχει, κἄν τε [2] μυριανταπλάσιον ἐπάνω εἴη ὄνομα ἔχον, τὸ αὐτό ἐστι τοῖς πᾶσι κτίσμασιν ἐξισαζόμενον. Οὐ γὰρ ὅτι ἥλιος φαιδρότερος τῶν ἄλλων ἐστὶ, δύναται μὴ εἶναι κτίσμα, ὥςπερ καὶ ὁ λίθος. Οὐδὲ ὅτι ἡ σελήνη ὑπερπαίει τὰ ἄστρα, παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστι τῶν κτισμάτων. Ἰδοὺ γὰρ τὰ σύμπαντα δοῦλα σά. Ὅσα γὰρ ἔστιν, ἐξ αὐτοῦ ἐστιν ἐκτισμένα καὶ δοῦλα, ὁ δὲ μονογενὴς ἀλήθειά ἐστι, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ [3] ἀλήθεια ὑπάρχει, ὡς ἔφη, Ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ,
pag. 740. ἀληθῶς μαθηταί μού ἐστε, καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. Εἰ δὲ ὁ λόγος αὐτοῦ ἀλήθεια ὑπάρχει, καὶ ἐλευθεροῖ τοὺς ἐλευθερομένους, πόσῳ γε μᾶλλον αὐτὸς ἐλεύθερος ὑπάρχει, ἀλήθεια ὢν, καὶ ἐλευθερῶν τοὺς αὐτῷ πειθομένους ὄντας δούλους; διὰ τὸ σύμπαντα δοῦλα εἶναι αὐτοῦ, καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος αὐτοῦ.

Κεφ. ιζ'. Εἶτα πάλιν λέγουσι, Πῶς ἐνεδήμησεν εἰς σάρκα, εἰ ἦν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας; εἴπωσι τοίνυν ἡμῖν πῶς ἄγγελοι σάρκα οὐκ ἔλαβον, ὄντες δοῦλοι αὐτοῦ; πῶς ἀρχάγγελοι; πῶς στρατιαί; πῶς τὰ ἄλλα πάντα τὰ πνευματικά; Ἀλλὰ καὶ ὑποδεέστερόν φασιν εἶναι οἱ τοιοῦτοι τὸ πνεῦμα, καὶ κτίσμα κτίσματος, ὡς αὐτοῦ τοῦ λόγου. Πῶς οὖν τὸ πνεῦμα οὐκ ἔλαβε σάρκα, δυνάμενον ἔχειν πρόςωπον τρεπτὸν [1] ὑπὲρ τὸν υἱὸν, κατὰ τὸν αὐτοῦ λόγον; Ἀλλ' ἐπειδὴ σοφία ἦν τοῦ πατρὸς, ηὐδόκησε δι' ἑαυτοῦ τῆς τελειότητος τὸ ἡμέτερον ἀσθενὲς ἀναλαβεῖν, ἵνα δι' ἑαυτοῦ πᾶσα σωτηρία τῷ κόσμῳ γένηται. Τὰ δὲ ἀγαθὰ εἰς κακὰ [2] μετατρέποντες ἀχαριστοῦσιν, ἀχάριστοι καὶ ἀγνώμονες, καὶ δεσπότου ἰδίου ὑβρισταὶ, καὶ βλάσφημοι. Τὰ δὲ ἄλλα λοιπὸν ὅσα λέγοντες ἠλαττωμένως φρονοῦσι. Πῶς δὲ ἐπείνασεν, εἰ ἦν τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας; περὶ γὰρ τοῦ θεοῦ γέγραπται, Οὐ πεινάσει, οὐδὲ διψήσει, οὔτε ἔστιν ἐξεύρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ· οὗτος δὲ

2. *Eodem vocabulo usus est haer. 70, 4. V. Hasii v. cl. not. in Leon. Diac. p. 486 sq., ubi omnia* μύριος *vocabuli composita docte, ut solet, ac diligenter recensuit.*

3. ἀλήθεια *codd. mss.* ἀληθινὸς *editi libri. Cornarius transtulit*, et verbum ipsius veritas existit.

creaturis eius anteponunt, atque ita velut gratificandi caussa verbis tenus demereri ac conciliare student, perinde ac qui altera manu verberant, altera inungunt. Quippe illud ipsum suapte sponte velut beneficii loco tribuunt, atque ita dictitant: Nos creaturam quidem illum esse dicimus, sed non ceterarum creaturarum instar. Item opificium esse credimus, sed non cuiusmodi cetera opificia sunt. Foetum insuper, non ut foetus alii sunt. Ut cum ceterorum quae gignuntur non instar esse dixerint, naturalem ei generationem detrahant, et cum minime alicuius ex creaturis similem asseruerint, veram illum creaturam esse definiant. Nam cuiusquemodi creatura aliqua sit, creatura tamen est, ac licet infinitis partibus praestantius nomen obtineat, cum reliquis nihilominus creaturis adaequari necesse est. Nam neque sol, quod reliqua splendore superet, idcirco creatura non esse potest, perinde ac lapis. Neque quod luna stellis splendidior sit, ob id a creatarum rerum numero secernitur. *Ecce enim*, ait scriptura, *omnia serviunt tibi;* quod quaecumque de- Psalm. 118, 91.
mum existunt, ab eo creata sunt, eique serviunt: unigenitus vero filius veritas est, ac verum verbum. Id quod ipse testatur. *Si*, Ioann. 8, 31.
inquit, *manseritis in verbo meo, vere discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.* Cum enim dei verbum veritas sit, eisque qui in libertatem asseruntur illam ipsam libertatem tribuat, quanto magis erit ipse liber, utpote qui sit veritas, eosque in libertatem ex servitute vindicet qui sibi ipsi morem gerant? Quoniam omnia tam ipsi quam eius patri, spiritui sancto serviunt.

Sed illud obiiciunt: Quomodo se infudit in carnem, si ex pa- Cap. XVII.
tris essentia processit? Dicant et ipsi cur angeli, qui ipsius servi sunt, carnem minime susceperint, cur nec archangeli, nec coelestes exercitus, nec reliqui omnes spiritus? Quid quod et iidem inferiorem esse filio spiritum affirmant, et alterius creaturam, nempe verbi? Cur non igitur carnem spiritus induit, cum ex Arii sententia multo magis sit illius quam filii persona mutabilis? Verumenimvero quod ille sapientia patris esset, suamet ipsius perfectione imbecillitatem nostram suscipere voluit, ut huius mundi salus illius beneficio compararetur. At illi bona in mala commutantes ingratos sese praebent, tanti beneficii immemores, atque in dominum suum contumeliosi penitus et iniurii. Eodem modo et in ceteris ita de eo sentiunt ut divinam in eo dignitatem imminuant. Quinam, inquiunt, esuriit, si ex patris essentia prodiit? De deo quippe scriptum est, *Non esuriet, neque sitiet, neque est investigatio sapientiae illius:* hic Isa. 40, 28.

Cap. XVII. — 1. *Verba* ὑπὲρ τὸν υἱὸν *absunt a cod. Rhedig.*

2. μετατρέποντος *editorum librorum est vitium.*

καὶ ἐπείνασε καὶ ἐδίψησε. Πῶς κέκμηκεν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, καὶ ἐκάθισε, [3] καὶ ὅτι ὁ θεὸς οὐ κοπιάσει; πῶς δὲ, φησὶ, εἶπεν, Ὁ ἀποστείλας με πατήρ μου μείζων μού ἐστιν; ἄλλος γὰρ ὁ ἀποστέλλων, ἄλλος δὲ ὁ ἀποστελλόμενος. Καὶ δῆλον ὅτι ὁ πατὴρ οὐκ ἔστιν ὁ υἱὸς, καὶ ὁ υἱὸς οὐκ ἔστιν ὁ πατήρ. Οὐ γὰρ κατὰ τὸν Σαβέλλιον ἡμεῖς λέγομεν, τὸν λέγοντα υἱοπάτορα εἶναι· [4] ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ὅτι, Ἄλλος ἐστὶν ὁ ἀποστείλας με, καὶ, Ἀπέρχομαι πρὸς τὸν θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν, πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν, εἶπε, καὶ οὐκ ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας οἱ μαθηταὶ κατὰ φύσιν ἐγεννήθησαν, καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, Πατέρα ὑμῶν.

Πολλὴ δὲ φρενοβλάβεια τῶν τὰ τοιαῦτα λεγόντων. Εἰ γὰρ ὀνόματι μόνον καλεῖται, καὶ οὐκ ἔστι κατὰ φύσιν, οὐδὲν διαφέρει τῶν ἄλλων πάντων κτισμάτων, κἄν τε ἐν ὑπεροχῇ ἀξιώματος ὑπάρχει. Οὐ
pag 741. γὰρ ὅτι ὁ βασιλεὺς ὑπερέχει τῶν ἐπάρχων καὶ στρατηλατῶν, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ὁμοιοπαθὴς τῶν ἄλλων, καὶ σύνδουλος τῆς αὐτῆς κτίσεως, θνητός τις ὢν, ὥσπερ καὶ οἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀρχόμενοι. Καὶ οὐχ ὅτι ὁ ἥλιος ὑπερέχει τῶν ἄλλων ἄστρων, καὶ ἡ σελήνη ἐν μέρει, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ εἰσιν ὑποτεταγμένα στοιχεῖα, καὶ τῇ τοῦ ἑνὸς διατάξει δημιουργοῦ τε καὶ κτιστοῦ, πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, ὑπείκοντα. Καὶ οὐχ ὅτι ἄγγελοι [5] ὑπερέχουσι τῶν ὁρατῶν, καὶ ἐν τάξει τῶν ἄλλων μείζους πάντων εἰσὶν, οἷα δὴ ἀόρατοι κτισθέντες, καὶ τὸ πρῶτον γέρας τῆς τοῦ θεοῦ θεραπείας ἀποκαρπούμενοι ἐν ὕμνοις διηνεκέσι, καὶ ἀθάνατοι κατὰ χάριν ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντες, καὶ οὐ κατὰ φύσιν, ἀθάνατοί τε φύσιν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀθανάτου, καὶ ὄντος ἐν [6] ἑαυτῷ ζωὴ καὶ ἀθανασία, καταξιωθέντες γενέσθαι, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ εἰσι φόβῳ καὶ τρόμῳ καὶ ὑπὸ ἀπολογίαν καὶ ἐξέτασιν καὶ κέλευσιν καὶ προσταγὴν τῆς ἁγίας θεότητος δεδουλωμένοι.

Κεφ. ιη΄. Ἔνθεν γάρ ἐστι τὸ ζητούμενον τῆς ἀληθείας ἀκρίβασμα, τὸν υἱὸν μὲν λέγειν, λέγειν δὲ καὶ ἔχειν οὐχ ἁπλῶς [1] ὀνόματι, ἀλλὰ υἱὸν κατὰ φύσιν υἱόν. Καὶ ἐν ἡμῖν γὰρ πολλοὶ καλοῦνται υἱοὶ, μὴ ὄντες ἡμῶν υἱοὶ κατὰ φύσιν· οἱ δὲ ἀληθινοὶ υἱοὶ οἱ γνήσιοι καλοῦνται, οἱ κατὰ φύσιν ὑφ' ἡμῶν γεγεννημένοι. Καὶ εἰ μὲν οὖν υἱὸς μόνον ἐκαλεῖτο ὡς καὶ πάντες ἐκλήθησαν υἱοὶ θεοῦ, ἄρα οὐδὲν διαλλάττει τῶν ἄλλων, καὶ πῶς ὡς θεὸς προσκυνεῖται; ἔδει οὖν καὶ [2] τὰ ἄλλα πάντα, ἐφ' οὓς

3. *Excidit post* καὶ *fortasse* λέλεκται, *aut* γέγραπται.

4. ἐπειδὴ *correxi; libri enim habent* εἰ μὴ, *quod sententiae plane refragatur.*

5. ὑπάρχουσι *mendose extat in editis.* ὑπερέχουσι *tuentur libri manu exarati ambo.*

6. αὐτῷ *cod. Rhedig.*

Cap. XVIII. — 1. ὀνόματι, ἀλλὰ *codd. mss. et ed. princ.* ὄνομά τι, ἀλλὰ *ed. Petav.*

autem et esuriit, et sitivit. Fatigari deinde ex itinere aut sedere quomodo potuit, cum scriptum sit, *Deus non laborabit?* Cur vero Ibid.
ipse dixit, *Qui misit me pater maior me est?* Alius est enim qui Ioann. 14, 28.
mittit, alius qui mittitur. Nec obscurum est patrem non esse filium, neque filium esse patrem. Non enim assentiri Sabellio possumus, qui filium patrem quasi unum eundemque constituit. Alioqui non
diceret, *Alius est qui misit me*, et, *Vado ad deum meum, et deum* Ioann. 20, 17.
vestrum, patrem meum et patrem vestrum. Neque vero ex divina essentia naturaliter geniti sunt discipuli: et iis tamen dixit, *Patrem vestrum.*

Verum qui ista iactitant intolerabili quodam furore et amentia feruntur. Etenim si solo nomine dicitur, nec natura filius est, quantumvis dignitate superet, nihil ab reliquarum creaturarum conditione distat. Nam et rex licet praefectis, ac militum magistris antecellat, non ideo non eiusdem est cuius ceteri conditionis, aut non eadem cum illis servitute continetur, tanquam ex eadem creatione derivatus, et mortalis non secus ac qui sibi subiecti sunt. Similiter ex eo quod sol aut luna sideribus praestant reliquis, non idcirco obnoxia esse elementa desinunt, et unius conditoris, et artificis, patris ac filii et spiritus sancti moderatione subiecta. Neque quod angeli rebus omnibus aspectabilibus, adeoque creatis omnibus ordine ac dignitate praestantiores sunt, utpote qui sub aspectum cadere nequeant, et primum cultus erga divinum numen et obsequii locum ac dignitatem obtineant, quem assidue hymnis ac laudibus celebrant, e quo et immortales non natura sunt, sed gratia conditi, ab eo qui immortalis est, et in sese vita ipsa est et immortalitas, immortalitate donati, non tamen propterea non metu ac tremore ita continentur ut exigendae a se rationi ac divinae maiestatis inquisitioni imperioque subiecti sint.

Cap. XVIII. Hinc igitur accurata illa, de qua quaestio est, veritatis repetenda ratio, ut cum filium dicimus non nudum penes illum residere vocabulum existimemus, sed esse natura filium. Quippe ex usu quoque nostro plerosque filios nominamus, qui natura nequaquam filii nostri sint. At veri filii germani dicuntur: qui naturali a nobis generatione prodeunt. Quod si filius duntaxat ea ratione verbum nominatur, qua ceteri omnes filii dei vocati sunt; nihil igitur ab aliis discrepabit. Quare cur tanquam deus adoratur? Nam et

2. *Mendum subest. Reponendum, ni fallor,* τοὺς ἄλλους πάντας, ἐφ' ὧν, *aut* τῶν ἄλλων πάντα ἐφ' οὗ. *Cornarii versio,* Oportebat igitur etiam alios omnes, de quibus nomen adoptionis dicitur, velut ipsum adorari, *sui auctorem non aliter censuisse probat.*

τὸ ὄνομα τῆς υἱοθεσίας ἐπικέκληται, κατ᾽ αὐτὸν προςκυνεῖσθαι, ἐπειδὴ υἱοὶ θεοῦ προςαγορεύονται. Ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔχει οὕτως, ἀλλ᾽ οἶδεν ἀεὶ ἕνα μονογενῆ υἱὸν θεοῦ, ᾧ πάντα λατρεύει καὶ προςκυνεῖ, καὶ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός. Ἀλλ᾽ οὔτε τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐξισοῦται τοῖς ἄλλοις πνεύμασιν, ἐπειδὴ ἕν ἐστι τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ, πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον. Οὗτοι δὲ βούλονται αὐτὸ εἶναι κτίσμα κτίσματος. Φασὶ γὰρ ὅτι, Πάντα δι᾽ αὐτοῦ γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. Ἄρα, φασὶ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τῶν ποιημά-
pag. 712. των ὑπάρχει, ἐπειδὴ πάντα δι᾽ αὐτοῦ γέγονε. Καὶ ἀγνοοῦσιν οἱ μάτην ἑαυτῶν τὴν ψυχὴν ἀπολέσαντες ὅτι ἄλλα ἐστὶ τὰ κτίσματα, καὶ ἄλλα [3]τὰ ἄκτιστα, πατὴρ, καὶ υἱὸς, καὶ ἅγιον πνεῦμα, εἷς θεὸς τριὰς ἐν ἀληθείᾳ, καὶ μονὰς ἐν ἑνότητι. Διὰ τοῦτο γὰρ ὅτι εἷς θεὸς, ὅτι οὐ δύο πατέρες, οὔτε δύο υἱοὶ, οὔτε δύο πνεύματα ἅγια· καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἀλλότριος ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, ἀλλ᾽ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος, καὶ οὐκ ἀλλότριον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ᾽ ὁ μὲν υἱὸς μονογενὴς γεγεννημένος ἀνάρχως, [4]ἀχρόνως, τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα, ὡς οἶδεν αὐτὸς ὁ πατὴρ καὶ ὁ μονογενὴς, οὔτε γεννητὸν, οὔτε κτιστὸν, οὔτε ἀλλότριον πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἀλλ᾽ ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον. Τὸ πνεῦμά μου γὰρ, φησὶ, ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν· καὶ, Ἔχρισε τὸν Χριστὸν ἐν πνεύματι ἁγίῳ. Εἰ αὐτὸς ὁ μονογενὴς χρίεται ἐν πνεύματι, τίς ἐγκαλέσει τῇ ἁγίᾳ τριάδι;

Κεφ. ιθ᾽. Εἶτα πάλιν φησὶ ὁ μανιώδης Ἄρειος, Πῶς εἶπεν ὁ κύριος, Τί με λέγεις ἀγαθόν; εἷς ἐστιν ἀγαθὸς ὁ θεός· ὡς αὐτοῦ ἀρνουμένου τὴν [1]ἀγαθότητα. Καὶ τίς ἄλλος [2]οὕτως ἀγαθὸς ὡς ὁ μονογενής; ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ἀντίλυτρον τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Καὶ οὐκ οἴδασι θεοῦ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀγαθότητα, οὔτε τὴν οἰκονομίαν τῆς τοῦ θεοῦ σοφίας, ψυχικοὶ ὄντες καὶ σαρκικοὶ, [3]ἀνακρινόμενοι ἀπὸ ἁγίου πνεύματος, κοῦφοι ὄντες ἀπ᾽ αὐτοῦ, μὴ ἔχοντες τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος δωρεὰν, τὴν σοφίζουσαν πάντα ἄνθρωπον. Πάλιν δὲ αἰτοῦνται αὐτὸν, φησὶ, οἱ υἱοὶ Ζεβεδαίου διὰ τῆς αὐτῶν μητρὸς τὸ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἕνα καθίσαι ἐκ δεξιῶν καὶ ἕνα ἐξ εὐωνύμων. Καὶ ἔφη αὐτοῖς, οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε· δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ μέλλω πίνειν; αὐτῶν δὲ φησάντων, Ναὶ, ἔφη πρὸς αὐτοὺς, Τὸ μὲν ποτήριόν μου πίεσθε, τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ [4]ἀριστερῶν, οὐκ

3. τὰ ἄκτιστα *rescripsi pro* τὰ κτιστὰ, *quod extat in libris omnibus. Petavius annotavit in margine* „Nisi mendum est, κτιστὰ pro κτίζοντα posuit." *Cornarius vertit* quod aliae sunt creaturae, et alii creatores.

4. καὶ ἀχρόνως *cod. Rhedig.*

Cap. XIX. — 1. θεότητα *cod. Rhedig.*

2. οὕτως *om. cod. Rhedig.*

illi quoque omnes, ad quos nomen illud adoptionis convenit, adorandi illius opinione fuerant, cum dei filii nuncupentur. Atqui longe aliter sese veritas habet, quae singularem et unigenitum dei filium perpetuo cognovit, cui serviunt, quem adorant omnia: cui *omne* Philipp. 2, 10.
genu flectetur coelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confitebitur, quoniam dominus Iesus Christus in gloria est dei patris. Neque vero spiritus sanctus cum reliquis spiritibus adaequandus est; cum unus sit dei spiritus *a patre procedens et de filio accipiens.* At isti creaturae hunc esse creaturam asserunt. Sic enim obiiciunt: Cum *omnia per ipsum facta sint, et sine ipso factum sit nihil;* ergo Ioann. 1, 3.
etiam spiritus inter eius opera numerandus est: quoniam *per ipsum facta sunt omnia.* Sed miseri homines, qui temere animas suas perdunt, illud ignorant, aliud esse creaturas aliud creatorem ipsum, patrem, filium et spiritum sanctum unum deum, qui revera trinitas est, et in singularitate unitas. Quippe unus deus est, non duo patres, neque filii duo, vel duo spiritus sancti. Nec a patre alienus est filius, sed ab ipso genitus; nec alienus item spiritus sanctus. Ex quibus filius unigenitus sine ullo initio vel tempore genitus; spiritus autem sanctus eo modo quem pater et unigenitus cognoscunt neque genitus neque creatus a patre et filio, sed a patre procedens et de filio accipiens. *Spiritus enim meus*, inquit, *stat in medio ve-* Agg. 2, 5.
stri: et, *Unxit Christum in spiritu sancto.* Si unigenitus ipse spi- Act. 10, 38.
ritu sancto inunctus dicitur, quis sanctissimam trinitatem audebit incessere?

Pergit vero furiosus atque amens Arius, et cur, inquit, do- Cap. XIX.
minus dixit, *Quid me dicis bonum? Unus est bonus deus?* quasi Luc. 18, 19.
bonitatem a se his verbis abiudicet. Quamquam quis alius bonitate cum unigenito dei filio comparandus est, qui semetipsum redimendis animabus nostris pretium obtulit. Usque eo divinam vim et bonitatem ignorant; nec illius sapientiae providentiam et administrationem intelligunt, animales homines, et in carnem altius immersi, qui a spiritu sancto diiudicati, illiusque inanes et vacui, eiusdem munere ac beneficio carent, quo mortales omnes eruditi sapientes evadunt. Praeterea cum filii, inquiunt, Zebedaei interventu matris suae ab illo postulassent ut in ipsius regno alter ad dexteram consideret, alter ad sinistram, ita illis respondit: *Nescitis quid petatis: potestis* Matth. 20, 22.
bibere calicem, quem bibiturus sum? Respondentibus illis, Possumus, subiecit, Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram meam et sinistram non est meum dare vobis, sed quibus paratum est

3. *Cornarius vertit* remoti a sancto spiritu. *Recte, ut mihi videtur, quamquam alterum verbi* ἀνακρίνειν *pro* ἀποκρίνειν *usurpati exemplum non suppetit. Erat cum suspicarer* ἀνακρουόμενοι.

4. ἀριστερῶν μου, οὐκ *cod. Rhedig.*

ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται παρὰ τοῦ πατρός. Εἶτά φησιν ὁ ἀπόστολος, Ὁ θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, ὡς αὐτοῦ χρείαν ἔχοντος τοῦ ἐγείραντος αὐτόν· καὶ ὅτι, φησὶ, ἐφάνη ἄγγελος κυρίου ἐνισχύων αὐτὸν, ὅτι ἐν ἀγωνίᾳ γέγονε, καὶ ἵδρωσε, καὶ ὁ [5] ἱδρὼς αὐτοῦ γέγονεν αὐτῷ ὡς θρόμβοι αἵματος, ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν εὐαγ-
pag. 743. γελίῳ, ὅτε ἀπελθὼν ηὔχετο μέλλων παραδίδοσθαι. Καὶ πάλιν ἐν τῷ σταυρῷ, φησὶν, ἔλεγεν, Ἠλὶ, ἠλὶ, [6] λημᾶ σαβαχθανί, τουτέστι θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; Καὶ ὁρᾷς, φησὶ, ὡς ἐπιδέεται βοηθείας; Ἀλλὰ περὶ τοῦ λέγειν, Ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ ὅτι, Οἱ δύο ἕν ἐσμεν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἓν ὦσιν, [7] ὥςτε οὖν τὸ ἓν εἶναι πάντως οὐ κατὰ φύσιν λέγει, ἀλλὰ κατὰ ὁμόνοιαν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀρνοῦνται ψυχὴν αὐτὸν ἀνθρωπείαν εἰληφέναι, αὐτὸ τοῦτο προκατασκευάζοντες. Σάρκα γὰρ ὁμολογοῦσιν ἀληθινὴν ἀπὸ Μαρίας αὐτὸν ἐσχηκότα, καὶ πάντα ὅσα ἔστιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, χωρὶς ψυχῆς· ἵνα ὅταν ἀκούσῃς περὶ πείνης, ἢ δίψης, ἢ καμάτου, ἢ ὁδοιπορίας, ἢ ἱδρῶτος, ἢ ὕπνου, ἢ ἐμβριμήσεως, καὶ εἴπῃς ὅτι διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τούτων ἐπεδέετο, λέξουσί σοι ὕστερον ὅτι σὰρξ καθ' ἑαυτὴν ταῦτα οὐκ ἐνεργεῖ, ἐὰν μὴ ἔχῃ τὴν ψυχήν. Καὶ γὰρ τῷ μὲν ὄντι οὕτως ἐστί. Τί οὖν ἐστι, φησὶ, ἄλλο τι ἡ θεότης αὐτοῦ ἐπεδέετο; ἵνα ὅτε εἴπωσι τὴν θεότητα αὐτοῦ ἐπιδεομένην, ξένον ἀποφάνωσιν αὐτὸν καὶ ἀλλότριον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας τε καὶ φύσεως ἀληθινῆς. Νομίζω δὲ τῷ σύνεσιν κεκτημένῳ ἀπὸ μιᾶς ἢ δύο μαρτυριῶν ἢ πέντε τῶν κακῶς παρ' αὐτοῖς ἐπινενοημένων καὶ ἐλεγχομένων καὶ ἀνατρεπομένων, τῆς πάσης ἀληθείας κηρυττομένης καὶ σαφῶς ἐν τῇ πίστει τῆς ὀρθοδοξίας βεβαιουμένης, ἐλεγχθήσονται παρὰ τοῖς προειρημένοις, νοῦν θεϊκὸν κεκτημένοις, κἄν τε μετὰ ταύτας τὰς ἐπιλύσεις ἐπινενοημένας λέξεις [8] μυρίας ἄλλας ἐνέγκωσιν. Ἀπὸ γὰρ τῶν ὀλίγων αἱ πλεῖσται λυθήσονται, τὴν ἴσην δύναμιν φέρουσαι.

Κεφ. κ'. Καὶ ἄρξομαι πρῶτον τοῦ λέγειν, ὅθεν διέλαβον κακῶς φυτεύειν τῆς πικρίας αὐτῶν ῥίζαν τοῦ λόγου, τοῦ ὑπὸ Σολομῶντος εἰρημένου, τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Καὶ οὐ πάντως [1] που ἐβεβαίωσε γραφὴ, οὐδὲ ἐμνήσθη τις τῶν ἀποστόλων τῆς λέξεως ταύτης, ἵνα παραγάγῃ αὐτὴν εἰς ὄνομα Χριστοῦ. Ὥςτε οὖν οὐ πάντως περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ λέγει, κἄν τε εἴπῃ ὅτι, Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκήνωσα βουλὴν καὶ γνῶσιν, καὶ ἔννοιαν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην. Πόσαι γάρ εἰσι καταχρηστικῶς λεγόμεναι θεοῦ σοφίαι; μία δὲ ὁ μονογε-

5. ἱδρὸς *codd. mss., uti supra haer.* 66, 27.

6. λημὰς ἀβαχζανὶ *cod. ms. uterque et ed. princ., hic et infra capp.* 49. 61. 66., *et alibi.*

7. *Ante* ὥςτε οὖν *aliquid excidisse puto.*

8. εἰς μυρίας *cod. Rhedig.*

Cap. XX. — 1. ποῦ *editi.*

a patre meo. Ad haec apostolus scribit, *Deus suscitavit illum a* Rom. 10, 9.
mortuis, tanquam suscitante aliquo opus fuerit. Quinetiam *apparuit* Luc. 22, 43.
illi angelus domini confortans ipsum: nam in agonia constitutus sudavit, et sudor eius velut grumi sanguinis decidit, ut Lucae evangelio proditum est, cum in secessu paulo antequam Iudaeis traderetur oraret. Sed et in cruce dicebat, inquiunt, *Eli, eli, lama sa-* Marc. 15, 34.
bacthani, hoc est deus meus, deus meus, ut quid me dereliquisti? Vides, aiunt, quemadmodum alterius opem desideret? Quod vero ad illa verba pertinet, *Ego in patre et pater in me est,* itemque, Ioann. 14, 10.
Duo unum sumus, ut et ipsi unum sint, ita, inquiunt, unum se esse Ioann. 17, 23.
dicit, ut non ad naturam, sed ad voluntatum concordiam sit unitas illa referenda. Neque hoc errore contenti negant insuper humana illum anima praeditum fuisse. Quod certo consilio ita praestruunt ut veram ex Maria virgine carnem reliquaque quae sunt hominis propria illum accepisse fateantur, si unam animam excipias; nimirum ut cum famem, aut sitim, aut labores, itinera, sudorem, somnum, indignationem audieris, ac dixeris propter humanam quam assumpserat naturam opus illis habuisse, statim obiicere possint per sese haec praestare carnem, nisi anima praedita sit, non posse. Et quidem vere hoc ab illis dicitur. Quid est igitur, inquiunt, aliud quam quod his omnibus illius divinitas indigebat? Ut cum indigere divinitatem ipsius dixerint velut peregrinum eundem pronuntient, et a patris essentia ac natura prorsus alienum. Ego vero ita omnino statuo, postquam pauca illa perperam ab his excogitata et intellecta testimonia refutata eversaque fuerint, cum veritas omnis manifeste praedicata atque in orthodoxa fide et religione corroborata fuerit, apud prudentes et sapientes viros divinaque mente praeditos nullo negotio convincendos esse, quantumvis post illorum locorum dissolutionem infinitas alias arcessitas undique sententias in medium afferant. Siquidem ex paucis quamplurimae, quae eandem vim habent, explicabuntur.

Exordiar igitur ab illo Salomonis dicto, quam amarissimam Cap. XX.
dogmatis sui radicem serere posse sibi persuaserunt, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua.* Quem locum nusquam scriptura repetendo confirmavit, aut apostolorum quisquam commemoravit, ut ad Christum accommodaret. Quamobrem de filio dei nullomodo loquitur, quamvis ista subiiciat: *Ego sapientia habitavi* Prov. 8, 12.
in consilio et scientia, et intelligentiam advocavi. Quam enim multae quodam vocis abusu dei sapientiae nominantur! Sed una est

pag. 744. νὴς, οὐχὶ καταχρηστικῶς λεγόμενος, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ. Τὰ πάντα γὰρ
θεοῦ σοφία. Καὶ ὅσα ἔστιν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, σοφία ἐστὶν, ἄλλη δὲ
ἰδιάζουσα, καὶ ὑπὲρ πάντα οὖσα, τουτέστιν ὁ μονογενὴς, ὁ μὴ κατα-
χρηστικῶς ὢν σοφία, ἀλλ' ἀληθείᾳ, ὁ σὺν πατρὶ ἀεὶ ὢν, ὁ δύναμις
ὢν θεοῦ καὶ σοφία κατὰ τὸ γεγραμμένον, Ἡμῖν δὲ Χριστὸς δύναμις
θεοῦ, καὶ θεοῦ σοφία. Ἔστι δὲ σοφία πένητος ἐξουθενημένη, καὶ,
Ἐπειδὴ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος τὸν θεὸν, ηὐδό-
κησε διὰ τῆς μωρίας τοῦ εὐαγγελίου σῶσαι τοὺς πιστεύοντας, καὶ,
Ἐμώρανεν ὁ θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου, καὶ, Ἔδωκεν ὁ
θεὸς καρδίαν τῷ Σολομῶντι, ὡς τὸ χύμα τῆς θαλάσσης, καὶ ἐσοφί-
σατο ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς Ἐνάκ· καὶ, Ἔδωκεν ὁ θεὸς τῷ Βεσελεὴλ σοφίαν,
καὶ ἐνέπλησεν ὁ θεὸς σοφίας [2]τὸν Οὐρί. Καὶ πολλὰ ἔστι περὶ σοφίας
λέγειν, καὶ, Ποῖος ἔστι τόπος φρονήσεως, καὶ ἡ σοφία πόθεν εὑρέ-
θη; Κἄν τε οὖν αὕτη ἡ ᾀδομένη σοφία λέγῃ, Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκή-
νωσα βουλὴν καὶ γνῶσιν, καὶ ἔννοιαν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην· δι' ἐμοῦ
βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ δι' ἐμοῦ μεγιστᾶνες μεγαλύνονται, καὶ δυνά-
σται γράφουσι δικαιοσύνην, καὶ τύραννοι κρατοῦσι γῆς· ἐγὼ τοὺς ἐμὲ
φιλοῦντας ἀγαπῶ, καὶ οἱ ἐμὲ ζητοῦντες εὑρήσουσί με· πλοῦτος καὶ
δόξα ἐμοὶ ὑπάρχει, καὶ κτῆσις πολλῶν, καὶ δικαιοσύνη, ἐν ὁδῷ δι-
καιοσύνης περιπατῶ, καὶ ἀναμέσον ὁδῶν δικαιώματος ἀναστρέφομαι,
ἵνα μερίσω τοῖς ἀγαπῶσί με ὕπαρξιν, καὶ τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν ἐμ-
πλήσω ἀγαθῶν· ἐὰν ἀναγγείλω ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα, μνη-
μονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμῆσαι· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐ-
τοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ, πρὸ τοῦ
τὴν γῆν ποιῆσαι, καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελ-
θεῖν πηγὰς τῶν ὑδάτων, καὶ πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάν-
των βουνῶν γεννᾷ με, καὶ τὰ ἑξῆς, — δῆλον ὅτι βουλομένων τινῶν
ἀντιλέγειν τῇ λέξει, ἀνθυποφορᾷ χρῶνται οἱ δι' ἐναντίας διὰ τὸ ὄνομα
τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου τοῦ λέγοντος, Κύριος ἔκτι-
σέ με, καὶ τῷ εἰπεῖν, Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκήνωσα βουλὴν, ὅτι, ἰδοὺ,
ἡ σοφία ἀπαρχῆς ἑαυτὴν ὀνομάσασα, καὶ προβαίνουσα καθ' ἑξῆς ἑαυ-
τὴν σημαίνει λέγουσα, Κύριος ἔκτισέ με. Ἰδοὺ γὰρ, λέγει ἄνω, Ἐγὼ
ἡ σοφία, καὶ κάτω λέγει, Ἐὰν ἀναγγείλω ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γινό-
pag. 745 μενα, μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμῆσαι, καὶ τί φησι, Κύριος
ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ;

Κεφ. κά. Ἔφημεν δὲ ὅτι πολλαί τινες αἱ καταχρηστικῶς κατὰ καιρὸν ἐκ
θεοῦ δοθεῖσαι σοφίαι, ὅτι πάντα ὁ θεὸς ἐν σοφίᾳ ἐπιτελεῖ. Μία δέ
ἐστιν ἡ οὖσα σοφία τοῦ πατρὸς, καὶ ἐνυπόστατος θεὸς λόγος. Αὐτὸ

2. τὸν codd. mss. τῶν editi.

prae omnibus qui unigenitus appellatur, quaeque hoc nomen re ipsa,
non vocis abusione, sibi vindicat. Etenim omnia quae ad deum
pertinent sapientia sunt, quaeque ab illo proficiscuntur, sed alia
tamen est proprie dicta, omniumque suprema, dei videlicet unigeni-
tus filius, qui non accommodatione vocis, sed ex rei veritate sapien-
tia dicitur, qui est cum patre perpetuo, *utpote dei virtus et sapien-
tia*, quemadmodum scriptum est, *Nobis autem Christus dei virtus et* 1.Cor. 1, 24.
dei sapientia: item, *Sapientia vero pauperis est contempta: quoniam* Eccl. 9, 16.
in sapientia dei non cognovit mundus deum, placuit per stultitiam 1.Cor. 1, 21.
evangelii salvos facere credentes: et, *Stultam fecit deus sapientiam* 1. Cor. 1, 20.
mundi huius: item, *Dedit deus cor Salomoni, tanquam latitudinem* 3. Reg. 4, 29.
maris, et sapientior erat filiis Enac: item, *Dedit deus Beseleeli sa-* Exod. 31, 2.
pientiam: implevit deus sapientia filium Uri. Plura de sapientia com-
memorari possunt; cuiusmodi illud est: *Quis est locus prudentiae?* Iob. 28, 12.
et sapientia unde inventa est? Cum igitur haec ipsa quae celebra-
tur sapientia dicat, *Ego sapientia habito in consilio et scientia, et* Prov. 8, 12.
*intelligentiam advocavi; per me reges regnant, per me magnates am-
plitudinem consequuntur, et dynastae iusta describunt, et principes
terrae dominantur: ego diligentes me diligo, et qui me quaerent in-
venient me: divitiae et gloria mihi suppetunt, et possessio multa, et
iustitia: in via iustitiae ambulo, et in medio viarum iustitiae versor,
ut dividam diligentibus me substantiam, et thesauros illorum repleam
bonis: si nunciavero vobis quae quotidie fiunt, commemorabo quae a
seculo sunt, ut numerem: Dominus creavit me initium viarum sua-
rum, in opera sua: ante seculum fundavit me initio, antequam ter-
ram faceret, et antequam crearet abyssos, antequam prodirent fontes
aquarum, et antequam montes firmarentur, ante omnes colles genuit
me* etc. Cum haec igitur sapientiae tribuantur, manifestum est,
cum adversus allatum hunc locum aliquid obiicitur, occurrere statim
adversarios tam nomine ipso sapientia quam sermonis consequen-
tia fretos, *Dominus creavit me*, tum quod additum sit, *Ego sapien-* Prov. 8, 22.
tia habito in consilio. Ecce, inquiunt, sapientia, quae semetipsam
initio nominavit, deinceps progressa se ipsam significat, dicens,
Dominus creavit me. Nam et ante dixit, *Ego sapientia*, et paulo
post, *Si nuntiavero vobis quae quotidie fiunt, commemoravero quae
a seculo sunt, ut enumerem.* Cur igitur dicit, *Dominus creavit me
initium viarum suarum?*

Sed nos antea monuimus multa esse sapientiae genera, quae Cap. XXI.
identidem a deo tibuuntur, quibus haec appellatio abusione quadam
convenit. Quippe deus omnia sapientia perficit. Sed unica tamen

γὰρ τὸ ῥῆμα οὐ πάντως ἀναγκάζει με περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ λέγειν· οὐ γὰρ ἐδήλωσεν, [1] οὐδέ τις τῶν ἀποστόλων ἐμνημόνευσεν, ἀλλ' οὔτε τὸ εὐαγγέλιον. Εἰ δὲ ἄρα περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τοῦτο ἐλαμβάνετο, οὐκ ἔστι ταὐτὸν τὸ ῥῆμα, οὔτε πρὸς εὐθεῖαν κρίσιν κείμενον. Ὅλη γὰρ ἡ βίβλος παροιμίαι εἰσί. Πᾶν δὲ τὸ παροιμιαζόμενον οὐ ταὐτόν ἐστι τῇ δυνάμει, ἀλλὰ ἄλλῃ μὲν ῥήσει διηγεῖται, ἄλλῃ δὲ δυνάμει ἀλληγορεῖται. Εἰ τοίνυν τοῦτο λέγει, καὶ τολμῶσί τινες ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦτο φέρειν, μὴ γένοιτο· ἐπὶ τῇ θεότητι αὐτοῦ τοῦτο οὐ φέρεται τὸ ῥῆμα. Εἰ δὲ δύναται ἐν τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ πληροῦσθαι παρουσίᾳ (ἐπειδὴ γὰρ αὐτὴ ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ τὸν οἶκον), καὶ εἰ ἄρα ἀπὸ προσώπου τῆς αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως, εὐσεβῶς λεχθείη, ὡς ἡ ἔνσαρκος αὐτοῦ παρουσία περὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος φάσκει, τὸ, Κύριος ἔκτισέ με, τουτέστιν ᾠκοδόμησέ με ἐν γαστρὶ Μαρίας, ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. [2] Ἀρχὴ γὰρ ὁδῶν τῆς καθόδου Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον τὸ σῶμα ἐκ Μαρίας τὸ ληφθὲν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ τῆς δικαιοσύνης καὶ σωτηρίας. Ἀλλὰ πάντως προπηδήσειεν ὁ τὴν καρδίαν βεβλαμμένος, καὶ τὴν δεινὴν ταύτην πληγὴν πεπληγμένος, περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἔχων τὴν ἔχθραν ἐν τῇ διανοίᾳ, ὅτι, φησὶ, εἶπεν, Ἐὰν ἀναγγείλω ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα, μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος [3] ἀριθμῆσαι. Καὶ ὁρᾷς ὅτι Ἐξ αἰῶνος λέγει· ἡ δὲ ἔνσαρκος θεοῦ παρουσία μετὰ ἑξήκοντα δύο γενεὰς κατὰ τὸν Ματθαῖον ἦλθε. Πῶς οὖν δύναται τὰ ἐξ ἀρχῆς αἰῶνος τούτῳ λέγεσθαι;

Κεφ. κβ'. Καὶ οὐκ οἴδασιν οἱ τὴν πᾶσαν ὁδὸν τῆς ἀληθείας πεπλανημένοι ὅτι ἀεὶ ἡ θεία γραφὴ πάντα ὅσα βούλεται διδάσκειν [1] εἰ ἄρχεται διηγεῖσθαι, οὐκ εὐθὺς εἰς τὸ ἀρχαΐζον, καὶ ὡς εἰπεῖν εἰς τὸ κεφάλαιον ἐπιβάλλεται, [2] ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐγγυτάτων ἄρχεται, ἵνα τὸ προὸν ἔσχα-
pag. 746. τον [3] σημάνῃ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εἶπεν, Ἐὰν ἀναγγείλω ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα, ἀπὸ τούτων δὲ [4] μνημονεύω καὶ τὰ ἐξ αἰῶνος. Ὡς καὶ τῷ Μωϋσῇ ἐσήμανεν ὁ θεὸς πρῶτον τὸ πῦρ καιόμενον, καὶ ἐν πυρὶ βάτου γέγονεν ἡ ὀπτασία τὸ ἔναγχος, ἄγγελος δὲ αὐτῷ λελάληκεν εὐθέως, μετέπειτα δὲ κύριος ἀπὸ τῆς βάτου. Ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν εὐθὺς οὐ τὰ ὁρώμενα ζητεῖ, ἀλλὰ τὰ ἀπαρχῆς ἐρωτᾷ. Δεῦρο γάρ φησι, ἀποστείλω σε πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς

Cap. XXI. — 1. *Vide ne sit reponendum* οὔτε τις - - ἀλλ' οὐδὲ τὸ εὐαγγέλιον.
2. ἀρχὴν *editi invitis scriptis libris.*
3. [καὶ] ἀριθμῆσαι *ed. Petav. At tam scripti libri quam editi solum* ἀριθμῆσαι *habent, sine* καὶ.

Cap. XXII. — 1. εἰ ἄρχεται *ego. Libri habent solum* ἄρχεται.
2. ἀλλὰ *cod. Rhedig.*

ac singularis est illa patris sapientia ac subsistens dei verbum. Neque vero illo sapientiae vocabulo constringor, ut ad dei filium referri putem oportere. Non enim id aut a Salomone significatum, aut ab apostolo aliquo declaratum, aut in evangelio est expressum. Quod si dei filio utcumque accipiendum videtur, non est tamen eadem vocabuli vis, neque ex simplici verborum sono de eo iudicandum est. Nam cum totus ille liber ex proverbiis contextus sit, quicquid autem per proverbium effertur, aliud verbis prae se ferat, aliud sensu ipso per allegoriam significet, si fuerit illa, quam isti putant, Salomonis mens, et ad dei filium referre nonnulli audeant, primum de divinitate ipsius intelligere omnino nefas est. Deinde si forte ad assumptam ab eo hominis naturam convenire poterit (quandoquidem, *Sapientia ipsa sibi domum extruxit*); quod si ita est, ab humana na- Prov. 9, 1. tura dictum existimari salva pietate potest, quae de divinitate sua loquatur, *Dominus creavit me*, hoc est, Aedificavit me in utero Mariae, *initium viarum suarum*, *in opera ipsius*. Initium quippe viarum et adventus in hunc mundum Christi corpus eius est ex Maria sumptum, ad iustitiae et salutis opus adscitum. Verum facile mente captus aliquis, et gravi illo tanquam vulnere sauciatus, quique in dei filium animi quodam odio feratur, ulterius prosiliendi ex eo ansam arripiet, quod sequitur, *Si nuntiavero vobis quae quotidie fiunt, commemoravero quae a seculo sunt, ut enumerem.* Vides, inquiunt, quod dixit, *A seculo.* Atqui illa carnis assumptio non nisi post duas et sexaginta generationes Matthaeo teste contigit. Qui pos- Matth. 1. sunt igitur quae ab initio atque ab aeterno fuerunt ab illo commemorari?

Verum caeci homines, ac tota via veritatis aberrantes, hanc Cap. XXII. esse scripturae consuetudinem ignorant, ut quaecumque docere velit, non ab antiquissimis temporibus repetat, aut ab ipso capite, ut ita dicam, arcessat, sed ab iis quae proxima sunt, ut quod antea extiterit postremum appellet. Atque ea caussa est cur dixerit, *Si* Exod. 3, 2. *nuntiavero vobis quae quotidie fiunt*, deinde *commemorabo quae a seculo sunt.* Qua etiam Moysi primum deus ardentem ignem ostendit, pauloque post in medio rubi incendio visum illud oblatum est; tum angelus ei subinde locutus est, ac postea dominus ex rubo similiter affatus est. At ipse non ea subinde quae videbantur alloquens requirit, sed de his quae ab initio fuerant interrogat. *Veni*, inquit, Exod. 3, 13. *et mittam te ad filios Israël, et dices ad eos, Deus patrum vestro-*

3. σημάνῃ *codd. mss. et ed. pr.* σημαίνῃ *ed. Petav.*
4. μνημονεύσω *placuit Petavio, praeeunte Cornario, qui convertit* et mentionem faciam eorum quae ab aeterno sunt.

ὅτι ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἀπέσταλκέ με, ὁ θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ θεὸς Ἰακὼβ, πρὸ γενεῶν τοῦ Μωϋσέως πέντε ἢ ἓξ ὀνομάσας τοὺς περὶ Ἀβραάμ. Καὶ ἐπειδὴ εἶπεν [5] θεὸν τῶν πατέρων, τὸ ἀρχαῖον ἀπεφήνατο. Ὁ δὲ Μωϋσῆς συνέσει ἐκ θεοῦ κεχαριτωμένος ἠρώτα οὐ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔτι ἀνώτατον, ὅτι, Ἐὰν ἀπέλθω πρὸς αὐτοὺς, καὶ εἴπωσι πρὸς μὲ, Τί αὐτῷ ὄνομα; τί ἐρῶ πρὸς αὐτούς; Ὁ δὲ λοιπὸν ἀποκαλύπτει, Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἀπὸ τῶν ἐγγυτάτων ἤρξατο, εἰς ἔσχατον δὲ τὸ ἀνώτατον ἐδήλου. Ἀλλὰ καὶ ὁ Λουκᾶς ἄρχεται ἀπὸ τῶν κάτω καὶ ἐγγυτάτω, ὅτι, Ἦν αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἀρχόμενος ὡς ἐτῶν τριάκοντα, ὢν υἱὸς, ὡς ἐνομίζετο, τοῦ Ἰωσὴφ, τοῦ Ἠλὶ, τοῦ Ματθᾶν, τοῦ Νάθαν, τοῦ Δαβὶδ, τοῦ Ἰούδα, τοῦ Ἰακὼβ, τοῦ Ἀβραὰμ, τοῦ Ναχὼρ, τοῦ Νῶε, τοῦ Λάμεχ, τοῦ Ἐνὼχ, τοῦ Σὴθ, τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ θεοῦ. Καὶ ὁρᾷς πῶς τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν πρῶτον ἔδειξεν, ἔπειτα τὸ ἔσχατον. Διὸ καὶ Ματθαῖος κατὰ τὴν ἔνσαρκον γενεαλογίαν βουλόμενος καταγαγεῖν τὴν Χριστοῦ παρουσίαν εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων διάνοιαν οὐκ εὐθὺς εἶπεν ὅτι, Γένεσις Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Ἀβραὰμ, ἀλλὰ, Υἱοῦ Δαβὶδ πρῶτον, εἶτα Υἱοῦ Ἀβραὰμ, ἵνα τὸ πρόσφατον ὁρώμενον, καὶ τὸ ἔγγιστα συγκροτούμενον, καὶ τὸ ἔτι ἀνώτερον [6] ὑποδεικνύων, τὸ ἔτι ὑπὲρ πᾶσαν κτίσιν σημάνῃ ἀναφαίρετον.

Κεφ. κγ'. Διὸ καὶ ὁ Ἰωάννης ἐλθὼν ὁ μακάριος, καὶ εὑρὼν τοὺς ἀνθρώπους ἠσχολημένους περὶ τὴν κάτω Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ τῶν μὲν Ἐβιωναίων πλανηθέντων διὰ τὴν ἔνσαρκον Χριστοῦ γενεαλογίαν ἀπὸ Ἀβραὰμ καταγομένην, καὶ Λουκᾷ ἀναγομένην ἄχρι τοῦ Ἀδὰμ, εὑρὼν
pag. 747. δὲ τοὺς Κηρινθιανοὺς καὶ Μηρινθιανοὺς ἐκ παρατριβῆς αὐτὸν λέγοντας εἶναι ψιλὸν ἄνθρωπον, καὶ τοὺς Ναζωραίους, καὶ ἄλλας πολλὰς αἱρέσεις, ὡς κατόπιν ἐλθὼν (τέταρτος γὰρ οὗτος εὐαγγελίζεται) ἄρχεται ἀνακαλεῖσθαι, ὡς εἰπεῖν, τοὺς πλανηθέντας καὶ [1] ἠσχολημένους περὶ τὴν κάτω Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ λέγειν αὐτοῖς, ὡς κατόπιν βαίνων, καὶ ὁρῶν τινας εἰς τραχείας ὁδοὺς κεκλικότας καὶ ἀφέντας τὴν εὐθεῖαν καὶ ἀληθινὴν, ὡς εἰπεῖν· Ποῖ φέρεσθε; ποῖ βαδίζετε; οἱ τὴν τραχεῖαν ὁδὸν καὶ σκανδαλώδη, καὶ εἰς χάσμα φέρουσαν βαδίζοντες, ἀνακάμψατε. Οὐκ ἔστιν οὕτως, οὐκ ἔστιν ἀπὸ Μαρίας μόνον ὁ θεὸς λόγος, ὁ ἐκ πατρὸς ἄνωθεν γεγεννημένος, οὐκ ἔστιν ἀπὸ τῶν

5. θεὸς *cod. Rhedig.*
6. ὑποδεικνύων *scripsi Cornarium atque Petavium secutus, quorum quidem prior vertit* et quod propinquissimum est proclamatum et quod adhuc superius est indicans, significet id quod omnem creaturam excedit, auferri non posse. *Libri habent vulgo* ὑποδεικνύον. *Excidit fortasse aliquid.*

rum misit me, deus Abraam, deus Isaac, et deus Iacob. Ubi Abraamum nominavit, qui Moysem quinque aut sex generationibus antecessit. Cum autem *deum patrum* dixit, quod antiquum erat indicavit. At Moyses singulari quadam prudentia dei beneficio praeditus nihil de his sciscitatus est, sed quod vetustissimum est quaesivit. *Si,* inquit, *vadam ad illos, et dixerint mihi, Quod est ei nomen? quid illis respondebo?* Tandem ergo deus seipsum illi patefaciens, *Ego,* inquit, *sum qui sum.* Ubi primum ab iis quae proxima erant incepisse, tum postremo quod summum et ultimum erat declarasse cernimus. Eodem modo Lucas ab infimis ac citimis orditur. *Ipse Iesus,* inquit, *erat incipiens quasi annorum triginta,* Luc. 3, 23.
filius, ut putabatur, Ioseph, qui fuit Eli, qui fuit Mathan, qui fuit Nathan, qui fuit David, qui fuit Iudae, qui fuit Iacob, qui fuit Abraam, qui fuit Nachor, qui fuit Noë, qui fuit Lamec, qui fuit Enoch, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit dei. In quibus animadvertis primum susceptae carnis mentionem esse factam, deinde quod postremum erat iniectum. Quam ob caussam Matthaeus quoque adventum cum carne Christi ad hominum notitiam perducere, ac corporis prosapiam pertexere volens, non sic exorsus est: *Gene-* Matth. 1.
ratio Iesu Christi filii Abraam, sed primum filii David, postea filii Abraam, ut quod recens est conspectum, ac quod proximum est confirmatum, quodque superius adhuc est indicans, illud una significet quod creatas res omnes superat, auferrique non potest.

Quocirca beatus Ioannes post alios veniens, cum homines in Cap.
infima Christi natura totos occupari cerneret, atque Ebionaeos ob XXIII.
corpoream Christi genealogiam ab Abraamo deductam, et a Luca ad Adamum usque sursum profectam in errorem abductos videret, imo et Cerinthianos ac Merinthianos ex utriusque sexus copulatione merum hominem natum illum asserere, idemque et Nazaraeos, et nonnullas alias haereses sentire, tanquam postremus omnium (quartus enim hic evangelium scribere aggressus est) aberrantes illos, et in humanam Christi generationem plus quam par esset intentos revocare instituit, perindeque ac si nonnullos per devia ac salebrosa divagari, vera ac recta via derelicta, pone ambulans cerneret, ea quodammodo est allocutus: Quo tenditis? quove iter habetis? Vos qui asperum ac lubricum iter tenetis, quod in voraginem et praecipitium desinit, pedem reflectite. Non ita ut putatis sese res habet, neque ex sola Maria dei verbum editum est, quod ab aeterno pater

Cap. XXIII. — 1. ἠσχολησμένους *cod. Rhedig., et supra quoque in ipso capitis initio.*

χρόνων Ἰωσὴφ τοῦ ταύτης [2] ὁρμαστοῦ, οὐκ ἔστιν ἀπὸ τῶν χρόνων [3] Σαλαθιὴλ, καὶ Ζοροβάβελ, καὶ Δαβὶδ, καὶ Ἀβραὰμ, καὶ Ἰακὼβ, καὶ Νῶε, καὶ Ἀδὰμ, ἀλλὰ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. Τὸ δὲ Ἦν, καὶ Ἦν, καὶ Ἦν, οὐχ ὑποδέχεται [4] τὸ μὴ εἶναί ποτε· καὶ ὁρᾷς πῶς εὐθὺς τὰ ἐγγυτάτω πρῶτον σημαίνει, ὡς Ματθαῖος μὲν τὴν ὁδὸν ἔδειξε διὰ τῆς γενεαλογίας, καὶ οὐδὲ αὐτὸς ἠκρίβωσεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἄνωθεν ἔφερε καίτοι γε τὴν γενεαλογίαν· πῶς τε ὁ Μάρκος περὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πεπραγματευμένων, καὶ φωνῆς βοώσης ἐν τῇ ἐρήμῳ, περὶ τοῦ κυρίου τοῦ διὰ προφητῶν πεπροφητευμένου καὶ νόμου, πῶς τε ὁ Λουκᾶς ἀπὸ τῶν κάτω ἐπὶ τὰ ἄνω ἀνῆγεν, ἐξύστερον ἐλθών; τέταρτος ὁ Ἰωάννης τὴν κορωνίδα καὶ τὸ ἀκραιφνὲς τῆς ἄνω τάξεως καὶ ἀεὶ οὔσης θεότητος τὰ ὕστερον ἐδήλωσεν; ὡς καὶ ὁ Σολομῶν παροιμιωδῶς λέγων τὴν ἀρχὴν τῶν ὁδῶν, εἴ γε κἂν εὐσεβῶς θελήσαιέν τινες λέγειν περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας, ὡς αὐτῆς φασκούσης περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος ὅτι αὐτὴ ἡ θεότης ἔκτισε τὸν οἶκον, ὅτι αὐτὴ ἡ θεότης τὴν σάρκα καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν εἰργάσατο, ἀρχὴν ὁδῶν [5] αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας καὶ ἀγαθότητος, εἶτα εὐθὺς μετέπειτα, ἔτι προκοπτόντων τῶν πραγμάτων, λέγει, Ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ. Ἆρα γοῦν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ κατὰ τὴν θεότητα κτισθεὶς ὕστερον ἐθεμελιώθη; λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ μηχανικοὶ, οἱ τῶν ἄνω κατοπτευ-
pag. 748. ταὶ, ποίᾳ τέχνῃ ἐκτίσθη ἡ σοφία, ποίῳ ἐργαλείῳ ἐθεμελιώθη. Ἀλλὰ εἰ ὅλως διανοεῖσθαι χρὴ, [6] φεύγει μὲν ἀπὸ τοσούτου βυθοῦ τῆς βλασφημίας, καὶ μὴ [7] προςψαύει τῇ θεότητι τοῦ μονογενοῦς, τῇ ἀεὶ σὺν πατρὶ ὑπαρχούσῃ καὶ γεγεννημένῃ ἐξ αὐτοῦ. Ἀεὶ γὰρ ἦν ὁ λόγος σὺν πατρὶ, ἀεὶ ἡ σοφία, ἀεὶ θεὸς ἐκ θεοῦ κύριος, ἀεὶ φῶς ἀληθινὸν, καὶ οὐ νόθον, ἀεὶ τὸ ὂν ἐξ αὐτοῦ ἔχων, καὶ ἀλήθεια ὢν, καὶ ζωὴ ὑπάρχων.

Κεφ. κδ'. Καὶ τί μοι τὰ πολλὰ λέγειν περὶ τούτου; Εἶτά φησι, Ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ. Ἆρα ἔστιν ἰδεῖν εὐσεβὲς ὅτι τὴν ψυχὴν τὴν ἀνθρωπείαν ἐνταῦθα σημαίνει. Τὸ μὲν γὰρ, Κύριος ἔκτισέ με, ἡ ἐνανθρώπησις λέγει ἡ ἔνσαρκος, ἐάν γε καὶ οὕτω νοοῖτο. Τὸ δὲ Ἐθεμελίωσεν, ὡς ἐν τῇ ψυχῇ ἐθεμελιώθη. Τὸ δὲ, Πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾷ με, ἵνα δείξῃ τὴν γέννησιν ἄνωθεν. Καὶ ταῦτα εἴπομεν, οὐχ οὕτως πάντως

2. *Cf. adnott. Pelavii de hoc voc., praeterea Fr. Franci (Cl. Salmasii) Confutat. Animadvers. Ant. Cercoetii p. 81., Du Cangii Gloss. ad Scriptt. Med. et Inf. Graec. s. v.* Ὁρμάζειν.
3. Σαλαθαὴλ *cod. Rhedig.*
4. *Ita coniecit Petavius. In libris est* τοῦ.

genuit, neque ab Iosephi virginis sponsi, aut Salathiel, Zorobabel, David, Abraam, Iacob, Noë et Adam temporibus duntaxat extitit, sed, *In principio erat verbum, et verbum erat apud deum, et deus erat verbum.* Ioann. 1, 1. Atque haec particula *Erat* ter repetita non patitur ut illum quandoque non fuisse suspicemur. Animadvertis igitur quae proxima sunt priore loco fuisse significata. Sic Matthaeus contexenda Christi genealogia viam quodammodo monstravit; neque accurate tamen ista tractavit, cum genealogiam illam ab superioribus deduceret. Deinde Marcus ea quae in hoc mundo gesta sunt aperuit, ac de voce illa in deserto clamante, deque domino, qui a prophetis ac lege antea nuntiatus fuerat, scripsit. Secundum quem Lucas ab inferioribus ad superiora conscendit. Quartus denique Ioannes velut coronidem imponens sublimioris in Christo conditionis ac naturae et sempiternae divinitatis interpres extitit. Quo sensu videri potest Salomon in proverbiis *Viarum* appellasse *principium:* Prov. 8, 22.
si quidem nonnullis haec ipsa verba religiose libeat ad humanam Christi naturam transferre, quasi de eiusdem divinitate ista pronuntiet, nimirum divinitatem ipsam domum extruxisse. Quippe carnem et susceptam hominis naturam divinitas fabricavit, tanquam *viarum suarum initium, et ad opera sua*, hoc est quae ad hominum salutem bonitatemque pertinent. Deinde vero in progressu ipso rerum, *Fundavit me*, inquit, *initio.* Utrumnam igitur dei filius, quod ad divinitatem attinet, postea fundatus est? Dicant hoc nobis architecti isti ac coelestium rerum inspectores, quanam arte condita sit, quove instrumento fundata sapientia. Quamobrem si quid nobis de ea re cogitare licet, tam alta blasphemiae vorago fugienda, nec tentanda unigeniti filii divinitas, quae cum patre semper est, ab eoque processit. Verbum enim cum patre semper extitit, semper sapientia, semper deus ex deo dominus, semper vera, nec adulterina lux, semper is qui ab ipso naturam et essentiam habet quique veritas est et vita.

Quid autem pluribus ea de re disputare necesse est? Pergit Cap. XXIV.
Salomon, et, *Fundavit me*, inquit, *initio.* Ubi pie illud animadvertere possumus, humanam his verbis animam declarari. Nam haec ipsa, *Dominus creavit me*, si ad eum sensum referre placeat, ab humanitate usurpari putanda sunt. Quod autem fundasse dicit, animam potissimum spectat, cuius ratione fundatus dicitur. Iam quod additum est, *Ante omnes colles genuit me*, sic accipiendum est ut coelestem illam generationem demonstret. Atque haec ita dicimus,

5. αὐτοῦ *non habet cod. Rhedig.*
6. φεύγειν δεῖ *volebat Petavius.*
7. *Libri habent* προςψαύειν. *Cornarius convertit* fugerimus utique a tanta blasphemiae profunditate, et ne attigerimus *cett.*, ut φεύγωμεν ἀπὸ - - προςψαύωμεν τῇ θεότητι *putasse videatur.*

ὁριζόμενοι, εὐσεβῶς δὲ μᾶλλον εἰς τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν διανοηθέντες. Εἰ καὶ χρὴ οὕτω λέγειν, ὅμως οὐδεὶς ἡμᾶς ἀναγκάσειε πάντως περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγειν τὸ ῥῆμα τοῦτο. Εἰ δὲ περὶ τοῦ Χριστοῦ ῥηθήσεται, ἔχει καὶ τὴν αὐτοῦ δύναμιν, οὐ κατὰ μαντείαν λεγομένην, ἀλλὰ κατὰ τὸ εὐσεβὲς τοῦ λογισμοῦ, τοῦ μὴ λογίζεσθαι εἰς θεόν τι ἐλαττώματος ὑποβεβηκυῖαν νομίζειν αὐτὸν θεότητα παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἔχειν οὐσίαν. Καὶ γάρ τινες τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ ὀρθοδόξων ἀπέδωκαν τοῦτο εἰς τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν διανοηθέντες. Εἰ καὶ χρὴ οὕτω λέγειν τὸ περὶ τοῦ, Κύριος ἔκτισέ με, καὶ ἐθεμελίωσέ με, καὶ οὗτός ἐστιν ὁ [1] εὐσεβὴς λογισμὸς, μεγάλοι πατέρες τοῦτο ὑφηγήσαντο. Καὶ εἰ μή τις βουληθείη τῶν ὀρθοδόξων καταδέξασθαι, οὐ καταναγκασθήσεται. Πρὸς δὲ τοὺς ξένους τῆς πίστεως καὶ ἀλλοτρίους εἰς οὐδέν ἐστιν ἡ βλάβη. Οὔτε γὰρ τοῦτο ἡμῖν ἐνσκήψει εἴς τι ἐλαττώματος, τῆς θεότητος ἐλευθέρας οὔσης καὶ ἀεὶ οὔσης σὺν τῷ πατρί. Καὶ ὅ τι μὲν πέπονθεν ὁ Χριστὸς, πέπονθεν, ἀλλ' οὐκ ἐτράπη τὴν φύσιν, ἔμεινε δὲ ἐν τῇ αὐτοῦ ἀπαθείᾳ ἡ αὐτοῦ θεότης. Διὸ θελήσας παθεῖν, ἰδίᾳ εὐδοκίᾳ ὑπὲρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ οὐκ ἐδύνατο ἡ θεότης παθεῖν, καθ' ἑαυτὴν ἀπαθὴς οὖσα, ἔλαβε τὸ
pag. 749. ἡμέτερον παθητὸν σῶμα, σοφία ὢν, ἵνα ἐν αὐτῷ [2] σὺν εὐδοκήσει τοῦ παθεῖν καὶ ἀναδέξηται τὰ ἡμέτερα πάθη, ἐν σαρκὶ συνούσης τῆς θεότητος. Καὶ γὰρ ἡ θεότης οὐ πάσχει. Πῶς γὰρ ὁ λέγων, Ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ, ἀποθανεῖν δυνήσεται; ἀλλὰ ἀπαθὴς διαμένει ὁ θεός. Συμπάσχει δὲ τῇ σαρκὶ, ἵνα τὸ πάθος εἰς τὴν θεότητα λογισθῇ, μὴ πασχούσης τῆς θεότητος, εἰς τὸ εἶναι ἡμῖν ἐν θεῷ τὴν σωτηρίαν. Ἐν σαρκὶ δὲ τὸ πάθος, ἵνα μὴ παθητὸν [3] θεὸν ἔχωμεν, ἀλλὰ ἀπαθῆ, ἐλλογοῦντα εἰς ἑαυτὸν τὸ πάθος, κατὰ προαίρεσιν, καὶ οὐ κατὰ ἀνάγκην.

Κεφ. κε'. Ὅμως δὲ καὶ οὗτοι τὰς λέξεις τὰς Ἑβραϊκὰς οὔτε ψηλαφήσαντες, οὔτε γνόντες, οὔτε πῶς ἔχει ἡ τούτων δύναμις, [1] προάλλως καὶ προπετῶς ἀνέκυψαν δεινοὶ ἐχθροὶ, ζητοῦντες πρόφασιν πόθεν τὴν πίστιν λωβήσουσι, μᾶλλον δὲ ἑαυτοὺς (οὐ γὰρ τὴν ἀλήθειαν), καὶ ἐπειδὴ εὗρον ὅτι, Ὁ κύριος ἔκτισέ με, ῥιψοκινδύνως ὥςπερ φανταζόμενοι ὀνειροπολοῦσι, τὰ μηδὲν χρήσιμα ἐπεισενέγκαντες τῷ βίῳ, καὶ ταράξαν-

Cap. XXIV. — 1. εὐσεβὴς *restitui ex scriptis libris. Editi habent* σεβὴς. *Pro* μεγάλοι *Petav. coni.* ὡς μεγάλοι. 2. σὺν εὐδοκήσει *mea est emendatio. Libri vulgo* συνευδοκήσῃ.

non ut eo modo se habere penitus definiamus, sed ut pie nihilominus de Christi domini nostri incarnatione sentiamus; siquidem eiusmodi esse debeat loci huius sententia. Quamquam nemo cogere nos potest ut de Christo dictum illud existimemus. Verumtamen ut ad Christum spectare demus, suum habere potest sensum, qui non vaticinando confictus, sed ex animi pietate profectus est, ne quem in deum cadere defectum arbitremur, aut filii divinitatem essentia patris inferiorem esse sibi quisquam persuadeat. Nam et nonnulli orthodoxorum patrum locum illum Salomonis de incarnatione Christi interpretati sunt, *Dominus possedit me, et fundavit me.* Estque hic demum sensus pietati consentaneus, cum ita, ut dixi, magni quidam patres intellexerint. Quibus si quis hac in parte assentiri minime velit, cogi nullo modo potest. Quod autem ad alienos a fide et haereticos attinet, nullum omnino damnum hinc metuere debemus. Neque enim ad ullam divinitatis imminutionem pertinere istud potest, quae libera est, et cum patre semper extitit. Porro passus est quidem Christus quodcumque demum passus est; sed non eius natura mutata est, atque eiusdem divinitas in sua illa passionis experte conditione perstitit. Quare cum de propria voluntate pro hominum salute pati constituisset, quod divinitas perpeti nihil posset, quae per seipsam expers passionis est, corpus nostrum, quod pati videlicet potest, induit divina illa sapientia, ut in ipso sponte sua pateretur, ac coniuncta cum carne divinitate affectiones nostras in sese susciperet. Etenim divinitas ipsa extra omnem est patiendi conditionem. Quomodo enim mortem is obire posset qui dicit, *Ego sum vita?* Itaque cum passionis expers perseveret deus, cum carne tamen patitur, adeo ut divinitati passio illa tribuatur, cum nihil tamen per sese illa patiatur. Ut nimirum salus nobis per deum comparetur, caro autem ipsa duntaxat afficiatur, ut ne passionibus obnoxium, sed ab iis potius immunem deum habeamus; qui sponte sua nec ulla necessitate coactus eandem illam affectionem imputari sibi velit.

At isti cum Hebraicas voces ne attigerint quidem, aut ulla earum cognitione perfusi sint, neque quid sibi velint intelligant, temere ac petulanter vehementes hostes insurgunt, occasionem undique captantes, qua fidem nostram, vel seipsos potius (nihil enim adversus veritatem possunt) quacumque ratione labefactent. Unde cum ita scriptum reperissent, *Dominus creavit me*, insipide ac sine ullo iudicio, velut per somnium, visa nescio quae sibi finxerunt, atque Cap. XXV.

3. θεὸν ἔχωμεν *cod. Ien.* ἓν ἔχωμεν *cod. Rhedig.* θεὸν ἔχομεν *editi.* Cap. XXV. — 1. *Cf. Lobeck ad Phryn. p.* 245.

τες τὴν οἰκουμένην. Τὸ δὲ Ἑβραϊκὸν οὐχ οὕτως ἔχει· ὅθεν Ἀκύλας
λέγει, Κύριος ἐκτήσατό με. Ἀεὶ δὲ οἱ γεννῶντες παῖδας λέγουσιν,
Ἐκτησάμην υἱόν. Ἀλλ᾽ οὔτε Ἀκύλας τὴν δύναμιν ἡρμήνευσε. Καὶ
γὰρ τὸ, Ἐκτησάμην υἱὸν, ὡς πρόσφατόν ἐστιν, ἐν θεῷ δὲ οὐδὲν ἔνι
πρόσφατον· κἄν τε ὁμολογῇ τις [2] ὃ γεγέννηται ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς,
καὶ οὐκ ἔκτισται, γεγέννηται δὲ ἀχρόνως καὶ ἀνάρχως. Οὔτε γὰρ ἔνι
χρόνος ἀναμέσον υἱοῦ καὶ πατρὸς, ἵνα μὴ χρόνος τις ὑπὲρ πλείω γέ-
νηται τοῦ υἱοῦ. Εἰ γὰρ δι᾽ αὐτοῦ τὰ πάντα, [3] ἄρα καὶ οἱ χρόνοι.
Χρόνου δὲ ὑπάρχοντος τοῦ πρὸ πάντων ὄντος, πῶς ἔσται τοῦτο; ἀλ-
λὰ, εἰ ἄρα, ζητηθήσεται ἄλλος υἱὸς, δι᾽ οὗ πρὸ τοῦ υἱοῦ γέγονε χρό-
νος. Καὶ πολλά ἐστιν ἃ εἰς ἄπειρον ἀπορίαν ἄγει τὰ τῶν περιερ-
γαζομένων, καὶ μηδὲν ἀγαθὸν ἐργαζομένων ἀνθρώπων φρονήματα.
Ἐν δὲ τῷ Ἑβραϊκῷ λέγει, Ἀδωναΐ, ὃ λέγεται Κύριος, [4] Κανανί
δύναται λέγεσθαι καὶ [5] Ἐνόσσευσέ με καὶ Ἐκτήσατό με, τὸ δὲ ἀκρι-
pag. 750. βέστατον λέγεται, [6] Ἐνόσσευσέ με. Ποῖος δὲ νοσσὸς οὐκ ἀπὸ φύ-
σεως τοῦ γεγεννηκότος γεννᾶται; καὶ ὧδε μὲν ἐν τοῖς σωματικοῖς
πλαστίοις διὰ συνδυασμῶν ἄρρενός τε καὶ θηλείας τὰ νοσσευόμενα
γίνεται, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους καὶ πετεινῶν, καὶ τῶν ἄλλων.
Διόπερ ὁ μονογενὴς τὰ πάντα σοφία ὢν τοῦ πατρὸς, καὶ βουλό-
μενος ἐπὶ διορθώσει τὰ πάντα ἐργάσασθαι, ἵνα μή τις εἰς αὐτὸν
λογίσηται ἃ μὴ ἔστι, καὶ ἐκπέσῃ τῆς ἀληθείας, ἐνδημήσας τῷ τῶν
ἀνθρώπων γένει, καὶ φύσει ἀπὸ γυναικὸς γεννηθεὶς, καὶ ἐν μήτρᾳ
παρθένου ἀνακλιθεὶς τὸν τῶν [7] κυοφοριῶν χρόνον, οὐκ ἀπὸ σπέρμα-
τος ἀνδρὸς συνελήφθη, ἵνα μὴ συνδυασμὸς καὶ παραπλοκὴ [8] ἐν τῇ
ἐνσάρκῳ γεννήσει γένηται, ἀλλ᾽ ἐκ μητρὸς μονοειδῶς ἔλαβε τὴν σάρκα,
καὶ εἰς ἑαυτὸν ἐπλήρωσε τελείαν τὴν ἑαυτοῦ ἐνανθρώπησιν, οὐκ ἐλλιπῆ
οὖσαν, ἀλλὰ ἀληθινήν. Καὶ [9] οὐχ ὅτι ἀπὸ σπέρματος ἀνδρὸς οὐκ
ἦν, εἶχέ τι ἐλλιπές. Πάντα γὰρ τελείως ἔσχε τὰ πάντα ἔχων, σάρκα,
καὶ νεῦρα, καὶ φλέβας, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα ἔστι, ψυχὴν δὲ ἀλη-
θινῶς, καὶ οὐ δοκήσει, νοῦν δὲ καὶ τὰ πάντα ὅσα ἔστιν ἐν τῇ ἀνθρω-
πήσει, χωρὶς ἁμαρτίας, ὡς γέγραπται, Πεπειραμένος κατὰ πάντα ὡς
ἄνθρωπος, χωρὶς ἁμαρτίας, ἵνα ἐν τῷ μονοειδῶς ἐνταῦθα ἀπὸ μητρὸς
κατὰ σάρκα γεγενῆσθαι τελείως, καὶ οὐκ ἐλλιπῶς, δείξῃ τοῖς βουλο-
μένοις ὁρᾶν τὴν ἀλήθειαν, καὶ μὴ τυφλώττειν τὸν ἴδιον νοῦν, ὅτι καὶ

2. „Vitium subest huic loco“ *adnotavit in marg. Petavius. Reponendum videtur* ὅτι *pro* ὃ.
3. *Vulgo* ἆρα.
4. *Suspicor* Κανανί, ὃ δύναται.
5. ἐνόσευσε *codd. mss.*
6. ἐνόσευσε *codd. mss.*
7. κυοφορίων *editorum uterque.*
8. καὶ ἐν *habent libri. Particula* καὶ *accrevit ex terminatione* κῃ *vocabuli proximi.*
9. οὐχ ὅτι *scripsi cum Petavio et Cornario (is enim vertit* Et non quia ex semine viri non erat, ideo habebat quid defectuosum) *pro* ὅτι οὐχ, *quod libri vulgo praebent.*

inania quaedam introduxerunt, quibus terrarum orbem magnopere
perturbarunt. Ceterum Hebraice longe aliter legitur, ideoque sic
Aquila interpretatur: *Dominus possedit me.* Solent enim qui liberos
suscipiunt vulgo dicere, Possedi filium. Quamquam ne Aquila qui-
dem vim satis expressit. Nam illud, *Possedi filium*, recens aliquid
ac novum significat, cuiusmodi in deo nihil est. Ac si quis nihilo-
minus illud concesserit, genitus tamen a patre filius non creatus
existimandus est, atque ita quidem genitus ut sine tempore aut ini-
tio sit genitus. Neque enim filium inter et patrem tempus ullum
interceptum est, ne qua temporis pars filii originem antecessisse
dicatur. Nam *si per ipsum facta sunt omnia*, etiam tempora ipsa Ioann. 1, 3.
facta sint oportet. Quod si tempus aliquod ante omnia extitisse di-
catur, quonam modo illud existet? Quaerendus nimirum alter nobis
filius, a quo tempus ante filium productum sit. Sexcenta sunt alia
quibus curiosorum hominum, neque boni quiddam afferentium, in-
genia inextricabilibus difficultatum laqueis implicantur. Iam vero
Hebraice ita legitur: *Adonai*, hoc est *Dominus*, *Canani*, hoc est
Velut pullum edidit me, vel *Possedit me*; multo autem commodius est
ut priore modo reddatur, *Tanquam pullum edidit me.* Ecquis vero
pullus ex eius natura non proficiscitur a quo genitus est? Est illa
quidem formandorum corporum ratio ut ex utriusque coniunctione
sexus foetus omnes existant, idque ipsum tam in homine quam in
pecudibus, volucribus, ac ceteris animantibus videmus. Quam-
obrem unigenitus dei filius, idemque perfecta patris sapientia cum
ita perficere omnia vellet ut ad homines moderandos ac corrigendos
valerent, ne quis de ipso falsa quaedam suspicaretur, et a veritate
excideret, naturam hominis suscipiens atque, ut natura fert, de
muliere genitus, totoque parturitionis tempore in virginis utero re-
sidens, nequaquam est ex virili semine genitus, ne qua vel in hac
corporea generatione sexuum copula esset ac coniunctio: verum sola
ex matre carnem accepit, perfectamque in sese hominis naturam,
neque mancam aut defectam, sed veram ac consummatam expressit.
Nam tametsi minime ex viri satu prodierit, nihil ei tamen ad inte-
gritatem defuit, adeoque suis omnibus partibus absolutus extitit,
carne, nervis, venis, ac reliquis eiusmodi, anima praeterea, quam
non specie tenus, sed reipsa suscepit, similiter et mentem, aliaque
omnia, quibus hominis natura constat, praeter peccatum, pro eo
ac scriptum est, *Tentatus per omnia absque peccato.* Ut cum sola Hebr. 4, 15.
ex matre perfecte, et absque illo defectu secundum carnem hic ge-
nitus sit, hoc ipsum his ostendat qui veritatem intueri, nec excae-
cata mente esse voluerint, cum in coelo perfecte sine ullo tempore

ἄνω ἐκ πατρὸς τελείως γεγέννηται, ἀχρόνως καὶ ἀνάρχως, καὶ κάτω ἐκ μητρὸς μόνης γεγέννηται ἀχράντως καὶ ἀμολύντως.

Κεφ. κϛ΄. Ἵνα δὲ καὶ ἑρμηνεύσωμεν τὴν τοῦ Ἀδωναΐ [1] καννανί λέξιν, ὅπερ ἐστὶ Κύριος ἐνόσσευσέ με. Πᾶν γὰρ τὸ γεννῶν ὅμοιόν [2] τι γεννήσει. Ἄνθρωπος ἄνθρωπον γεννᾷ, καὶ θεὸς θεὸν, καὶ ὁ μὲν ἄνθρωπος γεννᾷ κατὰ σάρκα, θεὸς δὲ κατὰ πνεῦμα, καὶ οἷς ὁ γεννῶν ἄνθρωπος, τοιοῦτος καὶ ὁ ὑπ᾽ αὐτοῦ γεννώμενος. Εἴσω παθῶν περιεχόμενος ὁ γεννήσας ἄνθρωπος τὸν ἴδιον υἱὸν, καὶ ὁ ἀπαθὴς θεὸς τὸν ὑπ᾽ αὐτοῦ γεγεννημένον υἱὸν ἀπαθῶς ἐγέννησεν ἀληθινῶς, καὶ οὐ δοκήσει, ἀπὸ ἑαυτοῦ, καὶ οὐκ ἔξωθεν ἑαυτοῦ, πνεῦμα ὢν ἀπαθὲς, καὶ γεννῶν πνεῦμα ἀπαθῶς, θεὸς ὢν ἀπαθὴς, θεὸν ἀληθινὸν γεννήσας
pag. 751. ἀπαθῶς. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἔκτισε τὰ πάντα, καὶ ὁμολογεῖς, ὦ Ἄρειε, ὅτι κέκτικεν ὁ θεὸς τὰ πάντα, αὐτὸς καὶ τὸν υἱὸν ἐγέννησεν. Εἰ δὲ λέγεις, ἐὰν ἐγέννησεν, ἔπαθε γεννήσας, καὶ ἡμεῖς πρὸς σὲ ἐροῦμεν ὅτι, εἰ γεννῶν ἔπαθε, κέκμηκε κτίσας. Ἀλλὰ ἅμα πάντα ἃ βούλεται, πάντα ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἐν τελειότητι, καὶ οὔτε ἐν τῷ κτίζειν [3] εἰς τὸν υἱὸν πάθος ἐνσκήψει, οὔτε πάθει συνέχεσθαι τὸ θεῖον διὰ τὴν ἄχραντον τοῦ υἱοῦ γέννησιν νοηθήσεται. Ἄτρεπτος γὰρ ὁ πατὴρ, ἄτρεπτος ὁ υἱὸς, ἄτρεπτον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, μία οὐσία, μία θεότης. Ἀλλὰ πάντως ἐρεῖς μοι, Θέλων ἐγέννησεν, ἢ μὴ θέλων. Καὶ οὐκ εἰμι κατὰ σὲ, ὦ φιλόνεικε, ἵνα ἕν τι τοιοῦτον εἰς θεὸν διανοηθῶ. Εἰ μὲν γὰρ μὴ βουλόμενος ἐγέννησεν, ἄκων ἐγέννησε, καὶ εἰ βουλόμενος ἐγέννησεν, ἄρα ἦν τὸ βούλημα πρὸ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἔσται κἂν ῥοπὴ χρόνου μεταξὺ υἱοῦ διὰ τοῦ βουλήματος· ἐν θεῷ δὲ οὐ χρόνος εἰς βουλὴν, οὐ βούλησις εἰς διανόησιν. Οὔτε οὖν θέλων ἐγέννησεν, οὔτε μὴ θέλων, ἀλλὰ ἐν τῇ ὑπὲρ βουλὴν φύσει. Φύσις γὰρ αὐτῷ ἐστι θεότητος, οὔτε βουλῆς ἐπιδεομένη, οὔτε ἄνευ βουλῆς τι πράττουσα, ἀλλ᾽ ἅμα ἐξ αὐτῆς τὰ πάντα ἔχουσα, καὶ οὐδὲν λείπουσα τῶν ὄντων.

Κεφ. κζ΄. Ἔτι δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς Ἄρειος θηρᾶται λέξεις, περινοστῶν ἀεὶ τὰ πάντα, καὶ περιεργαζόμενος ἑαυτῷ τὰ μοχθηρὰ, οὐχ ὡς ἔχει τὸ θεῖον γράμμα, ἀλλ᾽ ὡς αὐτὸς νοσῶν περὶ τὰς ζητήσεις καὶ λογομαχίας εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ἀλλ᾽ ἐπὶ καταστροφῇ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ πεπλανημένων, ἐπιλαμβάνεται τοῦ ῥητοῦ οὗ ὁ κύριος εὐλογῶν τοὺς μα-

Cap. XXVI. — 1. καναvί cod. Rhedig.
2. τῇ cod. Rhedig.
3. *Corrigendum puto* εἰς τὸν θεόν. *Petavius suspicabatur* ὁτιοῦν. *Cornarius vertit* et neque in creando passio in filium cadet, neque deum affectioni obnoxium esse *cett.*

aut initio ex patre, tum in terra sine labe ulla et macula sola se esse de matre genitum.

Cap. XXVI. Atque ut voces illas interpretemur, *Adonai cannani*, hoc est, *Dominus foedificavit me*, quicquid alterum gignit, simile utique sibi gignit. Ergo et hominem homo generat, et deus deum. Ille carne, hic spiritu generat. Qualis porro est generans homo, talis est et genitus. Homo qui generat cum affectionibus sit obnoxius, perinde et filium gignit: deus autem omni affectione carens, sine eadem et genitum a se filium produxit, et quidem vere, non specie sola, ex semetipso, non extra se, genuit, spiritus utique, sine ulla, uti dixi, affectione, ac sine eadem spiritum generans, deus affectionis expers verum deum sine affectione producens. Etenim ille ipse qui creavit omnia, id quod ne tu quidem inficiari audes, o Ari, idem, inquam, filium genuit. Quare si istud obiicias, si genuit, passionem aliquam gignendo expertus est, tibi hoc vicissim opponemus, si generando aliquid passus est, etiam in creando laboravit. Res ipsa porro sic se habet ut quaecumque voluerit in seipso perfecte contineat, ac neque in rebus procreandis affectionem ullam suscipiat, neque propter integram ac purissimam filii generationem pati quicquam divinum numen afficique suspicemur. Si quidem immutabilis est pater, immutabilis filius, immutabilis spiritus sanctus, una essentia, una divinitas. Atenim dices, Vel voluntate, vel praeter voluntatem genuit. Ego vero nequaquam ero tui similis, homo contentiosissime, ut de deo quicquam eiusmodi cogitem. Nam sive praeter voluntatem genuit, invitus genuit, sive voluntate genuit, haec ipsa voluntas filium antecessit. Unde vel minimum saltem momentum propter illud voluntatis decretum ante filium intercipi poterit. At in deo neque tempus ad capiendum consilium, neque voluntas ad cogitationem requiritur. Quocirca neque volens neque vero nolens genuit, sed in natura, quae consilio omni superior est. Haec enim est natura divinitatis ut neque consilio egeat, nec absque consilio quicquam moliatur, sed ex seipsa simul habeat omnia, nec ulla re deficiatur.

Cap. XXVII. Iam vero idem ille Arius, qui in captandis vocibus ita totus est, omnia ut diligenter obeat ac perlustret, atque improba quaedam undequaque vestiget, non ut divinis literis consentanea sint, sed pro eo atque ipsum animi morbus impulerit, quo ad inanes quaestiones et verborum contentiones rapitur, quae nulli alteri usui sint, quam ut tam ipsum quam sectatores suos in perniciem coniiciant. Eodem igitur instituto illam domini sententiam arripit, qua cum

lium cadet, neque deum affectioni obnoxium esse *cett.*

θητὰς ἔφη, *Πάτερ, δὸς αὐτοῖς ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς· αὕτη δέ ἐστιν ἡ
αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν, καὶ ὃν ἀπέ-
στειλας Ἰησοῦν Χριστόν.* Ἀλλ' ἤδη μοι πεπραγμάτευται περὶ τούτων
πάντων ἐν τῷ μεγάλῳ περὶ πίστεως λόγῳ, ᾧ πάλιν κατὰ τὴν ἡμῶν με-
τριότητα καὶ ἀσθένειαν ἀναγκασθέντες ὑπὸ τῆς τῶν ἀδελφῶν προτρε-
πτικῆς παρακλήσεως γεγράφαμεν περὶ Πίστεως, ᾧ λόγῳ ἐπεθέμεθα
ὄνομα [1] Ἀγκυρωτόν. Καὶ γὰρ, καθάπερ ὁ ἡμέτερος ἐξίσχυσε πτω-
χὸς νοῦς διὰ τῆς τοῦ θεοῦ βοηθείας, ἐκ πάσης γραφῆς συνάγοντες
pag. 752. τὰ ἀληθινὰ τῆς τοῦ θεοῦ διδασκαλίας ἄγκυραν ὥςπερ τοῖς βουλομέ-
νοις τὴν ἁγίαν πατέρων πίστιν, ἀποστολικήν τε καὶ προφητικὴν, καὶ
ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τοῦ δεῦρο ἐν τῇ ἁγίᾳ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ κεκηρυγμέ-
νην, σαφῶς παρεθέμεθα, εἰς τὸ κατέχεσθαι τὴν διάνοιαν καὶ ἀσφα-
λίζεσθαι, μὴ ταῖς ἐπινοίαις τοῦ διαβόλου ῥιπίζεσθαι, μηδὲ κλυδωνι-
σμῷ παραβλάπτεσθαι τῷ ἀπὸ τῶν αἱρέσεων ἐν κόσμῳ πολυβλύστως
κεκινημένῳ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ κύριος ἐδίδαξε τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς
λέγων ὅτι, *Ἐὰν ὅπερ ἀπαρχῆς ἠκούσατε,* [2] *μείνῃ ἐν ὑμῖν* [*καὶ ἐὰν ἐν
ὑμῖν* [3] *μείνῃ ὃ ἠκούσατε ἀπαρχῆς*], *ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ μενεῖτε, καὶ ἐγὼ ἐν
ὑμῖν, κἀγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοί.* Ὥςτε οὖν τὰ ἀπαρχῆς
ἀκουσθέντα [4] ἀπὸ τοῦ κυρίου ἀληθινὰ τῆς πίστεως μένει ἐν τῇ ἁγίᾳ
τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο μένει ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ ἐκκλησία,
καὶ ὀρθόδοξος πίστις ἐν κυρίῳ, καὶ ὁ κύριος ὁ μονογενὴς ἐν τῷ πα-
τρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν υἱῷ, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύμα-
τος, ἐὰν γενώμεθα ναοὶ χωροῦντες τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα, καθὼς
εἶπεν ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ ἀπόστολος ὅτι, *Ὑμεῖς ναὸς θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ
πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν.* Ἄρα γοῦν θεὸς ἐκ θεοῦ τὸ πνεῦμα,
δι' οὗ πνεύματος ἁγίου ναοὶ καλούμεθα, ἐὰν κατοικήσωμεν τὸ αὐτοῦ
πνεῦμα ἐν ἡμῖν. Πνεῦμα γὰρ Χριστοῦ [5] πνεῦμα πατρὸς ἐκπορευόμε-
νον, καὶ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον, ὡς αὐτὸς ὁ μονογενὴς ὁμολογεῖ.

Κεφ. κη'. Ταῦτα οὖν πάντα ἐν τῷ περὶ Πίστεως λόγῳ προειρημένῳ ὑφηγη-
σάμεθα ἐν τῷ, ὡς εἶπον, γραφέντι εἰς τὰ μέρη τῆς Παμφυλίας καὶ
Πισίδος. Ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ ἐφθάσαμεν εἰς τὰς ἑξῆς ζητουμένας
λέξεις, ἀναγκαίως πάλιν ἐπιμνημονεῦσαι ἐσπουδάσαμεν τὰ αὐτὰ, ὡς
εἰπεῖν, διὰ τὸν προκείμενον αἱρεσιάρχην Ἄρειον, καὶ τοὺς [1] ἀπ' αὐ-
τοῦ Ἀρειανοὺς, ἵνα ἐκλύσωμεν τὰς αὐτῶν κακίας, τὰς τὸ γλυκὺ εἰς
πικρὸν μεταβαλούσας, καὶ τὸ ἀγαθὸν εἰς φαῦλον, καὶ τὸ φῶς εἰς σκό-
τος. Τοῖς γὰρ τοιούτοις τελείως ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ τοῦ ἁγίου Ἡσαΐου
τὸ Οὐαὶ ὁρίζεται, τοῖς τὰ ἀγαθὰ εἰς κακὰ μεταβάλλουσι. Καὶ θεὸς
οὐδαμοῦ αἴτιος τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἕκαστος τούτων ἢ κατὰ κενοδο-

Cap. XXVII. — 1. *Cf. Ancorat. cap.* 2 *sqq.*
2. μείνῃ *codd. mss. uterque.* μένῃ *editi.*
3. μείνῃ *codd. mss. uterque.* μένῃ *editi. Verba quae praeeunte Petavio uncinis inclusi glossema videntur esse, et librarii alicuius errore de margine repetita.*
4. ἀπὸ *emendavit Petav. Libri habent* ὑπὸ.
5. παρὰ τοῦ πατρὸς *coniecit Voemel. ad Nicolai Methon. Anecd. P. I., p. 14.*
Cap. XXVIII. — 1. *Libri* ὑπ' αὐτοῦ.

discipulis suis bene precaretur, usus esse legitur, *Pater, da illis vi-* Ioann. 17, 3.
*tam habere in semetipsis: haec est autem vita aeterna, ut cognoscant
te solum verum deum, et quem misisti Iesum Christum.* Verum de
his omnibus iam ante disputavimus in magno illo de Fide libro, quem
pro ingenii nostri mediocritate atque imbecillitate fratrum nostrum
precibus et hortationibus adducti perscripsimus, cui Ancorato nomen
indidimus; propterea quod, quantum pro ingenii nostri inopia ad-
iuvante deo consequi potuimus, ex universa scriptura vera ac ger-
mana divinae doctrinae dogmata colligentes velut ancoram quandam
in eorum qui uti vellent gratiam, sanctissimam patrum nostrorum
fidem, et apostolicam ac propheticam, ab initio ad hodiernum usque
tempus in sancta dei ecclesia praedicatam manifeste proposuimus,
ad fulciendos et stabiliendos animos, ne diaboli commentis ac frau-
dibus huc illucque iactarentur, aut ex iis tempestatum fluctibus quos
variae in orbe haereses multiplici agitatione commovent detrimenti
quicquam acciperent. Sic enim et discipulos suos dominus edocuit:
Si, inquit, *quod initio audistis in vobis manserit, vos in me manebi-* Ioann. 15, 4.
tis, et ego in vobis: ego in patre et vos in me. Igitur verae fidei
decreta, quae a Christo domino ab initio accepta sunt, penes san-
ctam dei ecclesiam resident. Ideoque eadem illa dei ecclesia, et
orthodoxa fides in domino manet, et unigenitus dominus in patre,
et pater in filio, et nos in ipso per spiritum sanctum, si modo tem-
pla efficiamur eiusmodi quae sanctum eius spiritum capiant; quem-
admodum apostolus loquitur: *Vos templum dei estis, et spiritus dei* 1. Cor. 3, 16.
habitat in vobis. Proinde deus ex deo spiritus est, per quem tem-
pla sancti spiritus appellantur, si ipsius in nobis spiritum habitare
patiamur. Quippe Christi spiritus spiritus est a patre procedens, et
accipiens a filio, ut ipse testatur unigenitus.

Quae nos omnia in eo quem diximus libro uberius explicavi- Cap.
mus, quem etiam in Pamphyliam ac Pisidiam misimus. Hoc vero XXVIII.
loco, quoniam ad eas sententias de quibus deinceps quaestio move-
tur pervenimus, necessario eadem repetere studuimus, propter hae-
resis huius conditorem Arium et Arianos eius asseclas, quo omnem
illorum improbitatem discutiamus, quae et id quod dulce est in ama-
rum, et bonum in malum, et lucem in tenebras convertit. Nam
adversus eiusmodi homines *Vae* illud omnino per Isaiam prophetam Isai. 5, 20.
dominus imprecatur, *qui bona in mala commutant.* Quorum quidem
caussa nequaquam adscribenda deo est, sed cuilibet istorum, sive

ξίαν, ἢ κατὰ πρόληψιν, ἢ κατὰ ἐθελοσοφίαν, ἢ κατὰ οἴησιν δαιμονιώδη, ἐξέπεσε τῆς ἀληθείας, καὶ τῷ κόσμῳ παρεισήγαγε θλίψιν τὴν
pag. 753. [2] αὐτοῦ μοχθηρίαν. Φέρε γοῦν διὰ ταύτης τῆς λέξεως διαλάβωμεν, ἵνα γνῶμεν τὰ ὑπὸ κυρίου λελαλημένα, ὥς φησι ὁ ἅγιος ἀπόστολος, *Καὶ ἡμεῖς πνεῦμα θεοῦ ἔχομεν, ἵνα γνῶμεν τὰ ὑπὸ θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν, ἃ καὶ λαλοῦμεν*, καὶ τὰ ἑξῆς. Φησὶ γοῦν ὁ κύριος, *Δὸς αὐτοῖς ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς· αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν.*

Κεφ. κθ΄. Ἀναπηδᾷ δὲ κυκῶν οὗτος ὁ Ἄρειος, καὶ οἱ [1] ἀπ' αὐτοῦ, καὶ λέγουσι, [2] Τὸ ὅλως εὔξασθαι τῷ θεῷ καὶ λέγειν, *Πάτερ, δὸς αὐτοῖς ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς*, οὐκ ἔστιν ἴσος τῷ παρέχοντι τὴν ζωήν. Εἰ γὰρ ἦν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, αὐτὸς ἂν ἐχαρίζετο τὴν ζωὴν, καὶ οὐκ ἂν ᾐτεῖτο τὸν πατέρα δοῦναι τοῖς λαμβάνουσι τὰ ὑπ' αὐτοῦ διδόμενα δι' [3] αἰτήσεων. Καὶ οὐκ ἴσασιν οἱ καθ' ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν διαστρέψαντες ὅτι τὰ πάντα ὁ μονογενὴς ἦλθεν ἵνα γένηται ὑμῖν ὑπογραμμὸς καὶ σωτηρία, μέσος ἑστὼς τοῦ κόσμου, ὡς ἐπὶ θεάτρου, ἀθλητοῦ δίκην, διαλύοντος πάντα τὰ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπαναστάντα, ἔκ τε τῆς ἀπιστίας καὶ συκοφαντίας καὶ πλάνης διαβόλου, πὴ μὲν διὰ εἰδωλολατρείας, πὴ δὲ διὰ Ἰουδαϊκῆς οἰήσεως, πὴ δὲ δι' ἀπιστίας, πὴ δὲ διὰ τῆς ἐπάρσεως τῆς τῶν ἀνθρώπων ὑπολήψεως, ἵνα διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους ταπεινοφρονεῖν, τοῦ μή τινα ἑαυτὸν ἡγήσασθαί τι ἄνθρωπος ὢν, ἀλλ' εἰς τὸν πατέρα τῶν ὅλων [4] ἀναφέρειν τὸ πᾶν. Καὶ διὰ τοῦτο, καίπερ ὢν ζωὴ, ὥς λέγει, *Ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ*, δυνάμενος παρέχειν τὴν ζωὴν, οὐ βούλεται ταράξαι τὸ δίκαιον, ἀλλὰ ἦλθεν εἰς μίαν ἀρχὴν, εἰς μίαν θεότητα, εἰς μίαν ἀλήθειαν, εἰς μίαν ὁμόνοιαν, εἰς μίαν δοξολογίαν, συναγαγεῖν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν τε καὶ διάνοιαν. Καὶ ἐνώπιον τῶν μαθητῶν τὸν πατέρα αἰτεῖται. Τίς γὰρ υἱὸς παρὰ πατρὸς οὐκ αἰτεῖται; τίς δὲ πατὴρ υἱῷ οὐ δίδωσι; ποῖος δὲ υἱὸς ἀλλοῖος τυγχάνει παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς φύσιν; καὶ διὰ τοῦτο υἱὸς μονογενὴς παρὰ πατρὸς *πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας* οὐκ ἐπεδέετο τοῦ πληρώματος, οὐκ ἐλλιπὴς τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ *πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας*. Ὁ δὲ πλήρης ὢν καὶ δίδωσι καὶ δύναται δοῦναι. Βούλεται δὲ πάντα ἀνάγειν ἐπὶ τὸν πατέρα. *Δοξάζει γὰρ υἱὸς τὸν πατέρα, δο-*
pag. 754. *ξάζει ὁ πατὴρ τὸν μονογενῆ. Ἐγὼ γάρ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς*, ἔλεγεν ὁ υἱὸς τῷ πατρί. Καὶ ὁ πατὴρ ἔλεγε τῷ υἱῷ, *Ἐδόξασά σε, καὶ πάλιν δοξάσω.* Οὐκ ἔνι γὰρ διάστασις, οὐκ ἔνι φθόνος θεότητος.

2. αὐτοῦ *codd. mss. uterque.* αὐτῶν *editi.*

Cap. XXIX. — 1. *Libri habent* ὑπ' αὐτοῦ.

2. τῷ *suspicatus est Petav.*

3. αἰτήσεως *cod. Rhedig.*

vana quadam gloriola, sive anticipato animi iudicio, sive affectata nescio qua sapientia, sive afflatu daemonis opinione suscepta a veritatis itinere aberraverint, pravitatemque suam, sic tanquam ingentem calamitatem in orbem terrarum invexerint. Age igitur nos iterum de his sermonem instituamus hoc loco, ut quae dominus elocutus est pervidere possimus, quemadmodum apostolus ait: *Et nos* 1. Cor. 2, 10.
spiritum dei habemus, ut cognoscamus quae a deo donata sunt nobis, quae et loquimur. Haec igitur domini verba sunt: *Da illis vitam* Ioann. 17, 3.
habere in seipsis: haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum verum deum, et quem misisti Iesum Christum.

Cap. XXIX. Hic omnia turbat ac permiscet Arius et Arii fautores, qui hoc nobis obiiciunt: Cum omnino deum obsecrasse, atque haec verba usurpasse dicatur, *Pater, da illis vitam habere in seipsis*, non potest ei qui vitam praebeat aequalis videri. Nam si ex patris essentia foret, vitam ipse tribueret, non a patre peteret, ut iis illam daret qui ea quorum ipse largitor sit precibus impetrarent. At illud ignorare homines isti videntur qui mentem sibi magno suo malo depravarunt; ob id unum huc accessisse dei filium, vobis ut exemplar ac salus esset, medio in mundo consistens, velut in theatro quodam athleta, qui omnia disiiciat et evertat quae adversus veritatem insurgunt, quaeque infidelitas ac diaboli fraus et calumnia concitavit, sive per simulacrorum cultum, sive per Iudaeorum fastum, sive per infidelitatem, sive per humanae opinionis arrogantiam, quo homines moderationem animi et humilitatem doceret, ne quis cum homo sit, magnum se esse quiddam arbitretur, sed ad communem omnium parentem universa referat. Quocirca licet vita ipse sit, ut testatur, *Ego sum vita*, eamque conferre per sese possit, iuris tamen ac iu- Ioann. 14, 6.
stitiae legem perturbare noluit, sed idcirco venit, ut ad unum principium unamque divinitatem, veritatem, concordiam, uniusque gloriae praedicationem, hominum salutem mentemque traduceret. Ob id coram discipulis patri supplicare voluit. Nam quis demum filius a patre non postulat? aut quis pater non filio largitur? quis porro filius a patris natura diversus est? Propterea unicus dei filius a patre genitus, *plenus gratiae et veritatis*, nullum complementum requi- Ioann. 1, 14.
rebat, cum nihil ipsi de veritate deesset, sed *plenus gratiae ac veritatis* foret. Sed etsi plenus sit, atque et largiatur ipse, et largiri possit, nihilominus in patrem refundere omnia voluit. Nam *Filius* Ioann. 14, 13.
glorificat patrem, ac vicissim *Pater unicum filium glorificat: ego* Ioann. 12, 28.
enim clarificavi te super terra, ait patri filius: et pater filio, *Clarificavi te, et iterum clarificabo.* Neque enim ullum in divinitate dissi-

4. ἀναφέρει *codd. mss. et ed. princ.*

Δὸς οὖν αὐτοῖς ἔχειν ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. Ὁ ζωὴ ὢν ζωὴν θέλει παρὰ πατρὸς λαμβάνειν καὶ διδόναι τοῖς μαθηταῖς, αὐτὸς ὢν ζωὴ, ἵνα μὴ διέλῃ τὴν μονάδα, ἵνα μὴ σκῶλος γένηται τοῖς Ἰουδαίοις, ἵνα ἀκούσωσιν οἱ Ἰουδαῖοι παρὰ τοῦ πατρὸς αἰτοῦντα, καὶ διδόντα τοῖς [5] αὐτοῦ μαθηταῖς.

Κεφ. λ'. Πῶς οὖν αἰτεῖ τὸν πατέρα ὁ υἱός; Ὡς μὴ ἔχων καὶ αἰτῶν; Οὐχὶ, ἀλλὰ τὴν μονάδα τῆς τριάδος σημαίνων, τελείως παρέχουσαν τῷ λαμβάνοντι τὰ δῶρα [1] ἀξίως. Ἵνα δὲ σημάνῃ ὅτι μία ἐστὶν ἡ θεότης, πάλιν ἐν ἄλλῳ τόπῳ οὐκέτι αἰτούμενος δίδωσιν, ἀλλ' αὐθεντίᾳ τὰ ἴδια, ὡς πηγὴ ὢν ἀπὸ πηγῆς, καὶ θεὸς ὢν ἐκ θεοῦ, ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν καὶ εἶπε, *Λάβετε πνεῦμα ἅγιον.* Καὶ ἄλλοτε ἐπῆρε τὰς χεῖρας καὶ εἶπε, *Λάβετε πνεῦμα ἅγιον.* Καὶ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ζωὴν, ἵνα ᾧ βούλεται δοῦναι δῷ. Ὡς γὰρ ὁ πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ. Καὶ ὁρᾷς ὅτι ἕνεκεν τιμῆς πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἕνεκεν μιᾶς ἑνότητος, καὶ μιᾶς δοξολογίας, καὶ τοῦ μὴ τοὺς μαθητὰς νομίσαι μὴ ἀπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν παρεκκλίνειν ὁ μονογενὴς ἦλθε τὰς διανοίας τῶν πιστευόντων, τούτου ἕνεκα θεὸς ὢν, καὶ προγινώσκων τὴν τῶν ἀνθρώπων κακοήθειαν, τὸν λόγον ὡς πρὸς τὸν πατέρα πέμπει, καὶ τὴν δόξαν ἀναφαίρετον τῷ πατρὶ δίδωσιν, ἵνα Μανιχαῖος [2] καταισχυνθῇ ἀρνούμενος τὸν πατέρα, ἵνα οἱ μαθηταὶ μάθωσιν ὅτι αὐτή ἐστιν ἡ θεότης ἐν παλαιᾷ καὶ καινῇ διαθήκῃ, ἵνα οἱ Ἰουδαῖοι ἐντραπῶσιν, ὅτι οὐκ ἦλθεν ὁ μονογενὴς διδάξαι ἄλλον θεὸν, ἀλλὰ ἀποκαλύψαι αὐτοῦ τὴν θεότητα, καὶ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ ἐπουρανίου. *Δὸς οὖν αὐτοῖς ἔχειν ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς,* καί τοί γε αὐτὸς ἐκήρυττε ταύτην τὴν ζωήν. Πῶς οὖν τὸν πατέρα ᾔτει, ἵνα δῷ αὐτοῖς ὃ αὐτὸς ἐδίδασκε καὶ ἐδίδου; τὴν γὰρ ζωὴν ὕστερον ἀπεφήνατο λέγων, *Αὕτη,* φησὶ, *ἐστὶν ἡ ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν.*

Κεφ. λα'. Εἶτα ὁ Ἄρειος καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ ἀναπηδῶσι διὰ τῆς λέξεως, ὥς τι κατὰ τῆς ἀληθείας εὑράμενοι, ὅτι εἶπε μόνον, φησὶ, τὸν ἀληθινὸν
pag. 755. θεόν. Ὁρᾷς τοίνυν ὅτι μόνος ἐστὶν ὁ πατὴρ ὁ ἀληθινός. Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς καὶ αὐτοὶ, Τί οὖν φατε; μόνος ἐστὶν ὁ πατὴρ ὁ ἀληθινός. Ὁ δὲ υἱὸς τί ἄρα ἔσται; οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς ὁ υἱός; *Εἰ οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς ὁ υἱὸς, ματαία ἡ πίστις ἡμῶν, μάταιον τὸ ἐν ἡμῖν κήρυγμα·* εὑρεθήσεσθε ἀπεικάζοντες τὸν [1] υἱὸν, βλασφημοῦντες καθ' ἑαυτῶν, τοῖς ἀνωνύμοις καὶ ἀθεμίτοις εἰδώλοις οἷς εἴρηκαν οἱ προφῆται

5. *Ita codd. mss.* αὐτῶν *ed. Petav.* αὐτῶν *ed. princ.*

Cap. XXX. — 1. ἀξίως *codd. mss.* (*etiam Cornarius vertit* digne). ἀξία *ed. princ.* ἄξια *ed. Petav.*

2. κατασχυνθῇ *editi vitiose.*

Cap. XXXI. — 1. υἱὸν τοῦ βλασφημοῦντες *habent libri. Excidit fortasse* θεοῦ *ante* βλασφημοῦντες.

dium aut invidia reperitur. *Da,* inquit, *illis habere vitam in seipsis.* Ioann. 12, 28.
Ergo vita ipsa vitam a patre postulat, quam cum discipulis communicet, ne aut unitatem divideret, aut Iudaeis offensionem praeberet, ut ipsum Iudaei a patre petentem ac discipulis erogantem audirent.

Cap. XXX. Quomodo igitur filius a patre postulat? Tanquam id quo carebat peteret? Minime vero; sed trinitatis unitatem expressit, quae consentanea dona iis qui accipiunt perfecte tribuit. Atque ut intelligeremus unicam esse divinitatem, idem alio loco non iam postulans, sed propria auctoritate velut sua largitur, utpote fons ex fonte, ac deus ex deo progressus, cum scilicet in discipulorum vultus inspirans, *Accipite,* dixit, *spiritum sanctum.* Alias quoque sublatis Ioann. 20, 22.
manibus, *Accipite,* inquit, *spiritum sanctum.* Item, *Vitam habet in* Ioann. 5, 26.
seipso, ut cuicumque voluerit det. Nam *ut pater vitam habet in seipso, sic et filius eandem habet in sese.* Vides igitur quemadmodum, ut honorem patri deferret, atque ut singularem esse divinitatem gloriamque significarent, tum ne discipuli ab legis illum et prophetarum deo fidelium animos revocare velle unicum dei filium crederent, cum idem ille deus esset, et hominum improbitatem cognosceret, orationem ad patrem converterit, eique gloriam quae auferri nullo modo potest tribuerit; ut et Manichaeus ille, qui patrem abnegat, erubesceret, et discipuli eandem in veteri novoque testamento divinitatem esse discerent, denique ut Iudaeis pudorem incuteret, dum animadverterent non alterius cuiusdam dei praedicandi gratia venisse filium, sed ut tam suam quam coelestis sui parentis divinitatem detegeret. *Da igitur,* inquit, *illis vitam habere in seipsis;* atqui hanc ipsam vitam ille praedicabat. Cur igitur a patre postulabat, ut hoc illis conferret quod ipse doceret ac tribueret? Nam, quod ad vitam attinet, hanc ipse postea declaravit. *Haec est,* ait, Ioann. 17, 3.
vita, ut cognoscant te solum verum deum.

Cap. XXXI. Hic Arius eiusque fautores exultant, atque ex hac voce magnum se ad oppugnandam veritatem adiumentum nactos putant. Nam *solum,* inquiunt, *verum deum* appellavit. Ergo, ut vides, solus pater verus deus est. Sed nos vicissim illos interrogamus: Quidnam igitur dicitis? Solus, inquiunt, pater verus est. Quid ergo de filio dicemus? Non est verus filius? Si verus non est, inanis est fides nostra, vana est et apud nos facta praedicatio. Vos autem eo tandem redigemini ut non sine ingenti in deum contumelia, quae vestrum in caput recidat, dei filium execrandorum ac detestandorum simulacrorum haud dissimilem statuatis. De quibus in eorum

ἐκ προςώπου τῶν ἠπατημένων, ὡς ἕκαστος τῶν προφητῶν τῆς λέξεως
ταύτης ἐπεμνήσθη λέγων, καὶ [2] τὸ, Ψευδεῖς ἐποίησαν ἑαυτοῖς θεοὺς
οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ψευδεῖς ἐγένοντο οἱ βουνοί. Ἄρα οὖν καὶ ὁ
μονογενὴς παρ' ὑμῖν οὕτως κρίνεται, καὶ οὕτως αἰσχρῶς περὶ τοῦ ἐξα-
γοράσαντος ὑμᾶς, εἴ γε ἐξηγόρασε, διανοεῖσθε. Οὐκέτι δὲ τῆς αὐτοῦ
ἐπαύλεώς ἐστε, ἀρνούμενοι τὸν ὑμῶν σωτῆρα, καὶ τὸν ἀγοράσαντα
ὑμᾶς. Εἰ γὰρ οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς ὁ θεὸς, οὔτε προςκυνητός ἐστι,
καὶ εἰ ἔστι κτιστὸς, οὐ θεὸς, καὶ εἰ οὐκ ἔστι προςκυνητὸς, πῶς [3] ἄρα
θεολογεῖται; Παύσασθε οἱ πάλιν τὴν [4] φύρσιν ἐργαζόμενοι τὴν Βαβυ-
λωνίαν, οἱ τὴν εἰκόνα καὶ τὸν τύπον ἐγείραντες τοῦ Ναβοχοδονόσορ,
οἱ τὴν [5] πολυθρύλητον ταύτην σάλπιγγα [6] ἕνωσιν τῶν πολεμούντων
σαλπίζοντες, οἱ ἐν μουσικοῖς καὶ ἐν κυμβάλοις, καὶ ἐν ψαλτηρίῳ διὰ
τῶν πεπλανημένων ὑμῶν ῥημάτων εἰς πτῶσιν τοὺς λαοὺς φέροντες,
εἰκόνι μᾶλλον δουλεῦσαι παρασκευάζοντες ἤπερ θεῷ καὶ ἀληθείᾳ. Καὶ
τίς ἀληθινὸς ἕτερος, ὡς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ; τίς γὰρ ἐξισωθήσεται τῷ
κυρίῳ ἐν υἱοῖς θεοῦ, φησὶ ἡ γραφή, καὶ, Ἕτερος πρὸς αὐτὸν οὐ λο-
γισθήσεται. Καὶ τί φησι; Ἵνα ἴδῃς ὅτι περὶ τοῦ υἱοῦ λέγει, καθε-
ξῆς διηγούμενός φησι, Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν
αὐτήν. Καὶ μετὰ ταῦτα, Ἐπὶ γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνα-
νεστράφη. Πῶς οὖν οὐκ ἀληθινῶς πρὸς αὐτὸν ταῦτα εἴρηται; ὁ καὶ
λέγων, Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια.

Κεφ. λβ'. Ἀλλ' ἐρεῖς μοι, Πῶς εἶπεν ὁ μονογενὴς ἀληθινὸς θεὸς, Ἵνα γι-
νώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν; ἵνα μὴ πολυθεΐα νομισθείη, ἵνα
μὴ διαίρεσις γένηται τῆς ζωτικῆς γνώσεως. Εἰ γὰρ μόνος ἀληθινὸς
θεὸς ὁ πατὴρ, ἀληθινὸς ὁ υἱὸς ἐκ πατρὸς ἀληθινῶς γεγεννημένος. Τι-
μῶν γὰρ τὸν πατέρα, καὶ μόνον αὐτὸν θεὸν ἀληθινὸν ἀποκαλύπτων,
ἑαυτὸν ἔδειξεν ἐκ πατρὸς ἀληθινὸν γεγεννημένον. Διὰ τοῦτο ἀληθι-
pag. 756. νὸς πατὴρ ὁ [1] θεὸς, ἀληθινὸς θεὸς ὁ υἱὸς ὁ μονογενής. Καὶ πόθεν
τοῦτο δεικτέον; ἀλλ' ὅρα μοι τὰς λέξεις ἐνταῦθα, ὡς μόνον ἀληθινὸν
θεὸν φάσκει ἐνταῦθα τὸν πατέρα. Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγε-
λίῳ, ὅτι, φησὶ, Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Καὶ ποῖον φῶς ἀληθινὸν,
ἀλλ' ἢ ὁ μονογενής; καὶ πάλιν αἱ γραφαί φασι περὶ τοῦ θεοῦ, ὅτι,
Φῶς ὁ θεὸς, [2] καὶ οὐκ εἶπε, Φῶς ἀληθινὸν ὁ θεὸς, περὶ δὲ τοῦ
μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ ὅτι, Φῶς ἀληθινὸν ὁ μονογενὴς, περὶ δὲ
τοῦ πατρὸς, Θεὸς ἀληθινὸς, [3] καὶ οὐκ εἶπεν ὅτι, Φῶς ἀληθινὸν ὁ
θεός. Περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ ὅτι θεὸς, καὶ ἐπὶ τοῦ θεὸς ὁ υἱὸς, οὐ προς-
έθετο τὸ Ἀληθινόν. Καὶ ὅπου φῶς ὁ θεὸς, οὐ προςέθετο Φῶς ἀλη-

2. *Suspicor* τῷ.
3. *Libri vulgo* ἆρα.
4. φύρσιν *mea est emendatio.* φύσιν *habent cod Ien. et ed. princ.* φύ *est in cod. Rhedig. Petavius in marg. proposuit* φύσει *et* Βαβυλῶνα. *Voc.* φύρσις *restituimus iam supra cap.* 11.
5. πολυθρύλλητον *ed. Petav.*
6. εἰς ἕνωσιν, *vel* ἐν ὠσὶν *suspicatus est Petavius. Placet posterius.*

qui decepti fuerant persona prophetae cum loquuntur, eandem quam
vos in dei filio vocem adhibuerunt. Velut in hoc loco: *Falsos sibi* Hier. 3, 23.
fecerunt deos patres nostri, mendaces fuerunt colles. Eiusmodi pro-
inde dei filius a vobis constituitur, ac tam de eo turpiter qui vos
redemit, si tamen redemerit, cogitatis. Quocirca nihil ad eius cau-
lam pertinetis, cum vos salvatorem vestrum, a quo empti estis,
abnegetis. Etenim si verus deus non est, neque adorandus est:
si creatus est, non est deus: quod si minime adorandus est, quo-
modo deus esse praedicatur? Desinite itaque vos tandem, qui no-
vam hic Babylonem instauratis, ac Nabuchodonosoris effigiem atque Dan. 3
imaginem erigitis, qui celeberrimam hanc tubam cogendis militibus
inflatis, qui subdolis vestris vocibus, tanquam musicis instrumentis,
cymbalis et psalteriis populos in lapsum errorenque praecipitatis,
quos imagini servire potius quam deo ac veritati iubetis. Quis enim
perinde verus est alter ac dei filius? *Nam quis aequabitur domino* Ps. 88, 7.
in filiis dei, ut scriptura loquitur, et, *Alter cum ipso minime com-* Baruc. 3, 36.
parabitur. Quid porro? Ut de filio sermonem esse cognoscas, de-
inceps ista subiecit: *Invenit omnem viam scientiae, et dedit illam.* Baruc. 3, 37. 38.
Tum postea: *In terra visus est, et cum hominibus conversatus est.*
Nonne haec vere de illo dicta sunt? qui et de se testatus est,
Ego sum veritas. Ioann. 14, 6.

Cap. XXXII. Atenim dices, Cur dei filius verus deus ita loquitur: *Ut cogno-*
scant te solum verum deum? Ne scilicet deorum fingi turba posset, Ioann. 17, 3.
ne vitalis cognitionis divortium ullum fieret. Nam si pater solus
verus deus est, verus est etiam ex patre filius, ab eodem revera
genitus. Cum enim patri defert, eumque solum verum deum esse
declarat, seipsum quoque verum a patre genitum esse monstravit.
Quocirca verus pater deus est, verus deus, et unigenitus filius. Sed
undenam comprobari istud potest? Si nimirum voces ipsas attente
perspexeris. Siquidem hoc loco patrem solum verum deum esse
definit. At in Ioannis evangelio, *Erat,* inquit, *lux vera.* Quae- Ioann. 1, 8.
nam vera illa lux est, praeterquam unigenitus filius? Accedit quod
sacrae literae hunc in modum de deo loquuntur: *Lux est deus,* ne-
que, *Vera,* adiiciunt, dei vero filium veram esse lucem asserunt.
At de patre, *Verus deus,* non item, *Lux vera deus est,* dixerunt. 1. Ioann. 1, 5.
Cum autem de filio loquuntur, sic esse deum affirmant, ut ad illas
voces, *Deus est filius,* veri vocabulum non adiecerint. Ubi vero

Cap. XXXII. — 1. *Voc.* θεὸς *om. ed. Petav. In cod. Rhedig. est* πατὴρ ὁ θεὸς *(haec super rasuram)* ἀληθινὸς ὁ υἱὸς ἑαληθινὸς πατὴρ ὁ υἱὸς ὁ μονογενής. καὶ μὲν τοῦτο *(haec quoque omnia super rasuram).*
2. *Verba* καὶ οὐκ - - θεοῦ ὅτι φῶς *om. cod. Rhedig.*
3. *Verba* καὶ οὐκ - - περὶ δὲ τοῦ *om. cod. Rhedig.*

θινόν. Τί οὖν λέγομεν περὶ τοῦ πατρός; ὅτι μὲν γὰρ φῶς ἀληθινὸν ὁ θεὸς, καὶ οὐκ ἄρα ἐλλιπὲς ποιήσομεν τὸ θεῖον· καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἔστι γεγραμμένον τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, [4] οὐκ εἴπομεν ἁμαρτάνοντες ὅτι οὐκ ἔστι φῶς ἀληθινόν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ υἱὸς γέγραπται ὅτι θεός ἐστι, καὶ ἦν ὁ θεὸς πρὸς τὸν ὄντα πατέρα· καὶ γὰρ ἦν θεὸς ὁ λόγος. Καὶ οὐκ εἶπεν ὅτι, Θεὸς ἐγένετο ὁ λόγος, ἀλλὰ, Θεὸς ἦν. Ἐκ δὲ τῶν δύο τὰ ἰσόρροπα δειχθήσεται, ἐκ τοῦ μὲν Θεὸς ἀληθινὸς ὁ πατὴρ, καὶ Φῶς ἀληθινὸν ὁ υἱὸς, τὰ ἰσόζυγα φανεῖται τῆς ἀξίας, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὁ υἱὸς, καὶ Φῶς ὁ θεὸς, τὰ ἰσόρροπα τῆς δοξολογίας εὑρεθήσεται. Καὶ οὐδὲν διοίσει, οὐδὲ ἀντιλέξειέ τις τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ ἀληθινὸς θεὸς ὁ πατὴρ, καὶ ἀληθινὸς υἱὸς ὁ μονογενής.

Κεφ. λγ΄. Ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀναγκάζομαι τοῦ λέγειν ἐνταῦθα, ἵνα μὴ παραλείψας τι δῷ τοῖς βουλομένοις ἐχθροῖς τὰς [1] αὐτῶν ἔχειν προφάσεις. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς αὐτὸς ὁ κύριος μαρτυρεῖ λέγων, Τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, Τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς, ὁ δὲ ἀπόστολος, Πνεῦμα Χριστοῦ. Ἄρα γοῦν τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας πνεῦμα ἀληθείας, πνεῦμα θεοῦ, ὡς θεὸς ἀληθινὸς, ὡς φῶς ἀληθινὸν, ὡς πνεῦμα πατρὸς, ὡς πνεῦμα υἱοῦ. Μία γάρ ἐστιν ἡ τριὰς, μία ἡ δοξολογία, μία ἡ θεότης, μία ἡ κυριότης· πατὴρ πατὴρ, υἱὸς υἱὸς, ἅγιον πνεῦμα ἅγιον πνεῦμα· οὐ συναλοιφὴ ἡ τριὰς, οὐ διεστῶσα τῆς ἰδίας αὐτῆς μονάδος, οὐκ ἐλλιπὴς
pag. 757. τῆς τελειότητος, οὐκ ἀλλοία τῆς ἰδίας ἰδιότητος, ἀλλὰ πάντα τελειότης, τρία τέλεια, μία θεότης. Καὶ πέπτωκεν ἡ τῶν δι᾽ ἐναντίας μάχαιρα. Καὶ γὰρ οὕτω γέγραπται ὅτι, Βέλος νηπίων ἐγενήθησαν. Καὶ γὰρ τὰ νήπια, κἄν τε θέλῃ λαμβάνειν βέλη, ἀνίσχυρα τυγχάνει, μὴ δυνάμενα ἐν χερσὶν αὐτῶν τι πράττειν. Ἐὰν δὲ καὶ παραταραχθῇ τὰ νήπια, μᾶλλον ἑαυτὰ σφάζει καὶ ἑαυτὰ ἀδικεῖ, μὴ δυνάμενα ἄλλοις ἐπιχειρεῖν τοῦ βέλους τὸ ἐπιχείρημα, ὡς καὶ οὗτοι καθ᾽ ἑαυτῶν ἐπεστράτευσαν τὴν πλάνην, οὐδὲν δὲ [2] ἐνσκήψουσιν εἰς τοὺς υἱοὺς τῆς ἀληθείας.

Κεφ. λδ΄. Παρελεύσομαι δὲ καὶ εἰς ἑτέρας λέξεις πάλιν τὰς ὑπ᾽ αὐτῶν ἐπινοουμένας. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκπλήξεώς ἐστι τὸ ἔργον, ὡς εἰρωνείᾳ κέχρηνται πρὸς ἀπάτην τῶν ἀφελῶν καὶ ἀκεραίων φύσει. Ὡς ὁ ὄφις ἠπάτησε τὴν Εὔαν ἀκεραίαν οὖσαν, τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ οὗτοι, ἐὰν θέλωσι περιποιήσασθαι, τὸ πρῶτον μὲν κολακείαις πολλαῖς καὶ δαψι-

4. οὐκ *negationem suppleverunt Cornarius* (qui vertit ideo non dicimus peccantes) *atque Petavius. Abest enim ab libris. Petavio placuit* οὐκ εἴπωμεν.

lux deus nominatur *Lux vera* non dicitur. Ecquid igitur de patre sentiemus? Est enim utique vera lux deus, neque mancum aut defectum divinum esse numen existimabimus. Et quamvis minime scriptum sit veram illum esse lucem, non tamen committemus veram ut esse lucem inficiemur; praesertim cum de filio scriptum sit filium esse deum: *Et erat deus apud existentem patrem: erat enim deus verbum.* Non dixit, Deus factum est verbum, sed, Deus erat. Quamobrem ex his duobus eadem atque aequalia colligentur, ex eo, inquam, quod *Verus deus* appellatur pater, et *Lux vera* filius, aequalis utriusque dignitas apparet. Itemque ex eo quod et deus filius et lux esse deus dicitur par eademque amborum gloria reperietur; adeo ut nihil intersit omnino, nec veritati refragari quispiam iure possit, denique et verus deus pater, verus perinde filius unigenitus asseratur.

De spiritu vero sancto necesse est aliquid hoc loco disputare, Cap. XXXIII.
ne, si quid praetermisero, sua hostibus nostris argumenta ac praesidia integra reliquisse videar. Eodem igitur modo de spiritu sancto sentire nos oportet quemadmodum dominus ipse testatur, cum *Spiritum veritatis*, ac *Spiritum patris* appellat, apostolus vero *Spiritum* Ioann. 14, 17. Rom. 8, 9.
Christi. Est igitur *Spiritus veritatis*, *Spiritus dei*, uti *Verus deus vera lux*, *Spiritus patris spiritus filii.* Est enim una trinitas, una gloria, divinitas una, una dominatio, pater pater, filius filius, spiritus sanctus spiritus sanctus; nulla in trinitate commixtio, vel confusio, nec ab unitate sua dissidet, nec ad perfectionem deest illi quippiam, nec est a proprietate sua diversa, sed universa perfectio occupat, ut et perfecta tria sint, et trium nihilominus una divinitas. Qua ratione adversariis nostris gladius e manibus excussus est. Eoque scripturae locus ille pertinet, *Sagittae parvulorum* Ps. 63, 8.
factae sunt. Nam tela dum ab infantibus tractantur imbecilla sunt, nec in eorum manibus quicquam efficere possunt. Quod si consternati turbatique fuerint, seipsos iugulant, aut sibi damnum inferunt potius quam ut alios illis aggredi et appetere queant. Sic et isti errorem suum contra semetipsos convertunt, neque quicquam adversus veritatis filios infligunt.

Nunc ad alios illorum sermones orationem confero. In quo Cap. XXXIV.
primum illud admiratione plenum est, quantam ad circumveniendos rudes et simplices calliditatem ac simulationem adhibeant. Nam ut serpens Evam mulierem simplicem decepit, ita illi quos ad partes Gen. 3.
suas pellicere volunt, primum blanditiis ac munificentia omnibusque

Cap. XXXIII. — 1. *Edili* αὐτῶν. 2. ἐνσκήπτουσιν *cod. Rhedig.*

λείᾳ καὶ προςοχῇ, ὑποσχέσει τε ἅμα καὶ φοβερισμοῖς, ὅτι, Τοῖς βασιλικοῖς προστάγμασι, καὶ τῷ τοῦ βασιλέως Οὐάλεντος θυμῷ ἐναντιοῦσθε; τοῖς μὴ βουλομένοις κατὰ τὴν αὐτῶν πίστιν φέρεσθαι. Καὶ τί φασι; Τί γάρ ἐστιν ὃ λέγομεν; Αὐτή ἐστιν ἡ πίστις, μόνον δὲ ὅτι κενοδοξεῖτε. Ἴδωμεν οὖν εἰ ἡ αὐτή ἐστι πίστις. Φασὶν οὖν, Ὁμολογοῦμεν τὸν γεγεννημένον υἱὸν ἐκ πατρὸς, καὶ οὐκ ἀρνούμεθα. Ἀλλὰ δεῖ ἡμᾶς, [1] φασὶ, καὶ τὸ κτίσμα ὁμολογεῖν, καὶ τὸ ποίημα. Οὐδὲν δὲ ἠλιθιώτερον. Πᾶν γὰρ τὸ κτιζόμενον οὐχ ὅμοιον τυγχάνει τῷ γεγεννημένῳ, οὔτε τὸ γεννώμενον ὅμοιον τῷ κτιζομένῳ, μάλιστα πρὸς ἐκείνην τὴν μίαν ἀκραιφνῆ καὶ τελείαν οὐσίαν. Πάντα γὰρ ὑπὸ θεοῦ κέκτισται· μόνος δὲ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ γεγένηται, καὶ μόνον τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκ πατρὸς προῆλθε, καὶ ἐξ υἱοῦ ἔλαβε. Τὰ δὲ ἄλλα πάντα κτιστὰ, καὶ οὔτε προελθόντα ἐκ πατρὸς προῆλθεν, οὔτε τοῦ υἱοῦ λαμβάνοντα, ἀλλὰ ἐκ τοῦ πληρώματος τοῦ υἱοῦ, καθὼς γέγραπται, Τῷ γὰρ λόγῳ τοῦ θεοῦ τὰ πάντα ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Ἀλλὰ, [2] φασὶ, δεῖ ὁμολογεῖν καὶ τὸ κτίσμα, ἐπειδὴ εἶπεν ἡ γραφή· τροπικώτερον λεγόμενον τὸ κτίσμα, καὶ τροπικῶς λεγόμενον τὸ γέννημα. Κἄν τε γὰρ εἴπωμεν γέννημα, οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων ἐροῦμεν. Ἄρα οὖν ἐν ᾧ ἐροῦσι
pag. 758. τὸ γέννημα, καὶ οὐκ ἀληθινὸν τὸ γέννημα, τοὺς ἀκεραιοτέρους ἀπατῶσι. Καὶ τὸ κτίσμα δὲ ὁμολογοῦμεν, φασίν. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ θύρα κέκληται ὁ Χριστὸς, καὶ ὁδὸς, καὶ στύλος, καὶ νεφέλη, καὶ πέτρα, καὶ ἀρνίον, καὶ ἀμνὸς, καὶ [3] χίμαρρος, καὶ μόσχος, καὶ λέων, καὶ πηγὴ, καὶ σοφία, καὶ λόγος, καὶ υἱὸς, καὶ ἄγγελος, καὶ Χριστὸς, καὶ σωτὴρ, καὶ κύριος, καὶ ἄνθρωπος, καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ λίθος ἀκρογωνιαῖος, καὶ ἥλιος, καὶ προφήτης, καὶ ἄρτος, καὶ βασιλεὺς, καὶ οἰκοδόμος, καὶ γεωργὸς, καὶ ποιμὴν, καὶ ἄμπελος, καὶ ὅσα τοιαῦτα, οὕτω, φασὶ, καὶ τὸ κτίσμα λέγομεν, καταχρηστικῶς· δεῖ γὰρ ἡμᾶς ὁμολογεῖν.

Κεφ. λε´. [1] Φεῦ γε τῆς τοιαύτης κακῆς ὑπονοίας καὶ πανουργίας. Μὴ δῴη κύριός τινι τῶν τῆς ἀληθείας υἱῶν ὑπαχθῆναι τῇ τοιαύτῃ εἰρωνείᾳ, [2] ἤ τινα διὰ τῶν τοιούτων ὑποθέσεων καὶ τὸ τοῦ κτίσματος ὄνομα εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ εἰςδεξάμενον πεισθῆναι, καὶ οὕτως ὁμολογεῖν. Δότωσαν γὰρ ἡμῖν τούτου τὴν χρῆσιν καὶ τὴν τῶν λογισμῶν ἀπόδοσιν. Πάντα γὰρ ἐκεῖνα καταχρηστικῶς εἴρηται, οὐδὲν εἰς τὴν θεότητα τοῦ υἱοῦ ἐνσκήπτοντα, οὔτε ἐλλιπῆ ποιούμενα πρὸς τὸν πατέρα τῆς αὐτοῦ οὐσιότητος, κἄν τε θύρα λεχθείη, ἐπειδὴ δι' αὐτοῦ εἰςερχόμεθα, κἄν τε ὁδὸς, ἐπειδὴ δι' αὐτοῦ βαδίζομεν, κἄν τε στύλος, ἐπειδὴ αὐτός ἐστιν ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, κἄν τε νεφέλη, ἐπειδὴ

Cap. XXXIV. — 1. φησὶ codd. mss. 2. φησὶ codd. mss. 3. χίμαρος cod. Rhedig. Cap. XXXV. — 1. Φεῦγε ed. Petav.

sedulitatis officiis aggredi solent, tum pollicitationes ac terrores adiiciunt. Vos enim, inquiunt, principis edictis et imperatoris Valentis voluntati resistitis? Ita eos alloquuntur qui suum ad dogma transire noluerint. Deinde quid tandem est? inquiunt, Quid porro dicimus? Eadem fides est; nisi quod inani gloriae studio ducimini. Videamus itaque eademne sit fides. Atque illi quidem sic asserunt: Confitemur filium ex patre genitum, nec eum negamus; verum nobis quoque creatura et opificium confitendum. Quo quidem nihil est ineptius. Quidquid enim creatum est, dissimile est genito, neque quod genitum est, creato simile est, praesertim si de sincera illa perfectaque natura sermo sit. Nam omnia a deo creata sunt, solus dei filius genitus est, ac solus spiritus sanctus *a patre processit, et*
a filio accepit. Cetera omnia creata sunt, neque a patre processe- Ioann. 15, 26.
runt, neque a filio acceperunt, sed ex plenitudine filii, uti scri-
ptum est, Quippe *verbo domini omnia firmata sunt, et spiritu oris* Ioann. 1, 16.
eius omnis virtus eorum. Atqui etiam creaturam confiteri nos opor- Psalm. 32, 6.
tet, inquiunt; quandoquidem scriptura creaturae nomen, itidemque foetus per tropum ac metaphoram usurpavit. Quare etsi foetum appellemus, non eadem eius est ac ceterorum foetuum ratio. Quocirca dum foetus vocabulum sic usurpant, verum ut esse foetum dei filium negent, simplicioribus illudunt. Praeterea etiam creaturam inquiunt esse confitemur. Etenim Christus *ianua* dicitur et *via, columna, nubes, petra, ovis, agnus, hoedus, vitulus, leo, fons, sapientia, verbum, filius, angelus, Christus, salvator, dominus, homo, filius hominis, lapis angularis, sol, propheta, panis, rex, architectus, agricola, pastor, vitis*, et id genus alia. Ita et creaturam, inquiunt, abusu quodam nominis appellamus, idque nobis omnino fatendum est.

Apage sceleratam illam opinionem et callidam, nec permittat Cap. XXXV.
unquam dominus ullus ut ex veritatis filiis eiusmodi cavillatione circumveniatur, atque iis rationibus inductus creaturae nomen ad dei filium accommodari posse sibi persuadeat, atque ita profiteatur. Etenim huius nobis appellationis usum atque explicatas rationes adferant. Nam illa quidem omnia per catachresin usurpantur, neque filii divinitatem impetunt, aut illius essentiam a paterna ulla ex parte
deficere arguunt. Sive *ianua* vocetur, quoniam per illum ingredi- Ioann. 10, 9.
mur, sive *via*, quoniam per ipsum ambulamus, sive *columna*, quod Ioann. 14, 6.
veritatis firmamentum ille sit, sive *nubes*, quod Israëlitas protexe- Exod. 13.

Et Cornarius vertit, Fuge malam hanc opinionem cett. 2. ἤ τινα scripsi pro ἵνα, quod libri praebent; Petavio placuit καί.

ἐσκέπασε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, κἄν τε στύλος, διὰ τὸ φωτεινὸν τοῦ πυρὸς ὃ ἐφώτισεν ἐν τῇ ἐρήμῳ, κἄν τε μάννα, ἐπειδὴ ἠρνήσαντο αὐτὸν ἄρτον ἐπουράνιον, κἄν τε ἄρτος, ἐπειδὴ δι' αὐτοῦ ἰσχυροποιούμεθα, κἄν τε ἄγγελος, ἐπειδὴ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος· ὁμώνυμον γάρ ἐστι τὸ τοῦ ἀγγέλου ὄνομα. Ἐδέξατο γὰρ ἡ Ῥαὰβ τοὺς ἀγγέλους, καὶ οὐκ ἦσαν ἄγγελοι οἱ ἀπεσταλμένοι, ἀλλ' ἢ οἱ ἀναγγείλαντες περὶ τοῦ τόπου. Οὕτω καὶ ὁ μονογενὴς, ἐπειδὴ ἀνήγγειλε τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς τοῖς ἀνθρώποις, μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, ἐν τῷ κόσμῳ ἀναγγέλλων τὴν μεγάλην βουλήν. Καὶ λίθος, οὐκ ἀναίσθητος ὁ λίθος, ἀλλὰ καταχρηστικῶς, διὰ τὸ πρόσκομμα γεγονέναι Ἰουδαίοις, ἡμῖν δὲ θεμέλιον σωτηρίας. Καὶ ἀκρογωνιαῖος λίθος, διὰ τὸ ἐπισφίγξαι παλαιὰν καὶ νέαν διαθήκην, περιτομήν τε καὶ ἀκροβυστίαν εἰς μίαν ἕνωσιν. Ἀμνὸς δὲ, διὰ τὸ ἄκακον, καὶ τὸ δι' αὐτοῦ τὴν ἁμαρτίαν ἀπὸ
pag. 759. τῶν ἀνθρώπων ἠφανίσθαι ἐν τῷ αὐτὸν τῷ πατρὶ προσενηνέχθαι πρόβατον εἰς σφαγὴν, ἐπειδὴ ἦλθεν ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν ὁ ἀπαθὴς, ἵνα ἡμεῖς σωθῶμεν, καὶ εἴ τι ἔστιν ἕτερον ταῖς αὐταῖς χρήσεσι συμβαλλόμενον εἰς σωτηρίαν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων, καταχρηστικῶς ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται.

Κεφ. λϛ'. Τί οὖν τὸ κτίσμα ὠφελήσειεν; ἢ ποίαν χρῆσιν ποιεῖται πρὸς τὴν ἡμῶν σωτηρίαν, καὶ πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ λόγου ἔνσαρκον δοξολογίαν καὶ τελείαν θεότητα; τί ὠφελεῖ ἡμᾶς τὸ λέγειν αὐτὸν κτίσμα; τί κτίσμα ταῖς κτίσεσιν ἐργάζεται; τί κτίσμα ὠφελεῖ τὰς κτίσεις; πῶς δὲ ἔκτισεν ὁ θεὸν θεὸν εἰς προσκύνησιν διδοὺς, ὁπότε λέγει, Μὴ ποιήσῃς σεαυτῷ πᾶν ὁμοίωμα μήτε ἐπὶ γῆς, μήτε ἐν οὐρανῷ, καὶ μὴ [1] προσκυνήσῃς αὐτῷ; πῶς οὖν ἔκτισεν ἑαυτῷ υἱὸν, καὶ ἐπέταξε προσκυνεῖσθαι; μάλιστα τοῦ ἀποστόλου λέγοντος, Καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ ἐμωράνθησαν. Μωρὸν γὰρ τὸ κτίσιν θεολογεῖν, ἀθετεῖν δὲ πρώτην ἐντολὴν τὴν λέγουσαν, Κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Διὸ ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ ἐκκλησία οὐ κτίσμα προσκυνεῖ, ἀλλὰ υἱὸν γεννητὸν, πατέρα ἐν υἱῷ, υἱὸν ἐν πατρὶ, σὺν ἁγίῳ πνεύματι. Ἀλλὰ, Ναὶ, φησί. Ἐὰν γὰρ μὴ εἴπω ὅτι κτίσμα, φησὶν, ἐλάττωσιν προσφέρω τῷ πατρί. Τὸ γὰρ κτιστὸν οὐκ ἐλαττοῖ τὸν κτίσαντα. Τὸ δὲ γεγεννημένον ἐκ φύσεως ἢ συστολὴν ἐργάζεται, ἢ πλατυσμὸν, ἢ μείωσιν, ἢ τομὴν, ἤ τι τῶν τοιούτων παθῶν προσάπτει τῷ γεγεννηκότι. Πολλὴ δὲ μωρία τῶν τοιαῦτα λογιζομένων, ὡς ἀφ' ἑαυτῶν τὸ θεῖον εἰκάζειν, καὶ τὰ εἰς αὐτοὺς πάθη τῷ θεῷ προσάπτειν βουλομένων, τοῦ θεοῦ ἀπαθοῦς ὄντος παν-

Cap. XXXVI. — 1. προσκυνήσης cod. Rhedig. προσκυνήσις cod. Ien. προσκυνήσεις editi libri.

rit, sive alio modo *columna*, propter ignis illius splendorem qui per solitudinem illuxit, sive *manna*, quoniam *coelestem illum panem* negaverant, sive *panis*, quia nos confirmat ac roborat, sive *angelus*, Iob. 6.
quoniam *magni consilii angelus est*; est enim angeli vox homonyma. Quippe Rhaab angelos excepisse dicitur; neque tamen angeli erant qui missi fuerunt, sed nuntii, qui de regionis natura certi aliquid Iosu. 2.
retulerunt. Qua eadem ratione dei filius pro eo quod patris voluntatem nuntiavit hominibus, *magni consilii angelus* dicitur, qui magnum illud consilium mundo significavit. Iam cum *lapis* dicitur, non sensus expers lapis aliquis intelligendus est, sed per catachresin Isai. 9, 5. 1. Cor. 10, 4.
usurpatur, eo quod Iudaeis offensioni fuerit, nobis vero fundamentum salutis. *Angularis* vero *lapis* idcirco, quod vetus ac novum testamentum circumcisionem ac praeputium in unum consociarit ac Isai. 28, 16. Ephes. 2, 20.
devinxerit; *agnus* item propter innocentiam, tum quod hominum scelus per ipsum penitus extinctum fuerit, cum ovis instar iugulatus Ioann. 1, 29.
ac patri oblatus est; quandoquidem ut pro nobis pateretur, is qui nihil pati poterat advenit, ut nos salvi esse possemus. Ac si quid aliud est, quod eodem usu ad salutem hominum accommodari possit, per catachresin in sacris literis ad illum transfertur.

Cap. XXXVI. Ecquid ergo prodesse nobis creatura posset? aut quid ad salutem hominum conferret, vel ad divini verbi incarnati gloriam divinitatemque perfectam? Quid, inquam, nobis profuerit, si creaturam illum dixerimus? Quid est quod creatum aliquid creaturis prodesse, aut utilitatis afferre possit? Ad haec quomodo deus deum creavit, et adorandum proposuit, cum ipsemet dixerit, *Non facies tibi similitudinem ullam, neque in terra, neque in coelo, neque adorabis illam?* Exod. 20, 4.
Quomodo igitur sibi filium creavit, adorarique iussit? praesertim cum apostolus dicat, *Et servierunt creaturae potius quam creatori, et stulti facti sunt.* Stultum enim est creaturae divinita- Rom. 1, 25.
tem tribuere, ac primum legis violare mandatum, *Dominum deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Propterea sancta dei ecclesia Matth. 4, 10.
creaturam non adorat, sed filium genitum, patrem in filio, filium in patre, cum spiritu sancto. Imo vero, inquiunt. Nisi enim creaturam illum esse dixero, patris maiestatem imminuo. Etenim quod creatum dicitur, creatorem non minuit. Quod autem ex natura genitum est, contractionem quandam, aut collatationem, aut diminutionem, aut sectionem, aut eiusmodi affectionem aliquam ei affert a quo genitum est. Sed eorum qui ita cogitant summa plane stultitia est, qui de divino numine coniecturam ex seipsis capiunt, affectionesque suas in deum transfundere conantur, cum tamen tam

τελῶς, καὶ ἐν τῷ γεννᾷν, καὶ ἐν τῷ κτίζειν. Ὡς γὰρ ἡμεῖς πάσχομεν γεννῶντες, ἐπειδὴ κτιστοί ἐσμεν, οὕτω καὶ κάμνομεν κτίζοντες. Καὶ εἰ πάσχει ὁ πατὴρ γεννῶν, ἄρα καὶ κτίζων κάμνει. Πῶς δὲ περὶ θεοῦ πάθος ἔστιν εἰπεῖν, καὶ τὸ κάμνειν, εἴπερ κάμνει; Ἀλλ' οὐ κάμνει, μὴ γένοιτο. Οὐ κοπιάσει γὰρ, φησὶ ἡ γραφή. Πνεῦμα οὖν ὁ θεὸς καὶ πνεῦμα ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως τὸν υἱὸν ἐγέννησεν, θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ κτισθέντα.

Κεφ. λζ'. pag. 760. Παρελεύσομαι δὲ καὶ τοῦτο τὸ ῥητόν· ἐφ' ἕτερα δὲ πάλιν ἑαυτοὺς ἐπιδῶμεν, τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐν κακαῖς ὑπονοίαις λεγομένων τε καὶ ᾀδομένων, ἄνω δέ μοι [1] προτεταγμένων. Καὶ γὰρ πάλιν χυδαίως φασὶ τοῦτο τὸ ῥητὸν παρερμηνεύοντες, τὸ, Δέξασθε τὸν ἀρχιερέα ὑμῶν πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν. Καὶ πρῶτον μὲν τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, τὴν πρὸς Ἑβραίους φημὶ, ἀπωθοῦνται, φύσει αὐτὴν ἀναιροῦντες ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου, καὶ λέγοντες μὴ εἶναι τοῦ αὐτοῦ. Τὸ δὲ ῥητὸν διὰ τὴν ἰδίαν νόσον εἰς ἑαυτοὺς, ὡς προεῖπον, κακῶς ἐκδέχονται, δῆθεν ἀπὸ τοῦ εἰρημένου, ὅτι, Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, τὸ κτίσμα παρεισφέροντες. Ἐρωτήσειε δ' ἄν τις [2] αὐτοὺς σύνεσιν κεκτημένος, καὶ ἀπορήσουσι, μὴ ἔχοντες τί ἀποκριθήσονται, ὅτι, Τὸν ἀρχιερέα πότε προσελάβετο ὁ κύριος ἡμῶν ὄνομα αὐτῷ καλεῖσθαι; Οὐδαμοῦ γὰρ πρὸ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας ταῦτα ἔσχε τὰ ὀνόματα, τὸ λίθον καλεῖσθαι, τὸ πρόβατον εἰς σφαγὴν φέρεσθαι, τὸ ἄνθρωπον καὶ υἱὸν ἀνθρώπου, τὸ [3] ἀετὸν, καὶ ἀρνίον, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσαπερ εἰς αὐτὸν [4] μετὰ τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν ἀναφέρεται, ὡς καὶ ἀρχιερέα αὐτὸν καλεῖσθαι δι' ἣν ὁ νόμος ἐκήρυττε περὶ αὐτοῦ ὑπόθεσιν ὅτι, Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ἐγερεῖ κύριος ὁ θεὸς ὑμῖν. Ἄρα γοῦν τὸν προφήτην καὶ Ἀρχιερέα, καὶ τὸ Ἐξ αὐτῶν, μετὰ τὴν ἐνταῦθα κατακωχὴν ἑρμηνεύει σαφῶς ὁ λόγος. Ὡς καὶ ἀραρότως ἔστιν ἰδεῖν, πῶς πάλιν ἡ ἀνίκητος τοῦ θεοῦ δύναμις καὶ προγνωσία εἰς τὸ φράξαι πᾶν στόμα ἐπεγειρόμενον κατὰ τῆς ἀληθείας, πάντα μετὰ θαυμαστῆς φωταγωγίας προεθέσπισε καὶ ἠσφαλίσατο. Φάσκει γὰρ οὕτως ἐν τῇ αὐτῇ ἀκολουθίᾳ, ὅτι, Πᾶς ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται, εἰς τὸ προσφέρειν δῶρά τε καὶ θυσίας, δυνάμενος μετριοπαθεῖν· ἀνάγκην γὰρ ἔχει καὶ περὶ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν· ὁ δὲ μὴ ἔχων ἁμαρτίαν ἑαυτὸν προσήνεγκε τῷ πατρί. Καὶ τὸ μὲν, Ἐκ τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὴν ἐνδημίαν, τὸ δὲ οὐκ ἐξ ἀνθρώπων τὸ, Μὴ ἔχων ἀνάγκην, διὰ τὴν θεότητα. Καὶ Περὶ τῆς αὐ-

Cap. XXXVII. — 1. προστεταγμένων codd. mss. et ed. princ. προεταγμένων ed. Petav. 2. αὐτοὺς cod. Rhedig. αὐτοῖς cod. Ien. et editi libri. 3. Libri vulgo ἀετὸς. 4. κατὰ habet ed. Petav. Coloniae repetita.

in generando quam in creando ab omni affectione sit immunis. Nam quod ad nos attinet, uti gignendo patimur, eo quod creati sumus, ita et creando ac moliendo fatigamur. Quare si generando pater nonnihil patitur, etiam creando fatigatur. Quinam vero deo tribui ulla eiusmodi potest affectio sive defatigatio? Absit vero ut fatigari credamus. *Non enim laborabit,* inquit scriptura. Denique cum deus sit spiritus, perinde et spiritum sine ullo initio aut tempore genuit filium, deum de deo, lumen de lumine, deum verum de deo vero, genitum, non creatum. Isai. 40, 28.

Cap. XXXVII. Ab hac scripturae sententia ad alias transeundum modo nobis est, quas perperam accipientes usurpare ac decantare solent, quas quidem initio commemoravimus. Ac primum apostoli dictum illud temere proferunt, et interpretatione sua depravant: *Suscipite pontificem vestrum, qui fidelis est ei qui fecit seipsum.* Sed primum epistolam illam, quae ad Hebraeos scripta est, repudiant, et ab apostolicis scriptis reiiciunt. Ex qua tamen illam, uti dixi, sententiam pro privato suo animi morbo male ad institutum suum transferunt, et ex his verbis, *Qui fidelis est ei qui fecit seipsum*, creaturam esse filium adstruunt. Verum interrogare illos prudentior aliquis poterit, et ita urgere, ut quid respondeant nihil habeant. Hoc enim quaeri potest, quandonam pontifices nomen illud dominus noster assumpserit. Non enim ante susceptam carnem istiusmodi nomina sortitus est, ut *lapis* vocaretur, et *ovis ad occisionem oblata,* item, *homo,* et *filius hominis, aquila, agnus,* et id genus alia, quae post incarnationem eidem attributa sunt. Qua ratione pontifex quoque dictus est, ob elogium illud quod de ipso in lege praedicatur: *Prophetam ex fratribus vestris suscitabit dominus deus vobis.* Quare prophetam, et pontificem, et Ex ipsis suscitatum, post illam in terris habitationem, scriptura manifeste declarat. Ex quo certissime illud potest intelligi, quemadmodum invicta dei virtus ac praescientia, ut os omne praecludat adversus veritatem insurgens, cum admirabili quadam luce praedixerit ac firmaverit omnia. Sic igitur illo loco in sequentibus legitur: *Omnis pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis, qui possit compati: necessitatem enim habet et pro suis delictis offerre: qui autem peccatum non habet, seipsum obtulit patri.* Ubi haec verba, *Ex hominibus*, ad incarnationem pertinent. Haec autem, *Non ex hominibus*, et, *Non habens necessitatem,* divinitatem

Hebr. 3, 2. — Isai. 53, 7. — Deut. 18, 15. — Hebr. 5, 1.

τοῦ θεότητός φησι, *Καίπερ ὢν υἱὸς*, περὶ δὲ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας, *Ἔμαθεν ἐξ ὧν ἔπαθε*, φησί.

Κεφ. λη'. Καὶ ὁρᾷς ὅτι πάντα τοῦ Χριστοῦ λεῖα, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς στραγγαλιῶδες. Τὸ γὰρ, *Ἀρχιερέα πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν*, οὐδὲ τὴν αὐτὴν πλάσιν ἐνταῦθα διηγεῖται τοῦ σώματος, οὐδὲ τῆς αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως, οὐ περὶ κτίσεως ὅλως φάσκει, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐνδημίαν τοῦ ἀξιώματος τὸ χάρισμα, ὡς καὶ τὸ εἰρημένον, *Ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα*. Καὶ οὐ πρώην τοῦτο ἐπληροῦτο ἐν τῇ θεότητι, ἀλλὰ τῇ νῦν παρουσίᾳ, ἐπειδήπερ ἡ αὐτοῦ ἐνανθρώπησις ἡ ἐκ Μαρίας ἔλαβεν ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα σὺν τῷ θεῷ λόγῳ καλεῖσθαι υἱὸν θεοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ἀποστόλου ἐνταῦθα πάλιν εἴρηκε, *Τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀλλήλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον*, ἵνα ὁ δεσπότης ἀγγέλων καὶ ποιητὴς παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένος φανείη, ὁ φρικτὸς καὶ φοβερὸς τοῖς ἀγγέλοις, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων αὐτοὺς κτίσας σὺν τῷ πατρὶ καὶ σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἠλαττωμένος [1]λέγοιτο, καὶ φανείη σαφῶς ὅτι οὐ περὶ θεότητος ἐνταῦθα φάσκει, ἀλλὰ περὶ τῆς αὐτοῦ σαρκός. Πάθημα γὰρ θανάτου οὐ πρὸ σαρκὸς εἰς τὸν λόγον ἀναλογεῖται, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν τοῦ αὐτοῦ ἀπαθοῦς [2]ὄντος καὶ παθητοῦ, ἀπαθοῦς μὲν ὄντος ἐν τῇ θεότητι, πάσχοντος δὲ ἐν τῇ ἀνθρωπήσει, ὡς καὶ τὰ ἀμφότερα ἐνὶ πληροῦται [3]τὸ, Υἱὸς ἀνθρώπου ἐν ταὐτῷ, καὶ Υἱὸς θεοῦ ἐν ταὐτῷ. Ὁμοῦ γὰρ Χριστὸς ἐν τοῖς ἀμφοτέροις ὁ υἱὸς καλεῖται.

Κεφ. λθ'. *Τί οὖν ἐποίησεν αὐτόν;* Οἱ φιλονεικοῦντες μάθωσιν ἀπὸ τῶν προειρημένων πάντων ὅτι οὐδὲν εἰς τὴν θεότητα ἐν τῷ ῥητῷ τούτῳ ἀναλογεῖται, ἀλλὰ εἰς τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν. Καὶ οὐδὲ ὡς περὶ ποιήσεως [1]ἢ κτίσματος, ἀλλ' ὡς περὶ ἀξιώματος μετὰ τὴν παρουσίαν, τὸ Ἐποίησεν αὐτόν. Ἐρωτήσας γάρ τίς τινα βασιλέα περὶ τοῦ ἰδίου υἱοῦ, ὅτι, Τί σοι πέφυκεν οὗτος, καὶ ἀκούσει παρ' αὐτοῦ ὅτι, Υἱός μού ἐστι. Γνήσιος οὖν σοι ὑπάρχει, ἢ νόθος; Ὁ δέ φησι, Γνήσιος ἐξ ἐμοῦ ὑπάρχει. Τί οὖν αὐτὸν ἐποίησας; Βασιλέα αὐτὸν ἐποίησα. Δῆλον μηδὲν παρηλλαγμένον τῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀξίας. Καὶ οὐχὶ πάντως διὰ τὸ εἰρηκέναι, Ἐποίησα αὐτὸν βασιλέα, παρὰ τοῦτο, Ἔκτισα αὐτὸν, λέγει ὁ βασιλεύς. Οὐ γὰρ τὴν γέννησιν ἠρνήσατο, ἣν ὡμολόγησεν γεγεννηκέναι, ἐν τῷ εἰπεῖν Ἐποίησα, ἀλλ' ἐκείνην μὲν

Cap. XXXVIII. — 1. γένοιτο cod. Rhedig. 2. ὂν codd. mss. et ed. princ. 3. τω *suspicatus est Petavius*.
Cap. XXXIX. — 1. καὶ cod. Rhedig.

indicant, ut et illa, *quamvis esset filius*. Haec autem, *Didicit ex his quae passus est*, ad assumptam carnem referenda sunt.

Vides ut omnia quae Christo conveniunt plana sint et perspicua, neque quicquam in his sit impeditum aut perplexum. Nam Cap. XXXVIII.
haec ipsa verba, *Pontificem qui fidelis est ei qui fecit ipsum*, nihil ad corporis formationem aut incarnationem, aut vero creationem spectant, sed dignitatem illam ac coeleste munus indicant quod illi assumpta iam carne collatum est. Quo etiam et locus iste referendus est, *Dedit ei nomen quod est super omne nomen*. Hoc enim non Phil. 2, 9.
antea in divinitate, sed in incarnatione perfectum est, cum scilicet humana ipsius natura quam ex Maria sumpsit nomen est eiusmodi consecuta quod omnia nomina dignitate superaret, ut cum divino verbo coniuncta dei filius appellaretur. Quam ob caussam per eundem apostolum hoc loco dixit, *Hunc autem paulo minus ab angelis* Hebr. 2, 9.
minoratum videmus Iesum ob passionem mortis gloria et honore coronatum: quo scilicet angelorum dominus et conditor angelis minor factus esse videretur, ille inquam ipse angelis metuendus ac terribilis, quos de nihilo cum patre et spiritu sancto creavit, minor diceretur, certoque constaret non de eius divinitate mentionem hoc loco fieri, sed de carne duntaxat. Mortis enim passio non priusquam carnem induisset verbo dei ratione quadam accommodatur, sed post eiusdem incarnationem, qui una et passionis expers est, et obnoxius passioni. Expers quidem, quod ad divinitatem attinet, obnoxius vero, si hominis naturam consideres. Quod utrumque in uno completur, ut et filius hominis in eodem, et dei filius in eodem existat. Christus enim utrobique dei filius vocatur.

Quidnam igitur est quod *ipsum fecisse* dicitur? Discant arguti Cap. XXXIX.
ac contentiosi homines ex iis quae hactenus dicta sunt nihil hoc in loco esse quod ad divinitatem pertineat, sed ad incarnationem omnia referri; ita tamen, ut de creatione et effectione nulla sit mentio, sed de ea dignitate quam suscepta carne consecutus est eae voces accipiendae sint, *Fecit ipsum*. Sic enim sese res habet ut si quis ab rege de filio suo percontetur, Quanam iste tibi sanguinis cognatione coniunctus est? tum ille respondeat, Filius meus est: pergat deinde, et germanusne sit an spurius roget, rex autem, Germanus et a me genitus, subiiciat. Quid igitur illum fecisti? Regem, inquit, feci. Ex quo manifeste sequitur minime hunc esse dignitatis paternae dissimilem. Nec eo quod rex dicat, Regem illum feci, eundem se creasse confitetur. Non enim generationem inficiatur, cum eum se genuisse dicat hoc ipso quod fecisse se narrat, sed cum illam aperte profiteatur, faciendi nihilominus verbum ad dignitatem

pag. 762. σαφῶς ἀπεφήνατο, τὸ δὲ Ἐποίησα περὶ ἀξίας ἐδήλωσεν. Οὕτω καὶ ὁ υἱὸς υἱὸς τοῦ πατρὸς ἀναμφιβόλως τοῖς ζωὴν ἐθέλουσι πιστεύεταί τε καὶ προςκυνεῖται· τὸ δὲ ἀρχιερέα γενέσθαι, διότι ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ τῷ πατρὶ ἑαυτὸν προςήνεγκεν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, αὐτὸς ἱερεὺς, αὐτὸς ἱερεῖον, ἑαυτὸν μὲν προςήνεγκεν, ὑπὲρ πάσης [2] δὲ κτίσεως ἀρχιερατεύων, ἀναβὰς δὲ πνευματικῶς καὶ ἐνδόξως, ἐν αὐτῷ τῷ σώματι ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, γεγονὼς ἀρχιερεὺς εἰς τὸ διηνεκὲς, καὶ διεληλυθὼς [3] τοὺς οὐρανοὺς ἐφ' ἅπαξ, ὡς μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ ἐν ταῖς καθεξῆς λέξεσιν ὁ αὐτὸς ἅγιος ἀπόστολος. Καὶ ἐξέπεσε πάλιν τούτων ἡ προφασιστικὴ διαλογὴ τῆς θείας γραφῆς, ζωτικῆς οὔσης, καὶ μηδὲν ἐχούσης εἰς πρόςκομμα πιστοῖς, ἢ εἰς ἐλάττωμα βλασφημίας πρὸς τὸν λόγον.

Κεφ. μ'. Εἶτα μέμνηται πάλιν ἑτέρου ῥητοῦ, ὡς Ἰωάννης ἑστὼς ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ θεασάμενος αὐτὸν ἐρχόμενον, ἔλεγεν, Οὗτός ἐστιν ὃν εἶπον ὑμῖν ὅτι ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν. Καὶ πρῶτον μὲν αὐτὰς τὰς λέξεις ὡς καρηβαροῦντες ἀλλάσσουσι τῇ διανοίᾳ, καὶ λέγουσι, Πῶς τοῦτο πληροῦται ἐν τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ, ὅτι οὐκ ἦν πρὸ Ἰωάννου ἐν γαστρὶ Μαρίας συνειλημμένος; ἀλλὰ, φησὶ, ὡς ὁ εὐαγγελιστὴς, Ἐν δὲ τῷ ἕκτῳ μηνὶ ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας, πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ, ᾧ ὄνομα Ἰωσήφ· καὶ εἰςελθὼν πρὸς αὐτὴν ἔφη, Χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ κύριος μετὰ σοῦ, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἀκολουθίας. Ὡς οὖν ἡ παρθένος ἐπὶ τῷ ἀσπασμῷ ἐταράσσετο, ἔφη πρὸς αὐτήν, Ἰδοὺ, συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· καὶ ἰδοὺ, ἡ συγγενής σου Ἐλισάβετ συνειληφυῖα υἱὸν ἐν γήρᾳ αὐτῆς, καὶ οὗτος μὴν ἕκτος ἐστὶν αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στείρᾳ. Καὶ ὁρᾷς, φησὶ, ὅτι πρὸ ἓξ μηνῶν τοῦ εὐαγγελισθῆναι Μαρίαν, ἤδη προϋπῆρχεν ὁ Ἰωάννης. Πῶς οὖν τὸ, Πρὸ ἐμοῦ ἐγένετο, ἐν τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ Χριστοῦ πληρωθήσεται; Τίς δὲ τῶν ἀκεραίων μὴ καὶ ἐν διανοίᾳ [1] ἐναργῶς ἑδραιωμένων ἀκούσας τὸ ῥητὸν οὐ ταραχθήσεται; Λέγει γὰρ τὰ ἀναγκαῖα καὶ ἀκέραια καὶ
pag. 763. ζωτικὰ, [2] καὶ τὰ τῆς θείας γραφῆς, τοῖς τὰ πονηρὰ ἑαυτοῖς ἐπισπωμένοις μᾶλλον [3] βλαβερώτερα φαίνεται, τῶν ῥητῶν πάντη ἐν πνεύματι ἁγίῳ κατηυγασμένων. Τί γὰρ παραλέλειπται τῷ ῥητῷ πρὸς ἀσφάλειαν; Ἰδοὺ γὰρ, λέγει, ὅτι οὗτός ἐστι, τὸ ὁρατὸν σημαίνων καὶ ὑποδεικνύων τοῖς ὁρῶσιν, ὃν εἶπον ὑμὶν ὅτι ὀπίσω μου ἔρχεται. Καὶ τίς ἔρχεται, ἀλλ' ἢ ἀνήρ; οὐδεὶς δὲ τῶν σύνεσιν κεκτημένων ἄνδρα ψιλὸν

2. *Restitui* δὲ *ex libris manu exaratis. Vulgo extat* τῆς.
3. εἰς τοὺς *cod. Rhedig.*
Cap. XL. — 1. *Repono* ἐνεργῶς.

retulit. Similiter et filius patris quidem filius sine ulla dubitatione ab illis creditur et adoratur qui vitam obtinere cupiunt. Pontifex vero idcirco fuisse quod in suo corpore pro humano genere patri semetipsum obtulerit. Idem et sacerdos simul et hostia pro omni creatura pontificatus officio fungens seipsum obtulit, tum spiritali quodam modo et ingenti cum gloria subvectus cum eodem illo corpore ad patris dexteram consedit, *constitutus in aeternum pontifex*, ac coelestes orbes semel permensus, ut idem apostolus in sequentibus declarat. Unde tota haec illorum ad calumniam captationemque composita de scripturis disputatio corruit; quae quidem scripturae cum vitae impertiendae vim habent, tum nihil continent ad quod fideles offendant, aut quod ad ullam verbi contumeliam eiusque dignitatis imminutionem accommodari iure possit.

Alium praeterea locum Arius commemorat, in quo Ioannes, Cap. XL.
cum in deserto staret et accedentem illum videret, dixisse fertur, *Hic est quem dixi vobis, quoniam venit post me vir, qui ante me* Ioann. 1, 27.
factus est, quia prior me erat. Primum igitur voces ipsas, tanquam crapula et ebrietate correpti, quod ad sensum attinet, immutant. Et quomodo, inquiunt, de incarnatione dictum illud accipi potest, cum ante Ioannem in Mariae utero genitus non fuerit? Nam, ut evangelista narrat, *Sexto mense missus est angelus Gabriel in ci-* Luc. 1, 26.
vitatem Galileae ad virginem desponsatam viro, cui nomen Ioseph: et ingressus ad eam dixit, Ave gratia plena, dominus tecum, etc. Cumque virgo ob eam salutationem turbata foret, subiecit, *Ecce concipies in utero filium, et vocabis nomen eius Iesum: et ecce cognata tua Elisabeth concepit filium in senectute sua, et hic mensis sextus est illi quae vocatur sterilis.* Animadvertis ut sex ante mensibus, quam Mariae nuntiaret istud angelus, Ioannes extiterit. Quinam igitur haec verba, *Ante me factus est*, in illius incarnatione impleri potuerunt? Quis est e rudioribus ac simplicibus, quique satis firmo ac corroborato ingenio non fuerint, qui non audita illa sententia perturbetur? Etenim necessariis ac sinceris et ad vitam conciliandam idoneis scripturae verbis utitur, quae profecto iis ipsis qui mala sponte sibi ipsis arcessunt maius quoddam detrimentum consciscunt, cum alioqui omnes illae sententiae spiritus sancti luce collustrentur. Nam quid est in illo de quo agimus loco ad cautionem praetermissum? *Ecce enim,* inquit, *hic est,* ut aspectabilem illum esse significet et intuentibus commonstret. *Quem dixi vobis, quoniam post* Ioann. 1, 27.
me venit. Quis ille venit praeterquam vir? Sed nemo intelligentia

2. καὶ *particulam, quae vulgo desideratur, revocavi ex syllaba* κα *vocabuli proximi.*
3. *Libri vulgo* βλαβλερώτερα.

νομίσειε τὸν κύριον ἡμῶν, ἀλλὰ αἱ ἄνω αἱρέσεις αἱ ἤδη σημανθεῖσαι, οἱ περὶ Κήρινθον καὶ Μήρινθον καὶ Ἐβίωνα. Ἀλλὰ μετὰ τοῦ Ἀνὴρ πάντως ὅτι ἠσφαλισμένως καὶ κύριον αὐτὸν ἴσασιν οἱ ἀληθινοὶ πιστοὶ, ὡς καὶ Ἰωάννης μαρτυρεῖ, Ὃ ἀκηκόαμεν ἀπαρχῆς, ἵνα εἴπῃ τὸν ἀπαρχῆς ὄντα, τὸν ἀόρατον θεὸν λόγον, ὃν ἠκούσαμεν ἐν θείαις γραφαῖς, ἐν προφήταις καταγγελλόμενον, ἐν οὐρανῷ ἐξυμνούμενον. Καὶ διὰ τοῦτο, Ὃ ἐν ἀρχῇ ἠκούσαμεν, καὶ ἐθεασάμεθα τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἵνα ἄνω τὸ ἀκηκοέναι θεὸν ὁμολογήσῃ ἐξ ὑπαρχῆς, τὸ δὲ ἑωρακέναι ἄνθρωπον σημάνῃ ὃν καὶ ὁ βαπτιστὴς Ἰωάννης ἔφη ὅτι, Ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ, καὶ τὸ, *Αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν*, ἵνα θεὸν ἄνωθεν σημάνῃ καὶ ἄνθρωπον ὁρατὸν ὑποδείξῃ ἀπὸ Μαρίας γεγεννημένον, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα τέλειον, μὴ ἀποβαλλόμενον τὸ ἅγιον σκεῦος ὃ εἴληφε, καὶ τὴν τελείαν αὐτοῦ ἐνανθρώπησιν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐψηλαφηκέναι τὴν πλευρὰν, τόν τε τύπον τῶν ἥλων, τὰ τρία [4] ὁμολογήσῃ ἀπαρασαλεύτως. Οὕτω μοι καὶ ἐνταῦθα νόει· τὸ ὅτι, Οὗτός ἐστιν ὃν εἶπον ὑμῖν ὅτι ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ, ἵνα τὴν ἔνσαρκον σημάνῃ παρουσίαν, ὅτι, Πρῶτος μου ἦν, ἵνα τὴν θεότητα ὑποδείξῃ, ὅτι, Πρὸ ἐμοῦ ἐγένετο. Ἐν τῷ κόσμῳ γὰρ ἦν, φησὶ τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον, καὶ ὁ κόσμος δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω.

Κεφ. μα΄. Εἰ δὲ ἐν κόσμῳ ἦν πρὸ τοῦ Ἰωάννην γεννηθῆναι καὶ συλληφθῆναι, πρὸ αὐτοῦ γέγονεν ἐν κόσμῳ, οὐ περὶ [1] κτίσεως, οὐ περὶ ποιήσεως σημαίνων, ἀλλὰ κατὰ τὴν χρῆσιν ἣν ὁμωνύμως εἰώθασιν οἱ ἄνθρωποι λέγειν, Ἐγενόμην ἐν Ἱεροσολύμοις, Ἐγενόμην ἐν Βαβυλῶνι, Ἐγενόμην ἐν [2] Αἰθιοπίᾳ, Ἐγενόμην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, οὐ κτίσιν σημαίνων ἐνταῦθα, ἀλλὰ ἐπίβασίν τε καὶ παρουσίαν. Τὸ γὰρ, Ἐγενόμην ἐν Βαβυλῶνι, ἢ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ, ὅτι Ἦλθον. *Πρὸ ἐμοῦ οὖν ἐγένετο*, ἵνα δείξῃ ἐπὶ τῆς γῆς τὴν τοῦ λόγου ἀεὶ ἐπίβασιν, καὶ τὸ, Πρῶτός μου ἦν, ἵνα δείξῃ τὴν θεότητα ἀεὶ οὖσαν, [3] τὸ δὲ, Ὀπίσω μου ἐρχόμενον, ἵνα δείξῃ τὴν σύλληψιν μετὰ τὸν Ἰωάννην. Καὶ διὰ τοῦτο, Ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοιμαστικὴ φωνὴ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀκοῆς. Πρῶτον γὰρ ἀδιάρθρωτον εἰώθασιν οἱ φωνοῦντες ἀποδιδόναι φωνὴν ἠχήεσσαν, ἀπομήκοθεν καλοῦντες τούς τι ἔχοντας παρ᾽ [4] αὐτῶν ἀκούειν, καὶ ἐπὰν ἐκεῖνοι τῆς φωνῆς ἀκούσωσι μόνης, καὶ δώσουσι τὸν νοῦν τοῦ ἀκούειν, καὶ ἑτοιμάσωσι τὴν ἀκοὴν, τότε ὁ

pag. 764.

4. ὁμολογήσει codd. mss. et ed. princ.

Cap. XLI. — 1. κτήσεως *habent libri omnes.*

aliqua praeditus nudum hominem esse dominum existimet, nisi forte superiores illae haereses, quas antea proposuimus, Cerinthi videlicet, Merinthi et Ebionis. Ceterum praeterquam quod vir est idque consulto ad securitatem ostenditur, una etiam et dominum esse non dubitant qui vere fideles sunt. Quod ipsum Ioannis quoque testimonio constat. *Quod audivimus*, inquit, *ab initio*. Ut eum declaret qui ab initio extitit, dei verbum scilicet quod videri non potest, quodque sacris in literis et prophetis nuntiatum audivimus, et in coelo sublimem ad gloriam provectum. Quare ita loquitur: *Quod initio audivimus, et oculis vidimus*. Ut cum audisse se dicit, deum ab initio fuisse fateatur, cum autem vidisse narrat, hominem significet, de quo Ioannes Baptista loquebatur, cum diceret, *Venit post me vir*. Illud vero, *Et manus nostrae contrectaverunt*, eum usum habet, ut cum ab initio deus fuerit, eundem etiam conspectabilem hominem ex Maria genitum fuisse demonstret, indeque a mortuis surrexisse perfectum, adeo ut sanctum illud vas, quod acceperat, hoc est perfectam hominis naturam, non abiecerit, sed cum illius latus clavorumque cicatrices ac vestigia contrectasset, tria illa sine ulla haesitatione confessus est. Sic igitur quod a Ioanne Baptista dicitur, *Hic est quem dixi vobis, quoniam venit post me vir*, incarnationem declarat. Haec autem, *Prior me erat;* eius divinitatem significant; *quoniam ante me* factus est. Quippe, ut in evangelio scriptum est, *in mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit.*

1. Ioann. 1, 1.

Quod si mundo erat, antequam nasceretur aut gigneretur Ioannes, ante illum in mundo extitit, quod de creatione aut effectione intelligi non debet, sed ad communem loquendi rationem accommodatum est, qua vulgo sic loquuntur homines, Fui Ierosolymis; Fui Babylone, Fui in Aethiopia, Fui Alexandriae; ubi non creatio ulla, vel productio, sed accessio et adventus exprimitur. Nam istud, Fui Babylone, vel in alio loco, idem valet atque Eo perveni. Quamobrem et illud, *Ante me factus est*, ideo dictum est, ut verbi ad terram accessionem demonstret. Item illud, *Prior me erat*, divinitatem, quae semper existit, ostendit; haec vero, *Qui post me venit*, post Ioannem esse genitum. Propterea, *Ego vox*, inquit, *clamantis in deserto*, hoc est vox ad praeparandas hominum aures emissa. Qui enim clamant, ut eminus eos evocent quibus significare aliquid cupiunt, sonoram quandam initio vocem, nec articulatam proferunt, cumque illi sola exaudita voce ad audiendum mentem adhibuerint,

Cap. XLI.

Matth. 3, 3.

2. Ἀντιοχείᾳ *suspicatus est Petavius.*
3. τὸν *codd. mss. et ed. princ.*
4. αὐτῶν *codd. mss. uterque.* αὐτοῦ *editi.*

τὴν ἠχήεσσαν φωνὴν [5] ἀποδοὺς λοιπὸν διαστέλλει τὸν λόγον ὅνπερ ἠβουλήθη εἰπεῖν. Οὕτω καὶ Ἰωάννης φωνὴ ἐγένετο ἑτοιμάζουσα τὴν ἀκοὴν τῶν ἀνθρώπων· οὐ γὰρ ἦν αὐτὸς ὁ λόγος, ἀλλὰ μετ' αὐτὸν ἦλθεν ὁ λόγος, δι' ὃν ἡ ἑτοιμαστικὴ φωνὴ γέγονε. Καὶ διὰ τοῦτο λέγει, Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὰς ὁδοὺς κυρίου. Ἡ γὰρ φωνὴ ἑτοιμάζει, ὁ δὲ κύριος [6] ἐπιβαίνει [7] ταῖς ὁδοῖς ταῖς ἡτοιμασμέναις. Καὶ ἡ φωνὴ [8] βάλλει τὴν ἀκοὴν, ὅταν δὲ ἡ ἀκοὴ σχολάσῃ, τότε ὁ λόγος ἐν τῇ ἀκοῇ καταβάλλεται τῶν δεχομένων. Οὐδαμοῦ τοίνυν ἐπιλήψεται Ἄρειος, καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ, τῆς τοῦ θεοῦ ἀληθείας, ἀεὶ καταυγαζούσης καρδίας πιστῶν, εἰς τὸ μὴ ἐκτραπῆναι ἀπὸ τῆς ἐν τῷ λόγῳ υἱῷ θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ ἀκτίστῳ καὶ ἀγεννήτῳ σωτηρίας.

Κεφ. μβ'. Προκοπτόντων δὲ πάλιν ἡμῶν, καὶ ἐπὶ τὰς ἑξῆς βαινόντων, οὐδὲν παραλείψομεν τῶν ἄνω προτεταγμένων εἰς ἐπίλυσιν, ἀλλὰ αὖθις πάλιν ἐπιληψόμεθα τῆς ἀκολουθίας. Προφασίζονται γὰρ πάλιν ἑτέραν πρόφασιν τὴν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐν ταῖς Πράξεσιν εἰρημένην ὅτι, [1] Φανερὸν ἔστω ὑμῖν πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ἐσταυρώσατε, καὶ κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ θεὸς ἐποίησε. Καὶ λέγουσι πάλιν ὅτι τὸ ἐνταῦθα Ἐποίησε γέγραπται, καὶ οὐχ ὁρῶσι τὸ ῥητόν· [2] αὐτὸ γὰρ ἑαυτῷ τὸ ῥητὸν μηνύει. Τοῦτον γὰρ τὸν Ἰησοῦν, ἵνα σημάνῃ τὴν ἐνανθρώπησιν κυρίου. Ἀπὸ τοῦ γὰρ, Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ἐσταυρώσατε, φανερόν τί ἐστιν ὅτι ἣν ἐσταύρωσαν σάρκα. Σάρκα γὰρ ἐσταύρωσαν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, Νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν [3] λελάληκα,
pag. 765. ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου. Ἀλλ' οὐ τῆς ἐνανθρωπήσεως διορίζων τὴν θεότητα. Οὔτε γὰρ ἐκτὸς τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑπῆρχεν ἡ θεότης, ὁπηνίκα ἔμελλε πάσχειν, οὔτε ἐν τῷ πάσχειν ἐγκατελείφθη ὑπὸ τοῦ λόγου ἡ ἔνσαρκος παρουσία. Ἀλλ' οὔτε ὁ ἀπαθὴς λόγος πέπονθε τὸ πρότερον ἐν σαρκὶ ὢν τῇ πασχούσῃ. Ἀληθὲς γάρ ἐστιν ἐπ' ἀμφοτέρων τὸ ἓν ὄνομα, ἔν τε τῇ θεότητι καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπήσει. Χριστὸς γὰρ ἡ ἐνανθρώπησις αὐτοῦ τοῦ λόγου, καὶ Χριστὸς κύριος ἐν αὐτῇ τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ. Ἀλλὰ τὸ μὲν παθεῖν ἐν σαρκὶ, καθὼς εἶπε Πέτρος ὅτι, Χριστοῦ παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ, ἵνα δείξῃ τὴν ἀπάθειαν τῆς θεότητος. Καὶ πάλιν, Ἀποθανὼν ἐν σαρκὶ, ζωογονηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι. [4] Τοῦτον οὖν τὸν Ἰησοῦν ὃν ἐσταυρώσατε, ἵνα μὴ παραλειφθῇ ἡ ἁγία ἔνσαρκος οἰκονομία ἀπὸ τοῦ ἀπαθοῦς καὶ

5. ἀποδιδοὺς cod. *Rhedig.*
6. ἐκβαίνει ed. *Petav.*
7. ταῖς ὁδοῖς om. in ed. *Petav. Colon. repetita.*
8. βάλλει τὴν ἀκοὴν *mea est emendatio. Galakerus Opp. Crit. p.* 812. *suspicabatur* καλεῖ, *Pelavius* λαλεῖ εἰς τὴν ἀκοὴν. *In libris est* λαλεῖ τὴν ἀκοὴν.
Cap. XLII. — 1. φανερὸς cod. *Rhedig.*

atque aurem admoverint, tum vociferator ille quod dicere constituerat distinctius eloquitur. Ita ergo Ioannes vox quaedam fuit praeparandis hominum auribus. Non enim sermo ipse fuit, sed post illum sermo tandem advenit, cuius gratia praeparatrix illa vox antecesserat. Unde etiam ita loquitur: *Vox clamantis in deserto: parate vias domini.* Quippe vox praeparat, dominus autem praeparatas iam vias ingreditur. Itemque vox aures ad audientiam componit; quae ubi vacuas se praebuerint, tum sermo audientium auribus immittitur. Nihil est igitur quod Arius eiusque fautores arripiant ex hoc loco, cum divina veritas fidelium animos perpetuo collustret, ne ab ea salute deflectant quae per verbum dei filium revera increatum ac genitum obtinetur.

Iam vero progredientes porro, et ad ea quae sequuntur deinceps transeuntes, nihil eorum praetermittemus quae ad dissolvendum initio proposuimus, sed consequentia ordine pertexemus. Ex alio itaque loco opinionis suae comprobandae argumentum eliciunt, ex eo, inquam, quod Petrus in Actis apostolorum dixisse legitur, *Manifestum sit vobis omnis domus Israel, quoniam hunc Iesum, quem crucifixistis, et dominum, et Christum ipsum deus fecit.* Quibus in verbis observandum illud monent quod *fecisse* scribatur; nec ad ipsam sententiam attendunt, quae seipsam declarat. *Hunc*, inquit, *Iesum*, ut assumptam a domino naturam hominis demonstret. Nam ex his verbis, *Hunc Iesum quem crucifixistis*, perspicuum est de carne illa esse sermonem quam isti crucifixerant. Propterea dominus in evangelio, *Nunc autem*, ait, *quaeritis me interficere, hominem, qui veritatem locutus sum vobis, quam audivi a patre meo.* Neque tamen ab humana illa natura divinitatem abstraxit. Siquidem haec ab illa imminente passione separata non fuit, nec in ipsa demum passione eadem est a verbo illa derelicta. Sed neque verbum passionis omnis expers antea passum est, quamvis in carne patiente resideret. Etenim una et eadem appellatio tam dei quam hominis naturae vere, et proprie convenit, ac tam suscepta hominis a verbo natura quam dominus in assumpta carne subsistens Christus dicitur. Verum passus in carne ad eum modum dicitur quo Petrus locutus est, *Christo passo pro nobis in carne*, quo immunem ab omni patiendi conditione divinitatem significet. Item, *Mortuus in carne, vivificatus autem spiritu.* Ergo, *Hunc Iesum, quem crucifixistis*, ideo dixit, ne a passionis et creationis experte verbo relicta

Cap. XLII.
Act. 2, 36.
Ioann. 7, 19.
1 Petr. 3, 21.
Ibid. 18.
Act. 2, 36.

2. αὐτὸ cod. *Rhedig.* αὐ^τὸ cod. *Ien.* αὐτὸς *editi.*
3. λελάληκα codd. mss. ἐλάληκα ed. princ. ἐλάλησα ed. *Petav.*
4. τοῦτον codd. mss. *uterque*, et ed. princ. τοῦτο ed. *Petav.*, *qui emendat in marg.* τοῦτον.

ἀκτίστου λόγου, ἀλλὰ συνενωθῇ ἄνω τῷ ἀκτίστῳ λόγῳ. Διὰ τοῦτο καὶ κύριον καὶ Χριστὸν ὁ θεὸς ἐποίησε τὸ ἐκ Μαρίας συλληφθὲν, τὸ ἐν θεότητι συνενωθέν· οὐ γὰρ ἡ Μαρία θεὸς κατὰ φύσιν. Διὰ τοῦτο ἑξῆς τὸ Ἐποίησεν ἐπιφέρει. Ὡς καὶ ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ φησι, ἐρωτησάσης αὐτῆς ὅτι, Πῶς ἔσται τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; φησὶ, Πνεῦμα κυρίου ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται υἱὸς θεοῦ. Ὅταν δὲ εἴπῃ, Καὶ τὸ γεννώμενον, ἔδειξεν ἀκαταζητήτως περὶ θεοῦ λόγου ὅτι υἱός ἐστιν ἀναμφιβόλως, οὐ κτισθεὶς, οὐ ποιηθεὶς, [5]περὶ δὲ ἀπὸ Μαρίας τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας μετὰ προςθήκης, Καὶ τὸ γεννώμενον τὸν Χριστὸν καὶ κύριον ἐποίησεν, ὡς ἐπὶ ταῖς ἄλλαις ῥήσεσι πάντα σαφῶς ἐπληρώθη, καὶ οὐδὲν καμάτου περιέχουσιν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐν τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ πεπλήρωται, καὶ οὐδεμία ἔστι παρεκτροπὴ τοῖς τῆς ἰδίας ζωῆς ἐπιμελουμένοις. Ζῶν γὰρ ὁ λόγος ἀπὸ ζῶντος πατρὸς, υἱὸς τοῦ πατρὸς, καὶ οὐ κτιστός. Πάντα δὲ ἐν τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ πεπλήρωται, ἵνα μήτε φάντασμα [6]νομισθείη, μήτε ὁμοούσιος ἡ σὰρξ τῇ ἄνω θεότητι, ἀλλὰ συνηνωμένη ἡ ἐνανθρώπησις αὐτοῦ εἰς μίαν ἀπάθειαν, μάλιστα μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. Οὐκέτι γὰρ ἀποθνήσκει, φησὶ, θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. Ἔστι γὰρ εἷς
pag. 768. κύριος, εἷς Χριστὸς, εἷς βασιλεὺς, ἐν δεξιᾷ πατρὸς καθήμενος, τὸ σωματικὸν, καὶ πνευματικὸν, μία ἕνωσις, μία θεότης πνευματικὴ, τὰ ἀμφότερα φωτεινὰ, καὶ ἔνδοξα. Ἔτι δὲ ὑπερβήσομαι τὸ ῥητὸν ἱκανῶς ἑρμηνευόμενον νομίζων, καὶ ἐπὶ τὰ ἕτερα [7]πρὸς αὐτῶν εἰς ἀνατροπὴν τῶν ἀκουόντων ἐπινενοημένα τοῦ λέγειν ἐπιλάβοιμι.

Κεφ. μγ'. Φασὶ γὰρ πάλιν, Εἰ ἔστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, πῶς οὐκ οἶδε τὴν ὥραν καὶ τὴν ἡμέραν, ἀλλὰ ἰδίῳ λόγῳ ὁμολογεῖ τοῖς μαθηταῖς μὴ εἰδέναι ἃ ὁ πατὴρ ἐπίσταται, φήσας ὅτι, Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὔτε οἱ ἄγγελοι ἐν οὐρανῷ, οὔτε ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατὴρ μόνος; Εἰ τοίνυν, φασὶν, ὁ πατὴρ οἶδε, καὶ αὐτὸς οὐκ οἶδε, πῶς δύναται ἡ αὐτὴ θεότης πατρὸς καὶ υἱοῦ ὑπάρχειν, ὁπότε ἃ οἶδεν ὁ πατὴρ ὁ υἱὸς ἀγνοεῖ; Ὅσα δὲ μυστικῶς καὶ ἐν τῇ ἐνθέῳ αὐτοῦ σοφίᾳ πρὸς ἀσφάλειαν γνώσεως ἀληθεστάτης ὁ μονογενὴς διδάσκων ὑφηγεῖτο, οὗτοι ἀγνοοῦντες τὰ ἀνθρωποπαθῆ πάντα εἰς ἑαυτῶν βλάβην, ὥςπερ δεινὰ ἑρπετὰ, καὶ εἰς ἑαυτῶν λύμην τὰ ὑπὸ τοῦ πανούργου θηρευτοῦ δεδελεασμένα ἀφαρπάζουσιν, οὐκ εἰδότες ὅτι τὸ ψεῦδος οὐδαμοῦ σταθήσεται, ἡ δὲ ἀλήθεια πάντῃ τοὺς ἰδίους αὐτῆς οἴκον.

5. „Intricatus hic locus" *annotavit Petavius. Rescripserim levissima mutatione* περὶ δὲ τῆς ἀπὸ Μαρίας ἐνσάρκου οἶκον.

6. πληρωθείη *cod. Rhedig.*

7. πρὸς αὐτῶν *ego. Vulgo* τῆς αὐτῶ. ὑπ' αὐτῶν, *vel* τοῖς αὐτοῖς, *suspicabatur Petavius. Et Cornarius vertit* et de aliis ab ipsis ad subvertendos audientes excogitatis dicere aggrediar.

humana natura videatur, sed cum eodem coniuncta. Ob id dominum Christumque fecit deus id quod ex Maria genitum erat, et cum divinitate copulatum. Non enim Maria deus extitit; unde verbum illud, *Fecit*, mox addidit. Sed et angelus Gabriel interroganti Mariae, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* respondit, Luc. 1, 31.
Spiritus domini superveniet in te, et virtus altissimi obumbrabit te: ideoque quod gignetur sanctum, vocabitur dei filius. Iam cum dicit, *Quod gignetur*, extra omnem controversiam de dei verbo significavit haud dubie filium esse, qui nec creatione nec effectione productus fuerit. De suscepta autem e Maria hominis natura cum additamento illo, *Quo a gignetur*, illud accipi debet, *Christum et dominum fecit*, perinde atque in aliis locis manifeste impleta omnia sunt, nec difficultatis quicquam continent. Ita, inquam, quod hoc loco dicitur, in incarnatione perfectum est. Quare nihil est quod hi, qui vitae suae curam gerunt, abripi se in errorem ullo modo patiantur. Denique vivum verbum a vivo patre processit, filius patris, non ab eo creatus. Porro omnia in incarnatione perfecta sunt, ne aut inanis quaedam species aut divinitati consubstantialis caro crederetur, sed in unam passionis expertem naturae conditionem consociata natura hominis intelligeretur, id quod praecipue post resurrectionem contigit. *Non enim amplius moritur*, inquit, *mors illi* Rom. 6, 9.
ultra non dominabitur. Est enim unus dominus, unus Christus, unus rex, ad dexteram patris considens, unum quiddam, spiritale pariter et corporeum, singularis unitas, una spiritalis divinitas, splendoris ambo gloriaeque plenissima. Verum de hoc loco hactenus; abunde enim a nobis explicatum arbitror. Nunc ad alia veniendum, quae ad audientium perniciem ab illis excogitata sunt.

Hoc enim obiiciunt: Si ex essentia patris est, quomodo horam ac diem ignorat, seque quod pater novit nescire discipulis suis fatetur? *De die illa*, inquit, *et hora nemo novit*, *neque angeli in coelo*, *neque filius*, *nisi solus pater*. Si igitur pater novit quod ignorat ipse, qui potest patris ac filii eadem esse divinitas, cum filius quae patri cognita sunt nesciat? Verum quae mystice ac pro divina sua sapientia ad certissimae scientiae firmitatem ac munimentum dei filius docendo proposuit, quaeque ad humanam conditionem accommodata sunt, ignari isti suam ad pestem ac perniciem trahunt, tanquam serpentes quidam exitiabiles, atque ab callido captatore esca quadam et illecebra pellecti, nec illud sentiunt, hanc esse mendacii naturam, ut consistere nuspiam possit, contra veritatem non eos

(Cap. XLIII. — Matth. 22, 42. et Marc. 13, 32.)

υἱοὺς διορθοῦται, καὶ ἐξελέγχει τὸ ψεῦδος. [1] Εἴπω γὰρ ὑμῖν, οἱ τὴν κακὴν ὑπόνοιαν περὶ τοῦ Χριστοῦ κεκτημένοι ἀπ᾽ ἀρχῆς, τί μεῖζόν ἐστι κατὰ φύσιν καὶ πρὸς τὴν εἴδησιν, ὁ θεὸς ὁ πάντων δεσπότης καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ ἡ ἡμέρα ὑπὸ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ἀγομένη τε καὶ γινομένη, καὶ ἡ ὥρα ἐκείνη, πάντως δὲ ἐρωτώμενοι ἀναγκασθήσονται ἀπ᾽ αὐτῆς τῆς ἀληθείας τὸν πατέρα μείζονα λέγειν, ὡς καὶ ἔστιν. Εἰ τοίνυν φάσκει ὁ υἱὸς λέγων, Οὐδεὶς οἶδε τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατὴρ, ὁ τὸ μεῖζον γινώσκων, τουτέστι τὸν πατέρα, πῶς τὸ ἧσσον ἀγνοεῖ; Ἀλλὰ ἔστι θεῖα τὰ ῥήματα πνεύματι ἁγίῳ λεγόμενα, ἄγνωστα δὲ τοῖς μὴ εἰληφόσι πνεύματος ἁγίου δωρεὰν καὶ χάριν. Τοιοῦτοι γὰρ ὄντες οἱ προειρημένοι ἄστατον ἔχουσι καὶ τὸ φρόνημα, ἠλίθιόν τε τὴν διάνοιαν, εἰς ἐπιβλαβεῖς καὶ εἰς ἥσσονας παρεκτροπὰς ὀλισθαίνουσαν.

Κεφ. μδ΄. [1] Προϋπαντήσεται γὰρ αὐτοῖς τὸ ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ κυρίου εἰρημένον pag. 767. ὅτι, Γίνεσθε ἕτοιμοι, αἱ [2] ὀσφύες ὑμῶν περιεζωσμέναι, καὶ αἱ λαμπάδες ὑμῶν ἐν ταῖς χερσὶν ὑμῶν, καὶ ἔσεσθε ὡς καλοὶ δοῦλοι, προσδοκοῦντες τὸν ἴδιον δεσπότην· ὡς γὰρ ληστὴς ἐν νυκτὶ, οὕτως παραγίνεται ἡ ἡμέρα. Καὶ ὁ ἅγιος ἀπόστολός φησι, Οὐκ ἐστε σκότους τέκνα, ἀλλὰ ἡμέρας, ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμᾶς μὴ ὡς κλέπτης καταλάβῃ. Εἰ τοίνυν οἱ υἱοὶ τῆς ἡμέρας οὐχ ὑπὸ σκότους καλύπτονται, ἀλλὰ ἕτοιμοι γίνονται ὅτι ᾗ οὐκ οἴδασιν ἡμέρᾳ καὶ ᾗ οὐ προσδοκῶσιν ὥρᾳ ὁ δεσπότης αὐτῶν παραγίνεται, ἄρα οὐ διαλλάξει παρὰ τοὺς αὐτοῦ δούλους καὶ υἱοὺς τῆς ἡμέρας, διὰ τὴν αὐτοῦ φωτεινὴν ὑπόστασίν τε καὶ θεότητα, αὐτὸς αἴτιος αὐτοῖς τούτων τυγχάνων, ἢ ὅτι ὡς οἱ ἀγνοοῦντες τὴν ἡμέραν καὶ μὴ ἑτοιμασθέντες καταληφθήσεται ἀγνοῶν καὶ [3] ὑπ᾽ ἐλαττώσει τυγχάνων. Τίς δὲ μεμηνὼς ταῦτα περὶ κυρίου λογίσοιτο, ὅτι αὐτὸς ἔσται ὡς οἱ ὑπ᾽ αὐτοῦ δεσποζόμενοι ἄνθρωποι, καὶ μεμαθητευμένοι, ἢ ὡς οἱ χείρους διὰ τὴν αὐτῶν ἀνετοιμασίαν καὶ ἄγνοιαν; καὶ τὸ ὅλον ἐστὶν ἠλίθιον. Εἰ τοίνυν ταῦτα οὐ δύναται πληροῦσθαι, ὁ δὲ λόγος παρεκτεινόμενος ἀντίθετος τῇ χρήσει εὑρεθήσεται, ἄρα ζητητέον ἐστὶ τίνα τὸν λόγον εὕρωμεν, ἵνα ἀναντιθέτως τῶν ἀμφοτέρων σωζομένων μὴ ἐκτραπῶμεν τῆς ἀληθείας. Ἀδύνατον γὰρ τὸν κύριον ψεύδεσθαι, καὶ ἀδύνατον αὐτὸν μάτην τὰς ἐξηγήσεις εἰς ἡμετέραν ζωὴν ποιεῖσθαι. Γινώσκει τοίνυν ὁ πατὴρ, γινώσκει ὁ υἱὸς, γινώσκει τὸ ἅγιον πνεῦμα. Οὐδὲν γὰρ ἐν πατρὶ διηλλαγμένον

Cap. XLIII. — 1. Εἴπωσιν γὰρ ἡμῖν coniecit *Petavius*. *Recte interpretatus est Cornarius* Dicam enim vobis, qui malam opinionem de Christo ab initio habetis, Utrum maius est - - - - et illa hora? Omnino autem interrogati cogentur *cett.*

solum quos tanquam filios habet moderari ac regere, sed et mendacium omne convincere. Hoc enim petere a vobis libet, o miseri qui de Christo domino tam male ab ipso principio sentitis: ecquid ad naturae dignitatem aut cognitionem maius esse videatur, deusne dominus omnium ac pater domini nostri Iesu Christi, an dies illa, vel hora, quae a patre, filio et spiritu sancto producitur atque efficitur? Necesse est omnino vel ipsa veritate cogente respondeant, multo, ut revera est, maiorem esse patrem. Itaque cum hoc filius asserat: *Nemo novit patrem, nisi filius, et nemo novit filium nisi pater*, qui quod maius est, patrem videlicet, novit, quod minus est ignorare qui potest? Sed eiusmodi sunt divini illi sermones, ut cum ex sancti spiritus afflatu prolati sint, minime ab illis percipiantur qui spiritus sancti donum gratiamque non acceperint. Cuiusmodi cum haeretici illi sint, instabili et inconstanti ingenio ac stolida mente praediti sunt, quae in perniciosissimorum atque infimorum errorum diverticula labatur.

Matth. 11, 27.

Nam occurrere illorum conatibus potest quod a domino pronuntiatur, *Estote parati, sint lumbi vestri praecincti, et lucernae vestrae in manibus vestris: et eritis tanquam boni servi expectantes dominum suum: ut enim fur de nocte, sic advenit dies illa.* Cui et sanctus apostolus adstipulatur. *Non estis*, inquit, *tenebrarum filii, sed diei, ne dies tanquam fur vos apprehendat.* Quare cum diei filii tenebris non obducantur, sed parati sint, quoniam qua die nesciunt, et qua hora non expectant, dominus ipsorum advenit, nihil opinor a servis suis ac diei filiis is qui istorum omnium caussa illis est splendidissima sua persona ac divinitate discrepabit. Ac scilicet, perinde ut diei illius ignari imparatique, nescius et imprudens occupabitur, hac ipsa re mancus ac defectus. Quis adeo furiosus est ac vecors ut eiusmodi quaedam de Christo cogitet, nimirum eiusdem illum conditionis esse cuius homines sunt eius dominatui ac disciplinae subiecti, aut ut deteriores illi qui imparati ignarique sunt? Est illud sane quam stolidum ac ridiculum. Quamobrem cum haec ita se habere nequeant, et oratio ipsa cum usu comparata repugnare videatur, excogitanda nobis aliqua ratio est, ut utrisque sine ulla contradictione salvis a veritate non excidamus. Mentiri quippe dominus non potest, aut ad vitam nostram instituendam frustra aliquid praecipere. Quocirca cognoscit pater diem illum, cognoscit et filius, cognoscit et spiritus sanctus. Nec est quicquam in patre a filio di-

Cap. XLIV. Matth. 24, 44. Luc. 12, 35. 1. Thess. 5, 2.

Cap. XLIV. — 1. προεπαντήσεται cod. *Rhedig.*
2. ὀσφῦες cod. *Ien. et ed. princ.* ὀσφυῖες cod. *Rhedig.*
3. ὑπελάττωσι *codd. mss. et ed. princ.* et sub minoribus existens *vertit Cornarius.*

παρὰ τὸν υἱόν, οὐδὲ ἐν υἱῷ παρηλλαγμένον παρὰ τὸ πνεῦμα, ὡς ἐν ἑκάστῃ τῶν προειρημένων αἱρέσεων ἐν χρείᾳ καταστάντες ἀπεδείξαμεν, ἐξ ἀληθινῶν συστάσεων τὴν τριάδα εἶναι μίαν θεότητα, καὶ μηδὲν ἔχειν ἐν ἑαυτῇ παρηλλαγμένον, ἀλλὰ τὸ πᾶν τελειότης, τρία τέλεια, μία δοξολογία, καὶ μία κυριότης.

Κεφ. με'. *Ἀλλ' ἐρεῖς μοι, Τίνι τοίνυν* [1] τῷ λόγῳ εἴρηκε [2] τοῦτο; *Καὶ ἤδη* μὲν ἄλλῃ μοι περὶ τοῦ λόγου τούτου πέφρασται. Οὐδὲν δὲ κωλύσει τοῖς αὐτοῖς προσθεῖναι, καὶ τὰ αὐτὰ ἀληθινὰ ῥήματα λέγειν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, τοῖς δὲ ἐντυγχάνουσιν ἀσφαλὲς ἔσται, τοῖς δὲ [3] ἐναντίοις εἰς ἔλεγχον. Ἡ γὰρ ὑπόθεσις τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Τρία γὰρ τάγματα ἐν ταὐτῷ ὑπεισήνεγκεν [4] ἐν μέσῳ, πατέρα, καὶ ἑαυτὸν, καὶ πάντας
pag. 768. ἀγγέλους ἐν οὐρανῷ. Καὶ τῷ μὲν πατρὶ ἀπέδωκε τὸ εἰδέναι, οὐ μόνον εἴδησιν ὑποδεικνύων καὶ γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀεὶ παρὰ πατρὶ καὶ παρὰ υἱῷ ἀναμφιβόλως [5] κεκρατυμμένα τε καὶ γεγεννημένα καὶ εἰργασμένα, καὶ ὁ μὲν πατὴρ οἶδε τὴν ἡμέραν, εἶδεν αὐτὴν καὶ εἰργάσατο, καὶ πέπραχε, καὶ ἔκρινεν, ὡς ἔφη ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ ὅτι, Ὁ πατὴρ οὐδένα κρινεῖ, ἀλλὰ τὴν πᾶσαν κρίσιν δέδωκε τῷ υἱῷ. Ἐν γὰρ τῷ δεδωκέναι κέκρικεν. Κρίνας τοίνυν ἔγνω, γνοὺς οἶδε πότε ἔρχεται. Ὁ γὰρ μὴ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν ἤδη κέκριται, οὐ τῆς κρίσεως παρελθούσης, ἀλλὰ τῶν τότε μελλόντων ἔσεσθαι ἤδη ἀποδεικνυμένων, ὡς καὶ ἐπὶ [6] τούτῳ τὸ τοιοῦτον πληροῦται. [7] Οἶδε γὰρ ἡ γραφὴ εἴδησιν καὶ εἴδησιν. Ὡς καὶ πολλάκις εἰς τὸ συνεκτικὸν κατερχόμενοι ἀπὸ ὁμοιωμάτων καὶ παραδειγμάτων τῶν ἤδη πεπραγματευμένων τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν φράσιν ἑκάστης ὑποθέσεως παριστῶντες οὐ διελείψαμεν, [8] λάβωμεν τοίνυν ἐξυπαρχῆς αὖθις καὶ περὶ τούτων εἴπωμεν.

Κεφ. μς'. *Τί φατε, ὦ οὗτοι; ἤδει Ἀδὰμ Εὔαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ* πρὸ τῆς παρακοῆς καὶ παραβάσεως, ἢ οὐκ ἤδει; καὶ οὐ δύνασθε ἀντειπεῖν τῇ ἀληθείᾳ· ἐὰν γὰρ μὴ θελήσητε ὀρθοποδῆσαι πρὸς τὸν τοιοῦτον νοῦν, ἐλεγχθήσεσθε. Ἦσαν γὰρ, φησί, γυμνοὶ, καὶ οὐκ ᾐσχύνοντο· γυμνῶν δὲ αὐτῶν ὄντων, καὶ οὐ τυφλωττόντων. Οὔτε γὰρ τοῦτο ἀρνήσασθαι δύνασθε, μὴ βλέποντας αὐτοὺς ὁμολογῆσαι. [1] Εἶδε

Cap. XLV. — 1. αὐτῷ *cod. Rhedig.* 2. τούτω *cod. Ien.* τοῦτο *cod. Rhedig.* 3. ἐναντίας *codd. mss. uterque. Hinc reponendum fortasse* τοῖς δὲ δι' ἐναντίας, *qua locutione Epiphanius est usus, ut solum afferam haer.* 66, 10. *et* 24. 4. ἐν τῷ μέσῳ *cod. Rhedig.* 5. κεκρατυμμένα *codd. mss. uterque.* κεκρατημμένα *ed. princ.* κεκρατημένα *ed. Petav.*

versum, aut in filio a spiritu sancto discrepans, quemadmodum in unaquaque superiorum haereseon refutanda, ubi id necesse fuit, certissimis rationibus ostendimus, sacrosanctam videlicet trinitatem una divinitate constare, neque quicquam diversum in sese variumque continere, sed ipsam omnino perfectionem esse, in qua tria perfecta sint, quibus unius et singularis gloriae praedicatio ac singularis dominatio tribuatur.

Dices, Cur igitur hoc ille dixit? Iam quidem alias nobis illa Cap. XLV. disputata quaestio est, sed nihil modo prohibet quominus eadem illa repetamus hoc loco. Atque eosdem illos verissimos sermones usurpare, *neque me pigebit*, et lectoribus ad cautionem utile atque ad Philipp. 3, 1. refellendos adversarios cumprimis oportunum videtur. Sic igitur sese res habet, triplicem in illo loco Christus ordinem proposuit, patrem, seipsum, ac coelestes omnes angelos. Ex quibus patri quidem illius diei notitiam detulit. Neque hanc solum indicavit, sed et alia omnia quae in patris ac filii potestate sine ulla controversia perpetuo fuerunt, quaeque ab illis producta ac perfecta sunt. Novit itaque pater diem illam, novit, inquam, et produxit, ac iudicavit, prout in Ioannis evangelio dominus narrat. *Pater*, inquit, Ioann. 5, 22.
neminem iudicabit, sed omne iudicium dedit filio. Hoc enim ipso quod iudicium dedit iudicasse putandus est. Ergo cum iudicaverit, novit quando sit illa dies ventura. Nam *qui non credit in filium, iam* Ioann. 3, 18.
iudicatus est. Non quod iudicium iam praeterierit, sed quod quae tunc futura sunt modo declarentur; cuiusmodi quiddam in praesenti negotio cernitur. Quippe scriptura non unum scientiae genus complectitur. Ceterum quod hactenus saepe ac constanter fecimus, ut ad rei, qua de agitur, illustrationem et explicationem similitudines quasdam et exempla proponeremus ex praeteritis rebus ac gestis, a quibus ad argumentum ipsum et caput disputationis perveniremus, idem in praesentia faciendum iudico. Quare altius repetito principio ad eum modum cum illis agamus.

Quid tandem dicitis? Num Adamus uxorem Evam vel ante Cap. XLVI. peccatum ac violatam legem noverat, necne? Non potestis veritati repugnare. Nisi enim in huius rei intelligentia recta progredi velitis, facillime convincemini. *Erant*, inquit scriptura, *nudi, nec* Gen. 2, 25.
pudore afficiebantur. Atqui tum nudi erant, neque tamen caeci. Quod quidem inficiari non potestis, aut non videndi facultate prae-

6. τύπῳ *est vitium ed. Petav. Colon. repet.* 7. ,,Deest nonnihil" *annotavit Petav. in marg. Nihil desidero.* 8. *Vocabulo* λάβωμεν *in edit. Petav. incipit cap. XLVI. Vulgo enim destinguunt* εἴδησιν, ὡς καὶ πολλάκις - - - οὐ διελείψαμεν. Λάβωμεν τοίνυν *cett.*

Cap. XLVI. — 1. οἶδε *codd. mss. et ed. princ.*

γὰρ, [2]φησὶ, Εὔα τὸ ξύλον ὅτι καλὸν εἰς βρῶσιν, καὶ ὡραῖον τοῦ κατανοῆσαι. Ἄρα γοῦν ᾔδει καὶ ᾔδεισαν. Εἰδότες δὲ καὶ ὁρῶντες ἀλλήλους [3]ἐπεγίνωσκον. [4]Ἦν μετὰ πολὺν χρόνον, φησὶ ἡ γραφὴ, Καὶ ἔγνω Ἀδὰμ Εὔαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὴν μὲν πρώτην εἴδησιν καὶ βλέψιν περὶ εἰδήσεως δι' ὁράσεως συνισταμένης λέγει, καὶ διὰ ἐννοίας· περὶ δὲ τῆς δευτέρας γνώσεως περὶ εἰδήσεως καὶ χρήσεως ἀπαγγέλλει· ὡς καί που Δαβὶδ γηράσας, ὡς λέγει ἡ θεία γραφὴ, Καὶ ἐγήρασε Δαβὶδ, καὶ οὐκ ἐθερμαίνετο, καὶ εἶπον [5]αὐτοῦ οἱ παῖδες [6]αὐτῷ, Ζητηθήτω τῷ βασιλεῖ παρθένος, καὶ εὑρέθη Ἀβισὰκ ἡ [7]Σωμανῖτις. Καί φησι· Ἔθαλπεν αὐτὸν, καὶ συνεκοιμᾶτο αὐτῷ, καὶ οὐκ ἔγνω αὐτὴν Δαβίδ. Τὴν σύσσωμον καὶ σύμπλευρον πῶς οὐκ ᾔδει;
pag. 769. ἀλλ' ἐνταῦθα εἴδησιν οὐ τὴν δι' [8]ἐννοίας διηγεῖται, ἀλλὰ τὴν διὰ χρήσεως. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ· [9]ὅτι μὲν γὰρ ἑπτὰ ἔτη ἐτύγχανε ποιμαίνων μετὰ Ῥαχὴλ καὶ Λίας, καὶ ᾔδει αὐτάς· ὅτε δὲ περὶ τῆς συναφείας τῆς τοῦ σεμνοῦ αὐτῶν γάμου διηγεῖται, φησὶ, Ἔγνω Λίαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Ὅτι ἡ μὲν πρώτη εἴδησις δι' ἐννοίας ἦν καὶ δι' ὁράσεως, ἡ δὲ δευτέρα γνῶσις καὶ εἴδησις περὶ χρήσεως καὶ ἐνεργείας. Οὕτω καὶ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ ἔγνω κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ· οὐχ ὡς [10]ἀγνοοῦντος τοὺς μὴ ὄντας, ἀλλὰ τὸ ἐναργὲς τῆς τοῦ κυρίου ἀντιλήψεως σημαίνει. Καὶ, Ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ ἐργάται τῆς ἀνομίας, οὔπω ἔγνων ὑμᾶς. [11]Ἆρα οὐκ ᾔδει αὐτοὺς κατὰ εἴδησιν; ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἦσαν ἄξιοι αὐτοῦ, τὸ πρακτικὸν ἀπ' αὐτῶν ἀναιρεῖ. Καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ, Ὑμᾶς ἔγνων ἐκ πάντων ἐθνῶν. [12]Ἆρα γὰρ τὰ ἔθνη πάντα καὶ ὁ ἀριθμὸς πάσης ἀνθρωπότητος ἀπὸ τῆς αὐτοῦ γνώσεως παραλέλειπται, καὶ οὐχὶ μᾶλλον αἱ τρίχες ἑκάστης κεφαλῆς ἀνθρώπου, τῶν τε αὐτῷ δουλευόντων καὶ τῶν αὐτῷ ἀπειθούντων, οὐ γινώσκονται; Καὶ ὁδοὺς γὰρ τὰς ἐκ δεξιῶν οἶδεν ὁ θεός. [13]Ἆρα γὰρ ἀγνοεῖ τὰς ἐξ ἀριστερῶν; καὶ πόσα ἔστι τοιαῦτα εἰπεῖν [14]περὶ εἰδήσεως καὶ εἰδήσεως;

Κεφ. μζ. Οὕτω καὶ ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ πατὴρ τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ υἱῷ, τὴν τῆς γνώσεως καὶ [1]κρίσεως γνῶσιν ἀπέδω-

2. φησὶν ἡ εὔα cod. *Rhedig.*

3. *In cod. Rhedig. legitur* ἐπιγίνωσκον, *cuius vocabuli in fine abrasae aliquot literae, et accentus quidem super* ω *positi vestigia adhuc comparent.*

4. *In ed. princ. ante* ἦν *(habet* ἦν*) est spatium trium fere literarum vacuum relictum. Petavius suspicabatur esse* τοίνυν *reponendum. Gatakero Adverss. Misc. pag.* 812. *placuit* Πῶς οὖν —. *At libri mss. habent, ut edidit Petavius,* ἦν. *Cornarius vertit* Quum autem nossent et viderent se mutuo, cognoverunt: velut post multum tempus ait scriptura *cett.*

5. αὐτοῦ *codd. mss. et ed. princ.* αὐτῷ *ed. Petav.*

6. αὐτῷ *cod. Rhedig.* αὐτοῦ *cod. Ien. et editi.*

7. σωμανῖτις *codd. mss. et ed. princ.* Συναμῖτις *ed. Petav.*

ditos asserere. *Vidit enim*, inquit, *Eva lignum, quoniam bonum est ad comedendum, et pulchrum visu.* Proindeque et Adamus illam noverat, et utrique se mutuo cognoscebant, ac videbant et tamen longo postea tempore, ut scriptura narrat, *cognovit Adam Evam* Gen. 1, 1.
coniugem suam. Sed nimirum prior illa cognitio ac visio de ea notitia, quae videndi sensu et intelligentia constat, accipitur. At secunda praeter notitiam usum quoque complectitur. Quemadmodum Davidi aetate iam affecta contigit, ut scriptum est, *Et senuit David,* 3. Reg. 1, 1.
et non calefiebat: et dixerunt ei servi sui, Quaeratur regi virgo: et inventa est Abisac Sunamitis: et ait, *Calefaciebat ipsum, et dormiebat cum illo, et non cognovit eam David.* Quaero quae ad eius corpus ac latus accubabat, num eam ignorare David potuit? Verum hoc in loco non de ea cognitione loquitur quae sola animi comprehensione constat, sed quae ad usum refertur. Nam et idem de Iacob usurpatur, qui septem annos cum Rachele et Lia pecora paverat, easque probe cognoverat. Nihilominus cum de honestis illorum nuptiis scriptura loquitur, *Cognovit*, inquit, *Liam uxorem suam.* Quod videlicet prima cognitio ad intelligentiam et videndi sensum, posterior ad usum actionemque referatur. Eodem modo et in sacris literis legimus, *Cognovit dominus qui sunt eius.* Non quod eos igno- 2. Timoth. 2, 19.
ret qui sui non sunt, sed divinae cognitionis ac perfectionis vis et efficacitas exprimitur. Item illud, *Discedite a me operarii iniquita-* Luc. 13, 27.
tis: nescio vos. Num illos, quod ad cognitionem attinet, nesciebat? Sed nimirum, quod ipso digni non erant, cognitionis illius efficientiam eo verbo sustulit. Ad haec in alio loco, *Vos*, inquit, Deut. 14, 2.
novi ex omnibus gentibus. Itane vero? Nationes omnes, ac totius humani generis multitudo illius cognitioni subtrahetur? An non e contrario vel *capilli, qui in cuiusque hominis capite sunt*, tam eo- Matth. 10, 30.
rum qui ipsi serviunt, quam qui imperium detrectant, ab eodem Luc. 12, 7.
illo noscuntur? Item, *Vias quae a dextris sunt novit deus.* Num Prov. 4, 27.
sinistras ignorat? Quam multa id genus de cognitionum discrimine commemorari possunt.

Quamobrem hoc ipsum unigenitus dei filius voluit. Nam cum Cap. XLVII.
pater filio iudicium commiserit, vicissim hic iudicii illius cognitio- Ioann. 5, 22.

8. ἐννοίας *emendavit Petavius post Cornarium, qui vertit* per intellectum. εὐνοίας *cod. Ien. et editi.* εὔνοιαν *cod. Rhedig.* ἐννοίας *probavit etiam Gatakerus Dissert. de Novi Instrumenti Stylo cap. XI., Opp. Crit. p.* 72.

9. *Fortasse scribendum* ὅτε μὲν.

10. ἀγνοοῦντος *emendavit Petav.* ἀγνοοῦντας *librorum est scriptura.*

11. ἄρα *scripti et editi.*

12. ἆρα *codd. mss.* ἄρα *editi.*

13. ἆρα *codd. mss.* ἄρα *editi.*

14. *Sic supra cap.* 55. οἶδε γὰρ ἡ γραφὴ, *dixit,* εἴδησιν καὶ εἴδησιν, *et infra cap.* 51. ἀπὸ τοῦ καρδίαν καὶ καρδίαν, *cap.* 63. ὡς ἄλλου καὶ ἄλλου.

CAP. XLVII. — 1. χρήσεως *codd. mss. uterque.*

κεν ἤδη τῷ πατρὶ, ὅτι οὐδεὶς οἶδε τὴν ἡμέραν, εἰ μὴ ὁ πατὴρ, κατὰ δύο τρόπους, ὅτι οἶδε πότε ἔρχεται. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῇ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ ἡ ἡμέρα καὶ ὥρα ἔρχεται. Καὶ οἶδεν αὐτήν· ἤδη γὰρ πέπρακται αὐτῷ παραδεδομένη ἡ κρίσις τῷ μονογενεῖ. Οὕτω καὶ ἐν τῷ μονογενεῖ υἱῷ τοῦ θεοῦ, θεῷ ὄντι καὶ μηδὲν ἀπὸ πατρὸς παρηλλαγμένῳ, ἡ αὐτὴ εἴδησις. Αὐτὸς γὰρ οἶδεν αὐτὴν, καὶ αὐτὸς ἄγει αὐτὴν, καὶ φέρει, καὶ τελεῖ, καὶ κρίνει, καὶ ἄνευ αὐτοῦ οὐκ ἔρχεται. Οὔπω δὲ ἔγνω αὐτὴν κατὰ πρᾶξιν, τουτέστιν οὔπω ἔκρινεν. Ἔτι γὰρ ἀσεβεῖς ἀσεβοῦσι, καὶ ἄδικοι πλεονεκτοῦσι, καὶ πόρνοι, καὶ μοιχοὶ, καὶ εἰδωλολάτραι ἀνομοῦσι, καὶ ὁ διάβολος ἐνεργεῖ, καὶ αἱρέσεις ἐπανίστανται, καὶ ἡ πλάνη ἐργάζεται, ἕως ἐνέγκῃ αὐτὴν τὴν ἡμέραν ὁ μονογενὴς υἱὸς
pag. 770. τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ δίκαιον ἑκάστῳ ἀπονείμῃ, καὶ γνώσεται αὐτὴν, τουτέστι παράξει αὐτὴν δυνάμει. Καὶ ἐν μὲν πατρὶ κατὰ δύο τρόπους πεπλήρωται, ἐν δὲ τῷ υἱῷ κατὰ εἴδησίν ἐστι, καὶ οὐκ ἀγνοεῖται, κατὰ δὲ πρᾶξιν οὔπω ἐτελέσθη, ἐπειδὴ οὔπω κέκρικεν. Ἀπὸ δὲ τῶν ἁγίων ἀγγέλων κατὰ δύο τρόπους παραλέλυται, καὶ ἐν τῷ μηδέπω [2] κατὰ πρᾶξιν ἐγνωκέναι αὐτοὺς, τουτέστιν ἐπιτελέσαι. Οὔπω γὰρ προσετάχθησαν ἐξελθεῖν καὶ συναγαγεῖν τοὺς ἀσεβεῖς, ὡς τὰ ζιζάνια, [3] δεσμὰς, καὶ ἑτοιμάσαι εἰς τὸ πῦρ κατακαῆναι. Καὶ ὁρᾶτε, ὦ ἀγαπητοὶ καὶ τοῦ θεοῦ δοῦλοι, ὅτι μάτην ἕκαστος τῶν κατά τινα πρόληψιν ἑαυτοῖς τὰ δεινὰ [4] ἐπισπωμένων ἐστρατεύσατο, διαφόρως ἕκαστος καθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὰ ἥσσονα καὶ ἠλαττωμένα βλασφημεῖν ἐπιχειροῦντες.

Κεφ. μη'. Ἀλλὰ καὶ ταύτης ἱκανῶς τὴν φράσιν πεποιημένοι ἐπ' ἄλλας πάλιν αὐτῶν λέξεις δῶμεν τὸν νοῦν, σὺν τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει. Οἵ γὰρ γεννάδαι καὶ εἰς πάντα εὔτολμοι, καί τοί γε ὁμολογοῦντες οὐχὶ κατὰ τοὺς Μανιχαίους, οὐδὲ κατὰ ἄλλας πολλὰς αἱρέσεις, ἀλλὰ κἂν τὸ κατὰ σάρκα ἀληθὲς κατέχοντες, καὶ [1] αὐτὸ δὲ ἐλλιπῶς, καὶ οὐ πληρέστατα. Ὁμολογοῦσι γὰρ τὸν σωτῆρα σάρκα ἀληθινῶς ἐσχηκέναι. Ἀκούοντες δὲ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ εὐαγγελίου ὅτι κέκμηκεν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας καὶ ἐπείνησε καὶ ἐδίψησε, καὶ ἐκοιμήθη, καὶ ἀνέστη, ταῦτα πάντα συνάξαντες εἰς τὴν θεότητα ἀναφέρουσι τὴν αὐτοῦ, βουλόμενοι τὴν θεότητα αὐτοῦ ὡς ἐκ τῶν τοιούτων ὑποθέσεων ἀπαλλοτριοῦν τῆς τοῦ πατρὸς

2. „Deest aliquid" *margini adscripsit Petavius. At certe nihil desidero.* Βραχυλόγως *enim verbis* καὶ ἐν τῷ μηδέπω κατὰ πρᾶξιν ἐγνωκέναι αὐτοὺς *expressit etiam prius membrum, quod alterum rationis modum contineret. Verto* Angelis vero duobus modis haec cognitio detracta est, etiam quod nondum secundum actionem cognoverunt, *h. e.* non solum quod secundum scientiam, sed etiam *cett.*

3. δεσμὰς δεσμὰς *ed. pr. Cornarius etiam vertit* in fasciculos ac fasciculos. εἰς δεσμὰς *correxit Gatakerus l. l. p.* 812.

4. ἐπεσπωμεν *cod. Rhedig.*

nem patri detulit. *Nemo*, inquit, *novit diem nisi pater*. Quod duo- Marc. 13, 32.
bus modis explicari potest. Primum quod quando ventura sit intelligat, cum ex illius nutu ac voluntate hora illa ac dies adveniat. Secundo ideo nosse dicitur, quod filio suo iam omnem illam iudicii functionem tradiderit. Nec minus huic ipsi dei filio, utpote deo, nec ulla re a patre diverso, eadem est tribuenda cognitio. Quare et diem illam novit, et eandem producit, ac perficit, et iudicium administrat, nec absque illo prorsus adveniet. Neque tamen, quod ad effectionem pertinet, eam nosse dicitur, quia nondum iudicium instituit. Nam et impii adhuc impietatem exercent, et iniusti aliena per vim usurpant; et stupratores, adulteri ac simulacrorum cultores flagitia sua perpetrant, et diabolus molitur aliquid, et haereses insurgunt, et errorum falsitas quamplurima machinatur: donec scilicet diem illum filius dei proferat, et unicuique quod iustum est attribuat. Tum demum illam nosse dicetur, hoc est vi sua ac potestate facere. Ergo illud in patre duobus modis impletur, in filio vero scientia et cognitione tenus; nec is tamen ignorat, sed nondum actione ipsa perfecit. Nondum enim iudicavit. Angelis porro duobus modis haec cognitio detrahitur, quod neque quando futura sit intelligant, nec actione ipsa cognoscant, hoc est nihil adhuc ef-
fecerint. Quippe nondum mandatum illis est ut exeant et impios Matth. 13, 30.
velut lolium in fasciculos colligant, et igni ad comburendum praeparent. Animadvertitis, opinor, o carissimi, deique servi, eos omnes qui sponte sua animique proposito sibi perniciem arcessunt frustra veritati bellum inferre, cum unusquisque magno suo malo, diversa ratione inferiorem quandam conditionem ac sortem dei filio per summam contumeliam conatur adscribere.

Verum cum hactenus de illo scripturae loco satis multa dixe- Cap. XLVIII.
rimus, cetera, quae ab illis afferuntur, divino freti praesidio cuiusmodi sint videamus. Etenim generosi illi ac nimium audaces, tametsi non eadem cum Manichaeis, atque aliis quam plurimis haeresibus sentiant, sed veram in Christo carnem retineant, hoc ipsum tamen non plene atque integre, sed cum defectu aliquo profitentur. Nam salvatorem nostrum vera quidem carne praeditum fuisse con-
cedunt. Sed cum in evangelio audiunt eundem *ex itinere fatigatum* Ioann. 4, 6.
fuisse, nec non et famen sitimque pertulisse, dormisse ac surrexisse, haec omnia colligentes ad eius divinitatem referunt, quam quidem argumentis eiusmodi freti alienam a natura patris affirmare

Cap. XLVIII. — 1. αὐτῷ *codd. mss. et ed. princ.*

οὐσίας. Ὅτι, Εἰ ἔστι, φησὶ, ἐκ τοῦ πατρὸς, τοῦ πατρὸς μὴ κοπιῶντος, [2] μηδὲ διψῶντος, μήτε πεινῶντος, καθὼς ἡ θεία γραφὴ λέγει, Οὐ κοπιάσει, οὐδὲ πεινάσει, οὐδὲ διψήσει, [3] οὐδὲ ὑπνώσει, οὐδὲ ἔστιν ἐξεύρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ, τούτων δὲ οὕτως εἰς τὸν υἱὸν τελειωθέντων, ἀλλότριος [4] ἄρα, φησὶν, ὑπάρχει τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας τε καὶ φύσεως. Καὶ ὅτι μὲν ταῦτα εἰς τὸν μονογενῆ οὐκ ἐπληροῦτο πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας [5] καὶ αὐτοὶ ὁμολογήσουσιν. Ὅταν δὲ ὁμολογήσωσιν ἀναγκαζόμενοι, ἔλθωσι δὲ εἰς τὰ ἐν τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ τετελειωμένα, καὶ ἀκούσωσι, διόπερ ἔλαβε σῶμα, διὰ τοῦτο ταῦτα εὐλόγως ἐπιτελεῖν, ἐνδιδοὺς ὥςπερ ἡνίοχος τῷ ἅρματι εἰς τὰς εὐλόγους χρείας, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν σάρκα ἐνεδύσατο, καὶ οὐ
pag. 771. κατὰ δόκησιν, τότε φάσκουσι μὴ ἐκ σαρκὸς εἶναι ταῦτα μόνης.

Κεφ. μθ'. Καὶ γὰρ τῷ μὲν ὄντι καθ' ἑαυτὴν οὔτε διψήσει, οὔτε κοπιάσει. Οὐκ ἴσασι δὲ οἱ τὴν ὁδὸν καταλελοιπότες, καὶ ἐπὶ τὰς ἐναντίας τρίβους ἐκτραπέντες, ὅτι οὐ μόνον σάρκα [1] ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἔλαβεν ἐλθὼν, ἀλλὰ καὶ ψυχὴν, καὶ νοῦν, καὶ πάντα εἴ τι ἔστιν ἀνθρώποις, χωρὶς ἁμαρτίας, οὐκ ἀπὸ σπέρματος ἀνδρὸς, ἀλλὰ ἀπὸ Μαρίας τῆς ἁγίας παρθένου, διὰ πνεύματος ἁγίου. Οὐ βούλονται [2] καταδέξασθαι ψυχὴν αὐτὸν εἰληφέναι διὰ τὸν τοιοῦτον πρὸς αὐτοὺς ἔλεγχον, ὅπερ ἐστὶν εὐχερέστερον ἁπάντων πρὸς ἀντίθεσιν τῆς αὐτῶν ματαιολογίας. Αὐτὸς γὰρ ὁμολογεῖ ἀληθὴς θεὸς, λέγων περὶ αὐτοῦ, ὅτι, Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια, ὅτι, Ἡ ψυχή μου τετάρακται, καὶ, Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου, καὶ, Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου, καὶ λαβεῖν αὐτήν· καὶ ἵνα δείξῃ ἑαυτὸν θεὸν μὲν εἶναι ἔχοντα τὴν ἐξουσίαν. Ἀνθρώπου γὰρ οὐκ ἔστιν οὗτος ὁ λόγος. Οὐδεὶς γὰρ ἔχει ἐξουσίαν τοῦ θεῖναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ λαβεῖν αὐτήν. Ὅταν δὲ περὶ ψυχῆς διηγεῖται, δείκνυσιν ἑαυτὸν ἀληθινῶς ἐνανθρωπήσαντα, καὶ μὴ δοκήσει. Καὶ πάλιν, Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν προβάτων. Καὶ ἵνα δείξῃ ἀληθινὰ ταῦτα ὄντα, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἔλεγε τῷ πατρὶ, Εἰς χεῖρά σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου. Καὶ, Ἐλθόντων, φησὶ, τῶν στρατιωτῶν, εὗρον αὐτὸν ἤδη ἐκπεπνευκότα. Καὶ πάλιν, Καὶ κράξας φωνῇ μεγάλῃ εἶπεν, Ἠλὶ, ἠλὶ, [3] λημᾶ σαβαχθανὶ, τουτέστι Θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; ὡς ἤδη καὶ ταύτην τὴν δύναμιν τοῦ λόγου ἐφράσαμεν. Καὶ ἐξέπνευσε, φησὶ τὸ εὐαγγέλιον. Τὸ δὲ, Ἐξέπνευσε, καὶ, Εἰς χεῖράς σου, καὶ τὸ, Ἡ ψυχή μου τετάρακται, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τῆς ἀληθείας λεγούσης, τίς [4] ἠλίθιος εἴη πεισθῆναι μὲν τοιούτῳ ἐργαστηρίῳ ἀνθρώπων

2. μὴ cod. Rhedig. Reponendum videtur μηδὲ — μηδὲ, aut μήτε — μήτε.
3. Libri vulgo οὔτε.
4. ἄρα φησὶν codd. mss. ἄρα φασὶ editi.
5. καὶ om. ed. Petav. Colon. repetita.

Cap. XLIX. — 1. ἔλαβεν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ cod. Rhedig.
2. δὲ καταδέξασθαι volebat Petav.

conantur. Cum enim pater *non laboret, neque sitiat, nec esuriat,* Isai 40, 28.
ut scriptura sacra loquitur, *Non laborabit, neque sitiet, nec esuriet, nec est investigatio prudentiae eius,* eadem illa vero in filio perfecta cernantur, a patris, inquiunt, essentia et natura sit alienus oportet. Atque haec quidem omnia ante incarnationem minime convenisse filio, vel ipsi fateantur. Cui cum etiam inviti assenserint, et ad ea pervenerint quae suscepta iam carne in eo perfecta dicuntur, audierint vero propter susceptum ab illo corpus, haec merito ac iustissimis de caussis necessarios ad vitae usus ab illo permissa, quemadmodum auriga moderari currum solet, quandoquidem non sola specie, sed revera carnem induit, haec cum illis obiiciuntur, negant ex sola carne proficisci illa potuisse.

Et vero per seipsam sola caro neque sitire, neque fatigari poterit. Cap. XLIX.
Sed hoc isti, qui relicta via contrarias ad semitas deflexerunt, ignorare videntur, dei filium non modo carnem, sed et animam et mentem, atque omnia denique quae sunt hominis propria suscepisse, praeter peccatum, neque hoc e virili semine, sed ex virgine Maria, per spiritum sanctum. At isti negant animam illum assumpsisse, quo illius argumenti vim effugiant, quod ad illorum inanem comprimendam loquacitatem ceteris omnibus promptius est ac facilius. De seipso quippe verus ipse testificatus est deus, qui veritatem se esse dixit, hoc ipsum quod dicimus, his verbis, *Anima* Ioann. 12, 27.
mea turbata est: et, *Tristis est anima mea:* et, *Potestatem habeo* Matth. 26, 38.
ponendi animam meum, et sumendi eam; ut et seipsum deum esse Ioann. 10, 18.
monstraret, penes quem istiusmodi sit potestas. Usurpari enim haec ab homine non possunt, quia nemo est qui ponendae animae suae, iterumque sumendae facultatem habeat. At cum de anima loquitur, hominem se revera, non sola opinione, factum ostendit.
Item, *Ego sum pastor bonus, qui animam suam ponit pro ovibus suis.* Ibid.
Atque ut haec veritati esse consentanea declararet, in cruce suspen-
sus ita patrem alloquitur: *In manus tuas commendo spiritum meum.* Luc. 23, 46.
Et, *Cum venissent,* inquit, *milites, invenerunt iam illum expirasse.* Ioann. 19, 33.
Ad haec, *Et exclamans,* inquit, *voce magna dixit, Eli Eli, lamma* Matth. 27, 46
sabacthani, hoc est, Deus meus, deus meus, quare me dereliquisti?
Cuius quidem orationis vim iam ante declaravimus. *Et expiravit,* Marc. 15, 37.
inquit evangelium. Quae cum ita sint, et eiusmodi voces, *Expiravit,* et, *In manus tuas, etc.,* et, *Anima mea turbata est,* ac ceteras id genus ipsa veritas usurpet, quis adeo stultus est huic ut caecutientium ac somniantium hominum ergastulo fidem adhibere velit,

3. λημᾶς ἀβαχθανὶ codd. mss. λημᾶς ἀμαχθανὶ ed. pr.
4. ἠλίθιος τοιούτῳ μὲν πεισθῆναι ἐργ. cod. Rhedig.

μυωπαζόντων καὶ ὀνειροπολουμένων, καὶ καταλεῖψαι αὐτὰς τὰς τοῦ θεοῦ λόγου εὐλόγους ῥήσεις τῆς ἀληθείας;

Κεφ. ν'. Ἀλλὰ λοιπὸν λεξιθηροῦντες τὰ καλῶς καὶ ὀρθῶς εἰρημένα ἀπὸ ἑκάστης γραφῆς δίκην πειρατῶν ἀνδρῶν σώματα ὑγιῆ ἀκρωτηριαζόντων, μαρτυρίᾳ τινὶ κέχρηνται ᾗ τροπικώτερον πολλάκις ἡ γραφὴ κεχρημένη διηγεῖται. Καὶ τὸ μὲν τροπικῶς εἰρημένον [1] ἀλήθειαν φέρειν
pag. 772. εἴωθε. Τὸ δὲ [2] ἀληθὲς καὶ ἀπαρεμφάτως κεκηρυγμένον εἰς ἕτερον πρόςωπον ἀλληγοροῦσιν. Εὐθὺς γὰρ ἀναπηδῶσιν ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἡσαΐου φέροντες ῥῆσιν, ὅτι ἐκ προςώπου τοῦ πατρὸς εἴρηται ὅτι, Ἰδοὺ, συνήσει ὁ παῖς μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐφ' ὃν εὐδόκησα, ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου· ὡς τοῦ πατρὸς εἶναι ταύτην τὴν λέξιν. Καὶ γὰρ ἀληθές. Πῶς οὖν καὶ ὁ πατὴρ, φησὶ, ψηχὴν εἴληφεν; ἐὰν δὲ εἴπωμεν ὅτι, Μὴ γένοιτο, Τί οὖν, φησὶ, ἀλλ' ὅτι τροπικώτερον εἴρηται; ἄρα οὖν, φασὶν, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ εἰρημένον τροπικώτερον εἴρηται. Καὶ νομίζουσιν ἐν τούτῳ κατὰ τῆς ἀληθείας εὑρίσκειν θηρᾶσθαι πρόφασιν, ὅπερ αὐτοῖς οὐ δοθήσεται. Ἀκαλλώπιστος γὰρ οὖσα ἡ ἀλήθεια καθ' ἑαυτὴν ἕστηκε, μήτε ἡττωμένη, μήτε καλλωπισμοῦ ἐπιδεομένη. Ἴδωμεν γὰρ τῶν ἀμφοτέρων τὴν δύναμιν. Εἰ μὲν γὰρ ὁ πατὴρ ἦλθεν εἰς σῶμα, καὶ σάρκα ἐνεδύσατο, καὶ εἴρηκε τὸν λόγον τοῦτον, ἀληθινῶς ψυχὴν ἔσχεν· εἰ δὲ σάρκα ὁ πατὴρ οὐκ ἐνεδύσατο, εἴρηκε δὲ ὅτι, Ἡ ψυχή μου, τροπικῶς τοῦτο περὶ τὸν θεὸν ᾄδεται, ἵνα ἐνασφαλίσηται τὸ γνήσιον, καὶ δείξῃ τὴν πρὸς τὸν υἱὸν γνησιότητα. Ἀλλ' οὐκέτι περὶ τὸν υἱὸν τὰ αὐτά ἐστιν ἐν τούτῳ λέγειν. Ὁ μὲν γὰρ πατὴρ οὐκ ἔλαβε σάρκα, ὁ δὲ υἱὸς ἐνεδύσατο σάρκα. Ὁ πατὴρ ἄνθρωπος οὐ γέγονεν, ὁ δὲ υἱὸς γέγονεν ἄνθρωπος. Τὸ ὅμοιον γὰρ ἐπὶ τῷ πατρὶ ῥητέον. Ὡς γὰρ ἐνταῦθα λέγει, Ἠγάπησεν αὐτὸν ἡ ψυχή μου, οὕτως λέγει, Εὗρον Δαβὶδ τὸν τοῦ [3] Ἰεσσαὶ, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου· καὶ, Ἡ καρδία μου πόρρω ἀπέχει ἀπ' αὐτῶν. Εἰ τοίνυν διὰ τὸ τροπικώτερον εἰρῆσθαι ὅτι, Ἠγάπησεν [4] ἡ ψυχή μου, δεχόμεθα τὸ περὶ ψυχῆς, ἄρα γοῦν καὶ τὸ περὶ καρδίας τροπικώτερον εἴρηται, καὶ δῆλον [5] ὅ τι καὶ παντὶ τῷ σύνεσιν κεκτημένῳ σαφὲς εἴη. Εἰ τοίνυν τροπικῶς λέγει περὶ ψυχῆς ὁ πατὴρ, καὶ περὶ καρδίας ἧς οὐκ ἔλαβεν (οὐ γὰρ ἐφόρεσε σάρκα), τροπικώτερον εἰς τὸν πατέρα τὰ τοιαῦτα ἀναλογεῖται. [6] Οὐκέτι δὲ ταὐτὸν περὶ τὸν υἱὸν ἡγητέον. Ὁ υἱὸς γὰρ ἔλαβε σάρκα, καὶ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπείαν θέσιν.

Cap. L. — 1. ἀλήθειαν cod. Rhedig. ἀληθ' cod. Ien. ἀλήθεια editi. ἀληθεία φ. εἰώθασι putavit Petavius. Cornarius recte veritatem ferre solet.

2. ἀληθῶς volebat Petav.

3. Ἰεσαὶ cod. Ien. a m. pr., et cod. Rhedig. „Hallucinatus videtur in Esaiae loco citando.“ Petavius.

4. Inter Ἠγάπησεν et ἡ ψυχή μου ed. pr. habet lacunam quindecim fere literarum.

5. Libri vulgo εἴρηται. καὶ δῆλον ὅτι cett.

ac veritatis voces ipsas a divino verbo pronuntiatas rationique consentaneas relinquere?

Pergunt in aucupandis vocibus, quae recte ac praeclare in uno- Cap. L.
quoque scripturae libro conceptae sunt. In quo piratas imitantur, qui sana corpora mutilant. Ita illi testimonio quodam abutuntur, ac loquendi consuetudine, quam tropice saepius usurpare scriptura consuevit. Et quidem quod ad eum modum tropice dictum est, tanquam vere proprieque dictum afferre solent. Quod autem vere et simpliciter pronuntiatum est, aliam ad personam per allegoriam trahunt. Hic enim accurrunt statim, et ex Esaia sententiam eiusmodi proferunt, in qua sic pater loquens introducitur: *Ecce intelliget puer* Isai. 42, 1.
meus dilectus, in quo mihi placui, quem diligit anima mea, quae quidem ex patris persona dicuntur; nec de ea re dubitandum est. Quid igitur? Num etiam pater animam suscepit. Respondentibus nobis, Minime id quidem, Ecquid igitur, inquiunt, aliud est, nisi quod tropice ista dicuntur? Perinde itaque et a filio tropice sunt illa dicta. Ita ex huius occasione loci magnum se contra veritatem argumentum nactos arbitrantur; quod ipsis tamen nequaquam dabimus. Quippe veritas fuci ac lenocinii omnis expers per seipsam stat, neque aut superari potest, aut exquisitum quendam ornatum desiderat. Videamus porro quae sit amborum vis ac potestas. Nam si pater ad corpus descenderit, et carnem induerit, atque eiusmodi sermonem usurparit, revera etiam animam habuit. Sin carnem haud susceperit, et nihilominus hoc dixerit, *Anima mea etc.*, tropice de deo ista praedicari putandum est, ut germanitatem, quae inter se ac filium intercedebat, ea ratione firmaret. Ad filium autem eadem illa convenire nequeunt. Quippe pater minime carnem accepit, quam filius induit. Ille non est factus homo: filius homo factus est. Ac simili plane ratione quiddam alio loco patri tribuitur. Nam ut hic ita loquitur, *Dilexit illum anima mea*, sic alibi, *Inveni David filium* 1. Reg. 13, 14.
Iesse, virum secundum cor meum: item, *Cor meum longe abest ab* Isai. 29, 13.
illis. Quare si propterea quod tropice dictum est, *Quem dilexit anima mea*, id de anima verum esse confitemur, consequens est ut eodem modo quod de corde dicitur tropice dictum videatur. Neque potest ab homine prudente ea de re vel levissime dubitari. Ergo si de anima tropice pater loquitur, de corde, quod minime suscepit, neque enim carnem assumpsit, necesse est eiusmodi omnia per tropum quendam ad patrem accommodari. Non idem tamen et de filio sentiendum est, qui quidem carnem cum omni humanarum partium dispositione suscepit.

6. *Fortasse* οὐκ ἔστι.

Κεφ. να'. pag. 773. Ἔσται γὰρ τοῦτο ἐναντίον τῷ περὶ υἱοῦ τροπικώτερον λέγοντι περὶ τῆς ἐκ προςώπου ἐνανθρωπήσεως, κἂν ἔν τινι μέρει λόγου γενομένης ὑποθέσεως, διὰ τοῦ ἀληθινῶς ἐνανθρωπῆσαι. Εἰ γὰρ ἀλληγορεῖται τὸ περὶ ψυχῆς υἱοῦ, καὶ τροπικώτερον περὶ αὐτῆς ὑποληπτέον, ἄρα καὶ περὶ καρδίας [1] τοιαῦτα λελέχθω. Καὶ δώσομεν λοιπὸν τὰ πάντα δόκησιν εἶναι, καὶ οὐκ ἀλήθειαν. Τροπικῶς εἴρηται καὶ περὶ σαρκὸς, κατὰ τὸν φιλονείκου Ἀρείου λόγον. Καὶ οὐκέτι καρδίαν ἔσχεν ἐλθὼν ὁ λόγος, οὔτε ἧπαρ, οὔτε σάρκα, οὔτε ἔγκατα, οὔτε ὀστέα, οὔτε τι τῶν τοιούτων, ἀλλὰ πάντα λοιπὸν ἀλληγορεῖται, καὶ τροπικώτερον λέγεται· ἢ ὅτι ὅλως φυρτὸν ἔλαβε σῶμα, μηδὲν τῶν [2] ἐντοσθίων ἔχον. Πῶς οὖν ἤσθιε καὶ ἔπινεν; ἀλλὰ ἄπαγε. Εἰ δὲ ὁ πατὴρ λέγει καρδίαν καὶ ψυχὴν, δύναται δὲ εἰς αὐτὸν ἀλληγορεῖσθαι καὶ τροπικῶς λέγεσθαι, καὶ εἰς τὸν υἱὸν τροπικῶς, διὰ τὸ ἀρνεῖσθαι αὐτὸν εἰληφέναι ψυχήν. Εἰς δὲ τὸ περὶ καρδίας πιεζόμενοι οὐ δύνανται ἀρνήσασθαι, διὰ τὸ ὁμολογεῖσθαι παρ' αὐτῶν πᾶσαν τὴν θέσιν τοῦ σώματος [3] τὸν κύριον εἰληφέναι, ἀπὸ τοῦ καρδίαν καὶ καρδίαν, τὴν μὲν ἀληθινῶς ὁμολογουμένην, τὴν δὲ ἀλληγορουμένην. Οὕτω καὶ περὶ ψυχῆς ὁ λόγος ἀληθὴς ὑπάρχει, καὶ οὐκ ἀλληγορεῖται, οὔτε τροπικῶς λέγεται. Οὔσης δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως ἐν παντὶ [4] τετελειωμένης σώματι καὶ ψυχῇ, καὶ νῷ καὶ καρδίᾳ, καὶ εἰς πάντα ὅσα ἐστὶν ἄνθρωπος χωρὶς ἁμαρτίας, γέγονε δὲ αὐτῷ τὰ ἀνθρώπινα εὐλόγως πράττεσθαι, καὶ ἐν θεότητι τελείως ἐν σωτηρίᾳ ἐπιτελεῖσθαι, οὐκέτι ἡ αὐτοῦ θεότης ἀδοξήσει παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς τελειότητα, ἀλλὰ διὰ τὴν ἔνσαρκον ἐνανθρώπησιν καὶ τὸ διψῆσαι, καὶ τὸ πεινᾶσαι, καὶ τὸ πιεῖν καὶ ἐσθίειν, καὶ τὸ ὑπνοῦν καὶ ἀδημονεῖν πληρωθήσεται, ἀπαθοῦς οὔσης τῆς αὐτοῦ θεότητος. Καὶ διέπεσεν αὐτῶν πάλιν ὁ περὶ τούτου λόγος, ἐπειδὴ ἦλθεν εἰς σάρκα θεὸς ὤν.

Κεφ. νβ'. [1] Λεγόντων αὐτῶν ὅτι, Εἰ ἦν ἐκ τοῦ πατρὸς, πῶς εἰς σάρκα

Cap. LI. — 1. τοιαῦτα codd. mss. τὰ τοιαῦτα editi.

2. ἐντοστίων cod. Rhedig.

3. Libri habent τοῦ κυρίου. Pro εἰληφέναι ed. pr. habet εἰλήφεται. ed. Petav. εἰληφέναι. Cornarius vertit omnem situm partium corporis dominum suscepisse.

4. τετελειωμένης ego. τελειωμένης codd. mss τελειουμένης ed. Petav. τελειομένης ed. pr.

Nam qui de filio tropice quiddam eiusmodi affirmare audeat, Cap. LI. tametsi in una duntaxat aliqua parte istud usurpari velit, nihilominus hoc illi ipsi contrarium esse animadvertet, quod de tota divinae personae incarnatione constituerit, quod nimirum vere hominis naturam assumpserit. Etenim ut illud demus, quod de anima filii scriptum est ad allegoriam spectare, ac tropice illud omne interpretandum esse, superest ut idem quoque de corde suspicemur, atque eo tandem res recidat, nihil ut veritate, opinione autem omnia constare videantur. Itaque de carne quae dicuntur, per tropum usurpare dicentur, si quid vitilitigatori huic Ario credimus. Unde neque cor, neque iecur, neque carnes, neque intestina, neque ossa, nec ullam denique istiusmodi partem divinum verbum illa in incarnatione susceperit, sed ad allegoriam et tropum universa traducenda sunt; aut confusum quoddam corpus induerit oportet, quod intestinis penitus careat. Quod si ita est, vesci aut bibere quomodo potuit? Apage tam absurda. Iam vero cum pater cor et animam sibi tribuat, idque allegorice ac per tropum de ipso interpretari possimus, ac de filio quoque, quod ad animam attinet, quam ab illo susceptam Ariani negant, utcumque etiam tropice dictum videri possit, certe cum cor illis opponitur, negare omnino non possunt, eo quod totam humani corporis dispositionem assumptam a domino fuisse ultro ipsi confitentur. Proindeque quemadmodum cor duobus modis accipi non negant, proprie scilicet ac vere, et allegorice, ita et de anima iudicare convenit, ut ea vere filio, non allegorice, neque tropice tribuatur. Quocirca cum suscepta hominis a Christo natura suis omnibus numeris absoluto corpore constet, nec non et anima, mente, corde, ceterisque, quae homini insunt, praeter peccatum, cumque humanae functiones, pro eo ac rationi consentaneum erat, una cum perfecta divinitate ad salutis administrationem ab illo obitae praestitaeque fuerint, iam illud explicari commode potest, quemadmodum illius divinitas non sit, quod ad dignitatem attinet, perfectione patris inferior, ob eamque quam usurpavit carnis humanae conditionem praeclare id esse perfectum intelligemus quod et sitim et famem tulisse, et bibisse, et comedisse, et somnum cepisse, et tristitia ac moerore contractus fuisse legitur, cum interim eius divinitas ab omni eiusmodi affectione esset immunis. Ita nullus hac in parte illorum opinioni locus est, quoniam quidem deus ad carnem descendit.

Quod autem hoc ab Arianis obiicitur: Si ex patre erat, quinam Cap. LII.

Cap. LII. — 1. Λεγόντων δὲ αὐτῶν suspicatus est Petavius.

ἦλθεν; φήσειεν ἄν τις πρὸς αὐτοὺς, Περὶ τῶν ἀγγέλων τί φατε; pag. 771. παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν ὅτι ὁμολογοῦσι τοὺς ἀγγέλους ὑπὸ τοῦ υἱοῦ γεγονέναι. Καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ πνεύματος βλασφημοῦσι καὶ τολμῶσι λέγειν κεκτίσθαι ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἄκτιστον ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τοῦ υἱοῦ λαμβάνον. Εἰ οὖν εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τολμῶσι τοῦτο λέγειν, πόσῳ γε μᾶλλον περὶ τῶν ἀγγέλων οὐ δυνήσονται ἀρνήσασθαι ὅτι ἐκ τοῦ μονογενοῦς ἐσχήκασι τὸ εἶναι κεκτισμένοι γεγονότες; Εἰ τοίνυν οἱ ὑπ' αὐτοῦ γεγονότες ἄγγελοι μὲν πνευματικοὶ γεγονότες, πλὴν κτίσματα αὐτοῦ ὄντες, καὶ ὑποβεβηκότες πολὺ ἀπείρως τῆς αὐτοῦ οὐσίας, ὡς ἔργον αὐτοῦ ὄντες, ὅμως σάρκα μὴ εἰληφότες, τί ἐροῦμεν; [2] Ἆρα μείζους εἰσὶ τοῦ υἱοῦ ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντες, ἢ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; διὰ τί μὴ εἰς σάρκα ἦλθε, καὶ σάρκα ἐφόρεσε, καὶ ἐνηνθρώπησεν, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ, ἤ τις τῶν ἀγγέλων; Οὐ γὰρ πάντως διὰ τὸ ἠλαττῶσθαι τὸν υἱὸν παρὰ τὸν πατέρα, τούτου ἕνεκα σάρκα ἐνεδύσατο (ἐπεὶ ἂν ὤφειλον καὶ οἱ ἄγγελοι πάντως σάρκα ἐνδύσασθαι, ἢ καὶ τὸ πνεῦμα), ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ σοφία ὢν τοῦ πατρὸς, καὶ δύναμις, καὶ λόγος, αὐτὸς τὰ πάντα ἐδημιούργησε σὺν πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, ἵνα δείξῃ ὅτι τὸ αἴτιον τῆς τοῦ Ἀδὰμ παραβάσεως οὐκ ἀπὸ τοῦ πεπλακέναι, οὐδὲ ἀπὸ τοῦ πεποιηκέναι τὸ ἁμαρτὲς, [3] ἢ τὸ τῆς παρακοῆς, ἔσχεν, ἀλλ' ἀπὸ ἰδίας προαιρέσεως, ἵνα τὴν δικαίαν κρίσιν εἰς τέλος διεξαγάγοι, ὡς εἶπεν ὁ Ἡσαΐας, Κάλαμον συντετριμμένον οὐ κατεάξει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει, ἕως ἐξαγάγοι τὴν κρίσιν εἰς νῖκος, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσι. Καθάπερ καὶ Δαβὶδ περὶ αὐτοῦ εἴρηκε, τὸ, Καὶ νικήσεις ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. Ἐκρίθη γὰρ ἵνα κρίνων δικαίως φράξῃ τὰ στόματα τῶν μελλόντων ἀντιλέγειν. Οὐ γὰρ δυνήσεταί τις ἀντιλέγειν τῇ αὐτοῦ δικαίᾳ κρίσει. Ἐφόρεσε γὰρ τὸ σῶμα τἄχραντον [4] αὐτὸ συντηρήσας. Οὐ γὰρ ὃ γέγονεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ [5] ἀπ' ἀρχῆς, τουτέστιν ἐν τῷ Ἀδὰμ, πάντως εἰς [6] τοῦτο ἐκ τοῦ δημιουργοῦ, τοῦ ἀναιτίου τῆς τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτίας, τοῦ ἁμαρτεῖν γέγονε, καὶ διὰ τοῦτο ἥμαρτεν, ἀλλὰ τὸ αὐτεξούσιον αὐτῷ [7] ἀπέδωκεν, καὶ αἴτιος ἑαυτῷ ἕκαστος γίνεται ἁμαρτίας. Διά τοι τοῦτο ἀναίτιος ὁ δημιουργὸς θεὸς pag. 775. λόγος, ὁ σὺν πατρὶ κτίσας τὸν ἄνθρωπον, καὶ σὺν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ πνεύματι, ἀθάνατος, καὶ ἄχραντος, ἰδίᾳ δοκήσει ἀρρήτῳ τινὶ σοφίας μυστηρίῳ ἐνηνθρώπησε, τελείως τὰ πάντα ἀναδεξάμενος ὑπὲρ τοῦ ἰδίου

2. ἆρα codd. mss. ἄρα editi.
3. Scribendum puto ἤτοι τῆς π.
4. αὐτοῦ recte, ut mihi videtur, Gatakerus Advers. Misc. p. 812. ἄχραντον coniecit Petav., annotans „Haec non satis liquida sunt."
5. Verba ἀπ' ἀρχῆς - - πάντως non comparent in ed. Petavii Colon. repetita.
6. τοῦτον suspicatus est Petavius. Gatakerus l. l. correxit πάντως τοῦτο, ἐκ τοῦ δημιουργοῦ ὄν, vertens Non enim quod in primo homine, Ada nimirum, ab initio extiterat, hoc utique a conditore peccati illius integro prorsus profectum, peccandi Adae caussa fuit, ideoque peccavit. Mihi omnia sana esse videntur. Verte modo: Non enim quod attributum homini ab initio est, hoc est Adamo, id in hunc finem est ab opifice, quippe ab Adami culpa liber est, attributum, ut peccaret ille cett.
7. ἀπέδωκεν codd. mss. ἐπέδωκεν editi.

ad carnem descendit? ita illis e contrario potest occurri: De angelis quid tandem existimatis? Nemini quippe dubium est angelos a filio ex illorum esse sententia productos. Praesertim cum de spiritu sancto per summam in ipsum contumeliam dicere audeant, a filio hunc esse procreatum, qui tamen creationis omnis expers, *a patre procedit et a filio accipit.* Ioann. 15, 26. Sed si de spiritu sancto eiusmodi quiddam pronuntiare non dubitant, quanto minus idem de angelis negare poterunt, nec dubitare, cum creati illi sint, quin a filio ut essent acceperint? Itaque cum producti ab eodem angeli, qui tametsi spiritus sint, illius tamen creaturae sunt, et ab eius naturae praestantia infinitis partibus absunt, utpote cum illius opus sint, sed cum angeli carnem non susceperint, quid tandem putabimus? Estne ut filio excellentiores illos arbitremur, a quo creati sunt? An idem quoque nobis de spiritu sancto persuadebimus? Cur, inquam, neque hic, nec angelorum ullus ad carnem descendit, nec eam gestavit aut naturam hominis assumpsit? Enimvero non ideo quod patre minor sit filius, propterea carnem induit (alioqui tam angeli, quam spiritus sanctus carne quoque vestiri debuerant), sed quoniam idem ipse, qui est sapientia patris, et virtus, ac verbum, omnia cum patre et spiritu sancto condidit, ut hoc videlicet demonstraret, peccati illius, quod ab Adamo commissum est, originem in ipsius formationem reiici non debere, neque ex productione sua delictum illud contumaciamque traxisse, sed ex propriae voluntatis arbitrio, quo iustum iudicium ad exitum perduceret, quemadmodum Esaias loquitur: *Calamum contritum non confringet, et linum fumigans non* Esai. 42, 3. *extinguet: donec educat iudicium in victoriam, et in nomine ipsius gentes sperabunt.* Cui et illud Davidis congruit, *Et vincas cum iu-* Psalm. 51, 4. *dicaris.* Quippe idcirco iudicatus est, ut vicissim iuste iudicans eorum qui contradicturi sunt, ora praecludat. Nemo enim iusto ipsius iudicio repugnare poterit. Nam ita sibi corpus imposuit, ut integrum impollutumque servarit. Neque enim quod initio in Adamo peccatum extitit, id ab opifice ipso, qui ab omni culpa primi nostri parentis alienus est, in Christi corpus derivatum est, ut propterea delictum aliquod commiserit, sed libertatem eidem indulsit, adeo ut peccati sibi quisque caussa sit. Dei itaque verbum culpae omnis expers, quod cum patre et spiritu sancto hominem creavit, immortale, impollutum, sponte sua, et arcano quodam sapientiae mysterio naturam hominis assumpsit, omniaque opificii sui gratia abun-

πλάσματος, δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας, οὐ μετὰ ἀνάγκης, ἀλλ' ἑκουσίᾳ γνώμῃ, ἵνα ἐν τῇ σαρκὶ κατακρίνῃ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἐπὶ τῷ σταυρῷ διαλύσῃ τὴν κατάραν, καὶ ἐν τῷ μνήματι καταφαίρετον ποιήσῃ τὴν φθορὰν, καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ σὺν τῇ ψυχῇ κατελθὼν ἐν τῇ θεότητι κλάσῃ τὸ κέντρον τοῦ θανάτου, καὶ διαλύσῃ τὴν πρὸς τὸν ᾅδην διαθήκην. Οἱ δὲ ἀχάριστοι παντάπασι τὰ ἀγαθὰ εἰς κακὰ μετατρέποντες, ἀνθ' ὧν [8] εὐχαριστῆσαι τῷ φιλανθρώπῳ, καὶ τελείῳ, καὶ ἀγαθῷ ἐξ ἀγαθοῦ πατρὸς ὑπάρχοντι, οὐκέτι [9] εὐχαριστῆσαι, [10] ἀλλ' ἀχαριστοῦσι μᾶλλον πάθη τῇ αὐτοῦ θεότητι προσάπτοντες, ἃ μὴ δύνανται συνιστᾶν, τῆς ἀληθείας φανερᾶς πᾶσιν ὑπαρχούσης.

Κεφ. νγ'. Καὶ τούτων οὕτως ἑρμηνευομένων πάλιν ἐπ' ἄλλας λέξεις ἐφεξῆς ἐλεύσομαι. *Λέγουσι* γὰρ τὸ ῥητὸν τοῦ εὐαγγελίου, κακῶς ἑρμηνεύοντες, ὅτι, Ὁ ἀποστείλας με πατὴρ μείζων μού ἐστι. Καὶ πρῶτον μὲν, Ὁ ἀποστείλας με πατὴρ, φάσκει, καὶ οὐχ, Ὁ κτίσας με. Πᾶσαι γὰρ αἱ θεῖαι γραφαὶ τὴν αὐτοῦ πρὸς πατέρα γνησιότητα σημαίνουσιν. Ἐγέννησάς με, φησὶ, πάτερ· καὶ, Ἐγὼ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἥκω· καὶ, Ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, Ὁ ἀποστείλας με πατήρ· καὶ οὐδαμοῦ, Ὁ κτίσας, οὐδαμοῦ, Ὁ ποιήσας, εἴρηκε. Καὶ πῶς οὗτοι τὰ μὴ ὄντα ἑαυτοῖς ἐπισωρεύουσιν; Ὁ δὲ ἀποστείλας με πατὴρ [1] μείζων μού ἐστι. Τί τούτου κυριώτερον; καὶ τί τούτου ἀναγκαιότερον; καὶ τί τούτου γνησιώτερον; καὶ τί τούτου πρεπωδέστερον; Τίνι γὰρ πρέπει δοξάζειν πατέρα, ἀλλὰ υἱῷ ἀληθινῷ, τῷ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένῳ; Ὁ πατὴρ γὰρ [2] δοξάζει τὸν υἱὸν, καὶ ὁ υἱὸς δοξάζει τὸν πατέρα, καὶ τούτου ἕνεκα εἰς ἡμῶν ὑπογραμμὸν καὶ τῆς πρὸς τὸν πατέρα δόξης ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένης εἰς μίαν ἑνότητα, καὶ εἰς μίαν δόξαν, δοξάζει ὁ υἱὸς τὸν πατέρα, ἵνα ἡμᾶς διδάξῃ τὴν αὐτοῦ τιμὴν τοῦ πατρὸς εἶναι, καθὼς εἴρηκεν, ὅτι, Ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν ὡς τιμᾷ τὸν πατέρα, ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ ἐπ' αὐτὸν μένει. Μείζων
pag. 776. δὲ κατὰ ποῖον τρόπον οὗτοι λογίζονται; κατὰ ὄγκον; ἀλλὰ κατὰ χρόνον; ἀλλὰ κατὰ ὕψωμα; ἀλλὰ κατὰ ἡλικίαν; ἀλλὰ κατὰ ἀξίαν; τί τούτων ἔστιν ἐν θεῷ, ἵνα τοῦτο διανοηθῶσιν; Οὔτε γὰρ χρόνῳ ὑποπίπτει τὸ θεῖον, ἵνα ὑποδεέστερος νοηθῇ ἀχρόνως ἐκ πατρὸς γεγεννημένος, οὔτε προκοπῆς ἔχεται τὸ θεῖον, ἵνα [3] ὁ μὲν υἱὸς προκόψας μὴ φθάσοι τὴν τοῦ πατρὸς μεγαλειότητα. Εἰ γὰρ κατὰ προκοπὴν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ υἱὸς θεοῦ καλεῖται, ἄρα πολλοὶ ἦσαν ἴσοι αὐτῷ, καὶ τούτου ἕνεκεν αὐτὸς προέκοψε μείζων μὲν τῷ ἀξιώματι κληθεὶς, [4] ἐλάτ-

8. *Recte Petavius desiderat* ἔδει.
9. εὐχαριστοῦσι *autumat Petavius. Possis eodem iure* εὐχαρίστησαν. *Sententia verborum intellectu sane facilis est, at ipsa correctu difficillima.*
10. ἀλλὰ *cod. Rhedig.*
Cap. LIII. — 1. μεῖζον *cod. Rhedig.*
2. δοξάσει *cod. Rhedig.*

dantia quadam humanitatis in sese transtulit, non necessitate ad id impulsus, sed voluntatis arbitrio, ut peccatum in carne damnaret, et execrationem in cruce dilueret, et in sepulcro corruptelam omnem e medio tolleret, et ad inferos cum anima ac divinitate descendens stimulum mortis infringeret, foedusque cum inferis initum dissolveret. At ingrati homines, qui bona in mala commutant, cum pro his omnibus clementissimo, ac perfecto bonoque a bono patre genito filio gratificari deberent, non modo nullas habent gratias, sed et ingratissimos sese praebent, eiusque divinitati affectiones ac perturbationes affingunt; quod quidem efficere nullo modo possunt, cum omnibus veritas ipsa manifesta sit.

His in hunc modum explicatis, ad alia, quae ab illis propo- Cap. LIII.
nuntur, me confero. Nam ex evangelio dictum inprimis illud proferunt, interpretatione sua depravatum: *Qui misit me pater maior* Ioann. 14, 28.
me est: ubi notandum in primis illud est, quod ait, *Qui misit me pater*, non autem, Qui creavit me: siquidem omnibus in scripturae libris divini verbi cum patre germanitas exprimitur. *Genuisti me, pater*, inquit, et, *Ego ex patre exivi, et vado;* item, *Ego in patre* Ioann. 16, 28.
et pater in me, et, *Qui misit me pater.* Nec usquam aut creator, Ioann. 14, 12.
aut factor dicitur. Quonam igitur pacto quae nuspiam sunt accu- Ioann. 5, 37.
mulare nituntur? *Qui misit me pater maior me est.* Quid ea voce magis proprium? quid necessarium magis? quid magis geminum aut congruum? A quonam enim consentaneum magis est affici gloria celebrarique patrem, quam ab germano filio, qui sit ab eo genitus? *Pater enim glorificat filium, et filius glorificat patrem.* Unde ad Ioann. 17, 4. et 5, 54.
nos ipsos informandos, eamque praedicationem demonstrandum, quam in patrem collatam ad singularem unitatem, singularemque gloriam referret, gloria illum afficere voluit, ut intelligeremus honorem suum patri esse communem; quemadmodum dixit, *Qui non ho-* Ioann. 5, 23.
norificat filium, ut honorificat patrem, ira dei in ipso manet. Verum cum maiorem esse patrem asserunt, quanam id demum ratione concipiunt? Mole? an tempore? an sublimitate? an aetate, vel dignitate? Quid horum inest in deo, ut hoc suspicari liceat? Non Ioann. 15, 26.
enim subest tempori deus, ut inferior putetur, cum a patre ante tempus omne sit genitus. Sed neque progressum ullum idem deus admittit, ut ob hoc ipsum progrediens filius paternam amplitudinem assequi non posse dicatur. Nam si dei filius hanc ipsam appellationem profectu quodam meruerit, plerosque necesse est aequales huic extitisse, quorum e numero efferens sese, ac progressus ille ut ce-

3. μὴ ὁ υἱὸς *cod. Rhedig.*
4. ἐλάττω *codd. mss. et ed. princ.*

των δὲ [5] τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἐν ἀξιώματι ὄντι. Ἀλλά φησι ἡ γραφὴ, Τίς ὁμοιωθήσεται τῷ κυρίῳ ἐν υἱοῖς θεοῦ; ὡς τῶν πάντων καταχρηστικῶς λεγομένων, τούτου δὲ μόνου ὄντος υἱοῦ κατὰ φύσιν, καὶ οὐ κατὰ χάριν· ἐπειδήπερ, Ἐφεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ οὐδεὶς αὐτῷ ἐξισωθήσεται. Ἀλλὰ τί φασιν; Ἐν ὑψώματι ὑπερέχει ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ. Ἐν ποίῳ τοίνυν μέρει τάττεται τὸ θεῖον, ἢ τοπικῶς περιορίζεται; Ἵνα [6] μὴ περιγραφὴ τὸ μεῖζον σημάνῃ. Πνεῦμα γὰρ ὁ θεός. Καὶ ἐκ πανταχόθεν διαπίπτει ἡ αὐτῶν ἐπινενοημένη ξενολογία. Καὶ τοῦτο δὲ παρελθόντες ἐπὶ τὰς ἑξῆς αὐτῶν λέξεις ἴωμεν, ὦ ἀγαπητοί.

Κεφ. νδ'. Φασὶ γὰρ ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ ἀποστέλλων ὅμοιος τῷ ἀποστελλομένῳ, ἀλλὰ ἄλλος ἐστὶν ὁ ἀποστέλλων τῇ δυνάμει, καὶ ἄλλος ἐστὶν ὁ ἀποστελλόμενος, ὅτι ὁ μὲν πέμπει, ὁ δὲ πέμπεται. Καὶ εἰ κατ' αὐτοῦ ἦν ἡ τῆς ἀληθείας διάνοια, οὐκέτι ἐπὶ μίαν ἑνότητα ἀληθείας καὶ δυνάμεως καὶ θεότητος ἀνεφέρετο ἡ πᾶσα τῆς γνώσεως ὑπόθεσις. Δύο γὰρ ἀπαντώντων, ἢ δύο πεμπόντων, οὐκέτι υἱὸς ὁ υἱὸς ἦν, [1] ἀλλ' ἀδελφὸς, συναδέλφου συνόντος, οὐκέτι υἱὸς, ἀλλὰ ἢ κατὰ συναλιφὴν ἢ κατὰ υἱοθεσίαν, ἢ αὐτὸς ἑαυτὸν ἦν ἀποστέλλων, ἢ οἱ δύο ἅμα ἀποστέλλοντες ἢ παραγινόμενοι, δύο θεότητας ἐσήμανον, καὶ οὐχὶ μίαν ἑνότητα. Ἐνταῦθα οὖν ὁ ἀποστείλας, καὶ ὁ ἀποστελλόμενος, ἵνα δείξῃ τῶν πάντων ἀγαθῶν μίαν εἶναι τὴν πηγὴν, τουτέστι τὸν πατέρα. Καθεξῆς δὲ τῆς πηγῆς οὐχ ἑτερωνύμως, ἀλλὰ κατὰ τοῦ υἱοῦ ὄνομα καὶ τοῦ λόγου ὢν μία πηγὴ ἐκ πηγῆς ὁ υἱὸς προελθὼν, ἀεὶ ὢν παρὰ τῷ πατρὶ ge-
pag. 777. γεννημένος, ὅτι, Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. Καὶ ἵνα δείξῃ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, Ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς· ἵνα δείξῃ φῶς τὸν πατέρα, καὶ φῶς τοῦ πατρὸς εἶναι τὸν υἱὸν, καὶ φῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πηγὴν ἐκ πηγῆς, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ μονογενοῦς, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ποταμοὶ γὰρ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ἔλεγε δὲ [2] τοῦτο περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, φησὶ τὸ εὐαγγέλιον. Καὶ πάλιν φησὶ, δεικνύων τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς περὶ τῆς πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ ὁμοουσιότητος, ἔλεγεν, Ἐάν τις ἀνοίξῃ μοι, εἰςελθὼν ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ μου μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν· καὶ οὐκέτι εἶπεν ἀποσταλήσομαι [3] ὑπὸ τοῦ πατρός μου, [4] ἀλλὰ, Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ παρ' αὐτῷ, ὡς κρούοντος τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ πατρὸς σὺν αὐτῷ εἰςερχομένου· ὡς ἀεὶ εἶναι, καὶ μηδέποτε διαλιπεῖν πατέρα ἀπὸ υἱοῦ, καὶ υἱὸν ἀπὸ τοῦ ἰδίου πατρός. Διὸ καὶ

5. τῷ *cod. Rhedig. Cornarius vertit* minor vero his qui ante ipsum in dignitate sunt, *quae verba eum* ἐλάττων δὲ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐν ἀξιώματι ὄντων *legisse evincunt. Suspicor scribendum esse* τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἐν ἀξιώματι ὄντος.

6. *Scripsi* μὴ περιγραφὴ — σημάνῃ. *Cornarius vertit* ut circumscriptio quod maius est significet, *ut* ἡ περιγραφὴ — σημάνῃ *legisse videatur. Petavius autumabat* τῇ περιγραφῇ (*sed tum scribendum* σημανθῇ *esset*). *Libri habent* μὴ περιγραφῇ — σημανῇ.

Cap. LIV. — 1. ἀλλὰ *cod. Rhedig.*

2. οὐ τὸ περὶ *cod. Ien. et ed. princ.* οὐ περὶ *cod. Rhedig.*

3. παρὰ *cod. Rhedig.*

4. ἀλλὰ ἐγὼ *codd. mss.* ἀλλ' ἐγὼ *editi. Vocab.* μου *abest a cod. Rhedig.*

teris dignitate maior est habitus, sic illo qui se antecessit inferior. Scriptum est autem, *Quis aequabitur deo in filiis dei?* quasi ceteri Psalm. 88, 7.
omnes per catachresim filii nominentur; hic autem natura solus non gratia filius existat. *Quoniam invenit omnem viam scientiae, et nul-* Baruc. 3, 36.
lus cum eo comparabitur. Quid igitur dicunt? Sublimitate filio pater antecellit. Quanam igitur in parte collocatur deus? An loco circumscribitur, ut spatii ipsa descriptio quod maius est demonstret? Atqui deus spiritus est. Unde omnis ab illis excogitata peregrina verborum novitas undequaque corruit. His itaque praetermissis ad ceteras illorum obiectiones transeamus.

Negant enim eum qui mittitur mittentis esse similem, cum alius Cap. LIV.
sit vi ac potestate qui mittit, alius qui mittitur, quod hic mitti, mittere ille dicatur. Quod si illorum opinioni constaret veritas, non iam tota cognitionis ratio ad unam veritatis potentiae ac divinitatis singularitatem pertineret. Duobus enim occurrentibus, aut mittentibus, filius non amplius filius erit, sed frater, cum una frater existat, nec amplius filius erit, nisi vel confusione, vel adoptione; aut seipsum ille mittet, aut duo simul mittentes, vel accedentes divinitates duas non unam singularitatem ostendent. Hic igitur mittens ac missus exprimitur, ut argumento sit, quendam esse bonorum omnium fontem, videlicet patrem, secundum quem non alio nomine quam filii verbique praeditus filius, fons vivus ex fonte progreditur, qui apud patrem perpetuo ab eodem genitus extiterit; quoniam *Apud te est fons vitae.* Atque ut spiritus quoque sanctus indicetur, *In lumine*, inquit, *tuo videbimus lumen;* quo et patrem lumen esse declaret, et lumen patris filium, lumenque spiritum sanctum, ac postremo fontem ex fonte, hoc est patre et unigenito filio spiritum sanctum profluere. *Flumina enim*, inquit, *ex ventre illius fluent aquae* Ioann. 7, 38.
salientis in vitam aeternam; dicebat autem istud de spiritu sancto, et 4, 14.
ait evangelium. Praeterea ut consubstantialem se esse patri discipulis suis ostenderet, *Si quis*, inquit, *aperuerit mihi, ingressi ego* Ioann 14, 23.
et pater mansionem apud illum faciemus. Non dixit, Mittar a patre meo, sed, *Ego et pater apud illum manebimus*, adeo ut pulsante filio cum eo pater ingrediatur, idemque cum filio perpetuo sit, nec unquam ab illo separetur, uti nec a patre filius. Unde in alio loco,

ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει, Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ δι' ἐμοῦ εἰςελεύσονται πρὸς τὸν πατέρα. Καὶ ἵνα μή τινες ἥσσονα πρὸς τὸν πατέρα νομίσωσι, διὰ τὸ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν πατέρα εἰςιέναι, φησὶ, Οὐδεὶς ἐλεύσεται πρὸς μὲ, ἐὰν μὴ ὁ πατήρ μου ὁ οὐράνιος ἑλκύσῃ αὐτόν. Ὁ πατὴρ οὖν φέρει πρὸς τὸν υἱὸν, καὶ ὁ υἱὸς φέρει πρὸς τὸν πατέρα, εἰςφέρει δὲ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. Ἀεὶ γὰρ πάντοτε ἡ τριὰς ἐν μιᾷ ἑνότητι θεότητος, τρία τέλεια, μία θεότης. Καὶ διέπεσεν ὁ τούτων λόγος.

Κεφ. νε'. Πάλιν δὲ φάσκουσι, Τίνι τοίνυν τῷ λόγῳ εἴρηκεν ὁ Χριστὸς τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ὅτι, Ἀπέρχομαι πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα [1] ὑμῶν, καὶ θεόν μου καὶ θεὸν [2] ὑμῶν; εἰ τοίνυν θεὸν [3] αὐτοῦ ὁμολογεῖ, πῶς ἔτι ἔσται ἴσος αὐτῷ, ἢ ὑπ' αὐτοῦ γνησίως γεγεννημένος; ἵνα δείξωσιν ἐν πᾶσιν ἀγνωσίαν θεοῦ αὐτοὺς ἔχειν, [4] καὶ ἐν μηδενί εἰσι φωτισμῷ τοῦ εὐαγγελίου κατηυγασμένοι. Ψηλαφήσας γάρ τις καὶ ἀνερευνήσας ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ κατὰ γενεὰν, εἴσεται τῆς ἀληθείας τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν τελείας γνώσεως, καὶ πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητος τὴν δύναμιν. Κνίζονται δὲ οὗτοι Ἰουδαϊκῷ φρονήματι περιβεβλημένοι, καὶ ἀγανακτοῦσι τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, καθάπερ ἐκεῖνοι
pag. 778. ἔλεγον ὅτι, Δι' οὐδὲν πονηρόν σε λιθάζομεν, ἀλλ' ὅτι ἄνθρωπος ὢν υἱὸν θεοῦ [5] σεαυτὸν ὀνομάζεις, ἴσον τῷ θεῷ ποιῶν σεαυτόν. Οὕτω καὶ οὗτοι τῷ αὐτῷ πάθει τῶν Φαρισαίων καὶ Ἰουδαίων περιπεσόντες ἀγανακτοῦσι, μὴ θέλοντες λέγειν τὸν υἱὸν ἴσον τῷ γεγεννηκότι. Ὅρα γάρ μοι τὴν τῶν γραφῶν ἀκρίβειαν, ὅτι οὐδαμοῦ εἴρηκεν ἡ θεία γραφὴ τὸν λόγον τοῦτον πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας, ἀλλ' ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ, [6] Ποιήσωμεν ἄνθρωπον λέγει, συνδημιουργὸν καλῶν τὸν υἱὸν, καὶ γνήσιον δεικνὺς κατ' ἰσότητα. Καὶ οὐδαμοῦ εἴρηκεν ὁ υἱὸς, Θεόν μου, καὶ θεὸν [7] ὑμῶν. Καὶ ἤκουσεν Ἀδὰμ τῆς φωνῆς τοῦ θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ Παραδείσῳ. Καὶ, Ποίησον σεαυτῷ κιβωτὸν ἐκ ξύλων ἀσήπτων. Καὶ, Ἔβρεξε κύριος παρὰ κυρίου. Καὶ εἶπε κύριος πρὸς Μωϋσῆν, Ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς Ἁβραὰμ, καὶ ὁ θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ θεὸς Ἰακώβ. Καὶ Δαβὶδ λέγει, Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Καὶ οὐδαμοῦ εἶπεν ὁ κύριος, Θεόν μου, καὶ θεὸν ὑμῶν. Ὅτε δὲ ἔλαβε τὸ ἡμέτερον σῶμα, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, καὶ ἐν ἡμῖν κατελογίσθη, τότε πρὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς, πρὸς οὓς ὤφειλε κατὰ πάντα ὁμοιωθῆναι χωρὶς ἁμαρτίας, Θεόν μου ἔλεγε, καὶ θεὸν ὑμῶν, καὶ πατέρα μου, καὶ πατέρα ὑμῶν. [8] Πατέρα μου μὲν κατὰ φύσιν ἐν τῇ θεότητι, καὶ

Cap. LV. — 1. ἡμῶν cod. Rhedig.
2. ἡμῶν cod. Rhedig.
3. αὐτοῦ codd. mss. et ed. princ.
4. καὶ ὅτι ἐν suspicatus est Petav.
5. αὐτὸν vitium est ed. Petav. Colon. repet.
6. ποιήσομεν cod. Rhedig.

Ego sum, inquit, *via et per me ingredientur ad patrem.* Ac ne Ibid. 6.
quis minorem ideo esse patre crederet, quod per ipsum ad patrem
aditus pateret, sic alio loco dixit, *Nemo veniet ad me, nisi pater* Ioann. 6, 44.
meus coelestis traxerit illum. Igitur et pater ad filium ducit, et filius
ad patrem, et uterque per spiritum sanctum introducit. Nam trinitas in una singularique divinitate perpetuo consistit, ut tria perfecta sint, unaque divinitas. Atque hoc modo haereticorum istorum opinio cohaerere non potest.

Sed illud obiiciunt. Cur igitur discipulis suis Christus ali- Cap. LV.
quando dixit, *Vado ad patrem meum, et patrem vestrum, deum* Ioann. 20, 17.
meum et deum vestrum. Nam si deum suum fatetur, quomodo huic aequalis esse poterit, vel ab eo germani filii more genitus? Atque hac quidem oratione summa se in omnibus dei ignorantia laborare demonstrant, nec ex ulla parte evangelii splendore collustrari. Etenim quisquis perscrutari et a seculo ac per generationes indagare voluerit, quae sit veritatis in salvatoris nostri perfecta scientia, eiusque cum patre aequalitatis vis, intelliget. Isti vero Iudaicis opinionibus impediti adversus dei filium exstimulan-
tur, perinde atque illi Christo dicebant, *Nullum ob aliud scelus te* Ioann. 10, 33.
lapidamus, sed quod homo cum sis, filium dei teipsum nominas et aequalem deo te facis. Hac illi Pharisaeorum ac Iudaeorum in Christum iracundia perciti feruntur, neque filium aequalem genitori confiteri volunt. Qua in re sacrarum literarum accuratam diligentiam inprimis considera, quae ante incarnationem nihil eius-
modi de Christo pronuntiarunt, sed pater filio dixisse legitur, *Fa-* Gen. 1, 26.
ciamus hominem, ut communis opificii auctorem pariter filium appellet et aequalitate germanum significet. Neque vero tum filius *Deum*
meum, et deum vestrum uspiam vocavit. Item Adamus *Dei vocem* Gen. 3, 18.
exaudiit ambulantis in Paradiso: tum, *Fac tibi arcam de lignis in-* Gen. 6, 14.
corruptis: et, *Pluit dominus a domino.* Item dominus Moysi: *Ego* Exod. 3, 6.
sum deus Abraam, et deus Isaac, et deus Iacob. Quinetiam David:
Dixit dominus domino meo, Sede a dextris meis. Nec ullibi dominus Ps. 109, 1.
Deum meum et deum vestrum nominavit. Ceterum ubi corpore nostro
suscepto, *In terra visus est, et cum hominibus conversatus*, atque Baruc. 3, 38.
inter nos numeratus est, tunc discipulos suos alloquens, quibus
cum adaequari penitus solo excepto peccato debuit, *Deum meum,* Ioann. 20, 17.
dixit, *et deum vestrum, patrem meum, et patrem vestrum.* Patrem meum, natura scilicet ac divinitate patrem vestrum, gratia dunta-

7. ἡμῶν mendum est ed. Petav. Colon. repetitae.
8. Verba πατέρα μου μὲν - - καὶ πατέρα ὑμῶν bis extant in ed. Petav. Colon. repet.

πατέρα ὑμῶν διὰ χάριν δι᾽ ἐμὲ ἐν τῇ υἱοθεσίᾳ. Θεόν μου δὲ, ὅτι τὸ ὑμέτερον σαρκίον εἴληφα, καὶ θεὸν ὑμῶν, [9] κατὰ φύσιν καὶ ἀλήθειαν. Καὶ οὕτω πάντα ἐστὶ σαφῆ καὶ διαυγῆ, καὶ οὐδὲν ἐναντίον, οὐδὲ θανάτου παραπλοκῆς ἔχον εἶδος ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ, ὡς οὗτοι προφασίζονται, πονηρὰ ἑαυτοῖς ἐπινοοῦντες. Νομίζω δὲ πάλιν καὶ πρὸς τοῦτο ἱκανῶς ἔχειν τὴν φράσιν ἐπὶ δὲ τὰ ἄλλα λοιπὸν ἐπελεύσομαι.

Κεφ. νϛ΄. Τὸ ἅγιον γὰρ πνεῦμα κτίσμα πάλιν κτίσματός φασιν εἶναι, διὰ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ τὰ πάντα γεγενῆσθαι, ὡς εἶπεν ἡ γραφὴ, ἀσυνέτως τινὰς διαρπάζοντες, οὐ καθὼς εἴρηται τὸ ῥητὸν ἔχοντες, ἀλλὰ κακῶς ὑπονοοῦντες, καὶ ἀπὸ [1] τοῦ ῥητοῦ [2] τὸ καλῶς εἰρημένον κατὰ τὴν κακὴν αὐτῶν ὑπόνοιαν παρερμηνεύοντες. Οὐ γὰρ τὸ θεῖον εὐαγγέλιον περὶ τοῦ πνεύματος ἔφη, ἀλλὰ περὶ πάντων τῶν κεκτισμένων, ὅτι εἴ τι
pag. 779. κτιστὸν, διὰ τοῦ λόγου γεγένηται, καὶ ὑπὸ τοῦ λόγου. [3] Τὰ γὰρ, Πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, παρεκτεινομένης τῆς ἀναγνώσεως, [4] ἔχει, Ὃ γέγονεν, ἵνα οὕτω γνωσθῇ ὅτι πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. Εἶτα πάλιν, Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. Ἔδει γὰρ καὶ ἐν τούτῳ πληρωθῆναι τὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἀκολουθίαν, ἐν τῷ ὄντι τὰ ὄντα [5] πεπληρωμένως ἀεὶ ὁμολογούμενα. Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. Ἐπειδὴ ἦν καὶ ἦν, καὶ ἦν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, καὶ τὸ ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὅσα περὶ τούτου ἦν, ἐκ πνεύματος ἁγίου σαφηνίζει ὁ μακάριος Ἰωάννης [6] τῷ, Πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο τὰ γενόμενα. [7] Ἀνωτέρω δὲ τῶν γενομένων αὐτὸς ὁ τὰ πάντα ποιήσας. Λέγει δὲ ἡ γραφὴ δι᾽ αὐτοῦ πάντα γεγονέναι, οὐκ ὠνόμασε δὲ ποῖά ἐστι τὰ γεγονότα. Ὑπόνοια γὰρ οὐδαμοῦ ἦν πονηρίας, ἵνα μή τινες ὑπονοήσωσι τὰ μὴ ὄντα, καὶ βλασφημήσωσι τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον ἅγιον θεοῦ πνεῦμα. Δι᾽ αὐτοὺς γάρ φησι ὁ κύριος ὅτι, Ἐάν τις εἴπῃ λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται [8] αὐτῷ, ἐὰν δέ τι [9] εἴπῃ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐδὲ ὧδε, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Ἠλίθιον γάρ ἐστι τὸ πᾶν τοῦ αὐτοῦ λόγου. Κατὰ δὲ τὴν βλάσφημον αὐτῶν ὑπόνοιαν ἀντιλέξειέν τις αὐτοῖς καὶ [10] εἴποι, Ὦ γενναῖοι σοφισταὶ, καὶ τῶν λόγων διαστροφεῖς, οἱ βουλόμενοι σὺν τοῖς γεγονόσιν

9. καὶ κατὰ cod. Rhedig.
Cap. LVI. — 1. *Restitui* τοῦ *ex utroque codd. mss. Abest enim ab editis.*
2. τοῦ τὸ *cod. Rhedig.*
3. *Fortasse* Τὸ γὰρ.
4. μέχρι *ariolatus est Petavius.*
5. πεπληρωμένως *emendandum esse viderunt Cornarius et Petavius. Ille quidem vertit* ordinis consequentiam, ut in eo qui erat ea quae sunt plene semper confiteretur. *In libris est* πεπληρωμένος.
6. *Vulgo* τὸ.
7. *Libri habent* ἀνώτερα. *Edidi* ἀνωτέρω *ex emendat. Petavii.*
8. αὐτοῦ *codd. mss.*
9. εἴπῃ *cod. Rhedig., et sic primitus fuisse videtur in cod. Ien. quoque, sed ab eadem manu effictum esse* εἴποι. *Hoc habent editi libri.*
10. εἴπῃ *codd. mss. et ed. princ.*

xat, per me, adoptionisque beneficio. Deum meum, quoniam vestram carnem suscepi, deum vestrum, secundum naturam, et ex rei veritate. Qua ratione manifesta omnia ac perspicua sunt, neque quicquam contrarium est ac repugnans, nec ullus in scriptura locus mortiferum quicquam, et exitiosum habet admixtum ut isti captandae occasionis gratia videri volunt, qui sibi ipsis perniciosa quaedam excogitare solent. Sed cum hactenus, ut opinor, de his abunde sit dictum, nunc ad alia transibimus.

Spiritum itaque sanctum creaturae esse creaturam asserunt, Cap. LVI.
quod *per filium omnia facta sint,* ut scriptura testatur. In quo stulte Ioann. 1, 3.
nonnullos in errorem abducunt, dum scripturae sententiam non ut concepta est proferunt, sed perperam intelligentes, quod praeclare conceptum est male accipiendo interpretandoque depravant. Neque enim evangelium de spiritu loquitur, sed de creatis rebus omnibus, idque unum declarat, quidquid creatum est, per verbum et a verbo fuisse productum. *Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Ubi sententia ad haec usque verba, *Quod factum est,* continuari debet, ut ita discamus omnia per ipsum esse facta, et sine ipso factum nihil. Deinde: *In ipso vita erat.* Quippe in hoc institutae a Ioanne orationis consequentiam impleri oportuit, ut in verbo, quod est, quae sunt omnia perfecte inesse communi confessione constaret. *In principio enim erat verbum, et verbum erat apud deum, et deus erat verbum.* Quandoquidem *Erat*, et *Erat*, et *Erat*, et *Vita erant quae in ipso sunt,* et *Erat lux vera,* et, *In mundo erat,* ac quae ad hoc ipsum attinebant, sancti spiritus afflatu beatus Ioannes declarat. *Omnia,* inquit, *per ipsum facta sunt quae facta sunt.* Porro supra ea quae facta sunt ille constitutus est, a quo facta sunt omnia. Quod autem scriptura cum dixisset *facta esse per ipsum omnia,* quaenam illa forent nominatim haud expresserit, haec esse caussa videtur quod nulla tum esset eiusmodi improbitatis suspicio: ut nonnulli falsa quaedam sibi opinione fingentes adversus immutabilem ac sanctum dei spiritum contumeliosis vocibus auderent insurgere. De illis enim accipienda est illa domini
sententia: *Si quis dixerit verbum in filium hominis, remittetur ipsi:* Matth. 12, 32.
sin autem dixerit in spiritum sanctum, non remittetur ipsi, neque et Marc.
hic, neque in futuro seculo. Et vero stolidissima est illorum ratio. 3, 28.
Imo vero ex hac ipsorum opinione, quae cum summa in deum contumelia coniuncta est, sic eos oppugnare, et ad eum modum instare licet: O praeclari sophistae, ac detorquendorum verborum artifices!

ἀριθμεῖν τὸ ἅγιον πνεῦμα τοῦ θεοῦ, διὰ τὸ ῥητὸν τὸ, *Δι' αὐτοῦ τα πάντα ἐγένετο*, ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν ὅτι *Πάντα*, μηδαμοῦ ὄντος σὺν πᾶσιν ἀριθμουμένου τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ἆρα γοῦν καὶ διανοηθῆναι ὀφείλετε, ἢ καὶ ἄλλος τις χείρων ὑμῶν ἕτερος, καὶ τὸν [11] πατέρα διὰ τοῦ υἱοῦ γεγονέναι, κατὰ τὴν βλάσφημον ὑμῶν ὑπόνοιαν. [12] Ὁμοῦ γὰρ συμπεριληπτικός ἐστιν ὁ λόγος φάσκων τὰ πάντα δι' αὐτοῦ γεγονέναι. Εἰ δὲ βλάσφημον περὶ τοῦ πατρὸς λογίζεσθαι τὸ τοιοῦτον καὶ μωρὸν, τὸ ὅμοιον καὶ ἐπὶ τοῖς διανοουμένοις ἐπὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ σὺν πατρὶ ἀριθμουμένου καὶ υἱῷ. Εἰ γὰρ ἦν τῶν γεγονότων, οὐκ ἂν τῷ ἀκτίστῳ πατρὶ καὶ υἱῷ ἀκτίστῳ συνηριθμεῖτο· ἀλλ' ὅτι ἄκτι-
pag. 780. στόν ἐστιν συναριθμεῖται. Εἶπε γὰρ, *Ἀπελθόντες βαπτίσατε εἰς ὄνομα πατρὸς, καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος.* Πῶς δὲ κτιστὸν εἴη τὸ πνεῦμα τὸ μαρτυρούμενον ὅτι, *Ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει*, δι' οὗ καὶ ἡ τελεία τῶν ἀνθρώπων σωτηρία καὶ ἔνσαρκος οἰκονομία εἰς πᾶσαν δικαίωσιν ἐπληρώθη. *Ἔχρισε γὰρ αὐτὸν πνεύματι ἁγίῳ*, φησὶ ἡ γραφὴ περὶ τοῦ κυρίου. Οὐκ ἂν δὲ τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν σὺν τῷ θεῷ λόγῳ ἡνωμένην εἰς μίαν θεότητα ἔχρισεν ὁ πατὴρ κτίσματι, ἀλλ' ἐπειδὴ μία ἐστὶν ἡ τριὰς, τρία τέλεια, μία θεότης, ἔδει ἐν τῷ υἱῷ [13] οἰκονομικῶς τοῦτο γενέσθαι, ἵνα παντάπασι δοξαζομένη ἐν ἅπασιν νοηθῇ ἡ τριάς· καθάπερ κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων περὶ πνεύματος διηγούμενοι οὐ μίαν, οὐ δύο μαρτυρίας εἰςενέγκαμεν ὅτι θεοῦ ἐστι πνεῦμα σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ δοξαζόμενον, ἄκτιστον καὶ ἄτρεπτον καὶ τέλειον. Ἐξέπεσε δὲ καὶ ὁ περὶ τούτου τῶν φιλονεικούντων λόγος ὁ καθ' ἑαυτῶν.

Κεφ. νζ΄. *Πάλιν δὲ εἰς τὰς ἄλλας αὐτῶν λέξεις ἑαυτοὺς ἐπιδῶμεν.* Φασὶ γὰρ πάλιν τὸ ῥητὸν οὐκ εὐλόγως κατέχοντες, ὅτι αὐτὸς ἔφη ὁ σωτὴρ, *Τί με λέγεις ἀγαθόν; εἷς ἐστιν ἀγαθὸς ὁ θεὸς*, καὶ ἀφώρισεν ἑαυτὸν ἐντεῦθεν ἀπὸ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας τε καὶ ὑποστάσεως. Τὸ δὲ πᾶν ἐστι γελοιῶδες. Εἰ γὰρ ὁ τοσαῦτα ἡμῖν ἀγαθὰ πεποιηκὼς οὐκ ἀγαθὸς παρ' αὐτοῖς κρίνεται, καὶ τίς ἔτι τούτου μοχθηρότερος εἴη, ὅτι ὁ δεδωκὼς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν προβάτων, ὁ τῇ ἑκουσίᾳ γνώμῃ ἐλθὼν εἰς τὸ παθεῖν, ὁ ἀπαθὴς θεὸς ὢν, ὅτι τὸ τὴν δωρεὰν ἡμῖν ποιησάμενος τῶν ἁμαρτημάτων, ὅτι ὁ τὰς ἰάσεις ἐπιτελέσας ἐν παντὶ Ἰσραὴλ, ὁ ἐκ τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος τοσοῦτον γένος τῶν ἀνθρώπων περισυναγαγὼν ἐν ἀγαθότητι, ὁ τῆς ἀγαθότητος πρύτανις καὶ τῆς εἰρήνης δεσπόζων, ὁ ἄνω ἐκ πατρὸς ἀγαθὸς λόγος, ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ πατρὸς γεγεννημένος, ὁ διδοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκὶ, ὁ ἐνεργήσας ἀνθρώποις καὶ πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένοις πᾶσιν ἀγαθότητα, οὐκ

11. πνεῦμα *cod. Rhedig.* 12. ἐμοῦ *mendose habet ed. Petav. Co-*

quibus propterea sanctum dei spiritum iis rebus quae factae sunt annumerari libet, quod ita scriptum sit: *Per ipsum omnia facta sunt.* Consequens igitur est ut eadem vos ratione, vel alius quispiam vobis deterior ita animo concipiat, etiam patrem ipsum per filium esse factum, ut impia vestra fert sententia. Quippe generatim universeque concepta est oratio, quae *omnia per ipsum facta esse* declarat. Quod si eiusmodi aliquid de patre suspicari impium ac stolidum est, idipsum quoque de illis existimandum est qui hoc ad spiritum sanctum transferunt, qui cum patre filioque numeratur. Nam si rerum factarum ordine contineretur, cum increato patre et increato filio nequaquam numerandus esset. Sed quod increatus sit, idcirco numeratur. Christus enim dixit, *Euntes baptizate in nomine patris,* Matth. 28, 19.
et filii, et spiritus sancti. Quinam porro creatus esse potest spiritus ille, de quo ita testatur: *A patre procedit, et de meo accipit?* Ioann. 15, 26.
per quem et hominum perfecta salus et incarnatio ad omnem iustificationem est impleta? *Unxit enim illum spiritu sancto*, ait scriptura Act. 10, 38.
de domino. Nunquam autem humanam illam naturam in unam divinitatem cum deo verbo coniunctam creatura aliqua pater inungeret. Nunc cum una sit trinitas, triaque perfecta, et una divinitas, dispensatione quadam fieri hoc in filio debuit, ut in omnibus laude ac gloria celebrata cognosceretur trinitas. Quemadmodum cum adversus haereses omnes de spiritu sancto disputaremus, non uno aut altero testimonio probavimus dei esse spiritum, qui cum patre et filio collaudetur increatus, immutabilis, et perfectus. Quamobrem hac in parte contentiosorum haereticorum exclusa ratio est, quae in illos ipsos recidit.

Reliqua modo quae afferre solent consideremus. Hanc enim Cap. LVII.
praeterea domini sententiam perabsurde proferunt, qua quidem ipse dixit, *Quid me dicis bonum? unus est bonus deus.* In quo semet- Matth. 19, 16.
ipsum ab essentia patris et persona separasse videtur. Verum ridiculum hoc illorum argumentum est. Nam qui tam multa in nos bona contulit, minime illorum opinione bonus habendus est. Quis fingi potest improbior? quandoquidem qui pro ovibus suis animam profudit, qui ad patiendum sponte descendit, cum immunis ab omni passione deus esset, qui delictorum nobis gratiam fecit, qui in omni Israëlitico populo aegritudines sanavit, qui pro sua bonitate tam infinitum hominum genus collegit, qui bonitatis administrator et pacis dominus est, bonum inquam illud verbum quod ab aeterno bono ex patre genitum est, *Qui dat escam omni carni*, qui in hominibus ceterisque a se productis omnibus bonitatem impertiit, bonus ab illis non

lon. repet. 13. τοῦτο οἰκονομικῶς *cod. Rhedig.*

ἀγαθὸς παρ' αὐτοῖς κρίνεται; Καὶ οὐκ ἴσασιν οἱ λήθην ἑαυτοῖς περιποιούμενοι ὅτι πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα ἀνθυπήνεγκε τὸν λόγον ὅπως καθέλῃ τῆς ἐν αὐτῷ ἐπάρσεως τὸ φρύαγμα. Αὐχῶν γὰρ ἦν ἀπὸ γραμ-
pag. 781. ματέων ὁρμώμενος, ὡς τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου ἀκριβῶς φυλάξας, δικαιοσύνην τε καὶ ἀγαθότητα περὶ ἑαυτοῦ σεμνυνόμενος, καὶ ἔλεγε, Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; Καὶ ἐπειδὴ [1] εἶχε περὶ ἑαυτοῦ ὡς περὶ τηλικαύτης δικαιοσύνης, ὁ κύριος βουλόμενος θεῷ ἀναφέρειν τὴν πᾶσαν ἀγαθότητα, ὅτι οὐδεὶς ἀγαθὸς, πλὴν αὐτοῦ, ἵνα μηδεὶς σάρκα φορῶν τύφον τινὰ [2] ἑαυτῷ ἐπισπάσηται, τούτου [3] ἕνεκεν ἔλεγε, Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεὸς, ἵνα ὁ τοιοῦτος καὶ τοσοῦτος τὸν τοιοῦτον λόγον εἰπὼν καθέλῃ τὴν ἐν τῷ εἰπόντι φυσίωσιν περὶ δικαιοσύνης τὴν οἴησιν κεκτημένου, καὶ ἵνα ἐλέγξῃ αὐτοῦ τὴν καρδίαν, ἀγαθὸν μὲν διδάσκαλον χείλεσιν αὐτὸν λέγοντα, μὴ ἐμμένοντα δὲ ἐν τῇ ἀγαθῇ αὐτοῦ διδασκαλίᾳ. Καὶ ὅτι μὲν ἀγαθὸς τυγχάνει, αὐτὸς διδάσκει λέγων, Πολλὰ καλὰ ἐποίησα ἐν ὑμῖν, περὶ ποίου οὖν αὐτῶν ἔργων λιθάζετέ με. Τίνι γὰρ τοῦτο οὐκ ἔστι σαφὲς καὶ φανερώτατον, μάλιστα πολλῶν ἀγαθῶν τῶν αὐτοῦ κτισμάτων ὄντων καὶ καλουμένων; ὥς φησιν ἡ θεία γραφή. Ἰδοὺ γὰρ, [4] περὶ πολλῶν ἀγαθῶν διηγεῖται τὸ θεῖον γράμμα. Ἦν ἀγαθὸς φησὶ Σαοὺλ, υἱὸς Κὶς, ἐκ φυλῆς Βενιαμὶν, ὑψηλότερος δὲ παντὸς τοῦ λαοῦ, ὑπὲρ ὠμιῶν καὶ ἐπάνω, καὶ, Ἦν ἀγαθὸς Σαμουὴλ μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ, Ἀγαθὴ ἐσχάτη λόγου ὑπὲρ τὴν ἀρχὴν, καὶ, Ἀνοῖξόν σου τὸν θησαυρὸν τὸν ἀγαθὸν, τὸν οὐράνιον· τούτων δὲ κτισμάτων ὄντων, καὶ ἀγαθῶν δηλουμένων, δι' αὐτοῦ τε καὶ ὑπ' αὐτοῦ γεγονότων, πῶς οὐκ ἀναμφιβόλως ἐστὶν ἀγαθὸν εἶναι ὁμολογεῖν τὸν τούτου γενεσιάρχην; Ἀλλ' ἵνα [5] μὴ μηκύνω τὸν περὶ τούτου λόγον (πάντη γὰρ διὰ πλάτους περὶ τούτου εἰρήκαμεν), αὖθις πάλιν εἰς τὰς ἑξῆς παρελεύσομαι, τὴν ἐπίλυσιν ἑκάστης λέξεως ποιούμενος.

Κεφ. νη΄. Ἐπιφέρουσι δὲ πάλιν τινὰ ῥητὰ οἱ πάντολμοι, ἐλαττωμάτων ὑπονοίας ὑποσπείροντες εἰς τὸν αὐτοὺς ἀγοράσαντα, εἴπερ ἠγοράσθησαν. Ἐν γὰρ τῷ προσελθεῖν τὴν μητέρα τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου καὶ παρακαλέσαι τὸν ἕνα καθίσαι υἱὸν ἐκ δεξιῶν, καὶ τὸν ἕνα ἐξ εὐωνύμων, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, ἔφη πρὸς αὐτοὺς, Οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε. Δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ μέλλω πίνειν; οἱ δὲ εἶπον, Ναὶ, δυνά-
pag. 782. μεθα. Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Τὸ μὲν ποτήριόν μου πίεσθε, τὸ δὲ καθίσαι

Cap. LVII. — 1. *Rescribendum puto* ηὔχει. *Cornarius vertit* et quoniam sentiebat de seipso velut de tanta iustitia.
2. ἑαυτῷ *om. cod. Rhedig.*
3. ἕνεκα ἔλεγεν *cod. Rhedig.*
4. παρὰ *cod. mss. et ed. princ.*
5. μὴ κίνω *cod. Ien. et ed. princ.*

iudicatur. Haec enim ignorant isti, qui ultro sibi oblivionem adsciscunt, Christum dominum ei qui de se percontatus fuerat responsum illud quod antea commemoravimus dedisse, ut eius fastum arrogantiamque compesceret. Nam cum hic e scribarum numero gloriaretur, quod praecepta legis omnia accuratissime servasset, seque iustitiae ac bonitatis nomine venditaret, atque ita locutus esset, *Prae-* Matth.
ceptor bone, quid faciendo vitam aeternam possidebo? cum, inquam, 19, 16.
ita de se persuasum haberet tantae se iustitiae numeros omnes explevisse, ideo dominus bonitatem omnem ad patrem, tanquam ad auctorem referre cupiens, quod nemo praeter ipsum bonus sit, ne quis carne praeditus superbia arrogantiaque se nimium efferret, respondit, *Quid me dicis bonum! nemo bonus est nisi solus deus:* ut cum tantus ac talis hoc modo loqueretur interrogantis illius qui iustitiae opinione erat inflatus fastum ac spiritus frangeret, tum ut intimos eius pectoris sensus redargueret, eo quod cum bonum ipsum summis duntaxat labiis fateretur, minime tamen bona in illius doctrina acquiesceret. Verumenimvero bonum se esse testatur ipsemet his verbis: *Multa bona feci in vobis: propter quod igitur ex illis operi-* Ioann.
bus lapidatis me? Quis est hebes adeo, cui non illud perspicue ma- 10, 32.
nifesteque constet? praesertim cum creatarum ab illo rerum quamplurimae et sint et appellentur bonae, ut ex scripturae testimonio colligitur; quae quidem bonorum multorum mentionem facit. Ita, *Bonus,* inquit, *erat Saul filius Cis de tribu Beniamim, sublimior omni* 1. Reg. 9, 2.
populo ab humeris et ultra: item, *Bonus Samuel cum deo et homini-* 1. Reg. 2, 26.
bus: tum, *Melior est orationis finis quam principium:* item, *Aperi* Eccl. 7, 9. Num. 20, 6.
thesaurum bonum tuum coelestem. Quae cum omnia creaturae quaedam sint ac bonae esse dicantur, per ipsum utique et ab ipso productae, nonne auctorem illorum ac conditorem bonum esse confiteri sine ulla dubitatione licet? Verum ne longius quam par sit in ea disputatione versetur oratio (abunde enim de eo loco dictum arbitror) reliqua videamus, et singula ab illis obiecta diluamus.

Pergunt enim audacissimi homines cuidam scripturae sententiae Cap. LVIII.
insistere, ex qua redemptori suo, si tamen ab eo redempti sunt, falsam imminutionis ac defectus opinionem aspergant. Etenim cum ad Christum Zebedaei filiorum mater accessisset rogans, ut alterum ad dexteram, alterum ad sinistram sedere tum iuberet cum ad regnum suum pervenisset, ita illis respondit: *Nescitis quid petatis:* Matth. 20, 22.
potestis bibere calicem quem bibiturus sum? At illi dixerunt, Pos- et Marc. 10, 38.
sumus. Dixit autem illis, Calicem quidem meum bibetis, sedere au-

(quae ipsa tamen parum sibi constans p. 334. initio exhibet μηκίνω, *cum fine p. 333. praebeat* μὴ κίνω), μηκύνω *cod. Rhedig.*

ἐκ δεξιῶν μου, ἢ ἐξ εὐωνύμων, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται παρὰ τοῦ πατρός μου. Ὁρᾷς, φησὶ, πῶς οὐκ ἔχει ἐξουσίαν [1]πάρεξ τοῦ πατρὸς, τοῦ ἔχοντος τὴν ἐξουσίαν παρέχειν ὃ βούλεται; καὶ τίς οὕτως τῶν εὐφρονούντων νοήσειεν; εἰ γὰρ ὁ υἱὸς οὐκ ἔχει ἐξουσίαν, καὶ τίς ἔχει ἐξουσίαν; Ὁ γὰρ πατὴρ, φησὶ, ζωογονεῖ τοὺς νεκροὺς, καὶ οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ υἱῷ, ἵνα ὃν θέλει ζωογονῇ, καὶ, Τὰ τοῦ πατρὸς ἐμά ἐστι, καὶ, Πάντα παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου. Τίς οὖν ἔτι [2]ἀμφιβάλλοι; Τοῦτο δὲ βούλεται παριστᾶν ὁ θεῖος αὐτοῦ καὶ σοφὸς λόγος, ὅτι οὐ κατὰ προσωποληψίαν γίνεται πρᾶγμα, ἀλλὰ κατὰ ἀξίαν. Κυρίου μὲν γάρ ἐστι τὸ παρέχειν, παρέχει δὲ ἑκάστῳ κατ' ἀξίαν, ἕκαστος δὲ ἐργασάμενος τὸ δίκαιον λαμβάνει κατὰ τὸν ἴδιον κόπον· καὶ οὐκέτι αὐτῷ μόνῳ ἐστὶ τὸ δοῦναι, ἀλλὰ τῷ ἑαυτὸν ἄξιον πεποιηκότι. Τολμῶ γὰρ λέγειν ὅτι οὔτε αὐτοῦ ἐστι, καίπερ δυναμένου δοῦναι, μὴ βουλομένου δὲ, οὔτε τοῦ ἁγίου πνεύματος, καίπερ δυναμένου τοῦ ἁγίου πνεύματος δοῦναι κατὰ τὸ εἰρημένον· ὅτι, Ὧι μὲν δίδοται σοφία διὰ τοῦ πνεύματος, τῷ δὲ γένη γλωσσῶν ἐν τῷ [3]αὐτῷ πνεύματι, τῷ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν, τῷ δὲ δύναμις, τῷ δὲ διδασκαλία, ἓν δέ ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ διαιροῦν ἑκάστῳ ὡς βούλεται. Καὶ οὐκ εἶπε, Καθὼς προστάσσεται, ἀλλὰ, Καθὼς βούλεται. Καὶ, Ὁ υἱὸς ὃν θέλει ζωογονεῖ, καὶ ὁ πατὴρ καλεῖ ὃν θέλει πρὸς τὸν υἱόν. Καὶ πάλιν οὔτε ὁ πατὴρ, καὶ ὁ υἱὸς, οὔτε ἅγιον πνεῦμα κατὰ προσωποληψίαν καλεῖ, ἢ δίδωσιν, ἢ παρέχει, ἢ ἀξίαν δίδωσιν, ἀλλὰ καθὼς ἑαυτὸν ἄξιον ἕκαστος εὐτρεπίζει, τουτέσιν οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' ἐὰν κάμητε, ἔσται ὑμῖν ἡτοιμασμένον παρὰ τοῦ πατρός μου. Τὸ δὲ τέλειον ὅτι, Ἐγώ εἰμι ἡ ζωή. Καὶ ἔτι ὑπερβήσομαι εἰς τὰ ἕτερα.

Κεφ. νθ'. [1]Φησὶ δὲ, πῶς λέγετε αὐτὸν ἐκ τῆς τελείας τοῦ θεοῦ θεότητος; Ἰδοὺ γὰρ, λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ ἀπόστολος ὅτι, Ὁ θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ὁ δὲ ἐπιδεηθεὶς βοηθείας τοῦ θεοῦ τοῦ ἐγεῖραι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἄρα ἕτερός ἐστιν, ὁ ἐγείρων τῇ δυνάμει, ἕτερος δὲ ὑποβεβηκὼς ὁ ἐγειρόμενος διὰ τῆς τοῦ δυνατοῦ δυνάμεως. Καὶ ἕως πότε κατατρίβομαι περὶ τὰ ληρώδη νοήματα τῶν κακῶς παρατριψάντων ἑαυ-
pag. 783. τῶν τὸ μέτωπον; τίς οὖν ἤγειρε τὸν Λάζαρον; τίς ἤγειρε τὸν υἱὸν τῆς χήρας τῆς ἐν Ναῒν; τίς εἶπε τῇ θυγατρὶ τοῦ ἀρχισυναγώγου, Κοῦμι ταλιθὰ, τουτέστιν ἀνάστηθι ἡ παῖς; τίνος τὸ ὄνομα ἐπεκαλοῦντο οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ νεκροὶ ἠγείροντο; Νομίζουσι δὲ, ἐπειδὴ οἱ ἀπό-

Cap. LVIII. — 1. *Verba* πάρεξ - - ἐξουσίαν *non habet cod. Rhedig.* 2. ἀμφιβάλοι *cod. Rhedig.* ἀμφιβάλλοιεν.

tem ad dexteram meam, vel ad sinistram non est meum dare, sed quibus paratum est a patre meo. Vides igitur, inquiunt, omni illum potestate carere sine patre, penes quem est cui velit deferendi facultas. Quis sui compos ac prudens haec de Christo cogitare possit? Nam si filius potestate caret, quis eam tandem obtinebit? *Pa-* Ioann. 5, 21.
ter enim, inquit, *vivificat mortuos, et ita dedit et filio, ut quem vult vivificet:* et, *Quae patris sunt, mea sunt:* et, *Omnia tradita sunt* Ioann. 16, 15.
mihi a patre meo. Quis de eo dubitare amplius potest? Quamobrem Matth. 11, 27.
hoc divinus ipsius ac sapiens sermo demonstrare voluit, nulla personarum acceptione, sed ex cuiusque merito rem omnem transigi. Domini enim est conferre; confert autem unicuique pro dignitate meritorum. Unusquisque enim qui quod iustum est praestitit, pro laboris sui ratione mercedem accipit, nec alteri tribuere licet, praeterquam ei qui se dignum reddiderit. Dicam enim audacter, ne ipsius quidem esse, nisi hoc modo, dare, quamquam hoc in eius potestate situm est, sed quod nequaquam id velit; imo nec spiritus esse sancti, quamvis et ipse tribuere possit, ut ex hoc scripturae loco manifestum est, *Huic quidem datur sapientia per spiritum, huic* 1. Cor. 12, 8.
vero genera linguarum in eodem spiritu, alteri interpretatio linguarum, huic virtus, huic doctrina: unus est autem spiritus, qui dividit unicuique prout vult. Non dixit, Prout iubetur, sed, Quatenus vult. Ad haec, *Filius quem vult vivificat, et pater vocat quem* Ioann. 5, 21.
vult ad filium. Praeterea neque pater, aut filius, neque spiritus Ioann. 6, 44.
sanctus personarum in vocando dandove ac largiendo, vel cuiusque meritis compensandis rationem habet, sed hoc omnino spectatur, quemadmodum se quisque idoneum dignumque comparet. Denique hic sensus est, Non est meum dare, sed si laboraveritis, paratum erit vobis a patre meo; summum autem ac perfectum est, *quoniam ego sum vita.* Nunc ad alia progrediamur.

Obiiciunt illud: Quinam illum ex perfecta divinitate dei pro- Cap. LIX. Rom. 4, 24. et 1. Cor. 15, 15.
diisse dicitis? Ecce enim apostolus sic de illo scribit: *Deus suscitavit illum a mortuis.* Ex quo patet dei illum auxilio, qui se a mortuis excitaret opus habuisse. Proindeque alius est qui suapte illum vi suscitat, alius et eodem inferior, qui praepotentis illius virtute suscitatur. Quid amplius perfrictae frontis hominum refellendis nugis ac somniis immoramur? Quis Lazarum excitavit ad vitam? Ioann. 11.
Quis viduae in oppido Naim filium vitae restituit? Quis synagogae Luc. 7. Matth. 9. Marc. 5.
principis filiae dixit, *Cumi talitha,* hoc est, *Surge filia.* Quis in- Luc. 8. Matth. 5, 41
vocato ab apostolis nomine mortui sunt ad vitam revocati? At isti,

3. αὐτῶν *codd. mss. uterque.* *Etiam Cornarius vertit* Dicunt. φησὶ *cod. Ien. (cum rasura), et editi.*
Cap. LIX. — 1. Φασὶ *cod. Rhedig.*

στολοι Ἰουδαίοις προςδιαλεγόμενοι διὰ τὸ νομίζειν ἀποστασίαν κηρύσ-
σειν τοὺς ἀποστόλους ἀπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ νόμου, καὶ διὰ [2] τὸ πρὸς τὸ
γνωστὸν τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ γινώσκοντος ὅτι ἤμελλον αἱρέσεις
ἀφηνιάζειν τὸν Χριστὸν ἀπὸ τοῦ πατρῴου θελήματος, τούτου ἕνεκα
εἰς τὴν μίαν θεότητα τὰ πάντα ἀναφέροντες οἱ αὐτοὶ ἀπόστολοι, ὅτι
εὐδοκίᾳ παρὰ πατρὸς ἐγένοντο τὰ πάντα, βουλήσει τοῦ υἱοῦ, [3] συνευ-
δοκίᾳ πνεύματος ἁγίου, μὴ ἄρα κατὰ ἐλάττωσιν, ἢ κατὰ ἀσθένειαν
ἢ ἀλλοτρίωσιν τῆς τοῦ θεοῦ λόγου παρὰ [4] τὴν τοῦ πατρὸς οὐσίαν τοῦτο
εἴρηται. Καὶ οὐχ οὕτως. Ὅρα γὰρ τὰ πρωτότυπα, πῶς διηγεῖται ὁ
ἄγγελος φάσκων ταῖς περὶ [5] Μαρίαν, Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν
νεκρῶν; [6] ὁρᾷς, ὁ ζῶν ἐν ἰδίᾳ θεότητι καὶ σαρκὶ ἀνέστη, οὐκ ἦν δὲ
μετὰ τῶν νεκρῶν. Καὶ τί φησι αὐταῖς, Ἀνέστη, οὐκ ἔστιν ὧδε; καὶ
οὐκ εἶπεν, Ἤγειρεν αὐτὸν ὁ θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ὧδε; Ἀλλ' ἵνα [7] δεί-
ξω σοι τὸ δυνατὸν, ὅτι καὶ ζῶν ἀνέστη, καὶ αὐτὸς πάλιν ἔλεγε πρὸ τοῦ
παθεῖν αὐτὸν τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, Ἰδοὺ, ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσό-
λυμα, καὶ παραδοθήσεται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ σταυρωθῆναι,
καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀναστήσει αὐτόν.
Σαφῶς δὲ [8] περὶ τούτου τὸ ἐξουσιαστικὸν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως προε-
δείκνυε λέγων, Ἐξουσίαν ἔχω τὴν ψυχήν μου θεῖναι, καὶ λαβεῖν αὐ-
τήν. Ὁ δὲ ἐξουσίαν ἔχων πῶς ἑαυτὸν ἐγείρειν οὐκ ἠδύνατο; ὁ ἀπό-
στολος δὲ γράφων, ἵνα δείξῃ μηδὲν ἄνευ θελήματος πατρὸς ἐν τῇ τῆς
σωτηρίας οἰκονομίᾳ γεγενῆσθαι, ἔφη, Ὁ θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νε-
κρῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ λέγει αὐτὸς ὁ ἀπόστολος, ὅτι, Εἰ
καὶ ἀπέθανεν ἐξ ἀσθενείας, ζῇ δὲ ἐκ δυνάμεως. Ἤθελον δὲ πυθέ-
σθαι τὸν νοῦν τῶν τὰ ἀκριβῆ τῶν γραφῶν γινωσκόντων, ποίαν
ἀσθένειαν εἶχεν ὁ μονογενὴς, δι' οὗ ὁ οὐρανὸς ἥπλωται, ἢ παρ' οὗ
ὁ οὐρανὸς κέκτισται, δι' οὗ ὁ ἥλιος ἐστιλβώθη, δι' οὗ ἔλαμψαν τὰ
ἄστρα, δι' οὗ ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα γεγένηται. Ἄρα τὴν ἀσθέ-
pag. 781. νειαν ποίαν λέγει; ἄρα ἣν ἀνεδέξατο ἐλθὼν ὁ λόγος ἐν τῇ ἡμετέρᾳ
σαρκὶ, ἐνδυσάμενος ταύτην, ἵνα τὴν ἡμῶν ἀσθένειαν βαστάσῃ; ὡς
καὶ [9] ᾄδει περὶ αὐτοῦ ὁ προφήτης λέγων, τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε,
καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν. Ἀπέθανεν οὖν διὰ τὴν ἡμῶν ἀσθένειαν,
ὁ ζωὴ ὢν καὶ ἀπαθὴς θεὸς, ἐν τῇ ἐξ ἡμῶν ἀσθενεστέρᾳ σαρκί· ζῇ δὲ
ἐκ δυνάμεως. Ζῶν γάρ ἐστιν ὁ λόγος καὶ ἐνεργὴς καὶ τομώτερος ὑπὲρ
πᾶσαν μάχαιραν δίστομον. Ἀπέθανεν οὖν ἐξ ἀσθενείας, ζῇ δὲ ἐκ δυ-
νάμεως τῆς αὐτοῦ θεότητος, ζῇ δὲ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ σαρκὶ, ἐν ᾗ τὸ

2. *Reponendum videtur* διὰ τὸ προγνωστὸν τοῦ ἁγίου πν. *Cornarius vertit* propter praenotionem sancti spiritus.

3. σὺν εὐδοκίᾳ *cod. Rhedig. Etiam Cornarium vertisse video* cum bona voluntate spiritus sancti.

4. τὴν *om. in ed. Petav. Colon. repet.*

5. Μαρίαμ *ed. Petav.*

6. *Verba* ὁρᾷς - - μετὰ τῶν νεκρῶν *om. cod. Rhedig.*

7. δείξω σοι *correxi cum Cornario qui vertit* At ut ostendam tibi potentiam *cett. In libris vulgo est* δείξωσι *interpunctione hac* ὧδε; ἀλλ' ἵνα δείξωσι - - ἀνέστη. καὶ *cett.*

quoniam apostoli contra Iudaeos disputantes, cum persuasum ipsis
esset apostolos ab legis deo defectionem praedicare, necnon et quod
spiritus sanctus praevideret eiusmodi haereses futuras, quae a pa-
terna voluntate Christum abalienare ac separare studerent, cum,
inquam, propterea ad unam divinitatem omnia revocarent apostoli,
quandoquidem pro eo ac patri visum est de filii voluntate ac consen-
tiente spiritu sancto omnia condita sunt, haeretici, inquam, isti his
loquendi modis inferiorem quandam conditionem aut imbecillitatem,
aut divini verbi ab essentia patris alienationem significari putant.
Verum longe aliter se res habet. Et ut illud intelligas, age exem-
plaria ipse contuere, quid angelus Mariae eiusque sociis mulieribus
dixerit: *Quid quaeritis viventem cum mortuis?* Vides ut vivens ille Luc. 24, 5.
cum sua divinitate et carne surrexerit. Neque vero inter mortuos
amplius iacebat. Cur autem ita locutus est, *Surrexit, non est hic?* Matth.16,6.
non autem ita dixit: Excitavit eum deus, et non est hic? nisi ut
potestatem illius ostenderet, quoniam et vivus surrexit? Quin etiam
priusquam ipse pateretur discipulos suos sic allocutus est: *Ecce* Matth. 20, 17.
*ascendimus Hierosolyma, et tradetur filius hominis ut crucifigatur,
et tertia die resurget.* Non dixit, Excitabit ipsum, sed aperte,
quod ad eam rem attinet, suae vim potestatis aperuit, dicens, *Po-* Ioann. 10, 18.
testatem habeo animam meam ponere, et sumere ipsam. Qui igitur
potestatem habebat, semetipsum excitare non potuit? Apostolus
vero nihil absque patris voluntate in administranda hominum salute
gestum demonstrare cupiens, ita scripsit: *Deus suscitavit illum a* Act. 3, 15.
mortuis. Nam et alio loco idem apostolus, *Tametsi*, inquit, *mor-* 2. Cor. 13, 4.
tuus est ex imbecillitate, vivit ex virtute. Ego vero quidnam isti
homines tam accurata sacrarum literarum scientia praediti in animo
habeant, libenter interrogem, quid in unico dei filio imbecillitatis
fuerit, per quem coelum expansum est et productum, per quem sol
splendore perfusus est, per quem illuxere sidera, per quem e nihilo
sunt omnia producta. Quam igitur imbecillitatem ei tribuunt? Eamne
quam in nostra carne, ubi illam induit, dei verbum in sese transtu-
lit, quo infirmitatem nostram ipse portaret? Quemadmodum de illo
propheta cecinit: *Infirmitates nostras suscepit, et morbos tulit.* Igi- Esai. 13, 4.
tur mortuus est propter infirmitatem nostram in imbecilla carne, ille
ipse qui vita est et immunis a passione deus: vivit autem ex virtute.
Vivus est enim sermo dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio Hebr. 4, 12.
ancipiti. Quare mortuus est ex infirmitate, vivit autem ex divini-
tatis suae virtute, et in carne nostra vivit, in qua passionem illam

8. *Fortasse* παρὰ τούτου.

9. ᾄδη *codd. mss. et ed. princ.*

πάθος ἀνεδέξατο. Καὶ διὰ τὴν τοιαύτην οἰκονομίαν τὴν εὐδοκίαν
πατρὸς σημαίνων ὁ ἀπόστολος ἔφη ὅτι, Ὁ θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ
νεκρῶν.

Κεφ. ξ'. Ἐπιφέρουσι δὲ καὶ ἄλλο ῥητὸν ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου,
ὅπερ ἐστὶ θεσπέσιον καὶ ἐξαίρετον, καὶ εἰς πάντα χρησιμώτατον. Ποῖον
δέ ἐστι τὸ ῥητόν; ἀλλ' ἢ ὁπηνίκα [1] γὰρ ἔμελλον ὁ κύριος ἰδίᾳ βουλή-
σει ἐπὶ τὸ πάθος ἥκειν, παραλαβὼν τοὺς μαθητὰς ἐν τῷ ὄρει κατὰ
τὴν ὥραν ἐκείνην, διέστη ἀπ' αὐτῶν ὡσεὶ λίθου βολὴν, καὶ ἀπελθὼν
ηὔχετο, [2] καὶ ἔλεγε, Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο
ἀπ' ἐμοῦ, ἵνα μὴ αὐτὸ πίω· πλὴν οὐχ ὃ ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὃ σύ. Καὶ
πρῶτον μὲν πάλιν [3] προφασίζονται οἱ αὐτοὶ λέγοντες ὅτι, Ὁρᾷς πῶς
[4] ἀποκριτικῶς λέγει, καὶ βούλημα διηλλαγμένον ὑποφαίνει λέγων, Οὐχ
ὃ ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὃ σύ; πῶς οὖν ἡ αὐτὴ οὐσία τυγχάνει, φασὶν, ὅτι
ἐν αὐτῷ ἕτερόν ἐστι βούλημα, ἐν δὲ [5] τῷ πατρὶ ἕτερον; Καὶ ἀγνοοῦσι
τὴν πᾶσαν δύναμιν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ ἀπόστολος ἔφη, Ὦ βάθος
πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ. Πῶς γὰρ ἴδιον βούλημα ἔφη
παρὰ τὸ τοῦ πατρὸς βούλημα, ὁπότε αὐτὸς σημαίνει πρὸς τοὺς μαθη-
τὰς ὅτι, Τετάρακται ἡ ψυχή μου, καὶ, Τί εἴπω, πάτερ; σῶσόν με
ἐκ τῆς ὥρας ταύτης· ὡς προκατασκευαστικῶς τὸ ῥητὸν διηγούμενος
καὶ ἐπαμφιβόλως τῇ λέξει κεχρημένος [6] ὅτι, Τί εἴπω, πάτερ, σῶσόν
με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης. Τοῦτο, φησὶ, [7] εἴπω; ἀλλὰ διὰ τοῦτο [8] ἦλ-
θον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. Ἦλθε δὲ οὐκ ἄκων, ἀλλ' ἑκών. Ἀνωτέρω
γὰρ λέγει ὅτι, Ποτήριον ἔχω πιεῖν, καὶ τί σπεύδω ἕως οὗ πίω αὐτό;
καὶ βάπτισμα ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἐβαπτίσθην; Εἰ
τοίνυν θέλει καὶ σπεύδει, καὶ λέγει εἰς τοῦτο ἥκειν, πῶς ἄλλο βού-
λημα τὸ αὐτοῦ ὑποφαίνει, καὶ ἄλλο [9] τὸ τοῦ πατρός; ἀλλ' ἐπειδὴ
pag. 785. ἤμελλε διὰ τοῦ Ἰσραὴλ παραδίδοσθαι, φιλάνθρωπος ὢν καὶ φειδόμε-
νος τοῦ σπέρματος Ἀβραὰμ, ἐποιεῖτο ὑπὲρ τοῦ λαοῦ λόγον. Τὸ δὲ
βούλημα ἦν τοῦ πατρὸς, τὸ τὴν οἰκονομίαν οὕτω πληρωθῆναι, τῶν
υἱῶν Ἰσραὴλ παραιτίων ἑαυτοῖς ὄντων τῆς τοῦ υἱοῦ προδοσίας, καὶ οὐχ
ὑπὸ θεοῦ ἀναγκαζομένων· καὶ οὐχ ἕτερον βούλημα ἦν τὸ τοῦ υἱοῦ
παρὰ τὸν πατέρα. Ἀλλ' ἔδει αὐτὸν καὶ ἐν τούτῳ ταῦτα δεικνύειν,
ἵνα τὸ πᾶν τῆς μονότητος ἐπὶ τὸν πατέρα ἀναγάγοι, πρὸς τὸ μὴ με-
ρισθῆναί τι τῆς μίας ἑνώσεως καὶ οἰκονομίας.

Κεφ. ξα'. Καὶ καθεξῆς [1] δὲ ἐπιφέρει λέγων, Ἐν τῷ εὔχεσθαι αὐτὸν, ὡς
γενόμενος ἐν ἀγωνίᾳ [2] ἐμφέρεται ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίῳ,
Ἵδρωσε, φησὶ, καὶ ἐγένετο αὐτοῦ ὁ ἱδρὼς ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος κα-

Cap. LX. — 1. ἀρ cod. *Rhedig.*
2. καὶ *om. in ed. Petav. Colon. repet.*
3. προφασιάζονται *ed. princ.*
4. ἀποκριτικῶς *emendavit Petavius. Libri habent* ὑποκριτικῶς.
5. τῷ *om. in ed. Petav. Colon. repet.*

sustinuit. Ob hanc administrandi rationem patris voluntatem ac de-
cretum significare volens apostolus dixit, *Deus suscitavit illum a
mortuis.*

Aliud insuper ex evangelio Lucae testimonium adducunt, plane Cap. LX.
divinum, et eximium, et ad omnia longe opportunissimum. Quod-
nam vero illud est? Nimirum cum ad subeundam passionem suapte
sponte dominus accessurus esset, discipulis ad montem perductis, ea-
dem illa hora *avulsus est ab illis lapidis fere iactu, et abiens ora-* Luc. 22, 42.
*bat his verbis: Pater si fieri potest, transeat a me calix iste, ut
non bibam illum. Verumtamen non quod ego volo, sed quod tu.* Ex
quo ita disputandi occasionem captant: Vides, inquiunt, ut ad dis-
cernendum apte locutus sit, et diversam ab illo voluntatem indi-
cet? *Non quod ego volo, sed quod tu.* Fierine vero potest, ut
eadem amborum sit essentia, cum in utroque alia voluntas insit?
Sed vim omnem verborum penitus ignorant. Nam et propterea ex-
clamat apostolus, *O altitudo divitiarum et sapientiae ac scientiae dei!* Rom. 11, 33.
Quomodo enim voluntatem propriam a paterna diversam esse dixit,
cum hoc apostolis ipse declaraverit. *Turbata est*, inquit, *anima* Ioann. 12, 27.
mea: et, *Quid dicam, pater? Salva me ex hac hora.* Quod velut
praeparandi gratia ambigue conceptum est. *Quid dicam*, inquit, *pa-
ter? Salva me hac hora?* Hoc, inquit, dicam, *Sed propterea veni
in hanc horam.* Sponte porro, non invitus, accessit; supra enim
dixerat, *Calicem habeo bibendum. Et quid festino donec bibam il-
lum*, et, *Baptismo baptizandus sum, et quid volo nisi ut iam bapti-* Luc. 12, 50.
zer? Quare si et vult, et festinat, et huius rei gratia venisse se
dicit, quinam aliam suam, aliam patris voluntatem esse demonstrat?
Sed quoniam per Israeliticam gentem tradendus erat, cum humanis-
simus esset, et Abraami stirpi consulere vellet, eius gratia ita locu-
tus est. Porro haec erat patris voluntas, ut hoc modo administra-
rentur omnia, cum proditionis filii caussa sibimetipsis Israëlitae fo-
rent, neque a deo cogerentur; nec filii voluntas erat a paterna di-
versa. Sed in hoc demonstranda ab ipso illa fuerunt, ut singulari-
tatem omnem ad patrem velut ad principium referret, ne unitas illa
et administratio aliqua ex parte divideretur.

Praeter haec illud etiam obiicit haereticus, quod in evangelio Cap. LXI.
Lucae scriptum est, nimirum dum oraret Christus, et in agonia con-
stitutus esset, sudasse. *Et factus est*, inquit, *sudor eius, tanquam* Luc. 22, 44.

6. ὅτι, Τί *ego.* Τί *placuit Petavio. Libri habent* ὅτι.
7. *Vulgo distinctum est* τοῦτο φησὶ εἴπω, ἀλλὰ *cett.*
8. ἦλξεν *vitium est ed. Petav. Colon. repet.*
9. τὸ *om. in ed. Petav. Col. rep.*
Cap. LXI. — 1. διεπιφέρει *cod. Rhedig.*
2. ὡς ἐμφέρεται *volebat Petav.*

τερχόμενοι ἐπὶ τῆς γῆς. *Καὶ ἐφάνη ἄγγελος κυρίου ἐνισχύων αὐτόν.* Προπηδήσαντες τοίνυν οἱ [3] λεξιθῆρες εὐθὺς, ὡς πρόφασιν κατὰ ἐχθροῦ εὑράμενοι, ἐπιφέρουσι λέγοντες, Ὁρᾷς ὅτι ἐπεδέετο καὶ ἰσχύος ἀγγέλων; ἐνίσχυσε γὰρ αὐτὸν ὁ ἄγγελος· ἐν ἀγωνίᾳ γὰρ αὐτὸς ἐγένετο. Καὶ οὐκ ἴσασιν ὅτι ἐὰν μὴ ἔχῃ πάντα ταῦτα, καὶ τὸ, *Μὴ ἐμὸν βούλημα, ἀλλὰ τὸ σὸν*, καὶ ἐὰν μὴ ἀγωνιάσῃ, καὶ ἐὰν μὴ ἱδρὼς αὐτῷ γένηται ἐκ σώματος προχεόμενος, ἄρα δόκησις ἦν ἡ ἔνσαρκος Χριστοῦ παρουσία, καὶ εὔλογος παρὰ Μανιχαίων καὶ [4] Μαρκιωνιστῶν ἡ περὶ φαντασίας δόκησις τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ὑπόθεσις ᾄδεται, καὶ οὐκ ἀληθεστάτη. Ταῦτα δὲ πάντα, ἐπασφαλιζόμενος ἡμῶν τὴν ζωὴν [5] τὰ ὅλα, ἀνεδέξατο οἰκονομικῶς, ἀνθρωποπαθῆ τινα διηγήματα ἔχων οὐκ εἰρωνείᾳ, ἀλλ' ἀληθείᾳ, τὸ, *Οὐκ ἐμὸν θέλημα*, ἵνα δείξῃ σαρκὸς ὑπόστασιν ἀληθινὴν, καὶ ἵνα ἐλέγξῃ τοὺς λέγοντας νοῦν μὴ ἐσχηκέναι αὐτὸν ἀνθρώπινον, καὶ ἐλέγξῃ τοὺς μὴ λέγοντας σάρκα αὐτὸν ἐσχηκέναι. [6] Πᾶς γὰρ θεῖος λόγος ἀναμέσον τῶν υἱῶν τοῦ σκότους ἑστὼς ἐλέγχει τὸ σκότος, φωτίζει δὲ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀληθείας; Ὅρα γὰρ πόσα χρήσιμα ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. Ἀπὸ ἀσωμάτων οὐ προέρχεται ἱδρώς. Ἐν δὲ τῷ [7] τοῦτο γενέσθαι ἔδειξεν ἀληθινὴν σάρκα, καὶ οὐ δόκησιν ἀπὸ σαρκὸς ἐν θεότητι συνηνωμένης·
pag. 786. χωρὶς γὰρ ψυχῆς καὶ νοὸς οὐ γίνεται ἀγωνία. [8] Ἀγωνιάσαντος δὲ αὐτοῦ, ἔδειξε ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ νοῦν ἐπὶ τὸ αὐτὸ πεφορηκέναι, ὅθεν ἡ ἀγωνία φαίνεται. Καὶ πάλιν ἐν τῷ εἰπεῖν, *Μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα, ἀλλὰ τὸ σὸν*, ἔδειξεν ἀληθῶς νοῦν ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἀναμάρτητον. Ἡ γὰρ θεότης αὐτοῦ, πάντοτε ἐν πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν υἱῷ, καὶ ὁ υἱὸς ἐν ἁγίῳ πνεύματι, τὰ πάντα τελειωμένως ἔχει, καὶ οὐδὲν διαλλάττει φρόνημα υἱοῦ πρὸς πατέρα, οὐδὲ πατρὸς πρὸς υἱὸν, οὐδὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος πρὸς πατέρα καὶ υἱόν. Εἰ γὰρ ἃ μὴ θέλει πατὴρ βούλεται υἱὸς, ἄρα καὶ αὐτὸς ἔσται καθ' ἡμᾶς ψιλὸς ἄνθρωπος θελήματι πατρὸς κατὰ ἐλάττωσιν. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐστὶ, μὴ γένοιτο. Τῷ δὲ ἀνθρωποπαθῆ διηγεῖσθαι τὸ ἀληθινὸν τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας καὶ τὸ τέλειον τῆς αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως δείκνυσιν, ἵνα εἰς πάντα ἡμῶν [9] σωτηρίαν γένηται, εἰς τὸ μὴ ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων νοεῖν, καὶ ἐκπίπτειν τῆς ἀληθείας.

3. λεξίθηρες *ed. Petav. Cf. de hoc vocabulo Lobeck. ad Phryn. p.* 628.
4. Μαρκιανιστῶν *codd. mss. et ed. princ.*
5. *Vulgo distinctum est* ζωὴν, τὰ ὅλα ἀνεδέξατο *cett.*
6. πᾶς *cod. Rhedig., et cod. Ien. cum rasura. Cornarii versio:* Totus enim divinus sermo *cett. Editi habent* πῶς.
7. *Editi* τούτῳ.
8. ἀγωνιεύσαντος *editi.*
9. *Libri vulgo* σωτηρίαν.

guttae sanguinis decidentes in terram: et apparuit angelus domini confortans ipsum. Ex quo vocularum isti captatores, velut occasionem adversus inimicum nacti, ac gestientes et exultantes ita nos oppugnant: Videsne etiam opus illi fuisse ut ab angelis corroboraretur? Corroboravit enim illum angelus, cum in anxietate illa versaretur. Neque vident, nisi haec omnia Christus suscepisset, nisi haec ipsa verba, *Non mea voluntas, sed tua,* usurpasset, nisi angorem illum animi subiisset, ac nisi denique sudorem e corpore distillasset, totum illud assumptae carnis mysterium nihil praeter opinionem ac speciem habiturum fuisse, adeoque Manichaeorum et Marcionistarum larvam illam et adumbratam imaginem, quam de incarnatione praedicant, haud absurdam futuram, neque quidquam in incarnatione ipsa visum iri ex rei veritate gestum. Quamobrem Christus dominus, ut vitam nostram ac salutem muniret, omnia illa singulari providentiae suae gubernatione suscepit, et ex humano affectu non simulate, sed bona fide, disseruit. Veluti, *Non mea voluntas,* ut carnem revera subsistere doceret, ac tam eos refelleret qui humanam illum mentem habuisse negarent quam qui carnem detraherent. Quam enim admirabiliter divinus sermo in filiorum caliginis medio consistens eorum tenebras redarguit, ac veritatis filios illustrat! Animadverte enim quam multa in illa oratione commoda sint. Primum ab iis, quae corporis expertia sunt, manere sudor non potest. Quare hoc ipso, quod sudore diffluxit, veram esse carnem ostendit, non carnis speciem cum divinitate coniunctae. Ad haec sine anima ac mente angor et anxietas esse non potest. Quo cum ille sit affectus, declaravit anima se pariter et corpore ac mente fuisse praeditum, unde ille angor existit. Praeterea his ipsis verbis, *Non mea voluntas, sed tua* etc. humanam sibi mentem inesse comprobavit, sed a peccatis immunem. Siquidem ipsius divinitas perpetuo in patre, et pater in filio, et filius in spiritu sancto perfecte omnia complectitur; neque quidquam filii a patre sensus et voluntas dissidet, neque patris a filio, nec ab utroque spiritus sancti. Nam si filius ea velit quae non vult pater, nihil in eo praeter nudam hominis naturam inesse statuemus, eiusmodique illum voluntate patris, quod eo longe sit inferior, extitisse. Verum absit a nobis ut hoc ita se habere credamus. Nam quod ex humano quaedam affectu ab illo pronuntiata sunt, ad veritatem incarnationis et perfectam humanae naturae conditionem demonstrandam pertinent, suis ut omnibus numeris absolutam nobis salutem afferret, neve dum alia pro aliis animo concipimus, a veritate longius aberraremus.

Κεφ. ξβ'. Περὶ δὲ τοῦ ὑπὸ ἀγγέλων αὐτὸν θεωρηθῆναι ἐνισχυόμενον, καὶ τί τούτου κυριώτερον; τί δὲ τούτου ἀναγκαιότερον; ἰδοὺ γὰρ εὑρήκαμεν πληρούμενον τὸ ῥητὸν τῆς μεγάλης ᾠδῆς, τῆς παρὰ Μωϋσεῖ γεγραμμένης, ὅπου λέγει, Προςδοκάσθω ὡς ὑετὸς τὸ ἀπόφθεγμά μου. Καὶ μετ' οὐ πολλὰ εἰπὼν πάλιν φησὶ, Προςκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες [1] υἱοὶ θεοῦ, καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ [2] πάντες ἄγγελοι θεοῦ· οὐχ ἵνα δῶσιν αὐτῷ ἰσχὺν οἱ ἄγγελοι (οὐ γὰρ ἐπεδέετο τῆς τῶν ἀγγέλων ἐνισχύσεως), ἀλλ' ἐνισχύσωσιν αὐτῷ, τουτέστιν ἀποδόντες αὐτῷ τὸ ἴδιον τῆς ἰσχύος αὐτοῦ ὁμολογήσαντες. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀσθενεῖς ὄντες πολλάκις θεὸν ηὐλογήσαμεν, πολλάκις θεὸν ἐνισχύσαμεν, οὐχ ὅτι θεὸς ἐπιδέεται τῆς ἡμῶν εὐλογίας, ἀλλ' ὁμολογοῦντες αὐτοῦ τὸ τῆς εὐλογίας κράτος, καὶ διὰ λεπτολογίας ἐροῦμεν, Σή ἐστιν ἡ δύναμις, σὸν τὸ κράτος, σή ἐστιν ἡ τιμὴ, σή ἐστιν ἡ δόξα, σή ἐστιν ἡ εὐλογία, σή ἐστιν ἡ ἰσχὺς, σή ἐστιν ἡ δύναμις. Μὴ ἡμεῖς ἰσχὺν παρέχομεν τῷ θεῷ ἐὰν εἴπωμεν, Σή ἐστιν ἰσχὺς, σή ἐστιν ἡ δύναμις, σή ἐστιν ἡ εὐλογία; μὴ ἡμεῖς δύναμιν αὐτῷ δεδώκαμεν; μὴ ἡμεῖς τὸν θεὸν εὐλογήσαμεν; ἀλλ' ἐνισχύσαντες καὶ ἐνδυναμώσαντες θεοῦ τὴν δύναμιν ὡμολογήσαμεν, καὶ θεῷ τὴν ἰσχὺν ἀποδεδώκαμεν. Οὕτω καὶ ὁ ἄγγελος κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν θαυμάσας καὶ ἐκπληττόμενος τὴν ὑπερβο-
pag. 767. λὴν τῆς τοῦ ἰδίου δεσπότου φιλανθρωπίας, ὅτι θεὸς ὢν, καὶ σὺν πατρὶ προςκυνούμενος ἐν οὐρανῷ, καὶ θεραπευόμενος ὑπὸ ἰδίων ἀγγέλων αὐτοῦ, εἰς τοσοῦτον ὑπέμεινεν ἰδίᾳ βουλήσει ἑκουσίως ἐλθεῖν καὶ ἐνδύσασθαι σάρκα. Καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄχρι τοῦ παθεῖν ὑπὲρ τοῦ ἰδίου πλάσματος τῆς ἀνθρωπείας φύσεως, ὑπομένει, [3] καὶ ἄχρι σταυροῦ παραδοθῆναι, γευσάμενός τε θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, ὅπως δι' αὐτοῦ τρόπαιον μὲν κατὰ τοῦ θανάτου ἡ ἀνθρωπότης λάβοι, καταργήσῃ δὲ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον, καὶ θριαμβεύσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν. Διὸ καὶ θαυμάζων καὶ ἐκπληττόμενος ὁ ἄγγελος ἔλεγεν αὐτῷ, δοξολογῶν καὶ εὐφημῶν τὸν ἴδιον δεσπότην ἐπὶ τῷ τοιούτῳ σκάμματι καὶ παραδοξοποιίᾳ ἑστῶτα, ὅτι, Σή ἐστιν ἡ προςκύνησις, σόν ἐστι τὸ κράτος, σή ἐστιν ἡ δύναμις, σή ἐστιν ἡ ἰσχὺς, ἵνα πληρώσῃ τὸ παρὰ Μωϋσεῖ γεγραμμένον, ὅτι, Ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ. Καὶ ὁρᾶτε, [4] Χριστοῦ θεράποντες καὶ υἱοὶ τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας καὶ ὀρθοδόξου πίστεως, ὅτι οὐδὲν ἐν τῇ θείᾳ [5] γραφῇ σκολιὸν, οὐδὲ στραγγαλιῶδες, ἀλλὰ τὰ πάντα θαυμασίως εἰς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν γέγραπται, καὶ τετελείωται. Οἱ δὲ προειρημένοι ἐν ἔχθρᾳ ὄντες πρὸς τὸν μονογενῆ υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ πρὸς τὸ ἅγιον πνεῦμα, πάντα ὡς ἐχθροὶ διανοοῦνταί τε καὶ σοφίζονται. Ἡμῖν δὲ μὴ γένοιτο [6] ἀνθρωπίνοις σοφίσμασι προςανέχειν, ἀλλ'

Cap. LXII. — 1. υἱοῦ vitium est ed. Petav. 2. πάντες non habet cod. Rhedig. 3. δὲ cod. Rhedig.

Quod autem ab angelis confirmatus visus est, quid maioris momenti, quidve necessarium magis illo ipso fieri potuit? Hoc enim modo illud ex magno Moysis cantico completum videmus, *Expectetur ut pluvia eloquium meum.* Tum interiectis plerisque, *Adorent*, inquit, *ipsum omnes filii dei, et confortent ipsum omnes angeli dei.* Non ut fortitudinem illi ac robur adiiciant. Neque enim illorum confirmatione opus habebat, sed confortent, inquit, ipsum, hoc est, reddant ei vim suam ac fortitudinem acceptam illi referant. Nam et nos infirmi et imbecilles deo saepe numero benedicimus, saepe illi robur tribuimus. Non quod benedictione nostra deus indigeat, sed ut expressam illa benedictione potestatem inesse in illo confiteamur. Hinc singillatim ita praedicamus: *Tua est virtus, tua potentia, tuus est honor, tua est gloria, tua est benedictio, tua est fortitudo, tua est vis.* Num igitur deo fortitudinem tribuimus, cum ita dicimus: *Tua est fortitudo, tua est virtus, tua est benedictio?* Num virtutem nos illi conferimus? num deo benedicimus? Sed nimirum commemorando illa robore ac fortitudine divinam vim praedicando confitemur, ac deo fortitudinem adscribimus. Eodem igitur modo angelus per illud tempus excellentem domini sui adversus homines benignitatem admirans, et obstupescens, quod cum deus esset, et cum patre adoraretur in coelo, atque ab angelis suis observaretur, eo usque abiicere se sua sponte voluisset, ut ad haec descenderet, ac carnem indueret; neque hoc tantum, sed vel opificii sui caussa, hoc est hominis, cruciatus perpeti et in cruce suffigi non dubitaret, ac mortem degustaret, *mortem autem crucis*, ut per ipsum homo trophaeum de morte statueret, *eumque qui mortis imperium obtinebat, diabolum videlicet, aboleret, ac principatum omnem et potestatem velut in triumpho traduceret.* Quare angelus ille admiratione ac stupore perculsus, et dominum suum collaudans ac praedicans, qui in tali scammate et ad tam inusitatum opus, velut in procinctu steterat, sic illum compellat: *Tua est adoratio, tuum imperium, tua virtus, tua fortitudo*, ut quod a Moyse scriptum est impleret, *Confortent ipsum omnes angeli dei.* Videte itaque Christi famuli, ac sanctae dei ecclesiae, et orthodoxae religionis filii, quam nihil in scriptura perplexum ac flexuosum sit: sed omnia ad nostram salutem scripta sint admirabiliter et perfecte. At isti unici dei filii et sancti spiritus inimici nihil non hostili animo cogitant, callideque moliuntur. Absit vero ut nos animum commentis hominum adhibeamus; quin potius dominum nostrum firmata corro-

Marginal references: Cap. LXII. — Deut. 32, 2. — Ibid. 43. — 1. Par. 29, 11. — Philipp. 2, 8. — Hebr. 2, 14. — Col. 2, 15. — 1. Paral. 29, 11.

4. θεοῦ cod. Rhedig. 5. στραφῇ cod. Rhedig. Et in cod. Ien. legere ita aliquis possit. 6. τὸ ἀνθρωπίνοις cod. Rhedig.

ἔχειν τὸν ἑαυτῶν νοῦν ἐρρωμένον, ὅπως τὸν μὲν ἡμῶν δεσπότην δοξάσωμεν, μηδὲν δέ τι ἠλαττωμένον ἐν αὐτῷ διανοηθῶμεν. Εἰ γὰρ ὁ τὰ πάντα ἐλθὼν σῶσαι ἔχει ἐλαττώματός τι ἐν [7] αὐτῷ, πῶς σωθήσεται ἡ κτίσις ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐλαττωμάτων;

Κεφ. ξγ'. Πάλιν δὲ ἐπιλαμβάνονται ὥσπερ ἀντίδικοι (καὶ γάρ εἰσι Ἰουδαϊκῷ φρονήματι ἐγκείμενοι, καὶ μηδὲν ἐκείνων διαλλάττοντες, πλὴν τοῦ ὀνόματος μόνον), οἱ πάλιν ἡμῖν ἐπιφύοντες νέοι Ἰουδαῖοι, ζητοῦντες κατὰ τοῦ σωτῆρος λέξεις τινὰς, ὅπως παγιδεύσωσιν αὐτὸν ἐν λόγῳ, καθὼς ἔφη τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον, καί φασι, Ἔλεγεν ἐν τῷ σταυρῷ, Ἠλὶ, ἠλὶ, [1] λημᾶ σαβαχθανὶ, τουτέστι Θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; καὶ ὁρᾷς, φασὶν, οἰκτρῶς αὐτὸν παρακαλοῦντα καὶ ἀποδυρόμενον, καὶ λέγοντα, Ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; καὶ οὐκ ἴσασιν οἱ ἀπὸ
pag. 768. τοῦ δηλητηρίου τούτου τῆς τοῦ Ἀρείου [2] μανίας καρηβαροῦντες, καὶ τῇ διανοίᾳ τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως λειπόμενοι, ὅτι δεῖ τὰ ἀνθρωποπαθῆ πάντα ἐν τῷ κυρίῳ ὁμολογεῖσθαι ἐν τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ ἀληθινῇ παρουσίᾳ. Καὶ πρῶτον μὲν τὰ περὶ αὐτοῦ ὡς φρονοῦσιν, ἀπὸ ἑτέρων εἰς ἕτερα μεταπηδῶντες ἐπιλανθάνονται, μίαν μὴ ἔχοντες κατάστασιν. Πῶς γὰρ δύνανται οἱ τῇ διανοίᾳ μὴ σωφρονοῦντες; ποτὲ μὲν γὰρ λέγειν σωτῆρα βούλονται αὐτὸν καὶ κύριον καὶ Χριστὸν, καὶ πρὸ πάντων αἰώνων, καὶ δεσπότην ἀγγέλων, καὶ ἀρχαγγέλων, δι' οὗ τὰ ὅλα γεγένηται, Ἀρχαί τε καὶ Ἐξουσίαι, ἄγγελοί τε καὶ ἀρχάγγελοι, οὐρανοὶ, καὶ τὰ πάντα, γῆ τε καὶ πάντες ἄνθρωποι, καὶ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς, θάλασσά τε καὶ τὰ ἐν αὐτῇ· καὶ ὢ πολλῆς ἠλιθιότητος τῶν τὰ τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ δοξαζόντων, καὶ ἐνταῦθα μὴ νοούντων ὅτι οὐ δύναται ὁ πρὸ τῶν αἰώνων κατὰ τὴν αὐτοῦ θεότητα, δι' οὗ ὁ οὐρανὸς καὶ γῆ γεγένηται, ἄγγελοί τε καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ ἁπαξαπλῶς τὰ σύμπαντα, ὁρατά τε καὶ ἀόρατα, ταύτην τὴν φωνὴν ἐκ προσώπου τῆς αὐτοῦ θεότητος λέγειν, Θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; πότε γὰρ ἐγκατελείφθη υἱὸς ἀπὸ πατρὸς, πότε δὲ οὐχ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν υἱῷ; ἐπὶ γῆς μὲν γὰρ ὁ υἱὸς καὶ ὁ θεὸς λόγος βεβήκει, οὐρανοῦ δὲ ἥπτετο, καὶ πάντες ἐχθροὶ ἐπληροῦντο τῆς αὐτοῦ δόξης. Καὶ ἐν Μαρίᾳ ἐτύγχανε, καὶ ἄνθρωπος ἐγένετο, ἀλλὰ τῇ δυνάμει αὐτοῦ ἐπλήρου τὰ σύμπαντα. Πῶς οὖν ὁ τοιοῦτος καὶ τηλικοῦτος κατὰ τὴν αὐτοῦ θεότητα οἰκτρῶς ἔλεγεν, Ἠλὶ, ἠλὶ [3] λημᾶ σαβαχθανὶ, τουτέστι Θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί ἐγκατέλιπές με; καί τοι αὐτοῦ λέγοντος, Πάλιν ἀπέρχομαι, καὶ οὐκ ἀφίω ὑμᾶς ὀρφανοὺς, ἀλλ' ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Καὶ πάλιν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πάντες

7. αὐτῷ codd. mss. ἑαυτῷ editi. 2. μανείας codd. mss. et ed. princ.
Cap. LXIII. — 1. λημᾶς ἀβαχθανὶ (ἀναχθανὶ cod. Rhedig.) codd. mss. λημᾶ σαβαχθάνι ed. Petav. 3. λημᾶς ἀβαχθανὶ (ἀναχθανὶ cod. Rhedig.) codd. mss.

borataque mente celebremus, nec in eo mancum aliquid esse suspicemur. Nam si is, qui ad repraesentandum omnium salutem advenit, vel minimum in se defectum habet, quinam a suis defectibus vindicari creatura poterit?

Sed instant adversariorum more (nam revera Iudaicis opinionibus imbuti sunt, nec ab illis praeterquam appellatione dissident); Cap. LXIII.
novi, inquam, isti Iudaei contra catholicos insurgentes, et adversus salvatorem quaedam verba meditantes, *ut ipsum sermonum suorum laqueis irretiant*, ut in evangelio scriptum est, illud ipsum nobis obiiciunt: Dixit pendens in cruce Christus, *Eli eli, lemma sabacthani*, hoc est, *Deus meus, deus meus, quare me dereliquisti?* Vides, inquiunt, ut miserabiliter imploret ac lugeat, et dicat, *Quare me dereliquisti?* Neque hoc animo percipiunt, homines virulenta hac Arii insania, velut quadam crapula, gravati, ac dei cognitionis expertes, humanos omnes affectus in Christo domino agnoscendos in vera illius incarnatione ac confitendos esse. Atque inprimis ab uno in aliud desultorio more transeuntes, quid de eo sentiendum decreverint obliviscuntur, nec in uno statu consistunt. Neque enim aliter facere possunt qui mente desipiunt. Igitur nonnunquam salvatorem hunc asserunt, et dominum, ac Christum, omnibusque superiorem seculis, et angelorum atque archangelorum dominum, per quem omnia condita sunt, principatus scilicet et Potestates, angeli et archangeli, coeli, et quae in iis sunt universa, necnon et terra, cum omnibus hominibus, iisque quae in terra sunt, ac denique mare, et quae mari continentur. O incredibilem eorum stultitiam! qui cum ita de illo sentiant, in altero non vident fieri non posse ut qui divinitate sua secula antecedat omnia, qui coelum, terramque fabricarit, et angelos atque archangelos, et ut uno verbo dicam, omnia tam quae aspectabilia sunt quam quae aspectum fugiunt, is ut, inquam, eiusmodi vocem ex persona suae divinitatis ediderit, *Deus meus, deus meus, ut quid dereliquisti me?* Quandonam enim a patre derelictus est filius? aut quando non in patre filius extitit, et pater in filio? Etenim cum ille ipse filius ac deus verbum in terra consisteret, coelum interim attingebat, et inimicos omnes gloriae suae splendore complebat. Et in Mariae quidam utero conclusus erat, ac naturam hominis induebat, sed virtute sua replebat universa. Potuitne talis ac tantus haec ex divinitatis persona tam lugubria dicere? *Eli, eli, lemma sabacthani.* Hoc est, *Deus meus, deus meus, quare me dereliquisti me?* Praesertim cum ille ipse dixisset, *Iterum vado, et non relinquam vos orphanos, sed venio ad vos.* Tum alio loco, *Amen dico vobis, omnes vos scandalum*

Matth. 22, 15. — Matth. 27, 47. — Ioann. 14, 18. — Matth. 26, 31. et Ioann. 16, 32.

ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἐν ἐμοὶ, καὶ καταλείψετέ με πάντες μόνον, ἀλλ' οὐκ εἰμι μόνος, ἀλλ' ἔστι μετ' ἐμοῦ ὁ γεννήσας με πατήρ. [4] Καὶ πάλιν Ἀπέρχομαι, καὶ ἀποστελῶ ὑμῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τὸ ἐμοῦ λαμβάνον. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ τόπῳ, Ἐγὼ κρούω, καὶ ἐάν τίς μοι ἀνοίξῃ, εἰςελευσόμεθα πρὸς αὐτὸν ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ μου, καὶ μονὴν ποιήσομεν παρ' pag. 789. αὐτῷ, ὡς αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς μὴ ἐγκαταλιμπανομένου, ὡς καὶ ὁ πατὴρ ἀεὶ σὺν τῷ υἱῷ, ὡς τοῦ ἁγίου πνεύματος σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ.

Κεφ. ξδ'. Τί οὖν, φασὶν, ἔστιν ὁ λόγος οὗτος ὃν εἶπεν ὅτι, Θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; τίνι δὲ οὐ σαφὲς εἴη ὅτι ἀπὸ προςώπου τῆς αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως ἀνθρωποπαθῶς προβάλλεται τὸ ῥῆμα; Ἡ γὰρ αὐτοῦ ἐνανθρώπησις οὐ κατ' ἰδίαν τις οὖσα· οὐ γὰρ ἀποκεχωρισμένης τῆς θεότητος, καὶ χωρὶς οὔσης τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἔλεγεν, ὡς ἄλλου καὶ ἄλλου, ἀλλὰ συνηνωμένης τῆς ἐνανθρωπήσεως τῇ θεότητι, μιᾶς οὔσης ἁγιαστίας, καὶ ἤδη ἐν αὐτῇ τὰ τελειότατα ἐπισταμένης, οἷα δὴ ἐν θεῷ [1] συνηνωμένη καὶ εἰς μίαν θεότητα συνημμένη, [2] ὁρῶσα ἤδη τὴν θεότητα σὺν τῇ ψυχῇ κινουμένην ἐπὶ τὸ καταλεῖψαι τὸ ἅγιον σῶμα ἀπὸ προςώπου αὐτοῦ τοῦ κυριακοῦ ἀνθρώπου, τουτέστι τῆς αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως. Ἤμελλε γὰρ ἡ θεότης τελειοῦν τὰ πάντα, τὰ κατὰ τὸ μυστήριον τοῦ πάθους, καὶ σὺν τῇ ψυχῇ κατελθεῖν ἐπὶ τὰ καταχθόνια ἐπὶ τὸ ἐργάσασθαι τὴν ἐκεῖ τῶν προκεκοιμημένων σωτηρίαν, φημὶ δὲ ἁγίων πατριαρχῶν. Ὡς οὖν ἡ κίνησις οὕτως ἐγένετο, ἀπὸ προςώπου τῆς ἐνανθρωπήσεως ἡ φωνὴ ἔλεγεν αὐτῇ τῇ ἰδίᾳ θεότητι, Θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; Ἀλλ' ἔδει τοῦτο γενέσθαι ἵνα πληρωθῶσι δι' αὐτοῦ αἱ θεῖαι γραφαὶ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ προφητῶν περὶ αὐτοῦ [3] προκεκηρυγμέναι· ἵνα πληρώσῃ καὶ τὰ κατὰ τοῦ ᾅδου ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ᾅδην· ἵνα ὁ ἄρχων ὁ ᾅδης, καὶ ὁ θάνατος, χειρώσασθαι ἄνθρωπον θελήσας κατὰ ἄγνοιαν, [4] ἀναγνῷεν τῇ ἐν τῇ ψυχῇ τῇ ἁγίᾳ θεότητι καὶ μᾶλλον αὐτὸν τὸν ᾅδην χειρωθῆναι, καὶ τὸν θάνατον καταλυθῆναι, καὶ πληρωθῆναι τὸ εἰρημένον, Οὐκ ἐάσεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Οὔτε γὰρ κατέλιπεν ὁ ἅγιος θεὸς λόγος τὴν ψυχὴν, οὔτε [5] ἐγκατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν ᾅδῃ. Πάντα γὰρ οἰκονομεῖ τὰ τῆς τοιαύτης μεγάλης μυσταγωγίας ἡ τριὰς ἀπαραλείπτως, ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, τοῦ μὲν υἱοῦ ἐνσάρκου, τοῦ δὲ πατρὸς ἀσωμάτου ὑπάρχοντος, [6] εὐδοκίᾳ δὲ ἰδίᾳ καὶ

4. Verba καὶ πάλιν - - - λαμβάνον bis leguntur in cod. Rhedig.

Cap. LXIV. — 1. συνηνωμένη ed. pr. „Leg. συνηνωμένου et συνημμένη". Pelav.

2. ὁρῶσα δὲ ἤδη coniec. Pelav.

3. προκεκηρυγμένα ed. Pelav.

4. Ita correxi hunc locum, qui, ut vulgo legebatur et distinguebatur, nullam plane praebebat sententiam. Habent enim libri omnes θελήσας, κατὰ ἄγνοιαν ἀγνοῶν τὴν ἐν τῇ ψυχῇ τῇ ἁγίᾳ θεότητι, καὶ

patemini hac nocte in me, et relinquetis me solum: ego autem non sum solus, sed est mecum qui genuit me pater. Item, *Vado, et mit-* Ioann. 15, 26. *tam vobis spiritum sanctum, qui a patre procedit, et de meo accipit.* Item alibi, *Ego pulso et si quis aperuerit mihi, ingrediemur* Apoc. 3, 20. et Ioann. 14, 23. *ad ipsum ego, et pater meus, et mansionem apud illum faciemus,* ut hoc intelligamus, nusquam illum a patre deseri, quemadmodum et pater cum filio, et cum utroque perpetuo spiritus sanctus est.

Quid igitur, inquiunt, tandem sibi vult vox illius ista, *Deus* Cap. LXIV. *meus, deus meus, quare me derelequisti?* Et quis non videt ex ho- Matth. 27, 46. minis persona atque humano more et affectu usurpatum hunc esse sermonem? Humana quippe Christi natura minime separata per sese est. Neque enim velut ex persona seorsim existentis divinitatis aut humanitatis ista dicebat, quasi aliud et aliud quiddam ambo forent, sed sic tanquam cum divinitate coniuncta esset hominis natura, adeo ut una utriusque sanctitudo foret, ipsaque hominis natura in divinitate perfectissima quaeque cognosceret, utpote cum deo copulata, et in unam consociata divinitatem. Quae cum hanc ipsam divinitatem cum anima velut in procinctu quodam esse videret, ut sanctissimum corpus relinqueret, ex dominici hominis persona, hoc est humanae naturae a verbo susceptae; quippe divinitas omnia quae ad passionis mysterium attinebant perficere decreverat, et ad inferos cum anima descendere, ut eos qui antea mortui erant, hoc est sanctos patriarchas in salutem assereret: cum igitur ista iam agitarentur, ex humanae naturae persona vox ad coniunctam divinitatem illa est edita, *Deus meus, deus meus, quare me dereliquisti?* Hoc autem idcirco fieri debuit, ut divinarum ab illo scripturarum implerentur oracula, quae ab eius prophetis de ipso pronuntiata fuerant, quo sub hominis specie ad inferos descendens quae illic erant obeunda praestaret, atque ut dum inferorum princeps et mors captivum hominem detinere volunt, et coniunctam cum anima divinitatem ignorant, tum ipsi potius inferi caperentur, ac mortis dominatus evertetur, et impleretur quod scriptum est, *Non relinques animam* Psalm. 15, 10. *meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Nam neque dei verbum animam destituit, nec illius anima apud inferos est relicta. Ceterum haec omnia, quae ad ingens illud mysterium spectant, sacrosancta trinitas universa molita est, pater et filius et spiritus sanctus. Ex quibus filius carne praeditus, pater corporis

μᾶλλον cett. Pelavius θεότητα pro θεότητι reponendum, sed mancam esse orationem suspicatus est

5. ἐνεκαταλείφθη codd. mss. uterque, et ed. princ.

6. Cornarius haec ita translulit: quum

βουλήσει πνεύματος ἁγίου τοῦ ἀσωμάτου, υἱοῦ δὲ ἐνσωμάτου γενομέ-
pag. 790. νου, ἀλλὰ ἀτρέπτου Τὰ δὲ ὅλα ἀπὸ τῆς τριάδος ᾠκονομεῖτο σω-
τήρια τοῖς ἀνθρώποις.

Κεφ. ξε΄. Διὰ τοῦτο πάλιν ἐν ἑτέρῳ φησὶ, ἐπειδὴ εἶπεν, Ἵνα τί ἐγκατέλιπές με, [1] ὧδε. Λέγει, Οὐ μή σε ἀνῶ, οὐδ᾽ οὐ μή σε ἐγκαταλείπω. Ἔδει γὰρ γενέσθαι τὸ τριήμερον σῶμα ἐν τῷ μνήματι, ἵνα πληρωθῇ τὸ εἰρημένον, Καὶ ἐγενόμην ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος· καὶ, Ἀπέρριψάν με τὸν ἀγαπητὸν, ὡσεὶ νεκρὸν ἐβδελυγμένον· καὶ ἵνα πληρωθῇ, Οὐ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν· ἵνα δείξῃ τὸ ὅσιον διὰ τοῦ σώματος, καὶ ἵνα δείξῃ μήτε ψυχὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν ἐν ᾅδῃ. Ἐν αὐτῇ γὰρ διὰ τῆς κατακωχῆς ἐν τῷ ᾅδῃ ἦν ὁ θεὸς λόγος, ἵνα πληρώσῃ τὸ εἰρημένον παρὰ τῶν ἀποστόλων, Ἀδύνατον γὰρ ἦν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ᾅδου. Καὶ τίνος ἕνεκα τὸ ἀδύνατον λέγει, ἀλλ᾽ ὅτι ἔσπευδε μὲν ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾅδης κατασχεῖν ψυχὴν, ἀδύνατον δὲ ἦν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ κατασχεθῆναι διὰ τὴν θεότητα; εἰ δὲ ἀδύνατον ἦν κατασχεθῆναι διὰ τὴν θεότητα, πῶς ἄρα ἐκ προσώπου τῆς αὐτοῦ θεότητος ἠδύνατο ῥηθῆναι τὸ, Θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί ἐγκατέλιπές με; Ἀλλ᾽ οὗτος ἐκ προσώπου τῆς αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως ἀνθρωποπαθῶς ἐδείκνυτο ὁ λόγος, ἵνα μάθωμεν ἀληθινῶς εἶναι τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν, καὶ οὐ δοκήσει ἢ φαντασίᾳ παρ᾽ αὐτοῦ οἰκονομηθεῖσαν. Ἀνέστη δὲ ἀπὸ τῆς γῆς ποῖον, ἀλλ᾽ ἢ τὸ κοιμηθέν; Ἀνέστη γὰρ, φησὶ, οὐκ ἔστιν ὧδε. Τί δὲ τὸ ἀναστὰν, ἀλλ᾽ ἢ τὸ σῶμα; σῶμα δὲ ἄρα τὸ ἐν τῷ μνήματι, καὶ ἡ ψυχὴ δὲ συνανῆλθε τῷ θεῷ λόγῳ. Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐπλήρου τὴν τελείαν ἀνάστασιν ἐν τῇ αὐτοῦ θεότητι, ἐν τῇ αὐτῇ ψυχῇ, ἐν τῷ αὐτῷ ἁγίῳ σώματι, συνενώσας λοιπὸν τὴν πᾶσαν οἰκονομίαν εἰς μίαν ἕνωσιν πνευματικὴν, εἰς μίαν ἕνωσιν θεότητος, εἰς μίαν οἰκονομίαν, εἰς μίαν τελειότητα. Ὡς λέγει ἐν τῷ ϛβ΄ ψαλμῷ, Ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ἵνα δείξῃ τὴν εἴσοδον τοῦ θεοῦ λόγου, ἀπὸ τῶν ἐπουρανίων εἰς τὸν κόσμον ἐνδυομένην εὐπρέπειαν, τουτέστι τὴν σάρκα, τὴν ἀπὸ παρθένου γεγεννημένην. Ἐπειδὴ γὰρ ἐδόκει εὐτελής τις τοῖς ὁρῶσιν ἀπίστοις, αὐτῷ [2] δὲ εὐπρέπεια λογιζομένη, ἵνα δείξῃ τὸ αὐτοῦ ἰσχυρὸν διὰ τῆς δοκούσης ἀσθενείας τῆς σαρκὸς, καταργοῦν τὸν τὸ
pag. 791. κράτος ἔχοντα, τῆς ἁμαρτίας [3] λύσας, τουτέστι τὸν θάνατον, τὴν πᾶσαν οἰκονομίαν τῆς σωτηρίας [4] ἡμῶν εὐπρεπῶς ποιήσας, καὶ τὴν φθο-

filius quidem sit in carne, pater vero incorporeus, et spiritus sanctus incorporeus, filius autem corporeus factus sit, sed immutabilis, per bonam et propriam suam voluntatem.

Cap. LXV. — 1. ὁ δὲ *codd. mss.*

2. τὲ *est vitiose exaratum in ed. Petav. Colon. repet.*

3. *Vocem* λύσας *uncinis inclusit Petavius, sed deesse aliquid suspicatus, ut adnotavit in marg. Mihi haec verba loco suo mota ac turbata potius esse videntur quam manca aut corrupta. Corrigo igitur* ἔχοντα, τουτέστι τὸν θάνατον, τῆς ἁμαρτίας λύσας, τὴν πᾶσαν *cett.*

4. ὑμῶν *vitium est ed. Petav. Colon. repet.*

expers, filius vero sponte sua, ac de sancti spiritus carentis corpore voluntate corpus induit, ita tamen ut immutabile permaneret. Atque haec omnia sancta trinitas ad humani salutem generis administravit.

Quocirca cum dixisset, *Quare me dereliquisti?* sic in alio loco Cap. LXV.
dixit, *Non te deseram, neque te derelinquam.* Etenim triduo cor- Hebr. 13, 5.
pus in sepulchro iacere debuit, ut illud vaticinium impleretur, *Et* Psalm. 87, 6.
factus sum inter mortuos liber, et, *Proiecerunt me dilectum tanquam* Psalm. 15, 10. et Act. 2, 27.
cadaver abominandum, tum illud, *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*, ut sub sancti nomine corpus exprimat, animamque doceat ne apud inferos quidem destitutam, in qua, cum in illo loco detineretur, dei verbum inerat, ut quod ab apostolis dictum est re-
ipsa perficeretur: *Impossibile enim erat detinere illum ab inferis.* Act. 2, 24.
Quid est quod impossibile fuisse narrat, nisi quod et mors et inferi illius animam detinere studerent, fieri tamen ob divinitatem non potuit ut ab illis coerceretur? Iam vero si ob divinitatem ipsam contineri anima non potuit, quinam ex persona divinitatis usurpatum
illud est, *Deus meus, deus meus, quare me dereliquisti?* Restat igi- Matth. 27, 46.
tur ut ex humanae naturae persona et affectu quodam humano dictum illud videatur, ut incarnationem non specie duntaxat adumbratam, sed reipsa vereque administratam fuisse discamus. Ecquid porro,
praeter id quod somno mortis sopitum fuerat, e terra surrexit? *Sur-* Marc. 16, 6.
rexit enim, inquit, *non est hic.* Quidnam illud surrexisse dicitur nisi corpus, et quidem illud ipsum corpus quod in sepulchro iacuit? Anima porro cum divino verbo pariter ab inferis emersit. Secundum quae consociatis in unum omnibus perfectam numeris omnibus resurrectionem implevit, eadem divinitate, eadem anima, eodemque sanctissimo corpore constantem, et totum illud incarnationis mysterium in unam spiritalem coniunctionem, et in unam divinitatis copulationem, atque in unam administrationem perfectionemque
conflavit. Quo illud e psalmo XCII. pertinet, *Dominus regnavit,* Psalm. 92, 1.
decorem indutus est; ut divini verbi in terras ingressum e coelo quodam ornatum decore significaret, hoc est carnem de Maria virgine susceptam. Quae quidem cum infidelium oculis vilis atque abiecta videretur, divinum tamen verbum pro decore et ornamento illam habuit, ut ea re vim suam ac potestatem ostenderet, quae per externam illam carnis imbecillitatem mortem aboleret, quae peccati dominatum atque imperium obtinebat, ac quicquid ad salutem no-

ρὰν ἀφανίσας, καὶ τὴν κατάραν ἐξαλείψας, καὶ τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, καὶ τὴν πρὸς τὸν ᾅδην διαθήκην λύσας, καὶ πάντα οἰκονομήσας ἀνθρώποις εἰς σωτηρίαν. Εὐθὺς γὰρ μετὰ τὸ εἰπεῖν, Ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, προςτίθησι πάλιν καὶ δευτεροῖ λέγων, Ἐνεδύσατο κύριος δύναμιν, καὶ περιεζώσατο· ἵνα δείξῃ τὸ πρῶτον ἔνδυμα ἀπὸ Μαρίας, τὴν δὲ ἐπιδευτερουμένην πάλιν ἔνδυσιν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Καὶ γὰρ πρωτότοκός ἐστιν ἐκ τῶν νεκρῶν, ὡς εἶπεν ἡ θεία γραφή. Διὰ τοῦτο προςτίθησι ταύτῃ τῇ δευτέρᾳ ἐνδύσει περισσοτέραν τινὰ ἀσφάλειαν, λέγων, Ἐνεδύσατο κύριος δύναμιν, καὶ περιεζώσατο.

Κεφ. ξϛʹ. Ὥςπερ γὰρ ὁ ἐπὶ τῇ ὀσφύϊ διαζωννύμενος ἐπισφίγγει τὸ ἔνδυμα ἐπὶ τὴν ὀσφὺν, περισσότερον στερεῶν τὸ εἶδος, καὶ συνενῶν τῷ χρωτὶ τῷ ἰδίῳ, οὕτω τὸ πρῶτον εὐπρέπειαν διὰ τὴν ἔνσαρκον ἐνταῦθα ἐνδημίαν, τὸ δὲ δεύτερον, φησὶ, δύναμιν ἐνεδύσατο, ἀναστὰς ἐκ τῶν νεκρῶν· οὐκέτι εἰς πάθος ἡ ἐνανθρώπησις αὐτοῦ ἔρχεται, οὐκέτι εἰς μάστιγας, οὐκέτι σταυροῦται, ὡς εἶπε περὶ αὐτοῦ ὁ ἀπόστολος, Ἀνέστη, οὐκέτι ἀποθνήσκει, θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. Διὰ τοῦτο φησὶ τὸ, Διεζώσατο, συνενώσας τὴν αὐτοῦ σάρκα εἰς μίαν θεότητα, εἰς μίαν ἑνότητα, εἰς πνεῦμα τὸ θεϊκὸν καὶ σωματικὸν, εἰς ἓν πνευματικὸν τελούμενον καὶ μὴ [1]ἔχον διάλυσιν, ὡς εἰςῆλθε λοιπὸν θυρῶν κεκλεισμένων, τὸ παχυμερὲς, λεπτομερὲς, τὸ παθητὸν, ἀπαθὲς, ἐν σαρκὶ πεπονθὼς, μένων δὲ ἐν ἀπαθείᾳ, καίπερ μετὰ τὸ εἰςελθεῖν δεικνύων ὀστέα καὶ σάρκα, τύπον λόγχης, καὶ τύπον ἥλων, ψηλαφώμενος ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ, ὁρώμενος ὑπὸ τῶν μαθητῶν· εἰςερχόμενος δὲ θυρῶν κεκλεισμένων, ἵνα δείξῃ ὅτι εἰς μίαν ἕνωσιν πνευματικὴν τὸ πᾶν ᾠκονόμησε τῆς αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους σωτηρίας. Καὶ τί μοι περὶ τὸν τοσοῦτον λόγον κατατρίβεσθαι; πολλάκις γὰρ τὰ αὐτὰ λέγειν ἡμῖν μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, τοῖς δὲ ἐντυγχάνουσιν ἀσφαλείας χάριν φροντίσαντες πολλάκις διηγησάμεθα, ἵν' ὅπως διαπεράσαντες τὴν τοῦ Ἀρείου θηριοβολίαν τῶν φρονημάτων τε καὶ λόγων καὶ [2]διανοημάτων,
pag. 792. ἱκανῶς δὲ περὶ ταύτης τῆς λέξεως ὡςαύτως διαλαβόντες, ἐπὶ τὰς ἑξῆς ἴωμεν· ἵνα πανταχόθεν τὰ πλεῖστα τὰ τῇ διανοίᾳ ἡμῶν ὑπὸ τῆς ἐκείνων ἐρεσχελίας ὑποπίπτοντα σαφηνίσαντες δείξωμεν ἀπὸ τῶν ὀλίγων, ἢ καὶ πλειόνων, ὅτι [3]πάντα ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ τῷ κεκτημένῳ πνεῦμα ἅγιον καὶ νοῦν ἐγρήγορον παρὰ κυρίου εἰληφότι οὐδὲν ἔστι σκολιὸν ὑπονοῆσαι, ἢ πάθους εἶδος εἰς τὸν πατέρα, ἢ εἰς τὸν υἱὸν, οὐδὲ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἀλλὰ πάντα τελειότατα, οἰκονομικῶς δὲ εἰς ἑκάστην χρείαν καὶ ἐν ἑκάστῳ τόπῳ πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἐν ἀληθείᾳ ἐν ταῖς

Cap. LXVI. — 1. ἔχον *codd. mss. uterque. Editi habent* ἔχων. *Inepte, utpote in media enuntiatione, caput clusit Petavius.*
2. *Post voc.* διανοημάτων, *perquam*
3. *Repone* πάντῃ.

stram spectabat, rite perficeret, et corruptelam extingueret, et execrationem una cum *scripto adversus nos chirographo deleret*, et ini- Col. 2, 14.
tum foedus cum inferis dissolveret, omniaque ad hominum salutem idonee accommodateque gubernaret. Etenim simulatque dixit, *Dominus regnavit, decorem indutus est*, subinde illud adiicit, *Induit dominus fortitudinem, et praecinxit se.* Ubi primum indumentum ex Maria sumptum, posterius, ubi a mortuis excitatus est, accepisse demonstrat. Est enim scriptura teste, *Primogenitus ex mortuis.* Col. 1, 18. et Apoc. 1, 5.
Propterea secundum hunc vestitum accuratius firmiusque communit his verbis: *Induit dominus virtutem, et praecinxit se.*

Quemadmodum enim qui lumbos suos praecingit, vestem ad illam corporis partem diligentius adstringit, ut ad corpus suum arctius Cap. LXVI.
adhaerescat. Ita Christus primum decorem induisse propter incarnationem dicitur, postea vero virtutem, cum videlicet a mortuis surrexit; ita ut non iam ad cruciatus ferendos, aut verbera, vel crucis supplicium humana illa natura descendat, ut de eo testatur apostolus: *Surrexit; iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.* Rom. 6, 9.
Ob id, inquit, *praecinxit se*, cum nimirum carnem suam cum una divinitate sociavit, idque in unam singularemque personam, in spiritum divinum pariter et corporeum, in unum quiddam spiritale perfectum, quod dissolvi ultra nequeat. Ita deinceps oc- Ioann. 20, 19.
clusis foribus ingressum est idem illud concretum simul ac subtile, passioni obnoxium expersque passionis, in carne passum, et extra omnem patiendi conditionem consistens, quamquam post ingressum ossa carnemque monstraret, et lanceae clavorumque vestigia, imo et a Thoma contrectaretur, et a discipulis cerneretur. Ceterum Ioann. 20.
occlusis foribus ingressus est, ut in unam spiritalem coniunctionem utraque natura consociata omnem salutis humanae procurationem susceptam a se monstraret. Verum quid tamdiu in ea oratione conflictor? Eadem enim repetere saepius *nos quidem minime pigramur*, Phil. 3, 1.
idque in lectorum gratiam ad eos praemuniendos faciendum duximus; quo illi virulentam ac pestiferam Arii doctrinam in omnibus illius sententiis orationibusque diffusam facilius evadant. Nunc cum de isto capite satis multa verba fecerimus, ad alia transeamus. Sic enim plerisque, quae memoriae meae occurrunt calumniose ab illis obiecta, declaratis, ex paucis illis pluribusve palam illud faciemus, quaecumque in scripturis leguntur, apud eum quidem qui spiritu sancto praeditus sit, quique vigilem et experrectam dei beneficio mentem adeptus fuerit, perplexam nullam continere sententiam, nec vel tenuissimum affectionis illius iudicare vestigium quod patri, vel filio, vel spiritui sancto tribuatur; nam e contrario nihil non

θείαις γραφαῖς εἴρηται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου καὶ τῶν αὐτοῦ ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων προφητῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀπεσταλμένων.

Κεφ. ξζ'. Καὶ γὰρ περὶ τούτου προεφήτευσε, φήσας κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν διάλεκτον, Ἠλὶ, ἠλὶ [1] λημᾶ σαβαχθανί· ὃ κατὰ ἀκολουθίαν ἐπλήρου ὁ κύριος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τὰ εἰς αὐτὸν πεπροφητευμένα λέγων, Ἠλὶ, ἠλὶ, Ἑβραϊκῇ τῇ λέξει, ὡς ἦν προγεγραμμένον. Καὶ οὐκέτι Ἑβραϊκῇ, ἀλλὰ Συριακῇ, διαλέκτῳ τὸ συζυγοῦν ῥῆμα ἀποτελῶν ἔλεγε, [2] Λημᾶ σαβαχθανὶ, ἵνα τῇ ἀρχῇ μὲν χρήσηται ὡς ἦν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένον, εἰς ἑτέραν δὲ γλῶσσαν τὸ [3] λεῖπον τῷ ῥητῷ τὴν διήγησιν [4] μεταβάλλοι, καὶ αὐτὸ ποιῶν δι' ἀγαθὴν οἰκονομίαν, εἰς τὸ ὁμολογεῖν τὸ ῥητὸν περὶ αὐτοῦ εἰρῆσθαι ὑπὸ τοῦ προφήτου διὰ τοῦ Ἠλὶ, ἠλὶ, λέγειν, τὸ δὲ ὑπόλοιπον οὐκέτι Ἑβραϊκῇ λέξει, ἀλλὰ [5] Συριακῇ, ὅπως καθέλοι τῶν αὐχούντων τὴν Ἑβραΐδα, καὶ καταξιώσῃ καὶ ἑτέρας γλώσσας εἰς πλήρωσιν τῶν περὶ αὐτοῦ ῥητῶν. Ἔμελλε γὰρ ἤδη ἁπλοῦν τὴν [6] αὐτοῦ γνῶσιν ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ οὐκ ἐπὶ τοὺς Ἑβραίους μόνον· ὡς ἔχει ἡ πᾶσα αὕτη ἀκολουθία ἐν εἰκοστῷ πρώτῳ Ψαλμῷ, ἀπὸ προσώπου τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας τὰ ἀνθρωποπαθῆ πάντα αὐτοῦ δηλοῦσα. Αὐτὸς δὲ ἐλθὼν ἐπλήρου, ὡς καὶ ἔστιν ἀκόλουθα ἐν ὅλῳ τῷ Ψαλμῷ εἰς τὴν τῆς ὑφηγήσεως ταύτης ἔνσαρκον παρουσίαν Χριστοῦ, τελειότατα τὸ διήγημα, ὥς φησι καὶ, Ἐμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου, καὶ, Ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, Αὐτοὶ δὲ κατενόησαν
pag. 793. καὶ [7] ἐπεῖδόν με, καὶ ὅσα ἔστι τοιαῦτα λεγόμενα, ἃ οὐκ ἐνδέχεται πληροῦσθαι εἰς τὴν θεότητα, ἀλλ' ἐν σαρκὶ τῆς θεότητος οἰκονομούσης τὰ πάντα ἐν ἀπαθείᾳ καὶ ἐν ἀληθείᾳ.

Κεφ. ξη'. Ἀναπηδῶσι δὲ πάλιν, ὡς οἱ ἐμμανεῖς κύνες λύσσῃ τινὶ κατεχόμενοι, τὸν αὐτῶν δεσπότην διὰ τὴν λύσσαν ἀγνοοῦντες, καὶ αὐτῷ πρῶτον ἐπερχόμενοι. Καὶ λέγουσι πάλιν, ὅταν ἀκούσωσι παρ' ἡμῶν ὡς ἔστιν ἀληθὲς, ὡς τοῦ κυρίου λέγοντος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ περὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, Οὓς δέδωκάς μοι, πάτερ, ἐφύλαξα αὐτοὺς ἐν τῷ κόσμῳ· καὶ πάλιν, Ποίησον αὐτοὺς ἵνα ὦσιν ἐν ἐμοὶ, ὡς κἀγὼ καὶ σὺ ἕν ἐσμεν, καὶ λέγουσιν, Ὁρᾷς τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον ὅτι, Ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ, καὶ οἱ δύο ἕν ἐσμεν, ὅτι οὐ περὶ ἰσότητος λέγει, ἀλλὰ περὶ ὁμονοίας; πῶς γὰρ [1] ἠδύναντο οἱ μαθηταὶ

Cap. LXVII. — 1. λημᾶς (λεμᾶ ed. princ.) ἀβαχθανί libri scripti et ed. princ.
2. λημᾶ σαβαχθανί habent h. l. tam editi quam scripti libri.
3. λοιπὸν ed. Petav. Colon. repet.
4. μεταβάλλοι codd. mss. μεταβαλλόμενος editi libri, hac verborum vulgo distinctione γεγραμμένον. εἰς ἑτέραν - - τὸ λεῖπον, τῷ ῥητῷ τ. δ. μεταβαλλόμενος, καὶ αὐτὸ cett. τὴν διήγησιν accusativus est quem dicunt relativus, quem refer ad proxima τὸ λεῖπον τῷ ῥητῷ.
5. συριχῇ cod. Rhedig.
6. αὐτοῦ codd. mss. uterque. αὐτῶν editi. Cornarii versio recte Expassurus enim erat iam sui cognitionem cett.
7. ἐπεῖδόν με (ἐπεῖδονμ) codd. ἐπεῖδόν μου editi.
Cap. LXVIII. — 1. ἠδύναντο codd. mss. ἠδύνανται ed. princ. Petav. δύνανται.

illis perfectissime tam ab Christo domino quam ab apostolis ac prophetis ab eodem missis est dictum, sed ita tamen, ut pro cuiusque rei ac loci et argumenti opportunitate prudenter, atque ex veritate prolata sint universa.

Etenim de Christo vaticinans David Hebraica lingua dixerat, Cap. LXVII.
Eli, eli, lamma sabacthani. Quod deinceps, ut erat praedictum, Psalm.21,1.
in cruce dominus implevit, cum Hebraica lingua, *Eli, eli*, ex oraculi fide pronuntiavit. Cetera porro vocabula duo non Hebraice, sed Syriace subtexuit, *Lemma sabacthani.* Ita principio quidem eiusmodi usus est, quale de ipso fuerat scriptum; cetera aliena lingua subiecit, ac non nihil verba commutavit. Id quod singulari quadam est prudentia factum, ut cum *Eli, eli* diceret, prophetae illud vaticinium ad se pertinere profiteretur, cum vero quod reliquum est non Hebraice, sed Syriace conciperet, eorum fastum comprimeret qui se Hebraica lingua insolenter efferrent, et ad edita de se in sacris literis oracula complenda ceteras quoque linguas adhiberet. Instabat enim tempus illud quo sui notitiam per omnes nationes diffunderet, non cum Hebraeis modo communicaret, ut in toto fere vigesimi primi Psalmi contextu legitur. Ubi tanquam a suscepta hominis natura pronuntiata ad humanos affectus accommodata sunt omnia, quae quidem adveniens ipse complevit. Sunt illa vero, quae in eo Psalmo loquitur, quaeque ad Christi incarnationem pertinere dicimus, ad institutam a nobis disputationem inprimis opportuna; velut cum ait: *Diviserunt vestimenta mea*, et, *Foderunt* Psalm. 21, 17. 18. 19.
manus meas, et pedes meos, item, *Ipsi vero consideraverunt, et inspexerunt me*, ac cetera id genus, quae in ipsa divinitate perfici nequeunt, sed in carne duntaxat, in qua divinitas omnia, nulla affectione suscepta, sed ex rei tamen veritate, praestitit.

Rursus velut furiosi quidam canes, neque dominum prae rabie Cap. XLVIII.
amplius agnoscentes, et in ipsum primum impetum facientes, insiliunt. Cumque fatentibus nobis id quod res est audiunt, Christum dominum in evangelio de discipulis suis ista dixisse: *Quos dedisti* Ioann. 17, 12.
mihi pater, servavi illos in mundo: deinde, *Fac ipsos, ut sint in me, sicut ego et tu unum sumus.* Tum illi nobis obiiciunt: Animadvertis cuiusmodi illa verba sint? *Ego*, inquit, *in patre, et pa-* Ioann. 14, 10.
ter in me, et ambo unum sumus. Quae non de aequalitate naturae, sed de voluntatum concordia par est accipi. Quomodo enim disci-

ἐν αὐτῷ εἶναι κατὰ ἰσότητα, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὁμόνοιαν; καὶ εὐθὺς πάντη ἐλέγχει αὐτοὺς ἡ τοῦ θεοῦ ἀλήθεια, ὡς οὔτε οἱ μαθηταὶ ἠδύναντο τοῦτο πληροῦν, οὔτε περὶ αὐτῶν τοῦτο ῥηθῆναι, εἰ μὴ ἐκοινώνησε τῆς αὐτῶν σαρκὸς ἐλθὼν ὁ λόγος, καὶ συνάψας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ εἰς υἱοθεσίαν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πάντη ἐν τῷ Ἄισματι τῶν ᾀσμάτων τὴν ἁγίαν αὐτοῦ ἐκκλησίαν πλησίον καλεῖ, προσφωνῶν αὐτῇ διὰ τῆς ἁγίας αὐτοῦ φωνῆς, τῆς ἀνεγερτικῆς καὶ προτρεπτικῆς λέγων τὸ, Ἀνάστα, ἐλθὲ πλησίον μου, καλή μου, περιστερά μου. Καὶ ὁρᾷς ὡς πλησίον αὐτὴν καλεῖ; οὐκ ἠδύνατο δὲ ἡ ἐκκλησία πλησίον Χριστοῦ καλεῖσθαι, εἰ μὴ ἄνωθεν ἦλθε, καὶ ἐπλησίασεν αὐτῇ δι' ἧς ἔλαβε σαρκὸς ὁμοιοπαθοῦς, ἵνα τὴν πλησιάσασαν αὐτῷ ἀνθρωπότητα, συναγαγὼν τοὺς ἐν ὑπακοῇ γενομένους πλησίον [2] ἑαυτῷ, καλέσῃ τὴν ἁγίαν καὶ ἄσπιλον νύμφην. Καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα τὸν πατέρα αἰτεῖ ὁ λόγος, ὁ κύριος ἡμῶν, ὁ μονογενὴς, περὶ τῶν μαθητῶν ἵνα ὦσιν ἐν ἑαυτῷ, ἵνα τὴν συγγένειαν τὴν εἰς αὐτὸν διὰ τῆς σαρκὸς γενομένην, εὐδοκίᾳ πατρὸς ἁγιασθέντων τῶν μαθητῶν, εἰς ἑνότητα εὐδοκίας καὶ υἱοθεσίας συνάψῃ· ἵνα ἔχωσιν ἐν τῷ πρωτοτόκῳ τοῦ πατρὸς τὴν ἀπογραφὴν τῶν πρωτοτόκων ἐν οὐρανῷ, καὶ ἵνα μή τινες νομίσωσι τὸν υἱὸν [3] ἀπαλλοτριοῦσθαι τῆς τοῦ πατρὸς δόξης διὰ τὸ πεφορηκέναι σάρκα· ἐπασφαλιζόμενος τὴν πίστιν καὶ [4] τὴν τῆς ἀληθείας αὐτοῦ γνῶσιν, μὴ ἐν ὑπονοίᾳ τινὶ [5] γενέσθαι τῶν αὐτοῦ δούλων, καὶ τῆς
pag. 794. ἐλπίδος ἐκπέσοι ὁ τοιοῦτος, φησὶ, Ἵνα ὦσιν, ὡς ἐγὼ καὶ σὺ ἕν ἐσμεν, οὕτω καὶ οὗτοι ἓν ὦσιν· ἐγὼ γὰρ καὶ σὺ ἕν ἐσμεν, διὰ τὸ θεὸν ἐκ θεοῦ καὶ ὁμοούσιον ἐν θεότητι. Καὶ τὸ, Ἕν ἐσμεν, οὐχ ἑνικὸν σημαίνει. Οὐκ εἶπε γὰρ ὅτι, Ἐγὼ εἷς εἰμι, ἀλλ', Ἐγὼ καὶ σύ· καὶ τὸ, Ἕν ἐσμεν, ἵνα ἐλέγξῃ Σαβέλλιον, καὶ τὴν αὐτοῦ σχολὴν, τὸν νομίζοντα τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα συναλιφὴν εἶναι, καὶ τὸν πατέρα πρὸς τὸ ἅγιον πνεῦμα ὡσαύτως. Διὰ τοῦτο γὰρ λέγει, Ἕν ἐσμεν, καὶ οὐκ εἶπεν, Εἷς εἰμι. Δύο μὲν γὰρ τέλεια πατὴρ καὶ υἱὸς, ἓν δὲ διὰ τὴν ἰσότητα, διὰ τὴν θεότητα καὶ μίαν δύναμιν, καὶ μίαν ὁμοιότητα. Ἐν τῇ οὖν θεότητι πατὴρ καὶ υἱὸς ἓν, ἐν τῇ ἀνθρωπήσει υἱὸς καὶ οἱ μαθηταὶ ἓν, προσαγομένων τῶν διὰ τὴν καταξίωσιν τῆς κλήσεως τῶν μαθητῶν ἐπὶ τὸ ἀνεκδιήγητον τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας εἰς μίαν ἑνότητα υἱοθεσίας, διὰ τὴν τοῦ πατρὸς [6] καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος εὐδοκίαν. Καὶ πάλιν ἐλήλεκται ἡ πλάνη τῶν ματαίων περὶ τοῦ ἰδίου αὐτῶν δεσπότου κακῶς φρονούντων.

Κεφ. ξϛ'. Παρελθὼν δὲ καὶ ταύτην τὴν λέξιν τὰς ἑξῆς διασκοπήσω. Προ-

2. αὐτῷ *cod. Rhedig.*
3. ἐπαλλοτριοῦσθαι *codd. mss. uterque, et ed. princ.*
4. τὴν *om. cod. Rhedig.*
5. *Fortasse* γένηται.

puli, si de aequalitate non de concordia sermo sit, in ipso esse potuerunt? Sed ab omni parte divinae illos veritatis auctoritas refellit; quod non aliter hoc impleri ab apostolis potuit, nec de illis istud ipsum pronuntiari, nisi carnis illorum particeps divinum verbum fuisset, eosdemque in sese adoptione iunxisset. Atque eadem caussa est cur in Cantico Canticorum sacrosanctam suam ecclesiam ubique proximam appellet, quam voce sua excitans et cohortans hunc in modum compellat: *Surge, veni proxima mea, formosa mea, columba* Cant. 2, 10.
mea. Videsne ut illam proximam nominet? Atqui proxima esse Christo ecclesia non poterat, nisi de coelo ille descendens ad eam accessisset; propter quam iisdem affectionibus obnoxiam sibi carnem imposuit, ut humanum genus ad sese propius accedens sanctam ac labis expertem sponsam vocaret, collectis omnibus iis qui obsequio propinquiores sibi esse coepissent. Hinc a patre suo postulat hoc loco verbum, hoc est dominus noster, unicus dei filius, ac pro discipulis supplicat, ut in seipso sint; quo illam carnis interventu cognationem de patris in se voluntate contractum sanctificatis discipulis unius voluntatis et adoptionis coniunctione copularet, atque ut per primogenitum patris, *Primogenitorum in coelo descriptionem* obtine- Hebr. 12, 23.
rent, neve a paterna gloria alienum esse filium ex eo nonnulli sibi persuaderent quod carnem gestasset. Unde ut et fidem ac veritatis suae cognitionem muniret, et nihil eiusmodi servorum suorum mentibus occurreret quod ipsos omni spe immortalitatis excluderet, adiiciendum putavit, *Ut sint unum, sicut ego et tu unum sumus: ego enim et tu unum* Ioann. 17, 22.
sumus, eo quod deus ex deo, et consubstantialis in divinitate sit natus. Porro illae ipsae voces, *Unum sumus,* non singulare aliquid prae se ferunt. Neque enim dixit, *Ego unus sum,* sed, *Ego et tu,* et, *Unum sumus.* Qua ratione Sabellium cum omni sua schola condemnat, qui filium cum patre, et patrem cum spiritu sancto confundit. Idcirco enim, *Unum sumus,* dixit, non autem *Unus sum.* Quippe perfecta duo sunt, pater et filius, sed unum nihilominus aequalitate, divinitate, virtute, similitudine. Concludamus itaque, quod ad divinitatem pertinet, patrem et filium idem atque unum esse: si vero naturam hominis consideres, unum esse cum discipulis filium; quos vocationis suae gratificatione, pro infinita sua benignitate, ad unam adoptionis singularitatem de communi patris et filii et spiritus sancti sententia perduxit. Qua quidem ratione vanissimorum hominum, ac male de domino suo sentientium, falsa confutatur opinio.

Sed iam ab hoc capite ad alia deinceps tractanda progrediar. Cap. LXIX.

6. καὶ τοῦ υἱοῦ *codd. mss. et ed. princ.* καὶ υἱοῦ *ed. Petav.*

πηδῶσι δέ τινας λέξεις ἑαυτοῖς ἐφευρίσκοντες οἱ σοφισταὶ, περὶ συλλογισμοὺς ἐσχολακότες, καὶ λογισμοὺς ματαιοφροσύνης, ἄνθρωποι ὄντες τὸν θεὸν συλλογίσασθαι πειρώμενοι, ὡς καὶ ὁ προφήτης αὐτοὺς ἐλέγχει φάσκων, *Εἰ πτερνιεῖ τις θεὸν, ὅτι ὑμεῖς πτερνίζετέ με;* Τί γὰρ πάλιν φασὶν οἱ γεννάδαι; ὡς καὶ τὴν ἄλλην λέξιν ἄνω ἑρμηνευθεῖσαν ἐτάξαμεν, ὑπ' αὐτῶν δὲ ἡμῖν πρὸς [1] πεῦσιν ἐκτεινομένην, τὸ, Θέλων ἐγέννησε τὸν υἱὸν, ἢ μὴ θέλων; ὡς ἐν θεῷ ἐδείξαμεν ὅτι οὐδέν τι μελλητικὸν τυγχάνει αὐτῷ, [2] ἀλλ' ἅμα πάντα ἐν αὐτῷ ἐστι τέλεια, καὶ οὐ πρῶτον βούλεται πρινὴ ποιῆσαι, οὐδὲ ποιεῖ ἄνευ βουλεύματος, καὶ οὐ βουλεύεται, ἵνα τι ἑτοιμάσῃ, οὐδὲ ἡ ἑτοιμασία αὐτοῦ βουλῆς ἐπιδέεται· ὥςτε παρ' αὐτῷ τὸ γέννημα ἀεὶ γεγέννηται, καὶ μὴ ἐν χρόνῳ ἀρξάμενον, [3] ἀλλ' ἀεὶ σὺν πατρὶ γεγεννημένον ὑπάρχει, καὶ οὐδέποτε διαλείπει· ὡς καὶ ἐνταῦθα πάλιν δευτερώσας τὴν λέξιν πάλιν τίθημι ὅτι οὔτε θέλων ἐγέννησεν, οὔτε μὴ θέλων, ἀλλὰ
pag. 795. ἐν τῇ ὑπὲρ βουλὴν φύσει (φύσεως γάρ ἐστιν ὁ θεὸς ὑπὲρ βουλὴν καὶ πᾶσαν ἔννοιαν καὶ [4] ὑπόνοιαν)· [5] ὁμοίαν δὲ ταύτῃ λέξει, ὡς ἔφην, ἄλλην ἡμῖν ἐφευρίσκουσιν οἱ νέοι Ἀριστοτελικοί. Ἐκείνου γὰρ ἀπεμάξαντο τὴν ἰοβολίαν, καὶ κατέλιπον τοῦ ἁγίου πνεύματος τὸ ἄκακον, καὶ τὸ πρᾷον, ὡς λέγει ὁ κύριος, *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρᾷός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὑρήσετε ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἀνάπαυσιν.* Οὗτοι δὲ τὴν πρᾳότητα καταλελοιπότες δεινότητι μᾶλλον ἑαυτοὺς ἐκδεδώκασιν, ἐνδυσάμενοι Ἀριστοτέλην τε καὶ τοὺς ἄλλους τοῦ κόσμου διαλεκτικοὺς, ὧν καὶ τοὺς καρποὺς μετίασι, μηδένα καρπὸν δικαιοσύνης εἰδότες, μηδὲ πνεύματος καταξιωθέντες δωρεὰν ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς οἱ φιλόνεικοι. *Λέγουσι* γοῦν πρὸς ἡμᾶς, ὅταν εἴπωμεν αὐτοῖς ὅτι ὁ ὢν υἱὸς πρὸς τὸν ὄντα πατέρα ἦν (ἐπειδὴ γὰρ τῷ *Μωϋσῇ* εἶπεν ὁ πατὴρ ὅτι, *Ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς, Ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με·* καὶ πάλιν τὸ εὐαγγέλιον περὶ τοῦ υἱοῦ φάσκει ὅτι, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος*)· ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ὁ ὢν ἦν πρὸς τὸν ὄντα, λέγουσι πρὸς ἡμᾶς, *Τὸ ὂν τοίνυν ἐγεννήθη, ἢ τὸ μὴ ὂν ἐγεννήθη; εἰ γὰρ ἦν, πῶς ἐγεννήθη; εἰ δὲ ἐγεννήθη, πῶς ἦν;* καὶ ἔστι τῆς αὐτῆς ματαιοφροσύνης τῆς περὶ ζητήσεις ἀσχολουμένης καὶ τὰ μετέωρα ἐμβατευούσης, καὶ τὰ ἄνω περιεργαζομένης, καὶ μηδὲν ἀγαθὸν ἐργαζομένης. Ἐροῦμεν γὰρ πρὸς αὐτοὺς, *Πόθεν ὑμῖν ἡ ὑπόνοια αὕτη τοῦ ταῦτα δια-*

Cap. LXIX. — 1. πνεῦσιν *mendose est exaratum in ed. Petav. Colon. repet.*
2. ἀλλὰ cod. *Rhedig.*
3. ἀλλὰ cod. *Rhedig.*
4. *Post voc.* ὑπόνοιαν *in Petavii editione incipit novum caput, ordine orationis plane turbato atque interrupto.*
5. ὁμοίαν *codd. mss. uterque (etiam Cornarius vertit* similem*).* ὁμοίως *editi.*

Rursus enim magno in nos impetu sophistae feruntur, excogitatis quibusdam a se rationibus freti, quorum studium omne in syllogismis et argumentorum cavillationibus occupatur. In quo ridiculi omnino sunt, qui cum homunciones sint, deum ratiocinationibus suis comprehendere conantur. Quorum insaniam his verbis propheta redarguit: *Num supplantabit aliquis deum; quoniam vos supplantatis* Maleach. 3, 8.
me? Quid igitur audaces illi ac confidentes homines afferunt? Nos aliam hanc illorum obiectionem antea proposuimus atque explicavimus, quam interrogando eiusmodi nobis solent opponere: Aut volens, inquiunt, filium suum genuit deus, aut nolens. Sed ibidem deo opitulante monstravimus nihil in ipso quod tarditatem aut moram haberet inesse posse, sed omnia simul in eo esse perfecta. Quare neque prius vult quam fecerit, neque sine consilio quicpiam molitur, neque ad praeparandum aliquid deliberat, nec illius praeparatio consultationem requirit. Quamobrem qui ab eo productus est filius, semper est genitus, nec ullo tempore coepit, sed a patre genitus cum eodem nulla interruptione temporis existit. Itaque idem quod antea dixeram hoc loco repetam, neque volentem genuisse neque nolentem: sed in ea natura, quae omni est deliberatione superior. Eiusmodi quippe natura dei est ut omne consilium et omnem intelligentiam cognitionemque transcendat. Huic argumento non dissimile est aliud ab novis illis Aristotelicis inventum. Nam huius philosophi virus omne in seipsis expresserunt, et innocentem spiritus sancti simplicitatem benignitatemque reliquerunt. De quibus ita dominus loquitur: *Discite a me quia mitis sum, et humilis corde: et invenietis* Matth. 11, 29.
requiem animabus vestris. At illi mansuetudine relicta calliditatem potius amplexi sunt, seque et ad Aristotelem ac ceteros mundi huius dialecticos accommodare maluerunt, quorum fructus ita consectantur nullam ut iustitiae frugem proferant, nec ullum spiritus sancti beneficium, utpote contentionis plus aequo cupidi, impetrare meruerint. Ergo ita nos aggredi solent, cum dicimus existentem filium apud existentem patrem fuisse, quandoquidem ita pater Moysi
mandavit: *Haec dices ad ipsos: Qui est misit me;* deinde sic evange- Exod. 3, 14.
lium de filio testatur: *In principio erat verbum, et verbum erat apud* Ioann. 1, 1.
deum, et deus erat verbum. Ex quibus colligentibus nobis existentem filium apud existentem patrem fuisse ita ratiocinantur: Utrumnam quod iam erat, an quod nondum erat est genitum? Nam si iam erat, quomodo genitum est? Si vero genitum est, quomodo iam erat? Atque hoc ab eadem vanitate profectum est quae in quaestiunculis volutatur et sublimia consectans ac coelestia curiose perscrutans boni efficit nihil. Nos autem sic eos alloquemur: Undenam

νοηθῆναι; Ἐὰν δὲ εἴπωσιν ὅτι, Οὕτως ἀπαιτεῖ τὸ φρόνημα ἐξετάζειν, λέγομεν καὶ αὐτοὶ, Οὐκοῦν λέγετε ἡμῖν, ὦ οὗτοι, τὰ ἑαυτῶν λογίζεσθε, ἢ τὰ τοῦ θεοῦ; εἶτά φασιν ἀφ' ἑαυτῶν, ὡς λογικοὶ, τὰ τοῦ θεοῦ λογιζόμεθα. Οὐδὲν οὖν διαλλάττει θεὸς τῆς ὑμῶν ἕξεως, φύσεώς τε καὶ οὐσίας; Ναὶ, φασίν. Εἰ τοίνυν διαλλάττει φύσις θεοῦ παρὰ τὴν ὑμῶν φύσιν, πρῶτα μὲν οὐ δύναται ἡ ὑμῶν φύσις περὶ θεοῦ καταλαμβάνειν τὰ ἀκατάληπτα, δεύτερον δὲ, ὅτι ἀσεβές ἐστι θεὸν ἀφ' ὑμῶν ἀπεικάζεσθαι κατὰ τὴν ὑμῶν οὐσίαν. Ἐν ἡμῖν γὰρ τὸ μὴ ὂν γεννᾶται, ἐπειδὴ αὐτοὶ οὐκ ἦμέν ποτε, γεγεννήμεθα
pag. 796. δὲ ἀπὸ τῶν ἡμῶν πατέρων, τῶν καὶ αὐτῶν ποτε μὴ ὑπαρχόντων, καὶ ἐξ ὑπαρχῆς ἄχρι τοῦ Ἀδὰμ διαληπτέον. Ἀδὰμ δὲ ἀπὸ τῆς γῆς ἐγένετο, οὐκ ὢν ποτε, ἡ δὲ γῆ ἐγένετο ἐξ οὐκ ὄντων, ὅτι οὐκ ἦν ἀεὶ, θεὸς δὲ πατὴρ ἦν ἀεὶ, καὶ ὁποῖος ἦν τῇ φύσει, τοιοῦτον ἐγέννησε τὸν υἱόν. Ἐγέννησε δὲ αὐτὸν ἀεὶ ὄντα, οὐ συνάδελφον, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον, ὅμοιον αὐτῷ κατὰ φύσιν, κύριον ἐκ κυρίου, θεὸν ἐκ θεοῦ, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ. Καὶ ὁποῖα λογίζεταί τις περὶ πατρὸς, οὕτω καὶ περὶ υἱοῦ λογιστέον· ὁποῖα πιστεύει περὶ τοῦ υἱοῦ, οὕτω εἰς τὸν πατέρα ἡγητέον. Οὕτω γάρ φησι, Ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν ὡς πιστεύει εἰς τὸν πατέρα, καὶ τιμᾷ τὸν υἱὸν ὡς τιμᾷ τὸν πατέρα, ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν· ὡς ἔχει τὸ θεῖον εὐαγγέλιον. Καὶ διέπεσε πάλιν ἡ αὐτῶν συλλογιστικὴ διάνοια. Θεὸς γὰρ ἀκατάληπτος ὢν θεὸν ἀκατάληπτον ἐγέννησε πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, καὶ πρὸ χρόνων, καὶ οὐκ ἔστι διάστημα ἀναμέσον υἱοῦ καὶ πατρός· ἀλλ' ἅμα νοεῖς πατέρα, ἅμα νοεῖς υἱὸν, ἅμα ὀνομάζεις υἱὸν, ἅμα δεικνύεις πατέρα. Ἀπὸ γὰρ τοῦ πατρὸς υἱὸς νοεῖται, καὶ ἀπὸ υἱοῦ πατὴρ γινώσκεται. Πόθεν γὰρ υἱὸς, εἰ μὴ πατέρα ἔχει; καὶ πόθεν πατὴρ, εἰ μὴ ἐγέννησε τὸν μονογενῆ; Πότε γὰρ δύναται μὴ καλεῖσθαι πατὴρ πατὴρ, ἢ υἱὸς υἱὸς, ἵνα τινὲς νοήσωσι πατέρα ἄνευ υἱοῦ, καὶ ὕστερον ὡς εἰς προκοπὴν ἐληλυθότα, καὶ γεγεννηκότα τὸν υἱὸν, ἵνα μετὰ τὸ γέννημα κληθῇ πατὴρ υἱοῦ ὁ πατὴρ, προκόπτων ἐν τῇ θεότητι, ὁ τέλειος καὶ μηδέ ποτε ἐπιδεόμενος τελειώσεως;

Κεφ. ο΄. Πάλιν δὲ προφασίζονται, τὸ ἰατικὸν τοῦτο φάρμακον καὶ σωτηριῶδες ἀντίδοτον ἀφ' ἑαυτῶν ἀποβάλλεσθαι βουλόμενοι, τὸ στερέμνιον τῆς πίστεως τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας, λέγοντες, Πόθεν τὸ τῆς

haec animis vestris iniecta cogitatio est? Si dixerint hanc inquirendi viam cum recta ratione consentaneam videri, tum nos contra sic urgebimus: Audire ex vobis cupimus num de rebus vestris, an de his quae ad deum pertinent ita cogitetis. Respondebunt utpote ratione praediti de divinis ea se cogitatione concipere. Nihilne vero, subiiciemus, deus ab vestra conditione, natura et essentia discrepat? Non negamus, inquiunt. Si igitur inter dei naturam ac nostram interest, primum natura vestra non potest in deo comprehendere, quae omni comprehensione maiora sunt. Deinde impium est ex vobis atque ex natura vestra de deo coniecturam capere. Nam in nobis quidem quod nondum erat gignitur, quoniam et ipsimet aliquando non fuimus, et a parentibus nostris, qui et ipsi aliquando non erant, propagati procreatique sumus, eademque omnium hominum ad Adamum usque conditio est. Adamus porro cum aliquando non esset, e terra productus est. Terra vero de nihilo creata; neque enim semper extitit. At deus pater perpetuo fuit, talemque qualis erat ipse natura filium genuit. Ergo et semper existentem genuit, non tanquam fratrem aliquem, sed a sese, uti dixi, genitum, ac natura sui similem, dominum ex domino, deum de deo, deum verum de deo vero. Ac quaecumque de patre cogitarit aliquis, eadem de filio cogitanda sunt, et quaecumque de filio credideris, eodem modo de patre sentienda sunt. Sic enim Christus dominus ea de re
testatur: *Qui non credit in filium, sicut credit in patrem, nec hono-* Ioann.3,36.
rat filium, ut honorat patrem, ira dei manet super ipsum; id quod in evangelio legitur. Ex quo inanis illorum cavillatio et ratiocinatio concidit; si quidem deus incomprehensibilis incomprehensibilem perinde deum ante secula omnia temporaque genuit. Ita nullum patrem inter ac filium intervallum concipi debet, sed simul et patrem intelligis, et simul filium; simul nominas filium, simul ostendis et patrem. Nimirum et ex patre filius intelligitur, et ex filio cognoscitur pater. Qui potest enim filius esse, si patrem non habet? aut pater, si filium non genuit. Quandonam vero pater non appellari pater potest, aut filius non vocari filius, ut sine filio pater utcumque possit intelligi, aut istiusmodi fingi, ut progressione quadam facta filium postea genuerit, ac deinde cum genuerit, filii pater appellari debeat; quasi divinitatis progressum, uti dixi, quempiam adeptus, cum tamen ita perfectus sit ut amplius perfici nequeat?

Sed rursum ad aliud argumentum confugiunt, et saluberrimum Cap. LXX.
illud remedium atque antidotum, hoc est fidei, quam sancta dei ecclesia praedicat, soliditatem ac firmitatem a seipsis excutere conantur, atque hunc in modum instare solent. Unde nobis, inquiunt,

οὐσίας ὄνομα ἡμῖν φέρεται; διὰ τί ὁμοούσιος ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ λέ-
γεται; ποία γραφὴ εἶπε περὶ ὁμοουσιότητος; ποῖος τῶν ἀποστόλων
οὐσίαν εἶπε θεοῦ; οὐκ ἴσασι δὲ ὅτι καὶ ὑπόστασις καὶ οὐσία ταὐτόν
ἐστι τῷ λόγῳ. [1]Ἔστι γὰρ κύριος ἐν τῇ ὑποστάσει αὐτοῦ, καὶ τὸ ἀπαύ-
pag. 797. γασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Οὐσία οὖν
ἐστιν οὐχὶ περιουσία, ἀλλὰ αὐτὸ τοῦτο ὄν, ὥς φησι Μωϋσῆς, Ὁ ὢν
ἀπέσταλκέ με, [2]εἰπὼν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ. Ὁ ὢν οὖν ἐστι τὸ ὄν, τὸ
δὲ ὂν ἡ οὖσα οὐσία τυγχάνει. Τὸ δὲ Ὁμοῦ οὐχ ἕνα πάλιν σημαίνει, ἀλλὰ
ἀπὸ τοῦ ὁμοουσίου δύο σημαίνει τέλεια· ἀλλ' οὐκ ἀλλοῖα ἀλλήλων ἐστὶ,
οὐδὲ ἀλλότρια τῆς αὐτῶν ἑνότητος. [3]Εἰ δὲ ἐχρησάμεθα εὐσεβείας χά-
ριν τινὶ λέξει διὰ τὸν σύνδεσμον τῆς ἀληθείας (ἄνευ γὰρ τοῦ ὁμο-
λογεῖν ὁμοούσιον [4]πάντως αἱρέσεων οὐ δύναται εἶναι ἔλεγχος· ὥςπερ
γὰρ μισεῖ ὁ ὄφις τὴν ὀσμὴν τῆς ἀσφάλτου, καὶ τὴν πνοὴν τῆς ἐλά-
φου, καὶ τὸ θυμίαμα τοῦ γαγάτου λίθου, καὶ τὸ κάπνισμα τοῦ στύ-
ρακος, οὕτω καὶ Ἄρειος καὶ Σαβέλλιος μισεῖ τὸν λόγον τῆς ἐν ἀλη-
θείᾳ ὁμολογίας τοῦ ὁμοουσίου), ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς ἐροῦμεν, Εἰ καὶ μὴ
ἦν ἡ λέξις ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς (ἔστι δὲ, καὶ σαφῶς ἔγκειται ἐν
νόμῳ καὶ παρὰ ἀποστόλοις καὶ τοῖς προφήταις· Ἐκ γὰρ δύο μαρ-
τύρων, [5]ἢ τριῶν, σταθήσεται πᾶν ῥῆμα), ὅμως ἐξὸν ἦν ἡμῖν δι'
εὐσέβειαν χρήσασθαι λέξει χρησίμῃ, ἐπασφαλιζομένοις τὴν ἁγίαν πί-
στιν. Ὑμεῖς δὲ τί φατε; λέγετε γὰρ ἡμῖν, Ὦ οὗτοι, τί λέγετε περὶ
τοῦ πατρός; ἄκτιστος ὁ πατήρ; Πάντως ὅτι ναί. Τίς γὰρ ἠλίθιος
ἵνα ἀμφιβάλλοι περὶ τούτου; ποῖος δὲ ἐμβρόντητος λογίσασθαι μὴ
εἶναι ἄκτιστον τὸν θεὸν, καὶ πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ; πάντως γὰρ καὶ αὐτοὶ ὁμολογεῖτε ὅτι ἀγέννητος καὶ ἄκτιστος
καὶ ἀγέννητος. Οὐ γὰρ ἔχει πρὸ αὐτοῦ πατέρα, οὐδὲ ὁρισμὸν ἐτῶν,
οὐδὲ ἀρχὴν ἡμερῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Εἰ τοίνυν οὔτε [6]ἀρχὴ
χρόνου αὐτῷ, οὔτε τέλος, ὁμολογεῖται ὅτι [7]ἄκτιστος, καὶ ἀναμφί-
βολόν ἐστιν, οὐδαμοῦ δὲ περὶ αὐτοῦ τοῦτο γέγραπται. Εὐσεβείας
δὲ χάριν ἀναγκαζόμεθα ταῦτα εὐσεβῶς περὶ αὐτοῦ φρονεῖν τε καὶ
λέγειν, κἄν τε μὴ ᾖ γεγραμμένον. Οὕτως τὸ περὶ τοῦ ὁμοουσίου
ἀναγκαζόμεθα λέγειν, εἰ καὶ μὴ ἦν γεγραμμένον κατὰ τὴν ἰδίαν γλῶσ-
σαν, μετὰ στενοπῆς τῶν λόγων, εἰ καὶ δόξειεν τοῦτο εἶναι ὑπὲρ
ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ τὴν ἡμῶν φύσιν τὸ [8]περὶ θεοῦ διαλέγεσθαι. Ἀλλ'

Cap. LXX. — 1. ἔστι cod. Rhedig. ἔστη cod. Ien. et editi.
2. εἰπὼν correxi Cornarium (qui loquens vertit) et Petavium secutus. εἶπον libri.
3. In libris vulgo haec sunt ita distincta: εἰ δὲ - - ἀληθείας. ἄνευ — ἔλεγχος. ὥςπερ γὰρ - - στύρακος· οὕτω - - τοῦ ὁμοουσίου. ἀλλὰ cett.
4. Ita coniecit Petavius. Libri habent πάντων.
5. καὶ cod. Rhedig.
6. ἀρχὴν cod. Rhedig.
7. ἄκτιστος ἀμφίβολόν ἐστιν cod. Rhedig.
8. ἐπὶ ed. Petav. Colon. repet., vitio typographi, uti videtur.

nomen illud substantiae? Aut cur consubstantialis patri filius dici-
tur? Quonam in scripturae loco consubstantialitatis est facta men-
tio? Quis unquam ex apostolis dei substantiam nominavit? hoc enim
videlicet ignorant, idem esse hypostasim aut substantiam dicere. Est
enim dominus in hypostasi sua, et *splendor gloriae, ac figura sub-* Hebr. 1, 3.
stantia eius. Est igitur substantia non quicpiam facultatum instar
suppetens, sed illud ipsum quod est, sicut Moyses dixit, *Qui est* Exod. 3, 14.
misit me, inquit ad filios Israël. Itaque qui est, ens est, ut ita di-
cam; hoc autem nihil aliud est quam substantia. Iam particula illa
ὁμοῦ non unum aliquem et singularem exprimit, sed in *ὁμοουσίου*
voce duo quaedam in eadem essentia perfecta significat, quae nec a
se invicem diversa, nec ab unitate sua sint aliena. Quid si pietatis
gratia, atque ad consociandam veritatis professionem novum aliquod
vocabulum usurpare voluimus? Nisi enim consubstantiale illud reti-
nuerimus, ex omnibus haeresibus refutari nulla potest. Nam ut
serpens bituminis odorem refugit, aut cervae halitum, aut gagatae
lapidis suffitum, aut styracis fumum, sic Arius et Sabellius consub-
stantialis vocem illam ac professionem vehementer oderunt. Sed ita
adversus illos agemus: Quamvis nusquam in sacris literis ea vox
extaret (quae revera tamen extat, atque in lege et apostolorum ac
prophetarum scriptis manifeste reperitur; *duobus* porro *vel tribus te-* Matth. 18, 16.
stibus stat omne verbum), sed ut nulla eius mentio fieret, liceret,
opinor, ad fidem corroborandam opportunam aliquam atque utilem
vocem studio pietatis usurpare. Vos autem quid tandem dicitis? Ve-
lim illud mihi respondeatis, quae sit vestra de patre sententia. Est-
ne ut increatum illum existimemus? Omnino ita esse fatendum est.
Quis enim adeo stultus est ut ea de re dubitet? Quis, inquam, sic
animo perculsus ac vesanus est, ut deum et patrem domini nostri
Iesu Christi increatum esse non iudicet? Vos enim utique non ne-
gatis ingenitum ipsum esse et increatum, atque a nullo productum.
Neque enim patrem habet, qui sit ipso prior, neque *definitum anno-* Hebr. 7, 3.
rum spatium, aut ullum dierum initium, ut scriptura loquitur. Si
igitur neque principium habet temporis ullum, neque finem, in con-
fesso est, atque extra omnem controversiam, eundem a nullo crea-
tum fuisse. Atqui nusquam de eo est scriptis illud expressum. Ve-
rum pietatis, ut dixi, studio religiose haec de ipso et sentire et
praedicare cogimur, licet nihil sit eiusmodi scriptum. Eodem modo
tametsi nullo in scripturae loco vox illa *consubstantialis* diserte atque
expressis literis contineretur, nos uti tamen illa necesse putaremus,
quantumvis de deo disputare supra nos ac naturae nostrae conditio-
nem esse videretur. Nihilominus tamen facile nobis benignissimus

pag. 798. ὅμως αὐτὸς ὁ κύριος συγγνωμονήσειεν ἡμῖν, βουλομένοις οὐχ ὑπὲρ θεότητος ἀπολογεῖσθαι, τῆς ἀνενδεοῦς οὔσης τῆς ἡμῶν συστάσεως. Ἀλλὰ δεῖ εὐσεβῶς λέγειν, καὶ εὐσεβῶς νοεῖν, ἵνα μὴ ἀπολώμεθα.

Κεφ. οα΄. *Τοίνυν ἀποκρίθητε ἡμῖν οἱ τοῦ Ἀρείου μαθηταί. Ἀγέννητον λέγομεν πάντες ὁμοῦ τὸν πατέρα, καὶ ἄκτιστον, καὶ θαυμαστὴ ἡ λέξις δηλονότι. Ποῦ τοίνυν γέγραπται τοῦτο; δείξατε τὸν τόπον· οὔτε γὰρ νόμος εἴρηκεν, οὔτε προφῆται, οὔτε εὐαγγέλιον, οὔτε ἀπόστολοι. Εἰ τοίνυν εὐσεβῶς λέγομεν λέξιν μὴ γεγραμμένην, καὶ ἔστιν ἀποδεκτὴ ὑπὲρ δόξης θεοῦ λεγομένη, τίς ἡμῖν ἐγκαλέσειεν, [1] εἰ μὴν καὶ μὴ ἦν τὸ Ὁμοούσιον γεγραμμένον, εὑρόντων ἡμῶν λόγον δι' οὗ λόγου δυνησόμεθα τὸ ἀσφαλὲς ὁμολογῆσαι τῆς ἡμῶν σωτηρίας; Ἀλλ' εἰσὶ μαρτυρίαι μετὰ καὶ τοῦ εὐσεβοῦς λογισμοῦ, αἵ τε προτεταγμέναι, καὶ ἄλλαι πλείους. Παρελεύσομαι δὲ καὶ ταύτην τὴν λέξιν, καὶ τὰς ἄλλας [2] αὐτῶν τοῦ δελεασμοῦ κατὰ τῶν ἀκεραίων λεγομένας ἐν θεῷ ἀναξανῶ ῥήσεις τε καὶ ἐπινοίας.*

Κεφ. οβ΄. *Λέγουσι γὰρ πάλιν οἱ αὐτοὶ μετὰ πασῶν ὧν ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου καὶ τῶν εὐαγγελίων κατὰ τὸν νοῦν αὐτῶν παραφθείρουσι κακῶς ὑπονοοῦντες λέξεις, καὶ ταύτην εἰς μέσον φέροντες ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου, ὡς εἴρηται ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ, ἐν τῷ περὶ νεκρῶν ἀναστάσεως κεφαλαίῳ, ὡς καθεξῆς φησι, Εἶτα τὸ τέλος, ὅταν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν, καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν, καὶ δύναμιν· δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι πάντα αὐτῷ ὑποτέτακται, δῆλον ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα· ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Ἐπιλαμβάνονται τοίνυν τοῦ ῥητοῦ, καὶ τῷ ἔθει τῆς αὐτῶν ἔχθρας πρὸς τὸν μονογενῆ [1] ἀνασκευάζοντες τὴν αὐτοῦ ἄφραστον καὶ ἔνδοξον θεότητα, ὡς καὶ πολλάκις εἶπον, ἀνοίᾳ φερόμενοι. Καί*
pag. 799. *φασιν, Ὁρᾷς ὅτι λέγει, ὅταν τὸ τέλος παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ [2] δύναμιν· δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς*

dominus veniam concederet, qui non id affectaremus, ut divinitatis, quae praesidio nostro ac confirmatione non eget, patrocinium susciperemus. Sed nimirum de divinis rebus pie loqui ac sentire nos oportet, ne pessime pereamus.

Quamobrem respondete quaeso nobis, Arii fautores ac discipuli, cum ingenitum ex aequo patrem omnes increatumque fateamur, sitque admirabilis illa profecto dictio, ubinam est scripto nominatim expressa? Proferte locum, si potestis. Neque enim aut in lege commemoratur, aut apud prophetas, aut in evangelio, aut in apostolorum denique monimentis. Quod si vocabulum aliquod nusquam scriptis expressum usurpare licet, idque propter divinam gloriam usurpatum amplectuntur omnes et approbant, quis nos accusare merito possit, si cum vox illa consubstantialis nullibi diserte scripta videretur, nos eiusmodi vocabulum excogitasse diceremus, per quod salutarem doctrinam, ab omni periculo erroris immunem profiteri possemus? Verum ad pium illum religiosumque sensum scripturae insuper auctoritates accedunt, cum a me commemoratae hactenus, tum complures aliae. Sed iam ab huius loci tractatione discedam, ut ad alias scripturae sententias et argumenta discutienda me conferam, quas velut illecebras rudibus ac simplicibus obiiciunt. Cap. LXXI.

Etenim inter alia sacrarum literarum testimonia, quae ex apostolo et evangeliis ad suum sensum depravata ac perperam intellecta proferunt, hoc insuper ex apostolo nobis obiiciunt, quod in epistola ad Corinthios legitur, ubi de mortuorum resurrectione disputat; sic enim loquitur: *Deinde finis cum tradiderit regnum deo et patri, cum destruxerit omnem principatum, et omnem potestatem, ac virtutem; oportet enim ipsum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: novissimus inimicus destruetur mors.* Cum autem dicit, subiicienda illa omnia, manifestum est eum excipi qui subiecerit ipsi omnia. *Cum autem subiecta ei fuerint omnia, tunc et ipse filius subiicietur ei qui sibi subiicit omnia, ut sit deus omnia in omnibus.* Hunc ergo locum arripiunt, et pro eo ac consueverunt propter insitum in dei filium odium adversus inexplicabilem ac magnificam illius divinitatem comparant, incredibili, ut saepe dictum est, insania perciti. Sic igitur obiiciunt: Videsne quam diserte dicat, *Cum postremo tradiderit regnum deo patri, cum destruxerit omnem potestatem et virtutem: oportet enim ipsum regnare, donec ponat omnes inimicos sub* Cap. LXXII. 1. Cor. 15, 24.

Cap. LXXI. — 1. *Scripsi* εἰ μὴν καὶ μὴ ἦν, *cum libri haberent* εἰ μὴ καὶ μὴ ἦν. *In ed. Petav. Coloniae iterata legitur* εἰ καὶ μὴ ἦν. 2. *Cornarius vertit* ipsius.

Cap. LXXII. — 1. ἀνασκευάζοντες *scripsi Cornarium (qui vertit* destruunt*) et Petavium secutus. Libri habent* κατασκευάζοντες. 2. Δ[illegible] *cod. Ien.* δόξαν *cod. Rhedig.*

πόδας αὐτοῦ. Τὸ δὲ, Δεῖ, καὶ, Ἄχρι, καὶ, Ὅταν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν, χρόνου ἐστὶν ὁρισμός. Καὶ βλασφημοῦντές φασι, Παύσεως καὶ καταλύσεως τοῦ βασιλεύοντός ἐστι [3] ταῦτα δηλωτικὰ, Ἕως οὗ παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρί. Καὶ οὐκ ἴσασιν ἐξ ὑπαρχῆς τὸν νοῦν τῆς ἀληθείας, ὅτι διὰ τὸ μετεσχηκέναι τὸν μονογενῆ σαρκὸς καὶ αἵματος τὰ ἀνθρωποπαθῆ περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας προςληπτικὰ τῆς δόξης ᾄδεται καὶ λέγεται· ἀλλ' οὐκ ἐκτὸς τῆς τελείας ἀεὶ καὶ ἐνδόξου αὐτοῦ θεότητος, τῆς μηδὲν ἐνδεομένης [4] προςλαβέσθαι δόξης, ἐχούσης δὲ τὸ αὐτοδεδοξασμένον καὶ τὸ αὐτοτέλειον. [5] Ὡςαύτως περὶ τῶν δύο ἀπολογεῖται μερῶν, φάσκων περὶ μὲν τοῦ προσφάτου, Δόξασόν με, πάτερ, ἐν τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι, ὁ δὲ πατὴρ, τῶν [6] δύο σχέσεων ἀπαγγέλλων τὴν δόξαν, περὶ μὲν τῆς πρώτης κατὰ τὸ πνεῦμα ὅτι, Ἐδόξασα, ἵνα δείξῃ τὸ ἀόριστον, περὶ δὲ τοῦ προσφάτου διὰ τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν ὅτι, Καὶ πάλιν [7] δοξάσω· ἵνα καὶ ἐνταῦθα τὸ σαφὲς ἀποδειχθείη περὶ ὧν καὶ [8] ὁ ἀπόστολος εἴρηκε, περὶ αὐτοῦ διττῶς τὴν ἀλήθειαν ὑποτιθέμενος.

Κεφ. ογ'. *Καὶ τὸ, Ἄχρις οὗ παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, διὰ τὴν ἀπὸ χρόνου ἀρχὴν γενομένην ἐνσάρκου παρουσίας. Ἡ γὰρ θεότης τοῦ μονογενοῦς ἦν ἀεὶ σὺν πατρὶ, ὅπερ ἐστὶ μονογενὴς θεὸς λόγος ἐκ πατρὸς προελθὼν ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως. Ἐπεὶ πῶς πληρωθήσεται τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου, τὸ, Πνεῦμα κυρίου ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι; ἐπειδήπερ ἔλεγεν αὐτῇ, Τέξῃ υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· ἵνα δείξῃ ἄνωθεν τὸν θεὸν λόγον κατεληλυθότα, καὶ ἐν μήτρᾳ τῆς αὐτῆς παρθένου σαρκωθέντα καὶ τελείως ἐνανθρωπήσαντα· ἵνα μὴ διορίσῃ τὴν ἔνσαρκον τελείωσιν ἀπὸ τῆς ἐνθέου τελειώσεως, μετὰ προσθήκης τοῦ, Καὶ ἔλε-*
pag. 800. *γεν αὐτῇ, Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται Υἱὸς θεοῦ· εἶτα, Δώσει αὐτῷ ὁ θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ἀντιδιαστελλομένων τοίνυν τούτων [1] θατέρου πρὸς θάτερον, [2] τὸ, Δεῖ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ, καὶ, Βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας (καὶ οὐκ εἶπεν, Εἰς τὸν αἰῶνα μό-*

3. δηλωτικὰ ταῦτα *cod. Rhedig.*
4. προςλαβέσθαι *emendatio est Cornarii (qui interpretatus est* quae nihil opus habet ut gloriam assumat). *Libri vulgo* προλαβέσθαι.
5. ὡς αὐτὸς *suspicatus est Petavius.*
6. „Deesse nonnihil suspicor.“ *Petavius.*

pedibus ipsius? Ubi haec verba, *Oportet*, et, *Donec*, et, *Cum tradiderit regnum*, definitum temporis spatium significant. Atque haec ipsa verba, *Donec tradiderit regnum deo et patri*, exitum aliquem finemque regni ei qui regnat accidere demonstrat. Haec illi per summam in deum contumeliam iactitant; neque quid veritas ipsa significet ullo modo percipiunt; nimirum quod unicus dei filius carnis ac sanguinis particeps fuerit, humanas eidem affectiones, eaque, quae gloriae quandam accessionem indicant, humanae illius naturae tribui, vulgoque praedicari; quod tamen a perfecta gloriaeque plenissima divinitate minime putandum est. Quae quidem divinitas cum ipsa per sese gloria praedita, ac perfecta sit, nequaquam externam atque adscititiam gloriam requirit. Nam et Christus ipse ea verbis expressit quae ad ambas illas partes propugnandas pertinere possunt. Itaque de ea quae recentior est accipi ista possunt: *Glorifica me, pater, ea gloria, quam habui apud te, antequam mundus fieret.* Pater autem duarum perinde conditionum et habitudinum gloriam demonstrans, de priore secundum spiritum sic loquitur: *Ego glorificavi;* ut infinitum quiddam declaret. De recentiore vero et hominis suscepta natura, *Et iterum glorificabo.* Ex quibus illustrari ac declarari potest hic apostoli locus de quo nunc agimus; in quo duplicem perinde sensum veritatis proposuit.

Nam haec verba, *Donec tradiderit regnum deo et patri,* ad humanae naturae, quae certo tempore coepit, initium revocanda sunt. Cap. LXXIII. Divinitas porro filii cum patre semper extitit, quae nihil aliud est quam unigenitus deus, verbum a patre sine ullo initio, vel tempore procedens. Alioqui quomodo angeli dictum illud reipsa perfici posset: *Spiritus domini superveniet in te, et virtus altissimi obumbrabit te?* Luc. 1, 35. Dixerat enim Mariae virgini, *Paries filium, et vocabis nomen eius Iesum.* Quibus divinum verbum e coelo delapsum esse, atque in utero virginis carnem factum, perfectamque hominis naturam suscepisse, monstraret; ut ne perfectam corporis naturam a perfecta divinitate secerneret. Quare subinde illud adiecit eidemque dixit, *Ideoque et quod nascetur sanctum vocabitur Filius dei;* deinde, *Dabit ei deus sedem David patris eius, et regnabit in domo Iacob in aeternum, et regni eius non erit finis.* Quamobrem cum haec ambo sibi invicem opposita esse videantur, videlicet, *Oportet ipsum regnare donec* etc., et, *Regnabit in domo Iacob in secula* (ubi obser-

7. *Post voc.* δοξάσω *Petav. incepit novum caput, distinguens* Ἵνα καὶ ἐντ. τ. σ. ἀποδειχθείη, περὶ ὧν *cett.*
8. ὁ *om. ed. Petav.*

Cap. LXXIII. — 1. θατέρων *codd. mss. uterque.*
2. *Scribendum* τῶν.

νον, ἀλλ', Εἰς τοὺς αἰῶνας), καὶ πάλιν [3] τὸ, Ὅταν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, ἀντιπαρατιθέμενον τὸ, Καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος, ἀμφοτέρων δὲ τὰ τοιαῦτα περὶ κυρίου καὶ Χριστοῦ φησάντων, ἀξιοπίστων ἁπάντων ὄντων, τοῦ μὲν ἀγγέλου Γαβριὴλ ἁγίου ὄντος, τοῦ δὲ ἁγίου ἀποστόλου πνευματοφόρου ὄντος, τί ἂν φαίησαν οἱ τῆς ζωτικῆς πραγματείας ἄγνωστοι; μὴ [4] ἄρα ἀντίθετος εἴη ἡ γραφὴ πρὸς ἑαυτὴν τὰ πάντα ἀεὶ ἀληθεύουσα; Μὴ γένοιτο. Ἀλλ' ὡς ἀπαρχῆς εἴπομεν, διὰ τὸ προςληπτικὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως τὰ πάντα ἔχει τῆς εὐλόγου ἀκολουθίας. Εἰ γὰρ παραδίδωσι τὸ βασίλειον χρόνῳ, ἄρα νῦν οὐδὲ βασιλεύει. Εἰ δὲ οὔπω βασιλεύει, πῶς εὑρίσκεται προςκυνούμενος ἀεὶ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας καὶ ἐν τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ; ὡς ἡ γραφὴ λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι, Ὅταν εἰςαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγουσα καὶ, Προςκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ, καὶ πάλιν, Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, καὶ, φησὶ, Αὐτῷ κάμψει πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Ἆρα οὖν βασιλεύει ἀεὶ ὁ [5] πάντων προςκυνούμενος. Τί οὖν εἴπομεν, τοῦ υἱοῦ ἀεὶ βασιλεύοντος, ἀπὸ τῶν ἀνέκαθεν καὶ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, ἐπεὶ μηδέπω παρέδωκε τὴν βασιλείαν τῷ πατρί; ἆρα ἐκτός ἐστι τοῦ βασιλεύειν ὁ πατήρ; Μὴ γένοιτο. Ἔστι γὰρ ἅμα πατρὶ βασιλεύων, καὶ πατὴρ ἅμα υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι. Ἀλλὰ τί λέγουσιν, ὅταν παραδῷ τὸ βασίλειον τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, παύεται αὐτὸς τοῦ βασιλεύειν; Μὴ γένοιτο. Ἐπεὶ πῶς πληροῦται τὸ, Καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι οὐδὲν ἐν τῷ υἱῷ πεπλήρωται, οὔτε πληροῦται, ἀφη-
pag. 801. νιάζον καὶ ἰδιάζον τῆς τοῦ πατρὸς ἑνώσεως καὶ ἑνὸς θελήματος πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος. Ὁρῶμεν γὰρ καὶ ἐνταῦθα ὡς περὶ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ [6] εἰρημένον ὅτι, Ὅταν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, ὡς αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ παραδιδόντος τὴν βασιλείαν, καὶ καταργοῦντος πᾶσαν ἀρχὴν, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ τὸ, Δεῖ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, ὡς τοῦ υἱοῦ τὰ πάντα ποιοῦντος καὶ αὐθεντοῦντος καὶ ἐξουσιάζοντος, καὶ τῷ πατρὶ παραδιδόντος σὺν τῇ βασιλείᾳ τοὺς ὑποτασσομένους.

Κεφ. οδ'. Εἶτα λοιπὸν μεταβαίνει εἰς πρόςωπον ἕτερον πάλιν, τοῦ πατρὸς ὑποτάσσοντος πάντα τῷ υἱῷ, καί φησι, Πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Οὐκέτι δὲ ἀπὸ

3. *Scribendum* καὶ πάλιν τοῦ, Ὅταν - - - ἀντιπαρατιθεμένου τῷ, Καὶ τῆς βασιλείας *cett.*

4. ἆρα *cod. Rhedig.*

5. ὁ πάντων *codd. mss. et ed. princ. Cf. Winer Grammat. d. neutestam. Sprachidioms* §. 30, 4. *p.* 178 *sq.* ὁ ὑπὸ πάντων *ed. Petav.*

6. εἰρημένον *emendavit Petavius. Libri habent* εἰρημένου.

vandum est, *In secula*, non, In seculum, dixisse), item cum illud, *Cum tradiderit regnum deo et patri*, huic contrarium sit, *Et regni eius non erit finis*, cumque haec ambo de Christo domino idonei ac fide digni auctores asserant (nam et angelus Gabriel sanctus est, et apostolus divino spiritu afflatus), quid nostri illi vitalis ac salutaris illius mysterii plane imperiti dixerint? Utrumne scriptura secum ipsa pugnat, quae nunquam a veritate deflectit? Minime vero. Sed, ut antea dicebamus, propter illam humanae naturae conditionem, quae accessionis capax est, consentanee omnia aptissimeque cohaerent. Etenim si regnum certo aliquo tempore traditurus est, consequens est ut nondum regnet. Quod si ita est, cur angelis et archangelis tam ante quam post incarnationem adoratus esse perpetuo dicitur? De eo quippe scriptura testatur, *Cum* Hebr. 1, 6.
induceret primogenitum in orbem terrarum dictum esse, et, *Adorent eum omnes angeli dei*, item, *Sedet ad dexteram patris*, deinde, *Co-* Philipp. 2. 10.
ram illo flectetur omne genu coelestium, terrestrium et infernorum. Necesse est igitur ut qui ab omnibus adoretur, perpetuo regnum obtineat. Iam vero cum perpetuo penes filium iam olim fuerit, et modo sit, et deinceps regia sit futura potestas (quandoquidem regnum patri nondum tradidit), quid tandem existimabimus? Patremne ab regno interim exclusum? Minime vero. Regnat enim cum patre filius, et cum filio ac spiritu sancto pater. Sed quid asserunt isti? *Cum tradiderit regnum deo et patri*, num regnare desinet? Nequaquam certe. Quomodo enim verum illud esset angeli responsum, *Et regni eius non erit finis?* Hoc igitur significare voluit apostolus, nihil impletum in filio implerive quod a paterna coniunctione atque una eademque patris et filii et spiritus sancti voluntate discrepans sit aut seiunctum. Siquidem et hoc loco de filio ipso dictum animadvertimus, *Cum tradiderit regnum deo et patri: cum destruxerit omnem principatum, et potestatem, et virtutem;* tanquam filius ipse regnum tradat, ac principatum omnem destruat etc. Ad haec, *Oportet*, inquit, *ipsum regnare, donec ponat inimicos sub pedibus suis;* quasi filius omnia perficiat, ac pro auctoritate sua et potestate moderetur, et patri denique una cum regno subiectos offerat.

Post haec aliam ad personam transit: *Patre filio subiiciente* Cap. LXXIV.
omnia; et, *Omnia subiecit*, inquit, *sub pedibus eius; novissimus inimicus destruetur mors.* Ubi non amplius ex persona patris dunta-

προςώπου πατρὸς μόνον, οὐδὲ ἀπὸ προςώπου υἱοῦ μόνον, ἀλλὰ [1]μεσαίτατα τῶν προςώπων πατρὸς καὶ υἱοῦ φησι, Ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι, Πάντα αὐτῷ ὑποτέτακται, ἤθελον ἐρωτῆσαι τοὺς αὐτοὺς, ἀπὸ προςώπου τίνος τὸ Εἴπῃ λέγει; τὸ γὰρ βάθος τῶν μυστηρίων τοῦ θεοῦ πνευματικῶς τοὺς σαρκικοὺς κρίνει· ὁ γὰρ σαρκικὸς οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν. Ἐνταῦθα γὰρ, Ὅταν εἴπῃ ὅτι πάντα αὐτῷ ὑποτέτακται, εἰ μὲν ὁ πατὴρ λέγει πρὸς τὸν υἱὸν, ἐλλιπὴς ἡ πραγματεία· ὑπέταξε γὰρ ὁ υἱὸς [2]τὰ πάντα τῷ πατρί· εἰ δὲ ἀπὸ προςώπου υἱοῦ τὸ, Ὅταν εἴπῃ τὰ πάντα αὐτῷ ὑποτέτακται, λέγεται, ἐλλιπὲς τὸ φρόνημα, ὅτι μελλητικά τινα ἐν θεῷ, ἢ ἐν πατρὶ, ἢ ἐν υἱῷ, λογίζεται. Τίς δέ ἐστιν ὁ λέγων ὅτι, Πάντα ὑποτέτακται; οὐ γὰρ εἶπεν, Ὅταν εἴπωσιν. Εἰ γὰρ ἦν τοῦτο τοῦ υἱοῦ τὸ, Ὅταν εἴπωσι, λεγόμενον, ἠδύνατο πληροῦσθαι ἢ ἐπὶ τοὺς ἀγγέλους, ἢ ἐπὶ τοὺς ὑποταγέντας. Ἐπειδὴ δὲ ἄνω ἐσήμανε τὸν υἱὸν ὑποτάσσοντα τῷ πατρὶ καὶ παραδιδόντα, καὶ τὸν πατέρα ὑποτάσσοντα τῷ υἱῷ τὰ πάντα, περιελείπετο δὲ τοῖς [3]λεξιθήρεσι τὸ τοῦ πνεύματος ἁγίου πρόςωπον, τούτου ἕνεκα ἀπαρεμφάτως μετὰ τὸ πρόσωπον τοῦ υἱοῦ καὶ τὸ πρόςωπον τοῦ πατρὸς τὸ πρόςωπον ὑπέφαινε τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ ἀναγγέλλοντος ἀεὶ τὰ πα-
pag. 802. τρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ διδάσκοντος ἵνα μὴ ἐλλιπῆ ποιήσῃ τὴν τελείαν γνῶσιν [4]τῆς τριάδος καὶ τῆς ἐνσάρκου προςληπτικῆς δόξης παρουσίας. Εἶτα, φησὶ, Ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Ὁ δὲ καταργηθεὶς πεπέδηται, οὐκέτι ἐνεργῶν ὃ ἐνεργεῖ, οὐδὲ ἔτι ὑπάρχων· καὶ γὰρ κατήργηται.

Κεφ. οε΄. Τί οὖν οἱ τὸ συνιέναι τὰς γραφὰς ἀγνοοῦντες ἔχουσι περὶ τούτου λέγειν; δεῖ ἡμᾶς ἄρα λογίσασθαι περὶ τοῦ υἱοῦ ὅτι ἀργήσει τοῦ βασιλεύειν; εἰ οὕτως ἄρα εἶχεν ἡ λέξις. Ἀλλὰ ἀσεβήσομεν καὶ αὐτὸν μετὰ τῶν ὑποτασσομένων ἐναριθμῆσαι μάλιστα, μετὰ τὸ ἐνεργεῖν οὗ ἐνήργει παυομένου· ἀλλὰ μὴ γένοιτο. Οὐδεὶς γὰρ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, καὶ ἐλπιζόντων ἐν ἀληθείᾳ, διανοηθήσεται ἀπρεπῶς τῇ αὐτοῦ δόξῃ λέγειν, ἢ ἀκούειν, ὡς οὗτοι ματαίως φρονοῦσι. Πάντα δὲ ἡ θεία γραφὴ διδάσκει, Ὅταν εἴπῃ, Πάντα αὐτῷ ὑποτέτακται, δηλονότι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος [1]αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ὅπως τὸ ἀπαρχῆς ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου σημανθὲν, καὶ

xat, neque ex solius persona filii, sed tanquam ab alia inter utramque interiecta subiicitur: *Novissimus inimicus destruitur mors.* Cum autem dicit, omnia huic esse subiecta, libet illos interrogare, cuius ex persona vox illa, *Dicit*, pronuntiata sit. Siquidem divinorum mysteriorum altitudo carnales homines spiritaliter diiudicat:
Nam carnalis non percipit ea quae dei sunt; stultitia enim est ipsi. 1.Cor.2,14.
Haec enim, *Cum dicit omnia ei esse subiecta*, si ita accipiantur, quasi filio pater dixerit, manca est ac defecta narratio. Quippe filius omnia patri subiecit. Sin ex filii persona usurpatum putetur istud ipsum, *Cum dicit huic omnia subiecta*, non minus sensus ipse deficit, eo quod mora quaedam ac tarditas deo, sive patri, sive filio tribuitur. Quis igitur est qui *subiecta esse dicit omnia?* Non enim scriptum est, *Cum dicunt.* Nam si ad filium referri deberet istud, *Cum dicunt*, vel ad angelos, vel ad eos qui subiecti sunt, pertinere posset. Iam vero cum antea patri filium omnia subiecisse ac tradidisse docuisset, ac vicissim filio patrem omnia subiecisse, vocum porro captatoribus una spiritus sancti persona restaret, ob id filii ac patris personis spiritus sancti personam non expresse, sed infinite subtexuit, eius videlicet spiritus qui patris et filii arcana nuntiat ac perdocet. Quod ideo factum est ne ad perfectam trinitatis, et humanae naturae, ad quam gloriae fieri potest accessio, cognitionem quicpiam deesset. *Deinde novissimus,* inquit, *inimicus destruitur mors.* Porro qui destruitur quodammodo detineri vinctus intelligitur; ut quod facere solebat non moliatur amplius, adeoque cum destructus sit, non amplius existat.

Quid igitur sacrarum literarum imperiti ea de re dicere pos- Cap.
sunt? An de filio cogitandum nobis illud est, regnandi finem un- LXXV.
quam esse facturum? Si quidem ita sese illa vox haberet. Atqui impium quiddam a nobis admittetur, si illum in subditorum sibi ordinem redigere voluerimus, ut cum opus suum praestiterit, ab agendo desistat. Sed absit a nobis tam impia de Christo sententia. Nemo enim, qui quidem in ipsum credat aut speret ex animo, indignum quicquam de illius gloria praedicare aut audire sustinebit, cuiusmodi perperam isti et absurde sentiunt. Ceterum omnia sacris in literis docentur, *cum dicit, Omnia illi subiecta sunt*, haud dubium quin praeter illum qui subiecit illi omnia: *Cum autem subiecta ei fuerint omnia, tunc et filius ipse subiicietur ei qui sibi subiecit omnia.* Ut quod initio declaravit angelus, estque a nobis huic loco propter af-

Cap. LXXIV. — 1. μεσώτατα *lego in cod. Rhedig., et cod. Ien. quoque in syllaba* αι *voc.* μεσαίτατα *rasurae habet vestigia.*
2. τὰ *non habet cod. Rhedig.*
3. *Suspicor* λεξιζῆρσι. *Cf. supra cp.* 61.
4. *Libri vulgo* τῆς περὶ τριάδος. *Petavius suspicabatur* περὶ τῆς τριάδος. *Equidem delevi praepositionem* περὶ *quam accrevisse persuasum mihi est ex syllaba* τρι *vocabuli quod sequitur* τριάδος.

Cap. LXXV. — 1. αὐτοῦ *codd. mss. uterque.*

ἐνταῦθα διὰ τοῦ ὁμοιώματος τοῦ λόγου συζευχθὲν, τὴν φράσιν πᾶσαν τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου ἀποφάνοι, ἀκολούθως τε καὶ τηλαυγῶς. Ὡς καὶ ὁ ἄγγελος τὸ ὅμοιον ἔλεγεν, ἄνωθεν μὲν σημάνας τὸν υἱὸν, εἶτα μετὰ προςθήκης περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας τὴν συνένωσιν δηλῶν, ὅτι, Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ, μετὰ προςθήκης τοῦ καὶ Ἁγίου, κληθήσεται υἱὸς θεοῦ. Διά τοι τοῦτο καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐπειδὴ [2] καὶ τὸ, Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον κληθήσεται Υἱὸς θεοῦ, τούτου ἕνεκα αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα μηκέτι τὸ σαρκικὸν σαρκικὸν εἴη τῇ δυνάμει, ἀλλὰ συνηνωμένον τῇ θεότητι, τὸ σαρκικὸν εἰς μίαν ἕνωσιν συνηνωμένον, σὺν πατρὶ βασιλεῦον, καὶ ἁγίῳ πνεύματι, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ ἐξότε μὲν ἀνέστη, ἀρχὴν [3] λαβὸν τὸ, Ἵνα ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι· συνήνωται γὰρ ὁμοῦ εἰς μίαν τὴν αὐτοῦ θεότητα πνευματικῶς τὸ σαρκικόν. Ἐπειδὴ [4] δὲ λέγει, Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, ἕως τῆς παρουσίας τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ, Οὕτως ὄψεσθε αὐτὸν, ὃν τρόπον
pag. 803. [5] εἴδετε αὐτὸν ἀναλαμβανόμενον, τότε λοιπὸν πάντων τελειωθέντων, καὶ μηδενὸς τῶν πρὸς πλήρωσιν ὑπολειπομένων [6] τὸ ἐπὶ τὴν αὐτοῦ θεότητα ἀναφέρειν τὸ, Ἵνα ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, ἔστι σημαινόμενον, ἵνα μὴ εἴη διαίρεσις, οὐ γάρ ἔστιν, ἵνα μὴ νομισθῇ πολυθεΐα, μία γάρ ἐστιν ἡ δοξολογία. Οὔτε γὰρ νῦν ὡς τυραννῶν ὁ υἱὸς οὐχ ὑποτέτακται τῷ πατρὶ, οὔτε ὑποτέτακται ὡς δοῦλος καὶ ἐξουσίαν μὴ ἔχων, ἐκ πατρὸς γεγεννημένος τῆς αὐτῆς φύσεως, καὶ τῆς αὐτῆς θεότητος, οὔτε τότε κατὰ ἔλλειψιν, οὔτε κατὰ ὑπόβασιν, οὔτε κατὰ ἀνάγκην, ἢ κατὰ [7] λῆξιν ὑποτάσσεται τῷ πατρὶ, ἀλλ᾽ ὡς υἱὸς γνήσιος μονογενὴς, σὺν πατρὶ βασιλεύων ἀεὶ εἰς μίαν ἑνότητα, καὶ εἰς ἓν γέρας τιμῆς ἀνάγων τὴν πᾶσαν κτίσιν, καὶ διδάσκων αὐτοῦ τὴν ἐκκλησίαν, ἵνα ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Ἐπειδὴ μία ἐστὶν ἡ θεότης, μία ἡ κυριότης, μία δοξολογία πατρὸς, υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος, πρεπόντως τιμωμένου τοῦ πατρὸς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, ὡς γνησίου υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὡς οὐκ ἀλλοτρίου ὄντος πατρὸς καὶ υἱοῦ. Καὶ ἀποκλειέσθωσαν τῶν κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος βλασφημούντων αὐτοὶ οἱ λόγοι, καὶ τὰ ἐπινοήματα τῆς πρὸς τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἔχθρας. Καὶ ἔτι πάλιν τὰ κακῶς ὑπ᾽ αὐτῶν ἐπινοούμενα φωράσαντες ἀνατρέψομεν.

Κεφ. ος΄. Πάλιν λέγουσι τῶν ἐκ τοῦ εὐαγγελίου λέξεις τινὰς, καί φασιν, Διὰ τί οὐ δύναται ποιεῖν οὐδὲν ὁ υἱὸς ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ ἴδῃ τὸν

2. καὶ τὸ cod. Rhedig. τὸ καὶ reliqui libri.

3. λαβὼν codd. mss. uterque et ed. princ. Quod certe habet unde defendi possit.

4. δὲ non habet ed. Petav.

finitatem ac similitudinem adiunctum vim omnem divini verbi consentanee ac perspicue declaret. Nam et angelus idem propemodum dixit, cum significato dei filio, subinde quibusdam additis, assumptae hominis naturae et cum verbo coniunctae mentionem iniecit: *Propterea*, inquit, *et quod nascetur ex te* (ubi *sanctum* adiecit) *vocabitur Filius dei.* (Luc. 1, 35.) Quae cum ita sint ac voces illae, *Propterea*, et, *Quod nascetur vocabitur Filius dei,* usurpatae ab angelo fuerint, recte filius ei subiiciendus dicitur, *qui sibi universa subiecit;* ut ne quod carnale est amplius sit virtute carnale, sed cum divinitate coniunctum; illud, inquam, ipsum carnale in unum copulatum cum deo, et cum patre ac spiritu sancto regnum illud obtinens, *cuius non erit finis.* Cuius quidem, ex quo resurrexit, velut initium accepit: *Ut sit deus omnia in omnibus;* quod in unam divinitatem spiritaliter sit illud carnale coniunctum. Sed quod ita loquitur: *Hoc facite in meam commemorationem, donec veniat filius hominis*, item: *Sic illum videbitis, quemadmodum vidistis ascendentem in coelum;* (Luc. 22, 19. et 1. Cor. 11, 24. Act. 1, 11.) tum demum perfectis omnibus, nec ulla re praetermissa, ad ipsius divinitatem revocatum iri omnia eadem illa verba demonstrant: *Ut si deus omnia in omnibus;* ne qua sit divisionis suspicio; quae nulla est, ut non deorum multitudo fingatur. Nam una est personarum omnium, ac singularis gloria. Et vero non, quasi tyrannidem usurparit filius, patri modo non subiicitur, neque tanquam servus ac propria potestate carens eidem subiicitur, cum sit a patre genitus, eademque cum ipso natura ac divinitate praeditus. Neque tunc propter ullum defectum, aut velut imminutionem capitis, ac necessitatem, sive potestatis abrogationem patri subiiciendus est, sed perinde ac germanus et unicus filius, qui cum patre perpetuo regnat, et ad unam singularitatem atque unum decus et honorem creatas res omnes revocat, et ecclesiam suam instituit: *Ut si deus omnia in omnibus.* (1. Cor. 15, 28.) Quoniam una est patris et filii et spiritus sancti divinitas, dominatus unus, singularisque gloria, a filio porro, tanquam ab germano filio, patri, ut par est, honor tribuitur, nec non et a spiritu sancto, cum a patre et filio minime sit alienus. Facessant itaque contumeliosorum in dei filium ac spiritum sanctum impiae voces, ac sacrilegae, argumentaque omni in eosdem hostilitate referta. Nos autem cetera male ab illis excogitata, et hoc loco patefacta, diluemus.

Cap. LXXVI. Aliis igitur ex evangelio prolatis auctoritatibus ita disputant: Quid est quod *nihil a seipso facere filius potest, nisi patrem facien-* (Ioann. 5, 19.)

5. *Libri vulgo* ἴδετε.

6. τὸ *reposui pro* τῶν *quod in libris vulgo extat. Petavio locus videbatur mutilus esse.*

7. λῆξιν *emendarunt Cornarius (vertit* enim iuxta cessationem) *et Petavius.* λέξιν *in libris est.*

πατέρα ποιοῦντα; καὶ [1]οὐ νοοῦσιν ἀπαρχῆς τὰ λεγόμενα, ὅτι καί τοί γε ὁ πατὴρ οὐ πρότερον ἐποίησε, καὶ ὕστερον ὁ υἱὸς ἐτεχνάσατο. Ποῖον γὰρ οὐρανὸν ἐποίησε καθ' ἑαυτὸν ὁ πατὴρ, ἵνα ἀπὸ τοῦ τύπου τοῦ πρώτου οὐρανοῦ λαβὼν τὸ ὁμοίωμα ὁ υἱὸς οὕτως ἐργάσηται; ἀλλ' οὐδεὶς τοῦτο δύναται δεῖξαι τῶν τὴν κακίαν ἐπινοούντων. Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἀλλ' ἅμα ἐν ἀρχῇ ἐν τῇ κοσμοποιΐᾳ φάσκει, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ οὐκ εἶπε, Δεῦρο, ποιήσω, καὶ ὑποδείξω πῶς ἐργάσῃ. Ἔπειτα δὲ, Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον· καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐποίησε, καὶ ἔδειξε τῷ υἱῷ πῶς δεῖ ποιεῖν τὸν ἄνθρωπον. Οὔτε γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ ἦν ὁ υἱὸς, ἵνα μετὰ τὸ μαθεῖν τέχνην τότε τὰ ἐξ
pag. 801. αὐτῆς ἐργάσηται. Ἀλλ' ἐπειδὴ πάλιν ἐλθὼν ὁ κύριος ἡμῶν τὴν σάρκα ἐνεδύσατο, καὶ ἄνθρωπος ἐγένετο, καὶ ἐν ἡμῖν συνανεστράφη, εἶχε δὲ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τὸν λόγον, οἵτινες ἐνόμιζον αὐτὸν τὰ τοῦ πατρὸς καταλύειν, βουλόμενος ἀναγαγεῖν τὴν διάνοιαν, τοῦ μὴ προσέχειν τῇ αὐτοῦ ἐνανθρωπήσει μόνον, ἔλεγεν, Οὐδὲν ποιεῖ ὁ υἱὸς, ἐὰν μὴ ἴδῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα· ἵνα δείξῃ τὸ ἔργον τοῦ υἱοῦ εἶναι ἔργον τοῦ πατρὸς, καὶ τὸν πατέρα εὐδοκοῦντα ἐπὶ τῇ αὐτοῦ τῆς πάσης ἐργασίας οἰκονομίᾳ. Οὕτω καὶ κατὰ ἀκολουθίαν καὶ τὰς ἄλλας λέξεις προσκόπτοντες, ὡς θῆρες, καὶ ἐλεγχόμενοι ἀπὸ προσώπου τῆς τοῦ λόγου ἀστραπῆς, τῆς ἀληθείας, διωχθήσονται. Ἄστραψον ἀστραπὴν, καὶ σκορπιεῖς αὐτούς· ἐξαπόστειλον τὰ βέλη σου, καὶ συνταράξεις αὐτούς.

Κεφ. οζ'. Πρόσκειται γὰρ ταύτῃ τῇ λέξει [1]ἃ ἀναλέγουσι καθ' εἱρμὸν, καὶ λέγουσιν ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, Ὁ γὰρ πατὴρ φιλεῖ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ ἃ αὐτὸς ποιεῖ, καὶ μείζονα τούτων [2]δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε· καὶ πάλιν, Ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωοποιεῖ· ὁμοίως καὶ ὁ υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ· καὶ πάλιν, Οὐδένα γὰρ ὁ πατὴρ κρινεῖ, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα. Ὅρα δέ μοι λοιπὸν, Ἄρειε, τὸ πέρας τῆς πρὸς σὲ διαλογῆς, ποῦ ἀπετέλεσεν ὁ λόγος; οὐκ εἶπέ τινας ναὶ, καί τινας οὔ, ἀλλ' ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν, ὡς τιμῶσι τὸν πατέρα. Μὴ ἀτίμαζε τοίνυν τὸν υἱὸν, ἵνα μὴ ἀτιμάσῃς τὸν πατέρα· εἰ γάρ τι εἰς τὸν υἱὸν λογίζῃ [3]ὑποβεβηκὸς ἢ ἐλάττωμα διανοεῖσθαι, οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τὸν πατέρα ἀναβαίνει σου ἡ διάνοια. Τῆς γὰρ αὐτῆς σοι τολμηρίας ἐστὶ τὸ εἰς τὸν υἱὸν διανοεῖσθαι, καὶ μὴ τιμᾶν αὐτὸν καθάπερ τιμᾷς τὸν πατέρα. Ἵνα γὰρ καὶ δῷ αὐτῷ ὁ πατὴρ, λέγε μοι, ὦ γεννάδα, τί λέγει; Ἵνα ὃν θέλῃ ὁ υἱὸς ζωογονήσῃ. Οὐκ εἶπεν, Ὃν κελεύεται. Ἔδει δὲ ταῦτα [4]πάντα τὸν υἱὸν

Cap. LXXVI. — 1. οὐ *vitium est ed. Petav.*

Cap. LXXVII. — 1. ἣν *volebat Petavius.*

tem viderit? Sed nullo modo horum verborum sententiam assequuntur; neque vident nihil esse quod a patre antea factum et a filio deinde fabricatum fuerit. Quod enim coelum solus per sese pater molitus est, ut ad prioris huius exemplar simile alterum filius expresserit? Nihil eiusmodi ab iis impietatis architectis demonstrari potest. *In principio enim fecit deus coelum et terram.* Imo iam tum Gen. 1, 1.
ipso fabricandi mundi principio dixit, *Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem.* Non dixit, Age faciam prius, et quemadmodum moliri debeas ostendam. Deinde, *Fecit deus hominem.* Non dixit, Fecit, et ostendit filio quemadmodum fabricandus homo sit. Siquidem nulla in filio inerat ignorantia, ut posteaquam artem condidicisset ex illius praescripto moliretur. Verum ubi ad nos delapsus Christus dominus humana carne vestitus est, et homo factus est et nobiscum versatus, cum Iudaeos alloqueretur, qui ab ipso opera patris everti sibi persuaserant, quo eorum animos a solius humanae naturae contemplatione revocaret, *Nihil,* inquit, *filius facit, nisi facientem patrem viderit;* ut opus filii esse patris opus ostenderet, eidemque patri suam omnem administrationem ac functionem placere. Sic igitur deinceps infelices isti, qui alias scripturae sententias, tanquam immanes ferae, concidunt ac lacerant, convicti divini verbi ac veritatis splendorem, velut fulgure quodam consternati, fugient. *Fulgura,* inquit, *coruscationem, et dissipabis* Psalm. 143, 6.
eos: emitte sagittas tuas, et conturbabis eos.

Etenim illi scripturae loco quem ex evangelio proferunt statim Cap. LXXVII.
illud ordine subtexitur, *Pater enim diligit filium, et omnia demonstrat ei quae ipse facit, et iis maiora opera demonstrabit, ut vos miremini:* item, *Pater suscitat mortuos et vivificat similiter, et filius quos vult vivificat:* item, *Pater neminem iudicat, sed omne iudicium dedit filio, ut omnes honorent filium, sicut honorant patrem.* Animadverte nunc, Ari, hunc ipsum institutae contra te a nobis disputationis exitum. Non dixit a quibusdam honorari debere, ab aliis non debere, *sed ut omnes,* inquit, *honorent filium, sicut honorant patrem.* Cave igitur dehonestes filium, ne dehonestes et patrem. Nam si quid in filio suspiceris inferius aut defectum reperiri, in patris ignominiam tua illa cogitatio redundabit. Est enim eiusdem in te temeritatis et audaciae sive eiusmodi aliquid adversus filium conceperis, sive non honores ipsum, *ut honoras patrem.* Nam ut ipsi det aliquid pater, dic, amabo te, hominum confidentissime, quid dicit? *Ut quem vult filius vivificet.* Non dixit, Quem iubetur; haec enim omnia a pa-

Ioann. 5, 20.

2. δείξῃ *codd. mss. et ed. princ.*
3. ὑποβεβηκὼς *codd. mss. et ed. princ.*
4. πάντα *om. in ed. Pelav. Colon. repet.*

δέξασθαι παρὰ πατρός, ἀλλ' οὐκ ἐλάττονα εἶναι παρὰ τὸν πατέρα, μάλιστα κατὰ δύο τρόπους· πρῶτον μὲν διὰ τὸ ἀναγαγεῖν ἡμῶν τὴν διάνοιαν εἰς μίαν ἕνωσιν θεότητος, πατρός, καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος, καὶ μὴ εἰς μερισμοὺς καὶ πολυθεΐαν καταγαγεῖν τὸν τῶν
pag. 805. ἀνθρώπων λογισμόν, ἀλλὰ ἀναφέρειν εἰς μίαν ἑνότητα· δεύτερον δὲ καὶ εἰς τὴν τῆς ἐνσάρκου παρουσίας μεταβολὴν δόξης καὶ συνένωσιν τῆς αὐτοῦ θεότητος. Ἐπειδὴ γὰρ ἦλθε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εὐφρᾶναι διὰ τῆς ὑποσχέσεως ἧς εἶπεν ὅτι, Εἰσὶ τῶν [5] αὐτοῦ ἑστώτων, οἵτινες οὐ μὴ γεύσωνται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Καὶ τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ, ὡς λέγει τὸ εὐαγγέλιον, ἢ ὡς τὸ ἕτερον λέγει, μετὰ ἓξ ἡμέρας (οὐ τῶν εὐαγγελιστῶν ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων λεγόντων, ἀλλὰ μιᾶς οὔσης τῆς ἀκριβείας, ἀεί ποτε δὲ ἀσφαλιζομένης, ἵνα μὴ πρόφασις γένηται [6] τὸ τοὺς ἀνθρώπους [7] προςκόπτειν ἐν τοῖς ἀναγκαίοις, ἐπειδήπερ ἔγκειται ἡ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος ἐπιμελῶς. Διὰ τοῦτο εἷς εὐαγγελιστὴς Τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ εἶπεν. Ἦν γὰρ μέρος τι τῆς ἡμέρας ὑπολειπόμενον, ὅτε τὸν λόγον ἔφη, καὶ συνηρίθμησεν ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας, εἰ ἦν [8] ἡ ἡμέρα [9] κεκλικυῖα περὶ ἐνάτην ὥραν ἢ δεκάτην. Καὶ πάλιν ἐν τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ περὶ τὴν τρίτην ἢ τετάρτην ὥραν τοῦ πράγματος γεγονότος, ὀγδόη αὕτη ἐκαλεῖτο. Ὁ δὲ ἄλλος εὐαγγελιστὴς ἀσφαλίζεται, καὶ λέγει, Μετὰ ἓξ ἡμέρας. Οὐκ ἠρίθμησε γὰρ ἐν ᾗ τὸν λόγον [10] ἔφη τοῖς μαθηταῖς, οὐδὲ ἐν ᾗ τὸ ἔργον ἐπετέλεσεν, ἀλλὰ τὰς μέσον ἓξ πληρεστάτας ἡμέρας.

Κεφ. οη'. Ὧδε δὲ περὶ τὸν λόγον γενόμενος τὴν φράσιν ὑπέδειξεν, [1] ὅπως παραλαβὼν Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον ἀνήνεγκεν αὐτοὺς εἰς τὸ ὄρος, καὶ μετεμορφώθη, καὶ ἔλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τὸ ἐν σαρκὶ πρόσωπον συνὸν ἐν τῇ θεότητι. Καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λευκὰ ὡς χιών, δηλονότι ἡ σὰρξ ἡ ἀπὸ Μαρίας οὖσα, καὶ ἐκ τοῦ ἡμετέρου γένους τυγχάνουσα. Καὶ μετεμορφοῦτο εἰς δόξαν, δόξαν ἐπικτωμένη τῆς θεότητος, τὴν τιμήν τε καὶ τελειότητα, καὶ δόξαν τὴν ἐπουράνιον, ἣν μὴ εἶχεν ἡ σὰρξ ἀπαρχῆς, ἐνταῦθα δὲ λαβοῦσα ἐν τῇ συνενώσει τοῦ θεοῦ λόγου. Οὕτως τὰ προειρημένα νόει, ὅτι τὴν πᾶσαν κρίσιν δέδωκε τῷ υἱῷ, ὅτι ἔδωκεν αὐτῷ ἐξουσίαν, ἵνα ὃν θέ-
pag. 806. λει ζωογονήσῃ· ἵνα τὴν μὲν πρώτην ἀρχὴν δείξῃ τὴν ἕνωσιν τῆς μιᾶς θεότητος, καὶ τὸ ἓν θέλημα ἐπὶ τὸν πατέρα φέρειν τὰ ὅλα τῆς ἀγα-

5. αὐτοῦ *om. ed. Petav.*
6. *Fortasse* τοῦ.
7. προκόπτειν *codd. mss.*
8. ἡ *om. cod. Rhedig.*
9. κεκληκυῖα *codd. mss. et ed. princ.*
10. εἶπε *cod. Rhedig.*
Cap. LXXVIII. — 1. ὅπως *emendavit Petavius.* ὅμως *habent libri.*

tre filius accipere debuit, sed non ut ipso esset inferior. Quod quidem duobus modis intelligere possumus. Primum ut mentem nostram ad unam et singularem patris, filii, et spiritus sancti divinitatem eveheret, neve ad quaedam deorum velut divortia hominum cogitationes demitti pateretur, sed ad unum et singulare quiddam attolleret. Secundo ut ad assumptam hominis naturam, quae gloriae vicissitudinem mutationemque caperet, atque ad divinitatis suae coniunctionem intelligendam perduceret; cum enim ad discipulos suos pollicitationis huiusmodi spe exhilarandos venisset, quam ostenderat: *Sunt de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec viderint* Matth. 16, 27. et Marc. 9, 1. Luc. 9, 27.
filium hominis venientem in gloria sua. Deinde octava die, ut in evangelio scriptum est, vel ut aliud evangelium narrat, post sex dies (non quod evangelii scriptores hallucinati sint, sed quod licet eadem sit omnium certitudo, eadem tamen munienda videatur, ne hominibus ad ea quae praecipua ac necessaria sunt offendendi ulla praebeatur occasio; quandoquidem *prona est impensius in malum ab* Gen. 8, 21.
adolescentia hominis cogitatio: propterea octava die scripsit evangelistarum alter, quod, cum a Christo illa pronuntiata sunt, nonnulla pars diei superesset, a qua die et hora numerandi initium fecit, ut puta cum iam in nonam aut decimam horam dies incumberet): deinde octavo die hora circiter tertia, vel quarta res ipsa contigit, quae dies octava numerata, cum alius evangelista, maioris cautionis gratia, post sex dies id contigisse narret; quoniam neque diem illum comprehendit quo dominus apostolis ista locutus est, nec illam in qua opus illud absolvit, sed interiectos ac plenos tantummodo sex.

Ergo evangelista cum ad eiusmodi narrationem venisset, ita Cap. LXXVIII.
rem omnem exponit: Quemadmodum *Petrum et Ioannem et Iacobum adhibens eduxit illos in montem, et transfiguratus est, et resplenduit facies eius sicut sol;* ea facies, inquam, quae erat cum divinitate coniuncta: *vestimenta autem eius candida facta sunt sicut nix.* Quamobrem illa caro quae et ex Maria virgine sumpta, et ex nostro genere suscepta fuerat, in gloriam splendoremque commutata est, et quidem divinitatis gloriam, cuius ad illam est accessio facta, nec non et honoris ac perfectionis dignitatisque coelestis, quam cum hactenus caro non habuisset, hic, posteaquam cum divino verbo copulata est, obtinuit. Ad eum itaque modum quae antea dicta sunt accipies, *Omne iudicium dedit filio;* quoniam *dedit ei potestatem, ut quem vult vivificet.* Quare ut et primum principium declararet, et unam divinitatem ac singularem in trinitate voluntatem esse monstraret, quae ad bonitatem pertinent, ad patrem ipsum, hoc est ad

θοσύνης, καὶ ἐπὶ τὴν μίαν ἀρχὴν καὶ θεότητα τῶν τριῶν οὐσῶν τελείων ὑποστάσεων, μιᾶς δὲ θεότητος, πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, καὶ τῆς ἐνσάρκου πάλιν παρουσίας προςλαμβανούσης μετὰ τῆς θεότητος τὴν ἀπὸ πατρὸς καὶ υἱοῦ κεχαρισμένην αὐτῇ τοῦ ἀξιώματος δωρεάν τε καὶ ἐξουσίαν καὶ τελειότητα, καὶ εἰς μίαν [2] θεότητος [3] πνευματικὴν συνένωσιν.

Κεφ. οθ'. Καὶ μάλα μόλις διεδράσαμεν τὸ δυσθαλάττιον τοῦτο χωρίον, καὶ τὴν πᾶσαν ταύτην θηριοβολίαν, ἄγριά τε κυμάτων [1] κυρτώματα, ἀφρισμοὺς δὲ καὶ σάλους δεινοὺς, βέλη τε ἐναντίων καὶ θυρεοὺς κατακαύσαντες κατὰ τὸν ὀρθὸν λογισμὸν ἐν διανοίᾳ, τόξα τε τῶν δι' ἐναντίας κατακλάσαντες, ἐπὶ τὸ ἑρπετὸν τοῦτο τὸ πολυκέφαλον, ὕδρας ἄμορφον κατάστημα, λαβόντες ἐκ θεοῦ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν χάριν οἱ ἀνίκανοι, ὥςτε ἐν θεῷ ἰσχύσαντες τὴν ἐπινίκιον ᾄδειν φωνὴν, λέγουσαν, Ἄισωμεν τῷ κυρίῳ, ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται, ἵππον καὶ ἀναβάτην ἔρριψεν εἰς θάλασσαν· καὶ συντρίψαντες τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος ἐπάνω τοῦ ὕδατος, τοῦ ἡσύχως πορευομένου, οὗ οὐκ ἠθέλησαν τὴν μετοχὴν [2] ἔχειν οἱ νέοι μετὰ Ἰουδαίων κληρονομίαν κεκτημένοι, πρὸς οὓς ἀποτεινόμενος ὁ προφήτης ἔλεγε, Διὰ τὸ μὴ θέλειν [3] ὑμᾶς ὕδωρ τοῦ Σηλωὰμ τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ, ἀλλὰ βούλεσθαι ἔχειν ὑμᾶς τὸν [4] Ῥαασσὼν τὸν βασιλέα, καὶ τὸν Ταβεὴλ υἱὸν Ῥομελίου, ἰδοὺ, ἐπάγει κύριος ἐφ' ὑμᾶς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ τὸ ἰσχυρὸν, τὸν βασιλέα τῶν [5] Ἀσσυρίων, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἡμεῖς δὲ λαβόντες ἐν κυρίῳ τὴν βοήθειαν, καὶ τὸ ἀπὸ ἀληθινῆς σαρκὸς πτύσμα ἐπὶ τῆς γῆς βεβλημένον, καὶ [6] τὸ μετὰ πτύσματος φύραμα τοῦ πηλοῦ ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν κεχαραγμένον, ἵνα οἵ ποτε ἐν ἀγνοίᾳ, νῦν τὴν ἀλήθειαν γνῶμεν, ἀπελθόντες καὶ νιψάμενοι ἐν τῷ Σηλωὰμ, τῷ ἀπεσταλμένῳ ἑρμηνευομένῳ, τουτέστιν ἐν τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ, καὶ ἐν θεότητι τελειότητος, καὶ λοιπὸν ἑωρακότες οὐκέτι ἀρνούμεθα τὸν κύριον, εἰ καὶ ἀποσυναγώγους ἡμᾶς ποιήσωσιν οἱ τῆς Ἀρείου φατρίας καὶ Ἰουδαίων διάδοχοι. Ἔθεντο γὰρ καὶ οὗτοι, καθάπερ κἀκεῖνοι, πάντα τὸν ὁμολογοῦντα
pag. 807. τὸν κύριον ἀποσυναγωγὸν αὐτῶν γενέσθαι, ἵνα δείξωσι τὸν ἀναβλέψαντα ἔλεγχον γεγονότα τῶν ἀβλεπτούντων. Εἰ μὴ γὰρ ἦν ἡ συναγωγὴ αὐτῶν τυφλὴ ὅλη, οὐκ ἂν οὗ ἠνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ ἀποσύνακτον ἐποίουν. Εὐχαριστήσωμεν τοίνυν τῷ κυρίῳ ὅτι καὶ ἀνεβλέψαμεν, καὶ ὁμολογοῦμεν τὸν κύριον, καὶ ἐθεραπεύσαμεν τὰ σίνη, ἐὰν καὶ τὸ ἔργον τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ πράξωμεν, καὶ κατεπατήσαμεν τὸν

2. θεότητος codd. mss. uterque, et ed. princ. θεότητα ed. Petav.
3. πνεύματι cod. Rhedig.
Cap. LXXIX. — 1. κυρώματα codd. mss. et ed. princ. Iam Cornarius emendavit κυρτώματα, vertens elevationes.
2. ἔχειν non comparet in ed. Petav. Colon. repetita.
3. ἡμᾶς cod. Rhedig.
4. Ῥαασὼν correxit Petavius. I cod. Rhedig. est ρaασσῶν.
5. ἀσυρίων cod. Ien. συρίων cod. Rhedig.
6. τὸ τοῦ μετὰ codd. mss. uterque. Fortasse τοῦτο μετά.

unum principium unamque divinitatem retulit. Cum enim tres perfectae sint hypostases, una tamen divinitas est, patris et filii et spiritus sancti. Hominis porro a verbo suscepta natura una cum divinitate summae dignitatis a patre filioque beneficium, nec non et potestatem perfectionemque ac spiritalem in unam divinitatem coniunctionem accepit.

Sed iam locum hunc difficillimis maris tempestatibus infestum, Cap. LXXIX.
atque omnem illam veneni vim, sive potius tumentes ac procellosos fluctus, et spumosos undarum vortices et iactationes horrendas, aegre admodum evasimus. Nam et hostium tela scutaque recta ratione ac mente freti combussimus, et illorum arcus infregimus, ac tantam divinitus vim et gratiam, licet immerentes, ad illud monstrum pluribus capitibus turpissimam ad hydrae similitudinem praeditum conficiendum hausimus, ut eodem divina ope victo ac profligato triumphale illud carmen accinere possimus, *Can-* Exod. 15, 1.
temus domino, gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem deiecit in mare. Caput igitur draconis supra aquam illam contrivimus, *quae placide labitur*, cuiusque novi illi post Iudaeos haereditatis possessores participes esse noluerunt; contra quos propheta sic invehitur: *Quoniam noluistis aquam Siloe, quae leniter currit,* Isai. 8, 6.
sed maluistis Rase regem, et Tabeel filium Romeliae, ecce immittet dominus in vos aquam fluvii violentam, regem Assyriorum etc. Nos autem opem a domino consecuti, hoc est *sputum illud* a vera carne Ioann. 5, 6.
in terram emissum, et *lutum ex illo sputo factum*, atque oculis nostris illitum, ut qui in summa olim ignorantia versabamur, veritatem modo percipiamus, abeuntes, *et in Siloe quod interpretatur, missus*, hoc est in humana Christi natura ac divinitate perfecta loti, recuperato visu dominum nequaquam amplius abnegamus; quamvis ab Arii factione et Iudaeorum successoribus ab omnibus synagogis exterminemur. Siquidem et isti illorum instar *decreverunt ut* Ibid. 22.
qui dominum confiteretur ab ipsorum conventibus excluderetur; ut ab eo cui visus restitutus fuerat nihil videntes se convinci ac redargui monstrarent. Etenim nisi totum illorum conventiculum excaecatum esset, nunquam illum cuius aperti fuerant oculi ab omni communione proscriberent. Agendae proinde domino gratiae sunt, quod et videndi sensum recuperaverimus, et hunc ipsum confitemur, atque incommodis omnibus remedium adhibuimus; si tamen praeceptis illius morem geramus, et serpentem proculcavimus, draconis caput

ὄφιν, καὶ συνετρίψαμεν τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος ἐν τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει· ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ, κράτος, πατρὶ ἐν υἱῷ, υἱῷ ἐν πατρὶ, σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Καταλείψαντες δὲ τὴν νενεκρωμένην ταύτην ὕδραν, τὴν ἑπτακέφαλον καὶ πολύσχιδον, ἐπὶ τὰς ἑξῆς συνήθως προέλθωμεν, ἀγαπητοὶ, θεὸν τὸν ἀεὶ βοηθὸν ἐπικαλούμενοι τὴν [7] αὐτὴν ἡμῶν ποιήσασθαι ἐπιμέλειαν καὶ τῶν βουλομένων τούτῳ τῷ πονήματι ἐντυγχάνειν, εἰς ἴασιν [8] τῶν δεδηγμένων, καὶ εἰς διόρθωσιν τῶν μὴ ἐν κακοῖς ἤδη ἐξετασθέντων.

*ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ.

7. αὐτὸν *edit. Petav.*

8. τῶν δεδηγμένων *edidi ex emendat. Cornarii (qui vertit* quo commorsi iam sanentur, et qui nondum in malis examinati sunt corrigantur) *et Petavii.* τῶν δεδειγμένων *cod. Ien. et editi.* τῶνδε τῶν δηγμάτων (δειγμάτων *cod. Rhedig.*) *cod. Parisin., teste Petavio, et cod. Rhedig.*

* *Ita editi. At in codd. Ien. et Rhedig. rubro subscriptum extat* Τέλος εἴληφε (εἴληφαν *cod. Ien.*) τὰ κατὰ Ἀρείου.

dei ope ac virtute protrivimus. Cui gloria, honor, imperium, patri in filio, filio in patre, cum spiritu sancto in secula seculorum. Amen.

Nunc ab hac septenum capitum ac multiplici, sed mortua iam, hydra digressi reliquas ad haereses, o carissimi, transeamus. Sed dei inprimis auxilium imploremus ut eandem nobis, iisque qui hanc nostram lucubrationem legere voluerint curam ac providentiam adhibeat, ut et qui morsibus appetiti sunt persanentur, et qui nondum in illam calamitatem inciderint ad eam cavendam instruantur.

FINIS SECUNDI LIBRI.

Jenae, typis Friderici Frommann.